Digitized by Google

ESEGESI
BIBLICA
160
H
16.
BIBNAZNAPOLI

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
160
H
16
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

106
G
14

Digitized by Google

106
G
14

COMMENTARIVS
IN
ECCLESIASTICVM
AVCTORE
R. P. CORN. CORNELII
A LAPIDE
SOCIET. IESV.

Digitized by Google

Digitized by Google

Cum Priuilegio Cæsàreo, et Regis Hispaniarum.

Digitized by Google

Digitized by Google

IESV VNI ET TRINO:

IESV GEMINO SIRACH,

IESV ANTITYPO CHRISTO,

VOTVM.

MOYSES & Prophetæ celebrant IEHOVA trinum in increata Deitatis S. Triade, Patrem, Filium & Spiritum ſanctum: Siracides nobis hîc exhibet Ieſum trinum in creato hominum trium homonymorum ternione; Ieſum Sirach libri auctorem, Ieſum Sirach interpretem, & Ieſum Chriſtum vtriuſque antitypum. Illic ternio eſt Trinitatis perſonarum in eâdem eſſentia Dei indiuidua: hîc triumuiratus Ieſu in eâdem eſſentia hominis ſpecifica: Illius myſterium eſt ἄῤῥητον καὶ ἀνεκφώνητον, ineffabile & inexplicabile, vti oſtendi prologo in Iſaiam: huius pariter ſalus & redemptio admirabilis eſt & ineffabilis. Illic Ieſus amor noſter medius intercedit inter Patrem & Spiritum ſanctum: hîc medius incedit inter auum & nepotem. Ieſum enim Saluatorem noſtrum vterque Siracides & nomine, & doctrina, imò prophetia, & actione, ſanctitateque, & paſſione, & reſurrectione, poſthumaque gloria, velut alter Iob ad viuum præfigurat, vti ex decurſu operis, præſertim cap. 1. 24. 36. & 51. liquidò patebit. Quocirca vnus Ieſus noſter in gemino Siracide ſpirat, loquitur, docet, prædicat, prophetat, vt ipſe vtriuſque anima, mens & ſpiritus eſſe videatur. Vnus eſt ſol, ſed per condenſationem radiorum in nube rotunda & ſpiſſa tralucens, binus & ſubinde trinus reſplendet, vt parelius velut trinus ſol apparet. Vnus pariter eſt Sapientiæ ἥλιος, id eſt ſol, Ieſus Chriſtus; ſed in vtroque Siracide, velut in parelio, geminoque ſole trinus refulget. Igitur hi ſunt tres Soles ſapientiæ, imò vnus ſol in gemino parelio vnius ternique Ieſu coruſcans. En tibi Ieſus trinus & vnus: binus enim eſt in Siracide, tertius in Chriſto. binus in typo, vnus in antitypo: binus in imagine, vnus in exemplari: binus in vmbra, vnus in corpore. Vterque enim Siracides Ieſum Chriſtum typicè, velut vmbra & imago, ſignat & repræſentat. Tu ergo Ieſu Siracide à Ieſu Chriſto, putà à Verbo patris incarnando, & in Dei præſcientia iam incarnato, cæleſti lumine colluſtratus, tuam in Deum fidem, pietatem & zelum teſtatus es, tuamque ſapientiam, virtutem & ſpiritum Hebræis, & ſæculorum omnium poſteris aſpiraſti; nunc è cælo tuis precibus eumdem omnibus aſpira. Tu Ieſu Siracide iunior,

Digitized by Google

velut germanus auitæ patrum fidei & zeli filius & heres, interpretando hunc aui tui librum, Græcis, Latinis, centeriſque Gentibus eiuſdem fidem, ſapientiam & ſpiritum communicas, ac infidelium impiorumque quorumlibet perfidiam, perfidamque impietatem iugulas, erroreſque & vitia ſacris hiſce gnomis extirpas. Dixiſti enim cap. 50.27. *Duas gentes odit anima mea: tertia autem non eſt gens, quam oderim: qui ſedent in monte Seir, & Philiſthiim, & ſtultus populus qui habitat in Sichimis.* Odiſti ergo Idumæos, Philiſtinos, & Sichimitas ſiue Samaritas, velut iuratos Eccleſiæ & populi Dei hoſtes. Vterque præluſiſtis Chriſto Ieſu, qui pariter odit Saracenos, Paganos, Hæreticos: odit, inquam, non ipſos, ſed eorum errores & hæreſes: ipſos enim ad ſui agnitionem, fidem & ſalutem traducere ſanguinis ſui impendio ſatagit. Omnes Ieruſalem terreſtrem, & modò cæleſtem, trinis, ijſque perennibus veſtræ gratiæ & gloriæ fulgoribus illuminaſtis, & iugiter illuminatis. Date huic æuo, quæſo, vt eam à Saracenis occupatam, poſtliminio veſtræ fidei & Eccleſiæ reſtitutam aſpiciamus & gratulemur. Terram ſanctam pedibus calcaſtis, ore docuiſtis, manibus ſanctificaſtis: nunc eam pollutis pedibus calcant Agareni, eamque ſacrilego ore contaminant, & immundis manibus conſpurcant. Reſtituite eam auitæ veritati & ſanctitati, quam à vobis, velut à maternis vberibus, hauſit & ſuxit, vt omnes eius incolæ Deum verum, eiuſque Filium vnigenitum, Ieſum Chriſtum, mundi Redemptorem, agnoſcant, colant, celebrent. Ita ipſa poſtliminio reddetur ſuo IESV & יהושע IESEVA, ſuo, inquam, Saluatori, (quem olim orbi peperit) & ſaluti. Amen.

FACVL-

Digitized by Google

FACVLTAS R. P. GENERALIS.

Mutius Vitelleſcus Societatis IESV *Præpoſitus Generalis.*

CVM *Commentarios in Eccleſiaſticum Ieſu filij Sirach, P. Cornelij à Lapide, noſtræ Societatis,* aliquot eiuſdem Societatis Theologi, quibus id commiſſum fuit, recognouerint, ac in lucem edi poſſe probauerint; facultatem concedimus vt typis mandentur, ſi ita ijs ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus Romæ 1. Maij, anno 1628.

MVTIVS VITELLESCVS. *locus † ſigilli.*

Imprimatur, ſi videbitur R. P. Magiſtro S. Palatij. A. Epiſcopus Bellicaſtrenſis Viceſgerens.

Imprimatur. Fr. NICOLAVS RIDOLPHIVS, Ordinis Prædicatorum, ſacri Palatij Magiſter.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS PER FLANDRO-BELGIVM.

EGo infraſcriptus Societatis IESV per Flandro-belgium Præpoſitus Prouincialis, pro poteſtate mihi facta ab Adm. R. P. Mutio Vitelleſco Societatis noſtræ Præpoſito Generali, permitto Ioanni Meurſio Typographo Antuerpienſi, vt Commentarium R. P. Cornelij Cornelij à Lapide è Societate IESV in Eccleſiaſticum, ab eiuſdem Societatis deputatis Theologis examinatum & approbatum typis mandare poſſit. Antuerpiæ 23. Iulij, anno 1633.

GVILIELMVS DE WAEL.

APPROBATIO CENSORIS.

DEprehendet, qui percurret (percurret autem omnis eruditionis, pietatis ac morum reformandorum indagator) *Commentarium Reuerendi iuxtà ac eruditiſſimi P. Corn. Cornelij à Lapide in Eccleſiaſticum*, dignum eſſe prælo, vtpote felici partum ingenio, ſummâ elaboratum induſtriâ: vnde docti, ac maximè Concionatores, tamquam ex diuite penu, depromere poterunt quidquid pro tempore concionandi ratio dictare videbitur. Actum Antuerpiæ 14. Septembr. anno 1633.

Gaſpar Ettrix S. Theolog. Licent. Canonicus & Plebanus Antuerpienſis.

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV

pro ſacro Romano Imperio.

CVm ex mandato Sacræ Cæſareæ Maieſtatis, omnibus & ſingulis Typographis, Bibliopolis, atque alijs quibuſcumque librariam negotiationem exercentibus, ſeriò ſtrictèq; inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis noſtræ Patribus hactenus editos, aut edendos in poſterum, intra Sacri Rom. Imperij, regnorumq; & dominiorum Sacræ Cæſareæ Maieſtatis hereditariorum fines, ſimili alióve charactere aut formâ, ſiue in toto, ſiue in parte, excudere vel recudere, vel aliò recudendos mittere, aut alibi etiam impreſſos inuehere, vendere, aut diſtrahere clàm, ſeu palàm, citra ſupradictorum Patrum conſenſum ac teſtimonium audeat vel præſumat; ego Andreas Iudoci Societatis IESV, *per Prouinciam Flandro-Belgicam Præpoſitus Prouincialis, concedo Iacobo Meurſio Typographo Antuerpienſi facultatem excudendi R. P. Cornelij Cornelij à Lapide Societatis noſtræ Theologi Commentarium in Eccleſiaſticum, & reliqua ipſius opera, ab eiuſdem Societatis Theologis examinata & approbata. In cuius rei fidem litteras manu meâ ſubſcriptas, & ſigillo officij mei munitas dedi.*

ANDREAS IVDOCI.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

CAROLVS Dei gratiâ Hiſpaniarum, Indiarumq; &c. Rex Catholicus, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Sereniſſimus Belgarum Princeps, diplomate ſuo ſanxit, ne quis Commentarja in Eccleſiaſticum Ieſu filij Sirach, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide, Soc. IESV Presbytero, Sacrarum Litterarum in Collegio Romano Profeſſore, *citra* IACOBI MEVRSII *Typographi Antuerpienſis voluntatem, vllo modo in Belgio intra decem annos proximos imprimat, aut alibi terrarum impreſſa in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaliáve habeat. Qui ſecùs faxit, confiſcatione librorum, & pro ſingulis exemplaribus peregrinis huc illatis triginta florenorum penſione multabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ die* VI. *Octobris* M. DC. LXXI.

Signat

LOVENS

ENCOMIVM
SAPIENTIÆ,
EX
PARALLELIS ETHICES
NATVRALIS ET DIVINÆ.

VMMVS ille rerum Opifex ab ipſis macrocoſmi incunabilis creatæ cuique naturæ ſuam ſtatim regulam, normam ac legem aſſociauit, qua quælibet ſuis incluſa terminis, illis conſtantiſſimè ſe contineret, motibus ſibi proprijs perpetua ſerie ageretur, ac munijs ceteris ſibi congruis ſtata ac perenni ratione perfungeretur; nimirum, vt vniuerſum hoc archetypum, vnde ab auctore ſuo expreſſum eſt, quaquauerſum, licet ſciatica dumtaxat imitatione, tenuique veſtigio, referat tamen, pulcherque hic κόσμος ſpeculum nobis ſit, quo æterni illius & increati mundi pulchritudinem quadamtenus intueamur, vel certè ſolerti mentis indagine coniectando æſtimemus. Vt enim ex ipſis huius primordijs, & ex nihilo molimine, omnipotentem illius vim & energiam; ex multiplici adeò creatarum rerum diſcordi & variegata concordia, beneficam illius abyſſum; ex amplo illo ceterorum omnium, tam ſpirituum, quàm corporum complexu, æternitatem eiuſdem immenſitatemque metimur, & quodammodo per vmbram peruidemus: ita ex pondere eorumdem, numero & menſura ſapientiſſimam magni illius Architecti πρόνοιαν, numeroſamque & mirè concinnam in eo cuiuſlibet rei harmoniam, mirari & ſuſpicere licet, quæ & primitus quamlibet vniuerſi huius partem, immotis planè modis, & ſecum, & compari cuiuis parti alteri, amiciſſimè deuinxerit, & amicum hocce vinculum iugi ſui influxu indiuulsè ſeruet & tueatur: quo fit, vt vel primum, vel præcipuum vniuerſi ornatum, & κόσμου decus, ipſa ſapientiæ lex & norma iure ſibi arroget, definiat & circumſcribat. Idem ille Opifex mundi melioris origo, microcoſmo, homini dico, qui mole quidem vniuerſo eſt inferior; natura verò & ratione longè ſuperior; ab ipſa iam olim eius infantia, ſimilem ei legem congruè adæquando indidit, nobilem illam, diuinam, & ab æternis illis viuentibuſque in ipſomet Deo rationibus expreſſam; quæ proinde tantò ceteris omnibus præſtat, quantò rationale hoc animal, cui propria eſt, ceteris omnibus corporeis eminet & antecellit: quo fit, vt homini inter omnia naturæ cimelia, monile hoc ſapientis ordinis & legis, maximo ſit ornamento, pariter & commodo. Homini enim, qui rationale eſt animal, nihil æquè dignum eſt, quàm rectam rationem, quaſi datam ſibi à Deo facem; vbique viæ ac vitæ ducem ſequi, huius lege mores formare, honeſtas actiones colere, lædere neminem, Deo cultum, quem debeat, impendere; denique benè beateque viuere. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui, Domine*, canit Pſaltes Pſalm. 4. Porrò hæc Ethices documenta cùm ſint, vtique Ethicam humanæ naturæ æquæuam, moderatricem & altricem, principes inter ſcientias allegendam perfacilè cenſeret is, cui ſanum à ſana natura foret iudicium. Verùm, quia operante illo, qui primum hominem de primo integritatis, vitæ & ſapientiæ culmine deiecit, Satanico ſpiritu, mortales vitiatæ naturæ ſemina ſectantes, à recto viuendi tramite magis magiſque ſua ſponte declinant, ipſique ſe fauciant in dies grauiùs, cùm naturam Protoplaſti peccato fauciam, ipſi nouis quotidie plagis additis planè hebetant, conuulnerant & obruunt (tanto luitur vetita cupido;) eò factum eſt, vt fuſcata & nebulis errorum præſtricta, ſopita multis in rebus hæc ſapientiæ cognitio iaceat, indieſque perſtringatur magis, quando maius ſemper maiuſque rationi velum cupidinis appetitus prætexit, iuſtaque læſi Numinis vindicta fit, vt pœnales cæcitates ſuper illicitas cupidines ſpargantur; quo fit, vt ſapientiæ, eiuſque legis ac dictaminis notio nunc magis quàm antè ſit neceſſaria; & tamen nobis, ceu noctuis ad patulam Solis lucem caligantibus, minùs huiuſmodi appareat. Quocirca Deus opt. max. lapſus & errores hominum miſeratus, ex alto miſit ſapientiam, Ethicam, inquam, rum

Corn. in Eccleſiaſt. A natu-

naturalem, tum ſacram & diuinam, eiuſque doctores & magiſtros, qui hominibus verum ſuæ legis ac virtutis iter commonſtrarent, illoque ipſos recto tramite ad felicitatem, beatamque in cælis vitam quaſi manu ducerent. Quare ſapientiæ huius diuina eſt dignitas, æquè ac neceſſitati compar vtilitas. Quod vt pleniùs & clariùs commonſtrem, ſubiungam ſeptuplex ſapientiæ encomium, ex ſeptuplici ſapientiæ, ſiue Ethicæ profanæ & ſacræ parallelo depromptum. Si enim Ethica profana Philoſophorum orbi tanto fuit ſplendori & commodo, quanto erit Ethica ſacra & diuina hagiographorum Salomonis & Siracidis, qui Philoſophos omnes tanto interuallo tranſſcenderunt, quanto Angeli homines, viri pueros, fides rationem, gratia naturam, cæli terram, virtus cæleſtis terreſtrem, res diuinæ humanas ſuperant & tranſſcendunt?

Vtilitas, & ſuperemanalogia Ethices ſacræ & profanæ.

I. *Origo.*

Prima ergo ſapientiæ, ſiue Ethices, laus eſt ab origine. Ethices naturalis origo eſt natura, nimirum, Deus, quatenus ipſe; vt illè ait, eſt vti fortuna fortunans, ita & natura naturans, putà auctor & conditor naturæ. Plato in Protagora docet, artes illas, quæ humanis ſeruiunt vſibus, vt vitam hanc ſanam & incolumem tueamur, ab hominum ſagaci induſtria adinuentas fuiſſe; illas verò, quæ ad benè beateque viuendum mortales quaſi manu ducerent, altiorem humana habere originem, dijſque potiùs, quàm hominibus eſſe prognatas: cuius ſententiam ſecutus Cicero lib. de Oratore, Philoſophiam, quam parentem omnium benefactorum, ac medecinam & culturam animi definit; matrem artium, & inuentum deorum nuncupat: quia nimirum ipſa communis, æque ac priuatæ vitæ optima eſt magiſtra, ſine qua nemo rectam rationem intelligat, nemo felicitatem aſſequatur; ideoque ſapienter homini à Deo præcautum fuiſſe admirabili hoc ſapientiæ dono. Quare ad hoc excolendum oportere cuilibet, quantum negotia permittunt philoſophari, & hanc præcipuam vitæ functionem ducere. Hæc Plato de ſapientia & Ethica naturali.

Sapientiæ verò, ſiue Ethices ſupernaturalis & diuinæ origo eſt Deus, quatenus ipſe eſt auctor gratiæ, virtutis, gloriæ, ceterorumque bonorum ſupernaturalium & diuinorum. Id initio operis palàm prædicat noſter Siracides: *Omnis ſapientia*, inquit, *à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante æuum.* Idem proclamat primus Ethices ſacræ doctor & ſcriptor, S. Iob cap. 28. 12. *Sapientia*, inquit, *vbi inuenitur? & quis eſt locus intelligentiæ? Neſcit homo pretium eius, nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium. Abyſſus dicit: Non eſt in me, & mare loquitur: Non eſt mecum. Non adæquabitur ei aurum nec topazius*, &c. *Deus intelligit viam eius, & ipſe nouit locum illius. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipſa eſt ſapientia; & recedere à malo, intelligentia.* Baruch verò eleganter & patheticè cap. 3. 14. *Diſce*, inquit, *vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul, vbi ſit longitudo vitæ & victus: vbi ſit lumen oculorum, & pax. Quis inuenit locum eius, & quis intrauit in theſauros eius? Vbi ſunt principes Gentium, & qui dominantur ſuper beſtias? qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, & non eſt finis acquiſitionis eorum? Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alij loco eorum ſurrexerunt. Viam autem diſciplinæ ignorauerunt. Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman*, &c. *Quis aſcendit in cælum, & accepit eam, & eduxit eam de nubibus? Quis tranſfretauit mare, & inuenit illam? Non eſt, qui poſſit ſcire vias eius: ſed qui ſcit vniuerſa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua: qui præparauit terram in æterno tempore, qui emittit lumen, & vadit: & vocauit illud & obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt: vocatæ ſunt & dixerunt: Adſumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas. Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alius aduerſus eum. Hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Iacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt*, quando. ſcilicet: Deus homo factus humanum os aſſumpſit, vt hanc ſapientiam è cælis allatam homines doceret, & eructaret abſcondita à conſtitutione mundi. Quocirca ſapientia, quaſi prima & princeps Dei filia, ita ſeipſam deprædicat Eccli. c. 24. *Ego ex ore Altiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cælis, vt oriretur lumen indeficiens; & ſicut nebula texi omnem terram. Ego in altiſſimis habitaui, & thronus meus in columna nubis.* Et Prou. 8. 22. *Dominus poſſedit me in initio* (Hebr. *reſcit*, id eſt, initium, principium & principatum) *viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis, antequam terra fieret*, &c.

II. *Vſus & fructus.*

Secunda laus ſapientiæ, ſiue Ethices, petitur ab eius vſu, commodis & fructu: naturalis enim formar, componit, regit & dirigit actiones omnes naturales, tam proprias cuiuſque per Ethicam propriam, quàm communes, ſiue domui & familiæ, per œconomicam ſiue toti regno, vel reipublicæ ad illam ritè gubernandam, per politicam. Tritum eſt illud Neoptolemi apud Ennium, *Philoſophos principes eſſe oportere*: quod maturè perſpiciens adeò adamauit Marcus Antoninus Imperator, vt, cùm politiam, digniſſimam Ethices partem, Lucio Voluſiano præceptore didiciſſet, eique etiamnum exiſtens Imperator accuratè vacaret, Philoſophi cognomine gloriaretur. Antoninum non ita multò poſt orbis monarcha ſecu-

ſecutus eſt Seuerus, qui eamdem Philoſophiam à Scribidio Scæuola accepit. Poſt eum Alexander apprimè hanc perdidicit, vtpote cuius tutor ac præceptor fuerit Vlpianus, Ethices iuriſq́ue ſcientiſſimus. Denique magnus ille Traianus, quo nemo Auguſtorum celebratur melior, iuris diuini humaniq́ue, præ ſui æui Imperatoribus, ſcientiſſimus, nouiq́ue conditor, & antiqui cuſtos, ait Victor, Neratium Iureconſultum, totius moralis diſciplinæ peritiſſimum, ſucceſſorem ſibi legit. Quid? quòd Imperator in Codice, vbi legum oracula firmat, Philoſophum ſe indigitat? Porrò Philoſophi nomen communi iam vſu multis datum diſciplinis ſcimus: at olim vni Ethico erat proprium: ceteri enim non Philoſophi, ſed Sophiſtæ nomine cenſebantur: qua phraſi Ariſtoteles ſubinde vſus. *In Philoſophia*, inquit, *hoc dicimus.* Ethicam intelligens. Cui verò in mentem veniat, aliam ab hac Platonem, quem in Tuſculanis quæſt. ſequitur Tullius, ſua illa deſcriptione complexum, qua Philoſophiam, meditationem mortis, diuinorum humanorumq́ue cognitionem, ſimilitudinem Dei ſtatuit & defini; aut Senecam, quando Philoſophiam ait informare vitam, actiones regere, mores inſtruere? Hanc Perſarum reges excoluiſſe argumento eſt, quòd nullus apud eos eligebatur rex, qui non antè accuratè Magorum præcepta & diſciplinam percepiſſet: quo factum, vt & ipſi reges Magi eſſent, ac dicerentur, Magoſq́ue domi foriſque ad latus à conſilijs haberent ac circumducerent. Porrò Magi ijdem ſunt, qui apud nos Sapientes aut Philoſophi, ab Hebræa voce חגה *haga* appellationem ſortiti; & apud Iſaiam, in Hebræo textu celebres: *haga* enim meditari, diſquirere, contemplari Hebræis notat, maximeq́ue moribus tribuitur. Hinc identidem in Scriptura obuium: *Os iuſti meditabitur ſapientiam: in lege eius meditabitur die ac nocte*, &c. Hebr. *haga*. Eapropter apud Xenophontem Socrates generoſum & heroicum aſſerit ingenium, cui cordi ſint diſciplinæ Ethicæ atque politicæ, cui & Cyrus ſubſcribit: imò verò cenſet, nulli conuenire imperium, qui non melior ſit ijs, quibus imperat: melior verò qui erit, quiſquis quid melius, quid honeſtius ex Ethica non didicerit? Hac demum imbuti apud Græcos νομοθέται & legiſlatorum principes, Draco, Lycurgus, Solon, reſpublicas conſtituerunt, ſeruarunt, propagarunt. Huic inſudarunt apud Romanos Numa Pompilius, Caſſij, Scæuolæ, Scipiones, Catones, adeoq́ue Pontifices, Flamines, Cenſores, Dictatores, duces, omniſq́ue magiſtratus, quando ſplendorem illum imperij, aquilaſq́ue latè ab Oriente in Occiduum ſolem dominantes, diſciplina morali & meruerunt, auctore S. Auguſtino; & verò hac ipſa potiùs, quàm armis quaquauerſum propagarunt. Quid, quæſo, Romana iura dilatauit magis, quàm priſcorum illorum frugalitas, iuſtitia, temperantia, fides in dictis & factis? Ecquid verò maiorem ijs venerationem, maieſtatem, & apud omnes auctoritatem conciliauit? quæ maior imperio gloria, quàm metuendos orbi faſces æquitate, caſtitate, pietate in patriam, ciues, amicos ſplendeſcere? Qui ſecus autumat, deſcuſq́ue bello magis, quàm virtute partum, audiat Romanæ Hiſtoriæ parentem T. Liuium, cauſas exurgentis declinantiſq́ue imperij in ipſo operis limine veſtigantem: *Ad illa*, inquit, *mihi per ſe quiſque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerunt, per quos viros, quibuſq́ue artibus domi militiæq́ue & partum, & auctum imperium ſit: labente deinde paulatim diſciplinâ, velut decidentes primò mores ſequatur animo; deinde vt magis magiſq́ue lapſi ſint, tum ire cœperint præcipites.* Age iam, eodem dimetire circino moralis diſciplinæ dignitatem, & Romani limites imperij: ac diſpice, quantam illam eſſe oporteat, quâ cultâ tanto fulgore radiant imperia; quâ neglectâ, ceu viuido fraudata ſucco, marcida euaneſcunt & intereunt. Si igitur ſcientia hæc ſui ſtudioſum priuatim publiceq́ue illuſtrem efficit, ſi verè hominem Deo communione quàm maximè deuincit; vtique eam & Philoſophiam, & ſapientiam eſſe, atque adeò inter primas eius ſpecies numerari neceſſe eſt.

Ex hoc naturalis Ethices fructu & præſtantia gradu iacto, æſtima, quanta ſacræ & diuinæ ſit maieſtas, pariter & vtilitas: hac enim actiones omnes per virtutes non tantùm componit, vti naturalis; ſed & ſacras facit ac diuinas: ſimiliter regimen reipublicæ ſacrum facit ac diuinum, vt ſubditos à regno terræ modico ad ampliſſimum cæli regnum traducat & tranſcribat. Quocirca Ethicâ, iuxtà ac virtus, ornamentis non eget, miracula non poſcit; ipſa ſibi ornamentum, ipſa miraculum eſt. Vidit hoc mortalium omnium, Dei iudicio & oraculo, ſapientiſſimus Salomon, qui proinde optione ſibi factâ à Deo, vt poſceret quid vellet, non aliud popoſcit, quàm ſapientiam: popoſcit, & impetrauit, non modò illam: ſed & cum illa opes, delicias, honores & gloriam, quibus omnes omnium ſæculorum reges longè ſuperauit. *Quia poſtulaſti*, inquit Deus, *ſapientiam ad diſcernendum iudicium; ecce feci tibi ſecundùm ſermones tuos, & dedi tibi cor ſapiens & intelligens, vt nullus ante te ſimilis tibi fuerit nec poſt te ſurrecturus ſit. Sed & hæc, quæ non poſtulaſti, dedi tibi; diuitias, ſcilicet, & gloriam, vt nemo fuerit ſimilis tibi in regibus, cunctis retrò diebus.* 3. Reg. 3. 12. Cauſam à prima ſapientiæ origine & proſapia aſſignat Sap. cap. 7. 25. *Vapor*, inquit, *eſt virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera: & ideo nihil inquinatum in eum incurrit: candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei*

maiestatis, & imago bonitatis illius. Et, cum sit vna, omnia potest, & in se permanens omnia innouat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit: neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum luci comparata inuenitur prior: illi enim succedit nox: sapientiam autem non vincit malitia. mox c.8. sapientiæ fortitudinem, amplitudinem, regimen & imperium fusiùs describens: *Attingit,* inquit, *à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hanc amaui & exquisiui à iuuentute mea & quæsiui sponsam mihi eam assumere, & amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, conuictum habens Dei: sed & omnium Dominus dilexit illam: doctrix enim est disciplinæ Dei, & electrix operum illius. Et si diuitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia? Si autem sensus operatur, quis horum quæ sunt, magis quàm illa est artifex? Et si iustitiam quis diligit, labores huius magnas habent virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & iustitiam & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis scit præterita, & de futuris æstimat: scit versutias sermonum, & dissolutiones argumentorum: signa & monstra scit antequam fiant, & euentus temporum & sæculorum. Proposui ergo hanc adducere mihi ad conuiuendum.* Fructus verò quos ex sapientia certò consecuturum se sperat, subijcit: *Habebo,* inquit, *propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud seniores iuuenis: & acutus inueniar in iudicio, & in conspectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me: tacentem me sustinebunt, & loquentem me respicient, & sermocinante me plura, manus ori suo imponent. Præterea habebo per hanc immortalitatem, & memoriam æternam hàc, qui post me futuri sunt, relinquam. Disponam populos, & nationes mihi erunt subditæ. Timebunt me audientes reges horrendus in multitudine videbor bonus, & in bello fortis. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius; sed lætitiam & gaudium.* Hæc considerans, pro ea vel primitus indenda, vel cælitus augenda ardenter Deum inuocat & supplicat, dicens: *Hæc cogitans, quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ, adij Dominum, & deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordijs meis: Deus patrum meorum, & Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo, & sapientia tua constituisti hominem, vt dominaretur creaturæ quæ à te facta est; vt disponat orbem terrarum in æquitate, & iustitia, & in directione cordis iudicium iudicet, da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis, quoniam seruus tuus sum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. Nam, & si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur. Tu elegisti me regem populo tuo, & iudicem filiorum tuorum & filiarum: & dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio: & tecum sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. Mitte illam de cælis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te: scit enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobriè, & custodiet me in sua potentia. Et erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum iustè, & ero dignus sedium patris mei.* Aurea hæc oratio Salomonis à Spiritu sancto dictata, eiusque iussu ab eodem hoc fine nobis scripto est configuata, vt eam assiduè pronuntiemus, similique affectu & spiritu à Deo sapientiam efflagitemus.

III. *Auctores & doctores.* Tertia sapientiæ laus accedit ab auctoritate, putà ab eius doctoribus & discipulis. De naturali res clara est, priscos Philosophos ita Ethicæ inter scientias palmam dedisse, ita ei mentem animumque applicuisse, vt cetera parui pendere aut negligere viderentur. Auctor est Xenophon, Socratem Philosophiæ nomen soli Morali dedisse. Idem solam mereri Ethicam censuit Timon Pyrrhonius. & è nostris Lactantius Firmianus l. 3. c. 7. *Transeamus,* ait, *ad Moralem, in qua totius Philosophiæ ratio continetur: vbi, si quid fuerit erratum, vita omnis euertitur.* Idem ibidem c. 15. *Seneca inquit: Philosophia nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio, vel honestè viuendi scientia, vel ars recta vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus, Philosophiam esse legem benè honestèq; viuendi. Et qui dixit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddidit.* Porrò Ariston Chius ita Moralem solam amplexus est, vt ceteras Philosophiæ partes tamquam noxas conuelleret atque damnaret. Cicero verò in Tusculanis, ait Lact. lib. 3. cap. 13. de ea exclamat; *O vitæ Philosophia dux, ô virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omninò vita hominum sine te esse potuisset? Tu inuentrix legum, tu magistra morum ac disciplinæ fuisti.* Atque vt hæc prima ab origine pandamus, videamusque philosophicum illud sæculum, quod Anaxagoræ, Platonis & Aristotelis ætate decurrit, vniuersum practicam hanc Philosophiam sedulò percoluisse; primi illi Sophi (quos, ceu diuinos, venerabatur orbis) Ethicam non ita explicatam, & in sua membra concinno ordine digestam, vti nos; sed in breues acutasque quasdam sententias, quas γνώμας nuncupabant, arctatam tradebant, imitati haud dubiè nostrum sacrum Sapientem, qui Ethicam per prouerbia docet; eusque, ceu oracula

quædam

quædam, deorum etiam templis (quale illud, γνῶθι σεαυτόν, in Delphico) inſcribebant. Tales fuêre ſeptem illi Græciæ Sapientes, quos ſecuti ſunt innumeri alij, Poëtæ præſertim, Παιμέλεγα dicti, quorum bona pars vſque hodie manibus teritur : quo in genere pauca, ſed diuina ſcripſerunt Epictetus Ponticus, Heraclides Speuſippi & Ariſtotelis auditor, Zeno Stoicorum princeps, præſertim de perturbatione, & alij plurimi. In hac Gnomologia tantum auctoritatis adepti ſunt Lacones, vt Socrates apud Platonem Spartas reconditæ doctrinæ domicilium aſſerere non dubitarit. Thales ergo Mileſius, vetuſtiſſimus Sapientum Græciæ, vt vult Tatianus apud Euſebium, quo tempore Iudæi in Babylone captiui, Ezechiele & Daniele Prophetis vtebantur, Cyro Perſas, Romanos Tarquinio Priſco, Solone Athenienſes, Lydos Cræſo regentibus ; Thales, inquam, cùm Phyſica, tum Ethica ſapientia conſpicuus, Gnomologorum parens, Ionicæ ſcholæ principium dedit : cui, ſi credimus Laërtio, ſucceſſit Anaximander, cuius auditor Anaximenes, quem ſubſecutus Anaxagoras, qui primus fertur primum illud beatæ vitæ principium, Deum, videlicet, quem ipſe mentem, vel intellectum, vocabat, eſſe mundi cunctarumque rerum opificem, Græcos docuiſſe, hic Archelao Socratis præceptori cathedram ceſſit : eius coæuus Democritus, quem à Magis & Chaldæis, quos Xerxes apud patrem eius hoſpitatus reliquerat, Theologiam, moralem vtique ſcientiam, didiciſſe perhibent. Archelaum excepit Socrates, qui Phyſiologiæ, vt curioſæ magis quàm neceſſariæ aut vtili valedicens, ad priuatam ciuilemque vitam informandam, & ad beatitudinem cognoſcendam atque comparandam omnes ingenij nerbos intendit : è cuius ſchola prodijt Sapientum ille flos Ariſtippus, auctor ſectæ Cyrenaicæ ; Antiſthenes Cynicæ ; ex qua ortus eſt Diogenes, vitæ hominumque ſui æui miraculum ; Xenophon, Politicæ facultatis princeps; Plato, Academiæ parens, cuius Dialogi plerique omnes ſunt morales; quem ſecuti Speuſippus ſororis filius, Xenocrates, Polemon, Crantor, & Crates ille, qui aurum, ſapientiæ obicem ratus, abiecit. Cratem audiuit Zeno Citticus, Stoicæ diſciplinæ caput, quæ multis in rebus, vt inquit S. Hieron. Chriſtianis moribus eſt quàm ſimillima. Et verò id cernere licet in eorum ſcriptis atque ſententijs, vt Cleanthis, Chryſippi, Poſidonij, Epicteti, Catonis, Senecæ, cuius ſeueram de vitijs diſciplinam Nero diſcipulus non ferens, præceptoris ſui carnifex extitit. Zenoni æqualis, at opinione aduerſus Epicurus, totum ſe veſtigandæ beatæ felicique vitæ dedit. Atque errauit ille quidem, voluptatem hominis finem definiens, non tamen illam, quam paſſim autumant, ſi Laërtio credimus, quæ corporea eſt, atque pecudum more ſenſibus hauritur, ſed quæ animi ſit, & cum virtute coniuncta, intellexit. Thaleti Mileſio πάγκαλος, & tempore par fuit Pherecydes Scyrius, qui, vt inquit Ariſtot. 14. Metaph. cap. 6. non fabulosè, more antiquorum; ſed grauiter & ſeriò philoſophatus, primus immortalitatem animorum noſtrorum, ingens ad virtutem calcar, ſtatuit & propugnauit ; cuius diſcipulus Pythagoras Samius, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam venit, Italicæ Philoſophiæ auctor, cuius diſcriminatum *Y Ypſilon*, virtutis & voluptatis fuit ſymbolum. Huius ſapientiæ tantùm præiudicata valuit opinio, vt diſcipuli doctrinæ ſuæ rationem interrogati, aliam non redderent quàm, Αὐτὸς ἔφα, ἀυτός; inquam, Pythagoras Demum Ariſtoteles Peripateticorum anteſignanus moralem diſciplinam eò perpoliuit, vt quæ ſparſim à veteribus, Socrate maximè, acceperat, in ſcientiam methodicam, multa elimans, reſecans, annectens, redegerit. Hic proinde in Alexandri, cognomento Magni, pædagogum eſt allectus, congratulante ſibi, dijſque gratias agente Philippo patre, quod eo tempore natus eſſet Alexander, quo formandis eius moribus Ariſtoteles illi daretur præceptor : atque vtinam præcepta Ariſtotelis per omnia factis expreſſiſſet. Porrò Ariſtoteles in Logica, Phyſica, Metaphyſica ceteros penè omnes Philoſophos, in Ethica ſeipſum ſuperauit : in Metaphyſica ponit Ariſtoteles prouidentiam ; ſed quæ anguſtijs circumſcripta, Deo aſpergit labem : in Ethicis ad Eudemum de prouidentia ita explicat omnia, vt nullà cauſa ſit, cur quiſquam poſt Ariſtotelem in hac re, ſi naturale dumtaxat rationis lumen ſpectes, Clementes aut Arnobios deſideret magiſtros : in Phyſicis ita ſtatuit de animo immortali, vt videatur hærere : in Ethicis ita hæret, vt videatur ſtatuere : ac, vt vna comprehenſione diſiniam omnia, Ariſtoteles in Phyſicis eſt homo; in Ethicis verò ſuis aſſeclis videtur Deus. Quæ cauſa eſt, cur quidam exquiſiti ingenij Italus, admiratus illas præceptiones de Ethicis, Politicis, Oeconomicis, quas ſcripſit Ariſtoteles puras, integras, & nulla externi erroris infectas labecula, ſemper in omni ſermone dubitarit, in illis ſcribendis pluſne haberet Iuriſconſulti, an ſacerdotis; plus ſacerdotis, an Prophetæ; plus Prophetæ, an Dei. Ita ille; ſed nimis amplè & auguſtè. Hæc de profana ſapientia.

De ſacra nemini dubium eſt, eam præcepta de vita rectè inſtituenda diuinitus accepta tradidiſſe, multis ante profanam ſæculis : nam quo tempore apud Græcos propè infans erat Philoſophia & ſapientia, eo tempore apud Hebræos penè erat decrepita : nouiſſimi enim

quaſi ſapientum & Prophetarum apud Hebræos, Ezechiel & Daniel, coæui fuére antiquiſſimis, atque adeò primis Græcorum ſapientibus, Thaleti, Soloni, Pherecydi; vt non mirêre, ſi tantoperè laudata ſit Philoſophia Hebræorum à Theophraſto; quin & Ariſtotelem multa didiciſſe à quodam Hebræo poſt Ioſephum aſſerit Euſebius lib. 9 de Præpar. Euang. cap. 3. idque affirmat teſtimonio Clearchi peripatetici. Denique vt, reuelatam ſacramque Theologiam; ita & naturalem, adeoque artium planè omnium originem ab Hebræis fluxiſſe, conſentiunt Ioſephus, Iuſtinus Martyr, Clemens, Euſeb. Cyril. & Theodor. in libris & Apologijs, quas contra Gentes hoc argumento ediderunt. E quibus omnibus, quem in hoc moralis Philoſophiæ lycæo iamdudum ab initio, omni ætate, omni ſecta, vbiuis gentium & locorum, Philoſophorum examina decurrerint, nemo non videt. Equidem id præcipuè priſcis illis, tum Poëtis, tum ſapientibus ceteris, ſtudio & curæ fuiſſe liquet, vt tum pingendo, tum fingendo, tum ratiocinando mortalium rebus conſulerent, ac à vitijs quidem & malis quoquo modo auerterent; ad bona autem & virtutes iacentia hominum ingenia excitarent, atque nunc huc, nunc illuc fluctuantes voluntates; maximam autem partem, quæ humanarum rerum eſt infirmitas, in deteriora propendulas ad honeſti formam traducerent. Quocirca hæc Ethices ſapientia coli cæpit primo mundi æuo, mox ab ipſa eius creatione, ſcilicet, ab Adam. Noë, Abraham. Lot, ceteriſque Patriarchis. Audi Sapientiam cap. 10. 1. *Hæc illum, qui primus formatus eſt à Deo pater orbis terrarum, cùm ſolus eſſet creatus, cuſtodiuit, & eduxit illum à delicto ſuo, & dedit illi virtutem continendi omnia. Ab hac vt receſſit iniuſtus in ira ſua, per iram homicidij fraterni deperijt. Propter quem, cum aqua deleret terram, ſanauit iterum ſapientia per contemptibile lignum iuſtum gubernans. Hæc & in conſenſu nequitiæ, cùm ſe nationes contuliſſent, ſcinit iuſtum, & conſeruauit ſine querela Deo, & in filij miſericordia fortem cuſtodiuit. Hæc iuſtum à pereuntibus impijs liberauit fugientem, deſcendente igne in Pentapolim.* Primus verò Ethices doctor, qui eam ſcripto ad poſteros tranſmiſit, fuit S. Iob, vt patet ex eius libro hagiographo: ipſe enim Moſen anteceſſit, & ſub vltima Iacobi Patriarchæ tempora vixit. Hunc ſecutus Moſes decalogum, ceteraque rectè viuendi præcepta, Dei ore in Sina accepta, Iſraëli tradidit, Moſen poſt aliquod ſæcula excepit Dauid, regius Pſaltes, qui Ethicam eleganti carmine pangit. Dauidem patrem æmulatus eſt filius Salomon, ſapientiæ oraculum, qui, licet Phyſices, Metaphyſices, Mathematices, Medicinæ, omniſque literaturæ eſſet ſcientiſſimus; nulla tamen (quæ extent) niſi Ethices dogmata ſcripta poſteris tradidit, idque quatuor voluminibus, Prouerbijs, Eccleſiaſte, Cantico, Sapientia. Atqui hi omnes multis ſæculis omnes Gentilium ſapientes & Philoſophos anteceſſerunt. Salomonis aſſectator fuit noſter Siracides, æquè ac Prophetæ, ac poſt Chriſtum Dominum quatuor Euangeliſtæ, S. Petrus, S. Paulus, S. Iacobus, S. Iudas, qui Chriſti ſapientiam, Ethicamque Chriſtianam conſcripſerunt. Hos ſecuti è Græcis S. Baſilius, S. Gregor. Nazianz. S. Chryſoſt. S. Athanaſius, S. Ephrem: è Latinis S. Gregorius, S. Ambroſius, S. Auguſt. S. Hieron. S. Bernardus, ceterique Patres, moribus Chriſtianorum ad omnem virtutem efformandis, toto animo tam docendo, quàm ſcribendo incubuerunt.

IV. *Officia.* Quarta, eaque inſignis Ethicæ ſapientiæ laus, illique propria, eſt ab eius materia argumento, officijs. Naturalis enim hæ ſunt partes & officia, quòd ſopita recti æquique ſemina ſuſcitet, foueat, dirigat; quòd voluptatem ſenſibilem, vt Circen, & Sirenum ſcopulos, fugiendam doceat; quòd facem toti humanæ vitæ præferat; quòd omnia ad gnomonem & perpendiculum rectæ rationis exigat; quòd florida virtutum agmina mentibus inſerat. Iam verò quis non perſpicit, quàm praxis ſcepſi, actio ſpeculationi, virtus eruditioni, honeſta vita anteſtet doctæ & celebri? Quis non malit ſtudioſam ex virtute vitam, quàm altiſſimarum rerum aridam & ſterilem veſtigationem? Cui non placeat magis indocta ſimplicitas, quàm docta malitia? Quod ſi ita eſt, quid morali diſciplinæ præſtituis, quid anteponis? Præclarè Ariſtoteles: Qui mentis, ait, iudicium ſequitur; & mentem habet excultam, optimeque conſtitutam, Deo chariſſimus eſt. Nam, ſi quam curam agit Deus humanarum rerum, (agit autem noſtrûm omnium ſententia,) delectatur eo quod exiſtit optimum, & diuinitatis particeps, mente, videlicet; nec non beneficijs ornat eos, qui mentem amant & ornant, vtpote rem Deo gratam magni ducentes, & honeſto opere decorantes: ideoque ſapiens non poteſt non eſſe Deo chariſſimus, eoque nomine beatiſſimus. Neque verò id aſſequare, ſi philoſophare tantùm de curſu ſiderum, elementorum miſtione, vniuerſi ambitu: neque etiamſi de ipſa virtute eleganter diſſerentem audias, eius officia negligas: quemadmodum plerique ſtolidè ſe bonos fieri autumant; haud abſimiles ægris medici præcepta ſtudioſè excipientibus, ceterùm nihil eorum vſurpantibus: vt enim horum corpora minimè conualeſcunt; ita nec illorum animi per otioſam Philoſophiam emendantur: ſed quod Ethicus docet, manum operi admouendam, quî virtutum vſus paretur, qui vitijs obluctemur hoc re-

ipſa

ipſa agendum éſt, hoc omni ſtudio exercendum. Ad quod ſtrenuè obeundum excitat vel ſola inhoneſti & turpitudinis facies, ſi ſubducta illecebroſa voluptatis larua, eam preſſiùs nudam in Ethicis intueare : ipſa enim vel ſola à vitio abſterret, ſi ex aduerſo honeſti & virtutis ſpeciem, vultuſque decorem cominùs contempleris : hic enim natura ſua ad ſe allicit, & mirabiles excitat ſapientiæ amores. Quemadmodum ergo in ſole diutiùs inambulantes, colorem inde ſibi conciliant : ita fieri non poteſt, vt qui non parergōs, ſed accurato intuitu moralem hanc palæſtram ingreditur, niſi diſtorto planè ſit temperamento, in hac ciuili & communi vita non moderatiùs agat, nec maius adhibeat ſtudium in omni genere officiorum. Potuit tantum apud S. Ludouicum, Franciæ regum decus, Blancæ matris impreſſa puero de peccati fœditate vox, imòlex, vt per omnem vitam lethalis criminis expers, nullo grauiore ſcelere inter tot illecebras diadema regium commacularit. Non id poterunt ſcita Philoſophorum omnium, ſapientiæ lex, certa æternaque ſcientia ? Age, quis honeſti ſtudioſus, laudiſque auidus non ſibi tacitas ſubijci ignes ſentiat, ſi legat cogitétve, Darij matrem, Hephæſtionem per errorem quaſi Alexandrum ſalutantem, atque applaudentem audiat Alexandrum; *Et hic Alexander eſt*; vt amicitiam velut ſuauiſſimam vitæ conſenſionem colat ? Quis non amicitiæ ſanctionem hanc apud Ethicos exoſculetur : *Amicus alter ipſe* ? Quis, ſi ebrietas, voluntaria ipſi ab Ethico commonſtretur eſſe inſania, eam non exhorreat ? Quis edoctus pecus eſſe, qui viuit, vt edat, vt bibat; hominem, qui edit & bibit, vt viuat; temperantiæ non ſtudeat ? Quis patientiam non ambiat : ſi nullum niſi inuito dolorem inuri poſſe, nullam niſi ab impatientia pœnam oriri peruideat ? Quis non efferæs animi motus compeſcat, ſi verè magnum eſſe audiat animo dominari ? vt,

Latiùs regnes auidum domando
Spiritum, quàm ſi Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat uni.

Hæc in ſugillationem noſtri dicta ſint, ſinon præſtet fides, quòd exhibuit infidelitas, ait S. Hieron. in Epitaphio Neporiani. Si enim tanta docet, ſuadet & perſuadet Ethica naturalis, quid non perſuadebit ſupernaturalis & diuina, quæ eō maiores homini ad omne bonum ſtimulos faceſque admouet, quò altiùs ſpectat obiectum, altiorem habet finem, altiora docet officia ? Fides, ſpes, charitas, pro obiecto habent Deum. Quid non euincet, quid non audebit, quid non aggredietur ſumma Dei per fidem cognitio, excelſa per ſpem in Deum fiducia, cæleſtis & Seraphicus per charitatem Dei amor & ardor ? *Sancti*, inquit S. Paulus Hebr. 11. 33. *per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos : alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem : alij verò ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres. Lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt : circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus : in ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis, & in cauernis terræ.* Contemplare agones ſanctarum Virginum, certamina Martyrum, martyria Apoſtolorum, labores Aſcetarum, vigilias ſanctorum Epiſcoporum, auſteritatem Anachoretarum; & videbis, quid quantumque poſſit Dei fides, ſpes & amor. Similis eſt religio, quam genuinam ſola docet Chriſtianorum Ethica, quæ proinde apud fideles dumtaxat vera extat; apud infideles verò & Philoſophos, fucata & falſa, æquè ac pœnitentia, patientia, fortitudo, prudentia, temperantia, iuſtitia, ceteræque virtutes, quæ apud ſolos Chriſtianos veræ ſunt, apud Gentiles apparentes & fictæ. Audi S. Auguſt. lib. 19. de Ciuit. c. 4. *Si*, inquit, *verè virtutes ſunt, quæ niſi in eis, quibus vera ineſt pietas, eſſe non poſſunt, non ſe profitentur hoc poſſe, vt nullas patiantur miſerias homines in quibus ſunt. Neque enim mendaces ſunt verè virtutes, vt hoc profiteantur : ſed vt vita humana, quæ tot & tantis huius ſeculi malis eſſe cogitur miſera, ſpe futuræ ſit beata, ſicut & ſalua. Vnde & Apoſtolus : Spe ſalui facti ſumus.* Rom. 8. Quanta ergo eſt laus patientiæ, beneficentiæ, fortitudinis, fidei, ſpei, charitatis, omniſque virtutis; tanta eſt & laus Ethices : eius enim argumentum, eius ſtudium, eius palæſtra propria eſt ipſa virtus.

Quid autem, qualis & quanta eſt virtus ? Audi eam definientes Philoſophos : audi & Theologos. Philoſophi : *Virtus*, inquit, *eſt animi habitus, naturæ, modo & rationi conſentaneus. Virtus*, ait Cicero Tuſc. 2. *à viro appellata eſt : viri autem propria maximè eſt fortitudo, cuius munera duo maxima ſunt, mortis doloriſque contemptio.* Lactant. de Opificio Dei, in fine c. 12. *Vir dicitur, quòd maior vis eſt in eo, quàm in femina, & hinc virtus nomen accepit.* Virtus enim eſt perferendorum malorum fortis & inuicta patientia : & quoniam fortitudo ceteris omnibus virtutibus antecellit, hinc factum eſt, vt omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur,

Virtutis elogium ex Philoſophis

vt quidquid vitio contrarium eſt, virtus appelletur. Hinc virtus Hebr. vocatur תמם *tumma*, id eſt, perfectio, integritas. Antiſthenes dicebat. *Virtutem ſibi ſufficere ad felicitatem, nec vlla re opus habere, niſi robore Socratico: virtutem enim eſſe armaturam, quæ detrahi non poſſit. Enſis enim & clypeus excutiuntur: ſapiens autem ac virtute præditus numquam non armatus eſt, eoq; vinci non poteſt. Quare negabat ſapientem viuere iuxta leges ab hominibus inſtitutas: ſed iuxta normam virtutis.* Ita refert Laërt. lib. 6. Iſocrates ad Demonicum aſſerit. *Virtute nullam poſſeſſionem, nec honeſtiorem eſſe, nec durabiliorem.* Epictetus apud Stobæum ſerm. 1. *Anima*, ait, *dedita virtuti, ſimilis eſt perenni fonti, cuius aqua eſt pura, imperturbata, dulcis, accepta, copioſa, ab omni noxa & pernicie aliena.* Seneca apud Lactant. l. 3. c. 12. *Vna*, ait, *res eſt virtus, quæ nos immortalitate donare poſſit, & pares dijs facere.* Valer. Max. l. 5. *Nihil*, ait, *eſt excepta virtute, quod mortali manu, & immortali animo queri poteſt.* Sophocles in Eriphyle: *Virtutis ſola conſtans perpetuaq; eſt poſſeſſio.* Silius Ital. lib. 2.

Explorant aduerſa viros, perque aſpera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clino.

Iuuenalis ſatyra 8,

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atrium; nobilitas ſola eſt atque vnica virtus.

Ariſt. 1. Ethic. c. 9. *Virtutis merces ac finis*, ait, *optimum quiddam eſt, diuinum & beatum.* Idem lib. 9. c. 4 *Eſt virtus, & vir bonus, menſura rerum omnium.* Socrates: *Virtus*, ait, *eſt ſtatua quadrans in ſua baſi.* Lyricus in laud. lib. virtut. *O virtus ardua laboriosaq; generi humano, pulcherrima vita inuentio! Tuam ô virgo, ob venuſtatē etiam mori, in Græcia optabilis habetur mors, ac labores vehementes & indefeſſos perpeti. Talem pectori inſeris fructum immortalem, auro potiorem. Tua verò gratia Hercules Ioue ſatus Ledeq; filij multa perpeſſi ſunt, ſuis factis quid poſſent declarantes.* Seneca in epiſt. *Omnia beneficia in luce ſe collocari volunt: ſed nullum theatrum virtuti conſcientia maius eſt. Quemadmodum minuta lumina claritas ſolis obſcurat: ſic dolores, mœſtitias, iniurias virtus magnitudine ſua elidit atque opprimit: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quàm in mare,* Cicero Tuſcul. vlt. *Virtus omnia, quæ cadere in hominem poſſunt, ſubter-ſe habet, eaque deſpiciens caſus contemnit humanos; culpaq; omni carens, præter ſeipſam nihil cenſet ad ſe pertinere. At nos virtutem ſemper liberam volumus, ſemper inuictam: quæ niſi ſint, ſublata virtus eſt. Atqui, ſi in virtute ſatis eſt præſidij ad bene viuendum, ſatis eſt etiam ad beatè: ſatis enim eſt certè in virtute, vt fortiter viuamus: ſi fortiter, etiam vt magno animo, & quidem vt nulla re vmquam terreamur, ſemperq; ſimus inuicti, vt nihil pœniteat, nihil deſit, nihil obſtet: ergo omnia profluenter, abſolutè, proſperè: igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum, virtus poteſt: ſatis ergo etiam ad beatè.* Denique virtus amicat ſubditos, amicat & ſupernos.

Elogia Chriſtianorum Theologorum.

Quid eſt virtus? Audi Chriſtianos, audi Theologos S. Aug. lib. 2. de Lib. arb. c. 18. & 19. docet, virtutes eſſe maxima bona. Additque: *Virtutibus nemo malè vtitur: ceteris autem bonis, id eſt, medijs & minimis, non ſolùm benè, ſed etiam malè quiſque vti poteſt. Et ideò virtute nemo malè vtitur, quia opus virtutis eſt bonus vſus iſtorum quibus etiam non benè vti poſſumus. Nemo autem benè vtendo male vtitur.* Idem lib. 1. de Ciuit. c. 15. ait, virtute beari tam ciuitates, quàm homines. Et lib. 5. c. 12. *Virtus*, ait, *via eſt, qua bonus nititur ad gloriam honorem, imperium. Hinc Romani coniunctiſſimas conſtituerunt ædes virtutis & honoris, pro dijs habentes, quæ dantur à Deo.* S. Ambroſius in Officijs: *Bonus circuitus eſt, ſi iuſtitia quærit, prudentia inuenit, fortitudo vendicat, temperantia poſſidet; vt iuſtitia ſit in affectu, prudentia in intellectu, fortitudo in effectu, temperantia in vſu.* Lactant. lib. 7. c. 10. *Vitia*, ait, *commotiones, & perturbationes animi ſunt: virtus è contrario, lenitudo & tranquillitas animi eſt: quia vitia temporalia & breuia ſunt; virtus perpetua, & conſtans, & par ſibi ſemper, virtus numquam, niſi morte, finitur.* Idem lib. 6. c. 4. *Vna eſt* igitur *virtutis ac bonorum via, quæ fert nos, non in Elyſios campos, vt Poëtæ loquuntur, ſed ad ipſam mundi arcem:*

At læua malorum
Exercet pœnas & ad impia tartara mittit.

Nihil ergo virtute nobilius, nihil vtilius, nihil potentius. Ipſa eſt adamas indomabilis, qui omnia domat, ipſa eſt palma, quæ contrà omnia pondera eluctatur, & comam attollit.

Arx eſt ipſa ſibi virtus, ipſa eruit arces:
Ipſa feras hominemque domat: non horret inermis
Ire per hoſtiles cuneos, inimicaq; caſtra.
Aſpice ridentem Siculi mandata tyranni
Zenonem, & regis verſos in vulnera ciues.
Regulus ad Libycas iterum freta nauigat aras,
Impauidumq; caput grauia ad tormenta reportat.
Prætereo Chriſti paſſos immania teſtes
Funera, Laurentiique ignes, Paulique catenas.

S. Chry-

S.Chryſoſt.homil.6. in illud : *Modico vino vtere. Non ſic*, inquit, *flamma naturâ in materiam delapſa, vicina ſemper ligna incendit, ſicut virtutis zelus in paucas lapſus animas, vlteriùs procedendo omnes implere poteſt.* Philo lib.de plant. Noë : *Sicut ſol*, ait, *oriens totum cælum radijs illuſtrat : ſic virtutes ſuis in homine radijs, poſtquam mentem penetrant, totam eam reddunt lucidiſſimam.* S.Baſil. in Pſalm. *Flamma*, ait, *quæ à proprio fumo ſupprimitur, aditum liberum non habet; ſed circa illum volvitur : ſic & virtute animas dirigente, tabeſcere, deijciq́ue à magnis turbationibus non contingit, cùm nullum ad exteriora reſpirationis exitum habeant.* Thalaſius ad Paulin. *Sicut*, inquit, *anima corpus ſecundùm naturam viuificat; ita & animam virtus & ſcientia.* Agapetus ad Iuſtin. Imp. *Sicut, qui ſcalas conſcendere cæperunt, non priùs deſiſtunt ab aſcenſu, quàm ſupremum attigerint gradum : ſic virtutis ſtudioſus ſemper altiùs ſcandendo excitabitur.* Id pleniùs docebit noſter Siracides, qui adeò exactè omnium virtutum officia perſequitur, vt inde cognominatus ſit πολύϊστωρ.

Quinta Ethices laus accedit à contrario, putà à vitio, quod ipſa caſtigat, eiuſq́ue erroneum de agendis iudicium corrigit & emendat. Sicut enim moralis hæc diſciplina vim animi torpentem ad omne honeſtum rectumq́ue extimulat : ita & vim animi cognoſcentem dirigit & illuſtrat; vt, quid in moribus verum agendumq́ue, quidq́ue ſequi ac deligere debeat, ſciat & norit : facilis enim hîc, olim præſertim, lapſus, quando mens iter hoc non ita tritum ingreſſa, cupiditate in malas ruente voluptates occæcata, aut in deuium acta, illius ambitu quæ mirè animum mentemq́ue perurget gloria, in turpes prolapſa labes exitium ſibi conſciuit. Quocirca rectè ait Horat.lib. 1.epiſt. V. *Vitiorum caſtigatio.*

Virtus, eſt vitium fugere; & ſapientia prima Stultitia caruiſſe.

Et lib. 3.Carminum :

Virtus repulſæ neſcia ſordidæ.
Intaminatis fulget honoribus.

Hîc ergo Lucretiam damnabit pudicitia, quòd infamiæ, quam minatur adulter Sextus Tarquinius, fidem coniugij poſthabuerit : damnabit & conſcientiam, quòd iniuriæ iam paſſæ impatiens manus ſibi intulerit. Laudibus verò Suſannam efferet, quòd vitam & famam potiùs, quàm puritatem aleæ ſubijcere maluit. Hîc omnes illi necis propriæ rei peragentur, qui ſine ſummi Imperatoris iuſſu ſtationem ſuam deſeruêre, & infami facinore honorem morte propria expiare vel parare fategerunt. Hîc veritas pœnas èxiget ab eis, qui mendacio fortunis, gloriæ, vel etiam vitæ patrocinium quæſiuêre. Contra verò heroïca virtus ſua hîc monſtrabit officia, & ad omne decus & laudem prælucebit. Hîc Galienus Imperator laudabitur, quòd in impoſtorem gemmarium ſibi iniurium, ad leonem poſtulatum, in theatro publico caponem immiſerit, leni hac cenſura per præconem & fraudem caſtigans, & noxam ſibi factam clementer indulgens : *Impoſturam fecit, impoſturam paſſus eſt.* Hîc continentia palmam dabit virginibus, quæ eximiam ſpeciem complurium ſollicitantem oculos vulneribus fœdarunt, deſormitatemq́ue ſanctitatis ſuæ ſidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis eſſe maluerunt. Hîc Socrates infractum docebit animum, ſi mors veritatis causâ ſit oppetenda; minuſq́ue; vel calumnijs exterorum aut domeſticorum mouebitur; etiamſi malum amplexus neceſſarium, furente Xantippe, tonitrua ſæpè in pluuiam deſinant. Nimirum, hæc ſapientia, hæc Ethica efficiet, vt homo non iam ſenſibus voluptatiq́ue deditus, ſui aliarumq́ue rerum ſeruus, ſuis cupidinibus, ceu vitio famuletur mancipium; ſed vt ſui, rerumq́ue omnium dominus, omnia ſibi ſubdita calcet, ac caput imperterritum omnibus efferat, vt, etiamſi factus illabatur orbis, impauidum feriant ruinæ. Quocirca Philoſophi illuſtria hæc titulorum elogia Ethicæ dederunt. Cicero eam indigitauit *expultricem vitiorum* : alij, *Philoſophiam morum* : alij, *ſatricem virtutum* : Quintilianus, *actionum magiſtram* : Varro, *naturæ ornamentum* : alij, *affectionum dominam* : alij, *gratiæ fundamentum*; alij, *reipub. formam, animi animam, Theologiæ manum, fontem Iuriſprudentiæ.* Arnobius denique, *florem diuinitatis.* Ethica enim, vti à Deo promanat; ita ad Deum redit, ſuoſq́ue aſſeclas reducit. Audi Epictetum ad Arrianum : *Oportet*, ait, *vt omnia principia, quaſi conuerſo orbe, redeant ad vnum principium, omnia pulchra ad vnum pulchrum, omnia vera ad vnum verum, omnia bona ad vnum bonum, omnia diuina ad vnum Deum, omnia vna ad vnum ter vnum. Nam vnitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem ſunt, vnum ſunt.* O ſtuporem! Verba hæc ſonant Euangelium, non Philoſophiam moralem. Diuiniùs Triſmegiſtus, qui, dum deriuat omnia ex mundo in Deum, ex Deo in mundum; dum colligit ex effectis facultatem, ex ordine diuinitatem, ex multitudine vnitatem; hunc Architectum appellat mundi patrem, principem, gloriam, naturam, finem, neceſſitatem, actionem omnis facultatis, facultatem omnis actionis, ſolum ſanctum, ſolum non natum, ſolum, in quo ſola æternitas; ſolum, per quem ſolus mundi, ſoli totum, toti ſolum, exper-

tem

tem nominis, meliorem omni nomine. O diuinitatem ! In tuo tunc, Trismegiſte, non tam ore videtur habitaſſe Plato, quam in pectore Paulus. Quid Socrates ? Non ſatis illi fuit, verbo fateri vnum Deum : volebat conſignare ſuo ſanguine. Etiamne moralis Philoſophia edit nobis Martyres ? Vtique Socrates pro Ethica, Deique vnius cultu occubuit. Martyr ergo fuit, non fidei, ſed naturæ; non gratiæ, ſed Ethicæ & Philoſophiæ.

Longè veriùs & ſincerius, Ethica ſacra & Chriſtiana caſtigat, non tantùm vitia quælibet, quantumuis occulta, quantumuis minuta; ſed & ipſam Philoſophorum Ethicam, ac virtutem; hanc enim damnat vanitatis, vanæque gloriæ, quæ ipſis vnus fuit virtutis ſtimulus, vnus laborum finis & merces : atque ex aduerſo docet virtutem in ſe non ſpectare niſi bonum honeſtum : extra ſe non ſpectare niſi Deum, Deique laudem & gloriam. Ita Diogenem, quaſi gloriæ animal; ita Platonem, Socratem, Ariſtotelem, quaſi popularis auræ mancipia redarguit S. Paulus dum ait : *Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die : qui autem me iudicat Dominus eſt*, &c. *qui & illuminabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium : & tunc laus erit vnicuique à Deo.* 1. Cor. 4. 3. Et, *Qui gloriatur, in Domino glorietur : non enim, qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt ; ſed, quem Deus commendat.* 2. Cor. 10. 17. Ita Ethica Chriſtiana caſtigat & emendat Philoſophicam, quòd ignorarit virtutes Theologicas, fidem, ſpem, charitatem, æquè ac religionem : quòd neſcierit, quid ſit humilitas, quid pœnitentia, quid paupertas ſpiritus, quid vera virginitas; quòd cenſuerit virtutem non à Deo menti inſeri; ſed proprijs naturæ viribus parari ; quòd non aliud virtuti præmium, quàm temporariam hominum laudem ſtatuerit, cùm longè maiora & ampliora Ethices ac virtutis ſint merita. Audi Sapientiam cap. 10. 10. ea in Patriarchis Iacob, Ioſeph, Moſe & Hebræis demonſtrantem & celebrantem. *Hec* (Sapientia) inquit, *profugumire fratris iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam ſanctorum : honeſtauit illum in laboribus, & complenit labores illius. In fraude circumuenientium illum aſſuit illi, & honeſtum fecit illum : cuſtodiuit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret, & ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia. Hec venditum iuſtum non dereliquit : ſed à peccatoribus liberauit eum; deſcenditq; cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi ſceptrum regni, & potentiam aduerſus eos qui eum deprimebant; & mendaces oſtendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi charitatem eternam.* Deinde totius Hebræi populi libertatem ſapientiæ aſſignans : *Hec*, inquit, *populum iuſtum, & ſemen ſine querela liberauit à nationibus, que illum deprimebant. Intrauit in animam ſerui Dei, & ſtetit contra reges horrendos in portentis & ſignis; & reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem. Tranſtulit illos per mare rubrum, & tranſuexit illos per aquam nimiam : inimicos autem illorum demerſit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo iuſti tulerunt ſpolia impiorũ, & decantauerunt, Domine nomen ſanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter, quoniam ſapientia aperuit os mutorum, & linguas infantiũ fecit diſertas.*

Ethica Chriſtiana caſtigat Philoſophicam.

Triſmegiſt. Cenſuit Mercurius Triſmegiſtus, teſte S. Aug. lib. 8. de Ciuit. cap. 23. homines poſſe deos facere per artem quamdam arcanam. *Hos ergo*, inquit, *ſpiritus inuiſibiles* (dæmones) *per artem quamdam viſibilibus rebus corporalis materiæ copulare, vt ſint quaſi animata corpora illis ſpiritibus dicata & ſubdita ſimulacra; hoc eſſe dicit deos facere, eamque magnam & mirabilem deos faciendi accepiſſe homines poteſtatem.* Acriter hoc perſtringit S. Aug. *Neſcio*, inquit, *quomodo illa obſcuratione cordis ad iſta delabitur, vt dijs, quos confitetur ab hominibus fieri, ſemper velit homines ſubdi, & hec futuro tempore plangat auferri, quaſi quidquam ſit infelicius homine, cui ſua figmenta dominantur : cùm ſit facilius, fieri deos colendo quos fecit, ne ipſe ſit homo, quàm vt per eius cultum dij eſſe poſſint, quos fecit homo. Citiùs enim fit, vt homo in honore poſitus, pecoribus non intelligens comparetur, quàm vt operi Dei ad eius imaginem facto, id eſt, ipſi homini opus hominis preferatur. Quapropter meritò homo deficit ab illo qui eum fecit, cùm ſibi præficit ipſe quod fecit.*

Seneca. Seneca taxat & ridet idola; cenſet tamen ea eſſe colenda ob morem receptum, vt ea colens hunc cultum *in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat.* Ait enim : *Que omnia ſapiens ſeruabit tamquam legibus iuſſa, non tamquam dijs grata.* Merito Senecam culpat S. Aug. lib. 7. de Ciuit. c. 10. *Sed iſte*, inquit, *quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt; tamen quia illuſtris populi Romani ſenator erat, colebat, quod reprehendebat : agebat, quod arguebat : quod culpabat, adorabat : quia, videlicet, magnum aliquid eum Philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo; ſed propter leges ciuium, moreſq; hominum, non quidem ageret fingentem ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo; eò damnabilius, quòd illa que mendaciter agebat, ſic ageret, vt cum populus veraciter peragere exiſtimaret.*

Stoïcorum. Stoïci docebant, ſapientis eſſe ſeipſum occidere, cùm ea ingruunt mala, quæ non poſſit, vel quæ non deceat eum ſuſtinere, vti Cato ſe occidit ex animi infirmitate & mollitie, ne in manus Cæſaris veniens, probro eſſet & ludibrio : & tamen idem pariter docebant.

bant, ſapientem eſſe beatum, nec quidquam mali ei accidere poſſe, quod eum miſerum efficiat. Carpit hoc S. Aug. 19. de Ciuit. c. 4. irridens enim exclamat: *O vitam beatam, quæ vt finiatur, mortis quærit auxilium. Si beata eſt, maneatur in ea: ſi verò propter iſta mala fugitur ab ea, quomodo eſt beata? aut quomodo iſta non ſunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eamdemque fortitudinem non ſolum ſibi cedere, verùm etiam delirare compellunt, vt & eamdem vitam dicant beatam, & perſuadeant eſſe fugiendam? Quis vſque adeò cæcus eſt, vt non videat quòd ſi beata eſſet, fugienda non eſſet? Sed, ſi propter infirmitatis pondus, quæ premitur, hanc fugiendam fateantur, quid igitur cauſæ eſt, cur non etiam miſeram fracta ſuperbia ceruice fateantur: Verùm, obſecro Cato ille patientiæ, an potiùs impatientiæ ſe peremit? Non enim hoc feciſſet, niſi victoriam Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe ceſſit, nempe ſuccubuit, nempe vſque adeò ſuperata eſt, vt vitam beatam derelinqueret, deſereret, fugeret.*

Ariſtoteles li. 7. Polit. c. 16. cenſet filios mancos, cæcos, ſurdos, &c. eſſe abijciendos; & ſi quis prole, quam alere nequeat, grauetur, procurandum aborſum. *Circa expoſitionem*, inquit, *vel educationem filiorum lex ſit, nihil orbatum natura fore educandum. In alijs verò, ſi mores inſtitutióque ciuitatis prohibeant natos exponere, ac multitudo tanta prolis alicui contigerit, vt duplicatus ſit filiorum numerus, (nam is definitus eſſe debet;) ad multitudinem nimiam euitandam anteuenire oportet, vt non concipiantur.* Vlterius prouehitur Seneca lib. 1. de Ira, c. 15. *Portentoſos fœtus exſtinguimus*, inquit, *libros quoque, ſi debiles monſtroſique editi ſunt, mergimus: non ira, ſed ratio eſt, à ſanis inutilia ſecernere.* Vide Iuſtum Lipſium Centur. 1. ad Belgas, epiſt. 85. vbi Romuli, Quintiliani, & aliorum ſimiles ſententias recitat. Hæc omnia homicidij & infanticidij, imò parricidij, damnat Tertul. Apol. c. 9. *Homicidij*, inquit, *feſtinatio eſt, prohibere naſci: nec refert natam quis eripiat animam, an naſcentem diſturbet: homo eſt, & qui eſt futurus, & fructus hominis iam in ſemine eſt.* Et S. Ambr. lib. 5. Hexam. c. 18. *Diuites*, inquit, *ne per plures ſuum patrimonium diuidatur, in vtero proprios necant fœtus, & parricidalibus ſuccis in ipſo genitali aluo pignora ſui ventris exſtinguunt: prius auferitur vita, quàm traditur.* Denique S. Aug. lib. 4. contra Iulian. c. 3. multis docet in infidelibus nullam veram, id eſt, plenam, & omnibus numeris abſolutam, eſſe virtutem. *Ego dixi*, inquit, *pudicum non veraciter dici, qui non propter Deum veram connubij fidem conſeruat.* Et mox: *Quomodo vera ratione pudicum corpus aſſeritur, quando à vero Deo ipſe animus fornicatur?* iuxta illud Pſal. 72. *Perdidiſti omnes, qui fornicantur abs te.* Et inferiùs: *Sed abſit, vt ſit in aliquo vera virtus, niſi fuerit iuſtus. Abſit autem, vt ſit iuſtus verè, niſi viuat ex fide: iuſtus enim ex fide viuit. Quis porrò eorum qui ſe Chriſtianos haberi volunt, niſi ſoli Pelagiani iuſtum dixerit infidelem, iuſtum dixerit impium, iuſtum dixerit diabolo mancipatum? ſit licet ille Fabricius, ſit licet Fabius, ſit licet Scipio, ſit licet Regulus.* Citat deinde Pythagoram & Platonem, *qui multò excellentiore ceteris Philoſophia nobilitati, veras virtutes non dicebant, niſi quæ menti quodammodo imprimuntur à forma illius æternæ immutabiliſq; ſubſtantiæ, quæ eſt Deus.* Et mox: *Quomodo ſunt verè iuſti, quibus vilis eſt humilitas viri iuſti? Quomodo eſt in eis vera iuſtitia, in quibus non eſt vera ſapientia? Porrò, ſi veram iuſtitiam non habent impij, profectò non alias virtutes, comites eius & ſocias: quia, cum non ad ſuum referuntur auctorem dona Dei, hoc ipſo mali his vtentes efficiuntur iniuſti.* Veram virtutem vocat S. Auguſt. eam, quæ ducit ad ſalutem & beatitudinem cæleſtem, qualis eſt Chriſtiana fidelium, quæ proinde falſam Gentilium caſtigat, format, perficit.

Ariſtoteles.

In infidelibus non eſt vera virtus.

Sexta Ethicæ laus obuenit à ceterarum ſcientiarum primatu ac regimine. Sextus Cheronæus Sceptícæ familiæ Philoſophus, varia & eleganti ſimilitudine, quantum Ethica ceteris Philoſophiæ partibus præſtet, oſtendit, & quaſi intuendum oculis ſubiecit: *Philoſophia*, inquit, *ſimilis eſt areæ muro cinctæ & omni fructuum genere luxurianti, in qua parietum firmitas refert Logicam, arborum proceritas Phyſicam, fructuum ſuauitas Ethicam.* Rurſum: *Si Philoſophiam ouo comparas, teſta, ſiue cortex, repræſentat Logicam, albumen Phyſicam, vitellus Ethicam.* Pulchriùs vero Poſſidonius. Philoſophiam animali perſimilem dictitabat: ſanguini enim & carnibus reſpondere Phyſicam, oſſibus & neruis Logicam, animæ Ethicam. Quantum ergo anima antecellit carni & oſſibus: tantò Ethica antecellit Phyſicæ & Logicæ.

VI. *Principatus ſcientiarum.*

Rurſum Ethica, ſicut omnes hominis actiones, ita & omnia eiuſdem ſtudia ac ſcientias dirigit ad ſuum finem; naturalis ad naturalem; ſupernaturalis ad ſupernaturalem. Quocirca Theologiæ, quæ diſciplinarum omnium eſt princeps & regina, medulla eſt Moralis. Prima S. Thomæ parte agitur de attributis, virtutibus & moribus Dei & Angelorum. Secunda, de virtutibus & vitijs hominum. Priore enim eius ſectione diſputatur de hominis beatitudine, voluntario, libertate, electione, conſilio, prudentia, vi concupiſcibili & irascibili, habitibus, paſſionibus, peccatis, legibus, ac gratia: poſteriore, de fide, ſpe, charitate, iuſtitia, ceteriſque virtutibus. Tertia Theologiæ parte agitur de Chriſto, eiuſque dotibus, virtutibus & Sacramentis, quibus ipſe nos à vitijs purgat, virtutes inſerit, & ad beatam felicitatem perducit. Atque, vt reliquas artes & diſciplinas præteream, Iuriſprudentia,

Theologia magna ex parte Ethica.

dentia, quæ in repub. clauum tenet: eamque regit & moderatur, adeò nititur Ethicâ, adeo eam ſibi incorporat, vt qui hanc ſuſtulerit, illam euiſcerarit. Qua ratione, quæſo, Iuriſconſultus ſeſe optimis ornabit moribus, honeſtè viuet, alterum non lædet, ſi hanc ſapientiæ partem, quæ mores fingit, non calleat? Quid verò, ſi reip. gubernaculis admoueatur, in republ. ſe dignum fecerit, ſi Politicam, tertiam Ethicæ partem, ignoret? Quid denique de æquo, bono, honeſto, iuſto, iniuſto, ſiue à cauſis, ſiue à conſilijs ſit, ſine Ethica diſſeret? Quid enim eſt aliud Iuriſprudentia, quàm iuſti & iniuſti ſcientia? Vt non ſine ratione plerique Iuriſprudentiam partem Philoſophiæ illius, quæ à moribus formandis nomen habet, autument. Vnde enim, quæſo, Iuriſconſultus æqui, boni, honeſti rationes deriuabit, niſi ex Platonis legibus, niſi ex Ethicis Ariſtotelis, vel ipſa vndecumque morali diſciplina? ex quorum ſcriptis veteres Iuriſperiti multa adeò deprompſerunt, vt, ſi omnia ſuis reddantur Auctoribus.

mouebat cornicula riſum
Furtiuis nudata coloribus.

Iuriſprudentia ſubalterna Ethicæ.

Quî verò ſuis quemque pinget coloribus, improbos arceſſet, probos defendet, niſi virtutum vitiorumque rationes & formas ex Ethica diſpexerit? Vt vrgente hac veritate adacti, Iuriſprudentiam Ethicæ politicæ maximè ſubalternam eſſe, indeque ſua petere principia, vt à Phyſica ſua petit Medicus, ipſi æquè Iuriſperiti conſentiant: neque enim Imperatorum nuda auctoritate firmaris leges, niſi & auctoritatem iuſtitia, eiuſque principijs ſubnixam doceas. Id ad oculum videremus, ſi veteres Iuris codices extarent, nec eos magno illius damno concremaſſent illi, qui ex eis Iuſtinianæas Pandectas conflarunt. Quare adeò Iuriſprudentia Ethicæ innixa & connexa eſt, vt illi planè ſubalterna, ex eius principijs, velut fontibus, ſcita ſua, & leges velut riuulos, educat. Hinc eſt, vt Ethicus, & Iuriſconſultus, eôdem ſe referant, dum, quas de virtutibus & vitijs notiones vniuerſas in doctrinæ formam includit Ethicus, illas Iuriſconſultus locorum, temporum, negotiorum, perſonarum regionibus & cancellis percommodè ad vſum includit & circumſcribit. Ethicus præſcribit, ſceleſtus vindicandum: Iuriſconſultus hanc regulam ad certam pœnam reuocat. Ethicus ponit legem, vt parentes curent filios; Iuriſconſultus mulctat eum, qui filij non vult eſſe curator. Ethicus iuſtitiam commutantem ponit mediam inter lucrum, & damnum: Iuriſconſultus ex hoc notionis fonte conuentiones iuſtas, mutuum, commodatum, depoſitum, pignus, emptionem, venditionem, locationem, conductionem, tamquam riuulos, deducit. Ethicus edifferit ſummum ius eſſe ſummam iniuriam: Iuriſconſultus ad huius præcepti normam temperat legem, ne ſanguine pietur mors, quam amico infers inuitus. Ethicus docet, æquitatem non eſſe contrariam iuri, ſed iure meliorem, dum, quod tacet ius, æquitas loquitur: Iuriſconſultus hinc colligit, nihil facere contra legem non occidendi, qui maieſtatis violatæ reis pœnam irrogat ſecuris. Porrò, vt ex multis pauca delibem, quæ ſunt per totum Iuris corpus diſperſa, & fuſa, ea ſi conferas cum moralis Philoſophiæ præceptionibus, videbis clarè, Philoſophiam (quæ morum profitetur conformationem) eſſe quamdam quaſi naturæ theſim, & huius theſeos Iuriſprudentiam eſſe hypotheſin. In quam ſententiam videtur iuiſſe pedibus Vlpianus, dum l. *Ius ciuile*, ff. de iuſt. & iure, poſt pulchram de Iure ciuili diſputationem vberi filo pertextam, tandem ſtatuit, Ius ciuile nihil aliud eſſe, quam Iuris naturalis, id eſt, moralis Philoſophiæ, quamdam moderationem.

VII. *Finis beatitudo,*

Septima, & maxima Ethices laus eſt à fine & ſcopo, putà à beatitudine, ad quam ſuos aſſeclas recto virtutum tramite deducit, & perducit. Nemo eſt tam demens, quin cupiat beatus eſſe & felix: nemo eſt tam barbarus, cuius non geſtiat animus, ſi felicitatis cogitatio & ſpes mentem ſubeat, ſi eius potiundæ via & ratio oſtendatur. Oſtendit eam Ethica. Cleombrotum (quem S. Auguſt. nuncupat Theobrotum) lecto Platonis Phœdone, vbi de immortalitate animæ diſputat, ſe præcipitem de muro, illicitè quidem & peruersè, dediſſe tamen, atque ita ex hac vita emigraſſe ad eam, quam credidit, eſſe meliorem, auctor eſt idem S. Auguſt. 1. Ciuit. 22. vnde de eo canit Callimachus:

Vita vale, muro præceps delapſus ab alto,
Dixiſti moriens, Ambraciota puer:
Nullum in morte malum credens; ſed ſcripta Platonis
Non ita erant animo percipienda tuo.

Eiuſdem felicitatis amore violentas ſibi manus intuliſſe Cleanthem, Chryſippum, Zenonem, Empedoclem, Catonem Vticenſem memorat Lactant. 3. Inſtit. c. 18. nimirum, à Zenone immortales animas, & inferos, vt ſentit S. Hieron. in cap. 1. Daniel. didicerant. Cicero verò lib. de Senect. *Cùm tantæ*, ait, *celeritas animorum ſit, tanta memoria præteritorum futurorumque prouidentia, tot artes, tantæ ſcientiæ; ſic mihi perſuadeo, non poſſe eam naturam, quæ res eas continet, eſſe mortalem.* Et anhelus ad beatam vitam: O *præclarum*, inquit, *diem, cùm in illud animorum concilium*

lium proficiſcar, & tùm ex hac turba & colluuione diſcedam! Nimirum ex Platone ſubobſcura quædam & ambigua de futuris animarum præmijs & ſupplicijs hauſerat. Cuius commentator & interpres Macrobius ex Platone geminam ſtatuit portam hominum: primam deſcenſus, quo purgentur animæ, & ad Lethæum deducantur flumen, vt inde obliuionem præteritorum malorũ bibant, & ad ſupera conſcendant. Hinc eas, vt canit Virg. 6. Æneid.

Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno;
Scilicet, immemores ſupera vt conuexa reuiſant.

Alteram deorum in Capricorno, qua pateat aditus ad lacteum in ſignifero circulum, qui locus Beatorum ſit, quò priùs quàm pertingant, per erraticas oberrare ſtellas, vt in Saturno ſapientiam; in Ioue agendi vim; in Marte ardorem animi; in Sole ſentiendi opinandique facultatem; in Venere voluptatum ſenſum; in Mercurio interpretandi vigorem; in Luna vim augurandi nanciſcantur. Commentum riſu & ſibilis dignum: cui ſimilis eſt illa Pythagoræ metempſychoſis, qui meritò vel demeritò animarum, illam poſt mortem in alia nobilia vel ignobilia tranſmeare corpora opinatus eſt, commentus ſe Euphorbum militem fuiſſe, & Troiano bello à Menelao cæſum:

Ipſe, ait, ego (nam memini) Troiani tempore belli
Pantoïdes Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæſit in aduerſo grauis haſta minoris Atridæ. Ouid. 15. Metamorph.

Inſulſa hæc, & quæ Philoſophus cœtu ſuo indigna contemnat; at quantos ſuſpenſa futurorum ſpes, & perennis animæ opinio, multis licèt contaminata fabulis, aſſeclis eorum admouit ſtimulos, vt indomitas animi libidines, ceu ferocientis equi impetus, edomare conarentur & manſuefacere, quò rationis frænum admitterent, eiuſque ductum non detractarent.

Quid ergo Chriſtianis Ethica non perſuadeat, quando iam defæcata planè, certiſſimiſq; fidei ſubnixa principijs, nil, ubi erret, timeat? quando virtutis callem non ſubluſtrem, ſed præfulgidum edocet? quando animum numquã intermoriturum; ſed in omne æuum beatiſſima vel miſerrima ſorte perduraturum, tam clarè, quàm Solem hunc nobis prælucere, demonſtrat? quando veram hominis beatitudinem, non in terra, ſed in cælo, non in creatura quapiam, ſed in ipſo Creatore; eiuſque per viſionem & amorem poſſeſſione conſiſtere, vt ipſomet Deo, eiuſque bonis omnibus fruamur & beëmur, certò liquidoq; oſtendit? Ignorarunt id Philoſophi: aliquid tamen de eo per rimam vel vmbram perſpexerunt. Hinc illud Sibyllæ apud Virgil. 6. Æneid.

Facilis deſcenſus Auerni:
Sed reuocare gradum, ſuperaſq; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt: pauci, quos æquus amauit
Iupiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dijs geniti potuêre.

Cenſebant illi, homines Ethices & virtutis ſtudioſos poſt mortem cælum conſcendere, ibiq; in deorum numerum & conſortium tranſcribi: imò nonnulli non alios putabant eſſe deos, quàm qui heroicis virtutum actibus, diuinitatis nomen & famam ſibi paraſſent. Ita Ouidius lib. 1. de Art.

Munus habe cælum, cælo ſpectabere ſidus.

Seneca in Octauia:

Hæc ſumma virtus, petitur hac cælum via.
Sic ille patriæ primus Auguſtus parens
Complexus aſtra eſt.

Et rurſum:

Virtus mihi
In aſtra, & ipſos fecit ad ſuperos iter.

Idem in Herc. Oetæo.

Numquam Stygias fertur ad vmbras
Inclyta virtus: viuite fortes:
Iter ad ſuperos gloria pandit.

Plinius in atheiſmum vergens lib. 2. c. 7. *Quiſquis*, ait, *eſt Deus (ſi modò eſt alius) & quacunq; in parte, totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui.* Et inferiùs: *Deus eſt mortali iuuare mortalem, & hac ad æternam gloriam via. Hac proceres ierè Romani: hac nunc cæleſti paſſu cum liberis ſuis vadit maximus omni æui rector, Veſpaſianus Auguſtus, feſſis rebus ſubueniens. Hic eſt vetuſtiſſimus referendi bene merentibus gratiam mos, vt tales numinibus aſſcribantur. Quippe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ ſuprà retuli ſiderum, ex hominum nata ſunt meritis. Iouem quidem, aut Mercurium, aliterve alios inter ſe*

vocari, & eſſe cœleſtem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur ? Hæc ille Deum Numenque ignorans.

Longè veriùs, ſublimiùs & diuiniùs Theologi, ipſum Deum Numenque certiſſimò ſtatuentes, illud ipſum ſapientiæ ac virtuti præmium aſſignant. Audi S. Auguſt. lib. de Quantitate animæ, in fine: *Virtutis præmium eſt Deus*. Audi Regium Pſaltem: *Domine, apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Pſalm. 35. v. 10. *Vt ſit Deus omnia in omnibus*; ait S. Paulus 1. Cor. 15. 28. Audi S. Iohannem Epiſt. 1. c. 3. 2. *Chariſſimi, nunc filij Dei ſumus: & nondùm apparuit quid erimus. Scimus, quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus; quoniam videbimus eum ſicuti eſt*. Et Apocal. c. 21. 22 deſcribens cœleſtem beatamque Ieruſalem: *Templum*, inquit, *non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. Et ciuitas non eget ſole, neq; lunâ, vt luceant in ea. Nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus*. Quocirca meritò exclamat S. Auguſt. ſerm. 1. in feſto omnium Sanctorum: *O verè beata mater Eccleſia, quàm ſic honor diuinæ dignationis illuminat, quam vincentium glorioſus Martyrum ſanguis exornat, quam inuiolatæ confeſſionis candida induit virginitas: floribus eius nec roſæ, nec lilia deſunt. Certent nunc chariſſimi ſinguli ad vtroſq; honores, ampliſſimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de paſſione purpureas. In cœleſtibus caſtris pax & acies habent flores ſuos, quibus milites Chriſti coronantur*. Et inferiùs: *Ergo agite nunc fratres, aggrediamur iter vitæ, reuertamur ad ciuitatem cœleſtem, in qua ſcripti ſumus, & ciues decreti. Non ſumus hoſpites, ſed ciues Sanctorum, & domeſtici Dei, etiã illius heredes; coheredes autem Chriſti. Huius nobis vrbis ianuas aperiet fortitudo, & fiducia latum præbebit ingreſſum. Conſideremus ergo inclytam vrbis illius felicitatem, in quantum conſiderare poſſibile eſt*. Et mox: *Verùm ſuper hæc omnia eſt conſociari Angelorum & Archangelorum cœtibus, Thronis etiam & Dominationibus, Principibus & Poteſtatibus, omniumq; cœleſtium ſupernarumq; virtutũ contubernijs perfrui, & intueri agmina Sanctorum ſplendidiùs ſideribus micantia, Patriarcharum fide fulgentia, Prophetarum ſpe lætantia, Apoſtolorum in duodecim tribubus Iſrael orbem iudicantia, Martyrum purpureis victoriæ coronis lucentia, Virginum quoque choros candentia ſerta geſtantes inſpicere. De Rege autem, qui horum medius reſidet, dicere vox nulla ſufficit: effugit enim omnem ſermonem, atque omnem ſenſum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificentia, illa maieſtas: vltra enim omnem Sanctorum eſt gloriam, ipſius inæſtimabilem aſpicere conſpectum, & ſplendore maieſtatis eius irradiari; ſi enim quotidiè oporteret nos tormenta perferre, ſi ipſam gehennam paruo tempore tolerare, vt Chriſtum videre digni eſſemus in gloria venientem, & Sanctorum eius numero ſociari, nónne erat dignũ pati omne quod triſte eſt, vt tanti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur*? Denique concludens: *Ad hanc igitur operum ſalutarium, dilectiſſimi, palmam libenter ac promptè certemus, omnes in agone iuſtitiæ Deo & Chriſto ſpectante curramus. Et qui ſeculo & mundo maiores eſſe cœpimus, à curſu noſtro nulla ſeculi cupiditate retardemur. Si expeditos, ſi celeres in hoc operis agone, ſi currentes dies vltimus inuenerit, nuſquam Dominus meritis noſtris ad præmium deerit remunerator. Qui coronam in perſecutione purpuream pro paſſione donauit, ipſe in pace viuentibus pro iuſtitiæ meritis dabit candidam*. DOMINE IESV CHRISTE, æternæ ſapientiæ, ſol, Verbum Patris, ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, amor noſter, da nobis hanc tuam ſapientiam, hanc prudentiam iuſtorum, hanc ſcientiam Sanctorum. Tu enim per generationem æternam es ipſa Sapientia increata, per generationem temporalem nobis factus es ipſa Sapientia incarnata. Ad hoc enim è Sinu Patris in vterum Virginis Matris, ex ſummis cœlorum montibus in imum hoc terræ antrum centrumque deſcendiſti, vt nos eamdem, tam exemplo, quàm verbo doceres. Tu eamdem Propheras, Sanctoſque omnes docuiſti: tu eamdem noſtro Siracidi inſpiraſti. Da ergo ſapientiam eius παράστον intelligere, omnemque eius virtutem, tam voluntate, quàm mente complecti, vt eam tam affectibus, quàm operibus & moribus exprimamus, vt valedicamus vanitati, ſeruiamus veritati, viuamus ÆTERNITATI. Tu enim es lux mentium, Rex ſpirituum, dux cordium: tu es via, veritas & vita: via in exemplo, veritas in promiſſo, vita in præmio. Gradiamur ergo in te, per te, ad te: vt ſicut iam per vmbram eminùs, ita poſt hanc vitam facie ad faciem cominùs te intueamur, te fruamur, te beemur in omne æuum. Imple animas noſtras tuis ſplendoribus: imple & ardoribus Sanctorum, vt citò ad te, tuamque gloriam peruenire valeamus, quem huius itineris ducem, ſalutis auctorem, lucis principem, lætitiæ largitorem habemus: quia tu es noſtra ſapientia, ſapiens veritas, vera charitas, chara felicitas, felix ÆTERNITAS. Amen.

Quàm ſapiens, *qui viuit ſapientiæ, qui ſapit* ÆTERNITATI!
Quàm felix, *quem in æternum ipſa beat* FELICITAS!

IN

IN ECCLESIASTICVM PROLEGOMENA.

INSCRIBITVR hic liber in Græcis Bibliis, Σοφία Ἰησοῦ, υἱοῦ Σιρὰχ, *Sapientia Iesu, filij Sirach*, vt distinguatur à Sapientia Salomonis: in Latinis, *Ecclesiasticus*. De eo nonnulla præmittenda sunt. Primum de eius auctoritate. Secundum, de Auctore. Tertium, de Interpretibus. Quartum, de Argumento. Quintum, de Methodo. Sextum, de Stylo. Quibus succedent septimo ordine Canones, qui facem toti libro præferant.

CAPVT I.

Auctoritas Ecclesiastici.

Non esse Canonicum errant hæretici.

NONNVLLI olim dubitarunt, imò negarunt, Ecclesiasticum esse librum Canonicum: Iudæi enim non habent eum in suo Canone librorum S. Scripturæ. Vnde Concil. Laodicenum can. 59. Melito Sardensis apud Euseb. lib. 4. Hist. cap. 26. S. Gregorius Nazianz. Amphilochius & Hilarius præfatione in Psalmos, texentes Catalogum S. Scripturarum, omittunt Ecclesiasticum. Et S. Hieron præfat. in libros Salomonis, asserere videtur, Ecclesiasticum non valere ad auctoritatem Ecclesiasticorũ dogmatum confirmandum. Idipsum apertè negant hæretici moderni. Lutherus in Colloq. Latinis, tom. 2. c. de lib. vet. Testam. ait: *Ecclesiasticus verus est Legista, & Iurista, non Propheta: nihil scit de Christo. Quid est Iesus Sirach (quamuis liber sit optimus) ad Christi & Apostolorum verba? Tantùm est legalis liber. Est sunt Thalmud ex variis libris collectus: loquitur de iure & œconomia. Hos miratur mundus, & verba Christi excellentissima negliguntur.* Guilielmus Witakerus in disp. de S. Script. controu. 1. q. 1. c. 13. de Ecclesiastico: *Non esse*, inquit, *canonicum librum, ex eo colligi potest, quòd Græcè scriptus fuerit.* Caluinus in Antidoto, Ecclesiasticum odit, quòd ex eo multa fidei dogmata, quæ ipse negat, confirmentur: *Vnde* inquit, *melùs faecem haurient?*

Canonici libri duplices.

Suppono, libros Canonicos S. Script. esse duplicis generis. Alij enim sunt Protocanonici, alij Deuterocanonici. Protocanonici, siue primi canonis vocantur, de quorũ fide nulla vnquã inter Catholicos fuit disceptatio; sed ab omnibus habiti sunt quasi libri S. Scripturæ, dictati à Spiritu S. Deuterocanonici, siue secundi canonis vocantur, qui, licet verè Canonici sint; tamen de eorum auctoritate aliquando ab orthodoxis dubitatum fuit: tales sunt Esther, Baruch, Tobias, Iudith, Sapientia, Ecclesiasticus, Machabæorum vterque, Epistola ad Hebræos, Epistola S. Iacobi, S. Iudæ, secunda S. Petri, secunda & tertia S. Ioannis, & Apocalypsis: ceteri omnes sunt Protocanonici.

Hoc est, quod de Sapientia & Ecclesiastico agens, ait Damascen. lib. 4. Orthod. fidei c. 18. *Qui omnium virtutum genere ac doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, & Sapientia Iesu, quam Sirach pater* (putà Iesus senior, & minoris auus hæc enim fuit pater Sirachi, de quo inferius) *composuit, & Græcè interpretatus est nepos Iesu, & Sirachi filius, præclara & elegantes libri sunt; non tamen aliis annumerantur, neque in arca fœderis erant:* quia scilicet, non numerãtur inter Protocanonicos, neq; erant in Canone Hebræorum, siue S. Scripturæ ab Hebræis receptæ, quem ipsi posuerunt in arca.

Ecclesiasticum esse Canonicum, Probatur Primo.

Nunc dico. De fide est, Ecclesiasticum esse librũ Canonicum S. Script. Patet hoc primò, ex definitione Concil. Trid. sess. 4. & Concil III. Carthag. can. 43. & Concil. Florẽt. in instruct. Armenocum Concil. quoq; Ephesinum anno Christi 430. Ecclesiasticum citat, vt S. Scripturã; sic enim ait Epist. ad Synodum Pamphyliæ: *Cum consilio omnia fac, dicit diuinitùs inspirata Scriptura.* Hęc autẽ verba sunt Eccli. c. 32. Conc. Tolet. VIII. c. 9. *Dicit*, ait, *Scriptura: Qui spernit minima, paulatim decidet.* Eccli. 19. Synodus Francfordiensis anno Domini 794. ep. ad Præsules Hispaniæ: *Item*, ait, *in libro Sapientiæ, ipsâ dicente Sapientiâ, id est filio Dei: Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnẽ creaturam.* Eccli. c. 24. Idem liquet ex S. Athanas. in Synopsi, siue Catalogo lib. S. Script. qui & lib. de Virgin. *Ait enim*, inquit, *Script. sacra: Qui attingit picem, inquinabitur: & qui communicat superbo, similis illi efficietur:* quæ sunt verba Eccli. c. 13. Idem liquet ex Synodo Alexandr. quæ extat apud S. Athanasium Apolog. 2. contrà Arian. & Innoc. I. anno Christi 407. Ep. ad Exuperium, c. 7. qui recensens libros S. Script. *Salomonis*, inquit, *libri quinq;* quintus autem est Ecclesiasticus. Sic & Cassiodorus lib. 1. Instit. c. 13. & Gelasius t. 2. Concil. in Concil. Romano, habito anno Christi 494. inter libros S. Scripturæ recensẽt librum Iesu, filij Sirach. Sic & Isidorus lib. 6. Etymol. c. 1. Rabanus l. 2. de Instit. Cleri, c. 53. quin & Epiphan. in hæresi Anomœorum, numerant inter sacros & diuinos libros Sapientiam Salomonis, & filij Sirach, id est, Ecclesiasticum. Quare, cùm idem Epiphan. lib. de Mensur. & pond. ait, hos libros non esse receptos, intellige à Iudæis, eorumque sequacibus.

Secundò, ex Patribus Græcis.

Secundò, idipsum docent Patres Græci, qui sententias Ecclesiastici, perinde ac ceteros S. Scripturæ libros citant, vt S. Clemens anno Christi 90. Ep. 1. ex Eccli. c. 28. citat hæc verba: *Impone homo tuæ linguæ ostium & feram. Cessa cornu in altitudinẽ extollens, & loquens aduersùs Deum iniquitatẽ & proximum tuũ.* Sic & S. Ignatius anno Christi 100. Epist. ad Heronem, citat illud Eccli. c. 19. *Qui citò credit, leuis est corde.* Sic & Clemens Alexandr. anno Christi 200. 1. Pædag. c. 8. & lib. 5. Strom. c. 5. Origenes anno Christi 230. citans Ecclesiasticum, ait, se citare S. Script. vt patet hom. 8. in Num. homil. 1. in Iudic. hom. 9. in Ezech. Sic & Euseb. ann. Christi 320. lib. 8. Præpar. c. 2. S. Basil. ann. Christi 370. in c. 8. Isaiæ: *Ait*, inquit, *Scriptura, Cùm con-*

ſummauerit homo, tunc incipiet: & cùm quieuerit, tunc indigebit; quæ ſunt verba Eccli. c. 18. Idem in Regulis fuſiùs Diſp. reſp. 104. *Dicũt*, ait, *diuinæ Literæ: Sine cõſilio nihil fac*; quæ ſunt verba Eccli. 32. S. Ephræm an. Chriſti 370. aduersùs improbas mulieres: *Dictum eſt*, inquit, *à Sapiente: Breuis omnis malitia ſuper malitiam mulieris*, quæ ſunt verba Eccli. c. 25. Idem tract. de Patientia: *Ait*, inquit, *Scriptura: Fili, accedens ad ſeruitutem Dei, dirige cor tuum, & ſuſtine*. Cyrillus Ieroſol. Catech. 6. citat illud Eccli. c. 3. *Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris*. Macarius Ægyptius an. Chriſti 370. hom. 10. citat illud Eccli. 24. *Qui edunt me, adhuc eſurient*. S. Greg. Nazianz anno Chriſti 380. orat. 2. contra Iulianũ: *Qui potentes*, ait, *de ſedibus deponit, & inſuſpicabilem diademate ornat. Nam id quoq; à Scripturis accipio*: purà Eccli. 11. 5. S. Greg. Nyſſenus anno Chriſti 380. hom. 3. in Eccleſ. citat illud Eccli. 40. *Vinum lætificat cor*. S. Epiphan. an. Chriſti 380. in Ancorato: *Reprehẽdit nos*, ait, *Scriptura diuina dicens: Quæ tibi præcepta ſunt, ea conſidera. Et: Nõ eſt opus tibi occultis. Et: Altiora te ne quæras, & profundiora te non expẽdas*. Eccli. 3. S. Chryſoſt. an. Chriſti 400. hom. 33. ad popul. *Audi*, ait, *Scripturam dicentẽs: Sicut qui occidit filium coram patre; ita qui offert ſacrificium ex pecuniis pauperũ*, quæ ſunt verba Eccli. 34. 24. Sic & Caſſianus an. Chriſti 430. collat. 2. c. 13. & collat. 6. c. 16. & Palladius illi coæuus in Dialogo de Vita S. Chryſoſt. S. Cyrillus Alexandr. eiuſdem æui hom. quam Epheſi habuit: *Quibus rationibus, ait, patientia cõparetur, id diuina nos Scriptura edocet: Fili*, inquit, *accedens ad ſeruitutem Dei, præpara animã tuam ad tentationem, & dirige cor tuum, & conſtans eſto*. Eccli. 2. Iſidorus Peluſiota, diſcipulus S. Chryſoſt. anno Chriſti 440. l. 1. Ep. 106. *Loquere, inquit Scriptura, in aures audientiũ*. Eccli. 25. Ioannes Maxentius an. Chriſti 500. præfat. in Dial. contrà Neſtorianos: *Diuina*, ait, *Scriptura admonet: Ne confundaris loqui verum pro anima tua, & pro veritate certa uſque ad mortem*. Eccli. 4. Anaſtaſius Antiochenus an. Chriſti 580. l. 9. Hexam. *Diuis*, inquit, *Scriptura, quòd vinum & mulieres ſeparent à Deo*. Eccli. 25. Damaſcenus orat. 3. de Dormit. Deiparæ, citat quaſi verba Script. *Altiora te ne quæſieris*. Eccli. 3. Denique Ioſephus Hebræo-Græcus lib. 2. contrà Apionem, Eccleſiaſticũ inter libros legis (id eſt, ſacros) reponit, ait Genebr. lib. 2. Chronol. citat enim quaſi dictum à lege diuina, illud Eccli. 42. 14. *Melior eſt iniquitas viri, quam mulier benefaciens*; vti ibidem oſtendam.

Tertiò, ex Latinis.

Tertiò, idẽ probatur ex Patribus Latinis. Tertul. qui floruit an. Chriſti 200. de Exhort. caſtitatis, c. 2. ex Eccli. c. 15. citat illud: *Ecce poſui ante te bonũ, & malum*. S. Calixtus Pontif. anno Chriſti 218. ep. 1. *Dicit*, inquit, *S. Scriptura: Poſt concupiſcentias tuas nõ eas, & à voluntate tua auertere*; quæ ſunt verba Eccli. c. 18. Fabianus Pontif. anno Chriſti 237. ep. 2. *Fili, ait Salomon, in manſuetudine ſerua animã tuam, & da honorem illi, cui honor competit*. Eccli. 10. & 11. S. Cyprianus an. Chriſti 250. de Opere & Eleëmoſ. *Loquitur*, ait, *in Scripturis diuinis Spiritus ſanctus, & dicit: Eleëmoſynis & fide peccata purgantur*. Eccli. c. 3. Euſebius Pontif. anno Chriſti 315. citat quaſi Scripturã, illud Eccl. 14. 11. *Fili, ſi habes, benefac tecum & Deo dignas oblationes offer*. S. Hilarius an. Chriſti 350. citat Eccli. 28. 28. S. Ambroſius anno Chriſti 370. de Bono mortis, c. 8. *Scriptura ait: Ante mortem non laudaueris quemquam*. Eccli. 11. S. Hieronymus an. Chriſti 390. Ep. 33. *Diuina*, ait, *Scriptura loquitur: Muſica in luctu, intempeſtiua narratio*. Eccl. 22. Ruffinus an. Chriſti 390. citat illud Eccli. 21. *Sapiens audiens verbũ, collaudabit, & addiciet ad illud*. Ita ipſe in *Benedictione Beniamin*. S. Gaudentius anno Chriſti 400. tract. 13. *Loquitur*, ait, *Scripthra diuina: Conclude Eleëmoſynam in corde pauperis, & ipſa pro te exorabit Deum*. Eccli. 29. S. Auguſt. an. Chriſti 400. lib. 2. de Doctrin. Chriſtiana, c. 8. *Illi libri duo*, ait, *qui Sapientiã Salominis, & alius, qui Eccleſiaſticus inſcribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Prophetica numerandi ſunt*: Et ep. 248. ac lib. 7. de Geneſ. ad lit. c. 28. & de Cura pro mortuis, c. 28. & ad Oroſiũ contrà Priſcill. Eccleſiaſticum vocat diuinam Scripturam. S. Paulinus anno Chriſti 420. apud S. Hieron. tom. 10. Epiſt. 14. c. 1. *Veteris*, ait, *Script. celebrata ſententia eſt, eſſe pudorẽ, qui gloria inueniatur & gratia; & eſſe rurſus pudorẽ, qui ſoleat parere peccatum*. Eccli. 4. Maximus Taurinenſis anno Domini 430. hom. 1. de Eleëmoſ. *Dicit*, ait, *diuina Scriptura: Sicut aqua extinguit ignẽ, ita Eleëmoſyna extinguit peccatum*. Eccli. 3. S. Leo an. Chriſti 450. ſer. 8. de ieiunio 7. menſis: *Dicit*, ait, *Scriptura: Poſt concupiſcentias tuas nõ eas*. Eccli. 18. S. Proſper lib. 2. de Vita contẽpl. c. 8. *Ait*, inquit, *in Eccleſiaſtico Spiritus ſanctus*. Sic Eccleſiaſticum vocant S. Scripturam Saluianus anno Chriſti 480. lib. 3. ad Eccleſiam Catholicam, Gelaſius anno Chriſti 490. epiſt. 5. S. Fulgentius an. Chriſti 500. lib. 1. de Remiſſ. peccat. c. 12. S. Benedictus an. Domini 500. in Regula, c. 7. S. Gregorius ann. Domini 600. in Pſal. 4. Pœnitent. Alcuinus ann. Domini 750. de Virtut. & vitijs, c. de pœnitentia, & c. de caſtitate, Haymo anno Chriſti 820. in c. 1. epiſt. ad Rom. & in c. 1. ad Corinth. Angelomus anno Chriſti 830. in lib. 1. Reg. c. 1. Paſchaſius Ratbertus ann. Chriſti 900. lib. de Corp. & Sang. Domini, c. 2. S. Bernardus de Gradibus humilitatis anno Domini 1130. Innocentius III. anno Domini 1200. ſer. 2. de Aduentu: S. Laurentius Iuſtinianus anno Chriſti 1430. lib. de Ligno vitæ, tract. de patientia, cap. 3.

CAPVT II.

Auctor.

Eccleſiaſticum eſſe Salomonis, conſtat ex.

NOnnulli cenſuerunt Eccleſiaſtici auctorem eſſe Salomonem, eò quòd multi veterum illum citent nomine Salomonis. Ita Anacletus Pontif. Ep. 2. illud Eccli. c. 27. *Qui fodit foueam, incidet in eam*; citat nomine Salomonis. Alexander I. ep. 3. illud Eccl. c. 35. *Sacrificium ſalutare eſt, attendere mandatis*; attribuit Salomoni. Sixtus I. Epiſt. 1. arguens hæreticos dicit, quòd in Salomone Scriptura loquitur dicens: *Sicut in conſpectu eorum magnificatus es in nobis*. Quæ ſunt verba Eccli. c. 36. Sic Quietus Epiſcopus, in Concilio Carthagin. Felix I. ep. 3. Innocentius I. epiſt. ad Exuperium cap. vlt. Concil. Carthag. III. canon. 47. Origenes, qui floruit anno Domini 230. hom. 8. in Numer. *in libro*, ait, *qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi ſolet, & Eccleſiaſticus dicit; apud Græcos autem Sapientia Ieſu filij Sirach, appellatur, ſcriptum eſt: Omnis ſapientia à Deo eſt*. Et hom. 1. in Ezech. *Vide*, ait, *Salomonem ſapientiſſimũ omnium, quid de Dei correptionibus ſuſpicetur: Fili, noli eſſe puſillanimis in diſcipli-*

na

ne Dei, neque deficias correptus ab eo; quæ verba ſunt Eccli.c.7. Sic & S. Baſil. in Regulis fuſiùs diſput. reſp.17. verba Eccli.c.21. citat quaſi Salomonis. S. Chryſoſt. in Pſalm. 134. *Salomon*, inquit, *ait: Continens aquã in veſtimento.* Eccli.c.43. Iſychius Hieroſol. Presbyter anno Chriſti 600 li.6. in Leuit. *Dixit*, ait, *Salomõ: Ante mortẽ ne laudes quempiam hominem* Eccli.c.11.30. Fabianus Pontif.ep. 2. *Fili, ait Salomon, in manſuetudine ſerua animã tuã.* Eccli 10. S. Cyprianus ep.65. ſiue lib.3.epiſt.9. *Sed & Salomõ, ait in ſpiritu ſancto conſtitutus teſtatur, & docet, quod ſit ſacerdotalis auctoritas & poteſtas, dicens: Ex tota anima tua time Deum, & ſacerdotes eius ſanctifica.* Eccli.c.7. Sixtus II. Pontif. anno Chriſti 257. ep. 1. *Quod pater eſt, inquit, id eſt etiam filius, Salomone dicente: Ego ex ore Altiſſimi prodij, primo genito ante omnem creaturam.* Eccli.c.24. S. Marcellinus Pontif. anno Chriſti 296. citat quaſi Salomonis illud Eccli.c.14. *Ego ſapientia habitaui in altiſſimis, & thronus meus in columna nubis.* S. Hilarius in Pſ. 144. *In m libro, ait, qui nobiſcũ Salomonis inſcribitur; apud Græcos autem & Hebræos, Sapientia Sirach habetur, ita monemur: Ecce circumuallo poſſeſſionem tuam ſigno, argentum & aurũ tuum conflatum, & ori tuo fac eſtium & ferã, & verbis tuis ingum & menſuram.* Eccli.c.28. S. Ambroſius ad Virginem deuotam, c. 2. *Non legiſti*, ait, *Salomonẽ dicentem: Bonis bona creata ſunt ab initio; ſimiliter impiis & peccatoribus bona & mala?* Eccli.c.33. Optatus Mileuit. anno Chriſti 370. lib. 3. contra Donat. *Illud*, ait, *à Salomone diſcere noluiſti, quod ait: Abſconde panem in corde pauperis, & ipſe pro te rogabit.* Eccli.c.29. S. Hieron. in c.10. Eccli. *Salomon*, inquit, *ait: Qui flatuet lapidem, ſapietur in illo.* Eccli.c.27. S. Maximus hom. 2. de feſto Paſchæ, Eccleſiaſtici c.24. citat nomine Salomonis. S. Leo eiuſdem nomine citat Eccli.c.2. ſerm. 1. de Quadrageſ. c.3. Sic & Sedulius in c.12. ad Rom. & Hormiſda Pontif. epiſt.6. Caſſiodorus in Pſ. 55. Pelagius 1. epiſt. ad Vigilium, S. Gregorius hom.1. in Ezech. Haymo in c.1. ep. ad Roman. Paſchaſius lib.2. de Corpor. Domini, c.2. Petrus Damiani ſerm. 2. de vitio linguæ, S. Bernardus epiſt.5.

Auctorem Eccleſiaſtici eſſe Ieſum, filium Sirach, probatur Primò.

Verùm certum eſt, auctorem Eccleſiaſtici non eſſe Salomonem, ſed Ieſum, filium Sirach. Probatur Primò, quia ſic inſcribitur, hicque Eccleſiaſtici eſt titulus in omnibus codicibus Græcis.

Secundò.

Secundò, id docet Euſebius lib.8. de Præparat. Euang. c.2. *Simonis tempeſtate*, ait, *fuit Ieſus, filius Sirach, fama celebris, qui Sapientiam, tanto omnium virtutum genere profitentem, compoſuit.* S. Athanaſ. in Synopſi de Eccleſiaſtico: *Hic itaque*, ait, *Ieſus, cùm eſſet Salomonis ſectator, haud minùs illo in illuſtrãda ſapientia, & pietatis diſciplina ſtrenuũ ſe geſſit, verè multiſcius exiſtens & doctus.* Procopius Gazæus præfat. in Geneſ. *Laudanda eſt*, ait, *illa Sirach admonitio: In ſupernacaneis operũ tuorum ne fis curioſus; plura enim intellectu hominũ oſtenſa ſunt tibi.* Eccli.c.3. Antiochus hom.7. *Ieſus*, ait, *Sirach filius dixit: Inſomnia exſtollunt imprudentes.* Caſſiodorus lib.1. Inſtit.c.13. enumerans S. Scripturæ libros: *Salomonis*, inquit, *libri quatuor: Ieſu, filij Sirach, liber unus*, S. Hieron. in c.9. Daniel. *Ieſus*, ait, *filius Sirach, ſcripſit librum, qui Græcè παράπερ & appellatur, & à pleriſque Salomonis falsò dicitur.* Sic & Iſidorus Pelus. lib.4. epiſt.228. S. Epiphanius lib.1. tom.1. hæreſi 8.

Tertiò, idipſum euincit præfatio Eccleſiaſtici, quam aliqui cenſent habere auctoritatem S. Scri-

A pturæ, alij ad eam proximè accedere. In præfatione enim diſertè ait Ieſus, Siracides iunior, Eccleſiaſticum eſſe compoſitum ab auo ſuo Ieſu, filio Sirach; à ſe verò eſſe tranſlatum.

Quartò, idipſum demonſtratur ex c.50.29. vbi ſic dicitur: *Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus, filius Sirach, Hieroſolymita, qui renouauit ſapientiam de corde ſuo.* Vnde paret, idipſum eſſe de fide. Hæc enim ſunt verba S. Scripturæ, & Spiritus ſancti, ideoque fide credenda. Denique c. 51. titulus eſt: *Oratio Ieſu, filij Sirach.* *Quarto.*

Quintò, quia in fine Eccleſiaſtici recenſentur elogia Salomonis, Roboam, Ezechiæ, Ioſiæ, Iſaiæ, Ieremiæ, & ceterorum Prophetarum, qui diu poſt Salomonem vixerunt. *Quinto.*

Dices: Cur ergo Origenes, Iſychius, & alij paulò antè citati, Eccleſiaſticum attribuunt Salomoni? Reſpondeo: Variæ ſunt cauſæ. Prima, quia Ec- *Tribuitur tamen Salomoni quinque de cauſa. Prima.*

B cleſiaſticus imitatur Salomonem: habet enim ſimiles morales ſententias. Hanc cauſam dat S. Athanaſ. in Synopſi. & Præfatio Eccleſiaſtici Græcanica: *Sanè*, inquit, *hic Ieſus Salomonis fuit ſectator, nihil minùs illo ſapientiæ & traditionis nomine probatus, vt qui multiſcius verè fuerit, & ſit appellatus* Ieſu ergo, filius Sirach, ſiue Siracides, ſunt quaſi alter Salomon, imò verus æui ſui Salomon.

Secunda, quia nonnulla deprompſit ex Salomone, partim edita, partim non edita: Salomon enim plurima dixit & dictauit, quę nõ ſunt edita, vt patet 3. Reg. 4. v. 32. Sparſas ergo Salomonis ſententias collegit & digeſſit Siracides, ſuiſq; addidit librum hunc conflauit. Simili enim modo ex ſparſis Salomonis ſententiis in vnum collectis, conflatus eſt liber Prouerbiorum, vt colligitur ex Prou.c.25.1. Edita à Salomone, quæ citat vel imitatur Siracides, inferiùs colligã. Hanc cauſam poſt Driedonẽ lib.1. de Scriptoribus Eccl.c. 3. dat Bell. lib.1. de Verbo Dei, c.14 & Thomas Waldenſ lib.2 Doctr. fidei, art.2.c.20. *Eccleſiaſticus*, ait, *dicta antiquorum patrum collegit, ſicut ipſe refert: Qui renouauit, inquit, ſapientiam de corde ſuo.* *Secunda.*

C

Tertia, quia Eccleſiaſticus, vtpote ſapientialis & moralis, ſolet annecti libris Salomonis, putà Prouerbiis, Eccleſiaſtæ, Canticis & Sapientiæ. Vnde hi quinque libri cenſentur vnus tomus S. Script. putà Sapientia, ſiue ſacra Ethica. Quia ergo ceterorum quatuor auctor eſt Salomon, hinc & quintus ei attributus eſt, omneſq; nuncupati ſunt Sapientia, ſiue libri ſapientiales, Salomonis, à præcipuo & potiſſimo auctore. Hanc cauſam dat Orig. initio citatus, & Innocent. I. epiſt. ad Exuperium c.7. enumerans S. Script. libros: *Salomonis*, ait, *libri quinque.* *Tertia.*

D

Quarta. *Eccleſiaſticus*, inquit Rabanus lib.5. de Vniuerſo, c.3. *propter nimiam ſenſus ſimilitudinem, & eloquij paritatẽ, Salomonis titulo prænotatur. Conſtat autẽ, hunc librum ſub Ieſu, filio Sirach, editum fuiſſe, & inter reliquos S. Script. libros pari habitũ veneratione.* Sic & S. Aug. lib. 2. de Doctrina Chriſtiana c.8. *Duo*, ideo inquit *libri, quorum vnus Sapientia, & alius Eccleſiaſticus inſcribitur, de quadam ſimilitudine Salomonis eſſe dicuntur*, id eſt, propter ſimilitudinem argumenti, ſtyli & phraſis, vt idem ait de Cura pro mortuis, c.15. Sic inuectiuæ Ciceronis in Antonium, ſubinde Antoninæ, ſæpiùs Philippicæ vocantur: quia ſimiles ſunt Philippicis Demoſthenis, quas ipſe contra Philippum, Alexandri Magni patrem, declamauit. *Quarta.*

Quarto. Quintam dat Paulus à Palacio hic in præfat. A centet enim Iesum, filium Sirach, vocarum alio nomine Salomonem: aut (quod verisimilius est) quòd Iesus hic titulum Salomonis suo libro præfixerit, vt quem Salomonis nomine faciebat, vti fecit Plato, qui nomine Socratis Dialogos scripsit; & Cicero, qui nomine Catonis & Lælij quosdam libros intitulauit. Tandem, credibile est, librarios huius libri nomen imposuisse: auctor quippe Hieronymus est, titulũ Ecclesiastici apud Hebræos esse, *Misle*, id est, parabolas seu Prouerbia: quo titulo etiam insigniuntur Prouerbia Salomonis. Cùm igitur Librarij incidissent in hunc titulum, putarunt esse Salomonis, & eum nomine illo vendirarunt. Hęc Palacius. Quocirca post Siracidem, Deo duce, dabo Salomonem tomo vno, putà Prouerbia, Ecclesiasten, Sapientiam, & fortè Cantica. Supererunt deinde duo tomi, alter B librorum historialium, alter Psalmorum & Iob, quibus omne verus Testamentum complectar. Claudet agmen quartus Euangeliorũ tomus, quo vniuersam S. Scripturę periochen, si vitam vireisq; Deus dederit, absoluam, orbemque sacræ encyclopædiæ concludam: qua de causa breuis, more meo; sed neruosus, exactus & succulentus fim oportet, ne & tomi nimis multiplicentur, & vita me citiùs quàm opus deserat. Sunt, & erunt, qui partitis inter se libris, desiderantibus prolixiora, singuli in singulos Commentaria scribant.

Iesus, filius Sirach. quis? Respondeo Primo. Quæres, quis fuit hic Iesus, filius Sirach. Resp. Primò, fuit ciuis Hierosolymitanus, vt patet c. 50. 29. Atq; hæc est eius prolapia: Sirach genuit Iesum seniorem, qui composuit Ecclesiasticum: Iesus senior genuit Sirach iuniorem, cui moriens Ecclesiasticum consignauit: Sirach iunior genuit Iesum iuniorem, qui Ecclesiasticum ab auo compositum ex Hebræo in Græcũ idioma traduxit.

Secundo. Secundò, Iesus senior auctor Ecclesiastici, fuit vir eximiè sapiens, vt patet c. 51. v. 18. & sequent. adeo vt sui æui Salomõ vocaretur, vti paulò antè ostendi: qua de causa per varias regiones peregrinatus est: hoc enim ipse sapienti faciendum præscribit c. 39. 5. vnde videtur fuisse vir magnus & princeps: ait enim c. 5. 13. *Exaltasti super terram habitationem meam.*

Tertio. Tertiò, idem fuit Propheta: eum enim Prophetam vocat S. Anacletus epist. 2. Euaristus epist. 1. S. Chrysost. in c. 6. Genes. Optatus Mileuit. lib. 4. contra Donatistas, Gildas in excidio Britanniæ. Cæsarius Arelatẽsis, qui floruit an. Christi 470. hom. 15. *Per Prophetã*, ait, *clamat Spiritus sanctus: Sicut aqua extinguit ignem sic eleëmosyna extinguit peccatum.* Eccli. 3. Procopius Gazæus in c. 55. Isaiæ: *De se*, ait, *in Prophetis dixit Christus. Ecce ego inclino in eos, tamquam fluuium pacis.* Eccli. 25. Quocirca S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. c. 8. Ecclesiasticum numerat inter libros prophetticos. Sic & S. Prosper l. de Prædict. & promiss. part. 2. c. 35. Et patet: quia Ecclesiasticus prophetat de Elia & Henoch vẽturis in fine mundi, c. 44 16. & c. 48. 10. Item de Christi descensu ad inferos, c. 24. 45. *Penetrabo*, ait, *omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.* Idipsum confirmat S. Anselmus in 2. Cor. 14. ex c. 24. Ecclesiastici, v. 46. vbi ipse de se ait: *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.*

Quarto. Quartò, peregrinando per varias regiones deuenit in Ægyptum, vbi videtur Ecclesiasticum compositisse: ibi enim eum nepos inuenit, vt ipse ait in Prologo: Ægyptus enim tunc erat sapientiæ & sapientum domicilium. Vnde sub idem tempus facta est Alexandriæ in Ægypto versio S. Scripturæ ex Hebræo in Græcum per Septuaginta Interpretes.

Quinto. vixit sub Ptolemæo Philadelpho 250. annis ante Christum. Probatur Primo. Quintò, Iesus auctor Ecclesiastici, vixit paulò post Alexandrum Magnum, tempore Ptolemæi Philadelphi, qui euocatis è Ierusalem doctoribus S. Scripturam ex Hebręo curauit verti in idioma Græcum per LXX. Interpretes, vt ea ornaret suam bibliothecam, quam copiosissimam Alexandriæ instruebat. Id liquet Primò, ex eo, quòd nepos eius, putà Iesus iunior, qui Ecclesiasticum ab auo, putà Iesu seniore, compositum, ex Hebræo in Græcum vertit, in prologo dicat, se id fecisse tempore Ptolemæi Euergetis: hic enim Ptolemæo Philadelpho, quasi fratri frater, in regno Ægypti successit. Vnde colligas, Iesum seniorem vixisse tempore Philadelphi, & Septuag. Interpretum; ideoque Genebrard. in Chronol. lib. 2. & alij probabiliter conjiciunt, eum fuisse vnum è Sept. Interpretibus. Hinc & Aristæas in Histor. 72. Interpretum, recensens eorum nomina, recenset & Iesum: quin & addit, Ptolemæum instruxisse regale conuiuium Septuag. Interpretibus, in quo more veterum eisdem totidem quæstiones morales, ethicas & politicas proposuit, cuique, scilicet, vnam: additque singulorum responsa & sententias, quæ planè simules, & subinde eædem sunt cum hitce Siracidis. Ac fortè occasione harum propositionum regalium Siracides librum hunc ethicum conscripsit: iunior verò Iesus putà nepos, qui vixit sub Euergete, floruit paulò ante C tempora Machabæorum.

Secundò. Secundò, idipsum liquet ex S. Hieron. in c. 9. Daniel. dum ait: *Post mortem Iaddi sacerdotis, qui sub Alexandro Magno templo præfuit, suscepit pontificatum Onias, &c. Post Oniam præfuit Iudæis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuag. Interpretes S. Scripturas Alexandriæ dicuntur in Græcum vertisse sermonẽ: post quem alter Onias, cui successit Simon: quo regente populum, Iesus filius Sirach, scripsit librum, qui Græcè πανάρετος appellatur, & à pleriſq; Salomonis falsò dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Iudæos diis Gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Iudas Machabæus purgauit templũ.* Vbi Nota ex Iosepho lib. 11. Antiq. in fine, & lib. 12. c. 2. 3. 4. 5. hanc fuit series pontificum Iudæorum illius æui: Iaddo pontifex, qui occurrit Alexandro Magno, genuit Oniam: Onias genuit Simonem D Iustum, & eius fratrem Eleazarum, qui misit LXX. Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum: Simõ Iustus genuit Oniam secundum, cognomento Auarum: Onias Auarus genuit Simonem secundum: Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento Sanctum, qui vixit tempore Machabæorum: vnde eum defunctum vidit Iudas Machabæus orantem pro populo, ac ostendentem Ieremiam, qui Iudæ porrigebat gladium sanctum, quo debellaret hostes Israel, de quo 2. Machab. c. 3. & 4. & c. vlt. v. 12.

Series pontificum.

Tertio. Tertiò, idipsum colligitur ex ipso Ecclesiastico, qui elogia Patriarcharum & pontificum concludit c. 50. elogiis Simonis pontificis, qui fuit frater Eleazari, sub quo facta est versio Septuag. Interpretum: ita enim de eo scribit c. 50. ac si viderit eum pontificalibus indutum in cœtu populi hostias

ſtias offerentem. Hic enim Simõ non fuit ſecundus, ſcilicet, Oniæ auari filius, vti putauit Euſeb. in Chron. & ex eo Beda lib. de Sex ætatibus mũdi, in Ptolemæo Euergete, ac Lyran. ſed fuit primus cognomẽto Iuſtus, vt colligitur ex dictis, & ex dicendis c. 50. Hic enim paulò antè erat defunctus, cùm Ieſus ſenior hæc ſcripſit ſub Eleazaro, qui Simoni fratri in pontificatu ſucceſſit. Et hic Simon adeò fuit ſanctus, vt, teſte Ioſepho lib. 12. c. 2. cognominationem habuerit Iuſti: *Eò quòd & Deum*, inquit, *piè coleret, & cives ſummâ proſequeretur benevolentiâ.* Ieſus ergo ſenior ſcripſit Eccleſiaſticum ſub idem tempus, quo Septu. Interpretes ediderunt ſuam verſionem poſt Alexandrum Magnum ſub Ptolemæo Philadelpho, 250. annis ante natiuitatẽ Chriſti. Ita Torniellus in Annal. ad annũ mundi 3798. & Genebrard. anno mundi 3797. Beda, & alij. Ieſus verò iunior Eccleſiaſticum in Græcũ tranſtulit ſub Ptolemæo Euergete, fratre Philadelphi. Quare errat Iſidorus libr. 1. de Eccleſ. officiis, c. 12. qui Ieſum iuniorẽ facit auctorem Eccleſiaſtici, quaſi ille ex aui ſcriptis eum compoſuerit cùm ille dumtaxat libri ab auo compoſiti fuerit interpres. Sed fefellit Iſidorum, quòd corruptè in prologo Eccleſiaſtici legerit: *Volui & ipſe ſcribere aliquid horum*, cùm legendum ſit: *Volui & ipſe*, ſcilicet, auus meus, *aliquid ſcribere.* Ex dictis ſequitur, Ieſum ſeniorem, auctorem Eccleſiaſtici, non fuiſſe nepotem Eleazari pontificis, qui miſit Septu. Interpretes ad Ptolomæum Philadelphum, vti contendit Ianſenius, ex eo quòd c. 50. 29. Græca nonnulla habeant, *Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus, filius Sirach, filij Eleazari*: nam *Tà filij Eleazari* expungunt codices Græci Romæ correcti, & Latini omnes. Cùm enim Ieſus ſenior ſcripſerit Eccleſiaſticum tempore Ptolemæi Philadelphi, quando pontifex erat Eleazarus; fieri nequit, vt Ieſus hic Eleazari fuerit nepos: debuiſſet enim ſub Ptolemæo & Eleazaro eſſe puer, ideoque ineptus ad ſcribendum Eccleſiaſticum: niſi dicas, Eleazarum fuiſſe admodum ſenem 70. & ampliùs annorum, ita vt nepos eius Ieſus trigima circiter annorum exiſtens compoſuerit Eccleſiaſticum. Fuit enim Ieſus præcoci ingenio, & à iuuentute orando & ſtudendo quæſiuit ſapientiam, vt ipſe ait c. 51. v. 18. & 19. Igitur Eccleſiaſticus Hebraicè à Ieſu Sirach ſeniore ſcriptus eſt initio regni Ptolemæi Philadelphi, vel certè ſub finem regni Ptolemæi Lagi: nam ſcriptus eſt paulò poſt mortem Simonis Iuſti pontificis: illius enim quaſi recens defuncti laudes decantat c. 50. 1. *Simon*, inquit, *Oniæ filius, ſacerdos magnus, qui in vita ſua ſuffulſit domum, & in diebus ſuis corroborauit templum.* Simon autem hic defunctus eſt quatuor annis ante finem regni Ptolemæi Lagi: nã anno 37. Lagi ſucceſſit ei in pontificatu frater Eleazarus, qui poſt ſex annos miſit LXX. duos Interpretes ad Ptolemæum Philadelphũ, vt S. Script. ex Hebræo verterent in Græcum: Ptolemæus enim Lagi vita functus eſt anno regni 40. cui mox ſucceſſit filius Ptolemæus Philadelphus, qui anno tertio regni euocauit Septu. duos Interpretes. Quæ omnia tradit Euſebius in Chronico. Ex quibus liquet, Eccleſ. conſcriptum eſſe ſub idem tempus, quos LXX. duo Interpretes ediderunt Græcam S. Script. verſionem, quod fuit Olympiadis 124. anno tertio, poſt Alexãdri Magni mortem anno 43. qui fuit Græcorum ſiue Seleucidarum annus 31.

Quinto, vixit ſub Ptolemæo Philadelpho 250. annis ante Chriſtum. Probatur Primo.

Secundò.

Series pontificum.

Tertiò.

Sextò, Ieſus hic per multas & horrendas tribulationes probatus à Deo, deductus eſt ad culmen perfectionis. Vnde ipſe c. 51. generatim eas receuſens, ab iis quaſi per miraculum ſe liberatum gratulatur, & exultans Deo gratias agit: ac tandem poſt ſuperatas miſerias feliciter in pace requieuit. Ibidem enim ait: *Modicum laboraui, & inueni multam requiem.*

Sexta de Ieſu Sirach.

Septimo.

Denique, cum ſermo ſit mentis imago, atque ex abundantia cordis os loquatur, ex hoc eius opere de virtutibus quibuſlibet abſolutiſſimo, liquet, eũ iis omnibus excelluiſſe, ſuaq; de iis ſenſa hic expreſſiſſe, adeoq; ſe ad viuum hîc depinxiſſe, viuamq; ſuę mentis ideam efformaſſe. Quocirca hic Ieſus ſuâ patientiâ, doctrinâ, prophetiâ, æquè ac nomine, typum geſſit, & repræſentauit Ieſum Chriſtũ patientem, docentem, prophetantẽ.

Vbi Nota. Tres fuêre viri celebres, qui hoc nomen prætulerunt. Primus fuit ante captiuitatem Babylonicã, ſcilicet, Ioſue, ſucceſſor Moſi in ducatu populi: hunc enim Septu. vocant Ieſum: Hebraicè enim *Ieſue*, idem eſt quod *Ieſua*, id eſt, *Ieſus*. Secundus, fuit in captiuitate, ſcilicet, Ieſus, filius Ioſedec pontificis, Zachar. 3. 1. Aggæi 1. 1. Tertius fuit poſt captiuitatẽ, ſcilicet, Ieſus, auctor Eccleſiaſtici. Sicut ergo Ioſue repræſẽtauit Chriſti ducatum & regimen, quo ſuos fideles in terram promiſſam, putà in regnum cæleſte, deduceet: Ieſus verò, filius Ioſedec, vtpote pontifex, repræſentauit ſacerdotium & pontificatum Chriſti, vt patet Zachar. 3. 1. ita pariter hic Ieſus noſter repræſentauit Chriſtum, quatenus ipſe fuit doctor & Propheta mũdi. Hinc patet, errare eos, qui ex Iſidoro l. 1. de Eccleſ. offic. c. 12. Ieſum hunc noſtrũ eumdem eſſe cenſent cum Ieſu, filio Ioſedec: nam Ieſus Ioſedec cum Zorobabel, Aggæo, Zacharia & Eſdra floruit, ſub Dario Hyſtaſpis, vt patet Aggæi 1. 1. Darius autem 200. annis præceſſit Alexandrũ Magnum: Alexandro autem ſucceſſit Ptolemæus Lagi, ac poſt eum Lagi filius Ptolemæus Philadelphus, ſub quo Eccleſiaſticum conſcripſit noſter hic Ieſus. Probabile tamẽ eſt, quod cenſet Genebr. in Chron. Ieſum hunc prognatum de ſtirpe Ieſu, filij Ioſedec pontificis, eiuſq; proinde nomen vſurpaſſe, idque omninò dicendum eſt, ſi cum Ianſenio aſſeramus, Ieſum hunc fuiſſe nepotem Eleazari pontificis: hic enim rectà ſerie à Ieſu filio Ioſedec prognatus deſcendit.

Tres vocati Ieſus.

CAPVT III.

Interpretes.

SCriptus eſt hic liber idiomate Hebræo à Ieſu ſeniore, ſed à nepote eius Ieſu iuniore in Græcum traductus, vt ait S. Epiphan. lib. de Ponderibus: imò ipſe Ieſus iunior in Prologo: *Deficiunt*, inquit, *verba Hebraica, quando fuerint tranſlata ad alteram linguam.* S. Hieron. Hebræum ſe vidiſſe teſtatur prologo in libros Salomonis. Suſpicantur nonnulli, Hebræum originale eſſe illud ipſum, quod ab Hebræis colitur nomine Ben-Sira, adeoque Ieſum Sirach eſſe Ben Sira, cuius apud Hebræos extant cum ſcholiis Prouerbia: tum, quia Ben-Sira penè eaſdem habet ſententias cum Eccleſiaſtico: tum, quia Ben-Sira Hebraicè idẽ eſt, quòd filius Sira vel Sirach, putà Ieſus Siracides.

Ieſum Sirach alium à Ben-Sira.

Verùm librũ Ben-Sira diuerſum eſſe à libro hoc Eccleſiaſtici, liquet vtcumq; conferenti. Rurſum diuerſum eſſe Ieſum Sirach à Ben-Sira, quatuor rationibus probat noſter Serarius in notis ad ep. 1. S. Boniſacij, & ex eo Gretſerus lib. 1. Defenſ. Bellarmini, c. 14. Prima eſt, quia Ben-Sira Hebraicè vltimam litteram habet א: Sirach autẽ habet ך. Secũda, quia communiter Hebræi tradunt, Ben-Sira vixiſſe altera poſt Ieremiã ætate: Ieſus Sirach autem vixit diu poſt, tempore Ptolemæi Philadelphi. Tertia, quia Ben-Sira dicitur filium habuiſſe Vzielem, & nepotẽ Ioſephum: Ieſus Sirach autem filium habuit Sirach, & nepotem Ieſũ. Porrò Vziel iſte & Ioſephus, velut eximij ſapientes, citantur ab Hebræo Scholiaſte Prouerbiorum eiuſdem Ben-Sira. Quarta, quia Ben-Sira multa habet, quæ non habet Eccleſiaſticus: rurſum Eccleſiaſticus multa habet, quæ non habet Ben-Sira, adeoq; liber Ben-Sira totus alius & diuerſus eſt ab Eccleſiaſtico. Quis credat, eundem Auctorem de eiſdem penè rebus, & eodem penè modo ac phraſi adeò diuerſos ſcripſiſſe libros, nec vllã huius rei dare ſignificationẽ? Adde Quintò, quòd Ben-Sira habeat nonnulla, quæ minùs ſana & vera videntur, certè malè ſonant; quale eſt illud alphabeto 2. litera *Ain*: *Oculos tuos abſconde à mulıere viduæ, & ne concupiſcas pulchritudinem eius in torde tua: quia filij eius ſortationẽ ſunt.* Videtur enim hîc damnare viduitatem, & matrimonium cum vidua; aut certè vtitur ſimilitudine longiſſimè petita, qua viduam ad nouas nuptias aſpirantem comparat cum meretrice, quæ multos viros admiſit: niſi dicas, ſenſum eſſe, q.d. Ne in vxorẽ ducas viduam, quia ſi id feceris, moleſtiam & probrum tibi acerſes ob eius filios, qui, cùm patrem non habeant, & matrem non timeant, liberè agunt quod lubet, ac ſcortationi indulgent: horum enim ſcortationes & ſcelera tibi quaſi vitrico, vel adſcribentur, vel infamiam afflabunt: qui ſenſus ſanè verus eſt & commodus.

Dicendum eſt ergo, Ben-Sira alium eſſe à Ieſu Sirach, ſed vnum ab alio plura eſſe mutuatum. Si prior fuit Ben-Sira, vt volunt Hebræi, oportet dicere, ex eo Ieſum Sirach multa deprompſiſſe. Hæc omnia planè cõſtabunt ex Alphabeto Ben-Sira, quod ſub finem capitis quinti attexam. Sanè vidi in bibliotheca Vaticana Ben-Sira manuſcriptum Chaldaicè; ſed longè imparem, imò diſparem noſtro Siracidi: nam ſtatim in ipſo limine prologi reperi nænias Iudaicas, & indigna quædam, quæ Ieremiæ Prophetæ affinguntur. Porrò *Sirach* Hebraicè idem eſt, quod ſuperfluens, abũdans, luxurians, ſcilicet, ſapientiâ, ſententiis & proverbiis: סָרַח *ſarach* enim eſt ſuperfluere, luxuriare: aut *ſrach*, id eſt, explicans implicata & obſcura; vel circumflectens ſermones ſuos: שְׂרֵרָה *ſereth* enim eſt corrigia: inde מְשָׂרֵךְ *meſarecher* Ieremiæ 2. 23. eſt implicans, vel circumflectens vias ſuas, vti corrigia ligatur in circuitu calcei. S. Hieron. vertit, explicans; & hoc forte vult Syrus, dũ pro *Sirach* vertit *aſro*, id eſt, ligatus q.d. Colligatas & arcanas ſententias enuntians & explicans: niſi malis ligatum dici, eò quod à Ptolemæo Lagi inter ceteros Iudæorum captiuos ligatus fuerit & ipſe, vinctuſque abductus in Ægyptum. Nam à Chaldæis in captiuitate Babylonica ligari nõ potuit, vtpote ea 270. annis poſterior. Captiuitas enim Babylonica duravit ſeptuaginta annis vſque ad Cyrum, qui eam ſoluit: à Cyro autem vſq; ad Alexandrum Magnum, cui ſucceſſit Ptolemæus Lagi, fluxerunt anni ducenti. Fauet, quòd *Sirach* per *caph*, in fine, Syriacè idem eſt quod corruptus, læſus, damno affectus, noxam paſſus: סָרַח *ſarach* enim eſt corrumpere, lædere, nocere: ſin per *chet* ſcribatur *ſrach*, Syriacè idem eſt quod adhærens: *ſarach* enim per *chet* ſignificat adhærere. Denique *ſrach* per ע initio, Syriacè idẽ eſt quod ſuperſtes, reliquus, reliduus. Igitur titulus huius libri in Syriaco ſic habet: *Liber Ieſu, filij Simonis Aſro* (id eſt, ligati, vincti) *qui vocatur liber Sapientiæ filij Aſro.* Ex quo liquet, *aſro* Syriacè idem eſſe, quod Hebraicè *ſrach*, illudque non eſſe nomen proprium, (cùm propriè vocetur Simon: ſicuti Ben, vel Bar Iona, puta S. Petrus, proprio nomine vocatus eſt Simon,) ſed cognomen, vel agnomen. Verùm cognomen hoc vſu in nomen propriũ tranſit: nam & nepos auum ſuum libri auctorẽ in Prologo, & Eccleſia, ac Eccleſiaſtici ſcriptores eum non alio nomine, quàm Ieſum filiũ Sirach nuncupant.

Denique, ſi *ſrach* per *tſade* ſcribatur, idem eſt, quod vociferator, præco, concionator, doctor: צָרַח *tſarach* enim, vel *ſarach* (quia Septu. S. Hieron. ceterique interpretes *tſade* Hebræum reddunt per Latinum *ſ.*) idem eſt quod elata & contenta voce clamare, vociferari. Talis *ſrach*, id eſt, præco, fuit S. Ioannes Baptiſta iuxta illud de eo oraculum: *Vox clamantis in deſerto.* Iſaiæ 40. 3. & v. 9. *Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ieruſalem: exalta, noli timere.*

Probabile eſt Eccleſiaſticum non puro ſermone Hebræo, ſed corrupto, quali vtebantur Iudæi poſt reditum è Babylone (ſui enim ævi Iudæis eum cõſcripſit Siracides) putà Syriaco eſſe conſcriptum. Ita Bellarm. lib. de Verbo Dei c. 4. cenſet, hunc librum primitus Syriacè eſſe editum, æquè ac Euangelium S. Matthæi, & Epiſtolam ad Hebræos. Vnde Widmanſtadius, & Guido Fabricius, qui nuper tam Euangelium hoc, quàm Epiſtolã Syriacè ediderunt, cenſent, illum ipſum Syriacum textum eſſe autographum. Pari ratione de Syriaca editione Eccleſiaſtici quis ſuſpicari poſſet, illam ipſam eſſe originalem, qua hic liber ſcriptus ſit à Siracide. Verùm, præfatione in epiſt. ad Hebr. ex dialecto & idiotiſmis Syriacæ linguæ modernæ, valdè differentibus ab idiotiſmis linguæ Syriacæ tempore Chriſti, & multò magis tempore Siracidis, oſtendi idipſum parum videri probabile: quare Syriacam verſionem eſſe recentiorem; præſertim quia illa in Eccleſiaſtico valdè differt à textu Græco; & magis à Latinò, eoque concinnior eſt: ſubinde etiam multa addit paraphraſticè, quæ nec in Græco, nec in Latino habentur, vt patet intuenti caput primum. Sed de ea mox plura.

Syriacè ſcriptus Eccleſiaſticus.

Iam verò ſicut certum eſt Ieſum nepotem aui librum, putà Eccleſiaſticum, ex Hebræo in Græcum conuertiſſe; ita incertũ eſt, quis eum ex Græco vel Hebræo in Latinum tranſtulerit, quiſque ſit Auctor Vulgatæ verſionis Latinæ Eccleſiaſtici: certum enim eſt, non eſſe S. Hieronymum: licet enim ipſe ſit Auctor verſionis Vulgatæ; ab ea tamen excipiendi ſunt Primò, Pſalmi: hos enim habemus ex verſione Septu. à qua verſio S. Hieron. planè diuerſa eſt, vt patet vtramque conferenti. Secundò, nouum Teſtamentum: hoc enim non vertit, ſed priùs verſum emendauit S. Hieron.

Interpretes Latinus, antiquior S. Hieronymo.

Ter-

Tertiò Ecclesiasticus, Sapientia, & vterque Machabæorum: hos enim nos non habere ex versione S. Hieron. sed ex antiqua translatione, cuius auctor ignoratur, tribus argumentis euincit Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei, c. 9. Primum est, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque vllæ extant præfationes eius in hos libros, cùm tamen in Epist. ad Augustinum q. 11. inter epist. Augustini, dicat se singulis libris præfatiunculas præfixisse. Secundò, quia B. Hieron. hos libros arbitrabatur apocryphos, vt patet ex prologo Galeato, & ex præfatione Prouerbiorum: proinde verisimile est, eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertiò, quia multa citatur ex his libris à B. Cypriano, præsertim in lib. de Exhortatione martyrij, & alijs Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, vt nos in nostra Vulgata editione habemus, vt patet, si conferas verba Tertulliani, Cypriani, Sixti, Calixti, Fabiani Eusebij, Hilarij, Marcellini & aliorum, quæ citaui c. 1. & 2 cum verbis Vulgatæ versionis Ecclesiastici. Sanè Lucius Pontifex & Martyr sub annum Domini 257. Epist. sua decretali citat magnam partem c. 10. & 11. planè ad verbum ex Latina versione Vulgata.

Adde Quartò, S. Hieronymum aliter vertere nonnulla, quàm habeat Vulgata versio, vt illud Eccli. 24. 14. *Ab initio, & ante sæcula, creata sum* sic scribens in Ps. 73. sic vertit, *condidit me in initio viarũ suarũ, ante sæcula fundauit me.* Sic illud Eccli. c. 11. 29. *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ*; S. Hieron. in c. 65. Isaiæ vertit, *affluentia horæ obliuionem facit delitiarum.* Sic illud Eccli. c. 7. 6. *Noli quærere fieri index, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*; S. Hieron. in c. 3. Isaiæ vertit, *ne quæras fieri index, ne fortè non possis auferre iniquitates.* Sic illud Eccli. 20. 31. *Xenia & dona excæcant oculos iudicũ, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorum*; S. Hier. in c. 3. Michææ vertit, *munera excæcant oculos etiam sapientum, & quasi frænum in ore auertunt increpationes*; & illud Eccli. c. 27. 28. *Qui in altũ mittunt lapidem, super caput eius cadet*; S. Hier. in c. 3. Sophoniæ vertit, *qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit*; & illud Eccli. 27. 29. *Qui laqueum alij ponit, peribit in illo*; S. Hieron. in c. 10. Eccles. vertit, *qui statuet laqueum, capietur in illo.* Sic illud Eccli. c. 28. 29. *Verbis tuis facito flagellum & frenos*; S. Hieron. in c. 45. Ezech. vertit, *sermonibus tuis facies flagellum & appendiculum.*

Quintò, idem liquet ex stylo: phrasis enim Latina Ecclesiastici est durior, & discrepans à versione & phrasi aliorum librorum Canonicorum, cuius auctor est S. Hieron. vti patebit ex canonibus, quos subnectam, vbi proferam verba prisca, quæ vsurpauit priscus Interpres Ecclesiastici, quasi suo æuo Latina, quæ æuo S. Hieron. & nostro sunt obsoleta.

Aliæ quatuor Syriaca versiones.

Tradunt Syri nonnulli, versionem Syriacam librorum veteris Testamenti qui tunc conscripti erant, factã esse ex Hebræo, iussu Salomonis, ad instantiam Hiram regis Tyri, sui amici: cæterorum verò posteriorum, ac præsertim noui Testamenti, factam esse à Thaddæo Apostolo, cùm is missus fuit ad Abagarum regem Edessę in Syria, licèt alij à S. Marco traductam velint. Georgius Michael Omiras, Maronita Edenensis, libr. de Chaldaicæ linguæ vtilitate, præludio 4. Syram translationem noui Testamenti tradit editam ab Apostolis, vel ab Apostolorum discipulis: veteris verò Testamenti, inquit, translatio in linguam Syriacam, tempore S. Thaddæi Apostoli, & Abagari Syrorum regis, facta fuit, vt traditur in Prologo quodam Syriaci Psalterij: additq; Syriacam versionem veteris Testamenti summa in veneratione apud Orientales haberi, & publicè in omnibus eorum Ecclesijs antiquissimis, constitutis in Syria, Mesopotamia, Chaldæa, Ægypto, & denique in vniuersis Orientis partibus dispersis ac disseminatis, lectam hactenus, & legi assiduè.

Verùm alij censent modernam Syriacam versionem æuo S. Marci & S. Thaddæi posteriorem esse; idque ex dialecto diuersa, & idiotismis proprijs, quos habet Syriaca moderna diuersos à Syriaca quæ fuit tempore Christi, extatque in nominibus proprijs noui Testamenti: quod verum esse ostendi Præfat. in Epistola ad Hebr. Accedit quòd Ephræm Syrus, qui Syriacè scripsit, aliter citet sententias, quàm modò habeantur in versione Syriaca, vt tract. de Timore Dei, initio tomi 3. Ita legit Eccli. c. 3. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & ab homine acceptabili diligeris* Pro quo moderna Syriaca sic legit: *Fili mi, in diuitijs tuis cum humilitate ambula, & præ largiente dona dilige te.* Et mox S. Ephræm legit: *Quantò maior es, tantò magis te humilia, & coram Deo inuenies gratiam: quoniam magna est potentia Domini, & ab humilibus honoratur.* Pro quo moderna Syriaca legit: *In omni, quod magnũ est in mundo, humilia te ipsum; & coram Domino inuenies misericordiã: quia multę sunt misericordiæ Dei, & humilibus arcana reuelantur.* Et paulò pòst pro eo, quod Eccli. c. 3. v. 30. nostra versio habet: *Synagogæ superborũ non eris sanitas: frutex enim peccati eradicabitur in illis, & non intelliget*; S. Ephræm legit: *Obductioni superbiæ nõ est sanatio: frutex enim peccati radicauit in illa.* Syrus verò modernus sic habet: *Plaga illuforis non habet medelam: quia à planta prana planta eum.* Plura talia ibidem & alibi habet S. Ephræm diuersa à moderna Syriaca, quę planè arguunt, alia antiquiore versione Syriaca esse vsum. Nam S. Ephræm non scripsisse lingua peregrina, & vt nonnulli volunt, sibi incognita, putà Græca; sed Syriaca, vtpotè patria, diserte docet S. Hieron. lib. de Scriptor. Eccles. in Ephræm, Cardin. Baronius, & S. Ephræmi interpres Gerardus Vossius initio tom. 2. Hinc & in monte Libano Syriacè extãt Cõmentarij manuscripti S. Ephræm (atq; similes magni illius S. Iacobi Nisibis Episcopi, qui interfuit Concilio Nicæno) in vniuersam S. Script. vti Romæ à Maronitis accepi: quæ vtinam quispiam in Latinum conuerteret & ederet. Ad hoc tamen quis respondere posset, interpretem, qui S. Ephræm ex Syro in Græcũ transtulit, pro Syriaca versione S. Script. S. Ephræm substituisse versionem Græcam, vtpotè Græcis, quibus scribebat, cognitam: sicut Euangelistæ recensentes Scripturæ sententias citatas à Christo Hebraicè, vtpotè apud Hebręos, recitãt eas iuxtà versionem Græcam Sept. vtpotè Gentibus, quibus scribebant, notiorem. Sed nec per hęc omnia satisfacit. Nam S. Ephræm citans Ecclesiasticum, aliasque Script. nunc consentit cum Græco, nunc cum Latina Vulgata, nunc ab vtraq; dissentit, vt patet intuenti, & idipsum annotauit interpres S. Ephræm Gerardus Vossius annotat. ad centum capita, siue Apophthegmata S. Ephræm.

Ephræm Syrum aliam citasse Syriacam.

Vulgata Latina Græcis & Syriacis.

Denique Vulgata Latina versio Græcis omnibus,

bus, Syris & Arabicis planè eſt anteferenda; tum quia eâ præ omnibus ſuo calculo probauit Concilium Trident. ſeſſ. 4. tum, quia eſt antiquiſſima, vti iâ oſtendi; tum, quia magis pura & incorrupta eſt, & immediatè ex Hebræo (vti & cæteræ Scripturæ) in Latinum traducta, vt videtur: idque ex eo colligitur, quòd in multis diſcrepet à Græco: multa enim addit, multa dèmit, multa variat; ac in primis præfationem continet Ieſu iunioris, qui auì librum in Græcum traduxit, quæ ſanè ex Græcis Complutenſ. aliiſq; pluribus excidit, & in Latinis codicibus reperitur, tum, quia Latina in tanta exempla ium copia vbique eſt eadem, ſibique conſtans: Græca autem exemplaria, mirè variant inter quæ correctiſſimæ ſunt, editio Complutenſis, vtpote opera Cardinalis Ximenij, magno multorum eruditorum virorum labore & induſtriâ e- B laborata; ac editio Romana, vtpote ingenti curâ ac ſtudio à Cardinali Caraffa emendata: quas proinde præ alijs ſequar. Nec mireris hanc diſſonantiam Latini textus à Græco: ſimilis enim eſt Eſter c. 10. & ſequ. vbi lacinię illæ attextæ in Latino, nec in Græco, nec in Hebræo reperiuntur. Et Danielis totũ caput 13. & 14. in Hebræo non reperitur: ſed ex Theodotione ſe tranſcripſiſſe fatetur S. Hier. Quin & verſio Græca Sept. Interpretum in multis diſſidet à Latinâ vulgatâ, vti omnes norunt. Similis diſſonantia eſt in Canonibus Apoſtolorum: alij enim quinquaginta dumtaxat numerant, alij 84. Et in Canonibus Cõcilij Niceni, quos alij viginti, alij longè plures recenſent. Nam S. Hier. S. Ambroſ. Concil. Carthag. & alij nonnullos citant, qui inter viginti vulgatos non continentur, vti oſtendit Baronius anno Chriſti 325. & Bellar. lib. de Rom. Pont. c. 25. quin & vnum eumdemque canonem varij recitant variè, vt patet in canone, quo comparatur Patriarcha Alexandrinus cum Pontifice Romano, de quo Catholicis litem mouent hæretici.

Porrò tanta Græcorum exemplarium varietas, videtur partim manaſſe ex varietate & oſcitantia ſcriptorum, ea per tot ſæcula variè & corruptè deſcribentium; partim, quòd priſci permulti conſuerint, Eccleſiaſticum eſſe quidem librum pium, ſed non canonicum, ideoque liberiùs nonnulla eius verba vel omiſerint, vel mutarint, vel in compendium redegerint vel paraphraſticè explicarint, vti ſubindè explicat S. Ephræm; ſicut facere ſolent ij, qui ſcripta aliorum tranſcribunt animi causâ; ideoque liberius nonnulla eius verba omittunt, & immutant, imò ad libitum iis vtuntur ad ſua D ſenſa ſignificanda.

Commentatores Eccleſiaſtici.

Commentatores in Eccleſiaſticum pauci extant. Primus fuit Rabanus Maurus, Epiſcopus Mogontinus, ſub Lodouico Pio Imp. anno Domini 835. Hic more ſuo moralis eſt magis quam litteralis, ſcripſitq; in totam S. Script. vnde ex eius ſcriptis Gloſſam Ordinariam contexuit Strabus Fuldenſis monachus, Rabani diſcipulus, ſub annũ Domini 840. ita Bellarm. de Script. Eccleſ. in Rabano & Strabo. Extant quoque, qui in totam reliquã S. Script. commentati ſunt, Lyran. Hugo Dionyſius. Inſuper in Eccleſaſticũ ſcripſêre Nicolaus Gorrã, Alexander ab Alexandria, Robertus Holcot, Robertus Carmelita, Paulus de Palatio, Robertus Ionos, Robertus Boſeus, ac Cornelius Ianſenius. Ederus tabulis ſuis partitiones & argumenta Eccleſiaſtici more ſuo repreſentat tabula 131. 133. 134. Ex hæreticis ſcripſêre Ioachimus Camerarius, I. Druſius, Dauid Hœſchelius. Ex his alijſq; collegi ea quæ olim Louanij Eccleſiaſticũ prælegẽs, breuiter annotaui: nunc verò iuſſus eadem typis vulgare, locupletabo, ſequarque Eccleſiaſticum de ſe dicentem c. 33. 18. *Reſpice, quoniam non mihi ſoli laboraui; ſed omnibus exquirentibus diſciplinam*; quin & ſapientem, qui de ſua ſapientia ait c. 7. 13. *Quam ſine fictione didici, & ſine inuidia communico, & honeſtatem illius non abſcondo. Et ponam in inexhauſtas theſauros illius.* Quocirca ſuis quibuſque locis interſerã aliorum verſiones, præſertim Syriacam & Arabicam, vti feci in Prophetis. Romæ Arabicã accepi ab Illuſtriſſ. & Reuerendiſſ. Dom. Sergio Riſio Maronita, Archiepiſc. Damaſceno: Syriacã, partim ab eodem, partim à C perérudito viro, R. P. Hilarione Rãcato, Ordinis Ciſtercienſis, ſancti officij Theologo, Abbate S. Crucis in Ieruſalem. Illis eas acceptas ferat, grateſque referat gratus, qui eis gratis fruitur, lector. Arabicam parciùs citabo: tum quia ſæpè cũ Syra vel Græca conſentit: tum quia minùs accurata & ſincera eſt, ideoque minoris auctoritatis.

Addidi & verſionem Tigurinam, à Cenſoribus Romanis & Hiſpanis caſtigatam, eo quòd multis locis multum afferat lucis. In qua tamen duo, vti aliàs monui, aduertas velim. Prius, auctores eius fuiſſe Tigurinos in fide heterodoxos, nimirum, Leonem Iudã ex Iudęo Zuinglianum, & Theodorum Bibliandrum. Notationes verò marginales attribui Vatablo: quia, videlicet, è ſcriptis Vatabli concinnatæ; ſed ab hæreticis ad ſua ſenſa detortæ & deprauatæ fuêre: qua de cauſa Vatablus Robertum Stephanum, qui ea nomine Vatabli typis vulgarat, acriter reprehendit; quin & apud iudices reum falſi peragere cogitarat, ni Robertus, id præſentiens, fuga ſibi conſuluiſſet, vti refert Genebrardus in Epiſtola ad Originem præfatoria. Manifeſtiores quidem deprauationes, quibus hæreſi fauet, à Centoribus caſtigatæ & abolitæ ſunt: obſcuriores verò & occultiores planè aboleri nequiuêre. Quare hæc verſio cautè legenda, eſt, nec niſi à lectore contra hęreſim præmunito. Poſterius, quòd verſio hæc liberior ſit, nec verbũ verbo, ſed ſenſum ſententiæ, quem auctor ſibi in mente ſtatuit, reddat; ita vt ſæpè textus autographi non tam verſio, quàm Commentarius & explicatio, qualẽ edidit Gloſſa, Lyranus & alij, eſſe videatur; auctorq; non tam interpretem, quàm commentatorẽ agat, vti in decurſu huius operis ad oculum intuenti patebit. Quocirca Genebrardus Epiſt. iam citata eam grauiter inculat, quòd *velut de induſtria à littera & ſenſu diſcedat: Vt mihi videar*, inquit, *non ſacras Litteras legere, ſed ſarraginem è verbo Dei, & humanis cogitationibus conſarcinatam, quæ non tã ad veritatem, quàm vertentis opinionem pertineant.* Vide noſtrum Gretſerum Admonitione de Bibliis Tigurinis. Porrò Tigurina in Eccleſiaſtico, etſi de more Græca moderna ſequatur; tamen vbi illa præ Latina Vulgata, vti fæpè fit, concitiora ſunt, ex Vulgata ſuis verbis ſupplet ea, quæ in Græcis nunc deſunt. Fidelior & tutior, ac Vulgatæ vicinior eſt verſio Sanctis Pagnini, vtpotè Hebræo Chriſtiani, imò Religioſi Ordinis S. Dominici; qui fidelitef verbum verbo reddit: ſed & hęc illud incommodi habet, quòd rabbinizet, ac in ſignificatis vocum Hebræarum aſſignandis recentiores Iudæorum Rabbinos, non tantùm in-

fideles

fideles & infidos, sed & amusos ac imperitos sequatur, potiùs quàm veteres peritissimos Septu. S.Hieron.& cæteros, vt ait ibidè Genebrardus. Verùm in Ecclesiastico desideratur versio propria Pagnini: ipse enim in eo Vulgatam pro sua substituit. Vulgò Tigur.versio Vatabli nomine citatur;quia ex Vatabli scriptis excerpta: vnde,quod in ea boni est,Vatablo & orthodoxis;quod mali, hæreticis deprauatoribus asscribatur: Vatablus enim fuit vir Catholicus & eruditus elarusque.

Apologi Cyrilli.

Prodierunt nuper apologi morales *S.*Cyrilli, in libros quatuor partiti, & in quatuor virtutes cardinales distributi,elegantes sanè,festiui, eruditi, eloquentes, & ad mores sapienter formandos appositi ac perutiles, ideóque diù à me quæsiti. Reperti sunt in Bibliotheca Budensi;quam instituit Matthias Coruinus rex Hungariæ famosissimus, in antiquo codice manuscripto, hoc titulo: *Apologi morales S.Cyrilli.* Edidit eos noster P. Balthasar Corderius, Viennæ Austriæ S.Script.Professor,& *S.*Theolog. Doctor. eosdem sæpiùs citat Dionys.Carthus. commentans in Prouerbia, ac *Prouerbia Cyrilli* indigitat. Sanè redolent acumen,leporem grauitate mixtum,variam eruditionem & pietatem S.Cyrilli Alexandrini: stylus tamen magis Latinam,quàm Græcam elegantiam phrasimque redolet,præsertim in acutis argutisq; antithesis & homioptotis, quibus crebrò rem probat,& aduersarium stringit confieitque. Vnde Cyrillus hic Latinus potiùs fuisse videtur quàm Græcus,ac *S.*Cyrillo Alexandr. ætate posterior, vtpotè crebrò citans Aristotelem & Hippocratem, cùm *S.* Cyrillus, cæterique Patres Platonici magis fuerint quàm Aristotelici. Adhæc auctor sæpiùs Siciliam celebrat: vnde nonnulli Siculum fuisse suspicantur. In hisce partim apologis, partim prouerbijs, partim similitudinibus, Cyrillus plures Ecclesiasticignomas doctè, piè & eleganter explicat,imò singulas per apologos & sluiè illustrat,& ,vt ita dicam,exhilarat Quare in lectorum gratiam suo loco singulos intexam, præsertim quia hactenus omnibus penè incognitus, intuisus & inauditus hic eius liber,in antro quasi delituit, ac anno demum Domini 1630. lucem aspexit. Citabo Cyrillum ad verbum,reiectis nõnullis, quæ minùs decora vel minùs apposita videbantur.Illi persimilis nuper Romæ prodijt liber nomine *S.*Cyrilli Alexandr.de plantarum ac animalium proprietate, editus à nostro P. Hieron. Brunello. Certè quisquis tam huius quàm illius sit auctor, cum priscis authenticisque scriptoribus conferri potest, siue orationis elegantiam & leporem,siue rerum varietatem & grauitatem, siue sententiarum acumen, siue dogmatum sensatam sapientiam, siue morum institutionem spectes. Singulos enim apologos varijs grauibusque S.Scripturæ sententijs,prouerbijs,ethicis,similitudinibus, scitisque gnomis, æquè ac rationibus physicis ac acutis & argutis,instar apis mella constipantis glomeratim densat & confirmat: ideoq; longè superat apologos Phædri,Æsopi,Alciati & cæterorum omnium.

Apologi omnium Ecclesiasticus & S.Scriptura.

Porrò apologis,ob leporem & acumen morale, blandè & iucundè in aures animosq; influens, non rarò vt *S.*Scripturam,ac nominatim nostrum Siracidem,ostendam c.13 v.3. ad illa: *Quæ communicabit cacabus ad ollam; quando enim se colliserint, confringetur.* Et v.21. ad illa: *Si communicabit lupus*

A *cum agno,&c.* Causam dat Cyrillus in apologorũ *Cæt.* suorum proœmio, quòd ex rebus naturalibus & animalibus, quasi ex viuis imaginibus, petere liceat ideâ humanæ vitæ virtutibus omnibus adornatæ. Ad hoc enim Deus illas creauit,vt homini essent speculum rectè viuendi.Totus enim mundus hic visibilis,homini quasi quædam schola sapientiæ est, in qua diuinis prudentiæ rationibus plena sunt omnia: ex ijs ergo per festiuos rerum apologos documenta vitæ *S.*Scriptura colligit,vt lector ea intelligat clariùs,addiscat faciliùs,gustet suauiùs,reminiscatur tenaciùs.Idé faciunt*S.*Basil. & *S.*Ambros.in Hexomer.*S.*Epiphanius in Physiologo,ac Theodor.de Prouidentia. Notus est apologus oliuæ, ficus,vitis & rhamni,Iudic.9.8. cardui & cedri,4.Reg.4.v.9.lupi & agni,pardi & B hœdi,leonis & ouis,vituli & vrsi,Isaiæ 11.6.leænæ & leunculorum,Ezech.19.Oollæ & Oolibæ mulierum,Ezech.23. aquilarum duarum ingentium,Ezech.17.Luciferi,Isaiæ 14.12.,Cherubinorum,Ezech.1.amphoræ,in qua sedet impietas, Zachar.5. & plures alij hisce persimiles.

Olim Ethica docebantur per apologos.

Iam verò apologationem esse antiquissimam, atq; olim Ethicam doceri solitam per fabulas & apologos ad mores appositos, liquet ex Baruch c.3.v.23. vbi priscos *fabulatores*,id est fabularum concinnatores, vocat *exquisitores prudentiæ*. Vnde apologis vsi sunt Orphæus,Pythagoras, Menander,Apuleius,Homerus,Heliodus (quê Quintil. lib.5.c.11.vbi apologis gratiã inesse docet, primũ facit apologorum auctorem) Plato lib.2.de Republ.Demosthenes,Macrobius lib.1. de Somn. Scipionis post initium,Horatius,Gellius,Cicero, lib.3.Offic.de Gygis annulo.Hinc Aristot.lib.2. Rhetor. apologos ponit inter Rhetoricas demõstrationes. Aphthonius initio Progymnas. *Apologi*, ait,*delectant vehementiùs,& persuadent efficaciùs.* Delectant, quia morum facetia quadam imitatione, simplicium capiunt animos. Fidem faciunt,quia verum quasi ante oculos ponunt. Ideoque magnam vim habent ad promouendum & persuadendum. Apollonius Tyaneus apud Philostrat. lib.5. Ego inquit Æsopi fabulas ad sapientiam accommodatiores,quàm ceterorum esse censeo: quas à Mercurio dicit acceptas,Æsopumque in numero sapientum habitum: vnde illud Aristophanis in Auibus vetus adagium,quod citat Suidas:*Ne Æsopum quidem triuisti*; dici solitum de homine planè rudi & imperito, quòd qui Æsopi apologos nesciret, nil scire videretur. Præclarè D Plutarch.in Moral.*Sicut iris*,inquit,*nil est,nisi reluctantia solis refractis in nubibus; ita fabula quædã est veri repræsentatio.*Rursum Aristot.lib.2.Rhetor.c.21. *Apologi*, ait, *ad populum maximè accommodati sunt, habentq; hanc præstantiam* (præ exemplis) *quòd,cùm difficile sit res præteritas similes adinuenire,apologos fingere est facillimum.*

Illis vsi Philosophi.

Neque verò prisci dumtaxat Gentiũm Philosophi,Poëtæ,oratores,principes, apologis vsi sunt; sed & Ecclesiæ Doctores, primiq; Patres Græci ac Latini,non tam philosophos, quam ipsam sacram Script.ac præsertim Salomonem,Siracidem ac Hebræos imitantes & affectantes.

Et Patres Græci.

E Græcis præter *S.*Basilium, *S.*Epiphanium ac Theodoretum,quos paulò antè citaui *S.*Gregor. Nazianz.crebrò apologos vsurpat,vt patet ex Epist.1.ad Celeusium,vbi perelegantem cycnorum & hirundinum apologũ suo silentio adaptat: ex apo-

apologo concilij gruum & anserum, quem recitat in carm. de diuersis vitæ generibus: ex apologo pauonis caudæ syrma pomposè explicantis; item Pandoræ & Promethei, quos recensetract. Aduersus mulieres ambitiosiùs se ornantes. Synesius serm. 1. de Prouidentia asserit, pueros & rudes docendos esse per fabulas & apologos. S Irenæus in symbolicis Valentini Æonibus recensendis multus est, sed & ipse suis vtitur apologis, vt lib. 1. c. 1. apologo gemmarij, imaginem regis gemmeam in similitudinem canis & vulpeculæ deformantis: ibidem c. 10. ex Homero citat fabulam de *orco* siue inferni *galea*, quæ ea tectos faciebat inuisibiles: & c. 34. fabulam Hydræ Lernææ, siue feræ multorum capitum, Valentini scholæ attribuit. Idem lib. 2. c. 12. Valentiniani *similes*, inquit, sunt *cani Æsopi, qui panem quidē reliquit, in umbram autem eius impetum fecit, & perdidit escam.* Et c. 19. citat apologum Pandoræ, quam Hesiodus fingit & pingit omnibus dotibus à dijs adornatam. Clemens Alexandr. vt Gentes suis ipsorum armis & gnomis confutet, symbola & apologos ex Orpheo, Lino, Homero, Platone, Pythagora agglomerat. S. Cyrillus, cuius nomine liber Apologorum iam citatus inscribitur, symbolis & apologis gaudet. Vnde lib. 9. contra Iulian. Ægyptiorum Hieroglyphica & Pythagoræ symbola recenset & ethicè explicat. Idem commentans in Leuiticum (quamquam multi verius hunc commentarium tribuant Origeni) omnes Leuitici figuras & symbola fusè pertractat. Idipsum quoq; facit lib. de Adorat. in spiritu & veritate. Magis hoc ipsum liquet ex Catalogo parabolarum & similitudinum, qui operum eius indici subjicitur.

Et Latini. E Latinis Tertull. parœmijs & apologis abundat: vnde lib. contrà Valentinum c. 12. citat Æsopi graculum, qui alienis plumis se ornans, ijs spoliatus erubuit fuitque ludibrium: & c. 3. citat *lamiæ turres*, & lib. de Anima c. 6. *Thales*, inquit, *in puteum*, scilicet eadens, dum cælum intuetur, irrisus fuit à femina. Idem lib. 4. contrà Marcion. c. 23. *De Æsopi*, inquit, *puteo asinus*, scilicet modò apparuisti. q. d. Obscurus, & ex angulo prodiens subitò te velut eximium iactas; & lib. de Pudicitia c. 8. *Nihil ad Andromachen*, quæ tragica erat fabula; & plura alia, quæ collegit Pamelius & Tertulliano præfixit S. August. lib. contrà Mendacium ostendit Apologos, qui per res fictas significant veras, non esse mendacia, sed veracitatem: *Sicut in speculo falsus homo* (qui in speculo apparet) *est vera hominis imago*; vt idem ait lib. 2. Soliloquiorum. Apologis pariter vtitur S. Ambr. lib. 3. Offic. & S. Isidorus lib. 1. Etymol.

S. Hieron. in cap. Matthei assignat causam, cur Christus assiduè per parabolas, quibus similes sunt apologi, concionaretur ad turbas: *Familiare*, inquit, *est Syris, & maximè Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolas iungere, vt quòd per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exempli, teneatur.* Idem in c. 8. Ezech. sub finem, apologum Adonidis fusè recitat & ethicè explicat. Idem ad Algasiam quæst. 6. *Interpretemur*, ait, *parabolam, hoc est similitudinem, quæ ab eo vocatur, quòd alteri* παραβάλλεται, *hoc est assimilatur, & quasi umbra præsentis veritatis est.*

Et Indi. Ex Indis quoque S. Barlaam apud Damascen. in Historia Iosaphat, regis Indorum, cui nomen Abenner, filium, mysteria fidei, ac præsertim mũ-

A di vitæque huius vanitatem, & futuræ veritatem, docet per apologos rhinocerotis hominem insequentis, ac duorum murium arborem, cui homo adhæserat, rodentium, vt in barathrum draconibus refertum corruat. Rursum per apologum luscinię hominem deludentis, ac amicorum amicum in mortis agone deserentium.

Et Hebræi. Ex Hebræis præter Ezechielem, Isaiam, Zachariam & alios initio citatos, Salomon mortalium sapientissimus per apologum duarum mulierum, vnius stultæ, alterius sapientis ipsam sapientiam & insipientiam repræsentat. Prouerb. cap. 9 quem secutus noster Siracides toto cap. 24 apologum sapientiæ perorantis, seseque cedro, oliuæ, palmæ, vini & fluminibus paradisi adæquatis, in scenam producit. Similes à Salomone apologi sanguilugæ, aquilæ, colubri, formicæ, lepusculi, locustæ, stellionis, leonis, galli, arietis & regis proponuntur Prouerb. 31. v. 15. & sequent. Iam Canticum Canticorum continuus est ipsius & sponsæ apologus. Demum Salomonis antitypus, imò verus Salomon, Christus Dominus non nisi per parabolas & apologos in Euangelio concionatur ad populum. Testis est S Matth. c 13. 34. *Hæc omnia*, inquit, *locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabola non loquebatur eis, vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.* Ps. 77. v. 2. Christum Dominum secutus S. Ioannes in Apocalypsi redundat symbolis & apologis, adeoque c. 4. per Agnum, Christum, per quatuor animalia voce humanâ Deum laudantia, putà per leonem, vitulum, aquilam & hominem, quatuor Euangelistas Christi gloriam celebrantes graphicè depingit.

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd exempla & apologi ob historiæ nouitatem, raritatem, facilitatem ac iucunditatem maximè accommodata sint hominum ingenijs, eorumque curiositati & sciendi cupiditati cum lepore satisfaciant: quare illico in aures mentesque subeunt, ac eas delectando docent, & simul ad sui imitationē mouent longè suauiùs & efficaciùs, quàm præcepta. Audi Aristot. 18. problem. num. 3. *Cur*, inquit, *homines in perorando exemplis & fabulis potiùs gaudent, quàm commentis? An gaudent; quia & discunt, & celeriter discunt? atqui per exempla & fabulas facilius discitur: sunt enim quæ explorata habeantur, & particularia sint. Ratio autem commentandi, demonstratio ex vniuersalibus est, quę minùs quàm partes nouimus. Ad hæc ijs credere magis solemus, quæ plurimum testimonijs confirmantur. Exempla autem & fabellæ testimoniorum speciem gerunt: fides autem perfacilis est, quam testimonium fecerit. Additur, quòd verisimile quisq; libentiùs discit. Exemplum autem, & fabella rem non nisi similem docent.* Huic consona sapientum omnium vox est: *Melius docere & persuadere exempla quàm præcepta:* nimirum,

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci

Sicut ergo saccharum catapotijs siue pilulis circumlitum, eorum amaritiem obtegit & edulcorat: sic asperum & odiosum legis vel iubentis imperium, exemplum, viam præeundo, & quasi complanando, dulce facit & amabile; quod enim mandans durè & imperiosè præcipit: Ite serui & facite; hoc exemplum blandè alliciendo reipsa dicit: Eamus socij & faciamus. Denique exemplis & apologis parcè velut sale, ad condiendam orationem vtendum; hi enim sunt sales orationis:

quare

quare si quis ijs sobriè, ac congruo tempore, loco & modo vtatur, gratiam suis dictis conciliabit, ac perficiet illud Apostoli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, Colos. 4. 6. Idque hoc fine & fructu, vt *det gratiam audientibus*, Ephes. 4. v. 29.

CAPVT IV.

Argumentum.

IEsus Sirach hoc libro omnem moralem Philosophiam per breues sententias, quasi gnomas & axiomata tradit & cõplectitur, æquè ac Salomon in Prouerbijs: sed ijs longè vberior est Ecclesiasticus. vnde & 51. capita continet. Tradit enim virtutes non tantùm ethicas, quæ personam cuiusque concernunt & perficiunt; sed & œconomicas, quæ ad familiam, & politicas, quæ ad remp. gubernandam, vel vtiles sunt, vel necessariæ: quas sigillatim recensens S. Athanas. in Synopsi, plures implet paginas. Hinc à græcis vocatur παγάρετος, q. d. Omniuirtuosus, omni virtutis genere refertus: quia de omni virtute præcepta continet. Ita Rabanus. Vnde Damasc. li. 4. de Fide c. 18. ait, Sapientiam Iesu Sirach omni virtutum genere ac doctrina refertam. Audi S. Hieron. præfat. in libros Salomonis: *Fertur & panaretos Iesu filij Sirach, liber, & alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inscribitur. Quorum priorē Hebraicum reperi, non Ecclesiasticum, vt apud Latinos; sed Parabolas, prænotatū, cui iuncti erant Ecclesiastes, & Canticum Canticorum, vt similitudinem librorum Salomonis, non solùm librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret.* Alioqui sapientia Salomònis παγάρετος, id est, omni virtute referta, propriè sunt eius Prouerbia; sicq; appellantur ab Irenæo, Hegesippo, & alijs apud Euseb. lib. 4. hist. c. 22. Et inferiùs: *Hæc duo volumina legit Ecclesia ad ædificationem plebis.* Quocirca & à Latinis inscribitur Ecclesiasticus tum ad imitationem simul & distinctionẽ libri Salomonis, qui Ecclesiastes dicitur, id est, concionator vel conuocator & collector; vt enim ab eo distinguatur, Ecclesiasticus vocatur, non Ecclesiastes, esto etymon & significatum sit idem, vel penè idem; tum, quia in Ecclesia legi solebat & solet, vt plebem per omnia, quæ officij & virtutis sunt, erudiat. Audi Raban. li. 5. de Vniuerso, c. 3. *Dictus est*, ait, *Ecclesiasticus pro eo, quòd in medio tutu populi, id est, coram Ecclesia, fueris habitus.* Et Hugo Cardin. hîc: Hic liber ait, apud Græcos παγάρετος, apud Hebræos Parabolæ, apud Latinos Ecclesiasticus appellatur, eò quòd Ecclesiæ sit vtilis, sicut & Ecclesiastes. Per hos enim duos libros maximè instruitur Ecclesia. Vnde Ecclesiasticus dicitur, quasi ad Ecclesiam, id est, totum cœtum fidelium, singulosque fideles pertinens, eorumque mores ad normam diuinæ legis & virtutis informans & efformans. Hinc Ecclesiasticus vberiùs virtutes singulas pertractat, & de singulis quasi integras exhibet conciones: qua in re differt à Prouerbijs Salomonis, quæ à cap. 10. ad finem libri sententias continent planè concisas & disparatas, ita vt vna cum altera non cohæreat; sed singulæ nouum contineant argumentum. Vtilior ergo est Ecclesiasticus Prouerbijs, ac vberiorem meditandi, sanctè viuendi, dicendi & concionandi materiam suppeditat.

Quocirca S. Apostoli in Canone vlt. Apost. dicunt & edicunt: *Vt adolescentes addiscant etiam sapientiam eruditi Sirach.* Sic & Clemens, Alexander, Calixtus, Fabianus, alijq; iam citati S. Pontifices citãt & commendant dogmata Ecclesiastici. Pontianus sæpè epist. 1. citat Ecclesiasticum, & epist. 2. totum caput Ecclesiastici 28. & magnam partem c. 5. & 6. in eam epistolam coniecit. Fabianus, cùm sæpiùs citasset Ecclesiasticum in epist. 1. & 2. in epistolam suam tertiam multa transtulit ex eius cap. 27. Lucius mutuatus est ex Ecclesiastico bonam partem c. 10. & 11. Mutuatus est & Stephanus totum cap. 13. Ecclesiastici in sua epist. 1. vt etiã Eutychianus grandem partem cap. 5. & 6. Adducunt demum testimonia ex Ecclesiastico, Dionysius cap. 7. Eccles. hierarch. & cap. 8. de Diuinis nom. Ignatius epist. ad Heronem, Hieron. epist. ad Minerium & Alexand. epist. ad Rusticum, ad Saluinam, ad Celantiam.

Ecclesiasticus παγάρετος, id est, omni virtutis plenus.

Ecclesiasticus, id est, concionator.

Tres libri sunt partes. Prima cap. 1. continet encomium sapientiæ, siue sapientes Ethices. Deinde à cap. 2. vsque ad 24. subiungit Siracides eius præcepta & dogmata de quibuslibet virtutibus. Secunda, c. 24. Siracides ipsam sapientiam se suaque prædicantem inducit, ac deinde ethica eius documenta persequitur vsque ad cap. 42. v. 15. Tertia à c. 42. v. 15. vsque ad finem continet harum virtutum & documentorum exempla. Vnde præmisso encomio Dei, Deique operum, librum concludit elogijs Patriarcharum, & Prophetarum, & principum illustriũ veteris testamenti. Porrò inchoat sua præcepta iuxtà seriem Decalogi. Incipit enim à timore & cultu Dei: inde cap. 3. progreditur ad honorem parentibus debitum; ac deinceps officia ceteris vel à charitate, vel ex iustitia præstanda prosequitur.

Tres libri partes.

Accipe breuem singulorum ex ordine capitum synopsin, vt sententias de qualibet virtute statim reperias,

Synopsis capitum omnium Ecclesiastici.

Cap. I. agit de sapientiæ origine.
Cap. II. de timore, & amore Dei, vers. 11. de tentatione, eiusque remedijs, scilicet, animi præparatione, humilitate, patientia, resignatione, spe, amore Dei.
Cap. III. de honore parentum. v. 1.
de humilitate, & mansuetudine, v. 19.
Cap. IV. de Eleëmosyna, v. 1. & sequent.
de sapientia sanctorum v. 12.
de pudore malo, v. 24.
Cap. 5. de detestatione peccati, & pœnitentia, v. 1. & sequent.
de constantia, & sinceritate, v. 10.
Cap. VI. de amicitia vera, v. 1.
de sapientia ardua, v. 18.
Cap. VII. de pietate, & officijs debitis Deo, sacerdotibus, parentibus, filijs, amicis, potentibus, infirmis, afflictis, mortuis, quin & pecoribus.
Cap. VIII. de tranquillitate & concordia.
Cap. IX. de castitate, & vitando mulierum consortio, v. 1. & sequent.
de vitandis amicis nouis, potentibus, iniustis, loquacibus, & temerarijs, v. 14.
Cap. X. de prudentia principum & magistratuum, v. 1. & sequent.
de superbia, v. 18.
de regentium virtutis & vitijs, v. 23.
Cap. XI. de modestia, v. 1.
opes parari cultu Dei, v. 10.

Ratio à priori.

Cornel. in Ecclesiast.

Cap.XII.beneficium præſtandum eſſe iuſto,non impio,v.1.
de cauendis inimicis,v.8.
Cap.XIII. de cauenda familiaritate potentum: amicitiam eſſe inter pares & ſimiles.
Cap.XIV. de liberalitate & auaritia, ac vanitate ſtulta auarorum,v.1.& ſequent.
beatum eſſe ſapientem, v.22.
Cap.XV.ſapientię fructus,& qui eorum expertes.
Cap.XVI.non eſſe lætandum in filijs impijs,v.1.
de Dei vindicta in impios,v.7.
de Dei ſapientia in creatione & diſpoſitione vniuerſi, v.24.
Cap.XVII.de hominis creatione,& perfectione, præſertim ſapientiæ, v.1.
de pœnitentia,& conuerſione ad Deum,v.20.
Cap.XVIII. laus magnalium, putà, potentiæ & miſericordiæ Dei, v.1.
de memoria diuini iudicij,v.24.
Cap.XIX. de vino,mereticibus,ac moderamine linguæ.
Cap.XX.de linguæ virtutibus,& vitijs:deque ſtultis & imprudentibus.
Cap.XXI. de vitando peccato, v.1.
de ſtulti moribus,& immodeſtia,v.14.
Cap.XXII.ſtultos eſſe inſupportabiles & incorrigibiles v.1.
de vitijs,quæ violant amicitiam,v.23.
Cap.XXIII orat pro ſapientia practica,v.1.
de iuramento,alijſque linguæ vitijs,v.7.
de fornicatione, v.24.
Cap.XXIV.Sapientiæ encomium ab origine officijs,domo,pulchritudine,fructibus.
Cap.XXV. Tria,quæ placent ſapientiæ,tria,quæ diſplicent,v.1.
decem beatitudines,v.9.
de nequitia mulierum,v.17.
Cap.XXVI. de muliere bona,& mala; putà ſenſata,& inſenſata.
Cap.XXVII. de falſitate,fraude, alijſque linguæ vitijs, v.1.
de reuelatione ſecreti,v.17.
de dolo,& ijs,qui lapſu gaudent alieno,v.25.
Cap.XXVIII. recenſet damna iræ & vindictæ,ac v.15.linguæ duplicis,ſiue bilinguis.
Cap.XXIX.de mutuo dando,v.1.
de Eleëmoſyna,v.11.
de fideiuſſione,v.19.
de miſeria peregrinorum & hoſpitum,v.28.
Cap.XXX. de filiorum caſtigatione,v.1.
de bono ſanitatis, v.14.
de bono lætitiæ,& malo triſtitiæ,v.21.
Cap.XXXI.de ſollicitudine opum vitanda,v.1.
de honeſtate, & temperantia in menſa ſeruanda,v.12.
Cap.XXXII.docet,quid in menſa faciet rector, iuuenis,ſenex,v.1.
de Dei timore,& legis cuſtodia,v.18.
de conſilio & ratione vbique adhibendis,v.24.
Cap.XXXIII. docet, Deum diſcreuiſſe bonos à malis,magnos ab abiectis,v.8.
ne quis ante mortem opes alijs cedat,v.20.
de regimine ſeruorum,v.25.
Cap.XXXIV. de ſomniorum vanitate,v.1.
de vtilitate tentationis,v.9.
de vtilitate ſpei in Deum,v.14.
de fraudatione mercedis pauperum,v.21.
Ca.XXXV.de virtute religionis,& oblationũ,v.1 de efficacia orationis pauperum & afflictorum,v.17.
Cap.XXXVI. orat pro Iudæis iam ſubditis Ægyptijs, v.1.
de diligenda bona vxore,v.23.
Cap.XXXVIII.de amicis fictis,v.1.
quale,& cum quibus ineundem conſilium,v.7.
de ſapiente,v.21.
de frænanda gula & concupiſcentia,v.30.
Cap.XXXVIII.de vtilitate & vſu medicinæ,v.1.
infirmum inſtituit,v.9.
quid in morte amicorum faciendum, v.16.
de vſu agriculturæ,artis fabrilis, figulinæ & ſimilium,v.26.
Cap.XXXIX. ſapientiam acquiri oratione, lectione & ſtudio,v.1.
laus Dei, eiuſque potentiæ, beneficentiæ & vindictæ,v.16.
Cap.XL.de ærumnis huius vitæ ex peccato, v.1.
docet quæ ſint magis eligenda, per varias gradationes, v.17.
de fugienda inopia,v.29.
Cap.XLI.Mors,quibus amara, quibus iucunda, v.1.
de filijs probroſis,ac cura famæ,v.8.
Cap.XLII.de quibus non erubeſcendum,v.1.
de filia cuſtodienda,v.10.
laus ſapientiæ & omniſcientiæ Dei, v.16.
Cap.XLIII.Laudat magnificentiam Dei ex pulchritudine cælorum, ſtellarum, iridis, niuis, grandinis,gelu,maris & inſularum.
Cap.XLIV. laudat Patriarchas,& viros ſapientes in genere,v.1.
laudat Henoch,Abraham,Iſaac & Iacob,v.16. & ſequent.
Cap.XLV. Laus Moſis,Aaronis & Phinees.
Cap.XLVI. laus Ioſue, Caleb, Iudicum & Samuelis.
Cap.XLVII. laus Nathan,Dauidis,& Salomonis.
Cap.XLVIII.laus Eliæ,Eliſei, Ezechiæ & Iſaiæ.
Cap.XLIX.laus Ioſiæ,Ieremiæ,Ezechielis,duodecim minorum Prophetarum, Zorobabel, Nehemiæ,Ioſeph,Seth,Sem & Adam.
Cap.L. laus Simonis Pontificis.
Cap.LI.Oratio Ieſu,filij Sirach,qua primò Deum laudat,eique pro liberatione ex grauibus malis gratias agit.Secundò,v.18.docet,ſe oratione & ſtudio adeptum ſapientiam. Tertiò, v.31. ad eam omnes hortatur & inuitat.

Hæc ſummatim, præcipua dumtaxat capitum argumenta aſſignanda, perſtrinxi: multa enim alia ſparſim hic liber pertractat, quæ ſuis locis indicabo, adeoque omne cuiuſlibet virtutis officium particulatim percenſet, quæ ipſius propria eſt doc & laus,qua ceteros omnes *S.*Script.libros antecellit,ideoque πανάρετος dicitur, *quaſi omnis virtutis receptaculum, cuius tanta eſt claritas, vt ipſe ſibi ſit commentator*, ait Rabanus. Cunctas enim moralis doctrinæ partes abſolutiſſimè tradit. Ethicam, Oeconomicam,Politicam.Nam maior pars ad Ethicam, minor ad Oeconomicam, non minima ad Politicam ſpectat. Scopus enim & finis Ieſu ſcribendi huius libri fuit,ut ait Siracides in Prologo, inſtruere eos,*qui volunt animum intendere,& diſcere quemadmodum oporteat inſtituere mores, qui ſecundùm legem Domini propoſuerint vitam agere*. Quare Chriſtiani omnes, virtutis & perfectionis auidi, auidè hunc librum voluant, legant & relegant, vti nonnul-

nullos Præſules feciſſe & facere ſcio, qui proinde hunc librum, quocumque proficiſcantur, ſecum, quaſi domeſticum viæ & vitæ ducem, circumferunt, de eo ſuis dicentes illud, quod S. Cyprian. aſſiduè lectitans Tertullianum, eum poſcens dicebat: *Da magiſtrum.* Hoc eſt, quod ait Rabanus lib. 5. de Vniuerſo, cap. 3. *Eccleſiaſticus morum penè omnium diſciplinam, & ſanctæ religionis conuerſationem effatim & copiosè deſcribit.*

CAPVT V.

Methodus.

METhodus noſtri Siracidis eſt, ſapientiæ practicæ, & ſingularum virtutum præcepta tradere per breues gnomas & ſententias prudentum & ſapientum: ita tamen, vt ſingulis ſæpè longiùs inſiſtat, multaque earum, æquè ac vitiorum contrariorum, officia & actus percenſeat. Qua in re miſcet ſimilitudines, adagia, ænigmata, parabolas, quibus ſua prudentię dogmata, tum ornat, tum explicat, vt hiſce quaſi ſalibus condita magis legenti ſapiant, magiſque in eius cor, ſtomachum & mentem deſcendant, concoquantur, & per animæ venas & potentias ſpargantur, vt illam virtutibus alant, augeant, roborent, impinguent, perficiant. Hac de cauſa Baſilius Imp. inſtituens filium Leonem, cognomento Philoſophum, hoc vltimum ei dat præceptum: *Reuolue Ieſu Sirach documenta, è quibus multùm ciuilis & regiæ prudentiæ hauire poteris.* Extat in fine tom. 5. Biblioth. SS. Patrum.

Qua in re Siracides imitatur Salomonem & priſcos Hebræos: ſimili enim modo Salomon ſuam Ethicam breuibus ſententijs tradit; ideoque librum *miſle*, id eſt, Prouerbia vel Parabolas inſcripſit; qua ratione & Eccleſiaſticus noſter à nonnullis inſcribitur Prouerbia, teſte S. Hieron. præfat. in libros Salomonis. In praxi enim conſultiſſimum eſt illud Poëtæ,

Quidquid præcipies, eſto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq́, fideles.

Quocirca ſimiles Siracidis gnomas aliorum ſapientum, Ben-Sira, Hebræorum, Syrorum, Arabum, quin & Philoſophorum Gentilium ſubinde, ſed parcius, nec niſi vbi lucis & nerui aliquid afferunt, citabo, idque varias ob cauſas. Prima, quia hoc facit ad veritatis dignitatem, vtpotè quæ ita certa ſit, vt non tantùm fideles, ſed & infideles ei teſtimonium perhibeant. Qua de cauſa Chriſtus à Moſe, & à Iohanne Baptiſta, fidelibus quidem, ſed longè ſe inferioribus, teſtimonium accipere dignatus eſt. Secunda, quòd Commentarius hic ab hæreticis & infidelibus fortè, qui Siracidi non credunt, legetur, vt hi ſaltem per Hebræos & Philoſophos conuicti, eidem credere diſcant. Tertia, quia ratio fidei, natura gratiæ, Philoſophia Theologiæ ſubſeruit & ancillatur. Cuius rei ſymbolo iuſſit Deus, filias Gentilium à Iudæis bello captas, poſt tonſionem & luſtrationem in conſortium & thorum Hebræorum fidelium admitti, Deut. 21. v. 11. Qua de cauſa crebrò S. Hier. S. Cyrill. S. Nazianz. S. Baſil. S. Augu. Tertull. Clemens Alexan. quin & ſubinde S. Paulus, ſententias Gentilium citat. Vide de hac re egregiè differentem S. Hier. epiſt. 84. ad Magnum, & S. Baſil. tract. de Vtilitate ex Gentilium libris capiẽda. Quarta, quia Siracides Ethicam non tantùm ſupernaturalem, ſed & naturalem pertractat, quam pariter pertra-

A ctauit Socrates, Ariſtoteles, Seneca, ceteriq; Ethici. Horum ergo gnomæ gnomis Siracidis ſunt parallelæ. Adde, quòd Siracides hæc omnibus, non ſolùm Iudæis; ſed & Gentibus conſcripſerit, vt patet ex Prologo. & ex c. 39. v. 1. & 14. Quinta, quia philoſophi ſuam Ethicam & ſapientiam hauſerunt à Moſe & Hebræis, vti fusè demonſtrat Euſeb. li. 9. Præpar. Euang. c. 4. & li. 10. c. 2. Clemens Alex. lib. 1. Strom. S. Auguſt. li. 18. Ciuit. 39. Dum ergo philoſophos cito, Moſen & Hebræos tito, eorumq; gnomas ſuis aſſigno fontibus, ac eorum ſapientiam primæuis ſuis reddo auctoribus; quo quid æquius, & iuſtius fieri poteſt?

Hac etiam de cauſa ſententiæ Siracidis à variis variè congeſtæ & diſpoſitæ ſunt. Nam ſententiæ, quæ in Vulgata Latina habentur c. 34. in Græco Romæ correcto habentur cap. 31. & quæ in Vulgata habentur ca. 36. in Græco Roman. habentur c. 33. Sic in ſequentibus ca. 32. 33. 35. &c. ordo in Vulgata planè eſt alius ab eo qui eſt in Græco Romano. Idem accidit in Prouerbijs Salomonis: nam, quæ in Latina Vulgata habentur cap. 30. in Græca Septuag. extant cap. 24. & ita de ceteris.

Salomonem ergo & Hebræos imitatus eſt non tantùm noſter Siracides Hebræus; ſed & Gentiles Poëtæ, & Philoſophi Ethici, tam Græci quàm Latini, quorum primi & principes fuêre Phocylides & Pythagoras, qui eodem tempore floruerunt, & docueruut in Græcia, quo Ieremias in Iudæa, ſed Phocylides paulò ante Pythagoram claruit: ille enim olympiade 60. hic 63. adeoq; ille huius fuit magiſter, teſte Euſebio in Chron, Suida, Plutarcho in vita Numæ, & Cicerone Tuſcul. 4. Hos ſecuti, imò his coæui fuêre Theognis, Simonides, Anacreon tempore Cyri; deinde Heſiodus, poſtea Socrates paulò ante Alexandrum Magnum; ac demum inter Romanos Cato & Seneca, qui omnes totam Ethicam, ſiue rectè viuendi rationem paucis ſententijs & carminibus complexi ſunt. Hinc Plato in Protagora ſcribit, *Antiquorum doctrinam nihil aliud fuiſſe, quàm breuiloquium quoddam, idq́, eſſe viri abſolutè ſapientis; paucis, videlicet, multa complecti.* Hac ratione Hippocrates compoſuit Aphoriſmos: Pythagoras quoq; Symbola: & Prouerbia Salomon: quò enim altior intellectus eſt in Angelis, eò formis paucioribus plura comprehendit & agit. Hierotheus igitur poſt S. Paulum S. Dionyſij Doctor, & Apoſtolis excellentia proximus, Theologiam ſummulis mirâ profunditate concluſit, ſcripſitque expiatiſſimis mentibus atque doctiſſimis. Dionyſius autem, & Hierothei iuſſu, & Timothei rogatu, vniuerſales illas ſummulas Hirothei in notiones ſingulas deriuauit de Diuiſ. nomin. cap. 2. ſub fin.

Phocylides ſic orditur:

Fortunam vita venerem, ſed laſſa, viriles.
Mitte dolos, ſeruaq́, manus à ſanguine puras.
Ne malè diteſcas, de inſtis vine paratis
Principio venerare Deum: colo deinde parentes.
Fac iuſtè cunctis, ne te fauor abſtrahat vllus.
Ne ſpernas inopem, aut perſonæ deditus eſto.
Iudicio ſi quid falles, Deus ipſe rependet.
Sis caſtus, rebuſque fidem ſeruato gerendis.
Viue menſuris (ornat modus omnia) iuſtis, &c.

Hiſce ſynchroni, tempore Cyri, ſeptem Græciæ ſapientes ſuam Ethicam, ſuaque prudentiæ & vitæ honeſtæ præcepta paucis complexi ſunt ſententijs, quas hiſce verſibus expreſſit Auſonius:

Ethica Biantis Prienæi.

Quænam ſumma bonitatem, quæ ſibi conſcia recti.
Pernicies homini quæ maxima? ſolus homo alter.
Quis dives? qui nil cupiat. Quis pauper? auarus.
Quæ dos matronæ pulcherrima? vita pudica.
Quæ caſta eſt? de qua mentis fama veretur.
Quod prudentis opus? quum poſſit, nolle nocere.
Quid ſtultis proprium? non poſſe, & velle nocere.

Ethica Pittaci Mitylenæi.

Loqui ignorabit, qui tacere neſciet.
Bene probari maſo, quàm multis malis.
Demens ſuperbus inuidet felicibus.
Demens dolorem ridet infelicium,
Parere legi, quiſq; legem ſanxeris.
Plures amicos re ſecunda compara.
Paucos amicos rebus aduerſis proba.

Ethica Cleobuli Lindij.

Quantò plus liceat, tam libeat minùs.
Fortunæ inuidia eſt immeritus miſer.
Felix criminibus nullus erit diu.
Ignoſcas alijs multa: nihil tibi.
Parcit quiſque bonis, perdere vult malos.
Maiorum meritis gloria non datur.
Turpis ſæpè datur fama minoribus.

Ethica Periandri Corinthij.

Numquam diſcrepat vtile à decoro.
Plus eſt ſollicitus magis beatus.
Mortem optare malum, timere peius.
Faxis, vt libeat, quod eſt neceſſe.
Multis terribilis, caueto multos.
Si fortuna iuuat, caueto tolli.
Si fortuna tonat, cauto mergi.

Ethica Solonis Athenienſis.

Dico tunc beatam vitam, quum perfecta fata ſint.
Par pari iungatur conjux; quidquid impar, diſſidet.
Non erunt honores vnquam fortuiti muneris.
Clàm coarguas propinquum, quem palàm laudaueris.
Pulchriùs multò parari, quàm creari nobilem.
Certa ſi decreta ſors eſt, quid cauere proderit?
Sine ſint incerta cuncta, quid timere conuenit?

Ethica Chilonis Lacedæmonij.

Nola minor me timeat, deſpiciatque maior.
Vitæ memor mortis; vt ſis memor & ſalutis,
Triſtia cuncta exoperans, aut animo, aut amico.
In benè ſi quid facias, non meminiſſe fas eſt.
Quæ benefacta accipias, perpetuò memento.
Grata ſenectus homini, quæ paribus inuenta.
Illa inuenta eſt grauior; quæ ſimilis ſenectæ.

Ethica Thaletis Mileſij.

Turpe quid auſurus, te ſine teſte time.
Vita perit: mortis gloria non moritur.
Quod facturus eris, dicere ſuſtuleris.
Crux eſt, ſi metuas vincere, quod nequeas.
Quum verè obiurgas, ſi inimice iunas.
Quum falsò laudas, tunc & amice noces.
Nil nimium ſatis eſt; ne ſit & hoc nimium.

Ethica Pythagoræ.

Iam vt ad Pythagoram, eiuſque aſſeclam Iſocratem, exactiores Ethicę Doctores redeam, paulòq; tutius agam, S. Hieron. præfat. in Prouerb. *Pythagoras*, inquit, *omnem doctrinam moralem hoc ſymbolo claudit: Fugere decet omni ſtudio, ferroque & igne abſcindere ab anima ignorantiam, à corpore & animo morbum, à victu luxum, à domo diſcordiam, à ciuitate ſeditionem, & ab omni negotio intemperantiam.* Sic Epictetus totam Ethicam his duobus verbis & præceptis complexus eſt: *Suſtine & abſtine.*

Porrò magis ſpeciatim ſingula de ſingulis virtutibus dicta & præcepta Pythagoræ colligit Auguſtinus Dathus lib. 2. Epiſt. 2. ad Alexandr. Bonon. Accipe paucis ea, ſanè in Gentili aurea: *Immortales primùm deos, ſicut lege ſancitum eſt, venerare. Cole inſuper eundem: legitimam ſerua. Parentes reuerere, & qui propiſſimè illos nati ſunt. Reliquorum verò quiſquis virtute maximè antecedat, tibi amicum para. Comis ſis in ſermonibus: frugi in rebus gerendis. Noli amicum tractare maleſidus, ſi parua te ac leui affecerit iniuria. In primis ventris, ſomni, crapulæ, iræ abſtine. Turpe aliquid neque tecum agas: neque cum altero contrahas. Iuſtitiam & opere complectere & verbis. Nihil temerè, nihil inconſultò agas, intelligens mortis fatum cunctis mortalibus impendere. Pecuniam alias ſeruare contende, alias profundere. Quæcunq; tibi victus ſors obtulerit, eam feras æquo animo: neque grauiter pertaris, ſed medere aduerſis pro viribus. Nullius impulſu, aut agas quid, aut dicas, quod tibi ipſi non conducat. Conſulta ac delibera priùs, quàm opus aggrediare. Ea perfice, quorum te factorum poſtmodum non pœniteat. Nihil proſum geras, quod tibi exploratum non ſit. Quòd ſi lateat, cura alium de, vt diſcas, quodnam; factum neceſſarium contigerit. Hoc namque pacto vitam vines iucundiſſimam. Tuere bonam valetudinem, & ijs quæ corporis ſunt adhibe diligentiam. Itaque & potionis vbique & exercitationum modum quendam ſerua. Eſt autem is modus optimus; qui nihil affert detrimenti. Ita te para, vt non delicate ac molli, ſed ſimplici victu, cultuq; delecteris. Caue, quidquam aggrediare, quod inuidioſum ſit. Nec pecuniam intempeſtiuè profundas; ſed neque parcus nimiùm atque illiberalis ſis. Optima omnibus in rebus mediocritas. Ea cenare, quæ tibi frugifera ſunt. Et priuſquam aggrediare etiam atque etiam cogita. Neque ſomno indulgeas, quàm priùs tecum commemores triſariam diei geſta: quid egi? quid dixi? quid rectè opportunius eſt? Turpia agere graue ſit, bona ac modeſta iucundum. Hæc ſi feceris, aiebat Pythagoras, diuinæ virtutis conſequeris veſtigia.* Huc ſpectant ſymbola Pythagoræ, quæ fusè recenſui, & in tres claſſes, putà in Theologica, Ethica & Politica diſtribui proœmio in Prophetas Maiores, canone 56. quare ea hic non repetam.

Ethica Iſocrates.

Pythagoræ ſuppar eſt Iſocrates, qui Demonico aurea honeſtè viuendi dat præcepta, & prudentia dictamine ſuis ſubnixa rationis principijs. Sic ergo præſcribit & ſancit: *Primùm res cole diuinas, non ſacrificans ſolùm, verùm etiam ſtans ornamentis. Nam illud diuitiarum ſignum eſt: hoc probitatis atque æquitatis indicium. Deum venerare, tum ſemper alias, tum potiſſimùm cum ciuitate vita enim videberis ſimul & rem facere diuinam, & legibus obtemperare. Talis eſto in parentes, quales tu teipſum cupis eſſe liberos. Exercitationes corporis, eas amplectare, quæ ad bonam valetudinem tuendam, non quæ ad robur valeant, quod vtique conſequeris, ſi adhuc laborare ſufficiens deſinas. Neque cathimno infremi delecteris; neque ſermonis audaciore petulantia: & illud quidem ſultum eſt; hoc autem furioſum atq; inep-*

Prima.

me. Quæ facere turpe est, hæc tu quoque dicere indecorum puta. Ira te conjuge facio, vt non difficilis, non tristis, sed cogitabundus, sed severus esse videaris: illud te contumacem & fastidiosum indicarent; hoc prudentem esse demonstrat. Decus, verecundiam, iustitiam, modestiam, decere te existima: his namq; in rebus maximè inexercitus ætatis mores versantur. Si fortè quid turpe facias, neid confidas diutiùs obscurum fore: quòd si alios lateas, certè tibi ipse eris conscius.

Secunda. *Parentes cole. Deos metue. Amicos obserua. Legibus pare. Voluptates eas tibi asciscito, quæ cum laude sunt: etenim voluptas cum honestate quidem, optimum: pessimum sine illa est. Calumnias etiam falsas denita: multitudo namque & ignorat veritatem, & opinioni maximè adhæresit. Tunc probaberis maximè, si illa cauebis, quæ alij si facerent, reprehendas. Si fueris discendi studiosus, multorum quoque pollebis scientia. Quæ scis, vsu atque exercitatione conserua. Quæ verò ignoras, effice ac labora vt intelligas. Multum vero disciplinarum, multis existima præstare pecuniis: hæc quidem celeriter decidunt; illæ verò perpetuò ac semper durant, sola namque sapientia possessionum omnium immortalis.*

Tertio. *Morum comitas adsit, sermonis affabilitas. Facilem te omnibus præsta. Vtere autem quos optimos noueris: ita enim & bonus amicus, & improbis eris nequaquam infestus. In laboribus teipsum exerce voluntarijs; quò & non voluntarios subire queas. A quibus teneri animum turpe ac flagitiosum est, eorum absime omnium, quæso, ira, voluptatis, doloris. Diligentius verborum fermonumque, quàm pecuniarum tuæ deposita. Detere putà tam improbis fidem non esse adhibendam, quàm habendam probis. Neminem tibi amicum compares priùs, quàm intelliges, quo pacto & ipse priùs fueris amicis vsui: ac spera perinde eum in te fore, qualis & erga illos extiteris. Serò amicus fias, factus autem perseuera. Periclitare aduersis rebus amicos: nam aurum quidem igne probamus, amicos verò in aduersa fortuna cognoscimus. Optimè vteris amicis, si non rogatus, sed sponte tua & desiras beneficium, & gratificeris in tempore. Amicum fac tibi, qui non modo res tuas aduersas condoleat, sed etiam non inuideat secundis. Absentium te amicorum memorem præsta coram præsentibus, me & illos, iam fortè absint, sic excipiendos videaris.*

Quinto. *Amictus compara, qui ornatum afferat, non qui modum excedat. Præsentium bonorum non affluentia maior tibi chara sit, sed moderatus vsus. Despice, qui cumulandis intendunt pecuniis, partis autem vsi nescijt. Neminis calamitatem obijcias, quòd & communis fortuna sit, & futurum incognitum. Assentatores fuge, vt qui fallunt homines ac decipiunt. In primis cauta comparationum commercia: sin tempus te ad illos detruserit, ante ebrietatem exurge: nam intellectus quidem vino corruptus, eius qui aurigam perdiderit, currus similis est: illic namque temerè fertur rectore erbatus, & animus turpiter labitur corrupta mente.*

Sexto. *Moderatum sermonem tantò existima loquacitate meliorem; quamuis quidem saluis cætera quæ turpia sunt, pleraque lucrum afferre. Loquacitas magnis habentes afficit detrimentis. Quodcunq; dicturus sis, priùs mente voluta: impleriq; enim mentis lingua præcurrit. Duplex eligendum est in loquendo tempus: aut quibus de rebus perspicuè noueris, aut quæ diu necessitas ipsa coegerit: solis enim in his sermo taciturnitati præstat, in reliquis verò satius est silere, quàm loqui. In consultando fac tibi præteritæ rei exempla futurarum. Consulta quidem tardè perfice autem celeriter, quæ videntur. Arbitrare optimum esse à dijs quidem felicitatem, à nobis verò ipsis sapiens consilium.*

Cornel. in Ecclesiast.

A *Quem tibi socium deligis capiendi consilij, illum considera priùs, quo pacto se suis in rebus habuerit: etenim qui malè res suas gesserit, numquã recte procurabit alienas. Ex publicis muneribus labora, non cumulatiores diuitias, sed vt meliorem tibi compares gloriam: multis namq; pecuniis præstabilior fama popularis. Inflam potiùs suscipe inopiam, quàm iniustas diuitias: eò enim amplius pecuniæ iniustitia antecedit, quòd hæc quidem viuentibus solùm conducant, illa etiam mortuis gloriam parit. Sed & pecuniarum quidem vel improbi participes sunt, at iniustitiæ animo exortes,* Socio.

Existima nihil esse stabile in humanis rebus, nihil ratum: sic enim nec erit successibus lætitia effusior, nec calamitate tristitia maior. Probrum magis quàm discrimen denita, metuendum namq; necesse est esse & formidabilem improbis quidem vitæ exitum, bonis autem ignominam. Tunc plurimum iuuet te honesta sectari, cùm ex his intelliges, magnas ingentesq; fluere atque erui voluptates: siquidem nequitiæ, ac libidinum voluptatumq; illecebris, permultum quoq; intercedit ægritudinis: at virtutis exercitatio, ac moderatio vitæ, tum veram, tum firmissimam quoque iucunditatem præstat: & illic quidem primùm obiectati, magnis parùm angoribus vrgemur; hic verò laboribus defuncti, incredibili efficimur voluptate. Septima.

B

Ethica Catonis.

Trita sunt Catonis de moribus carmina.

Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,
Hunc tibi præcipuè pura sit mente colendus, &c.

Quis hic fuerit Cato, non disputo, an scilicet, priscus ille Censorius, an potiùs quis alius, qui prisci illius adinstar, morum censuram sibi arrogarit, eamque hisce versibus dictarit. Idipsum enim stylus humilior & tudior arguere videtur. Adde, quòd inter opera Censorij hi versus non extent.

C

Hæc Ethnici ex solo naturæ lumine, ac proinde naturales duntaxat virtutes prosecuti, veram Dei fidem, religionem & cultum non attigerunt, cùm ex aduerso noster Ecclesiasticus à Spiritu sancto illustratus, imò directus, hosce omnes trãsgressus, veram erga Deũ pietatem, fidem, spem timorem charitatem vbique sanciat; nec naturales duntaxat, sed & supernaturales virtutes, quibus ad Deum quàm proximè accedimus, ab eoque ad æternam felicitatem, regnumque cæleste directo tramite & cursu dirigimur, edoceat, idque succinctè, & per breues grauesque gnomas & sententias, quæ facilè & ediscì, & mente retineri, & actionibus singulis adhiberi ac præluceare, quidq; facto opus sit, commonere & commonstrare valeant. Vnde Plato in Protagora scribit, antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quàm breuiloquium quoddam, idque esse viri absolutè sapientis, paucis, videlicet, multa complecti.

D

Siracidi nostro, siue Ben-Sirach, consonat, & quasi ἀντιφώνως respondet homonymus illi Ben-Sira, qui sua morum præcepta tradit paucis sententijs Hebraicis, inchoando singulas ab alphabeti literis ex ordine. Illas hìc subiungam, quia Siracidi lucem afferunt, breuesque sunt ac raræ.

Alphabetum I, ethicum Ben-Sira.

Ama & honora medicum, dum non indiges eius. Idem sancit Siracides c. 38. v. 2. Mysticè Scholiastes Hebræus Ben-Sira hoc refert ad Deum: q.d. Cole & precare Deum qui est malorum omnium arcbiatrus, antea nam eius auxilio tibi opus sit.

Dath. *Ben, i, filium, non filium* (hoc est filium, qui non se gerit vt filium, puta filium procacem, rebellem & peruersum) *sine vt aquæ fumum remigat.* Nam sæpè vxor virum emendat, quem non potuit paterna castigatio.

Gimel. *Os, quod tetigit in sorte tua, rabbi* q. d. Vxore, & sorte quæ tibi obtigit, contentus viue.

Daleth. *Aurum tundi debet, & puer verberari.* Hoc est, vt explicat Scholiastes: *Vti aurum, si illud tundas, magis fulget: sic puer, si eum verberes, euadet melior.*

He. *Esto benus, & manum tuam à bono ne prohibeas.* Bonus, id est, benignus, beneficus.

Vau. *Væ malo, & væ illis, qui adhærent ei.* Aut, *væ improbo, & væ vicino eius.* Improbus enim tuam culpam & pœnam vicinis affert.

Zain. *Sparge panem tuum in superficie aquarum, & in arida; & in fine dierum inuenies eum* q.d. Esto liberalis in omnes promiscuè, siue pauperes sint, siue diuites; ac tandem iustam mercedem à Deo accipies.

Chet. *Vidisti asinum nigrum? Neque nigrum, neque album.* Scholiastes: *Doce linguam tuam, vt dicas semper: Nescio: ne quando in responso capiaris.*

Thet. *Benè malo ne facies, & malum non continget tibi.* Simile est dogma Siracidis ca. 12. v. 4 5. & 6. quod, quo sensu accipiendum sit, ibi aperiam.

Iod. *Manum tuam à beneficentia ne abstrahas.*

Caph. *Sponsa conscendit thalamum: sed nescit, quid sibi eventurum sit.* q.d. Futura omnia incerta sunt, rerumque eventus ignorantur, etiam cùm in propinquo sunt,

Lamed. *Sapientem nutu, & flatum fusle*: supple, erudi & castiga.

Mem. *Qui honorat contemnentes se, similis est asino, qui inferunt ei à quo caditur.*

Nun. *Ignis ardens combusit multos acervos frugum.* q. d. Ex paruo initio maxima oriuntur mala: sicut ex vna scintilla, grande incendium ex vno verbo aspero, multa verbera & cædes, iuxtà illud Iacobi 3. 5. *Ecce quantus* (quantulus, quàm modicus) *ignis, quam magnam syluam incendit. Et lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis.*

Samech. *Senex in domo, bonum signum in domo.* Tum, quia senium signum est probæ & temperantis vitæ, huic enim & à natura, & à Deo, præmij loco, datur longæuitas: tum, quia senes rerum vsu & prudentia pollentes, docent iuuenes, quæ familiæ profutura vel obfutura sunt. Senex ergo in domo, signum & causa est, quòd in domo sit bona disciplina & œconomia.

Ain. *Merces si communes habueris cum aliquo, à bono tantes frustra repetes, à malo nulleus.*

Phe. *Mensam appara, contentio sublata est.* Tum, quia sopita contentione, in concordiæ & amicitiæ redintegratæ symbolum instrui solet mensa: tum, quia vina & conuiuia animos iratos mulcent, lenunt, exhilarant, & ad concordiam allicium. Sic hodie videmus, per sympolia multas rixas litesque sopiri.

Tsade. *Si necesse est, vt contrahas accipiendo & dando, sic fac tua cum viro bono.* q.d. Negotiare cum probo, non cum improbo,

Caph. *Propinqua negotiatio comedetur à domino suo: longinqua comedit dominum suum.* q.d. Qui in locis sibi vicinis negotiantur, bi ditantur: qui in remotis, hi depauperantur. Sic Hebræi nonnulli explicant illud Prouer. 17. v. 24. *Oculi stultorum in finibus terræ.* q.d. Qui extremas orbis regiones obit negotiandi causa, hic stultus est.

Resh. *Amicum veterem ne abiugato.* Idem monet Siracides c. 9. v. 11.

Schin. *Sexaginta consiliarij si fuerint tibi; tamen consilium anima tuæ ne deseras.* Idem consulit Siracides c. 37. v. 18.

Thau. *Tam liberalis sis tibi manus, quasi semper satur fueris, & non quasi modo demum satur factus, antèà verò esurieris.* q.d. In dando esto benignus & liberalis, non tetricus & auarus: nihil enim ita gratiam conciliat, vt benignitas & liberalis hilaritas.

Alphabetum II. Ben-Sira.

Aleph. *Animum tuum ne des tristitiæ: multos enim occidit tristitia.* Idem habet Siracides c. 38. v. 21.

Beth. *Bellæ mulieris specie multi perfundati fuerunt, & robusti omnes interfecti ab ea.* Idem tradit Siracides c. 9. v. 9.

Gimel. *Secretum tuum reuela vni è mille, licèt multi fuerint, qui pacem* (hoc est, salutem, incolumitatem, bonum) *tuam quærant.*

Daleth. *Abstrahe carnem tuam à mulieri gratiosa, tanquam à carne prunarum.* Quia caro eius ignita est, ac instar prunarum re comburet, Prouerb. 6. 29.

He. *Abscinde oculos tuos à mulieri gratiosa, ne capiaris rete eius.*

Vau. *Væ ei, qui vadit post oculos suos, quos nouit esse filios fornicationum:* id est, scortationi addictos.

Zain. *Ne esto ex iis, qui veram aut densam barbam habent: nam nescis, quid sit decretum.* q.d Noli esse ex eorum numero, qui vel peruersè calidi, vel planè stulti sunt. Nam, vt ait R. Aquila (quem ferunt, magistrum fuisse Aquilæ Pontici, qui S. Script. ex Hebræo in Græcum conuertit) in Gemara, *Homo vera barba, callidus est: densa barba, stipitus.*

Chet. *Chari sunt cunis hominis mares: sed væ patri fœminarū.* Filiæ enim sunt continua sollicitudo; ac non rarò dedecus & probrum parentum: vnde sequitur

Thet. *Thesaurus vanus est filio patri suo, cui dum mouetur, nocte non dormit.* Idem dicit Siracides c. 42. 12.

Iod. *Dormit,* (dormiens) *non dormit custos puellæ parulæ: forsan in adolescentia sua decipietur, & adultus falsa scortabitur.* Idem habet Siracides c. 42. 14.

Caph. *Cùm nupta eris filia, tu anxius eris de ea valdè, dicens: Forsè liberos habebis, forsè non habebis: & cùm senueris, ne forsè venefica exerceat.* Omnia hæc explicant de *patri fœminarum*, litera *Chet.*

Lamed. *Ne dormias in iuuentute tua, & in senectute tua ne ducas vetulam: nam vxor vetula debilitabit vires tuas, etiamsi fueris iuuenis vxor autem virgo addet tibi vires & robur.* Exemplum est in Dauide sene, quem calefaciebat Abisag Sunamitis, 3. Reg. 1 3.

Mem. *Aquæ mulieris, quæ virgo iuuenis est, dulces sunt, & augent vires: sed aquæ mulieris vetulæ, amaræ sunt vt absynthium, & debilitant vires: vt cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.* Vide Prouer. 5. v. 15.

Nun. *Exuite teipsum à muliere mala, quæ lingua sua in te dominatur: mulier enim malæ similis est, cauibus rabidis, cui idèo fores clausæ sunt, licet verba mollia proferat ore suo, sì vt respondet.*

Samech. *Scribe dotem alios ducat virginem, & vt ducat eam quæ maritum habuit: nam aquæ virginis tibi fuit eruum, aquas verò eius quæ maritum habuit, antèà alius præter te hausit.* Proverb. 5. 17.

Ain. *Oculos tuos abstrahe à muliere vidua, & ne concupiscas pulchritudinem eius corde tuo: quia filij viuis, filij fornicationum sunt:* non quia ex scorto nati sed quia scortationi addicti: nam patrem non habentes, & matrem

matrem non curantes, fuæ concupiscentiæ liberè indulgent.

Pho. *Averte faciem tuam à fœtis malis: ne habeto cum eis iter, Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris vesti ipsorum.* Sumpsit hoc ex Prouerb. 1. 15. & c. 3. 26.

Tfade. *Reconde, fili mi, opes tuas in vita tua, & abscondes illas: & hæredibus tuis usq; ad diem mortis tuæ ne dederis illas.* Vt hæredes pendeant à te, non tu ab illis: ne habitis tuis opibus te spernant, & egere finant, vti multis contingit.

Cph. *Compara tibi opes, & uxorem bonam Dei timentem: multos quoque filios procreato, etiamsi centum fuerint.* Quia si boni fuerint, & probè educati, non erunt multi, licet centum fuerint.

Alph. *Procul recede à viciis malis, vt ne annumereris fœtentati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, & properant effundere sanguinem. Nihilominùs miserear te vicinorum tuorum, licet mali sunt, & da illis de cibo* B *tuo: quia eo tempore, quo ad iudicium stabis, pro te testimonium dicent.*

Dalath. Tobiæ. *Audi me domine, fermones meos, & inclina aurem tuam ad verba mea. Superfede, mi domine, fatigare cum vicinis tuis: & si animadverteris in fœtis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua.*

He. Thom. *Compara tibi amicos nummos & quasdam opes: & ne indica vxori tuæ vlo fini, licet ipsa bona sit:* bonitate, scilicet, Iudaica: nam Christianus coniunx coniugi fideli non tantùm opes, sed & liberos ac seipsum credit.

Vau. Zain. His adde duas alias eiusdem Ben-Sira.

Ne te cruciet anxietas diei crastini: quia nescis, quid pariturus sit dies. Sumpsit id ex Prouer. 27. 1. Idemque docet Christus Matth. 6. 34.

Dies brevis, & opus multum. Cui simile est illud Hippocratis initio Aphorismorum de arte medendi: *Vita brevis, ars longa, occasio præceps, iudicium in-* C *certum, experientia periculosa.* Et illud R. Simonis in lib. Auoth. *Dies brevis, & opus multum, & operarij pigri, & merces copiosa, & paterfamilias urget.* Et illud Salomonis Eccles. 9. 10. *Quodcunque facere potest manus tua; instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.* q.d. VIVE ÆTERNITATI, non inferæ & miseræ, sed superæ & beatæ: quia modicus labor exigui & irrevocabilis temporis, magnum & æternum tibi pariet præmium. Plures sententias cõscripsit Ben Sira, sed vix inueniuntur Hebraicè eas manuscriptas reperi in vetusto codice bibliothecæ Vaticanæ. Fortè eas Latinè redditas attexam fini Ecclesiastici, si Commentarium videro non nimium excrescere.

Ethica Christi, Pauli & Apostolorum.

Siracidem, & Ben-Sira, æquè ac Salomonem, secuti sunt Apostoli, & viri Apostolici, imò Christus Dominus, qui totam Ethicam Christianam paucis sententijs complexus est, quas recenset S. Matthæus tribus Euangelij sui capitibus, putà c. 5. 6. & 7. Christum Dominum imitatus S. Paulus, officia Christiani hominis recensens, ea vno cap. 12. ad Romanos comprehendit, æquè ac S. Petrus, Iacobus, Iohannes eadem vna eaque breui epistola percenset. Paulum & Apostolos æmulatus S. Basilius, paucis gnomis ideam vitæ Christianæ sanctæ & perfectæ describit. epistola ad Canonicam, quæ habetur pag. 337.

At S. Gregor. Nazianz. paucis distichis & monostichis, quæ habentur in fine operum eius, om-

nia vitæ honestæ præcepta concludit. Monostticha, quia breuiora sunt, hîc appono. Sic ergo se habet hoc eius vitæ Christianæ alphabetum.

Alphabetum Ethicæ S. Gregorij Nazian.

Agendorum initium sit & finis, Deus.
Beata lucra vitæ, quotidie mori.
Cognoscere hominum facta egregiorum studc:
Durum est egere, pejus dirum esse improbè:
Etsi sis benefius, imitaberis Deum:
Fac sis benignus, vt benignum habeas Deum:
Gerus cane carni morem, sed eam doma.
Habenis retine iram, ne te occupet furor:
Inhibeto visum: quædam linguæ norma sit;
Clausum auribus obdet visum lasciuum fugez
Lucerna sit ratio vitæ tibi tetrix:
Missam fac opinionem, remq; amplectere:
Nascendo tuncta parantur, sed quæ fas, agez
Omnem exhibe hospiti honorem, quum hospes ipse sis:
Procella timeri cursu debet prospero:
Quæcunque dat Deus, animo grato accipez
Virga iusti potior est, quàm honor malus:
Sapientum mihi fores, non locupletum terez
Tibine pusillum est, unde quid ingens proueniz?
Vir magnus esse potes, frænans petulantiam:
Probè tibi cane: alterius lapsum haud riseris:
Gratum inuideri, as inuidere, ingens probrum:
Præstat animum, quàm cetera offerri Deo.
O quàm beatus, hæc qui sedulus seruauerit!

Ethica S. Basilij.

Studiosè operam dato, vt omnium mansuetus sis, ac seruus omnium, quando ista una ratione veram tibi ac solidam gloriam paries, non autem illam vanam & fallacem. Aures assiduè ad audiendo ea, quæ imperentur, attentas habeto: itemq; manus ad ea quæ iussa sint exequenda expromptas. Sit tibi taciturnitas in ore, circumspectio in corde. Futiles, qui habeantur, sermones tu magnoperè ne attendito: sed, si quæ ex diuinis literis ad salutē animæ pertinentia memorare audieris, tum verò ad ea audienda decreto, te intellectu esse & scientia præditum. Acerba gustare tibi ea sumito, quæcunque de mundanis rebus memorentur: contrà, fauis mellis assimilia, quæ à pietatis cultoribus viris narrentur. Enitere porrò, vt eos imitere qui, vt animi sui sedatas affectiones componerent, priores se in eo vitæ genere elaborarunt: meq; expectes, dum singula doceare. Studeto, vt maiorum virtutum compos efficiare; neque minores tamen negligito. Nullum omninò sit erratum, quod parui pendas, quamuis illud tenuissima bestiola minutius sit, potiusq; eo magis sedulò contende, vt D *per pœnitentiam illud emendes. Et inferiùs: Nolito aliorum te erratorum iudicem constituere. Ab hominibus tibi maxime aliqua propinquitate coniunctis abditor quàtum potes, atque in Dei conspectum te frequentissimè dato. Egressus es è cella tua? Ibi continentiam reliquisti, in mundum introspexisti. Difficilibus ac morosis senibus aures libenter præbeto, qui prouerbiorum sententijs adolescentes ad recta studia exhortantur. Omni custodia serua cor tuum. Aures tuas cane, ne quibuslibet garrientibus aperias, neque temerè nugantibus respondeas. Caue, curiosus sis: aspectionem, auditionem, locutionem, responsionem, omnia ista vitiositate mentis. Interrogatus de re aliqua, grauis ac submissa voce responde. Ad orationem quotiescunque vocaris, libenter succinat os tuum: in eaque permanento, donec canoni satisfeceris; magnamq; iactura te facere arbitreris si antè inde discesseris: siquidem ea cœli quasi imago est quædam. In ministerijs pro communitate fratrum, ad laborem corporis, verbumve quodque humá-*

lenitatem adhibeas, vt ij, quibus miniſtras, charitatem te habere erga illos intelligant. Ne patiare, vt quæ propria munera tui ſunt, ea alius faciat. Aſſignato tibi miniſterio cum modeſtia fungitor ſedulitateque, perinde ac ſi Chriſto ipſi miniſtrares. Opera vt ſis de numero pauciorum violentorum eſt enim regnum cælorum, & violenti rapiunt illud. Noli in eo properare, vt ſi ætatibus præſis, ne alienorum peccatorum onere cervices aggraues tuas. Quæ ſingulis diebus feceris, ea veſpere tecum ipſe commemora, ſtudioſeque operam dato, vt melior in dies euadas. Proceſſum in virtutibus facito, vt hoc modo Angelis efficiare propinquior. Intra cellam tuam te contineto, ibique continenter Deum laudato, & Cherubim imitator. Hæc S. Baſil. Aſcetarum princeps, tract. de Abdicatione.

Ethica S. Ambroſij.

1. S. Ambroſius ſerm. 58. *Chriſtianus*, inquit, *dicitur, qui caſtitatem dilexit, ebrietatem fugit, ſuperbiam deteſtatur, inuidiam velut venenum diaboli reſpuit. Ille verè bonus Chriſtianus eſt, qui furtum non fecit, falſum*
2. *teſtimonium non dixit, qui non mentitur, qui adulterium non commiſit, qui ad Eccleſiam frequentius venit, qui de fructibus ſuis non guſtat, niſi priùs ex ipſis Deo aliquid offerat; qui decimas Deo annis ſingulis erogandas*
3. *pauperibus reddit; qui ſacerdotibus ſuis honorem impendit; qui omnem hominem, ſicut ſeipſum diligit; qui nullum hominem odio habet. Ille verò non ſolum bonus Chriſtianus eſt, ſed & ipſe Chriſtus in illo habitat, qui fœneras doloſas, & menſuras duplices, velut gladium diaboli, pertimeſcit. Ille bonus Chriſtianus eſt, qui, quando*
4. *ad Eccleſiam venit; & oblationem, quæ altari debetur, exhibet; & pauperibus, ſecundum quod vires habet, aut argentum, aut lucellum porrigit; qui peregrinos in domum ſuam recipit; qui hoſpitum pedes lauat; qui non ſolum lites non excitat, ſed etiam diſcordes ad concordiam reuocat; qui maioribus, & parentibus honorem, & veræ charitatis amorem impendit; qui & ipſe caſtè*
5. *vivit; & filios ſuos, vel vxorem vt caſtè & ſobriè viuant, & verbis admonet, & exemplo docet. Ille bonus eſt Chriſtianus, qui quoties Sanctorum ſolemnitates veniunt, vt ſeorſum communices, caſtitatem cum propria vxore, etiam plures dies, antè cuſtodit; ſicque ſincera conſcientia ad altare Domini caſto corpore, & mundo corde præſumit accedere: qui Symbolum & orationem Dominicam memoriter tenet; & filios vel filias, vel & ipſi memoriter teneant, fideliter docet.* Ethicam fuſiorem, eamque plenam & exactam conſcripſit S. Ambr. lib. de Officijs.

Ethica S. Auguſtini.

Sanctus Auguſtinus de Vita Chriſtiana, tom. 9. cap. 14. *Chriſtianus*, ait, *ille eſt, qui omnibus miſericordiam facit; qui omnino non inquietur iniuria; qui opprimi pauperem, ſe præſente, non patitur; qui miſeris ſubuenit; qui indigentibus ſuccurrit; qui cũ mœrentibus mœret, qui dolorem alterius, ſicut proprium, ſentit; qui ad fletum flentibus alienis prouocatur; cuius omnibus communis eſt domus; cuius ianua nemini clauditur; cuius menſam pauper nullus ignorat; cuius donum panis cunctis offerens, cuius bonum omnes norunt; à quo nemo ſentit iniuriam; qui Deo die noctuque deſeruit; qui eius præcepta aſſiduè meditatur & cogitat; qui pauper mundo efficitur, vt Deo locuples ſit; qui inter homines habetur inglorius, vt coram Deo & Angelis eius gloriosus appareat; qui in corde ſuo nihil videtur habere ſimulatum vel fictum; cuius ſimplex & immaculata eſt anima; cuius conſcientia fidelis & pura eſt; cuius tota mens in Deo eſt; cuius omnis ſpes in Chriſto eſt; qui cæleſtia potiùs quàm terrena deſiderat; qui humana ſpernit, vt poſſit habere diuina.*

Porrò Ethicam particularem, & ſingulis hominum ſtatibus adæquatam, minutim, ſolerter, acutè & eleganter conſcripſit S. Hieron. in variis epiſtolis. Officia virginis aureis gnomis deſcripſit epiſt. ad Euſtochiam, & ad Demetriadem: coniugis, epiſt. ad Celantiam: viduæ, epiſt. ad Furiam; & ad Saluinam: Clerici & Sacerdotis, epiſt. ad Nepotianum: monachi, epiſt. 1. ad Heliodorum, & 4. ad Ruſticum, & 13. ad Paulinum: pueri & adoleſcentis epiſt. 7. ad Lætam, & 12. ad Gaudentium. Denique S. Ephrem tomo 1. tract. de Recta viuendi ratione, ſententijs 91. & tract. de Vita ſpirituali, ſententijs 96. omnem vitæ Euangelicæ Ethicam complectitur. Idem tract. de Timore, & de
B Beatitudinibus angelicis gnomis perpaucis, omnem vitæ perfectæ normam ad viuum repræſentat. Gnomas Ethicas S. Athanaſij, vide tract. de Virgin. & Exhort. ad Monachos.

Ethica S. Gregorij, Romani Pontificis.

Sanctus Gregor. lib. 10. Moral. cap. 16. *Sapientia*, inquit, *inflorum eſt, nil per oſtentationem fingere, ſenſum verbis aperire; vera, vt ſunt, diligere; falſa deuitare, bona gratis exhibere; mala libentiùs tolerare quàm facere; nullam iniuriæ vltionem quærere; pro veritate contumeliam lucrum putare.* Et mox: *Mentem verbis offendere; nil callida machinatione ſimulare; nullis iniurijs contumelias reddere, pro maledicentibus orare; paupertatem quærere; poſſeſſa relinquere: rapienti non reſiſtere: percutienti maxillam, alteram præbere.* Et cap. 17. *Electus quiſque, &c. honorari metuit, deſpici non refugit, corpus continentia affligit, ſola in animo dilectione pingueſcit, mentem ſemper ad patientiam præparat, & erectus pro inflictis de perceptis contumelijs exultat; afflictis ex corde compatitur: de bonorum proſperitatibus, quaſi de ſuis, lætatur: facti verbi paſcula in mente ſollicitus ruminat; & inquiſitus quodlibet, eloqui dupliciter ignorat.*
C

Ethicam S. Bernardi vide in Formula vitæ, & libro de Modo benè viuendi, ad ſororem virginem: qui libri vtiliſſima vitæ honeſtæ continent documenta: ſed non videntur eſſe S. Bernardi; tùm, quia ſtylo ab eo diſcrepant; tùm, quia S. Bernardus vnicam habuit ſororem, eamque coniugatam, non virginem, vti rectè aduertit Bellarm. lib. de Script. Eccleſ. in S. Bernardo.

Ethica S. Thomæ Aquinatis.

D

Angelici Doctoris Angelicæ gnomæ Ethicæ ſunt hæ: Paupertas iuncta impatientiæ eſt ſumptus ſine lucro. Religioſus orationis ſpiritu deſtitutus, ſimilis eſt militi gladio carenti & inermi. Religioſus ſolus incedens eſt dæmon ſolitarius. Capere nequeo, qua ratione exiſtens in peccato mortali poſſit ridere & lætari. Item, qua ratione Religioſus poſſit aliud, quàm Deum cogitare: vnitus enim Deo, deſpicit omnia, quæ Deo minora ſunt: Paſſio Chriſti eſt inſtar radij & caloris ſolaris, qui, licet creatus ſit in vtilitatem omnium, non tamen prodeſt omnibus. Rogatus, cur adeò fugeret feminas, cùm ex matre femina natus eſſet, reſpondit: Ideò fugio omnes, quia ex vna prognatus ſum. Rogatus, quibus ſignis colligi poſſit, quempiam profeciſſe in vita ſpirituali, etiamq; perfectum, reſpon-

reſpõdit: Duobus. Priore, ſi abſtineat à verbis iocoſis & otioſis. Poſteriore, ſi ſe deſpici non ægrè ſed patienter ferat; imò gaudeat; ſi enim doleat ſe contemni, ſcito eum non eſſe perfectum, etiamſi miracula patret; quia caret vero virtutis & ſanctitatis fundamento, quod eſt humilitas. Moriens rogatus, num quâ re indigeret, reſpondit: Nulla: quia breui habebo omnia, inquit, potiarque ſummo omnique bono. A ſorore interpellatus, Primò, quomodò ſaluari poſſet, reſpondit: Volendo, ſi, ſcilicet, ſaluari velis efficaciter: hæc enim voluntas efficax finis, puta ſalutis, impellet te, vt media omnia ad eam neceſſaria vltrò expeſſas. Secundò, quid maximè in hac vita deſideraret, reſpondit: Benè mori. Tertiò, quid eſſet paradiſus, reſpondit: Id ſciri nequit, donec quis reipſa meritis ſuis illum conſequatur, eiuſque bona ineffabilia actu guſtet & ſapiat. A monachis rogatus, quomodò hæc vita ſine errore & lapſu tranſigi poſſet, reſpondit: Si in qualibet actione quis ita agat, vt rationem reddere poſſit, cur eam faciat: ſic enim non ſinet ſe tranſuerſum agi à cupiditate, paſſione, caſu, aliáve re, quæ eum in errorẽ inducat. Rogatus, cur per triennium, nauans operam Alberto Magno, tacuiſſet, reſpondit: Quia necdum didiceram benè loqui coram Alberto. Otium eſt hamus diaboli, per quem omnis eſca & illecebra ſapit. Si vis euadere doctus, vnum dumtaxat lege librum. Hæc Apophthegmata Ethica S. Thomę Aquinati aſſignant: tum alij, tum Ferdin. Caſtiglius in Hiſt. S. Dominici, p. 1. lib. 3. c. 37.

Ethica S. Bonauenturæ.

S. Bonauentura in Opuſculis tom. 2. ſub initium, epiſtolam ſcripſit, continentem 25. memorialia Ethica. Primum eſt: ſpem tuam totam fige in Domino, vt de omnibus huius mundi conſolationibus penitus deſperes. Secundum, emunda cor ab omnibus vitijs & concupiſcentijs, quoad potes. Tertium, diſſolue omnẽ colligationem extrinſecam, vt ſana & pura mente poſſis Deo colligari. Quartum, omnes tribulationes patienter, imò hilariter feras, vt ſolùm in Chriſti paſſionibus deleaeris. Quintũ, de nulla re vel creatura cõqueraris, memor te creatorem tuum offendiſſe. Sextum, deſpice te, & opta ab alijs deſpici: ceteros verò honora. Septimum, fuge ſæculi honores, fauores & auras vanæ gloriæ, quaſi mortiferas peſtes. Octauum humilia te, ac omnium te ſeruum effice & reputa, vt ſequaris Chriſtum, qui, cùm eſſet Deus, formam ſerui propter te aſſumpſit. Nonum, nulli rei te implices, vbi non inuenis animæ tuæ lucrũ. Decimum, cuſtodi ſenſus & linguam, vt nihil velis ſentire, audire vel dicere, niſi quod vtile eſt animę tuæ. Vndecimum, ſectare ſanctam ſolitudinem, vt vaces orationi. Duodecimum, diuinum officium tam deuotè & reuerenter perſolue, ac ſi inter Angelos coram Deo conſiſteres. Decimumtertium, ſummè venerare B. Virginem. Decimumquartũ, fuge cõſortia virginum & mulierum. Decimumquintum, fuge acediam & triſtitiam, vt ſerenus ſemper & tranquillus exiſtas: ideoque nulli reſiſtas, vel contradicas, niſi Dei honor, vel ſalus animæ tuę id expoſcat. Decimumſextum, in omnibus conforma te voluntati Dei. Omnia te ædificent: nulla re offendaris. Decimumſeptimum, omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Decimumoctauum, eſto beneficus in omnes, vt Deum imiteris. Decimumnonum, continuè mentem habeas ordinatam cum Deo, vt omnia opera tua, licet humilia, tanto facias charitatis feruore, ac ſi ea Chriſto corporaliter exhiberes. Vigeſimum, obedito, non ſolùm ſuperioribus ſed & æqualibus & inferioribus, vt ſemper ſtudeas alterius facere voluntatem: nullum offendas: nulli obmurmures, vel detrahas, nulliq; murmurandi vel detrahendi ſis occaſio. Vigeſimumprimum, virtutes, gratias, conſolationes, æquè ac tentationes & tribulationes celato, nec reuelato niſi Patri ſpiritali, vel ſpeciali ac probato amico, vt eius cõſilium vel auxilium exquiras. Vigeſimumſecundum, Deum ſemper & vbique in memoria menteq; habeto, cogitans, te in eius præſentia verſari, ab eoque aſpici, vt eum timeas & ames. Vigeſimumtertium, eſto vigil, vt diaboli loqueos præuideas & caueas. Vigeſimumquartum, quotidie conſcientiam examina, & errata humiliter confitere, vt puritatem animæ conſerues vel recuperes, fugiendo omnes peccandi occaſiones, memor mortis, iudicij, cæli & inferni. Vigeſimumquintum, cùm hæc omnia feceris, te ſeruum inutilem, & peccatorem recognoſce.

CAPVT VI.

Stylus.

STylus Eccleſiaſtici, tam Auctoris, quàm interpretis, Græci æquè ac Latini, planus eſt, ſimplex, candidus, non inuolutus, non fucatus, non ornatus. Quare in Interprete Latino, veritati & ſimplicitati ſtudẽti, phraſis neglecta ſubinde, eſt inculcior & inelegãtior, adeò vt barbariſmos & ſoloeciſmos admittat. Idem videre eſt in Latina verſione noui Teſtamenti, & Pſalmorum, quam emendans S. Hieron. tantùm detulit venerandi antiquitati, vt phraſim hanc mutare, & Latiniorem reddere ſibi religioni duxerit: quare eam inactam reliquit, malens canæ veritati & verſioni, quàm proprietati ſermonis, & candori orationis curam tempuſque impendere: ſententiarum enim grauitas verborum lenocinia reſpuit. Idem fecit ſubinde in propria verſione, qua Scripturam Hebraicam in Latinum conuertit. Audi illum in c. 40. Ezech. *Illud ſapiès monuiſſe ſufficiat, noſſe me, cubitum, & cubita, neutrali appellari genere: ſed pro ſimplicitate & facilitate intelligentiæ, vulgíq; conſuetudine, ponere & genere maſculino. Nõ enim curæ nobis eſt, vitare ſermonum vitia, ſed Scripturæ ſanctæ obſcuritatem quibuſcunq; verbis differere.* Idem in c. 47. *Quid cubitos genere maſculino, & non neutrali cubita dicimus, iuxta regulam Grammaticorum, non ignorantia id faciemus, ſed conſuetudine, propter ſimplices quoſq; & indoctos, quorum in congregatione Eccleſiæ maior eſt numerus.* Idem fuit ſenſus cæterorum Patrum, S. Auguſt. li. 4. de Doctrina Chriſtiana c. 11. *Bonorum*, ait, *ingeniorum ingenuus eſt indoles, in verbis verum amare, non verba.* Et S. Proſper li. 3. de Vita contempl. cap. 34. *Mihi*, ait, *pudori nõ eſt diſputatio mea, quæ fortè probatur in rebus, ſi aliquos verborum inanium ſectatores horrore incomptæ orationis offendat; cùm ſententiarum vtilitatem ſermo ex induſtria cultus enerues, & totam vim dictionum ſplendor elaboratus enecuet, &c. Prudentibus viris non placent phalerata, ſed fortia: quando non res pro verbis, ſed pro rebus enuntiandis verba ſunt inſtituta.* Idem dicat interpres: interpretem ago, non oratorem: interpretem, inquam, S. Script. quæ grauior eſt, quàm

quàm vt floſculis ornatæ orationis comi velit. Hîc enim verum eſt illud Horatij:

Ornari res ipſa vetat, ſententia docti.

Et illud Satyrici ſatyra 5.

Non quidem hoc ſtudeo, bullatis vt mihi nugis
Pagina turgeſcat, dare pondus idonea fumo.

Et Cicero *indiſertam mauult ſapientiam, quàm ſtultam loquacitatem*, ait Iohannes Picus, Comes Mirãdulæ, Epiſt. ad Hermolaum. Quocirca S. Gregor. præfatione in Iob epiſt. ad Leandrum, in fine proteſtatur, ſe ſimplici facilíq; ſtylo vſurũ, vt S. Script. quam explicat, quę illo gaudet, imitetur. *Quæſo*, inquit, *vt huius operis dicta percurrens, in his verborum ſolùm non requiras: quia per ſacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuoſæ loquacitatis lenocinia ſtudioſè compeſcitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cunctis procul dubio ſcimus, quia quoties in ſolijs malè lætæ ſegetis culmi proficiunt, minori plenitudine ſpicarum grana turgeſcunt. Vnde & ipſam loquendi artem, quam magiſteria diſciplinæ exterioris inſinuant, ſegnare deſteti. Nam ſicut huius quoque epiſtolæ tenor enuntiat, non metaciſmi colliſionem fugio; non barbariſmi confuſionem deuito, ſitus, motuſque, & præpoſitionum caſus ſeruare contemno: quia indignum vehementer exiſtimo, vt verba cæleſtis oraculi rebellãtem ſub regulis Donati.* Neque *verò hæc ab alijs interpretibus in Scripturæ ſacræ auctoritate ſeruata ſunt: ex qua, nimirum, quia noſtra expoſitio oritur dignum profectò eſt, vt quaſi edita ſoboles ſpeciem ſuæ matris imitetur.* B. Petrus Chryſolog. ſer. 18. *Qui maturitatis*, ait, *fructum quærit, deſiſtat amœna camporum: violæ ſiquidem, lilia, roſæ, narciſſus, grata flores, ſed gratior panis: & quod eſt odor naribus, hoc eſt auribus ſermonis ornatus. Quod ergo panis confert hominum vitæ, hoc ſententia dat hominum ſaluti.*

Inſuper interpres Eccleſiaſtici, quia vetuſtus, vetuſtas vſurpat phraſes, nomina & verba ſuo ſæculo vſitata, iam verò antiquata & obſoleta: quæ altera eſt cauſa, cur verſio eius nobis videatur incultior & illatinior, cùm ſuo ſæculo habita fuerit culta & Latina: quæq; enim ætas, & quodq; ſæculum ſuam habuit latinitatem, ſuum ſtylum, ſuam elegãtiam, dictiones & phraſes ſibi proprias, quæ à ſequenti ſæculo nouum quid parturiẽte faſtiditæ, viſæ ſunt minùs Latinæ & inelegãtes. Verum enim eſt illud M. Varronis lib. 4. de Lingua Latina: *Vetuſtas non pauca depranat, multa tollit. Quem puerum vidiſti formoſum, hunc vides deformem in ſenecta. Tertium ſæculum non videt eum hominem, quem vidit primum.* Et illud Horatij epiſt. de Arte Poëtica:

Vt ſylvæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt, ita verborum vetus interit ætas,
Et iuuenum ritu florent modo nata, vigentque.

Et mox:

Multa renaſcentur, quæ nunc cecidêre, cadentq;,
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet vſus,
Quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquendi.

Noua voces Eccleſiaſtici.

Rurſum, vnum idemque vocabulum voluente ſæculo, voluitur, mutatque ſignificationem, vt aliud priore æuo, aliud poſteriore ſignificet. Hinc interpres Eccleſiaſtici, æquè ac Sapientiæ, voces nonnullas in peculiari ſignificato vſurpat. Sic Primò, *traductionem* vocat correptionem aut punitionem; Secundò, *allocutionem* vocat conſolationem; Tertiò, *honeſtas*, id eſt, opes & diuitiæ: *honeſtare*, id eſt, ditare; Quartò, *impudens*, id eſt, impudens & inexplebilis; Quintò, *replere*, id eſt plenum afferre: *implere*, id eſt, accumulare; Sextò, *generatio*, id eſt, fructus aut prouentus in agro aut vinea geniti; Septimò, *ſcandalizari*, id eſt, offendere, impingere, ruere; Octauò, *indoctus*, id eſt, inſipiens; Nonò, *certari*, id eſt, certare, contendere; Decimò, *nequitia*, vel *malitia*, id eſt, afflictio; Vndecimò, *fœnerari*, id eſt, mutuare; Duodecimò, *monſtra*, id eſt, prodigia; Decimo-tertiò, *implanatus*, id eſt, deceptus; Decimo-quartò, *natio*, id eſt, progenies & res natæ in mundo, etiam animalia, & herbæ ac plantæ; Decimo-quintò, *ſenſus*, id eſt prudentia; Decimo ſextò, *tabitudo*, id eſt, tabes, corruptio; Decimo-ſeptimò, *reuerentia*, id eſt, pudor, confuſio: *reuereri*, id eſt, confundi, pudore afficì; Decimò-octauò, *obductio*, id eſt, tentatio, calamitas, ærumna, qua totus homo quaſi obducitur & obnubilatur, ait Heſychius; Decimo-nonò, *mulieres viratas* vocat viriles, putà viragines; Vigeſimò, *peſſimare*, id eſt, peſſimè tractare affligere; Vigeſimo-primò, *contimens*, id eſt compos vel particeps; Vigeſimo-ſecundò, *defunctio*, id eſt, mors, qua vita defungimur; Vigeſimo-tertiò, *incredibilis*, id eſt, incredulus, diffidens; Vigeſimo-quartò, *illius*, id eſt, ſuus; Vigeſimo-quintò, *placor*, id eſt, placabilitas, fauor; græcè, εὐδοκία; Vigeſimo-ſextò *homo atharis*, id eſt, ſine gratia, vocatur homo inſulſus, inſipidus, ineptus. Denique Franciſcus Lucas in Notis ad Eccleſ. cenſet, interpretem Latinum Eccleſiaſtici fuiſſe hominem natione Græcum, ideóque græcizare, & phraſibus minùs Latinis vti. Idem de interprete Latino noui Teſtamenti, & pſalmorum autumant nonnulli.

CANO-

CANONES QVI FACEM PRÆFERANT

ECCLESIASTICO,

CETERISQVE LIBRIS SAPIENTIALIBVS.

PRIMVS. HIc liber moralia tradit præcepta, honestè rectèque viuendi; non tamen omnia obligant sub peccato, ut qui contrarium agit, mox peccet in Deum: nonnulla enim ad propriam duntaxat vtilitatem & commodum, ac præsertim ad tranquillam & commodam vitam, referuntur, Tale est illud cap.8. *Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius.* Et v.2. *Non contendas cum viro locupleto, ne forte contra te constituat litem tibi.* Et v.4. *Non litiges cum homine linguato, & non strues in ignem illius ligna.* Et v.5 *Ne communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur.*

SECVNDVS. Operæ pretium est studioso, præsertim doctori & concionatori, notare hîc locos communes & succulentos passim occurrentes, & tusè pertractatos de singulis virtutibus, & vitijs contrarijs, ut de amicitia, fidelitate, castitate, vindicta, &c. quos proinde in argumento cuiusque capitis, per versus sigillatim indicabo & prænotabo.

TERTIVS. Siracides valdè imitatur Salomonem, præsertim eius paraboias siue Prouerbia, tum quoad rem, tùm quoad verba, ut patebit ex parallelis vtriusque quæ post Canones subijciam.

QVARTVS. Interpres Latinus hic admodum græcizat: fortè & ipse fuit Græcus, nec Latinè admodùm peritus. Ergo vis vocis Græcæ, & subinde Hebraïcæ (quantum eam ex alijs Script. locis rimari & coniectare licet: nam Ecclesiasticus iam Hebraicè non extat) hîc accuratè perpendenda est & examinanda. Hinc dices, quanta sit cognitionis linguæ Græcæ & Hebraïcæ vtilitas, quantiq; interfit fontes Hebræos & Græcos in Script. scrutari, atque ex illis genuina S. Script. sensa mentemque rimari & interpretari: qua de re vide S. Aug. lib.2. Doctr. Christ. c.11.

QVINTVS. Sapientia hîc, vti & Prouerb.8. & Sapient.7. generatim sumitur, prout competit creatæ & increatæ; ac maximè significat practicam Ethicam Sanctorum, puta iudicia & dictamina prudentiæ practica de obediendo Deo, Deique legi, illiusque executione, timore & amore: hæc enim sapientia practica, est cognitio Dei, & vltimi finis ac mediorum, putà legum eò ducentium, eorumdemq; pius affectus, amor & desiderium. Hinc sapientia eapiæ causa, nunc vocatur intellectus, nunc prudentia, nunc disciplina, nunc doctrina, nunc scientia, nunc astutia, nunc correptio, nunc eruditio: quæ omnia in re idem sunt & significat, licet etymo, connotato, propria & præcisa notatione & significatione differant, ut patet etymon cuiusque inuenti.

SEXTVS. Sæpissimè more Hebræo hîc subtricetur verbum *est*, aut *sunt*. Rursum multa alia subtricentur, ac sæpè ipse finis & scopus sententiæ. Sic Prou.20. 12. dicit Salomon: *Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit vtrumque.* At quorsum? Subaudi & supple: Domino ergo factori vtriusque, gratiæ agendæ sunt, & vtrisque vtendum ad Dei honorem & beneplacitum; quia ipse est oculus lucidissimus, qui omnia videt; & auris acutissima, quæ omnia audit. Et Prou.22.2. *Diues & pauper obuiauerunt sibi: vtriusq; operator est Dominus.* Subaudi & infer: ergo, cùm sint pares creatione, licet dispares opibus; nec diuiti superbiendum est in ijs, nec pauperi mœrendum in earum defectu; sed quisque sua sorte contentus alteri adminiculetur, & Deo seruiat: tùm, quia Deus has sortes ita dispertire voluit ad hoc, vt mutuis auxilijs & officijs hæc vita cõtineretur: non enim voluit omnes esse diuites: sic enim nemo vellet laborare, agros colere, &c. nec vicissim voluit, omnes esse pauperes: quia hac ratione non possent sese alere. Tum, quia tam paupertas donum Dei est, quàm sunt diuitiæ: nam sicut Deus diuitibus dat diuitias ad charitatis & Eleëmosynæ; ita pauperibus dat pauperiem ad laboris & patientiæ materiam, exercitium & meritum, cum gratia vtrique proportionata.

SEPTIMVS. Gnomæ & Prouerbia non significant, quid semper fiat; sed quid plerumque: subinde etiam euentum duntaxat, licet infrequentem & rarum. Sic cap.27.28. dicitur: *Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet: & qui foueam fodit, incidet in eam.* Et v 32. *Laqueo peribunt, qui casu delectantur alieno.* Et c.12.18. *In oculis suis lacrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas* Et Eccli.10.20. *In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas, annuntiabit sententiam.*

OCTAVVS. Bona temporalia, quæ promittuntur hîc sapientibus, & probè viuentibus, propriè spectant ad Iudæos, & vetus testamentum: bona verò spiritualia ad Christianos, & nouum testamentum.

NONVS. Est hîc congeries sententiarum de qualibet re agibili, quibus qualibet occasione, loco & tempore vtamur contra occurrentia vitia, eorumque pericula & tentationes, ut ijs actiones metiamur, & dirigamus secundùm præscriptum quarumlibet virtutum. Quare non est hîc quærendus earum ordo & connexio: promiscuè enim ponuntur, ut gnomæ, vti ostendi cap.5. Sæpè tamen Siracides de eadem virtute, aut vitio plures sententias congerit, eiusque varias species, modos, fructus recenset, ac subinde subijcit eius contraria, ut eam per illorũ antithesin illustret: quo facto non raro transit ad id, quod ei vicinum est & affine. Sic cap.1. agit de sapientia; mox v.11. transit ad timorem Dei, sapientiæ affinem. Sic cap.6. agit de amicitia vera & falsa; ac vers.18 transit ad sapientiam, quæ veræ amicitiæ est conciliatrix. Sic cap.7. agit de pietate debita Deo; ac mox transit ad pietatem debitam Sacerdotibus, parentibus, filijs, amicis, potentibus, afflictis, infirmis & mortuis.

DECIMVS. Varia hîc traduntur præceptorum & monitorum genera, quædam Ethica & priuati hominis, quædam œconomica, alia politica, alia denique Theologica. Rursum quædam didascalica, & doctrinalia, nonnulla consolatoria, alia paræneticæ, & exhortatoria.

Crebræ

VNDECIMVS. Crebrę sunt antitheses inter sapientem & stultum: sapientem enim vocat Ethicum practicum: ex aduerso stultum indigitat huius Ethices ignarum, prauum & peruersum. Sapiens ergo est vir probus: stultus est improbus. Per sapientiam enim hic Ethica & practica, putà bonitas & virtus, intelligitur. Vnde Prou.1.1.& c.7.v.vlt. sapientiæ opponitur malitia.

DVODECIMVS. Coniunctio & sæpè idem est, quod *sic* vel *sicut*: similia enim connectit; ideoq; quasi comparationis nota ea inter se confert & comparat, vt c.19.26. *Ex visu cognoscitur vir, &* (id est, *sic*) *qui pungit cor, profert sensum.* ca.21.29. *In ore sapientum cor illorum: &* (id est, *sic ex aduerso*) *in corde sapientum os illorum.* Prou.25.3. *Cælum sursum, & terra deorsum: &* (id est, *sic*) *cor regum inscrutabile.* Et v.23. *Ventus Aquilo dissipat pluuias:* (& id est, *sic*) *facies tristis linguã detrahentem.* Et v.25. *Aqua frigida animæ sitienti: &* (id est, *sic* gratus & iucundus est) *nuntius bonus de terra longinqua.* Talia crebra sunt in Prouerbijs, adeoque in singulis subinde sententijs occurrunt.

DECIMVS-TERTIVS. Sapiens volitionem, initium, conatum operis solet nobis vel creaturis tribuere, velut facilem cum concursu Dei ordinario, quem præsupponit, & subintelligit: finem verò & exitum felicem asscribit Deo: tum, quia exitus hic difficilior est, ob multa obstacula, quæ in executione occurrunt; & ob causas alias concurrentes, quas Deus vel generali, vel speciali sua prouidentia ordinat & disponit: tum, quia finis in opere est id, quod maximè optatur & intenditur, ideoque primæ & summæ causæ attribui solet: abstrahit enim ab operibus gratiæ, quam certum est in actibus supernaturalibus primas, medias & vltimas tenere.

DECIMVS-QVARTVS. S. Cyrillus lib.9. contra Iulian. *Mos*, ait, *est S. Script. pedis gressum & interdum totum pedem ænigmaticè accipere pro eo, quòd ostendit viam eius, quod vnicuique faciendum est, vt Prouer.23. Rectos gressus fac pedibus tuis, & vias tuas dirige.* Et Psal.118. *Conuerti pedes meos in testimonia tua.* Itaq; pes per figuram via est in vnoquoque opere.

DECIMVS-QVINTVS. Hebræi *mesle*, id est, Prouerbia, vocant sententiam quamlibet illustrem, quasi prædominantem & excellentiorem ceteris (radix enim מָשַׁל *maschal* significat præcellere, dominari) sine ea adagium sit & prouerbium, siue parabola & ænigma, siue quid aliud: quo factum est, vt in Script. sæpè confundantur, & pro eodem sumantur hæc nomina parabola, prouerbium, paræmia, ænigma, &c.

DECIMVS-SEXTVS. Græcus textus hic multò concisior est Latino: hinc pleræque sententiæ, quæ in Latino sunt trimembres, in Græco sunt bimembres, vt patet intuenti c.1.v.2.& 3.& 8.& 9 &c. Quocirca subinde Græcus non videtur integras Siracidis sententias ponere, sed eas abbreuiare & quasi in cõpendium redigere: vnde & nonnullas omittit, eò quòd alijs antea dictis sint similes. Quod enim lanienius opinatur, sententias, quæ in Græco non habentur, esse alicuius Commentatoris, qui ad marginem, explicationis gratia, eas scripserit; alium verò putantem eas esse Siracidis, ex margine in textum illas transtulisse, planè videtur improbabile. Multæ enim sunt hic sententiæ in Latinis codicibus, quæ desiderantur in Græcis; ac proinde omnes illæ essent irreptitiæ, nec haberent auctoritatẽ S. Script., quod repugnat Conc. Trident. sess.4. vbi sancit, Vulgatam versionem Latinam per omnia habendam esse authenticam, & canonicam Scripturam.

A Accedit quod Græci codices mirè inter se varient, & nonnulli consentiant cum Latinis. Illis ergo magis credendum, quàm Græcis ita variantibus: præsertim, quia Latinis, non Græcis consentiunt & astipulantur S. Aug. in Speculo, S. Cypr. de Bono patientiæ, & alij veteres. Quare Vulgata versio Latina, non ex Græco textu corrigenda est, illiq; adaptanda, vti censet Isidorus Clarius: sed potiùs Græca Latinis accõmodanda sunt. Sanè ex dictis liquet, à Græcis varijs variè hunc librum fuisse coagmentatum, sententijs alijs additis, alijs demptis, alijs mutatis, idque partim vitio scriptorum, partim libertate Commentatorum, qui cùm conferent, librum hunc non esse canonicum, liberiùs eius sententias paraphrasticè exposuerunt, vel suis conceptibus adaptarunt: partim etiam, quòd Siracides nepos, aut sententias sparsas variè transcripserit, nunc aliquas addendo, nunc demendo, nunc ex vno loco in alium transferendo, nunc nouum earũ sensum afferendo: tic enim solent Auctores, dum libros suos recognoscunt, aut iterum describi vel recudi curant, quædã addere, quędam demere, quædam immutare. Simili modo videmus in Prouerbijs apud Septu. & nostrum extare aliquod sententias, quę nõ sunt in Hebręo; vti videre est in fine c.4.& initio 7. Vt vt est, sententiæ Siracidis Græci textus, quę non extant in Latino, nõ habent certã & canonicam auctoritatem (nisi quibus à Patribus eas citantibus illa datur) quia Conc. Trid. Vulgatam versionem Latinam probauit, non Græcam.

Eædem sententiæ subinde iterantur, & inculcantur alijs & alijs verbis. Simili modo S. Gregorius, quod dixit vnâ phrasi, mox aliâ dicere solet, replicare & inculcare. Quædam non sunt eædem, sed affines & similes. Pari modo similes de eadem re sententias conglobant & coacernant S. Maximus, Antiochus, Antonius in melissa, Isaias Abbas, S. Nilus, S. Ephrem, ceteriq; Ethici & Gnomologi, tam profani, quam sacri. DECIMVS-SEPTIMVS.

Interpres Latinus admodùm est vetustus; præcessit enim tempora S. Hieron. quare multa habet verba illo æuo prisco vsitata; iam verò obsoleta: pleraque illorum recensui & collegi c.6 in fine. DECIMVS-OCTAVVS.

Cùm præcepto alicui subditur pari tenore Imperatiuus, vel futurum; fructum, vel damnum ex obseruatione vel preuaricatione præcepti sequentem significans; tunc Imperatiuus, vel futurum per modum Subiunctiuum exponendus est, vt non aliud præceptum, sed præcepti iam dati fructus, & pœna, vel præmium significetur: quare tunc copula & accipienda est pro *vt*. Exempla sunt ca.7.v.1.2.3.c.8.v.4.13. *Non incendas carbones peccatorum, arguens eos, & ne* (id est, *vt non*) *incendaris flamma ignis peccatorum illorum.* Et alibi sæpè. DECIMVS-NONVS.

In Vulgata versione Ecclesiastici subinde vnus idemque versus Græcus, quia ambiguus & plura significans, duobus Latinis redditur, aut certè idẽ versus Græcus Latinè diuersimodè redditus, vtroque modo, vt plenior esset versio, in Latinam Vulgatam transscriptus est. Cuius rei exemplum clarum dabo c.34.v.10.& 11. Idem fecêre subinde Septuag. in Prouerbijs, vti ostendam Prou.29.25. VICESIMVS.

Primò, more meo succinctus, methodicus, perspicuus, genuinus & exactus esse conabor, vt Siracidẽ tot capitibus, gnomis, materijs copiosum prolixumque, vno tomo complectar; præsertim quia, Deo duce, propèdiem luci dabo Salomonem, qui idem tractat argumentũ, cui, vt fomi, multa & magna iure referuo.

COM-

COMMENTARIVS IN ECCLESIASTICVM.

PROOEMIVM.

IN Græcis codicibus habetur Proœmiũ, quod in Latinis deſideratur proinde illud hìc tranſcribam ex Biblijs Vatabli: ſic enim ſe habet: *Ieſus hic, Sirach quidem fuit filius; ſed cognominis ſibi, Ieſu nepos; vixit autem temporibus extremioribus captiuitatem & reſtitutionem ſecutis, adeoq; poſt omnes ferè Prophetas. Porrò auus eius, Ieſus, vt & ipſe teſtatur, induſtrius vir fuit inter Hebræos, & prudẽtiſſimus, qui non ſolùm aliorum ante ſe prudentium virorum ſapienter dicta collegit, ſed etiã ipſe quædam priuatim multa, ſententia ſapientiaq; plena pronuntiauit. Poſtquam igitur hoc libro ferè collectitio relicto primus ille Ieſus de vita deceſſit, Sirach hic, poſt eum rurſus acceptum, eundem filio ſuo Ieſu reliquit. Is tandem hunc nactus, concinnè totum coẽgit in vnum volumen, & Sapientiã eum ſuo & paterno, adeoq; aui nomine inſcripſit: nempe, vt ipſo ſapientiæ nomine auditorem ad ipſum librum maiori deſiderio meditationeq; pertractandum alliceret. Ergo dicta ſapientiæ, & ænigmata, ſimilitudinesq; continet, & peculiares quaſdam antiquas ac diuinas de viris Deo probatis hiſtorias; tum orationes & hymnos eiuſdem; atque inſuper, quibus beneficijs Deus populum ſuum ſit dignatus, quibuſq; malis inimicos eiuſdem cumularit. Sanè hic Ieſus Salomonis ſectator fuit, nihil minùs illo ſapientiæ & eruditionis nomine probatus, vt qui multiſcius vere fuerit, & ſit appellatus.*

Nota. Hoc proœmium additum eſt ex S. Athanaſio in Synopſi S. Scripturæ in Eccleſiaſtico: ibi enim ad verbum in Græco eædem ſunt ſententiæ, imò eadem planè verba, quæ hìc: contuli verba verbis, & ita deprehendi. Quare hoc proœmium nõ eſt Ieſu Sirach ſenioris, vel iunioris; ſed longè poſt eos, imò poſt Chriſtum, tranſcriptum ex S. Athanaſio, quaſi præludium & argumentum Eccleſiaſticis; ſicut in ceteris S. Scripturæ libris præfiguntur proœmia ex S. Hieronymo, quibus ipſe præfando libri cuiuſque auctorem, materiam & ſtylum deſcribit. Qua de cauſa editio Græca Bibliorum correcta à Romanis, hoc proœmio caret, tantumq; ponit prologum qui habetur in Biblijs Latinis, de quo paulò pòſt. Vnde rurſum colligas, editionem Latinam Eccleſiaſtici eſſe antiquiorem S. Athanaſio, vti ſuperius pluribus demonſtraui: ſi enim eſſet poſterior, vtique qui tranſtulit Eccleſiaſticum ex Græco, tranſtuliſſet & prologum ei præfixum ex S. Athaſio.

Nonnulli, inter quos eſt Paulus à Palacio, proœmium hoc quaſi pſeudepigraphum falſitatis inſimulant, duobus indicijs. Prius eſt, quòd proœmium hoc aſſerat, Ieſum iuniorem, ſiue nepotem, Eccleſiaſticum à Ieſu ſeniore & auo conſcriptum concinnaſſe, & in ordinem redegiſſe: quo videtur nepoti arrogare librum, quaſi ipſe eius ſit auctor cum conſtet, auctorem eſſe Ieſum auum, non ne-

A potẽ. Poſterius, quòd proœmium hoc aſſeueret, librum hunc ab auo relictum patri, & ab eo nepoti traditum, cùm in vero nepotis prologo, qui in Latinis Biblijs extat, nepos ipſe dicat, ſe hunc librũ inueniſſe in Ægypto, poſt diutinam ibidem commorationem. Verùm, cùm hoc proœmium ſit Athanaſij, non magis de eius veritate & fide dubitare licet, quàm de proœmijs ceteris S. Hieronymi. Quare ad prius reſpondeo materias & ſententias omnes huius libri à Ieſu ſeniore eſſe conſcriptas, ideoque ipſum libri eſſe auctorem: eaſdem verò à Ieſu iuniore in Græcum eſſe conuerſas, & iuxta materias in ordinẽ digeſtas, & in capita diſtributas: quocirca ipſe libri eſt interpres dumtaxat & digeſtor, non auctor; eum enim hęc non tantùm interpretatum eſſe, ſed & digeſſiſſe ac concinnaſſe, vnumque ex ijs codicem confeciſſe, cenſet S. Athan. præfationis auctor: licèt ipſe
B Ieſus iunior in præfatione ſua aſſerat dumtaxat, ſe ea interpretatum eſſe, & vertiſſe in Græcum. Simili modo viri Ezechiæ tranſtulerunt, id eſt, in ordinem digeſſerunt, Parabolas Salomonis poſt cap. 24. qui tamen parabolarũ non ſunt auctores: ſed Salomon. Vnde Prou. 25. 1. dicitur: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas tranſtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda.* Vbi acutè aduertit noſter Salazar, hoſce viros non tam ſparſas Salomonis ſententias in vnum Parabolarum codicem redegiſſe, ut volunt Caiet. Vatab. & alij, quàm Parabolarum ordinem mutaſſe. Cùm enim Salomon poſt ea. 24. immediatè poſuiſſet verba Agur ſiue Congregantis, & Lamuelis regis, quaſi dialogiſtarum & interlocutorum ſecum in hoc ſapientiæ conuiuio, quod deſcripſit Prou. 9 (ut colligitur ex eo, quòd Sept. hæc annectant capiti 24. ponantq; ante caput 25 Prouer.) viri Ezechiæ, ut omnia dicta Salomonis coniungerent, ea, quæ Salomon poſt dicta Agur
C & Lamuelis interlocutorum poſuerat, præpoſuerunt & tranſtulerunt ad c. 25. dicta verò Agur & Lamuelis poſtpoſuerunt & reiecerunt in ca. 30. & 31. ut patet ea intuenti: vnde pro *tranſtulerunt*. Tigurina vertit, *huc retulerunt*.

Ad poſterius Reſpond. librum hunc ab auo in Ægypto eſſe conſcriptum, relictumque filio, qui eum in ſua, vel cognatorum & amicorum bibliotheca repoſuit, vbi inter ceteros aui patriſque libros eum reperit nepos: ideoque ei à patre hic liber traditus dicitur, quia bibliothecam omnem, vti & hereditatem ceteram, pater filio de more teſtamento reliquit: in bibliotheca autem erat hic aui liber. Aut certè pater librum reliquit amicis tradendum filio: ſed ipſi vel demortui, vel aliò migrantes, vel obliti, eum tradere diſtulerunt donec filius ſcrutando eorum libros, inter eos ipſum inuenit.

D IN

IN ECCLESIASTICVM IESV, FILII SIRACH,

PROLOGVS.

EX hoc titulo liquet, prologum hunc Eccleſiaſtico additum à Ieſu Iuniore, qui Eccleſiaſtici fuit interpres. Quæres, an hic prologus habeat eamdem auctoritatem, quam habet Eccleſiaſticus, ſitq; Scriptura canonica. Aliqui reſpondent affirmatiuè, probantq; ex eo, quòd in editione Bibliorum Clementis VIII. hic prologus præfigatur Eccleſiaſtico, cùm in proœmio eorumdem dicatur in editione illa nihil non canonicum intexi. Ita cenſet noſter Gretſerus to. 1. defenſionis Bellarmini, l. 1. c. 14 pag. 268. Verùm probabilius alij reſpondent negatiuè. Ratio eſt: quia Ieſus iunior tantùm fuit libri interpres, non auctor: interpretes autem non condunt S. Scripturam, ſed dumtaxat interpretantur. Vnde prologus hic in multis Græcis codicibus, vt Complutenſibus, Græcè deſideratur: æquè ac in verſione Arabica & Syriaca: atque Rabanus, Dionyſ. Palactus, qui in Eccleſiaſticum commentantur, prologum non attingunt. Pluribus idipſum demonſtraui Thren. 1. in argumento, vbi ſimili modo prologum Threnorum non eſſe Scripturam canonicam oſtendi. ita Ianſenius & alij: Errat ergo Abulenſis in præfat. 1. Paral. cap. 7. vbi aſſerit, eumdem eſſe auctorem prologi, & libri Eccleſiaſtici, ſcilicet, Ieſum iuniorem: vnde ſequeretur, tam prologum, quàm librum habere auctoritatem S. Scripturæ. Idem ſenſiſſe videtur Iſidorus l. 1. de Eccleſ. Offic. c. 12. Cauſam erroris indicaui in Prolegomenis, c. 2. Nunc breuiter prologum eluciderous, vt deinde ad auctorem ipſum hagiographum tranſeamus,

VItorum nobis & magnorum, per legem, & prophetas, alioſque, qui ſecuti ſunt illos ſapientia demonſtrata eſt: in quibus oportet laudare Iſrael doctrinæ & ſapientiæ cauſa: quia non ſolùm ipſos loquentes neceſſe eſt eſſe peritos, ſed etiam extraneos poſſe, & dicentes, & ſcribentes doctiſſimos fieri. Auus meus Ieſus, poſtquam ſe ampliùs dedit ad diligentiam lectionis legis, & Prophetarum, & aliorum librorum, qui nobis à parentibus noſtris traditi ſunt; voluit, & ipſe ſcribere aliquid horum, quæ ad doctrinam & ſapientiam pertinent: vt deſiderantes diſcere, & illorum periti facti magis magiſque attendant animo, & confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum beneuolentia, & attentiori ſtudio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur ſequentes imaginem ſapientiæ, deficere in verborum compoſitione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint tranſlata ad alteram linguam. Non autem ſolùm hæc, ſed & ipſa lex, Prophetæ, ceteraque aliorum librorum non paruam habent differentiam, quando inter ſe dicuntur. Nam in octauo & triceſimo anno, temporibus Ptolemæi Euergetis regis, poſtquam perueni in Ægyptum, & cùm multùm temporis ibi fuiſſem, inueni ibi libros relictos, non paruæ, neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum & neceſſarium putaui & ipſe aliquam addere diligentiam & laborem interpretandi librum iſtum: & multa vigilia attuli doctrinam in ſpatio temporis, ad illa, quæ ad finem ducunt, librum iſtum dare, & illis qui volunt animum intendere, & diſcere, quemadmodum oporteat inſtituere mores, qui ſecundum legem Domini propoſuerint vitam agere.

MVLTORVM NOBIS ET MAGNORVM] Clarè hæc ex Græco ſic vertas, *tum multa magnaq; nobis per legem, & Prophetas, alioſq; qui eos ſecuti ſunt, tradita ſint eb quæ meritò laudes Iſraelitas nomine eruditionis ac ſapientiæ, & vnde non ſolum ipſi lectores poſſint docti euadere: ſed ſi ſint ſtudioſi, etiam exteris, tam dicendo, quàm ſcribendo vtiles eſſe queant, auus meus, cum ſe multùm dediſſet lectioni legis, & Prophetarũ, &c. voluit & ipſe aliquid horũ ſcribere.* ita Vatabl. Ianſen. & alij. Omnia ergo hęc conexa ſunt, nec ſenſum explent, nili vſque, *Volunt & ipſe aliquid horum ſcribere.* Dat enim cauſam, cur auus librum hûc ſcripſerit, nimirũ, exemplum præcedentium, qui limilia ſcripſerunt, quę magnã ludęis laudem, æquè ac vtilitatem attulêre; ita ut non tantùm ipſi, legẽdo eos, docti euaderint; ſed & extraneis, id eſt, gentibus ea audientibus vel lectitantibus, dicendo & ſcribẽdo vtiles fuerint. Nota. Pro *loquentes*, Ianſenius cenſet legen-

legendum, *legentes*: hoc enim significat Græcum A
ἀναγινώσκοντας: sed eòdem redit sensus: q.d. Non tantùm ex hisce Hebræorum libris Hebraicè Hebræi, qui intelligentes & loquentes Hebraicè Hebræa legere possunt; sed per eos proficiunt & Græci, ceteriqùe, qui Hebraicè loqui & legere nesciunt: quia Hebræi Hebræos legentes, ipsos Græcis dicendo, vel scribendo, interpretari possunt, ut & Græci ex ijs doctissimi euadant. Insuper pro, *necesse est esse doctus*, clariùs vertas, *fieri*, vel *eudere doctos oportet*. Græcè enim est γενέσθαι, quod tam *esse*, quàm *fieri*, significat: hìc meliùs vertas *fieri*. Rursum pro *discentes*, corrigendum est *dicentes*, vti correxerunt Romani: hoc enim significat Græcum λέγοντας.

VOLVIT ET IPSE] Ita legendum cum Romanis; hoc enim significat Græcum προσέχθη. Perperam ergo nonnulli codices legunt, *volui & ipse*, quæ lectio nonnullis imposuit, ut censerent, Iesum iuniorem, siùe nepotem, esse auctorem libri; quasi ipse ex aui scriptis & doctrina sparsim tradita eum collegerit & composuerit, vti dixi cap. 2. Prolegom.

VT DESIDERANTES DISCERE, ET ILLORVM PERITI FIERI] Clarè vertit Vatabl. *vnde studiosi, & qui se hu dedidissent, multò maiorem ad legitimè viuendum profectum facerent*. Pro *periti* Græcè est ἔμπειροι, quod Noster, & alij accipiunt positiu pro μέτοχοι, id est, *participes* scilicet, per doctrinam & disciplinam, hoc est, *docti & periti*. Vatabl. verò ἔμπειρος propriè vertit, *obnoxij*, id est, *addicti, dediti*.

HORTOR ITAQVE VENIRE VOS, &c. ET VENIAM HABERE] Putà: veniam dare, ignoscere: hoc enim significat Græcum, συγγνώμην ἔχειν. Sic vulgò dicimus, gratias alicui habere, id est, agere.

IN QVIBVS VIDEMVR, SEQVENTES IMAGINEM SAPIENTIÆ, DEFICERE IN VERBORVM COMPOSITIONE] Græca clarè, *ignoscatis nobis, si nobis videamur, dum in interpretatione elaboranimus, quorundam dictionum vim non esse assecuti*. Sequi ergo imaginem sapientiæ: est conari exprimere eam sapientiam, quæ Ipse clariùs exhibet in autographo, & textu originali, putà, Hebræo, conscripto à Iesu seniore: hanc enim assequi & adæquare Interpreti est difficile, ob cautam, quam subdit. ita Vatabl. Iansen. & alij.

NAM DEFICIVNT; Græcè, οὐκ ἰσοδυναμεῖ, id est, *non eandem vim habent*, VERBA HEBRAICA, QVANDO FVERINT TRANSLATA AD ALTERAM LINGVAM. D

QVANDO INTER SE DICVNTVR] *Inter se*, id est, in se, scilicet, in propria lingua: q.d. Autographa auctoris verba, putà, Hebraica, multùm differunt à Græcis, vel Latinis, in quæ conuertuntur ab interprete.

NAM IN OCTAVO ET TRIGESIMO ANNO, TEMPORIBVS PTOLEMÆI EVERGETIS] Nota. Post Alexandrum Magnum, eius duces diuiserunt imperium, & Ptolemæus Lagi filius, occupauit Ægyptum, ibique regnauit quadraginta annis, à quo posteri omnes nuncupati sunt Ptolemæi: sed cognomen aliud & aliud quisq; sibi asciuit. Vnde Ptolemæo Lagi successit filius Ptolemæus Philadelphus, id est, amator fratris, vtpote cui regnum reliquit, qui regnauit annis 38. Hic accuit è Iudæa Septuag. Interpretes per eosque curauit verti vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum. Philadelpho successit frater, ait, Iustinus libr. 27. (licet S. Hieron. dicat, fuisse filium, non fratrem) Ptolemæus Euergetes, qui fuit pater Ptolemæi Philopatoris, ac præcessit Iudã & Machabæos, circiter quinquaginta annis. Dictus est Euergetes, id est, benefactor, eò quòd deos Ægypti, putà, idola, quæ Cambyses, Cyri filius, ex Ægypto in Persidẽ transtulerat, Ægyptijs restituit, ac Syriam Ægypto subiecit, pluraque alia in Ægyptios & Græcos contulit beneficia, ita Eusebius, Isidorus, Marianus Scotus in Chron. & Strabo lib. 17. pag. 754.

Hinc patet ætas vtriusque Iesu, scilicet, senioris, & aui, qui fuit auctor libri; & iunioris, scilicet nepotis, qui libri fuit interpres: nepos enim hic ait, se vixisse sub Ptolemæo Euergete: vnde necesse est auum vixisse sub Ptolemæo Lagi & Philadelpho.

Quæres, vnde arcessendus sit hic 38. annus, quo nepos ait se venisse in Ægyptum, & hunc librum esse interpretatum? Primò, aliqui suspicantur, eum arcessendum ab initio regni Ptolemæi Euergetis; quia eum hic nominat nepos, sed errant: quia Euergetes non 38. sed 26. annos dumtaxat regnauit: vnde solerter addit nepos, *temporibus Ptolemæi Euergetis*. *Annus 38. Euergetis quis. Resp. Primò.*

Secundò, Iosephus Scaliger li. 5. de Emendat. temp. c. de initio regni Philadelphi, censet, arcessendum hunc annum 38. ab initio regni Ptolemæi Philadelphi, cui successit Euergetes: Philadelphus enim regnauit annis 38. eiq; mox successit Euergetes: q.d. Exactis annis 38. Philadelphi, initio regni Euergetis, veni & transtuli hunc librũ. Sed & hic errat: cur enim à Ptolemæo Philadelpho potiùs, quàm Lagi, qui primus fuit Ægypti rex, anni hi numerentur? Adde, Philadelphum superasse in regno annos 38. & pertigisse ad 39. teste Iosepho lib. 12. Antiq. cap. 2. & alijs. Quocirca falsum est, quòd Euergetes regnare cœperit anno 38. Philadelphi, cùm cœperit 39. *Secundò.*

Tertiò, alij verisimiliùs censent, hos annos inchoandos ab exordio vitæ Iesu iunioris, libri Interpretis: q.d. Anno 38. vitæ meæ veni in Ægyptum, & hunc librum transtuli. ita Lyran. *Tertiò.*

Quartò, alij probabiliter hunc 38. inchoant ab anno quo auus hunc librum primò composuit, (huius enim proximè præcessit mentio) ita ut ab eo numerando annos 38. nepos eum in Græcum conuerterit. *Quartò.*

Quintò, valdè verisimile est hos annos inchoãdos esse à libertate Iudæis data per Ptolemæum Philadelphum: Ptolemæus enim Legi pater Philadelphi dolo occupatis Ierosolymis, cum reliqua Iudæa, multos inde captiuos in Ægyptum traduxit. Hos Philadelphus, dum è Iudæa Septu. Interpretes euocat, liberos in patriam dimitti iussit. Fuêre ij numero centum viginti millia: in quos à seruitute ab heris, qui eos coëmerant, redimendos, impendit Philadelphus 460. talenta, inquit Ioseph. 12. Antiq. 2. quæ talenta, si fuerunt auri, conflant summam duorum millionum, & septingentorum sexaginta millium aureorum, siue coronatorum Francicorum; sin fuerunt argenti, duodecimam summæ iam dictæ partem constituunt. Talẽtum enim Atticum constabat sex millibus drachmarum: drachma autẽ auri est coronatus Frãcicus: drachma argẽti est Iulius Romanus, siue regalis Hispanicus: drachma enim vna auri valebat olim duodecim drachmas argenti. Quare *Quintò.*

re Iudæi ob tantum è captiuitate Ægyptia libertatis beneficium, conſtituerunt æram ſiue epocham, ut ab ea cœperint ſupputare annos, perinde ac Daniel omnes ſuæ hiſtoriæ & prophetiæ annos numerat & ſupputat à ſoluta captiuitate Babylonica per Cyrum. Igitur annus hic 38. iuxta vulgarem & celebrem tunc computum, numeratur à ſoluta captiuitate Ægyptia Iudæorum per Philadelphum. ita Auguſt. Torniellus in Annalibus anno mundi 3898.

EVERGETIS] Hebr. נָדִיב *nadib*, id eſt, liberalis, beneficus. Sic Chriſtus ait Lucæ 22. v. 25. *Reges gentium dominantur eorum, & qui poteſtatem habent ſuper eos, benefici*, Hebr. *nedibim*, id eſt, *euergetæ, vocantur*: nulla enim virtus ita principem decet & commendat, ac beneficentia & liberalitas.

CVM MVLTVM TEMPORIS IBI FVISSEM] Vatab. *ibiq; diu moratus*: hoc enim eſt, ut συγχρονίσας. Aquila Græca legunt, ἐπ' ὀλίγον χρόνον συγχρονίσας, id eſt, *ad breue tempus commoratus*.

INVENI IBI LIBROS NON PARVÆ, NEQVE CONTEMNENDÆ DOCTRINÆ] Pro *libros*, Græcè eſt ἱφόμοιον, id eſt, exemplar, ut vertit Vatabl. Aliqui codices habent ἰφόδιον, id eſt, viaticum, adiumentum, ſubſidium. Alij ἀφορμὴν, id eſt, occaſionem eruditionis. Inuenit enim in bibliotheca Philadelphi libros toto orbe exquiſitos, & inter eos verſionem Græcam Septua. Interpretum, recenter ante 38. annos ab eis editam, quæ vtique magno ei vſui fuit ad traductionem Eccleſiaſtici in idioma Græcum concinnandam: verſionem enim Septua. ipſe hîc ſequi ſolet. Hinc patet, Septuag. Interpretes non vertiſſe Eccleſiaſticum ex Hebræo in Græcum; ſed id feciſſe Ieſum iuniorem: cuius tamen verſio addita fuit verſioni Græcæ Septuag. ceterorum S. Scripturæ librorum, æquè ac ei addita fuit verſio Græca lib. Machabæorum, qui vtique poſteriores fuerunt Septuag. Interpretibus.

ADDERE DILIGENTIAM, προσθεῖναι, id eſt, afferre, adhibere diligentiam. Vnde & ſubdit, ET MVLTA VIGILIA ATTVLI DOCTRINAM] Græca clarè, πολλὴν ἀγρυπνίαν καὶ ἐπιστήμην προσενεγκάμενον, id eſt, *multam vigiliam & ſtudium adhibui*. ita Vatabl.

IN SPATIO TEMPORIS] ἐν διαστήματι τοῦ χρόνου, id eſt, *illo temporis interuallo*, quo, ſcilicet, in Ægypto fui, & tantam opportunitatem librorum ad diſcendum & interpretandum nactus eram.

AD ILLA, QVÆ AD FINEM DVCVNT] Vt, ſcilicet, hæc præcepta & documenta ederem, quæ ad finem hominis cognoſcendum & adipiſcendum nos manu ducant. Iam Græca paſſim, quin & Romana editio, à Card. Caraſa correcta ſic legit, πρὸς τὸ τέλος ἄγοντα τὸ βιβλίον ἐνδόξως, id eſt, *ad finem perducentem me*; hoc eſt, *ut ad finem perducens librum ederem*. Græca inſuper addunt: καὶ τοῖς ἐν τῇ παροικίᾳ βουλομένοις φιλομαθεῖν, id eſt, *etiam his, qui in paroecia*, id eſt, *vicinia habitant, ſuntq; ſtudioſi, & volunt diſcere*. Vbi Nota, παροικία, ſignificat, & viciniam, & incolatum peregrini, & exilium; quæ omnia huic loco congruunt: q. d. Verti hunc librum ex Hebræo in Græcum, ut darem eum ſtudioſis, & diſcendi auidis, tam vicinis Græcis, quàm Iudæis in Ægypto peregrinantibus, vel exulantibus, (hi enim omnes ſunt paroeci,) qui inter Græcos verſantes, Hebraicæ linguæ deſiuerunt, eiuſque ferè obliti Græcè loquuntur & legunt potiùs, quàm Hebraicè. Multi enim Iudæi illo æuo in Ægypto & Græcia peregrinabantur & exulabant. Igitur τὸ *& illis*, connectendum eſt cum *dare*: q. d. Vt darem eum etiam illis qui Hebraicè neſciunt; & tamen diſcendi ſunt auidi: ſuperiùs enim dixit libros Hebræorum non tantùm prodeſſe Hebræis, ſed & exteris, ſi videlicet, quis Hebræus illos eis interpretetur, vel verbo, vel ſcripto. Vnde Tigurina vertit, *vtq; ſtudio ſe dedere volentes exules, moribus prius inſtituti, ſecundum legem viuerent*. Græcè eſt παρασκευαζομένοις, id eſt, *præparati*, quod Tigurina clarè, vertit, *inſtituti*: quia præparatio ad rectè viuendum in lege, eſt inſtitutio ſiue inſtructio in lege, quam per Eccleſiaſtici interpretationem legentibus daturum ſe pollicetur Interpres.

Citabo ſubindè gnomas ſapientum Hebræorum, Syrorum, Græcorum, Latinorum gnomis Siracidis perſimiles, & fortè ab eo acceptas: citabo & centurias binas Prouerbiorum Arabicorum, Arabicè editas, cum tranſlatione Latina. Extant eadem Syriacè in codice manuſcripto (vti oculis meis conſpexi) collegij Maronitarum Romæ, collecta à Gregorio monacho Syro ante 400. ferè annos, qui nonnulla ex ijs à Pythagora acceptа affirmat. Pythagoras enim peregrinatus eſt per Ægyptum & Syriam; ac Prouerbia hæc planè ſimilia ſunt ſymbolis Pythagoræ. Porrò veriſimile eſt illa, vti & plura alia, Arabes accepiſſe à Syris: Syrorum enim libri perplures verſi ſunt in idioma Arabicum, pauci verò in Syriacum Arabici. Quare Prouerbia hæc Syriaca aut Pythagorica ſunt potiùs, quàm Arabica.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Aſſignat & deſcribit originem ſapientiæ, quæ eſt Deus inde v. 11. *ac deinceps oſtendit, quomodo paretur ſapientia, nimirum, timore, & amore Dei: hæc duo enim ſapientiam, omnemque virtutem creant, comitantur, conſeruant & augent: vnde v.* 33. *docet, ſapientiam per iuſtitiam.*

Nouem elogia ſapientiæ.

NOTA. Siracides hîc nouem dat elogia ſapientiæ. Primum eſt v.1. quòd originem ortumque habeat à Deo. Secundum, v.3. & ſeq. quòd ſit innumera & immenſa. Tertium, v.4. quòd prior ſit omnium rerum creatarum. Quartum, ibidem, quòd ſit ab æuo, id eſt, æterna. Quintum, v.5. quòd ipſa ſit Verbum Patris excelſi. Sextum, ibidem, quòd ingreſſus, id eſt, viæ eius & rationes, ſint mandata & decreta æterna Dei. Septimum, v.7. quòd hominibus ſit incomprehenſibilis. Octauum, v.9. quòd Deus eam crearit in Spiritu ſancto. Nonum, v.10. quòd effuderit illam ſuper omnia opera ſua; ſed maximè eam præbuerit diligentibus ſe.

Quatuordecim elogia timoris Dei.

Deinde pari modo quatuordecim dat elogia timori Dei, qui eſt comes, imò via & initium ſapientiæ. Primum, v.11. quòd timor Dei pariat lætitiam & gloriam. Secundum, v.13. quòd timenti Dominum benè erit in extremis. Tertium, v.15. quòd timor ſit dilectio Dei, quę ſola ſui ſpecie omnes rapiat in ſui amorem. Quartum, v.16. quòd ſit initium ſapientiæ. Quintum, ibidem, quòd fidelibus in vulua concreatus ſit. Sextum, ibidem, quòd cum fidelibus feminis graditur. Septimum, v.16. quòd ſit ipſa religioſitas. Octauum, v.19. & 20. quòd timentes Deum impleat ſuis fructibus & donis ſpiritualibus. Nonum, v.22. quòd ſit corona ſapientiæ, plenam afferens pacem & ſanitatem. Decimum, v.23. quòd videat & dinumeret ſapientiam, ut actus & greſſus hominis ſapienter dimetiatur & dirigat. Vndecimum, v.24. quòd ſuis diſcipulis & aſſectis det ſcientiam & prudentiam. Duodecimum, v.27. quòd eos faciat longæuos. Decimumtertium, v.27. quòd expellat peccata, præſertim quæ per iram & impatientiam committuntur. Decimumquartum, v.29. quòd vſque ad tempus patienter aduerſa ſuſtineat, ſed poſteà reddatur ei lætitia, celebritas, laus & gloria.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. OMnis ſapientia à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante æuum.

2. Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi quis dinumerauit? Altitudinem cæli, & latitudinem terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?

3. Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inueſtigauit?

4. Prior omnium creata eſt ſapientia & intellectus prudentiæ ab æuo.

5. Fons ſapientiæ, Verbum Dei in excelſis: & ingreſſus illius, mandata æterna.

6. Radix ſapientiæ cui reuelata eſt; & aſſutias illius quis agnouit?

7. Diſciplina ſapientiæ cui reuelata eſt & manifeſtata? & multiplicationem ingreſſus illius quis intellexit?

8. Vnus eſt altiſſimus Creator omnipotens, & Rex potens, & metuendus nimis, ſedens ſuper thronum illius, & dominans Deus.

9. Ipſe creauit illam in Spiritu ſancto, & vidit, & dinumerauit, & menſus eſt.

10. Et effudit illam ſuper omnia opera ſua, & ſuper omnem carnem ſecundùm datum ſuum, & præbuit illam diligentibus ſe.

Vers. 1. OMNIS SAPIENTIA A DOMINO DEO EST, ET CVM ILLO FVIT SEMPER, ET EST ANTE ÆVVM. Hæc ſententia trimembris, in Græco iam eſt diminuta & bimembris: ſic enim habet, πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶ εἰς τὸν αἰῶνα id eſt, *omnis ſapientia à Domino eſt, & cum illo eſt in æuum.* ita Complut. & Roman. Latina ergo verſio hîc vberior & plenior eſt Græcâ, æquè ac Syriaca & Arabicâ, quę cum Græcis ferè conſentiunt, & ex ijs traductæ videntur: ſic enim habet Syriaca, *omnis ſapientia ab ante Dominum eſt, & ipſa cum eo eſt à ſæculis. Ante Dominum,* id eſt, à Domino. eſt Syriſmus. Similis eſt Dan. 2. v.6. Arabicus, *omnis ſapientia eſt à Domino, & eſt cum illo ex antiquo ſæculi.*

Alludit ad id, quod Salomon de ſapientia ait, Sapient. 8.3. *Contubernium habens Dei*, q.d. Sapientia eſt familiaris, imò contubernalis Dei. Et cap. 7. v.25. *Vapor eſt virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera.* q.d. Sapientia eſt quiddam ſubtile & odoratum, quod à Deo efflatur, hominemque diuino quodam vapore & odore recreat, ut oleat Deum, eiuſque vita & ſermo ſpirent quid diuinum. Vnde ſubdit Sapiens de eadem: *Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.* q.d. Sapientia eſt radius diuini Numinis, quaſi Solis increati.

Sapientia hîc indefinitè & generatim ponitur: vnde ſub ea quamlibet comprehendas, omneſque eius ſpecies accipias. Primò ergo intelligas Sapientiam increatam, tum eſſentialem, quæ communis eſt Patri, Filio & Spiritui ſancto; hæc enim manat ab eſſentia deitatis: vnde cum Deo trino. *Sapientia Dei duplex.* *Eſſentialis.*

& vno fuit ſemper, & eſt antè æuum ab omni æternitate. Manat dico, anthropopathῶs, & noſtro modo concipiendi res diuinas, iuxta ea, quæ videmus in rebus creatis, in quibus attributa & proprietates, qualis eſt intellectus, ſapientia, bonitas, manant ab ipſa rei eſſentia: cùm in Deo propriè ab eo non manent aut fluant, ſed ſint vnum idemq; cum ea, vti docet D. Thomas 1.p.q.28. Hac ſapientia Deus ſapienter cuncta produxit, creauit, conſeruat, cognoſcit, diſponit atque gubernat.

& perſonalis. Rurſum per ſapientiam hic accipias notionalem, ſiue perſonalem & genitam, quæ propria eſt Verbo, ſiue filio Dei: hic enim per generationem propriè manauit à Deo Patre, & cum illo fuit ſemper, & eſt ab æterno: propria enim filij Dei ratio & notio eſt, quòd ipſe ſit Sapientia, Verbum, Conceptus mentalis. Notitia, Intellectio: quia, ſcilicet, Filius eſt Verbum per cognitionem Patris productum. ita Rabanus, & Paulus à Palacio. Filio enim propriè competit illud v.6. *Fons ſapientiæ, Verbum Dei in excelſis.* Vnde huc alludit videtur S. Ioannes initio Euangelij dicens: *In principio erat Verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Trimembris enim illa S. Ioannis ſententia reſpondet huic trimembri Eccleſiaſtici, idque clariùs ſignificat hic verſio Tigurina, quæ ſic habet: *à Deo manat omnis ſapientia, apud eum ſemper fuit, & eidem perpetuò coniuncta eſt.* Sapientia enim Patris eſt Verbum, putà Filius. Hoc erat in principio: quia ab æterno à Deo Patre emanauit, ab eoque fuit genitum. Hoc quoque ſemper fuit apud Deum, tamquam perſona ab eo diſtincta, illique coæua, intima, æqualis & compar: hæc enim omnia ſignificat τὸ *apud.* Hoc denique Deo Patri perpetuo eſt coniunctiſſimum: quia eamdem numero cum eo habet eſſentiam & deitatem, quod S. Ioannes ait, *Deus erat Verbum.* In trimembri ergo hac ſententia tria prædicata, iuxta tria prædicamenta, S. Iohannes de Verbo, & Eccleſiaſticus de ſapientia enuntiat, quibus totam eius naturam & vim complectitur. Primo enim membro, *In principio erat Verbum:* ſiue: *Omnis ſapientia eſt à Deo;* notat Verbi *Quando* & æternitatem; vt, ſi roges: *Quando* genitum eſt Verbum à Deo Patre? reſpondeat: *A principio*, putà, ab æterno; & ab ipſa, inquam, origine, vel potiùs ab origine diuinitatis, ſi ita loqui fas eſt: nam diuinitatis propriè nulla eſt origo, ſed origo hîc vocatur eius antiquitas & æternitas per catachreſin. Secundò membro notat Verbi *Vbi*; & à Patre diſtinctionem: vt, ſi quæras: Vbi erat Verbum, cùm nondum creatus eſſet mundus? reſpondeat: *Verbum erat apud Deum*, erat in ſinu Patris. Tertio membro ſignificat Verbi eſſentiam, & eſſentiæ cum Patre identitatem: vt, ſi quæras: Quid eſt Verbum? cuius eſt eſſentiæ? reſpondeat: *Deus erat verbum*, id eſt, Verbum erat Deus; putà, habens diuinam eſſentiam, ipſamque Patris deitatem: vox enim *Deus* licet præcedat; vim tamen habet prædicati, non ſubiecti. Ita Rabanus: *Principium*, inquit, *ipſius libri de æterna Dei Sapientia* (quæ eſt Chriſtus) *narrat, quòd ſemper cum Patre ſit ante ſæcula; & concordat Euangelio Ioannis, quod ita inchoat: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum. Omnis ergo ſapientia à Domino Deo eſt: quia Chriſtus, qui eſt fons vitæ, & lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, à Deo Patre natus eſt, & omnis per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Quiſquis autem huius ſapientiæ lumine caret, in tenebris ambulat, & neſcit quo vadat: quoniam tenebræ excæcauerunt oculos eius. Et quidquid huic ſapientiæ aduerſatur, ſtultitia magis dicenda eſt, quàm prudentia. Vnde Paulus ait: Sapientia enim huius mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Et idem: Prudentia enim carnis, mors eſt: prudentia autem ſpiritus, vita & pax. Quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo: legi enim Dei non eſt ſubiecta, nec enim poteſt.*

Verbi quando.

Vbi.

Eſſentia.

Porrò ſapientiam hanc notionalem, putà Dei Verbum, hiſce elogijs & aphoriſmis celebrat S. Hierotheus apud S. Dionyſ. de Diuin. nomin. cap. 2. ſub finem: *Ieſu*, inquit, *diuinitas, quæ omnium cauſa eſt, & implet omnia, ac partes conſonas vniuerſitati conſeruat, neque pars, neque totum eſt: rurſumq; & pars eſt, & totum: vtpote quæ partem omnem, & omne totum in ſeipſa comprehenderit, & eminenter habeat atq; præhabeat: perfecta quidè eſt in rebus imperfectis, vtpote perfectionis princeps: in rebus verò perfectis, imperfecta: quippe cùm perfectionem excellentia origineq; præcedat.* Et poſt nonnulla: *Eſſentia etiã totis prænul a contagione eſſentijs inſidens atq; ſuper eſſentiam extans, ab omni eſſentia penitus abſoluta: vniuerſo principia ordinemq; determinans: & ſuper omne principium ordinemq; locata, menſura entium eſt & æuum: atque ſuper æuum ante æuum: plena quidem in rebus exemptis: in plenis autem exuberans: ineffabilis, non pronuntiabilis: ſuper intellectum: ſuper vitam: ſuper eſſentiam: ſupernaturale munus ſupernaturaliter habet, ſupereſſentiale ſupereſſentiali etiam ratione. Quamobrem quando vſque ad naturam ob ſummam benignitatem venit, veteq; ſubſtantiam noſtræ carnis accepit, ſummoq; ille Deus vir eſt appellatus, tunc quoque in his ſupernaturale & ſupereſſentiale munus emicuit.*

Sapientia creata multiplex.

Secundò, accipi poteſt hæc ſententia de ſapientia creata, quæ multiplex eſt. Primas in ea tenet Sapientia incarnata, putà, Chriſtus homo, eiuſque in carne œconomia. Hæc enim fuit opus Dei ſapientiſſimum, adeoque Chriſtus homo miram in incarnatione, paſſione, reſurrectione, miſſione Spiritus ſancti, legatione Apoſtolorum, fundatione Eccleſiæ, inſtitutione Sacramentorum, conuerſione orbis, diſtributione donorum & gratiarum, adeoque in omnibus ſuis dictis & factis cæleſtem oſtendit ſapientiam, cunctiſque fidelibus ſe in ſpeculum, & exemplar ſapientiæ intuendum & imitandum præbuit.

Secundas tenet ſapientia purè creata, qualis eſt omnium Angelorum & hominum. In his enim ſapientia eſt habitus, vel actus ſciendi & ſapiendi. Habitus creatur & inditur à Deo; actus elicitur ab habitu & potentia, cooperante Deo per ſuũ concurſum: licèt enim hæc ſapientia in ſe formaliter non ſit antiquior rebus creatis, putà Angelis & hominibus, quibus ineſt originaliter; tamen eadem cauſaliter fuit in Deo ab æterno; quia Dei Sapiẽtia increata, quæ ſapientiæ creatæ eſt cauſa efficiens & exemplaris, fuit in Deo ab æterno. Sicut enim ab eſſentia immenſa Dei, tanquam à fonte, origine, & cauſa efficienti ac exemplari, manant omnes rerum creatarum naturæ & eſſentiæ; ac ab æternitate Dei manat omne æuum, omne tempus, omnis duratio; atque ab immenſitate Dei manat omnis locus & ſitus; à Dei omnipotentia manat omnis vis & poteſtas; ab eius ſacratiſſima ſanctitate manat omnis virtus & ſanctitas: ita pariter ab eius omniſcientia & ſapientia manat omnis creata ſcientia & ſapientia, vti docet S. Dionyſ. de Diuin. nominib. & paſſim Theologi.

Per

Practica hic intelligitur.

Per ſapientiam hic, tum ſpeculatiuam, qualem à Deo infuſam merito abſtinentiæ cum ſocijs accepit Daniel, cap. 1. tum potiùs practicam accipe, quæ principium eſt rerum agendarum, quæque mores cuiuſque, vel perſonæ, vel familiæ, vel reipubl. ſapienter dirigit, & iuxta normam diuinæ legis, honeſtatis & virtutis formæ & componit, vti dixi canone 5. Hac ergo ſapientia homo de Deo & creaturis rectè ſentit & ſapit, ac ſapienter ſuas actiones nouit diſponere, ut ad beatum finem, ad quem à Deo conditus eſt, perueniat. Origenes homil. 24. in Num. ſapientiam hanc extendit ad artes quoque mechanicas, ut architectonicam, fabrilem, nauticam, &c. Nam & hæ originem habét à Deo, manantque ab arte increata, quæ eſt in mente Dei. Artes ergo ſunt à Deo: corruptelæ verò artium ſunt à dæmonibus & hominibus, ait Orig. Sic Beſeleel dicitur à Deo accepiſſe *ſapientiam*, id eſt, *artem, ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro, & argento, & ære*, ad fabricandum tabernaculum. Exodi 31. 3. Idem Origen. hom. 18. in Num. *Omnis ſapientia, hoc eſt*, inquit, *omnis ſcientia, omnis ars, vt Muſica, Geometria, Medicina, Phyſica*, &c. *à Deo eſt & manat.* Vnde & Eccleſiaſticus c. 32. 5. diſſerit de muſica, ca. 38. v. 26. de agricultura, arte fabrili, figulina, & ſimilibus.

Quin & artes.

Phyſica in Deo.

Denique ſapientia hęc practica in Deo eſt duplex, ſcilicet, phyſica, qua ſapienter creauit, conſeruat, mutat, producit, gubernat res omnes creatas, vti docet Eccleſ. cap. 34. v. 6. & ca. 39. v. 21. Et moralis, qua honeſtè, iuſtè & ſanctè facit omnia. vtque idem faciant Angeli & homines, ſancit, decernit & efficit.

& moralis.

Tertiò, valdè appoſitè ſapientiam hic accipias, non tam pro habitu vel actu, quàm pro obiecto & dictamine ſapientiæ. Dictat enim ſapientia, Deum eſſe timendum: honorandos eſſe parentes; ſobriè, iuſtè, caſtè eſſe viuendum; non eſſe mentiendum; colendam eſſe amicitiam, patientiam, charitatem, &c. Hæc dictamina ſunt æternæ veritatis, ideoque ab æterno fuerunt in mente Dei, in qua viuunt ſempiternæ rerum omnium rationes, ait S. Auguſt. Manant enim ab æterna & immenſa perfectione, æquitate & ſapientia Dei; & ab ea profluxerunt ad homines & Angelos. Sicut enim omnis lex hominum & Angelorum manat ab æterna lege, quæ eſt in mente Dei: ita pariter hę veritates, & ſapientiæ dictamina manant à prima veritate, & ſapientia Dei; adeò ut ſi per impoſſibile non eſſet illa prima veritas & ſapientia Dei, nulla eſſet veritas, nihil verum, nullum ſapientiæ dictamen eſſet in hominibus & Angelis: ſicut, ſi non eſſet deitas, nulla eſſet creaturarum entitas: omnis enim entitas creata eſſentialiter manat, & pendet in ſuo eſſe & conſeruari ab entitate infinita & increata Dei: ſicut radius manat & pendet à ſole, lumen à luce, calor ab igne.

Si non eſſet prima veritas Dei, nihil eſſet verum.

In Deo igitur, ut rectè docet noſter Leſſius lib. 6. de Attrib. diuinis, cap. 1. eſt ſapientia, qua omnia nouit per ſupremas cauſas; nimirum, per notitiam eſſentiæ ſuæ, quæ eſt omnium ſuprema cauſa efficiens, finalis, exemplaris & fundamentalis. Comprehendendo enim eſſentiam ſuam, hoc ipſo ex vi illius comprehenſionis cognoſcit diſtinctiſſimè & clariſſimè omnia poſſibilia, (ſub quibus continentur etiam omnium poſſibilium complexiones,) quæ, nimirum, ipſe per ſe facere poteſt & illa comprehendendo, cognoſcit vlteriùs omnia A in particulari, quæ ſingula eorum facere vel pati poſſunt, & in quibus deficere. Neque hoc ſolùm; ſed etiam quid ſingula in quauis occaſione eſſent factura, ſi talis vel talis occaſio daretur. Neque in his ſiſtit; ſed etiam clarè intuetur, quid re ipſa in omnem æternitatem ſit euenturum, quibus momentis, quibus locis, quibus occaſionibus, & aliis circumſtantijs. Ratio eſt: quia in Deo cognitio abſtractiua poſſibilium, cùm ſit infinitæ perfectionis & efficaciæ in attingendo obiecto, hoc ipſo quòd obiecta illa reipſa sũt futura, fit intuitio exiſtentium; nec opus eſt alia vi, aut conatu. Vnde patet, omnem intuitum futurorum eſſe ex vi cõprehenſionis eſſentię, nec aliud requiri, quàm poſitionem obiectorum. Tunc enim cognitio, quæ priùs, ſeu in priori ſigno rationis, erat abſtractiua, tranſit, in intuitiuam ex vi ſuæ perfectionis. Do- B cet hoc apertè S. Dionyſius de Diuin. nomin. cap. 7. *Non enim*, inquit, *ex rebus ipſis res diſcens, nouit eas diuina mens: ſed ex ſeipſa, & in ſeipſa, ſecundùm cauſam, omnium ſcientiam, & notionem, & eſſentiam præhabet, & antè comprehendit: non ſingulas ſecundùm cuiuſque ſpeciem intendens, ſed ſecundùm vnicam cauſæ complexionem cuncta ſciens & continens: ſicut & lux ſecundùm cauſam in ſeipſa tenebrarum notionem antuipat, nõ aliundè quàm ex luce tenebras noſcens.* Hic manifeſtè tradit, Deum ex vi cognitionis eſſentiæ, tamquam cauſæ omnium, ſcire cetera. quod confirmatur verbis ſequentibus: *Seipſum igitur diuina Sapientia noſcens, ſciet omnia, materialia ſunt materia; & indiuisè diuiſibilia, & vnicè multa, ipſo vno omnia & cognoſcens & producens. Nam, ſi ſecundùm vnam cauſam Deus omnibus eſſe impertit; ſecundùm eandem vnicam cauſam ſciet omnia, tanquam ex ſe exiſtentia, & in ſeipſo antè præexiſtentia.* Vnde concludit: *Hæc igitur Deus res cognoſcens, non ſcientia rerum, ſed ſcientia ſui ipſius ipſas nouit.* Et S. Auguſt. lib. 11. de Ciuit. c. 10 *Neque enim multa, ſed una ſapientia eſt, in qua ſunt immenſi quidam atque infiniti theſauri rerum intelligibilium: in quibus ſunt omnes indiuiſibiles atq; incommutabiles rationes rerum, etiam viſibilium & mutabilium, quæ per ipſam facta ſunt; quoniam Deus non aliquid neſciens fecit.* Ex quibus infert Augu. *quod iſte mundus nobis notus eſſe non poſſet, niſi eſſet: Deo autem niſi notus eſſet, eſſe non poſſet*; quia Deus per ſapientiam ſuam eſt auctor mundi, qui ſua ſpecie externam nobis ſui notitiam ingerit.

Hac ergo ſententia initio libri ſui ſapientialis docet Siracides, originem, antiquitatem, ideam & cauſam ſapientiæ eſſe Deum per eſſentiam ſapientem & æternum, quæ ſanè prima & ſumma eſt ſapientiæ laus & dignitas, ut per eam omnes D ad ſapientiæ admirationem, amorem & ſtudium inuitet & impellat: q.d. Omnis ſapientia, id eſt, omnis habitus, omnis actus, omne obiectũ, omne dictamen, omnis veritas ſapientiæ, quæ eſt in hominibus & angelis, manat à Deo, ſuitque cum eo ab æterno, vel formaliter, vel cauſaliter: quare agnoſcite diuinam eius originem, antiquitatem & præſtantiam, eamque ſuppliciter à Deo poſcite & flagitate. Omnis enim ſapientia eſt à Deo, apud Deum, & cum Deo ab æterno: licet enim à Deo manet ad creaturas; ita tamen manat, ut Deum non deſerat, ſed in eo velut radice & fonte remaneat, & fixè reſideat; perinde ac lux à ſole manans & ſparſa in mundum, manet in ipſo ſole: & calor manans ſparſuſque ab igne, manet & reſidet in ipſo igne. Hoc eſt quod ait S. Iacobus c. 1. 5. *Si quis*

veſtrûm indiget ſapientia, poſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat; & dabitur ei. Nam, ut ſubdit v. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec vicisſitudinis obumbratio. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, ut ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Vide ibi dicta. Eamdem originem ſapientiæ, putà, Deum, aſſignat Sapiens Prouerb. 8. 22. *Dominus*, inquit, *poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à principio.* Et Iob c. 28. 12. ſapientiæ locum & originem operosè veſtigans, tandem reſoluit ac reſpondet v. 23. *Dominus*, ait, *intelligit viam eius, & ipſe nouit locum illius.* Et Baruch c. 3. 14. poſt longam eius veſtigationem concludit v. 32. *Qui ſcit vniuerſa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua.*

Idipſum per vmbram viderunt Gentiles. Vnde Poëtæ, ait Seruius, finxerunt, Prometheum, poſt factos à ſe homines, auxilio Mineruæ in cælum aſcendiſſe, & adhibita facula ad rotam ſolis ignem eſſe furatum, quem hominibus communicauit. Ignis hic ſapientiam repræſentat, quam è cælis attulit noſter Prometheus prudentiſſimus, Ieſus Chriſtus. Vnde & Prometheus dictus eſt ἀπὸ τῆς προμηθείας, id eſt, à prouidentia. De Chriſto enim ait S. Iohannes c. 16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Deum nemo vidit vnquam vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.* Simili modo finxerunt. Mineruam, ſiue Palladem, deam ſapientiæ, eſſe Iouis filiam, & virginem, adeoque ex cerebro, id eſt, mente & ingenio, Iouis progenitam ſine matre. Vnde Lucan. lib. 9.

Haut & Pallas amat, patris quæ vertice nata eſt.

Et Ouid 3. Faſt.

An, quia de capitis fertur ſine matre paterni,
Vertice, cum clypeo proſiluiſſe ſuo?

Secuti, nimirum, ſunt, ſed non aſſecuti illud Eccli. 24. 5. *Ego ex ore Altiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.*

Dices, Etiam dilectio, timor, ſpes, charitas manant à Deo, eiuſque ſunt dona; cur ergo de ſola ſapientia hic dicitur, quòd ſit à Deo? Reſp. Primò, quia de ſapientia, eiuſque virtutibus Eccleſiaſticus agit, agetque toto libro: vnde eius originem & antiquitatem præmittit, ut inde ei laudem & pretium conciliet. Secundò, quia primum & maximum, quod à Deo proceſſit, eſt ſapientia: primum enim, quod Pater produxit & genuit, fuit Verbum, quod eſt ipſa Patris conceptio & intellectio notionalis, Ideoque Sapientia genita. ita Palacius. Denique ex eo quòd ſapientia in Deo, à Deo, & ad Deum ſit, Lactantius libr. 3. c. 9. redarguit Anaxagoram ſapientem, qui rogatus, *cuius rei cauſa natus eſſet?* reſpondit, *Solis, ac cæli videndi.* Nam *non ideò*, ait Lactant. *naſcimur, vt ea quæ ſunt facta, videamus; ſed vt ipſum factorem verum omnium contemplemur, id eſt, mente cernamus. Quare, ſi quis hominem, qui verè ſapit, interroget, cuius rei gratia natus ſit? reſpondebit intrepidus ac paratus, ſe colendi Dei gratia natum, qui nos ideò genuerit, vt ei ſerniamus.* Et mox: *Nam ipſa humanitas quid eſt, niſi iuſtitia, niſi pietas? Pietas autem nihil aliud eſt, quàm Dei parentis agnitio.* Et c. 12. *Idcircò*, ait *ſoli animantium ad aſſectum cæli erecti ſumus, vt ſummum bonum noſtrum in ſummo eſſe credamus. Ideò religionem ſoli capimus, vt ex hoc ſciamus, humanum ſpiritum non eſſe mortalem, quòd Deum, qui eſt immortalis, & deſiderat, & agnoſcit.*

Prometheus quis?

Minerua eſt ſapientia.

Rurſum ex eo, quod ſapientia ſit Dei filia, ſequitur, ſapientes cognationem habere cum Deo, eſſeque filios Dei. Hinc de S. Baſilio fratre ſuo ſcribit Gregor. Nyſſen. in orat. funebr. *Baſilij*, inquit, *genus erat familiaritas & neceſſitudo cum Deo; patria vera virtus, &c. ſobrietas illi pro domicilio erat; ſapientia loco prædij, iuſtitia, veritas & puritas pro ſplendidis ædificijs.* Denique S. Bernard. ſerm. 13. in Cant. *ad locum*, ait, *vnde exeunt, reuertuntur flumina gratiarum, vt iterum fluant: remittatur ad ſuum principium cæleſte profluuium, quo vberiùs terræ refundatur. Qualiter, inquis? Qualiter dicit Apoſtolus: In omnibus gratias agentes; quidquid ſapientiæ, quidquid te habere virtutis confidis, Dei virtuti & Dei ſapientiæ deputa, Chriſto.* *Sapientia eſt Dei filia: hinc ſapientes ſunt Dei filij.*

ET EST ANTE ÆVVM] ante ſæculum. q. d. Sapientia eſt ante omne tempus, &, ut S. Paulus ait ad Titum 1. 2. *ante tempora ſæcularia.* Αἰὼν enim, vnde Latinum *æuum*, ſignificat quamlibet durationem: eſto Theologi æternitatè approprient Deo, æuum angelis, tempus hominibus & corporibus, ut, ſicut tempus menſura eſt corporum, ita æuum menſura ſit ſpirituum. Aliter ergo ſumitur æuum v. 4. vbi dicitur fuiſſe *Sapientia ab æuo*, id eſt, ab omni æternitate. Vnde & Græca hoc v. 1. habent ἐκ τὸν αἰῶνα. q. d. Sapientia cum Deo eſt, duratque *in ſæculum*, id eſt, in æternum.

ARENAM MARIS, ET PLVVIÆ GVTTAS, ET DIES SÆCVLI QVIS DINVMERAVIT?] Græcè, ἐξαριθμήσει, id eſt, *enumerabit.* Vers. 2.

ALTITVDINEM CÆLI, ET LATITVDINEM TERRÆ, ET PROFVNDVM ABYSSI QVIS DIMENSVS EST] τὸ *dimenſus eſt*, deeſt in Græco.

SAPIENTIAM DEI PRÆCEDENTEM OMNIA QVIS INVESTIGAVIT] ἐξιχνίασει, id eſt, *inueſtigabit, perueſtigabis.* Alludit ad Iſaiæ 40. 12. *Qui menſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & libranit in pondere montes & colles in ſtatera? Quis audiuit ſpiritum Domini? aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtendit illi?* Et c. 48. v. 13. *Manus mea fundauit terram, & dextera mea menſa eſt cælos.* Et Ierem. 33. 22 *Sicut enumerari non poſſunt ſtellæ cæli, & metiri arena maris, ſic multiplicabo ſemen tuum.* Et Iob c. 38. 4. *Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Quis poſuit menſuras eius? vel, quis tetendit ſuper eam lineam?* Et v. 37. *Quis enarrabit cælorum rationem?* Vers. 3.

Laudat ſapientiam à præſtantia, quæ tanta eſt ut ſit incomprehenſibilis: eſtque argumentum à comparatione: quare tres hi verſus nectendi ſunt: duo enim primi ſunt comparata tertij, in quo proinde ut nectantur & explicantur, intelligenda eſt nota comparationis *ſic*, *ſimiliter*, *pariter*; vnde Arabicus eam exprimens vertit, *velut mare & arenam maris*, &c. idque ſignificat coniunctio, &, quæ eſt in Græco, iuxta can. 12. comparat enim ſapientiam tribus quæ numerari non poſſunt, ſcilicet, arenæ maris, guttis pluuiæ, & diebus ſæculi; ac tribus quæ menſurari non poſſunt, ſcilicet, altitudini cæli, latitudini terræ, & profunditati abyſſi, id eſt, aquarum & maris: quia in his ſex maximè elucet Dei ſapientia, æquè ac potentia. Nam, ut cetera omittam, in quibus id perſpicuum eſt, quis non admiretur Dei ſapientiam in tanta arenularum multitudine (adeò ut nonnulli cenſuerint, eas verè eſſe infinitas, vti refert & refellit Archimedes libr. de Arenæ numero) & paruitate, tantam in ſingulis naturæ integritatem, perfectionem, ſimilitudinem,

dinem, ordinem, vnionem, successionem, vim & potentiam qua validissimis maris fluctibus resistit, eosque sorbet, ut vasti indomitique maris vilis & exilis arena limes & frænum esse videatur? Verè,

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Sensus est ergo, q.d. Sicut hæc sex, scilicet, arenæ, guttæ, dies, cæli, terra & mare ab homine numerari aut mensurari nequeũt, sed dumtaxat à Deo: sic pariter (imò multò minus) nemo sapientiam Dei, quæ omnia præcedit, Tigu. *quæ rerum omnium est prima*, comprehendere potest, præter solum Deum; tum, quia sapientia Dei in se quaquauersum est immensa & infinita: tum, quia ad infinita facta, facienda, & possibilia se extendit, in ijsque infinitos sapientiæ tuæ modos & rationes ostendit, vel ostendere potest, quos homo vel Angelus ex se non videt, nec concipit, nisi à Deo ei pandantur. Vnde Rabanus: *Si*, inquit, *illa, quæ tamen omnia certo numero, mensura, & pondere à Creatore suo condita sunt, nemo dinumerare & metiri potest; quomodo sapientiam Dei, quæ sine fine & initio constat, & inenarrabilis atque inæstimabilis semper manet, vllus inuestigare potest?*

Quocirca psal. 17. v. 19. & 12. & alibi Deus dicitur habitare in nube & caligine, ad quem cum Moſe nos ascendere debere docet S. Dion. eamq; ita describit epist. 5. ad Hierotheum: *Diuina caligo*, inquit, *est inaccessibile lumen, in quo habitare Deus dicitur, & inuisibilis existens propter excedentem claritatem, & inaccessibilis idem propter excessum supersubstantialis luminis effusionis. In hac fit omnis, qui Deum cognoscere & videre est dignus habitus, per ipsum non videre, neque cognoscere, in eo qui est verè super visionem & cognitionem, factus hoc ipsum cognoscens, quod post omnia est sensibilia & intelligibilia, & prophetice dicēs: Mirabilis facta est scientia tua ex me, fortis facta est, non potero ad eam.* Confirmat idipsum ex S. Paulo, dum subdit: *Vt etiam diuinus Paulus cognouisse Deum dicitur, cognoscens ipsum super omnem existentem intellectum & cognitionem. Propter quod & inuestigabiles esse vias eius dicit, & insrutabilia iudicia eius, & inenarrabilia dona eius; & pacem eius excedentem omnem mentem, sicut qui inuenit existentem super omnia: & hunc super intellectum cognouit, quoniam vltra omnia est, omnium causa existens.* Idem de Diuinis nominibus, c. 1. de Deo loquens: *Ipsa*, ait, *supersessentialis immensitas omnes essentias superat. Ipsa quoque vnitas intellectu superior, omnes supereminet intellectus: ipsum denique vnum cogitatione præstantius, nullis cogitationibus potest excogitari: atque bonum excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Vnitas vnitatis omnis vnifica, supersessentialis essentia, intellectus nequaquam intelligibilis, ineloquibile verbum.*

Dies sæculi innumerabiles.

Primo.

Dices Primò: Dies sæculi facile est dinumerare ex annis sęculi, qui prętierunt ab initio mundi: multiplica enim annos mũdi per 365. (quot sunt dies in anno,) habebis numerum dierum mundi. Resp. Primò. sicut numerus annorum mundi incertus est; de ijs enim omnes penè Chronologi inter se dissentiunt; alij enim censent ab origine mundi elapsos esse annos 4500. alij 5000. alij plures, vel pauciores: sic pariter incertus, ac consequenter certò numerabilis nõ est dierum sæculi prætęritorum numerus. Addes: esto anni certò & præcisè numerari possent: non posse tamen præcisè numerari dies: quia anni alij completi fuêre, alij incompleti. Cùm enim, v.g. Adam dicitur vixisse 930. annis. Dauid regnasse 40. annis, &c. verum est, eos tot annos vixisse & regnasse, etiamsi aliquot dies defuerint, aut superfuerint: pauci enim dies in anno non computantur: quare dies tot Patriarcharum, principum & regum, qui ab initio mundi hucusque fuerunt, & sibi ex ordine successerunt, præcisè numerare est impossibile. Resp. Secundò, dies sæculi futuri esse innumerabiles: qui nescimus, quot anni vsque ad finem sæculi superfuturi & fluxuri sunt. Porrò dies sæculi, quos imaginamur, ut sæculum, id est, mundum, permansurum in æternum commentaremus æternitati, sunt reuera infiniti, ideoque innumerabiles. Vnde pro *dies sæculi*, aliqui vertunt, *dies æternitatis quis enumerabit?* Græcè enim est αἰῶν@. Sed rectiùs vertit Noster, *dies sæculi.*

Secundo.

Tertio.

Et arenæ.

B Dices Secundò: Mathematici, & inter eos noster Christoph. Clauius in Sphæra li. 1. numerat non tantùm arenas maris, sed & totius mundi; mensurat quoque altitudinem cæli, & latitudinem terræ: omnia enim hæc sunt finita, ideoque numerabilia & mensurabilia. Diuidunt enim Mathematici orbem siue ambitum terræ, æquè ac cæli in 360. gradus, ac deprehenderunt vni gradui in orbe terræ respõdere 700. stadia, quæ multiplicata per 360. gradus faciunt 252000. stadia, qui est numerus & magnitudo totius ambitus terræ. Hæc stadia efficiunt milliaria Italica mille passuum, triginta & vnum millia ac quingenta: stadium enim continet 125. passus, estque octaua pars milliaris. Ijdem per astrolabium, aliaque instrumenta docent, conauam superficiem cæli octaui, siue firmamenti, distare à terra octoginta

C millionibus milliarium; conuexam verò superficiem distare à terra 160. millionibus, vti dixi Genes. 1. 16.

Rursum Clauius ibidem pag. 120. ex Archimede & alijs ostendit, numerum arenarum, quæ in toto mundo vsque ad conauam firmamenti contineri possent, fore 1000000000

iam dicto poſſent numerari ; tamen diſtinctè & ſigillatim numerari nõ poſſe,ut patet eas intuenti : quis enim hucuſque numerauit arenas maris? Denique numerus arenarum mundi iam poſitus tantus eſt,ut à nulla mente humana(fortè nec ab Angelo) clarè & diſtinctè concipi , numerari & comprehendi queat, multò minùs à lingua clarè & diſertè exprimi & enumerari. Addetam multæ,tamque minutę ſunt arenæ, ut ſingulis ſequeſtrandis , ac ſeorſim inſpiciendis & numerandis æras hominis (putà, ſeptuaginta anni) non ſufficerent.

Minutiſſima quæque videt Deus.

Ex dictis patet,Deum omnia, quæ in mundo ſunt,vſq; ad minutiſſimas partes,ſiguras,colores, qualitates, conditiones, ſitus, motiunculas, momenta , modoſque omnes & habitudines diſtinctiſſimè & perfectiſſimè intueri , & in numerato habere; nimirum,omnes vermiculos,omnes muſcas,omnia animalia & partes ſingulorum,omnia gramina, omnes herbas & plantas , omnia ſiluarum folia,omnes pilos animantium, omnes arenas littoris & deſerti,omnes guttas maris,omnes ſtillas pluuiarum , omnes criſpationes vndarum, omnes foliorum motus, omnium menſuras , diſtantias,congruentias,diſcrepantias,ſitus,modos, tempora,omnes hominum & Angelorum cogitationes, omnes affectus, omnes intentiones, præſentes, præteritas, futuras , & momenta ſingulorum. Hæc omnia ſemper diſtinctiſſimè & clariſſimè intuetur,penetrat,comprehendit; idque adeò clarè & perfectè , ac ſi tota vis mentis illius in vnum dumtaxat illorum intenta eſſet. Quod ſanè diligenter eſt perpendendum; ne quis putet , aliquid illũ latere poſſe:aut minùs perfectè eſſe cognitum,in tam immenſa rerum multitudine,ſicut impij homines ſolent exiſtimare,in quorum perſona dicitur Iob 22. *Quid enim nouit Deus? & quaſi per caliginem iudicat : nubes latibulum eius,nec noſtra conſiderat; & circa cardines cæli perambulat.* Hos monet Sapiens Eccli.16. *Non dicas: A Deo abſcondar; & ex ſumma quis mei memorabitur? In populo magno non agnoſcar: quæ eſt enim anima mea in tã immenſa creatura? Ecce cælum, & cæli cælorum, abyſſus, & vniuerſa terra, & quæ in eis ſunt , in conſpectu illius commouebuntur montes ſimul & colles , & fundamenta terræ, cùm conſpexerit illa Deus , tremore concutientur.*

Ratio à priori.

Ratio à priori eſt: quia,ſicut eſſentia ipſius & potentia in ſingulis punctis loci & ſpatij eſt tota, &tam perfectè,quàm ſi tota immenſitas ad punctum eſſet contracta;ita etiam vis intelligendi & ſapientiæ ipſius, tam perfectè & efficaciter verſatur circa res ſingulas,ac ſi vni ſoli intẽta eſſet. Lumen enim ſapientię ipſius non ſolùm eſt infinitũ extenſiuè,nimirũ,quia ſe extendit ad infinita obiecta;ſed etiam intenſiuè,ut circa ſingula obiecta habeat actum infinitæ perfectionis & claritatis.

VERS. 4. PRIOR OMNIVM(Vatabl. *prima omnium*)CREATA EST SAPIENTIA, ET INTELLECTVS PRVDENTIÆ AB ÆVO] Laudauit Siracides ſapientiam ab origine & proſapia, quòd , ſcilicet , eam ducat à Deo, verſu primo : tribus ſequentibus laudauit eam ab amplitudine & immenſitate,quòd, ſcilicet, inſtar (imò magis) arenæ,guttarum & dierum ſit innumerabilis ; & inſtar cæli, terræ & maris immenſurabilis: hîc laudat eamdem ab antiquitate, quam licet inſinuarit v. 1. hîc tamen clarè & diſertè eam exprimit dicens , eam fuiſſe priorem omnibus,*& ab æuo*,id eſt,ab æterno. Alludit,imò A citat illud Prouer.8.22. *Dominus poſſedit me in initio*(Heb. רֵאשִׁית *reſit*,id eſt,initium,principium, principatus , *viarum ſuarum , antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata ſum.* Vbi LXX. vertunt, *Dominus creauit me initiũ viarum ſuarum in opera ſua.* Sept.ſequitur hic Siracides,dum ſapiẽtiam dicit,priorem creatam eſſe ab æuo. Iam triplex eſt hîc ſenſus , iuxta triplex ſignificatum ſapientiæ, quod aſſignaui v. 1. amplè enim hîc ſumitur ſapientia,prout communis eſt creatæ & increatæ;ideoque,quædã dicuntur,quę magis conueniunt increatæ,ut quòd fuerit ab æterno;quædam,quæ magis creatæ,ut quòd prior ſit creata.

Sapientia eſt ab æterno. Primo.

Primus eſt de increata Sapientia;tum eſſentiali,quæ communis eſt Sanctiſſimæ Trinitati; tum notionali,quæ propria eſt Filio: vtraq; enim fuit B prior rebus omnibus creatis ab æuo,id eſt, ab æterno: prior,inquã,tum origine & tempore, tum conſequenter dignitate & principatu,tum cauſalitate & efficientia ; per ſapientiam enim Deus creauit omnia. Vtraque hîc creata dicitur. Eſſentialis quidem:quia concepta & elicita à Deo. Sicut enim mens noſtra creat intellectionem , dum actum intelligendi elicit & concipit ; ita & Deus dicitur creaſſe ſapientiam,dum actum intelligendi & ſapiendi elicuit,& concepit noſtro modo intelligendi. Omnis enim actus ſapiẽtiæ in nobis & Angelis eſt elicitus , ac ſimilem verè ab æterno Deus habuit actum , quo ſe & omnia intellexit. concepit & ordinauit ſapientiſſimè: eſto enim hic actus in Deo propriè non ſit elicitus,ſed ſubſtantialis , quia deitati intrinſecus , adeoque cum ea reipſa vnum quid idemque ; tamen anthropopathõs, & noſtro modo concipiendi, vti iam dixi, C vocatur elicitus,quaſi manãs ab ipſa ſubſtantia & perfectione deitatis, ſicut lux manat à ſole. Nam creandi verbum ab Hebræis ampliſſimè ſumitur pro facere,elicere,concipere: ut,cùm ait Iſaias c. 45.6. *Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras? faciens pacem, & creans malum*,id eſt,faciens,eliciens malum & tenebras? hæ enim, cùm ſint mera priuatio,propriè creari nequeunt. Et pſal. 50.12. *Cor mundum crea*,id eſt,effice,elice,*in me, Deus*. Nec enim cor iam creatum propriè creari poteſt ; nec eius mundities,cùm ſit accidens.

Porrò hæc Sapientia increata , creata , id eſt, concepta,fuit à Deo prior,non tantùm creaturis, ſed & ceteris attributis : quia Deus eſt purus ſpiritus & animus. Sicut ergo ex animo primò manat intellectus,deinde voluntas & potentia ; hæc D enim nihil velle aut agere poſſunt , niſi quod intellectus priùs volendum aut agendum intellexerit & iudicarit : ita pariter ex deitate , Deique mente,noſtro modo concipiendi, primò prodijt intellectus ac ſapientia,deinde voluntas & amor: ratione cuius prior origine fuit in Deo Patre generatio Verbi,quæ eſt opus & conceptio intellectus,quàm ſpiratio Spiritus ſancti , quæ eſt opus voluntatis & amoris.

Rurſum hæc exponi poſſunt de ſapientia genita,quæ omninò eadem eſt cum Verbo & Filio,ac proinde relatiua & notionalis , vti docet S. Aug. libr.7.de Trinit.c.2. Magiſter in 1.diſt 28. lit.F. & ibi Bonauent.& D.Thom.in 1.diſt.32.art.2. Hinc ex hoc loco,& ex c.24.14. inferebant Ariani , Sapientiam genitam verè eſſe creatam, ac proinde Filium Dei non eſſe Deum, ſed creaturam. Verùm reſpondet S.Athanaſ.ſerm.3.contra

Arrian.

Arrian. & S.Cyril.lib.5.Theſauri c.6.Sapientiam dici creatam,id eſt,ignitam.Creare enim in Scriptura ſæpè idē eſt quod gignere,imò facere quemodolibet; adeoque hæc tria promiſcuè pro eodem ſæpè vſurpat S.Scriptura, vti per exempla oſtendit S.Athanaſ.& Cyril.Addit S Hilar.libr.de Synodis,anathematiſmo 5. quòd Filij Dei productio nunc dicitur generatio,quia eſt productio in eadem ſubſtantia; nunc creatio,ut ſignificetur productio ſine mutatione creantis: vox *creauit*, enim ſignificat generationem Patris factam ſine paſſione,deciſione,diminutione gignentis. *Sapientia*,inquit,*quæ ſe dixit creatam, eadem in conſequenti ſe dixit & genitam,creationē referens ad parentis indemutabilē naturam,quę extra humani partus ſpeciem & conſuetudinem ſine imminutione aliqua,at demutatione ſui creauit ex ſeipſa,quod genuit.Creatis enim opus non habet paſſionem,aut permixtionis,aut partus.Eſſe enim aliquādo incipit,quod creatur ex nihilo.Et qui creat,efficit pro poteſtate,quod condit: & eſt opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente natiuitas. At verò natiuitas legitimæ originis & geminæ naturæ profectus eſt: ex natura enim generante naturam ſumpſit genita natura. Sed, quia Dei filius non corporalu partitudinis eſt genitus exemplo, ſed ex perfecto Deo perfectus Deus natus eſt: idcirco ait creatam ſe eſſe Sapientia, omnes in generatione ſua corporales paſſiones excludens.* Denique Palacius ſapientiam ait dici creatam,id eſt poſſeſſam à Deo,&,ut exponit Ianſenius,apud Deum in rerum natura extitiſſe & ſubſtitiſſe: Siracides enim ſequitur Septuag. qui Proverb.8. 22. Pro *Dominus poſſedit me*,ut habent Hebræa & Noſter, vertunt,*Dominus ixnet* id eſt, *creauit me*, quaſi *creauit*,idem ſit,quod *poſſedit*,per metalepſim:quæ enim creata & comparata ſunt , eadem à creante & comparante poſſidentur. Eſt igitur hæc tertia ſapientiæ laus,quòd ipſa ſit tota poſſeſſio Dei:digna illa quidem tanto poſſeſſore:dignus ille tanta poſſeſſione. Igitur ab æterno Deus tanta poſſeſſione fuit diues & felix. Verùm de hoc dicendum Proverb.8.22.

Secundò. Secundò,ſapientia creata propriè *prior* fuit *creata ab æuo*,id eſt,ab initio ſæculi & temporis;quando Deus eam condidit; indiditque Angelis & Adæ :item cælis,terræ, elementis, omnibuſque rebus creatis:omnia enim in numero,pondere & menſura creanda diſpoſuit. Ita S. Auguſt.lib.12. Confeſſ.c.15.per ſapientiam accipit Angelos primò à Deo creatos: *Sapientia*,inquit,*quæ creata eſt, intellectualis eſt natura,quæ contemplatione luminis lumen eſt;dicitur enim & ipſa,quamuis creata, ſapientia, &c.Ergo,quia prior omnium creata eſt quædam ſapientia,quæ creata eſt mens rationalis & intellectualis caſtæ ciuitatis tuæ, matris noſtræ quæ ſurſum eſt , & libera eſt,& æterna in cælis:etſi nō inuenimus tempus ante illam, quia & creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creatura eſt;ante illā tamen eſt ipſius Creatoris æternitas à quo facta ſumpſit exordium, quamuis non temporis,quia nondum erat tempus;ipſius tamen conditionis ſuæ.* Videtur hìc ſentire S.Auguſt. Angelos creatos eſſe ante mundum & tempus,quod olim plures Patres Græci ſenſerunt:ſed iam ex Concilio Lateran. certum eſt, eos non ante, ſed ſimul cum mundo creatos eſſe,ut oſtendi Geneſ,c.1.

Rurſum & potiùs ſapientia *ab æuo*,id eſt,ab æterno,*creata*,id eſt,creari decreta eſt: prædeſtinata enim à Deo fuit eius creatio ab æterno: hanc enim , ut deriuatam à ſua prima & increata Sapientia ,ac ſuo tempore creationi applicandam, & creaturis communicandam ab æterno intellexit,ſuoque intellectui ac voluntati obiecit Deus, volens eam creare iuxta rationes & modos ab intellectu ſibi propoſitos. ita D.Tho.1.p.q.41.a.3. Sic enim Hebræi ſæpè vſurpant verba realia pro mentalibus aut verbalibus: ut cùm Apoſtolus 2. Timoth.1.v.9. ait,gratiam Chriſti ante tempora ſęcularia nobis eſſe datam, id eſt, dari decretā & prædeſtinatam.Et Ieremias c.1.10.ait,ſe conſtituturum ſuper regna,ut ea euellat,deſtruat, & diſperdat,id eſt,euellenda,deſtruenda & diſperdenda prænuntiet,& quaſi vice Dei decernat.De ſapientia creata accipere videtur Syrus,dum vertit, *ſuper omnia hæc* (putà,ſuper arenam maris,pluuiæ guttas, dies ſæculi, altitudinem cæli, latitudinem terræ , ac abyſſum , de quibus ſermo præceſſit) *multiplicata eſt ſapientia,& roborata eſt* (vel prævaluit)*fides ab ante*,vel ab initio.Vbi ſapiētiam videtur interpretari fidem,ſicut Noſter interpretatur intellectum prudentiæ : quia fides docet,& ſuggerit dictamina ſapientiæ & prudentiæ.Arabicus Syro conſentit , vertitque , *magis quàm hæc omnia multiplicata eſt ſapientia,confirmata eſt fides.*

Maximè verò creata,id eſt,creari prædeſtinata eſt Sapientia incarnata , putà , Chriſtus homo. Huic enim propriè competit eſſe creatum in tēpore ſecundùm humanitatem,& ab æterno eſſe genitum ſecundùm diuinitatem.ita Rabanus hìc, ac S.Athanaſ. ſerm. 3. contra Arrian. Nazianz. orat.4.de Theolo.Cyrill.li.5.Theſauri c.4.& S. Augu.l.5.de Trinit.c.12.Rurſum Chriſtus prior omnium creatus eſt,&,ut ait Sapiens Proverb.8. 22.fuit *initium*;Hebr. *reſcit*; Græcè, ἀρχὴ, id eſt, principium & principatus , *viarum Domini* : quia Dominus Chriſto operum ſuorum primatum addixit,fecitque ipſum caput omnium ſuarum prædefinitionum, prædeſtinationū & prædeſtinatorum,effectorum, creaturarum, donorum,gratiarum & virtutum, quas ab illo & per illum in ceteros Sāctos.quaſi per influxum capitis in membra deriuat. Vnde S. Ambroſ.li.de Interpellatione Iob: *Soli Chriſto* , inquit, *ſeruabatur magnarum prærogatiua virtutum: quia ipſe eſt virtutum principium, ſicut dixit:Dominus creauit me principium viarum ſuarum*.Et S.Baſil.in Apolog.ad Cęſarianos: *Chriſtus*, inquit , *principium Euangelicarum viarum nominatur, quæ nos deduxunt ad regnum:* ut per nos ruinæ Angelorum,ęquè ac hominum,inſtaurentur & reparentur.

Tertiò. Tertiò, ſapientia, id eſt, ſapientiæ obiecta & dictamina ab æterno fuêre creata, id eſt,elicita & dictata à mente Dei: ac decreta , ut tempore crearentur, ac communicarentur Angelis,hominibus,ceteriſque creaturis.

Rurſum aliqui ſic exponunt: Sapientia creata eſt prior omnium hoc eſt,ſapientia facta eſt prior omnium; ſapientia præfecta eſt omnibus;ſapientia donata eſt hac dignitate,ut eſſet prior & princeps omnium; ut, ſcilicet, ipſa eſſet idea , exemplar , & architecta omnium rerum creandarum verbum enim *creo* , ſubinde idem eſt quod *præficio* ut cùm dicimus, Rex creat principes , duces, magiſtratus. Vnde Syrus vertit , *ſuper omnia hæc multiplicata eſt ſapientia,& prævaluit*.Sic illud prouer.8.22.*Dominus creauit me initium viarum ſuarū*, iuxta Septu.S. Athanaſ.ad decreta Nicęnæ Synodi ſic exponit:*Dominus præfecit me operibus ſuis incipium-*

cipiendis rebusque inchoandis. Huncque maximè genuinum esse loci illius sensum, censet noster Salazar. Sed ille huic loco non ita congruit. Nam explicans subdit Siracides: *Et intellectus prudentiæ ab æuo.* Agit ergo de prioritate æui & temporis, non præeminentiæ & præfecturæ. Sensus ergo iā datus potiùs est ætiologicus & causalis, quàm proprius & formalis. Causa enim & finis, cur prior creata sit sapientia, fuit, ut ipsa esset ceterorum omnium creandorum & agendorum idæa, exemplar, causa & architecta.

ET INTELLECTVS PRVDENTIÆ] Vatabl. *& prudens intelligentia.* Iam dixi can. 5. sapientiā nunc vocari intellectum, nunc prudentiam, nunc scientiam, &c. Sapientia enim vocatur, quatenus sapit res veras & cæleſtes vereque facit sapientem. Eadem dicitur intellectus, vel intelligentia, quatenus sublimis est, & non nisi intellectu ab Angelis & hominibus intelligentibus percipitur. Eadem dicitur prudentia, quatenus prudenter dirigit actiones hominis & Angeli ad bonum honestum & debitum finem. Vnde Platonici, quos sequitur S. Augustinus dicebant, rationem nostram, cùm contemplatur summa, vocari rationem & sapientiam: dum verò curam habet de infimis, vocari prudētiam. Sensus ergo est, q.d. Dei sapiētia non solùm diuina aspicit, ut sapientia; sed etiam ad humanam miseriam & ignorantiam se dimittit, ut eam doceat prudenter agere, eaque ratione prudentiæ, rationem & nomen induit. Rursum Palacius: Intellectus, ait, idem est quod acumen: q.d. Sapientia est acumen prudentiæ, quod fuit ab æterno: sapientia enim est sublimitas & immensitas prudentiæ. Sic dicitur v. 24. *Scientiam & intellectum prudentiæ sapientia compartietur*, id est, sapientia dat scientiam & acumen prudentiæ.

AB ÆVO] Id est, ab omni æternitate, vel ab omni tempore imaginario, quod mente fingimus æternitati coexistisse; id est, ut Apostolus loquitur à temporibus æternis, Rom. 16 25. Fuit enim ab æterno sapientia increata in Deo formaliter: creata verò fuit in eo eminenter, obiectiuè, exemplariter & efficienter, siue ut in causa exemplari & efficiente, vti iam dixi. Hæc est quarta sapientiæ laus, scilicet, quòd sit æterna.

Futura non sunt realiter præsentia æternitati.

Ex dictis liquet, Dei sapientiam non cognoscere futura, quæ necdum in tempore existunt, ex eo quòd illa realiter præsentia sint æuo, siue æternitati: hęc enim realis præsentia aliud esse nequit, quàm realis coexistentia cum æternitate. Atqui res futuræ non coëxistunt æternitati, antequam existant in seipsis secundùm Esse suum creatum: coexistere enim alteri supponit existere in se, tanquam quid prius. Vnde nō coexistunt æternitati, ni suis temporibus, dum singula suo ordine promuntur, & suas essendi vices subeunt. Quare hæc coexistentia nihil iuuat ad illa intuenda tanquam præsentia, priusquam fiant, & multò minùs, ut videantur ab æterno: oportet enim illa non solùm coexistere æternitati, sed coexistere ab æterno, ut ab æterno tamquam præsentia videri possint. Nec obstat, quòd æternitas ambiat totum tempus: quia nō ambit simul toti tempori coexistendo: coexistit enim illi successiuè, non successione sui, sed temporis. Aliabū ut enim noui dies prioribus præterlabentibus; & dum hic dies præsens est, coexistit æternitati secundùm aliquid indiuisibile sui, sed eras non coexistet, sicut nec heri co-

A existit: sicut in flumine allabuntur nouæ aquæ, & tangunt rupem fluminis intidentem; sed statim trāseunt, nec redeunt amplius. Totus rerum cursus ab initio mundi vsque ad finem, est instar fluminis, sub æternitate, tamquam sub rupe quadam immobili transeuntis. Itaque, sicut rupes illa non simul coexistit, nec simul tangit omnes fluminis partes, sed successiuè: sic nec æternitas simul rebus omnibus coexistit, sed successiuè, prout illæ successiuè Esse accipiunt. Radix ergo & origo, cur Deus omnia videat & prouideat, est infinita efficacitas oculi diuini, cuius radius se extendit per totum tempus, tangens & incurrens in omnia, quæ in aliqua parte temporis existunt: quò enim vis visiua est maior, eò longiùs se extendit. Sicut igitur oculus corporeus maximæ aerimoniæ in altissima specula constitutus, simul
B videret totam viam, & omnes in principio, medio, vel fine viæ constitutos: ita oculus diuinus, super omnia temporalia & mutabilia eleuatus, fertur in totum temporis decursum & in omnia, quæ per totum tempus fiunt, singula ab æterno quasi tangens, secundùm loca & tempora quibus Esse accipiunt. Nec aliter illa videt, cùm iam sunt, quàm antequam essent, aut cùm esse desierint; sed semper eodem modo illa intuetur, secundùm omnem statum, quem toto temporis successu habent. Quare, etsi continua in rebus sit variatio; in visione tamen illius non est vlla successio sed summa immutabilitas. In hac visione, quam & *præsentiam* vocamus, omnia sunt facta, quæ futura sunt. *Ordo temporum*; inquit D. Prosper sententia 57. *in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua apud illum sunt noua, qui fecit quæ futura sunt.* ita noster Lessius de Attrib. diuin. lib.
C de Æternitate Dei. Deus enim ex altissima æternitatis specula, omnes sæculorum temporumque decursus prospicit, & eminus quasi cominus intuetur.

FONS SAPIENTIÆ, VERBVM DEI IN EXCELSIS] q.d, Verbum Dei excelsi in cælis excelsis habitans, est fons sapientiæ. Solet in Script. sapientia comparari aquæ, flumini, mari, ob multas eius cū his analogias, quia scilicet, sicut aqua aridam, plātas & homines sitientes; sic sapientia mētes aridas & sitientes irrigat, saturat, inebriat, viuificat, lętificat, impręgnat, fœcundat. Vnde illud c. 24. 40. *Ego sapientia effudi flumina: ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio: ego quasi fluuij diuryx, & sicut aquæductus exiui in paradiso.* Ita hic eidem illam comparat Siracides: q.d. Sicut aqua in visceribus terræ collecta erumpit in fonte, ibique primò se ostendit &
D communicat, ut sit & vocetur fons aquarum, ex quo hinc inde riuuli deriuantur, ita sapientia, primitus collecta in Deo (in eo enim suam habuit originem & collectionem, ut dixi v. 1.) primò se communicauit & quasi erupit in Verbo, illudque constituit fontem sapientiæ, ex quo omnes eius riuuli in homines, Angelos, ceteraque creaturas deriuarentur. Verbum Dei est duplex: essentiale, commune toti S. Trinitati; & notionale, propriū Filio. Verbum enim mentis est ipsa mentis cōceptio & intellectio. Sicut ergo cōceptio & intellectio in diuinis est duplex, essētialis, qua intelligit omnia Pater, Filius, & Spiritus sanctus; & notionalis, qua dicitur & producitur Filius: sic prorsus est & Verbum. Magis tamen propriè accipias Verbum notionale, siue Filium, cum S. Aug. libr. 15.

VERS. 5. *Fons sapientiæ, verbum Dei, quod*

Resp. Primo.

de

de Trinit.c.11.quia hic propriè dicitur Verbum, eſtque fons ſapientiæ manans a Patre. Eius verò meminit, vt ſignificet, ſapientiam homini petendam à Chriſto, qui eſt Verbum Dei cæleſte, ab omni impuritate terreſtri alienum, rectum, ſanctum & perfectum, à quo proinde manant mandata æterna, quæ, ſcilicet, in ſe firma & conſtantia ſunt, durantque ſemper, ac ſui obſeruantem deducunt ad beatam æternitatem. Verbum ergo eſſentiale eſt ipſa conceptio, & iuſſio Dei, qua, ſcilicet, omnia in ſapientia dixit, iuſſitq; fieri dicens: Fiat lux, ſol, ſidera, homines, animantia, &c. Gen. 1. ac illicò facta ſunt. Simile eſt Verbum notionale: vtrumque increatum eſt. Diuinè S. Dionyſ. de Diuin. nomin. c. 7. *Verbum*, inquit, *Deus in laude appellatur à Scriptis diuinis, non ſolum propterea quòd & verbum, ſeu rationem, & mentem, & ſapientiam ſuppediter, ſed etiam quòd omnium cauſas in ſe aequabiliter antecipatas habeat, quodq; per omnia vadat, pertingens, vt ſcriptum eſt* (Sapient. 8.) *vſque ad finem omnium.* Ac poſt pauca ſubdit: *Hoc verbum eſt ſimplex vereq; exiſtens veritas circa quam vt puram, & nuſquam aberrantem vniuerſorum cognitionem fides diuina conſtituit ſtabile credentium firmamentum: quæ quidem hos in veritate collocat, atque in ipſis collocat veritatem identitate quadam numquam labeſactibili.* Hæc eſt quinta ſapientiæ laus, quòd ipſa ſit intellectio & verbum mentis diuinæ, quo Pater ſe & omnia cognoſcendo, ſe & omnia dixit. Eructauit enim Pater verbum bonum, Pſal. 44.1.

Secundo. Poſſet Secundò hic accipi verbum creatum, putà, ex creaturis omnibus decreta, dataque a Deo, lex, inquam, tum naturalis, vti eſt lex cælorum, aquæ, ignis, id eſt, ſtatus eorum, curſus & ordo eis præfixus & inditus à Deo, iuxta illud: *Ordinatione tua perſeverat dies*, Pſ. 118. 91. Et: *Statuit ea in æternum, & in ſæculum ſæculi*, Pſ. 148. 6. Tum moralis, vti eſt lex naturalis & poſitiua data hominibus & Angelis: hæc enim eos deducit ad fontem ſapientiæ, imò eſt eis fons & ſcaturigo ſapientiæ. Ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 26. n. 6. *Fons*, inquit, *ſapientiæ Verbum Dei in excelſis: & ingreſſus* (viæ, aditus, itinera) *illius, mandata æterna*, (quę perpetuò ſeruanda præcipit ſupremus legiſlator Deus:) ſicut enim eadem via eſt, iter idem, idemq; impetus humanæ mentis per mandatorum cuſtodiam ad promerendam ſapientiam, & videndum primum illum, atque celſiſſimum diuinæ lucis fontem: ita idem eiuſdem à Deo ſapientiæ hominibus communicatæ effluxus eſt & curſus, per eadem mandatorum itinera ſpatiantis & excurrentis, & numquā à Deo, id eſt, à ſua ſcaturigine aberrantis: ſicut ſcriptum eſt Ioan. 6. *Omnis qui audiuit & didicit à Patre, venit ad me.* Quòd ſi ſapientiæ riuulus totus inſumatur, vel in quę ędita terrenis opibus, vel in conſectandis vitæ animalis voluptatibus, vel in ambiendis vaniſſimis honoribus, ac nihil diuinū quærat: *non eſt* iſta *ſapientia de ſurſum deſcendens*, ſed *terrena, animalis, diabolica*, Iacobi 3. 15. *Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia, plena fructibus bonis*, &c.

Turtin. Deniq; Palacius explicat, q.d. Verbum Dei eſt fons, puteus, mare & oceanus ſapientiæ: Nam vt ait S. Aug. ſerm. de Samaritana, *Omnis puteus fons eſt: ergo Verbum Dei, quod mare eſt ſapientiæ, vtique & fons erit ſapientiæ*, S. Gregor. Nazianz. verò orat. de Theolog. *Hæc tria*, inquit, *diſtinguuntur, fluuius, fons, oculus fontis. Fluuius manat ex fonte, fons efficitur*

Cornel. in Eccleſiaſt.

A *ex oculo. Ex oculo bullit aqua, quæ facit fontem; è fonte prodit aqua, quæ efficit riuum.* Apte ergo Verbum nuncupatur fons ex oculo, id eſt, ex mente Patris emanans: mens enim Patris eſt quaſi oculus ſemper apertus ad intuendum ſe, & intelligendum omnia. Ex hoc fonte, putà, Verbo, manant rini, id eſt, creaturæ omnes.

Scrutati ſunt veteres per multa annorum ſæcula fontem ſeu originem Nili, nec potuêre reperire. Vnde Lucanus lib. 10.

Arcanum natura caput non prodidit vlli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Antiquique ſimus, & gentes maluit ortus
Mirari, quàm noſſe tuos.

Noſtro tandē ſæculo cognitum eſt, Nilum oriri *Origo Nili in Congo.*
apud Æthiopes, putà, in quodam Africæ lacu in B regno Congenſi, vti obſeruarunt Luſitani, qui illa loca luſtrarunt. Magis ſcrutati ſunt Philoſophi fontē ſapientiæ; ſed irrito conatu. Illum ergo hic Sirac ides deſignat, indicatque, eſſe Verbum Dei in excelſis; vt ſignificet, fruſtra quæri in terris, cuius ſcaturigo eſt in cælis: in Æthiopia, inquam, hoc eſt, in ſplendore & ardore diuinoSS. Trinitatis, iuxta illud Pſ. 109. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorum: ex vtero ante luciferum genui te.* Ait ergo: *Fons ſapientiæ, Verbum Dei in excelſis.* Verbum Dei Patris æternum, fons eſt omnis ſapiētiæ, à quo omnes creaturæ, omnes Angeli & homines ſuos ſapiētię riuulos hauriunt & mutuantur. Porrò fons hic ſapientiæ diuinæ ſuum habet in Deo & Verbo obiectorum ordinē, iuxta noſtrum modum intelligendi. In primo enim ſigno rationis, fertur in diuinam eſſentiam & perſonas diuinas: in ſecundo, in omnia poſſibilia: in tertio, in omnia opera poſſibilia rerū poſſibilium: in quarto, in omnia futura ex hypotheſi: in quinto, in omnia futura abſolutè. Vnde meritò dictum à Propheta: *Sapientiæ eius non eſt numerus.* Quocirca omnes res creatæ, vel creandæ & poſſibiles, ſunt in diuina eſſentia, tamquam in primordiali rerum fundo & fundamento: in potentia, vt in cauſa effectrice ex nihilo; in ſapientia formaliter & obiectiuè, & velut in cauſa exemplari. Sapientia primò, in eſſentiam conuerſa, eam omninò comprehendit, ſe illi exæquans, & prorſus commetiens. Ex vi huius comprehenſionis ſequitur immediatè omnium poſſibilium cōceptio, ſeu effictio: ex hac omnium operum & effectuū, quę à creatura, tam poſſibili, quàm exiſtente, fieri poſſunt, diſtincta notitia: hinc omnium eorum, quæ quauis hypotheſi futura eſſent, clara intuitio: denique omnium reipſa, vel præſentium, vel præteritorum, vel futurorum æterna viſio. Hoc modo & ordine ſapientia Dei in quinque velut ſphæras obiectorum & intelligibilium procedit; & quidquid attingit reliquorum, ex vi comprehenſionis eſſentiæ attingit, quæ omnium poſſibilium ratio prima eſt & fundamentum. Itaque in Deo eſt non ſolùm vniuerſitas ſapientiæ & intelligentiæ; ſed etiam vniuerſitas obiectorum & intelligibilium. *Ordo cognoſcendi in Deo.*

Moraliter, S. Auguſtinus in Pſ. 35. v. 10. *Quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Quis eſt*, ait, *fons vitæ, niſi Chriſtus? Venit ad te in carne, vt irrigaret ſantes tuas ſitientes. Satiabit ſperantem, qui irrigauit ſitientem. Quoniam apud te eſt fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen. Hic*

aliud eſt fons, aliud lumen: ibi non ita. Quod enim eſt fons, hoc eſt & lumẽ. Fons eſt, quia ſatiat ſitientes: lumẽ, quia illuminat cæcos: ibi non ſatigaberis, quia fons eſt: non tenebraberis, quia lumen. Idem in Pſ. 41. 1. *Quẽadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarũ, ita deſiderat anima mea ad te, Deus. Eia, fratres,* ait, *auditatem meam capite, deſiderium hoc meum communicate, ſimul amemus, ſimul in hac ſiti exardeſcamus, ſimul ad fontem intelligendi curramus. Deſideremus ergo velut cervus fontem.* Et inferiùs: *Curre ad fontes. deſidera aquarum fontes. Apud Deum eſt fons vitæ, & inſiccabilis fons: in illius luce lumen inobſcurabile. Lumen hoc deſidera; quẽdam fontem, quoddam lumen, quale non norunt oculi tui: cui lumini videndo oculus interior præparatur, cui fontis hauriendo ſitis interior inardeſcit. Curre ad fontẽ; deſidera fontem: ſed noli vtcumque; noli, vt qualecumque animal currere, vt cervus curre. Quid eſt, vt cervus?* Nõ *ſit tarditas in currendo, impigrè curre, impigrè deſidera fontem. Inuenietis enim inſigne velocitatis in cervo.* Et poſt nonnulla, ſuggerit obiecm huius curſus ad ſapientiam tollendum, ſcilicet, concupiſcentias: *Quomodo,* inquit, *concupiſtis fontem ſapientiæ, cùm adhuc laboras in veneno malitiæ? Interfice in te, quidquid contrarium eſt veritati & cùm te viderit tanquam vacare à cupiditatibus peruerſis, noli remanere, quaſi non ſit quod deſideres: eſt enim aliquid, quò te tollas, ſi iam egiſti in te, vt non ſit impeditor contra te.*

IN EXCELSIS] Poteſt hoc accipi quaſi epithetum Dei, q. d. *Verbum Dei qui celſiſſimus eſt*: ita Tigur. aut vt epithetum ſapientiæ, indicans eius ſitum & locum, q. d. Fons ſapientiæ non oritur in imis terræ vallibus, ſed in excelſis cælorum montibus, indeque in terram defluit: quia fons hic non eſt terrenus, ſed cæleſtis & diuinus, putà, Verbum Dei.

Ingreſſus ſapientiæ, mandata æterna, quo ſenſu? Reſp. Primo.

ET INGRESSVS EIVS (εἰσόδους αὐτοῦ, id eſt, viæ eius, ſcilicet, ſapientiæ, per quas ipſa incedit & egreditur) ſunt MANDATA ÆTERNA] Perſiſtit in metaphora aquę & fontis: q. d. Sicut fons per certas vias, ſemitas, alueos & canales labitur: & defluit in vicinos agros & vineas; ita fons ſapientię, putà, Verbum Dei per certas vias & canales ſapientiã eructat & deriuat in homines, Angelos, omneſq; creaturas: viæ hæ, ſiue canales, ſunt mãdata Dei æterna, putà, æternæ Dei ordinationes & conſtitutiones, &, vt S. Aug. ait lib. 9. Ciuit. 22. ſunt æternæ Dei leges, quæ in eius ſapientia & Verbo viuunt, in quibus Angeli curſum & ordinem mundi, ſuumq; & hominum legunt, diſcunt-que, quid ſibi, quid hominibus facto ſit opus, vt ſapienter ſecundùm Dei legem viuant, quo ſanctè vitam tranſigant, & beatam vitam ac æternitatem cæleſtem aſſequantur. Sicut enim v. præc. oſtendit ſapientiæ originem & ſtatum, ita hic oſtendit eiuſdem ad creaturas progreſſum & profluxum. Hæc eſt ſexta laus ſapientiæ.

Secundo. Secundò, Ianſenius ſic explicat, q. d. Ingreſſus, ſiue viæ, id eſt, modi & rationes, iuxta quos ſapientia in gubernandis creaturis procedit, ſunt fixę & perpetuæ inſtar mandatorum æternorum; quia ipſæ ſunt perpetuæ Dei ordinationes, mandata & decreta, quas Deus homini, Angelo & ſingulis creaturis quaſi legem viuendi & agendi præſtituit & præfixit, iuxta quas ſapientia ingrediendum & viuendum exigit. Hic ſenſus ex parte conuenit cum primo.

Tertio. Tertiò, alij. q. d. Ingreſſus, id eſt, viæ, quæ ducunt ad ſapientiam, ſunt mandata Dei in æternũ duratura. Vis ergo ſapientiam conſequi? vis iter ad eam noſſe & capeſſere? ſerua Dei mandata: hæc te recta ad illam ducent. Sicut enim via vitæ vocatur via ad vitam, ſic via ſapientiæ vocatur via ad ſapientiam. Vnde Tigurina non tam ad verbum quàm paraphraſticè vertit, *fons ſapientiæ, ſermo Dei excelſiſſimus eſt; & aditus ſempiterna eius præcepta.* Sic & Palacius.

Quarto. Quartò, Lyran. Fons, ait, totius ſapientiæ creatæ eſt Verbum Dei, quod ingrediens in montem Sina dedit Iudæis mandata Decalogi, quæ ſunt æterna; quia iuris naturæ, ideoque ſemper obligant & durant.

Allegor. Allegor. Rabanus, & S. Bernard. ſerm in Natiuit. B. Mariæ de Aquæ ductu: Fons ſapientiæ Euangelicæ eſt verbum incarnatũ. Vnde, cum Verbum per carnem aſſumptam ingreſſum eſt in orbem, dedit ei mandata æterna, putà, præcepta Euangelij. Lex enim Euangelij poſt legem naturæ & Moſaicam eſt tertia & vltima; nec ei alia ſucceder, ſed durabit in æternum, ſuoſque cultores trãſferibet cælo, & beatæ æternitati. Vnde S. Fulgent. libr. Ad obiectiones Arrian. in 3. reſp. *Quòd,* inquit, *initium viarum Domini creatus eſt Filius, quid eſt aliud, niſi quòd ipſe via nobis eſt factus, vt eo duce & rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiã, ad virtutum nobis profectum pateret ingreſſus.* Quocirca S. Iuſtinus philoſophus & Martyr ſub ann. Chriſti 130. cùm quærens ſapientiam varias philoſophorum ſectas pererraſſet, & nullibi eam inueniſſet, à ſene quodam ſibi apparente audiuit: *Id quod tam anxiè quæris, non niſi in ſchola Chriſti fas eſt reperiri. At tu votis & precibus tibi ante omnia fores portas aperiri opta: neque enim ab aliquibus perſpiciuntur aut intelliguntur, præterquam ſi Deus & Chriſtus eis conceſſerit intelligentiam.* Huic credens & obediens Iuſtinus, & Chriſtianus, & philoſophus, & Martyr effectus eſt; ita ipſe refert Dialogo cum Tryphone.

Et Origenes homil. in Ioſue: *Incarnatio,* inquit, *Saluatoris non nobis merũ ingeſſit & integrum deitatis aſpectum; ſed tanquam per feneſtram fecit per nos incarnationem ſuam lumen deitatis aſpicere.* Accedit Hugo, qui minutim multiplices hos Sapientiæ incarnatæ, putà, Chriſti, ingreſſus recenſet. Primus, inquit, eſt in vterum, Virginis Deiparæ per incarnationem; Secundus eſt in mundum, per natiuitatem; Tertius in Iordanem, per declarationẽ: baptizatus enim à Ioanne in Iordane, eo indicante, & Patre è cęlis detonante, *Hic eſt Filius meus dilectus*; agnitus fuit eſſe Dei Filius, & Meſſias. Quartus in infernum, ad patrum liberationem; Quintus in cælum, per aſcenſionem.

Tropolog. Tropol. multiplices, varij & incomprehenſibiles ſunt Dei ingreſſus in animam, quibus eam ad ſe trahit, illuminat, immutat, euehit, inflãmat. Sic S. Paulum vocauit per ſe viſibiliter, eum fulgure ſiderans & proſternens, Act. 9. 5. Corneliũ vocauit per Angelum, Act. 10. 3. Eunuchum Candacis reginæ vocauit per Philippum, Act. 8. 29. Alios vocat per flagella, alios per beneficia: hos per præceptores & concionatores; illos per libros & exempla Sanctorum, vti vocauit S. Auguſtinũ. Sancti & contemplatiui miros Dei ingreſſus, inſtinctus, eleuationes, raptus, quibus eos docet praxes omnium virtutum, modos orandi, contẽplandi, &c. ſentiunt, nec eos comprehendere poſſunt.

RADIX (Syrus vertit, *radices*; & Arabicus *fundamenta*, *Vers. 6.*

mente,in plurali) SAPIENTIÆ CVI REVELATA EST, ET ASTVTIAS ILLIVS QVIS AGNOVIT?] q. d. Nemo ſapientiæ originem, rationes & modos plenè cognoſcit: quia radix ſapientiæ eſt Deus quem nemo perfectè intelligit; licet ramos quoſdam ſapientiæ à Deo in ſe deriuatos, aliquo modo quiſque cognoſcat. Vnde Lactant. libr. 3. de Falſa ſapientia c. 6 *Vbi ergo*, inquit, *ſapientia eſt? vt neque te omnia ſcire putes, quod Dei eſt; neque omnia neſcire, quod pecudis: eſt enim aliquid medium, quod ſit hominis, id eſt ſcientia cũ ignorantiæ coniuncta & temperata. Scientia in nobis ab anima eſt, quæ oritur è cælo: ignoratio à corpore, quod eſt è terra. Vnde nobis & cum Deo, & cum animalibus eſt aliqua communitas. Ita, quoniã ex his duobus conflamus elementis, quorum alterum luce præditum eſt, alterum tenebris; pars nobis data eſt ſcientiæ, pars ignorantiæ: per hunc quaſi pontem tranſire ſine cadendi periculo licet.* Alij per radicem ſapientiæ intelligunt timorem Domini: hic enim ſtatuitur initium ſapientiæ: pauci enim illo ævo cognouerunt Deum, Deique timorem, id eſt, religionem & cultum.

Aſſiduia, vel, vt Vatabl. *calliditatem*; Græcè πανουργίαν, in bonum capi Siracides, æquè ac Sept. in Prouerbijs: hos enim ſequitur. Ita D. Thomas 1. 2. q. 19. art. 7. ad 2. *Dicendum*, inquit, *quòd timor Dei comparatur ad totam vitam humanam per ſapientiam Dei regulatam, ſicut radix ad arborem. Vnde dicitur Eccleſ. 1. Radix ſapientiæ eſt timere Dominũ. Rami autem illius longæui. Et ideò, ſicut radix virtute dicitur eſſe tota arbor: ita timor Dei dicitur eſſe ſapientia.*

Aſſiduia ergo vocat rationes ſapientes, cautelas, circumſpectiones, quas Deus vbique in operibus ſuis faciendis & gubernandis adhibet: has enim nemo plenè perueſtigare & cõprehendere poteſt. Vnde Syrus vertit, *arcana intelligẽtiæ quis cognoſcit?* Idipſum repræſentarunt Ægyptij hieroglyphico Iſidis, ſiue Mineruæ Saitanæ, in cuius templo hæc erat inſcriptio: *Ego ſum omne quod fuit, eſt, & erit, & meum peplum nullus adhuc mortalium euoluit, quẽ peperi fructum, ſol eſt*; vti ex Plutarcho & Procho refert noſter Nicolaus Cauſinus lib. 1. Parabol. hiſtor. c. 56. hæc enim Iſis, ſiue Minerua, erat ſymbolũ ſapientiæ cæleſtis. Hoc eſt, quod de ſapientia canit Baruch c. 3. 15. *Quis inuenit locum eius, & quis introiuit theſauros eius? Vbi ſunt principes Gentium, qui in auibus cæli ludunt? qui argentum theſaurizant, & aurum, &c. Viam autem diſciplinæ ignorauerunt. Non eſt audita in terra Chanaan, neq; viſa eſt in Theman. Filij quoque Agar, qui exquirunt prudentiã, quæ de terra eſt, &c. viam autem ſapientiæ neſciuerunt.*

Quocirca Lactant. lib. 3. de Falſa ſapientia, impugnat Philoſophos, qui ſe ſapientiam inueniſſe iactitabant; ac inter alia c. 16. *Quando*, inquit, *Philoſophi eſſe cœperunt? Thales (vt opinor) primus: recens hæc quidem ætas. Vbi ergo apud antiquiores latuit amor iſte inueſtigandæ veritatis?* Et mox: *Seneca, Nondum*, inquit, *mille anni, ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſæculis humanum genus ſine ratione vixit. Quod irridens Perſius: Poſtquã, inquit, ſapere vrbi cum pipere & palmis venit: tamquã ſapientia cum ſaporis mercibus fuerit inuecta: quæ ſecundùm hominis naturam eſt, cũ homine ipſo cœperit neceſſe eſt: ſi verò nil eſt, nec capere quidem illam poſſet humana natura. Sed quia cœpit, igitur à principio fuiſſe ſapientiam neceſſe eſt. Ergo Philoſophia, quia non à principio fuit, non eſt eadem vera ſapientia: ſed, videlicet, Græci, qui ſacras ve-*

ritatis Litteras non attigerant, quemadmodum deprauata eſſet ſapientia, neſciuerunt. Et ideo cùm vacare ſapientes humanam vitam putarent, Philoſophiam commenti ſunt, id eſt, latentem atque ignotam ſibi veritatẽ differendo eruere voluerunt, quod ſtudium, per ignorantiam veri, ſapientiam putauerunt. Septima eſt hæc ſapientiæ laus, ſcilicet, quòd ipſa hominibus & Angelis ſit incomprehenſibilis.

Allegor. Radix ſapientiæ eſt B. Virgo Deipara: hæc enim eſt mater Sapientiæ incarnatæ, putà, Chriſti. Vnde à Patribus vocatur, & in Litanijs inuocatur *radix ſapientiæ*, quã Deus creauit in Spiritu ſancto, vt dicam verſ. 9. Huius enim admirabilem conceptionem, natiuitatem, præſentationem, vitamq; angelicam in templo, annunciationem, partum Verbi, &c. virtutes, dotes, prærogatiuas, excellentias, prudentiam & ſapientiam nemo comprehendit; præſertim, quia ipſa tota Verbi incarnationem, natiuitatem, infantiam, ſapientiam, vitam & geſta per experientiam oculatem, auritam, ſenſibilem, & multo magis mentalem, putà, per illuſtrationem intellectus, & ardores voluntatis ſibi à Verbo intra ſe concepto, & iugiter ſibi præſente aſſiduè immiſſos cognouit, eaq; S. Lucæ, vt ea in Euangelio conſcriberet, ac Apoſtolis & fidelibus reuelauit. Vnde S. Thom. 1 par. q. 25. a. 6. ad 4. quærens, an Deus poſſit creare creaturas perfectiores quàm crearit, & illis rurſum alias & alias perfectiores in infinitum; reſpondet poſſe; ſed excipit tria, ſcilicet, incarnationem Verbi, maternitatem Virginis Deiparæ, & beatitudinem noſtram, quæ tota eſt in viſione & fruitione Dei: hæc tria enim, cùm Deum inuoluant, imò pro obiecto habeant, hinc nihil ijs poteſt à Deo fieri meliusialioqui enim Deo aliquid eſſet præſtantius. Quare, ſicut nõn poteſt eſſe perfectior homo, quàm Chriſtus, vtpote homo Deus; nec perfectior felicitas, quàm viſio & poſſeſſio Dei: ſic nec perfectior poteſt à Deo fieri mater, quàm mater Verbi, vtpote, Dei. *Quare hæc tria*, inquit, *habent quandam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod eſt Deus: ex hac parte non poteſt aliquid fieri melius eis, ſicut non poteſt aliquid melius eſſe Deo.* Denique ipſa eſt radix ſapientiæ: quia illam ſupereminentem à Deo ſibi infuſam, Apoſtolis, ceteriſque fidelibus communicauit, & indies ſe inuocantibus communicat, vti communicauit S. Gregorio Thaumaturgo, iubens S. Ioanni, vt illi traderet Symbolum formulamque fidei, quam Origeni, Arrio & hæreticis opponeret. Item Alberto Magno; Ruperto Abbati Tuitienſi, S. Thomæ Aquinati, alijſque plurimis. De hoc plura c. 24. v. 6. & ſequent.

Allegor. Radix ſapientiæ B. Virgo eſt.

DISCIPLINA SAPIENTIÆ CVI REVELATA EST, ET MANIFESTATA? ET MVLTIPLICATIONEM INGRESSVS ILLIVS QVIS INTELLEXIT?] Idem dicit alijs verbis, quod dixit verſ. præcedenti: vnde hic verſus deeſt in Græcis Complut. Romanis, & ceteris, ac nonnullis Latinis. *Diſciplina* ergo *ſapientiæ*, eſt ipſa ordinata ſapientiæ methodus, diſpoſitio & ratio, qua cuncta ſapienter & ordinatè agit, conſtituit & diſponit. *Multiplicationem ingreſſus*, ſiue viarum eius vocat multiplices prouidentiæ eius vias & rationes, quas tam varijs creaturis varias, ſed cuique congruas & proprias adhibet & adaptat. Pro his omnibus Syrus & Arabicus habent dumtaxat,

Arcana, vel *ſecreta*, *intelligentiæ quis cognouit*, vel *comprehendit*?

VERS. 8. VNVS EST ALTISSIMVS CREATOR OMNIPOTENS, ET REX POTENS, ET METVENDVS NIMIS, SEDENS SVPER THRONVM ILLIVS, ET DOMINANS DEVS] *Illius*, non ſapientiæ; Græcè enim eſt maſculinum, αὐτοῦ, ſed Dei altiſſimi: *illius* ergo, id eſt, ſuum. Hebræi enim idem habent pronomen abſolutum & reciprocum. Vnde interpres Latinus vnum cum altero ſæpè permutat, vt dixi in proœmio. Iam ſubaudi, *agnouit intellexit*; nam quæſtioni propoſitæ. Quis cognouit radicem, diſciplinam, ingreſſus & vias ſapientiæ? reſpondet, Solus Deus altiſſimus. Rationem addit à poſteriori, & quaſi indicio ex effectu, quòd, ſcilicet, ipſe ſit Primò, *creator omnium*: per ſapientiam enim ſapienter creauit omnia. Secundò, quòd ſit *omnipotens*: omnipotentiæ enim directrix eſt ſapientia; quia quidquid ſapientia dictat ſapienter poſſe fieri, hoc omnipotentia Dei efficere poteſt. Tertiò, quòd ſit *rex potens*: regi enim ad regendum opus eſt ſapientia, eoque maiori, quò maius eſt eius regimen & potentia. Quartò, quòd ſit *metuendus nimis*, putà, tremendus, venerandus & latria colendus, quem adorant Dominationes; & tremunt Poteſtates tamquam Numen; quod ſapientiſſimè & iuſtiſſimè omnia videat, prouideat, premiet, & puniat etiam gehenna & æternis ignibus: vnde quaſi iudex & vindex ſedet in throno ſuæ maieſtatis & gloriæ, quem deſcribit Daniel c. 7. 9. & S. Ioannes Apoc. 4. 2. & Ezechiel c. 1. 26. vide quæ illis locis annotaui. Quintò, quòd ſit *Dominans Deus*, vbique & ſemper, putà in cælo & in terra per omnia ſæcula. Ad hunc enim immenſum dominatum immenſa requiritur ſapientia & prouidentia, vt omnia combinet, adæquet, diſponat iuxta cuiuſque totius Vniuerſi bonum.

Græca hîc de more conciſa ſunt, ſicque habent: *Vnus eſt ſapiens* (in ſe, & per eſſentiam) *metuendus nimis, ſedens ſuper thronum ſuum*. Sic & Syrus, *vnus eſt & terribilis ſolus Deus, quia ipſe dominator eſt ſuper omnes theſauros eius*, ſcilicet ſapientiæ. Et Arabicus, *vnus eſt metuendus ſolus ipſe, Deus dominans vniuerſis theſauris illius*. Septima ergo hæc eſt ſapientiæ laus, quòd, ſcilicet, tanta, tam ſublimis, ampla & vaſta ſit, vt à nemine, nili à ſolo Deo omniſciente & omnipotente, comprehendi poſſit. *Deus* enim, ait S. Anſelmus in Monologio cap. 15. *eſt ſumma eſſentia, & ſumma vita, ſumma ratio, ſumma ſalus, ſumma iuſtitia, ſumma ſapientia, ſumma veritas, ſumma bonitas, ſumma magnitudo, ſumma pulchritudo, ſumma immortalitas, ſumma incorruptibilitas, ſumma immutabilitas, ſumma beatitudo, ſumma æternitas, ſumma poteſtas, ſumma vnitas*. Et S. Cyprianus libr. Quòd idola non ſunt: *Mundi vnus eſt rector, qui vniuerſa quæ ſunt, verbo iubet, ratione diſpōſat virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior; nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſu maior eſt: ideò ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilē dicimus*. Et S. Bern. lib. 5. de Conſiderat. *Quid eſt Deus? Voluntas omnipotens, benevolentiſſima virtus lumen æternū, incōmutabilis ratio, æterna beatitudo*. Et infra: *Amat vt charitas, monet vt veritas, iudicat vt æquitas, dominatur vt maieſtas, regit vt principium, operatur vt virtus, tuetur vt ſalus, revelat vt lux, aſſiſtit vt pietas*, &c.

VERS. 9. IPSE CREAVIT ILLAM IN SPIRITV SANCTO] Græca nō habent τὸ *in Spiritu ſancto*: ſed tantùm: A *Dominus ipſe creauit illam*. Nonnulla Latina legunt. *Ipſe creauit illam Spiritus*.

CREAVIT] Ideſt, elicuit, genuit, produxit, vt dixi v. 4. Sed quomodo *in Spiritu ſancto*? nam Deus Pater non genuit Sapientiam, putà, Verbum, in Spiritu ſancto; ſed potiùs per Verbum (vt ait S. Cyrillus lib. 12. in Ioannem, cap. 56.) & cum Verbo produxit & ſpirauit Spiritum ſanctum. Reſp. Primò, creata ſapientia, de qua magis hic loqui videtur Siracides, creata eſt in Spiritu ſancto: quia Deus Pater per Spiritum, & per amorem, quo volebat ſe ſuaque bona communicare creaturis, eas creauit in ſapientia, & cum ſapientia, quàm eis indidit. Hanc enim quaſi architectam creationis conſtituit, *& effudit illam ſuper omnia opera ſua*, vti ſubdit verſ. 11. Rurſum B hanc ſapientiam Deus *creauit* ab æterno, id eſt, creare decreuit & prædeſtinauit, concipiendo, ſcilicet, ideam mundi creandi, rerumque creandarum numerum & menſuram, ordinem & legem, præſertim quam Angelis & hominibus erat præſcripturus, idque *in Spiritu ſancto*, id eſt, ex dilectione & amore creaturarum, Angelorum & hominum, qui amor attribuitur Spiritui ſancto; quia Spiritus ſanctus per voluntatem: & actum amoris notionalem Patris & Filij ſpiratur & producitur. Vnde S. Athanaſ. diſput. contra Arrium, ex hoc loco probat, Spiritum ſanctum eſſe Deū. Hic ſenſus, vti facilis, obuius & congruus; ita valdè appoſitus eſt & genuinus: Siracides enim, æquè ac Salomon, de ſapientia loquitur confusè & generatim. Vnde quædam dicit de ea, quæ magis conueniunt increatæ, quædam quæ magis creatæ; C & tale eſt hoc. Vult enim docere, Deum ab æterno decreuiſſe creare creaturas in ſapientia ex amore, qui appropriatur Spiritui ſancto, non autē ob proprium aliquod commodum: ideoque hunc Dei amorem fuiſſe purum & ſanctum; ac proinde opus huius amoris, putà, mundum, Angelos, homines, legeſque & præcepta eis à Deo præſtituta & præfixa eſſe pura, ſancta & omnino irreprehenſibilia. Quocirca Syrus & Arabicus pro, *creauit eam*, vertunt, *manifeſtauit eam*.

Sapientia creata in Spiritu ſancto, quo ſuo.

Reſp. Primo.

Secundò, increata ſapientia, tam eſſentialis, quàm notionalis, creata, id eſt, producta & genita, eſt à Patre in Spiritu ſancto, id eſt, Primò, ex ſpiritali ſanctaque diuinitate, & naturæ diuinæ fœcunditate quaſi prodijt & emanauit; propriè enim eſſentialis Sapientia à Deo nō eſt producta, nec genita, cùm ſit vnum idemque cum Deo, ſed noſtro modo concipiendi dicitur producta eo D ſenſu, quem iam aſſignaui. Nos enim concipimus & metimur diuina quæ non videmus, ex humanis & creatis quæ videmus. In his autem videmus ſapientiam creatam prodire & produci ex ſpirituali natura, & præſtantia intellectus angelici & humani. Igitur ſimili modo concipimus Sapientiam increatam quaſi prodire ex immenſa excellentia diuinitatis; ita Ianſen. nam Spiritus ſanctus dupliciter accipitur: Primò, notionaliter, quaſi propriū tertiæ perſonæ ſanctiſſimæ Trinitatis: Secundò, eſſentialiter, quomodo Deus Pater eſt Spiritus ſanctus: ſi eſt enim ipſe Spiritus, eſt & ſanctus. Vnde quidam codices τὸ *Spiritum ſanctū* ſcribunt minuſculo ſ. Romani tamen, Plantiniani, & ceteri ſcribunt maiuſculo, quaſi ſit nomen propriū Spiritus ſancti. Quare Secundò, increata Sapientia, (putà, Verbum,) creata, id eſt, producta, eſt in Spiritu

Secundo.

ritu ſancto, *non principatiuè, quia Spiritus ſanctus non eſt principium Filij; ſed comitatiuè*, ait Lyran. Itaque *in Spiritu ſancto*, id eſt, cum Spiritu ſancto hic enim à Patre Filioque producitur & procedit, vt intelligamus Spiritum ſanctum fuiſſe ab æterno ſimul cum Patre & filio: Hebr. enim ב id eſt, *in*, ſumitur pro עם *im*, id eſt, cum, apud, iuxta, ceteriſque præpoſitionibus. Vel in *Spiritu ſancto*, quaſi in fine & termino: q d. Creatio, id eſt, productio Sapientiæ, id eſt, Verbi, non ibi ſtitit, ſed vlteriùs proceſſit, ac finita & terminata eſt in productione Spiritus ſancti: Pater enim gignendo Verbum, ſimul dedit ei fœcunditatem ſpiratiuam, vt ſecum poſſit ſpirare & producere Spiritum ſanctum hæc q; vis in ratione Verbi includitur, adeò vt ipſum planè & per omnia perfectum non ſit, donec ſpiret Spiritum ſanctum: in Spiritu ſancto enim terminatur omnis actiuitas, omnis productio interna deitatis, putà, Patris & Filij. Sic S. Aug. lib. 6. de Trinit. ait, Patrem & Filium ſe inuicem amare Spiritu ſancto, ſcilicet, amore, non eſſentiali & formali; ſed notionali & producto, qui eſt finis & terminus amoris eſſentialis. *Nam Spiritus ſanctus*, inquit, *eſt ſumma charitas, utrumque coniungens, noſq; ſubiungens.* Et lib. 5. *Communio quædam conſubſtantialis Patris & Filij, eſt amborum Spiritus ſanctus.* Sic idem Aug. lib. 83. quæſt. ait, Patrem eſſe ſapientem ſapientia genita, nõ formaliter: ſic enim ſapiens eſt, ſapitq; & intelligit ſapientia eſſentiali & ingenita; ſed effectiuè & terminatiuè: quia, ſcilicet, eius intellectio notionaliter producit ſapientiam genitam, ſiue Verbum, in eoq; terminatur. Vnde idem Aug. lib. 15. de Trinit & lib. 1. Retract. c. 26. docet, propriè dicendum eſſe, Patrem non eſſe ſapientem ſapientia genitâ, (quia Pater non accepit ſapientiam à Verbo, ſed potiùs Verbum eam accipit à Patre,) ſed propria & ingenita.

Tertiò. Tertiò, Palacius ſic exponit: q. d. Pater creauit, id eſt, poſſedit Filium, qui eſt in Spiritu ſancto, ſcilicet, cũ quo eſt illi vna natura: ſicut enim Pater eſt in Filio; ita Filius eſt in Spiritu ſancto: vt ſignificetur hic trium diuinarũ περιχώρησις, ſiue circuminſeſſio, de qua ex Damaſceno alibi dixi. Cũ enim vna ſit eſſentia trium perſonarum, hinc fit, vt Pater ſit in Filio & Spiritu, & Filius ſit in Patre & Spiritu, & Spiritus ſanctus ſit in Patre & Filio, idq; non tantùm quoad eſſentiam vnam & eamdem, quæ tribus perſonis communis eſt, vti voluit Durandus in 1. diſt. 19. & alij nonnulli; ſed etiam quoad ipſam perſonam. Quia enim eadem prorſus & indiuidua eſt tribus perſonis eſſentia, hinc fit, vt non ſola eſſentia, ſed & per eam perſona quælibet alteri inexiſtat, vti docent S. Bonauent. Marſilius, Scotus & alij paſſim in 1. diſt. 19. qua de re alibi plura dixi.

Quartò. Quartò, Theologi multi ſic exponunt: Pater creauit, id eſt, genuit Sapientiam, putà, Verbum, ex cognitione Spiritus ſancti; quia genuit illud ex cognitione & comprehenſione ſuæ eſſentiæ, & omnium quę in ea ſunt: in ea autem eſt fœcunditas ſpirandi Spiritum ſanctum, & poſſibilitas creandi omne poſſibile: quare ex cognitione Spiritus ſancti, & creaturarum poſſibilium, pariter ac eſſentiæ diuinæ producitur & procedit Verbum, vti docet probabiliter Franc. Suarez lib. 9. de Deo trino & vno, c. 4. 5. 6. & alij, licèt Gabr. Vaſquez cum nonnullis id neger.

Cornel. in Eccleſiaſt.

A Allegor. Sapientia incarnata creata eſt in Spiritu ſancto: quia incarnatio fuit opus, non viri, ſed Spiritus ſancti. Vnde in Symbolo dicimus: *Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, natus ex Maria Virgine*, Quocirca Angelus conceptũ annuntians, Virgini quærenti: *Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?* reſpondit: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi; ideoq; & quod naſcetur ex te ſanctum vocabitur Filius Dei*, Lucæ 1. 35. ita Rabanus. Rurſum Sapientia, imò Sapientiæ æternæ mater, eſt B. Virgo: hanc creauit Deus in Spiritu ſancto: quia ſimul creata & repleta Spiritu ſancto fuit, vti decebat matrem Dei mox futuram, ideoq; in gratia omnes homines & Angelos ſuperauit: quare eius gratiam ſolus Deus *dinumeranit & menſus eſt*, iuxta illud Prouerb. vltim. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas*; ita S. Bernardinus tom. 2. ſerm. 1. art. 3. c. 1. Hæc eſt ſapientiæ laus, ſcilicet, quòd Deus eam crearit in Spiritu ſancto. *Allegor.*

Ex dictis liquit, hunc locum non fauere Græcis qui dicunt & docent, Spiritũ ſanctum non procedere à Filio, ſed à ſolo Patre: ob quem errorẽ ipſo feſto Spiritus ſancti, putà, Pentecoſtes, capta à Mahomete Turcarum Imp. Conſtantinopoli, euerſum eſt Imperium Græcorum anno Domini 1453. Maluerunt Græci cum Latinis de Spiritu ſancto otioſis falſiſque diſceptare verbis, quàm ſerijs cõtra barbaros decernere armis. Itaq; iuſto Dei iudicio eiuſdem Spiritus ſancti feſto illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominis extrema fuerunt funera: vt, ſicuti Conſtantinus primus ante mille annos natus S. Helena, religione Catholica, & in Roman. Pontificem obſeruantia eximius, conditor Conſtantinopolis, nouæ Romæ dictæ, maximoperè clarus extitit; ſic Drogates, Conſtantinus alter, Helena etiam natus, ſed religionis Catholicæ deſertor, & Pontificis Roman. inimicus, Conſtantinopoli amiſſa fuerit extremus, inglorius & infamis in omne æuum. B C

ET VIDIT, ET DINVMERAVIT, ET MENSVS EST] Hæc tria antiſtropha ſunt, & alternis reſpondent tribus interrogatis v. 2. ibi enim interrogauit: *Quis ſapientiam inueſtigauit, dinumeranit, & dimenſus eſt?* hic reſpondet Deus *eam vidit, & dinumeranit, & menſus eſt*. q. d. Deus planè pleneq; ab æterno cognouit ſapientiæ naturam & quantitatem: tum diſcretam, putà, numerum; tum continuam, putà, molẽ & menſuram; Deus perſpexit, quę & quanta eſſet ſapientia; Deus ab æuo omnes ſapientiæ rationes & modos numeratos & menſuratos habuit, ſecundùm quos in tempore omnia creaturus & facturus erat, iuxta illud Sapient. 16. *Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.* Loquitur enim de ſapientia Dei architectonica, quam quaſi ideam Deus architectus ab æterno in mente concepit & efformauit, vt iuxta eam in tempore omnia in menſura, numero & pondere conderet. Licet ergo Dei ſapientia in ſe ſit infinita, & homini innumerabilis & immenſurabilis; à Deo tamen, Deiq; mente, quæ pariter infinita eſt, quæque eſt fons & origo ſapientiæ, numeratur, menſuratur & comprehenditur. D

Nota *τὸ vidit*, id eſt, intimè, penitus & funditus eius naturam, proprietates & dotes introſpexit & circumſpexit, quaſi captus eius ſpecie & pulchritudine. *τὸ menſus eſt*, non eſt in Græco.

VERS. 10. ET EFFVDIT ILLAM SVPER OMNIA OPERA SVA, ET SVPER OMNEM CARNEM SECVNDVM DATVM SVVM (prout, ſcilicet, cuique eam dare & communicare voluit: Vatabl. *pro ſua munificentia*) ET PRÆBVIT ILLAM DILIGENTIBVS SE] Nona eſt hęc ſapientiæ laus: q.d. Deus ſapientiam ab æterno in mente ſua reconditam, in tempore communicauit omnibus creaturis, etiam inanimis, ſed magis animalibus, præſertim hominibus carne præditis; maximè verò hominibus & Angelis diligentibus ſe, τὸ *effudit*, ſignificat largitatem beneficentiæ Dei, quòd ſe ſuaque dona & ſapientiam inſtar imbris vel torrentis copioſiſſimè effluderit in mundum, præſertim in homines ſe diligentes: quia hos donauit fide, gratia, & ſapientia ſupernaturali, vt Deum cognoſcant, ament & colant, itaque ad eius viſionem & fruitionem, in qua conſiſtit perfectio & conſummatio ſapientiæ, perueniant. Hinc diſce, magnam Dei ſapientiam indicam eſſe cælis, elementis, arboribus, plantis, auibus, piſcibus, &c. hinc illa ſolertia auiũ in conſtruendis nidis, educandis fœtibus, cauendis noxijs, parando cibo, piſcium in natando, comedendo, generando; animalium in vita ſua & ſuorum tuenda, propaganda & propugnanda. Sicut ergo artifex effundit artem ſuam in opus, quod ab arte producit: pictor enim, v.g. pingendo imaginem, ſimilem ſuæ artis & ideę quam mente concepit, idem quaſi in picturam confert & transfert: ſic Deus quaſi artifex & pictor vniuerſi, ſapientiam & ideam ſuam quaſi in illud contulit & tranſtulit, cùm illud iuxta illam, illiq; ſimile condidit. Vnde Syrus vertit, *manifeſtauit eam, & diuiſit eam omnibus operibus ſuis: tum carne ſecundùm voluntatem ſuam dedit eam, & multiplicauit eam omnibus timentibus ſe: à rabicus, patefecit eam, & reuelauit eam, tum comprehendit eam, & præbuit illã: diſtribuit eam inter vniuerſam creaturam ſuam, ſuper omnem virum ex hominibus ſecundùm voluntatem ſuam, & multiplicauit eam in omnibus timentibus ſe.*

Dei notiones ſunt quaſdam ſigilla rerum formandarum.

Contemplare hìc, mirare & reuerere ſapientiam diuinam eſſe primæuum fontem & primæuum fignaculum rerum omnium, quod omnia penetrat ſua puritate & ſubtilitate, intrinſecùs format & diſponit omnia in omnibus. Cõſidera ergo diuinam ſapientiã plenam eſſe notionibus & conceptibus rerum, veluti ſigillis quibuldam, formandis creaturis ſecundum ſpeciem cuiuſq; idoneis. Sunt enim res creatæ veluti impreſſiones quædam & σφραγίσματα diuinæ ſapientiæ: quã ob cauſam dicitur, *Et effudit illam* (ſapientiam ſuam) *ſuper omnia opera ſua.* Et quemadmodum ſigillũ aquæ, vel alteri rei fluxæ impreſſum, ſi amotum fuerit, ſtatim forma peritura niſi diuinę ſapientię ſignaculum aſſiduè formet & conſignet creaturam, totã ſpecies & ſubſtantia rei euaneſcet. Itaq; cuilibet rei creatæ ſuum hoc ſapientiæ diuinæ ſigillum, quo eius eſſentia ab intrinſeco aſſiduè formetur & conſeruetur, ſemper eſt intimè præſens.

Vbi Nota, dignationem Dei Creatoris, qui creaturas omnes, ſed maximè homines, præſertim ſanctos euexit ad tantam dignitatem, quanta eſt ſimilitudo Dei: omnes enim creaturę ſunt ſimiles ſapientię Dei; quia ſunt ſimiles ſuis ideis & exemplaribus, quæ viuunt in mente Dei, ſuntque ipſe Deus. Si omnes creaturæ, ergo multò magis iuſti & ſancti, de quibus proinde ait, *Et præbuit*, ſcilicet, ſe ipſam, & quaſi ſe totam, *diligentibus ſe.* Nam, vt ait Eccleſiaſt. cap. 3. 1. *Filij ſapientiæ, Eccleſia inſtitũ*, id eſt, iuſti & ſancti ſunt filij ſapientiæ, ac proinde iuſti participatiuè ſunt ipſa quaſi ſapientia; ſicut filius hominis oportet ſit homo. Hoc eſt, quod admiratur S. Ioannes c. 1. v. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, qui non ex ſanguinibus, &c. ſed ex Deo nati ſunt.* Iam occaſione horum Deum timentium & diligentium, quorum quaſi propria eſt ſapientia. Siracides tranſit ad timorem Dei, ſecutus Salomonem dicentem: *Timor Domini, principium ſapientiæ*, vt doceat, viam & modum aſſequendi ſapientiam, ita hactenus laudatum, eſſe timorem ſiue amorem Dei: timor enim filialis idem eſt cum amore, vel certè actus amoris & charitatis.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ docet, timore & amore Dei parari ſapientiam.

Verſ. 11. Timor Domini, gloria & gloriatio, & lætitia & corona exultationis.

12. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam, & gaudium, & longitudinem dierum.

13. Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis ſuæ benedicetur.

14. Dilectio Dei, honorabilis ſapientia.

15. Quibus autem apparuerit in viſu, diligunt eam in viſione, & in agnitione magnalium ſuorum.

16. Initium ſapientiæ, timor Domini, & cum fidelibus invulua concreatus eſt, cum electis feminis graditur, & cum iuſtis & fidelibus agnoſcitur.

17. Timor Domini, ſcientiæ religioſitas.

18. Religioſitas cuſtodiet & iuſtificabit cor, iucunditatem atque gaudium dabit.

19. Timenti Dominum benè erit, & in diebus conſummationis illius benedicetur.

20. Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum & plenitudo à fructibus illius.

21. Omnem domum illius implebit à generationibus, & receptacula à theſauris illius.

22. Corona ſapientiæ, timor Domini replens pacem, & ſalutis fructum.

23. Et vidit, & dinumerauit eam: vtraque autem ſunt dona Dei.

24. Scientiam, & intellectum prudentiæ ſapientia compartietur: & gloriam tenentium ſe exaltat.

25. Radix ſapientiæ eſt timere Dominum, & rami illius longæui.

26. In

26. In thesauris sapientiæ intellectus, & scientiæ religiositas: execratio autem peccatoribus sapientia.

27. Timor Domini expellit peccatum.

28. Nam, qui sine timore est, non poterit iustificari: iracundia enim animositatis illius, subuersio illius est.

29. Vsque in tempus sustinebit patiens, & posteà redditio iucunditatis.

30. Bonus sensus vsque in tempus abscondet verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius:

31. In thesauris sapientiæ significatio disciplinæ.

32. Execratio autem peccatori, cultura Dei.

VERS. 11. TIMOR DOMINI GLORIA ET GLORIATIO, ET LÆTITIA ET CORONA EXVLTATIONIS] Syrus, *timor Domini gloria, & honor, & maiestas & corona gloriæ*; Arabicus, *timor Domini in illa* (sapientia) *& honorificentia & maiestas ipsius, & corona gloriæ & laudationis illius.* Est hic altera pars capitis, qua transit Ecclesiasticus à sapientia ad timorem & cultum Dei, tamquam vnicum mediũ comparandæ sapientiæ. Iam *timor Dei* est *gloria*, &c. non formaliter, sed causaliter. Est enim metonymia: q.d. Timor Dei est causa gloriæ; parit & conciliat gloriam æternam, tum in cælo, tum in terra; tum apud Deum & Angelos, tum apud homines. Timor quoque parit gloriationem, vt scilicet, de eo gloriari possit homo, sed in Domino: item affert lætitiam, quia affert bonam conscientiam, eque ac fiduciã in Domino; quæ duo sunt causæ summæ lætitiæ. Insuper conciliat diuinas consolationes; & gaudia, quæ expertus Psaltes iubilabat: *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Psal. 30. 20. Denique hic timor ornat hominem instar coronæ, siue diadematis exultationem afferentis: corona enim datur sacerdoti, siue pontifici, regi & triumphanti. Timens ergo Deũ est quasi sacerdos coronatus & consecratus Deo: idem destinatur, ut sit rex in cœlo per gloriam; quod regnum in terra inchoat per gratiam: per hanc enim fit filius Dei, ideoque hæres regni eius cælestis; ac proinde maius & certius per gratiam acquirit ius in regnum cæli, quàm primogenitus regis habeat ad regnum patris terrenum. Hic enim ex hominibus ius habet, ille ex Deo. Vnde ait S. Petrus epist. 1. c. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Denique timens Deum est triumphator, ideoq; coronatus: triumphat enim de peccato, mundo, carne & dæmone. Vnde R. Simeon aiebat, *tres esse coronas, coronam legis, coronam sacerdotii, & coronam imperij: verùm coronam bonæ famæ* (ex sapientia & vita honesta) *illustriorẽ longè & pretiosiorem his omnibus esse.* Quocirca S. Chrysost. homil. 69. ad Popul. *Si Dei timorem*, inquit, *habeamus, nihil nobis est opus: si verò hunc non habeamus, etsi regnum ipsum possideamus, summus omnium pauperrimus. Nihil æquale Deum timenti: timor enim Domini omnia superat; hunc itaque possideamus; omnia propter hunc faciamus, vt hunc assequamur timorem.* Plura verò hom. 15. ad Pop. in eandẽ sententiam scripsit: *Nisi bonum* (ait) *esset timor, non multos impendisset Christus sermones & longos de pœna & supplicio loquens. Timor nil aliud est quàm murus & munimentũ, & turris inexpugnabilis. Et enim multa nobis munitione opus est, quia multæ sunt undiq; insidiæ.* Deniq; S. Isidor. lib. 2. Sentent. c. 1. *Omnis*, inquit, *qui secundũ Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio diuinitatis est. Cognitio diuinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est.*

Timeni Deum est quasi sacerdos consecratus Deo.

est vt rex:

& triumphans.

Timor Dei hic intelligitur, Dei non tantùm metus, sed & reuerentia, obseruantia & cultus, seu θεοσέβεια, & religio, vt vertit Vatabl. quę est initiũ sapientiæ, ac nascitur ex amore. Est enim filialis, non seruilis: quia enim fideles quasi filij summè amant Deũ quasi patrem; hinc eum timent & reuerentur, omnes eius leges, imò nutus obseruant; in omnibus ei placere satagunt, cauentque quàm maximè, ne quid committant, quo vel in minimo eum offendant. Quocirca hic timor est causa gloriæ, lætitiæ & coronæ. Quapropter Lactant. toto lib. 3. & 4. docet, Philosophos omnes nõ habuisse veram, sed falsam sapientiam, eò quòd caruerint vera Dei cognitione, cultu & religione, in qua sita est vera sapientia; ac inter alia cap. 2. *Natura hominis*, inquit, *hanc Deus esse voluit, vt duarum rerũ cupidus & appetens esset, religionis & sapientiæ: sed homines ideò falluntur, quòd aut religionẽ suscipiunt omissa sapientia; aut sapientiæ soli student omissa religione, cùm alterũ sine altero esse non possit verum. Cadunt ergo ad multiplices religiones; sed ideò falsas, quia sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat, deos multos esse nõ posse: aut studens sapientiæ, sed ideò falsa, quia religionẽ summi Dei omiserunt, qui eos ad veri scientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt, viam deuiam, maximisq; erroribus plenam sequuntur: quoniam in his duobus inseparabiliter connexis & officiũ hominis & veritas omnis inclusa est.* Vnde librum 3. concludens ait: *Qui vult sapiens ac beatus esse, audeat Dei verum, discat iustitiam, sacramentum nativitatis suæ noverit, humana contemnat, diuina suscipiat, vt summũ illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis religionibus vniuersis, & omnibus quæcunque in earum defensionem dici, vel solebant, vel poterant, refutatis; deinde omissis Philosophiæ disciplinis, ad veram nobis religionem sapientiamq; veniendum est; quoniam est (vt docebo) verum; coniunctum.* Hinc timor Dei à Sept. Prouerb. 1. 7. vocatur εὐσέβεια, id est, pietas & religio, vt vertit Clemens Alexand. 2. Strom. de quo plura v. 16. Sic Abraham ait Genes. 20. 11. *Forsitan non est timor Dei in loco isto*, id est, forsitan in hoc loco non est Dei cultus & religio. Sic illud Deut. 6. 18. *Dominum Deum tuum timebis*; Christus explicat Matth. 4. 10. *Dominum Deum tuum adorabis.* Nam vt Poëta.

Primus in orbe deos fecit timor.

Sic Iob cap. 1. 1. vocatur *vir simplex & rectus, ac timens*, id est, colens, *Deum*. Similia sunt psalm. 21. v. 24. 25. 26. & alibi passim.

Deut 14. timere Deum. Prima dos.

Porrò, Siracides hic mirè commendat Dei timorem, eiusque quatuordecim elogia & dotes recensct. Prima est hoc versu, quòd timor Dei sit gloria, lætitia & corona exultationis.

VERS. 12. TIMOR DOMINI DELECTABIT COR, ET DABIT LÆTITIAM, ET GAVDIVM, ET LONGITVDINEM DIERVM] tum in hac vita, tum magis in futura; ita Rabanus. Explicat quod dixit v. præced. *Timor Domini, gloria, & lætitia & corona exultationis.* Causas delectationis & gaudij ibidem re-

cenſui. Syrus vertit, *timor Domini lætificat cor, & lætitia & exultatio & vita æterna*; Arabicus, *timor Domini lætificat cor, & eſt lætitia, & exultatio & vita permanens.* Vide Damaſc. lib. 1. Parall. c. 4. vbi inter alia citat auream gnomen Didymi: *Fieri nō poteſt, vt qui timore Dei præditus eſt, mœrore ſolutus ſit, cùm illud monumentis proditum ſit: præter eum ne quemquam alium timeas.* Nā, vt ait Nazianz. Iamb. 15. *Lætitia eſt mentis diffuſio; mœtus, eiuſdē contractio, triſtitia, morſus & turbatio.* Lætitia ergo excludit mœrum.

Nota *vè longitudinem dierum*: nam, vt præclarè ait S. Aug. in pſ. 93. *Veniale eſt, quod habeo dixit Dominus: tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, regnum. Quantum valet? Pretium eius labor eſt. Quantus labor? Æterna requies æterno labore recte emitur: certè tantus debuit eſſe. Istē ſempiternus labor pro requie ſempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? habent finem. Quod tibi dabo, ait Dominus, non habet finem. Qualis miſericordia Dei! Nec dicit, Decies centena millia annorum labora: non dicit, Vel mille annos labora; non dicit, Quingentos labora: ſed, Cum vixis, labora quotis annis. Inde iam requies erit, & finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo vnam filiquam, ad accipiendos theſauros ſempiternos: filiquam laboris, ad requiem ſempiternam.*

VERS. 13. TIMENTI DOMINVM BENE ERIT IN EXTREMIS] Nouè Tigurina, *religionem Domini colenti benè erit in extremis*; Syrus, *qui timet Deum, bonus ſies finis eius. Timenti* ergo *Dominum bene erit in extremis*, puta, in morte, iudicio & gloria cæleſti: hęc enim ſunt tria iuſti extrema ſiue nouiſſima. Hæc ſecunda eſt dos timoris Dei. O quantum eſt, benè & feliciter nobis aleam ſalutis cadere in illis extremis! In hoc enim puncto temporis iacimus aleam de tota æternitate, eaque vel feliciſſima, vel miſerrima. Quàm ergo gaudebit in extremis timens Deum, cùm videbit aleam ſibi cadere æternitatis beatæ! O quanta felicitas eſt eum potiri! ô quantum eſt, regnum cælorum, imò Deum poſſidere in æternum.

Secunda dos.

Præclarè S. Gregor. 10. Moral. c. 12. *Peccatori*, inquit, *lumen in die, eſt obſcuritas in veſpere: quia in præſentis vitæ felicitate attollitur, ſed aduerſitatis tenebris in fine deuoratur: iuſto autem meridianus fulgor ad veſperum ſurgit, quia, quanta ſibi claritas maneat, cùm iā occumbere cœperit, agnoſcit: hinc nanq; ſcriptum eſt: Timenti Deum benè erit in extremis.* Ita in extremis gauiſa fuit anima Lazari, dū ab Angelis elata fuit in cælū, cùm diues Epulo demerſus ſit in tartara, Luc. 16. De quo pulchrè S. Chryſoſt. hom. de diuite & Lazaro: *Factum eſt*, inquit, *vt portaretur ab Angelis, & adduceretur, ne ſaltem ambulans laboraret. Portabatur poſt tot labores, quia defecerat: & portabatur ab Angelis: nō ſufficerat ad portandū pauperi vnus Angelus; ſed propterea veniunt plures, vt chorū lætitiæ faciant. Et portaretur ab Angelis: gaudet vnuſquiſque Angelorum tantum onus tangere: libenter talibus oneribus pregrauantur, vt adducant homines ad regna cælorum.*

Iuſti in morte inhiant. Exempla.

Ita in extremis benè fuit S. Ambroſio, cùm moriturus confidenter dixit: *Non ſic vixi, vt me pudeat inter vos viuere: ſed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus*, vti refert Poſſidon. in Vita S. Auguſtini, c. 27. Et S. Gerardo, fratri S. Bernardi, qui, vt ipſe refert ſerm. 26. in Cant. in morte iubilabat: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis.* Et Vener. Beda, qui canens, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, animam Deo reddidit, vt habet eius Vita.

S. Franciſcus moriens, cùm grauiſſimis arderet totius corporis doloribus, nō niſi diuinas laudes canebat, & alios canentes audiebat, eumque F. Elias eum increparet, dictitans, illud tempus dandum eſſe lacrymis & pœnitentiæ, reſpondit, *Non licere ſibi aliter facere, cùm ſciret, ſe breui cum Deo fore*; ita S. Bonauent. in eius Vita.

S. Bernardus, primus S. Franciſci ſocius, moriens: *Nunc*, inquit, *ſentio, quid ſit in Dei timore vixiſſe. Nunc enim pro toto mundo nollem me aliam vitā inſtituiſſe. Nunc gaudeo & exulto, quòd mundū ſprenerim, quòd in humilitate & paupertate Deo ſeruierim.* Ita habent eius Acta in Chronic. S. Franciſci.

S. Eligius, Nouiomenſis Epiſc. animam agens, diſcipulis oſculo valedicens: *Iam non vltrà*, inquit, *loquar vobiſcum, valete in pace. Redeat terra in terram.* Ac erectis in cælum oculis: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundùm verbum tuū in pace. Memento mei, Chriſte redemptor, ſaluum me fac in regnum tuum cæleſte. Tu ſemper fuiſti protector meus. In manus tuas commendo ſpiritum meum: manus tua me deducat in manſionem, quam præparaſti timentibus te*; ita refert B. Audoënus, Rhotomag. Epiſc. in eius Vita.

S. Antoninus Archiepiſc. Florentinus, in extremo vitæ ſpiritu canebat: *Oculi mei ſemper ad Dominum, quoniam ipſe euellet de laqueo pedes meos*, vti refert Mainardus in eius Vita.

S. Antonius de Padua iubilando B. Virgini: *O gloriosa Domina, excelſa ſuper ſidera*, &c. ac intentis in cælum oculis, *Video Dominum meum*, ei animam reſignauit anno Domini 1231. Ita habet eius Vita, cap. 37.

S. Nicolaus Tolentinas ſex menſibus ante mortem, ſingulis noctibus audiebat concentum Angelorum, vt diceret: *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Moriturus verò exultabat: rogatus cauſam dixit: *Dominus meus Ieſus Chriſtus, ſuæ matri, & noſtro Patri Auguſtino innuens, dixit mihi: Euge, ſerue bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui.* Ita habet eius Vita.

Sic hoc ſæculo B. Petrus de Alcantara Ordinis S. Francisci, vir miræ orationis & auſteritatis, flexis genibus moriens, exultans ait: *Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi: in domum Domini ibimus.* Et noſter Edmundus Campianus damnatus ad mortem, cecinit. *Te Deum laudamus.*

ET IN DIE DEFVNCTIONIS, mortis & obitus, quo vita hac defungetur tranſiturus ad meliorem & beatam: vnde Syrus vertit, *in vltimo dierum*; Arabicus, *in extremo vitæ ſuæ*, BENEDICETVR] tum ab hominibus, tum à Deo, cùm audiet à Chriſto iudice: *Veni, benedicte Patris mei: poſſide paratum tibi regnum à conſtitutione mundi.* Matth. 25. 34.

Benedicetur ergo, tum vocaliter, tum realiter, id eſt, beneſiet ei: quia bonum felicitatis & regni æterni accipiet, quod eſt maximum. Vnde Tigurina vertit, *in die obitus ſui beabitur.* Quidam Græci codices legunt, *ἐυρήσει χάριν*, id eſt, *inueniet gratiam*, ſcilicet, coram Deo, ac per eā inueniet gloriam ſempiternam. Quocirca in Scriptur. benedictus dicitur, imò *beatus vir, qui timet Dominum.* Pſ. 111. 1. Audi S. Chryſoſt. in Pſalm. 62. *Si dixeris mihi ex pſalmis illud: Beatus, qui timet Dominum, & potuero ſcire, quidnam ſit id quod dicis; non diuitem, non principem, non formoſum, non eum qui valet viribus, non eum qui ædes poſſidet magnificas, non eum qui*

geris

gerit magistratus; non enim qui regnum obtinet, nullum denique alium, nisi eum qui est pius & religiosus, qui studio sapientiæ tenetur, qui Deum timet, beatum dices, non solùm propter futura, sed etiam propter præsentia: nam etiam in hac vita hic quoque est illo potentior. Igitur Prosper l. 2. de Voc. Gent. c. 9. *De timore* (ait) *Dei & sapientia in Ecclesiastico legitur. Corona sapientiæ, timor Domini: utraque autem sunt dona Dei.* Et paucis interiectis: *Beatus* (ait) *cui donatum est habere timorem Domini.*

VERS. 14. DILECTIO DEI, HONORABILIS SAPIENTIA] Liberiùs suo more Tigurina, *amor Dei præclara est sapientia.* Sensus est, q. d. Hic timor est Dei dilectio & amor, in quo consistit vera, honoranda & summa sapientia. Qui amat Deum, hic sapit præ omnibus Philosophis & Theologis: hic enim sapit & cognoscit Deũ practicè & sapidè, non speculatiuè & aridè. Vnde S. Bernardus serm. 85. in Cantic. *Quidquid*, inquit, *virtus elaborat, sapientia fruitur, & quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exequitur, &c. & si quis sapientiam, virtutis amorem definierit, non à vero deuiare videtur. Vbi antè amor est, labor non est, sed sapor. Et fortè sapientia à sapore denominatur, quòd virtuti accedens, quoddã veluti condimentum sapida reddat, quæ per se insulsa & aspera sentiebantur: nec duxerim reprehendendũ, si quis sapientiã, saporem boni definiat.* Sapientia enim est sapida scientia, ait S. Gregor. iuxta illud: *Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus.* Ps. 33. 9. Hæc est sapientia, non quæ inflat, sed quę beat. Vides hìc, vt sapientiam constituat nunc in amore, nunc in timore filiali: quia hic timor oritur ex amore, imò est amor; ita Rabanus. Hic amor, hæc sapientia nos facit filios Dei, vt sicut Sapientia increata est Filius Dei per naturam; ita sapientes & amantes Deum sint filij eius per gratiã: imò sint *diuinæ cõsortes naturæ*, & quasi dii quidam terrestres, vt ait S. Petrus ep. 2. c. 1. 4. Nota rursum metonymiam, qua sapientia dicitur esse amor & timor Dei, non formaliter, sed causaliter; nã sapientia est in intellectu; amor & timor sunt habitus & actus in voluntate, sed hi inuoluunt & præsupponunt sapiẽtiam, quasi sui originem & causam: Ex hoc enim dictamine sapientiæ Deus est summa pulchritudo, summus honor, summa opulentia, summa voluptas, summa gloria, summũ bonum: ergo Deus est summè amabilis; oritur eius amor & timor. Hinc ille vocatur, & reuera est sapientia practica, de quo plura v. 16. Quocirca verè & elegantèr S. Aug. tract. de Laudibus charit. to. 9. *Tene*, ait, *charitatem, & in ea inuenies omnem scientiam.* Et inferiùs: *Totam magnitudinem diuinorum eloquiorũ & latitudinẽ secura possidet charitas.* Et mox: *In eo quod in Scripturis intelligis, charitas patet in eo, quod non intelligis, charitas latet. Ille itaque tenet & quod patet, & quod latet in diuinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus.* Deinde charitatem describens: *Charitas*, inquit, *est recta voluntas, ab omnibus terrenis prorsus auersa, iuncta Deo inseparabiliter, & vnita igne quodã Spiritus sancti, à quo est, & in quẽ refertur, incensa, inquinamenti extranea, corruptionis nescia, nulli commutabilitati obnoxia, super omnia quæ carnaliter diligũtur excelsa, affectionum omnium potentissima, diuinæ cõtemplationis auida; in omnibus semper inuicta, summa actionum bonarum, salus morum, finis cælestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, arma sanctarum mentium; causa meritorum, præmium perfectorum, sine qua nullus Deo complacuit: fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseuerantibus, victoriosa in Martyribus, operosa in omnibus omninò fidelibus, ex qua quidquid est boni operis, venit.*

Porrò Syrus & Arabicus pro *Dilectio Dei*, *honorabilis sapientia*, habent, *Initium sapientiæ, timor Domini*: quam sententiam deinde secundo & tertiò hoc capite repetunt, quasi basin & centrum omnium dictorum & dicendorum.

Denique dilectio hæc sapiens maximè resplendet in Martyribus, ac similibus, qui pro Deo & sapientia graues obeunt labores aut atroces subeunt dolores. Vnde SS. Sauinus & Cyprianus, Martyres Brixiani, cùm atrociter cæderentur, in igniram fornacem projicerentur, super rotas extenderentur & dilacerarentur, gratias agentes Deo, iubilantesque dicebant: *Quam dulcis est dilectio tua, Domine!* ita Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 2. Iulij.

S. Vitus puer cum Modesto & Crescentia gloriosum obiens martyrij agonem, cùm Diocletianus ei ingentes promitteret opes & honores, si Deos coleret, animosè respondit: *Ego regnum, honores & diuitias parui pendo, totusq; ex vno Christo, solo Deo & immortali dependeo.*

S. Felicula, virgo & Martyr Romana, collectanea S. Petronillæ, cùm in eculeo torqueretur, exultabat dicens: *Ego Christum sponsum video, qui tantã pro me passus sustinuit.*

S. Marcus & Marcellianus stipiti clauis affixi, cùm iudex diceret: *Respicite, miseri, & vos ab his cruciatibus liberate*, alacres respondebant: *Nunquã tam iucunde epulati sumus, quàm libenter hæc Christi causa perferimus, in cuius amore nunc fixi esse cæpimus. Vtinam nos tamdiu hæc pati sinat, quamdiu corruptibili hoc corpore vesci uoluerimus.* Ita habet eorum Vita, & Acta S. Sebastiani. Ita cruces omnes dulcorat Sanctis dilectio & amor Christi, vt amorem amori, ac mortem morti rependant. Quàm dulce ergo eis erit frui Christo, eiusque gloria in cælo! Tunc verè dicent cum Sponsa: *Dilectus meus mihi, & ego illi.*

QVIBVS AVTEM APPARVERIT IN VISV, id est, quibus se videndam & cognoscendam obtulerit hæc Dei dilectio, quæ est sapientia practica; quibus seipsam manifestarit: hi DILIGVNT EAM IN VISIONE, putà, per solam hanc visionem & ostensionem dilectionis & sapientiæ. ET IN AGNITIONE MAGNALIVM SVORVM] id est, per agnitionem magnificorum operum eius, quæ ab ipsa mirabiliter esse peracta discunt & audiunt. q. d. Adeò speciosa, adeò amabilis est dilectio Dei, quæ est vera sapientia, vt sola sui ostensione, solo sui aspectu, omnes in sui amorem & admirationem rapiat; ac proinde nemo eam odit, nemo despicit, nisi qui eam non cognoscit. Vetustus codex citatus in editione Græca Romana, sic habet: *ἀγάπησις κυρίου, ἐνδοξος σοφία οἷς δ' ἀνεπίδειπτα μαρίζει ἀνθρώπους εἰς ὄψιν αἰτᾶ*, id est, *Dilectio Dei, honorabilis sapientia: quibus autẽ apparuerit* sapientia,) *distribuet eam* (dilectionem) *ad visionem eius.* q. d. Sapientia, cùm alicui se, suumq; auctorẽ, putà Deũ, ostendit, illicò in Dei dilectionem eum rapit.

Hæc est tertia timoris laus.

Tertia laus. Sic Abraham, Isaac, Iacob, Moses & Prophetæ viderunt Deum, Deique Verbum in corpore assumpto, & audiebant eius magnalia, atque illicò in eius amorem rapiebantur. In illis enim visionibus

nibus apparuit & ostendit se Filius Dei, vt sit Concil. Sirmiense; vt præluderet & significaret, se quandoque verum corpus assumpturum, vt in eo sapientiam nobis ore tenus prædicaret & communicaret. Ita Dauid videns opera sapientiæ Dei, v.g. cœlos, exclamat: *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra!* Ps. 8. Ita intuens hanc mundi machinam iubilat. *Delectasti me, Domine, in factura tua*, Ps. 91.

Ita sapientia apparuit S. Gregorio Nazianzeno quasi virgo speciosa, cui astabat castitas simili specie. Cumq; ille, vtpote castus, formam feminarum refugeret, ab ea audiuit: *Ne miretis, ô iuuenis, sociæ & sorores sumus, tibiq; familiares, quia nobis incundum in corde habitaculum præparasti; vna nostrûm Sapientia, altera Castitas vocatur.* Quo visio in vtriusque amorem accensus est Nazianzenus, vt refert Ruffinus, Baron. & alij in eius Vita.

Ita pariter sapientia apparuit D. Henrico Susoni, qui Doctor Theologus anno Domini 1350. magna sapientiæ & sanctitatis laude floruit, multaq; conscripsit, in quibus spirat amorem Sapientiæ æternæ, adeoque Horas composuit de æterna Sapientia: vnde & eius Minister est appellatus. Audi Auctorem Vitæ eius, c. 4. *Dum*, inquit, *his flagrares desiderijs videndi & alloquendi Sapientiã, illi tali schemate se illi visendã præbuit. Longè supra ipsum ferebatur in columna nubis, residens in throno eburneo micans instar luciferi, & tanquam sol lucens in virtute sua. Corona eius erat æternitas, amictus felicitas, sermo suauitas, complexus omnis boni satietas. Propè erat & longè aberas, sublimis & humilis, præsens & occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat. Excelsis cæli fastigijs erat altior, & abysso profundior: attingebat à fine vsque ad finem fortiter, & disponebat omnia suauiter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi iuuenis præ se ferebat imaginem. Nonnunquam ceu artuum omnium peritissimã, se præbebat amicam sanctis amabilem. Itaque dulcissimè ad eum se conuertens, & comiter, non tamen sine quadam diuina maiestate illi arridens, benignè his eum verbis affata est: Præbe, fili, cor tuum mihi. Tum verò vestigijs illius aduolutus, medullitus ac humillimè gratias illi egit. Sapientia deinde nonnunquã animæ illius se communicabat, quasi totius boni fons & profluuium, & omnium desiderabilium abyssus, in qua simul reperit, quidquid pulchrum, amabile, vel concupiscibile esset: siquidem id omne in ea modo ineffabili existebat.* Et inferiùs: *Neque fanè dici possit, quoties gratissimam illam amicam lacrymantibus oculis, & in immẽsum expanso cordis sinu circumplexus sit, & suo pectori suauiter astrinxerit. Erat tum sæpenumerò illi, perinde vt solet infanti, ad matris, ipsum suis vlnis complectentis, vbera pendenti, atque in eius gremio delitescenti. Vt enim eiusmodi puerulus capite, & totius corporis motu ad parentis suæ pectus sese applicat, & amicabilibus, & blandis id genus gestibus cordis sui lætitiam declarat: ita cor illius cum sensibili quadam inundatione, erga iucundissimam æternæ Sapientiæ præsentiã ferebatur, cogitabatque: Si mihi desponsa foret, Domine Iesu, Regina potens, esset id mihi gaudio. Nunc igitur, æterna Sapientia, tu mei cordis Imperatrix, & totius gratiæ parens es. In te diuitiarum, honoris, potentiæ affatim mihi suppeditat. Nihil præterea appeto, quidquid hic mundus habet. Sub his meditationibus vultu exhilarato, oculis micantibus, corde in iubilum sublato, & cunctis internis sensibus exultantibus, in hæc verba prorupit: Super salutem & speciem dilexi sapientiam, & præposui pro luce habere illam, & venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.*

Sapientia visio & imago corporea.

INITIVM SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI] Græcè, *Initium sapientiæ, timere Dominum*, hoc est, *timor Domini*. Infinitiuus enim de more ponitur pro nomine. Sapientiam hîc creatam accipe: arctiùs ergo hîc illa accipitur, quàm v. 1. Citat. Psal. 110. 10. Prouerb. cap. 1. 7. vbi pro *initium*, Hebr. est רֵאשִׁית *resit* (Græcè, ἀρχὴ,) quod deducitur à רֹאשׁ *res*, id est, caput, q.d. Capitale. Vnde *resit* Primò, vertas initium, vt sensus sit: q.d. Initiũ sapiendi est Dei timor, cultus & religio; à religione & Dei cultu incipit vera sapientia & philosophia fidelium, quæ in actione consistit: si vis sapientiæ studere eamque nancisci, incipe à Dei timore & cultu: si vis sapere, Deum time & cole. Sapientia enim hęc practica intelligitur, quę in actione sita est, eamque imperat & complectitur. q.d. Si vis actiones moresq; rectè componere, si vis honestã vitã instituere, incipe à timore, id est, vera religione & cultu Dei: hic te reliqua docebit, hic ad ceteras virtutes te manu ducet. Vnde Sept. Prouerb. 8. 7. *timorem* Dei interpretantur pietatem & religionem. *Pietas in Deum*, inquiunt, *principium sensus*: vel, vt vertit Clemens Alexand. 2. Strom. *Sapientiæ initium est religio*: idque verum esse docet S. Aug. lib. de Vera religione, & Lactant. lib. 3. & 4. quia, sicut homo per ætates crescit & adolescit: ita idẽ in virtute adolescit, dũ ex timore in fidem, & ex fide in dilectionem accrescit. Hæc est mystica ætas virtutis, & virtute præditi; ita Clemens. Quocirca S. Basil. in c. 1. Isaiæ: *Attenta*, ait, *cogitatio arcanorum, nobisq; formidabilium timor, pædagogus est ad exercendam pietatem*, &c. *Quasi quidam ianitor, timor necessariò ad pietatem condiscendam admittitur.* Vbi sapientiam interpretatur pietatem.

Vers. 16. Initium sapientiæ, timor Dei quo sensu?

Secundò, *resit* vertas *principatum*. q.d. In sapientia morali, putà, in virtutibus, vitaque honesta primas tenet religio; caput virtutum est timor & cultus Dei honestatis, probitatis & sanctitatis arcem & principatum sibi vendicat religio. Vnde *resit*, Vatabl. vertit, *caput*; Palacius, *summa sapientiæ est religio*: quia, vt docet S. Cyrill. lib. 2. de Recta in Deum fide, si ex omnibus virtutibus corpus mysticum componas, capitis locum obtinebit religio: sicut enim caput in cetera membra spiritus vitales & animales, ac per eos sensum & motum influit; ita religio suum pietatis spiritum, vitam & motum influit in ceteras virtutes. Quocirca recte S. Ambros. super Leuiticum: *Præferenda est*, inquit, *religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea enim demum vera est religio, quæ præponit diuina humanis, perpetua temporalibus.* Sic *initium* pro summo & principatu sumitur cap. 11. 3. *Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius*: q.d. Fructus paruæ apis est mel, quod summum habet dulcorem, quod in dulcedine obtinet principatum.

Secundò.

Tertiò, *resit*, vertas, *primitias*. q.d. Timor Dei sanctus obtinet honestatis & pietatis primitias, quæ Deo offerendæ sunt: sicut enim arborũ frugumque, sic & virtutum primitiæ Deo debentur, has Deo offert redditque religio. Hæc enim tota Deum, Deique cultum spectat: cetera virtutes in proximum tendunt, vel in ipsum operantem diriguntur & reflectũtur. Virtute ergo præditus ex bonis actionibus quasi fructibus, quos quasi arbor

Tertiò.

bor frugifera aſſiduè profert, primitias dat Deo, cùm eas orditur à religione, offerendo eas Deo quaſi victimas & holocauſta.

Quarto. Quartò, S. Thom. 2 2. qu. 19. artic. 7. *Initium*, inquit, *hoc eſt, primum ſapientiæ effectus, timor Domini. Cùm enim ad ſapientiam pertineat, quod humana vita reguletur ſecundùm rationes diuinas; hinc oportet ſumere principium, vt homo Deum reuereatur, & ſe ei ſubijciat: ſic enim conſequenter in omnibus ſecundùm Deum regulabitur.*

Quinto. Quintò, noſter Benedict. Fernandius in Geneſ. cap. 3. ſect. 20. num. 3. per ſapientiam accipit pœnitentiam: hæc enim eſt reſipiſcentia. Vnde Clemens Alexandr. *Pœnitentia*, ait, eſt *magna intelligentia* Pœnitentiæ enim initium & ſtimulus ſolet eſſe timor Dei.

Timor Dei eſt & finis ſapientiæ, quomodo. Dices, Si timor eſt initium ſapientiæ, quomodo alibi idem dicitur ſapientiæ finis & conſummatio? vt hic v. 18. *Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum.* Et v. 21. *Corona ſapientiæ, timor Domini.* Et Iob c. 28. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.*

Reſpondet Primò, S. Auguſt. mox citandus, & ex eo Beda in Prouerb. c. 8. 7. timorem initialem, ſiue ſeruilem, eſſe principium ſapientiæ, id eſt, charitatis, de qua dixit v. 14. *Dilectio Dei, honorabilis ſapientia.* Timorem verò filialem & amore perfectum eſſe conſummationem ſapientiæ, id eſt, charitatis: quia hic timor eſt actus perfectæ charitatis: timor enim ſeruilis eſt auſpicium, initium, clauis, ſeta charitatis, &, vt ait S. Baſil. in c. 1. Iſaiæ, *pædagogus*; vel, vt Origen. in c. 8. ad Rom. v. 15. *tutor & procurator parnulorum, deducens eos ad charitatem.* Audi S. Aug. tract. 9 in illud 1. Ioan. 4. 18. *Perfecta charitas foras mittit timorem. Quando aliquid fruitur, ſeta prius intrat; ſed niſi exeat non ſuccedit linum: ſic timor primò occupat mentem, non tamen ibi remanet; quia ibi intrauit, vt induceret charitatem.* Et paulò antè: *Initium ſapientiæ, timor Domini*, inquit, *quia timor locum præparat charitati: cùm autem ceperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparauit locum: quantum enim illa creſcit, ille decreſcit: & quantum illa fit interior, timor pellitur foras. Maior charitas, minor timor: minor charitas, maior timor. Si autem nullus timor, non eſt quo intret charitas.*

Idem docet D. Thom. 1 2. q. 19. art. 10. vbi aſſerit, creſcente charitate creſcere timorem filialem pari menſura; ſed decreſcere timorem ſeruilem: *Quia*, inquit, *quantò aliquis magis diligit Deum, tantò minùs timet pœnam. Primò quidē, quia minùs attendit ad proprium bonum, cui contrariatur pœna. Secundò, quia firmiùs inhærens Deo, magis confidit de præmio, & per conſequens minùs timet de pœna.* Hæc D. Thomas. Timor Dei ergo facit, vt homines, quos nondum delectat pulchritudo virtutis, dolorum & pœnarum diuinarū metu à peccatis coërceantur. Hæc ſententia vera eſt: ſed huic loco non ſatisfacit. Nā timor hic potiùs filialis, quàm ſeruilis intelligitur: vocatur enim à Septu. εὐσέβεια, id eſt, pietas imò v. 14. vocatur *dilectio Dei*, & v. 17. *ſcientiæ religioſitas*, & v. 21. *corona ſapientiæ:* vbique enim agit de eodem timore: Siracides enim maximè nobis inculcare ſatagit timorem filialem; & hunc paſſim vocat *timorem Domini:* ſeruilis enim potiùs eſt timor inferni, quàm Domini.

Reſp. Pro reſponſione Nota, ſolere Ethicos & philoſophos inchoare ſcientiam & diſciplinam ſuam à principiis ſcientiæ, iuxta Ariſtot. 1. Poſter. c. 1. & 2. Vnde, ſicut Ariſt. 1. Ethic. in auditore Ethices A ſuæ requirit, vt ſedatis ſit animi affectionibus, ideoque vir; ac principium ſuæ Ethices ponit paſſionum dominium, & inde conſequenter dictamen rectæ rationis non perturbatæ: ita Salomon Prou. 1. & eum ſecutus Siracides hic, ſuarum ſententiarum, ſuæq; ſapientiæ & ſacræ Ethices principium ſtatuunt timorem Domini, eumque in diſcipulo, vt diſciplinę ſuæ ſit capax, requirunt: quia ſtulti, qui timorem Dei non habent, deſpiciunt ſapientiam, Prouerb. 1. 7.

Dico ergo Primò: ſapientia hic intelligitur diuina & practica, ſiue Ethica ſacra; vt dixi v. 1. eumque ea ſit duplex: formalis, hoc eſt, habitus vel actus ſapientiæ, & obiectiua, ſiue obiectum huius habitus, vel actus; vtraque hic accipi poteſt, ſed meliùs obiectiua. Primo.

Dico Secundò, per timorem hic generatim accipi omnem metum & reuerentiam diuinę maieſtatis, inclinantem animum ad hoc, vt illi per omnia obediat, & ſummè caueat, ne vſpiam illam offendat; tū, quia ipſa ſeueriſſimus eſt iudex & vindex malorum: tum, quia ſuauiſſimus eſt amicus, pater, finis & ſummum bonum noſtrum. Vnde Septuag. timorem vocant pietatem. Prou. 1. 7. Secundo.

Dico Tertio, hunc timorem eſſe initium ſapientiæ proprię & formaliter: quia, ſicut principium ſe habet ad concluſionem in ſcientia & demonſtratione; ita ſe habet timor Dei ad ſententias hasce practicas in hac ſapientia: timor enim Dei vt finis vltimi, & ſummi boni noſtri, eſt principium omnium practicarum concluſionum, tum diſcendarum, tum faciendarum, quas in Prouerbijs, & in hoc libro, quaſi in ſua ſapientia explicant Salomon & Siracides, quæque media ſunt ad Deum vltimum finem aſſequendum: finis enim in Ethicis & actionibus humanis eſt principium, quia eſt primum in intentione, ex quo media velut concluſiones inferuntur. Tertio.

Dico Quartò, hic timor etiam eſt completa ſapientia, non propriè & formaliter, ſed metonymicè & cauſaliter: tum, quia ſicut omnis concluſio continetur in ſuo principio; ita perfecta ſapientia in timore Dei latet, quaſi in ſuo ſemine, cauſa & principio; vera enim & perfecta, vereque omnem & totum hominē beans eſt ſapientia, non ſpeculatiua, ſed practica hæc, quæ ex timore Dei manat, & ſic in ſe & ſua eſſentia perfecta eſt hæc ſapientia: tum, quia timor hic, cùm rei ſit quæ tanti eſt momenti, ſeipſum auxit & auget; & quo magis creſcit hic timor, eò maiorem parit ſapientiā atque adeò perfectus timor, perfectam parit ſapientiam; ſicut perfecta cognitio principiorum perfectam gignit ſcientiam concluſionis; & perfecta finis intentio, quæ eſt principium in moralibus, perfectam & efficacem imperat & producit volitionem mediorum: & ſic intentione, modo & accidente perfecta eſt hæc ſapientia, quam gignit perfectus Dei timor & amor. Quarto.

Denique Siracides non loquitur philoſophicè & præcisè; ſed ethicè & ample. Vnde per ſapientiam non tantùm intelligit ipſum actum intellectus quo ſapit, ſiue dictamen prudentiæ iam dictum; ſed etiam actum voluntatis ei obſequentem; ſapientia enim hęc magis in actione, quàm in ſpeculatione conſiſtit: vnde timor & amor, ſiue dilectio Dei v. 14. vocatur ſapientia. Timor ergo hic includit amorem & charitatem: charitas autē eſt perfectio ſapientiæ, id eſt, omnis honeſtatis Quinto.

&

& virtutis. q.d. Timor & amor Dei in incipientibus ſunt initium ſapientiæ, id eſt, inchoata virtus & charitas; in proficientibus vero & perfectis ſunt proficiens & perfecta charitas. In charitate enim conſiſtit huius vitæ & vitæ perfectio. Timor Dei ergo hic amplè capitur pro omni Dei cognitione, metu, obſeruantia & cultu: quare includit fidem, ſpem, charitatem & religionem: hiſce enim quatuor virtutibus tendimus in Deum, eumque timemus, id eſt, credimus, ſperamus, amamus, reueremur & colimus.

Quarta timoris Dei, laus & laus.

Hic igitur timor & reuerentia erga Deum, cuius cauſa peccatum horremus, vti eſt fundamentum & initii, ita eſt & finis ac culmen vitæ Chriſtianæ: nalcitur enim ex notitia & dilectione Dei: ideò enim reuereamur Deum, quia agnoſcimus & diligimus eius maieſtatem, quam offendere pertimeſcimus. Atque hęc eſt quarta timoris laus. Et hoc eſt, quod ait Iob c. 28. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.* Simili phrati & ſenſu ait noſter Thomas Theodidactos de Imitat. Chriſti lib. 1. c. 1. *Iſta eſt ſumma ſapientia, per contemptum mundi tendere ad cæleſtia regna.*

Myſticè & ſymbolicè Galatinus ex R. Iſaac Ben Hoſa in Pſ. 110. cenſet hic adumbrari myſterium Sanctiſſimæ Trinitatis: per *initii* enim ſignificari Deum Patrem, qui eſt origo & principium diuinitatis, putà, duarum ceterarum perſonarum: per *ſapientiam* notari Filium; hic enim eſt Sapientia genita: per *timorem* notari Spiritum ſanctum, qui eſt auctor ſancti timoris & amoris.

Tropol. Salomonem & Siracidem ſecutus S. Thomas Aquinas, per Dei timorem & pietatem omnem ſuam ſapientiam & ſcientiam acquiſiuit. Vnde ab amico rogatus, de modo ſcientiam quamlibet comparandi, ita epiſt. ad eumdem reſpondet: *Quia quæſiſti à me, in Chriſto mihi chariſſime, qualiter te ſtudere oporteat in theſauro ſcientiæ acquirēdo, ſcale à me tibi ſuper hoc traditur conſilium, vt per gradus non ſtatim in mare eligas introire, quia per faciliora ad difficiliora oportet deuenire. Hęc eſt ergo mentis mea, & inſtructio tua. Tardiloquum te eſſe iubeo, & tardè ad loquendum aſcendentem: conſcientiæ puritatem ample-ctere: orationis vacare non deſinas: cellam frequenter diligas, ſi vis in cellam vinariam introduci. Omnibus mansuetudinem exhibe: nihil quære penitùs de factis aliorum: nemini te multum familiarem oſtendas: quia nimia familiaritas parit contemptum, & ſubtractionis à ſtudio materiam ſubminiſtrat. De verbis & factis ſæcularium nullatenus te intromittas. Deſurſum ſuper omnia fugias. Sanctorum & bonorum imitari veſtigia non omittas. Non reſpicias, à quo audias, ſed quidquid dicatur, memoriæ recommenda. Ea quæ agis & audis, ſic, vt intelligas: de dubiis te certifices, & quidquid poteris in armariolo mentis reponere ſatage, ſicut cupiens vas implere. Altiora te ne quæſieris. Illa ſequens veſtigia, frondes & fructus in vineam Domini Sabaoth vtiles, quamdiu vitam vixeris, proferes ac produces. Hæc ſi ſectatus fueris, ad id aſſingere poteris quod affectas.*

Via ad ſcientiam ex S. Thoma.

Quocirca præclarè S. Bernard. in tract. de Donis Spiritus ſancti, c. 1. *Prima*, inquit, *gratia eſt timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, iuxta illud Pſalmiſtæ: Iniquitatem odio habui, & abominatus ſum. Et alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque eſt: Timor Domini odit malum. Et iterum: Time Deum, & recede à malo, & de Iob dicitur: Vir timens Deum, & recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium eſt, nullum bonum poſſimus vel manere poteſt.*

A

Quantoperè autè hic timor ſit neceſſarius, luculenter docuit S. Cyprianus, ſerm. de lapſ. cùm ait: *Deus quantum patris pietate indulgens ſemper & benignus eſt, tantum iudicis maieſtate metuendus eſt.* Et S. Aug. ſerm. 17. de Sanctis: *Quis poteſt* (ait) *niſi Deum timeat, ſeruare inſtitiam? dixit enim Scriptura alio loco: Nam, qui ſine timore eſt, non poterit iuſtificari.* Denique S. Bernardus loco ſuprà citato. *Sicut enim ſecuritas, vel deſidia, cauſa eſt & mater omnium delictorum: ſic timor Domini radix eſt & cuſtos omnium bonorum. Vnde ſcriptum eſt: Si non in timore Domini tenueris tē inſtanter citò ſubuertetur domus tua. Omne namq; virtutum ædificium illicò vergit in præcipitium, ſi huius gratiæ amiſeris præſidium.* Quapropter S. Ambr. in Pſ. 118. *Initium ſapientiæ*, ait, *timorem Domini dixit Propheta. Quid eſt autem initium ſapientiæ, niſi ſtatim renuntiare? Quia ſapere ſæculariter ſtultitia eſt. Denique ſapientiam huius mundi, ſtultitiam eſſe apud Dominū, Apoſtolus dixit.* Hac de cauſa Tertull. libr. de Cultu fœmin. in principio timorem vocat *ſalutis fundamentum.* Et Cypr. lib. 3. ad Quirinum, c. 20. timorem nuncupat *fundamentum & firmamentum ſpei.*

B

ET CVM FIDELIBVS IN VVLVA CONCREATVS EST] ſcilicet, timor Domini: licèt enim Græcè ſit verbum, φοβεῖσθαι id eſt, *timere Dominum*; tamen hic infinitiuus ponitur pro nomine, φόβος, id eſt, *timor Domini*, vti initio huius verſus dixi. Alij ex Græco vertunt, *concreata eſt*, ſcilicet, ſapientia; vel, *concreatum eſt*, ſcilicet, initium ſapientiæ; ita Rom. Sed eodē redeunt hæc tria; quia ipſa ſapientia eſt timor Domini. Eſt hic quinta timoris Dei laus, quòd fidei & iuſtitiæ ſit individuus comes, & fidelium ac ſanctorum fidus Achates, per omnem vitā eis aſſiſtens, comitans & deducens. Per fideles enim accipe iuſtos & ſanctos, in quibus, ſcilicet, eſt fides, non nuda & informis, ſed charitate formata. Sed quomodo eis concreatur in vulua? Primò aliqui pro ἐν μήτρᾳ, id eſt, *in vulua*, legunt, ἐν μέτρῳ, id eſt, *in menſura* ſed vera lectio eſt, ἐν μήτρᾳ. Secundò, Caluinus eiuſq; aſſeclæ, ex hoc loco & ſimilibus docent, filios fidelium, putà eos qui naſcuntur à parentibus fidelibus & iuſtis, non contrahere peccatum originale, aut certè id eis nō imputari, ac conſequenter ad id tollendum non egere baptiſmo, hanc enim eſſe benedictionem Abrahæ, id eſt fidelium, ſemini, id eſt filijs, promiſſam, Geneſ. 13. 15. Sed hæc eſt hæreſis, quam refutat fusè Bellarm. lib. 4. de Amiſſ. gratiæ, c. 14.

Timor Dei fidelibus concreatus, quæ eſt quinta timoris laus.

C

Primò.

Secundò.

Tertiò, Ianſenius ſic explicat: q.d. Plerique fideles etiam in vtero accipiunt à Deo donum quoddam, quo ad pietatem proclines ſint præ aliis, vti Iob, qui de ſe ait c. 31. *Ab infantia creuit mecum miſeratio, & de vtero matris egreſſa eſt mecū.* Sicut ex aduerſo Chananæorum *malitia* dicitur fuiſſe *naturalis*, id eſt, innata & quaſi à parentibus ingenerata, Sapient. 12. 10. Et de ſimilibus dicitur Pſ. 57. *Alienati ſunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero.* q.d. Adeò dediti ſunt malitiæ, vt malitia eis videatur ingenita eſſe & naturalis, de quibus eſt vulgare prouerbium. *Cardinus, qui aliquando pungit, tener adhuc cum ſpinis naſcitur.* Verùm id huic loco non ſufficit: tum, quia multis hoc donum non datur: tum, quia hoc donū cum peccato originali cōſiſtit. ac proinde videtur tantùm quædam bona indoles naturæ, quæ eos facit

Tertiò.

D

procli-

proclives ad virtutem, de qua Stoicorum fuit axioma, *Virtutis principium esse bonam indolem*, teste Plutarch. lib. de Homero: quare hoc donum non est timor Dei sanctus & sanctificans. Vnde

Quartò. Quartò, idem respondet, timorem Dei concreatum esse fidelibus in vulua, non actu & reipsa; sed per Dei præparationem & prædestinationem, qua ab initio in eorum creatione, puta, in vtero materno, Deus illis destinat suo tempore dare timorem sui, & sapientiam: vnde Arabicus pro *concreatus in vulua*, vertit, *firmata ante sæcula*, scilicet, sapientia: quomodo Paulus Galat. 1. 15. dicit, se segregatum in Euangelium ab vtero matris suæ: & nonnulli sic explicant illud Ieremiæ 1. v. 5. *Antequam exires de ventre, sanctificaui te.* Sed aliud est esse concreatum in vulua; aliud prædestinatum, vel segregatum ab vtero. Rursum longè verius est, Ieremiam verè in vtero fuisse sanctificatum, non autùm prædestinatum ad sanctitatem.

Quintò. Quintò ergo genuinus sensus est; q. d. Timor Dei ita adhæret & affixus est fidelibus, vt videatur eis simul cum fide & sanctitate concreatus: timor Dei fidei & sanctitati est connatus & connaturalis, quia, vt paulò antè dixit: *Initium sapientiæ* (practicæ, id est, sanctitatis) est *Timor Domini*. Explicat enim, quomodo *initium sapientiæ sit timor Domini*; per hoc quod dicit eum sapientibus, id est, fidelibus & iustis quasi concreatum esse ab vtero q. d. Simul ac fides & fidelis creatur, creatur & timor, in eodem vtero gignuntur, ab eodem pariuntur; gemelli sunt fratres. Nam, vt docet Concil. Trident sess. 6. hic iustificationis est modus & ordo. Deus, cùm peccatorem vult à peccato ad iustitiam traducere, in eius animam, velut in vuluam, semen verbi diuini, & sanctarum inspirationum de peccati fœditate, de ira Dei, de pœnis inferni proiicit: vnde mox anima concipit timorem, qui eum adigit ad contritionem, qua peccatum aboletur, & gratia ac iustitia inducitur; atque tum timorem filialem induit anima, quo Deum quasi partem summè reueretur, seruoque proponit ei per omnia placere, & in nullo eum offendere. Vides ergo, vt cum fide & fideli ac iusto erectur timor. Sic baptismus est quasi *vulua & vterus ecclesiæ*, quo ipsa nos regenerat, ac gratia & spiritu timoris Dei imbuit & viuificat, vti docet S. Ambros. & alij tract. de Baptismo, ac Rabanus hic. Denique nonnullis eximiis Sanctis timor hic verè in vulua consecratus est, quia ex speciali priuilegio in vulua sanctificati sunt. Tales fuêre B. Virgo, S. Iohannes, Baptista, Luc. 1. 44. Ieremias, cap. 1. 5.

Sexta timoris Dei laus.

CVM ELECTIS (Vatabl. *eximiis*) FEMINIS GRADITVR] Timor Domini, cùm concreatus sit fidelibus, tam viris quàm feminis, hinc pariter cum vtrisque graditur, id est, vtrosque comitatur & deducit per viam mandatorum in patriam cælestem: sicut ergo pædagogus graditur cum puero, eumque deducit; ita timor Domini graditur cum fidelibus, eosque per omnia aduersa & prospera securos deducit ad portum salutis. Meminit tamen feminarum præ viris: tum, quia propriè feminas vti decet pudor, ita & timor, qui comes est pudoris: cùm enim femina sit viro fragilior, & ad lapsum promior, necesse est, vt magis timeat, necesse pariter est, vt magis à timore Dei suleiatur; tum, quia feminæ solent esse magis timentes, id est, magis religiosæ & deuotæ quàm viri; vti fuêre S. Magdalena, Martha, Marcella, Praxedes, Pudentiana, Paula, Eustochium, Pulcheria, & aliæ perplures. Hæc est texta timoris Dei dos & laus.

Pro *feminis*, aliqui censent legendum *feminis*. q. d. Timor graditur cum electo semine, id est, cum electis suis filiis; idque, vt Græca, quæ hîc dissodant à Latinis, iis accommodent. Sic enim habent Græca in editione Romana, μετ' ἀνθρώπων ἀρεστῶν ἐποίησεν ἑαυτῷ καὶ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐστερέωσεν, id est, *cum hominibus placentem sanctum sæculi sibi fecit, & cum semine eorum fidē habebit.* Ita Complut. Romana *concredetur*; Ianlenius, *fidelis erit*, vel *fideliter*, id est, firmiter *perstitet*; Syrus vertit, *cum hominibus veritatis est, & ipse à sæculo ordinatus*, id est, stabiliter firmatus est; *cum semine eorum constituta est misericordia eius*; Arabicus, *ipsa* (sapientia, individua comes timoris Dei) *est cum incedentibus in beneplacito Domini sui, firmata ante sæcula, & cum semine bonorum excellentia, illius.* Porrò Arabius nouè vertit, *nidum fundauit æternum inter homines, eorumque progenitis se concredidit.* q. d. Dei sapientia veluti nidum, id est, sedem & domum æternam sibi delegit inter homines, iam inde ab initio sæculi, cùm, scilicet, fundaretur hic mundus: tunc enim Adamo fuit indita, eiusque posteris, Genes. 2. v. 19. eosque numquam deseret; sed cum eis fideliter, id est, fixè & stabiliter, permanebit. Domum hanc vocat *nidum*; quia sapientiam comparat aui, v. g. aquilæ, columbæ, gallinæ: sicut enim hæc in nido pullos excludit, alit & fouet, cum eisque semper permanet, eos protegens, nutriens, volare docens, &c. ita & sapientia in hac sua mundi schola, velut in nido, suos filios, putà, fideles & sanctos, parturit, alit, perficit, cum eisque perstitit, prouidens & protegens illos, donec cum eis in cælū euolet. Alludit ad illud Prouerb. 8. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* pro quo Epiphan. hæresi 69. legit: *Dominus ἐνόσσευσε*, id est, *velut pullum excluſit me*: quia pro קָנָנִי. *kanani*, id est *possedit me*, alio puncto legit קִנְּנִי. *kinnani*, id est, *nidificauit me*, vel, *in nido, vt pullum, excluſit me* (νοσσὸς enim est pullus) hoc est, genuit & generauit me, quod optimè competit Sapientiæ increatæ, putà Verbo & Filio Dei, ac mysticè eius posteris & filiis, putà, fidelibus & Sanctis. Idque aptè respondet ei quod paulò antè dixit de sapientia & timore Dei: *Et cum fidelibus in vulua concreatus est.* Hoc est, quod ait Sapientia de se Prouerb. 8. 31. *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum.*

Hinc moraliter disce, Primò, quanto & quàm tenero amore Sapientia prosequatur homines, præsertim fideles & sanctos, nimirum, tanto, quanto gallina prosequitur suos pullos, vti Christus de se asseuerat Matth. 23. 37. ac de Deo, Deique in Israelem cura Moses Deuter 32. 11. *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis.*

Secundò, hic disce Dei sapientiam, à puero, instar matris, curare, regere & promouere suos fideles, putà, mox vt baptismo regenerati eius filij esse incipiunt: quocirca plerosque illustres Sanctos à puero Spiritus Dei direxit, effecitque, vt etiam in puerili ætate illustria darent argumenta,

mente,& quasi radios ac præludia futuræ sanctitatis.Sic de Samsone legimus,eum ab vtero consecratum esse Nazaræum, ac destinatum liberatorem vindicemq;populi Israel,Iudic.13,7.Vnde de eo dicitur v.24.*Creuitq; puer, & benedixit ei Dominus: cœpitq; Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan.* Vnde mox cap seq vers.6.dicitur:*Irruit Spiritus Domini in Samson, & dilaceranit leonem quasi hœdum in fruſtra discerpens, nihil omnino habens in manu: & hoc patri & matri noluit indicare.* Plura similia Sanctorum,qui à puero cœperunt, exempla recensui Ierem.1 9.

Tertiò , disce, quanta sit fidelitas, constantia & fortitudo sapientiæ & timoris Domini : quia inter homines dicitur sibi fecisse , imò fundasse nidum , quasi fundamentum æternum , eorumque progeniei esse fidelis, quin & se iis concredidisse. Quocirca S. Ambros. in psalm. 118.explicans illud v.38.*Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo,* ac nomine sapientiæ intelligens verbum Dei : *Basis,* ait,*quædam verbi est timor sanctus:sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur , & tunc maiorem habet gratiam , cùm in basi fuerit collocatum, & standi accipit firmitatem:ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur , & in pectore timentis Deum fortius radicatur.* Subdit autem : *Accipite de verbo Dei lectum in Canticis:Cruratus,columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas.Significans,scilicet,columnas esse Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto.* Nec basim tantùm eloquiorum Dei appellauit : sed etiam eorumdem tribunal & thronum. Addit enim: *Christi igitur eloquio & Apostolico sermoni tribunal est timor iusti.* Est autem similitudo appositissima:si enim verbum Dei timorem sanctum in animo nanciscitur; eidem quasi solio & tribunali insidens iudex , inde carnis & spiritus lites dirimit , pro spiritu contra carnem sententiam fert, scelleratam & perditam passionum atque perturbationum turbam compescit , omnibusque virtutibus iura dicit. ita noster Salazar Prouerb.1. v.7.

ET CVM IVSTIS ET FIDELIBVS AGNOSCITVR] Vatabl. *Apud iustos & fideles visitur.* Quia in illis , quasi in nido, imò templo, habitat, facitque, vt vbique timorati sint,ac timoratè operentur & viuant. Sicut ergo anima inuisibilis agnoscitur & videtur per opera vitalia corporis, quæ operatur in ore,oculo,& aure,&c.putà, per locutionem, motum, sensationem, &c.ita timor Dei agnoscitur per opera humilitatis, custodiæ sui , patientiæ , pœnitentiæ , charitatis, &c. quæ exteriùs operatur : hic enim timor est quasi anima fidelis & sancti. Quod ergo operatur anima in corpore , hoc operatur & timor in iusto. Ita agnitus est timor Domini in Abele, cùm ex timore & reuerentia obtulit meliora gregis Deo. In Noë, cùm timore diluuij fabricauit arcam. In Abraham, cùm obediens reuerensque Deum, obtulit Isaac in holocaustum. In Ioseph, cùm timens Deum repulit adulteram. In Mose, cùm restitit Pharaoni. In Dauide, cùm lacrymis peccatum diluit.

VERS. 17. TIMOR DOMINI,SCIENTIÆ RELIGIOSITAS] Hinc patet , quòd timor Dei sit θεοσέβεια , id est Dei cultus & religio : q. d. Timor Domini est *scientia*, id est , iciens , prudens & vera religio & pietas , siue pius Dei cultus. Vis nosse , quid sit timor Domini ? Est quædam scientia religiosa, hoc est, est ipsa religio & reuerentia erga Deum , ex Dei agnitione & æstimatione nata. Philosophi habuerunt scientiam , sed non religiosam. Multi hodie sunt scientes , Iurisperiti, Physici , Theologi , sed carent religione & deuotione , quia carent timore Dei. Ex aduerso Mahumetani, Pagani, idololatræ,alijque superstitiosi habent religiositatem , sed carentem scientia ; id est , imprudentem & falsam ; ideoque religiositas eorum non est religio , vtpote quæ veræ Dei cognitioni & scientiæ quasi fundamento innititur ; sed est mera vanaque superstitio:at fidelium & iustorum religio est sciens & prudens , ac vicissim eorum scientia est religiosa , adeoque est deuota religio, quia præditi sunt timore Dei. Vnde Vatabl. vertit, *religio Domini, sanctitas est scientiæ,* Hinc vicissim sancta scientia, siue sapientia vocatur mystes,id est,sacerdos Dei: quia Docet Deum vera religione & sacrificiis colere.ita Sapient.8.v.4.*Doctrix enim est disciplinæ Dei:*pro *doctrix,* Græcè est *μύστης,*q.d.Sapientia est mystes , id est , sacerdotissa , interpres & doctrix arcanorum Dei.

Sapientia est sacerdos Dei.

Porrò religio , ait D. Thom. 2. 2. quæst. 81. artic. 2. est virtus debitam exhibens reuerentiam & cultum vni veroque Deo , tamquam primo creationis & gubernationis rerum omnium principio. Vnde religio Primò,à Cicerone libr. 2.de Natura deor. & ab Isidoro 10. Etymol. cap. 17. dicitur à relegendo , vt religiosus dicatur is, qui relegit , reuoluit & retractat ea quæ ad cultum Dei pertinent, iuxta illud Prouerb. 3. *In omnibus vijs tuis cogita illum.* Secundò, religio dicitur à reeligendo,quòd Deum reeligere debeamus,quem amiseramus negligentes per peccatum, ait S. August. libr. 10. de Ciuit. cap.4 Tertiò & genuinè, religio dicitur à religando , quòd religet nos vni omnipotenti Deo,cum quo priùs coniuncti fueramus, à quo defluentes distare cœperamus, ait idem S. Augustinus libr.de Vera religione,sub finem. Hinc religio post tres theologicas virtutes,fidem, spem & charitatem nobilissima est virtus , caputque & princeps moralium omnium. Iam verò, vt docet D. Thom.eadem quæst.art 8.religionis flos est sanctitas,quam ita definiunt. Theologi,vt eius proprium sit munus , mentem nostram ab omni labe purgatam, integram & sine macula Deo offerre,eamque & vires eius omnes illi conseruare. Cuius quidem muneris amplitudo primùm ex eo apparet , quòd aliæ virtutes morales vni illi omnes,tamquam ministræ ac famulæ inseruiunt,alię purganda voluntate , aliæ ratione illuminanda, aliæ etiam appetitu coërcendo. Apparet item ex effectu: eius enim, vt docet S. Thomas loco cit. duo quasi sunt partus,oratio,ac deuotio;quarum altera in Dei familiaritatem atque amplexus inducit; altera promptitudinem & alacritatem tribuit ad omnia, quæ Dei cultus requirit:qui feruor ac studium voluntatis tanti est, vt,si is absit, ipsa munera nostra multò minùs ei grata sint: si adsit,ea etiam maiorem in modum commendet, & gratiora reddat. Hæc autem religio est forma, & quasi anima religiosi status : vnde eiusdem cultoribus , siue Religiosis, nomen religionis attributum & appropriatum est.IgiturSiracides cõmendat timorem Dei , quòd omnium quidem virtutum,sed maximè veræ sanctæque religionis sit parens & nutrix. Qui enim timet Deum,vti-

Religionis etymon triplex.

que

què eumdem religiosè sanctèque veneratur & colit. Ad hunc enim cultum eum extimulat casius Dei timor. Id experiuntur Religiosi, putà, veri monachi & cœnobitæ; vnde S. Bernard. homil. de negotiatore bonam margaritam (per quam ipse Religionem monasticam accipit) inquirente: *In Religione*, inquit, *homo vivit parciùs, cadit rariùs, surgit velociùs, incedit cautiùs, quiescit fecurius, irroratur frequentiùs, moritur confidentiùs, purgatur citiùs, præmiatur copiosiùs.* Vide sequentia. Deniq; Saluianus lib. 2. contr. Auaritiam: *Religio*, ait, *scientia est Dei, ac per hoc omnis Religiosus, hoc ipso quòd Religionem sequitur, Dei se voluntatem nosse testatur.*

Septima dos timoris Dei.

Hæc est septima dos timoris Domini.

Hic versus 16. & sequens 17. desunt in Græcis Complut. & aliis plerisque olim tamen in Græcis extitisse liquet, non tantùm ex nostro Interprete, sed etiam ex S. Augustino, qui ea legit in Speculo & ex versione Tigurina, quæ hunc versum habet, eumque ex Græco, vti & cetera, transtulit, licèt eum anteponat versui præcedenti. Quare perperam suspicantur nonnulli, hosce versus, qui in Græco desunt, esse alicuius Commentatoris, qui eos explicationis gratia annotarit in margine, indeque in textum irrepsisse: hinc enim sequeretur permultas Ecclesiastici sententias Vulgatæ versionis latinæ, esse subreptitias, nec canonicas, sed apocryphas, eò quod desint in Græco: hoc autem repugnat Concil. Trident. sess. 4. Vide dicta in Prolegom. cap. 3. & can. 16.

Tropolog. & Anagog. Rabanus; *Timor Domini*, inquit, *cum fidelibus in vulva matris Ecclesiæ renatus atque nutritus est, & cum electis feminis graditur; quia sanctis animabus sociatur: & cum iustis fidelibus agnoscitur, quando in die nouissima cum ceteris Sanctis à dextris Iudicis collocatur, ab ipso Domino audiet; Euge, serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui* Matth. 25.

VERS. 18. RELIGIOSITAS CVSTODIET ET IVSTIFICABIT (Dionys. legit, *vinificabit*) COR, ET IVCVNDITATEM ATQVE GAVDIVM DABIT] Religio enim & reuerentia cor, id est, animam, mentem & voluntatem sacro quodam diuini Numinis metu percellit, vt nihil cogitet, velit aut faciat, quod oculos tantæ maiestatis offendat, ideoque ipsa est animæ iustitia & sanctitas: facit enim: vt anima cautè & studiosè omnibus suis desideriis & operibus inuigilet, necubi labatur, sed vt omnia sanctè peragat, itaque sollicitè ambulet cum Deo suo, vti monet Michæas cap. 6. 8. Vide ibi dicta. Ex hac autem sui custodia & sanctitate sequitur gaudium & exultatio: nihil enim ita gaudet & exultat, vti sancta conscientia & mens sibi conscia recti. Hæc enim est *domesticum & verum tribunal*, ait Nazianz. in plaga grand. *Secura mens, quasi inge conuiuium* ait Salomon Prouerb. 15. 15. & noster Siracides c. 30. 17. *Non est oblectamentum super cordis gaudium.* Verè S. Cyprianus de Oper. & elecm. *Præclara, res*, ait, *& diuina & salutaris operatio, munimentum spei, grande solatium credentium nostræ fermitatis præsidium, tutela fidei, medela peccati.*

Dices: Charitas & gratia sunt, quæ formaliter iustificant hominem: quomodo ergo religiositas iustificat? Resp. Primò, quia religiositas imperat, & adducit secum charitatem & gratiam, ceteraſque virtutes, vti docet D. Thom. 2. 2. qu. 81. art. 8. Resp. Secundò, iustitiam formalem consistere, non in sola charitate & gratia, sed etiam in ceteris virtutibus; inter quas tamen eminet charitas: vnde in ea præcipuè consistit iustitia. Ratio est, quia iustitia est reformatio totius interioris hominis: hæc autem fit per omnes virtutes, non per solam charitatem. Audi Concilium Trident. sess. 6. c. 7. *Iustificatio*, inquit, *non est sola peccatorum remissio; sed & sanctificatio & renouatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiæ & donorum.* Et paulò pòst: *Vnica formalis causa est iustitia Dei; non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit; quia videlicet, ab eo donati, renouamur Spiritu mentis nostræ: & non modò reputamur, sed verè iusti nominamur & sumus. Iustitiam in nobis recipientes, vnusquisque suam secundùm mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, & secundùm propriam cuiusque dispositionem & cooperationem.* Ex quibus concludit: *Vnde in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum hæc omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur per fidem, spem, & charitatem.* Hinc in Scriptura iustitia nunc tribuitur fidei, vt cùm Christus dicit, *Fides tua te saluum fecit*, nunc spei: nunc eleëmosynæ: nunc pœnitentiæ nunc aliis virtutibus per synecdochen: quia, scilicet, hæ virtutes sunt partes iustitiæ, quæ est complexio omnium virtutum. iuxta illud:

Iustitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Iustificamur per omnes virtutes.

Maximè verò tribuitur religioni, ob causas dictas vers. præcedenti, præsertim, quia per religionem homo se offert & dedicat Deo, itaque quasi consecratur & sanctificatur: vnde religio ipsa est sanctitas, vti docet D. Thom. loco. citato.

VERS. 19. TIMENTI DOMINVM BENE ERIT, præsertim in extremis: vnde sequitur, ET IN DIEBVS CONSVMMATIONIS ILLIVS, id est, defunctionis & mortis suæ (pronomen enim absolutum *illius*, ponitur pro reciproco *suæ*, vt dixi can. 18. BENEDICETVR] Repetit & inculcat, verbis nonnihil immutatis, id quod dixit v. 13. *Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur.* Quare minùs rectè Complut. & alij, pro *consummationis*, legunt *consolationis*, sicque explicant, q. d. Huius vitæ tempus non est consolationis, sed tentationis & passionis, vti fuit vita Christi: at tempus futuræ vitæ timentibus Deum erit consolationis & gaudij, quia erit tempus beatæ æternitatis. ita Palacius.

VERS. 20. PLENITVDO SAPIENTIÆ TIMERE DEVM] Dixit v. 16. *Initium sapientiæ, timor Domini*: hîc verò addit, *plenitudinem* quoque, id est, perfectionem, *sapientiæ* esse timorem Domini, quia scilicet, per *sapientiam* intelligit practicam, quæ consistit in actione sancta, cuius parens est timor Domini. Quare quantum crescit timor Domini, tantum crescit & sapientia: inchoatus ergo timor est inchoata sapientia: proficiens timor est proficiens sapientia; plenus & perfectus timor est plena & perfecta sapientia: nihil enim aliud est verè sapere, quàm Deum timere, id est reuereri & piè colere. Timor ergo est initium sapientiæ, est plenitudo sapientiæ, est corona sapientiæ; vt sit sapientiæ principium, medium & finis. Vide dicta v. 16. Vnde Tigurin. vertit, *reuereri Deum vberrima sapientia est, quæ hominem fructibus suis exsaturat.* Verè Rabanus: *Quantò*, inquit, *quis magis Deum timet, tantò sapientior apparet: & quantò sapientior tantò plenior fructibus bonorum operum. Non enim timor Dei est otiosus, sed omnis virtutum replet vitam homi-*

hominis, & thesauris scientiæ Spiritalis cor eius illustrat. Vnde sequitur.

ET PLENITVDO A FRVCTIBVS ILLIVS] Græcè, μεθύσκει, id est, *inebriat eos à fructibus suis.* q. d. Plenitudo sapientiæ inebriat timentes. Sicut ergo timor Domini affert sapientiæ plenitudinem; ita vicissim sapientia timentibus Deum affert plenitudinem gratiarum, eosque replet fructibus suis. Porrò fructus sapientiæ sunt fructus Spiritus sancti, (hic enim est Spiritus sapientiæ,) quos recenset Apostolus Galat. 5. 22. dicens: *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Vnde Syrus vertit, *felicitas inebrians præ multitudine fructus eius*; Arabicus, *& abundantia illius* (timoris) *implet sapientia vniuersa repositoria sua, & thesauros suos frugibus suis.* Rursum fructus sapientiæ sunt fructus fidei (hæc enim est fidelium sapientia per dilectionem operantis, quos Paulus recenset Hebr. 11. toto capite.

Nota Hebraismum: *inebriat*, id est, saturat & replet, quomodo Plautus dixit Capiuis: *Vnd. saturitate ego sæpè exy elirium.* Et S. Hier. Quæstion. in Genes. *Idioma*, ait, *linguæ Hebraicæ est, vt ebrietatem pro satietate ponat.* Sic Ioseph dicitur cum fratribus inebriatus, id est, satiatus & exhilaratus. Genes. 43. 34. Sic psal. 65. 11. *In stillicidiis eius lætabitur germinans*; Hebr. *inebriabitur*, hoc est, terra pluuiis irrigata, & quasi inebriata abundè germinabit, vt metaphoricè lætari & ridere videatur. De hac spiritali sapientiæ ebrietate multa dixi Actor. 2. 13. vide & S. Dion. epist. 9. Origen. hom. 3. in Cant. S. August. 16. Ciuit. 12. S. Ambros. ser. 13. in psalm. 118. S. Gregor. in cap. 1. lib. 1. Reg.

Paulò aliter hoc explicat noster Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 26. n. 6. *Plenitudo sapientiæ est timere deum, & plenitudo à fructibus illius.* q. d. inquit. Tunc tandem in ipsum pelagus plenissimum reuertitur & influit sapientia, cùm Deum quærit repetens suam originem: sapientia enim quasi pondere & impetu in Deum tendit, nisi per vim quamdam stultitiæ & fraudis cupiditatis humanæ de itinere rectoque suo cursu ad creatas illecebras auertatur. Explicat verò subtiliùs *plenitudinem* hanc esse *à fructibus sapientiæ*, id est, sapientiæ effecta atque actiones, absolutionem, plenissimamque perfectionem sapientiæ & cognitioni tribuere, quæ sine pietatis & bonorum operum fructu manca futura sit. ita Pineda.

VERS. 21. OMNEM DOMVM ILLIVS, id est, *suam*, putà, animam timentis Deum (vnde Complut. habent αὐτῶν, id est, *ipsorum*, putà, timentium Deum) IMPLEBIT A GENERATIONIBVS, RECEPTACVLA A THESAVRIS ILLIVS] id est, q. d. Sapientia omnem suam domum, omniaque eius receptacula, (putà. cubicula & cellaria) implet suis fructibus & thesauris. Nota Primò Generationes vocat fructus, quos sapientia generat & producit. Legit Interpres, γενημάτων, id est, *generationibus*: iam legunt, ἐπιθυμημάτων, id est, *desideriis*, hoc est, rebus desideratis. Secundò, *thesauros* suos vocat prouentus suos, vt habent Græca, putà, fructus suos: idem enim dicit aliis verbis hemistichio posteriori, quod dixit priori, vti fit in Psalmis & rythmis. Porrò domus sapientiæ est anima iusti, iuxta illud Sap. 7. *Sedes sapientiæ anima iusti.* Receptacula, siue cellæ & cameræ huius domus sunt eius sensus & potentiæ, præsertim intellectus memoria & voluntas: has sapientia, siue timor Domini implet suis fructibus, putà. virtutibus, consolationibus, desideriis & operibus sanctis. Vnde Vatabl. vertit, *omnem domum ipsorum deliciis suis implet, & suis item cellas prouentibus*: paulò aliter Syrus, *omnes thesauros eius*, inquit, *implebit sapientia, & gratia eius de frugibus eius.* Hæc est octaua timoris Dei laus, quòd timentes impleat bonis spiritalibus, & consequenter temporalibus, iuxta illud Christi promissum Matth. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis.* Vnde Græca addunt: *Vtraque verò res sunt dona Dei, quæ faciunt ad prosperitatem.* *Dei octaua timoris Dei.*

Anagogicè, *receptacula* timentium Dominum, sunt domus cælestes de quibus ait Christus Luc. 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Has timentes Deum implent suis bonis operibus & meritis, quæ in illas transmittunt, ibique recondunt, perinde ac apes conficiunt & recondunt mel in cellis aluearij vt eo pascantur & delicientur in hieme.

O æterna Sapientia! ô tranquilla & serena lux! Deus meus, animam meam tuis illustrationibus irradia. Iunge me tibi vicinius, ô sol rutilantissime, vt ad calorem virtutis tuæ flores, & fructus sanctæ dilectionis progerminet terra cordis mei. Eia, honor meus, gaudium meum & sincera voluptas mea, Iesu; tantam, quæso, amoris tui flammam in penetralibus cordis mei excita, vt deinceps nihil sub sole eligam, nihil concupiscam præter te. O Domine mi, cælum, terra & omnia, quæ in his continentur, sine te sint mihi velut hybernũ gelicidium, Tu solus me afficias, solus lętifices, tui solius amor in intimis meis viuat & ardeat, ac viuus, atque ardens permaneat. Illucesce mihi, ô lux fulgida & gratiosa, vt in meridiem charissimam vertantur tenebrę cæcitatis meæ. Exorna, ô bone Iesu, animam meam illo charitatis decore, quem diligis: impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris: aufer ab ea, quidquid oculis tuis minùs placet, & eam redde per omnia tibi placentem.

VERS. 22. CORONA SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI, REPLENS PACEM, ET SALVTIS FRVCTVM] Est hæc nona timoris Dei laus. *Replens*, id est, plenam afferens; Græcè, ἀναθάλλων, id est *germinans.* Sic sæpè inferiùs sumitur τὸ *replens*. Græca Complut. sic habent, *corona sapientiæ timere Dominum, germinans pacem & sanitatem incolumitatis*; paraphrasticè Tigurina, *religio Domini est corona sapientiæ tranquillitatem pariens, & salutarem incolumitatem, cuius amatores gloria effusè exhilarat.* Et quibus liquet, timorem Domini vocari *coronam sapientiæ*; non quod ipse sapientiam coronet; sed quòd suos, putà, timentes Deum, coronet & ornet corona sapientiæ, putà ipsa sapientia, quæ instar coronæ hominem condecorat, ideoque timentes Deum facit locupletes & nobiles, imò reges, iuxta illud 1. Petr. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium.* Et illud Philosophi: *Rex eris, si recta te rexerit. Reges multos, si sapientia regaris.* Vnde Syrus vertit, *multiplicat pacem, & vitam, & sanitatem. Baculus est roboris, & locus acubitus, gloria* (posset melius in regimine verti) *locus recubationis gloriæ, & honor æternus omni, qui ambulat post eam*; Arabicus, *ex ea* (sapientia) *multiplicatur doctrina, & vita & sanitas: & est virga virilitatis, & sustentaculum laudis, & honor perpetuus cuilibet quærenti.* *Nona Dei.*

Rursum

Rurſum ſapientia eſt corona triumphi : hanc enim affert & imponit capiti timentium Deum ; quia eos per Dei timorẽ facit vincere omnes tẽtationes,ac triumphare de peccatis,mundo,carne & dæmone. Ita Palacius. Si ergo ſapiens vult de hoſtibus triumphare,ac victoriæ coronam reportare,timeat Deum.Si vult ipſe in regno animę regnare,& regni ſui coronam nancilci,timeat Deũ. Si vult cæli regnũ adipiſci,& cæleſtis regni corona redimiri,timeat Deum.Timor enim via eſt ad regnum, via ad coronam; via ad triumphum.

Secundò , & profundiùs videtur hic Siracides illuſtrare & exaggerare illud , quod dixit v.18. *Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum*,per emblema & hieroglyphicũ coronæ: q.d *Corona ſapientiæ,timor Domini*, id eſt,abſoluta & perfecta ſapientia vno timore Domini continetur: corona enim eſt ſummitas,faſtigium,culmen,apex,finis,cõſummatio, abſolutio rei. Vnde Iſidor.lib.9. Orig. 30. coronam à choro dici putat,eò quòd initio circũ aras curreretur,atque ad imaginem circũitus vel chori formata ſit corona. Feſtus verò coronam dictam putat,eò quòd cohonoret eũ,cui imponitur. Verùm, ſic vocanda fuiſſet cohonora, non corona. Meliùs ergo Carol. Paſchal.lib.1.de Coronis.ca.1. coronam dictam putat à Græco κορωνὶς,& κορώνη id eſt,ſummitas arcus,hoc eſt,ſphæricum illud & rotundum in ſemicirculo,vel curuatum,quod eſt rei faſtigium,apex & perfectio.Sic Eccli.23.8 dicitur : *Corona ſenum eſt multa peritia*; Græcè,πολυπειρία, id eſt, multa experientia q.d.Conſummatio ſenilis ætatis eſt prudentia collecta ex multa experientia.Et Prou.12.4.*Mulier diligens,corona eſt marito ſuo:* q.d. Marito hæc ſumma votorum eſt, hæc eius perfectio & felicitas , vt habeat coniugem ſtrenuam & ſedulam. Sic ait Herodot. de hom.gen.& vita.*Viri quidem corona ſunt liberi: turres verò viri*: iuxta illud Prouerb.17.6.*Corona ſenũ, filij filiorum.* Et pſalm. 127 9. *Filij tui, ſicut nouellæ olivarum,in circuitu menſæ tuæ.* Cùm enim coronam dicimus , ſumma præmia & faſtigium felicitatis, & quidquid eò pertinet , dicimus. Sic Prouerb. 16 30.dicitur *corona*(id eſt,conſummatio)*dignitatis ſenectus.* Et cap. 27. 24. *Corona tribuetur tibi.* Et cap. 4.9. *Corona inclyta proteget te.* Similia crebra ſunt in Script. Hunc eſſe ſenſum patebit ex eo, quod ſequitur:*Vidit & dinumeranit eam.* Denique Arabicus intelligit coronam victoriæ & triumphi de domitis vitiis ceteriſque hoſtibus,vt patebit ex verbis eius,quæ recitabo v.15.

Corona ſynon.

Porrò coronam hanc ſapientiæ explicat ex fructu dum addit, *replens*, id eſt,plenam afferens *pacem, & ſalutis*(Græcè, ὑγιείας,id eſt,ſanitatis,(*fructum*.q.d.Sapientia eſt corona,quia omnibus bonis hominem coronat & circumdat: nam pacem animo,ſanitatem corpori conciliat,tum in hac vita , tum magis in futura , vbi erit pleniſſima pax, æquè ac ſanitas & ſalus. *Pax* Hebræis ſignificat nõ tantùm tranquillitatem,ſed & omne bonum: hoc enim ex pace naſcitur,ſicut pax ex ſapientia, hæc ex Deo. Huc facit illud Pindari in Nemeis, ode 8.*A Deo ſatæ diuitiæ hominibus durabiliores.* Iam ſapientia parit pacẽ & ſanitatem; tum, quia prudens eſt , & prudenter declinat ea quæ pacem & ſanitatem auferre queunt ; tum, quia dominatur concupiſcentiis , ac paſſiones mortificat : harum autem mortificatio pacem & ſalutem,tum animę, tum corpori affert.

Sapientia mater ſanitatis.

Cornel.in Eccleſiaſt.

Illuſtre huius rei exemplum extat in Vita B. Laurentij Iuſtiniani, primi Venetorum Patriarchæ:huic enim ſapientia per viſum apparens pacẽ impertiuit. Cùm enim ageret annum vndeuicesimum , qui ætatis flexus lubricus eſſe ſolet ac periculoſus,apparuiſſe ei dicitur Dominus Ieſus virginis ſpecie,cuius ſplendor ſolis ſplendorem facilè ſuperaret, vultuque placidiſſimo hæc ei dixiſſe *Cur,adoleſcens,cor tuum effundis,& pacem ſectando,te ipſum per multa ſpargis? Quod quæris,penes me eſt. Ego, ſi me ſponſam accipere dici ueris;pacem hanc certiſſimè polliceor.* Ille & tanta pulchritudine & tanto promiſſo delectatus,quæſiuit,*quod ei nomen,quod genus eſſet.* Tum illa: *Ego ſum Dei Sapientia,quæ ad homines reformandos humanam formam indui.* Quare , cùm Laurentius ſe verò eam libentiſſimè accipere reſpondiſſet;illa dato oſculo læta & gaudens,vt videbatur, abſceſſit. Ipſe autem non multò pòſt in monaſterium ad oblatas nuptias ſe contulit , in quibus abundè id expertus eſt,quod diximus;nõ modò nihil ſe perdidiſſe,ſed multò plura ac meliora, quàm in ſæculo habuerat, acquiſiſſe.

Viſio ſapientiæ. S. Laurentij Iuſtin.

Iiſdem de cauſis ſapientia & timor Dei pariũt ſanitatem, tum animæ,tum corporis.Quibus accedit, quòd timentes Deum ſua pietate & precibus ſanitatem à Deo emereantur & impetrẽt;aut certè vires & alacritatem,vt morbos vigore animi ſuperent, & nihili ducant.

Exempla.

Refert Theodor.in Philotheo,cap.12. Thalaſſium Anachoretam oratione & ſigno crucis curaſſe ſuos colicos dolores,& viperæ morſus: *Cum hoc morbo colluctans*, inquit, *& tot tantiſq; doloribus cruciatus,non medicinæ accepit auxilium,non lectũ ingredi ſuſtinuit, non à medicamentis aut cibis eſt recreatus;ſed in tabula humi iacente ſedens;oratione & crucis ſignaculo eſt curatus , & carmine diuinæ appellationis ſopiit cruciatus.* Subdit deinde eum calcando viperam,decem morſibus ab ea fuiſſe vulneratum:*Sed neque tunc*,inquit,*paſſus eſt vti arte medicinæ;ſed vulneribus adhibuit ſola fidei medicamenta,crucifq;ſignaculum & orationem, & Dei inuocationem.*

Et c.18 narrans Euſebij Anachoretæ aſperam auſteramque vitam,ſubdit:*Hoc autem ſubiit certamen,cùm vixiſſet pluſquam nonaginta annos imbecillitate autem quæ narrari non poteſt,affectus:ſed imbecillitatem ſuperabat animi alacritas , & Dei amor omnia facilia reddebat & expedita.*

Et c.21.de Iacobo Anachoreta,qui ſub dio degens vrebatur æſtu ſolis,ac glacie & niue congelabatur:*Aduerſus omnia*,inquit,*ſe fortiter & conſtanter gerit,tamquam in alieno certans corpore,& contemnens vincere naturam corporis alacritate animi.Mortali enim hoc & paribili corpore vitam agit tamquam impaſſibilis, & vitã incorpoream in corpore meditans,clamat cum S.Paulo:In carne ambulantes,non ſecundùm carnẽ militamus* Similia habet ceteris capitibus,præſertim cap.24.& 29.vbi narrat Aſcetas illos priſcos velut ſanctitatis heroës,ægrotos,eoſdem ſubiiſſe labores & agones , quos ſani capeſſebant, quaſi morbum nihili penderẽt, quod & de S. Antonio ſcribit S. Athanaſius in eius Vita.

Simili modo S. Ignatius,Fundator Societatis noſtrę,ex tot laboribus & pœnitentiis afflicta valetudine ſæpiùs ægrotans,cùm negotium aliquod arduum ad Dei gloriam tractandum occurreret, vigore animi morbum & dolorem omnem excutiebat, vti refert Ribaden. libr. 5. Vitæ eius cap.9.

VERS. 23. ET VIDIT ET DENVMERAVIT EAM] Explicat, quomodo timor Domini ſit corona ſapientiæ: quia ſcilicet, ſicut corona totum caput ambit, cingit & metitur, ita vt ſi vita eſſet oculoſque haberet, omnia quæ in capite ſunt, videret & numeraret; ita timor Domini ambit & cingit ſapiẽtiam. Timor enim adæquatur ſapientiæ; quia, quanta illa fuerit in homine, tantus erit & timor. Timor ergo videt & numerat ſapientiam non omnimodam, quæ eſt in Deo; hoc enim negauit v. 3. ſed determinatam: quæ ſcilicet, eſt in timente Deum. Timor enim euoluit omnes animæ & ſapientiæ proprias ſinus, ne quid in ea ſit inſipientiæ, ignorantiæ, labis aut vitij. Timor animam, eiuſque ſapientiam quaſi Argus centum oculis circumſpicit & circumluſtrat; omnes eius angulos, ſinus, motus, vias, actiones & opera inſpicit & indagat, vt vndequaque ſit ſana, illibata, integra, perfecta, ſancta. Græca hîc mirè variant, vt videas eis non fidendum, ſed Latinis codicibus, qui vnanimes & conſtantes hîc æquè ac alibi ſunt. Igitur Græca nonnulla hæc legunt, plura omittunt: quædam priorem partem legunt, poſteriorem non legunt. Alia, vt Complutenſ. pro verbis iam dictis legunt, *Dilatat autem gloriatio diligentibus ipſum Dilatat*. ſcilicet, cor & mentem. Vnde Tigurin. vertit, *cuius amatorem gloria eſſuſa exhilarat*; alia, *dilatat autem gloriationem diligẽtibus ipſum*. q. d. Timor diligentibus Deum latam & magnam affert gloriandi materiam. Eſt hæc decima timoris Dei laus, quòd actus & greſſus hominis ſapienter dimetiatur & dirigat.

Decima timoris laus.

VERS. 24. VTRAQVE AVTEM (ſcilicet, ſapientia & timor Domini, æquè ac pax & ſalutis fructus, quem ſecum afferunt) SVNT DONA DEI.

SCIENTIAM, ET INTELLECTVM PRVDENTIÆ SAPIENTIA COMPARTIETVR] id eſt, inter ſuos diſcipulos, putà timentes Deum, diuidet & diſtribuet. Græce, ἐξώμβρησεν, id eſt, inſtar imbris effundet & diſperget: largè, ſcilicet, & liberaliter: quare minùs aptè aliqui vertunt *diſtillabit*: ſtilla enim eſt parca, rara & modica. Per *ſcientiam* Ianſenius intelligit cognitionem credendorum; per *intellectum* cognitionem agendorum: vtramque enim præſtat ſapiencia. Rabanus per *ſcientiam* accipit cognitionem fugiendorum, per *intellectum* cognitionem agendorum, iuxta illud: *Declina à malo, & fac bonum*: in his duobus enim omnis lex & ſapientia, ſanctitaſque conſiſtit. Planiùs per *ſcientiam* accipias cognitionem rerum naturalium, non ſpeculatiuam, ſed affectuoſam & ardentem; qua Sancti, eſto non ſint philoſophi, per lumen ſapientiæ & ſpiritus ſancti ſapienter contemplantur, & ratiocinantur de ſole, luna, ſtellis, cælis, elementis, animalibus, plantis, arboribus, pomis, tritico, floribus, pratis, &c. in omnibus laudando Dei ſapientiam & prouidentiam, atque ex ſingulis vtilia hauricntes prudentiæ & vitæ rectè inſtituendæ documenta: per *intellectum prudentiæ* accipe intelligentiam & prudentiam in rebus practicis, putà, acumen intelligendi, & prudenter iudicandi de agendis. Vnde Tigurina vertit, *ſcientiam & intelligendi artem*; Vatabl. *peritiam effundit ſapientia*. ita Palacius.

Talem ſcientiam habebat S. Franciſcus, qui teſte S. Bonauent. de Deo & rebus diuinis ita ſapienter, ſublimiter & ardenter diſſerebat, vt Theologos omnes ſuperaret, eunctique dicerent, hanc eius ſcientiam non eſſe humanam, ſed cælitus acceptam. Sicut enim apes & formicæ miram habent ſcientiam conficiendi aluearia, fauos, mella, &c. per inſtinctum naturæ à Deo eis inditum, & quia diriguntur ab intelligentia non errante: ſic multò magis Sancti diriguntur à Spiritu ſancto, eiuſque vnctio illos docet de omnibus.

Vndecima laus. Eſt hæc vndecima timoris Dei laus, quòd ſuis det ſcientiam & prudentiam.

VERS. 25. ET GLORIAM TENENTIVM (id eſt, poſſidentium) SE EXALTAT] id eſt, altam & excelſam efficit: Tigurina, *& amplectentes ſe gloria extollit*, ſcilicet, facit illos gloriotos & celebres. Ita ſapientia ſancta gloriosos facit SS. Antonium, Hilarionem, Macarium, Arſenium, Pachomium, &c. ſimplices alioqui, & illiteratos.

RADIX SAPIENTIÆ, TIMERE DEVM] Tigurin. *reuereri Dominum, radix eſt ſapientiæ*. Dixit v. 16. timorem Domini eſſe initium ſapientiæ: hîc addit, eumdem eſſe radicem ſapientiæ: quia, ſicut ex radice pullulat tota arbor, eiuſque rami, frondes, flores & fructus, vt qualis & quanta ſit radix, talis & tanta ſit arbor, rami & fructus: ita pariter ex timore Dei pullulat omnis ſapientia practica, putà omnis virtus, omnis honeſtas, omnis actio præclara, omnis vita & conuerſatio ſancta. Sicut ergo agricolæ, dum arborem excolere volunt, excolunt eius radicem, ſtercorando, irrigando, ablaqueando, &c. ex radice enim pendet tota arboris fertilitas & felicitas: ita pariter, ſi ſapientiam, omnemque virtutem vis excolere & augere, excole & auge timorem Domini, hic tibi dabit omnem virtutem, omnemque fertilitatem & felicitatem ſpiritalem. Aliter habet Syrus, nimirum, *radices eius* (timoris Domini) *vita æterna, & rami eius longitudo dierum. Beatus vir, qui in eo manſurus; quia ipſe eſt melior illi, quàm omnes theſauri. Beatus vir, qui appropinquat ad illum, & mandatis eius inſeruit. Coronam æternam imponet illi, & victoriam æternam inter Sanctos. Lætabitur in eo* (timore) *& ipſe* (timor) *lætabitur in eo* (homine timente) *& non abſcidet omnia facta faciendi Angeli Dei lætabuntur in eo, & numerabũt omnes laudes Dei: liber iſte totus verba vitæ. Beatus vir qui audit & facit eum. Audite me, timentes Dominum, & attendite & intelligite verba mea. Quis eſt ille, qui vult hereditate vitam, hereditatem æternã, & lætitiam magnam? omnia verba mea audi, & fac, & ſcribe ea in libro vitæ*. Hæc Syrus paraphraſticè potiùs quàm ad literam interpretans: nec enim hæc ſunt in codicibus Græcis aut Latinis: ſicut vice verſa, quæ in iis ſequuntur vſque ad v. 36. omittit Syrus. Simili modo Chaldæus interpres, qui lingua penè idem eſt cum Syro in veteri teſtamento ſæpè longas interſerit paraphraſes, ideoque Paraphraſtes appellatur. Syrum de more imitatur Arabicus, dum ita vertit paraphraſticè, *radices illius* (ſapientiæ, & conſequenter timoris Dei) *vita æterna, & arbor illius prolongat dies. Beatitudo illi qui poſuit curam ſuam in ea: quia illa ipſi eſt magis vtilis, quàm omnes ſacrepoſitoria* (apothecæ) *Beatitudo hominis qui lætatus eſt in ea, & deductus eſt in mandatis illius: quia ipſa eſt lætantis corona perpetua, & adueniet illi victoria inter Sanctos in perpetuum. Lætabitur in ea, & lætabitur in eo & non derelinquet eum in ſæculum ſæculorum. Angeli Dei lætantur in ea, & præparant omnes laudationes Domini. Et ſic liber totus plenus eſt vita. Beatitudo viro* (Beatus eſt vir) *qui audiuit, & operatus eſt quod in ea eſt. O plebs timentium Deum, audite, & attẽ-*

attendite ad eloquium meum & intelligite. Hicque Arabicus finit caput primum: quare omittit cætera, quæ habentur in Latinis & Græcis Bibliis, imò & in Syriacis.

ET RAMI EIVS LONGÆVI] Græcè ſignificantiùs, μακροημέρευσις, id eſt, *longitudo dierum, longæuitas*; Tigurin. *longæua ætates*. q.d. Sicut ex radice vel truncо arboris oriuntur & ſuccreſcunt eius rami: ſic ex timore Domini oritur longa vita, tum præſens, tum futura. Timor enim Domini, qui eſt vera ſapientia, ſuos aſſeclas facit longæuos, ac deinde eos tranſferibit beatæ æternitati. Rurſum rami timoris ſunt virtutes, gratia & gloria, quæ ſunt longæuæ; tum, quia durant in æternum; tum, quia timor per eas ſemper nouos, indieſque plures & maiores bonorum operum fructus produeit, ſicut arbor per ramos ſua poma progignit. Timor enim Domini, qui eſt amor & charitas, imperat, & imperando producit actus cæterarum virtutum omnium. Vnde, ſi ex Dei timore & amore te humilias, obedis, pateris; hæc humiliatio, obeditio, tolerantia; eſt fructus charitatis producтus per ramos humilitatis, obedientiæ & patientiæ. Harum enim virtutum ſunt actus eliciti, ſed imperati à timore & amore Dei.

Timor Dei facit longæuos.

Nota. Longæuitatem congruè tribuit timori: quia timor eſt cuſtos & conſeruatio omnium virtutum. Si vis ergo virtutes diu & conſtanter poſſidere, time. Si vis perſeuerare in bono, time, iuxta conſilium Apoſtoli: *Cum metu & tremore veſtram ſalutẽ operamini*, Philip. 2. 12. Qui enim non timet; citò ex præfidentia, lenitate, imprudentia, arrogãtia perdunt ſanctitatem, quam habent, vti perdidit Adam, Dauid, Salomon.

Exempla.

Nota. Timor Dei facit timentes longæuos, etiam in hac vita, ob cauſas: quas dedi v. 22. Ita S. Paulus, primus Eremita, ex timore Dei fugiens mundum, vixit in ſpelunca 98. annos, mortuusque eſt anno ætatis 113. S. Antonius defũctus eſt anno ætatis 105. S. Romualdus 120. Pachomius 118. Arſenius 120. Plures vide apud Caſſian. collat. 11. c. 4. quin & cæteri plerique Anachoretæ longæui fuêre, vti etiamnum ſunt Religioſi & Religioſæ, quę in monaſteriis ſine curis & ſollicitudine quietè, piè & ſanctè Deo vſque ad decrepitam ætatẽ deſeruiunt: quia timore Dei mortificant bilem, gulam, cæteraſque paſſiones, quæ vitam abbreuiant, ac ſobrietate & lætitia vitam prolongant. Vnde Hippocratis eſt aphoriſmus, τὰ ἀχόλα μακρόβια, id eſt, animalia, quæ carent bile, ſunt longæua, vti ceruus, de quo extat Epigramma Virgilij de ætatibus animalium, in quo longæua recenſet & dimetitur: ſic enim canit:

Ter binos deciesq; nouem ſuperexit in annos,
Inſta ſenescentum quos implet vita virorum;
Hos nouies ſuperat viuendo garrula cornix:
Et quater egrediatur cornicis ſæcula cerous;
Alspedem cerunm ter vincit cornus: at illum
Multiplicat nouies phœnix, reparabilis ales:
Quem vos perpetuo decies præmertitis æuo,
Nymphæ Hamadryades, quarum longiſſima vita eſt.

Sed audi Plinium lib. 7. c. 48. *Heſiodus fabulosè, vereor, multa de hominum æuo referens, cornici nouem noſtras ætatibus ætates, quadruplum eius cerui, id triplicatum cornis. Et reliqua fabuloſius in phœnice, ac Nymphis.* Idem lib. 8. c. 34. *Vita cornis*, inquit, *in confeſſo longa poſt centum annos aliquibus captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adhuc iam cute in magna obeſitate. Felinum morbos non ſentit hoc animal, quin & medetur huic timori. Quoſdam nos principes feminas ſcimus, omnibus diebus matutinis carnem eius deguſtare ſolitas & longo æuo carniſſe febribus.*

Manſuetudo ergo, æquè ac ſobrietas & lætitia, Religioſos & ſanctos facit lõgæuos. Vnde S. Chryſoſt. libr. Contra vituperat. vitæ monaſt. docet, monachos viuere ſanos, ac ob victus tẽperantiam, agreſtium, vt ait, inſtar animantium vigere, ac vegeto eſſe corpore: cùm è contrario diuites & delicati, qui vulgò habentur beati, velut in cœno iacentes, molliores ſint, podagræ, chiragræ, catarrhis, aliiſque morbis obnoxij, ideoq; breuis æui. Et S. Hieron. lib. 2. contra Iouin. docet, abſtinentiam corpori tuendo conferre, vitamque prorogare, idque ex Medicorum aphoriſmis confirmat.

Eſt hæc duodecima timoris Dei dos & laus, quòd timentes faciat longæuos; quia arcet tres breuis æui radices, ſcilicet. gulam, & vtramque bilem, flauam & atram, putà, choleram & melancholiam: hæc enim multos immaturè enecat & occidit. *Duodecima timoris dos.*

IN THESAVRIS SAPIENTIÆ INTELLECTVS (id eſt, intelligẽtia) ET SCIENTIÆ RELIGIOSITAS] id eſt, ſcientia religioſa, ſiue religio ſciens & prudens, non ignorans & errans, qualis eſt ſuperſtitio, vt dixi v. 16. Hic verſus non eſt in Græco, ſed ei ſimilis ſubditur v. 31. Senſus eſt, q.d. Sapientia eſt locuples & opulenta, ingentes habet theſauros: theſauri eius ſunt ſpiritales, putà intelligẽtia, qua ornat, locupletat & replet intellectum, ac omnes virtutes (has enim ſecum quaſi comites & pediſequas adducit religio, Deique cultus) quibus ornat repletque voluntatem, atque ex theſauris hiſce ſuis vtraque depromit, eaque ſuis ſtudioſis affatim elargitur. VERS. 26.

Nota. Siracides hæc tria, ſcilicet, *ſapientiam, timorem Dei & religionem*, quaſi pro vno & eodem ſumit: quia intelligit ſapientiam practicam, quę in honeſta actione & vitæ ſanctitate, putà, Dei cultu conſiſtit, vti iam ſæpiùs dixi: vnde illi per antitheſin opponens peccata & peccatores, ſubiicit:

EXECRATIO AVTEM PECCATORIBVS SAPIENTIA] Quocirca hanc antitheſin clariùs Tigurina ita vertit, *theſaurus ſapientiæ eſt intelligentia, ſcientiaq; ſãctitas, ſed ſceleroſis execratum eſt ſapientia.* Hinc eamdem antitheſin diſertè exprimens ſubdit noſter.

TIMOR DOMINI EXPELLIT PECCATVM] *Sine quod iam admiſſum eſt, ſine quod tentat intrare. Expellit ſanè illud quidem pœnitendo, hoc reſiſtendo*, ait S. Bernard. de Diuerſis affectionib. animæ. *Timor enim Domini expellit peccatum*; tum præteritum per contritionem, ad quam excitat timor, id eſt, metus & reuerentia Numinis; tum præſens & futurum: cauet enim, ne Numen tantum offendat, quod acerrimè iudicat & vindicat omne peccatum, ita Rabanus. Maximè verò expellit peccatum impatientiæ & murmuris, ne homo, cùm in hoc mundo affligitur, & multa triſtia patitur, impatiens fiat, Deoque obmurmuret: ſed ei cum ſubmiſſione, & metu & reuerentia ſe ſubdat & reſignet. Vnde timorẽ ita definit Clemens Alexand. 2. Strom. *Timor eſt cautio rationi conſentanea, & eius quod lædit declinatio* iuxta illud Iſaiæ 26. 17. *A facie tua, Domine, concepimus, & quaſi parturiuimus, & peperimus ſpiritum.* Pro quo S. Cyrillus vertit, *propter timorem* VERS. 27.

tuum Domine, nos verum geſſimus, & parturiimus, & grandi ſpiritu ſuper terram.

Græca habent, *timor Domini expellit peccata: perſeverans autem auertit iram*; Tigurina, *religio Domini peccata depellit; & quamdiu præſens eſt, arcet iram* Nam, vt ait S. Baſilius in initium Prouerb. *Sicut cruci affixus mouere nec manus poteſt, nec pedes: ſic qui timore Domini configitur, extra illius nutum nequaquam mouetur.* Timor ergo Dei eſt crux vitiorum. Et Tertull. libr. de Cultu feminarum: *Qui præſumit*, inquit, *minus veretur, minus præcauet, plus periclitatur: timor fundamentū ſalutis eſt.* Quidni ergo pariat ſalutis fructum? *Præſumptio impedimentum timoris: vtilius ergo, ſi ſperemus* (id eſt, timeamus, ait Pamelius) *nos poſſe delinquere; ſperando enim timebimus, timendo cauebimus, cauendo ſalui erimus.* Cauſā ſubdit:

NAM, QVI SINE TIMORE EST, NON POTERIT IVSTIFICARI] Sic quoque legit Clemens Alexandr. 1. Pædagog. c. 8. pro quo Græca habent, ἀνὴρ θυμώδης (alij, θυμὸς ἄδικος, id eſt, *iracundia iniuſta*,) *ἡ δυνήσεται δικαιοσύνην*, id eſt, *vir iracundus non poterit iuſtificari*, id eſt, in iuſtitia conſeruari. Audacia enim, eique affinis ira, opponitur & contraria eſt timori, vt docent Ethici. Igitur, *qui ſine timore eſt*, idem eſt quod audax, animoſus, iracundus. Sicut ergo timor frænat & coërcet impatientiam, murmura, ceteraque peccata: ita audacia & ira frænos diſſiliens in impatientiam, murmura, & quælibet peccata, velut equus indomitus prorumpit & ruit. Hoc eſt, quod ſubdit:

IRACVNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIVS, SVBVERSIO EIVS EST] Græca, *nam ruinam ei creat ipſius ad iram promptitudo*: ruit enim audax & iracundus quaſi effrænis in ſua damna, putà, in maledicta, iurgia, blaſphemias, &c. quibus ſibi pœnas ingentes conciliat. Vnde S. Ephrem tract. de Panoplia: *Ira*, ait, *eſt velut anceps gladius: vno momento perimit eum, quem percutit, ſicut ſcriptum eſt: Momentum enim furoris, ruina illius.* Græcum enim ῥοπὴ multa ſignificat, ſcilicet, declinationem, deuergentiam, procliuitatem, item momentum, putà, lancis ad imum vergentis inclinationem, nutum, decliuitatem, propenſionem: propriè enim de lancibus ſtateræ dicitur. Porrò dicitur momētum, ira: quia ira parum durat, iuxta illud: *Ira furor brevis eſt.* Sed eadem creat ruinam longam, vt patet ſi quis in ira aliquem vulneret, occidat, &c. Huic opponens patientem, ſubdit: *Vſque in tempus ſuſtinebit patiens.*

Poſſunt tamen hæc generaliùs accipi, & cuiuis peccato adaptari: q d. Qui nimis afficitur ſuis peccatis & cōcupiſcentiis, videns legem Dei ſibi obſiſtentem, illi iraſcitur: quæ ira facit eum animoſum ad peccandum, vt ſuis cupediis indulgeat: ſed hæc animoſitas ſubuerſio eius eſt, quia præcipitat eum in ruinam, putà, in mortem animæ præſentem & æternam. ita Palacius & Rabanus.

Decimatertia timoris dos, quòd expellat peccata.

Moral. hîc Nota, hanc eſſe decimamtertiam timoris Dei vim & laudem inſignem, quòd expellat peccatum, vt licet nos validiſſimi hoſtes, putà mundus, caro & dæmon, ad peccata propellant; nos tamen ab iis cohibeat, & hæc omnia vincat timor Dei: quia eum ſummè reueretur; Primò, vt Deum; Secundò, vt ſummum omnium dominum Tertiò, vt amantiſſimum patrem; Quartò, vt ſpōſum chariſſimum; Quintò, vt amicum fideliſſimum; Sextò, vt iudicem & vindicem ſeueriſſimum Quocirca timens Deum, dum ad peccandum ſollicitatur, dicit cum Ioſeph: *Quomodo poſſum malum hoc facere, & peccare in Deum meum?* Geneſ. 39. v. 9. Nam, vt ſapiēter ait Symmachus epiſt. ad Imperatores (quæ habetur libr. 2. epiſt. S. Ambroſij,) *Plurimum valet ad metum delinquendi præſentia religionis vigori.* Et cum Suſanna: *Melius eſt mihi abſq; opere incidere in manus veſtras, quàm peccare in cōſpectu Domini.* Daniel. 13. 23. Et cum Pſalte pſal. 118. 101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos, vt cuſtodiā verba tua. A iudicijs tuis non declinaui; quia tu legem poſuiſti mihi.* Et cum Iobe. 31. 1. *Pepigi fœdus cū oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus deſuper, & hereditatem Omnipotens de excelſis? Nónne ipſe conſiderat vias meas, & cunctos greſſus meos dinumerat?* Et v. 14. *Quid enim faciā, cùm ſurrexerit ad iudicandum Deus? & cùm quæſierit, quid reſpondebo illi?* Et v. 23. *Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Hinc Theodor. libr. 1. de Curand. Græc. affect. timorem Dei comparat cum potione amara, ſed purgatiua: illo enim peccatorum morbidi humores, præſertim flatus ſuperbiæ & animoſitatis, exhauriuntur, & ſanitas menti reſtituitur. *Timor Dei*, inquit, *medicamentum eſt optimum, quod ex malis* (ſupplicijs,) *& ex bonis conficitur, ſicut in theriaca accipit.* Beda in Prouerbiis, *Vbi* inquit, *non eſt timor Dei, ibi regnum eſt peccati: vbi verò eſt timor Dei, ibi eſt regnum Dei & ſanctitatis.* Quocirca S. Ioannes Baptiſta, vox clamantis in deſerto, non niſi timorem Dei clamabat, vt eum hominibus imprimeret. Matth. 3. 16. *Progenies viperarū*, inquit, *quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira?* Quin & Chriſtus Matth. 10. 28. *Timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam.* Quapropter ſapiēter dixit Clemens Alexandr. lib. 2. Strom. *Fides eſt prima ad ſalutem inclinatio, poſt quam timor eſt, & ſpes, & pœnitentia.* Et aliquantò, pòſt: *Qui timorem damnant, vt legem etiam infectantur; quòd ſi legem, clarum eſt, quòd & Deum, qui legem dedit.* His conſentiunt ea, quæ apud B. Athanaſium loquitur S. Antonius: *Formido* (inquit) *iudicij, & pœnarum timor horridus, lubricæ carnis incentiua diſſoluit, & vacuum animam quaſi ex aliqua rupe ſuſtentat.* Idem ſentit S. Baſilius homil. 8. in pſalm. 32. *Neceſſariò* (inquit) *velut introductorius ad pietatem timor aſſumitur: dilectio verò deinceps ſuccedēs à timore ſcientiſpicè adoptatos perficit.* Pleniùs homil. 9. in pſal. 33. *Timor*, ait, *ſalutaris & timor ſanctificationem faciens, qualis ſit, vis exponā? Cùm ad peccatum aliquod progredi voles, cogita mihi horrendum illud & non ferendum Chriſti iudicium*, & cetera quæ deinceps ſubdit, cùm concludit: *Hæc time, & hoc timore eruditus animā à concupiſcētia ad hæc mala, velut fræno quodam relide.* Porrò Chryſoſt. hom. 15 ad Pop. Antioch. gehennæ metum etiam in anima hominis iuſti, militem ait eſſe fortem & armatum, qui fures & latrones, omneſque hoſtes longiſſimè à domo arceat. Quocirca Ambroſius in pſalm. 118. ſerm. 21. ſcribit, beatos Martyres inter ipſa carnificum ſupplicia poſitos, timore gehennæ ante oculos mentis propoſitæ, earum pœnarum viciſſe timorem, qui à carnificibus incutiebatur. At S. Hieron. epiſt. 22. ad Euſtoch: de Cuſtod. virg. ait gehennæ metu ſolitudinem, ac duriſſimæ vitæ genus elegiſſe. Nec dubitat S. Auguſt. lib. de Grat. & lib. arb. cap. 18. hūc timorem gehennæ, Dei donum appellare. Certè Caſſianus collat. 11. c. 28. *Eſt* (inquit) *gradus eiuſdem profectus, vt dum vel pœnarum metu, vel præmiorū ſpe*

ſpe incipimus vitia declinare, ad charitatis gradū tranſire poſſimus. Omnes verò Græcorius homil. 26. in Euang. hortatur, vt futurum iudicium timeant, antequam veniat. Rurſus homil. 34. *Prava mens* (ait) *ſi non priùs per timorem euertitur, ab aſſuetis vitiis non emundatur.* Nec fruſtrà toties timoris dignitas ac præſtantia in ſacris Literis extollitur. *Beatus vir* (inquit Dauid) *qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis. Potens in terra erit ſemen eius: generatio rectorum benedicetur. Gloria & diuitiæ in domo eius: & iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi.*

VERS. 29. VSQVE IN TEMPVS SVSTINEBIT PATIENS] Græcè, ἀνέξεται, id eſt, *ſuſtinebit*; pro quo Romani legunt, ἀνθέξεται, quod Primò, ſumi poteſt pro ἀνέξεται id eſt, ſuſtinebit, tolerabit, perferet, perdurabit. Secundò, verti poteſt, reſiſtet, reluctabitur, ſcilicet, tentationi. Tertiò, adhæreſcet, velut vnguibus affixus, ſcilicet, ſuæ patientiæ, eamque mordicus retinebit. Quartò, complectetur, mutuoque complexu ſibi aſtringet, tum ſuam crucē, tum ſuam patientiam, quaſi ſponſam ſibi electam & dilectam. Opponit θυμῷδη id eſt, audaci, impatienti, iracundo. μακρόθυμον, id eſt, longanimem & patientem; quòd hic ad tempus ſuſtineat aduerſa quælibet, ſpe gloriæ cæliſtis, ille illicò iis reſiſtat, eaque executere ſatagat, ideoque lites & rixas concitet. Vnde de patiente ait:

ET POSTEA REDDITIO IVCVNDITATIS] Legit Interpres, ἀναδώσει εὐφροσύνην: iam legunt ἀναδώσει εὐφροσύνη, id eſt, *pullulabit*, & quaſi de terra exorietur, ac germinabit *ei lætitia*. ἀναδίδωμι enim, id eſt reddo, capitur pro ἀναβλαστάνω, id eſt, pullulo, germino. Eſt metaphora appoſita & elegans ab arboribus, quæ in hieme patiuntur gelu, niues, frigora, illique ſpoliatæ foliis & frondibus quaſi canſcunt & emoriuntur; ſed tunc introrsū vires ſuas recipiunt, vt omnis calor cogatur in radicem, qua è terra humorem ſugant: itaque radix fœta & grauida, in vere quaſi radiis ſolis viuificata germinet, & in lætas frondes, flores & fructus erumpat. Pari enim modo patiens in aduerſis, quaſi in hieme, introrſum per patientiam ſe recipit in animæ penetralia, ibique vires ſuccumque patientiæ, humilitatis, ceterarumque virtutum colligit, quæ mox patienti ei meritos lætitiæ & gloriæ fructus. Hiſce enim Deus remunerabitur & præmiabit eius dolores, & patientiam. Iuſtus eſt ergo inſtar palmæ plantatæ *ſecus decurſus aquarum, quæ fructum dabit in tempore ſuo*, id eſt, in tempore nouiſſimo, ait S. Auguſt in pſal. 1. Vnde Tigur. vertit, *qui patiens eſt vſque ad tempeſtiuitatem præſtabit tolerantiam, & poſtea exorietur ei lætitia.* q.d. Vir iuſtus tentatus & afflictus patiendo ſuſtinebit, vſquequò tranſeat afflictionis tempus: tunc pro illa ſuccedet tempus hilaritatis: ſicut enim nocti ſuccedit dies, hiemi ver, tempeſtati tranquillitas, pluuiæ & caligini ſerenitas; ita tentationi iucunditas,

Patiens eſt quaſi arbor hyberna.

Congrua ergo & illuſtris eſt hæc metaphora ab arbore cuius truncati rami, exuſta folia, vix remanet ſtipes, vt puterur exuccus, & non niſi ignibus aptus, hiemali tempore: at eadem appetente vere reuireſcit ac repullulat. Nullus igitur animo cadat, etiam hybernis oppreſſus, & velut ſepultus, tribulationum rigoribus; Deo iterum flante, ac benè proſperante, repullulabit, duplo amplioribus bonis cumulatus, vt contigit S. Iob. Exemplo apum appoſitè idipſum illuſtrat Vrbanus IV. Pont. in pſal. 50. qui extat tom. 1. Biblioth. SS. Patrū: *Dauid*, inquit, *de perſecutoribus ſuis dicit*, pſal. 117. *Circumdederunt me ſicut apes. Apes enim, etſi inferant punctionis dolorem, amantur tamen; quia mellis dulcedinem adminiſtrant: ſic & perſecutores meos, Domine, amare volo & punctiones, quas mihi amaris conatibus inferunt, contribulato ſpiritu tolerare, vt mellita iucunditas ſubſequatur. Nam per quendā Sapientē audio, Domine, te dicentem, quòd vſque ad tempus ſuſtinebit patiēs, & poſteà redditio iucunditatis.* Alludit Siracides ad Habacuc 2. 3. *Si moram fecerit, expecta illū: quia veniēs veniet & non tardabit. Ecce, qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo: iuſtus autem in fide ſua viuet.* Et ad Iſaiæ 62. 3. vbi Chriſtus ait, ſe miſſum & vnctum Spiritu ſancto. *Vt conſolarer*, inquit, *omnes lugentes in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris.* Vide ea quæ vtrobique dixi. Hoc eſt, quod canit Pſaltes: *Exſpecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum.* Pſal 26. 14. Et Aggæus c. 2. 7 *Adhuc vnum modicum eſt, &c. & veniet deſideratus cunctis gentibus.* Et Chriſtus vadens ad mortem Ioan. 16. 17. *Modicum, & iam nō videbitis me; & iterum modicum & videbitis me.* Et v. 22. *Vos igitur nunc triſtitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis.* Quocirca ſapienter Tertull. libr. de Patientia: *Idoneus*, inquit, *patientiæ ſequeſter Deus: ſi iniuriam depoſueris penes eum, victor eſt: ſi damnum reſtitutor eſt: ſi dolorem, medicus eſt: ſi mortem, reſuſcitator eſt. Quantum patientia licet, vt Deum habeat debitorem.* Hoc ſignificat, & redditio.

BONVS SENSVS, id eſt, vir ſenſatus & patiens, VERS. 30. VSQVE IN TEMPVS ABSCONDET VERBA ILLIVS, id eſt, ſua: q.d. Reprimet ſuam iram & impatientiam, ne in verba iracunda & maledica prorumpat: & (id eſt, ideireo) LABIA MVLTORVM ENARRABVNT SENSVM ILLIVS] q. d. Multi laudabunt & celebrabunt eius prudentiam & ſapientiam, quam in patientia oſtendit. Vnde Græca habent, *idem* (patiens) *verba ſua tempeſtiuè ſupprimet, & labia multorum*) hoc enim eſt πολλῶν, pro quo Romana legunt πιστῶν, id eſt, *fidelium*) *conſilium eius prædicabunt.*

Hæc eſt decima quarta timoris Dei laus. *Decima. Quarta timoris dos.*

Ita S. Monica, ait S. Auguſt. 9. Confeſſ. c. 9. *nouerat non reſiſtere irato viro, non tantùm facto, ſed ne verbo quidem. Iam verò refracto & quieto, cùm opportunum videret, rationem facti ſui reddebat, ſi forte ille inconſideratiùs commotus fuerat.* Hac patientia & ſilentio ingem cum eo habuit pacem, tandemque eum ad Chriſtum conuertit.

IN THESAVRIS SAPIENTIÆ SIGNIFICATIO DISCIPLINÆ] ſcilicet, *eſt*, Græcè σκληρολαι Παροιμιῶν, id eſt, *in theſauris ſapientiæ ſunt parabolæ ſcientiæ.* Parabolæ ab Hebræis vocantur ſententiæ graues, abditæ, doctæ, prudentes, quæ docent & dictant, quomodo vita honeſtè, prudenter & ſanctè iuxta Dei legem & diſciplinam ſit inſtituenda. Has quaſi res pretioſas & gemmas in ſuis theſauris habet ſapientia, indeque eas promit, & ſuis doctoribus communicat. VERS. 31.

EXECRATIO AVTEM PECCATORI, CVLTVRA DEI] Græcè θεοσέβεια, id eſt, religio, pietas, cultus Dei, quem docet ſapientia & diſciplina, quique conſiſtit in timore & amore Dei, vt dixi v. 26 (& ſic patet antitheſis huius hemiſtichij cum præcedenti: diſciplina enim eſt cultura Dei:) hic enim VERS. 32.

enim verſus eum illo, licèt verbis nonnullis diſcrepet, re tamen & ſenſu eſt vnus & idem. Vnde Tigurina vertit, *in theſauris ſapientiæ latet ſcientia* (Vatabl. *allegoriæ*, alij, *ænigmata*; alij, *parabolæ*: Græcè enim eſt αἰνίγματα) *ſceleroſo verò eſt pietas execrabilis*. Vox *parabolæ* ſignificat, qualis fuerit & eſſe debeat ſermo & doctrina ſapientum, nimirum, *parabola ſcientiæ*, id eſt, ſcita, prudens, argutaque enim in ſuppellectile ſapientiæ, & in illius theſauris reconditiſſimis nihil eſt pretioſius vel illuſtrius.

Dicitur autem, *ſignificatio diſciplinæ*; quia non debet parabola rem apertè oſtendere, ſed tantùm ſubobſcurè ſignificare. Et huius obſcuritatis cauſam ſubiicit, quia peccator execrabitur ſapientiam, & occludet aures, ſi clarè illi ſalutaria de moribus probis conſilia ingeras: qua de cauſa Chriſtus ſuam ſapientiam Phariſæis, eorum taxans vitia, & carnalibus Iudæis ingerebat per parabolas, Matth. 13. Sic Salomon tuam ſapientiam conſcripſit & inſcripſit *Parabolas, quæ ſuccinctis, brevibuſq; ſententiis ingentes & perfectos continent ſenſus*, inquit Origen. prol. in Cantica.

Poſt hanc ſententiam in vetuſto codice Græco ſubiungitur iſta: *Timor Domini, donum à Domino; etenim eximiæ dilectionis vias conſtituit*. Vt appareat, multis modis hunc librum fuiſſe coagmentatum: prior enim ſententiæ iam dictæ pars continetur v. 23 poſterior v. 24.

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua docet ſapientiam acquiri per iuſtitiam.

Verſ. 33. Fili, concupiſcens ſapientiam, conſerua iuſtiam & Deus præbebit illam tibi.

34. Sapientia enim & diſciplina, timor Domini: & quod beneplacitum eſt illi.

35. fides, & manſuetudo, & adimplebit theſauros illius.

36. Ne ſis incredibilis timori Domini: & ne acceſſeris ad illum duplici corde.

37. Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum, & non ſcandalizeris in labiis tuis.

38. Attende in illis ne fortè cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem.

39. Et reuelet Deus abſconſa tua, & in medio Synagogæ elidat te.

40. Quoniam acceſſiſti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo & fallacia.

Vers. 33. FILI, CONCVPISCENS (legit Interpres, vti & S. Auguſt. in Speculo, ac Complut. Ἐπιθυμῶν cum accentu in penultima: ſed Romana editio Græca, S. Hieron. in cap. 10. Oſee, S. Hilar. in pſalm. 1. & S. Auguſt. 22. contra Fauſt. cap. 53 legunt, Ἐπιθυμῶν cum accentu in antepenultima, id eſt, *concupiſti*, cum nota interrogationis; ſed eòdem redit ſenſus) SAPIENTIAM, CONSERVA IVSTITIAM; Græcè, ἐντολάς, id eſt, præcepta, mandata. q. d. Fili, ſi concupiſcis ambiſque ſapientiam, obſerua A Dei mandata: hæc te recto calle ducent ad ſapientiam. ET DEVS PRÆBEBIT ILLAM TIBI] tamquam fibi fideli amico, pio & obſequenti. Nam *in malevolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis*, Sap. 1. Iuſtitia ergo hic generalis intelligitur, quæ conſiſtit in obſeruatione omnium mandatorum Dei: hæc enim hominem facit & denominat iuſtum. Sic Pſaltes toto Pſal. 118. docet veram ſapientiam ſitam eſſe in lege Dei, eiuſque cuſtodia.

Id ſymbolicè ſignificatum fuit in matrimonio Iacob, qui priùs duxit Liam, deinde Rachelem: Lia enim ſignificat laborioſam iuſtitiam; Rachel ſpecioſam intelligentiam. Ita docet S. Auguſt. 22. contra Fauſtum, cap. 53. *Prior eſt*, inquit, *in recta hominis eruditione labor operantis quæ iuſta ſunt, quàm* B *voluptas intelligendi quæ vera ſunt. Ad hoc valet, quod ſcriptum eſt: Concupiſti ſapientiam? ſerua mandata, & Dominus præbebit illam tibi. Mandata vtiq; ad iuſtitiam pertinentia: iuſtitia autem, quæ ex fide eſt, quæ inter tentationum incerta verſatur, vt piè credendo, quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum conſequatur.* Et mox: *Proinde in his, qui flagrant ingenti amore perſpicuæ veritatis, non eſt improbandum ſtudium, ſed ad ordinem reuocandum, vt à fide incipiat, vt bonis moribus nitatur peruenire quò tendit. In eo quippe quo verſatur, virtus eſt laborioſa: in eo verò quod appetit, luminoſa ſapientia. Illis ergo reſpondeatur: pulchrum eſt quidem quod deſideras, & amare dignißimum: ſed prius nubit Lia, & poſteà Rachel. Ardor ergo iſte ad id valeat, vt ordo non recuſetur; ſed potiùs toleretur, ſine quo non poteſt perueniri ad id, quod tanto ardore diligitur. Cùm autem peruentum fuerit, fruendi habebitur in hoc ſæculo, non ſolùm ſpecioſa intelligentia,* C *ſed & laborioſa iuſtitia.* Sic S. Marcella, ait S. Hieron. Epiſt. ad Principiam, ſequebatur illud Pſalmiſtæ Pſalm. 118. *A mandatis tuis intellexi, vt, poſtquam mandata compleſſet, tunc ſe ſciret mereri intelligentiam Scripturarum.*

Eſt hic tertia capitis pars, qua poſt encomium ſapientiæ & timoris Dei, modum ea aſſequendi præſcribit, putà, iuſtitiam, quæ ſita eſt in obſeruatione mandatorum Dei: timor enim Dei parit iuſtitiam; iuſtitia parit ſapientiam. Cauſam ſubdit dicens:

SAPIENTIA ENIM ET DISCIPLINA (ſupple, eſt,) TIMOR DOMINI] q. d. Via & modus acquirendi ſapientiam eſt iuſtitia, ſiue obſeruatio mandatorum Domini; quia ſapientia eſt timor Domini; vel certè connexa cum timore Domini, ex quo Vers. 34.
D oritur iuſtitia & obſeruatio mandatorum. Vbi Nota. Hæc tria, ſapientia, timor Domini, obſeruatio mandatorum, ita inter ſe connexa ſunt, vt vbi eſt vnum, ibi ſint reliqua duo, & quantum creſcit vnum, tantùm creſcant reliqua duo: creſcente ergo timore creſcit obſeruatio mandatorum, creſcit & ſapientia practica: *Quia mandatum lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ*, Prouerb. 6. 23. Et: *Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua*, Pſalm. 118. 8. & v. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Vice verſâ quantum creſcit obſeruatio mandatorum, tantùm creſcit & timor amorque Dei, ac proinde tantundem creſcit & ſapientia, iuxta illud: *Benignitatem & diſciplinam, & ſcientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.* Pſal. 118. 66. Quocirca Iob c. 28. 28. *Ecce*, ait, *timor Dei ipſe eſt ſapientia, & recedere à malo intelligentia*: quia ſcilicet, ſapientia practica, cùm

sita sit in actione honesta, sita pariter est in timore Dei, qui excitat ad omne honestum, vt verè sit sapiens qui timet Deum, eiusque legi obedit.

Sapientia timor Dei & custodia legis, quem inter se habeant ordinem? Resp.

Nota. Hæc tria, scilicet, sapientia, timor Domini, obseruatio mandatorum, si propriè & per se sumantur, distinguuntur, sicut pater, filius, nepos: aut sicut prudentia, virtus, & ipsa actio virtutis. Nam sapientia est dictamen sapientiæ, quod dictat timendum esse Deum, eiusque mandata obseruanda. Timor deinde timet Deum; ac stimulat timentem Deum, vt eius mandata obseruet. Vnde Tertiò, timens Deum impulsus hoc timore mandata obseruat. Sic prudentia dictat amandam vel exercendam esse virtutem. Ex quo dictamine homo excitatur ad eam amandam, vt eam habitualiter possideat, virtus deinde habitu possessa mouet & stimulat eam possidentem ad exercendas actiones virtuosas. Igitur sapientia generat timorem Dei, timor generat obseruationem mandatorum: sicut prudentia generat virtutem, virtus generat actiones virtuosas; & sicut pater generat filium, filius gignit nepotem.

Hinc sequitur Primò; hæc tria inter se esse connexa, ita vt vnum quodlibet sine aliis duobus consistere nequeat.

Dices, Potest esse sapientia sine timore, & prudentia sine virtute, vt patet in impiis: hi enim prudenter iudicant esse sobriè viuendum, imò in particulari hic & nunc temperandum sibi esse à vino ne se inebrient; & tamen dulcedine vini illecti intemperanter bibunt, teseque inebriant.

Resp. Hi habent prudentiam quamdam speculatiuam, & quasi in abstracto; non tamen habent veram sapientiam & prudentiam practicè practicam, quę actu imperat & elicit opus virtutis. Sicut enim pater dicitur, non qui potest generare filiũ, sed qui actu generat: & sicut gratia efficax non dicitur nisi quæ persuadet voluntati consensum: sic pariter sapientia & prudentia vera, efficax & actualis non est, nisi quæ persuadet voluntati, ex eaque elicit actum virtutis. Causa enim in actu, & effectus in actu semper sunt simul: implicat enim causam causare effectum, & tamen effectum ab ea non produci. Igitur, vbi est vera & practica sapientia, ibi est timor Dei, & obseruatio mandatorum; atque vbi est vera & practica prudentia, ibi pariter est virtus & exercitium virtutis.

Sequitur Secundò, ex eo quòd hæc tria ita connexa sint, vt semper pari passu incedant, quòd quantũ crescit vnum tantùm crescant & reliqua duo: quantum ergo crescit sapientia, tantum crescit timor & amor Dei; & quantum crescit timor & amor, tantum crescit obseruatio mandatorum.

Sequitur Tertiò, ex hac indissolubili horum trium connexione, quòd sicut sapientia & prudentia crescens producit maiorem timorem & virtutem, atque hæc maiores virtutum actus; ita vice versa maiora virtutum opera faciant crescere, & intendant habitum timoris & virtutis; & hic intendat habitum sapiẽtiæ. Vnde commune Philosophorum & Theologorum axioma est, actus intensos intendere habitum virtutis. Ac fides docet, actus præsertim intensiores virtutum supernaturalium mereri, & secum afferre augmentum gratiæ, charitatis & virtutum: sic fumus producit flammam, & flamma vicissim auget fumum. Quare non mirum, Siracidem hic nunc docere, quòd sapientia pariat timorem & iustitiam; nunc vice versa, quòd timor & iustitia pariant sapientiam: quia, scilicet, eius augmentum merentur & secum afferunt.

Sequitur Quartò, licet hæc tria præcisè sumpta distinguantur modo iam dicto; tamen propter intimam eorum connexionem commiscери, confundi & sæpè pro eodem sumi: sic enim prudentia ab Ethicis sæpè sumitur pro ipsa virtute, quam dictat & imperat: tunc enim prudentia vocatur non tantùm dictamen prudentiæ, sed ipsa actio prudens, quæ non est alia quàm virtus. Est synecdoche, vel metonymia. Simili modo Siracides hic sæpè commiscet, & confundit sapientiam cum timore & iustitia: quia sapientia dilatat, & sumit non tantùm pro dictamine sapientiæ, sed pro sapienti opere timoris & amoris Dei, quod ipsa imperat & producit. Vnde v. 20. ait: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum.* Et hoc vers. ait: *Sapientia & disciplina timor Domini*, Et multa similia. Hæc valdè Nota, vt videas, hic non committi circulum à Philosophis damnatum, atque concilies multa loca, quæ alioqui videntur esse contraria & inextricabilia.

Siracides hanc sententiam, vti & alias multas, mutuatus est à Salomone Prouerb. 15. vbi, cùm dixisset Salomon, v. 32 *Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis*: causam sui dicti subiicit v. 33. dicens, *timor Domini, disciplina sapientiæ*; Hebr. *timor Domini, eruditio sapientiæ*; Septuag. quos sequitur Siracides, *timor Domini, disciplina & sapientia.* q.d. *Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis*; id est, cordatus est & sapiens, luxque mentis dominus; quia talis habet timorem Dei: hic enim timor hominem disciplinæ & eruditioni subiicit. q.d. Nihil aliud liberam & sui iuris humanę mentis naturã, disciplinæ, id est, directioni correctioni & correptioni legis aut rectoris, cui cura & custodia legis incumbit, subdere & subiicere potest, nisi Dei timor. Hic enim *super omnia se superposuit*, Eccli. 25 14 adeoque mentem ipsam sibi, legique Dei subiugat: hanc verò vt occupauit, arbitrio suo regit & impellit, itaque fit id, quod subdit Salomon: *Et gloriam*, quam affert Dei lex & sapiẽtia, *præcedit humilitas*, qua quis humiliter se subiicit Dei legi & disciplinæ.

ET (id) QVOD BENEPLACITVM EST ILLIS, (est) FIDES ET MANSVETVDO] Græcè clariùs & breuiùs: ἡ δὲ δόξα αὐτοῦ πίστις καὶ πραΰτης, id est *grata sunt ei fides & mansuetudo*: quia in his duobus quasi cardinibus vertitur omnis Dei lex, timor, cultus, sapientia & prudentia. *Fides*, id est fidelitas, in actione consistit, eamque dirigit; quia facit, vt fideliter præstemus officia, quæ Deo & proximis, quam quę nobis ipsis debemus; *mansuetudo* in passione cernitur, vt scilicet manluetè omnia aduersa quæ patimur, toleremus. Εὐδοκία Græcis est beneuoientia, beneplacitũ, voluntas, putà id quod Deus vult, in quo sibi complacet, quod ei gratum est, de quo delectatur, & quasi pascitur.

VNDE ET DEVS ADIMPLEBIT THESAVROS ILLIVS] qui hæc duo habet, vt ostendat, quàm illa ipsi sint grata & beneplacita *implebit*, id est, plenos ei afferet thesauros bonorum, tum spiritualiũ tum corporalium: sic enim τὸ *implere* pro plenũ facere, vel plenũ afferre passim hoc libro sumitur, vti dixi v. 22. Hoc est, quod ait S. Iacobus c. 3. *Quis sapiẽs & disciplinatus inter vos? Ostendat bonã conuersationẽ in*

man-

mansuetudine sapientiæ. Verè Rabanus: *Omnis bonorum vita*, ait, *tranquilla est. Vnde virtus & sapientia Dei Christum suos docuit dicens: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. *Et aptè dicitur, quòd implet thesauros illius: quia qui verè timet Deum, non potest esse sine fide & bonis operibus, quæ timentem Deum sacris virtutibus implent & facinus eum acceptabilem esse Deo. Vnde in c. 2. scriptum est, Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem & curam superfluam.*

VERS. 36. NE SIS INCREDIBILIS (id est, incredulus, hoc est, Primò, inobediens, rebellis, contumax) TIMORI DOMINI] vt respuas ea, quæ timor Dei agenda esse dictat. Vnde aliqui legunt, *contumax ne fis & incredibilis.* Vbi τὸ *contumax* irrepsit ex interpretatione & commentario alicuius interpretantis τὸ *incredibilis.* Secundò, *ne fis* incredulus, id est, diffidens: q.d. Ne diffidas, cum in difficultates aliquas incideris, vel egestate premeris, (vnde Regia addunt, ἐνδεὴς ὤν, id est, *cùm es egens*,) te per timorem Domini inde liberandum, protegendum & saluãdum, quasi Deus nolit, aut non possit tibi succurrere, ideoque ad opem dæmonis, putà ad sagas & magos, vel ad hominum auxilia & solatia Deo diffidus confugias. Tigurina vertit, *religioni Domini parere ne recuses inops, nec ad eam ficto animo accesseris*,

ET NE ACCESSERIS AD ILLVM (timorem Domini, & consequenter ad ipsum Dominum) DVPLICI CORDE] hoc est, non sincerè, sed fictè & hypocriticè, simulans exteriùs coram hominibus, te velle Deum colere, illi fidere & obedire; cùm interiùs in corde illi diffidas, & obstrepas. Patet ex sequentibus. De duplici corde plura dicã cap. 2. 14. Tranlit à timore & sapientia ad eius contrarium, scilicet, hypocrisin, vt illam per contrarium illustret: dixerat enim v. 33. viã ad sapientiã esse iustitiam, id est, obseruationem mandatorum Dei: nunc qualis ea esse debeat, ostendit, scilicet, vera & sincera, non ficta & hypocritica; hypocrisis enim omnem veritatem, veramque iustitiam, obedientiam & virtutẽ eneruat & elidit.

VERS. 37. NE FVERIS HYPOCRITA IN CONSPECTV HOMINVM] vt fingas te timere Deum, religiosum esse, deuotum & sanctum, ac glorieris te ab iis talem haberi & prædicari. Quidam ex Græco vertit *ne fis actor tragœdiæ* seu *comœdiæ: ne fis histrio, nec mimus ad ora hominum.* Hypocrita enim dum aliam & aliam personam induit, est velut mimus & histrio. Tigurin. more suo liberè vertit *ne te conformes ad sermones hominum*, ET NON SCANDALIZERIS IN LABIIS TVIS] Græcè, *attende labiis tuis*, ne, scilicet, per ea loquendo, tuamque sanctitatem ostentando, & prædicando, scandali & ruinæ tibi sis causa, quod noster vertit, *&* (id est, vt) *non scandalizeris in labiis tuis*: scandalum enim est offendiculum, casus & ruina.

Hypocrisis symbolum est struthio.

Hypocrisis symbolũ est struthio, de quo hunc apologum scitis gnomis variegatum texit Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. c. 22. cuius titulus: Contra eos qui gaudẽt tantùm videri, cùm non sint. *Struthio*, inquit, *positus inter aues, gloriæ cupidus, sed existẽtiæ vacuus, ostentationis vento mox alarum altioribus sparsis velis, maiores se pennas habere gloriabatur. Cui aues dixerunt: Vanum quidem apparentiæ cortex, quem substantiæ medulla intus non implet, & propter hoc si alarũ sublimium pennosa iactantia sursum corde leuaris, earundem potentia ventilatus, iam corpore nos præcede*

A *maiori. Quo dicto illis auolantibus, cùm ipse terrestrior mole pregrauatus inter ea timeretur, subsidens pomposum desuper eorum clamauit, & dixit: Struthio frater vbi est pennarum superbia? At ille respondit: Nimirum pedũ grauitas impedit cùm volandi vis adsit. Cui eorum Etsi asininus pes põderat, cur tamẽ tantilli capitis lenitas & colli gracilitas non te leuant: Siquidem apparentia, & non substantia est in causa, quare sic ergo gloriaris de falcinata? ala enim sine volatu est barda. Et sicut sextus digitus manum fœdat, sic ala te onerat. Igitur fœda res, & vanitas onerosa est pompa. Nimirũ nunc videris te imitaris naturam stellarum micantiũ, & earũ nutu aut similitudine formari, quæ cùm apparent in cælo, desinunt. Tota namq; structura tua ad ostentationem spectat.* Deinde idiplũ duobus apologis, primo muris & talpæ, se- *& talpa.*

B cundo muli & equæ confirmat. *Verùm non audisti quid mus responderit talpæ de oculis gloriãti, scilicet habere oculum & non visum, non minùs esse quàm monstrum. Vnde apparere, & non esse, monstrosa species est* *& mulus.*
est. Nam cum in oculis adsit pompa, tenebris tamen ipsa perfunditur, & visione priuatur. Similiter superbientem ex sexu multum taliter equa confudit, dicens: Apparentiæ quidem sexum habes, sed cares existentiæ fructu, adulterina coniunctione plasmatus. Sic orbata fructu pompositas cernitur, quia est superbiæ peruersa nequam bardus. Nescis quòd speculum dum ex vna parte lucidum apparet, ex altera inimica luci opacitate obscuretur? Apparentia certè sine existentia mendax est. Quibus auditis struthio obmutuit.

VERS. 38. ATTENDE IN ILLIS, NE FORTE CADAS; Græcè, *non extollas teipsum, ne cadas.* S. Ephr. tract. de Humilitate: *Nõ exaltes teipsũ ne fortè cadas*; ET ADDVCAS ANIMÆ TVÆ INHONORATIONEM] putà, infamiam, probrũ & dedecus: modum subiicit dicens:

C VERS. 39. ET REVELET DEVS ABSCONSA TVA, (absconditam in corde tuo hypocrisin, impietatem & scelera) ET IN MEDIO SYNAGOGÆ, id est, magnæ multitudinis (Tigurin. *in medio cœtu*, Vatabl. *in media concione*) ELIDAT TE] Græcè, *καταβαλεῖτε* *Deus Hypocrisin deregit.*
id est, deiiciat, prosternat te. Nota hîc condignam hypocritarum pœnam, congruè à iusto Dei iudicio eis irrogari solitam, q.d. Ne te simules, ostentes, prædices religiosum & sanctum, cùm sis irreligiosus, impius & hypocrita; quia solet Deus hypocrisin detegere, ac hypocritas qui apud populum falsum sanctitatis & religionis nomen aucupari sunt, prodere, vt omnes videant eorum fictionem & nequitiam, itaque infamia, probro & decore publico eos notare & mulctare, vti ordinariè fieri videmus in hac vita; sed certissimò id

D fiet in futura: Christus enim in die iudicij omnẽ hypocrisin aperiet, & hypocritas publica & horrenda ignominia afficiet, dum ob scelera, quæ pandet, eos damnabit ad tartara.

Ita Christus patefecit & confudit coram populo hypocrisin Pharisæorum: *Attendite*, inquit, *à fermento Pharisæorũ, quod est hypocrisis.* Luc. 12. Ita pariter Christus elisit hypocrisin, nomen, & factũ *Exempla.*
Simonis Magi, qua le Prophetam diuinum, imò Deum simulans, vt talis à Nerone & Romanis colebatur, cùm eum superbè per aëra in cælum ope dæmonis volantem, ad preces S. Petri, spectante Nerone & toto populo, ex alto præcipitauit, eiusq; crura saxo allidens confregit: vnde Simon confusus, præ pudore ex Vrbe fugiens, mox dolore & mœrore animam infelicem exhalauit. *Tunc igitur*, inquit S. Maximus homil. 5. in Natali Apost. Petri & Pauli, *Petrus velut victum illũ de-*

sub-

sublimi aëre deposuit, & quadam præcipitio in saxo elidens eius crura confregit, & hoc in opprobrium facti illius: vt qui paulò antè volare tentauerat, subitò ambulare non posset: & qui pennas assumpserat, plantas amitteret.

Quocirca verè Isidor. Pelus. lib. 2. epist. 24. hypocritam vanæ gloriæ cupidum opponens humili, ait, *hypocritam vitrum veri margaritis loco ponere*, id est, vanam gloriam pro vera æstimare, ac opera inania & fucata pro magnis, magnique valoris & meriti apud Deum ostentare: (in quem quadrat illud adagium: *Tanti vitrum, quanti margaritum*, teste Tertull. lib. 4. contra Marc.) *E contrario humilem veras margaritas sua æstimatione pro vitreis ducere*; tum, quia suas virtutes & opera bona parui æstimat, & imbecillia ac fragilia instar vitri; tum, quia per ea quasi per vitrum in Deum prospicit, omnia Deo, Deique gratiæ attribuens & resignans.

Ita detexit Deus occulta scelera Dioscori, quæ, B æquè ac Nestorius, specie humilitatis & sanctitatis occultans internam arrogantiam & scelera, irrepserat in episcopatum Alexandrinum; cùm effecit, vt in Concilio Chalcedonensi aduersus eum darentur libelli, quibus ipse conuincebatur Origenista, Arianus, homicida, incendiarius, vitaque turpissimus. Nihil enim magis Dei Ecclesiæ obesse compertum est, quàm cùm sub inuolucro sanctitatis iniquitas regitur, & impietas horrenda visu, fuco religionis picta progreditur, fallens oculos intuentium. Facile namque est cauere, quos manifestos intelligas hostes; occultos autem quis effugiet? *Quis reuelabit faciem indumenti eius? portas vultus eius quis aperiet?* ait Iob. c. 41.

Ita Alfonsus rex Aragoniæ, teste Panormit. lib. 2. de gestis eius, c. 9. cùm audisset, Antonium Picentem, qui nomine abstinentiæ & sanctitatis Ita- C liam & Hispaniam compleuerat, ac cum Angelis versari & colloqui ferebatur, in morte suam prodidisse hypocrisin, atque à vermibus comestum miserè interisse, sapienter dixit: *Propterea Deus in hypocritas tantoperè fauit, quòd, dum homines decipiunt, interponunt Deum ipsum tamquam sceleris mediatorem, ideoq; vt plurimùm viuentes adhuc plectuntur in hominum oculis, quos Dei nomine fefellerunt: vt intelligant mortales, à tali monstro maximè sibi cauendum esse, quod Deum ipsum non tantùm post mortem, sed etiam in vita ipsa indubitatum habet vltorem.*

Ita mendicum illum simulantem se mortuum, vt socius eius pro ipso sepeliendo pecuniam à S. Epiphanio impetraret, verâ morte Deus puniuit, vti refert Tripart. Histor. l. 9. c. 48. Ita hypocrisin monachi cuiusdam reuelauit Deus S. Euthymio, cùm Angelum vidit horrenda specie, tridente gra- D ui, animam illius è corpore extrahentem, teste Niceph. l. 14. 52. Ita hypocrita monachus fingens se abstinere cibis, cùm occultè comederet, in morte coactus est idipsum publicè confiteri, atque addere: *Ecce nunc ad deuorandum draconi traditus sum, qui tenda sua mea genua, pedesq; colligauit; caput verò suum intra meum os mittens, spiritum meum ebibens extrahit.* Vti refert S. Gregor. 4. Dialog. 38.

Ita hypocrisin suam detexit Doctor Parisiensis: cùm enim in vita ab omnibus probus haberetur, mortuus ex feretro proclamauit: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & condemnatus sum.* Qua voce perculsus S. Bruno cum sociis Ordinem Carthusiensium instituit.

Porrò facit id Deus; quia ipse est cordiognostes, eique soli patent cordis arcana. Eius ergo, qui

A prima est Veritas, quæ execratur omnem fallaciam, est, cordis falsitatem aperire. Eius, qui est ipsa fidelitas bonorum prouida, est, fraudes in corde latentes detegere, ne per eas in hæreses & errores deducantur ceteri fraudis ignari. Eius, qui est ipsa iustitia sincera & integra, est hypocrisin aperire, iudicare, damnare: ipse enim solus est inspector mentium, & iudex cordium. Hoc est, quod ait Apostolus Hebr. 4. v. 12. *Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius; omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* Vide ibi dicta. Hinc in Scriptura viri religiosi & sancti dicuntur ambulasse cum Deo, conuersati esse in oculis Dei, vixisse in conspectu Dei: quia, vti ore, ita & corde sinceræ studentes sanctitati, simpliciter seruiebant Deo. Vnde in Scriptura vocantur *simplices*. Sic Iob cap. 1. 1. vocatur vir *simplex*, Hebr. תם *tam*, id est, perfectus? simplicitas ergo est perfectio, & hominem facit perfectum.

Tropol. Rabanus, & ex eo Palacius: Simplex est, inquiunt, qui vni seruit Deo; duplex, qui vult gaudere cum sæculo, & regnare cum Christo. Qui Dei est per fidem, mundi per amorem: Deo dedit intellectum, mundo affectum. Hi sunt, quos Elias dicit claudicare in duas partes, colentes simul Deum & Baal. Hi sunt Samaritani, seruantes legem Dei, & simul seruientes idolis suis. At esse Samaritanum, erat tunc iniuria summa. Hi sunt hypocritæ; ostentantes se esse Christianos exterius, cùm longè ab ea vita absint interiùs. Quis enim non videt, te hypocritam vocandum, si cum Christianum te verbis fatearis, factis te Christianum non esse ostendas? Planè, si liberè loqui liceat, magnam Christianorum partem vocabimus hypocriticam: vtpote quam scimus aliud dicere verbis, aliud factis confiteri. Vis ergo esse sincerus, sapiens & simplex? operâ præsta, quod verbo profiteris: *ne scandalizeris in labiis tuis*: scandalizatur enim, id est, impingit & offendit in labijs, qui fidem & legem, quam labia eius sonant, præuaricatur & violat: qui aliud labijs loquitur, aliud corde & opera exequitur. Hic sibi parat dedecus in die iudicij: quia tunc Deus *reuelabit omnia abscondita tua*. Tunc enim libri aperientur, & intelliget omnes, in aliũ fuisse exteriùs, alium interiùs. Tunc patebũt omnia scelera tua in conspectu totius mundi. Et *in medio* illius *synagogæ*, & conuentus vniuersalis Deus *elidet te*, proiiciens in voraginem (tunc enim terra aperietur) & inde in infernum, vbi clilus ardebis in æternum. Cur ita? Cur tanto misero pœna?

QVONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINVM, ET COR TVVM PLENVM EST DOLO ET FALLACIA] Debueras accedere ad Deum simplici animo: at duplicem animum adduxisti. Debueras accedere verè & sincerè: accessisti hypocritè, fallendo hominum oculos, qui credebant te esse Christianum intus & extra. Idcò pœnam patieris sempiternam. Veritas verè coli vult, non falsò. Hucusq; Palacius. Quocirca Theodor. in Histor. Patrum c. 21. refert, Iacobum Anachoretam, cùm minister scyphũ eius absconderet, ne ab aduentãtibus videretur, id prohibuisse, ac dixisse: *Absit, ô fili, ne cele hominem ea, quæ sunt aperta Deo vniuersorũ: illi enim soli volens viuere, nullam humanæ gloriæ curam* VERS. 46.

Ratio 2 prouer.

gero. Quid enim me iuuerit, ſibi quidem magis me laborasſe, & maiori exercitatione vſum eſſe ſenserint; Deus verò minori? Non enim ſunt hi datores mercedis pro laboribus ſed Deus eſt ſuppeditator.

QVONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINVM] Sic quoque legit S. Auguſt. in Speculo. *Malignè*, id eſt, dolosè, fictè, dupliciter. Nam Græcè eſt, *quia non acceſſiſti in veritate*, id eſt, verè & ſincerè, *ad timorem*; quia accedendo ad timorem Domini, accedimus ad ipſum Dominum: Tigurina, *id quòd ad religionem eius non acceſſeris ſincerè, ſed animum doloſum attuleris.*

Denique Syrus hæc omnia à v. 36. hucuſq; paraphraſticè ita vertit, *dilige timorem Domini, & confirma cor tuum: & ne timeas: accede, & ne tardes, & inuenies vitam ſpiritui tuo: & cùm fueris appropinquans tanquam gigas & robuſtus, fili mi, ne mentiaris in timore Domini, & ne accedas ad eum duplici corde, & ne honorem quæras de illo in oculis hominum, & in labijs tuis eſto cautus ad verum, ne ſpernas eloquium eius, & ne mouearis, & ne multiplices animam tuæ ignominiam; ne fortè multiplicet Dominus vincula tua, & in medio Eccleſiæ deijciat te; quia nominatus fuiſti in timore Dei, & interum cordis tui plenum eſt fraude.*

Ex dictis liquet, principium, radicem, & quaſi rationem à priori omnium quæ hoc capite dicta ſunt, eſſe auguſtam præſtantiam, ſanctitatem, & maieſtatem Sapientiæ primæ & increatæ, quæ eſt ipſa deitas, ipſeque Deus. Quia enim Deus ſummè ſapiens, ſummè ſanctus, ſummè potens & immenſus quaquauerſum eſt; hinc omni tempore, amore, cultu, reuerentia digniſſimus eſt: quæ deinde ipſe ſapientiæ creatæ ſuo modo communicat, ſed limitatè.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tentationis tempus.

Cap. 1. Siracides ſapientiæ encomia celebrauit, vt eā omnibus commendaret, modumq; eam acquirendi præſcripſit. Scilicet, iuſtitiam & cuſtodiam legis. Nunc eius dogmata & præcepta tradit, & ſigillatim percenſet. Primum ergo hoc cap. tradit dicens: Fili, accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. *Hic itaque locus illuſtris eſt de tentatione, cuius & remedia aſſignat. Primum eſt præſeruatiuum ſcilicet, eam expectare, & ad eam ſe præparare, v. 1. Secundum, humiliare & deprimere cor ſuum, v. 2. Tertium eſt patientia.* Suſtine, *ait v. 2. Quartum eſt, audire conſilia ſapientum, v. 2. Quintum, non trepidare, vel nutare; ſed eſſe firmum & conſtantem:* Ne feſtines in tēpore obductionis, *ait v. 2. Sextum eſt, iungere ſe Deo, illiq; firmiter adhærere, v. 3. Septimum eſt, reſignare ſe in voluntatem Dei:* Omne, *ait v. 4.* quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore ſuſtine. *Octauum eſt, firma in Deum fiducia:* Crede Deo, *ait v. 6.* & recuperabit te: & dirige viam tuam, & ſpera in illum. *Nonum eſt, conſtans Dei timor & amor:* Serua timorem illius, & in illo veteraſce, *ait v. 6. Quocirca à v. 6. vſque ad finem capitis eundem commendat, eſtq; paraneſis & adhortatio ad ſpem, timorem, cultum & amorē Dei.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. FIlli accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia, & timore; & præpara animam tuam ad tentationem.

2. Deprime cor tuum, & ſuſtine: inclina aurem tuā, & ſuſcipe verba intellectus: & ne feſtines in tempore obductionis.

3. Suſtine ſuſtentationes Dei: coniungere Deo, & ſuſtine, vt creſcat in nouiſſimo vita tua.

4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe.

5. Quoniam in igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis.

6. Crede Deo, & recuperabit te: & dirige viam tuam, & ſpera in illum. Serua timorem illius, & in illo veteraſce.

VERS. 1. FILI ACCEDENS AD SERVITVTEM DEI, STA IN IVSTITIA ET TIMORE, ET PRÆPARA ANIMAM TVAM AD TENTATIONEM] Arabicus, *ô fili mi, ſi adhæſiſti timori Dei, commuta animæ tuæ omne malum*; Syrus, *fili, ſi accedes ad timorem Dei, poſuiſti animam tuam omni tentationi. Adhære illi,* (timori Dei,) *& ne dimittas eum, vt ſapiens fias in vijs tuis*; Tigurina, *fili, cultum Dei aggreſſurus, fac in inſtitia ſollicitè perſiſtas, & animum tuum pares aduerſus tentationem.*

Siracides dans ſapientiæ dogmata & præcepta, ſequitur ordinem Decalogi, & naturæ. Vnde incipit à Deo, Deique cultu. Primum ergo hoc eſt eius dogma & præceptum, ſed trimembre. Tres enim continet partes, & tria præcepta. Primum: *Accede ad ſeruitutem Dei*, ſerui Deo. Secundum: *Sta in inſtitia & timore.* Tertium: *Præpara animam tuam ad tentationem.* Pari modo ſapientes Ethici, tam ſacri, quàm profani, ſuam Ethicam ordiuntur à Deo, Deique religione. Vnde S. Iſidorus libr. 2. Sentent. cap. 1. *Primum*, inquit, *ſapientiæ ſtudium eſt, quærere Deum, deinde honeſtatem vitæ cum innocentiæ opere. Seruus Dei* non eſt vilis & coācta ſeruorum; ſed nobilis (ſeruire enim Deo, regnare eſt) & religioſa Dei cultorum, putà, Dei cultus & religio. Hæc enim paſſim in Script. præſertim in Leuitico & Numeris vocatur עבודה *aboda*, id eſt, ſeruitus, cultura, miniſterium. Ibi enim officia, ritus & cæremoniæ Leuitarum in tabernaculo vocantur *aboda*. Porrò occaſio hæc ſcribendi Siracidi fuit, quòd ſub hoc tempus Iudæi grauiter afflicti fuerint à Ptolemæo Lagi, qui Alexandro Magno

in

in regno Ægypti successit. Hic enim dolo cepit Ierosolymam, Iudæos acerbè & inclementer tractauit, multos captiuos in Ægyptum traduxit, ibique eos sedes figere iussit. Vnde ei succedens Ptolemæus Philadelphus, in gratiam Eleazari & Septuag. Interpretum, centum viginti millia Iudæorum manumisit, & ex Ægypto in Iudæam remisit, vti narrat Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 1. & 2. Hæc ergo grauis fuit Iudæorum tentatio, ob quam nonnulli à Iudaismo ad gentilismum transierunt. Vnde videtur sub hoc tempus ad eos in Dei seruitute & religione confirmandos, hæc scripsisse Siracides. Accessit & alia tentatio Samaritarum schismaticorum, de qua dicam v. 14. Præclarè S. Ephrèm tract. de Patientia: *Qui Deo placere cupit*, ait, *eiusque heres per fidem euadere, vt & ipse filius Dei appelletur, & Spiritu sancto genitus, ante omnia longanimitatem apprehendens ac patientiam, debet fortiter obuias quasque sufferre tribulationes, angustias, atque necessitates, sive corporales morbos ac passiones, sive impropèria atque iniurias ab hominibus, sive etiam diuersas inuisibiles anxietates, quæ à spiritibus malignis inferuntur animæ.*

STA IN IVSTITIA ET TIMORE] Hæc verba desunt in Græcis modernis; sed ea legit S. August. in Speculo, & Cyprian. tract. de Mortalitate. Vnde patet, olim ea fuisse in Græco, & Interpretem nostrum esse peruersum, qui pleniora habuerit exemplaria Græca, quàm modò sint. Per *iustitiam* intellige obseruationem mandatorum Dei: hanc enim exigit Dei seruitus, imò in hac consistit, vt dixi c. 1. 33. Sensus est. q. d. Si vis Deo seruire, eiusque obsequio te mancipare, constanter obserua eius iussa & mandata, ac fuge peccata omnia, quæ eis repugnant: hæc enim ille odit & vetat, sicut illa amat & mandat.

Nota vò *sta*. q. d. Persiste firmus, constans & immobilis quasi rupes, contra omnes hostes & tentationes, quæ mox ingruent & te inuadent, vti sequitur: ideoque iustitiæ huic constanti misce timorem, ne tibi præfidens deseraris à Deo, sinarisque in tentationem ruere & consentire, iuxta illud: *Qui se existimat stare videat, ne cadat.* 1. Cor. 10. Rursum Dei *timor*, id est, metus & reuerentia te in tua iustitiæ statione confirmet, dum te cautum facit & sollicitum, ne Deum offendas, & iustitia excidas. Optimus enim gratiæ & iustitiæ custos est metus. *Animus veteri qui scit, scit turè ingredi*, ait Seneca in Sentent. littera A. S. Ephrem tract. de Patient. citans hæc verba Ecclesiastici: *Si porrò*, inquit, *fortiter strenuè, non perfert, sustinendo quamlibet tentationem ac tribulationem; verùm tristatur ac tædio afficitur, indignatur, & angitur, parumque de certamine laborat; vel etiam desperat, quasi non sit vnquam liberanda, quod ipsum malitiæ ipsius est inuentum ac artificium, in socordiam atque ignauiam pusillanimitatemque coniiciens animam, & spei compotem non effectam, qua semper misericordiam expectet Domini in fide certa, nihilque hæsitante. Cuiusmodi quidem anima vitam in futuro non promeretur, quoniam cum Electorum se Sanctorum sequacem non præbuit, neque Domini vestigia est prosecuta. Considera ac cerne, quo pacto ab initio Patriarchæ, Prophetæ & Apostoli ac Martyres per tribulationum atque tentationum vias pertransierunt, ita potuerint placere Deo: qui fortiter quamcumque perferentes tentationem atque tribulationem, etiam inter angustias ganisi sunt, propter spem retributionis mercedis, quæ expectatur: sicut ait Scriptura:*

Fili, accedens ad seruitutem Dei, dirige cor tuum, & sustine. Rursusq; Apostolus dicit: Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulterini & non filij estis. Alibiq; iterum: Omnia, quæ super inferuntur tibi, tanquam bona amplectere sicuti & absque Deo nihil fieri. Denique, qui timore Domini imbui & perfici cupit, legat S. Ephrem, qui spiritu timoris & compunctionis ceteros Patres antecellit, & non nili timorem, amorem & viam cælestem spirat.

ET PRÆPARA ANIMAM TVAM AD TENTATIONEM] sustinendam & superandam. Tentabit enim te caro, mundus & dæmon: hos enim hostes lacessis & prouocas, qui lacessiti & iritati acriùs in te insurgent, tum per prospera, tum per aduersa, hi enim duo sunt tentationum omnium fontes. Vide S. Gregor. 24. Moral. 13. Primum Siracidis monitum est: *Præpara te ad tentationem.* Causam dat S. Leo serm. 1. de Quadrag. cap. 3. *Vir enim*, ait, *sapientia Dei plenus, sciens studium religionis laborem habere certaminis, cùm præuideret pugnæ periculum, antè admonuit pugnaturum: ne fortè, si ad ignorantem tentatio accederet, imparatum citiùs vulneraret.* Præpara ergo te ad tentationem. Primò, per orationem, iuxta illud Christi Matth. 26. *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Secundò, per fugam occasionum: nam, *Qui tangit picem, inquinatur ab ea*, Eccli. 13. Tertio, per prouidentiam præuidendo futura pericula & certamina, ac contra ea arma accerendo. Quartò, per animi firmitatem, obfirmando te contra omnes tentationes venturas, iuxta illud psalm. 118. *Iuraui, & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.* Ita Palacius. Hinc S. Hieron. hac sententia epist. 34. consolatur Iulianum, qui filiabus simul & vxore erat orbatus: *Fili*, inquit, *accedens ad seruitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem, & cùm omnia feceris, dicito: Serui inutilis sum: feci, quod facere debui. Tulisti liberos, quos ipse dederas. Recepisti ancillam, quam mihi ob breue solatium commendaueras. Non contristor, quòd recepisti; sed gratias ago, quòd dedisti.*

Quæres, cur accedenti ad seruitutem Dei parata est tentatio? Resp. Causæ sunt multæ. Prima, quia talis recedit à seruitute diaboli, qui indignans se suo peculio & iure herili priuari, cum vt seruum fugitiuum & apostatam persequitur, tentatque, vt ad sua castra, ad suum ius & dominium reducat. Talis ergo fixum habeat, certoque sibi proponat, se diabolum, omnesque dæmones ad bellum, imò duellum perpetuum prouocare & excitare. Audi Origen. homil. 9. in lib. Iudic. *Venisti*, inquit, *ad aquam baptismi: illud est certaminis & pugnæ spiritualis initium: hinc tibi aduersus Zabulum nascitur pugnæ principium.* Quod etiam luculenter explicat Gregor. in Iob cap. 3. ad illa verba: *Qui parati sunt suscitare Leuiathan. Omnes*, ait, *qui ea, quæ mundi sunt, mente calcant, & quia Dei sunt, plena intentione desiderant, Leuiathan contra se suscitant; quia eius malitiam instigatione suæ conuersationis inflammant. Dolet contra se captum reniti, & mox zelo accenditur, mox ad certamen monetur, mox ad tentationes innumeras contra rebellantem mentem se excitat.* Et alibi Iob 40. ad illa verba: *Absorbebit fluuium, & non mirabitur. Illos magnos perè rapere mittitur*, ait, *quos despectis terrenis studijs immensa iam cælestibus contemplatur. Itemque toto nunc animo in illorum mortem se erigit; quos contra se regenerantes tabescit. Iordanem sitit, & toties in os illius Iordanis fluit, quoties Christianus quisque ad iniquitatem desinit.*

Causæ cur serui Dei tententur. Prima.

S. Hieronymus ita ad Euſtoch. de cuſtod. virgin. ſcribit: *Non quærit diabolus homines infideles; de Eccleſia Chriſti rapere feſtinat: eſca eius*, ſecundùm Habacuc cap. 1. *electa ſunt. Iob ſubuertere cupit, & deuorato Iuda ad cribrandos Apoſtolos expetit poteſtatem.* Idem docet S. Gregor. lib. 4. Moral. c. 2. vitatque hunc locum Eccleſiaſtici. Porrò, quò quis magis virtuti & ſanctitati ſtudet, eò magis infeſtat eum diabolus. *Quantò enim quis*, ait Rabanus, *ſe à mundi errore auertere certat, & ad ſeruitutem Dei coadunare feſtinat, tantò grauiora bella ac certamina ab hoſtibus tolerat. Quiſquis enim accingi in diuino ſeruitio properat, quid aliud quàm contra ſe antiqui aduerſarij certamen parat? vt liber in certamine ictus ſuſcipiat, qui quietus ſub tyrannide in captiuitate ſeruiebat.* Vnde S. Hilar. in cap. 4. S. Matth. *In ſanctificatis nobis*, inquit, *maximè diaboli tentamenta graſſantur*, vt enim idem Hilar. ait: *Victoria ex eſi magis exoptata de ſanctis.* Et Euthym. in Matth. 4. *Vbi*, inquit, *diuitias videt, ibi aciem ex aduerſo inſtruit.* Quam ob cauſam meritò Chryſoſt. homil. 31. in Geneſ. dæmones ait ſimiles eſſe piratis. *Quemadmodum*, inquit, *piratæ, quando vident nauem multis meritibus oneratam, & plurimas adducentem diuitias, tum potiſſimùm variis moliuntur inſidijs, vt poſſint mercibus omnibus nauigantes illos ſpoliare: ita ſanè diabolus, cum videt ſpirituales diuitias contexentes, alacritatem ſeruidam, mentem vigilem, & quotidie diuitias augeri, cruciatur, & dentibus frendet, & quaſi pirata circuit, & innumeras excogitat artes, vt ſi quo vel parum inueniat aditum, quidquid in nobis eſt ſpiritualium diuitiarum depradetur.* Et in eamdem ſententiam S. Leo ſerm. 1. de Quadrag. *Intelligamus*, ait, *quantò ſtudioſiores pro noſtra ſalute ſimus, tantò nos vehementiùs ab aduerſarijs impetendos.* Sic etiam loquitur Iſidorus lib. 3. de Sum. bono ca. 5. *Quia diabolus in ſanctis intrinſecus non regnat, contra eos extrinſecus pugnat; & qui intrinſecus amiſit dominium, exteriùs commouet bellum.*

Secunda. Secunda cauſa, cur fidelis mox à conuerſione debeat tentationes exſpectare, & parare ſe ad multas afflictiones eſt, quia vitia cuncta cum impugnant, adeoque cum concupiſcentijs omnibus ſibi innatis, & indulgentia prioris vitæ adauctis, planèque inolitis, iugiter ei dimicandum eſt: cupiditates enim, dum mortificantur, acriùs exurgunt, & caput exerunt, inſtar aſpidis. Ita S. Hieron. epiſt. 1. *Erras, frater, erras, ſi putas vnquam Chriſtianum perſecutionem non pati.* S. Leo ſerm. 9. de Quadrag. *Numquam deeſt tribulatio perſecutionis, ſi numquam deſit obſeruantia pietatis.* Egregiè verò Chryſoſt. homil. 8. in 2. ad Timoth. *Nemo certans requiem quærit: meſes eſt pugilem Dei vacare deliciis: non licet epulari luctantem. Luctamen quidem ſunt præſentia omnia, certamen, bellum, ſtadium; aliud eſt quies? tempus; hoc armorum deputatum eſt atque ſudoribus: nullus, vbi ad certamen ſe exuit vnctuſq; eſt, requiem quærit.* S. Bernardus ſerm. 1. de conuerſ. S. Pauli: *Videbatur*, ait, *iam ceſſaſſe perſecutionis tempus; ſed, vt palàm factum eſt, nunquam deeſt perſecutio Chriſtiano.* Vndique imminent nobis certamina, quin etiam intra nos ipſos inteſtino bello oppugnamur. Ita Chryſoſt. homil. 24. in Act. Apoſtol. *Vides*, inquit, *nunc maiorem eſſe perſecutionem, inuadentibus nos vndique affectionibus tanquam beſtijs? Nunc eſt grauis perſecutio, vel ab hoc, quòd non putatur eſſe perſecutio: etenim etiam hanc difficultatem habet bellum, quòd pax putatur, vt ne contra illud arma ſumamus, vel inſurgamus, nullus formidat, nullus tremit.* Et in eamdem ſententiam S. Hieron. epiſt. 1. *Tunc*, ait, *maximè oppugnaris, ſi non oppugnari neſcis.* Enumerat deinde vitiorum oppugnationem: *Inde*, inquit, *me perſequitur luxuria; inde auaritia conatur irrumpere; inde venter meus vult mihi Deus eſſe pro Chriſto; compellit libido, vt habitaculum in me Spiritus ſanctum fugem, vt templum eius violem.* Id olim in Ismaele, qui, vt ait Paulus Galat. 4. 29. Iſaacum perſequebatur, fuiſſe ſignificatum longa oratione docet Origenes homil. 7. in Geneſ. *Si caro*, inquit, *cuius perſonam geris Iſmael, qui ſecundùm carnem naſcitur, ſpiritus blandiatur, qui eſt Iſaac, & illecebroſis eum deceptionibus agat, & delectationibus illiciat, voluptatibus mulcet; huiuſmodi ludus carnis cum ſpiritu Saram maximè, quæ eſt virtus, offendit; & huiuſcemodi blandimenta acerbiſſimam perſecutionem inducat Paulus. Et tu ergo, ò auditor, non illam ſolam perſecutionem putes, quando furore Gentilium ad immolandum idolis cogeris; ſed ſi fortè te voluntas carnis illiciat, ſi tibi libidinis alludat illecebra; hæc, ſi virtutis es filius, tanquam perſecutionem, maximè fuge. Sed, ſi iniuſtitia blandiatur, & gratia eius flexus non rectum iudicium ferat, intelligere debes, quia ſub ſpecie ludi blandam perſecutionem ab iniuſtitia pateris. Verùm & per ſingulas malitiæ ſpecies, etiamſi molles & delicatæ ſint, & ludo ſimiles, has perſecutionem ſpiritus dicito.* Quocirca verè Beda in Prouerbijs: *Ante conuerſionem*, inquit, *præcedit turba peccatorum: poſt conuerſionem ſequitur turba tentationum. Amor enim ſeculi contemptus eſt Dei; & vicißim amor Dei, contemptus eſt ſeculi.* Rurſum: *Dum tacens in peccatis, dum quoque ſi conuerſi voluerit, diabolicæ tentationis moleſtias ſuſtinebit.*

Tertia. Tertia cauſa eſt, quia ſocij & amici, videntes ſe ab eo, qui ſtatuit piè viuere, deſeri, in eum inſurgunt, ſicut Ismael inſurrexit in Iſaacum, Eſau in Iacob, fratres in Ioſephum. Ita S. Auguſt. tract. 12. in Ioannem: *Quam luſionem*, inquit, *dicit Scriptura vidiſſe Saram, hanc perſecutionem dicit Apoſtolus: plus ergo vos perſequuntur, qui vos illudendo ſeducunt.* Et poſt multa: *Illa luſio, illuſio erat: illa luſio deceptionem ſignificabat: nam magnum ſacramentum attendas chartas veſtras. Perſecutionem illam vocat Apoſtolus ipſam luſionem, ipſum luſum perſecutionem vocat.* & multa deinceps. Eòdem ſpectant, quæ ſcribit Gregorius lib. 9. reg. epiſt. 39. malorum enim ſocietatem eſſe perſecutionem ait ipſe: *Ego*, inquit, *Abel eſſe non ſuſpicor, qui Cain non habuerit: boni enim, ſi ſine malis fuerint, perfecti eſſe boni non poſſunt; quia minimè purgantur: ipſa autem malorum ſocietas, purgatio bonorum eſt. Tres in arca filij Noë fuerunt: vnus irriſor patris extitit, qui eſt in ſe benedictus fuit; maledictionis tamen ſententiam in filio ſuſcepit. Duos Abraham priùs quàm vxorem Cetheram filios habuit; ſed tamen carnalis eius filius eſt repromiſſionis filium perſecutus:* quod magnus Doctor exponit dicens: *Sicut autem is, qui ſecundùm carnem eſt, perſequebatur eum qui ſecundùm ſpiritum; ita & nunc.* Bernardus verò ſerm. 1. de conuerſ. Pauli. deplorat Eccleſiæ conditionem, in qua reperiuntur, qui non modò Chriſtianos, ſed ipſum etiam Chriſtum perſequuntur. Alibi verò ſerm. 6. in pſalm. *Qui habitat.* explicans Dauidis verba: *Non timebis à timore nocturno, à ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano.* quatuor recenſet perſecutionum genera, quibus, tum priuatim ſinguli, tum vniuerſa Eccleſia maximè oppugnatur. Præclarè S. Au-

S. Auguſt. ſerm. 78. de Temp. *Sicut duo paruuli*, inquit, *in vtero Rebeccæ collidebantur: ſic in vtero Eccleſiæ duo ſibi populi iugiter aduerſantur: in ventre ſpiritalis Rebeccæ, Eccleſiæ, duo populi colliduntur; humiles, fideles, & ſuperbi, caſti & adulteri.*

Quarta. Quarta cauſa, ſunt hoſtes & æmuli, qui virtuti eius, quem oderunt, inuidentes, eum inſectantur maledictis, acribus verbis, & ſubinde verberibus: Id tuos præmonuit Chriſtus Matth. 10. 17. *Cauete*, ait, *ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.* Et paulò pòſt verſ. 21. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Denique v. 23. *Cùm autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam.* Et alibi Ioan. 15. 19. *Si mundus vos odit, ſcitote, quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuiſſetis, mundus, quod ſuum erat, diligeret: quia verò de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Et poſt nonnulla cap. 16. 32. *Ecce venit hora, & iam venit, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria.* Et mox: *In mundo preſſuram habebitis.* Adde illa cap. 16. 1. *Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini: abſque ſynagogis facient vos*; & quæ deinceps ſequuntur. Denique S. Paulus 2. Timoth. 3. *Omnes*, inquit, *qui volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.* Vnde S. Bernard. ſerm. 64. in Cant. in illud Cant. 2: *Capite nobis vulpes parvulas. Vulpes*, ait, *tentationes ſunt. Neceſſe eſt, vt veniant tentationes. Quis enim coronabitur, niſi qui legitimè certauerit? Aut quomodo certabimus, ſi deſit, qui impugnet?*

Quinta. Quinta, quia Deus æterna lege ſanxit, vt ſui fideles, quaſi virtutis pugiles & athletæ, aduerſis probentur, exerceantur, corroborentur, illuſtrentur, perficiantur. Hanc dat Moſes Deuter. 13. 3. *Tentat*, inquit, *vos Dominus Deus veſter, vt palàm ſiat, verùm diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima veſtra.* Et Dauid pſal. 16. 3. *Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte: igne me examinaſti: & non eſt inuenta in me iniquitas.* Et Pſal. 25. 2. *Proba me, Domine, & tenta me: ure renes meos & cor meum.* Et pſal. 65. 10. *Quoniam probaſti nos, Deus; igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum.* Et Salomon Sapient. 3. 5. *Quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe; tanquam aurum in fornace probauit eos.* Quocirca S. Gregor. homil. 35. in Euang. & li. 3. Dialog. c. 26. *Duo*, ait, *ſunt martyrij genera, vnum in mente, ſimul & actione. Itaque eſſe Martyres poſſumus, etiamſi nullo percutiente nos ferro trucidemur: mori quippe à perſequente, martyrium in aperto opere eſt: ferre verò contumelias, odientem diligere, martyrium eſt in occulta cogitatione.* Et poſt nonnulla: *Et nos ergo ſine ferro eſſe poſſumus Martyres, ſi patientiam veraciter in animo cuſtodimus.*

Exempla. Et paucis interiectis, cuiuſdam Stephani admirabilem patientiam prædicat: *Virtus*, inquit, *patientiæ in eo vehementer excreuerat, ita vt eum ſibi amicum crederet, qui ſibi moleſtiæ aliquid irrogaſſet: reddebat contumelijs gratias: ſi quod in ipſa ſua inopia damnum fuiſſet illatum, hoc maximum lucrum putabat: omnes ſuos aduerſarios nihil aliud quàm adiutores exiſtimabat.* Ita Abbas Orſiſius in Vitis Patr. lib. 5. libello 15. num. 51. *Sicut*, inquit, *later crudus mox aqua diſſoluitur; igne verò coctus duratur, vt lapis: ſic, qui non eſt igne tentationum decoctus, vt Ioſeph, mox aqua tribulationis enervatur, & liquefit, & perditur.* Et S. Syncletica lib. 5. libello 6. num. 16. docet, in tentatione nos debere eſſe ambidextros: *Si ferrum es*, inquit, *per ignem tibi adhibitum amittes ærugineum Dei ergo; Caſtigans caſtigauit me Dominus, & morti non tradidit me. Si aurum es, per ignem probatior eris. Exulta ergo, quia ſimilis factus es Paulo, memor iſtius: Tranſiuimus per ignem & aquam: reſiduum eſt quod ſequitur, Vt inducamur in refrigerium.* Et num. 17. *Hæc*, ait, *eſt magna virtus, quando in infirmitate tolerantia fuerit, & gratiarum actio mittitur ad Deum. Si amittimus oculos, non feramus graviter: excellentiæ enim inſtrumentum amiſimus, ſed interioribus oculis gloriam Domini ſpeculemur. Surdi facti ſumus? non contriſtemur; quia audiendum vanum amiſimus. Manus ex aliqua paſſione debilitatæ ſunt? ſed interiores paratas habeamus aduerſus inimicas tentationes. Infirmitas totum noſtrum corpus tenet? ſed noſtro interiori homini ſanitas creſcit.* Denique, *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino; ita corda probat Dominus*, Prouerb. 17. 3. Et: *Vaſa figuli probat fornax; & homines iuſtos tentatio tribulationis*, Eccli. 27. 6. Quæ acutè Beda in Prouerb. *Abel*, inquit, *eſſe voluit, quē Caini malitia non exeret.* Verè S. Franciſcus, vt habet Speculum Vitæ eius, in doctrina ipſius, cap. 12. dixit: *Annulus eſt victa tentatio, quo Deus animam ſeruo ſui ſibi deſponſat. Nemo enim ſeruum Dei ſe æſtimet, donec per tentationem & tribulationem tranſierit. Illi enim probatur virtus perfecta. Amplioris gratiæ ſignum eſt, nihil in ſeruo ſuo impune relinquere, quamdiu viuit in hoc mundo.*

Soleter aduertendum eſt, quod S. Gertrudes lib. 2. Reuelat. c. 11. ſibi cælitus reuelatum ſcribit, ſcilicet, *Dæmonem in ea re & concupiſcentiæ ſpecie meliorem tentandi occaſionem accipere vel arripere, in qua quis aliquando ei præſtitit conſenſum. Id enim decretum diuinæ iuſtitiæ ad conſenſus caſtigationem, congruè & decorè permittere.* Qui ergo lapſi, fortiter ſe cunctis dæmonis tentat omnibus; ſtatim vt eas ſentit, opponat. Idē tradunt Sancti in Vitis Patr. Exemplum clarum eſt in Vita S. Mariæ Ægyptiacæ, quæ per ſeptemdecim annos in eremo grauiter tentata fuit ſpiritu luxuriæ, quia totidem annis priùs illi conſenſerat & ſeruierat. *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt*, ait S. Petrus epiſt. 1. c. 2. 19. Talem ergo diabolus quaſi ſeruum fugitiuum inſequitur, vt ad priſtinam ſuam ſeruitutem reducat.

Sexta. Sexta, quia Chriſtus ſuos aſſeclas, quaſi milites, crucis ſuæ teſſera inſignit, vultque, vt ſecum per tentationes & tribulationes mereantur immenſum & æternum gloriæ pondus in cælis. Si enim *oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam*, Lucæ 24. 26. cui tamen illa iure naturali filiationis erat debita; multò magis nos Chriſtianos, qui ex nobis nullum ad eam ius habemus, decet per luctas & certamina tantam gloriam promereri, ac *per multas tribulationes intrare in regnum Dei*, Act. 4. 21. Hoc eſt, quod Chriſtus iturus ad mortem Apoſtolis dixit, Lucæ 22. 20. *Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.* Mox verò ſubiicit præmium: *Et ego*, ait, *diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum, vt edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo, & ſedeatis ſuper thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael.* Et Ioan. 17. 24. *Pater, quos dediſti mihi, volo, vt vbi ego ſum, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi.* Et Paulus 2. Corinth. 4. 10. *Semper mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali.* Et Rom. 6. 5. *Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus.* Denique 2. Timot. 2. v. 11.

Nam ſi commertui ſumus, & conniuemus: ſi ſuſtinebimus & conregnabimus. Hoc ſapiebat S. Auguſt. cùm diceret: *Nolo ſine vulnere eſſe; quia te, Domine, video vulneratum.* Et Apoſtoli, qui, vt dicitur Actor. 5. 41. *ibant gaudentes à conſpectu concilij: quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.* Et S. Iacobus c. 1. 2. *Omne gaudium exiſtimate, fratres, cùm in tentationes varias incideritis.* Vbi plura hac de re dixi. S. Ioannes verò gloriam patientium videns & admirans Apoc. 7. 14. *Hi ſunt*, inquit, *qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni: ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in templo eius.* Ita Abbas ille in vitis Patr. libr. 5. libello 7. n. 43. videt Angelum adornantem ſeptem coronas diſcipulo ſuo, eò quòd ſepties ſomni tentationem illa nocte ſuperaſſet. *Regnum enim cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11.

A infirmitatem, imò impotentiam, ideóque tacitè poſtulat opem & gratiam Dei, eamque humilitate hac prouocat & emeretur. Vnde moraliter Palacius: *Ante conuerſionem*, inquit, *tumet anima tua eras corde elato: carebat ille iugo: carebat ſeſſore & domitore. In conuerſione verò vult Deus ſedere in throno ſuo: vult ſedere ſuper aſina & pullo ſuo: vult aſcendere ſuper Cherub ſuo: vult equitare ſuper pennas venti, ſeu ſpiritus ſui. Deprime igitur te. Humilia te, Deum ſupra te recepturus: nullo modo ſuperbiam admiſeris.* Ita S. Antonius, teſte S. Athanaſ. vidit totum mundum laqueis tentationum, quos tendebant dæmones, plenum, eumque ſuſpirans diceret: *Domine, quis omnes hos laqueos euadere poterit?* audiuit: *Humilitas: Humilitas enim ſoluit omnem virtutem inimici*, vti ipſi dæmones ſæpiùs confeſſi ſunt. Hac de cauſa Deus permittit in Sanctis, qui magnas tentationes vicerunt, nonnullas exiguas; vt, dum ab illis vincuntur, ſentiant ſuam infirmitatem, ſeque humilient, atque victoriam maiorum, non ſibi, ſed Deo attribuant. Ita Rabanus.

Denique S. Auguſt. in pſal. 83. qui inſcribitur, *Pro torcularibus.* Per torcularia accipit Eccleſias, & animas fidelium qui tentatione premuntur: *Vua*, inquit, *pendet in vitibus; & oliua in arboribus: his enim duobus prò fructibus ſolent torcularia præparari. Et quamdiu pendent in fructis ſuis, tamquam libero aëre perfruuntur: at nec vua vinum eſt, nec oliua oleum ante preſſuram. Sic ſunt & homines, quos prædeſtinauit Deus ante ſæcula conformes fieri imaginis vnigeniti Filij ſui, qui præcipuè in paſſione magnus horum expreſſus eſt. Huiuſmodi ergo homines, antequam accedant ad ſeruitutem Dei, fruuntur in hoc ſæculo, tamquam deliciosa libertate, velut vua, aut oliua pendentes: ſed quoniam dictum eſt: Fili, accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia & timore; & prepara animam tuam ad tentationem; accedens quiſque ad ſeruitutem Dei, ad torcularia ſe veniſſe cognoſcat, contribulabitur, conteretur, comprimetur, non vt in hoc ſæculo pereat, ſed vt in apothecas Dei deſinat. Exuitur carnalium deſideriorum integumentis, quaſi vinaceis: hoc enim ei contigit in deſideriis carnalibus. Propter quæ & Apoſtolus dicit: Exuite vos veterem hominem, & induite nouum: hoc totum non fit niſi de preſſura: propterea torcularia nominantur Eccleſiæ Dei huius temporis.*

B

C

Quocirca huius ſententiæ, tentationis & duelli ſpecimen, imò auſpicium ſuis omnibus dare & præire voluit Chriſtus Dominus, qui orditurus ſuam prædicationem, quali ſuam ſeruitutem & obſequium Dei, abiens in deſertum, ibique ieiunans, tentari voluit à diabolo, triplici, id eſt, omni, tentationis genere. Vnde S. Hieron. in c. 4. S. Matth. *Niſi*, ait, *ieiunare cæpiſſet Dominus, tentandi occaſio non fuiſſet diabolo, iuxta illud: Fili, accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia & timore; & prepara animam tuam ad tentationem.*

D

Vers. 2. DEPRIME] Iam Græca legunt, ὀρθωσον, id eſt, *dirige cor tuum.* Et ſic legit S. Ephrem tract. de Patientia, & Cyrill. homil. quam Epheſi habuit: Tigurina, *recte inſtitue cor tuum*: q.d. Dirige cor tuum rectà ad Dei legem & voluntatem, illudque rectum effice, & in hac rectitudine conſerua, ne illud per tentationem ad dextram, vel ſiniſtram flecti, curuari & obliquari ſinas. Primum remedium ad vincendam tentationem eſt, animi ad eam præparatio, quod aſſignauit v. 1. Secundum eſt, animi depreſſio & humilitas; vel, vt Græca habent, rectitudo: quia tunc rectus eſt animus, cùm legi, æquè ac gratiæ Dei humiliter ſe ſubijcit, ſub eaque ſe deprimit & humiliat: hac enim humilitate ſub potenti manu Dei, profitetur ſuam ad reſiſtendum

Remedia tentationis. Primum.

Secundum.

Et ſuſtine] Tigurina, *age fortiter*; Græcè καρτέρησον, id eſt, tolera, ſuſtine; ſicut diſcipulus tolerat & ſuſtinet flagella magiſtri. Rurſum, *Sufline*, inquit Palacius, id eſt, vbi Deum ſuper te admiſeris, eum, quamuis videatur grauis, ne excuſſeris, ſed ſuſtine. Dictum eſt: *Viriliter age, confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum.* Ponderoſus tibi videbitur non raro. At, ne excuſſeris tam nobile pondus: dabit ipſe vires ad ſuſtinendum, qui vult pondus in onere, dicitque: *Sufficit tibi gratia mea.*

Hoc eſt tertium tentationis remedium, ſcilicet, patientia & ſuſtinentia, qua patienter toleres tentationis moleſtias, dolores, metus, ſollicitudines & angores. Verè Seneca in Sentent. *Cuius dolori remedium eſt patientia.* Idem libr. de Prouident. c. 1. *Deus*, inquit, *virum inſtum in deliciis non habet, experitur, indurat, ſibi illum præparat.* Poſt nonnulla c. 2. *Omnia aduerſa* (vir bonus) *exercitationes putat: quis autem vir, modò erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens ſuſti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non induſtrio otium pœna eſt? Marcet ſine aduerſario virtus: tunc apparet, quanta ſit, quantum valeat polleatq; cùm quid poſſit, patientia oſtendit.* Et multa ille deinde congerit, quæ multò veriùs in Chriſtianum hominem cadunt: nihil enim viro iuſto opabilius eſt, quàm in rebus aduerſis patientia. *Hæc*, inquit Tertullianus lib. de Patientia, *fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humiliat autem inſtruit, pœnitentiam expectat, exomologeſim aſſignat, carnem regit, ſpiritum ſeruat, manum continet, tentationes contundit, ſcandala pellit, pauperem conſolatur, diuitem temperat, infirmum non extendit, valentem non conſumit, fidelem delectat, Gentilem incitat; ſeruum domino, dominum Deo commendat; feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in iuuene, ſuſſicitur in ſene; in omni ſexu, in omni ætate formoſa eſt.*

Tertium.

Et inclina aurem tvam, et svscipe verba intellectvs] Tigurin. *admone aurem tuam, verbaque ſenſuſta percipe.* Quartum eſt hoc tentationis remedium, nimirum, audire conſilia & conſolationes, tum S. Script. & librorum piorum, tum virorum ſpiritalium, quibus tentatus partim inſtruatur, quomodo, putà, quàm prudenter & patienter ſe in tentatione gerere debeat; partim roboretur, vt eam fortiter patiatur & ſuſtineat. Significat ergo Siracides, tentatum debere excipere inſtructiones & conſolationes, tum hominum,

Quartum.

minum, tum Dei, ſiue eas ſuggerat per inſpirationes internas, ſiue per S. Script. & libros pios. Quocirca tentatus illicò recurrat ad lectionem & meditationem eorumdem.

Ita faciebat S. Paula, quando in omni tentatione voluebat verba S. Script. illi tentationi opportuna, quaſi pharmaca efficaciſſima. Audi S. Hieron. in eius Epitaphio: *In tentationibus, Deuteronomij verba volvebat: Tentat vos Dominus Deus veſter, vt ſciat, ſi diligatis Dominum Deum veſtrum de toto corde veſtro, & de tota anima veſtra. In tribulationibus & angustijs, Iſaia replicabat eloquia: Qui ablactati estis à lacte, qui abſtracti ab vbere, tribulationem ſuper tribulationem expectate, ſpem ſuper ſpem: adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam. Et Scriptura teſtimonium in conſolationem ſuam edisſerebat: Ablactatorum eſſe, eorum, ſcilicet, qui ad virilem ætatem pervenissent, tribulationem ſuper tribulationem ſuſtinere, vt ſpem ſuper ſpem merearentur accipere: ſcimus, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit. Et: Quod ſi is, qui foris eſt homo noſter, corrumpatur; ille, qui intus eſt, innovetur. Et: In præſentiarum leue & momentaneum tribulationis veſtræ, æternum gloriæ pondus operatur in vobis: non aſpicientibus, quæ videntur, ſed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia ſunt; quæ autem non videntur, æternâ. Nec longum fore tempus, etiamſi humanæ impatientiæ tardum videatur: quin Dei ſtatim videatur auxilium, dicentis: Tempore opportuno exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi.*

ET NE FESTINES IN TEMPORE (minùs rectè aliqui legunt, *in tempus*. q. d. Ne tua impatientia te præcipites in tempus, *obductionis*, id eſt, tentationis, ne ſponte tè conijcias in tentationem, & conſequenter in mortem præſentem & æternam. Ita Palacius) OBDVCTIONIS] Græcè εἰσαγωγῆς, id eſt, vt Complut. *inductionis*, & illationis pœnarum; Tigurina, *impetus*; Vatabl. *irruptionis*; Palacius, *obſidionis*, putà, tentationis, afflictionis, calamitatis, quæ tibi inducitur, quaque mens & totus homo quaſi tenebris obducitur & obnubilatur. Noſter v. 4. vertit, *omne, quod tibi applicitum fuerit*; Græcè enim eſt idem verbum, ὃ ἐὰν ἐπιχθῇ. Ita Heſychius. Tigurina, *ne quid impetus tempore trepides; ſed Deum ſuſtine patienter*; Vatabl. *ne præcipites*, &c. Arabicus, *eſto tranquillus, innitens in vijs tuis.* Senſus ergo eſt. q. d. Dum tentaris, ne ſis feſtinus & præceps in impatientiam, murmurationem, vindictam, puſillanimitatem, deſperationem, apoſtaſiam, &c. Sed eſto longanimis, tolerans & conſtans. Hebræum enim חָפַז *chapaz*, id eſt feſtinare, ſæpè ſignificat trepidare: vnde חִפָּזוֹן *chippazon*, eſt trepidatio, pauor, fuga: qui enim trepidat, fugit. Alludit ad Iſaiæ 28. 16. *Qui crediderit, non feſtinet.* Et Habacuc 2. 3. *Si moram fecerit, expecta illum.* Omnia enim triſtia, æquè ac læta temperat, incidit, & tandem aufert tempus. Dolores omnes leniuntur tempore, imò tandem non ſentiuntur & euaneſcunt. Morbi tempore franguntur & diſſipantur diſſipata eorum cauſa, v. g. humore noxio conſumpto. Idem planè fit in tentationibus. Verum eſt illud: *Optimus malorum omnium medicus eſt tempus.* Tempus mitigat iram, odium, concupiſcentiam: tempus aperit ſecreta, latentem veritatem in lucem producit. Tempus affert experientiam, conſilium & prudentiam.

Saxa etiam longum ſcit putreſcere tempus.

Hinc Poëtæ fingunt, Saturnum, temporis Deum ſaxum Iouis loco ſuppoſitum deuoraſſe. Vnde Ouidius libr. 4. de Ponto:

Gutta cauat lapidem; conſumitur annulus vſu;
Et terunt preſſa vomer adunctus humo.

Alij paſſim exponunt: q. d. *Ne feſtines*, hoc eſt, ne per impatientiam, *obductionem*, id eſt, mortem, inclames, vel acceleres, tibique accerſas: in morte enim omnia videntur contegi, obuolui, & obduci. Ita Lyran. *Ne feſtines in tempore obductionis, id eſt, dimiſſionis ſenſuum*, inquit, *quod fit tempore mortis; id eſt, non deſideres mortem, fractus propter aduerſitatis proſperitatem.* Genuinè alij, q. d. *Ne feſtines in tempore obductionis*; id eſt, ingruente paſſione vel odij, vel amoris, vel doloris, ſi vehemens ſit, offunditur quodammodo rationis lumen, & quaſi cæcum animæ obductum non ſinit mentem probè deſpicere, quid melius, quid iuſtius, quid decentius, imò & quid vtilius ſit. Ergo in tanta mentis caligine non temerè irruendum eſt in ea, quæ primò ſeſe offerunt, inſtigante, nimirum, paſſione, quæ, cùm cæca ſit, ducet ipſam nebulis offuſam mentem in præcipitia, in voragines, in exitia. Expectandum ergo, donec ſubſidente paſſione nebulæ hæ diſcutiantur. Tempus enim veritatem aperit. Nam, vt ait Comicus: *Veritas temporis filia: lupus mendacia tempus*, quia tempus conſumit mendacium, ſicut lupus deuorat ouem.

SVSTINE SVSTENTATIONES DEI] hoc eſt, ne feſtines, ſed *expecta expectationes Dei*, quibus Deus, Deique auxilium & liberatio expectatur. q. d. Patienter expecta Deum, Deique opem, ſicut in vrbe obſeſſi expectant ſuppetias, vt ab obſidione liberentur. Vnde Tigurina, *Deum ſuſtine patienter.* Ille enim non ſinet te tentari ſupra vires, ſed tempore opportuno aderit & auxiliabitur, faciétque cum tentatione prouentum, 1. Corinth. 10. Sic ſumitur ſuſtentatio pro expectatione, patientia, longanimitate, Rom. 3. 26. *In ſuſtentatione Dei ad oſtenſionem iuſtitiæ eius.* Hæc verba iam deſunt in Græco. Sic S. Antonius acriter à dæmonibus tentatus & flagellatus, poſt ſuſtinentiam videns Ieſum, *Vbi*, inquit, *eras bone Ieſu? vbi eras? quare non à principio adfuiſti, vt ſanares vulnera mea? Et vox ad eum facta eſt dicens: Antoni, hîc eram: ſed expectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter non ceſſaſti, ſemper auxiliabor tibi; & faciã te in omni orbe nominari*, vti refert S. Athanaſ. in eius Vita. Hoc eſt, quod monet Pſaltes: *Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum*, pſal. 26. 14. Vers. 9.

Minùs genuinè Palacius ſic interpretatus: *Suſtine ſuſtentationes*, id eſt, ſuſtine onera & pondera tentationum, tibi ſuſtentanda; nimirum, quæ Deus tibi imponit, & quibus tibi quaſi grauis & ponderoſus incumbit, quæque vult te pati & ſuſtinere, imò in quibus ipſe te ſuſtentat, ait Lyranus, iuxta illud 1. Cor. 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione prouentum, vt poſſitis ſuſtinere.*

Quintum eſt hoc tentationis remedium, ſcilicet, in ea non trepidare, nec eſſe præcipitem; ſed fortem, longanimem & conſtantem. Omnis enim tentatio ferè oritur ex mentis infirmitate & inſtabilitate, vti docet S. Gregor. In illud 1. Reg. 2. *Pedes ſanctorum ſuorum ſeruabit.* Pedes autem Sanctorum ſunt fides & amor, vel humilitas, & fortitudo, quibus fortes & inuicti contra omnes tentationes conſiſtimus. Ita *S. Paula*, inquit S. Hieron. in eius Epi- Quintum.

Epitaphio, *conſtanter in mœrore cantabat: Quare triſtis es, anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, ſalutare vultus mei & Deus meus. In periculis loquebatur: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Et iterum: Qui vult animam ſuam ſaluam facere, perdet eam. Et: Qui perdiderit animam ſuam propter me, ſaluam eam faciet. Quando diſpendia rei familiaris, & euerſio totius patrimonij nuntiabatur, aiebat: Quid enim prodeſt homini, ſi totum mundum lucrifaciat, & animæ ſuæ damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua? Et: Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus & redeam. Sicut Domino placuit, ita factum eſt. Sit nomen Domini benedictum.* Sapienter Abbas Paſtor in Vitis Patr. l. 6. libello 4. n. 9. *Ad hominem*, ait, *in tentatione conſtitutum pertinet illud Chriſti*, Matt. 6. *Nolite cogitare de craſtino. Vt non cogitet, quantum temporis in malo facturus ſit; ſed potius quod hodiernum eſt & quotidianum, libenter ſuſcipiat.* Nam, vt ait Chriſtus: *Sufficit diei malitia (afflictio) ſua. Craſtinus dies ſibi ſollicitus erit.* Ita Religioſus ille tentatus per nouem annos, vt congregationem Fratrum relinqueret, *facto veſperè ſibi dicebat: Craſtina die hinc diſcedo. Et manè: Extorqueamus à nobis hic ſtare & hodie propter Dominum. Qui cùm impleſſet nouem annos, de die in diem ita faciens, abſtulit Dominus ab eo tentationem.* Ibidem l. 5. libello 7. n. 39. Quocirca verè S. Chryſoſt. hom. 4. in Epiſt. ad Philip. *Pro Chriſto pati*, inquit, *munus eſt materiæ admirandis, quàm ſit re vera mortuos excitare, & ſigna mirandis, quàm ſit re vera mortuos excitare, & ſigna mirabilia patrare: nam illic quidem debitor ſum; hic verò debitorem habeo Chriſtum.* Alibi verò homil. 1. ad pop. Antioch. *Si corpus*, inquit, *rectè dicimus beatum, quod poteſt abſque ſui offenſione ferre frigus, & calores, & famem, & inopiam, & vitæ difficultates aliaſque ærumnas; quantò magis beatam oportet vocare animam, quæ viriliter & fortiter omnes omnium moleſtiarum incurſus ferre poteſt, & cor ſuum per omnia nullis ſeruitutis obnoxium ſeruare?* Nec diſcrepat Gregorius Pontifex homil. 35. Euang. ſic enim ſcribit: *Verè radix omnium cuſtoſq; virtutum eſt patientia, cuius proprium munus aliena mala æquanimiter perpeti, & contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi; & quod ait Apoſtolus, non vinci à malo, ſed vincere in bono malo. Quanto autem culmine virtus patientiæ polleat, Salomon indicat dicens: Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium. Minor eſt ergo victoria, vrbes expugnare: quia extra ſunt, qui vincuntur. Maius autem eſt, quod per patientiam vincitur: quia ipſe à ſe animus ſuperatur, & ſemetipſum ſibi ſubijcit, quando cum patientia in humilitate tolerantiæ ſternis.*

Denique præclarè Caſſianus collat. 6. c. 12. docet, mentem iuſti patientis debere eſſe non mollem, vt ceram; ſed fortem & duram, vt adamantem: *Itaque mens viri iuſti*, inquit, *non debet eſſe ſimilis ceræ, vel alterius cuiuſque materiæ molliores, quæ ſemper characteri alterius cuiuſque materiæ molliores, quæ ſemper characteri ſignantium cedens pro eius forma atque imagine figuratur, quamq; in ſe tamdiu retinet, donec alio rurſus ſuperimpoſito ſignaculo reformetur; atque ita fit, vt nunquam in ſua qualitate perſiſtens, ad formam eorum quæ imprimuntur, ſemper conuertatur ac tranſeat: quin potiùs debet eſſe velut quoddam adamantinum ſignatorium, vt inuiolabilem mens noſtra figuram ſui ſemper cuſtodiens characteris, vniuerſa, quæ incurrerint ſibi, ad qualitatem ſui ſtatus ſignet atque tranſformet; ipſa verò inſigniri nullis incurſibus poſſit.*

CONIVNGERE DEO] Græcè ſignificantius, A κολλᾶσθαι, id eſt, *conglutinare Deo*, ſcilicet, per arctiſſimum orationis affectus & adhæſionis conſtantis & perdurantis vinculum. *Et ſuſtine*, Græcè, μὴ ὀκνήσῃς, id eſt, *ne deſiſcas.* Ita Tigurin. ne, ſcilicet, vllo tentationis impetu diuellaris à Deo, ne ab eo recedas, ne apoſtates. Sed dic cum Pſalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt, ponere in Domino Deo ſpem meam*, pſalm. 72. Qui enim per ſpem & amorem coniungitur Deo, hic ab eo roboratur, liberatur, protegitur Deus enim illi eſt hyperaſpiſtes & ſcutum, qui omnia hoſtium tela in ſe priùs excipit, quàm ad ſperantem in ſe, & ſub ſuæ prouidentiæ ſcuto latitantem penetrent. Dicit ergo cum Pſalte: *Domine, vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos*, pſalm. 5. 13. Rurſum, qui Deo coniungitur, coniungitur ipſi puritati & ſanctitati: hæc autem elidit omne vitium, omnemque tentationem; hæc enim ſollicitat ad impuritatem & peccatum. Omnis enim ſanctitas ſita eſt in amore & coniunctione cum Deo: quare, ſicut Deus extremè odit peccatum & tentationem; ſic & is, qui Deo eſt coniunctus: ſanctitas enim eſt puritas. Sicut autem impuritas naſcitur ex contactu inferiorum, vt cùm facies aut veſtis luto aſpergitur, vel cùm anima per affectum inferioribus inordinatè inhæret: ita puritas oritur ex contactu ſuperiorum, cùm affectus ad ſublimiora & nobiliora aſſurgit, & ijs inhæret. Supremum autem omnium, & ſimpliciſſimum & puriſſimum eſt Deus: vnde ſumma puritas conſiſtit in adhæſione cum Deo. Qui ergo in tentatione ad Deum confugiunt, ſimiles ſunt auibus; qui verò ad humana auxilia reſpiciunt, ſimiles ſunt piſcibus. Si quis enim ex ripa in flumen proijciat lapidem, piſces qui in ſummo natabant, ad ima ſe demergunt, planéque à flumine abſorbentur: aues verò vicinæ in altum euolant. Sic qui in tentatione ad homines confugiunt, magis in eam immerguntur, & abſorbentur ſicut piſces: qui verò ad Deum confugiunt, tentationem quaſi aues volando ſuperant: quia in cælum ad Deum per fidem & ſpem euolant.

Sanctitas ſita in vnione cum Deo.

B

Sextum, hoc eſt efficax tentationis remedium. Hæc enim coniunctio cum Deo mentem ſuper res omnes eleuat, eamque in Deo defigit: in quo defixa videt & videt hoc terræ punctum, omniaque tam aduerſa, quàm proſpera, vilia & exilia ſub ſe poſita aſpicit & deſpicit, dicitque, *Mens mea in Deo fundata eſt, & in Chriſto ſolidata.* Ita Abbas Moyſes in Vitis Patrum, l. 6. libell. 4. n. 6. rogatus: *Quid faciet homo in omni tentatione venienti ſuper ſe?* reſpondit: *Flere debet in conſpectu bonitatis Dei, vt admoueat eum; & requieſcet velociter, ſi rogat in ſcientia: ſcriptum eſt enim: Dominus mihi adiutor, & non timebo quid faciat mihi homo.* Et Abbas Iohannes l. 3. num. 208. & 209. ait: Sicut homo videns feras aſcendit in arborem, vt euadat: ita & homo videns tentationes irruentes confugiat per orationem ad Dominum, & ſaluabitur. Et ſicut aqua extinguit ignem: *Sic quandocumque cogitatio turpis ſuccenſa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, & extinguet illam.* Et Abbas Hyperichius lib. 5. libello 7. n. 20. *Hymni*, inquit, *ſpirituales ſint in ore tuo, & meditatio aſſidua ſubleuet pondus tentationum ſuperuenientium tibi: ſic enim viator, ſarcina oneris prægranatus, flando & reſpirando oneris & viæ paulatim laborem imminuit.* Et n. 22. Religioſus ille fame & deſpectu tentatus, *in his omnibus gratias agebat Deo: videns autem Deus patientiam eius, abſtulit bellum tentationis ab eo.* S. Ephrem

Sextum.

C

D

ſcri-

ſerm. ad pietatem athletam exercente : *Quæcumque & quantacumque pulſet tentatio*, inquit, *ſua tamen in Deum fiducia homo nequaquam exſidat ; imo eò magis ſoli Chriſto & miſericordi, & qui animæ infirmitates curare poteſt, aſſiduè inhæreat, ſemper cum amans, ac meditans, ſicq; apud ſe cogitans ſtatuens q; : Quòd ſi à Deo receſſero deflectens à vero virtutis tramite, ad quem abire potero? niſi fortè in perditionem me ipſum præcipitem, & in manus fraudulenti hoſtis. Idcircò, licet infinitis gladijs ignitorum telorum, & malitiæ paſſionum, nec non abſurdarum cogitationum quotidiè malignus impugnet ; licet impetum faciat, ac in deſperationem inducat ; tantò magis ad Deum confugere oportebit, & in eo ſpem defigere. Sic enim ſuos probari vult Deus, vt conſtet, quid ipſum ſolum diligant.* O Domine, protector animæ meæ, robur meum, & ſalus mea, ſic me tibi coniunge, ſic tibi agglutina, vt nulla tribulatione à te ſeparari poſſim. Sic te mihi præbe ; ſic communica, vt delicijs dulcedinis tuæ ſaturatus, vanas omnes mundi carnisque delicias abominer. Scribe in tabula cordis mei iucundiſſimam memoriam tui, nulla vnquam tentatione delendam, vt tui deſiderio ſemper æſtuem, igne ſpei & amoris tui ardeam, & diluuio charitatis tuæ penitus abſorbear.

Vers. 4. VT CRESCAT IN NOVISSIMO VITA TVA.] *Noviſſimum* in Scripe. ſignificat non præcisè vltimum & extremum ; ſed id, quod poſterius eſt & ſequitur, licet propinquè. Hebr. enim אחריתו *acharit*, quod Noſter vertit, *noviſſimum*, idem eſt quod poſterius, ſequens, conſequens. *In noviſſimo* ergo, id eſt, poſt toleratam tentationem *creſcat vita tua* ; tum præſens per lætitiam & felicitatem, quæ Deus te victorem præmiabit ; tum in futura, quæ æterna gloria te coronabit. Nota. *Vita* vocatur lætitia & felicitas ; tum, quia viuere in miſerijs & mœrore non eſt vita, ſed longa mors. *Non eſt viuere, ſed valere, vita*, ajt Poëta ; tum, quia lætitia & felicitas vitam conſeruant, prolongant, faciuntque longæuos. Hoc eſt, quod promittit Deus patienti & ſperanti in ſe pſal. 90. *Eripiam eum, & glorificabo eum ; longitudine dierum replebo eum.*

OMNE, QVOD TIBI APPLICITVM (ἐπαχθῇ, id eſt, *inductum* ; Complut. *adductum*) FVERIT, ACCIPE.] Græcè, δέξαι *ἀσμένως*, id eſt, *ſuſcipe libenter* ; Arabicus, *tolera id, quod intulit tibi Deus, cum gratiarum actione* ; Tigurina, *quidquid inuaſerit te, libens excipe.* q. d. Quidquid tibi ingruerit, quidquid aduerſi acciderit, promptè, imò gaudenter accepta de manu Dei. Quidquid enim ille tibi applicuerit, applicat vt tuus & rerum omnium dominus, cui te ſubmittas oportet. Applicat vt pater amantiſſimus, quem, licet caſtigantem, redames oportet. Applicat vt medicus peritiſſimus, quem tuæ animæ vulnera ſanantem, acriore licet medicina, vel vſtione, auidè excipias oportet, vt dicas cum S. Iob. c. 2. 10. *Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus?* Et c. 1. 21. *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit, Dominus abſtulit : ſicut Domino placuit, ita factum eſt : ſit nomen Domini benedictum.* Quin & Pindarus, licet Gentilis, ode 3. Pyth. *Semper*, inquit, *ad eam fortunam, quæ me amplecteretur, me in animo accommodabo, iuxtà meam facultatem volens eam.* Sapientis enim eſt ſe fortunæ, vel potiùs fortunam ſibi accommodare. Hinc Stoicorum axioma : *Cede fato. Sapientis eſt præbere ſe fato. Fata enim volentem ducunt, nolentem trahunt.*

Potrò Rabanus : *Sciendum*, inquit, *quòd tribus modis patientia exerceri ſolet. Alia namque ſunt, quæ à Deo ; alia, quæ ab antiquo aduerſario ; alia, quæ à proximo ſuſtinemus. A proximo namque perſecutiones, damna & contumelias ; ab antiquo aduerſario tentamenta ; à Deo autem flagella toleramus. Sed in omnibus tribus his modis vigilanti eſuto ſemetipſam debet mens circumſpicere, ne contra mala proximi pertrahatur ad retributionem mali. Ne contra tentamenta aduerſarij ſeducatur ad delectationem, vel conſenſum delicti. Ne contra flagella opificis ad exceſſum prorumpat murmurationis. Perfecte enim aduerſarius vincitur, quando mens noſtra, & inter tentamenta citò ſeruatur à delectatione atque conſenſu ; & inter contumelias proximi cuſtoditur ab odio, & inter flagella Dei compeſcitur à murmuratione : nec hæc agentes, retribus nobis præſentia bona requiramus. Nam pro labore patientiæ bona ſperanda ſunt ſequentis vitæ ; vt tunc præmium noſtri laboris incipiat, quando omnis labor iam funditus ceſſat.*

ET IN DOLORE SVSTINE.] Hæc verba iam deſunt in Græco. Senſus eſt : q. d. Noli conari per impatientiam dolorem excutere ; quia ſic magis eum excitabis & augebis : ſed per patientiam ſuſtine ; quia ſic eum minues. Omnibus enim malis remedium eſt patientia : præſertim quia patientia meretur iugum amoueri, vel imminui, quod impatientia meretur aggrauari. Denique dolorem omnem effugere eſt impoſſibile : eſt enim hæc vita tribulationum & dolorum : atque ſine dolore non viuitur in amore.

ET IN HVMILITATE TVA PATIENTIAM HABE.] *Humilitas* hic non virtutem ſignificat, ſed humiliationem, deiectionem, afflictionem & dolorem, de quo præceſſit. Vnde Græcè eſt, ἐν ἀπαγμοῖς, (alij legunt in plurali, ἀπάγμασι, id eſt, *in mutationibus*) τὴν ταπείνωσίν σου μακροθύμησον, id eſt, in mutatione *humilitatis*, vel potiùs *humiliationis tuæ longanimis eſto*, hoc eſt, in mutatione qua humiliaris, dum, ſcilicet, mutatur ſors tua felix in miſeram, vt humilieris, deprimaris, affligaris ; hanc mutationem & humiliationem longanimiter ſuſtine. Tigurina, *in quo deprimeris viciſſitudine, fortem te præbeas.* Hebr. enim עמה *ana*, id eſt, humiliari ſignificat pati, dolere, affligi. Vnde עני *oni*, eſt humilitas, id eſt, dolor & afflictio. Hinc illud tritum in Scripe. *Humilia*, id eſt, macera, & afflige, *in ieiunio animam tuam* ; & ſæpè alibi *humiliare* ſignificat affligere, quia ſuperbis (quales omnes ſumus ex lapſu in peccatum) ſumma afflictio eſt deprimi & humiliari. Rurſum *ana*, ſignificat pati pauperiem. Vnde עני *ani* eſt pauper. Hoc ſecutus Syrus vertit, *in paupertate longanimis eſto* ; & Arabicus, *ad langorem & neceſſitatem patiens eſto.*

Septimum hoc eſt tentationis remedium, ſcilicet, reſignare ſe in voluntatem Dei ; ac quidquid illa nobis applicuerit, humiliter & patienter excipere, cogitando illud, ex ingenti Dei amore nobis applicari ad noſtrum bonum, ac proinde magnum hoc eſſe Dei donum. Nam, vt ſequitur : *Quoniam in igne probatur aurum ; homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Hac gnome appoſitè S. Pachomius, vt habet Vita eius cap. 51. ſolatus eſt Theodorum diſcipulum ægrum. *Theodore enim grauis paſſio capitis acerrimos dolores excitabas. Quia cùm rogaret Pachomium, vt eum ſuis relenaret orationibus, ait ad eum : Putas, fili, quòd alicui contingat dolor, aut paſſio, aut aliquid huiuſmodi ſine permiſſione Dei? Idcirco in dolore ſuſtine, & in humilitate patientiam habe, & quando voluerit Dominus, tibi conferet ſanitatem :*

Septimum.

Exemplum S. Pachomij.

quia

quia ſi te diutiùs probare dignatur, gratus eſto, vt perfectiſſimus Iob, qui in multis tribulationibus benedicebat Domino: & tu quoque, ſicut ille pro doloribus tuis maiorem requiem à Domino percipies. Bona quidem eſt abſtinentia, & in oratione perſeuerantia; tamen infirmus maius pretium adipiſcitur cùm longanimis & patiens inuenitur.

Antiſtrophus huic ſententiæ eſt apologus frumenti & lilij, quem lectis parabolis ocellatum, neruoſiſque ex phyſica rationibus argumentoſum profert Cyrill. lib. 1. Apol. moral. ca. 21. cuius titulus: *Omnem aduerſitatem vt vincas, patientiæ valet magnanimitas.* Apologus ſic habet: *Frumenti granum proiectum in terram & mortuum, cùm iuxta ſicum lapidem pullulaſſet, lilium ita ſertur ei dixiſſe: Vnde tibi contrito & mortuo ſpiritus germinandi, cùm ego quando conteror, eo ipſo perdor? Cui granum reſpondit: Hoc mihi ex virtutis grauitate contingit, quâ fit vt paſſio mea ſit* B *mea actio, & dum morior reuiuiſco. Rerum enim virtute maximarum tunc magis intenditur valetudo* (valor, vis & vigor) *cùm earum conteritur aut moritur corpora magnitudo: nimirum phœnix mortua generat, & cinnamomum contritum plus inflammat. At verò res in quibus virtus minùs præualet, ſi teruntur ex huiuſmodi contritione confunduntur, & pretioſitatem ſuam perdunt. Vt draconites lapis ſi teritur, virtus eius perditur; & magnes ferrum non attrahit, ſi teratur. Sic infirmum membrum ſine dolore tangi non patitur, & ſanum cùm tangitur delectatur. Non attendiſti quod virtuoſus cùm aduerſis conteritur, tunc magnanimior inuenitur? In calamitate ſiquidem maiorē ſumit ſpiritū, & triumphans ratio tunc vehementiùs roboratur.* Rationem à priori aſſignat, eamq; exemplis Iob, Ioſeph & Tobiæ confirmat dicens: *In malis enim non vinci, virtutis eſt victoria. Nemo autem vincitur, niſi cui ſuum bonum eripitur. Totū* C *autem bonum magnanimi in virtute eius conſiſtit: ea namque ſibi ſufficiens eſt, quâ cùm excellat, ipſaq; gaudeat virtute ſalua, nulla eum foris denudat primatio, nulla inhoneſtat confuſio, nulla eum contriſtat ſenſus afflictio. Nonne* (Iob. 1.) *S. Iob virtute diues, rerum inopia temporalium minimè eſt depauperatus? Eâdem Ioſeph excellens* (Geneſ. 39.) *haud quaquam eſt infamiâ dehoneſtatus? Eademq; gaudens Tobias* (Tob. 2.) *in tenebris cæcitatis haud fuit deſolatus?* Denique ex hiſce hoc apologi epimythium, velut eius finem & fructum, colligit: *Quiſquis vult, dicat aut faciat tibi iniuriam, tu tamen nihil patieris, ſi tantùm ſit virtus magnanimitatis. Quinimò prudens magnanimus in aduerſitatibus gloriatur* (2. Cor. 12. 9.) *quia in infirmitate virtus perficitur, atque venenum veneno contunditur. Aſbeſtinum lignū incendio expurgatur, & electum aurum in camino rutilat approbatum. In aduerſitate igitur dumtaxat impatiens vincitur, & in ea ſapiens magnanimitate inuictus aut corri-* D *gitur, aut mediamine præſeruatur, aut examinis reſuſcitatur. Quibus dictis conticuit.*

Apologus patientiæ.

Ratio à priori.

VERS. 5. QVONIAM IN IGNE PROBATVR AVRVM ET ARGENTVM, HOMINES VERO RECEPTIBILES] Græcè, δεκτοὶ, id eſt, *acceptabiles*, hoc eſt, accepti & grati Deo; digni, qui à Deo in amicos, familiares & filios recipiantur & adoptentur, vt ſint eius electi & hæredes regni cæleſtis; Arabicus, *aurum enim probatur igne; & homo inopia & paupertate.*

IN CAMINO HVMILIATIONIS] Syrus, *in formace paupertatis*; S. Ambroſ. in pſalm. 118. octon. 20. *in formace humilitatis. Eſt enim*, ait, *humilitas virtutis, eſt & humilitas afflictionis*; Tigurina, *quoniam vt aurum igne probatur; ita homines commendabiles in for-* A *nace afflictionis.* Sicut ergo ignis non nocet, ſed prodeſt auro, quia illud probat, purgat, perficit, illuſtrat, facitque ſplendidum & coruſcum; ita caminus humiliationis & afflictionis patientem probat, purgat, perficit, illuſtrat, Deoque gratum & dignum efficit. Quocirca, ſicut aurum igne fulgidum gratias debet igni, quo reſplenduit: ita & patiens tentationi. Vnde Pſaltes pſalm. 118. *Bonum*, ait, *mihi, quia humiliaſti me.* Impatiens verò, qui non meretur à Deo recipi, igne tentationis non purgatur, nec illuſtratur vt aurum, ſed vt palea vritur & conſumitur. Hoc eſt, quod ait S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Multi habitu Monachi; at pauci certatores: tempore autem tentationis monachi probatio apparet.* Et Angelus ait Tobiæ cap. 12. *Quoniam acceptus eras Deo, neceſſe erat, vt tentatio probaret te.* Et Daniel cap. 11. 35. loquens de lanctis acriter tentatis ab Antiocho, & tentandis ab Antichriſto: *De eruditis*, ait, *ruent, vt conflentur* (in tentatione quaſi aurum in fornace) *& eligantur & dealbentur.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. Auguſt. in pſal. 61. *Numquid*, inquit, *lucet aurum in fornace auriſicis? in manibus lucebit, in ornamento lucebit; patietur tamen fornacem, vt purgatum à ſordibus veniat ad lucem. Fornax iſta, ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc flat auriſex. In fornace ardet palea, & purgatur aurum. Illa in cineres vertitur, à ſordibus illud exuitur. Fornax mundus, palea iniqui, aurum iuſti, ignis tribulatio, auriſex Deus. Quod vult ergo auriſex, facio: vbi me ponit aur fex, tolero: iubeor ego tolerare, nouit ille purgare. Ardeat licet palea ad incenacendum me, & quaſi conſumendum me; illa in cinerem vertitur, ego ſordibus careo. Quare? Quia Deo ſubijcietur anima mea, quoniam ab ipſo eſt patientia mea.* Porrò menſuram huius probationis aſſignat S. Chryſoſt. homil. 4. ad popul. *Etenim auriſex*, inquit, *donec aurum benè purgatum viderit, de conflatorio non extrahit: ſic & Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emundauerit. Qui enim tentationem permiſit, ipſe nouit & tentationis ſolnendæ tempus. Et ſicut citharœdus, neque nervum intendit, vt non abrumpat; neque remittit vltra modum ne harmoniæ concentum lædat: ſic & Deus agit, neque in remiſſione continua, nec in longa tribulatione noſtram conſtituit animam, ſecundum ſuam prudentiam vtrumque faciens. Non ſinit enim nos continua potiri remiſſione, ne ſegniores fiamus: non autem rurſum ſinit in continua eſſe tribulatione, ne concidamus, neve deſperemus. Ipſi igitur aduerſitatis finiendæ tempus relinquamus: nos verò tantùm in ſanctitate viuamus.*

Rurſum S. Auguſt. ſerm. 78. de Temp. *Mali*, inquit, *ſeruiunt bonis non obſequendo, ſed perſequendo, quomodo perſecutores Martyribus, quomodo limæ vel mallei auro, quomodo molæ ſeruiunt tritico, quomodo panibus coquendis formulæ; vt illis coquantur, illa conſumantur: quomodo in fornace auriſicis palea ſeruit auro; vbi ſine dubio palea conſumitur, aurum probatur.* Vide Caſſianum collat. 6. cap. 11. vbi tres aſſignat tentationis cauſas & fines: *Sciendum*, ait, *eſt, omnes homines triplici ratione tentari: plerumque ob probationem, nonnunquam ob emundationem, interdum ob merita delictorum.* Quæ deinde exemplis & ſententijs S. Script. probat & illuſtrat. Ac deinde quartam addit cauſam, qua *ob manifeſtandam*, ait, *ſolummodo gloriam & opera Dei, inferri quibuſdam aliquas paſſiones Script. auctoritate cognoſcimus*, iuxta illud Ioannis de cæco nato, cap. 9. *Neque hic peccauit, neque parentes eius; ſed, vt manifeſtentur opera Dei in illo.* Et de Lazaro ægro, cap. 11. *Infirmitas hæc non eſt ad mortem:*

ſed

ſed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per ipſam.

Vers. 6. CREDE DEO] & conſequenter confide : fides enim parit ſpem & confidentiam in Deum : imò, *crede*, id eſt, vt Tigurina, *confide Deo*, eique te, tuaque, ac præſertim tentationes & afflictiones ; tempuſque liberationis crede & committe.

ET RECVPERABIT TE] Græcè, ἀνταπόδωσιν, id eſt, *ſuſcipiet*, & in afflictiones prolapſum in priſtinum felicitatis ſtatum reſtituet ; quod Noſter vertit, *recuperabit*.

ET DIRIGE, id eſt, rectam fac, VIAM, id eſt, conuerſationem, TVAM ; atque ita demum SPERA IN ILLVM] quia recta probaque vita parit confidentiam : Deus enim rectos corde quaſi ſuos tuetur & protegit. Tigurin. *confide Deo, vt opem tibi ferat : recta inſiſte viæ, & illo nitere.* Fides enim ſola non deuincit Deum, niſi cum recta probaque vita iungatur : peccata enim Deum, Deique opem auertunt. Quomodo enim peccator credat Deum ſibi affuturum, cùm ipſe illi non adſit, imò cùm ipſe ſibi non adſit ? Vnde Arabicus vertit, *crede in Deum, vt ſit tibi adiutor, & ſpera in eo, & ipſe facies reddet vias tuas.*

Octauum. Hoc eſt octauum tentationis remedium, ſcilicet, fiducia in Deum : hæc enim facit animum excelſum, magnanimum, diuinum, atque à Deo opem & robur impetrat ad tentationem ſuperandam : Deus enim ſperantem in ſe deſerere aut fallere nequit : ei enim opem certam vbique in Scriptura promittit, vt Matth. 8. 13. *Vade, & ſicut credidiſti, fiat tibi.* Et c. 9. 22. *Fides tua te ſaluam fecit.* Pſal. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.* Et v. 4. *Scapulis ſuis obumbrabit tibi, & ſub pennis eius ſperabis. Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis à timore nocturno, à ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano.* Et v. 14. *Quoniam in me ſperauit, liberabo eum : protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. Clamauit ad me, & ego exaudiam eum : cum ipſo ſum in tribulatione ; eripiam eum, & glorificabo eum*, adeoque totus ille Pſalmus eſt de hac re, ideoque in tentatione & pauore à multis legi ſolet, imò ab omnibus Eccleſiaſticis legitur quotidie in Completorio contra tentationes, terrores & illuſiones nocturnas. Vide in eum S. Bernardum. Cauſa eſt, quòd fiducia Deo ſit honori & gloriæ : quia ſperans, ſibi diffidens, fidit, totumque ſe credit Deo, itaque Deum quaſi obligat, vt illum protegat, imò recuperet, etiamſi prolapſus & penè perditus ſit. Agitur ergo hìc honor Dei, qui Deum mouet vt clienti ſuo opituletur.

Fidei & ſpei præmia. Præclarè Philo lib. de Abraham : *Sola*, inquit, *fides, qua creditur Deo, ſolidum eſt certumque bonum, vitæ ſolatium, bonæ ſpei ſupplementum, depulſionum calamitatum, felicitatum conciliatiuum, ablegatio ſuperſtitionis, pietatis aſſertio, poſteritatis hereditas, profectus denique in rebus omnibus. Hanc enim qui habet, Deo ſolus eſt vniuerſorum auctore, qui poteſt omnia : vult autem optima.* In libro autem, qui inſcribitur, Quis rerum diuinarum ſit heres : *Quàm difficile*, inquit, *eſt ſoli Deo credere renitente ſenſu, & natura, ipſa etiam ratione, prauis opinionibus occupata! Nimirum, res mortales, quibus circumdati ſumus, ſuadent nobis, vt credamus, & fidamus gloriæ, potentiæ, amicis, ſanitati & corporis roburi, noſtræque in primis prudentiæ, ne certa incertis, præſentia futuris communemus, neve, quod vetamur veteri prouerbio, ſpem pretio emamus. Has perſuaſiones penitus ex animo ducere, nullis creaturæ fidere ſed in ſolo Deo omnes ſuas & ſpes & opes habere collocatas, ex eoque totum mente animoque pendere, res eſt animi magni & cæleſtis, nec inueſcati captique rebus terrenis.*

SERVA TIMOREM ILLIVS, ET IN ILLO VETERASCE] Hic verſus iam deeſt in Græco : Tigurina habet, *tuere religionem eius, & in ea conſeneſce.* Timor enim ſignificat Dei reuerentiam, cultum, religionem, *per quam ſeruiamus placentes Deo cum metu.* Græcè αἰδῶς, id eſt, *pudor*, verecundia, & *reuerentia*, Hebr. 12. 28.

Nonum eſt hoc tentationis remedium, ſcilicet, filialis timor & amor Dei, ſi quis eum conſtanter ſeruet, in eoque fixus vſque ad ſenium, imò vltimum vitæ ſpiritum perſiſtat, dicatque cum Apoſtolo : *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? &c. Certus ſum, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro*, Roman. 8. 35. Hoc remedium facile eſt, efficax, ſummeque meritorium. Quis enim non amet Deum ſuum, & eius amore tentationem quamlibet toleret ? Quid non efficiat amor Dei ? Quid non meretur, qui fons eſt & principium omnis meriti ? Quomodo Deus amantem ſe deſeret, & non redamet, imò maiore amore longè ſuperet & tranſcendat ? Quocirca, ſicut miles in armis & gladijs, doctor in libris, prædicator in pulpitis, medicus in pharmacis, legiſperitus in legibus, ruſticus in agris, ſartor in veſtibus, aurifex in auro, opifex quiſque in ſua arte & opere veteraſcit & conſeneſcit : ſic fidelis & ſanctus in timore & amore Dei. Hic enim eſt eius gladius, hic eius liber, hoc eius pulpitum, eius pharmacum, eius lex, eius rus & ager, eius veſtis, eius aurum, eius ars & opus.

Nonum remedium tentationis eſt timor Dei.

Ita B. Oreſtis, diſcipulus S. Pachomij : *Semimemus*, ait, *in lacrymis, vt cum gaudio metamus, non deficientes, quid ſciamus, Dominum de tentatione liberare cultores ſuos.* B. Petrus Rauennas : *Tenere*, ait, *militiæ eſt ſolo amore de omnibus tentationibus & vitijs reportare victoriam.* S. Chryſoſt. *Adamas eſto, athleta Chriſti, & omnia pernices.* S. Baſil. ad Chilonem : *Corpus ſubſterne laborum exercitio, animam aſſuefacito tentationibus æquanimiter ſerendis.* S. Bernard. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.* Diſertè verò S. Antonius apud S. Athanaſium. *Magna*, inquit, *aduerſus dæmones arma ſunt, vita ſincera, & intemerata ad Deum fides : Credite mihi experto : pertimeſcit Satanas rectè viuentium vigilias, orationes, ieiunia, manſuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, miſericordiam, iræ dominatum, & præcipuè purum cor erga amorem Chriſti.*

Ratio à priori eſt, quòd timor Dei adducat humilitatem, quæ eſt omnium tentationum victrix ; & paupertatem ſpiritus, quæ materiam tentationis elidit. Prius docet S. Auguſt. lib. 1. de ſerm. Domini in monte, vbi ſeptem dona Spiritus ſancti coæquans octo beatitudinibus, timorem aſſignat primæ beatitudini : *Timor Dei*, inquit, *congruit humilibus, de quibus hìc dicitur : Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum, id eſt, non inflati, non ſuperbi, de quibus Apoſtolus dicit : Noli altum ſapere ; ſed time :*

Ratio à priori.

time: id est, noli extolli. Posterius æquè ac prius docet D. Thom. 1.2.q.19.art. 12. *Timori*, inquit, *proprie respondet paupertas spiritus. Cùm enim ad timorem filialem pertineat Deo reverentiam exhibere, & et subditum esse, id quod ex huiusmodi subiectione consequitur, pertinet ad donum timoris. Ex hoc autem, quòd aliquis se Deo subjecit, desinit quærere in seipso, vel in alio aliquo magnificari, nisi in Deo: hoc enim repugnaret perfectæ subiectioni ad Deum. Vnde dicitur Psalm. 19. Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Et ideò ex hoc, quòd aliquis perfectè timet Deum, consequens est, quòd non quærat magnificari in seipso per superbiam; neque etiam quærat magnificari in exterioribus bonis scilicet, honoribus & divitijs, quorum utrumque pertinet ad paupertatem spiritus.* Et sic per eam, & cōsequenter, per timorem Dei illi annexum, eliduntur omnes tentationes: hæ enim ex appetitu vel bonorum, vel opum ferè nascuntur. Plura de remedijs tentationum dixi Iacobi 1.v.12.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua adhortatur ad spem, timorem & cultum Dei.

Vers. 7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam eius, & non deflectatis ab illo, ne cadatis.

8. Qui timetis Dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra.

9. Qui timetis Dominum, sperate in illum: & in oblectationem veniet vobis misericordia.

10. Qui timetis Dominum, diligite illum & illuminabuntur corda vestra.

11. Respicite, filij, nationes hominum: & scitote, quia nullus sperauit in Domino, & confusus est.

12. Quis enim permansit in mandatis eius, & derelictus est? aut quis inuocauit eum, & despexit illum?

13. Quoniam pius & misericors est Deus, & remittet in die tribulationis peccata: & protector est omnibus exquirentibus se in veritate.

14. Væ duplici corde, & labijs scelestis, & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.

15. Væ dissolutis corde, qui non credūt Deo, & ideò non protegentur ab eo.

16. Væ his, qui perdiderunt sustinentiam, & qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas.

17. Et quid facient, cùm inspicere cœperit Dominus?

18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: & qui diligunt illum, conseruabunt viam illius.

19. Qui timent Dominum, inquirent, quæ beneplacita sunt ei: & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabunt animas suas.

21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius.

22. Dicentes: Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Dómini, & non in manus hominum.

23. Secundùm enim magnitudinem ipsius; sic & misericordia illius cūipso est.

METVENTES DOMINVM, SVSTINETE MISERICORDIAM EIVS: ET NON DEFLECTATIS AB ILLO, (Domino, eiusque timore, spe & amore) NE CADATIS] Syrus, *qui timetis Dominum, sperate beatitudinem eius: & non cunctemini de spe eum*, (id est, sequimini eum sine cunctatione,) *ne fortè cadatis.* Est hic altera pars capitis, qua posit assignata tentationis remedia, præcipuum fusiùs persequitur, scilicet, constantem spem, & fiduciam in Deum. Ad eam ergo hìc continua est parænesis, qua omnes hortatur, vt in qualibet tentatione & tribulatione in timore Dei persistentes sperent in Deum, illique se credant & committant. Tigurina vertit, *qui Dominum reveremini, sperate benignitatem eius, nec deflectatis ab eo, vt ne concidatis* in ruinam animæ & corporis, in barathrum peccati, desperationis & inferni, vti corruerunt Core, Dathan & Abiron, cùm à Deo & Mose desciuerunt, Num. 16. Hoc est, quod ait Ierem. c. 17. *Omnes, qui te derelinquunt, confundentur: recedentes à te in terra scribentur; quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum.* Probat quatuor rationibus, fideli tentato in timore & fiducia Dei esse persistendum. Prima est, quia, nisi id faciat, cadet in peccatum, desperationem & gehennam. Ab his enim præseruat, hominemque in suo gratiæ Dei statu conseruat Dei timor, & fiducia. Hæc ergo prima timoris & spei est dos. *Timoris & spei fructus. Primus.*

QVI TIMETIS DOMINVM, CREDITE (tum per fidem credendo, tum per spem & fiduciam confidendo) ILLI, ET NON EVACVABITVR MERCES VESTRA] Est hæc secunda ratio; q.d. In quauis tentatione, ô fideles, firmi persistite in cultu Dei, illique confidite; quia, si nuteris & excidatis à Dei cultu & spe, euacuabitur merces omnium bonorum operum, quæ priùs operati estis: iuxta illud Ezech. 18. *Si auerterit se iustus à iustitia sua, numquid viuet? Omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur.* Secunda est hæc timoris & spei dos, quòd mercedem bonorum operum conseruet & adaugeat, quin & acceleret. Vnde Syrus vertit, *timentes Deum, credite in eum; & non faciet pernoctare mercedem vestram*, iuxta legem Leuitici 19.13. *Secundus.*

QVI TIMETIS DOMINVM, SPERATE IN ILLVM: ET IN OBLECTATIONEM VENIET VOBIS MISERICORDIA] q.d. Misericordia Dei, quam speraßis, vos oblectabit, cùm rem speratam, putà, salutem præsentem & æternam, largietur & tribuet. Hæc oblectatio & fruitio rei speratæ est tertia spei dos & fructus, iuxta illud Psalm. 93. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Qui ergo à timore & spe excidit, is & re sperata & diuina consolatione defraudat, ac gratiam Dei sibi imminuit. Nam *quantum crescis in gratia, tantum & in fiducia dila-* *Tertius.*

libertatis, ait S. Bernard. ſerm. 3. in Cant. Græca iam habent: *Timentes Dominum, ſperate in bona, & in lætitia ſæculi & miſericordia*: q.d. Timentes Deum ſperate bona, putà, miſericordiam & lætitiam perpetuam, quę durabit in omne ſęculum. Tigurin. vertit, *bona ſperate, quibus Dominus religioni eſt, lætitiam quoque ſempiternam & benignitatem*; Syrus, *timentes Dominum ſperate beatitudinem eius, & lætitiam æternam & redemptionem*. Arabicus hunc verſum, & duos præcedentes in vnum, quaſi per cõpendium redigit, itaque effert: *O timentes Dominum, ſuſtinete gratiam eius, vt recipiatis ab eo ſalutem, & gaudium, & exultationem.*

Porrò quæ, qualis & quanta hæc futura ſit, docet S. Bernar. in Meditat. *Primum*, inquit, *eſt, videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo, eſſe cum Deo, eſſe in Deo, qui erit omnia in omnibus: habere Deũ, qui eſt ſummum bonum: & vbi eſt ſummum bonum, ibi eſt felicitas ſumma, ſumma iucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna ſecuritas, & ſecura æternitas.*

Eſt ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honeſtas,
Gaudia, lætitiæ, dulcedo, vita perennis,
Gloria, laus, requies, amor & concordia dulcis.

Quæ ergo nos angit vaſania, vitiorum ſitire abſinthium, huius mundi ſequi naufragium, vitæ labentis pati infortunium, impiæ tyrannidis ferre dominium: & non magis conuolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum ſocietatẽ ſuperna lætitia, & ad iucunditatem contemplatiuæ vitæ: vt poſſimus intrare in potentias Domini, & videre ſuperabundantes diuitias illas bonitatis eius? Ibi vacabimus, & videbimus, quàm dulcis eſt Dominus, & quàm magna multitudo dulcedinis eius. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorum ſplendorem, & regiæ poteſtatis honorẽ, Cognoſcemus Patris potentiam, Filij ſapientiam, Spiritus ſancti benigniſſimam clementiam: & ita habebimus notitiã illius ſummæ Trinitatis. Nunc corpora per corpus videmus, imagines etiã corporũ ſpiritu cernimus. Tunc verò ipſam veritatem puro mentis intuitu videbimus. O quàm beata viſio, videre Deum in ſeipſo, videre in nobis, & nos in eo felici iucunditate! Quidquid deſiderabimus, totũ habebimus, &c. Qualis putatis tunc erit ſplendor animarũ, quando ſolis ſplendorem habebit lux corporum. Idem ſer. 17. in pſal. *Qui habitat: Vita æterna*, ait, *ipſa eſt plenitudo, ipſa longitudo dierum; verus dies qui non nouit occaſum: plenus meridies, vera gloriæ plenitudo, æterna veritas, vera æternitas, vera æternaq; ſatietas: ſiquidem nec longiturnitas illa terminum, nec claritas illa occaſum, nec ſaſtidium illa ſatietas habet. Eris enim ſecuritas de æternitate, gloriatio de veritate, exultatio de ſatietate.*

VERS. 10. QVI TIMETIS DOMINVM, DILIGITE ILLVM, ET ILLVMINABVNTVR CORDA VESTRA] Hæc ſententia non eſt in Græcis: vnde Ianſenius ſuſpicatur, eam ab aliquo adiectam, hoc fine, vt fidei & ſpei, de quibus dixit v. 9. & 10. *credite, ſperate*, adderetur tertia virtus theologica, putà, charitas; ideoque dici, *diligite*. Verùm hac ratione multæ ſententiæ in textu Latino Eccleſiaſtici eſſent ſurreptitiæ; quia multæ deſunt in Græco, vti dixi can. 16. Cur non potiùs aptam hanc concinnitatem, trium virtutum theologicarum tribuamus ipſi Siracidi? Vnde Rabanus: *Nota*, ait *lector, quòd timentibus Dominum trinam facit diſcretionem. Nam primò illos iubet credere Deo: ſecundò, ſperare in illum: tertiò, diligere illum: quia ſide ſpe & charitate omnis anima fidelis robit Deum. Et per has ſpecies perueniet ad contemplationem ſanctiſſimæ Trinitatis, quæ eſt illi merces vera in beatitudine ſempiterna.* Senſus ergo eſt: Qui timetis Deum. in dilectione eius, æquè ac fide & ſpe, in quauis tentatione fortes perſiſtite: &, id eſt, quia, *illuminabuntur corda veſtra* putà lumine, non tam cognitionis, quàm conſolationis & gaudij: hoc eſt, recreabuntur, exaltabunt, & velut noua luce lætitiæ & iubili colluſtrabuntur, iuxta illud Iſaiæ 58. *Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies; & requiem tibi dabit Dominus ſemper, & implebit ſplendoribus animam tuã.* Conſolatio & gaudium vocatur lux, quia inſtar lucis animam illuſtrat, recreat, viuificat. Hæc eſt quarta timoris & ſpei dos, quòd pariat miram animæ conſolationem & lætitiam. *Quartus.*

VERS. 11. RESPICITE, FILII, NATIONES HOMINVM: ET SCITOTE, QVIA NVLLVS SPERAVIT IN DOMINO, ET CONFVSVS EST] Vox *nationes*, eſt accuſatiui caſus: Græcè enim eſt, τὰς ἀρχαίας γενεὰς, id eſt, *antiquas generationes*: & ita legit S. Ephrem parænęſi 30. Hæ ergo vocantur *nationes*, iuxta illud Virg. 3. Æneid.

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Natio, inquit Feſtus, *eſt genus hominum, qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſunt. In pecoribus quoque bonus præcedens bona natio dicitur.* Sic & Plinius li. 22. cap. 24. nuncupat *nationes mellis*, & lib. 24. cap. 6. *nationes reſinæ*. Nationes ergo vocantur hìc generationes & ſucceſſiones hominum, putà, homines in terra geniti, & per generationes continuas ſibi inuicem per ſingula ſæcula ſuccedentes. Hinc Natio à Gentilibus habita fuit dea, quæ generationi hominum continuandæ præeſſet: *quæ, quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt*, ait Cicero lib. 3. de Natura deorum. *Natio, quid?*

Quocirca Syrus vertit, *intellige rem, quæ ab initio fuit, & à generationibus ſæculi. Intelligite & videte, quis credidit in eum, & dereliquit eum? vel, quis confidit in eo & abiecit eum? aut, quis inuocauit eum, & non reſpondit ei*: Arabicus, *conſiderate, quid fuerit in antiquo, & quid conueniens fuerit in generationibus præteritis. Reſpicite, & cautè vosmet regite: quis eſt, qui ſperauit in eo, & dereliquit eum? & quis confidit in eo, & deſpexit illũ?* Addit deinde nõnulla, quæ nec in Latino, nec in Græco, nec in Syro habentur, ſcilicet: *Qui vult vitam hæreditare & gaudium indeficiens, ſuſcipiat omnes ſermones meos, & operetur in eis, vt confirmet in libro vitæ nomẽ ſuum. Confirmare in formidine Domini, vt permaneas cor tuum ſuper illam, & non pertimeſcas. Accede ad illam, & ne tarderis, quia inuenies beatitudinem & vitã: & cùm acceſſeris ad eam, accede velut gigas & robuſtus.* Tigurina, *in priſca retrò reſpicite ſæcula, & hæc conſiderate. Quis in Domino confiſus, & ignominiam retulit?* q.d. Quis vmquam in Dominum ſperans, ſpe ſua fruſtratus eſt? quis re ſperata excidit, ideoque confuſus, id eſt, pudore affectus, & ignominia notatus eſt? q.d. Nullus, ſed omnes ſpei ſuæ fructum retulerunt, ac re ſperata, vel meliore potiti ſunt, ideóque honorem & gloriam adepti. Conſiderate Noẽ, Abraham, Iſaac, Iacob, Moſen, Ioſue, Gedeonem, Samſonem, Dauidem, Ezechiam, Ioſiam, Iſaiam, Ieremiam, Danielem, Machabæos, ceteroſque per ſingula ſæcula iuſtos, qui in Domino confiſi, periculis maliſque omnibus ab eo liberati ſunt, vti neruosè recenſet Mathathias, qui Iudam ceteroſque filios Machabæos hiſce exemplis hortatus eſt ad bellum, pro Deo & fide contra Antiochum heroicè ſuſcipiendum, non tam armorum, quàm Deo ſpe & ope 1. Machab. 2. 51. Huc alluſit S. Paulus Roman. 5. 3. *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit.*

Porrò S.Chryſoſt.hanc promiſſionem non tàm ad iuſtos,ſed & ad peccatores refert. *Nè dixis:* ait,*iuſtus:ſed quis? Etſi,inquis, ſis peccator. Hoc eſt enim admirabile,quod etiam peccatores anchoram hanc ſpei tenentes, ſint ab omnibus inexpugnabiles.* Idem in pſal. 117. *Dices,*inquit, *Ego ſperaui,& ſum pudore affectus, Bona verba,quæſo ô homo:ne diuinæ Scripturæ obloquaris.Nam,ſi pudore affectus es,idcò affectus es,quòd nõ ut oportuit, ſperaueris,ex eo quòd ceſſeris, ex eo quòd finem non expectaueris,ex eo quòd puſillo & anguſto animo fueris. Hoc enim vel maximè eſt ſperare,quando in medio mala & pericula fueris coniectus,tunc erigi.*

VERS. 12. QVIS ENIM PERMANSIT IN MANDATIS EIVS, Græcè,*in timore eius*: hic enim adigit ad ſeruanda mandata;) ET DERELICTVS EST? AVT QVIS INVOCAVIT EVM, ET DESPEXIT ILLVM?] q. d. Quiſquis ſperat in Deum, numquam à Deo deſertus fuit,numquam quoque deſeretur.Vel enim iuſtus eſt, vel iniuſtus: ſi iuſtus, & mandatis Dei obediens,impoſſibile eſt, ut à Deo, cùm ſit eius amicus & filius, derelinquatur: ſi iniuſtus, & in tribulatione ad Deum per pœnitentiam & ſpem confugiat, nec hunc deſpiciet.

VERS. 13. QVONIAM PIVS; Græcè, *οἰκτίρμων*,id eſt, clemens; ET MISERICORS (Complut. addunt *μακρόθυμος καὶ πολύελεος*,id eſt, longanimus & multæ miſerationis) EST DEVS. ET REMITTET IN DIE TRIBVLATIONIS, pœnitentibus, & ad ſe redeuntibus, ſeque inuocantibus, PECCATA: ET PROTECTOR EST OMNIBVS EXQVIRENTIBVS SE IN VERITATE,] qui,ſcilicet, verè & ſincerè ad eum confugium,eius amicitiam quærunt, ei obediunt, in eum cõfidunt,ei ſe & ſua reſignant, credunt & cõmittunt.Rurſum,*in veritate*,id eſt, in integritate,ut corde vero,id eſt, toto & integro,putà,toto affectu eum quæramus.*Verum* enim ſæpè pro pleno & integro ſumitur,ut Dan.4.34. *Omnia opera eius* (Dei)*vera*,id eſt,integra & perfecta. 1.Petr.5.12. *Conteſtans hanc eſſe veram*,id eſt, perfectã,*Dei gratiam* Ioan.4.23.*Veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate.* Et c.15.1.*Ego ſum vitis vera*,id eſt,perfecta.Sic Deus vult à nobis exquiri *in veritate*,id eſt, integrè & perfectè: ſicut enim vult à nobis diligi ex toto corde,ita & vult à nobis in ſe ſperari ex tota anima totaq;fiducia.Hinc enim opponens ſubdit:*Væ duplici corde.*Syrus vertit,*quia clemens & miſericors eſt Dominus, & audit & liberat in omni momento tribulationum,& audit vocem operum voluntatis ſuæ*,q. d.Audit vocem,non tam loquentium,quàm benè operantium,iuxta voluntatem & legem ſuam.

VÆ DVPLICI CORDE] Opponit duplex cor veritati,id eſt,ſimplicitati & ſinceritati: q.d. Euge ſimplicibus & ſinceris, qui Deum quærunt in veritate: ſed væ ijs; qui ſunt duplici corde,id eſt, ficti, hypocritæ, doloſi, fraudulenti, ſimulantes ſe ſeruire Deo, eumque colere & in eum ſperare, cùm ſeruiant mundo.

Rurſum *veritati*,id eſt, integritati, opponit cor duplex, id eſt, diuiſum, putà, diffidens, quod,ſcilicet,partim adhæret Deo,partim creaturis, quod nunc ſpem collocat in Deo,nunc in hominibus; quod nunc inuocat Deum, nunc ſagas & magos. vnde S.Auguſt.tract.7.in Ioannem: *Duplici corde*, inquit, *eſt, qui partem cordis dat Deo, partem diabolo.* Hunc odit Deus quaſi ſibi à diametro aduerſum: ipſe enim ex natura ſua eſt ſimpliciſſimus,ideoque integerrimus,ſinceriſſimus, veraciſſimus, fideliſſimus, ſanctiſſimus.

A Primò ergo,Siracides duplici corde vocat diffidentes Deo, qui ſpem quaſi diuiſam habent, ac trepidantes nunc eam in Deo, nunc in creaturis collocant. Vnde S.Iacobus huc alludens,cùm agit de oratione, ait c.1. 6. *Poſtulet autem in fide, nihil hæſitans*:moxque ſubdit v.8.*Vir duplex animo*, Græcè, *δίψυχος*,id eſt, bianimis, ſiue duas habens animas, vnam ſperantem, alteram deſperantem, *inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.*Pro quo S.Ignatius epiſt.13.ad Heronem legit: *Ne ſis duplici animo in pretatione tua. Beatus enim, qui non ambigit.* Tales ſunt hodie multi hæſitantes, ambigui, & quaſi amphibij;qui tempore pacis confidunt & ſeruiunt Deo: ſed vbi perſecutio vel metus ingruit, Deo diffidunt, eumque deſerunt, ut hominibus placeant;&, ut ait Chriſtus Lucæ 8.*ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.* *Duplici corde quid Reſp. Primò.*

B Secundò,*duplici corde* eſt hypocrita, qui fictè & dolosè colit & inuocat Deum,iuxta illud pſal.11. 13,*In corde & corde*,id eſt,duplici corde *locuti ſunt.* Tales ſunt fraudulenti, qui vnum cor intra pectus, aliud in labris habent;ſimiles perdicibus Paphlagoniæ,quę bicordes ſunt,ideoque fraudulentię & pernicioſæ,teſte Plinio li.11.37.Æliano li.10.de Animal.35.Gellio li.16 15. Vnde & S.Ambroſ. lib.6.Hexam c.3.perdicem dictam vult à perdendo.Tales imitantur dæmonẽ,cuius nomen eſt zabulus,q.d.*Διάβολος*,id eſt, *Δίβουλος*,*δολερός*,id eſt,duplicis conſilij,verſipellis,ut decipiat:*δια* enim Græcis idem eſt quod *δὶς*, licet S.Hier. in cap.6. ad Epheſ. *Zabulus*, interpretetur *Διαβάλλων*, id eſt, *deorſum fluens,quòd,ſcilicet,paulatim de veritate ad vitium defluxerit,& de cæleſtibus ad terrena corruerit.* Alij *zabolum* idem eſſe cenſent, quod *diabolum*, quod valdè eſt veriſimile. Duos hoſce ſenſus aſſignat Arabicus, dum vertit, *fili mi, ne defraudes in timore Dei,& ne accedas, cùm ſis dubius in corde tuo,& ne glorieris illo*(timore)*inter homines,ut ſit loquela labiorum tuorum in æquitate & veritate: & ne reſpuas ſermonem eius,& ne timeas,& non derelinquas ignominiam ſuper animam tuam, ne fortè Dominus obſtruat vincula tua, & inducat in te ſupplicium in medio cœtu.* Secundo.

C Præclarè Nazianz. in Tetraſtichis. *Probum eſſe præſtat, quàm videri. Leonem haberi ſimiam, quid iuuerit?* S.Antonius explicans hæc Verba: *Væ duplici corde*,ait;hominem duplicis cordis eſſe monſtrum extrauagans & peregrinum: natura enim permittens monſtroſitatem in membris, eam in corde numquam admittit; videbis enim hominem quatuor manus, vel pedes,aut duo capita habentem; hominem verò duo corda habentem,nuſquam & nunquam viſum eſt;quia cor eſt principium vitæ. Vnde,ſicut nõ poteſt eſſe duplex vita in homine: ſic nec duplex cor: meritò ergo monſtrum dicemus hominem duplici corde; qui, ſcilicet, vnum cor in ore, aliud in pectore geſtat.

D Tertiò *δίψυχος*, id eſt, *duplici corde*, & animo, ſiue bicors eſt,qui eſt leuis,mutabilis,& varius inſtar chamæleontis,ut nunc velit,nunc nolit, nunc fidat Deo,nunc diffidat. Tertiò

Quartò, *duplici corde eſt*, qui cor partim affigit cælo,partim terræ,qui cupit ſimul ſeruire Deo,& mammonæ. Vnde ſequitur: *Væ manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus viis.* Vide ea, quæ dixi Iacobi 1.8. Hos duos ſenſus inſinuat quoque verſio Arabica iam recitata. Quartò

Græca pro *væ duplici corde*,habent,*οὐαὶ καρδίαις δειλαίαις*,id eſt,*væ cordibus timidis*, & ignauis: & ita legit

Verum,id eſt, integrum.

legit S.Cyril.li.1. de Adoratione in ſpiritu & verit. ſed Noſter pro διλαῖς legit, δισσαῖς, id eſt, duplicibus : & ita etiamnum legunt nonnulli Græci codices, & S.Chryſoſt.hom.4. in illud 1.Cor.15. *Cùm autem ſubiecta ei fuerint omnia.* Verùm vtraque lectio conciliari poteſt : timidi enim & ærumnarum impatientes ſunt diffidentes, atque duplex habent cor, & duplicem ſpem ; vnam enim reponunt in Deo ; alteram in ſuis & ſuorum viribus. Hinc Apoc.21.v.8. *Timidis*, ait, *& incredulis* (id eſt, diffidentibus) &c. *pars illorũ erit in ſtagno ardẽti igne.*

VÆ DVPLICI CORDE, ET LABIIS SCELESTIS (de his labijs nil habet Græcus) ET MANIBVS MALEFACIENTIBVS, ET PECCATORI TERRAM INGREDIENTI DVABVS VIIS] Notatur hîc triplex duplicitas, ſcilicet, cordis, oris & manuũ, id eſt, operis; ex duplici enim corde prodit duplex os, putà, labia ſceleſta, id eſt, ficta & doloſa, ac manus malefaciẽtes: ac proinde talis eſt peccator & ſceleſtus, qui terram ingreditur duabus vijs: vna enim via tendit ad Deum, eum exteriùs in pace colẽdo; altera pergit ad mundũ & mundanos, eis in tempore tentationis confidendo, ac ſe conformando, ne ab eis, rideatur, néve faciat iacturã famæ, bonorum aut vitæ. Ita S.Aug.tra.9.in Ioannem: *Non vult Chriſtus*, inquit, *communionẽ, ſed ſolus vult poſſidere, quod emit. Tanti emit, vt ſolus poſſideat: tu facis ei conſortem diabolum, cui te per peccatũ vendideras. Væ duplici corde, qui in corde ſuo partẽ facimus Deo, partem facimus diabolo. Iratus Deus, quia ſit ibi pars diabolo, diſcedit, & totum diabolus poſſidebit. Non fruſtrà itaq; Apoſtolus dicit : Neque detur locum diabolo.* Græca iam habent: *Væ cordibus ignauis, & manibus remiſſis*, id eſt, *remiſſis*, torpidis, deſperantibus, ideoque bonum deſerentibus, & ad malum inclinantibus: quod Noſter vertit, *malefacientibus*, & ſceleroſo, *duabus vijs ingredienti*; Syrus verò, *cor fœtidum, & manus diſſoluta, homo qui inceſſit per vias malas*; Arabicus, *cor coagulatũ, & manus tremẽtes, & pedes in pluribus ſemitis incedentes.* Sic ca.3. 28. vocatur cor לֵבָב דְּרָכַיִם *derachaim*, id eſt, duarũ viarum, hoc eſt, duplex, fucatũ, doloſum. *Cor*, inquit, *ingrediens vias duas non habebit ſucceſſum*: tale eſt, quod ingreditur viam cæli & viam terræ, quod ſimul vult placere Deo & terrigenis. Sic Iſraelitis colentibus Deum ſimul & Baal ait Elias: *Vſquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus eſt Deus, ſequimini eũ: ſi autem Baal, ſequimini illum.* 3.Reg.18.21. Quocirca S.Paulus hortatur Hebræos c.12.12. dicens : *Remiſſas manus & ſoluta genua erigite: & greſſus rectos, facite pedibus veſtris, vt non claudicans quis erret.*

Tales hodie ſunt, qui cum Catholicis loquuntur, & viuunt catholicè, cum hæreticis hæreticè, cum caſtis caſtè, cum inceſtis inceſtè. Tales fuêre Samaritani, qui cum Deo vero coluerunt deos Gentium 3.Reg.17.33. ita Rabanus, Ianſenius, Palacius & alij. Hi ſimiles ſunt muſcis, quæ in rota duobus motibus contrarijs mouentur; antrorſum ſcilicet, ex ſe, retrorſum ex rotatione rotæ: itẽ ſtellis errantibus, putà, planetis, qui præter motum proprium rapiantur & mouentur motu contrario primi mobilis. Vnde quidam vir ſapiens Conſiliario cuidam Eliſabethæ reginæ Angliæ roganti, quidnam de ſe ſentirent tranſmarini (volebat enim haberi Orthodoxus, cùm reginæ obſequeretur:) facetè reſpondit : *Domine, dicunt te imitari planetas, qui præter motum proprium ſinunt ſe rapi motu primi mobilis.* Præclarè Seneca in Sentent. *Tutiſſima*, ait, *res eſt, nihil timere præter Deum.*

A Porrò, cùm totus hic locus ſpectet ad diffidentiam, ſpei Deum timentium & colentium oppoſitam; hinc ingredi duabus vijs, hoc loco propriè eſt duos deos colere, duas religiones profiteri, in duobus, diuerſis, imò contrarijs, ſpem collocare. Hi enim tunc in aduerſam, nunc in obuerſam partem pergunt : nunc faciem, nunc tergum oſtentant; nunc amicos, nunc inimicos ſe exhibent. *Pergere duabus vijs quid. Reſpondet eſſe duos deos colere.*

Sumpta eſt hæc phraſis ab Iſraëlitis, præſertim Samaritis, qui cum Deo vero colebant deos patrios, putà, vitulos aureos inductos à Ieroboam, ideoque nunc ibant in Ieruſalem ad adorandum Deum verum; mox pergebant in Dan & Bethel, ad adorandum quoque vitulos aureos; aut in Aſſyriam, vel Ægyptum, ad accerſendam ſibi opem, tam deorum, quàm regum Aſſyriæ, vel Ægypti. Id ita eſſe patet ex Ierem.c.2.18. *Et nunc*, inquit, B *quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Aſſyriorum, vt bibas aquam fluminis?* Et v.36, *Quàm vilis facta es iterans vias, & ab Ægypto confunderis, ſicut confuſa es ab Aſſur.* Et Oſee c. 13.4. *Deum abſque me noſſies, & ſalutator non eſt præter me*, &c. *Et ego ero eis quaſi leana; ſicut pardus in via Aſſyriorum.* Et c.4.15. *Nolite ingredi in Galgala, & ne aſcenderuis in Bethauen*, id eſt, in Bethel; quæ olim à Iacobo dicta & facta eſt Bethel, id eſt domus Dei; nunc autem per vitulos aureos facta eſt Betauen, id eſt, domus idoli & peccati. Similia habent & inculcant ceteri Prophetæ.

Idem refricat hîc Siracides hac de cauſa, quod ſub hoc tempus, putà, ſub Alexandro Magno (cui ſucceſſit Ptolemæus Lagi, ſub quo hæc ſcripſiſſe videtur Siracides,) Samaritæ ope Sanaballat, præfecti Darij, regis Perſarum, erexerint ſibi templum in monte Garizim, quaſi æmulum & oppoſitum templo Iudæorum in Ieruſalem; & ad illud C non tantùm Samaritas, ſed & Iudæos inuitabant. Vnde, vt ait Ioſephus in fine lib.12.Antiq. *Si quis apud Ieroſolymitas, aut illiciti cibi ſumpti, aut violati ſabbati, aut ſimilis criminis reus ageretur, ad Sichimitas* (id eſt, Samaritas) *confugiebat, calumniam ſe paſſum dicitans.* Quocirca Siracides cap.50.27. *Duas gentes*, inquit, *odit anima mea : tertia autem non eſt gens*, (non eſt digna gentis nomine,) *quam oderim : qui ſedent in monte Seir, & Philiſthiim; & ſtultus populus, qui habitat in Sichimis*, putà, Samaritæ, quorum templum erat in Garizim iuxta Sichem. Hoc templum & ſchiſma duravit vſque ad Chriſtum: hinc mirabantur diſcipuli, quòd Chriſtus cum Samaritana colloqueretur. Et Samaritana ad Chriſtum Ioan.4.9. *Quomodò*, ait, *tu, Iudæus cùm ſis, bibere à me poſcis, quæ ſum mulier Samaritana?* Et v.20. *Patres noſtri in monte hoc* (Sichem & Garizim) *adorauerunt, & vos dicitis, quia Ieroſolymis eſt locus, vbi adorare oportet.* Quia ergo nonnulli à Iudæis deficiebant ad Samaritas, alij vtriſque placere ſatagentes, adoraturi ibant Ieruſalem, ac deinde Sichimam; hinc eos redarguit, eiſque væ iræ diuinæ, & damnationis æternæ minatur hîc Siracides, de quo rurſum dicendum erit c.50.27.

Moraliter S.Greg.li.3.in 1.Reg.c.6. explicans illud de vaccis trahentibus arcam Domini : *Et itinere vna gradiebantur. Vno*, inquit, *itinere graditur, qui virtutem, quam pretendit in bono opere, in recta ſeruat intentione. Quo contrà de vnoquoq; reprobo dicitur: Væ peccatori ingredienti terram duabus vijs. Duabus quippè vijs peccator terram ingreditur, cùm Deo videtur eſſe quod agit; ſed ex omni, quod religioſum foris exhibet,* *Moral. Primò, eſt velle placere Deo & mundo.*

intus ſæculi intentionem tenet. Vno autem itinere gradi electos ſuos Dominus inſinuat, dicens: Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit. Hinc Paulus ait: Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Hinc Dauid: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. Vno igitur itinere contra Bethſames vaccæ gradiuntur: quia electi ad æternam patriam feſtinantes, bona foris agunt, ſed ex eiſdem bonis operibus ſæculi præmia non requirunt.*

Hoc eſt, quod acriter redarguit Deus per Oſeã c.10.2. dicens: *Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.* Et per Sophoniam c.1.v.5. *Diſperdam eos, qui iurant in Domino, & iurant in Melchom*, id eſt, qui colunt Deum & colunt Melchom: iurare enim eſt actus latriæ; vnde per ſynecdochen omnem latriam cultumque Dei ſignificat. Nam, vt ait Richard. de S. Victore, lib.4. de Contemplat. cap.15. *Amor ſingularis conſortem non recipit, ſocium non admittit.* Et Gregor. Nyſſenus orat 8. in Cant. *Qui ad ſolem*, inquit, *illam Dei naturam viſus acumen dirigit, is in cæteris omnibus cæcus eſt, ad quæ multorum oculi reſpiciunt*, ut dicat cum Pſalte: *Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?* pſal.72.15. ex Hebræa veritas, *tecum non volui ſocium ſuper terram.* Quò alludens S. Bernar. epiſt.249. ex humilitate confitens, ſe nondum totum cor Deo tradidiſſe: *Clamat*, inquit, *ad nos mea monſtroſa vita, mea erumnoſa conſcientia. Ego enim quædam chimæra mei ſæculi, nec clericum gero, nec laicum. Nam monachi iam dudum exui conuerſationem, non habitum.* Quàm verè idipſum ſibi appropriciat hodie nonnulli Religioſi! Idem ſerm.2. de S. Michaele: *Qui Deo*, inquit, *ſimplici adhæret oculo, factus eſt & ipſe ſimplex: aut certe iã non alter eſt oculus, ſed vnus cum eo, Apoſtolo teſte: Quoniam qui adhæret Deo, vnus ſpiritus eſt cum eo*, 1. Corinth.17. Neruosè Beda in Prouer. *Sicut oculi omnium ſunt in capite, ſic in Chriſto conſiſtere debet omnis intentio fidelium.* Et: *Melius eſt facere diuortium cum homine, quàm cum Deo.*

Secundò, eſt aliys detrahere, ſe laudare.

Rurſum duplex cor habent & duplicem linguam, qui temerè aliorum defectus, etiam minimos, iudicant & accuſant; ſuos, licèt maiores velãt & excuſant. Duplex namque habent cor: vnum amplum, & vitio proprij amoris diſtentum, in quo propria peccata celant, & quaſi cadauera putrida ſepeliunt; alterum arctum, & inuidia labe ſatis anguſtum, in quo nec leue alterius peccatum poſſunt abſcondere. Labia habent ſceleſta, quia nihil ſonant, niſi peccata & ſcelera proximorum; & bona illorum pro ingenita malitia, aut penitùs fœdant, aut, ſi id non poſſunt, extenuant. Manus ſunt illis malefacientes: nam, etſi fratrem manu non feriant, lingua tamen & verbis vice manus percutiunt: & ingrediuntur duabus vijs, vna, qua ſua peccata excuſant & contegunt; alia, qua fratrum defectus accuſant & aperiunt.

Neq; iſti profectò nimis taxantur, quos S. Bernard. ſerm.3. de Dedic. Eccleſ. multò maiori acrimonia perſtrinxit. *Proditores ſunt* (inquit) *quicumque in hoc Domini caſtrum inimicos eius introducere moliuntur, quales ſunt vtique detractores, Deo odibiles, qui diſcordias ſeminant, nutriunt ſcandala inter fratres. Sicut enim in pace factus eſt locus Domini: ſic in diſcordia locum diaboli fieri manifeſtum eſt.* Denique præclarè idem S. Bernar. ſerm. 66. in Cant. *Hypocritæ*, ait, *oues ſunt habitu, aſtutia vulpes, actu & crudelitate lupi. Hi ſunt, qui boni videri, non eſſe; mali non videri, ſed eſſe volunt. Etenim ſemper minùs malitia palàm nocuit, nec vnquã bonum niſi boni ſimulatione decepit. Ita ergo in malo bonorum boni apparere ſtudent; mali nolunt, vt plus liceat malignari. Neque enim eſt apud eos virtutes colere, ſed tolerare vitia quodam quaſi minimo virtutum.*

Apologus ſincerumarii.

Hanc gnomen appoſito ſpinæ & ficus apologo, ac pulchris argutiſque parabulis adornat & illuſtrat Cyrill. lib.2. Apolog. moral. c.23. cui titulus: *Contra apparentes & contrarium exiſtentes. Spina*, inquit, *floribus, & fructus ante eam frondes ac groſſos producebat, cui mox tumefacta ex floribus ſpina dixit: Ficus vbi ſunt flores tui? at illa reſpõdit: Spina vbi ſunt fructus tui? tum ſpina: non dedit mihi, inquit, natura fructus. Neque mihi, ſubiungebat ficus, flores addidit. Verùm etiam flos detinetur in fructum, melius eſt ſine flore fructum producere, quàm fructu priuatam florere: attamen quia non floret, germen ſuauiſſimum gigno.* Deinde idipſum varijs emblemaribus palmæ, cannæ melleæ, ſepulchri depicti, ſapphiri & onychæ demonſtrat: *Sic & palma melliſſuum non effundens in floribus, melliſluum paru dactylum. Et canna mellea, quia flores non protulit, tota fructus dulcedinem intra ſemetipſum recondit. Quid ergo de apparentia contrariæ exiſtentiæ gloriatur? ſepulchrum quidem extrinſecus floſculis pingitur, & intus eſt ſpurcitia mortis plenum. Quin & ſapphirus qui magis ſplendet, valet minus; & onycha gemma albæ nigra præponitur: & Bius lapis quanto pallidior, tanto pretioſior exiſtit. Atque ita rerum ipſa mirabilis fabricatrix natura, etiam in ſuis operibus apparentiam damnat.* Deniq; exemplo auri, margaritæ, conchyliorum, embryonis & radicum idipſum euincit. *Vt quid igitur externa tantùm pompa gaudes? attende vt aurum in abſtruſis terræ latibulis naſcitur, & margarita per rorem cælitus diffuſum in occultis oſtrearum conchis gemmaſcit: homo etiam in maternis viſceribus erigitur, & rerum ſubſtantia non videtur. Arbor occultis ſuis radicibus ſub terra vitalem ſuccum trahit, & humanæ vitæ fundamentum in præcordijs latet. Quin etiam pretioſiſſima quæque naturæ, inuiſibilia exiſtunt: quid plura? magis certè gaudeo eſſe fructifera ſine flore, quàm eſſe ſpina cum flore. Quibus dictis pompam confudit.*

VERS. 15.

VÆ DISSOLVTIS (ἀνειμένοις, id eſt, *remiſſis*, CORDE, QVI (Græcè, ὅτι, id eſt, *quoniam*) NON CREDVNT DEO, ET IDEO NON PROTEGENTVR AB EO] Syrus, *væ cordi, quod non credit, neque ipſum ſtabilietur*; Arabicus, *væ cordi, quod fidem non habet; quoniam non permanebit*: Senſus eſt: q.d. Væ remiſſis & tepidis, qui molliter & tepidè adhærent Deo, nec firmiter ei credunt & confidunt; ſed tempore tentationis titubant. Væ illis, qui furentium tribulationis vndarum impetu diſſipatis fidei funibus, ſpeique anchora amiſſa fluctuant: Deus enim deſerentes ſe non proteget, ſed deleret, ac fluctuãtes fluctuare mergique ſinet. Quapropter S. Franciſcus Xauerius nauigans in Iaponem, cùm diabolus omnibus artibus eius iter, quod præuidebat fore tam fructuoſum, impedire aut remorari conaretur, ac mille impedimenta obijceret, ut Xauerij ſpem & fortitudinem animi infringeret, ille tentationem hanc, & impedimenta à dæmone proficiſci Dei inſtinctu aduertens, omnibus viribus reſtitit, & in propoſito firmus perſtitit; itaque Dei ope omnia ſuperauit, ac initia dedit Eccleſiæ, quam tot fidelium heroicis virtutibus & martyrijs quotidie coruſcare videmus, & gaudemus. Quocirca aiebat Xauerius, ſe tunc experientia didiciſſe, in rebus arduis & magnam animarum meſſem parituris, dæmonem, huius fructus præſagum, conari eas in ſui initio euertere & ſuccidere, tum per exteros hoſtes, tum immittendo

viro

viro Apoſtolico motus timoris & diffidentiæ: ac proinde nihil æquè rune ſaragendum eſſe, quàm ut in Dei fiducia firmus & immotus conſiſtat, ac propoſitum ſuum conſtanter vrgeat. Si id fecerit certò Deum aſſore, ut omnes diaboli obices diſſiciat & ſuperet. Tunc ergo nil æquè timendum, ac diffidentiam.

Porrò diſſoluti corde ſunt diſſoluti & fracti animo, qui ob aduerſa diu durantia perdunt mentis conſtantiam. In corde enim præcipua eſt ſedes animi, vitæ, ſpei, audaciæ: ipſum enim eſt ſenſus, motus, & vitæ principium, vti docet Ariſtot. lib. 2. de Part. animal. cap. 4. *Cor*, inquit, *origo prima & fons ſanguinis eſt. Cor enim ſtatim omnium partium primum conſiſtens ſanguinolentum eſt: motus etiam lætitiæ atque triſtitiæ, denique omnium ſenſuum hinc oriri, eodemq; deſinere videntur.* Quocirca dum per metum ſoluitur vigor & robur animi, laxatur pariter & ſoluitur per ſympathiam vigor roburque cordis. Vnde Ariſtot. libr. 3. de Part. animal. cap. 6. hanc palpitationis cordis dat cauſam: *Cor*, inquit, *homini propè dixerim animalium vni palpitat, quia homo ſolum ſpe rei futuræ expectatione ea; mouetur.* Idem lib. de Iuuentute, ſenectute & reſpiratione, ca. 13. docet, in corde ſummum animæ ardorem conſiſtere, ut ad eum temperandum reſpiratione indigeat. *Refrigeratione*, inquit, *omnino indiget animalium natura, propter feruorem animæ in corde: hanc autem faciunt per reſpirationem; quæcunque non ſolum habent cor, ſed etiam pulmonem.* Et Plin. li. 11. cap. 37. cordis naturam, ſitum, indolem, vſum ita deſcribit: *Cor*, inquit, *animalibus ceteris in medio pectore eſt: homini tantùm ſupra læuam papillam, turbinato mucrone in priora eminens. Pijcibus ſolis ad os ſpectat. Hoc primum naſcentibus formari in vtero tradunt: deinde cerebrum, ſicut tardiſſimè oculos. Sed hos primùm mori, cor nouiſſimè. Huic præcipuus calor. Palpitat certè, & quaſi alterum mouetur animal, intrà præmolli firmoq; opertum membrana tunolentro, munitum coſtarum & pectoris muro, vt pariat præcipuam vitæ cauſam & originem. Prima domicilia intra ſe animo & ſanguini præbet, ſinuoſo ſpecu, & in magnis animalibus triplici; in nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ gradus venæ in priora & terga diſcurrunt, ſparſæque ramorum ſerie, per alias minores omnibus membris vitalem ſanguinem rigant. Solum hoc viſcerum vitijs non macerator, nec ſupplicia vitæ trahit, laſumque mortem illicò affert. Ceteris corruptis, vitalitas in corde durat. Bruta exiſtimantur animalium quibus durum riget, audacia quibus parum eſt, pauida quibus pragrande. Maximum autem eſt proportione muribus, lepori, aſino, cerno, pantheræ, muſtelis, hyænis & omnibus timidis, aut propter metum maleficij. In Paphlagonia bina perdicibus corda. In equorum corde & bouum oſſa reperiuntur interdum. Augeri id per ſingulos annos in homine, ac binas drachmas pondere ad quinquageſimum annum accedere, ab eo detrahi tantundem, & ideò non viuere hominem vltra centeſimum annum defectu cordis, Ægyptij exiſtimant, quibus mos eſt cadauera aſſeruare medicata. Hirto corde gigni quoſdam homines proditur, neque alios fortioris eſſe induſtriæ, ſicut Ariſtomenen Meſſenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios.*

Quocirca ex corde oriuntur affectus animæ, & viciſſim ex anima in cor redundant: hinc cor. metonymicè capitur pro anima, quaſi locus pro locato. Hinc rursũ in ſpe, fortitudine, audacia ſtringitur & roboratur cor, æquè ac anima, in diffidẽtia, metu, puſillanimitate laxatur, ſoluitur, debilitatur. Vnde Romana verſio Græca hic habet, *væ diſſoluto corde*; Tigurina, *væ cordi collapſo: nam, cùm nullam habeat fiduciam, deſenſione quoque carebit.*

Rurſum cor in diffidentia & pauore diſſoluitur, quia venæ & nerui, qui à corde prodeunt, & per quos, ut docent Ariſtot. & Plinius locis citatis, cor mouet & vegerat totum corpus, laxantur & ſoluuntur; ita ut membra hisce vinculis, quibus cordi alligantur, laxatis laxentur, luxentur, & ſenſu motuque deſtituantur. Hoc ſymbolicè adaptes animæ. Tres enim ſunt funiculi, quibus anima Deo, quaſi cordi ſuo, ex quo omnem vitæ ſpiritualis ſenſum motumque haurit, aſtringitur, putà, fides, ne abripiatur omni vento errorum; ſpes in tempore tribulationis; charitas, ne amore carnis & mundi abripiatur in ſcelera. Funiculi hi ſi luxentur, luxatur omnis animæ vigor, luxantur autem hoc modo: fides per dubitationem, ſpes per diffidentiam, charitas per teporem & torporem. Hic propriè de funiculo ſpei agitur. Vnde ſequitur: *Cor ſoluitur metu. Card.*

VÆ HIS, QVI PERDIDERVNT SVSTINENTIAM, ὑπομονὴν, Tigurina, *patientiam*. Noſter melius vertit, *ſuſtinentiã*, id eſt, longanimitatem, longamq; tolerantiam & liberationis expectationẽ; ſimirum, QVI ob durationem afflictionis, per puſillanimitatem DERELIQVERVNT VIAS RECTAS, ET DECLINAVERVNT IN VIAS PRAVAS] Hæc verba iam deſunt in Græco. Loquitur propriè de Iudæis afflictis à Ptolemæo Lagi, ut dixi initio capitis, è quibus multi ob diuturnitatẽ afflictionis perdiderunt patientiã, ſpem, imò & fidem, deſciscentes à iudaiſmo ad gẽtiliſmum. Vnde huc alludens Paulus hortans Hebræos ad ſuſtinentiã perſecutionis, quam patiebantur ob ſuſceptam Chriſti fidem, c. 10. 35. *Nolite*, ait, *amittere confidentiam veſtrã, quæ magnam habet remunerationẽ.* Præclarè S. Iſidor. li. 2. Sentent. c. 7. *Non inchoantibus*, inquit, *præmium promittitur; ſed perſeuerantibus. ſicut ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit vſq; in finem, ſaluus erit. Tunc enim placet Deo noſtra conuerſatio, quando bonum, quod inchoamus, perſeueranti fine complemus. Nam, ſicut ſcriptum eſt; Væ his, qui ſuſtinentiam perdiderunt, id eſt, opus bonum non conſummauerunt.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 13. *Suſtinentiam*, ait, *perdunt, qui bona, quæ inchoant, non conſummant.* Et lib. 7. Moral. cap. 14. *Suſtinentiam*, ait, *perdunt, qui dum diu ſe immorari viſibilibus æſtimant, ſpem inuiſibilium derelinquunt.* Vers. 16.

ET QVID FACIENT, CVM INSPICERE. ἐπισκέψασθαι, id eſt inſpicere, inquirere & iudicare, COEPERIT DOMINVS] qui nunc tacens videtur non videre peccata; quia diſſimulat, nec vindicat & punit. Eſt metalepſis: ex inſpectione enim & inquiſitione, intelligit eius finem & terminũ, putà, iudicium & vindictam. S. Petrus vertit, *viſitare.* Vnde diem iudicij vocat *diem viſitationis*, epiſt. 1. cap. 2. 12. Syrus vertit, *væ vobis, gigantes confidentiæ: quid facietis, quando iudicabit Dominus?* Arabicus, *væ vobis, ô vos, qui confidetis in vobismetipſis: quid facietis, cùm aduenerit vobis iudicium illius?* Vers. 17.

QVI TIMENT DOMINVM, NON ERVNT INCREDIBILES (id eſt, increduli, diffidentes, inobedientes) VERBO ILLIVS]. Tigurina, *qui reuerentur Dominum, parere verbis eius non recuſabunt. Et qui diligunt illum, conſeruabunt viam illius.* Via Dei eſt lex, virtus, honeſtas, ſanctitas: hac enim ipſe incedit, ſuoſque omnes incedere iubet. Audi S. Bernardum ſerm. 20. in Cantic. *Diſce, ô Chriſtiane, à Chriſto,* Vers. 18.

Chriſto, quemadmodum diligas Chriſtum. Diſce amare dulciter, amare prudenter, amare fortiter. Dulciter, ne illecti: prudenter, ne decepti: fortiter, ne oppreſſi ab amore Domini euertamur. Ne mũdi gloria, ſeu carnis voluptatibus abducaris, dulceſcat tibi præ his ſapientia Chriſtus. Ne ſeducaris ſpiritu mendacij & erroris, luceſcat tibi veritas Chriſtus. Ne aduerſitatibus fatigeris; confortet te virtus Dei Chriſtus. Zelum tuum inflammet charitas, informes ſcientia, confortet conſtantia. Sit feruidus, ſit circumſpectus, ſit inuictus. Nec tepore habeatur, nec careat diſcretione, nec timidus ſit. Chriſtus ſit noſtra dulcedo, ſit ſuauis & dulcis affectus tuo Dominus Ieſus, contra male utique dulces vitæ carnalis illecebras, & vincat dulcedo dulcedinem, quemadmodum clauum clauus expellit.

VERS. 19. QVI TIMENT DOMINVM, INQVIRENT QVÆ BENEPLACITA SVNT EI] ac proinde meditabuntur in lege Domini die ac nocte, pſalm. 1. 2. inquirent enim aſſiduè, quæ ſit *voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta*, Rom. 12. Ita S. Franciſcus, ait S. Bonauent. iugiter inquirebat, quid Deo in ſe eſſet beneplacitũ, quid à ſe requireret Deus, qua ratione ei magis & magis placere poſſet. Sic & S. Bernardus ſe extimulans ad ſanctitatem ſibi dicebat: *Bernarde, ad quid venisti?* Et ſanè quiſque ex toto corde timens & amans Deum, quotidie, dum ſurgit, ſibi dicere deberet: Quid à me hodie requirit Deus? qua ratione hodie ei magis ſeruire & placere poterò? illudq; inueſtigare, & cognitũ illicò exequi. Hac de cauſa B. Terelia voto ſe obſtrinxit ſe facturam in quolibet opere, id quod eſſet perfectius & gratius Deo. Anima enim ardens amore Dei, non niſi illi ſatisfacere, illi obſequi, illum oblectare ſatagit. Quocirca manè firmũ concipit propoſitum, deſtinatq; ac dicit. Hodie illud vitium mortificabo: hodie me vincam, & illam difficultatem amore Chriſti ſuperabo: hodie illam crucem mihi obuenturam cum Chriſto ſuſtinebo: hodie illũ laborem pro Deo alacriter ſubibo: hodie illos dolores, illos mei contemptus generosè feram: hodie tot actus contritionis, orationis, charitatis eliciam: hodie tot gradus humilitatis, patiẽtiæ, amori adijciam. Audi S. Bern. ſer. 69. in Cant. *Anima ex eo, quòd ſe diligere & vehementer diligere ſentit, etiã ſe dilegi nihilominùs vehementer non ambigit, & de ſua ſingulari intentione, ſollicitudine, cura, opere, diligentia, ſtudioq; ut, quo inceſſanter & ardenter vnaquæque, quemadmodũ placeat Deo, eque hæc omnia in ipſo indubitanter agnoſcit. Ergo ex propriis, quæ ſunt penes Deum, agnoſcit; nec dubitat ſe amari, quæ amat. Ita eſt. Amor Dei, amorẽ animæ parit: & illius præcurrens intentio intentã animam facit, ſollicitudoq;, ſollicitam. Neſcio enim, quis vicinitate naturæ, cùm ſemel reuelata facie gloriam Dei ſpeculari anima poterit, mox illi conformari neceſſe eſt, atq; in eandem imaginem transformari. Igitur quæcunque te præparaueris Deo, talis oportet appareat tibi Deus. Bonus es, Domine, anima quærenti te, occurris, amplecteris, ſponſum exhibes, qui Dominus es: imo qui es ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Amen.*

ET QVI DILIGVNT EVM REPLEBVNTVR LEGE IPSIVS] Id eſt, ut Tigur. *plenã legi Dei nanabunt operã. Replebuntur* ergo, id eſt, plenè eã inquirent, cognoſcent, exequentur & perficient: ſic enim per catachreſin τὸ *replebuntur* ſumit Siracides, ut dixi c. 1. 35.

Secundò Palacius ſic explicat, q.d. *Qui diligunt Deũ, implent ſe lege Dei. Nihil in ſe vacuum lege Dei relinquunt; oculos, manus, aures, memoriam, intellectum, voluntatem lege Dei replent, ut nihil in nobis ſit, quod à lege ſit alienũ: ut enim Iudæi omnia lumiaria ſanguine tingebant, ne perirent: ita pij omnes animæ angulos lege Dei replent, ne ſignati Tau damno diſpereant.*

Tertiò, Lanienius, τὸ *replebuntur*, inquit, ſignificat fructum timoris & amoris Dei: q.d. Timentes Deum copiola legis doctrina & cognitione replebuntur. Sic enim ſolet Dominus pietatem hominũ erga ſe remunerare, iuxta illud pſal. 33. *Accedite ad eum, & illuminamini*, id eſt, illuminabimini. O lux, quæ ſemper luces, & nunquam offuſcaris! illumina me. O ignis, qui ſemper ardes, & nunquam extingueris, accende me, O amor, qui ſemper fermes, & numquã tepeſcis, abſorbe me, & tranſmuta me in te. O clarum lumen oculorum meorum Ieſu, expelle tenebras omnes à domicilio mentis meæ, meque totum illuſtra ſplendore gratiæ tuæ. Intra in animam meam, ô dulcedo ſumma, ut dulcia ſapiat, & in te ſolo gaudeat, atque quieſcat. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, ut te inueniam, inuentumque teneam, & brachijs ſpiritualibus arctiſſimè conſtringam. Te deſidero, & ad te aſpicio, ô beatitudo æterna, Vtinam te mihi dones, & me tibi intimè vniat, atque mero diuinæ charitatis totum inebries!

Quartò, Syrus vertit, *qui timet Dominum, multiplicabitur ſubſtantia* (poſſeſſio) *eius, & ſemen eius benedicetur poſt eum.*

QVI TIMENT DOMINVM, PRÆPARABVNT CORDA SVA] Syrus, *diſponent cor ſuum; & qui derelinquit eum, perdet ſpiritum ſuum.* q.d. Qui timent Deum, cõponent animæ ſuę ſtatum, cogitationes, deſideria, actiones & mores, ut eos conforment legi ac voluntati Dei; eiq; ſint grati & beneplaciti. Rurſum dicent: *Audiam, quid in me loquatur Dominus.* Et cum Samuele; *Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus.* Præparabunt ergo cor ſuum humiliando, euacuando & expurgando à terrenis deſiderijs, deſiderando, orando, ut cœleſtes Dei ictus, putà illuſtrationes, inſpirationes, impulſus, dona & gratias recipiant & excipiant. Vnde Tigurina, *quibus Dominus eſt religioni, hi cordi ſua excolent*, nimirum, ut explicando ſubdit: *In conſpectu illius ſanctificabunt animas ſuas.* Græcè eſt ἑτοιμάσουσι, id eſt, *himiliabũt*; Tigurin. *animos ſuos coram illo ſubmittent*: hæc enim ſubmiſſio & reuerẽtia eſt præparatio ad dona Dei excipienda. Eadem eſt ſanctitas animę & ſanctificatio Dei, quã ſcilicet, Deus, ut ſanctiſſimum Numen, ſumma reuerentia adoratur & colitur. Hoc eſt quod ſũis ſancit Deus Leuit. 20. 7, *Sanctificamini, & eſtote ſancti, quia ego ſum Dominus Deus veſter.* Et v. 26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à ceteris populis, vt eſſetis mei.*

Dicet Timentes Deum timore caſto & filiali, iam ſunt iuſti & ſancti: hic enim timor eſt actus charitatis: quomodo ergo eos hortatur Siracides, ut ſe ſanctificent?

Reſp. τὸ *ſanctificabunt*, more Hebræo ſignificat actum, non inchoatũ, ſed continuatum & creſcentẽ: q.d. Timentes Deum magis magisq; ſtudebunt ſanctitati, indies in ſanctitate proficient, indies à vitijs & defectibus, quãtumuis leuibus & exiguis, ſe purificabunt, quotidie ſanctiores euadent, ut ad culmen ſanctitatis conſcendant, iuxta illud pſ. 83. 6. *Beatus vir, cuius eſt auxilium abs te, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lacrymarum, in loco quem poſuit.* Et v. 8. *Ibunt de virtute in virtutẽ, videbitur Deus deorum in Sion.* Quem verum S. Furſeus audiuit Angelos ſibi occinentes, eoq; ſe ad profectum in virtute accendentes, vt refert Beda l. 3. Hiſt. c. 19.

Mer. de ſtudio proficiendi in ſanctitate.

Et

Et sanè hoc deberet esse studium assiduum cuiuslibet, non tantùm Religiosi & Sacerdotis, sed & Christiani; illudque sibi quotidiè manè ob oculos ponere, refricare & renouare. Quid enim est christianismus, nisi professio sanctitatis, nisi studium virtutis, nisi imitatio vitæ Christi? de quo ait S. Lucas c. 2. 52. *Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines*, Hoc est, quod Angelus docuit S. Ioannem, dicens Apocal. 22. 11. *Qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc.* Et S. Paulus: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra*, 1. Thessal. 4. 3. Et v. 7. *Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* Et 2. Cor. 7. 1. *Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Et Rom. 6. 19. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Quotiesca sapienter S. Ambr. lib. de Instit. virg. c. 11. *Cur*, inquit, *seculo potiùs laboremus, & fraudemus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij nisi huic Domino seruire deberemus?* Et S. Antonius apud S. Athanas. *Cur non ad lucrandæ regna cælorum virtè properemus, quod loco istius finis perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt. Illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum, sapientiam, scilicet, castitatem, iustitiam, virtutem pernigilem, pauperum curam, fidem in Christum, robustum animum træ victorem. Animam nostram commendemus nobis Deus seruemus depositum quale accepimus.* Angelicè verò S. Basil. epist. 1. ad Gregor. Theolog. *Et quid*, ait, *beatius, quàm homine in terra conuersum Angelorum imitari? inermis statim de in orationes ire? in hymnis & cantuis Creatorem venerari? Exunde sole iam diluescente conuertis ad opera, nusquam fine oratione? denique canticis quasi sale condire actiones?*

Nota hic sex actus & officia, iuxtà quæ quotidie examen conscientiæ instituat timens Deum, quod ordine & gradatim hîc consignat Siracides. Qui timent Dominũ, inquit, *erunt credibiles*, id est, credent verbis Dei. Secundò, conseruabunt vias eius: seruabunt, scilicet, Decalogum. Tertiò, inquirent, quomodò placebunt abundantiùs Deo. Quartò, replebuntur lege eius, curantes, ut nihil in se sit, quod non lege Dei regulent. Quintò, sanctificabunt animas, cauentes minutiora peccata. Sextò demum, curabunt firmi vsque ad mortem in hoc statu permanere.

Vers. 11. QVI TIMENT DOMINVM, CVSTODIVNT MANDATA ILLIVS, ET PATIENTIAM HABEBVNT VSQVE AD INSPECTIONEM (id est vilirationem) ILLIVS] donec ipse, scilicet, nos vultu benigno respiciat, & à malis liberet vel vsque ad inspectionem, id est, vsque ad iudicium. Hoc enim erit plena & vltima Dei inspectio & visitatio, quo pios malis omnibus eripiet, impios malis omnibus involuet. Hic versus iam deest in Græco! Tigurin. vertit, *donec respiciat Dominus, patienter perdurabunt.*

Vers. 12. DICENTES: SI POENITENTIAM NON EGERIMVS, INCIDEMVS IN MANVS DOMINI, ET NON IN MANVS HOMINVM] Græca Romana hæc nectentia cum v. 10. sic habent: *in conspectu illius humiliabunt animas suas* (cogitantes, vel dicentes:) *Incidamus in manus Domini, & non in manus hominũ. Quoniam secundùm magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius.* Quæ lectio facilem & planem habet sensum: q. d. Viri pij patientur constanter quæuis aduersa à Deo immissa, dicentque cum Dauide: *Coarctor nimis: sed melius est, vt incidam in manus Domini, (multæ enim misericordiæ eius sunt,) quàm in manus hominum*, 2. Reg. 24. 14.

Verùm S. August. in Speculo, Rabanus, & alij planè legunt eo modo, quo legit noster Interpres. Vnde patet, eum esse peruetustum, & plenioré vsum codice Græco. Adde & Græcà iam habere, ἐμπεσούμεθα, quod propriè significat, *incidemus*, ut vertunt Complut. non, *incidamus*; ac proinde in Græcis quædam subintelligi, quæ supplenda sint, vti supplet Tigurina, scilicet, *dicentes: Si manùs respuerimus, incidemus in manus Domini, non in manus hominum.* Quod planè conuenit cum nostris. Eius ergo hic est sensus, q. d. Timentes Deum Deo humiliabunt & sanctificabunt animas suas, ac patienter excipient aduersa quælibet, quasi flagella ab eo immissa ad castigandas præteritas culpas, siue grauiores, siue leuiores. Dicent enim: Nisi hanc pœnitentiam quasi castigationem paternam spõte capessamus, incidemus in manus vltrices Dei vindicis, quę vti potentiores, ita & rigidiores sunt manibus hominum, ac proinde acriùs sæuiunt, magisque penetrant, & puniunt delicta, præsertim post hanc vitam in igne, vel gehennæ, vel Purgatorij: vnde Paulus ait: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*, Hebr. 10. 31. Quin & Poëta: *Dij tardos habent pedes, sed ferreas manus*: quia tarditatem supplicij grauitate compensant.

SECVNDVM ENIM MAGNITVDINEM (μεγαλοσύνην, id est, maiestatem, magnitudinem, magnificentiam) IPSIVS; SIC ET MISERICORDIA ILLIVS CVM IPSO EST] Syrus, *quia sicut maiestas eius, ita & misericordia eius, & sunt nomen eius, & ita opera eius*: q. d. Qualiter vocatur, talis est, & taliter operatur. Tigurin. *quanta enim maiestas est ipsius, tanta est eiusdem misericordia.* Omnia enim attributa in Deo sunt paria, imò vnum & idem; sed significat Siracides potentissimæ maiestatis Dei decus esse, parem cum ea, ideoque summam & immensam, clementiã, iuxta illud Sap. 12. 16. *Virtus tua iustitiæ initium est, & ab hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. Virtus*, Græcè ἰσχὺς, id est, potentia, robur, fortitudo: q. d. In hominibus fortitudo est initium oppressionis & iniustitiæ: at in te tua fortitudo, ô Domine, est initium iustitiæ & clementiæ; quia *vera magnitudo principis est clementia*, ait Seneca lib. de Clementia. Et cap. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine qui amas animas*; Græcè significantiùs φιλόψυχε id est, *Domine philoamine*, Domine animarum zelator. Domine qui animarum ardes amore. Rursum, sicut Deus est suum Esse, suaq; celsitudo; sic est & sua misericordia. Quare, sicut non potest discedere à suo Esse suaq; celsitudine; sic nec à sua misericordia, quin actu omnium misereatur. *In perpetuis enim non differt esse à posse*, ait Arist. 2. Physic.

Hæc Siracidis sententia referenda est ad τὸ *Pœnitentiã habebunt, sanctificabunt, præparabunt corda sua*, cæteraq; præcedentia & simul ad id quod proximè præcessit, *dicentes: Si pœnitentiam non egerimus*: in eo enim tacitè includitur τὸ *Pœnitentiam ergo agamus*, q. d. Timentes Deum in eo omnes spes suas defigent, ei præparabunt & sanctificabunt corda, in aduersis patientiam habebunt, suscipientes ea loco pœnitentiæ ob commissas à se culpas; quia sciunt se hęc faciendo conciliaturos sibi Dei misericordiam, quæ magna est, imò immensa: tantà

enim eſt, quanta eſt Dei magnitudo & maieſtas, quæ vtiq; eſt infinita & immẽſa. Vnde Syrus vertit, *qui timet Dominum, diſponet cor ſuum, & qui derelinquit eũ, perdet ſpiritum ſuum: quia ſicut maieſtas eius, ita & miſericordia eius; & ſicut nomen eius, ita & opera eius*; & Arabicus, *timentes Dominum inquirunt beneplacita illius, & opera eius ſecundùm nomen ipſius.*

Mor. de Dei miſericordia.

Moral. hinc diſce, quanta ſit Dei miſericordia, nimirum, quanta eſt eius magnitudo, maieſtas, immenſitas: tanta enim eſt mensura miſericordiæ, quanta maieſtatis; eadem enim eſt vtriuſque. Rurſum, ſignificat hac ſẽtẽtia Siracides, ex magnitudine maieſtatis & potentiæ oriri magnitudinem diuinæ miſericordiæ, beneficentiæ & clementiæ: magni enim animi & celſæ indolis eſt, iræ dominari, iniurijs non moueri, peccantibus parcere, imò benefacere; quo fit, vt immenſa Dei magnitudo & omnipotentia maximè ſe exerat & oſtendat per immenſam clementiã, iuxta id, quod orat Eccleſia: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miſerãdo manifeſtas*, &c. Et S. Fulgẽt. epiſt. 7. ad Venantium, cap. 4. *Deus*, ait, *multus eſt ad ignoſcendum: in hoc multo nihil deeſt, in quo eſt omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors. Tanta eſt autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotentia benignitatis in Deo, vt nihil ſit, quod nolit, aut non poſſit relaxare conuerſo.* Hoc eſt, quod ait Sapiens ca. 11. 24. *Miſereris omnium, quia omnia potes, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam*: q. d. Omnipotentia tua tibi eſt quaſi cauſa & ratio omnis miſericordiæ: imò verò miſereri peccatoris, eiq; pœnitẽti peccata condonare, eſt opus ſummæ potentiæ, ac maioris, quàm ſit creare cælum & terram, ob rationes, quas ex S. Auguſt. recẽſet S. Tho. 1. 2. q. 113. a. 9. Hac de cauſa Deus iudicium & vindictã magiſtratibus inferioribus, ſibiq; ſubordinatis committit; ſibi verò peccatorum indulgentiam & miſericordiam reſeruat, quaſi opus regium & diuinum. Vnde Fulgen. epiſt. 7. c. 3. *Si miſericors eſt Deus*, inquit, *vniuerſa poteſt peccata dimittere. Nõ eſt perfecta bonitas, a qua non omnis malitia vincitur.* Denique *ſuperexaltat miſericordia iudicium*, Iacobi 2. 13.

Omnipotentia eſt ratio immenſæ miſericordiæ.

Patientia eſt potentia.

Hinc rurſum Deus eſt ſummè patiens, diſſimulãs atrociſſimas in ſe offenſas & blaſphemias, quia ipſe ſummè ſui rerumq; omnium eſt potens: nam patientia eſt potentia, impatientia verò eſt animi impotentia, vti docet Boëtius li. 3. metro 5. Quapropter Deus Moſi petenti videre Dei gloriam, omneq; bonum oſtendit ei ſuam miſericordiam, Deique proinde non omnipotentem, ſed miſericordem indigitauit, Exodi 33. 7. Vide, quæ ibidẽ dixi. Ideircò addit Siracides: *Sic miſericordia illius cum ipſo eſt*; licet enim iuſtitia, ſapientia, fortitudo, & cetera attributa ſint pariter cum Deo; tamen id propriè tribuitur miſericordiæ, quia hæc ſummè propria intimaque eſt Deo, ac quaſi è viſceribus eius nata, in ijſq; concluſa. Vnde miſericordia & eleẽmoſyna ſpecie virginis pulcherrimæ apparuit S. Ioanni Archiepiſc. Alexandrino, cognomento Eleẽmoſynario, dicens, *ſe eſſe filiam ſummi Regis, illiq; ſine familiariſſimam & intimam, quæ quidlibet ab eo impetraret, & quoſcumque commendaret, ei faceret amiciſſimos.* Quo viſo ille ad tantum eleẽmoſynæ ſtudium accenſus eſt, vt omnia in pauperes erogaret, & penè prodigeret, vti refert Leõtius in eius Vita. Miſericordia ergo eſt opus diuinum, quod miſericordes facit quaſi deos, iuxta illud S. Greg. Nazianz. de cura pauperum: *Eſto calamus eſſe Dei*. Rurſum opera cetera Dei, ad extra, putà opera ſapientiæ, iuſtitiæ, fortitudinis, ſunt limitata & finita: Deus enim nõ creauit infinitum. At miſericordiam infinitã effudit in nos, cùm ſeipſum in carne humanatum nobis tradidit, vt peccata noſtra aboleret, iuxta illud: *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto*, Lucæ 1. Eſt ergo opus incarnationis & redemptionis, æquè ac remiſſionis peccatorum, in ſe immenſum. Donum enim, quod in ea fit, & datur, eſt immenſum putà, Chriſtus ipſe, eiuſque merita infiniti pretij; ac per ea gratia & gloria, quæ obiectiuè (quia pro obiecto habet Deum vltimo & poſſeſſum à Beatis), & duratione eſt infinita, quia durabit in æternum.

Vis pœnitentiæ.

Denique hinc diſce, quantas vires habeat pœnitentia, quæ peccatum omne aboler, immenſam Dei miſericordiam accerſit, eaq; quaſi vincit maieſtatem & vindictam iudicis, &, vt ille ait, ligat quaſi omnipotentem. Rurſum, quàm pœnitens miſericordiæ Dei ſupplex, pro venia & gratia ſe humiliare, eique gratias agere debeat: peccatum enim cùm ſit malum ſummum & infinitum, vt condonetur, indiget ſumma & infinita Dei miſericordia. Vnde Dauid lapſus in peccatum: *Miſerere mei, Deus*, inquit, *ſecundùm magnam miſericordiam tuam. Et ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatem meam*, pſalm. 50. 1. Hoc conſiderantes S. Magdalena, S. Petrus, S. Paulus, S. Pelagia, S. Matthæus, S. Maria Ægyptiaca, etiamſi' ſcirent peccata ſibi eſſe dimiſſa; tamen tota vita ea luxerunt, vt tantæ Dei miſericordiæ aliqua ratione ſatisfacerent. Hæc omnia ſignificat hic Siracides, dicens; *Secundùm enim magnitudinem eius, ſic miſericordia illius cum ipſo eſt*. Hac enim miſericordia Dei indigent iuſti, non tantùm vt à peccatis purgentur, ſed & vt deinceps ea caueant, tentationes omnes ſuperent, in omni virtute conſeruentur & creſcant in ſanctitate perficiantur & perſeuerent, ac æternæ gloriæ brauium conſequantur. Vndiq; ergo miſericordia Dei eos cingit, obuallat & coronat, vt meritò ei iugiter cum Pſalte canere ſinguli debeant: *Domine, vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos*, pſal. 5. 13. Et: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, & campi tui* (animarum fidelium) *replebuntur vbertate* virtutum & meritorum, pſal. 64. 12. Deus enim iuſtis quaſi continuam texit & plectit coronam tot, tantis & tam varijs beneficijs & gratijs, quaſi gemmis diſtinctam & variegatam. O Domine, qui diues es in miſericordia, qui tuis donis nos coronas & cingis; ò vita perennis; vita, per quam viuo, ſine qua morior; vita, per quam gaudeo, ſine qua mœreo; vita dulcis & amabilis, concede, vt tibi iungar, te amplectar, & ſuaui charitate ſoporatus, in te, qui es pax gratiſſima, ſanctè obdormiam. Da, Domine mi, vt anima mea virtute ardentis amoris conflata, & dulcedine penetrantis charitatis liquefacta, tota effluat in te. Poſſide eam, ò ſummùm atque incommutabile bonum, poſſide eam, vt ipſa poſſideat te. Confige, dilecte mi, & tranſuerbera cor meum acuiſſimo dilectionis telo, vt ego amore tui ſalubriter langueam, omnia tranſitoria mihi vileſcant, tu ſolus placeas, ſolus incomparabili pulchritudine tua me lætifices: quia in te eſt tota poſſeſſio, totaque beatitudo animæ meæ.

CAPVT.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Dei cultu, timore & honore transit ad cultum & honorem parentum. Inde v. 19. commendat mansuetudinem & humilitatem, ac ne altiora queramus. Tertiò, v. 27. cordis duri pœnas recensetˌac v. 31. ex aduerso cordis sapientis felices successus. Denique v. 33. commendat eleemosynam eiusque fructus assignat.

Nota. Duodecim argumentis incitat filios ad honorandos parentes. Primum est v. 2. quòd ex honore parentum pendeat salus filiorum. Secundum v. 3. quòd Deus parentes quasi sui vicarios honorari præceperit, in eosq; patriam suam potestatem & auctoritatem asscripserit, ideoq; in ipsis honoretur. Tertium v. 4. quòd honorans parentes veniam peccatorum impetrabit, & in oratione exaudietur. Quartum v. 5. quòd thesaurum sibi congregabit. Quintum v. 6. quòd iucundabitur in filijs. Sextum v. 7. quòd vitam habebit longeuam. Septimum v. 8. quòd natura nos doceat parentes quasi dominos esse colendos. Octauum v. 10, quòd honorans parentes benedicetur à Deo. Nonum v. 11. quòd benedictio patris firmet domos filiorum; maledictio verò eas euertat. Decimum v. 12. quòd honor & decus patris sit honor & decus filij: dedecus verò patris sit dedecus filij. Undecimum v. 17. honorantem parentes Deus eripiet à qualibet tribulatione. Duodecimum v. 18. quòd infamis sit & maledictus, qui parentes negligit. Totum hoc caput recensetˌ S. Ambros. in fine tom. 2. in illudq; duos subnectit sermones: quare subinde eum citabo, præsertim vbi à Vulgata Latina discrepat. Ambros. enim Græcum sequitur textum.

Stimuli duodecim ad honorandum parentes.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. FIlij sapientiæ, ecclesia iustorũ: & natio illorum, obedientia & dilectio.

2. Iudicium patris audite filij; & sic facite, ut salui sitis.

3. Deus enim honorauit patrem in filijs: & iudicium matris exquirens firmauit in filios.

4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur.

5. Et sicut qui thesaurizat; ita & qui honorificat matrem suam.

6. Qui honorat patrem suum, iucundabitur in filijs, & in die orationis suæ exaudietur.

7. Qui honorat patrem suum, vitâ viuet longiore: & qui obedit patri, refrigerabit matrem.

8. Qui timet Dominum, honorat parentes; & quasi dominis seruiet his, qui se genuerunt.

9. In opere, & sermone, & omni patientia honora patrem tuum.

10. Vt superueniat tibi benedictio ab eo, & benedictio illius in nouissimo maneat.

11. Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta.

12. Ne glorieris in contumelia patris tui: non enim est tibi gloria, eius confusio.

13. Gloria enim hominis ex honore patris sui; & dedecus filij, pater sine honore.

14. Fili, suscipe senectam patris tui & non contristes eum in vita illius.

15. Et si defecerit sensu, veniam da, & ne spernas eum in virtute tua: eleemosyna enim patris non erit in obliuione.

16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum.

17. Et in iustitia ædificabitur tibi, & in die tribulationis commemorabitur tui: & sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua.

18. Quàm malæ famæ est, qui derelinquit patrem: & est maledictus à Deo, qui exasperat matrem.

B FILII SAPIENTIÆ, ECCLESIA IVSTORVM: ET NATIO ILLORVM OBEDIENTIA ET DILECTIO] *Vers. 1.* Hic versus iam non extat in Græco, ac consequenter nec in Syriaco & Arabico: hi enim ex Græco traducti videntur. Arabicus tamen primum & secundum versiculum in vnum conflat, vertitque hoc modo: *O Ecclesia filiorum, obedite patribus vestris.* Egit Siracides cap. 1. & 2. de sapientia, hic ostendit, in quibus illa sit & habitet, quique sint verè sapientes, putà, non speculatiuè dumtaxat, sed & practicè: hos enim non alios docet esse quàm iustos, qui student obedientiæ & dilectioni. Hanc thesin quasi basin dicendorum stabilit & præmittit; ac deinde descendit ad hypothesin, putà, ad obedientiam & dilectionem, quam filij probi parentibus exhibent, ex eaque thesin confirmat ac demonstrat, idque ordine congruo. Cùm enim c. 1. & 2. ostenderit, sapientiam primariò sitam esse in timore & cultu Dei, qui tribus primæ tabulæ Decalogi præceptis sancitur; hic descendit ad timorem & cultum parentum, quasi Dei in terra vicariorum, qui primo secundæ tabulæ Decalogi præcepto statuitur.

C Sensus ergo est; *filij*, id est, discipuli & studiosi, *sapientiæ* sunt *ecclesiæ*, id est, cœtus & congregatio, *iustorum*

illorum: q.d. Verè ſapientes ſunt iuſti; & *natio*, id eſt, genus, proſapia, & indoles *illorum* eſt *obedientia & dilectio*. q.d. Tales planè addicti ſunt, totiſque vacant & ſtudent obedientiæ & dilectioni, ut ex ea proſeminati eſſe videantur. Vbi Nota. Vox *filius*, apud Hebræos, cùm iungitur genitiuo præmij vel pœnæ, idem eſt quod dignus; ut filius gehennæ eſt dignus & reus gehennę, filius mortis eſt reus mortis, filij regni ſunt digni regno cęleſti, qui illud ſua virtute merentur: cùm verò vox *filius*, iungitur genitiuo virtutis aut vitij idem eſt quod ſtudioſus, & diſcipulus, qui ſtudet & incumbit virtuti, aut vitio: hic enim ex virtute virtuoſum, vel ex vitio vitioſum ſe efficit & efformat, ut ex virtutis aut vitij inſtitutione vel illecebra quaſi ſemine prognatus cenſeri poſſit. Sic filij obedientiæ, vocantur obedientes qui incumbunt obedientiæ: filij ſuperbiæ vocantur ſuperbi qui ſtudent ambitioni, altaque & ſuperba ambiunt. Filij ergo ſapientiæ ſunt ſapientes, qui ſtudent ſapientiæ, qui ſapientiæ dogmata & dictamina auidè hauriunt, imbibunt, amant & exequuntur; ut ex ſapientia quaſi matre progeniti eſſe videantur, ideoque ſubdit: *Et natio*, id eſt, proſapia, *illorum*, putà ſpiritualis & myſtica, eſt *obedientia & dilectio*: q.d. Hi ſapientiæ filij, putà, diſcipuli & ſtudioſi, præter naturalem & carnalem generationem, aliam proſapiam habent ſupernaturalem, ſpiritualem & diuinam, putà, obedientię, & charitatis, ex qua ſpiritualiter prognati ſunt: in his enim duobus conſiſtit vera ſapientia practica. Ita enim vacant obedientiæ & charitati, ut ex vtraque progeniti dici poſſint.

Natio ſpirituum. Primo.

Vbi moraliter diſce, quàm impensè ſapientes & iuſti ſtudere debeant obedientiæ & charitati, nimirum, ut non tam obedientes & charitate præditi, quàm ipſa obedientia & charitas eſſe videantur: quia, ſcilicet, ex continuo vſu vtramque ſibi ita familiarem fecerunt, ut in ſuam naturam converſiſſe videantur: ita, ſcilicet, imitantes Deum patrem ſuum, ex quo myſticè renati ſunt, quique eis hanc ſuam ſapientiæ generationem communicavit. Deus enim eſt ipſa ſapientia, honeſtas & charitas, ut ait S. Ioannes epiſt. 1. cap. 4. v. 16. Hoc eſt, quod ait S. Ambroſ. lib. de Noë, cap. 4. *Noë ad tertium generis reſeruatur ſeminarium, qui non generationis nobilitate, ſed iuſtitiæ & perfectionis merito laudatur. Probati enim virigenum, virtutis proſapia eſt: quia ſicut hæc, ita horum genus homines; ita animarum genus virtutes ſunt. Etenim familia hominum ſplendore generis nobilitantur; animorum autem clarificatur gratia ſplendore virtutis.* Sic de S. Baſilio, fratre ſuo, ſcribit Gregor. Nyſſenus in oratione funebri: *Quæ eſt igitur Baſilij nobilitas & claritudo generis? quæ patria? At genus quidem illi familiaritas & neceſſitudo cum Deo, patria verò virtus. Qui enim Deum recepit, vt inquit Euangelium, poteſtatem habet, ut filius Dei fiat. Qui autem virtute præditus eſt, & hanc colit, & ex hac ſibi redditum conficit; patriam ſuam prorſus efficit id, in quo viuit: ſobrietas autem illi pro domicilio erat ſapientia loco prædij, inſtitia autem & veritas & puritas pro ſplendidis ædificiorum ornamentis.*

Iuſti genus eſt proſapia virtutis.

Secundo. Hinc Secundò, *natio*, id eſt, *nati*. Vnde S. Auguſt. in Speculo legit: *Et nati illorum obedientia & dilectio*: ac Tigurina vertit, *filij ſapientiæ, cœtus iuſtorum ſunt; & ſatus* (vel ſoboles, aut proles) *illorum obedientia & charitas*: q.d. Vti iuſti ſunt myſtici filij ſapientię; ita ex ea myſticas progenerant proles, putà, opera obedientiæ & charitatis, quæ aſſiduè operantur, & in lucem edunt, adeò ut eadem in aſſo proſeminent, eoſque ſibi ſimiles, putà, operum obedientiæ & charitatis ſtudioſos efficiant; præſertim verò ſummoperè conantur, ut *natio*, id eſt, nati & filij eorum, ijs ita impensè ſtudeant, ut parentibus ſimiles, videantur ex voto obedientiæ & charitatis eſſe progeniti; quomodo de Catone mirè continente dixerunt Gentiles, *Catonem ex eadem vtero, quo continentia, eſſe prognatum.* Porrò Siracides hic ſignificat, non quid ſemper ſit, ſed quid ſemper eſſe debeat, & ad quid iuſtos conari & contendere oporteat. Videmus enim iuſtos nonnullos in obedientia & charitate remiſſos & tepidos: videmus filios eorū ſæpè in obedientes & rixoſos, vti Dauidi fuit Abſalon, Ezechiæ fuit Manaſſes, Joſię Ioachim & Sedecias: ſed parentum officium eſt, filijs ſuam imprimere iuſtitiam, obedientiam, charitatem, ideoque eas toto animo complecti, ut in ipſas quaſi conuerſi, non niſi eas ſpirent, filijſque & ceteris aſpirent & affient.

Hinc Tertiò, Palacius ſic explicat: Filij ſapientiæ, ait, in quibus ſapientia Dei habitat, quoſque ipſa verbo ſuo ſibi filios genuit, conſtituunt Eccleſiam iuſtorum. Iam horum filij ſunt obedientiſſimi, adeoque diligentes, ut iure eos obedientiam voces & dilectionem. Ergo filij iuſtorum obedire nimis debent, diligere nimis debent. Et Janſenius: Iuſti, ait ſunt obedientia & dilectio, id eſt, penitus dediti ſunt obedientiæ & dilectioni. Hebræi enim metonymicè ſæpè abſtracta ponunt pro concretis, maximè vbi eſt auxeſis; ſicut Latini ſcelus vocant eum, qui valdè eſt ſceleratus. Et Rabanus: *Filios ſapientiæ*, ait, *meritò dicit Eccleſiaſtes iuſtorum; quia qui verè ſapiens eſt, verus eſt iuſtitiæ cultor; quoniam vera ſapientia veraciter iuſtitiæ dictat normam. Nationem verò iuſtorum vocat obedientiam & dilectionem tropica locutione, quæ per ipſas virtutes exprimit virtutum poſſeſſores.* *Tertio.*

Hinc diſce, certum ſignum, & velut teſſeram, ſapientiæ & iuſtitiæ eſſe obedientiam & charitatem. Vis cognoſcere, an quis ſapiens ſit & iuſtus? vide, an obediens ſit & diligens. Si talem reperieris, audacter dicito, eum eſſe ſapientem & iuſtum: ſi non, dicito non eſſe. Fides enim, quæ per dilectionem operatur, hoc eſt, charitas, diſtinguit filios Dei à filijs diaboli, ait S. Auguſt. ſerm. 53. de Temp. Rurſum: *Sola obedientia virtus eſt, quæ virtutes cęteras menti inſerit, inſertaſq; cuſtodit. Hinc melior eſt obedientia quàm victima: quia per victimas aliena caro, per obedientiam verò voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 10. *Signum ſapientiæ obedientia.*

Denique obedientiam iungit dilectioni, quaſi filiam matri: dilectio enim in mente parit obedientiam. Vnde filij obediunt parentibus, quia eos amant, de quibus proinde ſermonem ſubijcit. Hinc filij ſapientiæ, putà, fideles & iuſti, ab Apoſtolis indigitantur filij obedientiæ, 1. Petri 14. æquè ac filij dilectionis, Coloſſ. 1. 13. *Obedientia iungitur charitati. Cant*

Hinc Clemens Alexandr. lib. 7. Stromat. *Sicut*, inquit, *qui ſtudet Platoni, fit Philoſophus: ita qui paret Domino, & per eum daram ſequitur propheticam* (doctrinam ſacram) *efficitur ad magiſtri imaginem Deus qui in carne verſatur.* Obedientia ergo facit diuinos, & quaſi deos terreſtres. Sapienter B. Laurentius Iuſtinian. li. de Ligno vitę, c. 3. de obedientia: *Sicut*, inquit, *ſine duce non confiditur de victoria, ut ſine gubernatore non peruenitur ad portum: ita abſque ob-*

obedientia impoſſibile eſt in huius vitæ pelago non periclitari: iſta enim hominem facit triumphare. Sublimius Climacus gradu 4. *Obedientia*, ait, *eſt animæ propriæ perfecta abnegatio, ſpontanea mors; vita tranquillante carens, ſecurum periculum immediata ad Deum excurſio, metus mortis contemptio, tuta navigatio, confectum dormiendo iter. Obedientia eſt ſepulchrum voluntatis, diſcretionis depoſitio.* Et S. Greg. lib. 4. in 1. Reg. cap. 10 ad illa. *Septem diebus expectabis me. Victimæ*, inquit, *ſunt obſequia obedientium, quia cùm hominibus pro Deo ſubjicimur, ſuperbos ſpiritus ſuperamus. Cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus. Victores ergo ſunt, qui obediunt: quia dum voluntatem ſuam aliis perfectè ſubjiciunt, ipſi lapſis per obedientiã Angelis dominantur.* Et paulò antè, in quo ſita ſit perfectio obedientiæ, ita docet: *Hæc profectò eſt forma electæ obedientiæ, ut in omni quod fortè agamus, ad potentiam Conditoris ubique præſentem reſpiciamus. Si membrum in ſubditione obedientiæ noſtræ habere poſſumus & rectitudinem operis, & incrementa devotionis. Recti quidem tunc ſumus opere: quia pro eo, quem cernimus, nos in labore obedientiæ exercemus. Devoti etiam ſumus: quia ei nos placere credimus, quem inſpectorem noſtrorum laborum intendimus, & largitorem æternæ retributionis.*

Denique S. Auguſt. in pſal. 142. *Agnoſce*, inquit, *ardorem, quæ peccaviſti Deo, tibi cave: quid inſtitus, quid pulchrius? tu major, minor tibi: ſerui tu es qui fecit te, ut tibi ſerviat quod eſt factum propter te. Si autem contemnis tu ſervire Deo, nunquam eſſices, ut tibi cave. Qui non obtemperas Domino, ſervaveris à ſervo.* Quocirca Prouer. 21. 28. dicitur: *Vir obediens loquetur victoriam.* Quia, ut S. Gregor. 35. Moral. cap. 12. dixit: *Alienæ voci humiliter dum ſubditur, noſmetipſos in cordе ſuperamus.*

Rurſum iungit obedientiam charitati, ut oſtendat in praxi vnam alteri quaſi ſororem ſorori eſſe ſociandam, vnamque ab altera compleri & perfici. Perfectè enim ita obedimus, ut diligant; ita diligunt, ut obediant. Hæc enim dilectio obedientiæ, qua Primò diligunt Prælatos quaſi ſuos parentes: Secundò, diligunt id, quod iubetur; Tertiò, diligunt ipſum obedire; facit ſimilem & perfectam eorum obedientiam. Nam, ut ait S. Leo ſer. 4. de ieiunio 7. menſis: *Obedientia nullis imperium; nec dura neceſſitate ibi ſervitur, ubi diligitur quod iubetur.* Et S. Ambroſ. in pſal. 118. ſer. 13. verſ. 2. in illud: *Lenani meus meus ad mandata tua, quæ dilexi.* Legum, inquit, *ille* (Pſalter Dauid) *diligebat, ut legem libenter impleret. Qui enim diligit, ex voluntate facit quæ ſibi ſunt imperata, non timore, ex neceſſitate.* Hæc eſt obedientia charitatis, quam fidelibus commendat S. Petrus epiſt. 1. c. 1. 22. Præclarè enim S. Bonauen. proceſſu 6. Religion. cap. 40. *Triplex*, ait, *eſt obedientia, ſcilicet, neceſſitatis, ſuppletionis & charitatis.*

VERS. 2. IVDICIVM PATRIS AVDITE, FILII; ET SIC FACITE, VT SALVI SITIS] *Iudicium* vocat ſententiam, præceptum, præſcriptum, putà, id, quod præſcribit, & faciendum iudicat pater. Sed quis hic pater? Primò, Græca & S. Ambroſ. patrem accipiunt ipſum Sirachidem, aut certè ſapientiam, quaſi ille filios ſuos vel diſcipulos alloquatur. Sic enim habent: *Me patrem audite, filij.* Secundò, Rabanus accipit Patrem æternum, putà, Deum, qui eſt pater vniuerſorum, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terris nominatur: q. d. *Qui Dei Patris audierit mandata, & fecerit eius præcepta, procul dubio ſalvus erit: enim mandatum eſt, ut omni patri temporali & matri honoris reverentia exhibeatur.* Tertiò, plane & ſimpliciter, per patrem accipe genitorem. Explicat enim obedientiam, quam dixit, iubendo ut filij obediant patri, de qua obedientia iuſtè deinceps ſermonem inſtituit. Vnde ait: *Et ſic facite, ut ſalvi ſitis.* q. d. *Audite*, id eſt, obedite iudicio & ſententiæ patris, ô filij: ſic enim facietis, ut ſalutem præſentem & æternam conſequamini. Alludit ad mercedem à Deo promiſſam filijs honorantibus parentes: *Honora patrem tuum & matrem, ut longo vivas tempore, & benè ſit tibi*, Deut. 5. v. 16. Vide ibi dicta.

Hinc patet, patrem, & pari modo Prælatum quemlibet, poſſe filio & ſubdito præcipere ſub pœna peccati, etiam mortalis. Hoc enim ſignificat *Ito ut ſalvi ſitis.* q. d. Si obedieritis patri, ſalui eritis; ſi non obedieritis, à ſalute exeidetis. Vnde Syrus vertit, *filij, patres audite, & facite, ut vivatis vitam ſeculi ſeculorum*; & Arabicus, *ô eccleſia filiorum, obedite patribus veſtris, ut hereditetis vitam perennem.* Cauſam ſubdit dicens.

VERS. 3. DEVS ENIM HONORAVIT PATREM IN FILIIS] Deus enim honore affecit patrem, dum præcepit filijs, ut parentes honorent: q. d. Idcò iudicium patris audiendum, eique obediendum eſt; quia Deus ſuum honorem, ius & imperium tranſcripſit in parentes, iubens filijs, ut eos quaſi ſui vicarios venerentur, audiant, obediant. Ratio phyſica eſt, quia Deus paternitatem ſuam, id eſt, poteſtatem, vim actuinque generandi communicauit patri, ac per eum filios produxit. Cùm ergo filij à Deo per patrem accipiant ſuum eſſe, omneque bonum, putà, quòd ſint, quòd homines ſint, quòd rationales, quòd benè inſtituti, quòd diuites, &c. par eſt, ut eum quaſi ſui principium, auctorem & genitorem colant, ament, obſequantur. Hæc ratio eſt à priori, ideoque principium, fons & origo omnium, quæ hic dicuntur de honore parentum. Vnde Tigurina vertit, *Dominus enim patrẽ liberis honorabilem reddidit*; Syrus, *Dominus enim glorificauit patrem in filijs*; Arabicus, *quoniam Dominus condecens conſtituit debitum ſuper filium genitori ſuo.* *Debitum* intellige obiectiuè & paſſiuè, putà, quod debetur patri à filio, non quod pater debet filio. Aut *debitum*, id eſt, auctoritatem, ius, imperium. Id patebit ex eo quod mox de matre ſubdit. Hoc eſt, quod ait Philo lib. de Decalogo: *Filij probi parentes ſuos, ut deos quoſdam viſibiles, colunt & obſervant.* Additque, propterea præceptum de honorandis parentibus, à Deo legiſlatore poſitum eſſe in confinio duarum tabularum Decalogi, putà in initio ſecundæ tabulæ, illicò poſt præcepta de colendo Deo, tradita in prima tabula, ut ſignificaretur, proximè poſt Deum colendos eſſe parentes, quaſi deos noſtros terreſtres. Hinc Ariſtot. axioma eſt lib. 9. Ethic. *Dijs, parentibus & magiſtris nemo poteſt reddere æquivalens.* Idem lib. 8. *Maioribus*, ait, *datur honor, minoribus lucrum; quia honor eſt tributum virtutis & beneficij; lucrum eſt auxilium indigentiæ.* Et Seneca in Prouerbijs: *Præſtabis*, inquit, *parentibus pietatem, cognatis dilectionem, amicis fidem, omnibus æquitatem: pacem habebis cum hominibus, bellum cum vitijs.*

Parentes quaſi dij terreſtres.

ET IVDICIVM MATRIS EXQVIRENS FIRMAVIT IN FILIOS] *Iudicium* hic ſignificat tum ius, auctoritatem & imperium; tum ſententiam & præceptum: q. d. Deus vult cuique ſuum ius ſeruari: vnde requirit, id eſt ſeuerè iubet, exigit & puniſ-

punit, ut *iudicium*, id eſt, ſententia & auctoritas matris conſeruetur & fiat à filijs; atque hoc ipſo ſancit & confirmat matris ius, auctoritatem, ſententiam & præceptum apud filios, vti filij illud quaſi Dei præceptum audire, eiq; obedire teneantur: ei enim ioam, id eſt, diuinam auctoritatem addidit, dum iuſſit & ſtatuit, ut filij obediant parentibus, quaſi vicarijs ſuis. Vnde Syrus vertit, *iudicium matris in filijs ſuis confirmauit*; Arabicus, *& debito genitricis conſtringuntur filij eius*; Tigurina, *ſententiæ, matris attribuit auctoritatem in filios*. Meritò nã, ut ait Ariſtot. lib. 6. Ethic. *Matres plus amant filios, quàm patres; quia certiores ſunt, eos eſſe ſuos, & quia plures circa eos* (dum eos vtero geſtant per nouem menſes, lactant, faſciant, purgant, educant, toreque circa eos occupantur) *labores ſuſtinent*. Cùm ergo filij teneri plura accipiant à matre, quàm à patre; hinc & plus eamdem diligere ſolent.

Hac de cauſa Tobias moriturus ſollicitè monet filium dicens c. 4. 3. *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ*. Cauſam ſubdit: *Memor enim eſſe debes, quæ & quãta pericula paſſa ſit pro te in vtero ſuo*. Vbi Gloſſa Interl. *Redde*, ait, *ei, quæ cum dolore dedit te*. Sic ſeptem fratres Machabæi reddiderunt vitam matri & Deo per obedientiam, offerendo eam in holocauſtum martyrij, ad quod mater eos incitabat, refricando dolores ſuos, quibus eos cõceperat & pepererat, 2. Machab. 7. Præclarè S. Ambroſ. in pſal. 118. ler. 14. *Non poſſem*, ait, *ſalua pietatis iure odiſſe patrẽ cui debeo quod creatus ſum: nec matrem longo decem menſium faſtidio pij fœtus onera portantem, cui in abſolutione plus periculi, in dilatione plus tædij eſt*. Et in cap. 2. Lucæ. *Tu matri debes vndoris iniuriam, virginitatis diſpendium, partus periculum; matri longa faſtidia, matri longa diſcrimina, cui miſeræ in ipſis veterum ſinẽ libus maius periculum eſt; & cùm ediderit, partu abſoluitur, non timore*. Quin & Plato, cuius verba recenſet Rhodiginus libr. 9. ca. 18 *Ergo fas eſt*, inquit, *parentibus prima & maxima debita, omnium antiquiſſima debitorum perſoluere: putare enim quiſque debet, omnia quæ poſſidet, eorum eſſe qui genuerunt: ita vt illis hæc omnia miniſtrare debeat; primùm quidem externa bona, deinde corporis, poſtremò quæ ad animum pertinent, verbiſq; etiam per totam vitam parentes maximè venerari liceat*.

VERS. 4. QVI DILIGIT DEVM, honorando parentes, quos Deus quaſi ſui vicarios iuſſit à filijs diligi & honorari, EXORABIT PRO PECCATIS (omnia enim hæc ſpectant, ſanciuntque honorem parentum. Vnde Græca habent: *Qui honorat patrem, exorabit pro peccatis*:) VERS. 5. ET SICVT QVI THESAVRIZAT, ITA QVI HONORIFICAT MATREM SVAM] Syrus, *qui honorat patrem ſuum, dimittentur delicta eius; & reponit theſauros, qui honorat matrem ſuam*: q.d. Qui honorat matrem, hunc honorem, quaſi ingentem bonorum operum & meritorum theſaurum, in ſinu Dei recondit, qui apud Deum pro felicitate filij intercedat, Deique oculos aſſiduè verberet, ut omne bonum ab illo impetret, ac præſertim præmia vitæ æternæ, ait Rabanus. Tigurina, *qui reuereatur patrem, peccata expiabit*: Græcè, ἐξιλάζεται, id eſt, propitiat, expiat; Complur. & S. Ambroſ. *veniam impetrat*, ſcilicet, præteritorum; à futuris verò *continebit ſe*, quin & *in oratione dierum*, id eſt, quotidiana, quæ per dies ſingulos funditur, *exaudietur*; S. Ambroſ. *in die orationis ſuæ exaudietur*; Tigurina, *veterum quotidianorum compos erit*; Palacius, *quo die petit, impetrabit*. Ratio eſt, quia honorem patri delatum ſibi delatum reputat Deus, qui honorantes ſe honorat, audientes ſe exaudit, &, ut ita dicam; obedientibus ſibi obedit, ac in liberales erga ſe multò indulgentior eſt & liberaliorem: non enim ſe patitur ſumma illa bonitas beneficentia aut liberalitate à creatura ſua vinci; ſed omnem illam longè ſuperat & tranſcendit. *Cauſa Prima.*

Rurſum: qui honorat patrem, patris moleſtiam, indignationem, impatientiam, ceteraque vitia diſſimulat, tolerat & lenit: vnde hac ſua tolerantia ſua delicta expiat, ac meretur, ut Deus illa pari modo toleret, condonet & aboleat. *Secunda.*

Tertiò, quia Deus idipſum hic per Siracidem promittit & ſancit: ut enim oſtendat, quàm ubi gratus ſit honor parentum, promittit ei certam peccatorum veniam. Itaque honorem parentum hîc quaſi ſacrificiũ pro peccato filiorum inſtituit, idque ſignificat τὸ ἐξιλάζεται, id eſt, propitiat, & expiat. Ratio eſt, quia, ſi ſacrificium, quo mactabatur caro animalis, v.g. vituli aut hirci, expiabat peccatum, ut patet Leuit. 4. multò magis expiabit illud honor & obedientia filiorum, quo voluntas eorum parentibus, Deoque ſubſternitur, & quaſi mactatur, ut ait S. Gregor. paulò antè citatus. *Tertia.*

Quartò, quia veri probique (quin & improbi) parentes docent incitantque filios, ut timeant Deum, ſtudeant ei placere, ac cauere eius offenſam: ſi quando eum offenderint, doleant, conterantur, veniamque aſſlagitent: quibus dum probi filij obediunt, hac contentione expiant peccata: *Quarta.*

Quintò, quia verus honor & pietas filiorum in parentes ſubordinatur honori & pietati in Deum, adeoque ex ea proficiſcitur & manat, ut patet v. 8. ſicut amor proximi oritur & manat ex amore Dei: ſicut enim amamus proximum propter Deum, ſic & amamus colimuſque parentes propter Deum. Hæc ergo pietas in Deum expiat peccata; quia adducit ſecum contritionem & dilectionem Dei: vera enim in Deum pietas dictat, ut ab eius offenſa te planè contineas; & ſicubi eum offenderis, illicò doleas, conteraris, omniq̃ ſtudio ei te reconciliare ſatagas. Id ſignificat noſter interpres, cùm vertit, *qui diligit Deum, exorabit pro peccato*, quo ſignificat, honorem, amorem & pietatem in parentes oriri ex dilectione Dei, ac per eam peccata expiare. Deniquè filij, qui honorant parentes, merentur & obtinent parentum orationem & benedictionem; qua eis præ ceteris bonis Dei gratiam apprecantur. Ita Iob cap. 1. orabat, imò ſacrificio expiabat hebdomadatim peccata filiorum. *Quinta.*

Paulò aliter Palacius Græcam verſionem explicat q.d. *Qui diligit patrẽ, exorabit pro peccatis*, ſcilicet, patris: ut, ſicut parens orat pro peccatis filiorũ; ita vicißim filij orent pro peccatis parentis. Noſtrã verò ſic, q.d. Filius qui diligit Deum, cauebit, ne parentes offendat: quòd ſi ex fragilitate humana eos offenderit, Deum pro offenſa hac exorabit, *in oratione dierum exaudietur*, id eſt, orans veniam multis diebus, eamdem tandem impetrabit. Oratio enim dierum eſt oratio quotidiana & perſeuerans, quæ per multos dies continuatur.

VERS. 6. QVI HONORAT PATREM SVVM, IVCVNDABITVR IN FILIIS] Tigurina, *iucunditatem capiet ex filijs*; Syrus, *lætabitur de filio ſuo*; quia, ſcilicet, Deus faciet, ut filij eius ſint probi, ſani, habiles, egregij, ac præſertim patri obſequentes. Arabicus, *multiplicati ſunt filij eius*. Hęc enim eſt lex talionis, ut quod facit patri filius, idipſum à ſuo recipiat filio.

Cùm

Cùm ergo honore & obedientia sua lætificet patrem, par est, vt ijsdem lætificetur à filio suo: qui verò patri inobediens est ac rebellis, ideoque eum contristat, inobedientes pariter ac rebelles sentiat & filios, ideoque tristetur, & non rarò mœstitia contabescat: cuius rei exempla extant quotidiana. Honor enim hic non tantùm honorem, & reuerentiam; sed & obedientiam, amorem ac beneficentiam complectitur: Cùm enim Deus præcipit: *Honora patrem & matrem*; intellige primò, reuerentiam exhibendo: secundò, obediendo: tertiò, amando; quartò, benefaciendo & sustentando, si senex sit aut indigeat, vt dixi Deuter. 5. 16. Huc spectat illa Thaletis ad filios vox: *Quale præmium rependeritis parentibus vestris, tale à liberis vestris expectate*; testis est Laërtius lib. 1. c. 1. Et illa Epaminondæ: *Mihi iucundissimum fuit, quòd utroque parente vivo Leuctrica pugna vicerim Lacedæmonios*; testis est Plutarch. in Græc. Apopth.

Vers. 7. QVI HONORAT PATREM SVVM, VITA VIVET LONGIORE] Arabicus, *qui honorauerit genitores suos, prolongabitur duratio eius, & benè se habebit remuneratio illius in iustitia genitorum suorum.* Iustitiæ enim parentum particeps erit filius, si eos amet & honoret. Catham dedi Deuter. 5. 16. Dignus enim est vita, qui vitæ auctorem colit, indignus, qui eum negligit.

ET QVI OBEDIT (S. August. in Speculo legit, *obaudit*) PATRI, REFRIGERABIT MATREM] Græcè, ἀναπαύσει, id est, requiescere faciet, hoc est, pro tot doloribus, curis, mœroribus, quos mater pro ipso in conceptu, partu & educatione sustinuit, ipse tandem illi gaudium & quietem animi conciliabit: tũ, quia mater gaudet de officio & virtute filiorum, æquè ac de honore præstito à filijs patri ac marito suo: quod enim marito confertur, confertur & vxori; vir enim & vxor sunt duo in carne vna, putà vna persona ciuilis & politica: tum, quia mater à filijs eumdẽ honorem sperat & expectat, quẽ ab eis videt tribui patri. Honor enim, qui tribuitur patri, pari iure debetur & matri.

Græca pro *patri* habent κυρίῳ, id est, *Domino*, Vnde Complut. & S. Ambr. sic vertunt, *qui obedit Domino, quietem dabit matri suæ*: Tigurina, *qui Dominum audit, matri suæ acquiescet*; Syrus, *offert gratiarum actiones bonas Deo ille, qui honorat matrem suam.* Quod enim matri exhibet filius, sibi exhibitum reputat Deus: tum, quia tam mater, quàm pater, Deum filijs repræsentant: tum, quia filij honorant matrem ex amore Dei, vt scilicet, Dei legi & voluntati id iubentis satisfaciant.

Varij sensus.

Primus.

Secundus.

Tertius.

Quartus.

Porrò nostra versio Latina plures patitur sẽsus, ait Palacius. Primus est: Qui obedit patri: hac ipsa obedientia refrigerium præstat matri: vt contrà, qui refractarius est patri, grãdi tristitia afficit matrem. Secundus est: Ei, qui patri suo obedit, felicia succedent: quo felici rerum successu matrẽ lætificabit: quali sit hoc quartum commodum eorũ qui patri obediunt, quòd tam illis res succedent prosperè, vt vix sit, quod matrẽ pro filijs solicitam tristitia premat. Tertius est. Qui patri obedit, conabitur matrem refrigerare, nam eo matris refrigerio obedientiam parenti præstabit. Quartus est: Refrigerabit matrem, id est, matrem in refrigerio sepulchri tandem collocabit; vt Tobias iunior, qui matrem è felici vita deduxit ad mortis quietem. Inter hos sensus primus & tertius maximè sunt literales & genuini.

A QVI TIMET DOMINVM, HONORAT PARENTES] Timor enim, id est, reuerentia, cultus & amor Dei, impellit nos ad faciendam eius voluntatem & legem, inter quas prima secundæ tabulæ iubet honorari parentes. Hic verius iam non extat in Græco, Syro & Arabico. Modum honorandi patrẽtes subjicit, dicens: ET QVASI DOMINIS SERVIET HIS QVI IN GENVERVNT] q.d. Honor parentibus debitus, non tantum consistit in assurgendo, caput detegendo, verbis reuerentibus eos compellando, vultum submittendo, genu flectendo; sed potiùs in obedientia & obsequio, vt ijs seruiat *quasi Dominis*; Palacius, *quasi dijs*; in ijs enim Deus repræsentatur, Deique dominium resplendet. Nam vt ætas in senibus veneratione est, vtpote in qua Dei æternitas lucet tita paternitas in parentibus est honori, in quibus Dei paternitas & dominium emineat. Vult ergo Deus, vt familiaritas & assidua cõuersatio filiorum cum parentibus, eorum erga parentes reuerentiam non minuat, sed augeat, dũ iubet eos cogitare, se non cum paribus, sed cum superioribus & dominis agere. Vult ergo, vt talibus seruiant, non vt serui, seruili timore, sed vt ingenui filij liberali amore obsequantur, etiam demittendo se ad officia seruilia & vilia, cũm ea iubent parentes, vel exigit necessitas. Hinc Persę filijs, seruorum vice, vtebantur, teste Rhodigino lib. 11. c. 17. Idem fecisse Lacones & Cretenses docet Strabo lib. 16. *Honor*, ait S. Hieron. in c. 15. Matth. in Script. *non tantùm in salutationibus & officijs deferendis, quantum in eleëmosynis, & munerum oblatione sentitur. Honora, inquit Apostolus, viduas, quæ verè viduæ sunt: hoc honor donum intelligitur. Et, Presbyteri duplici honore honorandi sunt, maximè qui laborant in verbo & doctrina Dei.* Ratio est, quia filius cùm totum, quod est, acceperit à patre, est quasi peculium & possessio patris. Vnde prima parens Eua, primum generans filium, vocauit eum Cain, id est, possessio, dicens, קניתי, *kaniti*, id est, *possedi hominem per Deum*, Genes. 2. Hinc & patri est ius herile in filium, adeò vt in necessitate eum in seruum vendere possit, vt colligitur Exodi 21. 7. sanciteque Ius ciuile l. 2. C. de patribus qui filios distraxerunt. Vide Couarruu. l. 3. Variar. c. 14. n. 4. & Lessium lib. 2. de Iustitia, c. 5. dub. 4. in fine.

IN OPERE ET SERMONE, ET OMNI PATIENTIA. Vers. 8. HONORA PATREM TVVM] Modum generalem honorandi præscripsit, dicens: *Et quasi domini seruient his qui se genuerunt*; hìc id particulares eius modos descendit. Itaque dicit honorandum esse patrẽ, Primò, *in opere*, scilicet, opera, quę pater iniũgit, exequendo, pro eius & familiæ sustentatione laborando, nec ei suis quibuslibet subueniendo. Secundò, *in sermone*, vt honorificè de patre loquatur, eum patrem nominet, humiliter ei respondeat, afflictum soletur, iratum blandè cõpellet, & leniat. Tertiò, *in patientia*, vt patienter toleret patris choleram, asperitatem, imperium, moresque difficiles ac vitia, vtque eius iussa, quantumuis ardua, sibique repugnantia, humiliter excipiat, hilariterque exequatur. Vnde Tigurina vertit, *tam factis, quàm dictis patrem & matrem honora per summam patientiam, vt benè precetur tibi.* Iubet ergo, vt filij patientia vincant parentum, præsertim senum, morositatem; sicut patrum patientia sustinuit filiorum paruulorum ineptias & importunitatem. Fructum & mercedem quasi stimulum subdit, dicens:

VERS. 10. VT SVPERVENIAT TIBI BENEDICTIO A DEO] Præclarè S. Ambroſ. in c. 18. Lucæ: *Eſt*, ait, *honor non ſolùm honorificentiæ, ſed etiam largitatis. Paſce patrē tuum, paſce matrem tuam; ſi paueris matrem, adhuc non reddidiſti dolores; non reddidiſti cruciatus, quos pro te paſſa eſt; nō reddidiſti alimenta, quę tribuit senero pietatis affectu, immulgens labia tuis vberanō reddidiſti famem, quam pro te illa toleranit, ne quid, quod tibi noxiū eſſet, ederet; ne quid quod lacti noceret, haurret: illa tibi cibum mandauit: tibi illa, quem voluit cibum, non accepit; tibi, quem noluit, cibū iungpſit: tibi vigilauit, tibi fleuit: & tu illam egere pateris? O fili, quantum tibi ſumis indicium, ſi non paſcas paſcentem: illi debes, quod habes; tui debes, quod es.* Ita Iſaac honorauit patrem obediendo ei vſque ad mortem, offerens ſe illi ad holocauſtum, ac proinde meruit à Deo benedici & exaltari. Sic & Iacob honorādo Iſaacum patrem ſuum, & Ioſeph honorando & obſequendo patri Iacobo, omnimodam eius, Deique benedictionem promeruit, Gen. 49. 25. Plura exempla recenſet Rhodig. lib. 11. c. 17. Valer. Max. lib. 5. c. 4. Senec. lib. 3. de Benefic. c. 37.

Vt ſuperueniat tibi benedictio à Deo. Ita legūt paſſim: ſed pro, *à Deo*, corrige cum Romanis, *ab eo*; Græca Complutenſ. & S. Ambr. *ab hominibus*; Græca Romana, *ab eo*, ſcilicet, patre. Sic & Syrus, *vt veniant ſuper te benedictiones eius*, ſcilicet, patris, de quibus per vocem cauſalem *enim*, Græcus ſubjicit, dicens: *Benedictio enim patris firmat domos filiorū*, Arabicus, *vt exaudiatur ipſius deprecatio pro te.* Multi tamē legunt *à Deo*, quaſi non tantùm patris, ſed & quamlibet benedictionem, id eſt, beneficentiam, filio à Deo polliceatur: Deus enim ſua beneficētia, patris, omniumq; hominum preces excedit & vota.

Porro hæc Dei benedictio nō eſt fluxa & euanida, ſed ſtabilis & ſolida. Hoc eſt enim, quod de ea addit: *Et benedictio illius in nouiſſimo maneat*; quia æterna mercede compenſatur, ait Rabanus. Porrò Palacius ſic explicat: *Vt ſuperueniat tibi benedictio à Deo*: ita hoc intellige: Ordinaria rerum diſpoſitione futurus eras pauper, infelix, infamis; aliquis te magnus in malum caſus manebat: at ſi patrem in omni patientia honoraſti, diuina benedictio te caſui obnoxium è manibus infortunij liberabit. Sicut contraria ratione, ſi ordinaria rerum conſtitutione, longum victurus eras, nō dimidiabis dies tuos, perinde ac ſi vir fuiſti ſanguinum, aut doloſus. Dignum verò eſt annotatione, quod ſequitur: *Et benedictio illius in nouiſſimo maneat.* Quod intelligi poteſt, vel quòd diuinus fauor & adiutorium vſque ad finem vitæ duret. Aut, quod germanius eſt, quòd diuinus fauor atque benedictio maneat & ſeruetur in horam illam tanto periculo tremendam, ſcilicet, ad horam mortis & ſtrictiſſimi examinis, vbi æternitatis iacitur alea. O quale, ô quantum beneficium tunc erit benedici & audire: Veni, benedicte, in regnum tibi paratum ab origine mundi! Ergo, ſicut tu in omni patientia ſuſtinuiſti difficultates ſenis patris tui; ita Deus ſuſtinebit in omni patientia, ſi quæ fuerint errata infirmæ animæ tuæ. Vt qua menſura menſus es patri tuo, remetiatur tibi Pater miſericors tuus. Hæc Palacius.

VERS. 11. BENEDICTIO PATRIS FIRMAT DOMOS FILIORVM: MALEDICTIO AVTEM MATRIS ERADICAT FVNDAMENTA] Hæc verba, vt cohereant cum verſu præcedenti, ſignificant ibi per benedictionem maximè intelligi benedictionem patris, vti A exprimit Syrus: alioqui hic verſus prorſus alius eſt à præcedenti, aliamque mercedem filijs, qui parentes honorant promittit, nimirum, quòd parentes eis benedicent, benè precabuntur, eiſque à Deo omne bonum expoſcent: hæc autem parentum benedictio, vtpote quaſi ex auctoritate & iure herili ac paterno eis à Deo indulta & conceſſa, ſolet eſſe efficax, & à Deo in effectum conferri. De ea ergo ait: *Benedictio patris firmat domos filiorum*, &c. Tigurina, *nam bona precatio patris domos liberorum ſtabilit, dira verò matris imprecatio eruit fundamenta*; Syrus, *benedictio patris ſtabilit contignationes, & maledictio matris eradicat fundamenta*; Arabicus, *precatio genitoris firmat aulas, & maledictio genitricis eradicat fundamentum.*

Per *domos*, non tantùm contignationes, vt Syrus, putà fabricas domoſque materiales; ſed multò B magis proles & familiam accipe; q. d. Benedictio patris facit, vt filius prole & familia, eaque diuite, honorata & ſplendida ditetur, decoretur & perduret: *maledictio verò matris* (paſi iure & patris) *eradicat* domos vſque ad *fundamenta*; id eſt, planè ſobolem & familiam, eiuſque opes & honores delet & extinguit. Exemplum benedictionis eſt in Sem & Iaphet, qui à Noë; in Iſaac, qui ab Abraham; & in Iacob, qui ab Iſaac patre benedictus, pater fuit duodecim tribuum Iſrael: item in Tobia. In quibus patet baſim & radicem familiæ felicitatis filiorum eſſe honorem parentum; radicem verò infelicitatis & interitus eorumdem, eſſe inhonorationem parentum.

Maledictionis exemplum eſt in Cham, qui irridens patrem Noë ex vino nudatum, ab eo maledictus, maledictionem hanc & ſeruitutem in poſteros Chananæos, qui ab Hebræis, poſteris Sem, vaſtari ſunt, transfudit. Simile exemplum refert S. Aug. lib. 22. de Ciuitat. c. 8. & prolixiùs ſerm. 94. inter nouos, de matre, quæ decem filijs maledicens, omnes illos tremulos, miſeros & vagos effecit. Sic hodie videmus filios & familias illuſtres quæ videbantur per ſæcula duraturæ, occidere & extingui. Cauſam quæris? Accipe, quòd parentes non honorarint vt debuerant, ideoq; ab eis non benedictæ, ſed maledictæ ſint: Deus enim parentibus quaſi inſtrumento vtitur ad beandos, vel perdendos filios: ſicuti enim per ſolem illuſtrat hunc mundum, ita per benedictionem patrum illuſtrat firmatque domos filiorum. Felix fuit Auguſtus Cæſar, ſed in prolibus libidine infamibus infelix, ideoque eis maledicens, imò abdicans, omnes extinxit, nimirum Iuliam vtramque, putà, D filiam ac neptem, ac poſt Agrippinam à ſe adoptatam, quas proinde vocabat tres ſuas vomicas, ſiue tria carcinomata, vetuitque eas ſuo ſepulcro inferri, exclamans. *O vtinam cælebs vixiſſem, orbuſq; periſſem!* teſtis eſt Sueronius in Auguſto.

Vidit idipſum, duce natura & ratione, Plato, qui dialogo 11. de Legibus, exemplis manifeſtis oſtendit, preces parentum aduerſus liberos ſemper, aut plerumq; à Deo exaudiri: *Oedipus*, inquit, *tum temporis à filiis, ea illis imprecatus eſt, quæ exaudita effectaq; ab ijs, apud omnes feruntur. Amyntora quoque Phœnici filio matum illi maledixiſſe ferunt, & Hippolyto Theſeo, plurimoſque alios aliis quibus aperiſſimum factum eſt, à diis preces parentum aduerſus filios exaudiri. Nihil enim imprecatione parentis perniciosius filio.* Denique Nazianzen. orat. 1. *Duc tu quoque*, ait, *precibus tuis, pro ſermone, ſuſci ſpiritu: benedictio, enim*

enim patris firmat domos filiorum. Et S. Ephrem ad hæc verba Siracidis alludens tract. de Timore Dei: *Honora*, inquit, *sacerdotem atque presbyterum, vt in te benedictio eius ipsorum veniat.*

VERS. 12. NE GLORIARIS IN CONTVMELIA (Græcè ἀτιμίᾳ, id est, ignominia, infamia) (PATRIS TVI] Alludit ad Cham, qui patris nuditatem irrisit. Gen. 9. 22. Solent enim superbi & perversi filii, vt suam sapientiam, opulentiam, fortitudinem ostentent, parentibus velle videri sapientiores, ditiores, fortiores, ideoque parentum insipientiam, paupertatem, miserias euulgant, quas celare debuerant. Vnde Syrus, vertit, *ne honoreris* (ne honori tuo deputes) *in opprobrio patris tui*; Arabicus, *ne te extollas aduersus patrem tuum; quia non consequeris honorem ex eo.*

NON EST ENIM TIBI GLORIA, EIVS CONFVSIO] Græcè, οὐ γὰρ ἔστι σοι δόξα, ἀντὶ τοῦ ἀτιμία, id est, *non est enim tibi gloria, patris infamia.* Patris enim infamia est pariter infamia filij, vt sequitur. Tigurina, *neque enim decori tibi fueris eius ignominia*; S. Ambros. *non est enim tibi gloria, patris ignominia.*

VERS. 13. GLORIA ENIM HOMINIS proueuit, est, & cernitur EX HONORE PATRIS SVI: ET DEDECVS FILII, PATER SINE HONORE] Græca Complut. & S. Ambros. *& dedecus filius mater in ignominia*, S. Ephrem tract. de Timore Dei, *dedecus filius mater sine honore*; Tigurina, *paternus enim honor gloriam hominis conciliat, & opprobrio liberis est mater ignominiosa*; Syrus, *honor enim viri est honor patris eius, & delicta magna illi qui ignominia affecit matrem suam. Fili mi, gloriare in honore patris tui, & ne dimittas honorem eius omnibus diebus vitæ tuæ.* Filius enim est pars patris & matris. Sicut ergo qui totum violat & lædit, partes omnes violat & lædit; ita qui honorat vel inhonorat patrem vel matrem, omnes eius filios, ac consequenter seipsum honorat vel inhonorat. Vnde & Arabicus vertit, *nam honor viri, honor genitoris sui: & non imminuetur offensio illius, qui contristat matrem suam. O fili mi, diligenter attende ad honorem patris tui, & ne relinquas reuerentiam illius in diebus vitæ eius.*

VERS. 14. FILI, SVSCIPE SENECTAM PATRIS TVI] Græcè ἀναλαβοῦ, id est, *suscipe*; Complut. *adiuua*; Hugo, *sustenta*; alij, *succurre*; Tigurina, *sublena*; S. Ambros. *fili, adiuua in senecta patrem tuum.* Iubet enim senectam, & seniles mores patris à filijs non tantùm tolerari, sed & consolatione, obsequio, sustentatione, omnique ope adiuuari, foueri & sublenari. Et hoc significat τὸ *suscipe*. Sic Psaltes passim rogat suscipi, id est, adiuuari, protegi, dirigi à Deo, Deumque vocat suum suscriptorem, id est, adiutorem, protectorem, hyperaspisten. Ratio est, quia in senecta & canitie patris reluceat Dei generatio, antiquitas & æternitas; vt cum filij canum patrem intuentur, in eo videantur sibi cum Daniele videre antiquum dierum; eiusque canos Daniel. 7. 9.

Quomodo filij honorandi parentibus.

Quamobrem Plato dialog. 11. de Legibus: *Cuius pater*, inquit, *aut mater senio confecti, vel eorum parentes, quasi thesaurus quidam domi iacens, is potest, nusquam aliud tale sibi simulacrum, magisq; efficax domi suæ effuturum, sanctè, vt decet, ab eo colitur.* Aristot. verò lib. 9. Ethic. c. 2. docet, filios debere succurrere parentibus magis quàm sibi ipsis: *Redimere enim patrem*, inquit, *magis etiã quàm seipsum debere videretur.* Et inferiùs: *Parentibus cuncta alimenta præcipua suppeditãda esse viderentur, vtpote cùm debeamus;* cumq; illis, qui causa sunt vt simus, honestius sit quàm nobismetipsis, in his opem ferre. Honor quoque parentibus, quemadmodum diis, exhibendus est. Philo lib. de Decalogo, dat exemplum ciconiarum: *Ciconiæ*, inquit, *impotes volãdi nido se continentes, ex his progenitæ terra marique volitant, & cibos parentibus afferunt, & eãdem opera natos implumes parentibus ejectos educant naturæ instinctu, &c. & non obscurè facie præ pudore homines parentum contemptores, damnabunt*q; *suam iniuriam in re quæ vel sola curãda erat, vel ante alias, præsertim cùm non tam conferatur, quàm referatur beneficium? Filiorum enim nihil est proprium, quod non parentibus debeant, à quibus vel acceperunt, vel in accipiendo adiuti sunt. Habemne igitur pretatè ac sanctitatem, principales virtutes in animam ex vicerunt eas à pietate? Deo enim subministrant parentes in gignendis liberis.* Addit deinde, remque exaggerat: *Et sunt qui audaciùs exaggerantes nomen parentum, aiunt, patrem matremq; deos conspicuos, illos ingenitii imitatores fingendis animantibus, hoc vno differre, quòd Deus sit mundi genitor: in vero filiorum tantummodo: nec fieri posse, vt pius sit erga illum inuisibilem, qui erga hos conspicuos est impius.* Quare impij & barbari parricidæ fuêre Caspij, qui parentes septuagenarios fame necabãt, teste S. Hier. lib. 2. contra Iouin. Euseb. lib. 1. de Præparat. c. 3. Caspios imitati sunt Bactriani, Hyperborei, Sardi, & iam Indi nonnulli, qui patentes senio confectos mactant, imò subinde deuorant, quod inhumanum est & ferinum, imò pluquam ferinum: nec enim feræ ferum tuæ speciei, multò minùs parentes necant aut vorant.

ET SI DEFECERIT SENSV (συνέσεως, id est, intellectu, mente vigore, prudentia, sapientia) VENIAM DA] S. Ambros. *veniam habe*, id est, ignosce; Syrus, *etiamsi defecerit mens eius parce illi*; Tigurina, *quod si sensibus fuerit abalienatus, hoc consule.* Senes enim subinde deficiente cerebro deliranc aut inuenibus delirare videntur: vnde illud: *Delirus senex.* Iubet ergo mentis defectum, imò & delirium, in patre à filijs non culpari, nec subsannari, sed tolerari, dissimulari, & sublenari; eò quod pater filij infantiam, imprudentiam & puerilcs mores tolerarit, formarit, correxerit, elimarit. Vnde & Arabicus vertit, *& si humor factus fuerit sensus illius, humane illum tracta.*

ET NE SPERNAS (S. Ambros. *inhonores*) EVM IN VIRTVTE TVA] eò quòd videas, te viribus mentis & corporis patri seni præualere ac pollere maiori robore, & intellectus acumine ac prudentia, ob hoc enim solent iuniores spernere, carpere, taxare senes. Syrus, *ne confundas eum omnibus diebus vitæ tuæ*; Tigurina, *illum aspernari summo sanctæ studio*; Arabicus, *ne parui pendas illum, dum vivus est.* Causam subdit. VERS. 15.

ELEEMOSYNA ENIM PATRIS NON ERIT IN OBLIVIONE] *Eleemosyna*, Hebr. חסד *thesed*, id est, pietas, beneuolentia, misericordia patri exhibita. *Eleemosyna* ergo *patris* hic passiuè capitur, scilicet, non quam dedit, sed quam à filio accepit pater. Vnde Tigurina, *neque enim patri præstita benignitas habitur obliuioni*; sed Deus & homines eius recordabuntur, vt eam remunerentur: ingiter ergo viuet in Dei memoria, qui sibi factum æstimat, quod eius imagini & vicario, putà patri, confert filius. Est liptote, siue miosis: parum enim dicitur, sed plus significatur: *Non erit in oblionem*, id est, erit in memoria & ampla remuneratione. Porrò hæc eleëmosyna patri à filio est, debita,

debita, ideóque ab Arabico vocatur iuſtiria, *Iuſtitia*, inquit, *in genitorem non deletur & eâ deletur multitudo delictorum.*

VERS. 16. NAM PRO PECCATO MATRIS RESTITVETVR TIBI BONVM] Vox *nam*, habet emphaſin: q. d. Quæuis eleëmoſyna in patrem erit in memoria: at eleëmoſyna pro peccato matris lenis, vtpote morioris, impatientioris, ideóque toleratu difficilioris, multas habet promiſſiones. Prima, quòd *tibi reſtituetur bonum.* Secunda, quòd ædificabitur tibi *in iuſtitia.* Tertia, quòd in die tribulationis efficiet vt Deus ſit memor tui. Quarta, quòd ſoluet peccata tua.

Nota. Pro *pro peccato matris*, perperam quidam legunt *pro bono facto matris*: q. d. Pro beneficentia matri à filio exhibita. Nam Græcè eſt, ἀντὶ ἁμαρτιῶν, id eſt, *pro peccatis.*

Iam varij variè id explicant. Primò, aliqui *peccatum* accipiunt pro hoſtia pro peccato, iuxta illud 2. Cor. 5. *Chriſtus factus eſt pro nobis peccatum*, id eſt, hoſtia pro peccato. q. d. Quia tu, ò fili, obtuliſti hoſtiam pro abolendis matris tuæ peccatis, idcircò Deus reſtituet tibi bonum. Aut, vt ait Rabanus, *peccatum hic tropica locutione ipſam eleëmoſynam nominat, quæ delet peccata.*

Secundò, peccatum matris obiectiuè & paſſiuè accipi poteſt: q. d. Quia tu, ò fili, ſæpiùs peccaſti & offendiſti matrem, ac mereris Dei iram & pœnã; hinc ſi erga illam ſis benignus & beneficus, Deus non tantùm tibi culpam & pœnam condonabit, ſed & abundè *reſtituet tibi bonũ*, id eſt, beneficium quòd in matrẽ contuliſti. Vnde idipſum videtur explicare dum ſubdit: *Et ſicut in ſereno glacies, ſolvuntur peccata tua.* Fauet verſio Syri: *eleëmoſyna patris non datur oblivioni, & pro delictis ipſa plantatur.*

Tertiò planè & genuinè, *pro peccato matris*, ſcilicet, tolerato: q. d. Quia tu, ò fili, patienter tuliſti impatientiam, moroſitatem, iurgia, aſpera verba & verbera matris, hinc pro mercede reddetur tibi à Deo bonum, idq; multiplex, tum in hac vita, tum in futura; ſed præſertim hoc tolerantiæ & pietati tuæ congruum & appoſitum, nimirũ, vt in iuſtitia & pietate tua ædificetur domus. Idem enim dicit de matre, quod dixit de patrẽ. Sicut ergo eleëmoſyna patris eſt ea, quæ in patrem confertur, tolerando eius ſeniles mores, deliria, impatientias & moroſitates: ita per peccata matris, ſimilia matris ſenilia vitia, à filio tolerata intelligantur. Vnde, ſicut illius non obliuiſcitur Deus, ſed abundè remunerat; ita pro his reſtituet filio bonũ. Quocirca Græca Romana habent abſolutè, *& pro peccatis in iuſtitia ædificabitur tibi*; Complut. & S. Ambr. *& pro peccatis reædificabitur tibi.*

Denique Richard. de S. Victore tract. in hunc locum: *Vis*, ait *ſcire, quomodo tibi profuiſſe poterit bonũ patris tui? Patrem venerando ſimul & imitando. Vis pariter ſcire, quomodo tibi proderit malum matris tuæ? Matrem venerando, ſed non imitando.* Verùm ex dictis liquet, alium huius loci eſſe ſenſum.

ET IN IVSTITIA ÆDIFICABITVR TIBI] *Iuſtitia* hìc ſignificat pietatem: hæc enim eſt ius, ſiue debitum, quod filius debet patri: q. d. *In iuſtitia*, id eſt pro iuſtitia, ſiue in iuſtitię, id eſt, pietatis, tuæ præmium *ædificabitur tibi*, ſcilicet, domus tua: q. d. Deus domum, id eſt, familiam, tuã prolibus, opibus, omnique affluentia inſtruet, bonitq; omnibus cumulabit: felicisſimè tecum, & cum domo tua agetur, & vndequaque augeberis & beaberis, A iuſtitia ergo, id eſt pietas, eſt quaſi fundamentũ, in quo Deus ædificat domos, id eſt familias, filiorum parentes honorantium, vti dixit v. 11. Rurſum ædificat Deus has domos in iuſtitia, id eſt, ſolidè, firmiter, facitque eas firmas & perdurantes: domus enim in iuſtitia fundatæ ſunt firmæ & ſtabiles, ſicut fundatæ in rapinis & iniuſtitia ſunt infirmæ inſtabiles, breuique intereunt. Vnde interitum hunc Deus minatur domui Ioachim regis Iudæ: *Væ*, inquit, *qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia*, Ierem. 22. Et primoribus: *Væ, qui ædificatis Sion in ſanguinibus*, Michææ 3.

Aduerte hìc, Deum ſolere filios, qui parentes honorant, præmiare prole & ſobole numeroſa & proba, quę ſimiliter ipſos honoret; idque iure talionis; æquum enim & congruum eſt, vt qui honorant parentes, ipſi quoque parentes fiant, ſimileſque ſibi generent filios, à quibus eumdem honorem & commoda recipiant, quæ ipſi præſtitere parentibus. Denique eleëmoſynam parentum ſolet Deus remunerare fœcunditate & munere filiorum. Ita obſtetrices Ægyptias quæ quaſi matres ſeruauerant & aluerant infantes Hebræorum contra præceptum Pharaonis, iubentis illos ſuffocari, Deus remuneratus eſt ampla ſobole & familia, Exod. 1. Abrahamo & Saræ in præmium hoſpitalitatis exercitæ in Angelos omneſque peregrinos, natus eſt Iſaac, Geneſ. 18. 10. Id conſideraris Eliezer ſeruus Abrahæ, cum eius iuſſu Iſaaco vxorem quæreret Rebeccam ab ea petijt hauſtum aquæ: quæ cùm illicò & ipſi & camelis potum affatim præberet, ex hac eius hoſpitalitate conieeit Eliezer, eam congruam fore Iſaaco vxorem, foreque fœcundam, vti ob eamdem fuerant Abraham & Sara. Sic Elias & Eliſeus ſuos hoſpites præmio filiorum, quos ipſi precibus à Deo impetrarunt, remunerati ſunt.

Græca ſignificantiùs habent, ἀντὶ ἁμαρτιῶν ἀνταποδομένη σοι, id eſt, vt Romana vertunt, *& pro peccatis iniuſtitia ædificabitur tibi*: præpoſitio enim ἀντὶ notat analogiam iuſtitiæ & mercedis, vt ἀνταποδόσιμον, idè ſit quod, ex iuſta quadam retributione & compenſatione fiet tibi reædificatio & reſtauratio iacturæ per peccatum factæ: q. d. Ex peccato & cholera matris ſubiiſti iniuriam, infamiam & triſtitiam; ſed Deus hanc tibi reſtaurabit, faciendo, vt illa cedant & conuertantur in tuum honorem gloriam & lætitiam: hæc enim tuæ patientiæ merces, hæc tuę virtuti laus, hæc tuæ afflictioni conſolatio, hoc tuo dolori præmium congrua proportione reſpondet & debetur.

Tigurina aliter vertit, *aduerſus peccatum extruetur tibi propugnaculum*, quaſi eleëmoſyna patri exhibita ſit validum propugnaculum, quod ſibi ædificat filius contra peccatum.

ET IN DIE TRIBVLATIONIS COMMEMORABITVR TVI] q. d. Memor erit tui Deus: vel ſignificantiùs. q. d. Ipſa eleëmoſyna memoriam tui reſricabit Deo, ipſa cauſam tuam apud Deum aget & peraget: ipſa enim vellicat Dei memoriam, vt bonis & beneficijs afficiat filium, qui mala & maledicta matris patienter excipit & ſorbet; ita Menſen. & Palacius. Vnde Syrus emphaticè vertit; *in die anguſtiæ in recordationem veniet tibi*; Vbi *ſi tibi* energiam habet, eſtque emphaticum: q. d. Ad tuum commodum, ad tuum præmium & decus, eſt Syriſmus, ſimilis illi, quo Italicè dicimus: Queſto

VERS. 17.

Queſto che tu fai hoggi, te ſi ricordera quando ſarai al punto della morte, Arabicus *in afflictione erit tibi adiutor.*

ET SICVT IN SERENO GLACIES, SOLVENTVR PECCATA TVA] S. Ambroſ. *ſicut ſerenitas in glacie, ſic ſoluentur peccata tua*; Tigurina, *vt per ſerenitatem glacies, ita peccata tua ſoluentur*; Syrus, *ſicut calor glaciem* (ſoluit & liquat) *abrogabit peccata tua.* Beneficentia enim filij in patrem & matrem eſt quaſi calor, imò ſol liquans & abolens omnem peccatorum glaciem. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. 8. idque tam quoad pœnam, quàm quoad culpam: q.d. Cùm ob peccata in die tribulationis in varias ærumnas & mœrores incideris, illæ omnes diſſoluentur à beneficentia matri exhibita, perinde vt glacies diſſoluitur à radijs ſoliſdies tribulationis vertetur in diem ſerenitatis, ac cum alijs erit dies nubilus, miſericordi erit ſerenus; præſtante, itaque honorem parentum remunerante Deo. Vnde Arabicus vertit, *auertet à te mala, ſicut auertitur frigus in vehementia caloris.*

Vers. 19. QVAM MALÆ FAMÆ EST (Græcè βλάσφημος, id eſt; execrabilis, infamis eſt) QVI DERELINQVIT PATREM, in egeſtate, afflictione, ſemo conſolatum & deſtitutum: ET EST MALEDICTVS A DEO, QVI EXASPERAT MATREM] Tigurina, *quàm infamis eſt deſertor patris, & maledictus à Domino, qui matri ſuæ mouet indignationem.* Romana verò editio ex Græco ſic habet, *tamquam blaſphemus eſt, qui derelinquit patrem, & Syrus, blaſphemat, qui ſpernit patrem ſuum, & maledictus eſt coram filio ſuo ille qui ignominia afficit matrem ſuam.* Vbi Nota, contemptum parentum vocari blaſphemiam; quia blaſphemia eſt conuitiũ quod iacitur in Deum vel Sanctos: parentes autem ſunt vicarij Dei, & quaſi dij quidam terreſtres, vt ſuperùs dixi. Vnde Rabanus, *impietatis*, inquit, *crimine reus tenetur, qui iteſtigioſus eſt in parentes, & maximè ille, qui ſpiritalem patrẽ vel matrem prauis ſermonibus, atque iniquis operibus exacerbat.* Rurſum *è maledictus coram filio*, explica, q.d. Sicut filius maledicit patri; ita viciſſim ipſe lege talionis maledicetur à filijs, quos genuit aut gignet. Hinc & Arabicus vertit, *qui a qui parum pendit ius patris ſui ipſe eſt blaſphemus opprimens: & qui calumniatur matrem ſuam, maledictio Creatoris ſui deſcendet in eum.*

Porrò maledictio Dei æquè ac benedictio, non eſt verbalis, ſed realis & efficax: Dei ergo benedicere, eſt copioſè benefacere: maledicere, eſt affatim malefacere; putà, punire paupertate, infamia, morbis, ãduerſitatibus, ac denique morte & gehenna; quibus pœnis omnibus punit Deus eos qui exalpetant matrẽ. Præclarè Philo lib. de Decalogo: *Qui parentes*, ait, *ſuos negligunt ſciant ſe damnatos pro duobus tribunalibus, quæ ſola ſunt naturalia impietatis, apud diuinũ, quòd ſecundos poſt Deũ auctores vitæ ſuæ nõ erubeſcant ex officio inhumanitatis verò, apud humanum: ni enim benefaciunt, qui proximos & optimè de ſe meritos vilipendũt? quibus nulla referri gratia poteſt, quæ non ſit inferior acceptis beneficijs.* Et S. Ambr. lib. 5 Hexam. 4. in illud Geneſ. 1. *Producant aquæ reptile ſuper terrã. Quàm bona*, inquit, *mater ſit aqua, bene conſidera. tu, ô homo, diſciſti abdicationes parentum in filios, ſeparationes, vbi, offenſus; diſce ergo ab aqua, quæ ſit parentum & filiorum neceſſitudo. Viuere piſces ſine aqua nõ queunt, nec à ſui parentis cõſortio ſeparari & ſit hoc natura quædam, vt ſeparati moriantur ibidẽ.*

Eleganti viperæ & fœtum apologo id ipſum repræſentat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 26. cuius titulus: *Contra virũ ingratitudinis. Grauida vipera*, inquit, *cùm ad perfectam maturitatem fœtus produxiſſet, diros in ſuis viſceribus morſus ſentiens, amare grauiter cœpit cum querimonia eis dixit: Quid eſt hoc ſcelus quod facitis? numquid reddidiſtis pro bono malum, quia lacerantis venirem qui vos portaui? matrem occidiſtis, quæ vos genuit? quæ eſt illa contra naturã nequitia, & ingratitudinis fœtida tã ſtupenda? At illi dixerunt: Quid eſt quod nobis dediſti aut feciſtis? nimirũ vt delectares te concepiſti, & in tetri ventris carcere nos abſcondiſti. Quid aliud circa nos egeris neſcimus: attamen prodire in lucẽ appetimus, & gratũ mundi ſpectum videre affectamus. Quibus mater: Reuera ego concepi vos ex medullis meis charioribus, alui de ſanguinibus propriis ſuo colore, portaui labore, promouẽs dolore, & in viſceribus propriis nocte ac die cuſtodiui cum timore: nunc autẽ pro tantis beneficijs matri rependitis vicem mortis.* Deinde iuſtam ei talionis pœnã intentans ſubjicit: *Verumtamen quia iniquè rependitis malũ pro bono, retribuetur vobis inſiſtimè malum pro malo. Nã inſitia ingratitudinis eſt gratia, dũ propter eius demerita reddet ei digna ſtipendia, & propterea quia cum ingratitudine inſipitis, dira quoque & fœua ingratitudine finietis: nam tu fili fœcundabis fœtorem tuã, vt ipſa te vita priuet: & tu filia fœtus concipies qui confeſtim crudeliter te occident. Et ſic ingratitudinis vitium vertetur in tormentum, & ingratitudo ingratitudine punietur, eritq; ſoboles ingratitudinis cubus mortis. Quibus dictis dolore viſcerum extincta eſt.*

Apologus de ſua ingratitudine.

Eorum pœna talionis.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ commendat manſuetudinem & humilitatem.

Verſ. 19. Fili, in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam diligeris.

20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus: & coram Deo inuenies gratiam.

21. Quoniam magna potentia Dei ſolius, & ab hominibus honoratur.

22. Altiora tu ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus.

23. Non eſt enim tibi neceſſarium, ea, quæ abſcondita ſunt videre oculis tuis.

24. In ſuperuacuis rebus noli ſcrutari multipliciter, & in pluribus operibus eius non eris curioſus.

25. Plurima enim ſuper ſenſum hominum oſtenſa ſunt tibi.

26. Multos quoque ſupplantauit ſuſpicio illorum, & in vanitate detinuit ſenſus illorum.

FILI, IN MANSVETVDINE OPERA TVA PERFICE, ET SVPER HOMINVM GLORIAM DILIGERIS] Inſtruxit Siracides filium quoad honorem parentum, nunc eum inſtruit quoad cetera & ceteros, ac in primis vt in omnibus & cum

omnibus manſuetè & humiliter ſe gerat, præſertim quia humilitas & manſuetudo eſt fons & origo honoris parentum, omniſque virtutis & boni. Geſtus enim manſuetus & humilis omnes honorat, itaque ſibi conciliat; ſuperbus verò & ſuperbus omnes ſpernit & deprimit, ideoque à ſe auertit, offendit & exaſperat.

Porrò Sapiens omni ſtatui & gradui commendat manſuetudinem, vt licet filius aſcendat etiam ad regium faſtigium & culmen; tamen manſuetè ſe gerat, regat & imperet. Quapropter ſubdit, *quantò maior es humilia te.* Vnde Syrus vertit, *fili, in diuitiis tuis cum humilitate ambula, & præ largiente dona diligent te.* Hæc enim manſuetudo Prælato & principi ſubditorum benevolentiam, indeque ſecuritatem & gloriam conciliat; ita Palacius. Admonet, inquit, recentiores, ne ex ira res præcipitent; ſed animos manſuetudine frænent. Vt enim nihil eſt importunius improbitate eorum qui gubernantur; ita nihil eſt in hiſce rebus excelſius, quàm in tanta importunitate manſuetos eſſe eos qui gubernant. Hinc maxima laus Moſi datur, quòd regens innumerum iſtum & duriſſimum populum, mortalium tamen eſſet manſuetiſſimus, Num. 12. 5. Et Dauid rex Deo non aliam virtutem quàm manſuetudinem ſuam allegat, dicens. *Memento Domine, Dauid, & omnis manſuetudinis eius*, Pſ. 131. 1. Moſen manſuetudine, non tam humana, quàm diuina ſuperauit Chriſtus. Nam, vt ait S. Bernard. ſerm. 22. in Cant. *Omnino propter manſuetudinem, quæ in te prædicatur, currimus poſt te, Domine Ieſu, audientes, quòd non ſpernas pauperem peccatorem non horreas. Non horremus confitentem latronem, non lacrymantem peccatricem, non Chananæam ſupplicantem, non deprehenſam in adulterio, non ſedentem in telonio, non ſupplicantem publicanum, non negantem diſcipulum, non perſecutorem diſcipulorum, non ipſos crucifixores tuos. In odore horum currimus.*

Celebre eſt illud Senecæ in Prouerbiis: *Regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas.* Nã ex aduerſo ait Cicero lib. 3. Offic. *Nihil quod crudele, vtile. Eſt enim hominum natura, quam ſequi debemus, maximè inimica crudelitas.* Porrò, vt ait Ariſtot. l. 1. de Cælo *Nullum violentum perpetuum.* Hinc eos, qui natura, indole & complexione ſunt mites & blandi, omnes amant & ambiunt. Mitis autem ſigna phyſiognomica hæc dat Ariſtot. in Phyſiognom. c. 3. *Grauis ſpecie, carnoſus, caro humida & multa, bonæ magnitudinis & commenſuratus: figura curuus, cum ſuo capillorum ſurſum verſus.*

Mercedem & præmium manſuetudinis ſubdit: *Et ſuper gloriã hominum diligeris* q. d. Præ hominum gloria, id eſt; præ hominibus glorioſis & excellẽtibus, eorumq; gloria, gradu & honore diligeris: quo ſignificat manſuetudinẽ homini magis conciliare amorem, quàm quemuis alium ſplendorem & gloriam: hęc enim timorem potius incutit, quã amorem: q. d. Manſuetudo longè magis nos amabiles & admirabiles facit, quàm omnis ſplendor & gloria: homines longè magis diligunt, & videre cupiunt manſuetudinem & manſuetos, quàm gloriam & glorioſos: appetitur & ambitur gloria, ſed magis ambitur manſuetudo.

Rurſum *ὑπὸ diligeris*, accipi poteſt pro, glorificaberis; q. d. Omni gloria, omnibuſq; glorioſis eris glorioſior: tum, quia vera gloria eſt manſuetudo & humilitas: tum, quia homines ſolent eos, quorum manſuetudinem moreſque diligunt, laudare, celebrare & glorificare. Eſt ergo metalepſis, quã ex dilectione gloria illam conſequens ſignificatur. Vnde alij ſic explicant *ſuper*, id eſt, *præter* gloriam hominum diligeris. q. d. Præter gloriam aſſequeris inſuper benevolentiam, vt omnes te diligant; ſic Emmanuel Sã. Superbi enim & tyranni habent à ſuis gloriam, ſed non dilectionem; quia timentur, non amantur: at manſuetus habet gloriam, & præter gloriam habet omnium gratiam & dilectionem, quæ gloriam condecorat, ſolidat & perpetuat.

Legit Interpres, *ὑπὲρ δόξαν ἀνθρώπων δόξαν*, id eſt, *ſuper hominum gloriam*; iam legunt, *παρὰ ἀνθρώπου δεκτῶ*, id eſt, *ab homine acceptabili*, ſiue probato. Sic quoq; legit S. Ambroſ. & S. Ephrem tract. de Timore Dei, *& ab homine acceptabili diligeris*; Tigurina, *& hominis probato clarus eris*; Syrus verò, *& præ largiente dona diligent te*; alij; *pro homine probato, accepto*, vel *grato diligeris*: Præpoſito enim, *παρὰ*, idem ſubinde eſt quod *περὶ*. Arabicus, *ô fili mi, incede cũ manſuetudine in dominis tuis, & ſis*, id eſt eris, *dilectus hominibus, pluſquam is qui largitiones elargitur.*

Moraliter S Bernard. ſer. 2. in conuerſ. S. Pauli: *Triplici*, ait, *velut arrete manſuetudo pulſatur: verberũ iniurijs, damnis rerũ, corporis lapſone. In his tribus omnis exhibitis patientiæ, omnis exercitatio mãſuetudinis. Probata eſt illa virtus, quam nihil horum videtur concutere potuiſſe.* Porrò manſuetudinis origo eſt humilitas: *Sicut enim mater præſumptionis eſt elatio; ſic manſuetudo vera non niſi ex vera humilitate procedit*, ait idem S. Bern. ſer. 3. de viſit. B. Mariæ. Hac de cauſa ſubdit Eccleſiaſticus: *Quanto magnus es, humilia te*, &c.

Porrò, cur manſuetudo adeo ab omnibus, præſertim ſubditis, dum à Superiore corripiuntur, ſit expetita, ita verò exoſa; rationem quaſi à priori dat Reuerendiſſ. D. Franciſcus de Sales. Epiſcop. Geneuenſis, vir mellex ſapientiæ & ſanctitatis, in ſuo Philotheo, ſiue Itagoge ad vitam piam, parte 3. c. 8. Monitio, ait, vel correctio manans ab ira, etiamſi comitem habet rationem, impurior eſt & turbidior, ideoq; ingratior quàm ſit ea quæ a ſola puraq; ratione profiſciſcitur. Cauſa eſt, quòd anima rationalis naturaliter ſubiecta ſit rationi: hinc paſſioni non ſubjicitur, niſi quaſi tyrannidi, ideoq; tyrannicè. Quare ratio, quam comitatur paſſio, ſe reddit exoſam, eò quòd iuſta eius dominatio inquinetur, & vileſcat per ſocietatẽ tyrannidis, putà, paſſionis tyrannicæ. Accedit, quòd vt ait Quintilian. lib. 11. c. 1. *Habet mens noſtra naturæ ſublime quiddã & erectũ, & impatiens ſuperioris. Ideoq; abiectos, aut ſubmittentes ſe odimus; quia hoc facere, tanquam maiores, videmur, & quotus diſceſſit æmulatio ſuccedit humanitas. At qui ſe ſupra modum extollit, premere ac deſpicere creditur, nec tam ſe maiorem, quàm ceteros minores facere: inde inuidet humiliores.* Rurſum manſuetudo ſuperioris frangit iras, cupiditates & impetus inferioris, perinde ac lana excipit & eneruat ictus tormentorum: ac elephas iratus & furens manſueſcit ad conſpectũ agni. Sic *Deus tranquillus tranquillat omnia, & quietũ aſpicere, quieſcere eſt*, ait S. Bernard. Manſuetus enim agitur ratione, non paſſione; ideò tranquillus eſt, omniáq; tranquillat. Huc facit prouerbium Arabicum centuria 1. n. 40. *Tege merces tuas melle, & proijce eas in receptaculum lutij; id eſt, cordia corda ſtultorum ſermone duki.* Sicut enim pueri cibos melle conditos auidè hauriunt; ita ſimplices, ſermones manſuetudine melliros cupidè excipiunt.

Cur manſuetus coarguens gratus?

Quo-

Quocirca prudenter monet S. Ambroſ. libr. 2. Officior. c. 7. *Primùm*, inquit, *placiditate mentis, & animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim & grata eſt omnibus bonitas, nihilq; quod tam facilè illabatur humanis ſenſibus. Eſt & mansuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, & affabilitate ſermonis, verborumq; honore, patienti quoq; ſermonum vice, modeſtiaq; adiuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad tumultum dilectionis.* Subjicit exempla illuſtria Moſis & Dauidis: *Quantas Moyſes à populo Dei illatas abſorbebat contumelias, & cùm Deum nimium inſolentes vindicare vellet, ſe tamen pro populo offerebat frequenter, vt indignationem diuinam plebi ſubduceret. Quàm mitis ſermone poſt iniurias appellabat populum, ſolabatur in laboribus, delinibat gratiis, fouebat operibus: & cùm Deo conſtanter loqueretur, homines tamen humili & grata appellatione affari ſolebat. Meritò æſtimatus eſt ſupra homines, vt & vultus eius non poſſet intendere, & ſepulturam eius non reperta crederemus: quia ſic ſibi retinus plebis mentes deuinxerat, vt plus eum pro mansuetudine diligerent, quàm profectis admirarentur. Quid eius imitator lanctius Dauid, electus ex omnibus ad plebem regendam, quàm mitis & blandus, humilis ſpiritu, ſedulus carne facilis affatu? Ante regnum ſe pro omnibus offerebat, rex cum omnibus æquabat ſuam miſeriam, & participabatur laboris ſortis præmio, mansuetus in imperio, patiens in iniuriis ferre magis promptus, quàm referre iniurias. Ideo tàm charus erat omnibus, vt iuuenis ad regnum etiam inuitus, peteretur, reſiſtens cogeretur, ſenex ne prælio intereſſet à ſuis regaretur; quod mallent omnes pro ipſo periclitari, quàm illum pro omnibus.*

Vers. 20. QVANTO MAGNVS ES, HVMILIA TE IN OMNIBVS (præſertim in iis, quibus excellis & magnus es) ET CORAM DEO INVENIES GRATIAM] Græcè, *quantò magnus es, tantò humilia te in omnibus*, id eſt, *quantò maior es, tantò magis humilia te in omnibus.* Et ſic legit S. Ambroſ. loco initio cap. citato, & S. Ephrem, tract. de Timore Dei. Tigurina, *quantò maior es, eò te geras ſubmiſsius, vt gratiã inuenias apud Dominum*; Arabicus & Syrus, *in omni, quod magnum eſt in mundo, humilia teipſum, & coràm Domino inuenies miſericordiam.* Cauſæ huius præcepti, vel monitionis, ſunt multæ. Prima, quia celſitudo ſolet homines inflare & inſtigare ad arrogantiã: monendi ergo ſunt, qui ad eam conſcendunt, vt eò magis ſe humiliẽt, quò difficilius eſt ſe humiliare in ſublimatione & ſublimitate. Rectores, ait S. Gregor. multi iniuſtè & tyrannicè regunt, pauci in plena iuſtitia, pauciſſimi in manſuetudine & humilitate. Et S. Aug. de Sancta virgin. c. 31. citans hanc Eccleſiaſtici ſententiam, *Menſura*, ait, *humilitatis cuique ex menſura ipſius magnitudinis data eſt, cui eſt periculoſa ſuperbia, quæ amplius amplioribus inſidiatur.* Et S. Bernard. ſerm. 4. ſuper *Miſſus eſt*. *Non magnum eſt*, inquit, *humilem eſſe in abiectione: magna prorſus & rara virtus humilitas honorata.* Idem lib. 2. de Conſid. *Nulla ſplendidior humilitate gemma, in omni præcipuè ornatu ſummi Pontificis. Quo enim celſior ceteris, eò humilitate apparet illuſtrior & ſeipſo.* Et in hæc verba commentans Balduinus in Catena Tilmanni Godfredi: *Humilitas in honore*, inquit, *honor eſt ipſius honoris & dignitatis. Omnis dignitas eo ipſo dignitatis nomine indigna eſt, ſi humilia dedignetur. Humilitas enim ſine honore, ipſa ſufficit ad honorem: honor verò ſine humilitate, ſe perducit ad confuſionem.*

Magnùm magna contemni humiliora.

Cur.

Causa prima.

Secunda.

Secunda, quia vera magnitudo eſt humilitas. Sola enim humilitas exaltat: ſola humilitas eſt magnanimitas. Sola enim magno animo deſpicit exiles & inanes honorum mundi fumos & vmbras; quia ſpectat verum virtutis decus, verumq; honorem & gloriam cæleſtem & æternam, quàm à Deo & Angelis Beatiſque omnibus expectat. Quocirca ſapienter S. Ephrem tract. de Timore Dei, initio tomi 3. *Cupis*, ait, *magnus eſſe? ſis omnium mansuetiſſimus. Cupis bonum poſſidere nomen? in lenitate ac manſuetudine opera tua temperato atque peragito.* Et inferius: *Magna felicitas & gloria eſt humilitas, & nõ eſt in ea lapſus atq; ruina. Signum porro humilitatis eſt ambabus manibus omni tempore ac loco ſubuenire fratri neceſſitatè patienti.* Ex aduerſo verè S. Bernard. de Gradib. humilit. *Quanto magis*, inquit, *ad alta feſtinas, tanto magis ad caſum declinas.* Huc pertinẽt duo adagia Arabica, quæ extant inter impreſſa centuria prima primum extat n. 3 *Si neſcis aſcendere per ſcalã, non ambulabis ſuper tectum, id eſt, ſi non potes eſſe ſubditus dum, nunquã dux eris.* Si non potes humiliari, non poteris eſſe glorioſus: nemo enim rectè agit dominum, qui priùs non egit miniſtrum: nemo niſi humilis gloriam conſequitur. Adeò vt ſeruitus via ſit ad imperium, & humiliatio via ſit ad gloriam, perinde ac ſcala via eſt ad tectum. Alterum extat ibidem n. 4. *Ne offendas cacumen inguẽ, cùm fueris ornatus; ne fortè cadas: id eſt, honoratus cane à typho & faſtu, quia acyſſimè inflatur & turgidus cadit.*

Tertia.

Tertia, quia ſchola Chriſti Dei, eſt ſchola humilitatis, in qua nihil diſcitur, niſi humilitas & charitas. Quiſquis ergo humilior eſt, ille maior & doctior eſt in ſchola Chriſti: quia Chriſtus cùm eſſet maximus, fuit pariter humillimus. *Diſcite*, inquit, *à me, quia mitis ſum & humilis corde.* Matth. 11. ita S. Aug. de S. Virgin. c. 33. vt doceat virgines, quæ dono virginitatis alios antecellunt, non debere inde ſuperbire, ſed magis humiliari, ſic ait: *Cùm ergo Chriſtianis omnibus cuſtodienda ſit humilitas, quandoquidẽ à Chriſto Chriſtiani appellantur, cuius Euangelium nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inueniat: tum maximè virtutis huius ſectatores & conſeruatores eos eſſe conuenit, qui magno aliquo bono ceteris eminent, vt magnopere cauere illud. Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus.* Idem epiſt. 56. ad Diotecum: *Nec*, ait, *humilitas omnia quæcunque benè facimus præceſſerit, & conſecuta fuerit, & propoſita quam intueamur, & oppoſita cui adhæreamus, & impoſita quo reprimamur, iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totum extorquet de manu ſuperbia. Itaque, ſicut Rhetor ille nobiliſſimus* (Demoſthenes) *cùm interrogatus eſſet, quid ei primùm videretur in eloquentiæ præceptis, obſeruari oportere; pronuntiationẽ dixiſſe: cùm quæreretur quid ſecundo, eandẽ pronuntiationem: quid tertio, nihil aliud quàm pronuntiationem dixiſſe: ſi interrogares, & quoties interrogares de præceptis Chriſtianæ religionis, nihil me aliud reſpondere niſi humilitatem, liberet.*

Quarta.

Quartam dat S. Gregor. homil. 9. in Euangel. *Cùm augentur*, ait, *dona, rationes etiam creſcunt donorum. Tanto ergo humilior, atque ad ſeruiendum Deo promptior quiſque debet eſſe ex munere, quanto ſe obligatiorem eſſe conſpicit in reddenda ratione.*

Quinta.

Quintam dat Siracides hîc: *Et coram Deo inuenies gratiam.* Vt ergo maior ſis coram Deo, qui eſt verus magnitudinis æſtimator & menſor, vique maior ſis in eius gratia, eſto maior in humilitate: quia, ſicut pharmacopœi balſamum non recondunt, niſi in myrothecijs planis, vdis & nudis;

sic & Deus gratiam suã non colleat nisi in vase plano & nudo, putà, in corde humili. *Deus non ponit oleum misericordiæ, nisi in vase fidutiæ*, ait S. Bernard. serm. 3 de Annuntiat. vasa autẽ fiduciæ sunt corda humilium, quæ sibi diffidunt, vnicè fidunt Deo. Quocirca Isidorus de Conflictu vitiorũ & virtut. sub initium: *Memento*, inquit, *quia pulvis es, quia cinis es, quia putredo & vermis es: quia est aliquid es, nisi tantò te humiles, quãto magnus es, perdes omninò quod es. Numquid tu altior quàm primus Angelus? Nũquid tu splendidior in terra, quã lucifer in cælo, qui propter superbiam ex summo ad imum decidit?* S. Ephrem de Vita spirituali, n. 66. *Quando*, inquit, *videris te ad apicem virtutum erectum, tunc maximè tibi humilitate opus est, vt fundamẽtis salvis & integris, quod superstructum est ædificium, inconcussum immobileq; consistat atque sic in multa fœcunditate fructus tuus erit.* B. Antiochus homil 70. de humilitate: *Quanto maior es*, inquit, *tanto humilia te ipsum: nam opera omnia humilientis se manifesta sunt & conspicua oculis Domini.*

Sexta. Sexta est, quia in hac re consistit tam perfectio humilitatis, quam summa virtutis. Sicut enim primus gradus humilitatis est humiliare se superiori; secundus, paris; tertius, inferiori: sic ima humilitas est humiliare se in imo, media in medio, summa humiliare se in summo culmine. Hoc est, quod Christus baptizandum se offerens S. Ioanni, cùm ille ex reuerentia id facere detrectaret, respondit: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem iustitiam*, Matth 3 15. vbi Glossa ex S. Bernard. *Omnis iustitia*, ait, *est humilitas, quæ se superioribus & æqualibus & inferioribus subjecit.* Hæc ergo humilitas exoluit, imò superat omne ius & debitum, quod homo debet Deo, proximo, & sibi: Deo enim se subjicit per religionem, proximo per charitatem, corpus animæ, animam spiritui, spiritum legi Dei.

Hæc duas gnoma festiuo Solis apologo illustrat & quasi exhilarat Cyrillus lib 1. Apologorũ moraliũ c. 17. cuius est titulus: *Gloriosa est prosperitas moderata*. Sic enim ait: *Cùm Titan (sol) vniformi regularitate stabiliter moueatur, valde hoc admirans Mercurius, hac eũ quæstione interpellauit: Vis quid semper in eclyptica volueris, ibidemq; fixus nunquam inde mutaris? Quidam Fons sapientiæ ita dudum à sæculis æstimatus es, & hoc ignoras? Quis enim inter stellas sole gloriosior, cui fontaliter data est lux primigenia, quæ tot cælorum spes est, & gloria stellarũm? Propter hoc ergo charissime media semper cæli regione mouetur, nec vnquã ab ea declina. Nisi recte consideraſſi, prosperitas plerumq; gignit inimicos, & fugitat laudes, nec vllum vnquã exhibet amicum: quapropter in ea vel maximè moderatio amplexanda, ne, cùm æmulos insuscitat prosperitas, insuscite formet eos prosperitatis immoderata peruersitas.* Deinde apologũ humilitudinibus varijs, puta regis apum, diei, nauigantium, lucis, temperamenti sanitatis, confirmat, dum ista subjicit: *Nimirũ ob hoc regulus apum deposuit aculeum, quem natura sit instructus, vt, cùm est agendi facultas validior, sit excedendi tunc auctoritas minor. Cæca certè lux, deseq; volatilis mutabilisq; prosperitas est; vnde semper oportet pauescere, ne lux vertatur in tenebras & nox diei repentina cursu succedat. Atque propter hoc prudenter in prosperis modestiæ magis ac benefientiæ intendamus, vt illa vitemus inimicos, hac amicos conciliemus; & si contra nos quandoque tempestas ingruerit aduersitatis, salutaris effugij portũ reperiamus in amicis. Renera nauta prudentior dũ futuræ tempestatis imperũ formidat, in tranquillitatis serenæ circumspectione, quo tutiùs naviget, velum abscindit. Etenim vt excessiua rutilantia visum obtundit, & immoderata lætitia cor extinguit: sic prosperitas immoderata confundit. Nam sicut in temperamento est sanitas corporis, sic in modestia sanitas mentis. Nonne in altis constituti naturaliter metuimus ne cadamus?* Ex quibus hoc epimythium colligit: *Quemadmodum igitur cælestis serenitas quantò est luculentior, tantò est tranquillior: ita sapientis prosperitas esse debet moderatior, quantò maior.*

Apologus modestiæ.

Humilis.

Septimam subiit Sapiens: QVONIAM MAGNA POTENTIA DEI SOLIVS, ET AB HVMILIBVS (nonnulli legunt perperã *ab hominibus*) HONORATVR] Ita legit S. Ambros. Græca Complut. Roman. S. August. in Speculo, Rabanus & alij passim: q.d. Ideò te summè humilia, & summam à Deo accipies gratiam, quia Deus summè humilitate honoratur; ideoque ea summè recreatur & delectatur: Deus autem honorantes se, quales sunt humiles, honorat, & sua gratia cumulat. Ratio à priori est, quia Deus summa celsitudo: huic autem propriè summa debetur humilitas. Vnde S. Bernard. serm. 4. de Natiuitat. *Propterea*, ait, *cælestis animus veratur humilitas, quod hæc quasi propria virtus diuinæ sit exhibenda maiestati Dei*, ait idem lib. 5. de Consider. cap. 5. *amat vt charitas, nouit vt veritas, sedet vt æquitas, dominatur vt maiestas, regit vt principium, tuetur vt salus, operatur vt solus, reuelat vt lux, assistit vt pietas.* Vers. 21.

Alter hæc dispungit & explicat Palacius: *Quia magna potentia tua, est Dei solius*, q. d. O rector, videris tibi potens, & videtur hæc potentia esse tua? At falleris. Potentia est Dei solius: quasi vnus se posse, posseri: si velis te nihil posse, & ipsi sit tua potentia summa nihil poteris. *Auferet enim ille spiritum principum. Terribilis est apud reges terræ. Quod cùm multi reges testari possint, testatur magnopere tamen Nabuchodonosor, fœnum sicut bos comedens. Ergo ne & te superbum à tua Deus magnitudine deijciat, tu teipsum humilia.* Tu igitur si tenebras tuas, si tuas miserias, si tuum nihil videas & agnoscas Dei lucem, Dei opes, Dei infinitatem profundissimè honorabis. Græci codices in Complut. addunt: *Multi excelsi & gloriosi, sed manifestis reuelantur secretos*, & sic legit S. Ambros. Syrus. *quia multa misericordiæ Dei, & humilibus arcana reuelantur.* Sic & Arabicus. Quod appositè conuenit rectoribus, quibus præcipuè loquitur Siracides, ait Palacius. Vis igitur, ô rector, ô iudex, nosse mysteria & abstrusa, quæ tibi iura non manifestant? Humilis esto; quia excelsus Dominus, & humilia respicit. Ipse est veritas; amat ergo veritatem humilitatis, falsitatem odit superbiæ. Nam, vt ait quidam Sanctorum: *Deus amat humilitatem, quia amat veritatem: humilitas enim est vera cognitio sui & Dei, superbia vtriusque illi ignoratio.*

Exemplo.

Idem fuit, eslque sensus & praxis cæterorum Sanctorum & sapientum. Ita B. Virgo euecta ad solium diuinitatis, cùm Angelus ei promitteret, quòd conciperet pareretque Filium Dei, tantò magis profundè se humiliauit, ac humillimè respondit: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Eadem ab Elisabetha salutata mater Dei, illicò hanc laudem non sibi arrogauit, sed in Deum reflexit: *Magnificat*, inquit, *anima mea Dominum, quia respexit humilitatem ancillæ suæ*, Luc. 1. Salomon Dei oraculo declaratus mortalium sapientissimus: *Stultissimus*, ait, *sum virorum, & sapientia hominum non est mecum*, Prou. 30. 2.

Magnus

Magnus ille Simeon Stylites, orbis portentum, *in tanto laborthro*, inquit Theodoretus in Histor. Patrum, c. 26. *Iamsaq; rerum gestarum magnitudine & miraculorum multitudine, est tamen morum modestia ac moderatione praditus, ac si sis dignitate postremus omnium hominum. Praeter modestiam autem & facilis ad eum patet aditus, & est affabilis & suavis, & respondet vnicuique eorum, qui loquuntur, sive opifex sit, sive mendicus, sive rusticus.* Haec fuit certa nota & tessera eius sapientiae & sanctitatis.

S. Franciscus sui aevi sanctissimus, dictitabat se maximum esse orbis peccatorem. Idem dictitent alij: adeoque verae sapientiae & sanctitatis certissimus index est vera humilitas, tantoque quis sanctior est & sapientior, quanto humilior: sicut ex aduerso quò quis insipientior est & improbior, eò & superbior. Beda in Prouerbijs aureas has de humilitate habet gnomas:

Cauta. *Vitanda est superbia, quae & Angelos decepit, & omnes virtutes destruit.*

Vera discretio non nisi vera humilitate acquiritur.

Quantum quisque in humilitate & caritate profecerit, tantum Deo appropinquabit.

Quanto altior gradus, tanto profundior casus.

Rectius sequuntur Agnum coniugati humiles, quam virgines superbientes.

Vis ingens animi, nullius laude maneri.

Nazianz. in carmin. de beatitud.

Pelix, qui primos inter numerandus omnis.
Christicola, tacitus se tenet inter eos.

Idem in Tetrastichis:

Sit alta vita, non item alti spiritus:
Illud beabit, miserè at hoc te deprimet.
Alius licet sis, te supra lex est tamen.

S. Bernard. ser. 45. in Cant. *Rara avis in terris, aut sanctitatem non perdere, aut humilitatem sanctimonia non excludi.* Idem ser. 13. in Cant. *Magna*, ait, *& rara virtus, vt magna licet operante, magnum te nescias, & manifestâ omnibus, quam te solum latere sanctitatem mirabilem in apparere, & contemptibilem te reputare. Hoc ego ipsis virtutibus mirabilius iudico.* Haec ergo est vera animi celsitudo, haec vera magnitudo, vt magnus cùm sis, te vt parvum aestimes & geras. Haec est summa dos & laus Praelati, vt praesit & regat, cum humilitate. Vnde Christus per omnia maximus: *Discite*, ait, *à me, quia mitis sum, & humilis corde*; Matth. 11. *Iràne*, ait S. Aug. tract. de Virgin. *magnum est esse parvum, vt nisi à te, qui magnus es fieret, disci non posset? Ita planè: non enim aliter inuenietur requies animae, nisi inquieto tumore digesto, quae magna sibi erat, quando sana tibi non erat.*

Praxes huius humilitatis, modosque eam assequendi assignat S. Basil. homil. 22. de humilitate: *Quonam pacto*, ait, *ad salutarem hanc animi humilitatem, pernitiosa superbiae elatione relicta, descendemus? Si perpetuò studium modestiae exerceamus, &c. Vide, ne in sermone arrogantiam vsurpes sophisticam, neque dilectionem ostentes superbam; sed in omnibus splendorem ac magnificentiae detrahas, comis erga amicum, mansuetus erga domesticum, patiens erga temerarios, humanus erga humiles, patronus afflictis, imitans in dolore consistentes, in iurgiis nemini contemnens: suavis in appellatione, alacer in responsione, dexter & expositus vniuersis, neque tua ipsum celebrans encomia, neq; alios qui hoc faciant fauorans; neque inhonestam de proximo famam admittens, & virtutes tuas ac praerogatiuas quantùm fieri potest abnegans: peccatorum verò gratia te ipsum accusans, nec ex-*

A spectans, vt ab aliis reprehendare; vt idcirco facias quodlibet, qui in principio sermonis seipsum accusat: & sis qualis ait Iob, quem non potuit vrbis tumultuationem propriam contra se deprædicare ruinam. Ne sis intrepidus molestus ac feruens; neq; statim, aut cum animi commotione quemquam reprehendas. (resipit hic contumaciam quamdam;) neque propter modica delicta condemnes aliquem, quasi rigidus iuris exactor; sed eos, qui deliquerunt, corrigere, & spiritualiter instruas, quemadmodum admonet Apostolus, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Et tantum studij impendas, ne apud homines gloriosus habeare, quantum impendunt alij, vt glorificentur si quidem Christi memor fueris. At Praelatos es alius, & homines te glorificantes? Par esto subiectis, non tamquam dominans in cleris, vt Apostolus inquit; neque saecularibus principibus te conformes; qui namque primus esse accepit, omnium hominum seruum esse iubet Christus.

B Denique nihil est, quòd nos ita hominibus gratos ac Deo faciat quàm si vitae merito magni humilitate infimi simus, ait S. Gregor. Vnde Cassianus collat. 15. c. 7. docet, charismatum virtutem non in mirabilibus, sed in humilitate consistere, quae, ait, *est omnium magistra virtutum, caelestis aedificij firmissimum fundamentum, domum proprium & magnificum Saluatoris.* Et S. Hier. vel potius S. Paulinus ad Celantiam: *Nihil*, inquit, *habeas humilitate praestantius, nihil amabilius: hoc est enim praecipua conservatrix, & quasi custos quaedam virtutum omnium: nihilque est quod nos ita & hominibus gratos & Deo faciat, quàm si vitae merito magni, humilitate infimi simus. Propter quod Scriptura dicit. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam.*

C ¶ Moraliter haec Religiosis in Religione veteranis, & studio virtutis ac meritorum magnis congruè accommodat Faustus Regiensis Instruct. ad monachos, quae habetur in Appendice Bibl. oth. SS. Patrum: *Quanto plus profecimus*, inquit, *tanto plus humiliemur; quia quàto plus humiliati fuerimus, tanto plus proficimus. Nullus ibi senior tã indoctus appareat, vt putet, quod eũ non deceat obedientia, quae Deũ decuit. Humilitas enim atq; obedientia in iunioribus adhuc necessitas, in senioribus iã dignitas est. Ille benè profecit, ille benè consummat, qui quotidie sic agit, quasi semper incipiat. Quamobrẽ augmenta meritorum, incitamenta esse perfectorum Scriptura pronuntiat.* Vide sequentia. *Morali. veteranis magnis humilitas.*

Illustre exemplum, in quo speculum, huius humilitatis & mansuetudinis fuit S. Franciscus, qui proinde per eam, gratiam & gloriam Dei, Angelorũ & hominum est adeptus. Nã Primo, per eam adeò possedit terram cordis & corporis sui, vt illa mansuetudine hac animi planè imbuta, subijceret se spiritui ad omnes labores & poenitẽtias: quare caruit lucta carnis & spiritus; atq; vt animus eius erat angelicus; ita & corpus erat quasi angelicũ.

D Secundò, per eam accessit ad primaeuam innocentiam, quam habuit Adam in paradiso, vt animalia etiam fera eum quasi herum agnoscerent, imò ab eo se ciurari & mansuefieri sinerent. Oues & agni eum quasi fratrem ambiebant. Volucres caeli eum concionantem tacitae, caputque submittentes audiebant, nec recedebant, nisi accepta benedictione. Eugubij lupus vastans regionem, adeò eius ab eo effectus est, vt pacto à S. Francisco inter ipsum & ciues inito, laticem, vt lupus nil noxae inferret, ciues verò eum alerent, firmiter steterit, ac quotidie in vrbem veniens eleemosynam promissam petiturus, nulli prorsus

ſus noceret, idque per integrum biennium præfuit.

Tertiò, quòd homines feros & barbaros manſuefeceret. Plures prædones ſua lenitate & charitate ad pœnitentiã, & ad ſui ſequelam conuertit. Inter quos inſignis fuit cõuerſio prædonis in mõte Aluernix, qui rupẽ quamdam inſtar caſtri inſederat, quò omnes prædas & ſpolia quaſi ad aſylum conuehebat. Hic minitans dira S. Francisco, ab eo adeò placidè & ſuauiter exceptus fuit, vt prædo eius conſortio frui, & cũ eo habitare poſtularit, vbi vitã eius ſanctitate cõuerſus, ab eo in Ordinem ſuum recipi petijt & impetrauit: eumque alij eum F. Lupum appellarent, S. Franciſcus eum F. Agnellum nominauit: quia ex lupo mutatus erat in agnum, iuxta illud Iſaiæ 11. *Habitabit lupus cum agno, & puer parvulus minabit eos.* Aſſyrij magnæ erant turbæ inter Epiſcopũ & vrbis conſules. Ille interdixerat his ſacra; hi interdixerant illi omne commercium, vt nihil illi ſuiſve venderetur, aut viciſſim ab eis emeretur. S. Franciſcus miſit è ſuis Religioſis, qui vrbis proceres ducerẽt ad Epiſcopum, ac coram vtrilque concinerent hoſce verſus: *Laudetur, mi Domine, propter illos, qui pro tuo amore offenſas dimittunt, & patienter ſuſtinent tribulationes & infirmitatẽ. Beati illi qui in pace ſuſtinuerunt, quia à te altiſſimè coronabuntur.* Iuſſa peregerunt Religioſi, ac velut Dei præcentores alternis hoc carmen horis cecinerunt. Et ecce illicò Epiſcopus & proceres quaſi excantata ira in mutuos ruerunt amplexus, vtrimque veniam à ſe mutuò expoſcentes; nimirum, Deus per S. Franciſcũ huic concentui occultam impertiit virtutem manſuefaciendi animos tam ægros & ſibi inuicẽ offenſos. Deniq; adeò induit manſuetudinem Chriſti dicentis: *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde,* vt Chriſtus quinq; vulnerũ ſuorum ſtigmata eius manibus, pedibus & latere impreſſerit, quibus ipſe in Chriſtum crucifixum transformatus & transfiguratus videbatur. An nõ hæc ingens gloria S. Franciſci tam manſuetiſ Hinc & rebus inanimis quaſi animatis imperabat. Vnde; cùm cauterium ipſi inureretur ferro candenti, illi imperans, nullum ſenſit ardorem aut dolorem: quocirca ipſe ſolem, lunam, ſtellas, ceteraſq; creaturas, quin & mortem morboſque vocabat fratres & ſorores, ac cum illis quaſi frater cum fratre agebat.

Vers. 22. ALTIORA TE NE QVÆSIERIS] Hæc ſententia aptè cohæret cum humilitate, de qua ſermo præceſſit, imò quaſi concluſio educitur ex eo quod Græca promittunt: *Multi ſunt exceſſi & glorioſi, ſed humilibus* (S. Ambroſ. *manſuetis*) *revelantur myſteria.* q.d. Noli ſuperbe altiora te quærere; quia non ſuperbis, ſed humilibus ea revelantur. Hinc ſumptum eſt illud Hebræorum prouerbium, מְמֻפָּלֶיךָ מִמְּךָ אַל תִּדְרֹשׁ *Memophele mimmach al tidros*, id eſt, *difficiliora quàm pro te ne quæras*; vel, *occultum à te ne inquiras.* Vnde ſuſpicor ita Hebraicè hîc in aui Siracidis textu extitiſſe. Senſus eſt, q.d. Noli curioſè ſcrutari, quæ Deus tibi occulta eſſe voluit, hoc eſt, res abditas, & à natura ipſa inuoluras. Huc pertinet illud Hebræorũ dictum: *Non licet interrogare, quo conſilio, quamve ob cauſam creator hoc vel illud fecerit. Ne curioſè inquiras in facta Dei.* Nam omnia facit ſapienter, tametſi ea lateant ſapiẽtes. Ab humilitate converſandi Siracides tranſit ad humilitatẽ diſcendi & ſapiendi. Græca Complut. addunt ἀσυνθέτως, id eſt, inſcienter, inconſideratè, imprudenter; ſed alij codices id demunt, idque per ſe in τὰ *altiora* intelligitur. Legit Interpres ὑψηλότερα, id eſt, *altiora*: atque ita legit S. Cyprian. lib. 3. Teſtimon. S. Aug. in Speculo, & Alexander Epiſcopus Alexandr. apud Theodor. lib. 1. Hiſtor. Iam legunt χαλεπώτερα, id eſt, difficiliora; alij, βαθύτερα, id eſt, *profundiora*; Syrus, *duriora*, vel *aſperiora*; S. Ambroſ. initio cap. citatus legit, *difficiliora te ne quæras ſine ſenſu, & fortiora te ne exquiras cum ſtultitia.* q.d. Difficiliora ſe quærere, eſt inſenſati & ſtulti.

Nota pronomen, *te*; quod enim te eſt altius, poteſt non eſſe altius me, & vice verſa. Vnde Tigurina vertit, *difficiliora, quàm quibus par ſis, ne quæras.* Explicat id Paulus dicẽs, *Non plus ſapere quã oportet ſapere; ſed ſapere ad ſobrietatem, & ſicut unicuiq; Deus diuiſit menſuram fidei*, Rom. 12. 3. Vnde Arabicus vertit, *ne quæras id quod eminet ſupra vires tuas, & ne inquiras id, cuius tibi difficilis eſt conſecutio.* Additq; *Et ſi præfectus fueris in aliqua præfectura, indulge libẽs.* Sicut enim alteius eſt aure velle videre, oculo velle audire, pede velle tranſcendere caput, commentum verò eſt, auri audire, oculo videre, pedi ambulare: ita altius eſt idiotæ velle ſcrutari aſtrorum ordines & curſus: id verò commentum eſt aſtrologo, niſi modum excedat, vt illa quaſi digito ſuis dimetiri velit. Altius eſt ruſtico inueſtigare cauſas niuis, grandinis, ventorum; id verò commentum eſt phyſico. Altius eſt laico diſputare de ſubtilibus myſterijs & controuerſijs fidei; ed id cõmentum eſt Theologo. Vnde S. Baſilius, cùm Demoſthenes arte coquus, ſecta Arrianus, ſecũ vellet de ſanctiſſima Trinitate diſputare, & arrianiſmũ propugnare, appoſitè eũ repulit dicens: *Hodie vidimus Demoſthenem inſulſum & infantẽ. Tuum eſt, ô Demoſthenes, pulmenta decoquere, non de Theologia diſſerere.*

Altiora ergo quærunt, qui ea quæ ſuum ſtatum & captum tranſcendunt, curioſè ſcrutantur; qui indagant ea, quæ per lumen rationis, vel naturale, vel ſupernaturale indagari nequeunt; vt qui Cingaros conſulunt de fortuna & ſorte tibi obuentura; qui interrogant ſagas & magos vel aſtrologos de euentibus futuris, vel præteritis, aut præſentibus arcanis & occultis: hæc enim eorum captum ſuperant, ſed commenta ſunt Prophetæ & ſpiritui prophetico. Inſuper, qui curioſè indagãt, an ſint prædeſtinati à Deo, aliaq; Dei conſilia & ſecreta ſcrutantur, contra quos detonat Sapiens Prouerb. 25. 27. *Qui ſcrutator eſt* (inquit *maieſtatis*) *opprimetur à gloria.* Et Apoſtolus Rom. 11. 33 *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* Et S. Fulgent. de Incarnat. c. 28 *Quod*, inquit, *interrogant iſti de Deo dicentes: Cur ergo non fecit omnes homines velle credere, cùm non ſit perſonarum acceptio apud Deum? Scire debent hoc in illis altioribus poſitum, à quibus S. Scriptura humanæ curioſitatis arcas audaciam: Altiora te ne quæſieris, fortiora te ne ſcrutatus fueris, ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper.* Et S. Fulbertus Carnotenſis epiſt. 1. ad Adeodatum (extat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum) ſub initium: *altiora te ne quæſieris, &c. incomprehenſibilem enim*, inquit, *diuini conſilij altitudinem ſapientia humana puro cognitionis intuitu comprehendere nõ poteſt.* Denique, qui myſteria SS. Trinitatis, diuinitatis & humanitatis Chriſti nimis profundè & ſublimiter, vel ſub-

ſubtiliter ſcrutari voluit. Vnde Nyſſenus de Vita Moſis. *Altiora te ne quæſieris; hoc eſt*, inquit, *noli eſſe Chriſti conterere: non enim eges ſcientia ipſorum.* S. S. Aug. verò lib. contra Priſcillian. ad Orofium, c. 11. num. 6. quæremi, an ſol, luna & ſidera rationales habeant ſpiritus, ſintque animata, reſpondet: *Altiora te ne quæſieris, &c. Vt magis in iſtis temeraria præſumptio, quàm tanta ignoratio culpanda videatur.* Æuo enim S. Auguſt. multi ſectantes. Platonem ceniebant, aſtra eſſe animata: iam conſtat ea eſſe inanima.

Rurſum hæc ſententia, cùm ſit generalis multis alijs aptari poteſt, vt politiæ: q.d. In politia noli altiora te quærere: v.g. cur rex, princeps, aut magiſtratus hæc illáve ſanciat aut faciat: habet enim rationes altiores & vniuerſaliores, quas tu ignoras. Rurſum ſtatui & profeſſioni: q.d. Noli ſtatum & profeſſionem tuam excedere, vt cum ſis plebeius, velis haberi nobilis; cùm ſis chirurgus, velis agere medicum; cùm ſis opifex, velis agere doctorem, cùm ſis grammaticus, velis agere Theologũ. In quos extat parœmia Hebræorũ lib. Sanedrin c. vlt. *Camelus abijt, vt cornua quæreret; & aures, quas habebat, amputauerunt ei.* Qui enim indebita ambit, debita amittit; qui altiora poſtulat, cõgruis priuatur, qui aliena inuadit, proprijs mulctatur.

ET FORTIORA TE NE SCRVTATVS FVERIS] Idem dicit. Græca addunt, ἐν ἀφροσύνῃ, id eſt, *in inſipientiã*, quaſi ſignificet, id eſſe inſipientis; aut non omne horum ſcrutinium ſe vetare, ſed tantũ nimis curioſum, inſipiens & ſtultũ. *Fortiora* vocat ſublimiora, altiora, ſtatũ & captum exuperantia. Hinc Tigurina vertit, *ne ſcruteris ſtultè quæ vires tuas ſuperant*; Syrus, *quæ validiora ſunt te, ne inueſtiges.* Hebr. enim גָּבַר *gabar*, id eſt, eſſe fortem, roborari, ſignificat prævalere, vincere, ſuperare, tranſcendere. Vnde Pſ. 138. 6. *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt*, id eſt, prævaluit, vicit me, *hinc non potero ad eam* pertingere Gen. 49. 26 *Benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum eius*: q.d. Benedictiones Iacobi prævaluerunt, & ſuperauerunt benedictiones Iſaaci & Abrahæ patrum tuorum. Vide ibi dicta. Hebræi ergo difficiliora & captum exuperantia vocant fortiora, duriora, altiora, profundiora.

Gnoma de non ſcrutandis altioribus ſe.

Aurea eſt gnome S. Auguſtini lib. de Beata Vita ex Terentio: *Cùm non poſſis eſſe, quod velis: velis id, quod poſſis.* Talis eſt & illa vulgo trita: *Aſinum mones, ſi equum agere nequeas.* Et illa: *Tuo te pede metire. Ne ſutor vltra crepidam, Tua ſorte contẽtus vive.* Et illud Arabicum centuria 1. n. 96. *Quando non euenit tibi, quod vis, velis, quod euenit.* Maximus ſer. 21. & Antonius in Meliſſa, part. 2. ſerm. 77. narrant Thaletem in cælum ſuſpicientem, & aſtra contemplantem, lapſum in foueam irriſum à vetula, dicitante, *meritò id illi accidiſſe, qui cùm, quod ante pedes eſſet, ignoraret, cælum contemplaretur, vt cognoſceret.* Quò ſpectat illud Pacuuij: *Quod ante pedes eſt, nemo ſpectat, cæli ſcrutantur plagas.* Euclidem verò rogatum à quodam, *quales eſſent dij, quaq; re maximè gauderent*; reſpõdiſſe: *Ego cetera neſcio, at curioſos illos odio eſſe certò ſcio.* Memorabile eſt, quod ſcribit Laërtius lib. 6. de Platone, ſcilicet, eum ideas ſuas prædicantem, eaſque nouis vocabulis appellantem *menſitates & cyathitates*, per quas voces intelligebat ſpecies mẽſæ & cyathi, irriſum à Diogene dicente: *Menſam at cyathum video; menſeitatem & cyathitatem non video.* Sed Platonem acutè ei in os regeſſiſſe: *Non mirum: nam oculos habes, quibus cernuntur cyathi ac menſæ; mentem verò non habes, quæ cernuntur menſeitates & cyathitates.* Sequitur.

SED QVÆ PRÆCEPIT TIBI DEVS, ILLA COGITA SEMPER (pro *ſemper*, Græcè eſt ἀεὶ, id eſt, *ſanctè*, & ita legit S. Ambroſ.) ET IN PLVRIBVS OPERIBVS EIVS (veſtigandis & perſcrutandis) NE FVERIS CVRIOSVS] Syrus, *id quod propoſuerunt tibi, intellige, & ne ſit tibi confidentia in occultis. Curioſus*, ait S. Auguſt. de Vtilit. credendi, *eſt, qui aliẽ ſcrutatur ea, quæ ad ſe non pertinent: ſtudioſus verò, qui diligenter perquirit ea, quæ ad ſe attinent.* Hoc vtiſſimum eſt dogma, hæc vera eſt ſapientia, hæc praxis virtutis, hæc via ad felicitatem & beatam æternitatem.

Gnoma de vitanda curioſitate.

Idque adeò eſt clarum, vt idem lumine naturali viderint & docuerint Gentilium philoſophi Maximus ſer. 36. citat Socratẽ, qui rogatus à curioſo, quid ageretur apud inferos, eum irridens dixit, *Nec ego apud inferos fui, nec quemquam illinc reuerſum allocutus.* Hinc Socrates curioſis illud Homeri ſẽper ingerebat: *Ædibus in noſtris, quæ prona, aut recta geruntur.* Idem, teſte Laërtio & Gellio, auditores ab exacta cognitione aſtrologiæ, phyſicæ, geometriæ & rerum vltramundanarum traducebat ad ſtudium Ethices, dicens: *Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Ethica verò ad nos pertinet, quia facit, vt nobis ipſi noti ſimus, vtque rem domeſticam aut publicam vtiliter adminiſtremus. Rurſum Maximus & Antonius locis citatis, citant illud Demonactis: qui interrogatus, an mundus eſſet animatus, & rurſus an globoſus, reſpondit: *Vos de mundo ſollicitis eſtis, & veſtram ipſorum immunditiem non curatis.* Idem intuitus duos philoſophos indoctos, curioſos, & inſulsè inter ſe diſceptantes, inquit: *Vter ſtultior, qui mulgeat hircum, an qui cribrum ſupponit.* Ira Lucianus in Vita Demonactis.

Diuiniùs noſter Thomas Theodidactus de Imitat. Chriſti, lib. 1. c. 3. *Quid prodeſt*, ait, *magna conſultatio de occultis & obſcuris rebus, de quibus nec arguemur in iudicio, quia ignorauimus? Grandis inſipientia, quòd neglectis vtilibus & neceſſarijs, vltrò intendimus curioſis & damnoſis.* Et inferiùs: *Certè adueniente die iudicij, non quærent à nobis, quid legimus, ſed quid fecimus: nec quàm bonè diximus, ſed quã religioſe viximus.*

NON EST ENIM TIBI NECESSARIVM, EA QVÆ ABSCONDITA SVNT, VIDERE OCVLIS TVIS] Tigurina, *non opus eſt, vt oculis tuis arcana perſpicias.* Eſt liptote ſiue minoſis: minùs enim dicitur, & plus ſignificatur: *non eſt tibi neceſſarium*, imò non decet, non expedit, turpe eſt, irrationale & ſæpè factu impoſſibile. Denique inciuile eſt & ruſticum, auertere oculos ab his quæ Deus nobis vult reuelare, & conuertere ad ea quæ voluit occultare. Arguè Ægyptius ille baiulus, geſtans quiddam velis opertum, cuidam curioſo ſciſcitanti quid portaret: *Idcò*, inquit, *obtenatus ſum, ne ſcires: cur verò veſtigas, quod occultatum eſt*: Gorgias rogatus à quodam, cur fabæ ventrem inflent, cùm ignem non inflent: *Iſtud*, inquit, *tibi diſpiciendum relinquo: cæterùm ſcio, terram ſurſum huiuſmodi homines producere ferulas.* Idem, audiens quemdam arguè de Antipodibus diſſerentem, irridens eum, oſtenſis in puteo hominum umbris, quæſiuit, *num illos inſipientes putaret?*

VERS. 23.

IN PLVRE QVACVIS REBVS NOLI SCRVTARI MVLTIPLICITER] Græca Complut. & S. Ambroſ. leg. ſunt, *in ſuperuacuis λόγων*, id eſt, *ſermonum*;

VERS. 24.

(Roman.

(Roman. ἐργων, id eſt, *operum*) *ſtultorum ne fis curioſus*; Syrus, *& in reliquo operum eius, ne fias difficilis*; Tigurina, *plura negotijs tuis ne cura, nec ſuperuacua ſcruteris multifariam.* Græcum enim, μὴ περιεργάζου ſignificat Primò, *ne fis curioſus*; Secundò, ne nimis ſis ſollicitus, vel anxius; Tertiò, ne nimis elabora, ne latage, ne nimis te fatiga, ne inniter, labora: περιεργία enim eſt curioſitas, ſuperflua anxietas, & veluti diligentiæ redundantia, moleſta, ſuperuacua operoſitas. Hinc περίεργος eſt curioſus, laborioſus, difficilis, ſuperuacaneus, ambitioſus, ardelio, nimiùm ſollicitus, nimiùm affectatus. Hoc Latini priſci vocarunt ſatagere. Vnde Quintil. lib 8. c. 4. *Aferi ait, venuſtè Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem, & imponentem, non agere dixit, ſed ſatagere.* Superuacua ergo, ſiue ſuperflua opponit neceſſarijs, quæ Deus cuique præcepit; q.d. Neceſſarijs, putà, præceptis Dei cognoſcendis & perficiendis intende, totumque cor & tempus applica; vtrumq; illis vix ſufficiet, vt alijs vacare non liceat, nec libeat: quare omitte ſuperuacua id eſt, non neceſſaria, inutilia, vana, curioſa: in his enim inutiliter, otioſè & vanè expendes tempus, mentem, operam & laborem: ac proinde omnia hæc perdes, quæ ſi neceſſarijs impendiſſes, ingentia bonorum, tum temporalium, tum æternorum, putà meritorum gratiæ & gloriæ, luera tibi comparaſſes. Arabicus hæc applicat ad ſecreta principum: vertit enim, *Ne perſcrutetis omnia opera principis.*

Sapienter Plutarch. lib. de Curioſitate: *Venatores*, inquit, *non ſinunt canes aberrare, & quemlibet odorem perſequi; ſed foris retrahunt vocantque, obſaltum illorum ſernantes parum & integrum officio peculiari, vt arctiùs inhæreant veſtigijs*, iuxta illud:

Naribus inquirens veſtigia ſumma ferarum.

Sic oportet, inquit, *& curioſitatem ad quidnis ſpectandũ audiendúmve excurrentẽ atque obgannientem cohibere ac retrahere, quò ſeruetur ad vtilia.* Præclarè S. Gregor. hom. 36. in Euang. *Grande*, inquit, *curioſitatis eſt vitium, quæ dum cuiuſlibet mentem ad inueſtigandam vitam proximi exterius ducit, ſemper ei ſua intima abſcõdit, vt aliena ſciens ſe neſciat; & curioſi animus quantò peritus fuerit alieni meriti, tantò fiat ignarus ſui.* Quãquam Siracides hîc propriè agit de curioſa ſcrutatione operum Dei, non morum proximi. Sapiẽter S. Aug. epiſt. 3, ad Voluſ. *Deum*, inquit, *Deum aliquid poſſe, quod nos fateamur inueſtigare non poſſe.* Vide eumdé ep. 56. ad Dioſcorum, qui ei curioſas è Ciceronis philoſophia quæſtiones propoſuerat; vbi ſub initium ſic ait: *Ego autem vellem te abrigere de medio delicioſarum inquiſitionum tuarum, & conferre inter curas meas, vt vel diſcerres non eſſe inaniter curioſum, vel curioſitatẽ tuam cohibendam atque nutriendam impertire non auderes eis, quorum inter curas vel maxima cura eſt reprimere ac refrænare curioſos.*

Vers. 25. PLVRIMA ENIM SVPER SENSVM HOMINVM OSTENSA SVNT TIBI] Syrus, *quia quod plus eſt te oſtenſum eſt tibi*; Tigurina, *non plura quam pro humano captu, tibi ſunt patefacta.* Sensus ergo ſignificat captum, intellectum, & vim cognoſcendi: hanc enim ſignificat Græcum σύνεσις. Vnde S. Ambroſ. legit, *Plura enim intellectu oſtenſa ſunt tibi.* Eſt noua ratio, cur vitãda ſit curioſitas. Dupliciter hęc ſententia accipi poteſt. Primò, q.d. Deus multas res naturales & ſupernaturales, neceſſarias & vtiles, quæ captum noſtrum ſuperant, nobis oſtendit & A reuelauit, vt illis ingenium occupatemus, ne illud ſuperuacuis & inutilibus applicatemus. Illis ergo ſcrutandis ipſum impendamus, nec ad ſuperuacua ſtruſtrà, curioſè, inutiliter & noxiè tranſcendamus. Fauet Arabicus, qui vertit, *elatus namque es ſupra id, quod ſuperius ſit eſt.*

Secundò, q.d. Deus multa creauit & creando oſtendit, quę captum noſtrũ ſuperant: ea ergo ſcrutari velleque capere, eſt impoſſibile: relinquamus ergo ea captui Angelico, vel intellectui diuino. Ideò enim fecit & oſtendit hominibus ea quæ, id eſt, quorum cauſæ, proprietates, effectus hominũ captum ſuperant, vt eis demonſtret, ſuã omnipotentiã & omniſcientiã tantùm hominum captum & facultatẽ tranſcendere, quantum ſua deitas & maieſtas creatam naturam, & humanitatem, mentemq; noſtrã tranſcendit. Sic Mathematici hoc æuo per dioptrã & ſtudioſas obſeruationes multa notarunt in cælis, quæ Ariſtotelì & veteribus fuêre incognita, vt Veneré & Mercurium moueri circa ſolem, & nunc ſupra ſolem eſſe, nunc infrà: Iouem habere quatuor ſtellas minores, quæ circa ipſum mouentur, alię alijs celeriùs: Saturnum habere duas ſibi ſimiles, ideoque pallidas; Venerem inſtar lunæ creſcere & corniculari, quòd ego ipſe per dioptram clarè conſpexi. De Marte dubitant. Solem & lunã tradunt per interualla habere maculas, quæ creſcant, moueantur & diuidantur, ac nunc appareant, nunc euaneſcãt: quas pariter ego ipſe cõſpexi. Cometẽ, qui apparuit anno Domini 1618. die 29. Auguſti, ex ingẽti eius in regionibus quantumuis diſtitis parallaxi, ſine mutatione, cõtenderunt multi non fuiſſe in aëre, ſed in æthere ſupra lunã. Omitto ſtellas nouas ſubinde in cælo B apparẽtes, ac deinde diſparentes, qualis fuit illa in Caſſiopæia, quę apparuit an. Domini 1572. queq; omnium Mathematicorum oculos excluit, & ingenia exercuit, imò obſtupefecit. Quę Phęnomena multos modernos Philoſophos & Mathematicos mouent, vt opinẽtur, cęlos eſſe fluidos, nõ ſolidos; inde enim mutationes has, maculas, nouaſque ſtellas recipere. Prudenter Cato in Diſtichis:

Mitte, ait, arcana Dei, cælumq; inquirere quid ſit:
Cùm ſis mortalis, quæ ſunt mortalia, cura.

Simile eſt in Meteoris: quis enim phyſicus clarè C dat cauſam, cur cenephias domos & naues ex vno loco in alium tranſferat? cur turbo in orbem roteur, omneſq; res ſecum in orbem rapiat? cur venti ſint ſtati, nunc q; flent ab Oriente potiùs, quàm ab Occidente; aliàs ab Occidente vel Meridie potiùs, quàm ab Oriente & Occidente? cur iris ſemper ſit tricolor, & vna alteri concolor? Simile eſt in virtutibus lapidum & gemmarum. Quis enim det cauſam, cur magnes, etiamſi in mille partes ſecetur, ſemper altera ſui parte polum vnum, altera aduerſum reſpiciat? D

Multò magis captum noſtrum ſuperant myſteria fidei & Theologiæ, vt myſteria SS. Trinitatis, Incarnationis, Euchariſtię, peccati originalis, quo peccatum, quod commiſit Adam, poſteris omnibus & ſingulis imputatur, eiſque fit perſonale & proprium. Audi S. Athanaſ. in tract. de Salut. aduerſ. Chriſt. *Non enim*, inquit, *fides de re euidenti concepta fides dici poterit: ſed fides eſt, quæ de impoſſibili poſſibilitatẽ, & robur in imbecillitate, & patibile in impaſſibili, & corruptionem in incorruptibilitate, & mortale in immortalitate, & in paruitate magnitudinem credit.*

S. Thom.

S. Thomas Aquinas poſt mortem in gloria apparens Reginaldo ſocio ſuo, ab eóque rogatus, vt iam beatus diſſolueret quæſtionem illam, de qua toties in vita diſputarat. An Deus à Beatis videretur per ſpeciem, an ſine ſpecie? eam ſoluere noluit, ſed ambiguè reſpondens ait: *Sicut audiuimus, ſic vidimus in ciuitate Domini virtutum.* Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 34. vbi non tantùm Deum, ſed & Dei opera nobis incomprehenſibilia eſſe oſtendit: *Quopacto*, inquit, *terra firma & immota conſiſtit? cuius rei adminiculo ſuſtinetur?* &c. *Quis tantam aquarum molem coniunxit? Qui fit, vt mare, cùm fluuios omnes exhaiat, non exuberet? Qui fit, vt tantum elementum arenam pro termino habeat? Poſſúntne hoc expidere Phyſici, ac verè cyatho mare* (quod S. Auguſtino d. SS. Trinitate ſcribere meditanti, Angelus ſpecie pueri obiecit) *hoc eſt, res tantas ingenioſus, metientes?* Plura vide apud Damaſc. lib. 1. Parallel. c. 3.

Vers. 24. *Quinque cauſæ, cur altiora non ſint ſcrutanda.*

MVLTOS QVOQVE SVPPLANTAVIT SVSPICIO ILLORVM, ET IN VANITATE DETINVIT SENSVS ILLORVM] Quinque rationibus oſtendit altiora non eſſe ſcrutanda. Prima v. 23. quoniam neceſſarijs, putà, præceptis Dei, toti intendere debemus: mens enim illis ſcrutandis & perficiendis vix ſufficit, etiam ſi tota eis intendat. Secunda v. 24. quia abſcondita ſunt. Tertia v. 25. quia ſuperuacua ſunt. Quarta v. 26. quia ſenſum & captum noſtrum ſuperant. Quinta eſt hoc verſu ab effectu & pernicie, quam afferunt, nimirum, quòd multos ſupplantent, & in vanitate detineant.

Pro *ſupplantauit*, Græcè eſt, ἐπλάνησεν, id eſt, *implanauit*, vti legit S. Auguſt. in Speculo, hoc eſt, decepit, & deiecit, quod Noſter vertit, *ſupplantauit*: πλανάω enim idem eſt, quod ſeduco, impono, in errorem induco, decipio, planum ago & impoſtorem, eludo, fallo, in tranſuerſum ago, deijcio, ſupplanto. Senſus eſt. q. d. Suſpicio & opinio de rebus altioribus & captum trãſſeendentibus, multos decepit & ſupplantauit: ſuſpicati enim ſunt & opinati, ſe intelligere & capere ea, quæ non capiebant, nec capere poterant: quare in errores graues, quibus ſe & alios perdiderunt, corruerunt. Tales fuêre Philoſophi, qui multa inſulsè, falsè & erroneè de Deo, de beatitudine, de virtute ſenſerunt & docuerunt; qui dicentes ſe eſſe ſapientes, vani & ſtulti facti ſunt, ait Apoſt. Rom. 1. De quibus proinde verè dixit S. Proſper contra Collatorem, pag. 147. *Vt quidam dixiſſe fertur: Abſque ſole, reliquorum ſiderum cauſa perpetuam noctem habituras terras; ſic vniuerſa expoſita virtibus naturalibus ad comprehendendam veritatem, præ diuina veritate tenebræ ſunt atque caligo: cuius in ſolo verbo Dei explicatur doctrina & traditur, ac contingit cognitio atque ſcientia.* In eoſdem hanc paroemiam iaciunt Hebræi: *Deſcenderunt in profundum maris, & eduxerunt teſtam.* Sicut enim vrinatores in mare ſe demergentes ad quærendum merces pretioſas, pro ijs ſæpè educunt teſtas & quiſquilias: ſic Philoſoph. ſcrutantes ſapientiam nugas & errores repererunt. Vide S. Eucherium epiſt. ad Valerian. & Franciſ. Valleſium de Sacra Philoſoph. cap. 64. Vnde hæc ſententia in Græco ſic habet, *multos enim implanauit ſuſpicio ipſorum, & cogitatio mala labeferit ſenſus illorum*; S. Ambroſ. *multos ſupplantauit ſuſpicio illorum vana, & cogitatio prana labeferit ſententiam eorum*; Tigurina *multos enim decepit vana ſua opinio, & coniectura ſenſus ſui prana labefactauit.* Græcum enim ὑπόληψις explicatur per ὑπόνοιαν. iam ὑπόνοια ſignificat cogitationem, opinionem, ſuſpicionem, coniecturam: hæc appoſitè labefactauit Ἀφίστησιν, id eſt, mentem, ſenſum, ſententiam eorum. Quare parerga eſt Hugonis explicatio: *Verbum, ſuſpicio* inquit, *eſt ſurſum aſpicio; nomen, ſuſpicio, eſt nimis alta ſcrutatio.* q. d. Qui nimium ſuſpicit, & altiora ſe ſcrutatur, facilè decipitur. Nil tale enim ſignificat ἀπόληψις vel ὑπόνοια. Vnde Arabicus, *video homines diuerſos, & opinio mala ſeduxit cor ſenum in prauitate ſinus illius*; Syrus, *quia multæ ſunt cogitationes hominum, & apparentiæ malæ errare faciunt.*

Sic quos quantóſque hodie implanauit alchymia, qui, vt inuenirent lapidem philoſophicum, quo argentum & metalla conuerterent in aurum, diſtillando exhauſerunt ſuas opes, labores, annos & vitam caſſo & irrito conatu? Quot ingenia fruſtrà deſudarunt in inuenienda quadratura circuli? Denique hinc orti ſunt omnes errores & hæreſes, quòd ſcilicet nouatores curioſos ſupplantet ſua ſuſpicio, id eſt, opinio, quam quiſque ſibi format & concipit, non fides, quàm ſacræ Literæ docent. *Curioſitas*, ait S. Auguſt. tract. 97. in Iohan. *inuenit hæreſim.* Et Tertull. lib. de Præſcript. aduerſus hæret. *Hæreſis*, ait, *à Philoſophia ſubornatur: inde æones & formæ neſcio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat*, &c. Vnde Philoſophos vocat patriarchas hæreticorum. Quare ſapienter Vrbanus Pontif. ad Carolum, vt habetur diſt. 37 *Non in Dialectica*, inquit, *placuit Deo ſeruare populum ſuum: regnum Dei in ſimplicitate fidei eſt, non in contentione ſermonum.* Et S. Nilus Inſtit. ad Monach. *Curioſus*, inquit, *noli ſcrutaris; ſed crede tantùm, & adora.* Verè Sapiens c. 4. 12. *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona, & inconſtantia concupiſcentiæ tranſuertit ſenſum.* Nimia enim ſcrutatio mentem hebetat; ſicut nimia lux oculos excæcat. Vnde Artemidorus lib. 1. Onirocrit. c. 28. *Nemo*, ait, *eſt mihi quidam, qui viſus eſt ſibi tres oculos habere, & cæcus factus eſt.*

Moral. Suſpicioſi, quales ſunt timidi & melancholici, in multis errant & delirant; quia ſuſpicantur timida & triſtia, quæ illis ſuggerit timor & atra bilis. Verè S. Eucherius ad Valerian. *Si vis*, ait, *eſſe verax, ſuſpicax non eris: non enim ſuſpicamur, niſi quod neſcimus.* Quare talibus inculcandum eſt, quod medici inculcant ei, qui laborat capitis vertigine, ideóque putat domum & res omnes gyrare & volui: *Non domus, ſed tua ſe vertigo gyrat. Non domus, ſed tua phantaſia, tuum cerebrum vertitur. Pone ergo metum: non cadet domus, non te opprimet: illa firma conſiſtit; ſed tua imaginatio infirma & volubilis omnia ſibi ſimilia eſſe, ſecumq; volui autumat.* Hue facit emblema: *Suſpicionibus ſecuris*, nimirum: *Melancholici ſuſpicantur falſa: curi*

Suſpicio crebrâ tollatur dira ſecuri,
Non potuit hoc vetors pectora caſta malum.
Cur tu quod fugeres, quod te feciſſe puderet,
Hoc alium prana ſuſpicione gramas?
Suſpicione care, puroq; hanc pectore tolle:
Improbus eſt, quiſquis ſuſpicioſus erit.
Qui ſapit, incertum ſemper melioribus addit.
Quæ habet atque animo candidiore notat.

Poſt hanc ſententiam Complur. & nonnulli alij codices Græci, & S. Ambroſ. ſubdunt hanc ſententiam: *Pupillas non habens, tenebris lucet: intelligentiæ autem expers, ne profitearis*; Tigurina, *cognitionem, cuius expers es, ne profitearis.* Syrus hanc ſententiam ſubnectit poſt verſ. 29. eámque ita enuntiat. *Qui non habet pupillas oculorum, deficit lumine; & cùm cali-*

caligaueris à ſcientia, ne conſilium dederis ad deridendum. Senſus eſt: Sicut, qui caret pupilla, & conſequenter viſu, qui eſt in pupilla, non poteſt videre, nec lucem præbere alijs membris totique corpori: ita qui cognitionis eſt expers, non poteſt eam alijs impertiri; proinde à docendo abſtineat. q. d. Ne alios doceas, quod prior ipſe non didiceris: ne fias magiſter, niſi priùs fueris diſcipulus: ne ſuſtineas eſſe doctor, niſi ipſe ſis doctus, non tantùm adiectiuè, ſed & ſubſtantiuè. Nonnulli enim hebetes multos annos audiunt inſignes philoſophos & Theologos, ab eiſque multa docti, remanent tamen rudes & indocti. *Sic Pythagoras*, ait S. Hieron. ad Paulinum, *Memphiticos vates, ſic Plato Ægyptum laborioſiſſimè peragrant, vt qui Athenis magiſter erat & potens, cuiuſque doctrinam Academiæ gymnaſia perſonabant, fieret peregrinus atque diſcipulus; malens ahena verecundè diſcere, quàm ſua impudenter ingerere.* Et inferiùs: *Tractant fabrilia fabri: ſola Scripturarum ars eſt, quam ſibi paſſim omnes vendicant. Hanc garrula anus, hanc delirus ſenex, hanc ſophiſta verboſus, hanc vniuerſi præſumunt, lacerant, docent, antequam diſcant, &c. Alij, cùm ad Scripturas ſacras poſt ſæculares litteras venerint, & ſermone compoſito aures populi mulſerint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec ſcire dignantur, quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint; ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia; quaſi grande ſit, & non vitioſiſſimum docendi genus, depranare ſententias, & ad voluntatem ſuam Scripturam trahere repugnantem.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ cordis duri pœnas, & cordis ſapientis præmia, putà, felices ſucceſſus, aſſignat.

Verſ. 27. Cor durum habebit malè in nouiſſimo: & qui amat periculum, in illo peribit.

28. Cor ingrediens vias tuas, non habebit ſucceſſus, & prauus corde in illis ſcandalizabitur.

29. Cor nequam grauabitur in doloribus & peccator adijciet ad peccandum.

30. Synagogæ ſuperborum non erit ſanitas: frutex enim peccati radicabitur in illis, & non intelliget.

31. Cor ſapientis intelligitur in ſapientia, & auris bona audiet cum omni concupiſcentia ſapientiam.

32. Sapiens cor & intelligibile abſtinebit ſe à peccatis, & in operibus iuſtitiæ ſucceſſus habebit.

VERS. 27. COR DVRVM MALE HABEBIT IN NOVISSIMO: ET QVI AMAT PERICVLVM IN ILLO PERIBIT] Cor durum efficit ſuperbia, & conſuetudo crebra peccandi. hæc enim, cùm ſit quaſi altera natura, indurat mentem in peccato. Tranſit ab humilitate ad duritiem quaſi ad contrarium, quia ſolent oratores ex antitheſi vnius contrarij illuſtrare alterum ei aduerſum. Sicut enim cor humile eſt tenerum, molle & flexile; ſic cor ſuperbum eſt durum, rigidum & inflexile. Cor durum ergo opponit, tum manſuetudini & humilitati, quam commendauit verſ. 19. & 20. tum obedientiæ, quam filijs commendauit v. 2. & ſequent. Multi enim filij ſunt duræ ceruicis, obſtinati, pertinaces, ideóque inobedientes & rebelles parentibus. Tangit ergo radicem obedientiæ, quæ eſt humilitas; & inobedientiæ, quæ eſt ſuperbia & obſtinatio. Denique cor durum facit homines pertinaciter inhærere ſuæ ſuſpicioni & opinioni, de qua verſ. præcedenti. Quare cor durum hic exagitat, & quàm grande ſit malum demonſtrat.

Igitur cor durum vocat præfractum, ſuperbum, proteruum in peccato, ſuáque praua opinione & ſenſu obſtinatum, quod nullis monitis miniſque ſe flecti ſinit, ideóque obduratum eſt & impœnitens, quale fuit cor Pharaonis, Exod. 7. & ſequent. quod proinde licet Deus ad tempus toleret; tamen tandem horrendis plagis diſperdit & conterit, vti contriuit Pharaonem immittendo toti Ægypto decem plagas acerbiſſimas: nec enim æquum eſt, vt Deum ſentiat blandum in morte, qui erga Deum & homines fuit durus in vita, ait Palacius. Et Lyran. *Sicut durum*, inquit, *in corporalibus dicitur, quod reſiſtit tangenti; ſic in ſpiritualibus, quod reſiſtit inſtinctui ad bonum.*

Cor durũ deſcribit S. Bernard.

Diuinè cor durum definit & deſcribit S. Bernard lib. 1. de Conſider. ad Eugen. *Quid*, ait, *eſt cor durum? Solum eſt cor durum, quod ſemetipſum non exhorret; quia nec ſentit. Ipſum eſt, quod nec compunctione ſcinditur, nec pietate mollitur, nec monetur precibus, minis non cedit, flagellis induratur. Ingratum eſt ad beneficia, ad conſilia infidum, ad indicia ſæuum, inuerecundum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad diuina: præteritorum obliuiſcens, præſentium negligens, futura non prouidens. Ipſum eſt, cui præteritorum, præter ſolas iniurias, nihil omninò non præterit: præſentium nihil non perit: futurorum nulla, niſi forte ad vltiſcendum, proſpectio ſeu præparatio eſt. Et, vt in breui cuncta horribilis mali mala complectar, ipſum eſt, quod nec Deum timet, nec hominem reuereatur.*

Porrò, *cor durum malè habebit in nouiſſimo.* q. d. Cor durum videtur ſibi benè habere, quia in ſuis cupiditatibus, æquè ac proteruia & duritie, ſibi complacet, firmiterque conquieſcit, ac videtur ſibi eſſe inexpugnabile; quia nemo audet illud tangere, eò quòd quiſque deſperet illud ſe poſſe frangere: ſed *in nouiſſimo*, id eſt, tandem, præſertim in morte, *malè habebit*: quia tanget illud, & franget Deus. Vnde Syrus vertit, *cor durum, malus ſiet finis eius*; id eſt, cordis duri malus erit finis: ex aduerſo, *qui diligit bona, in ijs calcabit*: id eſt, in ijs incedet, ijs vtetur & fruetur, tam moriens, quàm viuens; Tigurina, *cor pertinax malum tandem accipiet.* Denique cordi lapideo & duro, quale fuit Iudæorum, opponitur cor carneũ & molle, quod Deus per Chriſtum promittit Chriſtianis Ezech. c. 11. 19. & c. 36. 26. Vide ibi dicta. Vnde Abbas Paſtor rogatus de duritia cordis, reſpondit, eam vinci & frangi verbo Dei: *Natura aquæ*, inquit, *mollis eſt; lapidis autem dura eſt: & ſi vas aquæ plenum pendeat ſupra lapidem, ex quo aſſiduè ſtillans gutta cadat in lapidem, perforat eum: ita & ſermo diuinus lenis eſt; cor autem noſtrum durum: audiens ergo homo frequenter diuinum ſermonem, aperitur cor eius ad timendum Deum.* Ita Vitæ Patr. lib. 6. libello 18. n. 16. Alius:

Eſto,

Eſto, inquit, *ianitor cordis tui, ne intret peregrinus dictus: Noſter es, an aduerſariorum?* Claude ergo cor, ne intrent ea, quæ illud indurent. ita Ioannes Moſchus in Prato ſpirit. c. 110.

ET QVI AMAT PERICVLVM, PERIBIT IN ILLO] Primò, Palacius hoc refert ad cor durum, de quo ſermo præceſſit: q. d. Cor durum amans periculum damnationis æternæ, in ea damnatione peribit. Eſt enim cordis duritia aperta ad damnationem via: ſicut benignitas, charitas, teneritudo, certa eſt ad felicitatem ſemita.

Secundò, idem generaliùs per *periculum* accipit peccatum mortale: eſt enim peccatum mortale certum inferni periculum: q. d. Qui amat peccatum mortale, in eo peribit, id eſt, morietur; ibitque ad mortem gehennæ æternam, niſi Deus magnâ ſuâ miſericordiâ eum ruentem cohibeat, reducat, & extrahat.

Tertiò, planè & plenè: qui amat quodlibet periculum, in eo peribit: ſicut enim milites pugnaces, qui amant bellum, in eius periculis & prælijs pereunt; ac natatores, qui amant natationem, in ea ſæpè ſubmerguntur: ſic, qui amant rem quampiam, cui ſubeſt periculum peccati, v. g. conſortium fœminarum, vel impiorum, in ea communiter pereunt; quia cadunt in peccatum & exitium, cuius erat periculum, in quod vltrò ſe coniecerunt, nec ab eo etiam monitu ſe abduxerunt. Sic qui negligēs eſt in reijcienda cogitatione libidinis vel vindictæ, facilè labetur in eius conſenſum. Quocirca S. Chryſ. hom. 12. in c. 7. ad Rom. *Laſciuus*, inquit, *es, & luxui deditus? ponito tibi ipſi certum terminum, vt poſthac mulierem non aſpicias, neque in theatrum aſcendas: multo ſiquidem facilius eſt principio mulierem elegantis formæ ne videre quidem, quàm poſtquam ſpectaueris, irrequietam ex animo quæ inde naſcuntur, ejicere tumultuationem. Leuiora enim ſunt primo congreſſu certamina, imò nec opus quidem fuerit certamine, tantummodo ne aperiamus hoſti portas, neque fœmina malitiæ recipiamus.* Quocirca S. Hieron. epiſt. 22. ad Euſtochium, de cuſtodia virginit. *Dum*, inquit, *parum eſt hoſtis, interfice: nequitia, ne creſcant zizania, elidatur in ſemine.* Cauſa eſt, quòd dæmon tegit periculum ſpecie honeſti amoris, vel amicitiæ. Sicut ergo aquæ pellucidæ fallunt ingredientem, vt fundum earum videns putet eas non eſſe profundas, ſed facilè poſſe tranſiri; dum verò eas ingreditur & pergit, ſentit eſſe opinione ſua profundiores, ac tandem ijs ſuperatur & mergitur: ſic prorſus accidit in conuerſatione feminarum, cereriſque rebus periculoſis. Verè Plinius lib. 31. cap. 2. *Periculoſiores*, inquit, *ſunt fontes, qui limpidis aquis blandientes, oculos tamen pernicem afferunt; minùs formidandi, qui ipſa ſpecie teſtantur, aquas eſſe fugiendas.* Ita difficiliùs vitantur mala, quæ boni prætextu fallunt.

QVI AMAT ergo PERICVLVM, PERIBIT IN ILLO] Dicit hoc ob curioſos, de quibus egit paulò antè. Curioſi enim ob curioſitatem in multa ſe conijciunt pericula, in quibus proinde pereunt. Vnde Græca Romana hanc ſententiam collocant ante v. 27. *Cor durum*, &c. & proximè ſubnectunt ijs, quæ de curioſitate dicta ſunt. Rurſum proximè iuxta editionem Vulgatam & Complut hæc refer as ad cor durum: q. d. Cor durum videtur ſibi benè habere: at in nouiſſimo malè habebit; quia certa illud manet Dei vindicta, certum ſupplicium: qui ergo amat hoc cordis duri periculum, implicitè amat hoc eius ſupplicium, nimirum, qui in cor-

A de duro durè perſiſtit, hic vtique in eo perit, vti dixi expoſ. 1. Communi enim hominum ſenſu & phraſi, qui amat antecedens, dicitur amare conſequens ei annexum: qui amat culpam, dicitur amare pœnam culpæ annexam: qui amat rem periculoſam, dicitur amare periculum rei concupitæ annexum. Cordi ergo duro applicat hanc de periculo gnomen; quæ tamen, cùm ſit generalis, cuiuis periculo aptari poteſt.

Quocirca rectè ex ea colligunt Theologi, eum, qui expertus eſt conuerſationem cum certis perſonis, aut rem aliam ſibi fuiſſe occaſionem peccati, ita vt eâ poſitâ ſæpè lapſus ſit in conſenſum peccati mortalis, aut ex alijs coniecturis colligit imminere ſibi graue periculum talis conſenſus, omninò teneri abſtinere à tali conuerſatione, re & occaſione, licèt aliàs licita & vtili, niſi neceſſitas ea vti cogat. Vide Sanchez de Matrimonio, tom. 3. l. 9. diſp. 45. nu 6. & Ioan. de Salas 1. 2. quæſt. 74. tr. 13. diſp. 6. ſect. 17. Rationem dat S. Auguſt. l. 16. de Ciuit. cap. 19. & lib. 22. contra Fauſtum. c. 25. & 26. dum ait: *Qui non præcauet periculum quod præcauere poteſt, potiùs tentat Deum, quàm ſperet in eo.* Et S. Baſil. de Conſtit. Monaſt. cap. 4. *Bellum*, ait, *quod præter voluntatem incidit nobis, excipere fortaſſe neceſſarium ſit; ipſum verò voluntariè ſibi creare, ſummæ dementiæ eſt.* Præclarè S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Pro certo*, ait, *inplanator animam ſuam decipit, qui non cauendo contraria, noxijs rebus ſemetipſum commiſcrit. Ille autem tutiùs ſibi conſulit, qui circa malos ſemper infidus, ſpecies quaſcunque noxias extimeſcit.* Nam, vt ſapienter ait Seneca in Hercule fur.

B

Qui ambit periculum peccati mortalis, peccat mortaliter.

Nemo ſe tutè periculis offerre tam crebrò poteſt:
Quem ſæpè tranſit caſus, aliquando inuenit.

C Prudenter ergo Comicus: *Miſeri eſt neſcire ſine periculo viuere.* Notat inquietū hominum genus, quod fortunæ ſuæ ſecundæ ſemper inſtat, negotia quærit è negotijs, bella è bellis. Tales enim, etſi felices, miſeros vocat auctor. Huius animi vnum pro multis graphicè depinxit Cornelium Fuſcum lib. 2. Hiſtor. Tacitus: *Non tam præmijs periculorum*, inquit, *quàm ipſis periculis lætus: pro certis & olim partis noua, ambigua, anxijs malebat.* Quocirca Siracides ſententia hac excludit fatum, quod multos seducit, vt nullum periculum vitent. Turcæ enim ruunt in enſes & neces, dum præliantur. Hæretici noſtri, quin & Catholici nonnulli, nec peſtiferos, nec peſtis periculum fugiunt, perſuaſi hoc argumento: Vel Deus decreuit, vt moriar peſte, gladio, &c. vel non decreuit. Si decreuit, quidquid egero, moriar: quia Dei manus & decretum effugere vel infringere nequeo. Si non decreuit, non moriar: liberè ergo in periculum quoduis me inferam. Vnde hic manifeſtus eſt paralogiſmus; Deus enim non decreuit, vt moriaris peſte, prælio, rixâ, niſi in ſponte in illam, indéque in euidens mortis periculum, te conijcias. Sin in ſponte in illam inferas, permittet in illa tangi & perire. decreuit enim, vt qui amat periculum, pereat in illo, vti ait hic Siracides. Quocirca vice verſa decreuit, vt qui fugit periculum, in illo non pereat. Fuge ergò peſtem, rixam, prælium, & in illis non peribis. Si ſano es cerebro, & lapis, vtique hoc ita eſſe fateberis.

D

Huc facit elegans & feſtiuus apologus murium & felis apud Gabr. Faërnum:

Coactus olim cùm ſenatus murium
Deliberaret, ſana quo poſſent modo
Cauere felis furta, & inſidias graues,

Apologus muſium & felis.

Decreuit vnus, tollo vt aduerſarij
Suſpenderent ex ære tintinnabulum,
Cuius ſono illum adeſſe perſentiſcerent.
Prolatæ proſe quiſque conſilium; & ſtatim
Capere pedibus ire in hanc ſententiam.
Tum ab ſede ſurgens vnus ex primoribus,
Cui cana vetulas barba velabat genas,
Manu ſilentium imperans: Mihi quoque
Probatur, vt cui maximè, hæc ſententia;
Sed oro vos, quis, inquit, ex nobis, patres,
Feli auſit alligare tintinnabulum?

Affabulatio: *Carent periculoſa conſilia exitu.*

Periculum quando fugiendū.

Porrò S. Chryſoſt. homil. 67. ad populum, egregiè docet, quando pericula ſapienter ſint fugienda, quando generosè capeſſenda: *Petamur Deum*, inquit, *ne intremus in tentationem: inducti verò generosè feramus. Namillud quidem eſt modeſtorum virorum, ſe periculis non ingerere; hoc autem generoſorum* B *atque ſapientum. Nec itaque nos ingeramus temerarii; audacis enim eſt: neque rebus tractis vocantibus cedamus, timidi ſiquidem eſt: ſed, ſi præclaratio quidem vocet, ne recuſemus: num verò nulla cauſa prorſus, aut vtilitas neceſſitáſve ſecundùm pietatem vocet, ne curramus: oſtentatio enim eſt & ſuperflua iactatio. Si quid verò fiat, quod noceat pietati, licet innumeras ſuſtinere mortes oporteat, nihil recuſemus. Noli tentationes accerſere, cùm ſecundum pietatem vota tibi ſucceſſerint: quid ſuperflua attrahis pericula, quæ nullam habent vtilitatem?* Probat id ex præcepto Chriſti: *Hæc dico cupiens, vt Chriſti leges cuſtodiatis, qui iubet orare ne inducamur in tentationem, & vt tollentes crucem, ſequamur eum. Hæc enim non ſunt contraria, ſed & valdè conſona. Tu namque ita quidem te præpara, tanquam miles generoſus: in armis continuè verſeris: ſoleas, vigilam ſemper hoſtem expecta:* C *ne tamen hoſtes tibi pares: hoc enim non eſt militis, ſed ſeditioſi. Si verò Religionis tuba vocet, ſtatim progredere, & animam parui pende, & multa cum alacritate deſcendas ad certamina, hoſtium aciem diſſipa, confringe caput diabolo, trophæum erige. Si verò pietas nihil lædatur, nec vllus noſtra populetur dogmata, ſecundùm animam dico; nec aliquid, quod Deo diſplicear, agere cogit; ne ſis ſuperfluus. Sanguine plenam eſſe decet Chriſtiani vitam, non alienum effundendo, ſed ſe paratum ſuum effundere præſtando. Tanta ergo promptitudine proprium effundamus cruorem, cùm pro Chriſto ſit hoc agendum, quanta quis aquam effunderet. Nam & aqua ſanguis eſt corpus irrigans. Et tanta facilitate carnem exuamus, quanta veſtimentum.* Similia habet Nazianz. orat. 4. cuius verba recitabo cap. 35. 25. Huc facit ſapiens Ariſtidis conſilium tomo 2. orat. 1. de pace: *Tunc*, ait, *ſuſtinendum eſt periculum, quamuis incertus ſit euentus, cùm* D *quies apertè noceat.* Et Alcibiades, qui acitus ab Athenienſibus è Sicilia, vt diceret cauſam capitis, abdidit ſe, dicens: *Enim eſſe fatuum, qui vocatus in ius ibidem quærat elabi, cùm liceat vitare ne eat.* ita Plutarch. in eius Vita. Quod Belgæ elegantèr dicunt: Beter iſt inde te ſpreeu dan inde ſteren; ſatius eſt inter ſtruéta in ſiluis, quàm inter ferra & tormenta in carcere vitam agere.

VERS. 28. COR INGREDIENS DVAS VIAS, NON HABEBIT SVCCESSVS] Hebræi לֵב וְלֵבָבַיִם *Ieb derathaim*, id eſt, cor duarum viarum, ſiue quod duas ingreditur vias, vocant cor & voluntatem, quæ tendit in duo contraria; quæ vult ſeruire Deo & diabolo; quæ vult vacare legi Dei, & legi mundi; quæ intendit tam ſuæ concupiſcentiæ, quàm rationi & virtuti. Vide dicta c. 2. 14. Hoc *non habebit ſucceſſus*, quia nec Dei, nec mundi gratiam, quam aucupatur, A acquiret. Ita Volſæus ille, qui Henrico VIII. Angliæ regi adulans perſualit, vt legitimam vxorem Catharinam Caroli V. amitam repudiaret, aliámque ſibi gratiorem duceret, cùm tandem iuſto Dei iudicio in regis iram & extremas calamitates incidiſſet, ierò facti pœnitens exclamauit: *Me miſerum! quia regis gratiam Deo neglecto aucupatus ſum, iuſtè gratiam Dei perdidi, nec regis gratiam acquiſiui.* Teſtis eſt Sanderus de Schiſmate Anglicano.

Pro *ſucceſſus*, nonnulli legunt, *requiem*, idque appoſitè. Irrequietus enim eſt, qui ſatagit duobus dominis contrarijs ſeruire: neceſſe eſt enim, vt, dū vni placet; alteri diſpliceat; dum vni gratificatur, alterum offendat.

Tropol. ingreditur vias duas, putà, iuſtitiæ & peccati, cæli & gehennæ, qui crebrò confitetur, quæ via eſt iuſtitiæ; & tamen ad occaſionem peccandi, quæ via eſt peccati, reuertitur, ideóque in via iuſtitiæ non habebit ſucceſſus, nec progreſſus. Rurſus duabus vijs *peccator terram ingreditur, quando & Dei eſt, quod opere exhibet; & mundi, quod per cogitationem quærit*, ait S. Greg. 1. Moral. c. 11.

Hic verſus iam deeſt in Græcis, Syris & Arabicis. Porrò notat proprietatem cordis duri, ſcilicet, quòd ſit fucatum, velitque Deo ſimul ſeruire & mundo. Hi enim quatuor verſus ſpectant ad cor durum: vnde mox illud vocat *cor prauum*, & *cor nequam*. Hoc eſt, quod ait Chriſtus Matth. 6. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire, Deo, ſcilicet, & Mammonæ, Deo & Baal: clamat enim contra hoc Elias: Vſquequò claudicatis in duas partes? Bona mater integrū, non diuiſum vult filium: licet, quæ ſe matrem fingebat, diuidi filium optaret. Ita Deus integrum cor, non diuiſum vult. Ita dicente Moſe: Dominus ſolus dux eorum fuit, neque erat cum eis Deus alienus. Ergo non licet tibi Degonem habere cum arca. Non licet terram duplici ſemine ſeminare. Non licet veſtem lana & lino contexere. Non licet arare in boue & aſino*, inquit Palacius.

Hinc poteſt per *cor ingrediens duas vias*, intelligi cor non tam ſimulatum & fictum, quàm varium, inconſtans & prauum, vt ſequitur, quod omnibus ſe accommodat, vt omnibus placeat: quare cum probis eſt probum, cum caſtis caſtum, cum improbis improbum, cum laſciuis laſciuum. Huius ſymbolum eſt chamæleon, qui colorem mutat, & colores rerum, quibus ſe iungit, aſſumit & induit ex metu, propter paucitatem ſanguinis & caloris, ait Ariſtot. lib. 4. de Part. animal. cap. 11. Tales maximè ſunt hæretici, de quibus S. Bernard. ſermone 61 in Cant. *Hypocritæ*, inquit, *hæretici anes ſunt habitu, alu vulpes, actu & crudelitate lupi: hi ſunt, qui boni videri, non eſſe: mali non videri ſed eſſe volunt. Mali ſunt, & boni videri volunt, ne ſoli ſint mali. Mali videri timent, ne parum ſint mali: etenim minùs ſemper malitia palam nouit; nec vnquam bonus, niſi boni ſimulatione deceptus eſt.*

ET PRAVVM COR] Varia eſt hîc lectio: S. Auguſt. in Speculo & Tygurina legunt vertuntque, *praui cordius*; alij, *prauus corde*; alij, *præcors*; alij, *cor prauum*; alij, *prauicordis*. Vide hîc Franciſ. Lucam in Notis ad hunc locum. Legendum cum Romanis: *Et prauus corde*) IN ILLIS SCANDALIZABITVR] id eſt, offendet; Tigurina, *offenſabis* (vide dicta cap. 1. v. 35.) *in illis*: q.d. Impinget, cadet, in ruinam incidet, dum duabus ingreditur vijs: dum, ſcilicet, ſimul Deo & mundo cupit placere. Pendet hoc hemiſtichium à præcedenti: idcò enim non habebit ſucceſſus, quia impinget & corruet: dum enim

enim vni domino ſeruit, alterum illi contrarium offendat, eiuſque iram & vindictam incurrat, neceſſe eſt: præſertim quia Deus, qui totum cor poſcit, non fert æmulum & rivalem, idcóque grauiter punit eos, qui cordis dimidium ſibi ſurripiunt, hoſtique ſuo tradunt.

Secundò, moraliter & appoſitè Palacius. *Quod, ait, inquit, non habebit ſucceſſus, ita intellige. Tu voluntas frui bonis bonæ & malæ viæ: at neque his frueris, nec illis. Nam fruentem te bonis, quæ in mala via eſſe videntur, auocat bona via: & dulcedini tuæ in malo bona via ſceleratum amaritudinem inſpergit: ita contrà fruentem bonis viæ bonæ, via mala reuocat, & dulcedine bonæ viæ frui, vt decet, non ſinit. Hoc declarat amplius Auctor per verba ſequentia: Et prauum cor in illis ſcandalizabitur: id eſt, ingrediens ſimul viam bonitatis & malitiæ ſcandalizatur & offenditur ex vtraque. Nam gaudens in bona, torquetur ex mala. Contrà, gaudentem in malo, bona contriſtat. Ergo eſto calidus, aut frigidus: quia verò tepidus es, incipies euomi ab ore Domini.*

VERS. 19. CORNEQVAM, Græcè, σκληρὸν, id eſt, durum, pertinax, obfirmatum in malo, GRAVABITVR IN DOLORIBVS; S. Ambroſ. *laboribus*, quia ſua nequitia, duritia & obſtinatione theſaurizat ſibi iram Dei, iuxta illud Rom.2.5. *Secundùm duritiam tuam, & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.* Vnde cauſam ſubdit dicens; ET, id eſt, quia, PECCATOR, qui iam obduruit in peccatis, eorúmque habitum & conſuetudinem penè incorrigilem ſibi induxit, ADIICIET AD PECCANDVM] Græcè, *peccator addet peccata ſuper peccatá*, & conſequenter dolores dolori; quia Deus addet ei plagas ſuper plagas, ac dolores ſuper dolores, C iuxta illud Eccli.23. *Vir multum iurans replebitur iniquitate.* En culpa. *Et à domo eius non recedet plaga.* En pœna. Vnde Syrus vertit, *cor durum, multiplicabuntur dolores eius, & arrogans addet peccata peccatis*, Arabicus, *cordis duri multiplicabuntur dolores illius, & deriſor peccata peccatis accumulat*; Tigurina, *cor pertinax grauabitur laboribus, & ſceleroſus peccata peccatis accumulabit.* Nam, vt ait Nazianz. in Diſtichis. *Sicut ferrum attritu ſuo lapides quoque accendit; ſic durum & aſperum pectus virga coërceri ſolet.* Hinc elice concluſionem, ſi vis arcere dolores & accerſere gaudia, fuge peccata, vaca virtuti & ſanctitati: vbi enim eſt virtus, ibi eſt & lætitia: vbi peccatum, ibi eſt & comes eius indiuiduus, putà triſtitia. Vnde idipſum inculcans ſubdit: *Synagoga ſuperborum nõ erit ſanitas.*

Nota τὸ & *peccator addet ad peccandum.* Nam, vt ait S.Greg.lib.25.Moral.cap.12. *Peccatum, quod pœnitentia non deletur, ipſo pondere mox ad aliud trahit: inflo enim iudicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, vt præcedentis peccati merito etiam in alia cadat.* Id in ſe experiebatur Aug.quare l.8.Confeſſ. D c.5. *Velle meum*, inquit, *tenebas inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & conſtrinxerat me: quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido; & dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo; & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas.* Accedit, quòd dæmon à peccatore pro delectatione peccati hanc quaſi exigit vſuram, ſcilicet, augmentum peccati, nouúmque peccatum, quod illi ſuggerit, iuxta illud: *Ex vſuris & iniquitate redimet animas eorum*, pſal.71.14. Sic à Dauide pro vſura adulterij cum Bethſabee, exegit homicidium Vriæ illius mariti.

VERS. 20. SYNAGOGÆ (id eſt, cœtui, congregationi, multitudini, turbæ) SVPERBORVM NON ERIT SANITAS; Græcè, ἴασις, id eſt, ſanatio, curatio, medela; q.d. Duricordes & ſuperbi, quia Dei & hominum monita ſpreuerunt, nullámque admiſerunt curationem, hinc ſuo tempore grauiter & immedicabiliter punientur, vt curari & ſanari nequeant. Cauſam ſubdit; FRVTEX ENIM PECCATI, id eſt, omnis eorum ad peccandum poteſtas & facultas, in qua iam radicati & firmati videntur, ERADICABITVR IN ILLIS, ET NON INTELLIGETVR] hoc eſt, penitus tolletur ab eis, ita vt ampliùs non intelligatur, nec agnoſcatur eſſe vel fuiſſe; hoc eſt, ſic tolletur, vt nullum eius appareat veſtigium, iuxta illud pſal.36. *Vidi impium ſuperexaltatum & elevatum ſicut cedros Libani: & tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.* ita Ianlenius. Secundò, Palacius explicat: q. d. Superbis & obſtinatis non eſt ſanitas; quia ipſi in corde adijciunt peccata peccatis, ac conſequenter in corpore cumulant plagas plagis, dolores dõloribus. Ergo, ſi videris ſanum ſuperbum, ingredere cor eius: ibi videbis dolorum carnificinam. Porrò *frutex peccati* eſt liberum arbitrium, ſiue libertas benè vel malè agendi: hæc tolletur à ſuperbis in inferno; quia damnati non habent liberum arbitrium ad benè vel malè agendum: nam in malo obdurati & obfirmati ſunt, ait Palacius.

Porrò Græca iam prd συναγωγὴ, id eſt, *ſynagoga*, ſequitur ἐπαγωγὴ, id eſt, obductio, inductio: vnde ſic habent. *Obductioni ſuperbi non eſt ſanatio: frutex enim peccati radicauit in illo.* Obductio intelligitur mali putà, clades, calamitas & ſupplicium pro peccatis inflictum, vt dixi c.2.2.q.d. Talis & tanta calamitas à Deo infligetur ſuperbo & duro, vt ei non ſit remedium, vt eam curare & ſanare ſit impoſſibile. Hinc & Syrus vertit *plaga illuſoris non habet medelam, quia à planta prauæ, planta eius*; S. Ephrem tr. de Timore Dei: *Obductio ſuperbiæ non eſt ſanatio, frutex enim radicauit in illa.* q.d. Etiamſi ſuperbia exteriùs obducatur & operiatur velo humilitatis, non tamen ſanatur; quia interiùs in corde manet eius radix, putà, mens ſuperba. Superbi enim exteriùs ſimulant ſe humiles, ſed interiùs tument arrogantia. Arabicus, *non eſt ſupplicio deriſoris indulgentia: plãtam namque pravam plantauit*; Compl. addunt nonnulla: ſic enim habent. *In inductione ſuperbi non eſt ſanitas: itinera eius eradicabuntur: planta enim nequitiæ radices miſit in illo.* & ſic legit S. Ambr. Tigurina verò, *in inductione*, id eſt, in ſuaſione, *arrogantis nihil eſt ſani, & greſſus eius conuellentur* (Vatabl. *veſtigia ſuis euertetur, id eſt, inſtitutis ſuis falletur*) *quia radices egit in ea planta malitiæ.* Hæc lectio contentit cum Vulgata Latina; ſed ea eſt vberior: quod enim Græca dicit, *itinera eius eradicabuntur*; Latina dicit, *frutex peccati eradicabitur.* Frutex enim arboris eſt quaſi iter & ſemita, qua ſe promouet & propagat arbor. Hinc per *fruticem peccati* poſſunt accipi voluptates, opes, honores: item machinationes, artes, fraudes ſocij, congregationes, clientelæ, ſpes, &c. Hæ enim ſunt illecebræ & fomites peccati, quibus illud proſerpit, ſéque propagat, ſicut per frutices proſerpit & propagat ſe arbor: ob quas, & per quas peccator peccata peccatis accumulat, ideoque eas omnes eradicabit & diſperdet iuſtus criminum vltor Deus. Cauſam ſubdunt Græca: quia *planta malitiæ in eo radices egit.* q.d. Quia in malitiâ planè radicata eſt, vt ab ea ſe euelli, nec minis, nec monitis permiſerit, adeò vt nulla ſuperſit ſpes emendationis & bonitatis; ideirco malitiâ hanc eius cum ipſo euellet & euertet Deus. Luxuriante, ergo volu-

ptatum, honorum & opum frutices amputemus, ſicut vinitor putat palmites & pampinos vitis luxuriantes ne Deus vitem ipſam totumque hominem eradicet, & in ignem æternum mittat.

Denique pro *frutex enim peccati eradicabitur in illis*, vti legit Ianſenius & alij; legendum eſt contrariè, *frutex enim peccati radicabitur in illis*; vti legunt Romana & Græca: q.d. Voluntas propria & cupiditas, quæ eſt frutex peccati, id eſt, peccatum omnè progerminans, altas radices aget in ſuperbis, *& non intelligetur*, quia ſuperbi non intelligunt ſe agi propria voluntate & cupiditate: putant enim ſe agi ratione, voluntate Dei & charitate: amor enim proprius & ſuperbia eos excæcat, & lucem naturalem offuſcat, vt ſeipſos & ſuum hoccè vitium non perſpiciant; ideóque Deus illos puniet, eradicabit & affliget immedicabiliter.

VERS. 31. COR SAPIENTIS INTELLIGITVR IN SAPIENTIA, ET AVRIS BONA AVDIET CVM OMNI CONCVPISCENTIA SAPIENTIAM] Cordi duro, indocili, inflexili, & præfracto opponit cor ſapientis, vtpote docile, flexile, ſtudioſum & ſubditum ſapientiæ: illud ergo *intelligitur*, inquit, id eſt, cognoſcitur in ſapientia, ſuppl. audienda, legenda, meditanda, proloquenda, docenda & opere exercenda: ideóque addit, *auris bona*, quæ libenter audit bona, manans ex corde bono, quale eſt ſapientis, *audiet cum omni concupiſcentia*, id eſt, auiditate: q.d. Auidiſſimè excipiet *ſapientiam*, præſertim ſublimiorem & magis reconditam. Hanc enim ſignificat vox ἀγαθὰ. Sic enim habent Græca, & ex eis S. Ambroſ. *Cor ſapientis cogitabit parabolam, & auris auditoris deſiderium ſapientis.* Vox *deſiderium*, dupliciter accipi poteſt. Primò, vt referatur ad ſapientem: q.d. Sapiens deſiderat aurem auditoris, id eſt, aurem audientem & attentam. Secundò, vt referatur ad aurem: q.d. Auris auditoris, id eſt, audiendi auida, deſiderat audire ſapientem, vt ab eo ſapientiam hauriat & addiſcat. Hunc ſenſum expreſſit Latinus Interpres; & Syrus, *cor ſapiens*, ait, *intelliget parabolas ſapientum; & auris, quæ audit, lætabitur in ſapientibus.* Priorem ſequitur Tigurina, dum vertit, *cor hominis tordati meditatur ſermones reconditos* (Variabl. *res arcanas*) *& ſapiens aurem attentam expetit.* Ita David: *Audiam*, ait, *quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem ſuam*, pſalm. 84. 9. Hæc eſt antitheſis prima inter cor durum & cor ſapiens.

Antitheſis cordis duri & ſapientis. Prima.

Igitur docet hic Siracides, ad ſapientiam requiri primò, cor auidum ſapientiæ: ſecundò, aurem docilem, quæ libenter audiat dogmata & monita ſalutis: quibus ſi tertiò accedat manus, id eſt, operatio, vt opere exerceat quod audiuit, perfectam nanciſcitur ſapientiam, id eſt, virtutem. Vnde Ariſtot. apud Laert. lib. 5. cap. 1. aſſerit, tria ad ſapientiam ex gi, naturam, doctrinam, exercitationem: natura eſt in corde & mente capaci & auida: doctrina in aure docili: exercitatio in manu & operatione. Sapienter S. Bernard. ſerm. 28. in Cant. *Auris*, inquit, *prima mortis ianua, prima aperiatur & vitæ: unus autem vnde irrepſit morbus, inde remedium intret, & per eadem ſequatur veſtigia vita mortem, tenebras lux, venenum ſerpentis antidotum veritatem.* Porrò, quanta debeat eſſe auiditas ſapientiæ, oſtendit S. Cyrill. libr. 1. in Ioan. cap. 2. dum ait, nos debere æmulari canes venaticos, qui vndique odorantur & perſequuntur feram, donec eam comprehendant. Simili enim modo nos debere ſectari & inſequi veritatem, donec eam teneamus.

SAPIENS COR ET INTELLIGIBILE (id eſt, intelligens: ſic ſæpe verbalia definentia in *bilis* accipiuntur pro participijs, vel nominibus, vt *incredibilis* pro incredulus, *docibilis* pro docilis) ABSTINEBIT SE A PECCATIS] Sapientia enim practica & vera conſiſtit in fuga peccatorum, & exercitio virtutum. Eſt hæc ſecunda antitheſis cordis duri & cordis ſapientis: cor enim durum addet peccata peccatis, vt dixi v. 29. cor verò ſapiens ab ijs abſtinebit. Auct. S. Ambroſ. de Iacob, & vita beata, cap. 8. *Manet*, inquit, *ſemper inter aduerſa & delectabilia perfecta virtus, neque aduerſa de perfectione eius quidquam minuunt, neque delectabilia adiungunt perfectioni.* Et ad Simplic. lib. 2. epiſt. 7. *Sapiens non mente frangitur, non poteſtate mutatur, non honore extollitur proſperis, non triſtibus mergitur: vbi enim ſapientia, ibi virtus animi, ibi conſtantia & fortitudo: ſapiens manet perfectus in Chriſto, fundatus charitate, radicatus fide.* Quin & Seneca ad Heluiam c. 5. *Nec ſecunda*, inquit, *ſapientem efferunt, nec aduerſa demittunt.* Vnde idem infert epiſt. 117. c. 6. *Sapientia eſt mens perfecta, vel ad ſummum optimumque perducta.* Et ibidem c. 8. *Sapiens vicinus proximuſque dijs conſiſtit, exceptа mortalitate, ſimilis Deo.*

Secunda.

ET IN OPERIBVS IVSTITIÆ SVCCESSVS HABEBIT] Tigurina, *in operibus iuſtis ſucceſſu potietur.* Deus enim proſperat iuſtas iuſtorum quaſi amicorum actiones, vtpote à ſe, & ſua gratia profectas, ſibique gratiſſimas, iuxta illud Apoſtoli: *Creati in operibus bonis* (id eſt, ad opera bona) *quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus*, Epheſ. 2. v. 20. Et illud Pſalt. pſalm. 1. 3. *Omnia, quæcumque faciet, proſperabuntur.*

Tertia.

Eſt hæc tertia antitheſis cordis duri, & cordis ſapientis. Durum enim non habebit ſucceſſus, vt dixit v. 28. quia Deum habet aduerſum: ſapiens verò habebit, quia Deum habet propitium. Hic verſus iam deeſt in Græco & Syro.

QVARTA PARS CAPITIS.

De eleemoſyna, eiuſque fructibus.

Verſ. 33. Ignem ardentem extinguit aqua: & eleëmoſyna reſiſtit peccatis.

34. Et Deus proſpector eſt eius, qui reddit gratiam: meminit eius in poſterum, & in tempore caſus ſui inueniet firmamentum.

VERS. 33. IGNEM ARDENTEM EXTINGVIT (S. Ambroſ. legit, *reſtinguit*) AQVA: ET ELEEMOSYNA RESISTIT PECCATIS] præteritis; ſed & pari ratione ac iure præſentibus & futuris. Nota τὸ &, id eſt, ſimiliter, pari modo, ſic. Eſt enim comparatio: q. d. Sicut ignem extinguit aqua, ſic eleëmoſyna extinguit peccata. *Sicut enim aquæ elementum*, inquit, Rabanus, *effuſum ignis extinguit ardorem; ſic & eleëmoſyna, quæ per charitatis affectum expenditur, peccatorum obruet flammam.* Pro *reſiſtit*, Græcè eſt, ἐξιλάσεται, id eſt, *expiabit peccata*: hoc autem eſt reſiſtere peccatis nos accuſantibus apud Deum, ſcilicet, eum placare, itáque peccata expiare, iuxta illud: *Superexaltat miſericordia iudicium*, Iacob. 2. 13. Arabicus, exte-

extenuat peccata; Syrus, *remittit peccata*; S. Cyprian. tract. de Opere de eleëmos. *extinguit peccata*, Tigurina, *peccatum expiat misericors benignitas*. Hebr. enim חסד *chesed*, idem est quod pietas, misericordia, benignitas, beneficentia, eleëmosyna, Eleëmosyna ergo est peccati piaculum, & quasi victima pro peccato, iuxta illud Daniel. 4. 24. *Peccata tua eleëmosynis redime*. Vide ibi dicta. Transit recto ordine ac gradu à sapientia & iustitia, ad eleëmosynam; quia hæc inter opera iustitiæ, quæ dixit esse sapientis, primas tenet.

Eleëmosyna est piaculum peccati.

Est aqua ignem peccati restinguit. Primò.

Appositè comparat peccatum igni, eleëmosynam aquæ. Primò, quia, sicut ignis adurit lædit-que corpus; ita peccatum lædit, occidit & exurit animam. Peccatum ergo est quasi ferrum candens, quod suo te contactu vult comburere, obijce tu illi aquam eleëmosynæ; non te aduret. Secundò, quia, sicut ignis excitat flammas; ita peccatum suscitat concupiscentias, æstusque iræ, gulæ, libidinis, &c. Tertiò, quia peccata accendunt ignem, id est, iram & vltionem Dei, vt igne furoris sui eos, disperdat. Quartò, quia peccata peccatores parant ignem gehennæ. Hosce omnes peccati ignes mira vi sopit eleëmosyna; imò ita extinguit, vt nullum eorum vestigium superlit. Vide Matth. 25. 35. Quocirca S. Maximus hom. 1. de eleëmos. *Dicit*, ait, *Scriptura diuina*: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleëmosyna extinguit peccatum. Magna planè, & cunctis ambienda sententia, quæ hominibus penè iam mortuis, & peccatorum suorum incendio arefactis, redimium quoddam beneficium pollicetur.*

Secundò.

Tertiò.

Quarto.

Mysticè S. Cyprian. de Opere & eleemos. per aquam accipit baptismum, per ignem gehennam: *Hic*, inquit, *ostenditur & probatur, quia sicut lauacro aquæ salutaris, gehennæ ignis extinguitur; ita eleëmosynis atque operationibus iustis, delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua & ingens operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur.* Sic quoque explicat S. Gaudent. de Natali Domini, tract. 13. Hinc pariter S. August. hom. 39. inter 50. *Dedit nobis*, inquit, *Deus secundum baptismum. Nam sicut aqua extinguit ignem: sic eleëmosyna extinguit peccatum. In horreis nostris habeamus abundantiam, quæ flammas nostras oblatione vnius panis extinguat: ante fores gehennæ flat misericordia, & neminem permittit in carcerem mitti.* Sic & S. Laurentius, Episcopus Nouarum, hom. de pœnitentia, quæ extat in Biblioth. SS. Patrum in Appendice, ex hisce Siracidis verbis comparat eleemosynam baptismo: *Aqua*, inquit, *& ablutio & remissio in eleëmosyna largientis est. Ne differas ablui inquinatum corpus & animam fontibus eleëmosynæ, vt redeas rursus in præmissi baptismatis formam. Sicut aqua extinguit ignem; sic eleëmosyna extinguit peccata. Tamquàm, si ita dictum esset: Sicut aqua extinguit ignem ardentem; sic eleëmosyna discerpit anaritiam funera, hominumq; crimina, vincula funesta disrumpit.* Et mox: *Sicut peccatum, quod extra corpus est, eleëmosyna fulminat & exstinguit: sic vitium libidinis, quod membra, incestat, lacrymarum vbertas extirpat. Ergo peccatum, quod extra corpus est, proprium habet fontem eleëmosynarum: & flagitium, quod intra corpus committitur, suum habet fontem ex oculis profluentem.* Affert exemplum Zachæi, qui eleemosynis sua peccata aboleuit, Lucæ 19. *Translatus*, inquit, *de bono ad malum, de præda ad palmam.*

Eleëmosyna extinguit baptismum.

Causa prima.

Causa, cur eleemosyna extinguat peccatum, est, quia misericordes in alios, sibi Dei misericordiam conciliant, & quasi emerentur, iuxta illud promissum Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. 7. Secundò, quia pauperes pro suis eleëmosynarijs Deum precantur; pauperum autem vocem audit & exaudit Deus. Tertiò, quia, cùm eleëmosynam corporalem multi ob inopiam facere nequeant; omnes tamen possunt facere spiritalem, qualis est precari pro pauperibus, eos consolari, decere, benè consulere, &c. ac præsertim offensam dimittere ijs qui nos offenderunt. Hæc autem remissio quasi iure talionis meretur parem remissionem, iuxta promissum Christi: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cælestis delicta vestra*, Matth. 6. 14. Quartò, quia eleëmosyna est actus charitatis: charitas autem operit multitudinem peccatorum, Iacob. 5. 20.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quocirca S. Ambros. in hæc verba Ecclesiastici, serm. 1. tom. 2. *Ignem ardentem*, inquit, *restinguit aqua & eleëmosyna resistit peccatis. Magna planè & cunctis ambienda sententia, quæ hominibus penè iam mortuis, & peccatorum suorum incendio arefactis redimium quoddam beneficium pollicetur, vt intercurrente eleëmosyna, sicut aqua intermortuis, fructus (qui sit) refrigerium arescentibus infundatur: hoc est, vt miseri homines, qui in mortem peccatis eruerant, ad vitam eleëmosynis reuiuiscant; siquidem illis misericordia fons salutis, quibus auaritia fuerat mortis incendium, vt flammas, quas sibi peccando incenderant: largiendo restinguant; atque vtiliore commercio, qui pecuniam quondam dederat, vt adulterium perpetraret, nunc pecuniam eroget, vt adulter esse iam desinat; & emat sibi quodammodo innocentiam, qui sibi emerat aliquando peccatum: dixit enim Dominus ad discipulos suos: Date eleëmosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Vnde concludit: *Sola misericordiæ virtus, cunctorum est redemptio peccatorum.* Idem serm. 2. eleëmosynam comparat, imò præfert aquæ baptismi: *Ipsa enim*, inquit, *gehennæ consumit incendia, quæ dum per baptismum infunditur, tartari restinguit ardorem: vinificat enim animas, & delicta reflingunt. Ita igitur eleëmosyna resistit peccatis, sicut aqua baptismi gehennæ restinguit incendium. Ergo quodammodo eleëmosyna animarum aliud est lauacrum: nisi quòd indulgentior est eleëmosyna, quàm lauacrum: lauacrum enim semel datur; eleëmosynam autem quoties feceris, toties promereris veniam.* Eadem habet serm. 42. Ex dictis disce, quanta sit vis, dignitas, vtilitas & necessitas eleëmosynæ.

ET DEVS PROSPECTOR EST EIVS QVI REDDIT GRATIAM] q. d. Deus prouidet, & de omnibus prospicit eleëmosynario, qui benefacit, misereturque, & dat eleëmosynam indigenti, iuxta illud Psalmi & Pauli: *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, &c. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ, vt in omnibus locupletati abundetis*, 2. Corinth. 9. Vide Chrysost. homil. *Quòd eleëmosyna est ars omnium quæstuosissima.* Memorabile huius sententiæ exemplum extat in Sophronio, putà in Prato spiritali Iohannis Moschi, cap. 261. de nobili quodam Constantinopolitano, qui, cùm omnia sua in pauperes distribuisset, filio nil nisi Christum curatorem reliquit: quare Christus se ei curatorem præstitit, monuitque diuitem primarium, vt illi filiam vnicam in vxorem traderet, eumque omnium bonorum hæredem scriberet: qui idipsum fecit, iuueniqué dixit: *Ecce bonus cura-*

VERS. 34.

ter tuus niſi tibi vxorem. Hoc eſt, quod ait S. Chryſoſt hom. 53. & 68. ad popul. *Si filijs*, inquit, *omnia dimittas, periculoſæ cuſtodiæ tuæ cuncta commendaſti: ſi verò Deum eis relinquas hæredem & tutorem, innumeros reliquiſti theſauros. Si vti filios dimites in tuto relinquere, Deum ipſis relinque debitorem, & hoc eis chirographum trade. Deus tenuptum, quod promiſit, rependat. Deo ergo fenerare.* Et S. Cyprian. tract. de Opere & eleëmol. *Patrimonium*, ait, *Deo creditum nec fiſcus rapuit, nec calumnia aliqua forenſis euertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo cuſtode ſeruatur.*

Græca iam aliter habent, nimirum: *Dominus qui retribuit* (Græcum, ἀντιμισθαποδιδοὺς, habet emphatim: q.d. Qui recompenſat, qui quaſi mercedem merito, ac par pari retribuit) *gratias* (copiam gratiarum) *meminit in poſterum*; Syrus, *qui facit, quod bonum eſt, paratus* (id eſt, benè diſpoſitus) *eſt in vita ſua*; Arabicus, *qui operatur bonum, benè ſe habebunt vitæ illius.*

MEMINIT (Deus) EIVS (eleëmoſynæ) IN POSTERVM] vt eam ſuo tempore remuneretur, laudet & celebret, vti Chriſtus apparuit noctu S. Martino, qui dimidiam chlamydem dederat pauperi, eam coram Angelis oſtentans, dicéuſque: *Martinus adhuc catechumenus hac me veſte contexit.* ita Sulpitius in Vita S. Martini.

ET IN TEMPORE CASVS SVI VENIET (eleëmoſyna, & eleëmoſynarius) FIRMAMENTVM] Syrus, *& in tempore, quo ceciderit, inueniet eſſe ſulcrum*; Arabicus, *& qui cadet; erit illi virtus & ſuſtentaculum*; Tigurina omnia hæc vna ſententia complectitur, *Dominus gratiam reddaturus memor erit in poſterum, vt auctor* (eleëmoſynæ) *tempore caſus ſui adminiculum inueniat*: q. d. Si eleëmoſynarius in aduerſa labatur, ſi in calamitates incidat, Deus memor eius eleëmoſynarum eum fulciet, roborabit, eriget, reſtituet in priſtinum ſtatum & gradum, imò maioribus bonis & donis cumulabit.

Secundò, Palacius hæc accipit de caſu, id eſt, lapſu in peccatum: q.d. Si eleëmoſynarium in peccatum labi contingat, in ipſo caſu inueniet eleëmoſynam, quam fecit, cui nitatur, & in qua firmetur, vt ſurgat. Quia eleëmoſyna miſero data rogat pro datore Deum, vt eum ab omni miſeria liberet, qui miſeros ab eorum miſeria liberare ſolebat. Hoc eſt, quod ait Tobias cap. 4. *Eleëmoſyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.*

Huius rei mirabile extat exemplum in Prato ſpirit. Iohannis Moſchi, cap. 207. de virgine quadam Gentili, quæ cùm ſua erogaſſet in pauperes, redacta ad inopiam, lapſa eſt in fornicationem, vtque victum ſibi pararet, ſeipſam proſtituit: ſed Deus memor eius eleëmoſynarum, ipſam ad pœnitentiam reuocauit, per eámque ad caſtitatem, fidem & baptiſmum traduxit; cúmque nullus pro ea in baptiſmo ſpondere vellet, Angeli cælitus miſſi pro ea ſe ſponſores præſtiterunt.

Denique Pſalmes pſal. 40. 1. *Beatus*, inquit, *qui intelligit ſuper egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.* Quocirca S. Cyprian. in fine tract. de Opere & eleëmoſyna, hæc ei dat elogia: *Præclara & diuina res*, inquit, *fratres chariſſimi, ſalutaris operatio, ſolatium grande credentium, ſecuritatis noſtræ ſalubre præſidium, munimentum ſpei, tutela fidei, medela peccatrices poſita in poteſtate facientis, res & grandis & facilis, ſine periculo perſecutionis, corona pacis, verum Dei munus & maximum, infirmis neceſſarium, fortibus glorioſum, quo Chriſtianus adiutor perfert gratiam ſpiritalem, & promeretur Chriſtum inducem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum ſalutarium palmam libenter ac promptè certemus: omnes in agone inſtitiæ, Deo & Chriſto ſpectante, curramus; & qui ſæculo & mundo maiores eſſe iam cœpimus, curſum noſtrum nulla ſæculi & mundi cupiditate tardemus.* Et S. Chryſ. hom. 33. ad popul. *Eleëmoſyna*, inquit, *Chriſti adiat tribunal, non tantùm patrocinans: verùm & ipſi perſuadens induci, vt reo patrocinium præſtet, & pro ea ſententiam ferat: & licet millies peccauerit, coronat, & victorem promulgat.* Intellige hæc de illis, qui peccant ex fragilitate, non ex præſumptione. Ex hac enim, & ſimilibus S. Scripturæ de eleëmoſyna peccatum expiante ſententijs, quidam in errorem prolapſi ſunt, vt cenſerent, ſibi licere rapere aliena, & viuere vt liberet, eò quòd eleëmoſyna ſine pœnitentia compenſaret omne peccatum. Quem errorem recenſet & confutat S. Auguſt. lib. 25. de Ciuit. c. 22. & Enchir. c. 75. *Non ergo*, inquit, *ſe fallant, qui per eleëmoſynas quaslibet largiſſimas fructuum ſuorum, vel cuiuſcunque pecuniæ, impunitatem ſe emere exiſtimant, in ſacinorum ſuorum immanitate ac nequitia permanendo.* Sic & Greg. in Paſtor. parte 3. cap. 21. *Ne venalem*, inquit, *Dei iuſtitiam æſtimet, ſi cùm curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrantur ſe poſſe inultè peccare: melior quippe eſt anima quàm eſca, & corpus quàm veſtimentum.* Et S. Cæſarius Arelat. hom. 9. *Prodeſt eleëmoſyna*, inquit, *ſi omittas peccare.*

Hi ſunt ergo tres fructus eleëmoſynæ. Primus, quòd inſtar aquæ reſtinguat peccata. Secundus, quòd maneat in memoria Dei, vt eam remuneretur. Tertius, quòd in caſu ſit fulcrum. Vide ea, quæ dixi Deut. 26. v. 12. vbi viginti illuſtres eleëmoſynæ fructus recenſui.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PArænesis eſt ad eleëmoſynam: pergit enim ad eam adhortari vſque ad v. 12. A quo vſque ad v. 23. eſt paræneſis & cohortatio ad ſapientiam, ex duodecim eius officijs & beneficijs, quæ ipſa ſuis filijs, præſertim eleëmoſynarijs, præſtat. Inde vſque ad finem capitis recenſet varia huius ſapientiæ præcepta, præcipuè circa pudorem malum, qui hoſtis eſt ſapientiæ.

PRIMA PARS CAPITIS.

Veſ. 1. FIlli, eleëmoſynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne tranſuertas à paupere.

2. Animam eſurientem ne deſpexeris: & nō exaſperes pauperem in inopia ſua.

3. Cor inopis ne afflixeris, & non protrahas datum anguſtianti.

4. Ro-

4. Rogationē contribulati ne abijcias: & non auertas faciem tuam ab egeno.

5. Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram: & non relinquas quærentibus tibi retrò maledicere.

6. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum, qui fecit illum,

7. Cōgregationi pauperum affabilem te facito, & Presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum.

8. Declina pauperi ſine triſtitia aurem tuam, & redde debitum tuum, & reſpondeilli pacifica in manſuetudine.

9. Libera eum, qui iniuriam patitur, de manu ſuperbi: & non acidè feras in anima tua.

10. In iudicando eſto pupillis miſericors vt pater, & pro viro matri illorum.

11. Et eris tu velut filius Altiſſimi obediens, & miſerebitur tui magis quam mater.

VERS. 1. FILI ELEEMOSYNAM PAVPERIS NE DEFRAVDES] hoc eſt, pauperem eleëmoſyna non defraudes. Eſt hypallage. Similis eſt illa frequens Hebræis: *Miſerunt ciuitatem in ignem*, hoc eſt miſerunt ignem in ciuitatem. Et illa Exodi c. 12. v. 11. *Calceamenta habebitis in pedibus* id eſt, pedes habebitis in calceamentis, ſiue calceatos.

Vox *defraudes*, vel, vt Græcè eſt, *priues*, ſignificat eleëmoſynam pauperi eſſe debitam, illumque ad eam habere ius, non iuſtitiæ, ſed charitatis vt, ſcilicet, petat à diuite panem, veſtem, vel nummum ſibi ab eo ex charitate debitum, quo quaſi ſtimulo incitat diuitem ad dandum illum. q. d. Da panem pauperi quia panis ille eſt pauperis, hoc eſt, pauperi debitus: vnde ſi illum ei neges, facis ei iniuriam, quia eum re ſibi debita defraudas. Hoc eſt, quod ait S. Baſil. in illud Euangel. *Deſtruam horrea mea. At tu*, inquit, *numquid ſpoliator es, qui, quæ diſpenſanda accepiſti, propria reputas? Eſt panis famelici, quem tu tenes; nudi tunica, quam in conclaui conſeruas; diſcalceati calceus, qui apud te marceſcit; indigentis argentum, quod poſſides inhumatum. Quocirca tot pauperibus iniuriam facis, quot dare poteres.* Et, quod magis mirere, negat S. Ambroſius ſerm. 81. poſſe quemquam bona ſua appellare, quæ quis poſſidet: *Sed aut* (inquit) *quid iniuſtum eſt, ſi, cùm aliena non inuadam, propria diligenter ſeruem: O impudens dictum! Propria dicis? Quæ? Ex quibus reconditis in hunc mundum detuliſti?* Et mox: *Non minus eſt criminis habenti tollere, quàm, cùm poſſis & abundas, indigentibus denegare.* Neque aliter ſentit S. Hieronymus, qui ad Hedibiam hunc in modum ſcribit epiſt. 110. qu. 1. *Si plus habes, quàm tibi ad victum veſtitumq; neceſſarium eſt, illud eroga, & in illo debitricem eſſe te noueris.*

Superflua diuitum ſunt pauperū debita charitatis.

Addo S. Chryſoſtomum, qui ad populum Antioch. verba faciens: *Numquid* (ait) *grauè quidpiam & oneroſum à nobis requirit. Neceſſitatem exiſtentia vult nos facere neceſſaria, & quæ nequidquam & inutiliter repoſita ſunt, hæc vult bene diſtribui.* Et aliquantò pòſt: *Tuarum rerum es, ô homo diſpenſator, non minùs quàm qui Eccleſiæ bona diſpenſat.* Et mox: *Non ad hoc accepiſti, vt in delicias abſumeres; ſed vt in eleëmoſynam erogares: numquid enim tua poſſides? Res pauperum tibi ſunt creditæ, ſiue ex laboribus iuſtis, ſiue ex hereditate paterna poſſideas.* Et S. Bernard. epiſt. 42. ad Henric. Senon. ſic ait: *Noſtrum eſt, pauperes clamant, quod effundiſti; nobis crudeliter ſubtrahitur, quod vos inaniter expenditis.* Noſtrum, id eſt, nobis debitum eſt, non ex iuſtitia, ſed ex charitate. Denique S. Auguſt. in pſalm. 147. *Superflua diuiti*, inquit, *neceſſaria ſunt pauperi: aliena retinet, qui illa tenet.* Porrò, ne quis dicat hæc concionatoriè per exaggerationem dici, didactiè & ſcholaſticè S. Thomas 2.2.q.66.a.7. ita definit: *Res, quas aliqui ſuperabundantes habent ex naturali iure debentur pauperum ſuſtentationi.* Idem in 4. diſt. 15. q. 2. artic. 4. aſſerit, hanc eſſe communem Theologorum omnium ſententiam.

Quocirca S. Franciſcus, teſte S. Bonauent. & aliis in eius actis, quæ ſibi quaſi pauperi data erant, ſi pauperior quis ab eo eleëmoſynam petiſſet, illicò non tam donabat, quàm iure ſuo cedebat. Vnde audiens vetulæ cuiuſdam inediã, dixit: *Frater mi reſtituamus alienum hoc* (pallium ſuum denotans) *quod ego retinebam, donec æquioris tituli poſſeſſor appareret. Iam apparuit pauperrima quædam ſoror noſtra, ad quam rogo vt mittas hoc meum pallioluum, cum quibuſdam panibus ex eleëmoſyna collectis, quæ dum Fratres portauerint, dicant, quod ſuum erat ſibi dari: reputo enim, quæ nobis conferuntur, in noſtrum cedere vſum, donec indigentior ſuperuenerit.* Sed vide miram Dei prouidentiam & remunerationem. eodem tempore aliqui ex Pontificijs detulerunt tot panni vlnas, quot S. Patri, eiuſque ſocijs veſtiendis ſufficiebant.

Pro *eleëmoſynam* Græcè eſt ζωὴν id eſt, *vitam*, hoc eſt, victum, ſiue ea, quæ ad vitam conſeruandam pertinent. Hinc ζωὴ & βίος, tam victũ, quàm vitam ſignificat, æquè ac Hebr. חַיִּים *chaiim*, vt patet Prouer. 27.27. in Hebr. Hinc illud vulgò tritum: βίος βίῳ δεόμενος, id eſt, vita victu indiget. Vnde Tigurina vertit, *ne defraudes victu pauperem.* Cùm ergo Græcè dicitur, ζωὴν τοῦ πτωχοῦ μὴ ἐκνεύσῃς, id eſt *vitam*, hoc eſt, victum, *mendici ne priues*, ſenſus eſt. q. d. Ne priues pauperem ſuo victu, quaſi ſua vita. Nouum dat ſtimulum ad eleëmoſynam: ſignificat enim ex eleëmoſyna, putà, ex victu pendere vitam pauperis: ita vt, ſi eum priues eleëmoſyna & victu, priues, & vita: hæc enim ſine victu conſeruari nequit. Vnde Syrus vertit, *fili mi, ne irrideas vitam pauperis*; Arabicus, *ne derideas victum pauperis.* Hoc eſt, quod ſancitur Iure Canonico diſt. 86. can. *Paſce. Paſce fame morientem: ſi non paſti, occiſiſti.* Quam ſententiam Gratianus ibidem, & S. Thom. 2.2.q.32. art. 5. tribuunt S. Ambroſ. in Officijs: ſed hodie, nec ibi, nec alibi in S. Ambroſio reperitur. Simile tamen inuenitur apud S. Auguſt. in pſal 118. *Hoc eſt*, inquit, *occidere hominem, vitæ ſuæ ei ſubſidia denegare: cane, ne inter loculos tuos concludas ſalutem inopum, & tanquam in tumulis ſepelias vitam pauperum.* Rurſus S. Ambroſ. libr. de Naboth: *Parietes*, inquit, *veſtitis auro, homines nudatis: clamat ante domum tuam nudus, & negligis, & ſallicitus es, quibus marmoribus pauimenta veſtias: petuniam pauper quærit, & non habet: panem poſtulat homo, & equus tuus aurum ſub dentibus mandit.*

Porrò ζωὴ & victus, non tantùm ſignificat alimoniam, ſed & veſtitum, pharmaca, habitationem, & quidquid ad vitam tuendam eſt opportunum, quæ omnia præſtat eleëmoſyna. *Vnde multæ eius ſunt ſpecies*, ait Rabanus. *Non ſolum ergo, qui dat eſurienti cibum, ſitienti potum, nudo veſtimentum, peregrinanti*

Varia ſpecies eleëmoſynæ.

nanti hoſpitium, fugienti latibulum, ægro, vel incluſo viſitationem, captiuo redemptionem, debili ſubmectionem, cæco deductionem, triſti conſolationem, non ſano medelam, erranti viam, deliranti conſilium, & quod cuique neceſſarium eſt indigenti; verùm etiam qui dat veniam peccanti, eleëmoſynam dat: & qui emendat verbere, in quem poteſtas datur, vel coërcet aliqua diſciplina, & tamen peccatum eius, quo ab illo læſus aut offenſus eſt, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non ſolùm in quod dimittit atque orat, verùm etiam in quod corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleëmoſynam dat, qui miſericordiam præſtat. Quæ omnia Rabanus tranſcripſit ex S. Auguſt. Enchiridij cap. 71. & 72. qui & cauſam addit dicens: *Multa enim bona præſtantur inuitis, quando eorum conſulitur vtilitati, non voluntati: quia ipſi ſibi inueniuntur eſſe inimici: amici verò eorum potiùs illi, quos inimicos putant.* Et idem S. Auguſt. in pſalm. 103. *Valdè*, inquit, *malè diligit is, qui benè audit, & malè operatur: ſi potes dare, da: ſi non potes, affabilem te fac: coronat Deus mitem benitatem, vbi non inuenit facultatem: nemo dicat, Non habeo: charitas de ſæculo non erogatur.*

ET OCVLOS TVOS NON TRANSVERTAS A PAVPERE] Vt, cùm pauper in te intentè reſpicit petens eleëmoſynam, tu ab eo aſpectum ne auertas, alióque transferas. Vnde Tobias cap. 4. 7. filio præcipit: *Noli auertere faciem tuam ab vllo paupere: ſic enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini.* Vult ergo Siracides, vt ſi videro pauperem, figam oculos in eum, vt ea fiducia petat à me: ſi enim viderit me à ſe auertere oculos, incipiet diffidere, ac ita non petet, & in ſua miſeria perſeuerabit, ait Pa- B lacius. Græcè eſt, μὴ παρελκύσῃς, id eſt *ne protrahas oculos indigentis*, vt, ſcilicet, debeant diu in te reſpicere, & petere eleëmoſynam; ſed citò eam C exhibe; tum, vt liberes eum longa moleſtia reſpiciendi in te & petendi; tum, ne diu eum ſuſpenſum & dubium de tua donatione teneas, itaque affligas. Vnde Syrus vertit, *ne affligas pauperem ignobilem*; Tigurina, *ne oculos egenos ſpe diu produxeris*; Arabicus, *ne viſu noceas dolore affuſto.* tum, vt citò eius neceſſitati æquè ac deſiderio ſuccurras; tum, vt tua promptitudi ne & celeritate dandi, meliorem & gratiorem facias tuam eleëmoſynam, magiſque pauperem ſoleris & exhilares, iuxta illud Apoſtoli: *Qui miſeretur in hilaritate*, Rom. 12. 8. Et: *Bis dat, qui citò dat.* Qui enim poſt longas preces dat eleëmoſynam, ſignificat, ſe eam ægrè & coactè dare, nec tam dare, quàm carò vendere, putà, laborioſis precibus & moleſtis clamoribus eam cõmutare; aut potiùs eam penè vi ſibi inuito extorqueri. Imitare ergo Abraham, de quo dicitur Geneſ. 18. 2. *Apparuerunt ei tres viri ſtantes prope eum: quos cùm vidiſſet, cucurrit in occurſum eorum, &c. & dixit: Domine, ſi inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas ſeruum tuum, &c.* Quare S. Ambr. l. 1. de Abraham c. 5. *Diſce*, inquit, *quàm impiger eſſe debeas, vt poſſis præuenire hoſpitem, ne quis præueniat, & te boni muneris defraudet copia.* Et S. Chryſoſt. in cap. 18. Geneſ. *Currit*, ait, *& volat ſenex: vidit enim prædam, quam venabatur: non vocauit famulos: quaſi diceret: Magnus theſaurus eſt, magna negotiatio: per meipſum hanc mercem ſuſcipere debeo, ne elabatur tantum lucrum.*

VERS. 2. ANIMAM ESVRIENTEM NE DESPEXERIS] Græcè, μὴ λυπήσῃς, id eſt, *ne contriſtes*; Arabicus, *ne contriſtes ventrem inopis, & ne prohibeas damno læſum eleëmoſyna*; Syrus, *ne dolore afficias ſpiritum animæ indigentis.* Spiritus enim pauperis dolore afficitur, cùm videt ſe, ſuáſque preces non attendi, ſed negligi & deſpici à diuite: inde enim dolet & triſtatur, ac, ſi ſit cholericus, irascitur. Vnde ſequitur:

ET NON EXASPERES PAVPEREM IN INOPIA SVA] q. d. Pauper ſatis habet aſperitatis in ſua fame & inopia: noli ergo aliam ei addere, eúmque exaſperare tua diſſimulatione, deſpectu, tarditate, verbis moroſis & aſperis, vti nonnulli obiurgare ſolent pauperes mendicantes, cùm eos deberent conſolari, itaque afflictiones addunt afflictis.

Græcè rurſum eſt, μὴ παροξύνῃς, id eſt, *ne protrahas pauperem*; Syrus, *ne obliuiſcaris ſpiritum hominis contriti*; Tigurina, *ne in inopia ſua ſuſpenſum quemquam teneas.* Sic enim videris eum deſpicere. Noſter videtur legiſſe, μὴ παροργίσῃς, id eſt, non exaſperes, non exacerbes, ne ad iram prouoces. Præclarè Nyſſenus orat. de pauperum amore: *O ſerue Chriſti*, inquit, *Dei atque hominum amore prædite, ne fratrem deſpicias, ne prætereas, vt ſolus, vt piaculum, vt aliud quiddam fugiendum & interdictum auerſeris. Membrum tuum eſt, licèt calamitate frangatur. Tibi, licèt animo ferſi prætereas, pauper relictus eſt, vt Deo: his enim verbis fortaſſe in pudore promouebo.*

COR INOPIS NE AFFLIXERIS, ET NON PROTRAHAS DATVM ANGVSTIANTI] *Datum*, id eſt, eleëmoſynam, quam dare debes, dare cogitas ac daturus es. Idem malum aliis aliiſque verbis & ſententijs exaggerat. Græcè, *cor iritatum ne conturbes.* q. d. Cor pauperis ſatis offenditur, iritatur, & ad triſtitiam irámque prouocatur ſua miſeria, fame & egeſtate: noli ergo illud tua cunctatione vel repulſa magis concitare & iritare. Tigurina, *cor exacerbatum ne perturbes magis, nec differas, quod erogaturus ſis in egenum*; Syrus, *viſcera hominis pauperis ne dolore affligas, & ne prohibeas munus ab inope.* VERS. 3.

Ratio à priori eſt. Prima, quòd, qui citò facit eleëmoſynam indigenti, totam aufert miſeriam: qui verò tardè, partem dumtaxat miſeriæ aufert, partem verò ei relinquit. Nam, v. g. qui famelico ſuccurrit tertia die, per duos priores dies eum famere permittit. Quæ ſanè ingens eſt miſeria & tormentum, qui ſi ilicò ſuccurriſſet, duos pariter priores dies famis & miſeriæ illi ademiſſet. Quare qui citò dat, plus dat quàm qui tardè: quia totam homini afflictionem adimit, eúmque in quiete, commodóque ſtatu conſtituit. Hanc rationem dat S. Baſil. hom. 6. in diteſcentes: *Iam quando ſuppetit, inquit, quid prohibet, quò minùs liberaliter impertiare? Nónne inops adeſt? non ſunt plena horrea? non merces à Domino parata? non mandatum manifeſtum? eſuriens fame abſumitur, nudus frigore rigeſcit, & tu eleëmoſynam in craſtinum differs. Audi Salomonem: Ne dicas: Regreſſus reuertere, & cras dabo: ignoras enim, quid ſequens paries dies.* Et S. Greg. 3. parte Paſtor. admon. 21. *Ne*, inquit, *quæ prabenda ſunt citius, ſerò præbeantur, audiant, quod ſcriptum eſt: Ne dixeris amico tuo: Vade, & reuertere: cras tibi dabo.* Et Nazianz. orat. 16. *Ne nox quidem*, inquit, *miſericordiæ officia tibi interrumpat. Ne dixeris: Redi ns redi, & craſtino die dabo tibi, ne quid inter propoſitum tuum & beneficium intercedat: vita enim beneficentia eſt, quæ moram non admittit.* *Citò facienda eleëmoſyna: eſt Ratio prima.*

Secunda, quòd qui citò dat, citò explet deſiderium, quod cruciat indigentem: qui verò tardè, finit eum deſiderio ſuo cruciari: *ſpes enim, quæ differtur, affligit animam.* Quare, ſicut corpus cruciatur, dum extenditur vltra naturalem modum & ſitum in eculeo; ſic pariter cruciatur animus, dum extenditur diſtenſione ſpei, & longa expectatione *Secunda.*

rei

rei deſideratæ. Quod ergo eſt corpori eculeus, hoc animæ eſt extenſio ipei, ſiue dilatio rei ſperatæ. Si ergo hominem eculeo corporis ſtatim liberas, ſi potes, nec vel ad momentum tardas; cur pariter illicò non liberas eumdem eculeo animæ, id eſt, cruciatu ſpei & deſiderij? Hoc ſignificat hic Siracides dicens: *Non protrahas datum angustianti.* Hanc rationem dat Seneca lib. 2. de Benef. *Nihil æquè*, inquit, *amarum eſt, quàm diu pendere: æquiore quidem animo ferunt præcidi ſpem ſuam, quàm trahi.* Et Salom. Prouerb. 13. 12. *Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ, deſiderium veniens.* Septuag. *Melior eſt, qui incipit futurrere cordi, quàm qui promiſit, & in ſpem remiſit.* In Hebr. eſt elegans oppoſitio: *Spes protracta infirmat cor*, vel eſt *infirmitas cordis.* Huic autem infirmitati benè opponitur lignum vitæ, quod affert ſanitatem & robur.

Tertia. Tertia, quòd qui citò dat, indicat animum beneuolum, le ſcilicet libenter dare: qui verò tardè, indicat animum auarum & maleuolum, vel certè minus beneuolum. Munus autem & eleëmoſyna maximè æſtimatur ex animo & beneuolentia dantis. Quare longè gratius eſt munus exiguum citò, & liberali animo datum, quàm magnum tardè & ægrè, auaro vel pigro animo præſtitum. Hanc rationem dat Seneca l. 2. de Benef. *Veriſſimum*, inquit, *exiſtimo, quod ille amicus dixit, tantumdem gratiæ demi, quantum moræ adjicitur.* Quare Democritus, vt Stobæus refert, dicere ſolitus erat: *Si benè de aliquo mereri vis, citiſſimè da: morâ enim ingratum redditur, & parum amabile, quidquid dederis.* Idem Seneca in Prouerb. *Duplex*, ait, *eſt bonitas, cùm accedit celeritas: minùs decipitur, cui negatur celeriùs, quod recipere potuit.* S. Gregor. Nazianz. de pauper. amor. *Beneficij enim gratia*, inquit, *promptitudine & celeritate congeminatur*, iuxta illud Publij Mimi: *Qui citò dat, bis dat*, & illud Luciani, vt Auſonius vertit:

Si benè quid facias, facias citò: nam citò factum
Gratum erit: ingratum gratia tarda facit.

Quarta. Addit Quartò Siracides, quòd qui negligit preces pauperis poſtulantis eleëmoſynam, eum deſpiciat & contriſtet, ac ſubinde ad iram & impatientiam adigat, vt mala imprecetur neganti eleëmoſynam, quorum omnium vindex eſt Deus, qui eſt pater pauperum. Hanc rationem dat Seneca lib. 2. de Beneficijs, c. 1. *Vt maioribus*, inquit, *noſtris gratiſſimus viſum eſt, nulla res carius conflat, quàm quæ precibus empta eſt. Adeò etiam deos, quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tantò molumus, & intra noſmetipſos precari. Moleſtum verbum eſt, onerоſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo.* Idem lib. 2. de Benef. cap. 7. aſſerit, *Beneficium morosè datum ſimile eſſe pani lapidoſo, quem eſuriens accipere neceſſarium eſt, ſed acerbum.* Tale illud Prouerb. 20. 17. *Suauis eſt homini panis mendacij*; id eſt, videtur ſuauis: *& poſtea implebitur os eius calculo.* Quocirca ſponſa celebrans ſponſi liberalitatem Cant. 5. 14. *Manus illius*, inquit, *tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis. tornatiles*; quia faciles, agiles, promptæ ad dandum. *aureæ* quia aurum largiuntur. *plenæ hyacinthis*; quia omnium gratiam conciliant, omnéſque ſibi amore deuinciunt. Huc facit dictum Diogenis: *Non ſunt porrigendæ manus amicis, digitis complicatis.* q. d. Non ſufficit amicis re exhibere amicum; ſed amicitiæ iungenda eſt beneuolentia. ita Laërt. lib. 6.

Quintò. Denique, *Qui tardè dedit, diu maluit*, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 1. Et Philo: *Beneficentia*, ait, *ſicut luna numquam pulchrior apparet, quàm cùm plena eſt.*

A Plinius in Panegyr. Traiani celerem beneficentiam commendat. *Sic ingenui largiq; fontes, vt vbique profint, ire feſtinant: ſic celeriter in terras cælo miſſa perueniunt: ſic denique diuina illa mens, quæ totum hunc mundum gubernat, quidquid cogitauit, illico fecit*, ait Eumenius orator in orat. ad Conſtantin. cap. 10. Xenophon, an propiùs Numini acceſſerit Perſarum rex, an Ageſilaus examinans in vita eius: *Putabat ille*, inquit, *ſplendidum eſſe, quòd negotia tardiùs confieret: hic maximè tum lætabatur, cùm homines id, quod cupiebant, celerrimè conſecutos dimitteret.* De Cimone ſic ſcribit Æmilius Probus: *Semper pediſſequi cum nummis ſunt ſecuti, vt ſi quis opis eius indigeret, haberet quod ſtatim daret, ne differendo videretur negare.* Aurea eſt Theodorici regis vox apud Caſſiodor. lib. 3. epiſt. 40. *Apud conſcientiam noſtram laſionis genus eſt, proſuturæ tardare: nec poſſumus æſtimare iucundum, quod ingrata fuerit dilatione ſuſpenſum.* Nam vt idem ait lib. 12. epiſt. 8. *Hoc eſt bona deſideria ſuſpendere, quod illicita perpetrare.* Quocirca de Gratiano Imper. ita ſcribit præceptor eius Auſon. Burdegalenſis: *Spem ſuperas, tupienda præuenis, vota præcurris: quæq; animi noſtri celeritas diuûm inſtar aſſe-Etat, beneficijs præeuntibus anteceditur: præſtare tibi eſt, quàm nobis optare velocius.* Hoc ergo regium eſt, hoc diuinum.

B

C

D

ROGATIONEM CONTRIBVLATI NE ABIICIAS] Græca Complut. *ſupplicem in tribulatione poſitum*, vel *tribulatum ne abijcias*; Tigurina, *ſupplicem affu-Etum ne reijcias*; Arabicus *ne auertas te à voce petentis*; Syrus, *deprecationem pauperis de derelinquas.* Hinc Ariſtot. in Phyſiognom. cap. 6. *Miſericors*, ait, *eſt ſapiens & moleſtus*; (vt, vel det, quod petitur; vel ſi id nequit, det bona verba, ait Rabanus:) *immiſericors, inſipiens & inuerecundus. Miſericordes quicumque pulchri & albi coloris, & habent oculos pingues, & nares deorſum diſtantes, ac ſemper plorant.* Sapienter Lactantius in Epitome ſuarum Inſtitut. cap. 5. *Ergo animal*, ait, *commune atque conſors eſſe debemus, vt nos inuicem præſtandis recipiendiſq; auxilijs muniamus. Multis enim caſibus & incommodis fragilitas noſtra ſubiecta eſt, ſperes tibi accidere poſſe, quod alteri accidit: ita demum excitaberis ad opem ferendam, ſi ſumpſeris eius animum, qui opem tuam tunc in malis conſtitutus implorat: ſi quis victu indiget, impertiamur: ſi quis nudus occurrerit, veſtiamus.* Vers. 4.

AB INOPE NE AVERTAS OCVLOS TVOS PROPTER IRAM] Cuius? Primò, accipe iram diuitis, à quo pauper eleëmoſynam petit: q. d. Ne iraſcaris pauperi, eúmque repellas quaſi importunum, qui clamoribus ſuis tuas aures obtundat. Si enim id feceris, ipſe tibi maledicet, & Deus eum exaudiet. Innuit hoc Rabanus, & Tigurina dum vertit, *oculum per iram ne deijcias ab egeno.* Hoc enim eſt, τὸ χάριν ὀργῆς, quod eſt in quodam vetuſto codice Græco, etſi in alijs paſſim, æquè ac Syriacis, id deſit. Vnde & S. Auguſt. in Speculo legit τὸ *propter iram.* Secundò, accipi poteſt ira pauperis: de ea enim immediatè ante dixit: *Non exaſperes pauperem.* Et mox explicans ſubiungit: *Et ne relinquas quærentibus tibi retrò maledicere.* Nam, vt ait Comicus: Vers. 5.

Fames & mora bilem in naſum concitant.

Hoc eſt, quod ait Salomon Prouerb. 21. 14. *Munus abſconditum extinguit iras, & donum in ſinu indignationem maximam.* Tertiò, accipi poteſt ira Dei, quam concitat ira & maledictio pauperis: q. d. Noli auertere oculos à paupere; hócque neglectu & deſpectu eius iram concitare quia ipſe iratus ſuas

contra

contra te querelas deponet apud Deum, eiúſque maledictionem tibi imprecans, vindictam eiuſdem tibi accerſet. Hoc eſt, quod ſubdit:

ET NON RELINQVAS (occaſionem) QVÆRENTIBVS TIBI RETRÒ; id eſt, ſecretò poſt terguta tuum, cùm coràm & in faciem non audeant, MALEDICERE] Græca & Syrus, *& ne des illi locum, vt maledicat te*; Arabicus, *ne facias illi viam aduerſum te, vt tibi maledicat*; Tigurina, *nec locum malè tibi precandi cuiquam des*. Senſus ergo eſt. q. d. Ne tua auerſione & irâ des occaſionem pauperibus, qui à te quærunt & poſtulant eleëmoſynam, vt tibi poſt tergum maledicant, id eſt, mala apprecentur à Deo. Rationem ſubdit:

VERS. 6. MALEDICENTIS ENIM TIBI IN AMARITVDINE ANIMÆ (quam tu tuâ auaritiâ, duritiâ & irâ iniquè concitaſti) EXAVDIETVR DEPRECATIO ILLIVS. *τὸ illius* per pleonaſmum Hebræis vſitatum redundat: Hebræi enim antecedenti ſubſtantiuo ſubnectunt pronomen demonſtratiuum, quod apud Latinos & Græcos redundat. Cauſam ſubdit: EXAVDIET AVTEM EVM QVI FECIT ILLVM] q. d. Deus creator exaudiet illum, tamquam ſuam creaturam afflictam, à te ſpretam & ſibi derelictam: ipſe ergo quaſi pauperum & pupillorum aduocatus & pater, iuſtam eius contra te querelam & cauſam ſuſcipiet, téque condemnabit & puniet. Vnde Syrus neruosè vertit, *maledixit enim ipſe amarus palato ex tota anima ſua, & vocem clamoris eius exaudit creator eius*; & Arabicus, *præ iracundia enim maledixit de extremis cordis ſui, & exaudit creator illius vocem humiliationis eius*; & Tigurina, *nam animi præ acerbitate malè tibi precantis orationem creator eius exaudiet*. Huic affine eſt illud Salomonis Prouerb. 21. 13. *Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis, & ipſe clamabit, & non exaudietur*. Hæc enim eſt iuſta lex talionis. Similis de vidua & pupillo ſancita eſt Exodi 22. 22.

Appoſitum huius rei exemplum recenſet Sigebertus in Chronico, tempore Sabiani Pontificis ſub annum Chriſti 605. & ex eo Cardin. Baronius in Annal. anni iam dicti, de nautis quibuſdam, qui cum pauperi eleëmoſynam petenti inſulsè reſpondiſſent, *ſe in naui nil niſi lapides habere*, reſpõdens ille imprecando dixit: *verùm ergo ſit, quod dicitis*. Quo dicto omnia verſa ſunt in lapides, colore tamen priſtino & forma eâdem in ſingulis remanente.

Quocirca Nazianz. in Tetraſtichis, hos ad eleëmoſynam dat ſtimulos:

1. *Depelle cunctа: ſint opes ſolus tibi Chriſtus.*
2. *Tua, quas porrigis, non ſunt opes.*
3. *Debitorem præfer omnibus Deum.*
   Fruſtrà rependit ſceptra qui cæleſtia.
4. *Alit tegitque pauperes paſcens, Deum.*
5. *Acceſſit ad me pauper: at fruſtrà tamen?*
   Chriſte, extimeſco, ne tuam quærens opem,
   Abeam viciſſim prorſus abs te nil ferens.
   Nam quod negat quis alteri, fruſtrà petit.

Idem in Monoſtichis:

Eris ſi beneficus, imitaberis Deum;
Fac ſis benignus, vt benignum habeas Deum.

Porrò notat Palacius, Deum non audire cuiuſuis pauperis imprecationes. Sed, ſi iuſtus pauper, inquit, in re graui iuſtè petat, & tu iniuſtè negas, audiet Deus cruentam imprecationem, & iuſtè te damnabit iniuſtum. Secùs erit, ſi bona quauis ratione negabis; ſunt enim quidam pauperes improbi, adeóque audaces & importuni, vt, niſi illicò A des quæcumque petunt, diras omnes imprecentur. Hos non audit, ſed potiùs retundit & reſpuit Deus.

CONGREGATIONI PAVPERVM AFFABILEM TE FACITO] Græca & Syrus non habent *τὸ pauperum*: ſic nec Arabicus, qui vertit, *dilectum te fac eccleſiæ*. Sed ex præcedentibus & ſequentibus liquet id ſubintelligi, præſertim quia in cœtu & congregatione populi, plerique ſunt tenues & pauperes. Rurſum pro *affabilem* habent, εὐπροσήγορον, id eſt, *amabilem*; Complut. *amicabilem*: ſed amabilis eſt affabilis. Eſt hæc ſententia bimembris, duóque docet: ſcilicet, quomodo cum paribus & inferioribus, quales ſunt plebeij & pauperes, nos gerere debeamus, nimirum, amabiliter & affabiliter, quaſi pares, æquales & locij, ac quomodo cum ſuperioribus, quales ſunt presbyteri, ſeniores, & magnates, nimirum, humiliter & ſubmiſsè. Palacius tamen omnia refert ad pauperes, quia de eis hic continuus eſt ſermo: q. d. Cœtui pauperum eſto affabilis; ſed &, ſi qui inter eos ſint presbyteri, id eſt ſenes aut magnates, qui gradu ſuo exciderunt, & ad inopiam redacti ſunt, eos honora, & coram eis te humilia: nobilis enim ob paupertatem, nobilitatem ſuam & honorem non amittit; ſed potiùs ſi probus ſit & patiens, adauxit, & ſicut in ſene reſplendet æternitas Dei Patris; ita in nobili refulget ingenuitas Dei filij.

ET PRESBYTERO HVMILIA ANIMAM TVAM] Hæc verba deſunt in Græco & Syro. *Presbyterum* intellige, tum ætate, putà, ſeniorem, vt vertit Tigurina; tum gradu & ordine, putà, ſacerdotem: huic enim maximè credita eſt cura animæ, quæ proinde illi humilianda eſt, vt ab eo ſe inſtrui, duci, regi, abſolui & perfici ſinat.

C ET MAGNATO; Græcè, μεγιστᾶνι, id eſt, magnati HVMILIA CAPVT TVVM] Arabicus, *ſubijcere præfectis ciuitatis*; Syrus, *præſidibus vrbis humilia caput tuũ*; Tigurina, *optimati caput tuum ſubmitte*. μεγιστᾶνες enim vocantur, quaſi μέγιστοι. Sic μάγιστρος, id eſt, *magnetes*, apud Macedones dicebantur, qui apud nos ſenatores dicuntur, ſiue principes & capita vrbis. Vnde & ſummum magiſtratum vocant Magnetarchen, teſte Liuio l. 5. bell. Macedon. Magnatibus ergo, vt talibus, debetur ſubmiſſio & reuerentia, quam proinde eis iubet deferri Siracides. Sunt enim nonnulli plebeij, ita vel ruſtici, vel ſtolidi & arrogantes, vt cum magnatibus agere velint quaſi cum æqualibus, quaſi par cum pari, ſocius cum ſocio: quo meritò offenduntur magnates, ideóque tales humiliare & caſtigare ſatagunt.

D DECLINA (inclina) PAVPERI SINE TRISTITIA AVREM TVAM] Arabicus, *humilia animam tuam indigenti*. *τὸ ſine triſtitia*, non eſt iam in Græco, nec Syro; ſed legit illud S. Chryſoſt. l. 3. de Sacerdot. ſcilicet, ἀλύπως, & Tigurina, *præbe aurem tuam pauperi cura moleſtiam*. Multi enim audiunt pauperes, ſed cum moleſtia, tædio, triſtitia: qua proinde tollunt, vel valdè imminuunt decus ſuæ patientiæ & miſericordiæ. *Quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet*, ait Ambroſiaſter in cap. 8. epiſt. 2. ad Corinth. VERS. 8.

Præclarè S. Chryſoſt. hom. 21. in epiſt. ad Romam explicans illud cap. 12. *Qui miſeretur in hilaritate*, cauſam & ſtimulum dat: *Quis*, inquit, *regnum accipiens mœſtus eſt? Quis peccatorum remiſſionem recipiens, in mœrore manet? nolo itaque pecuniarum reſpuere ſumptum, ſed magis, qui ex illo ſumptu eſt, prouentum.*

Si

Eleemoſynæ vij non ſi-mendi occaſio.

Si enim qui ſeminat, gaudet, tametſi in incertum ſeminet; multò magis qui cælum, quaſi agrum colit. Denique *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Corint. 9. 7. non eum qui mœrore afficiatur, perinde ac ſi pecuniam in pauperes erogatam perdat; cui audiendus eſt S. Cyprianus tract. de Opere & eleëmoſyna: *Metuis*, inquit, *ne patrimonium tuum fortè deficiat, ſi operari ex eo largiter cœperis? Quando factum eſt, ut iuſto poſſent deeſſe ſubſidia vitæ? Daniel in lacu ad leonum prædam iuſſu regis incluſo prandium divinitus apparatur: & in metuis, ne operanti tibi, & Dominum promerenti deſit alimentum? Vnde hæc incredula cogitatio? unde impia & ſacrilega iſta meditatio?* &c.

ET REDDE DEBITVM TVVM] Deeſt id in Græc & Syro: *Debitum* intellige, tum eleëmoſynæ, tum affabilitatis & facilitatis in audiendo pauperem. Vnde Arabicus vertit, *redde illi reſponſum & pacem in manſuetudine*; Tigurina, *fungere officio tuo: officium* enim ſignificat debitum, putà, omne id, quod alteri exhibere debemus, ſive illud debitum ſit ex iuſtitia, ſive ex charitate, ſive ex miſericordia ſive ex affabilitate & modeſtia, ſive ex quacumq; alia virtute. Porrò diuites ſæpè debent pauperibus multa ex iuſtitia pro mercibus, ſeruitijs, laboribus, &c. ab eis ſibi exhibitis, ac in illis perſoluendis ſunt moroſi, tardi & difficiles, quia ſuperbè pauperibus dominari volunt, ab eiſque quaſi ſubditis ſibi omnia deberi cenſent. Qua in re peccant non tantùm contra charitatem, ſed etiam contra iuſtitiam. Iubet ergo eis Siracides, ut pauperibus præſtent omne debitum, primò iuſtitiæ, deinde charitatis & cæterarum virtutum.

Ex hoc loco liquet eleëmoſynam non eſſe quid liberum, ſed eſſe debitum. Vnde S. Ambroſ. lib. de Nabot c. 12. *Debitum igitur reddis*, inquit, *non largiris indebitum.* Ideoque dicit tibi Script. *Declina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum.* Et S. Auguſt. in pſalm. 147. ante medium: *Quære*, inquit, *quantum tibi Deus dederit, & ex eo tolle, quod ſufficit. Cætera, quæ ſuperflua iacent, aliorum ſunt neceſſaria: ſuperflua igitur neceſſaria ſunt pauperum; res alienæ.* Et Ierem. 219. de Temp. *Quidquid, excepto victu mediocri & veſtitu rationabili, ſuperfuerit, nõ luxuriæ reſeruetur, ſed in cæleſti theſauro per eleemoſynam pauperum reponatur. Quidquid enim Deus nobis, plus quàm opus eſt, dederit, non nobis ſpecialiter dedit, ſed per nos alijs erogandum tranſmiſit: quod ſi non dederimus, res alienas inuaſimus.* Idem dicit S. Hieron. vel quiſquis eſt Auctor in Regula Monachorum, ca. 6. relatus à Gratiano in Decretis.

ET RESPONDE ILLI PACIFICE (corrige cum Roman. *pacifica*; hoc enim ſignificat Græcum, εἰρηνικὰ) IN MANSVETVDINE] q.d. Reſponde pauperibus manſuetè & benignè ea, quæ animo eorum pacem & ſerenitatem afferant, non iram & indignationem moueant, ut tibi benedicant, non maledicant, vti dixit v. 5. Syrus, *reſponde illi pacem* (ea quæ pacis ſunt, ea quæ pacificant, mentemque tranquillant) *cum manſuetudine*; Tigurina, *reſponde eidem amicè cum manſuetudine.* Verè S. Ambroſ. vel quiſquis eſt auctor (non enim videtur eſſe Ambroſij) in epiſt. 1. ad Timoth cap. 4. *Omnis*, inquit, *ſumma diſciplina noſtræ* (Chriſtianæ) *in miſericordia & pietate eſt.*

VERS. 9. LIBERA EVM, QVI INIVRIAM PATITVR, DE MANV SVPERBI] Arabicus, *vindica damno affectum ab illo, qui eum damno affecit*; Syrus, *libera afflictum ab affligentibus eum*; Tigurina, *iniuriam patientem eri-*

Cornel. in Eccleſiaſt.

A *pe è manu iniuriam inferentis.* Græcè, ἐξελοῦ ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος, id eſt, *eripe iniuriam patientem de manu iniuriantis.* Hic enim eſt actus miſericordiæ, par, vel maior, illi qui dat panem & neceſſaria pauperi. Sic Abraham liberauit Lot captum ab hoſtibus, Geneſ. 14. Moſes liberauit Iudæum ab Ægyptio, Exodi 2. Idem ſanxit Salomon Prouer. 24. 11. *Erue*, inquit, *eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad perditionẽ, ne ceſſes liberare. Si dixeris: Vires non ſuppetunt; qui inſpector eſt cordis, ipſe intelligit, & ſeruatorem animæ tuæ nihil fallit.* Hoc eſt quod eum imitatus Siracides ſubiungit.

ET NON ACIDE FERAS IN ANIMA TVA] hoc eſt, *tædioſè, vel indignè*, ait Rabanus, *quia charitatis ſeruorem erga proximum ſe non habere oſtendit, qui eum ab hoſte eripere non contendit*, Vbi Nota. *Tò acidè*, poteſt Primò, accipi pro *acedè*, ut ſit aduerbium deriuatum ab acedo, & acedia, pro quo vulgò (licet barbarè, dicitur acedia. Vnde & nonnulli codices hic habent, *acidè*, quomodo Interpretẽ Latinum vertiſſe eſt veriſimile, ſicut & c. 6. 26. *Ne acedieris in vinculis eius.* Et c. 22. 16. *Non acediaberis in ſtultitia.* Vbi Græcè eſt μὴ ἀκηδιάσῃς. Quare *tò acidè*, vel *acedè*, pronuntiandum eſt penultima longa: reſpondet enim longæ vocali η, quæ eſt in Græco eius etymo ἀκηδὼς ἀκηδία, id eſt, acedia, torpor, tædium, pigritia, mœror, ita dicta à κῆδος, id eſt, cura, labor, & α priuatiuo: vnde ἀκηδὼς idem eſt, quod ſine cura, expers laboris, incurius, negligens, torpidus, acedus. Senſus ergo eſt: hanc, quam dixi præſtandam, iniuriam patientis liberationem, non feras in animo tuo *acidè*, hoc eſt, cum tædio & triſtitia; q.d. Non ſit tibi tædioſum eam præſtare, ne ſis acedus, piger, lentus & tardus ad eum liberandum; ſed libenter, alacriter & velociter eum libera ita lanienius. Fauent Græca, quæ habent μὴ ὀλιγοψυχήσῃς, id eſt, *ne ſis puſillanimis*, quod Interpres Rom. vertit, *non acedieris*, acedus enim eſt puſillanimis. Acediæ enim filiæ ſunt puſillanimitas, metus torpor, triſtitia, tædium, tarditas, deſperatio. Tigurina: *Ne demittas animum.*

Acidè, quidi Reſp. Primò.

Secundò, *tò acedè*, Latinè & propriè cum Lyrano deducas non ab *acedia* (ſic enim *acedè* dicendum fuiſſet, non *acidè*) ſed ab *acor* & acidus, ut idem ſit quod ægrè, iracundè, moleſtè, indignanter, ſive, ut Raban. ait, *indignè*, vultuque acido & moroſo, quaſi acetum bibiſſes, aut acidum pomum comediſſes: fructus enim acidi moleſtant dentes, eoſque obſtupefaciunt, ideoque maxillas contrahunt, faciemque acidam exhibent. Puſillanimes enim, cùm opus arduum occurrit, cui ſe impares arbitrantur, aut cui ex paruitate animi ſuccumbunt, ut illud exequiant, iraſcuntur & indignantur. *Tò* ergo *acidè* magis impatientiam & indignationem hominis difficilis & moroſi ſonat, quàm acediam & torporem incurij. Vnde Complut. vertunt, *ne ſis impatiens*; Syrus, *ne abbreuietur ſpiritus tuus*, id eſt, eſto patiens, fortis & longanimis; Arabicus, *ne faſtidias veritatem*, id eſt, veritatis & innocentiæ patrocinium. Quare interpres noſter vertens *acidè*, non barbarus eſt, vti nonnulli putant: ſed egregiè Latinus. Sic enim Plautus homines acerbos, moleſtos, iracundos, dicaces, mordaces, vocat aciditſimos. Idem in Pſeudol. *Equid*, inquit, *habet is homo aceti in pectore.* Idem in Bacchid *Nunc experiar ſitne acetum tibi acre in pectore.* Et Horat. 1. Sermon.

At Græcus, poſquam eſt Italo perfuſus aceto:

Secunda.

id eſt, poſtquàm amara mordacitate Itali eſt reprehenſus. Acetum enim Italiæ eſt acutum, acre, mordax, ideoque acidum ab acuendo, quia cibos & linguam acuit, eiſque ſuum acorem indit. Senſus ergo eſt, q.d. Cùm tibi liberandus de manu ſuperbi occurrit iniuriam patiens, *non acidè feras*, hoc eſt, non concipias inde animi moleſtiam, impatientiam, moroſitatem, iram, quaſi æquo grauius onus, tuiſque humeris impar tibi portandum offeratur: non oſtendas te in eo liberando acidũ, amarum, difficilem & moroſum, quòd verearis potentem & ſuperbum offendere, cum eoque non audeas contendere: noli iraſci & indignari; ſed magno, tranquillo, miſericordi, ſereno & generoſo animo ei ſuccurre, eum protege & libera, cogitãdo te Dei cauſam defendere, iuſtiæ eſſe hyperatpiſtem, miſericordiæ patronum agere, pupillorum & pauperum iura tueri, ideoq; iniuſtitiæ eſſe domitorem, ſuperbiæ maſtygem, iniuriæ vindicem.

VERS.10. IN IVDICANDO ESTO PVPILLIS MISERICORS VT PATER] Græca & Syrus τὸ *in iudicando*, connectunt eum præcedentibus, hoc modo; *Ne ſis puſillanimis in iudicando*, id eſt, vindicando & liberando iniuriam patientem de manu ſuperbi, ac deinde nouam inchoant ſententiam: *Eſto pupillis miſericors*. Iudicis enim proprie & auctoritatiuè eſt liberare iniuriam patientem, eiuſque ius & innocentiam tueri. Sed ſiue præcedentibus, ſiue ſubſequentibus connectas, eôdem ferè redit ſenſus. Agitur enim de liberatione pauperum miſerorum & derelictorum, quales maximè ſunt pupilli & viduæ. Iubet ergo, ut tales in iudicio non negligantur, nec cauſæ eorum prorogentur, multo minus peruersè & iniquè in fauorem partis aduerſæ potentis iudicetur.

ET PRO VIRO MATRI ILLORVM] Syrus, *eſto vt pater pupillis, & pro viro viduæ*; Arabicus, *eſto orphanis loco patris, & in ſimilitudine mariti vidua*. Vnde Gelaſius Papa epiſt. ad Gerontium & Petrum Epiſcopos, & habetur diſt. 87. can. 1. ijs viduarum & pupillorum patrocinium demandat. *Plus*, inquit, *viduarum & orphanorum cauſas & impenſius ducimus exequendas, quàm tueri à nobis, vel ab omnibus, diuina manifeſtat aſſertio*. Idem can. *Pupillis tuitionem*, inquit, *etiam diuinitus inſtis impendi*. Hoc enim tam miſerorum & deſolatorum patrocinium, eſt ſacrificium Deo gratiſſimum, iuxta illud: *Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem hæc eſt. Viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*, Iac. 1. v. vlt. Cauſas ibidem aſſignaui?

Idipſum præſtitit Iob, vnde coram Deo illud ſibi laudi ducens allegat, ut ſimilem ſibi opem ab eo impetret: ſic enim ca. 29. 11, *Auris audiens beatificabat me, eò quòd liberaſſem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non eſſet adiutor. Benedictio perituri ſuper me veniebat, & cor viduæ conſolatus ſum. Oculus fui cæco, & pes claudo. Pater eram pauperum. Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædã*. Similia habet c. 31. v. 16. & ſequent. Plura hac de re S. Ambroſij exempla recenſet Sozom. li. 7. Hiſtor. ca. 24. Intelligе hæc de pupillis & viduis quæ iuſtam habent cauſam, & in ea iniuſtè à potentibus opprimuntur. Nam, ſi iniuſtam cauſam foueant, ſequenda eſt lex Exodi 23. *Non miſereberis pauperis in iudicio*, ut propter iniquam miſericordiam iuſtitiam peruertas, cauſam iniuſtam paupeti adiudicando.

VERS.11. ET ERIS TV VELVT FILIVS ALTISSIMI OBDIENS (Arabicus & Syrus, *& eris Deo veluti filius*) ET MISEREBITVR TVI MAGIS QVAM MATER] τὸ & ſumitur pro *idcirco*, hac de cauſa, ob hoc eleëmoſynæ meritum illi enim ſubdit cõgruam & quaſi ex æquo commenſam *remunerationem* & mercedem hanc: q.d. Si pupillum tutatus fueris ut pater, viduam ut maritus, Deus viciſſim pro mercede exhibebit ſe tibi patrem, ac te ut filium curabit, imò indulgentior tibi erit quàm filijs ſoleat eſſe mater. Eris ergo filius Dei Altiſſimi, quia eius præceptis obediens miſericordiam præſtitiſti viduis & pupillis, ac conſequenter eris quaſi Deus quidam terreſtris. Sicut enim filius hominis eſt homo: ita filius Dei eſt Deus; præſertim ſi propriam diuinitatis dotem, putà, beneficentiam & miſericordiam, imitetur. Hæc eſt ratio à priori, quæ ingentè dat ſtimulum ad eleëmoſynam. Hoc eſt, quod ait S. Hilar. in Pſal. 51. *Sic auro* (in eleëmoſynã dato) *demutemur, vt ex terrenis cæleſtes, & ex mortalibus ſimus æterni*. Et Clemens Alexand. lib. 1. Strom. *Dei imago eſt*, inquit, *homo benefaciens*, Nazianz. orat. 16, de pauper. fouen. *Nihil adeò diuinum habet homo, quàm benefacere. Fac calamitoſo ſis Deus, Dei miſericordiam imitando*, &c. *Neque enim vlla omnino res eſt, quæ Dei beneuolentiam perinde conciliet, ac miſericordia*. S. Gregor. Nyſſenus lib de Beatitud. *Beati miſericordes. Si miſericordis*, ait *appellatio Deum decet ad quid aliud te ſermo Chriſti hortatur, niſi vt Deus fias, tanquam inſignitus propria nota diuinitatis?* S. Leo ſerm. 10. de Quadrag. *Nulla*, ait, *deuotione fidelium magis Dominus delectatur, quàm ea, quæ pauperibus eius impenditur, & vbi curam miſericordiæ inuenit, ibi imaginem ſuæ pietatis agnoſcit*.

Beneficentia facit homines & quaſi deos.

Idem à Salomone, Siracide & Hebræis didicerunt Gentiles. Plinius lib. 2. ca. 7. *Deus*, ait, *mortali eſt iuuare mortalem, & hac ad æternam gloriam via. Hac præcres iuêre Romani*. Seneca in Prouerb. *Quid eſt dare beneficium? imitari Deum*. Idem de Form. vita: *Deum*, ait, *amabis; ſed illum in hoc imitaberis, quòd nobis omnibus prodeſſe, & nulli obeſſe poſſit*. Nam, ut ait Plato in Timæo, *Deus eſt ſummum bonum, ſuper omnem ſubſtantiam, omnemq; naturam, quem tantùm petunt, cùm ipſe ſit plenæ perfectionis, nec ſocietatis indigus*. Et Ariſtot. lib. 1. Ethicor. ca. 2. *Bonum quantò communius*, inquit, *tantò diuinius*.

ET MISEREBITVR (Græcè ἀγαπήσει, ip eſt. diliget) TVI MAGIS QVAM MATER] Rectè legit ſpiritu leni cum Complut. Interpres, ἢ μητήρ σου. Quare minùs rectè aliqui ſpiritu aſpero legunt, ἡ μητήρ σου. vertuntque, *& diliget te magis mater tua*. Mira Dei dignatio, qua miſericordibus & eleëmoſynarijs erga pupillos & viduas, dignatur eſſe non tantùm pater, ſed & mater, imò pluſquam mater iuxta illud Iſaiæ 44. 2. *Hæc dicit Dominus faciens & formãs te, ab vtero auxiliator tuus*. Et v. 24. *Redemptor tuus, & formator tuus ex vtero*. Et c. 46. 3. *Audite me, domus Iſrael, qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua, vſque ad ſenectam ego ipſe, & vſque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & ſaluabo*. Et c. 49. 15. *Numquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliviſcar tui. Ecce manibus meis deſcripſi te*.

Hac de cauſa Philo, Orpheus alijque veteres Philoſophi & Theologi Deum vocant πατρομήτορα & μητροπάτορα, id eſt, *patrimatrem & matripatrem*, eò quòd omnipotentiæ patris indulgentiam matris aſſociet, qua de re plura dixi Act. 17. v. 27.

& epist. 1. S. Ioan. cap. 1. 1. *Causa est*, ait Palacius & quali ratio à priori, *quia paternus affectus & maternus maior multò est in Deo, quàm sit in patre aut matre vulgaribus. Cùm enim Deus tum affectum rebus creatis communicaris, maiorē sibi reseruauit, vt nos maiore prosequeretur. Nulla enim creatura tanti affectus capax est, quantum ipse habet, qui infinita habet cuncta quæ habet.* Notabis item, *quàm compendiaria ratione principes & inducs Deum sibi possint habere deuinctum vt patrem & matrem scilicet, ius seruando pupillis & viduis*, Pauperes enim & afflicti, cùm sint omni humano auxilio destituti: suo iure diuinam opem, regiumque præsidium implorant: his ergo adest Deus, atque Rex vel Princeps, *cuius imperij maiestas, salutis est tutela*, ut ait Plinius in Panegyr. Traiani: *Principem enim*, inquit ille, *dat Deus, qui erga hominum genus vice sua fungatur.* Sic de Salomone, rege pio æquè ac potente; & magis de Christo prædixit Dauid psal. 71. v. 17. *Liberabit pauperem à potente, & pauperē cui non erat adiutor.* Sic & Theodoricus, Rex Gothorum sapiens, apud Cassiodor. lib. 3. Variar. c. 20. ait: *Inter gloriosas reip. curas, quas perpeti cogitatione Deo anxiliante reuoluimus, cordi nostro est lenamen humilium, vt contra patientiam superborum nostræ pietatis erigamus obstaculum, nec liceat quidquam apud nos audaciæ cuius est propositi superba tolerare.*

Moral. de præcio eleemosyn.

Hinc disce quantæ vtilitatis, & quanti apud Deum momenti & meriti sit eleëmosyna, ut meritò dixerit Ven. Beda in Prouerbijs: *Salus est diuitum, subuenire necessitatibus pauperum. Manus pauperis, est Christi gazophylacium.* Hue facit prouerbium Arabicum, quod habetur in impressis centuria 1. nu. 80. *Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni.* q d. Liberalis felix est, non solùm in hoc seculo, sed & in futuro; quia vicinus erit Deo. Quin & Seneca in Sententijs: *Eleëmosyna*, ait, *non tam accipientibus, quàm dantibus prodest.* Quare verè dixit S. Paulus: *Beatius est magis dare, quàm accipere*, Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

Porrò S. Chrysost. homil. 35. & 68. ad Popul. *Deus*, inquit, *cibari à te vult* (in paupere) *vt te cibet: indui, vt te induat. Pecuniam ergo contemne, ne contemnaris; vt dines fis, tua largiter da: vt colligas, disperge: imitare seminantem. Semina in benedictionibus, vt de benedictionibus & metas.* Idem hom. 32. in ep. 2. ad Timoth. *Eleëmosyna*, ait, *est amica Dei, semper ei propinqua, pro quibuscumque voluerit facilè gratiæ munus impetrat, tantùm si à nobis non lædatur, si nullam à nobis patiatur iniuriā. Iniuriam autem patitur, cùm extrinsecus eam volumus operari; si verò fuerit munda, magnā præstat confidentiam tribuentibus eam. Tanta est virtus eius, tantaq; potentia.* Addit deinde: *Sed etiam vincula peccatorum ipsa dissolut, fugat tenebras, extinguit ignem mortificat vermem, expellit stridorem dentium. Huic portæ cæli aperiuntur, & veluti regina intrante nullus ianitorum, nullus custodum qui portis assistunt, audet dicere: Quæ tu es? vel vnde? sed omnes eam è regione suscipiunt. Regina namque est verè regina, similes faciens hominis Deo: Estote, inquit, misericordes, sicut Pater vester misericors est. Pennata namq; est, & valdè lenis, habens alas aureas, & volatum qui Angelos deceat: scriptum est enim: Pennæ tuæ sicut pennæ columbæ deargentatæ, & cellum eius in fulgore auri. Sicut columba quædam nitens & aurea, venustate decorata, nites & affabiles oculos habens, per cuncta pernolat: sic & misericordia nites magno decore fellina, nihil est illis oculis melius.* Mox panem eam comparans subdit: *Pulcher quidem est pauo, sed*

in illis comparatione deformis apparet. Ita enim vt enis quædam pulchra est & mirabilis, ab ipso initio per tempora cuncta perdurans, & multa diuina gratia decoratur. Virgo est habens alas aureas, circumspecta per omnia, venustaq; succincta, vultum habens candidum atque mansuetum, pennata est, lenis, & semper ante solium regale consistit. Quando iudicamur, repentè subuenit, & nos à supplicijs liberat imminentibus, alis suis nos contegens. Hanc amplius desiderat Deus, quàm sacrificia innumera.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua hortatur ad studium sapientiæ ex duodecim eius officijs.

Vers. 12. Sapientia filijs suis vitam inspirat, & suscipit inquirentes se, & prætbit in via iustitiæ.

13. Et qui illam diligit, diligit vitam, & qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius.

14. Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt: & quò introibit, benedicet Deus.

15. Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto: & eos qui diligunt illam, diligit Deus.

16. Qui audit illam, iudicabit Gentes: & qui intuetur illam, permanebit confidens.

17. Si crediderit ei, hereditabit illam, & erunt in confirmatione creaturæ illius.

18. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum.

19. Timorem, & metum, & probationem inducet super illum: & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in cogitationibus suis, & credat animæ illius.

20. Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illum, & lætificabit illum.

21. Et denudabit absconsa sua illi, & thesaurizabit super illum scientiam, & intellectum iustitiæ.

22. Si autem aberrauerit, derelinquet eum, & tradet eum in manus inimici sui.

SAPIENTIA FILIIS SVIS VITAM INSPIRAT] Secunda est hæc capitis pars, qua redit ad sapientiam quasi ad primarium suum thema: sicut enim cap. 3. v. 32. & 33. salijt à sapientia ad eleëmosynam, quasi à genere ad speciem; ita hic resilit ab eleëmosyna ad sapiëtiam, quasi à specie ad genus, ab hypothesi ad thesin. Dixerat enim v. præced. Deum misericordium quasi filiorum magis quàm matrem: nunc idipsum sigillatim ostendit, quanta, scilicet, Deus per sapientiam suam ijs præstet & communicet. Quocirca sedecim sapientiæ officia & beneficia, quæ ipsa suis filijs, quales dixit esse misericordes, confert, recenset. Primum est, *Sapientia filijs suis vitam inspirat*, Secundò, *Suscipit inquirentes se*; Tertium, *Præbit in via iustitiæ*: Quartum, *qui vigilauerint ad illam*, *Vers. 12.*

Sedecim sapientiæ officia & beneficia.

complectentur placorem eius; Quintum, *Quò introibit* (ſapiens,) *beneducet Deus*; Sextum, *Qui ſeruiunt ei obſequentes erunt ſancto*, Septimum, *Eos, qui diligunt illum, diligit Deus*; Octauum. *Qui audit illum, iudicabit gentes*; Nonum, *Qui intuetur illum, permanebit confidens*: Decimum, *Si crediderit ei, hereditabit illum*; Vndecimum, *Erunt in confirmatione creaturæ illius*; Duodecimum, *In tentatione ambulat cum eo*; Decimumtertium, *v.20. Firmabit illum*; Decimumquartum, *Lætificabit illum*; Decimumquintum, *Denudabit abſconſa ſua illi*; Decimumſextum, *Theſaurizabit ſuper illum ſcientiam & intellectum iuſtitiæ.*

Primum ergo eſt: *Sapientia filijs ſuis vitam inſpirat*, putà, vitam gratiæ & gloriæ, quæ eſt vita ſupernaturalis, cæleſtis, diuina, beata & æterna. Comparat ſapientiam matri. Sicut enim mater filios in vtero animat & viuificat, eisque aſpirat vitam naturalem: ita ſapientia ſuis inſpirat ſupernaturalem. Fertur pelecanus auis eliciendo è pectore ſanguinem, eoque rigando, pullos iam mortuos, vel veriùs deficientes & moribundos viuificare. Pelecano ſimilis eſt ſapientia. Vnde pelecanus eſt tymbolum Chriſti, qui ſuo ſanguine nos peccato mortuos, aſpirando ſpiritum gratiæ & charitatis viuificauit. Audi S. Hieron. epiſt. 29. ad Præſidium, tom.9. vel quiſquis eſt auctor. ſtylus enim arguit non eſſe S. Hieron. imò eſſe aſſumentum epiſtolæ continens fabuloſa de phœnice, vipera, pelecano, &c. *Pelecani*, inquit, *cùm ſuos à ſerpente filios occiſos, mortuos inueniunt, lugent; & ſe & ſua latera percutiunt, & ſanguine excuſſo ad corpora mortuorum ſic reuiuiſcunt.* Idem habet S. Auguſt. in pſalm. 101. Kiranides, Iſidorus, Geſnerus & Aldrouandus lib. 19. de Auibus, cap. 2. in Onocrotalo, hunc enim cenſent eſſe pelecanum, æque ac S. Hieron. in pſalm. 101. Plinius & Oppianus. Verùm de veritate huius rei meritò dubitat S. Auguſt. Negant Albertus, Geſnerus & Aldrouandus: qui tamen addit, Horum, & Ægyptios tradere, vulturem Ægyptiam ardentiſſimè ſuos pullos amare, ac ſi quando nutrimenti facultas deſit; ne fame illi pereant, femori ſuo vulnus infligere, & effluentem ſanguinem eis dare exorbendum: pelecanum verò adeò pullos ſuos diligere, vt dum ignem circa nidum ab aucupibus excitatum extinguere alis ventilando conatur, illas ſibi adurat & torreat. Idem tradit Pierius. Addit Geſnerus, pelecanum fortè vocari vulturem Ægyptiam iam dictam.

Chriſtus quaſi pelecanus ſuo ſanguine nos viuificat.

Talis vultur, talis pelecanus nobis eſt Chriſtus, qui eſt ipſa increata & incarnata Dei Sapientia: ipſe enim ſuo ſanguine in cruce, & ſua carne in Euchariſtia nos paſcit & viuificat. Porrò, cùm ſapientia hæc vnica ſit, vnicam pariter habet vitam, qua ipſa viuit, quamque filijs per inſpirationem communicat, niſi quòd vita hæc in ipſa eſt per naturam, filijs verò communicatur per gratiam. Huius ſymbolum & initium fuit in ſuſcitatione Lazari: Chriſtus enim clamando: *Lazare, veni foras*, eum à morte ad vitam reuocauit, Iohan. 11. Idem facit cuilibet peccatori, dum eum peccato mortuum ſpiraculo gratiæ quaſi filium ſapientiæ viuificat.

Rurſum hæc ſententia valdè appoſitè accipi poteſt de ſapientia creata: ipſa enim vitam, id eſt, doctrinam vitalem & viuificam, putà normam benè beatèque viuendi ſuis aſpirat. Vnde Arabicus vertit, *ſapientia corripit filios ſuos, & egredietur in omni ſermone ſuo*; Syrus, *ſapientia filios ſuos erudiuit, & illuminabit omnes qui intelligunt eam.* Sicut ergo lux ſolis eſt viuifica, vitamque plantis & animalibus aſpirat: ſic & ſapientia, quæ eſt lux ſpiritalis & diuina, iuxta illud pſal. 35.10. *Quoniam apud te eſt fons vitæ.* Quis hic fons? vtique lumen, quod explicans ſubdit: *Et in lumine tuo videbimus lumen.* Notèt hoc doctores, quique alios ad virtutem magno labore eruditunt & illuminant, ſeque ſolentur & excitent, cogitando, quòd alios illuminando vitam eis conferant, non animalem, naturalem & temporalem; ſed cæleſtem, ſupernaturalem & æternam. Hinc, ſicuti Deus inſpirans in Adam ſpiraculum vitæ, eum animauit & viuificauit, Geneſ. 2. 7. ita pariter Chriſtus inſufflans in Apoſtolos Spiritum ſanctũ Iohannis ca. 20. fecit eos non tamùm in animam viuentem, ſed & in Spiritum viuificantem; vt ſcili. et alios quamplurimos ſua ſanctitate & ſpiritu viuificarent Deo.

Tertiò. Græca iam non habent, ἐψύχωσεν, id eſt animauit, viuificauit, vitam inſpirauit, vti legit Noſter; ſed ἀνύψωσεν, id eſt, exaltauit. Vnde Tigurina vertit, *ſapientia filios ſuos extollit*, quia ex rudibus facit doctos, ex inſipientibus ſapientes, ex terrenis cæleſtes, ex hominibus Angelos. Ad hæc, quia facit eos reges, præſides, duces, rectores, doctores cæterum: ſapientum enim eſt alios minùs ſapientes regere & docere.

Rurſum Clemens Alexand. lib. 7. Strom. legit, ἐνεφύσησεν, id eſt, *inflauit*, vel *inſufflauit ſapientia filios ſuos*: hoc eſt, inſufflando vitam ijs inſpirat, vt vertit Noſter. Alludit ad halitum vitalem, quem Deus inſpirauit Adæ, Gen. 2. Inflare enim hic non ſignificat tumefacere, ſed inſpirare ſapientiam & vitam. *Non enim* (inquit Clemens Alexan. libr. 7. Strom.) *ijs qui ſunt in doctrina ſingulari faſtum & arrogantiam ingenerauit Dominus; ſed in veritate habere fiduciam & eſſe magnificum in cognitione, quæ traditur per Scripturas; efficit contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum: quod ſignificat dictio*, inflauit, *quæ docet magnificentiam ſapientiæ, quæ implantatur ijs qui ſunt per doctrinam filij.* Tertull. in Scorpiaco, cap. 9. legit *ſophia ingulauit filios ſuos*, ſed potiùs hanc ſententiam Tertull. ex Prou. c. 9. 2. quàm ex hoc loco ſumpſiſſe videtur, vti annotauit ibidem Pamelius.

Symbolicè, Sapientia increata, putà ipſe Deus, eſt vita eſſentialis & increata, quàm filijs ſuis aſpirat, infundendo eis vitam creatam, putà gratiam & charitatem, quæ eſt quaſi anima ſupernaturalis animæ & hominis. Vbi rectè notat noſter Leſſius lib. 6. de Perfection. diuinis, cap. 5. Vita, inquit, dicitur & ſubſtantia vitalis, vt eſt anima & natura angelica; & operatio vitalis, quæ nimirum in operante, à quo emanat, remanet: qualis eſt intelligere, amare, ſentire, appetere, ſe mouere. Vtroque modo Deus eſt vita (ſemotis imperfectionibus) nec ſolum vita, ſed prima vita & æterna vita & ipſa vitæ plenitudo ac vniuerſitas, omnis vitæ origo & conſummatio, principium & finis: in quo etiam omnia, quæ non viuunt, vita ſunt. Ipſe enim eſt ſuperuitalis eſſentia, & ſupereſſentialis vita, omnem vitalem ſubſtantiam intra ſe eminentiſſimè & ſimpliciſſimè præhabens, & cauſaliter complectens, & extra ſe quamlibet iuxta ſuam ſpeciem formans, conſeruans & perficiens. Ipſe eſt ſua vitalis operatio, nimirum, ſua intellectio, ſuus amor, ſuum gaudium, ſua beatitas. Ex illo ſuperuitali fonte omnia, quæ aliquo modo

modo viuunt, vitam hauriunt, & vitales facultates motuſque accreſcunt, alia præſtantiores, alia minùs præſtantes, iuxta gradum cuiuſque & ordinem. Inde vita omnis & plantarum, & animalium & hominum, & dæmonum, & Angelorum; omnis vita naturalis & ſupernaturalis huius ſæculi & futuri, temporalis & æterna. Denique, ſicut ipſe eſt omnium exiſtentium Eſſe ſupereſſentiale, ita omniũ viuentium vita ſuperuitalis, ut S. Dionyſius ca. 6. de Diuinis nomin. ait. Tribuitur Deo vita, maximè ratione intelligentiæ & ſapientiæ: hæc enim eſt prima & ſuprema vita, ſeu vitalis operatio, à qua omnis alia vita procedit. A ſapientia enim manat amor: per hæc autem cætera omnia ſunt condita & formata. Deinde in ipſius ſapientia omnia viuunt: ipſum enim intelligi & intellectu formari eſt quoddam eſſe, & vita intelligibilium: & intellectio rei, eſt ipſa res modo intelligibili. Itaque ſapientia diuina eſt omnium vita, & per eam Deus ſibi & omnibus viuit, & omnia ipſi viuunt, & adſunt, & ſplendent, & immutabiliter in ipſo perſeuerant ex omni æternitate in omnem æternitatem.

ET SVSCIPIT INQVIRENTES SE] q.d. Sapientia velut mater & magiſtra, ſui ſtudioſos velut manu porrecta ad ſe allicit, eoſq; vltrò in ſuam diſciplinam, alimoniam, fidem & tutelam recipit. Vnde Tigurina vertit, *& ſectatores ſuos amplectitur*. Vnde Dionyſ. *Suſcipit*, ait, id eſt, preces eorũ exaudit. Ampliùs & pleniùs Hugo diſcutiẽs *τὸ ſuſcipit*; *Suſcipit*, inquit, *id eſt, ſurſum capit, vt omnis eorum cogitatio & conuerſatio ſit in cælis*. Rurſum, *ſuſcipit*, ad protegendũ: vnde in Pſalmis, *Suſceptor & protector noſter*. Et pſal. 40. *Me autẽ propter innocentiam ſuſcepiſti*. Et pſal. 138. *Suſcepiſti me de vtero matris meæ*. Itẽ *ſuſcipit*, ad reficiendum. Matth. 11. *Venite ad me, omnes qui laboratis, & onerati eſtis; & ego reficiam vos*. Quo ſenſu dicitur pſalm. 3. *Ego dormiui & reſurrexi: quia Dominus ſuſcepit me*. Et Matth. 18. *Qui ſuſcipit vnum, &c. me ſuſcipit*. Item *ſuſcipit*, ad erudiendum; *ſuſcipit*, ad glorificandum. Pſalm. 146. *Suſcipiens manſuetos Dominus*. Iſaiæ 42. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum*. Pergit Hugo: *Suſcipit timidos vt dominus, famelicos vt pater, ignaros vt magiſter, miſeros vt Deus*.

ET PRÆIBIT IN VIA IVSTITIÆ] quaſi faceem præferens, oſtendenſque quid iuſtum ſit & ſanctum, quid iniuſtum & impium, ac monens hortanſque ſuos ut iuſtum capeſſant, itaque efficiens, ut in via iuſtitiæ claro & cõſtanti gradu incedant. Huius typus fuit columna ignis noctu præiens caſtra Hebræorum, quæ eos ſecũros ſaluoſq; duxit in terram promiſſam, de qua dixi Exodi 13. & Num. 9. vnde de eo ſecurus Ieremias ait c. 17. 16. *Et ego non ſum turbatus te paſtorem ſequens*.

Porrò Sapientia increata, putà, Chriſtus, nobis præit viam iuſtitiæ, non tantùm ſua doctrina & exemplo, ſed & ſua gratia præueniente, qua voluntatem languidam excitat & corroborat ad opera iuſtitiæ, eorumque occaſiones ſuggerit, tentationes amouet, omnemque iuſtitiæ viam complanat, facilemque & expeditam reddit. Chriſtus ergo nos præit, ſicut paſtor præit oues, eas deducens ad paſcua, protegens à lupo, viam oſtendens, & per omnia dirigens: & ſicut pater præit filiũ, eum apprehenſa manu deducens per ſalebras & rupes, iuxta illud pſalm. 72. 24. *Tenuiſti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxiſti me*. Inſuper præit, ſicut dux præit milites ad pugnam, æquè ac ad victoriam & triumphum, iuxta illud Michææ, 2. 13. *Aſcendet pandens iter ante eos*, &c. *Et Dominus in capite eorum*. Vide ibi dicta.

ET QVI ILLAM DILIGIT, DILIGIT VITAM] Syrus, *amatores eius ſunt illi qui amant vitam*. Quia ſapientia creata eſt animæ vita; tum formalis, per doctrinam & gratiam; tum cauſalis, per gloriam, ad quam nos deducit. Sapientia verò increata, putà, Chriſtus, eſt *via, veritas & vita*. Ioan. 14. 6. Ergo *filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium*? Si diligitis peccatum, verè puram diligitis mortem. Si diligitis mundum, vtique diligitis vanitatem, & miſtam cum multa morte exiguam vitam. Diligite ſapientiam, ita puram; & ſine labe vitam diligetis. Igitur ſola ſapientia digna eſt veſtra dilectione, ait Palacius. Prudenter Plato libr. 6. de Republ. *Fieri*, inquit, *non poteſt, vt illud non imitetur aliquis, cui cum amore admirabundus adhæreat: quare, cùm Philoſophus diuino atq; decoro prudenter adhæreat, diuinus ipſe atque decorus, quoad homini poſſibile eſt, efficitur*.

ET QVI VIGILAVERINT AD ILLAM, COMPLECTENTVR PLACOREM EIVS] *Placorem*, id eſt placiditatem, ſuauitatem, iucunditatem & lætitiam ſapientiæ. Hæc enim ſignificat Græcum εὐχροσυνη. Sicut enim ſapientia creata & increata, putà Chriſtus, eſt vita; ſic eſt & dulcedo ac lætitia ineffabilis animæ ſapienti & ſanctæ, Syrus vertit, *& qui inquirunt eam, percipient voluntatem*, vel *deſiderium à Domino*: putà, percipient id, quod volunt, optant & deſiderant; ideoque lætabuntur: Deſiderium enim rei amatæ abſentis, parit lætitiam & gaudium, ſi res amata & optata fiat præſens, eáque fruamur. Vnde Tigurina, *qui eam manè adeunt, replebuntur lætitia*. VERS. 13.

Nota. *Tò vigilauerint*, ſignificat primò manè ſurgendum ad quærendam ſapientiam: aurora enim ſapientiæ & Muſis amica. Rurſum, quòd ſapientia offert ſeſe & accurrit ijs, qui manè ſtudioſè & ſollicitè eam inueſtigant: hi enim ſunt, ut habent Græca, ὀρθίζοντες πρὸς αὐτὴν, id eſt, manicantes, ſiue manè euigilantes & ſurgentes ad ipſam perquirendam. Sic Pſaltes pſal. 62. v. 1. *Deus, Deus meus*, inquit, *ad te de luce vigilo*. Et Iſaias c. 26. *Anima mea*, inquit, *deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis de mane vigilabo ad te*. Et Moſes Deuter. 6. v. 7. *Meditaberis in eis* (verbis Dei & ſapientiæ) *ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens*. Vide ibi dicta. Facit ergo vigiliam amor & amans ſollicitudo: ſi amor Chriſti te accenderit, excitaberis ſummo manè è ſomno, nihil aliud quàm Chriſtum & cogitans & amans. Tunc ſenties placorem, ſeu placidiſſimam & iucundiſſimam eſſe ſapientiam: tunc guſtabis, quàm ſuauis ſit Dominus: tunc prælibabis, quàm beata ſit æternitas, quam Deus ſui, putà, ſapientiæ, ſtudioſis promiſit. Tunc iubilabis Deo cum Angelis, iuxta illud S. Iob cap. 38. 7. *cùm me laudarent ſimul aſtra matutina, & iubilarent omnes filij Dei*. Hæc ſciunt & ſapiunt, qui manè vacant orationi & meditationi ſapientiæ. Huius dulcedinis ſapientiæ ſymbolum erat manna, omne delectamentum in ſe habens, & omnem ſaporem ſuauitatis, quod ante ſolis ortum vigilantes colligere debebant, ne liqueſceret. Sapient. 16. 27. *Quod enim*, inquit, de manna loquens, *ab igne non poterat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat: vt notum omnibus eſſet, quoniam*

portet præuenire ſolem ad benedictionẽ tuam, & ad ortum lucis te adorare. Quocirca S. Bernard. ſerm. 70. in Cant. *In principio vigiliarum tuarum*, inquit, *accelera: quantumuis etiam ipſas anticipares vigilias, inuenies eum, non præuenies: temerè in tali negotio vel prius aliquid tribus tibi, vel plus, & magis amat, & antè.* Idem Bernardus ſerm. de ſeptem donis Spiritus ſancti: *Omnes*, inquit, *ſapientiam quærimus, omnes contemptibilem eam, ſed fruſtrà quærit, qui in lectulo ſuo quærit; neq; in terra ſuauiter viuentium inuenitur: lectulus eſt, & ibi gigantem quæris? Si quæritis inquit, quærite, conuertimini, & venite. Quæro vnde? A lectulo tuo. Quæris, vnde conuertaris? A voluptatibus, inquit, tuis auertere.*

Pro *placorem*, alij vertunt *malaciam*, id eſt, ſedatiſſimam animi quietem, ſublatis animi & conſcientiæ ſcrupulis æſtibuſque, ſimilem mari tranquillo, nulliſque ventis aut fluctibus agitato. Myſticè, hæc ſapientia eſt Chriſti mater Deipara, quæ omnes ad ſe confugientes quibuſlibet angoribus, animique perturbationibus liberat, ſerenat ac trãquillat. Vnde S. Bonauentura in Speculo: *Ad te*, ait *Domina, clamani in anguſtia animæ meæ: & tu ſereniſti conſcientiam meam.*

Moral. Nota, effectum ſignumque certum veræ ſapientiæ & ſanctitatis eſſe placorem, putà, animum placidum, quietum, hilarem: hunc enim efficit ſanctitas & ſancta conſcientia, quia animam Deo aſſimilat. Deus autem eſt ipſa placiditas, trãquillitas, hilaritas. Quocirca S. Ephrem in hac animi quiete conſtituit perfectionem virtutis & ſanctitatis: ſic enim ſcribit tomo 1. tract. de Vera renuntiatione: *Vniuerſum certamen noſtrum in eo eſt poſitum, vt ab iis, quæ intra nos ſunt, perturbationibus tranquilliſcamus ac liberemur; & veris tumultibus renuntiemus, cum vniuerſa turba prauarum cogitationum, quæ ab aduerſis illis poteſtatibus nobis ingeruntur. Vera ſiquidem renuntiatio hæc eſt interna animi pace atque quiete perfrui, eamq; tueri. Quando igitur coram Deo in oratione perſiſtis, cauе ne pulchra tua vaſa, in quibus Deo miniſtras, hoc eſt, cogitationes tuæ, ab hoſtibus tuis rapiantur. Et quo pacto, precor, vel in quo miniſtrabis Deo vniuerſorum, captis, id eſt, abreptis, & quaſi in captiuitatem abductis cogitationibus? Non enim indiget Deus, vt os vel lingua oret. Cultus autem Deo placens hic eſt, vt cogitationes, & tota fortitudo ac vis animæ, cum mente tota abſque vlla diſtractione in Deum ferantur.* Idem tract. de Beatitudinibus eas ſic ordiuit: *Beatus, qui à cunctis rebus terrenis vanæ huius vitæ totus eſt liber in Domino, ac Dei ſolum bonum ac miſericordem amplectitur. Beatus, qui ſpirituali gaudio ſuo, reſecit conſeruos, ex fructu virtutum, quas ſuo excolunt labore, vt fructum referret in Domino. Beatus, in cuius pectore ſemper Dei memoria inſederit: erit enim totus ille quaſi Angelus cæleſtis ſuper terrã, cum timore & amore Domino ſacrificium offerens. Beatus, qui in cella ſua, in Domino, tamquam Angelus cæleſtis, caſtas retinet cogitationes, ſuoq;, cellaudat cum ore, qui omnium ſpirituum habet poteſtatem. Beatus, qui ſactus eſt ſicut Seraphim & Cherubim, & in diuino ac ſpirituali officio numquam eſt ſegnis; ſed aſſiduè glorificat Dominum. Beatus, qui ſemper ſpirituali gaudio plenus eſt, nec in portando ſuum Dominum ingo pigreſcit: coronabitur enim in gloria.*

Diuinè verò S. Cyprian. lib. 2. epiſt. 2. ad Donatum, animi ſancti in hac quiete omnia terrena, tam proſpera, quàm aduerſa, deſpicientis, imò ridentis, celſitudinem ita deſcribit: *Vna igitur placida & fida tranquillitas, vna ſolida & firma ſecuritas, ſi quis ab hac inquietantis ſæculi turbinibus extractus, ſalutaris portus ſtatione fundatus, ad cælum oculos tollat à terris, & ad Domini manus admiſſus, ac Deo ſuo mente iam proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis ſublimè ac magnum videtur, mira ſuam lætare conſcientiam glorietur. Nihil appetere iam, nihil deſiderare de ſæculo poteſt, qui ſæculo maior eſt,* Et mox: *Vt ſponte ſol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat; ita ſpiritus cæleſtis infundit, poſtquam auctorem ſuum cælum inuens anima cognouit, ſole altior, & hac omni terrena poteſtate ſublimior, id eſſe incipit, quod eſſe ſe credit. Tu tantùm, quem tam ſpiritalibus caſtris cæleſtis militia ſegmanit, tene inuiolatam, tene ſobriam religioſis virtutibus diſciplinam. Sit tibi vel oratio aſſidua, vel lectio: nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum: ille te præcepta ſua inſtruat, ille diſponat: quem ille diuitem fecerit, nemo pauperem faciet.* Denique S. Auguſt. lib. 1. de ſerm. Domini in monte, c. 9. explicans illud Matth. 5. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*; ita ſapientiam definit: *Sapientia eſt contemplatio veritatis, pacificans totum hominem, & ſuſcipiens ſimilitudinem Dei.* quia facit, ut ſapiens inſtar Dei ſit placidus, ſerenus, tranquillus, imperturbatus, excelſus, ram in aduerſis, quàm in proſperis, quaſi Angelus aliquis in carne obambulans.

Sanctitas ſita in pace animi.

QVI TENVERINT ILLAM, VITAM HEREDITABVNT] præſentem ſæpè longæuam, & futuram ſemper æternam. Pro *vitam* Græcè eſt δόξαν, id eſt *gloriam*, via enim ad gloriam perennem eſt ſapientia. Sic & Arabicus, *quipernenient*, inquit, *in illa, inuenient honorem à Deo.* Vtrumque iungit Syrus, veritque, *amatores eius ſunt illi, qui amant vitam.* Et mox: *Et qui adhærent illi, honorem ab ante Dominum* (id eſt, à Domino) *inuenient*; Græcè, ὁ κρατῶν αὐτῆς κληρονομήσει δόξαν, id eſt, qui eam apprehenderit, & conſtanter tenuerit ac poſſederit; Tigurina, *qui ea potitus fuerit, gloriam conſequetur.* Græca ergo legunt in ſingulari, & hoc aptè concordat cum ſingulari, *introibit*, quod ſequitur. VERS. 14.

ET QVO (quocumque) INTROIBIT (aliqui clariùs magiſque connexè legunt, *introibunt*) non ſapientia; ſed, qui tenuerit illam; BENEDICET DEVS] q. d. Quocumque introibit ſapiens, comitabitur eum Dei benedictio, qua Deus omnibus eius itineribus & actionibus benediceт, eaſque proſperabit; & ad felicem exitum fructumque inſignem perducet. Syrus rurſus vertit dupliciter, *qui inquirunt eam, accipient voluntatem* (id eſt, deſiderium, putà, id quod volunt & deſiderant) *à Domino.* Et mox, *Et locus, qui benedixit Dominum, domus habitationis eorum*; Arabicus, *& manſio eorum manſio eſt cui benedixit Deus*; Tigurina, *quocumque introierit, accedet fauor Domini.* Hoc eſt, quod Iſraëlitis ſapientibus, putà, timentibus Deum, promiſit Moſes Deuter. 28. 1. *Si audieris vocem Domini Dei tui, vt facias atque cuſtodias omnia mandata eius*, &c. *Benedictus tu in ciuitate, & benedictus tu in agro*, &c. *benedicta horrea tua & benedicta reliquiæ tuæ. Benedictus eris ingrediens & egrediens*, & v. 8. *Emittet Dominus benedictionem ſuper cellaria tua, & ſuper omnia opera manuum tuarum benedicetq;, tibi in terra, quam acceperis.* Ita benedixit Abrahæ, Iſaac & Iacob, quin & propter Iacob benedixit infideli Laban ſocero ipſius. Vnde Laban ad Iacob volentem diſcedere, ſupplicans ut maneat: *Inueniam*, ait, *gratiam in conſpectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Geneſ. 30. 27.

Alludit Siracides ad hiſtoriam Obededom, in cuius domum arca Dei introiuit, ac ideò horum

domus

domus, totamque eius familiam Deus benedixit, 2. Reg. 6. Si Deus benedixit Obededom ob ingreſſum arcæ, quantò magis benedicet animam in quam diuina ſapientia, id eſt, ſanctitas introibit?

VERS. 15. QVI SERVIVNT EI, OBSEQVENTES ERVNT] (Tigurina, *obſequium præſtant*) SANCTO] Græcè. *οἱ λειτουργοῦντες αὐτῇ, λειτουργήσουσιν ἁγίῳ*, id eſt, *qui latriæ colunt illam* (ſapientiam) *hi liturgiam exhibent*, id eſt, miniſterium ſacrum ſeruiunt, *ſancto*, putà, Deo, vel potiùs ſanctuario & templo: hoc enim Græcè vocatur ἅγιον ſine articulo, id eſt, ſanctum per excellentiam; adeoq; ſecretior eius pars, in qua erat arca & Cherubim, vocabatur ἅγια ἁγίων, id eſt, ſancta ſanctorum, hoc eſt, ſanctiſſima. Alludit ad illud Prouerb. 9. 1. *Sapientia ædificauit ſibi domum*; putà templum, hoc eſt, Eccleſiam, tum legis naturæ, tum Moſaicæ, tum Euangelicæ: *immolauit victimas ſuas, miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam*, tum ſapientiæ & doctrinæ, tum ſacrificij, præſertim Euchariſtici. Senſus ergo eſt q.d. Qui ſe addicunt & quaſi deuouent ſapientiæ, ut illam diſcant, alioſque doceant, eaque ratione eamdem latria, id eſt, cultu quodam ſacro & religioſo colunt, hi ſunt quaſi ſacerdotes myſtici, qui Deo in templo, putà, in Eccleſia, liturgiam, id eſt miniſterium ſacrum, exhibent, dum alios docent Deum latria colere, piè viuere, & in omnibus ſapienter agere. Significat ergo Primò, ſtudioſos & cultores ſapientiæ eo fore honore, ut ſint quaſi λειτουργοὶ, id eſt, ſacerdotes tẽpli & Dei. Alludit ad illud Iſaiæ 61. 6. vbi Septuag. eodem nomine vtentes vertunt, *ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς κυρίου κληθήσεσθε καὶ λειτουργοὶ θεοῦ*, id eſt, *vos autem ſacerdotes Domini vocabimini, & miniſtri ſacrorum Dei*. Huc pariter alluſit S. Paulus, cùm ſe cæteroſq; ſapientiæ, putà, Euangelij, præcones vocat λειτουργοὺς, id eſt ſacerdotes Dei, qui Deo ſacrificent Euangelium, hoc eſt, Euangelij prædicationem Deo cẽferant, qualivictimam myſticam, ſed gratiſſimam, Rom. 15. 16. Vide ibi dicta. Simili modo D. Henricus Suſo vocabatur Miniſter æternæ ſapientiæ, ut dixi cap. 1. 15.

Notent hæc Philoſophi & Theologi, Philoſophiæ & Theologiæ non tantùm ſpeculatiuæ, ſed & practicæ odioſi, ſiue doctores, ſiue diſcipuli; ſciant ſe myſticos eſſe Dei ſacerdotes, Deoque ſacrificare ſtudium & doctrinam ſapientiæ.

Secundò, conſequenter indicat ſtudioſos ſapientiæ ita purè, caſtè & ſanctè eam colere, & viuere debere, perinde ac ſi ſacerdotes eſſent, ſacrisque in templo fungerentur. Vnde Syrus vertit *miniſtri eius* (ſapientiæ) *miniſtri ſanctitatis*; & Arabicus, *miniſtri illius, miniſtri puri & ſancti*. Vnde Palacius ſic explicat: Obſequentes erunt ſancto, id eſt, ſanctitati. *Nemo putet*, inquit, *ſe diligere ſapientiã, aut ei inſeruire, ſi ſanctitati non obſequatur: vt enim iuxta Paulum*, 2. Tim. 2. 19. *Recedat ab iniquitate, omnis qui inuocat nomẽ Domini: ita recedat ab iniquitate, qui ſeruit ſapientiæ. Cur ita? Quia ſapientia ſanctitas eſt. Igitur, vt qui ſe totum tradit ſapientiæ, credere debet ſe tradidiſſe ſanctitati: ita qui partem ſuam dedit iniquitati, credat ſe totum ſapientiæ abſtuliſſe. Tu iam, lector, intelligis, cur Angelus Mariæ dixit: Quod enim ex te naſcetur ſanctum, ſcilicet, quia, vt verè ex Virgine Sapientia Dei nata eſt; ita & ſanctitas Dei nata eſt: omninò ſiquidem neceſſarium eſt, vt ſapientia infinita ſit ſanctitas infinita.* Hæc Palacius.

A Tertiò. quòd eos quaſi ſuos ſacerdotes diliget, intimos & familiariſſimos habebit, proteget & benedicet Deus. Vnde ſubdit: *Et eos, qui diligunt illam, diliget Deus*; Syrus & Arabicus, *& domum habitationis eius* (ſapientiæ) *diliget Deus*.

Porrò latria hæc exhibenda ſapientiæ creatæ, æquè ac victima & ſacrificium, eſt metaphorica & myſtica: latria verò exhibenda Sapientiæ increatæ (hæc enim eſt Deus,) & incarnatæ (hæc enim eſt Chriſtus,) eſt propriè dicta: tam enim Chriſtus homo, quàm Deus latria colendus & adorandus eſt; hic enim homo, putà, Ieſus Chriſtus, ſubſiſtit in perſona Dei, eſtque Deus.

ET EOS, QVI DILIGVNT ILLAM, DILIGIT DEVS] Tigurina, *amatores eius* (ſapientiæ) *diligit Dominus*. Sapientiam accipe tum creatam, tum increatã & incarnatam. Vnde Palacius ſic explicat,
B q.d. *Ne credas, ſi te totum cultui & dilectioni ſapientiæ dedicaueris, quòd ideò Deus offendetur, quaſi iratus, quòd eum non colas, ſapientiam colens. Minimè. Imò contrà: quia ſapientia ex ore Dei prodijt, Deus eſt, ſcilicet, filius Dei natus ex Deo. At neceſſariò Deus Pater diliget eum, qui eius filium vnicißimè dilexerit. Ergo, ſi Chriſtianus nihil aliud, niſi Chriſtum in memoria gerat, non ideo Pater velut Chriſti gloriæ inuidus, Chriſtianum odio proſequetur: ſed contra velut eius gloriæ cupidus, diliget eum, qui Chriſtum ardentiùs amat.*

Tropol. ex hac gnome diſce, ſeruire ſapientiæ & Deo, eſſe veram libertatem, imò ſummam nobilitatem & dignitatem: talis enim eſt ſacerdotium, munuſque ſacrificandi, quod Siracides tribuit ei, qui ſeruit ſapientiæ, dum eum facit myſten & λειτουργὸν Dei. Hinc Franciſc. Piccolominæus de Principijs virtutum gradu 2. cap. 37. proponit duo paradoxa, eaque veriſſima eſſe demonſtrat. Primum eſt: *Optimus vſus libertatis hominis, eſt vſus veræ ſeruitutis eius.* Alterum eſt: *Homini melius eſt ſeruire, quàm regnare; & vniuerſa perfectio regni hominis, in ſeruitute eſt poſita.* Fundamentum veritatis vtriuſque enuntiationis illud eſt, quia vera ſeruitus naturę rei congruens, ea eſt, per quam inferiora ſuo ſuperiori ſubijciuntur: dum verò è contrà ſuperiora ſubijciuntur inferioribus, ea eſt peruerſio naturæ rerum, & diſpoſitio præter naturam; non autem naturalis ſeruitus, & quoniam infera à ſuperis perficiuntur, hinc euenit, quòd, dum per naturam ſeruiunt, ſua perfectione fruuntur. Ita corpus per naturam inſeruit animæ, anima rationi & menti, mens Deo: ac ut corpus ab anima, anima à mente, ita mens à Deo perficitur. homo
D tunc rectè vtitur munere libertatis, dum ea præeligit, quæ legibus & voluntati Dei ſunt conſentanea: dum autem id facit, vero & legitimo domino ſubijcitur, & inde ortũ ducit veritas primæ enuntiationis, quæ fuit, optimum vſum libertatis, eſſe vſum veræ & naturalis ſeruitutis. Huic ſimile illud eſt, quod à Theologis dicitur: *Seruire Deo, regnare eſt*, ut etiã ſeruire principi iuſto, rectèq; inſtitutis legibus. Id enim verum eſt: Primò. quia illa ſeruitus eſt rectus vſus libertatis. Secundò, quia dum nobis Deum ſtatuimus ducem, libertatem nobis principem facimus, cùm Deus ſit ipſa libertas. Tertiò, quia iuncti regi & principi cum eo regnare dicimur, Deus autem Rex regum eſt: iuncti autem ſeruis dicimur induere vilem conditionem ſeruitutis; ſic cum ſeruis ſerui ſumus, iuncti regi ſumus reges. Demum, quia homines ita affecti verè agunt, quod per naturam rectè formatam velle ac

Seruire ſapientiæ eſt regnare.

præeligere debent. Altera enuntiatio erat, homini melius eſſe inſeruire quàm regnare. Et iure profectò. Dum enim homo imperat & regnat, eatenus bono fruitur, quatenus id facit quod voluntati & decretis Dei eſt conſentaneum, & ideo in eo eſt poſita perfectio imperij ſui, ut Deo & legibus eius obtemperet: nemo igitur rectè regnat, niſi rectè ſeruiat; & quia rectè ſeruit, ideò benè regnat. Hinc maiorem hominis dignitatem, & præſtantiorem eius conditionem iudicamus, dum illum appellamus ſeruum Dei, quàm dum regem & principem mundi. Nitendū eſt igitur ingenua ſeruitute maioribus noſtris ſeruire? euendum eſt ab [illegible] ſeruitute, quæ nos inferioribus ſubijcit, & vilioribus mancipat, vt euenit dum ratio ſenſui, & ſenſus corpori obtemperat.

Seruitus Dei quadruplex. Prima.

Seruitus ergo nobiliſſima & regia eſt, ſeruire Deo. Deus enim ſibi ſeruientes exaltat, glorificat, beat, facitque reges & ſacerdotes, Apocal. 5. v. 10. Porrò hęc Dei ſeruitus, vti rectè docet noſter Leſſius lib. 1. de Perfect. diuin. cap 6. conſiſtit in quatuor. Primò, in cognitione Dei, & eorum quæ ad ipſum pertinent, hoc enim eſt fundamentum obſequij totius & famulatus. Secundò, in officijs charitatis & beneuolentiæ, dum de bonis ipſius gaudemus, & illa ex intimo animi affectu ipſi gratulamur; dum eius gloriam promouere omni ſtudio conamur, animam, corpus, curas & cogitationes ipſius dignitati tuendę & amplificandæ deuouentes. Sic boni aulici ſuo principi toti addicti faciūt; illius enim virtutes & potentiam vbique extollunt, ut omnes in eius amorem & obſequium alliciant; nec ſuſtinent ipſius nomen à quoquā lædi.

Secunda.

Tertia.

Tertiò, in officijs religionis, dum illum colimus ſacrificijs, cæremonijs, hymnis, laudibus, precibus, votis. Hoc eſt officium Angelorum & Sanctorum in cælo, qui toti in eo ſunt, ut Deū honorent, laudent, benedicant. Itaque perfecta ſeruitus Dei eſt vita æterna, & beatitudo noſtra. Quartò, in cuſtodia mandatorum, & in officio virtutis, dum aliquid boni facimus, ut mandatis eius pareamus, vel ut ipſi gratificemur. Hoc autem eſſe maximi momenti ex eo patet, quod minimum Dei bonum, quà Dei eſt, ſit pluris æſtimandum, quàm omne bonum creaturarum, quatenus ad ipſas creaturas pertinet. Hinc fit, ut Deus pro ſingulis operibus bonis promittat nobis vitam æternam, atque adeò ſeipſum cum omnibus bonis ſuis; tantum nobis effectu reſpondens, quantum nos ei affectu boni volumus. Damus ei affectu totum bonum ſuum, reddit ille nobis effectu idem bonum: illius enim amor eſt efficax, noſter inefficax.

Quarta.

VERS. 16. QVI AVDIT ILLAM, IVDICABIT GENTES] Græcè, ὁ ὑπακούων, id eſt, qui obaudit, ſiue obedit illi. Tigurina, *qui paret illi, iudex erit gentium.* Futurum *iudicabit*, hic & alias ſæpè accipiendum eſt δυνάμει, ſiue pro modo potentiali. q. d. Poterit iudicare, aptus dignuſque eſt qui iudicet. Multi enim ſapientes ſunt, qui actu non ſunt, imò nolunt eſſe iudices: ſapiens enim mauult agere vitam priuatam, quàm publicam, ſibique viuere & Deo, niſi ad regimen vocetur, imò cogatur, ut dicit S. Auguſt. 19. Ciuit. ca. 19. *Otium ſanctum*, inquit, *quærit charitas veritatis, negotiū inſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis: quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipienda atq; intuenda vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſſitatem.* Sic Iob 9. 6. dicitur *Qui commouet terram de loco ſuo: commouet*, id eſt, commouere poteſt. Nec enim Deus vnquam globum terræ è loco & centro ſuo dimouit niſi fortè in paſſione Chriſti, vti reipſa factum eſſe aſſerit ibidem in Catena Dydimus.

Ergo τὸ *iudicabit*, ſignificat Primò, dignitatem & aptitudinem ad iudicandum, adeoque neminem eſſe aptum ut iudicet & regat, niſi ſit ſapiens: Vnde Syrus vertit, *qui me audit, iudicabit veritatem*, Arabicus, *qui obedit mihi, iudicet in veritate.* Secundò, actum, quia veri dignique iudices & principes delecti à Deo, vel à viris prudentibus, fuerunt & ſunt ſapientes, vti Moſes, Samuel, Dauid, Salomon, qui proinde orat Deum pro ſapientia ad gubernandum, dicens: *Da mihi ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam*, &c. Sapient. 9. 4. ideoque eam ſibi à Deo inditam accepit, 3. Reg. 3. 5. Sic & Apoſtoli fuēre iudices orbis, quia Sapientiam incarnatā in carne loquentem audierunt. Tertiò, omnis qui obedit ſapientiæ, iudicabit gentes, in die iudicij: Chriſti enim ſententiam approbabunt omnes ſapientes, id eſt, Sancti, iuxta illud: *Neſcitis, quòd ſancti de hoc mundo iudicabunt? Neſcitis, quòd Angelos iudicabimus?* 1. Cor. 6. 3. Et illud: *Iuſti iudicabunt nationes, & dominabuntur populis*; Sapient. 3. 8. Denique, qui ſapientiam audit, eſt ſpiritalis. *Animalis* enim *homo non percipit, quæ ſunt Dei*: at qui *ſpiritualis, iudicat omnia*, 1. Cor. 2. 15.

Dixit Eccleſiaſticus v. præced. ſapientes eſſe ſacerdotes: hic addit, eos pariter eſſe reges & iudices orbis. Vnde fideles alloquens S. Petrus, ait: *Vos genus electum, regale ſacerdotium*, 1. Petri 2. 9.

ET QVI INTVETVR ILLAM, PERMANEBIT CONFIDENS] Græca hic variant. Romana enim legunt, προσελθών, id eſt, qui acceſſerit ad illam; Complut. προσέχων, id eſt, qui attendit, vel intendit illi; vnde Noſter vertit, *qui intuetur illam.* Qui enim alicui intendit & auſcultat, in eum reſpicere eumq; intueri ſolet. Fortè etiam Noſter in Græco legit, προσερχόμενον, id eſt, *qui intuetur illam*, ita, ſcilicet, vt ipſe ſapientiæ intendat, & viciſſim ſapientia ſe illi ſpectandam & intuendam exhibeat. Pro *permanebit*, Græcè eſt κατασκηνώσει, id eſt, *habitabit*, ſcilicet, in ſapientia, quaſi in aſylo *confidens* & ſecurus, iuxta illud pſalm. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.* Vnde Syrus vertit, *qui auſcultat me, habitabit intra me*; Arabicus, *qui recipit ſermonem meum, habitabit in diuturnitate.*

Pro *confidens*, Græcè eſt, πεποιθώς, quod Tigurina vertit, *ſecurè*; alij, *certus, fidens*, iuxta illud Prouerb. 28. 1. *Iuſtus quaſi leo confidens abſque terrore erit*: tum, quia confidit, certuſq; eſt & reſolutus, quòd nihil eum à ſapientiæ amore & charitate ſeparabit, dicitque cum Apoſtolo, *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Certus ſum* (Græcè, πέπεισμαι, id eſt, confido, certò mihi perſuadeo) *quia neque mors, neque vita*, &c. Roman. 8. 35. tum, quia confidit, Deum, qui ſibi tantum ſapientiæ donum contulit, etiam cetera minora collaturum. *Qui* enim *confidunt in Domino, ſicut mons Sion, non commouebuntur in æternum*, pſalm. 124. Sic Suſanna accuſata falsò de adulterio, *flens ſuſpexit in cælum: erat enim cor eius fiduciam habens in Domino*; Danielis 13. 35.

SI CREDIDERIT EI, HEREDITABIT ILLAM] Græca Romana legunt in ſecunda perſona ἐμπιστεύσῃς, *ſi crediderit ei, hereditabis illam.* Sed Græca Complut. legunt ut Latinus Vulgatus, in tertia perſonas

perſona: habent enim, ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, id eſt, *ſi crediderit ei*, ſi fidelis fuerit ſapientiæ, *ſi firmiter ei adhæſerit*, vti vertunt Romana. Syrus, *Si crediderit in me hereditabit me*: Arabicus videtur legiſſe, ἐν πίστει, vertit enim, *in veritate mea hereditabit me*. Ad verbum ἐμπιστεύσῃ eſt, in πίστιν, (id eſt fidem ſapientiæ) ſe tradiderit, ſi ſe totum eius fidei crediderit & commiſerit, ac ut verbo tenus reddam, *infidet*: Tigurina, *ſi ſe præſtiterit ei fidum, heres eius erit*, tum in hac vita per gratiam, tum potiùs in futura per gloriam, eamque certam & ſecuram, ut nullum ſit periculum illam amittendi: ſapientia enim, æquè ac Deus, ſapientem, putà, iuſtum non deſerit, niſi priùs ab eo deſeratur, vti ex S. Auguſt. definit Concil. Trident. ſeſſ. 6. cap. 11. & 13.

Tritò id eſt, creatura, vanè capitur. Primo.

ET ERUNT IN CONFIRMATIONE (ſcilicet, poſſeſſionis [& hereditatis ſapientiæ) CREATURÆ ILLIUS] Græcè enim eſt καὶ ἐν καταχρίσει ἔσονται αἱ γενεαί αὐτῶν, hoc eſt, *& in occupatione*, detentione, poſſeſſione; firma retentione, amplexu, cuſtodia ſapientiæ, *erunt generationes*, id eſt, filij, tum carnales, tum maximè ſpirituales *illorum*, qui ſcilicet, ſe totos crediderint & imbuendos regendoſque commiſerint ſapientiæ: q. d. *Creaturæ*, id eſt, filij eorum qui ſe addicunt ſapientiæ, ideoque in illam hereditant, veſtigijs parentum inſiſtent, ac totis viribus incumbent & ſatagent, ut auitam hanc ſapientiæ poſſeſſionem, à parentibus quaſi hereditaria traditione relictam complectantur, planeque ſibi confirment. Nota enallagen crebram Hebræis & Eccleſiaſtico, qua à numero ſingulari tranſit ad pluralem: vnde ait, *illorum*, pro *illius*, qui, ſcilicet, crediderit ſapientiæ, quia τὸ *illius*, vniuerſim accipitur pro omni, vel quolibet: quicumque enim crediderit ſapientiæ, hereditabit illam. Quocirca aliqui codices Græci & latini pro αὐτῶν, id eſt, *illorum*, legunt αὐτοῦ id eſt, *illius*. Vnde Tigurina vertit, *& poſſeſſionem retinebit eiuſdem progenies*.

Secundò, Arabicus & Syrus, τὸ γενεαί, vertunt *generationes*, id eſt, ſæcula. Vnde tranſfert Syrus, *ſi crediderit in me, hereditabit me, & ſuſcipiet me omnibus generationibus ſæculi*; Arabicus, *in veritate hereditabit me, & perdurabo ei in omnes generationes ſæculi*. Vt ſignificetur fidelitas, conſtantia & æternitas ſapientiæ, quæ ſuos numquam deſerit; ſed perpetim eis adeſt, docet, tuetur, regit ducitque ad beatitudinem æternam.

Tertiò, Ianſenius cenſet hîc agi de poſſeſſione non tam ſapientiæ, quàm terræ. q. d. Sapiens, eiuſque filij poſſidebunt terram, in eiusque poſſeſſione confirmabuntur, iuxta illud pſal. 111. *Potens in terra erit ſemen eius, generatio rectorum benedicetur*. Et illud Chriſti: *Beati mites* (ſapientes enim ſunt humiles & mites) *quoniam ipſi poſſidebunt terram*, Matth. 5. Hoc modo γενεαί, id eſt, generationes, hîc accipi poſſent pro frugibus & fructibus, putà, opibus & prædijs, quas ſapienti & iuſto affert, & quaſi generat ſapientia. Sic c. 1. v. 21. de ſapientia dixit, *Omnem domum illius implebit à generationibus*, id eſt fructibus ſuis. Et c. 6. 20. *Citò edes de generationibus illius*. Et c. 24. 26. *A generationibus*, id eſt, fructibus, *meis implemini*. Significat ergo hîc Siracides, opes & opera ſapientium eſſe ſtabilia & perpetua.

Quartò, Palacius per *creaturas* accipit virtutes, heroicas actiones & facinora, quas ſibi per ſapientiam, gratiamque Dei parit & creat iuſtus. *Sicut enim*, inquit, *anima rationalis in corpore; ita gratia & virtutes infuſæ non gignuntur, ſed creantur in anima. Vt enim nulla potentia naturæ inducere poteſt animam in corpus: ita nec gratiam & virtutes infuſas in anima. Ergo gratia & virtutes infuſæ ſunt creaturæ piorum. Hæ creaturæ in igne tentationis non comburuntur; qui non ſunt fœnum, ſtipula, aut palea; quin potiùs confirmantur, quia ſunt argentum & aurum. Carnalis vir, vt qui palea eſt, cùm venit ignis tribulationis, deficit, non firmatur: ſpiritualis, quia velut aurum in fornace probatur, confirmatur, non exanneſcit. Quæris diſcriminis cauſam? eam Auctor ſubdit. Quia cum pio Deus ambulat in tentatione, cuius flammam in aurum conuertit: vt olim fecit, quando cum pueris in igne Babylonis ambulabat*. Verùm hæ creaturæ myſticæ potiùs ſunt, quàm litterales: valdè tamen huic loco appoſitæ. Anagog. *erunt in confirmatione opera iuſti*, ait Rabanus: *quia ad præmia æterna hæreditatis remunerandæ ſeruabuntur, pro cuius amore omnia fecit; ita vt eorum acceptor tunc dicat cum Propheta. Hæc requies mea in ſæculum ſæculi: hic habitabo, quoniam prælegi eam*,

Denique valdè congruè κατάχρησις, id eſt, poſſeſſio & confirmatio, hîc accipi poſſet, non ſapientis, ſed ſapientiæ poſſidentis & regentis ſapientem: q. d. Omnes γενεαί, id eſt, generationes, putà, filij, opes & opera ſapientum, ſicut in καταχρίσει id eſt, dominio & gubernatione ſapientiæ: ipſa quaſi pædagogus ſapientem, & omnia, quæ eius ſunt, occupat, moderatur, regit, dirigit, proſperat, & ad felicem exitum perducit. Græcum enim κατάχρησις, id eſt, κάτοχος αἰμί. verbum eſt peculiare ijs, qui tamquam alieno ſeruntur arbitrio, ut qui in Dei alicuius redacti ſunt poteſtatem, qui illos pro ſua poteſtate moderatur, poſſidetque & agit, quocumque lubet. Sic Lucianus ait, αὐτὸς θεῷ κατάχρημαι, id eſt, ab ipſo Deo occupor, feror & regor. Felix, qui Deo ſeſſore regitur. Felix, quem Dei ſapientia regit. Vide dicta Apoc. 6. 2. Hac phraſi ſignificat Siracides ſapientiam ita eſſe hereditatem ſapientis, ut vicissim potiùs ipſe ſit hereditas ſapientiæ: ſapientiam enim hereditatem eſſe, non tam paſſiuam, quàm actiuam, quæ, ſcilicet, ſapientem agat, regat & ducat ad omne bonum.

QVONIAM IN TENTATIONE (legit Interpres ἐν πειρασμῷ, & ſic habet codex manuſcriptus, quem citant Roman.) AMBVLAT CVM EO] Primò, Palacius ſic explicat: q. d. Sapientia ſuis adeſt in tentatione, eosque ſolatur & roborat. Alludit ad Angelum ambulantem cum tribus pueris in fornace Babylonia, eosque ab igne protegentem, Daniel. 3. 49. Pari enim modo cum ſuis ambulat, eosque protegit ſapientia. Vnde Dauid ea comitatus ait pſalm. 22. 4. *Non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Et Paulus 1. Corinth. 12. 9. *Virtus Dei in infirmitate mea perficitur*. Quare? quia, ut ait ei Chriſtus: *Sufficit*, quæ tibi adeſt, *gratia mea*. Et interim agnoſce, cui debeas in tentatione victoriam. Non enim potes eam viribus tuis arrogare, ſed ſapientiæ, quæ tecum ambulat in tentatione, ideoque Petrus eam deſerens, & Iudæis Chriſti hoſtibus ſe adiungens, in tentationes cecidit, & Chriſtum negauit, Matth. 26.

Verùm alium planè huius verſiculi eſſe ſenſum liquet ex Græco, qui ſic habet: ὅτι ἀπερριμμένως πορεύεται μετ' αὐτοῦ ἐν πρώτοις, id eſt, *quia obliquè, diſſertè, durè ambulabit cum eo in primis*, vel in principio: q. d. Sapientia, & Deus, qui eſt prima ſapientia, ſui ſtudioſum & diſcipulum ſolet initio

Secundo.

Tertio.

Quarto.

VERS. 18.

per

per tentationes & aſpera quæque probare, *& inprimis eligit eum*, id eſt, in principio delectum eius facit, eum explorat & probat per aduerſa, an docilis, ſtabilis & ſe dignus ſit, antequam ei ſe inſinuet, eumque conſoletur, ut dicit v. 21. Probat enim quod dixit v. præced. *Si tradiderit ei*, id eſt; ſi fidum ſe ei (ſapientiæ) præſtiterit, *hereditabit illam.* q.d. Vt ſapientia ſui atlecłę fidelitatem & conſtantiam exploret, ſolet eum tentationibus exagitare, in quibus ſi ille fidelis & conſtans perſiſtat, tunc demum ſapientia eum ut idoneum, & dignum ſe diſcipulum amplectitur, ſolatur, inſtruit, perficit, omnibuſque ſuis bonis & donis cumulat. Hunc ſenſum dat Syrus, dum vertit, *è conuerſo* (ex aduerſo) *ambulabo cum illo, & in principio tentabo* (probabo experiar) *illum*, & Arabicus, *quia in repugnantia incedam cum illo: priùs enim contriſto illum.* Clariſſimè verò Tigurina hunc verſum & ſequentes vſque ad v. 24. ita vertit, *nam peruersè primùm cum tali conflictari ſolet, & eum inuecto terrifare metu, ſuaq; disciplina excruciare, donec fides animi eius conſtiterit, & eum per iura ſua reddiderit probatum, tum demum ſe rurſum conuertit recto itinere, & exhilarato arcana ſua detegit: deinde locupletat eum ſcientia & cognitione iuſtitiæ. Quòd ſi ille defecerit, deſerit eumdem, & permittit eum poteſtati ruinæ ipſius.*

Ex hoc verſu ſumptus fuit vetus ille Athenarum & Academiarum mos probandi eos, qui eò ſtudiorum cauſa ventitabant; Athenis enim ſolebant nouos ſcolares ſcommatibus, conuicijs, ſibilis, riſibus excipere, ijsque probare eorum patientiam & modeſtiam, itaque probatos ad academiam admittebant, vti refert S. Gregor. Nazianz. orat. 20. vbi S. Baſilium Athenas venientem ita exagitatum fuiſſe commemorat. Similem morem vidi olim Coloniæ Vbiorum: ſcilicet, nouos philoſophos non tantùm verbis, ſed & verberibus probabant, dictitantes ita beatiſmum deponi. Beatus enim, inquiebant ipſi, iuxta ſingulas nominis litteras eſt, aſinus neſciens vitam ſtudioſorum. Sed cauendum hic, ne quid nimis. Multò magis in omnibus Religionibus ſolent variis doriſque experimentis probari Nouitij; tum ut eorum propoſitum, an ſerium & ſolidum ſit, explorent: tum, ut eos præparent ad dura quælibet in Religione ſubeunda; ac præſertim ut faciant eos humiles, dociles, obedientes, de quo vide Caſſianum lib. 4. de Inſtitutis renunt. cap. 3. *Igitur*, inquit, *ambiens quis in cœnobij recipi diſciplinam, non antè prorſus admittitur, quàm diebus decem, vel eo amplius pro foribus excubans indicium perſeuerantiæ ac deſiderij ſui, pariterque humilitatis ac patientiæ demonſtrauerit. Cumq; omnium prætereuntium Fratrum genibus prouolutus, & ab vniuerſis de induſtria refutatus atque deſpectus, tamquam qui non Religionis, ſed neceſſitatis obtentu monaſterium optet ingredi: iniurijs quoque & exprobrationibus multis affectus experimentũ dederit conſtantiæ ſuæ, qualiſq; futurus ſit in tentationibus, opprobriorum tolerantia declauerit, atque ita fuerit explorato mentis ardore ſuſceptus; diligentia ſumma perquiritur, num de priſtinis facultatibus ſuis inhæſerit ei vel vnius nummi contagio.* Deinde cap. 7. & 8. narrat. Nouitios ſolere probari in xenodochijs ſeruiendo ægrotis, ac denique tradi magiſtro, qui eorum non tantùm paſſiones, ſed & voluntates cruciet, domet & frangat. Idem facit Deus cum omnibus Sanctis, præſertim eximijs & heroibus, vti ſunt Martyres, de quibus Sapientiæ 3. verſ. 5. dicitur: *In paucis vexati, in multis*

Deus Sanctos probat aduerſis.

A *bene diſponentur.* Græca ſignificantiùs habent, δλίγα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται, id eſt, *exigui caſtigati multis beneficijs* vel felicitatibus *afficientur.* Cautam ſubdit Sapiens: *Quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe. Tamquam aurum in fornace probauit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit illos, & in tempore erit reſpectus illorum. Fulgebunt iuſti, & tamquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent.* Hoc eſt, quod ait Apoſtolus Rom. 5. 4. *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio verò ſpem; ſpes autem non confundit: quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*, ita Rabanus.

TIMOREM, ET METVM, ET PROBATIONEM INDVCET SVPER ILLVM] Hic oſtendit modum, quo ſapientia ſuos diſcipulos tentat, probat & explorat, nimirum, incutiendo eis *timorem & metum.* *Tò & probationem*, non eſt in Græco, ſed ab Interprete additum explicationis gratia: q. d. Inducet ei timorem & metum ad probationem, vel qui ſit eius proba & exploratio. Vnde Arabicus clarè vertit, *priùs enim contriſto illum, & induco ſuper illum timorem & terrorem & probo illum in tentationibus, quibus illum tento, vt cùm peruenero ad tempus metum, & immerſa ſit in corde illius doctrina mea, inclinem me ad illum, & colligam illum ad me, & reuelem illi vniuerſa ſecreta mea*; & Syrus, *timorem & tremorem injiciam ei, & tentabor eum in tentationibus meis vſque ad iuſtitiam, quo implebitur* (conſolationem recipiet) *cor eius in me, conuertar, firmabor cum illo, & reuelabo illi omnia abſcondita mea.* B *Vers. 19.*

Prima ergo via, qua Deus vtitur erga ſuos, eſt via afflictionis, timoris, triſtitiæ: eam deinde excipit via conſolationis, libertatis, lætitiæ, eo maior, quo maior præceſſerit triſtitia. Hinc iuſtificatio impij incipit à timore & terrore mortis, iudicij, inferni, &c. ut docet Concil. Trident. ſeſſ. 6. c. 6. Ex aduerſo via prima, qua vtitur dæmon erga ſuos, eſt via lętitiæ, laſciuiæ & gaudiorum: ſed eam mox excipit via triſtitiæ, anguſtiæ & lamentationum, tũ huius vitæ, tum gehennæ, ad quam recta ducit. Vnde ſeriò, ſed ſerò dicent: *Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles; viam autem Domini ignoramus. Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tamquam vmbra.* C

ET CRVCIABIT ILLVM IN TRIBVLATIONE DOCTRINÆ SVÆ] Græcè ἐν παιδείᾳ αὐτῆς, id eſt; in diſciplina, vel caſtigatione ſua. Sapientia enim, ſiue Ethica Chriſtiana caſtigat & reſecat omnes motus guſæ, iræ, ſuperbiæ, concupiſcentiæ nobis innatæ, itaque nos cruciat, ſicut pueri petulci & laſciuientes cruciantur diſciplina & virga magiſtri: παιδεία enim eſt παῖδων, id eſt, puerorum eruditio, caſtigatio, inſtitutio. Homo enim animalis ſimilis eſt puero, qui ſenſu, non ratione, regitur, ideoque puerili virga caſtigandus eſt, non hoſtili gladio necandus. An non caſtigatur & cruciatur libidinoſus continuò à ſua carne ſtimulatus ad libidinem, continuò viciſſim à lege Dei ad caſtitatem adactus [An non cruciatur auarus à lege Dei, quæ ab eo nummos, velut oculos, extorquet, & in pauperes erogari iubet? An non cruciatur à lege charitatis, quæ inimicos diligi iubet, is qui ſpiritu vindictæ agitatus inimicum in mille fruſtra concideret, ſi poſſet? D

DONEC TENTET, & tentando exploret, EVM IN COGITATIONIBVS SVIS] Perperam pro *ſuis* aliqui

aliqui legunt *illius*. Nam Græcè eſt ἐπιστηρίγματι αὐτῆς, id eſt, *in inſtificationibus ſuis*, quod Hebræi dicũt בְּחֻקֹּתֶיהָ *bechuccotaf*, id eſt, in ſtatuis & legibus ſuis, an, videlicet, fidelis ſe ſubijciat legibus ſapientiæ per omnia, quantumuis naturæ & carni moleſtis. Itaq; *credat animæ illius*, ut confidat illius conſtantiæ, vtpote qui tantum docilitatis, ſapientiæ & perſeuerantiæ dederit ſpecimen. Hinc liquet τὸ *ſuis* referri ad ſapientiam, non ad eius diſcipulum.

ET FIRMABIT ILLVM] q.d. Iam probatum & exploratum in ſtabili & firmo virtutis paciſque ſtatu collocabit. Hæc verba deſunt in Græco.

VERS. 20. ET ITER ADDVCET DIRECTVM AD ILLVM] q.d. Faciet viam expeditiorem ſublatis difficultatibus, qua redeat ad ipſum; ſiue via commodiſſima ad illum veniens, iter adducet directum ad illum. Græcè enim eſt, καὶ πάλιν ἐπανήξει καὶ' ἰθεῖαν αὐτῷ τὰς αὐτὸν, id eſt, *& rurſus redibit recta ad illum*. Dixerat enim v. 18. ſapientiam initio obliquè & tortè ambulare cum diſcipulo, vt eum probet: hîc verò ait, eamdem ad iam probatum recta redire, id eſt, vultum ei rectum, planum & ſerenum oſtendere, eum exhilarare & conſolari: ſicut enim via obliqua eſt afflictionis & tentationis, ſic ex aduerſo via recta eſt conſolationis & exultationis. Vnde Arabicus vertit, *vt inclinem me ad illum, & tolligam illum ad me*. Hinc & ſequitur:

VERS. 21. ET LÆTIFICABIT ILLVM, quoad affectum: quoad intellectum verò, DENVDABIT ABSCONSA (arcana) SVA ILLI, ET THESAVRIZABIT SVPER ILLVM SCIENTIAM ET INTELLECTVM IVSTITIÆ.]

Nota, τὸ *theſaurabit*. q. d. Non modicè, ſed abundè ditabit illum, quaſi ingenti theſauro. Celebre eſt illud Arabum prouerbium: *Acquire tibi aurum in menſura, & ſcientiam ſine menſura*. Extat inter prouerbia Arabica centuria 2. nu. 29.

Moral. diſce hîc quanta bona pariat obedientia, qua quis obedit, tum voci & legi, tum inſpirationi ſapientiæ diuinæ.

VERS. 22. SI AVTEM ABERRAVERIT, DERELINQVET EVM clarè Tigurina, *quòd ſi ille deſeruerit, deſeret eum*. q.d. Si deſeras ſapientiam, ipſa viciſſim deſeret te, ET TRADET EVM IN MANVS INIMICI SVI] Græcè. εἰς χεῖρας πλάνης αὐτοῦ, id eſt, *in manus caſus ſui*: q. d. Sinet eum ferri in caſum & ruinam ſuam, in quam deſerens viam ſapientiæ & ſalutis ſponte incurrit, ſeque præcipitat. Vnde Syrus vertit, *ſi diuerterit à me, abijciam eum, & dabo eum in manus raptorum*; Arabicus, *ſi reliquerit me, ſubuertam illum, & tradam illum raptoribus*; Tigurina, *permittit eum poteſtati ruinæ ipſius*. Hebræi enim per proſopopœiam cuilibet rei tribuunt manum, per eamque ſignificant poteſtatem, imperium, actionem. Sic dicunt. non venies in manus peccati, id eſt, non peccabis, peccato non ſubiacebis. Ita hîc ruinæ datur manus, id eſt, ius & poteſtas in ruentem. Hoc eſt, quod ait Paulus Hebr. 6. 4. *Impoſſibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtauerunt nihilominùs bonum Dei verbum, virtutesque ſeculi futuri, & prolapſi ſunt; rurſus renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei, & oſtentui habentes*.

Nota proſopopœiam. Toto enim hoc loco inducitur ſapientia quaſi perſona & pædagogus, quæ ſuos diſcipulos docet, eoſque primò terret & caſtigat, deinde obſequentes conſolatur & lætificat; contumaces verò deſerit, finitque agi in ruinam: quo ſignificat Primò, legem Dei (hæc enim eſt ſapientia practica) peccatori initio eſſe grauem & moleſtam, eo quòd eius cupiditatibus reſiſtat, eaſque reſecet; eidem verò iam iuſtificato, & legi aſſuefacto eſſe facilem & ineundam. Secundò, Deum, qui eſt æterna & increata ſapientia eos, quos ad ſe, ſuumque obſequium & regnum vocat, primò tentare & affligere; deinde roborare & exhilarare, vt paulò antè dixi.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quaſi ſapientiæ præcepta circa pudorem malum aſſignat.

Verſ. 23. Fili, conſerua tempus, & deuita à malo.

24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum.

25. Eſt enim confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam & gratiam.

26. Ne accipias faciem aduerſus faciem tuam, nec aduerſus animam tuam mendacium.

27. Ne reuereris proximum tuum in caſu ſuo.

28. Nec retineas verbum in tempore ſalutis: Non abſcondas ſapientiam tuam in decore ſuo.

29. In lingua enim ſapientia dignoſcitur: & ſenſus, & ſcientia, & doctrina in verbo ſenſati, & firmamentum in operibus iuſtitiæ.

30. Non contradices verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere.

31. Non confundaris confiteri peccata tua, & ſubijcias te omni homini pro peccato.

32. Noli reſiſtere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuij.

33. Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

34. Noli citatus eſſe in lingua tua: & inutilis, & remiſſus in operibus tuis.

35. Noli eſſe ſicut leo in domo tua, euertens domeſticos tuos, & opprimens ſubiectos tibi.

36. Non ſit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.

FILI, CONSERVA TEMPVS] Siracides ab encomio ſapientiæ tranſit ad eius præcepta & dogmata. Quocirca hîc incipit tertia pars capitis, qua agit VERS. 23.

agit de veritate dicenda, & malo pudore cauendo. Hoc ergo eſt primum ſapientiæ dogma: *Fili, conſerua* vel obſerua *tempus*, idque dupliciter. Primò, ut tempus ſumatur pro occaſione & opportunitate temporis. Vnde Tigurina vertit: *occaſionem obſerua*. nam *omnia tempus habent, tempus loquēdi, tempus tacendi*, &c. Eccleſ. 3. 1. Magna enim ſapientia eſt noſſe vti occaſione dicendi, docendi & agendi, vti oſtendi Actor. 1. 7. Vnde Arabicus vertit, *cognoſce loca verborum*.

Nota. Græcum *συντήρησον*, verti poteſt *obſerua* & *conſerua*: tempus enim non tantum obſeruandum, ſed & conſeruandum eſt, quaſi res pretioſiſſima nobis à Deo conceſſa ad comparandas opes immortales, putà virtutum, gratiæ & gloriæ æternæ. Hanc temporis gemmam nobis eripere conantur dæmones & mali ſocij, ut garruli, ludiones, &c. qui idcircò fures temporum appellantur, qui nos ſolicitant, ut illud cum ipſis prodigamus, & rebus vanis, imò noxijs & damnoſis, impendamus. Iubet ergo Siracides, tempus hoc, velut cymelium præſtantiſſimum, & ſi perdatur irrecuparabile, ſtudioſiſſimè conſeruari, impendendo illud operibus virtutum, & à vitijs abſtinendo. Vnde addit: *Et deuita à malo*. Hinc à *συντήρησον*, dicitur *συντήρησις* id eſt, ſyntereſis, quæ ſignificat attentionem animi, & ſtimulum conſcientiæ eam iugiter admonentis, ne quid contra ſeipſam committat, & ut ſeipſam integram, & à vitijs intactam circumquaque conſeruet. Vnde Syrus vertit, *ſerua tempus*; & Palacius, *conſerua tempus*, inquit, id eſt, vtere occaſione. Ideò enim Literæ ſacræ dicunt: *Omnia tempus habent*. Et humaniores occaſionem pingunt cæſarie capillata, occipite nudo, ut, niſi cæſariem à facie arripueris, ab occipite arripere nequeas.

Altior fortaſſe ſenſus eſt ut noueris vitæ præſentis tempore vti. Ne, dum eius damna vitare ſtudes, in æternæ vitæ damna cadas. Tertius & altior ſenſus eſt: Impijs vita fugit, tempus vadit velut vapor, vmbra, fumus, nubes, &c. At pij iubentur tenere & ſeruare tempus: quod præſtant, cùm in tempore æternitatis opera faciunt. Et licet temporalia ſint, quæ nunc gerunt; tenent tamen ea in æternum ſecum in cælo duratura. Merita enim noſtra, & coronæ æternum nobiſcum durabunt; dicente Chriſto: *Theſaurizate vobis theſauros in cælo*, &c. Quantum ſit pretium temporis, intelligunt damnati, qui pro hora pœnitentiæ, darent totum mundum omneſque labores & tormenta libenter ſubirent. Vnde Satyricus:

Damna fleo rerum, ſed plus fleo damna dierum:
Rex poterit rebus ſuccurrere, nemo diebus.

Et Seneca epiſt. 118. *Non tam benignum & liberale*, inquit, *nobis tempus natura dedit, vt ex illo vacet perdere*. Et mox: *Ex hoc tempore tam angusto & rapido, & non aſſerente, quid iuuat maiorem partem mittere in vacuum?* Tempus hoc eſt momentum, ex quo pendet Æternitas, vel beatiſſima, vel miſerrima.

Rurſum tempus ſumi poteſt pro malitia temporis & ſæculi: q.d. Hoc ſæculum plenum eſt laqueis & tentationibus: illas ergo obſerua, *& deuita à malo*, iuxta illud Apoſtoli: *Videte, fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*, Ephes. 5. 15. Vide ibi dicta.

VERS. 24. PRO ANIMA TVA NE CONFVNDARIS DICERE VERVM.] Duo vltima verba non ſunt in Græco: ſic enim habet, περὶ ψυχῆς σου μὴ αἰ-

A σχυνθῇς, id eſt, *pro anima tua non erubeſcas*. Quod primo, aliqui ſic exponunt: q.d. Ne te pudeat animæ tuæ, hoc eſt, ne te tui ipſius pudeat. ita Tigurina. Secundò, Vatablus: q.d. Ne quid committas, cur te animæ tuæ pudere poſſit, aut ne te pudeat animæ tuæ cauere, & proſpicere eius bono ac ſaluti, vel ea vti fortiter: vnicam enim habes animulam, quaſi ouiculam tibi à Deo concreditam: vide ergo, ut eam non perdas: ſed ſalues in æternum. Tertiò Syrus vertit, *tame à malo, & à teipſo non confundaris*, vel *contumeliam accipias*. q.d. Deuita à malo, quia ſi illud non vitaueris, pudefacies & contumelia afficies te & animam tuam. Accedit huc Arabicus, *ne redeas in id, in quo non eſt manſio præ confuſione tua*. Quartò, noſter ſolerter vertit, *pro anima tua ne confundaris dicere verum*. Omnia enim ſequētia vſque ad v. 33. ſpectant ad pudorem, quo B quem pudet dicere verum. Vnde multas huius mali pudoris ſpecies recenſent. Tranſit enim Siracides à genere ad ſpeciem vſitatiſſimam, aut certè ad exemplum vbique obuium. Dixerat enim, *Deuita à malo*, iam dicit, *Deuita à malo pudore*; ſic enim vitabis omne malum cuius hic pudor eſt cauſa. Fortè etiam Noſter in exemplari Græco olim legit, λέγειν ἀλήθειαν, id eſt, *dicere verum*.

Iam τὸ *pro anima*, dupliciter accipi poteſt. Primò, q. d. Non confundaris, non verearis dicere verum pro anima, id eſt, pro vita tua liberanda à periculo mortis, infamiæ, ſimiliſue mali, noli tanti æſtimare vitam, ut pro ea tuenda neges veritatem ſed dicito cum Paulo: *Non facio animam meam pretioſiorem quàm me*, Act. 20. 24. Et cum Dauide pſal. 118. 109. *Anima mea in manibus meis ſemper*, ut eam pro veritate tradam & prodigam. Senſus ergo eſt C q.d. Non ſit tibi charior vita, quàm veritas, ut pro illa tuenda hanc neges, neces & iugules præ pudore & timore: pudor enim eſt pars & ſpecies timoris: noli ergo violare veritatem, ut vitam ſerues: ſed ſi alterutra perdenda ſit, potiùs perde vitam quàm veritatem. ita Palacius.

Secundò, & apriùs ad ſequentia, *animam* accipias pro conſcientia. q.d. *Pro anima*, hoc eſt, pro animæ tuæ ſalute, ut ſcilicet, animam, id eſt, conſcientiam tuam illæſam à culpa & pœna ſerues, non confundaris, nec metuas dicere veritatem, ut ſignificetur cauſa, ob quam non eſt erubeſcenda veritas, nempe, ſalus animæ propriæ, quæ per præpoſterum pudorem confitendæ veritatis amittitur, inquit Lanienius. *Qui enim*, ait Chriſtus Lucę 9 *erubuerit me & ſermones meos, hunc Filius hominis erubeſcet, cùm venerit in maieſtate ſua*. Erubeſcit autem confiteri veritatem & Chriſtum, non tantùm qui D negat fidem, ſed & qui proximi famam & innocentiam, cum poteſt & debet, non tuetur; aut qui peccantem non corripit; aut qui peccatum proprium confiteri, cum oportet, erubeſcit; aut qui veritatem, cum opprimitur, non defendit, quos caſus ſequētibus verſibus exponit & proponit Siracides. In fide res clara eſt: Martyr enim pro anima, id eſt, æterna animæ ſalute, non debet confundi, nec metuere, ſed intrepidè confiteri veram & orthodoxam fidem, iuxta illud Rom. 10. 10. *Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem*. Rurſum res clara eſt in mendacio vel ſilentio pernicioſo, cum, ſcilicet, quis ex pudore ſilet veritatem, qua alium iniuſta morte ſimilive damno liberare poterat & debebat. Igitur in genere, *Pro anima*, ut, ſcilicet, vites peccatum mortale,

tale, quod mortem affert animæ, *ne confundaris dicere verum.* Nam, vt ait S. Gregor. in illud Iob. 31. *Si abſcondi quaſi homo peccatum meum*, lib. 22. Moral. 23. *Vitiosum humani generis vitium eſt, & labendo peccatum committere, & commiſſum negando abſcondere, & commiſſum defendendo multiplicare.* Hinc illud vulgò tritum: *Error gignit arrogantiam.*

Pudor eſt paſſio, non virtus.

Nota. Verecundia, ſiue pudor, propriè non eſt virtus, ſed naturalis paſſio, qualis eſt ira, miſeratio, dolor, timor: timoris enim pars, vel comes eſt pudor. Pudor enim non eſt aliud, quàm timor dedecoris, vel infamiæ. Si ergo verum ſit dedecus, bonus erit pudor, vt cùm quem pudet ebrietatis, ſimiliſve vitij: ſin falſum ſit dedecus, prauus erit pudor, vt cùm quem pudet vitij omiſſi, v. g. quòd cum ebriosis non ſe inebrietet; quòd cum impudentibus non ſit impudens: ſicut bona eſt ira, qua iraſcimur ſceleri & ſceleratis; mala, cùm iraſcimur ob negatas cupiditates, aliáve vana de cauſa. Virtutis enim eſt regere pudorem, iram, cetaſque animi paſſiones, ijſque vti ad bonum, ac impedire ne exorbitent & terantur in malum. Docet ergo hîc Siracides in particulari, quibus in rebus pudor ſit bonus & in quibus malus. Ita Ariſtot. lib. 4. Ethic. cap. 9. docet, verecundiam non eſſe virtutem, ſed paſſionem naturalem. Nam, *Definetur*, inquit, *infamiæ metus quidam. Exiſtit autem ſimiliter atque metus, qui in rebus formidoloſis verſatur. Erubeſcunt enim ij, qui pudore afficiuntur; palleſcunt autem, qui mortem extimeſcunt. Apparet igitur utrumque, quodammodo ad corpus pertinere: quod quidem perturbationis potius, quàm habitus proprium videtur.* Idem docet Damaſcen. & ex eo S. Thom. 2. 2. quæſt. 144. art. 1. vbi ait: Verecundia non eſt virtus, ſed laudabilis paſſio.

Vt virtus cùm liberè elicitur.

Dices: Ariſtot. lib. 3. Ethic. cap. 8. verecundiam vocat virtutem, dicens: *Hæc fortitudo humillima videtur ei, quæ primo loco poſita eſt, quoniam eius effectrix virtus eſt: pudet enim & honeſti appetitio, videlicet honoris, ac dedecoris, quod turpe eſt, fuga, eam efficit.* Reſpondeo, Vocatur virtus, id eſt ſemi virtus, ſemen virtutis, via ad virtutem: quia oritur ex deſiderio honeſti, & timore infamiæ, quæ ſunt principia virtutis, & calcar ad eamdem. Dici etiam poteſt virtus quædam naturalis, quia eſt congrua conſtitutio per naturam nobis competens. Denique propriè dicta eſt virtus, cùm actus, non naturalis, ſed liberè elicitus, quo pudet nos peccati vel vitij, illudque liberè refugimus & abhorremus. Vnde Plato in Protagora ait, *Iuſtitiam & pudorem eſſe munera Iouis per Mercurium tributa hominibus, quæ ciuitates ornarent, & mutua benevolentia vincs conciliarent.* Et poſt pauca: *Omnes ſiquidem bonum participes eſſe debent.* Idem in Sophiſta ait, *Homerum aſſerere, cùm Deos alios, tum maximè hoſpitalem Deum inter homines, qui iniſti pudoris participes ſunt, verſari, & hominum contumelias iniuriaſq; inſpicere.* Hinc pudor, cùm ſit infamiæ metus, pertinet ad appetitum iraſcibilem: hic enim famæ & honoris eſt cuſtos. Porrò pudor maximè decet pueros, virgines & iuvenes, in quibus ſæpè eſt nimius. Vnde non planè reſecandus, ſed moderandus & in bonum dirigendus eſt. Hinc Plutarch. tract. de Vitioſa verecundia, ait: *Agricola, cùm vitem putat, cautè manum admouet, timens, ne quid ex his quæ ſana ſunt reſecet. Sic in vitioſo pudore cane ne imprudens, reſeces etiam ingenuum pudorem.* Subditque: *Nutrices quoque, dum frequenter preſſius extergunt ſordes ab infantibus, non-*

A *numquam vnà cum ſordibus carnem abſtrahunt, ledumq; ſic, qui malum pudorem expellunt, ledere quandoque ſolent etiam bonum.* S. Ambr. verò libr. 1. Offic. cap. 18. *Pulchra*, inquit, *virtus verecundia*, &c. *Pudicitiæ comes eſt; cuius ſocietate caſtitas ipſa tutior eſt: bonus enim regendæ caſtitatis pudor eſt comes: qui, ſi ſe prætendat ad ea, quæ prima pericula ſunt, pudicitiam temerari non patet.*

ESt enim confvsio addvcens peccatvm, Vers. 25.
et est confvsio addvcens gloriam, et gratiam] Syrus eſt, *confuſio, quæ creat peccata; & eſt confuſio, cuius honor gratia eius*: Tigurina, *eſt pudor trahens ſecum peccatum; eſt item pudor gloriæ gratiæq; conciliator*; Græca habent, *eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio gloriæ & gratiæ*, id eſt, cauſans gloriam & gratiam. q.d. Duplex eſt pudor. Vnus vanus & mundanus, quo quis ex pudore & timore hominum non audet dicere verum, aut agere quod iuſtitia agendum dictat: hic adducit peccatum. Alter honeſtus & ſanctus, quo quem pudet peccaſſe, aut peccaſſe, ideoque pœniret, & vitam emendat: aut quo iuſtus erubeſcit de ſua modica iuſtitia, ideoque ad maiorem ſeipſum excitat: hic adducit gratiam & gloriam, tam apud Deum, quàm apud homines. Talis confuſio fuit illa S. Antonij, qua, viſo S. Paulo Eremita, tantæ ſanctitatis meritoria compunctus, & ad eam æmulandam accenſus, ſuis diſcipulis dicebat: *Væ mihi peccatori, qui falsò monachi nomen fero. Vidi Eliam, vidi Ioannem in deſerto, & vere vidi Paulum in paradiſo*, vti refert S. Hieron. in Vita S. Pauli. De vtroque hoc pudore fusè aget Siracides in fine cap. 41. & initio cap. 42.

Pudor duplex.

Nota. *Confuſio* hîc non ſignificat ignominiam, quæ Græcè dicitur ἀτιμία: ſed pudorem, vt & ſæpè alibi; hunc enim ſignificat Græcum αἰσχύνη. Porrò S. Gregor. per *confuſionem* accipit perturbationem mentis pœnitentis; hanc enim inducit pudor: explicans enim illud Iob 3. *Occupet eum caligo*, libr. 4. Moral. c. 17. *Quia*, inquit, *in caligine oculus confunditur, ipſa per pœnitentiam mentis noſtræ confuſio caligo nominatur. Nam, ſicut caligo nubiloſa congeries obſcurat diem, ita confuſio perturbatis cogitationibus obnubilat mentem. De qua per quendam dicitur: Eſt confuſio adducens gloriam. Cùm enim ad mentem malè geſta pœnitendo reducimus, graui mox mœrore confundimur, perſtrepit in animo turba cogitationum, mœror conterit, anxietas denaſcitur, in arumnam mens vertitur, & quaſi quodam nubilo caliginis obſcuratur. Hæc namque caligo confuſionis eorum mentem ſalubriter oppreſſerat, quibus Apoſtolus dicebat: Quem enim fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Hunc ergo peccati diem caligo occupet, id eſt, blandimentum nequitiæ, afflictio pœnitentiæ digno mœrore perturbet.* Idem clarius lib. 1. in Ezech. homil. 10. *Sicut verecundia*, ait, *laudabilis eſt in malo; ita reprehenſibilis eſt in bono. Erubeſcere enim malum, ſapientiæ eſt: bonum verò erubeſcere, fatuitatis. Vnde ſcriptum eſt: Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam. Qui enim erubeſcit pœnitendo mala quæ fecit, ad vitæ libertatem pervenit: qui verò erubeſcit bona facere, à ſtatu rectitudinis cadit, atque ad damnationem tendit.*

Talis fuit verecundia Lucretiæ, quæ timens infamiam falſam adulterij, qua ſe eam infamaturum Tarquinius minabatur, permiſit ſe ab eo vitiari: hic ergo mundanus & vitioſus pudor adduxit peccatum, quin & infamiam ac mortem, quam per eumdem effugere cogitabat. Ex aduerſo pudor

S. Suſannæ, quo puduit eam peccare in conſpectu Dei, ideoque infamiæ, quàm ei minabantur ſenes impudici, periculo vltrò ſe expoſuit, adduxit ei gratiam & gloriam apud homines, æquè ac apud Deũ, Daniel. 13.

Audi & S. Bernard. ſerm. ad milites templi, c. 12. *Eſt pudor adducens peccatum, & pudor adducens gloriam. Bonus pudor eſt, quo peccaſſe, aut certè peccare confunderis: & omnis licet humanus arbiter fortè abſis, deuinum tamquam humanum tanto verecundiùs reuereris aſpectum, quanto & verius Deum quàm hominem cogitas puriorem? Tantoq; eum grauius offendi à peccante, quantò conſtat longius ab illo eſſe omne peccatum. Huiuſmodi proculdubio pudor fugat opprobrium, parat gloriam, dum aut peccatum omninò non admittit, aut certè admiſſum & pœnitendo ponit, & confitendo expellit; ſi tamen gloria etiam noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Quòd ſi quiſpiam confiteri confunditur id quoque, vnde compungitur, talis pudor peccatum adducit, & gloriam de conſcientia perdit, quando malum, quod ex profundo cordis compunctio conatur expellere, pudor ineptus obſtruſo labiorum oſtio non permittit exire, cùm cum exemplo Dauid dicere potius oporteret: Et labia mea non prohibebo, Domine, tu ſciſti. Qui & ſeipſum redarguens, puto ſuper hominum ſtulto & irrationabili pudore: Quoniam tacui, inquit, inueterauerunt oſſa mea.*

Pudor bonus Pammachij.

Porrò S. Ephrem hunc pudorem ad verſum ſequentem refert, eique poſtponit, vti mox oſtendam. Exemplum illuſtre pudoris boni dat S. Hieron. Pammachium, Epiſt. 26. ad eumdem: Pammachius enim Conſul Romanus, defuncta Paulina vxore, S. Paulæ filia, publicè monachum profeſſus, ſpectaculum ſe facere vrbi & orbi non erubuit. Audi S. Hieron. *Quis enim hoc crederet, vt Conſulum pronepos, & Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum furua tunica pullatus incederet, & non erubeſceres oculos ſodalium, vt ſe deridentes derideret? Eſt confuſio, quæ ducit ad mortem: & eſt confuſio, quæ ducit ad vitam. Prima virtus eſt monachi, contemnere hominum iudicia, & ſemper recordari Apoſtoli dicentis: Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* Galat. 1. S. Gregor. exemplum dat Dauidem ſaltantem ante arcam, 2. Reg. 16. 14. ſic enim ait l. 27. Moral. cap. 39. *Quid de eius facto ab alijs ſentiatur, ignoro: ego Dauid plus ſaltantem ſtupeo, quàm pugnantem. Pugnando quippè hoſtes ſubdidit; ſaltando autem coram Domino ſemetipſum vicit.* Sic Martyres, Apoſtoli & Prophetæ ab impijs ludibria & verbera experti, hæc fortiter pro Deo ſuſtinuerunt, nec illa ſibi pudori, ſed gloriæ eſſe duxerunt, vti docet Apoſt. Hebr. 11.

Denique S. Aug. Epiſt. 48. citato hoc loco Eccleſ. *Confuſio*, inquit, *adduxit peccatum, cùm erubeſcit quiſq; prauam mutare ſententiam, ne aut inconſtans putetur, aut diu erraſſe, ſeipſo indice teneatur. Confuſio autem adducit gratiam & gloriam, cùm erubeſcit quiſq; de propria iniquitate, & pœnitendo in melius commutatur.* Et S. Gregor. hunc locum Eccleſ nectens cum illo Ezech. 3. 9. *Vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam*, in adamante honorem, in ſilice ignominiam intelligit: *Si ab audientibus*, inquit, *honoraris, ſi laudaris, aut deſpiceris, vt nec per illatum honorem refrenetur lingua ex verecundia, nec per deſpectum taceat ex infirmitate.* S. Ambr. in Pſalm. 43. explicans illud v. 16. *Tota die verecundia* (Symmach. *confuſio*) *mea contra me eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me: Quæ*, inquit, *confuſio Chriſti, niſi crux, quòd nudus pependit in ea? Et bene tota die: quia ex quo affixus eſt cruci vſque in horam nonam tenebræ factæ ſunt, & poſt horam nonam lux reſulſit vſque in veſperum.* Subdit deinde: *Sed, quemadmodum eſt confuſio adducens peccatum; ita eſt confuſio, quæ peccatum abolet: vt confuſio crucis Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem peccata mundantur. Eſt etiam omnis confuſio bona, quam pro Chriſti nomine ſubitas, & admodum glorioſa; ſi verbi gratia, in perſecutione lex ſit, vt verberetur Chriſtianus, vt dignitatem amittat, vt careat priuilegio, vt in vincula ducatur.* Nam, vt ait Nazianz. iamb. 23. *Eſt decus ſummum, pietatis ergo ferre dedecus.*

NE ACCIPIAS FACIEM ADVERSVS FACIEM TVAM, NEC ADVERSVS ANIMAM TVAM MENDACIVM] Primò, Syrus ſic vertit, & explicat, *ne ſis hypocrita, & ne erubeſcas confiteri offenſionem tuam*, id eſt, quòd offenderis, vel cecideris in aliquod peccatum. Accedit Arabicus, *ne decipias temetipſum, & ne confundaris præ confeſſione delictorum tuorum.* Vers. 26.

Secundò, Græcum πρόσωπον, tam perſonam, quàm faciem ſignificat. Rurſum Hebræi per נשא פנים *neſo panim*, id eſt, *accipere faciem*, ſignificant acceptionem perſonarum. Vnde aliqui ſic vertunt, *ne accipias perſonam contra animam* (Græcè enim eſt ψυχήν) *tuam, & ne confundaris ad caſum tuum*: ſicque exponunt: *contra animam tuam*, id eſt, contra teipſum. q. d. Si quis famam tuam læſerit, ne eius perſonæ, licet magnæ & potentis, ita habeto rationem, vt non auſis teipſum defendere, aut innocentiam tuam tueri. Nam in tali caſu pudor noxius eſt, & homini exitium creat.

Tertiò, Palacius ſic explicat. q. d. Neminem pluſquam te æſtimes, vt illius cauſa pecces: nemo te ſit tibi pretioſior. Ideò ſubiungit: *Nec adueršùs animam tuam mendacium*; id eſt, ſi mendacium eſt mortale peccatum, ſcilicet, contra animam tuam, nullius hominis gratia mentiare, putà, propter nullius amorem, aut timorem. Si tam pretioſa eſt anima tua, vt propter eam Deus funderet ſuam; cur tu non eodem pretio eam æſtimes? Eumdem ſenſum habent ſequentia: *Ne reuereatis proximum tuum in caſu ſuo*: id eſt, nihil timeas proximum minantem tibi caſus & ruinas, vt propter eius minas *retineas verbum in tempore ſalutis.*

Quartò, Tigurina more ſuo liberè vertit, *ne cedas vlli faciei, quod animæ tuæ damno ſit: nec in tuam pernitiem erubeſcas*, hoc eſt, vti explicat Varablus, *ne cuiuis truculentiæ cedas, aut blanditijs, quo minùs quæ iuſta ſunt, dicas & facias.* Hic ſenſus valdè eſt appoſitus, illique Vulgatam Latinam verſionem ſic rectè adaptes. q. d. Non accipies *faciem* vel perſonam potentis *aduersùs faciem tuam*, id eſt, aduersùs teipſum, vt, ſcilicet, præ perſonæ potentis pudore & timore mentiaris, aut taceas veritatem, quam eloqui neceſſarium eſt, vel tibi, vel proximis: itaque tuo mendacio, vel noxio ſilentio tuam aliorumve famam, vitam, vel animam & conſcientiam in periculum præſens & æternum adducas. Vnde Græca addunt: *Et ne reuereatis in caſum tuum*, vel *in pernicium tuam*; vt, ſcilicet, ex nimia reuerentia & pudore cuiuſpiam, cadas in peccatum, mortem, infamiam, &c. Hinc & ſubdit Vulgata verſio: *Nec aduersùs animam tuam mendacium*, ſcilicet, accipias, vel ſuſtineas, illive cedas, vt illo ſinas *tuam animam*, id eſt, conſcientiam, vitam, vel famam opprimi vel infamari à quopiam potente præ pudore; quia, ſcilicet, ex puſillanimitate non audes illi reſiſtere; ſed illi fidenter & animosè te oppone, ac veritatem & teipſum, tuamq; animam tuere. Poſterius enim hoc hemiſtichium idem

eſt

est cum priori, illudque explicat more Hebræo. Igitur *aduersus animam tuam*; id est, aduersus teipsum, vel aduersus conscientiam tuam. Ita Ianienius. Quare idem est, *Non accipias aduersus animam tuam mendacium*; cum eo, quod paulò antè dixit: *Pro anima tua ne confundaris dicere verum.* Sirucides enim congeminat sententias, alijsque & alijs idem dicit & inculcat.

Pravis reprehensis inuerecundi.

Prudenter Plutarch. lib. de Vitiosa verecundia, *Sapè*, inquit, *summum ignominiæ fugientes in ignem ruimus. Egregiè Zeno, cùm incidisset in adolescentem inuxtà matrona furtim ambulantem, audissetq; quòd fugeret amicum, à quo postulabatur ad ferendum falsum testimonium: Quid vis, inquit, ignaue? ille ausus est te malo iniuriæ, affecere, nec erubescit: & tu illi pro iustitia non audes obsistere?* Nimirum, pro veritate oportet stare fortes & inuerecundos, ac contra impudentes induere impudentiam, ne ex fuga pudoris vani verum incurramus, ac volentes vitare Scyllam incidamus in Charybdim: qui enim ex pudore prauo mentitur, peierat, &c. ne offendat amicum; hic in longe maiorem apud Deum & homines infamiam & vindictam incidet, ob admissum mendacium & periurium, &c.

Exemplum S. Sotheris.

Exemplum illustre est in S. Sothere virgine & Martyre, quæ, cùm alias pudoris & castitatis studio faciem velaret; in martyrio tamen eamdem nudauit, ac tyranno constanter opposuit, eamdemque carnifici cædendam vltrò læta intrepidè expoluit. Audi S. Ambrosium exhortat. ad Virgin. ante finem: *At nos S. Sotheris vultus sui curam gerebat, quæ. cùm esset decora facie valdè, & nobilis virgo maiorum prosapia, consulatus & præfecturas parentum sacra possidebant fide, & immolare iussa non acquieuit. Quam persecutor immanis palmis cædi præcepit, vt tenera virgo dolori cederet aut pudori. At illa, vbi audiuit hanc vocem, vultum aperuit, soli inuolata atque intecta martyrio, & volens iniuriæ occurrit, vultū offerens, vt ibi martyrij fieret sacrificium, vbi solet esse tegumentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulchritudinis, periculum integritatis auferri.* Et mox: *Hæc triumphales retulit martyrij cicatrices, vt imaginem Dei, quam acceperat, reseruaret.* Idem lib. 3. de Virgin. *S. Sotheris*, inquit, *perfectissimus ætate famulibus quoque consumelijs ad fastigium passionis euecta, etiam vultum ipsum, qui inter cruciatus totius corporis liber esse consueuit iniuriæ. & spectare potiùs tormenta, quàm perpeti, carnifici dedit: tam seuis & patiens, vt cùm teneras pœnæ offerret genas, prius carnifex cædendo deficeret, quàm Martyr iniuriæ cederet. Non vultum inflexit, non ora conuertit: non gemitum, non lacrymam dedit. Domiq; cùm cætera pœnarum genera vicisset, gladium, quem quærebat, inuenit.* Romæ enim via Appia gladio percussa an. Domini 304. die 10. Febr. virginitatis æquè ac martyrij lauream tulit. Molanus in Sanctis Belgij scribit, corpus eius Dordraci in Hollandia asseruari.

Denique S. Epirem tract. de Abstinendo à cupidit. carnal. hunc versum præcedenti, quasi caulam effectui præponit, sicq; legit: *Ne accipiat fis personæ contra faciem tuam, neque confunderis in casu tuo. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam*, vel, vt idem cum Græcis legit tract. de timore Dei, *est confusio gloria & gratia.*

Prima pudoris mali species.

Est hæc prima mundani malique pudoris species, qua ob reuerentiam personæ potentis quem pudet dicere verum, ac mentitur, vel mendacio consentit in perniciem sui ipsius, suæque animæ.

Secunda.

Sequitur secunda, qua quem pudet corripere proximum peccantem vel errantem, de qua ait:

Ne reverearis (Tigurina, *ne reformides*) proximvm tvvm in casv svo] q.d. Non pudeat te corripere proximum, cùm cadit in aliquod peccatum vel errorem. Vnde subdit: Vers. 29.

Nec retineas verbvm correptionis, institutionis & consilij, in tempore salvtis] quo scilicet, potes eius saluti, eum corripiendo & instruendo, consulere. Græca iam aliter habent, nimirum: *non erubescas ad confusum*, vel *perniciem tuam*; Syrus & Arabicus, *non erubescas confiteri delicta tua*, vti paulò antè recensui. Porrò, pro *nec retineas verbum in tempore salutis*; Arabicus vertit, *ne auarus sis in sermone tuo, cùm proderis*, id est, cùm prodesse poteris; Tigurina, *salutiferam occasionem noctus ne comprimas sermonem.* Verè Seneca in Prouerbijs: *Amici*, inquit, *vitia feferas, facis tua. Cum his conuersare, qui te corrigãt. Seuerè admone amicos, palàm laude: vitia transmittit ad posteros, qui præsentibus culpis ignoscit. Bonis nocet, qui malis parcit.* Sic Iethro non erubuit corripere Mosen, ac admonere, vt adiutores sibi in regendo populo asciscceret, Exodi 18. quin & Comicus amicum hac nota certissima designat: Vers. 12.

Si quid, inquit, *me scis fecisse inscitè aut improbè,*
Si id non accusas, tu ipse obiurgandus es.

Secundò, *Ne reuereris proximum in casu suo.* q.d. Ne vereare proximum visere & solare, nec te pudeat eius, cùm videris eum à statu suo honorato excidisse in inopiam & ignominiam: nec retineas eo tempore verbum salutiferum, putà consolatorium, quo eum erigas, instruas, sustentes, vti fecerunt amici Iob eum afflictum visitantes & consolantes.

Tertiò, Palacius hæc refert ad Martyres animandos in persecutione. q.d. Ne reuereris, id est, ne timeas proximum minantem tibi casus & ruinas, vt propter eius minas *retineas verbum in tempore salutis*, quo, scilicet, veram fidem & virtutem profitearis & prædices. Sic & Rabanus hæc omnia explicat de Martyribus.

Non abscondas sapientiam tvam in decore svo] Græcè, εἰς καλλονὴν, id est, *ad ornatum*, vel *pulchritudinem.* Quod, Primò, sic aliqui explicant: q.d. Ne abscondas sapientiam, vt videaris esse bellus & pulcher, putà doctus & sapiens. Secundò, meliùs alij: q. d. Ne abscondas sapientiam, cùm illa pandenda & decoranda est, cum scilicet, pulchrum & decorum est, eam promere: quod fit, cùm per eam promi poscit Dei gloria, & proximorum salus: quod paulò antè dixit, *in tempore salutis.* Vnde Tigurina vertit, *ne sapientiam tuam celes, quo minùs reddas illustrem.* Hunc ergo honorem debemus, non nobis, sed sapientiæ, vt eam enuntiemus, cùm per hoc illa decoratur; cùm verò illa à stolidis ridetur & spernitur, silenda & celanda est, ne sanctum demus canibus, néve margaritas proijciamus ante porcos, qui illas conculcent & conspurcent, vti monet Christus Matth. 7. 6.

Tertia.

Tertia est hæc mali pudoris & silentij species, qua quis ex pudore silet sapientiam, cùm ipsa eloquio honoranda & decoranda est. Huc facit illud Prouerb. 11. v. 26. *Qui abscondit frumenta*, inquit, *maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.* Quod explicans D. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 26. *Frumenta*, inquit, *abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere: in populis autem talis quisque maledicetur; quia in solius culpa*

silentij pro malorum, quos corrigere posset, pœna damnatur.

VERS. 29. IN LINGVA ENIM sapientiam proloquente SAPIENTIA DIGNOSCITVR, ET SENSVS EST SCIENTIA (ita legit Iansenius: q. d. Sensus sermo index & effectus est scientiæ, quin & causa scientiæ: sensata enim oratio parit sapientiam in audiente eam.) Sed corrige cum Romanis: ET SENSVS, ET SCIENTIA, ET DOCTRINA (scilicet, est,) IN VERBO SENSATI] q.d. Sensatus, siue cordatus, loquitur sensatè, & in suis verbis ostendit scientiam & doctrinam, tum speculatiuam, tum potiùs practicam, putà, prudentiam: Siracides enim, æquè ac Salomon, prudentiam, suamque Ethicam nunc vocat sapientiam, nunc scientiam, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc intellectum, nunc sensum. Rursum cum Palacio hæc tria ita distinguas: *Sensus* vocatur viuida perceptio, & velut tactus quidam & experientia rerum spiritalium: *scientia* est notitia rerum naturalium: *doctrina* est eruditio, siue facultas & facilitas docendi in docente. Hæc tria non agnoscuntur, nisi ex verbis sensati & prudentis.

Addit denique: ET FIRMAMENTVM IN OPERIBVS IVSTITIÆ] scilicet, doctrinæ, vel veritatis doctæ: q.d. Optima confirmatio & persuasio sapientiæ & doctrinæ est ea quæ fit, non per verba, sed per *opera iustitiæ* facta à docente: opera enim, quia realia, magis vocalia sunt verbis. Ita Lyran. Aliter Iansenius: Hisce verbis, ait, significatur, de qua doctrina sit sermo, nempè, de ea quæ sit firmamentum iustitiæ, hoc est, qua homines firmantur in operibus bonis. Aliter quoque Palacius: Sicut, inquit, per verbum agnoscitur magistri doctrina: ita *firmamentum*, seu firmitas & constantia animi agnoscitur in operibus iustitiæ: si enim tempore persecutionis operaris iustitiam, minimè ab ea deflectens; firmum te esse demonstras. Vis hæc omnia velut in speculo videre? Christi vitam coram oculis statue. Videbis eum dicentem: *Non abscondi iustitiam tuam, & veritatem tuam à concilio multo.* Quàm verò magni constitit hanc sapientiam non abscondisse, audi sequentia: *Tu autem, Domine, ne longè facias miserationes tuas à me. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus*, &c. Ergo in lingua Christi dignoscitur sapientia, sensus, scientia & doctrina, & in eius operibus firmitas animi.

Græca pro his omnibus tantùm habent: *Nam ex sermone sapientia cognoscitur, & è verbis linguæ eruditio*: Syrus, *ne abscondas sapientiam tuam, quia in sermone cognoscitur sapientia, & intelligentia in confabulatione*; Arabicus, *quoniam scientia ex eloquio cognoscitur, & intelligentiam percare facit lingua.* Sermo enim est mentis speculum & imago. Vnde Socrates ad adolescentem: *Loquere*, inquit, *ut te* (tuam mentem, prudentiam, sensa) *videam.* Sunt enim verba vehiculum mentis. Est oratio interpres animi. Sermo est lux, qua cor, & ea, quæ sunt in corde, videntur. Verè Seneca in Prouerbijs: *Imago animi*, ait, *est sermo: qualis ur, talis oratio.* Et Menander: *Viri character ex sermone cognoscitur.* Porrò sermonis firmamentum est opus iustitiæ, quod Hebræi dicunt: *Non sermo radix, sed opus*: q. d. Semper plus facere debemus, quàm dicere. Plus in negotijs gerendis res, quàm verba prosunt. Qualis arbor sine radice, talis est sermo sine opere. Quod orator de virtute dixit, *Rem esse, non verba*; idem de scientia dicas. Qui hoc seculum cum patrum ævo comparant, dicunt patres plus conscientiæ, minùs scientiæ habuisse: nos verò plus scientiæ, minùs conscientiæ habere. Scientiam adeptus es? laudo; sed magis, si conscientiam: vera enim scientia ita tractanda est, vt melior potiùs quàm doctior exeas, vt pectus instruas magis, quàm mentem acuas, inquit Palacius.

NON CONTRADICAS VERBO VERITATIS VLLO MODO] est enim tam diuina res, veritas, vt sit ipse Deus, ait Palacius. Torquet hæc verba S. Augustin. lib. 3. Contra Parmen. c. 6. contra Donatistas, qui imprudenter veritati, æquè ac edicto Constantini Imp. resistebant: *Nimirum*, inquit, *scriptum est: Non contradicas ullo modo veritati? Cui autem nisi veritati contradicitur, cùm etiam Regi ex veritate aliquid iubenti resistitur?* VERS. 30.

ET DE MENDACIO IMERVDITIONIS, (*ἐπ' ἀμαθίαις*, id est, indisciplinationis, inscitiæ, imperitiæ,) TVÆ, hoc est, indisciplinatè, inscitè, imperitè, temerè, imprudenter prolato, CONFVNDERE] Ita Romana, & Græca nonnulla, licet Complut. Figurina, & alij deleant *τὸ mendacio*, legantque tantùm: *De imerditione tua confundere.* Sed tum quoque per *imeriditionem* intelligitur mendacium, vel falsitas, qua veritati contradicitur: de eo enim sermo præcessit: sicut enim veritas est res diuina; ita mendacium est res diabolica. Diabolus enim est *mendax & pater eius*, scilicet, mendacij, Ioan. 8. 44. Est ergo turpissimum à castris veritatis deficere ad castra mendacij, (hoc enim est transire à castris Dei ad castra diaboli,) maximè viro Christiano, cuius tota laus & salus in veritate consistit.

Est hæc quarta mali pudoris species, opposita secundæ v. 27. Sicut enim ibi iussit vinci pudorem Quarta. qui hominem detinet, ne proximum peccantem corripiat; sic vice versa hic monet eum, qui corripitur, ne ex superbo pudore contradicat veritati, ac mendaciter neget se commisisse peccatum de quo arguitur, aut illud quasi rectè factum velit excusare & defendere. Vnde de eodem subdit: *Non confundaris confiteri peccata tua.* Sensus ergo est: q.d. Si quod mendacium per imprudentiam, incogitantiam, præcipitationem, inscitiam proloeutus es, vbi hoc aduerteris, noli illud tueri, sed confundere, reuoca & emenda: pudor enim laudabilis est, quo quis errorem humiliter agnoscit & confitetur: vituperabilis verò est, quo quis superbè errorem tueri satagit, ne errasse videatur: nolle enim pudere de pudendo, magnæ est impudentiæ, ac nolle pœnitere de pœnitendo, arrogantis est impœnitentiæ. Huic expositioni fauet Tigurina, dum vertit, *cave contradicas veritati ullo modo, quamobrem fallacis imperitiæ te pudeat.*

Secundò, Iansenius appositè sic exponit. q. d. Pudeat te deprehendi mendacem, dum per imprudentiam tuam, inscitiam & audaciam veritati contradicis, vt quod dicitur, *De mendacio confundere* accipiatur de mendacio non commisso, sed committendo: hoc enim aptè respondet ei, quod præcessit, *non contradicas verbo veritatis*, ideoque *de mendacio confundere*. q.d. Ideoque pudeat te mentiri, quia per mendacium contradicis veritati. Huic expositioni fauet Syrus, *ne garrias contra veritatem, & à stultitijs tuis contine te*; & Arabicus, *ne aduersetis aquitati, neve cum illa contendas, & regredere à delictis tuis, & auerte te ab eis.*

Vnde S. Augustin. lib. 3. contra Parmen. c. 3. hæc applicans hæreticis qui resistunt fidei, qualis erat Parmenianus & Donatistæ: *Cui autem*, inquit, *nisi veri-*

veritati contradicitur, cùm etiam regi ex veritate aliquid subenti reſiſtitur? Sed Rex homo qui minatur, vel qui indicat ad tempus, moleſtus eſt: non ſic ille Rex, qui etiam veritas dicitur. Denique B. Antiochus homil. 60. de verecundia, citans hunc Eccleſ. locum: *Confuſio faciei*, inquit, *cooperuit me. Huiuſmodi pudor, ſine verecundia planè ſancta eſt, cùm ſecundùm Deum ſit, vt quæ hominem adducat ad pœnitentiam, ac proinde non mediocrem affert animæ fiduciam.*

VERS. 31. NON CONFVNDARIS CONFITERI PECCATA TVA] Eſt hæc quinta praui pudoris ſpecies, qua quem pudet peccata confiteri. Non loquitur Siracides præcisè de Confeſſione Sacramentali, vtpote quæ illo tempore necdum erat inſtituta: ſed generatim de confeſſione, qua quis legitimè de peccato rogatus, monitus aut correptus, illud falsò negat. Vnde Græca hic addunt id, quod Noſter habet v. ſeq. *Nec aduerſus curſum fluminis contendas.* q. d. Noli contra veritatem omnium, præſertim Superiorum, ore contra te currentem, teque arguentem, negando peccatum contendere, quia vi & communi voce veritatis, quaſi fluminis vinceris, magiſque patefiet tua iniquitas, falſitas & impudentia. Quocirca multò magis hæc ſententia locum habet in Confeſſione Sacramentali, poſtquam illa à Chriſto fuit inſtituta, vtpote in qua iuſſit ſanxitque Deus peccata pandi, de iiſque confundi & pœnitere. *Quinta.*

Contra hanc ſententiam & legem peccauit Adam, cùm culpam ſuam impudenter in Euam reiecit, Geneſ. 3. ideoque paradiſo eiectus, & morte cum poſteris omnibus mulctatus eſt. Tu verò, ſi Deum tibi optas propitium, cum Dauide dicito: *Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci.* Humiliter ergo peccata tua confitere Deo aut homini: præſertim ſi is habeat poteſtatem & ſapientiam, qua te conuincere, & punire, aut peccata remittere, iiſque mederi poſſit, vt per humilem confeſſionem & agnitionem peccati veniam conſequaris, vltionem euadas, & miſericordiam gratiamque nanciſcaris. Porrò ſolet dæmon pudorem, quem peccatori, dum peccaret, abſtulit, eidem, dum illud vult confiteri, reſtituere, vt confeſſionem impediat, eumque in peccato captiuum detineat. Quocirca Tertull. lib. de Pœnit. c. 10. *Pleroſque*, inquit, *hoc opus in publicationem ſui, aut ſuffugere, aut de die in diem differre præſumo, pudoris magis memores quàm ſalutis.* Et mox ironicè: *Ne tu verecundus bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum verò ſubducens.* Et S. Auguſt. vel quiſquis eſt Auctor, lib. 2. c. 5. de Viſit. infirm. *Heu! cur erubeſcis*, inquit, *confiteri, quod facere nequaquam erubuiſti?* Et S. Bernard. in Sentent. *Cur te pudet*, inquit, *peccatum tuum dicere, quem non pudet facere?* *Dæmon pudorem peccati adimit, confitenti reſtituit.*

Pudor hîc excutiendus eſt Primò, timore maioris pudoris, quo afficietur peccator in die iudicij: ſic enim clauus clauo pellitur. Vnde S. Greg. Nazianz. orat. in S. Baptiſma: *Ne peccatum*, inquit, *confiteri graueris, vt per hunc vitæ pudorem, futuri ſæculi pudorem ignominiamq; fugias.* Et S. Auguſt. loco iam citato: *Melius*, inquit, *eſt coram vno aliquantulum ruboris tolerare, quàm in die iudicij coram tot millibus hominum, graui repulſa denotatum tabeſcere.* Secundò, cogitando confeſſionem nemini eſſe pudori, ſed gloriæ, quòd per illam de ſuperbia, peccato, nobis ipſis ac dæmone triumphemus. Vnde Nazianz. loco iam citato: *Perſpicuum*, inquit, *facias, te ſeriò atque ex animo peccatum odiſſe, dum illud tanquam tumeſia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoq; triumphum agis.* Exempla huius triumphi illuſtria recenſet Climacus grad. 4. & 5. de Pœnit.

Quocirca meritò exclamat S. Bernard. epiſt. 185. ad Euſtachium: *O verecundia*, inquit, *expers rationis, inimica ſalutis, totius ignara honoris & honeſtatis. Hæc planè illa, quam Sapiens loquitur, confuſio adducens peccatum. Itáne verecundum eſt homini, vinci à Deo, & probro ducitur humiliari ſub potenti manu Altiſſimi? Nam ita Rex ille glorioſus Dauid: Tibi ſoli peccaui, inquit, & malum coram te feci, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. Summum victoriæ genus, diuinæ cedere maieſtati; & auctoritati matris Eccleſiæ non reluctari, ſummus honor & gloria. Operuerſitas! Non pudet inquinari, & ablui pudet! Eſt pudor (inuita Sapientem) adducens gloriam; ſi videlicet peccare pudeat; ſi non, pudeat vel peccaſſe: & ita vel ſera gloria non carebis: reducente, nimirum, pudore, quam culpa fugauerat. Secundum tenens beatitudinis locum, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Honorabile regimentum, de quo loquitur: Confeſſio & pulchritudo in conſpectu eius. Quis mihi tribuat videre te in veſtibus deauratæ, vt dicamus & tibi: Confeſſionem & decorem induiſti, amictus lumine ſicut veſtimento.* Idem ſerm. 4. inter minores: *Melior eſt*, ait, *in malis factis humilis confeſſio, quàm in bonis factis ſuperba gloriatio.* Idem in Meditat. c. 37. *Omnia in confeſſione lauantur, conſcientia mundatur, amaritudo tollitur, peccatum fugatur, tranquillitas redit, ſpes reuiuiſcit, animus hilareſcit. Poſt baptiſmum nullum aliud eſt remedium, quàm confeſſionis refugium. Sit ergo deuota cordis compunctio, vera oris confeſſio, diſcreta carnis mortificatio, repentina vitiorum exſtirpatio, lata bonorum operum exhibitio.* Et mox: *Simulata confeſſio non eſt confeſſio, ſed duplex confuſio. Excludit enim miſerationem Dei miſeriæ ſimulatio. Nec dignatio locum habet, vbi fuerit dignitatis præſumptio.* Mutuatus eſt Siracides hunc gnomen à Salomone Prouerb. 18. 17. *Iuſtus prior eſt accuſator ſui.* Vbi plura de confeſſione dicam. *Encomia confeſſionis.*

ET NE SVBIICIAS TE OMNI HOMINI PRO PECCATO] q. d. Non confundaris confiteri peccata tua; confundere autem de ipſo peccato, ita vt nulli (Hebr. enim, *non omni*, idem eſt quod *nulli*) homini ad peccatum ſollicitanti te ſubijcias ad illud perpetrandum. Priori ergo hemiſtichio Siracides hortatur ad confeſſionem peccati patrati; poſteriore dehortatur à conſenſu patrandi. Ita Rabanus, Gloſſa interlinealis, & Palacius. Hunc ſenſum exigunt Græca. *Ne te ſubmittas ſtulto homini*; & Syrus, *ne ſubijcias demenți teipſum*; & Arabicus, *ne contendas cum inſipiente, & ne præbeas nomen tuum ſtulto.* Aliter Lyranus. q. d. Noli te ſubijcere cuilibet homini, vt cuilibet peccata confitearis; ſed ei tantùm, qui illa nouit, poteſtque ijs ſalutare remedium adhibere vel oſtendere. Aliter quoque Ianſen. qui, vt hæc omnia inter ſe nectat, ita explicat: q. d. Ne confundaris confiteri peccata tua, dum à ſapiente, vel Superiore & iudice de eis argueris, & ne pro peccato à te admiſſo vlli *homini te ſubijcias*, hoc eſt, obnoxium facias maiori, & nouæ reprehenſioni ac vltioni, ſi ſcilicet, mendax inueniaris, dum vis negare, vel excuſare peccata commiſſa. Quare *noli reſiſtere contra faciem potentis*, pro peccato, ſcilicet, à te admiſſo; hoc eſt, cùm iudex, aut quiuis alius, qui poteſt tua mendacia confutare & vindicare, te de peccato arguit, noli mendacijs te contra eum defendere, *nec coneris contra ictum fluminis*; id eſt, nec contra potentiam eius, qui te

. veritate oppugnat, obtinere. Id enim perinde eſt, ac ſi coneris contra ictum, id eſt, vim fluminis. Verùm hæc expoſitio, licèt magis connexa, minùs tamen plana, magiſque coacta videtur, eique aduerſatur textus Græcus, Syrus & Arabicus.

VERS. 32. NOLI RESISTERE CONTRA FACIEM POTENTIS, NEC CONERIS CONTRA ICTVM (Græca Complut. *curſum*; Rom. *fluxum*) FLVVII] q.d. Noli reſiſtere potenti, ſiue homini, ſiue populo & multitudini: quia illi reſiſtere non poteris, ſicut reſiſtere nequis ictui, id eſt, impetui fluminis. Eſt diſparatum & diuerſum hoc à præcedenti præceptum, qualia ſunt pleraque in hoc libro; aptè tamen præcedenti ſubnectitur. q.d. Ne ſubijcias te homini pro peccato; ſed neque reſiſtas potenti, vbi ille ad peccatum te non vrget: illud enim prauitatis eſt, hoc imprudentiæ. Fruſtra enim niti, & nihil aliud laborando, quàm odium quærere, extremæ dementiæ eſt, ait ex Saluſtio S. Hieron. Sic Samuel populo temerè Regem poſcenti, conſultè ceſſit, deditque Saulem, 1. Reg. 8. Porrò Complut. & S. Auguſt. in Speculo pro *fluminis*, legunt *fulminis*. Potens enim & audax ſimilis eſt fulmini, cuius ictus omnia etiam duriſſima penetrat, liquat & ſiderat. Quis huic reſiſtat? Hæc eſt quaſi ratio à priori.

Nota. Hi duo verſus, ſcilicet, 30. & 31. qui ſic habent in Latina Vulgata, *Ne confundaris confiteri peccata tua, & non ſubijcias te omni homini pro peccato. Noli reſiſtere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuij*: aliter habent in Græcis codicibus, qui etiam ſcientiarum membra traijciunt, putà, quædam præponunt, quædam poſtponunt: ſic enim habent, *Ne erubeſcas confiteri peccata tua, nec aduersùs curſum fluminis contendas. Ne te ſubmittas*, vel *ſubſternas ſtulto homini, nec vultui potentis cedas*. Porrò Syrus ad Græcum accedit; ab eo tamen nonnihil diſcrepat. Sic enim habet, *ne erubeſcas confiteri peccata tua, & ne reſiſtas ſtulto. Ne ſubijcias dementi teipſum, & ne contendas aduersùs dominum*, putà, principem vel herum. Et Arabicus, *ne confundaris confiteri peccata tua: ne contendas cum inſipiente, & ne præbeas nomen tuum ſtulto: ne contendas cum principe*. Verùm hæ verſiones & lectiones non tam aptè cohærent, quàm Latina Vulgata: quare eius Auctor Latinus Interpres videtur habuiſſe emendatius exemplar Græcum, vti hîc fatentur & annotarunt Interpretes, non tantùm orthodoxi, ſed & heterodoxi, imò cacodoxi in fide.

Hanc Siracidis gnomen illuſtrat apologus arundinis & oliuæ apud Æſopum. *De viribus*, inquit, *arundo & oliua contendebant: cùm arundini oliua conuicium faceret, vtpotè imbecillæ, ac facilè cedenti ventis omnibus, arundo tacendo nihil locuta eſt. At paruumper præſtolata, vbi acer afflant ventus, arundo ſuccuſſe & inclinata ventis, facilè euaſit: oliua autem cùm ventis reſtitiſſet, vi diffracta eſt. Aſſabulatio. Fabula ſignificat, eos, qui tempori ac præſtantioribus non reſiſtunt, meliores eſſe iis qui cum potentioribus contendunt.*

Porrò Nazianz. Epiſt. 57. ad Eudoxium, hanc paræmiam adaptat naturæ; q. d. *Ne coneris contra ictum fluuij*, hoc eſt, ne coneris contra propenſionem naturæ, iuxta illud:

Tu nihil inuita facies dicẽſve Minerua.

VERS. 33. PRO IVSTITIA AGONIZARE PRO ANIMA TVA, ET VSQVE AD MORTEM CERTA PRO IVSTITIA, ET DEVS EXPVGNABIT PRO TE INIMICOS TVOS] Græca de more hîc magis ſunt concila, ſic enim habent: *Ad mortem vſque decerta pro veritate, & Dominus pugnabit pro te.* Et ſic legit Ioannes Maxentius præfat. in Dialog. contra Neſtor. Et Syrus, *vſque ad mortem certa pro veritate, & Dominus certabit pro te.* Addit Arabicus, *Et victorem te reddet.* Hic verſus reſpicit & ſpectat ad v. 24. *Pro anima tua ne confundaris dicere verum.* Et ad v. 30. *Nẽ contradicas verbo veritatis.* Illis enim hîc per gradationem addit: *Vſque ad mortem certa pro veritate.* Vt oſtendat, quàm nobis curæ & cordi debeat eſſe veritas, quamque eius tutelam & patrocinium ſuſcipere debeamus, ſcilicet, vt pro ea dimicemus vſque ad mortem. Veritatem intellige, tum fidei & Religionis, tum morum, actionum & virtutum, præſertim iuſtitiæ propriè dictæ. Vnde Noſter ſolenter vertit, *iuſtitiam*. Iuſtitia enim generatim hîc capitur pro religione, æquitate, & qualibet virtute; ſed maximè pro iuſtitia propriè dicta. Pro ea enim quaſi pro anima certare debemus, quia ex iuſtitia & virtute pendet animæ felicitas præſens & æterna, adeoque virtus eſt animæ talus, imò animæ anima. Ne quis enim dicat: Iuſtitiæ patrocinium ad me non pertinet, addit: *Agonizare pro anima tua*. q.d. Dum pro iuſtitia agonizas & certas, certas pro anima tua; imò certas pro Deo, qui eſt prima & increata veritas & iuſtitia, quique animam tibi dedit, vt pro ea & veritate certes vſque ad mortem. Vnde Dionyſ. apud Anton. in Meliſſa; p. 1. cap. 21. *Veritas*, inquit, *eſt Deus, vtpote vnum, non multa ſecundùm naturam. Verum quippe vnum eſt; mendacium autem multiplex. Nam & Chriſtus inquit: Ego ſum via, veritas & vita*, Ioan. 14. Hinc Iamblichus apud Stobæum ſerm. 11. de veritate: *Veritas*, inquit, *vt Græcum eius etymon indicat, circa Deum & interruptam Dei actionem verſatur.* Græcè enim veritas dicitur ἀλήθεια, quòd ἀλεᾶ, id eſt molat, θεῖα, id eſt, diuina, quòd ſcilicet, circa Deum & diuina occupetur, ipſaque ſit quaſi ἄλευρον, id eſt, farina Dei, & Deitatis.

Nota Græciſmum, quo verbum paſſiuum, *agonizare*, quaſi deponens ſumitur actiuè pro *agonizare*, certa, confligе, contende, pugna, dimica. Græci enim crebriùs vſurpant paſſiuum ἀγωνίζομαι, quàm actiuum ἀγωνίζω, pro certò, dimico; &c. Similiter modo Noſter, *certari*, vſurpat pro *certare*, c. 11. 9. Porrò τὸ *agonizare* emphaticè habet. q.d. Pro anima tua, vt, ſcilicet, ſalues animam tuam, omnes vires exſere, totoque conatu certa pro iuſtitia, ſcilicet, ea contentione & agone, qua moribundi in agonia cum morte luctantur. In his enim natura, vt ſe ſuamque vitam tueatur, omne ſuum robur exprimit, & extremum potentiæ ſuæ exſerit. Vnde multi è mortis periculo eluctantur, & vitæ reſtituuntur. Aut potiùs, *agonizare*, id eſt, acerrimè certa pro iuſtitia, æquè ac olim pugiles & olympionicæ in agone pro corona certabant vſque ad mortem. Alludit ad agones Olympicos, ſimileſque Græcorum. In Græcia enim quatuor fuêre certamina ſacra, quos agones appellabant, ſcilicet, Nemea, Pythia, Iſthmia, Olympia, de quibus vide Budæum in Pandect. De iiſdem extat Archiæ epigramma:

Quatuor Argiuis certamina ſacra feruntur,
Bina hominum natis, bina quę cælitibus.
Phœbo, ipſiq; Ioui, Archemoro, & paruo Melicertæ,
Poma, oleaſtra, apium, præmia, pinus erant.

Huc quoque alluſit Apoſtolus 1. Corinth. 9. v. 25. *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet; & illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem*

autem incorruptam. Vide dicta ibidem & Apoc. 3. in fine.

Præclarè Philo libr. Quòd omnis probus ſit liber. *Spectum*, inquit, *aliquando certantes pancratio: alterum obtundentem pugnis & calcibus, toto ſq; viribus intendentem ad victoriam, tandem laſſum & incremato à ſtadio diſcedere: alterum carneſum, nervoſum, muſculoſũ referentemq;, ſpiritu verè athletico, tanquam ſaxeum ferreumq;, nihil plagis cedere ſolentem, patientia ſuperare aduerſarium, & ad extremum adepti victoriam.* Et ſtatim ad mores, vti ſolet, digreſſus: *Hunc ſimilem*, inquit, *bonum virum cenſeo, qui valdè confirmatus, certò animi propoſito efficit, vt aduerſarius priùs deſiſtatur inferẽdo iniurias, quàm ipſe quidquam agat præter animi ſui ſententiam.* Et S. Hieron. ad Heliodorum: *Quid facis in paterna domo, delicate miles? vbi vallum? vbi foſſa? vbi hiems acta ſub pellibus? Ecce de cælo turba venit. Ecce cum nubibus debellaturus orbem, Imperator armatus egreditur. Et tu mihi de cubiculo ad aurem: tu de umbra egredieris ad ſolem? Corpus aſſuetum tunicis, loricæ onus nõ fert: caput apertum linteo, galeam recuſat: mollem otio manum durus exaſperat capulus.*

Talis iuſtitiæ pugil fuit S. Ioannes Baptiſta, qui pro iure matrimonij certans, & corripiens adulterum Herodem, ab eo martyrio laureatus eſt. Similes fuêre ceteri Martyres. Talis quoque fuit Iudas, Ionathas, ceteriq; Machabæi, qui pro iuſtitia, id eſt, pro iuſta patriæ & Eccleſiæ defenſione, contra Antiochum fortiſſimè depugnarunt, ideoque Deus pro eis, imò pro iuſtitia pugnans, fecit eos victores & gloriolos, vt pauci ingentes hoſtium copias profligarent, vti narratur in libr. Machab. Milites ergo pro iuſtitia certent vſque ad mortem: quin & fidelis quilibet in tentatione poſitus, quaſi miles Chriſti pro Deo & iuſtitia confligat cum dæmone, mundo & concupiſcentia vſque ad mortem, cogitans rem agi de anima ſua, eiuſque ſalute æterna. Vide S. Cyprianum Exhortat. ad Martyr. & Tertull. in Scorpiaco, & Exhort. ad Martyres.

Porrò appoſitè hanc ſententiam præcedenti ſubijcit Sirac ides. q.d. Dixi: *Noli reſiſtere contra faciem potentis.* Sed intellige, ſi potens ad peccatum te non cogat, aut ſollicitet: ſi enim ſollicitet, dico & edico: *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua.* quod Palacius ſic explicat. q.d. Si ſilentium tuum in iuſtitiæ periculum, aut damnum cedit, tunc pro ea in agoniam mortis te conijce. Certa contra totum mundum pro pietate, vti certauit S. Athanaſius contra orbem penè totum Arianum. Non ſolus certabis, non ſolus agonem ſuſtinebis: Deus ſtat pro te. Reſiſte ergo ijs, qui iuſtitiam oppugnant. Intellige, ſi reſiſtere tibi ex officio incumbat, aut ſi Religio & fides, vel ſalus propinquorum ex tua reſiſtentia pendeat. Alioqui non adeò obligaris principi iniquo reſiſtere, maximè ſi non ſperes ex reſiſtentia remedium affuturum.

Certen virtus S. Cornelij.

Ita S. Cornelius glorioſus Pontifex & Martyr, corneo & inuicto corde reſtitit Decio, Gallo & Voluſiano Impp. omnes ad idololatriam cogentibus, ac Romanis ceteriſque Chriſtianis reſiſtendi dux & auctor fuit. Quocirca anno Domini 255. truncato capite martyrij laurea coronatus euolauit in cælum: ac non multò pòſt S. Leo Primus, in pontificatu ſucceſſor, via Appia, vbi illuſtrem fidei agonem obierat, templum æternæ quaſi gloriæ theatrum in eius honorem excitauit. Eundem magnis virtutum elogijs celebrat coæ-

A uus illi & commilito S. Cyprianus epiſt. 1. ad Cornelium: *Exprimi ſatis non poteſt*, inquit, *quanta illic exultatio fuerit, &c. dicem te illic confeſſionis fratribus extitiſſe, vt, dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites; & confeſſorem populum ſuaſeris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri. Virtus illic Epiſcopi præcedentis publicè comprobata eſt, adunatio fraternitatis oſtenſa eſt, dum apud vos vnus animus, & vna vox eſt, Eccleſia omnis Romana confeſſa eſt.* Et lib. 4. epiſt. 2. ad Antonianum de Cornelio: *Acies adhuc geritur, & agon quotidie celebratur.* Et inferiùs: *Quanta in ipſo ſuſcepto Epiſcopatu ſuo virtus? quantum robur animi? qualis firmitas fidei? quod nos ſimplici corde & perſpicere pectus, & laudare debemus, ſediſſe intrepidum Romæ in ſacerdotali cathedra eo tempore, cùm tyrannus infeſtus ſacerdotibus Dei, ſanctæ atque infandæ communaretur; cùm multò patientiùs & tolerabiliùs audires leuari aduerſus ſe æmulum principem, quàm conſtitui Romæ Dei ſacerdotem. Nonne hic, frater chariſſime, ſummo virtutis & fidei teſtimonio prædicandus eſt? Nonne inter glorioſos Confeſſores & Martyres deputandus, qui tantùm temporis ſedit expectans corporis ſui carnifices, & tyranni ferocientis vltores; qui Cornelium aduerſùs edicta feralia reſiſtentem & minis, & cruciatus, & tormenta fidei vigore calcantem, vel gladio inuaderent, vel cruci figerent, vel igne torrerent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viſcera eius & membra laniarent? Etiamſi maieſtas Domini protegentis, & bonitas ſacerdotem, quem fieri voluit, factum quoque protexit; tamen Cornelius, quantum ad eius deuotionem pertinet & timorem, paſſus eſt quidquid pati potuit & tyrannum armis, & bello poſtmodum victum, prior ſacerdotio ſuo vicit.*

Cœtanus & fortitudine ſuppar S. Cornelio fuit S. Babylas, Patriarcha Antiochenus, qui Decium Imp. magno ſatellitio & faſtu ingredientem Eccleſiam, maiore animo & virtute ex ea expulit, idcoque glorioſum obijt martyrium: vnde & poſt mortem in Daphne ſepultus, inde dæmones expulit. Quæ admirans S. Iohannes Chryſoſt. lib. contra Gentiles exclamat: *O animum imperterritum, mentemq; excelſam! ô cæleſte pectus, & conſtantiam Angelicam! Etenim ipſum ſanctæ Litteræ eruditerant, mundi huius res omnes non niſi vmbram eſſe & ſomnium, & ſi quid his vanius eſt. Idcirco cogitationem traducebat ad ſupremum illum regem ſedentem ſuper Cherubim, intuentem abyſſos, ad thronum illum glorioſum, ad Angelorum myriadas, ad chiliades Archangelorum.*

NOLI CITATVS ESSE IN LINGVA TVA; ET VILIS ET REMISSVS IN OPERIBVS TVIS] In Græcis eſt hîc triplex lectio. Pro *citatus* enim Primò, Noſter legit, Ταχὺς, id eſt, celer, velox, citus & citatus. Secundò, Roman. legunt, παχὺς, id eſt, aſper, durus, ferox. Tertiò, Complut. legunt, θρασὺς, id eſt audax, temerarius. Sic & Tigurina, *ne in lingua tua*, inquit, *confidens ſis: nec rurſum in operibus tuis ſegnis* (νωθρὸς, id eſt, ignauus, imbellis, ignis, tardus, piger, ſomnolentus;) Syrus, *ne ſis elatus*, inquit, *in lingua tua, & remiſſus & debilis in operibus tuis*, & Arabicus, *ne ſis tumidus in lingua tua, & iners & negligens in operibus tuis.* Sed melior eſt lectio noſtri Interpretis: ſic enim cõſtat antitheſis inter citatum in lingua, & remiſſum in opere: vetat enim hîc duo: Primò, velocitatem ad loquendum: Secundò, tarditatem ad benè operandum, quæ duo vitioſiora ſunt, ſi iungantur, vti ſæpè ea iungi videmus. Cùm enim in homine vna eademque ſit anima, quæ per linguam loquitur, & per manum operatur, atque ipſa ſit limitatæ & exiguæ

attentionis & virtutis, si totam illam ipsa applicet & exerat in lingua, parum residui habet, quod exserat in manu & actione, præsertim cùm lingua & manus, locutio & operatio sint valdè disparata, & penè contraria. Vnde vulgò dicitur: *Impigræ linguæ, ignavi animi.*

Quocirca prudenter Seneca Lucilium monet Epist. 72. *Summa summarum*, inquit, *hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.* Quin & Psaltes Psal. 32. 2. *Dixi*, ait, *Custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea.* Causam dat ibidem S. August. *Non enim*, inquit, *lingua frustrà in ore est, nisi quia facilè labitur. Custodi ergo vias tuas, & noli delinquere in lingua: pertende, quod dicturus es, examina, consule interiorem veritatem, & sic profer ad exteriorem auditorem.* Ibidem S. Ambros. *Aliæ*, inquit, *sunt viæ, quas debemus sequi; aliæ, quas custodire: sequi vias Domini, custodire nostras, ne in culpam dirigantur. Potes autem custodire, si non citò loquaris.*

Linguam remissi in actione suppliciter.

Porrò hæc sententia, cùm sit generalis, variis aptari potest. Primò, promissis. q. d. Noli esse celer in promittendo, tardus in præstando promissum. Secundò, mandatis & imperijs. q. d. Noli esse celer in mandando, tardus in operando, vt multa alijs ordines & mandes; sed nolis ipse manum operi admouere. Verus enim familiæ, cœtus & belli dux non dicet suis: Ite, facite hoc, milites: sed, Eamus, faciamus, commilitones. Primusque suis ante ibit, & manum operi admouebit, vti dicebat & faciebat Iulius Cæsar. Tertiò, pigris & acedis, qui multi sunt in loquendo, remissi in laborando, vt totum sensum, motum & vitam videantur habere in lingua, ac consequenter manus insensibiles, immobiles, & quasi emortuas. Quartò, superbis, qui magna de se iactant, cùm nihil opere efficiant. Talis est miles ille Thraso apud Comicum, qui facinora in bellis à se patrata pleno ore buccinabat, cùm esset imbellis, ignavus & timidissimus. Quintò, magistris & concionatoribus, qui multa docent sermone, sed nihil opere præstant. Vnde illi simili est illud Hebræorum adagium: *Thalmud sine opere non est magnum Thalmud*; siue, *doctrina absque opere non est doctrina.* q. d. Non est magnificanda doctrina, aut doctor, qui aliter viuit quàm docet. Huiusmodi enim doctrina cadit super corda, sicut imber cadit super saxa, vt quidam sapientum ait: vera enim doctrina exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne ab oratione mores dissentiant. *Non enim est in sermone regnum Dei, sed in virtute.* 1. Corinth. 4. 20. Sextò, otiosis, loquacibus, garrulis, maledicis, qui sua garrulitate & maledicentia sibi alijsque periculum creant. *Os enim lubricum operatur ruinas*, ait Rabanus. Vnde S. Iacobus c. 1. v. 19. *Sit*, inquit, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum & tardus ad iram. Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.* Ita Zeno audiens adolescentem garrulum: *Aures*, inquit, *in linguam defluxêre* significans adolescentis esse multa audire, pauca loqui, teste Laërtio lib. 7. c. 1. Idem dicas otioso & loquaci: *Huius manus in linguam defluxerunt.* Et, vt aiebat Theocritus Chius: *Huius in ore omnis supellex est, & vnicum domicilium.* Idem cùm Anaximenes esset dicturus, ita præfatus est: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* significans illum esse multiloquum, sed parum sapientem, vti refert Stobæus serm. 34. Tales sunt desidiosi & garruli. Denique R. Samai in *Pirke auoth: Parum*, ait, *te volo loquendo, multum in agendo.*

A Huic gnomæ antistrophus est apologus leonis & asini apud Cyrillum lib. 1. Apologorum moralium c. 16. cuius titulus: *Die voce tenui, & age actu grandi. Leonem*, inquit, *sciens asinus anteridens, cùm de longè luporum turmam aspexisset, omnes capite vocem emittere, vt eius grauitate ventosa grex inimicus discederet perculsus. At verò cùm hostes à clamore hunc esse asinum cognoscerent, fixi stantes cœperunt ridere, scientes tantùm sonitum pectoris minimè respondere virtuti cordis. Tunc leo percepta voce statim cucurrit ad socium, atque dixit: Amice quid tibi est, quid clamasti? cui ille: Mi frater, grex luporum apparuit, quem grandi voce perterrui nec se mouet: sed mox ad odorem tuum non sine mea admiratione disparuit. Ad hæc leo prudenter subridens: Si nosti*, inquit, *nequam lupus est calidus, clamorem deridet, ac virtutem tantùm timet, latratum canis subsannat, dummodo morsum effugiat.* Idipsum deinde confirmat exemplo militis & philosophi, ac rationem à priori assignat. *Nimirum expertus miles tubam bellicam, non pauescit, sed gladium: & eruditus philosophus nubis tonitruum non veretur, sed fulgur. Quid enim est clamor, nisi pectoris euanidi & oris sonus effusus? nempè vacua magis sonant, vanaque concrepant. Quapropter charissime, qui clamoribus vtitur, à sapiente minimè timetur. Quoniam vanus & vacuus sine virtutis soliditate fore cognoscitur. Clamore siquidem iracundiæ flamma in cibano cordis accenditur, de qua statim fumus exoritur, & obfuscata ratione virtutis splendor suffocatur. Ex lumine namque rationis oritur virtus. Quare magis prudenter id efficitur, quod inanis apparentiæ spreta voce, rei grauitate finitur. Sic regularis cali manus, cùm sit actus virtuosus grandi virtute sine sono completur. Quo dicto de clamorosa voce confusus asinus, à leonis societate discessit.*

Die voce tenui, & age actu grandi.

Ratio à priori.

B

C NOLI ESSE SICVT LEO IN DOMO TVA, dominans, clamans, latiens, ideoque EVERTENS DOMESTICOS TVOS, ET OPPRIMENS SVBIECTOS TIBI] Græcè Φαντασιαζομενος, id est, *phantasia laborans*, cerebrosus, qui vanis imaginibus percellitur, insanus *in domesticos tuos.* Syrus pro *leo* vertit *canis*, putà molossus, qui est instar leonis: leo enim interiora omnia habet cani similia, vti docet Aristot. lib. 2. de Histor. animal. c. 1. Rursum leonum morsus sanatur, vt canum morsus, vti idem docet lib. 9. c. 44. nisi pro Syro ܟܠܒܐ *kelbo*, id est, canis, alijs punctis legas Hebræum כלביא *caliabi*, id est, sicut leo, vti legit Noster. Sic ergo vertit, *ne fiscanis* (putà, impudens, rixosus, mordens, lacerans, devorans) *in domo tua, & impetuosus & terribilis in operibus tuis*; Arabicus, *ne sis fastidiosus & tumultuosus in domo tua & circumiens & multus in operibus tuis*; D Tigurina, *ne in domi tuæ geras in modum leonis, nec in domesticos tuos insanè fremas.* Vetat patrum & herorum in filios, familiares & seruos, Primò, nimiam curiositatem; Secundò, importunitatem; Tertiò, sæuitiam; Quartò, clamores & iurgia; Quintò, dominandi libidinem, non ex ratione, sed ex ambitione, cupiditate, sæuitia; Sextò, insaniam: hæc enim dominium faciunt, non herile & paternum; sed tyrannicum, imò belluinum & leoninum. q. d. Noli in familia tua esse sicut leo, vt instar leonis omnia curiosè velis scrutari, ad minimos errores clames & rugias, dura imperes, verberes, vindices, omniaq; agas pro phantasia & cupiditate, non ex ratione & æquitate; sed potiùs humanum, æquum rationabilem, benignum, & quasi socium, patrem & fratrem te eis exhibeas: sunt enim quidam, qui foris apud exteros comes, affabiles & humanos se exhibent; domi verò suis se præstant feros & barbaros,

VERS. 35.

batos, ideoque leones potiùs, quàm homines. Celebre est illud Dionysij apud Sophoclem in Tragœdia:

Quisquis tyranni ad tecta se contulit,
Fit seruus ibi, liber etsi venerit.

Quod Aristippus correxit, subiungens: *Haud seruus est, si liber illuc venerit.* Significans sapientem, qui ipse metuq; vacat, esse liberum, etiã seruiat. Vide Laërt. lib. 2. cap. 8. Igitur, si herus natura in iram pronus est, per sapientiam illam domet & frænet. Hinc veteres pinxêre leonem inclinantem caput nocturæ quæ symbolum est sapientiæ, vt significarent, iracundos & iquos debere caput, iramque & ferociam submittere sapientiæ, vt illi se subdant, ab eaque moderentur, frenentur & regantur, ne præcipites se perdant, & in exitium ruant.

Iam verò sicut sapienter dicitur: *Noli esse sicut leo:* Ita pariter dicas: *Noli esse sicut vulpes in domo tua.* Vt tua calliditate, dolis & fraudibus tuos fallas, circumuenias, illaquees: ac non rarò fit, vt qui in familiæ, vel reipubl. principatum astu se insinuat & ingreditur vt vulpes, in eadem regnet vt leo. Portò satius est esse leonem, quàm vulpem: leones enim, ait Plinius lib. 8. cap. 16. *dolis carent & suspicionem nec fraudis intuentur oculis, aspicique, simili modo nolunt.* Vnde Hebræorum est prouerbium in Sanhedrin, cap. 4. *Esto potiùs cauda leonum, quàm caput vulpium.* q. d. Da operam, vt potiùs postremus sis inter viros magnanimos & generosos, quàm primus inter callidos & versipelles. Huc facit, quod in Æsopi fabulis refertur de leæna, quæ vulpi glorianti se multos fœtus edere, respondit, se vnum tantùm parere, sed leonem. Caudæ meminit, quia *leonum animi index cauda, sicut equorum aures*, ait Plinius lib. 8. c. 16. Hæc de causa ijdem Hebræi dicunt: *Vulpem* (æquè ac leonem) *in tempore suo adora.* q. d. Hominem callidum & versipellem, quem Apuleius vocat *vulpissimum*, cole & obserua, cùm est in honore & dignitate, aut cùm eges eius opera; si non vt prosit, saltem vt non obsit. Sic Abraham adorauit filios Heth Gentiles & Chananæos, ideoque vafros & potentes, Genes. 23. 12. Atque hoc singulare est remedium, quo se domestici conseruent & tueantur in domo, in qua herus est leo; nimirum, vt humiliate, obseruantia, patientia, mansuetudine, cultu, leonis iras animosque infringant, eumque molliant & cicurent: nam leo humilianti se parcit, resistentem sternit. Verè enim Poëta:

Leonem mitigat agnus, furorem ignis.

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni.

Audi Plinium lib. 8. cap. 16. penes quem sit fides: *Leoni tantum ex feris clementia in supplices: prostratis parcit, & vbi fauit, prius in viros quàm in feminas fremit: in infantes, nec nisi magna fame. Credit Libya intellectum peruenire ad eos prænum. Captiuum certè Getulia reducē audiui, multorum in siluis impetum à se mitigatum alloquio, ausam dicere se fœminam profugam, infirmam, supplicem animalis omnium generosissimum, cæteris imperantis, indignam eius gloria prædam.*

Leonem mitigat agnus, furorem ignis.

VERS. 36. NON SIT PORRECTA MANVS TVA AD ACCIPIENDVM, ET AD DANDVM COLLECTA] Pro *porrecta*, Græcè est, ἐκτεταμένη, id est, extensa, quæ A rectè opponitur ἐυτεταλμένη, id est, contractæ. Minùs appositè ergo quidam legunt, ἐκκεκαλυμένη, id est, *instructa*, ab ἐκκαλύπτω, id est aciem instruo. Syrus, *ne sit manus tua extensa ad accipiendum, & sit contracta ad dandum*; Arabicus, *ne sit manus tua extensa ad sumptionem, & retenta ab elargitione.* Notat duo auaritiæ vitia. Primum, est auiditas accipiendi, & congregandi. Secundum, est tenacitas in largiendo. Tigurina vertit, *ne manum habeas porrectam ad accipiendum; ad reddendum* (ἀνταποδοῦναι enim significat & dare, & reddere) *autem contractam*, qua versione notantur ij, qui proni sunt ad emendum, & ad accipiendum mutuo, vel commodato; sed difficiles in soluendo, & restituendo.

Discant Christiani à Christo, & S. Paulo illud: *Beatius est magis dare, quam accipere.* Act. 20. 35. vide ibi dicta. Quin & Aristot. in Ethicis docet, virtuti magis proprium esse δοῦναι quàm δέξασθαι, id est, beneficium facere, quàm accipere. Memorabile est dictum Artaxerxis regis Persarum, qui ab altera manu longiore cognominatus est longimanus: hic enim cùm idcircò quasi monstruosus rideretur, argutè respondit, *Deum filij, quasi principi sapienti elegantia manuum ad dandum, alterā, dexteram dedisse longissimam; alteram verò ad detrahendum, alterā sinistram, dedisse contractam & breuissimam. Regalius enim esse addere, quàm adimere; dare, quàm accipere.* Sic enim Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum breuimanus. Ita Plutarch. in Apophth. Regum.

Denique ad hunc & præcedentem versiculum spectat illud Nazianzeni in Tetrastichis, quo docet potentiam non nocendo, sed iuuando, non accipiendo, sed dando esse ostendendam:

Alijs nocendo robur haud monstra tuum,
Bene sed merendo, si Deum sequi cupis.

Siracidi concinit Ben-Sira Alphabeto primo, littera *Thau*: *Tam liberalis sis*, inquit, *tibi manus, quasi semper fatur fueris, & non quasi modò demum fatur factus; antea verò esurieris.* Saturi enim semper sunt benefici & effusi; qui verò esurijt aliquando, eiusque recordatur, in dando est parcus, vtpotè memor egestatis suæ.

Porrò Aristoteles lib. 5. Ethicor. c. 3. inter magnanimi & magnanimitatis dotes hanc, velut vnam è præcipuis assignat: *Magnanimus*, inquit, *talis est, vt efficias beneficijs alios, ipse assui erubescat. Excellentis enim illud est; hoc eius qui excellitur: estq; tinsmodi, vt plura retribuat: ita enim fiet, vt qui prior contulerit beneficium, insuper debeat, beneficiumq; accepisse videatur. Meminisse præterea eorum videntur, quibus benigè fecerint: eorum autem, à quibus acceperint, minimè: quippe cùm is, qui acceperit, minor sit eo qui beneficium contulerit: ipsi autem velint esse superiores: vnde etiam illa iucundè, hæc inuicundè audire consueuerunt. Atq; idcircò neque Thesis beneficia Ioui dicitur commemorare; neque Lacedæmonij ad Atheniēses; sed tantummodò ea quibus fuerunt affecti. Magnanimo quoque est, à nemine quippiam aut vix tandem petere, sed promptè alijs suppetere.* Atque hæc est ratio à priori sententiæ Siracidis.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet opibus non esse fidendum, nec superbiendum, vsque ad v. 4. vbi tractat de conuersione ad pœnitentiam vsque v. 11. Inde vsque ad finem capitis agit de constante sinceritate in dictis & factis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. NOli attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris: Est mihi sufficiens vita: nihil enim proderit in tempore vindictæ & obductionis.

2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui.

3. Et ne dixeris: Quomodò potui? aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.

VERS. 1. NOLI ATTENDERE AD POSSESSIONES INIQVAS] *Tὰ ἀνόμους*, iam non est in Græco, Syro & Arabico: sic enim habet Græcus & Syrus, *ne confidas in diuitijs tuis*; Arabicus, *ne confidas in armentis tuis*. Hebræum enim מקנה *mikne* significat, & possessiones, & pecora, siue armenta: in his enim consistebat priscorum, Abrahæ, Isaac, Iacob, Iob, &c. possessio & opes. Alij, *ne inuitarij pecunijs tuis*: hoc enim significat Græcum, μὴ ἔπιχε, pro quo Hebræi dicunt, אל תשען *al tisan*. Alij pro ἔπιχε, legunt ἐπιχαιρε, veruntamen, *ne lateris in opibus tuis*. Nostet ergo vti vetustius, ita plenius habuit exemplar Græcum, in quo continebatur τὰ *iniquas*, vt patebit v. 11. Monet enim Siracides, ne opibus inhiemus, præsertim per iniusta lucra, ait Rabanus. Vnde v. 3. Græca Complut. habent: *Deus enim vindicabit tuam iniuriam*, quia alios oppressisti, vt habent Syrus & Arabicus, v. 14. Rursum possessiones indigitat *iniquas*: quia sæpè per iniquitatem acquiruntur, iuxtà illud: *Omnis diues, aut iniquus, aut iniqui heres*, quod citat & probat S. Hieron. Epist. 150. ad Hedibiam, quæst. 1. Vnde huc alludens Christus mammonæ dat epitheton *iniquitatis*, id est iniqui, Lucæ 16. v. 9. & 11. idque quadruplici sensu & causa. Primò, S. Hieron. in c. 6. S. Matth. *Diuitiæ*, ait, *vocantur mammona; quia, de iniquitate collecta sunt*, quasi *mammona* deriuetur ex מן *min*, id est *a*, & מונה *mona*, id est violentia, à rad. יָנָה *iana*, id est, vim intulit: licet verius deriuetur à טָמַן *taman*, id est, abscondit: inde enim addito *mem* hœmantico, Hebraicè vocatur מַמְמוֹן *mammon*, & Chaldaicè elisa littera *tet*, euphoniæ causa *mammon & mammona*: q. d. Thesaurus absconditus: solent enim opes & nummi abscondi. Secundò, diuitiæ vocantur *iniquitatis*, siue iniquæ, id est, infidæ & fallaces, per Hebraismum: quia vanæ sunt & mendaces, non veræ, non fideles & stabiles; sed ilicò possessorem deserunt, & ad alium herum transeunt. Vnde huc alludens Christus Lucæ 16. v. 11. ait: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?* Vbi *iniquum mammonam* opponit *vero*, putà veris opibus cælestibus & æternis, quæ nulli inuito eripi possunt, cùm terrenæ sint fallaces & mendaces, quia specie verarum opum homines fallunt: nec enim mentem explent, & citò pereunt, ac facilè eripiuntur. Ita Theophyl. Euthym. Beda, Irenæus, Cyprian. Cassian. Gaudent. & alij, quos citat & sequitur ibidem noster Maldonatus. Tertiò, *iniquitatis*: quia diuitiæ sunt materia & illecebræ fraudum, furtorum, omnisque peccati, præsertim iniquitatis & iniustitiæ. Quartò, *iniquitatis*: quia iniqui & impij putant eas solas esse diuitias: non enim norunt diuinas & cælestes. Ita S. Augustin. serm. 35. de Verbis Domini. Hasce omnes causas spectat hìc Siracides. Vnde cap. præcedenti vers. vltim. vetuit earum cupiditatem & studium: hìc verò vetat in ijs, vtpote falsis & fugacibus, collocari spem & fiduciam: versu verò proximo vetabit earumdem ad arrogantiam & fastum, abusum.

Diuitiæ iniquæ ob quatuor causas. Prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Nota metalepsin: *attendere* enim *ad possessiones iniquas*, est eas amare, concupiscere, corradere, in ijs sperare, confidere, lætari, superbire: quia, quæ amamus, concupiscimus & speramus, illa crebrò aspicimus, illis attendimus & intendimus: vbi enim est amor, ibi est oculus. Vnde Palacius sic explicat: q. d. Noli opes iniquas concupiscere. Et si eas habes, neque intuitu eas dignare; indignæ sunt, quæ videantur. Iubet Dominus, ne aspiciamus vinum in splendore suo: nec meretricem blandientem in pulchritudine sua. Hæc enim conspecta pelliciunt, & velut magnes etiam ferreum attrahunt pectus. Idem, nescio, an potentiùs efficit auri fulvus ille color. igitur, ne ad ipsum attendas. Basiliscus est ille, quem attendis aureus splendor: nisi quòd ille occidit corpus, hic animam. Ergo, sicut, qui in veste sua viperam inuenit, non moratur, eam aspiciendo; sed, quàm citissimè potest, eam excutit & fugit: ita qui in arca habet aurum iniustum, quantocyùs potest, aurum exterminet & fugiat.

ET NE DIXERIS: EST MIHI SVFFICIENS VITA] *Vita*, id est victus, & vitæ subsidia. Græcè, *est mihi sufficientia ad vitam*. q. d. Ipse mihi meis opibus sufficio, alterius non egeo, nullius opus habeo; mihi enim meis sufficiens sum, imò abundans: hic enim Græcè vocatur *αὐτάρκεια*. Ita videmus, diuites æstimare se sibi sufficere. Syrus, *ne dicas: Satis habeo*; Arabicus, *ne dicas: Substantia mea multa est*; Tigurina, *ne dicas: Ad vitam meam abundè sum instructus*. q. d. Habeo opes, vt agam vitam lautam, splendidam, longam, vti dicebat dives ille Euangelicus animæ suæ, Lucæ 12. 19. *Anima habes multa posita in annos plurimos, acquiesce, comede, bibe, epulare*. Ideoque ilicò: *dixit illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam reperunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt? Sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum dives*. Græcè πλουτῶν, id est *diuescens*; vt scilicet, per Eleëmosynas, aliaque bona opera diuescat apud Deum, vtque per amorem & spem in Deum, vt ei placeat, eoque fruatur, tendat, ac multa merita & præsidia apud Deum quasi diuitias recondat, ibique reconditas possideat. Quare rectè regius Psaltes monet

monet: *Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere*, pſ. 61. 11.

NIHIL ENIM PRODERIT IN TEMPORE VINDICTÆ ET OBDVCTIONIS] Tigurina, *aggreſſionis*, id eſt punitionis & calamitatis, vti dixi c. 2. v. 2. præſertim mortis, in qua auaro & iniuſto omnia ſunt obducta & concluſa, ac de eius auaritia, dolis & rapinis acris à Deo ſumetur vltio. Falsò ergo, ô auare, credis opes iniquas tibi ſufficere ad vitam, vtpotè quæ Deum prouocant, vt tibi auferat vitam. Quia enim in ijs credis te habere ſufficientem vitam, hinc hoc ipſo iritas Deum ad adimendum tibi vitam, vt intelligas, eam non ab opibus, ſed à Deo pendere; vtque mortalem tuam auaritiam, iniuſtitiam & prædentiam merita puniat morte, præſenti & æterna. Idem monuêre Poëtæ. Vnde Ouid. lib. 5. Triſtium eleg. 15.

Diuitis ad manes nil feret vmbra ſuos.

Propert. l. 3. eleg. 4.

Haud vllas portabis opes Acheruntis ad vndas:
Nudus ad infernas, ſtulte, vehêre rates.

Sic etiam Iob 27. 19. *Dives, cùm dormieris, nihil ſecum auferet*, Pſal. 48. 17. *Ne timueris, cùm dives fueris homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam, cùm interierit, non ſumet omnia*; hoc eſt, nihil ſumet.

VERS. 2. NE SEQVARIS IN FORTITVDINE TVA CONCVPISCENTIAM CORDIS TVI] vt tibi perſuadeas & dicas: Per opes vireſque meas fortis & potens ſum, ideoque mihi licent, quæcumque libent. Hæc enim diuitum opibus ſuis ſuperbientium & præſidentium eſt vox. Vnde Vatablus vertit, *neque idèo animo tuo, aut potentiæ, cupiditates cordis tui ſequendo indulgeas*; Syrus, *ne confidas in fortitudine tua, vt ambules in deſideriis cordis tui*; Arabicus, *ne fiduciam habeas in virtute tua, & ne obſequaris concupiſcentiæ tuæ.* Prudenter Seneca Tragœdus in Troade:

Minimum, ait, *libere debet, tui plurimum licet.*

VERS. 3. ET NE DIXERIS: QVOMODO POTVI efficere & conſequi quòd volui & concupiui? q. d. Quàm potens euaſi, inualui, ceteriſque præualui, (hoc enim ſignificat Hebræum יכלתי, *iachol*, id eſt, *potui*; Syrus, *quis potens vt ego?*) AVT QVIS ME SVBIICIET PROPTER FACTA MEA?] Arabicus, *quiſnam me tolerabit?* Diuitum enim faſtus, cupiditas, rapina, ambitio & dominatio eſt ſæpè intolerabilis. Vatablus, *quis me propter facinora mea perdomabit?* alij, *quis in me potentiatum obtinebit?* vel, *quis mei dominabitur?* Hoc enim ſignificat Græcum, τίς με ὑπερίσεται. Alij, *cuius potentia in facta mea inquiret?* Diuites enim potentes & ſuperbi eò arrogantiæ ſenſim conſcendunt, vt putent, ſe quaſi eſſe deos quoſdam terreſtres; nec eſſe Numen, quod eos opibus ſpoliare, deprimere & ſubiugare poſſit. Vnde dicunt: *Quis noſter Dominus eſt?* Pſal. 11. v. 5. Ita inſolenter iactabat ſe Nabuchodonoſor dicens: *Nónne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ?* Ideoque Deum hac ſententia ſe fulminantem eodem momento audiuit: *Regnum tuum tranſibit à te, & ab omnibus ejicient te, & cum beſtijs & feris erit habitatio tua. Fœnum quaſi bos comedes, & ſeptem tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias, quòd dominetur Excelſus in regno hominum, & cuicumque voluerit, det illud. Eâdem hora ſermo completus eſt.* Daniel. 4. 29. Et blaſphemus tumiduſque Sennacherib: *Quis*, ait, *eſt ex omnibus dijs terrarum, qui eruerit terram ſuam de manu mea, vt eruat Dominus Ieruſalem de manu mea?* Iſaiæ 36. 20. Idcoque mox Angelus è copijs eius cecidit 185. millia, ac ipſummet per filios trucidauit, Iſaiæ 37. v. 36. Quocirca ſubdit Siracides:

DEVS ENIM VINDICANS VINDICABIT] id eſt, omninò & acriter vindicabit, εἰ τὴν ὕβριν, id eſt, *tuam iniuriam & petulantiam*, vt addunt Græca Complut. qua, ſcilicet, alios depreſſiſti & oppreſſiſti. Vnde Arabicus vertit, *Dominus enim vindex eſt omnibus oppreſſis & contritis*; & Syrus, *Dominus enim vindex eſt omnium oppreſſorum*; ſed maximè vindicabit iniuriam, qua Dei iugum excutere, tèque Deo æquare voluiſti: Deus enim ſæpè alia hominum peccata, licet grauia, punire differt & diſſimulat; ſed cùm eò aſſurgunt, vt diuinitatem inuadere, & cum Deo contendere, ac quaſi duellum inire velint, ilicò Deus ſui honoris zelotes non ferens tantam arrogantiam, tales è cælo ferire & ſiderare ſolet, vt patet ex iam dictis de Nabuchodonoſor & Sennacherib. Quibus adde Tyrum, eiuſque Regem, de quo Ezechiel c. 28. v. 2. *Eò quòd elevatum eſt cor tuum, & dixiſti: Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris, cùm ſis homo, & non Deus; & dediſti cor tuum quaſi cor Dei, &c. idcirco interficient & detrahent te. Morte incircumciſorum morieris in manu alienorum.* Et Pharaonem in Ægypti opibus ſuperbientem, de quo Ezech. c. 29. v. 3. *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Pharao Rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: Meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum. Et ponam frenum in maxillis tuis. Ecce adducam ſuper te gladium, & interficiam de te hominem & jumentum.* Sic ſuperbos gigantes theomachos Deus merſit diluuio, Geneſ. 6. & arrogantem Nemrod cum ſuis fabricantem turrim Babel, quæ cælum contingeret, linguarum diuiſione mulctauit, & per totum orbem vagos diſperſit, Geneſ. 11.

SECVNDA PARS CAPITIS:

Qua agit de Pœnitentia.

Verſ. 4. Ne dixeris: Peccaui: & quid mihi accidit triſte? Altiſſimus enim eſt patiens redditor.

5. De propitiato peccato noli eſſe ſine metu, neque adijcias peccatum ſuper peccatum.

6. Et ne dicas: Miſeratio Domini magna eſt: multitudinis peccatorum meorum miſerebitur.

7. Miſericordia enim, & ira ab illo citò proximant, & in peccatores reſpicit ira illius.

8. Non tardes conuerti ad Dominum & ne differas de die in diem.

9. Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ diſperdet te.

10. Noli anxius eſſe in diuitijs iniuſtis: non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ.

NE DIXERIS: PECCAVI: ET QVID MIHI ACCIDIT TRISTE?] *Tὸ triſte* non eſt in Syro & Græcis nonnullis; illud tamen legit S. Auguſt. in Speculo, & S. Cyprian. lib. 3. Teſtimon. ac Complut. habent VERS. 4.

habent λυπηρὸν, id est, triste, graue, molestum, acerbum, anxium, festum, miserum: cui opponitur τὸ ἡδύ, id est, lætum, hilare, iucundum, delectabile, faustum: sic enim diuites iniqui, quibus omnia ex voto succedunt, ex eo quòd Deus vltionem differat, promittunt sibi impunitatem, quasi Deus vel non videat, vel non possit punire, vel non velit, aut non curet eorum fraudes & scelera: quibus respondet, Deum esse Altissimum, ideoque ex alto omnia eorum scelera videre, posse & velle punire. ALTISSIMVS ENIM altissimam habet potentiam & prouidentiam, vt singula ad libram iustitiæ examinet, & præmiet, vel puniat. Sed idem EST PATIENS REDDITOR] q. d. Deus moratur & differt reddere & retribuere mala malis; quia ipse est *patiens*, Græcè, μακροθυμῶν, id est, longanimis, tum quia longanimiter expectat impios ad pœnitentiam; tum, quia tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud: *Dñi tardeus habent pedes* quibus lentè pergunt ad vindictam; *sed ferreas manus*, quibus validos infligunt ictus & verbera. Vnde Græca Complut. addunt, οὐ μή σε ἀνῇ, id est, *non te dimittet* impunitum; sed eò acriùs puniet, quo tardiùs. *Et redditor*, iam non est in Græco, Syro & Arabico. Arabicus sic habet, *ne dicas: Deliqui, & non fuit cruciatus. Deus enim excelsus est longus patientia & benenolentia*; Tigurina, *ne dicas: Peccauì quotidiè, quid mihi triste accidit? Dominus enim patiens quidem est sed impunè te non dimittet*, quia enim altissimus est & potentissimus, hinc pariter altissimam habet patientiam, adeoque in ea suam potentiam, imò omnipotentiam ostendit, quòd, scilicet, tot hominum iniurijs & sceleribus indignissimè lacessitus, irasci nesciat; sed iræ, indignationi, vindictæ dominetur maneatque serenus, tranquillus, patiens, imperturbatus, benignus & clemens: sed altissimus pariter, altissimam & summam habet iusticiam & vindictam vt nihil, licet minimum, finat impunitum. Vnde vnum peccatum mortale, putà, vnum furtum & rapinam, æternis punit gehennæ incendijs. Reuertemini ergo, ô mortales, ô potentes, potentiores Dei oculos, & vultum omnia cernentem: Dei potentiam exhorrescite: Dei prouidentiam metuite: Dei patientiam amate & amplectimini: Dei iustitiam & vindictam declinate & fugite. Hæc ergo omnia Dei attributa notantur hîice tribus Dei epithetis: *Altissimus est patiens redditor*; vel, vt Iansenius legit, *patiens est redditor*. Τὸ enim *patiens*, notat Dei longanimitatem in dilatione vindictæ: τὸ verò *redditor*, notat eius iustitiam in irroganda iusta & adæquata pœna.

Audi S. Gregor. homil. 13. in Euangel. *Conclusit*, inquit, *Dei pietas duritiem nostram. Non est iam quod homo excusationis inueniat. Deus deficitur, & expectat: contemni se videt, & remorat: iniuriam de contemptu suo suscipit; & tamen quandoq; reuerentibus etiam præmia promittit. Sed nemo hanc eius longanimitatem negligat: quia tantò districtiorem iustitiam in iudicio exiget, quantò longiorem patientiam ante iudicium præroganit. Hinc etenim Paulus dicit: Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Hinc Psalmista ait: Deus iudex iustus, fortis & longanimis. Dicturus quippè longanimem, præmisit iustum: vt quem vides peccata delinquentium diu patienter ferre, scias hunc etiam quandoq; districtè iudicare. Hinc per quendam sapientem dicitur: Altissimus enim est patiens redditor. Patiens enim redditor dicitur, quia peccata hominum & patitur & reddit. Nam, quos diu, vt conuertantur, tolerat, non conuersos durius damnat.*

Audi & S. Paulinum Epist. 18. ad Delphinum morbo afflictum: *Qui prosperatur*, inquit, *in vita sua, & viribus confisus sanitatis, insultus dixit? Peccani, & quid mihi accidit triste? non audeas sibi de corporea felicitate blandiri, nisi diuina potestas adstrictus ad iustitiam corrigatur, dum vlricem Domini cælestis manum impijs actibus iure expauescit, quam videt & inuitis seueram? nam, si vos vix citra verbera castigationis enadistis, nos iniqui & peccatores vbi parebimus?* Porrò S. Augustin. lib. de Patientia: *Patientia*, inquit, *Dei prædicatur, non in hoc, quòd malum aliquod patiatur, sed in hoc, quòd expectat malos, vt conuertantur.* Quòd si nolint conuerti, vti patiens fuit: ita acer erit eis redditor & vltor.

Notat S. Chrysost. hom. 2. in Epist. ad Colossi. Deum vbique in Script. vocari μακροθυμον, id est, longanimem: nusquam verò absolutè vocari ἀνεξίκακον, id est patientem, eò quòd longanimis dicitur is qui vlcisci potest, etsi tardè vlciscatur: patiens verò, qui tolerat, & nequit sibi iniurios vlcisci & plectere. Vide Plutarchum libr. de tera Numinis vindicta. Denique hoc spectat Arabicum prouerbium, quod extat centuria 2. n. 15. *Homo sine pœnitentia, est tamquam fluuius sine aqua: & mulier sine verecundia, tamquam lampas sine lumine.* Et n. 17. *O tu, qui male egisti in ea quod præterijt, esto benè agens in eo quod reliquum est. Qui non anticipat pœnitentiam ante mortem, infelix est.* Verè stulti peccatores, qui peccando æternam damnationem incurrunt, gratiam Dei perdunt, charitatem amittunt, virtutes dilapidant, felicitatem perpetuò duraturam prodigunt; & tamen læti & hilares dicunt: *Peccani, & quid mihi accidit triste?* Quasi non esset miserrimum tantis malis se subdidisse, & tanta bona dilapidasse: quasi Altissimus non esset patiens redditor: quasi non esset verum: quòd misericordia & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit ira illius. Verè stulti, quos dæmones excæcant, sicut Philisthæi ducem inclytum Samsonem & sicut Chaldæi Sedeciâ Regem excæcarunt; vt nec ignominiosam occupationem agitandi molam tam inutilium laborum aspiciant, nec ingressum in Babyloniæ confusionem aduertant.

DE PROPITIATO PECCATO NOLI ESSE SINE VERS. 5. METV] Ita Romana, & pleraque Biblia Latina: manuscripta tamen legunt, *de propitiato peccatorum*: sicque legendum esse censent, non tantùm Kemnitius & hæretici; sed & Glossa, Iansenius, quin & S. August. in Speculo. Probant, quia sic habent Græca: περὶ ἱλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου ἐπὶ πλεονασμῷ πλοῦτον ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις, id est, *de propitiatu* seu *propitiatione*, *ne sis sine timore, vt addas peccata peccatis.* Verùm retinenda est Vulgata lectio, *de propitiato peccato*, iuxta decretum Concilij Trident. sess. 4. illa enim solerter explicat lectionem Græcam, vti mox ostendam.

Porrò lectio Græca duplicem admittit sensum: potest enim accipi de propitiatione præterita, potest & de futura. De futura accipit Iansenius, idque colligit ex eo, quod sequitur, *Vt addas peccata peccatis*, vt sensus sit: Noli tibi certò promittere, quòd Deus propitiabitur peccatis tuis, quodque illorum ab eo veniam obtinebis, vt de Dei misericordia & venia ab eo obtinenda præfidens li-

beriùs

beriùs peccet, & peccata peccatis accumules. Itaque, poſtquam ſuperiori ſententia retecuit libertatem peccandi ex præſumptione impunitatis, propter vindictæ dilationem; iam hac ſententia eamdem libertatem relecat ex præſumptione facilis miſerationis diuinæ: quam quia plerique ſe facilè ſtatim conſecuturos confidunt, hinc liberè peccata peccatis adijciunt: duo enim hæc ſunt, quæ faciunt homines liberè peccare: dilatio, ſcilicet vindictæ diuinæ, & præſumptio de faciliter obtinenda Dei miſericordia. Quare ex hoc loco non ſatis firmum colligitur argumentum contra hæreſim huius temporis, quæ docet, fideles certò credere debere ſibi remiſſa eſſe peccata, ſéque eſſe iuſtos, imò prædeſtinatos, certóque ſaluandos. Hæc Ianſenius.

Verùm alij paſſim meliùs hunc locum accipiunt de propitiatione præterita, indéquo validè argumentantur contra hæreſim iam dictam: ſenſus enim eſt. q. d. Eſto confidas ad pœnitentiam & ſacrificia pro peccato Leuit. 4. præſcripta, ac Sacramenta à Chriſto in lege noua præſcribenda, tibi peccatum eſſe propitiatum & condonatum; noli tamen de eo eſſe ſecurus, & ſine metu, ne fortè confidentia, pœnitentia & diſpoſitio tua ſit falſa, ideóque peccatum tibi non ſit condonatum; quia *neſcit homo, vtrùm amore, an odio dignus ſit*, Eccleſ. 9. 1. Rurſum noli eſſe ſine metu; quia eſto culpa ſit remiſſa; remanet tamen pœna tibi ſoluenda, vel hic, vel in Purgatorio: & neſcis, an pro hac pœna ex æquo ſatisfeceris.

De propitiato peccato hic agit.

Idem eſt ſenſus Græcæ lectionis, vti ſolerter aduertit noſter Interpres, qui idcircò pro *de propitiatu peccati*, rectè & clarè vertit, *de propitiato peccato*. Senſus enim Græcè eſt. q. d. Noli de propitiatione & placatione peccati eſſe ſine metu, quaſi certus ſis illud tibi eſſe propitiatum & remiſſum, vt hac perſuaſione fias confidentior & audacior ad iterandum peccatum, & ad addendum peccata peccatis, quia ſcilicet, tibi perſuades, pari certitudine & felicitate, illa quoque, cùm ad Deum ingemueris, tibi eſſe condonanda. ita Bellarm. lib. 3. de iuſtific. c. 4. Gabriel Vaſquez 1. 2. t. 2. diſp. 112. c. 4. in fine, Greg. de Valentia 1. 2. tract. de gratia. diſp. 8. qu. 4. punct. 4. Suarez tract. de gratia, p. 3. lib. 9. c. 9. & alij.

Prob. 1. Hunc eſſe ſenſum probatur Primò: quia eum exigit verſio Vulgata, *de propitiato peccato*: quam eſſe retinendam & tuendam ſanxit Concilium Trident.

Secundò. Secundò, quia de futura peccatorum propitiatione & remiſſione illicò ſubdit Sapiens: *Et ne dicas: Miſeratio Domini magna eſt, multitudinis peccatorum meorum miſerebitur.* Ergo quòd hic dicit. *De propitiatu peccati noli eſſe ſine metu*, accipiendum eſt de propitiatione præterita, non futura: alioqui enim idem diceret, eſſétque batiologia, & ſuperflua ac inanis eiuſdem repetitio.

Tertiò. Tertiò, quia de præterito peccato hic agi patet ex eo, quod immediatè præceſſit: *Ne dixeris: Peccaui, & quid mihi accidit triſte?* Sicut ergo ibi agit de præterita impunitate, ſiue remiſſione pœnæ; ita hic agit de præterita remiſſione culpæ.

Quartò. Quartò, quia de præterita remiſſione appoſitè dicitur modeſtè. *De propitiatu peccati noli eſſe ſine metu*; non de futura. De futura enim aſperiùs & rigidiùs dicendum eſſet: Omninò metue, fuge & horre peccatum futurum; quia planè incertus es & dubius, an illius veniam conſequeris: tum, quia neſcis, an illo peracto ſuperuiues; fortè enim Deus in flagranti delicto, aut paulò pòſt morte ſubitanea te puniet: tum, quia neſcis, an Deus dabit tibi gratiam efficacem, vt pœniteas eo dolore & propoſito ſerio qui ad remiſſionem requiritur.

Quintò. Quintò, quia Syrus & Arabicus vertunt, *ne confidas de remiſſione*, quaſi perſuadens tibi, peccata iam eſſe remiſſa: *Ne peccata peccatis addas.* Et Tigurina, quam admittunt, imò ſibi arrogant hæretici, *ſuper data venia ne ſis ſecurus, vt peccata peccatis amplius accumules.*

Sextò. Sextò, quia ſimili modo ait Eccl. c. 21. v. 1. *Fili, peccaſti, ne adijcias iterum: ſed & de priſtinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vbi duplicem ſollicitudinem exigit, vnam pro futuris, alteram pro præteritis: vnde ait: *Et de priſtinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Quibus verbis ſignificat, eum, qui peccauit, ſemper debere eſſe ſollicitum obtinendæ remiſſionis; quia nimirum, numquam poteſt eſſe certus quòd illam obtinuerit. Sic igitur & hic monet Primò: Ne ſis ſecurus de remiſſione præſcripta, quaſi certò exiſtimes; te illam à Deo accepiſſe: ſed adhuc conteraris, & ſollicitè ores, vt tibi peccata dimittantur. Deinde, vt caueas in futurum, & non addas peccato peccatum ipſe facilis indulgentiæ.

Denique, etſi daremus hæreticis, hic agi de propitiatione futura; tamen inde rectè colligeremus idem de præterita. Cur enim tibi metuendum eſt de propitiatione futura? Vtique, quia neſcis, an veram ſeriámque acturus ſis pœnitentiam. Pari modo neſcis, an in præterita veram ſeriámque habueris egeriſque pœnitétiam. Ergo, ſicut non es ſecurus de propitiatione futura; ſic nec de præterita.

Dices: Hîc agi dè propitiatione futura, non præterita, arguit id quod ſequitur: *Multitudinis peccatorum meorum miſerebitur.* Reſp. Illa verba non pertinent ad priorem huius verſiculi partem: *De propitiato peccato noli eſſe ſine metu*, quia hoc iam eſt propitiatum & præteritum: ſed ad poſteriorem: *Neque adijcias peccatum ſuper peccatum.* Eccleſiaſticus enim hic ponit duas præſumptionis ſpecies; primam præſumptionem remiſſionis peccatorum præteritorum, ſecundam futurorum.

Dices Secundò: Ambr. Catharinus opuſc. de certitudine gratiæ, vbi docet, iuſtos poſſe eſſe certos certitudine, non fidei, ſed theologica, de ſua remiſſione & gratia; fatetur quidem, hic agi de propitiatione præterita: attamen metum refert non ad eam, ſed ad futuram in peccatum recidiuam; q. d. Eſto, certus ſis propitiatum tibi eſſe peccatum: tamen noli planè eſſe ſecurus & ſine metu, ne, videlicet, in idem aliudúe peccatum ex præſidentia iterum recidas & prolabaris; ac ſi dictum eſſet: *Propter propitiationem*, quam accepiſti, noli eſſe ſine metu. Verùm aliud eſt *propter propitiationem*, aliud *de propitiatione noli eſſe ſine metu.* Ratio Catharini eſt: Metus omnis eſt de futuro, non de præterito: de præterito enim malo dolemus; at non niſi futurum metuimus. Reſp. metum etiam eſſe de præterito, cùm præteritum reſpectum habet ad futurum: v. g. metuit reus, ne aduocatus non ſatis efficaciter cauſam ſuam egerit, vt propterea à iudice ſit damnandus. Sic hic metuit iuſtus, ne peccatum non ſit ſibi condonatum, vt propterea à Deo ſit puniendus, & mancipandus gehennæ.

Porrò metus hic de propitiato peccato non eſt is, quo quis metuit, ne Deus peccatum propitia-

tum reuocet, iterumque imputet ei qui illud commiſit: ſicut homines ſubinde debita & offenſas remiſſas reuocant, & puniunt. Nam, quod Deus ſemel condonauit, ſemper & in æternum condonauit: *Sine pœnitentia enim ſunt dona, & vocatio Dei*, Rom. 11.29.

Denique *τὸ in abundantia*, id eſt, multùm, quod habent Græca, tum ad præcedens referri poteſt q.d. De propitiato peccato noli eſſe ſecurus multùm: tum ad ſequens. q.d. In abundantia, id eſt, abundanter, ne addas peccata peccatis, ne eorum copiam accumules. Nouè Nouator quidam ſic vertit & exponit: *De expiatione ſecurus ne eſto in abundantia: q.d. Ne confidas opibus tuis fore, vt ijs redimas peccata tua.*

Moraliter, Spiritus ſanctus iuſtis omnibus hîc ſanctum timorem incutit. Non enim vult eos de venia & iuſtitia eſſe certos, ſed timidos & pauidos vt hoc timore humiles ſemper exiſtant, æquè ac cauti & feruentes in ſtudio pœnitentiæ ceterarumque virtutum. Equidem & rei tantæ magnitudo, quanta eſt ſalus æterna, hoc efficere in omnibus hominibus debet, vt numquam ſibi ſatis cauiſſe exiſtiment & peccatorum odium, nempe, tam turpis rei, ſi verum eſt odium, hoc quoque requirit, vt ea etiam condonata, nos tamen vltrò vindicemus, & quaſi hoſtes, qui tantoperè nocuerunt, voluntarijs pœnis puniamus. Eſt enim in hoc genere valdè conſiderandum quod libr. 4. Moral. cap. 17. S. Gregorius ait: *Nullum peccatum Dominus inultum relaxat: aut enim nos ſtendo inſequimur, aut ipſe iudicando reſeruat.* Atque idem libr. 9. Moral. cap. 17. hoc etiam illo ſacræ Scripturæ teſtimonio confirmat, vbi beatus Iob Domino loquitur: *Sciens*, inquit, *quod non parceres delinquenti. Delinquenti Dominus non parcit, quia delictum, ſine vltione non deſeret. Aut enim ipſe hoc homo in ſe pœnitens punit, aut hoc Deus cum homine vindicans punit.* Nequaquam igitur peccato parcitur: quia nullatenus ſine vindicta laxatur.

Quò etiam pertinet illud S. Auguſtini dictum, quod meritò laudatur à Poſidonio, qui eius Vitã ſcripſit, qui hoc monere ſolebat, *etiam laudatos quoſlibet ſacerdotes, numquam committere debere, vt ſine inſla & congruenti pœnitentia ex hac vita decederent.* Ita S. Petrus peccatum negationis Chriſti, licet ſibi remiſſum tota vita fleuit, & quotidie ad gallicinium eius memor vbertim lacrymabatur, adeò vt ex aſſiduo fletu oculos haberet rubicundos, & quaſi ſanguine reſperſos, teſte Nicephoro lib. 2. c. 37. & Baronio anno Chriſti 69. c. 29. Ita S. Magdalena, licet à Chriſto audiret: *Remittuntur tibi peccata*, tamen vſque ad mortem ea defleuit, ac ab hominum omnium conuerſatione in Baumam ſecedens, ibique pœnitens omnibus ſæculis vnum pœnitentiæ exemplar ſeipſam conſtituit. Idem fecêre S. Pelagia pœnitens, S. Maria Ægyptiaca. S. Guilielmus Aquitaniæ Dux, conuerſus à S. Bernardo, multique alij, vt peccati veniam, Dei gratiam & animæ ſalutem aſſecurarent, ac in tuto collocarent. Tremenda enim eſt ſententia S. Ambr. l. 2. de Pœnit. c. 10. *Feliciùs*, ait, *innens, qui innocentiam ſeruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam. An quisquam illam pœnitentiam putat, vbi acquirendæ ambitio dignitatis, vbi vini effuſio, vbi ipſius copulæ coniugalis vſus? Renuntiandum ſæculo eſt, ſomno ipſi minùs indulgendum quàm natura poſtulat, interpellandus eſt gemitibus, interrumpendus eſt ſuſpiriis, ſequeſtrandus orationibus, vi-*

Officia vtrè pœnitentiæ.

A *uendum ita vt vitali huic morianmur vſui: ſe ipſum homo abneget, & totus immutetur.* Subdit exemplum: *Sicut quendam adoleſcentem fabula ferunt, propter amores meretricios peregre profectum, & abolito amore regreſſum poſtea veteris accurriſſe dilectæ: quæ, vbi non interpellata, mirata putauerit non recognitam, rurſus accurrens dixerit: Ego ſum, reſponderit ille: Sed ego non ſum. Vnde benè Dominus ait: Qui vult poſt me venire abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Etenim, qui mortui & ſepulti Chriſto ſumus, non debemus iterum velut viuentes de hoc mundo decernere. Ne ſetigeritis (inquit) nec aſtaminaueritis, quæ ſunt omnia ad ſcrupteiam ipſo vſu, eo quod ipſe huius vitæ vſus corruptela ſit integritatis.*

Denique audi quid Gregoriæ, quæ Imperatrici erat à cubiculis, flagitanti, vt remiſſionis peccatorum reuelationem & certitudinem acciperet, referebat S. Gregor. lib. 6. epiſt. 22. *Rem*, inquit, *diffuilem & inutilem poſtulaſti, difficilem quidem, quia ego indignus ſum, cui reuelatio fieri debeat; inutilem verò, quia ſecura de peccatis tuis fieri non debes, niſi cùm iam in die vitæ tuæ vltimo plangere eadem peccata minimè valebis: quæ dies quonſam veniat ſemper ſuſpecta, ſemper trepida metuere culpas debes, atque eas quotidianis fletibus lauare. Certè Paulus Apoſtolus iam ad tertium cælum aſcenderat, in paradiſum quoque deductus fuerat, arcana verba audierat, quæ homini loqui non liceret: & tamen adhuc trepidans dicebat: Caſtigo corpus meum & ſeruituti ſubijcio, ne forte alijs prædicans, ipſe reprobus efficiar. Adhuc timet, qui tam ad cælum ducitur; & iam timere non vult, qui adhuc in terra conuerſatur?*

Porrò finis & fructus huius ſententiæ eſt, vt ex ea profundè nos coram Deo humiliemus, eiuſque ſacro metu percellamur, ac cum timore & tremore noſtram ſalutem operemur, cogitantes, quòd certi timus nos Deum offendiſſe, incerti an offenſam nobis condonarit, idque ſignificant verba S. Gregor. iam recitata: hic enim metus acer eſt ſtimulus ad veram pœnitentiam, omnemque virtutem; quocirca veniam & ſalutem nobis quaſi aſſecurat: ipſe enim eſt donum Dei, quod Spiritus ſanctus electis immittere ſolet, vt per illud quaſi per viam regiam eos deducat ad ſuam felicitatem & gloriam: qui ergo illum in ſe ſentit, ſciat ſe habere pignus ſuæ ſalutis. Vnde S. Bernard. ſerm. in illud Prouerb. 3. *Beatus homo, qui inuenit ſapientiam. Inueniſti*, inquit, *planè ſapientiam ſi prioris vitæ peccata defleas, ſi huius ſæculi deſiderabilia parui pendas, ſi æternam beatitudinem toto deſiderio concupiſcas.* Idem ſerm. 15. in pſal. 90. *Qui habitat. Eſt*, inquit, *is ipſe timor firmiſſima quædam & efficax materia ſpei. Siquidem maximum quoddam Dei donum timor iſte, & ex perceptione præſentium firma eſt expectatio futurorum. Poſſremò beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum* (pſal. 146.) *& vtique vita in voluntate eius, & in beneplacito eius ſalus æterna.* Idem ſerm. 54. in Cant. *In veritate didici, nil æquè efficax eſſe ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quàm ſi omni tempore totum Deo inueniaris non altum ſapere, ſed timere. Beatus homo qui ſemper eſt pauidus*, Prou. 3. Huc facit illud Iſaiæ 26. 8. iuxta Septuag. *A timore tuo, Domine, concepimus, & peperimus ſpiritum ſalutis.*

B

C

D

NEQVE ADIICIAS PECCATVM SVPER PECCATVM] Eſt hæc altera, vt dixi, præſumptionis ſpecies, qua quis præſumens de Dei miſericordia peccata peccatis accumulat. Vnde eam explicans ſubdit:

ET NE DICAS: MISERATIO DOMINI MAGNA EST, VERS. 6.

EST, MVLTITVDINIS PECCATORVM MEORVM MISEREBITVR] vt ea mihi, cùm pœnituero eiuſque miſericordiam imploraueró, illicò condonet. Vnde Syrus hunc verſum tranſponens, & præcedenti præponens, æquè ac Arabicus, ita vertit, *ne dicas: Miſeretur eſt Dominus, multitudinem debitorum dimittet mihi*: Eſt enim præſumptio hæc peccatum in Spiritum ſanctum: quia miſericordia & bonitate eius abutitur ad malitiam, eá nque torquet ad iterandum peccata. Miſericordia Domini, ait Palacius, magna eſt, non vt adijcias peccata; ſed vt remittenda credas, ſi ampliùs ea non committere decernas. Immane flagitium eſt, miſericordiam Dei lenam facere diaboli: & quòd per miſericordiam, per quam Deo coniungi debueras, diabolo coniungare. Ergo miſericordiam, quam Deus in aſylum peccatoribus propoſuerat (in templum ſancti Dei, vbi eſſet Deus propitiandus) tu feciſti velut lupanar diaboli, vbi diabolo feſta celebrantur. Ergo ne in miſericordia ad peccandum confidas. nam miſericordia & ira ab illo citò proximant. A B

VERS. 7 MISERICORDIA ENIM ET IRA AB ILLO CITO PROXIMANT; Græcè πλησιάζει, id eſt *feſtinabit*, citò veniet. ET IN PECCATORES RESPICIT; Græcè ἀναπαύσει id eſt, *requieſcet*, IRA ILLIVS] q. d. Sicut Dei miſericordia citò adeſt & ſubuenit pœnitentibus, vt Magdalenæ, latroni in cruce, Saulo, &c. ita & ira Dei citò ingruet peccatoribus impœnitentibus, eóſque ſubitò & ex improuiſo nil tale expectantes occupabit, vti præoccupauit Luciferum, Cainum, Saulem, ac omnes homines in diluuio, & Sodomitas in conflagratione Pentapolis. Peccatores vocat eos, qui habitum habent peccandi, in eóque ſe obfirmant & obdurant: ad hos enim pertinet, non miſericordia, ſed ira & vindicta Dei; imò ſuper eos requieſcet iugiter & in æternum, nimirum, in æternis gehennæ tormentis. Vnde Syrus vertit, *quia miſericordia & ira cum eo ſunt, & ſuper impios morabitur furor eius*; Vatablus, *iam enim ira, quàm miſericordia feſtinat ab eo, & in ſceleroſos furor eius incumbet*.

Porrò Palacius *τὸ citò proximant*, tripliciter explicat. Primò, q. d. Cùm peccatoribus ira venit, quamuis tardiſſimè veniat, citò veniſſe videtur. Adeo enim demerſi ſunt in delicijs ſuis, vt breue videatur quod longum eſt. Ita enim cùm nimis delectamur aliquid videndo, audiendo, guſtando, breuis omnis mora videtur. Secundò: Breuis eſt vita noſtra, in tam breui ſpatio nihil eſt tardum. Ideò miſeri dicunt: *Nos nati ſtatim deſinimus eſſe*. Lege, quæ viri pij, & quæ iniqui dicunt de vitæ noſtræ breuitate, Sapient. 5. Tertiò: Omne peccatum ex natura ſua citam pœnam requirit, ſi citò illa nõ venit, id eſt miſericordia Dei. Sed aliquando permittit Deus pœnam iure fœuire: tunc citò venit.

Rurſum pondera *τὸ reſpicit*: q. d. Vt leo fameſcens, in obiectum ſibi cadauer reſpicit, in illud cupiens inſilire: ita ira Dei in ſcelera noſtra coniectos oculos habet, geſtiens in illa deſilire: & deſilit actu, cùm per miſericordiam Dei ſibi facultas non denegatur.

Quartò, aliqui ſic explicant. q. d. Feſtinat quidem ira diuina ad peccatores in ſuis malis obſtinatos punicndos: at in ea feſtinatione non procedit ſolitaria, ſed comite miſericordia: quæ tunc maximè elucet, cùm peccatores citò feruntur, ne, ſi diutiùs ſuis ſceleribus vacare permittantur, maiora ad ſupplicia reſeruentur. Ita S. Chryſoſt. homil. 25. in Gen docet feſtinare Dei vltionem, cùm homines in peccatis obdormiunt; idque non tantùm ex iuſtitia, vt eos puniat; ſed etiam ex miſericordia, ne grauiùs puniat, quos præuidet, ſi diutiùs ſuperſint, grauiùs peccaturos, ideóque acerbius puniendos. C

Tropol. Rabanus hîc docet, quemlibet iuſtum ſemper ob oculos ſibi ponere debere tam iuſtitiam & iram, quàm miſericordiam Dei, vt ex illa timorem, ex hac ſpem concipiat & alat. *Beneplacitum eſt enim Domino ſuper timentes eum, & in eis qui ſperant in miſericordia eius. Hinc in lege præceptum eſt Deut. 24. Ne auferas loco pignoris inferiorem & ſuperiorem molam. Superior enim mola eſt ſpes; inferior eſt timor: ſpes ad alta ſubuehit; timor autem cor inferius premit.* Hæ ergo duæ molæ, id eſt, duo lapides molares, iungi debent. *Vt vna ſine altera inutiliter habeatur. In peccatoris enim pectore inceſſanter debet ſpes & formido coniungi: quia inceſſum miſericordiam ſperat, ſi non etiam iuſtitiam timeat: inceſſum iuſtitiam metuit, ſi non etiam de miſericordia confidat.* Hæc Rabanus. D

VERS. 8 NON TARDES CONVERTI AD DOMINVM, ET NE DIFFERAS DE DIE IN DIEM, vt vſurpes coruinum, *tras, tras* conuertar, & vitam in melius commutabo. Rationem ſubdit: VERS. 9 SVBITO ENIM VENIET IRA ILLIVS, ET IN TEMPORE VINDICTÆ DISPERDET TE] Legit Interpres cum Rom. ἐξολοθρεύσει σε, id eſt, diſperdet te: ſic & S. Auguſt. in Speculo. Verùm Complut. legunt ἐξολῇ, id eſt, diſperderis. Alij ἐξαλῇ, id eſt, auferet te. Porrò Complut. quædam interſerunt addúntque, ſic enim habent: *Subitò enim egredietur ira Domini; & cùm negligens fueris, detereris, & in tempore vindictæ diſperderis*; Syrus, *ne cunctaris pœnitere coram Deo, & ne impedimentum patiaris* (q. d. Omnem pœnitendi remoram abrumpe & perfringe) *de die in diem: quia repentè egredietur furor, & in tempore retributionis perditio*; Vatablus, *ne differas conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas: nam ira Domini repentè erumpet, verumq; ſecurus, profligaberis, & tempore vltionis peribis.* Quis enim viperam lethiferã manu ferat, & non ſtatim excutiat? Quis peſtem in corpore alat? Quis hoſtem capitalem intra mœnia ferat? Quis cadauer vermibus horridum domi toleret? Quis dæmonem in mente geſtet? Peccatum lethale eſt vipera, eſt peſtis, eſt hoſtis, eſt cadauer, eſt dæmon: illicò ergo vt illud ſenſis, totis viribus pœnitendo excutias. Audi S. Baſil. Admonit. ad filium ſpiritalem, ſapienter eum de cita pœnitentia monentem: *Quando*, inquit, *te peccatis obnoxium ſenſeris, ad pœnitentiam citò conuerti ne confundaris: qui enim hic pœnituerit, in nouiſſimo non pœnitebit. Clementer enim Dominus ad pœnitentiam confugientes ſuſcipit. Et ne miſericordia Dei fretus peccatis peccatis adijcias. ne velis dicere: Donec viget ætas mea, carnis concupiſcentiam exercebo, & poſtremò in ſenectute malorum meorum pœnitentiam geram: pius namque eſt Dominus, & multùm miſericors, nec vltrà ſcelerum meorum memorabitur. Noli taliter, fili, cogitare: quia ſumma ſtultitia eſt, hoc in mente apud Dominum concipere, cùm & impium ſit talem licentiam à Deo expectare quempiam.* Caulam ſubdit: *Noli inquam, ſic cogitare, cùm neſcias qua die moriturus ſis: quis enim nouit hominum diem exitus ſui? non enim omnes in ſenectute priuabuntur hac luce: ſed in diuerſis ætatibus de hoc mundo migrabunt: & in quibus actibus vocabitur homo, in iiſdem neceſſe eſt reddere rationem: nemo enim in inferno confitebitur Domino. Sed nec tu cunctaris ad pœnitentiam conuerti. Semper ante oculos tuos verſetur vltimus* E

dies: cùm enim diluculo ſurrexeris, ad veſperum te ambiguus peruenire, & cùm in lectulum ad quieſcendum membra tua poſueris, noli confidere de lucis aduentu, vt facilius te poſſis rejunare ab omnibus vitijs. Semper cor tuum promiſſa cœleſtia meditetur, vt ipſa te ad virtutis viam prouocent. Audi & S. Ambrol. (vel potiùs Victor. Cartennæ Epiſcopum, vt patet ex fine libri, ac ex Gennadio & Trithemio de Script. Eccleſ.) lib. de Pœnit. cap. 28. *Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: ſubitò enim venit ira eius, & in tempore vindicta diſperdet te. Et iterum: Fili, peccaſti, ne adijcias iterum; ſed & de priſtinis deprecare, vt tibi dimittantur: ne adijcias peccatum ſuper peccatum, & dicas: Miſeratio Dei magna eſt. Miſericordia enim, & ira ab illo. Nec nos uſque ad mortem ſuæ mancipia patiamur, nec demus corpora noſtra ſcelerum ditioni; ſed obediamus Apoſtolo dicenti: Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis ei: vt quia peccata deeſſe non poſſunt, certè non regnent; hoc eſt, ne ſine reſpectu euadendi fiat abrupta licentia peccandi.* Et mox: *Vnde, cùm nobis inopinatus ſit exitus terminalis, & vitæ noſtræ dubia ſint ex mortis ignorantia curricula, quomodo ſibi quiſque ſupereſſe ad confitendum tempus exiſtimat, qui temporis ſui tempus ignorat, cùm vtique audiat dicentem Scripturam: Viuens & ſanus fateberis & laudabis Deum, & in partem vade ſancti ſanctis cum viris & damnibus confeſſionem. Dilatio enim temporis confeſſionem creet, & non deſperationem generet; quia exaggeratur in dilato damnatio, qui diuinam patientiam pertinaci animoſitate cogitat. Quod ſancti Noë temporibus docetur effectum, cùm per centum annos pertracta patientia, implacabilem per mundi ambitum ſudit cataclyſmum inundante cenſura.*

Scripſit de hac Eccleſiaſtici ſententia S. Auguſt. hom. 13. inter 50. tomo 10. vbi inter alia cauſam eius dans ait: *Promiſit enim tibi Deus, quoniam, quo die converſus fueris, obliniſcitur mala tua præterita: ſed numquam vitam craſtini diei promiſit tibi. An forte non tibi illam promiſit Deus, & promiſit illam tibi Mathematicus, vt damnet te & illum?* &c. *Miſericordia Dei eſt, quia neſcit homo, quando moriatur. Latet vltimus dies, vt obſeruentur omnes dies.* Idem ſerm. 202. de Temp. *O homo, quare differs de die in diem, forte hodie habiturus vltimum diem?*

Denique S. Chryſoſt. patheticè hanc ſententiam exaggerat homil. 22. in epiſt. 2. ad Corinth. *Ne moreris,* ait, *converti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Neſcis, quid paritura ſit ſuperuentura dies: periculum enim & metus eſt in differendo, ſalus verò certa & ſecura, ſi nulla ſit dilatio. Ne dicas: Erit aliquando tempus, quando converti licebit. Verba enim hæc Deum valdè exaſperant. Cur nam, cùm ipſe tibi infinita ſæcula promiſit, tu in præſenti vita laborare non vis, quæ parua & momentanea eſt; ſed ſic marcidus ac diſſolutus agis, quaſi hac breuiorem aliam quamdam inquiras? Nónne illa quotidianæ confeſſiones, nónne ſcorta, nónne theatra, nónne diuitiæ id teſtantur?* Et mox ita concludit: *Inebriatus es? ventri indulſiſti? rapuiſti? ſiſte iam gradum, verte te in diuerſum, confitere Deo gratiam, quòd non in medijs peccatis te abſtulit: ne aliud quære priuilegium, vt malè operaris. Multi, cùm alijs damnum fraudulenter facerent, ſubitò perierunt, & ad manifeſtum iudicium abierunt. Time, ne & tu hoc patiare inexcuſabiliter. Sed multis, inquis, dedit Deus priuilegium, vt in vltima ſenectæ confiterentur. Quid igitur? numquid & tibi dabit: Forteſſe dabit, inquit. Cur dicis, Forteſſe? Contingit aliquoties? Cogita, quod de anima deliberas: proinde etiam de contrario cogita, & dic: Quid autem, ſi non det?*

Quid autem ſi det? inquis. Det quidem ipſe: verumtamen hoc illo tertium & vtilius.

Denique huc facit prouerbium Arabicum quod extat centuria 1. n. 33. *Nata in aquarante veſperam*: q. d. Sicut tardè nimis & periculosè natatio ſub veſperam inſtituitur; ita & periculosè in extremam vitam pœnitentia differtur. Et nu. 44 *accende de internam tuam ante tenebras.* q. d. Illumina te pœnitentia, gratia & bonis operibus, antequam ſuperueniat tibi mors.

Ex dictis liquet radicem pœnitentiæ, & quaſi rationem à priori, cur peccatori pœnitendum, & citò pœnitendum ſit, eſſe ingens peccati malum, noxam & periculum, quod peccatum animæ creat. Malum hoc eſt offenſa Dei, ira & vindicta, quæ peccatores quaſi læsæ maieſtatis diuinæ reos, vſque ad gehennam perſequitur, idque omni iure & merito quia peccatum & ſummus Dei opt. max. contemptus, & iniuria, & inhonoratio, & inobedientia, & ingratitudo: omnes enim iſtæ malitiæ exiſtunt in quouis peccato mortali formaliter diſtinctæ: & omnibus illis ſigillatim offenditur Deus; quare de ſingulis peccator meritò dolet & pœnitet. *Pœnitentia origo, ratio & eſſentia.*

Porrò duo ſunt actus ſiue officia pœnitentis & pœnitentiæ. Prior & primarius, dolere de peccato, quia eſt offenſio Dei, cum ſerio illud deinceps cauendi propoſito, qui eſt actus charitatis: charitatis enim eſt, vti gaudere de Dei bonis: ita & dolere de Dei offenſis, &, vt ita dicam, malis. Poſterior eſt, vindicare in ſe peccatum admiſſum, qui eſt actus virtutis pertinentis ad iuſtitiam, eiuſq; quaſi pars potentialis, vti docet D. Thomas 3. p. qu. 85. art. 3. Hac enim pœnitens, velut ſui iudex, nomine Dei punit ſeipſum tamquam reum, & iniuriam Deo factam reſarcire conatur. Vnde efficitur, virtutem illam, qua peccator pœnitet, non eſſe vnam, ſed duas, nimirum, charitatem & iuſtitiam quamdam vindicatiuam, quæ, quia aliud nomen proprium non habet, pœnitentia dici poteſt. Hæc liquent ex pœnitentiæ definitione, quam variam varij aſſignant; ſed eôdem omnes redeunt.

Primò enim, ex ratione generis ſic eam definit S. Gregor. hom. 34 in Euangel. *Pœnitentia,* inquit, *eſt perpetrata peccata plangere, & plangenda non committere.* Et ex S. Gregorio Magiſter Sentent. in 4. diſt. 14. *Pœnitentia eſt virtus, ſeu gratia, qua mala cum emendationis propoſito plangimus & odimus, & plangenda vlteriùs committere nolumus.*

Secundò, ex ratione ſpecifica ſic eam definit auctor libri de Vera & falſa pœnitentia apud S. Auguſt. c. 8. *Pœnitentia eſt quædam dolentis vindicta, ſemper puniens in ſe, quod dolet commiſiſſe. Semper,* id eſt, quoties aliquid commiſit mali. Et cap. 19. *Pœnitere eſt pœnam tenere, & ſemper puniat in ſe vlciſcendo, quod commiſit peccando.*

Tertiò, ex fine ſic eam definit auctor Hypognoſt. apud S. Auguſt lib. 3. *Pœnitentia eſt res optima,* id eſt, virtus eximia: *quæ omnes defectus reuocat ad perfectum,* hoc eſt, corrigit totam vitam hominis.

Quartò, reſpectu ſubiecti ſic eam definit S. Ambroſ. *Pœnitentia eſt dolor cordis, & amaritudo animæ pro malis quæ quiſque admiſit.* Et gloſſa in Matth. 4. *eſt reformatio malæ mentis.*

Quintò, reſpectu terminorum à quo, & ad quem, ſic eam definit Damaſcenus: *Pœnitentia eſt abijs quæ ſunt præter naturam, ad ea quæ ſunt ſecundum naturam, reuerſio.* Denique pœnitentia primariò eſt

pecca-

peccatorum mortalium, ſecundariò tamen venialium. Vnde S. Aug. epiſt. 108. ad Seleucianam: *Eſt*, inquit, *etiam pœnitentia bonorum & humilium fidelium pœna quotidiana, in qua pectora tundimus dicentes: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimiſſa non dubitamus in Baptiſmo, ſed illa vtique, quæ humanæ fragilitati, quamuis parua, tamen crebra ſubrepunt.* Vbi Nota, pœnitentiam non tantùm eſſe nouam vitam, vt volunt hæretici; ſed & veteris vitæ caſtigationem: à pœna enim dicitur pœnitentia, quaſi pœnæ tentio; & pœnitere dicitur, quaſi pœnam tenere. Vnde Auſonius:

Sum dea, quæ facti non facti q; exigo pœnas:
Vt te pœniteat, ſic Metanœa vocor.

A

Ex dictis ſequitur, ſtultum eſſe procraſtinare pœnitentiam; ſapientis verò, eam accelerare. Quocirca luget ſuam conuerſionis tarditatem S. Aug. lib. 6. Confeſſ. c. 11. & lib. 8. c. 5. & 7. Idem ſerm. 17. de Verbis Domini, vocat coruinam vocem, *cras, cras conuertar. Ipſa res eſt*, inquit, *quæ multos occidit, cùm dicunt, Cras, cras; & ſubitò oſtium clauditur: remanſit foris cum voce coruina, quia non habuit gemitum columbinum.* Idem in Pſal. 114. *Deus*, ait, *pœnitentiæ tuæ indulgentiam promiſit; ſed huic dilationi tuæ craſtinum non promiſit.* Sic & S. Gregor. hom. 12. in Euangel. *Qui pœnitenti*, inquit, *veniam ſpopondit, peccanti diem craſtinum non promiſit.* Quocirca Pſaltes Pſal. 94. 8. *Hodie*, inquit, *ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra.* Quin & Seneca lib. de Breuitate vitæ: *Non pudet*, inquit, *te reliquias vitæ tibi reſeruare; & id ſolum tempus bonæ menti reſeruare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quàm ſerum eſt viuere incipere cùm deſinendum eſt?*

B

Verſ. 10. NOLI ANXIVS ESSE IN DIVITIIS INIVSTIS] Redit ad v. 1. vnde in Græco eadem eſt ſententia, quæ v. 1 μὴ ἐπίχυε σεαυτὸν ἐπὶ χρήμασιν ἀδίκοις, quod Noſter v. 1. vertit, *noli attendere ad poſſeſſiones iniquas.* Ex quo patet, τὰ *iniquas*, v. 1. eſſe addendum, vti addit Noſter, licet deſit in Græco: quia illud ipſum hoc verſu, tam habet Græcus, quàm Latinus. Porrò χρήματα tam poſſeſſiones, quàm pecunias, ad óque cenſus, facultates, omniáque fortunæ bona ſignificant. Rurſum ἐπίχυε ſignificat attendere, intendere, incumbere ſtudiosè & anxiè rei amatæ & concupitæ. Senſus ergo eſt q. d. Noli animum adijcere, noli anxiè attendere & intendere diuitijs iniuſtè per fraudes, dolos & rapinas acquirendis: noli anxiè quærere & corradere opes per fas & nefas.

C

NON ENIM PRODERVNT TIBI IN DIE OBDVCTIONIS, putà in die calamitatis, ET VINDICTÆ, vti dixi v. 1. Syrus, *ne confidas in diuitijs iniquitatis; quia non auxiliabuntur tibi in die angustiæ.* Alludit ad Prou. 10. 2. *Nil ponderunt theſauri impietatis; iuſtitia autem liberabit à morte.*

D

TERTIA PARS CAPITIS.

De conſtanti ſinceritate in dictis & factis.

Verſ. 11. Non ventiles te in omnem ventum, & non eas in omnem viam: ſic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.

12. Eſto firmus in via Domini, & in veritate ſenſus tui, & ſcientia, & proſequatur te verbum pacis & iuſtitiæ.

13. Eſto manſuetus ad audiendum verbum, vt intelligas; & cum ſapientia proteras reſponſum verum.

14. Si eſt tibi intellectus, reſponde proximo tuo: ſin autem, ſit manus tua ſuper os tuum, ne capiaris in verbo indiſciplinato, & confundaris.

15. Honor, & gloria in ſermone ſenſati: lingua verò imprudentis, ſubuerſio eſt ipſius.

16. Non appelleris ſuſurro: & lingua tua ne capiaris, & confundaris.

17. Super furem enim eſt confuſio, & pœnitentia, & denotatio peſſima ſuper bilinguem: ſuſurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.

18. Iuſtifica puſillum, & magnum ſimiliter.

NON VENTILES TE IN OMNEM VENTVM] Noli te ventilare, agitare & accommodare ad omnem hominum, tentationum & cupiditatum ventum, id eſt impulſum; *ſed eſto firmus in via Domini*, vt ſequitur. Noli, quod vulgò dicitur, pallium aut caſſidem cuilibet auræ & vento obuertere; quod eſt aſſentatorum & politicorum, qui foro vtuntur & ſeruiunt tempori. Hoc eſt, quod ait Paulus Epheſ. 4. 14. *Vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ.* Pronomen *te*, non eſt in Græco, nec Syro: Græcus enim habet, *ne ventila quouis vento*; Syrus, *ne ſis ventilans in omnem ventum.* Sed ſic potiùs vertendum eſſet paſſiuè, *noli ventilari*, id eſt, agitari & rapi quouis vento: nam ventilo eſt actiuum. Latiniùs ergo & clariùs vertit Noſter, *ne ventiles te*, hoc eſt, ne te agas, moueas & inflectas ad omnem ventum: Varablus, *ne te cuiuis vento iactandum permittas*, vel, *exponas.* Sic de Criſpino ait Iuuenal. ſatyra 1.

Verſ. 11.

Ventilat æſtivum digitis ſudantibus aurum.

Sic flatus ventilat faces accenſas; ſic ruſticus ventilabro ventilat frumentum; ſic aura, ventilat iubas equi, ſic tauri olim iritati pilas ſtramineas cornibus ventilabant, & in aſtra iaciebant, non ſecùs ac paleæ ventilabris ſparguntur. Vnde Zachar. 1. 19. & 21. dicitur: *Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam.* Porrò ventilare eſt in ventum iactare, diuidere, diſpergere, iuxta illud Ieſaiæ 49. 36. *Ventilabo eos in omnes ventos; & non erit gens, ad quam non perueniant profugi Iſrael.* Sic Hebræum זָרָה *paras*, diuidere diſpergere, ventilare ſignificat.

ET NON EAS IN OMNEM VIAM] Alia eſt paræmia, idem ſignificans quod. *Non te ventiles in omnem ventum.* Vide de ea dicta c. 2. v. 14. Syrus, *ne ſis curioſus ad omnem ſemitam.*

SIC ENIM OMNIS PECCATOR PROBATVR IN DVPLICI LINGVA] vt pro varietate perſonarum & locorum nunc laudet, nunc neget; nunc laudet, nunc vituperet, τὸ *omnis* delet Græcus, Gloſſa & Lyra. nec enim omnis peccator probatur in duplici lingua; ſed tantùm adulator & perfidus. Vnde Græca habent: *Sic eſt adulator bilinguis.* & iuxta hoc explicandus eſt Vulgatus Interpres: quaſi dicat: *Sic enim omnis peccator in duplici lingua*, hoc eſt, peccator bilinguis (hic enim peccat duplici

lingua) *prolatus* & conuincitur, ſupple, ire in omnem viam, & ventilare ſe in omnem ventum, vti præceſſi: hoc enim reſpicit & refert τὸ ſic, quæ eſt vocula nexus, exempli, ſimilitudinis & indicis, indicans id, quod præceſſit.

Huic adagio ſimilia ſunt hæc: *Chamæleonte mutabilior: Cothurno verſatilior: Proteo inconſtantior: Polypi mentem gerit: Euripo magis varius: Duabus ſellis ſedet: Duodecim artium eſt: Punica fides: Maritimi mores: Dædali opera: Magis varius quàm hydra; Siſyphi artes: Veſpertilio: Trochi in morem: Vias nouit, quibus effugit Euratus*, qui dum molitor eſſet, & accuſaretur, ſemper rimam aliquam, per quam elaberetur, inueniebat. *Venti campus.* quod dici ſolet in hominem inſtabilem, leuem & inconſtantem, qui ſenſus & mores ad quemlibet ventum commutat: nam in campo & planitie venti liberiùs huc illucùe diuagantur, nullo coërciti obſtaculo, denique inſtabiles vocamus ventoſos. Vnde Horatius:

Romæ Tibur amo ventoſus, Tibure Romam,

Idem:

Non ego ventoſæ venor ſuffragia plebis.

VERS. 12. ESTO FIRMVS IN VIA DOMINI; ET IN VERITATE SENSVS TVI, ET SCIENTIA; ET PROSEQVETVR TE VERBVM PACIS ET IVSTITIÆ] *Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor*, Hebr. 13 9. Græcus hîc de more concitus eſt, ac per compendium bimembri ſententia rem totam clarè comprehendit. Ait enim: ἴσθι ἐστηριγμένος ἐν συνέσει σου ἀσφαλῶς, καὶ εἷς ἔσω ὁ λόγος σου, id eſt, *In ſententia tua certa conſtans eſto, & vnus ſit ſermo tuus.* Alij pro *in ſententia tua*, vertunt *in ſenſu tuo*; alij, *in intellectu tuo*: alij, *in prudentia tua*; alij, *in doctrina tua ſtabilis eſto*: σύνεσις, enim eſt νόησις, id eſt, prudentia, induſtria, intelligentia, peritia, perſpicacia, conſcientia, ſententia, iudicium. Syrus, *eſt innixus ſuper guſtu tuo* (id eſt, in ſenſu tuo) *& verbum tuum vnum eſt.*

Eſt antitheſis verſus præcedentis: ventilationi enim in omnem ventum, id eſt, leuitati & inconſtantiæ, opponit firmitatem & conſtantiam, tum mentis, tum ſermonis, vt quod ſemel ſecundùm Deum & rectam rationem credendum vel agendum rectè iudicaſti, idipſum conſtanter & voluntate conſerues, & ore proloquaris. *Via* enim *Domini* eſt recta fides & operatio: *veritas ſenſus* eſt vera animi ſententia, verum prudentiæ iudicium: *ſcientia* eſt ſententiæ & iudicij certitudo: hanc enim ſignificat Græcum ἀσφαλῶς, quæ vox notat, vt quid ritè credas vel agas, non ſufficere prudens rectumque iudicium; ſed illud debere eſſe certum: in fide quidem omnino phyſicè & ſpeculatiuè; in actione verò moraliter & practicè certum, vt, ſcilicet, antequam quid agas, moraliter certus ſis, id quod agis, eſſe licitum, honeſtum, Deo gratum. *Omne enim, quod non eſt ex fide* (id eſt, credulitate & dictamine conſcientiæ) *peccatum eſt*, Rom. 14. 23.

Porrò ex conſtantia mentis & iudicij ſequitur conſtantia oris & ſermonis de qua ſubdit: *Et proſequatur te verbum pacis & iuſtitiæ*, nimirum, verbum vnum & vniforme, putà, verum, ideóque pacificum & iuſtum, quod opponit bilingui vers. 12. bilingue enim verbum eſt duplex, difforme, putà, falſum, ideóque turbulentum & iniuſtum, quod lites, diſcordias, ſeditiones & bella concitat. Bilinguis enim ob metum potentum, vel ad gratiam eorum aucupandam, à veritate flectitur ad falſitatem: ſimplex verò & vniformis tenaciter veritati adhæret, nec minis aut promiſſis ab ea ſe deduci patitur; ſed quod mente iudicauit, conſtanter retinet, & idipſum ore eloqui non metuit. Conſultè paci *iuſtitiam* adiunxit, quia mala pax eſt, quæ iuſta non eſt; ideóque fugienda eſt, quæ cum iniuſtitia coniuncta eſt: veræ enim & ſolidæ pacis parens eſt iuſtitia. O auream mentem, linguamque veritatis & iuſtitiæ, quæ Deo nixa hominum fauores & odia non curat, ideóque ſolidam familijs orbique pacem creat! Si ergo quæris: Quomodo firmus ero in via Dei? Reſp. Si firmus ſis in veritate, veráque & iuſta animi tui ſententia, eámque vniformi ore proloquaris & tuearis.

Conſtantiæ exempla.

Præclarè Philo lib. Quòd omnis probus ſit liber: *Inuictus animus*, inquit, *rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini.* Citátque Zenonis, Stoicorum parentis, dictum: *Facilius eſt verrem inflatum mergere, quàm probum virum inuitum ad aliquid agendum cogere.* Celebrat Plutarch. conſtantiam Fabricij, qui reſpuens Pyrrhi regis munera; cùm ſubitò à tergo eius elephas barriens, à Pyrrho territandi cauſa immiſſus, appareret: *Me*, inquit, *nec aurum heri, nec bellua hodie fecit attonitum.* Quocirca gloriosè audijt: *Facilius eſt ſolem à ſuo curſu, quàm Fabricium à ſuo propoſito deducere.* Huc facit illud Socratis apud Stobæum ſerm. 1. de Prudentia: *Vt ſtatua baſi, ita vir bonus inſtituto innixus honeſto, nullatenus dimoueri debet.*

Iuſtitia ceſſus eſt pax

Nota. Hîc & alibi pax iungitur iuſtitiæ: quia eius eſt effectus & comes indiuiduus, iuxta illud pſal. 84. 12. *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt.* Pſal. 71. 7. *Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis.* Iſaiæ 32. 17. *Et erit opus iuſtitiæ, pax.* Quare Aug. in pſal. 84. *Fac*, inquit, *iuſtitiam, & habebis pacem, vt oſculentur ſe iuſtitia & pax: ſi enim non amaueris iuſtitiam, pacem non habebis: amant enim ſe duo iſta, iuſtitia & pax, & oſculantur ſe: vt qui fecerit iuſtitiam, inueniat pacem oſculantem iuſtitiam. Duæ amicæ ſunt: tu forte vnam vis, & alteram non facis. Nemo enim, qui non vult pacem: ſed non omnes volunt operari iuſtitiam. Si ergo vis pacem, ama iuſtitiam: quia duæ amicæ ſunt, iuſtitia & pax. Ideò alius pſalmus dicit tibi: Declina à malo, & fac bonum: inquire pacem, & perſequere eam. Iam enim non dim illam quæres, quia ipſa occurret tibi, vt oſculetur iuſtitiam.* Hinc pacis olim ſymbolum erat caduceus, id eſt, virga (quæ ſymbolum eſt rectitudinis & iuſtitiæ) quam circumplectentes ſerpentes inuicem oſculabantur: quia iniquitiam etiam peruerſi oſculantur. Illam manu tenebat Mercurius, qui Deus erat ſapientiæ, quæ parens eſt iuſtitiæ & pacis.

Denique hanc ſententiam adaptes pœnitentibus & ineuntibus nouam vitam, vt in ea ſint firmi & conſtantes, nec ad priſtinas cupedias relabantur, quibus rectè occinit S. Ambr. lib. 3. epiſt. 9. ad Irenæum, exemplum Lot: *Si quis*, inquit, *incola eſſe cœperit ciuitatis ſuperuæ, incola, videlicet, conuerſatione & moribus non diſcedat ab ea, non exeat, non reflectat veſtigium, non reuertatur retrò; retrò luxuria, retrò impuritas eſt. Denique aſcendens ad montem Lot, retrò reliquit Sodomitana flagitia: quæ autem reſpexit retrò, non potuit ad ſuperiora euadere.* Eamdem Lot ſimilitudinem ad idem probandum attulit S. Hieron. ad Licinium epiſt. 28. *Sodomam*, inquit, *reliquiſti ad montana feſtinans; poſt tergum ne reſpicias: ne aratri ſtiuam, ne ſimbriam Saluatoris, ne cinctignas eius noctis rore madefactas, quas ſemel tenere cœpiſti, aliquando dimittas: ne de tecto virtutis, priſtina quæſiturus veſtimenta, deſcendas: ne de agro reuertaris domum, ne campeſtria cum*

Lot,

Lot, & amœna hortorum diligas, quæ non irriguntur de cælo, vt terra ſancta, ſed de turbido flumine Iordanis, poſtquã dulces aquas maris mortui cõmixtione mutauit.

Anagog. Rabanus: *Firmus*, ait, *in via Dei eſt, qui regulam Catholicæ fidei ritè credendo ſeruat, & doctrinam Euangelicam rectè viuendo, ac benè operando ſequitur. Hunc proſequitur verbum pacis & iuſtitiæ, quando in meritorum retributione illi conferetur præmium æternæ gloriæ, dicente Domino; Euge, ſerue bone & fidelis: quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam: intra in gaudium Domini tui.*

VERS. 13. ESTO MANSVETVS AD AVDIENDVM VERBVM, VT INTELLIGAS: ET CVM SAPIENTIA PROFERAS RESPONSVM VERVM] Multi legunt, *verbum Dei.* q. d. Manſuetè audi verbum Dei: ita Deus illud in mente & voluntate tua loquetur, vt illud intelligas & comprehendas, iuxta illud pſal. 24. *Docebit mites vias ſuas.* Sed ſequentia alium ſenſum exigunt. Quare τὸ *Dei*, cum Romanis, Rabano & Græcis delendum eſt. Græca enim ſic habent: γίνου ταχὺς (Noſter legit, πρᾶος, id eſt manſuetus, ἐν ἀκροάσει σου ἀγαθῇ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ φθέγγου ἀπόκρισιν ὀρθήν, id eſt, *eſto velox in auditione tua bona, & in longanimitate profer reſponſum rectum*, Syrus *eſto velox ad audiendum, & cum tarditate ad reſponſum.* Vnde hinc videtur ſumpſiſſe S. Iacobus illud c. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum.* Vide ibi dicta. Rationem dat S. Auguſt. tract. 59. in Ioan. *Tutiùs enim*, inquit, *veritas auditur, quàm prædicatur: quoniam, cùm auditur, humilitas cuſtoditur: cùm autem prædicatur, vix non ſubrepit cuiuis hominum quantulacumque iactantia, in qua vtique pedes inquinantur.*

Senſus ergo eſt: q.d. Cùm quid audis & interrogaris de Deo rebuſque bonis & honeſtis, attende, & ne ſis impatiens in audiendo, ac præceps in reſpondendo, vt interrogationem interrumpas, præcedas aut præuertas, ac temerè reſpondeas, antequam plenè interrogationem perceperis; vt nonnulli cholerici ac temerarij faciunt, qui proinde ſæpè de fabis interrogati, de allijs reſpõdent: ſed patienter audi totam interrogationem, ac ea audita benè tecum cogita, quid reſpondere debeas; eóque cognito, leuiter, manſuetè & prudenter reſponde. Ita Maximus ſerm. 13. refert Xenocratem de obſcœnis interrogatum tacuiſſe, cúmque vrgeretur, vt reſponderet, dixiſſe: *De talibus rebus te hominem vanum interrogare decet; me autem reſpondere nequaquam.* Demonax rogatus, quid ſentiret de conflictu duorum, quorum alter abſurdè proponebat, alter abſurdè reſpondebat, ait: *Alter mulget hircum, alter ſupponit cribrum.* ita Plutarchus in Apophthcg.

Complut. & Tigurina quædam interſerunt, ſic enim habent: *Ad auſultandum promptus eſto: ſat integra*, vel *ſincera*, vel *verax* (putà, ſine ſimulatione & fuco: Græcè enim eſt, ἐν ἀληθείᾳ) *ſit vita tua & cum animi lenitate reſponſum redde.* Sed ea, quæ interſeruntur, impertinentia videntur, & nexum ſermonis intercipiunt, ideóque ſurreptitia apparent. Vndè & Græci codices Romani ea delent.

VERS. 14 SI EST TIBI INTELLECTVS (σύνεσις, id eſt, intelligentia, ſapientia, peritia, doctrina) RESPONDE PROXIMO, te conſulenti & interroganti; Vatablus, *ſi ſapis, reſponde proximo*; SIN AVTEM, SIT MANVS TVA SVPER OS TVVM, id eſt, claude os tuum, & ſile: NE CAPIARIS IN VERBO INDISCIPLINATO, id eſt, imperito, indocto, imprudenti A inſipienti, ET CONFVNDARIS] Tigurina, *ne verbo ineepto incurras in reprehenſionem; & vituperaris.* Hæc verba, *Ne capiaris*, &c. iam deſunt in Græco. Præclarè Nazianz. orat. 1. *Valdè ſtultorum*, ait, *aut temerariorum eſt, alios docere aggredi, priuſquam ipſi ſatis edocti ſumus, ac vt dici ſolet, in dolio diſcere, hoc eſt, in aliorum animabus pietatem meditari & exercere.* Quod explicans Elias: Qui, ait, in aliorum animis pietatem inſerere conantur, cùm ipſi per ſe nondum eam exactè didicerint, faciunt perinde ac illi, qui in dolio figlinam artem addiſcunt. Figuli enim non ſtatim in dolio, ſed in exiguis vaſculis, vt ollis aut cyathis, figlinam docent, in quibus, ſcilicet, ſi ſpem operæ fruſtretur, exigua eſt iactura. Notat ergo, qui maiora ante minora diſcere conantur, quod, ſcilicet, faciunt, qui antequam didicerint, aliorum doctores & magiſtros ſeſe profitentur. Nota prouerbium: *Sit manus tua ſuper os tuum*, id eſt, ſilentium tibi indicito, & tacето, iuxta illud Iuuen.

Digito compeſce labellum.

Idipſum priſcis innuebat Sigalionis ſeu Harpocratis ſtatua, digito ſigillans os ſuum, de qua Varro lib. 4. de Lingua Latin. cap. 10. & Auſon. epiſt. 12. ad Paulin. *Harpocrates emblema ſilentij.*

Aut tua Sigalion Ægyptius oſcula ſignet.

Sigalion enim erat Deus præſes ſilentij: σιγὴ enim eſt ſilentium. Idem dicebatur Harpocrates, erátque ſimulachrum in ſacris Iſidis & Serapidis, quod digito labijs impreſſo admonebat, vt ſilerent. Fuit autem Harpocrates reuera Philoſophus Græcus, cuius doctrina & præceptum in id tendebat, vt ſilentium præciperet, illúdque rebus omnibus anteponeret. Sic Iob cap. 21. 5. *Superponite*, ait, *digitum ori veſtro*, id eſt, ſilentes me audite. Etic. 29. 9. *Principes ceſſabant loqui; & digitum ſuperponebant ori ſuo.* Huc etiam facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 98. & ſequent. *Taciturnitas conciliat ſuis amorem. Taciturnitas ſuper ſilentio, melior eſt pœnitentia ſuper ſermone. Taciturnitas ſapientia eſt, ſed rarus eſt agens eam.* Rationem huius ſententiæ ſubdit Siracides dicens;

HONOR ET GLORIA IN SERMONE SENSATI: LINGVA VERO IMPRVDENTIS, SVBVERSIO EST IPSIVS] Pro τιμὴ, id eſt, honor, decus; Græcus iam habet contrariè ἀτιμία. Rurſum τὸ *ſenſati*, & τὸ *imprudentis*, non eſt in Græco: ſic enim habet *gloria & infamia in locutione: & lingua hominis, caſus illius eſt.* Alludit ad illud: *Mors & vita in manu linguæ*, Prou. 18. 21. Syrus, *honor & ignominia in manu eius qui loquitur; & lingua hominum deijcit eos*; Tigurina, *oratio tam gloriæ capax eſt, quàm ignominiæ; nec rarò lingua præcipitat hominem.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. nu. 75. *Caue, ne ſeruat lingua tua collum tuum.* Multi enim propter incontinentiam linguæ capite plectuntur. VERS. 15.

NON APPELLERIS SVSVRRO] Dat exemplum illuſtre linguæ imprudentis & bilinguis: ſuſurro enim eſt bilinguis; quia coràm laudat, à tergo vituperat & mordet. ſuſurro enim eſt, qui occultè maledicendo odium in aliquem aut diſſenſionem molitur, qualis eſt detractor, ita dictus à nomine *ſuſurrus*, id eſt, occultum & ſubmiſſum murmur, quod de hominibus in aurem ſuſurrantibus, vel de arborum foliis vento agitatis dicitur: vnde verbum ſuſurrare, id eſt, furtim & ſubmiſſa voce loqui. Hinc vocantur, occulti, humiles, tenues, dubij ſuſurri, de quibus Ouid. 12. Metamorph. VERS. 16.

Seditiosi, rectus, dubiosi, auctore susurro:
id est, occulti rumores potiùs, quàm delationes. Græcè, ψίθυρος, id est, susurrator, occultus delator, clandestinus vituperator, obtrectator. Inde ψιθυρίζειν, id est, susurrare, quod interpres Theocriti deriuat ἀπὸ τοῦ ψίθειν ἀπὸ τοῦ ἡσυχῆ κινεῖν, ἡγουν τοῖς ὠσὶ κινεῖν, id est, tenuiter mouere in audiendi auidis. Pollux verò hoc hirundinum proprium esse ait lib. 5. Id alij vocant trinsare: nam sic ait Auctor Philomelæ carminis.

pupillat pauo, trinsat hirundo vaga.

Est onomatopœia: tam enim Græca vox ψίθυρος quàm Latina *susurro*, à sono, quem edunt garruli & susurrantes, *sus, sur*, conficta videtur. ita Isidor. Hispalen. *Susurro*, ait, *de sono locutionis appellatur; qua non in facie alicuius, sed in aure loquitur de altero detrahendo.* Hinc Pythagoræ fuit symbolum & dogma: *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas.* quod S. Hieron. secutus Aristotelem, interpretatur, abstinendum esse à commercio garrulorum & susurronum. Alij censent, Pythagoram hirundinis symbolo notasse conuictorem ingratum, parúmque firmum & infidum domo esse ablegandum. ita Plutarch. Sympos. lac. decade 8. Varro & Cicero (vel quisquis est auctor) in Rhetor. ad Herennium, hirundinem aut esse symbolum infidæ amicitiæ: hirundines enim incunte vere aduolant, hieme instante auolant. Hinc Syrus vertit, *ne appelleris ambulans in duobus*, id est bilinguis & duplex corde. Hoc vitium exosum est Deo & hominibus vnde de eo subdit Siracides. *Et lingua tua non capiatur*; Syrus, *& lingua tua ne offendas*, vel impingas. Dum enim tua susurratio, duplicitas, fallsitas & fallacia deprehenditur, vti ordinariè fit, exploderis, confunderis, & non rarò verberum mortisque adis periculum. Græcus habet: *Et lingua tua ne insidieris.* quia in tuas insidias & damna, quæ susurrando proximo struis, pedem incides & capieris. Alludit ad Prou. 26. 20. vbi graphicè susurronis perniciem depingit Salomon dicens: *Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis; & susurrone subtracto, iurgia conquiescent.* Exemplum appositum de ancillis matris suæ Monicæ, eam apud socrum per susurros traducentibus, sed à socru castigatis, refert S. August. lib. 9. Confess. cap. 9. Subdit Salomon v. 22. *Verba susurronis quasi simplicia; & ipsa pertransiunt ad intima ventris.* Bilingues ergo sunt quasi biscuti serpentes: quia aliud ore loquuntur, aliud in corde clausum retinent, iuxta illud Eccl. 10. 11. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.* Quocirca Rabanus hic: *Susurronem*, inquit, *appellat detractorem, quia confusio vera est, quia damnatio certa.*

Porrò susurratio eo peior & pestilentior est, quo maior est amicitia & amicorum copia. Talis est eorum qui familias, congregationes, Religiones, vrbes, prouincias, regna, principes & reges amicos, suis apud vtramque partem susurris, detractionibus & calumnijs dissociant, ac inter eos lites & bella concitant, ne eorum amicitia & potentia ipsis sit formidini, vel damno; sed vt inter amantes ipsi secum sint; nimirum, magna capita mutuo collisu deijci cupiunt, vt inter deiectos ipsi soli emineant. Astuti, scilicet, tumultu exteros miscere cupiunt, & aliena pericula sua volunt esse commoda; parum solliciti, an amici pereant, modò ipsorum perditio ipsi salui sint: quorum proinde amicitia insidiosa est, arundinea, & filo fragilior; promissa aurea, res vitrea; gemmam pollicentur, præstant crystallum. Hi sanè sunt pestes, & odia Dei & hominum; quin & sui ipsorum sunt hostes: omnis enim hæc taba, quam alijs cuderunt, Deo vindice, in ipsorum tandem caput recidit: quia malum consilium consultori est pessimum, & noxa caput sequitur. Notus est apologus vulpis, quæ timens leonem & vrsum, vtrumque inter se commisit, sed dolo ab eis deprehensa; ab vtroque malè mulctata, mactata & laniata est.

SVPER FVREM ENIM EST CONFVSIO, ET POENITENTIA (dum enim deprehenditur fur & plectitur, furti eum pœnitet, sed seriò, ET DENOTATIO (sic legendum cum Roman. & Græcis, non *denotatio*, id est, mali imprecatio, execratio: q. d. Bilinguem omnes execrantur, & diris deuouent. Vnde Rabanus: *Denotatio pessima*, ait, *est confusio sempiterna*, nec *denegratio*, vti legunt nonnulli:) *denotatio* ergo, id est, nota, ignominia, confusio, PESSIMA SVPER BILINGVEM: SVSVRRATORI AVTEM ODIVM, ET INIMICITIA, ET CONTVMELIA] Comparat susurronem fùri & bilingui, eíque peiorem esse asserit: q. d. Maius est vituperium & probrum bilinguis, quàm furis: quia, licet vterque clàm noceat; tamen fur opes dumtaxat, bilinguis verò veritatem & fidem, quantum in se est, ex hominum societate aufert, qua sublata ruat necesse est respubl. Rursum fur & bilinguis vicini & cognati sunt, & ex vno in aliud facilis est lapsus: vnde vulgò dicitur: *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem.* At peior vtroque est susurro, qui præter veritatem & fidem, etiam proximo famam, & sæpè amicitiam eripit. Porrò, vt dicitur Prouerb. 22. *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Quare meritò susurronem comitatur & sequitur, quod ei debetur, omnium odium, inimicitia, & contumelia insignis, siue probrum & opprobrium perenne; quia graue infert damnum, idque sæpè sine vllo suo commodo, imò cum magno incommodo. Græcus de more concisus est & bimembris: sic enim habet Complut. *super furem enim est confusio, & damnatio pessima super bilinguem:* Rom. pro *damnatio*, habet *denotatio*; Tigurina, *insidiatorem enim grauis sequitur ignominia, & pessima vituperatio bilinguem* Syrus, *quia super furem creata est confusio, & ignominia magna super eum qui ambulat in duobus*, id est, super duplicem & bilinguem: Græcum enim κατάγνωσις, & reprehensionem siue vituperationem, & condemnationem significat. Vtrumque significat *denotatio*: q. d. Bilinguis, vbi agnoscitur, illicò ab omnibus vituperatur, ignominia notatur, digito ostenditur, reprehenditur & damnatur. Sic cap. 10 5. dicitur: *Qui gaudet iniquitate, denotabitur*, id est, vituperabitur, ignominia notabitur & condemnabitur ab omnibus. Sic Cicero pro lege Manilia: *Quid is*, inquit, *qui vno die tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuntio atque vna litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosq. denotauit.* Sic Plinius lib. 35. c. 7. ait, *denotari creta pedes venalium mancipiorum.* Rursum Cicero pro domo sua: *Notatissimus*, inquit, *omnium scelerum libidinumque macula.* Idem pro Cluentio. *Homines quos ceteris vitijs atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt.* Appositè Rabanus: *Rectè*, ait, *inimicitia, & odium & contumelia susurratoribus adiunguntur: quia fraus illorum ac nequitia facit illos Deo & hominibus detestabiles. Vnde per Paulum dicitur Rom. 1. Susurrones & detractores Deo odibiles. Et Psalmista psal. 100. Detrahentem*, inquit, *aduersus proximum*

suum,

Vers. 17.

sunm ortulrè, hunc persequebar. Et Proverb. 24. Abominatio hominum, detractor. Et cap. 14. *In ore stulti virga contumeliæ.* Hugo verò : *Susurrones*, inquit, *odium in corde, inimicitia in opere, contumelia in sermone.* Robertus Holcot. *Susurrones*, inquit, *odium incumbis Dei, inimicitia proximi, contumelia diaboli.*

VERS. 18. IVSTIFICA PVSILLVM ET MAGNVM SIMILITER] Sic quoque legit S. August. in Speculo. Iam Græca habent, τὸ μὲ μέγα καὶ τὸ μικρῷ μὴ ἀιχρόν, id est, *in magno & parvo ne ignora.* Complut. addunt, μηδὲ ἓν, id est, *ne unum quidem.* Fortè Noster legit, μὴ ἀδίκει, id est, ne iniustè agas, sed iustè, putà *iustifica* paruum, æquè ac magnum : q.d. Ne dicas te susurrando detraxisse famam alicui paruo & vili, non magno & potenti : ac proinde paruum vel nullum admisisse peccatum : quia tam paruus habet ius ad famam suam, quàm magnus ad suam : ergo, si æquus es & iustus, ius suum cuique tribue, ac iustifica tam paruum quàm magnum, vt famam & decus quod meretur, tam paruo tribuas, quàm magno. ergo breue loquere de paruo, æquè ac magno. Fama aliena cuiuslibet tibi sit quasi sacra & inuiolabilis. nullum lingua tua iniustum esse pronuntiet. Ad hunc sensum aptari potest lectio Græca : q.d. Ne ignores tam paruo tribuendum esse ius suum & famam, quàm magno. Alludit ad Deut. 1. v. 17. *Nulla erit distantia personarum; ita parvum audietis, vt magnum; nec accipietis cuiusquam personam.* Adde : fortè hæc sententia à collectore sententiarum Ecclesiastici non est in suo loco posita; sed transposita, ac ponenda cap. 7. post vers. 6. *Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Illi enim rectè subiungas: *Iustifica pusillum & magnum pariter* : q. d. In iudicio iustifica, & causam iustam adiudica tam paruo, quàm magno; tam pauperi, quàm diuiti; nec ob metum potentis iustum pauperem condemna, vt potenti causam iniquam iniustè adiudices, eumque iudices. Sic enim in Prouerbijs Salomonis nonnullæ sententiæ ab eorum collectore transpositæ sunt, vt patet Prou. 25. 1. ibique docet noster Salazar.

Secundò, Græca magis hunc innuunt sensum : q.d. In lege Dei nihil est ignorandum, aut negligendum : sed tam parua eius præcepta, quàm magna facienda & opera exercenda sunt. Addit hoc, ne quis dicat, quod vulgus dicit : Verbum est verbum, non verber : verbum non hominem, sed aërem verberat & transuolat : ergo paruum est peccatum, si verbo susurrem, aut detraham proximo, modò aliam realem iniuriam eius corpori vel bonis non inferam. Huic respondet, nihil A in lege Dei esse ignorandum, nec omittendum : rursum, tam parua, quàm magna legis præcepta cognoscenda esse, & magni æstimanda, etiamsi vulgus parum ea cognoscat, paruique ea pendat : quia sæpè, quæ hominibus parua videntur, magna sunt apud Deum, & in iudicio Dei, qui iustus est æstimator rerum omnium, præsertim vitiorum & virtutum, grauia censentur. Tale est susurratio & detractio, quam homines parui, sed Deus magni æstimat : detractoris enim verbum verberat proximi famam, ideóque ei sæpè plus nocet, quàm verber corporis. Huic sensui textus Græci aptari potest versio Latina, si τὸ *pusillum & magnum*, accipias in genere neutro, non masculino : q.d. Non tibi sufficiat iustè sentire & iudicare de rebus magnis; sed conare & stude, vt etiam de ijs quæ paruæ videntur, vel paruæ reuerà sunt, iustè sentias, iustúmque iudicium feras. ita Iansenius. Verùm hic sensus obscurior est, & à Vulgata Latina alienior.

Tertiò, Syrus vertit, *multum, siue parum ne noceas*; Vatablus, *siue magnum, siue parvum, ne quid imperitè committas.* q. d. Ne imperitè, imprudenter, iniquè agas quippiam, siue paruum illud sit, siue magnum : ne linas te capi ignoratione rerum & imprudentia, siue paruæ illæ sint, siue magnæ. Palacius : *Iustifica opera tua, sive parva, sive magna.* Nihil, nec magnum, nec paruum, iniquè aut iniustè peregeris. Sanè in hoc consistit hominis & virtutis perfectio, si omnia tua opera, etiam minima, ad iustam rationis, legis & honesti normam mensuret, si ea æquissimæ Dei voluntatis regulæ adæquet, si ad Christi & Sanctorum vitæ libellam ea exigat. Iustum enim dicitur, quod suæ regulæ, suæ legi, suo exemplari est commensum, & quoad fieri potest adæquatum. Iustus verò est, qui omnia sua opera, quoad humana infirmitas potest, ad iustitiæ & virtutis normam metitur & componit. Quare iustus parua non negligit, sed diligenter curat, vt iusta sint, sciens id sibi decori esse, ac ex paruis gradum fieri ad magna, imò parua, si iterentur & multiplicentur, fieri magna. de qua re plura dixi Zachar. 4. 10. & dicam inferiùs cap. 19. 1. Sapuit hoc Sponsa, cuius proinde decus admirans Sponsus, ait Cant. 7. v. 1. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!* Et meritò. Si enim sponsa mortalis sponsi, vt ei placeat, ad speculum faciem, vestes totúmque habitum per multas horas componit, vt nullus in ea nævus, nil vel minimum indecens aut incompositum appareat; quid non faciet, quid non componet sponsa Dei, sponsa Christi.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

APpositè à susurrone transit ad amicum & amicitiam: vt enim ostendat, quantum malum sit susurratio, describit quantum bonum sit amicitia: hoc enim aufert susurro. Igitur est hîc insigne encomium veræ amicitiæ, vsque ad v. 18. Inde ad finem docet, quàm sit ardua sapientia, quantoque nisu & studio prosequenda : inter exteriora enim bona principem locum tenet amicus & amicitia. Quocirca in inferno, vbi nullum est bonum, sed omne malum, nulla est amicitia, sed omnium inter se inimicitia & hostilitas : tam enim dæmones, quàm damnati inuicem improperant, conuiciantur & maledicunt.

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium amicitiæ.

Vers. 1. NOli fieri pro amico inimicus proximo: improperium enim & contumeliam malus hereditabit, & omnis peccator inuidus & bilinguis.

2. Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus: ne fortè elidatur virtus tua per stultitiam.

3. Et folia tua comedat, & fructus tuos perdat, & relinquaris velut lignum aridum in eremo,

4. Anima enim nequam disperdet, qui se habet, & in gaudium inimicis dat illum, & deducet in sortem impiorum.

5. Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat.

6. Multi pacifici sint tibi, & consiliarius sit tibi vnus de mille.

7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facilè credas ei.

8. Est enim amicus secundùm tempus suum, & non permanebit in die tribulationis.

9. Et est amicus, qui conuertitur ad inimicitiam: & est amicus, qui odium, & rixam, & conuitia denudabit.

10. Est autem amicus socius mensæ, & non permanebit in die necessitatis.

11. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, & in domesticis tuis fiducialiter aget.

12. Si humiliauerit se contra te, & à facie tua absconderit se, vnanimem habebis amicitiam bonam.

13. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende.

14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum.

15. Amico fideli nulla est comparatio & non est digna ponderatio auri & argenti, contra bonitatem fidei illius.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ & immortalitatis: & qui metuunt Dominum, inuenient illum.

17. Qui timet Deum, æquè habebit amicitiam bonam: quoniam secundùm illum erit amicus illius.

VERS. 1. NOLI FIERI PRO AMICO INIMICVS PROXIMO] fusurrando, & occultè ei detrahendo ac nocendo, vti præcessit & sequitur (dum ait, *inuidus & bilinguis*:) hæc enim pendent & deducuntur ex ijs, quæ dixit de susurrone. Vnde Rabanus ijsdem connectit, annectitque capiti sexto, ac caput septimum, imò librum secundum Comment. inchoat à v. 5. *Verbum dulce multiplicat amicos.* Cau-

A sam subdit: IN PROPERIVM ENIM ET CONTVMELIAM MALVS (iniquus) HEREDITABIT, ET OMNIS PECCATOR INVIDVS ET BILINGVIS] &, dest, præsertim (sic dicitur: *Ivite discipulis eius*, &, id est, præsertim, *Petro*, quasi primo & capiti ceterorum, Marci 16. 7. q.d. Omnis malus, velut iustam malitiæ suæ sortem & pœnam illi debitam hereditabit probrum & contumeliam; sed præsertim eamdem hæreditabit peccator inuidus & bilinguis, qui, scilicet, ex inuidia & dolo clàm amico detrahit & nocet. Hinc Græca habent: *Si est peccator bilinguis*, vt, scilicet, susurrando pro amico fiat inimicus, ideoque improperium & contumeliam hereditet. Vnde Complut. addunt: *Sic peccator bilinguis ignominiam habebit.* Et Syrus incipiens à versu
B vlt. cap. præced. sic nectit & vertit, *multum sine parum ne noceas; & pro amico ne fias inimicus, ne nomen malum & ignominiam hæredites: &* (quia) *opprobrium & peccata super eum, qui ambulat in duobus*; id est super bilinguem & susurronem.

Taxantur ergo hic illi, qui instar polypi mentem & vocem variant, ac nunc te amicos, nunc inimicos exhibent: quales compares paliuro, qui teste Plinio lib. 13. 19. fructum dat succosum & vinosum, ideóque iucundum palato; sed quia spinosus, pungit manum. Sic enim & hi nunc mulcent, nunc pungunt. *Vt ibi inerniatur dolor, vbi putabatur auxilium*, ait S. Hieron. in Michææ c. 7. v. 4.

Robertus Holkat, natione Anglus, professione Dominicanus, qui sub annum Domini 1349. scripsit in septem prima capita Ecclesiastici, aliter hanc gnomen explicat q.d. Vt amico gratificeris, noli quem alium proximum lædere, eique fieri inimicus: tum, quia nullius amici causa facienda
C sunt mala, nec amicitia permittit iniuriam tertij: tum, quia peius est vnum efficere inimicum, quàm plures facere vel seruare amicos. Amicus enim citò beneficij obliuiscitur; inimicus autem iniuriæ semper erit memor, eámque vlciscetur. Quocirca sapienter Pericles rogatus ab amico, vt sui causa peieraret, respondit: *Amicus sum, sed vsque ad aras.* Amicus enim ab amico nil debet petere iniquum: & si petat, reijciendus est. Hinc & illud sapientis monitum: *Ita multis prosis, vt ne vel vni obsis.* Verùm prior sensus est genuinus, vt patet ex dictis.

NON TE EXTOLLAS IN COGITATIONE ANIMÆ TVÆ VELVT TAVRVS: NE FORTE ELIDATVR VIRTVS TVA PER STVLTITIAM, ET FOLIA TVA COMEDAT, ET FRVCTVS TVOS PERDAT, ET RELINQVARIS VELVT LIGNVM ARIDVM IN EREMO] Versu præced. vetuit dolum & hypocrisin: hic vetat animositatem & fastum, qui æquè vt dolus vocet proximo, & amicitiam dissoluit & euertit. Ita Rabanus. Sensus ergo est. q.d. Ne te extollas per cogitationem animæ, id est, animositatis, tuæ, vt putes te omnia posse instar tauri, qui animositate sua cetera pecora & pecudes fugat, sternit & agitat: quia sicut taurus cornupeta vel à feris, vel ab heris ligatur, concluditur, mactatur, itáque virtus, id est, animositas, eius eliditur: ita pariter virtus, id est, fortis animositas, tua elidetur per stultitiam, eadémque comsumet folia tua, id est, ornatum & gloriam tuam cum omni fructu tuo, perinde vt taurus solet discerpere plantarum folia & fructus, quibus ipse cum ceteris armentis vesci poterat & debebat, vt animam, id est, vitam conseruaret. Porrò, *Ne sufficere nobis creda-* VERS. 2. & 3.

credamus, inquit, Rabanus, *ſi extollentiam vitemus, in actu, dicit: Non te extollas in cogitatione animæ tuæ; Deus enim inſpector eſt cordis, & non ſecundùm faciem, ſed ſecundùm veritatem vnumquemque diiudicat; quem nemo poteſt per hypocriſin fallere: quia omnia nuda & aperta ſunt oculis eius: quia ſi interiùs animæ ſeruitutem ac tumidam cogitationem conſpexerit, non ea placebit, ſed allidetur virtus ipſius ſuperbi per ſtultitiam elationis, & folia verborum eius ſunt vacua, & fructus operum inutiles, & velut lignum aridum non habens viriditatem dilectionis, inter ſteriles iniquorum actiones deputabitur.*

Hunc eſſe ſenſum patet ex Græcoſic enim habet. *Ne efferaris ob conſilium animæ tuæ, ne quaſi taurus animæ tuæ diſcerpat te*, id eſt, *ne vt taurus plantas ſolet diſcerpere, ita tuum te perdat conſilium: depaſcatq; folia tua, deinde fructus tuos diſperdat, & velut arborem deſtituat aridam.* ita Tigurina, licèt Complut. & Romana legant in ſecunda perſona, *depaſcas, diſperdas, deſtituas.* Sed cõdem redit ſenſus. S. Ephrem parænet. 26. ſic legit: *Ne te extollas in cogitatione animæ tuæ, ne abripiatur velut taurus anima tua, frondes tuæ comedentur; & fructus tuos perdes*; Syrus, *ne tradaris in manus animæ* (animoſitatis) *tuæ, vt non quæras ſicut taurus fortitudinem tuam. Folia tua decidere facies, & fructum tuum comedes, & feres te tamquam arborem aridam: quia anima crudelis diſperdet domnum ſuum.*

Alludit ad hiſtoriam Nabuchodonoſoris, qui ſuo imperio & robore fretus, ſefe extollens vt taurus, hac ſua ſtulta ſuperbia elatus, & mutatus eſt in bouem & taurum, vt quaſi amens & brutus regno pelleretur, & ablegaretur in ſiluas ad beſtias. Hæc ſtultitia eius folia & ramos deiecit quia ſplẽdorem regium illi abſtulit. Eadem fructus eius perdidit, ſcilicet, omnia opera regia, & tot regnorum adminiſtrationem. Denique eadem illum miſerum & ſqualidum effecit, velut lignum aridum in eremo, deſtitutum, ſcilicet, omnibus amicis, familiaribus, ſubiectis, omnique humana ope & ſolatio. Lege Danielis cap. 4. & videbis omnia huic loco Siracidis ad amuſſim congruere & reſpondere.

Apologus aſini.

Huc facit apologus Æſopi illo ævo celebris (Æſopus enim ducentis annis Siracidem anteceſſit, eiuſque prudentes mythi & apologi fuêre celebres, & omnium ore triti) de aſino & leone. Cum aſino, inquit, gallus aliquando paſcebatur. Leone autem aggreſſo aſinum, gallus exclamauit, & leo (aiunt enim galli vocem timere) fugit. At aſinus ratus propter ſe fugere, aggreſſus eſt ſtatim leonem. Vt verò procul hunc perſecutus eſt, quò non ampliùs galli peruenirebat vox, conuerſus leo deuorauit aſinum. Hic verò moriens clamabat: *Me miſerum & dementem! Ex pugnacibus enim non natus parentibus, cuius gratia in aciem irrui?* Aſinus ergo hîc notat ſtolidos, qui in ſuperba virium ſuarum cogitatione & æſtimatione eliduntur & pereunt.

Ne gloriari in fortitudine.

Antiſtrophus huic gnomæ eſt apologus rhinocerotis & corui apud Cyrillum lib. 2. Apolog. Moral. c. 18. cuius titulus: *Contra ſuperbientes ex robore. Superbus rhinoceros*, inquit, *maxime robore cornu ſui inflatus, cùm vidiſſet coruum ſupra ripam quieſcentem, præſumpſit eum vi mira cornu ſui ſubuertere, vt ſe coram illo de gloria roboris oſtentaret. Cùm igitur hunc fulmineo ictu percuſſiſſet, petræ reſiſtentis duritia impetum extipiens, atumen cornu fregit, & doloris pondere vnà cum luxato corpore, victum ſtatim robur dedit. Cui deinde*

Apologus rhinocerotis.

è tauris doloribus decumbenti, coruus cum riſu obiecit dicens: Rhinoceros frater mi, vbi eſt cornu prænalidũ tuum? vbi robur ſtupendum? nimirum quia in vno poſuiſti totum, vno perdito mox amiſiſti & totum. Neſcimiſti parnam eſſe cuiuſuis virtutem corporis, niſi maior ſimul adſit virtus animi? Tota namque (Iudic. 14.) *illa mira vis Samſonis non ab oſſibus tantum, ſed à ſpiritu erat in capillis. Virtutis autem ſpiritus humilitas eſt. Hæc enim baſis & fundamentum eſt corporis roboris & virtutum.* Vnde epimythium ſiue fructum apologi colligit: *Crede igitur mihi, nihil ſuperba validitate infirmius, nihilque humili debilitate potentius in hoc ſæculo inueniri. Ferrum enim quanto durius eſt, tanto citiùs frangitur: & vitrum tanto facilius rumpitur, quanto amplius induratur. Verumtamen gutta molliſſima ſaxum exterat, & teredo vermis teneerimus lignum vaſtat, quin & ſpiritus fulminum duriora deſtruit, molliora illæſa relinquit. Arcus etiam quanto magis curuatur, tanto validius telum vibrat. Quo dicto victum ſuperbia vniuerſum dimiſit.*

Nil humilitate fortius, nil ſuperbia debilius.

Nota. Animoſos, impetuoſos & violentos aptè comparat tauris, quia inter animalia vix vllum eſt, quod ex cornibus ita audeat, ex viribus ita confidat, ex animo ita ſuperbiat, vt taurus. Vide Ælianum ſub finem libri 3. Igitur tauri vti fortes & toroſi, ita pariter animoſi ſunt, iracundi & furibundi; hinc taurus eſt armenti & vaccarum dux: taurus enim eſt bos ad procreandum reſeruatus. Cauſam dat Ariſtot. lib. 2. de Parib. animal. cap. 4. quòd tauri ſanguine, eóque fibroſo & craſſo abundent. *Timidiora* (animalia) ait, *ſunt, quibus ſanguis dilutus nimium eſt: motus enim refrigerat: quamobrem quæ exanguia, timidiora ſunt ſanguineis*, &c. *Quorum autem ſanguis fibris admodum multis craſſiſque refertus eſt, hæc terrena amplius conſtant natura, & animoſa, iracunda, proindeq; furibunda ſunt: ira enim calorifica eſt. Solida autem firmioraq; omnia tum calefacta, vehementius quàm humida calefaciunt: fibræ verò ſolidæ terrenæque ſunt, itaque quaſi fomenta in ſanguine efficiuntur, ſeruemq; per vtrumque accendunt. Ex quo ſit, vt tauri & apri animoſi iracundique furibundiq; ſint: ſanguis enim eorum fibris refertior eſt: & quidem taurorum ſanguis omnium celerrimè cruit & durefit.* Hinc Homerus Agamemnonem comparat tauro. eſt enim taurus ſymbolum regis, qui præcellit populo, ſicut taurus armento, vt docet Diogenes orat. 2. apud Dionem. Hinc & Ioſeph, quia fratribus præcellens, princeps fuit in Ægypto, à Moſe comparatur tauro: *Quaſi primogeniti tauri*, inquit, *pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Deut. 33. 17. Vbi pro *tauri* Hebr. eſt שור *ſchor*, Chaldaicè תור *tor*, vnde Latinum & Græcum *taurus*, Gallicum *taureau*, Hiſpanicum & Italicum *toro*. Hebr. enim dicitur *ſchor*, à rad. שור *ſchor*, id eſt, intendere extendere, eò quòd taurus corpus habeat diſtentum & plenum; ſiue quòd oculos & aſpectum habeat intenſum, firmum & fixum: vnde prouerbium huic loco congruens, *Taurina phantaſia, Taurinum tueri*, id eſt, toruè: *Taurinus obtutus*, pro fixo, leuero, arroganti & feroci. Ariſtophanes in Ranis: *Itaque ore prono contuetur tauricum.* Et Socratis mos erat, teſte Platone, taurinis oculis intueri. Virgil. quoque boucm toruam vocat: *Optima torui forma bouis.*

Taurus furibundus: Curt

Senſus ergo eſt: q. d. Non te extollas in cogitatione tua, quòd putes te viribus, opibus, ſapientia, amicis, famulis, &c. abundare, ſicut taurus in phantaſia ſua ob robur ſe extollit, vt toti armento imperare & dominari velit, ne elidatur & confringatur

fringatur virtus, id est, fortitudo. Græcè, ψυχή, id est, anima tua, putà, animositas, animosa, superba, ferox & taurina cogitatio animæ tuæ, *per stultitiam* qua insolenter superbis, & maiora viribus tentas, ac in potentiores impingis, ideóque ab eis deijceris, sicut eliditur tauri virtus, dum indomita stultè inuadit tauros æquè fortes, vel fortiores se, à quibus vel vincitur & sternitur, vel certè vis eius domatur & infringitur. Sic hodie videmus multos viribus naturæ, ingenij & gratiæ pollere, quibus magna præstare possent, si ijs modestè & temperanter vterentur; sed dum ijs insolescunt, & plura sibi arrogant, vel tentant, quàm vires ferant, per stultitiam perdunt omne suarum virium & donorum decus, vim & efficaciam. Quo fit, vt ipsa, scilicet, stultitia, vel potiùs virtus, qua stultè abutuntur, comedat folia eorum, & fructus eorũ perdat, hoc est omnem eorum decorem (folia enim sunt coma & decus arborum) & fructum, quem alias protulissent, euertat & tollat; ita vt virtus, quæ ipsos decorare & ditare debuerat, priuet eos omni decore & fructu; sic vt ijs nudati relinquantur velut lignũ aridum in eremo, scilicet, steriles, inglorij, & ad nihil vtiles, nisi vt eradicentur, & in ignem mittantur, vt ait Christus Ioan. 15. 6. Alludit rursum ad taurum, qui indomita sua feritate arborum folia comedit, & fructus diiperdit, atque arborem desolat, & relinquit velut lignum aridum.

Huic vicinum est adagium cap. 4. 35. *Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.* Porrò superbiam vocat *stultitiam*: nam, sicut humilitas est sanitas animi, ita superba est eius insania: quia humilitas est veritas: superbia est vanitas, falsitas, vanáque de se opinio, stultitia & insania.

Superbia est stultitia

Secundò, magis expressè & appositè hæc referas ad dissociationem amicitiæ ex fastu & fastidio amici, de qua totus hic est sermo. Pro quo Nota & audi Aristot. lib. 6. de Natura animal. cap. 18. *Taurus*, inquit, *cùm tempus coitus adfuerit, tum demum incipit communibus cum vaccis pascuis vti, cumq; reliquis taurus dimicat. Nam ante id tempus inter sese pascuntur: quod quidem appellant ἀπημελεῖν* (quod aliqui vertunt *coarmentari*, quasi cum armento conuenire; alij meliùs contrariè *dearmentari*, vel *abarmentari*, id est, ab armento se segregare) *Sanè qui in Epiro sunt tauri, sæpè trium mensium spatio non apparẽt.* Hoc Festus vocat *negligere gregem*, alij *abgregari*, quod proprium est taurorum. Vnde prouerbium: *Abijt & taurus in siluam*, dici solitum in maritos superbos & fastidiosos, qui vxores deserunt. Item, in amicos tumidos & insolentes, qui amicum, cùm eo fruiti fuerint eiusque opes emunxerint, fastidiunt & derelinquunt: sed, sicut taurus armenta fastidiens, & ex indomita libertate, fastu & feritate fugiens in siluam, ibi sæpè ab alijs tauris, leonibus & vrsis impetitur & eliditur (nam vt docet Aristot. lib. 9. Histor. animal. *à feris interimuntur tauri, vbi ab armento deerrauerunt gregem relinquentes, gregisq; diuortia quærentes.*) ita pariter, qui amicum deserit, in inimicos incidit, qui eum elidunt, expilant, & subinde occidunt. Rursum, sicut taurus fugiens in siluam dispergit folia fructusque arborum, eásque desolatas efficit & relinquit velut lignum aridum in eremo; sita pariter qui subditos & amicos, quos ex officio in vita sociali soliti erant pascere, alere, docere, regere, itáque in Ecclesia erant velut arbores frugiferæ & foliis ornatæ, hi si eos temerè & superbè deserant, fastidiant & fugiant, omni hoc fructu & decore se ipsos priuant omnique pristina gratia, vtpote ad communem vsum eis data, à Deo iusto iudice priuabuntur, eruntque velut ligna arida in eremo. Hominum folia, putà ornamenta, sunt honor, gloria, amici, famuli, apparatus, splendor domesticus, &c. Horum omnium tinea est superbia, quæ hominis folia, velut vermis hederam Ionæ, exedit & deuorat. Fructus hominis pij sunt opera sancta, quæ sunt merita cæli: hæc superbo pereunt; quia præterita nihil illi prosunt, futura parere nequit. Denique superbia relinquit hominem velut lignum aridum in eremo, desertum à Deo, Angelis & hominibus.

Porrò tauros â tauris in pugna vinci & elidi docet Virgil. Georg. 3.

Nec mos bellantes vnà stabulare; sed alter
Victus abit, longeq; ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam plagasq; superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores,
Et stabula aspectans regnis excessit auitis.

Aristot. quoque lib. 6. de Histor. animal. cap. 20. docet, tauros victores, post coitum quasi eneruatos, à victis vinci & elidi. *Coit*, inquit, *qui vicerit: cumq; is venere iam debilitatus langnerit, aggreditur victus ille languentem, & plerumque superat.*

Hinc Tertiò, nonnulli hæc referunt ad effusam libidinem diuitum & potẽtum: q.d. Noli superbè & luxuriosè grassari in tuos, tibique subditos vel obnoxios, velut taurus potens & insolens, qui cum omnibus vaccis, prout eius animæ, id est, phantasiæ & concupiscentiæ libuerit, miscetur: quia, sicut hic miscendo elidit & exhaurit suam virturem & robur; ita pariter & tu tuam virtutem exhauries. Nihil enim tam vires hominis debilitat & eneruat, ac libido: per illam enim semen quod est nobilissimus sanguis, ac cum eo optimi, spiritus vitales excernuntur. Rursum libido omnia folia & fructus, id est, omnem hominis virorem, ornatum, virtutes & merita consumit & disperdit, eúmque facit exuccum, sterilem & marcidum, velut lignum aridum in eremo: superbiæ enim comes & filia est libido, æquè ac humilitatis comes & filia est castitas. Talis taurus inter suos fuit speciosissimus Lutherus, eiúsque asseclæ, adeò vt etiamnum inter feminas eorum hæc infamis & satanica audiatur vox: Tauriza nos. Vide Cochlæum, Sanderum, Surium, &c. in Actis Lutheri & posterorum. Verum est hic illud Psaltis psalm. 67. v. 31. *Congregatio taurorum in vaccis populorum.* Porrò libido omnem veram amicitiam (de qua hic agitur) vtpote quæ honestate nititur, dissuit & dissoluit: tantum enim eius est probrum, tantus naturæ horror, tantum luxuriosorum fastidium, vt eam, quam antè ardentissimè adamarant, iam à se vitiatam sæpè audire & videre non sustineant.

Denique in tauro repræsentatur & vetatur arrogantia, libido dominandi, tyrannis, concupiscentia, insolentia, verborum asperitas, morum durities, barbaries, sævitia, crudelitas, feritas; taurus enim non agitur ratione, sed cogitationis & phantasiæ suæ impetu, quasi percitus œstro & furijs agitatus, vnde horrisonum mugit & boat. VERS. 4.

ANIMA ENIM NEQVAM DISPERDET, QVI SE HABET (id est, eum, qui habet animam nequam) ET IN GAVDIVM INIMICIS DAT (aliqui legunt, *dedet*, ILLVM, ET DEDVCET IN SORTEM IMPIORVM]

PIORVM] putà, ad æternam miseriam & gehennam. Græcus concisus est, & sic habet: *Anima enim improba disperdet possidentem se, & derisum inimicorum faciet se.* Animam *nequam*, id est, non vtcumque malam, sed egregiè & insigniter malam (*nequam* enim, ait Festus, *dicitur quod ne tanti quidem sit, quàm quod habetur minimi.* Et Varro ex *ne* & *quidquam* media syllaba extrita deriuat) vocat superbam, fastidiosam, crudelem & luxuriosam, qualem iam descripsi. Vnde Syrus vertit, *anima dura* (crudelis) *disperdet* vel *corrumpet dominum suum, & lætitiam inimicis eius faciet eum.* Quocirca Siracides animæ duræ & taurinæ, quæ amicitiam dissoluit, opponit animam suauem & dulciloquam, quę amicos & amicitiam conciliat, dicens: *Verbum dulce multiplicat amicos.*

A

Moral. Notat hic tria grauissima damna, quæ sibimet infert anima nequam & maligna. Primum est, quòd se disperdat per lapsum in crimen lethale. Secundum, quòd se det in gaudium & prædam inimicis, tam hominibus, quam dæmonibus. Tertium, quòd deducat eum in sortem impiorum, putà, in gehennam. Huius symbolum est leo, qui dum prædam venatur, in foueam & caueam sibi à venatoribus paratam incautus irruit, ibique eorum fit præda & ludibrium, teste Plinio lib. 8. cap. 16. & S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 34. sic enim & superbus, dum prædari vult alios, præda fit ipse, & risus dæmonum. Hoc est, quod ait Iob cap. 10. v. 16. *Et propter superbiam quasi leænam, capies me, reuersusq; mirabiliter me cruciabis.* Vbi vide S. Gregor. loco iam citato.

B

Vers. 5. VERBVM DVLCE MVLTIPLICAT AMICOS, ET MITIGAT INIMICOS] Docet modum parandi & conseruandi amicos, esse sermonis suauitatem, quam per antithesin appositè superbæ ostentationi & ferocitati taurinę, quę omnes auertit & euertit, subijcit. Græcè, *guttur suaue multiplicat sibi amicos*; Syrus, *os suaue*, (id est, oris suauis, est Hebraismus & Syrismus) *multiplicabuntur amici eius.* Causam dat Palacius. Quia verbum, inquit, est vehiculum mētis. Igitur in verbo dulci dulcis mens vadit, effluit & illabitur instar sacchari in animum audientis, eumque totum dulcedine sua penetrat, imbuit, allicit, & in sui amorem rapit. Similiter & inimicus dulcedine verbi veluti musici concentus, audita, aures illi non occludit; sed aperit, ac per aures illud in mentem recipit, eiusque dulcedine, quasi melle omne suum fel, id est, amaritiem, iram & odium, dulcorat, & ex inimico facit se amicum. Quare lingua dulcis est similis linguæ canis, quæ vlcera lambendo dolores lenit, plagisque corporis medetur: simili enim modo plagis animi quasi lambendo medetur lingua blandiloqua. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisij, Germanorum Apostoli, qua multos Deo, & dissidentes inuicem conciliauit, ut vulgò diceretur linguam Canisij instar canis animorum esse medicam. Vnde Hussitarum in Canisium scomma:

C

Verbum dulce amicos: curt

Hinc protul esto canis, pro nobis excubat anser:

id est, Ioannes Hus: Bohemi enim anserem vocant *hus*. Alludunt ad anserem, qui excubando seruauit Romanos in Capitolio obsessos. Sic Orpheus dulci suo sermone quasi cantu dicitur mouisse cautes & saxa, id est, saxea hominum corda. Idem fecêre alij. *Monit Amphion lapides canendo.* S. Mechtildis sua suauiloquentia omnes rapiebat, adeò ut putarent se Angelum loquentem audire.

D

Cornel. in Ecclesiast.

ita habet eius Vita. Hanc autem suauitatem hauserat ex Deo, & Christo crucifixo. Est enim Deus mare dulcedinis: ex hoc mari mentis & linguæ riuulus deductus, maris dulcedinem seruabit. Excipe, quando improborum & obstinatorum vitia acriùs sunt perstringēda, iuxta illud: *Increpa illos durè, vt sanos sint*, Tit. 1. 13. Hoc est, quod in sponsa poscit & commendat sponsus Cant. 4. 3. *Sicut vitta*, inquit, *coccinea, labia tua, & eloquium tuum dulce.*

Ratio à priori est quòd suauitas & dulcedo in omni rerum genere, naturæ accidat gratissima, eique melleum sit oblectamentum. Sic enim dulces sapores palato, dulces melodiæ auribus, suaues colores oculis sunt gratissimi. Hoc est, quod ait Ecclesiast. c. 40. 21. *Tibiæ & psalterium suauem faciunt melodiam, & super vtraque lingua suauis.* Et Cicero de officijs: *Difficile*, ait, *est dictu, quantoperè conciliet animos hominum comitas affabilitasque sermonis.* Hinc Antalcidas rogatus, quo pacto quis maximè placere possit hominibus, respondit; *Si loquatur illis incundissimè; præstet autem vtilissima.* ita Plutarch. in Laconicis. Exemplo sit Abigail, quę Dauid ruentem in cædem Nabal mariti sui, sermone leni mitigauit. adeò ut mortuo Nabal eam in vxorem duxerit, 1. Reg. 25. Et Dauid, qui simili suauiloquentia dulcorauit malignos Saulis spiritus. Et Gedeon, qui blando sermone leniuit & sopiuit iurgia Ephratæorū, Iudic. 8. 3. Mellitus enim sermo mellitam parit responsionem. Vnde sponsa suauiloquium suum hausisse se docet ex suauiloquio Sponsi: *Guttur*, inquit Cant. 5. 16. *illius suauissimum, & totus desiderabilis.* Et cap. 2. 3. *Sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo*; hoc est, *sermo illius dulcis est fructus*, ait Gregor. Nyssen. orat. 4. in Cant.

Ratio 2 priori.

ET LINGVA EVCHARIS IN BONO HOMINE ABVNDAT] Ita Romana. Retinuit Interpres vocem Græcam εὐχαρις id est, *gratiosa*, vti nonnulli codices legunt. Aliqui pro εὐχαρις, legunt, εὐλαλος, id est, eloquens, diserta. Hæc *abundat*, scilicet, χάρις, id est, gratia, quæ continetur in voce εὐχαρις, quia conciliat sibi omnes, omniumque sermones & corda. Hinc rursum *abundat*, id est, abundè fert fructum, ait Emmanuel Sà: vnde Græca expresiè & clarè habēt: γλῶσσα εὐχαρις πολυφόρει εὐαρεσίαν, id est, *lingua gratiosa multiplicat bonas loquelas*; Iansenius, *sermones affabiles*; Roman. *lingua beneloquens multiplicabit bonas salutationes*; Tigurina, *lingua diserta plurimas salutationes consequitur*; Syrus, *labia iustorum, salutatio*, (salutis & pacis precatio) *& salutatores* (qui pacem tibi precentur) *tui multi erunt.* Significat ergo sermonis suauitatem esse illicem salutationis & affabilitatis, ut multi suauiloquum sequantur, salutent, amentque eum eo miscere sermones & suauiter colloqui, ac suauitatem suauitati rependant, ut, quod Comicus dixit: *Si malè dixeris, peiùs audies*; inuertere hic liceat: *Si benè dixeris, melius audies.* Huc facit illud Salomonis Prouer. 15. v. 1. *Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.* Et v. 4. *Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum.* Et v. 18. *Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas.*

Vers. 6. MVLTI PACIFICI SINT TIBI: ET CONSILIARIVS SIT TIBI VNVS DE MILLE] *Pacifici*, Græcè non est, εἰρηνοποιοὶ, id est, qui pacem faciant, & discordes conciliem, sed εἰρηνεύοντες, id est, in pace degentes, pacem seruantes: q. d. Cum multis, id

eſt,cum omnibus,quoad potes,pacem cole,& ſeruata:at conſiliarij ſint tibi ſelecti,pauci & rari,adeò ut ex mille vnum diligas, qui tibi ſit à conſilijs: quia pauci ſunt prudentes, pauciores experientia pollentes,paucißimi ſecreti & fidi, qui ſincerè & ex corde te ament,nec niſi tuum bonum quęrant, iuxta illud Salomonis Eccleſiaſtę 7.29. *Virum* (cordatum,fidem,ſapientem,cõſtantem) *de mille vnum reperi: mulierem ex omnibus non inueni.* Et Prou.20. v.6. *Multi homines miſericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet?* Vnde græcè eſt, *Conſiliarij tibi ſint vnus è mille*; Syrus, *ſecreti tui conſcius vnus ex mille*; Vatabl. *ſac benevolos habeas multos; at vnum de mille conſiliarium.* Huc pertinet illud Sapientis dictum: *Eſto comis omnibus, familiaris paucis, blãdus & blandiens nemini.* Et Theognis: *Tu*, inquit, *ne cum amicis omnibus communica: pauci ſanè ex multis fidelem habent mẽtem.* Siracidi concinit Ben Sira alphabeto 2. litt. *gimel*, dum ita ſancit: *Paciſce arcanũ tuum vni è mille; ſiuet multi ſuerint qui pacem tuam quærant*; qui ſcilicet, tibi benè cupiant, tibique ſint benevoli. Et iſtud Heſiodi: *Neque nullis ſis amicus, neque multis.* quod citat Ariſtot. lib.9. Ethic. cap.10. cauſamque dat: Quia, ait, citra vllius amici conſuetudinem viuere, iniucundum & ferinum eſſe videtur. Rurſum, nec vehementer amare poſſumus ſimul multos, nec pluribus morem gerere. Vnde ait: *Multis amicus, nemini amicus.* Lucianus in Toxaride narrat apud Scythas πολυφιλίαν, id eſt, complurium amicitiam, non aliter infamem fuiſſe, quàm apud alias gentes polygamiam, id eſt, pluralitatem vxorum, qua de re tamen diuerſum ſenſit Cicero lib. de Amicitia, & alij nonnulli.

Vtramque ſententiam & vtroſque auctores concilies, ſi dicas, tres eſſe gradus amicitiæ. Primus eſt generalis, qui multos, imò omnes, ſatagit habere amicos. Vnde D. Thomas 2.2.q.114. ait, amicitiam eſſe affabilitatem: quæ virtus eſt ſpecialis, qua quis ſe omnibus comem præbet & affabilem. Hos Siracides hic vocat *pacificos*, pro quo Auctor de Salut. docum. apud S. Auguſt. cap.6. legit *amicos*: *Amici*, inquit, *tibi ſint multi, ſed conſiliarius vnus.* Secundus eſt particularis, qui paucos complectitur. Tertius ſingularis, qui paucißimos. Igitur amor naturalis & ſupernaturalis, putà, charitas dictat communem & generalem amicitiam poſſe & debere amplecti multos, imò omnes quoad fieri poteſt. ſtrictam verò & ſpecialem eſſe ſingularem, & vnum dumtaxat, aut duos tréſue ut ſummum cõplecti. Benevolentia ergo eſt erga multos, amicitia verò erga paucos, iuxta illud Dicęarchi apud Plutarch. initio lib.4. Sympoſ. *Omnium tibi benevolentiam conciliat: amicitiam autem cum bonis iunio.*

Amicitia eſt paucorum. Ratio Prima.

Ratio à priori eſt, prima, quòd affectus & amor hominis ſit finitus, valdeque limitatus, & exiguus: quare, ſi in multos diuidatur & ſpargatur, erga ſingulos imminuitur, nequitq; eſſe ſingularis, intenſus & eximius. Vnde Plutarch. lib. de Multitudine amicorum: *Sicut fluuij*, ait, *in multos deducti riuos, leniorẽ habent curſum: ita vehemens amor in multos diſperſus, haud dubiè marceſcit.* Perinde ac calor collectus in furno, vel hypocauſto, aperto oſtio vel feneſtra, in aërem diſpergitur & euaneſcit. Hinc & parentes, qui vnam dumtaxat habent prolem, eam vehementiſſimè amant, vtpote amore in vnum collecto: ſi deinde plures generent, amor hic minuitur, & in plures ſpargitur. Secunda, quòd amicitia ſingularis, ſit ſumma amicorum vnio: hæc

Secunda.

A autem inter plures conſiſtere nequit: tum, quia plura eſſentialiter vniri, nequeunt, ſed accidentaliter tantùm coagmentantur, vti lapides in fabrica domus: tum, quia inter plures varij & ſæpè diuerſi, imò contrarij ſunt affectus, indoles, ſenſus, iudicia, quæ in vnũ coire nequeunt: quot enim capita, tot ſenſus, tot affectus, tot iudicia: diuerſitas autem affectuum, ęquè ac iudiciorum, valdè diluit & infirmat amorem & amicitiam. *Nam*, vt ait Plutarch. ſi iam citato, *ergo, amicitia eſt ex ſimilitudine morum, affectuum & iudiciorum. Quis verò inſtar polypi vel Protei eſt ita multabilis, varius & laberioſus, vt ſe multis ſimilem reddere & accommodare poſſit, aut velit? Amicitiæ eſt mores, affectus, ſermonem, ſtudia & animi ſenſum exequare.* hæc Plutarch. Tertia eſt, quã dat Auctor de Amicitia apud S. Auguſt. cap.11. quòd amicus amico ſit intimus: *Cùm amicus tui ſit conſors animi*, inquit, *cui ſpiritum tuum commiſceas, & applices, & ita miſceas, vt vnum fieri velis ex duobus; cui tanquam alteri tibi committas, cui nihil occultes à quo nihil timeas:* hinc non niſi rarus eſſe debet, iſque benè probatus & perſpectus. Quartam dat Ariſtot. lib.9. Ethic. cap.10. quòd pluribus amicis conuiuere, ſubminiſtrare, ſuccurrere, ſatisfacere difficile, ac ſæpè impoſſibile ſit, dum non rarò cum altero colletandũ, cum altero condolendum ſit. *Neque enim*, inquit, *fieri poſſe videtur, vt multis vehementer amicus quiſpiã ſit, neque vt plurium amore ſit captus: exuperatio enim amicitiæ quędam eſſe conſueuit: id autem erga vnum eſt: & vehementer igitur* (amare) *ergo paucos quoque erit.* Quintam dat hìc Siracides: quòd conſiliarij non poſſint eſſe multi; ſed vnus de mille: tum, quia inter plures non ſeruatur ſecretum; tum, quia difficile eſt plures reperire tantæ prudentiæ, integritatis, rectitudinis, virtutis, quanta requiritur in conſiliario, præſertim principis, vel eius qui rem plurium adminiſtrat. *Quomodo enim*, ait S. Ambroſ. lib.2. Offic. *potero iudicare eum conſilio ſuperiorem, quem video moribus inferiorem?* Quomodo eredam, illum ratione agi, qui paſſionibus & affectibus agitur? Quomodo ei mea eredam, qui ſua lucra aucupatur? Sextam dat Plutarch. lib. de Multitudine amicorũ: *Etenim*, inquit, *ad genuinam amicitiam tria requiruntur potiſſimùm; virtus, vt pulchrum; conſuetudo, vt iucundum; vſus, vt neceſſarium nam & cum induio recipiendus eſt amicus, & conſuetudo lata eſſe debet, & vſus occaſione exigente promptus. quæ omnia multitudini amicorum aduerſantur.* Et inferiùs probat idipſum ex dicto Pythagoræ: *Ne multis manum injicias*, id eſt, *ne multos facias amicos.* Additque: *Oraculum Timeſiæ in colonia ducenda quærenti, reſponſum fuit: Quære examina apum, veſparum, & habebis abundè. Ita, qui amicorum greges quærunt, incauti in inimicorum examina incidunt.* Denique idipſum patet in amicitia cum Deo: Deus enim ſolus, & ſingulariter vult amari à nobis ex toto corde, ita ut nihil amemus niſi ipſum, vel propter ipſum, iuxta illud ſponſæ Cant.2.v.16. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.* Hinc, quò magis quis mentem & amorem abſtrahit ab hominibus rebuſque creatis; eò magis ſe vnit Deo, eique charior & intimior amicus efficitur. Vnde S. Ægidius, ſocius S. Franciſci, rogatus. Qua ratione quis ad perfectionem virtutis & amoris perueniret, reſpondit: *Vna ad vnum.* q.d. Vna anima vni Deo in totum, ſe per fidem, ſpem, charitatem & contemplationem aſtringat, ut cum S. Magdalena audiat illud Chriſti: *Porrò vnum eſt neceſſa-*

rium:

rium: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea, Lucæ 11.

Apologus amicitiæ. In hanc gnomen ingeniosũ erinacei & viperæ apologum, acutis eruditiſque gnomis ſententiolum ſcripſit Cyrillus lib. 1. Apologorum moral. c. 19. cuius titulus: *Eſto amicus cunctis, intimus paucis, fideliſſimus vniuerſis. Spinoſum erinaceum cernens vipercula, corticem eius mirata dixit: Tu quis es? cui ille, Fidelis amicus, nam amicus is eſt, qui vna tecum eſt anima; at verus eſt, cui ſi multùm adhæſeris, pungit. Nam qui verè diligit, in lubrico etiã corripit: & qui in facinoribus blanditur, odit. Ad hæc vipera dixit: Placet certè ſatis, quòd amicitia ſit intima vnitas cordium: quòd verò veritas eius ſpinoſa ſit, minùs placet: vera namq; dilectio non in ſuperficie, ſed in re; non in aſperitate, ſed in tranquillitate fundatur. Nónne ſpina de radice maledictionis proceſſit? Tunc erinaceus punctus hac inuectiua ſubiunxit? Scio chariſſima, quòd amor & odium in ſola ſubſtantia radicentur: vnde in veneno ſa lethalitate tua generalis inimicitia eſt, & in medicinali tua virtute amicitia eſt communis. Attamen dilectionis veritas falſitaſq; ſubiectæ ſubſtantiæ notantur ex cortice. Verus enim amor deforis pungit, & mulcet intus; foris eſt acer, & intrinſecus dulceſcit; extrinſecus pertuſit, & interius medetur, eſt enim quaſi medicina amara. Nam vt Ariſtoteles ſcribit, diligit quaſi odiens ſenex. Et fideli Dauid amatori dictum eſt, quòd ſe oderat diligendo ſe.* Signa deinde ficti amoris hæc profert: *Fictus enim amor oculorum nitet in lumine, ſapit in ore, mulcet in aure, ridet in facie, placet in cute: intus tamen eſt venenum Sardiniæ, quia nimirum quos perimit, riſu perire facit.* Sunt enim qui dicunt in Sardinia herbam naſci dictam Sardoam, quę ſapore dulcis, guſtata tamen ora hominum in rictus dolore cõtrahit, indeque dictum riſum Sardonium. ita Solinus & Seruius in illud Virgilij eclog. 7.

Imò ego Sardois videor tibi amarior herbis.

Verus amicus corripit. Pergit erinaceus: *At fortè depicto cortice gloriaris? nempe baſiliſci rutilat oculus, & occidit; ſcorpio priùs lingit quàm percutit, & dum ore blandè cutem emollit, caudæ venenoſum aculeum peſtilentiùs figit; Sirena ſuauiter cantat, vt nautam ſtupefactum per naufragium deuoret, & vbi magis periculoſus eſt tranſitus, ibi æquæ facies plus arridet. Spina ergo erinacea verus & ſenſatus amicus eſt, & picturâ viperea fraudulentus.* Subdit deinde viperam ab erinaceo fœdus amicitiæ poſtulaſſe. *At ille* (erinaceus) *reſpondit: Ego certè amicus ſum cunctis, intimus paucis, fideliſſimus vniuerſis. Nam qui non omnes diligit, nullatenus ex virtute amauit. Et qui eſt intimus pluribus dilector, nullius eſt magnus: minuitur enim virtus, cum diuertitur. Sic mater plus diligit vnicum, quàm ſi ſimul numerum habuiſſes natorum. Tamen ſi tandem vis audire, nulli ego intima dilectione aſtringor, niſi cuius virtutem longis temporibus, atque veritatem in mille calamitatibus comprobaui. Vinum enim nouum nouus amicus: ſapit enim in ore, bullit in ventre, fallit in capite, lætes turbulentũ in face. Et idcò nolo tuus eſſe amicus. Amicus ſtultorum ſimilis eis efficitur. Quo dicto repudiatam dimiſit.*

Falſus blanditur.

VERS. 7. SI POSSIDES AMICVM, IN TENTATIONE POSSIDE EVM] *Tò poſſides & poſſide*, ſignificant actum inchoatum, non perfectum: quare idem ſignificant, quod *comparas & compara*. Hebr. enim קָנָה, *kana*, & Græcum κτᾶσθαι, & poſſidere, & comparare ſignificat. Sic dicitur Prouer. 8. 22. *Dominus poſſedit*, id eſt, parauit: genuit, me. Senſus ergo eſt. q. d. Si poſſidere paras amicum, tum cum comparas ut poſſideas, para & compara eum per tentationem, nimirum, tenta & proba eius fidem & amorem in

Cornel. in Eccleſiaſt.

A rebus paruis antequam ei committas magna. Vnde Tigurina vertit, *ſi paras amicum, tentationem para to, & proba illum, & ne citò ei credas.* Pronomen enim *teipſum*, quod addunt nonnulli, delendum eſt cum Græcis & Romanis.

Prima lex amicitiæ. Prima ergo lex amicitiæ eſt. *Priùs dilige amicum, quàm diligas: priùs proba, quàm ama.* Nam, ut ait Ennius: *Amicus certus in re incerta cernitur.* Et Beda in Prouerbijs littera A: *Amicum res ſecundæ parant, aduerſæ probant.* Si ergo antequam emas vaſa, priùs ea inſpicis; multò magis viram eorum inſpicere debes, quos tibi in amicitiam adiunctur us es, ait Antiſthenes apud Laërt. l. 2. c. 8. Antonius in Meliſſa ex Menandro: *Aurum*, inquit, *probari ſolet igne; amici verò benevolentia tempore arguitur; qui enim tempore ſecundæ fortunæ amico adulatur, temporis eſt amicus, non amici.* Igitur ſicut in fornace argentum viuum, auro licet inhærẽs & amiciſſimum, mox liquatur, & abit: ſic in tribulatione amicus infidus, licet antèa intimus, abit & amicum deſerit: mobilis enim eſt inſtar hydrargyri. Idem rurſum: *Equi vſum aſperitas viæ prodit, & amicum benevolum calamitates diſcernunt.* Poëtæ apud S. Auguſt. (vel Auctorem: non enim videtur eſſe S. Auguſt.) lib de Amicitia c. 3

Gnoma de amicitia probatione per aduerſa.

B *Non eſt perſonæ, ſed proſperitatis amicus:*
Quem ſortuna tenet dulcis, acerba fugat.

Iſocrates apud Maximum: *Amicos*, inquit, *ex vitæ calamitate, & periculorum participatione probato: aurum enim igne probamus, amicos autem in rebus aduerſis dignoſcimus.* Ab Iſocrate ſumpſit hoc Ouidius:

Scilicet, vt ſuluum ſpectatur in ignibus aurum:
Tempore ſic duro eſt inſpicienda fides.

C Sicut Zeuxis morosè pingens, tarditatem eius mirantibus reſpondit, ſe æternitati pingere: ita multo tempore, multiſque aduerſis probata amicitia, perdurabit, ait Plutarch. de Multitud. amic. Hinc Antiſthenes apud Laërt. libr. 2. cap. 8. *Sicut vaſa*, inquit, *exploranda ſunt pulſu & tinnitu; ſic amicorum fides exploranda eſt tribulatione & rebus aduerſis.* Et Plutarch. *Sicut nauis compagem probat tempeſtas: ſi enim ſit firma & valida, illi reſiſtet; ſin autem, ſatiſcet & diſſilhet: ſic amici probandi ſunt malorum incurſu.* Vnde ſubdit Siracides: *Et non facilè credas ei teipſum.* Quia, ut ſapienter ait Antiochus Abbas homil. 65. *cuilibet obuio concredere ſui pectoris arcanum, peculiare eſt animæ prorſus imeruditæ, & quæ nihilum experta eſt decoris & honeſtatis.* Rationem à priori ſubijcit dicens: *Eſt enim amicus ſecundùm tẽpus ſuum, & non permanebit in tempore tribulationis.* Nam, ut ait Seneca ad Lucilium epiſt. 9. *In quid amicum paro? vt habeam, pro quo mori poſſim; vt habeam, quem in exilium ſequar. Detrahit amicitiæ maieſtatem ſuam, qui illam parat ad caſus.*

D Porrò Arabum Prouerbium centur. 2. nu. 83. *Adiuua fratrem* (amicum) *tuum iniuriam facientem, aut patientem*, impium eſt & antichriſtianum: omne enim patrocinium iniuriæ & ſceleris, iniuria & ſcelus eſt: proinde amici, qui amicos ſuo principi rebelles ad rebellandum iniuſtè adiuuant, rebellionem auctorant, ideoque lege talionis merentur, ut & ipſi ſibi ſubditos experiantur perduelles; atque hæc amicitia durare nequit: ilicò enim diſſuitur, quod ſcelere conſutum eſt. *Amicus ergo eſto amico*, ſed *vſque ad aras.* Audi S. Hieron. in Michææ cap. 7. *Sed & nunc*, ait, *rara fides eſt, cùm aliud in labijs, aliud in corde verſatur: venenum animi, linguæ mella tegunt. Amici diuitum multi: à pauperibus autem, etiam qui videntur eſſe, diſcedunt. Vnde dicitur: Si habes*

amicum, in tentatione poſſide eum. Legi in cuiuſdam controuerſia: Amicus diu quæritur vix inuenitur, difficilè ſeruatur. Scripſit Theophraſtus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati; & tamen raram in rebus eſſe conteſtatus eſt. Subdit deinde: *Eſt & Ciceronis de amicitia liber, quem Lelium inſcripſit, in quo illud, quod apud noſtros præcipitur, vt ſit nobis amicus quaſi vinum vetus, & in ſuauitate bibamus illud; penè eiſdem verbis poſitum eſt. Amicitia pares aut accipit, aut facit: vbi inæqualitas eſt, & alterius eminentia, alterius ſubiectio; ibi non tam amicitia, quàm adulatio eſt. Vide & alibi legimus: Sit amitus eadem anima. Et Lyricus pro amico precans: Seruet, inquit, animæ dimidium meæ. Nolite ergo credere in amicis, id eſt his hominibus, qui de amicitijs ſectantur lucra. Si vis vera amicitia delectari, eſto amicus Dei, ſicut Moſes, qui loquebatur Deo quaſi amicus ad amicum.*

Secundò, *In poſſide*, per metalepſin accipi poſſet pro *vtere* quaſi poſſeſſione tua: quæ enim poſſidemus, ea poſſidemus ad vſum: q. d. *In tentatione*, id eſt, dum tentaris, tribularis, affligeris, tunc recurre ad amicum, eiuſque auxilio & conſilio vtere, vt ex tribulatione emergas: qui enim tribulatur & tentatur, ſibi non ſufficit, nec ſuo iudicio fidere debet, ſed amici. Verùm prior ſenſus potior & germanior eſt, vt patet ex cauſa, quam ſubdit dicens:

VERS. 8. EST ENIM AMICVS SECVNDVM TEMPVS SVVM, ET NON PERMANEBIT IN DIE TRIBVLATIONIS] Dat cauſam, cur ante amicitiam probandus ſit amicus: quia, ſcilicet, multi ſunt amici *ſecundùm tempus ſuum*, id eſt, cùm eis eſt opportunum & cõmodum, cùm, ſcilicet, alterius ope & amicitia indigent, vt quod optant, cõſequantur, qui idipſum adepti & votis potiti abeunt, & amicum in tribulatione derelinquunt. Sic Alfonſus, Aragonũ rex, teſtibus Panormitano & Æneа Syluio in eius Vita, amicos aulam frequentantes, vt officium vel beneficium aliquod obtinerent, vocabat vultures aulæ, qui eo, quod quærebant, adepto, illicò auolarent. Huc facit illud tritum:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vnde Syrus vertit, *eſt amicus ad horam*, id eſt, horarius: & *non permanet in tempore tribulationis. In bonis tuis eſt frunt tu, & in malis tuis elongat ſe à te. Si ceciderit, conuertetur in te; & à conſpectu tuo digredietur & abſcondetur*; Tigurina, *ſunt enim amici, quam diu ſibi opportunum eſt, qui tibi deſint tempore calamitatis tuæ.* Sapienter Ariſtot. lib. 8. Ethic. cap. 4. *Vera*, ait, *amicitia eſt, non quam vtilitas, aut neceſſitas; ſed quam virtus & honeſtas conciliant.* Idem li. 7. Moral. Eudem. Amicitia, ait, virtute, non pecunijs aut forma conciliãda eſt. Etenim, ſi rebus caducis concilietur, caduca ſit & ipſa neceſſe eſt. Nihil autem in rebus humanis eſt ſtabile præter vnam virtutem, quæ ſola fortunæ ludibrijs non eſt obnoxia. Et Seneca in Prouerb. *Talem diligentiam exhibe in amicitijs comparandis, ne incipias amare, quem deinceps poſſis odiſſe. Tu primùm exhibe te bonum, & ſic quæras alterum tui ſimilẽ. Turpius nihil eſt, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* Diuiniùs S. Auguſt. (vel auctor) lib. de Amicitia: *Amicitia mundialis*, ait, *eſt plena fraudis atque fallaciæ: nihil in ea certum, nihil conſtans, nihil ſecurũ; ſed cum fortuna mutatur, & ſequitur marſupium. Vnde Salomon* (Siracides Salomonis aſſeela) *dicit. Eſt amicus ſecundùm tempus; & non permanebit in tempore tribulationis. Tolle ſpem quæſtus, & ſtatim deſinet eſſe amicus.* Et Iſidor. Peluſ. li. 3. epiſt. 211. *Amicitiam*, ait, *in aqua ſcribere oportet, vt illicò aboleatur; amicitiam autem in æs incidere oportet, vt perpetuò firma conſeruetur.*

ET EST AMICVS, QVI CONVERTITVR AD INIMICITIAM] Hoc eſt ſecundum genus pſeudoamicorum, qui ſcilicet, ob leuem offenſam ex amicis fiunt inimici. Sunt enim aliqui adeò vel arrogantes, vel delicati, vel debiles, vel moroſi, vt ſe minima quæ diſpliceat, offendantur, fiantque inimici. *Quidam inimici graues ſunt, amici leues*, ait Seneca in Prouerb. Cum talibus non eſt ineunda amicitia: verum enim eſt prouerbium, quod recitat Liuius lib. 10. de bello Macedon. *Amicitias immortales, inimicitias mortales eſſe debere.* Verùm eò prolapſi ſunt mores hominum, vt ſimultates ſint immortales, amicitiæ pluſquam vitreæ, pluſque poſſit vna Ate, quàm centum Litæ: atque omnium tardiſſimè ſeneſcat ira, beneuolẽtia verò ad quamuis leuem occaſionem intereat. Idem cenſuit Ariſtot. 2. Rhetor. *Non eſt amicus*, inquit, *quiſquis amare deſijt.* Quocirca *mores amici noueris, non oderis*, vt vulgò dicitur: nimirum, in amicorum moribus quædam diſſimulanda ſunt, ſic vt intelligãtur quidem, ſed tamen tolerentur, ne ſeuerior & oculatior in obſeruandis amici malis, ſubuertas amicitiam: ſiquidem nulli futurus eſt amicus, qui nihil vitiorum in amico ferre poſſit. Denique celebris eſt gnome Ariſtot. lib. 7. Moral. Eudem. *Amicitia eſt ſtabilium, felicitas temperantium*, id eſt, eorum, qui ſua ſorte contenti viuunt. Porrò, ſicut ex fortiſſimo vino fortiſſimum fit acetum: ſic, ſi aceſcat amicitia, ſumma fit inimicitia, tum, quia læſio, quæ fit ab amico, eſt grauiſſima & intimè pungens: tum, quia quantus præceſſit amor, tantum ſubſequitur odium, cùm amor vertitur in odium. Vnde Plinius lib. 37. c. 4. *Vt adamas*, inquit, *ſi frangi contingat malleis, in minutiſſimas diſſidit cruſtas, adeo vt vix oculis cerni queant; ita arctiſſima neceſſitudo, ſi quando contingat diremi, in ſummam vertitur ſimultatem, & ex arctiſſimis foederibus, ſi ſemel rumpantur, maxima neſciuntur diſſidia.*

VERS. 9.

ET EST AMICVS, QVI ODIVM, ET RIXAM, ET CONVICIA DENVDABIT] Hæc ſententia præcedentem explicat: q. d. Eſt, inquam, amicus, qui leuiter ex amico conuerſus in inimicum, vti præceſſit, reuelabit tua ſecreta ſibi à te communicata, præſertim conuicia & probra, quæ in odio & rixa in alium effudiſti, vel alius in te effudit. In Græco enim non eſt *Hic amicus*, ſed vnica ſententia hoc modo: *Et eſt amicus, qui conuertitur ad inimicitiam, & rixam opprobrij tui denudabit*, vel, vt vertit Tigurina, *ſunt item amici, qui in inimicos conuerſi, opprobrium tuum per rixam proferant*, qui, ſcilicet, leuiter rixantes tecum, in rixa tua ſecreta & probra occulta propalent, vt ſit hypallage: *rixam opprobrij*, id eſt, *opprobrium rixæ*, id eſt, opprobrium in rixa, per rixam proferant. Hæc amicitia eſt feminea, maſculi enim amoris eſt, ab amico offenſum, in amicitia perſeuerare. Qui enim penitùs amat, & quaſi in naturam amoris tranſiit, is quantumlibet offenſus, & conuitijs proſciſſus, non concipiet odium; imò ſentiet ſibi amorem accendi, velut fornax accenſa, cui aliquantum infpergitur aquæ: & velut ignis, qui ſtabella agitatur magis inardeſcit. Vnde S. Hieron. epiſt. 41. ad Ruffin. *amicitia*, inquit, *quæ deſinere poteſt, vera nunquam fuit.* Et S. Chryſoſt. hom. 61. in Matth. *Charitas*, inquit, *quæ Chriſti cauſa fundatur, firma, ſtabilis,*

bilis atque inuicta est; nec vlla obtrectatione, vllis periculis, non morte, non alia re temporali conquassatur. Et Cassianus collat. 16. ca. 3. *Haec amicitia*, ait, *sola similitudine virtutum iuncta est, quae in nullis vnquam casibus scinditur: quam non solùm discedere vel deesse locorum vel temporum interualla non praemant; sed ne mors quidem diuellit.*

VERS. 10. EST AVTEM AMICVS SOCIVS MENSÆ. (Græcè, *particeps mensarum*, ET NON PERMANEBIT IN DIE NECESSITATIS] Græcè, θλίψεως, id est, *afflictionis*; Vatabl. *est amicus quispiam, vt mensa sit particeps, qui tempore calamitatis tuae te deserat.* Tales vulgò vocãtur amici ollares & parasiti, quibus aulæ æquè ac popinæ abundant. Hæc enim est ollæ amicitia, quam parina non benevolentia conciliat, cui illud occinitur: ζῆ χύτρα, ζῇ φιλία. *Fernet olla, viuit amicitia*, de qua Iuuenal.

Amicitia ollaris.

Te putat ille suæ captum nitore culinæ,
Nec malè coniectat.

Hos Eupolis vocat *amicos inter prandium, & iuxta fartaginem.* Huc facit aduerbium Hebraicum in Gemara: *Ad ostium tabernæ fratres, & amici: ad ostium carceris, neq; fratres, neque amici.* q.d. Ad fores cœnopolij & tabernæ omnes prætò sunt, salutantes officiosè tabernarium, ut possint cum eo simul potare: at si viderint hominem capi & duci in carcerem, illicò omnes ab eo diffugiunt; imò ne vnus quidem ad eum respicit, iuxta illud Poëtæ:

Donec eris felix multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Nam, ut hirundines æstiuo tempore prætò sunt, frigore pulsæ recedunt: ita tales amici sereno vitæ tempore prætò sunt; sed simul atque hiemen fortunæ sensarint, deuolant omnes, ait auctor ad Heren. lib. 4. Sic & Seneca ac Pythagoras infidos amicos comparant hirundinibus.

Est hæc tertia species pseudoamicorum, qui non tui, sed tui veneris & gulæ sunt amici, ac proinde ea deficiente pariter deficiunt. Verum enim est illud: *Felicitas multos habet amicos.* Et: *Felicibus cognatus est quilibet.* Ex aduerso: *Perit honor amicorum effluente vino, panisq; in rebus aduersis fidi mortales ad laboris societatem*, ait Pindarus in Nemeis, ode 10. Huc pertinet prouerbium Hebræum: *In domo sua hospes, in alienis paterfamilias.* Est enim genus hominum, qui domi parsimoniam colunt, foris luxu diffluunt: quoniam aliena vorant, ut sua; & suis parcunt, ut alienis: in propria mensa formicæ, in aliena vultures: cuiusmodi Demea fingitur in Adelphis Terenti. Præclarè Cicero de Amicit. *Plerique*, ait, *in rebus humanis bonum non norunt, nisi quod fructuosum sit; & amicos, tanquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperant, se maximum fructum esse capturos: ita pulcherrima illa, & maximè naturalis careat amicitia per se, & propter se expetenda.*

VERS. 11. AMICVS SI PERMANSERIT FIXVS, ERIT TIBI QVASI COÆQVALIS, ET IN DOMESTICIS TVIS FIDVCIALITER AGET] Post diuersas species, quibus falsos amicos expressit, ad veri amici peruenit demonstrationem, ait Rabanus. Sensus est, q.d. Vbi inueneris fidum firmumque amicum, habeto eum ut æqualem, esto eo sis maior, cum eoque age familiariter quasi cum æquali. Nam, ut ait Alcuinus, siue Abbas Flaccus, disp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid est amicitia? Æqualitas amicorum.* Est enim *amicus, alter ego*, ait Aristot. & amicitia æquales aut inuenit, aut efficit, ait Cicero libr. de Amicitia: ac proinde permitte ei, ut inter domesti-

A eos tuos liberè agat, eos vice tui monens, iuuans, dirigens, quasi cautam tuam agens, & de commodis tuis sollicitus. Vnde, cùm Darij vxor, Hephæstionem, putans Alexandrum, veneraret, errore agnito pudefieret, Alexander eam consolans: *Ne molestè feras*, inquit, *nam & hic Alexander est.* ita Curtius in vita Alexandri.

VERS. 12. SI HVMILIAVERIT SE CONTRA, id est, coram, TE, ET A FACIE TVA ABSCONDERIT SE, ex modestia, verecundia & reuerentia subinde subducens se; nihilominùs VNANIMEM, id est, per omnia consentientem, HABEBIS EIVS AMICITIAM BONAM] q.d. Esto, amicus tuus sit verecundior & modestior; non idcircò eum paruipendas, sed potiùs eo chariorem habeto: quia, cùm iure amicitiæ posset amica erga te libertate vti; tamen ex modestia ea abstinet; imò hoc ipso magis agnoscere debes bonam & vnanimem eius amicitiam, de eaque tibi gratulari, quòd, scilicet; se tibi subijciat; eoque honoret & reuereatur, quasi tibi subditus, cùm sit æqualis. Subditi enim sinceri, quia obedientes, magis sunt vnanimes cum Superiore suo, quem amant & reuerentur, quàm amicus cum amico sibi æquali. Alludit ad illud Prouerb. 18. 24. *Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quàm frater*, de quo plura ibidem. Huc facit prouerbium Arabicum, quod extat centur. 2. nu. 75. *Cùm fueris amicus tuus mel, ne comederis eum totum.* Multi enim abuntur bonitate & liberalitate amicorum. Et Cicero de Amicit. *Amici*, ait, *non solùm colent inter se, ac diligent; sed etiam verebuntur: nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam.*

C Secundò, Palacius sic exponit: q.d. Si cubi contingat amicum tuum errasse, & præ errati pudore humiliat ille se coram te, ac ex verecundia vultum abscondit, id boni amici & amicitiæ certum habeto signum. Desperata enim est sanitas amici, quem sui peccati non pudet. Tertiò, idem: q.d. Amicus, qui tua commoda absens gerit, vnanimis habendus est, qui res tuas acturus humiliat, declinat & abscondit se à te, is verus amicus habendus est.

Rabanus, & eum secutus Iansenius, priorem versum, vndecimum scilicet, referunt ad verum amicum; posteriorem verò hunc duodecimum referunt ad fictum: sic enim legunt: *Si humiliauerit* (amicus fictus fictè) *se contra te, à facie tua abscondet se*, in tempore necessitatis se, tuamque opem tibi subducet. Igitur *vnanimem habebis* (id est, habeto, & quærito) *amicitia tua bonam.* Ratio eorum est: quia D hic sensus magis accedit ad textum Græcum. Verùm hæc dura, biulca & distorta videntur, multaque supplent, quæ in textu non habentur, imò à lectione Vulgata dissentiunt. Accedit quòd v. 12. nulla ficti amici fiat mentio, quodque versus ille planè pendeat à v. 11. quo agitur de amico vero. Igitur de eodem vterque versus accipiendus est eo sensu quem initio recensui.

Porrò Græca hic, tam à Rabano, quàm à Vulgata versione toto cælo distant, eique quasi contraria sunt: omnia enim hæc accipiunt de amico fallo, qui est socius mensæ, de quo dictum est v. 10. De eo ergo sic dicitur v. 11. & 12. *Rebus tuis secundis erit sicut tu* (tibi blandietur, tibi se accommodabit, tuo more se geret, ait Vatabl. *& in domesticos vtetur libertate* (Vatabl. potestatem exercebit quasi rem tuam agens.) *Quòd si deiectus*, humiliatus, afflictus *fueris, erit contra te, & à facie tua occultabitur.* Græcum de more sequitur Syrus; sic enim vertit:

in bonis tuis eſt ſi ut tu, & in malis tuis elongat ſe à te: ſi ceciderit, conuertitur in te, & à conſpectu tuo digredietur & abſcondetur.

Nota. Amicitiam veram indigitat *vnanimem*: tũ, quia, *vbi vnanimitas eſt inter amicos, ibi ſtabilitas eſt amicitiæ*, ait Rabanus: tum, quia amicorum eſt idem velle, idem nolle, hoc eſt, eſſe vnanimes, & conſentire: indicio æquè ac volũtate: tum, quia guſtus, ſapor, dulcedo, m. dulla & quaſi anima amicitiæ eſt, amicorum concordia & vnanimitas. *Quid enim eſt amicus, niſi conſors amoris, ad quem animum tuũ adiungas atque applices, & ita miſceas, vt vnum velit ex duobus? cui ſe tamquam alteri tibi committas? Non enim vectigalis eſt amicitia; ſed plena decoris, plena gratiæ & virtutis*, ait Rabanus. Et Abbas Ioſeph apud Caſſian. collat. 16. quæ eſt de amicitia, cap. 3. *Hæc eſt*, ait, *amicitiæ fida inſolubiliſq; coniunctio, quæ ſola virtutum paritate fundatur: Dominus enim inhabitare facit vnius moris in domo.* Pſal. 67. *Et idcirco in his tantùm indirupta poteſt dilectio permanere, in quibus vnum propoſitum ac voluntas, vnum velle ac nolle conſiſtit. Quam ſi vos quoq; cupitis inuiolabilem retentare, feſtinandum eſt vobis, vt expulſis primitùs vitijs, mortificetis proprias voluntates; & vt vnico ſtudio atque propoſito, illud, quod propheta admodũ delectatur, graniter impleatis: Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum?* pſalm. 132. Vide eum cap. ſequenti, vbi quinque ad hanc vnanimitatem media ſuggerit. Primum, eſt contemptus opum & mundi. Secundum, mortificatio voluntatis. Tertium, vt omnia poſponat bono charitatis & pacis. Quartum, vt credat, nec iuſtis, nec iniuſtis de cauſis penitùs irascendum. Quintum, vt fratris iracundiam aduerſus ſe etiam ſine ratione conceptam, eodem modo, quo ſuam, curare deſideret. Denique, vt ſe de hoc mundo credat quotidie migraturum. Cauſam verò initio capitis 3. præmittit dicens: *In his igitur iunctis vnum eſt genus inſolubile charitatis, quod nec cõmendationis gratia, nec officij vel munerum magnitudo, contractuſq; cuiuſquam ratio, vel naturæ neceſſitas iungit; ſed ſola virtutum ſimilitudo.* Quin & Cicero libr. de Amicitia, eam ſic definit: *Eſt autem amicitia nihil aliud, niſi omnium diuinarum, humanarumq; rerum cum benevolentia & charitate ſumma conſenſio.* Rurſum: *Amicitia eſt ſanctiſſima illa & familiariſſima coniunctio inter duos aut tres, ex mutuo amore conflata: in qua eſt omnium ſtudiorum ac voluntatum ſumma conſenſio. Amicitiæ vis in eo eſt, vt vnus quaſi animus fiat ex pluribus.* Præclariùs S. Ambroſ. lib. 3. Offic. in fine: *Qui eſt vnanimis*, inquit, *ipſe amicus eſt: quid vnitas animorum in amicis ſit, neque quiſquam deteſtabilior, quàm qui amicitiam læſerit. Vnde in proditore Dominus hoc graniſſimum inuenit, quo eius condemnaret perfidiam, quòd gratiæ vicem nõ repræſentauerit, & communis amicitiæ venenum malitiæ miſcuerit. Itaque ſic ait: Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos. Hoc eſt, non poteſt ſuſtineri iſtud, quia vnanimis appetiſti eum qui tibi donauerat gratiam. Nam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtiquè, & ab eo qui me oderat, abſconderem me. Inimicus vitari poteſt, amicus non poteſt, ſi inſidiari velit. Illum cauemus, cui non committimus conſilia noſtra: hunc cauere non poſſumus, cui commiſimus. Itaque ad æternam tam peccati inuidiam non dixit: Tu verò ſeruus meus, Apoſtolus meus, ſed, Vnanimis meus: hoc eſt, non meus, ſed etiam tuus proditor es, qui vnanimum prodidiſti.*

Amicitia definitur.

Amicitiæ deſcriptiones variæ.

Ex dictis colligas, amicitiam variè poſſe deſcribi & definiri. Nonnulli veterum, ait Ariſtot. lib. 8. Ethic. c. 1. amicitiam definiuerunt eſſe ſimilitudinem. Sed ſimilitudo eſt cauſa amicitiæ, non ipſa amicitia. Heſiodus apud Platonẽ in Lyſide: *Amicitia*, inquit, *eſt conſenſio ſimilium.* Alij ex aduerſo: *Amicitia*, inquiunt *eſt conſenſio diſſimilium.* Plato ibidem: *Amor*, ait, *& amicitia, eſt appetitio eius quod proprium & cognatum eſt, ex indigentia conſurgẽs.* Verùm hæc definitio nimis lata eſt, & cuiuis amori competit. Cicero libr. de Amicitia: *Amicitia eſt voluntatum, ſtudiorum, ſententiarumq; ſumma conſenſio.* Hæc deſcriptio potiùs ex fructibus & effectibus amicitiæ, quàm eſſentiæ eius definitio. Ariſtot. lib. 8. Ethic. cap. 2. & 7. *Amicitia*, inquit *eſt, amicum amico velle bona eius ipſius cauſa, non latenter, ſed apertè* amorem ſuum amico manifeſtando. S. Aug. (vel quiſquis eſt auctor: ex ſtylo enim liquet non eſſe S. Aug.) lib. de Amicitia, c. 7. *Ego*, ait, *amicitiã nihil aliud eſſe credo, quàm inter duos tantam voluntatum ſocietatem, vt nihil velit vnus, quod alter nolit: & ea ſit inter vtroſq; in bonis maliſq; conſenſio, vt non ſpes, non ſenſus, non honor, non quidquam, quod alterius ſit alteri denegetur, ad vouendũ pro voluntate, & ad vtendum, vt vnuſquiſque, ſicut erga ſe, ita afficiatur erga proximum in omni officio & obſequio, quæ reperdant inuicem.* Breuiùs alij: *Amicitia eſt ſummus quidam tempore & conſuetudine confirmatus amor mutuus duorum, aut ad ſummum trium, ex morum virtutiſq; ſimilitudine profectus.* Alij pleniùs magiſque diſertè & dialecticè: *Amicitia eſt probarum hominum mutus, conſpicuus, confirmatuſque amor, ex probitatis cognitione conſurgens, ad vitæ honeſtæ coniunctionẽ perducens.* Ecce hic ſunt omnes amicitiæ cauſæ. Formalis, eſt mutuus amor: materialis, ſunt duo, vel tres inuicem amantes: efficiens, eſt probitatis cognitio: finalis, *ad vitæ honeſtæ coniunctionem perducens.* Rurſum S. Aug. lib. 3. contra Academ. cap. 6. in fine; *Amicitia*, ait, *rectiſſimè atque ſanctiſſimè definita eſt* (à Cicerone) *rerum humanarum & diuinarum cum benevolentia & charitate conſenſio.*

ABI INIMICIS TVIS SEPARARE, ET AB AMICIS TVIS ATTENDE] Eſt hæc quaſi concluſio dictorum de amicis veris & fictis: q. d. Igitur, quos noſti tibi inimicos, deuita, caueque in omnibus, ne tibi vlla in re nocere valeant: amicis verò ne nimis confidas; tum, quia multi ſunt falſi fictique amici, aut ex amicis mutantur in inimicos, vti præceſſit; tum, quia amicĩ ſubinde ſeipſos quærunt, & nimia libertate ac licentia, amici incommodo ad ſua cõmoda abutuntur. Syrus, *ab inimico tuo elongare, & ab amico tuo eſto cautus.* Hinc illud Poëtæ: VERS. 13.

Fallere difficile eſt inimicum: at amicus amicum
Fallere non magno, Cyrne, labore poteſt.

Antigonus rex, teſte Plutarcho, quotidie rogabat Deum, vt ſe ab amicis protegeret: rogantibus, cur non potiùs ab inimicis, reſpondit: Quia hos cognitos vitare poſſum; illos verò fictos & fucatos cauere non poſſum.

Varab. vertit, *inimicos tuos deuita & ab amicis caue tibi.* Nihil ergo coram, vel cum inimicis age, nihil loquere, niſi benè præmeditatum. Nam liuor & odium eorum omnia tua facta & dicta ſiniſtrè interpretatur, omnia in peiorem partem torquet, carpit, accuſat, damnat: ſapiens tamen ijs omnibus ſapienter vti nouit, omniaque in ſuum commodum conuertit, memor illius dicti Catonis apud Cicer. de Amicit. *Melius in quibuſdam acerbi inimici mererentur, quàm ij amici, qui dulces videntur: illi enim ſæpè verum dicunt, hi numquã. Nulla enim in amicitia peſtis eſt maior, quam adulatio, blanditia, aſſentatio: delet enim*

cum veritatem, ſine quâ nomen amicitiæ valere non poteſt. Porrò S. Ambroſ. lib. de Bono mortis, cap. 7. hunc locum ſic legit & explicat myſticè: *Non te damus nos huic corpori, non miſceamus cum eo animam noſtram: Cum amico, inquit, miſce animam tuam, non cum inimico. Inimicum tibi eſt corpus tuum, quod repugnat menti tuæ, cuius opera inimicitiæ, diſſenſiones, lites perturbationeſq;. Noli cum eo miſcere animam tuam, ne utrumque confundas.*

Apologus elaudæ. Nota 7ò *& ab amicis tuis attende*, ſignificat enim ſubinde perfidos, ſubinde infidos, eſſe vel fieri amicos, ut proinde eis non ſit fidendum, præſertim vbi res propria agitur. Extat hac de re inſignis apologus apud Gellium lib. 2. cap. 29. caſſitæ (alaudæ,) quæ nidum & pullos collocarat in ſegete; cumque herus eam demeſſurus conuocaret amicos, deinde vicinos, caſſita pullos monuit, ut ſecurè cõſiſterent; nihil enim effectum iri. Ita factum: amici enim & vicini ſuis occupati non venêre ad metendum. Id videns herus deteſtatus amicorum infidam ſocietatem, dixit filio: *Aſſer prima luce duas falces: vnam egomet mihi, & tu tibi rapies alteram: & frumentum noſmetipſi manibus noſtris cras metemus. Id vbi ex pullis dixiſſe dominum mater audiuit: Tempus inquit, eſt cedendi, & abeundi: fiet nunc dubio procul, quod futurum dixit. In ipſo enim iam vertitur, cuia res eſt: non in alio, vnde petitur. Atque ita caſſita nidum migrauit, & ſeges à domino demeſſa eſt. Hæc quidem eſt Æſopi fabula de amicorum & propinquorum leui & inani fiducia. Sed, quid aliud ſanctiores libri Philoſophorum monent, quàm vt in nobis tantùm ipſis nitamur? alia autem omnia, quæ extra nos, extraq; noſtrum animum ſunt, neque pro noſtris, neque pro nobis ducamus? Hunc Æſopi apologum Ennius in Satyris, ſcitè admodum & venuſtè verſibus quadratis compoſuit, quorum duo poſtremi iſti ſunt: quos habere cordi & memoriæ operæ pretium eſſe hercle puto:*

Hoc erit tibi argumentum ſemper in promptu ſitum:
Nequid expectes amicos, quod tu agere poſſis.

Hucvſque Gellius. Huc facit Italorum adagium: *Qui vuole, vada; qui non vuole, manda*; hoc eſt, qui efficaciter vult, ipſe vadit ad rem conficiendam: qui non vult, mittit amicos vel famulos.

Vers. 14. AMICVS FIDELIS, PROTECTIO FORTIS: QVI AVTEM INVENIT ILLVM INVENIT THESAVRVM] Græcè, εὗρε, id eſt, *inuenit*, in præterito; Syrus, *amicus veritatis* (id eſt, verus) *amicus eſt fortitudinis* (id eſt, fortis, imò quaſi ipſa fortitudo & robur amici) *& qui illum inuenient, inuenient theſaurum*; Vatabl. *amicus fidus, præſidium validum eſt: qui talem nactus eſt, theſaurum inuenit.*

Commoda amicitiæ. Primum. Incipit hic recenſere commoda & elogia veræ amicitiæ. Primum eſt, quod ſit *protectio fortis*; Græcè, σκέπη κραταιὰ; id eſt, tegmen, tegumentum, velamentum, tutela, præſidiũ (σκέπω, enim eſt tego, operio, munio, prætexo) forte, robuſtum, validũ, firmum, potens, violentum, quod omnia vincat & ſuperet. S. Gregor. Nazian. orat. 6. ad Gregorium Nyſſenum: *Amicus*, inquit, *fidelis protectio fortis, munitum palatium.* Et inferiùs: *Amicus fidelis, ſolatij portus.* Et alibi *aſylum tutiſſimum* nuncupat, *nauemque contra omnes tẽpeſtates munitiſſimam.* Sic & Iſidorus Peluſ. amicitiam vocat *panopliam fortiſſimam.* Cauſa eſt, quam dat Cicero lib. de Amic. *Inter amicos*, ait, *omnium rerum, conſiliorum & voluntatum ſine vlla exceptione ſit communitas.* Et Seneca epiſt. 48. *Conſortium rerum omnium facit amicitia.* Et li. 6. de Benefic. cap. 12. *Non ſic mihi cum amico communia omnia ſunt, quomodo cum ſocio, vt pars mea ſit pars illius: ſed quomodo patri matriq; communes ſunt liberi.* Amicus ergo fidus amici non tantùm ſubſtantiam & famam, ſi illa à raptore vel detractore lædatur, tam verbo, quàm conſilio & auxilio protegit; ſed & vitam, conſcientiam & animam à morte præſenti & æterna tuetur, imò vitam propriam pro amici vita diſcrimini exponit, vti fecere Nyſus & Euryalus apud Virgil. 9. Æneid. Pylades & Oreſtes, Damon & Pythias, teſte S. Ambroſ. li. 2. de Virgin. ac præſtantiùs S. Baſilius, & S. Gregor. Nazianz. de quo idem orat. in S. Baſil. *Nec nobiſcum*, ait, *Gentiles, Oreſtes ſuos & Pylades vllo modo conferendos putabant, nec Meliteniadas illos Homerico verſu celebratos, quos calamitatis ſocietas atque ars egregiè aurigandi nobilitauit, eodem tempore frena & verbera inter ſe patientes.* Sic Abraham oſtendit ſe amicum Lot, dum eum cum vitæ ſuæ periculo è manibus hoſtium liberauit, Gen. 14. & Chuſai Dauidi, cum Achitophelis cõſilia apud Abſolonem Dauidem patrem perſequentẽ diſcuſſit, 2. Reg. 17. Sic Ionathas Dauidem amicum apud Saulem ab omni iniuria protexit. iuxta illud Eccleſ 4. 10. *Si vnus ceciderit, ab altero ſuſtinetur*, &c. *Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtunt ei; funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Porrò nullus iuſto eſt amicus fidelior & fortior Deo. Hic ergo eius eſt fortis protectio, arx & aſylum in omni tentatione & aduerſitate iuxta illud pſalm. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio* (Hebr. *in latibulo*; Chald. *in ſecreto*; Hieron. *in abſcondito Excelſi*,) *Altiſſimi, in protectione* (S. Hieron. *in umbraculo*; Chald. *in umbra millium gloriæ, omnipotentis*) *Dei cæli*) Hebr *Saddai*, id eſt, ſufficientiſſimi, qui ſufficit protegere contra omnia mala, & dare omnia bona, ut iuſtus Dei ope nixus nihil ſub cælo timeat ait S. Bernard. *commorabitur*, Hebr. *pernoctabit*, noctu ſecurus erit. *Dicet Domino: Suſceptor meus es tu, & refugium meum: Deus meus, ſperabo in eum. Quoniam ipſe liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero, ſcapulis ſuis obumbrabit tibi.* Lege ſequentia. Vide S. Auguſt. hom. 38. inter 50. vbi docet, veram amicitiam non eſſe, niſi quæ Deo nititur & conciliatur. *Incipiat*, ait, *homo amare Deum, & non amabit in homine niſi Deum. Nihil deleſtabilius Deo. Nã in hominc ſunt quæ offendant: Deus non eſt, qui te offendat, ſi tu eum non offẽdas: nihil illo pulchrius, nihil dulcius. Si pulcher eſt mundus, qualis artifex mundi? Euelle ergo cor tuum ab amore creaturæ, vt inhæreas creatori, vt dicas, quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Mihi autem adhærere Deo bonum eſt. Si autem deſeris eum qui te fecit, & amas illa quæ fecit, deſerto illo qui te fecit, adulter es*, &c. *Amicum gratis amas, & ad hoc eum amas, vt tecum amet Deum.* Hæc & plura ſparſim eo loco S. Aug Idem ſerm. 256: de Temp. *Dominum*, ait, *amemus, quo nihil melius inuenimus: ipſum amemus propter ipſum, & non in ipſo, tamẽ propter ipſum. Ille enim veraciter amat amicũ, qui Deum amat in amico, aut quia eſt in illo, aut vt ſit in illo. Hæc eſt vera dilectio: propter aliud ſi nos diligimus, oderimus potiùs, quàm diligimus.* Idem (vel quiſquis eſt auctor: ſtylus enim humilior & ieiunior arguit non eſſe S. Aug.) lib. de Amicitia, tom. 4. *Conſtat mihi*, inquit, *Tullium veræ amicitiæ ignoraſſe virtutem, cùm eius principium finemque, Chriſtum, penitus ignorarit, qui eſt α & ω, principium & finis omnium laborum. Vera amicitia non poteſt eſſe inter eos qui ſine Chriſto ſunt.* Et S. Ambroſ. 3. Offic. c. 15. *Non poteſt homini amicus eſſe, qui Deo fuerit infidus. Pietatis cuſtos amicitia eſt.*

Amicitiæ commodum secundum.

Secundum amicitiæ commodum est, quòd ipsa amico sit thesaurus id est, res pretiosa, diues, opulenta, quæ illi rerum copiam, æquè ac voluptatem afferat. Quocirca Cyrus apud Xenophontem ait, *optimè pecunias apud amicos deponi, neque vllos eis tutiores ac fideliores esse thesauros.* Et Seneca: *Hæ sūt diuitiæ certæ*, inquit, *in quacunque sortis humanæ lenitate vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam.* Alexander Magnus rogatus vbi thesauros haberet: In amicis, inquit, vt Maxim. serm. de Amicitia. Huc facit illud Comici: *Cùm sunt amici, esse tibi thesauros putes.* Sicut enim ex thesauro depromis non solùm necessaria, sed & vtilia ac iucunda ad vsum: sic & ex amico eiusque opibus & dotibus. Vnde illud Cantic. 4. v. 12 *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*; S. Gregor. Nazianz. orat. ad Gregor. Nyssenum, explicat de fido amico: *Amicus*, inquit, *fidelis, hortus conclusus, fons obsignatus: quæ opportunè aperiuntur & communicantur.* q. d. Sicut ex horto fructus, ex fonte aquam, cùm libet, hauris & depromis: sic & ex amico accipis omnia ad vitam opportuna. Quin & Cicero de Amic. *Multæ sunt res*, inquit, *in quibus de suis commodis boni viri multa detrahunt, & detracta ferunt, vt ipsis potiùs amici fruantur, quàm ipsi.*

Amicitiæ leges obseruandæ.

Quantus sit amicitiæ thesaurus, liquet ex eius officijs & legibus, quas tum alij, tum Cicero recenset lib. de Amicit. Prima, ait, lex in amicitia sancienda esto, vt neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati. Secunda, in amicitia nihil fictum, nihil simulatum sit: & quidquid sit, id verum & voluntarium sit. Tertia, in vera amicitia nihilo se plus alter, quàm alterum diligat. Quarta, præcipiendum in amicitia, ne intemperata beneuolentia (quod sæpè fit) impediat magnas vtilitates amicorum. Quinta, amicitia non est ad fructum nostrum referenda, non ad illius commoda, quem diligimus: alioqui non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum. Sexta, non vtilitatem amicitia, sed amicitiam vtilitas sequitur. Septima, amicitia nunquam intempestiua, nunquam molesta sit. Octaua, amicitia virtutum adiutrix à natura data est, non vitiorum comes. Nona, amicitia summa fide, constantia, iustitia seruanda est. Decima, in amicitia superior par esse debet inferiori. Vndecima, nimiæ amicitiæ fugiendæ, ne necesse sit vnum sollicitū esse pro pluribus. Duodecima, amicitiæ non debet esse satietas, & veterimæ amicitiæ debent esse suauissimæ. Decimatertia, amici sæpè monendi & obiurgandi sunt. Decimaquarta, amicitiæ, quæ minùs probantur, sensim diffluendæ sunt, non repente præcidendæ, vt censuit Cato. Decimaquinta, amicitia poscit mutuas salutationes, officia, affabilitatem, alloquia, Nam, vt ait Aristot. lib. 8. Ethic. ca. 5. *multas amicitias dissoluit ἀνεσπερεία*, id est, *taciturnitas vel inaffabilitas.* Decimasexta, amicus amico in lætis congaudere, in tristibus condolere debet, eumque omni ope & opera subleuare. Nam, vt ait Diogenes: *amicorum, & deorum omnia sunt communia.* Et Plutarch. lib. 3. Symposiac. quæst. 10. *Amici ad salem & cuminum*, ut ; scilicet, pauperiem mutuam tolerent & sustentent, paratique sint sale & cumino dumtaxat propositis vnà cœnare. Decimaseptima, amicus amici odia, incommoda, dispendia, &c. in se suscipiat. Vnde Chilon, ait Plutarch. lib. de Multitud. amic. cuidam *decenti nullum se habere inimicum*, respondit: *Videris mihi tu etiam nullum habere amicum. inimicitiæ quippe statim comitantur amicitias, iisque se implicant: neque fieri potest, vt amici non fiant inimicorum, ignominiarum, odiorumque participes: inimici enim amicum eius quem oderint, suspectum habent, malèq; et cupiunt.* Decima octaua, amicus amici moribus, sensibus, votis, quoad licet, se accommodet. Nam, vt ait ibidem. Plutarch. *Concentus quidem neruorum ex contrarijs sonis conflatur, acutis & grauibus, vtcunque similitudinem quandam gignentibus: amicitiæ autem concentus, nullam vnis partem esse dissimilem, aut inæqualem; sed oportet omnia dicta, sensa, consilia & affectus inter se conuenire, veluti vno animo in plura diffuso corpora.* Insuper amicus pro amico tristia & dura constanter patiatur. Sic Martyres pro Deo sibi amicissimo ignes, eculeos, feras, &c. forti lætoque animo toleraruntB Vnde S. August. in c. 6. S Ioan tract 27. *Quomodo*, inquit, *mansit in illo (Deo) S. Laurentius? Mansit vsque ad tentationem, mansit vsque ad tyrannicam interrogationem, mansit vsque ad peremptionem: parum est, vsque ad immanem extruciationem mansit. Non enim occisus est citò, sed cruciatus est in igne.* Sic Christus Apostolos vocat amicos, Ioan. 15. 15? Quare? quia *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis*, Luc. 22. 28.

VERS. 15. AMICO FIDELI NVLLA EST COMPARATIO. q. d. Nihil ei comparari potest tamquam æquivalens. Græcè, οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα, id est, *non est commutatio, permutatio, compensatio.* Vatabl. *amico fideli nullum par est pretium*, nihil est, quod eius dignitatem & vtilitatem æquet, vt etiamsi omnibus opibus emeres amicum fidum, non tamen par & iustum pro eo appenderes pretium. Et C NON EST DIGNA PONDERATIO AVRI ET ARGENTI CONTRA BONITATEM FIDEI ILLIVS] quæ, scilicet, in altera bilancis lance illi contraponatur, illique æquiponderet & æquiualeat: semper enim bonitas fidei, id est, fidelitatis amici, quantolibet auro & argento præponderabit, eritque dignior & pretiosior. Græcè, *οὐδὲ σὺν ἴσῃ σταθμὸς τῆς καλοκἀγαθίας αὐτοῦ ἀντέσται*, id est, *& non est pondus pulchritudinis* (bonitatis) *illius*: q. d. Non satis potest ponderari aut æstimari pulchritudo, id est, decus, bonitas & pretium veri amici. Syrus: *Amico fideli non est pretium.* Pretio æstimari nequit, quia pretium omne superat, *& non est pondus gratiæ* (in dativo) *eius*, Tigurina, *nulla re dignè decus fidei eius rependitur*: nihil ei est ἀντάξιον, id est, æquiparabile, æquandum conferendum. Vnde apud Hebræos est prouerbiū *Passer est amicus in platea, quàm aurum in cista.* Et Homerus Odyss. 7. *Fidus amicus non est inferior; nec postbabendus fratri germano.* Et Cicero lib. de Amicit. *Haud scio*, ait, *an, excepta sapientia, quidquam sit homini amicitia melius à dijs immortalibus datum. Solem è mūdo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.* Denique Franc. Victoria, & ex eo Franc. Suarez tract. de Charit. disp. 9. sect. 4. docent posse tanta esse amici in amicum beneficia, vt liceat eum magis amare, quàm proprium patrem. Vide Plutarch. dialogo de amico fideli, vbi eum omnibus cōsanguineis præfert: *Habes*, inquit, *rem dulcissimam sanctissimamq; quæ vna post solam virtutem nihil homini melius vel natura, vel casus, vel studium dedit: dulces fateor, parentes, dulces aui, dulces itē filij, dulces fratres, dulces vxores, possunt tamē amarescere, nec parentes ideò, nec fratres, nec filij desierunt esse, cum tamen dulces esse desierunt: at amicus solus, dū sit verus, dulcis & charus esse non desinit.*

Amicitiæ commodum tertium.

In-

Apologus ſatis amiti.

Inſigni canis & lupi apologo idipſum ex imis amicitiæ & virtutis radicibus declarat Cyrillus lib. 3. Apolog. moralium cap. vltim. Canis, inquit, verberatus ab hero clamans & eiulans, increpatus à lupo dicente: *Tu rem tibi es, qui tantum ſemper hominem dilexiſti: pro labore igitur tuo ſuſcipe dolorem,* reſpondit:

Si fortuna dedit dudum mihi dulcia: quare
Dedigner ſub ea pauula dura pati?

Si bona ſuſcepi de manu hominis, quare non ſuſtineam & mala? Sicut asbeſtus lapis, qui verè dicitur, ſemper accenditur. Quid ergo dignum dabitur pro virtute, aut quid æquale, reddetur pro grata homine? certè nihil eſt quod à grato liberaliter expenditur, niſi virtus pro virtute, amor pro amore, atque homo pro homine quantocyùs redametur. Vade igitur quia hominis ſemper ſum amicus, & tuus propter hominem perpetuus inimicus. Quibus cum pauore audito lupus mox in ſolitudinē fugit.

Tertium eſt hoc amicitiæ elogium, quòd pretium eius ſit incomparabile & inæſtimabile. Sequitur quartum.

VERS. 16. AMICVS FIDELIS, MEDICAMENTVM VITÆ ET IMMORTALITATIS] Sic legit & S. Cyprian. lib. 3. Teſtim. Nam Græcè tantùm eſt, Φάρμακον ζωῆς, id eſt, pharmacū vitæ, ſcilicet, miſeræ huius & ærumnoſæ: idque Primò, quia omnibus huius vitæ miſerijs & ægritudinibus, tam corporis, quàm animi, vti ſunt mœrores, angores, timores, &c. quę innumeræ ſunt, medetur amicitia; conſulendo iuuando, & conſolando amicum, quo ſignificat vitam noſtrā eſſe continuam infirmitatem & ægritudinem, non vnam, ſed multiplicem, cuius medicus ſit amicus, iuxta illud Prouer. 15. 4. *Lingua placabilis, lignum vitæ;* Hebr. & Chald. *medicina* (Septuag. *ſanitas*) *linguæ, arbor vitæ.* Vnde Syrus vertit, *amicus fidelis, medicina eſt vitæ;* Arabicus, *animus fidei* (id eſt, fidelis) *eſt velut emplaſtrum vitæ. Quid dulcius,* ait Seneca in Prouer. *quàm habere amicum, cum quo omnia audeas, cui ſic credas, vt tibi, cui ſic loquaris, vt tecum. Sapiens etſi concentus eſt ſe, tamen amicum vult habere, ſed hoc ob nihil aliud, niſi vt exerceat amicitiam, vt eam magna virtus iaceat: nam ad hoc, vt dixit Epicurus, vt habeat, qui ſibi aſſideat, ſuccurrat: ſed vt habeat, cui aſſideat, quando libet.* Verè S. Hieron. in ca. 7. Mich. *Amicus,* inquit, *diu quæritur, vix invenitur, difficilè ſervatur.* Nam, vt ait Comicus: *Quod medicus eſt ægro corpori, hoc amicus eſt mentis ægritudini. Nam verba amica ſunt medela commoda.*

Commodum quartum.

Secundò, amicus eſt pharmacum vitæ & immortalitatis, quia affert & prolongat vitam; tum præſentem, mortalem, dum facit hominem imperturbabilem & impaſſibilem: tum futuram immortalem, inſtar ligni vitæ, iuxta illud: *Fructus iuſti, lignum vitæ,* Prouer. 11. 30. Ille enim veriſſimus eſt amicus, qui amicum docet iter, & ducit ac beatā immortalitatem. Fidelis ergo & Chriſtianus amicus ſuis monitis, conſilijs, inſtructionibus, correptionibus efficit apud amicum, vt is ſemper viuat, tum in hoc ſæculo per famam, tum in futuro per gloriam. Quocirca S. Auguſt. lib. 4. Confeſſ. cap. 6. *Benè,* inquit, *quidam* (Horatius) *dixit de amico ſuo, Dimidium animæ meæ. Nam ego ſenſi animam meam, & animam illius* (amici) *vnam fuiſſe animam in duobus corporibus; & ideò mihi horruerat vita, quia nolebam dimidius viuere: ideò fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* Audi Rabanum: *Amicus dicitur, quaſi animi cuſtos. In amico quippe fideli medicamentum eſt vitæ & immortalitatis: quia, ſi fidelis eſt, ſecundùm Deum vtiq; amicus eſt: ſi autem ſecundùm Deū amicus eſt ea ſemper cum amico tractat, quæ ad medicamentum vitæ æternæ, & immortalitatem perpetuā pertinent.* Vnde eſt illa Tullij Ciceronis ſententia, *Amicitiā niſi inter bonos eſſe non poſſe. Eſt enim boni viri* (quem eundem ſapientem licet dicere) *hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum ſit, neue ſimulatum. Apertè enim vel amare, vel odiſſe magis ingenui eſt, quàm fronte occultare ſententiam. Deinde, non ſolum ab aliquo allatas criminationes repellere; ſed ne ipſum quidem eſſe ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimantem ab amico eſſe violatum. Accedat huc ſuauitas quædam oportet ſermonum atque morum, haudquaquā mediocre condimentum amicitiæ. Triſtitia autem, & in omni re ſeueritas habet illa quidem grauitatem, ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem facilitatem proclinior.* Audi & S. Ambroſ. lib. 1. Offic. c. 32. *Benevolentia,* ait, *communis quædā parens omnium, quæ amicitiam connectit & copulat: in conſilijs fidelis, in proſperis læta, in triſtibus mœſta, vt vnuſquiſque benevolentię ſe magis quàm ſapientis credat conſilio: vt Dauid, cùm eſſet prudentior, Ionathæ tamen inimici conſilijs acquieſcebat. Tolle ex vſu hominum benevolentiam, tanquam ſolem è mundo tuleris, ita erit: quia ſine ea vſu hominum eſſe non poteſt, vt peregrinanti mōſtrare viam, renuncare errantē, deferre hoſpitium, aquam de aqua profluenti dare, lumen de lumine accendere. Non igitur mediocris virtus, de qua ſibi plaudebat Iob dicens: Foris autem non habitabat hoſpes, ianua mea omni venienti placebat. Benevolentia itaque in his eſt omnibus, tanquam fons aquæ reficiens ſitientem: tanquam lumen, quod etiam in alijs lucet, nec illis deſit, qui de ſuo lumine alijs lumen accenderint.* Idem S. Ambroſius lib. 3. cap. vltim. *Solatium,* inquit, *huius vitæ eſt, vt habeas, cui pectus aperias tuum; vt colloces tibi virum fidelem, qui in proſperis gratuletur tibi, in triſtibus compatiatur, in perſecutionibus adhortetur:* & ſubinde, *qui in lætis occultantem comprimat, in triſtibus mœrentem erigat.*

Ruſum S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) lib. de Amicitia, cap. 2. *Amicus,* inquit, *quaſi amoris, vel ipſius animi cuſtos dicitur: quoniam amicum meum amoris mutui, vel ipſius animi oportet eſſe cuſtodem, vt omnia eius ſecreta fideli ſilentio ſeruet, & quidquid in eo vitioſū viderit, pro viribus caueat & deleat: cui & gaudendo congaudeat, & dolendo condoleat.* Et cap. 5. *Amicus,* ait, *ſapiens, medicamentum eſt vitæ. Non enim validior vel efficacior eſt vulneribus noſtris medicina, quàm habere, qui omni incommodo occurrat compatiens, omni commodo occurrat congratulans: vt inuictis ſuis laboribus onera ſua inuicem tolerent, & quod vnuſquiſque propriam leuiùs quam amici portet iniuriam. Amicitia ergo ſecundas res facit ſplendidiores; aduerſas partiens communicanſque, reddit leuiores: nam & philoſophis etiam placuit. Non aqua, non ſole, non igne pluribus locis vtimur, quàm amico: in omni actu, in omni ſtudio, in cœtu, in dubijs, in quolibet euentu, in fortuna quolibet, in ſecreto, in publico, in omni conſolatione, domi foriſq; vbique amicitia grata, amicus neceſſarius, vilis gratia reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, & abſentes adſunt ſibi, & egentes abundant, & imbecilles valent: & (quod difficilius, eſt dictu) mortui viuunt. Igitur amicitia eſt diuitibus pro eleëmoſyna, exulibus pro patria, pauperibus pro cenſu, ægrotis pro medicina, mœrentis pro vita, ſanis pro gratia, imbecillibus pro virtute, robuſtis pro præmio.* Addit, verum amicum leuiùs propriam, quàm amici iniuriam tolerare.

Idem S. Aug. ſerm. 21. de verbis Apoſtoli, cicero illud

illud Apoſt. Galat. 6. 2. *Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. Nihil*, ait, *ſic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio.* Talem, amicum Philagrio ſe præſtitit S. Gregor. Nazianz. ut ipſe ad eumdem ſcribit epiſt. 64. *Quæ tibi moleſta ſunt*, inquit, *utique & nobis: amicorum cõmunia omnia cenſemus, tam proſpera, quàm aduerſa, eaq; amicitiæ lex eſt.* Deniq; eleganter S. Chryſoſt. hom. 2. in epiſt. 1. ad Theſſal. *Reuerà*, ait, *vitæ pharmacũ eſt fidus amicus; reuerà protectio fortis eſt, fidus amicus. Quid enim non efficeret germanus amicus? quantam vtilitatem, quantã ſecuritatem generat? Si mille theſauros dixeris: nihil tamen germano correſpondebunt amico.* Et poſt nonnulla: *Cum amico & paupertas tolerabilis eſt: ſine illo & ſanitas & diuitiæ intolerabiles ſunt. Alium pro ſe ipſo habet, qui amicum habet. Præſtringor, & veluti præcludor faucibus, non valens exemplo aliquo rem iſtam exprimere. Noui ego quendam, qui cùm ſanctos viros amici ſui cauſa obſecraret, primùm pro illo, & tum demum pro ſe orare, obſecrabat.*

Amicus ergo eſt ſalutare & panchreſtum vitæ pharmacum, contra omnes eius morbos & vulnera. Ille te mœrentem ſolatur, deſperantem erigit, dolentem recreat, trepidantem excitat: in arduis eſt præſidium, in dubijs conſilium, in aduerſis ſolatium, in proſperis, ne cadas aut euaneſcas, fulcimentum. Quid? quòd inſuper eſt immortalitatis medicamentum: tum, quia te mortuum ac ſepultum, non ſinit tamen à ſua & reliquorum memoria prorſus interire; facta demortui celebrat, dicta repetit, virtutes ac merita prædicat: tum (quod vtilius atque optabilius eſt) defuncti animam Chriſtianis ſuffragijs, pietatiſque officijs, ut tandem immortalitatis glorioſæ munere donetur, verus animæ curator & amicus proſequitur. Verus quippe fideliſque amicus non proprium, ſed amici lucrum quærit. *Quid eſt*, inquit S. Ambroſ. *amicus, niſi conſtitus amoris? Non eſt vectigalis amicitia, ſed plena decoris. Virtus eſt amicitia, non quæſtus.* Ita ipſe lib. 3. Offic. cap. vlt. Huc facit prouerbium Hebræorum: *Aut ſocietas* (amicitia) *aut mors*: q. d. *Vita ſine amico non eſt vita, ſed mors. Quæ poteſt eſſe vita vitalis*, ait Cicero lib. de Amicitia, *quæ non in amici mutua beneuolentia conquieſcit? Hoc experiremur, ſi Deus nos ex hac hominum ſocietate tolleret, & in ſolitudine collocaret, atque ita ſuppeditans omnium rerum, quas natura deſiderat, abundantiam, hominis omnimò aſpiciendi poteſtatem eriperet: quis tam eſſet ferreus, qui cam vitam ferre poſſet, cuiq; non auferret fructũ voluptatum omnium, ſolitudo?* Hac de cauſa Ariſtot. 3. Polit. c. 2. dicit, *eum, qui cum alijs verſari nequit, aut Deum eſſe, aut beſtiam.* Pergit Cicero: *Amicus magis neceſſarius eſt, quàm ignis & aqua.* Sicut enim citra ignem & aquam non conſtat hominum vita; ita nec ſine conſuetudine & opera amicorum, quos ob idipſum Latini neceſſarios vocant, vti amicitiam neceſſitudinem. Innuit hæc Ciceronis ſententia duo maxima commoda colligi ex amicicia voluptatem & vſum: nihil eſt enim iucundius igni, nihil vtilius aqua. Huc facit adagium: *Sal vitæ eſt amicitia: oculus vitæ eſt ſapientia: antidotum vitæ eſt patientia.*

Quintum amicitiæ elogium.

ET QVI METVVNT DOMINVM, INVENIENT ILLVM] Docet hic modum inueniendi & parandi fidum amicum, eſſe amorem Dei. Fidus enim amicus eſt magnum Dei donum, quod Deus ſui cultoribus, quaſi ingentem ſui cultus mercedem, rependit, quo ſimul oſtendit verum amicum eſſe ingens, imò diuinum bonum, vtpote quòd non ab homine, ſed à Deo ſperari petiq; debeat. Quocirca hoc eſt quintum amicitiæ elogium. Vnde Tigurina vertit, *talem autem nanciſcentur, qui verentur Dominum*; Syrus, verò, *& qui timet Deum, ipſemet eſt*, ſcilicet, amicus fidelis. Sic & Arabicus, *& eſt* (amicus fidei) *de timentibus Deum*, hoc eſt, amicus fidelis eſt timens Deum. q. d. Si quæris amicum fidelem, quære timentem Deum: quia nõ eſt amicus fidelis, niſi qui timet Deum. Timens enim Deum fidelis eſt Deo, ideoque fidelis eſt & homini, præſertim amico. *Quid amicitia pretioſius*, exclamat Rabanus, *quæ angelis communis & hominibus eſt? Ipſe Dominus noſter ex ſeruis amicos fecit, ſicut ait Ioan. 15. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis, quæ ego præcipio vobis. Dedit formam amicitiæ, quam ſequamur.* Denique amicitiæ fons & origo eſt ipſe Deus, & Deitas, quæ ob amicitiam communicat ſe tribus perſonis diuinis. Hæ ergo inter ſe ſunt primi increati & ſummi amici qui ſuum amicitiæ bonum angelis & hominibus communicant. Vnde S. Ambroſ. lib. 2. de Spiritu ſancto, in fine: *Quidam* (Cicero libr. de amicitia) *ait, interrogans: Quid amicus eſſet? Alter, inquit, ego. Si ergo homo amicum ita definunt, vt alterum ſe eſſe diceret, per vnitatem videlicet, amoris & gratiæ; quantò magis in Patre & Filio & Spiritu ſancto vnitatem naturalis æſtimare debemus, cùm per eandem operationem ac diuinitatẽ, vel vnitas, vel certè, quod amplius eſt, ταυτότης, (id eſt, identitas) exprimatur? ταυτὸ enim idem ſignificat, ex eo quòd idem habeat & Pater & Filius & Spiritus ſanctus, vt idem velle & idem poſſe non affectione ſit voluntatis, ſed in ſubſtantia Trinitatis.*

QVI TIMET DEVM EQVE HABEBIT AMICITIAM BONAM. q. d. Sicut timens Dominum conſtantem cum eo amorem, & fidelem amicitiã ſeruat & colit: ſic *æquè*, id eſt, pariter, congruè, iuſtè & meritò inueniet & habebit amicitiam bonam fidelis amici: quia par, iuſtum & congruum eſt, ut qui fidelis eſt Deo, ſibi fideles pariter ſentiat homines, præſertim amicos: QVONIAM SECVNDVM ILLVM ERIT AMICVS ILLIVS] q. d. Quia qualis eſt ille erga Deum & proximum, talis illi viciſſim erit amicus illius: ut ſicut ille fidus eſt Deo & proximo, ita ſimiliter illi ſint fidi ſui amici. Hunc ſenſũ exigunt Græca, quę ſic habent: *Qui timet Dominum, εὐθύνει*, id eſt, *rectificat*, rectam facit, rectam conſtituit *amicitiam ſuam: nam erga eum talis etiam proximus ipſius erit*, putà, fidelis, ſincerus, conſtans, qualis ipſe eſt erga Deum. Alitèr Palacius. q. d. Qualis es tu, talis eſt & amicus tuus: ſimilis enim quærit ſimilem. Cùm enim amicus ſit alter ego, ſi ego ſum bonus, erit & amicus meus bonus: ſi eſt ille malus, ero & ego malus. Amicorum enim omnia ſunt communia: ergo & virtus, aut nequitia communis eſt. Indicium euidens animi tui eſt amicus tuus: ſi amicum habes malum, demonſtras te eſſe malum. Si donum Dei eſt amicus, non poteſt Deus bonus mala donare. Ergo viri boni amicus erit bonus. Hæc Palacius.

VERS. 17.

Syrus verò ad id, quod præmiſit, *Qui timet Deũ, ipſemet eſt*, ſcilicet fidelis amicus, appoſitè ſubdit: *Qui timent Deum, confirmabunt amicitias ſuas, & ſicut ipſe in amicis eius*; & Arabicus, *perdurabit amicitia eorum, quoniam amici eius ſimiles illi ſunt.* q. d. Firma amicitia nulla re firmatur, niſi timore Dei: quia qualis eſt Deus, tales ſunt & amici, tum erga Deũ tum erga ſe inuicem: quę enim conueniunt in vno

tertio

tertio, conueniunt pariter inter se. Vita ergo amicitia est eorum, qui in Deo conueniunt, ac in Dei amore & charitate sociantur: Deus enim, cùm sit, fidus, constans, immutabilis, hinc pariter suos amicos facit fidos, constantes, immutabiles. Pari modo, qui fidos quærit seruos, milites, operarios, ancillas, quærat eos, qui timeant Deum. Timor enim Dei coget eos fidos esse hero duciue suo, sicut cogit eos fidos esse Deo. Qui hoc sapiũt, felices sunt, optimèque eis vbique seruitur. Hoc est, quod ait Ben-Sira alphabeto primo litera *Phe*: *Si necesse est, vt contrahas accipiendo & dando, esto fors tua cum viro bono*: q.d. Si tibi negotiandum est, negotiare cum viro probo, non cum improbo: quia probis adest Deus, improbis resistit. Sapiebat hoc Constantius Imp. pater Constantini Magni, qui, ut refert Eusebius lib. 1. de Vita Constantini, ut sinceros Christianos à fictis secerneret, sibique amicos & aulicos ascisceret, simulatè edixit, ut Christi cultores aula sua excederent; in ea verò remanerent soli idolorum assecla: quare veri Christiani aula excesserunt, ficti in ea remanserunt. Tũ ille, detecta simulatione, idololatras omnes, quasi proditores, aula expulit, veroſque Christianos dumtaxat in eam adlegit, dicens: *Quomodo imperatori fidem seruabunt, qui erga Deum deprehensi sunt perfidi? Hos verò, qui veritatem confessi fuerant, dignos esse dicebat, qui circa Imperatorem essent; atque ita eos corporis ac regni etiam sui custodes esse præcepit, dicens, oportere tales inter primos ac necessarios, tam amicos, quàm familiares extoli & ornari, ac magni in honore & pretio haberi, quàm magnorum thesaurorum araria.*

Audi Rabanum hic: *Primum ergo*, inquit, *atque perfectã amicitiæ gratiam nisi inter perfectos viros, eosdemq; virtutis perseuerare non posse sancti Patres docuerunt. Vnde, quomodo ad perfectionem illius & inuiolabilem statum peruenire possit, quasi gradus quosdam statuerunt. Primum igitur gradum veræ amicitiæ in contemptu substantiæ mundialis, & omnium, quæ habemus, rerum despectione esse dixerunt. Secundum, vt ita suas vnusquisque reiecerit voluntates, ne se sapientem atque consultum esse iudicans; suis magis, quàm proximi diffinitionibus obedire. Tertium, vt scias omnia, etiam quæ vtilia ac necessaria æstimas, postponenda bono charitatis & pacis. Quartum, vt credas, nec iustis, nec iniustis de causis penitus irascendum. Quintum, vt aduersum se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eodem modo, quo suam, curare desideres, scies æqualiter sibi perniciosam alterius esse tristitiam, ac si aduersus alium ipse moueatur, nisi eam, quantum in se est, de fratris mente depulerit. Postremum illud est, quod generale vitiorum omnium peremptorium esse non dubium est: vt se de hoc mundo credat quotidie migraturum, quæ persuasio, non solum nullam in corde tristitiam residere permittit, verùm etiam vniuersos concupiscentiarum ac pectatorum omnium comprimet motus. Hæc igitur quicunque tenuerit, amaritudinem iræ atque discordiæ nec pati poterit, nec inferre.*

Sex gradus amicitiæ.

Idem dixerunt Gentilium sapientes de amicitia naturali, quæ scilicet, fundatur in communicatione bonorum & virtutum naturalium. Cicero li. 1. Officior. *Omnium societatem nulla præstantior*, inquit, *nulla firmior, quàm cùm viri boni moribus similes, sunt familiaritate coniuncti. Nihil enim amabilius, nec copulatius, quàm morum similitudo bonorum. In his, in quibus eadem studia sunt, eadem voluntates: in his fit, vt æquè quisque altero delectetur ac seipso, efficiuntque id, quod Pythagoras vult in amicitia, vt vnus fiat ex plu-*

Gentilium gnoma de amicitia.

ribus. Idem li. de Amic. asserit, *amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Virtus*, inquit, *conciliat amicitias & conseruat; in ea enim est conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ, cùm se extulit & ostendit lumen suum & idem aspexit, agnouitq; in alio, ad id se adiungit, vinciturq; accepit illud, quod in altero est: ex quo exardescit sine amor, sine amicitia: vtrumque enim ductum est ab amando.* Aristotelis hæc de amicitia sunt placita: *Amicus est alter ego.* Ethic. lib. 9. *Animus debet se temere ad amicum, sunt genua ad tibiam.* Ibidem: *amborum existentium amicis sanctum est præhonorare veritatem*, ut dicas: *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* Ethicor. lib. 1. *Honesta amicitia proprie dicitur amicitia, alia ex accidenti.* 8. Ethic. c. 4. *Amicitia magis consistit in eo, vt amet, quàm vt ametur. Argumẽto sunt matres, quæ filios amando gaudent, redamari non curant.* 8. Ethic. 8. *Proverbia in amicitia sunt Vna anima: Communia omnia amicorum: Æqualitas amicitia: Tibia genua propinquorum.* 9. Ethic. 8. *In quibus ius & iustũ est, in his est amicitia.* Quamobrem *quot iustorum sunt species, tot amicorum. Iustum certè est & hospiti erga ciuem, & seruo erga dominũ, & cui erga ciuem, & filio erga patrem, & vxori erga virum, &c. & amicitiæ sunt in horum singulis.* lib. 2. Magnor. Moral. cap. 12. *Bonorum & eorum qui in virtute sunt, amicitia perfecta est.* 8. Ethic. c. 3. *Constantissima igitur, stabilissima ac honestissima, quæ inest probis amicitia: quippe quod propter virtutem, ac per se bonum. Nam virtus incommutabilis, & quæ per eam contibatur amicitia, constantissima est: at quæ ex commodo, stabilis non est; quippe quæ cùm commodo elabitur.* li. 2. Magn. Moral. ca. 12. Si hæc vera sunt in amicitia naturali, vtique veriora erunt in supernaturali, quæ in cõmunicatione bonorum & virtutum supernaturalium, ac præsertim in charitate fundatur: charitas enim est perfecta amicitia, tam hominis cum Deo, quàm hominis cũ homine. Ratio à priori ergo, cur amicitia sit constans etiã in aduersis, est eius honestas, dignitas & præstantia: ité charitas, cui, si supernaturalis sit innititur, de quo plura Prou. 17. 17.

Christus vt verus amicus.

Porrò hæc omnia, quæ de amico hîc tangit sapiens, per excellentiam conueniunt Christo Domino. Ipse enim est amicus amicorum, præ omnibus amicis amandus & colendus: per quem & in quo cæteri amici amandi & colendi sunt: sine quo nullus est verus amicus. Christus, ergo *Primò*, fundit verbum dulce, quia lingua eius est *Primo.* εὐχαρις, id est gratiosa, & lingua charitum: quia lingua nõ Angelorũ, sed Dei ac Verbi Dei, iuxta illud Ps. 44. 3. *Diffusa est gratia in labiis tuis* Et Cant. 5. 13. *Labia eius, lilia distillantia myrrham primam* Et v. 16. *Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis: talis est dilectus meus: & ipse est amicus meus.* Quocirca verè dixit S. Cyprian. de passione Christi: *De impietate & malitia suauitas petasq; Christi triũphat.* Secundò, Christus nobis est consiliarius vnus de mille: hoc enim nomen ei dat Isaias c. 9. v. 6. Vide ibi dicta. Tertiò, Christus est amicus in tentatione: quia per crucem, passionem & mortem pro nobis obitam, probauit suam erga nos amicitiã. Et quia in Eucharistia seipsum nobis in cibũ reliquit ad tentationum remedium, ac tribulationũ omnium solamen & robur. Vide S. Ambros. li. 7. in Lucam, c. 11. *Quis*, ait, *amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suum tradidit?* Quartò, Christus nobis est vnanimis, quia noster frater per incarnationẽ fieri dignatus est. Quintò, Christus est amicus fidelis, ideoq; protectio fortis. Sextò, Christus est thesaurus animæ nostræ. Septimò, Christo

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

nihil

VERS. 17.

Octaue. nihil æquari aut comparari poteſt. Octauò, Chriſtus eſt medicamentũ vitæ & immortalitatis, iuxta id quod ipſe ait Ioan. 6. v. 52. *Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.* Et v. 55. *Et qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternã: & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Vnde S. Leo ſerm. 16. de paſſione: *In me* (Chriſto crucifixo) ait, *omnis infirmitas aboletur, omnis plaga ſanatur.* Amor enim eſt transformator amantium, ideoque amantes transformat in Chriſtum. Quocirca S. Ambroſ. lib. de Iſaac & anima, cap. 8. *Quoniam*, inquit, *formatus in ſponſa Chriſtus erat, ait: Pone me vt ſignaculum in cor tuum, vt ſigillum in brachium tuum. Sigillum Chriſtus in fronte eſt, vt ſemper confiteamur; in corde, vt ſemper diligamus; in brachio, vt ſemper operemur: vt, ſi fieri poteſt, tota eius ſpecies exprimatur in nobis. Ipſe eſt ſignaculum noſtrum, quem Pater ſignauit Deus.* Talis erat S. Paulus de quo S. Chryſoſt. in illud Galat. 2. 20. *Viuo ego, iam non ego: viuit verò in me Chriſtus. Quoniam*, inquit, *ſeipſum Chriſto & cruci totum præbuerat, & ad illius voluntatẽ omnia faciebat, non dixit: Viuo ego Chriſto; ſed, quod longè maius eſt: Viuit verò in me Chriſtus.* Vnde ſapienter & piè S. Bernard. in Formula honeſtæ vitæ: *Si tibi Ieſus*, ait, *ſemper in corde, & nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat: ſemper illum cogita pro te in cruce pendentem. Sic nimirum erit tibi faſciculus myrrhæ inter vbera tua.* Et S. Auguſt. in Meditat. c. 35. *Dulciſſime & amantiſſime Ieſu, infunde, obſecro, mihi ſtudinem charitatis tuæ pectori meo, vt te ſolum in corde habeam. Scribe digito tuo in pectore meo dulcem tui memoriam, nulla vnquam obliuione delendam*, &c. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abſcondiſti timentibus te!* Idem epiſt. 52. ad Macedon. *A charitate*, inquit, *æternitatis & veritatis, cuius regnator eſt Chriſtus, manat vera amicitia, non penſanda temporalibus commodis, ſed gratuito amore potienda. Nemo enim poteſt veraciter amicus eſſe hominis, niſi fuerit ipſius primitus veritatis.*

A 24. Audi, fili, & accipe conſilium intellectus, & ne abijcias conſilium meum.

25. Injice pedem tuum in compedes illius, & in torques illius collum tuum.

26. Subijce humerum tuum, & porta illam, & ne acedieris vinculis eius.

27. In omni animo tuo accede ad illam, & in omni virtute tua conſerua vias eius.

28. Inueſtiga illam, & manifeſtabitur tibi; & continens factus, ne derelinquas eam.

29. In nouiſſimis enim inuenies requiem in ea, & conuertetur tibi in oblectationem.

30. Et erunt tibi compedes eius in pro-
B tectionem fortitudinis, & baſes virtutis, & torques illius in ſtolam gloriæ.

31. Decor enim vitæ eſt in illa, & vincula illius alligatura ſalutaris.

32. Stolam gloriæ indues eam, & coronam gratulationis ſuperpones tibi.

33. Fili, ſi attenderis mihi, diſces: & ſi accommodaueris animum tuum, ſapiens eris.

34. Si inclinaueris autem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris.

35. In multitudine presbyterorum prudentium ſta, & ſapientiæ illorum ex cor-
C de coniungere, vt omnem narrationem Dei poſſis audire, & prouerbia laudis non effugiant à te.

36. Et ſi videris ſenſatum, euigila ad eum, & gradus oſtiorum illius exterat pes tuus.

37. Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, & in mandatis illius maximè aſſiduus eſto: & ipſe dabit tibi cor: & concupiſcentia ſapientiæ dabitur tibi.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De arduo Sapientiæ.

Verſ. 18. Fili, à iuuentute tua excipe doctrinam, & vſque ad canos inuenies ſapientiam.

19. Quaſi is qui arat, & ſeminat, accede ad eam, & ſuſtine bonos fructus illius.

20. In opere enim ipſius exiguum laborabis, & citò edes de generationibus illius.

21. Quàm aſpera eſt nimiùm ſapientia indoctis hominibus, & non permanebit in illa excors,

22. Quaſi lapidis virtus, probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam.

23. Sapientia enim doctrinæ ſecundum nomen eſt eius, & non eſt multis manifeſta; quibus autem cognita eſt, permanet vſque ad conſpectum Dei.

Vers. 18. FILI, A IVVENTVTE TVA (Syrus, *à pueritia tua*) EXCIPE (legit, ἐπίδεξαι; iam legunt, ἐπίλεξαι, id eſt, *elige*) DOCTRINAM. (Græcè, παιδείαν, id eſt, inſtitutionem diſciplinæ, qua παῖδες, id eſt, pueri, erudiuntur & formantur in litteris & bonis moribus;) ET VSQVE AD CANOS INVENIES SAPIEN-
D TIAM] Pro ἕως πολιῶν, id eſt, *vſque ad canos*, perperam aliqui legunt, ἕως πόδων, id eſt, *vſque ad pedes.* Sapientia enim nõ eſt in pede & talis, ſed in capite & canis. Tigurina, *fili, à iuuentute tua addiſce diſciplinam, & ſapientiam tandem caneſcens inuenies*; Vatabl. *ad canos vſque duraturam inuenies*; aut, *ad canitiem vſque ſectaberis*, ut per metalepſin τὸ *inuenies*, ſumatur pro *inquires, inueſtigabis, ſectaberis*; quę enim inuenire cupimus, ea inquirimus, veſtigamus & ſectamur. Igitur eſt hic duplex ſenſus. Primò, q. d. Fili, à iuuentute tua aperto pectore ſuſcipe ſapiẽtum inſtructionem & doctrinam: ita fiet, ut vſque ad canos, hoc eſt, in canis, putà, in ſenectute & canitie inuenias ſapientiam: ſapientia enim diu diſcenda eſt, ac à pueris per omnem ætatem, ut in ſenectute ea plenè potiamur & fruamur. In pueris enim

enim dominatur gula, in iuuenibus luxuria, in viris ambitio: at hæc omnia cadunt in senectute, tumque homo incipit perfectè sapere, cùm passionibus sopitis diuina ambit & æterna, quibus se propinquare cernit. Rursum tunc inuenit sapientiam, id est, fructus sapientiæ, putà, animi quietem, moderationem, lætitiam, &c. hos enim fructus parit sapientia. Disce ergo, iuuenis, vt senex inuenias, & fruaris sapientia: sapientia enim, vt ait Aristot. non est in iuuenis nouitate, sed in senum experientia. Secundò, q.d. Fili à iuuentute tua studе doctrinæ & sapientiæ, quia hæc numquàm te deseret; sed ad canos vsque tibi adherebit, teque indiuulsè comitabitur, cùm opes, voluptates, honores hominem in senio deserant. Rursum Palacius sic explicat: q.d. Disce, iuuenis, & vsque ad canitiem semper licebit sapientiam inuenire, & in ea proficere. Cùm enim sapientia sit dilectio Dei, eius luce resplendens, ab eius gratia dimanans, vt in gratia & dilectione & fide, licet semper, dum viuimus, proficere (vt quædam Clementina decreuit) ita & in sapientia, semper vsque ad canos proficere licebit.

Priori sensui fauet id quod sequitur: *Quasi is, qui arat, & qui seminat, accede ad eam, & sustine* (expecta in senectute) *bonos fructus illius.* q.d. Sere in iuuentute semina sapientiæ, vt eius fruges metas in senectute: senum enim est sapientia; senum, inquam, qui à iuuentute ei vacarint: qui enim à puero vacarunt concupiscentiæ & insipientiæ, in senectute erunt pariter concupiscentes & insipientes. Vnde Nazianz. in Tetrastichis: *Semes*, inquit, *decet sapientia, iuuenes temperantia.* Est ergo laus sapientiæ, quòd ipsa sit decus & ornamentum senectutis. Vt hoc ergo bonum senectuti tuæ concilies, à puero eidem vacare incipe. Verùm id ipsum posteriori quoque sensui adapres: subdit enim. *In opere ipsius exiguum laborabis, & citò edes de generationibus illius.* Posterior ergo sensus, vti vberior, ita simplicior & germanior est, ac priorem includit. Summa, iubet studioso sapientiæ, vt à puero addicat eã tum, quia puerilis ætas est quasi cera & tabula rasa, quę quaslibet figuras sibi impressas facilè recipit, & constanter retinet, iuxta illud:

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu.

Senectus verò dura & inflexilis est ab his quæ in iuuentute didicit, quibusque per tot annos assuevit. Tum, quia sapientię studium est sublime, longum & arduũ: igitur à puero capessendum. Præclarè S. Hieron. epist. 7. ad Lætam. de instit. filiæ, illam à puero litteris, sanctisq; moribus imbuendam docet: *Difficulter*, inquit, *eradimur, quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum colorem reuocet?* De puerorum institutione plura vide apud Clementem Alexandr. in Pædag. Xenophontem in Pædia Cyri. Platonem lib. 2. 4. & 7. de Republ. Aristot. in Oeconom. Plutarchum, & alios. De eadem plura dicam c. 30. v. 1.

Incipit hìc secunda pars capitis, qua ab amicitia transit ad studium sapientiæ; tum, quia vera amicitia est comes & filia sapientiæ; tum, quia idem tidem Siracides talit & retulit ad sapientiam, quasi ad totius libri scopũ & argumentum: totus enim hic liber agit de sapientia, tum in genere, tum in specie: varias enim eius species, putà, varias virtutes & virtutum officia recensет: ac deinde à speciebus ad genus, putà ad sapientiam, quasi ad obiectum sibi adæquatum retulit.

VERS. 19. QVASI IS, QVI ARAT, ET QVI SEMINAT, ACCEDE AD EAM, (id est, longanimiter & patienter labora,) ET SVSTINE BONOS FRVCTVS ILLIVS] Syrus, *sicut seminator, & sicut messor accede ad eam, & multitudinem fructuum eius colliges*; Vatabl. *quasi qui arares & seras, accede ad eam, & bonos ab ea fructus expecta. Vomere quippe Euangelij*, ait Rabanus, *de corde suo genimina vitiorum debet extirpare, qui semen diuini verbi edere, & fructus dulcissimos sacrarum virtutũ desiderat metere.* Docet modum parandi sapientiam ex similitudine & modo parandi fruges & messem per agriculturam. Sicut enim agricola primò, magno labore spinas & radices eruncat, vel, vt Cato ait, auerruncat, id est, runca euellit, exberbat & extirpat; deinde terram arat, subigit & excolit. Secundò, in ea seminat id, quod metere cupit, ac dispendium seminis patitur, vt illud auctius recipiat. Tertiò, hæc omnia facit spe frugum; quia, scilicet, sperat opimam messem. Quartò, messem longanimiter per multos menses expectat. Ita pariter sapientię studiosus primò, mentem suam quasi terrã, euulsis vitiorũ spinis, multo labore poliat, subigat & excolat, iuxta illud Ierem. 4. 3. *Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas.* Secundò, in ea semina diuinæ sapientiæ partim legendo, vel audiendo; partim meditando, partim orando, partim diuinas illuminationes & inspirationes hauriẽdo, iaciat & excipiat. Tertiò, speret fructum & messem sapientiæ. Quartò, longanimiter eam, eiusque frugum copiam, duledinem & præstantiam expecter, iuxta illud:

Multa tulit, fecitq; puer, sudauit & alsit. Et,
Non sacet in molli veneranda scientia lecto:
Illa sed assiduo parta labore venit.

Huc alludens S. Iacobus c. 5. 7. ait: *Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum & serotinum: patientes igitur estote & vos, & confirmate corda*, &c. Vide ibi dicta. Porrò, sicut totius vitæ laborem sibi agricultura desiderat: ita & vehementiùs eumdem sapientiæ cultura deposcit. Ideircò ait Paulus: *Dei agricultura estis*, 1. Corinth. 3. 9.

Quocirca S. Bernard. ser. de septem donis Spiritus sancti: *Ager est mundus*, ait Veritas. *fodiamus in eo: thesaurus absconditus latet, effodiamus eum. Ipsa est autẽ sapientia, quæ traditur de occultis. Omnes eã quærimus, omnes concupiscimus eã: sed frustrà quærit, qui in lectulo suo quærit.* Et Seneca epist. 109. *Prosunt*, ait, *inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. Peritos laudandi vsus exercet. Opus est & sapienti agitatione virtutum.* Igitur, sicut ager terrę, vt copiosam ferat messẽ, longo labore & spe debet arari, fodi, occari, seminari, sarriri, &c. sic prorsus hæc omnia mysticè peragenda sunt in agro animæ, vt copiosos sapiẽtię & virtutis fructus proferat. Nã, vt ait Orig. hom. 9. in Exod. *Spes futurorũ laborantibus requiem parit, sicut in agone positis dolorẽ vulnerum mitigat spes coronæ.* Et Apost. *Debet in spe qui arat arare*, 1. Corinth. 9. 10. Vide ibi dicta.

VERS. 20. IN OPERE IPSIVS EXIGVVM LABORABIS, ET CITO EDES DE GENERATIONIBVS (id est, fructibus ab ea genitis) ILLIVS] Syrus, *velut laborem exiguum laborabis, & statim fructus eius comedes*; Vatabl. *nam in opere eius non multum elaboraueris, quin de prouentibus eius mox comedas.*

Pro *in opere*, Græcè eſt, ἐν ἐργασίᾳ. Quæ vox tria ſignificat; Primò, ipſum opus & opificium; Secundò, ipſam operationem, occupationem; actionem, culturam, exercitationem, operam & laborem, qui in opus efficiendum ſuſcipitur, putà, ipſam agricolationem; Tertiò, vtriuſque, ſcilicet, tam operis, quàm operationis & laboris quęſtum & lucrum. Omnibus hiſce modis hìc accipi poteſt, ſed optimè ſecundo. Perſiſtit enim in metaphora agricolæ, qui magno labore terram arat, ſarrit & ſeminat: ſicut enim ille poſt terræ culturam, mox ex ea fructus percipit; ita ſtudioſus ſapientiæ ex ſtudio & cultura mentis, illicò & citiùs quàm agricola ex ea ſuaues & præſtantes ſapientiæ fruges colligit, iuxta illud: *Euntes ibant, & flebant mittentes ſemina ſua; venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos ſuos*, Pſal. 125. v. 6. Hoc eſt, quod ait Paulus Hebr. 12. v. 11. *Omnis diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris: poſteà autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.*

Sapientiæ fructus ſuæ.

Porrò ſapientiæ fruges & fructus ſunt multi & eximij, è quibus paucos hoſce recenſet Palacius. Primus eſt, animam liberare à tenebris & cæcitate, quam perſeuerantia peccandi parit. Secundus, liberare à tormentis, quæ mens ſibi malè conſcia ſentit: cùm enim peccatum ſit vulnus animæ, neceſſariò ei dolorem & tormentum inuehet, niſi mortua iaceat. Tertius eſt maximus, liberare à metu inferni, quem ſibi peccator iure cõmeruit. *Quoniam non eſt in morte, qui memor ſit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?* Quartus eſt, erigere animam in ſpem vitæ æternæ potiundæ: *Expectantes* (inquit) *beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei*, &c. Quintus, erigere animam ad confidendum in Deo velut in patre, qui in omni tribulatione noſtra conſolabitur nos. Sextus, *exſpectare diem mortis & iudicij cum animi fiducia*; imò nonnumquã dicere: *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Septimus, ſentire iam nunc lætitiam, gaudium & iubilationem cæleſtem, dicente illo: *Parabis in conſpectu meo menſam.* Et item: *Faciet Dominus in monte iſto conuiuium pinguium medullatorum.* Et itẽ: *Gaudete in Domino ſemper. O quàm bonus & ſuauis eſt, Domine, ſpiritus tuus!* Sapient. 12. v. 1. *Guſtate, & videte, quoniã ſuauis eſt Dominus*, Pſ. 33. 9. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilataſti cor meum*, Pſ. 118. 32. Porrò primos hoſce fructus illicò percipit anima, ac deinde ſenſim cæteros, imò non rarò cum peccatorum expulſione ſentitur mira conſcientiæ ſerenitas, gratiæ iucunditas, conſolationis cæleſtis, qua Deus animam mulcet, copia, ſuaues piæque lacrymæ, &c. Exemplum illuſtre præluxit in Chriſto, qui modico tempore in cruce & morte laborans, mox reſurrexit ad vitam & gloriam immortalem, ex breui paſſionis ſemine metens ſibi & nobis opes immenſas, & gloriam ſempiternam.

VERS. 21. QVAM ASPERA EST NIMIVM SAPIENTIA INDOCTIS HOMINIBVS, ET NON PERMANEBIT IN ILLA EXCORS] *Indoctos* vocat inſipientes & imprudentes, qui non rationem, ſed concupiſcentiam ſequuntur. Eoſdem vocat *exordes*, id eſt, vecordes & ſtultos: his enim ob aſperitatem horrori eſt ſapientia practica (de tali enim hìc paſſim eſt ſermo) putà, prudentia, virtus & ſanctitas. Vnde Syrus vertit, *quàm aſpera ſtultis ſapientia, & non patientur eam exordes.* Tigurina, *quàm aſpera valdè eſt im-*

A *peritis: nullis enim exors perdurat apud eam.* q. d. Quàm aſpera eſt gulolo temperantia, luxurioſo caſtitas, auaro liberalitas, ſuperbo humilitas, iracundo lenitas, pigro labor & ſedulitas! Vtique eſt ei quaſi lapis oneris, vt ait v. 22. ſicut enim ſtomacho amaro cibi dulces videntur amaritita carnali & cupidinibus ſuis addicto, ſapientia & virtus in ſe ſuauis & placida, videtur aſpera, inacceſſa & impoſſibilis, iuxta illud Prouerb. 24. 7. *Exceſſa ſtulto ſapientia.* Et Prouerb. 15. 5. *Stultus irridet diſciplinam patris ſui.* Et v. 12. *Non amat peſtilens eum, qui ſe terruit, nec ad ſapientes gradiatur.*

VERS. 22. QVASI LAPIDIS VIRTVS PROBATIO ERIT IN ILLIS, ET NON DEMORABVNTVR PROIICERE ILLAM] *Virtus*, ſiue vis, *lapidis*, eſt lapidis fortitudo, pondus & grauitas: huius ad inſtar *erit* ſtultis *probatio* ſapientiæ: q. d. Sicut homo ignauus, volens
B eleuare & imponere humero vel capiti lapidem grauem & ponderoſum, mox vt eius granitatem & pondus ſentit, illicò eum deponit & abijcit: ita ſtulti tentant quandoque addiſcere ſapientiam, eamque in humeros eleuare & ſuſcipere cogitant: ſed mox vt eius difficultatem onus & pondus ſentiunt, illicò ex ignauia & amore ſuarum cupiditatum eam abijciunt. Sicut ergo lapis probat vires corporis; ſic ſapientia probat vires animi: qui enim forti & reſoluto animo eam complectuntur, omne eius onus generosè ſuperant, itaq; onus eis in leuitatem, & quaſi in pennas & plumas vertitur: qui verò depreſſo & carnali ſunt animo, oneri eius ſuccumbunt, ideoq; eam deſerunt. Syrus & Hugo per *lapidem* accipiunt gemmã pretioſam: ſic enim vertit Syrus, *ſicut lapis eſt pretioſus ſuper eum, ne intimatur & dimittat eam.* q. d.
C Stultus aſpicit eminùs ſapientiam, quaſi gemmã, v. g. adamantem, ſupra ſe & opes ſuas eleuatam, quam proinde quaſi nimij pretij cominùs intueri non audet, vt eam comparet, & in pectus ſuum immittat; ſed eam alijs ditioribus & nobilioribus emendãm relinquit. Veràm nemo eſt, qui gemmam velit ἀποῤῥίψαι, id eſt, abijcere. Quare meliùs alij paſſim accipiunt lapidem vulgarem, grauem & ponderoſum: huius enim pondus, qui ſupra ſuas vires eſſe ſentit, illicò abjicit. Vnde Vatabl. vertit, *tamquam lapis probatur grauis* (Græcè, ἰσχυρὸς, id eſt, validus, fortis, ponderoſus) *incumbit illi, nec moram interponit, quin eum exutiat.* Alludit ad lapidem luctę: in lucta enim certabant viribus, quis maiorem, magiq; grandem & ponderoſum lapidem ferre poſſet: hic enim vocaba-
D tur *lapis oneris*, ſiue diſcus, & Græcè, λίθος δοκιμασίας, id eſt, lapis probationis, quia eo probabãt & explorabant quantæ eſſent vires & robur cuiuſque, vt ſcirent quis cui antagoniſtę in lucta deberet comparari & opponi: de quo Zacharias c. 12. 3. *In die illa*, inquit, *ponam Ieruſalem quaſi lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabant eum, conciſione lacerabuntur.* Vide ibi dicta. Hic ergo lapis ignauis & timidis eſt lapis oneris; fortibus verò & ſapientiæ, id eſt, virtutis, ſtudioſis, eſt lapis roboris, gloriæ & triumphi, ideoque eis quaſi in gemmam illuſtrem, putà in ſmaragdum, carbunculum & adamantem conuertitur. Rurſum, hic lapis eſt quaſi lapis Lydius, qui probat & diſcernit aurum verum à falſo & fictitio: pari enim modo diſciplina ſapientiæ probat & ſecernit veros diſcipulos à falſis. Vnde huc alludens Iſidor. Peluſ. epiſt.

epist. 400. *Vir patiens*, inquit, *laborū explanatio est, & quasi lapis Lydius, id est, probatissimus.* Nam, vt ait Nazianz. in Carmine de virtut. & vitiorum definitione: *Patientia, malorum est doctrix.*

Iter. tribulatio est lapis oneris à Deo cuique impositus.

Moraliter, dicit hic disciplinam, mortificationem, tribulationem, morbum, calumniam, persecutionem, esse lapidē oneris & probationis: eius enim onere probatur patientia, humilitas & fortitudo cuiusque fidelis. Illam ergo quasi onus humeris nostris à Deo impositum hilariter capessamus, & generosè portemus: ita veræ sapientiæ decus, pacē, Dei gratiam, gloriam & coronam quasi athletæ Christi nanciscemur. Quocirca S. Augustin. in Psal. 86. *Quadrati lapides*, inquit, *similis esse debet Christianus in omni tribulatione non cadit, etsi impellitur: & si quā vertitur, nusquam cadit: nam quadratum lapidem quacunque verteris, stat semper stantem se inuenias omnis casus.* Sic & Plato, Aristoteles, Plutarchus & Seneca patientes & fortes pioique viros vocant tetragonos, id est quadratos. Philo verò lib. de sacrific. Cain & Abel, labores & molestias comparat cum cibis, quibus nutritur & roboratur homo. *Equidē existimo*, inquit, *laboris vbique eandem vim esse. Nam, sicut à cibo tota vita pendet vnà cum suis actionibus: ita etiam à labore pendet, quidquid in rebus bonum est. Ergo sicut, qui vitam prorogare cupiunt, alimenta non negligunt: ita quotquot, quæ boni sunt, concupiscunt, laboris perpessionem magni faciunt: sicut enim cibus se habet ad vitam, sic ille ad honestatem.* Porrò Deus hunc lapidem cuiusque viribus adaptat, vt minùs forti minùs pōderosum, magis forti magis ponderosū imponatur: certè, si pondus lapidis vires hominis superet, Deus homini vires adaugeat, & ponderi cōmensurat. Quare nemo de nimio eius pondere iure queri potest, nemo ab eo ferendo se excusare. Nam, vt ait Apostolus 1. Cor. 10. 13. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana: fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet etiam cum tentatione proventum, vt possitis sustinere.* Denique pondus huius lapidis sentiunt acedi & tepidi dumtaxat: nam amentes & ferventes dicunt cum S. Bernardo: *Labor meus non est nisi vnius horæ: & si amplius, non sentio præ amore.* Amanti enim nihil est difficile.

Vers. 23. *Sapientia dicitur nomen abscondita, quo modo? Resp. Primo.*

SAPIENTIA ENIM DOCTRINÆ SECUNDUM NOMEN EST EIUS, ET NON EST MULTIS MANIFESTA] Primò, Hugo sic explicat: *Sapientia est secundum nomen eius*, scilicet, stulti & excordis, de quo v. 22. q. d. Stulti sapientiam doctrinæ reputant, stultitiam: quia non sapiunt, nec sapiunt ea, quæ dicuntur. Verùm obstat Græcum ἀυτῆς, id est, *eius*, quod est femininum, ac proinde stultum referre nequit, sed sapientiam.

Secundo.

Secundò, Dionys. Lyran. & Robert. Holkot, exponunt, q. d. Sapientia doctrinæ, id est, sapientia hæc salubris & doctrinalis, docens summo bono adhærere nomen habet à sua proprietate, & ne ipsa, suaque actione, videlicet, ab interno diuinorum sapore, & gustu dulcedinis summi boni: dicitur enim sapientia à sapore, quasi sapida scientia. Hunc autem eius saporem & gustum abscondítum pauci percipiunt, nec nisi eius studiosi. Verùm obstat, quòd Siracides fuerit Hebræus, non Latinus, scripserítque Hebraicè, ac proinde ad Hebræum sapientiæ nomen, non ad Latinum, respexerit.

Tertio.

Tertiò, alij σοφίαν, id est, sapientiam, censent, alludere ad ζοφίαν, quasi σοφία sit ζόφος, id est, caligo, putà obscura & arcana. Verùm huic obstat idē, quod prius: Siracides enim Hebraicè scripsit, non Græcè. Potuit tamen ipse, vtpote Græcè peritus, ad Græcæ linguæ tunc in Ægypto, vbi ipse hæc scripsit, vsitatæ etymon secundariò alludere: sic Pineda in Iob c. 28 v. 18. in fine: Sophia, inquit, à ζόφος, id est, à caligine, dicitur, quasi in caligine & ignoratione delitescens.

Quarto.

Quartò, Iansenius facilè & expedit sicque explicat: *Sapientia est secundum nomen eius*, hoc est, est id, quod dicitur & prædicatur, nempe, ardua res & excelsa, & nō quibuslibet obuia. Accedit Rabanus: *Sapientia*, inquit, *doctrinæ sinceritas est legis diuinæ: quæ secundum nomē eius est, hoc est, prudentia, veritas & virtus.* Consentit Hugo: Sapientia, inquit, ignota & occulta est tam quoad nomen, quàm quoad rem: quia Philosophi disputant, tam de nomine, quàm de re sapientiæ. Quærunt enim, quis sit sapiens? quid sit sapientia? Rursum sapientia occulta est, quia ipsa est prudentia, virtus & veritas occultè illuminans mentem, & inflammans voluntatem.

Quinto.

Quintò, aliqui pro *eius*, id est, *eius*, legentes *eiusdē*, id est, *ipsis*, scilicet, indoctis & excordibus, de quibus v. 22. & 23. sic explicant: q. d. Sapientia secundùm nomē est indoctis, hoc est, nomine tenus illis nota est; reipsa autem ignota; vel quoad nomē dūtaxat illis competit: q. d. Nomen habent sapientiæ reuera autē sunt insipientes. Fauet Tigurina, *nam sapientia talibus* (excordibus) *de nomine tantùm sua, neque adeò multis nota est.* Huc accedit S. Thom. 2. 2. q. 45. a. 2. ad 2. *Videtur*, inquit, *hic nomē sapientiæ accipi pro eius fama, quæ à cunctis commendatur.* q. d. Nomen & fama sapientiæ apud omnes est illustris; sed tamen pauci eam assequuntur. Et aduerbio Syrus vertit, *nomen eius sicut doctrina eius, & stultis non reuelatur.* q. d. Stultis, tā nomen quàm doctrina sapientiæ est ignotum & inuisum.

Sexto.

Sextò, alij per sapientiæ nomen accipiunt, non nomen proprium, sed epithetum appropriatum: sapientia enim in Scriptura vocatur thesaurus absconditus, aurum, argentum, gemma, margarita, quæ absconditur, vel in conchis maris, vel in abditis venis terræ. Vide Iob cap. 28. v. 12. & sequent. vbi sapientiam comparat auro, & topazio abscondito: *Abscondita*, inquit, *est ab oculis omnium viventium, Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum eius*; ita Pineda in Iob c. 28. v. 18. in fine. Nam cùm sapientia, inquit, sæpè nominetur auri, gemmarum, vniuersarumque opum appellationibus, significatur esse aliquid reconditum in occultis recessibus, ideoque à paucissimis inueniri, & quod in rebus rarissimis pretiosissimisque contingit, plerisque ignotum & occultum esse, & non nisi nomine tenus cognitum: qui autem semel illam inuenit, si sapiens est, nunquam dimittit. Sic Christus sapientiam Euangelicam vocat thesaurum in agro absconditum, *quem qui inuenerit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit & vendit vniuersa, quæ habet, & emit agrum illum*, Matt. 13. 44. Et Apostolus passim vocat thesauros sapientiæ & scientiæ Dei absconditos in Christo.

Thesaurus autem vocantur opes pretiosæ, arcanæ & absconditæ: dicitur enim θησαυρὸς quasi θέσμιος εἰς ἄνεσιν, id est, repositus & reconditus in futurum. Hæc de causa Christus Dominus Patrē contestans ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te.* Matth. 11. v. 25.

Septimo. Septimò, sapientia doctrinæ, scilicet sacræ & divinæ, & nomine suo vocatur, & reipsa est mystica & abscondita. Dogmata enim eius vocantur mysteria, id est, sacramenta & sacra arcana, ac doctores eius vocantur mystæ ἀπὸ τοῦ μύειν τὸ στόμα, id est, à claudendo ore, eò quòd mysteria eius silentio tegenda, ac nō nisi paucis & dignis evulganda sint: idcircò Christus populo loquebatur in parabolis: Apostolis autem, apertis clarisque verbis, Matth. 13. v. 13. Hinc Paulus: *Loquimur*, ait, *Dei sapientiam in mysterio, quæ abscōdita est*, 1. Cor. 2. v. 7. Et S. Dionysi. S. Pauli discipulus scripsit librum de Mystica Theologia. Denique prisci illi sapientes sub & ante tēpora Siracidis, vt Ezechiel, Daniel, Zacharias, Pythagoras, Plato, Trismegistus, sapientiam suam docebant per hieroglyphica, symbola, emblemata, ænigmata, vt eam celarent rudes & incapaces; capaces verò ad eius studium excitarent. Vnde signāter ait Siracides, *sapientia doctrinæ*: q. d. Sapiētia quatenus docetur à mystis & Theologis huius æui, tā quoad dogmata, quàm quoad eorū nomina, est symbolica, obscura & ænigmatica.

Ostava, geminè. Deniq;, vt planè & plenè textui & litteræ satisfaciam, sensus est, q. d. Sapientia indoctis est aspera, & instar ponderosi lapidis, quem quia humeris ferre non valent, quia non volunt, hinc eū illicò exeuntiunt. Nam sapientia, secundùm nomē & etymon suum Hebraicum, sonat rē laboriosam, difficilem, arduam, reconditam, quæ non nisi magno labore erui, & in lucem produci potest; quia ipsa reverà talis est. Id ita esse ostendo in quatuor Hebraicis vel Arabicis sapientiæ nominibus. Primum est *ilm* vel *alim*: radix enim עלם *alam*, Hebraicè significat, abscōdit: vnde *alma* vocatur virgo viro incognita, & domi abscōdita. Arabicè verò (Arabica autem est affinis, & quasi dialectus Hebraicæ,) *alam* significat, Primò, abscondit; Secundò, nouit, sciuit, certus fuit: inde עלם *ilm* vocatur sapientia, scientia, doctrina, ars, prudentia: תעלים *talim* vocatur informatio, studium, disciplina, tractatus: *alim* vocatur sapiens, sciens, prudens, doctus, litteratus: vnde dicitur Elymas, id est, magus, & rerum arcanarum peritus, vti dixi Actor. 13. 8. *Mualim* vocatur doctor, magister, rabbi: *mualam* vocatur discipulus, studiosus. Vnde Saraceni & Turcæ rem quampiam assevērantes & iurantes dicunt, والله العالم *wallahi alim*, id est Deus nouit, qui nouit arcana pectoris.

Elymas quid.

Magia unde. Secundum Hebræum sapientiæ nomen est Magia. מגים *magim* enim, id est magi, apud Hebræos, indeque Chaldæos, Persas, Arabes, alios q; Orientales, vocantur sapientes, quasi meditantes & scrutantes arcana; & magia vocatur sapientia arcana. Radix enim הגה *haga* significat meditari, disquirere, scrutari. Vnde *higgaion* est meditatio. Porrò *haga* planè alludit ad *aga*, id est, laborare, dolore afficere, affligere, fatigare; quia scientia, quæ per meditationem paratur, magno labore & fatigatione mentis acquiritur; quam quia, velut lapidem onerosum, refugiunt insipientes; hinc pariter ad sapientiam penetrare nequeunt.

Tertium nomen sapientiæ est תלמוד *talmud*, id est, doctrina: hoc enim alludit, & quasi includit עלם *alam*, id est, abscondit, vt *talmud* dicatur quasi *almud*, putà, res abscondita. Rursum à *lamad*, id est, docuit, & *talmud*, id est, doctrina, derivatur מלמד *malmad*, id est, stimulus, puta, baculus aut virga, in cuius summitate est aculeus, quo bubulcus pungit boues: sic dictus, quod boues doceat arare, ait R. Dauid. Pari modo iuuenes à magistro ferula quasi stimulo erudituntur & docentur sapientiā: quare eis aspera & molesta est sapientia. Hoc est, quod ait Sapiens Eccles. 12. 11. *Verba sapientiū quasi stimuli, & quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno.*

Quartum & præcipuum sapientiæ nōmen, quo passim vtitur Salomon in Prouerbijs, est חכמה *chochma*: *chochma* autem noster Emmanuel Sà deriuat à כמם *camas*, id est, abscondere; vnde *camus* vocatur absconditus, reconditus, latens, Deut. 32. 34. Aut à כמה *kemah*, quod Chaldaicè, Syriacè & Arabicè significat, occultauit; vnde *michmam*, id est, thesaurus: & *machmun*, id est, latibulum, spelunca. Verùm *chochma* derivatur à חכם *chacham*, id est, sapiens fuit, vti norunt Hebraicè periti, non à *camas*, vel *kemun*. Melius ergo חכמה *chochma*, id est, sapientia, alludit ad אח מה *ach ma*. Litteræ enim *aleph* & *chet*, cùm ambæ sint gutturales, sunt inter se commutabiles: *ach* enim vel *ach*, Hebræis, æquè ac Latinis, Græcis & cæteris, est interiectio, & naturalis vox dolentis, siue gemitus & suspirium lamentantis: *ma* vero significat, quid, quantum. Sensus ergo est: q. d. *chochma*, id est, sapientia, est *acha*, id est, suspirium, quo sapientiæ studiosus gemit & suspirat dicens: Ah quanti laboris est sapientia! Ah quantum mihi cerebrum mentemque pro ea nanciscenda fatigo! Ah quàm arduum est sapere! Nam ad sapientiam, putà, virtutem, nanciscendam, opus est Socratico robore, ait S. Hieron. sapientia enim hic non tam speculativa, quàm practica accipitur, putà virtus, quæ pariter à vi & virili robore dicitur: eo enim ad virtutem assequendam est opus, vt ad illam totis viribus connitamus, perinde, vt Hercules & Argonautæ ad vellus aureum. Quocirca virtus à Poētis dicitur habitare in editis & penè inaccessis rupibus, teste Clemente Alexandr. lib. 4. Strom. sub initium: *Sudor*, inquit, *ante virtutem positus est*. Vnde Hesiodus:

Chochma est achma, sapientia est suspirium.

——— *Via longa est atque ascensus ad ipsam.*
Ardua namque prius, sed cùm ad fastigia venitur,
Fit facilis.

Rursum *chochma* quoad omnes litteras alludit חח מה *chach*, id est, spina asperrimis aculeis, & מה *ma*, id est, quantum. q. d. O quot spinis obsita! O quàm spinosa, aculeata, difficilis & impervia est sapientia! Quantum in ea est spinarum & tentium!

Insuper nonnulli *chochma* censent alludere ad Chaldæum אכם *achem*, id est, niger fuit, denigratus est: q. d. Quam atra, quàm obscura, quàm in tenebris recondita & arcana est sapientia!

ria! Vode ארמון *arbuta*, vocatur nigredo, triſtitia & aurora; quia ſubnigra & obſcura, quæ ſapientiæ & philomuſis eſt amica. Hinc quoque Chaldæi *achmeta* vocant ſcrinium, lagenam, vel vrnam, in quo recondebantur litteræ, libri & memorialia Regum, 1. Eſdræ 6.2. vbi Noſter vertit, in *Echatanis* quæ erat ſedes Regum Perſarum. In ſimili enim Dei ſcrinio recondita eſt ſapientia.

Igitur tam nomine quàm reipſa, ardua & laboriota eſt ſapientia putà Dei gratia, virtus & ſalus; ideoque à paucis laboris auidis apprehenditur. Idcircò ait Chriſtus Matth. 20. 16. *Multi ſunt vocati, pauci verò electi.* Et Matth. 7. 14. *Quàm angusta porta, & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam, & pauci intrant per eam!*

ET NON EST MVLTIS MANIFESTA] Planè, ſicut pulueris eſt multum in terra, auri parum: ita rari ſunt, quibus ſapientia innotefcit, adeò nos mundi prudentia cæcauit, adeò ſibi vendicauit, adeò nos ſapientiæ Dei ad ſe vocanti & pellicienti, Prou. 1. 21. ſubtraxit. Huc facit gnome Rabbini priſci in *Pirke auoth*, id eſt, in Apophth. Patrum, quæ ſic habet: Dignitas & excellentia legis regium & ſacerdotalem honorem ſuo ſplendore vincit, ac ſublimitate ſupereminet: quippe 30. gradibus ad regni culmen aſcenditur: 24. ad ſacerdotij faſtigiũ peruenitur: at verò ad apicem intelligentiæ legis, 48. neceſſaria ſunt. Hæc autem ſunt iſta: ſtudium, id eſt, improba diligentia, docilitas in obediendo magiſtris, intentio animi, attentio & affectio cordis, timor ac tremor, animi demiſſio, gaudium, obſequium præſtare ſapientibus, ſubtilitas cum condiſcipulis in diſputando & ãrgumentando, alacritas, patientia, ſtudium ſcripturæ, peritia miſnæ ſeu legis oralis ac traditæ, parum negotiationis temporalis, parum ſomni, modicum riſus, modicum delectationis, ſæcularium negotiorum permodicum, in iraſcendo tarditas, cor benè affectum erga ſapientes, fidelitas, tribulationum perpeſſio, ſuæ conditionis agnitio, ſua ſortè contentum eſſe, prudenter loqui, nec honorem ſibi aut dignitatem aliquam arrogare. Sic amatur, & amat Deũ, iuſtitiam, increpationem & rectitudinem: auertit ſe ab ambitionis vitio, nec propter eam, quam ſe habere nouit in lege peritiam, vanè extollitur, aut inflatur, aut libenter tamquam iudex ſententiam pronuntiat: onus & iugum proximi ſui ſuauiſſimè ac placidiſſimè portat; omnia eius dicta, vel facta in meliorem partem detorquet; in pace eum & veritate confirmat ac roborat, in ſuo ſe amat ſtudio. Quærit & reſpondet; audit, quæ dicuntur; & inſuper addit de ſuo doctrinam: diſcit, vt doceat, & in praxim, quæ à præceptoribus accepit, reducat. Acuit ingenium ac diligentiam magiſtri; lectioni attentam aurem accommodat; fideliter eum auctorem laudat, à quo quid accepit: nam probè nouit, eum qui illi fonti, à quo aliquid hauriit, illud fideliter & ſine inuidia refert; ſalutem mundo ac redemptionem adducere, iuxta illud Eſther: *Et dixit Eſther Regi nomine Mardochæi.* Hucuſque Rabbinus.

Chochma eſt ſcientia, ſapientia & ſapor.

48 gradus ad ſapientiam.

QVIBVS AVTEM COGNITA EST, PERMANET VSQVE AD CONSPECTVM DEI] Hæc verba nunc desunt in Græco, Syro & Arabico. Oſtendit v. præced. ſapientiæ difficultatem, hic eiuſdem oſtendit præſtantiam, vt eius ſtudium in nobis excitet, ne quis ob difficultatem eam refugiat: nam

A difficilia, quæ pulchra. Senſus ergo eſt, q.d. Dixi ſapientiã eſſe arduam & difficilem; ſed ſimul dico, eam eſſe vtiliſſimam, pulcherrimam & præſtantiſſimam. Nã ipſa ſui ſtudioſos & familiares perducit vſque ad conſpectum Dei; putà ad beatitudinẽ, quæ in clara Dei viſione conſiſtit, in qua ſola perfecta eſt ſapientia. O vires aquilæ (putà ſapientiæ) ſummas, quæ expandit alas, & aſſumit pios ſuper eas, eoſq; ſuper omnes cælos ad Dei thronũ & lucem inacceſſibilem euehit & exaltat, iuxta illud Deut. 32. 11. *Sicut aquila prouocans ad volandũ pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis!*

Hinc Nota, Rabbinis & Iudæis cognitum fuiſſe, quòd felicitas noſtra conſiſtat in viſione Dei, quodque ad eam ducat, eamque mereatur fides & ſapientia; putà, virtus & charitas. Ita Rabanus, *Quibus*, ait, *agnita eſt: hoc eſt, qui eam rectæ fide ac bonis* B *operibus ſeruant, perducit illos ad contemplationẽ gloriæ Dei. Beati enim mundo corde; quoniam ipſi Deum videbunt.* Sic Chriſtus Ioan. 17. 3. cognitionẽ ſapientiæ ſuæ vocat vitam æternam: qui enim practicè eam cognoſcit, id eſt, amat & moribus exprimit, hic pergit & peruenit ad vitam æternam. *Hæc eſt*, inquit, *vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum verũ, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Quæ verba explicans S. Cyrill. lib. 11. in Ioan. c. 17. *Cognitio*, inquit, *eſt vita, ſpiritualem nobis benedictionem adducens, per quam ſpiritus in cordibus noſtris habitat, in adoptionem filiorum Dei, & veram pietatem per Euangelicam vitam, & incorruptibilitatem reformans. Cum igitur origo, & quaſi promptuarium dictorum omnium cognitio Dei veri eſſe intuiatur, rectè à Domino noſtro Ieſu Chriſto vita æterna eſt appellata, quaſi mater & radix, virtute naturali, ſua vitam æternam pariens.*

C AVDI, FILI, ET ACCIPE CONSILIVM INTELLECTVS, ET NE ABIICIAS CONSILIVM MEVM] *Conſilium intellectus*, ſiue intelligentiæ, vocat conſilium intelligentis; putà, conſilium ſapiens & prudens. Syrus, *audi, fili mi, & ſuſcipe doctrinam meam, & ne auoneas diſciplinam meam*; Tigurina, *audi fili, & ſententiam meam amplectere, nec renue meum conſilium.* Conſilium hoc ſubjicit, dicens: VERS. 24.

INIICE PEDEM TVVM IN COMPEDES ILLIVS (ſapientiæ) ET IN TORQVES ILLIVS COLLVM TVVM] Syrus, *immitte pedem tuum in rete eius, & in ſarcinam eius immitte collum tuum*; Tigurina, *pedes tuos in compedes eius inſere, & in neruum* (Vatabl. *in numellam*) *eius ceruicem tuam.* Nam vox *torques*, hic non ſignificat monilia & catenas aureas, ſed boias, numellam, ſiue collare vinculum, quo collum canum v.g. ſtringitur: hoc enim ſignificat Græcum κλοιός. Idipſum rectè vocatur torques, quia collum torquet & cruciat inſtar tormenti & torturæ. Sicut ergo pedes equorum, vaccarum & boum in paſcuis & ſeptis, ne ea tranſiliant, arctantur compedibus; & ſicut canes cinguntur collari, vt per catenam illi annexam ab hero duci regique poſſint: ſic pariter ſapientia ſua diſciplina & caſtigatione, quaſi compede & collari, ligat & ſtringit tam collum & caput, id eſt, mentem, voluntatem & affectus; quàm pedes, id eſt, greſſus, motus & actiones noſtras, ne illecebra aut concupiſcentia aliqua abrepti exorbitent, hominemque in abyſſum præcipitent, ſed vt ſapientiæ ductum & diſciplinam quaquauerſum ſequantur, itaque rectam virtutis in cælum viam ineant. VERS. 25.

Compedes ſapientiæ.

Sapientia enim non facit libertinos, vt volunt hæreticiſted cõpoſitos, naturos, rationi & diſciplinæ ſubditos, vt caro ſeruiat ſpiritui, ſpiritus Deo.

Portò torques & compedes ſignificant in homine dominari animales appetitus & concupiſcẽtias, quaſi beſtias & feras, quæ proinde inſtar beſtiarum à ſapientia, diſciplina quaſi compedæ & catenæ, domandæ, frænãdæ & captiuandæ ſint, ne & ſeipſas & herum perdant. Audi S. Gregoriũ in Pſ. 5. pœnitent. explicanti v. 11. *Vt audiret gemitus compeditorum. Sancti viri*, inquit, *nõ incongrue compedes dicuntur; quia ligati vinculis diſciplinæ Dei, nequaquam ad ea, quæ exteriora ſunt, vagãtur; & quaſi greſſum operis immobiliter figunt, dum à conditoris deſiderio nuſquam diſcedunt. De his namq; compedibus ſcriptum eſt: Iniice pedes tuos in compedes eius, & in torques illius collum tuũ: quia profectò cuius à prauitate greſſus compeſcitur, eius fides ſanctarum veritate virtutum adornatur. Collum namq; fides eſt, per quã Deo fideles quiſque coniungitur, & quaſi per collum capitis ſui Chriſto Eccleſia, quæ eius eſt corpus, vnitur. Vnde in laudem ſponſæ in Canticis Canticorum dicitur: Collum tuũ ſicut monilia. Quia enim, ſicut Iacobus ait, fides ſine operibus mortua eſt; quaſi collum ſponſæ monilibus circumdatur, dum pdes ſanctæ animæ operibus decoratur. Gemunt continuò compediti: quia dum exiliſſent tenebras electi conſiderant, ad claritatem viſionis Dei indefinenter ſuſpirant.*

Quocirca compedes hæ ſapientiæ non tam vincula ſunt ſeruitutis, quàm inſignia libertatis, quales erant compedes aureæ mulierum, de quibus Plin. lib. 33. c. 12. *Argentũ*, ait, *ſuccedit ex re aliquãdo & auro, luxu feminarum plebis compedes ſibi ex eo faciẽtiũ.* Vnde & compedes hæ delinuot in torquem, quem aureũ ſuſpicatur S. Aug. in Pſ. 149. *Suſcipit*, ait, *à vinculis ferreis, ſimitur ad torquem aureũ. Dictum eſt enim de Sapientia. Et torquem aureum circa tuam ceruicem: non tibi imponeret torquem aureũ, niſi primùm in compedibus ferreis alligaſſet.* Vnde Cantic. 1. 10. *Pulchræ ſunt*, inquit, *genæ tuæ, ſicut turturis: collum tuum ſicut monilia.* Vbi Chald. *Quàm pulcher*, ait, *eſt populus hic, vt dentur eis verba legis, & ſint ſicut inaures in maxillis eorum, &c. Quàm pulchra ſunt dorſa eorum, vt ſuſtinentes iugum præceptorum meorum, & ſint ſuper eos, ſicut iugum ſuper ceruices bouis, qui arat in aratro.* Denique S. Hier. epiſt. 127. ad Fabiolam: *Vincula*, ait, *Domini voluntaria ſunt, & veruntur in amplexum, quiq; his fuerit colligatus, dicit: Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

A manicæ manus: quo ſignificat ſapientiã ſua diſciplina coërcere & conſtringere omnia hominis membra, omnes ſenſus, omnes actiones. Specialim verò per *collum* ſignificatur phantaſia & intellectus, per *humeros* appetitus, præſertim irateibilis, in quo regnat cupido ſe extollendi, & dominãdi arrogantia & faſtus: ſicut enim humerus collo adiacet & ſubiacet, ita appetitus ſubiacet phantaſiæ & cognitioni: hæc autem omnia premit ſapientia, per *manus* ſignificantur actiones, per *pedes* motus & greſſus: quæ omnia rationis legibus quaſi vinculis aſtringit ſapientia, putà, Dei lex, virtus & charitas, iuxta illud Rom. 8. 13. *Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.* Igitur docet Siracides ſapientiam habere compedes, quibus vinciat pedes; compedes hæ ſunt, modeſtia: item manicas, quibus aſtringat manus; manicæ hæ ſunt continentia: ad hæc torques, quibus liget collum; torques B eſt obedientia, denique ipſam eſſe onus (ſcilicet crucis) cui humeros ſupponamus oportet per patientiam. Ergo vt Chriſtus crucem baiulando ei humeros ſuppoſuit, cui deinde clauis manus pedeſque, id eſt, totum corpus aſtrinxit, ita tu crede ſapientiam crucem eſſe, cui manus, pedes, totumque corpus & animam alligare debeas. Audiſti Deum diligendũ eſſe ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, ex tota fortitudine: id eſt, ex omni toto tuo, putà ex pedibus, manibus, collo & corpore toto. Idipſum hîc docet Eccleſiaſticus: Sapientia enim eſt dilectio Dei. vt dixit c. 1. 14. Quocirca ſapientia cohibet manus, ne cui noceant: pedes, ne cubi exorbitent, vel offendant: collũ & corpus, vt à lege Dei non dimoueantur. Totum te Deus vult, totum te Deo ſapientia ſuis hîce vinculis deuincit & aſtringit; ita Palacius.

C Audi & Rabanum: *Iniecit pedem ſuum in compedes illius, qui progreſſu vitæ ſuæ mutat præceptus illius. Indit collum ſuum in torquẽ eius; qui temperat ſermones ſuos ſecundum regulam ipſius. Subiecit illi humerum ſuum ad portandum, qui actus ſuos ſubiecit magiſterio illius, & implet opere quod iubet: & ne quis tædeat & graueter eius doctrinam accipiat, ſubiungit*, &c. Corn. Tacitus lib. de Moribus German. ſcribit eos olim, dum lucum diis ſacrum ingrederentur, vinculis ſe obligaſſe, vt ſe diis obſtrictos profiterentur: vnde & religio à religando dicta, quòd animam Deo, cuius eſt, alliget & religet. Quidni ergo fidelis vinculis legis Dei ſponte ſe Deo alligat?

Symbolicè nonnulli hæc adaptant cultui & ſeruituti B. Virginis (hæc enim æternæ Sapientiæ eſt mater) qua viri peculiariter deuoti illi ſe conteterant, totoſq; ſe eius obſequio velut ſeruos, imò D mancipia addicunt & mãcipant. Extat ſodalitas, & praxis huius ſeruitutis edita hoc titulo, *Mancipium Mariæ, hoc eſt, modus dedicandi ſe B. Virgini in mancipiũ* Sic ante 300 annos Florentiæ ſeptẽ viri eximiè pij ſe deuouerunt cultui B. Virginis, ac inſtituerunt Ordinẽ Seruorum B. Virg. indeq; Seruitæ ſunt appellati, atq; B. Virgo id ratũ gratumque habuit: ipſa enim ſingulis ſeparatim per quietem apparuiſſe dicitur cũ magno & illuſtri Angelorum exercitu, vna manu pullam tunicam, altera librum apertum tenens, iubens eos deinceps illa veſte vti, & illa regula, quam S. Auguſtini eſſe aiebat. Ita habent Annales Ordinis Seruorum, & ex ijs noſter Platus l. 1. de Bono ſtatus Relig. c. 34.

Vers. 26. SVBICE HVMERVM TVVM, ET PORTA ILLAM, ET NE ACCEDIERIS VINCVLIS EIVS] Græca habent, *ſubijce humerum tuum, & porta illam*, quaſi lapidem oneris, de quo dixit v. 22. & μὴ σκυτάλιζε, id eſt, vt Complut. *ne ſis inimicus*; alij, *ne indigneris, ne offendaris vinculis eius*; Syrus, *appropria humerum tuũ, & porta eam, & ne contriſteris in ponere eius*; Tigurina, *humero tuo ſubiecto ſuſtine eam, nec indignè feras ipſius vincula.* Noſter vertit, *ne acedieris*, id eſt, acedia, triſtitia, impatientia afficiaris ob vincula eius manibus tuis iniecta. Acedia enim parit triſtitiam, triſtitia iram, ira impatientiam rei grauis & moleſtæ. Ex Græco quis ſuſpicari poſſet legendum eſſe, *ne acedieris*, id eſt, ne acidè, id eſt, ægrè & indignè feras, de quo dixi c. 4. v. 9.

Nominat quatuor totidem membrorum, eorumque præcipuorum, vincula: compedes enim vinciunt pedes, torques collum, ſarcina humeros,

Ante hos anno Domini 950. primus Marius, B. Petri Damiani frater, solèni ritu sese obsequio B. Virginis velut mancipium dedicauit. Ritum enarrat ipse Damianus lib. 2. ep. 14. ad Desiderium Abbatem Cassinensem: *Altari*, inquit, *se B. Dei Genitricis velut seruile mancipii tradidit, & pro seruilibus vestibus collo corrigiã, qua cingebatur, innexuit, & humeros denudans, mox se quasi seruum malum coram Domina sua verberibus affecturus in vere seruitutis testem seruile tributum pendens, quamdam pecuniæ summam in altaris crepidine posuit, dixitq; : Per illud ergo munusculum seruitutem me, ô Domina, tibi hanc offero, & annuò, quoad vixero, certi census appendã annale tributum.* Quo demum obsequio id assecutus est vir optimus, vt suauissimam in morte dominam videre meruerit, quam & his verbis allocutus est lacri gaudij & confidentiæ pleniſſimus: *Et quid est, ô Domina mea, Regina cæli & terræ, quia visitare dignata es pauperculam seruum tuum? Benedic me, Domina mea: nec patieris me in tenebras ire, cui lucem tantæ præsentiæ dedisti.* Tum roseo vultu ad circumstantes: *Venit*, inquit, *Regina mundi, venit mater Redemptoris æterni, hilaritatem mihi ferens vultus effudit, benedixit & abijt.* Ille verò inter hæc relicto nobis clarissimo amabilis huius seruituris exemplo, suauissimè exspirauit. Et hinc fluxit sacrum illud seruitium Mariæ, hæc illius est origo seruitutis: nec obscurè cælesti prodigio comprobata. Quare hic tacer mancipatus vti nobilis (quid enim nobilius, quàm Dei matris esse seruum & vernaculum) ita sanctus & perutilis est. Nam B. Virgo sui cultores rectis itineribus in cælum ad tuũ gloriæ thronum perducit: vt proinde illi recte adapres id, quod subdit Sirachides v. 30. *Erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ.*

Vers. 27. IN OMNI ANIMO TVO ACCEDE AD ILLAM, ET IN OMNI VIRTVTE (δυνάμει, id est, potentia, vi, robore (TVA CONSERVA VIAS EIVS) *in omni*, id est, toto, *animo*. Est enallage & catachresis: ponitur enim totum vniuersale, pro toto quanto, siue integro. Vnde Complut. vertunt, *in toto animo accede ad illam*. Syrus, *in toto corde tuo accede ad eam, & in tota virtute tua* (putà, totis viribus) *custodi vias eius*; Vatabl. *animo toto aspires ad illam, & pro virili parte ferues eiusdem vestigia.* Sunt enim, qui frigidè, languidè, & quasi dimidiata voluntate se dare volunt sapientiæ: at hi eam non assequuntur; quia ipsa totum cor, totum animum & affectum deposcit, vt eius studiosus ingenti animi ardore in eam feratur, ad eam magnis desiderijs suspiret & anhelet; tum, vt eam mente percipiat; tum, vt perceptam opere adimpleat.

Vers. 28. INVESTIGA EAM, ET MANIFESTABITVR TIBI ET CONTINENS (ἐγκρατὴς, id est, *compos*) FACTVS NE DERELINQVAS EAM] Syrus, *inuestiga, & scrutare, & quære, & inuenies: confortare in ea, & ne dimittas eam*; Tigurina, *sic illam inuestiges, & inquiras: nam tibi cognoscenda dabitur: cæterùm assecutus eam ne deseras.* Hic ergo est ordo, quo acquiritur & possidetur sapientia. Primò, inuestiganda est eo studio & sagacitate, quo venatores inuestigant lepores & cuniculos in suis antris latitantes: ac ne de ea inuenienda desperes, vel de longa inuestigatione quæraris, & tædio afficiaris, certus esto, quòd, si quærere perrexeris, illa se manifestabit tibi. Deinde eam assecutus constanter retine, nec A vllo meru vel præmio deseras: perseuerantia enim coronat sapientiam, atque ac virtutes ceteras. Hoc est, quod air Christus Matth. 7. v. 7. *Petite & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit; & qui quærit, inuenit; & pulsanti aperietur.* Ita se res habet apud Deũ, Deique sapientiam: secùs est apud homines, hominumq; scientiam, vbi subinde multi petunt, quærunt & pulsant; sed nihil aut parum inueniunt, vel ob ruditatem & tarditatem ingenij, vel ob defectum magistrorum, vel ob alias causas.

Nota. Pro *continens*, Græcè est, ἐγκρατὴς, id est, tenens, obtinens, occupans, possidens, qui dominium & potestatem in aliquam rem obtinet: & quia tales sunt temperantes, qui dominantur gulæ & ventri, quasi appetitus dominishinc ἐγκρατὴς B significat quoque continentem, id est, temperantem. Sic Sapient. 8. 21. dicitur: *Vt scirem, quoniam aliter non possem esse continens* (id est, compos voti, puta, obtinens sapientiam) *nisi Deus det, adij Dominum, & deprecatus sum.*

Vers. 29. IN NOVISSIMIS ENIM INVENIES REQVIEM IN EA, ET CONVERTETVR TIBI IN OBLECTATIONEM] Syrus, *in fine inuenies requiem & blanditias, & databeris in nouissimo tuo.* Itaque τὸ *in nouissimis*, id est, quod, *in fine*, studij, scilicet, & laborum, quos impendisti addiscendæ & acquirendæ sapientiæ, putà, virtuti. Hebr. enim אחריתו *acharit*, quod Larinus Interpres vertere solet nouissimum, significat *post, posteà posteritas.* Excitat ad sapientiæ, id est, virtutis, studium, spe præmij & fructus: q.d. Ne ita tædeat laborum, quos impendis, vt te & tuas concupiscentias vincas, ac virtutẽ acquiras: C quia, vbi per continuum laborem concupiscentias domitas & rationi obedientes habueris, virtus tibi per consuetudinem fiet facilis & iucunda; tum ob suum decus & pulchritudinem, qua se omnibus efficit amabilem; tum, quia affert miram conscientiæ requiem, serenitatem & lætitiã. Quocirca omnis prior amaritudo, quam sensisti in eius studio, vertetur tibi in oblectationem, inchoatè quidẽ in hac vita; perfectè verò in futura, quando propter eam æterna felicitate donaberis.

Vers. 30. ET ERVNT TIBI COMPEDES EIVS IN PROTECTIONEM FORTITVDINIS, ET BASES VIRTVTIS, ET TORQVES, ILLIVS IN STOLAM GLORIÆ] Syrus, *& erunt tibi vestis* (sapientiæ,) *sedes fortis, & vestimentum honoris induet te, & coronam gloriæ nectet tibi*; Vatabl. *compedes eius erunt tibi præsidio validissimo, solidoq; firmamento, & eiusdem nervi* (vel *trunci*, siue *hæc*) *honorifico amictui.* Versu præced duos sapientiæ, siue virtutis, fructus assignauit, scilicet, mentis requiem & lætitiam: hic quatuor alios assignat, scilicet protectionem, corroborationem, libertatem & gloriam: q.d. Compedes, quos tuis pedibus & gressibus iniecit sapientia, prima fronte visi sunt tuos pedes & gressus impedire, ignominia & seruitute afficere, deprimere, & debilitare: at vbi ijs consueueris, senties eas tibi verti *in protectionem fortitudinis*, id est, fortem, ac *bases virtutis*, id est, roboris, hoc est, robustas q.d. Firmabunt tuos pedes & gressus, vt in ijs quasi in basibus firmis liberè & firmè consistas; nec timeas lapsum, vel ruinam in peccatum, & pœnas illud consequentes, aut dæmonum aliorúmve hostium incursum: quia contra hæc omnia te validè protegent & corroborabunt: rursum torques, siue nu-

nella, quæ ſapientia iniecit collo tuo, quaſi ſeruo fugitiuo, vel reo, vertentur tibi in ornamentum, & in ſtolam gloriæ, quaſi principi vel regi; vtpote qui quaſi Rex per ſapientiam imperes omnibus tuis affectibus & motibus, ideoque liberè & liberaliter.

Hæc maximè experieris in nouiſſimis propriè dictis, putà in hora mortis, & in die iudicij: tunc enim contra omnes dæmonum tentationes & furias virtus te proteget, roborabit & decorabit. Erit ergo in die iudicij virtus tibi quaſi turris & baſis incõcuſſa, vt in rigoroſo Chriſti iudicio & ira immotus & imperturbatus conſiſtas, ab eoq; coram Angelis & Sanctis omnibus orneris ſtola immortalitatis & gloriæ cæleſtis, ita Rabanus. Sic Chriſtus cruci quaſi latro clauis & funibus affixus ipſam crucem, clauos & funes vertit in ſuum robur, triumphum, imperium & gloriam. *Regnauit enim à ligno Deus*: ideoq; hæc ipſa iã à regibus adorantur, & in labaris ac vexillis quaſi trophæa geſtantur. Addidi funes: quia veriſimile eſt, Chriſtũ non tantũ clauis, ſed & funibus cruci fuiſſe aſtrictum: claui enim manuum & pedum non potuiſſent ſoli tantam corporis molẽ ſuſtinere: & funes hi è Ieruſalem Romam à S. Helena delati, ſeruantur in eius palatio, nunc templo S. Crucis in Ieruſalem, vti habet programma ſacello eius ſubterraneo præfixum. Huius rei typo Ioſeph Patriarcha, cui ob amorem ſapientiæ, virtutis & caſtitatis, cõpedes & vincula iniecta, commutata ſunt in annulos & torques aureas, ac ſtolã byſſinam, quando ob vaticinia & prouidentiam futuræ ſterilitatis à Pharaone creatus eſt Princeps Ægypti, curruq; regio vectus, ſalutatus eſt Saluator mundi. Quod myſticè explanans S. Ambr. lib. de Ioſeph: *Quid ſibi vult*, ait, *annulus* digito inſertus, niſi vt intelligamus Pontificarum eius fidei eſſe delatum, vt alios ipſe ſignaret? Quid ſtola, *quæ eſt amictus ſapientiæ, niſi tributum ei ab illo rege cæleſtis prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus ſignificat faſtigium ſublime meritorum.* Vide dicta Geneſ. 41. v. 42. & 45.

Porrò alludit Siracides de more ad illud Salomonis Prou. 1. v. 8. & 9. *Fili mi, audi disciplinã patris, &c. vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.* Septu. *coronam enim gratiarum* aut *charitatum ſuſcipies tuo vertici, & torquem aureum circa collum tuum:* Vbi Lyranus: Antiquitus, ait, ſapientes vtebantur torque aureo, & bulla ad pectus demiſſa in ſapientiæ ſymbolũ, quæ in pectore claudi exiſtimatur. Addit Abulenſ. in Geneſ. c. 41. torques principibus olim dari ſolitos: at non omnibus, ſed ijs, qui ſapientiæ laude erant celebres: corona enim erat inſigne principatus & poteſtatis; torques verò poteſtatis cum ſapiẽtia coniunctæ. Ita Nabuchodonoſor Danieli, ſi ſomnium ſuum ſapienter interpretatus fuiſſet, torquem promiſit: *Purpura*, ait, *veſtieris, & torquẽ aureum circa collum tuum habebis, & tertius in regno meo princeps eris*, Daniel. 5. 7. Et Darius Zorobabeli & ſocijs diſputantibus, quidnam eſſet fortiſſimum, victori quaſi ſapientiæ palmam ferenti, promiſit, *purpura cooperiri; cidarim byſſinam, & torquem circa collum: & ſecundo loco ſedebit à Dario*, inquit, *propter ſapientiam ſuam; & cognatus Darij vocabitur*, 3. Eſdræ 3. Vbi Nota. Olim inſigne ſapientis erat cidaris byſſina: cùm enim ceteri verterentur tiara ſimplici, ſapientibus tiarã byſſo obligabant, eamque vocabat cidarim byſſinam, vt docet Briſ-

A ſonius lib. de Regno Perſico. Huc alludit hic Siracides, cùm ſapienti quaſi inſigne debitum promittit ſtolam byſſinam: cum ſtola enim byſſina dabatur & cidaris byſſina. Vnde Syrus vertit, *& coronam gloriæ* (putà, cidarim byſſinam) *nectet tibi.*

Rurſum alludit ad Prouerb. c. 4. v. 8. vbi Salomon philomulo & ſapientiæ ſtudioſo promittit eius præmia, dicens: *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te*; Hebr. *dabit tibi ſupplam gratiæ, & diadema decoris muniet te*; Septu. *vt det capiti tuo coronam gratiarum: corona autem deliciarum proteget te*; Chaldæus, *& ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ: & corona decoris eris ſuper te.* Hanc enim Siracides alia metaphora vocat ſtolam gloriæ.

B Tropolog. noſter Pineda in Iob c. 27. v. 6. per *compedes* accipit obligationes & vota perfectioris vitæ: nam hæc ipſa vincula, quæ ſunt noſtræ imbecillitatis argumenta, eadem ipſa ſunt quaſi torques & baſes virtutis, id eſt, ſupplementum fortitudinis, & præſidium validiſſimum ad retinendam fortiter ſanctitatem, quam ſemel tenere cœpimus. Ita S. Gregor. 31. Moral. c. 11. *Patenter dimicantibus*, inquit, *in munere torques datur: vt qui ſigna virtutum geſtant, maiora ſemper exerceant, & debilitatis crimen mutare nequeant, dum in ſemetipſis iam fortitudinis eſt præmium, quod oſtentant.* Et Beda in illud Ezech. 16. 11. *Et torquem circa collum tuum: Additur*, inquit, *& collo torques, cùm fulgore perfectæ operationis, ſermo prædicationis, qui per collum procedit, confirmatur: ac ne contemni ab audientibus debeat, indeficienti virtutum connexione docetur. Torques igitur iſte ex propriis conſtans laboribus, quem Deus ſponſæ ſuæ collo circumdat omnibus mundi diuitiis pretioſior eſt:*

C *ſiquidem eam ſuauiter intra metas virtutis continet, & à vitijs, quæ damnat, abducit.*

DECOR ENIM VITÆ EST IN ILLA, ET VINCVLA EIVS ALLIGATVRA (Rabanus legit, *nectura*; alij, *netura*; hoc enim eſt νάθαρμα) SALVTARIS] q.d. Sapientia & lex Dei, quæ tibi quaſi ſeruo initio erat ignominioſa, moleſta & arcta, quaſi compedes, eadem tibi iã illi aſſuefacto erit decor decorans, & ornans tuam vitam. Rurſum pariet tibi decorem & gloriam vitæ cæleſtis & æternæ; vita enim gratiæ, & multò magis vita gloriæ, eſt pulcherrima, plenaque omni decore & maieſtate. Deniq; eius vincula erunt tibi alligatura ſalutaris: ſicut enim medicus manui tuæ vulneratæ medelam adhibens, manum faſcijs alligat, ac illa ligatura ſalutaris eſt, quia ſalubrem ſanitatem & libertatem manui reſtituit: ita ſapientia & lex Dei, vt vulneribus peccatorum & concupiſcentiarum medeatur, ea legibus ſuis ſtringens & alligans, ijſdem hæc ſua alligatura ſalutem & libertatem conciliat. Vers. 31

D

Græca pro *decor vitæ*, habent, *ornatus auri* & pro *alligatura ſalutaris*, habent, *nexus hyacinthinus. Decor aureus*, inquiunt, *eſt in ea, & vincula illius nexus hyacinthinus*; vel, vt Romani codices legunt, *& vincula illius fila hyacinthina*; Vatabl. *ornatus enim ipſi eſt aureus, & hyacinthino textu vincula*; alij, *ornamentum aureum eſt ſuper illam, & vincula eius vittæ hyacinthinæ.* Aureus enim ornatus eſt ſummus apud homines, & veſtis ianthina ſiue hyacinthina olim erat veſtis regum & principum. Significat ergo ſapientiam & virtutẽ ornare ſui ſtudioſos, eoſq; facere reges & principes, imò homines cæleſtes, Deique filios & aulicos. Vide, quæ de hyacintho

cinctho dixi Ezech. 16.10. S. Ambros. lib. 2. ep. 12. ad Valentin. Imp. sic legit: *Aurea est lingua sapientiæ, quæ phaleratis*, inquit, *dicata sermonibus, & quodam splendentis eloquij velut coloris pretiosi corusco resultans, capit animorum oculos specie formosi, visuq; perstrinxit.* Talis fuit lingua S. Ioannis Constantinopol. Patriarchę, qui ab ea cognominatus est Chrysostomus, id est, aureum os, & B. Petrus cognomento Chrysologi, id est, aurei sermonis.

Alludit ad vittas hyacinthinas, quas in fimbrijs vestium gestare Iudæos iussit Deus, vt per eas recordarentur sapientiæ, putà legis Dei, simul vt ijs dignoscerentur à Gentibus, & ornarentur quasi populus Deo & sapientiæ dicatus. Hæ enim Num. 15. v. 38. Hebr. vocantur פתיל תכלת *petil techelet*, id est, filum hyacinthi: Græcè πλῶσμα ὑακίνθινον (quas voces in Græco hîc vsurpat Siracides:) nam πλῶσμα, vel πλωτὸν, dicitur filum retortum: de hisce enim sic sancit Deus Num. 15. 38. *Dices ad eos* (Iudæos, siue filios Israel) *vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationes suas & oculos, per res varias fornicantes; sed magis memores præceptorum Domini, faciant ea, sintq; sancti Deo suo.* Hæ ergo fimbriæ erant quasi pedum compedes, cohibentes eos à vitijs, & cogentes eos rectè in via mandatorum Dei incedere, ac pergere in cælum. Ideireò enim hæ fimbriæ erant ianthini, id est, violacei & cælestis coloris, vt per hoc monerentur, conuersationem & spem suam, debere esse in cælo, vtque cogitationem habentes apud Deum, Dei timorem & præsentiam semper ob oculos ponerent, inque rectà ad eum in cælum contenderent.

Vers. 32. STOLAM GLORIÆ INDVES EAM] *Stola* vestis erat ad talos promissa & decora, eratque tam virorum, quàm mulierum. Perperam multi codices legunt *stola*, quasi stolâ gloriæ amicienda sit ipsa sapientia: non enim sapientiam, sed sapientiæ studiosum stolâ ornandum significat. Sensus ergo est: q. d. *Eam*, scilicet, sapientiam, ô philomuse, *indues*, quasi *stolam gloriæ*. q. d. Sapientiâ ornatus, vbique conspicuus & illustris incedes, perinde ac si amictus esses stola splendida & gloriosa. Est Hebraismus: Hebræi enim sæpè subticent, & supplendas relinquunt notas similitudinis, *quasi, velut, sicut*. Tigurina, *vt amictum honorificum indues eam.*

ET CORONAM GRATVLATIONIS (putà, lætam, iucundam, insignem, splendidam, de qua proinde gaudeas, tibiq; gratuleris) SVPERPONES TIBI] Græcè, *& coronam ἀγαλλιάματος*, id est *exultationis*, quæ te, scilicet, præ gaudio exilire & exultare faciat, *circumponet tibi*, Vatabl. *& festinum tibi coronam imponet.* Corona debetur sapienti, quasi sacerdoti, regi, & triumphanti, vt dixi cap. 1. 11. & tamquam bonis omnibus cumulato & perfecto, vti dixi c. 1. 22. Corona enim rotunda, totumque caput ambiès, symbolum est perfectionis & complementi. Hanc coronam opponit, imò imponit, labori & oneri, quo caput & mentem studendo, & studiosè vincendo suas cupiditates, fatigamit sapientiæ studiosus.

Hæc ergo sunt quatuor insignia sapientiæ studiosi, totidem laboribus eius debita, & ab eo promerita. Pro labore enim capitis datur ei corona exultationis; pro compedibus datur ei torques aurea, pro onere humeris eius impositò datur ei epomis, siue superhumerale; quale datum fuit Aaroni, de quo dixi Exodi 28. v. 6. pro veste sordida datur ei stola gloriæ. Vnde etiamnum hæc quasi doctoratus insignia dantur Doctoribus, dũ creantur, scilicet, pro corona birretum, torques aurea, epomis & stola byssina. Sic olim Pythagoram celebrem sapientiæ doctorem alba veste, quæ summarum potestatum propria esset, amiciri, ac caput aurea corona redimiri, solitum tradit Ælianus lib. 12. Variæ histor. c. 32. Demosthenem quoque ob sapientiam & eloquentiam aurea corona donatum ab Atheniensibus testatur Plutarch. Ab ijdem eâdem insignitum Zenonem, parentem Stoicorum, quòd vitam rigidam, quam docebat præiret exemplo, narrat Laërtius lib. 8. *Doctorum insignia quæ.*

Viros enim sapientes & bonos aureis coronari, ait Athenæus ex Eurip. lib. 2.

Quocirca in Panegyr. Constantini Augusti ita legimus: *Merito igitur tibi, Constantine Imperator, senatus signum Dei, & paulò antè Italia senium & coronam, cuncta aurea dedicarunt, vt conscientiæ debitum aliqua ex parte vacuarent. Etenim sæpè deberur & dignitati simulacrum aureum, & virtuti scutum, & coronæ pietas.* Eamdem coronam designat Sara orans, dicensque: Domine, quisquis tui cultor est, huius vita, etsi experimentis fabiacet, tamen pro certo habet se iri coronatum, Tobiæ 3. 21. Et S. Ioannes Apoc. 4. 4. *Super thronos*, inquit, *viginti-quatuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorũ coronæ aureæ.* Hos seniores Prudentius l. 1. contra Symmach. vocat Sapientes.

Estne ille è numero passerum, qui diadema
Sortiti æthereæ coluerunt dogma Sophiæ?

Hinc anagogicè accipias hîc stolam immortalitatis, & coronam gloriæ, quam Deus sapientibus; id est, Sanctis, præparauit in cælo. Vnde Hugo ait stolam denotare beatitudinem animæ & corporis, coronam verò aureolam. Holkot ex aduerso per stolam accipit aureolam, per coronam verò gloriam Beatorum. Huc facit corona sapientiæ, quæ olim ex olea plectebatur, de qua Herodot. lib. 2. Plura vide apud Carol. Paschal. lib. 5. de Coronis, c. 10. & sequitur.

FILI, SI ATTENDERIS MIHI, vt ames sapientiam; eamque omni studio prosequaris, DISCES eamdem] Vnde Græca & Syrus habent, *si volueris, fili*, scilicet attendere & obedire mihi, vt vaces sapientiæ, *erudieris.* Explicata sapientiæ & asperitate & præstantia, transit ad modos eam assequendi. Igitur ad eam dispositiones & modos assignat. Prima est amor sapientiæ: qui enim ardenter aliquid amant, totis viribus ei incumbunt: quo fit, vt in eo proficiant & perficiantur, iuxta illud Salustij: *Vbi intenderis ingenium, ibi valet.* Vers. 33. *Dispositio ad sapientiam prima est amor eius.*

SI ACCOMMODAVERIS ANIMVM TVVM MIHI & sapientiæ, SAPIENS ERIS] Græcè, *& si tradideris animam tuam*; Vatabl. *si adverteris animum tuum, eris callidus*; Syrus, *si apposueris cor tuum, fies astutus*, id est, prudens & sapiens. Prudentię enim pars est circumspectio astuta & callida. Vnde in Prouerbijs nomina *astuti* & *callidus* sumuntur pro prudenti. Arabicum, *ô fili mi, si volueris, fuisti sapiens: & si apparasti cor tuum ad sapientiam, fuisti dignus illam*, quasi per diuinationem & reuelationem diuinam accipiens illam. *Fuisti*, id est, *eris*. Est Arabismus: Arabes enim præteritum vsurpant pro futuro, ad confirmandum id quod dicitur: q. d. Ita

certò

certo erit futura, ac si iam fuisset præterita. Idem faciunt Hebræi, vt patet in Prophetis.

VERS. 34. SI INCLINAVERIS AVREM TVAM, EXCIPIES DOCTRINAM] Græcè, σύνεσιν, id est, intellectum, intelligentiam; ET SI DILEXERIS AVDIRE, SAPIENS ERIS] sapiens eruadis. Græca inuertunt verborum ordinem: sic enim habent: *Si dilexeris audire, recipies intellectum, & si inclinaueris aurem tuam, sapiens eris*; Tigurina, *& audieris libenter, scientiam percipies; & si aurem tuam adiunxeris, adipiscêris sapientiam.*

Secunda, eam audire.

Secunda est hæc dispositio ad sapientiam, scilicet, eam audire. Auditus enim est sensus disciplinæ: ait Aristoteles.

VERS. 35. IN MVLTITVDINE PRESBYTERORVM (seniorum) PRVDENTIVM STA; ET SAPIENTIÆ ILLORVM EX CORDE CONIVNGERE] Græca, *in multitudine presbyterorum sta; & qui sapiens, ei coniungere.* Sunt enim nonnulli presbyteri & senes insipientes, à quibus proinde non sapientia, sed insipientia discitur, Syrus, *in congregatione senum esto stans: & vide, quis sit sapiens, & adhære illi*; Vatabl. *in cœtu senum consiste, & adiunge te cuiuis sapienti.* Nota vè *in multitudine* à multis enim multa audiuntur, & difficile est multos sapientes simul errare.

Tertia, audire senes sapientes.

Tertia est hæc via ad sapientiam; nimirum, vt magistros sapientiæ eligamus, non quosuis, sed seniores sapientia præditos; hi enim sapientiã, quam longo vsu & studio didicerunt, optimè docent iuniores. Peccauit contra hoc Roboam, qui respuit consilia senum, & secutus phantasiam iuuenum, potiore parte regni excidit, 3. Regum 12. Peccant & superbi, præsertim hæretici, qui proprio fidentes ingenio, absque magistrorum traditione sacram Scripturam tentant scrutari, ait Rabanus: quod quàm periculosum sit, eorum lapsus, errores & hæreses declarant: superbia enim facit, vt suas sententias & sectas traditioni Ecclesiæ & doctrinis sanctorum Patrũ præferant: quos proinde taxat Salomon Prou. 2. 13. *Qui relinquunt*, inquit, *iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas: qui lætantur, cùm malefecerint; & exultant in rebus pessimis: quorum via peruersa sunt, & infames gressus eorum.* Et c. 3. 7. *Ne sis sapiens apud temetipsum.* Iubet ergo Siracides, senes, & iuuenum sententias audiri & consuli.

Hinc Dio Chrysost. Prouerbia appellat cana verba, non antiquata, sed antiquitate senescentia, grauia & matura. Et quidem id ipsum, quod viro cani & senectus afferunt, verbis ex antiquitate accedit auctoritas, videlicet, grauitas, maturitas, pondus. Ex quo fit, vt, quemadmodum senes grandæuosque adire solemus, vt consilium ab ipsis petamus, sic nonnumquam prouerbia adagiaq; antiqua adhibenda sunt in consiliũ, quæ canam quãdam & omni senecta grauiorem continent veritatem. Vtrumq; simul præcipit Ecclesiasticus hic, *senes pariter atq; prouerbia consulere, in multitudine*, inquit, *presbyterorum sta, & sapientia illorum ex corde coniungere, & prouerbia laudis non effugiant à te.* In Græcis est, παροίμιαν συνέσεως, id est, adagia intellectus, scita, nimirum & docta. Hinc factum, vt Romani Imperatores magnis de rebus cõsulti prouerbijs nonnumquã responderint. Illud nunc extat in Digestis: *Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus*; quod citatur ab Vlpiano in Pandect lib. 1. tractatu de officio Proconsulis, ex epistola Seueri & Antonini Imperatorum; ita noster Salazar in Prou. c. 1. v. 38. Huc facit Sophoclis exemplum: Ipse enim decrepitus à filijs accusatus dementiæ, iudicibus recitauit fabulam, quam proximè scripserat, rogans, num ea foret delirantis? Addiditq; *Si sum Sophocles, non desipio, si desipio, non sum Sophocles.* Præclarè S. Hieron. *Omnes*, inquit, *pœne virtutes corporis mutãtur in senibus, & crescente sola sapientia, decrescunt cætera.* Et inferiùs: *Senectus, &c. ætate fit debilior, vsu tritior, processu temporis sapientior, & veterè studiorum dulcissimos fructus metit.* Hæc & plura S. Hier. ep. 2. ad Nepotianum. Et Iob cap. 12. 12. *In antiquis*, inquit, *est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Quin & Socrates, teste Platone in Sympos. aiebat tum oculum mentis instar aquilæ acutè cernere, cùm corporis oculus hebesceret & caligaret. Et Plautus in Trinummo, *Sapientiæ*, ait, *ætas condimentũ est, sapiens ætatis cibus est.* Et Cicero de Senect. *Temerarium*, ait, *est florescente ætatis, prudentia senectutis.* Solon rogatus, quid esset senectus? respondit. Est vitæ hyems, verius dixisset, Est ver sapientiæ.

Quarto, legere gentium sacra;

VT OMNEM NARRATIONEM DEI (quæ est de Deo, rebusq; diuinis, quæque ex Dei libris, vel ex Dei Ecclesia, traditione accepta est) POSSIS AVDIRE, ET PROVERBIA LAVDIS, id est, laudabilia, putà, sententiæ eruditæ & graues, NON EFFVGIANT A TE] Vatabl. *narrationem diuinam omnem libenter audias, nec te recondita prudentiaq; dicta fugiant.* Sicut enim apes vndique in omnes flores inuolant, vt inde mel colligant: ita ex omnibus sapientibus de rebus diuinis audienda & colligenda est sapientia. Idem præcipit S. Bernardus in Formula honestæ vitæ: *Numquam*, ait, *sis otiosus, quin aut legas, aut aliquid de sacris Scripturis meditaris, vel certè, quod melius est, psalmos operando nihilominùs incessanter, quod tibi facris iniunctum, vt semper te diabolus inueniat occupatum; Illas etiam scripturas libentiùs legas, quæ præcipuè erga Christum tuum magis inflamment affectum.* Quartus est hic modus & via ad parandam sapientiam.

Nota *narrationem Dei*, vocat Primò, narrationẽ præceptorum Dei; Secundò, narrationem acceptam à Deo saltem mediatè, putà, mediante Ecclesia, eiusque Doctoribus; Tertiò, narrationem, quomodo res quælibet secundùm Deum, Deique voluntatem disponi & agi debeat; Quartò, narrationem operum & gestorum Dei, quæ, scilicet, fecit pro populo suo fideli, vel contra infideles, vt contra Pharaonem, quæ narrantur in Genesi, Exodo, libris Regum, &c. Ex his enim sapientia colligitur: si enim historia profana est magistra vitæ, quanto magis historia sacra Dei. Rursum *Prouerbia laudis* vocat laudabilia & laude digna, vel quæ in Dei laudem sunt conscripta, qualia sunt multi Psalmi, inquit Palacius.

ET SI VIDERIS SENSATVM (sapientem, prudentem) EVIGILA AD EVM, id est, primo diluculo studiosè & assiduè perge ad eum audiendum: quod alibi Script. vocat *mane surgere*, id est, manè surgere & festinare: ET GRADVS OSTIORVM (putà, gradus, quibus ascenditur ad ostia; viri enim primarij, vti sunt sapientes, solent commorari in altiori domus parte, quasi salubriori, secretiori & honorariori, ad quam per gradus ascenditur, vti Romæ fieri videmus in palatijs Prælatorum) ILLIVS EXTRAHAT PES TVVS] q. d. Ita crebrò eum adi & visita, vt videaris pede exterere eius gradus? VERS. 36.

quod

quod vulgò dicitur: *Tere limen domus sapientis.* Vnde Syrus vertit, *vide quis sit sapiens, & quære eum, & sedulò limen eius pes tuus.* Et S. Aug. tract. 7. in Ioannem, pro *gradus ostiorum*, legit *limen ostiorum.* Nonnulli pro θυρῶν, id est, ostiorum, legunt θελόντων id est, tentantium. Græca Complut. habent, *si videris virum prudentem, mane surge ad eum, & gradus ostiorum deterat pes tuus*; Tigurina, *ubi cordatum quempiam videris, mane ad eum propera: & per tuum liminis foramen* (Vatabl. *callem tenuem*) *eius asserat.*

Idem suasêre Gentiles: nam ex libris Ciceronis liquet, moris fuisse Romanis, filios mittere ad domos senum grauium & nobilium, vt Catonis, Scipionis, Lælij, Attici, vt ex eorum conuictu & verbis Romanos mores in sua puritate combiberent. *Nulla enim res*, ait Seneca ep. 94. *magis animos ad honesta inducit, dubiosq; & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuersatio: paulatim enim descendit in pectora, & vim præceptorum obtinet frequenter audiri, aspici, frequenter. Occursus mehercle ipse sapientium iuuat, & est aliquid, quòd ex magno viro vel tacente proficias.*

VERS. 37. COGITATVM TVVM HABE IN PRÆCEPTIS DEI, ET IN MANDATIS ILLIVS (meditandis & opere explendis) MAXIME ASSIDVVS ESTO] Est hæc quinta dispositio & via ad sapientiam, scilicet, vt, cùm quis sapientiam à sapiente audierit, eam deinde assiduè mente, & cogitatione reuoluat, rumineť, pertractet. Non enim sufficit eam audire: audita enim cùm auditu simul elabuntur, nisi mente ea teneamus & meditemur. Vnde Græca clarè habent, *cogita in præceptis Domini* τελέως, id est, *perfectè: & in mandatis illius meditare semper*; Syrus, *contemplare in timore Dei, & in mandatis eius esto meditans quotidie* Sapientia enim practica, de qua hîc agitur, consistit in timore Dei, putà, in meditatione & obseruatione mandatorũ Dei. Vatabl. *exactè perpende præcepta Domini, eiusdemq; mandata meditare assiduè*, τὸ enim τελέως significat exactã, profundam, perfectam debere esse meditationem in lege Dei, non superficialem & perfunctoriam. Hoc est, quod ait Psaltes psl. 1. 2. *Beatus vir, &c. cuius in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.* Et psl. 118. *Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.* Moses quoque ita sancit filijs Israël, Deuter. 6. v. 6. *Erunt verba hæc, quæ ego tibi præcipio, hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atq; consurgens.*

Quinta, eam explicari.

Porrò meditatio hæc debet esse practica, & ad opus dirigi, adeoque rerum spiritualium magistri tradunt, optimas esse meditationes, quę ad actiones particulares; imò singulares, deiciendum: v.g. dũ quis meditatur de patientia, vt meditatio meditanti sit fructuosa: in ea concipiat firmeq; propositum libenter & fortiter patiendi, nõ in genere dumtaxat, sed hic & nunc, dicendo: Meam febrim, meos socios molestos, meas irrisiones, scõmata, dicteria talia in me iacti solita, & hodie iaciẽda, amore Dei generosè & hilariter sustinebo, vt conformem me Christo in cruce eadẽ & pluA ri patienti. Atq; talis meditatio imprimit voluntati studium similium operum, intellectum verò aperit & illuminat; iuxta illud Ps. 77. 72. *In intellectibus manuũ suarum deduxit eos*, putà intelligentia, quam opus manuum eis pepererat. Vnde S. Hier. Aquila & Chald. vertunt, *in prudentia manuum*, id est, actionum, ait Euthymius, *deduxit eos.*

ET IPSE DABIT TIBI COR (id est, mentem cordatam, constantem, sapientem & prudentẽ) ET CONCVPISCENTIA (non carnis & mundi, sed) SAPIENTIÆ DABITVR TIBI] putà, sapientia, quam concupiscis, siue sapientia concupita. Est hypallage; ita Syrus & Tigurina. Vel simpliciter, q.d. Initio horrebas sapientiam quasi asperam: at vbi cœperis ei studere, Deumque pro ea inuocare, Deus horrorem & tædium conuertet in concupiscentiam & auiditatem, vt eam ardenter desideres & concupiscas quasi rem honestam, pulchram, suauem cælestem & diuinam. Qui enim in lege habet intellectum, ait Palacius, quo magis habet, eo magis habere desiderat: adeò est sapientia dulcis. Sic & Rabanus. Græca, *ipse firmabit cor tuum in studio & sequela sapientiæ, & cõcupiscentia sapientiæ dabitur tibi*; Syrus, *ipse firmabit vias tuas, & de eo, quod desideraueris, docebit te*; Tigurina, *ipse cor tuum confirmabit, & quam desideras, sapientia tibi dabitur.* Hinc liquet, *cor* hîc sumi pro firmitate & constantia cordis in studio sapientiæ, & *concupiscentiam sapientiæ* vocari sapientiam concupitam: q.d. Deus dabit constantiam animi in prosequenda sapientia, ex qua fiet, vt eãdem adeò concupitam tandem edisces & assequaris. Aliqui *concupiscentiam*, hîc accipiunt ipsius sapientiæ, non hominis eam concupiscentis: q.d. Dabitur tibi omne bonum, quod ardenter secum tibi impertiri cupit ipsa sapientia. Ipsa enim concupiscit se tuaque omnia suis philomusis elargiri.

C Sic Verbum æternum, quòd est Sapientia Patris, ardenter concupiuit se hominibus communicare, ideoque carnem nostram induit: vnde & ait: *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum*, Prouerb. 8. 31. Concupiscentia ergo sapientiæ longè maior est, quàm sit nostra: est enim concupiscentia Spiritus sancti, de quo ait Apostol. *Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, Rom. 8. Simili modo viri nõnulli eruditi & pij orant: *Domine, da mihi hoc, quod pro me optat postulatq; à te sanctissima Virgo Maria*, ipsa enim maiora optat, quàm nos optare possimus? Simili phrasi ait Osee c. 10. 12. *Metite in ore* Heb. *ad os*) *misericordiæ.* q. d. Metite ad votum & concupiscentiam misericordiæ, quantum, scilicet, D ipsa ore suo desiderat & flagitat. Verùm ex dictis liquet priorem sensum esse genuinum.

Est hæc sexta dispositio & via ad sapientiam, nimirum, Dei gratia, ideoque per orationem ab eo efflagitanda, vt dicamus cum Psalte psal. 118. 18. *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Hoc est, quod à Dauide patre didicit & docuit Salomon, Prouerb. 3. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos*; ita Rabanus.

Sexta. Dei gratia.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò docet cauendam peccati culpam, vt vites eius pœnam; Secundò, v. 4. docet ambiendum non esse magistratum; Tertiò, v. 13. agit de moderatione linguæ; Quartò, v. 15. docet quomodo homo se gerere debeat erga seipsum, erga amicos, v. 20. erga vxorem, v. 21. erga seruos, v. 22. erga pecora, v. 24. erga filios & filias, v. 25 erga parentes, v. 29. erga sacerdotes, v. 31. erga mortuos & egros, v. 37. Denique v. 40. ad hæc omnia vitè præstanda medium efficax assignat, scilicet memoriam nouissimorum.

PRIMA PARS CAPITIS.

De fugiendo peccato.

Vers. 1. NOli facere mala, & non te apprehendent.

2. Discede ab iniquo, & deficient mala abs te.

3. Fili, non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.

VERS. 1. NOLI FACERE MALA, ET NON TE APPREHENDENT] *mala*, scilicet, vti addunt Græca Complut. licet Romana legant in singulari: *Et nō apprehendet te malum.* Ludit metonymicè in voce *mala*: priùs enim accipit mala culpæ, putà peccata; posteriùs mala pœnæ, quę ex malis culpę quasi effectus & proles nascuntur: q. d. Vis euadere mala pœnæ? noli facere mala culpæ. Sic dicimus fuit: Vis euadere furcam? euita furtum. Et: *Si non essent peccata, non essent flagella.* Syrus, *ne facias, quod malū est, & non inueniet te malū*; Vatabl. *ne quid mali facias, ne tibi malum accidat*; alij, *ne facite mala, & malum te non comprehendet.* Malum enim, siue malitia, suum habet regnum & imperium in omnes qui mala faciunt, in quos proinde sua mala pœnę & flagella, velut suos lictores & tortores immittit. Malum enim est adeò aculeatum & noxium vt, si illud tangas, illicò ab eodem comprehendaris & affligaris; perinde vt qui tangunt vel calcant culpides acicularum vel clauorum, illicò ijs exilientibus lędun tur. Talis acicularum cuspis est malum & peccatum. Hoc est, quod ait Comicus:

Noxa caput sequitur. Et:
Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pedè pœna claudo.

Peccatum ergo est quasi pix, gluten, cardui & spinæ, quas si tangas, illicò ab ijs comprehenderis, pungeris & inquinaris. Vnde illud: *Qui tangit picem, inquinatur ab ea.*

Mala accipe, tum præsentis vitæ, qualia sunt, pauperies, morbi, persecutiones, infamia, mors, &c. tum futuræ in gehenna: sæpè enim Deus peccatores non punit in hac vita, vt acriùs puniat in futura, vbi *si miseris mors sine morte finis sine fine, defectus sine defectu: quia mors vivit, & finis semper incipit, & desinere defectus nescit*, ait B. Petrus Damiani ad Blancam, c. 12. Caulam dat S. Aug. epist. 49. ad Deo gratias: *Voluntas*, inquit, *punitur, quæ æternam voluit habere peccati fruitionem, & ideo æternam inueniet vindictæ seueritatem.* Vide S. Greg. 9. Moral. c. 39. ad illa Iobi c. 10. *Vbi nullus ordo sed sempiternus horror inhabitat.*

A DISCEDE AB INIQVO, ET DEFICIENT MALA ABS TE] Est hic duplex sensus. Prior, q. d. Discede ab homine iniquo, & discedes ab iniquitate & malitia: quia iniqui socios inducunt ad suas iniquitates. Ita Arabicus, *ne communicaris*, inquit, *iniquo: elongare ab eo, elongabitur à te.* Dat modum euendi peccata, nimirum, cauendo malā societatē, malosque socios: his enim nihil est perniciosius. Vnde S. Aug. a socijs seductus ad furandum poma, exclamat lib. Confess. c. 9. *O nimis inimica amicitia, seductio mentis inscrutabilis, &c. cùm dicitur, Eamus, faciamus, & pudet non esse impudentem.* Mali enim socij sunt instar serpij, qui teste Plinio, lib. 11. c. 25. venenum instar lactis effundit: nā instar lactis intima peruadit, & veneno inficit, itaque perimit. Sic enim socij suis blanditijs penetrant cor hominis, illudq; suis prauis consilijs inquināt & occidunt. Hinc & qui venenum inimicis propinant, illud lacti vel vino indunt, tum vt scelus tegant, tum vt venenum intima cum lacte peruadat, ac cor petat & perimat. Simile faciunt mali socij, dum suas nequitias blanditijs inferunt, vt suauiùs animam totam peruadant & perdant. B

Posterior: q. d. Discede à re iniqua, putà, à culpa siue peccato; & mala pœnæ pariter discedent abs te. Posteriori sensui fauet Syrus; *abscede à malo, & elongabit à te*: quasi idem dicat, quod dixit v. 1. sed alijs verbis. Priori fauent Græca: *Recede ab iniquo, vt à te declinet peccatum. Peccatum* enim licet metonymicè significet pœnam peccato debitam; tamen proprie peccatum culpam denotat. Porrò Complut. legunt τὸ ἁμαρτίαν, id est, *peccatum*, licet Romana idipsum deleant: sic enim habēt: *Discede ab iniquo, & declinabit à te.* Vbi τὸ *iniquo*, tā masculinè de homine iniquo, quàm neutrè de re iniqua accipi potest. Si de homine accipias, C sensus erit, q. d. Discede ab homine iniquo, & is pariter ac cum eo iniquitas discedet à te, si de re accipias, sensus erit: q. d. Discede à re iniqua, putà ab iniquitate, & illa pariter discedet à te, vt te non tangat, nec tua culpa, nec tua pœna. Sicque lectio Græca, æquè ac Syra, fauebit sensui posteriori, qui magis respondet versui præcedenti & sequenti: sequitur enim.

VERS. 3. FILI, NON SEMINES MALA IN SVLCIS INIVSTITIÆ, ET NON METES EA IN SEPTVPLVM] Græcè, *non semines semina mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea septuplo*; Syrus, *ne seminues super cultura peccati, ne septuplum metas illud*; Vatabl. *fili, ne commiseris semen sulcis iniustitiæ, ne septies tantò ampliorem inde messem facias. Seminare in sulcis iniustitiæ* est, seminare in agro sulcato & arato iniustitię, putà, est seminare semen iniustitiæ: in agro enim iniustitię non seritur nisi semen iniustitiæ. Ager noster est

cor

cor nostrum, mens nostra, voluntas nostra: in ea ducimus sulcos iustitiæ, vel iniustiæ. cùm illi inprimimus habitus & inclinationes bonas, vel malas: in quibus seminamus, dum cogitationes, volitiones, intentiones, desideria, proposita bona vel mala, ijs injicimus. Sensus ergo est: q.d. Noli agere, id est, cordi tuo indere sulcos iniustitiæ, id est, inclinationes ad iniustitiam, nec in ijs seminare semina iniustitiæ, putà, cogitationes & molitiones pravas. Alludit ad Oseæ 10. v. 11. *Ephraim vitula docta diligere triturам*, &c. *Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Seminate vobis in iustitia & metite in ore misericordiæ, innovate vobis novale*, &c. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij.* Vide quæ de hac re ibidem fusè dixi.

A

ET NON METES EA IN SEPTVPLVM] Alludit ad illud de parricidio Cain: *Septuplum vltio dabitur de Cain.* Genes. 4. 24. vbi Septuag. vertunt, *septem vindictas exolues*; Aquila, *septèplasiasei*. vbi Procopius, *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat*, iuxta illud Psalmi 78. 12. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum* & Psalm. 30. 24. *Retribuet abundanter facientibus superbiam.* Et Leuit. 26. 28. *Corripiam vos septem*, id est, multis, *plagis*. Et Iob 5. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima*, id est, summa & acerrima, *non tanget te malum.*

B

Iam dupliciter, putà de duplici messe, hic locus accipi potest. Primò, de messe culpæ: q.d. Vna iniustitia parit alias septem, instar hydræ. Adeò enim fœcunda est malitia, ut instar lolij se propagine, & ex vna septem, id est, multæ aliæ pullulent. Secundò, de messe pœnæ: q.d. Non punieris acerrimè. Nam vna iniustitia septem, id est multis & copiosis pœnis punitur, non quòd grauiùs puniatur, quàm mereatur: Deus enim punit citra condignum: sed quòd eius malitia sit tanta, ut vna pœna illi ex æquo satisfieri nequeat: peccatum enim mortale, etiã venicum, ex eo quòd Deum offendit, & est crimen læsæ maiestatis diuinæ, adeò graue est & enorme, ut nullis huius vitæ pœnis æquari possit, sed mereatur omnia tormenta, & incendia gehennæ eaque æterna. Omnis ergo culpa septuplam pœnam habet; tum, quia in hoc sæculo multis pœnis à Deo castigatur; tum, quia in futuro vniuersitatem omnium pœnarum sustinere cogitur. Pœna enim inferni, vel vnica, omnium huius vitæ pœnarum vicem habet, sicut vna gloriæ æternæ felicitas omnium huius vitæ delectationum vicem habet, perinde ac manna omnem continebat saporem, & omnem saporis suauitatem. Hic sensus priore est potior & germanior; tum, quia messis culpæ est pœnarum copia; tum, quia de messe pœnarum sermo præcesserat, tum, quia alludit ad septuplam pœnam Caini, & ad illud Oseæ 10. 4. *Germinauit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri*: amaritudo enim iudicij est amaritudo supplicij, quàm germinant praui sulci in agro iniustitiæ. Minutiùs Hugo septem peccati plagas ita figillatim numerat: Peccati, ait, pœnæ sunt tres in anima, scilicet, dolor, ira & obtenebratio: in corpore verò sunt quatuor, scilicet, à quatuor elementis: impios enim puniet terra in die iudicij, eos absorbendo: aqua, congelando: aër, siue ventus de pœna in pœnam impellendo: ignis, comburendo. Peccatum ergo est hydra septiceps; gerit enim septem capita, tum culparum capitalium, tum pœnarum, vti iam dixi. Hydram enim finxerunt Poëtæ, esse serpentem multorum capitum in Lerna palude, quorum aliquot excisis, totidem continuò renascebantur: quare ab Hercule sagittis & igne perempta & combusta est. Fabula inde nata, quòd anguium genus, sub quo hydra continetur sit fœcundissimum, & nisi incendijs semina exurerentur, nõ esset fœcunditati eorum resistere, ait Sipontinus ex Plinio lib. 29. c. 4. Ita peccati mira est fœcunditas: ex vno enim fit lapsus in aliud, & a iud sine fines nisi igne acris censuræ, castigationis, & amoris Dei radicitus succendatur.

C

Porrò septuplum hoc pœnæ, non est septuplum respectu malitiæ & demeriti culpæ: eius enim respectu est simplum, & minùs quàm simplum, vti iam ostendi; sed respectu delectationis, quam percipit peccator in peccando: hæc enim delectatio brevis est & exigua: pœnæ verò eam sequentes sunt septuplices, id est, multiplices. Vertè Iob ca. 20. 5. *Laus* (id est, iubilum, cantus, exultatio) *impiorum brevis, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.* Punctum hoc tam lineæ, quàm temporis, putà, momentum, accipi potest. S. Gregor. ibidem accipit de puncto linea: *In puncto*, ait, *stylus mox vt ponitur, levatur, nec mora vlla agitur vt per exprimendam lineam trahatur: sic hypocritæ præsentis vitæ gaudia, cùm tangit, amittit.* Tangit ergo ea sicut globus vel sphæra terram tangit in puncto. Rursum, ut ait S. Bonauent. sicut punctum, vtpote indiuisibile, nullam habet longitudinem, nec latitudinem, nec altitudinem, nec profunditatem: sic voluptas & gloria impiorum non habet longitudinem, quia breui tempore, & quasi momento tantùm durat: nec latitudinem, quia arcta est & modica: nec latitudinem, quia non cælestis est, sed terrena & vilis: nec profunditatem, quia cordis ima nõ penetrat, nec satiat. Ex aduerso pœna hypocritæ est longissima, quia æterna: latissima, quia omnes sensus, membra, potentias animæ & corporis occupat: altissima, quia priuat eum Deo, cælo, felicitate æterna: profundissima, quia intima animæ cruciat, eamque detrudit in profundissimum locum inferni. Vnde Septuag. vertunt, *lætitia impiorum, ruina infirmis; & gaudium iniquorum est perditio.* In quæ verba appositè S. Chrysost. *Si eorum lætitia*, inquit, *ingens est ruina, & gaudium perditio, quid ducemus esse ipsum interitum? Dic, amabo te, quid dolorem, quid animi ægritudinem?*

D

SECVNDA PARS CAPITIS.

De non ambiendo magistratu.

Vers. 4. Noli quærere à Domino ducatum, neque à rege cathedram honoris.

5. Non te iustifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est: & penes regem noli velle videri sapiens.

6. Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua.

7. Non pecces in multitudinem ciuitatis, nec te immittas in populum.

8. Neque alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis.

9. Noli eſſe puſillanimis in animo tuo.

10. Exorare & facere eleëmoſynam ne deſpicias.

11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum reſpiciet Deus, & offerente me Deo altiſſimo, munera mea ſuſcipiet.

12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: eſt enim, qui humiliat & exaltat, circumſpector Deus.

VERS. 4. NOLI QVÆRERE A DOMINO (ita Græca, Romana & Syrus: perperam ergo aliqui legunt, *ab homine*) DVCATVM, id eſt, principatum: princeps enim eſt dux populi, quia eum ducere & regere tenetur: NEQVE A REGE CATHEDRAM HONORIS] id eſt, honorificam, qualis eſt Epiſcopi, doctoris, iudicis, Principis, ſicut petierunt filij Zebedæi à Chriſto ſedere ad dextram & ſiniſtram ipſius in regno ſuo, Matth. 20. Syrus, *ne quæras à Deo principatum & à rege honoratum honorificum*; Vatabl. *principatum à Domino ne petas, nec à rege ſedem magnificam.* Ratio eſt. Prima, quia hæc petere eſt vitium ambitionis & faſtus. Secunda, quia qui hæc ambiunt, ſubiacent multorum invidiæ, detractioni & calumnijs, vnde ab ijs deijciuntur, imò in magnas calamitates conijciuntur. Tertia, quia vbi eſt honos, ibi eſt & onus. v.g. in epiſcopatu eſt onus & cura animarum ſibi ſubditarum, de quibus exactam rationem ab Epiſcopo repoſcet Deus. Igitur monet, ne ambiamus principatum, ſiue ſæcularem, ſiue Eccleſiaſticum, præſertim Epiſcopatum, cui annexa eſt cathedra docendi. Vnde ab eodem ambitu fideles deterrens S. Iacobus ca. 3. 1. *Nolite*, inquit, *plures magiſtri fieri, fratres mei, ſcientes, quoniam maius iudicium ſumitis: in multis enim offendimus omnes.* Vide ibi dicta, & 1. Timoth. 3. 1. Veriſſimum eſt illud S. Bernardi lib. 3. de Conſid., *Ambitio ambientium eſt crux.* Artemidorus in Onirocrit. l. 2, 31. Somnium regnandi ait portendere mortem ægro: ſano verò cognatorum amiſſionem. *Regnare ſibi videri*, inquit, *ægrotanti mortem prædicit: ſanis autem cognatorum & ſodalium omnium amiſſionè & ſeparationem portendit: eſt enim inſociabile regnum.* Somnium hoc ſomnium dicas; ſubinde tamen ita fit. Ioſeph enim ſomnians ſe principem, & fratrum gratiam, ac libertatem, & penè vitam amiſit, Geneſ. 37. & ſequ. Illuſtre exemplum huius rei, S. Cyprian. lib. 4. epiſt. 2. ad Antonianum ſtatuit S. Cornelium Pontif. & Martyrem, de quo ita ſcribit: *Epiſcopatum nec voluit, nec poſtulavit, &c. ſed quietus & modeſtus, & qualis eſſe conſueverunt qui ad hunc locum divinitus eligntur, pro pudore virginalis conſcientiæ ſuæ, & pro humilitate ingenita ſibi & cuſtoditæ verecundiæ, non ut quidam vim fecit, ut Epiſcopus fieret; ſed ipſe vim paſſus eſt, ut epiſcopatum coactus acciperet.*

Ambitionis damna & cruces.

Idem cenſuêre & iuaſere Philoſophi. Ouidius lib. 3. de Triſt. lib.

Crede mihi, benè qui latuit, benè vixit, & intra
Fortunam debet quiſque manere ſuam.

Horatius lib. 2. Carm. ode 10.

Sæpiùs ventis agitatur ingens
Pinus, & celſæ graviore caſu
Decidunt turres, feriuntq; ſummos
Fulmina montes.

A Rurſum Ouidius:

Vive ſine invidia, mulcetq; inglorius annos
Exige, amicitias & tibi iunge pares.

Boëtius lib. 2. Conſol. metro 4.

Humili domum memento
Certus figere paxa.
Quamvis tonet ruinis
Mixtens æquora ventus,
Tu conditus quieti
Felix robore valli,
Duces ſerenus ævum,
Ridens ætheris iras,

Denique ſymbolum eſt Pythagoræ: *Fabis abſtine, hoc eſt, reip. adminiſtrationem deuita: olim enim magiſtratus per ſuffragia fabis lata creabantur*, inquit Plutarch. lib. de Liberis educ.

Hanc gnomen feſtiuo ſimiæ & vulpis apologo, *Apologus arrogantia.*
B oculis quaſi ſpectandam ſubijcit Cyrillus lib. 2. Apologorum moralium c. 6. cui titulus: *Contra ſuperbos qui volunt æquiparari Deo. Simia* inquit, *videns agilem nautam in malum velociter aſcendentem, cùm eum imitari niteretur, cornua id animadvertens, dixit ei: Sta in loco tuo chariſſima, ne in regionem extraneam elevata grauis ruina corporis depereas. At illa verbis eius ſpretis aſcendens, ſtatim profunditatis altæ contuitu, debilis cerebri imaginatione confuſa, in præceps ruebat, & vermine fracta nunquam de cetero vultum potuit elevare. Denique cùm regem in ſolio ſedentem conſpexiſſet, cæpit idem ipſa cupere, & eo abſente quaſi princeps alter in throno conſedit. Quo viſo vulpecula venit ad ſolium, & ſalutato ſophiſtice rege, tanquam miniſtra pronida ironicè flagitauit mandatum. Cui ſimia dixit, Hoc tantùm præcipio, ut læta gloriam meam cernas. At illa: Ego autem conſulo tibi, ut hinc quàm citiſſimè deſcendas. Quod cùm negligeret vana ſimilitudinis ſtrobunda, ſtatim inde deiecta eſt caninis dentibus laceranda. Tunc ad ſe reuerſa doloribus: Væ mihi, inquit, quæ ſpreui conſilia ſapientum. Neſciebam quòd vbi non eſt conſilium, deſit ſalus. Quæ cùm audiſſet vulpes appropinquauit, & dixit: Amodò quippe te vidéo vexatione ſenſui reſtitutam.* Deinde eamdem alia eáque clara ratione perurget, qua illi ſuam fœditatem & ſtultitiam demonſtrat: *Verùm cur teteris animalibus Adæ naturâ ſubiectis, tu ſola commune iugum refugiens, cuiè æquiparari conaris? At illa reſpõdit: Monet me ad hoc immanis cupido, nónne cũctis brutis humano corpori ſum plaſmata conformior? Tunc vulpes argutus inquit: Quamquã certè ſecundùm figurã plus omnibus hominis fis conformis, tamẽ quia hæc in te ſimilitudo peruertitur, hinc tua forma diffœdior inuenitur. Quid enim hinc naſo turpius, aut bracea digitali deformius?*

D NON TE IVSTIFICES (id eſt, velut iuſtum defendas & oſtentes, ut omnia tua facta apud Deum excuſare velis) ANTE DEVM, QVONIAM AGNITOR CORDIS IPSE EST, ET PENES REGEM NOLI VELLE VIDERE SAPIENS] Syrus, *ne miſeres animam tuam coram Deo, & coram rege ne ſis ſtultus*, quia ſuperbi ſunt ſtulti, & ſuperbia, qua vis videri ſapiens coram rege, eſt ſtultitia. Græca æquè ac Syrus non habent *ſè, quoniam agnitor cordis ipſe eſt*; ſed, *Ne te coram Domino pro inflo vendites, quoniam ipſe pernouit cor vniuſcuiuſque: nec apud regem oſtentes ſapientiam.* Dat cauſam, cur à Deo non ſit petendus principatus, nec à rege cathedra honoris; quia, ſcilicet ſi à Deo peras principatum, debes coram eo agnoſcere & commendare te quaſi iuſtum. Princeps enim, uti maior eſt ſubditis, ita ijs debet eſſe melior & iuſtior. Vnde de Saule rege dicitur: *Non erat vir de filijs Iſrael me-* VERS. 5.

lior

lior ille. 1. Reg. 9. 2. At iustum se ostentare coram Deo, arrogans est & stultum. Deus enim, qui nouit occulta cordium, scit neminem ita esse iustum, quin quemlibet de peccato vel præsenti, vel præterito arguere possit, vti docet S. Iohannes epist. 1. cap. 1. 10. *Si dixerimus*, inquit, *quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius in nobis non est.* Vnde Iob, modestè licet vereqs defendens innocentiam suam, à Deo redarguitus, audiuit cap. 38. 2. *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis? Accinge sicut vir lumbos tuos, & interrogabo te, & responde mihi.* Quocirca Iob culpam agnoscens & deprecans cap. 42. 3. *Insipienter*, ait, *locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam.* Vnde Eliphaz ad Iob cap. 15. 15. *Ecce*, inquit, *inter Sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius; quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?*

Insuper reges nulli dant cathedram honoris, nisi sapienti. Si ergo tuam sapientiam regi vendites & ostentes, ut cathedram assequaris, rex per se & suos consiliarios proponēdo tibi difficillimas quæstiones, poterit insciti am tuam prodere, & alijs ridendam proponere. Rursum esto iis sapiens, tamen vitiosum & ambitiosum est, quòd velis videri sapiens: & licet hoc tuum ambitionis vicus tegas & dissimules; rex tamen & aulici talibus assueti sagaciter illud odorantur: explodunt & rident, quasi stultum, ut vertit Syrus.

Apologus. Hinc collige hæc axiomata: Qui eligitur in principem, iustus sit coram Domino. Et, qui cathedram vult obtinere à rege sapiens sit oportet: alioqui & peccabit, & se infamabit, & multis periculis exponet. Cùm enim stultus promouetur ad altiorem gradum, magis stultitiam suam, quę priùs erat incognita, per stultos actus demonstrat. *Sicut fumus, quanto sursum ascendit, tanto turpitudinem suam plus ostendit*, ait Lyranus.

Huc facit apologus pauonis & monedulæ apud Faërnum: *Cùm haberent comitia volucres regi creando, petijt regnū pauo, quòd se ob formā eximiam illo dignum præ cunctis esse diceret. Qui cùm omnium suffragia latarus videretur: Hic tamen rex, inquit monedula, si fortè sit factus, & aquilam hostem habuerimus, quidnam opis auxiliue poterit afferre?* Affabulatio: *In diligendo rege magis spectanda sunt animi bona, quàm corporis.*

Igitur causa prima, cur coram rege non debeas velle videri sapiens, est dedecus ambitionis & iactus, quod omnes, sed maximè reges, abominantur. Sicut enim teste Aristot. lib. 9. Histor. anim. c. 44. & Plinio l. 10. c. 21. leones oderunt ignem & fumum; sic & reges oderunt ostentationem & iactantiam, sciunt enim hanc ingentem esse vanitatem & mendacium. Nam, sicut ligna, quæ multum fumi dant, parum caloris & ignis exhibent, eò quòd materia vertēda in ignem, abeat in fumum: sic ferè, qui magna iactant, minimum possunt. *Sapientes* enim *abscondunt sapientiam*, Prouerb. 10. 14.

Secunda, quòd reges virum sapientem, præsertim exterum, timeant, ne regnum prodat, turbet, euertat. Sic Saul persecutus est Dauidem, ob cæsum Goliat, cùm ei acclamaretur: *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia*, timebat enim, ne regnum sibi adimeret. Et proceres Achis regis Dauidem à Saule profugum, proditionis intimularunt: vnde Dauid stultum se simulans, periculum capitis euasit, 1. Reg. 21. 11.

Carnel. in Ecclesiast.

A Tertia, quòd reges magnanimi videri velint omnibus sapientiores, fortiores, excellentiores, sibique omnia velint attribui: quare sibi, suoque honori & gloriæ decedere putant, si quem se sapientiorem vel præstantiorem videant vel audiant. Ita Philippus Macedo, inquit Demosthenes, *omnia præclara facinora sua esse videri volebat: & magis indignabatur ducibus ac præfectis, qui prospere & laudabiliter aliquid gesserant, quàm ijs qui infeliciter & ignauè.* Patrem Philippum secutus filius Alexander, *vinci quidem hostes volebat, sed Antipatrum vicisse indignabatur; suæ demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alteri*, ait Curtius lib. 6.

Memorabile est, quod scribit Xenophon li. 4. Cyripædiæ, de Gobria eunte venatum cum rege Assyriorum: *Vrsa*, inquit, *ut est oblata, cùm vtrique illam persequerentur, misso rex iaculo ictu frustratus est: at Gobrias spiculum vibrans, vrsam prosternit. Quam rem agre molestè, rex tulit, inuidiamq; etiam recondit. Sed & obiectus est leo, quem ibidem à rege irrito conatu* B *insecutum, idem Gobrias confecit. Hîc rex secum mussians, &c. arrepta à ministro lancea, Gobriæ pectus transfigit, atque ita adolescentem, cuius fiorentem ætatem agris tulerat oculis, vita spoliauit.* Similia hoc ævo vidimus exempla. Qui ergo cum regibus agit, cum eis modestè & reuerenter agat, eis omnia cedat, sapientiam & dotes non ostentet, sed potiùs tegat & abscondat: ita vitam & gratiam regis retinebit.

Porrò hæc sententia maximè locum habet in ostentatione sapientiæ gubernandi. Si quis enim eam reges docere velit, aut eorum regendi modum carpere & corrigere, vtique vapulabit. Peccant in hac re viri etiam sapientes, qui regum acta vellicant, culpant, eisque imprudentiæ notam inurunt, cùm non sciant eorum secreta, omnesque rei circumstantias: quas si nossent, ea non improbarent, imò approbarent. Memini Alexandrum Farnesium, inclytum Parmæ Principem, cum Belgium gubernaret, monitum à quibusdam viris valdè sapientibus, ut arcem quamdam Belgio valdè noxiam occuparet; modumque occupandi suggerebant. Ille illicò argumentis ad oculum euidentibus, id impossibile esse demonstrauit, eosque ita conuicit, ut coram ipso pueri viderentur: nimirum, *Aliud*, inquiebat ipse *est, peritum esse librorum, aliud armorum.* Excipe, nisi reges cupiant doceri, aut cognoscere sapientiam alicuius, ut sciant an idoneus sit, quem in consiliarium, Episcopum, gubernatorem deligant: tunc enim sapientia promenda est, ut prompserunt 72. Interpretes S. Scripturæ rogati à Ptolemæo de modo rectè gubernandi, teste Aristæa.

NOLI QVÆRERE FIERI IVDEX, NISI VALEAS VIRTVTE IRRVMPERE (id est, perrumpere, pertingere, dissipare: nam Græcè est, ἐξάῃ, id est, tollere, profligare, extirpare) INIQVITATES] S. Augustin. in Speculo legit, *noli quærere fieri index si non vales virtute irrumpere iniquitates.* Magna enim est sæpè vis iniquitatis, quæ maiore vi iudicij & æquitatis profligāda est. Græca Romana, *noli quærere fieri index, ne forte non possis auferre iniquitates.* Et sic legit S. Hieron. in cap. 3. Isaiæ explicans v. 6. *Princeps esto noster: ruina autem hæc sub manu tua. Respondebit: Non sum medicus, nolite constituere me principem populi.* Syrus, *noli quærere fieri index, nisi habeas vim ad destruendam iniquitatem*; Tigurina, *index euadere ne contendas, ne*

iniquè factis par eſſe non poſſis, ſcilicet, vel in alijs puniendis, vel in te admiſſis iuſtinendis, ait Vatabl. Iam Rabanus ſic explicat: q. d. Si vis fieri iudex, primò in te ipſo cõfringe omnes iniquitates. *Quia*, inquit, *qui grauatur ponere propriarum culparum non debet velle fieri iudex alienarum.* Verùm alij paſſim accipiunt hæc de culpis alienis, non propriis. In iudice enim requiritur non tantùm ſapientia & iuſtitia, ſed & virtus, id eſt, fortitudo & potentia, tum interna, tum externa, qualis eſt fauor ciuium & amicorum potentum, ad perrumpendas & confringendas quaſlibet etiam potentum & principum iniquitates, ut vrbem & prouinciam ſceleribus expurget. Hoc enim eſt præcipuum munus iudicis & principis, qui eſt iudicum iudex. Sanè populi iniquitates velut catenæ iudicem circumdant & vinciunt: virtute ergo magna indiget ad eas diſrumpendas. Hoc enim bonum eſt, tum reip. tum priuati iniquè agentis. Nam, ut ait Boëtius lib. 4. de Conſol. *Mali puniti feliciores ſunt, quàm impuniti*: quia pœna eorum ingens eſt bonum; tum ratione iuſtitiæ, quam lætam ſarcit; tum, quia ſcandalum ab eis datum tollit, ac præſeruat à futuro.

Fortis ſit iudex.

Præclarè Beda in Sententijs: *Tantum*, ait, *valent leges, quantum volunt* (imò *volens*) *reges. Cum dolo abſcindenda ſunt, quæ leuiter ſanari non poſſunt.* Idem ſancit S. Gregor. Nazianz. in Sententijs: *Quiſquis*, inquit, *leges tuendas ſuſcepiſti, timorē omnem ex animo pelle; omnis enim, cui legum cuſtodia mandata eſt, metu vacare debet.* Huius rei ſymbolo Samuel in coruuio ex victima armum Sauli, quaſi futuro regi & iudici populi, ſeruauit, 1. Reg. 9. 24. Sauli, inquam, qui ab armo & ſurſum ceteros omnes ſtatura ſuperabat. Eligitur enim Saul in regem, qui armo & humero præſtat, nempe, virtute ac robore animi ad perrumpendas iniquitates: armus enim, ſiue humerus, ſymbolum eſt roboris & fortitudinis, ideoq; tam regi, quàm ſacerdoti, Exodi 29. v. 27. de induſtria reſeruatus, nempe ad ſignificandam virtutem regum ac Prælatorum ad munus ſuum ſtrenuè obeundum, & onus populi ſuſtinendum: nam, ut ait Nazianz. in Diſtichis: *Vt ſolierum ſtrepitus leones exterret: ita rerum vultus timidos & ignauos.* Vnde S. Ambroſ. lib. 4. epiſt. 29. ad Florianum: *Cani honores*, inquit, *quos ſine culpa tenere non potes.* Quin & Seneca libr. de Tranquill. cap. 4. *Quærendum*, inquit, *parum idonea eſt verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem deſiderant. His vtitur negotio quies eſt.* Idem in Sententijs: *Bonis nocet, quisquis pepercit malis. Bono iuſtitiæ proxima eſt ſeueritas. Vt fulmina pauorem periculo cadunt, multorum metu: ſic animaduerſiones magnarum poteſtatum terrent latiùs, quàm nocent.* Et Plato lib. 2. de Legibus: *Princeps*, ait, *ac magiſtratus quilibet debet eſſe prudens & fortis. Prudens, ne ex imperiti vulgi iudicio pendeat: fortis, vt quæ ſalutaria ſunt conſtanter exequatur.* Idem lib. 6. *Iudex*, ait, *Dei perſonam quodammodo repræſentat.* Dei ergo æquitatem & fortitudinem imitetur.

Denique diuinè Iſidorus Peluſiot. lib. 1. epiſt. 290. *Imperiorum*, ait, *robur ac firmitas, Dei amicitia eſt. Ex quo ſequitur, eum, qui robuſtè imperium gerit, Dei amicum eſſe. Mihi enim, ait Scriptura, nimis honorati ſunt amici tui, Deus: nimis confortatus eſt principatus eorum. Quocirca ſi Dei amicus eſſe ſtudes, fac robuſtè præſis, hoc eſt, nec muneribus nec amicitiâ, verùm dignitate ac merito ius præbens.*

A Hac de re S. Bernardus monens Eugenium Pontificem lib. 3. de Conſider. cap. 5. *Inferiorum*, ait, *culpæ ad nullos magis referendæ ſunt, quàm ad deſides negligentesq; rectores.* Et inferiùs: *Impunitas iniuriæ ſuboles, inſolentiæ mater, radix impudentiæ, tranſgreſſionum nutrix.* Et lib. 4. cap. 6. *Alius alia diſpenſet, de diſciplina tu prouide. Illud nemini credas. Si inſolentior coram te vel ſeruo fuerit, vel habitus apparuerit, manum tuam ſuper huiuſmodi, tu vltiſcere iniuriam tuam. Impunitas audaciam parit, audax exceſſum.* Et cap. 6. ait, *Pontificem eſſe debere virgam potentum, malleum tyrannorum, regum patrem, Deum Pharaonis.* Additque: *Vbi malitiæ iuncta potentia eſt, aliquid tibi ſupra hominem præſumendum. Velim tuus ſuper facientes mala. Timeat ſpiritum oris tui, qui hominem non veretur gladium non formidat, timeat orationem, qui admonitionem contempſit. Cum iraſceris tu, Deum ſibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, & contra ſe pauet.*

B

NE FORTE EXTIMESCAS FACIEM POTENTIS, ET PONAS SCANDALVM IN ÆQVITATE TVA] Ita Romana & Græca. Malè ergo Roban. Lyran. Hugo, Dionyſ. Ianſen. pro *in æquitate*, legunt, *in agilitate*, quod Lyran. ſic exponit: q. d. Ne alios offendas per tuam agilitatem, id eſt, leuitatem & inconſtantiam. Ianſenius verò, q. d. *Ne ponas ſcandalum*, id eſt, obſtaculum in agilitate, id eſt, dexteritate tua; ut, ſcilicet, præ metu non audeas vti ſolita tua dexteritate & promptitudine ad defendẽdum innocentes oppreſſos: *Agilem* enim actio facit, *ſtrenuum* motus, *fortem* animus, *robuſtum* corpus, ait Cornelius Fronto. Hoc ſenſu S. Auguſt. in Speculo legit, *in agilitate*: perperam Abulenſ. in c. 20. Iudic. quæſt. 26. legit, *in malignitate tua*; Syros, *ne fortè timeas à conſpectu diuitis, & facias maculam in timore tuo*; Tigurina, *ne fortè facie potentis reformides, & integritati tuæ ponas offendiculum*; alij, *& ponas ſcãdalum in recto itinere tuo*, quo, ſcilicet, rectà per viam iuſtitiæ incedebas. Græcum enim ἐν δικαιοσύνῃ, idem eſt, quod *in rectitudine, in iuſtitia, in æquitate.* Senſus ergo eſt, q. d, Ne fortè reuerearis (hoc enim eſt Græcum, δι' αἰσχυνῆς,) & verearis faciem potentis, ac per hanc reuerentiam & metum ponas tibi ipſi ſcandalum, id eſt, occaſionem labendi & ruendi in æquitate tua vel in recto itinere tuo; ut, ſcilicet, in recto iuſtitiæ itinere, quo ſolebas incedere, per metum corruas, & à rectitudine ac iuſtitia deflectas, & rectam iuſtamque ſententiam proferre vel exequi non audeas; ſed potiùs in gratiam potentum pauperes cõdemnes, vel à potentibus opprimi permittas: hoc enim tibi ſcandalum erit & ruina, vti in culpam iniuſtitiæ, ita & in pœnam ac vindictam, ſiue à lege, ſiue à Deo illi decretam. Exemplum eſt in Achab, rege, qui, quia impio Benedad, quem bello ceperat, pepercit, audijt à Deo: *Quia dimiſiſti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius*, 3. Reg. 20. 42. Sic & Saul parcens impio Agag, regi Amalec, nimiam hanc clementiam morte luit, 1. Regum 15.

C

Quocirca ſapienter Totila rex Gothorum, rogatus, ut cuidam ſtuprum virgini illatum condonaret reſpondit: *Eiuſdem ingenij eſt delicto ſe obſtringere, & delictorum ſupplicia impedire: omnimò autem, aut hunc pœnam date, aut Gothorum reip. interire neceſſe eſt.* ita Sigon. de Occident. Imper. Sicut enim ſi fundamenta non æquè collocentur, domus illis incum-

D

incumbens hiat, rumpitur & ruit; ſic & ſi iudicia non ſint æqua, ruit reſp. eius enim baſis, & fundamentum eſt iuſtitia.

Nota. Scandalum Græcè σκάνδαλον, id eſt, deflecto, inclino, claudico, dicitur paxillus qui in muſcipulis erigitur, ut obicem ſuſtineat, quem mus dum ingreditur offendens, in ſe euertit ſubita ruina. Inde σκάνδαλον, vocatur obſtaculum, offendiculum, obex, & quidquid prolaptionis & ruinæ cauſam affert, quale eſt hic reuerentia & metus. ita Pollux, & S. Hieron. contra Pelag. *Scelus*, inquit, & *ſcandalum apud Græcos ex offenſione ac ruina nomen acceperunt*. Sapientis ergo eſt, ſeipſum, ſuaſque paſſiones & infirmitates noſſe ac cauere ne ijs det occaſionem labendi in peccatum, v.g. qui nimis reuereretur & metuit aliquam perſonam, ac expertus eſt, ſe ex hoc metu laptum eſſe in peccatum aliquod; caueat, ne eum tali perſona agat, quæ hunc metum ei injicere ſolet: qui nimio amore alicuius rei vel perſonæ ſe agi. ſenſit, fugiat eius præſentiam, ne eius præſentis ſpecie illectus in eam rapiatur, & corruat qui nouit ſe propenſum in vina & gulam; fugiat ſymposia & conuiuas. Hæc eſt prudentia cautorum & ſanctorum, per quam prouidè pericula ſibi obuentura proſpicientes ea præcauent, ſeque contra ea præmuniunt. Idem applices cuilibet ſtatui, officio & inſtituto.

Hinc Secundò, aliqui ſcandalum hic non paſſiuum iam dictum, ſed actiuum accipiunt: q. d. Ne ex timore fauendo potenti, æquitas tua fiat iniquitas, itaque ſcandalum det alijs: Omnes enim ſcandalizantur, dum audiunt, iudicem fauere potenti nocenti, ideoque illi cauſam adiudicare, & condemnare pauperem innocentem. Sicut enim in eclipſi macula ſolis deficientis, ab omnibus notatur; ſic & macula defectuſque iniuſti iudicis, qui eſt quaſi ſol iuſtitiæ, ab omnibus aduertitur & damnatur. Hic ergo ſimilis eſt heliotropio, quod ad ſolem ſeſe obuertit, cum illoque rotatur & flectitur: & paleæ, quæ vento raptatur & voluitur: ac lunæ cornicularæ, quæ inæquali facie ſe videndam exhibet: nobis enim exhibet cornua, cælitibus verò orbem plenum. Sic & iudex potenti plus æquo tribuit; impotenti minus æquo. Hic eſt reſpectus perſonarum damnatus iuré diuino & humano, quo plus reſpicitur potens quàm pauper, & plus potentia quàm innocentia & iuſtitia. hoc eſt ſcandalum, quod alios ad dolorem, alios ad ſceleris imitationem trahit. Nam, ut ait S. Chryſoſt. homil. 1. de verbis Apoſtol. *Sicut in corpore, aliquo quidem membro correpto, non eſt ingens damnum: oculis verò læſis, vel capite contrito totum corpus inutile redditur: ſic & qui in alta quadam tamquam virtutis ſpecula cum multa claritate conſtituuntur, ab omnibus admirationi habitus, quando ceciderit, magnam ruinam & iacturam facit; non tantùm quia ex alto cecidit, ſed quoniam aliis multis ſcandali materia eſt in ipſum reſpicientibus.* Hinc in ſcandalo Beelphegor Deus ait ad Moſen Num. 25. 4 *Tolle cunctos principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* ut qui populo fuêre duces ſceleris, ſint exemplum ſupplicij: & qui publicè in ſole peccare non erubuerunt, coram ſole inuerecundiæ pœnas luant, qua de cauſa & Bithyni iudicibus tribunal in conſpectu ſolis ſtatuebant, teſte Alexandro ab Alexand. lib. 3. Genial. cap. 6.

A NON PECCES IN MVLTITVDINEM CIVITATIS, NEC TE IMMITTAS IN POPVLVM] Triplicitèr hæc ſententia exponi poteſt. Primò, ut τὸ *in multitudinem*, per Hebraiſmum & Græciſmum (quo εἰς ſæpè ponitur pro ἐν) capiatur pro *in multitudine*, ac vetet ne quis multitudini plebis & turbæ populi ſeſe accommodet, præſertim dum tumultuatur, & magiſtratui reluctatur; aut iudicis ſententiam infringere vel impedire molitur: quòd ſæpè fit, dum ciues ſibi cognatos vel charos, licet noxios, iure ad mortem aliamve pœnam damnatos ab ea eripere conantur, aut dum vulgus leges vtiles à magiſtratu ſancitas, quia eas ſibi moleſtas ſentit, abolere ſatagit, ut ſit hic alia cauſa, cur nemo ambire debeat iudicis officium; ne, ſcilicet, metus, ſicut eum impulit cedere potentibus, ita eum cogat cedere & turbæ populi: B magna enim eſt vis vulgi agglomerati, tumultuantis & furentis. VERS. 7.

Senſus ergo eſt: q. d. Ne pecces in & cum multitudine ciuitatis plebiſque peccantis, ideoque in populum tumultuantem, vel peccantem non te immittas, ne ab eo velut à rapido torrente in ſcelus abripiaris; ſed potiùs domi te contine, aut ſecede, donec tumultus ille vel feruor populi tranſeat & ſopiatur. Eòdem enim ſpectare videtur pars poſterior huius verſus, quò ſpectat prior. Huic ſenſui fauet Syrus, *ne condemnes animam tuam*, (vel, *teipſum*) *in congregatione ciuitatis, & ne exponas animam tuam iudicijs eius.* Et Græca, quæ pro, *ne immittas in populum*, habent καὶ μὴ καταβάλῃς σεαυτὸν ἐν ὄχλῳ, id eſt, & *ne dimittas*, vel *præcipites*, vel *deſtruas*, opprimas, perdas, eneces (hæc omnia enim ſignificat καταβάλλω) *te in turbam*: vel in turbam populi tumultuantis. Et Tigurina, *ne te abiecte vulgo permittas.*

Sapienter Paulan. lib. 1. *Illud*, ait, *præclarè mihi dictum videtur, hominem nimis reip. adminiſtrationi deditum, & populari auræ fidentem, haud unquam feliciter diem extremum claudere.* imò multos tuſtulit furor popularis: populi enim affectus inſtar auræ vertitur, & ex amore in odium commutantur. Vnde Seneca epiſt. 39. *Nunquam*, ait, *volui populo placere. Nam, quæ ego ſcio, nō probat populus: quæ probat populus, ego neſcio. Quis placere poteſt populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: ſimilem te illis fieri oportet.* Celebre eſt illud Apoſtoli: *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem*, Galat. 1. Vide, quę de vulgi moribus dixi Num. 11. 4 & Numer. 20. 3. Huc facit apologus vulpis & leonis, quo à ſequela populi ſe excuſat Horatius epiſt. 1. ad Mæcenatem, dicens: *Aura popularis periculoſa.*

Quid ſi me populus Romanus fortè roget, cur
Non ut porticibus, ſic iudicijs fruar iſdem;
Nec ſequar, aut fugiam, quæ diligit ipſe, vel odit:
Olim quod vulpes ægroto cauta leoni
Reſpondit, referam: Quia me veſtigia terrent
Omnia te aduerſum ſpectantia; nulla retrorſum.
Bellua multorum capitum.

Hue accedunt tres expoſitiones Pauli à Palacio. Prima eſt: ne ob fauorem populi pecces, vti Abſalom fauore populi Dauidem patrem regno expulit, 2. Reg. 15. Secunda: Ne in gratiam populi pecces, vti peccauit Saul propter populum non occidens Amalec, ſicut Deus ei iuſſerat, 1. Regum 15. Tertia, q. d. O iudex, ô princeps, ſi peccandum eſt, ne publicè pecces: ne doceas peccare ſubiectos, ne ſis exemplum peccati po-

pulo proponas: id enim peccatum est duplex, id est, multiplex & graue: & si peccatum simplex non est liberum à pœna, quomodo tam graue erit immune? O quàm grauiter peccauit Ieroboam, qui Israeli fuit causa peccati? Igitur, ne iudex, aut princeps (de his enim loquitur) peccet coram multitudine & populo. Si egerere vult, eum Saul spelunçam intret, vbi onus ventris relinquat: & nec ibi se tutum credat; adest enim testis Dauid. admoneatur princeps peccata sua publica esse. Nam, ut Episcopus, qui citò manus imponit, communicat peccatis ordinati; ita, qui coram plebe peccat, communicat peccatis, quæ eius exemplo populus admittet. Hæc Palacius.

Alter sensus est: q.d. Noli fieri iudex, aut princeps, ne te exponas periculo offendendi multitudinem & populum, qui, ut facilè iritatur, ita difficilè placatur, ac sæpè eos à quibus offenditur, vita & bonis spoliat. Dicit ergo, ait Iansenius: non pecces *in*, id est, contra multitudinem ciuitatis, iniuria illam afficiendo: neq; te temerè immittas & præcipites in populum, siue ad regendum illum, siue potiùs ad componendas rixas & cõtentiones à populo excitatas: vtrumque enim periculosum est, ne, scilicet, à populo furente discerparis: & prius etiam graue est peccatum, eoque grauius, quo in totum populum peccatur. Sic dicendum est, duo hic dari præcepta: primum, ne peccetur in populum: secundum, ne eius rixis se quis immisceat. Hiç sensus magis congruit versioni Vulgatæ Latinę. Sic in populum Israel petentem sibi immanni onera à Salomone imposita, peccauit insipiẽs Roboam dicendo; *Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei, &c. Pater meus cecidit vos flagello; ego autem cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. 11. ideoq; à populo regno Israel spoliatus, soli tribui Iuda cum Beniamin dominatus est.

Tertiò, facillimus & planissimus erit sensus, si peccatum hic non theologicum, sed ciuile & politicum accipias, pro offensa: q.d. Ne pecces, id est, ne offendas multitudinem ciuitatis, siue per iudicij tem̃eritatem, siue per legem illi inuisam & exosam, siue, ut sequitur, immittendo te in populum tumultuantem & furentem. Monet ergo declinandum esse officium iudicis & principis, ne cogatur subinde offendere multitudinem, aut inscius & imprudens illam offendat, cum sui & suorum periculo. Hoc sensu prior pars versiculi cum posteriore optimè cohæret. Hic sensus pariter conciliat lectionem Græcam, Latinam & Syram, quæ omnes illi fauent, illamque expostulant. Huc facit symbolum Pythagoræ: *Egredientem gregi è via tunde, id est, multitudini te non oppone.*

Vers. 8. NEQVE ALLIGES DVPLICIA PECCATA; NEC ENIM IN VNO ERIS IMMVNIS] Primò: q.d. Noli fieri iudex aut princeps, ne duplices peccata tua: nam præter propria imputabuntur tibi aliena, putà, populi; vel ob prauum exemplum, quod ei dedisti; vel quia illa corrigere (vti ex officio tenebaris) neglexisti. Secundò, q.d. Ne pecces in multitudinem populi, quia hæc *peccata*, vtpote in multos commissa, sunt *duplicia*, id est, multiplicia. Tertiò, & genuinè, q.d. Si semel in multitudinem, vel in iustitiam & æquitatem peccasti, noli peccatum hoc iterare, & peccata peccatis cumulando, ea quasi alligare in fasciculum, cogitando: Iam peccaui, iam Dei gratiam perdidi: dabo ergo me A vitijs & voluptatibus. Sufficiat semel peccasse, sufficiat vnum vulnus tibi inflixisse, noli vulnus vulneri, plagam plagæ addere. Vna plaga facilè curari potest, multæ sæpè sunt lethales & insanabiles. Hunc sensum exposcunt Græca, *ne alliges bis peccatum*; Syrus, *ne iteres peccata, quia in prioribus non es infirmatus*; Vatabl. *cum peccatum compescimus*. Ex iteratis enim peccatis, ceu è multiplicatis contortisque filis, fit crassus funis, qui rumpi nequit, iuxta illud: *Funibus peccatorum suorum constringitur impius*, Prouerb. 5. v. 22. Et, *Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculo vanitatis, & quasi vitulum plaustri peccatum*, Isaiæ 5. 18. Vide ibi dicta.

Caulam subdit: *Nec enim in vno eris immunis*, scilicet, à merita castigatione & supplicio. Vatabl. *cùm ne vnum quidem impunè laturus sis*: q.d. Si duplicas culpam, duplicas tibi pœnam: vt ergo simplex sit tibi pœna, simplex iti & culpa. Quare c. 20. 1. *Fili*, inquit, *peccasti? ne adiicias iterum.*

B NOLI ESSE PVSILLANIMIS IN ANIMO TVO: EXORARE ET FACERE ELEEMOSYNAM NE DESPICIAS] Hic versus pendet à præcedenti, q.d. Si peccasti, noli esse pusillanimis, ut illud iteres, & peccata peccatis accumules, noli de venia desperare aut diffidere: sed pro ea Deum exorare, eumque eleemosynis placare ne negligas. Tam enim pusillanimitatem, quàm peccata leuat tollitque oratio, iuxta illud S. Iacobi c. 5. 13. *Tristatur aliquis vestrùm? oret.* Vide ibi dicta. Similem secutus Cato in Distichis ita sanxit:

Rebus in aduersis animum demittere noli:
Spem retine; spes vna hominem non morte reliquit.

Græca τὸ ἐπαρᾶσθαι, iungunt cum *pusillanimis*: sic enim habent: *Noli esse pusillanimis in orationes tua, & eleemosynam facere ne despicias.* Orandum est enim cum magna fiducia impetrandi quod petimus: hæcque fiducia est quasi anima & nerus orationis, quæ ei dat robur & efficaciam. Sed eòdem redit sensus.

Præclarè S. Bernard. docet spiritum pusillanimem ob recordatorum peccatorum vel passionum ineptum esse ad Dei laudem & iubilum, ac proinde debere orare, ut Deus ad illam ipsum eleuet. Sic enim ait serm. 10. in Cant. *Quæ pusillanimis est & modica fidei mens, rei suæ familiaris sensu aut conscientiæ, nec valet pro inopia vsiari ad vocandi diuinis laudibus, seu his quæ laudes pariunt intendis beneficijs. Et si quando seriè tentatur assurgere, confestim domesticarum necessitatum curis vrgentibus euocatur ad sua, & in se compressa propria egestate compellitur.*

Græco accedit Syrus, *ne contristeris* (tristitiæ enim comes, & iam filia, iam mater est pusillanimitas) *in verbis orationis tuæ, & ab eleemosyna ne tardes*; Tigurina, *ne sis remisso ad precationes faciendas animo*; D Vatabl. *animum in precibus tuis ne despondeas*; aut, *quò meliùs preteris, ne despondeas animum: nec miserando benignum præbere te neglegas*; Vatabl. *nec in pauperes erogare omittas*, iuxta illud Danielis ad Nabuchodonosor monitum c. 4. 24. *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.* Vide ibi dicta. Huc spectat illustre adagium Arabum centuria 1. num. 79. & 80. *Qui operatur bonum, non primabitur remuneratione eius. Liberabit eum vicinus Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni.* Paulò aliter legit & intelligit Origen. homil. 1. in Ezech. nimirum sic: *Fili; noli esse pusillanimis in disciplina Dei.* quod explicat subdens: *Neque deficias correptus ab eo.*

Gene-

Generaliùs accipit Palacius, q.d. Si te mala premunt, præſertim minæ potentum, ut ijs litem adiudices, ne deſponderas animum; ſed ora, & fac eleëmoſynam. Hæc eſt ſumma totius vitæ: Ora Deum, dilige proximum. Hæc ſunt in quauis lege potiſſima. Hæc educant bona omnia, & propulſant mala omnia. Hæ ſunt leges, per quas examinabuntur in die iudicij cuncti mortales. Sic & alij nonnulli hoc referunt ſuperiùs ad v. 6. *Noli quærere fieri iudex.* q. d. Noli ambire fieri iudex: ſed tamen, ſi præter tuam mentem coactus, vel factus es iudex, noli eſſe puſillanimis; ut extimeſcas facies potentum, ſed magno & excelſo animo ijs reſiſte, ac pro æquitate & pauperibus oppreſſis iuſtam fer ſententiam. Imitare Dauidem dicentem pſalm. 100. 8. *In matutino* (id eſt, tempeſtiuè, citò) *interfitiebam omnes peccatores terræ, ut diſperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Potentes, enim ſimiles ſunt animali, quod vocatur myrmecoleon, id eſt, formica-leo, vel formicarius leo, aut leonina formica, de quo. Iob 4. 11. *Tigris perijt, eò quòd non haberet prædam:* vbi Septuag. pro *tigris*, vertunt *myrmecoleon.* Eſt hoc animal exiguum formicis aduerſum, uti leo ceteris animalibus, quod ſe ſub puluere abſcondit, & formicas frumenta geſtantes interficit, & interfectas conſumit. Vnde myſticè per illud S. Gregor. accipit diabolum: diabolus enim pijs & conſtantibus eſt timidus & formica; impijs verò & timidis eſt terribilis ut leo. S. Nilus verò per myrmecoleonem accipit perturbationes animi, qualis eſt timor & puſillanimitas, quæ initio à tenuioribus cauſis exoriuntur, & quaſi formicæ latenter obrepunt: vbi verò ſe confirmarint, adeò immanis eſt earum impetus, ut non minùs quàm leo periculum injiciant occurrenti. Ira de Modeſto Valentis Imp. præfecto conante S. Baſilium pertrahere ad Arrianiſmum, canit Cyrus Theodorus:

Modeſte Baſilio Magno ſubes:
Formica ſanè es, regias licet ut leo.

Eſt enim genus leonum in Pſeudocaſia, qui formicæ appellantur, ait Strabo libr. 16. Baſilium imitetur iudex & quiuis ſapiens. Si enim ſe conſtantem in iuſtitia & virtute tuenda oſtendat, potentes demittunt ſe quaſi formicæ: ſin eos timeat, inſurgent in ipſum, velut leones.

Vers. 9. & 10.

Vers. 11. NE DICAS: IN MVLTITVDINE MVNERVM (ſacrificiorum, victimarum, oblationum, ita Syrus) MEORVM RESPICIET DEVS, ET OFFERENTE ME DEO ALTISSIMO, MVNERA MEA SVSCIPIET] Verſu præcedenti vetuit diffidentiam in oratione; hîc vetat illi contrariam præſumptionem: q. d. Noli eſſe puſillanimis in oratione, ut diffidas te impetraturum id quod poſtulaſti: ſed neque ſis præfidens, ut peccata peccatis accumules, dicendo te hæc omnia expiaturum per ſacrificia. Nec enim ſacrificia veteris legis erant propitiatoria, & expiabant peccata ex opere operato, ſed tantùm ex opere operantis, putà ex deuotione & contritione offerentis. Sacrificium verò Euchariſticum legis nouæ, etſi vim habeat ex opere operato; tamen ut culpam expiet requirit pariter opus operantis, putà contritionem pœnitentis. Dicit hoc contra vulgus peccatorum aui priſci (æquè ac moderni) quod putabat omnia peccata expiari per ſacrificia etiamſi quis in voluntate & proposito, imò actu peccati perſueraret. Vnde Græca & Syrus hanc ſententiam immediatè ſubijciunt verſui octauo, hoc modo: *Neque alliges peccata duplicia, &c. neque dicas: In multitudine munerum meorum reſpiciet Deus:* q.d. Ne duplices, triplices & quadruplices peccata hac præſidentia, quòd victimas pro ijs afferes, ad quas reſpiciens Deus illa condonabit.

Vers. 12. NON IRRIDEAS HOMINEM IN AMARITVDINE (afflictione, dolore, mœſtitia, anguſtijs) ANIMÆ SVÆ: EST ENIM QVI HVMILIAT ET EXALTAT CIRCVMSPECTOR DEVS] Syrus, *ne irrideas hominem, quorum amara ſunt palata* (cordis, & conſequenter oris) id eſt, qui triſtes ſunt & mœrentes: his enim quaſi palato infecto, omnia velut inſipida deſipiunt: *quoniam eſt qui exaltat, & qui humiliat;* Vatabl. *hominem acerbitate animi ſui laborantem ne derideas: eſt enim qui deprimat, & idem curabit Deus animaduerſor.* q. d. Noli afflictum deridere memor fortunæ & ſortis humanæ, quam Deus ad nutum librat & nutat, ut nunc miſeros proſperet, nunc felices affligat, iuxta illud Iſocratis ad Dæmonicum: *Neminem calamitatem exprobra: fortuna enim communis eſt, & futurum non videtur.* q.d. Neſcit homo quid ſibi euenturum ſit:

Neſcia mens hominum fati ſortiſq; futuræ.

Secundò, preſſiùs & potiùs. q.d. Noli miſerum irridere, quia ſolet Deus ſuperbos, præſertim qui miſeros irrident, dejicere, affligere & eidem irriſioni exponere, iuxta legem talionis: *Qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.* Quocirca cum Franciſcus, rex Galliæ, captus à Carolo V. in pariete cubiculi inſcripſiſſet: *Hodie mihi, cras tibi:* ſortis & vicis humanæ memor ſubſcripſit Carolus: *Homo ſum, humani à me nihil alienum puto.* Præclarè Plinius lib. 16. c. 15. *Vt in rerum natura,* inquit, *quæ ſpectatiſſimè florent, celerrimè marceſcunt, velut roſa, lilia, viola, cùm alia durent: ita in hominum vita, quæ florentiſſima ſunt, citiſſimè vertuntur in deterſum* putà, felicitas in infelicitatem, ſuauitas in morbum, robur in infirmitatem, fauor in odium, honor in contemptum, amici in inimicos, vita in mortem. Quocirca reges Chaldæi, teſte Herodoto libr. 1. geſtabant ſceptrum, in quo roſa aut ſimilis flos erat exſculptus: roſa autem, quia frigida, ebrietati reſiſtit. Igitur ſceptro, quod homines faſtu inebriat & dementat, incidebant roſam, quæ, licet ſit ſpecioſiſſima, ſubitò tamen marceſcit, ut cogitantes pari modo ſua ſceptra breui corrumpenda, faſtum ponerent, & modeſtiam induerent. *Omnis enim potentatus brevis vita,* ut audiemus c. 10. 11. Adde, ſolent miſeri, ſi rideantur, ad Deum gemere. Deus autem gemitus eorum exaudit & vindicat, miſeria enim miſeri miſericordiam flagitat, non riſum. Hoc eſt, quod orat Pſaltes Pſalm. 68. *Appone iniquitatem ſuper iniquitatem eorum.* Cur? *Quia quem tu percuſſiſti, perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Porrò remedium irriſionis eſt compunctio, qua quis propria peccata & extremum iudicium cogitans, aliena non reſpicit. Audi S. Antiochum homil. 48. *Qui ſua luget peccata, huic nullus relinquitur locus alterum vt rideat, aut de ridiculis ſannis aſpergat, & exacerbet fratrem.* Audi enim quid dicat Paremiaſtes: *Ne deriſeris hominem in amaritudine animæ ſuæ.* Et poſt nonnulla: *Multò profuerit deridere te, quàm vnum aliquem vt ipſe rideas. Iuſti enim deriſui ac ludibrio haberi ſolent, non item deridere. Tradunter enim in manus peccatorum,* iuxta B. Iob ſententiam: *& malorum illi concentur hymnorum*

psal. 68. *Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta: & in me psallebant qui bibebant vinum, & Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Rursum remedium irrisionis est, cogitare, quòd Deus irrisores irrideat, iuxta legem talionis. Prouerb. 3. 34 *Ipse deludet illusores.* Isaiæ 51. 7. *Nolite timere opprobrium hominum*, &c. *sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis, & sicut lanam, sic deuorabit eos tinea.* q. d. Exprobratio & irritio est quasi tinea & vermis, qui è lana & veste genitus, ipsammet erodit & consumit: impij enim producunt irrisionem, ob quam à Deo irridentur & consumuntur.

TERTIA PARS CAPITIS.

De cauendo mendacio & garrulitate.

Vers. 13. Noli arare mendacium aduersus fratrem tuum: neque in amicum similiter facias.

14. Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non est bona.

VERS. 13. NOLI ARARE MENDACIVM ADVERSVS FRATREM TVVM, NEQVE IN AMICVM SIMILITER FACIAS] Perperam aliqui scioli non intelligentes, quid sit, *arare mendacium*, pro *arare* correxerunt *amare*, quod proinde in Complut. pluresque alios codices irrepsit. Græca enim & Romana constanter legunt *arare*. Porrò *arare mendacium*, est fabricare, concinnare, adornare mendacium & calumniam. Vnde Syrus vertit, *ne cogites malum aduersus fratrem tuum, sic etiam aduersus proximum pariter*; Vatabl. *ne machineris aduersus fratrem tuum mendacium, nec idem struas in amicum*; Arabicus, *ne imputes dicto, fratri tuo notam mali, neque amico tuo*; Ratio huius phrasis est quòd Hebr. חָרַשׁ *charas* (vnde Latinum *aras*) significat arare & fabricare. Voluit id imitari interpres Græcus & Latinus, ideoque *charas*, id est, arare, sumit pro fabricare: vnde illud psal. 128. 3. *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores*; alij vertunt, *supra dorsum meum araverunt aratores.* Sic enim Iudæi dorsum Christi, & persecutores dorsa Martyrum flagris & vngulis excauabant, ac si in ijs sulcos arando duxissent.

Alludit ad Oseæ 10. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij.* Vbi ratio huius metaphoræ aperitur, nimirum, quòd, sicut arator arat terram, in eaque seminat, ut semini simile messem metat: sic qui concinnat iniquitatem & mendacium, metet mendacium, fructúsque mendaces, vti ibidem dixi. Ita Samson proponens ænigma Philistæis, cùm ipsi eius solutionem ab vxore Dalila scrutati enùtissent, dixit: *Si non arassetis in vitula mea, non inuenissetis propositionem meã.* Vbi *arare* sumitur pro vestigare, excogitare, rimari; *vitula* pro puella vel sponsa ob iuuenilem eius lasciuiam, imprudentiam & inconstantiam: persistit enim in metaphora arandi: olim enim, vti & iam, arabant vitulis, id est, vaccis & bobus, sicut enim arator fodiendo quasi scrutatur & rimatur terram: sic qui secretum aliquod vestigat vel excogitat, illud ipsum sua arte & industria meditando scrutatur & rimatur. Idem facit arator mendacij, de quo hîc est termo, quæ est tertia ratio & analogia huius phrasis.

Rursum alludit ad Prouerb. 3. 29. *Ne molieris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam*: vbi pro, *molieris*, Hebr. est verbum חָרַשׁ *charas* iam dictum. Vnde Septuag. vertunt, *ne fabricaueris.*

Nominat *fratrem* & *amicum*, quia in eos eo immanior est malitia, quo maior est cognatio & coniunctio, indeque fiducia, ac consequenter maior est perfidia. Vnde Clemens Alexand. l. 6. Strom. post initium, celebrat illud Alcmæonis: *Inimicum facilius est cauere, quàm amicum.* Et illud Sophoclis: *Quod malus vlcus, quàm amicus malus?* S. Maximus ferm. de Amicitia, narrat Antigonum quotidie sacrificando orasse deos, ut se à fictis amicis tutarentur: ac rogatum, cur id tantoperè postularet, respondisse: *Quia hostes, cùm cognosco, cauco.*

Quinque analogiæ inter loquacem & aratorem.

Nota hîc pulchram metaphoram, qua lingua loquendo dicitur arare. Nam Primò, sicut arator arando exercet terram; ita linguatus loquendo exercet linguam. Secundò, sicut arator aratro glebas proscindit: ita loquax lingua fua famam aliorum proscindit. Tertiò, sicut arator arando sulcat agrum: ita lingua sulcat aërem, palatum, labia & dentes. Quartò, sicut arator arat in campo, vel puro, vel spinoso: ita linguæ campus purus, in quo ritè arat, est veritas; spinosus, in quo perperam, est mendacium. Quintò, sicut arator ex campo puro puram messem, ex spinoso spinosam colligit: ita, qui lingua arat in campo veritatis, veras ex eo fruges; qui vero arat in campo mendacij, fallaces & mendaces metit & colligit.

VERS. 14. NOLI VELLE MENTIRI OMNE MENDACIVM: ASSIDVITAS ENIM ILLIVS NON EST BONA] Versu præced. vetuit mendacium in fratrem & amicum: iam, ne quis ex eo colligat aliud quodlibet mendacium esse licitum, hîc omne omnino prohibet. Erraut Plato docens lib. de Repub. mendacium quidem in se esse malum; eo tamen vti licere quandoque ad maius malum vitandum, sicut vtimur venenis in theriaca: mendacio ergo vtendum esse quasi helleboro. Platonem secuti sunt Origenes, Clemens Alexandr. Cassianus. Beda & alij, quos citaui Exodi 1. v. 19. Contra hos scripsit S. August. librum de Mendacio, & libr. Contra mendacium. Sed & Ecclesiasticus hoc loco eos damnat. Respondebant illi, ut refert S. August. lib. citatis, Primò, Ecclesiasticum dicere. *Noli velle mentiri omne mendacium*: vetare itaq; tantùm omne mendacium; aliquod ergo permittere. Sed refutat hoc rectè S. August. nam Hubræis *non omne*, idem est, quod *nullum*: q. d. Nullum mendacium velis proferre; secùs est apud Logicos, vbi *non omne*, idem est quod *aliquod non*. Vnde Syrus vertit, *ne velis mentiri quodcumq; mendacium*: Vatabl. *ne velis vti ullo mendacio*, siue illud pernicioſum sit, siue iocoſum, siue officioſum dumtaxat: hæ enim sunt tres species mendacij. Nam mendacium in se & intrinsecè malum est, ut nullo modo, fine vel eventu possit fieri bonum & licitum; perinde ac est furari, fornicari, blasphemare, calumniari; maledicere, &c. quæ ita intrinsecè mala sunt, ut nullo casu vel fine bona fieri possint.

Respondebant Secundo, Ecclesiasticum dicere, *Noli velle mentiri*, quasi prohibeat tantùm omne mendacium, quod sponte & voluntariè quis profert; non autem quod quis inuitus ob maius bonum pronunciat. Refutat hoc S. August. aitque Eccle-

Ecclesiasticum addere τὸ *velle*, ut sciamus non solùm mendacium ore prolatum, sed etiam voluntatem illud proferendi esse malam, & peccatum. Addit Iansenius, addi *Io velle*, ut, quoniam per infirmitatem humanam, vel omninò fieri nò potest, vel vix, ut quis numquam mentiatur (*Si quis enim in verbo non offendit hic perfectus est vir*, Iacobi 3. v. 2) saltem caueat, ne affectet mendacium, & studiosè mentiatur, atque ex proposito. Vnde sequitur: *Assiduitas enim illius non est bona*, id est, valdè est mala. Est miosis: minus enim dicitur, & plus significatur. Græcè, *non ad bonum*, scilicet, tendit & cedit; Syrus, *quia finis eius non fuit bonus*; Vatabl. *nunquam enim prodest frequentatio eius*; alij, *continuatio eius non ad bonum spectat*: q.d. Nullum omninò mendacium est volendum: quòd si aliquando mendacium nobis elabatur, cauendum est ab eius assiduitate: hæc enim res est pessima.

Sensus ergo totius sententiæ est: q.d. Noli velle B mentiri omne, id est, vllum mendacium: quia ex vno venies ad secundum, tertium & quartum, & tandem in assiduitatem, siue consuetudinem mentiendi, quæ pessima est: hæc enim faciet, ut etiam mentiaris in damnum & perniciem alterius, quæ est calumnia grauis & lethifera. Quare, ne dicito: Mentior tantùm iocosè vel officiosè, ut alijs prosim, vel ut eos recreem: quia ex assiduitate mentiendi & linguæ volubilitate quandoque mendacium proferes, illudque tibi non cogitanti excidet, cùm agetur de fama, bonis & vita proximi, ac per habitum inaduertenter eum infamabis erisque causa, ut bonis, & subinde vita spolietur. Rursum ex mendacio facilis est lapsus in periurium; qui enim crebrò mentitur, & crebrò iurat, impossibile est, ut sæpè non iuret falsum. Vnde Cicero pro Roscio Comœdo: *Qui mentiri solet*, inquit, C *perinrare consuenit. Quem ego, vt mentiatur, inducere possum; vt peieret, exorare facilè potero. Nam, qui semel à veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quàm ad mendacium perduci consuenit*; &c. *propterea quæ pœna à dijs immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est.*

Moral. Vide hîc, quanta sit dignitas veritatis, adeò vt oporteat ne mendacium, etiam minimum, sit peccatum, quia veritati contrarium. Celebre est adagium Arabum centuria 1. n. 72. & 73. *Veritas magnificentia est, mendacium vilitas; veritas sanitas est, mendacium infirmitas.* Quocirca *os linguæ carcer est.* Et centuria 2. nu. 39. *Lumen omnium factorum tuorum esto sermo verax.* Et num. 48. *Omitte mendacium, vbi videris, quod tibi profuturum erit: nam nocebit tibi. Tuum quoque est hærere veritati, vbi videris quòd ipsa nocebit tibi: quia ipsa proderit tibi*, Et num. 48. *Qui notus est veritate, recipitur eius mendacium: & qui notus est mendacitate, non recipitur eius veritas.* Eam enim vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cùm mentitur, credamus: ei verò, qui sæpiùs mentitur, etiam tunc, cùm verum dicit, fides non habeatur. Quin & Plato lib. 2. de Legibus: *Turpissimum est*, inquit, *magistratum aut principem* (pariter & cinædum) *eo ipso ore mentiri, quo Deum invocat.*

Ratio à priori est: quia Deus est veritas, eáque essentialis & increata: quantum ergo ad veritatem accedis, vel ab ea recedis; tantùm ad Deum accedis, vel recedis: Deus enim amat veraces quasi sui similes, mendaces odit quasi sui dissimiles. Quocirca Pythagoras censuit, *Veritatem post Deum* A *colendam esse, vtpote quæ homines Deo proximos facit* teste S. Hieron. contra Ruffinum. Hinc Deus Christum amat infinitè, quia ipse est Verbum Patris adæquatum & verissimum. Christo ergo Dei Verbo associantur veraces: Christi enim vox est: *Ego sum via, veritas, & vita*, Ioan. 14. Qua de causa ipse, vtpote ipsa veritas, hanc veracitatis legem sancit: *Sit sermo vester est, est; non, non: quod autem his abundantius est, à malo est.* Matth. 5. 37. Ipse tandem pro veritate, quòd, scilicet, ipse esset Messias Dei Filius, occubuit. Sic & Martyres maluerunt perdere vitam, quàm fidem & veritatem. Denique S. Iohannes Apoc. 21. 8. *Omnibus mendacibus*, inquit, *pars illorum in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Nam, ut ait S. Basil. epist. 75. *Mendacium est diaboli sectus.*

Quæque analogia inter lignum & mendacium.

Versus 14

Dignitas veritatis.

QVARTA PARS CAPITIS.

Quomodo se quis gerere debeat erga se, & suos quoslibet.

Vers. 15. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorum, & non iteres ververbum in oratione tua.

16. Non oderis laboriosa opera, & rusticationem creatam ab Altissimo.

17. Non te reputes in multitudine indisciplinatorum.

18. Memento iræ, quoniam non tardabit.

19. Humilia valdè spiritum tuum; quoniã vindicta carnis impij, ignis & vermis. C

20. Noli præuaricari in amicum pecuniam differentem: neque fratrem charissimum auro spreueris.

21. Noli discedere à muliere sensata & bona, quam sortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiæ illius super aurum.

22. Non lædas seruum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam.

23. Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua: non defraudes illum libertate, neq; inopem derelinquas illum.

24. Pecora tibi sunt? attende illis: & D si sunt vtilia, perseuerent apud te.

25. Filij tibi sunt? erudi illos, & curua illos à pueritia illorum.

26. Filiæ tibi sunt? serua corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.

27. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini sensato da illam.

28. Mulier si est tibi secundùm animam tuam, non proijcias illam, & odibili non credas te.

29. In toto corde tuo honora patrem tuum, & gemitum matris tuæ ne obliuiscaris.

30. Me-

30. Memento, quoniam niſi per illos natus non fuiſſes: & retribue illis, quomodo & illi tibi.

31. In tota anima tua time Dominum, & ſacerdotes illius ſanctifica.

32. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, & miniſtros eius ne derelinquas.

33 Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica ſacerdotes, & propurga te cum brachijs.

34. Da illis partem, ſicut mandatum eſt tibi, primitiarum & purgationis: & de negligentia tua purga te cum paucis.

35. Datum brachiorum tuorum, & ſacrificium ſanctificationis offeres Domino, & initia Sanctorum.

36. Et pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio, & benedictio tua.

37. Gratia dati in conſpectu omnis viuentis, & mortuo non prohibeas gratiam.

38. Non deſis plorantibus in conſolatione, & cum lugentibus ambula.

39. Non te pigeat viſitare infirmum ex his enim in dilectione firmaberis.

40. In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.

VERS. 15. NOLI VERBOSVS ESSE IN MVLTITVDINE PRESBYTERORVM, ET NON ITERES VERBVM IN ORATIONE TVA] putà, qua Deum oras & deprecaris, hanc enim ſignificat Græcũ περισσολογίαν. Venit mendacium, nunc vetat verboſitatem & garrulitatem, quaſi rectam viam ad mendacium: qui enim verboſi ſunt, ex multiloquio & volubilitate linguæ facilè incidunt in mendacium. Hæc autem verboſitas grauior & indecentior eſt: tum *in multitudine presbyterorum*, id eſt, ſeniorum: hos enim decet loqui, iuuenes autem eos modeſtè & reuerenter audire ac ſilere, vti fuſius ſancit cap. 32. v. 9. & ſequenti præſertim, quia ſenes, vtpote ſapientes & experientia pollentes, facilè poſſunt verboſos de lapſu memoriæ, errore, vel mendacio redarguere. Tum in oratione apud Deum: Deus enim non flectitur verbis, ſed affectibus humilitatis, verecundiæ, deuotionis, deſiderij, amoris. Prohibetur hic ergo non prolixa oratio verbalis, ſed irreuerens tautologia, & verboſa iteratio ſermonis, qua Iudæi & Phariſæi vtebantur, putantes ſe inſtar Ciceronis blando ſermone & eloquentia perſuaſuros Deo, ut poſtulata concedat. Vnde pro *verboſus eſſe*, Græcè eſt, ἀδολεσχῶν, id eſt, garrire, nugari, ineptire, effutire quælibet, nulla habita ratione loci, temporis & pertonarum. Syrus accipit pro fingere & ſimulare: vertit enim, *ne abſcondas animũ tuum* (verbis fictis & ſimulatis) *in congregatione principum, & ne vanes verba orationis tuæ*; Arab. *in cœtu ſenum ne ſis verboſus, nec in precatione tua dictum iteres.* Hoc eſt, quod ſancit Chriſtus Matth. 6. 7. *Orantes autem nolite multum loqui, ſicut Ethnici: putant enim, quòd in multiloquio ſuo exaudiantur*, putà, propter multiloquium. Græcè βαττολογίαν. Battologia autem eſt nugacitas, ac futilis verborum profuſio & repetitio. Ethnici enim putabant ſe hac quaſi rhetorica ſua deos excitare, mulcere & flectere. Contrà eos docet Chriſtus, orationis eſſentiam, efficaciã & vim ſitam eſſe, non in verbis oris ſed in colloquio mentis cum Deo, cuius cauſa & quaſi anima ſit deſiderium, & pius animi affectus: quem tamen non negat verbis poſſe exprimi & foueri: tum ut & ore æquè ac lingua Deum exteriùs laudemus: tum ut voce mentis affectus acuatur, excitetur & continuetur. Igitur cùm ait Eccleſ. *Ne iteres verbum in oratione*, intellige, ex infidelitate, quaſi neceſſarium ſit verba repetere, ut ea Deus poſſit audire; vel ne temerè & ſine fructu iteres. Nam alioqui Eccleſia Verſus & Antiphonas iterat, Primò ex abundantia deuotionis, ac ad excitandum ſpiritum & orationem; Secundò, ad recreandos animos orantium; Tertiò, ad meliorem concentum; Quartò, quia myſticè hæc Reſponſoria ſignificant opera bona ſæpiùs eſſe iteranda. ita Amalarius in Antiphonario, cap. 4. Turrecrem. tractat. 66. ad Regulam S. Benedicti, & Suarez lib. 4. de oratione vocali, cap. 2.

Rurſum noſter Emmanuel Sà ſic exponit: *Ne iteres verbum in oratione tua*: q.d. Dum oras, eſto attentus, ne ob diſtractionem verba iteres; hoc enim indecens eſt & irreuerens coram Deo. Hoc notẽt ſcrupuloſi, qui ob metum diſtractionis identidem verba orationis repetunt, qua in re errant: tum, quia hic metus in ſcrupuloſis eſt inanis & vitioſus: tum, quia repetitio hæc irreuerens eſt: tum, quia hac ratione metus ſuos & ſcrupulos alunt & augent: tum, quia pronuntiando verba ſatisfecerunt obligationi orationis, & eſto in ea diſtracti fuiſſent, diſtractio hæc in eis ſæpè inuoluntaria eſt, ideoque peccati expers: ſin voluntaria aliquo modo fuiſſet, ideoque peccatum aliquod, illud non iteratione verborum, ſed contritione delendum eſt. Huc pertinet expoſitio Hugonis & Dionyſij: Senſus, inquiunt, eſt, q.d. Oratio tua tam deuota & attenta ſit, ut non habeas ſcrupulum vel dubium, an ritè vel attentè verba protuleris, ideoque velis ea iterare; ſed conſcius tuæ deuotionis & attentionis, audacter ad vlteriora progrediare.

Myſticè S. Gregor. parte 3. Paſtor. admonit. 31. hæc refert ad eos qui in peccata, quæ planxerunt, relabuntur: *Sus*, inquit, *in volutabro luti cùm lauatur, ſordidior redditur. Et qui admiſſum plangit, nec tamen deſerit, &c. ante Dei oculos ſordidas ipſas etiã lacrymas facit. Hinc ſcriptum eſt: Ne iteres verbum in oratione tua: quo dicto nequaquam nos prohibet ſæpè veniam petere: ſed culpas iterare. Ac ſi apertè diceret: Cùm malè geſta deflueris, nequaquam rurſus facias, quod in precibus iterum plangas.* Sic & S. Chryſoſt. tom. 1. homil. in illud pſalm. 84. *Non in æternum iraſcaris, Quid eſt*, inquit: *Ne repetas ſermonem in oratione? Quis enim non repetat? An forte illud intelligendum eſt de eo, quod dicit Deo: Peccaui? Non repetas factum; quia cùm repetis, id eſt, ad peccatum redieris, orationem repetis. Ergo elegendum eſt à ſapientibus peccatum agnoſcere, & dolere ſemper. Præterita vetuſta malè commiſſa, malè cogitata, peſſimè delectata, inordinatè dicta debent quotidie in mente manere, & ſemper homo debet eſta dolere, vt, cùm venerint nouæ ſuggeſtiones, ibi repellatur inimicus, dicendo: Adhuc dolco peccatum veteſtum, quomodo admitto peccatum nouum?*

Idem

Idem verò Chrysost. in Psal. 142. initio sic explicat: *Ne iteraueris verbum in oratione: non autem hortatur, vt non eadem bis dicamus, cùm enim rogamus & precamur: absit: iubemur enim perseuerare in orationibus: sed ne differamus, quando Deo aliquid fuerimus pollicitus, & id soluere properemus. Et ideò dixit alibi: Ne differas reddere votum.* Huic sensui fauet Syrus, *ne varies verba orationis tuæ.*

A sed laborando à terra, quæ omnium est mater, victum quærat. Et Virgil. lib. 2. Georgic.

O fortunatos nimiùm, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

Et inferiùs:

At secura quies, & nescia fallere vita,
Dives opum variarum, &c. extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.

Est enim agricultura *ars omnium innocentissima*, ait S. Augustin. Plura vide apud Catonem & Columel. præfat. de Re rustica Plinium li. 18 c. 5. Xenoph. in Oecon. Varronem li. 1. c. 2. Stobæum serm. 54. & alios.

VERS. 16. NON ODERIS LABORIOSA OPERA, ET RVSTICATIONEM CREATAM AB ALTISSIMO] Græcè, *non oderis laboriosam operationem, & agriculturam creatam ab Altissimo.* In Syro hæc sententia deest. Vatabl. *laboriosum opus ne prosequaris odio, nec agriculturam ab Altissimo institutam.* Copula & est exegetica & emphatica: q. d. Ne oderis laboriosum opus, quale in primis est agricultura. Sic Christus ait Marci 16. v. 5. *Dicite discipulis, & (id est, præsertim) Petro*, quasi omnium capiti & principi. Commendat amorem laboris & agriculturæ quinque de causis. Prima, quia labor excludit otium, quod est fons & origo malorum omnium. Quantum ergo malorum ab ignauia feres, tantum bonorum à labore, imò amplius capies. Idcircò natura dedit homini geminas manus, ut ijs assiduè laboret.

Laborandum homini quamque de causis. Prima.

Quarta, quia labor vitia excludit, & virtutes inserit, putà, innocentiam, patientiam, fortitudinem, vti patet in agricolis. Rursum labor parit heroica opera. Ita S. Dominicus Loricatus rogatus, quomodo ad tantum vitæ rigorem (præter enim vigilias & ieiunia assidua, quotidie flagellis se cædebat per integrum Psalterium) peruenisset, respondit: *Labor laborem adscat: vigilias vigilia pariunt.* Nam, ut aiunt Arabes: *Gusta, eris habebis*, id est, gusta laborem, & ipse vocabit te ad appetitum sui. *Accede ad pinguem, & pinguescet.* Vulgò dicitur: *Fatum adimnas conatum, & tonans conantem. Merces præcepti præceptum*, id est, qui laborat, ut vnum præceptum obseruet, ei Deus quasi præmij loco concedit, ut & alia obseruare possit. Ita Pythagoras apud Stobæum serm. 27. hortabatur suos, *vt optimum viuendi genus sibi deligerent: quamuis enim laboriosissimum esset, consuetudine tamen iucundum fore.*

Quarta.

Secunda, quia *homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum*, ait Iob c. 5. v. 7. Hinc Rabbinus quidam eruditus dixit: *Ama opus, & odio habere doctorem*: De re & opere, non de inani nomine & titulo sis sollicitus. Causa est, quam dat Salomon Proverb. 14. 23. *In omni opere erit abundantia: vbi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas*; q. d. Rerum copia paritur laborando, non otiando & garriendo. Hebr. *in omni labore erit augmentum: verbum labiorum verò ad defectum*; Septuag. *in omni solicitudine erit abundantia: diuitis autem & carens dolore in egestate erit*; Chaldæus, *in omni quod solicitum te facit, eris tibi commodum: & labia superflua in egestate erunt.* Maximus serm. 32. celebrat Democritum, qui rogatus, qua re laborioti differrent à desidiotis, respondit: *Illa qua impij à pijs, spe, scilicet, bona.* Sperant quippe, qui corpus laboribus exercent, pinguia laborum præmia: desides autem semper præsentem intuentur paupertatem. Quocirca Seuerus Imp. tribuno symbolum dedit, *Laboremus*: Pertinax Imp. *Militemus*, ait Spartianus, Idem sibi dicat fidelis; nam, ut ait Iob ea. 7. 1. *Militia est vita hominis super terram: & sicut dies mercenarij, dies eius.* Memorabile est, quod in Histor. Romana legimus, Scipionem Naticam ambientem ædilitatem, ab ea repulsum, eò quòd competitoris sui manum agricultura duratam contrectans, ironicè rogasset, an manibus incedere, terramque calcare consuesset? Phryges verò eum, qui bouem, aut instrumentum quodpiam agricolandi fustibus cæsset, morte mulctabant teste Stobæo serm. 42.

Secunda.

Quinta, quia agricultura à Deo instituta est, & homini demandata in statu innocentiæ. Genes. 2. 15. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis, vt operaretur & custodiret illum.* Rursum mox à peccato hanc pœnitentiam Deus homini iniunxit: *In laboribus comedes ex ea (terra) cunctis diebus vitæ tuæ. In sudore vultus tui vescêris pane tuo*, Gen. 3. 17. Agricola ergo fuit Adam, Abel, Seth, Henoch, Noë, Abraham, Isaac, Iacob; omnesque Patriarchæ. Vide dicta locis citatis, & Genes. 9. 20. Sic Romulus, Remus, Camillus, primique Romani nobiles fuêre agricolæ, & à rastris ad arma & sceptra vocati sunt. Vnde Cicero lib. 1. Offic. *Omnium rerum*, inquit, *ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius.* Et: *Agricolæ ita semper viuunt, vt quæstum norint nullum; fructum autem eum solum, quem labore pepererint.* Quocirca S. Augustin. hæresi 46. Manichæos ridet quasi stolidos, quòd damnarent agriculturam: *Vinum*, ait, *non bibunt, dicentes fel esse principium tenebrarum, &c. Herbas atque arbores sic putant viuere, vt vitam, quæ illis inest, & sentire credant, & dolere cùm laduntur: vnde agriculturam, quæ omnium artium est innocentissima, tanquam plurimum homicidiorum ream dementes accusant.* Denique Alfonsus rex Aragonum, videns senem ebrium dicentem, *vinum esse lac senum. Sed regum*, inquit, *cibus est honos, quem dij immortales non otio, aut luxu; sed improbis laboribus, multisque sudoribus vendunt*, Tettis Panorm. libr. 1. de Gest. Alfonsi.

Quinta.

Mysticè, rusticatio nostra est cultura animæ, tum propriæ, tum alienæ. Rus enim nostrum nobis à Deo ad excolendum commissum, est anima, iuxta illud S. Pauli 1. Corinth. 3. 9. *Dei agricultura*

Tertia.

Tertia, quia labor vegetat & roborat corpus, æquè ac animum. Hebræorum est gnome: *In quo quisque laborat, eo fructum feret*; nimirum homines industrij semper fructum colligunt sui laboris: nam, ut vmbra corpus, sic vtilitas laborem animi aut corporis comitatur. Ergo, si commodum quæris & robur, ne fuge laborem; si è nuce nucleum edere vis, frange nucem. Quocirca Aristot. lib. 1. Oeconom. agriculturam ait omnium artium esse optimam, eò quòd sit secundùm naturam, nec bellando, aut mercando vti milites & mercatores,

estis.

estis. Et v.6. *Ego plantavi. Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.* Pro hoc ergo omnes labores alacriter subeundi sunt, omnesque dolores tolerandi, vti eos subijt & tolerauit S.Paulus cæteríque Apostoli, ob spem messis amplæ & æternæ in gloria cælesti, iuxta illud Psal.125.6. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Ergo, inquit S.Ambros.lib.8. in Lucam, c.17. *ita exerceamur & colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti, vt in illa superiore Ierusalem, vbi legis vera custodia celebratur, habeamus similitudinem de manipulis nostris, quos beati qui potuerint congregare, vt venientes veniant in exultatione tollentes manipulos suos.*

VERS.17. NON TE REPVTES (λογίζῃ, id est, computes associes, adiungas, vel computari & annumerari permittas) IN MVLTITVDINE INDISCIPLINATORVM] Græcè ἁμαρτωλῶν, id est, *peccatorum*, qui Deum non timent, nec eius vindictam prævident & verentur. At verò tu qui fidelis es & sapis,

VERS.18. MEMENTO IRÆ, (vindictæ Dei in peccatores) QVONIAM NON TARDABIT] Vatabl. *non multiplicabit multitudinis sceleratorum; sed vindictam moram non esse facturam memineris.* Syrus priorem partem aliter vertit: sic enim habet, *ne ames animam tuam* (te ipsum) *præ homine, qui est terra: recordare, quoniam furor non transit.* Hoc accipe cum grano salis. nimirum, q.d. Ne ita amores te, vt proximum præ te despicias, spolies, opprimas: alioqui enim ordo charitatis posceret, vt magis nos quàm alios diligamus. Vnde sequitur:

VERS.19. HVMILIA VALDE SPIRITVM TVVM, QVONIAM VINDICTA CARNIS IMPII, IGNIS ET VERMIS] Explicat iram Dei, quam v.præced. dixit non tardaturam, per ignem & vermen, vt eius consideratione & metu humiliemus nos, & fugiamus superbiam, cui hic ignis & vermis à Deo parati sunt. Vnde Græca hæc traijciunt, sicque ordinant, *Humilia valdè animam tuam. Memento, quoniam ira non tardabit, quoniam vindicta impij ignis & vermis.* S.Ephrem tract.de Timore Dei, sic legit, *Ne superbias, neque dilateris; sed te ipsum humilia: vltio quippe impiorum ignis & vermis.* Sed paraphrastice, vt videtur, quædam explicationis causa addit & interserit. Syrus rursum aliò abit: *Multùm multùm humilia spiritum tuum, quoniam finis omnium hominum in altum sit.* q. d. Quia finis hominum est altus, putà, gloria cælestis, ad quam ducit humilitas, vtpotè, quæ sola exaltat. Præclarè S. Bernard. de Interiori domo c.28. *Qui sibi displicet,* ait, *Deo placet: & qui sibi vilis est, Deo charus est;* Arabicus, *humilia animam tuã valdè valdè, quoniam vltimum esse hominum in pulverem & corruptionem.*

Valdè humiliandum.

Nota *là valdè*: q.d. Humilia & deprime te sub Deo & Angelis, sub hominibus, sub omnibus creaturis vique in infernum, sicut P. Franciscus Borgia ponebat se ad pedes Iudæ proditoris, imò sub Lucifero & dæmonibus; quia pluries, grauiùs & diutiùs peccasti illis: vnicum enim peccatum mortale est summum malum, quod in orbe esse aut fingi potest: ipsũ ergo est summa vilitas euertenda in gehennam, vt ibi puniatur igne & verme, præsertim peccatum superbiæ. Humilia te ergo, & te vermem agnosce, ac dic cum Christo: *Vermis sum ego, & non homo*, vt vermes gehennæ euadas. Vnde S.Bernard in Formula vitæ honestæ: *Ista tria*, inquit, *habe semper in mente: Quid fuisti, quid es, & quid eris? Quid fuisti, quia sperma fœtidum.*

A *Quid es, quia vas fœtorum. Quid eris, quia esca vermium: Similiter imagineris eorum pœnas, qui sunt in inferno, & quod nunquam finientur, & pro quàm modica delectatione tanta mala patiuntur.*

S.Vincentius Ferrerius tui ævi Apostolus tract. de Vita spirituali, simpliciter, sed piè & nervosè ita scribit & præscribit: *Qui vult fugere laqueos & tentationes diaboli, sentiat de ipso sicut de vno corpore mortuo pleno vermibus & male olenti, & sicut de vno cadavere, quod dedignatur videre & intueri, imò super quod claudis nares propter eius pessimum odorem & fœtorem, & à quo auertis faciem, vt non videat talem & talem abominationem. Sic oportet, charissimè, facere seu permitto & tibi, sed plus mihi, quia tota vita mea fœtida est, totus fœtidus sum, & corpus meum & anima mea, & omnia, quæ intra me sunt, fœtore & putredine peccatorum & iniquitatum fœtidissima & abominabilissima sunt; &* B *quod deterius est, quotidie hunc fœtorem in me sentio recentiùs & angustiùs renovari.* Et inferiùs: *Et sicut tibi & Deo fateris te credit & sentire sic eum credat & sentiat, quòd non solùm coram Angelis & sanctis omnibus, sed etiam coram omnibus hominibus viventibus sit abominabilis & fœtidus: & quia facta & dicta sua non solùm homines videre & audire dedignantur; sed, quòd nares suas claudant & auertant facies suas, ne ipsum videant; & tanquam fœtidum cadaver de medio eorum expellãt, & sit ab eis alienatus & separatus & projectus, sicut plus quàm leprosus, vsquequo veniat & revertatur ad seipsum. Et si quis de eo iniustiam faceret, & de corpore suo sentiat quod iustum est, & ita credat, etiamsi sibi oculi eruerentur, nasus truncaretur, manus abscinderentur, & aures, & os, & sic de aliis sensibus corporalibus & membris; quia tum his omnibus Deum offendit, & cruciaret. Item, quòd despici desideret & contemni, &* C *quod omnia vituperia, verecundias, diffamationes, injurias, blasphemias, & cætera aduersa summo cum gaudio & lætitia recipiat, & patienter ferat. Et oportet quòd diffidas de teipso totaliter, & de omnibus bonis tuis, & de tota vita tua, & convertas te totum, & reclines super brachia Iesu Christi pauperrimi & vilissimi, & impropetrati, despecti & mortui propter te, vsquequò tu sis mortuus in omnibus sentimẽtis tuis humanis, & Iesus Christus crucifixus vivat in corde tuo, & in tua anima, & totus transformatus & transfiguratus cordialiter sit in te vt nunquam videas, nec sentias, nec audias, nisi ipsum solum stantem in cruce propter te mortuum & suspensum; ad exemplum Virginis Mariæ, mortuus in mundo, & vivens in fide.* Et post nonnulla: *Debet etiam circa seipsum exerceri alio septiformi affectu.* Primò, *scilicet, quòd totus de suis vitijs & defectibus confundatur.* Secundò, *vt peccata sua tanquam offensiua, &* D *suipsius maculatiua acutissimo & acerbissimo dolore plangat & deploret.* Tertiò, *humiliatione sui & concultatione cum contemptu, vt, scilicet totis viribus se sicut rem vilissimã & fœtidissimam spernat, & contemni appetat, vt dictum est.* Quartò, *rigore severissimo, vt, scilicet, corpus suum asperrimè macerat, & macerari appetat tanquam peccato fœtidum, imo tanquam latrinam & sentinam & tumulum omnium fœditatum.* Quintò, *ita implacabili contra omnia vitia sua, & contra radices & inclinationes vitiorum suorum.* Sextò, *vigore pervigili & strenuo, vt, scilicet, omnes sensus, actus, potentias suas semper cum quadam virilissima strenuitate, in omne bonum tendat pervigiles & attentos.* Septimò, *discretione perfectæ modestiæ, seu moderantiæ, vt scilicet, in omnibus districtissimè seruet mensuram & modum, videlicet, inter minimum, & non satis; vt, scilicet, nihil sit in eo superfluum, nihil diminutum,*

aut

sint defectiuum, nec plus quàm debeat, aut minus quàm deceat.

Secundò, *vè valdè*, ait Dionys. significat multas non habere ad humiliandũ rationes & stimulos: Prima, est consideratio peccatorum commissorũ. Secunda, fragilitas ptopria. Tertia, naturæ imperfectio: homo enim in serie creaturarum rationalium est infimus, nec eo inferior creari potest, vti nonnulli censent. Quarta, sordes & putredines corporis. Quinta, cõparatio eum Sanctis & Beatis. Sexta, quia nihil habet ex se, nec suum. Septima, consideratio iudicij diuini. Octaua, consideratiõ diuinæ maiestatis. Nona, vindicta superbiæ quàm Siracides hic assignat ignẽ & vermem, idq; appositè. Nam, vt ait Plinius lib. 11. c. 32. *Vermes in ligno nascuntur, vbicunque humor est nimius, & lignum corrodunt.* Addit c. 37. *nulli vermium generi oculos esse.* Ita superbus oculos non habet, quibus se suamque miseriam cognoscat; sed instar Tiresiæ caecus, putat se esse quod non est: quia nimio phlautiæ humore; & quasi hydrope oppletus est, sed hæc superbia eum corrodet & perdet.

Tertiò, *vè valdè*, significat varios esse gradus & actus humilitatis, per quos sensim humilem descendere oportet, vt in humilitate crescat. Gradus hos assignat S. Benedictus in Regula: Primus, inquit, timor Domini; Secũdus, relignatio; Tertius, obedientia; Quartus, obedientia etiam in arduis; Quintus, mala & alia quæuis aperire Superiori; Sextus, ad omnia se indignũ existimare; Septimus, omnibus se inferiorẽ ex animo existimare; Octauus, communia seruare, non esse singularem; Nonus, tacere, donec rogetur; Decimus, non esse ad risum promptus; Vndecimus, pauca & rationabilia modestè loqui; Duodecimus, corde & corpore præ se ferre humilitatem.

Gradus humilitatis duodecim.

Actus primus.

Porrò actus humilitatis hoc ordine accipe. Actus primus, vilipensio tui. Secundus, putare se ineptum ad omnia. Tertius, nolle æstimari. Quartus, vilem velle se haberi. Quintus, dolere magni fieri. Sextus, alijs se conferendo inferiorem reputare. Septimus, resignare se totum. Octauus, subijcere se hominibus omnibus propter Deum. Nonus, amplecti quod humilius est. Accipe aliam eorum seriem. Primò, nihil dicere vnde laudem consequatur. Secundò, non gaudere, cùm laudatur. Tertiò, non facere quidquam ob respectum humanum. Quartò, non se excusare. Quintò, vanas cogitationes procul pellere. Sextò, omnes sibi ducere superiores. Septimò, benè accipere humilitatis occasiones.

Secundus.

Signa humilitatis decem.

Porrò Cassianus signa humilitatis assignat. Primò, mortificatum esse; Secundò, aperire omnia Superiori; Tertiò, omnia ex eius arbitrio facere; Quartò, obedientia in omnibus & mansuetudo; Quintò, non inferre malum, & illatum pati; Sextò, nihil agere sine exemplo, aut regula; Septimò, omni vilitate contentum esse, & inutilem operarium se existimare; Octauò, se ex corde putare omnibus inferiorem; Nonò, cohibere linguam & modestè loqui; Decimò, non facilè ridere. Item hæc. Primò, nolle laudari; Secundò, simplicẽ esse in moribus; Tertiò, bona de se dicta nõ agnoscere, aut ne ea perdat, quia cognita, timere; Quartò, minùs putare de se, quàm dicatur; Quintò, in proximo videre, quòd plus habeat sese; Sextò, accusare se; Septimo, non excusare, & correctionẽ admittere libenti animo; Octauò, nescire virtutes suas; Nonò, humana contemnere: Decimò, pro persequentibus orare, & ijs benefacere.

QVONIAM VINDICTA CARNIS IMPII, IGNIS ET VERMIS] Tigurina, *quoniam ignis & vermis supplicia sunt carnis impij.* q. d. Quia impij superbè & delicatè carnem suam vestiunt, enutriunt, exaltant, hinc punietur illa igne & verme. Humilitati ingigit carnem, & carnis pœnas, ignem & vermem, inimatur: q.d Nisi te humilies, sed superbire velis, iusto Dei iudicio incides in libidinem & vita carnis: humiliato enim spiritu humiliatur & caro, superbiente verò spiritu, superbit lasciuitque & caro: ac proindè Cassian. S. Gregor. & alij optimum remedium castitatis assignant humilitatem. Siracidi succinit R. Leuitat in *Pirke aueth.* c. 4. *Caro admodum*, inquit, *& demisso spiritu ambules: inspectatio enim omnis hominis, vermes.*

Iam triplex est hic sententia. Primò, quidam sicut vermem, ita & ignem non proprium, sed metaphoricum accipiunt. Secundò, alij accipiunt ignem proprium, sed vermem metaphoricum, putà, remorsum conscientiæ. Tertiò, alij aptissimè, tam vermem, quàm ignem proprium & realem intelligunt.

An ignis inferni corporeus.

Quæritur ergo primò, an ignis inferni, quo cruciantur dæmones & damnati, sit verus & corporeus an verò figuratus & spiritalis? Figuratum & spiritalẽ esse ait Origenes homil. 13. in Exod. vbi ait, ignẽ gehennæ ab igne nostro natura ipsa differre; vrendi tamen vi prædictum esse. Et lib. 2. Periarch. c. 11. ignẽ hunc à sceleribus ipsis in animis impiorum excitari asserit, perinde ac febris ab humorũ copia & pugna in corporibus humanis excitatur. Et homil. 9. de diuersis in Matth. locis (licet nonnulli negent eam esse Origenis) docet ignem hunc æquè ac vermem esse metaphoricũ. Accedit S. Hieron. in c. 66. Isaiæ: *Ignis*, inquit, *qui non extinguitur, à plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torquet in supplicijs constituta.* Quod auidè arripit sequiturque Caluinus, dum ait, damnatos in inferno non alio igne aut pœna torqueri, quàm quòd apprehendant Deum tibi ob scelera esse iratum & offensum: hæc enim apprehensio, inquit, cruciat eos instar ignis. Verùm aliud est ignis & combustio, aliud apprehensio & imaginatio. Differè verò S. Ambr. lib 7. in Lucã, c. 14. *Ergo*, inquit, *nec corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis: sed hæc ideò, quia sicut ex multa crudilate & febres nascuntur & vermes: ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita fabricatè abstinentia, sed miscendo peccata peccatis, tanquam crudilatem quandam contrahat veterum & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis vermibus consumetur.* Paucis autem interiectis: *Ignis est*, ait, *quem generat malitia delictorum: vermis est, cò quòd irrationabilia animæ peccata mentem rei sensumq; compungunt, & quadam exedunt viscera conscientiæ.* Nec magnoperè ab hac sententia abhorrere videtur S. Aug. 21. de Ciuit. c. 10. Cùm enim de historia diuitis Epulonis, ageret: *Conuenienter*, inquit, *respondere posset, talem fuisse illam flammã, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit; qualis lingua, cui humorem exiguum desiderauit infundi; qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit: vbi tamen erant sine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis & ille flamma, quæ exarsit, & illa guttula, quam poposcit; qualia etiam sunt visa dormientium,*

Negat Origen. & alij.

ſunt in eſtaſi cremantium res incorporales, habentes tamen ſimilitudinem corporum. Gregorius autem libr. 15. Moral. c. 14. aliàs 17. *At contrà*, inquit, *gehennæ ignis, cùm ſit incorporeus, & in ſe miſſos reprobos corporaliter exuras, nec ſtudio humano ſuccenditur, nec ignis nutritur, ſed creatus ſemel duras inextinguibilis, & ſuccenſione non indiget, & ardore non caret.* Denique Damaſcenus lib. 4. de fide c. vltim. *tradentur*, ait, *peccatores in ignem æternum, non materialem, qualis eſt apud nos: ſed qualem nouit Deus.* Denique Nyſſenus lib. de Anima & reſurrect. ignem hunc accipit myſticum & metaphoricum, vt non ſit aliud quàm dolor amiſſæ beatitudinis: *Primum*, inquit, *eorum quæ bona videntur, flamma animam perurens exiſtit, guttam aliquem ex pelago bonorum, quibus Sancti affluunt & abundant, & conſolationem deſiderans, & non adipiſcens.*

Ratio prima. Aſſerri poſſunt & rationes. Prima, quia ignis hic agit in dæmones incorporeos: ergo incorporeus & ipſe ſit oportet: nec enim corpus agere poteſt in Spiritū. *Secunda*, quia Græci in Concil. Florent. cenſuerunt in Purgatorio non eſſe ignē verum, quo purgentur animæ: nec tamen eos reprehenderunt Latini. Ergo idem dicendum eſt de igne inferni: paſſim enim Theologi cenſent, eumdem eſſe ignem Purgatorij & inferni.

Aſſertio aut enunt. Probatur Primo. Verùm dico; certum eſt in inferno verum & corporeum eſſe ignem, quo cruciantur tam dæmones, quàm animę & corpora damnatorum. Id probatur Primò, ex Scriptura, quæ vbique docet, dānatos in inferno puniri igne. Diſertè Chriſtus Matth. 25. 41. *Diſcedite à me*, inquit, *maledicti in ignē æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius.* Iſaias c. 30 33. *Præparata eſt ab heri Topheth, à rege præparata, profunda & dilatata: nutrimenta eius ignis & ligna multa: flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam.* Et c. 33. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?* Marcus c. 9. 44. *Vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* S. Ioannes in Apocal. crebrò docet, impios in gehenna igne torqueri, vt c. 19. 20. *Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.* Cap. 20. 15. *Qui non inuentus eſt in libro ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Idem dicit c. 21. 8. Similia paſſim habet S. Paulus, S. Petrus, ceteriquè Apoſtoli. Verba autem S. Scripturæ propriè, vt ſonant, accipienda ſunt, non figuratè, niſi quæ neceſſitas cogat, quæ hic nulla apparet. Denique hic ignis erit vindicta carnis impij; ergo corporeus, vt in carnem agat, ſi oportet.

Secunda. Secundò, quia damnatos in inferno igne cruciari, communis eſt Eccleſiæ & fideliū ſenſus, qui ignem gehennæ à Scriptura inculcatum verum & proprium intelligunt, non metaphoricum.

Tertia. Tertiò, quia idem eſt ſenſus Patrum Græcorum & Latinorum. S. Cyprian. de Laude martyrij: *Gehenna*, inquit, *magno plangentiū murmure & gemitu, cruciantibus flammis per horrendā ſpiſſæ caliginis noctē, ſeua ſemper uredo camini fumantis expirat.* Clemens Alexand. lib. 5. Strom. ait, impios puniri ἐκπυρώσει, id eſt, exuſtione & inflammatione. Idem aſſerit S. Iuſtin. Adhort. ad Gentes. Nazianz. verò orat. in S. lauacr. ignem gehennæ confert cum igne Sodomæ. S. Chryſoſt. homil. 44 & 55. in Matth. & homil. de præmijs Sanct. *In ignis*, ait *fluuiū atque pelagus intruduntur, pelagus impertranſibile, atque magnitudine acerbiſſimūsio quo ignei fluctus mentiū inſtar erigunturs.* Idem homil. 13. in epiſt. ad Rom. & homil. in epiſt. ad Epheſ. *Expendito vitæ alterius malo quæ ſint futura, regni cœlorum priuationem, à gehenna inuſum dolorem, vinculo perpetuo, exteriores tenebras, vermem venenatum, dentium fremitum, preſſuram loci anguſtam, ignem fluuios, formates nunquā reſtinguendū.* S. Baſilius in Pſ. 28. *Ignem illum*, ait, *vim vrendi retinere, luce tamen deſtitui.* Idem docet S. Hieron. in c. 10. S. Matth. Iſidor. lib. de Summo bono, c. 21. ac diſertè S. Aug. lib. 21. de Ciuit. 10. de Fide & oper. c. 15. & ſæpè alibi. Ac S. Gregor. lib. 4. Dialog. c. 49. vbi diſputat, qua ratione ignis gehennæ cùm ſit corporeus, in animas & dæmones, qui ſunt incorporei, agere poſſit.

Quartò, idem vno ore docent DD. Scholaſtici *Quarta.* in 4. diſt. 44. & 49. & 1. p. qu. 64. a. 3. & 4.

Denique niſi ignis hic ſtatuatur corporeus, diffi- *Quinta.* cillimum eſt concipere & explicare quid ignis gehennæ nomine intelligendum ſit, & quis ſit ignis ille ſpiritalis & metaphoricus.

Reſp. ad Patrum argumen. Ad argumenta contrariæ ſententiæ Reſp. Origenes licet excuſari poſſit eo modo, quo cæteri, tamen de eo non multùm laboro; tū, quia plures alios habuit errorestū, quia ſymbolicus eſſe ſolet S. Scripturæ interpres, ideoque, teſte S. Hieron. malè audiuit, quaſi qui ſenſum literalem deſtrueret, & ſuos conceptus ſymbolicos ſtabiliret. S. Hieron. loquitur ex ſententia Origenis & ſimilium, non ex ſua, vt patet verba citata intuenti. S. Ambroſius & Damaſcenus dicunt, ignem inferni non eſſe materialem & corporeum, nō abſolutè, ſed reſpectu noſtri ignis, quia, ſcilicet, noſtro longè eſt ſubtilior, aerior, ardentior & penetrantior. Rurſus, quia modus agendi ipſius non eſt corporeus, ſed ſpiritalis & diuinus. Agit enim ille ignis quaſi inſtrumentum potentiæ diuinæ in ipſos ſpiritus, putà, in dæmones & animas. Sic ſubinde Patres dicunt, Angelos eſſe corporeos, non in ſe, ſed ſi cum Deo, qui puriſſimus & celſiſſimus eſt ſpiritus, conferantur. Tantum enim diſtant à puritate Dei, quantum corpora à puritate Angelorum, & longè ampliùs. Deniq; dicitur ignis non eſſe materialis, quia non eget aſſidua noua materia, qua alatur, nec conſumit corpora, quæ vrit, vti facit noſter, nec lucet, nec extingui poteſt. Ita Damaſcenum interpretantur Clichtouæus, & S. Thom. in 4. d. 44. q. 3. a. 2. ad 1.

In S. Gregorio, pro *gehennæ ignis*, *cùm ſit incorporeus*, corrigendum eſt, *cùm ſit corporeus*: ſequitur enim, *& in ſe miſſos reprobos corporaliter exuras*, vti rectè aduertit Bellarm. lib. 2. de Purgatorio c. 11. opponit enim ignem gehennæ igni noſtro, in eo quòd noſter, cùm corporeus ſit, debeat aſſiduè foueri nouis fomentis appoſitis: ille verò licet pariter corporeus ſit, non debeat foueri, ſed ſemel ab initio conditus duret inextinguibilis. Nā lib. 4. Dialog. c. 29. expreſsè docet, ignem gehennæ eſſe corporeum. S. Auguſt. loco allegato non loquitur de igne damnatorum in gehenna, ſed tantùm de hiſtoria Epulonis Lucę 16. aitque illam, velut viſionem parabolicè enarrari, eò quòd nominet digitum, linguam, guttam, &c. quibus carebat anima Epulonis & Lazari: ac conſequentur ignem, qui ibidem nominatur, non fuiſſe realem, ſed imaginarium, qualis in viſione Prophetis exhiberur, eò quòd lingua Epulonis dicatur hoigne cruciari. Cùm ergo conſtet Epulonem poſt mortem non habuiſſe linguam; ſequitur pariter reali igne linguam eius non potuiſſe comburi

Quare

Quare hæc linguæ eius per ignem vltio, symbolicè & parabolicè explicanda est. Nam alioqui S. Augustin. ibidem, & locis paulò antè citatis disertè asserit, ignem gehennæ esse corporeum. Iisdem enim post verba allegata subdit: *At verò in gehenna illa, quod enim flagrum ignis & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit.* Idem non aliud velle videtur Nyssenus: agit enim de historia & igne Epulonis, quam cum S. Augustin. parabolicè accipiendam censet: *Quos enim cruciatus*, inquit, *in inferno assidè dives ille, qui carnem suam in sepulcro reliquerat? quo pacto tam flammam sensit* (in lingua) *quæ incorporea est? quam verò linguam refrigerari per guttam cupiebat, cùm ea carnea lingua non adesset? qui autem ille digitus, qui per guttam? ipse etiam finis requiritur, quo?*

A corpore igni quasi tortori subjiciantur. Hoc est, quod ait hic Sirac.ides: *Humilia valdè spiritum tuum, quia vindicta carnis impij ignis & vermis.* Hanc spirituum superborum humiliationem repræsentat ipse ignis: nam, cùm natura sua postulet esse in alto summoque orbis loco, ad puniendam dæmonum hominumque superbiam, deprimitur in imum inferni centrum: & sicut ipse violenter ibi detinetur, ita & spiritus quos punit.

Quæri.

Quartò, ignis gehennæ cùm sit incorruptibilis, aptum est symbolum & instrumentum punitionis damnatorum, vtpote quæ æterna est, & in æternum durabit. Rursum ignis hic symbolum est cœli empyrei, ex quo corruerunt dæmones: empyreum enim à πῦρ, id est igne, dicitur, quasi igneum, quia splendidum vt ignis; sed sine calore & ardore, qui est in igne inferni: quocirca in empyreo interclusum esse flammam ignis, ait S. Basil. in Psal. 28. Ignis ergo refrigerat dæmonibus cœlum empyreum, ex quo exciderunt, itaque eos torquet, dum empyreum in ignem inferni sibi commutatum videtur.

Quæri.

Quintò, ignis omnium optimè exprimit ardorem furoris diuini in damnatos. Porrò sicut naturaliter sentimus in anima dolorem, dum corpus igne cruciatur; hic enim cruciatus à corpore transit in animam illi cohærentem, eamque infammantem: ita supernaturaliter Deus vi diuina, per ignem effecit in anima separata talem dolorem & cruciatum, qualis naturaliter in anima corpori coniuncta ob sympathiam morum existit.

Quæri.

Denique ignem gehennæ esse sulphureum liquet Ps. 10. *Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur*, &c. Isaiæ 30. *Flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eum.* Idem docet S. Ioannes Apocal. 14. 20. & 21. Idem confirmatur ex eo, quòd Sodoma & finitimæ ciuitates igne sulphureo sint subuersæ, Genes. 19. de quibus ait S. Iudas, quòd *positæ æterni ignis pœnam sustinentes, facta sint exemplum* orbi; manifestè indicans, igne sulphureum esse æternum: loquitur enim de pœna, quæ toti mundo fuit conspicua, quæ æterna non fuit. Sed ignis sulphureus, cuius pœnam ipsi sustinebant, æternus est, quamuis non idem numero. Est enim sulphur aptissimum punitioni impiorum, tum propter vim igneam; qua facilè & vehementer ardescit; tum propter odoris tetri acrimoniam, quæ tortori peccatorum congruit, tum, quia suffitui in expiationibus domorum sulphur adhiberi solet, vt inquit Plinius lib. 35. c. 15. Inquinarunt peccatores domos suas, nempe, animam & carnem suam peccando, dum viuerent; vnde conueniens est, vt Deus igne sulphureo hasce domos, quantum fas est, expiet & quodammodo sanctificet: supplicium enim peccatorum est genus quoddã expiationis & purgationis. Huius quoq; rei signũ est, quòd infinita vis sulphuris, partim semper ardẽtis, partim non ardentis, sub terra lateat, vt ex thermis & montibus ardentibus, qui plurimi sunt per orbem, manifestum est: nam & thermæ sulphur olent, & ignes montium sulphurei sunt. Ipsa quoque fulmina, quæ iræ diuinæ sunt symbola, igne sulphureo constant, & sulphur olent. Ita noster Lessius de Attributis diuin. in Iustitia.

Ad primam rationem.

Ad primam rationem Resp. ignem hunc agere in spiritus non naturaliter; sed supernaturaliter quasi instrumentum omnipotentiæ Dei: *Cur enim*, ait S. Aug. lib. 21. c. 10. *non dicamus, quantum mihi, tamen vero modo, etiam spiritum incorporeum posse pœnâ corporalis ignis affligi, & spiritus hominum, etiam ipse profectò incorporei, & nunc portemus in istis corporalibus membris, tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari?*

Ad secundum.

Ad secundam: Certius est ignem gehennæ esse verum ignem, quàm ignem Purgatorij, ob rationes iam dictas. Rursum, certum est, ignem Purgatorij esse verum ignem, vti censet Ecclesia Latina. Noluerunt tamen Latini cum Græcis in Concilio Florent. hac de re contendere, quia idipsum non est de fide: sufficiebat Latinis, quòd Græci confiterentur Purgatorium esse, in eoque animas puniri & purgari. Habebant enim alia maioris momenti ad fidem spectantia cum Græcis tractanda, ijsque persuadenda. Quocirca lectione vltima definitur Purgatorium esse, nulla ignis mentione habita.

C

Cur damnati cruciantur igne? Respondet Primo.

Moraliter disce hîc quàm atrox sit pœna damnatorum, scilicet, incendium, ac incendium infernale & æternum, idque iustè & meritò. Si ergo quæras, cur Deus damnatos cruciat igne potius quàm alio supplicio. Resp. Primò, quia pœna ignis optimè respondet & congruit igni concupiscentiæ, quo arserunt, & cui indulserunt in hac vita peccatores, idque significat *vindicta carnis*: in carne enim residet stimulus concupiscentiæ. Vnde S. Paulus Galat. 5. v. 17. 19. & alibi, vitia & opera carnis vocat vitia & opera concupiscentiæ. Memorabilis ac horribilis est S. Rhemigij Rhemensis Episcopi, de carnis & libidinis vitio sententia: *Dempto parumdè*, inquit, *ex admissis propter carnis vitium, pauci salvantur.* Si ergo totus pènè mundus hoc æternali igne ardet, quid mirum, si & igne crucietur in gehenna? *Quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur*, Sapient. 11. 17.

D

Secundò.

Secundò, quia ignis acerrimus est, & maximam habet agendi & affligendi vim in corpora, & per corpora in animas ea informantes. Rursum, magna est analogia & vicinitas animæ cum igne: inter elementa enim & corpora maximè spiritalis est ignis, vnde ad animam proximè accedit: hinc & Hebr. אש *isch*, id est, vir animatus, dicitur quasi אש *esch*, id est, ignis, ait Euseb. lib. 11. de Præpar. c. 2.

Tertiò.

Tertiò, oppositè superbia spirituum, putà dæmonum & animarum, punitur corpore, scilicet, igne, vt qui supra Deum se extollere voluerunt,

Ignis gehennæ est maximæ pœnarum, quinque de causis.

Primò, quia ignis hic est sulphureus & infernalis. Secundò, quia idē est ardentissimus, acerrimus & efficacissimus. Tertiò, quia non tantùm corpora, sed & animas immediatè vrit: in hac enim vita vis ignis in animam refringitur per corpus, vt non nisi refracta & quasi dimidiata ad animam perueniat: in gehenna verò ignis intimè vrit ipsas animas & dæmones in seipsis: anima autem sensibilior est corpore; imò tota vis sentiendi oritur & residet in anima. Quartò, quia ignis gehennæ non lucet, sed est mera caligo; vnde non solùm suo ardore, sed & sua caligine ac fumo, & fœtore sulphureo cruciabit damnator. Quintò, quia ignis hic est æternus, vt extingui, imò minui non possit. *Has recordare*, ait S. August. serm. 181. de Temp. c. 18. *& ignem illum gehennæ, his quæ tu nunc exagitant flammis libidinis & cupiditatis oppone. Ignis hic, qui in præsenti est vita, absumit tantùm, quæ recipit; ille verò, quos susceperit, semper cruciat, & pœnæ suæ semper integros seruat. Propterea enim & inextinguibilis dicitur, non solùm quia ipse non extinguitur; sed, quia nec eos quos susceperit, extinguet aut perimet. Huius autem pœnæ & ignis illius potentiam nulla vox exponere, nullus poterit sermo explicare, &c.* Vbi *summus tormentorum ostendit in sæcula sæculorum*, Apocal. 14. 11.

Heu miseri stolidique mortales, qui modica carnis voluptate infatuati, quasi ebrij & amentes, Dei cælique immemores, æternitatis obliti, velut per iocum vos mergitis in omnium ærumnarum barathrum, in immensum æternitatis oceanum, in æternantia gehennæ incēdia! Quid est, ô Deus immortalis, æternitas ignium, æternùm in flammis viuere? O verè momentum, quod delectat; æternum, quod cruciat! O vesania hominū omni insania insanior, qui exiguo carnis gaudio arcessunt sibi æternos ignes! O æternitas rogi sulphurantis! ô æternitas tartarea in flammis ignitissima, in desperatione perenni desperatissima! ô mortem vitalem, & vitam mortiferam! ô omnium tormentorum atrocissimum tormentum æternitas! Momento bibitur, ludituir, fornicatur; momento transit voluptas, succedit illicò æterna calamitas. Sic ridendo itur in perennia, ignium, curlu perenni æternitatis, sæcula: Itur, at non reditur: nam finis est exordium, exordiumque finis. O finis sine fine! ô mors sine morte! Cùm claudit orbem tēporum, ordiur orbis perennis suum orbē: Æternitas, inquam, post omne tempus semper quasi rediuiua, suum orditur perennitatis orbem. Cogitabat hæc assiduè Reuerendissimus D. Godefridus, nuper Bambergensis & Herbipolensis Episcopus, cuius pio alloquio Herbipoli fruitus sum, qui assiduè æternitatem mente versans, dicere solebat: *Omni momento fio ad ostium æternitatis.* Idem dicito tibi, ô Lector, cùm te caro vel dæmon ad illicita sollicitat: Si id fecero, luam æternis ignibus: sto ad ostium æternitatis, absit ergo, vt id faciam: absit, vt tam insanus sim, ego tanti pœnitere, & æternùm pœnitere non emo. Injice digitum in ignem, vel flammam candelæ, & si illum tolerare nequis ad horam, quomodo tolerabis æternos sulphurantis gehennæ globos?

An vermes veri in inferno?

Quæritur secundò, an in gehenna sint veri vermes: an metaphorici duntaxat? Multi censent tantùm esse metaphoricos, putà, remorsus & angores conscientiæ oblatrantis, iugiterque damnato obiectātis: Cur fornicatus es? cur te inebriasti? Cur non præuidisti hæc tormēta? cur tam vili escâ prodegisti Deum, cælum, felicitatem? cur tam breui & exili voluptate accersiuisti tibi hæc æterna gehennæ incendia? quàm facilè ea vitasses, si hæc sæpiùs cogitasses? Nunc tuam stultitiam, tuam vesaniam lues, & planges æternùm, sed serò & inutili pœnitentiâ. Actum est, perij, damnatus sum, æternùm ardebo. O me infelicem! ô me vesanum! ô me creaturarum omnium miserrimum & desperatissimum! Ita vermem hunc pro dolore & mœrore, qui quasi vermis oritur ex putredine peccati, accipiunt S. Ambros. lib. 7. in Lucam, c. 14. cuius verba paulò antè retuli. S. Hieron. in c. 66. Isaiæ, S. Thom. in 4. dist. 50. quæst. 2. art. 3 ad 1. & 2. ibique Dominicus Soto, & alij multi, ne noster Lessius de Attributis diuin. lib. 13. c. 24. num. 198.

Affirmant alij.

Verùm S. August. 21. Ciuit. c. 9. & 10. S. Basil. in ps. 33. Prosper. lib. 3. de vita contempl. c. 12. S. Anselm. in Elucidario, S. Chrysost. Theophyl. Cyrill. Hugo Victor. & alij, quos citaui Isaiæ 66. 23. cēsent hunc vermē esse proprium, literalem & realem. Probatur Primò, quia in gehenna ignis est proprius, nō metaphoricus: ergo & similis est vermis. Secūdò, quia hic vermis vocatur *caro*, quasi carnem arrodens, vti notat S. August. loco citato.

Dices Primò, τὸ *carnis*, non est in Græco. Resp. τὸ *carnis*, est in Latinis omnibus. Olim etiam fuisse in Græco colligitur ex eo, quòd S. August. illud legat; qui tamen S. Hieron. versione, quæ Vulgata est, vtpote tum necdum recepta, vti non solet, sed alia vetustiore.

Dices Secundò: Non dicitur *vermis carnis*, sed *vindicta carnis ignis & vermis*, vt sentias sic: q. d. Vindicta operum carnalium, vel vindicta carnis, id est concupiscentiæ, tum corporis, tum animi, cui indulserunt impij, erit ignis & vermis arrodēs animā, & consequenter malè etiam afficiens carnem. Aut *vindicta carnis*, id est, animæ olim carni iunctæ & deditæ, erit vermis & ignis. Ita S. Thom. loco citato. Verùm hæc non satisfaciunt: dicitur enim *vermis vindicta carnis*, quia carnem ob peccata in ea commissa vindicabit & punier, æquè ac ignis eandem carnem puniet & vret, non per animam, sed per se & immediatè. Alioqui enim omisisset τὸ *carnis*, & nudè dixisset, *vindicta impij ignis & vermis*: præsertim quia propriè non agit de libidine, quæ est in carne, sed de superbia, quæ est in mente. Ait enim: *Humilia valdè spiritum tuum, quia vindicta carnis impij, ignis & vermis.* Denique idipsum clarè explicatur Iudith c. 16. 21. vbi dicitur: *Dabit ignem & vermem in carnes eorum, vt uratur & sentiant in sempiternum.* Pluribus idipsum confirmani Isaiæ c. 66. 33.

Tropol. vermis est remorsus conscientiæ.

Tropol. verbis hic est remotius conscientiæ iam dictus, de quo S. Bern. lib. 5. de Consider. *Hic est vermis, qui non moritur memoria præteritorum. Non cessat rodere conscientiam, eaq; passus ipsa vtiq; insanabilis, perpetuat vitam. Horret vermem morsicem, & mortem vitalem. Horret incidere in manus mortis viuentis, & vitæ morientis. Hæc secunda mors, quæ nunquam percutit, sed semper occidit.*

Pathetice S. Ephrem tract. de Abrenuntiatione, & varijs inferni pœnis, sub finem tomi 1. hunc vermem, putà luctum & lamenta damnatorum, repræsentat, vbi inter cætera ait: *Tunc amarissimè illacrymantes eiulamusq; dicens: In quo pacto in negligentia atque torpore tempus nostrum transegimus?*

O quo

O quomodo illuſi ſumus? O quomodo diuinam Scripturam audientes inridenteſque, nos ipſos irriſimus? Ibi Deus loquebatur nobis per Scripturas, & non attendebamus: hic nos iam clamamus, & ipſe ſuam à nobis faciem auertit. Quid nobis proderunt fines mundi? Vbinam qui nos genuit pater? Vbi quæ nos peperit mater? Vbi filij? Vbi amici? Vbi diuitiæ? Vbi ſubſtantiæ atque poſſeſſiones? Vbi turbæ? Vbi conuiuia? Vbi varij & tempeſtiui curſus? Vbi reges atque potentes? Quomodo à nullo eorum ſaluari modò poſſumus, neque verò nobis ipſi opem ferre. At penitus derelicti ſumus, & à Deo & à Sanctis eius. Et paulò inferiùs: *Dicendum quid reſtabit? Valete, iuſti vniuerſi. Valete, Apoſtoli, Prophetæ & Martyres. Vale, cœtus Patriarcharum. Vale, Monachorum agmen. Vale, crux pretioſa atque vinifica. Vale, ſæculorum regnum omni fine carens. Vale, ſuperna Ieruſalem, primitiuorum mater. Vale, paradiſe voluptatis. Vale etiam tu, domina Dei genitrix, mater amatoris hominum Dei. Valete, patres ac matres, filij atque filiæ: nullum ſiquidem veſtrûm viſuri ſumus vltrà. Poſtea verò abiturus eſt vnuſquiſque in præparatum ſibi ob præmia ſua opera tormentorum locum, vbi vermis eorum non moritur, neque ignis extinguitur.*

Vers.20. NOLI PRÆVARICARI IN AMICVM PECVNIAM DIFFERENTEM] Tranſit congruo ordine à cura ſui, ad curam amici, qui eſt alter ego. Iam Primò, Lyran. ſic exponit: q.d. Noli rumpere priſtinam amicitiæ teſſeram cum amico, ſi is differat tibi reddere pecuniam commodatam. Nam amicitia multò pretioſior eſt, quàm pecunia, vti docet Ariſtot. 8. Ethic. Maius verò bonum non eſt contemnendum pro minori; ſed magis è contrario. Sic & Rabanus, Palacius, & alij paſſim. Verùm hic ſenſus eſto congruat Latinæ verſioni, non congruit tamen Græcæ. Græcum enim Ἀφέρον, quod Noſter vertit *differentem*, non ſignificat tardantem, morantem, prorogantem ſolutionem pecuniæ debitæ, ſed longè aliud.

Secundò, Ianſenius ex manuſcriptis legit: *Noli prævaricari in amicũ pecunia differenti*, id eſt, ob pecuniam differentem, hoc eſt, ob pecuniam excellentẽ, aut vtilem & multam: Græcum enim Ἀφέρον, ſignificat rem præſtantem & excellentem. Verùm hic ſenſus eſto congruat Græcoinò congruit tamen Latino. Latinè enim *differens* non ſignificat rem præſtantem & excellentem, ſed aliam & diuerſam. Adde, lectio eius diuerſa à lectione Vulgata Bibliorum impreſſorum.

Tertiò, alij, vti notatur in margine Gloſſæ ordinariæ, legunt: *Noli prævaricari in amicum pecunia differentem*, qui, ſcilicet, in re pecuniaria à te differt & diſſidet; ſiue, quia non tantum habet, quantum tu, ſed te eſt pauperior; ſiue, quia pecuniam, quam ab eo quaſi tibi debitam repoſcis, vel gratuitò donari aut commodari efflagitas, negat, vel ſoluere procraſtinat. Verùm omnes penè codices legunt, *pecuniam* (non *pecunia*) *differentem*: cui lectioni ſenſus iam aſſignatus non conuenit.

Differre pro diſtrahere. Quartò ergo & genuinè, τὸ *differentem* hîc idem eſt quod diuertentem, aliò auertentem & diſtrahentem. Hoc enim propriè eſt, *differre*, ſcilicet, in diuerſas partes ferre, ait Donatus, auferre & aliò transferre, item diſturbare. Sic Plautus in Rudens. ait: *Nos cum ſcapha tempeſtas dextrorſum differt*, id eſt, transfert & diſtrahit. Tacitus lib. 21. *Caſtra in plano ſita vt flumine differebantur*, id eſt, diſtrahebantur. Varro de Re ruſtica lib. 1. c. 4. *Cythiſum ſeritur in terra beni ſubacta, tanquã ſemen braſſicæ: inde* Cornel. in Eccleſiaſt.

A *differtur* (id eſt, transfertur) *& in ſeſquipedem ponitur.* Terent. in Adelph. *Miſeram me, differor* (id eſt, diſtrahor) *doloribus.* Plaut. in Ciſtellar. *Miſer examinor, feror, diſtrahor, diripior.* Idem ſignificat Græcum Ἀφέρω, id eſt, in diuerſum fero, abripio, exagiro, diſtraho. Senſus ergo eſt, q.d. Noli prævaricari in amicum, vt eius amicitiam abrumpas vel violes, hoc nomine, quòd pecuniam, merces & lucra à te auertat & aliò differat, id eſt, diuertat & transferat ad ſe & ſuos, vel etiã ad alienos: aut quòd pecuniam tibi iure, vel ex amicitia debitam aliorſum differat, alibique expendat, itaque tibi eam numerare & ſoluere differat & procraſtinet. Quare ex hoc ſenſu elicitur primus paulò antè aſſignatus. Vide hîc quàm noſter Interpres ſit Latinus, profundus & ſolers.

B { Ratio eſt, quia poteſt amicus huius ſuæ tranſlationis iuſtas, eaſque varias afferre cauſas, vt quòd alteri eam promiſerit, aut quòd alter ſit magis indignus, aut quòd Deo & rebus pijs eam dicare cogitet, &c. Sed eſto nullam iuſtam poſſit prætexere cauſam, niſi quòd ita ei faciendum videatur, itaque libeat, non tamen idcireo rumpenda tibi eſt priſtina cum eo amicitia, quia hæc omni pecunia eſt potior. Nam vt ait Cicero de Amicitia: *Amicus eſt optima & pulcherrima ſupellex.* Huic ſenſui fauet Syrus, *ne commutes amicum in* (id eſt, pro) *pecunia, & fratrem*, qui eſt tibi (pro) *auro Ophir.* Et Græca, μὴ ἀποβάλῃς φίλον ἕνεκεν ἀφόρου καὶ μικρᾶς ὕλης, id eſt, *ne commutes amicum ob differens ſecundum aliquid*, putà quia aliquid à te differt & diuertit, alioque auertit.

Pro Ἀφόρου, Complut. Romana & alij legunt contrariè ἀδιαφόρου, id eſt, indifferens. Vnde aliqui vertunt, *ne commutes bonum amicum propter in-*
C *differens*, id eſt propter adiaphora, putà, bona fortunæ, quæ media ſunt inter virtutem & vitium, nec bona, nec mala, ideoque parui faciendа: quia ſicut eis vti ad virtutem, ſic ijſdem abuti ad vitium poſſumus. Vnde Tigurina vertit, *ne permutes vnquam amicum re vulgari, nec fratrem ſincerum auro Ophirio.* q.d. Aurum & pecuniam vt vilia præ amicitia contemne: noli propter ea amicitiam ſoluere; quia ſi egeret amicus, dares ei tua: æſtima te iam dediſſe, vel dare. Hoc eſt, quod audiemus c. 27. *Perde pecuniam propter fratrem & amicum.* Et Salomon Prouerb. 12. *Qui neglig it damnum propter amicum, iuſtus eſt.*

NEQVE FRATREM (tum natura, putà fratrem germanum; tum amicitia, putà amicum qui eſt inſtar fratris) CHARISSIMVM AVRO SPREVERIS] putà propter aurum, quod ipſe à te poſtulat, vel
D à te diuertit, aut dare vel ſoluere differt. Græcè & Syriacè, *ne permutes amicum pro auro Ophir*, id eſt, pro auro præſtantiſſimo, quale producit regio Ophir, vel, vt Complut & Romana legunt, *Sophir* aut *Suphir*. Septuag. enim pro *Ophir* vel *Hophir*, vertunt *Sophir*, 3. Reg. 9. 28. & c. 10. 11. 1. Paral. 29. 4. quia aſpiratio *h*, ſæpè vertitur in literam *ſ*, vt ὗς, ſus: ὑπὲρ, ſuper; ὕλη, ſylua. Porrò Ophir, vel eſt Peru, vnde aurum Salomonis vocatur aurum Peruim, quaſi Peruanorum, 2. Paral. 3 6. in Hebræo & Græco Septuag. vel, vt Gaſpar Varrerius lib. de Ophir, eſt aurea Cherſoneſus, aut potiùs omnis ea ora, quę Peguſiis, Malaca & Sumatra continetur, vnde Noſter Maffeius lib. 16. hiſtor. Indicæ tradit. Peguſios originem & ſtirpẽ ducere à Iudæis exulibus, qui à Salomone dãnati

ad Ophirinas aurifodinas ea loca primi tenuerint. Aurum Ophir fuit præstantissimũ & laudatissimum. Vnde Isidorus censet aurum obrisum dici quasi Ophirisum. Vide quæ de Ophir & Ophas dixi Ierem. 10. 9.

VERS. 21. NOLI DISCEDERE A MVLIERE SENSATA ET BONA, QVAM SORTITVS ES IN TIMORE DOMINI: GRATIA ENIM VERECVNDIÆ EIVS SVPER AVRVM] Ab amico transit ad vxorem quasi viro coniunctissimam, aitque: Sicut amicus non est deserendus, nec auro commutandus; sic nec vxor, in qua quatuor requirit conditiones: Primò, vt sit sensata, id est, cordata & prudens. Secundò, vt sit bona, id est, non vitiosa, nec ceruicosa aut maligna, sed bonis & commodis moribus. Tertiò, vt sit verecunda, indeque erga maritum humilis, & erga exteros casta: Quartò, vt habeat timorem Dei: *Id* enim *quam fortitus es in timore Dei*; tam ad vxorem, quàm ad virum pertinet: q.d. Quam timentem Deum ab eo obtinuisti, & ipse timens Deum, merito timoris Dei, iuxta illud c. 26. *Mulier bona, pars bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis suis*, vt data est Tobiæ Sara, Isaaco Rebecca, Dauidi Abigail Græca hoc loco cõcisè habent, *ne discedas à muliere sapiente & bona: multum gratia eius super aurum*; Syrus, *ne commutes mulierem bonam & pulchram vili pro margarita*; Tigurina, *vxore sapiente bonaq; caue ne excidas, si quam secundùm religionẽ Domini nactus es: nam venustas eius præstantior auro est*; vel, vt alij, *eius enim gratia superat aurum*. Olim licebat Iudæis dare vxoribus libellum repudij: monet ergo hic Salomon, ne eũdent vxoribus, si illas sapientes, bonas & castas nacti sunt. In lege noua sublatum est repudium; certis tamen casibus permissum est thori diuortium; sed suadet hic Siracides, vt illud non facilè fiat; imò, si vxor sit sensata & proba, illud facere non licet.

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd mulier sensata sensatè regat filios & familiam, itaque pace bonisque omnibus eam locupletet, ac marito sensata det consilia. Vnde Deus dixit Abrahæ: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius*, Genes. 21. 12. Talia dedit S. Cæcilia Valeriano, Clotildis Clodouæo, Monica Patritio, &c. dum eos ad fidem & salutẽ traduxerunt. Rursum verecundia in vxore magis rubet & rutilat quàm aurum: illius enim rubor est *virtutis tinctura*, vt ait Diogen. apud Laërt. atque arx pulchritudinis, æquè ac castitatis, vt ait Demades apud Stobæum serm. 72. Idem Stobæus serm. 31. narrat, quòd Pythias Aristotelis filia rogata, quonam colore pulcherrimè genæ pingerentur, responderit, colore verecundiæ: Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. aduers. mulier. ambit. se ornantes: *Vnus*, ait, *color in mulieribus amabilis est, nimirum rubor ille quem pudor gignit: qui quidem à pictore nostro* (Christo) *pingitur*. Et S. Ambrosius libro 1. Officior. c. 18. *Pulchra*, ait, *virtus verecundia, & suauis gratia, quæ non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus*. Hic igitur rubor est purpura honestatis. Verecundiæ pariter est, quod scribit Plutarch. in Moral. *Luna*, inquit, *cùm soli coniungitur, tum obscuratur & occultatur: cùm abest, lucet: contrà, proba vxor præsente marito maximè conspici debet, eodem absente maximè condi ac latere*.

VERS. 22. NON LÆDAS SERVVM IN VERITATE OPERANTEM: NEQVE MERCENARIVM DANTEM ANIMAM SVAM] Ab vxore descendit ad seruum. Pro *non lædas*, Græcè est, μὴ κακώσῃς, id est, ne affligas, ne malè tractes, ne malis verbis aut verberibus afficias *seruum in veritate*, id est, verè, fideliter, & ex animo, non fictè & ad oculum pro te *operantem*: *neque mercenarium dantem animam suam*, id est, qui non parcit tibi & labori, sed omnes animæ tuæ corporisq; vires operi heri, à quo conductus est, impendit, vt videatur præ nimio conatu & sudore subinde efflare animam. In seruo ergo requirit fidelitatem, in mercenario diligentiam. Vnde Syrus, *ne affligas seruum, qui seruit in veritate; neque mercenarium, qui laborare facit animam suam* (id est, seipsum;) Tigurina; *ne malè tractes famulum sperantem fideliter, nec mercenarium se tibi totum impendentem*; Antonius in Melissa serm. 29. legit, *Seruum opus verè facientem ne malè tractato*. Huc facit illud Senecæ lib. 1. de Clementia c. 18. *Seruis imperare moderatè, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum permittat æqui bonique, natura, quæ parcere etiam capitis & pretio partis iubet*. Cautam dat S. Paulus Ephes. 6. 9. *Et vos domini*, inquit, *eadem facite illis* (seruis) *remittentes minas: scientes, quia & illorum & vester Dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud eum*: vide ibi dicta. Rationem œconomicam dabat M. Crassus, qui liberaliter seruos habebat, imò docebat: *Quia*, inquit, *serui animata sunt rei domesticæ instrumenta*. Idem sensit Aristoteles in Oeconomicis.

VERS. 23. SERVVS SENSATVS SIT TIBI DILECTVS QVASI ANIMA TVA: NON DEFRAVDES ILLVM LIBERTATE, NEQVE INOPEM DERELINQVAS ILLVM] Græcè, *seruum συνετὸν*, id est, *prudentem, sensatum dilige as anima tua, ne defraudes illum libertate*; Syrus, *seruus sapiens*, supple, si tibi sit, *dilige eum, vt animam tuam: & ne prohibeas ab eo libertatem*, id est, ne deneges ei libertatem, Arabicus, *ne noceas seruo fideliter agenti; neque mercenario laborare facienti*, vel *vexanti animam suam. Dilige seruum sapientem secundùm dilectionem tuam animæ tuæ* (hoc est, prout te ipse diligis) *& ne prohibeas illum libertate*; Antonius in Melissa serm. 23. *Prudentem seruum ex animo dilige*. Duo ergo seruo prudenti ab hero præstanda docet Græcus, scilicet, Primum, dilectionem ex animo; Secundum, libertatem: addit Tertium Latinus, ne dimittatur inops, iuxta illud Deuter. 15. 13. *Quem libertate donaueris, nequaquam vacuũ abire patieris, sed dabis viaticum*. Porrò ait: *Non defraudes illum libertate*, quando, scilicet, vel pretio se redimere potest & vult, vel tempus seruituris à lege vel aliunde præscriptum expirat, vti Hebræis indultum erat sex annis tantùm seruire: septimo verò anno liberos egredi, Exodi 21. 2. Rursum in iubileo omnes serui debebant liberi dimitti, Leuit. 25. 41. Alias seruum sensatum libertate donare consilij est, non præcepti: eius enim prudentia & virtus meretur potiùs liberè agere quàm seruire, potiùs alijs imperare quàm parere. Secùs est de seruis malis & insensatis: his enim vtilior est seruitus quàm libertas.

Porrò multi olim seruos ob fidelitatem & officia sibi in filios adoptabant: itaque simul eos libertate & hereditate donabant, idque hîc innuere & suadere Siracidem censent nonnulli. Ita Plato Dialog. 4. de Republ. ait adoptione tolli seruitutẽ, & Plutarch. in Politicis suadet libertos adoptari, vt simili adoptionis spe serui heris ad nutũ obsequi conditcant. Ideircò etiamnum Turcæ seruos

seruos sibi obsequentes in filios adoptant: quin & Hispani nonnulli, si filius desit, seruum officiosissimum in filiũ adoptant. Idem factitasse Hebræos insinuat Salomon Prou. 17. 2. *Seruus sapiens*, inquit, *dominabitur filijs stultis, & inter fratres hereditatem diuidet*: sicque putant nonnulli Salomonem adoptasse sibi Ieroboam ob eius fortitudinem, qui deinde insolentior factus regnum decẽ tribuum Roboamo eripuit, sibique arrogauit. P. Catienus Philotimus, ait Plinius lib. 7. c. 36. *patronum adeò dilexit, vt heres omnibus bonis institutus, in eius regnum se iaceret.* Sic & serui apud Gallos, eadem pyra cum heris cremabantur, teste Cæsare lib. 6. belli Gall. vnde de iisdem agens Pompon. Mela lib. 3. c. 2. *Erant*, ait, *qui in rogos suorum, velut vnà victuri, libenter se immiscerent.*

Nota. Sapiens adeò hero commendat seruos & ancillas: tum, quia officium heri est, suę domus & domesticorum peculiarem habere curam; hoc enim exigit iustitia œconomica & ordo charitatis: tum, quia hoc ipsum redundat in decus & commodum heri: serui enim si ab hero benignè beneque tractẽtur, ipsi multò studiosiùs seruient, ipsique per omnia placere satagent; quin & eius mores ac virtutes æmulabuntur.

Quocirca ex moribus serui solent æstimari mores heri, vt heri decus, vel dedecus à seruis pendeat. Audi S. Hieron. ad Demetriadem: *Mores & studia dominarum plerumq; ex ancillarum & comitantiũ moribus iudicantur.* Et ad Principiam scribit, ex lasciuia puellarum comitantium, de dominarum moribus iudicari. S. Gregor. Nazianz. in carmine contra mulieres ornatas, grauiter asserit, *ancillas esse imagines cordis dominarũ.* Sicut enim veris nuntij iunt hirundines, flos fructus; ita & dominorũ serui & ancillę. Hinc illud prouerbium apud Platonem lib. 8. de Republ. *Domines imitantes tastille.* Et illud apud Ciceron. lib. 5. ad Atticũ: *Quales hera, tales & ancillæ.* Et illud Terẽtij in Eunucho: *Domini similis es.* Causa est duplex. Prior, quòd famulos similes nobis, adsciscamus: similis enim similẽ sibi quærit. Posterior, quòd serui soleant se accommodare moribus heri, eosque imbibere & induere: In cius enim qui sibi prætidet, *veluti vnici exempli, mores, ij, qui subsunt, se formant*, ait Liuius lib. 1. decade 1. Vnde Euripedes apud Stobæum serm. 60. *Serui*, inquit, *dominorum morbis inficiuntur.* Et Alexis apud eumdem:

Cæterùm ergo vulgus seruos similes
Habere vitijs mores dominis.

Et Baptista Mantuanus egregiè ad Fulconem:

Cur tibi fiat docilis seruus sine crimine Fulco?
A simili mores accipiuntur hero.

Denique *seruus sensatus & fidus sit tibi dilectus quasi anima tua*: quia ipse pro te animam ponit in laboribus, & ponet in sãguine, si opus sit. Sic plures serui pro heris vltrò se morti obtulerũt. Mero seruus Antonij postulatus hero necem afferre, in se pugionem strinxit, & seipsum pro hero interemit, teste Plutarcho in Antonio. Post cladem Cannensem Romani vndecim millia seruorum armarunt, qui heris libertatem, Romæ imperium restituerunt, teste Valerio Maximo lib. 7. c. 6. Plura recensct Seneca lib. 3. de Benefic. c. 23. & seqq. Onesimus seruus Philemonis, cõuersus à S. Paulo, ab eodem Philemoni quasi cor & viscera commendatur, vt patet ex epist. ad Philem. Vnde Onesimus Ephesiorum tandem suasit Episcopus, ac glorioſum obijt martyrium.

Mysticè, seruus sensatus est cõrpus iusti: hoc enim corpus sensatum est, quod rationi subest, quod virtuti paret, quod nullo modo diuino amori mouenti renititur; cui propterea libertas à vitiorum labe, & studiosorum operum opes debentur. Tale igitur corpus licet aut mendicitate prematur, aut doloribus affligatur, aut imbecillitate molestetur, felicitatem huius vitæ non impedit, sed promouet; siquidem perfectæ virtutis instrumentum est. Perfectio quoque diuitias virtutum comparat, præsertim quia eius animum à desiderio rerum terrenarum abducit, vt rebus ad vsum vitæ necessariis (quæ paucissimæ sunt) contentus, reliqua nec quærat, nec concupiscat. Diues autem est, qui nihil appetit, qui suis contentus iucundè viuit.

PECORA TIBI SVNT? ATTENDE ILLIS] Græcè, *Προνοήθητι αὐτῶν*, id est, inspice, intende, visita, cura illa: non credas ea per omnia seruis: sed tu ipse ea quandoque visita, an debitè à famulis tractentur & alantur: *Oculus enim Domini saginat equum: & si sunt vtilia, perseuerent apud te.* Sin inutilia sunt, diuende, abdica, vel in cibum vsumque familiæ occide & macta. Syrus, *iumentum est tibi? experire illud: & si verum* (id est, integrum & vndequaque perfectum) *est, posside illud.* A cura seruorum descendit ad curam pecorum, quæ pariter hero seruiunt: vnde iumenta vocantur à iuuando. VERS. 24.

Porrò tribus de causis eorum curam commendat. Prima est, quia heri est curare non tantùm se, sed & totam familiam, ad quam pertinent & pecora. Rursum benignitas & beneficentia heri se non tantùm ad homines, sed & pecora extendat oportet: sicut enim vitio sæuitiæ est nimio labore obruere iumenta, aut negare eis cibum debitum: sic pariter virtus clementiæ est benignum esse in pecora, eisque de pabulo, adaquatione, ceteriſq; commodis statis horis prouidere, iuxta illud Prou. 12. 10. *Nouit* (Septuag. *miseratur*) *iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.* In quæ verba S. Chrysost. homil. 29. in epist. ad Roman. *Sunt* enim, inquit, *Sanctorum animæ vehementer miles, & hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos: ita vt hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Idcircò Sapiens dixit: Iustus miseretur animarum iumentorum suorum: si ergo iumentorum, multò magis hominum.* *Iumenta curanda sunt ob causas. Prima.*

Secunda, quia herus curando pecora curat seipsum, putà res suas, quibus se & familiam alit: quare stolidi & sibi ipsis iniqui sunt heri sæui, qui sua auaritia aut sæuitia suos equos, boues, asinos ita onerant, vt succumbant: ita verberant, vt lacerent; ita parcè alunt, vt viribus deficiant: hi enim priuant se ingenti commodo, quod ex eis perciperent, si ritè eos tractarent. *Secunda.*

Tertia, quia inhumanitas & sæuitia in pecora signum & principium est sæuitiæ in homines. Quocirca ex historijs liquet, eos, qui crudeles fuêre in homines, sæuos quoque fuisse in bestias. Ita Nero crudelis delectabatur laniena & carnificina animalium, adeoque ipse sua manu sæpè ea iugulabat, hæcq; erat eius recreatio & voluptas. Domitianus crudelis horas plures per diem vacabat captioni & mactationi muscarum: stylo enim aureo eas configebat, vt nullam viuam relinquêret; *Tertia.*

vnde prouerbium : *Ne musca quidem.* Quocirca Oppianus lib.2.de Venatione,venationes nimias regibus vetat, causamque dat : *Ne cæde animalium delectati,hominum quoque interfectiones cogitent!* Xenophon quoque docet, Cyrum & Persas per venationem & mactationem animalium , assuefeciſſe bello & iugulationi hominum. Hac de causa Deus Iudæis iussit humanitatẽ in bestias:v.g. ne ararent in boue & asino, quia asinus impar est boui , & plus æquo in eodem cum boue iugo grauatur : ne auferendo nidos auium, caperent matrem simul cum pullis : ne alligarent os boui trituranti: vt die septimo,putà,sabbatho sinerent quiescere iumẽta omnia. *Quo facilius,* inquit,Tertull.lib.2. contra Marc.c.17. *in perdibus & bestijs præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur;* vt,scilicet, Iudæi duri discerent esse humani in homines , qui à Deo humani cogebantur esse in bestias.

Tropol.Pecora sunt homines rudes & hebetes: q.d.Si habes homines parui cerebri & mentis tibi commissos , comparere hebetudini & fragilitati eorum : nec tædeat eos erudire & formare in doctrina & vita Christiana,etiamsi parum videaris proficere, memor istius :

Gutta cauat lapidem, non vi , sed sæpè cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi , sed sæpè studendo.

Sic legimus S.Isidorum Archiepiscopum Hispalensem, cùm puer esset , adeò hebeti fuisse ingenio,vt nihil caperet:quare de relinquendis studijs cogitans , cùm mœstus iuxta puteum consisteret, intuitus sulcos , quos in lapide duro crebri funiculorum attractus effecerant , sic secum ratiocinatus est:Si iteratio & frequentia trahendi potest excauare lapides , vtique frequentia studendi poterit polire meum ingenium , esto hebes & durum. Quare resumpto animo constanter studijs vacans,vir adeò doctus euasit, vt eo doctiorem illo ætuo nõ viderit Hispania; quin & ei debeat gymnasia,academias,virosque doctos,vtpote qui eius fuêre discipuli,vel æmuli;ita habet eius Vita. Id notent & imitentur qui catechizant & docent rusticos,Indos,Caphres,mancipia,quibus natura dimidium mentis dumtaxat dedisse videtur, ait Aristot.

Symbolicè, pecora sunt animales hominis appetitus, sensus & sensationes; in his enim conuenimus cum pecoribus,sumusque animalia, & viuimus animaliter. His inuigilandum est, vt sint vtilia, & subseruiant rationi ac menti , quasi suo hero & domino : cui si reluctentur & rebellent, abdicanda sunt,& mortificanda,iuxta illud: *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini : si autem spiritu facta carnis mortificaueritis,viuetis,* Rom.8.13.

VERS.25. FILII TIBI SVNT?ERVDI; Græcè, *παίδευσον,* id est,instrue,castiga, forma, ILLOS, ET CVRVA, doma,ILLOS A PVERITIA ILLORVM] Syrus, *filios habes,erudi* (vel *corripe*) *illos, & accipe illis vxores in adolescentia eorum,*ne discurrant ad scorta. Vox *erudi,* spectat propriè ad intellectum: vox *curua,*ad affectum: vterque enim dirigendus & formandus est in pueris & iuuenibus , ne vel rudes & indociles maneant,vel inflexiles & indomiti : pueris enim congenita est in intellectu ignorantia,hæc tollẽda est eruditione:in affectu superbia & concupiscentia; hæc curanda & castiganda sunt mortificatione, iuxta illud Prouerb.13.v.24. *Qui parcit virgæ,odit filium suum: qui autem diligit illum,instanter erudit.* Curua ergo eorum ceruicem, vt discant se humiliare & obedire , vt discant frangere suos appetitus & concupiscentias,vt fugiant illecebras & mollitiem.

Verè Fabius lib.1.Instit.c.3. *Mollis,* ait, *educatio mentis corporisq; vires frangit.* Ita Plutarch.lib. de Liberis educandis: *Vidi,* ait,*patres, quibus amor nimius causa extitit,ne amarent.* Hi imitantur simias, quæ fœtus ita arctè complectuntur, vt subinde eos enecent,teste Plinio lib.8 c.54. Atpera fuit illa filiorum educatio, de qua Virgil.Æneid.9.

Natos ad flumina primùm
Deferimur, sæuoq; gelu duramus & vndis.

Plura hac de re vide apud Plutarch.in Lycurgo, Senecam lib.2.de Ira c.22. Alexandrum ab Alexandr.lib.2. Genial. c.25. Prudenter S.Chrysost. homil.9.in 1.ad Timoth. parentes monet, *vt nihil agere filijs permittant,ex ijs quæ noxiè iucunda sint.* Nam, vt rectè monet Clemens lib.1. de Pædag. c.7.*filescit vitis, nisi putetur, ita & homo.* Iã Piè & sapienter S. Hieron. epist.7. ad Lætam docet particulatim , quomodo Paulam filiolam instituat: *Postquam,*inquit,*ablactaueris eã cum Isaac, & vestieris cum Samuele, redde pretiosissimam gemmã cubiculo Mariæ,& cunis Iesu vagientis impone.Nutriatur in monasterio,sit inter virginum choros:iurare non discat:mentiri sacrilegium putet: nescias sæculum:viuat angelicè: sit in carne sine carne : omne hominum genus sibi simile putet.* Similia suadet S.Chrysost. homil. 21.in epist.ad Ephes.*Peperisti,* inquit,*puerum? imitare Annam:Dic,quid fecerit illa:mox illum subduxit, atque obtulit in templo. Quis vestrûm non innumeris modis mollet filium suum fieri Samuelem , quàm totius orbis regem.*

FILIÆ TIBI SVNT? SERVA CORPVS ILLARVM] integrum,intactum,castum & purũ. In eo enim omnis filiæ decor & dignitas cõsistit; præsertim, quia eius sexus & ætas fragilis est , & in vitium pronus,multiq; ei insidiantur. Id facies,si eam domi contineas, si à iuuenibus, à conuiuijs,à tripudijs,à spectaculis parum honestis eam arceas : sic enim vitium passa est Dina , cò quòd curiosè spectarit Sichimitas, Genes.34. Si semper te vel matrẽ ducem comitemq;habeat,si ancillæ & serui sint pudici , si nullum sermonem impudicum audiat;nam corrumpunt bonos mores colloquia praua:si denique verecundiæ & pudicitiæ amor, ac impudicitiæ horror cõtinuò ei inseratur.Quæ sanè inter omnia efficacissima est castitatis medicina & custodia. Audi Ouidium lib.3.elegia 4.

Dure vir,impasto temera custode puella,
Nil agis : ingenio quæque tuenda suo est.
Vt iam seruaris bene corpus,adultera mens est:
Nec custodiri, nec velit, vlla potest :
Nec mentem seruare potes, licet omnia claudas :
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Et paulò pòst :

Centum fronte oculos,centum cervice gerebat
Argus : & hos omnes sæpè fefellit amor.

ET NON OSTENDAS HILAREM FACIEM TVAM AD ILLAS] Tum vt severitate vultus reprimas & coërceas earum lasciuiam, leuitatem, libertatem, audaciam;tum,vt eadem illis pudorem & metum tui injicias,ne te offendere audeant ; tum, ne patris erga se blanditijs discant viris affici , & erga eos liberiores & inuerecundiores fieri , ait Iansenius. Nam , vt ait Salomon, *Melior est ira risu:quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.*

quentis, Ecclesiast 7.4. In quę verba S. Gregorius Thaumaturgus: *Prudens ira*, inquit, *sibi præcauda est: severa enim vultus habitudine animæ ad rectum bonumque componitur, ac sapientum quidē animæ tristitia constabuntur, stultorum autem animæ lætitia elatæ diffundentur.* Et Isidorus Campensis: *Per tristitiā*, ait, *quæ in vultu apparet, sor admonetur officij sui*, præsertim eor fœminæ, quod magis timore, quàm amore in officio continetur. Satis est filiabus amor & familiaritas matrum; non igitur requirant etiā patrū indulgentiorem affectum. Credant ex patris severiore vultu viros esse fœneros, ne illorum amore facilè capiantur. S. Bernard. lib. 4. de Consider. c. 6. *Filia tibi sunt? noli faciem tuam hilarem ad eas ostendere. Nec austeritatē tamen suadeo tibi, sed gravitatem. Illa infirmiores fugat, hæc reprimit leviores. Illa si adsit, ædificat; hæc si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec severitas velim, nec dissolutus. Quid hac mediocritate gratius, vt non de severitate sis onerī, nec de familiaritate contemptui?* &c. *Ille communicantior habitus, si in actu quidem severus sis, vultu serenus, verbo serus.* Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 9. etiam hæc verba: *Et ne ostendas hilarem faciem ad illas. Qui*, ait, *ad gratiam loquuntur, parum diligunt; qui autem ad utilitatem, acerbi sunt, in futurum sæculum beneficium efficunt; non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectans delectationem.*

Hoc sapientis monitum seruauit Iponia, quæ cùm formosa esset, nigram se tamen sodalibus ostēdit, Cant. 1.5. Quę verba explicans S. Bernard. ser. 28. in Cant. *Vt*, inquit, *remissis, mollibus, & fugientibus disciplinā, non candorem serenitatis; sed obscurum severitatis exhibeas.* Suum, scilicet, imitata est sponsum de quo Dauid Ps. 117. *Castigans castigauit me Dominus, & mortī non tradidit me.* In quę verba Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 7. *A Domino*, ait, *castigari, & tanquam à pædagogo erudiri, est à morte liberari.* Lenna, teste Philostrato lib. 7. vt eicuretur, nō nimis blandè delinienda est, alioqui inolescit & ferocit: sic & mulier, præsertim filia, quam Cato vocabat animal indomitum. Margaritæ in conchis concrescunt, non sudo, sed turbato cælo, vt docet Dioscor. & Physici: si ergo filiam vis margaritam, id est, puram & virginem, severum ei vultum ostende, iuxta illud Iob 29.24. *Si quando ridebam ad eos, non credebant.* Crocus, ait Plinius lib. 21. c. 6. *gaudet calcari & asseri prę, pervendoq; melius provenit.* Sic & crocea filiarum integritas. Huc facit illud S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 2. *Qui præest, debet & arridens timeri, & iratus amari; vt enim nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata severitas odiosum.*

Tropol. vel symbolicè, filiæ Dei sunt animæ sanctæ: harum Deus corpus, id est, integritatem virtutum omnium, seruat, ideoque non hilarem, sed severū eis vultum ostendit, dum eas varijs tribulationibus affligit. Vnde S. Greg. lib. 10. Moral. c. 17. ijs applicat illud Iob c. 12. *Lampas contempta apud cogitationes diuitum. Iusti*, inquit, *simplicitas & lampas esse dicitur & contempta. Lampas, quia magnis donis; & contempta, quia exterius non lucet. Intus ardet flamma charitatis, foris nulla gloria resplendet decoris. Intus ergo & despicitur, qui flagrans virtutibus abiectus æstimatur.* Deinde ostendit talem lampadem fuisse Christum & Paulum, ac subdit: *Sed contempta lampas, quia in terra irrisiones tolerat, de cælo lucidius per miracula coruscat. Vnde aptè subiungitur, Parata ad tempus ruinam.*

A TRADE FILIAM nuptui, siue marito, cùm ad nubiles annos peruenerit, idque tempestiuè, antequam eius decor, fœcunditas & vigor deflorescat: ET GRANDE OPVS FECERIS] Tigurina, *eloca filiam, & magnum opus peregeris. Grande*, quia difficile, æquè ac perutile; tum tibi, tum filiæ, tū reip. Tibi, quia ingenti eius cura, ac procorum molestijs & periculis te liberas & exoneras: vnde Syrus vertit, *exire fac filiam, & egredietur violentia*; filiæ, quia eius pudicitiæ consulis, eamque collocas in statu honesto per omnem vitam; reipubl. quia eius coniugium dabit proles, quæ numero, officijs & meritis augeant rempubl. Hoc consilium congruit æuo Siracidis, quo cælibatus non erat in viu, imò erat dedecori. At Christus diuinius consilium dedit, dum suasit virginitatem & cælibatum. Audi Apostolum 1. Cor. 7.8. *Dico non nu-*
B *ptis & viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut & ego.* Caulam dat v 34. *Mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Ideirco erecta tum tot virginum monasteria, quibus clausura à Canonibus & Concil. Trident. seuerè indicta est. Nam *fœminæ aut matres, aut maritæ.* Trade ergo filiam viro: nisi illa meliori viro, scilicet, Christo, iungi velit in monachatu.

Siracidi consentit Ben Sira alphabeto primo, litera Mem: *Aqua mulieris, quę virgo innupta est, dulces sunt & augens vires:* (alludit ad illud Prou. 5. v. 15 *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, fruere vxore tua.) *sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt, vt absinthium, & debilitans vires vt cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.* q. d. Vetula ef-
C fœta est, exhausta, infœcunda & sterilis, ideoque ingrata & insipida. Quocirca S. Ignatius citatus ab Antonio in Melissa, lib. 1. c. 14. *Iuuenibus*, ait, *contrahendę sunt nuptiæ, antequā meretricijs amoribus implicentur.* Quin & Plutarchus in Laconibus refert, Lycurgum certum tempus præscripsisse, quo puellæ nubere, iuuenes ducere deberent. Rogatum cur? respondisse: *Vt soboles ex adultis, perfectæq; ætatis parentibus nata, valida sit & vegeta.* Ex præpropero enim coniugio læduntur corpora gignentium, ac proles nascitur imbecilla. Denique iuuenibus parentibus deest apud liberos auctoritas, quam ætas conciliat.

ET HOMINI SENSATO, Græcè σωφρονι, id est, prudenti, intelligenti; Syrus, *sapienti*; Tigurina, *sordato*) DA ILLAM] Græcè, δὸς αὐτην, id est, *dona*,
D hoc est, da, trade etiam sine dote. Scitum est illud Themistoclis filiam viro tenuis fortunæ, sed sapienti elocanti: *Malo virum pecunia, quàm pecuniam viro indigentem.* Multorum hac in re grauis est error, qui dum filiabus maritos quærunt, quęrunt opulentos & nobiles: nec multum curant, an prudentes & sapientes sint, an insipientes: vnde multa infausta & lugubria filiarum cum maritis coniugia intuemur. Democritus dicebat, *Qui bonum generum nactus sit, inuenisse filium; qui verò malum simul & filiam perdidisse*, teste Stobęo serm. 68. Sapientissimi & felicissimi sunt, qui filiabus maritos procurant sapientes, æquè ac opulentos & nobiles; vti Noëmi nurui suæ Ruth procurauit maritum Booz opibus æquè ac prudentia & probitate insignem.

Filiarum elocatio quare maxime facienda.

Porrò leges ciuiles & canonicę feminam nubilē, & matrimonio maturam definiunt anno ętatis duode-

duodecimo, virum verò anno decimoquarto: at non ſuadent eo exacto ſtatim contrahi matrimonium. Illud tantùm ſcriptum reliquerunt, filiam poſſe inconſulto patre coniugium contrahere, ſi pater eius nuptias diſtulerit vſque ad annum 25. quaſi ſenſerint feminam intra illud tempus eſſe nuptui tradendam. Heſiodus lib. 2. de Oper. & dieb. viro annum trigeſimum, feminæ decimumquintum ad matrimonium conſtituit. Solon apud Philonem lib. 2. de Opificio mundi, quintum ſeptenarium, id eſt, annum 35. nuptijs aſſignauit. Plato lib. 6. de Republ. *Nuptiarum*, ait, *tempus ſit puellæ ab anno decimoſexto in trigeſimum, idq; ſit longiſſimum tempus ad hoc inſtitutum, muſicale à trigeſimo ad trigeſimumquintum.* Vide Ariſtot. lib. 7. Polit. c. 16. vbi feminas nuptui tradendas cenſet anno ætatis 18. maſculos 36. quia mas gignere poteſt vſque ad annum 70. femina ad 50. vide & Tiraquellum lege 6. connubiali.

VERS. 28. MVLIER (Græcè, γυνὴ, id eſt, vxor) IN EST TIBI SECVNDVM ANIMAM TVAM, talis, ſcilicet, qualem anima tua deſiderat, quæ nimirum, ſit facilis & commodis moribus, quæque tuis votis æquè ac ingenio & affectibus congruat, NON PRODICIAS ILLAM, ne des ei libellum repudij in lege veteri permiſſum & licitum, ET ODIBILI, ob pertinaciam, garrulitatem & morum improbitatem, NON CREDAS TE] Græcè, μὴ ἐνδῶς σεαυτὸν, id eſt *ne tradas* vel *dedas teipſum*, ſcilicet, in maritum, ait Lanſenius. Verùm iam præſupponitur eſſe vxor, quam proinde non ſuadet ſtatim abjici, ſed vt maritus ei ſe ſuaque ſecreta non credat. Maritus enim tradit vel dedit ſe vxori, cùm totum ſe ei fidit & committit, eumq; omnia ſua in eius ſinum effundit, vt Samſon ſe effudit in ſinum Dalilæ, ideoq; ab ea proditus eſt, à Philiſthæis captus & exoculatus. Et Amphiaraus Eriphilæ vxori renelans ſuas latebras, ab ea pretio aurei monilis venditus & proditus eſt, teſte Statio Hygino c. 73. Vnde Dionyſ. pro *non credas te*, legit, *non reuelas tua occulta*; mulier enim tacere, & ſecreta ſeruare nequit. Vnde Cleobulus: *Cũ vxore*, inquit, *ne contende, nêve ei nimium confide.* Et Cato trium ſe pœnitere dicebat: tertium erat, quòd vnquam ſecretũ credidiſſet mulieri. Hoc eſt, quod ait Michæas c. 7. v. 5. *Ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, claude oſtia oris tui.* Hinc vertit Syrus, *vxorem habes, ne dimittas eã; & ſi iniqua eſt, ne credas ei*, Vatabl. *vxorem ex ſententia habes, ne repudies; nec te permittas odioſæ.*

Redit Sirac. ad v. 21. *Noli diſcedere à muliere ſenſata & bona*, illudque quaſi magni in familia ad pacem, concordiam & virtutem momenti commendat & inculcat. Palacius per *mulierem*, accipit vxorem; per *odibilem*, concubinam: q. d. Noli abjicere vxorem, & adhærere concubinæ, eique te credere: quia hæc odibilis eſt: tum, quia eſt cauſa odij & litium inter maritum & vxorẽ; tum, quia eam mox oditurus es, cùm videbis ab ea opes tuas exhauriri: olim enim polygamia erat ſicita, & concubina vocabatur ſecundaria vxor, qualis Abrahæ fuit Agar, Iacobo Bala & Zelpha. Verùm nil cogit *odibilem* reſtringere ad concubinam. Cuilibet enim vxori ſi odibilis ſit, ſuadet non eſſe credendum.

Vxor quærenda ſimilis mariti.

Nota *ſecundùm animam*. Illo enim ſignificat diligendum cuiq; eſſe vxorem, quæ gratis ſit moribus, quæq; cum marito habeat ſympathiam, & moribus congruat. Tædiola enim eſt vita mariti, A ſi cum vxore indolis & complexionis ſibi contrariæ iugiter verſari debeat: v. g. ſi maritus complexionis ſanguineæ & iouialis, perpetuò agere debeat cum vxore triſti, tetrica, melancholica. Rurſum vulgatum eſt illud Pittaci apud Laërtiũ lib. 1. c. 5. *Vxorem ſibi æqualem duito.* Rationem dat Cleobulus apud Stobæum ſer. 3. de Temperant. *Si enim ex ſuperiore familia duxeris*, inquit, *non eſſines tibi, ſed dominos comparabis.* Chilon apud Stobæum ſerm. 38. dixit, *filias tradendas eſſe ætate virgines, ſed* B *prudentia matronas.* Idem cenſuit vxorem humilem modico apparatu ducendam, ne pro coniuge dominam accerſas: dominatur enim dotata venit puella, quæ pudicitiam & honeſtos mores ſecum defert. Idcircò Lacones ſanxerunt, vt virgines ſine dote nuptum irent, teſte Laërtio lib. 1. c. 4. vt iuuenum quiſque ad puellæ mores reſpiciens, ex virtute & indole ſibi congruente faceret electionem.

IN TOTO CORDE TVO HONORA PATREM TVVM, VERS. 29. ET GEMITVS MATRIS TVÆ, quos in te concipiendo, vtero geſtando, lactando, faſciando, &c. tolerauit, NE OBLIVISCARIS] Ita hæc nectunt Latina, Romana, Græca & Syrus: quare perperam Lanſenius & alij, *tò in toto corde*, annectunt verſui præcedenti. Iubet ergo filios *in*, id eſt, *ex toto corde honorare*; Græcè δόξασον, id eſt, *glorifica patrem tuum*; Tigurina, *patrem tuum animo toto magnifica, nec dolorum matris oblinſcaris.* Hoc ipſum Tobias moriens filium docuit, dicens c. 4. *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ. Memor enim eſſe debes, quæ & quanta pericula paſſa ſit propter te in vtero ſuo.* Porrò gemitus matris maiores ſunt, quibus illa gemit pro filio ſceleribus perdito, vt in C viam virtutis & gratiæ diuinæ redeat, quales fuêre gemitus S. Monicæ pro S. Auguſtino, quos ipſe recenſet in lib. Confeſſ.

MEMENTO, QVONIAM NISI PER ILLOS NATVS NON FVISSES, ET RETRIBVE ILLIS, QVOMODO ET ILLI TIBI] Nonnulli codices delẽt *tò natus*, legũtq; ſignificantiùs, *niſi per eos non fuiſſes*: q. d. Sine parentibus non fuiſſes in rerum natura, fuiſſes non ens, fuiſſes nihil: totum enim quod es, à parentibus habes. Græca paulò aliter habent: *Memento, quòd per eos natus ſis, & quid retribues eis ſimile illis tibi?* q. d. Non potes eis par pari reddere: *dies enim parentibus & præceptoribus æquandi reddi nequit.* Noſtra Latina verſio eſt neruoſior, cui conſentit Syrus, *memento, quia niſi ipſi tui non eſſent; & quis retribuet iis qui te educauerunt?* Licet enim parentes propriè tantùm dent corpus filio, anima verò creetur à ſolo Deo; tamen, quia corpus taliter à parentibus organizatum talem poſcit animam, ideoque Deus eam creat, & creando infundit corpori; hinc parentes corporis cenſentur quoque eſſe parentes animæ, ſaltem mediatè, putà mediante corpore: vocantur enim parentes totius compoſiti, putà huius hominis, qui conflatur ex anima & corpore.

VERS. 30.

An idem filium poſſit ex alijs parentibus naſci? Negat Vaſq. quæſt.

Videtur Eccleſiaſticus hoc loco ſequi opinionem, illorum Philoſophorum & Theologorum, qui cenſent individuum, putà prolem hanc, determinari à cauſis ſecundis: v. g. cur naſcatur hæc proles, non alia, cauſam eſſe parẽtes, qui hoc loco & tempore generantes determinant generationem ad hunc genitum naturaliter: nam ſupernaturaliter Deus poteſt facere, vt idem filius ex alio naſcatur. Hanc ſententiã videtur ſequi S. Thom. qui

qui eſſet individuationis cauſam eſſe materiam ſignatam, ſiue affectam hiſce circumſtantijs & accidentibus. Eamdem tenet Gabriel Vaſquez 3.p. q.19.a 4.diſp.74.c 7. eamq; probat tribus argumentis. Primò, quia Deus eſt cauſa vniuerſalis & indeterminata, quæ determinatur ad hanc vel illam ſpeciem, (multò magis ad hoc, vel illud individuum) à cauſis ſecundis. Secundò, quia actus liberi determinantur à voluntate libera, non à Deo; alioqui ſi à Deo eſſent prædeterminati, non eſſent liberi. Tertiò, quia niſi effectus determinaretur à cauſa ſecunda, poſſet idē numero reproduci naturaliter: ſi enim illa in ſe eſt indeterminata, æquè ac effectus eius, non apparet ratio cur non poſſit eumdem reproducere: vnde ſequeretur, reſurrectionem corporum eſſe naturalem, cùm conſtet eam eſſe ſupernaturalem. Fauet S. Chryſoſt. homil. 5. de Pœnit. vbi quærit, cur Deus Eſau, quem odio habebat, non illicò è medio ſuſtulerit? ac reſpōdet, cauſam fuiſſe, vt ex eo naſceretur Iob, qui alioqui natus non fuiſſet: *Si exuſtus fuiſſet*, inquit, *maximum forſaſſe iuſtitiæ fructū mundo amiſiſſet. Et qualem, audi. Eſau genuit Raguelē, Raguel Suram, Sara Iob. Certe, qualis elanguiſſet patientiæ flos, ſi præueniſſet Deus à radice pœnas exegiſſet.* Idem liquet de multis Sanctis, quorum natiuitatem parentes ſuis precibus & meritis impetrarunt. Denique non decreuit Deus nasci hos vel illos filios, niſi quia præuidit parentes eos tali die vel hora generaturos. Effectus enim non præuidetur, niſi ex præuiſa cauſa. Excipio Chriſtum, B. Virginem, & fortè Sanctos aliquos eximios: Chriſtus enim ante cæteros homines à Deo decretus & prædeſtinatus eſt, quaſi caput & redemptor omnium; ſed B. Virgo ſua ſanctitate meruit, vt ex ſe potiùs quàm ex alia femina naſceretur, vti docent Theologi.

Probat Primo. Secundo. Tertio.

Contrarium docet P. Suarez 3 parte, diſp. 10. ſect. 7. & clariùs in Metaphyſ. tom. 1. diſp. 26. ſect. 5. n. 27. & Salazar tractat. de Concept. c. 24. num. 24. 30. & ſequent. cenſent enim determinationem effectus, v.g. prolis, quoad individuum à Deo factam vt quilibet ſingularis effectus, qui ab vna ſingulari cauſa producitur, poſſit etiam ab alio produci; ac proinde proles quæ gignitur ab hoc patre, poſſit ab alio quoque generari; itaque à Deo determinari, vt hic in individuo ab hiſce parentibus producatur, non alius, nec ex alijs. Quotiens Deum primò decreuiſſe, vt tales totq; homines in individuo exiſterent in mundo: deinde decreuiſſe, vt ijdem ex talibus parentibus, tali tempore naſcerentur.

Contrarium docet.

Iuxta hanc ſententiam, quæ ſanè difficultates magnas habet, hic locus Eccleſiaſtici exponēdus eſt: *Memento quoniā niſi per eos natus nō fuiſſes*, quia, ſcilicet, Deus vltimo prędeterminauit, vt ex ijs ſolis naſcereris, nō ex alijs, poſito autem hoc vltimo Dei decreto, impoſſibile fuit, te ex alijs naſci: quia non potes naſci, niſi vti Deus voluit & decreuit. Imò P. Fonſeca lib 5. Metaphyſ. c. 2. qu. 14. ſect. 3. eōdem redire aſſerit, dicere, hunc effectum eſſe hunc numero potiùs quàm illū, quia productus eſt ab hoc numero agente, & ex hac numero materia, & in hoc numero vel momento temporis; ac ſi quis diceret: quia diuina voluntas ad hunc numero effectum naturalem in hoc numero ac tempore, naturales eius cauſas determinauit.

Sententia Scoti.

Porrò Scotus in 2. diſt. 20. q. 2. opinatur in ſtatu innocentiæ (ſi in eo perſtitiſſet Adam) eoſdem numero futuros fuiſſe homines, qui nunc prædeſtinati ſunt, & non plures, nec pauciores (nulli enim tunc fuiſſent reprobi) ideoq; prædeſtinatos, qui nunc naſcuntur ex reprobis, tunc naſcituros fuiſſe ex prædeſtinatis. Ratio eius eſt: Quia, inquit, prędeſtinatio facta eſt ante præuiſum peccatum originale, & ante præuiſas generationes omnium futurorum hominum; quod etiam docet Suarez lib. 1. de Prædeſtinat. c. 12. Fauet S. Greg. l. 4 Moral. c. 26. vel 28 cùm ait: *Si parentem primū nulla peccati putredo corrumperet, nequaquā ex ſe filios gehennæ generaret, ſed hos, qui nunc per redemptionē ſaluandi ſunt, ſoli ab illo electi naſcerentur.* Sed exponi poſſet S. Gregor. de electione in genere, non in individuo: q.d. Si Adam deſtitiſſet, ſoli electi ex eo naſcerentur; ſed illi tunc fuiſſent electi per ſolam Dei electionem, cùm nunc omnes electi ſint per redemptionem Chriſti.

Refelluntur.

Verùm, quidquid ſit de mente S. Gregorij, communiter alij Theologi, docent cū S. Aug. electionem factam eſſe poſt præuiſum peccatum originale, quia facta eſt meritis Chriſti, quæ hoc peccatum præſupponunt. Vnde paſſim S. Auguſt. docet, electionem Sanctorum eſſe factam ex maſſa peccato originali infecta & corrupta. Rurſum prædeſtinatio præſupponit ſubiectum, puta hominem, prædeſtinatum iam eſſe in rerum natura, vel eſſe futurum. Qui enim non eſt homo, nequit prædeſtinari ad humanam gratiam & gloriam. Denique parūm probabile videtur, quod addit Scotus, vt ſuam ſententiam iam recenſitam tueatur, ſcilicet, nonnullos, qui nunc naſcuntur in ſexu feminino, in ſtatu innocentiæ naſcituros fuiſſe in ſtatu virili, vel è contra: præſupponit enim nunc viros & feminas naſci numero impari, in ſtatu autem innocentiæ naſcituros fuiſſe numero pari, vt quilibet vir ſuam haberet vxorem, & quælibet vxor ſuum virum.

Moral. hīc diſce, quàm parentes, & maximè Deum patrē omnium, amare & reuereri debeamus. Vnde Diogenes ad quemdam qui patrem ſpernebat: *Non te pudet*, inquit, *eum deſpicere, cui debes hoc ipſum, quòd tibi places?* ita Laërt. lib. 6. Et Plato ad ſimilem: *Non dedines*, ait, *illum contemnere, cuius gratia alium ſapere vis?* ita Maxim. ſerm. 33. De Deo verò Moſes ait Iſraeli: *Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?* Deuter. 32. v. 6.

Deus ſummè colendus.

IN TOTA ANIMA TVA TIME; Græcè, ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου, id eſt, reuerere, venerare, cole, DOMINVM, ET SACERDOTES ILLIVS SANCTIFICA] Græcè, ἁγίασον, id eſt, ſuſpice & admirare. Syrus, *in toto corde tuo time Deum, & ſacerdotes eius honora.* Timor Dei in Script. idem eſt quod cultus, reuerentia & veneratio Dei: Deum enim ex tota anima venerari, colere & amare debemus. Ratio eſt, quia Deus eſt anima animæ. Sicut ergo corpus totū eſt animæ; ita anima tota debet eſſe Dei. Anima, ait Ariſtot. l. 2. de Anima, eſt cauſa corporis viuentis in triplici genere cauſæ, ſcilicet, formalis, efficientis & finalis; itidē eſt & Deus ipſi animæ. Rurſum Deus eſt anima, id eſt, vita animæ, non tantùm naturalis per creationem; ſed & ſupernaturalis per gratiam. *Quia*, inquit S. Auguſt. tract. 19. in Ioannem, *vita eius* (animæ) *eſt Deus, quomodo cùm ipſa eſt in corpore, præſtat illi vigorem, decorem, mobilitatem, officia membrorum: ſic cùm vita eius Deus in ipſa eſt,*

VERS. 31.

D

eſt, præſtat illi ſapientiam, inſtitiam, charitatem. Idem de Cognitione veræ vitę c.31. *Deus eſt vita animæ, ſicut ipſa eſt vita corporis. Sed ſicut mortuum eſt corpus, quàndo animam non habet : ita anima mortua eſt, quando Deo caret.* Adde, quòd anima, & quælibet res creata, magis pendet & ſuſtentatur à Deo, quàm à ſeipſa. Deus enim ex continuo tuo influxu ei dat ſuum eſſe, itaque iugiter quaſi eam creat; quòd ſi Deus ſuum influxum ſubtraheret, illicò in ſuum nihilum, ex quo à Deo creata eſt, rueret. Quare anima tota magis debet amare Deum, quàm ſeipſam, quia Deus maius eſt eius bonum quàm illa ſit ſibi ipſi.

Inſuper anima eſt ſpecies ſpecierum, ſiue forma formarum, ait Ariſtot. lib. 3. de Anima: tum, quia anima formarum omnium eſt nobiliſſima; tum, quia ipſa recipit omnes omnium intelligibilium & cognoſcibiliũ ſpecies. Anima ergo quaſi præſtantiſſima debetur Deo præſtantiſſimo, imò quauis ſum immenſo, omniumque intelligibilium ſummo, vniuerſaliſſimo & perfectiſſimo principio. Quare verè ait Beda in Prouerbiis;

Totus vbique mundus, tota eſt virtute colendus.

Porrò quod addit, *ſacerdotes illius ſanctifica*; hoc eſt, ſanctè eos habe, vt ſanctos, id eſt, Deo conſecratos, honora, iuua, ſuſtenta; Græcè, *admirare*, q. d. Tanta eſt ſacerdotum & ſacerdotij excellentia, conſecratio & ſanctitas, vt omnes eam admirari, & admirando venerari ac reuereri debeant. Hinc diſcant ſacerdotes dignam ſacerdotio vitam agere, vt ſint homines cæleſtes, Angeli Dei, terræ miracula. *Viuant vt numina, loquantur vt oracula*; vt ſermone æquè ac vita ſint admirabiles, ſuique admirationem in laicis excitent. Rationem dat S. Ignatius ep. 10. ad Smyrnenſes: *Sacerdotium*, ait, *eſt omnium bonorum, quæ in mundo ſunt, apex: qui aduerſus illud ſecerit, non hominem ignominia afficit, ſed Deum.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 21. *Sacerdos*, inquit, *cum Angelorum ordine & claſſe futurus eſt, qui cum Archangelis Deum celebrabis, qui ad ſecretum altaris ſacrificia tranſmittes ſimulq́, cum Chriſto ſacerdotio fungetur: qui ſigmentum inſtaurabis, imaginemq́, creatori ſiſtes, & ſuperno mundo opificem aget; & quod maius eſt, dicam, Deus erit, abeoq́, deos efficies.*

Quocirca Chriſtus ſacerdotes etiam Moſaicos honorauit, dũ leproſos à ſe curatos ad eos tranſmiſit, dicens: *Ite, oſtendite vos ſacerdotibus.* A regibus autem honorari voluit, quando tres Magos, duce ſtella, vocauit ad ſe adorandum in Bethlehem, vt oſtenderet ſacerdotium præſtantius eſſe regno. Non *purpura Imperatores facit, non ſacerdotes*, ait S. Ambroſ. apud Theodor. lib. 5. Hiſtor. c. 7. & Philo lib. 3. de vita Moſis: *Gdaris*, inquit, *pro diademate imponitur capiti: qua quantiſper ſacerdos honore ſuo fungitur & miniſterio, non ſolùm priuatis hominibus eſt eminentior, verùm etiam cunctis regibus.* Et S. Chryſoſt. homil. 4. de verbis Iſaiæ: *Vidi Dominum.* *Regi*, inquit, *corpora commiſſa ſunt, ſacerdoti animæ. Rex maculas corporum remittit: ſacerdos autem maculas peccatorum. Ille cogit, hic exhortatur: ille neceſſitate, hic cõſilio: ille habet arma ſenſibilia, hic arma ſpiritalia: ille bellum gerit cum barbaris, hunc bellum eſt aduerſus dæmones: maior hic principatus: propterea rex caput ſubmittit manui ſacerdotis, & vbique in veteri Scriptura ſacerdotes vngebant reges.* Quocirca ignis à Deo immiſſus in Nadab & Abiu ſacerdotes, eò quòd ignem alienum obtuliſſent, eos quidem afflauit & exanimauit; veſtes autem eorum, vtpote ſacerdotales, tangere non eſt auſus, vt hoc miraculo ſanciret dignitatem ſacerdotij, Leuit. 10. 5.

Vers. 32. IN OMNI VIRTVTE TVA DILIGE EVM QVI TE FECIT] Pro *virtute*, Græcè eſt, δυνάμει, id eſt, potentia, poſſibilitate; Vatabl. *omni vi*; & id eſt, ideò, vt, ſcilicet, oſtendas te Deum diligere ex tota virtute & vi tua, *ſacerdotes illius ſanctifica*; Syrus, *in toto corde tuo honora creatorem tuum.* Citat Deut. c. 6. 5. iuxta Septuag. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua*: vbi pro *fortitudine*, Heb. eſt, *ex toto valdè tuo*; Septu. *ex tota virtute tua*; quod S. Lucas c. 10. 27. vertit, *ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua*; Vatabl. *pro omni viribi tuo*, ☐ eſt, ex omni tua facultate & poſſibilitate, ex omni tuo valore & vigore, validiſſimè & valentiſſimè, ac ſi fieri poſſet, *nimis* (hoc enim ſignificat Heb. מְאֹד *meod*) dilige Deum, iuxta illud Pſ. 118. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis.* S. Bernard. ſer. 29. in Cant. *Non abduci*, ait, *blandiis, nec frenari fallacis, nec iniuriis frãgi, toto corde, tota anima, tota virtute diligere eſt.* Ratio eſt, quia Deus eſt omne bonum, imò oceanus immenſus bonorum omnium: ergo omnibus viribus appetendus & diligendus.

Quid hìc præcipiatur, & quibus de cauſis, fusè docui Deut. 6. 5. Quibus adde, Richardũ de S. Victore tract. de Gradibus charitatis, ſeptẽ dilectionis Dei gradus aſſignare. *Primus eſt*, inquit, *vt amor ſit inſeparabilis, vt anima cũ Apoſtolo dicere poſſit: Quis me ſeparabit à charitate Chriſti? Secundus, quòd ſit inſatiabilis: ignis enim numquam dicit, Sufficit: nihilq́, ſibi egiſſe vnquam videntur, & ſeruos ſe dicunt inutiles, quòd eo ſunt ſuſtenti. Tertius, quòd ſit inuictus. Fortis enim vt mors dilectio, & aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. Quartus, quòd ſit delectabilis, dicere quamq́ poſſit amore iſto ſuccenſa: Introduxit me rex in cellaria ſua: memor fui Dei, & delectatus ſum. Quintus, quòd vulneret animam ardentibus deſideriis & plurimis, quibus optat, vt omnes ei ſeruiant, & omnes trahere ad eũ conatur. Sextus, quòd ſemper Deum ſitiat, ſemper eum præſentem habeat, omnis ei creatura memoriã illius renouet. Septimus, quòd deſideret cum eo & eſſe cũ Chriſto, non tædio vitæ, ſed charitate impulſus, quiſquis ea fueris inflammatus.* Exclamemus ergo idemtidem cum Plaite, pſ. 17. 1. *Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum, & refugiũ meum, & liberator meus. Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat, & humilia reſpicis in cælo & in terra? Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? Benedic, anima mea, Domino, & omnia, quæ intra me ſunt, nomini ſancto eius. Exaltare ſuper cælos, Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.*

Amoris Dei ſeptem gradus.

Rurſum virtus, ait Ariſtot. lib. 1. de Cælo, textu 1. c. 16. ac ex eo noſter Aluarez de Paz lib. 3. de Vita ſpirit. part. 2. c. 21. *eſt illud ſummum ac præſtantiſſimum, ad quod vis aut potẽtia alicuius valet pertingere. Nam ſi quis poſſet centum talẽta portare, vis eius eſt ad portandum quinquaginta aut octoginta; virtus verò ad portandum centum: & ſi poſſit ambulare, & perniciter currere, vis eſt ad ambulandũ, & virtus ad velociſſimè currendũ.* Hanc autem eſſe huius nominis notionẽ confirmat nomen vir, à quo (teſte Cicerone Tuſcul. 2.) dicta eſt. *Vir enim* (vt ait Lactantius de Opificio Dei c. 12.) *nominatus eſt, quòd in eo maior vis eſt quàm in femina, & hinc virtus nomen accepit. A qua etiam ſignificatione ſacræ paginæ non abhorrent, hoc nomen pro robore, poteſtate & fortitudinẽ non ſemel vſurpantes: Dominus, Domine, virtus ſalutis meæ* (inquit Dauid

Dauid pſal. 139.) *obumbraſti caput meum in die belli.* & pſal. 17. *Deus, qui præcinxit me virtute, & poſuit immaculatam viam meam.* Et rurſus pſal. 32. *Præcinxiſti me virtute ad bellum, & ſupplantaſti inſurgentes in me ſubtus me. Hinc aſtra virtutes appellantur, quòd eorum motu & influxu Deus inferiora gubernet, & magna ac mirabilia perficiat. Verbo quippe Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. Hinc etiam virtutes, tum morales, tum intellectuales, tum Theologicæ hoc nomen acceperunt, quòd potentias aut vires noſtras operibus bonis & malis expoſitas, ad opus optimum inclinent, & ad præſtantiſſimas functiones diſponant. Eſt ergo virtus, ſi eius primæuam notionem attendamus, niſus & conatus & impetus rei, totum quod poteſt facientis, & ad ſummum ac ſibi præſtantiſſimum anhelantis. Quare tunc Deum ex omni virtute diligimus, cùm voluntatem extiramus vt omni conatu Deum diligat, & vires alias ſeu potentias erigimus, vt non ſegniter, non oſcitanter, ſed ſtrenuè ac diligenter in Dei obſequium ac voluntatem intendant.* Vide S. Thomas opuſc. 61. c. 23. hunc ſenſum exprimens ſic ait: *Dilige Dominum, non tantùm ex vi, ſed etiam ex virtute, cùm diligendo & laborando experiris ſummum potentiæ: quid ſi in hoc ſummo & vltimo termino actum dilectionis ſemper continuares, tunc non tantùm ex virtute, ſed etiam ex tota virtute dilmyes. Sed quia in vita mortali non eſt poſſibile, vt quis in omnibus bonis actibus ſuis ſummum conatum adhibeat, conſiderandum eſt, quomodo hæc ſententia vitæ iuſtorum peregrinantium accommodetur, vt poſſint eam vtcumque ſeruare, & Deum ex tota virtute diligere. Illi ſanè dicuntur ex virtute diligere, qui Dei ſunt diligentes amatores, qui Deum ferùdè amant, & qui gnauiter & ſtrenuè omnem (quantum poſſunt) defectum & imperfectionem cauent, & virtutis opera ad ſuum ſtatum & munus pertinentia ſedulò, ſollicitè & diligenter exercent. Quidam enim (vt Bernardus ſerm. 3. de Pentecoſte, optimè annotauit) accipiunt Spiritum ſanctum, ſpiritum charitatis ad ſalutem: quidam verò accipiunt ad ſeruorem. Illi accipiunt ad ſalutem, qui in toto corde ſuo reuertuntur ad Dominum Deum ſuum, qui omni crimini valedicunt, & ſpiritu contritionis emundati gratiam & charitatem accipiunt. Illi accipiunt ad ſeruorem, cùm in cordibus perfectorum (vt verbis ſanctiſſimi Patris vtar) vehementiùs ſpirans, validum ignem charitatis accendit, vt non ſolùm in ſpe filiorum Dei, ſed etiam in tribulationibus glorientur, contumeliam gloriam reportantes, opprobrium gaudium, deſpectionem exaltationem.* Nam, vt ait S. Chryſoſt. ſerm. 6. de paſſione Domini: *Aduerſis probatur amor, affectio penſatur periculis, pœnis examinatur dilectio, morte perfecta charitas innititur. Iure itaque Bernardus ſupremum amoris gradum, quem cæleſti patriæ reſeruat, cùm, videlicet, homo ſe purè diligit propter Deum, & ſeipſum quodammodo perdit, tanquam non ſit, & omnino ſemetipſum non ſentit, & à ſemetipſo exinanitur & annullatur, ſolis Martyribus in hac vita audet certa ratione concedere. Putamúſne* (inquit) *hanc gratiam, vel ex parte ſanctos Martyres affectos, in illis adhuc victorioſis corporibus conſtitutos? Magna vis prorſus amoris illas animas introrſus raperat, quæ ita ſua corpora feris exponere, & tormenta contemnere valuerunt.*

Quid ſit ex toto corde virtute diligere?

Porrò S. Thomas opuſc. 61. de Dilect. Dei ca. 23. paulò ſubtiliùs diſtinguit virtutem à fortitudine: *quòd virtus ſit ſummus conatus virium noſtrarum ad agendum, fortitudo verò ſummus conatus ad ſuſtinendum.* Cui conſentit S. Auguſt. lib. 1. de Moribus Eccleſ 22. *Amor*, inquit, *quem tota ſanctitas* Cornel. in Eccleſia.

A *inflammatum eſſe oportet in Deum, in non appetendis iſtis temperans, in amittendis fortis vocatur.* Et infrà: *Nihil eſt tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cùm ſe anima rapit in Deum, ſuper omnem carniſicinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad Dei complexum amor caſtus innititur.* Et li. 1. de Morib. Manich. c. 15. dicit, *fortitudinem eſſe amorem omnia propter Deum facilè perferentem. Quare diligere ex omni virtute, eſt ita Deum amare, vt quis nec tentationibus cedat, nec in tribulationibus & minis, ſiue à dæmone, ſiue ab hominibus intentatis ſuccumbat; ſicut accidit Dauidi, vxorem alienam contra ius & fas accipienti, Petro negante, diſcipulis fugientibus; & accidit multis aliis, qui ad tempus fide viua credunt, & in tempore tentationis recedunt. Huius amoris ex omni fortitudine meminit Paulus, quando ſui amoris robur & firmitatem edixit:* 2. Reg. 11. Matt. 26. Rom. 8.
Quis (ait) *nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio?*
B *an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? & ſtatim: Certus ſum, quia neque mors, neque vita,* &c. Talem amorem habebat ſponſa dicens Cantic. 8. *Fortis eſt vt mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.*

Scripſit S. Catharina Senenſis inſtinctu Spiritus ſancti dialogum breuem, ſed tucculentum & aureum, de Conſummata perfectione, in quo perfectionem ſitam eſſe docet in iugi & plena conformatione voluntatis noſtræ cum diuina; hanc autem conformationem fieri per dilectionem Dei ex toto corde, & tota virtute, quæ tria requirit, eaque ita illi deſcribit Deus: *Primò, vt voluntatem tuam ab omni amore affectuq; terreno & carnali prorſus amoueas, ſegreges, mundifices, ita vt in iſta vita nihil tranſitorium, nihil caducum, nihil temporale ames niſi propter me, te propter me, & proximum propter me. Quoniam diuinus amor terreni affectus, aut alterius cuiuſuis amoris conſortium pati non poteſt. Vnde*
C *quantum cum terrenarum rerum contagione inſeueris, tantum & in mei amore peccabis, & de tua perfectione deperdes. Mentem quippe vt munda & ſancta ſit, omnia quæ corpus ſentit, faſtidire neceſſe eſt. Effice igitur ne quidquam ex his quæ à bonitate mea veſtros in vſus profecta ſunt, te à me amando impediat; ſed omnia adminens, accendant inflamment. Quoniam vobis illa creando conceſſi, vt bonitatis meæ largitatem latiùs ex ipſis dignoſcentes, me abundantiore quoque amore proſequeremini. Secundo vt omnes cogitationes, actus & opera tua dirigas ad meum ſolummodo honorem & gloriam, ſemperque ſolius meæ laudis ſtudioſiſſima, des operam precibus, verbis & exemplis, & quomodo poſſis, vt non tu tantùm ſis, ſed alij omnes tecum pariter & eodem modo affecti ſint, vtq; vniuerſi me vnum amemus, colant; hocque mihi magis placet, quàm primum; quoniam magis implet voluntatem meam. Tertium, quod reliquum eſt, ſi aſſecuta fueris, eius nil deeſſe, teque conſummatam integritatem conſecutam ſcito. Illud autem hoc eſt, vt ſummo deſiderio quæras, mearis & ſtudeas ad hanc peruenire mentis diſpoſitionem, vt mihi ita coniuncta ſis, tuaque mea (quæ perfectiſſima eſt) ita ſimilis ſit conformiſque voluntas, vt nobis non ſit ſum malum, ſed & bonum, quod ipſe nolim, vtq; enemias quidquid velis, & vndecumque velit in iſtius vitæ miſeria, ſine ſpiritualibus, ſine temporalibus in rebus, minimè frangatur pax tua, turbeturque quies mentis tuæ, ſed inconcuſſa fide ſemper teneas me Deum tuum omnipotentem magis amare te, quàm tu ipſam, meq; tui diligentiſſimam habere curam, & multò dilige-*
D *tiorem quàm tu. Quanto magis ſi te mihi commiſeris*

Perfectio in quo ſitat

Reſp. Primo.

Secundo.

Tertio.

dederiſque, tantò magis vt adiuuans, tibi ſemper adhæro, & tu ipſa clariùs cognoſces, ac vberiùs ſentes circa te dulciſſimam claritatem meam. Ad hanc autem perfectionem peruenirì non poteſt, niſi per ſtabilem conſtantiam, ac abſolutam propriæ voluntatis abnegationem. Et inferiùs: *Ad hanc igitur ſi peruenire vis, tibi eſt in ſumma humilitate perſtandum, & ex vera atque intima miſeriæ & inopiæ tuæ cognitione, id vnum iugiter vehementerque affectandum, vt mihi ſoli pareas, meamque ſolius voluntatem obſernes. Quo autem id præſtare queas, neceſſe eſt, vt per mentis conceptum, & animi exiſtimationem tibi habitaculum circum vndique conſtructum, ex ſolius meæ voluntatis materia conſtruas, téque eo concludas, & ſemper inhabites, vt quocumque eas; nunquam ex eo egrediaris; quocumque proſpicias nunquam extrà aſpicias; ſed tuos mentis & corporis ſenſus mea ſemper circumſtet voluntas, nec quidquam aliud loquaris, cogites aut effingas, niſi quod mihi placet, & meæ eſſe voluntatis credas, ſicque te quidquid agendum erit, ſanctus Spiritus edocebit.* Et poſt nonnulla: *His verò per firmam fidem mente ac meditatione collectis, cognoſces tribulationes, tentationes, difficultates, dolores, infirmitates, & aduerſa omnia, ob nullam aliam cauſam me gubernante prouenire, niſi vtilitatis & ſalutis veſtræ gratia, vt per ea quæ videntur vobis mala, à prauitate corrigamini, & ad virtutem, quæ itur ad verum & ſummum bonum vobis incognitum, perducamini. Cognoſces præterea hoc fidei lumine perluſtrata, me Deum tuum magis poſſe, ſcire, velle bonum tuum quàm tu, teque id nec poſſe, nec ſcire, nec velle abſq; gratia mea.* Hac ratione Sancti fiunt perfecti, faciles, læti, & ad quoſuis caſus imperturbabiles. *Proſpiciunt namque clare & purgatiſſimo mentis oculo, à me ſummo Vniuerſi gubernatore mirifica ſapientia, charitate & ordine cuncta adminiſtrante, non niſi bona poſſe prouenire, meque ſibi ac rebus ſuis melius vtiliuſque proſpicere, quàm ipſimet per ſe ſciant, poſſint ac velint; ſicque omnibus in rebus quæ eueniant, quaſque ſuſtineant (vt vt ſint) me auctorem, & non proximum, firmo conſiderantes propoſito, quadam inuicta & inexpugnabili patientia ita roborantur, vt non ſolùm æquo animo, ſed libenti ac gaudenti ſuſtineant, deguſtantes in omnibus, ſiue intrinſecus, ſiue extrinſecus accidant, meæ ineffabilis dulcedinem charitatis, quod eſt ſentire de me in bonitate: in omnibus (inquam) tribulationibus difficultatibuſque attendere, credere & lato animo gratoque meditari, me diſponere omnia ſuauiter, & ex profundo meæ dilectionis fonte cuncta prouenire. Atque huius vltimæ conſiderationis, compoſitioniſque ſanctiſſimæ maximum bonum nil aliud corrumpit, impedit & perdit, quàm propria voluntas veſtra, & amor veſtri, quæ ſi tolleretur à vobis, tolleretur & infernus vobis ſimul ille, qui maledictis æterno mentis & corporis tormento paratus eſt; tum ille, quem in mortali vita multiplici agitatione animi, ac variorum æſtu, imo ſuſtinetis errore.*

Porrò Aſcetæ & contemplationi dediti, ita Deum ex tota virtute diligunt, vt non tantùm ſingula eius præcepta obſeruare, in eius voluntatem ſe ſuaque cuncta reſignare, illi per omnia ſe conformare ſtudeant; ſed etiam omnes animæ vires & potentias illi vnire, in eumque per amorem transfundere & transformare ſatagant, vt cum vnum iugiter cogitent & amant, cum miro mentis gaudio & iubilo, vt in eo, velut abyſſo ſapientiæ, pulchritudinis, gloriæ, voluptatum & bonorum omnium immergãtur & abſorbeantur, idque faciunt per varios modos & actus.

A Primus eſt, quo Deo perfectiones illas, quas habet gratiſſimas ex amore ardens & gaudes, adeò vt ſi quæ illi deeſſet, & in tua foret manu, ei liberaliſſimè illam tribueres. *Six actus amoris Dei.* Secundus, quo eas ſupra omnia æſtimas, pro Deo omnia deſpicis, omnibuſq; & tibi ipſi renunciaſ, vt vno illo fruaris vt vni illi placeas, qui infinities pluris eſt omnibus quæ ſunt, & in infinitis mundis eſſe poſſunt. Tertius actus eſt, quo deſideras illum amare ſummo affectu ob eius perfectiones, quæ ſingulæ & infinitæ ſunt, & digne amare infinito, & optas omnium creaturarum affectus, quos in Deum effundere toto corde poſſis, eumque totis viribus amare. Quartus, quo gaudes de omnibus quæ Deus fecit & facit, eo maximè nomine, quòd ab illius manu & opera procedant, qui potentiſſimus, ſapientiſſimus & optimus eſt. Quintus, gaudere de honore & gloria, quæ eum afficiunt Angeli in cælo, & optare vt homines & creaturæ eum laudent & honorent. Sextus, deſiderare Deo vniri per B cognitionem & amorem, & frui & conquieſcere in illa vnione, quæ eſt creaturæ omni coniunctus, per eſſentiam, præſentiam & potentiam. Ita noſter Antonius Sucquet lib. 3. Viæ vitæ cap. 20. quo libro eleganter, doctè & piè viam perfectionis docet.

Tales ergo infatiabiliter Deum deſiderantes, aſſiduè ad eum ſuſpirant & anhelant, dicuntque: Si totus mundus meus foret plenus ſanctis Angelis, omnes tibi corde reſignarem, Domine; quia tu es amor meus: Si haberem omnium mortalium affectũ, omnem Angelorum & Sanctorum ſpiritum, te eo complecterer, in te viuerem, mouerer & eſſem. Vtinam omnes miſerorum pœnas ferre poſſem, vt omnes te cognoſcerent, colerent, diligerent. Breuis enim & leuis eſt omnis dolor illi, quem tuus amor inebriat & transformat. *O pelagus ſanctæ dilectionis, atq; dulcedinis, Deus meus, veni & Amoris ſpiritus.* C *tribue te animæ meæ. Da, vt integro corde, pleno deſiderio flammantiq; affectu iugiter aſpirem ad te, & ſuauiſſimè reſpirem in te, vt omni creaturæ præpoſitã, propter te omni tranſitoria delectationi renunciẽ, ô vera & ſumma exultatio mea. Paſce me, Domine, eſurientem mendicũ tuum ingi influxu dominicatis tuæ, hoc peto, hoc deſidero, vt vehemens amor me totum penetret, repleat, atq; in ſe transmutet. Da, benigniſſime redemptor, vt dilectione tui totus igneſcã, totus à me ipſo deficiam, in te ſolo delectar, te ſolum ſciam & ſentiam. O ſupereffluens abyſſus dominicatis, trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe, & tibi applica, vt ipſa ad cætera omnia ſit prorſus exanimis.* Hæc & plura D. Lodouic. Blo-ſius in Aſpirationibus. Vide S. Bernard. ſerm. 1. & ſeq. in Cantic. Bonauent. in Itinerario mentis, & P. Aluarez de Paz lib. 3. iam citato.

ET MINISTROS (Græcè λειτουργὸς, id eſt, ſacros miniſtros, potà ſacerdotes & Leuitas, qui ſacris operantur, Deoque ſanctam ſacrificij liturgiam offerunt) EIVS NE DERELINQVAS] ſed primitijs, decimis, oblationibus ale & ſuſtenta, vt Deo miniſtrare & liturgiam peragere poſſint.

HONORA (Syrus, *laude*) DEVM EX TOTA ANIMA TVA] Tria debentur Deo. Primum, timor, quaſi Deo, de quo dixit v. 31. Secundum, amor quaſi patri, de quo dixit v. 32. Tertium, honor quaſi ſummo omnium Domino, de quo agit hoc loco. *Fikus*, ait Malachias cap. 1. 6. *honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?* Adde: Et ſi omne bonum ego ſum, vbi eſt amor meus?

ET HONORIFICA (Græcè, δόξασον, id eſt, *glorifica*; Tigurina, *magnifica*) SACERDOTES] Honor VERS. 33.

in

in ſcript. tria complectitur, ſcilicet, venerationem, obedientiam, ſuſtentationem. Vnde hæc tria iubemur præſtare parentibus, ſi indigeant, cùm iubemur eos honorare. Eadem debemus ſacerdotibus. Porrò honor ſacerdoti debitus eſt auguſtus & diuinus quia ipſe eſt Dei Vicarius mediator & interpres apud homines. Hoc ſignificat Græcum, *glorifica*.

Honorandi ſacerdotes.

Exempla. Ita Alexander Magnus adorauit Iaddum Pontificem, vel potiùs Deũ in Pontifice. Vide Ioſeph. 12. Antiqu. 8. Ita Conſtantinus Magnus honorauit ſacerdotes & Epiſcopos Concilij Nicæni. *Significabant hoc*, ait Euſeb. lib. 3 de Vita Conſtantini, *oculi ſubmiſſi, rubor in vultu, decens ingredientis motus, morum humanitate, imperialiſq; clementia manſuetudine permixta*, &c. *poſitaq; modica quadam ſede, non ſedit priuſquam ab Epiſcopis annueretur*. Et inferiùs: *vnumquemque illorum pro cuiuſq; dignitate, magnificis muneribus honorabat*. Addit, cum libellos famoſos contra Epiſcopos quoſdam ſibi oblatos noluiſſe inſpicere, ſed illicò flammis cremandos tradidiſſe. Ita Theodoſius Imper. honorauit S. Ambroſium, ut iubenti adytis templi excedere illicò paruerit, ac pœnitentiam ob cædem Theſſalonicenſiũ ab eo ſibi impoſitam humiliter exceperit. Ita Carolus Magnus honorauit Pontifices Romanos, ut eorum accitu quater Romam profectus ſit, ac Vrbem totamq; Italiam Longobardorum tyrannide liberarit. S. Ludouicus Franeorum Rex ſapiẽs & ſanctus, mirè venerabatur ſacerdotes & Religioſos. Quocirca moriens inter aurea monita, quę Philippo primogenito dedit, hæc extant: *Semper ſis addictus & deuotus Romanæ Eccleſiæ, & eius Pontifici, haud ſecùs atque ſpirituali patri, te morigerum præbeas. Crebrò confitearis peccata tua, deligeſque tibi ſapientes confeſſarios, qui te poſſint inſtituere & docere, quid agere, quid vitare te oporteat: & coram illis ita te compares, vt audeant te ſincerè reprehendere, & vitia tua indicare tibi.*

Baſilius Imper. Conſtant. exhortat. ad Leonem filium (habetur tom. 5. Biblioth. SS. Patrum) c. 3. *Summo honore*, inquit, *proſequare matrem tuam Eccleſiam, quæ te in Spiritu ſancto lætificauit, & tuo capiti, ad Dei per Chriſtum laudẽ, coronam imperij impoſuit*, &c. *Honora ergo Eccleſiam Dei, vt tu viciſſim à Deo in honore habearis: & ſacerdotes eius reuerere tanquã ſpirituales patres & deprecatores pro nobis apud Deũ. Honor enim, qui ſacerdotibus habetur, ad Deum refertur. Et ſicut propter ii miniſtros tuos in honore habere inſtum eſt; ita & propter Deum ſacerdotes eius magnifacere, & in precio habere, ſanctum. Sicut autem honor, qui eis defertur, ad Deum pertinet; ita eorum contumelia & contemptus longè etiam grauiùs eius iram prouocat.*

ET PROPVRGA TE CVM BRACHIIS] Hæc ſententia iam deeſt in Græco & Syro. Quinque manuſcripti codices legunt: *Et propugnato cum brachijs* itaque legendum cenſet Ianſenius: q. d. Sacerdotes Dei tuis brachijs armiſque, ô laice, defende & propugna. Verùm in lege veteri ſacerdotes ſe ſuis armis defendebant, nec aliena brachia deſiderabant, vti Iudas Machabæus, eiuſque fratres fuêre Pontifices, & ſimul duces belli, populique vindices. Rurſum omnes codices impreſſi cum Rabano (qui legit, *purga*) legunt: *Et propurga te cum brachijs*, quod dupliciter accipi poteſt. Primò, q.d. Oblationibus brachiorum, id eſt, quas brachijs & manibus tuis offers, quaſque labore

A eſt ſymbolum, ait Pierius libr. 35.) purga & expia peccata tua. ita Rabanus, Palacius & Lyran. Secundò. q. d. Purga peccata tua, offerendo brachia dextra, id eſt, armos dextros victimarum ſacerdoti. Hi enim cum pectuſculo ex victima debebãtur ſacerdoti in ſacrificio pacifico, ex lege Leuit. 7.32 hiſque Hebr. vocantur שׁוֹק יָמִין *ſoc iamin*, à Septuag βραχίονα δεξια, id eſt, brachia dextra; ut patet Leuit. 7. v. 33. & c. 8. 25. & c. 9. 21. Licet enim ſacrificium pacificum primariò non purgaret peccata, ſed tantùm offerretur pro pace, id eſt, incolumitate & ſalute domus vel reipub. comitanter tamen & ſecundariò offerebatur quoque pro purgatione peccatorum: pacem enim & ſalutem Dei habere non poſſumus, niſi habeamus eius gratiam: gratiam autem habere nequimus, niſi à peccatis purgemur & expiemur.

B Tropolog. *Propurga* ii *cum brachijs*: q.d. Expia peccata non tantùm corde & ore, ſed & operes; non tantùm confeſſione, ſed & ſatisfactione, brachijs tuis exercendo opera & pœnitentiæ & charitatis. Huius rei ſymbolum eſt in natura. tradunt enim medici, è corde ſiniſtrum ramum maioris arteriæ ad ſiniſtrum brachium porrigi; quo tacitè monet nos natura, ut amorem in corde concluſum in brachia, id eſt, in opera, porrigamus, iuxta illud ſponſi ad ſponſam Cantic. 8. 6. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculũ ſuper brachium tuum* (hoc eſt, amorem, quo me corde amas, exteriùs per brachia exere, & in opera confer. ita S. Gregor. & Theodoretus ibidem.

DA ILLIVS PARTEM, SICVT MANDATVM EST TIBI, PRIMITIARVM (q. d. Da illis primitias, quę ſunt pars ſiue portio ſacerdotibus ex lege debita; ſub primitijs & decimas accipe) ET PVRGATIONIS] id eſt, decimas, ait Lyran. Verùm decimæ non erant purgatrices peccati, ſed debitæ ad ſuſtentationem Leuitarum. Meliùs Ianſe. per *purgationem* accipit victimas pro purgatione leproſi, menſtruatæ, aut alia ratione immundi, lege veteri præceptas. Tertiò, appoſitè *pars purgationis* eſt portio victimarum, quam pro purgatione peccati lex offerri ſanciebat. Vbi Nota. Peccatum Leuit. 7. 1. & ſeq. diſtinguitur à delicto, alióque victimæ præſcribuntur pro expiatione peccati, aliæ pro expiatione delicti: *peccatum* enim, Hebr. חַטָּאת *chattat*, Græcè ἁμαρτία, vocabatur crimen ſciẽter & prudenter commiſſum: *delictum* verò, Hebr. אָשָׁם *aſam*, Græcè πλημμέλεια, vocabatur crimẽ ignoranter per obliuionem, vel imprudentiam commiſſum. Dicit ergo. *Da illis partem purgationis*, id eſt da illis victimas pro purgatione peccati in Leuitico ſanctas.

Vers. 34.

D ET DE NEGLIGENTIA, Græcè, καὶ ἐκ πλημμελείας id eſt, de delicto ignoranter commiſſo, PVRGA TE CVM PAVCIS] Quod dupliciter accipi poteſt. Primò, q.d. Paucos adhibe ſocios vel teſtes, cùm victimam offers pro purgatione delicti tui; tum, ut famæ tuæ & pudori conſolas, in ſacrificio enim debebat fieri confeſſio delicti, eaq; particularis, vti oſtendi Num. 5. 7. tũ, ut alijs ſis exemplo, ne eos confeſſione tui delicti ſcandalizes, & ad illud imitandum inuites. Secundò, q. d. Paucis victimis & ſumptibus tu purga, ſi pauper es, nec habes multa & magna quæ offeras. ita Emman. Sà, vnde Rabanus: *Oſtendit*, inquit, *quòd oblatio, quæ ex humili mente, & pura dilectione Deo offertur, licet parua ſit quantitate, multorum delictorum negligentias*

purgat, de quo ſcriptum eſt : Charitas operit multitudinẽ peccatorum, 1. Petr. 4. Et Ianſen. *Significatur*, ait, *quòd ſi quis non poſſit ſacrificium diuitum offerre, ſaltem pauca illa & parua offerat, quæ à pauperibus exiguntur.*

A

Vers. 35. DATVM BRACHIORVM TVORVM, ET SACRIFICIVM SANCTIFICATIONIS OFFERES DOMINO, ET INITIA SANCTORVM] Græca de more hìc conciſa ſunt. Igitur duos hoſce verſus, ſcilicet, 34. & 35. ſic efferunt : *Da ei* (ſacerdoti) *partem, ſicut præceptum eſt tibi, primitias & pro delicto*, de quibus dixi v. 34. *& munus armorum, & hoſtiam ſanctificationis, & primitias ſanctorum*, de quibus hoc verſu. Syrus, *da illis id quod eis debetur, tanquam id quod præceptum eſt : panem oblationum, & primitias manuum*; Vatabl. *portionem ſuam, ut mandatum habes, tribuas eiſdem primitias & luſtrationes, placulariaq; munera, tum prahendos armos ac luſtralia ſacrificia, primitiaſque ſacrorum.* Igitur, *datum brachiorum* eſt *munus armorum*: nam, ut paulò antè dixi, in ſacrificio pacifico armi dextri cum pectuſculo dumtaxat dandi erant ſacerdoti, ideoque vocabatur armus ſeparationis & eleuationis, quia ſeparabatur & eleuabatur quaſi donum Deo datum in ſacerdote. *Pectuſculum*, inquit, *eleuationis, & armum ſeparationis tuli à filijs Iſrael de hoſtijs eorum pacificis, & dedi Aaron ſacerdoti, & filijs eius lege perpetua, ab omni populo Iſrael*, Leuit. 7. 34.

B

Sacrificiũ ſanctificationis. *quodi Reſp. Primò.* *Sacrificium ſanctificationis*, Primò, cùm Dionyſio Carthuſ. accipi poteſt holocauſtum; hoc enim totum erat ſanctum, id eſt, Deo conſecratum & oblatum, quia totum in honorem Dei cremabatur, ut, ſicut v. præced. iuſſit dari ſacrificia pro peccato, & hìc per *datum brachiorum* dari ſacrificia pacifica; ita per hoſtiam ſanctificationis iubet dari holocauſtum : hæc enim erat triplex hoſtia, triplexque ſacrificium Iudæis præſcriptum, Leuit. 1. 2. & 3. Secundò, Ianſenius per *ſacrificium ſanctificationis* accipit ſacrificium, quod Nazaræi offerebant pro ſingulari ſua ſanctificatione, Numer. 6. Nazaræus enim Hebr. idem eſt, quod ſeparatus, ſanctus, conſecratus Deo, quia tondendo comam, abſtinens vino & ſicera, totum quaſi ſe Deo dedicabat. Plerique enim ex Iudæis religioſiores faciebant hoc votum, & ad id tacitè hìc hortatur Siracides, vti iam ſanctitatis ſtudioſi nuncupant votum Religionis. Tertiò, per *ſacrificium ſanctificationis* accipi poteſt ſacrificium votivum, ſiue ex voto oblatum, quod, ſcilicet, voto nuncupaſti & ſanctificaſti Domino : votum enim, quia voluntarium Deoq; dicatum, dicitur eſtque ſanctificatio vouentem ſanctificans, præſertim votum *cherem* ſiue anathematis, quo res Deo per votum promiſſa debebat mori, vel naturaliter, vel ciuiliter, itaque Deo quaſi immolari, vt dixi Leuit. 27. Quartò, Tigurina vertit, *ſacrificia luſtralia*, quibus, ſcilicet, expiabatur quis ab immunditia legali, & legaliter ſanctificabatur, de quibus Numer. 19. Quintò, Lyran. accipit ſacrificia pacifica, ut *tò datum brachiorum*, id eſt, armorum, exponat per *ſacrificium ſanctificationis*. Verùm hæ duæ vltimæ expoſitiones minùs commodæ, & frigidiores videntur.

Secundo.

Tertiò.

Quarto.

Quinto.

C

Initia ſanctorũ *quat Reſp. Primo.* ET INITIA SANCTORVM] Græcè, *& primitias ſanctorum. Tà ſanctorum*, eſt neutrum, non maſculinum: q. d. Rerum ſanctarum. Quænam hæc? Primò, Vatabl. vertit, *primitias ſanctas* : quælibet ergo primitiæ, quia ſanctæ, hoc ſenſu hìc accipiendæ ſunt. Verùm has ſanxit vers. præcedenti. Secundò,

Secundo.

D

Lyran. *initia ſanctorum*, inquit, id eſt, ſanctificationes hominũ ſunt primitiæ, decimæ, & cetera quæ dicta ſunt, quatũ omnia iam dicta vnico hoc verbo recapitulet, & ſummatim complectatur. Huc accedit expoſitio Dionyſ. Carthuſ. *initia ſanctorũ*, inquit, ſunt præcipua, quæ Deo ſanctificata id eſt, conſecrata ſunt. Græcum enim ἀρχὴ (vnde ἀπαρχαὶ, id eſt, initia ſiue primitiæ,) tam initium quàm præcipuum ſignificat. Iuſſerat enim Deus præcipua & meliora ſibi offerri. Tertiò, magis genuinè Ianſenius hæc à præcedentibus diſtinguens, *initia ſanctorum*, inquit, vocatur ea decimarũ portio, quã ex omnibus decimis perceptis Leuitæ debebant perſoluere ſacerdotibus, decimam, ſcilicet, decimarum, quæ ante omnia & ex optimis erat reddenda, ideoque vocatur *initia ſanctorum*. Primitiæ enim vocantur ſanctæ, quia Deo ex lege conſecratæ & debitæ Numer. 18. Verùm hac ratione Siracides ſolis Leuitis loqueretur.

Tertio.

Quartò ergo adde, *initia ſanctorum*, complecti decimas quaſlibet, præſertim primas, quas Iudæi ex lege Numer. 18. tenebantur quotannis ſoluere Leuitis, & per eos, ſacerdotibus: his enim Leuitæ pendebant decimam decimæ, vti iam dixi. Triplices enim decimæ Iudæis ex lege erant præſcriptæ. Primæ erant omnium frugum, gregum & armentorum, quæ totæ dabantur Leuitis. Secundæ erant, quas ex nouem partibus reſiduis Iudæi ſeparabant, ut ex eis euntes ad tabernaculum ibi cum Leuitis & ſacerdotibus epularentur. Tertiæ erant, quæ ſingulis triennijs ſeparabantur & dabantur pauperibus, viduis, pupillis & Leuitis in modum eleẽmoſynæ : de quibus omnibus dixi Deutero. 14. 22. Primæ ergo & communes decimæ vocantur *initia ſanctorum*, quia erant primitiæ cæterarum decimarum, putà ſecundarum & tertiarum: omnes enim decimæ erant ſanctæ, quia ex lege ſanctificatæ & oblatæ Domino : primæ ergo erant *initia ſanctorum*. Rurſus quælibet decimæ, etiam ſecundæ & tertiæ, poſſunt dici *initia ſanctorum*, quia ipſæ erant ſanctificatæ Deo, & per eas cætera omnia bona, quorum hæ erant decimæ, quaſi per ſui partem & primitias cenſebantur Deo eſſe oblata & ſanctificata. Inſuper ſecundæ decimæ erant *initia ſanctorum*, quia erant decimæ rerum iam per primas decimas Deo oblatarum & ſanctificatarum : ſic & tertiæ erant *initia ſanctorum*, quia erant decimæ rerum, quæ per primas & ſecũdas decimas Deo erant quaſi oblatæ & dedicatæ. Vnde ad tertias ſpectat, quod ſequitur: *Et pauperi porrige manum, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua*. Igitur hìc Siracides complectitur quatuor genera rerum ſacerdoti debitarum, ſcilicet, primò, primitias; ſecundò, ſacrificia & victimas; tertiò, ſacrificium ſanctificationis, id eſt, vota; quartò, initia ſanctorum, id eſt, decimas.

Quarto.

Quintò, planiſſimè & aptiſſimè per *initia*, ſiue primitias ſanctorum, accipias dona & oblationes pro templo, putà pro eius ſartis tectis, ornatu, vaſis, ſupellectile, panibus, oleo, &c. Nam Sanctum, vel in plurali Sancta (ob eximiam ſanctitatem) vocatur tabernaculum, ſiue templum. Rurſum Hebræi initia, ſiue primitias, vocant omnem oblationem & omne donum, quod Deo offertur: ſicut ergo v. præcedenti ſanxit primitias (ſub quibus & decimas intelligit) ſacerdotibus ex lege debitas, ſic hìc ſanxit primitias, id eſt, oblationes fabricæ

Quinto.

&

& templo faciendas, perinde ac Canones in lege noua præcipiunt oblationes fidelium applicati nō tantùm ſacerdotibus, ſed & fabricæ templorum.

Myſticè ſunt eleemoſyna.

Myſticè Rabanus hæc omnia refert ad eleemoſynam: ſic enim legit & connectit: *Datum brachiorum, & ſacrificium ſanctificationis offer initia ſanctorum, & pauper porrige manum tuam*, &c. q. d. Eleēmoſyna, quæ datur pauperi, eſt *datum brachiorum*, quia brachijs robuſtis & liberalibus datur: eadem eſt *ſacrificium ſanctificationis, ſacrificium*, quia in honorem Dei datur; *ſanctificationis*, quia dantem ſanctificat, vel ad ſanctitatem diſponit: ideoque vocatur *initia ſanctorum*, quaſi initium ſanctitatis & iuſtificationis.

Myſticè rurſum nonnulli hoc accommodant Religioſis. Hi enim externis operibus per bona brachiorum deſignatis, necdum latiatis, interna opera contemplationis & lectionis adijciunt, atque in altari cordis holocauſtum ſanctificationis, id eſt, ſeipſos, igne charitatis abſumunt.

VERS. 36. ET PAVPERI PORRIGE MANVM TVAM, VT PERFICIATVR PROPITIATIO ET BENEDICTIO TVA.] *Tò propitiatio* iam non eſt in Græco, nec in Syro, qui ſic habet: *Etiam pauperi extende manum tuam, ut compleantur benedictiones tuæ. Benedictio*, Græcè εὐλογία, ſignificat beneficentiā, liberalitatem, largam donationem. Vnde Tigurina, vel potiùs Vatabl. vertit, *vt plena ſit tua munificentia expiationi*: q.d. Non ſufficit beneficium eſſe in ſacerdotes, quia hōc omni iure eſt debitum; ſed ut plena ſit beneficentia, oportet eam extendere ad pauperes: illa enim pura eſt, pureque fit ex amore Dei, cùm à paupere non ſperetur retributio. Hinc Deus pauperes ſibi arrogat: *Tibi*, inquit Pſaltes, *derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*, Pſal. 9. 34. Vnde hac beneficētia in pauperes, prouocat eleēmoſynarius vicariam Dei in ſe benedictionem & beneficentiam, etiam in temporalibus, iuxta illud: *Qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*. Vide ſequentia 2. Cor. 9. 6. Quocirca rectè Noſter addit *Tò propitiatio*: eleēmoſyna enim propitium nobis facit Deum, ac peccata expiat, Daniel. 4. 24.

VERS. 37. GRATIA DATVS (corrige cum Romanis, *dati*) IN CONSPECTV OMNIS VIVENTIS] q.d. Datum, ſiue donum gratum eſt omni viuenti. Syrus, *miſericordia enim eſt in oculis omnium creaturarum*. q. d. omnes eam amant: *Vbi enim eſt oculus, ibi eſt & amor: ubi amor, ibi & dolor*; Tigurina *glorioſa eſt apud viros omnes munificentia, at me à mortuo quidem prohibenda*; alij, *gratiam habet donum apud omnem viuentem*. Quare perperam Dionyſ. hæc cum v. præcedenti ita connectit & explicat: q. d. Vt perficiatur benedictio tua tibi conferenda in die iudicij, in conſpectu omnis viuentis, gratiâ dati, id eſt, propter eleemoſynam pauperibus datam.

Beneficia mortuis debita. Primum.

ET MORTVO (Syrus, *à mortuo*) NON PROHIBEAS GRATIAM] Alij, *mortuo ne deneges beneficium*, vel beneficium. Multiplex enim mortuo debetur. Primum funeris & ſepulturæ, in quo miſè laudatur Tobias. Hinc & Canones ſanciunt pro ſepulcro & loco ſepulturę non licere exigere pretium, ſed illum gratis eſſe concedendum. Audi Concil. Triburienſe ca. 16. quod citatur 13. qu. 2. cap. 14. *In eccleſiaſtico*, inquit, *ſcriptum eſt: Mortuo non prohibeas gratiam, ſciens quoniam omnes morientur. Et, omnia quæ de terra orta ſunt, in terram conuertentur. Quid terra terram vendit? Memento quod ter-*

A *ra es, & in terram reuerteris. (Et alibi de homine dictum eſt: Terram teris, teram geris, & in terram conuertēris, qui de terra ſumeris.) Et: Quoniam mors ibi futura eſt, & appropinquat; & ſi tardat, recordare quia non hominis eſt terra, ſed Domini eſt terra & plenitudo eius. Si terram vendis, munſione rei Dominicæ reus teneris. Gratis accepiſti à Deo, gratis da pro eo. Quare interdictū ſit omnibus omninò Chriſtianis terram mortuis vendere, & debitā ſepulturam denegare.* Secundò & poſtillima gratia, ſiue beneficium mortuis exhibendum, eſt oratio, ſacrificia & ſuffragia pro eorum ſalute, ut à pœnis Purgatorij liberentur, & Dei viſione cæloque donentur, vti fecit Iudas Machabæus 2. Machab. 12. 43. Vnde poſtquam præcepit eleēmoſynam viuentibus dari; ne quis ab ea excludat mortuos, ſubijcit his quoque eam eſſe faciendam, præſertim quia eleemoſynę quæ fiunt viuentibus pro ſalute mortuorum horum, pariter ſunt eleemoſynæ, idque maiori fructu & commodo. Tertia gratia eſt, ut eorum memoria & monumenta conſeruentur, ac fama & honor defendatur: item ut eorum filij, filiæ, vxores & nepotes iuuentur, alantur protegantur. Vide S. Auguſt. li. de Cura pro mortuis, vbi ca. 9. reſellit Poetas & Gentiles, qui cenſebant animas velut vmbras vagari, nec poſſe inferni fluuium tranſmeare, quamdiu corpora manebant inſepulta. Vide eundem lib. 9. Confeſſ. c. 12. de ſepultura S. Monicæ matris ſuæ, ac Dionyſ. Areopag. Eccleſiaſt. Hierarch. c. 7. S. Cyprian. lib. 1. epiſt. 9. ad Furnitanos, S. Ambroſ. lib. de Tobia c. 1. S. Chryſoſt. homil. 69. ad popul. Nazianz oratione in Cæſarium. Quanta Gentilibus fuerit cura ſepulcri, vide apud Alexandr. ab Alexandr. lib. 3. Genial. c. 3. & ibidem Tiraquellum.

Secundum.

Tertium.

VERS. 38. NON DEBIS PLORANTIBVS (ob mortem parentum, aliámve calamitatem) IN CONSOLATIONE, ET CVM LVGENTIBVS AMBVLA] lugendo cum lugentibus, ut vertit Tigurina, & flendo cum flentibus, vti monet Paulus Rom. 12. 15. Syrus, *atque differes* (moreris, tardes) *à domo planctus, & cum omnibus mœrentibus mœrens eſto*. Non enim ſufficit plorantes verbis conſolari; ſed & cum ijs lugentibus lugere & plorare oportet. Hac enim luctus communione dolor alleuiatur, quia in alios diuiditur, & ab ijs quaſi ſuſtentatur. Ita fecit Iob dicens cap. 30. 25. *Flebam ſuper eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*

Cauſa cur compaſſione leuetur dolor afflicti. Prima.

Hæc ergo prima eſt ratio, cur compaſſione leuetur dolor afflicti; quia, ſcilicet, compatiens aperit cor afflicti dolore occluſum & oppreſſum, faciſque ut dolor effluat, & in ſe deriuetur. Vnde S. Ambroſ. lib 3. Offic. c. vlt. *Solatium*, inquit, *horum vitæ eſt, vt habeas tui pectus aperias tuum, vt colloces tibi virum fidelem, qui in proſperis gratuletur tibi, in triſtibus compatiatur, in perſecutionibus adhorretur*, &c. *qui in lætis exultantem comprimat, in triſtibus mœrentem erigat.*

Secunda.

Secunda eſt quòd compatiens afflicto, ideoque conſiliorum inopi, ſana conſilia ad dolorem mitigandum ſuggerat, quæ dolor patientis in ſeipſo inueniri non ſolet. Vnde Prouer. 29. 9. dicitur: *Vnguento & variis odoribus delectatur cor, & bonis amici conſilijs anima dulcoratur*; Septuag. *diruumpitur autem à calamitatibus anima*. Vnde & illud Philoſophi: *Animo ægroti amici medicus eſt oratio.*

Tertia.

Tertia, quòd compatiens amor & affectus tantum ſubinde eſt bonum, quantum malum eſt ipſe dolor patientis: quare potius in bilance illi

æquiponderat, tantumque ſolatur & lætificat patientem, quantum eum dolor affligit & cruciat. Rurſum compatiens patienti dat quaſi partem cordis ſui: quare patiens duplici quaſi corde, putà tam tuo, quàm amici roboratus, leuiùs fert dolorem. Ita S. Gregor. 20. Moral. 26. in illud Iob 30. *Flebam ſuper eo, qui afflictus erat. Extenuata lacrymis, inquit, rem extra ſemetipſum præbuit. Qui autem fletum & compaſſionem proximo tribuit, ei aliquid etiam de ſemetipſo dedit.* Addit deinde nouam rationem: *Idcirco autem plus compaſſionem quàm datum dicimus: quia res quamlibet plerumque dat etiam, qui non compatitur; nunquam autem qui verè compatitur quod neceſſarium proximo conficit, negat.*

Quarta. Quarta, quòd patiens ſit quaſi in mari amaritudinis demerſus, ex quo per ſe emergere nequit: compatiens ergo compaſſionis affectum ei exhibens quaſi manum ei præbet, qua eum extrahat; ſicut piſcatores eſcam ſuggerunt piſci, cum è mari educant. Affectus enim eſt quaſi eſca, qua patientem adeſcat, itaque ſecum eleuat ad robur & ſpem melioris fortunæ. Ita S. Gregor. lib. 3. Moral. c. 10. *Ordo*, inquit, *conſolationis eſt, vt cùm volumus afflictum quempiam à mœrore ſuſpendere, Prius eamus prius mœrendo eius luctui concordare. Dolentem non poteſt conſolari, qui non concordat dolori: quia in eo ipſo quod à mœroris afflictione diſcrepat, minùs ab illo recipitur, à quo mentis qualitate ſeparatur. Emolliri itaque prius debet animus, vt afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro conjungitur, ſi non vtrumque exuſtione ignis liquetat: & durum molli non adhæret, niſi prius eius duritia temperata molleſcat, vt quaſi hoc ipſum fiat, quod curatur vt tentat. Sic nos iacentes erigimus, niſi à vigore noſtri ſtatus inchoentur. Amici igitur Iob, vt afflictum à dolore ſuſpenderent, inuenerunt neceſſariò ſimul dolere.* Noſtræ ergo lacrymæ lacrymantium lacrymas detergunt & deſiccant; ſicut pluuia puluerulenta, quæ pulueren excitat, deſiccat, non humectat.

Vers. 39. NON TE PIGEAT VISITARE ÆGROTVM: EX HIS ENIM IN DILECTIONE FIRMABERIS] Græca *ne pigriteris* (& ſic legit S. Cyprian. li 3. Teſtimon.) *viſitare ægrotum: ex his enim diligeris*; Syrus, *neque tedeat te viſitare infirmos: quia propter hæc diligeris*; Tigurina, *ne dubites inuiſere ægrotum; nam gratiam ex eo colliges*. Græcum enim ὀκνεῖ ſignificat pigere, tædere, grauari, dubitare, differre, negligere, timere, tardare, ægrè & grauatim facere, omittere. Vnde ὄκνος eſt cunctatio, ignauia, ſegnities, tarditas, dubitatio, timor. Hi enim affectus connexi ſunt, & vnus ex alio naſcitur, eumque comitatur. Inde Oenus ille fabuloſus piger apud Ouidium: Quia enim morbi & morbidi nihil læti, ſed omnia triſtia, ipſamque mortem afferunt & repræſentant: hinc oritur tædium & pigritia eos viſitandi. Iubet ergo hoc tædium ſuperari feruore charitatis, vti fecit noſter S. Pater Ignatius Pariſijs ab ægro, licet ſibi infido, accerſitus Rothomagum. Tribus enim primis leucis tantam ſibi à dæmone ſenſit injici grauedinem, ut videretur ſibi habere pedes plumbeos: ſed illud conſtanter tolerans & ſuperans diſcuſſit adeo, ut reliquum itineris currendo inſtar cerui, diuinis conſolationibus affluens peregerit, vti refert Ribaden. lib. Vitæ eius cap. 2. Signum ergo languentis & deficientis dilectionis eſt, ægrè & pigrè viſitare infirmos. Vnde in Concil. Toletano c. 2. quod citatur diſtinct. 25. Canon. *Vnum*, inter alia peccata venialia igne Purgatorio expianda, ponuntur hæc: *Quoties plus loquitur, quàm oportet: plus facit quàm expedit: quoties pauperes importunè petentes exaſperat: quoties in carcere poſitos tardiùs requiſierit, & infirmos tardiùs viſitauerit.*

Rurſum τὸ *viſitare*, non ſolùm adire & viſere, ſed & ſolari, conſulere, benefacere, omnique ope iuuare ſignificat. Denique ex his, ſcilicet, omnibus iam dictis, putà dando eleëmoſynas, tam mortuis, quàm viuentibus, ploramtes ſolando, infirmos viſitando, *in dilectione firmaberis*: hæc enim ſunt officia & actus dilectionis; actus autem firmant & intendunt habitum. Non facilè, ait Palacius, à dæmone vincetur, qui infirmos viſitare contendit; infirmi infirmitas firmat infirmam charitatem. Rurſum ex his operibus Dei dilectione firmaberis, quia firmiùs te diligit Deus, ac ideò non patietur te in peccata prolabi.

Ratio à priori eſt; quòd viſitare infirmos ex charitate ſit actus charitatis: actus autem augent & firmant habitum: ſi quis viſitet ægrum non propriè ex motiuo charitatis, ſed miſericordiæ, vel alterius virtutis, etiam ſic firmatur charitas. Nam virtutes omnes inter ſe connexæ, & earum vinculum eſt charitas: quocirca charitas per actus aliarum virtutum, præſertim miſericordiæ & pietatis, nutritur, augetur & roboratur. Videtur, ait Dionyſ. Interpres in Græco legiſſe ἀγαπήσεις, actiuè, id eſt amabis, diliges; hoc eſt, in amore & dilectione creſces & firmaberis: ſignificatur enim actus continuatus, non inchoatus. Iam legunt paſſiue, ἀγαπηθήσῃ, id eſt, *diligeris*: cui quoque adaptari poteſt noſtra verſio Latina, *in dilectione firmaberis*, ſi dilectionem non actiuam, ſed paſſiuam accipias: q. d. Per hæc augebis tui amorem, facies ut magis diligaris à Deo & hominibus, ac viciſſim eos magis actiuè diliges; tum, quia amor prouocat amorem: magnes enim amoris eſt amor: tum, quia Deus illis, quos magis diligit, maiorem gratiam & amorem infundit, quo viciſſim eum magis amant & diligunt. Amor enim Dei eſt efficax paritque ſui amorem reciprocum. Summa, plenus erit ſenſus omnes verſiones concilians, ſi dilectionem actiuam, æquè ac paſſiuam intelligas: q. d. Per hæc officia pietatis creſces in dilectione, ideoque viciſſim magis diligeris à Deo & hominibus, ita Dionyſ.

Verùm mihi valde ſit veriſimile, Siracidem ſeniorem, qui Hebraicè hunc librum ſcripſit, ſcripſiſſe hoc loco אָהַב *ahab*, quod eſt futurum conjugationis *hophal*, id eſt, *in dilectione poneris & firmaberis*. *Hophal* enim habet ſignificationem paſſiuam duplicem: reſpondet enim conjugationi *hiphil*, quæ eſt duplex actiua. Igitur אָהַב *ahab*, ſicut in *hiphil* ſignificat, *ſeu amare*, ſic in *hophal* ſignificat, *factus eſt amare*, vel firmatus eſt in amore. Vnde *taahab*, quod eſt futurum *hophal*, ſignificat, *firmaberis in dilectione*. Hinc fit veriſimile, noſtram verſionem Latinâ traductam eſſe immediatè ex Hebræo. Idipſum in Græco voluit imitari Siracides iunior: itaque per τὸ ἀγαπηθήσῃ voluit ſignificare non ſimplex paſſiuum, ſcilicet, *diligeris*, ſed duplex, ſcilicet, *incitaberis ad dilectionem*, in eaque firmaberis: ſic enim vertit Latinus, & hoc ſignificat Hebræum *taahab*. Igitur ἀγαπηθήσῃ, idem eſt quod ἐν ἀγάπῃ πεσῇ, id eſt, in amore collocaberis: & fortè ita vertit Siracides, vel ἐν ἀγάπῃ ἐμφιχθήσῃ, id eſt, in amore firmaberis. Sic exponit S. Aug. illud Geneſ.

neſ.22.12.*Nunc cognoui,quòd timeas Deum.Cognoui id* eſt, cognoſcere te feci: Deus enim idipſum antè cognoſcebat,Et illud Roman.8.26. *Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Poſtulat*,id eſt, poſtulare nos facit.Nec enim Spiritus ſanctus gemere poteſt.

Moral. de viſitatione ægrorum.

Moral. diſce hîc, quàm vtile & ſanctum ſit viſitare infirmos. Quod enim infirmis fit,Chriſtus ſibi factum æſtimat. vnde in die iudicij electis dicet:*Infirmus eram, & viſitaſtis me.*Matth.25.36.Qui ergo infirmum viſitat,Chriſtum viſitat. Quocirca S.Bonauentura in Stimulo diuini amoris, cap.1. *Cur*,inquit,*anima tota die anxiaris poſt Chriſtum? Indicabo tibi quem dilexit anima tua. Certè in infirmaria iacet,& tibi angustiatur, tibi torquetur. Curre & tibi miniſtra,tibi compatere infirmanti.* Hęc ipſe ſimplici,ſed incenſo ſtylo.S.Gregor.Nazianz.orat.27.de cura pauper. *Pauperi*,inquit,*ſubueni,veſtem præbe,medicamentum adhibe,vulnus alliga, de calamitate percontare de patientia gratiãm habe*(hæc enim,adeoque omnem opem, quæ re verbove fit, includit *Io viſitare ægrotum.*)*Bono eſto animo,accede. Handquaquam ex ea re labefactaberis,handquaquã vitium contrahes, etiamſi homines nimium molles & delicati hoc exiſtiment,inanibus rationibus decepti,vel potiùs hoc ſine mollitiei ſuæ atque inertiæ,ſuo impietati prætexant.* Idem Nazianz. orat.20. mirè celebrat S.Baſilium, quòd Cæſareæ noſodochium ædificarit,ægros omni ope adiuuerit,quin & eorum vulnera oſculatus ſit,in ijs contemplans Chriſtum. *Quocirca*, inquit,*ne labra quidem vir generoſus,& generoſis parẽtibus ortus nominiſq; ſplendore clariſſimus,ægrotis admouere grauabatur.*Plura huius rei heroica heroum exempla, vti S.Gallicani,Placillæ Imperatricis,Radegundis,Euſtachij S.Mariæ Oigniacenſis &c.exempla recenſui Iſaiæ 38.in calce capitis,& Iacobi 1.27.

Quomodo conſolandi & admonendi ſint ægri,vide apud S.Gregor.3.parte Paſtor.admõ.13. Idem S.Gregor.20. Moral. 26. ſubtiliter docet, quomodo viſitans ægros in dilectione firmetur; quia,ſcilicet, in dilectione ægri dolores per compaſſionem in ſe tranſcribit, qui eſt inſignis dilectionis actus. *Ille*, inquit, *perfectè tribuit, qui cum eo, quod afflicto porrigit, afflicti quoque in ſe animum ſumit;vt priùs in ſe dolentis paſſionem tranſferat,& tunc contra dolorem illius per miniſterium concurrat.* Illuſtrat id exemplo Chriſti, *qui cum poſſet nobis etiam non moriendo ſuccurrere, ſubuenire tamen moriendo hominibus voluit: quia videlicet, minùs amaſſet,niſi & vulnera noſtra ſuſciperet: nec vim nobis ſuæ dilectionis oſtenderet, niſi hoc quod à nobis tolleret, ad tempus ipſe ſuſtineret.* Idem homil.39.in Euangel. illuſtre recenſet exemplum.Martyrius monachus, inquit, leproſum in via repertum, in humeros ſuſtulit. *Statim verò vt ad monaſterij æditum peruenit, is qui leproſus eſſe putabatur, de collo eius exiliens,& in eã ſpecie apparens, qua recognoſci ab hominibus ſolet Chriſtus Ieſus,ad cælum Martyrio aſpicienti rediit,eiq; aſcendens dixit: Martyri,tu me non erubuiſti ſuper terram, ego te non erubeſcam ſuper cælos.*Leo IX.Pontifex leproſum ante fores repertum in proprio lecto collocari iuſſit, qui manè quæſitus, nuſquam inuentus eſt. Creditum eſt Chriſtum pauperis ſpecie eò loci recubuiſſe.ita Platina, & alij in Vita Leonis IX.

Vers.40. In omnibvs operibvs tvis memorare novissima tva, et in æternvm non peccabis] *Vltimò ponit*, ait Lyran. *directiuum totius vi-*

te humanæ,ſicut nauta ſedet in vltima parte nauis, vt dirigat eã: vt,ſcilicet,acrem det ſtimulum ad ſtudia charitatis & virtutum, ac adimplenda Dei præcepta quæ multa hoc capite aſſignauit, & plura deinceps aſſignabit, ne quod eorum tædium ſurrepat. Hæc ratio eſt à priori.Finis enim,qui in nouiſſimis includitur, eſt principium agibilium, vt docent Philoſophi:omnia enim agunt propter finem:ac præſertim in Ethica finis hominis, qui eſt beatitudo, cum mouet & impellit ad fugam peccati & amplexum virtutis, quaſi ad media quibus beatitudo obtinetur. Græca quædam legunt, ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις,id eſt,in omnibus ſermonibus vel verbis. Alia tamen legunt, ἔργοις,id eſt, operibus. Ita legit Noſter,Idq; melius & plenius,non enim in ſolis verbis, ſed in omnibus actibus oportet meminiſſe nouiſſimorum.Adde Hebr. דבר *dabar* id eſt,verbum ſæpè pro facto ſumi. Syrus ,*in omnibus operibus tuis memor eſto finis, & in æternum non peccabis*, ſcilicet, numquam mortaliter,ſæpè venialiter,ait Dionyſ. Nouiſſimorum enim intenta cogitatio retrabit à malo,& inciuat ad omne bonum. Rurſum,vt ait Rabanus, *Nemo poteſt perfectè peccatum diuitare, & operibus iuſtitiæ deſeruire, niſi qui ſperat ſe quotidie de hoc mundo migrare, Qui enim conſiderat,qualis eſt in morte, ſemper ſit timidus in operatione: vnde in oculis ſuis quaſi iam non viuit, nil quod tranſit appetit,cunctis præſentis vitæ deſideriis contradicit,& penè mortuum ſe conſiderat; quia moriturum minimè ignorat: perfecta enim vita eſt mortis meditatio, quam dum inſti ſollicitè peragunt,culparum laqueos euadunt.* Quocirca S.Auguſt.in Speculo peccat.c.1. *Conſideratio*,ait, *huius ſententiæ,deſtructio eſt ſuperbiæ, extinctio inuidiæ,medela malitiæ,effugatio luxuriæ,euacuatio vanitatis & iactantiæ, conſtructio diſciplinæ,perfectio ſanctimoniæ,præparatio ſalutis æternæ.* Et c.2.6. *Ne pereas,vide in hoc ſpeculo quid es,& quid eris; cuius conceptio habes menſtrua, origo lutum, putredo finis.* Et c.7.*Quid tunc proderit appetitus cibi exquiſitus,potus delicatus, veſtis curioſitas, calceamenti ſpecioſitas, carnis mollities ventris inguinies, ciborum ſuperfluitas,crapula & ebrietas, domorum conſtructio, prædiorum acquiſitio,diuitiarum aggregatio.* Hæc Auguſt.vel quiſquis eſt auctor: nam.3.citat verſus Boëtij,qui 170.annis fuit poſterior S.Auguſtino.

Regula cuncta actionum omnium memoriæ nouiſſimorum.

Porrò nouiſſima ſunt quatuor,mors,iudicium, ac gehenna, & cæleſtis gloria: vtraque æterna, quibus qui non mouetur, vel pecus eſt, vel lapis, non homo;chalybs eſt,ſilex eſt. Tradit hic Siracides regulam certam, quæ omnes actiones noſtras regulet, ordinet, ſanctificet, nimirum, hanc: In ſingulis operibus illud eligito,illud agito,quod in hora mortis voles te egiſſe & elegiſſe: *In omni opere ſuo dicat quiſque ſibi ipſi: Si modo moriturus eſſes, faceres iſtud?* ait S.Bernard.in Speculo monach. In ſingulis operibus illud eligito, illud agito, quod in die iudicij, cùm coram terribili tribunali Chriſti eorum rationem reddituris ſtabis, optabis te elegiſſe & egiſſe. Nihil agas, cuius in æternum te pœniteat, quod te egiſſe iugiter lugeas, & luas in gehenna.Stude quàm optimè & perfectiſſimè ſingula peragere, vt de omni gaudeas, & maximis præmijs doneris in cælo.

Quocirca S. P. Ignatius, fundator Societatis noſtræ,in exercitijs ſpiritualibus,has in dubijs,ſiue de vitæ ſtatu eligendo, ſiue de alia re qualibet reſoluenda,ſecuras dat praxes & modos eligendi.Illum ſtatum elige, illam partem in dubio capeſſe,

quam voles te elegiſſe in articulo mortis, quod optabis te elege & capeſſiuiſſe in die iudicij, illud nunc elege & capeſſe. Tunc enim purum habebis iudicium, quod nunc ob paſſiones, commoda & concupiſcentias ſæpè obiecuratur, imò exæcatur. Tunc ſincerè vereque iudicabis de agendis, vel non agendis, quando rebus omnibus valedices, cùm iam ob reſpectus humanos honorum, deliciarum vel opum, ſæpè diſtortè & peruersè de ijs iudices.

Hæc cogitatio & regula erit efficacior, ſi cogites nouiſſima non procul abeſſe, ſed breui tibi obuentura; rurſum tibi incertum eſſe, quo die vel hora te occupatura ſint. Quocirca omni die & hora te ad illa ſubeunda debere eſſe paratum & expeditum. *Quia, qua hora non putatis, filius hominis veniet*, vti præmonuit Chriſtus Luc. 12.40. Nam à morte bona pendet beata æternitas; à mala infelix & miſerrima. Cuius diſpaticatis ſymbola ſunt muræna & ſcorpius: muræna enim in cauda animam & vitam gerit, potiùs quàm in capite; ſcorpius verò in cauda gerit ſpeculũ mortis. *Muræna*, ait Plinius li 32.c.2. *animam in cauda habere certum eſt*, ideoque *ea ictu celerrimè examinari, at capitis ictu difficulter.* Sic Sancti animam habent in cauda, quia mentem defixam habent in cogitatione nouiſſimorum, ut per bonam mortem tranſeant ad beatam immortalitatem. At dæmon quaſi ſcorpius capite blanditur, cornibuſque amplexatur; ſed ut detentum ſpiculo caudæ tranfigat & perimat: ſic enim ſuis initio peccati illecebras exhibet, ſed eoſdem in morte ſpiculo damnationis configit, morientesque ſecum rapit ad tartara. Quocirca S. Iſidorus in fine Chronici: *In omnibus*, inquit, *operibus memorare nouiſſima tua. Quando enim vnuſquiſque de ſæculo migrat, tunc illi conſummatio ſæculi eſt.* Et Nazianz. in Sententijs: *Mortem*, inquit, *velut præſentem ſemper tibi ob oculos pone: ita enim fiet, vt cùm ipſi aduenerit, ſuperior exiſtas.*

Cauſa. Cauſam dat S. Bernard. ſerm. 2. in Feſto SS. Petri & Pauli: *Fili, ait Sapiens, memorare nouiſſima tua, & non peccabis: nimirum, quod hæc cogitatio maximè facit timoratum; timor expellat peccatum, negligentiâ non admittat. Nouiſſima autem noſtra ſunt, mors, iudicium, gehenna. Quid horribilius morte? quid iudicio terribilius? nam gehenna nihil poteſt intolerabilius cogitari. Quid metuet, ſi quis ad iſta non trepidat, non expaueſcit, non timore concutitur? In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, mortis horrorem, iudicij tremendum diſcrimen, ardentis gehennæ metum ab oculis cordis tui elongari nullatenus patiaris. Time, ô homo, quòd in morte ſeparandus es à bonis omnibus huius corporis, & tam dulce carnis & animæ vinculũ amariſſimo ſecandum diuortio erit. Time, quòd in terribili iudicio ei præſentandus es, in cuius manus horrendum eſt incidere: & eo examinante quæ nihil latet, ſi quidem inuenta fuerit in te iniquitas, alienandus ab vniuerſitate quietis & gloriæ, & ſegregãdus à numero Beatorum. Time, quòd in gehenna cruciatibus æternis & immenſis exponẽdus es, in ſorte diaboli & angelorum eius, in igne æterno qui præparatus eſt eis. Dies nouiſſimus quàm ſit expectatione terribilis: fili, memorare nouiſſima tua.* Et paulò inferiùs: *Vnde nobis iſta diſſimulatio eſt, fratres mei? vnde hæc tam pernicioſa tepiditas? vnde hæc ſecuritas maledicta? Quid ſeducimus miſeri noſmetipſos? Forſitan iam diuites facti ſumus? forſitan iam regnamus. Nónne iſtiũ domus noſtræ horribiles ſpiritus illi obſident? nónne extũ noſtrum laruales illæ facies præſtolantur? Quis ille pauor erit, ô anima mea, cùm dimiſſis omnibus, quorum tibi eſt tam iucunda præſentia, gratus aſpectus, cohabitatio ipſa tam familiaris, ſola ingredieris incognitam regionem, occurſantia tibi cæteruatim horrere ſæterrima illa monſtra videbis? Quis tibi in die tantæ neceſſitatis occurret? quis tuebitur à rugientibus præparatis ad eſcam? quis conſolabitur? quis deducet? Filioli mei, memoremur hæc nouiſſima noſtra, ne peccemus.* Eadem repetit ſermone de primordijs, medijs & nouiſſimis: vbi & addit: *Nam in morte non magnum, non parum aliquid de bonis huius mundi tecum delaturus es: iudicio nec fallere, nec reſiſtere poſſis ibi erit: in gehenna nulla penitus conſolatio, ſed perpetuum væ, vlulatus & ſtridor dentium.*

Hic ergo tuit ſenſus, hic virtutis ſtimulus Doctorum, & Sanctorum omnium. Audi S. Auguſt. li. 2. de Geneſi contra Manic. cap. 28. *Nihil*, ait, *ſic reuocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio; tunc enim antecelſæ vitæ curam iuſtiſſimo iudici reddenda ratio erit.* Et ſerm. 3. de Innoc. *Si diem mortis ſuæ homines iugiter cogitare vellent, animã ſuam ab omni cupiditate vel malitia cohiberent.* Quod ipſum magis verè de memoria iudicij, ſempiternorumque ſupplitiorum affirmatur: ſic enim ait Baſilius in Pſal. 35. *Si quando te ſenſeris ad aliquod prouocari peccatum, ad mentem reuoca formidabile illud nec vlli mortalium tolerabile Chriſti iudicium, & hoc quaſi freno animam cohibe.* Et S. Ambroſius ad Virgin. lapſam c. 8. *Si mente reuerent homines peccatores, quale iudicium imminet mundo; ſenſus humanus non diſpergeretur vanitate ſæculari, ſi non infidelitate grauaretur.* Quantam verò vim habeant inferorum ſupplicia ad animum ab omni ſcelere reuocandum, luculenter docuit Proſper li. 3. de Vita contemp. c. 11. *Cogitare, quale malum ſit ab illo gaudio diuinæ contemplationis excludi, beatiſſima Sanctorum omnium ſocietate priuari, fieri patriæ cæleſtis exterrem, mori vitæ beatæ, morti viuere ſempiternæ, in æternum ignem cum diabolo & angelis eius expelli, vbi ſit mors ſecunda, damnatio, exilium, vitæ ſuppluium, non ſentire in illo igne quod illuminat, ſentire quod cruciat, exundantis incendij terribiles crepitus pati, barathri fumantis cæca caligine oculos obtegari, profundo gehennæ fluctuantis immergi, edaciſſimis in æternum dilaniari vermibus, nec finiri. Hæc & ſimilia multa cogitare nihil eſt aliud, quàm vtilis omnibus repudium dare, & omnia blandimenta carnalia refræuare.*

Summa Patrum de memoria nouiſſimorum.

Audi S. Baſil. ad filium ſpirit. *Semper*, ait, *ante oculos tuos verſetur vltimus dies. Cùm diluculo ſurrexeris, ad veſperũ te animaduertas peruenire: & cùm in lectulum ad quieſcendum membra tua poſueris, noli conſidere de lucis aduentu, vt facilius te poſſis refræuare ab omnibus vitijs. Semper cor tuum cæleſtia promiſſa meditetur: omnia terrena, quæ poſſides, in cæleſtes manſiones transfer.* Rurſum S. Auguſt. vel quiſquis eſt auctor Speculi peccatoris, to. 9. c. 3. *Sapientia*, ait, *eſt non tã cuiuſlibet rei principium proſpicere, quàm finem extremũ prouidere. Felix eſſe comprobatur, qui ſic cogitat de ſupplicio ante ſupplicium, vt poſtea ſupplicij effugiat periculum.* Et c. 5. *Vtinam ſaperes & intelligeres, quæ mundi ſunt; & prouideres, quæ inferni ſunt: profectò Deum timeres, ſuperna appeteres, mundum contemneres, & infernum horreres. In illa nimis metuenda extrema hora tua quis amicorũ, quis parentum tuorum veniet cum gladijs & armis auxilium ferre? Non enim erit tunc qui te conſoletur ex omnibus charis tuis. Refugium tuum tantummodo apud Deum, &c.*

Poſt hominem vermis, poſt vermem fœtor & horror:
Sic in non hominem vertitur omnis homo.

Fecit

Exempla Chriſtianorum.

Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. in eius epitaphio epiſt. 16. ad Principiam eius filiam: *Annis*, inquit, *plurimis ſic ſuam tranſegit ætatem, vt anicè ſe vetulam cerneret, quàm adoleſcentulam fuiſſe meminiſſet laudans illud Platonicum, qui Philoſophiam meditationẽ mortis eſſe dixit: vnde & noſter Apoſtolus, 1. Corinth. 15. Quotidie*, inquit, *morior propter veſtram ſalutem. Et Dominus: Niſi quis tulerit crucem ſuam quotidie, & ſecutus fuerit me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Multoſque antè per Prophetam Spiritus ſanctus: Propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus vt oues occiſionis. Et poſt multas ætates illa ſententia: Memento ſemper diẽ mortis, & nunquam peccabis.* Diſertiſſimúſq; præceptum Satyrici:

Viue memor lethi fugit hora; hoc, quod loquor, inde eſt.

Sic ergo ætatem duxit, & vixit, vt ſemper ſe crederet eſſe morituram: ſic induta eſt veſtibus, vt meminiſſet ſepulcri, offerens ſe hoſtiam rationabilem, viuam, placentem Deo.

Idem in Epiraph. Nepotiani ad Heliodor. *Platonis*, inquit, *ſententia eſt, omnem ſapientium vitam meditationem eſſe mortis. Laudant hoc Philoſophi, & in cęlum vſque ferunt: ſed multò fortius Apoſtolus: Quotidie*, inquit, *morior per gloriam veſtram. Aliud eſt enim conari, aliud agere: aliud viuere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus eſt ex gloria, iſte moritur ſemper ad gloriam. Debemus igitur & nos animo præmeditari, quod aliquando futuri ſumus, & quod volumus nolimus, abeſſe longiùs non poteſt: nã ſi nongentos vitæ excederemus annos, vt ante diluuium viuebat humanum genus; & Methuſalem nobis tempora donaremur; tamen nihil eſſet præterita cogitando, quæ eſſe deſiſſet: etenim inter eum qui decem vixit annos, & eum qui mille, poſtquam idem vitæ finis aduenerit, & irreuſabilis mortis neceſſitas; tranſactum omne tantundem eſt; niſi quòd ſenex magis omniſtus peccatorum faſce proficiſcitur.*

Optima quæq; dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit, ſubeunt morbi, triſtiſq; ſenectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Subdit exemplum Xerxis: *Xerxes ille Rex potentiſſimus, qui ſubuertit montes, maria conſtrauit, tùm de ſubmiſſo loco infinitam hominum multitudinem, & innumerabilem vidiſſet exercitum, fleſſe dicitur, quòd poſt centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, ſuperfuturus eſſet. O ſi poſſemus in talem aſcendere ſpeculam, de qua vniuerſam terrã ſub noſtris pedibus cerneremus; iam tibi oſtenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus & regnis regna colliſa: alios torqueri, alios necari, alios abſorberi fluctibus, alios ad ſeruitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos naſci, illos mori: alios affluere deliciis, alios mendicare: & non Xerxis tantùm exercitum, ſed totius mundi homines, qui nunc viuunt, in breui ſpatio defuturos. Vincitur ſermo rei magnitudine, & minus eſt omne quod dicimus. Redeamus igitur ad nos; & quaſi è cælo deſcendentes paulliſper noſtra videamus. Senuiſſe, obſecrò quando infans, quando puer, quando iuuenis, quando robuſta ætatis, quando ſenex factus ſis? Quotidie morimur, quotidie commutamur: & tamen æternos nos eſſe credimus. Hoc ipſum quod dicto, quod ſcribitur, quod relego quod emendo, de vita mea tollitur: quot punctis notarij, tot meorum damna ſunt temporum. Scribimus atque reſcribimus: tranſeunt maria epiſtolæ & ſcindente ſulcum carina, per ſingulos fluctus ætatis noſtræ momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Chriſti nobis amore ſociamur.*

Magnus ille Simeon Stylites, non niſi vnum ſermonem ſcripto reliquit, cuius titulus eſt, *De ſemper mente complectendo ſuum diſceſſum*: vbi graphicè depingit animæ peccatricis morientis anguſtias, cùm à dæmonibus cingitur vt eam in tartara abripiant; atque ex aduerſo animæ ſanctæ lætitiam, cùm ab Angelis ducitur in paradiſum. Extat in blioth. SS. Patrum in Appendice. Porrò hic Simeon è columna quotidie bis docebat populum; tota autem eius doctrina & concio erat de nouiſſimis: *Iubens in cælum ſuſpicere & euolare, ac è terra diſcedere, & regnũ, quod expectatur, viſione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare*, ait Theodor. in hiſtor. Patrum c. 26. idipſum docebat reipſa, putà ſtatione & oratione continua magis, quàm voce & concione: ſtabat enim iugiter ſuſpiciens cælum, Deumque deprecans quaſi ad eum euadere geſtiens.

S. Anſelmus ad Burgundium & Richeram, eius coniugem, epiſt. 5. *Ponite*, ait, *quotidie ante oculos veſtros finem veſtrum: cogitate intentiſſimè, cuius erunt, & quid vobis proderunt, quæ poſt vos remanebunt. Cogitate, quò ibitis, quid vobiſcum portabitis, quid ibi quod præmiſſum à vobis ſit, inuenietis. Certè non portabitis vobiſcum, nec inuenietis ibi aliud, quàm merita veſtra, ſiue bona, ſiue mala.* Et mox: *Hæc cogitate, hæc inter vos die ac nocte, in ſecreto, & publico tractate, hæc ſint colloquia veſtra inuicem, Domine mi, amica mea: Quid facimus, quid tardamus? propè eſt vltima dies noſtra. Quomodo expendimus vitam noſtram? quomodo ſatisfacimus Deo pro peccatis noſtris? Præparemus nos quaſi videamus in proximo diem vocationis noſtræ, & ita optemus nos, vt ſecuri eamus ad iudicium, quia recepturi ſumus ſine dubio, prout gerimus in hac vita, ſiue bonum, ſiue malũ. Deus iunxit nos in hac vita: faciamus, vt ſimul nos iungat in æterna vita, & ibi videamus prolem noſtram, quam ſibi Deus iam aſſumpſit. Hæc ſint ſtudia veſtra, hæc ſolliciti de, hæc ſuſpiria veſtra.*

Vis exemplum magis patheticum & viuum? Accipe. S. Iohannes Eleemoſynarius, vt nouiſſimorũ ſemper recordaretur, ſepulchrum ibi extrui, ſed imperfectum relinqui curauit, ac monitorem ſtatuit, qui diebus feſtis ſibi coram omnibus diceret: *Monumentum tuum in hodiernum vſque diem eſt imperfectum, Domine: tibe ergo, vt id finem accipiat: incertum eſt enim quæ ſint ingreditura; nempe, mors.* Hæc cogitatio ad tantas eleëmoſynas eum extimulauit. ita Leontius in eius Vita. Idem fecit Theodoſius cœnobiarcha, cuius Vita extat apud Surium die 11. Ianuarij.

S. Ioannis Eleemoſynarij.

S. Rembertus Archiepiſc. Bremenſis, vt habet eius Vita, dictitabat primam Philoſophiæ definitionem eſſe meditationem mortis. Hanc ergo iugiter præmeditabatur, & ad eam ſe diſponebat, vt impleret illud Sapientis: *Memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.* Vbi enim non eſt timor mortis, ibi eſt diſſolutio vitæ: vbi verò diſſolutio vitæ, ibi peccatorum abundantia; & vbi hæc, ibi perditio animæ. Timor enim ſemper emendat, tollit ſecuritatem, parit ſollicitudinem, ſuperbiam deijcit, humilitatem nutrit, charitatem auget, & virtutes multiplicat. Celebris eſt ſententia S. Hieron. *Facilè contemnit omnia, qui ſemper cogitat ſe moriturum.* Et illa: *Siue comedo, ſiue bibo, ſiue ſtudeo, ſiue quid aliud ago, ſemper vltima illa tuba inſonat auribus meis: Surgite, mortui: venite ad iudicium.*

Noſter B. Franciſcus de Borgia dictit. Est boni viri, præſertim Religioſi, exercitium eſſe, quotidie per 24 horas ſe præparare ad mortem; quodque ipſe tunc rectè conſtitutus erat, quando quolibet die dicere poterat cum S. Paulo: *Quotidie morior.*

mentor. ita Ribadeneir. in Vita eius, lib. 4. c. 5. Denique S. Iob ca. 14. 14. *Cunctis diebus*, ait, *quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea.*

Idem fuit ſenſus Gentilium. S. Maximus. ſerm. 36. narrat, Muſonium interrogatum quis optimè extremum diem clauderet? reſpondiſſe: *Qui ſemper poſtremum vitæ diem ſibi inſtare propoſuerit.* Plato, vti iam dixi, cenſuit: *Omnem ſapientum vitam eſſe meditationem mortis.*

Apud Ægyptios in ſolemnibus conuiuijs vnus quiſpiam eadauer ligneum quàm proximè ad verum effectum, conuiuis ſingulis oſtendens dicebat: *In hunc intuens pota & oblectare, talis poſt mortem futurus*; licet, quo fine hoc fecerint, ſit ambiguum. Teſtis eſt Herodotus lib. 3.

A Ariſtippus in maris tempeſtate expalleſcens, ea ſedata, cùm ei quidam inſultaret: *Cur vos, Philoſophi, qui prædicatis mortem non eſſe formidandam, expalleſcitis in diſcrimine, nos indocti non timemus?* *Quoniam*, inquit, Ariſtippus, *non de pari anima tibi mihiq; cura eſt ac metus.* Addit Gellius eum dixiſſe: *Ego timeo animæ Ariſtippi, tu non times animæ nebulonis.* ita Laërtius lib. 2 c. 8.

Secundus Philoſophus, teſte eodé Laërtio, rogatus ab Hadriano Imp. Quid eſſet mors? reſpondit: *Mors eſt æternus ſomnus, diſſolutio corporũ, dimittũ pauor, pauperum deſiderium, inexuitabilis euentus, incerta peregrinatio, latro hominis, ſomnij pater, fuga vitæ, vinorum diſceſſio, reſolutio omnium.* Deniq; Seneca in Prouerbijs *Omnis dies*, inquit, *velut vltimus ordinandus eſt.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoſequitur argumentum capitis præcedentis, quomodo ſcilicet, quis prudenter ſe cum proximis gerere debeat; ſed circa alia hominum genera. Rurſum c. præced. docuit quid proximo cuiq; præſtari debeat; hîc verò & ſequenti, quid non præſtari. Primò ergo docet non eſſe litigandum cum potente, diuite, linguato, indocto. Secundò, v. 6. docet non eſſe ſpernendos peccatores pœnitentes, nec ſenes, nec inimicos mortuos. Tertiò, v. 13. docet non eſſe reprehendẽdos peccatores obſtinatos, contumelioſos, fortiores, iudices, iracundos, audaces. Quartò v. 20. docet conſilium non eſſe ineundum cum fatuis & extraneis. Summa, totum ferè caput ſuadet pacem & tranquillitatem vitæ, eiuſq; obices & impedimenta indicat, & diſſuadet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Cum quibus non ſit litigandum.

Verſ. 1. NOn litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius.

2. Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te conſtituat litem tibi.

3. Multos enim perdidit aurum & argentum, & vſque ad cor regum extendit & conuertit.

4. Non litiges cum homine linguato, & non ſtrues in ignem illius ligna.

5. Non communices homini indocto, ne malè de progenie tua loquatur.

VERS. 1. NON LITIGES CVM HOMINE POTENTE, NE FORTE INCIDAS IN MANVS ILLIVS] Pro *litiges*, Græcè eſt Δικάζου, quod ſignificat certare, tam verbis, quàm verberibus, putà, tam litigare, quàm pugnare. Inſipiens enim eſt, qui cum potentiore ſe contendit; ſiue lite forenſi, ſiue pugnis vel armis: quia certum eſt periculum, quòd IIII ſuccumbet, & in eius laqueos incidet ab eoque vincetur & proteretur. Vnde Tigurina, putà Vatabl. vertit, *ne concertes cum homine potente*; Syrus verò, *ne conuerſeris cum homine qui eſt aſperior te, ne fortè incidas in manus eius.* Huc facit Prouerbiũ Latinum: *Hinnulus leonem*; ſupple, *prouocat*: imò, ſi ſapit & ſibi conſultum velit, ne prouocet ad litem vel duellum.

Cum potentiore non litigandum. Gnoma.

Parallelæ Siracidi ſunt aliarum gentium & ſapientum ſententiæ. Celebris eſt illa Alcibiadis: *Cùm licet fugere, ne quære litem.* Et illa S. Gregorij Nazianzeni in Diſtichis: *Vt peritus gubernator tem-*

B *peſtates, quoad fieri poteſt, deuitat: ſic ſapientis animus grauia omnia & periculoſa.* Lis autem omnis grauis eſt & periculoſa; ſed maximè ea, quæ cũ Principe vel potente ſuſcipitur. Nam, ut ait Seneca in Prouerbijs: *Tempeſtas grandis eſt indignatio regis.* Arabum eſt adagium centur. 1. n. 2. *Ne iace ſagittas in idolum ferreum*, id eſt, ne iace verba tua in eum qui fortior te eſt: *Neque obſiſte aduerſarius illi qui tibi præpollet.* Sagittæ enim in idolum ferreum iactæ illud non tranſigunt, ſed reſultantes iacientem potiùs lædunt: ſic potentes imbecillorum conatibus non lædunrur, ſed eos potiùs in ipſos retorquent. Cato in Diſtichis:

C *Cede locum læſus fortunæ, cede potenti:*
Ledere qui potuit, poterit quandoque iuuare.

Præclarè Nazianz. in Tetraſtichis:

Non obtinere cuncta, nec ſemper fluat.
Benè vinci omnes plus, improbè quàm vincere.
Athleta nam non vincitur, quiſquis iacet
Humi, ſed hoſtem ſæpè ſternens dejicit.

Elegans hac de re extat apologus leonis & vulpis, apud Gabriam, aliosque mythologos: *amicitiam*, inquit, *quondam tempore iunxêre inter ſe leo, aſinus, vulpes, atque ita communiter venatum exiêre. Copioſa autem præda parta, iubet aſinum leo illam dividere: qui ſimiliter in tres æquales partes diſtribuens, ſorte potiri eas decreui oportere, quid quiſque deberet ſumere. Ob hæc leo ira commotus in aſinum irruit, & dilacerat, atque deuorat miſerum. Tum vulpem dividere iubet. At illa in acerrimum congeſtis vniuerſis, ſibi exemit parunlam portiunculam; atque hanc inflam diuiſionem eſſe dixit, vt leoni, cuius non ſolum auſpicijs, ſed etiam laboribus omnia eſſent quæſita, plurima extra ſortem cederent. Cui leo: Quis te, inquit, optima vulpecula, tam ſcitè partiri docuit? Aſini, reſpondit vulpes, mi leo fortiſſimè, aſini ſocij noſtri caſus.* Similis eſt apologus Phædri lib. 1. Fabul. cap. 5. *Vacca*, inquit, *capella, ouis & leo*

Apologus.

D

In venatione tepêre cervum, quo in quatuor partes diviso, dixit leo:

Ego primam tollo, quia nominor leo:
Secundam, quia sum fortis; tribuetis mihi.
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo afficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Affabulatio:

Numquam est fidelis cum potente societas.

Ex hoc apologo dicta est leonina societas, cùm omne commodum ad vnum redit, reliquis vi fraudatis, qualis solet esse plebeis cum præpotentibus. Extat in Pandectis, in quibus ex Vlpiano refert Aristo, Casium respondisse, societatem talem coire non posse, ut alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret, & hanc societatem leoninam solitum appellare. Similem apologum ollæ & cacabi assignabit Siracides c. 13. 3. Accedit, quod sicut cameli (& elephantes) bibituri, priùs pedibus turbant aquam, ne in limpida videant suum gibbum & deformitatem. *Cameli bibunt*, ait Plinius l. 8 c. 18. *obturbata conculcatione priùs aqua.* Sic potentes sua auctoritate, famulatu, clamoribus, minis turbant rei narrationem & veritatem, ne eorum causa iniquitas, tyrannis, & fastus appareat. Frustra ergo cum eis litigas, qui aquam veritatis & iustitiæ, limo clamorum & mendaciorum conturbant & obscurant; ut quod æquum iustumque est, cerni nequeat. Quare cum potente litigare, idem est quod cum igne belligerari, cùm ignem lædere nequeas, sed certò ab eo lædendus sis & vrendus: idem est ac si pusio Herculem, canis leonem, lepus lupum prouocet ad duellum, quo, scilicet, ipse cædatur, lanietur ac deuoretur. Quid stultius? Quocirca Fauorinus sapienter cessit Hadriano Imp. cui tamen erat infensissimus. Rogatus causam dixit: *Quidni cedam ei qui viginti tenet legiones.* ita Ælianus in Varia histor. Et Artaxerxes Aclidæ dicaci dixit: *Tibi quidem licet, qualibet in regem proloqui: mihi verò non tantùm proloqui, sed & efficere.* Augustus in Pollionem fescenninos scripserat ludibrij causa. Tum Pollio: *At ego*, inquit, *tacebo: non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere*, uti idem proscripsit Ouidium, & Ciceronem dedidit Antonio occidendum. Demosthenes multa dixerat in Alexandrum; quidam ergo cum corripuit hoc versu Homeri Odyssea α.

Cur libet irritare virum, miserande, ferocem?

Radix & cauta est, quam assignat Aristot. libr. 2. Polit. c. 5. ex eáque ciuitatem & remp. ita ordinat & disponit: *Improbitas*, inquit, *hominum insatiabilis est, & primò quidem sufficere debent pauca atque minima: mox verò vbi illa sunt consecuti, plura appetunt semper, quousque in infinitum procedant: infinita est enim cupiditatis natura, ad cuius expletionem plurimi viuunt. Horum igitur principium est, magis quàm patrimoniorum executio ciuitatem sic constituere, vt boni quidem viri plus quam sit competat, habere non quærant: improbi autem, etsi quærant, habere non possint; hoc autem fiet, si inferiores sint, nec iniuriam patiantur.*

Symbolicè, homo potens est ratio & lex: hæc potens est; quia omnes per obligationem sibi subditos habet, & prævaricantes potenter punit: ne ergo in manus & vindictam eius incidas, noli cum ea litigare, sed ei consenti & obedi iuxta consilium Christi Matt. 5. 25. *Esto consentiens aduersario tuo citò dum es in via cum eo: ne fortè aduersarius tradat te iudici, & iudex tradat te ministro & in carcerem A mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem.* Mysticè enim *aduersarius*, Græcè ἀντίδικος, id est, accusator, vel actor contra reum, est Dei lex, inquit S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte, Anselm. & Beda in Matth. 5. via est vita præsens, iudex Christus, minister diabolus, carcer infernus vel Purgatorium, quadrans minima culpa quamquam ad litteram, ut rectè ibidem docent S. Hieron. Ambros. Hilar. & Auctor. Imperfecti operis, aduersarius sit is, qui à quopiam est offensus iniustè, & læsus, qui nos coram Deo reos peragere potest. cui proinde, paulò antè Christus iussit non reconciliari. Eidem rectè attribuas hoc Siracidis: *ne litiges cum homine potente.*

NON CONTENDAS CVM VIRO LOCVPLETE, NE FORTE CONTRA TE CONSTITVAT LITEM TIBI] Græcè, *ne fortè conflituat contra te pondus*, putà, litem, quæ te quasi pondus grauet & opprimat; siue quia testes & iudices pecunia corrumpet, ut contra te iudicent; siue, quia litem ex lite seret, ut expensis & molestijs par non sis. Secundo, Iansenius pondus hoc sic explicat, q. d. Ne fortè suis diuitijs te prægrauet in iudicio, & etiamsi iure non vincat; sua tamen pecunia efficiat, ut meliorem causam habeat. Sumpta est similitudo à bilance, in qua altera pars opposita atque librata sua grauitate vincit, & alteri præponderat; sic enim in lite pars potentior, quia plus potest, sæpè alteram vincit, non iure, sed ære. Vnde Tigurina vertit, *ne contendas cum homine opulento, ne se ex aduerso libratus pondus tuum eleuet*; vel, *ne tibi præponderet*; Syrus, *ne fortè appendat* (appendendo sua grauitate eleuet) *pondus tuum*; Tertiò, Vatabl. vertit, *ne tibi pondus apponat*: q. d. Ne tibi difficultatem insuperabilem quasi loricam ferream obijciat. Alij, *ne quando pondere se prægranet*, ne, scilicet, pondere litium & molestiarú te premat, & opprimat. Exemplum appositum dat Palacius: Sicut lupus, inquit, qui ieiunus in pugna & duello impar est tauro, ante duellum vorat arenam, eiusque pondere se grauat & saburrat, ac saburratus taurum degrauat & prosternit: ita causa diuitis iure leuior, ære fit grauior. Quare, si ieiuna iudicem aggreditur, vincitur: si saburrata auro, ad se iudicem trahit & prosternit. Vnde sequitur: B Vers. 2.

MVLTOS ENIM PERDIDIT AVRVM ET ARGENTVM, ET VSQVE AD COR REGVM EXTENDIT, scilicet, suam perdendi vim & efficaciam; ET CONVERTIT] id est, & peruertit: q. d. Aurum sua specie & fulgore inflexit, & peruertit etiam corda regum qui eo non egent, ut propter aurum diuitem præferant pauperi, & pro diuite sententiam, licet iniquam, proferant; quantò magis aurum inflectet & peruertet corda testium & iudicum tenuiorum, ut contra æquitatem causam pauperi abiudicent, & diuiti adiudicent? Syrus, *quia multos perdit aurum, & etiam cor regum insanire facit*; Græcus, *aurum enim perdidit multos, cordaque regum peruertit.* Multi enim propter aurum perdunt conscientiam, ac sæpè famam & vitam. Pecuniæ enim obediunt omnia. Et: *Munera excæcant oculos sapientum & mutant verba iustorum*, Deuter. 16. 19. Celebre est ænigma: C D

Mutnegra cum murra faciunt rectissima rurna.

Nimirum, *mutnegra*, si retrogrado ordine litteras colligas, est *argentum*; *murra* est *aurum*. *Auro enim loquente, omnis sermo obmutescit.* Et: *Validiùs pugnatur auris hostis, quàm armis vel æreis.*

Fabu-

Fabulantur Poëtæ, Herculem Cerbero offam medicatam in os iniecisse, itaque illud clausisse, ne latraret: sic qui offam auri iudicibus in os iniiciunt, illud claudunt, ut obmutescant, nec pro paupere & iustitia iudicare audeant. Nam, ut canit Horat. lib. 3. ode 16.

Aurum per medios ire ſatellites,
Et perrumpere amat ſaxa, potentius
Ictu fulmineo.

Sicut enim fulmen sternit dura quæque: ita aurum quasi fulmen sternit iustorum etiam & robustorum corda, ut dauti illud causam adiudicent, etiam contra fas & æquitatem.

Excipe hîc casum vnum, quando, scilicet, ipsi diuites & potentes adeò sunt modesti & iusti, ut non modò non ægrè ferant, sed & cupiant litem sibi moueri à pauperibus, qui se opprimi querantur. Qua in re excellunt reges Hispaniæ, qui, ut iustitiæ & conscientiæ suæ consulant, tribunal iustitiæ summum erexerunt, illique se quoque subiecerunt, ac plebeio cuiq; dant facultatem vocandi in ius regem regiosque officiales, sicubi eis vis vel iniuria facta sit: quare tunc liberè contra potentem litigari potest, imò Rex ipse gaudet se condemnari, ut iustitiæ & plebeio iniuriam passo satisfiat. Vtinam hoc ceteri reges & principes imitentur! quot enim à principum ministris extorsiones fiunt, principibus ipsis inuitis, imò inscijs, de quibus nemo queri audet, quia non habet liberum tribunal, in quo de ijs queri, & ius suum repetere possit? De quibus meritò lamentatur Habacuc c. 1. 4. *Lacerata est lex, & non pervenit vsque ad finem iudicium: quia impius prævalet adversus iustum, propterea egreditur iudicium pervertsum.* Et v. 14. *Quare facies deorante impio insuperè sei & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principē*, ut sicut piscis, maior devorat impunè minorem, & animal potentius opprimit infirmius, ut lupus ouem, leo equum, sic homo potentior & ditior prædetur plebeium & pauperem, ait ibidem S. Hieron. Quocirca Babylonij, id est, mundani omnes, quibus dominatur opum & auaritiæ confusio, adorant auream statuam Nabuchodonosoris, Danielis 3. soli tres pueri Hebræi, quia magis timuerunt Deum quàm regem, illam adorare noluerunt, adeoque in fornacem ardentem coniecti, illæsi in ea perstiterunt. Qua de re præclarè S. Chrysost. hom. 5. in Matth. *Aurea*, ait, *imago proposita est pecunia, in qua tyrannica quædam mammona formatur effigies & ad seruiendum sibi cupidorum corda sollicitat: sed nequaquam nos aut fomitus tubarum, aut citharæ concentus, aut reliqua diuitiarum incentiua commouent, ut imaginem adoremus auaritiæ, sed etiam ardentem fornacem intrare cogamur, paupertatem dico: eam tamen & inter ignes posti diligamus: Tunc enim nos in medio flammarum blanda circumdabit roris asperſio: ne igitur paupertati fornacem horreſcamus.*

VERS. 4. NON LITIGES CVM HOMINE LINGVATO, (S. Augustin. in Speculo legit, *linguoso*:) ET NON STRVES IN IGNEM ILLIVS LIGNA] q. d. Si litiges cum linguato, perinde facis ac si ligna igni suggeras: accendis enim eius ardorem loquēdi & vindicandi se. Noli ergo cum eo contendere, quia contendendo non superabis; sed magis concitabis eius loquacitatem: *linguatus* enim dicitur loquax, dicax, mordax, effrænis, qui bilis flamma iuccensus plaustra iniuriarum eructat, estq; instar canis, qui iritatus latrare non cessat. Syrus, *ne litiges cum viro contentioso, & ne ponas super ignem ligna*: quia sicut princeps est potens robore, diues ære: sic linguatus pollet lingua. Quare, vti cum illis non esse litigandum docuit v. 1. & 2. sic cum linguato non esse certandum docet hoc versu. Linguatus enim verbis & clamoribus strepit & crepitat instar lauri virentis igni impositæ. Vnde illud Diogenis: *Magis vociferatur, quàm laurus viridis incensa*, Hinc & adagium: *Insana laurus est*; dici solitum in rixarum auctorem, qui quocumque se vertit, lites suscitat. Orrum habuit ex illo, quod scribit Plinius lib. 16. c. 45. *Esus* (Bebricis regis) *tumulus à supremo die lauro tegitur, quam insanam vocant; quoniam si quid ex ea decerptum inferatur manibus, iurgia fiunt, donec abjiciatur.* Verùm hoc superstitionem olet, vti & illud, quod scribit lib. 19. c. 7. *Otimum cum maledictis & probris ferendum præcipiunt, vt lætius proueniat.* Plura habet similia de remedijs morborum, deque herbarum & gemmarum virtutibus superstitiosa, lib. 28. cap. 1. 2. & seq. & alibi.

Huic simile est illud Catonis:

Contra verbosos noli contendere verbis:

& illud Arabum centur. 1. n. 28. *Ne scalpito* (Pythagoras dixit, *ne fodito*) *ignem gladio*; id est, loquacem & iratum contendendo noli iritare: sicut enim prunæ, quamdiu relinquuntur, placidæ sunt, suisque cineribus ardorem suum tegunt: quamprimum verò contrectantur & fouiuntur, ignes ostentant, vim scintillarum euomunt, ac in apertam flammam tandem erumpunt: sic loquaces & iracundi, quamdiu soli & intacti viuunt, malitiam suam cohibent & tegunt; mox verò ut tanguntur oculis scintillant, nare fumum, ore ignes eiaculantur. Et centur. 1. n. 25. *Qui non dat lignum ad ignē impedit illum, quo minùs exardescat*: id est, *qui præbet ob verba scandali, impedit iram, vt non inflammetur.* Verba scandali vocantur, quæ quis ira percitus in aliquem euomit. Qui enim reprehensus, aut probro affectus pudore suffunditur, nec se contendenti & exprobranti opponit, iram eius exhibet, & velut frigida iniecta ignem restinguit. Qui verò respondet verbis acribus, quasi ligna iram accendit & inflammat, iuxta illud Prouerb. 26. 20. *Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis & susurrone subtracto iurgia conquiescent. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem: sic homo iracundus suscitat rixas.* q. d. Ira est instar ignis: ignis autem alitur crescitque pabulo. Igitur, sicut ignis pabulum connaturale sunt ligna, sic iræ propria fomenta sunt iratorum iurgia, detractiones, dicteria & maledicta. Vide S. Basilium homil. 21. & in varios Script. locos, ac S. Chrysost. homil. 29. ad populum, vbi ait: *Ferę potius quàm homini iracundo cohabitandum est: hæc enim semel mansuefacta suam seruat legem: illum etiam quoties mitigaueris, rursus efferatur.*

VERS. 5. NON COMMVNICES HOMINI INDOCTO (Græcè, *μὴ συλλάλει*, id est, ne conuersetis, ne familiaris sis iocando & colludendo cum *ἀπαιδεύτῳ*, id est, indisciplinato, qui sub virtutis ferula, putà sub disciplina & castigatione præceptorū & morum non fuit, in eaque non didicit virtutem, ideoque practicè est indoctus, ut vertit Nosser.)

NE MALE DE PROGENIE TVA LOQVATVR] ne si quid maculæ progenies tua occultum habet, ille proferat in lucem: solent enim tales esse libertini & arrogantes, ideoque sua magnificare & laudare, aliena parui pendere & vituperare: quare effrænis iste colludendo effutiet quod habet in pectore,

pectore, teque & tuos parentes, vel de vilitate prosapiæ, vel paupertate, vel de rusticitate, alióve vitio, vel sceleste taxabit, itaque te vilipendet & infamabit, ac lites & iurgia concitabit. Græca habent, *ne infametur*, vel *ignominia afficiantur progenitores tui*, scilicet, per imprudentiam & arrogantem loquacitatem indocti, qui iocorum iura nescit, vti explicat Noster. Alij tamen id accipiunt de affricatione vitiorum & morum: q.d. Ne communices cum indisciplinato; quia si communices, disces & indues peruersos eos mores, atque ignominia afficies te & tuos parentes. Aliter hæc vertit Syrus, *ne litiges cum arrogantibus, ne probro te afficiant viri graues*: q. d. Ne arrogantibus communices, vel colludas, scilicet, in salsis iocis & irrisionibus, vt sic idem quod, *ne litiges*. Solent enim loquaces & dicaces iocosis talibus & scommatibus alios impetere, quibus dum alij paribus dicterijs respondent, iocus in litigium vertitur: nam omnia præcedentia hic spectant litigium. Sicut ergo iussit v. 1. 2. & 3. ne quis litiget cum potente, diuite & linguato; sic hic iubet, ne litiget cum indisciplinato & arrogante. Et hic videtur esse germanus huius loci sensus. Ex hoc enim litigio sequuntur probra mutua, quibus inuicem obijciunt & vilitatem & crimina prosapiæ & parentum, quæ meritò improbant & damnant viri graues. Sicut enim fragum ferit fragum; sic scomma ferit scomma, risus risum, contumelia contumeliam, lis litem. Sic ludere pro litigare, imò pro bellare & duellare sumitur, 2. Reg. 2. 14. *Surgant pueri & ludant*; id est, duellent, vt patet ex sequentibus. Sic Ismaël lusit cum Isaac, eum ridendo, vexando & persequendo, vti explicat Paulus Galat. 4. 29. Sic denique canes ludunt cum leporibus, aucupes cum auibus, mures cum felibus.

Huius rei typus est sal, quod est symbolum sapientiæ: sic vt enim sal non communicat cum igne, sed in eum iniectus obstrepit & crepitat, eò quòd in se contineat aquam saltam igni infulso contrariam: sic pariter sapiens non conuenit cum insulso & insipienti, quia illius sapientia huius insipientiæ obstrepit & aduersatur.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua docet non esse spernendos peccatores, senes, & inimicos mortuos.

Vers. 6. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei: memento, quoniam omnes in correptione sumus.

7. Ne spernas hominem in sua senectute: etenim ex nobis senescunt.

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere: sciens, quoniam omnes morimur, & in gaudium nolumus venire.

9. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, & in prouerbijs eorum conuersare.

10. Ab ipsis enim disces sapientiam, & doctrinam intellectus, & seruire magnatis sine querela.

Cornel. in Ecclesiast.

A 11. Non te prætereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt à patribus suis.

12. Quoniam ab ipsis disces intellectum, & in tempore necessitatis dare responsum.

Vers. 6. NE DESPICIAS HOMINEM AVERTENTEM SE A PECCATO, NEQVE IMPROPERES EI peccata commissa, de quibus iam pœnitet. Rationem subdit: MEMENTO, QVONIAM OMNES IN CORREPTIONE (perperam legunt multi, *in corruptione*) SVMVS] *In correptione*, id est, in peccato: ob peccatum enim digni sumus correptione & reprehensione. Est metonymia: ponitur enim effectus pro causa. Sensus est: q.d. Noli despicere peccatorem pœnitentem, B eiq; exprobrare peccata præterita, quia & tu peccator es, adeoque omnes peccatores sumus, digniq; reprehensione. Vnde Syrus, *ne exprobres homini, qui pœnitet de peccatis suis: memento, quòd omnes nos peccauimus*; Tigurina, *homini à peccato recedenti probrum ne obijcias, sed memento nos omnes esse in crimine*; alij, *in culpa*: vt iugiter cum Sanctis humiliter confiteri & dicere debeamus, *mea culpa*. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria*, id est gratia, *Dei*, Roman. 3. v. 23. Sicut ergo Christus suscepit benignè S. Magdalenâ. S. Petrum, S. Paulum, S. Matthæum, Zachæum, cæteros q; publicanos & peccatores; sic multò magis nos, qui æquè vel magis sumus vel fuimus peccatores, eosdem benignè excipere, iolari, fouere & iuuare pro viribus debemus, iuxtà illud Pauli Galat. 6. 1. *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Vide ibi dicta. Siracides à litigio descendit ad contemptum: hi enim affectus vicini sunt. Sicut ergo docuit, cùm quibus non sit litigandum: sic iam docet, qui non sint contemnendi, esto contemptibiles esse, aut contemptum mereri videantur, quales sunt peccatores, senes, inimici mortui.

Ita hunc locum explicat S. Basilius in Psal. 14. v. 3. *Neque enim*, inquit, *qui peccat, probris venit infectandus, vt scriptum est: Ne exprobres homini auertenti se à peccato* (qui locus est Nostri hoc cap. vers. 6.) *numquam enim ad delinquentium vilitatem nouimus esse à quopiam assumptum: nam, cùm Apostolus in sua ad Timotheum disciplinam instituendis, præmiserit redargutionem siue reprehensionem, obsecrationem simul & increpationem; nusquam tamen assumit opprobrium, quòd fraterna correctioni aduersetur. Sanè reprehensio, siue redargutio videtur sibi finem præfigere emendationem peccantis; contrà opprobrium eius magis qui peccauit, spectat confusionem.* ■ confusione autem nascitur, vt exardescens ira correctus in corrigentem insurgat.

Porrò, quia multi codices legunt, *quoniam omnes in corruptione sumus*; hinc istud appositè sic explicat Palacius: *Vt corpus nostrum*, inquit, *semper tendit ad corruptionem; est enim in eo materia, quæ semper machinatur maleficium: ita anima nostra sibi relicta tendit ad malum: quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum*, vt in Genesi dicitur. *Hinc tria collige. Primum, tu qui improperas auertenti se à peccato, mereris propterea tibi relinqui: at relictus tuæ corruptioni, peccabis. Secundum, minimè mirari debes, si frater tuus corruptionem secum ferens labatur. Tertium,*

multum amare debes, ſi ſe à ſua corruptione diuellat. Verùm genuina lectio habet, *in correptione*, non *corruptione*: hanc enim ſignificat Græcum ἐπιτιμίου, id eſt, caſtigatio, increpatio, item vltio, mulcta, pœna, ſupplicium, cuius nos reos & obnoxios facit culpa & crimen: itaque legunt Biblia Romana, ceteraque emendatiora.

Denique *τὸ non deſpicias*, per mioſin accipi poteſt, q.d. Adeò non eſt deſpiciendus peccator pœnitens, vt ſingularis fauor & honor ei deferendus ſit, tum propter inſignem Dei gratiam; tum propter heroicam animi virtutem & fortitudinem, qua animum ſuum frænauit, & retrorſum ab incepto curſu conuertit. Sic honoramus & colimus S. Magdalenam, S. Petrum, S. Paulum, S. Pelagiam, alioſque Sanctos pœnitentes. Nam, vt ait S. Greg. *Plerumq; gratior eſt Deo feruens poſt culpam vita, quam ſecuritate torpens innocentia.* Sapienter S. Antiochus ſerm. 50. *Qui contumelioſus*, inquit, *in proximum, exprobrat quidquam delicti ſui ipſe quæ alteri intexuit & ordinauit, irretietur retibus: iure quidem: quæ enim ſeminauerit quis, hæc & metet. Is ſiquidem melio in diſcrimine deſtituitur Dei auxilio; quòd per elationem mentis adeò non indoluerit calamitati ſuæ, vt etiam inſuper inſultet huic vt plurimùm in eandem ruinam, nec ſemel prolabetur.* Exemplum dat Caſſianus collat. 2. cap. 13. in ſene, qui duriùs caſtigans iuuenem libidine tentatum, iuſto Dei iudicio in eandem tentationem incidit. Quocirca ſolerter S. Gregor. 26. Moral. c. 28. vel iuxtà aliam editionem 36. *Omnis*, inquit, *per quem neceſſe eſt aliena vitia corrigi, ſemetipſum prius debet ſolerter inſtrui, ne, dum aliorum culpas vituperat, ipſe vituperandi furore ſuperetur.* Et B. Iſidorus lib. 3. de Summo bono cap. 3. *Non debet*, inquit, *vitia aliena carpere, qui adhuc vitiorum contagionibus ſerui: improbum eſt enim arguere quemquam in alio, quod adhuc deprehenditur in ſemetipſo.*

VERS. 7. NE SPERNAS (Græcè, ἀτίμαζε, id eſt, inhonores, ſpernas, ii famia vel ignominia afficias) HOMINEM IN SVA SENECTVTE: ETENIM EX NOBIS SENESCVNT] Syrus, *ne irrideas hominem qui ſenuit: memento, quid ex nobis ſeneſcunt.* q.d. Senes prodeunt è nobis, ſuntque noſtræ ætatis & cœtus complementum & perfectio: ſi ergo eos ſpernimus, nos ipſos, noſtrumque cœtum ſpernimus & inhonoramus. Non ait: *Nos ſeneſcimus*, vel *ſeneſcemus*: quia hoc ſæpè falſum eſt; ex pueris enim & iuuenibus vix decima pars ſeneſcit: plurimi enim præmoriuntur, antequam ad ſenium pertingant. Ait ergo: *Ex nobis ſeneſcunt*, id eſt, nemo niſi ex nobis ſeneſcit, omneſque nos ſeneſcere poſſumus: at non ſeneſcimus omnes, ſed aliqui ex nobis: qui illi futuri ſint, nobis incertum eſt: vide ergo, ô iuuenis, qui ſenem rides, tibi pariter poſſe obtingere, & fortè reipſa obuenturum, vt ſeneſcas, tuncque ridearis & ipſe.

Senes non ſpernendi. Cur?

Cauſa.

Solent ſenes, ait Palacius, *eſſe importuni, moroſi, rixoſi: dicunt faciuntq; inepte multa. Ea cauſa ſpernuntur à multis. At indignè ſpernam: ſiquidem & ego ſenex ero. Non igitur ſpernam, ne ſpernar; imò contra ſenes venerandi ſunt, vt in quibus Dei æternitas reſplendet. Tu verò intelige, contemptum ſenis eſſe peccatum, quod promeretur, vt, cùm ſenuerit qui ſpreuit, ſpernatur.* Vnde S. Cypr. Epiſt. 38. Rogatianum Epiſcopum propter ſenectutem à quodam diacono contemptum exemplo Samuelis conſolatur: *Cùm*, inquit, *Samuel ſacerdos à Iudæorum populo ob ſenectutem, ſint tu modò, contemneretur; exclamauit iratus Dominus: Non te ſpreuerunt, ſed me. Et vt hoc vliſceretur, excitauit Saul regem, qui eos immanibus grauibus affligeret; & per omnes contumelias & pœnas ſuperbum populum cohiberet & premeret, vt contemptus ſacerdos de ſuperbo populo vltione diuina vindicaretur.* Porrò Antiſthenes apud Stobæum ſerm. 113. aiebat vitam noſtram ſimilem eſſe vino, quod dum deficit, aceſcit: hinc ſenes ſunt acidi & amari. Quare hæc antipathia morum & amorum æquè ac annorum in ſenibus, faſtidio eſt iuuenibus, iuxtà illud Menan. 1: *Moleſtus vir eſt inter iuuenes ſenex.* Et illud Comici: *Odioſa eſt hæc ætas adoleſcentulis.* Cauſam dat Paulan. lib. 7. *Ita natura comparatum eſt*, ait, *vt ſenes quamis in re iuuenibus aduerſentur, atque in primis obſti ſe iuuenes aliquando fuiſſe, eorum ſint affectibus oppido quàm offenſi.* De ſenum vitiis vide S. Hieron. Epiſt. 21. Plin. l. b. 7. cap. 50. S. Baſil. orat. 4. de pœnitentia.

Quocirca ſapienter monet hic Siracides iuuenes, vt ſenum mores ferant, cogitantes ſe in eoſdem quandoque caſuros. Senſim enim incogitantibus obſtrepit ſenectus, tacitique ſeneſcimus annis. Id exemplo ciconiarum declarat Plinius lib. 10. cap. 23. *It cuncias*, ait, *nemo aduenire ſentit ſed adueniſſe; nemo diſcedere, ſed diſceſſiſſe; quod noctu clementiamq; faciant virumq;: ita iuuentutem nemo intelligit diſcedere, ſed diſceſſiſſe; & ſenectutem non ſentimus aduenire, ſed aduenſſe.* Sic arenam, vel aquas in clepſydra effluxiſſe miramur, cùm fluere non viderimus. Nam, vt ait Seneca lib. 3. cap. 24. *Quotidie*, inquit, *morimur; quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoq; cùm creſcimus, vita decreſcit: infantiam amiſimus, deinde pueritiam, deinde adoleſcentiam; vſque ad heſternum quidquid tranſiit temporis, perijt. Nunc ipſum, quem agimus, diem cum morte diuidimus: quemadmodum clepſydram non extremum ſtillicidium exhauſit, ſed quidquid antè deſtuxit: ſic vltima hora qua eſſe deſinimus, non ſola mortem facit, ſed ſola conſummat; tunc ad illam peruenimus, ſed diu venimus.*

Præclarè S. Cyprianus lib. de Mortalitate, & ex eo Rabanus: *Hæc ſententia*, ait, *mundo data eſt, hæc Dei lex eſt, vt omnia orta occidant, & cuncta ſeneſcant, & infirmentur fortia, & magna minuantur. Canos videmus in pueris, capilli deficiunt, antequam creſcant. Nec ætas in ſenectutem deſinit, ſed incipit à ſenectute. Sic in ortu ſuo ad finem natiuitas properat. Sic quodcumque nunc naſcitur, mundo ipſius ſenectute degenerat; vt nemo mirari debeat ſingula in mundo cœpiſſe deficere, quando totus ipſe iam mundus in defectione ſit, & in fine.* Ad hanc gnomen facit Lacedæmoniorum πεῖχορα, ſiue triplicis chori cantilena, putà ſenum, puerorum, iuuenum. Senum hæc erat cantio:

Tricoria Spartanorum.

Nos fuimus olim ſtrenui iuuenculi.

Denique puerorum hæc erat:

Præſtantiores nos futuri olim ſumus.

Denique iuuenum hæc erat:

At nos ſumus, vel experire, ſi velis.

Hunc chorum Spartæ inſtituit Tyrtæus, vt triplex ætatum diſcrimen repræſentaret. Nam pueritia ingreſſus eſt vitæ, virilis ætas progreſſus, ſenecta exitus.

Porrò ſenectutis commoda & incommoda, laudes & vituperia recenſet Cicero lib. de Senectute, & Stobæus ſerm. 116. & 117. vbi citat illud Euripidis: *Quid aliud eſt ſenex, quàm vox & vmbra?* Et illud Antiphanis: *Senectus eſt velut ara malorum; ad ipſam enim omnia confugiſſe videntur.* Et illud Patroclis: *Senectus eſt vitæ hiems.* Et illud Democriti:

Sene-

Senectus omnimoda imperfectio eſt : omnia habet, & omnibus indiget. Præclarè S. Ephrem ſerm. aſcetico ad imitationem Prouerb. 6. *Honora Dominum*, inquit, *& vitæ tuæ proſperabuntur. Honora ſacerdotem & preſbyterum, vt in te benedictio oris ipſorum veniat. Honora ſenes, tanquam qui diu multumq; Chriſto ſeruierunt. Honora fratres tuos, velut Chriſti ſeruos, vt ab ipſis diligaris.* Et inferiùs : *Ne ſenes ad opus compella : nam carnes iuuenum ſuæ in exercitatione attriuerunt, & ſufficit vetula conſcientia timenti Dominum.* Vide dicta Leuit. 19. 32. ad illa *Coram cano capite conſurge.*

A

VERS. 8. NOLI DE MORTVO INIMICO TVO GAVDERE, SCIENS QVOD OMNES MORIMVR, ET IN GAVDIVM VOLVMVS VENIRE] q. d. Cùm morimur, *volumus in gaudium*, id eſt, quietem & pacem, quæ cauſat gaudium, *venire*. At hæc pax (ſi fieri poſſet) tu- B baretur, ſi ſciremus inimicos noſtros de noſtra morte gaudere. Ita Palacius. Aut potiùs, vt Iauſenius : q. d. Cupimus omnes in gaudia cæli introire; ideoque abſtinere debemus ab omni malo, quale eſt gaudere de morte inimici. Verùm pro *volumus*, vti legit S. Auguſt. in Speculo, & alij multi, corrigendum eſt, *nolumus* : ita enim legunt codices Romani, Raban. Gloſſa, Lyran. Senſus eſt : q. d. Nolumus, vt, cùm mortui fuerimus, inimici de noſtra morte gaudeant. Ergo & nobis pari iure de inimici morte non eſt gaudendum. Quòd enim tibi non vis fieri, alteri ne feceris, ait prima & vniuerſalis charitatis ac iuſtitiæ lex : ſolet enim Deus talionem peccantibus reddere, vt quod quis iniuſtè alijs fecit, idem ipſe iuſtè ab alijs vicißim patiatur : quocirca qui gaudent de morte inimicorum, ipſi ſæpè iuſto Dei iudicio citò moriuntur, ac mortui fiunt gaudium, irriſio & ſubſannatio inimicis ſuis. Ex Græco ſic vertas, *ne inſulta mortuo, ſed memento nos omnes eſſe morituros* ; Syrus, *ne lætetis ſuper homine, qui moritur : memento, quòd omnes nos morimur*, id eſt, continuo curſu ad mortem decurrimus, ita vt vita noſtra ſit inchoatio mortis, imò continua & longa quædam mors, iuxta illud : *Omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* 2. Reg. 14. 14. Sapienter S. Hieron. vel potiùs S. Paulinus ad Celant. Epiſt. 14. *Quaſi*, inquit, *compendioſum quoddam commentorium tibi Euangelij eligenda ſententia eſt, & ſuperſcribenda cordi tuo, quæ ad totius inſtitutæ breuiarium Dominico ore proferatur : Omnia quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, hæc vos facite illis : cuius præcepti vires exprimens iunxit : Hæc enim lex eſt & Prophetæ. Ad omnem actum, verbum, cogitatum hac ſententia retractetur, quæ tibi quaſi ſpeculum quoddam paratum, & ad manum ſemper poſitum, qualitatem tuæ voluntatis oſtendat, ac etiam vel de iniuſto opere redarguat, vel de iuſto lætificet.*

C

Alludit ad illud Salomonis Prou. 24. 17. *Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne forte videat Dominus, & diſpliceat ei.* Et ad illud Iob 31. 29. *Si gauiſus ſum ad ruinam eius, qui me oderat : & exultaui, quòd inuenieſſet eum malum.* Hac de cauſa Deus minatur & intentat excidium Idumæis, eò quòd ipſi lætati eſſent in excidio Iudæorum per Chaldæos. Ezech. 35. 15. *Sicut gauiſus es*, inquit, *ſuper hereditatem domus Iſraël, eò quòd eſſet diſſipata, ſic faciam tibi : diſſipatus eris mons Seir & Idumea omnis.* Et Ierem. Thren. 4. 21. *Gaude*, ait, *& lætare filia Edom : ad te quoq, perueniet calix, inebriaberis atque nudaberis.* Et pſal. 136. 7. *Memor eſto, Domine, filiorum Edom in die* (excidij) *Ieruſalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite uſque ad fundamentum in ea.*

D

Sapienter Virgil. lib. 10. Æneid cùm narraſſet Turnum Pallanti à ſe occiſo inſultaſſe, eiuſque baltheo quantem ſe accinxiſſe, admonens ſubijcit :

Neſcia mens hominum fati ſortisq; futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis;
Turno tempus erit, magno cùm optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cùm ſpolia iſta diemq;
Oderit.

Nam ideircò Turnus in duello occiſus eſt ab Ænea, eò quòd videret eum accinctum baltheo ſui Pallantis. Sic enim Turno ſtrato & ſupplici inſultat Æneas lib. 12. Æneid.

Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

Præclarè S. Greg. in locum iam citatum S. Iobi 22. Moral. cap. 6. *Sciendum*, inquit, *eſt quia inimici dilectio tunc veraciter cuſtoditur, cùm nec de profectu additur, nec de ruina illius lætatur. Nam ſæpe in dilectionis imagine erga inimicum animus ſallitur, ſeq; hunc diligere æſtimat, ſi eius vitæ contrarius non exiſtat. Sed dilectionis vim occultè & veraciter, aut profectus inimici, aut caſus interrogat. Hæc etenim de re ad plenum ſemetipſum mens hominis neſcit, niſi eum, quem ſibi aduerſarium credit, in defectu vel profectu mutaſſe modum ſui ſtatus inuenerit : ſi enim de proſperitate additur, & de calamitate ſe odientis lætatur, conſtat, quia non amat, quem non vult eſſe meliorem : eumq; etiam flentem vota perſequitur, quem cecidiſſe gratulatur.* Subdit deinde caſum, quo licet gaudere de caſu inimici, ſcilicet, ob noxam, quam alijs iniuſtè infert. Ait ergo : *Sed inter hæc ſciendum eſt, quia euenire plerumque ſolet, vt non amiſſa charitate, & inimici nos ruina lætificet, & rurſum eius gloria ſine inuidiæ culpa contriſtet : cùm & ruente eo, quoſdam benè erigi credimus, & proficiente illo pleroſq; iniuſtè opprimi ſolere audamus. Qua in re mentem noſtram, nec eius tam defectus erigit, nec eius profectus addicit, ſi recta noſtra cogitatio non quid in ipſo, ſed quid de ipſo circa alios agatur, attendat. Sed ad hæc ſcrutanda valdè eſt neceſſarium ſubtiliſſima diſcretionis examen; ne cùm noſtra edita exequimur, fallamur ſub ſpecie vtilitatis alienæ.*

VERS. 9. NE DESPICIAS (alij, *ne negligas*) NARRATIONEM PRESBYTERORVM (id eſt, ſenum) SAPIENTVM, ET IN PROVERBIIS EORVM CONVERSARE] Eſt mioſis : minus enim dicitur & plus ſignificatur : *non deſpicias*, id eſt, ſtudioſè audias, haurias & ſequaris, *narrationem* ſenum; tum hiſtoriarum & exemplorum præteriti ævi, quas ipſi, vel viderunt, vel à patribus audierunt; tum monitorum, conſiliorum, documentorum, ſimiliumque rerum, quæ te docebunt prudentiam : *& in proverbijs eorum converſare*, mente ea pertractando, ruminando & meditando. *Proverbia*, vel, vt Græcè eſt, paroemiæ, Hebr. מָשָׁל *miſle*, vocantur non ſolùm adagia, apologi, ſimilitudines; ſed & quælibet ſententiæ acutæ, vel grauiter dictæ, quæ moribus formandis & componendis deſeruiunt, vt dixi initio libri. Vnde Tigurina vertit, *in promuntiatis eorum* ; Vatabl. *in ſententijs*, vel *ſcitè dictis eorum verſare* ; Syrus, *ne derelinquas narrationes ſapientum, & in parabolis eorum eſto diſputans* (ruminando eas tecum, vel cum alijs eorum vim diſquirendo & perſcrutando) vel *cohæres*, aſſiduè eas terendo in ijſque incedendo, & iuxta eas vitam inſtituendo. Cauſam ſubdit :

AB IPSIS ENIM DISCES SAPIENTIAM ET DOC-

TRINAM INTELLECTVS ; ET SERVIRE MAGNATIS SINE QVERELA] *Sapientiam* vocat cognitionem rerum nouarum & magnarum : *doctrinam intellectus* vocat Ethicam, ſiue prudentiam, qua quis intelligenter, id eſt prudenter, cum quibuſlibet verſetur, & munia ſua peragat. Græca de more concisa ſic habent : *Ab illis enim diſces, παιδείαν*, id eſt, *diſciplinam, & διμαχῆς*, id eſt, *facilior*, & dextrè, *ſeruire potentibus*; Syrus, *ab ijs accipies doctrinam in tempore, quo ſteteris coram principibus.* Magna enim opus eſt prudentia & dexteritate, vt quis rectè conuerſetur in aulis principum, vel reipubl. negotia tractet cum fide, & ſimul cum gratia omnium, ne vel principes, vel conſiliarij, vel aulici, vel populus de eo queratur, aut queri poſſit : pauci enim à principe exaltati in aula conſenescunt ſine offenſa, quin & plerique gratia principis & gradu ſuo excidunt. qui ergo ſapiunt, tempeſtiuè ruinam præuident, & ex aula ſe ſubducunt.

In aulis quomodò verſandū.

Aulici ergo prudentes norunt faciúntque illud Taciti ; *Quanto quiſq; promptior obſequio, tanto citiùs honoribus & opibus extollitur.* Et illud ſapientis : *Inuidiam ſupera modeſtia & humilitate : animi ira vince patientia. Omnibus omnia ſis : quæ tollere non potes, diſſimula : ſtomachata & probra hilaris abſorbe.* Vnde ille rogatus, quomodò præter aliorum morem in aula conſenuiſſet, reſpondit : *Omnibus me ſubſternendo, & acceptæ iniuriæ gratias agendo.* Nebridium laudat S. Hieron. Epiſt. ad Saluinam, eius nuper vxorem, iam viduam. *Nutritus*, ait, *in palatio, contubernalis & condiſcipulus Auguſtorum, non eſt inflatus ſuperbia, nec ceteros homines adducta fronte contempſit : ſed tunc his amabilis ipſos principes amabat vt fratres, venerabatur vt dominos. Mim ſtros autem eorum, & vniuerſum ordinem palatij ſic ſibi charitate ſociarat, vt qui merito inferiores erant, offuſus pares arbitrarentur. Difficile ſæclum eſt gloriam virtute ſuperare, & ab his diligi quos præcedas.*

Exemplum Nebridij.

Qui hanc artem neſciunt, aulam experiuntur caulam, imò caulæ incolis miſeriores euadunt. Nam, vt ait Plutarch. in Arato : *Amicitiæ regum & tyrannorum feruentes, ac repentinæ, & ardore quodam amoris ſubito incenduntur : ſed labefactari expugnariq; facile poſſunt, & veluti ventis inuidiæ atque calumniæ flatibus aſſiduè agitantur.* Appoſitè quoque Polyb. lib. 5. *Breuia monumenta plerumque extollunt homines, rurſumq; deprimunt ; in primis verò eos, qui in aulis verſantur : illi enim profectò ſimiles ſunt menſarum calculis, qui prout calculatori libet, modo aſſem, modò talentum valent : ita aulici ad nutum principis modò beati, modò miſeri ſiunt.*

VERS. 11. NON TE PRÆTERBAT NARRATIO SENIORVM : IPSI ENIM DIDICERVNT A PATRIBVS SVIS] Græca, *ne diſcedas à narratione ſenſorum ; ipſi enim à patribus ſuis nacti ſunt eruditionem.* Ita Complut. & Tigurina. At Syrus, *ne conſiſteris in narrationibus ſenum, qui audierunt à patribus ſuis.* q. d. Doctrina ſenum eſt ſedata & ſolida ; quia traditione à patribus accepta, longóque vſu & experientia confirmata : illam ergo ſequere, non iuuenum inuentiones & conceptus, qui vti præferuidi & acuti ſunt ; ita ſæpè inſtabiles, fallaces, difficultatibus & erroribus, quos non præuiderunt, quique poſtea deprehenduntur, ſe ſuoſque inuoluunt & implicant.

Hoc eſt, quod toties inculcat Moſes & Prophetæ, vt filij doceantur à parentibus, iuuenes à ſenibus : *Docebis*, inquit, *ea filios & nepotes tuos*, Deut. 4. 9. & cap. 11. 19. Iſaiæ 39. 21. Pſal. 77. 3. Prudenter Plutarch. lib. An ſenex ſit gerenda reſp. *Sicut ibia ajunt* (inquit) *cùm vetus eſt facta, exhalatis virioſis ac turbidis partibus, odoratiorem habere aromaticam virtutem : ſic decretum ſenile nullum tumultuoſum habet conſilium ; ſed grauia omnia & firma. Quapropter in reipubl. verſandum, vt quomodo Plato de vino aqua diluto ait, inſanum Deum alio ſobrio coërceri atque temperari : ita cautio ſenilis cum feruente in populo iuuenum, ac bacchante gloria & honorum ſtudio commixta, inſaniam & nimiam vehementiam eorum reprimat.*

Ibis in ſenio odorata.

VERS. 12 QVONIAM AB IPSIS DISCES INTELLECTVM (Græcè, σύνεσιν, id eſt, intelligentiam, prudentiam) ET IN TEMPORE NECESSITATIS DARE RESPONSVM] vt reſpondeas aptè & congruè loco, tempori & perſonis, quando interrogatus de re graui, dubia vel ancipiti, neceſſe tibi erit reſpondere appoſitè & prudenter, ne quem offendas & periculum incurras. Tigurina, *quapropter ſapere diſces ab eis, & opportuno tempore reſpondere.* Magnæ ſapientiæ & prudentiæ eſt, poſſe ritè quibuſlibet interrogantibus reſpondere : cùm enim vita noſtra plena ſit difficultatibus, dubijs, ignorantijs, difficile eſt omnibus verè & prudenter reſpondere, ac dare cuique ſapiens conſilium : hoc autem à ſenum prudentia quaſi à fonte affatim promemus. Huc facit illud Euripidis in Bellerophonte : *Tempus multam ac variam doctrinam parit.* Et illud illius apud Apuleium lib. 5. de Aſino aureo : *Sum ruſticanus & opilio, ſed ſenectutis prolixæ beneficio multis experimentis inſtructus.* Hinc & illud vulgò tritum : *Vino veteri vtere.* Et illud Plinij lib. 22. cap. 25. *Vetus panis medetur oculis.* Denique Iob cap. 12. 12. *In antiquis*, ait, *eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia.* Feſtiuè R. Joſi in Pirke auoth, id eſt, in Apophthegm. patrum : *Qui*, inquit, *à iunioribus diſcit, ſimilis eſt ei, qui omphacium bibit, aut acerbam vuam, & vinum non ſatis excoctum : qui autem ſenes habet magiſtros, hic aſſimulatur bibenti vinum vetus, quod vt plurimum optimum eſt ac præcipuum, ac vuas comedit iam planè maturas.* In veſtibus enim quæritur nouitas, in vino vetuſtas.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ docet non eſſe arguendos obſtinatos, contumelioſos, furtiores, iudices, iracundos, audaces.

Verſ. 13. Non incendas carbones peccatorum arguens eos : & ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.

14. Ne contra faciem ſtes contumelioſi, ne ſedeat quaſi inſidiator ori tuo.

15. Noli fœnerari homini fortiori te : quòd ſi fœneraueris, quaſi perditum habe.

16. Non ſpondeas ſuper virtutem tuam : quòd ſi ſpoponderis, quaſi reſtituens cogita.

17. Non iudices contra iudicem : quoniam ſecundùm quod iuſtum eſt, iudicat.

18. Cum

18. Cum audace non eas in via, ne forte grauet mala ſua in te: ipſe enim ſecundum voluntatem ſuam vadit, & ſimul cum ſtultitia illius peries.

19. Cum iracundo non facies rixam, & cum audace non eas in deſertum: quoniam quaſi nihil eſt ante illum ſanguis: & vbi non eſt adiutorium, elidet te.

VERS. 21. NON INCENDAS CARBONES PECCATORVM, ARGVENS EOS: ET NE INCENDARIS FLAMMA IGNIS PECCATORVM ILLORVM] q. d. Ne peccatorem ſuis cupidinibus affixum & incorrigibilem arguas: alioqui eius bile velut carbonibus accenſis incendêris flamma peccatorum, id eſt, ſcelerum eius. Hoc eſt, ne irites bilem ſcelerati, ne eius flamma comburaris; ne, ſcilicet, ab illo irato & excandeſcente lædaris, vel ab eo ad ſimilem iram, lites, rixas & cædes atque ſcelera prouoceris. Cùm enim non eſt ſpes emendationis, nec aliud ex correptione ſperatur, quàm indignatio correpti, vel etiam corripientis, inſipienter & cum periculo illa adhibetur. Græca, *ne accendas carbones peccatoris, ne incendaris in igne flammæ eius*; Syrus, *ne fis communicans cum impio conſummato* (id eſt, perfecto, abſoluto: hic enim vocatur peccator, à peccandi habitu & obſtinatione, iuxtà illud Pſal. 1. 1. *Beatus vir, qui non abijt in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſteit) & ne ardeas in flamma ignis eius*; Tigurina, *ne inflammes carbones ſceleroſi* (*reprehendendo*) *vt ne conflaris flammam ignis* (*peccatorum*) *eius*; alij, *ne incende carbones peccatoris, ne conflagres igne flammæ ipſius*. Pulchra eſt metaphora à carbonibus. q. d. Sicut carbones reſtricti non ardent; at, ſi folle vel flabello ſuccendantur, non tantùm ardent, ſed & vrunt accendentem: ita qui iram & malitiam peccatoris ſopitam excitat, ab ea ſæpè corripitur & perditur. Non ergo ſunt hîc duo præcepta, vt volunt nonnulli, ſcilicet, Primum ne ſuſcites bilem peccatoris; Secundum, ne ſimili bile corripitor: ſed vnicum, ſcilicet, ne ſuſcita bilem peccatoris; quia, ſi hoc feceris, eadem incendêris, id eſt, lædêris, & malè mulctaberis, vel ſimili bile contendendo cum eo accendêris: vtrumque enim ſignificat *τὸ incenderis*. Copula ergo *&*, copulat hîc, non præceptum cum præcepto; ſed fructum præcepti cum præcepto: vnde idem valet quod, *vt*, vti vertit Tigurina: quare Græca non habent *τὸ &*. Alio ſenſu ait Apoſtolus Rom. 12. 20. *Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius*: illi enim ſunt carbones charitatis, qui charitatem inimici accendunt. Vnde explicans ſubdit: *Noli vinci à malo; ſed vince in bono malum*. Hi verò ſunt carbones choleræ, qui choleram peccatoris inflammant. Nam, vt ait S. Baſil. homil. de Ira: *Sicut canis latrans alterius canis tumultum prouocat: ſic & animum tuum quieſcentem vox illius excitat, & facili eſſus inter vos latrantes. Dixit ille aliquid contumelioſum, tu verò inſipientis imitatus ſtultitiam maiori furore reddidiſti*, &c. Et S. Greg. lib. 8. Epiſt. 51. & 5. Moral. 31. *Fit plerumq;*, ait, *vt ad manus ira profilias, & eo furor membra in actibus foris exerceat, quo intus ipſam membrorum dominam mentem captiuam teneat*. Plura vide apud eundem eodem libro cap. 51. 52. 53.

Congruo ordine Siracides à contemptu alio-

A rum deſcendit ad increpationem: hæc enim duo ſunt vicina, & quaſi contigua. Sicut ergo à v. 6. hucúſque docuit, qui non ſint contemnendi: ſic iam & deinceps docet, qui non ſint increpandi & arguendi, nimirum, obſtinati, contumelioſi, fortiores, iudices, iracundi, audaces. Hac de cauſa Ezechias Rex vetuit populo, ne Rabſaci Aſſyrio blaſphemanti reſponderet; ne ſcilicet, reſponſione iritatus magis inſoleſceret & blaſphemaret, Iſaiæ 36. 21. In quem locum S. Hier. lib. 11. in Iſaiam *Iratus Ezechias*, inquit, *agens cuncta fideliter, vniuerſaq; conſilio, idcò iuſſerat blaſphemanti Aſſyrio non reſponderi, ne eum ad maiores blaſphemias prouocarent. Vnde ſcriptum eſt: Ne ſuccendas carbones peccatoris.*

Idem S. Hieron. vel potiùs Beda (commentarius enim in Prouerb. non eſt S. Hieron. ſed Bedæ) in cap. 19. Prouerb. *Subiectum*, inquit, *tibi quemlibet ſi errare conſpexis, diligenter caſtigare curato: quòd ſi curari renuit, ita circa illum circumſpectè & temperanter age, ne quid omninò in tuis verbis vel actibus, vnde amplius peccet, inueniat. Qui impatiens eſt ſuſtinere damnum: ſi enim duritia contradicentis fratris, quem erudire cœpiſti, prouocatus ipſe in impatientiæ vitium labaris, damnum profectò tuæ virtutis incurris: & cùm illo duriùs forte increpando, ſpem promerendæ ſalutis, agendæq; pœnitentiæ, quam habuerat, rapueris, rationem pro eo quòd fratrem ſcandalizaſti, districto iudici reddes.* *In ira modo corrigendum.*

Quocirca S. Baſil. in Regul. breuior. interrog. 99. quærit, quo animi affectu quis alium corripere debeat? & reſpondet: *Quali vtetur pater & medicus, cum miſericordia ac lenitate, ſi filium ſuum curaret.* Et S. Bernard. in tract. de Gradibus humilitatis: *Apoſtoli*, inquit, *præceptum eſt vt manſueto, id eſt, eo ſpiritu fratri ægrotanti ſubueniat, quo tibi vis ſubueniri cùm ægrotas.* At medici, quæ cruda ſunt, nec concocta, moueri prohibent. Hinc Hippocr. Aphoriſ. 22. primæ partis iubet, *concocta medicari, & mouere non cruda, neque in principijs.* Hippocratem de more ſecutus Galenus Aphoriſmo 11. primæ ſect. *In exacerbationibus*, inquit, *& quibus per circuitum fiunt acceſſiones, in ipſa acceſſione abſtinere oportet.* Sicut ergo dum febris, ſimiliſue morbus inerudeſcit, abſtinendum eſt pharmacis, ne morbus exacerbetur & increſcat: ſic pariter, dum peccator ira ſimiliue paſſione exacerbatur, eſt abſtinendum correptione, & expectandum, dum paſſio detumuerit, ipſéque menti redditus medicinam correctionis admittat. Huius rei ſymbolum eſtauis dicta pelicanus onocrotalus: hunc enim eumdem eſſe cum pelicano docet Aldrouandus to. 3. Ornithol. l. 19. c. 2. quia rudit & vociferatur inſtar aſini: vnde ſtoliditatis & imprudentiæ eſt ſymbolum, ait Horus Apollo. Cùm enim aucupes eius nidum accendit, ipſa aduolat, & quaſſatione alarum igné reſtinguere dum conatur, non tantùm eum velut flabello magis accendit, ſed & alas ſuas amburit: quo fit vt volare non poſſit, itáque ab aucupe capiatur, teſte Pierio Hierogl. l. 20. c. 61. Sic pariter, qui peccatorem iratum corripiunt acriùs, non eum corrigunt, ſed magis inflammant, vt vtrimque iurgari incipiant, ac ſubinde à verbis ad verbera tranſeatur. Quid hoc eſt aliud, quàm cũ cane rixari, & latranẽ oblatrare, quàm contra furnum æſtuantẽ hiare, quàm leonẽ minis velle cicurare? Quid enim eſt ira, niſi fera indomita, putà leo vel tigris, quæ furore, non ratione, agitur? Vnde c. 28. 13. ait Siracides: *Certamen feſtinatum incendit ignem, & lis feſtinans* *Exemplum pelicani.*

effundit ſanguinem,&c. Si ſufflauerit in ſcintillam,quaſi A *ignis exardebit; & ſi expueris ſuper illam,extinguetur.*Sapienter Poëta :

Dum furor in curſu, currenti cede furori.

Et R.Simeon in *Pirke auoth*,id eſt,in Apophthegm. patrum, c.4. *Noli*, inquit,*fruſtra conari, vt eum blandis ſermonibus lenias, in quo adhuc fernet iracundia ſpiritus: neque in vanum ſtudeas amici tui mitigare dolorem,cùm adhuc ei ante oculos extenſus iacet mortuus: nec denouens ſe præ ira de veri abſolutione ſermonem facias: nec denique videre eum aut conſolari quæras in feruore calamitatis ſuæ.* Sed cum lugente luge, vti fecerunt amici Iob c.2.v.13. Denique ſymbolum eſt Pythagoræ : *Ignem ferro ne cædito, id eſt, ne irritos furentem.* Et : *Gladium acutum ſepone ,id eſt, vim iracundiam.* Simile eſt illud Euripidis:

Direntibus duobus, irato altero,
Qui non repugnat dictis, eſt ſapientior.

NE CONTRA FACIEM STES CONTVMELIOSI, NE
VERS. 14. SEDEAT QVASI INSIDIATOR ORI TVO] q. d. Noli iurgari & rixari (vnde Itali, *contriſtare*, vocant litigare, contendere,rixari) cum contumelioſo,quia ipſe ſtudiosè obſeruabit omnia tua verba , vt ex ijs te calumnietur, traducat, infamet & opprimat. Quocirca Græca habent, *ne aſſurgas* (ad verba aëria & contentioſa) *propter contumelioſum , ne inſideat velut inſidiæ ori tuo*;Syrus, *ne conſurgas à facie iniqui, ne fiat inſidiæ coram te*; Tigurina, *ne inueharis in contumelioſum*(Vatabl. *ne commoueatis à contumelioſo*) *vt ne quaſi ſubſeſſor ori tuo inſideatur*. Varietas hæc verſionum clarè mentem Siracidis explanat. Cui ſuccinit adagium Arabicum centur.1.num.12. *Aſinus ſilueſtris, cui ſuperueniunt viatores*; id eſt, quando ſuperueniunt tibi rixæ & rixoſi, declina eas, fuge, nec conſiſte. Solet enim onager velocillimè C abripi, ita vt ab inſtituto curſu reuocari nequeat. Xenophon in Cyro Minore l.1.tantam eius pernicitatem fuiſſe ſcribit, vt equos curſu longè ſuperaret. Simili ſtudio quoque rixoſi & contumelioſi fugiendi ſunt. Præclarè S.Gregor.Nazianz. Epiſt. 62.ad Euſtachium maledicum: *Eruditus ſum*,inquit, *vt, cùm caluus eſſem , cum ariete obuerſa fronte me congrederer, nec trabronem laceſſerem & irritarem , hoc eſt, linguam ad maledicendum paratiorem.*

VERS.15. NOLI FOENERARI FORTIORI TE;QVOD SI FOENERAVERIS, QVASI PERDITVM HABE] Græcè, *eſto quaſi qui perdidit*. Porrò *fœnerari*, id eſt, mutuum dare. Hebr. enim נשה *naſa* , æquè ac Græcum δανίζω, tam mutuo, quàm vſuræ tribuitur, tamque mutuare quàm fœnerari , & ad vſuram dare ſignificat : vnde δάνειον eſt mutuum , debitum, æs alienum, fœnus. Sic fœnerari pro mutuare capitur c.29. v.2. & 10. vbi pluribus hæc ſententia, mutuique damna recenſentur. Nam vſura iure naturæ & diuino eſt illicita : quare prohibita fuit, tam Iudæis quàm Gentibus , etſi Iudæi moderni cenſeant ſibi licitum eſſe fœnerari Chriſtianis , ceteriſque Gentibus , modò non fœnerentur Iudæis, idque cenſeant ſibi indultum illis Deuter. 23. 19. verbis : *Non fœneraberis fratri tuo ad vſuram, ſed alieno.* Verùm perperam, vti ibidem oſtendi.

Fortiorem hîc, non viribus validum, ſed elatione tumidum nuncupat, ait Rabanus : *quia ſuperbo,id eſt hæretico, communicare iniuriæ magis eſt incrementum, quàm quietis emolumentum. Et ideò in omni re magis deuitandum eſt eius conſortium, quàm alterius lucri aut eloquentiæ per eum appetendum adminiculum. Perdit enim fœnus, qui ingrato tribuit; & minuit ſubſtantiam, qui per-* D *uerſo communicat*. Syrus vertit, *ne mutuum dederis ei qui eſt fortior te, & ſi mutuum dederis, eſto ſicut amittens*; Tigurina,*ne quid mutuo dederis homini potentiori: quòd ſi dederis, pro amiſſo habeas*: quia ille robore & potentia ſua fretus non ſoluet , imò arrogans eenſebit mutuum ſuum eſſe, ſibique debitum : nec tu audebis repetere:quod ſi audeas, non poteris eum cogere;imò periculum eſt, ne peiùs ab eo mulcteris. Videtur hæc ſententia diuerſa planè & diſparata à præcedentibus, quales in hoc opere , æquè ac in Prouerbijs, ſunt multæ. Veteres enim gnomologi non curant ſententiarum ordinem , nec connexionem ; poteſt tamen hæc præcedentibus ſic aptè connecti.q.d.Noli fœnerari fortiori te:quia, cùm fœnus ab eo repetes, cogeris contraſtare, vt præceſſit, id eſt, litigare & rixari cum eo, vt ſicut v.præcedenti dixit, non eſſe contendendum cùm contumelioſo, quaſi cum cane latrantes ſic hic dicat , non eſſe contendendum cum potente & robuſto, quaſi cum leone rugiente.

NON SPONDEAS SVPER VIRTVTEM TVAM (ſu- VERS. 16.
pràvires tuas :) QVOD SI SPOPONDERIS, QVASI RESTITVENS COGITA] q. d. Cogita, qua ratione illud reſtituere & ſoluere poteris. Vnde Græca habent, *ne fideiubeas ſuper vires tuas ; quòd ſi fideiuſſeris,eſto ſollicitus perinde ac ſoluturus*; Syrus, *ne fideiubeas ei qui fortior eſt te , & ſi fideiuſſeris , eſto ſicut ſoluens*. Qui enim fideiuſſor eſt pro debito alterius, ſæpè eo deficiente, debitum eius ſoluere cogitur. Vnde illud : *Spondè, noxæ præſtò eſt* : quod inter tria præcipua Apollinis oracula erat tertium , teſte Laërtio. Pythagoræ vox eſt : *Ages præclaras, nihil magnifici interim promittens*, Theagenes verò ludibrium fuit ſui æui, quòd cùm pauper eſſet, multa tamen ſuprà vires promitteret : vnde vocatus eſt καπνὸς, id eſt, fumus, quòd ſumos verborum venderet. Optimè Salomon : *Nubes & ventus*,ait,*& pluuiæ non ſequentes, vir glorioſus,& promiſſa non complens*, Prou.25.14. Minùs rectè Palacius ſpondere accipit pro vouere : q. d. Noli Deo vouere quippiam, quod ſit ſuprà vires tuas, vel tibi valdè difficile : quia,quod vouiſti,teneberis præſtare, ſaltem partem quam potes, ſi totum non potes. Græcum enim ἐγγυᾶσθαι, non vouere, ſed fideiubere & ſpondere ſignificat. Nam ſicut v. præced. cautionem dedit de mutuo, ſic hîc dat de fideiuſſione. Poteſt tamen hæc ſententia extendi ad quoduis promiſſum.Græcum enim ἐγγυάω,non tantùm ſignificat fideiubeo, ſed & fidem do, ſiue promitto , vt ſenſus ſit : q.d. Ne promittas quid ſuprà vires, ne fidem tuam homini obliges ad præſtandum aliquid, quod tuam facultatem ſuperat; quia ſi fidem tuam obligaueris,cogêris eamdem re ipſa præſtare. Hac ratione hæc ſententia à pari vel potiori extendi vel aptari poteſt ad votum, quod eſt promiſſio facta Deo:q.d.Ne voueas rem aliquam,v.g.religionem cuius auſteritatem & onera vires tuæ non ferant vel ægrè ferant. Ita Rabanus , & noſter Iacobus Aluarez de Paz de Extrem.mali, lib.3.part.1.c.8. & alij. Hoc eſt, quod dicitur Eccl. 5.3. *Si quid voueris Deo, ne morêris reddere*, &c. *Quodcumque voueris, redde, multoq; melius eſt non vouere, quam poſt votum promiſſa non reddere.* Deut 23. 21. *Cum votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere; quia requiret illud Dominus Deus tuus; & ſi moratus fueris , reputabitur tibi in peccatum.*

Alludit ad Prouerb.6.1.vbi Salomon graphicè arctam fideiuſſionis obligationem & periculum depin-

depingit: *Fili, ait, ſi ſpoponderis pro amico tuo defixiſti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus es propriis ſermonibus. Fac ergo quod dico fili mi, & temetipſum libera, quia incidiſti in manum proximi tui. Diſcurre, feſtina, ſuſcita animam tuam: ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Erue quaſi damula de manu creditoris (quaſi venatoris) & quaſi auis de manu aucupis*: q.d. Imitare damulas & aues, quæ omni ſtudio retia vitant aut effugiunt. Damula eſt dorcas, vel caprea, quæ ægrè à venatore capitur, teſte Plinio: tum, quia viſu eſt acutiſſimo, indeque à *δέρκειν*, id eſt, videndo, dicta eſt dorcas: videns ergo eminus venatores & retia, illicò diffugit: tum, quia velociſſima eſt & agillima, adeò vt retia tranſiliat, & in montes ac ruptum iuga hominibus beſtijſque imperuia tranſcendat, & quaſi tranſuolet. Simili modo & tu laqueos creditorum omni conatu effugito.

Tropol. S. Greg. 3. parte Paſtor. Admonit. 5. hæc rectè adaptat Præpoſitis & Paſtoribus: hi enim ſpondent, ſeque obligant pro cura & ſalute ſubditorum, ac proindè pro ea iugiter ſolliciti eſſe & peruigilare debent, vti ait Paulus Hebr. 13. 18. *Spondere*, ait, *pro amico, eſt alienam animam in periculo ſuæ conuerſationis & ſollicitudinis accipere*, &c.

VERS. 17. NON IVDICES CONTRA IVDICEM, QVONIAM SECVNDVM QVOD IVSTVM EST, IVDICAT] Pro *iudices*, Græcè eſt, *δικάζει*, quod verbum eſt forenſe, ſignificatque cauſam agere, litigare, æquè ac iudicare. Pro *quod iuſtum eſt, iudicat*, videtur Noſter in Græco legiſſe, *καὶ τὸ δίκαιον κρίνει*. Iam legunt, *καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ κρίνουσιν αὐτόν*, id eſt, *ne iudices*, vel *cauſam agas*, contra iudicem, *quia ſecundùm opinionem eius iudicabunt eum*: q.d. In dubio an iudicatum ſit benè, præſumptio erit pro iudice: præſumitur enim iudex à principe, vel republ. maturo conſilio conſtitutus, eſſe æquus, ſapiens, iuriſperitus, cauſamque exactè examinaſſe; ac proinde dicent, eum iuſtas habuiſſe cauſas ita iudicandi, etiamſi illæ ſubinde alios lateant. Rurſum iudices alij ceteris paribus iudicabunt pro iudice, eiuſque ſententiam confirmabunt, quaſi eius in officio ſocij & ſympyſtæ, ne & ipſorum ſententia ab alijs iudicibus vicißim retractetur, & quaſi iniuſta damnetur. Porrò Græcum *δόξα* ſignificat quoque dignitatem: vnde aliqui vertunt, *nam ſecundùm dignitatem ius ei reddunt*: q. d. Dicent iudicem, vtpotè, in dignitate & officio conſtitutum, ius habere, & iuſtè iudicaſſe: quare *ſententia ſecundùm ipſum pronuntiabitur*, vt vertit Tigurina.

Solent plebeij, cum in lite cauſa ceciderunt, ex dolore & indignatione queri de iudice, quaſi ab eo ſibi facta ſit iniuria, eò quòd cauſa eorum in communi vel abſtracto ſpectata, ſpeciem quamdam æquitatis habere videatur, qua in re grauiter errant & peccant, quia non conſiderant circumſtantias particulares facti, quæ ſæpè ſpeciem facti mutant, vt ex æquo fiat iniquum. Rurſum ignorant iura poſitiua, ſiue diuina, ſiue humana, puta Canonica & ciuilia, ſecundùm quæ iudex iudicauit. Monet ergo eos Siracides, vt à iudicio hoc fallaci & temerario abſtineant. Sicut enim philoſopho in re philoſophica, Theologo in re theologica, medico in re medica, fabro in re fabrili; ita iudici in re iudicata fides eſt adhibenda. *Vnicuique enim in ſua arte credendum eſt*, niſi manifeſtè appareat contrarium; ſcilicet, eum vel ob munera, vel ob gratiam diuitum, vel per craſſam ignorantiam iniquam tuliſſe ſententiam. Adde, Deus cuique in officio adeſt, vt illo ritè perfungatur. Adeſt ergo iudici; vt rectè iudicet, iuxta illud: *Diuinatio in ore regis: in iudicio non errabit os eius*, Prouerb. 16. v. 10. Multò magis: *Diuinatio in ore iudicis, in iudicio non errabit os eius*. Ad iudicem enim propriè iudicium ſpectat, potiùs quàm ad regem. Noli ergo temerè iudicem iudicare: tum, ne contra ſtimulum calcitres; iudicis enim iudicio ſtabitur, non tuo: tum, vt in iudice Deum, cuius vices gerit, honores. Scriptum eſt enim pſal. 81. 1. *Deus ſtetit in ſynagoga deorum* (Hebr. *elohim*, id eſt, *iudicum*) *in medio autem deos* (iudices) *diiudicat*: vbi Chald. vertit, *Deus, cuius maieſtas commoratur in congregatione iuſtorum, qui potentes ſunt in lege, in medio iudicum in veritate iudicat*. q.d. Deus aſſiſtit iudicibus, vt vice ſua rectè iuſtéque iudicent. Et 2. Paral. 19. 6. *Non homini, ſed Deo iudicatis, qui vobiſcum eſt in verbo iudicij*. Deo ergo detrahit, qui detrahit iudici, ait Lyran. Huius rei ſymbolum fuit virga Moſis & Aaronis, quæ in ſe ſicca, à Deo tamen electa fronduit, floruit, fructuſque illico protulit, ac plagas Ægypto intulit, vindicans oppreſſionem Hebræorum. Virga enim ſymbolum eſt recti iudicij, quod exhibet iudex, cùm à Deo electus fuerit. Tunc enim à Deo quaſi animatus & inſpiratus, fructus veritatis, veras, inquam, ſententias, profert & proloquitur.

Salomonem ſecutus Pythagoras, hoc ſtatuit ſymbolum: *Statera ne ingrediaris, id eſt, limites iudicij & iuſtitiæ ne excedas*. Ita Plutarch. libr. de Liber. educ. Huc facit apophthegma Syrorum: *Libra ne opponas ferrum, id eſt, iudici, & iuſtitiæ ne ponas obſtaculum, vt tuam duritiem, duramque ceruicem illi opponas*. Syrus planè aliorſum abit: ſic enim vertit, *ne ſedeas cum iudice iniquo in iudicio, ne ſecundùm voluntates eius iudices cum eo*.

VERS. 18. CVM AVDACE (Græcè, *θρασεῖ*, id eſt, temerario, audace, feroci) NON EAS IN VIA, NE FORTE GRAVET MALA SVA IN TE] ne, ſcilicet, mala ſua in te exoneret, iſque te grauet: quia, cùm multa faciat ex audacia & temeritate, imprudenter & periculosè, eius periculorum eris particeps, quia conſiliorum & actionum eius habeberis conſcius & ſocius; quin & ipſe te pertrahet, vt ei reuera cooperaris, ſiſque in audacia ſodalis. Pro *grauet in te*, Græcè eſt, *βαρυνθῇς κατ' αὐτοῦ*. quod Compl. vertunt, *ne grauetur contra te*; alij, *ne tibi ſit graue*; Tigurina, *ne facias iter cum temerario, ne ingraueſcat aduerſum te*: q.d. Ne temerariè te inuadat, ſpoliet, affligat, lædat vel occidat. Vnde Syrus, *cum homine aſpero ne incedas per viam, ne forte aſperum facias* (aggrauet) *malum tuum*.

Audax vitandus eſt.

IPSE ENIM SECVNDVM VOLVNTATEM SVAM VADIT, ET SIMVL CVM STVLTITIA ILLIVS PERIBIS] q. d. Ipſe enim ſequitur, non rationem ducem, ſed ſuam temeritatem & cupiditatem, quæ eum, & te cum eo perdent. Græcè, *ναὶ αὐτὸς, ὃ ἐὰν θελήσῃ ποιήσει· καὶ σὺ ἅμα μετὰ τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ ἀπολῇ*; Syrus, *quoniam ille coram facie ſua vadit, & tu in ſtultitiam eius peribis*. Hoc eſt, quod ait Salomon Prouerb. 18. 2. *Non recipit ſtultus verba prudentiæ, niſi ea dixeris quæ verſantur in corde eius*: Porrò, *qui nihil omnino timet, ſed omnia adit, audax efficitur*, ait Ariſt. lib. 2. Ethic. c. 2. Idem lib. 3. c. 7. *Audaces*, ait, *præcipites ſunt, volunt q; ante ipſa pericula periclitari; in ipſis verò conflictu abſiſtunt: ſed fortes, in operibus ipſis acres ac cele-*

ves, antea quieti ſunt. Vide ſapienter Salomon Proverb. 22. 24. Noli, ait, *eſſe amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioſo: ne forte diſcas semitas eius, & ſumas ſcandalum animæ tuæ.*

Audax ergo ſimilis eſt tauro, qui prætit agmen armentorum, quem proinde omnia velut caput & ducem ſequuntur. Rurſum audax eſt velut flumen rapidum, quod omnia magno impetu conuoluit, agitat & iactat, donec ſecum abripiat in mare: ſic audax omnes ſecum rapit ad rapinas, ſtupra, cædes, ac tandem in gehennam. Sic Catilina nobiliſſimos Romanorum ſua audacia pertraxit in conſurationem contra patriam ac bellum, quo omnes cum eo miſerè trucidati ſunt. Sic Lucifer audax rebellans Deo traxit ſecum tertiam partem ſtellarum, id eſt, angelorum. Idem *miſit ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine*, Apoc. 12. 15. Idem faciunt audaces hæretici, qui in ſuas hæreſes & ſcelera cetera, indéque in tartara omnes pertrahere ſatagunt, de quibus vide S. Greg. lib. 13. Moral. c. 7. S. Hieron. in Ierem. 2. S. Auguſt. in pſal. 88. Audacia enim facit animoſos ad omne nefas, vt faciant quidquid libet, iuxta illud pſal. 80. 13. *Dimiſi eos ſecundùm deſideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis.*

Tales ergo fugiendi ſunt vt peſtes quæ ſui contagio omnes inficiunt & necant. Nam, vt ait S. Baſil. Conſtit. Monaſt. cap. 34. *Fit ſæpè vt contagio iſta latiùs ſerpens, eos etiam qui recto itinere ſunt, aberrare faciat, diſtinctos à recta & inſta via: & cum clarum exitij ille pœnas luet, à quo peccādi cauſa profecta fuerit.* Et paulò pòſt: *Quocirca non abſurdè nos ratio impellit, vt qui ſpiritualem diſciplinam violant, illos ab eorum qui ipſam conſeruant, congreſſione ſecludamus.* Vide eumdem in Reg. breuior, interrog. 53. & hom. 9. *Quemadmodū* inquit, *in peſtilentibus locis ſenſim attractus aër, latentem corporibus morbū injicit; ſic identidem in mala conſuetudine, maxima nobis mala hauriuntur.* Hinc Paulus 2. ad Theſſal. 3. 6. *Denuntiamus autem vobis, fratres,* ait, *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non ſecundùm traditionem, quam acceperunt à nobis.* Olim Gentiles iter facturi inuocabant Herculem, vt eos ſuo robore contra omnes hoſtium incurſus tutaretur: nunc fideles inuocent S. Raphaëlem, qui dux viæ fuit Tobiæ & S. Ioſeph, qui Ieſum & Mariam duxit in Ægyptum. Vnde ſupplices dicant: *Angelum & Ioſeph, Ieſus & Maria me deducant in via.*

Huc pertinet apologus equi & muli, pulchris gnomis velut gemmis opere phrygio ſcitè acupictus apud Cyrillum l. 2. Apologorum moralium c. 4. cui titulus: *Contra audaces. Lorcatus equus*, inquit *ſub milite de longè prælium odoratus, mox gloria narium erectiſq; auribus cum arrogantia capillorum, audacitatis ſuæ miſit hinnitum. Cumq; cuida & inſtabili ungula ſe in cuneum hoſtium imminere anhelaret, illi mulus adſtitit, qui & dixit: Pone frater lethalem audaciam, & pauſtcens fuge, quoniam dira tranſeunt ſagittæ, ac lanceæ penetrant, & recordare quia tenuis & mollis ſubtus te eſt venter tuus. At ille flammâ pectoris ad verbum illud indignatus, ſocialī malè gratus conſilio talia reſudit: Benè apparet mule, quòd ſis aſini filius & ob hoc corde frigidus ſemper timidus fuiſti atque tardus. Quære tu tibi laſciuum, & te cuſtodiant mus & lepus. Quibus dictis cùm rapido curſu mox ſe miſiſſet in hoſtem, hinc inde diris vulneribus perforatus, fuſo ſanguine, ſoluto regimine, debilitate corporis ſe proſtrauit. Deinde cùm mulus ſemi-vivum*

Apologus audacis equi.

A *hunc inueniſſet iacentem, deriſit audacem, & ſubſannans arrogantem toi malis humiliatum ſubiunxit: Vt quid te chariſſime Bucephalus genuit, poſtquam bulliente pectore vitam cum ſanguine perdidiſti? mirum bene ſcripſit Ariſtoteles, quod ſemper calidi, corde ſatui, capite furioſi, & amatores ſint vini. Inde furit ebria eſtque ſpei dedita iuuentus inſana.* Deinde exemplis à natura lituque cordis petitis ponendam docet audaciam, aitque. *Verùm ne cor in audacterem dementiam bullias, ipſum ſplene ſubter, capite deſuper, & ſecure lateraliter, ad calorem eius mitigandum, moderatrix natura vallauit. Apertis quidem oculis dormit lepus, quia qui corde eſt timidus, pro eius cuſtodia ſemper vigilante prudentiâ, in ace alatus timore requieſcit ſecurus. Sic cor parnum virtute collecta magis eſt vigoroſum, cor autem grande naturaliter minùs viget. Audax nauta facit naufragium, timoroſus verò ſalnus venit ad portum. Quamobrem* (Prou. 24. 14.) *beatus homo qui ſemper eſt pauidus, quoniam ad ſalutem timor rebus vincentibus eſt promiſſus. Quo dicto equus audax toto fuſo ſanguine extinctus eſt.*

Exempla.

B

Cvm iracvndo non facies rixam, et cvm avdace non bas in desertvm] Græcè pro *iracundo & audace*, habent vnam vocem, *θυμόδης*, id eſt, animoſus, iracundus, audax: iracundi enim ſolent eſſe audaces, & audaces iracundi: abundant enim ſanguine & bile, quæ generant iram & audaciam. Audax enim dicitur, qui alijs facilè nocere audet, ait Palacius. Quare ſimilis eſt ſæuo lupo, & tauro feroci, qui in omnes cornibus ſæuit inſtar furiæ. Tigurina, *ne communitas pugnam cum iracundo, neve deſertum cum eo perambules*; Syrus, *cum impio ne contendas contentione, & ne contendas cum eo in loco deſerto.* Cauſam ſubdit: Vers. 19.

C

Qvoniam qvasi nihil est ante illvm sanguis: nihil æſtimat effuſionem ſanguinis, cædem & homicidium: et, id eſt, ideircò, vbi non est adivtorivm (putà, in loco deſerto) elidet te] q.d. Duo ſolent abſterrere à ſcelere & cæde, ſilicet, horror facinoris, quo caret audax; & homines qui prohibeant; quibus caret ſolitudo, locuſque deſertus: quare vtroque hoc fræno carens audax, velut effrænis ruet in tuam necem. Vnde Tigurina, *quoniam homicidium pro nihilo ducet, & vbi nihil eſt opus præſternes te*; Syrus, *quoniam deſpicabilis eſt ſanguis tuus in oculis eius, & niſi habeas liberatorem, occidet te.* Quàm hoc ſit verum docuit parricidium Cain, qui Abelem fratrem duxit in agrum, ibique ſolus ſolum occidit. Iſidor. Peluſ. libr. 1. epiſt. 322. *Sicut*, inquit, *haud tutum eſt cum homine pugnaci deſertum peragrare: eodem modo haud facile eſt cum homine indocto ſermones inerudites mouere. Vt enim ille omnibus corporis viribus in ſolitudine vtetur, ſi quid, quod ipſum offendat, dictum aut actum. fuerit: ſic ille, niſi omnia ad ipſius inſcitiam dicta fuerint, omnes & philoſophicos ſermones, & probos viros ac virtutis amantes ex orbe terrarum explodit & eliminat: ſolet enim vt plurimùm ſpeciem fortitudinis exhibere temeritas.* Vnde concludens ſuadet: *Quamobrem ſer animo fortiſſimum & inconſideratum hominem, quandoquidem libenter ſuſtinet inſipientes, tu qui ſapiens es in Domino.*

D

Ratio huius ſententiæ eſt, quòd ira ſit quaſi fera, quæ hominem in beſtiam: v. g. in tigridem, tranſmutat: ira enim cùm ſit accenſio vel feruor ſanguinis circa cor, perturbat iudicium, mentem obnubilat, rationem excæcat, & hominem inſanire facit, ait D. Thom. 1. 2. q. 48. art. 2. & 3. Hinc figuram humanam immutat, dum oculos facit frin-

ſcintillantes, vultum igneum, nares fumantes, os ſpumans, linguam balbutientem. Quocirca iracundus, vt aper, dentes oſtendat; linguam, vt ſerpens, acuit; pedibus manibuſque ſtrepit, vt vrſus; vt taurus, cornibus impetit; nulli, nec propinquo, nec amico, nec ſuperiori parcit; &, vt Nyſſenus ait libr. de Beatitud. orat. 2. & 7. ſimilis eſt energumeno, qui à dæmone agitatur, imò eo deterior eſt, quia motus hi irato voluntarij ſunt, energumeno verò inuoluntarij & coacti. Siracidi contentit Salomon Prou. 18. 14. *Spiritum*, ait, *ad iraſcendum facilem qui poterit ſuſtinere?* Et c. 21. 24. *Noli eſſe amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioſo: ne forte diſcas ſemitas eius, & ſumas ſcandalum* (Pagninus, *laqueum*) *animæ tuæ.* Nam, vt ait Seneca lib. 3. de Ira cap. 1. *Cætera vitia impellunt animum; ira præcipitat. Hæc non ſecùs quàm fulmina procellæq;, & ſi quæ alia irreuocabilia ſunt, nec eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit.* Vide S. Baſil. homil. de Ira, S. Ambr. lib. 1. Offic. cap. 6. S. Gregor. 5. Moral. c. 51. 52. 53. Salomonem ſecutus eſt Pythagoras, cuius hoc inter alia extat ſymbolum apud Plutarch. de Liber. educ. *Ignem igni ne addito.* Et: *Ignem gladio ne fodito, hoc eſt, iratos noli irritare, ſed iis concede.* Vide dicta v. 13.

Huic gnomæ antiſtrophè reſpondent parabolæ & apologi c. 13. v. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit ſuperbo, induet ſuperbiam. Pondus ſuper ſe tollet, qui honeſtiori ſe communicat. Et ditiori te ne ſocies ſueris. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim ſe colliſerint, confringetur.* Et v. 20 *Omnis caro ad ſimilem ſibi coniungetur, & omnis homo ſimili ſui ſociabitur. Si communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator iuſto. Quæ communicatio ſancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem? venatio leonis onager in eremo; ſic & paſcua diuitum ſunt pauperes.*

Omnes hæ parabolæ & apologi eôdem tendunt, idémque ſignificant; quos proinde ſimili, eóque inſigni vulpis ſimiam pro ſocio viæ eligentis, & cætera animalia relpuentis, apologo graphicè depingit, & ad oculum repræſentat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. c. 24. cuius titulus: *Cùm ſocio electo proficiſcaris, aut conuerſeris. Vulpes*, inquit, *ad declinem ætatem deducta, patrati reatus conſcia, cùm ad ſatisfaciendum peregrinari vellet, mox eius peregrinationis rumor increbuit, atque peregrinanti canis ſe in comitem dedit. Cui vetula dixit: Latratu & morſu ſolet iniuriam prouocare, atque ideo non ibo tecum. Quo quidem repudiato, anager aiebat: Sequar te ſoror. Cui illa: In ſereno*, inquit, *dolens, & in tenebris gaudes lætus es: ſi mihi malum ingrueret, lætareris: ſi bonum contingeret, triſtareris. Vade ergo, quia nolo in comitem inimicis hoſtem. Quo repudiato ſe vrſus offerens aduenit. Cui vulpes reſpondit. Nimis furioſi pectoris es, & paratam vindictæ vnguiam habes: ſi forte laſſus in me, vel in alium ira deſæuires vel rueres, tunc aut confunderes ſociam, aut ream hoſtiliter laniares, tecum ergo non pergam. Tunc leoni idipſum cùm peteret. Quæſo*, inquit, *chariſſime vt mecum non venias, quoniam præcordialis validitate virtutis, multum es præſumptuoſus & audax, tale quid fortè velles attentare, vnde vix aut nunquam pedem eriperem. Deinde dimiſſo leone, cùm paulo ſe illi ſocium offerret, ea dixit: Nimirum propter auream pennam deſideraris, & pompa effunderis, tecum non pergam; quoniam nolo eandem perdere ob tuam pennam & pompam. Quo ſic repudiato, lupus ſe obtulit, & dixit: Quæſo vt contritum recipias & pœnitentem. Cui illa: Rogo vt dimittas ſacinora me lugentem: quippe cum fure nullatenus vadam, ne tuæ damnationis & criminis* A *particeps fiam. Sed & porco mox ingrunienti ſe dixit: Vade, quia nolo tua ſordeſcere ſeditate. Tandem aſino multum ſe commendanti, reſpondit: Recede à me inſenſate: quoniam alienis ſine ratione clamares, & lupis accurrentibus vnà tecum confunderer.* Omnibus ergo hiſce reiectis, vide quos vulpes ſibi ſocios aſciuerit. *Conclis igitur his cùm rationis iudicio conſideratis, conſurgens vulpes ſecum has in ſocios, earum allecta precibus, duxit: pantheram, cuius os redolet: ſimiam, quæ in plenilunio gaudet: agnum mitem, leporem puſillanimem, erinaceum cutis ſpinoſæ, bouem de labore viuentem, armentum ſordes vitantem, formicamq; prudentem. Cum quibus hilariter cùm pergeret, earum obuius dixit: Quænam eſt hæc caterua? Cui illa: Electus, inquit, comitatus prudentis, nam cum electo electus eris, & qui cum ſapientibus graditur, ſapiens erit. Tum ille, Rectè, inquit, iudicaſti. Sed dote, cum quibus conuerſando, quis proſperetur. Mox illa: Cum amatore, inquit, ſapientiæ, & zelatore iuſtitiæ, & cum amicitiæ fideli cultore. Quibus dictis vltrà proceſſit.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Non eſſe conſultandum cum fatuis & extraneis.

Verſ. 20. Cum fatuis conſilium non habeas: non enim poterunt diligere, niſi quæ eis placent.

21. Coram extraneo ne facias conſilium: neſcis enim quid pariet.

C 22. Non omni homini cor tuum manifeſtes: ne fortè inferat tibi gratiam falſam, & conuicietur tibi.

CVM FATVIS CONSILIVM NON HABEAS: NON ENIM POTERVNT DILIGERE (legit: στέξαι, iam legunt στέξαι λόγον, id eſt, *tenere verbum* hoc eſt, ſeruare ſecretum) NISI QVÆ EIS PLACENT] ſcilicet, fatua, periculoſa & damnoſa. Græcè, *cum fatuo ne conſulta: non enim poterit celare ſermonem*; Tigurina, *ea quæ dicta ſunt*; Syrus, *cum ſtulto ne coniungas* (velut viſco glutinis) *ſecretum, quoniam non eſt potens ad cooperationem eius*, vt illud tegat & celet iuxtà Comicum dicentem: *Plenus rimarum ſum, hac illac; perfluo.* Duplici ergo de cauſa vitandum eſt conſilium ſtulti: prior, quia ſtultum, perinde ac ipſe ſtultus eſt: poſterior, quia ipſe illud non ſeruabit ſecretum. Nam *quæ eis placent*, ſunt garrulitas & ſtultitia: adde proprias eorum cupidines & commoda; q. d. Fatui & peruerſi diligunt ſuadentque ea, quæ concupiſcunt, quæque ipſis ſunt commoda, non quæ tibi: propria enim commoda eis placent, non aliena. Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. num. 26. *Ne aperi ſecretum tuum ſimis*; id eſt, ne detege arcanum tuum deriſoribus & fatuis. Sicut enim ſimiæ actiones geſtuſque hominum, quos vident, imitantur: ſic deriſores eorum, quos deridet, dicta factáque iterant & repræſentant. Quocirca ſapienter monuit filium Tobiæ cap. 4 *Conſilium ſemper à ſapiente perquire.* Et Menander: *A viro prudente accipe conſilium: prudens prudentium etenim eſt conſilium.* Hinc illud innaluit, *Conſilio & fortitudine chimæram ſuperari*; quod erat inter Alciati emblemata. Apuleius lib. de Dæmonio Socratis ita ſcribit: *Nónne Vlyſſes cum Diomede deli-*

Apologus ſocij deligendi.

Verſ. 20.

deliguntur, veluti conſilium, & auxilium; mens & manus; animus, & gladius? Nihil egregium, nihilq; magnificum perfici belli poteſt, in his potiſſimùm quæ bellica negotia reſpiciunt, niſi maturo conſilio coniungantur corporis vires.

Porrò S. Bernard. Epiſt. ad Henricum Senon. Archiepiſc. *Ad conſilia*, ait, *ſoli eligantur, qui prudentes eſſe videntur & benevoli. Vix in multitudine hominum vnum reperias in vtraq; parte conſummatum. Haud facilè ſiquidem, vel prudenti benevolentiam, vel fideli ineſſe ſapientiam deprehendas; ſine numero autem ſunt, quos vtriuſq; muneris expertes eſſe conſtiterit.*

Fatui etymon. Porrò *fatui* dicuntur ſimplices, inſulſi, inſipientes, ita dicti à ſapore ciborum, qui cùm non ſapiunt *fatui* vocantur, iuxta illud Martial. lib. 13.

Vt ſapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.

Aut à Fatua, de qua Iuſtinus lib. 43. *Fauno*, ait, *fuit vxor nomine Fatua, quæ aſſiduè diuino ſpiritu impleta, velut per furorem futura prænunciabat: vnde adhuc qui inſpirati ſolent, fatuari dicuntur.* Fatui enim ſæpè furore, quaſi actore ſpiritu aguntur, vt videantur enthuſiaſtæ, vel Prophetæ. Quocirca Turcæ fatuos, quaſi Dei enthuſiaſmo actos mirè venerantur, vt mihi narrarunt oculati teſtes, idque ad reuerentiam & perſuaſionem ſui Mahometis, qui, cùm laboraret epilepſia, & deliraret, fingebat ſe corripi à ſpiritu Dei.

VERS. 21. CORAM EXTRANEO NE FACIAS CONSILIVM] (Græcè κρυπτὸν, id eſt, ſecretum, vel occultandum. NESCIS ENIM QVID PARIET] q.d. Neſcis, quid ex viſis vel auditis à te, tamquam ex concepto ſemine apud ſe machinabitur, & tandem ſuo tempore edet in tuam perniciem, vel ignominiam, ait Ianſenius. Qui enim norunt ſecreta alterius conſilia, facilè ijs ad eum prodendum vel perdendum abuti poſſunt, præſertim extranei quorum mens & fides incognita eſt, ac ſubinde dubia & ſuſpecta. Græca, *nihil agas ſecreti cum alieno: neſcis enim, quid pariet.* Ita Tigurina, licet Græcè ad verbum ſit, *coram alieno.* q.d. In conſpectu exteri, cuius mens & fides non ſatis tibi eſt perſpecta, nihil agas, quod velis eſſe occultum; Græcè enim eſt κρυπτὸν, id eſt, occultandum: quia periculum eſt, ne ille illud euulget cum tuo damno & pernicie.

Anima conſilij eſt ſecretum. Moraliter Nota, *conſilium* hic vocari ſecretum; quia neruus & vis, ac quaſi anima conſilij conſiſtit in ſecreto: quod enim eſt anima latens in corpore, hoc eſt ſecretum latens in conſilio. Id patet in bellis, vbi, ſi conſilia inuadendi hoſtem vel vrbem ſint ſecreta, milites imparatum hoſtem ſecretò adoriuntur & ſuperant: ſin emanent, hoſtis ſe munit, & conſilium eludit. Idem eſt in procuratione officiorum, beneficiorum, mercium, ceterarumque rerum: ſi enim tuum conſilium celes, voto potieris, ſin euulges, æmulos plures, vel inuidos concitabis, qui te impedient & fruſtrabuntur. Idem locum habet in rebus ſpiritualibus. Hinc S. Ignatius, teſte S. Hieron. in cap. 1. S Matth. dicebat, Chriſtum conceptum & natum ex Virgine, vt partus eius celaretur diabolum: ſi enim ipſe id reſciuiſſet, omnibus neruis impedire ſategiſſet.

Hinc & viri pij ac ſolertes ſua pia propoſita, quoad poſſunt, celant, etiam diabolum: ac tacitè in mente cum Deo deliberant, ilicoquè, quod concluſerunt, exequuntur, antequam diabolus id reſcire vel impedire queat. Atque experientia docet illa optimè ſuccedere: ſecùs autem, ſi, ſcilicet, diu deliberes, ſignis prodas, euulges, diabolo reſiſtente, mille inuenies contradictiones, mille obices & difficultates, quas vix ſuperabis. Tanti eſt ſecretum ad rem, præſertim arduam, conficiendam. Hinc Feſtus conſilium à ſileo & ſilendo deriuat, vt conſilium idem ſit, quod cum ſilentio peragendum. Ita Metellus rogatus, quidnam facturus eſſet poſt domitos Macedones, reſpondit: *Tunicam meam exuerem*, imò exuerem, *ſi eam conſilij mei conſciam putarem.* Ita Plutarch. in Apophth. Romanis. Et Antigonus Rex rogatus à filio, quando caſtra eſſet moturus: *Quid*, inquit, *metuis, ne ſolus tu non audias tubam?* Vox vtique rege digna: ei arcanum non credidit, cui poſt mortem crediturus erat regnum. Ita Plutarch. lib. de Garrulit. Huius rei ſymbolo Gentiles Palladem, quæ eſt dea ſapientiæ, dicebant inimiciſſimam eſſe cornici, eámque cornices comprimere, ac cornices numquam ad eius aream aduolare, vt ſignificarent, ſapientiam inimiciſſimam eſſe garrulitati, cuius ſymbolum eſt cornix, vtpotè loquax & garrula. Ita Natalis Comes cap. 5. lib. 4. Mythолog. Sapienter Q. Curtius lib. 4. de Vita Alexandri: *Res*, inquit, *magnæ ſuſtineri ab vno non poſſunt, cui tacere grave eſt.* Quin & Perſarum conſiliarij, teſte Ammiano lib. 12. ſilentium, velut numen, colebant. Romani verò ſilentij tenaturconſulti violatores morte plectebant. Quocirca Pompeius, ait Valer. Maxim. l. 3. c. 3. *dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cùm ſenatus conſilia prodere iuberetur, ardenti iuceruæ admotum digitum cremandum præbuit, eaq; patientia regi ſimul, & deſperationem tormentis quidquam ex ſe cognoſcendi exuſſit, & expetendæ populi Romani amicitiæ magnam cupiditatem ingeneranit.*

Alludit ad Prouerb. 25. 9. *Cauſam tuam tracta cum amico, & ſecretum extraneo non reuelas, ne fortè inſultet tibi, cùm audierit, & exprobare non ceſſet Extraneum*, Græcè ἀλλότριον, id eſt, alienum, abhorrentem, externum quemlibet accipe, ſed maximè fide & Religione à te, quáque gente diſſidentem, quales Iudæis erant Gentiles: hi enim in Scriptura vocantur בְּנֵי נֵכָר *bene nechar*, id eſt, filij alieni, in genitiuo: *alieni*, ſcilicet, Dei, quia Deum alienum colunt, quos Septuag. vocant ἀλλοτρίους, vel ἀλλογενεῖς, id eſt, alienigenas; vel ἀλλοφύλους, id eſt, allophylos, hoc eſt, alienæ familiæ, putà, Gentilis, quales fuêre Philiſthæi, Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, &c. Hi enim vtpotè Gentiles, Iudæis, quaſi peregrini cultus & propriæ ſectæ hominibus, erant infenſi: Iudæi vicißim eos quaſi idololatras, ſuóſque æmulos & hoſtes auerſabantur. Talibus ergo, támque infenſis non erat tutum reuelare ſecreta ſua conſilia. Vnde Rabanus myſticè per extraneos accipit hæreticos, quos Apoſtolus planè vitandos fidelibus eſſe monet ad Titum 3. 10.

VERS. 22. NON OMNI HOMINI COR TVVM MANIFESTES: NE FORTE INFERAT (Tigurina, *referat*) TIBI GRATIAM FALSAM, ET CONVICIETVR TIBI] *Gratiam falſam* vocat beneuolentiam fictam: q.d. Noli cuilibet candidè animum tuum aperire, ne fortè audiens candori huic tuo non reſpondeat; ſed referat gratiam falſam, qua fingat ſe tibi fidum & beneuolum, vt plura tuæ mentis ſecreta expiſcetur, è quibus tuas animi ægritudines ipſe perſpiciat, ob eáque te rideat, tibique conuicietur. Vel *gratiam falſam*, vocat malam: q.d. Pro bona gratia tua, qua ei fideliter & fidenter aperis, erediſque tua arcana rependet tibi malam gratiam, putà conuicium. Vel *falſam* iam non eſt

in

in Græco, nec Syro: est tamen in Complut. Syrus sic habet, *ne omni homini reueles, quod est in corde tuo, ne condemnet te gratia.* Gratia enim, si loqui posset, condemnaret te, quòd gratiam illam candidæ reuelationis tuæ infulso & ingrato conuiciatori præstiteris, itaque illam quasi dehonestaris, & velut virginem adulterio prostitueris. Vnde Græca habent, *& non referat tibi gratiam,* sed pro gratia reponat contumeliam. Huc facit prouerbium Arabicum centuria 2. n. 54. *Arcanum tuum de sanguine tuo est: sæpè aperuisti illud, & est causa mortis tuæ.* Et centur. 1. nu. 7. *Ne deambula nudus per plateas,* id est, ne aperias secretum tuum coram hominibus, ne substannent te. *Verba fac nocte, vbi non est auis nocturna,* id est, occulta arcanum tuum, & dignitatem tuam à turba idiotarum & stultorum. Sit illud Epicharmi: *Sobrius esto, & memineris diffidere.* Nam, vt ait Theognis:

Fisо res perit, diffiso salua remanet.
Paucis è multis fidus adest animus.

Hoc est, quod audiuimus cap. 6. 6. *Consiliarius sit tibi vnus de mille.*

Moraliter de custodia secreti.

Moraliter hic disce, quàm cautè seruanda sunt cordis arcana, quamque turpe & periculosum sit ea expiscari. Hæc enim indignis est curiositas quæ curiosum in magnas redigit angustias. Facilius enim est compescere curiositatem expiscandi secretum, quàm vbi expiscatus fueris, illud tacendi. Imò, qui curiosi sunt ad expiscandum, curiosiores sunt ad propalandum: pruriunt enim ad reuelandum secreta, quæ norunt, vt scientiam suam venditent. Adde, esto crimen proditionis, non tamen suspicionem euadent: si enim res emanet, vehemens erit suspicio, ipsos, vtpotè solos secreti conscios, illud euulgasse. Quocirca Philippides poëta regi Lysimacho percharus, rogatus ab eo: *Quid vis tibi impertiam rerum mearum?* *Quodcumque voles,* inquit, *modo ne arcani quippiam.* Et Aristoteles rogatus, quis secretum cognitum seruare posset? respondit: *Qui carbonem ignitum lingua continere potest.* Ita Antonius in Melissa, p. 1. serm. 72. Nam, vt dicitur Prouerb. 16. 27. *In labijs eius ignis ardescit;* Septuag. *iguem condit.* Sic Dalila expiscata secretum fortitudinis Samsonis, illud prodidit, & maritum perdidit, Iudic. 16. Gellius lib. 14. c. 23. memorat, Romanos senatores adeò celebrasse silentium. Papyrij pueri qui secretum senatus matri, non tantùm verbis, sed & verberibus illud exigenti, prodere noluerat, vt ei inter pueros soli adtum in curiam concesserint, eique Prætextati cognomen honoris causa indiderint, ob tacendi loquendique in ætate prætextata prudentiam. Denique Plutarch. in Moral. hoc remedium exquirendi fidem alicuius in seruando secreto, suggerit: *Vt vas,* inquit, *experiamur, non vinum infundimus, sed aquam; si enim depereat, parum refert. Sic frivolum quiddam committendum amicis, quo silentij fidem experiamur, vt si effutiant, nihil sit periculi.*

Sanè S. Ambrosius ita sanctè seruabat secretum sibi commissum, vt illud ne quidem cum Satyro fratre sibi charissimo communicaret, vti ipse refert in eius obitu, causamque addit dicens: *Erat enim fidele iudicium, extraneo non esse prodituro, quod non esset cum fratre collatum.* Vnde ipse in illud psalm. 40. *Egrediebatur foras, & loquebatur in id ipsum. Aptus versiculus,* inquit, *aduersus eos, qui secretum alicuius produnt. Pulchrè ait: Egrediebatur foras. Foris enim lupi, foris prædones: intus Moyses in nube cum Iesu. Foris Iudei: intus Zacharias sacerdos in templo. Foris multitudo, intus Spiritus sanctus in cordibus nostris clamat, Abba pater. Foris aduersarius noster, sicut leo perungilat ad rapinam. Foris infideles, intus fideles. Et ideo eos, qui foris sunt, iudicabit Deus: eos autem, qui intus sunt, Christus absoluit. Egrediebatur igitur Iudas, & loquebatur. Egrediebatur de fide, egrediebatur de concilio & numero Apostolorum. Egrediebatur de communio Christi ad latrocinium diaboli. Egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis, qui vana ad perfidos loquebatur. Egrediebatur foras, qui vitæ interna mysteria relinquebat.*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGit de ijs, quæ vitanda sunt in feminis, ac de periculo, quod est in earum aspectu, colloquio & consortio, vsque ad v. 14. Inde vsque ad finem agit de ijs, quæ vitanda sunt in viris, docetq; vitandos esse amicos nouos, homines potentes, qui habent ius necis & vitæ, iniustos, linguosos & temerarios.

PRIMA PARS CAPITIS.

De ijs quæ in mulieribus vitanda sunt.

Vers. 1. NOn zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam,

2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris,

3. Ne respicias mulierem multiuolam: ne fortè incidas in laqueos illius.

4. Cũ saltatrice ne assiduus sis: nec audias illã, ne fortè pereas in efficacia illius.

5. Virginem ne conspicias, ne fortè scandalizeris in decore illius.

6. Ne des fornicarijs animam tuam in vllo, ne perdas te, & hereditatem tuam.

7. Noli circumspicere in vicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius.

8 Auerte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam.

9. Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.

10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.

11. Spe-

11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti ſunt : colloquium enim illius quaſi ignis exardeſcit.

12. Cùm aliena muliere ne ſedeas omninò, nec accumbas cum ea ſuper cubitum:

13. & non alterceris cum illa in vino, ne fortè declinet cor tuum in illam, & ſanguine tuo labaris in perditionem.

VERS. 1. NON ZELES MVLIEREM SINVS TVI] q. d. Ne ſis zelotypus vxoris tuæ, quæ in ſinu tuo requieſcit, & mala de ea ſuſpicearis, quòd, ſcilicet, alium virum amet magis quàm te, aut alius rivalis tuus eam amet & inſequatur. Tigurina, *vxorem quam complecteris, ne proſequaris Zelotypia.* Zelotypia ingens eſt coniugij morbus & malum. *Zelotypia*, ait Cicero Tuſcul. 4. *eſt ægritudo ex eo, quòd alter quoq; potiatur* (vel potiri putetur) *eo quod ipſe concupiverit*; vel (vt Chryſippus) *eſt ægritudo animi ex eo proveniens, quod timeat ne adſit alteri, quod cum nemine velit habere commune.* Quæ inter coniuges ſuſpicionum, rixarum, exdium, omniúmque malorum eſt cauſa, vti docet Tiraquellus leg. 13. connubiali n. 28. & ſeq. & leg. 1. connub. cap. 1. & ſeq. Quin & S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Quid*, ait, *prodeſt etiam diligens cuſtodia, cùm vxor ſervari impudica non poſſit, pudica non debeat? Infida enim cuſtos caſtitatis eſt neceſſitas : & illa verè pudica eſt, cui licuit peccare, ſi voluit.* Porrò *mulier ſinus* vocatur, quæ in ſinu mariti cubat & requieſcit, non tantùm cùm dormit, ſive per diem, ſive per noctem, in thalamo nuptiali; ſed etiam cùm prandet & cœnat. Olim in menſa diſcumbebant, id eſt, cubabant in thoris ſive lectulis menſalibus, in ſingulis bini vel terni; ita vt in ſummo cubaret frater vel amicus, in medio maritus aut parens, in imo vxor & liberi, qui proindè recumbebant in mariti vel parentis ſinu. Ita Plutarch. li. 1. Sympoſ. q. 3. *Locus*, inquit, *infra eum* (medium) *vxoris eſt aut liberorum : qui ſuprà eſt, vt par eſt, tribuitur conniuarum honoratiſſimo.* Quocirca T. Livius lib. 39. carpit T. Flaminium conſulem, quòd meretricem in conuiuio in loco vxoris collocaſſet. Sic Deut. 13. 6. dicitur : *Vxor, quæ eſt in ſinu tua.* Et c. 28. 54. *Invidebit vxori, quæ cubat in ſinu ſuo.* Michææ 7. 5. *Ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi claſtra oris tui.* Igitur epithetum proprium vxoris eſt, requieſcere in ſinu mariti. Ita Delrio adagio 125.

NE OSTENDAT SVPER TE MALITIAM DOCTRINÆ NEQVAM] ne, ſcilicet, te decipiat, veneno perimat, alitérve noceat, aut ſaltem odiat, vel minùs amet, & ad alios viros affectum transferat. Nam *doctrina nequam* ſive peruerſa eſt qua vetulæ peruerſæ, vel etiam veneficæ, docent vxores iuuenculas improbas artes, quibus maritum zelotypum fallant aut perimant, alitérve ei nóceant. Vnde Syrus, *ne diſcat contra ſi aſtutiam malam*; Græcè eſt, *ne doceas in te doctrinam nequam*; Tigurina ſive Vatabl. *ne eam malam in te artem doceas.* Primò, tua zelotypia impelliendo ad malas artes iam dictas. Secundò. q. d. Ne tua zelotypia doceas eam ſimili modo eſſe zelotypam : zelotypia enim inſtar ſcabiei ſeſe alijs affricat, & affricando contrahitur : cùm enim vxor ſentit ſe ſuſpectam eſſe marito de adulterio, viciſſim ipſum incipit habere ſuſpectum, ne ſcilicet, ipſe ob ſuſpicionem, quam contra ſe habet, ad alias declinet. Tertiò, planè & ſimpliciter. q. d. Noli nimis amare & zelari vxorem tuam, noli nimis arctè & anxiè eam cuſtodire, ne doceas eam adulterari; ne, ſcilicet, ipſa aduerſum te faciat, quod videt te de ſe timere vel ſuſpicari : tum, quia continua ſuſpicio adulterij, continuam eius imaginationem, indeque concupiſcentiam, ſuſcitat : tum, quia quæ nimis arctè videt ſe cuſtodiri, ex impatientia foras erumpit, vt in libertatem ſe vindicet : tum, quia mulierum indoles eſt curioſa & pertinax, ac illud, quod ſibi adeò vetari conſpicit, maximè videre & experiri concupiſcit, iuxta illud:

Nituntur in vetitum ſemper, cupimuſq; negata.

Vel è Seneca: *Quidam*, inquit, *falli erubuerunt, dum timent falli, & illius peccatis ſuſpicando occaſionem præbuerunt.* Et diſertè Ouid. lib. 3. de Art. eleg. 4.

Deſine, credo mihi, vitia irritare vetando :
Obſequio vinces aptiùs ipſe tuo.
Vidi ego nuper equum contra ſua fræna tenacem,
Ore reluctanti fulminis ire modo :
Conſtitit, vt primùm conceſſas ſenſit habenas,
Frenaq; in effuſas laxa iacere iubas.

Quocirca ſapienter S. Ambroſ. lib. 1. de Abraham cap. 4. *Diſce*, inquit, *mulier, zelum deponere, qui ſæpè mulieres in furorem impulit.* Mulier, enim quia minoris iudicij, & cupida, magis ſuſpicionibus & zelotypiæ eſt obnoxia, quæ niſi refrænentur, adeò increſcunt, vt eas dementent, & in furorem agant. Prudenter & Seneca in Prouerbijs : *Zelum*, inquit, *de Deo tantùm habeas, non contra homines : zelari autem hominibus vitioſum eſt.*

Porrò quàm damnoſa & funeſta ſit zelotypia, diſce ab exemplis. Clytemneſtra zelotypa fuit Agamemnonis regis ſui mariti, ſuſpicando eum adamare Chryſëidem, ideoque ipſum occidit. Arſinoë occidit Demetrium, putans ab eo diligi Berenicen. Cleopatra occidit Nicatorem ob zelum Rhodogynæ, quæ erat ſoror Phraatis regis, vt tradit Appianus in Syriaco. Apollonius Rhodius lib. 1. Argonauticōn ſcribit, Lemnias mulieres zelotypia incenſas, quòd mariti captiuas mulieres adamarent, maritos ſuos omnes dormientes, & inſuper vniuerſum genus maſculinum obtruncaſſe. Medea ſuſpicans virum ſuum alias adamare, vt ſe de eo vlciſceretur, proprias proles, quas ex eo ſuſceperat, occidit, de quo Ouidius lib. 1. de Art. *Zelotypa cædes.*

Nec dolor armaſſet contra ſua viſcera matrem,
Quæ ſocij damno ſanguinis vlta virum eſt.

Sapiens zelotypiæ remedium dat Ariſtot. lib. 1. Oeconom. c. 4. *Primùm*, inquit, *leges ſint viro ad vxorem, vt iniuria ceſſet; ſit nec ipſe iniuriam patietur.* Et lib. 2. c. 2. *Maximus honor*, ait, *eſt ſobriæ mulieri, ſi cernat virum ſuum obſervantem ſibi caſtitatem, nec de vlla muliere magis cogitantem, ſed præ ceteris omnibus hanc & ſuam, & fidelem ſibi exiſtimantem. Tantò enim magis ſtudebit mulier ſe talem præſtare, quanto magis ſe cognouerit fideliter ac iuſtè à viro diligi.* Et Lactant. lib. 6. de Vera Relig. *Exemplo continentiæ*, ait, *docenda eſt vxor, vt ſe caſtè gerat. Iniquum eſt enim, vt exigas, quod ipſe præſtare non poſſis.* Hoc eſt, quod ex S. Auguſt. dicitur c. *Si dicturi*, 32. q. 6. vt quales volumus vxōres noſtras inuenire, tales & ipſæ nos inueniant. Fruſtra enim petit debitum, qui, quod debet, non impendit : qui non facit quod debet, non recipit quod oportet. Dicat enim vxor marito : Cur ego te colam vt maritum, cùm tu non me colas vt vxorem? iuxtà illud Domitij apud S. Hieron. ad Nepotian. *Cur ergo te habeam vt principem,* *Zelotypiæ remedia.*

dum tu non habeas vt ſenatorem? Et illud Ciceron. Philip. 2. *Non tractabo vt conſulem, ne ille quidem mè vt conſularem.*

Denique Alfonſus Aragonum rex, teſte Panormit. in eius Vita, zelotypiæ remedium ad vitam in coniugio tranquillè tranſigendâ hoc dabat: *Si vxor cæca, maritus autẽ ſurdus ſiat.* Vxor enim oculata, videns maritum cum aliis feminis, etiam negotiorum cauſa agere, fit zelotypa, inde querimoniæ & rixæ. Rurſus marito moleſta eſt vxoris garrulitas, qua moleſtia carebit ſi fiat ſurdus.

Vers. 2. NON DES MVLIERI POTESTATEM ANIMÆ TVÆ, NE INGREDIATVR IN VIRTVTEM TVAM, (ita Rom. non *in virtute tua*, vti legunt alij,) ET CONFVNDARIS] Græcè, *non des mulieri animam tuam, vt aſcendat ipſa ſuper ψυχλὼ*, id eſt, *animam tuam*; ita Complut ſed Roman. legunt *ἰχνώ*, eſt, *ſuper virtutem tuam*, hoc eſt, ſuper vires tuas, vèl ſuper fortitudinem tuâ, vt occupet arcem animæ tuæ. Eſt metaphora à militibus, qui aſcendunt muros, itaque capiunt vrbem, vel arcem, quam Itali vocant *La fortezza*. Senſus eſt, q.d. Ne permittas vxori *poteſtatem*, id eſt, dominium, exèrère, vt, ſcilicet, ipſa dominetur & imperet *animæ tuæ*, hoc eſt, tuę voluntati, & tibi ipſi: *ne* ipſa *ingrediatur in virtutem tuam*, vt, ſcilicet, tuum ius, auctoritatem & imperium maritale ſibi vſurpet, teque tibi ſubjiciat, cui ipſa iure naturæ, diuino & humano debet eſſe ſubdita: hoc etiam tibi pudori erit, cùm audies effeminatus, æquè ac ſeruituti & damno: mulier enim, cùm paſſionibus agatur, & impotentis ſit animi, impotenter tibi dominabitur. Vnde elarè vertit Vatabl. *ne permittas animũ tuum mulieri, adeò vt peſſumdet poteſtatem tuam, tuq; dedecus incurras*; alij, *ne dederis mulieri animam tuam, vt tranſcendat ipſa vires tuas*, vt fiat te potentior & imperioſior; alij, *ne aſcendat ipſa ſuper animam tuã, teq; ſibi penitus ſubjiciat*; Syrus, *ne dederis mulieri animam tuam*, vel, *ne committas mulieri te ipſum* (hoc enim Syri vocant, *animã tuam*,) *vt dominetur ipſa ſupra omne quod habes*. Hæc viri promiſſio oritur, vel ex animi puſillanimitate, vilitate & abiectione; vel ex nimio vxoris amore, quo omnia ei indulget, eique ſeipſum committit & permittit; vel quòd vxor viro ſit nobilior, ditior, potentior. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Refert Seneca, cognouiſſe ſe quendã ornatum hominem, qui exiturus in publicũ faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat, portionemq; nullam niſi alienus rictum labris vir & vxor hauriebant, alia denique non minus inepta facientes, in quæ impronda vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honeſta erat, ſed magnitudo deformis. Nihil autem intereſt, quàm ex honeſta cauſa oriri inſaniam. Vnde & Xyſtus in ſententiis: Adulter eſt, inquit, in ſuam vxorem amator ardentior. In alienæ quippe vxore omnis amor turpis eſt, in ſua minùs. Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Reget impetus voluptatis, nec præceps feretur in coitum.*

Vxoris dominari.

Hæc Ethices naturalis naturalia ſunt præcepta: vnde eadem tradiderunt Gentium ſapientes. Cato ſenior obiurgans ſummam vxorum Romę licentiam & potentiam: *Omnes*, inquit, *homines vxoribus dominantur, nos omnibus hominibus, nobis autem vxores*: hoc modo colligens vxores eſſe rerũ omnium dominas; ita ex Plutarcho in Apophth. Antonius in Meliſſa, part. 2. ſer. 34. Rurſum Cato apud Liuium l. 34. monet viros, ne vxores ſibi a quari ſinant: *Exemplò enim*, inquit, *ſimul ac pares eſſe cœperint, ſuperiores erunt. Proinde date frænos impotẽti naturæ, & ſubomne animali: deſperate ipſas modum licentiæ ſeruaturas, niſi vos faciatis.* Sic Salomon, permittens mulieres ſibi dominari, ab eis protractus eſt ad adorandum idola. Sic Adam ſe ſubdens Euæ, ſe & omnes poſteros perdidit. Sic Hebręi fornicantes cum Madianitis, ab eis impulſi ſunt ad colendum Beelphegor, Numer. 25. In quem locum Origen. *Captiuantur*, inquit, *Iſraelitæ, non ferro, ſed luxu; non virtute, ſed libidine.* Ideoque vindicta diuina in eos deſæuiit, vti ibidem narratur.

Quocirca aptè Ægyptii, teſte Horo Apol. mulierbris in virum dominatus dedecus & noxã rè præſentarunt hieroglyphico viperę: mas enim viperæ in congreſſu cum femina, caput in os eius inſerit: vnde illa delectatione veneręa acta in rabiem, caput maris demordet, eumque perimit, teſte Plinio lib. 10 c. 62 Æliano lib. 9. c. 31. & Galeno de Theriaca ad Piſon. Simili enim modo vir vxori ſe ſubjicies, finis ab ea ſib. caput, id eſt, dominium, ac non raro vitam abſcindi. Mulieris ergo lacrymæ, quibus virum ſibi ſubjicit, ſunt *lacrymæ crocodili*, quibus, ſcilicet, ipſe cranium hominis emollit & ſcindit, vt cerebrũ eius deuoret: ſimili enim modo mulier ſuis lamentis cerebrum homini eripit, eumque ſibi objicit & dementat. Talis fuit Dalila Samſohi, Xantippe Socrati, Omphale Herculi Pittaci Mitylenæi, qui vnus fuit ẽ ſeptem Græciæ ſapientibus, gnome extat: *Vxori dominare*. Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanor. refert apud Sithones feminas dominari: in quib ãi, non modò à libertate, ſed etiam à ſeruitute degenerant. *A muliere dominari, ſummum eſt viro dedecus*, ait Philo apud Antonium in Meliſſa, tom. 2. ſer. 34. quin & Iſaias c. 3. 12. ingenti probro Iudæis vertit, *quòd mulieres dominatæ ſunt eis*. Plutarch. in præceptis connub. c. 3. *Quæ malunt*, inquit, *fœdis viris imperare, quàm parere ſapientibus, ſimiles illis ſunt, quæ ducere potiùs volunt cæcos, quàm intelligentia vſuque præditos ſequi.* Ergo viri tales ſunt deſpicabiles, vxores pariter contemptibiles. Vide Tiraquellum l. 1. connub. n. 19. & ſequ. vide n. 26. ex Donato ait, vxorem dici ab vngendo, eò quod olim maritum lauare & vngere ſolerent, quaſi viri famuię non dominę.

Vers. 3. NE RESPICIAS MVLIEREM MVLTIVOLAM NE FORTE INCIDAS IN LAQVEOS ILLIVS] *Multiuolam*, id eſt, meretricem, quæ multos vult amaſios. Alij *multiuolam* interpretantur, ad multorum concupiſcentiam euolantem: hæc enim Græcè vocatur ἑταιρίζουσα, quæ, ſcilicet, amat multos ἑταίρους, id eſt, ſocios, procos & amaſios: ἑταίρα enim eſt ſocia, amica, meretrix. Noſter videtur legiſſe ἑτεροζουσα, per ε, non per α, ab ἕτερος, q.d. Quæ alios & varios amat, quod eòdem redit. Græca ergo ſic habent, *ne occurras mulieri meretrici, ne fortè incidas in laqueos illius*; clarius Tigurina, *mulieri meretrici ne te des obviam*, &c. Syrus, *ne converſetis cum meretrice, ne cadas in retia eius.* Mulierem hanc multiuolam, eiuſq; laqueos graphicè depingit Salomon Prouerb. 7. v. 10. *Occurrit*, inquit, *illi* (iuuenili) *mulier ornatu meretricio præparata ad capiendas animas, garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians, apprehenſumque deoſculatur iuuenem, & procax vultu blanditur*, & quæ ſequuntur.

Tropol. mulier multiuola est concupiscentia: hæc enim instar mulieris, mulebria habet desideria, multaque vult & concupiscit, adeoque est insatiabilis, ac sem per dicit: *Affer, Affer*, Prou. 30. 15. Quare vt eam effugias, noli in eam respicere: quia, sicut species mulieris, ita & concupiscentiæ est illecebrosa, mentemque infatuat & ad se rapit. Causas varias dedi Thren. 1. 8.

Rursum mulier multiuola est hæresis, & hæreticorum synagoga, quæ per diuersos errores volitat, ait Raban. & ex eo Glossa.

VERS. 4. CVM SALTATRICE NE ASSIDVVS SIS: NEC AVDIAS ILLAM, NE FORTE PEREAS IN EFFICACIA illecebrosi saltus & cantus ILLIVS] Iansenius contendit legendum, *cum psaltrice*: Græca enim habent, μετὰ ψαλτρίας, id est, cum psallente. Alij, *cum fidicina*, id est, ea quæ ludit canitque fidibus. Vnde Syrus, *cum cantatrice ne familiaris fias, ne perdat te fabulis suis*; Vatabl. *cantatricem mulierem ne frequentes, ne forte conatibus eius capiaris*: alij, *cum fidicina ne assueste ne capiaris artibus eius*. Verum Biblia Romana & cætera Latina æquè ac S. Cyprianus mox citandus constanter habent, *cum saltatrice*: vnde videtur Interpres noster, qui antiquus est, in vetustis codicibus legisse, nõ ψαλτρίας, sed ὀρχηστρίας vel ὀρχηστοῦ, vnde Latinum *saltantis*: aspiratio enim Græca in literam Latinam *s.* verti solet.

Saltatrices illecebrosæ.

Ratio est: nam feminę doctæ ad numeros saltare, valde virorum animos mouent; & in sui amorem illiciunt suis tripudiis & choreis, vti filia Herodiadis rapuit Herodem, omnesque conuiuas, adeò vt pro mercede ei dimidium regni offerret, imò caput S. Ioannis Baptistæ: olim enim ars saltandi fuit mirabilis, & mirè illecebrosa, adeo vt saltatrices admiratione & amore suos suspenderent spectatores, teste Rhodigino lib. 5 c. 3. Adde, choreæ hæ fiunt ad numeros & cantum tibiæ, citharæ, testudinis, clauicymbali, &c. quibus ad delicias musica vocum & cantus adiungitur, vt numerosa sit harmonia: quin & ipsæ saltatrices illecebrosæ saltando canere solent, vt tam cantu, quàm saltu instar Sirenum dementent & rapiant animos iuuenum, iuxta illud Virgil. 6. Æneid.

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Et Tibullus lib. 1.

Ille liquor docuit voces inflectere cantu:
Mouit & ad certos nescia membra modos.

Et hoc est, quod subdit Siracides: *Nec audias illam, ne forte pereas in efficacia*; Græcè ἵνα μὴ ὑπερπλησθῇς, id est, *in exercitiis*, vel *artibus*; ita Complut. aut, vt Tigurina, ἵνα μὴ ἐκπειρασθῇς, id est, *conatibus*; vel, vt Romana vertunt, *tentationibus eius*. Porrò, quanta sit vis & tentatio cantus feminei; docet Claudian. lib. 1. de Raptu Proserp.

Ipsa domum tenere nouens Proserpina cantu, &c.

Et Ouidius 14. Metamorph.

Vnde canens dicta est syluas & saxa mouere;
Et mulcere feras, & flumina longa morari
Ore suo, volucresq; vagas retinere solebat,
Quæ dum feminea modulatur carmina voce, &c.

Verè Seneca in Prouerbiis: *Blanditia*, inquit, *non imperio, sit dulcis Venus*. Et: *Habet suum venenũ blanda oratio*. Denique præclarè S. Cyprian. de Singul. Cleric. *Mulier*, inquit, *nunc detegis membra, nunc fatigata iactatur, aut in risum aliquando dissoluitur, nunc blanditias exhibet, & quod est venenosius super cuncta, psallere delectatur aut canere. Cuius cãtu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. Contra quam Salomon sic*

A *nos cantos efficit: Cũ saltatrice noli assiduus esse, nec audias eam, ne forte pereas in efficacia eius.* Et rursum: *Auertite*, ait, *occasiones impudicas. Amputanda sunt omnia vobis, quæcunque igniferi fomitis sulphur antibus flammis candens fornax ebullientis carnis exæstuat, ne vel tenuis quidem scintilla materia conflet incendia, quod Salomon manifestat dicens: A scintilla vna augetur ignis.* Periclitatur nauis, si vel scintilla in vas pulueris tormentarij inciderit: & securum se credet adolescens, qui inter ardentissimas gehennę prunas, mulierum, scilicet, & libidinum irritamenta, discurrit? Ibidem Cyprian. hæc castitati dat attributa, vel elogia. *Castitas est omnium inuictum sanctimonię, fortitudinis firmitas, animæ victoria, virtutis gloriarum, pax secura virtutum, debellatio inquieta bellorum, honestatis portus, ignominiæ naufragalis locus,*

B *lorica pudoris, corruptionis exitium, dissolutionis accessor, armatura virium, acquisitio triumphorum, requies salutis, vita spiritus, status qualitatis angelicæ.* Nazianz. in Distichis: *Ignis stipula propinquus, parum tuta res: nihil tutius, o mens, tibi fuerit mulierem virginem contubernalem habere.*

VERS. 5. VIRGINEM NE CONSPICIAS, NE FORTE SCANDALIZERIS (in ruinam luxuriæ traharis) IN DECORE ILLIVS] Romani ex Græco legunt, *in decoribus eius*. Virginis enim multiplex est decor, Primus, ætatis florentis; Secũdus, sexus feminei; Tertius, virginitatis; Quartus, elegantiæ vestium, & cultus. Vatabl. vertit, *ne contempleris virginem, vt ne maxũ ex pretioso eius cultu contrahas*; alij, *ne quãdo impingas in concupiscentiis eius*, Syrus, *virginẽ ne attentè inspicias, ne condemneris* (id est debitor, aut reus fias) *in dote eius duplę*; ne scilicet, si ex aspectu labaris in fornicationem cum ea, & pretium virginitatis ablatę ei restituere, eamq; vxorem ducere & dotare

C debeas, iuxta legem Exodi 22. 16. & 17. & Deuter. 22. 29. Quocirca sapienter Iob c. 31. 1. *Pepigi*, ait, *fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarẽ quidem de virgine.* Quin & Alexander Magnus noluit videre Darij filias iam à suis captas, dicens: *Non committam vt cum viros viderim, à mulieribus vincar*; ita Plutarch. in Alexandro. Præclarè Nazianz. in Præceptis ad Virgines:

Virga sis oculis, sis ore atque auribus ipsis.

Et inferius:

Christus amore tui flagrat: ne forma virilis
Te premat, & medio sedem sibi pectore figat.

Idem ad Seleucum Iambico 3.

Quodcunque labem visui accersit, fuge,
Oculos vt ipse virgines serues tuos.

D Beda in Prouerb. *Oculi petulantes*, ait, *cordis luxuriæ sunt proditores.* Rursũ Nazianz. in Distichis: *Si procul à femina abfueris, manet scintilla: si autẽ vitæ commerciũ cum ea habeas, ex parua vestra magnum incendium excitabis.* Et paulò superiùs: *Virgo & oculis, & abditis corporis partibus virgo esto, nec maxẽ vllũ curatorẽ tibi asciscas. Christum amicum habes, viros omnes aspernare. Quid tibi mortiferũ toxicũ intus habere opus est? Equidẽ in hac carnis corpus lanio, oculos premo, diurnis nocturnisq;, curis ter miserẽ animam confuso, vt eã à flamma extraham: vt sit quidẽ tamen, nisi admodũ egrè, corpus in potestate meo. Quanã ergo fronte tu & ætate florens, & carnes elephante ipso lasciores excitãs, possis mihi delicias facis, perinde atq; egregia quadam puritate præditus, atque amasiam tuam spirituali dum saxat amore complectens? O auersandum amorem, quem Christus fastidit! Monachi, Monasticam vitam ducite. Nam, si cum amasia vitæ consuetudinem habeatis, non iam*

monachi eſtis. Virgo Chriſtum habes immortalem adiutorem, ſponſum deſiderabilem, erga cæleſtem formam tuam zelotypum.

Forma libidinem illex.

Porrò, nihil eſt, quod ita libidinem accendat, ac decor & forma. Ita Tertul. de Cultu feminar. ſub initium: *Decorem*, inquit, *naturaliter imitatorem libidinis ſcimus.* Leucippus apud Anton. in Meliſſa, tom. 1. c. 60. *Pulchritudo*, ait, *acutiùs, aut ſi malis, velociùs vulnerat, quàm ſagitta, & per oculos in animum deſinit.* Et Domitianus Imp. *Decore*, ait, *nihil gratius, nihil & brevius.* Quocirca Horatius lib. 4. Carm. ode 13. pulchritudinem appellat facem, quòd ad amorem accendat. Imò Donatus S. Hieron. præceptor. *Veteres*, inquit, *ignem & calorem, quemdam quaſi fervorem, dixerunt formam. Et hinc fornaces, forcipes, formam & formoſos, ex quibus ignis amoris exoritur.* Et Feſtus Pompeius: Forma, ait, ſignificat modò faciem cuiuſque rei, modò calidum, vt cùm exta quæ dantur, deforma appellantur. Seruius verò in lib. 8. Æneid. Forma, ait, dicitur à foruo, quod calidũ ſignificat, quod & Nonius Marcellus autumat. Quocirca Theocritus apud Laërtium in vita Ariſtotelis, formam vocat, *eburneum detrimentum*, quòd grata ſit aſpectui, ſed multorũ incommodorum cauſa. Socrates verò ibidem, formam vocat *exiguum temporis tyrannidem*. Idcircò ſapienter Protagoras apud Antonium in Meliſſa, tom. 2. c. 33. *Vxorẽ*, inquit, *temperantem quæritо, non formoſam. Ille enim eſt theſaurus, qui furripi non poteſt; hæc autem animi opinio, ſine perſuaſio.* Igitur, ſicut ignis adurit ligna, ſic aſpectus corda. Aſpicit ſol ſpeculum politum, mox flamma, quæ res obiectas exurat, ſurgit in ſpeculo. Aſpicit vir feminam pulchram, ſurgit illicò flamma amoris in viro. Vnde Fotis meretrix apud Apul. lib. 2. *Diſcede*, ait, *miſelle, à ſeculo, diſcede: nam, ſi te vel modicè meus ignaulus afflauerit, vteris intimè.*

Quocirca S. Baſilius libr. de Virgin. docet, virgini ſummè cuſtodiendos eſſe oculos, ne vllius viri, vel fœminæ ſpecies menti infigatur; aut, ſi infixa ſit, omni ſtudio accerſendo alias & contrarias ſpecies, omninò deleatur. Singularis in hac re fuit S. Hugo, Gratianopolis Epiſcopus per 52. annos, qui cùm crebrò primariarum feminarum confeſſiones exciperet, ita oculos ab eis auertebat vt nullam de facie, ſi occurreret, cognoſceret, vti habet eius Vita.

Remedium amoris, abſentia.

Hinc & Philoſophi remedium amoris docent eſſe abſentiam, ne videas amicam: ſic enim eius obliviſceris, eamque mente & phantaſia eradet. Ita Propert. lib. 3. eleg. 20.

Magnum iter ad doctas profiſci cogor Athenas,
Vt me longa grauis ſoluat amore via.
Creſcit enim aſſiduè ſpectando cura puellæ,
Ipſe alimenta ſibi maxima præbet amor.

Imò, vt ait Vigil. 3.

Vitandæ videndo Feminæ.

Inſtar ſpeculi orbicularis, radiis ſolis accẽſi. Quocirca appoſitè ad culpam Zaleucus, Locrenſium legiſlator, adulteris oculos erui ſãxit, ait Plutarch. 5. Sympoſ. cumque eius filius in adulterium incidiſſet, vt pœnam non mitigaret, ſed diuideret, vnum oculum ſibi, alterum filio erui iuſſit. Oculi enim ſunt in amore duces, &, vt ait S. Petrus ep. 2. c. 2. 14. *pleni adulterij, & ineffabilis delicti.* Oculos autem ſequitur imaginatio, imaginationẽ cor & amor. Vnde Iob c. 31. 7. *Si ſecutũ eſt*, inquit, *oculus meus* (Hebr. *ſi abiit poſt oculos*) *cor meũ* & Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus eſt animam meam*; vbi plura hac de re dixi. Hinc Plato cenſuit viſionẽ fieri, non recipiendo, ſed emittendo ſpiritus viſuos, illoſque amorem accendere Ariſtot. verò licet cenſeat viſionem fieri receptione ſpecierum, non emiſſione; tamen notat oculis mulierum, quę duplicem habent pupillam, ineſſe virus.

NE DES FORNICARIIS ANIMAM TVAM IN VLLO] *Fornicarijs*, id eſt, meretricibus: Græcè enim eſt, *πόρναις*. *Dare animam* eſt animum adjicere, ſeipſum addicere, & quaſi totum dedere: quò enim ſe adiicit anima & voluntas, eò adiicit ſe totus homo: animam enim ſequitur corpus, & voluntatem ſequuntur cęteræ potentiæ, ſicut ſeruus herũ. Gaudet Siracides hac phraſi, vt patet v. 2. Dicit, *in vllo*, id eſt, in vlla re: quia qui in vna re, v. g. in aſpectu, adjicit animum ad meretricẽ, mox adjicit & vocem & linguam & mentem, totamque animam; perinde vt ſcintilla corripiens ſtipulã vnam mox proſerpit, & cęteras omnes depaſcitur. VERS. 6.

NE PERDAS TE: quia fornicatio enervat corpus, famã commaculat, conſcientiã æternæ mortis ream efficit: ET HEREDITATEM TVAM] quia meretrix eſt bonorum charybdis & vorago, quæ diuitias, licet ingentes, abſorbet, vt patet in filio prodigo, qui opes ſuas cũ meretricibus abſumpſit. Græca tantùm habent, *ne des ſcortis, animam tuã, ne perdas hereditatẽ tuam*; Tigurina, id eſt, Varabl. *ne appellas animũ tuum ad meretrices, ne perdas poſſeſſionem tuam*; Syrus, *ne des meretrici animã tuam* (id eſt, teipſum) *ne peſſumdes hereditatẽ diuitiarum tuarũ, & ignominia afficiaris in plateis ciuitatis, & ſcribaris in offenſa debitorum*; quæ vltima verba Græcus & Noſter dirimunt, referuntque ad verſum ſequentem. Si ergo ſemel animum applieueris ad meretricem, illa dementabit te, vt non niſi de illa cogites, loquaris, ſomnies, eiuſque ſias ſeruus & mancipiũ, vt illa dominetur tibi, tuiſque opibus. Hue facit prouerbium Hebræorum initio Gemarę in Sura: *Quod eruca ſeſamis* (vel oleribus) *id meretrix eſt in domo.* Sicut enim eruca ſeſama vel olera, in quibus degit, vaſtat: ſic meretrix domum, in qua habitat, conſumit, ac miſerum virum deuorat, eſtque quaſi teredo oſſium ipſius.

Præclarè S. Baſilius ſerm. 2. in diuites auaros, *Nullus*, ait, *concupiſcẽtiæ muliebri ſatis eſt theſaurus: nõ ſi fluminibus fluxeris.* Lais Corinthia meretrix pro vnius noctis vſura decẽ millia drachmarũ depoſcebat quod audiens Demoſthenes: *Ego*, inquit, *tãti pœnitere nõ emo*, teſte Gellio l. 1. c. 8. Flora quęſtu corporis immanes opes congeſſit, quarũ populum Romanum heredem ſcripſit: vnde à Romanis inter deas relata, etiamnum forum, quod vulgò Floræ nuncupatur, obtinet. Vide S. Aug. lib. 2. de Ciuit. c. 27. In dies videmus meretrices eſſe vortices patrimoniorum, Scyllas opum, charybdes fortunarum, ac ditiſſimos per eas exhauriri, fierique pauperrimos, & ad induſium redigi.

NOLI CIRCVMSPICERE IN VICIS CIVITATIS, NEC OBSERVAVERIS IN PLATEIS ILLIVS] Quia hæc curioſitas vagandi & circumſpiciendi, vagi cordis eſt indicium, & libidinis incentiuum: neceſſariò enim incurrit in ſpecies mulierum, quæ eius oculos tenent, mentemque rapiunt. Sicut enim impudicus oculus, ait S. Aug. impudici cordis eſt nuntius: ſic incuſtoditus oculus incuſtoditi cordis eſt nuntius. Vide apud eum plura libr. de Honeſtate mulier. tomo 9. & apud S. Baſil. tract. VERS. 7.

de Virginitate, qui egregiè hanc rem pertractat. Docet ergo Siracides non vagis, ſed directis ante ſe oculis eſſe incedendum, rectàq; pergendum eò quò tendis. Hac de cauſa vitiata eſt Dina filia Iacob à Sichem, quòd curioliùs per plateas vrbis vagaretur, & circumſpiceret, Genes. 34. 1. Græca pro *in plateis*, habent, *in deſertis*, vel in locis ſolitariis: ibi enim incentiuum peccati eſt ſolitudo, cùm quis putat ſe à nemine videri, ideoque ſine pudore & infamia poſſe explere ſuam cupiditatem. Vnde Tigurina, *in vacuis vrbis ne circumſpicies, nec in ſecretis eius locis obrepes.*

Symbolicè. Quid plateis frequentibus cum ſolitudine infrequenti? Reſpondet Clemens Alexandr. l. b. 3. Pædag. c. 4. *Eſt ſolitudo, etiamſi ſit turba incontinentium, vbi non eſt bonus pudicus.* Magis verò ad literam Beda in Prouerbiis: *Non vnus*, inquit, *alter in ſolitudine, alter in foro.*

VERS. 8. AVERTE FACIEM TVAM A MVLIERE COMPTA; Græcè, ἐυμόρφου, id eſt, formoſa, ob formam tum naturalem, tum aſcititiam per ornatum comæ & veſtium. Vnde ſequitur: ET NE CIRCVMSPICIAS SPECIEM ALIENAM] Tigurina, *ne contempleris pulchritudinem alienam.* S. Nazianz. orat. aduerſus mulieres ambitioſiùs ſe ornantes, docet eas quæ fuco gaudent, vt plurimum eſſe impudicas. *Ferunt*, inquit, *inſolentem pauonem, ſuam curuato collo, pennaſq; gemmantibus circulum efferis, feminæ clangore ſuo ad venerem inuitare. Eodem modo admodum miraber, ſi tu aliam ob caſſam formam pingas, quàm vt mitiorum & ſalutium virorum oculos ad te conuertas.* Mulier ergo fucata eſt idolum Veneris, & Venus colorata. Vide Tertull. lib. de Cultu femin. c. 12. vbi compras vocat, *infeliciſſimas publicarum libidinum victimas*, quia *lenocinia formæ, nunquã non proſtituto corpori coniuncta & dedita.* Et S. Cyprian. lib. de Habitu virginum: *Ornamentorũ*, ait, *ac veſtium inſignia & lenocinia fucorũ, non niſi proſtitutis & impudicis feminis congruunt, & nullarum ferè pretioſior cultus eſt, quàm quarũ pudor vilis eſt.* Notat S. Chryſoſt. hom. 3. de verbis Iſaiæ: *Nõ dixit*, inquit, *Ne videas, id enim nonnunquã fit vltrò: ſed*, μὴ περιβλέπου, id eſt, *ne circumſpicias illã, volens ne ſtudio animaduertamus; ne curioſè inſpearis, ne contemplatione immoreris.* Et D. Aug. in regul. 1. c. 21. ad finem primi tomi: *Oculi*, inquit, *veſtri, etſi incurrunt in aliquã feminarum, defigantur in nullã.* Et paulò pòſt: *Quia ſicut ſcriptũ eſt: Abominatio eſt Domino defigens oculum.* Quamuis hic locus, neque in Vulgata reperiatur, neque vnde deſumptus ſit ab Auguſtino explicetur. Huc facit illud Thren. 3. 51. *Oculus meus depradatus eſt animã meam in cunctis filiabus vrbis meæ.* Vbi profudè S. Hieron. vel potiùs Rabanus citans illud Iob c. 31. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidẽ de virgine*; rationem reddit: *Ne priùs*, inquit, *incautè aſpiceret, quod poſtmodum tenitus amaret. Nam ſemel ſpecies formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu ſoluitur. Inuneri non debet, quod non debet concupiſci. Vt munda mens in cogitatione ſeruetur, deprimendi ſunt oculi, quaſi quidam raptores ad culpam.* Hanc Iobi cautionem admiratus D. Chryſoſt. ſerm. de Ioſeph Patriarch. in 1. tom. *Iob*, inquit, *diabolum quidem videns accedentem, non fugit: ſed manſit, ſicut leo, viribus fidens; virgine autem viſa non fletit, neque miratus in contuenda pulchritudine; ſed ſtatim receſſit.* Hanc quoque cautam iamuit Siracides, dum ſubdit:

VERS. 9. PROPTER SPECIEM MVLIERIS MVLTI PERIERVNT (Græcè, ἐπλανήθησαν, id eſt, errauerunt, ſeducti & decepti ſunt) ET EX HOC CONCVPISCENTIA QVASI IGNIS EXARDESCIT] Amoris enim obiectum eſt pulchrum. Sicut ergo bonum rapit voluntatem, verum rapit intellectum: ſic pulchrum rapit amorem & affectum. Vide dicta v. 5. Siracidi ſuccinit Ben-Sira alphabeto 2. liter. Beth: *Propter ſpeciem pulchræ mulieris multi peſſumdati ſunt, & robuſti omnes interfecti ab ea.* Et liter. Daleth: *Abſtrahe carnem tuam à muliere gratioſa, tamquam à carne prunarum*: q. d. Caro mulieris gratioſæ, non tam caro eſſe videtur, quàm prunæ accenſæ; quæ ignem concupiſcentiæ in ſpectantibus accendunt. Et liter. He: *Abſconde oculos tuos à muliere gratioſa, ne capiaris reti eius.* Nam oculi ſunt proxenetæ peccati, ſicut enim proxeneta mediator eſt inter emptorem & venditorem ad ineundum contractum: ita oculi mediatores ſunt cordis & mulieris ſpecioſæ, illudque cum hac conciliant & colligant. Rurſum rete ſeminarum eſt forma, quo potentiſſimos & ſapientiſſimos quoſque capiunt, vt ceperunt Dauidem, Salomonem, Samſonem. Quocirca Socrates virum bonum aiebat debere habere, non tantùm manus, ſed & oculos, aures & linguas abſtinentes. Sublimiùs S. Gregor. 21. Moral. 2. *Intueri non licet, quod non licet concupiſcere.* Nam, vt ait S. Bernard. ſerm. 5. in feſto omnium Sanct. *Quod non videt oculus, cor non dolet.*

Porrò concupiſcentia & libido rectè comparatur igni exardeſcenti, tum, quia per eam phyſicè incaleſcit ſanguis, ſpirituſque vitales & animales, qui generationi deſeruiunt; tum quia per eam animus exardeſcit amore rei venereæ: vnde Iob c. 31. 12. *Ignis eſt*, inquit, *vſque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.* Idem docent Philoſophi & Poëtæ. Virgil. de Didone amante Æneam lib. 4. Æneid. *Libido eſt ignis.*

Ardet amans Dido, & cæco carpitur igni.

Horat. lib. 1. Carm. ode 27.

Quæ te cunque domat Venus,
Non erubeſcendus aduret ignibus.

Lucretius lib. 1.

Ignis Alexandri Phrygio ſub pectore gliſcens.

Ouid. 3. Faſtor.

Arſeras Æneæ Dido miſerabilis igne.

Tibullus lib. 2. eleg. 4.

Vror, io remane ſeuæ puellæ faces.

Hinc Cupido deus libidinis cum face pingitur, qua hominum animos inflammat.

VERS. 10. OMNIS MVLIER, QVÆ EST FORNICARIA, QVASI STERCVS IN VIA AB OMNIBVS CONCVLCABITVR] Hic verſus & ſequens iam deſunt in Græco & Syro. Vnde Ianſenius cenſet eos ab Interprete, vel alio quopiam additos, ad explanationem verſuum præcedentium. Verùm hoc parum eſt veriſimile: ſic enim non haberent auctoritatẽ canonicam S. Script. & quis tam temerarius, qui hoice verſus ſuos S. Scripturæ, quæ eſt epiſtola Spiritus ſancti, vt ait S. Gregor. interere auſus fuiſſet. Dicendum ergo, Latinum Interpretem vetuſtũ plenius & copioſius habuiſſe exemplar Græcũ, quàm nunc extet. Porrò *formicaria*, ſiue meretrix, rectè cõparatur ſtercori. Primò, ob fœtorem, tum corporis, tum animæ; Secundò, ob fœditatẽ pariter vtriuſque; Tertiò, ob vilitatem; Quartò, ob abominationem. Meretrix enim omnibus paſſim ſe proſtituit, & quaſi ſtercus calcandam ſe per-

permittit; vnde honesti omnes eam despiciunt, abominantur & horrent; præsertim nunc, cùm morbum Gallicum, qui summum cruciatum & putorem parit, suis amasiis afflat. Denique meretrix est cloaca sordium & stercorũ. Vnde Ezech. 16.25. *Abominabilem fecisti, ait, decorem tuum, & diuisisti pedes tuos omni transeunti.* Et Ierem.c.2.20. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et v.36. *Quàm vilis facta es, nimis iterãs vias tuas.* Quocirca S.Chrysost.homil.29.ad pop. *Fornicator*, ait, *nunquam est in seipso, sed in sepulcris versatur: sepulcra sunt meretricum diuersoria, cùm multo fœtore, multa putredine sint repleta.* Et Plin. lib.8. c.17. & 27. *Pantbera*, ait, *sic auida est excrementorum hominis, vt, si in vase suspendantur altiùs, quàm vt possit attingere, enecet sese defatigata porrectu corporis: ita nonnullis, quod fœdissimum, id dulcissimum est.*

VERS.11. SPECIEM MVLIERIS ALIENÆ MVLTI ADMIRATI, REPROBI FACTI SVNT] *Reprobi*, id est, improbi, non reprobati à Deo, & damnati ad gehennam: multi enim post fornicationem pœnitent, fiuntque Sancti & electi Dei; ita Suarez & Vasquez 1.p.tom.1.q.23.disp.95.c.4. Sic 2.Tim.3.8. hæretici vocantur *reprobi circa fidem*, quia, scilicet, veram fidem reprobant, abiiciunt, corrumpunt: hi enim Græcè vocantur ἀδόκιμοι; multi tamen ex illis melius edocti, resipiscunt & saluantur. Secundò, propriè *reprobi*, quia multi, imò maior pars mundi, ob fornicationem & libidinem, à Deo reprobatur & damnatur. Cũ enim libido frequentatur; ita animum tenet & possidet, vt euelli nequeat. Vnde fornicarij fatentur sæpè cum lacrymis, se velle à fornicatione abstinere; sed non posse ob inueteratam consuetudinem in re tam lubrica & illecebrosa. Quocirca S.Remigius, Rhemensis Episcopus, *Demptis paucis*, inquit, *ex adultis propter carnis vitium pauci saluantur:* perinde ac eius causa totus mundus periit diluuio; *quia omnis caro corruperat viam suam*, Gen.6.12. Quin & Seneca in Prouerbiis: *Amor*, inquit, *arbitrio animi fingitur, non ponitur. Amans, quid cupiat, scit, quid sapiat, non videt. Amor extorqueri non potest, elabi potest. Amare, & sapere vix diis conceditur.* Hinc *Venus* ab ingeniosis nonnullis dicta putatur à *Ve*, id est, sine; & *vũs*, id est, mente, quòd hominem excæcet, & mente priuet. *Ve* enim priscis fuit particula priuatiua, vt vecors, id est, priuatus corde; vesanus, id est, priuatus sanitate mentis; licet Cicero Venerem à veniendo deriuet, lib.2. de natura deorum: *Venus*, inquit, *dicta, quòd ad res omnes veniret, atque ex ea potiùs venustas, quàm Venus ex venustate.*

COLLOQVIVM ENIM ILLIVS QVASI IGNIS EXARDESCIT] in actu perfecto, ita vt non tantùm in se ardeat, sed & audientes sui amore succendat, & ardere faciat. Vnde Syrus, *& amor eius sicut ignis exurit.* Est Hebraismus, quo *cal*, id est, neutrum, sumitur pro *hiphil*, id est, actiuo. Hoc est, quod ait Salomon Prouerb.5. *Fauus distillans, labia meretricis: nouissima autem eius amara quasi absinthium.* Appositè Hugo Victor.lib.de Carnal.nuptiis vitandis: *In fauo mellis*, inquit, *duo sunt, scilicet, mel & cera: in facie meretricis duo sunt, scilicet, decor & gratia, hoc est, pulchritudo oris, & dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem. Sic pulchritudo meretricis igne libidinis inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subuertit mentem. Stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit & facit dulcia,*

A CVM ALIENA (Græcè, συμπαλλάκος, id est, coniugata, maritata, quæ aliena est, id est, alterius viri VXOR) MVLIERE NON SEDEAS OMNINO, NEC ACCVMBAS CVM EA SVPER CVBITVM] Docuit; vitanda esse consortia virginis, viduæ, meretricis; nunc & coniugatæ vitanda esse docet; quia similis in ea est illecebra, ac maioris peccati, putà, adulterij, periculum. Græca hic variant: nonnulla enim delent τὸ *nec accumbas super cubitum*; Complut. legunt; μὴ κατακλιθῇς ἐπ' ἀγκαλῶν μετ' αὐτῆς, id est, *ne accumbueris in vlnis cum ea*; Tigurina, *apud mulierem maritatã ne sedeas omnino, nec inter vlnas eius recumbas.* Verùm Clemens Alexand.2.Pædag.c.7. legit vt Notter, μὴ κατακλιθῇς ἐπ' ἀγκαλῶν μετ' αὐτῆς, id est, *nec accumbas cum ea super cubitum*; & Syrus, *cũ domina domus ne immutaris cubito tuo.* Olim B enim cœnaturi vel pranduri mensæ non assidebant in scamnis, sed accumbebant iacentes in thoris siue lectulis mensalibus, qui singulis tres conuiuas capiebant: ita vt cubito innixi dorsum reclinarent in sinum alterius, putà primus in sinum secundi, secundus in sinum tertij. Suadet ergo, ne vir assideat vxori alterius, præsertim in mensa in eodem lectulo recumbendo in sinu illius, aut vice versa; quia hic vxoris alienæ contactus indecens est & illecebrosius: corpus enim fœminæ est quasi ignis vrens animum viri. Vel ipse mulieris tactus, ait S.Hieron.lib.1.contra Iouin. quasi cõtagiosus & venenatus est viro fugiendus, nõ minùs quàm rabidissimi canis morsus. Multò magis contagiosũ est assidere fœminæ; præter enim contactum continuum, adest iugis eius aspectus & colloquium. Vnde Syrus paraphrastice vertit *ne multiplices vir cum muliere sermonẽ, & ne prolonges cum ea narrationes, vel confabulationes tuas.* Quocirca olim apud Hebræos (vt indicat hic Siracides) Syros, ceterosque Orientales, præsertim Græcos & Persas, & etiamnum apud Italos, aliasq; nonnullas gentes honestatis causa, in publicis conuiuiis fœminæ separatæ à viris discumbunt, vt patet in conuiuio Assueri, Esther 1.v.9. Apud nonnullas alias tamen gentes fœminæ cum viris accumbebant, adeoque mulier in gremio viri, vir cubito innixus cœnabat, teste Rhodigino lib.27. Antiq.c.25. quod proinde carpit & dissuadet hic Siracides.

Præclarè S.Cyprian. de Singular.Clerit. *Numquam*, inquit, *securus cũ thesauro latro tenetur inclusus, nec intra vnam cameram habitans cum lupo tutus est agnus. Ipse se voluit superari, qui hostem proprium in suas portas induxit: & interfectorem gladium sibi ipse supposuit qui locum habitationis suæ aduersarij ingressibus reseranit.* Hæc ille: vir enim mulieri cohabitans alter alteri est latro, lupus, vipera, gladius & pestis. Addit S.Cyprian. *Qui fœtus est conuersationis scandalo, sine causa dicit: Pacatus volo esse cum diabolo*, contra Apostolum dicentem: *Nolite locum dare diabolo*, Ephes.4. quia scilicet, alter alteri est quasi diabolus ac gehenna: nam sibi inuicem diabolicum & infernale suscitant incendium.

ET NON ALTERCERIS CVM EA IN VINO] Græcè, VERS.13. συμβολοκοπήσῃς, quod Primò, accipi potest pro συμβολὰς ποιῇς, vti legit Clemens Alexandr. 2. Pædag.c.7. id est, *symbola facias*: symbolum enim vocatur conuiuium vel sympositũ, quod ex collatione cuiusq; conuiuę instruitur, vbi, scilicet, quisque sumptum pro rata soluit, symbolum enim dicitur à συμβάλλειν, id est, conferre: vnde illud:

ex ſymbolis conuiuium celebrare, vel apparare, quod facere vetuit Concil. Laodicenſ. can. 54. vel, vt alij 55. Quocirca Rom. vertunt, *neque agites cum illa conuiuia in vino*, Complut. *ne conuerſeris cum ea in vino*; Syrus, *ne miſceas cum ea vinũ*; Tigurina, *ne committas cũ ea compotandi gratia ſymbolum*; alij ad verbũ, *ne ſymbolum conferas cũ ea in vino*. Verum Noſter, *συμβολοχοπήσῃς*, quaſi verbum à ſe nouè cõpoſitum, deriuauit, non à *σύμβολον*, ſed à *συμβολή*, id eſt, congreſſio, conflictatio, cõflictus prælians: & *κοπιάω*, id eſt, laboro. q. d. Ne labores in conflictatione; putà, ne contendas cum ea bibendo: ideoq; vertit, *non altercaberis*, ſcilicet, contendendo cum ea, vt tibi propinanti ad totidem vel ad æquales hauſtus integrè calices euacuando reſpõdeat, aut contendendo cum ea dicterijs, iocis, tactibus, riſibus, quæ omnia concupiſcentiæ ſunt flagella. Gaudet Siracides cõpoſitione noua verbi *κοπιάω*. Sic enim ſuperiùs dixit, *φαντασιοκοπῶν*, id eſt, qui laborat phantaſia, phantaſticus. Et c. 35. v. 11 *μὴ ἐκκοπιάσῃς*. Sic & Salomon in Prouerbijs *κραιπαλήσων*, vocat ſcortatorem. Porrò Siracides hoc verbum mutuatus videtur ex Septu. Hi enim Deuter. 21. 20. habent: *Filius noſter*, &c. *συμβολοκοπῶν*, id eſt, ſymbola confert, hoc eſt, *conuiuationibus vacat*, vt vertit Noſter. Eandem vocem eodem ſignificato vſurpant Aquila, Symmach. & Theodot. Prouerb. 23. v. 20. & 21. De his ſymbolis plura dicam c. 18. v. 32. & 33.

NE FORTE DECLINET COR TVVM IN ILLAM, quia tam aſſeſſio, quàm compotatio, putà vinum, ſuſcitat libidinem: ET SANGVINE TVO LABARIS IN PERDITIONEM] Græca habent *πνεύματι*, id eſt, *ne ſpiritu tuo labaris in perditionem*: dum ſcilicet, ſpiritus tuus carnẽ & concupiſcentiam ſequens, labitur in adulterium, indeque in rixas & cædes. Vnde Tigurina, *ne affectu tuo prolabaris in perniciem*, vt vel maritus adulterę, vel iudex te propter adulterium occidat. Verùm Noſter pro *πνεύματι* legit *αἵματι*, id eſt, *ſanguine*. Sic etiam legit Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 7. & Syrus, qui vertit, *ne ſanguine damnatus ſis in inferno deorſum*. Senſus ergo eſt, q. d. Noli conuerſari cum vxore alterius, ne irites eius maritum ad iurgium & pugnam, in qua effundatur ſanguis tuus, vel mariti, vel vtriuſque, itaque labaris in perditionem vitæ tuæ, vel alienæ, ac in perditionem gehennæ æternam, vti vertit Syrus. Hinc videas magis puram, veruſtam & genuinam eſſe Vulgatam Latinam editionem, quàm ſit textus Græcus. Verè Apollonius è cupidine & amore mulieris impudicæ omnia mala oriri docet, dum ita canit:

Supplicium crudele viris ac pœna cupido,
E te ſunt rixæ, certamina, bella, querelæ.

Secũdò, appoſitè noſter Emm. Sa, *Sanguine*, inquit id eſt, hepate, ſiue iecore. In eo enim eſt fons ſanguinis, qui inde per venas in totum corpus deriuatur, & conſequenter in eodem eſt ſedes concupiſcentiæ. Per *ſanguinem* ergo hepar & concupiſcentiam accipe metonymicè, vt ſenſus ſit, q. d. *Ne ſanguine*, id eſt concupiſcentia, quæ reſidet in hepate & ſanguine, labaris in perditionem, putà in adulterium. Iungit cor hepati, quia cor trahit hepar, ſanguinemque ad amandum accendit. Per *cor* appetitum & voluntatem accipe, aut etiam ſenſum & ſapientiam, iuxta illud vulgatum:

Cor ſapit, & primo loquitur, fel commouet iram:
Iſtum videre facit, cogit amare ſecus.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua poſtquã docuit, quæ feminæ cauendæ ſint, docet, qui pariter viri cauendi ſint.

Verſ. 14. Ne derelinquas amicum antiquum: nouus enim non erit ſimilis illi.

15. Vinum nouum, amicus nouus: veteraſcet, & cum ſuauitate bibes illud.

16. Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim ſcis, quæ futura ſit illius ſubuerſio.

17. Non placèat tibi iniuria iniuſtorũm; ſciens, quoniam vſque ad inferos non placebit impius.

18. Longè abeſto ab homine poteſtatem habente occidendi, & non ſuſpicaberis timorem mortis.

19. Et ſi acceſſeris ad illum, noli aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuam.

20. Communionem mortis ſcito: quoniam in medio laqueorum ingredieris, & ſuper dolentium arma ambulabis.

21. Secundùm virtutem tuam caue te à proximo tuo, & cum ſapientibus & prudentibus tracta.

22. Viri iuſti ſint tibi conuiuæ, & in timore Dei ſit tibi gloriatio.

23. Et in ſenſu ſit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altiſſimi.

24. In manu artificum opera laudabuntur, & princeps populi in ſapientia ſermonis ſui; in ſenſu verò ſeniorum verbum.

25. Terribilis eſt in ciuitate ſua homo linguoſus: & temerarius in verbo ſuo odibilis erit.

NE DERELINQVAS AMICVM ANTIQVVM: NOVVS ENIM NON ERIT SIMILIS ILLI] Græcè *ἴσος*, id eſt, æqualis, par, vt vertit Tigurina; Syrus, *nouus non pertinget ad illum*; tum quia magis eſt cognitus & perſpectus quam nouus, tum, quia cum veteri aſſueuiſti, eique te & tua accommodaſti; cum nouo autem mores multos nouare & mutuare debebis, vt ei te accommodes; tum, quia vetus longo tempore probauit ſuam fidelitatem & conſtantiam. Sunt nonnulli nouarum rerum auidi, qui vti cetera, ita & amicos crebro mutant & innouant. Alij faſtidioſi leuiter ab amico offenſi, vel ſi quid ſibi diſpliceat in eo animaduerterint, illicò eum derelinquunt, & nouum, quærunt. Verùm in his nec ſtabilis amicitia eſſe poteſt, nec prudens, quia in nouo amico deprehendent pariter ſimilia, imò maiora & plura, quæ diſpliceant. Igitur tales crebrò & continuò amicos mutant; nec aduertunt vitium non tam eſſe in amico, quàm in ſeipſis, putà nouitatis auiditatem, mentis nimis teneræ & delicatæ leuitatem & inconſtantiam: quæ duo ſi reſecent & mortificent, amicus

VERS. 14.

Amicus vetus nimp melior est.

amicus vetus non displicebit; & si quid in eo displicerit, longo vsu idipsum tolerare discent. Verè S. Hieron. in c. 7. Michææ: *Amicum*, inquit, *diu quæritur, vix invenitur, difficilè servatur.* Et Ben-Sira alphabeto 1. litera *resch*: *Amicum veterem ne abnegato.* Idem docuêre Gentiles. Cicero lib. de Amicitia, quærens, An noui amici veteribus sint præferendi, sicut equis vetulis iuniores anteponimus? respondet: *Indigna homine dubitatio. Non enim debêt amicitiarum esse finis aliarum rerum satietates: veterrima quæque (vt ea vina quæ vetustatem ferunt) debent esse suauissima, verumque est illud, quod vulgo dici solet: Multos modios salis simul edendos esse, vt mutuus amicitiæ expletum sit.* Isocrates ad Demonicum: *Serò*, ait, *amicus fias, factus autem perseuera.*

A

Mysticè, verus amicus est Deus, qui nos amãdo prævenit, amavitque ab æterno, & amabit in æternum. Vnde S. Augustin. in confess. *Serò te amavi, pulchritudo antiqua, pulchritudo nova*: quia, licèt antiqua, ita tamen diligentem & contemplantem delectat, vt ei videatur esse semper nova. Idem lib. de Amicitia c. 10. *Fundamentum amicitiæ, Dei amor est, ad quem omnia, quæ vel amor suggerit, vel effectus, omnia, quæ occultè aliquis spiritus, vel palam suadet amicus, referenda, & diligenter sunt inspicenda vt quidquid æstruitur, fundamento conveniat.* Et S. Hieron. in c. 7. Michææ: *Si vis*, ait, *vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moyses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum. Esto amicus, vt Apostoli, ad quos Salvator ait Ioan. 15. Iã non dicam vos servos, quoniam servus nescit, quid velit dominus: sed dicam vos amicos, quoniam perseverastis mecum in omnibus tentationibus meis.*

B

Vers. 15. VINVM NOVVM, AMICVS NOVVS: VETERASCET (ita Roman. sed Rabanus, & alij legunt, *veterascat*) ET CVM SVAVITATE BIBES ILLVD) q.d Sicut nouum vinum, putà mustum, cùm ætate defæcatur, vim suam exserit, coroboratur, incalescit, fitque suaue ad bibendum; sic planè & amicus nouus: non ergo nouus abjiciendus est ex eo, quòd veterem illi præponere tim, sed sustinendus est ostendendo ei amorem & confidentiam, donec veterascat: tunc enim senties ex eius amicitia suauitatem, æquè ac vtilitatem non modicam. Esto enim mustum dulce sit, & dulcius vino veteri; tamen, quia turbidum est & fæculentum, ac crudum & indigestum; hinc minùs sanum est, minusque generosum & gratum appetitui virili, ac propriam vini suauitatem, putà, vinolum saporem, non obtinet. Quocirca Christus Luc. 5. 39. *Nemo*, ait, *bibens vetus* (vinum) *statim vult novum: dicit enim: Vetus melius est.* Hinc proverbium: *Vino vetere vere*; quod mysticè de sapientia intelligitur: hæc enim ab antiquis doctoribus meliùs discitur quàm à recentibus & nouis. Ergo ô Christiane, illa fides, illa doctrina, illa religio, quæ à tempore Christi & Apostolorum in Ecclesia consenuit, bibenda est. Vnde Græcè est: *Si inveteraverit*, vel, vt Tigurina, *inveteratum, denuum bibes cum voluptate*; Syrus *amicus novus, sicut vinum novum, & cùm inveteraverit, potabis cum.*

C

Audi Macrobiũ & Plutarchum 3. Symposiac. apud Rhodiginum lib. 28. c. 37. *Vinum infantiæ, quæ præduktis sentitur, mox dum in pubertatẽ abit, sanitatis induit proprietatem.* Ergo vinum nouum, cùm infans est, dulce quidem, at suaue non est, quia vinolum saporem non habet. Vnde Homerus dulcedinem melli, suauitatem vino tribuit. Et Aristot. lib. 4. Meteor. *Vinum præduke*, ait, *nomine quidem vinum est, re & opere non est: succus enim vinosus non est, ut propterea tenuitatem minùs affert*, putà, minùs inebriat, quàm vina vinoli saporis.

Aliud dulce, aliud suave.

D

NON ZELES GLORIAM ET OPES PECCATORIS] Vers. 16. *Zelus* multa significat, multosque actus complectitur: zelare enim Primò, est invidere; Secundò, dolere & indignari; Tertiò, vehementer amare; Quartò æmulari & imitari. Vnde Syrus, *ne æmulatus virum impium, quia nescis, quis sit finis eius.* Primò ergo, sensus esse potest: q.d. Ne invideas peccatori tuas opes & gloriam, quia breui hæc cum eo corruent & subvertentur. Secundò, q.d. Ne indigneris, quòd peccatores sint opulenti & gloriosi. Sic Dauid ait Ps. 72. *Zelavi super iniquos, pacem* (id est, prosperitatem) *peccatorum videns.* Vnde hunc zelum & indignationem de felicitate impiorũ, habuerunt multi Sancti veteris testamenti, qui de ea quasi expostulant cum Deo, vt Habacuc c. 1. 13. Ierem. 12. 1. Iob 21. 7. Tertiò, q.d. Ne ames & concupiscas opes & gloriam peccatoris. Quartò, ne imiteris peccatorum actus & modos ad comparandum opes & gloriam, iuxta illud Ps. 36. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem.* Multi enim iusti pauperes, videntes impios prosperari & ditari, secuti sunt eorum semitas, factique sunt impij, vt similem prosperitatem & diuitias consequerentur.

Rationem subdit: NON ENIM SCIS, QVÆ FVTVRA SIT ILLIVS SVBVERSIO] Græcè, καταστροφὴ, id est finis, exitus, vertit Syrus, & Tigurina; itẽ *subversio*, vastatio, interitus, mors. Vnde vltima tragœdiæ pars desinens in mortem vel calamitatem, vocatur *catastrophe*: q.d. Nescis, aut non cogitas, nec consideras, quòd hæc peccatorum felicitas breui subvertenda sit, & convertenda in magnam infelicitatem, paupertatem & ignominiam, perinde ac lætum tragœdiæ initium in tristem desinit catastrophen. Id enim sæpè fit in hac vita, & semper in futura.

NON PLACEAT TIBI INIVRIA INIVSTORVM] Vers. 17. Rabanus, & S. Aug. in Speculo legunt, *iniquorum*; sed eòdem redit sensus: q.d. Non placeat tibi iniuria, quam iusti ab iniustis patiuntur. Græca habent, μὴ εὐδοκήσῃς εὐδοκίαις ἀσεβῶν, quod Complut. vertunt, *ne placeas tibi approbationibus impiorum*; Roman. *non bene sentias de beneplacito impiorum*; Tigurina, *quod placet impijs, tu non probes*; alij, *ne idem tibi placeas, quod impijs*; Syrus, *ne æmulatus iniquum, qui prosperatur.* Hæ versiones licet verbis differentes, eòdem tendunt: tensus enim est: q.d. Impijs summè placet prosperitas, opes & gloria, cùm omnia illis ex sententia fluunt, illudq; quasi summum bonum maximi æstimant, ideoque vt ea acquirant, iniuriam crebrò faciunt alijs, per rapinas, calumnias aliasque iniustitias: at tu qui sapis, noli illos æmulari, noli tale habere beneplacitum, ne magni facias laudes, vel appetas eorum prosperitatem.

QVONIAM VSQVE AD INFEROS NON PLACEBIT IMPIVS.] Cui? Respõdet Primò, Lyrã, & Dionys. Deo, hoc lẽsu, q.d. Impius nõ placebit Deo in hac vita; at in altera placebit ei, cùm impietatis pœnas luet apud inferos: ibi enim placebit Deo & Sanctis in pœna, iusta q; vindicta, qui hic displicuit in culpa. Secundò, meliùs Iansen. q.d. Impius adeò non placet Deo, vt eum breui ad inferos sit præcipitaturus, iuxta illud Ps. 48. *Sicut oves in inferno positi,*

poſiti ſunt, mors depaſcet eos. Tertiò, alij planiùs reperiunt, *tibi*, quod præceſſit, & per ellipſin ſuppleri, *cùm deſcendet*, vel *deſcendens*: q.d. Quoniam deſcendens, vel cùm deſcendet vſque ad inferos, non placebit impius. Sic Iob 24.19. *Vſque ad inferos*, inquit, *peccatum illius*, ſupple cum Chaldæo, *deducet eum*. Sic S. Ioannes ep.1.c.5.16. vocat *peccatum ad mortem*, quod hominem ad mortem deducit. Sic Prou.2.18. dicitur: *Et ad inferos ſemita ipſius*, ſupple, tendunt, vel deſcendunt. Senſus ergo eſt: q.d. Non placeat tibi iniuria impij, quia tibi nō placebit eius pœna: nam impius ipſe ob hanc iniuriam vſque ad inferos deprimitur, ibique acerrimè punietur: ſicut ergo tunc tibi non placebit impius in inferorum tormentis; ſic nec nunc tibi placeat in ſuis proſperitatis blandimentis, quibus dominatur alijſque iniquus eſt, & iniurias infert.

Vnde Græca pro *non placebit*, habent, μὴ δικαιωθῶσιν, id eſt, *non iuſtificabuntur impij vſq; ad inferos*. Quod Primò, explicari poteſt: q.d. Adeò nō iuſtificabuntur impij, vt damnandi ſint & relegandi vſque ad inferos. Secundò, Tigurina vertit, *memento impios vſq; ad inferos nihil eſſe acturos* (Varab. *nihil eſſe dicturos*) *quod iuſtū ſit*. Tertiò, alij vertunt, *memento, quod impij vſque ad inferos non ſint exſtare pœnas*, ſed eas incurſuri, vt τὸ μὴ δικαιωθῶσιν, id eſt, *non iuſtificabuntur*, ſit idem, quod iuſti, inſontes, & immunes à pœna nō declarabuntur: ſic enim iuſtificare ſubinde idem eſt, quod iuſtum declarare, vt cùm dicitur: *In cōſpectu tuo non iuſtificabitur omnis viuens*. Rurſum per unioſin, *non iuſtificabuntur*, idem eſt quod damnabuntur. Sic inſons, ſiue innocens, capitur pro impunito, 1.Reg.26.9. Prou.11.21. Exodi 20.7. vbi dicitur: *Nec enim inſontem habebit Dominus eū, qui aſſumpſerit nomen Domini Dei ſui friſtra*. *Inſontem*, id eſt, impunitum, vt explicatur Deut.5.10. q.d. Deus eum acriter puniet. Quartò, Delrio adagio 197. in digreſſione 2. loco 77. *Impij*, inquit, *vſque ad inferos non iuſtificabuntur*, id eſt, iuſtam & condignam meritorum mercedē (putà, æterna ſupplicia) non percipient, donec ad infernum deſcendant, vbi nemini ampliùs poterunt nocere, & de ipſis fiet iuſtitia: ideò tunc demum placebunt Sanctis in pœna, quibus viuentes diſplicuerunt in culpa; iuxta illud Pſ.57.11. *Lætabitur iuſtus, cùm viderit vindictā: manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris*. Sic Itali, Galli, Germani, Hiſpani, Belgæ dicunt iuſtificari, vel iuſtitiari reum, cùm à iudice per carnificem occiditur; tunc enim reo ius ſuum, putà ſupplicium ei debitum, redditur. Quintò, Syrus vertit, *recordare, quòd vſque ad mortem vincit*: q.d. Impius in hac vita per potentiam vincit, ac per iniuriam opprimit iuſtos, ſiue in iudicio, ſiue extra illud: at non ſemper vincet & opprimet, adeoque tandem à morte vincetur, victusque trahetur ad inferos: ſolet enim Script. elidere & infringere proſperitatem & iniurias impiorum per commemorationem finis & pœnæ, quæ eos manet in morte, & in gehenna.

Noſter pro δικαιωθῶσιν, videtur legiſſe ἐυδοκήσῃ, id eſt, *placebit* Siracides enim pulchrè luſiſſe videtur in hoc verbo: q.d. Non placeat tibi iniuria impiorum, quia non placebit tibi vindicta & flamma inferorum, quæ ijs à Deo præparata & deſtinata eſt ab æterno; non placeat tibi culpa, ne placere cogatur & pœna: non placeant tibi impij, ne placere cogantur & inferi.

A LONGE ABITO AB HOMINE POTESTATEM HABENTE OCCIDENDI, ET NON SVSPICABERIS TIMOREM MORTIS] q.d. Non anxiaberis timore mortis, non ſuſpicaberis timidè mortem; vt per enallagen nomen ponatur pro aduerbio, putà *timorem* pro, timidè; non laborabis, nec torquebis te ſuſpicione timida & anxia mortis. Qui enim ſuſpicantur ſe in periculo mortis verſari, hac ſuſpicione & timore iugiter ſe cruciant: vnde minimos rumores & ſtrepitus expaueſcunt, inſtar leporum, omnia pauidi circumſpiciunt, omnia ſuſpecta habent. Tigurina, *procul abſiſte ab homine poteſtatem necis habente, nec timore mortis eris anxius*; Syrus, *elongare ab homine, qui habet poteſtatem occidendi, & ne timeas à timore mortis*. Noſter patheticè vertit; *non ſuſpicaberis timorem mortis*, quia ſuſpicaces & timidi, præſertim in periculis conſtituti, B pleni ſunt ſuſpicionibus & timoribus, ac timent ipſos timores, eoſque ita viuè imaginantur, vt ſuſpicentur ſe eos videre, quaſi ſpectra quædam & laruas, vmbraſque mortis: quæ ſuſpiciones & timores continui mortis, longè grauiores ſunt ipſa morte, imò multis mortibus, iuxta illud: *Peior eſt bello timor ipſe belli*.

Palacius per *habentem poteſtatem occidendi* intelligit tyrannum: verum plenius generatim accipias quemuis principem, qui ius habet vitæ & necis, præſertim infidelē, qualis extra Iudæam erant omnes æuo Siracidis. Qui enim talem offendit incurrit periculum vitę, idque ſæpè ob leuem dumtaxat offenſam. Principes enim potentia elati nō ſatis ſua poteſtate vtuntur, imò abutūtur ad libitum, ideoque ambitione, vel ſtudio vindictæ exæcati, parua de cauſa hunc illumve capite mulctant, vti ſubinde vidimus, crebrò audiuimus & C legimus. Ita fecit Nero, cuius ſententiā, teſte Suetonio, hæc erat: *Nemo principum ante me ſcivit quid & quantū ſibi liceret*. Caligula verò Antoniæ auiæ pro ſua auctoritate monenti, vt quædam ſecùs ageret, reſpondit: *Memento, mihi omnia in omnes licere*. Quocirca ſapienter Philoſophus dictitabat, ad regem accedendum eſſe quaſi ad ignē; nec nimis propè, ne ab eo aduraris; nec nimis longè, ne non calefias ab eo. Æneas Syluius, qui poſteà creatus Pontifex, dictus eſt Pius II. lib.1. Comment. de geſtis Alfonſi: *Illi*, inquit, *multi plurimùm ſapiunt, qui accepto beneficio, vel mediocri, curiæ valedicunt. Offendunt enim animum ſuum expletum eſſe, & periculo ſe ſubtrahunt quod amicos ſæpè corripit, qui veluti ſues, vbi ſaginati ſunt, in cœnam domini mactantur*. Hinc patet, quàm vitrea & fragilis ſit principum amicitia, quamq; ipſi ſint vitrei, dum tam facilè irritantur: & ex alia parte vitreus eſt ſubditus, vt facilè in offenſam aliquam labatur, qua principis iram in ſe concitet. Iure ergo monet Siracides ab eo eſſe ſecedendum.

Ad principem accede quaſi ad ignem.

ET SI ACCESSERIS AD ILLVM NOLI ALIQVID COMMITTERE (Græcè μὴ πλημμελήσῃς, id eſt, *nō delinquas*,) NE FORTE AVFERAT VITAM TVAM] Græca addunt, παραχρῆμα, id eſt, continuò, protinus, illicò; Syrus, *& ſi appropinquaueris, ne condēnes ſpiritum tuum*, id eſt, ne facias aliquid condemnatione dignum, vel ne des ei occaſionem te condemnandi: q.d. Cautus eſto, & cautè omnia circumſpice, ne quid vel leue committas, ob quod ipſe te condemnet, & morti adiudicet. Vnde ſequitur. VERS. 19.

COMMVNIONEM MORTIS SCITO] Hæc verba VERS. 20.

iam

iam desunt in Græco & Syro. Sensus est primò, q.d. Scito & cogita, quàm apud principes mortes & extrema supplicia sint communia, multosque corripiant, quamque causæ mortis inferendæ apud eos sint variæ, communes & multiplices, eæque sæpè paruæ & exiguæ, ita Lansenius. Quare caue, ne te vel vna earum inuoluat. Secundò, q.d. Habitare cum principe habente potestatē occidendi, præsertim cum tyranno, perinde est ac habitare cum morte, communicare cum morte, quia facilè mortem, quam in cerebro & manu gerit, tibi communicabit & irrogabit. Scito ergo familiaritatem & communicationem cum principe esse communionem cum morte ita Lyran. Vnde hisce rectè competit illud Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas interficere gladio.* Simili, sed augustiori phrasi & sensu ait Paulus 1. Cor. 10. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Christi est?* q. d. Calix consecrationis, putà, Eucharisticus, quem in sacrificio Missæ ex Christi institutione consecramus, nónne ipsum Christi sanguinem nobis communicat?

Exemplum huius communionis mortis est in Mezentio tyranno, amaro vitæ pariter ac mortis tortore, qui viuos colligabat mortuis, aduersos aduersis, scilicet, os ori, nares naribus, manus manibus, pedes pedibus adaptans vt eorum fœtore tabescentes enecarentur, de quo Valer. lib. 9. c. 2. & Virgil. 8 Æneid.

Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq; manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus,) & sanie taboq; fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Cuius meminit Clemens Alexandr. in Protrepticō. Porrò communionem hanc mortis explicat dum subdit:

QVONIAM IN MEDIO LAQVEORVM INGREDIERIS:] q. d. Si verteris in aula principis & tyranni continuò incedes inter laqueos, id est, insidias, & pericula mortis. ET SVPER DOLENTIVM ARMA AMBVLABIS] Legit Interpres, ἐπ' ἀλγούντων πολεμικά, id est, super iratorum & ira dolentiū ac frementium, qui in cædes & strages ruunt, arma ambulabis q. d. Ambulabis supes arma, quibus tyrannus multos occidit, multosque vicissim fecit dolentes, ac simili modo facilè te occidere, & dolentē efficere potes! q. d. Versaberis in certo periculo mortis, vt videaris eā semper præsentē habere & cernere. Addit Lansenius, per *dolentes* accipi posse vulneratos, & prostratos in prælio, iam dolentes & gementes, ac vicinam mortem expectantes. Hi enim cùm cadant armati, in arma sua procumbunt: q. d. Ambulas quasi super vulneratos & lapsos ad mortē, hoc est, inter sauctos & occisos à tyranno vitam agis morti proximam, ideoque periculosam, miseram & infelicem. Iam legunt ἐπ' ἐπάλξεων πόλεως, id est, *super pinnacula ciuitatis*, puta, super loca periculosissima ambulabis; qui enim ambulat super pinnas vrbis, exponit se euidenti periculo lapsus & necis; ne, scilicet, ex alto in præceps corruens, ad terram vel saxa allidatur. Similis ergo eris funambulo, qui in fune in aëre tenso ambulans, singulis momentis videtur ex alto in præceps ruiturus. Tigurina, *Ito per medios laqueos transire tu, & per vrbis pinnas ingredi*; Syrus, *Ito quòd inter laqueos incedis, & super retia ambulas.*

Sicut ergo difficile est, & penè impossibile, vt vndique ambulans inter laqueos, ita cautè ambulet, vt omnes omninò euadat: dum enim vnum cauet, alterum vix potest cauere; & si tres quatuorve cauet, incidit in quintum: ita si in vno altero ve principi places, vix cauere potes quin in aliquo alio displiceas, si pius es, Deoque seruire & conscientiæ satisfacere tatagis.

Mysticè in hac vita ambulamus in medio laqueorum, quos nobis tendunt mundus, caro & dæmon callidissimus, potentissimus & ferocissimus. *Mundus plenus laqueis.* Vnde S. Antonius teste S. Athanasio, vidit totum hunc mundum vsque ad cælos plenum laqueis, ac ingemiscens roganique: *Domine, quis euadet hos laqueos?* audiuit, *humilitas.* Audi S. Aug. in Ps. 141. *Ignoras*, ait, *Quia in medio laqueorum ingrederis*, ait Script. *Quid est in medio laqueorum? In via Christi. Et hinc laqueï, & hinc laqueï: laqueï à dextris, laqueï à sinistris: laqueï à dextris, prosperitas sæculi; laqueï à sinistris, aduersitas sæculi: laqueï à dextris, promissiones: laqueï à sinistris, terrores. Tu in medio laqueorum ingredere, à via mali discedere, nec promissio te capiat, nec terror elidat.*

Egregiè S. Chrysost. homil. 15. ad populum: *Agnosce*, inquit, *quod in medio laqueorū transis, & super propugnaculis vrbiū ambulas*, ac ponderat *tu ambulans*: q. d. Non pertransis & præteris; sed continuò & assiduè inter pericula multiplicia ambulas, eaque potentia, sed occulta & insidiosa hæc enim significat laqueus. *Obumbratus est*, inquit, *laqueus, quia non apertè apparet mors, neque manifesta clades; sed vndique obtecta adiutes: sicut enim pueri terra laqueos, quos auibus tendunt; sic diabolus vitæ voluptatibus peccata circumtexit. Et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solum, sed scrutare diligenter, ne fortè mors & peccatum intra lucrum sit absconditum; & si videris, refuge. Rursus, cùm delectatio & voluptas occurrerit, ne voluptatem solum respicias, sed ne fortè iniquitas aliqua in voluptatis profundo obūbrata sit, diligenter considera: & si inueneris, refugito. Siue consulat quispiam, siue aduletur, siue obsequatur, siue honore, polliceatur, siue quodcumque aliud, omnia cum diligentia examinemus: & vndique consideremus, ne fortè damnum aliquod, ne fortè periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eueniat, & ne celeriter & inconsideratè accurramus.* Et mox remedium euadendi hosce laqueos assignans: *Ne deorsum*, inquit, *volemus, sed superiora quæramus. Etenim volatilia, donec altum aërem secant, non facile capiuntur: ita tu donec ad superiora respexeris, nec laqueo, nec vllis facilè capieris insidiis. Vemens est diabolus. Fias igitur ipsius lustris sublimior. In altum ascendens non amplius vllam rerum admirabitur humanarum. Sed, sicut, postquam in montium verticem ascenderimus, parua nobis & vrbes & mœnia esse videntur, & formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic, postquam supra celsam philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil te terrenorum percellere poterit; sed parua videbūtur omnia, & diuitiæ, & gloria, & potentia, & honor, & si quid aliud huiusmodi, cùm cælestia respicias: sicut scilicet & Paulo parua omnia videbantur, & mortuus inutiliora, quæ in præsenti vita sunt splendida. Propterea & clamabat dicens: Mihi mundus crucifixus est. Propterea & admonet dicens: Quæ sursum sunt, sapite. Propterea ala sunt auiculis, vt effugiant laqueos: propterea rationes hominibus, vt peccata deuitent.* Idem in Psal. 141. *Diabolus*, inquit, *suas occultat insidias: quapropter magna nobis cautione & vigilantia opus est. Occultat enim laqueum in eleemosyna,*

nempe,

tempe, vanam gloriam, in ieiunio arrogantiam, & in aliis alia, in ipsis viis, in quibus ambulamus.

VERS. 21. SECVNDVM VIRTVTEM TVAM CAVE TE A PROXIMO TVO. q.d. Quantum vales & potes, caue tibi à proximo tuo, vt, scilicet, cautè eum, eiusque actus & consilia explores, ne quid mali tibi machinetur, nec nisi benè explorato credas, ac te & tua committas. Vnde pro *cave*, Græcè est, σκόπευε, quod significat intendere & intentissimè aspicere, vti facit sagittarius, dum in scopum iaculatur. Quocirca appositè subdit: ET CVM SAPIENTIBVS ET PRVDENTIBVS TRACTA] q.d. Noli cuiquam consilia & secreta tua communicare, cum eoque tractare, nisi quem prius bene explorueris, ac cognoueris esse sapientem, fidum, & prudentem. Tigurina, *quàm pites; studiò explores animos.* (Hebr. etiam רֵעַ *reim*, & amicos siue sodales, & proximos significat,) *& cum sapientibus consilia conferas*; alii; *pro virili coniecturam facito de proximo, & cũ sapientibus consulato*; σοχάζεσθαι enim significat quoque colere, & nutus eius obseruare quem colere constituisti; indeque coniectare & coniecturam de eo facere; ita Complut. & Roman. Syrus generaliùs vertit, *iuxta fortitudinem tuam conuersare* (vel respondе) *cum proximo tuo, & cum sapientibus esto communicans* (quasi nodo colligans) *secretum.* Græca, & Syrus hic intexunt aliam sententiam, qua carent Latina, scilicet, hanc: *Cum intelligentibus fit collocutio* (dissertatio, disquisitio, disputatio; hanc enim significat διαλογισμὸς) *tua, & omnis enarratio tua in lege Altissimi*; Tigurina, *colloquia tua cum cordato habeas; & de lege Altissimi sit omnis tua disputatio*: Græcè enim est διήγησις; Syrus, *cum eo, qui timet Deum, sint rationes* (cogitationes tractatus, Italicè, *li consigli*) *tue, & omnes vie tue in timore Domini.*

VERS. 22. VIRI IVSTI SINT TIBI CONVIVÆ] Vt conuiuium tuum sit honestum & sobrium, ac conditum honestis piisque sermonibus: iusti enim ita vacant implendo ventri, ita linguam petulanter soluunt in verba scurrilia & obscena, detractoria, maledica (quibus sanè valdè à multis peccatur in conuiuiis,) vt ea peccatorum sint plenissima: ac proinde sapienter monet hic Siracides, ea non nisi cum iustis & timoratis instituì. Quocirca S. Augustinus suæ mensæ hos versus inscripserat, vt à conuiuis assiduè legerentur:

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam noueris esse tibi.

Et ideò ait Possid. in Vita S. August. *Omnem conuiuã à superfluis & noxiis fabulis, & detractationibus, sese abstinere debere admonebat. Nam & quosdam suos familiarissimos Coëpiscopos illius scripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam aspere aliquando reprehendit, vt diceret, aut delendos esse illos de mensa versus, aut se de media refectione ad suum cubiculum surrecturum.* Ita Tobias cap. 2. v. 2. non nisi timentes Deum ad conuiuium vocari iussit. Vnde sequitur:

ET IN TIMORE (Tigurina, *religione*) DEI, SIT TIBI GLORIATIO] q. d. Gloriare, quòd iustos & timentes Deum, habeas familiares & conuiuas, potiùs quã nobiles & diuites; quia gloria vera est timor Dei, ac consequenter glorioſi sunt, non nobiles, sed timentes Deum, quos habes conuiuas. Rursum gloriare, quòd cum timentibus Deum epularis, cum ijs Deum laudes & glorifices, quodque ab ijs ad Dei laudem & glorificationem accendaris, & ipse pariter eos accendas

A Syrus, *viri iusti sint comedentes mensam tuam*, (epulas in menta appositas,) *& in timore Domini sit laus tua.* Talia erant primorum Christianorum conuiuia, quæ à charitate & amore, ac laude Dei vocabantur Agapæ; de quibus ita sancit S. Paulus Ephes. 5. v. 18. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.* Vide ibi dicta.

Porrò causa, cur iustos & timentes Deum velit inuitari ad conuiuium, potiùs quàm diuites & nobiles, est quam subdit: *Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in lege Altissimi*, vt, scilicet, cum iustis & timentibus Deum tractes de deo, ac loquatis de eius lege: impij enim hoſce de Deo & pietate sermones non capiunt, nec sapiunt; sed spernunt & fastidiunt. Atque hac ratione hi duo versus aptè inter se cohærent & coniunguntur.

ET IN SENSV SIT TIBI COGITATVS DEI, ET OMNIS ENARRATIO TVA IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI] Græca hoc versu carent; id pro eo habent hunc: *Cum sapientibus* vel *intelligentibus fit collocutio*; vel disquisitio tua, *& omnis enarratio tua in lege Altissimi*; eumque præponunt versui præced. vti dixi in fine v. 21. Noster pro μὲ συνετῶν, id est *cum sapientibus* vel intelligentibus, videtur legisse, καὶ συνέσεως, id est, *cum sensu*, id est, *sapientia, prudentia*, intelligentia, sit tibi διαλογισμὸς θεῦ (iam legunt σοῦ, id est, tua) id est, cogitatio & disquisitio Dei: q. d. Cogitatio tua de Deo non sit erronea, absona, absurda, Deoque indigna, vt de Deo cogites; vel more Gentilium, fingendo Deum esse corporeum, finitum, futurorum nescium, impromidum, &c. Vel more hæreticorum, fingendo vnam personam dumtaxat in Deo, vel in tribus personis tres pariter essentias, &c. Vel more carnalium, fingendo Deũ agi ira, amore, odio, concupiscentia instar hominum. Sed cogitatio & disquisitio tua de Deo sit digna, sapiens & sensata; purà, vt cogites Deum, Deique attributa talia, qualia depingit ea fides, sacræ Scripturæ & Patres. Rursum, sicut cogitatio de Deo debet esse sensata in corde & mente: sic & in ore omnis *enarratio* & locutio tua debet esse in lege Altissimi, quantum, scilicet, per occupationes & infirmitatem humanam fieri potest: q. d. Quando non occuparis aliis negotiis, cogita de Deo, & loquere de eius lege, præsertim in conuiuiis, de quibus sermo præcellit, vti olim faciebant Christiani, in Agape. Ita S. Thoma de Aquinate, & de S. Dominico legimus, quòd omnis eorum sermo erat eũ Deo, vel de Deo. Hoc consilium est, non præceptum. Aut certè, *omnis enarratio tua sit in lege Altissimi*, id est, sit conformis legi Altissimi, ne contra eam peccessed iuxta eam dirigas omnes tuos sermones. Hoc est præceptum. Simili sensu ait Apostol. 1. Cor. 10. 21. *Sive manducatis sive bibitis, sive aliud aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Igitur τὸ *in sensu*, accipi potest dupliciter: Primò, *in sensu*, id est in mente, *sit tibi Dei cogitatus*, sicut in ore sit *enarratio* de lege Dei. Secundò, *in sensu*, id est, sensata & prudens sit cogitatio tua de Deo, vti paulò antè exposui. Id præstitit Dauid dicens Psalm. 15. *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper*; & Moses, qui *inuisibilem tanquam vi-*

Moral. de imagi Dei memoria

dens

dens sustinuit, Hebr. 11. 27. & Elias dicens: *Vivit Dominus, in cuius conspectu sto*, 3. Reg. 18. Hæc porrò est inchoatio quædam vitæ angelicæ & beatæ: Angeli enim semper vident faciem Patris, Matth. 18. Simile monitum filio dedit Tobias c. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum; & cave, ne aliquando peccata consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri.* Et vers. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, ut vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.* Vide Damascenum lib. 1. Parallel. c. 8. vbi inter alia citat illud Nazianzeni: *Dei sapius meminisse oportet, quàm spiritum ducere, vt dicas: Quoties inspiro & respiro, ad te ô Deus meus, inspiro.* Et illud S. Basilij: *Dei inhabitatio in hoc sita est, vt quispiam Deum per recordationem in seipso habeat.* Præclarè S. Chrysost. in ps. 140. *Omnis narratio tua sit in lege Altissimi. Si enim*, inquit, *didiceris nihil loqui supervacaneum, sed divinarum Scripturarum narratione mentem & os tuum perpetuò munias, erit custodia quamvis adamante tutior. Per os enim sunt multæ vitæ interitus, vt quando quis obscœna, scurrilia, superba loquitur.* Nazianz. in Tetrastichis:

Deo & supernis rebus haud unquam satur
Esto: dat illis plura, quæ sumpserint,
Sitiens sitiri, largus & cunctis fluens:
Vinci ne molestè ne feras in cæteris.

Ita S. Ignatius damnatus Romæ ad bestias, prodiens in amphitheatrum, & spectantes salutans, *Huc*, inquit, *venio, vt pro Christo moriens illi vniar, quem insatiabiliter desidero.*

VERS. 24. IN MANV ARTIFICVM OPERA LAVDABVNTVR, ET PRINCEPS POPVLI IN SAPIENTIA SERMONIS SVI: IN SENSV VERO SENIORVM VERBVM] *In manu*, id est, propter vel per industriã & artẽ manus artificum, *opera* eorum, quasi per eum affabrè, & artificiosè facta, *laudabuntur.* Manus enim artificiola magni artificis, dat operi suo laudem: sic & *princeps populi* laudabitur *in sapientia*, id est, per sapientiam *sermonis sui*: sic & *verbum seniorum* laudabitur *in sensu*, id est, in prudentia, si, videlicet, prudens sit, graue & sentiatum, quale decet senes. Græca sententia de more est concisa & bimembris: sic enim habet: *In Manu artificum opus laudabitur, & princeps populi sapiens in sermone suo.* Vel: *de manu artificum laudatur opus, & doctor populi sapiens est de sermone suo.* q.d. Sicut ars manus laudabile facit opus artificis, sic sapiens sermo laudabiles facit principes: hoc enim est opus principis, nimirum, vt sapienti suo sermone persuadeat populo, quod rectum, vtile & iustum est; lites componat, tumultus & seditiones dissipet, vnionem, pacem & concordiam stabiliat, quæ si præstet, vtique magnus erit artifex; magnus, inquam, populi rector & gubernator, magnus Apollo. Vatablus de Tigurina vertit, *de manu artificum* (verbi gratia, quod hoc sit opus & pictura Apellis, Phidiæ, Polycleti, aliorumque celebrium artificum) *opus laudem inueniet: at de sermone suo dux populi sapiens; ipse verò sermo à senili prudentia*, repete, laudem inueniet. Paulò aliter Syrus, *in sapientia iudicis posidebis ciuitatem, & princeps populi sui sapiens & intelligens.*

Transit Siracides à præceptis ethicis, quæ vitam cuiusque ad normam legis & virtutis efformant, ad politica, quę rem componunt. Deinceps ergo vsque ad c. 11. 7. instruit principes & magistratus docetque quæ in administratione fugere, quæ sectari debeant. Hic ergo versus & sequens pertinent ad caput proximum, adeoque illud hic inchoari posset.

VERS. 25. TERRIBILIS IN CIVITATE SVA HOMO LINGVOSVS: ET TEMERARIVS IN VERBO SVO, ODIBILIS ERIT] Est antithesis. Sapienti enim eloquio principis, quo ciuitatem totam componit, opponit linguosum & temerarium in loquendo, qui totam ciuitatem confundit & perturbat, ideoque procul ab ea arcendus & ablegandus est. Hic enim omnibus est terribilis, qui omnes suis dicteriis instar tauri cornupetæ impetit, litesq; & rixas concitat, ideoque cunctis est odibilis. Tigurina, *formidandus est in ciuitate sua vir linguax, & sermone suo temerarius* (Græcè θρασυς, id est, præceps, effusus, temerarius, effrenis, petulans, procax, protervus, insolens, contumax) *meretur odium*, Syrus, *terribilis est in ciuitate vir contentiosus; & qui accipit in ore suo* (contentiones) *odiosus est.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet resp. optimè gubernari à principe prudente, qui in omnibus pendet & subijcit se Deo, vnde v. 7. vsque ad 23. nouem rationibus demonstrat, quàm praua & noxia sit superbia. Denique v. 23. vsque ad finem docet, verum honorem & gloriam hominis consistere, non in superbis opibus & dignitatibus, sed in timore & obsequio Dei.

Porrò nouem rationes ad cauendam superbiam sunt hæ. Prima, v. 7. quia ipsa odibilis est Deo & hominibus. Secunda, v. 8. quia superbia est causa iniustitiæ, rapinæ, contumeliæ & doli, ob quæ Deus transfert bona & regna gentium. Tertia, v. 9. quia homo, licet potens & rex, ex natura sua est vilissimus. Quid ergo superbit terra & cinis? *Quarta, v. 11. & 12. quia honor omnis, æquè ac vita, breuis est & vanus: nam* Rex hodie est, & cras moritur. *Quinta, v. 13. quia homò post mortem erit esca serpentium & vermium. Sexta, v. 14. quia est apostasia à Deo. Septima, v. 15. quia* initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, implebitur maledictis. *Octaua, v. 16. & sequent. quia Deus subuertit thronos, opes, pompas, & memoriam superborum; humilium verò eleuat & firmat. Nona, v. 22. quia superbia est creatura, non Dei, sed diaboli.*

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Qua docet regimen bonum reip. proficisci à prudentia principis, agnoscentis se potestatem omnem habere à Deo.

Vers.1. IVdex sapiens iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit.

2. Secundùm iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.

3. Rex insipiens perdet populum suum: & ciuitates inhabitabuntur per sensum potentium.

4. In manu Dei potestas terræ: & vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam.

5. In manu Dei prosperitas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem suum.

6. Omnis iniuriæ proximi ne memineris: & nihil agas in operibus iniuriæ.

VERS. 1. IVDEX SAPIENS IVDICABIT POPVLVM SVVM, ET PRINCIPATVS SENSATI STABILIS ERIT] *Iudex*, id est, princeps: potissimum enim munus principis est iudicium, & iudicare, putà, in iudicio & æquitate regere populum, vt exciusa iniustitia & iniquitate seruetur debitus iustitiæ ordo, indeque pax & quies publica. Quæ omnia breuiter complexus est regius Propheta, prænuncians regnum Salomonis, & in eo regnum Christi, psal. 71. dum ita canit: *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna.* Hinc principes vocantur iudices: vnde inscribitur liber Iudicum, id est, principum Israelitales enim fuêre Othoniel, Baruc, Gedeon, Samson, Samuel, &c. quorum gesta in libro Iudicum describuntur. Pro *iudicabit*, Græcè est, *παιδεύσει*, id est, docebit, erudiet iuxta leges iustitiæ & Dei: Rabanus legit, *vindicabit*, scilicet, innocentes à nocentium iniuriis.

Pro *stabilis*, Complut. legunt, *πεπαίνη*, id est *protensus*; Rom. *τεταγμένη*, id est, *ordinatus*, &, vt Tigurina, *cæpositus erit*. Complut. ergo sic habent, *iudex sapiens erudiet populum suũ, & principatus prudentis protẽsus erit*; putà, extendet se ad multas gẽtes, & ad multos annos; quia, vt Rom. *ordinatus erit*. Ordo enim facit pacem, pax vtilitatem, stabilitas longæuitatem & amplitudinem, iuxta illud Prou. 29. *Rex, qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum fundabitur*. Rursum Lyran. & Iansen. pro *stabilis*, legunt *terribilis*: q.d. Princeps sapiens terrori erit improbis, vt nemo audeat eum inuadere, vti fuit Salomon: videtur enim alludere ad illud Cantic. 6. *Terribilis, vt castrorũ acies ordinata.* Verum Biblia Latina & Græca constanter habent, *stabilis*, vel *ordinatus*, non *terribilis*. Sic & Syrus, *Iudex sapiens*, inquit, *docebit populum suum, & princeps sapiens stabiliet ciuitatem suam.*

A Præclarè Plinius in Panegyrico ad Traianum: *Nullũ*, ait, *est præstabilius & pulchrius Deo munus ergà mortales, quàm castus, sanctus & Deo similimus princeps.* Et Plutarch. in Numa: *Cùm reges*, inquit *sapientes sunt, & sancti; tunc reip. maximum quoddam ac diuinum donum à Deo se accepisse existimet.* Ratio à priori est, quòd tota rectè gubernandi ratio consistat in sapientia. Hæc ergo pollens princeps sapiens, omnes & omnia sapienter moderatur, cõponit, dirigit, gubernat. Vnde Cassiod. lib. 10. Var. ep. 3. agens de sapientia: *Ibi*, inquit, *prudens inuenit vnde sapientior fiat: ibi bellator reperit, vnde animum virtute roboretur; inde princeps accipit, quemadmodum subditos æqualitate disponat:* *Vis gubernandi sita in sapientia.*

S. Thomas 3. p. q. 59. art. 1. docet, Christo homini appropriari iudiciariã potestatem, quia hæc requirit tria, quæ planè cõpetunt Christo. Primò enim, inquit, ad eam *requiritur potestas coërcendi subditos. Secundo, zelus rectitudinis, vt non ex odio vehemore, sed amore iustitiæ iudicii proferat. Tertiò sapientia, secundum quàm formatur iudicium: vnde dicitur Eccli.* B *10. Iudex sapiens iudicabit populum suum. Prima autem duo præexiguntur ad iudicium: sed proprie tertium est, secundùm quod accipitur forma iudicij, quia ipsa ratio iudicij, est lex sapientiæ vel veritatis, secundùm quam iudicatur. Et quia Filius est sapientia genita, & veritas à Patre procedens, & ipsum perfectè repræsentans, ideò proprio iudiciaria potestas attribuitur Filio Dei.*

Porrò iudicare hîc generatim sumitur pro regere & gubernare, quod proprium est munus sapientiæ; illud autem ipsa obit per beneficentiam, qua à subditis mala quælibet arcet, & bona cuncta sapienter & beneficè procurat, cuiq; pro gradu, statu & ordine suo; in ordine enim consistit pax & bonum reipubl. Qua de causa prudenter Iustinianum Imperatorem ita ad beneficam sapientiã, & sapientem beneficentiam extimulat Agapetus Diacon. in Admonit. n. 60. *Vestimentum inuestimabile est beneficentiæ amicùs & incorrupta stola est charitas erga pauperes. Eũ igitur oportet, qui piè regnare vult talium indumentorum pulchritudine animam exornare. Amoris enim in egenos qui indutus est purpurã, cælestis quoq; regni compos efficitur.* Et n. 61. *Sceptrum imperij cùm à Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit; quoq; omnibus hominibus ab eo sis prælatus, magis omnibus eum honestare festina. Porrò id ipse honestamentum arbitratur maximum, si quasi teipsum, factos à se tuearis: atque vt debiti exolutionem, beneficiendi munus adimplens.* C

Sapientiam hanc regendi particulatim septem regulis, quas dictat septiformis Dei Spiritus, complectitur Ferrandus Diaconus Carthag. in Paræ- D netico ad Reginum militiæ ducem (extat tom. 5. Biblioth. SS. Patrum,) *Si enim*, inquit, *gratiã consecraris; requiescet super te spiritus timoris Domini. Si vita tua speculũ sit, vbi milites videant, quid agere debeant, requiescet super te spiritus pietatis. Si non præesse desideres vel appetas, sed prodesse; requiescet super te spiritus scientiæ: ille enim scit præesse, qui vult prodesse. Si diligas rempublicam sicut te ipsum; requiescet super te spiritus fortitudinis. Si humanis diuina præponas, requiescet super te spiritus consilij. Si libẽter audias, Noli esse multùm iustus; requiescet super te spiritus intellectus. Si memineris te esse Christianũ, requiescet super te spiritus sapiẽtiæ, & per septiformis spiritus abundantiã misericors Deus.*

Quæ deinde singula ordine fusè, eleganter, & sapienter prosequitur.

Basilius Imp. Exhort. ad Leonem filium, c. 20.

Manus

Manus meæ,inquit,*impoſuerunt capiti tuo coronam imperij à Deo delatam tibi. Redde ergo donatori munus eo dignum. Honora Deum, qui te honorauit per honorem, quem patri tuo defers: me autem honorabis, non eodem penitus modo quo ſubiecti faciunt, nempe, aut genuflectens, aut latus meum ſtipans, aut mihi benè precans: iſta enim principe viro & rege non ſatis digna ſunt: ſed potiùs virtutem omnem exercens, temperantiam colens, mores tuos exornans, literarum ſtudia capeſſens, quibus animi iuuenum excoli debent: & ut in ſumma dicam, ita te comparans, ut terreno hoc imperio dignus habeare, & imaginem regis cælorum in terris refras. Is enim ſolus meritò vocabitur imago Dei, à quo in regni ſolio collocatus es, qui omnimodam virtutem amplexatur, iſq; optimo iure ſecundo loco poſt Deum à ſubiectis amabitur: & tanquam de ſe, deq; ſuis optimè meritus, omni honore dignißimus habebitur.* Hinc fit, ut principatus ſenſati ſtabilis ſit, quia, ſcilicet nititur & fundatur in ſapientia, quæ ſtabilis eſt, ſolida & æterna. Vnde Ægyptij pinxerunt ſapientiam inſiſtentem quadrato lapidi; fortunam verò rotundo, ut illius cõſtantiam, huius inconſtantiam & volubilitatem ſignificarent, teſte Pierio Hierogl. 39. Ita Chriſti, vtpote ſapientiſſimi principis, regnum erit æternum, iuxta illud Lucæ 1.33. *Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Et illud Daniel.cap.7.14. *Omnes populi, tribus, & linguæ ſeruient ei: poteſtas eius, poteſtas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur.*

Tropol. Principatus ſenſati, in quo dominatur animo ſuiſque affectibus, ſtabilis eſt, quia hoc principatu reprimit omnes affectus ſibi reluctantes: inſenſatus verò facit opus inſtabile, quia ſemper affectibus ſuis agitatus ſeruiet, neque in libertate filiorum Dei, quam habere cœperat, permanebit. Senſati ergo ſunt myſtici cæli, qui ſine vlla intermiſſione ordinatis motibus voluuntur, & in loco, in quo à Deo poſiti ſunt, ſemper ad anteriora tendentes, eumdem vitæ tenorem tenent, de quibus Iob 37.18. *Tu forſitan fabricatus es cælos, qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi ſunt.*

VERS. 2. SECVNDVM IVDICEM (id eſt, principem) POPVLI, SIC ET MINISTRI EIVS; ET QVALIS RECTOR EST CIVITATIS, TALES ET INHABITANTES IN EA] Græcè, *qualis eſt ηγέμων*, id eſt, *gubernator* vel *princeps ciuitatis: tales & omnes eius incolæ.* ita Tigur. Syrus, *ſicus iudex populi ſic miniſtri eius; & ſicut princeps vrbis, ſic habitatores eius*: q.d. Ad principis mores & vitam, quaſi ad normã & exemplar, conformant ſe, primò miniſtri eius, deinde ceteri ciues & ſubditi, iuxta illud Claudiani:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Subdit que:

—— Nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis:
Mobile mutatur ſemper cum principe vulgus.

Verſum aſſignauit duo commoda ſapientis iudicis, putà principis. Primum eſt; quòd erudiat & iudicet, id eſt, iuſtè gubernet, populum: ſecundum, quòd faciat remp. æquè ac principatum ſuum ſtabilem: tertium hoc v. 2. aſſignat, quòd ſuam ſapientiam, iuſtitiam & virtutem in miniſtros ceteroſque ſubditos influat & transfundat, perinde ac caput ſuos ſpiritus, motum & vitam transfundit in membra ſibi ſubiecta. Sicut ergo ſanitas capitis deriuat ſanitatem ad membra, & ſicut ſol toti orbi lucem communicat: ita bonus princeps ſuam bonitatem in populum diffundit & effundit. Nam, ut ait Quintil. declamat. 8. *Hæc eſt conditio principum, ut quidquid faciant, præſpere vidéantur.* Et Cicero libr. 3. de Legibus, legem XII. tabularum enarrans, qua cauebatur, *ut magiſtratus vitio vacarent atque teteris ſpecimen eſſent*; hæc verba fecit: *Vt enim cupiditatibus principum & vitijs infici ſolet tota ciuitas: ſic emendari & corrigi contumacia.* Et paulò pòſt: *Nam licet videre, ſi velis replicare memoriam temporum, quales ſummus ciuitatis viri fuerunt, tales totam ciuitatem fuiſſe. Quæcumq; mutatio morum in principibus extiterit eandem in populo ſecuturam.* Et apud Laërtium Antigonus Macedonus rex, ad Zenonem ſcribens, cùm multa de doctrina & felicitate præmiſiſſet, hoc tandem in calce ſubiecit: *Cuiuſmodi fuerit dux, ut plurimùm ſubditos fieri neceſſe eſt.* Agetilaus quoque ille magnus & ipſe Lacedæmoniorum rex, *interrogatus, quare vehementi hieme ſine tunica ea ætate (is enim tum ſenex erat) circumiret?* reſpondit: *Quò iuuenes imitentur, habentes ſy quidem & ſenis & principis exemplum.* auctor Plutarchus in Apophthegmat. Laconicis. Sed & Herodianus libr. 4. *Solent*, inquit, *plerumque homines vitam principis æmulari.* Ita ſi princeps ſit bellicoſus, ſubditi ſpirant bellum, nec niſi arma tractant: ſi ſit pacis amens, omnes pacem colunt, dant ſe literis, artibus, agriculturæ, &c. Si ſit orthodoxus & zelans pro fide, zelum hunc imitantur, vel fingunt ſubiecti: ſi ſit caſtus; omnes caſtitatem profitentur: ſic ex aduerſo, ſi ſit hæreticus, inceſtus, intemperans: illicò multi fiunt hæretici, inceſti, intemperantes.

Narrat Q. Curtius in vita Alexandri Magni, & Panormit. in Vita Alfonſi Aragon. regis, aulicos vtriuſque torto collo inceſſiſſe, eò quòd rex vterque obſtipus eſſet, & torto collo incederet. Rationem à priori dat Lactant. lib. 4. Diuin. inſtit. *Quoniam*, inquit, *mores ac vitia regis imitari genus obſequij indicatur, abiecerunt omnes pietatem; ne exprobraſſe ſceleris regi viderentur, ſi piè viuerent.* Et Plinius in Panegyr. Traiani: *Vita*, inquit, *principis, cenſura eſt, eaq; perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tam imperio nobis opus eſt, quàm exemplo.* Et S. Hiero. Et Heliodor. *Domus*, inquit, *Epiſcopi & conuerſatio in ſpeculo poſita, magiſtra eſt publicæ diſciplinæ: quidquid fecerit, id ſibi omnes faciendum putant.* Quocirca tam ſedulò S. Paulus monet Titum c. 2. & Timotheum epiſt. 1. c. 4. dicens: *In omnibus præbe teipſum exemplum bonorum operum*, id eſt, inquit S. Chryſoſt. *exemplar vitæ atque morum: ipſe eſto tanquam imago propoſitus, tanquam animata lex, velut regula ac norma benè rectéque viuendi.*

REX INSIPIENS PERDET POPVLVM SVVM; ET CIVITATES HABITABVNTVR PER SENSVM POTENTIVM] Aliqui legunt συνετῶν, id eſt *prudentium*, intelligentium; verùm legendum δυναςῶν, id eſt, *potentium*, principum, dynaſtarum, Tigurina, *rex imperitus perdet populum ſuum, at prudentia proterum urbs incolis frequentabitur*; Syrus, *rex iniquus perdet populum ſuum, & habitabitur ciuitas in ſapientia dominorum eius*: q.d. Rex imprudens, indeque iniquus, partim prauo ſuo exemplo, partim prauo ſuo regimine & ignauia perdit *populum*, id eſt, populi opes, pacem, concordiam, robur, & ſæpè vitam ac conſcientiam, ideoque perdit, id eſt, exhauſit, populi frequentiam: tum, quia facit, ut multi fame, bello, rixis, ſeditionibus occi-

VERS. 3.

occidantur : tum, quia cauſa eſt, ut ciues è ciuitate fugiant, & aliò, vbi imperat princeps ſapiens, ideoque ſpes eſt pacis, opum, & ceterorum bonorum, commigrent. Ita populum perdiderunt Saul, Roboam, Ieroboam, ceteriique reges Iſrael impij & idololatræ. Vnde per antitheſin ſubdit: *Et ciuitates habitabuntur*, id eſt, frequentabuntur, *per ſenſum potentium.* Senſus enim & prudentia principum facit, ut ciues & ciuitas opibus, pace, numero, mercibus, rerumque omnium copia floreant, iuxta illud Prouerb. 29. *Rex iuſtus erigit terram, vir auarus deſtruit eam.* Principes ergo crebrò legant, relegant & ruminent iliam Sapientis cap. 6. 2. ad ſe concionem : *Audite reges, & intelligite: diſcite iudices finium terræ. Prabete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationũ: quoniam data eſt à Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: quoniam, cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Horendè & citò apparebit vobis; quoniam iudicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet. Exiguo enim conceditur miſericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.*

Idem à Salomone & Hebræis didicit & cenſuit Plato, qui libr. 3. de Legibus : *Optimarum*, inquit, *reipubl. formarum optima eſt monarchia, quæ bonis legibus ſancita eſt, & vtitur: proximè enim ad patriã poteſtatem accedit. Regum tyrannis & iniuſtum imperium popularem libertatem induxit, quòd huiuſmodi regum mores populus amplius pati non poſſet. Omnis reſp. & illius forma à ſeipſa propter ſubortas in eamdem corruptelas, deletur, & euertitur.* Et rurſum: *Ignorãtia, vel improbitas imperantium eſt politiæ peſtis, & pernicies ſumma. Infinita poteſtas etiam in regibus ipſis, quæ ſeſe legum vinculis cõtineri non patitur, eſt certiſſima regni & reip. ruina, ac proximè oriturã prognoſticon. Contra quod remedium eſt, vt leges obſeruentur etiam ab ipſo principe, idq; facere cogatur ab ordinibus regni, vel inuitus.* Ariſtot. quoque lib. 5. Politic. c. 8. *Rempubl.* inquit, *conſeruant, Primò, bonarum legum inuiolabilis auctoritas; Secundò, magiſtratuum in munere obeundo prudentia, diligentia & alacritas; Tertiò, populi erga magiſtratum obſequium; Quartò, ciuium inter ſe concordia & conſenſus; Quintò, magiſtratus erga populum paternus animus & cura.* Hiſce artibus Romulus ædificauit Romam, Conſtantinus Conſtantinopolim, Antiochus Antiochiam, Alexander Alexandriam, Ieroſolymam Dauid, Salomon & Nehemias; ac præ omnibus Chriſtus Eccleſiam toto orbe propagauit. Hoc eſt quod ait Sapiens cap 6. 26. *Multitudo ſapientum ſanitas eſt orbis terrarum, & rex ſapiens populi ſtabilimentum eſt.* Alludit ad etymon Hebræum & Græcum : hebraicè enim princeps & dominus vocatur *Adon*, vel *Adonai*, ab אדן *eden*, id eſt, fulcrum, baſis: ac græcè rex vocatur βασιλεὺς, quaſi βάσις λαοῦ, id eſt, baſis populi. Sicut enim ad regem ſuum turmatim conuolant apes: ſic ad regem ſapientem populi : apis enim, & præſertim rex apum, ſapientiæ eſt ſymbolum. Denique quàm rex inſipiens perdat ſe & populum, feſtiuè docet apologus Æſopi (qui Siracidem ducentis annis anteceſſit) de vulpe & ſimio. *Quondam*, inquit, *in concilio irrationalium animalium ſaltauit ſimius, & approbatus, rex ab ipſis electus eſt. Vulpes autem ei inuidens, vt in caſſã (reti) quodam carnem vidit, ſimium ſetam illuc duxit, dicens ſe inuenuiſſe theſaurum; ſe tamen*

Apologus ſimij & vulpis.

A *eo vti nolle, ſed eum regi cedere: quare eum hortata eſt, vt illum acciperet. At ille conſideratè profectus, & captus à caſſe, quòd deceptiſſet, accuſabat vulpem. Illa autem ei: O ſimie,* inquit, *talem tu habens dementiam, brutis dominaberis?*

IN MANV DEI POTESTAS TERRÆ, ET EXECRABILIS OMNIS INIQVITAS GENTIVM, ET VTILEM RECTOREM SVSCITABIT IN TEMPVS SVPER ILLAM] Ita legunt Rabanus, Lyranus & alij, quin & Marcellus Pontifex epiſt. 1. Verùm Græci codices, æquè ac Latini Romæ correcti, delent τὸ *& execrabilis omnis iniquitas gentium*; ſed illud idem legunt verſ 7. Græcus de more breuis & bimembris eſt : *Poteſtas terræ in manu Domini, qui in tempus*, id eſt, Vatabl. *opportunè, in ea ſuſcitabit hominem vtilem*; alij, *qui ſuo tempore quod expedit, excitat ſuper eam. Magiſtratus* enim *virum oſtendit*, ut ait Bias. Syrus, *in manibus* B *Domini dominorum vniuerſum, eum, qui aptus eſt, in tempore conſtituet ſuper illud* (vniuerſum.) Dicit hoc, ut reges & principes ſciant ſe regnum & principatum primariò non à ſe, vel ſuis progenitoribus, aut à populo & republ. ſed à Deo habere, ac proinde ab illo pendere, illique ſubditos eſſe, ideoq; ſe ſuaque ſceptra & coronas (vti faciunt ſancti illi Principes Apocal. c. 4. 10.) ante Dei pedes ponant, eique offerant, ac ea non niſi ex Dei voluntate & lege regant & adminiſtrent. Idem per vmbram vidit Homerus : nam hymno in Muſas & Apollinem : *Ex Muſis*, inquit, *& procul mittente Apolline viri poëtæ ſunt in terra, & citharœdi: ex Ioue autem reges.* Et Tertull. in Apologet. *Inde*, ait, *eſt Imperator, vnde & homo, antequam Imperator : inde poteſtas illi, vnde & ſpiritus*, iuxta illud Danielis cap. 5. 23. ad Balthaſarem : *Deum, qui habes* C *flatum tuum in manu ſua, & omnes vias tuas, non glorificaſti.* Et illud Sapientis ca. 6. 4. *Data eſt à Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: quoniam, cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis.*

Agnoſcunt hoc reges Chriſtiani, dum ſe Dei gratia regnum obtinere in ſuis edictis profitentur, ut, *Philippus Dei gratia Hiſpan. Rex*, &c. Sicut enim à Deo omniſciente, quaſi fonte deriuatur omnis ſcientia, ita ex eodem omnipotente deriuatur omnis poteſtas: ipſe ergo quaſi ſummus mundi rector reges & principes, in hoc regimine, quaſi ſuos vicarios ſibi ſubſtituit & arrogauit, eiſq; poteſtatem, dedit regendi, puniendi malos, præmiandi bonos, leges condendi : hæ enim à prima & æterna lege, D quæ eſt in mente Dei, quaſi radij à ſole, riuuli à fonte, deriuantur; ac proinde *execrabilis eſt Deo omnis iniquitas gentium*, præſertim illa communis & capitalis, ac fons ceterarum, ſcilicet, idololatria, qua ſe ſuaſque reſpubl. regna & principatus, non Deo vero, ſed vel ſibi, vel ſuis idolis accepta referunt: ſed & hæc eſt in manu Dei, ut eam ſuo tempore, vel puniat & comprimat, vel tollat, & in bonum conuertat. ita Lyran: Quocirca ipſius, tanquã ſummi terræ domini, clementiæ eſt ſuſcitare in ea vtilem principem, cùm ita ei placuerit: ſicut ipſius iræ eſt ſuſcitare in ea inutilem, cùm talem peccata ſubditorum merentur, iuxta illud Iob 34. v. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* In primis verò ipſe tempore opportuno à ſe

à ſe prætognito & præfinito, vtilem rectorem ſuſcitabit ſuper terram, Chriſtum Dominum, qui abolita gentium idololatria, eas ad ſe conuertet, ait Rabanus, Lyranus & alij: ac per eam ſuſcitabit Chriſtianos principes, qui ſub Deo iuſtè, fideliter & religiosè populum gubernent. Quare populi & respubl. continuè à Deo flagitent, ut ſibi tales det reges & principes, aut iam datos tales efficiat. Vnde Palacius: Chriſtus, inquit, fuit vtilis rector, quia ſe dedit in ſocium, cibum, pretium & præmium.

Secundò, Rabanus, & ex eo Gloſſa interlinearis: *Exterabilis*, inquit, id eſt, damnabilis, eſt omnis iniquitas gentium: quia diſperdet Deus de ciuitate ſua omnes qui operantur iniquitatem.

Tertiò, Ianſenius hunc dat ſenſum: q.d. *Omnis iniquitas gentium*, quæ *exterabilis eſt*, id eſt, omnes gentes iniquæ & exterabiles, quia idololatræ, B ſunt in manu Dei, æquè ac reges ac principes: q.d. Deus dominatur vniuerſæ terræ, omnibuſque regnis, tam infidelium, quàm fidelium, etſi infideles ipſum non agnoſcant, ideoque corda infidelium habet in ſua manu, ut ea ad ſe conuertat, & fide ſua imbuat, vti fecit per Chriſtum.

Rurſum perperam aliqui, teſte Rabano, pro *exterabilis* legunt, *exclamabilis eſt omnis, iniquitas gentium*, quod tamen explicat Rabanus: q. d. *Per prædicationem Apoſtolorum reprobata eſt infidelitas & error Gentilium, quos Saluator ad hoc miſit in mundum, vt contumaces redarguerent, inſcios docerent, & infirmos ſanarent.*

Porrò *in tempus*, græcè εἰς καιρὸν, id eſt, *opportuno tempore*, ut vertit Tigurina, Syrus & alij. Aliter Ianſenius, *in tempus*, inquit, conſtruet, quia nulli vnquam terræ datum eſt, ut in perpetuum haberet vtilem rectorem; ſed tantùm ad tempus, ut eſt hîc omnium rerum viciſſitudo, quaſi alludat ad quatuor monarchias ſibi ex ordine ſuccedentes, putà Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quas per ſymbola quatuor beſtiarum deſcribit Daniel. cap. 7.

Chorea regum & regnorum.

Verè S. Cyprianus orat. de idolorum vanitate: *Regna*, ait, *non merito accidunt, ſed ſorte variantur: & acceptum tempus certo fine cuſtodiunt.* Et Philo libr. de Diuina immutabilitate: *Totus orbis*, inquit, *habitabilis, more nauis ſuſque deque iactatæ alternis fluctibus, nunc ſecundis ventis, nunc aduerſis vritur. Nam Verbum diuinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat. Et cùm perpetuò feratur per ciuitates, gentes regionesque, res alienum alijs, omnium omnibus tribuit, ſubinde variantibus apud ſingulos temporibus, vt totus terrarum orbis tanquam vna ciuitas, optimo reipublicæ genere adminiſtretur populari regimine.*

Monita Agapeti data Iuſtiniano Imp.

Quocirca ſapienter Iuſtinianum Imp. in Admonit. (quod à Græcis vocatur *Scheda regia*: extat tomo 2. Biblioth. SS. Patrum.) numer. 1. monet Agapetus Diaconus: *Honore*, inquit, *quolibet ſublimiorem quum habeas dignitatem, ô Imperator, honora ſupra omnes, qui hoc te dignatus eſt Deum: quoniam iuxta ſimilitudinem cæleſtis regni tradidit tibi ſceptrum terrenæ poteſtatis, vt homines edoceres iuſtitiæ cuſtodiam, & eorum, qui aduerſus ipſum rabiunt, inſectareris latratum, tum ipſius obtemperando legibus, tum ſubditos tibi regendo pro iure.* Et num. 5. *Scitò ô pietatis diuinitus fabricatum ſpecimen, quia quantò maioribus dignus habitus es, tribuente Deo, muneribus; tantò maiori vtiſ-*

A *ſim debito vi obſtringeris. Ergo redde beneſactori debitum gratitudinis, accepranis debitum vt meritum, & beneficio beneficium rependenti: ipſe enim ſemper & beneficijs prior prometeretur, & vt debitum beneficia repenſat. Gratitudinem autem exigit à nobis, non quæ verborum blandorum prolatione, ſed quæ rerum piarum obſtione peragitur.* Et num. 7. *Terrenarum opum inſtabilis diuitiæ, ſimiliſtilium vndarum imitantur curſum. Modicum enim affluunt his, qui habere ſe eas arbitrantur; mox vero refluentes ad alios accedunt. Solus autem beneficentiæ theſaurus, ſtabilis eſt poſſidentibus eum; bonarum enim actionum meritũ ad auctores retorquetur.* Et nu. 9. *Sollicitam Imperatoris animam ſpeculi in modum abſtergi oportet, vt diuinis ſplendoribus ſemper coruſcet, verumq́, diſtincta iudicia inde condiſcat: nihil enim adeò facit, quæ peragenda ſunt, conſpicere, atque cuſtodire eam perpetuò ſinteram.*

S. Ludouicus inter aurea monita, quæ Philippo filio teſtamento reliquit, hoc primum aſſignat: *Fili mi, ante omnia in eam curam diligenter incumbe, vt diligas Deum. Nemo enim poteſt ſaluus eſſe niſi Deum amet. Cane, ne vnquam admittas peccatum mortiferum; ſed omnia potiùs ferre velis tormentorum genera, quàm aliquam talem perpetrare culpam. Crebrò agas gratias Deo pro bonis omnibus tibi ab illo collatis, vt dignus ſias potioribus eius beneficijs affici, & augeri. Non patiaris quemquam, te audiente, peruerſè de Deo aut Sanctis eius loqui; nec id ſinas impunè abire.* Baſilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium cap. 10. *Numinis*, ait, *beneficio regnum accepiſti; ſollicitè cuſtodias illud quaſi depoſitum fidei tuæ commiſſum, vt incolume conſerues. Cane autem, ne illius malus cuſtos, degeneris aliquid atque indigni commiſtas: ſed, ſicuti ceteris præſtas es, vt omnibus imperare; ita contende, vt virtute* C *quoque ceteris antecellas: virtus enim omni principatu, omnique auctoritate præſtantior eſt. Si ergo dignitate quidem reliquis præſtas omnibus, virtute autem ab alio præcelleris, Imperator es in eo quod minoris excellentiæ eſt: in eo verò quod præclarius eſt, Imperator non es, imo alterius imperio ſubes. Ne ſis ergo veluti ſuppoſititius atque adulterinus dominus, cùm te alius præſtantior reperiatur: ſed verus Imperator, ſum ceteris omnibus virtute anteredas.*

IN MANV DEI POTESTAS HOMINIS, ET SVPER FACIEM SCRIBÆ IMPONET HONOREM SVVM] Græcè δόξαν, id eſt, *gloriam ſuam.* Nota τὸ *poteſtas*; ſic enim legunt paſſim Biblia Latina, Rabanus, Lyranus, Ianſenius, & alij paſſim: quaſi Interpres legerit hîc æquè ac verſ. præced. ἐξουσία, id eſt, poteſtas, auctoritas, imperium. q.d. Sicut in manu Dei eſt poteſtas terræ, ut illi eum det principem, quem voluerit, vti dixi v. præced. ſic & in manu Dei eſt poteſtas hominis; ut, ſcilicet, huic hominem creet principem potiùs quàm alium, eumque à principatu deponat, cùm ei libuerit; ita ut omnium regum, principum & magiſtratuum poteſtas ſit in manu Dei, tam quoad inchoationem, quàm quoad progreſſum & cõſummationem ac finem: Deus enim eſt, qui *ſuper faciem*, id eſt, ſuper perſonam (ex facie enim perſona vna ab alia diſcernitur & agnoſcitur: vnde & *facies*, hebr. אף *aph*, græcè πρόσωπον, ſubinde ſumitur pro perſona, vti alibi oſtendi) *ſcribæ*, id eſt, viri literati & ſapientis, *imponit honorem ſuum*, quando ei dat auctoritatem, non tantùm docendi, ſed & regendi, legeſque condendi; cùm, ſcilicet, eum ob ſapientiam euehit, facitque principem vel

Vers. 5.

consiliarium, præsidem vel gubernatorem. Huic sensui fauet Syrus, dum vertit, *in manu Domini dominium, & timentibus se dabit gloriam suam.* Verùm pro *potestas*, corrigendum & legendum est, *prosperitas*: sic enim corrigunt Biblia Romana & Græca, quę hìc pro ἐξουσία: quod præcessit, legunt, εὐοδία, id est, *prosperitas*, felicitas: q. d. In manu Dei est prosperare hominem, ac facere ut omnes eius actiones & molimina prosperos habeant euentus, laudem, honorem & gloriam: præsertim verò Deus est, qui regi & principi dat prosperitatem, ut, scilicet, prosperè succedat eius regimen, vtque vtiliter & feliciter regat. Vnde Tigurina vertit, *successus hominis est in manu Domini, idemq. personæ scribæ*, vel *litterati gloriam suam attribuit*; Vatabl. *illustrem facit*, Caietan. *specialem.*

Monita Agapeti data Iustiniano Imp.

Hac de causa Agapetus Diaconus piè monet Iustinianum Imper. ut à Deo suppliciter postulet crebrò auxilium ad sapienter & feliciter regendum: sic enim ait in Admon. num. 62. *Recurrere ad supernum auxilium cùm homo quimis debet, salutem qui expectat, cum ante omnes Imperator, vtpote qui pro omnibus sollicitus sis: quum enim à Deo custodiatur, tam hostes generosa manu debellat, quam suos sedulò communit.* Et num. 63. *Deus nulla re indiget, Imperator solo Deo. Imitare igitur nullius indigum, potentibusq, sac uberem misericordiæ copiam, non exacta & ad vnum reflectante rem, ratione impensarum tuum erga famulatum vtens; sed omnium de sustinenda vita petitionibus satisfaciens. Longè enim satius est merito dignorum etiam indignis misereri, quàm indignorum vitio dignos ijs defraudare.* Et num. 35. *Existima tunc demum te tutò regnare, cùm volentibus imperes hominibus: quod enim inuito animo subijcitur, seditionibus fluctuat capta occasione; quod verò vinculis benevolentiæ regitur, stabilem seruat erga rectorem obedientiam.* Basilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium, cap. 11. *Concedet tibi Deus*, inquit, *victorias & triumphos aduersus hostes, cùm ipse aduersus perturbatos animi motus trophæa & titulos erexeris: qui enim inuisibiles hostes deuicit, eum visibiles etiam posse vincere necessariò consequens est. Sed, quem voluptates superare, vt vile mancipium, & transuersum ad se rapere valent, nunquam Deo lubebit eum victoriæ honore condecorare: qui verò victoriam de libidinibus, & alijs animi perturbationibus partam voluntarijs laboribus coronauerit, is in certum argumentum futuræ posteà retributionis æternorum bonorum etiam in hac vita de inimicis victoriam, à Deo quasi debitore concessam, iure suo, referet.*

Scriba est doctor & princeps, Vnde.

Nota Primò. *Scriba*, hebr. סופר *sopher*, græcè γραμματεὺς, apud Iudæos vocabatur litteratus, sapiens, doctor, Prisci enim Hebræi, quos nunc sapientes aut magistros dicimus, vocabant *sopherim*, id est, scribas, à *sepher*, id est, liber, litera, græcè, γράμμα τῆς, quòd γράμματα, id est, literas & libros, tractarent, vti dixi 1. Corinth. 1. 20. Sic Esdras ca. 7. 6. vocatur *scriba velox in lege Domini*, id est, legis peritissimus & promptissimus in ea: scribarum enim erat sacras Literas incorruptas seruare, correctæ earum descriptioni inuigilare, illam interpretari, tum voce, tum scripto, teste Epiphan. hæresi 15. Adde, quòd Esdras sacros libros restaurarit, nō quasi ij intercidissent, sed errores, qui irrepserant, corrigendo, & alijs characteribus, quos ipse inuenit, quibusque deinceps semper vsi sunt Hebræi, eos describendo. De hisce doctoribus loquitur Christus Matth. 23. 2. *Super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisæi, omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite.* Et Matth. 13. 52. *Omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patri familias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.* Et Matth. 8. 19. *Accessit vnus scriba & ait illi: Magister, sequar te quocunque ieris.* Et Matth. 12. 38. *Tunc responderunt quidam de scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, volumus à te signum videre.* Et Matth. 9. 3. *Dixerunt quidam de scribis intra se: Hic blasphemat.* Et Matth. 17. 9. *Quid scribæ dicunt, quòd Eliam oporteat primùm venire?* Et Matth. 20. 18. *Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & damnabunt eum morte.* Et Matth. 21. 15. *Videntes autem principes sacerdotum & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo & dicentes: Hosanna filio Dauid, indignati sunt.* Et Matth. 26. 57. *Tenuerunt Iesum ad quem conuenerunt principes sacerdotum & scribæ & seniores.* Et Marc. 1. 22. *Erat docens eos quasi potestatem habens, & non sicut scribæ.* Et Marc. 2. 6. *Erant autem quidam de scribis sedentes & cogitantes in cordibus suis.* Et Marc. 3. 22. *Scribæ qui de Hierosolymis descenderant dicebant.* Et Marc. 7. 1. *Conueniunt ad eum Pharisæi & quidam de scribis venientes ab Hierosolymis.* Et Marc. 9. 10. *Quid dicunt scribæ quòd Eliam oporteat primùm venire?* Et Marc. 10. 33. *Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & damnabunt eum morte.* Et Marc. 11. 18. *Audierunt scribæ & principes sacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent.* Et Marc. 12. 28. *Accessit vnus de scribis, audiuit eos disputantes, & videns quòd bene illis respondisset.* Et Marc. 14. 1. *Erat pascha & azyma post biduum, & quærebant principes sacerdotum & scribæ quomodo eum dolo tenentes occiderent.* Et Marc. 15. 1. *Et statim mane consilium facientes principes sacerdotum cum senioribus & scribis & tota synedrio, vinctum Iesum adduxerunt & tradiderunt Pilato.* Et Luc. 5. 21. *Cœperunt cogitare scribæ & Pharisæi, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias?* Et Luc. 6. 7. *Observabant autem scribæ & Pharisæi si in sabbato curaret, vt inuenirent accusare eum.* Et Luc. 11. 53. *Cùm hæc illi dicerent, cœperunt scribæ & Pharisæi grauiter insistere & os eius opprimere de pluribus.* Et Luc. 19. 47. *Erat docens quotidie in templo, principes autem sacerdotum & scribæ & primi populi quærebant illum perdere.* Et Luc. 20. 1. *Et factum est in vna dierum docente eo populum in templo & euangelizante, supervenerunt principes sacerdotum & scribæ cum senioribus.* Et Luc. 20. 19. *Quærebant principes sacerdotum & scribæ mittere in illum manus in ipsa hora.* Et Luc. 20. 45. *Audiente autem omni populo dixit discipulis suis: Attendite à scribis qui volunt ambulare in stolis.* Et Luc. 22. 2. *Quærebant principes sacerdotum & scribæ quomodo eum interficerent.* Et Luc. 22. 66. *Et ductum eum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.* Et Luc. 23. 10. *Stabant principes sacerdotum & scribæ constanter accusantes eum.* Et Luc. 24. 20. *Quomodo tradiderunt eum principes sacerdotum & scribæ & principes nostri in damnationem mortis?* Et Ioan. 8. 3. *Scribæ & Pharisæi adducunt mulierem in adulterio deprehensam.* Et Act. 4. 5. *Factum est autem in crastinum congregari principes eorum & seniores & scribas in Hierusalem.* Et Act. 6. 12. *Concitauerunt populum & seniores & scribas, & impetum faciunt in eum.* Et Act. 23. 9. *Surrexerunt scribæ partis Pharisæorum & contendebant dicentes: Nihil mali inuenimus in homine hoc.* Et Act. 25. 15. *Petierunt sententiam aduersus eum principes sacerdotum & seniores & scribæ.* Et Act. 26. 5. *Ex antiquo sciunt me testimonium perhibere, si velint, quia secundùm certissimam sectam religionis nostræ Pharisæus vixi.* Et 1. Corinth. 1. 20. *Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi?* Et 1. Corinth. 12. 28. *Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia primùm apostolos, secundò prophetas, tertiò doctores.* Et Ephes. 4. 11. *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios verò euangelistas, alios autem pastores & doctores.* Et 2. Timoth. 1. 11. *In quo positus sum ego præco & apostolus & magister gentium.* Et Iacob. 3. 1. *Nolite multi magistri fieri, fratres mei, scientes quòniam grauius iudicium sumimus.* Et 1. Petr. 4. 11. *Si quis loquitur, quasi sermones Dei.* Et Apoc. 1. 20. *Angeli ecclesiarum sunt.* Et Apoc. 2. 1. *Angelo Ephesi ecclesiæ scribe.* Et Apoc. 3. 1. *Angelo Sardis ecclesiæ scribe.* Et Apoc. 3. 7. *Angelo Philadelphiæ ecclesiæ scribe.* Et Apoc. 3. 14. *Angelo Laodiciæ ecclesiæ scribe.* Et Apoc. 22. 16. *Ego Iesus misi angelum meum testificari vobis hæc in ecclesiis.* Et Apoc. 22. 18. *Testificor ego omni audienti verba prophetiæ libri huius.* Et Apoc. 22. 19. *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.* Et Apoc. 22. 20. *Qui testificatur hæc, dicit: Etiam venio cito.* Et Apoc. 22. 21. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis.* Amen.

Nota Secundò. Scribæ, qui Christo Domino, quatenus Deo, hìc tribuitur honor, fuerunt Esdras, Nehemias, Sadoc, Semeias, Ahimelech, Abiathar, Sobna, Elioreph, Ahias, Ioiada, Zacharias, Iehiel, Mathanias, Obed-edom, Iehiel, Azazias, Chonenias, Samaias, Nathanael, Zabdias, Asahel, Semiramoth, Ionathan, Elisama, Iehoram, Iehosaphat, Amasias, Azarias, Michæas, Elisaphan, Zacharias, Banaias, Mathanias, Semeias, Eliel, Iehiel, Iozabad, Elisaphan, Iehiel, Sisamoth, Mathanias, Ozi, Ioel, Banaias, Iezrahias, Mathanias, Zacharias, Hanani, Sobna, Ioah, Baruch, Meremoth, Amasias, Melchias, Sobna, Sadoc, Abiathar, Iehoiada, Ioanan, Ionathan, Iaddua, Iehohanan, Eliasib, Manasses, Ananias, Iesus, Ozi, Elioenai, Ezechias, Azarias, Mathanias, Iezonias, Semeias, Hananias, Vrias, Meremoth, Vrbi, Zabbai, Athlai, Adaias, Mesullam, Thalelaus, Ioiarib, Mathanias, Ozi, Salu, Amoc, Helcias, Iedaias, Sarai, Azarias, Ieremias, Phaseur, Amasias, Malchias, Hattus, Sebanias, Malluch, Harim, Meremoth, Obadias, Daniel, Baruch, Meshullam, Abia, Miamin, Maazias, Belgai, Semeias, Ioiarib, Iedaias, Sellum, Amoc, Helcias, Iedaias, Nathanahel, Adaias, Maasai, Asarel, Adaiel, Iasobeam, Elcana, Amasai, Azarel, Mesillemoth, Ahasai, Meshillemith, Obed-edom, Iehozabad, Ioah, Sacar, Nathanahel, Ammiel, Semeias, Nathanael, Obed, Iehonathan, Semeias, Iozabad, Ioah, Sacar, Nathanael, Ammiel, Semeias, Shemaias, Othni, Rephael, Obed, Elzabad, Elihu, Semachias, Eliab, Ieremoth, Abihail, Semaias, Elihoenai, Azzur, Iaazanias, Hilcias, Azzur, Sadoc, Iehoiada, Elioenai, Odauias, Maasias, Benaias, Ozi, Ieiel, Zacharias, Bela, Ozias, Ioathan, Ismachias, Mahath, Benaias, Matthanias, Zamri, Iehiel, Abdi, Eliphelehu, Iehiel, Mattenai, Iehiel, Elnathan, Semeias, Elnathan, Nathan, Ioiada, Gedeliah, Zacharias, Meshillemith, Obed-edom, Iehiel, Azazias, Nathanael, Ammiel, Semeias, Hothir, Mahazioth, Heman, Iedithun, Mattathias, Semeias, Azarel, Nethaneel, Iozabad, Hanan, Pelaias, Hanan, Anaias, Hoseas, Hananias, Hasub, Hallohesh, Pilha, Shobec, Rehum, Hasabnah, Maaseias, Ahiah, Hanan, Malluch, Harim, Baana, Zadoc, Pedaias, Mesullam, Hezir, Meshezabeel, Zadoc, Iaddua, Pharosh, Amasai, Melchias, Elam, Mathanias, Zacharias, Ionathan, Semeias, Eliachim, Maaseias, Miamin, Abdi, Iehohanan, Melicu, Adna, Helcai, Semeias, Ioiarib, Mathanias, Vzi, Sallai, Amoc, Helcias, Iedaias, Nethaneel, Adaias, Baruch, Meshullam, Hezir, Abia, Mijamin, Philtai, Bilgai, Shemaias, Iehonathan, Mathanias, Micha, Zabdi, Asaph, Mathanias, Bacbacias, Abda, Galal, Iedithun, Berechias, Asa, Bernechias, Asa, Elcana, Obed-edom, Iehias, Asaph, Zacharias, Mathanias, Amasai, Azarel, Nethaneel, Iozabad, Elihu, Semeias, Obed-edom, Iehozabad, Ioah, Sacar, Nathanael, Ammiel, Seme

S. Auguſt. *Nihil*, ait, *in hoc inferiori mundo geritur, quòd à ſummi illius Imperatoris aula non iubeatur aut permittatur.* Ita Iacob proſperitatem nactus à Deo, eamdem ſecum intulit in domum Laban ſoceri ſui, qui proinde eum retinere cupiens & deprecans, ait. *Inueniam gratiam in conſpectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Genes. 30. 27. Vide ibi dicta. Sic videmus hodie homines alios eſſe felices, quibus omnia ex voto ſuccedunt; alios infelices, quibus omnia contra votum eueniunt.

Quæritur, quæ ſit huius diſparitatis cauſa. Reſpondet hîc Siracides, eſſe Deum, qui felices proſperat, infelices non proſperat. Proſperitas enim eſt donum in manu Dei, quod ipſe confert, quibus vult; negat, quibus vult: quare ipſe, quos vult, facit felices; quos vult, infelices. Innuit autem hîc Siracides, ſcribas quaſi doctores præ ceteris eſſe proſperos & felices, ſapientia enim eſt felicitas prima & maxima. Hinc ſapientes & ſancti, quotidie, dum domo exeunt, vel aliquid ordiuntur, orant ut Deus, omnia eorum cogitata, dicta & facta dirigat. Ita Dauid: *Dirige*, ait, *me in ſemitam rectam propter inimicos meos*, Pſal. 26. v. 11. Et, *Sit ſplendor Domini Dei noſter ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos, & opus manuum noſtrarum dirige*, Pſalm. 89. v. 17. Tobias moriens ita filio præcepit ca. 4. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia conſilia tua in ipſo permaneant.* Salomon Prouerb. 3. 6. *In omnibus viis tuis*, inquit, *cogita illum, & ipſe dirigit greſſus tuos.* Et ca. 16. 9. *Cor hominis diſponit viam ſuam; ſed Dominus eſt dirigere greſſus.* Vnde S. Paulus 2. ad Theſſal. 3. 5. oret. dicens: *Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate Dei, & patientia Chriſti.* Maximè autem Deus proſperat principes regeſque ſapientes & probos; quia ab his pendet reſp. vnde eos præ omnibus curę & cordi habet. Sic Traianus cæleſti voce à terræ motu omnia euertente ſeruatus eſt, vti narrat Dio libr. 53. Veſpaſianus in bello Iudaico denſiſſima Iudæorum tela euaſit, vti refert Ioſeph. libr. 5. Belli, c. 7. Iulius Cæſar nauarcho in tempeſtate trepidanti: *Quid times?* inquit, *Cæſarem, Cæſariſq; fortunam vehis*; teſte Plutarcho in Sertorio. Idem dixit Carolus V. Imp. in ſimili procella Tunetum obſidens, qui & maximis periculis in aſſiduis prælijs, quibus ipſe interfuit, à Deo ereptus eſt

Vers. 6. OMNIS INIVRIÆ PROXIMI NE MEMINERIS, ET NIHIL AGAS IN OPERIBVS, id eſt, per opera, INIVRIÆ] Græcè Μὴ παντὶ ἀδικήματι μὴ μνησθῇς σῷ πλησίον, καὶ μὴ πράσσε μηδὲν ἐν ἔργοις ὕβρεως, id eſt, *in omni iniquitate ne iraſcaris proximo, & nihil agas in operibus contumeliæ.* Noſter pro μνησθῇς, legit μνησθήσῃ, id eſt, *memineris*; Tigurina, *ne ſuccenſeas proximo ob quamuis iniuriam, nec quidquam per iniuriam egeris*; alij, *ne ob vllam iniquitatem cum proximo ſimultatem exerce, & ne quidquam facito per contumeliã.* Recitat & refricat legem Leuit. 19. 18. *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* Vide ibi dicta. Vetat ergo priuatæ iniuriæ memoriam & vltionem, ne quis ei, qui ſe lædit, irroget ὕβριν, id eſt, iniuriam, contumeliam, contemptum, inſolentiam, eique inſolenter & petulanter inſultet: q. d. *Omnis injuriæ proximi ne memineris*, id eſt, nullius iniuriæ proximi memineris, ita ut illam crebrò rumines, alta mente reponas, iraſcaris, indigneris, eamque vindicare velis,

Iniuriam obliuiſci eſt beneficium.

Cornel. in Eccleſiaſt.

& par pari reddere. Hebræis enim לא *non*, idem eſt quod *nullus* vel *nulla*: nam, vt ait S. Augu. epiſt. 54. ad Lucil. *iniuriarum remedium eſt obliuio.* Ianſenius hęc accipit de ſolis principibus, non quaſi illi hîc moneantur nullam iniuriam vindicare, ſed non omnem, quia principibus multa diſſimulanda ſunt.

Sic Cicero, ait S. Auguſt. epiſt. 5. ad Marcell. Iulio Cæſari, *mores eius extollens, dicebat, quòd nihil obliuiſci ſoleret, niſi iniurias. Dicebat autem hoc tam magnus laudator, tam magnus adulator: ſed ſi laudator, talem Cæſarem nouerat: ſi autem adulator, talem eſſe debere principem oſtendebat, qualem illum fallaciter prædicabat.* Et Seneca lib. de Ira laudat Catonem, qui in balneo percuſſus *poſtea ſatisfacienti: Non memini*, inquit, *percuſſum me: melius putauit non agnoſcere, quàm ignoſcere. Nihil illi poſt tantam petulantiam mali factum, imò multum boni.* Aureliani Imp. ſymbolum erat, teſte Vopiſco, *Quo maior, eo placabilior*, Vnde Bithyniam capiens cæde abſtinuit. Verè Menander: *Exiſtimandus ille præſtantiſſimus, iniurias qui ferre nouit plurimas.* Exemplum dat regem apũ Senecam libr. 1. de Clementia: *Noluit*, ait, *illum natura, nec ſæuum eſſe, nec vltionem magno conſtituram emere, telumq; detraxit*, (rex apeum enim caret aculeo,) *& iram eius inermem reliquit; exemplũ hoc magnis regibus ingens eſt.* Deniq; adeò regium eſt ignoſcere, vt Saul, hoſtis Dauidis, ex eo, quòd ſibi Dauid in ſpelunca pepercerat, certum regni eius omen acceperit, *Et nunc ſcio*, inquit, *quia certiſſimè regnaturus ſis, & habiturus in manu tua regnum Iſrael*, 1. Reg. 28. 21. Imò S. Chryſoſt. hom. 41. in Acta audet dicere: *Non vlciſci, Deo facis æqualem.*

Exempla.

Verùm eſto principibus maximè, omnibus tamẽ indifferenter loquitur Siracides: vetatq; omnibus vltionem iniuriæ, quatenus ea priuata eſt: nam, quatenus publica eſt, & rempub. læſit, principes poſſunt, imò tenentur, eam vindicare, niſi maius malum timeatur. Sapientes ergo iniuriam ſibi factam ſcribunt in puluere: quia illius ſtatim obliuiſcuntur; gratiam verò ſcribunt in marmore: quia ejus iugiter recordantur, vt gratias agant: ſuperbi verò & inſipientes maleficia ſcribunt in marmore, beneficia in puluere; quia illorum ſunt memores, horum obliuioſi. Vnde Ariſtoteles rogatus, *quid citò ſeneſceret?* reſpondit, *Gratia: quid tardè?* reſpondit, *Iniuria*, teſte Laërtio li. 1. cap. 3. Præclarè Beda in Prouerbijs: *Glorioſius*, inquit, *eſt iniuriam tacendo tolerare, quàm reſpondendo vindicare. Sagittas contumeliæ virtus repellit patientiæ. Qualis apud ſe quiſq; latet, illata contumelia probat. Infeliciores ſunt, qui faciunt quam qui patiuntur iniuriam. Melius eſt bene vinci, quàm malè vincere.*

Iam Syrus ita vertit, nectitque ſequentibus: *In omni vitio ne lædas amicum tuum, & ne ambules in via delicatorum, vel ſuperborum. Ab omnibus peccatis & mendacio elongare, & ne ambules in via ſuperba, quia odibilis eſt coram Deo, & coram hominibus ſuperbia: & aduerſus vtrumque* (ſuperbiam & mendacium, putà, fraudem & iniuriam) *rapina & fraus.*

Porrò hæc maximè ſpectant ad principes, de quibus ſermo præceſſit, & ſequitur. Hi enim iniuriarum priuatarum debent eſſe immemores, nihilque per iniuriam inſolenter agere, vt propriæ cupiditati ſatisfaciant: hoc enim eſt tyranni. Qua de re verè ex Salomone & Hebræis, Plato libr. 1. de Rep. *Tyrannicum*, ait, *eſt, illud omne dicere ac facere, quod*

Tyranni proprium commodũ, principis publicum quærit.

quod ad potentioris vtilitatem pertinet: item, ſubditos principis vel magiſtratus vtilitati eſſe deſtinatos. Tyrannicum eſt, dicere principem legibus eſſe ſolutum: publica vtilitas & ſalus debet eſſe ſcopus magiſtratui propoſitus. Idem libr. 8. *Ex monarchia fit tyrannis, cùm rex contempta legum auctoritate, quiduis agit pro animi ſui libidine.* Et lib. 9. *Tyrannica ingenia ſemper improbiſſimos adulantur, alicui ſeruiunt, inquietæ vitam, ſuppliis & cruciatibus conſcientiæ torquentur. Denique ſunt prorſus infœlicia ac miſera, quamcunque vitæ lætitiam ſimulent, aut præ ſe ferant. Tyrannus, quantumuis felix eſt, homo rege, quantumuis infelice, miſerior ſeptingentis viginti nouem partibus, id eſt, infinitis modis.* Idem lib. 1. de Legibus: *Ciuile bellum* (quod ex iniurijs, quæ ciuibus & ſubditis à principe inferuntur, conflatur) *peregrino eſt periculoſius, ac proinde ad ciuile reſtinguendum bella externa ſuſcipere expedit.* Et inferiùs: *Etiam victoriæ ipſæ ſunt ſæpè ipſis quoque victoribus funeſtæ & Cadmeæ. Itaque bella minimè optanda, vel ad ea reſtrib. componenda.*

Platoni magiſtro aſtipulatur diſcipulus Ariſtoteles lib. 5. Polit. ca. 10. & 11. ac lib. 4. c. 10 *Tyrannus eſt*, inquit, *qui omnia ad ſuam vtilitatem, vel libidinem, vindictamq́, animi explendam refert. Reges à ciuibus conſtituuntur, tyranni ab extraneis. Reges amant ſuos ciues, & ab ijs amantur: tyranni eos oderunt imò ipſoſmet ſuos ſatellites metuunt. Reges ſublenant ſubditos tributis, quantum poſſunt: tyranni eos onerant, vt exhauriant & opprimant. Reges nobilitatem regni, & viros bonos alunt, fouent & conſeruant: tyranni & nobiles & bonos viros, vel vi, vel clàm tollunt.* Sic & Iſocrates ad Nicoclem: *Ama*, inquit, *eos quibus imperas, & effice, vt ab ijs vicißim ameris. Amor populi diuturni imperij eſt fundamentum.* Plinius quoque in Panegyrico ad Traianum: *Bonus princeps*, ait, *cum ciuibus, velut cum liberis ſuis verſari debet. Affabilitas principis, virtus maxima. Principis fidelißima cuſtodia eſt ipſius innocentia. Tyranni eſt, quidquid habet quiſque ſubditus amplum, egregium, pulchrum, occupare, & ſibi detinere. Diligi princeps, niſi ipſe diligat, non poteſt.* Seneca: *Nihil*, ait, *glorioſius principe impune læſo*, qui pluribus egregiè idipſum perſequitur l. 1. de Clementia, c. 18. & 20. Meminerit princeps, quòd, cùm omnes apes aculeum habeant, ſolus rex earum illo careat.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De noxa ſuperbiæ.

Verſ. 7. Odibilis coram Deo eſt & hominibus ſuperbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium.

8. Regnum à gente in gentem tranſfertur propter iniuſtitias, & iniurias, & contumelias, & diuerſos dolos.

9. Auaro autem nihil eſt ſceleſtius, Quid ſuperbit terra & cinis?

10. Nihil eſt iniquius quàm amare pecuniam: hic enim & animam ſuam venalem habet, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.

11. Omnis potentatus breuis vita, Languor prolixior grauat medicum,

A 12. Breuem languorem præcidit medicus: ſic & rex hodie eſt, & cras morietur.

13. Cùm enim morietur homo, hereditabit ſerpentes, & beſtias, & vermes.

14. Initium ſuperbiæ hominis, apoſtatare à Deo.

15. Quoniam ab eo, qui fecit illum, receſſit cor eius: quoniã initium omnis peccati eſt ſuperbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & ſubuertet eum in finem.

16. Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorum, & deſtruxit eos vſque ad finem.

B 17. Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, & ſedere fecit mites pro eis.

18. Radices gentium ſuperbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipſis gentibus.

19. Terras gentium euertit Dominus, & perdidit eas vſque ad fundamentum.

20. Arefecit ex ipſis, & diſperdidit eos, & ceſſare fecit memoriam eorum à terra.

21. Memoriam ſuperborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium ſenſu.

22. Non eſt creata hominibus ſuperC bia, neque iracundia nationi mulierum.

ODIBILIS CORAM DEO EST. ET HOMINIBVS SVPERBIA: ET EXECRABILIS OMNIS INIQVITAS (ἀδικία, id eſt, iniuſtitia) GENTIVM] Tangit hic radicem mali, putà, iniuriæ, nimirum; ſuperbiam: ex ſuperbia enim oritur iniuria vltio, iniuſtitia, contumelia, omniſq; iniquitas: vnde contra eam deinceps agit, eamque diſſuadet nouem rationibus, quas in Synopſi capitis recenſui. Senſus ergo eſt, q. d. Ne memineris iniuriæ proximi, nec eam per talionem ſimili iniuria vlciſci velis: quia hæc memoria & vltionis appetitus oritur ex ſuperbia, quæ exoſa eſt Deo & hominibus, æquc ac *omnis iniquitas gentium*: quia, ſcilicet, gentes atheæ Deum vindicem non metuentes, ſuperbè & acerbè iniurias ſibi illatas vlciſci ſolent, D imò vltrò iniurijs alios laceſſere, conuiciando, ſpoliando, rapiendo, occidendo: ideoque Deus regnum de gente in gentem transfert propter iniuſtitias, vt ſequitur. *Verſ. 7.*

Poſterior verſus pars in Græcis variat. Quidam enim legunt, ἐξ ἀμφοτέρων πλημμελήσει ἀδικα, id eſt, *ex vtriſque delinquet iniuſta*: q. d. Per vtramque (iniuriam, ſcilicet, & ſuperbiam) multa iniuſta ab impijs cõmittuntur. Alij καὶ ἐξ ἀμφοτέρων πλημμέλεια ἀδικίας, id eſt, *& ex vtriſque delictum iniuſtitiæ.* ita Complut. quod licet eodem ſenſu iam dicto accipi poſſit, poteſt tamen & alios q. d. Ex vtriſque, ſcilicet Deo & hominibus putà, ex ſenſu & iudicio communi, tam Dei, quàm hominum, odibile (hoc enim repetendum eſt) pariter eſt peccatum iniuſtitiæ. Vnde Tigurina vertit, *& vtrique facinus iniuſtum auerſantur.* quæ verſio cohæret & concordat cum Vulgata. Accedit & Syrus, qui vertit,

vertit, *aduerſus vtrumque rapina, & fraus*; & Arabicus, *quoniam odibilis eſt ſuperbia apud Deum, & apud homines ſimul, & ſuper his omnibus ira & crudelitas*, vel oppreſſio. q.d. Deus auariciæ & ſuperbiæ congruam appoſuit & oppoſuit pœnam, rapinam & fraudes, ut ſicut auari & ſuperbi aliena rapuerunt & fraudarunt, ſic & ipſi ab alijs diripiantur & fraudentur.

Cur ſuperbia exoſa Deo, & hominibus? Ratio prima.

Ratio, cur ſuperbia, & ex ea prognata iniuſtitia & auaritia Deo & hominibus ſit exoſa. eſt, quòd hæc duo vitia turbent & euertant omnem remp. Vnde ſequitur: *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniuſtitias*, &c. Aliam rationem

Secunda.

dat S. Gregor. 34. Moral. c. 18. quòd omnes actus & geſtus ſuperbi ſunt odibiles: *Cunctis namque*, inquit, *ſuperba apud ſe cogitatione timentibus ineſt clamor in loquitione, amaritudo in ſilentio, diſſolutio in hilaritate, furor in triſtitia, inhoneſtas in actione, boneſtas in imagine, erectio in inceſſu, rancor in reſponſione. Horum mens ſemper eſt ad irrogandas contumelias valida, ad tolerandas infirma, ad obediendum pigra, ad laceſſendos verò alios impertuna; ad ea quæ facere & debet & præualet, ignaua; ad ea autem quæ facere nec debet, nec præualet, parata.* Quàm verò ſit odibilis hominibus, inquit Palacius, *docet humilitas ipſis gratiſſima, & illud:*

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Vt ſit maximè mirandum, quòd adeò ſuperbiam odiamus in omnibus, maximè tamen eam admittamus in nobis. Sed interim, quòd ſuperbi ſumus, inde maximè declaratur, quia aliorum ſuperbiam minimè ferimus, aliorum ſubiectionem maximè deſideramus. Hæc igitur ſuperbia noſtra cauſa eſt, cur ita odiamus alienam: Deus verò odit ſuperbiam, quia ipſa omnis peccati initium eſt. Rationem à priori dat S. Ambroſ. in pſalm. 118. *Deus*, inquit, *tanquam ſuæ contumeliæ propulſator, quoddam velut ſuſcipit aduerſus ſuperbiam ſpeciale bellum, tanquam dicat: Meus iſte aduerſarius eſt, qui me laceſſit: mihi debetur iſta congreſſio.* Et S. Hieron. epiſt. 45. ad Antonium: *Vide, frater, quale malum ſit, quod aduerſarium habet Deum.* Superbus ergo quaſi ad duellum prouocat Deum; ſed ſtultè: nam illicò à tanto duellatore ſternitur, vti proſtrati ſunt Nabuchodonotor. Antiochus, Holofernes, Aman, Herodes, &c. Quin & Seneca in Hercule furêtc: *Sequitur*, inquit, *ſuperbos vltor à tergo Deus*, ut inopinantes deijciat. Quocirca ſapienter monet Prudentius in Ptychom. humilitatis & ſuperbiæ:

Deſine grande loqui, frangit Deus omne ſuperbum;
Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur,
Diſce ſupercilium deponere.

Meritò ergo exclamat S. Bernardus: *O dexa, ait, ſapiens, in millibus mortalium nihil aliud quàm aurium inflatio vana: & tamẽ quantam putas infelicitatem hæc ipſa non tam felix vanitas, quàm vana felicitas parit? Hinc mania, cæcitas cordis, ſicus ſcriptum eſt: Populi mei, qui te beatificant, in errorem te inducunt. Hinc cerui ceſus furor animoſitatis, hinc ſuſpicionis labor anxius, hinc humoris crudele tormentum, & cremantis inuidiæ miſeriar quàm miſerabiliar cruciatus.*

Superbia inſidiatur principibus: Cur?

Porrò ſuperbia maximè inſidiatur principibus, vtpote, qui ſublimi cæteris eminent gradu, & ſæpè nullum niſi Deum ſuperiorem agnoſcunt. Quocirca Iuſtinianum Imperatorem à demiſſionis admonens Agapetus Diaconus in Admonitor. n. 19. *Si honore*, inquit, *qui ab omnibus proficiſcitur, perfrui vis, præſta te communem omnium benefactorem: nihil enim adeò attrahit ad benevolentiam, vt beneficij gratia, quæ detur indigentibus: quod enim ob metum præſtatur obſequium, fucata figuratáq; eſt adulatio, fictis honoris titulo fallens eos qui ipſi animum aduertunt.* Et nu. 21. *Eſſentia corporis æqualis eſt cuilibet Imperator, poteſtate autem dignitatis cunctorum præſidi Deo, non enim habet in terris ſe quemquam altiorem. Oportet igitur ipſum vt Deum non tracti, vt mortalem non efferri. Nam, etſi effigie diuina honoratus eſt, at puluere tamen terreno connexus eſt: quo edocetur, vt erga omnes ſeruet æqualitatem.* Et num. 23. *Talem te præſta tuos erga famulos, qualem optas erga te Dominum eſſe. Prout enim audimus, audiemur; & vt reſpicimus, reſpiciemur à domino, cunctáq; obrmente conſpectu. Priores igitur nos miſericordiæ miſericordiam conferamus, vt pari par recipiamus.* Et num. 71. *Faſtuoſus & ſupercilioſus homo, ne vt taurus alticornis eleuetur; ſed animaduertens carnis ſubſiſtentiam, ſedare debet cordis timorem. Nam, etſi factus eſt princeps in terra; ne tamen ignoret ſeſe ortum ex terra, quum ex pulucre ad ſolium conſcendere, atque in pulucrem eadem deſcendere poſſit.* Et nu. 68. *Imperator vt eſt omnium dominus, ita cum omnibus Dei ſeruus exiſtit. Tum igitur demum vocabitur Dominus, cùm ipſe ſibi dominari, nec illicitis voluptatibus famulari patietur; cùm adulricem piam rationem aſſumens, immaculam, ſcilicet, imperatricem animi perturbationum rationis expertium, indomitas cupiditates armatura teſtimoniæ debellabit.*

Baſilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, cap. 14. *In te propitium ſi Deum habere vis*, inquit, *ipſe ſubiectis tuis eſto propitius: nam, etſi aliorum dominus conſtitutus es, ipſe tamen etiam ſeruus es. Dominum enim habemus vniuerſi, eum, videlicet, qui rerum omnium dominationem manu tenet: totius autem humani generis vnus & idem auctor & propagator eſt, nempe, limus terra, etiamſi alios pulus aduerſus alium intumeſcimus. Tu igitur, qui nunc ſublime elatus pulus es, memento, quantumcumque modò emineas, futurum aliquando vt ad terram deprimaris: ita numquam aduerſus humiliorem pulucrem animo efferaris. Recordare peccatorum, quæ aduerſus Deum commiſiſti; ita fiet, vt facilè obliniſcaris peccatorum proximi aduerſum te.*

VERS. 8. REGNVM A GENTE IN GENTEM TRANSFERTVR PROPTER INIVSTITIAS, ET INIVRIAS, ET CONTVMELIAS, ET DIVERSOS DOLOS] Græcè, διαθήκας δόλια, id eſt, *pecunias doloſas*, hoc eſt, dolo & fraude partas; item, quæ homines doloſos faciunt: ſicut mors dicitur pallida, quia pallidos facit; & foſſa cæca, quia inſpicientium aciem ſua profunditate & caligine hebetat, & quaſi excæcat. Nonnulli tamen codices expunguut τὰ δόλια, id eſt, doloſas: ſic & Syrus, *regnum*, inquit, *de populo ad populum mutatur propter peccata & ſuperbiam, & diuitias*, quibus hoſtes & vicini inhiant; Arabicus, *nam abſtrahitur regnum de gente, ac traditur alijs propter peccata & elationem.* Tò *nam* dat cauſam, vel potiùs indicium & effectum odij, quo Deus proſequitur ſuperbiam, & ſuperbos tyrannos. q.d. Deus eos odit; nam eos priuat regno. Porrò regna transferuntur *propter iniurias & iniuſtitias*; tum, quia illa propter has iuſtè punit, & tranſlatione mulctat Deus; tum, quia ipſæ gentes iniurijs his affectæ eas vlturæ armant ſe, omneſque vicinos concitant ad arma communia tyrannis qui omnibus adeò infeſti & iniurij ſunt, inferenda, vti Perſæ iniurijs affecti ab Aſſyrijs, eos ſpoliarunt monarchia: ſic & Perſas Græci, & Græcos Romani.

Verè Plato lib. 1. de Republ. *Omnis*, inquit, *felicitatis*

citatis fons est iniustitia: infelicitatis antè mater iniustitia. Idem lib. 10 *Deus humani generis curam gerit. Itaque iustos principes beat, tum in hac, tum in futura vita: iniustos autem verobique punit.*

Porro *iniustitia*, græcè, ἀδικία, est vis, quâ aliena occupantur, aut retinentur contra ius & leges. *Iniuria*, græcè, ὕβρις, est procacitas, petulantia, insolentia. *Contumelia* est conuicium vel probrum iactum in alium. *Dolus* sunt fraudes. Igitur, cùm hæc quatuor iniquitates in aliqua republ. ciuitate, vel regno abundarint, scito, eam proximam esse ruinæ & trasslationi. Nam, ut canit Seneca in Thyeste:

Vbi non est pudor,
Nec cura turis, sanctitas, pietas, fides,
Instabile regnum est.

Et Plutarch. lib. de Doctr. princip. *Scripserunt*, ait, *& docuerunt* (Philosophi) *absque iustitia principatum gerere, nec lucem quidem ipsum posse.* Nimirum, *iustitiâ firmatur solium*, Prouerb. 16. Et Valer. Max. initio libr. 4. *Ij demum penates, ea ciuitas, id regnum aterno in gradu facilè steterit, vbi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vindicauerit.* Nam, ut ait Lactant. lib. 1. Diuin. instit. cap. 4. *A quibus abest studium lucri, abest etiam voluntas petendi, & causa fallendi.*

Audi S. Augustin. li. 5. de Ciuit. c. 13. recensentem & laudantem verba Catonis, de modo quo creuit & decreuit Rom. imperium: *Nolite*, inquit, *existimare maiores nostros armis rempubl. ex parua magnam fecisse. Si ita esset, multò pulcherrimam eam nos haberemus: quippe sociorum atque ciuium, præterea armorum & equorũ, maior copia nobis quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque libidini, neque delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque auaritiam, publicè egestatem, priuatim opulentiam: laudamus diuitias, sequimur inertiã: inter bonos & malos discrimen nullum, omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neq; mirum, vbi vos separatim sibi quisque consilia capitis, vbi domi voluptatibus, hîc pecuniæ aut gratiæ seruitis. Eò fit vt impetus fiat in vacuam rempubl.*

Quamobrem ab iniuria dehortatur, ac ad iustitiam & beneficentiam adhortatur Iustinianum Imper. Agapetus Diaconus num. 44. *Inexhaustæ*, ait, *sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur, & dispando colligumtur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abste. Infinituplas enim protinus habebis remunerationes, cùm tempus reddendi vicem venerit.* Et n. 47 *Tutissimam arbitrare salutis tuæ custodiam, nullã quemquam ex subditis afficere iniuria: qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem: qui, si nulla quemquam afficere iniuria tutelam conciliat, longè beneficijs tutatis magis id præstabit: nam, vt tutelam exhibet, ita charitatem non prodit.*

S. Ludouicus non tantùm per iudices à se constitutos, sed & per se bis publicè causas pauperum audiebat, atque illicò ex iustitia decidebat. Idem moriens Philippo filio inter alia, hoc monitum testamento reliquit: *In administranda iustitia sis rectus & seuerus, & ita vt leges præscribunt, eam exerceas erga subditos, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinans: pauperum querimonias nõ reijcias, donec veritas innotescat. Si quis aduersum te habet querelam vel controuersiam, semper ab illo stes contra teipsum, donec rem certam comperias. Si quid possideas rei alienæ,*

A *etiamsi id acceperis à maioribus tuis, incunctanter restitues iusto possessori, vbi certò tibi constiterit: sin autem dubia res est, cura vt viri sapientes accuratè & sine mora inquirant. Bellum, præsertim aduersus quemlibet Christianum, sine multo consilio vide ne suscipias. Si necessitas cogat suscipere, Ecclesias & insontes nullo patiaris damno affici.*

Basilius Imperat. Exhortat. ad Leonem filium, cap. 30. *Præstantissimus*, ait, *medicorum ille est, qui accommodatas cuiq; morborum generi nouit adhibere curationes: & rex optimus, qui eos instituit magistratus, qui à suis subiectis omnem iniuriam arcere ac propulsare queant. Sicut enim equisonis virtus propria est, equi cuiusque nosse præstantiam: & venatoris, intelligere, quantum quisque canum cursu valeat ad persequendas feras: ac Imperatoris, militum suos cognoscere, & quisque eorum qua fortitudine sit, perspectum habere, vt in instruenda acie intelligat, quo quemq; loco debeat collocare: ita boni*
B *regis est, subditorum suorum mores, animos, actus & sententias perdiscere, vt de singulis edoctus, vnumquemque suæ suo ordine dispenere: ac praua quidem & pestilentes homines à republica extorres ejicere; probos autem & veritatis amantes, honoribus & publicis muneribus præficere.* Idem cap. 62. *Lectissimam esse regni tui coronam statuito, innocentiam & bonam conscientiam, quæ te magis meliusq; exornabit, quàm fexentis alijs ornamentis. Diuitiæ, infida quædam res, & quæ facilè dilabitur; gloria transit; robur corporis flaccescit; voluptates diffluunt? sola innocentia & boni mores in multas ætates protenduntur, & memoriam nominis æternam transmittunt ad posteros, quibus virtutem tuam emulandam, quasi pharmacum aduersus mala omnia relinques, eosq; & laudatores & imitatores tuæ administrationis effinies.*

AVARO AUTEM NIHIL EST SCELESTIUS] Vers. 9.
C Complut. Φιλαργύρου γὰρ οὐδὲν ἀνομώτερον, id est, *auri cupido enim nihil est iniquius.* Τὸ enim dat causam præcedentium: q. d. Idcò propter auaritiam, indeque natas rapinas & iniustitias transferuntur regna, quia nihil auaritiâ est iniquius. Noster idem innuit per *Iò autem*: q. d. Regna transferuntur, quia auara sunt & iniusta, æquè ac superba: auaritia autem nihil est scelestius: Igitur illa summè exosa est Deo & hominibus, qui proinde eam cum suis regibus & regnis puniunt & exscindunt. Rursum transferuntur propter superbiam; quia superbia odibilis est Deo, & hominibus: *Quid enim superbit terra & cinis?* q. d. Ideo tam exosa est superbia, & superbus; quia planè indignum est, ut homo tam vilis, qui non est aliud quàm terra & cinis, velit se extollere, imò æquare Deo.

Quæres, quomodo auaro nihil sit scelestius, cùm alia peccata, ut homicidium, superbia, odiũ; hæresis, magia, sint scelestiora? Resp. Auaritia propriè est immoderatus amor pecuniæ: hunc enim
D significat græca vox Φιλαργυρία. Hic autẽ, esto sit nimius, per se est peccatum veniale: mortale enim fit per aliud, si, videlicet, propter eum fiant rapinæ, vsuræ, sacrilegia, omittatur Sacrum, aliúdve præceptum violetur; ita ut lædatur religio, iustitia, aut etiam charitas; ut si neges pauperi in graui necessitate eleëmosynam, ut tuas opes conserues & augeas. Cùm ergo hic dicitur, *auaritia nihil est scelestius*, est hyperbole, significans auaritiam esse rem valde scelestam. Sic per exaggerationem dicere solemus, Vino nihil est dulcius, Auro nihil fulgidius, Hoc homine nihil doctius: id est, vinum est valdè dulce, esto mel sit dulcius; aurum est valdè

dè fulgidum, eſto carbunculus ſit fulgidior; Hic homo eſt valdè doctus, eſto nonnulli ſint doctiores. De ſola tamen auaritia hîc dicitur, quòd ſit valdè ſceleſta, vel, ut græcè eſt, *iniqua*. Primò, quia auaritia eſt iniuria Deo: nam ei præfert aurum, adeóque illud ſuum facit idolum, vnde auaritia ab Apoſtolo Epheſ. 5. 5. vocatur idololatria, & auarus idololatra. Quid ergo ea ſceleſtius? Huc facit, quòd Gentiles Iouem vocarint pecuniam, quòd Iupiter pecuniæ, & per illam rebus omnibus dominetur. *Sed nimirum*, inquit S. Auguſt. libr. 7. de Ciuit. c. 12. *hoc auaritia ſuis nomẽ impoſuit, vt quiſquis amat pecuniam, non quemlibet Deum, ſed ipſum regem omnium ſibi amare videatur.* Vnde idipſum (redarguens ſubdit: *Qualis ergo eſt iſta Theologia, vbi rex deorum eius rei nomen accepit, quã nemo ſapiens concupiuit? Quantò enim facilius, &c. Deus mundi rector non ab eis pecunia, ſed ſapientia vocaretur, cuius amor purgat à ſordibus auaritia, hoc eſt, amore pecuniæ?*

Auaritiã nihil ſceleſtius. Primo.

Pecunia. Iupiter.

Secundò, quia auaritia iniuria eſt reip. illam enim implet viuris, furtis, fraudibus, litibus, ſeditionibus, cædibus. Quocirca Hebræorum diſcipulus Plato lib. 5. de Legibus: *Nimiæ opes*, inquit, *reip. nociæ: ex illis enim inſolentia, diſſidia, & immanis voluptatum fœdiſſimarum vſus & luxus oritur.* Vnde idem li. 4. *Mediocritas*, ait, *melius tuetur remp. quàm nimiæ opes.* Ac rationem ſubdit: *diuitiæ nimiæ ſocordem efficiunt rempub. & ſuperbam.* Vnde Lycurgus prædixit tamdiu Spartam conſtituram incolumem, quamdiu cupido opum exularet: illâ verò graſſante euertendam. Et verus fuit vates.

Secundo.

Tertiò, auaritia iniuria eſt ipſi auaro, quia mẽtem eius creatam ad fruendum Deo inficit, polluit & deprimit ad fruendum auro, imò deijcit ad tartara. Nam auarus animam ſuam auro vendit diabolo & tartaro, vti dicetur v. 10. Vnde S. Thomas 2. 2. q. 118. art. 5. Nihil, ait, eſt iniquius auaro, non ratione auerſionis à Deo, vti eſt odium; ſed ratione conuerſionis: quia, ſcilicet, conuertitur ad pecuniam, illique ſe ſubijcit, quæ inter creaturas eſt ima & viliſſima. Et Palacius: Auarus, inquit, non tantùm Deo & proximo, ſed & ſibi ipſi eſt nequam: quia ſe defraudat rebus ad victum & vitam neceſſarijs, vt pecunias congerat: qui ſibi autem eſt nequam, cui bonus? Auarus ergo dicere deberet cum S. Paulino: *Domine, non excrucier propter aurum & argentum: vbi enim omnia mea ſint, tu ſcis, &* cum Pſalte Pſal. 15. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei tu es, qui reſtitues hereditatem meam mihi.* Quocirca Ven. Beda in Sententijs aureas has de auaritia aſſignat gnòmas: *Febris corporis calor; febris animi libido & auaritia.*

Tertio.

Imperat, aut ſeruit collecta pecunia cuique.

Pecuniæ imperare oportet, non ſeruire. Quis diues? qui nil cupit: & quis pauper? auarus. Auarus propria eſt cauſa miſeriæ, vngerens ſibi ſitim auaritiæ. Auarus nihil rectè facit, niſi cùm moritur, vt pauperibus, vel liberalioribus ſuas opes relinquat. *Auaritia ſemper odioſos, largitas claros facit. Auaritia deſideratis opibus non extinguitur, ſed augetur.*

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.

Egens æquè eſt is, qui non ſatis habet; & is, cui copia nulla ſufficit.

Quarto.

Quartò, auaritia iniuria eſt pauperibus, imò omnibus hominibus, quos defraudat, decipit, expilat: tum per vſuras, fraudes & iniquos contractus; tum, quia frumentum, vinum, oleum, quæ creata ſunt ad pauperum communemque homi-

A num vſum, ipſe ſibi appropriat & reſeruat. Verè S. Bernard. ſer. 21. in Cant. *Auarus terrena eſurit, vt mendicus; fidelis contemnit, vt dominus: ille poſſidendo mendicat, iſte contemnendo ſeruat.* Nam, vt ait Ariſt. 1. Polit. *Amor diuitiarum creſcit in infinitum.*

Quinto.

Quintò, auaritia iniuria eſt ipſi auro & frugibus. Bonum enim & quaſi felicitas auri & frugum eſt, vt ſeruiant cõmuni hominum vſui & neceſſitati: ad hoc enim creata ſunt à Deo. Auarus autem hoc fine, vſu & fructu ea priuat, dum ea in horreis & arcis recondit, ibique ſinit putreſcere, corrumpi, & à tineis vermibuſq; comedi: iuxta illud Iacobi 5. 2. *Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimẽta veſtra à tineis comeſta ſunt. Aurum & argentum veſtrũ æruginauit, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.* Vide quæ ibidẽ dixi.

B Quocirca S. Chryſoſt. hom. 37. ad populum: *Auarus*, inquit, *facto & reipſa dicit: Rodat tinea, & non comedat pauper: abſumat vermis, & nudus non induatur: omnia tempore conſumantur, & Chriſtus non paſcatur, licèt eſuriat.* Et S. Saluianus li. 1. ad Eccleſ. *Auaro nihil eſt ſceleſtius: quid enim peius*, inquit, *quàm ſi quis præſentia bona in futura mala cõuertat?* Hoc facit auarus, dum per auaritiam, fraudes, iniurias, quibus ſibi opes cõparat, colligit ſibi miſer incendia gehennæ, quibus in æternum conflagrabit. Emit ergo ſibi tot opibus, tot laboribus, tot iniurijs infernum, cùm longè faciliùs cælum emere potuiſſet.

Sexto.

Sextò, auaritia iniuria eſt omnibus elementis, cælis & creaturis: quia particulas terræ, quæ omnium elementorum eſt ima & viliſſima, præfert ceteris rebus omnibus, adeóque ipſi cælo empyreo. Quid enim eſt aurum & argentum, niſi terra alba & rubra? ait S. Bernardus. Quid ſunt veſtes bombycinæ & ſericæ, niſi vermium, putà bombycum, excrementa? Quid ſunt vniones niſi concharum quiſquiliæ? Quid ſunt gemmæ, niſi terræ lapides, imò lapilli, quibus vana hominum æſtimatio dat pretium? Quocirca Seneca in Prouerbijs: *Monſtro*, inquit, *ſimilis eſt auaritia.* Et Cicero 1. Offic. *Nihil*, ait, *tam anguſti animi, tamq; praui, quàm amare pecuniam. Auarus*, ait Rabanus, *extrema, primis, & viliſſima anteponit pretioſiſſimis.* Porrò aurum & opes dicuntur res viliſſimæ, non præcisè, ſed vulgari modo loquendi, quia ſunt inter viliſſimas. Nam alioqui pomum, v. g. vetitum, quod comedit Adam & Eua, ac ſe ſuoſque perdidit, vilius eſt auro.

Septimo.

Septimò, auaritia iniuria eſt omnibus legibus (vnde pro *ſceleſtius*, græcè eſt, ἀνομώτερον, id eſt, *magis exlex, magis contra leges*,) & omnibus virtutibus; quia ipſa impellit ad violandas quaſlibet leges & virtutes, eſtque cauſa omnis iniuſtitiæ & peccati, iuxta illud 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum eſt cupiditas!* ita Iſidorus li. 2. de Summo bono c. 41. Et hoc maximè hîc ſpectat Siracides: dat enim cauſam, cur regnum à gente in gentem trãſferatur propter iniuſtitias: quia, inquit, auaritiâ nihil eſt ſceleſtius; græcè, magis exlex & iniquius. Hinc Arabum extat prouerbium centuria 1. n. 89. *Non eſt iuſtitia cum auaritia*: quia difficile eſt iuſtum ſimul, & auarum eſſe. Id maximè verum eſt in principibus, de quibus hoc loco agitur: hi enim, ſi auaritia laborent, totum regnum expilant & perdunt.

Præclarè S. Leo ſerm. 9. de Paſſione: *Videte*, ait, *quales fructus de auaritiæ radice naſcantur, quam meritò Apoſto-*

Apoſtolus radicem omnium malorum eſſe definiit: quia nullum peccatum ſine cupiditate committitur, & omnis appetitus illicitus iſtius auiditatis eſt morbus. Amore pecuniæ vilis eſt omnis affectio, & anima lucri cupidi etiam pro exiguo perire non metuit, nullumq; eſt in illo corde iuſtitiæ veſtigium, in quo ſibi auaritia fecit habitaculum. Hoc perfidus Iudas inebriatus veneno, dum ſitit lucrum, pervenit ad laqueum, & tam ſubitò impius fuit, vt triginta argenteis & Dominum venderet, & magiſtrum. Vide Caſſian. libr. 7. de Inſtitut. renunt. c. 6. vbi auaritiam nuncupat receptaculum vitiorum, malorum omnium radicem, & inextricabilem nequitiæ fomitem.

Auaritia omnia.

Hanc gnomen illuſtri apologo corui & vulpis elucidat Cyrillus li. 3. Apologorum moralium c. 1 Coruus enim optans ditari, modum quæſiuit à vulpe. Cui illa: *Totum, inquit, efficium diſcendi in tribus aſſiduis vitijs, & in vno cõtinuo tormento conſiſtit, videlicet in inſatiabili cupiditate, in inquieta rapacitate, in illiberalitate continua, & in timore perpetuo. Hæc enim ſunt inſtrumenta artis diſcendi, ſcilicet ſemper cupere; cùm enim cupiditas deerit, mundanæ diuitiæ minorãtur; ſed vbi ſemper hæc aderit, augentur. Minorato ſiquidem appetitu, caro macreſcit, & re addito, mox reſarcita pingueſcit, nã ob hoc exceſſiuè ameratur pinguedine porcus; quæ inextinguibilem patitur appetitum. Alterum verò eius officium eſt, vndequaque & quomodocunque rapere: propter hoc enim æſtiuo tempore cùm plurium fluuij deficiant, Nilus auctus fines ſuos tranſgreditur: quoniam vndecunque contingit humiditas, vi caloris rabentis hauritur. Tertium eſt, nihil vnquam donare. Ex quo namque ſurſum altiſſimæ arbores rapiuntur, niſi quia foris minimè in fructum effunduntur? atque ideo inteſtinum canum ſemper eſt vacuum, eò quòd chilis mox cùm ſuſceperit, ſit effuſionem. Vltimum verò eſt, timore ſollicito ſemper parta ſeruare. Plures etſi non datis, negligentiâ tamen perdetis diuitijs ſeruatum. Audax enim pauo caudam auream perdidit, & pauidus lepus propriam pellem cuſtodiuit.* Vnde concludens, paucis auaritiæ mala omnia oculis ſubijcit: *Hæc igitur, frater mi, oportet diligẽter ſeruare, ſi mundi huius diuitias cupis acquirere. Scilicet vt ſis ſemper cupidus illas affectando, violentus in rapiendo, auarus in tenendo, timidus in ſeruando.* Vbi hæc coruus audiuit, digeſtam ſententiã protulit: *O certè infeliciſſimæ paupertatis fallaces diuitias mundiales, & omni cũ ſtudio ſapienti deteſtandas! vtpote quarum dilectio cupiditas eſt, acquiſitio rapacitas, poſſeſſio illiberalitas, & conſeruatio timiditas eſt horrenda. Sed quid cupiditate ſceleſtius? quid rapacitate iniquius? quid illiberalitate deformius? & timiditate moleſtius? ſperno de cetero immoderatas diuitias Crœſi, & Aſſueri opum magnalia, & auream ſtatuam repudio Salomonis. Mea verò diuitiæ ſint ſine cupiditate quietum, ſine rapacitate inſtum, ſine illiberalitate benignum, abſque timiditate ſecurum me poſſidere.*

Primum.

Secundum.

Tertium.

Quartum.

QVID SVPERBIT TERRA ET CINIS?] q. d. Intolerabilis eſt homuncio, qui ſuperbit, cùm ſit terra & cinis; ac proinde non mirum, ſi ob auaram iniuſtitiam & ſuperbiam regna transferantur, vt iam dixi. Hæc enim ſpectant ad v. 7. *Odibilis coram Deo & hominibus eſt ſuperbia.* Palacius tamen hæc refert ad auaritiam, quæ proximè præceſſit: hæc enim in principibus oritur ex ſuperbia. Ideò enim congerunt immenſam vim diuitiarum, quia nihil ſuæ magnitudini & celſitudini credunt eſſe farissvnde his ſapienter opponit puluerem, ex quo factum eſt corpus, & per *cinerem* repræſentat auari peccatoris animam: ſicut enim extincto igne manet cinis ſine luce, ſplendore & vita præceden-

A ti ſic extincta charitate manet anima, velut cinis, ſine gratiæ vita & ſplendore. Hæc Palacius partim literaliter, partim myſticè. Sic & Lyran. *Quid ſuperbis tuus diutiùs, inquit, puluis & cinis?* id eſt, qui es citò in cinerem redigendus? literaliter enim puluis & cinis ad corpus ſpectant, ſuntque idem, vel penè idem; ſed iunguntur ad exaggerationem, & quia homo formatus eſt ex puluere, definit in cinerem. Cinis enim eſt reſiduum rei corruptæ, vti ligni combuſti reſiduum eſt cinis. S. Hieron. li. 13. in Iſaiæ cap. 48. pro *ſuperbit*, legit, *gloriatur*. *Quid gloriatur, inquit, terra & cinis & ignorat fragilitatem ſuam?* Idem in c. 2. Ioëlis: *Sterca, inquit, paruuſq; vermiculus fortior eſt homine, quid gloriatur terra & cinis, & elata per ſuperbiam* (cùm ex humo ſit, à qua homo appellatur) *humana contemnit?*

B Aliqui codices Græci hanc ſententiam præponunt, ſicque nectunt: *Propter iniuſtitias, & iniurias, & cõtumelias, & dolos, quid ſuperbis terra & cinis?* Alij poſtponunt & iungunt verſui 13. *Cùm enim morietur homo, hereditabit ſerpentes, & beſtias, & vermes.* Et ſanè cum illa rectè cohæret. Vnde Syrus ita nectit & vertit, *quid ſuperbit puluis & cinis? in cuius vita vermes ſerpunt, latera eius & inteſtina eius medicus ſcindit. Hodie ambulat, & cras moritur.* Sic & alias ſubinde ſententias tranſponit, alioq; loco collocant Græcus, Syrus & Arabicus. Idem ſubinde contingit in Prouerbijs Salomonis. Cùm enim ſententiæ hæ ethicæ, vtpote variæ, in varijs ſchedis eſſent deſcriptæ, variè quoque à varijs compilatæ, & in ordinem digeſtæ ſunt.

Audi Iſidorum Peluſ. li. 1. epiſt. 493. ad Cyrinum præfectura inſolescentem, paraphraſticè hæc explicantem: *Quid ſuperbit terra & cinis? Quid inſolenter ſe gerit labes & corruptela: Quid magnificè de ſe ſentit, ac ſe effert vmbra? Quid te imperij ac præfecturæ inſomnium inflat? Quin tu eos ternis, qui turpiter ac fœdè diem vitæ extremum claudunt? Quin tu eorum æmulum te prabes, qui probè atque inſigniter vixerunt? Verùm brenem principatum tanquam ſempiternam potentiam arbitraris, ob quam temporis orbis conuerſus te cõrabit, præfecturam tuam ad finem impellens, atque æſtui tuo terminum imponens.* Audi & S. Bernard. in Sententijs: *Tria hæc ſemper in mente habeto: Quid fuiſti? Quid es? Quid eris? Quid fuiſti? ſperma fœtidum. Quid es? vas fœcundum. Quid eris? eſca vermium.* Idem in Meditat. c. 3 *Quantumcumque caro excolatur, ſemper caro eſt. Sic diligenter conſideres, quid per os & nares, cæteroſq; corporis meatus egrediatur, vilius ſterquilinium nunquam vidiſti. Si ſingulas eius miſerias enumerare velis, quàm ſit onerata peccatis, irretita vitijs, pruriens concupiſcentijs, occupata paſſionibus, polluta illuſionibus, prona ſemper in malum, & in omne vitium proclinis; plenam omni confuſione & ignominia inuenies. Quid ergo ſuperbis, terra & cinis; cuius conceptus culpa, naſci miſeria, viuere pœna, mori anguſtia? Vnde ſuperbit homo, cuius conceptio culpa, naſci pœna, labor vita, neceſſe mori? Cur carnem tuam preciſis rebus impinguas & adornas, quam poſt paucos dies vermes deuoraturi, ſunt in ſepulcro? Animam verò tuam non adornas bonis operibus, quæ Deo ab angelis eius præſentanda eſt in cœlis? Quare animam tuam vilipendis, & ei carnem præponis? Dominam ancillari, & ancillam dominari, magna abuſio eſt. Totus quidem iſte mundus ad vnius animæ pretium æſtimari non poteſt: non enim pro toto mundo Deus animam ſuam dare voluit, quam pro anima humana dedit. Sublimius eſt ergo animæ pretium, quæ non niſi ſanguine Chriſti redimi potuit.*

C

D

Drogo

Drogo Hoſtienſ. Epiſcopus ſer. 1. de Sacram. Dominicæ paſſionis ante medium tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Quid ſuperbis, ait, terra & cinis? ſubter te ſternuntur tinea, & operimentum tuum vermis eſt: hæc tua veſtis eſt; illuſerunt tibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus & Domini natalis hoſtis Herodes alienis veſtibus depoſitis, in ſuis vermibus expiraverunt. Redi ad cor tuum tandem aliquando, vide, vetus Adam: vide, ubi & quomodo te etiam veſtivit novus Adam. Oſtendam tibi in corpore eius ignominias animæ tuæ.*

Denique breviter, ſed nervosè Origen. homil. 9. in Ezech. *Quid ſuperbit*, inquit, *terra & cinis, ut homo arrogantia ſublevetur, altius quid erit, & quàm fragili vaſculo continetur, & quibus ſtercoribus immerſus ſit, & qualia ſemper purgamenta de ſua carne proïciat? quid enim ait Script. Quid ſuperbit terra & cinis? & in vita eius proiecit intrànea eius? Superbia peccatum omnibus maior eſt, & ipſius diaboli principale peccatum:* Quin & Seneca epiſt. 91. *Æquat*, inquit, *omnes cinis: impares naſcimur, pares morimur.*

Myſticè, cinis in terra eſt prorſus inutilis; at ſi calidiſſimæ aquæ injiciatur, ſordes pannorum eluit, eoſque dealbat. Cinis eſt memoria mortis: hæc ſi aquæ calidæ, id eſt, ardenti & lacrymoſæ compunctioni, injiciatur, eluit ſordes animæ, præſertim ſuperbiæ: ita remedium inde petendum, vnde morbus eſt ortus, putà, remedium ſuperbiæ hominis petendum eſt ex ipſo homine, ſicut caro viperæ in theriaca curat morſus viperæ.

Vers. 10. NIHIL EST INIQVIVS, QVAM AMARE PECVNIAM. HIC ENIM (qui eam amat) ET ANIMAM SVAM VENALEM HABET; græcè, πωλῶ, id eſt, facit, quia pro auro vendit animam ſuam diabolo, vti faciunt magi & fagæ. (Aliter & novè legit Tigurina, nimirum, *hic enim animam quoque ſuam ſibi exigit*: *animam*, id eſt, vitam: q.d. Auarus cogit multos mori fame,) QVONIAM IN VITA SVA PROIECIT INTIMA SVA] q.d. Auarus exuit omnem humanitatem, ac ſi à ſe viſcera, in quibus eſt ſedes miſericordiæ, ob pecuniam abieciſſet. Vnde S. Auguſt. ſerm. 25. de Verbis Domini: *Quæ eſt*, ait, *iſta auditas concupiſcentia? tùm ipſæ belluæ habeant modum: tunc enim rapiunt, quando eſuriunt; parcunt verò præda, ſimul ſenſerunt ſatietatem: inexplebilis eſt ſola humanum auaritia, ſemper rapit, & nunquam ſatiatur: nec timet Deum, nec hominem reveretur: non pavit patri, non matrem agnoſcit, non fratris obtemperat, nec amico fidem ſervat. Quæ eſt iſta, rogo animarum infamia, amittere vitam, appetere mortem, acquirere aurum, perdere talum?* Huius rei ſymbolum & exemplum fuit Iudas, qui vendendo Chriſtum, vendidit animam ſuam dæmoni, *ideoque ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera eius*, Actor. 1. 18.

Auarus proiecit intima ſua. Quæ? Reſp. Primo.

Secundo. Secundò, D. Thom. 2. 2. qu. 118. a. 5. ad 1. & ex eo Palacius; *Nihil*, ait, *auaro iniquius, quia ipſe non tantùm iniquus eſt in Deum & proximum, ſed etiam in ſeipſum: habet enim animam ſuam venalem, id eſt, vitam ſuam expoſuit periculis pro pecunia: & ideò ſubdit: Quoniam in vita proiecit intima ſua, vt ſciheet, pecuniam lucraretur.* Vendit ergo animam, id eſt, vitam, hoc eſt, vitæ ſuæ ſuſtentationem, ne expendat pecuniam: itaque in vita tua abijcit intima ſua, hoc eſt, in vita abijcit vitam, non parcit vitæ, & intimis ſuis, ut pecuniæ parcat. Res mira, nihil eſt intimius, quàm quòd homo carnem ſuam nutriat & foveat: atqui auarus hunc intimum affectum à ſe

A pecuniæ cauſa abiecit, multò magis abiecit affectum omnem erga proximos. Hæc Palacius.

Tertiò, S. Auguſt. tract. 25 in Ioannem hæc refert ad ſuperbiam, & per *intima* intelligit interiora Chriſti cui per humilitatem incorporamur, è quibus per ſuperbiam ejicimur: q.d. Superbus proiecit à ſe viſcera Chriſti, quibus per humilitatem incorporatus erat. Explicans enim illud Ioan. 6. *Eum, qui venit ad me, non ejiciam foras*, ſubdit: *Quid ſuperbit terra & cinis? dixit: quid ſuperbit? Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua? Quid eſt, proiecit, niſi porrò iuit? hoc eſt exire foras. Etenim intrare intrà, appetere intima eſt: proijcere intima, foras exire eſt. Intima proijcit ſuperbus, intima appetit humilis: ſuperbia ejicimur, humilitate regredimur. Caput omnium morborum ſuperbia, quia caput omnium peccatorum ſuperbia.* Et paulò pòſt *Vt ergo cauſa omnium morborum curaretur, id eſt, ſuperbia, deſcendit & humilis factus eſt Filius Dei. Quid ſuperbis, homo? Filius Dei propter te humilis factus eſt. Puderet te forteſſe imitari humilem hominem, ſaltem imitare humilem Deum. Venit Filius Dei in homine, & humilis factus eſt. Præcipitur tibi vt ſis humilis, non tibi præcipitur vt ex homine ſas petas. Ille Deus factus eſt homo, tu homo cognoſce quia es homo. Tota humilitas tua eſt, vt cognoſcas te. Ergo quia humilitatem docet Deus, dixit: Non veni facere voluntatem meam, ſed eius voluntatem qui miſit me: hæc enim commendatio humilitatis eſt. Superbia quippe facit voluntatem ſuam, humilitas facit voluntatem Dei. Ideo qui ad me veneris, non ejiciam foras. Quare? Quia non veni facere voluntatē meam, ſed voluntatem eius qui miſit me. Humilis veni, humilitatem docere veni. Qui ad me venit, incorporatur mihi: qui ad me venit, humilis ſit: qui mihi adhæret, humilis erit; quia non facit voluntatē ſuam, ſed Dei: & ideò non ejicitur foras, quia cùm ſuperbus eſſet, ejectus eſt foras.* Idem

C lib. 6. de Muſica c. 13. *Non potuit melius demonſtrari quid ſit ſuperbia, quam in eo quod dictum eſt: Quid ſuperbit terra & cinis? Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua. Cùm enim anima per ſeipſam nihil ſit, non enim alter eſſet commutabilis, & pateretur defectū ab eſſentia. Cùm ergo ipſa per ſe nihil ſit, quidquid autem illi eſſe eſt, à Deo ſit, in ordine ſuo manens ipſius Dei præſentiâ vegetatur in mente atque conſcientia ſua, hoc bonum habet maximum. Quando verò ſuperbia intumeſcit, hoc illi eſt in extima progredi, & (vt ita dicam) tumeſcere, quod eſt minus munſque eſſe. Progredi autem in extima, quid eſt aliud, quàm intima proijcere, id eſt, longè à ſe facere Deum, non locorum ſpatio, ſed mentis affectu?* Sic & Syrus hæc refert ad pœnam ſuperbiæ, ſed per intima accipit larera, quæ ob vlcera, alioſque morbos incidit medicus: ſic enim vertit: *quid ſuperbit terra & cinis? in cuius vita vermes ſerpunt, latera eius & interiora eius medicus ſcindit;* & Arabic. *cinis, ex quo ſerpit vermis in vita eius, & proijcit medicus latus eius, & inteſtinum ipſius.*

D Audi S. Chryſoſt. occaſione Iudæ in auaritiam detonantem, & hanc Siracidis ſententiam explicantem hom. 81. in Matt. *Peſſima omnium hæc paſſio (auaritia) eſt: hinc ſepulchrorum violatores, hinc homicidæ, hinc bella, & pugnæ, hinc alia quàm plurima mala oriuntur. Vbique certè auarus inutilis eſt, nec ad imperandum exercitui, nec vt præſit populo commodus. Cur dico in rebus publicis, cùm in privatis etiam inutilis ſit? Si vxor ducenda eſt, non probam, ſed impudentiſſimam omnium pro pecunia eliget. Si domus emenda, nō eam, quæ homini libero conveniat, emet, ſed quæ plurimis poſſet locari. Si ſervum, & quid aliud comparandum eſt, viliſſimum ſemper inquiret. Quid autem parcendo? Si regnum orbis invaſerit,*

vit, ceteris omnibus miserior tamen est atque pauperior, terrarum pestis, urbium pernicies, singulorum calamitas: non enim quæ ceterorũ sunt quasi sua tutatur; sed veluti unus ex multis omnia rapit, pauciora putans ceteris omnibus habere. Nam cùm cupiditatis eorum quæ nondum possedit, ea quæ habet, sentiet; nihil in quæ habet, præ illis esse opinatur. Deinde citans hunc Siracidis locũ, subdit: *Propterea quidam ait, nihil esse auaro iniquius. Qui auarus est, etiam sepsum perdit: auarus communis omnium hominum hostis: auarus non parum dolet, quia terra pro fructu aurum non producit, quia fontes non manant auro, quia montes loco lapidum aurum non habent. Auarus fertilitatem temporum molestè fert, & communem felicitate contrahitur, omnemque facultatis causam unde argentum colligere non potest: è regione verò cuncta infert, unde vel duos solummodo capere obolos possit, omnes homines, tam pauperes, quàm diuites odio persequitur: pauperes, ne quid ab eo petant; diuites, quia quæ illorum sunt, non possidet: omnes enim simpliciter, quæ sua esse deberent, & impare putat, ac ideò quasi ab omnibus læsus, omnibus infensus est.*

Legit interpres, ἐρρίψε, id est *proiecit*: & rectè, iam Græca varian: nam Romana legunt, ἐρρίψω, id est *proiici. Quoniam in vita proiecti intima eius*, quasi sint verba Dei qui dicat, se intima auari proiecisse. Complur. & alij passim legunt, ἐρρίψαν, id est, *proiecerunt. Quoniam in vita sua proiecerunt intima* vel *intestina sua*, vel *eius*, scilicet, auari: αὐτοῦ enim est pronomen, tam reciprocum, quàm absolutum, tamque *sua* quàm *eius* significat, quod Primò, accipi potest: q. d. Auari proiecerunt sua viscera humanitatis, vti iam exposui, ut sit enallage numeri frequens Hebræis, qua de auaro nunc in singulari, nunc in plurali loquatur: sicque idem est sensus Græci, qui Latinæ Vulgatæ.

Secundò, alij exponunt: q. d. Vsurarij & auari omnibus odio sunt, adeò ut homines cupiant illorum viuentium intestina dissipare, ut nonnullos exactores grandium tributorum & onerum à plebe membratim dissectos & concisos audiuimus & vidimus. Ita poëtæ inducunt Iouem dicentem, quòd Iuno tum demum saturatura sit odium suum in Troianos, si Priamum viuum deuoret.

Tertiò, Tigurina sic legit & vertit, *hic enim animam quoque suam exigit: nam pro vita ipsius eruere viscera sua quisque cogitur*: q. d. Auarus animam, id est vitam, pauperum exigit; quia pro vita ipsius, ut, scilicet, ipse diuiter, lautè & splendidè viuat, coguntur pauperes eruere viscera sua per labores, ut, scilicet vluras ingentes, quas iniustè exigit auarus, ipsi persoluant.

Quartò Vatabl. sic, q. d. *Hic enim etiam animam suam venalem habet, quia in vita sua viscera quoque sua eiicere paratus est*, scilicet lucri causa. Noctes enim & dies laborat auarus, ut pecunias congerat, ideoque currit ad Garamantas & Indos, fatigatur, sudat, adeoque se & viscera sua consumit.

VERS. 11. OMNIS POTENTATVS (in genitiuo casu: q. d. Omnis imperij & regni est) BREVIS VITA] q. d. Omnis potestas breuem habet durationem & vitam. Aliqui legunt *via*: vita enim est via ad mortem, & per eam ad immortalitatem. Hæc verba iam desunt in Græco *Potentatus*. Primò, est principatus quilibet. Secundò, est tyrannis: *potentatus* enim significat regimen imperiosum & violentum, quia tyranni potenter, imò impotenter; superbè & auarè dominantur subditis. Potrò *potentatus* siue potestates vocantur hic potestate & potentatu præditi, puta principes & tyranni: ponitur enim abstractum pro concreto, potentatus pro potente: q. d. Omnis potentis vita est breuis. Siracides enim toto hoc loco perstringit superbiam & auaritiam tyrannorum. Vnde Tigurina, *omnis tyrannus breuem vitam seruat*. Causam subdit: *Quia morbus pertinax medico grauis est. Tenacem morbum præcidit medicus: ita rex hodie viuus, cras moritur.* Græca enim sic breuiter de more habent, μακρὸν ἀῤῥώστημα κόπτει Romana legũt κοπίᾳ, id est, *castigatur*) ἰατρὸς, καὶ βασιλεὺς σήμερον, καὶ αὔριον τελευτήσει, id est, *longum* vel *tenacem morbum incidit* vel *cæsat medicus: sic & rex hodie, & cras morietur.* Noster vero plenius & germanius habuit Græcum exemplar, ex quo sic transtulit: *Langnor prolixior granat medicum*;

VERS. 12. BREVEM (pro μακρὸν enim videtur legisse μικρὸν) LANGVOREM PRÆCIDIT MEDICVS: SIC ET REX HODIE EST, ET CRAS MORIETVR] Arabicus, *hodie tam mortuus est, & cras tam mortuus est*; hoc est, hodie vel cras certò morietur. *Terra fors illius est*. Comparat enim tyrannidem morbo diuturno, qui grauat rempublicam Deum medico, qui ut remp. eo liberet, ilicò cum pharmacis profligat, quin & igni adurit, & ferro succidit: q. d. ait Lyranus & Iansenius: Sicut medicus breuem, id est, modicum, recentem & inchoantem, morbum ilicò adhibitis pharmacis & catapotijs, quin & igne ferroque, si opus sit, præcidit, ne, si inueteraſcat, ægrum diu affligat, & fiat pertinax, ac in totum corpus peruadat, ut fiat lethalis & insanari non possit: sic & Deus regem tyrannicè imperantem, citò tollit, ne confirmet tyrannidem, eaque Deum & rempub. grauet; quin & eam tuo fulmine velut cancro serpente inficiat vel opprimat. Vide nostrum P. Menochium hunc locum grauiter & eleganter pertractantem libr. 2. Hieropoliticor. cap. 8. num. 1.

Paulò aliter hæc applicat & explicat Palacius: q. d. *Si medicus inuenit languorem chronicum, non periculosum; solet eum sustinere, & per dies multos curare: at si languor brevis est, quicito videtur infirmum absumpturus, quique inducias non patitur; tunc medicus omnem adhibet diligentiam, quo eum præcidat & auferat. Ita facit Deus: si rex non est iniquus, sed aut negligens, aut alio minore vitio languens; eum sustinet, non statim à me tollat, si vero iniquitate sua reipubl. pestis est, hunc præcidit, nec diu enim viuere patitur. Caueat igitur rex à potentatu tyrannico. Aliàs hodie est, cras moritur.*

Tertiò, Rabanus: *Langnor prolixior*, &c. *Hanc comparationem*, inquit, *ideò facit, vt ostendat, quòd auaritiæ pestis, si diu mentem possederit, difficilè curabitur. Si autem statim in prima fronte à spiritus ratione illi resistitur, & per Dei timorem, ac panarum metum et ingressus ex cogitatione mala excludatur, facilè eius virus extinguitur. Sed & hoc multum admonet ad resistendum auaritiæ, si breuem transeuntis vitæ, & futuræ defectionem in carne, ac gehennæ horror in anima commemoretur. Ideò subiungit: Sic & rex hodie est, & cras moritur: cùm enim mortuus fuerit, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes.*

Hæc ergo prima & potissima est causa, cur tyranni citò succidantur. Eamdem dat Salomon Prouerb. 28. 16. *Dux indigens prudentia multos opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiam, longi erunt dies eius.* Quo tacitè monet principes, ut erga subditos sint benevoli & liberales, si velint esse lon-

Tyranni breue ævi. Cur? Causa prima.

Secunda. longæui. Altera eſt, quia res humanæ præſertim quæ excellæ ſunt, ſubiacent continuę variationi & agitationi. Sicut enim culmina arborum maximè agitantur ventis: ſic & culmina honorum turbinibus inuidiæ, ſeditionis & bellorum iactantur, iuxta illud: *Perflant altiſſima venti, Feriuntq; ſummos fulmina montes.* Gentiles id ſignificarunt per fortu-
Tertia. nam quæ gaudet res celſas nouare & variare. Tertia eſt, quòd regimen ciuitatis, multò magis prouinciæ, regni vel totius imperij, tot afferat labores, curas, moleſtias, ſollicitudines, angores, triſtitias, & melancholias, vt ijs rex ſollicitus breui exedatur & conſumatur. Sanè Carolus V. cùm Bruxellæ in conſeſſu Ordinum ditiones & regna tranferret in filium Philippum II. illacrymans dixit: *Compatior tibi, fili, mi, quia ingens onus humeris tuis impono. Ego enim omnibus hiſce annis, quibus illud ſuſtinui, nunquam vel quadrantem vnicum quietis & lætitiæ, quæ multis curis & faſtidijs permiſta & falſa non eſſet, obtinere potui.* Quarta oritur ex ambitione mul-
Quarta. torum, qui ad regnum, vel alias dignitates, quas, ſi alius princeps erectur, obtenturos, ſe ſperant, aſpirant: maximè verò oritur ex offenſa multorum, qui inſolentia tyranni oppreſſi, eius iugum omnibus viribus excutere ſatagunt. Quocirca S. Cæcilia Almachio præfecto obijcienti ſuam Cæſariſque potentiam, ſapienter & intrepidè reſpondit: *Poteſtas hominis ſic eſt, quaſi vter vento repletus, quem ſi vna acus pupugerit, omnis rigor ceruicis eius ſolleſcit;* alij legunt *molleſcit.* Et S. Valerianus eius ſponſus ad eumdem: *Quid vos eſtis? aut quid principes veſtri? Homunciones eſtis veſtro tempore nati, tempore veſtro expleto morituri: tantam Dei reddituri rationem, quantum ſummæ vobis tribuit poteſtatis.*

Gnomæ ſapientum. Halce caulas dant politici, tam Chriſtiani, quam Philoſophi. Seneca orator in Prouerbijs: *Errat,* inquit, *ſi quis exiſtimat tutum diu eſſe regem. Nihil magnum in rebus humanis niſi animus magna deſpiciens.* Seneca tragœdus in Thyeſte poſt actum 3.

Ima permutat breuis hora ſummis.
Ille qui donat diademata fronti,
Quem genu nixæ tremuêre gentes, &c.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

Idem in Agamemn.

Quidquid in altum fortuna tulit,
Ruitura leuat: modicis rebus
Longius æuum eſt.

Idem in Medea:

Rapida fortuna ac leuis,
Præcepſq; regno eripuit, exilio dedit.

Ouid 3. Triſtium.

Nempe dat, & quodcunque libet fortuna rapitq;
Irus & eſt ſubito qui modo Cræſus erat.

Idem lib. 5.

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et tantùm conſtans in leuitate ſua eſt.

Silius lib. 4.

Pelle moras breuis eſt magni fortuna fauoris.

Saturninus apud Vopiſcum: *Neſcitis,* inquit, *amici, quid mali ſit imperare. Gladij & tela noſtris ceruicibus impendent, imminent haſtæ vndique, vndique ſpiculatores: ipſi cuſtodes timentur, ipſi comites formidantur. Non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio non arma pro ſtudio:*

Cornel. in Eccleſiaſt.

A Aureæ ſunt gnomæ Publij in Mimis:

Fortuna cùm blanditur: captatum aduenit,
Fortunam citiùs reperias, quàm retineas,
Fortuna nimiùm quem manet, ſtultum facit,
Fortuna vitrea eſt, quæ cùm ſplendet, frangitur.
Lenis eſt fortuna, citò repoſcit quæ dedit.

Ergo ſequamur ſapiens conſilium Senecæ in Thyeſte:

Nemo confidat nimiùm ſecundis,
Nemo deſperet meliora lapſus.

Expertus hæc Seuerinus Boëtius conſul Romanus & princeps ſenatus, qui à Theodorico rege Gothorum in carcerem coniectus, ac tandem necatus, martyrium obijt: vnde ipſe in Conſol. Philoſoph. ita canit:

Quid me felicem toties iactaſtis, amici?
Qui cecidit, ſtabili non erat ille gradu.

B Cicero orat. in Vatinium, qui paucis diebus fuerat conſul, cum irridens: *Magnum,* inquit, *prodigium, Quirites, Vatinio conſule, non ſenſimus ver, non æſtatem, non autumnum.* Idem in alium, qui paucis horis fuerat conſul Romanus: *O ſanctiſſime conſul,* inquit, *ſub quo nemo prandit eſt, nemo cœnauit, nemo dormiuit.* De Marcello puero canit Virgil. 6. Æneid.

Oſtendent terris hunc tantùm fata, neque vltrà
Eſſe ſinent.

Idem attributum nuper Marcello II. Pontifici mirę expectationis, qui vigeſimo ſecundo pontificatus die rebus humanis exemptus eſt.

Vis exempla illuſtria Chriſtianorum? accipe *Exempla.* tragica. Caſimirus II. Poloniæ rex, inſtructo grandi conuiuio, proceribus exhilaratis, regiſque res geſtas & felicitatem celebrantibus, ipſe nonnulla
C de immortalitate animi, & cælitum beatitudine prolocutus, hauſto mediocri poculo ſubitò concidit, & paucis horis animam exhalauit, teſte Matt. Cromero l. 6. hiſtor.

Ladiſlaus Hungariæ & Boëmiæ rex, regiæ pompæ nuptias cum Magdalena Caroli Galliæ regis filia adornans: auratas quadrigas, & dynaſtas nobiles ſeptingentos, purpura, auro gemmiſque onuſtos, qui ſponſam adducerent, Pariſios miſit: ecce autem eo die, quo Pariſios legatio illa ingreſſa eſt, antequam conſideret, de repentino Ladiſlai Pragæ mortui interitu à tabellario admonetur. ita nuptiæ in nænias verſæ, vti narrat Anton. Bonfin. lib. S. Hungar. decad. 3.

Quare olim, dum coronaretur Imperator, ſepulcrorum conſtructores quatuor ad eum deferebant marmoris fruſta varij coloris, inquirentes ex
D quo vellet ſibi conſtrui ſepulcrum, iráque eum ſuę mortalitatis admonebant, & vt prudenter imperaret. Teſtis eſt Leontius in Vita S. Ioannis Eleëmoſynarij.

S. Bernard. ad Eugenium ſuum, iam Pontificem creatum, anno Domini 1145. ſcribens epiſt. 237. *In omnibus,* ait, *operibus memento te eſſe hominem, & timor eius qui aufert ſpiritum principum, ſemper ſit ante oculos tuos. Quantorum in breui Romanorum Pontificum mortes tuis oculis aſpexiſti?* (nemo Pontificum à S. Petro huc uſque annos S. Petri, id eſt, 25. attigit: multi eodem anno, imò mense quo creati, extincti ſunt) *Ipſi te prædeceſſores tui, tuæ certiſſimæ & citiſſimæ deceſſionis admoneant, & modicum tempus dominationis eorū, paucitatem dierum tuorum nuntiet tibi. Iugi proinde meditatione inter huius præſentis gloriæ blandimenta memorare nouiſſima tua, quia quibus ſucceſſiſti in ſedem, ipſos*

ſequeris ad mortem. Certè Stephanus II. Pontifex ſedit dumtaxat dies 4. Cæleſtinus IV. dies 17. Bonifacius VI. dies 15: Siſinnius dies 20. Damaſus II. dies 23. Pius III. dies 26. Marcellus II. dies 21. Vrbanus VII. dies 7. Leo XI. dies 27. qui moriens: *Quàm melius*, inquit, *mihi foret, ſi monaſterij, quàm ſi cæli claues tenuiſſem.*

Maximilianus primus hoc nomine Imperator, teſtamento cauit, vt exanimum corpus ſuum rudi linteo inuolutum, ſine vlla exenteratione ſarcophago, quem quadriennio ante mortem parari curarat, imponerent, naribus, ore auribuſque viua calce oppletis, vt exedente ea calce citiùs conumerentur, & irent in tetram ſuam. Cur? vt monumentum illud aſſiduè in oculis haberet, quod diceret: *Cogita mori, & breui mori: Quid in dilatas & extendis? Quid multa poſſides, plura appetis? Quem tot prouincia & regna non capiunt, loculus iſte capiet.*

Carolus V. Maximiliani ex Philippo nepos, breuis æui memor, vt ad mortem inſtantem ſe compararet, relictis tot regnis & imperio vniuerſo, ſeceſſit in monaſterium S. Iuſti, vt Deo totus vacaret, nec ſe Cæſarem, ſed Carolum vocari voluit. Imò hoc amplius; ferunt, diu ante imperium abdicatum, ſarcophagum ſibi conſtrui iuſſiſſe, cum funebri ſupellectile deportandum, clanculum tamen, quocumque iret, quem paratum habuit apud ſe quinque annis vbicumque locorum eſſet, etiam dum Mediolanum contra Gallos proficiſceretur, vt iugi eius intuitu citæ mortis admoneretur. Hæc referunt Petrus Gregor. lib. 6 de Republ. ca. 3. Iuſtus Lipſius lib. 2. Monitor. & Exempl. c. 14. Laurent. Surius & alij.

Quocirca Ioannes Aragonum rex, cùm anno Domini 1479. febri correptus, in deliquium incidiſſet, mox ad ſe reuerſus, aſtantes intuens exclamauit: *O vanas hominum cogitationes! ô miſeros homines, qui ad principatus aſpirant; qui diuitias, opes, & nimios honores affectant! O felicem pauperum conditionem, & ſeuram illorum vitam atque beatam, qui panem comedunt cum ſudore ſui vultus, qui viuunt labore manuũ ſuarum! Nam mihi miſero quid regnum, quid honores, quid obſequia plurimorum contulerunt? Quid? labores, ſcilicet magnos, & multa corporis & animæ pericula ſubiui, nec vnquam ætate tam longa potui mihi dies aliquot videre bonos. O me miſerum & infelicem, qui tam ſerò fallacem mundum cognoſco! Qui vitam certè vixiſſem multò meliorem, ſi non rex, ſed agricultor fuiſſem.* Conuerſus autem ad imaginem Chriſti crucifixi, defixis in cælum oculis: *O pientiſſime redemptor*, inquit, *parce mihi indigniſſimo ſeruo tuo: miſerere mei, clementiſſime Ieſu.* Atque inter has voces & ſinguitus animam Deo reddidit. ita Lucius Marinæus lib. 8. rerum Hiſpaniæ.

Circulatio rerum humanarum.

Hæc de regibus: de tyrannis ſimilia, imò magis tragica referam c. ſequenti v. 6. Quocirca ſentiatè Iuſtiniano Imper. hanc rerum humanarum vicißſitudinem obijcit Agapetus Diacon. in Admonit. n. 11. *Circulus*, ait *quidam humanarum reuoluitur rerum, qui modo ſic, modò aliter agitat ipſas & circumfert: atque in his inæqualitas eſt, eo quod nihil in præſentibus in eodem ſtatu maneat. Oportet igitur te, potentiſſime Imperator, in hac rerum verſatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et nu. 67. *Dignitatum ſplendores mors haud reformidat; omnibus enim voraces ſuos dentes infigit. Ergo ante illius ineluctabilem aduentum, opũ copiam tranſportemus in cælum. Nemo enim, quæ colligit in mundo, illinc profectus abducit; ſed cuncta in terra derelicta, nudus de vita ſua reddit rationem.* Et n. 70. *Nauis per mare commeantis imitatur tranſitum compendioſæ præſentis vitæ conditio, quæ ſanè nos nautas falleus ſuos, & pedetentim cunctans rapitur curſu, tandem ad ſuum cuiuſque exitum perducit. Si igitur hæc ita ſe habent, prætercurramus præcurrentia mundi negotia adcurramuſq; his quæ ad ſecula ſeculorum permanent.*

Baſilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, cap. 38. *Exiſtima*, ait, *fili, vitam iſtam, nihil fixum, nihilque ſtabile aut perpetuum habere: nam ſubinde res aliter atque aliter variantur; & rotæ in morem quæ circumuoluitur, ea quæ ſurſum ſunt, deorſum feruntur; & quæ deorſum iacent, ſurſum euehuntur. Quapropter neq; ſecundis rebus extollere, neque aduerſis deijcere; ſed vtraque in fortuna conſtans eſto & inuariabilis, vnum hoc tibi proponens ſemper, benefacere, cetera Deo committere: neque cùm ſecunda fortuna vteris, metu aduerſæ à ſuperba elatione retrahere: neque etiam cùm aduerſa, ſpe melioris à præcipiti deiectione releuare. Hoc enim exigui animi eſt, & non regis virtute ſubnixi: & quod futurum eſt videri nequit. Neque ergo triſti ac abiecto, neque renidenti & precari vnquam vultu in publicum prodito enim grauis & prudens exiſtimaberis, & quæ vtrinque imminent errata vitabis, neque curioſè maledictis vllam anſam præbebis obloquendi de ijs quæ tibi acciderint.*

CVM ENIM MORIETVR HOMO, HEREDITABIT VERS. 13.
SERPENTES ET BESTIAS, ET VERMES] Ianſenius cenſet eſſe nouam rationem, cur ſit cauendum à ſuperbia, ſcilicet, quod ſuperbus non tantùm ſit moriturus, ſed & vertendus in ſerpentes & vermes. Hinc Græci multi hæc iungunt cum τῶ. *Quid ſuperbit terra & cinis?* Vnde Tigurina ſic legit, & vertit, *quid tandem ſuperbit terra & puluis? Nam mortuum hominem ſerpentes, beſtiæ & vermes excipient*; & ſic Syrus, *quid ſuperbit*, inquit, *puluis & cinis, in cuius vita vermes ſerpunt, latera eius & inteſtina eius medicus ſcindit? Hodie ambulat, & cras moritur. In morte hominis tinea pars eius, & vermis eius coram eo ſerpit.* q. d. Quid ſuperbit homo, qui eſt puluis & cinis, quique tam in vita quàm in morte comeditur à vermibus. Poteſt tamen quoque rectè cum proximè præcedentibus in Latina Vulgata aptari, quaſi explicet τὸ *Omnis potentatus vita breuis.* Et: *Rex hodie eſt, & cras morietur.* Ne quis enim dicat, potentem & regem, licèt moriatur in hac vita, poſt illam tamen habiturum aliam, in qua æquè ſit princeps & rex, vti Gentiles autumabant; reſpõdet nil tale fore, ſed potiùs regem, vti & ceteros homines hereditaturum ſerpentes, beſtias & vermes. Ita Lyranus. Cùm enim homo ſepelitur, illicò ex eius carne, adipe & phlegmate naſcuntur ſerpentes & beſtiæ, id eſt, dracones & bufones, ac vermes, putà, lumbrici, ſcarabæi, alijque horridi vermes, qui omnes eius carnes vſque ad oſſa *depaſcuntur*, ac eum depaſti deficiente pabulo emoriuntur, & in puluerem vertuntur, itaque homo tandem redit in cinerem & puluerem, ex quo formatus eſt, iuxta ſententiam Dei in eum latam, Geneſ. 3. 19. *Puluis es, & in puluerem reuerteris.* Senſus ergo eſt. q. d. Quid ſuperbit homo, licèt potens, princeps & tyrannus; cùm omnis eius gloria, opes & luxus vertenda ſint in horridos ſerpentes & vermes? Hoc eſt, quod ait Iob 17. 14. *Putredini dixi: Pater meus es; Mater mea, & ſoror mea, vermibus.* Et Iſaias de Balthaſare monarcha Babylonis, c. 14. 11. *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit*

cidit cadauer tuum : subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Rursum non tantum in sepulchro, sed & in inferno tyranni, ceteriique impij hereditabunt serpentes & vermes; quia torquebuntur, non tantùm igne, sed & vermibus realibus, vti ostendi Isaiæ 66.24. ac tradentur bestijs, id est dæmonibus, qui eos tamquam leones & tigrides excruciabunt. Vnde orat Ecclesia pro defunctis : *Ne tradas bestijs animas confitentium tibi.* Hinc dæmones horribiles, centaurorum & monstrorum formas assumunt, vt damnatos magis torqueant. Quocirca in Script. vocantur onocentauri, pilosi, laniæ, vti dixi Isaiæ 34. 14.

Mysticè vers. hæredes superbi & auari.

Mysticè Lyranus, homo superbus & auarus, inquit, tria habet bona, scilicet, animam, corpus, & substantiam siue opes. Hæc moriens relinquet tribus heredibus, nimirum animam serpentibus, id est, dæmonibus; corpus vermibus; substantiam bestijs, id est, amicis, qui instar bestiarum animaliter & carnaliter viuunt. *Humilia ergo valde spiritum tuũ, quoniam vindicta carnis impij ignis & vermis,* vti dixit cap. 7. v. 19. *Iustum enim est, vt superbus, qui concupiuit esse summum fiat imus :* vt qui voluit præesse ceteris, subijt igni : vt qui ambiuit cum Lucifero esse æqualis Deo, sit locius & cibus vermium vilissimorum & putridorum.

S. Ephrem tract. de ijs, qui in Christo dormierunt: *Quid,* inquit, *est homo? nihil. Quid homo? vermis. Quid homo? cinis ac pulvis. Quid homo? fumulum. Quid homo? vmbra. Ecce transiit, ecce cessauit. Finem accepit magnus ille & inuictus leo, tyrannus fortis, potens atque elatus, qui cunctis formidabilis erat; nunc iacet quasi ouis mitior: qui magnus videbatur super multos, factus est tãquam nullus: qui alios tenebat, detentus est : qui ligabat, vinculis constrictus est.* S. Basilius orat. de Morte : *Mortalem,* ait, *te recordare. Terra quippe es, & in terram rursus dissolueris. Circumspice illos, qui ante te similibus se splendoribus efferebant. Vbinam sunt illi, qui similibus dignitatibus ornati erant? vbi duces? vbi oratores? vbi principes? vbi potestates? vbi tyranni? Nónne omnia pulvis? nonne fabula? nónne in paucis ossibus memoria vitæ ipsorum conseruatur?*

VERS. 14. INITIVM SVPERBIÆ HOMINIS APOSTATARE A DEO (græcè, ex versione Romana, *initium superbiæ hominis; cùm apostatauerit a Deo*) QVONIAM AB EO, QVI FECIT EVM, RECESSIT COR EIVS] Tigurina, *initium superbiæ est defectio homine à Domino, & à creatore suo abductus animus;* Syrus, *fons peccati superbiæ, & præuaricatio* (id est, defectio à Deo, apostasia, trangressio legis diuinæ) *fons vtriusque illorum;* S. Cæsarius homil. 19. de cura animæ, legit, *initium apostatare à Deo omnis superbia;* S. Chrysost. hom. 15. in Ioan. & psalm. 115. v. 1. legit, *initium superbiæ est nescire Deum: deficiunt enim à factore cor eius. Superbi,* inquit, *Deum non cognoscunt; neque seipsos, quid sint sciunt. Quo pacto enim, qui non antea cognouit opificem, agnoscit seipsum esse figmentum? quia enim nescitur Dominus, nescitur superbia. Id quod attestatur Scriptura dicens: Initium superbiæ est nescire Deum.*

Est noua ratio docens, quàm turpis, enormis, ideoque fugienda sit superbia, petita ab eius origine, quæ turpissima & execranda est. Origo enim superbiæ est apostasia à Deo: Adam enim ideò superbiuit, & superbia peccauit; quia apostatauit & defecit à Deo, à quo creatus erat, conseruabatur, gubernabatur, & alebatur cum tanta suauitate, honore, & rerum omnium copia: defecit enim à Dei voluntate & lege, præferens ei pomum vetitum, & promissa falsa serpentis. Idem facit quiuis alius superbus, imitans patrem suũ superbum Adam. Porrò, *apostasia nulla maior est,* ait Rabanus, *quàm auersio creaturæ à creatore suo: & hæc meritò ascribatur superbiæ quoniam superbia est, quod mediocre bonum assimilare vel adæquare se vult summo bono. Hæc fuit initium diabolici casus, hoc & humanæ prænaricationis exordium.*

Secundò, S. Thom. 1. 2. q. 84. art. 2. ad 1. & ibidem Greg. de Valentia, & alij hanc sententiam explicant, non de solo Adamo, sed de quolibet homine : hic enim dum superbit, apostatat, id est, deficit à Deo. Apostasia ergo hoc modo accipitur pro conditione quadam communi omnium peccatorum. In omni enim peccato sicut est generalis quædam inobedientia, ingratitudo, odium, & contemptus Dei; sic est & quædam generalis apostasia id est, defectio à Deo, eiusque lege & voluntate. Vel sensus est : q. d. Prima species superbiæ est peccatum apostasiæ à Deo. Ideò enim quis non vult subijci Deo (quod est à Deo apostatare) quia peruersè expetit singularem quamdam excellentiam, quod est peccatum superbiæ. Græcum enim ἀρχὴ tam principatum, quàm principium significat: vnde sic vertas, *principatum superbiæ tenet apostasia à Deo,* id est, primas in regno superbiæ occupat apostasia à Deo. Sic noster Interpres *principium* vsurpat pro principatu psal. 109. *Tecum principium,* id est principatus, *in die virtutis tuæ.* Et Prou. 8. 22. *Dominus possedit,* vel, *creauit, me in initio;* hebr. *reshit;* græcè ἀρχὴν id est, principium, vel principatum, *viarum suarum,* q. d. In vijs, id est, operibus, Dei ego sapientia primas teneo, & principatum occupo. Sic c. 1. 16. dicitur : *initium sapientiæ timor Domini* græcè, ἀρχὴ, q. d. Sapientiæ primus & principatum tenet timor Domini. Vide ibi dicta.

Præclarè Cæsarius Arelat. hom. 23. *Quisquis superbus est,* inquit, *dæmone plenus est.* Audi Script. *immundus est ante Dominum omnis, qui se exaltat.* Et iterum: *Apostatare à Deo omnis superbia. Quid est apostatare, nisi à Deo discedere? & vtique qui à Deo discungitur, diabolo sociatur.* Idem hom. 18. *Non discernuntur filij Dei, & filij diaboli, nisi humilitate atque superbia. Quemcunque superbum videris, diaboli esse filium non dubites: quemcunque humilem conspexeris, Dei esse filium confidenter credere debes. Et, vt hoc verum esse cognoscas, audi Scriptur. Initium, apostatare à Deo, omnis superbiæ. Et, Omnis, qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Nam quod diabolus per superbiam deiecit, Christus per humilitatem erexit: quia ad vulnus superbiæ, medicamentum humilitatis exhibuit.*

QVONIAM INITIVM OMNIS PECCATI EST SVPERBIA] Sic & habent Græca Complut. Sed Romana inuertunt, sicque legunt : *Quoniam principium superbiæ, peccatum.* Græca omnia delent τὸ *omnis.*

VERS. 15. Quæres Primò, quomodo hic versus nectitur præcedenti, & cuius rei causam dat τὸ *quoniam*? Resp. τὸ *quoniam,* more Hebræo referri potest remotiùs ad v. 7. vt sic hæc noua, eáque septima ratio, cur odibilis sit superbia; vti dixi in synopsi. Rursum τὸ *quoniam,* referri potest ad v. 13. proxime præcedentem, idque Primò hoc sensu. q. d. Causa cur superbus apostatet à Deo, est ipsa superbia : hæc enim est causa omnis peccati, in quo sicut est gene-

generalis & implicita quædam superbia, sic & est generalis quædam apostasia à Deo: peccatum enim est auersio à Creatore, & conuersio ad creaturam: peccator enim præponit voluntatem suam voluntati Dei, & amorem creaturæ amori Creatoris. ita Iansenius. Secundò, q.d. Superbia est initium omnis peccati, ergo & apostasiæ, adeóque dum quis incipit superbire, & peccare, incipit apostatare & recedere à Deo. Tertiò, neruosiùs ac pressiùs q.d. Apostasia est ἀρχή, id est, principatus, & præcipua species superbiæ; quia superbia est ἀρχή, id est, principatus peccati, seu præcipuum peccatum est apostasia. Ergo apostasia est superbia, & principatus superbiæ; siue prima & maxima superbia, ideóque primum & maximum peccatum. Quartò, Hebr. כי *ki*, id est, *quoniam*, sæpè non causàm, sed effectum significat, imò sæpè encliticum est significans, *sanè, equidem, certè, verum enimverò*: q.d. Equidem, vel certè initium omnis peccati est superbia. Aut q.d. Initium superbiæ hominis fuit, quòd à Deo recesserit & apostatarit: vnde euenit & secutum est, vt superbia facta sit initium omnis peccati: Nam ex apostasia à Deo sequuntur omnia peccata; tum, quia recedens à Deo, recedit à lege & virtute, abiitque in vitia; tum, quia Deus deserentem se pariter deserit, priuátque sua gratia; quo fit, vt in quælibet peccata ruat. Sic Adamo ob apostasiam ademit iustitiam originalem, qua, velut fræno sublato, ilicò innata homini concupiscentia & superbia prosiluit, quæ eum & posteros in omnia peccata impulit. *Initium* enim hic non metaphysicè (quomodo punctum dicitur initium lineæ, & vnitas numeri) sed physicè accipiendum est, vt sit idem quod origo, radix, causa; quomodo calor est initium calefactionis, aër rarefactionis, aqua refrigerationis, &c. superbia enim est initium, id est, origo, mater & causa omnis peccati.

Initium omnis peccati superbia, quo sensu. Resp.

Quæres Secundò; Quomodo superbia sit initium & causa omnis peccati, cùm multa peccata oriantur ex timore, acedia, pusillanimitate, quæ contraria sunt superbiæ? Primò, S. Prosper lib. 3. de Vita contempl. cap. 3. & 4. *Nullum*, ait, *peccatum fieri potest, potuit, aut poterit, sine superbia: siquidem nil aliud est omne peccatum, nisi contemptus Dei.* Loquitur de superbia generica, quæ est conditio inclusa in omni peccato. Sic & S. Bonauent. in 2. dist. 42. dub. 4. & Iansenius hic, hunc locum explicant de superbia secundùm rationem communem, quatenus ea inuenitur in omni peccato: in omni enim peccato inuenitur auersio à Deo, quæ est superbia. Verùm alij passim hunc locum accipiunt de superbia, vt est vitium particulare oppositum humilitati. ita S. Aug. lib. 11. de Genesi c. 15. S. Tho. 1.2. quæst. 84. art. 2. Caiet. ibid. & alij. De ea ergo

Primò.

Primò, sic legit & exponit Durand. in 1. dist. 42. qu. 4. nu. 7. & 10. Non dicitur, inquit, superbia initium omnis peccati, quia peccata carnalia, timiditatis & pusillanimitatis, non oriuntur ex superbia, sed initium peccati dicitur omnis superbia, omnis enim superbia est initium alterius peccati: vel certè, inquit, superbia hic non est vitium particulare, sed amor sui immoderatus, quem S. Aug. vocat amorem instantem.

Secundò.

Secundò, Gabr. Vasquez 1.2. qu. 84. disp. 136. c. 2. exponit, q.d. Peccatum Adæ, quod fuit superbia, fuit initium omnis peccati: omnia enim peccata hominum in illo prognata sunt, &, vt ait Tobias c. 4. *in ipsa initium sumpsit omnis perditio.* Primum Adæ & Euæ peccatum fuisse superbiam, non infidelitatem, vt volunt hæretici, ostendi Genes. 3. vide S. Thom. opusc. 3. cap. 190. & Bellarm. lib. 3. de gratia c. 5. Eua enim & Adam audientes à serpente: *Eritis sicut dij*, aspirarunt esse æquales Deo: quæ ingens fuit superbia, ideóque inobedientes Deo comederunt pomum vetitum, ac per hanc inobedientiam propriè transfuderunt in posteros peccatum originale, non per superbiam, vti docent Paulus Rom. 5. & 19.

Tertiò.

Tertiò, alij accipiunt de peccato Luciferi & angelorum: hoc enim fuit primum mundi peccatum, ideoque initium cæterorum, quæ Adam & homines posteà commiserunt. Primum enim Luciferi peccatum fuisse superbiam, docent Patres & Scholastici. ita S. Aug. lib. 12. de Ciuit. cap. 6. & de Natura & gratia c. 29. ac ex eo S. Fulgentius lib. 1. ad Monimum, c. 7. *Si initium*, ait, *peccati requiritur, nihil aliud nisi superbia inuenitur. Dicit enim Scriptura, initium omnis peccati superbia: quæ tunc initium sumpsit, cùm angelus aduersus Deum elatus est.* S. Ambr. lib. 4. epist. 33. alias 84. ad Demetriad. *Sine in lapsu diaboli*, inquit, *sine in præuaricatione hominis, initium peccati superbia est.* Sic Francisc. Suarez tract. de angelis lib. 7. c. 9. n. 7. & 8. *Initium*, inquit, *omnis peccati superbia est; vel quia in humano genere primum Adæ peccatum fuit superbia, vt tradit S. Augustin. lib. 14. de Ciuit. cap. 13. vel, quia primus angelus malus à superbia initium peccandi sumpsit, & ipse fuit omnium aliorum peccatorum causa vel occasio.* Ipse enim per serpentem induxit Adamum ad peccatum, ex quo omnia deinde Adæ posterorum peccata prognata sunt. Sic & Gregor. de Valentia tract. de Angelis, qu. 13. punct. 3. sub initium: *Initium*, inquit, *omnis peccati est superbia, quia primum peccatum Angelorum fuit superbia.*

Quartò.

Quartò, Valquez loco iam citato. Superbia, inquit, est initium omnis peccati, id est, plerorumque peccatorum: non enim absolutè omnia, sed multa & pleraque oriuntur ex superbia, æquè ac ex cupiditate, vt ait Paulus 1. Timoth. 6. imò in nonnullis hominibus omnia oriuntur ex superbia: tori enim ea pleni sunt, nec aliud cogitant, dicunt aut agunt, quàm vt appareant magni, & alijs antecellant.

Quintò.

Quintò, initium omnis peccati est superbia, non actu, sed aptitudine & proclinitate: quia omne peccatum actu non procedit à superbia, sed ab ea procedere potest, & natum est. ita D. Tho. 1.2. qu. 84. art. 4. ad 5. Ioan. Salas, & Gregor. de Valentia, qui & hanc rationem à priori ex S. Thoma addit: Superbiæ peccatum, inquit, consistit in peruerso appetitu excellentiæ & perfectionis alicuius, omne autem peccatum, quod circa bona temporalia committitur, tendit in aliquam peruersam excellentiam, seu commoditatem & perfectionem hominis; ergo omne peccatum ex natura rei oriri potest ex superbia: & eatenus dicitur superbia esse initium & causa omnis peccati. Quòcirca Syrus ampliè & neruosè vertit, *initium delictorum hominum superbia eorum, & opera eorum insanire fecimus cor eorum, quia fons peccati superbia & præuaricatio fons vtriusque illorum*, putà, tam peccati, quàm superbiæ.

Deni-

Denique breuis, plana plenaque est expositio, *Initium omnis peccati est superbia*: tum, quia primum hominis, æquè ac angeli, peccatum fuit superbia, ex qua cetera prognata sunt; tum, quia ex ea omnia peccata oriri nata sunt; *omnia*, id est, omnis generis peccata: non enim omnia in indiuiduo oriuntur ex superbia. Est distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, vti loquuntur Logici. Eodem sensu ait Apostolus 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas*, græcè, φιλαργυρία, id est, auaritia; quia, scilicet, nimius amor pecuniæ in omnia scelera, omnesque miserias auarum impellit. Vide ibi dicta. Constat enim, diabolum non peccasse auaritiâ, vel amore pecuniæ; sed superbia, & amore excellentiæ. Ita D. Thom. & Valentia locis iam citatis. Addit S. Thom. ar. 2. superbiam esse caulam omnium peccatorum ordine intentionis; auaritiam verò ordine executionis. Subtiliùs S. Ambr. lib. 4. epist. 33. & S. Aug. lib. 11. de Genesi ad liter. c. 15. & tract. 10. in Ioan. & ex eo Rabanus hìc, Paulum cum Siracide conciliant, dicentes, superbiam esse auaritiam generalem, qua quis ampliùs appetit quàm oportet, propter excellentiam suam. *Quid auarius illo* (Adamo) *cui Deus sufficere non potuit?* ait S. Aug. Verùm græcè est, φιλαργυρία, quæ significat amorem pecuniæ, non excellentiam, vti iam dixi.

Audi S. Greg. lib. 34. Moral. c. 18. *Omnis peccati initium, superbia. Per hanc enim ipse* (Leuiathan, id est, diabolus) *succubuit: per hanc se sequentem hominem stranit. Eo enim telo salutem nostræ immortalitatis impetiit, quo vitam suæ beatitudinis extinxit.* Et mox: *Sicut enim inferiùs radix tegitur, sed ab illa rami extrinsecùs expanduntur: ita se superba intrinsecùs celat; sed ab illa protinus aperta vitia pullulant. Nulla quippe mala ad publicum prodirent, nisi hæc mentem in occulto constringeret.* Et inferiùs. *Alia quippe vitia eas solummodo virtutes impetunt, quibus ipsa destruuntur, vt, videlicet, ira patientiam, gastrimargia abstinentiam, libido continentiam expugnet: superbia autem* (*quam vitiorum radicem diximus*) *nequaquam vnius virtutis extinctione contenta, contra cuncta animæ membra se erigit, ac quasi generalis ac pestifer morbus corpus omne corrumpit, vt, quidquid, illa inuadente agitur, etiamsi esse virtus ostendatur, non per hoc Deo, sed soli vanæ gloriæ seruiatur. Quasi enim tyrannum quidam obsessam ciuitatem intrepit, cùm mentem superba irrumpit: & quo ditiorem quemque ceperit, eo in dominio durior exurget: quia quo amplùs res virtutis sine humilitate agitur, eo latiùs ista dominatur.*

S. Bernardus tract. de Interiori domo cap. 41. *Superba*, inquit, *sicut origo est omnium criminum, ita est vnica omnium virtutum. Ipsa enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Ipsa aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut in fine de virtutibus deijcit.* Idem serm. 2. de S. Andrea: *Initium omnis peccati, & causa totius perditionis, superba. Propera quisquis es, qui salutem tuam operari studes, aduersus hanc super caput tuum signum crucis habere memento; vt non eleuem in superbiam, vt non exaltetur cor tuum* S. Fulgent. epistol 3. ad Probam: *Superbia*, ait, *initium omnis peccati dicitur: vt omne peccatum de ipsa, tamquam de radice, pullulare monstretur, quæ multiplici modo miseris inferens mortem, publico certamine carnales deuicit: spirituales verò si quos incautos inuenerit, occultiore conflictu prosternit.* Rursum S. Bernard. serm. 1. de Aduentu: *Fugite*, inquit, *superbiam, fratres mei, quæso multum fugite. Initium omnis peccati, superba, quæ tam velociter ipsum quoque sideribus cunctis clariùs micantem, æterna caligine obtenebrauit Luciferum: quæ non modò angelum, sed angelorum primum in diabolum commutauit. Vnde & protinus inuidens homini, quam conceperat in semetipsa, in eo peperit iniquitatem, suadens, vt lignum vetitum gustans fieret sicut Deus scitus bonum & malum.* Idem in psalm. *Qui habitat. Ambitio*, ait, *subtile malum, secretum vermis, pestis occulta, dolis artifex, mater hypocrisis, liuoris parens, vitiorum origo, criminum fomes, virtutum arrugo, tinea sanctitatis, excæcatrix cordium, ex remedijs morbos creans, generans ex medicina languorem. Quantos hæc pestis nequiter supplantatos turpiter deiecit, vt ceteri quoque quos latuit occultus effossor, subitò expauescerent ad ruinam? quantos trudi fecit in tenebras exteriores vestis sponsus nuptialis, & virtutum exercitio, & fructu potatis enecuans?* Idem lib. 3. de Consider. exclamat: *O ambitio ambitionum crux, quomodo omnes torquens, omnibus places! Nihil acerbiùs cruciat, nihil molestiùs inquinat, & nihil tamen apud miseros mortales maius est & celebrius.* S. Chrysost. hom. 59. in Matth. *Nihil*, ait, *superbia perius, quæ mentis quoque vires à natura concessas ita deijcit, vt ex prudentibus stolidas & amentes efficiat. Nam, si quis cum statura cubitum non superet, instar montium, imò altiorem se putet, ac ideò se quasi montes excessurus erigat, vnique insanus habebitur: sic pariter insanit, qui, cùm cæteris natura sit par, ijs tamen maior esse & haberi contendit.* Vnde subdit: *Certè quasi vilæ mancipium, & miserum captiuum diabolus eò abducit, agitatq; verberibus & mille contumelijs, quocumque velit.* Quocirca S. Gregor. 3. Moral. 13. *Vitiorum*, ait, *regina superba, cùm deuinctum planè cor cepit, mox illud septem principalibus vitijs, quasi quibusdam suis ducibus debellandum tradit.* Hinc superbia euidens est signum reproborum, vt humilitas electorum, sicut passim docent Patres: *O quàm excelsus es, Domine; sed humiles sunt domus tuæ!* ait S. Aug. lib. 1. Confess. c. 5.

Porrò Pelagiani ex hac Siracidis sententia contendebant, omne peccatum esse superbiam: *Tam peccare*, inquiebant, *superbire est, quàm superbire peccare. Nam omne peccatum, Dei contemptus est: & omnis Dei contemptus, superbia est. Quid enim tam superbum, quàm Deum contemnere? Omne ergo peccatum superbia est, etiam Scriptura dicente: Initium omnis peccati, superbia est.* Verùm hos refellit S. Aug. lib. de Natura & gratia c. 29. Esto enim in omni peccato sit generalis, id est, implicita & interpretatiua quædam superbia, non tamen in omni est explicita, formalis & specifica. Vnde non dicit Siracides, omne peccatum esse superbiam; sed initium siue originem omnis peccati esse superbiam: distinguitur ergo superba ab omni peccato, sicut causa distinguitur à suo effectu.

QVI TENVERIT ILLAM, ab eáque se agi regique permiserit, ADIMPLEBITVR MALEDICTIS] Complut. ἐξυβρίσει βδέλυγμα, id est, *iniuriabit abominationem*, id est, iniurias abominandas effundet. Meliùs Rom. legunt, ἐξομβρήσει βδέλυγμα, id est, *inundabit abominationem*, id est, multas abominationes instar vndarum effundet; Tigurina, *qui præditus est ea, profundet exsecrabilia, donec tandem subuertatur*; alij, *effundet tamquam imbrem, abominationem*; alij, *circumfluet abominatione*. B. Antiochus homil. 44. legit, *abundabit in illum abominatio*, id est, *replebitur maledictis*, vt vertit Noster, *& abominationibus*, id est abominandis peccatis & culpis; consequen-

ſequenter & horrendis ac abominandis pœnis & tormentis, adeò, vt eum planè euertant. Vnde addit.

ET SVBVERTET EVM IN FINEM] ſcilicet, ſuperbia ſubuertet ſuum poſſeſſorem, putà, ſuperbum, *in finem*, id eſt, tandem; ad extremum, vel finali & extrema ſubuerſione; idque in hac vita, vel certè in futura, putà in gehenna: nam, vt dicitur Prouerb. 16. *Abominatio eſt Domino omnis arrogans.* Rurſum ſuperbus repletur maledictis; quia omnes eum vituperant, multique illi maledicunt: omnes enim eius faſtum & mores arrogantes auerſantur. Præclarè S. Bernard. ſerm. 17. in Cantic. *Ergo*, ait, *in cælo concepit dolorem, & in paradiſo peperit iniquitatem, prolem malitiæ, matrem mortis & ærumnarum omnium prima parens ſuperbia.* Cæterum in homine mitero damnabilior eſt ſuperbia, quàm in nobili angelo: de quo idem ſerm. 54. *Si ſic*, ait, *actum eſt cum angelo, quid de me fiet terra & cinere: Ille in cælo tumuit, ego in ſterquiliuio. Væ mihi, ſi tam diutè in potente illo animadverſum eſt pro eo quod elevatum eſt cor illius, nec ei profuit quod cognata paternibus ſuperbia eſſe cognoſcitur, quid de me exigendum & miſero & ſuperbo?* Sed inquies: Ego ſum rex, ego princeps, ego Epiſcopus, ego Doctor. Ornamenta hæc puluueris ſunt. Quiſquis hoc dicis, memento, quia puluis es & cinis; memento, quia es lutum inauratum auro regni, principatus, epiſcopatus, doctoratus.

Denique, ſicut ſuperbia fuit primum primi hominis & angeli peccatum, ex quo quaſi fonte cetera promanarunt; ſic ex aduerſo humilitas prima & propria eſt virtus Dei hominis, putà, Chriſti redemptoris, ex qua quaſi fonte omnes virtutes & bona promanarunt & promanant. Vnde S. Ambroſ. in pſal. 118. ſerm. 18. *In paradiſo*, ait, *defecit humilitas, & ideo venit è cælo. Humilitate Deus ipſe factus homo, non modo nihil de dignitate ſua dimiſit, ſed eam adeo conſpicuam & præſtabilem reddidit erga homines, vt eos Deus humilis & humiliatus ſuæ legi ſubinxerit, & ad ſui amorem & obedientiam conuerterit, quos Deus ipſe de cælo fulgurans, & mundum maieſtatis ſuæ magnitudine perterrefaciens, à dæmonum cultu ad ſui obſequium numquam tradixit.*

VERS. 16. PROPTEREA (propter ſuperbiam) EXHONORAVIT DOMINVS CONVENTVS MALORVM, ET DESTRVXIT EOS VSQVE IN FINEM] id eſt, in æternum; vel *in finem*, id eſt, vſque ad finem & radicem, ſunditus eos exſcindendo.

Pro *exhonoranit*, græcè eſt, *παραδόξων*: quod & dehoneſtare, & admirabilem facere ſignificat. Paradoxum enim, idem eſt quod admirabile, præter opinionem communem, nouum, inſolens, inauditum, incredibile: vnde Romana vertunt, *propter hoc incredibiles fecit Dominus obductiones*, id eſt calamitates; alij, *ideo Dominus graues illuſtreſq;* (nouas, inſolitas, admirabiles, inauditas) *importat calamitates; & euertit eas in æternum*, Tigurina ſequitur prius ſignificatum. Noſtroque conſentiens vertit, *propterea Dominus agmina malorum affecit ignominia, & tales ad extremum ſubuertit*. Syrus, *propterea diuiſit*, vel *diſperſit Deus percuſſiones* (vel perturbationes) *eorum, & percuſſit illos plaga conſummata*, id eſt, perfecta, & vndequaque abſoluta. Noſter legit *συναγωγὰς*, id eſt, conuentus: iam legunt, *ἐπαγωγὰς*, id eſt, inductiones calamitatum & cladum, qua voce gaudet Sirades, vti dixi c. 2. v. 2.

Perſtringit priſcas illuſtres clades ſuperborum, eis à Deo ob ſuperbiam inflictas, vt fabrorum Babel, quos Deus diuiſione linguarum mulctauit, & per totum orbem diſperſit, Gen. 11. 8. item gigantum, quos Deus merſit diluuio, Gen. 6. v. 4. & 17. item Sodomæ: nam, vt ait Ezechiel cap. 16. 49. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, ſuperbia.*

SEDES DVCVM SVPERBORVM DESTRVXIT DEVS ET SEDERE FECIT MITES PRO EIS] Græcè *thronos* ſiue *ſolia principum detraxit Dominus, eorumq; loco mansuetos conſtituit.* Mites opponit ſuperbis: quia ſub mitibus comprehendit & humiles: qui enim mitis eſt, eſt & humilis; ſicut ex aduerſo, qui ſuperbus eſt, eſt & aſper. Vnde Hebr. עָנָו *anu*, vel *anuum*, & humilem, & mitem, & pauperem ſignificat: hæc enim tria ſolent eſſe connexa. Quocirca Syrus vertit, *ſedem ſuperborum ſubuertit Dominus & ſedere fecit humiles loco eorum.* Ita ſuperbos angelos detraxit è thronis cæleſtibus, in ijſque collocauit Apoſtolos, alioſque homines mites & humiles. Sic ſuperbo Baltaſare è monarchia Aſſyriorum deiecto, ſurrogauit Darium & Cyrum, qui mites fuêre erga Iſraelitas. Sic ſuperbum Pharaonem demerſit per mitem Moſem, Holofernem ſtrauit per mitem Iudith, Aman per Eſther, Sennacherib per Ezechiam, Antiochum per Machabæos: denique Sauli inobedienti præpoſuit mitem Dauid, iuxta illud pſal. 131. 1. *Memento Domine, Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* VERS. 17.

Hinc diſcant principes, ſi velint in principatu eſſe longæui, illumque in poſteros perpetuare, imperare manſuetè & humiliter: hoc enim conciliat Deum & homines, iuxta illud c. 3. 19. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & ſuper gloriam hominum diligêris.* Vide ibi dicta. Huc allusit, imò hunc verſum eitauit B. Virgo canens hymnum: *Magnificat anima mea Dominum*, ait enim: *Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles.* Ita Deus depoſuit de ſolio Imperij Dioeletianum, & in eius locum exaltauit mitem Conſtantinum; ac arrogantem Eugenium, eique antepoſuit humilem Theodoſium, qui, vt canit Claudianus 4. Honorij Conſul.

——*Non inſultare iacenti*
Malebas, nutis precibus, pietatis abundans,
Parua parens erat: pacis non intulit iram.
Poſt acies odijs idem, qui terminus armis.

Alexander Seuerus audiens à Mammæa matre: *Molliorem tibi poteſtatem & contemptibiliorem imperij feciſti, tua lenitate & manſuetudine*; reſpondit: *Imo ſecuriorem, & diuturniorem.*

RADICES GENTIVM SVPERBARVM AREFECIT DEVS, ET PLANTAVIT HVMILES EX IPSIS GENTIBVS] Quod dixit v. præcedenti de principibus, nunc dicit de integris gentibus, eas, ſcilicet, à ſuperbia radicitùs eſſe euerſas & euulſas, ac earū loco collocatas eſſe alias mites & humiles. Sicut enim, radice arboris euulſa, areſcit & emoritur planta vel arbor: ita dum familiæ (hæ enim ſunt gentium radices, è quibus filij, nepotes, & multiplicatio gentis, quaſi rami è fibris radicis progerminant) intereunt, interit & gens ex ijs conflata. Vnde pro *areſecit*, græcè eſt ἐξήρανε. vel ἐξήρανεν. id eſt, *euulſit*. ita Rom. Tigurina & alij. Syrus, *eradicauit*: licèt Complut. legant, ἐξῆλε, id eſt, *abſtulit*. Rurſum Complut. addunt, ἐν δόξῃ, id eſt, *in gloria*: ſic enim habet. *Et plantauit pro illis in gloria* (in glorioſis regnis, thronis, vrbibus & prouincijs) *humiles.* Ita ſeptem Chananæorum gentes ob ſuperbiam expulit ex terra ſancta, quæ à Daniele cap. 8. verſ. 9. vocatur hebr. *tſebi*, id eſt, pulchrimo, VERS. 18.

do, decor, & gloria totius orbis, ac in ea pro illis collocauit Hebræos, qui inter gentes videbantur esse humillimi, imò faces & quisquiliæ. Ita rursum Iudæos superbos humilem Christum respuentes, in fide gratia & gloria arefecit Deus, eisque surrogauit Gentiles humiliter se Christo subdentes.

Huius sententiæ veritatem venustat apologus æris & terræ apud Cyrillum libr. 2. Apolog. moral. cap. 1. cui titulus: *in bono humilitatis & malo superbiæ. Tumefactus ær*, inquit, *de latitudine corporali, & claritate substantiali & sublimitate locali, spernendo terram eidem locutus est, dicens: Vt quid tu punctum opacum, semper deorsum manes? cur non interdum erigeris? quare non dilataris? At ille, in patientiæ firmamento humilitate fundata, patienter respondit: Ego quidem, quod asseris, fateor me esse punctum: sed hac tamen modicitate punctali corporis mundialis effecta medium, in sempiternum quiesco, cùm tua tu semper magnitudine fluctues. Circa me totum cælum revolvitur, & vitales eius influxus super mea stabilitate fundantur.* Deinde fusius humilitatis suæ fructus & dona recensет. *Quoniam opacum sum corpus, non sum effusa vti tu qui peramus es, imò virtutes cælestes retineo, pretiosissimis gemmis & metallis intrinsecùs ornata, rivis, herbis, fructis, hominibus extrinsecùs sum decorata; utpote vita viventium, materq; omnium, universa quæ in corpore vivunt diversorum bonorum plenissimis uberibus alo. Verum qui subtus omnia manco, nulli unquam sum molesta, nisi cùm à te mea viscera subintrante terræmotu concutior. Vt vitæ locus, quietis finis, & salutis portus, fixione perpetua gratis omnibus sum parata. Tu verò finis sursum, cùm ad te confluentes vapores atque alta petentes suscipias, hinc densis nubibus dulci lumine viventia privas: hinc lethalia fulmina mandas, & coruscationum rapiferas emittis sagittas, & terribilia tonitrua fundis, & ventorum pondere rumpis, grandinis lapide conteris, procellarum turbine submergis: nimirum emissiones superbiæ tuæ grauissimæ sunt tempestates. Igitur melior est opaca humilitatis modicitas, quàm sublimitatis superbæ perspicuitas procellosa. Quibus dictis arrogantem confudit.*

Apologus humilitatis.

Rivus commodè.

Mysticè, Deus in sanctis & religiosis viris, quos eximiè diligit, vitia quælibet, & vitiosos actus & habitus, qui ferè ex superbia oriuntur, & in seipsis superbi ac tumidi sunt, vsque ad radicem consumit, dum eis gratiam efficacem multiplicat, qua contrarias virtutes, quæ vitijs dominantur, inserit, corroborat & amplificat. Vnde S. Gregor. 34. Moral. 18. *Vt Leviathan iste*, inquit, *in cunctis quæ superius dicta sunt caderet, sola se superbia pertulit: neque enim putat illos vitiorum ramos arescere, nisi per hunc prius in radice putruisset.* Hoc est, quòd occinit Ezechiel c. 7. 10. *Ecce dies, ecce venit, egressa est contritio, floruit virga, germinauit superbia, iniquitas surrexit in virga impietatis.* Vide ibi dicta.

VERS. 18.

VERS. 19. TERRAS GENTIVM EVERTIT DOMINVS, ET PERDIDIT EAS VSQVE AD FVNDAMENTVM] A gentibus deficendit ad terras quas incolebant, atque eas pariter ob superbiam incolarum funditus esse euersas. Alludit ad conflagrationem Sodomæ & Pentapolis per ignem cælestem, quo regiones illæ antea fertilissimæ, factæ sunt sterilissimæ, imò conuersæ in lacum Asphaltitem, ac proinde non tantùm hominibus, sed & animalibus, pecibus, herbis, fructibus omnibus destitutæ & vacuæ, vti ostendi ex Iosepho & alijs Genes. 19. Tigurina, *Dominus euertit loca gentium, easq; de terra funditus abolet.* Sed minùs rectè: non enim agitur de abolitione gentium, sed terrarum siue regionum. Vnde græcè est femininum αἰτὰς, quod χώρας, id est, regiones, refert, non ἔθνῶν, id est gentes; ἔθνος enim græcè est generis neutri. Syrus tamen de gentibus quoque accipit, sed paraphrasticè potiùs vertit quàm verbum verbo, & sententiam sententiæ reddit. Sic enim habet, *calamea superborum subuertit Dominus, & perdidit de terra memoriam eorum.* Sic funditus euersæ sunt potentissimæ vrbes, Tyrus de qua Isaias c. 23. Niniue, Babylon, Ecbatana, &c. adeò vt vix earum ruinæ supersint, ac dubitetur quo loco sitæ fuerint.

AREFECIT (ita Romana & alij, sed Complut. legunt ἐξῆρεν, id est, abstulit) DEVS EX IPSIS, ET DISPERDIDIT EOS, ET CESSARE FECIT MEMORIAM EORVM A TERRA] Ianlenius sic explicat: Ex ipsis, inquit, terris, quas Deus euertit, exarescere fecit homines, ita vt omnes interirent. Verùm τὸ *arefecit* spectat potiùs terras, quàm homines: pertinet enim ad verbum præced. *Terras gentium euertit Dominus*, &c. q. d. Ita terras gentium euertit Dominus, vt quasdam ex illis protius arefecerit, adeò vt nec hominem, nec viuens aliquod alant. Vnde aliqui vertunt, *quasdam ex eis desolauit.* Græcum enim ξηραίνω, id est sicco, arefacio, ad terram pertinet: vnde ξηρὰ, vocatur terra arida. Nam alludit ad concremationem Sodomæ, quâ ita Pentapolis arefacta est, vt videatur versa in cinerem & fauillam, vti dixi Gen. 19. Vnde de incolis subdit, *disperdit eos*; græcè αὐτὰς, masculinè, putà incolas: nam v. præced, cùm de terris ageret dixit, αὐτὰς, femininè. Sensus ergo est: q. d. Deus ex terris superborum nonnullas, vti Pentapolim, ita arefecit, vt incolas Pentapolitas cum omnibus animalibus & plantis ex ea disperdiderit, eorumque memoriam cessare fecerit, imò eorum memoriam conuerterit in æternam ignominiam & infamiam. Syrus, *perdidit eos, & eradicauit eos, & subuertit eos, & deleuit ab hominibus memoriam eorum.*

VERS. 20.

VERS. 21. MEMORIAM SVPERBORVM PERDIDIT DEVS ET RELIQVIT MEMORIAM HVMILIVM SENSV] *Sensu*, id est mente & spiritu, qui scilicet in mente humiliter de se sentiunt, seque totos humiliant & prosternunt sub potenti manu Dei. *Memoriam* intelligе cum honore & laude coniunctam, celebrem, illustrem; hanc enim soli consequuntur humiles & sancti: alioqui gigantes, Sodomitæ, alijque superbi sunt in memoria, sed ignominiosa & infami. Hic versus iam deest in Græco & Syro: olim tamen extitisse liquet ex S. Fabiano epistol. 2. qui illum citat. Hoc est quod ait Psaltes psalm. 111. vers. 6. *In memoria æterna erit iustus*, vti videmus fieri in sanctis Apostolis, Confessoribus, Virginibus Martyribus, quorum memoriam festo honoramus.

Humilitatis officia longæua facunt regi.

Audi humilitatis officia, quæ reges & regna faciunt longæua & felicia, ex S. Aug. lib. 5. de Ciuit. c. 24. *Felices*, inquit, *eos dicimus si iustè imperant, si inter linguas sublimiter honorantium, & obsequia nimis humiliter salutantium, non extolluntur, sed se homines esse meminerunt: si suam potestatem ad Dei cultum maximè dilatandum, maiestati eius famulam faciunt; si Deum timent, diligunt, colunt: si plus amant illud regnum vbi non timent habere consortes, ac se tardius vindicant, facilè ignoscunt; si eandem vindictam pro necessitate regendæ tuendæq; reipubl. non pro saturandis inimicitiarū odijs exerunt; si eandem venia non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent: si quod asperè*

cogantur plerumque deterrere, misericordia lenitate, & beneficiorum largitate compensant: si luxuria tantò eis est castigatior, quantò posset esse liberior: si malunt cupiditatibus prius quam quibuslibet gentibus imperare.

Vers. 22. NON EST CREATA HOMINIBVS SVPERBIA] Error & excusatio superborum est, quòd censeant, dicántque, superbiam esse magnanimitatem concreatam homini, eíque à natura insitam & ingenitam, tum, vt se contra inuadentes defendat, tum, vt ad magna aspiret; ideoque humilitatem esse vitium naturæ tendens ad eius depressionem, noxam & interitum: quocirca humilitas apud Gentiles fuit in vitio & vituperio, adeóque exola, imò incognita.

Refellit hoc Siracides, dicens, non esse creatam hominibus superbiam, quod Primò, sic accipi potest: q.d. Superbia non est hominibus concreata, & congenita, superbia non est hominibus à natura insita, vel à Deo creatore indita, sed aliunde, putà à dæmone, ascita & per peccatum homini impressa: superbia ergo non est homini naturalis, sed potiùs naturæ vitium: ortum enim habuit à natura, non sana & integra, sed per vitium corrupta: Deus enim creauit Adamum rectum & humilem. Ita Rabanus: *Vitia*, inquit, *non sunt creata in hominibus sed peruersa voluntate rationabilis animi reperta. Initium enim superbiæ homines apostatare à Deo fecit, quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor eius.* Et S. Antiochus hom. 44. *Non est concreata*, inquit, *homini superbia; non enim naturalis est superbia, sed contumaciosissimi dæmonis simulachrum.* Ita & Glossa, Hugo, Iansen. Dionys. Palacius, & alij.

Secundò, & magis appositè. q.d. Superbia non est pro hominibus creata, sed pro feris & belluis. Natura enim inseuit leoni, tigridi, pardo, &c. animos ingentes & superbos, quia feræ sunt: at homini, qui homo & humanus est, inseuit potiùs modestiam, æquitatem, mansuetudinem, & humilitatem. Vnde Syrus vertit, *non est diuisa* (id est, vt portio assignata) *superbia hominibus, & elatio cordis filijs mulierum*: q. d. Superbia non est pars & sors hominum, sed ferarum vel dæmonum, vt belluini sint qui eam assumunt: quod enim in belluis est natura, & cum natura inditum, hoc in hominibus est vitium, & peccati effectus. Hinc animalis pars hominis, in qua residet concupiscentia & superbia, nobis est cum feris & bestijs communis, imò genericè eadem, sed in homine parti rationali, quasi dominæ, subditur, quâ carent bestiæ. Rursum in statu innocentiæ planè supprimebatur à iustitia originali, quam per peccatum perdidimus: eáque perdita, ex parte animali recreuit concupiscentia & superbia: recreuit ergo ex peccato. Si tamen homo conditus fuisset in statu puræ naturæ, tunc concupiscentia superbiæ fuisset ei naturalis, non quidem vt bonum aliquod naturæ, sed vt defectus, & quasi morbus quidam naturæ, ex conditione materiæ consequens, Vide Bellarm. lib. 5. de Amissione gratiæ cap. 15. Audi & S. Augustinum, qui lib. 2. de Peccat. orig. cap. 4. loquens de concupiscentia, cuius reatum dicit esse originale peccatum, vt patet ex capitibus sex præcedentibus, sic ait: *Comparatur homo pecoribus per vitium non per naturam; non pecoris vitio, sed naturæ. Tantæ namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, vt vitium hominis, natura sit pecoris.* Idem lib. 4. aduersus Iulian. c. 5. *Hæc autem libido*, inquit, *idò malum non est in belluis, quoniam non repugnat rationi, quâ carent.* Et c. 14. *Ideò*, inquit, *in pecoribus malum non est concupiscentia, quia non aduersus spiritum concupiscit, sed eorum potiùs obiectat spiritum.* Et in psal. 103. concione. *Quod equo*, inquit, *natura est, homini crimen est.*

NEQVE IRACVNDIA (Græcè *neque ira furoris*, id est, *ira furibunda*) NATIONI MVLIERVM] Tigurin. *progenies mulierum.* Putant aliqui hæc dici de mulieribus; q. d. Sicut superbia est vitium virorum, ita iracundia mulierum; nam mulieres solent esse iracundæ: at hæc iracundia non est eis ingenita à natura, sed ex peccato & vitio naturæ ascita. Ita Palacius, qui & rationem addit: *Nam illi irasci conuenit*, inquit, *cui conuenit posse sumere de hoste vindictam: at id femina minimè potest. Nata est enim femina vt obediat, non vt ira exardescat. Mulier fortis fusum apprehendat, non arma. Molle corpus illi natura dedit, cur falso vis sub molli corpore durum gerere cor? Verba illi natura dedit suauia & blanda, quibus corda virorum demulceat, non quibus flammas euomat.*

Verùm potiùs hæc dicuntur de hominibus à muliere genitis: *natio* enim *mulierum*, Græcè γέννημα, sunt filij à mulieribus geniti, vt vertit Syrus, & alij: γέννημα enim est fœtus, germen, progenies, editum vel enatum, à γεννάω, id est, genero, gigno, produco. Adde, Græce est γεννήματα, in plurali, id est, *generationibus*; putà prolibus generatis à muliere. Iungit iracundiam superbiæ, quasi filiam matri: q.d. Superbia, & ex ea fluens iracundia, non est creata ex natura hominum, nec pro natura hominum, sed per dæmonem & peccatum inducta: homines enim cum ex muliere fragili & infirma gignantur, potiùs occasionem habent magnæ humilitatis & mansuetudinis, quàm iræ & superbiæ. Porrò Rabanus: *Bene dictur*, inquit, *iracundiam nationi mulierum non esse creatam, quia per mollitiem animi, quam sexus muliebris denotat, iracundiæ vitium surgit; quod tamen per constantiæ virtutem superatur & opprimitur.* Mollities enim & infirmitas, quia ad tolerandum inualida, hinc eùm occurrunt aduersa & tristia, ilicò fit impatiens & irascitur. Constantia verò roburque animi, quia ad tolerandum valet, hinc in aduersis patiens est, & placida. Verùm. cùm infirmitas, infirmáque mulier, & muliere natus, considerant penitus seipsos; ponunt iras & animas. Potentum enim est, irasci; infirmorum & miserorum, gemere & precari. Audi Iob cap. 14. 1. *Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. Qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & numquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super huiusmodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudicium?* q.d. Homo vndique miserijs obrutus, est obiectum misericordiæ, non iudicij & iræ: quare indignum est eum superbire & irasci, dignum verò misericordiam Dei & hominum implorare. Ex muliere enim putà ex matre Eua, trahit hoc ærumnarum pelagus. Igitur sicut pauo caudam explicans, firmáque tuum tot plumis ocellatum pictumque intuens, turgescit; sed, dum oculos ad pedes deformes reflectit, detumescit, fyrmáque contrahit: sic ô homo, qui dotibus animi & corporis superbis, intuere pedes tuæ vilitatis & miseriæ, vt ex illa discas humiliari, ex hac gemere & obsecrare. Pauo caudam suam explicat & ostentat, cùm plurimos habet suæ pompæ spectatores, teste Plinio l. 20. c. 20.

Tu

Tu Deum & Angelos vniuersos tum vilitatis atque humilitatis habes spectatores. Illis ergo gratum hoc spectaculum exhibe.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ docet verum honorem consistere non in fastu, sed in timore Dei.

Vers. 23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum : semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

24. In medio fratrum rector illorum in honore : & qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

25. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor Dei est.

26. Noli despicere hominem iustum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem diuitem.

27. Magnus, & iudex & potens est in honore : & non est maior illo, qui timet Deum.

28. Seruo sensato liberi seruient, & vir prudens & disciplinatus non murmurabit correptus ; & inscius non honorabitur.

29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, & non cunctari in tempore angustiæ.

30. Melior est qui operatur, & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane.

31. Fili in mansuetudine serua animam tuam : & da illi honorem secundùm meritum suum.

32. Peccantem in animam suam quis iustificabit ? & quis honorificabit exhonorantem animam suam?

33. Pauper gloriatur per disciplinam & timorem suum : & est homo qui honorificatur propter substantiam suam.

34. Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia : & qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.

VULG. 23. SEMEN HOMINVM HONORABITVR HOC, QVOD TIMET DEVM : SEMEN AVTEM HOC EXHONORABITVR (deshonestabitur) QVOD PRÆTERIT MANDATA DOMINI] Congruè à superbia transit ad timorem Dei, humq; ei illi per antithesin opponit: sicut enim initium omnis peccati est superbia, sic timor Dei initium est sapientiæ. id est humilitatis, omnisque virtutis. Porrò superbi se per superbiam extollunt hoc fine, vt honorentur, ne, si se humilient, despiciantur, hæc est superbiæ radix. Hic ergo oppositum docet Siracides, itaque mali, putà superbiæ, radicem succidit: q. d. Verus honor apud Deum & homines consistit, non in fastu & ostentatione sui, sed in timore Dei : quare timens Deum honorabitur; qui autem non timent Deum sed superbè transgrediuntur mandata Dei, hi despiciuntur & confunduntur, tum in hac vita, tum magis in futura : Deus enim superbos humiliat, humiles exaltat. Vera ergo gloria hominis est timor Dei & humilitas, quia per hæc ex homine, imò fera vel dæmone, fit Angelus, homo diuinus, & quasi Deus quidam terrestris similis Christo Dei filio, ideoque summè honorandus. Timor enim Dei dat homini esse diuinum, quod longè superat omne esse naturale, quocirca timens Deum nobilior & celsior est non tantùm quouis rege & principe, sed & quouis Angelo, si sola eius natura angelica spectetur. Timens enim Deum est filius & heres Dei, eoque fruetur in æternum.

Sententia hæc copiosior est in Græco: sic enim habent Græca Romana, *semen honoratum quale? semen hominis. Semen honoratum quale? ij qui timent Dominum. Semen inhonoratum quale? semen hominis. Semen inhonoratum quale? qui præterunt mandata*; Complut. verò sic, *semen fœcunditatis, qui timent Dominum : & honorata plantatio* (vel *pretiosa planta*) *qui diligunt illum. Semen ignominiæ, qui non attendunt legi; semen erroris, qui transgrediuntur mandata* ? Tigur. *est semen honorificum, qui Dominum reverentur: est semen infame, qui præcepta violant. Semen flabile* (Vatabl. *fœdum* vel *vanum*) *sunt qui reverentur Dominum, & honesta planta qui eumdem diligunt. Semen infame sunt qui legem negligunt, & semen fallax* (vel *vanum*) *qui præcepta violant*; Syrus, *semen pretiosum* (vel etiam *onerosum & graue*) *quod fœminatum est homini : semen pretiosum ille qui timet Dominum. Semen pretiosum ille qui custodit mandatum. Semen contemptibile* (vel etiam *illecebrosum voluptuosum*) *quod fœminatum est homini. Semen contemptibile ille qui non facit mandatum*, quæ omnia magnifica sunt elogia timoris & timentis Deum. Ex dictis liquet verum hominis honorem, dignitatem & nobilitatem consistere in timore Dei, vt is sit dignior & nobilior in conspectu Dei & Angelorū, qui magis timet, colit, amat & reueretur Deum. *Vera nobilitas est timor Dei.*

Hac nobilitate nobilis & illustris fuit Noë, quem proinde ita celebrat Script. Genes. 6. 9. *Hæ sunt generationes Noë: Noë vir iustus atque perfectus in generationibus suis.* Causam dat ibidem S. Ambros. lib. de Arca & Noë c. 4. *Noë*, inquit, *non genere, sed iustitiâ laudatur: probati enim viri genus, virtutis prosapia est: quia sicut hominum genus homines; ita animarum genus, virtutes sunt.* Hinc *& cum Deo ambulauit*, quasi æqualis cum æquali, amicus cum amico. Quæ nobilitas posset esse maior ? plura hac de re dixi Genes. 6. 9. Sic & Plato, Cicero, Aristot. veram nobilitatem constituerunt non in sanguine, sed in virtute, vti alibi ostendi. Hinc & Sancti in honore prælati fuere regibus. Sic Pharao supplex fuit Mosi, vt plagas Ægypti sisteret. Dixerat enim illi Deus: *Ecce constitui te Deum Pharaonis.* Exod. 7. 1. Sic Iosue c. 10. non tantùm regibus terræ, sed & cælis Imperauit sistendo solem & lunam. Sic Achab reueritus est Eliam, Ioram Eliseum, Ieroboam Ahiam, Ezechias Isaiam, Nabuchodonosor Ieremiam, Darius Danielem, Alexander Iaddum pont. Antiochus Onian, Constantinus Antonium, Valens Basilium, Arcadius Chrysostomum, Constantius Athanasium, &c. Et quis nescit sanctos Apostolos, Martyres, Confessores, Virgines honore plusquam humano coli à regibus & Imperatoribus ?

In

VERS. 24. IN MEDIO FRATRVM RECTOR ILLORVM IN HONORE: ET QVI TIMENT DOMINVM, ERVNT IN OCVLIS ILLIVS] non rectoris. q.d. Rector peculiarem curam habebit timentium Dominum; vt explicat Dionys. & Palacius: sed Domini. Rursum repetit τὸ *in honore*: q.d. Sicut in honore apud fratres est primogenitus, quasi caput & rector cæterorum; item sicut honoratur à cœtu vel congregatione vnanimiter instar fratrum viuentium, Rector vel Præpositus, tamquam vicarius Dei, repræsentans diuinam maiestatem mundi gubernatricem, iuxta illud: *Ego dixi, Dij estis*, psal. 81. 2. sic pariter, imò magis, in honore sunt in oculis Dei, hoc est apud Deum, illi qui timent Dominum. Comparat enim timentes Dominum cum rectore, quòd sicut hic à subditis hominibus, sic ille à Deo honoretur. Quo significat timorem Dei maiorem esse honorem quàm sit rectoratus, quia timor hic magis honoratos efficit timentes Deum quàm rectoratus. Summus enim honor est honorari apud Deum, imò à Deo. Hunc esse sensum patet ex sequentibus antithesibus, quibus pari modo cum alijs rebus comparat, ijsque præfert timorem Dei: & ex versione Syri, quæ sic habet, *inter fratres natu grandior honorabilis est, & qui timet Dominum honorabilis est præ illo*, & Tigurinæ, quæ sic habet, *inter fratres qui præest ipsis, honor. excellit est præ ipso qui reuerentur Dominum.*

Audi quæ de rectore & rectrice sancit S. Aug. epist. 109. vbi sanctimonialibus regulam vitæ præscribit: *Præpositæ tamquam matri obediatur, honore seruato, ne in illa offendatur Deus: multo magis presbytero qui earum, vestrûm curam gerit.* Et mox: *ipsa vero cum se existimet potestate dominante, sed charitate seruiente felicem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum: corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamuis vtrumque sit necessarium, tamen plus à vobis amari appetat, quam timeri, semper cogitans Deo se pro vobis reddituram esse rationem. Vnde magis obediendo non solum vestri, verum etiam ipsius miseremini, quæ inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo maiori versatur.* Ibi paulò antè. *Quando autem necessitas disciplinæ moribus coërcendis dicere vos verba dura compellit, si etiam ipsis modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur vt ab eis veniam postuletis, ne apud eas quæ oportet esse subiectas, dum nimia seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas; sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui nouit etiam eas quas plus iusto fortè corripitis, quanta benevolentia diligatis.*

Post hunc versum Complut. addunt alium, nimirum: μεγαλύξεως ἀρχὴ φόβος κυρίου, ἐκβολὴ δὲ ἀρχῆς συλλεγομὲς καὶ ὑστεροφανία, id est, *mirus finem, initium, timor Domini: abiectio autem principatus, obduratio & superbia.* Vel, vt clariùs vertit Tigurina, quæ pro ἀρχὴ legit ἀρχῆς. *Ne desistas imperium, abbas religio Domini: durusti vero & superbi imperium, amittitur.* q.d. Principes pij sua pietate & religione confirmant & perpetuant imperium (vti promissum & præstitum Austriacæ domui conspicimus) impij verò & superbi sua impietate & superbia illud abbreuiant & disperdunt. Viri docti probabiliter suspicantur vice μεγαλύξεως legendum μεγαλύψεως, vnde sic vertunt, *amplificationis principium est timor Domini, exitus autem principatus est obduratio & superbia*: q. d. Timor Domini est causa amplificationis principatus, ex aduerso obdurnio & superbia, est causa, cur princeps ejiciatur è principatu.

GLORIA DIVITVM, HONORATORVM, ET PAVPERVM, TIMOR DEI EST] Pro *gloria* græcè est, καύχημα, id est gloriatio: sensus ergo est. q.d. Gloriandum est tam diuiti quam pauperi, tam honorato quam plebeio, non in diuitijs, nec in arte qua quis excellit, sed in timore Dei: hic enim si adsit, supplet & præstat omnia; si desit, frustra adsunt cetera omnia. Vnde Tigurina vertit, *tam diuitis & honorati, quàm pauperis decus est religio Domini*; Syrus, *peregrinus extraneus qui pauper est, & angustiatus sibi, gloria eius in timore Dei.* q. d. Peregrinus & pauper non dejiciat animum, nec angustietur ob suã paupertatem, & quod peregrè degat, sed potiùs glorietur quòd timeat Deum; timor enim Dei conciliabit ei Deum, qui opes sufficientes, custodiam & directionem per quaslibet gentes & vias ei præstabit. Alludit ad Ierem. 9. 23. *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me.* Vide ibi dicta. VERS. 25.

NON DESPICERE (corrige cum Romanis, *noli despicere*) HOMINEM IVSTVM PAVPEREM, ET NOLLE MAGNIFICARE VIRVM PECCATOREM DIVITEM] Græcè, *vt pauperem cordatum non est æquum ignominia afficere, ita virum diuitem scelerosum honorari non conuenit.* ita Tigurina, Syrus, *non est cur ignominia afficias pauperem iustum, neque cur honores diuitem iniquum.* Educit hanc sententiam quasi conclusionem ex præcedenti: *Gloria diuitum honoratorum & pauperum timor Dei*: inde enim sequitur eos qui præditi sunt timore Dei, ideóque sunt iusti, esse honorandos, licet sint pauperes: eos verò qui illo carent, non esse magnificiendos, esto sint diuites. sicut enim vero honore dignum non faciunt opes, sed iustitia & virtus; sic contemptu & dedecore dignum non facit paupertas, sed iniquitas. Huc alludens S. Iacobus ca. 2. v. 1. grauiter insectatur personarum acceptionem, qua diues præponitur pauperi. Si enim diuiti *dixeritis*, inquit, *Tu sede hic bene, pauperi autem dicatis: Tu sta illic, aut sede sub scabellum pedum meorum; nonne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum?* Vide ibi dicta. VERS. 26.

Moral. de honorando iusto paupere.

Præclarè S. Paulinus epistol. ad Alethium, qui fuit maritus Ruffinæ, filiæ S. Paulæ, eaque defuncta opes mundumque contemnens se totum Deo dicauit: *Vide*, inquit, *rationem facilè iudicabo parricidali crimine contemnas pauperes nostro arbitrio, quos nobis videmus à nobis Dei opere discretos. Quomodo enim excludemus à nostris modicis habitaculis, quos Deus vna nobiscum illius mundi communis domos quomodo dedignemur terrenæ possessionis vsu facere participes, quos & in vna diuinæ originis vnitate consortes habemus?* Et superiùs laudans voluntariam eius paupertatem Euangelicam, quam & ipse Paulinus profitebatur: *Tibi*, inquit, *frater in Christo venerande, cui sub hac parua mensa, & cum illa fide communitas, cum eo benedictionis plenum est, cuius diuitiæ vbera pauperum sunt, cuius domus hospitium Christus est, qui non iacere mendicum ante ianuam tuam optantem te sustines, sed contrà tecto tuo latus inducis, aut totum opulentum, aut etiam immunitate te fauendum. Tibi fidue à peccatis vestris & beatæ virtutibus opes sunt. Tu & inter illos pauperes iure numeraberis, quorum est regnum cælorum; & inter illos diues es, quorum possessio tuta firma est; quia spiritu Dei diues*

dives, es & tuo pauper. Et S. Chrysost. hom. 18. in epistol. ad Hebr. *Nihil*, ait, *opulentius eo qui paupertatem spontè dilexit, & eam alacriter suscepit.* Fides enim & pietatis opes fidelium sunt, vti docet S. Aug. lib. 1. de Ciuit. c. 10.

Ex aduerso Epictetus apud Stobæum serm. 2. *Sicut*, ait, *viperam aut aspidem in eburneo aureoq; scrinio, insipiens, non propter materiæ pretium ipsa diliget, aut magni faciet tanquam felicia animalia, sed potiùs propter naturæ ipsorum exitialem vim abhorres ac detestaris: sic etiam in diuitijs & fastu fortunæ malitiam videns inesse, non ad materiæ splendorem obstupesce, sed morum grauitatem contemne.*

VERS. 27. MAGNVS, ET IVDEX, ET POTENS EST IN HONORE: ET NON EST MAIOR ILLO QVI TIMET DEVM] &, id est, *ac, sed*, q.d. Magnates, iudices, & potentes sunt in honore, & magni apud homines: at non sunt maiores timente Deum; quia timor Dei super omnia se superposuit, vt audiemus cap. 25. 14. Vnde Græca habent μεγιστᾶνες, id est *magnates, iudices, & dynastæ honorabuntur, & non est aliquis eorum maior timente Dominum.* Aliqui legunt in singulari μεγιστὰν, quod noster Interpres vertere solet *magnus*. Vnde Cardin. Sirletus, teste Francisco Luca in Notis ad hunc locum, censuit pro *magnus* legendum *magnus*. Porrò varia est hic codicum Latinorum lectio. Plerique enim legunt, *magnus est dives, & iudex, & potens in honore*: sed pro *est* legendum &, ita legunt Romani codices, idque exigunt Græci & Syri. Vnde Tigurina vertit, *proceres, rectores & potentes florent honoribus: attamen nemo eorum reuerenter Dominum maior est.*

VERS. 28. SERVO SENSATO; græcè, συνετῷ, id est, prudenti, sapienti, intelligenti, LIBERI SERVIENT, ET VIR PRVDENS ET DISCIPLINATVS NON MVRMVRABIT CORREPTVS, ET INSCIVS NON HONORABITVR] Est sententia hæc in Latino trimembris, in Græco ex more bimembris; in eo enim tertium membrum deest, æquè ac in Syro, qui sic habet, *seruo sapienti liberi seruient, & vir sapiens cùm corripitur non fremet.* Quare lanienius more suo censet, tertium membrum additum ab Interprete Latino explicationis gratia. Verùm sic non haberet auctoritatem canonicam S. Script. quod repugnat Concil. Trident. sess. 4. præsertim quia illud proprium habet sensum, imò antithesin cum duobus membris præcedentibus: quare explicationis gratiâ additum dici nequit. Sic ergo tria hæc membra inter se connecto, applico & explico. Sensus, id est, prudentia & sapientia, adeò præstans est dos, vt etiam seruos non tantùm liberos, sed & dominos ac rectores efficiat, adeò vt ἐλεύθερος, id est homines liberi, ei seruiant, imò seruire & obedire gaudeant: quocirca etiam cùm ab eo corripientur, non ægrè ferent: quia *vir prudens & disciplinatus non murmurabit correptus*; Græcè, παιδευόμενος, id est, cùm instruitur, eruditur, arguitur, corripitur: sed potiùs sentato se corripienti gratias aget, quòd maculam hanc & nævum non vesti, nec faciei, sed moribus & animæ inhærentem, eamque turbantem aperuerit, correxerit, emaculârit. Sequitur tertium membrum: *Et insciui non honorabitur, insciui* siue indoctum vocat imprudentem, indisciplinatum, insensatum, qui indignus est honore, id est, functione honorata. Opponit enim eum seruo sensato, cui liberi seruiant: q.d. Sensatus, etsi seruus sit, dignus est qui alios regat, & cui ceteri seruiant: at insensatus, etsi dives & nobilis, indignus est qui alios regat cùm ipse potiùs quasi cæcus regi ducique debeat. ita Palacius. Vnde Tigurina vertit, *neque enim honoribus afficietur imperitus.* Secundò Lyran. tertium hoc membrum connectit cum secundo, quasi eius sit antithesis: q.d. Vir prudens, ideoque laude & honore dignus, est, qui correptus nō murmurat, sed erratum corrigit: at insipiens ac imprudens, qui non sustinet se, etiam dum malè agit, moneri & corripi, indignus est honore: vnde non honorari, sed vt insipiens & arrogans despici & contemni solet.

Primo membro alludit ad Prou. 10. 14. *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem ministro vretur.* Hoc enim re idem est cum eo: *Seruo sensato liberi minùs sapientes, ideóque imprudentes, seruient.* Causam dat Seneca lib. 3. de beneficijs: *Si quis existimat*, inquit, *seruitutem in totum hominem descendere, fallitur; pars eius melior est exempta; corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis, mens quidem sui iuris est.* Rursum qui benè seruit, dignus est qui regat: ideóque benè seruire, egregia est dispositio ad benè regendum. Vnde Plato, & ex eo Plutarch. in Reip. gerendæ præceptis: *Qui antè non seruierunt*, inquit, *dominari rectè non possunt.* & Arist. lib. 7. Polit. *Necesse est*, ait, *futurum principem, subditum fuisse.* Nam, vt ait S. Augustin. lib. 19. de Ciuit. cap. 15. *Sicut prodest humilitas seruientibus; sic nocet superbia dominantibus.* Vnde fidelibus & sanctis seruitus est libera, imò libertas: nam, vt idem ait in psal. 99. *Libera seruitus est apud Dominum, vbi non necessitas, sed charitas seruit. Seruum te charitas faciat, quia liberum te veritas fecit.* Sic & Ambrosiaster in illud 1. Corinth 7. *Qui in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: ereptus enim à peccatis*, inquit, *quæ verè seruos probant, libertus sit. Hic enim omnino seruus est, qui imprudenter agit: sicut & veteribus placuit, qui omnes sapientes liberos appellarunt, imprudentes seruos. Vnde Salomon: Seruo*, inquit, *sapienti liberi seruient.* Quocirca Diogenes, teste Laërtio l. 6. bello captus, & in seruum venditus, cùm ab hero audiret: *Vide vt iussis meis obtemperes?* respondit ἄνω κολυμβᾶν, id est, *sursum flumina. Si medicum emisses ægro nonne illi obtemperares? multò magis decet herum animo ægrum, consultare seruo philosophiæ perito.* q.d. Virum sapientem, qualis ego sum, homini insipienti, qualis es tu inseruire, res est prepostera, & contra naturam, velut si quis contra cursum fluminis contendat. Idem Diogenes rogatus à præcone, quo titulo licitari vellet, respondit: *Nam hominibus liberis imperare*; quia, vt ait Siracides, *seruo sensato liberi seruient.* νὴ enim *liberi*, hic non significat filios, sed libertate gaudentes: hi enim græcè vocantur ἐλεύθεροι. Ita Iosepho à fratribus in seruum vendito, ob sapientiam & futurorum prænotionem, seruiuit libera Ægyptus. Hinc & veteres, si quem seruum nacti essent sapientia & prudentia pollentem, præficiebant filijs, totique familiæ, adeóque si filij deessent, eum adoptabant, & hæredem instituebant. Quod etiamnum faciunt Turcæ, vti superiùs dixi iuxta illud Prou. 17. v. 2. *Seruus sapiens dominabitur filijs stultis, & inter fratres hereditatem diuidet.*

Sapiens esto seruus est liber.

Ita Daniel ob sapientiam, captiuus licet & seruus, cum tribus socijs, Anania, Azaria & Misaële, à Dario & Nabuchodonosore præpositus fuit omnibus prouincijs Babylonis, Daniel. 2. 49. Hic verum est illud Horatij lib. 1. epist. 1.

Serui dominantes heros.

Ad summum, sapiens vno minor est Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum

Ita

Ita Seruius Tullius è ſerua (vnde & Seruius appellatus) matre, putà Ocriſia, Tanaquilis reginæ, vxoris Tarquinij Priſci, ancilla natus, creatus eſt rex Romanorum, ac Tarquinio in regno ſucceſſit, teſte Plinio lib. 35. cap. 18. qui multos Romanorum ſeruos libertate donatos recenſet, qui ad regimen, magnaſque dignitates euaſerunt. vt Chrylogonũ Syllæ, Amphionem Q. Catuli, Heronem L. Lucilli, Demetrium Pompeij, Hipparchum M. Antonij. Talis quoque apud Claudium Imp. fuit Pallas eiuſque frater Felix ex ſeruo creatus præſes Syriæ, coram quo S. Paulus à Iudæis accuſatus cauſam ſuam egit, Act. 24. 3. In his locum habet prouerbium. *De remo ad regnum, de coma* (ſerui enim comam alebant) *ad coronam, de furca ad ſceptrum*; ſerui enim collo furcam geſtabant; vnde furciferi dicebantur. Diogenes teſte Laërtio lib. 6. cùm emptus a Xeniada, ei ſeruiret, ac amici agerent de eo liberando: *Nequaquam*, inquit, *an neſcitis leones nomen ſeruire à quibus aluntur, ſed altores potiùs ſeruire leonibus? nam leo vbicunque eſt, ſemper leo eſt.*

Præclarè S. Aug. lib. 4. de Ciuit. c. 3. *Bonus*, inquit, *etiamſi ſerviat, liber eſt: malus autem etiamſi regnet, ſeruus eſt, nec vnius hominis, ſed quod grauius eſt, tot dominorum, quot vitiorum.* Vide eumdem in pſal. 84. & 89. & S. Ambr. lib. 2. epiſt. 7. ad Simplic. *Ioſeph*, inquit, *venditus in ſeruitutem eſt, & electus eſt ad potestatem, vt ſuis emptoribus imperaret. Vnde pulchrè Pſalmiſta in pſal. 104. In ſeruum venumdatus eſt Ioſeph, humiliauerunt in compedibus pedes eius, non animam eius. Quomodo enim humiliata eſt anima, de qua dicit. Ferrum pertranſijt animam eius? Nam cùm aliorum animas peccatum tranſeat (ferrum enim peccatum eſt, quod eſt penetrabile) ſanctã anima ita non potuit peccato, vt magis peccatum ipſa penetraret. In ſeruum venumdatus eſt, non ſeruus factus. Quomodo hic ſeruus, qui erudiuit principes populi in illa frumentaria diſpenſatione? aut quomodo ſeruus, qui totam terram acquiſiuit, & vniuerſum populum Ægyptiorum in ſeruitutem redegit? Denique ſapienti multi, vt ſcriptum eſt, ſeruiunt liberi: & eſt ſeruus intelligens, qui regat dominos ſtultos. Sola eſt ſapientia libera quæ diuitibus pauperes præficit, & quæ ſeruos proprijs fœnerari dominis facit, fœnerari non pecuniam, ſed intellectum.* Ratio ergo à priori, cur *ſeruo ſenſato ſeruiant liberi*, eſt, quòd ſenſatorum & ſapientum ſit regere, inſenſatorum verò & inſipientum ſit, regi. Si ergo ſeruus ſit ſenſatus, herus inſenſatus; vtique omnino congruum & æquum eſt illum regere, hunc regi.

Secundo membro ſignificat, ſapientis eſſe facilè & libenter admittere monitores, ac monitionem, inſtructionem correctionem. Nouit enim neminem tam eſſe ſapientem, qui in omnibus ſapiat, qui nuſquam erret, qui cuncta ſciat: ac præſertim nouit quemque in rebus proprijs ob philautiam facilè decipi & excutire, ac proinde melius iudicare exteros de nobis ipſis. Vnde Palacius: Si iuſtè arguetis, inquit, gratias agito: ſi iniuſtè, bonum animum arguentis lauda, malum, aut ride, aut ſuſtine. Ita S. Petrus, licet ſuperior, correptus à S. Paulo, non obmurmurauit, ſed modeſtè acquieuit, vti oſtendi Galat. 2. 11. Idem à Chriſto reprehenſus vocatuſque Satan, & inſimulatus quòd eſſet modicæ fidei, humiliter ſuſtinuit, Matth. 16. 33. & c. 14. 33. Alludit ad Prouerb. 9. 8. *Noli arguere deriſorem, ne oderit te: argue ſapientem, & diliget te*; quia, vt ibidem ait Hugo. *in hoc eſt quilibet ſapiens, ſi agnoſcit ſuam inſipientiam.* Vnde S. Bernard. ait: *Domine*

A *tu ſcis inſipientiam meam, quia ſcilicet in hoc ſapiens ſum, quod & ipſe ego eam ſcio.* Notanda eſt ſententia Prouerb. 15. 32. *Qui abnegat diſciplinam, deſpicit animam ſuam; qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.* Et cap. 29. 1. *Vir qui correptionem dura ceruice contemnit, repentinus ei ſuperueniet interitus.* Et v. 15. *Virga atque correptio tribuit ſapientiam.*

Quocirca S. Aug. epiſt. 19. ad S. Hieronymum ita ſcribit: *Identidem rogo, vt me fideliter corrigas, vbi mihi hoc opus eſſe perſpexeris. Quamquam enim epiſcopatus presbyterio* (erat enim S. Auguſtinus Epiſcopus, ſed presbyter S. Hieronymus) *maior eſt; tamen in multis rebus Auguſtinus Hieronymo minor eſt: licet etiam à minore quolibet non ſit refugienda vel dedignanda correctio.* Qua in re memorabile exemplum dedit
B S. Carolus Borromæus, qui mirè expetebat vt quilibet eum de ſuis defectibus admoneret & corriperet, dictitans ſibi id in optatis eſſe, ſeque à monitore ingens recipere beneficium. Qua de cauſa in familia duos alebat ſacerdotes graues, quibus id officij dederat, vt in omnes actiones ſuas inuigilarent, & ſicubi erraret, liberè & fideliter admonerent. ita habet Vita eius lib. 8. c. 16. Celebre eſt illud Heſiodi.

Omnia qui per ſe prænidet, optimus eſt;
Proximus ille tamen, qui paret recta monenti;
Sed qui nec ſapit ipſe, nec audit recta monentem,
Inuida ei mentem miſero natura negauit.

Et illud Philonis, iuniores & inexpertos debere imitari cæcos. Sicut enim hi quia ſunt rationis expertes, ab aſtante intelligentia reguntur, & ordinatiſſimè mouentur: ſic pariter illos à ſenibus & expertis regi ducique oportere.

NOLI EXTOLLERE TE IN FACIENDO OPERE VERS. 29.
C TVO, ET NOLI CVNCTARI IN TEMPORE ANGVSTIÆ] Græcè μὴ σοφίζου ποιῆσαι τὸ ἔργον σου, καὶ μὴ δοξάζου ἐν καιρῷ συνοχῆς σου. Quod variè à varijs vertitur. Primò Interpres Complut. ſic, *ne velis videri ſapiens in faciendo opus tuum, & ne extollas te in tempore angustiæ tuæ*; alij, *ne operis quod facis artem oſtentato, néve in tempore angustiæ tuæ te efferto*, aut *glorioſus eſto*. Secundò, Vatabl. *ne vafrè* aut *fraudulenter opus tuum agas, nec tempore difficili affectes gloriam.* Tertiò, & magis genuinè Romana, *noli excuſando cunctari in faciendo opere tuo, & noli te extollere in tempore angustiæ tuæ*; Syrus, *ne piger ſis ad faciendum opus tuum, ne ſias moleſtus in tempore egeſtatis tuæ*: q. d. Eſto ſedulus in operando, né, ſi ſis piger, incidas in egeſtatem, & cogaris mendicare, aliiſque eſſe moleſtus. Tigurina clarè & germanè, *ne tanſas nectas quo minùs agas opus tuum, nec te per ſuperbiam pudeat ipſius tempore difficili.* Idem voluit noſter
D Interpres, qui tamen priori loco legit δοξάζω, vnde vertit *extollere*; poſteriori σοφίου, vnde vertit *cunctari*: σοφίζομαι enim tria ſignificat. Primò, ſapere, & velle videri ſapientem, ac ſapientiam artemue ſuam oſtentare: quod ſecutus eſt Complut. Secundò, ſophiſticè, id eſt vafrè aut fraudulenter agere: quod ſequuntur Romana, Syrus & Tigur. Senſus ergo eſt. q. d. Noli extollere te ac gloriari de tua nobilitate, proſapia dignitate, ſtatu, quaſi eo indignum ſit laborare manibus, nec ſophiſticas has excuſationes obtendas inertiæ tuæ, vt in die angustiæ & egeſtatis cuncteris, & tardus ſis ad laborandum, & tuæ tuorumque neceſſitati prouidendum: quia gloriatio tua inanis eſt, nec ventrem tuum ſatiabit, ſed mentem vanitate & ſuperbia implebit. Vnde ſequitur: *Melior eſt enim*, &c. vt habet Græca.

Aliter

Aliter Rabanus: *Prohibet*, inquit, *ne quis pro bona operatione se extollat, quia omnis arrogantia abominatio est apud Deum, & ne quis in aduersitatibus à bono opere cesset: quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem; spes autem non confundit.* Sic & Lyranus. *Noli*, ait, *te extollere, quia quidquid tibi est boni, totum est à Deo.*

Hanc gnomen appolito arundinis cum canna saccharacea contendentis apologo, repræsentat Cyrillus lib. 2. Apologorum c. 14. cui titulus: *Contra eos qui citò adepti raptam altitudinem, gloriantur spernentes humiles. Canna arundinea*, inquit, *iuxta cannam melleam oriens, eandem breui transcendens, altitudine tumens ait: Canna mellis quantum temporis habes? Cui illa respondit: Duos vitæ annos. Tunc ipsa velociùs altum repsisse se gaudens, humilemq; spernens, nec arrogantiâ magnâ dixit: Benè sit naturæ, quæ me in anno fecit te transcendere. Ad hæc canna mellis offendens fatuæ confusionem suam, dixit: Rectè es arundò, sensu arida, & omnis ventositatis impetu agitata. Non attendo quoniam vt citiùs creuisses, totum altitudini nihilq; profunditatis dedisti? Ex quo apparet quòd intus es vacua, & foris tumescis infructuosa: nimirum sublimes arbores vt plurimum infructuosæ terminantur; & quæ in granditate germinantur, citò deficiuntur.* Deinde idipsum exemplo gallinæ, mellis, pulueris, montium & vallium euincit: *Gallina parula omni die enitescat, at ingens firmitho semel tãtùm in anno. Me quidem humilitatis firmitas à venterum tempestate tutatur, tua verò tibi est altitudo tempestas: omnis enim quanto sublimior, tanto forè mutabilior est. Vt quid ergo de altitudine procellosa & vacua gloriaris? & stultè me plenam melle, & stabili breuitate fundatam confundis? Pulueris quippe quanto plus erigitur, tanto magis dispergitur; & fumus quo magis exsultat, amplius annullatur; vapor quoq; altus ab æstu consumitur, & contentus in rorem dulcissimum condensatur. Montes aërei sæpè nubis caligine inuoluuntur, & terrenæ valles riuis inundantibus impinguantur. Igitur incomparabiliter melior est plenæ humilitatis paruitas, quàm velox sublimitas omni bono euacuata. Quibus auditis arundo erubuit.*

Apologus gloriosi.

Similia.

VERS. 29.

VERS. 30. MELIOR EST (Græca addunt *enim*: datur enim hîc causa præcedentis versiculi) QVI OPERATVR, ET ABVNDAT IN OMNIBVS, QVAM QVI GLORIATVR, ET EGET PANE] Græca nonnulla significantiùs habent, *quàm gloriosus obambulans & egens pane.* Solent enim hi glorioſi, desides splendidè & magnificè obambulare, vt suum splendorem, imò fastum ostentent, cùm interim venter eorum fame latret. *Melior*, id est, potior, sapientior, ditior, ventre plenior, mente felicior. Syrus, *melior est vir qui operatur, & abundans est diuitijs, eo qui grauem se facit & indiget cibo.* Huc facit illud Comici: *Præstat diuitem esse & popularem, quàm nobilem & mendicum.*

Alludit, imò citat Prouer. 12. 9. *Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane*: quia pauper per humilitatem & laborem procurat sibi victum & vestitum, glorioſus autem per socordiam & superbiam vtroq; se fraudat, seque fame, mœrore & pudore cõfici permittit. Natus est homo ad laborem, vt ait Iob c. 5. 7. ne fugiat ergo sibi congenitum laborem. Beati sunt qui labores manuum suarum manducabunt, psal. 127. 2. non qui desident otioſi. Hinc conclude, meliorem esse agricolam & mechanicum, qui labore suo facit vt non egeat, quàm nobilem & splendidum, cuius splendorem lurida fames obscurat. ita Palacius. Tropolog. Melior & sapientior est qui in hac vi-

A ta laborat in bonis operibus: *vnde certa illi restat spes remunerationis, quàm vi in vanitate dies suos consumat, & experiatur panis illius qui de cælo descendit, quem qui manducauerit, non morietur in æternum. Beatus est enim qui manducat panem in regno Dei*, ait Rabanus.

VERS. 31. FILI IN MANSVETVDINE SERVA; Græcè est, δόξασον, id est, honora, glorifica, ANIMAM TVAM, ET DA ILLI HONOREM SECVNDVM MERITVM SVVM] q.d. Da illi honorem quem meretur. Græca, κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς, id est, *iuxta dignitatem eius*, vel *pro eius dignitate*; Vatabl. *fili per mansuetudinem gloriam animæ tuæ conciliа, & eam honore quem meretur affice*; Syrus, *fili mi, in religione honora animam tuam, & da illi suauitatem, iuxta id quod necessarium est illi.* q.d. Suauiter & leniter tracta animam tuam, ita & apud te, & apud alios plus proficies. Vnde viri sapientes & pij docent, hominem non debere indignari animæ suæ, cùm in aliquos defectus labitur, sed leniter & suauiter eam corri-

pere ac instituere potiùs, & dirigere, quàm reprehendere: hæc enim lenis correptio, magis quàm acris eam penetrabit & mouebit ad emendationem.

Iam sententia hæc Syracidis Primò, planè & simpliciter, ut sonat, accipi potest: q.d. Stude mansuetudini; hæc enim honorem tibi conciliat, hæc est decus & gloria animæ tuæ, quia in ea consistit animæ pax & quies æquè ac sanctitas. Hunc sensum in tres secat Palacius: Primus, inquit, conuenit cum præcedentibus & sequentibus: q.d. *Fili si pauper fueris, serua te mansuetum, non iracundum aut blasphemum. Nam iracundia deijcit hominem gradu hominis: ne igitur tu te deijceris; sed in hominis dignitate seruabis. Quod si ex ira non operueris, peccabis in animam tuã, eam necessarijs defraudando. Quod malum si tu tibi inuleris, quis auertet? si tu te ita dedecore afficis, quis decorabit?* Secundus sensus: *Serua te, fili, tranquillũ & imperturbatum. Cùm enim anima tua excelsior sit rebus alijs, indignũ est te ab eis turbari aut pollui. Si verò in te turbaueris aut polluueris, quis te iustũ existimet?* Tertius est: *In patientia vestra possidebitis animas vestras. Igitur impatiens amittis te. Non ergo dat honorem animæ suæ. Quòd si tu tibi contumeliã irrogas, auferens te tibi, à quo vis honorari?* Hæc Palacius. Rursum honor animæ debitus est, ut illa quasi regina imperet corpori & sensibus, quasi subditis & ancillis. Nam, ut ait Aristot. 1. Politic. *Anima naturaliter dominatur corpori, sicut dominus seruo; cùm autẽ hoc dominium stat, omnia bene.* Et Plato apud Stobæum serm. 21. *Quæ dominantur*, inquit, *præ illis quæ seruiunt, semper sunt honoranda. Quapropter meritò post dominantes deos, & eos qui illos sequuntur, animum nostrum colendum, secundoq; loco habendum iubeo. Nemo autem rectè animum suum honorat, nisi qui vitijs fugatis, pietatem & iustitiam colit.* Qui enim vitijs seruit, eam deshonestat, & similem brutis, imò dæmonibus efficit.

Porrò S. Fabianus epist. 2. sic legit: *Fili in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem, cui honor competit.* indeque probat honorandos esse præpositos, non autem reprehendendos à subditis: nam, ut ait S. Bernard. serm. 85. in Cant. *Modestia animi probat virum sapientem, constantia virum virtutis ostendit.*

Secundò Rabanus: *In mansuetudine*, ait, *animam seruat, qui per humilitatẽ operis exteriùs patientiã: & dat illi honorem secundùm meritum suum, qui se spe futuræ mercedis pro studio consolatur iusti laboris: quia Deus reddet singulis secũdùm opera sua.* Et Lyran. *Serua*, ait,

in mansuetudine; id est, *moderatione & lenitate virtutum*, *animam tuam*, subijciendo ei carnem & appetitum sensitivum.

Tertiò, solerter & appositè Iansenius hæc, ut eum præcedentibus & sequentibus connectat, prestiùs accipit, arctatq; ad studium laborandi, ut hoc labore quis sibi victum paret, quasi hic radicem inertiæ, scilicet, superbiam, & ex ea nascentem impatientiam, succidat per contrariam humilitatem, & ex ea nascentem mansuetudinem: q.d. Noli in laborando ob laboris molestiam & difficultatem fieri impatiens, ideoque piger & tardus, sed humiliter & mansuetè laborem omnem suscipe & capesse, quia per eum glorificabis animam tuam, dando illi honorem, id est, sustentationem & alimoniam, quæ ei pro sua dignitate debetur. *Honor* enim in Scriptura sæpè alimoniam significat, ut cùm dicitur: *Honora patrem & matrem: honora*, id est, B cole, obedi, & ale si indigent. Et, *Qui benè præsunt presbyteri, duplici honore* (id est, duplici stipendio) *digni habeantur*, 1. Timoth. 5. 17. Multi enim nolunt laborare, eò quòd laborem se, suaque dignitate indignum putent. Hoc refellit Siracides, dicens, laborem esse honorem & gloriam animæ, eiusque dignitati congruum, imò debitum, quia per laborem sustentatur vita animæ in corpore, ut decenter viuere, vestiri & conuersari possit: quæ omnia succiduntur per pigritiam, quæ facit hominem egere omnibus, & fame contabescere, ut anima in corpore pereat & intereat, quæ summa est animæ indignitas, æquè ac iniuria, & calamitas.

VERS. 32. PECCANTEM IN ANIMAM SVAM QVIS IVSTIFICABIT? ET QVIS HONORIFICABIT EXHONORANTEM ANIMAM SVAM?] Græcè ζωὴν αὐτοῦ, id est, *vitam suam*. Primò, iuxta primum sensum præced. v. datum, sensus est: q. d. Serua animam tuam in mansuetudine, ut iræ cæterique animi passionibus iam sedatis domineris, in quo, vti dixi, honor & decor animæ tuæ consistit. Nam si per superbiam, iram, inuidiam, impatientiam, &c. pecces in animam tuam, *quis* te, *iustificare*, id est, iustum pronuntiare, vel iustè à culpa excusare poterit? rursus, quis in honore dignum censebit, cùm tu ita per vitia dehonestes & conspurces animam tuam? Vnde Tigurina vertit, *quis iustum dicat eum qui peccat in animam suam? aut qui vitam suam infamantem honoret?* alij, *quis honorabit eum qui dedecorat vitã suam?* Quot enim peccata perpetrat, tot dedecora conijcit in animam vitamque suam. Syrus, *fili mi, cum qui condemnat animam suam, quo iustificabit? aut quis honorat eum qui contemptibilem reddit animam suam?* Vnde Rabanus: *Exhonorat*, inquit, *animam suam, qui peccatis illam polluit: & quis iustitiæ illi tribuat meritum, quem conijcat suæ salutis habere neglectum? Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis sui, prout gessit, siue bonum, siue malum.* Secundò, iuxta secundum sensum v. præced. datum: q. d. Piger & otiosus, qui laborando non vult sibi victum parare, peccat in animam suam, quia eam famis & mortis periculo exponit, quis ergo eum iustificare aut excusare poterit? Rursus idem dehonestat animã suã acediã, otio & superbiã; quis ergo eum honore dignum censebit? q. d. Superbus & gloriosus per superbum otium, quo laborem manuum quasi sit indignum detrectat, ambit honorem & gloriam. At errat: cùm enim ipse superbiã & pigritiã dehonestet animam suam, imò eam fame sinat A contabescere, quis eum iure honorare, aut honore dignum censere poterit?

VERS. 33. PAVPER GLORIATVR PER DISCIPLINAM ET TIMOREM SVVM: ET EST HOMO QVI HONORIFICATVR PROPTER SVBSTANTIAM SVAM] Pro *gloriatur & honorificatur*, Græcè est idem verbum δοξάζεται, id est, honoratur honore & gloria afficitur: q.d. Pauper honoratur ob morum disciplinam & timorem Dei, at diues honoratur propter opes & substantiam. Ergo potior est honor pauperis quàm diuitis, idque tanto, quanto potior est timor Dei omnibus mundi opibus. Ne ergo pauper tristetur, quòd egens opibus, careat pariter honore mundano, quia honorem habet maiorem & altioris ordinis, putà diuinum ex timore Dei: vicissim diues non superbiat quòd honoretur propter opes, quia exilis est hic honor, si ad honorem, quem parit timor Dei, comparatur. vnde Tigurina, *pauper propter scientiam suam* (practicam, quæ in bene operando & iustè viuendo consistit) *& religionem, gloriam adipiscitur, & diues ob diuitias suas in honore est*; Syrus, *est pauper qui honoratur propter sapientiam suam, & est diues qui in honore habetur propter diuitias suas*, Præclarè Nazianzen. in Tetrastichis:

Iusta paupertas melior iniustis opibus.

Opibus carente nil viro securius:
Spes ille totas in Deo fixas tenet.
Melior egestas improbè partis bonis.
Vix vnquam acerba sustulit quem quam fames,
At certa crimen improbis mors est viris.

Idem in carmine de Beatitud.

Felix qui Christum fortunis omnibus emit:
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Idem tract. de Vitæ itineribus:

Nil autem hic firmum, præuidit Christus, vt esset,
Quò tua fluxorum pectora tangat amor. C

Contrarium est iudicium mundi, & mundanorum, qui felicitatem ponunt in rerum copia, infelicitatem in inopia; vnde tanti quemque æstimant, quantas habet opes, iuxta adagium quod citat S. August. lib. de Doctr. Christ. *Quantum habeas tantum eris*, Et illud Iuuenal. sat. 3.

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Et illud olim celebre: χρῆματα ἀνήρ, pecunia vir. Vnde & Horat. lib. 2. Serm. satyra 2.

Omnis enim res
Diuitijs paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam Rex.

Et Menander:

Epicharmus quidem deos esse dicit
Ventos, solem, terram, aquam, ignem, stellas.
Ego autem viles deos esse arbitror
Argentum nostrum & aurum.
Nam illos si collocaueris in domum,
Pete quidquid vales, assequêris omnia. D

Verùm meliùs sapuêre Philosophi, qui paupertatem diuitijs æquarunt, imò antetulerunt, tamquam sapientiæ & virtutis instrumentum. Vndè Crates abiecit aurum, ut securiùs philosopharetur. Archesilaus paupertatem aiebat esse matrem frugalitatis, continentiæ, modestiæ, adeoque omnis virtutis gymnasium. Diogenes dictabat eamdem omnia docere, & virtutem esse quæ per se discerentur; cùm opulenti multis egeant præceptis, ut temperanter viuant, modestiam seruent, corpus exerceant, &c. ita Strobæus serm. 95.

VERS. 34. QVI AVTEM GLORIATVR IN PAVPERTATE, QVANTO MAGIS IN SVBSTANTIA? ET QVI GLORIATVR

RIATVR IN SVBSTANTIA, PAVPERTATEM VE-RERATVR] Hic versus rursus facit ad solandam pauperum depressionem animi, & ad retundendum diuitum fastum: q. d. Pauperis honor est solidus, quia situs in solido timore Dei, ideoque facilè crescere & augeri potest additis ei diuitijs. Sæpè enim Deus timentes se ditat: quare tunc duplici titulo accedet ei honor, scilicet, titulo timoris Dei, & titulo opum. Sicut enim imago pulchra, magis pulchrescit, si limbo aureo circumdetur; sic & virtus in se pulchra magis pulchrescit, si opibus honestetur: quare tunc quasi duplex viro accedit decor & honor: vti contigit Danieli, cùm is ob virtutem & sapientiam præpositus fuit Babyloni, honoratus à rege, omnibusque principibus, Dan. 2. 48. Diues verò carens timore Dei, imò fastui & luxui vacans, vero honore caret, & vano dumtaxat potitur, qui situs est in copia opum: vanũ esse liquet ex eò quòd diues facilè pauper effici possit, ut indies fieri videmus: quare tunc omni honore, etiam vano, qui situs erat in opibus, destituetur. Alludit ad illud Ecclesiastæ 7. 12. *Valdior est sapientia cum diuitijs, & magis prodest videntibus solem. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit & pecunia. Hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quòd vitam tribuunt possessori suo.* Hunc sensum exigunt Græca, quæ sic habent, *qui verò pauper honoratus est, quanto dives esset idẽ honoratior? & qui infamis est in diuitijs, quanto foret in paupertate magis?* ita Tigurina. Syrus, *qui honoratur in paupertate, in diuitijs suis quanto magis, & qui contẽptibilis* (vel illecebrosus & voluptuosus) *est in paupertate sua, in diuitijs suis quanto magis?* Quæ verba alium innuunt sensum: q. d. Pauper si timeat Deum, honoratur in paupertate sua: idẽ si fiat dives honorabitur magis. At pauper qui non timet Deum, imò sua prodigit vacando veneri & ventri, inhonoratur in paupertate sua, & multò magis inhonorabitur si fiat dives, quia per diuitias fiet intemperantior, insolentior, superbior; itaque maius odium & probrum sibi accersiet. Complur. tantùm habent, *qui honoratur*, vel *glorificatur, in paupertate, quanto magis in substantia?*

Pauperes ergo solentur se his verbis, quibus Tobias solatus est se & filium, dicens ca. 4. v. 23. *Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.* Et illis S. Iacobi cap. 2. 5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo diuites in fide, & heredes regni, quod repromisit diligẽtibus se?* Et illis Christi: *Pauperes euangelizantur.* Et *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. 3. Et illis Dauidis de Christo: *Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea*, Psal. 87. 16. *Vulpes enim foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autẽ hominis non habet vbi caput reclinet.* Matt. 8. 20.

Præclarè S. Leo ser. 4. in Quadragesim. *Semper dives*, inquit, *est Christiana paupertas, quia plus est, quod habet, quàm quod non habet: nec potest in isto mundo indigentia laborare, cui donatum est in omnium rerum Domino omnia possidere.* Et Saluianus Massiliensis, *De illis*, inquit, *qui expediti ab omnibus fortunis Saluatorem viâ sequuntur, & Dominum Iesum Christum, non sanctitatis solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil vili quod dici possit, nisi illud tantùm, quod etiam Propheta dixit: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus. Vos autem non aliter quàm imitatores Christi honoro, non aliter quàm Dei imagines colo, non aliter quàm membra Christi*

A *suscipio.* Atque hi cùm possessione sint diuites, voluntate pauperes, possunt gloriari, tam in substantia, quàm in paupertate, imo hæc est summa gloria, diuitijs per contemptum dominari, vti fecit Alethius gener S. Paulæ, vti dixi v. 26. Item Pammachius eiusdem gener, cuius proinde gloriam ita celebrat. S. Hieron. epist. 26. ad Pammach. *Non est parum virum nobilem, disertum, locupletem, potentium in plateis vitare consortium, miscere se turbæ adhærere pauperibus, rusticis copulari, de principe vulgum fieri: sed quanto humilior, tanto sublimior est: lucet margaritũ in sordibus, & fulgor gemmæ purissimæ etiam in luto radiat.* Et mox: *Antequam Pammachius Christo tota mente seruiret, notus erat in senatu: sed multi alij habebant insulas proconsulares, totus urbis huiusce modi honoribus plenus est. Primus erat, sed inter primos, præcedebat alios dignitate, sed & alijs sequebatur: quamuis clarus honor, vilescit in turba; & apud viros bonos indignior fit ipsa dignitas, quam multi indigni possident: at nunc omnes Christi Ecclesiæ Pammachium loquuntur: mirantur: miratur orbis pauperem, quem hucusque diuitem nescibat.* Mortua enim Paulina vxore, S. Paulæ filia, ex Consule Romæ fecit se monachum æquè ac S. Paulinus, Alethius, & alij isto ævo, quorum mater & antesignana fuit S. Paula, discipula S. Hieronymi. Vnde de eodem paulò antè: *Nostris temporibus*, inquit, *Roma possidet, quod mundus antè nescivit. Tunc viri sapientes, nobiles, potentes Christiani: nunc multi monachi sapientes, potentes, nobiles: quibus cunctis Pammachius meus sapientior, potẽtior, nobilior, magnus in magnis, primus in primis, ἀρχιμονάχος monachorum.* Et post nonnulla: *Quis enim crederet, vt consulum præpes, & Furiam germinis dens, inter purpuras senatorum, furua tunica pullatus incederet, & non erubescerent oculos sodalium, vt deridentes se derideret?*

Anagogicè Rabanus: Pauper, inquit, *est, qui in timore Domini, & observantia veræ religionis totam gloriam suam statuit; de quo Paulus: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Qui autem gloriatur in paupertate sua, quanto magis in substantia? Ille autem qui in tribulationibus gaudet, in necessitatibus, in angustijs nunc pro Christo: quanto magis gaudebit, quando peruenerit ad retributionem futuram, & ad diuitias veras quæ electis Dei seruantur in regno cælesti? Qui autem gloriatur in substantia, paupertatem veretur. Hoc est, ille quò totam fiduciam suam ponit in terrenarum rerum abundantia, paupertatem futuram veretur, memoret quæ semper illam Euangelicã parabolam de diuite purpurato & pauper Lazaro: quomodo ille de gloria temporali in tormenta proiectus est æterna; iste autem de miseria præsentis vitæ, ad gaudia consendit sempiterna. De quo & per Iacobum dicitur: Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua: quia omnis qui aduersa humiliter pro Domino suffert, sublimiter ab illo regni præmia percipiet. E contrario autem dives in humilitate sua glorietur: quod per vanitatem dicitur; quando gloriam suam, qua de diuitijs superbiebat, & pauperes despiciebat, aut etiam opprimebat, perpetua pœna finitam esse conspexerit.*

Mysticè, cùm totum hoc caput impetat & exagitet superbos & superbiam, hæc accipi possunt de paupere, sed humilis ac diuite, sed superbo ob suas virtutes, bona opera & merita: q. d. Melior est peccator pœnitens qui pauper est meritis, sed dives humilitate: quàm iustus dives meritis, sed ijs superbiens. Hoc est quod vulgò dicitur: *Melior*

Moral. melior est peccator humilis, quam iustus superbus.

eſt peccato humilis, quàm iuſtus ſuperbus. Nam ille humilitate in meritis creſcet, hic ſuperbia decreſcet, imò à Deo deſertus labetur in peccatum mortale, quo omnia merita perdet, fietque pauperrimus. Id ita liquet in parabola Publicani humilis & Phariſæi meritis ſuperbi, quam recenſet Chriſtus Lucæ 18. 10. & ſequ. Publicanus enim confitens, dicenſque: *Deus propitius eſto mihi peccatori*, meruit audire à Chriſto: *Dico vobis, deſcendit hic iuſtificatus in domum ſuam ab illo: quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur; & qui ſe humiliat, exaltabitur.* De quo S. Greg. 19. Moral. 17. *Phariſæus*, inquit, *gratias rectè egit, ſed peruersè ſe ſuper Publicanum extulit: cuius cordis ſuperbiam ipſe laudis ſuæ titulus prodidit, quam abſtinendo & largiendo ſeruauit.* Et paulò pòſt: *Vnde magnopere oportet, & bona ſemper agere, & ab ipſis nos bonis operibus cautè in cogitatione cuſtodire, ne, ſi mentem elauerit, bona non ſint, quæ non auctori mittant, ſed elationi. Elauerat namque in prælio elephantem feriens ſtrauit, ſed ſub ipſo, quem extinxit, occubuit. Quos ergo iſte ſignificat quem ſua victoria oppreſſit, niſi eos qui cuncta ſuperant, ſed ſub ipſa quæ ſubiecerant ſuperbiendo ſuccumbunt? quaſi enim ſub hoſte quem proſternunt moritur, qui de culpa quam ſuperat elauatur.*

Quocirca idem S. Gregor. 21. Moral. c. 26. ſapienter docet euntibus in cælum imitandos eſſe viatores, qui non quantum viæ confecerint, ſed quantum conficiendum reſtet ſemper conſiderant, & præ oculis habent. Hinc Chriſtus detonat in Angelum Laodiciæ: *Dicis quòd dives ſum, & locupletatus, & nullius egeo, & neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus*, Apocal. 3. 16. Audi S. Chryſoſt. homil. 5. de incomprehenſibili Dei natura: *Atque ut planiùs intelligas quàm ſit bonum nihil magnum de ſe opinari, finge animo bigam duplicem: quarum ſub altera virtus iuncta ſit cum ſuperbia, ſub altera peccatū cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati virtutem facilè anteire, palmamq; decurſionis celeritatis obtinere, non peccati pernicitate, ſed contingatæ humilitatis facilitate: contra bigam alteram virtutis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, ſed ſuperbiæ mole ac pondere. Vt enim humilitas præ ſummæ ſuæ excellentia peccati ſuperat pondus, atque in cælum pernebis ſic ſuperbia præ nimio ſui ponderis, ac intolerabili mœre ſuæ molis prænales, adeò vt etiam leuiſſimam illam & ſupernam virtutem vincat, deorſumq; verſus facilè detrahat.* Optatus Milevitan. libr. 2. contra Parmen. non longè à fine: *Publicanus*, ait, *humilis, hominem ſe eſſe cognoſcens, ſic regnum dicens: Propitius eſto mihi peccatori, ſic iuſtificari meruit. Sic ſuperbia in Phariſæo magiſtra veſtro de templo damnata deſcendit. Meliora inuenta ſunt peccata cum humilitate, quàm innocentia cum ſuperbia.* Quocirca prudenter S. Bernard. ſerm. 13. in Cantic. *Magna*, inquit, *& rara virtutis profectio eſt, vt magnalicet operantem, magnum te meſſias, & manifeſtam omnibus tuam te ſolum latere ſanctitatem. Mirabilem te apparere, & contemptibilem reputare, hoc ego ipſis virtutibus mirabilius iudico.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAp. precedenti egit de ſuperbia, nunc hoc capite agit de oppoſita illi virtute, ſcilicet humilitate & modeſtia. Primò igitur, à v. 1. vſque ad 11. ſex modeſtiæ modos & ſpecies aſſignat. Nam docet ſapientem eſſe humilem & modeſtum in pulchritudine & ſtatura, in veſtitu, in honore, in iudicio & vituperio, in reſponſione & loquela, in multis negotijs & opibus. Secundò, à v. 11. vſque ad 31. duos ad eam dat ſtimulos, ſcilicet primum v. 10. & ſequ. quod omnia ſint Dei, qui cuiq; ſuam ſortem bonam vel malam, diuitias vel paupertatem, pro ſua ſapientia & beneplacito diſtribuit. Secundum, v. 20. & ſequ. quòd cuiq; inſtet mors, in qua Deus cuiq; pro meritis præmium rependet. Docet ergo non tam à labore hominis, quàm à Dei manu & munere expectandas eſſe diuitias, æquè ac paupertatem, ſapientiam, ſcientiam, directionem, ceteraq; omnia, ac præſertim retributionem meritorum cuiuſque in hora mortis. Tertiò, à v. 31. vſque ad finem docet in domum non eſſe recipiendos hoſpites dolioſos, ſuperbos, malitioſos & alienigenas. Recitat magnam huius capitis partem iuxta Latinam Vulgatam, penè ad verbum Lucius Papa & Martyr epiſt. 1. qui fuit coæuus Origeni, vixitq; ſub Gallo & Voluſiano Impp. anno Domini 254. Vnde colligas quàm antiqua & ſincera ſit Latina verſio Eccleſiaſtici. Extat inter Decretales Pontif. tom. 1.

PRIMA PARS CAPITIS.

De humilitate & modeſtia, cuius ſex modos & ſpecies aſſignat.

Vſ. 1. SApientia humilitati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſedere illum faciet.

2. Non laudes virum in ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo.

3. Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.

4. In veſtitu ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altiſſimi ſolius, & gloriоſa, & abſconſa, & inuiſa opera illius.

5. Multi tyranni ſederunt in throno, & inſuſpicabilis portauit diadema.

6. Multi potentes oppreſſi ſunt validè, & glorioſi traditi ſunt in manus alterorum.

7. Priuſquam interroges, ne vitupereris quemquam &: cùm interrogaueris, corripe iuſtè.

8. Priuſ-

8. Priusquam audias, ne respondeas verbum: & in medio sermonum ne adijcias loqui.

9. De ea re, quæ te non molestat, ne certeris: & in iudicio peccantium ne confistas.

10 Fili ne in multis sint actus tui: & si diues fueris, non eris immunis à delicto, si enim secutus fueris, non apprehendes: & non effugies, si præcucurreris.

VERS. 1. SAPIENTIA HVMILIATI EXALTABIT CAPVT ILLIVS, ET IN MEDIO MAGNATORVM CONSIDERE ILLVM FACIET] Pro *humiliati* Græcè est ταπεινῶ, id est, humilis: quod tripliciter accipi potest. Primò enim, humilis dicitur vilis & abiectus, qualis est pauper, ita Palacius. Secundò, qui ex virtute humilitatis se deprimit & humiliat. ita Lyran. & Hugo. Tertiò, qui ab alijs humiliatur & deprimitur. ita Dionys. Quilibet ergo humilis si sapiens sit, ac sapienter, id est, modestè & humiliter, sui abiectionem ferat, vel sponte capessat, certò speret sui exaltationem: nam *omnis qui se humiliat, exaltabitur*. Hæc enim est lex ab æterna Veritate sancita, tertiò, à Christo repetita & stabilita, nimirum Matth. 23. 12. Lucæ 14. 11. Lucæ 18. 14. Vnde clarè & breuiter Tigurina vertit, *Sapientia exaltat caput humilis & eum inter proceres collocat*. Hoc non semper fit in hac vita, sed sæpè: vti videre est in electione Romanorum Pontificum, Episcoporum, Prælatorum, &c. Ad hæc enim munia eligendi sunt, & eliguntur non nobiles, non diuites, sed sapientes, esto humili genere nati. In altera autem vita fiet omnibus humilibus, & semper, imò in æternum. Sic S. Franciscus merito humilitatis euectus est in cælis ad summum angelorum ordinẽ, collocatusq; inter Seraphinos, vti reuelauit Deus, teste S. Bonauent. in Vita S. Francisci. Syrus, *Sapientia pauperis exaltabit caput eius, & inter principes sedere facit eum*. Ita sapientia exaltauit humiliatum in carcere Iosephum, cùm eum ad principatum Ægypti euexit; Mosen profugum, cùm eum ducem & liberatorem populi constituit: Danielem, cùm eum è lacu leonum ereptum Babyloni præfecit. Humilitas ergo est scala per quam ad sublimitatẽ ascendere oportet, *quia hæc est via, & non est alia præter ipsam: qui aliter vadit, cadit potiùs quàm ascendit: quia sola est humilitas quæ exaltat, sola quæ ducit ad vitam*, ait S. Bernard. serm. 2. de Ascens.

Exemplum memorabile & appositum est in Vita B. Alcuini, siue Albini Flacci, præceptoris Caroli Magni, quæ operibus eiusdem præfigitur: Carolus Magnus, inquit, orationis gratia vnaque desideratæ collocutionis mutuæ cum Albino, sepulchrum S. Martini suis cum filijs Carolo, Pipino ac Ludouico, visitare studuit, quo in loco teneris manum Albini, ait secretè: *Domine magister, quem de his filijs meis videtur tibi in isto honore, quem, indigno quãquam, dedit mihi Deus, habere me successorem?* At ille vultum in Ludouicum dirigens, nouissimum illorum, sed humilitate clarissimum, ob quam à multis despicabilis notabatur, ait: *Habebis Ludouicum humilem successorem eximium*. Hoc tunc solus audiuit Carolus; sed cùm eoldem reges erecta ceruice, & Ludouicum humili orationis gratia in ecclesiam S. Stephani postea incedere cerneret, sedens in loco, quo sepeliri volebat, inquit, sibi adstantibus: *Cernitis Ludouicum fratribus suis humiliorem? Certè videbitis hunc patris celsissimum successorem*. Nec non cùm paulò pòst, communionem corporis Christi & sanguinis manu propria eis misceret: idem Ludouicus humilitate clarissimus, præ omnibus patri sancto inclinans, eius osculatus est manum. Tunc vir Domini adstanti sibi ait Sigulfo. *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur: certè ipsum post patrem Francia gaudebit habere imperatorem*. Hoc nos iam factum & videmus & gaudemus. Depositi sunt qui videbantur cedri, & exaltata est oliua fructificans in domo Domini. hucusque auctor Vitæ.

Simile, sed terribile extat apud B. Petrum Damianum epist. 14. ad Desiderium Abbatem c. 6. vbi narrat, clericum blasphemum dicentem, in se falsam extitisse illam Christi sententiam: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*: Nam si ego, inquit, me meis aduersarijs humiliter inclinassem, hodie tot possessionum & clientum copiam non haberem; clericum, inquam, hoc dicentem, in prælio cælitus ense fulgureo fuisse transfixum.

Alludit & quasi citat illud Salomonis: *Gloriam præcedit humilitas*. Prouerb. 15. 33. Ratio est quam idem dat c. 11. 2. *Vbi fuerit superbia, ibi & contumelia: vbi autem humilitas, ibi & sapientia*. Sapientia autem exaltat & glorificat. Vnde idem cap. 29. 23. *Superbiam*, inquit, *sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria*. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 15. in Matth. *Sicut superbia omnium fons malorum est, ita humilitas cunctarum origo virtutum*. *Sola humilium exaltat.*

Hanc gnomen appositè citauit R. Simeon: inuitatus enim ab Alexandro rege Iudæorum ad conuiuium ab eoque collocatus inter se & reginam, cùm Rex ei diceret: *in quantum te Pharisæum honore*, respondit, *iure & meritò id facis: nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum considere facies illum*. De quo plura in Additione ad Ben Sira in fine libri.

Idipsum à Salomone, Siracide & Hebræis didicerunt Gentium sapientes. Arabum Prouerbium extat eem. 1. num. 30. *Esto in pueritia tua humilis, vt sis in senectute tua exaltatus*. E Græcis Plato li. 5. de Repub. censuit, *reges non esse creandos, nisi philosophos*, putà ethicos & modestos. E Romanis Seneca in Prouerbijs hæc habet: *Vis omnibus esse notus, prius effice vt neminem noueris. Vis habere magnum honorem, dabo tibi magnum imperium, impera tibi. Si vis beatus esse, cogita hoc primùm contemnere, & contemni*. Mystice Rabanus: *Sapientia humiliati est fides Christi, quæ per dilectionem operatur. Hæc non philosophiam humanam, nec iactantiam vanam huius mundi sectatur: sed mansuetudinem & modestiam semper sui domini imitatur, qui dixit: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Vnde fiet quod subiungitur. Et inuenietis requiem animabus vestris. Possessores enim suos in medio magnatorum considere facies, quando eos cum Patriarchis & Prophetis, cum Apostolis & Martyribus, & ceteris Sanctis regni cælestis tribues esse participes*. *Gnoma sapientum.*

NON LAVDES VIRVM IN SPECIE (Græcè ἐν κάλλει, id est, in forma & pulchritudine) *sua*, NEQVE SPERNAS HOMINEM IN VISV SVO] id est, ob aspectum suum, ob aspectabilem & despicabilem eius formam, si videlicet deformis sit, pusillus, contractus, gibbosus. Est Hebraismus, & Hebraica metonymia: ponitur enim potentia pro obiecto, VERS. 2. *Ex specie noli iudicare: cur*

obiectio, putà viſus vel aſpectus pro re viſa & aſpectabili. Tigurina, *ne laudes virum de pulchritudine ſua, nec quemquam ob formam ſuam vituperes*; Syrius, *ne laudaveris hominem qui ſpecioſus eſt in aſpectu ſuo, & ne contumelia afficias hominem qui vilis eſt in aſpectu ſuo. Prohibet*, ait Rabanus, *ne quis iuxta ſpeciem corporis æſtimet qualitatem mentis, quia ſicut diuiſa eſt natura animæ & corporis, ita & dignitas eorum eſt diuerſa: nec conſequens eſt vt quantitatem ſtaturæ ſequatur modus ſapientiæ.*

Cauſa Prima. Cauſa eſt prima, quòd forma & pulchritudo ſit quid femineum, ac proinde viro ſapienti ſpernendum. Vnde phyſici docent feminam & formam inſignem produci, ſi viri ſemen in læuam, id eſt femineam, vteri muliebris partem inciderit; quòd ſi ſecùs contingat, marem produci. Notat Lactantius lib. de Opificio Dei c. 12. *illum aliquid in ſe habere femineum ſupra quàm decus virile patiatur, vel formam inſignem, vel nimium candorem, vel corporis lenitatem, vel artus delicatos, vel ſtaturam breuem, vel vocem gracilem, vel animum imbecillem, vel ex his plura.* Ac paulo pòſt ſubdit de moribus qui minùs ſunt pulchri, quàm feminæ: *Sed plus roboris maribus attributum eſt. Vir itaque eſt nominatus, quòd maior in eo vis eſt quàm in femina, & hinc virtus nomen accipit. Item mulier, vt Varro interpretatur, à mollitie eſt dicta velut mollier.* Quærit S. Ambroſ. libr. de Inſtitut. virginis cap. 3 Cur, *Cùm Deus*, Geneſ. 1. *omnia opera ſua laudaret, cælum terram, maria, noctem & diem, quòd iſta proficerent ad vſum laboris, illa ad ſuſtentum quietis, laudaverit & feras beſtias; vbi ad hominem ventum eſt, ſolus nō videtur eſſe laudatus, propter quem omnia generata ſunt? Quæ igitur cauſa eſt, niſi fortè ea, quia alia in ſpecie ſunt, homo in occulto? Nihilum beſtijs plus reperias, quàm quod videtur: in homine nihil eſt inferius, quàm quod videtur: qui cùm ex animo conſtet & corpore, hoc vtique in eo ſeruit quod videtur, illud autem in eo regit, quod non videtur. Merito ergo alia in exordio laudantur, iſtius laudatio non promitur, ſed reſeruatur: quia aliorum gratia foris, huius intus eſt: aliorum in natiuitate, huius in corde. Quid enim tam altum & tam profundum, quàm mens hominis, quæ quaſi imolucro quodam corporis tegitur & occultatur, vt eam haud facilè quiſquam introſpicere & ſpeculari queat? Ideo ergo homo non antè laudatur, quia non in forenſi pelle, ſed interiore homine antè probandus, ſic prædicandus eſt: quem præclarè definiuit Apoſtolus Petrus, dicens, abſcondituum eſſe cordis hominem in incorruptione quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt ante Deum locuples.* Et paulò inferiùs: *Quid autem locupletiùs quàm quod ad imaginem Dei eſt, ac ſimilitudinem? Ad imaginem autem interior eſt homo, non iſte exterior: ille qui ſenſu æſtimatur, non qui oculis comprehenditur. Ille ergo nobis ſpectandus eſt, qui ſenſus ipſe fugatur. Ideo Deus non putauit hominis fabricam eſſe laudandam, quia maior eius virtute eſt portio. Præclara quidem ſpecies, & præſtantior ceteris animantibus: ſed irrationalia ſpecie corporis æſtimentur; ea autem quæ rationis plena ſunt, communem laudem ſequeſtrent. Homo igitur mihi non tam vultu, quàm affectu admirandus emineat atque excellat.*

Secunda. Secunda, quòd Deus & natura ita partiantur ſua dona, vt cui dant dotem vnam, negent alteram, & cui negant vnam, donent alteram. Vnde feminis dedit pulchritudinem, negauit vigorem mentis & ſapientiæ, quam dedit viris qui minùs habent pulchritudinis. Sic Cato ait:

Ingenio pollet cui vim natura negauit.

A Cicero: *Valentiſſimo quiſque corpore longiſſimè abeſt à ſapientia.*

Moral: de vanitate pulchritudinum. Forma ergo & pulchritudo eſt exile & femineum bonum, ideoq; caducum & deſpiciendum. *Eſt nimirum*, ait Tiraquellus l. 2. connub. n. 19. *Formæ res caduca, euanida, fugax, decidua, velox, fluxa, rapida, eodem penè momento viroſcens & areſcens; non ſecùs ac floſculi, quorum vita dialis, qui matutino tempore pulcherrimi, ante veſperum euaneſcunt, magna* (vt ſcribit Plinius lib. 21. cap. 1.) *hominum admonitione, quæ ſpectatiſſimè floreant, celerrime marceſcere: quaſi intelligeret Plinius formam ea celeritate oriri ſive elabi, quo magis conſpicua eſt. Galenus in Exhortatione ad bonas artes eos laudat, qui indicant formam veris floribus eſſe ſimilem, vt qui breuem voluptatem habent; ſimulq; laudat Lesbiæ dictum: Nam qui formoſus eſt, tamiſper eſt, dum videtur. Fallax aut ille omnium ſapientiſſimus Proverb. vlt. gratia, & vana eſt pulchritudo.* Virgil. vel quiſquis eſt auctor in carmine de Roſa, ſic canit:

B

Collige virgo roſas, dum flos nouus, & noua pubes:
Et memor eſto æuum ſic properare tuum.

Et Ouid, lib. 2. de Arte amand.

Forma bonum fragile eſt, quantumq; accedit ad annos,
Fit minor, & ſpatio carpitur illa ſuo.
Nec ſemper violæ nec ſemper lilia florent,
Et viget amiſſâ ſpina rubeta roſâ.

Philo Iudæus, qui in noſtra Græcorum philoſophia facilè ceteros anteceſſit, in eo libro quem de Prouidentia ſcripſit: *Formoſitate*, inquit, *corporis ſe iactare mentis compos nemo poterit, quæ breui adeò extinguitur tempore, vt, antequam floreſcat, defloruiſſe videatur.* Quod & vſurpauit Euſebius lib. de Euangel. præpar. 8. cap. 5. Criſpus quoque Salluſtius,

C Romana ille primus in hiſtoria, de bello Iugurthino, in eamdem ferè ſententiam hæc prodidit. *Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, viſque corporis, & omnia alia huiuſcemodi breui dilabuntur.* Et alibi *Dignitas formæ aut morbo, aut ætate defloreſcit.* Et iterum in Catilinaria: *Formæ*, inquit, *gloria fluxa atque fragilis eſt.* Plutarchus in libr. de Liberis educandis: *Forma præſtans eſt quoddam bonum, at caducum, paruoque durans tempore.* Socrates autem apud Laërtium in vita Ariſtotelis, *formam appellabat ὀλιγοχρόνιον τυραννίδα*, hoc eſt, *exigui temporis tyrannidem; quòd ſcilicet eius gratia mox defloreſceret.* Domitianus apud Suetonium dicebat, *nihil breuius eſſe decore.* Apuleius Platonicorum eruditiſſimus, &, vt ceniet S. Auguſt. eloquentiſſimus, in Deo Socratis, ſignificare volens nihil eſſe breuius forma, ſcribit: *Formoſus eſt, exſpecta paulìſper, & non*

D *erit.* Boëtius libr. 3. de Conſol. philoſophiæ: *Formæ nitor rapidus & velox, & vernalium florum velocitate fugacior.* Sed Theophraſtes, teſte Laërtio in vita Ariſtotel. aiebat, *formam eſſe ſilentem fraudem*; quòd ſine verbis perſuadeat res illicitas & noxias. Et Carneades dicebat, *formam eſſe regnum ſine ſatellitio*, quòd formoſi ſua vi impetrent quidquid volunt.

Tertia. Tertia, quòd vis vnita fortior ſit ſe ipſâ diuiſa: quocirca anima vim ſuam vniens in paruo corpore, vegetior & potentior eſt quàm in magno, vbi eam in vaſta membra diuidit & diſpergit. Hinc videmus paruos eſſe magnanimos, acres, ingenioſos, iuxta illud:

Maior in exiguo regnauit corpore virtus.

Ex aduerſo de valde magno ſubinde dicitur:

Nulla in tam vaſto corpore mica ſalis,

Ita

Ita Clemens Alexand. orat. ad Gentes Herculem fortissimum heroëm asserit fuisse puerum. Sic enim eum depingit: *Hieronymus Philosophus, ipsius* (Herculis) *corporis narrat habitum parvum, crispo capillo, bona firmaque valetudine. Diocarchus autem gracilem, nervosum, nigrum, naso aquilino, oculis subglaucis, fusco capillo.* Gellius tamen asserit Herculem corpore fuisse procero. Huc facit apologus culicis & leonis apud Æsopum. Culex, inquit, ad leonem accedens ait, Neque timeo te, neque fortior es me. Nã quod tibi est robur, quòd laceras unguibus, & mordes dentibus, hoc & femina cum viro pugnans facit. Ego verò longè sum te fortior; si verò vis, veniamus ad pugnam: & cùm tuba cecinisset, culex inhæsit mordens circa nares ipsius læues genas: leo autem propriis unguibus dilaniauit seipsum, donec indignatus est. Culex autem victo leone, cùm sonuisset tuba, & epinicium cecinisset, euolauit, aranea verò vinculo implicitus, cùm deuoraretur, lamentabatur, quòd cum maximis pugnans à vili animali, aranea, occideretur. Affabulatio. Fabula dicitur in eos, qui prosternunt magnos, & à paruis prosternuntur. Hinc manauit prouerbium Arabum cent. 2. num. 24. *Ne despicias debilem in conuersatione eius: nam culex fodit oculum leonis.* Sic enim leones in Mesopotamia mirè infestari à culicibus, testatur Strabo l. 16. & Marcellinus lib. 8.

Mundi de vanum existimatio.

Apologus culicis.

Parum non esse spernendum.

Idipsum apologo leonis & vulpis repræsentat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. c. 18. cuius titulus: *Neminem spernas, sed unicuique debitum honorem exhibeas. Dum leo*, inquit, *ac vulpes roboris ac fraudis suæ facietate ad quærendum pabulum exissent, mus ipsis occurrit; quem leo quidem facie curuata respiciens, eundã depositã humiliter salutauit, vulpes verò collo recto, & eandã sursum elatã subsannando derisit. At musculus affatus honorem in honorantem gratus refundens, dissimulatione vulpis, non immemor iniuriæ, vulpem pertransit. Postquam deinde illi graui fame ardore pressi, hinc inde per saltus pabulum quærẽtes oberrarent, accidit vt in laqueos absconditos pedi prouido minùs pariter inciderent. Huius ergo rei euentum cùm mus intellexisset, statim accurrit, & leoninæ salutationis ac vulpinæ derisionis memor, laqueis leonis corrosis eũ liberauit: ac vulpi gestis humili, & constanti deprecatione similem opem implorauit subsannãdo respondit: Quid me aspexis, quam nuper despexisti inflata, & superbiens derisisti? Addidit, O vulpes, callida quidem es, sed prudentiã tares; nesciebas scilicet, rebus etiam minimis, vtm aliquã à natura esse inditam. Quamobrem nihil est à sapiente spernendum, quoniam vnaquæque res habet suum loco & tempore momentum: neque tam attendendum est ad exiguitatem molis, quàm ad quantitatẽ virtutis. Plurima namq; paruitate molis exigua, grandiate virtutis sunt maxima.* Probat deinde idiptum inductione gemmarum, pupillæ, acus, aranex, pulicis, dicens: *Sic ceteris virtuosiores sunt lapides minores, & rerum ingentium res parvæ sunt seminales. Quid in membris pupillã minus, quã tamen nihil carius? & nauis salus aliquando ab exiguo clauo dependet potiùs, quàm ab ingenti malo: quippe si pannus ex vellere, adornatur, sine acu tamen nõ induitur. Quid plura? Aranea parua virum necat, & pulex infestissimus hunc tormentat. Neminem igitur spernas, quoniam vnusquisque prodesse valet; neque parum est si non nocet.* Vnde epimythyum, siue finem & fructũ fabulæ, assignans, eõcludit: *Summuilibet honorem impendas. Quid enim honor aliud est, quam vnius actus omnium virtutũ? Hic enim est prudentia, cùm attenditur, cui, quando, vbi, quomodo tribuatur; iustitia verò, cùm non iusto munus impẽditur, magnanimitas, cùm non debito amplius datur; temperantia, cùm modestè defertur: nam extra modum honorare, illudere est. Quo dicto superbam irretitam dimisit.*

Exempla.

Honor est actus omnium virtutum.

Hinc & Cato in Distichis:

Corporis exigui, inquit, *vires contemnere noli;*
Ingenio pollet, cui vim natura negauit.

Denique Deus elegit parua & abiecta, *quia elegit infirma mundi, vt confundat fortia; & ignobilia, & contemptibilia mundi & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret, vt non glorietur in conspectu eius omnis caro*, ait S. Paulus 1. Cor. 1. 28. Ita elegit pauperes & rudes Apostolos: ita elegit Dauidem minimum natu inter fratres ut esset Rex Israelis, abdicato magno Saule, de quo ait Deus ad Samuelem, qui volebat Eliab primogenitum esse in regem vngere: *Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturæ eius: quoniam abiecí eum, nec iuxta intuitum hominis ego iudico: homo enim videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor*; 1. Reg. 16. v. 7. Est hæc prima species sapientis modestiæ & humilitatis, circa speciem, staturam & formam externam.

Dices, Galenus lib. 2. de Temper. cap. 6. asserit naturam membra componere, prout moribus animæ conuenit. Et Aspasius, Fieri, inquit, vix potest, vt omnino deformis, bonus sit. Nam vt ait S. Ambros. lib. 2. de Virgin. *Species corporis simulacrum est mentis, figuraque probitatis.* Resp. S. Ambros. loquitur de honesta, modesta & graui compositione corporis, quæ à virtute procedit, non à naturali forma: hanc autem habere potest is qui corpore minùs est speciosus & pulcher. Galenus generatim loquitur. Aspasius, & similes agũt de planè deformi, id est distorto, manco, mutilo, &c. In his enim subinde anima est distorta vel manca. Vnde Martial. lib. 12.

Mens formosa in deformi corpore.

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus,
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es,

Trita est vox, sed à vulgo: *Cane à signatis.* Et Palladios in claudum lib. 2.

Claudo tibi mens est vt pes, natura negauit,
Exterior certas interioris habet.

Etsi enim hæc à Satyricis satyricè dicta sint, tamen reipsa subinde vera sunt, non tamen semper. At verò cùm rectum integrumque est corpus, parum ad sapientiam & virtutem facit eius species, putà elegantia, color, venustas, proceritas, &c. Vnde Euripides:

Animus spectandus est: nihil pulchritudo
Iuuat, cùm quis mentem non bonam habet.

Et alibi:

Deformis sim potiùs, quàm pulcher & malus.

Ita deformes fuêre Æsopus, Hipponax, Socrates, Crates, Gellius, Agesilaus, Aristoteles paruus, gibbosus, deformis, balbutiensque, &c. qui tamen sapientia & virtute excelluêre. Ita S. Paulus, S. Chrysostomus, S. Gregor. Nazianzenus, S. Hieronymus statura fuêre parui, vti ostendi Zachar. 4. 10. & tamen lumina Ecclesiæ.

Siracides per *speciem* maximè accipit paruitatem vel proceritatem: ob illam enim neminem esse despiciendum, nec ob hanc suspiciendum: sed in procero corpore posse esse animos exiles, & in paruo sublimes, docet exemplo apis, quæ, vt ille ait, *cùm sit minima corporis paruitate, ingentes animos angusto versat in pectore.* Et S. Chrysost. in psal.

50. *Ape*, inquit, *quid abiectius, & quid pauone pulchrius? Vter autem præſtantior? Apis, an pauo? non dubium quin apis. Pauonem de medio tolle, & nihil detrimenti attuleris. Apem de medio tolle, ingens vtilitas adempta erit.* Nam, vt ait Varro lib. 3. de Re ruſtica c. 16. ab apibus tria diſcimus. *Ab his*, inquit, *opus facere diſcunt, ab his ædificare, ab his cuberia condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus; neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus.* Hinc apis Hebr. dicitur דְּבוֹרָה *debora*, vel à bombo quẽ edit, vel potiùs ab artificio & præſtantia operis quod facit, putà à mellificio: דָּבַר *dabar* enim & loqui, & metonymicè operari ſignificat. De api ergo, ſubijcit Siracides.

VERS. 3. BREVIS IN VOLATILIBVS APIS, ET INITIVM DVLCORIS HABET FRVCTVS ILLIVS] *Brevis*, Græcè μικρὸς, id eſt, *parua, initium*. Græcè, ἀρχὴ, id eſt, *principatus dulcorum*, vt vertit Complut. q.d. Parua eſt apis, & tamen fructus eius, putà mel, quod conficit, principatum tenet dulcoris, primas obtinet in dulcedine. *Quid enim melle dulcius?* Iudic. 14. Rurſum eſt *initium*, id eſt fons, origo & cauſa dulcedinis. Saccharum enim dulce quidem eſt, ſed mellis dulcedinem non vincit. Adde, ſaccharum eſſe arte factum, mel verò eſt naturale; natura autem arti & rebus arte factis præpollet. Sic *initium* vel *principium* ſæpè ſumitur pro præcipuo & principatu, imò origine & cauſa ceterorum, vti ſuperiùs dixi, & Iacobi 1. 18.

Probat hominem ſapientem non eſſe iudicandum & ſpernendum ex paruitate, diſformitate, vilique forma, & ſpecie externa, per exemplum, imò typum & figuram apis. Apis enim eſto corpore ſit parua, ſpecie horrida, aculeo noxia, tamen volatilium, imò animalium eſt ſapientiſſima, ac producit mel, quod primas tenet inter dulcia, adeoque quoſlibet cibos licet amaros dulcorat, & ſapidos efficit. Eſt enim mel ſuccus dulciſſimus, ſubtiliſſimus & ſaluberrimus, ait Plinius li. 11. c. 5. Vnde mel eſt typus ſapientiæ, quæ omnia dulcorat, & ſapida efficit: ac proinde, ſicut mel eſt in ape parua & vili, ſic ſapientia ſæpè abſcondita eſt in corpore paruo, deformi & vili, vti accidit in Socrate, Diogene, Ariſtotele, alijſque iam recenſitis. *Sicut apis*, inquit Rabanus, *aculeo pungit, & opera mellis conficit: ſic & in breui corpuſculo ſæpè ingenioſa inhabitat anima, quæ & acumine viget, & in doctrina ſua nouit proferre ſuauitatem ſapientiæ.*

Hinc Syrus addit τὸ cauſale *quia*: *Ne*, inquit, *contemnas hominem, qui vilis eſt aſpectu ſuo, quia contemptibilis eſt in auibus apis, & ſuperior bonitate ceterorum fructuum eſt fructus eius*; Tigurina, *parua quidem inter volucres apis eſt, ſed fructus eius eſt origo dulcium.*

Apis ſymbolum ſapientiæ ethicæ:

Moraliter, apis ſymbolum eſt ſapientiæ & prudentiæ, tum ethicæ, tum œconomicæ, tum politicæ. Ethicæ, quia ſeipſam mira ſolertia, quin & aculeo tuetur; & quia mel, quod eſt ſuauiſſimum, conficit, eoque æquè ac thymo, & herbis ac floribus delicatiſſimis ſe paſcit. Vnde Virgil. libr. 2. Georg. de apibus inter multa ſic canit:

Aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas:
Fernet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.

Apim ergo imitetur homo, vt non niſi rebus optimis & diuinis mentem paſcat, mentem, inquam, tum ſuam, tum proximorum: vti faciebat S. Cæcilia, de qua canit Eccleſia: *Cæcilia tibi Domine quaſi apis argumentoſa* (id eſt operoſa, ſedula, induſtria) *deſeruit*: quia maritum Valerianum, eiuſque fratrem Tiburtium, ac inſuper, alios quadringentos ſuo zelo & ſuauiloquentia ad Chriſtum conuertit. Ita Seuerus Sulpitius ſcribens ad S. Auguſt. (eſt epiſtola 37. inter epiſtolas S. Auguſt.) eum vocat apem, *O verè*, ait, *artificioſa apis, Dei conſtruens fauos, diuini melleis plenos, manantes miſericordiam & veritatem; per quos deſuper dulcoratur anima mea, & vitali paſtu quidquid in ſe minus inuenit, aut imbecillum ſenſit, refarcire & inſtaurare mouetur.* Sic in S. Ambroſij, dum infans eſſet, ore inſederunt apes, vt futuram eius melleam eloquentiam portenderent. Idem euenſſe S. Dominico memorant nonnulli. Idem contigit Pindaro: Pindarus, ait Euſebius in Chron. & alij, floruit olympiade 76. ſub tempora Xerxis, Lyricorum princeps: vnde à Poëtis Dercæus cygnus appellatus eſt. Pindaro, cùm infans eſſet in cunis, apis in ore eius tanquam in alueari mella & fauos depoſuit, vt innueret ipſum fore portentum ſuauiloquentiæ. Nam mel, ait Plinius lib. 11. c. 12. *Sine cæli eſt ſudor, ſine quædam ſiderum ſaliua, ſine purgamenta ſe aëris ſuccus purus & liquidus, &c. magnam cæleſtis naturæ voluptatem affert.* Similiter apes, inquit Plinius cap. 17. *ſedêre in ore infantis Platonis, tam ei dem ſuauitatem illius prædulcis eloquij portendentes.* Denique Sophocles poëta ob linguæ dulcedinem & ſermonis vim dictus eſt *Apis Athenienſis* ait ex Suida Volaterranus lib. 19.

Apem ergo imitentur ſinguli, præſertim virgines. Audiant S. Ambroſ. l. 1. de Virginib. *Fauum*, inquit, *melliſ tua opera componant. Digna enim virginitas quæ apibus comparetur: ſic laboriosa, ſic pudica, ſic continens. Rore paſcitur apis, neſcit concubitus, mella componit. Nos quoque virgines, eſt ſermo dominus, quia ſicut vos, verba Dei deſcendunt. pudor virginis eſt intemerata natura. partus virginis, fœtus labiorum, expers amaritudinis, fœtus ſuauitatis: in commune labor, communis eſt fructus. Quàm ut velim filia imitatricem eſſe huius apiculæ, cui cibus flos eſt, ore ſobolis legitur, ore componitur! Hanc imitare, tu filia: verba tua nullum doli velamen obtendant, nullum habeant fraudis inuolucrum, vt & puritatem habeant, & grauitatis plena ſint.*

& œconomicæ:

Œconomicæ, quia apes mira induſtria ſuas cellas quaſi domos conficiunt, melle & cera implent, conſeruant & regunt: vnde apes agricolis præcipui ſunt queſtus, ait Plinius lib. 11. c. 5. Idem cap. 6. *Apes*, inquit, *primùm fauos conſtruunt, ceram fingunt, id eſt, domos cellaſque faciunt: deinde ſobolem, poſtea mella, ceram ex floribus, melligineam è lachrymis arborum quæ glutinum parunt, ſaliris, vlmi, arundinis, ſuccо gummi, reſina. His primùm alueum ipſum intus totum, vt quodam tectorio, illinunt, & alijs amaritudinibus ſuccis contra aliarum beſtiolarum auiditates: id ſe facturas conſtat, quod concupiſci poſſit. His deinde fores quoque laſiores circumſtruuntur.* Poſtò *ſexangulæ omnes cellæ, à ſingularum ea pedum opere*, ait idem cap. 11. Quocirca Ariſtot. lib. 2. Metaphyſ. *Apes & canes*, inquit, *ſunt prudentiores ceteris animalibus brutis.* Audi S. Chryſoſt. in Pſalm. 110. *Diligentiam*, ait, *& laborem diſce à formica: ab ape autem honeſti amorem, ſocietatemque, & inter ſe communionem, ſunt dicis proverbium: Vade ad formicam ô piger, & imitare vias eius, & ſis illâ ſapientior. Cùm enim illi non ſit ager quem colat, nec habeat qui eam cogat, nec ſit in poteſtate domini, parat eſtate alimentum, & in tempore meſſis magnum facit acervum. Vel vade & apem, & diſce*

quod

quòd sit operaria, cuius labores reges & principes ad sanitatem offerunt. Atqui licet sit imbecilla viribus, & quæ sapientiam honorarit, prouecta est: ipsa enim apis rursus secum agat, ne mequidquam pulchritudinem corporum admiretur, quando non adsit virtus animæ: nec deformitatem vilipendas, quando fuerit pulchrè ornatus animus. Quod ipsum quoque significans dicebat Paræmiastes: Parua in volucribus apis, & dulcedinem principatum fructus eius.

& politica. Politicæ, quia apes rempubl. habent mirè ordinatam, consilia, duces, leges, mores, ait Plinius l. 11 c. 5. *Consumptis in proximo floribus speculatores ad pabula ulteriora mittunt. Noctu deprehensæ in expeditione, excubant supinæ, ut alas à rore protegant*, ait Plin. ibid. c. 8. Idem c. 10. *Ratio operis, ait, mira: interdiu statio ad portas more castrorum, noctu quies in mansionum, domet una existet gemino aut triplici bombo, ut bucino aliquo. Tunc vniuersæ promolant, si dies mitis futurus est. Prædiuinant enim ventos imbresque, & tunc se continent tectis. Itaque tempore cæli (& hoc inter præcepta habent) cùm agmen ad opera processit, alue flores aggerunt pedibus, alia aquam ore, guttasque lanugine totius corporis: quibus est earum adolescentia, ad opera exeunt, & suprædicta conuehunt: seniores intus operantur. Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura scabra, pedes priores retro: totaque onusta remeant farcina pandare. Excipiunt eas terna aut quaterna, atque exonerant, sunt enim intus quoque officia diuisa. Alia struunt, alia poliunt, alia suggerunt, alia cibum comparant ex eo quod allatum est. Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis & cibi fiat & temporis. Struunt ora ea circumeratione aluei, textumque vel vsque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut alys intrent, alys exeant.* Subdit c. 11. apes fucos, id est, apes pigras & otiosas, expellere ac trucidare. Additque c. 17. *Rex apum vel non habet aculeum, vel si habet eo non vtitur, maiestate tantùm armatus, mira plebeij circa eum obedientia.* Et c. 10. *Mira obseruatio operis. Cessantium inertiam notant, castigant mox, & puniunt morte. Mira munditia: emolumentur omnia è medio, nullaque inter opera spurcitia iacent. Qui & excrementa operantium intus, ne longiùs recedant, vnum congesta in locum, turbidis diebus, & opetis ore, egerunt. Cum aduesperascit, in alueo strepunt minùs ac mane, donec vna circumvolet eadem, quo exierant, bombo, ceu quietem capere imperans: & hoc castrorum more. Tunc repentè omnes conticescunt.* Rursum c. 17. *Cùm procedit (Rex) vnà est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, ceruicem patitur. Reliquo tempore cùm populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti, solus immunis. Circa eum satellites quidam lictoresque, assidui custodes auctoritatis. Procedit foras, non nisi migraturo examine. Id multò intelligitur antè, aliquot diebus murmure intus strepente apparatus indice, diem tempestiuum eligentium. Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen. Cùm processere, se quoque proximè illi cupus esse, & in officio conspici gaudet. Fessum humeris subleuant, validius fatigatum ex toto portant. Si qua lassata deficit, aut fortè aberrauit, edore persequitur. Vbicunque ille consedit, ibi castrorum castra sunt.* Et mox: *Duce prehenso, totū tenetur agmen: amisso dilabitur, migrasque ad alios, esse vtique sine rege non possunt: inuita autē interimunt eos, cùm plures fuere.* Denique asserit regem vnius alueatis contra regem alterius, vbi de paícuis & floribus lis est: aciem instruere, ac ingenti rixa dimicare: *quæ dimicatio ictu fustis aut fumo tota discutitur. Reconciliantur verò facile vel aqua missa.* Tandem cap. 20. *Vita*, ait, *quibus longissima, septenis annis vniuersa.* Quocirca Virgil. & alij censent apibus vim quamdam diuinam, & quasi quid numinis inesse: sic enim canit Virgil. 4. Georg.

Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere.

Apes ergo imitentur vniuersi homines, etiam principes, præsertim sapientes & Religiosi. Vnde rectè Abbas ille in Vitis Patrum: *Sicut*, inquit, *apis vbique mel operatur, sic monachus vbique bonum opus.* Et Abbas Ampo lib. 7. c. 32. *Sicut apis*, inquit, *quocumque vadit mel operatur: ita & monachus quocumque pergit, si propter opus Dei perrexerit, dulcedinem bonorum actuum potest afferre.*

Ex ape ergo parua, & quoad speciem vili, docet Siracides, neminem ob paruitatem vel deformitatem debere contemni. Audi lepidam sed eruditam hac de re epistolam S. Gregorij Nazianzeni nu. 155. ad Nicobulum, qua eum redarguit, quòd Alypianam filiam S. Gorgoniæ sororis suæ, ipsius verò coniugem, ob paruitatem & curuitatem despiceret: *Alypianam apud nos cunctis incessis vt parnam, ac tua proceritate indignam, ô magne & vaste, ac gigantine tum forma, tum robore. Nunc demum intellexi, animum mensuræ subijci, & virtutem expendi, ac rupes margaritis præstantiores esse, eorumque lusciniis anguiflores. Tu verò magnitudine tua & cubitis fruere, nec Aloidis illis vllo modo inferiorem te præbe. Equum enim ducis, & hastam vibras, & fera tibi cura sunt. Ipsa autem nil operis patras, nec magni operis est radium ferre, & telam tenere, ac tela assidere: id enim feminarum decus est. Quòd si hoc quoque adijcias, eam erationis causa hunc curuam esse, ac per ingentes mentis agitationes perpetuam cum Deo consuetudinem habere, quid hîc de tua sublimitate, corporisque mensura ne iactabit? Vide tempestiuum silentium: loquentem audi: quàm incompta sit, animaduerte, quàm vt femina, fortis ac strenua, quas rei domesticæ vtilitates afferas, quàm viri amans sit. Ac tum illud Lacænis dices: Certè animus in mensuram minimè cadit, atque externum hominem oculos in internum coniectos habere oportet. Si hæc ad hunc modum consideres, iocari desines, eamque vt parnam deridere, immò coniugium faustum ac felix iudicabis.* Vide quę de nomine & forma S. Pauli, id est parui dixi Rom. 1. 1. & Zachariæ 4. 10. ad illa verba: *Quis enim despexit dies parues?* & Deuter. 3. 11. de Og gigantis magnitudine. Vide & præfationem in Minores Prophetas. De symbolis & significatione apum vide Pierium Hieroglyphico 26.

Memorabile est quod in Vita S. Gregorij Turonensis Episcopi ad diem 17. Nouemb. legimus, eum visitante limina Apostol. à S. Gregorio Magno tum Romano Pontif. introductum in basilicam S. Petri, ac Pontificem secretam Dei dispensationem admiratū fuisse, quòd in hominem adeò paruum breuilq; staturæ tanta cælitus gratia profluxisset, quod cùm ille diuinitus persensisset placido vultu Pontificem respiciens: *Dominus*, inquit, *fecit nos, & non ipsi nos: idem in paruis, qui & in magnis.* Cumque id suæ cogitationi S. Pontifex responderi cognosceret, magis eum venerari cœpit, cumque aurea cathedra donauit, quæ etiamnum à Turonensibus religiosè asseruatur. Idem nuper noster Bellarminus, & ipse paruus, sed bene auritus cuidam id merenti respondit.

Huic de apibus, simile est Prouerbium Arabum de culicibus, centur. 2. n. 24. *Ne despicias debilem in conuersatione eius: nam culex fodit oculum leonis:*

quod

quod petitum eſt ex hiſtoria. Nam à culicibus in Meſopotamia mirè infeſtari leones, è Marcellino li. 18. & Strabone libr. 16. ſuprà oſtendi. Et illud Hebræorum in *Gemara* cap. 1. in Hagiga: *Granum piperis præſtat caniſtro cucurbitarum*: quod Nathan luſtus ediſſerit de quodam doctore, qui inter ceteros doctores minimus erat & acutiſſimus. Citat illud Angelus Caninius in li. de Locis noui Teſtam. & ſic explicat: *Plures eſt vnus ſapiens, quam omnes ſtulti.* Et illud R. Ioſæ Babylonij: *Ne ſpecta cantharum, ſed id quod in eſt: nam interdum cantharus nouus refertus eſt vino veteri, interdum cantharis vetus ne nouum quidem vinum continet.* q.d. Ne conſidera ſpeciem, ſed mentem; non ſtaturam, ſed ſenſum; non ætatem, ſed ſapientiam; ne ſpecta hominem ex forma vel ætate, ſed ex moribus, eruditione, induſtria. Sunt enim ſenes bis pueri: ſunt rurſum iuuenes ſimili prudentia.

Symbolicè, *breuis in volatilibus*, id eſt, abiecta & humilis inter reginas & dominas, imò mulieres omnes, fuit apis, id eſt, virgo Deipara (apes enim ſunt virgines, vti oſtẽdi Iſaiæ 7. 15.) quę mel, id eſt, Chriſtum, mundi delicias peperit: vnde de eo cecinit Iſaias c. 7. 17. *Butyrum & mel comedet*: mel enim de cælo labitur, ſic & Verbum de cælo lapſum eſt in vterũ Virginis. Mel ergo noſtrum eſt paruulus Emmanuel, de quo nomine multa dixi Iſaiæ 7. 14.

Apis ſymbolum Chriſti & B. Virginis.

Apis ergo myſticè ſymbolum eſt Chriſti, qui in ortu, veniens in mundum, dedit mel clementiæ, ſed in cauſa, rediens ſcilicet ad iudicium, exeret aculeum iuſtitiæ, dicens reprobis: *Ite maledicti in ignem æternum.* Ità B. Virginis, ac S. Ioannis Baptiſtę, qui melle ſilueſtri victitauit, ac melle cæleſtis doctrinę nutriuit, & aculeo caſtigationis pupugit corda Iudęorum. Inſuper virginum, Religioſorum & prædicatorum. Nam, ut ait Hugo, apis Primò, eſt ſedulas: ſic & prædicator ac Religioſus ſit ſedulus & feruens ſpiritu. Secundò, apis eſt parca ſibi, larga alijs: talis ſit & prædicator. Tertiò, apis breuis eſt, id eſt, parua: ſic prędicator & Religioſus ſit humilis. Quartò, apis vocem habet maiorem corpore: ſic & prædicator ita reſonet, vt etiam audiatur à mortuis per peccatũ, iuxta illud Iſaiæ 40. *Exalta in fortitudine vocem tuam tu qui euangelizas Sion.* Quintò, apis mel habet in ore: prædicator ſuauitatem habeat in prędicatione. Sextò, apis in grege ſimilis eſt alijs: ſic prædicator non ſit ſingularis, ſed in converſatione ceteris ſe adæquet, & cum Paulo dicat: *Omnibus omnia factus ſum, vt omnes ſaluos facerem.* Septimò, apis ſub rege eſt: ſic prædicator licet regat alios, regatur à Chriſto, & à ſuo Prælato. Octauò, apis ſi vngatur oleo perit: ſic prædicator ſi vngatur oleo adulationis, interit. Nonò, apis reuiuiſcit aceto: ſic prædicator recordatione paſſionis Chriſti viuit, & alios viuere facit. Decimò, apis crure ſecat: ſic prædicator tam in ſe quàm in alijs reſecet voluptatem, quæ crure & femore deſignatur. Vndecimò, apis ſtimulum habet: ſic prædicator extimulet pigros. Duodecimò, apis, cùm vulnerat, moritur: ſic prædicator cùm nimis acriter corripit, ſcandalizat & peccat, iuxta illud Prou. 30 33. *Qui vehementer emungit, elicit ſanguinẽ.* Decimotertiò, apis caſta manens prolem parit: ſic prędicator caſtus filios parit Chriſto. Decimoquartò, apis pedes habet caſtos: ſic prędicator, propriam deponat voluntatem & ſenſum, ac S. Script. ſenſu, Deique voluntate regatur. Decimoquintò, apis flores paſcit, non ſordes: ſic prædicator cæleſtibus paſcatur, nõ terreſtribus. Decimoſextò, apis naſcitur ex corio bouis: ſic prędicator mactatâ in ſe ſuperbiâ, qui fuit in ſęculo taurus, in clauſtro fiat apis, vti de Saulo factus eſt Paulus. Decimoſeptimò, apis cellas facit ſexangulas: ſic prædicatori locus orationis & ſtudij ſit ſolidus & varius. Decimooctauò, apis alteri api onus geſtanti de via decedit: ſic prædicator cedat & ſocio, iuxta illud: *Alter alterius onera portate*, Galat. 6. Decimononò, apis colit palmã: ſic prædicator crucem. Vigeſimo, apis frigore putreſcit: ſic prædicator torpore. Vigeſimoprimò, apis api pedibus nectitur: ſic prædicator prædicatori amoris affectibus conglutinetur. Vigeſimoſecundò, apis cellam inhabitat: ſic & Religioſus ac prędicator cellam S. Scripturæ incolat. Vigeſimotertiò, apis quaſi cincta eſt: ſic prædicator fide pectus, & caſtitate renes cinctus eſt. Vigeſimoquartò, melior in apibus ſit Rex: ſic in Religione meliores præſint & regant. Vigeſimoquintò: apis calida eſt: ſic prædicator ardeat igne charitatis, iuxta illud Chriſti Lucæ 12. *Ignẽ veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur?* Vigeſimoſextò, apis fugit fumũ, fœtorem, ſtrepitum: ſic & prædicator fugiat fumum elationis, fœtorem luxuriæ, & ſtrepitum mundi. Vigeſimoſeptimò, apis fert lapillum ne vento auferatur: prædicator ferat lapidem compunctionis, quo tundat pectus, ne vento inanis gloriæ abripiatur. Vigeſimooctauò, apes, defuncto rege, inter ſe pro nouo depugnãt: ſic prædicator Prælato mortuo, pugnet vt probus eligatur. Vigeſimononò, apis rapit mel: ſic prædicator animas. Hæc omnia deinde Hugo hitce verſibus complectitur:

Sedula, parca, breuis, vox maior corpore, mel dat,
In grege ſub rege eſt, pera vncta, penitus aceto,
Cruce ſecat, ſtimulat, vitam cum vulnere ponit,
Caſta facit prolem, pede caſſa eſt, flores paſcit,
Naſcitur ex tauro, ſexangula mœnia condit;
Fumos, fœtores, ſtrepitum fugit, & lapides fert
In vento, pugnat defuncto rege, rapitque
Cedit portanti, palmam colit, & pigra brumat:
Rex ſit in examen qui prænatet, & calet omnis.

De ape plura vide apud Varronem, Columellam, Ariſtotel. Plinium locis citatis: ac de ea rurſus dicendum Prouerb. 6. *Vade ad formicam, ô piger*, vbi Septuag. addunt. *Vade ad apem.* Apis enim exemplar eſt laboris & induſtriæ.

Breuis ergo *in volatilibus apis*, eſt Chriſtus infans, qui mellificat in animabus ſanctis & paſcitur floribus inter lilia: vilis in pannis, dulcis in paleis: ſuauis in præſepio, ſuauiſſimus in cælo. A Chriſto idem participant Chriſtiani, præſertim Religioſi & prædicatores, vti iam oſtendi.

IN VESTITV (Græcè, ὁ ἐν περιβολῇ ἱματίων, id eſt, *in circumiectione veſtimentorum*, vt vertunt Romana) NE GLORIERIS VNQVAM, NEC IN DIE HONORIS TVI EXTOLLARIS] Græcè, *in amictu veſtium ne gloriare, & quo tempore in gloria es, ne efferto te*: Syrus id per antitheſin declarans, vertit, *cum qui indutus eſt indumentis vilibus ne irrideas, & ne contemnas hominem cuius amara ſunt palata*, id eſt, hominem afflictum qui ægro eſt animo. Verſu 2. & 3. elidit ſuperbiam ob formam & pulchritudinem, hîc elidit ſuperbiam ob veſtitum ſplendidum, ac ob dignitatem & honorẽ: qui enim eſt in dignitate, v.g. Rex, Princeps & Prælatus, habet occaſionem ſuperbiendi, tum ob ſtatum honorificum, quo ceteris eminens ab omnibus honoratur, tum ob ſplendorem veſtium regę- VERS. 4.

regalium, ut diadematis, ſcepti, purpuræ; vel pontificalium, ut tiaræ, poderis, ephod, &c. Monet ergo Siracides, ut in illis principes & Prælati non ſuperbiant, ſed humiliter & modeſtè ſe gerant.

Explicat hunc locum S. Chryſoſt. homil. 2. in epiſt. 1. ad Timoth. in moralis: *In amictu*, inquit, *veſtium ne gloriemur. Iſta pridem prædicabantur infantibus: nempe enim & ſaltator, & ſcurtum, & hiſtrio, graviora te & pretioſiora indumenta circumfert. Time præterea ubi pretioſiora illa invaſerint indumenta, horum te gloriæ voluptate privabunt. Vides quàm incerta, quamque inſtabilis ſit vita præſentis gloriæ? Gloriantur in re quam vermes & gigunt, & perdunt, feruntur enim quidam ex India vermiculi huiuſmodi conſicere veſtes. Si veſtem poſſidere cupis ſuperne intextam, amictum omnino mirabilem atque clariſſimum, indumentum pectus aureum acquirere ſtude. Nempe illud aurum non metallum eſt, eiuſmodi damnatorum effoderunt manus, verùm ex virtute generatur. Induamus nos ſtola illa quam non homines inopes aut ſervi conficiunt, ſed ipſe Dominus ſe diligentibus præparat. Quid, oro, veſtimento hunc inſertum eſt, quod te facit illuſtrem? Aurum, ſcilicet. Et hoc quid ad rem? Opificem enim miramur omnes, non eum qui fecerit amictus: ille enim revera admiratione dignus eſt: quemadmodum & in ſimplicibus veſtibus, non lignum in quo apud ſullonem veſtis tenditur, admiramur, ſed opificem potiùs, licet ipſum lignum ferat.* Plura vide apud Tertull. libr. de Habitu mulierum, & de Cultu feminarum, ac S. Cyprianum tract. de Habitu virginum.

Gloriatus eſt Herodes in veſte regia, & acclamatione populi vociferantis: *Dei voces, & non hominis*: quare ilicò percuſſus ab Angelo, conſumptus à vermibus exſpirauit, Actor. 12. 23. Ex aduerſo Chriſtus, cum triumpho quaſi Meſſias ingrediens Ieruſalem in die palmarum, acclamante turbâ, *Hoſanna filio Dauid*, non ſeſe extulit, quia ſciebat hunc honorem mox vertendum in contemptum, ac ſe quinto pòſt die ab iiſdem crucifigendum. Sic & Iob cùm eſſet Rex, de regali honore non eſt elatus: præuidebat enim fieri poſſe, quod contigit, ut omnibus ſpoliatus federet in ſterquilinio, & teſta pus è corpore abraderet.

Præclarè Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 12. *Sicut Enam*, inquit, *ſerpens decepit, ita etiam alias mulieres mundus mulebris aureus, eſca vtens ſerpentis figura, in probra impellit, nempe murænulas quaſdam aureas & ſerpentes ad decorem effingens.* Et Seneca l. 2. epiſt. 47 *Stultus eſt qui equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius; ſic ſtultiſſimus qui hominẽ ex veſte æſtimat*, præſertim cùm veſtis ſit ſtigma peccati, vti oſtendi Geneſ. 3. v. 7. & 21. Plura de modeſtia veſtitus, dixi 2. Petri 3. v. 3. & Iſaiæ 3. ſub finem cap.

Vers. 4

Porrò *dies honoris* eſt dies, quo quis exaltatur & honoratur, v. g. dies victoriæ & triumphi, dies electionis vel coronationis, dies celebritatis & feſti, &c. imò totum tempus quo quis in magiſtratu vel dignitate verſatur. Monet ergo ut illo non infletur, nec animo extollatur. Sic Romani duci triumphanti in curru apponebant ſeruum (Plinius l. 28. ca. 4. vocat carnificem) qui ei crebrò inſuſurraret *Reſpice poſt te, hominem te memento*, vti refert Tertull. Apolog. cap. 33.

Porrò quod ad honorem & gloriam attinet, S. Auguſt. l. 5. de Ciuit. c. 13. laudat Catonem, *qui quo minùs petebat gloriam, eo magis illum gloria ſequebatur. Quandoquidẽ gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant, iudicium hominum bene de hominibus opinãtium.*

A *Et ideo melior eſt virtus, quæ humano teſtimonio contenta non eſt, niſi conſcientiæ ſuæ.* Eſt ergo hæc ſecunda ſpecies humilitatis & modeſtiæ, qua quis modeſtè ſe gerit in ſplendore veſtium & dignitatum.

Idipſum feſtiuo hirci & ericij apologo docet Cyrill. l. 2. Apolog. moral. c. 3. *Hircus*, inquit, *ad fontem accedens, vt ardentia ſibi viſcera refrigeraret, oculis in laticem nitore fulgentem coniectis, ſimilitudinem vultus ſui, quam in eum emiſerat, reuerberantibus vini ſpeculis, mox ſuſcepit. Cumq; videret caput altis cornibus ornatum, atque proteſam ſarcem pendente barba inſignem, corde hilari vocem exultationis emiſit, atque ſe in maximis magnificare cœpit, dicens: Quàm decenter ſtas? eminẽs intorto capite corona pannica, & torquata cervix quàm conuenienter deſcẽderes ſacie ſubtus barbatâ? Hunc cùm audiſſet ericius, ſtans & ipſe in fonte, deriſit amentem, & dixit: O ſi poſt tergum oculos haberes, te de corona & torque nullo modo dignificares. Nimirum videres caudulã pudendam tuam, & mox humiliatus de faſtioſo capite deponeres iactantiam. Vt quid dignificas te de maximis, & magnipendis miſeriam tuam? Pone te in libra iuſtitiæ, tunc videbis qualis ſis. Nempe pugillus es terræ, & quid te extendis in regna? ô famulla ignis quare te erigis ſuper ſtellas? Porrò ſi te magni æſtimas cùm ſis parui, tantò abis maiora, & inſufficientem mox te confundens maxima: ſed ſi teipſum parupendis, vbique tutus eris; quoniam humilitas parit timorem, & timor procurat ſecuritatem, & hæc cuſtodia ſalutem. Verùm ſi teipſum in altis dignificas, iam teipſam extra menſurã indicas.* Deinde idipſum manifeſta ratione euincit: *Quæſo igitur, vt ſequaris cõmune ius; hoc autem præcipit, vt in iudicio non credatur vni, nec alicui minùs quàm ſibi, de bonis.* Ex quibus hoc epimythium hoc ethicum dogma colligit: *Crede mihi, quia maximè ſe vilificat, qui ſe magnis dignificat. Sunt qui ſe indicat ſapientem, ſit amens. Lux quidem luce confunditur, & altitudo altitudine curuatur, ſed altior ſtella mentitur aſpectibus, & cunctis inferior luna ſuper omnia decoratur. Vbi ergo eſt profunda humilitas, ibi extelſa eſt dignitas: & vbi ex temetipſo eſt detectio magna, ibi ex virtute tibi eſt dignificatio maxima. Nam dum mundanis honoribus nos indicamus indignos, tum nos humilitas ſempiternis atque cæleſtibus reddit dignos. Quibus auditis, hircus erubuit, quia ſe deificauerat, erubuit.*

Apologus gloriæ.

B

C Humilitas glorificat.

QVONIAM MIRABILIA OPERA ALTISSIMI SOLIVS ET GLORIOSA, ET ABSCONSA, ET INVISA OPERA ILLIVS] Græca de more concila ſic habent, *nam mirabilia ſunt opera Domini, & κεκρυμμένα*, id eſt, *abſconſa* vel *occulta* (quod Noſter vertit, *inuiſa*) *opera ipſius hominibus*; Syrus, *quia dubia ſunt arcana Dei, & abſcondita ab hominibus opera eius.* Dat cauſam cur non ſit gloriandum in veſtitu ſplendido, neque in honore & dignitate, eamque duplicem. Prior eſt, quòd Deo ſoli competat gloria, illique ſoli liceat gloriari; quia vti eius maieſtas eſt glorioſiſſima, ita pariter & opera eius glorioſiſſima ſunt. Vbi Aduerte. In Deo ſũt omnes virtutes noſtræ, excepta humilitate. In Deo enim non eſt humilitas, ſed maieſtas & gloria: Deus enim neminem habet ſuperiorem, cui ſe humiliare & ſubijcere poſſit; ſed eſt ipſa immenſa maieſtas, cui iure ſuo competit omnis honor & gloria: quam ſi reſpueret, faceret cõtra dignitatem ſuæ maieſtatis & diuinitatis; eamque abijceret, & deprimeret, quæ vtique illius eſſet grauis iniuria, quod abſit. Sicut ergo Deo competit gloria, ſic homini competit humilitas, vtpote qui in omnibus ſubiectus ſit Deo, vtpote à quo ipſam eſſentiam, dignitatem, honorem,

D *In Deo ſunt omnes virtutes, excepta humilitate: cur?*

rem, vestitum, omniaque dona tam naturæ quàm gratiæ, quæ habet, accipit. Porrò Deus, ut humiliaret se, & sua humiliatione nos doceret humilitatem, quasi virtutem nobis congruam & propriam, sumplit humanam naturam, in eaque humiliauit se infra creaturas adeò ut diceret: *Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Vide, quanti Deus faciat humilitatem, qui pro ea fasces & fastigium deitatis ad calces humanitatis nostræ infinito descensu inclinauit.

Posterior est, quòd Dei *opera* sint *abscondita & inuisa*; id est, incognita hominibus, ita ut præter opinionem hominum sæpè secreto suo iudicio dignitatem & vestes gloriosas homini adimat, eumque redigat ad penuriam, squalorem & paupertatem: deponit enim potentes de sede, ut canit B. Virgo. Vnde exclamat Apostolus Roman. 11. 13. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit.* Ipsum explicans Siracides subdit: *Multi tyranni*, &c. Porrò Lyran. & Hugo censent opera Dei dici *mirabilia*, eò quòd mirabiliter, præter exspectationem, sæpè hominum sortem & felicitatem immutet, ut sublimes humiliet, humiles sublimet; pauperes ditet, diuites depauperet. Hugo verò censet dici *mirabilia*. Primò, quia Deus subinde malos præficit, iuxta illud Iob: *Qui regnare facit hypocritam.* Secundò, quia homo dum honoratur, sæpè ignorat cur sibi honorem indulgeat. Tertiò, quia Deus efficit, ut mali regnum non euertant, nec vniuersi ordinem perturbent, imò nec dehonestent; sed ex eorum malitia ingentia vel iustitiæ vel clementiæ suæ decora elicit. Sicut ergo in ludo scachorum Rex subinde deijcitur, ac veles in regnum extollitur: sic Deus subinde reges è solio deijcit, plebeios in regnũ exaltat; nimirum,

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

Vnde sequitur:

VERS. 5. MVLTI TYRANNI SEDERVNT IN THRONO, ET INSVSPICABILIS PORTAVIT DIADEMA] Pro *in throno*. Græcè est, ἐπ' ἐδάφους, id est, in solo, humi, super pauimentum, ut sit antithesis: q.d. Deus suo iudicio facit, vt tyranni regno priuentur, & ex solio deijciantur in solum, ac ad humum affligantur: ex aduerso facit ut vilis, de quo nemo suspicabatur, euehatur ad regnum, & gestet diadema. Quocirca Tigurina vertit, *multi tyranni humi resederunt, & fuit qui diadema gestauit inexspectatus*; alij, *multi tyranni sederunt in pauimento, & is de quo minima suspicio erat, gestauit diadema.* Vnde S. Gregorius Nazianz. orat. 2. contra Iulianum, in eum hæc intorquens ait: *Qui potentes de sedibus deposuit, & insuspicabilem* (qualis fuit Valentinianus successor Iuliani) *diademate ornat.* Hinc nonnulli opinãtur nostrum Interpretem vertisse, *in solo*, sed sciolum aliquem peruertisse *in solio*, alium *ex solio* fecisse *throno*. Verùm τὸ *solio* characteribus penè omnibus differt à *throno*; & omnia Biblia Latina habent, *in throno*; sicque legit Rabanus, Lyran. Dionys. Hugo, & ceteri: quin & Syrus vertit, *multi contemptibiles sederunt super sedem regni, & qui non ascendebant in eo* (id est, de quibus non cogitabatur) *induti sunt vestibus gloriæ*, vti multos Pontifices vidimus, & videmus creari ac gestare diadema, imò coronam triplicem, de quibus nemo opinabatur quòd ad summum hoc mortalitatis fastigium euehendi essent. Vnde nouis Pontificibus in coronatione accinitur: *Suscitat de puluere egenum, & de stercore elevat pauperem, vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat*, 1. Reg. 2. v. 8. & psalmo 112. v. 7. Quare videtur Noster pro ἐπ' ἐδάφους, legisse ἐφ' ᾱρμα, ἐπ', id est, in sella & solio, thronoque regali. Antithetim verò huius versus continet versus sequens:

VERS. 6. MVLTI POTENTES (Græcè, *dynastæ*) OPPRESSI SVNT VALIDE, ET GLORIOSI TRADITI SVNT IN MANVS ALTERNORVM] q.d. Sicut Deus mirâ suâ prouidentiâ facit, ut tyranni per vim & tyrannidem, thronum regni occupent, ijque de quibus nemo suspicabatur, portent diademata: ita vicissim ex aduerso multos potentes de throno deijcit, valideque opprimit, & gloriosos tradit in potestatẽ aliorum, qui eos regno, opibus, libertate & sæpè vita priuant. Hoc in quibuslibet regibus & principibus, etiam legitimis, & legitimè imperantibus sæpè accidisse legimus; sed maxime in ijs qui per factum, vim vel dolum, imperium & rempublicam inuaserunt; aut illud crudeliter, auarè, superbè administrarunt. Nam, ut ait Demosthen. Olynth. 2. *Regnum malis artibus comparatum, & vi retentum, non potest diu durare.*

Quocirca Phalaris Agrigentinorum tyrannus epist. 34. ad Demosthenem: *Neque homo*, inquit, *si fieri posset, vt, antequam nasceretur, quanam mala passurus esset, audiret, nasci vnquam voluisset: neque priuatus qui tyrannidi studeret, si illius intelligeret calamitates, tyrannus potius quàm priuatus esse vellet: sic, Demosthenes, non nasci, & priuatum quàm tyrannum esse, vtilius intelligo.* Cicero Tuscul. 5. narrat, Dionysium tyrannum Damocli, eum beatum prædicanti, mentem regiam instruxisse, ut huius suæ beatitudinis foret particeps; sed simul è laqueari gladium suspendisse, qui beati illius capiti immineret. Quem intuens Damocles, nec comedere, nec bibere ausus, exorauit tyrannum ut abire liceret, quòd iam beatus esse nollet. Plura de his habet Petrus Gregor. lib. 6. de Republ. cap. 19. Vnde Tigurina vertit, *multi potentes magnam subierunt infamiam, & in manus aliorum traditi sunt magnifici*; Syrus, *multi reges ignominia affecti sunt, & multi gloriosi deiecti sunt de gloria sua.*

VERS. 7. PRIVSQVAM INTERROGES, NE VITVPERES QVEMQVAM: ET CVM INTERROGAVERIS, CORRIPE IVSTE] Græca significantius & pulchrius, πρὶν ἢ ἐξετάσῃς μη μεμφὴ γινέσθω πρῶτον, καὶ τότε ἔλεγξον, id est, *priusquam ex quiras, ne accuses: intelligе primùm & tunc reprehende*; Tigurina, *ne quid reprehendas priusquam exploraris: sic cognosces prius, & tunc inde vituperes*; alij; *priusquam exploraueris, ne reprehendas: cognosce primum, deinde obiurgato.* Hæc sententia æquè ac præcedentes ad humilitatem & modestiam pertinent, nouumque eius modum & speciem suggerit, ordine tertium. Multi enim ex superbia, & ex mentis leuitate, putantes se omnia scire & intelligere, præcipitant iudicium, ilicoque cùm sinistri aliquid audiunt, credunt. Alij suas primas impressiones tenaciter retinent, ex quadam naturæ & phantasiæ pertinacia: vnde quod semel illi impresserunt, constanter tenent, nec dant locum defensioni & excusationi: imò si suas impressiones verè refelli & conuinci audiunt, ægrè ferunt: multò minùs inquirunt & explorant rei factive veritatem, sed mox quasi de illa certi, factum reprehendunt, vituperant, damnant. Quod sanè temerarium est iudicium, & proximo iniurium, non tantùm cùm in publico tribunali à iudice,

Tertia species modestiæ.

dice, vel coram iudice id fit, sed etiam cùm priuata vituperatione vel censura id agitur.

Monet ergo Siracides, vt in censurando prudentiam & modestiam adhibeamus, nec quippiã vituperemus, nisi priùs bene examinatum & discussum: quo facto, corripiamus, sed iustè, quantũ scilicet facti grauitas meretur, & proximi salus ac reip. incolumitas exigunt; ideoque *animo dilectionis, non animo vltionis*; *ne, cùm parcitur carni, anima pereat*, ait S. Aug. in Ps. 102. Quæ de re vide ea quę dixi Galat. 6. 1. & S. Bernard. serm. 44. in Cant. qui docet in correptione præmittendum oleum lenitatis: quod si non profit, addendum vinum acrimoniæ, instar Samaritani, Lucæ 10. 30. Hinc iudici accusationem audienti dicitur: *Audi & alteram partem*; vnam autem da accusatori, alteram seruato reo se excusanti. Ita Constantinus Magnus Imp. Faustæ vxori accusanti Crispum filium de stupro leuiter credidit, Crispumque innocentem occidit; cuius innocentiã deinde cognitã inconsolabilem egit luctum, ac Faustam pariter, quæ calumniam hanc Crispo struxerat, interemit. Sic & Theodosius sententiam mortis præcipitauit in Thessalonicenses, quòd imaginem suam deiecissent: qua de causa à S. Ambrosio reprehensus, publicam egit pœnitentiam, vti narrat ex Sozomeno & aliis Aaron. *Nam sententia in fontem lata, sed dilata, reuocari potest; vita verò innocenti ablata reuocari non potest*; vti docet Seneca lib. de Ira, & lib. de Clementia. Hac de causa sapienter Festus præses Romanus rogatus à Iudæis, vt S. Paulum inauditum damnaret, respondit: *Non est Romanus consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat ad abluendo crimina*, Act. 25. 26. Et Menander: *Inexaminatum ne punias vllum.* Et Seneca tragœdus in Medea:

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus erit.

Sapientiùs S. Aug. serm. 202. de Tempor. *Maxima pars generis humani*, ait, *indiscreto iudicio ad reprehendendum prompta & parata esse probatur, cùm tamen non ita se velit ab aliis iudicari, quomodo vult alios iudicare. Propter hoc Scriptura diuina admonet, dicens, Priusquam interroges, ne iudices quemquã, & cùm interrogaueris, corripe iustè. Omnis homo priùs se vult interrogari, & postea, si reus est, patienter tolerat reprehendi. Et quidquid nobis omnes volumus ab aliis fieri, iustũ est vt hoc aliis studeamus implere. Priùs cum patientia interrogemus, & solliciti simus, vt, cùm aliquid certius agnouerimus, tũc aut si mala sunt, reprehendere; aut si bona, defensare valeamus.* Hac de causa Deus nobis binas dedit aures, vt vtramque partem audiamus: & in medio earum vnam mentem quę iudicet, & vnam linguam quæ iudicatum eloquatur. Vnde Hebręi aures in duali vocãt אזנים *oznaim*, quasi מאזנים *mozenaim*, id est bilances. Sicut enim inter duas lãces media est lingula, quæ recto iustoque pondere librat, examinat & ostendit pondus vtriusque lancis, vtrum alteri præponderet: sic duas aures nobis dedit Deus, vt vtrimque rationes audiamus, æquo mente libremus, examinemus & diiudicemus, ac quod iustum iudicauerimus, ore promamus. Quocirca S. Prosper epigram. 12. hæc de non temerè credendo & censendo, prudentiæ Christianæ dat documenta:

Culpare in quoquam quæ non sunt nota malignũ est;
Præsertim, quæ sunt cognita, si bona sunt.
Cornel. in Ecclesiast.

Audi alteram partem Gemma.

Vers. 6.

Vers. 7.

Tertia species modestiæ.

A *Non pateant facilis fœtis rumoribus aures:*
Quæ nescire iuuat, credere non librat.
Linquantur secreta Deo, qui si quid apertum est.
Inspicit, & nullis indiget indiciis.

PRIVSQVAM AVDIAS, NE RESPONDEAS VERBVM, ET IN MEDIO SERMONVM (malè Complut. legunt, *seniorum*, nam græcè est, λόγων, id est sermonum, ita Roman.) NE ADIICIAS LOQVI] Græcè, μὴ παρέμβαλλε ῥῆμα, id est, *ne interpellas verbũ*; Rom. *ne interloquaris*, id est, *ne interrumpas loquentem*. Est hæc quarta species modestiæ & humilitatis, æquè ac prudentiæ, quæ iubet, vt non respondeas antequam plenè interrogationem vel quæstionẽ aure exceperis, & mente conceperis. Rursum vt quærentem vel narrantem quippiam non interrumpas. Respondere enim ante perceptam interrogationem, & loquentem interrumpere, B est indicium & effectus, Primò, superbiæ, qua putas te tam solertem, vt coniectes quid alter velit interrogare, vt instar Prophetę diuines, quid alter mente concipiat & intendat. Vnde S. Bernard. de Gradibus humilitatis hunc nonum assignat: *Nonus*, ait, *humilitatis gradus est, si linguam ad loquendũ prohibeat monachus, & taciturnitatem habens vsque ad interrogationem non loquatur.* Secundò, leuitatis, qua responsum præcipitas ante tempus oportunum. Tertiò, imprudentiæ, qua exponis te periculo, vt impertinenter & extra propositum respondeas: quia dum respondes de fabis, alter fortè interrogare volet de alliis, vt vulgò dicitur. Vnde Prou. 18. 13. dicitur: *Qui priùs respondeat quàm audiat verbum, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.* Et c. 29. 20. *Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est quàm illius correctio.* Quartò, ineiuilitatis & rusticitatis: ineiuile C enim & rusticum est, alium loquentem interrumpere, ac respondere antequam plenè eius quæstionem audieris.

Vers. 8.

Quarta modestiæ species.

Porrò generalis est hæc sententia, vnde variis aptari potest. Primò, doctori q. d. Antequam audiendo benè didiceris, noli alios idem docere: noli fieri magister antequam fueris discipulus. Ita Rabanus: *Qui priùs*, inquit, *doctor esse desiderat quàm discat, stultitiæ nexum non declinat.* Vnde Nazianz. orat. 1. apologetica de fuga in Pontum, vbi inter alia ait: *Alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti simus*, & vt vulgò dicitur, *in dolio discere figulinam*, id est, *in aliorum animabus pietatẽ meditari & exercere, valde stultorum & temerariorum esse videtur.* Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis D aut ollis figulinam addiscunt, in quibus si aberrent, vt opus reficere oporteat, parua est iactura, cùm in ingenti dolio sit magna.

Secundò, iudici, q. d. Iudex non proferat sententiam donec audiat litigantes: ex accusatione dũtaxat neminem condemnet; tam reum se defendentem, quàm actorem accusantem audiat. Ita Rabanus, *Qui iudicare*, ait, *proximorum facta priusquã plenè causam vtriusq; partis dignoscat, inordinatè festinat, & ille se confusione dignum demonstrat, quia magis pertinacẽ quàm prudentem se esse probat.* Quare iudices qui sapiunt, priùs omnes attentè audiunt, quin & aliorum sententias & iudicia exquirunt; omniaque circumlustrant, antequam suam sententiam pronuntient. Vnde Petrarcha ait nos in loquendo & respondendo debere imitari citharœdos, qui antequam citharam pulsent, singulas chordas sonantes audiunt, ac inter se con-

temperant, vt congruum edant sonum & harmoniam. Ita hanc sententiam explicat Damasus Papa epist. 6. vt habetur 11. qu. 3. can. 76. *Eorum qui accusantur*, inquit, *causas discutere non licet priusquàm canonicè vocati ad Synodum veniant: & præsens per præsentem agnoscat veritatem, & intelligat quæ ei obiciuntur, quod & per sapientiã Salomonis* (multi enim Ecclesiasticum attribuunt Salomoni, vti dixi in proœmio) *dicitur, iuxta Septuag. Antequam scruteris ne reprehendas: intelligè priùs, & tunc increpa. Antequam audias, non respondeas.* Alioquin dicetur tibi: *Sicut prauè intellexisti sic prauè respondes*, vt habetur de consecr. dist. 2. c. 1. Et 15. q. 8. in fin. *Priusquã audias*, inquit, *ne iudicaueris quemquam: atque ante probationem accusationis illatæ neminem à tua communione suspendas, quia non statim qui accusatur reus est, sed qui conuincitur criminosus.*

Tertiò, consiliario, q.d. Consultus ne præcipitet consilium, donec plenè rem audiat, perspiciat, comprehendat.

Quarto; in familiari colloquio donec audieris dicentem, ne respondeas, nec eius sermonem intercidas. Afficis enim eum iniuria & ignominia, si conceptum ab eo sermonem velut inditum impedis, ne prodeat in lucem: ac prodis tuam impatientiam, qui alium loquentem pati non potes; paritèr & superbiam, quasi illo meliora dicturus sis; ita Palacius, Sapientia ergo & salus hominis est: libenter & multa audire, ac tardè & pauca loqui: sicut salus leporis est silentium atque auditus acredo & celeritas, quæ eum de canibus & venatoribus admonet, vt fuga sibi consulat. Vnde Plutarch. in Symposiac. lib. 4. qu. 5. *Leporum*, ait, *oculi adeò sunt indefessi, vt etiam apertis ijs dormiant. Celeritate autem exaudiendi videtur aliis anteire: cuius admiratione ducti Ægyptij, in suis sacris literis pulchro lepore auditum significant.*

VERS. 9. DE EA RE QVÆ TE NON MOLESTAT, NE CERTERIS (ita quoque legit S. Lucius Pontifex epist. 3. *Ne certeris*, id est ne certes, ne contendas: Interpres enim Ecclesiastici & Sapientiæ, *certari* vsurpat pro *certare*, vti monui superiùs, & patet Sapient 15. 9. & inferiùs c. 38 29. Vide Francisc. Lucam in Notis hic) ET IN IVDICIO PECCANTIVM NE CONSITAS] *admonet*, ait Rabanus, *vt in superfluis rebus non nimis simus curiosi, & peccantium prauitati non consentiamus. Nam digni sunt morte, non solùm qui mala faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*, ait Paulus Rom. 1. 32. Vnde Psaltes Ps. 1. 1. *Beatus vir*, inquit, *qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non steterit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Græca habent, *de re quæ non est ad te, ne certes, & in iudicio peccatorum ne consideas*; ita Complut. Sed Romana, Ianscnius, & alij legentes, μὴ πράγματος & ἃ οὐκ ἔστι σοι χρεία, vertũt, *de negotio vel re quæ tibi non est opus, ne certes*, &c. Eòdem tamen redit vtraque lectio & versio, æquè ac nostra. Nota τὸ *quæ te non molestat*; nam res nobis commissæ sua cura & sollicitudine nos affligunt & molestant. Tigurina, *ne contendas de eo quod tua nihil interest, nec te iudicem adiungas confessui sceleratorum*; Syrus, *si est in te vis, ne contendas, & in medio iniquitatis, ne multiplices fraudem.*

Quinta, species modestiæ.

Est hæc quinta species modestiæ, aliena non curans. Sunt enim nonnulli immodesti, curiosi & superbi, qui omnia aliorum facta examinare, iudicare & censere volunt, de iisque pariter inter se certant & contendunt, hi accusando, illi excu-

A sando. Iubet ergo Primò, vt ab hoc examine, disquisitione & certamine rerum ad nos non pertinentium abstineamus, ne nostram & aliorum pacem & concordiã turbemus sine ratione & causa. Secundò, vt à turba illorum qui temerariè alios iudicant, vel approbando, vel condemnando, ideoque peccant, abstineamus & secedamus, ne eorum prauo iudicio consentiamus, vel confertire videamur, itaque animam nostram & famam cõtaminemus. Huc facit vetus paræmia apud Adagiographum: *Ne edas allia & fabas*, hoc est, ne bellis & contentionibus, neve iudicijs interfis. Nam in bellum inferebantur allia, velut commeatus militaris, quia frugalis & durabilis. Vnde illud anonymi apud Suidam: *Perdo allia in obsidione.* Allio quoque in elcam dato; aues ad pugnam incitari, B memorat Pierius Hieroglyph. 24. Est enim allium acre & mordax. Hinc illud Aristophanis in Equitibus: *Dum ais te dixere me, alliasti me*, hoc est, pupugisti me, & adegisti ad lachrymas: has enim excitat allij odor & esus. Fabas verò esitabant iudices, ne obdormiscerent, ait Suidas; aut potiùs fabis dabant suffragia; hinc faba notat iudicium, iudiciumque suffragium. Sunt & qui de alliis fabisque, id est, de quisquiliis, murmurant & lites mouent, vti de alliis Ægypti sibi in deserto ademptis murmurabant Hebræi Numer. 11. 5.

Allia frabalum contentionis, cur?

Sapienter Cicero Tusculan. 2. *Et refellere sine iracundia*, inquit, *& refelli sine pertinacia parati simus.* Hac modestia discinditur omnis contentionum nodus; sed sunt nonnulli gallis gallinaceis iracundiores & pertinaciores, ideoque contentiosiores: hi elleboro indigent, vt iras litesque edormiant. C

VERS. 10. FILI NE IN MVLTIS SINT ACTVS TVI: ET SI DIVES FVERIS, NON ERIS IMMVNIS A DELICTO] Græca sic habent, πάντα μὴ πολλὰ ἔστω σοι πράξεις σου ἐὰν γὰρ πλουτήσῃς οὐκ ἀθῳωθήσῃ, id est, *fili, ne circa multa sint actus tui: si enim multiplicaueris, non eris innocens*, quia in tam multis variè & multipliciter peccare contingit.

Ex Græco ergo hæc sententia Primò, generatim accipi potest, quasi dicta contra πολυπράγμονας, qui omnia agere, sibique arrogare volunt, itaque nihil bene agunt, vel certè non peragunt, nec ad finem perducunt: quod pariter est vitium præsumptionis & superbiæ, æquè ac imprudentiæ. Vnde de talibus Afer dixit, *eos nil agere, sed fatagere.* Sensus ergo est, q.d. Ne in multis, scilicet, negotiis & curis, sint actus tui: quia qui multa amplectitur, pauca stringit: pauca ergo amplectere, cura & stringe; alioqui non eris immunis à delicto, quia non poteris omnibus attendere, & satisfacere. Exemplum clarum est in nonnullis Aduocatis & Procuratoribus, qui tot suscipiunt causas forenses, vt omnes fideliter & rectè agere nequeant, quo fit, vt eorum negligentia sæpè clientes condemnentur, & causas iustas amittant: qui peccant iniustitia, ac ad restitutionem subinde tenentur.

Audi Rabanum, vel potiùs S. Gregor. 1. p. Pastor c. 4. (ex eo trãsscripsit Rabanus.) Iuxta *tropologiam*, inquit, *sæpè susceptæ curæ regiminis cor per diuersa diuerberat: & tempus quisque inuenitur ad singula, dum confusa mente diuiditur ad multa. Vnde hìc consultè per sapientiam dicitur: Fili, ne in multis sint actus tui: quia videlicet nequaquam plenè in vnius cuiusque operis ratione colligitur, dum mens per diuersa partitur; cumq;*

Cumq; foras per insolentem curam trahitur, à timoris intimi soliditate vacuatur, fitq; in exteriorum dispositione sollicita, & sui solummodo ignara; fit multa cogitare se nescienst: nam cùm plus quàm necesse est se exterioribus implicat, quasi occupata in istmere obliuiscitur quò tendebat; ita vt ab studio suæ inquisitionis aliena, ne ipsa quidem quæ patitur damna consideret, & per quanta delinquat, ignoret.

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quòd mens & attentio hominis sit finita, imò valdè exilis & limitata: quare in multa diuisa, minuitur, deficit & euanescit: iuxta illud: *Pluribus intentus minor est ad singula sensus.* Præstat autè pauca excellenter agere, quàm multa obiter & exiliter, iuxta illud c. 33. 29. *In omnibus operibus tuis præcellens esto.* Hinc Phocion apud Stobæum serm. de prudentia, ait, *difficile esse multas vias vitas ingredi.* q.d. Difficile est vt multis intentus, quidpiam præcellens operetur. Et Artemidorus in Oniroceticis (id est, diuinatione ex somnis) coniectat eum qui dormiens multos oculos se habere somniarat, planè cæcum fore; quòd scilicet multitudo oculorum cæcitatem notaret: quia qui multa confusè vident, nihil ritè peragunt. Et Thales Milesius ad suos dicere solebat: *Vnum eligite præclarum, vnum quiddam diuinate præclarum.* ita Laërt. lib. 1. c. 1. Et Aristot. *In magnis*, inquit, *negotijs oportet vnum negotiari ad vnum opus: quia melior est cura intenta circa vnum, quàm circa plura.* ita ipse lib. 4. Politic. Vnde lib. 5. *Princeps*, inquit, *nullum virum totius sui dominij debet facere custodem:* tum, quia hoc nimis vastum & multiplex est opus: tum, quia periculosum principi, ne scilicet custos principem principatu excludat, seque faciat principem, vti sæpiùs factum legimus & vidimus. Seneca epist. 111. *Magnam rem puta*, ait, *vnum, hominem agere, præter sapientem autem nemo vnum agit. Cæteri multiformes sumus.*

Iuxta S. Gregor. & Rabanum ergo, & ex eo Glossam, hic locus intelligitur de multo regimine, vt τὸ *in multis*, tam masculinè quàm neutrè accipiatur: q.d. Ne circa multa & multos regendos occuperis: paucos potiùs regendos suscipe, imò si potes, nullum, nisi teipsum. Attende tibi: si enim in die iudicij vix poteris reddere rationem animæ tuæ, quomodo reddes tot centenarum vel millium animarum, quarum principatum, episcopatum, vel pastoratum, id est, regimen & curam, ambis? Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò tuæ detrimentum patiatur? ait æterna Veritas.

Quocirca S. August. quæst. 68. in Exod. Quàm sit, ait, obseruandum quid Script. dicit: *Fili, ne in multis sint actus tui*, patet in Mose, qui totius populi querelas & lites cognoscere volens, audiit à Iethro: *Non bonam rem facis, stulto labore consumeris*, Exodi 18. Vnde iussu eius minores causas ad minores iudices & officiales relegauit, maiores dũtaxat ipse sibi reseruauit. Idem imitentur Prælati & principes. Ita Ioannes Fischerus Episcopus Roffensis & Cardinalis, quo nullum Britannia, sed nec fortè orbis Christianus tunc sanctiorem, doctiorem, aut vigilantiorem Præsulem habuit, ait Sanderus libr. 1. de Schismate Anglic. quique cum Thoma Moro ab Henrico VIII. occisus est, quòd incestis eius cum Anna Bolena nuptiis suffragari nollet, cùm maior & locupletior episcopatus illi ab eodem Henrico offerretur, cum recusauit, dictitans se perbeatum fore, si de hoc lal-

A tem minuto coneredito sibi grege, deque non adeò magnis inde acceptis emolumentis in die Domini rectè respondere posset: cùm & de bene curatis animis, & de rectè expensis pecuniis, tunc reddenda sit ratio exactior, quàm morales ferè putent aut curent: in quo genere quo quisque pauciores sibi commissos, vel homines, vel nummos haberet, eo futurus sit in altero sæculo securior: seque facilè sentire ex hoc tantilli pastoratus pondere, quantum futurum esset maioris muneris onus. Scitè quoque vir sapiens huius qui dixit: *Nulli matri plus filiorum, quam laetis: nulli prudenti plus negotiorum, quàm virtutum esse debet:* Hoc significat illud ænigma: *Oportet agrum imbecilliorem esse quàm agricolam*; quod simili prouerbio explicat Virgil. dicens: *Laudato ingentia rura, Exiguum colito.*
B Plus enim fructuum dabit exiguus ager diligenter, quàm ingens neglectim (vt fit) cultus. S Basil. Constit. monast. c. 3. *Conuenit*, ait, *corpus in aliquo* *aliqua occupatum tenere, illudq; prouidere, ne ipsum dum grauius quàm par est, premit, opprimat.* Gilbertus Abbas, qui suppleuit sermones S. Bernardi in Cant. ser. 1. explicans illud: *Quæsiui in lectulo quem diligit anima mea; In lectulo*, ait, *id est, in quiete, quia cura implicat, quies explicat.*

Quocirca hæc sententia tropologicè ad multa aptari potest, vt ad literas, studia & scientias q.d. Ne studeas simul multis scientiis, sed uni dumtaxat, ita in iis dives & doctus euades. Sic fecit noster Franc. Suarez, idemque aliis consuluit, æquè ac P. Iacobus Laynes, qui S. Ignatio in generalatu Societatis Iesu successit, qui proinde nõ nisi vnũ librum in cubiculo habebat, & lectitabat à capite ad calcem, eoque absoluto, alium pari modo accipiebat. Quin & S. Thomas Aquinas rogatus qua ratione quis doctus euaderet? respondit: *Vnum tantùm lectitando librũ.* Rursum aptari potest virtutibus & vitiis: q.d. Si vis vitia extirpare, vnum dumtaxat radicitus, è quo cetera oriuntur, totis viribus extirpandum capesse: eo enim extirpato, cetera sponte sua corruunt, sicut extirpata radice corruunt rami. Si vis virtutes consequi, omnibus quidem, sed vni præcipuè tibi maximè vtili, vel necessariæ, intẽde: eâ enim habitâ in heroico gradu, cæteræ velut filiæ matrem, aut quasi sorores sororem sequentur: ita docent Cassianus, & alij virtutum magistri. *Pluribus* enim *intentus minor est ad singula sensus.* Et, *qui duos insectatur lepores, neutrũ capit.* Simili modo aliis rebus aptari potest: vnde Rabanus & ex eo Glossa, aptant compositioni librorum, q. d. Ne scribas multos libros, quibus non est finis, Eccles. 12. 12. Omnes autem libri diuinæ Scripturæ vnus liber sunt, iuxta illud Ps. 39. *In capite libri scriptum est de me*, quia vnum Deum, eiusque vnam legem spectant omnes.

Symbolicè, si vis esse perfectus, relinque multa, putà creaturas omnes: hæ enim mentem inquinant, iuxat illud S. Leonis: *Necesse est de mundano pulvere etiam religiosa corda sordescere.* Quare vni creatori adhæreto, & cum Psalte dicito: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Quocirca S. Ægidius socius S. Francisci rogatus, quænam esset ad sanctitatem via? respondit: *Vna ad vnum, vna ad vnũ* q.d. Vna anima vni Deo detur, tota & in solidũ. Vnde huc respiciens Christus, & sortem Magdalenæ præferens sorti Marthæ, hoc est, vitam contemplatiuam actiuæ: *Martha, Martha*, inquit, *sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum*

eſt neceſſarium, Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea, Lucæ 10.42. Ne ergo fatagas multa agere, ſed multum. Multùm agit, qui vnum quid perfectè & eximiè agit; multùm agit, qui multa charitate, & virtute cuncta peragit. Hoc age quod agis.

His tamen non obſtat, quòd viri magnanimi, zeloſi & Apoſtolici multis ſe occupent, catechizando, docendo, prædicando, confeſſiones audiendo. Hæc enim eis multa non ſunt, tum, quia ad vnum ſcopum, ſcilicet, Dei gloriam, & ſalutē animarum tendunt, & ſibi inuicem ſubordinantur, tum, quia viribus eorum ſunt commenſurata; tum, quia vnius & eiuſdem charitatis ſunt actus. Exederent tamē, ſi multa inchoarent, nihil perficerent; ſi multa imperfectè, vel perperam facerent, nihil bene & plenè; ſi plura facerent quàm vires corporis & animę ferant; ſi alienis occupati, ſeipſos negligerent, & ſpiritum orationis perderent, tunc que dicerentur in multis eſſe actus eorum. Alioqui in multis fuere actus S. Petri, S. Pauli, vt patet 2. Cor. 11. omniumque Apoſtolorum, qui multas gentes & totum penè mundum ad Chriſtum conuerterunt: S. Franciſci Xauerij qui toto Oriente prædicauit, S. Ignatij fundatoris Societatis Ieſu, qui in ea multa literarum & pietatis officia inſtituit, Socioſque per totum orbem propagauit: quia hæc omnia vnum ſunt, vnumque conflant munus, & quaſi corpus Apoſtolicum, atque vnam Societatem, quæ multa per multos agit, operas per varios diſperciendo.

Secundò, preſſiùs hæc ſententia ſpectat ad diuitias, vetaque cupiditatem, & ſtudium multiplicandi eas: q.d. In multis, ſcilicet lucris & opibus coaceruandis, non ſint actus tui: ne agas & fatagas multa congregare; multitudinem, id eſt, copiam, rerum parare, vt in rerum affluentia ſis multus id eſt copioſus & diues. Hunc ſenſum poſcit noſtra verſio, quæ τὸ πλουτῆσαι, id eſt, *multiplicatus fueris*, vertit, *dives fueris*: *multus* enim fere idem eſt quod abundans, affluens & diues. Fortè enim pro πλουτῆσαι Noſter legit πλουσιωθῆναι, id eſt, *dives fieri*. Rurſum eumdem poſcunt ſequentia, quæ ad ſtudium diuitiarum pertinent. Et Syrus qui vertit, *fili mi ne augeas domum tuam, & qui feſtinat ad incrementum eius, non iuſtificatus eſt*; ac Tigurina, *fili ne labores multa colligere. ſi enim abunderis, non eris innocens.*

Vbi Nota τὸ &, cùm dicitur, *& ſi dives fueris*, more Hebræo eſſe caſuale, ſignificans *nam, enim*, vt vertit Syrus: q.d. Ne appetas multa congerere, & ditari, quia ſi diteris, non eris immunis à delicto. Ipſa enim nimia cupiditas opum, ac cura & ſollicitudo eas augendi & conſeruandi, eſt peccatum, ſaltem veniale, & non rarò mortale, quando ſcilicet id fit per vſuras, illicitos contractus, fraudes, &c. Vnde Prou. 28. 22 dicitur: *Vir qui feſtinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quòd egeſtas ſuperueniet ei*: ita Rabanus. Quocirca ſapienter S. Bernard. *Noli*, ait, *concupiſcere quæ poſſeſſa onerant, amata inquinant, amiſſa cruciant.* Diſertè vero S. Paulus: *Qui*, inquit, *volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem*, 1. 1. Tim. 6 9. Denique S. Hieron. *Diues*, inquit, *aut iniuſtus, aut iniuſti hæres.*

Sexta ſpecies modeſtiæ.

Eſt hæc ſexta ſpecies modeſtiæ & humiliratis, quæ ſuadet ne quis nimis multa negotia, quia opes & lucra captet, ambiat.

A SI ENIM SECVTVS FVERIS, NON APPREHENDES: ET NON EFFVGIES, SI PRÆCVCVRRERIS] Cōplut. *non effugies anfugies*; alii, *neque ſi anfugies, effugies*, Tigurina ſiue Vatab. *aut ſi quod perſecutus fueris, non aſſequeris, aut tamen impunè alteris*, ſcilicet immunis à peccato, purà à culpa & pœna. Syrus ferè contrariè vertit, *fili mi ſi non concurreris, non apprehendes: & ſi non quæſieris, non inuenies.* Probauit non eſſe ſtudendum diuitiis, eò quòd diues non ſit immunis à delicto, nunc idipſum alia ratione probat, ſcilicet, quòd ſi ſequaris diuitias, non aſſequeris. Sed quid ſibi vult τὸ, *& non effugies ſi præcurreris*? Ianſenius ſic explicat: q.d. Non effugies paupertatem, etiamſi eam conaris præcurrere, ſi Deus eam velit tibi immittere. Verùm paupertatis nulla præceſſit mentio: & per illam mutatur ſuppoſitum, ſcilicet *diuitiæ*, cùm tamen vnum & idē ſuppoſitum hīc exigat comparatio duorum curſo- B rum. Hinc enim exhibentur quaſi in ſtadio duo curſores, vnus velox, alter tardus: velocem ſi tardus ſequatur, non apprehendet; ſi ſequatur, non effugiet, quin ab eo, vtpote velociore, comprehendatur. Duo hi curſores ſignificant hominem, & diuitias: velox curſor ſunt diuitiæ, tardus eſt homo; qui ſi eas ſequatur, non apprehendet: ſi præcurrat, non effugiet: ita Rabanus, Lyran. Palacius & alij. Meliùs ergo Tigurina & Emmanuel Sà ſuppoſitum dant *delictum* quod præceſſit: q.d. *Si præcurreris*, id eſt, feſtinaris ad opes, non effugies delictum. Sed & hic mutatur ſuppoſitum, ſcilicet diuitiæ in delictum.

Primò ergo Lyranus, idem retinens ferè ſuppoſitum, ſcilicet diuitias, ſic explicat: Si, inquit, ſecutus fueris diuitias, immoderatè quærendo, non C apprehendes, id eſt, non aſſequeris intentum, ſcilicet, habere ſufficientiam, propter quam diuitiæ quæruntur: quia per eas non ſatiatur cupido, ſed magis acquiritur indigentia. Nam earum cupidus quanto plus acquirit, tanto plus habere ſitit. *Et non effugies*, ſcilicet indulgentiam, *ſi præcurreris*, accipiendo diuitias à parentibus tuis. Nam ſi fueris cupidus, non eris contentus, ſed ad habendum maiora anxius: & ſi fueris prodigus, citò conſumes, & indigens fies. Hæc Lyran.

Secundò, Palacius ſic explicat: *Diuitiæ currunt & fugiunt à te, ſi tu inualidus fueris: ſequeris eas, ſed non apprehendes. At ſi velut validus & potens præcurriseas, & fugientes tenes non effugies delictum. Eſt hæc proſopopœia, Diuitiæ fugiunt ſequentem: at ſi contingat, vt ſequens eas præcurrat, & illas teneat, tenens illæ eum, capiunt, & iniquitatis ſeruum efficiunt. Eſt enim dictum Pauli: Qui volunt diuites fieri, incidunt in laqueum diaboli, &c. Ergo ſi cum bona conſcientia eas ſequaris, non apprehendes: ſi per malam eas præcurris, non effugies, quin te illæ mergant in interitum, & perditionem.* Hucuſque Palacius. D

Tertiò & genuinè, q.d. Noli ſtudere multis opibus coaceruandis: quia ſi eas ſequaris, putans te tuis laboribus illas tibi paraturū, non apprehendes illas: ſin verò eas non cures, negligas, ſpernas, imò fugias & præcurras, illæ te ambient, ſequentur & aſſequētur, ſi Deus eas tibi deſtinārit. Sicut enim honor ſequitur fugientem, fugit ſequentē, ſic & opes. Hoc fæpè verū eſt in hac vita temper in futura, de qua exponit Rabanus, ſed Anagogicè. *Si*, inquit, *ſecutus fueris, non apprehendes: & non effugies, ſi præcurreris: quia non eſt in poteſtate accipientis, ſed dantis. Nam ſi per aſſum auaritiæ in-*

citatus

citatus exardeſcit diuitias aggregare, veras diuitias non apperit; & ſi fidei deuotione præmittat virtutum opera exercere, proſequentur eum in futura remuneratione opes ſuperuæ.

Vult enim docere Siracides, diuitias non tam parari nimiis curis & laboribus, quàm eſſe donum Dei, & à Deo dari, cui ipſi libuerit, ac proinde eum ſæpè dare eas parum laborantibus, negare verò eas multùm laborantibus. Id enim ſignificat comparatio feſtinantis ditari, ſed fruſtras ac marcidi, quem quaſi otioſum ditat Deus: quam ſubnectit, & expandit per tres verſus proximè ſequentes. Deus ergo, vt doceat homines non ſibi, nec ſuis laboribus opes arrogare, ſed eas expectare & poſcere à Deo, dat ſæpè eas parum ſollicitis, ſed in ſe ſperantibus; negat verò valdè ſollicitis, quia ſuis laboribus præfidunt, & Deo diffidunt.

Alludit ad Prouerb. 23. 4. *Noli laborare vt diteris, ſed prudentiæ tuæ pone modum. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere; quia facient ſibi pennas ſicut aquila, & volabunt in cælum.*

Qua de re illuſtria exempla extant in Vitis Sanctorũ. Illuſtre eſt quod legimus in Vita S. Iſidori agricolæ Hiſpani à Gregorio XV. inter Sanctos relati, qui manè Sacris audiendis vacans, ſeriuſq; ad arationem veniens, tantum tamen & amplius agri per diem aratro ſubigebat, quantum ceteri qui neglecto Sacro à ſummo manè in veſperum aratrum duxerant: imò eo in templis orante, angeli viſi ſunt eius loco terram aratro ſulcare.

Rurſum huius ſententiæ veritas maximè liquet in Religioſis noui teſtamenti paupertatem vouentibus, quibus à Chriſto promiſſum & datum eſt centuplum in hac vita, ac poſt eam vita æterna, Matth. 19. 29. qui proinde dicunt cum S. Paulo: *Sicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.* 2. Cor. 10. ita Raban. cuius præclara verba mox recitabo.

SECVNDA PARS CAPITIS.

In qua duo media ad humilitatem ſuggerit, ſcilicet primum, cogitare quòd Deus opes & ſortem cuique ſuam deſtinet, & donet pro ſuo beneplacito: ſecundum v. 20. memorem eſſe quòd mors inſtet.

Verſ. 11. Eſt homo laborans, & feſtinans, & dolens impius, & tanto magis non abundabit.

12. Eſt homo marcidus, egens recuperatione, plus deficiens virtute, & abundans paupertate:

13. Et oculus Dei reſpexit illum in bono, & erexit eum ab humilitate ipſius & exaltauit caput eius: & mirati ſunt in illo multi, & honorauerunt Deum.

14. Bona & mala, vita & mors, paupertas & honeſtas à Deo ſunt.

15. Sapientia & diſciplina, & ſcientia legis apud Deum. Dilectio, & viæ bonorum apud ipſum.

A 16. Error & tenebræ peccatoribus concreata ſunt: qui autem exultant in malis, conſeneſcunt in malo.

17. Datio Dei permanet iuſtis, & profectus illius ſucceſſus habebit in æternũ.

18. Eſt qui locupletatur parcè agendo, & hæc eſt pars mercedis illius.

19. In eo quòd dicit: Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis ſolus:

20. Et neſcit quòd tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur.

21. Sta in teſtamento tuo, & in illo colloquere, & in opere mandatorum
B tuorum veteraſce.

22. Ne Manſeris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, & mane in loco tuo.

23. Facile eſt enim in oculis Dei ſubitò honeſtare pauperem.

24. Benedictio Dei in mercedem iuſti feſtinat, & in hora veloci proceſſus illius fructificat.

25. Ne dicas: Quid eſt mihi opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona?

26. Ne dicas: Sufficiens mihi ſum, & quid ex hoc peſſimabor?

27. In die bonorum ne immemor ſis malorum: & in die malorum ne immemor ſis bonorum.
C

28. Quoniam facile eſt coram Deo in die obitus retribuere vnicuique ſecundùm vias ſuas.

29. Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius.

30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam: quoniam in filiis ſuis agnoſcitur vir.

EST HOMO MARCIDVS] Græcè ἄνθρωπος, id eſt, languidus, torpidus, deſes, ignauus, ſomnolentus, laborans veterno. Sic latinè *marcidus*, vocatur torpidus; & marcere tempore, eſt ignauia & inertia teneri, ait Budæus. Sic Plinius in Panegyr. vocat *marcidum ſomnum*: & Ouid. lib. 2. de Ponto elegia 9. *Otia marceſcunt per inertes ſomnos*; & Claudian. 6. Paneg. 8. *Otia marcida luxu*. Quin & Liuius lib. 8. belli Punic. air, *equitem marceſcere deſidia*; & libr. 3. belli Maced. *Marceſcere otio, ſituq; cuiusq;*
D *rem*. VERS. 12.

EGENS RECVPERATIONE, id eſt, reparatione ſeu reſtauratione familiæ & annonæ, PLVS DEFICIENS VIRTVTE, id eſt multùm deficiens viribus & robore, ET ABVNDANS PAVPERTATE.

ET OCVLVS DEI RESPEXIT ILLVM IN BONO vt ei benedicat & benefaciat (vnde græcè eſt, *ad bona*) ET EREXIT EVM AB HVMILITATE IPSIVS, ET EXALTAVIT CAPVT EIVS, ET MIRATI SVNT IN ILLO (id eſt, illud, & illum) MVLTI, ET HONORAVERVNT DEVM] Probat id quod dixit, ſcilicet, laborãtes & ſollicitos, ſubinde per omnem ſuum VERS. 13.

laborem non diuari; ſed de pauperari; ex aduerſo non laborantes, à Deo diuari: ab exemplo, quia, inquit, ſæpè homo laborat, feſtinat, laboribus & curis ſe excruciat, vt opes congerat, qui tamen nõ ditatur nec abundat, ideò quòd Deus eius, vtpote impij, labores & curas non fecundet, nec proſperet: imò idem facit aliquando piis, vti S. Iob, ad probandam eorum patientiam, ad purganda peccata, ad perficiendam eorũ ſanctitatem, ad exemplum aliorum. Ex aduerſo videmus ſæpè quòd homo marcidus, id eſt, languidus, tardus & torpidus, qui eget reparatione familiæ & viribus deficit, ac abundat paupertate, ab oculo Dei benigno & benefico clementer reſpiciatur, erigatur, ditetur, & ad magna exaltetur: quod proinde plerique mirantur, & glorificant Deum. Vnde concludit, non tam labori hominum, quàm Dei munere obtingere diuitias: Dei ergo gratiã cuique eſſe conciliandam, ab eoque ſperandas & petendas eſſe opes, non nimias, ſed commodas pro cuiuſque ſtatu, familia & gradu. Quare clariùs vertit Figurina, *eſt qui laboret, moliatur & fatagat*, vt opes congerat, *qui tamen egeat, multò magis. Eſt rurſum qui tardus & opus indigus, viribuſq; deſtitutus, & abundè pauper, quem Dominus oculo fauente reſpiciat, caputq; ipſius conquaſſatum erigat, vt multis miraculo ſit ſpectantibus, qui Deum præcedens*: Syrus quoque, qui concisè quaſi de vno & eodem, non de duobus, ſic vertit, *eſt qui currit & fatigatur, & deficit corpus eius, & Dominus ſublimauit illum, & admirabantur ſuper eum multi.* Hoc eſt, quod duo reges ſapientiſſimi & ditiſſimi docuerunt. Dauid Pſ. 126. 1. *Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: ſurgite, poſtquam ſederitis qui manducatis panem doloris.* Et Salomon orans Deum Prouerb. 30. 8. *Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo neceſſaria.* Huc facit lemma horologij cuiuſdam ſolaris: *Aſpice & aſpiciar*, q.d. Si tu, ô ſol, me aſpicis, aſpiciar ab omnibus; ſic ſi Deus nos aſpicit, aſpicimur & honoramur ab omnibus.

Reſpectus Dei ditat & beat.

Porrò præclarè Rabanus in hæc Siracidis verba: *Iſte locus*, inquit, *Chriſtiana magis exprimit tempora, in quibus illi qui paupertatem voluntariam ſectantur, magis abundant omnibus bonis, quàm illi qui certant in acquirendis quotidie terrenis diuitiis. Quod & Pſalmiſta in uno verſiculo breuiter expreſſit, dicens: Diuites eguerunt & eſurierunt: inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono. Terrarum ſiquidem diuites, & pauperes Chriſti magnifica cõtrarietate diſtinxit: ait enim: Diuites egenerunt, & eſurierunt. Quando egent diuites? quando fidem non habent rectam. Quando eſuriunt? quando minimè paſtu corporis Domini ſatiantur. Tales ergo diuites egent, & ſaturati ventre, ſpiritu ſemper eſuriunt. Quid enim habeant qui Deum requirunt, ſubſequitur: Inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono: quia nullo bono deſituunt, qui ſpiritali perfruuntur. Nam cùm diligimus Dominum, in ipſo omnia reperimus. Vnus eſt qui quæritur, ſed in quo omnia cõtinentur. O lucrum mirabile! ô compendium ſingulare! Cur nos per diuerſa fatigemur? ad ipſo ergo vnanimiter feſtinemus, poſt quẽ tuncla bona vltrà non quærimus, ſed tenemus; ſicut Apoſtolus dixit: Scimus quoniã diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

VERS. 14. BONA ET MALA non culpæ, ſed pœnæ: q. d. Læta & triſtitia, dulcia & amara proſpera & aduerſa, purà, VITA ET MORS, PAVPERTAS ET HONESTAS, (id eſt, opulentia, diuitiæ: ſic ſæpè in Scripturis) A & apud profanos honeſti vocantur diuites) A DEO SVNT] Tigur. *à Domino proficiſcuntur.* Eſt hæc concluſio educta ex præcedentibus, quaſi præmiſſis, ac velut epiphonema, quo ſignificat Deum cuique ſuam ſortem, vel proſperam vel aduerſam, item tempus vitæ & mortis, denique paupertatem, vel diuitias pro ſua ſapientia & beneplacito ab æterno decreuiſſe & prædeſtinaſſe, atque in tempore reipſa dare & exhibere, ac proinde neminem ea poſſe ſibi, ſuoque labori & induſtriæ, multo minùs fortunæ, arrogare; ſed Dei prouidentiæ ea aſſignare debere, ideoque humiliare ſe ſub potenti manu Dei, ab eoque ſuam ſortem expectare, ac petere vt vires & gratiam det ad eam ritè ſuſtinendam, vel certè vt eam in aliam meliorem commutet. Vnde Syrus vertit, *bonum & malum, vita & mors, diues & pauper, coram Deo paria ſunt.* B *Paria*, quia pariter omnia ſunt in manu & voluntate Dei, vt ad libitum ea mittat, reuocet & commutet. Rurſum *paria* ſunt bonitate, tum entis, quia omnia ſunt entia à Deo primo ente creata, eiuſque eſſe participantia; tum moris, quia ad virtutem acuendam tam faciunt aduerſa quàm proſpera, tam mors quàm vita, tam paupertas quàm opulentia, imò ſæpè magis: multi enim per aduerſa, per pericula mortis, per paupertatẽ conuertuntur ad Deum, qui eius obliuiſcebatur in proſperis, in vita felici, in rerũ abundantia. Quocirca Deus ſæpè piis aduerſa & pauperiem, impiis verò proſpera & opes immittit. Sicut oſſa ſolent dari canibus, inquit Palacius, vt ea rodentes ſanguinem è dentibus mittant, & meliore cibo fraudentur: hic enim melior cibus eſt virtus & gratia, C quæ datur piis. Quare pij impiis hanc felicitatem inuidere non debent, ſed velut modicam deſpicere, ac ſperare longè maiorem & æternam in cœlis, qua impij priuabuntur; qui proinde magis compaſſione, quàm inuidia ſunt digni. Inſuper quilibet hîc tam ſe, quàm quoſlibet alios diuinæ prouidentiæ ſubſternat, in eamque reſignet. Is enim felix, ſanus, diues erit, quem Deus felicem, ſanum, diuitem eſſe voluerit; is infelix, æger & pauper erit, quem Deus talem eſſe ordinarit: Dei autem voluntas eſt rectiſſima, Dei iudicium æquiſſimum, Dei ordinatio ſanctiſſima, etiamſi hominibus ſubinde id non appareat.

Præclarè Tertullianus lib. 2. contra Marcion. c. 14. *Ad omnia*, inquit, *ſibi occurrit Deus, idem percutiens, ſed & ſanans: mortificans, ſed & viuificans: humilians, ſed & ſublimans: condens mala, ſed & pacem faciens, vt etiam & hîc reſpondeam hæreticis. Ecce enim*, D *inquiunt, ipſe ſe conditorem profitetur malorum, dicens: Ego ſum qui condo mala: amplexi enim vocabuli communionẽ, duas malorum ſpecies in ambiguitate turbantem, quia mala duuntur, & delicta, & ſupplicia: paßim volunt eum conditorem intelligi malorũ, vt & malitiæ iniuſtè auctor renuntietur. Nos autẽ adhibitâ diſtinctione vtriuſque formæ, ſeparatis malis delictis, & malis ſupplicijs, malis culpæ, & malis pœnæ, ſuum cuique parti definimus auctorem: malorum quidem peccati & culpæ, diabolum; malorum verò ſupplicij & pœnæ, Deum creatorem, vt illa pars malitiæ deputetur, illa iuſtitiæ, mala tendentis iudicia aduerſus mala delicti.*

Denique cùm tam paupertas quàm opulentia, tam morbi quàm ſanitas, tam aduerſa quàm proſpera, ſint creaturæ Dei, peculiari Dei prouidentia & amore à Deo creatæ, & cuilibet iuſto immiſſæ, & admenſæ ad eius profectum & ſalutem;

ſalutem; ſequitur, quòd tam in his, quàm in illis amare debeamus Deum creatorem: ille enim in omnibus creaturis amandus eſt, & omnes in illo: idque æqualiter, quia æqualiter omnes, ſunt creaturæ & dona Dei, imò aduerſa ſæpè maiora ſunt dona Dei, quàm proſpera, quia magis ſalutifera, vti iam dixi. Rurſum purior eſt Dei amor in aduerſis, quàm proſperis: puriùs enim amatur Deus in cruce & afflictione, quàm in deliciis & voluptate, quia in cruce nihil habet quod amet amor carnalis vel ſenſualis, vti habet in deliciis. Cùm ergo amatur Deus in cruce, ſpiritali & puro amore diligitur, quia nil in ea diligitur niſi Deus. Ex cruce verò, & puro amore Dei in cruce, diſcimus eumdem purum Dei amorem extendere ad opes, delicias, & proſpera quæque, vt in illis nihil diligamus niſi Deum. Atque in hoc perfectio amoris & ſanctitatis conſiſtit, vt ſcilicet in omnibus creaturis nihil amemus niſi Deum creatorem, v. g. non amemus delicias quia guſtui ſuaues ſunt, non amemus dignitates quia honorificæ ſunt, non amemus opes quia diuitem & ſplendidum faciunt, ſed tantùm propter Deum, nimirum quia Deus in ijs latet, in iiſque amandum ſe offert, vt per ea illi obſequi & ſeruire valeamus.

Signum puri amoris Dei.

Porrò ſignum huius puri & perfecti amoris Dei eſt, ſi æqualiter in omnibus Deum amemus: tam enim Deus eſt in cruce, quàm in commoditate, perinde ac Chriſtus æquè dilexit Deum in monte Caluariæ, ac in monte Tabor gloriosè transfiguratus; quia in iua transfiguratione non ſuam gloriam & commodum, ſed Dei tantùm amauit: perinde ac in crucifixione non ſuam ignominiam, ſed Dei tantùm voluntatem & gloriam dilexit: tam enim Deus & Dei gloria erat in cruce Caluariæ, quàm in gloria Tabor. Qua de re piè & eximiè tractat Franciſc. de Sales Epiſc. Geneuenſis lib. 10. de Amore Dei c. 5. Hic amor Dei ſpoliat amantem omni alio amore, vt dicat cum ſponſa: *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia* (puri amoris) *donec aſpiret dies, & inclinentur umbræ.*

Quocirca piè S. Gregor. Nazianz. ep. 63. *Gratias ago*, ait, *vt in lætis rebus, ita etiam in acerbis: quia exploratum habeo, nihil rerum noſtrarum apud ſummam rationem expers eſſe rationis.* Quin & Seneca lib. *Quare bonis*, &c. c. 2. *Ego verò*, ait, *non miror, ſi quando voluptatem capiunt dij, tum ſpectant magnos viros luctantes cum aliqua calamitate. Non video quid habeat Iupiter in terris pulchrius, quàm vt ſpectet Catonem iam partibus non ſemel fractis, ſtantem inter ruinas publicas rectum.* Igitur ſicut in thermis ex vno latere videmus ebullire aquam calidiſſimam, ex alio frigidiſſimam, quæ in thermis commiſtæ temperatum & ſalutare efficiunt balneum: ſic in hiſce mundi thermis cernimus à Deo emanare bona & mala, læta & triſtia, quaſi ex duabus Dei mammis, miſericordiæ & iuſtitiæ; quibus inter ſe contemperatis, ſalutare homini ſit balneum, ne in aduerſis deſperet, nec in proſperis intumeſcat. Quare dicat cum Pſalte Pſalm. 33. 1. *Benedicam Dominum in omni tempore* (aduerſo æquè ac ſecundo,) *ſemper laus eius in ore meo.*

Myſtica meri à Deo. quæ

Myſticè, hæc ſententia menti & ſpiritui aptari poteſt: eius enim ingenium, ſolertia, vigor, æquè ac ſtupiditas, tarditas & hebetudo, à Deo

A ſunt: item *vita & mors*, qua quis moritur peccatis, acediæ & vitiis, ac viuit virtutibus, feruori, perfectioni: denique *paupertas & honeſtas*, quam une abundat gratia, lætitia & conſolationibus, nunc iis deſtituitur, plenuſq; eſt ariditate, deſolatione, triſtitia, tentationibus. Tunc ergo dicet anima fidelis, humilis & patiens cum S. Paulo: *Scio abundare, ſcio & penuriam pati*, Philipp. 4. 12.

Rurſum quòd aliqui, v. g. S. Paulus & Apoſtoli, abundent ſapientia, eloquentia, fortitudine ſpiritus, ſanctis inſpirationibus, omnique gratia ram gratum faciente quàm gratis data; aliis verò hæc omnia parcè dentur; pendet à Deo, qui ſua dona diſtribuit prout vult, iuxta illud Apoſtoli 1. Corinth. 12. 4. *Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autem Spiritus: & diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Vide ſequentia.

B

Obijcies Sapient. 1. v. 13. dicitur: *Deus mortem non fecit.* Ergo mors non eſt à Deo. Reſpondeo. Deus mortem primitus non creauit, quia fecit hominem immortalem; at poſtquam peccauit, mortem quaſi iuſtam pœnã illi inflixit, Geneſ. 3. inde cuilibet tempus moriendi æquè ac viuendi præfixit. Ita S. Auguſt. in Sententiis collectis à S. Proſpero tomo 3. ſent. 303. *Iuſtum*, ait, *Dei iudicium eſt, vt peccato ſuo quiſque pereat, cùm Deus peccatum non faciat, ſicut mortem non fecit: & tamen quem dignum morte ſenſit, occidit. Vnde legitur: Mors & vita à Deo eſt. Quæ duo non eſſe contraria, profectò videt, quiſquis ab operibus diuinis iudicia diuina diſcernit: quia aliud eſt creando non inſtituiſſe mortalem, aliud iudicando plectere peccatorem.* Idem in Quæſt. veteris & C noui teſtament. qu. 34. *Dum*, inquit, *vnumquemque adiudicat quid mereatur, ab ipſo eſt ſine abſolutio ad vitam, ſine reatus ad mortem: non ergo inuenitur mortis eſt, ſed index, quia mortis auctor peccatum eſt*, &c. Eadem ratione *paupertas & honeſtas à Deo ſunt*: paupertas enim ſæpè eſt pœna peccati, præſertim gulæ, prodigalitatis & acediæ: at non ſemper: nam S. Iob innocenti immiſſa eſt ad probandam eius virtutem: de quo plura v. 13.

SAPIENTIA ET DISCIPLINA, ET SCIENTIA LEGIS APVD DEVM. DILECTIO, ET VIÆ BONORVM APVD IPSVM] Dixit bona corporis eſſe à Deo, nunc idem dicit de bonis animæ, tàm intellectus, vt ſunt *ſapientia, diſciplina & ſcientia*, ſiue cognitio, legis; quàm affectus & voluntatis, vti eſt *dilectio, & via bonorum*, id eſt, exercitia & actiones bonorum operum, vt habent Græca, quæ à dilectione manant. Nam, vt ait S. Dionyſ. Eccleſ. hierarch. c. 2. *Primus ad diuina motus, Dei dilectio eſt. Porrò ſacræ dilectionis ad diuina mandata faciendæ, principalis omnino progreſſus eſt ſecretiſſima illa & ineffabilis operatio, qua diuinus in nobis ſtatus efficitur.* Hæc ergo omnia ſunt *apud Deum*, id eſt, in Deo, quaſi rerum omnium principio, à quo velut ſole per radios in homines ſparguntur. Vnde græcè eſt, παρὰ κυρίου, id eſt, *à Domino.* VERS. 15.

D

Porrò *ſapientia* eſt rerum ſublimium & diuinarum cognitio; *diſciplina*, græcè παιδεία, id eſt, *ſcientia*, eſt cognitio rerum humanarum, præſertim ad mores ſpectantiũ, qualis eſt lex: ita S. Auguſt. lib. 12. de Trinit. c. 14. Vnde Syrus vertit, *ſapientia & continentia & ſcientia legis à Deo eſt, charitas & viæ bonorum operum ab ipſo ſunt*; Tigurina,

item sapientia ac scientia, legisq; peritia, tũ charitas & institutæ bonorum operum ab eo oriuntur. Vbi Nota *vias bonorum*, vocari Primò, proposita & instituta bonorum operum; Secundò, eorumdem actionem & executionem: per hanc enim quasi per viam ad eorum consummationem tenditur. Tertiò, modos, rationes, occasiones & circumstantias, quæ quasi viæ ad bona opera iter aperiunt. Vnde S. Paulus crebrò orat viam & ostium sibi aperiri Corinthi, Colossis, & aliis in locis ad prædicandum ibidem Euangelium, vt patet 1. Cor. 16.9. Coloss.4.3. Apocal.3.8.

Idem cuilibet orandum, vt scilicet quotidie Deus vias bonorum operum nobis pandat, ideoque dicendum crebrò cũ Psalte: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, & semitas tuas edoce me*, Ps.24.40. Et *Vinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas!* Ps.118.5. Hæ sunt viæ vitæ, quæ ducunt ad vitam gratiæ & gloriæ, de quibus Ps.15. v.11. *Notas mihi fecisti vias vitæ.* Errat ergo Seneca, dicens: *Deorum immortalium munus est quod vivimus: philosophis quòd bene vivimus.* Et ille loquẽs de Deo.

Det vitam, det opes, animum æquum mi ipse parabo.

Similia dixêre alij superbi Philosophi, & inter Christianos Pelagiani. Sapientiùs alij sibi diffisi sunt. Vnde viam ingressuri Herculi sacrificabant, vt ipse iter prosperaret, teste Festo Pompeio l.14. & Alexandro ab Alexand. lib.3.c.22. Sed fidelibus nullus est Hercules nisi Deus.

Vers.16. ERROR ET TENEBRÆ PECCATORIBVS CONCREATA SVNT: QVI AVTEM EXVLTANT IN MALIS, CONSENESCVNT IN MALO] Manuscripti codices habent, *qui autem exultant in malum, consenescunt in mala.* Hic versus & præcedens desunt in Græcis Romanis, & nonnullis Latinis, vt Rabano, Lyrano, Dionys. & aliis quos citat hìc Franc. Lucas; habentur tamen in Græcis Complut. & ceteris, vbi posterior pars per elegantem paronomasiam sic habet τοῖς δὲ γαυριῶσιν ἐπὶ κακοῖς συγγηρᾷ κακία, id est *his verò qui exultant in malis, consenescit malitia*; & Syrus, *error & tenebræ peccatoribus creatæ sunt, & cum illis qui in malitia nutriti sunt malitia cõsenescit.* Dixit v.14. bona & mala corporis Deo creata esse, hisce adiũxit bona animi v.15. nunc addit mala animi, putà errorẽ & tenebras. Hæc asserit non absolutè esse creata à Deo (vti voluêre Manichæi) sicut dixit de malis corporis v.14. sed esse *peccatoribus concreata*, scilicet propriè & directè ab ipso peccato & peccatore, impropriè verò & indirectè à Deo. Omne enim peccatum involuit & convictum habet aliquem errorem practicum, quo peccator iudicat sibi hìc & nunc esse peccandũ: vnde ait Salomon Prou.14. v.22. *Errant qui operantur malum.* Rursum peccatũ inducit caliginem menti, quasi effectum sibi proprium. Iudicium enim erroneum actualè, quo iudicat sibi hìc & nunc esse peccandum, inducit & relinquit post se simile iudicium erroneum habituale. Rursum actus peccati producit propensionem & habitum ad iterandum peccatum, quod errorem iam dictum includit. Ita olim Gentes ex iteratione fornicationis, ebrietatis, aliorumq; scelerum æstimabant ea non esse, vel certè exigua esse peccata, vti docet Apostolus Ephes.2.3 & c.5.v.8. Idẽ etiã inter Christianos suis cupidinibus addictos fieri videmus. Hi ergo errores propriè causantur à peccato. Vnde idipsum innuens subdit: *Qui autẽ exultant in malis, consenescunt in malo:*

A q.d. Qui persistunt in malis, in iisq; se obdurant, imò exultant; hi sua pertinacia in malitia consenescunt, quia eam mordicus retinent, nec abdicare, aut de ea pœnitere & resipiscere volunt. Iidem tamen errores impropriè & indirectè causantur à Deo, quia scilicet Deus eos permittit, & quia peccatori velut indigno & ingrato aufert lumen inspirationis & gratiæ suæ, quo ablato peccator versatur in tenebris concupiscentiæ suæ: perinde ac qui noctu aufert candelam è cubiculo, tenebras in illud inducere videtur. Vide dicta. Exodi 7.3. vbi recensui modos quibus Deus excæcat & indurat peccatores. Hoc est quod S. Aug. Deum alloquens ait: *Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates.* Denique Deus propriè creauit & præparauit peccatoribus tormenta & tenebras gehennæ, Matth.8.12. (quod innuit hìc Syrus,) quę damnatos inducunt in multos errores, blasphe-
B mias & desperationes.

Error ergo *& tenebræ peccatoribus concreata*, id est, congenita & cognata, *sunt*: quia peccator mox vt peccat peccato suo sibi asciscit errorem & tenebras, quasi peccati cognatas. Est enim peccato sua generatio, prosapia & progenies: sicut enim virtus virtutem, sic vitium parit vitium. Sic congenita dicitur superbiæ invidia, crapulæ libido, auaritiæ fraus: quia superbia parit invidiã, crapula libidinem, auaritia fraudem. Rursum sicut virtus illuminat, gignit, augetq; prudentiam in agendis: sic peccatum obtenebrat, gignit, augetq; imprudentiam agendorum. Hinc S. Ioannes ep.1. crebrò ait, iustos versari in luce, peccatores verò in tenebris, adeoque ipsæ virtutes quid sunt nisi lumina veritatis? & vitia quid sunt nisi tenebræ falsitatis? ait quidam Sanctorum. Hoc est quod
C ait Psaltes Ps.57.4. *Alienati sunt peccatores à vulva, erraverunt ab utero.* Petronius exemplum dat Quartillam, quam sic loquentem induxit: *Iunonẽ meam iratam habeam, si me unquam meminerim virginem fuisse. Nam infans cum paribus inquinata sum* (notent hoc parentes, vt infantibus suis caveant) *& subinde prodeuntibus annis, maioribus me pueris applicani, donec ad hanc ætatem perueni.*

Ex dictis liquet, propriè hìc agi de errore qui sequitur peccata actualia, non originale, licèt aliqui ad illud extendant. Illud enim omnium peccatorum & errorum fuit fons & origo. Nã vt ait S. Aug. lib.22. de Ciuit. c.22. *Quid aliud indicat horrenda quædam profunditas ignorantiæ, ex qua omnis error exiliit, qui omnes filios Adam tenebroso quodam fine suscipit, vt homo ab illo liberari sine labore, timore,*
D *dolore non possit?* Idem lib.1. de Peccat. mer. c.38. idem confirmat ex pullis animalium, quæ statim vt nati sunt matrem agnoscunt, eiusque vberã fugunt: *Contrà homini nato*, inquit, *nisi opere nutrientis admotis labris papillæ uberis ingerantur, nec ubi sint sentiunt, & iuxta se iacentibus mammis magis possunt esurientes flere, quàm sugere.*

Nota *Iò consenescunt*, id est, vsque ad senium perdurant, vitam finiunt, moriuntur, iudicantur, damnantur. Hæc enim omnia per metaleptin significat *Iò consenescunt*. Ex iuuẽtute ergo pendet senectus, ex senectute mors, ex morte iudicium, ex iudicio æternitas & gehenna. Nam vt docet S. Augustinus, qualiter quis viuit, taliter & moritur; ac sicut vixit iuuenis, sic viuit & senex. Vis ergo bonum senium? bene fac, & bonis assuesce in iuuentute. Vis sanctam mortem? præmitte sanctam vitam.

Vitia inueterata in senium degerunt.

tam. Hinc videmus iuuenes addictos veneri & ventri, senes quoque libidinosos & gulosos permanere. Quocirca Venus Libitina, id est funeralis, cognominata est, quòd vsq; ad funus & mortem perseueret, imò & sæpè homini mortem afferat. Vnde & in templo Libitinæ, quę ad sepulturā spectabant venūdabantur, teste Plutarch. in Numa. Ægyptiis quoq; Venus dicta est Nephte, id est, finis & mors, teste eodē lib. de Iside. Hoc est, quod ait Iob c. 20. 11. *Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ suæ, & cum eo in pulvere dormient.* Quàm verò hoc sit turpe & infame, declarat S. Chrysost. homil. 1. in ep. ad Hebr. *Quomodo*, ait, *non est absurdum, & supra venia quod sit, vt senex in taberna sedeat, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, velut puer currentes cum plebe. Verè confusio est & irrisio, vt canitie quidē ornetur extrinsecus, intrinsecus autē intellectū habeat puerilē.* Et Seneca lib. 2. controu. 7. *Senex*, ait, *amens, senex ebrius, circumdatus sertis, delibutus unguentis, & in præteritos annos retrò se agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, nonne portentū est? Luxuriosus adolescens peccat, senex autem luxuriosus insanit.* Nimirum:

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

A eirca Rabanus: *Solis ergo iustis*, inquit, *hoc est fidelibus, & timentibus Deū, donum perpetuæ lucis seruatur, vt in profectu virtutum ambulantes multiplici mercede in æternum remunerentur.* Duo hic Nora, ait Palacius: *Prius est: Deum nunquā auferre dona sua, nisi ea homo sibi auferat, itaq; in datione prior est Deus, in ablatione posterior. Obicies: Numquid non Deus iustē prophetiæ, reuelationū & consolationum aliquando aufert à iustis? Vide sponsā, cui sine culpa fortè, est absens sponsus*, Cant. 5. *Rursum nonne bona, & dona temporalia iustis persæpè auferuntur? Certè S. Iob ablata fuere. Resp. hæc sententia, & similes non significant quid semper, sed quid sæpe fiat.* Rursum *licet tam dicta videantur iustis quandoque auferri; manent tamen non in se, sed in re meliore: nā dat Deus patientiam, quæ melior multò est aut his, aut illis bonis. Posterius est, dona Dei otiosa non esse, sed suos successus & prouētus habere.* Ad hoc enim dantur à Deo, vt homo per ea proficiat & crescat in gratia & gloria, non modico tempore, sed in æternum: sicut lux auroræ crescit vsque ad meridiem; & sicut arbor crescit frondibus, floribus & fructibus: iuxta illud, *Ibunt de virtute in virtutem; videbitur Deus deorum in Sion*, Psal. 83. 8. Et illud: *Iustorum semita, quasi lux splendens, procedit & crescit vsque ad perfectam diem*, Prouerb. 4. 18.

B

Vers. 17. Datio, id est, donum, Dei permanet iustis; græcè, *ἐυσεβέσι* id est, piis, religiosis: et profectus illius successus habebit in æternum] *Profectus* actiuè hîc sumitur: q. d. Quod Deus vult proficere & promouere, hoc successus habebit: græcè enim est *εὐδοκία*, id est, beneplacitum Dei. Vnde Palacius: Profectus, inquit, id est, quod à bona Dei voluntate profectum est: verùm vox *profectus* hoc sensu passiuo non est in vsu apud Latinos, vt significet donum profectum à Deo. Syrus, *donum Dei permanet timentibus eum, & voluntas eius in æternum firmabitur*; Tigurina, *donum* C *Domini apud pios permanet, & fauor ipsius procedit perpetuis successibus*; alij, *largitio Domini permanet pia, & benevolentia eius felicitat in æternum.* Mihi verisimile est nostrum Interpretem pro *εὐδοκία*, legisse *εὐλογία*, id est, benedictio: hanc enim vocem Noster v. 24. vertit *processus*. Sed eòdem res redit: *εὐδοκία* enim, id est beneplacitum Dei, parit in nobis *εὐλογίαν*, id est, benedictionem, & beneficentiam, omnemque felicitatem.

Dixit, omnia bona iam impiis quàm piis data, esse dona Dei; nunc inter illos & illa ponit discrimen: quòd scilicet dona à Deo data piis, iis permaneant, & prosperentur; impiis verò data, non permaneant, nec prosperentur, vti dicitur v. sequ. quocirca illa ad modicum tempus eis à Deo data, & quasi commodata, dumtaxat videntur, quia D sæpè in vita post breuem eorum gustum, & semper in morte, omnia eis auferuntur.

Hæc sententia locum habet in bonis temporalibus, & magis in spiritualibus. *Deus namque sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi priùs ab eis deseratur*, vt ex S. Aug. ait Concil. Trident. sess. 7. c. 11. quin & Apostolus: *Sine pœnitentia*; græcè, *ἀμεταμέλητα*, id est, impœnitibilia; vel, vt alij legunt, *ἀμεταθέτα*, id est, immutabilia, *sunt dona, & vocatio Dei*, Rom. 11. 29.

Rursum gratiam quam dedit Deus iustis solet promouere, augere, perficere: iuxta illud, *Qui cœpit in vobis opus bonū, perficiet vsque in diem Christi Iesu*, Philip. 1. 6. Vnde Concil. Trid. sess. 6. c. 13. *Deus enim*, inquit, *nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonū, ita perficiet, operans velle & perficere.* Quo-

Vers. 18. Est qui locupletatur parce agendo (græcè, *ex attentione; & parsimonia*, vel tenacitate; Syrus, *ex paupertate sua*, quia scilicet attentus ad rem parcè viuit) et hæc est pars mercedis illius] Tigurina, *& hunc solum consequitur fructum præmio suo*, iuxtà scilicet parsimonię & tenacitatis.

Vers. 19. In eo quod dicit: Inveni requiem, et nunc (Lucius Papa pro *nunc*, legit *non*, epist. 1.) mandvcabo de bonis meis solvs] Græca pro *solus* habent *ἀδιαλείπτως*, id est, indesinenter, assiduè.

Vers. 20. Et nescit quod tempvs (græcè *τίς καιρὸς*, id est, quod vel quantum tempus) præteriet (Complut. addunt *illum*) et mors appropinqvet, et relinqvat omnia aliis, et morietvr] Alludit ad Eccles. 4. 8. *Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem; & tamen laborare non cessat, nec saturantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima.* Simile est ibidem c. 6. 2.

Dixit dona Dei permanere iustis, vt iis ipsi diu vtantur & fruantur, eaq; in suum & aliorum cō-

Auaronum phrenesis, triplex.

modum expendant, ideoque prosperos habeant successus: nunc per antithetin ostendit contrariū euenire impiis, putà auaris & tenacibus, qui mentem terræ affixā, & cor in auro sepultum habent. His enim non permanent bona, triplici de causa. Prima est, quòd eis vti non audeant, sed auarè eas in cistis recondant: quare bona nō manent ipsis, sed cistis. Vnde Bion apud Laert lib. 4. c. 7. sordes auari taxans: *Hic*, inquit, *facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates.* Secunda, quòd sperent se iis assiduè vsuros, cùm sitim auaritiæ expleuerint, totq; nummos congesserint, quod optant: hoc autem numquam fiet, quia *crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit*; quare non ex bonis, sed ex hac inani & fallaci spe viuunt, velut chamæleontes ex aëre: hæcque spes facit, vt bonis vti non audeant, sed iis vti & frui semper differant, donec luam cupiditatem expleuerint: quod cùm numquā futurum sit, numquam quoque iis vsuri sunt,

Triplex insania auaritiæ in finem desiderii.

sunt. Tertia, quia nescit *quod*, id est, quantum temporis, παρελήλυθεν, id est, *præteribit ipsum*: q.d. Nescit quanto tempore victurus sit, nescit quot anni vitæ ipsi supersint, vt eos in bonorũ coaceruationẽ, & eorum vsum fructumque partiri possit. Syrus, *nescit quis sit finis sui*. Vnde Anacharsis apud Laërt. lib. 1. c. 9. auaris maria pernauigantibus palmare dumtaxat esse vitam asserebat, ac palmo tantùm distare ipsos à morte. Cùm enim quæsisset à mercatore nauigante, quanta esset crassitudo nauis? ac ille respondisset, quatuor digitorum, subintulit: *Tantumdem à morte absunt, qui auaritia & insatiabili cupiditate irritati enauigant maria.*

Appositè dicit, tempus præterire auarum: quia tempus non consistit, sed continuò fluit & præterit, hocque suo fluxu, & præteritione omnia circumdat, omnia complectitur, omnia pertrahit, omnia finit, occidit, sepelit, & secum præterire facit. Vnde, quantum temporis viuo, tantum temporis me vitamque meam præterit & pertransit. Rursum auarus nescit nec cogitat, τὸν καιρὸν, id est, *quod* hoc est, quale tempus, qualis scilicet occasio & opportunitas lucrandi opes æternas prætereat. Si enim opes expenderet in pauperes, & res pias, emeret diuitias maximas & æternas in cælis. At nunc hac occasione non vtitur: sequetur breui mors, quando serò dolebit se hoc tempus amisisse, & tanta lucra neglexisse, cùm in morte vel inuitus suas opes relinquere debeat, sine merito & fructu. Porrò, auarus si sciret sibi decem, v.g. annos vitæ tantùm superesse, cogitaret. Ergo satis opum per triginta annos corradã, quod abundè sufficiet ad lautè viuendum per decem annos qui mihi supersunt. Quare cessabo à labore & angore congregandi, ac congregatis quietè & opiparè fruar & gaudebo. At hoc nescit, nec cogitat, imò ita corradit, ac si Nestoreos annos victurus esset: & interim superuenit mors, quę illum omnibus tãto sudore coaceruatis priuat, eaque ad alios, sępè externos, ingratos & inimicos, transferibit, iuxta parabolã Euangelicam diuitis, dicentis sibi: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.* Dixit autem illi Deus: *Stulte, hac nocte animã tuam repetunt à te, quæ autẽ parasti cuius erunt?* Lucę 12. 20. Quæ verba vrgens S. Basil. homil. in diuitem auarũ, exclamat: *O verba stultissima! ó dementiam singularem! nam si pectinem habuisses animam, quid aliud ipse enumerare potuisses? ita pectinis es, ita bonorũ animæ ignarus, eam vt illecties carnalibus epulis, & quæ alui secessus recipit, animæ destines? Si quidem illa virtutem habet, si plena est bonis operibus, si Dei gratiam conciliauit ac familiariter asciuit; tunc sanè multa bona habet, tunc lætari poterit bona lætitia.* Et Orig. homil. 12. in Ierem. *Habes bona multa. Frumentum*, inquit, *& terrenorum vbertatem fructuũ esse arbitratus es bona, nesciens, quia vera bona non nascuntur in terra maledicta, sed in cælestibus regionibus.*

Porrò S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 49. *Sæpè*, inquit, *quod auarus summa congesserat sollicitudine, præcipiti dissipatione dilapidat heres luxuriosus: & dum quæsita, turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improuidus quadam absorbet voragine. Sæpè etiam speratus successor inuidiã partæ acquirit hereditatis, & celeri obtu extraneis aditæ successionis transferibit compendia.*

Denique sapienter S. Augustin. in illud Ps. 38. *Et nunc quæ est exspectatio mea? nonne Dominus? & substantia mea apud te est: Dominus*, inquit, *est exspectatio mea, qui dedit omnia ista, quæ contemnam: ipse mihi dabit & se, qui est super omnia, & per quem facta sunt omnia, & à quo factus sum inter omnia. Ipse est exspectatio mea Dominus.*

Id ipsum repræsentat Græcum σφιγξία, id est, tenacitas, parsimonia, constrictio, à σφίγγω, id est, stringo, astringo, constringo. Vnde dicta est Sphinx, quã Poëtæ fingunt esse monstrum habens faciem virginis, pennas auium, pedes leonis. Sphinx enim dicta est ab effectu, quòd homines suis quæstionibus ita stringeret, vt se expedire nõ possent; vel quòd omnium mentes suis propositionibus ligaret. Lactantius in 1. Thebaid. scribit, sphinga monstrum fuisse, alas & vngues habens, in similitudinem Harpyiarum (vnde symbolum fuit auaritiæ & rapacitatis) quod insidens scopulo viæ imminẽti insolubilia ænigmata prætereuntibus proponebat; quæ cùm soluere non possent, ex improuiso veniens, alis & vnguibus ad se in rupẽ trahebat. Hoc autẽ ænigma præcipuè proponebat: Quodnam animal est manè quadrupes, meridie bipes, vespere tripes? Oedipus tandem id soluit, dicens, esse hominem, qui in infantia manibus & pedibus nitens, quadrupes est: factus vir graditur bipes: senex vtens baculo, incedit tripes. At auari id soluere nequeunt, quia se semper bipedes fore sperant, nec de senio & morte cogitãt. Porrò quod dixi, sphingem fuisse harpyiã, ideoque typum auari & rapacis, confirmat quod scribit Michaël Byzantius, & ex eo Pierius Hierogl. lib. 1. c. 21. meretrices quasdã ex Megara, sphinges fuisse appellatas, eò quòd humano capite mãsuetudinem præ se ferrent, cæterùm corpore reliquo leonino rapacitatem & imperium, quod in amatores exercent, indicarent: vnde Megaricæ sphinges vocantur meretrices. Rursum auaritia stringit mentem auari quasi sphinx, milleque curarum & sollicitudinũ quæstiones molestissimas illi assiduè suggerit & proponit: ex quibus se extricare non potest. De sphinge plura habet Natalis Comes lib. 9. Mythologię c. 18. *Sphinx qua.*

Denique *Iò & moritur*, Rabanus & alij nonnulli omittunt. Vnde Franciscus Lucas opinatur illud in aliis codicibus irrepsisse. Nam *iò & moritur*, inquit, incommodè positum est post, *& relinquet omnia aliis*: prius enim homo moritur quàm omnia aliis relinquat, imò ex eo quòd relinquat omnia aliis, satis intelligendum relinquitur, quòd morietur. Codex Cardin. Bessarionis legit contrariè, *nõ morietur*, scilicet quoad animã, quæ immortalis immortali iudici sistetur, vt immortalem pro meritis accipiat sententiam. Verùm codices Romani, Complut. cæterique Græci & Latini legunt, *& morietur*: priùs enim ægri testamentum condunt, in quo sua aliis legando relinquunt, ac deinde moriuntur.

STA IN TESTAMENTO TVO, ET IN ILLO (cum illo) COLLOQVERE, ET IN OPERE MANDATORVM TVORVM VETERASCE] Pro *testamento* græcè est, διαθήκην, quod Septu. reddere solent pro Hebræo בְּרִית *berith*, id est, pactum, fœdus: quo fit vt Græcum διαθήκην, & Latinum *testamentum*, sæpè quodlibet fœdus & pactum significet, vti ostendi 1. Cor. 11. 25. & Hebr. 9. v. 20. Rursum pro *colloquere*, græcè est ὁμίλει, id est, conuersare, consuetudinem habe, tracta, conuiue, colloquere: q. d. Assiduè cum illo age, meditare, pertracta; vnde Tigurina vertit, *sit maneas in pacto tuo, in eo*. Vers. 21.

eoq; sis assiduus, ac in officio tuo consenescas; alij, *persiste in pacto tuo, & versare in eo, & in opere tuo consenesce*, Syrus, *sta super viam tuam, & illi immitere; & in operibus eius ambula, & veteraſce*; Arabicus, *fili mi sta supra viam tuam, & perſeuera in ea, & inhære illi dum vines*. q.d. Perſiſte in ſtatu tuo, & modo viuendi laudabili, quem amplexus es vt ſeruias Deo.

Dixit auaros & impios corrogare diuitias, & ſæpè ditari per fas & nefas, innuens pios & timoratos depauperari: nunc ne quis piorum amore diuitiarum impios æmuletur, ac opes per fas & nefas conquirat, monet & confirmat eos, vt in iuſtitia & Dei timore perſiſtant, eò quòd Deus, ſi non in hac vita, certè in altera, mox-obuentura, eos æternis cæli diuitijs ditabit. Ait ergo: *Sta in teſtamento*, id eſt pacto quod cum Deo iniuiſti, tum olim in circumciſione, tum nunc in baptiſmo, quo te Dei cultui addixiſti, eiuſque leges ſeruaturum te ſpopondiſti.

Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 40. aſſerit baptiſmum non eſſe aliud, *quàm pactũ quoddam, cum Deo initum ſecundæ vitæ & purioris, ac præſtantioris inſtituti; atq; animas noſtras accuratiſſima cuſtodia ſeruandas, ne falſam profeſſionẽ edidiſſe videamur. Nã cùm ad mutua hominum pacta firmanda Deus mediator adhiberi ſoleat, quanto periculoſius eſt, magiſq; timendum, ne fœdera cum ipſo Deo aſtricta rupiſſe videamur.* Et S. Chryſoſt. homil. de Martyribus, quòd aut imitandi ſunt, aut non laudandi tomo 3. *Exſere vires*, inquit, *fortiter dimica, atrociter in prælio iſto concerta. Conſidera pactum, conditionem attende, militiam noſce: pactum, quod ſpopondiſti: conditionem, qua acceſſiſti: militiam, cui nomen dediſti.*

Iuuenal. ſatyr. 14. auarorum phrenesin & furorem ineuſans, exclamat,

Sed quò diuitias, hac per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm ſit manifeſta phrenesis,
Vt locuples moriaris, egenis viuere fato.

Et ſatyra 12.

Non propter vitam faciunt patrimonia quidam,
Sed vitio cæci propter patrimonia viuunt,

Hinc auarum Pœnæ repræſentant per Tantalũ, qui apud inferos inter dulces cibos eſurit, inter aquas & vina ſitit. Vnde Horat. lib. 1. Serm.

Tantalus à labris ſitiens fugientia captat
Flumina: quid rides? mutato nomine de te
Fabula narratur.

Hinc Secundò, Lyran. & ex eo Palacius: *Sta in teſtamento*; hoc eſt, inquit, in lege Dei, quæ in Scriptura vocatur *teſtamentum*, ſiue pactum: quia cõditio pacti, quod Deus nobiſcum pepigit, eſt lex, vt ſcilicet eius legem obſeruemus. Sic dicitur c. 44. 12. *In teſtamentis*, id eſt, in Dei legibus, *ſtetit ſemen eorum*. Vnde addit, *in illo colloquere*: q.d. Legẽ intra te conſule; cùm quid facturus es, legem adeas; cùm quid dubitas, ab ea pete reſponſum. Tertiò, particulariùs, *ſta in teſtamento*, id eſt, obligatione & pacto, quod iniuiſti cum Deo quando ſtatum vitæ delegiſti, vt cùm coniugio te mancipaſti, cùm ſacerdotio initiatus es, cùm in Religione quapiam profeſſus vota ſolennia Deo nuncupaſti, cùm epiſcopatum, prælaturam, aut officium aliquod ſuſcepiſti. Tunc enim Deo te obligaſti, & quaſi cum eo pactus es, te illo ſtatu & officio ſecundùm leges Dei & Eccleſiæ, ritè & ſanctè perfuncturum vſque ad vltimum vitæ ſpiritum. Vide ergo, vt in eo quod pactus es vel vouiſti, ſis conſtans, nec reſilias vel apoſtates, vt, ſi Religioni obſtrictus ſis, velis eam deſerere, & vxorem ducere, vel cælibem liberamque vitam agere.

Hue facit prouerbium Ben-Sira alphabeto 1. litera Gimel: *Os quod in ſorte tua cecidit, illud rode*: quod eius interpres adaptat vxori: q.d. Vxorem quam nactus es, ſiue bona ſiue mala ſit, non dimitte, ſed retine: quia repudia licet lege veteri permiſſa, tamen multis diſplicuerunt. Nam qui priorem dimittit, ſæpè in peiorem incidit: & qui prius coniugium ſoluit, rarò felix eſt in ſecundo, vti patuit in ſex coniugiis Henrici regis Angliæ. Sic qui leuiter ab vno Ordine ad aliũ tranſeunt, maiores in eo experiuntur difficultates. Et illud Senecæ in Prouerbiis: *Aberrare à fortuna tua non potes, obſidet te*. Spartam ergo quã nactus es, hanc exorna. Et illud Platonis in Phædone: *Nulli hominum fas eſt diſcedere ab eo quod Deus ei imperauit*. Et illud Ciceronis. *Nulli fas eſt è ſtatione abire, in qua à ſummo imperatore collocatus eſt.* *Gemina antiſtrophe Sirucidi.*

Audi Rabanum: *Stat*, inquit, *in teſtamento ſuo, & in illo colloquitur, qui in præcepto ſibi diuinitus commendato fideliter manet, & in illo aſſiduè meditatur. In opere mandatorum Dei veteraſcit, qui in bonis operibus vſque ad finem perſeuerare ſtudet, & à peccatis omnibus quantum poſſibile eſt, cauet. Qui enim fide ſtat, & inſtè vivere certat, benedictio Dei in æterna beatitudine illum remunerabit, & repletum fructu virtutum in ſuperna arce collocabit.*

Porrò hæc phraſi, *ſtare*, vel, *eſſe*, *in teſtamento*, gaudet Siracides. Vnde c. 44. 20. de Abraham dicit: *Fuit in teſtamento cum illo*. q.d. Abraham fœdus habuit cum Deo. Cap. 45. 8. de Aarone ait: *Statuit ei teſtamentũ* (id eſt pactum) *æternum*, nimirum cùm *dedit illi ſacerdotiũ gentis*. Et v. 30. de Phinees: *Statuit illi teſtamentum pacis*, &c. *vt ſit ille & ſemini eius ſacerdotij dignitas in æternũ*. Cap. 47. 13. de Dauide: *Dedit illi teſtamentum* (id eſt promiſſum & pactũ) *regni*. Cap. 28. 9. *Memorare teſtamentũ Altiſſimi*.

Moral. diſce hìc, quanta & quàm neceſſaria ſit homini cõſtantia in ſua vocatione, gradu, officio & virtute. Vnde angelus ait Danieli c. 10. 11. *Sta in gradu tuo*. Humana enim infirmitas & mutabilitas eſt tanta, vt ſine iugi & quotidiana Dei gratia, ac ſtrenua hominis cooperatione, diu in eo quod rectè cœpit perſiſtere nequeat, præſertim accedentibus in dies tot carnis mundique illecebris, ac aſſiduis dæmonum tentationibus. Quare conſtantiæ remedia efficacia vndique conquirenda ſunt, quibus ſe quiſque contra tot hoſtium inſultus obarmet, corroboret & confirmet. Nam vt ait Salomón Prou. 27. 8. *Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum.*

Primum ergo ad conſtantiam medium eſt, humiliter agnoſcere ſuam inconſtantiam, & poſtulare à Deo gratiam, qua eam vincamus. Nam vt ait Iob c. 14. 2. *Homo, &c. numquam in eodem ſtatu permanet: ſtatu*, tum corporis, tũ mentis & voluntatis: nam nunc hoc vult, nunc illud; nunc cupit vnum, mox contrarium; nunc placet ei hoc exercitium, nunc diſplicet. Itaque inter vulnera per peccatum originale homini inflicta, vnum è præcipuis eſt inſtabilitas & inconſtantia, quam noſtris viribus tollere non poſſumus, ſed ſola Dei gratia, quæ proinde aſſiduè inuocanda eſt: Deus enim per eſſentiam eſt ſtabilis, conſtans, idem, ſemperq; ſui ſimilis. *Ego Dominus*, ait ipſe Malach. c. 3. 6. *& non mutor*. Rurſum crebra oratio vnit nos Deo, hæcque vnio facit nos conſtantes & immo- *Conſtantiæ remedia. Primum.*

immobiles. Sicut ergo naufragus qui fluctibus iactatur, scopulo vel petræ se affigit, itaque fixus manet & constans, nec vllis iactatur fluctibus aut ventis, ita & fidelis inter huius mũdi æstus & turbines, vt iis non iactetur, affigat se Deo, dicatque cum Psalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Dominus firmamentum meum, & refugium meum, protector meus, & cornu salutis meæ*, Psalm. 17. v. 2. Ita S. Gregor. in Moral. sæpe docet non esse aliam constantiæ & stabilitatis acquirendæ rationem, quàm si mens super tẽpora & terrena omnia erigatur; & in æternitate Deoque æterno defigatur: in eo enim defixa nullis minis, illecebris, periculis, doloribus, terroribus mouebitur, non concutietur. Ita orabat, seq; Deo vniebat Psaltes, dicens: *Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis*, Ps. 67. 29. Et Iudith c. 9. v. 14. occisura Holofernem: *Da mihi*, ait, *Domine in animo constantiã*, eamque à Deo impetrauit. Vnde c. 16. 12. dicitur: *Horruerunt Persæ constantiam eius, & Medi audatiã eius.* Et S. Paulus: *Omnia possum in eo qui me confortat*, Philip. 3. 14. & S. Bernard. in Ps. 90. serm. 8. *Tu*, ait, *ne putes flexibile quippiam inueniendum in iudicibus iunctis petræ: qui adhæret Deo, Apostolus ait, vnus spiritus est; & qui petræ iungitur, lapis vnus. Quod famè Propheta non immeritò suspirans: Mihi, inquit, adhærere Deo bonum est. O familiaritatis gratiam, ô honoris culmen, ô fiduciæ priuilegium, ô prærogatiuam securitatis perfectæ!* Hinc creaturæ Deo viciniores sunt constantiores, vt angeli, qui vbi semel aliquid eligunt, id ipsum constanter retinent. Vnde per primum virtutis actum quo Deo adhæserunt, confirmati fuêre in gratia, gloriamque beatam adepti sunt, vt docet D. Thom. 1. p. q. 62. art. 5. in corp. Cæli quoque constantes sunt, cum in natura, tum in ordine & motu quem eumdem constanter seruant.

Secundum. Secundum medium est, mortificare curiositatem varia videndi & experiendi, quæ est mater inconstantiæ: & è contrario exercere se in actibus constantiæ. Si enim duremus in officio difficili vel tribulatione aliquantulum, Deus ilicò succurret, & difficultatẽ ac dolorẽ vel auferet, vel leniet, dabitq; robur ad illũ facilè tolerandum, iuxta illud: *Constantes estote, & videbitis auxiliũ Dei super vos.* Et *Exspecta Dominũ, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominũ*, Ps. 26. v. 14. Ita Paulus vinctus corroboratus est à Deo, Actor. 23. v. 11. dum ab eo audiit: *Constans esto*, & c. 18. 10. *Noli timere, sed loquere, & ne taceas: propter quod ego sum tecũ: & nemo apponetur tibi vt noceat te.* Quocirca Paulus è vinculis lib. rè fidẽ Christi prædicauit Festo Præsidi & Agrippæ; adeò vt Agrippa diceret eũ insanire. *Scit*, inquit Paulus, *de his rex* Agrippa, *ad quẽ & cõstanter loquor*, Act. 26. 26. Sicut ergo vt quis doctrinã acquirat, debet constanter studere & discere; vt fabrilem, architectonicam, pictoriam, medicam artem acquirat, debet assiduè fabricare, delineare, pingere & medericita multò magis vt quis virtutem, v. g. humilitatem, charitatem, abstinentiam, patientiam, acquirat, debet in eis assiduè se exercere. Ita *Romani possederunt omnem locum consilio suo & patientia* (cõstantia.) 1. Machab. 8. v. 3. Vegerius de Re milit. *Vrbis*, inquit, *quam capere tenaris, obsidio cõstanter vrgenda est, & acriter premenda.* Ergo si vitium aliquod expugnare cupis, debes illud constanter & acriter oppugnare. Virtus enim & perfectio acquiri nequit, nisi quis continuò eã vt leporem insequatur. Potrò nihil est tam difficile & arduum, quod non expugnat constantia, vti pãtet experientia in studiis, bellis, fabricis, &c. Ita Abbas ille in Vitis Patr. discipulum quemdã torpentẽ, eò quòd diceret se plurimis vitiis laborare, ideoque de iis eradicandis desperaret, excitauit & instruxit. Deduxit enim eum ad hortum carduis obsitum, iussitque vt secum eum expurgaret: fecit ille, ac primo die partẽ vnam, sequenti alteram, tertio aliam, ac continuando tandem omnes partes totumq; agrum expurgauit. Additque. Ita fac & tu in horto animæ tuæ, iam vnũ vitium extirpa, post illud aliud & aliud: quòd si in eo sis constans, tandẽ omnia eradicabis. Quid prodest Grammaticam, Philosophiam, Theologiam inchoare, si antequam perdiscas, deseras? vtique ea quæ didicisti obliuiscêris, perdesque oleum & operam quam impendisti. Quid prodest proficiscenti Romam, si pergat vsque ad Alpes, si ibi victus montium asperitate subsistat? Ita non prodest inchoare studium virtutis, nisi constanter illud prosequaris, vt ad eius culmen pertingas: non prodest tendere in cælum, si in medio cursu subsistas. Saul, Salomon, Iudas, Nicolaus Antiochenus, Tertullianus, Origenes benè cœperunt; sed inconstantes desecerunt, suaque cœpta perdiderunt. Angeli boni in testamento & pacto cum Deo steterunt, ideoque mox beati & gloriosi effecti sunt: Lucifer cum suis in gratia creatus bene cœpit, sed non perstitit, ideoque in diabolũ versus corruit in tartara. Vnde de eo ait Christus Ioan. 8. v. 44. *Ille in veritate non stetit.* Religiosi ergo & fideles qui in vocatione & statu suo perstiterunt, imitantur angelos, fiuntque angelici, qui apostatant, imitantur dæmones, fiuntque diabolici.

Tertium. Tertium, proponere sibi exempla virorum & feminarum constantium. Ita Machabæus ille in tormentis manus constanter extendit, 2. Machab. 7. v. 10. Ita Mathathiæ filij constanter steterunt in lege Dei. Ita conuenerunt ad Iudam omnes constantes corde, qui aciẽ hostium dissiparunt, 1. Machab. 9. 15. *Et confortauerunt animos, non solùm homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare*, 2. Machab. 11. v. 9. Ita mirabãtur iudices videntes constantiã Petri, Actor. 4. 13. Clemens Ancyranus martyrium continuum sub variis Imperat. constanter subiit per 28. annos, vt patet ex eius Vita. S. Seruulus constanter vsque ad mortẽ paralysim tolerauit, ideoq; moriens à choris angelorum concinentibus ductus est in cælum, teste S. Gregor. hom. 15. in Euang. Multa Anachoretarũ millia per 50. 80. 100. annos constanter steterunt in solitudine, pœnitẽtia, oratione, paupertate; ac nominatim Simeon Stylites per 50. vel, vt alij volunt, 80 annos, vsque ad mortem, stetit in columna, de quibus Theodor. Pallad. & Vitæ patr. Quocirca neruosè sic suos stimulat S. Cyprian. lib. 1. ep. 5. ad Rogat. *Hortamur vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem charitatem, vt qui aduersarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti & perseueranti virtute teneatis. Adhuc in sæculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.*

Quartum. Quartum, non multa amplecti, sed pauca stringere. Multi enim multa volunt experiri, æquè vt ægri varia pharmaca, qui numquã sanantur, quia pharmacum posterius prioris operationem impedit & diuertit. Verè Sapiens Eccli. 34. 28. *Vnus adiu-*

ædificans, & vnus deſtruens, quid prodeſt illis niſi labor? Ita qui hodie vnum exercitium pium inchoant, cras aliud & aliud, non niſi priora deſtruunt, nec vllum in anima tua habitum ædificant, iuxta illud Prouerb. 18.9. *Qui mollis & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt operis ſui diſſipantis.* Quocirca S. Paulus: *Vnum autem*, inquit, *quæ quidem retrò ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu.* Phil. 3.13 Vnum ergo ſequatur, qui illud vult aſſequi. Audi S. Baſil. ad Chilonem: *Id tibi perfectum velim, frater, & perſuaſum, non enim qui bene cœpit, continuò debere decerni perfectum, ex qualicumque delineatione operis pij; ſed quiſquis legitimo curſu ſtudium iſtius ſemel abſolutæ vitæ.* Addit deinde ſtimulum periculorum. *At dorcadas ut morem liberæ è rete, vtq; volucres è laqueo; ſi ito te ingredi inter medios, quibus vndique cingeris, laqueos.*

Quintum. Quintum, diarium aliquod tibi præſcribere, putà temporis diſtributionem, qua ſingulis horis ſuum opus & occupationem aſſignes, eamq; quaſi vitæ legem exactè ſeruare. Ita faciebat, idque mirè commendabat P. Franciſcus Suarez dicebatque hac ratione diem inſtar horologij ordinatè ad finem decurrere cum pace & gaudio, ſeque hac de cauſas nullas in oratione pati diſtractiones, eò quòd horâ orationi aſſignatâ ſtudia relinqueret, totamque mentem orationi affigeret, eò quòd illam horam orationi deſtinatam haberet.

Sextum. Sextum, conſtantiam parit Primò, amor. Qui enim aliquod opus amat, facilè in eo eſt conſtans; qui autem illud auerſatur, impoſſibile eſt vt in eo diu perſiſtat: propone ergo voluntati multas rationes & commoda quæ illam moueant ad amandum exercitium, in quo cupis eſſe conſtans. **Tertium.** Secundò, coram Euchariſtia, Angelis & Sanctis proponere ſeriò & ſæpiùs, ſe in eo conſtantem fore. Tertiò, facere votum, ſaltem ad aliquod tempus: votum enim facit Religiosos conſtantes in ſuo Ordine, ſed id fiat prudenter, & cum conſilio ſapientis.

Septimum. Septimum, ſæpè cogitare illud: Omnes virtutes certant, ſola perſeuerantia coronatur, vt ait S. Bernard. ſub illud: *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt.* Sap. 5.1. Et illud S. Hieron. epiſt. 28. ad Lucinium: *Cœpiſſe multorum eſt, ad culmen peruenisſe paucorum.*

NE MANSERIS (græcè μὴ ἐνύμαζε, id eſt, *ne miſeris*) IN OPERIBVS PECCATORVM CONFIDE AVTEM IN DEO, ET MANE IN LOCO TVO] Interpres legit τόπῳ, id eſt, *loco*: iam legunt πόνῳ, id eſt, *labore tuo*, ſed eôdem redit ſenſus; locus enim eſt vitæ inſtitutum, in quo quis laborat, ſeruitque Deo. Hæc ſententia in ſe clara eſt, & patet ex dictis. Præclarè S. Bernard. ſerm. 48. in Cant. *Non mediocris*, ait, *titulus profectò virtutis, inter prauos viuere bonum, & inter malignantes innocentiæ tenere candorem & morum lenitatem, magis autem, his qui oderunt pacem, pacificum, & amicum ipſis te exhibere inimicis.* Plura de hac gnome dicam proximo opere Prou 17.8.

FACILE EST ENIM IN OCVLIS DEI SVBITÒ HONESTARE (græcè πλουτίσαι, id eſt, *ditare*) PAVPEREM] Syrus, *ne miſeri de operibus inquit, ſed ſpera in Domino, & perſeuera in lumine eius; quia facile eſt coram Domino ditare pauperem repentè.* Sic & Arabicus Perſiſtit in eo quod dixit v. 21. monens ſcilicet, vt quis in ſuo teſtamento id eſt, pacto, vocatione & ſtatu perſiſtat, nec ab eo deficiat ad impietatem, dum videt impios ditari & proſperari, ſe verò in ſtudio iuſtitiæ & pietatis depauperari & pati aduerſa. q.d. Eſto videas impios & peccatores proſperari, noli tamen eorum opera impia ſequi; aut, ſi fecerus es, in ijs manere & perſiſtere, ſed ſpera in Deo, & mane in loco tuo, id eſt, in tuo vitæ & Dei cultus inſtituto, quia facile eſt D. o ſubitò (Græca congeminant *tacosubito*: q. d. celerrimè) ditare iuſtos pauperes ſibi ſeruientes, idque Deus facit, cùm hoc æternæ eorum ſaluti conducit; cùm autem non facit, ideò non facit, quia id eorum ſaluti foret noxium. Sic Deus ditauit Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, & omnes filios Iſrael fugientes ex Ægypto. Hæc iuxta legem veterem, in qua Deus eam ſeruantibus mercedis loco promittebat abundantiam frugum & opum. At in lege noua opes, non tam temporales & terrenas, quàm ſpiritales & cæleſtes ſibi ſeruientibus, promittit. Si ergo Dei gratia, donis & virtutibus ditari amabis, fuge peccata, confide in Domino, in vocatione, qua vocatus es, permane: & cùm minùs ſuſpicaberis, maximè ditaberis.

Myſticè Lyran. *Mane in loco tuo, ſcilicet*, inquit, *per amorem in Deo, qui eſt locus animæ quietatiuus, iuxta illud S. Auguſt. Creaſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.* In Deo ergo, quaſi in centro ſuo quieſcit hominis cor.

BENEDICTIO DEI IN MERCEDEM IVSTI (græcè εὐσεβοῦς, id eſt, pij) FESTINAT ET IN HORA (ita Rom. & Græca: perperam alij legunt *in honore*) VELOCI PROCESSVS ILLIVS FRVCTIFICAT] Græcè, *& in hora veloci germinat*, vel, *exoriri facit benedictionem ſuam*; Tigurina, *breui tempore facere vt efflorescat eorum proſperitas.* Confirmat id quod dixit, facile eſſe Deo ſubitò honeſtare pauperem, quia, inquit, *benedictio*, id eſt, beneficentia, Domini *feſtinat in iuſti mercedem*, vt ſcilicet feſtinè & citò eius opera iuſtitiæ merita mercede compenſet. Feſtinat quantum eſt ex parte ſua, ſuæque voluntatis & deſiderij; licet ob bonum ipſius iuſti & ceterorum, ſubinde aliquantiſper eam differat, vt meritum eorum, æquè ac præmium & gaudium adaugeat. Sed omnis hæc dilatio modica eſt, & quaſi nulla, ſi cum æternitate mercedis futuræ comparetur, eſto homini ægro, afflicto & puſillanimi ſubinde magna hæc mora videatur. Quocirca Arabicus vertit, *ſi feceris iuſtus exſpecta animæ tuæ bonum, & futurum tuum in id, ad quod præmiſi*: id eſt, id in quo procedere in vita tua voluiſti, inuenies in momento mortis, futura vita, ſorteque tua ad quam tendis.

Secundò, Ianſen. *Iò proceſſus illius*, inquit, etiam ad hominem iuſtum referri poteſt, vt ſit ſenſus, progreſſus iuſti de virtute in virtutem per Dei benedictionem, ſubitò magnum fructum profert; quia hic temporaliter, & in futuro æterno præmio remuneratur.

Verùm hunc proceſſum propriè & per ſe non ſignificat Græcum εὐλογία, ſed tantùm concomitanter, aut potiùs cauſaliter: Dei enim εὐλογία, id eſt, benedictio, efficit & cauſat hunc virtutum proceſſum. Hæc enim eſt benedictio noui teſtamenti, ſicut veteris fuit proceſſus & augmentū frugum & opū. *Feſtinat* ergo *Dei benedictio in mercedē iuſti*, quia noctem non exſpectat, ne videatur cum illo pernoctare labor mercenarij, contra legem ab eo ſancitam Leu. 19.13. quare *in hora veloci proceſſus illius fructificat*, quia velociter in eâdem etiam hora laboris

boris & iacti ſeminis boni operis, facit vt germinet & creſcat culmus, ac ilicò matureſcat, detque fructum & præmium, ſcilicet augmentum gratiæ, ac illuſtrationes, conſolationes & corroborationes cæleſtes ad ſtrenuè progrediendum in ſanctis operibus.

Vnde ex hoc loco & ſimilibus rectè colligunt melioris notæ Theologi, augmentum gratiæ, quod iuſtus mereatur per actus bonos, habitus gratiæ ſuæ remiſſiores & minùs intenſos, non differri vſque ad mortem, vel donec iuſtus actum aliquem habitu intenſiorem eliciat, vti aliqui opinati ſunt; ſed in eodem inſtanti quo actum elicit, illi à Deo dari & infundi. Hoc enim ſignificat *το feſtinat*. Vide Franciſc. Suarez de Gratia p. 3. l. 9 c. 3. n. 25.

Anagog. *Feſtinat Dei benedictio in mercedem iuſti*, quia poſt mortem ilicò eum ad gloriam & regnum cæleſte transfert, ait Lyran.

Moral. *Benedictio Dei in mercedem iuſti feſtinat*, cùm iuſtus ſeriò & animosè reſoluit vitia lenia reſecare, certas virtutes acquirere, ſtudere perfectioni, aſſurgere ad magnam & heroicam ſanctimoniam. Tunc enim, Deus qui hac re mirè delectatur, imò hæc deſideria ipſi indidit, eadem ad exitum perducit, & meritâ mercede compenſat. Si ergo me ad capeſſendum virtutis culmen generosè animauero; non tardabit Deus quàm celeriter cœpta mea promouere & perficere, meque poſſeſſione ſanctitatis quam ambio ditare. Magnanimo ergo ad magnam virtutem contendenti, magna animo deſtinanda ſunt, magna tentanda & inchoanda. Metire te magna menſura Sanctorum, inquit ille, imitare facinora S. Pauli, S. Franciſci, S. Magdalenæ: qui ſubitò per intentos & heroicos pœnitentiæ & charitatis actus, ad culmen ſanctitatis euaſere, quia validæ gratiæ Dei validè cooperati ſunt.

VERS. 25. VERS. 26. NE DICAS: QVID EST MIHI OPVS? ET QVÆ ERVNT MIHI EX HOC BONA? NE DICAS: SVFFICIENS MIHI SVM, ET QVID EX HOC PESSIMABOR] Græcè λαλοπονηρευσομαι, id eſt, *mali ſuſtinebo*.

Primò, Raban. Lyran. & Gloſſa cenſent hæc omnia eſſe voces ſuperborum, qui in ſua potentia & opibus confidunt, & præſentem tantùm vitam curant, vel non credunt futuram: q. d. Ne dicas, Quid mihi eſt opus confidere Deo, illi ſeruire, illius leges obſeruare? Vnde Complut. legunt, *quæ eſt mihi neceſſitas complacentiæ?* vel, *quid mihi eſt opus placere* (ſcilicet Deo) aut quæ ex hoc mihi accedent bona poſt hanc vitam? q. d. Nulla. *Ne dicas: Sufficiens mihi ſum* ad hanc vitam commodè & lautè tranſigendam *& quid ex hoc*, poſt hanc vitam, *peſſimabor*: id eſt, quæ mala ſuſtinebo pro meis delicijs & peccatis? q. d. Nulla. Vnde hoc refutans ſubdit: *In die bonorum*, id eſt, tempore proſperitatis in hac vita, *ne immemor ſis malorum*, id eſt punitionis in alia vita. Hunc ſenſum videtur expoſcere quod ſubdit: *Quoniam facile eſt coram Deo in die obitu retribuere vnicuique ſecundum vias ſuas.*

Secundò, meliùs Palacius & Ianſenius cenſent, hic duas duorum contrariorum eſſe voces: priorem pauperis, ob ſuam pauperiem & ærumnas deſpondentis animum, & quaſi deſperantis: poſteriorem diuitis arrogantis, ſuiſque opibus præſidentis. Prior, ſcilicet pauper, puſillanimis & deiectus, dicit: *Quid eſt mihi opus*, ſcilicet viuere! Vnde ex Græco clariùs verſas, *quid mihi eſt opus?* quorſum viuo in hoc mundo? quæ vtilitas quòd viuam? quæ ex hoc tempore deinceps bona mihi exſpectanda ſunt? q. d. Nulla; ſed ſicut hactenus vixi in paupertate, miſerijs, ſordibus & ærumnis plurimis, ita deinceps in iiſdem viuam, aut potiùs infelicem animam traham, quid ergo viuo? quin potiùs vitam abrumpo? Vnde Tigurina vertit, *ne dicas: Quis mihi χρεια ἀγαθωσυνης*, id eſt, placens, ſiue *iucundus vſus eſt? aut quænam mihi bona poſthac euenient?* Vatabl. pro *τινα*, id eſt, *quænam* legens *τινι*, id eſt, *cui*, vertit, *cuinam à me bona euenient? quiſnam iam hinc à me beneficia accipiet?* q. d. Deinceps mihi & alijs inutilis ero, imò onerosus: ero pondus inutile terræ, vt quid ergo viuo?

Poſterior, ſcilicet diues præfidens & arrogans, dicit: *Sufficiens mihi ſum, & quid ex hoc peſſimabor?* q. d. Sufficiunt mihi opes, ad lautam, ſelicem & ſecuram vitam; quid enim mihi tam opulento & potenti poſthac mali euenire poteſt, quod non auro meo abigam & propulſem? Hæc ergo eſt vox bonæ fortunæ, putà diuitis & fortunati ſicut, prior vox fuit malæ fortunæ, putà pauperis & infortunati. Monet itaque Siracides vtrumque æquanimitatis ſcilicet pauperem, ne vocem hanc deſperabundam emittat, ſed patienter ſuam paupertatem ſuſtineat, ſperando meliorem ſortem: ac diuitem, ne vocem præſumptuoſam iam dictam ſibi arroget, ſed in ſuis opibus moderationem animi conſeruet timendo ſortem aduerſam. Ideirco ſubdit:

VERS. 27. *In die bonorum memor eſto malorum.*

IN DIE BONORVM NE IMMEMOR SIS MALORVM: ET IN DIE MALORVM NE IMMEMOR SIS BONORVM] q. d. In paupertate ſpera opulentiam, & in miſeria felicitatem; in opulentia autem verere paupertatem, & in felicitate miſeriam, quæ tibi obuenire poteſt. Tò enim *immemor*, hic tam futurum quàm præteritum ſpectat: q. d. In die bonorum memor eſto malorum quæ ſenſiſti, & quæ rurſus fortè ſenſurus es: ſic & in die malorum memor eſto bonorum tam præteritorum quàm futurorum. Eſt hæc ſententia prudentiſſima, æquè ac vtiliſſima: ſuggerit enim remedium vtriuſque ſortis & fortunæ, ſcilicet memoriam contrariæ. Hinc omnibus vitæ caſibus aptari poteſt. v.g. Primò, opulentiæ & paupertati, iuxta ſenſum iam datum. Secundò, lætitiæ & triſtitiæ: q. d. In die triſtitiæ ne cadas animo, ſed memor eſto lætitiæ quam aliquando habuiſti, & rurſum habiturus es: in die lætitiæ noli nimis exultare, ſed moderare eam, cogitando triſtitiam, quam aliquando expertus es, ad oſtium ſtare, & mox fortè reuerſuram. Tertiò, deſolationis & conſolationis diuinæ: q. d. Dum adeſt gratia, noli præſidere, quia illa ſe ſubtrahet: in die ergo conſolationis memor eſto deſolationis, & in die deſolationis ſpera conſolationem. Nam poſt tenebras ſpero lucem: poſt nubila Phœbus, poſt hiemen æſtas, poſt procellam redit ſerenitas. Ita S. Bernard. ſerm. 21. in Cant. *Curabis patiùs*, inquit, (*ſi ſapis pro conſilio ſapientiæ*) *in die malorum non immemor eſſe bonorum, atque in die bonorum non immemor eſſe malorum. Ergo in die virtutis tuæ noli eſſe ſecurus, ſed clama ad Deum cum Propheta, & dic: Cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Porrò tempore tentationis conſidere, & dic cum ſponſa: Trahe me poſt te, in odorem vnguentorum tuorum curremus. Sic te non deſeret ſpes in tempore malo, nec in bono prouidentia deerit, criſtq; inter aduerſa & proſpera inſtabilium temporum tenens quandam æternitatis imaginem, vtique hanc immobilem & incom-*

inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens A *Dominum in omni tempore; proindeq; vindicans tibi etiam in huius mutabundi sæculi dubijs euentibus cæteris q; defectibus, perennis quodammodo incommutabilitatis statum; dum te cæperis renouare & reformare in insigne illud antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio: Quippe sicut ipse est, ita & tu eris in hoc mundo, nec in aduersis timidus, nec in prosperis dissolutus.* Quartò, honoris & opprobrij: q. d. Dum es in honore & gloria, memor esto te ab eo posse excidere, imò posse opprobrijs & contumelijs affici, vti contigit Aman, Holoferni, Antiocho, Nabuchodonosor, &c. Viceßim dum probris & contumelis impeteris, memor esto te honoratum quandoque fuisse, ac rursum suo tempore honorandum. Quintò, pacis & belli: q. d. In die belli spera pacem, in die pacis para arma ad bellum: in die tentationis exspecta tranquillitatem, in die tranquillitatis præpara te ad tentationem. Causam dat S. Greg. lib. 2. in Ezech. hom. 19. *Si enim*, inquit, *cum bona habemus, malorum reminiscimur, quæ aut tam passi sumus, aut adhuc pati possumus; accepta bona mentem non elevant, quia eorum gaudium timor memoriæ malorum premit, & si, cùm mala habemus, bonorum reminiscimur, quæ aut iam accepimus, aut adhuc nos posse accipere speramus; malorum pondus animum in desperationem non deprimit, quia hunc ad spem memoria bonorum levat. Si itaque, fratres charissimi, si per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec prosperitas elevet, nec aduersitas frangat; habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monstramus.* Ita faciebat S. Iob qui bonis omnibus spoliatus, securus dicebat: *Si bona accepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus?* In quæ verba idem Gregor. lib. 3. Moral. cap. 7. *Magna quippe*, ait, *consolatio tribulationis est, si, cùm aduersa patimur, auctoris nostri ad memoriam dona reuocemus. Nec frangit quod ex dolore obmutat, si menti citiùs hoc quod ex munere sublevat, occurrat. Hinc nanq; scriptum est: In die bonorum ne immemor sis malorum, & in die malorum ne immemor sis bonorum. Quisquis enim dona percipit, sed donorum tempore nequaquam etiam flagella pertimescit, in elationem per lætitiam cornit. Quisquis autem flagellis atteritur, sed flagellorum tempore nequaquam se ex donis, quæ cum contigit accepisse, consolatur, à flatu mentis omnimoda desperatione destruitur. Sic ergo vtraque iungenda sunt, vt vnum semper ex altero fulciatur; quatenus & flagelli pœnam memoria temperet doni, & doni lætitiam mordeat suspitio ac formido flagelli.*

Hac de causa *misericors Deus*, ait S. Chrysostom. hom. 8. in Matth. *mœstis rebus quædam iucunda permiscuit. Quod certè in omnibus Sanctis fecit, quos neque tribulationes, neque iucunditates finit habere perpetuas; sed tum ex aduersis, tum ex prosperis, instarum vitam quasi admirabilis varietate contexuit:* vt hac bonorum & malorum permistione & concatenatione eos quasi in æquilibrio teneat, ne prosperis extollantur, & aduersis deprimantur. Vnde S. Bernardus serm. 2. in Ramis palmarum: *Propterea*, ait, *non simus similes, vt occidat nos prosperitas nostra, sed in die bonorum non immemores simus malorum: & è conuerso. Ideo enim mixtum est præsens sæculum, non sæcularibus tantùm, sed etiam spiritualibus viris. Nam sæcularibus viris aliquando quæ placent, quandoque quæ displicent, videmus accidere: & ipsum nihilo minùs spiritualibus non semper tristia, non semper læta succedunt, sed vespere & manè dies venas. Et illud: Visitas eum diluculo, & subitò probas illum.*

Vers. 29. Inde bonorum memor esto malorum.

Verùm hoc, interim dum præsens sæculum manet, vel manat magis & fluit. Cæterùm post hoc sæculum, dum futura sunt sæcula, valdè diuisa & diuerse: ita vt in altero non nisi fletus & stridor dentium, in altero sola gratiarum actio, & vox laudis. Et inferiùs: *Licet enim vultos frangat aduersitas, tamen multò plures extollit prosperitas; sicut scriptum est: Cadent à latere tuo mille, similitudo scilicet, per quod signatur aduersitas; & decem millia, id est, multo plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia vtrobique periculum est, orat sapiens & dicit: Diuitias & paupertatem ne dederis mihi; ne fortè aut diuitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas dejiceret in impatientiam. Vita ergo nostra Deo prudenter ita ordinante ex aduersis & prosperis, quasi ex spinis & rosis contexitur.* Quocirca idem l. 2. de Consid. er. B *Quàm rarus*, ait, *semper extitit, qui non vel modicè in prosperitate relaxarit animum à sui custodia & disciplina? quando hæc prosperitas non fuit incentis ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad nivem vel glaciem? Sapiens Dauid, sapientior Salomon fuit: sed blandientibus nimis prosperis & secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto defecit. Magnus, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens prosperitas si arrisit, non irrisit, quamquam sæpius inuenieris qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quàm qui propitia non perdiderunt.*

Anagog. hæc refer ad bona cæli, & mala gehennæ: q.d. *In die bonorum*, id est, opum & prosperitatis, ne ijs inflaris *memor esto malorum* gehennæ quæ inflatos & superbos manent: *in die malorum*, id est, aduersitatum, ne ijs frangaris, *memor esto bonorum*, quæ in cælo exspectas. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Hue maximè respexit Siracides, subdit enim: C *Quoniam facile est coram Deo, in die obitus retribuere vnicuique secundùm vias suas.* Ita Rabanus, *Semper*, inquit, *debet homo esse suspectus & sollicitus de statu salutis suæ, & timore Dei comprimere tumorem mentis vt in prosperis elevetur: & spe misericordiæ Dei angustiam animi sui sublevare, ne in tribulatione deficiat: quoniam facilè est apud Deum humilem exaltare, & superbum humiliare. In fine enim hominis manifestabitur quali mente quis hic vixerit, & cuius sit meriti: quia filius hominis venturus est in gloria Patris sui, & tunc reddet vnicuique secundùm opera eius.* Hoc diuiti Epuloni in gehenna refricauit Abraham, sed ferò, ad maius illius tormentum, dicens: *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris*, Lucæ 16. vers. 25. In quæ verba S. Gregor. homil. 40. in Euangel. *Mala*, inquit, *Lazari purgauit ignis inopiæ, & bona diuitis remunerauit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit & terfit, istum abundantia remunerauit & repulit. Quicumque ergo in hac vita benè habetis, cùm vos bona egisse recolitis, valdè in ijs pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorundem remuneratio sit bonorum: cùm quosdam pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis, nolite desperare, nolite desperare; quia fortasis quod superfluitas tenuissimæ pravitatis inquinat, caminus paupertatis purgat.*

Cùm ergo affligeris & cruciaris, cogita cruciatus damnatorum, & gaudia Beatorum: ita omnis crux & dolor tibi leuis & exilis videbitur. Cùm deliciaris & exultas, cogita eiulatus damnatorum, qui in hac vita exultarunt, ac iubilum Martyrum, qui in hac vita gemuerũt: ita delicias & exultationem velut iectâ frigidâ temperabis, & lege rectæ

Deus in altera vita sortes commutabit.

rationis moderabetur. Deus enim vicem bonorum & malorum huius vitæ in altera commutat, vt ijs quibus dedit bona in hac vita, infligat mala in altera, & vice versa; iuxta illud Christi Luc. 6. v. 21. *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Ex aduerso v. 24. *Væ*, inquit, *vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis quia lugebitis & flebitis.* Vnde S. Hier. epist. 34. ad Iulianum: *Difficile est*, inquit, *imò impossibile, vt præsentibus quis & futuris fruatur bonis, vt hic ventrem & ibi mentem expleat, vt de deliciis transeat ad delicias, in in utroque seculo primus sit, vt in cælo & in terra appareat gloriosus.* Quocirca Deus ipse S. Francisco inter prima eius rudimenta vitæ spiritalis, hoc reuelauit & tradidit: *Francisce aspera pro iucundis complecte, teque ipsum penitus contemne & abyce.* Simile dedit Christus S. Catharinæ Senensi: *Amara sectare tanquam dulcia; dulcia verò refugies tanquam amara.* Quin & eidem duas obtulit coronas, spineam vnam, auream alteram, hac lege, vt quam eligeret in hac vita, eius contrariam acciperet in altera. Quare ipsa illicò spineam complexa, eam ita arctè suo capiti infixit, vt per plures dies dolores acerbos senserit, ideoque auream & gemmeam nunc possidet in cælo.

Porrò Græca hic contrariam ferè habent sententiam: nimirum, *in die bonorum* (est, vel esse solet) *oblimo malorum: & in die malorum, non recordabitur bonorum*: q.d. Monui pauperes ne in sua paupertate animum deijciant, ac diuites ne suis diuitijs superbiant, quia in die opum & bonorum solent homines obliuisci malorum, quasi bona sibi futura sint constantia & perpetua, in die verò malorum solent obliuisci bonorum quasi irrecuperabilium, quia sensus præsentium malorum excludit spem futurorum bonorum, hæc nimirum est leuitas animorum rebus secundis exultantium, & aduersis se abijcientium. Ita enim fit, vt quàm celeriter fortunæ prosperitas securitatem gignit, tam citò miseria desperationem incutiat, iuxta illud Æschyli in Persis:

Vexatus est quicumque calamitatibus,
Is fiet homines de fortunæ impetu
Perterritos, semper plura metuunt mala:
Eosdem, vbi fors afflauit, confidere
Semper suam vsuram secunda aura ratem.

Verùm nostra Latina lectio longè verior est & accommodatur præcedentibus & sequentibus, vti patet intuenti. Quare videntur Græca hîc esse mutila, vt priori versu addendum sit μὴ ἴσῳ, id est, *non fit*, scilicet, *in die bonorum oblimio malorum.* Posteriori verò, pro μνησθήσεται, id est, *recordabitur*, legendũ videtur, ἀμνησθήσεται, sicque contrariè vertendum, *& in die malorum non obliuiscetur bonorum.* nisi malis, ex prioribus duobus versibus hoc loco repetendum esse τὸ *ne dicas.* q. d. Ne dicas in die bonorum sit obliuio malorum; sed potiùs in die bonorum memor esto malorum. Rursum ne dicas In die malorum quis non recordabitur bonorum; sed potiùs in die malorum recordare bonorum.

Remedia acuta.

Tropolog. accipe ex Siracide hîc duo remedia tristitiæ & accidiæ. Prius est: *In die bonorum immemor sis malorum.* q.d. Id die bonorum præuide & præmeditare mala quæ tibi euenire, teque contristare possunt, non quasi reipsa euentura sint (sic enim perpetuò animus cruciaretur, fieretque dejectus, contra illud Christi Matt. 6. *Sufficit diei malitia sua*, & contra illud Flacci Poëtæ.

Quid sit futurum cras, fuge quærere. &
Lætus in præsens animus, quod vltrà est
Oderis curare, & amara læta
Temperet risu.

sed quòd possint euenire, nec, si eueniant, esse valdè mirandum. Ita enim fiet, vt malum si veniat, minùs crucier, quia noui & inopinati casus magis cruciant. Vnde Seneca epist. 77. *Præcogitati mali*, ait, *mollis ictus venit: ideo sapiens assuescit futuris malis, & quæ alij diu patiendo, leuia fatis diu cogitando.* Et plutarch. l. de Tranquillit. animi ait: *Homerus luculento admodum exemplo docuisse mihi videtur, quàm vulnificentiora sint ea quæ improuisò inopinatoq; feriunt. Vlysses namq; peregrè reuersus, repentinæ morti tam sui illacrymauit: vxori suæ flenti assidens non illacrymauit. siquidem iam ante aduentum præsumpserat lacrymantis vxoris imaginem: tanis verò inopinato interitu perturbatus est.* Cicero Tuscul. 3. *Præmeditatio*, ait, *futurorum malorum fecit eorum aduentum. Itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur:*

Futuras metuum commentabar miserias,
Vt, si quæ immitis diritas casu foret,
Non me imparatum cura lacteraret recens.

Didicit hoc *Theseus* à præceptore suo Anaxagora, Anaxagoras enim nuntiata filij morte. *Sciebam*, inquit, *me genuisse mortalem.* Et alius: *Sciebam me filium in mortiferum bellum, non in epulas mittere.* Nimirum, inquit ibidem Cicero, *hæc est præstans & diuina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere: nihil admirari cùm acciderit; nihil antequam eueniret, non euenire posse arbitrari.* Ex quo est illud Terentij:

Quamobrem omnes, cùm secunda res sunt maximè,
Meditari secum oportet quo pacto aduersam æquumam ferant.

Et illud Plutarchi 7. Moral. *Vt sapiens gubernator in tranquillitate tempestatem exspectat, ita rebus tranquillis ad dolorem aliquem præparandus est animus.* Nam, vt ait S. Greg. hom. 35. in Euang. *iacula præuisa minùs ferunt*, & in sapientem non cadit τὸ *non putabam.* Et Cato lib. 2.

Prospice qui veniunt, hos casus esse ferendos:
Nam leuius ledit, quidquid præuideris antè.

Posterius tristitiæ & accidiæ remedium est: *In die malorum ne sis immemor bonorum.* nimirum auocanda est cogitatio à re molesta & tristi, ac conuertenda ad bonam & lætam, quæ habetur vel speratur. Vnde Cassianus lib. 9. de Institut. renunt. c. 13. *Hanc ergo*, inquit, *perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione iugiter occupatam, futuri ævi, & contemplatione reproniissæ beatitudinis erigamus. Hoc enim modo vniuersa tristitiarum genera, siue quæ ex præcedenti ira descendunt, siue quæ amissione lucri, vel detrimenti illatione nobis adueniunt, siue de irrogata generantur iniuria, siue quæ de irrationabili mentis confusione procedunt, seu quæ lethalem desperationem nobis inducunt, valebimus superare; cùm æternarum rerum ac futurarum intuitu semper lætis atque immobiles perduramus, nec casibus dejectis præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, vtraq; vitæ caduca & mox transeuntia contemplantes.* Hinc de impio, qui sibi malè conscius non nisi mala exspectat, ait Iob c. 15. 12. *Non credit quòd reuerti possit de tenebris ad lucem*: de se autem bene sibi conscio c. 17. 12. *Et rursus*, inquit, *post tenebras spero lucem*: & c. 11. 17. *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperã: & cùm te consumptum putaueris, orieris vt lucifer.*

Ita

Ita accidit S. Iobo, cui Deus post tribulationem felicitatem duplicauit. Idem cecinit Boëtius de Consol. phil. dum à Theodorico rege Arriano carceri inclusus seipsum solatur ipe melioris sortis, sicut Hesperus muratur in Luciferum. Stella enim Veneris quæ solem occidentem sequitur, occidensque vocatur Hesperus, eadem manè oriens solemque præiens, vocatur Lucifer:

Et qui prima, inquit, *tempore noctis*
Agit algentes Hesperus horas,
Solitas iterum mutat habenas,
Phœbi pallens Lucifer ortu.

Quin & Theocritus in Batto ita canit:

Videre Batte doces, melius eras forsan habebit.
Sperandum est vivis, non est spes ulla sepultis.
Nunc pluit, & claro nunc Iuppiter æthere fulget.

Denique hæc gnome Siracidis docet, moderandas esse animi passiones, nimirum amorem & timorem, lætitiam & tristitiam, vt neque in lætis nimis exultemus, neque in tristibus nimis doleamus; sed vnum memoria vel spe alterius temperemus. Idcirco enim Deus læta tristibus permiscet, vt animam ducat ad passionum æquilibrium, in quo eius virtus & perfectio consistit: vti pulchrè docet S. Bernard. serm. 6. inter paruos: *Istæ affectiones ordinatæ*, inquit, *virtutes sunt; inordinatæ perturbationes. Si timorem sequatur tristitia, desperationem generat; si amorem lætitia, dissolutionem. Sequatur ergo timorem Lætitia, &c. comitetur lætitiam tristitia: quia moderatè læta amplectitur, qui tristia reminiscitur. Temperet ergo lætitiam tristitia: temperata lætitia nihil aliud quàm temperantia est.*

VERS. 28. QVONIAM FACILE EST CORAM DEO IN DIE OBITVS RETRIBVERE (perperam & subdole Tigurina vertit, *referre gratiam*, ad elidendum merita bonorum operum) VNICVIQVE SECVNDVM VIAS SVAS] putà secundum actiones, opera & merita sua: hæ enim sunt viæ ethicæ siue morales, in quibus incedit & inambulat homo. Dat causam, cur in die malorum memores esse debeamus malorum, & vice versa; quia scilicet Deus cuique mercedem pro meritis retribuit, sæpè quidem in hac vita, sed semper in morte. Vnde liquet sententiam iam dictam. *In die bonorum ne sis immemor malorum* &c. maximè spectare ad bona & mala futuræ vitæ; vti superiùs ex Rabano dixi. Indicat enim hîc Siracides, Deum in hac vita non rarò pijs aduersa, impijs prospera immittere, iuxta illud Ecclesiastæ 8. 14. *Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum; & sunt impij qui ita securi sunt, quasi iustorũ facta habeant*: in morte autem certò pio cuique præmium, impio pœnam pro meritis assignare.

De impijs res clara est: hi enim in morte subeunt iudicium particulare, in quo acceptâ damnationis sententiâ ilicò rapiuntur in tartara. De pijs res obscurior est, quia æuo Siracidis iusti omnes descendebant in infernum ad limbum patrum: necdum enim cælum erat apertũ, sed Christi morte referandum. Quomodo ergo tum pij in die obitus mercedem recipiebant? Resp. Recipiebant eam, quia subibant iudicium particulare, in quo accipiebant sententiam felicitatis & beatitudinis, eamque ilicò inchoabant. Nam introibant in sinum Abrahæ, siue in limbum patrum, ibique consummati in gratia, liberi omni metu & miseria, certique de gloria cælesti, fruebantur Dei contemplatione, & mutuo tot Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum & Sanctorum inauissimo aspectu ac colloquio, exspectantes Christum, qui cælum eis referaret, eósque Dei visione beatifica donaret. Ilicò ergo inchoabant suam felicitatem, sed post & per Christum, qui obicem cæli peractâ mortis suæ satisfactione erat referaturus, eamdem erant consummaturi. Iam autem post Christum obice hoc sublato, & satisfactione peractâ, ilicò omnes animæ iustæ plenè à peccatis purgatæ, euolant in cælum, & Dei visione beantur. Idque significat hîc Siracides. Errat ergo Caluinus qui animas iustas dormire censet, & quiescere sub altari vsque ad diem iudicij. Vide Bellarm. libr. 1. de SS. Beatitud. c. 2. & sequ. & Gabr. Vasquez loco mox citando, & Suarez 3. p. tom. 2. qu 59. disp. 32.

Dices: Siracides non dicit Deum in die obitus actu retribuere cuique mercedem, sed tantùm facile est Deo cuique retribuere. Respondet noster Gabr. Vasquez 1. 2. qu. 4. disp. 19. c. 2. *Vox, Facile est, non tantùm significat possibile esse Deo sed Deum facili negotio, & absque labore in die obitus retribuere. Nam si solum denotaret possibile Deo esse, non exhortaretur ibidem nos Sapiens ad bona opera: namque ex possibilitate præmij debile satis sumeretur incentiuum laboris: at ex facilitate qua Deus retribuit, magnum certè ducitur argumentum exhortationis. Neque obstat quòd tempore quo hæc scripta sunt, nemo admitteretur ad visionem claram Dei: nam Sapiens indefinitè loquitur, & intelligi debet secundum temporum diuersitatem; tunc enim cùm nondum Christus ingressus esset cælum, mirum non est si retributio visionis differretur.*

Itaque in τῶ *facile est retribuere*, est miosis & charientismus, significans facillimè, certissimè & plenissimè Deum retribuere. Sed dicit, *facile est*, ad animandum iustos pauperes & pusillanimes: sic enim ad animandum amicum afflictum partim vrbanitatis, partim fiduciæ causa dicere solemus. Fidas mihi, rem omnem mihi committe, facile est mihi te adiuuare, id est, ego omnino te adiuuabo. Sic Paulus ait 2. Corinth. 9. 8. *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: potens est*, id est, potenter & certò abundare faciet, vti ibidem dixi.

VERS. 29. MALITIA HORÆ OBLIVIONEM FACIT LVXVRIÆ MAGNÆ] Probat alia ratione id quod dixit vers. 27. *In die bonorum ne sis immemor malorum*. quia scilicet sæpè post diem bonorum sequuntur dies malorum; in qua *malitia* græcè κάκωσις, id est, afflictio, *horæ*, hoc est, horaria & breuis, *oblivionem facit luxuriæ*, id est, luxus, &, vt Græcè est, τρυφῆς, id est, deliciarum, & voluptatis, etiam maximæ. Vnde S. Hieron. lib. 18. in Isaiam sic legit, *afflictio horæ oblivionem facit deliciarum*; Syrus, *malum diei inuenies bonum, & finis hominis erit super eum*; Tigurina, *difficultas temporis affert oblivionem deliciarum*. Nam, v. g. ait Rabanus, *cùm febris valida, paupertas grandis, arripuerint hominem, omne tempus quod in sanitate & deliciis antè consumebat, in oblivionem tradit, & sua miseria vel ægritudine occupatum illum tenet, nec iam aliud cogitare permittit: vel, si aliquando ei in cruciatu conflicturo quiddam pristinæ felicitatis in memoriam venerit nequaquam illi refrigerium præstat, sed pœnam accumulat.*

Porrò, hoc sæpè verum est in vita, sed semper in hora mortis, de qua hîc sermo præcessit, & sequitur: hæc enim est hora vltima, adeoque horizon temporum & æternitatis, adeóq; vocatur *hora* antonomasticè. Mors enim adimit homini omnem sensum voluptatum præteritarum, ac cruciat

sensu dolorum præsentium æquè ac futurorum, imò imminentium in purgatorio vel inferno. Ita diues Epulo in flammis gehennæ omnis suæ epulationis oblitus, non aliud cogitauit, aut dixit, quàm: *Crucior in hac flamma.* Idem faciunt damnati omnes, quos occupat obliuio, & quasi lethargus omnes sensus voluptatis sat non culpæ. Mirè enim cruciat eos, dum cogitant, quòd suâ culpa voluptati tam vili & modicæ indulgendo, tantas pœnas, easque æternas sibi accersiuerint, quas tam facilè abstinendo à voluptatibus, vitare potuissent, imò cœlestia & æterna gaudia promereri, vti videbunt fecisse Sanctos omnes, ideoque inconsolabiliter lugebunt, dicentque illud Sapient. 5.8. *Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra.* Id significarunt Poëtæ, cùm apud inferos poluerunt Lethen fluuium, cuius potus obliuionem præteritorum induceret: λήθη enim est obliuio.

Pari modo beati obliuiscentur omnium tribulationum huius vitæ, iuxta illud Isaiæ 65. 16. *Obliuioni traditæ sunt angustiæ priores, & absconditæ sunt ab oculis meis*; Septuag. *non ascendent super cor eorum.* Vbi S. Hieron. *Causa*, ait, *lætitiæ & confessionis veri Dei est, quia æterna angustiarum priorum succedet obliuio. Obliuiscentur enim pristina mala non obliuione memoriæ, sed bonorum successione, iuxta illud: In die bona obliuio malorum.* Additque, *Licèt & possit hoc dici, quòd in cælo nouo & in terra noua, omnis conuersationis pristinæ memoria deleatur, ne hoc ipsum pars malorum sit, prioris angustiæ recordari.* Verùm contrarium est verius, vti dixi Isaiæ 65. scilicet Sanctos recordari præteritorum malorum ad maius eorum gaudium. Huc maximè respicit Siracides, vnde & subdit:

ET IN FINE HOMINIS, DENVDATIO OPERVM ILLIVS] *Et* accipi potest vt caulale more Hebræo, significans *quia*: q. d. Hora mortis inducit obliuionem deliciarum totius vitæ: quia in illa anima seperata à corpore subit iudicium particulare, in quo omnia eius opera à Christo iudice ipsi denudantur, dum ab eo sententiam damnationis, vel salutis accipit, ilicoque vel ad Purgatorium, vel ad infernum, vel ad cælum ducitur: vbi ex quantitate pœnarum vel præmiorum ilicò omnibus beatis vel damnatis liquet, quasia & quanta fuerint eorum opera bona, vel mala. Tunc enim Christus aperit cuique suam conscientiam, vt videat omne quod egit cogitauit, dixit per omnem vitam, iuxta illud Pauli 1. Corinth. 4. 5. *Nolite ante tempus iudicare* (multi enim hîc videntur boni, qui in iudicio apparebunt malis & vice versa) *quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.* Vnde Tigurina vertit, *acta hominis declarat ipsius exitus*; Syrus, *in vltimo sui laudatur homo.*

Porrò Noster legit, ἐν συντελείᾳ, id est, *in fine*, & *consummatione*, itaque legunt multi. Verùm Complutensia legunt, *συντέλειαν*: vnde sic vertunt, *consummationem hominis* facit *reuelatio operum illius*; hæc enim in iudicio particulari ei consummationem, id est, vltimum finem & terminum, vel gehennæ, vel cœlestis gloriæ, adducit. Vnde Vatablus vertit, *hominem consummat ipsius exitus.* Hinc patet, ilicò à morte cuiuique fieri indicium eius particulare, nec expectari iudicium vniuersale. Rursum animas in Purgatorio degentes certas esse de statu gratiæ, suaque salute: huius enim sententiam accepturi in iudicio particulari: esto contrarium sentiant hæretici cum Luthero art. 38. & de Catholicis dubitent Dionys. Carth. de Quatuor nouiss. 47. Rostensis a. 32. & Gerson lect. 1. de vita spirit. vide Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 4.

ANTE MORTEM NE LAVDES (tamquam felicem & beatum; græcè enim est, μὴ μακάριζε, id est, *ne beatifices*, hoc est, ne *beatum iudices* vel *dicas*, vt vertit S. Hieron. lib. 2. in Isaiam, & Thren. c. 1.) HOMINEM QVEMQVAM, QVONIAM IN FILIIS SVIS AGNOSCITVR VIR] S. Ephrem in serm. ascet. ad initiat. Prouerb. legit, *ante obitum neminem prædicaueris beatum.* Additque antithesin: *& ante mortem ne desperaueris quemquam.* Hæc est conclusio ex præcedentibus quasi ex suis præmissis educta & collecta: q. d. Ex eo quòd dixi, in fine & morte hominis fieri denudationem & iudicium operum illius, sequitur, ante mortem neminem prædicandum esse beatum, tum, quia quamdiu viuit, potest mutari ex bono in malum, ex felice in infelicem statum, quia multi hypocritæ videntur boni coram hominibus, qui in iudicio à Christo declarabuntur esse improbi & reprobi; tum, quia in morte fit iudicium, in quo Christus beatitudinem cuique pio decernet. Nos autem hoc Christi iudicium præoccupare non debemus, nec possumus, vtpote multorum, imò omnium occultorum ignari. Vnde addit quartam causam. *Quoniam in filijs suis agnoscitur vir*: q. d. In filijs miseris vel felicibus, & maximè pijs vel impijs cognoscitur institutio bona vel mala parentis, & per consequens eius felicitas, tum mundana, tum vera & diuina. ita S. Ambr. de Bono mortis cap. 8. cuius verba mox recitabo. Et S. Hieron. epist. ad Lætam laudans eam quòd patrem infidelem ad Christi fidem conuertisset: *Sancta*, inquit, *& fidelis domus virum sanctificat infidelem. Iam candidatus est fidei, quem filiorum & neporum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum Ionem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere.* Vnde Tigurina vertit, *ante obitum beatum ne quemquam dixeris: quippe vir è liberis demum cognoscitur*, quia quales filij, talis pater iudicandus, bonorum bonus, malorum malus: id enim communiter accidit, licèt non semper. Vnde prouerbium Hebræorum: *Sicut mater, ita & filia eius*, quæ illam moribus æmulatur. *Peculiaris enim ratio est in filiabus, quia diutiùs & crebriùs cum matre conuersantur, quàm cum patre filij*, ait Procop. Et S. Ambrosius lib. 3. de Virginitate: *Quid potuit*, ait, *filia de adultera matre discere, nisi dedecorum puderis?* S. Chrys. quoque hom. 10. in ep. ad Coloss. sub finem, *Solent*, inquit, *plerumque filiolæ ad rationem educationis tempore, & mores imitari maternos, esto filiolæ tuæ castitatis & modestiæ exemplar. Ideo*, ait noster Delrio adagio 910. *apud Senecam cùm Clytæmnestra adultera diceret Electræ filiæ suæ: Quis esse credat virginem? respondit filia: Natam tuam? Et Peleus in Andromacha Euripidis: Imitantur enim materna probra. Et id videre mihi, ô proci, Bona prognatas matre vt ducatis filias.* Iuuenalis quoque:

Scilicet exspectas, vt tradat mater honestos.
Atque alios mores, quàm quos habet? Vxile porrò
Filiolam turpi vetulæ producere turpem.

Quocirca Palacius hunc locum sic explicat: *Gloria patris est filius probus; vt contrà pars quædam infelicitatis est, filios habuisse peruersos. Ergo dantes videas filios esse bonos, nondum de patris perfecta felicitate constitues.*

Vers. 30. *Ante mortem nemo beatus.*

Filia matrem sumit.

Fatear,

Fatetur, Iosiam fuisse sanctum, & Ezechiam, quin & Abraham, Isaac & Iacob, &c. quibus tamen quidam filij perversi successere. At ita fatendum est, nonnihil hos patrum suorum splendorem obscurasse. Ergo laudes parentes sanctos, sed, si illis filij mali contigêre, id laudibus frænum erit. Cur igitur nos Christiani Christi gloriam obscurare contendimus?

Agnoscitur ergo vir ex filijs, tum propriis & carnalibus, tum potiùs mysticis & spiritualibus. Maximè enim patet virtus & sanctitas viri, cùm post se virtutis suæ heredes multos relinquit discipulos à se edoctos & institutos, iuxta illud Prouerb. 13. v. 1. *Filius sapiens doctrina patris.* Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. 12. de Monachis loquens: *Horum*, inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fœcunditas in cælibatu. Siquidem præstantiores fœtus illi sunt qui secundùm Deum existunt, quàm qui in carne ortum ducunt: qui delicijs minimè fluere, pro deliciis habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, & supra mundum existunt, qui in carne extra carnem viuunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, & propter inopiam regnant.*

Mysticè Rabanus per filios accipit bona opera, sed audi eum integrè: *Nimis absurdum est*, inquit, *militem adhuc in agone consistentem, quasi iam victorem laudare; cùm incertum sit, verùm hostem vincat, aut ab eo vincatur; sed peracto bello, iam condigna palma consequitur triumphantem: ita & incertum est, cùm viderimus quemlibet bene agentem, & iustè viuentem verùm in eo vsque ad finem perseueret, an non. Si autem in recta fide & bonis operibus perseuerauerit vsque ad finem vitæ, tunc iam laude dignus, & ab omnibus est prædicandus: quoniam in filijs vir agnoscitur hoc est, ex bonis actibus hominis, meritum illius probatur.* Huc facit prouerbium arabicum cent. 2. n. 20. *Omnis vnus suspenditur è talaneo suo*, scilicet, in macello: q.d. Omnis homo iudicatur ex actionibus, & fine vitæ suæ.

Hanc sententiam edidit Solon vnus è septem Græciæ sapientibus, trecentis penè annis ante Siracidem: Solon enim vixit sub Cyro, Siracides sub Ptolomæo Philadelpho, qui post Ptolem. Lagi successit Alexandro Magno. Solon enim, vt refert Plutarc. in eius Vita, Herodot. lib. 1. Laërt. lib. 1. c. 1. *interrogatus à Crœso rege Lydorum ditissimo, num aliquem ipso felitiorem vidisset? respondit, vidisse se Tellum Athenien sem priuatum hominem, sed qui relictis liberis ac nepotibus bene institutis, feliciter obijsset diem. Interrogatus deinde, cui post illum tribueret elogium felicitatis, Cleobin & Biton Argiuos fratres nominauit, qui cum summa pietatis laude defuncti fuerant. Indignatus rex, Nullo igitur, inquit, loco me ponis? Tum ille. Ego facilè confiteor te regem opibus & imperio florentem: beatum autem non appellarim priusquam hanc vitam feliciter absolueris. Itaque cùm à Cyro rege captus iussus esset ingentis pyræ imponi, vt viuus cremaretur, ter alta voce dicitur Solonem inuocasse. Tum Cyri iussu interrogatus, quid ea vox ter repetita sibi vellet, exposuit quæ ille olim de fortunæ variatione, veraq; felicitate à Solone viro sapientissimo audisset. Per quæ, humana imbecillitatis Cyrus admonitus, iussit Crœsum ab igne seruari, fuitq; deinceps ipse apud Cyrum in summo honore: vnica enim hac sententia & Crœsum morte liberauit, & Cyrum erudiuit, fortisq; humanæ labilis admonuit.* Eamdem carmine expressit Ouidius lib. 3. Metamorph.

Vltima semper
Exspectanda dies homini est, dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

Hæc isti Gentiles, spectantes tantam instabilitatem fortunæ & vitæ humanæ; at Siracides altiùs assurgit, & spectat *incerta exitus*, vt ait S. Ambros. in Psal. 1. *Ergo dum in hac vitâ quisquam est, non potest definita prædicatione laudari, qui patere adhuc possit errori. Ille autem qui vitam sine offensione concluserit, iure beati appellatione censetur; quia vtuntur consortio beatorum.* Idem de Instit. virginis c. 3. *Laudatio hominis non in exordio, sed in fine est. Nemo enim nisi legitimè certauerit, coronabitur. Ideoq; Sapiens tibi dixit: Ante mortem non laudes hominem quemquam. Qua ratione hoc dixerit, superiùs docui, dicens: Quia in fine hominis nudantur opera eius.* Idem libro de Bono mortis cap. 8. *Ante mortem*, ait, *non laudaueris quemquam. Vnusquisque enim in nouissimis suis cognoscitur, & in filijs suis æstimatur, si bene filios suos instituit, & disciplinæ competentibus erudiuit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum.* Deinde aliam dans causam, subdit: *Tum quia vnusquisque quamdiu viuit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis à crimine. Ideo legis, quia Abraham mortuus est in senectute bona, eo quod in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam si laudari antè gubernator non potest, quàm in portum nauem deduxerit: quomodo laudabis hominem prius quàm in stationem mortis successerit? Es ipse sui est gubernator, & ipse vitæ huius iactatur profundo: quamdiu in salo isto, tamdiu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio non sumis lauream: nec miles arma deponit, nec stipendij mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gratia missionis est.* Idem alibi *Lauda post vitam, magnifica post consummationem: tunc enim nec illi qui laudat nocere vlla poterit adulatio, neque etiam laudatum vlla tentare poterit elatio.*

S. Hieron. lib. 2. in c. 3. Isaiæ: *Ille*, inquit, *est doctor Ecclesiasticus, qui lacrymas, non risum meruit: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem, nec præuenit sententiam iudicis sui, dicente Scriptura sancta: Ne beatum dixeris quemquam hominem ante mortem. Sed & in alio loco legimus. Qui benedicit amico mane grandi voce, à maledicente nihil differt. Vnde spernentes hominum iudicia, nec laudibus eorum extollamur, nec obtrectationibus contristemur: sed ingrediamur rectam viam, & tritas à sanctis Prophetis semitas, audiamusq; Ieremiam Prophetam dicentem: State in viis, & videte & interrogate semitas Domini sempiternas, quæ sit via bona, & ambulate in ea.* Cassianus collat. 6. c. 16. *Quidquid*, ait, *per diligentiam vel acquiritur, vel tenetur, potest etiam per negligentiam deperire, ideoq; dicitur: Ne beatifices hominem ante exitum suum.*

Huc alludens S. Ephrem prologo de Timore Dei: *Ante obitum*, ait, *neminem prædicaueris beatum, & ante mortem ne desperaueris quemquam.* S. Bernard. serm. 5. in festo omnium Sanct. *Nos*, inquit, *in vita sua laudare hominem prohibemur. Quomodo namque futura laudatio, vbi, nec ipsa vita securat? Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit (ait tuba illa cælestis,) & legem certaminis ab ore ipsius legislatoris auscultet: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Nescis quis sit perseueraturus, nescis quis sit legitimè certaturus, nescis quis sit coronam accepturus. Illorum laudo virtutem, quorum iam certa victoria est: illos denotis extolle præconijs, quorum securè potes adgaudere coronis.* Et infrà: *Tota interim beatitudo nostra est timere Deum*, dicente Scriptura: *Beatus homo qui semper est pauidus.* Et item Psalmista ait: *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in vijs eius.* Deinde verò beatos assignans,

ſubiungit: *Caterùm longè aliter beati, in quibus perfecta charitas foras miſit timorem, nec iam timent amba ambes in vijs eius, ſed laudant potiùs habitantes in domo, ſicut idem ait: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Noſtra interim feſtinitas, in timore Dei: nam illorum magis in exultatione & laude verſatur. Inde eſt quòd ſecurè laudantur homines qui non ſua iam viuunt vita, ſed Dei: nam hominum vtique vita tentatio eſt.* Idem epiſt. 23. ad Attonem: *Laudarem vos*, inquit, *& iure laudarem, ſi non me reuocaret illa ſententia: Neminem laudaueris in vita ſua. Siquidem rem laude dignam egiſtis, ſed laus adſcribenda eſt à quo acceptiſtis & velle & perficere, quod meritò laudaretur. Deum ergo per vos, & in vobis, operantem glorificamus, qui tamen ad hoc vobis voluit gloriſicari, vt & vos redderet glorioſos. Qui nimirum cùm ſit mirabilis in maieſtate ſua, etiam in ſanctis ſuis glorioſus apparere dignatur, ne ſolus habeat gloriam. Ipſe nempe licèt ſibi ſufficiens ad omnem magnificentiam, quærit tamen gloriam & in ſanctis, non vt augeat ſibi, ſed vt ſuis communicet.* Et inferiùs: *Vana quidem laus & ſeductoria, qua laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, in quo qui me beatificat, in errorem induxit: ſed non idcirco prædicanda & multùm commendanda erit illius vita, qui dicere poteſt: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Cùm ergo laudatur homo, in quo iam viuit, non ipſe, ſed Chriſtus; non in ſua laudatur, ſed in Chriſti vita, ac per hoc non laudatur contra ſententiam, quæ prohibet hominem laudari in vita ſua.*

Hoc ſapiebat S. Franciſcus, qui, vt ait S. Bonavent. in eius Vita c. 6. *Studebat bona Domini ſui arcano pectoris condere, nolens patere gloriæ, quod poſſet occaſio eſſe ruinæ. Nam ſæpè cùm beatificaretur à pluribus, verbum huiuſmodi proferebat: Filios & filias adhuc habere poſſem: nolite laudare vt ſecurum. Nemo laudandus cuius incertus eſt exitus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Docens cum quibus ſit communicandum, cum quibus non. Vnde monet cauendum eſſe à doloſo, ſuperbo, maligno & extraneo.

Verſ. 31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim ſunt inſidiæ doloſi.

32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, & ſicut perdix inducitur in caueam, & vt caprea in laqueum: ſic & cor ſuperborum, & ſicut proſpector videns caſum proximi ſui.

33. Bona enim in mala conuertens inſidiatur, & in electis imponet maculam.

34. A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis: homo verò peccator ſanguini inſidiatur.

35. Attende tibi à peſtifero, fabricat enim mala: ne forte inducat ſuper te ſubſannationem in perpetuum.

36. Admitte ad te alienigenam, & ſubuertet te in turbine, & ab alienabit te à tuis proprijs.

A NON OMNEM HOMINEM INDVCAS IN DOMVM TVAM: MVLTÆ ENIM SVNT INSIDIÆ DOLOSI] Tigurina, *doloroſum*; Syrus, *fraudulenti*. Videtur legiſſe noſter Interpres δόλιον, id eſt, *doloſi*, vt habent nonnulli codices Græci. Iam Complut. & alij legunt διαβόλου, id eſt, calumniatoris, deceptoris, delatoris, diaboli: quamquam ferè eôdem redeat ſenſus: ſuadet enim ne quemlibet in domum inducamus, nec in familiam & familiaritatem noſtram admittamus, niſi antè bene probatum & exploratum: quia multi ſunt doloſi, qui ſe inſinuant in domos, vt eas earumque heros & incolas ac ſupellectilem explorent, deprædentur, calumnientur, accuſent, infament, imò perdant & interimant, vti Iudas inductus in domum & familiam Chriſti, eum doloſè prodidit & perdidit. Per *doloſum* maximè intelligit ſuperbum, vt patet ex ratione quam ſubdit v. ſequ. Superbus enim omnes modos & dolos quærit, quibus ſuum æmulum deprimat & perdat ſeque ſuper illum exaltet. Huc facit prouerbium: *Hoſpes indigenam*, ſcilicet domo ſua eijcit, vt cùm ſeruus adoptatus eijcit filium, aut miles alcititius eijcit colonos. Et: *Veniat qui prodeſt hoſpes*: q.d. Ille hoſpitio excipiatur, non qui incommodum, ſed qui commodi aliquid allaturus eſt. Porrò quod ait: *Non omnem hominem inducas in domum tuam, intelligo*, ait Palacius, *vt in ea familiariter & diu verſetur. Nam recipere quemuis ad vnius noctis hoſpitium, cum debita obſeruatione & obſecratione domus, non eſt prohibendum. Nam Lot non examinabat quos hoſpites reciperet, & Chriſtianos D. Hieronymus laudat, quòd in foro tranſeuntes cogebant ad hoſpitium.* Imò ipſe S. Hieron. Apolog. contra Ruffin. & alibi, profitetur ſe omnes aduenas hoſpitio in Bethlehem excipere, præſertim cùm Romani Româ captâ à Gothis, turmatim eò profugerent *Solos hæreticos*, inquit, *non recipimus, quos vos ſolos recipitis. Propoſitum quippe nobis eſt pedes lauare venientium, non merita diſcutere.* Et S. Ambroſ. in Lucam. *Non hæc*, ait, *cautio receptori datur, ne, dum hoſpes eligitur, hoſpitalitas minuatur.* Vide S. Chryſoſt. Hom. de eleëmoſ. & collat. quæ habetur in fine Comment. in epiſt. 1. ad Corinth.

Igitur Siracides hîc prudenter monet, ne quis amicitiæ vel vtilitatis ſuæ cauſa in domum inducat, vel in familiam recipiat ignotum, præſertim ſuſpectum, doloſum & vafrum; non autem vetat hoſpitalitatem, præſertim pauperum, profugorum & miſerorum; illam enim ſuadet, imò ſubinde imperat, egeſtas, neceſſitas, charitas. Sed tunc prudentia dictat, vt tibi tuiſque rebus caueas quoad potes, ne inter tam varios & ignotos, è furto, alióve cuiuſpiam ſcelere damnum patiare. Memini cùm ante 40. annos iunior apud parentes rure agerem, in publica & communi Flandriæ fame, quotidie greges pauperum & peregrinorum ſtipem petentium ad domum noſtram confluxiſſe, ac voluntate parentum me ſingulis eam erogaſſe, nullo prorſus præterito, quòd ſi nox ingruebat, etiam hoſpitio excipiebamus; ſed ea cautione, vt datâ cœnâ in horreum vicinum cubaturos deduceremus, tum vt tantæ turbæ ſatisfaceremus, tum vt domui & ſupellectili noſtræ caueremus.

Myſticè, *ne quemlibet induxeas in domum tuam; multæ enim ſunt inſidiæ diaboli*, vt habent Complut. Diabolus enim ſuggerit impijs, v. g. hæreticis, ſeditioſis, rixoſis, libidinoſis, ebrioſis, inuidis, detra- *Hoſpites doloſi cauendi.*

detractoribus, &c. vt in domos piorum ſe inſinuent earumque incolas ſua hæreſi, ſeditione, rixa, libidine, gula, inuidia, detractione inficiant, lites & ſchiſmata concitent, ac ad quælibet vitia impellant. Ita Euſebius Nicomediensis Arrianus inſinuans ſe in aulam Conſtantini Magni, ipſum infenſum S. Athanaſio reddidit, eiuſque aulam, & Conſtantium filium arrianiſmo imbuit. Sic Arriani irrepentes in aulam Valentis Imp. eum Arrianum, Eutychiani Iuſtinianum Imp. Eutychianum, Iconomachi Leonem Imp. Iconomachum effecerunt. Idem hoc ſæculo in Saxonia, Anglia, Scotia, Dania, Suecia, Hungaria Caluiniſtæ & Lutherani præſtiterunt.

Exempla.

Notum eſt exemplum diaboli, qui in ſpecie fœminæ à via aberrantis noctu adijt domum Anachoretæ ſuam miſeriam deplorans, poſcentique opem: à quo ſuſcepta eum deinde ad libidinem pertraxit, ac mox irridens euanuit. Vnde & audita eſt vox dæmonum ingenti clamore & cachinno exprobrantium: *O qui te vſque ad cælum extollebas, quomodo demerſus es vſque ad infernum!* Quare confuſus ille & deſperans ſæculum repetijt, præda dæmonum factus. ita Vitæ Patr. lib. 2. in Vita Ioannis Abbatis. Deterior fuit alius dæmon, qui fœminam concitauit, vt ſimili modo errabunda auxilium peteret ab Eremita: à quo ſuſcepta in cellam, dum ei ille familiariùs ſeruit, cum ea fornicatus, adeò deinde indoluit & indignatus eſt, vt ex dolore & pudore ad crimen celandum eam occiderit. Similis eſt hiſtoria & origo celebris templi B. Virginis Montis Serrati in Hiſpania, vt patet ex libro hac de re edito. Hic ergo verum eſt Iſaiæ 59. 5. *Ova aſpidum ruperunt, & quod conſortum fuerit, erumpet in regulum.* Notus eſt apologus gallinæ ſerpentis ouis incubantis, cui hirundo inſultauit: *Quid facis ô vecorum? pullos extrudes, qui cùm adoleuerint, à te primum iniuriam exſpectabuntur.* Sic Tiberius Imp. teſt. Sueton. in eius Vita c. 11. de C. Caligula, ſucceſſore ſuo aiebat, *ſe nutricem populo Romano, Phaëthontem orbi terrarum educare*: nutrix ſerpens eſt aquam venenans, vt quicumque ex ea biberit emoriatur: Phaëthon fertur auriga currus ſolaris, quem cùm regere neſciret, Solis radijs orbem exuſſit. Similis eſt apologus ouis lactantis catulum lupi, quem ita effert anonymus apud Adagiographum:

Lacte lupum uberibus propriis non ſponte, ſed horſum
Me demens adigit paſtor vt id faciam.
In me rurſus erit fera, poſtquam creuerit ex me.
Natura hand quaquam vertitur officijs.

Hinc Theocritus in Hodœporis:

Paſce canes qui te lanient, catuloſq; leonum.

Et illud Varronis apud Nonium: *Crede mihi, plures dominos comedêre ſerui, quàm canes.* Solus enim ferè Actæon à canibus legitur dilaceratus, cùm multi domini à ſeruis & domeſticis proditi, occiſi & perditi ſint. Nota eſt hiſtoria equi Troiani, quem quia ciues in vrbem dirutis muris inuexêre, hinc à Græcis in eo latentibus dolo capta & euerſa eſt Troia. Vnde prouerbium: *Dureus equus*, id eſt, ligneus: δύρεον enim eſt lignum, ſcilicet ex ligno hunc equum fabricarat Epeus doli auctor.

VERS. 32. SICVT ENIM ERVCTANT PRÆCORDIA FOETENTIVM, ET SICVT PERDIX INDVCITVR IN CAVEAM, ET VT CAPREA IN LAQVEVM: SIC ET COR SVPERBORVM, ET SICVT PROSPECTOR VIDENS CASVM PROXIMI SVI] Græcus de more concisus, & bimembris eſt: ſic enim habet: *Perdix capta in*

A *cauea: ſic cor ſuperbi, & tanquam ſpeculator inſpicit* vel *obſervat caſum*: hoc enim eſt, Σπεκλάτωρ ἀθρεῖ: pro quo Complut. legunt. Σπεκλᾶρ ἐπὶ ἄθρει, id eſt, *oſtendens ad caſum*; Syrus, *& ſicut ſpeculator intuens caſum*.

Dixit doloſum, qualis eſt ſuperbus, non eſſe inducendum in domum, nunc id probat quatuor ſimilitudinibus. Prima eſt: *Sicut enim eructant præcordia fœtentium*, fœtidos vapores & anhelitus: *ſic & cor ſuperborum*, ſubaudi, eructat fœtida, putà ſuperba, iniuriosa, iniuſta, maledica, &c. Lucius Papa epiſt. 1. Iantenius, & alij pro *fœtentium* legunt, *fœtantium* ſed eodem ſenſu. Mulieres enim fœtantes, id eſt, grauidæ & prægnantes, grauem habent anhelitum, & ructus crebros ex indigeſtis & crudis
B humoribus. Anima enim circa fœtum formandum, nutriendum & augendum occupata, minus habet caloris & virium quod impendat ſtomacho, & cibo concoquendo: vnde naſcitur eruditas & indigeſtio, indeque ructus & fœtor. Igitur ſicut ſtomachus debilis, ideoque crudus, acidus & putidus, per os eructat ſuum acorem & putorem, in quem cibos etiam optimos vertit & corrumpit: ſic pariter doloſus, licet ei delicata candidæ amicitiæ fercula apponas, quia corruptum odio & dolo habet mentis ſtomachum, iugiter tibi putorem malitiæ, doli, nequitiæ & inſidiarum exhalabit. Hiſce competit illud Iob 20. 14. *Panis eius in utero illius vertetur in fel aſpidum intrinſecus.* Nam, vt explicat Niceras: *Vt aſpis imbuta veneno, è ventre illud euomit quando ei collibuerit: ſic etiam hoc genus hominum ex meditato fallendi artificio, malo ac fraudi ſuis eſt teteris.* Aſpis enim, teſte Æliano, & ex eo Gillio lib. 9. cap. 28.
C acerbam aſpirationem anhelat in obuios viatores, qua eos percellit, ſtupefacit, mancos & impotentes reddit. Sic doloſi dolos & nequitias quas mente gerunt, exhalant in aliorum perniciem, S. Auguſt. in Speculo legit *infantium*: infantes enim quia abundant pituitâ, quàm exilis eorum calor non poteſt conſumere; hinc crebros emittunt ructus & ventos. Verùm omnes Bibliorum codices legunt *fœtentium* vel *fœtantium*.

Altera ſimilitudo, eaque duplex, eſt: *Sicut perdix inducitur in caueam, & capreа in laqueum, ſic & cor ſuperborum.* Quid agit, aut patitur? Deeſt enim verbum, quod proinde veſtigandum & ſupplendum eſt. Primò, aliqui ex Græco actiuè hæc accipiunt *Perdix venatrix* (Græcum enim θηρεύτρια, quod Noſter & alij paſſiuè accipiunt, pro *capta* vel *quæ capitur*, Romana & alij actiuè accipiunt, vertuntque
D *venatrix*) *in cauea: ita cor ſuperbi, qui vt ſpeculator obſervat caſum.* Aucupes enim vt capiant perdices, venam perdicem captam vel manſuefactam in cauea exponunt, quæ alias ſui ſimiles ad ſe pelliciat, & in caueam vel retia fraudulenter inducat. Sic columbarij habent columbas & anates paleutrias, quæ alias aduocant, & in retia inducunt, vti ex S. Baſilio dixi Oſee 7. v. 11. Senſus ergo eſt: q.d. Sicut perdix venatrix venatur perdices, eaſque in ſuum rete vel caueam doloſè inducit: ſic & cor ſuperbi molitur dolos, omneſque modos obſeruat & venatur, quibus te in caſum præcipiter. Verùm hic ſenſus Noſtræ verſioni quæ habet *inducitur*, paſſiuè non *inducit*, actiuè, minus, congruit.

Secundò ergo Tigurinus clarè tam Græcæ quàm Latinæ explicat & conciliat, dum ita vertit, *vt perdix in caueam agitur, aut capreа implicatur laqueo: ita cor hominis ſuperbi tanquam ſpeculator obſervat quo deij-*

dejiceris: q.d. Sicut perdix à venatore agitur in caueam, ita & tu ageris à superbo in ruinam. Et hoc modo prior expositio huic secundæ aptari potest; perdix enim venatrix agit alteram, quam venatur, in caueam, ac vicissim altera à venatrice agitur in caueam.

Vbi Nota, appositè dolosum hospitem comparari perdici. Primò, quia perdix est auis valdè vafra & dolosa, quæ suis dolis deludit aucupes. Secundò, quia eadem est furax: furatur enim ova aliarum auium, vnde perdix à perdendo dicitur, ait S. Ambros. epist. 48. Tertiò, quia libidinosa est, hinc perdix capiens & vincens perdicem, victam & captam turpiter subigit, ait Aristot. lib. 9. Histor. anim. c. 8. & Plinius lib. 10. c. 33. Notat ergo dolosos amicos, qui in domos amicorum se insinuant, vt eorum vxores & filias vitient & corrumpant. Verum quia Siracides iungit capturam perdicis capturæ capreæ, cui iam dicta nō competunt, hinc.

Tertiò, exponas planissimè: q. d. Sicut perdix in caua, & caprea in laqueo, sic est cor superbi in domo aliena, præsertim æmuli. Sicut enim perdix in caua est inuita, omnesque modos quærit eam diffringendi, vt auolet, ideóque nil boni in ea facit, nisi quòd eam fœcibus suis conspurcet: sic & cor superbi, quod super omnes & omnia se extollit in domo aliena, videns illam sua magis instructam, ornatam, florentem, inuidet & ringitur, omnésque modos cogitat, quibus eam supplanter & deprimat: vnde nil boni in ea facit, nisi quòd præsens sua superbia, crapula & intolentia, ac absens sua detractione, dolis & fraudibus eam conspurcet, infamet, dejiciat, & in calamitatem ruinamque præcipitet. ita Iansenius. Porrò Siracides associat perdicem capreæ, quia hæc animalia amica sunt & socialia. Perdix enim amat capream, & caprea perdicem: vnde simul incedunt & pabulantur; quo fit vt ab aucupe simul capiantur. Auceps enim capreæ aut perdicis vocem imitans, inuitat ad se capream vel perdicem, cumque caprea venit, accurrit & perdix ad eam quasi amicam & sociam, ac vice versa ad perdicem accurrit caprea, itaque vnà cum ea ab aucupe illaqueatur & capitur, vt docet Oppianus lib. 2. de Venat. Simili modo amicus amico doloso se associans, ab eodem in laqueum & exitium inducitur. De perdice plura dixi Ierem. 17. 11.

Vltima similitudo est *Sicut prospector*; græcè, κατάσκοπος, id est, *speculator*: q.d. Superbus & inuidus est instar speculatoris, qui ex alto obseruat, procurat, videt & ridet calamitatem & casum sui proximi & æmuli. Tigurina, & alij hanc similitudinem nectunt cum secunda perdicis & capreæ, vti paulò antè ostendi.

Symbol. Huc facit Pythagoræ symbolum; *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas.* quod S. Hieron. secutus Aristotelem interpretatur, abstinendum à commercio garrulorum & sutturonum. Hirundo enim est garrula, suaque garrulitate aures hospitum obtundit: insuper nullam hospiti affert vtilitatem, nisi quòd fœcibus suis tecta conspurcet. Vnde prouerbium: *Hirundinum muscæ.* Ad hæc, duo sunt animalia planè indocilia, quæ nulla arte circumitur aut mansuescunt, scilicet musca & hirundo, vtpote diffidens semper, sempérque suspicans mali quippiam. Denique hirundo instabilis & infida est, ineunte enim vere aduolat, hieme instante auolat. Hirundo ergo notat, hospites garrulos, dicaces, detractores, spurcos, ingratos, infidos quales sunt superbi & dolosi, non esse in domo excipiendos.

Syrus aliam similitudinem canis addit, quæ non est in Græco, nec in latino: *Sicut*, inquit, *canis qui in omnem domum ingreditur, & rapit: sic iniquus in omnem domum ingreditur & tumultuatur, & bona in mala conuertit, & in vasis concupiscentiæ præbet offendiculum.* quæ vltima sic exprimit Noster.

VERS. 33. BONA ENIM IN MALA CONVERTENS INSIDIATVR, ET IN ELECTIS IMPONET MACVLAM] Græcè μῶμον, id est, vituperium & reprehensionem. Vnde Momus, iudex & Deus censuræ apud Gentiles qui omnia censet, carpit, redarguit: hinc & μῶμος, significat maculam, ab Hebr. מום *mum*, id est, macula, quia macula vitij censuram & vituperium præit, ac macula infamiæ censuram sequitur. Vnde Gyraldus de Dijs Gentium syntag. 1. *Momus*, ait, *dicitur cauitij, maledicentiæ ac reprehensionis deus*, quem ex nocte natum dixit Hesiodus, qui tantæ libertatis fuit in reprehendendo, vt & sandalia & crepidas Veneris reprehenderit. Sensus est: q.d. Superbus etsi fingat se amicum, tamen ex superbia, vt se exaltet, teque deprimat, tua bene dicta vel facta calumniabitur, & in malè dicta vel facta conuertet: itáque *in electis*; Græcè, ἐν αἱρετοῖς, id est, eligibilibus & probandis, tam factis & rebus, quàm hominibus, *imponet* vitij & vituperij *maculam.* Vnde Tigurina vertit, *nam bona malè peruertendo insidiatur, & vitio dat laudabilia.* Aliqui legunt αἰνετοῖς, id est, *laudandis*; Complut. legunt ἐν τοῖς αἱρετικοῖς, in hæreticis, hoc est in ijs qui eiusdem sunt hæresis, id est, sectæ & societatis: q.d. Superbus suos socios perfidè traducet & diffamabit. Sic Pharisæi miracula, vitam & doctrinam Christi vituperarunt, eumque vocarunt dæmoniacum, vini potorem, & amicum publicanorum. Sic Saul benefacta Dauidis in malefacta conuertit, eique insidiatus est vsque ad necem. Sic Pharao Mosi & Hebræis, Aman Mardochæo, Babylonij Danieli per calumniam insidiati sunt, adeò vt eum secundò in lacum leonum detruserint. Præclarè S. Isidorus lib. 2. Sentent. cap. 32. *Nonnulli*, ait, *tanta sunt prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant & ad sui sileris solatium vsurpant, si vel falsò comperierint, quod ad infamiam bonorum obijciant: sicut est illud ex Salomone* (multi enim Ecclesiasticum tribuerunt Salomoni, vti dixi in procemio) *Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam. Væ autem illi qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrectare.*

Porrò Palacius hunc versum cum præcedenti sic appositè connectit & explicat: *Cane* (inquit,) *ne in domum tuam dolosum adducas, vt enim præcordia putria, quamuis odoratos cibos eis injicias, putent semper tamen: ita licèt beneficijs dolosum afficias, machinabitur tibi tamen malum: & sicut perdix inducitur in caueam, vbi, licet vbi delicatius alatur, machinatur tamen fugam è cauea; ac sicut caprea in laqueum conjecta, & ad delicias eam habentis educata, fugam continenter meditatur: ita dolosum tu in tuam domum induxis, vbi deliciosè eum alis: at ille insidias tibi continenter parat, & est cor eius, sicut prospector, qui attentè videt vbi cadas, id est, vbi te cadere faciat. Bona enim tua in malum interpretabitur & conuertet; & quæ tu das illi electa, ille macula nigra notat & infamat. Planè vt pectus putre, vt perdix captiua, vt caprea illaqueata, bona quæ suscipiunt, conuertunt in malum quod meditatur. Quam hæc in nos quadrant, qui tot tantæq;*

tantaque bona à Deo ſuſcepta, in eius offenſionem conuertimus? Ex hac ſententia colligit Euariſtus Papa, vt habetur 2.q.7.c.1. laicos nō eſſe audiēdos in accuſatione Epiſcopi: *Quia*, inquit *pro meritis ſubditorum diſponitur à Deo vita rectorū. Et quia inſidiator bona ſæpiſſimè ſolet cōuertere in malū, & in electis ponere matulā.*

VERS. 34. A SCINTILLA VNA] Complut. μιᾶς, id eſt, parua, AVGETVR IGNIS, ET AB VNO DOLOSO AVGETVR SANGVIS (id eſt ſanguis effuſio, cædes & homicidia) HOMO VERÒ (ita Rom. & Lucius Papa epiſt. 1. ſed Iantenius pro *vero* legit *eum*) PECCATOR SANGVINI INSIDIATVR] Græcus dē more concitus, & bimembris, ſic habet. *A ſcintilla parua exardeſcit focus, ita ſceleratus homo inſidiatur uſque ad ſanguinem*; Syrus, *ex parua ſtupa accenditur ignis: ſic homo iniquus effundit ſanguinem, ſicut aquam.*

Eſt hæc noua ratio cur cauendum ſit à doloſo & ſuperbo, quia ſcilicet vnus doloſus eſt inſtar ſcintillæ in palea vel ſtipula, quæ proſerpendo per ſuas detractiones & ſuſurros magnum litium, odiorum, rixarum & homicidiorum excitat incendium. Id ſæpè fit præter mentem, & intentionem doloſi: at verò vbi doloſus fit *peccator*, id eſt, planè ſe peccatis & nequitiæ dedit, tunc ex intentione *inſidiatur ſanguini*, ac flabello linguæ & fraudis ſuæ ex proposito pugnas & cædes ſuſcitat & accendit.

Porrò S. Cyprian. lib. de Singularitate Clericorum, hanc ſententiam applicat conuerſationi cum mulieribus: modica enim cum eis familiaritas inſtar ſcintillæ proſerpens, magnum tandem libidinis ignem & fumum, id eſt incendium & infamiam, ſuſcitat. Verùm Siracides ad literam agit de doloſo, non de mulieroſo.

Ex minimis maxima.

Moral. diſce hīc, parua vitia non eſſe negligenda, ſed extirpanda: ſicut enim vna ſcintilla iniecta in puluerem tormentarium, turres & vrbes euertit; ſic vnus defectus leuis data magna occaſione, grauem ſui & aliorum ruinam cauſat. *Modicum fermentum totam maſſam corrumpit*, ait Paulus 1. Corint. 5.6. Doloſus ergo eſt paruus defectus, qui aditum ad ſanguinem, id eſt ad maiora peccata, aperit. Huic gnomæ ſimilis eſt illa Salluſtij in Catilinar. *Parua ſcintilla contempta magnum excitauit incendium.* Et illa Solonis: *Ex minimo principijs grandes naſcuntur lites, vt ignis ex ſcintilla*: quod citat S. Hieron. in c. 1. ad Galat. & adaptat hæreticis. Sic Arrius fuit ſcintilla, quæ ſua hæreſi totum accendit orbem. Et S. Greg. Nazianz. de vitijs leuibus, in Sententijs: *Ingentem flammam perexigua quoque ſcintilla excitat.*

VERS. 35. ATTENDE TIBI A PESTIFERO, FABRICAT ENIM MALA; NE FORTE INDVCAT SVPER TE SVBSANNATIONEM (græcè, μῶμον, id eſt maculam, vituperium infamiam, quæ inducit hominum deriſionem & ſubſannationem) IN PERPETVVM] *Planè enim dignus es, quem omnes ſubſannent, ſi non canes cum quo omnes latſi*, ait, Palacius pro *peſtifero* græcè eſt κακόεργον, id eſt, vafri, malitioſi, qui ſtudio & ex malitia ſatagit nocere: qui ſanè peſtilens eſt. A tali ergo caue, quia talis quaſi faber mali, non niſi malum machinatur & fabricat, vt tibi maculam infamiæ perpetuam inurat. Tigurina, *ab homine maleſico & moliente mala cane, ne tibi notam inurat perpetuam.*

Apologus caſſitæ.

Huc facit apologus caſſitæ ſiue galeritæ (ita vocatur alauda, quòd in capite habeat galēriculum quaſi caſſidem) apud Æſopum. Caſſita enim videns aucupem fabricantem laqueos & retia ad aucupium, accedens rogauit quid moliretur? cui *ille: Verbum fabrico.* Retibus diſpoſitis abijt auceps ſeque inter arbuſta abdidit. Aduolat caſſita, vt Neapolin, nouam vrbem, inquam, ſpeculetur, ilicoque reti illaqueata capitur ab aucupe. Ad quem illa iam mœrens: *Si talem*, inquit, *vrbem fabricas, paucos eius habebis incolas.* Docet apologus, deſeri deſtruique ædes & familias, in quibus alijs doli & fraudes ſtruuntur.

VERS. 36. ADMITTE AD TE (Græcè, εἰσάγαγε, id eſt inhabitare fac, inferre domui tuæ, eique quaſi inocula) ALIENIGENAM, ET SVBVERTET TE IN TVRBINE, ET ABALIENABIT TE A TVIS PROPRIIS] ſcilicet rebus & opibus. Perperam multi legunt *à vijs propriis*, quod ſic explicat Palacius: *Caue*, inquit, *ne in tuam familiaritatem inducas virum à fide alienum: ne te à tua fide velut turbo deijciat, & à vijs propriis tuæ religionis abalienet. Vtinam hoc conſilium accepiſſet Salomon, non fuiſſet à religione velut turbine deiectus: & Iudæi qui alienigenas ſuſceperunt, didicerunt mores eorum.* Perperam, inquam, legunt *vijs* pro *tuis*: græcè enim eſt, τῶν ἰδίων σου, id eſt *à propriis tibi*, vel tuis; & ita legit Lucius Papa epiſtola 1. Rurſum *in turbine*, id eſt, inſtar turbinis, vel cum turbine. Minùs rectè codex S. Auguſt. in Speculo habet, *in corpore*: græcè enim ἐν ἐμφυχίᾳ, id eſt, *in turbis*: concitando ſcilicet contra te turbas & tumultus, quibus te inuoluet, & à tuis bonis expellet. Tigurina, *alienum in domum tuam recipe, & cum perturbatione ſubuertet, exuetq; te tuis poſſeſſionibus*; alij, *domo excipe alienum, & te turbis euertet & abalienabit à te propria bona*; Syrus, *ne adhæreas iniquo, ne fortè peruertat viam tuam, & conuertat te à ſtatu* (alius codex habet, *à conſpectu*) *tuo.* Eſt ironia. q. d. Suſcipe ſi libet, in domum extraneum quem non noſti, nec ſatis exploraſti; ſed ſcito quòd graui periculo te exponis, ne ille vafrè te à tua domo boniſque excludat, eaque ſibi arroget & vſurpet, vt fecit Iugurtha, qui in regiam receptus à Maſiniſſa rege, eius filios & familiam euertit: vnde ortum eſt Romanis bellum Iugurthinum, quod deſcribit Salluſtius. Et Herodes Aſcalonita aſcitus in familiam Hyrcani, omnem eius & Aſſamonæorum, ſiue Machabæorum, ſtirpem extinxit, eiuſque regnum vſurpauit, ac Iudææ ſe regem creauit, vt narrat Ioſephus in eius Vita. Huic concinit adagium Græcorum. *Atticus aduena*, quod citat Ariſtoteles 3. Rhetoric. dici ſolitum in aduenas violentos, qui inquilinos ſedibus ſuis exturbant. Duris apud Zenodotum ait, ex Atticorum moribus natum; quòd olim finitimos è ſuis ſedibus exigere conſueuerint. Craterus inde manaſſe putat, quòd Athenienſes (in Attica primi) qui in Samum miſſi fuerant, indigenas expulerint.

Vidi olim Louanij catulum vulpeculæ recèns natum, ex nido matris ſublatum inſeri nido catulorum felis, vt ab ea lactaretur; ſed catulus vulpeculæ creſcens, poſt paucos dies, catulos felis occidit, ſibique ſoli nidum vſurpauit. Itidem fecerunt, & faciunt alienigenæ. Vnde Chriſtus Herodem iuniorem. Herodis iam dicti filium, vocauit vulpem: *Dicite*, inquit, *vulpi illi.* Lucæ 13.32. Denique hæc ſententia ſæpè vera eſt, at non ſemper, ſignificat enim quod crebrò fiat ab aduena auaro & ſuperbo. Sunt enim aduenæ probi, qui hoſpites ſuos ditant & beant.

Tropol. Admitte alienigenam, id eſt, opus & occupationem quæ à tuo inſtituto & profeſſione aliena

aliena est; ac subuertet te in turbine, putà, cum magna animi turbatione, & abalienabit te à tuis propriis sanctitatis exercitijs, quia virtutum faciet pauperem, dum laxitatis faciet amatorem. Talibus dicat S. Basilius, & ex eo Cassianus lib. 7. de Institut. renunt. cap. 19. *Senatorem perdidisti, & monachum non fecisti.* Et illud S. Gregorij: *Appetens aliena, priuatur suis.* Ita Clericus & Religiosus tractans sæcularia, sua spiritualium sorte se fraudat, nec dicere potest: *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei*, quia eius pars & sors est sæculum. His dicit Christus gemens: *Extraneus* (S. August. legit, *alienatus*) *factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ*, psalm. 68. 9. *Quid tibi cum mundo qui maior es mundo?* ait S. Cyprian. Quocirca Salomon Prou. 27. 8. *Sicut auis*, inquit, *transmigrans de loco suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Rursum alienigena hic & peregrinus est concupiscentia, quæ Dauidem, cæteroquin probos expellit è sede propria mentis suæ, vt augentur per illecebras meretricum & epularum, vti docet S. Chrysost. in psalm. 50. Anima enim quid externum amans, quasi à se exit, & peregrinatur foris: quia anima magis est vbi amat, quàm vbi animat. Porrò id facit *in turbine*, turbando nimirum iudicium rationis, ne illecebrarum fraudem videat: sicut piscatores solent perticis turbare aquas vt expiscentur anguillas, teste Aristot. lib. 8. Histor. anim. cap. 2. & Plinio lib. 9. c. 22. vnde Aristophanes in Equitibus, eos qui in reip. perturbatione se ditant & extollunt, comparat piscatoribus anguillarum. Vnde & prouerbium: *Piscari in aqua turbida.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit docere, à quibus cauendum sit, nimirùm ab impijs & ab inimicis. Igitur v. 1. vsque ad 8. docet benefaciendum esse iusto, non impio. Inde v. 8. vsque ad finem, docet inimico non esse fidendum, etiamsi amicitiam simulet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Benefaciendum esse pio, non impio.

Vers. 1. SI bene feceris, scito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa.

2. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam; & si non ab ipso, certè à Domino.

3. Non est enim ei benè qui assiduus est in malis, & eleëmosynas non danti: quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus

4. Da misericordi, & ne fuscipias peccatorem: & impijs & peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos in diem vindictæ.

5. Da bono, & non receperis peccatorem.

6. Benefac humili, & non dederis impio: prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit.

7. Nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quæcumque feceris illi: quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet vindictam.

VERS. 1. SI BENEFECERIS, SCITO CVI FECERIS, ET ERIT GRATIA IN BONIS TVIS MVLTA] Græcè *si benefacias, scito cui facias, & erit gratia bonis tuis*; Syrus, *si benefacias malo, nihil facis, neque est gratia gratiæ tuæ*; Tigurina, *cùm benefacis, obserua cui benefacias, vt beneficia tua mereantur gratiam plurimam*; S. Athanas. vel potiùs Anastasius in Quæst 84. ad Antiochum *vide cui benefacias: hoc est*, inquit, *quid Deo facias. Si enim ad discernendos petentes id proferatur, tu dicit Dominus: Da quicumque te rogauerit?* Lucæ 6. q. d. Cùm alicui benefacis, benefac propter Deum, putà propter amorem & honorem Dei; sic non tantum homini, sed & Deo benefacies, ac proinde amplam ab eo gratiam & mercedem recipies. Sic & Rabanus: *Hortatur*, inquit, *vt simplici animo facias eleemosynam; quia ita solummodo misericordiæ opera apud Deum probantur, si simplici & munda intentione exhibeantur.* Verùm, hic sensus mysticus potiùs est, quàm literalis, agitur enim hic de homine cui benefit, non de Deo, vt patet ex sequent. *Da bono, & ne receperis peccatorem.*

Primò ergo, & genuinè, q. d. Cùm benefacis vide ne benefacias ei qui beneficio tuo abutetur ad luxum, crapulam, libidinem, fastum, nequitiam, aut certè ad acediam & pigritiam. Multi enim pauperes robusti mendicant, quos satiùs esset laborare, & labore manuum victum sibi parare: qui ergo talibus benefacit, alit eorum inertiam & socordiam, ac vitia inde nasci solita. Vnde contra hos extat tit. in Iure *de validis mendicantibus*, ac in ciuitatibus bene ordinatis tales non permittuntur mendicare; tum, ne alantur in otio; tum, ne eleëmosynas alijs laborare non valentibus præripiant; tum, ne ciuitati & ciuibus sint oneri & periculo.

Secundò, q. d. Cùm benefacis, vide ne beneficium vel officium conferas indigno, vel minùs digno, omisso digniore. Hoc enim est contra iustitiam distributiuam, & sæpè commutatiuam. Vide Lessium tract. de Iustitia & iure libr. 2. cap. 34. dubit. 12. & sequ. Huic simile est illud Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* Matth. 7. 6.

Tertiò, q. d. Cùm benefacis vide ne benefacias ingrato, dolofo, inuido & superbo, qui beneficio tuo armatus, & potentior factus, contra te insurget, teque supplantabit. De tali enim præcessit sermo cap. præcedenti vers. vlt. *Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in turbine.* Sic se explicat Siracides v. 6. & seq.

Quartò & optimè, vult Siracides ne beneficium indiscretè, cæcè & sine ratione proijciatur in quemuis

quemuis obuium, sed videatur cui conferatur, vt habeat gratiam. Gratia autem & decus beneficij in eo consistit, vt deceat donantem, æquè ac donatarium, id est, eum cui donatur: decet enim, beneficium beneficiato, & donum donatario esse proportionatum & commensum. Quod enim vni est nimis, alteri est parum: & quod vni est parum, alteri est nimis. Vult ergo in beneficio seruari τὸ πρέπον, id est, decorum, vt ipsum pariter sit gratiotum & decorum. Quod enim nobili parum est, ciui nimis est; quod parum indigenti nimis est, multùm indigenti parum est; quod docto parum est, indocto nimis est, &c. Rursum beneficium personæ congruum sit oportet. Puero poma dones, viro numismos, seni vina, rustico armenta, militi arma, studioso libros, doctori officium, nobili præfecturam (incongruum enim & inutile est, si rustico lanceam, militi ligonem porrigas,) sic enim δῶρον est δῶρον, non ἄδωρον. & χάρις est εὐχαρις, non ἄχαρις. Sic, inquam, gratia habet gratiam, estque non ingrata, sed grata Deo & hominibus, qui proinde illi gratias referent, ac gratiam simili gratia compensabunt. Vnde Syrus vertit, *erit gratia gratiæ tuæ*: q.d. Gratum & benè collocatum erit tuum beneficium, ac remuneratione dignum. Sin sine ratione profundas ab illis nec gratiam, nec mercedem habebis. Gratia enim tam decus, quàm meritum gratiæ, putà gratiarum actionem, & mercedem significat: sic enim dum gratias agimus, dicimur habere vel referre gratiam. Maximè autem vult Siracides, ut beneficium detur pio, non impio, de quo versu sequenti.

Nota. Non est hic sermo de eleëmosynis minutis & quotidianis: *In his enim præstandis*, ait Palacius, *non esse necesse considerare & nosse quis sit cui damus; sed sermo est de grandioribus beneficijs, quæ est necesse vt digni detur, vt sit gratia à Deo ei qui dat. Dices: Nonne Deus indignissimis nobis maxima beneficia præstat? Nónne solem suum oriri facit super bonos & malos? Nónne Paulus iubet inimicum pascere, & carbones ignis super eius caput congereret? Quid enim si dignus das, nónne & Ethnici hoc faciunt? Quid? num non & Seneca vult deorum exemplo, multa etiam ingratis dari? Respondetur, absque dubio verum dici ab Auctore: nam, vt Aristoteles ait, cùm liberalitas sit virtus, dabit quando, quomodo, vbi, & quibus oportet. Siquidem dare quibus non oportet, non dare, sed perdere est. Ac ideò qui eleëmosynas tribuere vult, maximè domesticis fidei (vt ait Paulus) & pijs (vt volebat Tobias) largietur. Ergo regulariter, & vt plurimum, qui benefacit, viro bono benefaciet, vt & beneficium (liceat ita loqui) oret pro beneficio: simul oret & benefactarius, simulq; gratum habeat Deus. Quòd si Deus malos etiam beneficijs afficit; id, vt ait Seneca facit propter bonos. Si enim malos malis afficeret, pertingeret hoc malum etiam ad bonos. Idem vult Paulus, cùm omnia dixit Deum facere propter electos. Iam si Paulus iuxta Christi sententiã iubet beneficijs inimicum vincere; id iamè iubet, quia illi dando, Christo datur. Cui gratissimum feceris, si inimicum ea ratione ad meliorem mentem adduces. Denique non negamus nonnunquam ingratis dandum esse, vt grati fiant. At, vt plurimum, si benefeceris, viris bonis, & id promerentibus benefeceris.* Hæc Palacius.

Quatuor in beneficio obseruanda.

Docent Hebræi in beneficio quatuor esse obseruanda. Primum, ut detur quoties alter eo indiget. Vnde R. Aquila præceptor Aquilæ Ponrici dicebat, *inopem qui manè nostram beneficentiam esset expertus, si vespere redeat, non esse dimittendum vacuum.*

A Ita S. Gregorius Angelo se naufragum simulanti, secundo & tertiò redeunti largam dedit eleëmosynam, ideoque pontificatum meruit, ut habet eius Vita. Secundum, ut eleëmosyna detur clàm, & in occulto, non palàm & in aperto aut publico: quod & docet Christus Matth. 6. 2. Tertium, ut detur vultu hilari. *Hilarem enim datorem diligit Deus*, ut ait Apostolus 2. Corinth. 9. 7. Quartum, ut eum cui damus blandis verbis alloquamur. Nam dono gratiam conciliat beneuolus sermo, qui sæpè plus valet & potest, quàm ipsum donum.

Siracidi astipulantur, & quasi antistropha respondent axiomata Philosophorum. P. Mimi: *Chorus sapientum.*

Beneficium dando accipit, qui digno dedit.

Ennij:

Benefacta malè locata malefacta arbitror.

B Democriti in temerè quibuslibet largientem: *Malè pereas, quia Gratias virgines meretrices effecisti.* ita Maxim. Ser. 6. Comici: *Thesaurus est pulcher benè locata gratia.* Archelaus cuidam postulanti poculum in conuiuio negauit, deditque Euripidi, dicens: *Tu quidem dignus eras qui peteres, nec acciperes: Euripides verò dignus erat qui acciperet etiam non petens.* ita Plutarch. in Regum Apophtheg.

Antigonus Macedoniæ Rex Thrasillo Cynico drachmam petenti: *Non est*, inquit, *munus regium.* Cynico subijcienti: *Talentum ergo da*; respondit: *Non est Cynicum tantum munus accipere.* Plutarch. ibidem.

Alfonsus Aragonum Rex, teste Panorm. lib. 2. de Gestis eius, dicitabat: *Ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satisfieri, ideoque plures quidem esse qui darent, sed qui dare scirent esse perpaucos. Ac non ob id pigriùs dandum esse & benefaciendum.*

C Porrò indignis & ingratis quandoque beneficiendum est, cùm necessitas vel vtilitas siue tua, siue alienà; siue priuata, siue publica id exigit, præsertim ut ipsi beneficijs victi, grati & digni fiant. Ita Alexander Magnus *regiũ esse affirmabat, in eos à quibus malè audias, bona conferre.* Alfonsus Aragonũ Rex *oblatrantibus canibus & rebellantibus asylum obijciendam* dicitabat. *Herculem etiam non rogatum laborantibus subuenire consuesse.* S. Isidorus in Norma viuendi c. 16. *Non ebgas*, ait, *cui misereatis, ne fortè prætereas illum qui meretur accipere. Omnibus da, ne fortè, cui non dederis, ipse sit Christus.* Alexander Seuerus Imp. rogatus: *Quis esset Rex optimus? Qui*, inquit, *amicos muneribus retinet, ac inimicos beneficijs ambit & reconciliat.* ita Maxim. Serm. 9. Vespasianus Imp. monitus ut caueret à Pompoliano, fore enim ut aliquando regnaret, nõ solùm non cauit, sed & Consulem eum fecit, dicens: *Erit olim memor tanti beneficij.* Seneca lib. 6. de Beneficijs ca. 17. *Malo*, inquit, *beneficium prosciam, bono reddam. Hunc, quia debeo illi, me debeam.* Idem lib. 7. ca. vlt. obijcit: *Ingratus est*; ac respondet: *Non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum: nec ideò pigriùs dabo, sed diligentiùs. Quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura tuliq; sterilitatem soli vincam. Non est magni animi, beneficium dare, & perdere: hoc est magni animi, perdere, & dare:* id est, dare illi quem ingratum ex-pertus: ille enim perdidit beneficium. B. Iordanus successor S. Dominici dans tunicam pauperi, ac deinde audiens pauperem tunicam vendidisse, & pretium epulando in taberna abliguriuisse: *Malo*, inquit, *me amisisse tunicam quàm pietatem.*

Indignis quando beneficiendum.

D

Charitum trium symbola.

Denique quale debeat esse beneficium, repræsentarunt Poëtæ per tres Charites, siue Gratias, quarũ hæc sunt nomina, Aglaia, Thalia, Euphrosyne. Has enim pinxerũt quasi tres sorores, manibus implexis, ridentes, iuuenes. virgines, soluta ac perlucida veste. Causam dat Seneca lib. 1. de Beneficijs c. 3. Tres, inquit, sunt, quia vna est, *quæ det beneficium, altera quæ accipiat, tertia quæ reddat. Quid ille consertus manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur; & totius speciem perdit, si interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes, quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes, quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines, quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque omnibus veniunt, perlucidis autem, quia beneficia conspici volunt.*

BENEFAC IVSTO (Græcè, δικαίῳ, id est, pio, religioso) ET INVENIES RETRIBVTIONEM MAGNAM, ET SI NON AB IPSO (quia pauper est, vel impotens retribuere) CERTE A DOMINO] *Retributionem*, Græcè ἀνταπόδομα, id est remunerationem, mercedem, præmium; Tigurina: *pretium*. Hic ostendit quibus sit conferendum beneficium, scilicet iustis, misericordibus, humilibus. Quod enim iusto confertur, Christo, qui in iusto per gratiam habitat, tribuitur, Christusque sibi tributum æstimat. Quòd ut reipsa ostenderet, ipse subinde in specie pauperis eleëmosynam petijt & accepit, vti à S. Gregorio eum accepisse narrat Ioannes Diaconus in eius Vita. Idem S. Gregorius homil. 39. in Euangel. narrat Martyrium monachum in humeros suscepisse Christum in specie leprosi. Quod ergo iusto impenditur, Christo iustorum parenti confertur, ac proinde à Christo amplam recipiet remunerationem. Vnde in die iudicij dicet: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: Esurini enim, & dedistis mihi manducare*, Matth. 25. v. 34. Causam subdit v. 40. *Amen dico vobis: quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Et cap. 10. v. 41. *Qui suscipit iustum in nomine iusti* (id est, hoc nomine titulo & causa, quòd iustus sit) *mercedem iusti accipiet.* Et v. 40. *Qui recipit vos, me recipit; & qui recipit me, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.* q. d. Qui recipit Prophetam, id est, prædicatorem Euangelij, quia eius prædicator est, hic mercedem prædicatoris accipiet. ita S. Chrysostomus, Theophylactus & Beda ibidem. Ratio est; quia talis cooperatur prodicatori, eumque suis eleemosynis & axilijs iuuat ad prædicandum, ac proinde particeps est vti laboris & meriti, sic & premij prædicatoribus assignati. Intellige, non æqualiter (plus enim recipiet prædicator) sed secundùm proportionem & mensuram cooperationis & charitatis, quia prædicatorem & prædicationem eius iuuit & promouit. Sic enim iure communi, participes & receptatores furum, simili cum furibus pœna plectuntur. Simile dat S. Gregorius homil. 20. in Euangel. *Quia etsi vimus*, inquit, *fructum non habet, vitem tamen cum fructibus portans, hæc ipsa sua efficit quæ bene sustentet alienа:* sic pariter qui iustum sustentat, sua efficit opera iustitiæ, quæ iustus operatur, adeoque per iustum iusta operatur: & qui prædicatorem sustentat, per eum prædicat & prophetat.

Alius Apostolum mercedem Apostoli recipit.

Vnde ex hac Christi sententia rectè colligit S. Ignatius epist. ad Smyrnenses: *Nimirum*, inquit, *qui honorat vinctum Iesu Christi, Martyrum accipiet mercedem*: quia vincto honorando, eum ad martyrium animat & roborat. Hinc multos fideles olim hoc nomine quòd Martyres animarent, alerent, fouirent aut sepelirent, martyrium meritos & adeptos in Vitis Sanctorum legimus. Ex eadem pariter inferes & colligas: ergo qui viros Religiosos, Doctores, Apostolicos recipit & alit, quia tales sunt, hic mercedem Religiosorum, Doctorum & Apostolorum recipiet.

Hinc dilec Primò, ad insignę meritum oportere benefacere iusto, non tantùm materialiter, putà huic homini qui iustus est, sed & formaliter quia iustus est, siue intuitu iustitiæ. Rursum in hac beneficentia esse gradus. Nam quò iustus est iustior tum tibi, tum alijs, id est, quò plures ad iustitiam erudit & impellit, eò magis crescit eius meritum, æquè ac præmium. Vnde Daniel. 12. v. 3.

NON EST ENIM EI BENE QVI ASSIDVVS EST IN MALIS, ET ELEEMOSYNAS NON DANTI: QVONIAM ET ALTISSIMVS ODIO HABET PECCATORES, ET MISERTVS EST POENITENTIBVS] Græca de more concisa, priorem tantùm sententiam habent, hoc modo: *Non est bene ei qui assiduus est in malis, & eleëmosynam non danti.* S. Pacianus epist. 3. ad Sempronianum sub medium legit, *assiduè peccanti non misereor*; Complut. *non erunt bona ei qui assuetus est ad mala, & eleëmosynam non separanti.* Olim enim separabatur & seponebatur nummus, vel res danda in eleëmosynam die Dominica in ecclesia & cœtu fidelium, ut patet 1. Corinth 16. 1. Legunt Complut. χωριζομένῳ, id est, gratis danti. Vnde Tigurina vertit, *assiduum in vitijs nilboni manet, nec item eum qui nihil erogat in pauperem.* Scriptum est enim: *Date, & dabitur vobis.* Hæ sunt quasi duæ sorores: si vnam tollas, scilicet *date*, altera, scilicet *dabitur vobis*, pariter abibit. Sensus est: q. d. Benefac iusto, non autem peccatori, quia *non bene*, id est, malè, imò pessimè, erit ei qui assiduè peccat, qui in peccatis assiduus & quasi affixus est; ideoque non cogitat de pœnitentia & eleëmosyna, qua se ad pœnitentiam disponat, & peccata redimat: q. d. Peccatori pessimè erit si in peccatis hæreat, sordescat & obsurdescat, sitque impœnitens & obduratus; ut quid ergo tali benefacias, qui sibi, alijs & Deo pessimè facit? ut quid des eleëmosynam ei qui alijs eleëmosynam negat, nec curat eleëmosynâ peccata sua expiare?

Vers. 3.

Syrus aliter habet: *Non est gratia ei qui honorat malum, & qui facit iusto non perdit.* S. Hieron. epist. de septem ordinibus Ecclesiæ cap. 5. & refertur dist. 93. c. 22. *Diaconi sunt*, in fine, paraphrasticè sic hanc sententiam reddit: *Moderatio Dei, ac pietas, solum nostrum reditum quærit, ac nos cupit longa sua bonitate salvari. Si non conuertamur, si duri corde sumus, si in peccatis vsque ad mortem illicitè persistimus, assiduè peccantium, sicut scriptum est, non miseretur Deus.*

Noster Interpres addit: *Quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus* Quæ verba dant causam, cur benè non sit, nec erit peccatori, quia scilicet Deus odit peccatores: à Deo autem Deique amore omne bonum manat, sicut à Dei odio omne malum. Cùm ergo odio pro-

prosequatur peccatores, hi non nisi mala ab eo exspectare debent; ut quid ergo ames eum quem odit Deus? ut quid benefacias ei cui mala omnia intentat Deus? Intellige si in peccato perstat: nã si ab eo resiliat & pœniteat. Deus eum in gratiam recipiet, imò in sortem bonam iustorum & filiorum suorum transferet. Vnde ait: *Et misertus est pœnitentibus.* Quæ verba per antithesin respondent ei, quod præcessit: *Non est bene, eleëmosynas non dantibus?* q. d. Sicut Deus malè facit impœnitentibus, ideoque per eleëmosynas peccata non redimentibus: ita ex aduerso miseretur, & benefacit *pœnitentibus*, ideoque per eleëmosynas peccata redimentibus. Dici tamen potiùs *pœnitentibus*, quàm *eleëmosynam dantibus*. Primò, ut significet eleëmosynam parum iuuare, nisi dantem eas peccatorum pœniteat, imò nihil iuuare si in peccatis perstere velit. Secundò, ut significet eleëmosynam ad pœnitentiam tantùm disponere, pœnitentiam verò eleëmosynam perficere, dum peccatorum pœnitentem iustificat. Tertiò, ut innuat dantem eleëmosynam solere à Deo per gratiam præueniri, impelliqué ad pœnitentiam, ut conuertatur & iustificetur.

A

B

VERS. 4. DA MISERICORDI (perperàm codex Complut. & S. August. lib. 3. de Doct. Christ. c. 16. legunt *da misericordiam*; Græcè enim est ἐυσεβῖ, id est pio, misericordi) ET NE SVSCIPIAS, id est iuues, foueas, protegas, PECCATOREM] Inter iustos enim maximè digni sunt beneficentia & misericordia illi, qui in alios sunt misericordes, ut scilicet inueniant apud nos misericordiam ij, apud quos alij inuenerunt; & sicut præstiterunt recipiant, iuxta illud Christi: *Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. Nota Misericordi opponit peccatorem, quia peccatores solent esse immisericordes, ut iusti solent esse misericordes, iuxta illud: *Nouit iustus iumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia*, Prouerb. 12. 10. Hinc in Scriptur. iustus vocatur חסיד *chasid* id est, pius & misericors, & iustitia vocatur חסד *chesed*, id est, pietas & misericordia. Vide dicta Daniel. 4. v. 44. Ratio est, quòd charitas quæ constituit iustum, eumdem constituit & misericordem: charitatis enim est omnes amare, omnibusque benefacere. Ex aduerso peccator caret charitate, & plenus est concupiscentiâ & amore sui, qui omnia ad se rapere, nihil alijs dare stragit.

C

ET IMPIIS ET PECCATORIBVS REDDET VINDICTAM] Hæc verba videntur esse transposita, ac præponenda ei quod dixit: *Da misericordi, & ne suscipias peccatorem*: nam si ei postponas, non rectè cum eo cohærent. Vnde ut cohæreant, Rabanus & alij pro *reddet* legunt *redde*, q. d. *Tu ô homo misericors impios, redde impijs vindictam.* Sed perperam: sequitur enim, *custodiens eos in diem vindictæ*: quod non ad hominem, sed ad Deum pertinet. Sanè Syrus, æquè ac Græcus, & S. Augustinus in Speculo, ea transferunt ad v. 7. vbi Notter pariter eadem irritat. Sic & superiùs monui, quædam alia hic & in Prouerbijs videri transposita, siue ab Interprete, siue errore scriptorum. Verùm quia Romani alijque codices vetusti ea hoc loco ponunt, dico τὸ & ex phrasi Hebræa accipiendum pro *quia*, & repetendum τὸ *altissimus*, quod paulò antè præcessit, nimirum *reddet* ille cuius est reddere, & qui v. præced. nominatus est, scilicet

D

Altissimus. q. d. Da misericordi non peccatori, quia Altissimus impijs & peccatoribus reddet non misericordiam, sed vindictam. Cur enim dabis ei, qui in peccatis velut sus in cœno vult voluari, cui proinde Deus non gratiam, sed vltionem parat? Cur per eleëmosynam seruabis à morte, quem Deus velut ouem occisionis reseruat ad pœnam & gehennam?

Quæres, quo sensu Siracides hoc v. & seq. prohibet beneficium conferri in peccatorem, cùm sæpè illi eleëmosyna conferenda sit tum spiritalis, tum corporalis, idque ex præcepto, cùm scilicet ipse in graui necessitate est constitutus?

Resp. Primò, S. Augustinus libr. 3. de Doctrina Christiana c. 16. hoc præceptum figuratè esse accipiendum. Hunc enim duplicem dat canonem quo cognoscamus an verba S. Script. sint propriè, an verò figuratè intelligenda: *Si*, inquit, *præceptiua locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est.* Posterioris hoc assignat exemplum: *Scriptum est, Da misericordiam* (eleëmosynam) *& ne suscipias peccatorem. Posterior pars huius sententiæ videtur vetare beneficentiam, Ait enim: Ne suscipias peccatorem. Intelligas figuratè positum, pro peccato, peccatorem, vt peccatum eius non suscipias.* q. d. Ne contentias, iuues, foueas peccatorem ad perpetrandum peccatum: sic enim cooperaberis peccato eius, & cum peccante peccabis. S. Augustinum sequitur Gregor. de Valentia 1. p. q. 1. puncto 5. disp. 1. qu. 1. *Ne suscipias peccatorem:* figuratè, inquit, hoc accipe: q. d. Ne promoueas vel adiuues peccatum hominis: nam paulò antè præcepit beneficentiam. Accedit S. Thomas 2. 2. qu. 32. art. 9. ad 1. *Ne suscipias peccatorem*, scilicet, inquit, *quatenùs peccator est, sicut neque vt talis est amandus, benè autem vt proximus.* Et art. 2. *In peccatore*, inquit, *duo sunt, scilicet, culpa & natura. Est igitur subueniendum peccatori, quantum ad sustentationem naturæ: non est autem ei subueniendum ad fomentum culpæ. Hoc enim non esset benefacere, sed potiùs, malefacere.* Et S. Greg. 3. p. Pastor. admonit. 21. *Panem tuum*, inquit, *& vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo quòd iniqui sunt, impendit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cùm fame crucientur Christi pauperes, effusis largitionibus nutriunt histriones.* Et S. Ambrosius libr. 1. Offic. ca. 30. *Pulchrum*, inquit, *est eo largiri consilio, vt prosis, non vt noceas. Nam si luxurioso ad luxuriæ effusionem, adulteræ ad meretrem adulterij largiendum putes; non est beneficentia: efficere enim illud est, nõ prodesse.* Et S. Gregorius Nazianz. epist. 54. ad Amyliũ: *Multa enim sunt*, inquit, *in quibus ys qui beneficium accipere putantur, iniuria inferitur.* Et Rabanus hîc: *Nonnulli diuites*, ait, *cùm fame crucientur Christi pauperes effusis largitatibus nutriunt histriones.* Vnde Bellarmin. lib. 3. de Bonis operib. in partic. c. 12. censet Siracidem hîc non loqui de eleëmosyna, quæ datur pauperi, sed de beneficio quod in amicum vel cognatum confertur, esto nõ egeat. Quare eum prohibere, ne histrionibus, meretricibus, parasitis pecuniæ effundantur. Item ne nimis ditentur, filij, nepotes, amici, iuuenes, qui inde accipient occasionem prodigalitatis, comessationum, luxuriæ, superbiæ, &c. iuxta illud: *Ne cultrum puero.* Qua in re peccant sæpè parentes. Prælati, principes, qui suos quos amant, officijs, censibus, opibus, beneficijs onerant, ut ijs incrassentur

Peccatori non danda eleemosyna, quo sensu?

sicut sauri, ac sua quasi pinguedine suffocetur iuxta illud psal. 16. 10. *Adipem suum conclauserunt*: Chal. *opulentia eorũ multiplicata est, adipe suo operti sunt.* Et psa. 72. 7. *Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis*: Chald. *mutata est ob pinguedinẽ sive illusio vultuum eorum.* Hi similes sunt animalibus & resinosis arboribus, quæ omnia pinguedine & humore strangulantur & intereunt, de quibus Plin. li. 17. 24. *Et cum radices*, ait, *pinguescere cœperunt, intereunt, vt animalia nimio adipe.* Hoc sanè non est amare, sed odisse, non fouere, sed occidere. Hinc talibus beneficia sunt veneficia, opes iuris fomenta scelerum, ac consequenter fomenta gehennæ. Quare in die iudicij maledicent parentibus, Prælatis & principibus, qui eas sibi dederunt, quòd se impinguarint, vt validiùs arderent in gehenna. Accedit Lyran. *Ne alias peccatorem*, id est, *obstinatum*, inquit, *qui ex bonis tuis foueretur in peccatis.* Peccator enim est, qui habet habitum & studium peccandi, adeoque peccatis est affixus & immersus.

Secundò. Secundò, Auctor imperfecti in S. Matth. apud S. Chrysost. hom. 26. respondet, magnam eleëmosynam dandam esse pio, paruam impio: eò quod illa magnam, hæc paruam habeat mercedem. Scriptum est, inquit, Galat. 6. *Operamini bonum ad omnes, maximè autẽ ad domesticos fidei.* Qui dat infideli, modicam habet mercedem: qui autem fideli, duplicem habet mercedem; primam quidem, quia fidelis Dei creatura est; secundam, quia idem Dei seruus est: infideli dans vnam tantùm habet mercedem, scilicet, quòd infidelis Dei quidem creatura est, voluntate autem aduersus Deum. Addit Auctor imperfecti, cùm dicitur: *Ne suscipias peccatorem*, intelligi publicum aut notum: nam S. Chrysost. serm. de eleëmosyna & collatione in Sanctos, qui exstat in fine Comment. in epist. 1. ad Corint. docet pauperes non esse curiosè scrutandos. Cùm enim dixisset, quòd dando eleëmosynam, *non tam pauperibus, quàm nobis profuturi plura accipientes, quàm damus*, subijcit: *Sunt permulti qui nonnunquam curiosius rogant & conquirunt patriam & vitam, mores & artem, & corporis bonam valetudinem, & inde crimina intentant, & ob sanitatem de eis pœnas exposcunt. Hinc fit quod multi etiam cæcitatem corporis simulant, vt eius calamitatis affectu, crudelitatem humanitatemq; nostram inflectant.* Et inferiùs: *Quòd si Deus ita diligenter nos scrutaretur, vt nos causam pauperum, nullam vnquam misericordiam vel veniam assequeremur. In quo enim iudicio iudicatis, dicit, & vos iudicabimini. Est igitur misericors & benignus conseruo, dimittenturq; tibi peccata multa: misereare, & eandem sententiam inuenies. Quid tibi ipsi negotia placiti? quid curiosus es?*

Tertiò. Tertiò, alij: Da misericordi, non peccatori; hoc est, inquiunt, da misericordi potiùs quàm peccatori, vt si vterque concurrat, nec vtrique dare possis, des potiùs iusto, eumque præferas impio. Hebræi enim, quia carent gradu comparatiuo, hunc eum exprimunt per negationem, scilicet affirmando maius, negando minus, vt, *Misericordiam volui, non sacrificium*, id est, misericordiam malo quam sacrificium, misericordiam præfero sacrificio, Osee 6. 6. videbis dicta. Inter probos enim & improbos in eleëmosyna anteponendi sunt probi, tum quia sunt digniores, tum quia id vtilius esse potest eleëmosynarum largitoribus, vt docet Nazianz. orat. de pauperum cura, S. Hieron. contra Vigilant. & S. Chrysost. orat. de pauperibus non curiosè scrutandis. Improbis ergo, otiosis, inutilibus & pigris manus claudi debet, quò sit vnde veris pauperibus benigniùs subueniatur. In quo imitandus est mos equilonum, inquiunt Hebræi, qui equorum caudas abscindunt, quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione, & spinæ robore fortiores euadere existimantur.

Ita D. Thom. 2. 2. q. 63. & in Quodlib. q. 6. & 8. vbi docet, quemlibet in conscientia obligari, ad beneficia exigere meliorem & digniorem. Idem docet Richard. Maior, D. Soto lib. 3. de Instit. q. vltim. 2. & alij. Quocirca S. August. li. 1. de Doctr. Christi. cap. 29. *Omnes*, inquit, *homines æquè diligendi sunt: sed cùm omnibus prodesse non possis, his potissimùm consulendum est, qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus tibi constrictiùs tanquam sorte iunguntur*: quare in beneficio præponendi sunt parentes cognatis, ciues peregrinis, domestici exteris, grati ingratis, digni indignis, boni malis. Nã vt ait Lucianus: *Malus vir dolium est perforatum in quod omnes immittens gratias in vanũ effudisti.* Et Sophocles in Oedipod. *Gratiam affert gratia: beneficiũ semper beneficium parit*, si. teil est, dignè collocetur. Esto ergo is qui beneficium dat, non debeat eo fine dare, vt remunerationem accipiat; tamen vt illud bene collocet, videat ne det ingrato & indigno. Vnde illud Ciceronis: *Liberale est serere beneficium, vt metere possis fructum.* Sicut ergo præmijs scholasticis magis honorandi sunt discipuli magis studiosi, & militaribus milites magis strenui; sic & beneficijs ornandi boni præ malis: sic enim ornatur ipsa bonitas & virtus. Si enim secùs fiat, dicetur vetus illud. *Cæsar dum indignos ornauit, non tam ipsos honestauit, quàm ornamenta ipsa turpauit.* Den que hic est ordo honestatis & charitatis, quem ambiens sponsa ait Cant. 2. 4. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.*

Quartò. Quartò, per *peccatorem* hic accipe assiduum in malis, vt dixit v. præced. hoc est, impœnitentem & obstinatum, præsertim superbum, dolosum, & insidiatorem, de quo multis egit in fine cap. præcedentis; & hic in Script. vocatur *peccator* per antonomasiam. Huic enim non est conferendum beneficium indebitum & liberale (de quo hic propriè egit, non de eleëmosyna ob necessitatem debita) tum, vt humilietur, pœniteat & resipiscat; tum, ne illo potentior fiat, eoque dolosè supplanter; tum, quia talis odibilis & execrabilis est Deo. Has causas assignat Siracides, dum mox subdit: *Ne in ipsis potenter te feceris: nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis quæcunq; feceris illi; quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet vindictã.* Siracidi consonat Ben-Sira alphabeto 1. littera Teth: *Bene malo ne feceris*, inquit, *& malum non continget tibi.* Sæpè enim bonis nocuere beneficia in malos collata: sic & clementia multis principibus, qui ea vsi fuerunt erga malos exitio fuit. Exemplis plenæ sunt historiæ. Maximè verò improbis non sunt conferendi honores & dignitates: his enim ipsi abuti solent in bonorum omnium, & totius reipubl. perniciem, & his armati potentiùs in bonos grassantur. Caueãt ergo aulici ne pro impijs apud principes intercedant, vt eis beneficia, officia & dignitates procurent; quia omnis eorum mala administratio, ac noxa Ecclesiæ & reip. in commendantium & promouentium caput recidet, ab eisque seuerè exigetur in tribunali Christi.

Hue

Apologus lupi, & gruis.

Huc facit apologus Phædri (qui fuit libertus Augusti Cæsaris) lib. 1. Fabul. c. 8. de lupo & grue: Lupus, inquit, petijt à grue ut os deuoratũ hærens faucibus longitudine colli eximeret. Exemit grus suo cum periculo; pro quo postulans præmium, hoc à lupo retulit:

Ingrata es, inquit, *vt quæ nostro caput*
Incolume abstuleris, & mercedem postulas.

Et ille Isocratis ad Demonicum: *Malo benefaciens*, inquit, *similia patietur alienos canes pascentibus: nam & illi exhibentes, vt domos allatrent, & improbi, insanientes se vt nocentes iniuria afficiant.* Et Plutarch. in Moral. benefacere malo, ait esse idem quod nutrire serpentem, qui te æquè ac alios mordeat. Et Alexander Magnus *in eodem vitio ponendum esse* dicebat, *dare indignis, & dignis non dare*, ait Maxim. serm. 9.

Aliàs simplici peccatori egenti conferenda est Eleëmosyna ex obligatione charitatis & misericordiæ, Primò, quia peccator eiusdem nobilem est naturæ, putà homo nobis congener. Vnde Rabanus: *Qui indigenti*, inquit, *eleëmosynam tribueris, nec eum propter delictum aliquod commissum spreueris, bene misericordiam iure custodis: quia natura in Eleemosynarum largitione consideranda est, non persona*, quòd scilicet sit peccator. Ita Aristoteles cùm beneficium præstitisset improbo, dicebat se homini dedisse: *Non moues*, inquit, *sed hominem commiseratus sum. Etiam improbus in necessitate succurrit vir bonus. Debetur enim hoc officium, si non meritis illius qui iuuatur, certè naturæ. Et bonus fieri potest qui malus est.* Ita refert Laërt. lib. 5. c. 1. Et Seneca lib. 4. de Benef. c. 25. *Si deos*, inquit, *imitaris, da etiam ingratis; nã & sceleratis sol oritur, & piratis maria patent.* Idem li. 1. c. 1. *Demus beneficia, non fœneremur. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit cùm daret.* Narrat Victor. li. 16. c. 8. Alconem adeò sagittandi fuisse peritum, ut cùm filium videret serpente circumplexum, ita dextrè sagittam librarit, ut serpentem confixerit; nec filium læserit. Vnde Virgil. eclog. 5.

Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.

Ita sapientes & iusti culpam à natura, ac peccatum ab homine seeernunt: illud oderunt & necant, hunc amant & promouent. Denique S. Ambros. lib. 4. Epist. 29. ad Florianum: *Omnibus te tribue*, inquit, *non cuiuis cui misereris, ne fortè præferas illum qui mereatur accipere. Incertum est enim pro quo magis placeas Deo.* Huc facit illud: *Bonus bonis & malis prodest: malus nec bonis nec malis.* Et illud: *Da cæcus, accipe oculatus*, nam

Sæpiùs insidiæ latitant, & plura repositi
Pauper, cùm donas munera diuitibus.

Vbi tamen Aduerte, naturam humanam præcisè non esse obiectum charitatis, sed tantùm amoris naturalis: hic enim fertur in, & amat naturam sibi similem. Nam charitas cùm sit virtus supernaturalis & diuina, exigit pariter obiectum supernaturale & diuinum. Igitur ut homo vel peccator charitate ametur, debet considerari non tantùm qua homo, sed qua capax gratiæ & gloriæ, qua creatus ad æternam felicitatem, qua sanguine Christi redemptus, qua vocatus ad amicitiam, filiationem & hæreditatem Dei. Charitas enim est amicitia inter Deum & homines, quæ fundatur in communicatione bonorum diuinorum, putà beatitudinis diuinæ, quam Deus hominibus communicat, ait D. Thom. 2-2. q. 23. a. 1. Vide eumdem q. 25. art. 6.

Hæc ergo secunda & potissima est ratio cur benefaciendum sit peccatori, ut scilicet per beneficia alliciamus eum ad amorem nostri & Dei, ad pœnitentiam, ad salutem: aut saltem ut impediamus vel minuamus eius lapsus in peccata, & consequenter minuamus eius pœnam & gehennam. Ita legimus Sãctos Eleëmosynis redemisse patrationem scelerum, vti fecit S. Vitalius, qui meretricibus ut, qualibet nocte abstinerent à scelere, tantùm pretij quotidie persoluebat, quantum illa nocte ex scelere acquirere potuissent, atque hac sua charitate æquè ac oratione, multas pudicas effecit, & ad pœnitentiam conuertit. Ita habetur in Vita S. Ioannis Eleëmosynarij, cap. 35. Alij Eleëmosynam dant hac conditione & pacto, ut eam accipientes peccata Confessione expient, ut Missam audiant, ut offensam & vindictam condonent. Quæ sanè duplex est Eleëmosyna, ac posterior, vtpotè spiritalis, longè maior priore. Hic enim est *omnis fructus* Eleëmosynæ, totiusque laboris Christi, & nostri, *vt auferatur peccatum*, ait Isaias cap. 27. v. 9. Peccatum enim est summa Dei iniuria, summum proximi & totius vniuersi malum.

DA BONO, ET NE RECEPERIS (Græcè est idem verbum quod v. 4. ἀναλάβῃ, id est, *fulcipias*, hoc est, subleues, adiuues, defendas) PECCATOREM; BENEFAC HVMILI, ET NON DEDERIS IMPIO] putà superbo & doloso vti iam dixi: hic enim opponitur humili: humilis enim dignus est Eleemosyna, superbus verò indignus, imò dignus qui esuriat & egeat, ut discat se humiliare. Tigurina, *erga pium liberalis esto, sceleroso verò opem abnegat afflicto* (πτωχὸν enim tum humilem, tum abiectum afflictumque significat) *benefacias, & nihil eroges in impium*; Syrus, *benefac bono, & prohibe à malo: da humili, & prohibe ab audace*, quales sunt nonnulli, qui ita audacter mendicant, ut videantur non Eleemosynam, sed debitum petere, ac, si neges minentur, imò vim afferant, qui sanè non panem sed fustem merentur.

PROHIBE PANES ILLI DARI (ita Romana; aliqui legunt *dare*, Græcè *impedi panes illius*, vel, ut Complut. *suos & ne dederis ei*) NE IN IPSIS, id est, per ipsos, POTENTIOR TE SIT] ad nocendum tibi alijsque, & toti reipubl. q.d. Ne tuo beneficio & patrocinio fiat potentior, tuncque pro beneficio graue maleficium rependat, ut sequitur. Græcè est, ἵνα μὴ ἐν αὐτοῖς σε δυναστεύσῃ, id est, *ne in ipsis tibi dominetur*, te supprimat & opprimat. Ita Rom. & Complut. Tigurina verò *fac cum cibis prohibeas, nec suppedites ei, quibus te possit opprimere*; Syrus, *instrumenta armorum tuorum ne dederis, ne cum eis pugnet aduersum te.* Hinc patet per *peccatorem* intelligi non quemlibet, sed superbum & dolosum, vti dixi. Causa enim cur vetet dari peccatori, est, ne is dono elatus donantem supprimat; quod non nisi in superbum & dolosum congruit.

NAM DVPLICIA MALA INVENIES IN OMNIBVS BONIS (beneficijs) QVICVNQVE FECERIS EI] *Duplicia*, id est, multiplicia, adeoque quo plus ei beneffeceris, eo plus maleficij ab eo recipies. Syrus, *duplum enim malum inuenis tibi in tempore necessitatis tuæ.* Duplum, quia & beneficium perdidisti, & per id hostem potentem effecisti, ut pro beneficio reddat maleficium. Hinc illud Socratis: *Malis faciens bene, mutat lupos*, de quo plura v. 10. & seq.

QVONIAM ET ALTISSIMVS ODIO HABET PECCATORES, ET IMPIIS REDDET VINDICTAM] Est hæc secunda ratio, q.d. Vt quid ames peccatores quos odit Deus? ut quid beneficentiam impedas hostibus Dei, quos Deus reseruat ad acerrimam vindictam? Repetit & inculcat id quod dixit v. 3. Verè S. Aug. & habetur 5. qu. 5. c. *Non omnis. Vtibus*, inquit, *panis esurienti tollitur, si de cibo secures iustitiam negligit, quàm esurienti panis frangitur, vt iniustitiæ seductus acquiescat.*

Mysticè, Rabanus, Glossa & Hugo per *peccatorem* accipiunt hæreticum. Hic enim peccator est per antonomasiam, ideoque in superlatiuo superbus & dolosus, ut potentior factus te sibi subijciat, ac hæreticum efficiat; & in gehennam præcipiter. Hinc *duplicia* mala ab ipso recipies, quia dolosa, inquit Rabanus, quia duplici est corde ac duplici lingua. Rursum *duplicia*, inquit Lyranus, præterita nimirum quæ fecit, & quæ facturus est, sustentatus bonis tuis. Et, ut Hugo, *duplicia*, quia ipsum foues in errore suo, & ipse abutitur dono tuo, & vtrumque danti asscribitur. Quare hoc perinde est, ac si aspidi panem tribuas; nam ipsum alis, qui potentior factus te inuadet & perdet, iuxta illud Iob 20. 14. *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Non esse fidendum inimico, etsi simulet amicum.

Vers. 8. Non agnoscetur in bonis amicus, & nō abscondetur in malis inimicus.

9. In bonis viri, inimici illius in tristitia: & in malitia illius, amicus agnitus est.

10. Non credas inimico tuo in æternum: sicut enim æramentum, æruginat nequitia illius.

11 & si humiliatus vadat curuus, adijce animum tuum, & custodi te ab illo.

12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne forte conuersus in locum tuum, inquirat cathedrā tuam? & in nouissimo agnoscas verba mea, & in sermonibus meis stimuleris.

13. Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, & omnibus qui appropiant bestijs? & sic qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius.

14. Vna hora tecum permanebit: si autem declinaueris, non supportabit.

15. In labijs suis indulcat inimicus: & in corde suo insidiatur vt subuertat te in foueam.

16. In oculis suis lacrymatur inimicus; & si inuenerit tempus, non satiabitur sanguine.

17. & si incurrerint tibi mala, inuenies eum illic priorem.

18. In oculis suis lacrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas.

19. Caput suum mouebit, & plaudet manu, & multa susurrans commutabit vultum suum.

NON AGNOSCETVR IN BONIS AMICVS, ET NON ABSCONDETVR IN MALIS INIMICVS] Pro *agnoscetur*, Græci multi legunt ἐκβαλθήσεται, id est, *ejicietur*, id est, in apertum proferetur & declarabitur, ait Iansenius: sed hæc explicatio alienior videtur & durior, æquè ac illa Vatabli: *Amicus rebus secundis non molestè se ingerit, nec se iactat.* Melius alij vertunt, *nō ejicit se*, id est, non recedet à te, sed bonis tuis gaudebit, tecumq; epulabitur. Verùm corrige cum Græcis Romanis ἐνδειχθήσεται, id est, *indicabitur, arguetur, deprehendetur.* Alij legunt, ὀνειδισθήσεται, id est, *agnoscetur.* Vnde Tigurina vertit, *amicus rebus secundis iudicari non potest, nec rebus aduersis latebit inimicus*; Syrus, *non cognoscitur in bonis amicus, neq; latet in malis inimicus.* Ratio prioris est, quia in rebus bonis & prosperis multi se simulant amicos, qui verè amici non sunt, ut tuam prosperitatem participent, spamque efficiant, iuxta illud Ouidij lib. 1. Tristium:

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Vnde illud: *Multos amicos habet felicitas.* Posterioris ratio est, quod in malis, id est aduersis, inimicus prodat se per gaudium, irrisionem, dicteria &c. Sic prodidit suam malignitatem contra Dauid Semei maledicens illi cùm fugeret Absalon: & Achitophel, dans pessimum consilium Absaloni contra Dauid, 2. Regnum 16. & 17. & Ptolemæus filius Abobi, qui Simonem fratrem Iudæ Machabæi principem Iudæorum conuiuio excepit, in eoque ipsum cum filijs occidit, 1. Machab. vlt. v. 16.

Transit à fuga peccatoris, id est, superbi & dolosi, congruè ad fugam & cautelam inimici: quia superbi & dolosi solent bonorum diuitum & honoratorum esse inimici: inuident enim alijs bona, opes & honores, illisque eos exuere, seque induere ambiunt. Ad hanc cautelam præmittit duas gnomas, è quibus, quasi ex lydio lapide, quilibet cognoscat quis sit verus amicus, quis fictus & inimicus, dicitque non in prosperis, sed in aduersis se prodere tam amicitiam veram quàm falsam, æquè ac inimicitiam. Vnde explicans subdit:

IN BONIS VIRI, INIMICI ILLIVS IN TRISTITIA; ET IN MALITIA (id est, aduersitate & afflictione, Græcè, ἐν κακοῖς, id est, in malis, id est, aduersis & tristibus) ILLIVS, AMICVS AGNITVS EST] q. d. In prosperis tristantur inimici, saltem occultè, si palàm tristitiā ostendere non audeant: in aduersis verò agnoscitur quis sit sincerus amicus. In aduersis enim amicus verus amico afflicto adest, omni ope & opera, ut eū soletur, erigat & protegat. Græci posterius hemistichium aliter efferunt, sic enim habent, *in bonis viri, inimici illius in tristitia; & in malis illius, etiam amicus separabatur* vel *disiungetur*; Tigurina, *rebus hominis secundis dolent inimici eius, & rebus eiusdem aduersis abscedit etiā amicus.* Verùm Stephanus Pontif. epist. 1. planè legit ut Noster. Estque pulchra antithesis, q. d. *In bonis viri, inimici illius agnoscuntur scilicet inuidendo, at in tristitia & miseria eius amicus agnoscitur compatiendo. In prosperitate vim crescit inimicitia inimici: in miseria eius crescit amor amici. Ergo verè Christus agnitus est amicus, quia in tristitia & afflictione, imò & in malitia nostra, nobis succurrit, ita*

Vers. 8.

Vers. 9.

ius Palacius. Sic quoque legit Rabanus, licèt paulò aliter dispungat; sic enim habet, *Agnitus est in bonis viri inimicus illorum tristitia illius amicus* &c. q.d. In prosperis agnoscitur inimicus, vtpote dolens & inuidens: in aduersis verò agnoscitur amicus, vtpote condolens & compatiens. *Nec prosperitas*, inquit, *amicum indicat, nec aduersitas inimicum celat: quia, & ille sæpè prosperitate nostra reuerentia tegitur, & iste ex confidentia aduersitatis aperitur. Vir igitur iustus in flagellis positus dicat: Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit: quia nimirum qui ex aduersitate proximum despicit, apertè comunicitur quia hunc in prosperis non amauit.* Rursum Syrus planè vertit vt Noster: sic enim habet, *in bono enim viri, inimici eius in mœstitia sunt; & in malis eius, discernitur amicus.* Vnde liquet eos pro διαχωρισθήσεται, id est, *separabitur*, vti ità legitur, legisse ἐνδιαθήσεται, id est, *indubitatur*; vel διαγνωσθήσεται, id est, *agnoscetur*, vti legitur v. præc. Eius enim rationem & confirmationem dat Auctor hoc v. Hoc est quod ait Salomon Proverb. 17. 17. *Omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustijs comprobatur.*

Amicus in aduersis agnoscitur.

Gnomæ sapientum.

Siracidi & Salomoni consonant gnomæ Philosophorum. Demetrij Phalerei: *Veri amici in rebus lætis adsunt vocati, in aduersis inuocati* (non vocati) & *virtè*. ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Plautus: *Amicus est qui in re dubia iuuat.* Ennij: *Amicus certus in re incerta cernitur.* ita refert Cicero libr. de Amicitia. Chilonis: *Promptiùs ad amicorum aduersam fortunam, quàm ad res secundas accurrendum est*; hinnirum rebus prosperis aduolant quilibet etiam minùs amici: qui adsunt reflante fortunâ, hi verè amici sunt. ita Laërt. lib. 1. c. 4. Namertes rogatus *qua ratione sincerum amicum probaret*, respondit, *Per aduersam fortunam.* ita Plutarch. in Lacon. Tarquinius Superbus iam exul factus dixit, se tum demum cognouisse quos habuisset amicos fidos, quos infidos, cùm neutris gratiam referre posset. *Amicos* ergo *secunda res parat, aduersa probat*, ait P. Syrus.

Vers. 10. NON CREDAS INIMICO TVO IN ETERNVM SICVT ENIM ÆRAMENTVM, ÆRVGINAT NEQVITIA ILLIVS] Monet, inimico, etiamsi reconciliatus videatur, & amicitiam simulet, non facilè esse credendum, nec fidendum: quia sicut *æramentum*, id est, vas ex ære factum (æramenta enim sunt opera facta ex ære, sicut ferramenta ex ferro) Græcè χαλκὸς, id est, æs, vel vas æreum, licet politum sit & splendeat, facilè tamen rursus æruginem, id est virides sordes, contrahit, si videlicet aliquo humore imbuatur: ita inimicus, licet videatur reconciliatus, & splendenti amicitia fulgidus, facilè tamen ad odia & nequitias suas redit: sedet enim in amico eius radix malitiæ, viror & virus maleuolentiæ (quia manet alta mente repostum maleficium, quod sibi à te putat illatum,) quæ naturaliter in maledicentiam & maleficentiam solitam data occasione solet erumpere, & instar absinthij progerminare. Vnde Tigurina vertit, *non similis est æri æruginem obsito malitia illius*: quod Vatablus explicat, q.d. *Nam eius malitia simulatione tecta latet*; Syrus, *ne credas inimico tuo in æternum, quia sicut vas æreum est quod pollui soleat sæpius sumi*, id est alteri vasi vel rei æruginem suam affricat; Arabicus, *ne te decipi finas confidendo in inimico tuo, quoniam similis est æri, quod alio æruginat.* Hisce succinit Seneca in Proverb. *Iratum breuiter vitæ, inimicum diu.* Rectè inimicitiæ comparatur æruginis. Primò, quia vtraque est vitium & corruptio rei cui inhæret; Secundò, vtraque est mordax & corrosiua; Tertiò, sicut ærugo est mali odoris, sic inimicitia malæ est famæ. Quartò, vtraque est amara & viridis; Quintò, vtraque est tenax & sæpè perpetua; Sextò, vtraque est acida. Ærugo enim acerrima fit, cum æs, vel æris scobs aut ramenta, aceto macerantur, eaque vtuntur medici ad erodendos callos fistularum, & delacrymationes oculorum, vti docet Plin. l. 34. c. 11. Septimò, sicut ærugo ferrũ aut æs erodit, sic liuor hominem inuidum & inimicum; & sicut ærugo offuscat splendorem æris, sic liuor alienæ famæ splendorem obscurat. Quocirca æruginem metaphoricè vsurpatur pro linguæ mordacitate, maleuolentia, maledicentia, liuore & inuidia, vt apud Martial. lib. 2.

Veteris ære aliter, nimiaq; ærugine tecti,
Allatras nemini, quod tibi tempore dictum est.

Horat. 1. Serm. sat. 4.

——*Huic nigræ succus loliginis, hoc est Ærugo mera.*

Loligo piscis est nigrum humorem emittés, ut sepia, atramentum vocant. Succum ergo loliginis vocat obscurationem & maculam, siue denigrationem alienæ famæ: eamdem vocat æruginem. Rursum Martial. l. 10. epigr. 33. ad Numatiũ Gallũ:

Vt tu si viridi tinctus ærugine versus
Forsè malus liuor dixerit esse meos:

ærugine, id est, liuore & maledictis. Sic æruginauit malitia Absalomi, cùm post reconciliationem patrem regno & vita spoliare conatus est, 2. Reg. 15. & Tryphonis, qui Ionatham post amicitiam redintegratam occidit, 1. Machab. 13. A Salomone idem didicit Seneca: *Nunquam*, inquit, *fidelem credes eum tibi, quem ex inimico amicum habueris.* Et Comicus: *Inimici non credens, nunquam vtique damno afficieris.* Et Plutarch. de Educ. liber. hoc Pythagoræ symbolum affert, *Ne gustes quibus nigra est cauda*: inimici enim frontem candidam ostentant, sed caudam atram, finemque funestum. Hi ergo similes sunt hederæ quæ arbori sese associans & circumuoluẽs, omnem eius humorem exsugit, eamque suffocat & strangulat, ait Plinius libr. 16. 34. itaque illa exturbata eius locum occupat. Rursum, ut ait Comicus: *Hi habent os in melle, cor in felle.* Insuper hi hamo escam prætendunt: ut aculeum tibi infigant, teque capiant, sicut piscatores aduncant pisces. Deniq; hos repræsentat gemma dicta chrysolampis; quasi aurea lux, de qua Plinius lib. 37. c. 10. *Chrysolampes*, inquit, *in Æthiopia nascitur, pallidi coloris die, & nocte igni.* Sic enim hi palàm pallent & timent; at noctu ignes sui liuoris eiaculantur, cùm scilicet in tenebris occulti latent:

Ne credas inimico.

Hanc parabolam apologo similem, pulchro vulpis & aspidis apologo illustrat Cyrillus libr. 1. Apolog. moralium c. 23. cuius titulus: *Si quemquam offenderis, pauisce semper huiusmodi. Vulpes*, inquit, *valde esuriens binc inde pastum quærens minùs prouidè calcauit aspidem occultis anfractibus gradientem. Mox illa maximo furore percitus, se calcantem momordit. At ille impatiens morsum refudit quanto vehementiùs in mordentem, atque ita communis furoris venenositate in communẽ vindictam diffusâ, diuisi sunt statim, quærentes post vulnera medicinam. Deinde cùm post aliquod tempus sibi inuicem iterum occurrissent, mox aspis antiquæ iniuriæ recordata est, & nouâ iracundia cœpit ad nouam aspirare vindictam. Palliatâ igitur cordis nequitiâ, læto vultu procedens, proditionis plenus salutem præmisit, callidè ea Vulpem allocutus est, dicens: In veritate nunc te quærebam beriſſime, vt oris morsu perdam, oris ejulo tuddrem pacem*

Apologus

Inimicitiæ est ærugo ob speciem analogiæ.

gratam. Quid enim vitali pace mortalibus charius, terrenis iucundius, cunctis animalibus grauius? Nimirum pacis fœdere cuncta manent in tranquillitate, viuentia vigent, eiusq; lege atque ordine cuncta florent, Commune pacis est bonum. Ad hæc illa tallidus, mox eius verbis proinde ac respondit: Certè diuinissimũ bonum pax est, si vera est, sed si sophistica sit, lux est obnubilans, vita mortifera, & dulcedo venenosa. Rationem à priori assignat, & acu rem tangit. *Nullum enim perus malum est, quàm inimicitia pace comparata. Igitur tecum sit charissima, tua pax, quoniam vbi est offensæ memoria, ibi ira est; ira autem capit vindictam, vindicta subornat fraudulentiã, qua postmodum inferas plagam. Cor tuum non video, sed ad rationem recurro, & eius lumine secum pectus tuum, licet abditum rimor. Vera namq; pax nunquam offensæ reminiscitur, sed licta eius oblitionem non patitur: infirma verò pax obsita interdum iniuriæ recordatur. Quare timendus semper & cauendus offensus est, quoniam tenax iniuriæ, lenis ira, exspectata vindictæ, tarda clementia. Sic fratres Ioseph, quem offenderant adolescentes, timebant iam senes. Quo dicto cautato hoste discessit.*

Ratio 2 priori.

Porrò, noster Salazar in Prouerb. c. 26. v. 25. generalem hanc de inimicitia sententiam rectè appropriat inuidentiæ & liuori, ut sensus sit: *Aduersario tuo nullo tempore confidas, quia sicut ferrum rubigine, & æs ærugine, sic animus illius ob tuam felicitatẽ inuidia & liuore carpitur & exeditur. Et sanè inuidentiæ & rubiginis similitudo perquàm vulgata est. S. Basilius homil. de inuidia. Quemadmodum, inquit, venenum ferrum, sic inuidia eos qui eam possident, consumit ac vastat. Appellat autem rubiginem ferri venenum. Et Stobæus in sermone de inuidia ex sententia Periandri: Sicut ærugo ferrum, sic inuidia inuidi animum conterit. Antisthenes etiam apud Laertium li. 6. cap. 1. Sicut ferrum absumitur rubigine, ita inuidi suo ipsorum vitio contabescunt. Ferrum enim etiamsi nemo lædat, ex se gignit vnde corrumpatur. Plutarchus etiam apud Antonium Monachum in Melissa, Vt ferrum, inquit, ærugine consumitur, sic inuidi suopte ingenio.*

Denique nonnulli per *æramentum*, siue vas æreum, accipiunt speculum, quod olim fiebat ex ære terso & polito, vti ex Plinio & alijs ostendi Exodi 38. 8. Speculum enim est imago amicitiæ: sicut enim imago in speculo apparens per omnia sese accommodat obiecto, ut v. g. si intuens speculum rideat, moueat caput, torqueat oculos, frendeat; ilicò imago speculi pariter ridere, mouere caput, torquere oculos, frendere, &c. videatur: sic pariter amicus amico per omnia sese accommodat, ut quod ille vult vel non vult, hic pariter velit vel nolit; quò ille propendet, hic pariter propendeat. Amicus enim se fingit ad nutum, & voluntatem amici. *Eadem velle, eadem nolle, ea demum firma amicitia est*, ait S. Hieron. epist. 8. ad Demetriad. At si speculum fiat ex ære, repræsentat amicitiam vitiatam, & hypocrisi, dolo, inimicitia vexatam, pictam & fictam. Sicut enim speculum æneum ærugini obnoxium est, & quantumuis vngatur, semper rursus æruginem euomit, imò, teste Plinio lib. 34. c. 9. *æra exterſa celeriùs rubiginem trahunt, quàm neglecta, nisi oleo perungantur*: sic amicitia ficta, cùm scilicet quis exteriùs legerit ut amicum, interiùs verò retinet fibras virulentæ inuidiæ & inimicitiæ, semper virus hoc euomit, ut, cùm potest amico nocere, illi nocere non desistat.

Speculum est imago amicitiæ. Prima.

Secundò.

Secundò, sicut specula curua & concaua magnas reddunt rerum imagines, quia curuę superficiei centrum intus est, ait Scaliger de Subtilitate exercit. 83. cap. 4. Eadem excipientia radios solares, ignem concipiunt, ac res vicinas inflammant, eò quòd radij solares in centro concaui speculi in vnum collecti, vi caloris igniantur vnianturque in flammam: sic pariter amici regentes inimicitiam, curuant sese ut amicum honorent, sed sub curuitate hac dolos abscondunt ac magnas spes quasi species, putà magna promissa, ostentant, sed interim colligunt ignem ardoremque nocendi, quo amicum exurant & perdant.

Tertiò, Plinius lib. 11. c. 37. *Hominum dentibus*, inquit, *quoddam inest virus. Namq; & ferali nitorem ex aduerso nudati, hebetant, & columbarum fœtus implumes necant.* Sic pariter dens amici facti, reuera inimici, venenatus est, imò caninus. Vt canis enim secretò mordebit te, & canino dente famam tuam bonumque rodet. *Tertiò.*

B Quartò, speculum hebetatur menstruo mulierum. Illo enim, ait Plinius li. 7. c. 15. *asperant mustum, sterilescunt tacta fruges, moriuntur insita, exurũtur hortorum germina*, &c. *Speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur.* Idem facit inimicitiæ virus, quod instar mẽstrui amicitiam hebetat, omnesque charitatis & virtutum vitalium actiones consumit & exurit. Denique Plinius li. 28. c. 7. *Bythus Dyrrachinus*, inquit, *hebetata aspectu specula recipere nitorem tradit, eadem aversa rursus contuentibus: omnemq; vim talem resolui, si nullum pisces secum habeant.* Fides sit penes auctorem. Sic pariter si aduersum amicum adulantem intueris, decipiet te sin auersum & obtrectantem, videbis eius liuorem, ab eoque cauebis, tibique consules. *Quarto.*

C Intellige iam dicta, nisi constet inimicum omnem omnino inimicitiam ex animo deposuisse, eamque in veram amicitiam conuertisse, ac planè reconciliatum tecum in plenam gratiam redijsse, quod apud gentes candidas bonæq; indolis, quales sunt Germani, Flandri, Hollandi, &c. facilè fiepeque fit. Accedit, quòd Siracides hæc scripserit Iudęis duræ ceruicis, & Gętibus fide & gratia Dei destitutis, quæ naturæ corruptæ ductu inimicitias fouebant per omnem vitam. Iam autẽ post Christum, eius exemplum & gratia dominatur naturæ; è Christo enim audimus & discimus Matth. 5. 44. *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij Patris vestri, qui in cœlis est, qui solem suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Ita Christi vocatio ex Saulo fecit Paulum, id est, ex inimico amicum, ex persecutore prædicatorem, qui proinde hac Christi doctrina & gratia imbutus, Iudæos hostes suos iratos adeò dilexit, ut optaret pro eis fieri anathema. Iudæi ergo fidere poterant & debebant ie suamque salutem Paulo, quem tamen ipsi suum & iudaismi hostem internecinum æstimabant. Cui enim fidit & credit Christus Deus noster suam fidem, sanguinem, Ecclesiam, Sacramenta; cur non fidat homo? Hinc & Romanis ita scribit, ac de inimicis præscribit ca. 12. 20. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, Charitas Christi ergo adeò potens est, ut omnes inimicitiæ fibras ex animo euellat, & inimicum amico planè reconciliet, imò inimicum inimicitiam deponere, & amicum esse cogat. Charitas itaque est philtrum excantans inimicitiam, & incantans amicitiam. Vis inimicum vincere, & facere amicum, vis inimicitiam occidere, *Inimico vnicè conuerso in amicum, credendum est.* *Probatur.*

D

dere, & amicitiam vtilificare? benefac inimico, nec ceſſa donec eius hoſtilitatem incendia tua charitate incenderis & cõlumpieris. Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Tetraſtichis:

Hoſte ab ipſo commodum quoddam lego,
Hinc namque vino cautiùs, ne me queat
Is criminari.
Sit hoc & illis munus ab te, quòd nihil
Luant acerbi. Sic eos reddes bonos;
Eſt namque hemi munus amplum lenitas.

Denique ſicut æs, licèt natura ſua ſemper æruginet, tamen ſi oleo perungatur, vi olei fit vt non æruginet, ieſte Plinio lib. 34. c. 9. ſic pariter licet ex vino naturæ corruptæ fiat, vt inimicitia ſemper amaros exhalet rancoris ſpiritus & motus inſtar æruginis; tamen per gratiam Dei, quæ inſtar olei mentem ſerenat, impinguat, exhilarat, idipſum impediri poteſt; præſertim cùm gratia Dei ſubinde omnem inimicitiam funditùs ex animo tollat. Quare tunc inimicitia, vtpote iam ſtirpitùs eradicata, æruginare, & virus ſuæ auerſionis ſuppollulare & progerminare nequit. Igitur cùm id conſtat tibi, inimicum ſcilicet omnem ex animo inimicitiam per gratiam Dei extirpaſſe, planéque tam tibi quàm Deo conciliatum, meritò ei fidere potes & debes. Ita Dauid cõſiſus fuit Amaſæ duci exercitus Abſalomi hoſtis ſui, ac Abner duci exercitus Iſboſeth filij Saulis, hoſtis pariter ſui, dum vtrumque militiæ ſuæ præfecit, in eiuſque manus & ſe, & tota Iſraelis caſtra collocauit, 2. Reg. 17. 25. collato cùm c. 19. 13. Reg. 3. 13.

Quid amarius, quid ſalſius mari? & tamen hoc influentibus in ſe fluminibus dulcibus, dulceſcit ad plura ſtadia: quid ni dulceſcat in homine amarities inimicitiæ, influentibus in eum amoris beneficijs, & gratiæ diuinæ dulcoribus? Quid homini inimicius ſerpente & aſpide? & tamen hic amore & alimonia vincitur, fitque cicur & amicus. Narrat Albertus Magnus li. 25. in aſpide: In Ægypto, inquit, alebatur aſpis, erarque cicur. Cùm autem catuli eius, heri & altoris ſui filium momordiſſent, & inſtillato veneno necaſſent; irata mater, aſpis ſcilicet, catulos beneficij immemores, vel potiùs per teneram ætatem inſcios & ignaros, omnes ad vnum occidit.

Inimicus anima non fidendum.

Tropolog. non credas inimico animæ tuæ in æternum. Hic inimicus eſt dæmon, mundus & caro, ſiue concupiſcentia; ne vnquam credas diabolo, quia mendax eſt, nec mundo, quia fallax: nec carni, quia ſalax eſt, ſi ei credis, hoſti tuo credis. *Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem*, Galat. 5. v. 7. Quocirca caro inſtar æris ſemper æruginat nequitiam, putà motus iræ, rixæ, cædis, gulæ, libidinis, &c. qui occidunt animam. Hęc eſt cauſa ſcelerum, quòd ſcilicet cõcupiſcentiam, vtpote nobis innatam, & ex anima noſtra producẽtem, cenſeamus eſſe amicam, cùm ſit hoſtis capitalis: hinc paſſim homines eam, ut amicam ſequuntur, eiuſque motus & impulſus per omnia adimplent. Remedium eſt, ut internoscas motus rationis, & motus concupiſcentiæ, licet in ſpeciem blandos, certò ſcias tuos ſummos eſſe inimicos. Cùm ergo exurgit in te motus iræ, gulæ, &c. conſule rationem; ſi illi aduerſantem videris, ilicò inimicum eſſe proclama, contra eam te obarma, eique totis viribus reſiſte. Hoc eſt quod ait S. Petrus epiſt. 1. c. 2. v. 11. *Obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſideriis,*

Concupiſcentia ſemper æruginat.

quæ militant aduerſus animam. Quare caſtis aſſiduè ſtudendum eſt carnis & corporis mortificationi: ſicut enim æs politum facilè rurſus æruginat: ſic corpus licet purgatum facilè ad impura deſideria redit. Quare licet inediâ & aſſiduis vigilijs robur amiſerit, ſemper ſuſpectum habe, & cuſtodi te ab illo: nam ſi ad dexteram tuam vt amicus ſederit, & te ſibi fidentem viderit, dum mininè putabis, incautum te ab illa caſtitatis & puritatis ſublimitate deijciet.

Rurſum Rabanus hæc omnia adaptat hæreſi & hæreticis. *Illi enim*, inquit, *veri ſunt inimici, quorum doctrina plena eſt rubigine erroris & nequitiæ. Sermocinium eorum vt cancer ſerpit, & idcò non debet eis credi in æternum, etiamſi ſe humiliantes fingat eſſe fideles & Catholicos: quibus in nulla parte debemus conſentire, nec poteſtatem in nobis tribuere, quàm ſignificat dextera: ne forte nos à loco noſtro, id eſt à ſtatu rectæ fidei amoueant. Inquirunt enim cathedram noſtram, hoc eſt doctrinam ſua malitia ſtudent ſubuertere.*

Porrò Siracidi concinit Ben Sira alphabeto 1. littera Mem: *Qui honorat*, inquit, *contemnentes ſe, ſimilis eſt aſino*: q. d. Qui honorat eos quibus deſpectui & ludibrio eſt, ſimiliter facit vt aſinus, qui inſeruit ei à quo cæditur. Et magis illud Hebræorum: *Qui honorat hoſtem ſuum, tandem moritur manu ipſius.* Exemplum dat Scholiaſtes Achab regem Iſrael, qui honorans Benadad regem Syriæ, ab eo poſtea interfectus fuit. 3. Reg. 20. 42. & ca. 22. 34. & Saul, qui pepercit Agag regi Amalec, à quo poſtea, inquit, deſcendit Aman ille impius, qui Hebreũ nomen delere ſtuduit ſub Aſſuero, ſed prohibitus eſt ab vxore eius Eſther. Et illud Comici: *Qui amat cui odio ipſius eſt, hoc facere ſtultè dicit: Laborem tuum ipſius capit, & illi moleſtiam affert.* Cleomenes rogatus, quid oporteret bonum regem facere; reſpondit, *Amicis benefacere, inimicis verò malè.* Verùm corrigens illud Ariſto, *At quanto*, inquit, *præſtantius eſt amicis benefacere, & ex inimicis reddere amicos?* ita Plutarch. in Lacon. Vtique hæc non Iudaica, non Pagana, ſed Chriſtiana eſt vox. Similis Cleomenis fuit ſententia Pompeij, quam ſapientiùs, vt Ariſto, correxit Iulius Cæſar. Sic & Socrates Crœſum interrogauit, *quid eſſet maximum & pretioſiſſimum ex regno conſecutus?* Cui Crœſus: *Vt hoſtes vlciſceretur, & amicos beneficio afficeret.* Verùm corrigens hoc Socrates: *Multò melius*, inquit, *feciſſes ſi & illos tibi amicos aſciniſſes.* ita refert Maximus ſerm. 6. Auorum memoria cùm Laurentius Hungarię Palatinus diceret, imprudenter agere Sigiſmundum Imper. qui victis hoſtibus non ſolùm vitam & opes relinqueret, ſed etiam inter amicos reciperet extolleretque: *Tibi*, inquit Sigiſmundus, *videtur vtile inimicum occidere, neque enim mortuus bellum excitat. At ego inimicum occido dum parco, & amicum facio dum extollo.* ita Panormit. libr. 3. de Geſtis Alfonſi, ubi & addit idem feciſſe ipſummet Alfonſum.

Gnoma ſapientum.

ET SI HVMILIATVS VADAT CVRVVS, quaſi tibi ſupplex & venerandus (perperam pro *curuus* aliqui legunt *ceruus*) ADIICE ANIMVM TVVM, ET CVSTODI TE AB ILLO] Pro *adijce* perperam Complut. legunt, *abijce*: Græcè enim eſt Πρόσεχε, id eſt, appone, adijce animum, hoc eſt, *aduerte*, ut vertit Tigur. quod Itali dicunt, *ſta in cervello*, Syrus, *ſi obedit tibi, & ambulat coram te curuus, decor tuum ad timendum ab eo.* Cauſam ſubdunt Græca dum hunc verſum addunt, quem non habent Latini: *Et eris*

VERS. 13.

tam-

tamquam qui absterseris speculum, & cognosces quòd non in finem deposuit aruginem. q.d. Diligenter aduertas, videbis temporaneam & fictam esse eius humilitatem, quodque exterius tantùm nequitiam & maleuolentiam depoluit, interiùs autem adhuc eius reliquias & radices seruet: perinde ac cùm abstergis speculum, exteriorem tantùm eius superficiem abstergis, interiorem autem non abstergis, ex qua suo tempore solitam effundet æruginem: olim enim fiebant specula ex ære, quæ proinde æruginem contrahebant, vti dixi Exodi 38.v.8. Syrus alià phrasi, sed eodem scopo & sensu vertit, *esto illi sicut revelans secretum, & cùm parerit ad demolitionem tuam, cognosces finem odij eius*, quia demolietur te.

Alludit ad Prouerb. 26. 25. *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei, quia septem nequitiæ sunt in corde illius.* Simile est illud Senecæ in Prouerb. *Inimicum quamuis humilem docti est metuere.*

VERS. 12. NON STATVAS ILLVM PENES TE, NEC SEDEAT AD DEXTERAM TVAM, NE FORTE CONVERSVS STET IN LOCO TVO, NE FORTE CONVERSVS IN LOCVM TVVM, INQVIRAT CATHEDRAM TVAM] Ita legit Iansen. & alij; sed cum Roman. dele *nè conuersus stet in loco tuo.* Sin illud legas, est metathesis. Prior enim pars posterioris versus combinanda est cum priori parte prioris versus, posterior cum posteriore, quod sæpè fit in rhythmis. Græca enim & Syrus sic hæc combinant. *Ne statuas ipsum iuxta te, nequando te subuertat, & in locum tuum subeat: ne colloces ipsum ad dexteram tuam, nequando quærat occupare sedem tuam.* Statuere aliquem penes se, est illi fauere, illum protegere; collocare ad dexteram, est eum sui honoris participem facere. Sensus ergo Nostri est, q.d. Ne statuas illum penes te, ne conuersus insurgat contra te, teque deijciens, locum tuum occupet, in eoque consistat. Nec sedeat ad dexteram tuam, ne conuersus in te cathedrâ tua te deturbet, ipseque in illam insiliat, eamq; solus occupet: q.d. Noli inimicum, etsi se simulet amicum, facere consortem tui honoris & gradus, quia te excluso illam inuadet, soluique obtinebit. Vnde subdit:

VERS. 13. ET IN NOVISSIMO AGNOSCAS VERBA MEA, ET IN SERMONIBVS MEIS STIMVLERIS] Græcè, κατανυγήσῃ, id est, pungaris, compungaris; Tigur. *distracteris*; Syrus vertit *mireris. Stimuleris* ergo, id est crucieris mœrore & pœnitentia sera, quòd hæc præcepta mea, licet præmonitus, non seruaris, quodque tibi ipsi tua nimia facilitate & credulitate hanc calamitatem accersieris. Græci codices nonnulli hoc loco hùc interserunt versum: *Peccatum ne conduplices; nam in uno non eris innocens.* Verùm eum delent Græci Complut. Latini, & Syrus. De dexteræ symbolis plura dixi Coloss. 3. 1. & plura dicam Prouerb. 3. 13.

QVIS MISEREBITVR (malè quidam legunt, *medebitur*; Græcè enim est ἰάσεται, id est, ut Syrus, *miserebitur*) INCANTATORI A SERPENTE PERCVSSO, ET OMNIBVS QVI APPROPIANT BESTIIS? Græcè, θηρίοις, id est *feris*) ET SIC QVI COMITATVR CVM VIRO INIQVO, ET OBVOLVTVS EST IN PECCATIS EIVS] malè aliqui legunt *suis*, repete *quis miserebitur?* q.d. Nemo: quia ipse sibi hoc malum per malum consortium accersiuit. Pro *obuolutus*, Græcè est συμφυρόμενος, id est, qui admiscetur, commiscetur peccatis *eius*, id est, *eius*, putà iniqui: hoc est, qui eius maleficijs & cædibus A miscetur & conspergitur, ut inter alios ipse quoque ab eo cædatur. Sic Dioscorides l. 1. c. 25. vocat συμπεφυρμένον αἵματι γόμμι, id est, gummi sanguine tubactum, sanguine cõspersum. Sensus est, q.d. Sicut commiseratione dignus non est incantator familiariter versans cum serpente, si ab eo mordeatur, quia scit, & scire ac cauere debet serpentis malignitatem & virulentiam, & tamen præscius veneni temerè ad eum accedit, quasi eum incantaturus. Rursum sicut commiseratione dignus non est, qui appropians feræ, v. g. vrso & leoni, ab eo læditur vel laniatur, quia præsciebat hanc vrsi feritatem, vnde ab eo cauere, nec ad eum propiùs accedere debebat: sic pariter commiseratione dignus non est, qui comes est iniqui, putà inimici, qui se simulat amicum, si peccatis eius obuoluatur, id est, si per peccata eius & maleficia, per nequitiam & dolos multis malis & ærumnis inuoluatur & implicetur, imò obuoluatur & obruatur. Vnde Syrus vertit, *quis miserebitur incantatori quem mordet serpens, aut cuicumq; qui appropiat bestijs? ita omnis qui communicat viro iniquo, non præteribit donec accendatur ex eo ignis*, odij & maleficentiæ, calumniæ vel cædis, quo communicans pariter conflagrabit & peribit.

Porrò qui versatur cum iniquo, non tantùm pœna, sed & culpa eius sæpè inuoluitur. Nam ut dicitur 28. qu. 1. can. 12. *Sæpè malorum consortia etiã bonos corrumpunt, quantò magis eos qui ad vitia proni sunt? Nulla igitur vitæ communicatio sit Hebræis ad fidem Christianam translatis, cum ijs qui adhuc in veteri ritu consistunt, ne fortè eorum participatione subuertantur.* Quare sicut incantator mortius à serpente vel fera, cum qua familiariùs agit, non est commiseratione dignus: sic nec qui in societatem malorum seipsum insinuat, & cum illis in peccatorum sæditate communicat. Hæc iusta est pœna audacis & temerarij, qui in periculum se conijcit, ergo si pereat, sibi imputet. Quod enim de Deo dixit Psaltes, idem homini adaptes: *Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris: & cum electo electus eris, & cum peruerso perverteris.* Quoniam, ut ait S. Hieronymus epist. 7. ad Lætam: *Proclivis est malorum æmulatio, & quorum virtutes assequi nequeas, citò imitaris vitia.* Vnde Hugo de Instit. nouit. c. 5. *Qui*, inquit, *cum peioribus conuersari appetit, satis se esse vitæ depranatum ostendit.* Quocirca S. Basilius Admon. ad filium spiritalem: *Perfectorum virorum*, inquit, *cõsortio fruere*, &c. *Verba enim vitæ sunt verba illorum, & inclumitas animæ ijs qui ea libenter audiunt. Sicut enim sol oriens effugat caliginem, ita Sanctorum doctrina à sensibus tuis expellit tenebras.*

Appositè liuorem & inimicitiam comparat serpenti & feris, quæ non nisi feritatem, fraudes, virulentiam spirant. Tritum est illud: *Homo homini Deus, homo hominis fera.*

Mysticè Palacius: Diabolus, inquit, est hostis noster, cùm amici Dei sumus: at nobis reconciliatur dum peccamus. Si ergo te sub specie boni adoritur, tùm caue, aduerte & aduigila, ne fortè te tuo loco, quem Deus tibi parauit in cœlo, deturbet: diabolus enim est serpens & draco antiquus, ac leo sæuissimus, qui non nisi hominis perniciem sitit. Quare qui ad illum accedit, commiseratione non est dignus, quia sciens & prudẽs se exitio exponit.

Denique perperam Gratianus de pœnit. dist. 5. canone 58. *Importune*, ex hoc loco probat quædã peccata esse irremissibilia, aut ex magnitudine pec-

peccati, aut ex gradu officij, quia, inquit, legitur: *Quis medebitur incantatori vulnerato à serpente?* perperam enim legit *medebitur*, pro *miserebitur*. *Tò* autem *quis miserebitur*, tantùm significat eum commiseratione non esse dignum: Deus autem sua infinita clementia etiam indignorum miseretur.

VERS. 14. VNA HORA PERMANEBIT TECVM: SI AVTEM DECLINAVERIS NON SVPPORTABIT] id est, non tolerabit te, tuam sortem, declinationem & aduersitatem. Græcè *μὴ παραμείνει*, id est, *non perseverabit*: q.d. Iniquus, putà falsus amicus, hora prosperitatis permanebit tecum: si autem à prosperitate declinaueris, & decideris in aduersitatem, v.g. ex abundãtia in inopiam, ex splendore in obscuritatem, ex gloria in ignominiam; in tua amicitia non perseuerabit, sed te derelinquet instar hirundinum, quæ vere aduolant, hieme auolant. Ver enim symbolum est prosperæ fortunæ, hiems aduersæ. Vnde Seneca: *Falsus*, ait, *amicus cum fortuna venit, cum fortuna recedit*. Græcus Complut. habet, *per horam permanebis tecum in statione tua: si autem declinaueris, non tolerabit*: Tigurina, *hora spatio insta in statione permanebit apud te: nec si inclinent res tuæ, perdurabit*. Fortè alludit ad stationes & excubias militares q. d. Sicut miles in statione castrensi excubat per horam, eâ finitâ abit, & alteri cedit locum, quasi officio suo perfunctus: sic & falsus amicus, per horam prosperitatis manebit tecum, eâ finitâ quasi statione sua perfunctus, abibit, teque deseret. Vocat *stationem instam*, id est, iustè & æqualiter in quatuor horas siue vigilias distributam, quisque enim miles per horam primam vigilans, id quod sui iuris & officij erat, præstabat, tantumdem faciebat alter vigilans per horam secundam, & alter per tertiam, & alius per quartam: sicque erat æqua & iusta temporis ad vigilandum inter milites distributio, nec quis queri poterat se plus alijs grauari, quia æquale vigilandi cuiq; erat tempus assignatum; putà hora: sic statio iusta falsi amici est hora & tempus prosperitatis; ac proinde eâ finitâ abit, finitóque amicitiam. Syrus vertit, *quamdiu ingreditur tecum, non manifestat* se suamque infidelitatem: *& si ceciderit, non supportabis eum*, putà eius impatientiam, querimonias, voluntatem abeundi, postulata impertinentia, &c.

VERS. 15. IN LABIIS SVIS INDVCAT INIMICVS: ET IN CORDE SVO INSIDIATVR, VT SVBVERTAT TE IN FOVEAM] q.d. Labijs suis dulcia loquitur inimicus, at in corde amaras coquit insidias, quibus te in foueam, id est, in ruinam & exitium, præcipitet, Græcè, *labijs suis blanditur hostis, & in corde suo consultabit de te infossam euertendo*; Tigurina, *ἡ γλυκαίνει*, id est *inducat*, per multa penè synonyma explicans, vertit, *labijs suauiloquentibus vtetur inimicus, & assentabitur multa, bonisq; verbis compellabit te, oculis quoque suis illacrymans, animo suo deliberat præcipitare te in foueam*. Syrus: *in labijs suis annuit inimicus, & in corde suo meditatur consilia profunda*. Sic Homerus ait de Nestore, quòd melle dulcior erat eius oratio. Diuinius Psaltes psal. 118. 11. *Eloquia* Dei pronuntiat *dulciora super mel & fauum*. Et Salomon Prouerb. 5. v. 3. *Fauus distillans*, ait, *labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem illius amara quasi absinthium*. Idem cap. 16. 24. *Fauus mellis*, ait, *composita verba*. Et sponsus ad sponsam Cant. 4. 10. *Fauus distillãs Labia tua, mel & Lac sub lingua tua*. Hinc Tropol. infert Palacius: *Si igitur caro nostra*, inquit, *inimicus noster est, etiamsi dulcia verba dicat, etiamsi lacry-*

mas fundat; minimè ei est adhibenda fides: Insidiatur enim, vt nos in sepulcrum inferni inijciat. Quid de tentationibus diaboli dici poterit? nam homicida est qui non satiatur sanguine nostro.

VERS. 16. IN OCVLIS SVIS LACRYMATVR INIMICVS: ET SI INVENERIT TEMPVS (Græcè *καιρὸν*, id est, occasionem & opportunitatem) NON SATIABITVR SANGVINE] q.d. Non tantùm fictis verbis, sed & oculis blanditur inimicus: ijs enim illacrymat fingens se mirè dolere de inimicitia præterita, aut de aduersis tibi occurrentibus, sed datâ opportunitate nocendi in te hostiliter irruet, teq; conficiet, adeò ut sanguine tuo quem sitiuit, expleri & satiari nequeat, donec totum effuderit, teque interemerit: quin & post necem in tuum eadauer, sepulcrum, famam, sobolem, familiam sæuiet, & velut leo grassabitur. Syrus, *etiam ab oculis suis deficĕ dere facit lacrymas, si inuenerit sibi locum, non satiabitur sanguine*. Magna vis fallendi est in fictis lacrymis: hæ enim tolent veri doloris interni esse indices & testes: vnde plerique vim sibi afferre nequeunt, vt lacrymas fundant, nisi ingens dolor eas excutiat. Violentæ ergo valdè sint oportet fallaces lacrymæ, præsertim in viris: nam feminæ lacrymas in manu habent. Sic impius Ismaël ibat incedens & plorans, itaque decepit octoginta viros, quos illicò obtruncauit Ierem. 41. 6. Hic verum est vetus dictum: *Columba oculo in serpentino conde*.

Mysticè hanc sententiam nonnulli adaptant peccatoribus, qui quandoque à Deo per conciones & inspirationes excitati compunguntur & lacrymãtur; sed mox dum redeunt ad socios, ludos, conuiuia, &c. relabuntur ad pristina vitia: q.d. Tu, ô peccator, tu, ô inimice Dei lacrymatus es & defiesti miserum animæ tuæ statum; sed dum post fletum & pœnitentiã peccati opportunitatem reperiebat, iterum ei immergebaris, factus canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro lutis idque solito ardentiùs & petulantiùs; adeò ut eius delicijs & illecebris te satiare non posses.

VERS. 17. ET SI INCVRRERINT TIBI MALA, INVENIES EVM ILLIC PRIOREM] non ad fictè condolendum, ut Iansenius opinatur, sed ad verè nocendum tibi. Hæc enim cohærent cum eo quod præcessit, *non satiabitur sanguine*: q. d. Si in mala incideris, inimicus te præueniet, priorque illa suscitabit, vel suscitata augebit. Vnde Græcè est, *si tibi mala acciderint, reperies eum tibi priorem te*; Syrus, *si occurrerit tibi malum, inuenies eum tibi, tanquam hominem adiutorem*.

VERS. 18. IN OCVLIS SVIS LACRYMATVR INIMICVS (Ita hæc verba posita v. 16. hoc loco repetunt Romana, etsi Iansenius & alij ea hoc loco expungenda censeant) ET QVASI ADIVVANS SVPPODIET PLANTAS TVAS] q.d. Finget se velle te adiuuare, ideoque lacrymabitur quasi condolens tibi, sed occultè te ruere faciet & prosternet; perinde ac qui sub plantis alicuius terram suffodit facit ut ille corruat in fossam sibi suppositam. Noster legit, *ὑποσκάψει*, id est, *suffodiet*: iam legunt, *ὑποχαλάσει πλεγμα σου*, id est, *subsidet plantas tuas*. ita Roman. Alij, *occultè cadet*, alij, *pertundet plantas tuas*, id est, supplantabit & deijciet te: *χαλάζω* enim idem est quod sacrifico vel venam incido, item fisto, inhibeo, retraho, supprimo. Vnde Tigurina vertit, *per speciem hominis opitulaturi calcem tuum inhibebit*? Vatablus *euernabit*; Syrus, *quæret subuertere calcaneos tuos*. Quid deinde sit facturus subdit, dicens:

cens: *Caput ſuum mouebit*, &c. Tales ſunt lacrymæ meretricum quæ amicas ſe ſimulant, cùm ſint inimiciſſimæ. Vnde Ouidius de Remed. amor.

Némo puellarum lacrymis moueatur, cauetо,
Vt fleremt, oculos erudiere ſuos.

Crocodili lacryma ſunt meretricum cur?

Verùm, ut vulgò dicitur: *Lacryma nil citiùs áreſcit.* Nimirum ſunt hæ *lacrymæ* crocodili. Ferunt enim crocodilum conſpecto procul homine lacrymas emittere, atque eumdem mox deuorare. Alij tradunt crocodilum deuorato reliquo corpore, caput lacrymis effuſis macerare, ut ijs findat cranium, ac medullam cerebrumque pariter deuoret, quo ſummè delectatur. Tales fuere lacrymæ Baſſiani Imp. apud Ælium Spartianum: *Lacrymabatur*, inquit, *quoties aut mentio fieret, aut imagines videret Getæ fratris, quem occiderat.* Sic Iſmaël ſimulans ſe plorare ob vrbis & templi cladem, occidit Iudæos eamdem plorantes. Ierem. 41. v. 6. Sic multi præ ſe ferentes ſpeciem pietatis, lacrymarum & deuotionis, decipiunt ſimplices, eoſque in errores, ſuperſtitiones, libidines, aliaque ſcelera inducunt. Tales ſunt Huſſitæ illi in Boëmia, qui quoties ſuis occurrunt, lacrymantur: nimirum ſunt hæretici flentes, ſicut nonnulli ſunt ridentes: olim fuêre flagellantes, nunc potiùs ſunt voluptuantes: omnes tunc inſidiantes, quia hypocritæ.

B

Vers. 19. CAPVT SVVM MOVEBIT, ET PLAVDET MANV, ET MVLTA SVSVRRANS COMMVTABIT VVLTVM SVVM] q.d. Præ gaudio ejus, dò te inimicum ſuum ſupplantarit quod tantoperè deliberabat nictabit capite, manibus plaudet, & occultè multa immurmurans, quæ palàm proloqui non audet, vultum à ficta prius triſtitia in lætitiam commutabit, ac pro triſti lætum hilaremque oſtendet. Nam, ut ait Quintil. li. 11. c. 3. *Precipuum in actione ſunt in corpore ipſo, caput eſt. Nam & deiecto, humiliter; & ſupino, arrogantia; & in latus inclinato, langor; & producto ac rigente, barbaries quædam mentis oſtenditur.*

Plo *ſuſurrans*, Græcè eſt Ἀναψιθυρίζων: quod aliqui vertunt, *garriet*; Tigurina, *mouebit caput ſuum, plaudetq́; manibus, & ſparget rumores multos, vultumq́; ſuum immutabit*; Syrus, *capite ſuo motus* (nictus) *facit, & annuit in manu, & valdè muſſitat, & immutat faciem ſuam.*

Tropolog. hæc obuenient peccatori in hora mortis & iudicij. Tunc enim diabolus, qui in hac vita blanditur, ei inſultabit, eumque accuſabit, & à Chriſto damnatum lætus, plaudens, ſubſannans & cachinnans abripiet in tartara. Memorabile æque ac horribile eſt, quod de plauſu dæmonis, & planctu Vdonis Prætulis Magdeburgenſis ſcribunt anno Domini 940. Nauclerus volum. 3. gener. 43. Fulgoſ. lib. 9. c. 12. Caniſius li. 5. Martial. c. 10. Audiant eum & paueant peccatores. Cùm enim Vdo impurè viuens, dæmonique obſequens cælitus hac voce; *Vdo, Vdo, ceſſa à ludo, quia luſiſti ſatis Vdo*, admonitus, nihilominùs in impuritate perſiſteret, raptus eſt ad tribunal Chriſti, eoque iubente à S. Mauritio capite plexus. Mox animam ad tartara rapuerunt dæmones, eamque ludibundi & exultantes obtulerunt ſuo principi Luciferо, Lucifer ei aſſurrexit, ſalutans eam verbis paciſicis in dolo. *Bene*, inquit, *veniſti, ô princeps, & fautor & dilatator regni noſtri. Ecce parati ſumus tibi & omnibus noſtris fidelibus pro meritis veſtris reddere rationem. Cumq́; Vdo obmuteſceret, Satan aſſiſtentibus ait; Fatigatus eſt ille noſter dilectus huc veniendo; & ideo placet vt conſoletur: date ergo ei manducare. Illo autem renuente & caput auertente, crudeles miniſtri eius buſones & ſerpentes violenter illi ingeſſerunt; & liquorem ſulphureum poſtmodum infuderunt. Adhuc illo non loquente, Sathan præcepit dicens: Ad balneum deducatur, & poſt horam illicò reducatur. Et ecce non procul erat puteus cooperculum habens. Quo ablato flamma veras uſque ad cælum erumpebat, quæ nõ ſolùm arbores, & montes & lapides, ſed etiam aquam iuxtà manantem, velut ſipulam conſumebat. In quem infelicem illam Vdonis animam præcipitauerunt, & poſtmodum extrahentes in modum ferri candentis totam igneam ſuo principi detulerunt. Qui ſubridens: Nónne, inquit, balneum ſuaue habuiſti ô princeps? Tunc Vdo damnatum ſe omnino videns, cepit blaſphemare & dicere: Maledictus Satan, tu, & omnis familia tua, & omne imperium tuum. Maledictus Deus qui me creauit, maledicta terra quæ me portauit, maledicti parentes qui me genuerunt, & maledicta omnis creatura quæ in cælo & in terra. Tunc omnes dæmones vnà cum principe ſuo cœperunt manibus plaudere, & dicere: Verè dignus eſt iſte manere nobiſcum, quia per optimè ſcit officium noſtrum. Mittatur ergo nunc ad principalem ſcholam damnatorum, vt videat, audiat, ſentiat & diſcat amplius, indeq́; non exeat in ſæcula ſæculorum. Vix verba finierat, & ecce vnanimiter in odioſam illam creaturam irruerunt, eamq́; tam impetuosè tartareum illud barathrum iactando immerſerunt, ac ſi cælum & terra, & omnes montes mundi huius ad inuicem quaterentur.* Qui hæc legis, Vdonis exemplo ſæpe, & blandas dæmonis ſuggeſtiones, quaſi capitalis inſidias caue.

Lucifери in Vdonem damnatum ludibria.

C

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DOcuit cap. 11. v. 31. & ſeqq. cauendum à doloſo: inde c. 12. monuit beneficium conferendum pio, non impio, nec credendum inimico, etiamſi reconciliationem ſimulet: nunc idem argumentum proſequitur, docetq́; cauendum à conſortio potentum & diuitum, ideoq́; ſuperborum: inde v. 12. dat monita, quomodo ſi quis ab eis vocetur, cum eis agere debeat. Denique v. 18. docet conuerſandum eſſe cum æqualibus: amicitiam enim & familiaritatem eſſe debere inter æquales & ſimiles, tum moribus, tum opibus: tales autem non eſſe diuites & pauperes, quorum proinde diſſimilem ſortem & mores per varias comparationes & antitheſes demonſtrat. Summa, toto capite docet quàm damnoſa ſint opulentorum & magnatum commercia.

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. QVi tetigerit picem, inquinabitur ab ea:& qui communicauerit ſuperbo, induet ſuperbiam.

2. Pondus ſuper ſe tollet, qui honeſtiori ſe communicat. Et ditiori te ne ſocius fueris.

3. Quid communicabit cacabus ad ollam?quando enim ſe colliſerint, confringetur.

4. Diues iniuſtè egit,& fremet; pauper autem læſus tacebit.

5. Si largitus fueris,aſſumet te: & ſi non habueris,derelinquet te.

6. Si habes, conuiuet tecum,& euacuabit te,& ipſe non dolebit ſuper te.

7. Si neceſſarius illi fueris, ſupplantabit te, & ſubridens ſpem dabit, narrans tibi bona, & dicet: Quid opus eſt tibi?

8. Et confundet te in cibis ſuis,donec te exinaniat bis,& ter: & in nouiſſimo deridebit te: & poſtea videns, derelinquet te,& caput ſuum mouebit ad te.

9. Humiliare Deo,& exſpecta manus eius.

10. Attende ne ſeductus in ſtultitiam humilieris.

11. Noli eſſe humilis in ſapientia tua, ne humiliatus in ſtultitiam ſeducaris.

Luxuria. Vbera damnata luxuria.

VERS. 1. QVI TETIGERIT PICEM, INQVINABITVR AB EA: ET QVI COMMVNICAVERIT SVPERBO, INDVET SVPERBIAM] *&*, id eſt, ſic, vel ſimili modo. *Et* enim Hebræis eſt nota comparationis,quę quia nectit ſimilia, hinc idem valet quod *ſic*, vti videre eſt paſſim in Prouerbiis. Vnde Græca pro *induet ſuperbiam*, habent, ὁμοιωθήσεται αὐτῷ, id eſt *aſſimilabitur*, vel *ſimilis fiet*, ei, putà ſuperbus fiet cum ſuperbo, & ſic legit S. Athanaſ. tractat. de Virginit.Syrus, *qui accedit ad picem,ipſa adhæret manui eius, & qui communicat iniquo,induit mores eius.*q.d.Sicut pix contacta manui tangentis adhæret,eique partem ſui applicat & agglutinat: ſic & iniquitas,qualis maximè eſt ſuperbia ſuperbi, adhæret eam tangenti,cum eoque conuertanti, illique partem ſui applicat & agglutinat, atque per eam, velut picem, eum maculat & inquinat, tum in fama,tum in conſcientia: famam enim infamia dedecorat, conſcientiam peccato, eoque capitali & graui conſpurcat. Exemplum eſt in Lucifero, qui ſuperbiam ſuam omnibus ſuis angelis affricuit: & in Adamo, qui eamdem in omnes poſteros transfudit: hinc tanta ruina angelorum,æquè ac hominum.

Superbia & vitium eſt pix ob analogiam quinque.

Porrò appoſitè vitium, præſertim ſuperbia, comparatur pici. Primò, quia vtraque colore eſt nigro & atro. Secundò,vtraque viſcoſa eſt teque aliis agglutinat & affricat. Tertiò,vtraque grauis eſt odoris & fœtida. Quartò,pix ardens fumoſa eſt,ſic & ſuperbia. Denique ſuperbos manet ignis gehennæ ardens pice & ſulphure; vnde Iſaias

A c.34.v.6. *Conuertentur*,inquit, *torrentes eius in picē & humus eius in ſulphur: & erit terra eius in picē ardentem*;vide Apoc.21.v.8. Hinc & pix nō eſt aliud quam cumbuſtæ reſinæ fluxus, vt ait Plinius *Cauſa.* l.23.c.1. Cauſa cur præ ceteris vitiis ſuperbia ſe affricet communicanti cū ſuperbo,eſt tum proeliuitas naturæ corruptæ in eam,ac innatus homini amor excellentiæ; tum, quia ſuperbus tumet turgetq; ſpiritu elationis,eumq; ore & geſtu, totoq; corpore exhalat: itaque eumdem efficaciter aliis aſpirat,perinde ac peſte laborans, quia ardentem afflat ſpiritū,hinc eo ſtatim vicinos inficit,peſtēq; ſuam aliis afflat, de quo mox plura. Adde, quod ſuperbus videatur eſſe generoſus & magnanimus,itaque ſe vocet,& à ſuis vocetur; vnde faſtus eius amatur quaſi virtus,non vitium:in gula verò, libidine,ira,&c. manifeſtè ſe prodit vitium, quod B virtutis ſpeciem ſibi obtendere nequit: vnde mox vt apparet, omnes illud horrent & fugiunt.

Antiſtrophæ Siracidi ſunt gnomæ Philoſophorum. Plutarchi libr.de Liberis educandis: *Si iuxta claudum habites, ſubclaudicare diſces.* Heſiodi:

Vicini incitāti, incitāti venēre propinqui. Ouidij:

Dum ſpectant oculi læſos, lædantur & ipſi;
multaq; corporibus tranſitione nocent.

Lippitudo in vnum ſuppa cur?

Quærit Ariſtot.in Problem.ſect.7.q.4. Cur lippientibus oculis vnius, vicinorū oculi lippire incipiant?ac reſpondet: *Quoniā oculus pars noſtri corporis nobiliſſima eſt, ceterarum maximè omnium rei ſibi obiectæ ſimilis reddi poteſt: quippe qui facilè moueatur ab eo qui moueat;itaq; fit, vt, cùm perturbatū aſpicit oculum, facilè ipſe etiam perturbetur.* Simili modo in homine mobiliſſimus eſt oculus celſitudinis & ſuperbiæ,vt, ſi cuiuſpiā exemplum ipſum moueat, ilicò ſponte ſuà moueatur ad ſuperbiam. Idem C quæſt.2. quærit cur oſcitāte vno vicini ilicò oſcitent?ac reſpondet, quoniam oſcitatio in illa parte fit,in qua reſidet memoria, cuius ſenſus tenerrimus eſt: quare cùm oſcitantem aſpicimus, ilicò oſcitandi imaginatio & cupido excitatur, vt nos cogitantes oſcitemus. Sic tenerrimus eſt in homine excellentiæ ſenſus, & memoriam ſuperbiendi vellicat qui ſuperbit: quare dum quem vana ſuperbiæ aura oſcitantem cernimus,ilicò eādem oſcitamus & ipſi. Idem rurſum quæſt. 4.quærit,cur tabes, peſtis, ſcabies appropinquantibus affricetur; non autem febris, hydropiſis, ſtupor, &c. ac reſpondet,quòd ſcabies in extima corporis ſuperficie oriatur & glutinoſa ſit;quo fit vt tangentem ſtatim inficiat, eique ſe affricet. Tabes autem & D peſtis ſpiritum aēremque vitiant: *qui autem appropinquarit, talem profectò ſpiritum trahit, qualem æger ille reddidit. Ægrotat igitur, quia morbiferum eſt quod ſpiritu trahit.*

Sicut ergo morbi qui à ſpiritu corrupto naſcuntur, vt peſtis ilicò vicinis ſui contagium aſpirant, eò quòd ſpiritus facilè ab vno in vicinū trajiciatur: ſic pariter res ſeſe habet in conuictu & conuerſatione ſuperborum. Superbus enim in inceſſu, veſtitu,verbis, non niſi faſtum ſpirat, ideoque hunc ſpiritum efficaciter alijs qui ſecū verſantur, afflat. *Morùm* ergo *ſcabiem affricat conuictor conuictori, &, Balbutire diſcit quiſquis aſſiduè cum balbo viuit.* Plutarch.tractatu de Diſcrim.amici & adulatoris: Tanta, ait, eſt vis conſuetudinis, vt imprudentes etiam imitemur vitia eorum quibuſcum viuimus: ſicut Platonis familiaris eius latitudinem humerorum imitabantur: Ariſtotelis amici eius balbu-

tiem exprimebant : Alexandri Magni familiares ceruicis inflexum, & vocis in dicendo alperitatem effingebant. Cauſam dat Plato lib.2.de Legibus: *Dum quis*, inquit, *cū prauis hominum improborum moribus conflictatur, non odit, ſed gaudet magis approbans, quamquam velut per iocum reprehendat, ſomnians ſuam ipſius malitiam: tunc profectò neceſſe eſt, vt ſimilis euadat, gaudens vtrique gaudeat.*

Præclarè Seneca lib.3.de Ira: *Summuntur*, inquit, *à conuerſantibus mores. Et vt quædā in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animis mala ſua proximos tradit; ebrioſus conuictores in amorē vini traxit: impudicorū cœtus fortem & ſtrenuum virum emollit: auaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadē è diuerſo ratio virtutum eſt, vt omne quod ſecum habet mitigent: nec tam valetudini profuit vtilis regio, & ſalubrius cælum, quàm animus parum firmus in turba meliorum verſari. Quæ res quantum poſſit, intelliges, ſi videris feras quoque commercio noſtro manſueſcere, nullique immani beſtiæ vim ſuam permanere, ſi hominis contubernium diu paſſa eſt.* Sapientis huius æui vera eſt gnome: *Tales nos eſſe, qualia ſunt quotidiana colloquia: tales euadere, qualia frequenter audimus.* Idem iudiciū de lectione: quales libros legis, talis euades: ſi obſcœnos, obſcœnus; ſi tumidos, tumidus; ſi ſpirituales, ſpiritualis. Etenim lectio, colloquium quoddā eſſe videtur.

Moral. Moral. diſce hic, quàm contortia malorum ſint cauenda, quia ſibi ſimiles, putà malos, efficiunt. Sic qui in monaſterio vel congregatione verſatur cū imperfectis & dyſcolis, multas imperfectiones incurrit. Quare, ſi ſapit, detractores, libertatis amantes, otioſos, tepidos fugiat vt peſtes. *Proclivis eſt malorum imitatio, & quorum virtutes aſſequi nequeas, eito imitaris vitia*, ait S. Hieron. ep.7. & S. Cyprian. l. de Spectac. *Oculi noſtri & aures cuſtodiēdæ ſunt, cito enim in hoc aſſuefacimus, quod audimus, ſcelere. Etenim vitiorū exempla oppugnant animum, impellunt, immutant, transformant: miraculo erit inter incendia vel nō conſumi, vel certè non incalefcere.* Idē rurſum: *Deplorandus ille ſtatus eſt, vbi iam nō vitiis excuſatio, ſed auctoritas, nullū enim malum difficilius extinguitur, quàm quod multitudinis conſenſu aſſeritur, & excuſatione blāditur.* Verè enim Seneca: *Inſanientiū multitudo infamiæ eſt præſidio.* Deniq; S. Iūdor. ep. ad Claudiū ducem, cum hortatur ne cum hæreticis colloquatur, etiā ipe conuerſionis eorum: *Quia*, inquit, *qui tangit picē, inquinatur ab ea.* Et Nazianz. in Tetraſtich.

Si frequens, ait, *ſis cum malis, eris malus.*
Ne munus vnquam ſumas de manu mali:
Veniam ſuorum nam petit ſic criminum.

Cupidine eſt pix animæ. Porrò S. Bernardus ſerm.82. in Cantic. hanc gnomen adaptat animę, quæ ex ſe cæleſtis, per appetitum terrenorum facta eſt terrena & carnalis: *Cur non*, inquit, *quæ immortalis facta eſt, ſimilia ſibi immortalia appetis & æterna; vt quod eſt appareat, & quod facta eſt, vivat? Cæterùm contraria ſapis & quæris, & mortalibus ſeſe degeneri conformatione conformans, immortalitatis candorem quodam mortiferæ conſuetudinis pico colore denigrat. Quid ni mortalium appetitus immortalem mortali ſimilem, immortali diſſimilem faciat? Qui tangit picem (ait Sapiens) inquinatur ab ea: fruendo mortalibus mortalitate ſe induit, & veſtem immortalitatis incidente mortis ſimilitudine decoloranit, nō exuit. Eiā attende, quomodo eius anima immortalis, immortalitati ſuæ gloriæ ſuccum mortalitatis tranſexit, mortalia vtiq; affectando. Vt quid enim cùm immortalis eſſet, mortalia non contempſit & tranſitoria, cōtenta ſibi ſimilibus immortalibus & æternis? Vidit*, inquit, *lignum quòd eſſet pulchrū oculis, & aſpectu delectabile, ac ſuaue ad veſcendum.* Hinc liquet, quòd, ſicut corpus animę eſt pix, aſtricans illi, quę in ſe ſpiritalis eſt, omnes corporeas affectiones, cupiditates & miſerias: ſic pariter eidē animæ pix eſt honor, opes, delicię hæc enim eam inquinant, faciuntque piceam, putà ſuperbam, auaram, gulioſam & luxurioſam.

PONDVS SVPER SE TOLLET, QVI HONESTIORI SE COMMVNICAT. *Honeſtiori*, id eſt, ditiori: honeſtas enim vocātur opes, quia faciunt hominem in victu & veſtitu honeſtum: eſt metalepſis & catachreſis.) Vnde explicans ſubdit: ET DITIORI TE NE SOCIVS FVERIS] Græca addunt, *& fortiori*, & ita legendum cenſet Ianſenius: ſic enim habent Græca, *Pondus ſuper te ne tollas, & fortiori te ac ditiori ne communica. Super te*, id eſt, ſupra vires tuas, ſuperans te. Vnde Tigurina vertit, *ne ſuſcipias onus ſupra vires tuas, ac proinde ne te ipſum adiungas potentiori te, aut ditiori*; Syrus, *cum qui eſt honoratior te, ne quæras, & ei qui eſt ditior te, ne communices.* Multi ambiunt aulas & auras magnatum & diuitum, vt eorum familiaritate honorati ſint, ac dignitates, beneficia, officia & lucra capiēt. Verùm Siracides hic ſapienter idipſum diſſuadet, quaſi afferens *pōdus*, id eſt, grauamen multiplex, quod in ſequentibus per ſpecies enarrat. Amicitia enim & conuictus vt ſit facilis & iucūdus, debet eſſe inter pares; Vnde illud Poētæ: *Si vis nubere, nube pari.* Præclarè Seneca in prouerbiis. *Se in clientelam*, inquit, *ſeruis hominis potentiſq. peruenerit, aut veritas aut amicitia perdenda eſt.* Martialis inter ea *quæ vitam faciunt beatiorē*, numerat *pares amicos.* Vbi enim ſunt impares, ſuperior vult dominari inferiori, illiq: multa imperat quæ inferior præ metu & pudore recuſare non audet; quare potiùs ſeruus eſt quàm amicus. Rurſum vt in conuiuiis, congreſſibus, cōſeſſibus, &c. æquè & decenter cum magnate compareat; neceſſe eſt vt in victu, veſtitu, famulis, equis, rhedis, ſumptus ſupra opes ſuas faciat, eaſq; tranſcendat, itaque ſe exhauriat & depauperet. Hæc in ſequentibus proſequitur Siracides.

Agendum cum pari. Gnoma. Huc facit illud Senecæ in Troade: *Grauat pondus illū*, inquit, *magna nobilitas premit.* Sic Euclio apud Plautum Megadoro diuiti poſtulanti filiam ſuam tenuis fortunæ in coniugem, reſpōdet nolle, ſe vt filia apud ipſum velut bouem, aſinam agat. Siſyphus Iouis & deorum amicitiam ambiens, fingitur à Poētis ab iratis diis damnatum ad ſaxum iugiter voluendum. Quo ſymbolicè ſignificant, eos qui potentum amici eſſe cupiunt, grauia in ſe expenſarum, opprobriorum, ſeruitutum, &c. onera ſuſcipere. Hinc illud: *Procul à Ioue, procul à fulmine.* Et illud Horatij:

Dulcis inexpertis cultura potentis amici:
Expertus metuet.

Moral. Rabanus: *hæc*, ait, *iuxta moralitatem nos inſtruunt, vt ſemper humilia ſectemur, quæ ſuperba ſunt penitus fugiamus*: ideoque diuitum ac potentum conſortia abdicemus, nec eorum opes aut pompas miremur. Lacides Cyrenæus accerſitus ab Attalo rege, reſpondit, *Imagines eminùs eſſe ſpectandas*; innuens arctam familiaritatem cum principibus minuere virtutis admirationem. Adde, & periculū non rarò creare; ita Laërtius lib.4. c.8. Experiuntur id confeſtarij magnatum, principum & diuitum, qui præter moleſtias illis obſequendi, non rarò conſcientias ſuas æquè ac pœnitentium periculo æternę ſalutis exponunt, dum vel ex me-

tu diſplicendi eis,vel ex ſtudio placendi, non audent eos monere,ſed diſſimuiant quę diſſimulanda non ſunt, & laxant non laxanda. Quantò feliciores ſunt confeſſarij pauperum, qui eos liberè monent, facileq; ad omnem ſanctitatem promouent! Hi domini ſunt, illi ſerui.

VERS. 3. QVID COMMVNICABIT CACABVS AD OLLAM? QVANDO ENIM SE COLLISERINT, CONFRINGETVR] q.d. Si cacabo æneo allidatur olla lutea ſiue fictilis, vtique cacabus confringet ollam: ita pariter ſi diues ſe ſociet & impinget in pauperē, vtique cum collidet: ſi enim iurgentur, pauper opprimetur à diuite. Cacabus ergo æneus repreſentat potentem & diuitem, olla fictilis plebeium & pauperem,vel minùs diuitem. Vnde Græca diſtinctiùs habent,*quid communicet olla cum lebete? hic impinget, illa conteretur*; vel, vt Tigurina, *quid ollæ paterit eſſe rei cum lebete? ad quem ſi offenderit, illa confringetur*; Syrus, *quid communicabit olla figuli cacabo æneo? qui impingit in eam, & frangit eam.* Eodem cacabi & ollæ apologo trecentis penè ante Siracidem annis vſus eſt Æſopus (hic enim fuit coæuus Soloni, Crœſo & Cyro; Siracides verò vixit ſub Ptolomæo Lagi) producit enim fabulā duarum ollarum,vnius æneæ,alterius fictilis,quę cùm vi fluminis raperentur,& fictilis ſibi ruinam metueret,dixit illi æneæ: *Ne metuas,curabo enim ego ne tu alidaris aut collidaris.* Cui fictilis: *Sine*, inquit, *me tuum, ſine te meum ſinum tolleſerit, vtrumque ſine tuo, vtrumque cum metu ſit periculo: quare decretum mihi eſt à te diſiungi.* Idipſū reipſa experrus eſt Æſopus eum Solone. Solon enim,quia Crœſo regi Lydorum beatum ſe putanti liberiùs dixerat,ante mortem neminem cenſendum eſſe beatum, à Crœſo irato neglectus & reiectus eſt. Doluit vicē Solonis Æſopus, qui tum Sardibus apud Crœſum in honore erat,eumque monuit: *Cum regibus,ô Solon*, inquit, *aut nequaquā, aut quàm iucundiſſimè agendū.* Cui Solon: *Minimè*,inquit,*imò nequaquā, aut quàm optimè*. At Crœſus poſtmodum captus à Cyro cùm Solonem inclamaret, qui verè dixiſſet, ante mortem neminem eſſe beatum, ſed poſſe fieri miſerum, idque ſe ſuo exemplo diſcere, mouit Cyrum, vt fortunæ humanæ tam volubilis memor,Crœſum dimitteret,& Solonem ob ſapientiam per omnem vitam coleret, vti narrat Plutarch. in Solone.

Apologus cacabi & ollæ.

Ita ſe res habet apud homines, ſecùs apud Deū Deo igitur noſtro benigniſſimo equè ac ditiſſimo & potentiſſimo æterna ſit gloria,& gratiarum actio,qui nos hominciones vult ſibi eſſe familiares,nec confringitur olla,ſed potiùs æreus lebes: non enim in cruce noſtra fragilitas,ſed Chriſtus, Patris opes & fortitudo, fractus eſt,1:Cor.1.23.

Ethica mythos & Æſopi antiquum.

Obiter aduertè hìc,quam vetus olimque vſitata fuerit Ethica mythica, quæ per fabulas & apologos docet res morales,puta virtutes & vitia. Ita apologo rhamni periculoſum fore Abimeleeh tyranni regimen, docuit Iudic. 9. Ioatham filius Gedeonis, qui Salomonem ducentis & viginti annis anteceſſit. Ioatham poſt 78. annos ſecutus Samſon, hoc mythicum ænigma propoſuit Philiſthęis: *De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo*, Iudic. 14.v.14. Hinc Baruch ſcriba Ieremiæ c.3.23.celebrat fabulatores Themā, qui ſcilicet per fabulas Ethicam tradiderunt. Quin & Salomon ipſe Prou.9. proponit apologum ſapientiæ ædificantis ſibi domum, excidentis colu-

A mnas ſeptem,conuiuium inſtruentis, omneſq; ad illud inuitantis. Pari modo mythica apud Gentiles à priſcis ſæculis vſitata fuit. Fabulas enim & apologos ſcripſit *Babrius*, ſeu *Gabrias* Platone antiquior, qui etiamnum extant; vnde & eos ſubinde cito. Itē *Iulius Hyginus* Auguſti Imp. libertus: *Phædrus* deinde, libertus Tiberij, quem Notis eruditis donatum Nicolaus Rigaltius iam pridem vulgauit: *Feſtus Auienus*, ſub Theodoſio: *Porphyrius*, impius licet, ſcripſit ſub Conſtantino Imp. opus de fabulis, quod laudat Georgius Piſides l.de Mūdi fabrica: itē *Maximus Planudes*, & *Antonius Liberalis*. Notæ ſunt fabulæ Metamorphoſeon *Ouidij* & *Poëtarū*. Celebres pariter ſunt mythi ſiue fabulæ *Æſopi*, qui mythologorum princeps floruit ſub Cyro & Crœſo: huic enim fabulas ſuas dicauit. Dictus *Æſopus*, id eſt Æthiops, quia labris erat niger, ait Planudes in eius Vita; genere fuit Phryx. Ratio eſt, quòd fabulæ & apologiæ præter nouitatem, ſuos habeant ſales & lepores, ſua acumina, ſuas gnomas facetas, ſed prudētes, quibus mirè animū oblectāt & oblectādo erudiūt. Quare Siracides ſubinde ad apologos ſuo quo vſitatos alludit, vti hoc loco alludit ad apologū ollę & cacabi.

VERS. 4. DIVES INIVSTE EGIT, ET FREMET: PAVPER AVTEM LÆSVS TACEBIT] Primus hic eſt modus quo olla à cacabo, id eſt, pauper à diuite & potente, affligitur & confringitur, ſcilicet quòd diues iniuria afficiet pauperē, & inſuper in eum fremet: pauper autem iniuria affectus queri non audebit, ſed tacebit, ne grauiorem in ſe diuitis iram & noxā concitet. Græca efficacius pro *tacebit* habent *orabit*, ſupplicabit. q.d. Pauper licèt ſit læſus à diuite, ei tamen frementi ſupplex erit, vt eius indignationē leniat, & beneuolentiā conſeruet. Alludit ad Prou.18.23. *Cū obſecrationibus loquetur pauper, & diues effabitur rigide*. Græca hìc variant: Romana enim habent vt Noſter, niſi quòd pro *tacebit* legunt *orabit*. Sic & alij vertunt, *diues iniuriam fecit, & inſuper fremit: pauper paſſus eſt iniuriam, & inſuper ſupplicat*; ſed Complut. ſic legunt, *Diues iniuriam fecit, & ipſum rogabunt: pauper ἠδίκησεν*, id eſt, *iniuriam fecit, & ipſe minas patietur*. Sic & Syrus, *diues enim peccat, & diſſimulatur: & pauper peccat, & animaduertitur*, iuxta illud Iuuenalis:

Dat veniam corui, vexat cenſura columbas.

Verùm pro ἠδίκησεν id eſt *iniuriā fecit*, Noſter & alij meliùs & neruoſiùs paſſiuè legunt ἠδικήθη, id eſt, *iniuria affectus eſt*, iniuriam paſſus eſt. Tigurina, vt vtrumque complectatur, pro *una* ſententia dat duas: ait enim, *ſi diues iniuriā intulit, inſuper minabitur etiā: ſi pauper paſſus eſt iniuriā, oportet eſſe ſupplicē. Si diues fecit iniuriam, illi ſupplicandū eſt inſuper: ſi cui verò pauper obtulit iniuriā, minas protinus audiet*. Diues ergo inter pauperes, eſt ſicut leo inter animalia: ſicut enim leo graſſatur in quęlibet, nullūq; ei ſe audet opponere, ſed omnes etiā ferę ei ſe ſubmittūt & permittūt: ſic & diues graſſatur in pauperes, nemoq; ei contradicere valet vel audet; ſed omnes ei fiunt ſupplices, quia eius rugitum & minas grauiorum malorum formidant. Quocirca Diogenes aſſerebat diuitias nihil aliud eſſe, quàm velamēta malitiæ: diuites enim cùm nihilo ſint aliis meliores, omnia ſibi licere putāt; ita Laërt. l.6.

Potentiorum iniuria ferenda. Exempla.

Quocirca ſapiēnter Seneca l.2.de Ira c.33. *Potentiorum iniuriā*, inquit, *hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ ſunt. Notiſſima vox eſt eius, qui cultu regum conſenuerat. Cùm illum quidam interrogaret,*

quomodo rarissimam rem in aula conseruatum esset, frue-
Elutem? Imitaris, inquit, accipiendo, & gratias agendo.
Subdit exemplum Pastoris equitis Romani, qui
dum pro filij vita apud Caium Cæsarem supplica-
ret, Cæsar illicò filium necari iussit, ac patrem ad
cœnam inuitauit: qui dolorem dissimulans, vinum
bibebat perinde ac si filij sanguinem bibisset.
Quæres, quare? Habebat alterum, quem timebat
sibi pariter à Cæsare eripi, si mœstum ei vultum
ostendisset. Vnde infert c. 34. *Cum pare contendere,*
anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordi-
dum. Idem lib. 3. c. 14. Præxalpes, inquit, Cambyli
regi intimus, eum monuit vt moderatiùs biberet.
Rex offensus vt ostenderet se mentis compotem,
filium eius pro scopo statuit, eiusque cor sagittâ
transfixit, ac patrem rogauit, an latus ferram habe-
ret mentè & manum? At ille negauit Apollinem
potuisse certiùs sagittam collineare. Et c. 15.
Harpagus, inquit, *quoque tale aliquid regi suo Persa-*
rum, suaserat; quo offensus, libros illi epulandos appo-
suit, & subinde quæsit, an placerent conditura? Cui ille:
Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Funeribus
suis arridendum est. Ipsemet Seneca indignè tracta-
tus à Nerone discipulo suo, ac tandem enecatus;
tacuit, imò gratias egit. *Seneca*, ait Tacitus lib. 14.
qui finis omnium rerum dominantes, gratias egit. Vide
apologum leonis, asini & vulpis, quem recitaui
cap. 8. 1.

Porrò in die iudicij Deus hasce diuitis & pau-
peris sortes commutabit: tunc enim diues tacebit,
pauper fremet & tonabit, idque meritò suæ tacи-
turnitatis & patientiæ, quam habuit in hac vita.
In illo enim die Apostoli cæterique Apostolicam
paupertatem amplexi, diuites impios condemna-
bunt: iudicabunt enim cum Christo duodecim
tribus Israel, omnesque gentes, Matt. 19. v. 28.
Vnde Christus Lucæ 16. v. 9. *Facite*, inquit, *vobis*
amicos de mammona iniquitatis, vt, cum defeceritis, re-
cipiant vos in æterna tabernacula. Hisce soliis solen-
tur se pauperes, eosque diuites extimescant, ac in
pauperes sint benevoli & benefici, vt eorum qua-
si fuorum iudicum sibi fauorem concilient.

VERS. 5. SI LARGITVS FVERIS, ASSVMET TE ad suam a-
micitiam & familiaritatem, ET SI NON HABVERIS,
DERELINQVET TE] Secundus est hic modus quo
cacabus ollam, id est, diues pauperem affligit,
quòd scilicet opes & crumenam eius emungat.
Græca habent, *si vtilis fueris*, Vel *si vtilitatem ap-*
portes, operatur in te, vel *opus per te faciet: sin egebis,*
καταλείψει σε, id est, *deseret te*; Complut. legunt,
καταθλάψει σε, id est, *affliget te*; Tigurina, *si quis v-*
sus tui sit, erunt qui colant te; sin egeas, erunt qui te de-
seruant; Syrus, *si fratris prosper, colet te; & si pauper e-*
ueneris, derelinquet te. Diuites enim vti superbi,
ita auari sunt, & quo sunt ditiores, eo plura de-
siderant, iuxta illud: *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur*
aquæ. Vermis diuitiarum est superbia, ait S.
Augustin.

Quocirca S. Ambros. & Beda, imò Spiritus S.
diuites auaros comparat hirudini, siue sanguisugæ
quia sicut illa sanguinem hominis, sic illi facul-
tates pauperum exsugunt. Prou. 30. 15. *Sanguisugæ*
duæ sunt filiæ, dicentes, Affer, affer. Notat Plinius l. 8.
c. 10. hirudinem elephanti, dum potat aquam, in
ea se hauriendam præbere, vt sic viscera ingredia-
tur, eiusque sanguinem exsugat: ita diuites se suа-
que offerunt pauperibus, vt eos sibi mancipent
exsugant & exhauriant. Hinc illud Horatij.

A *Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo:*
Rursum similes sunt alteri animali sanguinis bi-
baci, quod ita depingit Plinius l. 11. c. 34. *Est ani-*
mal infixo semper sanguini capite viuens, atque ita intu-
mescens, vnum animalium, cui tibi non sit exitus, debis-
citq; nimiâ saturitate alimento ipso immoriens. Ita diui-
tes auari expila ioni pauperum iugiter inhiant,
donec illi immo iantur, & à morte præsente
transeant ad æternam.

SI HABES (opes) CONVIVET (conuiuabitur) VERS. 6.
TECVM, ET EVACVABIT TE, ET IPSE NON DOLE-
BIT SVPER TE] à se euacuato, depauperato &
exhausto. Pro *dolebit*, græcè est πονέσει, id est, *la-*
borabit, quia labor est dolor, & qui laborat dolet.
Verùm Tigurina propriè laborem accipit: vertit
enim, *si quid habeas reperies conuictorem qui exinanies*
te, nec ipse laboret, vel *laborabit*. q. d. Ipse tuum, non
B suum ideoque illaboratum, comedet panem: ipse
tuo labore fruetur otiosus & iners, nec tibi labo-
ranti collaborabit, sed coget te laborare, vt ipse
iners labores tuos comedat. Syrus, *si habueris, iu-*
cundas faciet confabulationes suas tecum, & exinanie-
te, & ipse non compatietur donec faciat voluntatem suam
tecum. Tertius est hic modus quo diues pauperem
affligit, laborem eius deuorando, eum euacuando,
idque sine suo labore: laborem enim relinquit
pauperi, fructum verò eius sibi otiosus & delica-
tus vsurpat. Quocirca Solon dicebat opulentiam
esse matrem saturitatis, saturitatem ferociæ ac
violentiæ. Diuitias comitatur luxus, luxus exit in
tyrannidem, dum fœnum migrat in cornua; ita
Laërtius lib. 1. c. 3.

Nota *τὸ & ipse non dolebit super te*: hoc enim si-
gnum est amici ficti, & irrisoris. Verus enim a-
C micus sicut bonis amici congaudet, ita malis con-
dolet, iuxta illud: *Gaudere cum gaudentibus, flere cum*
flentibus, Rom. 12. Vnde Aristot. lib. 9. Ethic. c. 3.
Amici, ait, *officium est, condolere de malo amici sicut de*
proprio. Et S. August. lib. 9. Ciuit. c. 5. *Misericordia*;
(quæ maximè cernitur in amicitia) inquit, *est alie-*
næ miseriæ in nostro corde compassio, quâ vtique si pos-
sumus, subuenire compellimur.

SI NECESSARIVS ILLI FVERIS, SVPPLANTABIT VERS. 7.
TE (græcè, ὑποσκελίσει, id est, decipiet te dolo-
sè, sicut qui pedem occultè pedi ambulantis in-
terjicit, itaque eum cadere facit & supplantat:) ET
SVBRIDENS SPEM DABIT, NARRANS TIBI BONA,
ET DICET: QVID OPVS EST TIBI? Quartus est hic
modus quo cacabus ollam, id est diues pauper-
rem, confringit: q. d. Si diues tuâ operâ indigeat,
eam poscet; sed decipiet te, quia arridens spem
D dabit narrando bona quæ potest & vult confer-
re tibi: & dicet Quâ re opus habes? dicito mi-
hi: ego possum & volo te iuuare, promoue-
re, & ad magna euehere. Si eges numinis, edi-
cito, habeo quos tibi mutuem, imò dem: si eges
tritico, illo horrea mea plena sunt: si eges ve-
stibus, habeo lanam, pannos, tunicas, quibus te
vestiam. Quod ex his vis? quo tibi opus est? Ita
magna promittens, vanâ spe te lactabit, donec o-
peram tuam ei præstiteris: quâ habitâ nihil eo-
rum quæ promisit præstabit, nihil tuæ operæ re-
tribuet, Syrus vertit, *placatus* (placidus) *erit tibi,*
donec faciat tibi quod desiderat, & decipiet te, & virum
felicem vocabit te. Magna hæc est deceptio diuitis,
& calamitas pauperis. Nimirum solent diuites
auari & superbi magnis, sed vanis, spebus &
promissis lactare pauperes, donec opes & operas

eorum

eorum extorqueant, ac deinde calce eos abigunt Quæ sanè magna est ingratitudo, inhumanitas & crudelitas, adeoque peccatum clamans in cælum, Exodi 3.7. Hi sunt Ἀσχήμονες, ait Cicero lib. 15 ad Attic, qui promissa & verba inania pro mercibus venditant, &, vt ait Salustius in Catilinar. maria montesque pollicentur, iuxta illud vulgò tritum: *Sunt Hermodori verba mercimonium.* Et illud Ouidij lib. 1. de Art.

Pollicitus dives quilibet esse potest.

Sapienter & cordatè Phocion, apud Stobæum serm. 1. de Prudentia: *Ne magna promittas, sed magna præstes.*

Vers. 8. ET CONFVNDET TE IN CIBIS SVIS, DONEC TE EXINANIAT BIS ET TER; ET IN NOVISSIMO DERIDEBIT TE. q.d. Excipiet te ôpiparè, vt tu illum etiam opiparè reimuites, ac sic exinaniat & derideat te. ET POSTEA VIDENS, DERELINQVET TE ET CAPVT SVVM MOVEBIT AD TE] Quintus est hic modus quo dives affligit pauperem, mirum quòd confundat eum in cibis, scilicet, inuitando eum ad conuiuium, vt sic cogat eum ex decentia & gratitudine vicissim inuitare diuitem, eique similia conuiuia, lauta & splendida instruere, quibus eius opes exinaniat *bis & ter*, id est, sæpiùs, ac tandem eum iam depauperatum & exinanitum deridebit, quasi stultum, quòd ei se socium dare & æquare in conuiuijs præsumpserit, cùm sumptibus ferendis non esset par. Quare videns eum ad egestatem redactum, non compatietur, nec succurret, sed derideus & insultans mouebit caput dicens: Ecce hunc stolidum, qui mecum in conuiuijs instruendis magnificèntia certare voluit. Ecce sua stoliditate & fastu, redegit se ad teruncium, luat nunc pœnas per egestatem & famem. Vnde Tigurina vertit, *parasitando* (adulando) *adiget te ad ignominiam, donec te inaniat iterum & tertiò, & ad extremum etiam deridebit. Postea conspicatus te deseret, & caput suum mouebit aduersum te*; Syrus, *confundet te placiditate sua, donec faciat voluntatem suam in te semel & iterum: magnificabit super te, & tunc videbis te, & abscondet se à te, & caput suum mouebit contra te.*

Alludit Siracides ad illud Salomonis Prou. 23. v. 1. *Quando sederis vt comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo*, Vbi Septuag. *& mitte manum tuam, scions quòd oportet te talia præparare*, vt scilicet par pari reddas, ac simili magnificentiâ conuiuium illi instruas, itaque opes tuas exhaurias, imò debita contrahas, teque & tuam familiam perdas Quocirca Aristophanes in Nebulis diuites comparat nasturtio, quod ab herbis & plantis vicinis omnem humorem extugit, itaque eas arefacit & enecat, teste Columella lib. 1. de Re rust. c. 3. Simili enim modo dives exsugit opes pauperis, eumque exucoum & exanguem reddit: sanguis enim hominis pecunia, ait Comicus. Hinc nasturtium dicitur quasi nasi tormentū, ait Plinius lib. 19. c. 8. græcè καρδαμον dicitur, quasi καρδιάμων, id est suâ acrimoniâ. Sic dives cor pauperum domat, maribusq; & cerebro eius est tormentū, dum illud sollicitum esse cogit, artesq; & modos inuenire ad sumptus quibus diuitis magnificentiæ & sumptibus respondeat, eoq; quasi adæquet. Pauperibus ergo ambientibus diuitum amicitias dicas illud Oseæ 7. *Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor*: quia sicut columbæ hæc ita stolidè amant sua columbaria & hominum amicitiam, vt, licet indies videant ab eis oua & pullos capi, occidi, voraris tamen velint eis adhærere, cum eis versari, seque eis diripiendas præbere: sic pariter pauperes diuites amicos quærentes, eis sé spoliandos & exhauriendos exhibent. Qua re quid stolidius?

Aliter explicat Palacius q d. Parcissimè diues excipiet te in opere tuo laborantem, viles tibi cibos & parcos dabit: & quia mercede tuâ te frustrabitur, exinaniet te, ac nouissimè irridebit te.

Vers. 9. HVMILIARE DEO, ET EXSPECTA MANVS EIVS. Vers. 10. ATTENDE NE SEDVCTVS IN STVLTITIAM HVMILIERIS. Vers. 11. NOLI ESSE HVMILIS IN SAPIENTIA TVA, NE HVMILIATVS IN STVLTITIAM SEDVCARIS] Græca pro his omnibus hæc tantùm habent, *cave ne seducaris mente, & humiliaris in lætitia* (hoc est enim ἀνφροσύνη, pro quo nostri legit, ἀφροσύνη, id est stultitia) *cordis tui*; Syrus verò, *cave ne trades vis in manus eius, & ne erres in defectu mentis tuæ.* Nostræ versionis sensus est: q.d. Noli ô pauper, dum eges, te diuiti vana promittenti nimis humiliare, eique supplicare; sed Deo esto humilis & supplex, qui verè præstat quod promisit, & neminem se inuocantem deserit, quare *exspecta manus*, id est, auxilium & beneficentiam, *eius*, non diuitis, auari & fallacis. *Attende* & caue, *ne seductus* speciosis, sed vanis promissis diuitis, *in stultitiam*, id est, stultè, te ei humilies, falsò ab eo vitæ subsidium exspectãdo. *Noli esse humilis in sapientia tua*: q. d. Credes forsan sapientiam esse, diuti humiliare ad emendicandum victum? at caue, ne per hanc ereditam, sed falsam & fallacem sapientiam ei humilieris, alioqui in ea, quam puras esse sapientiam, seduceris, deprehendesque tuo damno eam non fuisse sapientiam, sed stultitiam. Non negat Siracides, quin pauper possit diuiti humiliari, ab eoque opem petere; sed iubet ne ita ei humilietur, vt omnes spes suas in eo reponat, neglecto & posthabito Deo; ne ita totus confidat in homine, vt ab eo suspensus pendeat, oblitus Dei sui, sed potiùs Deo fitus, parui æstimet hominum subsidia, iuxta illud: *Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus*, Ps. 117. 9. Et: *Melius confidere in principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus*, Ps. 145. 3. Et: *Beati omnes qui confidunt in eo*, Ps. 2. 12. Et: *Maledictus homo qui confidit in homine*, &c. Ierem. 17. 5.

Rursum vetat, ne humiliet se diuiti seductori, qui pauperem vanâ spe exhauriat, & postea frustretur ac deludat, imò à se pauperatum irrideat; hæc est enim magna stultitia & seductio. Vnde Nota. *Vt seducaris*, generale est, & multa complectitur, scilicet Primò, depauperationem pauperis ob spes illusorias diuitis. Secũdò, seductionẽ à fide, qua scilicet pauper à diuite infideli vel hæretico cogitur fieri infidelis vel hæreticus, si ab eo vitæ subsidia exspectare velit. Quâ ratione hoc æuo multi pauperes à mercatoribus Caluinistis & Lutheranis in hæresim abducti sunt, dũ eorũ operâ in texendo, sarciendo, fabricando, &c. vti noluerunt, nisi fidẽ, id est, perfidiã suam, amplecterentur. Ita Rabanus, qui legit, *ne in stultitiã*, id est, stultos errores, *seducaris* à vera fide. *Nẽ humilitatem virtutẽ dissuadet*, inquit, *quæ in omnibus laudabilis est; sed auctoritatem firmã contra expugnatores veritatis tenere docet, quia nullo modo his est cedendũ, sed fortiter resistendũ.* Sicut S. Paulus se iis restitisse scribit Gal. 2.

& 5.& 2.Cor.10.v.4.& 5.Iudas v.22.Tertiò, ſeductionem à caſtitate, iuſtitia & ſancta vita. Sic enim hodie multi pauperes à diuitibus aluntur, vt eorum libidini, fraudibus, ſceleribus ſubſeruiant; quibus ſanè nimis vilè pretio caſtitatem, ſanctitatem & animam ſuam vendunt. Sentus ergo adæquatus eſt: *Noli eſſe humilis in ſapientia tua, ne humiliatus in ſtultitia ſeducaris.* q.d. Noli putare, quòd ſapientis ſit, cuicumq; ſe humiliare & ſubſternere, ne humiliatus & deceptus, ſerò agnoſcas & deplores tuam ſtultitiam, id eſt, irritas ſpes tuas, errores, libidines, &c. ad quas te potens cui nimis humiliaris, deducet. *Noli eſſe humilis*, id eſt, putillanimis, *in ſapientia tua*, tibi à Deo data, *ne humiliatus*: id eſt, puſillanimis factus, *in ſtultitiam ſeducaris*, veritatem relinquens pro falſitate verbis compoſitis colorata, ait Lyran. ne facias per puſillanimitatem animi, contra id quod dictat ſapientia, id eſt, ſtultum aliquid, iniquũ & impium. Sapientia enim & virtus nulli, licet potentiſſimo, ad ſcelus ſubdi ſe patitur, ſed omnibus heroicè & generoſè dominatur. Qui ſecùs facit, inſipienter & ſtultè facit, inſtar bruti cameli, qui poplites flectit, vt in dorſum onera, eaque ingentia ſuſcipiat. Vnde Etymologicum, Græcum, & Euenus Parius apud Artemidorum in Onirocrit. lib. 1. c. 5 cenſent *camelum* dici quaſi cametũ, ὅτι τὰ κάμηλα τὸν μηρὸν, hoc eſt, à curuando femur: *Quia animal dictum camelus*, inquit Euenus, *media femora curuat, vt pura iuxta crurum altitudinem curuſum ac decurtatum*; *vnde etymõ & originatio eius Græcis* κάμηλος, *quaſi* κάμμηρος, *hoc eſt curuans femora*. Idẽ docet Horus Apollo in Hieroglyph. Licet probabiliùs Cæl. Rhodig. lib. 7. c. 18. Varro lib. 4. de Lingua Latina dicam. *Camelus ſuo nomine Syriaca in Latinum venit* Hebræi enim & Syri dicunt גָּמָל *gamal*, vnde Latinum & Græcũ *camelus*. Priori etymo ſimile dat Iſidorus, & ex eo Aldrouandus in Camelo. *Camelus*, inquiunt, *nomen dedit cauſæ, quòd quando onerantur, vt breuiores & humiles fiant, procũbant, quia Græci* χαμαὶ *humilè & breue dicunt*. Sic ſtultè humiliãt ſe mundani, dum ad bona terrena procumbunt, eaq; in dorſum ſuſcipiunt, neglecto Deo & cælo. Vnde his appoſitè dixit Chriſtus Matth. 19. 24. *Facilius eſt camelũ per foramẽ acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*. Nam, vt ait S. Ambroſ. ſerm. 65. *Sicut illum* (camelum) *parvum foramen non capit oneratũ mole membrorum: ita & hunc* (diuitem) *introitus ſanctus non ſuſcepit grauatum cumulo delictorum. Vterq; habet propriam ſarcinam ſuam: ille oneratus eſt carnibus, iſte pecuniis: & ſicut ille inhabilis eſt anguſtiſſimæ acus cauernæ, ita & hic inconueniens eſt beatiſſimo Dei regno: niſi quòd camelum corpore compoſitum natura; hunc autem prauum voluntas efficit.*

Camelli etymon & ſymbolum.

Hue facit apologus Æſopi de camelo: *Cùm primùm*, inquit, *viſa eſt camelus, homines perterrit, & magnitudine admirati fugiebant. Vbi verò progreſſu tẽporis cognouerunt ipſius manſuetudinẽ, cõſſi ſunt eò vſque, vt ad eã accederent. At intellecto paulò poſt belluæ nõ ineſſe bilem, eò contemptus iere, vt & fræna ei imponerent, & pueris agendã traderent.* Sic infrænat homines viles dæmon & mundus, eogitque ſuis cupiditatibus ſeruire, omniaq; mundi onera geſtare, vt omniũ fiat ludibriũ. Huc quoq; facit apologus formicæ, philomelæ & apis, quem refert Cyrillus lib. 2. Apologorũ moral. c. 13. cuius titulus: *Contra eos qui alta adepti magnipendunt magna & alta.* *Cùm formica tranquilla æſtate, acquiſitis retens alis, de terra latibulis*

Apologus ſuperbi.

A in liquidũ aërẽ euolaſſet, in amœna denſis frondibus arbore iubilantem philomelam inuenit. Cui dixit: Tu quid es? At illa reſpondit: Sũ animal volatile, ſed quietè iubilate pacata fruens; deinde cùm apem circumuolantẽ vidiſſet, ſciſcitata quò tenderet; mox audiuit illã diſcurrere per flores, ex quibus ſibi paſtum melliſ colligeret. Quibus auditis magni pendens dominationẽ alarum gaudens & grata naturæ dixit: Gratias tibi ô natura; quoniã ſimul de profunditate & obſcuritate terrena, atq; de ſollicitudine congregandi, & labore portandi me ereptam, in hoc loco lucis atque florum venam tuã, & animalium quieſcentium, ac faui ſtilla fruentium conſtituiſti. Sed audi celſitudinis pericula quæ ſubjicit. *Igitur cùm locus iſte illam non modicum delectaret, nec ex toto eam propter alas prouidentia dimiſiſſet, ab ape doceri perijt, ſi quæ pericula ibi eſſent. Quæ dixit: Plura certè, nimirum* B *deſuper ſpiritus procellarum, lateraliter venientium impetus, nunc frigus, nunc æſtus: hinc vngula volucrũ de rapina viuentiũ, inde retia tenſa lateraliter aranearum. Ad hæc illa reſpondit. Effugiam omnia tuante prouidentia. Verùm poſtquam rapidiſſimo pede, æſtate tranſacta, milleſcis edulijs deficerentibus, gaudioſæ quieti hiemis tempeſtas ſucceſſit; procella deſurſũ irruente, atque eam cũ vento pellente, nec non frigoris extra, & famis intrà pernicie ipſam circũdante; mox ex alto formica deſcendens, ſolitũ capit effugiũ in antiquo territorio requirere.* Vide hîc ſuperbientis depreſſionem & calamitatem. *Cùm itaque neceſſitate cogente ad dimiſſum latibulum accuriſſet, & clauſum reperiſſet, pulſansi ab eſſigie reſponſum eſt, Vnde venis, & quid portas? Cui illa, De aëre, inquit, venio, & alas mecum porto. Mox illa: Nullum, inquit, hîc alatum genus habeat; & qui non ſecum detulit fructum, inuiolabili lege hinc excludatur. Tunc* C *deſperata formica locum æternum deteſtans, & primum laudans, exclamauit: Cognoſco certè fallacem celſitudinẽ lucis huius mundi à ſapientibus fugiendã, vtpote quietis primatã, ſecuritatis neſciam, hinc inde innumeris vallatam angoſtijs, & vitalis vacuam libertatis. Quàm felix ſanè eſt illa ſonca obſcuritatis humilis, ſemper ſtabilis, vndique tuta, dulcis amicarum ſororum ſolita, bonarum vitalium regio quietis plena! & ſic in malis formicè prudentia quidem reddita, tamen eius per ſuperbiam eſt interempta.*

Bina humiliatio.

Præclarè S. Ambroſ. lib. de Iacob c. 8. *Manet*, inquit, *ſemper inter aduerſa & delectabilia perfecta virtus, neque aduerſa de perfectione eius quidquã minuunt, neque delectabilia adiungunt perfectioni.* Et poſt nõnullas: *Perfecti enim viri eſt communitatem naturæ ſuſtentare animi virtute, & ad meliora adducere; nec ſuccũbere ijs quæ pleriſq; terribilia & formidoloſa videntur; ſed quaſi fortem militem graniſſimorum caſuum ſuſtinere incurſum, conflictus ſubire, & quaſi prouidum gubernatorem maxim in tempeſtate regere, atque occurrendo* D *inſurgentibus fluctibus magis vtare naufragium ſulcando vndas, quàm declinando.* Huc facit apophthegma B. Laurentij Iuſtiniani: *Vera humilitas in ſecundis eſt modeſta & demiſſa, in aduerſis erecta & magnanima*, ita habet Vita eius c. 9.

Sicut ergo eſt nimia iuſtitia, de qua dicitur Eccleſ. 7. 17. *Noli eſſe iuſtus multum* (vbi vide noſtrũ Pinedam ſeptem modos ſeu ſpecies nimiæ iuſtitiæ aſſignantem) ſic eſt & præpoſtera nimiaque humilitas. Alioqui quiſque ſapiens debet eſſe humilis in ſapientia ſua: ſcientia enim inflat: quare res rara & rara eſt, vir ſapiẽs & humilis. Viri graues, teſte Ribaden. in Vita S. Patris noſtri Ignatij, in Societate Ieſu admirati ſunt tria, ſiue tres rerum diſſimilium combinationes, ſcilicet Primò, tantam

tam humilitatem coniunctam cum sapientia; Secundò, tantam obedientiam cum tanta prudẽtia, Tertiò, tantam castitatem cum tanta iuuentute. Verùm sicut omnis virtus, vtpote consistens in medio duorum extremorum vitiorum, suum habet excessum & nimium, sic habet & humilitas. Sicut ergo summũ ius summa est iniuria, & summa sapientia summa est insipientia; sic & summa humilitas summa est vilitas. Talis est, quando filius se humiliat obedique parenti præcipienti vt furetur, quando seruus nimis humiliter obedit hero iubenti violari præcepta Ecclesiæ, quando Religiosus viliter obedit Superiori mandanti illicita. Talis est quoque cùm Superior nimis se demittit, cum iactura auctoritatis, de qua S. Aug. in Regula c.40. & habetur 86.dist.c. *Quando*, *Quãdo*, inquit, *necessaria disciplinæ in moribus coërcendis dicere vos dura verba compellit, si etiam ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur, vt à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos oportet esse subiectos, dum nimium seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas.* Occasione ergo pauperum nimis se diuinibus humiliantium, profertur hæc à Siracide sententia generalis, quæ tamen multis alijs in rebus locum habet.

Moral. de humilitate.

Moral. Nota, quod ait, *Humiliare Deo*, verissimum, iustissimum, vtilissimum & sanctissimum esse. Tum, quia humilitas propriè est virtus diuinæ debita maiestati, ait S. Bernard. hæc enim maiestas exigit, vt nos profundissimè sub ea demittendo, summè & immensè, si fieri posset, eam colamus & vereremur. Vnde S. Petrus ep.1.c.5.6. *Humiliamini*, ait, *sub potenti manu Dei*; vide quæ ibi dixi. Tum, quia Deus iam incarnatus humilitatem summam exemplo docuit magis quàm verbo, dicens: *Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris*, Matth.11. Vnde S. Bernard. serm.1. de Natiuit. *Quid*, ait, *magis indignum, quid detestandũ amplius? quid grauiùs puniendum, quàm vt videns propter te Deum parumlũ factum, vltrà apponat homo magnificare se super terram? Intolerabilis impudentia est, vt ibi sese existiment maiestas, vermiculus infletur & tumefiat.* Et S. Aug. Soliloqu.c.1. *Noverim me, noverim te, vt amem te, & contemnam me.* Porrò S. Anselm. lib. de Similit. c.100. & sequ. septem recenset gradus humilitatis. Primus est, culpam non occultare, sed agnoscere. Secundus est de ea dolere: Tertius, eam confiteri: Quartus, *vt hoc ipsum quod confitemur, ita esse persuadeamus: tunc enim pura est confessio, si eam sequitur voluntaria perfusio.* Quintus, vt talem se ab aliis iudicari contentiat: Sextus, vt, cùm ei aliqua iniuria fit, ità eam suscipiat sapienter, quasi commodum sibi magnum fieret: Septimus, non tantum tunc non murmurare, sed & vindictam Dei amare, eique gratias agere: *Tunc enim Deo grata est satisfactio, cum in eius mente qui satisfacit nulla manet murmuratio, sed pia ingiter fernet dilectio.*

Septem gradus humilitatis.

Modi quomodo orandi.

Porrò in omni occupatione, loco & tempore summè debemus Deo animã humiliare, sed maximè in oratione. Causam dat S. Bernard. ser. de Quatuor orãdi modis: *Omnino oportet*, inquit, *orationis tempore curiam intrare cælestem, illã vtique curiam, in qua Rex regum stellato sedet solio, circumdante innumerabili & ineffabili beatorum spirituũ exercitu. Vnde & ipse qui viderat, quia maiorem numerum non inuenit? millia, ait, millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. Quanta ergo cum reuerentia, quanto timore, quanta illuc humilitate accedere debet, à palude suâ procedẽs & repẽs, vermiculus vilis? Quàm tremebũdus & supplex, quàm deniq; humilis & sollicitus, & toto intentus animo, maiestati gloriosæ, in præsentia angelorum, in consilio iustorũ & congregatione, assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multa opus est animi vigilantia, sed præcipuè in oratione. Nam licet omni hora & omni loco, oculi Domini super nos speculentur, maximè tamen in oratione. Porrò quamuis vbique sit Deus, in cælo tamen orandus est, vbiq; orationis tempore cogitandus: vt mens nostra non oratorij tecto, non aëris spatio, non ipsa retardetur nubium densitate, iuxta eam formam, quæ nobis à Christo tradita est, vbi ait. Sic orabitis. Pater noster qui es in cælis*, &c. Vnde idem ser.7. in Cant. docet angelos assistere orantibus. *Credimus*, inquit, *sanctos angelos astare orantibus, offerre Deo preces & vota hominum, vbi tamen sine ira & disceptatione leuatæ puras manus perspexerint. Probat hoc angelus ita loquens ad Tobiam: Quando orabas cum lacrymis, & sepelichas mortuos, & derelinquebas prandium, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepelichas, ego obtuli orationem tuam Domino.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ docet quomodo agendum sit cum potentibus & diuitibus.

Vers. 12. Aduocatus à potentiore discede: ex hoc enim magis te aduocabit.

13. Ne improbus fis, ne impingaris: & ne longè sis ab eo, ne eas in obliuionem.

14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo: nec credas multis verbis illius, ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de abconditis tuis.

15. Immitis animus illius conseruabit verba tua: & non parcet de malitia, & de vinculis.

16. Caue tibi, & attende diligenter auditui tuo: quoniam cum subuersione tua ambulas.

17. Audiens verò illa quasi in somnis vide, & vigilabis.

D ADVOCATVS A POTENTIORE DISCEDE: EX HOC ENIM MAGIS TE ADVOCABIT] Tigurina, *si te potens aduocet, fac refugias, tantoq; ille te vocabit magis, ac sæpius.* Hoc enim significat Græcum παλαιόζων, quod habent Complut. Syrus, *recedente ad te diuite, esto elongans ab eo.* Huic affine est illud Salomonis Prou.25.17. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, ne forte satiatus oderit te.* Docuit nos, inquit Palæcius, *vt principum aulas fugiamus, quantum facilitet est ex nostra voluntate. Quid si illi nos vocant? respõdet: Discede. Vbi cauè intelligas, non esse veniendum, imò parendum est eorum mandato: nec licet ab illo discedere. Sed sensus est. Vbi aduocatus à potentiore, vemili discede, quàm primũ licebit ab aula: non placeat ibi consistere. Ea enim ratione magis te ille vocabit. Magis enim cupimus ea quibus caremus, quàm quæ ad manũ habemus: cupimus enim semper negata.* Hinc sponsa vocata à sponso dicen-

VERS. 12. *Monita agendi cum principibus.*

Primum.

dicente Cant.5.2. *Aperi mihi ſoror mea, &c. quia caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei guttis noctium* ſubduxit ſe, prætexens: *Expoliaui me tunica, quomodo induar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Verè Liuius lib.5. *Spreta*, inquit, *in tempore gloria interdū cumulatior redit.* Et certum eſt quòd continuus aſpectus magnos etiam viros, nimiâ ſatietate, minùs verendos facit, quia familiaritas parit contemptum. Et Euripides in Hippolyto.

Heu, heu modeſtia, quamodo vbiq, pulchrum quid,
Et gloriam bonam inter mortales affert?

Rurſum, Il peracto negotio cum principe, ob quod eò euocatus es, illicò diſcedas, oſtendes Primò, te non ambire aulas; Secundò, te reuereri principem; Tertiò, te eſſe modeſtum; Quartò, te amare vitam priuatam & ſilentium. Quæ omnia cùm ſint virtutes raræ maiorem tui amorem, admirationem & cupiditatem principi concitabunt, vt te rurſus & ſæpiùs aduocet; vti Saul Dauidem ab aula in ſuam Bethlehem regreſſum ad ſe reuocauit, & Cardinalis Oſtienſis ceteriique crebrò ad ſe euocabant S. Franciſcum, ob eius humilitatem, modeſtiam & ſanctimoniam. Mirè enim principibus placent humiles & ſancti: Idē vidēre & fecēre Philoſophi. Lacides Cyrenæus accerſitus ab Attalo rege, reſpondit, *imagines eminus eſſe ſpectandas*, innuens arctam aſſiduamque familiaritatem ſæpè minuere virtutis admirationem; ita Laërt. l. 4 c.8. Diogenes Cynicus Alexandri Magni viſitationē neglexit, imò deſpexit: paucis enim quæ natura dabat contentus, dicebat ſe Alexandri gratiâ & donis non indigere. Quam animi celſitudinem admirans Alexander dixit: *Si non eſſem Alexander, vellē eſſe Diogenes*; ita Laërt. Plutarc. & alij in Alexandri & Diogenis vita. Longè celſior fuit Eliæus, qui 4.Reg.3.13. vocatus à Ioramo rege Iſrael idololatra: *Quid*, inquit, *mihi & tibi eſt? Vade ad Prophetas patris tui, &c. Viuit Dominus exercituum, in cuius conſpectu ſto, quòd, ſi non vultum Ioſaphat regis Iuda erubeſcerē, non attendiſſem quidē te, nec reſpexiſſem. Nunc autē adducite mihi pſaltem, &c.* Sic S. Antonius parui faciebat literas Conſtantini Magni ad ſe miſſas, ideoque magis ab eo colebatur. Idem fecit S. Hilarion, S. Simeon Stylites, S. Macarius, ceteriique Aſcetæ & Anachoretæ. Scitè Plutarch. cenſuit *non ſcire agendū cum rege, quam cum rege.* Sic ſalutariter virum clariſſimum Heedicium Apollinaris Sidonius hortabatur epiſt.3. lib.3. *Actutum in patriam receptui canere feſtina, & aſſiduitatem tuam periculoſæ regum familiaritatis celer exime: quorum conſuetudinem ſpectatiſſimus quiſque flammarum naturæ benè comparat, quæ ſicut paululum à ſe remota illuminant, ita ſatis admota comburunt.*

Poſt recenſita incommoda familiaritatis cum diuite & magnate, nunc docet qua ratione cum eis agendum & verſandum ſit: qua de re vtilia dat præcepta. Primum eſt hoc: *Aduocatus à potentiore diſcede*; ſequitur ſecundum:

Vers.13. *Secundum.*

NE IMPROBVS SIS, NE IMPINGARIS: ET NE LONGE SIS AB EO, NE EAS IN OBLIVIONEM] q. d. Ne improbè, id eſt, importunè (ſic Virgil.1. Georg. ait: *Labor omnia vincit improbus*, id eſt, aſſiduus, importunus, inſatiabilis. Ibidem anſer vocatur *improbus*, id eſt, importunus. Sic Quintil. lib.11.cap. vlt. ait: *Perfricare frontem, & quaſi improbam*, id eſt, inuerecundam, *facere*. Et Plautus: *Improbiorem non vidi faciem mulieris*,) te ingeras potentioribus, *ne impingaris*, id eſt, ne extrudaris & ejiciaris: ſed neque nimis te elonges ab eo, ne tui obliviſcatur, ne fauoris & beneficiorum eius quibus indiges, vel quandoque indigebis, ſis expers. Græcè μὴ ἐμπέσῃς, quod Romana vertunt, *non intrudas te, ne expellaris, & ne longè diſtes, ne eas in obliuionem*; alij vertunt, *ne irrue, ne repellaris, & ne abſiſtas, ne obliuioni detur*. Tigurina, *ne ingeras te, vt ne temerè* (hoc enim eſt ἀπερίτρεπτος, id eſt, ſine iudicio, temerè) *rejiciaris, nec rurſum abſcedas procul, ne obliuioni tradaris*; Syrus, *ne appropinques, ne abijciaris, & ne elongeris, ne odio habearis*. Ita Alexander Magnus rogatus, *quomodo ad principem ſit accedendum?* reſpondit, *Tamquam ad ignem, vt neque ad eum valdè propè accedas, ne comburaris: neque longè nimis abſcedas, ne frigeas, & nō calefias.* Secùs ſe res habet cum Deo: vult enim ipſe vtpote optimus, nos quàm proximè & frequentiſſimè ad ſe accedere, nihilque tam probum quàm in hoc acceſſu eſſe improbum & importunum. Ita fecit Pſaltes Pſ.72. *Vt iumentum* inquit, *factus ſum apud te, & ego ſemper tecum.* Et: *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt.* Vide parabolam amici ab amico media nocte poſtulantis panes, & ob improbitatem, id eſt, importunitatem, ſuam impetrantis, qua Chriſtus Dominus ſignificat noſtras ad Deum preces debere eſſe continentes & importunas, Lucæ 11.8.

NE RETINEAS EX ÆQVO LOQVI CVM ILLO] q. d. Ne ſuſtineas loqui cum principe, quaſi par cū pari, ſed quaſi inferior cum ſuperiori. Legit Noſter ἐμγορεῖς, id eſt, *æquo loqui*: Ἴσος enim eſt æqualis. Iam legunt ἀγορεῖς, id eſt, *alloqui*. Tertium hoc eſt documentum agendi cum principibus. Noſter Emmanuel Sà putat eſſe hyperbaton verba enim eſſe traiecta, ſicque ordinanda: q.d. Retine, id eſt, contine te, ne ex æquo loquaris cū illo, quaſi æqualis cum æquali. Verùm hæc dura & obſcura eſt traiectio. Dico ergo, *Ne retineas*, id eſt, ne retentes, cùm potentem alloqueris, ne in alloquio eius diu perſiſtas: quod illi faciunt, qui ſibi in dicendo placent, & protrahunt ſermonē in longum quamdiu eis libuerit. Vnde Græcum μὴ ἐμπέσῃς, aliqui vertunt, *ne intende*, contende, protende *ſermonem*; Syrus verò vertit, *ne confidas colloqui cum illo*; Tigurina autem, *ne dubites colloqui cum illo.* Græcum enim ἐμπίπτω multa & quaſi contraria ſignificat, ſcilicet retinere, ſuſtinere, exſpectare, cūctari, differre, item incumbere, immorari, applicare, admouere, obtinere, inſtare. Omnia hæc licet in ſpeciem cōtraria inter ſe, rectè congruunt, huicq; loco adaptari poſſunt: q.d. *Ne confidas*, id eſt, ne confidenter, liberè, audacter, inuerecundè loquaris cum principe, quaſi familiaris, & par cum pari) ideòq; ne æquo loquacior retentes & prolonges ſermonem cum eo: cum principibus enim adeò occupatis, qui tam multos audire debent, paucis & bene præmeditatis ac præcōceptis verbis agendum eſt, ne eum tædio eorum auribus & tempore quis abutatur: viciſſim tamen non ita retentes ſermonem, vt principē quaſi numen aliquod inaffabile vereare, nec alloqui audeas, quin potiùs ne dubita cū eo loqui: eſto enim ſit princeps, eſt tamen & homo ſimilis tui, atque ad hoc princeps conſtitutus eſt, vt te & ceterorum ſubditorum querelas & poſtulata audiat, eiſque quoad poteſt ſatisfaciat. Exemplū ſit Eumenes rex, qui fratribus ſuis crebrò dicere ſolebat: *Si me ut rege vti fratribus, vobis tamquā fratribus gratificabor: ſin autē tamquā fratre, ego vobis vt rex*; ita Anton. in Meliſſa p.2. ſerm.1.

Vers.14. *Tertium.*

Improbus, id eſt importunus.

ferm. 1. Ita aquila gaudet aliarum auium comitatu quæ illam sequuntur, vt prædæ eius sint participes: at si nimis propè accedant, indignans aquila eas inuadit & necat. Ita Alexander Magnus Callisthenem sibi intimum sustulit, eò quòd liberior esset & loquacior, ait Dio lib. 59. Et Apollodorus architectus rogatus ab Adriano Imp. quid censeret de fabrica fani Veneris, cùm ingemuè diceret, sibi videri minùs congruè fabricatum, ab eo enecatus est, ait idem Dio. Præclarè Plutarch. in Moral. *Sum*, inquit, *in vulnere prius apparet sanguis quàm plaga, & fiunt prius tonitrua fulgur, quàm tonitrua audiatur; ita apud multos principes prius erumpit condemnatio quam probatio, & perit delatus prius quam conuincatur.* Vnde subdit Sirachides:

Exempla.

NEC CREDAS MVLTIS VERBIS ILLIVS [Est hoc quartum monitum agendi cum principe. Caulam subdit: EX MVLTA ENIM LOQVELA TENTABIT TE, ET SVBSIDENS INTERROGABIT TE DE ABSCONDITIS TVIS] Tigurina, *multis enim sermonibus pertentabit, & quasi per risum arcana tua rimabitur*; Syrus, *ne credas multitudini sermonum eius, quia multitudo sermonum eius tentationes, & vexat te, donec videat finem tuum.* Solent enim principes blandiri, multaque promittere vt secreta pernoscant, præsertim contra se dicta vel facta aut facienda, ideoque multis interrogationibus, quasi per risum & ioeum pertentant suos. Hinc solent propinare vina, & inebriare vel exhilarare eos quorum secreta expiscari volunt: ebrij enim rogati quidvis edicunt. In vino enim veritas. Hoc est quod ait Horatius de arte poëtica.

Quartum.

Dicuntur reges magnis vegere culullis,
Et torquere mero quos perfixisse laborant:

Ita fecit Iosephus scriptor Antiquit. Iudaic. vt ipse de se refert in Vita sua. Rursum *ne credas multis verbis illius*, vt amittas reuerentiam, induasque libertatem & audaciam, quâ ex æquo & quasi par cum pari liberè loquaris. Alioqui vbi te audaciorem ipse viderit, texet tecum multa verba, per quæ tentet & exploret te quasi per ritum, familiariter & iocosè, vt sequitur.

VERS. 15. IMMITIS ANIMVS ILLIVS CONSERVABIT VERBA TVA: ET NON PARCET DE MALITIA ET DE VINCVLIS] Perperam quidam manuscripti verba transponunt, sicque legunt, *de absconditis tuis immitis animo illius. & conseruabit* (alij, *non seruabit*) *verba tua.* Vide Francisc. Lucam in Notis hic. Sensus est: q. d. Immitis enim animus verba tua perpendet, &, si ex illis cognoscat aut suspicetur te aliquod crimen commisisse, vel minùs eius amicum fidumque fuisse, aut aliquid contra eum machinari, non parcet te affligere & vincire, sed tradet te vinculis & torturæ: *Malitia* enim, græcè κακώσεις, idem est quod maleficium, siue afflictio. Græca contrariè habent, *immisericors est, dicta non seruaturus, nec affligere te vinciret, parsurus*; ita Tigurina, q.d. Promittet tibi impunitatem, imò præmia, vt liberè dicas si quid contra illum dixeris aut feceris, vel ab alijs dictum aut factum vel faciendum scias: at vbi illa dixeris & reuelaris, promissa non seruabit, sed te incarcerabit & puniet acriter. Syrus, *Sine misericordia reddetur retributio, & non parcet animabus* (viræ) *multorum*: q.d. Multos quos prodideris ei aduersarios, occidet, etiamsi contrarium promiserit, imò iurarit.

Moraliter Palacius: *Habent aulici*, inquit, *ex hoc textu primùm, principes id habere, quòd dissimulatores sint; vt enim explorent pectus tuũ, mille verborũ technis id conantur. Habent Secundo quod sunt animo immiti; nam mitis longè distat à superbo, quales solent principes esse. Habent tertiò, quòd vt plurimùm offensi non parcant, quin offendant & ladant eum à quo se lasos arbitrantur. Interim non tales sunt omnes: sed auctor videtur in durum principem incidisse*; hæc Palacius. Exemplum sit Thomas Morus Angliæ Cancellarius, Henrico VIII. intimus quamdiu rex in fide & castitate perstitit; at vbi incestas Annæ Bolenæ nuptias ambiuit, Thomam dissentientem sentiens carceri inclusit; ac tandem gladio peremit. Vnde hunc aulæ ludum prouidens, imò peruidens, Morus ad amicum hisce versibus de eo lusit.

Exemplum Th. Mori.

Sæpè mihi iactas facilès at principis aures
Liber, & arbitrio ludis vt ipse tuo.
Sic inter domitos sine noxa sæpè leones
Luditur, at noxæ non sine sæpè metu,
Infremit ingestâ crebra indignatio causâ,
Et subitò mors est qui modò ludus erat.
Tuta tibi non est, vt sit secura voluptas:
Magna tibi est, mihi sit, dummodo certa, minor.

Huc facit apologus philomelæ & accipitris apud Hesiodum lib. 1. de Dieb. & oper. Philomela enim capta ab accipitre rogabat vt sibi parceret quòd parua esset & canora, nec sufficiens eius ventri implendo. Cœpit ergo suauiter canere, corde licet anxio. At accipiter: Prædam, inquit, certam habeo, illam pro incerta non dimittam. Philomelam ergo laceranit & vorauit. Ita subinde faciunt suis familiaribus principes & tyranni.

Apologus Philomelæ.

VERS. 16. CAVE TIBI, ET ATTENDE DILIGENTER AVDITVI TVO (quid audias, quid scilicet roget princeps) QVONIAM CVM SVBVERSIONE TVA, id est, cum periculo subuersionis tuæ, AMBVLAS] Tigurina, *sic tibi caueas, & auscultes per quam attentè, quia cum ruina tua ambulas.* q.d. Vt vincula & mala iam dicta à principe tibi inferenda effugias, caue tibi, & dum quid te interrogat, noli præpropere respondere; sed priùs benè perpendè quid ab eo audias, quid scilicet roget, & quo fine; quoniam agis cum eo qui te fortunis, statu & vitâ euertere potest; quare ira responsum tuũ compone & tempera, ne tibi vel aliis periculum crees. Vnde explicans subdit.

VERS. 17. AVDIENS VERO ILLA (quibus scilicet te tentat QVASI IN SOMNIS VIDE; ET VIGILABIS] *vò in somnis* ne referas ad *audiens*: q.d. Audito verba principis quasi in somnis, id est, æstima promissa eius nõ esse veracia, sed fallacià quasi somnia. Sed refer ad *vide & vigilabis*, q.d. Cùm audis interrogata principis, noli dormitare, & oscitanter respondere, ne verbis tuis improuidè prolatis capiaris & illaqueeris; sed esto similis ei qui in somnis videt aliquod graue malum vel periculum sibi imminens, ideoque ilicò somnum discutit & euigilat, vt illud à se propulset: ita & tu omnes vires animi aduoca, & vigilanter cogita quid respondere debeas. Igitur quasi *in somnis*, id est, quasi noctu vigil attentissimè & secretissimè hoc ipsum consydera & præmeditare. Hunc sensum exigunt Græca, quę sic habẽt *cùm hæc audies in somnio tuo, euigila*, Tigurina, *hæc audiens per somnium tuum, vigila*; Syrus, *tunc & esto aduertens, quia cum raptoribus ambulas.* Vnde Palacius: Audiens, inquit, verba principis, videaris tibi tuam perditionem, velut per somnium aspicere, quæ res faciet te vigilantem & attentum. Aut: Vt qui somno pressus est, nulli alij rei attentus est, nisi illi quam somniat, ita, tu esto principis verbo.

TER-

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua docet conuersandum cum æqualibus.

*Vers.*18. Omni vita tua dilige Deum, & inuoca illum in salute tua.

19. Omne animal diligit simile sibi: sic & omnis homo proximum sibi.

20. Omnis caro ad similem sibi coniungetur, & omnis homo simili sui sociabitur.

21. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator iusto.

22. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem? B

23. Venatio leonis, onager in eremo: sic & pascua diuitum sunt pauperes.

24. Et sicut abominatio est superbo humilitas: sic & execratio diuitis pauper.

25. Dives commotus confirmatur ab amicis suis; humilis autem cùm ceciderit, expelletur & à notis.

26. Diuiti decepto multi recuperatores: locutus est superba, & iustificauerunt illum.

27. Humilis deceptus est, insuper & arguitur: locutus est sensatè, & non est datus ei locus. C

28. Dives locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent.

29. Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? & si offenderit, subuertêt illum.

30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & nequissima paupertas in ore impij.

31. Cor hominis immutat faciem illius, siue in bona, siue in mala.

32. Vestigium cordis boni, & faciê bonam difficilè inuenies, & cum labore.

A *mitate inuocare? indignum est in sola infirmitate clamare: dignissimũ, & in infirmitate & in salute ardenter inuocare. Nec enim in salute innumera nos miseriæ premere cessantes ideò clamare constringunt. Nota tertiò, plenum est periculi, Dei in salute oblinisci, iuxta triste illud Augustini: Iustè morietur oblitus sui, qui viuens oblitus est Dei.* Aptè dilectionem iungit inuocationi, quia alterutra sola non sufficit: nec enim Deus te è periculo liberabit, licèt enim diligas, nisi & opem eius inuocetur aut licèt eum invoces, si nõ & eumdem diligas. Voces enim & vota impiorũ non audit Dominus, & *dona iniquorum non probat Altissimus*, vti dicit c. 34. 23. Hoc ergo est optimum in omni periculo, tentatione & tribulatione remedium, scilicet amare & inuocare Deum, iuxta illud Ps. 144. *Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate.*

Præclarè S. Bernard. serm. 3. inter parvos: *Sicut anima*, ait, *vita est corporis, ita Deus vita est animæ: & sicut corpus mortuum est quod per quinque sensus ab anima nõ vegetatur, ita anima mortua est, quæ per hæc Domino non humiliatur.* Idẽ in Sententiis: *Est ergo vita animæ veritas Iesu charitas.* Et Rabanus: *Cæteris*, ait, *reprobatis quæ mutabilia & caduca sunt, hoc solum quod stabile & mansurũ est, commendat. Hoc est, vt Deum diligas, & mandata eius conserues, & auxilium eius quotidie implores. Quoniã bonus est Dominus sperantibus in se, anima quærenti illum.* Thren. 3. Quapropter causa cur tota vita diligẽdus sit Deus, est, quòd Deus sit quasi anima & vita animæ nostræ, Deuter. 30. 20. ac proinde æquum est vt quod corpus præstat animæ, idipsum anima præstet Deo, & ob eius amorẽ cuncta faciamus; sic D. Thom. opusc. 61. de Disc. Dei c. 20. & S. Aug. in Meditat. c. 32. Sicut ergo corpus omnes vires & nervos occupat in obsequium & conservationem animæ, à qua se vitam, sensum & motum habere non ambigit; & nihil aliud timet nisi ab anima separari, aut ab eius amplexibus avelli: sic idem faciat anima Deo, illi omnes actiones, affectus, cogitationes offerat & consecret, propter illũ afflictiones, dolores & tribulationes omnes sustineat: si orat, vt illi placeat, oret: si psallit, vt eum collaudet, psallat: quidquid agit, agat vt eum colat & veneretur: nullam rem capessat vel inchoet, nisi eius amore & reuerẽtiâ. Quocirca S. Gregor. Nazianz. orat. de cura pauper. *Non tã sæpè*, ait, *respirare oportet quàm meminisse Dei.* Deus enim cõtinuò & continenter nobis benefacit, nobisq; animam & vitam iugiter inspirat & creat. Et Hugo Victor l. 3. de Anima: *Sicut nullũ est momentum, quo homo non utatur & fruatur tuâ bonitate & misericordiâ, sic nullum debet esse momentũ quo tui præsentem non habeat in memoria.* Cingit enim nos Deus & circumdat vndique suâ præsentiâ, operatione & essentiâ, velut aqua, aër, ignis, imò oceanus bonorum omnium. Vnde S. August. in Confess. lib. 10. c. 27. suspirat & gemit: *Serò te cognoui pulchritudo tam antiqua, tam nova, serò te amaui. Va tempori illi quando non amauit te. Va mihi & iterum va, si quando non amauerim te. Vitam potiùs non essem, quàm essem aliquando absque te.*

Vita animæ est Deus.

Praxin piam huius præcepti per modum iugis præsentiæ Dei, seraphicè docet Seraphicus S. Bonauent. in epistola sua, qua memorabilia 25. cõplectitur. *Vigesimũ secundũ*, ait, *esto, quòd Deum semper & vbique habeas in memoria, vt solutus ab omnibus creaturis, tãto mẽtis conatu desideriis, feruore circa tuũ creatorẽ incendas, vt quasi omnium inferiorũ oblitus, quidquid*

Praxis iugis præsentiæ Dei.

VERS. 18. OMNI VITA TVA DILIGE DEVM, ET INVOCA ILLVM IN SALVTE TVA] Græcè, *in* vel *ad salutem tuam*, vt scilicet te saluet à quouis periculo, Tigurina. *per omnem vitam tuam ama Dominum, & eum in salutem tuam inuoca.* Appositè hanc sententiam præcedentibus subiungit, quia per eam periculi iam dicti remedium efficacissimum assignat, scilicet Dei amorem & inuocationem: q.d. Ne periculum bonorum vel vitæ incurras, cùm examinaris & tentaris à principe per inscitum aliquod responsum, cura vt per omnem vitam Deum diligas, eumque inuoces: ipse enim se diligentes & inuocantes tuetur & dirigit, vt salui & incolumes per quæuis pericula incedant; ipse linguam tuam frænabit & moderabitur; ipse verba tua ita disponet & componet, vt nullum tibi creent periculum, iuxta illud: *Hominis est præparare animam, & Domini gubernare linguam*, Prouerb. 16. 1. Aliter Palacius: *Nota Secundo*, inquit, *illud, In salute tua, quasi dicat indignissimum esse, nec in salute, nec in infir-*

quid agas, & vbicunque ſteteris, & quibuſcunque negotiis impleueris, die ac nocte, omni momento & hora Deũ ſemper habeas in memoria, credẽs & cogitãs te eſſe veriſſimè coràm eò, & ipſum cogitans vndique te affiſere. Hæc autem cogita cũ magna reuerentia ac timore pariter & amore, & cum magna diſcretione; nunc amæ pedes immenſæ maieſtatis eius proſtratus, corde amariſſimo peccatorum veniã poſtulando; nunc ſacratiſſimæ paſſionis filij Dei gladio compaſſionis coram eius cruce vulneratus, cũ eo lacrymoſus & flebilis apparendo; nunc totius vitæ ibus decurſum, obliquitatis tuæ velut rectitudinis lineam proponendo; nunc inenarrabilia & immenſa beneficia Dei mente pertractans, gratiarũ actionibus inſiſtendo; nunc ſtimulis ipſius amoris ardentiſſimè punctus, ipſum in creaturis omnibus inuendo; nunc potentiã, nunc ſapientiam, nunc bonitatẽ & clementiam eius attendens, eum deuotiſſimè in ſuis operibus collaudando, nunc deſiderio patriæ cæleſtis attractus, ad ipſum gemebundis ſuſpiriis anhelãdo; nunc circa nos viſcera inæſtimabilis charitatis eius afficiens, lætabunda quadã & exceſſiuâ admiratione cord: & animo in ipſo deſiuiendo, nunc te præcipitem, nunc te fugientem, nunc inuenientem, nunc Deũ te tenentem, ſublenantem, retinentem & attrahentem; nunc Deum te ingratum per omnia conuerſantẽ conſiderans, ineffabilibus diuinæ miſericordiæ viſceribus tibi patefactis, nimio in ea charitatis ardore te conferens, totum te fletibus reſoluendo; nunc verò occultiſſima, profundiſſima & ſummè arcana, minimaq; ſtupenda iudicia iuſtitiæ eius diligenter attendens, cum in omnibus fidelis & conſtans cum ſummo amore, ingenti quoque timore ac tremore, diſcretus, ſupplex & humilis veneranda: præ omnibus autem continuam & vnam memoriam ipſius ſacratiſſimæ paſſionis in animo & corde tuo ſeruens, ei quantum potes ſtudeas conformari.

VERS. 19. VERS. 20. OMNE ANIMAL DILIGIT SIMILE SIBI: SIC ET OMNIS HOMO PROXIMVM SIBI. OMNIS CARO AD SIMILEM SVI CONIVNGETVR (Græcè συνάγεται, id eſt, *coniungitur*, id eſt, coniungi ſolet: vnde melius vertit Moſter, *coniungetur*: Hebræi enim morem & conſuetudinem ſolent exprimere per futurum) ET (id eſt, *ſic*, ſimiliter, pariter) OMNIS HOMO SIMILI SIBI SOCIABITVR] Græcè, *omnis caro ſecundum genus* (ſecundùm ſpeciem; Hebr. לְמִינֵהוּ? *lemino*. Vide Geneſ. c. 1. v. 11. 12. 21. 24.) *congregatur, & vir*, id eſt quiſque homo, *ſimili ſibi agglutinabitur*.

Redit ad theſin totius capitis, ſcilicet quemque cum æquali ſibi conuerſari debere, nõ cum ditiori vel potentiori, idq; probat ex ſimili cæterorum animalium. Omne, inquit, animal diligit & conuerſatur cum ſibi ſimili, vt philomelæ cum philomelis, cygni cum cygnis, oues cum ouibus, ſic & homo cũ proximo ſuo, putà cum homine: homo enim familiaris eſt homini, non leoni, equo, alterue animali. Vnde Syrus vertit, *ex omni carne, ſibi & generi ſuo adhæret homo*. Sicut ergo *omnis caro*, id eſt omne animal, ad ſimile, ſiue congener ſibi, *coniungetur*, id eſt coniungi ſolet; ſic *omnis homo ſimilẽ ſibi*, tum in moribus, tum in opibus, *ſociabitur*, putà iuſtus cum iuſto, pauper cum paupere; non autẽ vice verſâ iuſtus cum iniuſto, pauper cum diuite. Nam, vt ait Ariſtot. l. 8. & 9. Moral. *ſimilitudo eſt cauſa amoris*, ſimile enim gaudet ſimili. Ex aduerſo *diſpares mores*, inquit Cicero l. de Amicitia, *diſparia ſtudia ſequuntur, quorũ diſſimilitudo diſſociat amicitias: nec ob aliam cauſam vllam boni improbis, improbi bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quòd tanta eſt inter eos, quãta maxima eſſe poteſt, morum ſtudiorumq; diſtantia*. Plutarch. tract. de Diſcrim. adulatoris & amici;

Similis gaudet ſimili.

A *Seni, inquit, ſenilis lingua iucundiſſima eſt,*
Puero q; puer, & mulier apta feminæ:
Ægrotus itidem ægroto, & in malis ſitus
Exercito malis placet atque congruit.

Lærtius adducit & illud: *Canis cani videtur pulcherrima, bous bos, aſina aſino, & ſus ſui*, Plato lib. 8. de Legibus: *Amicum*, inquit, *vocamus ſimile ſimili, quoad virtutem, & æquale æquali*. Huc facit illud Ariſtot. 8. Moral. *Semper graculus aſſidet graculo*. Vnde *graculus* græcè vocatur κολοιὸς, à κολλάω, id eſt conglutino. Et Varro graculos Latinis inde dictos vult, quòd gregatim volent: licet Quintilianus malit dictionem à graculorum voce confictam. Et illud Theocriti idyllio 9.

Formicæ grata eſt formica, cicada cicadæ:
Accipiter placet accipitri.

Idem potiori ratione accidit in hominibus. Vide B S. Chryſoſt. homil. 34. in 1. ad Corinth. vbi oſtendit primum caput & fundamentum diligẽdi proximum, eſſe ipſum Adam, primum omnium parentem, & communem quam ex eo trahimus naturam humanam: licet Siracides hic ſimilitudinem potiùs conditionis & morum quàm naturæ ſpectet, eamque dicat conciliare amicitiam. Præclarè Nazianz. in Tetraſtichis:

Benignitatis dogma quod tenetraclius?
Quales apud te proximos eſſe expetis,
Sis talis ipſis.

Hue facit prouerbium Hebræorum quod recitat. R. Iuda in lib. Muſar. *Dixerunt*, inquit, *ſapientes noſtri felicis memoriæ, Omnis auis prope genus ſuum habitat, & omnis homo prope ſimilem ſibi*: ciconiæ enim habitant cum ciconiis, non cum aquilis; aquilæ cum aquilis, non cum ciconiis.

Rationẽ à priori dat Ariſtot. lib. 1. Ethic. c. 11. C *Ratio à priori.* & lib. 8. c. 1. & ſeq. *Quoniam*, inquit, *quod ſecundum naturam eſt, iucundum eſt, omniaq; genera inter ſe coniuncta ſecundùm naturam coniuncta ſunt; idcirco vt plurimum quæ ſimilia ſunt ac genere coniuncta, iucunda ſunt, vt homo homini, equus equo*. Ratio ergo eſt, quòd qui amat ſimile, amat naturam ſuam, hoc eſt amat ſeipſum; v. g. homo amat hominem, quia amat ſuam naturam humanam, quam videt eamdem, non numero, ſed ſpecie in alio homine. Eadẽ enim ſpecie humanitas eſt in omnibus hominibus, ſed in ſingulis per differentiam individualẽ contracta, factaq; ſingularis & propria. Cùm ergo quilibet homo amet humanitatẽ in ſemetipſo, velut ſuam naturã, eamdem quoq; amat in alio, vtpote eamdem ſecũ, ſaltẽ ſpecie, & conſequenter ſuam: quare hominem habentem humanitatẽ amat, tamquam habentem eamdem planè naturã quam ipſe habet; hoc eſt, tamquam alterum ſe. Igitur eum amat, quia amat ſe, ſuamque eſſentiam & naturam, cuius alter eſt compos & particeps: amat enim ſuam naturam vbicumque illa ſit.

Similitudo ergo hæc, eſt identitas naturæ, non numerica, ſed ſpecifica: de qua proinde rectè ait S. Ambroſ. *Nihil tam ſecundùm naturam, quàm amare naturæ conſortem*. Idem eſt in ſimilitudine qualitatis, v. g. ſapientiæ, ſanctitatis, &c. Hæc enim ſimilitudo, eſt identitas qualitatis, non numerica, ſed ſpecifica. Sapiens ergo amat ſapientem, iuſtus iuſtum, quia ſibi ſimilem; hoc eſt, quia eamdem ſpecie habet dotem & qualitatem ſapientiæ & virtutis, eamdem, inquam, ſpecie non numero. Accedit, quòd ſimilia ſimilibus nutriantur, conſeruentur, augeantur; diſſimilibus verò & con-

D contrarijs

trariis interimantur. Hinc animalia ſimilia ſimul vadunt pabulatum, fugiunt verò diſſimilia. Vnde Hippocrat. lib. de Ratione victus: *Diſſimilia*, inquit, *in locis ſimilibus conſiſtere non poſſunt, ſed nō aquoſa vagātur; quæ verò ſe agnoſcunt, commiſcentur: ſiquidem concordia inter ſe conueniunt, diſcordia pugnant. Propterea hominis anima nunquā niſi in homine angetur degitue, magnorum quoque animalium ſimiliter.* Galen. etiam lib. de Inæqual. temper. de diſcraſia inæquali, *Non homo*, inquit, *hominē morſu reprimit, neque vipera viperam, neque aſpis aſpidem; ſimile ſiquidem ſimili conuenientiſſimum eſt atque amicū, contrarium inimicum atque moleſtū.* Idipſum ad ægros & morbos extendit Hippocr. lib. 1. Alphoriſ. 1. & lib. 5. Diſertè Auicen. lib. 1. c. 1. *Ægritudo*, inquit *ſuo medicatur contrario, & conſeruatur ſanitas ſuo ſimili.* Et Albert. Magnus lib. 7. c. 2. *Omnis*, inquit, *natura deſiderat ſimile ſibi, niſi ſit omnino deſtituta, & deducta ad æqualitatem & diſcraſiam: tunc enim deſiderat contrarium, ſicut febricitans febre calida & ſicca, deſiderat frigidum & humidum, non quidem vt illo nutriatur; ſed potiùs vt contrarij paſſionem facientis reducatur & reprimatur exceſſus. Secundum igitur deſiderium eſt ad ſimile complexioni, & connaturalem cibum.*

Idem locum habet in herbis & plantis: palma enim gaudet palma, platanus platano, cypreſſus cypreſſo: vnde vt ramus vnius arboris alteri inſeratur, debet illi eſſe ſimilis. Audi Columellam lib. 5. de Re ruſtica c. 11. *Omnis*, inquit, *ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi nō eſt ei, cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si verò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur.* Subdit deinde, *antiquos veluti pro lege ſanxiſſe, eos tantùm ſurculos poſſe coalescere, qui ſunt cortice & fructu conſimiles, iis arboribus, quibus inſeruntur.*

Idem quoque verum eſt in loco & re locata. Nā vt ait Ariſtot. l. 4. de Cœlo textu 23 & 25. *Locus eſt conſeruatiuus rei locatæ, à virtute naturali quæ eſt in loco: vnde ferri in proprium locū, eſt ferri ad ſimile, & ad perfectionem.* Denique rationem iam datam confirmat S. Thomas 1. 2. q. 27. art. 3. vbi hunc locum Eccleſiaſtici citat, vt probet ſimilitudinem eſſe cauſam amoris. *Ex hoc enim*, ait, *quòd aliqui duo ſunt ſimiles, quaſi habentes vnā formam, ſunt quodammodo vnum in forma illa: ſicut duo homines ſunt vnum in ſpecie humanitatis, & duo alba in albedine: & ideo affectus vnius tendit in alterum, ſicut in vnum ſibi, & vult ei bonum ſicut & ſibi.*

Porrò maximè amorē conciliat ſimilitudo morum, amorum, & virtutum: vide Ariſtot. lib. 8. Ethic. c. 8. vbi docet, amicitiam & amicum magis conſiſtere in eo vt amet, quàm vt ametur, eſto redamationem requirat: *Æqualitas*, inquit, *& ſimilitudo amicitia eſt, & præcipuè ea quæ eſt ex virtute ſimilitudo: cùm enim ſtabiles per ſe ipſi ſint, etiā inter ſe mutuo permanent, &c. bonorum ſiquidem eſt, neque ipſos peccare, neque amicis permittere: praui autem firmitatem nullā habent.* Audi Rabanum: *Cùm multa ſint genera amicitiarum, ſolummodò hoc vnū eſt genus inſolubile charitatis, quod nec commendationis gratia, nec officij vel munerum magnitudo, contractúſue cuiuſquam ratio vel natura neceſſitas iungit: ſed ſola ſimilitudo virtutū: hæc eſt, quæ nullis vnquam caſibus ſcindetur, quā non ſolum diſſociare vel delere locorū vel temporum interualla non prævalent, ſed ne mors quidem ipſa dirimit. Hæc eſt vera & indiſrupta dilectio, quæ gemina amicorū perfectione ac virtute conuexit. Cuius ſemel initum fœdus nulla aduerſitas mutare poteſt, nec deſideriorū varietas violare.*

A *Cetera verò interrumpit frequenter ac diuidit locorum diſcretio, & oblinio temporalis, & verbi, vel cauſæ negotiorumq; contraſtus. Vt enim ex diuerſis, vel luxui, vel libidinis, vel conſanguinitatis, ac neceſſitudinum varietatum ſocietatibus acquiri ſolent; ita intercedente qualibet diuortij occaſione ſolumntur.*

Moral. ſimilitudo & paritas actuum in congregationibus conciliat aliorum amorem & benevolentiam, ſingularitas verò parit odiū. Quare qui in monaſterio vel cœtu cupit amari, & pacificè cum ædificatione vitam degere, communem ſequatur menſam, communem veſtitum, communes occupationes, communia exercitia. Nam qui ſingulares eſſe videri cupiunt, & ab alijs ſe ſequeſtrant; hi omnibus ſunt odioſi, hos omnes notant, omnes iudicant; & nouæ eorum viuendi rationi detrahunt. Vide noſtrum Aluarum de Paz de
B Spiritali vita lib. 5. c. 36. Hoc innuit Siracides dicens: *Omne animal diligit ſimile ſibi, & omnis homo proximum ſibi.* *Mor. de communi vita ſectanda.*

Tropol. Sicut creatura gaudet ſibi ſimili, ſic & creator. Vis ergo placere Deo? ſtude indies magis & magis ei aſſimilari, in eius attributis diuinis, ſapientiā bonitate, iuſtitia, puritate, integritate, ſanctimoniā. Qua de re vide S. Thomam opuſc. 62. quod eſt de diuinis moribus. Vis placere Chriſto? æmulare eius humilitatem, patientiam, crucē, charitatem. Ipſe enim ait: *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*, Matth. 11. 29. Et Apoſtolus Ephe. 5. 1. *Eſtote ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorē ſuauitatis.* Hinc Secundò, aduerte, ait Palacius: *Quòd Deus, quia amauit hominē, homo factus eſt, vt verè amares ſibi ſimilē, vt amaret proximum, & caro carni ſimili coniungeretur.* Tertiò, *Igitur ſi omne animal ſibi ſimile amat, cur nos nō amemus Chriſtum nobis ſimilem, & qui ideò ſimilis nobis factus eſt, vt amaretur?* Quartò, *Quomodo, ô Rex altiſſime, voluiſti nobis coniungi? ſanctus* (liceat dicere) *canibus: aut certè diues, & tā diues, tā pauperibus?* hæc Palacius.
C

Appoſitum dilectionis Dei & proximi paradigma, Dorotheus doctrina 6. aſſignat circulum. Sicut enim, inquit ipſe, lineæ totum circulum per medium ſecantes, quo magis à circumferentia elongantur, eo magis centro approximant, in eoque coëunt & vniuntur: ſic quo magis à mundo recedimus, eo magis accedimus ad Deum, qui eſt animæ noſtræ centrum, in eoq; magis colligimur & vnimur. *Quo enim*, inquit, *magis à Dei dilectione*
D *recedimus, eo magis & à proximi amore diſtamus: quantum verò Dei charitati adhæremus, tantum & proximi; quantumq;, proximo, tantum & Deo coniungimur.* Eādem enim virtute charitatis qua diligimus Deum, diligimus & proximum propter Deum: ſicut eādem viſione qua videmus lumen, videmus & colorem per lumen reuelatum. *Paradigma charitatis eſt circulus.*

SI COMMVNICABIT LVPVS AGNO ALIQVANDO, SIC PECCATOR IVSTO] repete *communicabit*. Pro *ſi*, aliqui legunt *ſint*: Græca habent τί, id eſt, *quid communicet lupus cum agno?* Exemplis firmat ſuam theſin: q. d. Nequit eſſe communio & ſocietas inter lupum & agnum, quia inter ea eſt naturalis antipathia & perpetuum diſſidium, adeò vt agnus viſo lupo illicò fugiat, quia lupus eum perſequitur, laniat & devorat: ſic pariter nequit eſſe ſocietas inter peccatorem & iuſtum, quia in illo dominatur peccatum, in hoc iuſtitia quæ toto cælo VERS. 21

erlo diſtant, imò ſibi inuicē extremè aduerſantur. Vnde Tigur. vertit, *quale eſt lupo cum agno commercium, talis eſt ad pium ſceleraſi ratio* quia ſicut lupus agnum, ſic impius pium odit, perſequitur, detrahit & ſæpè mactat. Appoſitè impium comparat lupo, ob ſæuitiam, rapacitatem, voracitatem; iuſtum & pium agno ob manſuetudinem, innocentiam, continentiam, & quia ſimilis eſt Chriſto, qui ab Iſaia, Ieremia, Dauide, S. Ioanne, & alijs paſſim repræſentatur per agnum. Cauſas dixi Apocal. 5. 6. Dicit itaque diuiti pauperum vitam, labores & languinem non minùs dulceſcere, quàm carnem agninam lupo. Tyrannus ergo lupus, & leo, & hyæna eſt. Porrò Agnus hic noſter diuinus tantæ potentiæ & virtutis eſt, vt faciat agnos tutò conuerſari cum lupis, imò lupos vertat in agnos, ſicut Saulum mutauit in Paulum de quo prædixerat Iacob: *Beniamin lupus rapax manè comedet prædā, & veſpere diuidet ſpolia* Gen. 49. 27. Hoc eſt portentum ſæculorum omnium, quod aureo Chriſti æuo ſpectandum ſuperat Iſaias c. 11. 6. *Habitabit*, inquit, *lupus cū agno, & pardus cū hœdo accubabit: vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur, & puer parvulus minabit eos.* Vide ibi dicta.

Alludit ad apologum Gabriæ (qui, vt dixi v. 3. Platonem & Siracidem anteceſſit) illo æuo celebrem de lupo & agno, quem ita affert Phædrus libertus Auguſti Cæſaris lib. 1. Fabul. 1. Ad fontem leuandæ ſitis cauſa conuenerant lupus & agnus. Lupus mox iurgij cauſam inſulit: *Cur*, inquit, *turbulentam mihi feciſti aquam?* Cui agnus: *Quæ poſſum id facere lupe, cùm tu ſuperiùs conſiſtas, & aqua à te ad me profluat?* Repulſus veritate lupus: *Ante hos ſex menſes*, ait, *maledixiſti mihi*, reſpondit agnus: *Equidem tum, necdum natus eram.* Inſtat lupus: *Pater tuum maledixit mihi.* Atque ita correptum lacerat iniuſta nece. Affabulatio: *Sic potentes, dum nocere volunt, fictis cauſis innocentes opprimunt.* Citat hanc lupi, ouem non ratione, ſed potentia vincentis, fabulam S. Baſilius epiſt. 80. ad Euſtachium medicum quòd calumniantium ipſe non ratione, ſed potentiâ ſuperetur, cùm ipſe ſit innocens vt agnus.

Apologus lupi & agni.

Lupus ſymbolum ſæuitiæ & gulæ.

Symbolicè, lupus ſymbolum eſt cupiditatis, indeque noxæ & ſæuitiæ: lupus enim ſæuit in alia animalia, vt ea vorando ſuæ gulæ ſatisfaciat: agnus verò, vtpote ſola puraque herba victitans ſymbolum eſt ſocietatis, indeque puritatis & innocentiæ.

Primò. Nam Primò, lupi tanta eſt ingluuies, vt, etiamſi ſatur ſit, ſi præda occurrat, ilicò quod comēdit egerat vel euomat, vt prædam vorare poſſit. Sic gulonum mens non aliud ſapit niſi eſcarum ſaporem, *quorum proinde non alia eſt occupatio*, vt ait S. Bernard. *quàm ingerere, digerere, egerere*; nimirum ingerunt vt digerant, digerunt vt egerant; comedunt vt vomant, vomunt vt comedant. An non aſotia hæc porcina eſt & lupina? de hiſce dicitur.

Sunt quibus in ſola ſapientia tota palato eſt.

Secundò. Secundò, lupi vis adeò maligna eſt, vt, ſi equus lupi veſtigia calcet, obſtupeſcat & obtorpeſcat. Audi Plinium li. 28. 10. *Tanta vis eſt animalis* (lupi) *vt veſtigia eius calcata equis afferant torporem.* Abortire etiā equā ferunt, ſi lupi veſtigia contingat, teſte Oroſ. Quocirca Ægyptij mulierē abortientem repræſentabant per equam lupi veſtigia calcārem, vt refert Pierius lib. 11. quæ res ſignificat lupi naturā planè feram, malignā & indomabilē, quæ cicurari nequeat. Sic prorſus fera & indomabilis eſt gula & cupiditas, quæ proinde hominem ſe ſequentem & obſequentem obſtupefacit, imò torpefacit, vt videator mēte captus, nec ſapiat, nec capiat res diuinas & ſalutiferas, ſed videatur eſſe lupus & brutū.

Tertiò, remedium contra hanc lupi vim obſtupefacientem ſunt dentes ipſius lupi, ab ipſo euulſi. Audi Plinium lib. 28. c. 19. *Dens lupi adalligatus infantium pauores prohibet, dentitionē, morbos: quod & pellis lupina præſtat, dentes quidem eorum maximi, equis quoque adalligati, infatigabilem curſum præſtare dicuntur.* Et ſuperiùs: *Lupi adeps illitus vulnus mollit, dolores etiā ſecat. Carnes lupi ediſſe parturis prodeſt: aut ſi ſuccenturias parturire ſit iuxtà quæ edēris, adeò vt etiā contra illatas noxas valeat.* Ita in malo natura poſuit remedium, vti & fecit in vipera: ex carnibus enim viperæ fit theriaca, quæ curat viperarum aſpidumque morſus, ac contra venena eſt antidotum. Similiter gulæ remedium eſt, dentes illi euellere, hoc eſt, eam mortificare & refecare: gulolo enim adimere delicias & vina, perinde eſt & æquè durum, ac ſi illi dentes euellerentur. Mortificatio gulæ ergo tollit ſpiritalem animæ torporem, eamque facit agilem & celerem ad omne bonum, præſertim vt multas animas lucretur & pariat Chriſto. Hinc à lupis & lupinis dentibus, fræna equorum aſperrima dicta ſunt lupi & lupata, quòd duritiem habeant lupinorum dentium & quia inæqualia ſunt æquè ac lupini dentes, ideoque moritis eorum ſit aſperrimus, ait Seruius. Vnde Ouidius:

Aſper equus duris contundit ora lupatis,
Dum placido dures accipit ore lupos.

Hi lupi & lupati, hæc fræna gulæ & cupiditatis, eſt ipſa eiuſdem mortificatio & continentia, qua quaſi fræno omnes animi ſenſus corporiſque membra cohibemus, frænamus, domamus, vt ad normam rationis & virtutis incedam.

Nota. Tantum eſt diſſidium odiumque lupi & ouis, vt etiam poſt mortem perduret: *Nam mortua oues mortuum lupum timent*, ait Oppianus lib. 3. Cyneget. Argumento ſit, quòd fides lupinæ & ouinæ in cithara numquam conſonant, ſed ſemper diſſonant. Adhæc, ſi pulſetur tympanum factum ex pelle lupina, ſonum non dabit tympanum factum ex pelle ouina, licèt pulſetur, teſte eodem Oppiano & Alberto Magno l. 2. in lupo. Vnde impius Ziſcas dux hæreticorū in Boëmia, iuſſit ex corio ſuo poſt mortem tympanum fieri, vt eo pulſato Catholici metu correpti in prælio diffugerent, teſte Krantzio in Wandalia lib. 12. cap. 9. Appoſitè enim hoc ipſo lupum imitatus, lupum gregis Dominici, hoc eſt, hæreticum, ſe eſſe profeſſus eſt, iuxta illud Chriſti: *Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces*, Matth. 7. 15. Luſit hoc eleganter Alciatus in emblemate, cui titulus. *Vel poſt mortem formidoloſi.*

Ouis poſt mortem timet lupum.

Cætera muteſcunt, terrentq; ſilebit ouilum,
Si confecta lupi tympana pelle ſonent.
Hanc membrana ouium ſic exhorreſcit, vt oſtem
Examinis quamuis non ferat exanimem.
Sic cute detracta Ziſcas in tympana verſus,
Boëmus potuit vincere Pontifices.

Similiter pauperem compares damæ timidæ, diuitem ſuperbum lupo vel leoni, iuxta illud Martial.

Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum,
Imbelles dama quid niſi præda ſumus.

Ex dictis collige quanta, quamque magnifica & potens ſit gratia Dei & Chriſti noſtri, quæ tam contraria inter ſe charitate iungit & cōlociat: iuxta illud Iſaiæ 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cū hœdo accubabit.* Fecit hoc ad literam S. Franciſcus,

Sanctis ciuitas lupos.

cisens, qui Eugubij lupum mirè noxium ita curauit, vt is innoxius quotidie per vrbem ambularet, petens annonam sibi necessariam, quam illi à ciuibus dandam promiserat S. Franciscus, à noxa abstineret. Fecit & S. Geralimus (malè aliqui hoc tribuunt S. Hieronimo) qui leonem docuit comitari & custodire asinum, necessaria bajulantem ad cœnobium, vti habetur in Vitis Patr. Fecit & S. Florentius, qui vrsum manuefecit, ouiumque custodiæ præfecit, vti refert S. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 15.

Spiritaliter idipsum quotidie facit, dum nobiles cum plebeijs, diuites cum pauperibus, principes cũ subditis in eadem ecclesia ac Eucharistiæ mensa coniungit, imò lupos in agnos transmutat, dum efferos & barbaros Christi iugo subijcit, humilesque & mites quasi agnos efficit.

Mira narratio S. Andreæ Corsini.

Memorabile est quod in Vita S. Andreæ Corsini Fæsulani Episcopi legimus. Mater enim eius grauida sibi per somnium visa est parere luporum, qui ecclesiam ingressus, agnus euaderet. Quod paulò pòst rei declarauit & comprobauit euentus. Nam cùm adolescens venationibus vitam ducere, arma tractare, rixas prosequi, parentes negligere, aliaque huiusmodi agere cœpisset, eumque mater increpans, quòd illum à Deo precibus impetrasset, somnum prædictum ei narrasset; valdè commotus, statim ecclesiam Carmelitarum ingressus, cùm preces fudisset, repentè quasi de lupo in agnum mutatus, in illorum Religiosorum familiam recipi humiliter petijt, & impetrauit: in qua mira sanctitatis laude vixit, ac deinde creatus Episcopus Fæsulanus, sibi austerus, alijs benesicus, miraculis claruit. Hac de causa Christus dixit suis: *Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos* vt scilicet ex lupis faciatis agnos, Lucæ 10.3.

VERS. 22. QVÆ COMMVNICATIO SANCTO HOMINI AD CANEM, AVT QVÆ PARS DIVITI AD PAVPEREM] Legit Interpres ὁσίῳ, id est, sancto, vel ὑαινῃ, id est, hyænæ: iam Græca habent ὑαίνη id est, *hyæne*. Rursum pro *communicatio* & *pars*, græcè est eadem vox εἰρήνη, id est, *pax*: vnde pro *pars* Ianscnius & alij censent legendum *pax*. Sic ergo habent Græca, *quæ pax hyænæ cum cane, & quæ pax diuiti cum egeno?* Tigurina, *quis consensus est inter hyænam & canem, id est, inter diuitem & pauperem?* ita & Syrus, *quid concordiæ erit hyænæ cum cane, aut quam concordiam habebit diues cum paupere?* Hyæna est species lupi vel lupo affinis, quæ capitales cum cane gerit inimicitias, quia insidiatur quibus, quas protegunt canes, vti docet Ælian. lib. 7. Histor. animal. c. 22. & Plinius lib. 8. cap. 30. *Hyænas*, inquit, *vtramque esse naturam, & alternis annis mares, alternis feminas fieri, parere sine mare, vulgus credit, Aristoteles negat. Collum & iuba continuitate spinæ porrigitur, flectique nisi circumactu totius corporis nequit. Multa præterea mira euadunt; sed maximè sermonem humanum inter pastorum fabula assimulare nomenque alumnis addiscere, quem euocatum foras lateret. Item vomitionem hominis imitari ad sollicitandos canes, quos inuadat. Ab vno animali sepulchra erui, inquisitione corporum. Feminam raro capi. Omnis mille esse varietates, colorumque mutationes. Præterea vmbra eius contactu canes obmutescere.* Sicut ergo hyæna insidiatur cani, eumque obmutescere, & obstupescere facit, opprimit & deuorat; sic & diues pauperem. Plura de hyænis dixi Habacuc c. 1. v. 8. Ieremiæ 12. & alibi.

Nostræ Latinæ versionis hic est sensus: Quæ potest esse communicatio hominis sancti cum cane, id est, cum immundo, iniquo & impio? sic & quæ *pars*, id est, participatio siue communio potest esse diuitis cum paupere? q.d. Nulla par & æqua, sed omnis impar & iniqua. Canis enim natura sua, vtpote rixatus, gulosus, impudens, fœdus, & vomitum suum relorbens, nunc æquè ac lege veteri, immundum est animal, adeò vt nec pretium eius offerre liceret Deo in templo, iuxta legem Deuter. 23, 18. Hinc Iudæi gentes, ob infidelitatem & impuritatem vitæ, vocabant canes: vnde Christus. *Nolite dare sanctum canibus*, Matth. 6. 7. Et: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*, vt scilicet miracula Iudæis quasi filijs debita, faciam canibus, id est, Gentilibus, qualis erat Chananæa postulans filiam possessam à dæmone liberari & sanari, Matt. 15. 26. Sic Diogenes vocatus est Canis & Cynicus, id est, caninus, ob caninam impuritatem, imprudentiam & mordacitatem. Vide de cane & immundis S. Greg. 20. Moral. c. 9. & S. Ambros. lib. 2. de Pœnit. c. 9. & S. Hier. in c. 6. Matth. 5

Audi Rabanum: *Sicut*, inquit, *rapacitas lupi cum agni innocentia non conuenit, sic auari rabies, cum sumptos modestia nullo modo concordat. Quæ est enim communicatio sancto homini ad immundum pollutumque sordibus peccatorum? Quia sicut canis reuertitur ad vomitum suum, ita qui iterat stultitiam suam. Itaque nulla paritas est superbi diuitis cum humilitate pauperis Christi. Ille enim ad deprehendendum semper paratus est: iste ab omnibus seculi illecebris se abstinet. Ille proximum per elationem mentis despicit: iste aduersarium suum per humilitatem patientiæ sustinet. Sed ille imitator diaboli sublimis, de sublimi in tartarum decidit: iste vero vestigia Christi secutus, de terrenis ad cælestia regna conscendit.* Similibus luculenter probat Paulus fidelibus non licere inire connubia cum infidelibus, 2. Corinth. 6. 14. *Nolite*, ait, *iugum* (coniugij) *ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? quis autem consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei viui.* Quæ omnia à pari, imò maiori, facilè ad apes fugæ peccatorum. Si enim iustus debet adeò fugere commercium iniquorum, multò magis ipsius peccati: qui enim peccatum perpetrat, quantum in se est, iungit in eadem anima sua iustitiam cum iniquitate, lucem cum tenebris, Christum cum dæmone, fidem cum infidelitate, templum Dei cum idolo diaboli. Simile est illud Ierem. c. 13. 28. *Quid paleis ad triticum?* vbi Chaldæus: *Sicut paleam à tritico*, inquit, *sit separo impios à iustis, dicit Dominus.* Similia plura acuta habent Philosophi, vt Athenæus lib. 5. *Quid scuto & sceptro?* Stratonicus: *Aliud sceptrum, aliud plectrum.* Suidas: *Quæ specillo & gladio communio?* Item: *Quid lecythe & strophio? quid boui & delphino? quid cani & balneo?*

Nota. Probat Siracides pauperes non debere ambire societatem diuitum tribus similitudinibus. Prima est: sicut hyænæ non conuenit cum cane, sic nec diuiti cum paupere. Secunda vers. sequ. sicut leo venatur onagros vt deuoret, sic & diues pauperem. Tertia v. 24. sicut superbus abominatur humilitatem, sic & diues pauperem. Rursus coniungit & combinat duas hasce antitheses, scilicet, iusti cum impio, & pauperis cum diuite, quasi pauperes ferè sint iusti, & diuites impij: iuxta illud: *Omnis diues, aut iniquus, aut iniqui heres.* Nescio enim, quæ sympathia & mystica cognatio

Tres similitudines.

est

eſt virtuti & pietati cum paupertate & pauperibus: *Infirma* enim *mundi elegit Deus*, 1. Corint. 1. 27. Et *Pauperes Euangelizantur*, Matth. 11. 5. Verùm vicè nescio quæ antipathia ſit potentioribus & ditioribus cum iuſtis pauperibus & humilibus, imò cum ipſa iuſtitia, paupertate, humilitate & pietate, vt in illud potiſſimùm incumbant, quomodò poſſint vexare, expilare & opprimere manſuetos terræ. Vide Ezech. 22. 29. Hæc quoad naturam corruptam, quam multi domant & ſuperant per gratiam & virtutem.

A

VERS. 23. VENATIO LEONIS, ONAGER IN EREMO; SIC ET PASCVA DIVITVM SVNT PAVPERES] q. d. Sicut leo venatur onagros in deſerto, eoſque occidit & deuorat; ſic & diues paſcitur ſubſtantia & laboribus pauperum. Tigurina, *præda leonum onagri ſunt in deſerto, itidemque paſcua diuitum pauperes.* Syrus, *cibus leonis onagri qui in deſerto, ſic paſcua diuitis pauperes.*

B

Onager. Græca eſt vox ὄναγρος, ſignificans aſinum ſilueſtrem: componitur ex ὄνος, id eſt, aſinus, & ἄγριος, id eſt, ſilueſtris. Porrò leones venantur onagros, eóſque maximè appetunt ad cibum, tum quia leo, cùm ſit ferus, ferinam carnem, qualis eſt onagri, appetit, eáque illius guſtui optimè ſapit præ ceteris feris; tum, quia onagri in deſertis abundant; tum, quia onagri omnéſque aſini natura ſunt frigidi, ideóque timidi, imbelles & debiles. Vnde Virg. 3. Georg. ait: *Timidos onagros agitare curſu.* Hac de cauſa natura onagris miram velocitatem & pernicitatem ad fugiendum indidit. Vnde Oppianus onagris tribuit *ungulas bonas & rapidas, & velocitatem vento comparandam.* Leo igitur quia audax, robuſtus & pugnax, dominatur onagris quaſi timidis: idem quia calidus, paſcitur ijdem quaſi frigidis. Appoſitè ergo pauper, quia tenuis, debilis & timidus, comparatur onagro: diues verò quia robuſtus, audax & pugnax, leoni. Accedit, quòd aſinus ſeruile ſit animal, omniaque onera dorſo excipiat: ſic & pauper ſeruit diuiti, omniáque eius onera humero ſuo excipit. Patheticè Saluianus libro 4. de Gubern. Dei: *Venatio leonis,* ait, *onager in eremo, ſic paſcua ſunt diuitum pauperes: quamuis tyrannidem hanc non pauperes tantùm ſed penè vniuerſitas patiatur generis humani. Quid enim aliud omnium dignitas ſublimium, quàm proſcriptio ciuitatum? aut quid aliud quorundam quos taceo, præfectura, quam præda? Nulla ſiquidem maior pauperculorum eſt depopulatio, quam poteſtas. Ad hoc enim honor à paucis emitur, vt cunctorum vaſtatione ſoluatur. Quo quid eſſe indignius, quid iniquius poteſt. Reddunt miſeri dignitatum pretia, quas non emunt: commercium neſciunt, & ſolutionem ſciunt. Vt pauci illuſtrentur, mundus euertitur.* Huc facit quod Lucianus in Menippo lucianicè ait, apud inferos ſancitum eſſe, vt animæ opulentorum ad nos redituræ, in aſinos vertantur, vt à pauperibus exagitentur, ſicut ipſi dum viuerent, pauperes exagitarunt. Pauperes enim ſolent eſſe agaſones, & aſinos ſtimulare; nimirum, paupertas diuitijs inhiantes, velut agaſo aſinum, inſequitur & ſtimulat. Quocirca diuitem auarum Hieroglyphici comparant gryphi, aui fortiſſimæ & rapaciſſimæ, de qua Solinus cap. 25. aſſerit, *in Aſiatica Scythia terras eſſe locupletes, inhabitabiles tamen nam cùm auro & gemmis affluant, gryphes tenere vniuerſa, altes ferociſſimas, & vltra omnem rabiem ſæuientes, quarum immanitate obſiſtente, acceſſus aduenis difficilis ac rarus ſit.* Vnde Nicol. Reuinerus lib. 2. emblem. 35.

Emblema diuitum.

Solus aues vincit cunctas qui naribus vncis,
Quem leo, quem tigris, quem pauet acer equus.

De gryphe multa fabulati ſunt poëtæ: ſed quid verè ſint gryphes, docui Leuit. 11. v. 13. Hoc eſt quod ait Iob c. 24. 4. *Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ.* Ita ſubinde miſeri agricolæ ſunt præda nobilium & militum: miſeri mechanici præda ſunt cauſidicorum auarorum ait Palacius. Hi enim inſidiantur pauperi, vt leo in ſpelunca ſua, pſal. 9.

Tropol. S. Ephrem in Paræneſi 1. priorem *huius* verſiculi partem ſic adaptat monachis: *Sicut leo,* inquit, *formidabilis eſt onagris, ita monachus contrarius eſſe debet deſideriis malis,* vel, vt alij legunt: *Leo formidabilis eſt onagris, & talem ſe monachus oſtendat aduerſus deſideria conſcientiæ improbæ.*

Leo ergo ſymbolum eſt rapacis, violenti & tyranni. Audi S. Ambroſ. lib. 5. Hexam. de leone: *Cuius voci tantus naturaliter ineſt terror, vt multa animantium, quæ per celeritatem poſſent impetum eius euadere, rugientis eius ſonitu velut quadam vi attonita atque icta deſiciant, atque ipſi in prædam cedant.* Similis eſt rugitus tyranni. Audi Phauorinum apud Stobæum ſerm. 48. *Tyrannum,* inquit, *vultus ſemper ac vox minax: ſi leges denunciet, grauiores pœnas intentat quàm delicta promercantur: ſi adhortationes habeat, ſemper ad terrorem ſe componit, & nunquam ſine minis loquitur, vt cruce vel ea ratione exterriti ac quieſcant.* Audi & Senecam l. 1. de Clementia c. 26. *Quod iſtud, dij boni, malum eſt, occidere, ſæuire, delectari ſuo cæcorum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum eſt multum ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare? quæ alia vita eſſet ſi leones vrſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxio cuique animanti daretur poteſtas? Illa rationis experſia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abſtinent ſuis, & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: apud homines tantùm, nec à neceſſarijs quidem rabies temperat ſibi.*

Leonum imperium qualis.

VERS. 24. ET SICVT ABOMINATIO EST SVPERBO HVMILITAS: SIC ET EXECRATIO DIVITIS PAVPER] Quia ſicut ſuperbus odit humilitatem, ſic diues odit paupertatem; hinc conſequenter auerſatur & pauperem, quaſi paupertate humilem, ideóque vilem & deſpicabilem, ac proinde nequit eſſe ſocietas inter pauperem & diuitem, ſicut nec inter ſuperbum & humilem. Tigur. *humilitas ſuperbo eſt execrabilis, & item pauper abominatus diuiti. Senſus conſequentia,* ait Palacius, *ita explicanda erat vt eſt abominatio ſuperbo humiliari ita diuiti depauperari, ſiue pauperem eſſe. At, quia Auctor maluit dicere pauper, quàm paupertas, coguntur ita exponere: abominandum eſt ſuperbo in deiectionem incidere, & execrandum eſt diuiti in pauperem incurrere, quem deglubere & expilare non poſſit. Intelligo de diuite auaro eſſe mentionem, cui ſterile pratum abominatio eſt.*

C

D

VERS. 25. DIVES COMMOTVS CONFIRMATVR AB AMICIS SVIS: HVMILIS AVTEM CVM CECIDERIT, EXPELLETVR ET A NOTIS] Probauit pauperi non eſſe familiariter verſandum cũ diuite, tribus ſimilitudinibus: nunc idem probat per varias diſſimilitudines, quibus oſtendit diſſimilem & diſparem eſſe conditionem, ſiue ſortem, pauperis & diuitis, ac proindè minùs inter ſe conuenire, minúſque rectè inter ſe componi & ſociari.

Prima eſt: *diues commotus,* græcè σαλευόμενος, id eſt, agitatus, conquaſſatus, fluctuans, nutans, ilicò firmatur ab amicis, qui ei conſilio & auxilio omni ope & opibus ſuccurrunt, vt labantem eri-

Sortis parentum & diuitum differentia prima.

gant & confirmentur: at verò *humilis*, græcè ταπεινὸς, id eſt, vilis & abiectus, qualis eſt pauper, ſi in litem, carcerem, ſpoliationem, aliámve ærumnam vel periculum inciderit, propellitur etiam ab amicis & notis. Tigur. *dives conquaſſatus confirmatur ab amicis, at labefactatus humilis ab amicis etiam propellitur.* Syrus hic eſt diminutus: *Dives*, inquit, *cadit & impellitur in malum: & pauper cadet, & impelletur de malo in malum.* q.d. Dives ſi cadat, cadet in ſimplex malum, quia ilicò adſunt ei amici qui vlterius malum propulſent, imò malum præſens abigant: at pauper ſi cadat, in duplex tripiex, & quadruplex malum cadit, quia ab omnibus protruditur vlteriùs de vno in aliud, de minore in maius.

Ratio diſparitatis eſt, quia à diuite omnes ſperant auxilij ſui amplam mercedem, à paupere verò nullam, niſi vt cum eo malis omnibus inuoluantur. Id experrus Iob queritur c. 19. 13. *Noti mei, inquit, quaſi alienum receſſerunt à me, dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerunt, obliti ſunt mei.* Et Dauid pſal. 9. 19. *Quoniam non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.* Et inferiùs v. 14. *Tibi derelictus eſt pauper: orphano tu eris adiutor.* Et Chriſtus pſ. 22. 12. *Quoniam tribulatio proxima eſt, quoniam non eſt qui adiuuet.* Verè Scholiaſtes Theocriti: *Rheute quinis colligit ligna arbore.* Alludit ad Prouerb. 19. v. 4. *Diuitiæ addunt amicos plurimos à paupere autem & ſi quos habuit, ſeparantur.* Et verſ. 7. *Fratres hominis pauperis oderunt eum, inſuper & amici procul receſſerunt ab eo.* Huc facit illud Comici:

Inuenit amicos hominibus pecunia:
Habebo amicos, ſi habuero pecuniam.

Vers. 26. DIVITI DECEPTO MVLTI RECVPERATORES] LOCVTVS EST SVPERBA, ET IVSTIFICAVERVNT ILLVM. HVMILIS DECEPTVS EST, INSVPER ET ARGVITVR: LOCVTVS EST SENSATE, ET NON EST DATVS EI LOCVS] Τῷ *decepto*, dupliciter accipi poteſt. Primò, de damno: q.d. Si dives fraude, dolo, aliáve arte decipiatur, vt damnum opum vel famæ incurrat, multi ſunt qui illud recuperent & ſarciant: ſin pauper decipiatur, nemo eſt qui damnum ſarciat, imò verò ipſe quaſi imprudens aut incrs arguitur, velut qui ſua inertia aut imprudentia damnum hoc incurrerit. Hunc ſenſum exigit Latina verſio. Ita Palacius: *Dives*, inquit, *commouetur tribulationibus: non verò ad caſum venit, quia firmatur ab amicis ope & conſilio, ne cadat. At miſer pauper, vix fortuna cum mouet, cùm iam ecce ruit, nouis etiam ad caſum impellentibus. Secundò Nota, proprium diuitum eſſe decipi, & ſuperba loqui. Nam cùm tèſte Domino, diuitiæ fallaces ſint, nihil mirum ſi dives decipiatur. Pauper aliquando fallitur, ſunt enim incertæ prouidentiæ noſtræ: at multoties ſenſatè loquitur de diuite, quem geſtor negotiorum ſuorum aut alius decepit. Tunc enim alij adſunt, qui reſarciant, ſi quam dives iacturam fecit.* hæc Palacius.

Secundò, de peccato & offenſa. q. d. Si dives deceptus in errorem vel peccatum aliquod, ſiue morale, ſiue ciuile, inciderit, vt aliquid faciat vel dicat contra legem Dei, Prælati, principis aut populi: multi ſunt qui errorem & peccatum hoc corrigant, excuſent, tegant, defendant, eumque in integrum reſtituant: ſin pauper offenderit, ab omnibus arguitur. Vnde Complut. vertunt, *Cùm dives offenderit, multi adiutores: locutus eſt ἀσυμφώνως*, id eſt, *inſana*, ſiue *non dicenda, & inſtificauerunt eum* (quaſi qui rectè locutus ſit,) *humilis offendit, & increpauerunt eum: locutus eſt intellectum, & non eſt datus ei locus.* Alij, *collapſi diuitis multi ſunt ſublenatores: locutus eſt nefanda, & inſtificauerunt eum. Humilis labitur, & inſuper obiurgant eum: loquitur doctè, nec datus ei locus.* Tigur. *diues lapſo multi ſunt adiutores, & qui nefanda quoque loquentem inſtum prædicent: humilem, lapſum inſuper etiam increpant; nec locus datur ei ſi cordate locutus fuerit.* Syrus, *dives loquitur, & multi adiutores eius, & reſponſa eius odioſa pro elegantibus habentur: pauper loquitur, & dicunt ei ghuck* (eſt interiectio contemnentis & faſtidientis;) *& ſi loquitur eleganter, non datur ei locus.* Hinc liquet offenſam hic maximè locutionis & linguæ accipi, vti exponit Syrus, & patet ex eo quod ſequitur *Locutus eſt ſuperba*, &c. Verè S. Greg. lib. 4. Mor. c. 29. *Creſcit*, ait, *culpa fauoribus nutrita: curari vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur: ſic magis comprehenditur peccator, & illigatur ſuiſmet peruerſis conſiliis.* Hoc eſt quod queritur Pſaltes: *Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ & iniquus benedicitur*, pſ. 9. 24.

Vterque hic ſenſus huic loco & Græcę ac Latinæ verſioni congruit. Græcum enim σφάλμα (vnde Latinum *fallo*, quod in multas deinde linguas tranſijt: inde enim *falen* Germanorum, *faillir* Gallorum, *fallare* Italorum) multa ſignificat, nimirum ſeduco, decipio, aberrare facio, ſubuerto, deijcio, noceo, ſupplanto, turbo, euerto, peſſumdo, perdo: vnde σφάλμα, eſt error, lapſus, vitium, offenſa, erratum, caſus, iactura, clades, calamitas; & σφαλεὶς, dicitur qui accepit calamitatem, affectus clade, ipe deſtitutus, deceptus, fruſtratus opinione, errore fallus; & σφαλτὸς, vocatur infidus, dubius, periculoſus, perniciouſus, lubricus, incertus, inconſtans, noxius, item titubans, vacillans fallente veſtigio.

Eſt hæc ſecunda antitheſis ſortis diuitis & pauperis: pauperem enim vocat humilem, quia pauperras eſt occaſio humilitatis, ſicut opes ſuperbiæ. *Secunda.*

LOCVTVS EST SENSATE, ET NON EST DATVS EI LOCVS] Contemnitur enim ſermonis prudentia, propter perſonæ inopiam, ait Ianſen. Quod inter ceteras mundi vanitates miratur Sapiens Eccl. 9. 16. *Quomodo*, inquit, *ſapientia pauperis contempta eſt, & verba eius non ſunt audita?* Hinc rurſum liquet τὸ *decepta* non tantùm de offenſa & peccato, ſed & quolibet damno, errore, deceptione accipiendum eſſe: q.d. Pauper errorem ſuum & deceptionem exculauit & purgauit loquendo ſenſatè; at non eſt ei datus locus, id eſt, non eſt auditus, nec receptus eius ſermo.

Nota S. Chryſoſt. pauperes ſæpè eſſe prudentiores diuitibus, velut humiles ſuperbis, iuſtos iniuſtis; imò idem aſſerit Salomon. Prou. 28. 11. *Sapiens*, inquit, *ſibi videtur vir dives: pauper autem prudens ſcrutabitur*; Septu. *condemnabit*; Chald. *contemnit eum*: in quem locum vide noſtrum Salazar ſextupliciter idipſum explicantem. Sed audi S. Chryſoſt. hom. in pſ. 4. *Quòd ſi Deus ſinat aliquos degere in mendicitate & inopia, id facit vt animum illorum corrigat, & ſapientiæ ſtudioſiores efficiat: ſciatis enim apertè, quod diuitiæ quidem ſunt vitiorum & errorum miniſtræ, paupertas autem mater philoſophiæ. Idq; res ipſa indicant quotidie, quòd pauperes ſint diuitibus prudentiores, & ſapientiæ amantiores.* Idem homil. de diuitijs & paupertate: *Dives*, ait, *ſine bonus, ſine malus in paupertate conſcientijs apparet. Talis erit, qualem te æſtimant pauperum greges.* Nam diuites non aliter iuſti & boni eſſe queunt, niſi in pauperes benefici ſint: id autem experiuntur ſciunt; pauperes. Ab ijs ergo non à ſemetipſis, ſuæ virtutis æſtimationē petant oportet. *Pauperes diuitibus ſapientiores.*

Dives

Vers. 28. DIVES LOCVTVS EST, ET OMNES TACVERVNT ET VERBVM EIVS VSQVE AD NVBES PERDVCENT. PAVPER LOCVTVS EST, ET DICVNT: QVIS EST HIC? ET SI OFFENDERIT, SVBVERTENT ILLVM] Eſt hæc tertia antithesis ſortis diuitis & pauperis, quòd diues multos habeat adulatores, qui eius dicta qualiacunque ſilentes audiant, mirentur, laudent, & vſque ad ſidera extollant. Pauper verò multos habeat contemptores & reprehenſores, qui eius dicta redarguant; at, ſi id nequeant ea ob dicentis vilitatem aſpernentur, dicentes: Quis eſt hic mendicus, qui in hoc tam nobili purpuratorum cõſeſſu loqui, imò docere audet? Sicut Chriſto docenti inſultarunt Scribæ: *Nónne hic eſt filius fabri?* Matt. 13. 55. Quòd ſi in verbo quopiam lingua aut memoria lapſus errauerit, illicò eum euertere & perdere ſatagunt. Vnde Syrus, *dives*, inquit, *loquitur, & omnes auſcultant & approbant, vſque ad nubes eum laudant illum. Pauper loquitur, & dicunt: Quid dixit? & ſi impingat, deturbant illum.* Vis exempla? accipe, Herodi Agrippæ peroranti aſſentatores acclamarunt: *Dei voces, non hominis*; ſed illicò cælitus percuſſus interijt, Actor. 12. Alexander Magnus Hammonis templum ingrediens à ſacerdote ſalutatus eſt: *Salue fili, & hanc ſalutationem à Deo habeto.* Cui Alexander: *Lubens, ô pater, excipiam eam ſalutationem, & poſthac lubens tuus ero filius, ſi mihi totius orbis imperium conceſſeris.* ita Plutarch. in Vita Alexandri. Anaxarchus cùm Alexandrum ſe ob Cliti necẽ diſcruciantem videret: *Contigit iuſtitia*, inquit, *quæ dijs aſſidet*; perſuadere cupiens quidquid à rege fieret, ius fatique eſſe: nam & Alexander pro Deo ſe haberi ſuſtinebat. ita Plutarch. & Laërt. lib 9. c. 10. C. Caligula pariter vt Deus coli volebat: vnde quæſiuit à Vitellio, an non vidiſſet ſe eũ luna congredi? Cui ille: *Solis*, inquit, *domine, vobis dijs licet inuicem videre.* ita Dio lib. 59. Stratocles: *Quidquid*, inquit, *rex* (Demetrius) *iubet, id erga deos ſanctũ, & erga homines iuſtum eſt.* ita Plutarch. in Demetrio. Sapientiùs Sigiſmundus Imp. teſte Æneа Syluio, audiens adulantem: *Dijs ſimilis es, ô Imperator*; alapam ei impegit, dicentique. *Cur me cædis Imperator?* reſpondit: *Cur me mordes adulator?* Verè Iuuenal. ſatyra 3.

Quantum quiſque ſuæ numorum ſeruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Et Horatius lib. 2. Serm. ſatyr. 2. *Omnia enim res*
Diuitijs paret, quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit, fortis, iuſtus, ſapiens.

Ex aduerſo,

Haud pondus vllũ pauperũ verbis ineſt, ait Comicus Præclarè S. Hieron. in illud Eccleſ. cap. 9. 17. *Verba ſapientum audiuntur in ſilentio: Quemcunque*, inquit, *videris in eccleſia declamatorem, & cum quodam boatu ac ventoſis verborum excitare plauſum, ac riſum excutere, audientes in affectum lætitiæ concitare; ſcito ſignum eſſe inſipientiæ, tam eius qui loquitur, quàm eius qui audit: verba enim ſapientum in quiete & moderato audiuntur ſilentio.* Pauper ergo vocem habet demiſſam, & paupertate intercluſam: hinc & elinguis & mutus habetur. Quòd ſi fortè hiſcere audet, in eum linguas diſtringunt: Quis eſt hic? vnde illi vox? vnde lingua. Dives verò grandiſonum intonat; bullata loquitur & ſeſquipedalia: ei omnes applaudunt & adulantur. Verè Q. Curtius lib. 8. de Vita Alexandri Magni: *Pernitioſa adulatio*, inquit, *perpetuum regum malum eſt, quorum opes aſſentatio ſæpiùs quàm hoſtis euertit.* Et Conſtantinus Magnus, teſte Aurelio Victore in eius Vita. *Adulator Cornel. in Eccleſiaſt.*

A inquit, *eſt furex & tinea palatij.* Et S. Chryſoſt. hom. 17. in epiſt. ad Romanos. *Sicut pueri ludentes*, inquit, *ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem ſæpè eius rei ignarum, poſt tergum vrident; ita ſanè & nunc qui ſe in faſtum prædicant, apud ſeipſos clanculum ſubſannant.*

Vers. 29. *Bona eſt ſubſtantia, cui non eſt peccatum.* BONA EST SVBSTANTIA, CVI NON EST PECCATVM IN CONSCIENTIA ET NEQVISSIMA PAVPERTAS IN ORE IMPII] Græca de more conciſa hæc tantùm habent. *Bona eſt ſubſtantia cui non adeſt peccatum, & mala pauperias in ore impij.* Bonæ enim ſunt diuitiæ quibus nullum ineſt peccatum, & mala paupertas in ore impij: hunc enim ſignificat Græcum ἀσεβῦς, (licet Vatablus malit legere ἐνσεβῦς, id eſt, *pij*:) q. d. Paupertas obſtat, quo minùs audiantur pia piorum conſilia. Syrus *bonæ ſunt diuitiæ ſine delictis, & mala eſt paupertas ad latus peccatorum*, id eſt, vicina & coniuncta peccatis. Eſt figura quæ à Rhetoribus vocatur correctio. Quia enim multa malè dixit de diuitijs & diuitibus, ac ex aduerſo multa bona & pia de paupertate & pauperibus; hinc, ne quis putet diuitias in ſe eſſe malas, ideoque efficere malos, paupertatem verò in ſe eſſe bonam, ideoque facere bonos: ac conſequenter omnes diuites eſſe malos, omnes verò pauperes bonos: idipſum corrigit, docetque tam diuitias, quàm paupertatem in ſe eſſe adiaphora, id eſt, nec bona nec mala, ſed bonas eſſe bonis, qui ijs bene vtuntur; malas verò malis, qui ijs ad mala abutuntur.

Primò. Primò ergo Rabanus ſic exponit: *Bona & utilis eſt ſubſtantia quæ per iuſtitiam acquiritur, & non per fraudem vel auaritiam congregatur: quia huiuſmodi poſſeſſoris conſcientiam dolo, vel malitia peccatum non contrahit. Conturbat autem domum ſuam qui ſectatur auaritiam, quoniam abominatio eſt apud Deum.*

Secundò. Secundò & generaliùs: *Bona eſt ſubſtantia cui non eſt peccatum in conſcientia.* q. d. Bonæ ſunt opes bonis, qui in conſcientia carent peccato: hi enim opibus quaſi inſtrumentis vtuntur ad multa bona opera eleëmoſynarum: ex aduerſo *paupertas nequiſſima eſt in ore impij*, quia impius ob paupertatem murmurat, blaſphemat, maledicit Deo, mentitur, peierat, fraudat, &c. Ergo conſcientia bona vel mala, facit diuitias & paupertatem eſſe bonas vel malas: igitur ipſæ in ſe præcisè non ſunt malæ, ſed mala eſt ijs vtentis, imò abutentis, concupiſcentia, auaritia, ſuperbia, quæ eas & earum vſum facit malum: nec etiam in ſe bonæ ſunt, ſed bona eſt eleëmoſyna vel humilitas & patientia iuſti, quæ vtralibet benè vti nouit.

Pari modo delitiæ, honores, dignitates, ſunt adiaphora, nec bona nec mala; ſed gula, ſuperbia, ambitio ea gulioſis, ſuperbis, ambitioſis efficit mala: temperantia verò, humilitas, modeſtia eadem temperantibus, humilibus, modeſtis efficit bona, *Igitur bonæ ſunt diuitiæ in homine pio*, ait Palacius: *vt in Abraham, Iſaac, Iob: ſed melior paupertas in eodem homine pio*, vt in Chriſto & Apoſtolis. Paupertas verò non eſt mala in impio, licèt ipſe de ea peſſimè dicat. *Et quod Seneca epiſt. 88. docet, diuitias non eſſe bonas, non admodum contradicit huic ſententiæ. Vocat enim ille bonum, quod bonum habentem reddit. Auctor verò noſter non dixit, diuitias facere bonos, ſed potiùs quòd ſint bonæ bonis & ſanctis hominibus. Igitur diuitiæ non dant, ſed recipiunt bonitatem.* hæc Palacius.

Hue facit illud S. Ambroſ. lib. 8. in Lucam: *Diuitiæ vt impedimenta improbis ita bonis ſunt adumenta virtutis.* Et illud Ariſtonimi apud Maxim. ſerm. 12.

Sicut ex his qui idem vinum biberint, alij bacchantur, alij furunt, alij tamen mutiores redduntur; sic etiam qui pares habent diuitias, non tamen pariter affluuntur. Et illud S. Bernard. lib. 4. de Consid. *Aurum & argentum, & cetera huiusmodi, quantum ad animi bonum spectant, nec bona sunt, nec mala; vsus tamen horum bonus, abusio mala, sollicitudo prior, quæstus turpior.*

Tertiò. Tertiò, appositè sic exponas: *Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia*; q.d. Bona est substantia non magna & opulenta, sed carens peccato, & sancta. Iustus enim suis licet paucis contentus, ditior est iniusto opulento, qui nullis opibus satiatur, iuxta illud Pauli: *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia*, 1. Timoth. 6. 6. *At verò nequissima est paupertas in ore impij*: q.d. Impius detestatur paupertatem vt rem pessimam. Eadem ergo substantia, licèt tenuis, iusto erit bona, quia sufficiens & iucunda: impio verò qui tenuitatem odit, & vult luxuriari, erit pessima & molestissima. Sic sæpè in Script. *bonum* vocatur id quod gratum est, iucundum & delectabile, vt, *Este quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum?* psal. 132. 1. Ex aduerso *malum*, nequam & nequissimum vocatur id quod ingratum est, triste & molestum, vt, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio, *sua*, Matth. 6. Significat ergo Siracides veras & bonas, id est, iucundas, diuitias suas esse in bona conscientia: hæc enim semper læta est, suisque contenta. Veræ autem diuitiæ sunt quæ animum satiant, eumque serenum, contentum, lætumque reddunt, iuxta illud Poëtæ:

Quis dives? qui nil cupit. Et quis pauper? auarus,

Pauper est auarus: diues, suis contentus.

qui omnia cupit, & nullis opibus saturatur: quare sicut veræ opes sitæ sunt in bona conscientia, ita vera paupertas sita est in mala conscientia, qualem habet auarus. Sic Democritus rogatus: *Quomodo* C *quis dives fieri posset?* respondit: *Si cupiditatum pauper erit*: ac proinde, *beatus est, non dives, sed diuitijs bene vtens.* Rursum: *Illi qui naturalibus diuitijs contenti sunt multò beatiores sunt ijs, qui, cùm multa possideant, plura tamen concupiscunt: illis enim nihil deest, his plura quàm possident.* ita Maximus ser. 12. Addit Stobæus Democritum dixisse: *Si diuitias non expetes, panca tibi multa videbuntur: parua enim apperentia ex inopia diuites facit.* Epicurus ad Pythoclem: *Si vis*, ait, *te diuitem facere, non pecuniæ adijciendum, sed cupiditatibus detrahendum.* Cleanthes pariter rogatus, *qua ratione quis locuples euaderet? Si cupiditatum*, inquit, *fuerit inops.* ita Stobæus serm. 92. Epictetus interrogatus, *quis inter homines esset diues?* respondit: *Cui satis est quod habet.* Socrates magnificiendas esse diuitias dixit, si lætitiam sibi coniunctam haberent. Idem rogatus, *quis esset ditissimus? Qui paucissimis*, inquit, *contentus est.* ita Antonius in Melissa p. 1. ser. 37. vbi & addit eum dixisse: *Satius est in paucis facultatibus contentum hilariter agere, quàm in magnis infeliciter.* Alcmenes obiurgatus, quòd, cùm esset ditissimus, parcè tamen viueret: respondit: *Decet enim qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine, vinere*; iudicans noxias esse opes, nisi adsit animus ijs superior, qui possit earum vsum, non ex copia, sed ex necessitate moderari. ita Plutarch. in Lacon.

Huic expositioni valdè congruit id quod sequitur: *Cor hominis*, &c.

Mysticè Lutherus, Caluinus, ceterique hæretici oderunt paupertatem Euangelicam, eámque velut superstitiosam condemnant, quia hæretici impijque sunt: cupiunt enim liberè viuere, ac ventri & veneri indulgere.

A COR HOMINIS IMMVTAT (Syrus *alterat*) FACIEM SVAM, SIVE IN BONA, SIVE IN MALA] Putà, siue ad VERS. 13. hilaritatem & lætitiam, siue ad tristitiam & mœstitiam. Quam paulò antè vocauit *conscientiam*, eamdem hic vocat *cor*: alludit enim ad physicam cordis in membra & faciem actionem & influxum: q.d. Cor bonum & sanum physicè facit faciem bonam, id est, succulentam, roseam, hilarem; ex aduerso cor malum, & malè sanum, facit faciem malam, id est, maciem, lurdam, tristem: ita pariter, moraliter siue ethicè, cor bonum, id est, iustum & sanctum, ideoque hilare & iucundum, facit faciem bonam, id est, grauem, modestam, piam & sanctam, ideóque hilarem & iucundam. Ex aduerso cor malum, id est, iniquum & impium ideóque perturbatum, anxium & triste, facit faciem sibi similem, scilicet malam, id est, iniquam, incompositam, dissolutam, ideóque perturbatam, anxiam & tristem. Cor enim omnes suas passiones & affectiones transmittit in reliquum corpus, sed præsertim in faciem. Nam, vt ait Iansenius: Etsi vultus volui possit, varieque fingi; tamen plerumquè est index animi, in quo expressa sunt signa iracundiæ, clementiæ, hilaritatis & tristitiæ: item, signa conscientiæ, ac timoris & verecundiæ.

Docet ergo Siracides, veras opes & paupertatem, non tam consistere in rerum copia vel inopia, quàm in cordis bonitate vel malitia, vt ille sit dives & fortunatus, qui bonum habet cor & conscientiam, quæ totum corpus, ac præsertim faciem facit bonam & hilarem, in eáque se ostendit, & ab omnibus cernitur: ille verò sit pauper & miser, qui malum habet cor & conscientiam, quæ se in totum corpus, sed præsertim in faciem diffundit, eámque efficit tetram, confusam, turbidam, anxiam, tristem. *Igitur cor*, ait Palacius, *est, quod tristitiam aut lætitiam etiam vsque ad faciem emittit. Cor pium lætitiam, & velut pietatem in faciem transfundit: cor impium impietatem etiam in facie demonstrat. Si igitur vis esse felix, cordis sit tibi cura prima. Colligo hinc faciem esse vestigium cordis, vehiculum animæ, imem præcordiorum, & vt S. Hieronymus dixit, speculum mentis.* Vnde *Facies speculi mentis. Gnoma.* illud Senecæ in Hercule Oetæo act. 2.

Licèt ipsa neges.
Vultus loquitur quodcumque tegis.

Et illud Ouidij 2. Metamorph.

Heu, quàm difficile est crimen non prodere vultu!

Hoc est quod ait Isaias c. 3. 9. *Agnitio vultus eorum respondebit eis.*

Præclarè Cicero lib. 3. de Orat. *Omnis*, inquit, *motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum animi. Imago vultus est, indices oculi; nam hæc est vna pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere. Oculi enim sunt quorum tum intentione, tum conniuentia, tum hilaritate motus animorum significamus. Nam oculos natura nobis, vt equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.* Et de Petit. consul. *Vultus*, inquit, *ac frons animi est ianua, quæ significat voluntatem abditam ac retrusam.* Moral. quàtum bonum, & quanta felicitas sit bonæ conscientiæ, ac quanta infelicitas malæ & peruersæ, multis ostendi 1. Ioan. 1. v. 4. & c. 3. v. 31. Græca nonnulla, vt Complut addunt, καὶ ἀγαθυνεῖ καρδίαν ἐν τέρψει καρδίας ἀνδρὸς, id est, *& bonum reddit vultum in delectatione cor viuens & vigens*; iuxta illud Prou. 17. *Spiritus tristis exiccat ossa: animus verò gaudens ætatem floridam facit.*

VESTI-

VESTIGIVM CORDIS BONI, ET FACIEM BONAM DIFFICILE INVENIES, ET CVM LABORE] Græcè, *vestigium cordis in bonis* (alij vertunt, *in rebus secundis*) *est vultus hilaris; & inuentio parabolarum, cogitatio*, vel, vt Romana, *cogitationes, cum labore*: q.d. Signum, quòd cor sit in bonis, id est, in rebus prosperis, hilare & lætum, est vultus hilaris, vti iam dixi: signum verò cordis occupati, & molesta parabolarum scrutatione afflicti, est cogitatio laboriosa, quæ se vultu meditabundo, seuero & tristi prodit. Vnde & Latini nonnulli codices post *faciem bonam* addunt, *& inuentionem parabolarum*, itaque legendum censet Iansenius, vt Latinus respondeat Græco, sensumque esse: q. d. Inuenies difficilè & cum labore, vestigium cordis boni, hoc est, faciem bonam, & inuentionem parabolarum, id est, absconditarum sententiarum: quia vtrumque non nisi exercitio virtutis & studij obtinetur, hoc est, nec virtus quæ sola solidè lætificat, nec sapientia quæ mentem illuminat & exhilarat, sine labore paratur. Fauet versio Tigurina, *vestigium cordis rebus secundis est vultus hilaris: alioqui recondita deprehendere laboriosæ cogitationis est*; aliter Syrus, *vestigium cordis boni facies clara* (lucida) *& pluralitas narrationum conscientia peccatorum*. q. d. Qui sibi conscius est peccati, multa fabulatur & narrat, vt peccatum tegat dissimuletque, libertatem verò præ se ferat, & lætitiam bonæ conscientiæ simulet.

B Nostræ Latinæ versionis hic est sensus: *vestigium cordis boni*, per appositionem vocat *faciem bonam*: ex hac enim quasi ex certo vestigio licet vestigare cordis bonitatem: quare copula & de more sumitur pro, *id est*, vt sensus sit. q.d. *Vestigium cordis boni*, id est, *faciem bonam*, quam iam commendaui, putà hominem, qui ex conscientiæ tranquillitate, patientia & lætitia sæpe sit bono, id est, placido, sereno, nitido & hilari vultu, difficile est inuenire, tū, quia pauci sunt boni & sanctis tum quia etiā sancti facilè incidunt in peccata venialia, & cordis perturbationes, vt impatientiam, iram, mœstitiam, quæ faciem malam, id est, iratam vel tristem, internæ iræ, C vel tristitiæ indicem efficiunt: tum quia aliquando mali, qui malo sunt corde, præ se ferunt faciem bonam & hilarem, vt internā cordis malitiam tegant & dissimulent, vti Ioab hilarem vultum ostendit Abner & Amasæ, cùm eos fraudulenter occidit 2. Reg. 3. 27. & c. 20. 9. Ex aduerso Hester c. 15. præ se ferens hilarem vultum, texit & dissimulauit internum cordis dolorem & pauorem. ita Rabanus.

Faciem ergo *bonam*, intellige constanter iugiterque bonam, id est, serenam & hilarem: hanc enim difficile est inuenire. Exemplum est in S. Antonio, qui, vt scribit S. Athanas. iugiter erat vultu læto, adeò vt ex eo solo, vnus ipse inter tot millia monachorum agnosceretur ab ijs qui eum non norant, nec viderant.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet quis sit beatus, nimirum eum qui cauet ne verbo aut facto labatur, quique sibi & alijs est beneficus. Vnde multis insectatur sordes auaritiæ. Secundò, v. 12. ad hanc iustitiam & beneficentiam exstimulat per memoriam mortis instantis. Quare Tertiò v. 22. beatum ita definit & circumscribit: Beatus vir qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

PRIMA PARS CAPITIS.

C

Vers. 1. BEatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, & non est stimulatus in tristitia delicti.

2. Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, & non excidit à spe sua.

3. Viro cupido & tenaci sine ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurum?

4. Qui aceruat ex animo suo iniustè, alijs congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur.

D 5. Qui sibi nequam est, cui alij bonus erit? & non iucundabitur in bonis suis.

6. Qui sibi inuidet, nihil est illo nequius, & hæc redditio est malitiæ illius:

7. & si bene fecerit, ignoranter, & non volens facit: & in nouissimo manifestat malitiam suam.

8. Nequam est oculus liuidi: & auertens faciem suam, & despiciens animam suam.

9. Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.

10. Oculus malus ad mala: & non satiabitur pane, sed indigens & in tristitia erit super mensam suam.

11. Fili si habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer,

BEATVS VIR, QVI NON EST LAPSVS VERBO EX ORE SVO, ET NON EST STIMVLATVS, græcè κατανύγη, id est, pungitur, compungitur, IN TRISTITIA DELICTI] Docuit cap. præced. diuitias & amicitiam diuitum non beare pauperes; vnde congruè hic subiungit quid verè hominem efficiat beatum, docétque tria esse quæ id præstent, nimirum, innocentiam, beneficentiam & iustitiam. Innocentiam, qua quis in omnibus dictis & factis ita est cautus & circumspectus, vt nusquam labatur: beneficentiam, qua quis suis opibus vtitur ad suum & aliorum bonum: iustitiam, qua quis iustè viuit, & ius tam Deo quàm proximis debitum tribuit. Respicit ad vers. 30. cap. præced. cum illo enim hic versus aptè cohæret, eúmque explicat. Quod enim ibi dixit: *Bona est substantia cui non est* Vers. 1. *Tria hominem beant innocentia, beneficentia, iustitia.*

peccatum in conscientia; hic clariùs explicat, dicens: A *Beatus vir qui non est simulatus in tristitia delicti*, id est, ob admissum delictum aliquod grauius, quo inquinatur & compungitur conscientia. Quod verò ibi dixit: *Et nequissima paupertas in ore impij*, quia scilicet ob paupertatem murmurat, hic idem clarè dicit: *Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo*, vt scilicet in paupertate existens Deo aut diuitibus obmurmurans, proferret verba impatientiæ, maledica, falsa, iracunda, &c. Igitur hæc sententia licet generalis sit, & omnia delicta verborum & operum spectet, profertur tamen occasione opum & paupertatis: q.d. Beatus vir qui non est lapsus verbo, vt ob paupertatem proferret verba murmuris detractionis, blasphemiæ, &c. beatus item *qui non est stimulatus in tristitia delicti*, vt scilicet non commiserit delictum auaritiæ, quo opes malè pepererit, aut malè dispensarit, quod animum & conscientiam B eius morderet, ac tristitia afficeret, stimularet & compungeret. De auaritia enim omnis sequens est sermo.

Nota. Pro λύπη, id est *tristitia*, Complut. legunt πλήθει, id est *multitudine*, delicti: nam nemo est in hac vita, qui aliquando delictum aliquod non cõmittat; sed beatus est ille qui pauca & parua dumtaxat admisit, miser verò qui multa & grauia.

Rursum *tristitia delicti* est duplex. Prior est pœnitentia & dolor de peccato præterito: hæc pia & sancta est, ideoq; peccatorem facit iustum & beatum. Nam, vt ait Apostolus 2. Cor. 7. 10. *Quæ secundùm Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Altera tristitia est de peccato non præterito, sed præsenti, cùm scilicet peccator suis vsuris & opibus, vel delicijs malè partis ita adhæret, ipsque ita amore affixus est, vt nolit eas dimittere; C tristatur tamen & dolet quòd in ea re animam suam ledat, eámque vindictæ ac gehennæ ream efficiat.

Vtraque tristitia hîc accipi potest: licet enim prior sancta & beata sit, tamen infelicitatem adiunctam habet, quia peccatum licet pœnitentia deletum sit quoad culpam, magnam tamen pœnarum catenam post se relinquit, vt infamiam, damna fortunarum, virtutum & gratiarum; denique ipsum peccasse aliquando, magna infelicitas est. Sensus ergo est. q.d. Beatus est, qui nullius præsentis peccati, de quo tristetur, sibi est conscius: beatior verò est, qui nullius etiam præteriti grauioris de quo doleat, sibi est conscius: beatissimus denique est, qui ita sedulò etiam minima delicta cauet, vt nullius etiam venialis deliberatè admissi culpa eum remordeat. In prima classe sunt omnes iusti & sancti: in secunda repone S. Iob dicentem c. 27. 6. *Non me reprehendet cor meum in vita mea*; & Ezechiam dicentem. *Memento, quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto & quod placitum est coram te fecerim.* Quin & Dauid antequam in crimina causa Bethsabee incidisset, dicebat fidens non semel: *Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ. Non proponebam ante oculos meos rem iniustam* &c. ps. 100. Et, *Neque iniquitates meæ, neque peccatum meum Domine: sine iniquitate cucurri & direxi*, ps. 58. In tertia classe primas tenet B. Virgo: secundas vterque S. Ioannes Baptista & Euangelista, S. Ioseph & simililes: imo S. Bonauentura adeò innocentis fuit vitæ, vt de eo dixerit Alexander Alensis: *Hic est verus Israëlita, in quo videtur Adam non peccasse.*

Quocirca Tigur. clarè & vniuersaliter vertit, *beatus vir qui lapsus ore suo non est, nec mœrore peccati cruciatur*; alij, *nec compungitur dolore peccati*; Syrus, *beatus vir quem non pertulit cor eius, & non est absconditum inducium ab oculis eius.* Isidorus Pelus. 4. epist. 101. legit. *Beatus qui non est compunctus in conscientia delicti*, hicque explicat, non quòd numquam peccarit, omnes enim pœnis obnoxij sumus; aut quòd numquam tristatus sit, sed q. d. Beatus est, qui non est in stuporem datus à mœrore, neque suam salutem prodidit, id quod Iudæ accidit, qui suspendio sibi vitam eripuit. Sic Deus dedit Iudæis *spiritum compunctionis*, id est stuporis, insensibilitatis, obdurationis, pertinaciæ, de quo dixi Rom. 11. 8. ita Isidorus.

Moral. Discite hic quàm facilis sit lapsus, & quãta lubricitas linguæ. Quocirca Abbas Sisois per triginta annos non aliud precabatur, quàm, *Domine Iesu Christe protege me à lingua mea. Et vsque nunc*, inquit, *per singulos dies curro per ipsam, & deficio.* Addebatque: *Peregrinatio nostra est, vt teneat homo in sunum*; Abbas verò Hyperichius: *Qui linguam non retinet*, inquit, *nec passionum retentor erit*, ita refertur in Vitis Patr. l. 5. libello 4. de Continentia nu. 39. 44. & 49. Et nu. 1. recensetur dictum Abbatis Antonij: *Linguam non continens, est fabulam sine ianua.* Memorabilis fuit Abbas Pambo, qui moriens palàm professus est: *In hanc horam non me pœnitet aliquius sermonis quem dixerim: & sic ad Deum recedo, vt qui nec pius quidem ac religiosus esse cœperim*, ita Palladius in Lausiaca c. 10. Qui & de eo addit, *quòd interrogatus de re aliqua numquam statim responderit, sed dixerit: Nõdum inueni quod respondeam. Tam considerate ex Deo dabat responsa, vt à Deo cum omni metu omnes acciperent. Dicebatur etiam hanc virtutem super magnum etiã Antonium, & super omnes sanctos exercuisse, nempe vt esset in loquendo accuratus & perfectus.* Porrò S. Iacobus in ep. c. 3. 2. *Si quis in verbo non offendit*, inquit, *hic perfectus est.* vide ibi dicta. Vice versa S. Petrus vnũ verbi lapsum: *Non noui hunc hominem*, putà Christum, à se prolatum doluit, luxit & fleuit per omnem vitam. Audi Isid. Pelus. l. 1. ep. 459. *Charitatis tuæ quæstio ad hunc modum explicari potest. Beatus vir, qui non est lapsus in lingua sua, hoc est. Beatus est ille, qui nec verborum obscœnitate ac turpitudine linguam suam commaculauit, nec cuiquam offensionis ansam per contumeliam præbuit. Et non stimulatus in tristitia delicti, nimirum, vel pœnitentia ductus ob ea quæ inhonestè ac sordè locutus est, vel quod aliquem contumeliosis verbis offenderit, ac propterea dolore atque animi compunctione opus habuerit. Optabilior est enim lapsus à pauimento quàm à lingua. Multi quippe cùm cecidissent resurrexerunt: ob prolatum autem sermonem interierunt.* Lyran. aliter accipit *tristitiam delicti*, scilicet pro tristitia nimiæ taciturnitatis, quæ est delictum: sicut enim priori hemistichio, inquit, taxauit nimiam loquacitatẽ, qua quis labitur verbo, sic hoc posteriore taxat vitiosam taciturnitatẽ, qua quis tacet illud quod dicere tenetur. Dicitur enim delictum quasi derelictum, per quod intelligitur peccatum omissionis, tacendo quod debet dici, de quo debet homo per pœnitentiam tristari. hæc Lyran. Verùm subtilius quam solidiùs, Græcè enim est ἁμαρτημάτων, id est, *peccatorum*, quæ tam commissionis sunt quàm omissionis.

Moral. de lapsu linguæ.

FELIX QVI NON HABVIT ANIMI SVI TRISTITIAM, ET NON EXCIDIT A SPE SVA] Primò Raban. Lyran. Palacius & alij accipiunt hæc geneta- VERS. 2.

neratim de qualibet triſtitia, hæc enim facit hominem melancholicum, mœſtum & miſerum. Vnde Eccleſiaſtes c. 3. v. 2. quò hic alludit Eccleſiaſticus: *Cognoui.* inquit, *quòd non eſſet melius niſi lætari, & benè facere in vita ſua:* q.d. Beatitudo huius vitæ ſita eſt in bene agendo & lætando, ac poſterius ſequitur ex priori: qui enim bene agit, ſemper eſt lætus. Vnde Rabanus ſic explicat. *Felix*, inquit, *qui in præſentis vitæ aduerſitatibus non contriſtatur, ſed agonem ſuum Domino commendat, ſperans ab ipſo in futura vita mercedem laboris ſui.* Et Lyran. excludit, inquit, accidiam, quæ eſt impedimentum virtutis & ſeruitij diuini, reddítque hominem triſtem & ponderoſum ad opera bona, per quæ quis ornatur ad Deũ: q.d. Felix eſt qui non habuit animi ſui triſtitiam, ſcilicet in bonis operibus exequendis, & non excidit à ſpe ſua, quæ eſt certa exſpectatio beatitudinis, à qua ſpe facit accidia decidere.

Triſtitia ſæcularis. Egregiè triſtitiæ malum pingit S. Chryſ. epiſt. 7. ad Olympiad. *Triſtitia*, inquit, *animarum crudele tormentum eſt, dolor quidam inexplicabilis, & iudicium omni indicto vindictáq; deterius: nam & vermi ſimilis eſt venenato, non ſolùm carnem, ſed & animam ipſam perimens; & timea, non ſolùm ad oſſa, ſed ad corda pertingens & perpetuus quidam carnifex, non animam dilacerans, ſed vires animæ conſumens, & ingis nox, & tenebræ profundæ, & tempeſtas, & turbo, febris non apparens, omni igne validiùs incendens, & pugna requiem non habens; & langues plurimos obſcurans videntium; non enim noctis tenebræ tales ſunt, qualis nox mœroris exiſtit, non quidem veniens ex lege naturæ, ſed ex cogitationum obſcuritate collecta, facies omni tyranno crudeliorem præferens nulli facilè obtemperans eorum qui eam diſſolvere molimntur.*

Diffidentia. Secundò, alij per *triſtitiam* accipiunt diffidentiam ſpei, de qua ſequitur, oppoſitam, ſicque prius hemiſtichium poſteriori planè congruit. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui non deſpondet animam, & ſpe ſua in Domino ſita non excidit*, & Gloſſa interlinealis. *Felix qui non habuit animi ſui triſtitiam*, id eſt, inquit, *qui in aduerſitate animo non frangitur, vt deſperet; & non excidit à ſpe ſua, id eſt, ab operibus bonis, pro quibus ſperanda ſunt æterna præmia.*

Ratio à priori eſt, quòd triſtitia ſit cauſa diffidentiæ, diffidentia deſperationis. Audi S. Gregor. 31. Moral. 17. *De triſtitia*, inquit, *malitia, rancor, puſillanimitas, deſperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis ergo illicita naſcitur.* Et D. Thom. 22. q. 20. ar. 4. indagans cauſam deſperationis: *Ad hoc*, inquit, *quòd aliquis bonum arduum non æſtimet vt poſſibile ſibi adipiſci per ſe, vel per alium, perdicitur ex nimia deiectione; quæ quando in affectu hominis dominatur, videtur ei quòd nunquam poſſit ad aliquod bonum reſurgere, & quæ accidia eſt triſtitia quædam deiectiua ſpiritus, ideo per hunc modum deſperatio ex accidia generatur.* Hæc D. Thomas. Eſt enim triſtitia velut pelagus quoddam, in quod ſi quis incidat, abſorbetur, ita vt portum inuenire deſperet, ſic S. Paulus 2. Cor. 2. 6. *Sufficit illi*, ait, *qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, ita vt è contrario magis donetis & conſolemini, ne forte abundantiori triſtitia abſorbeatur.*

Tertiò, Græca ſic habent: *Beatus quem non condemnauit anima ſua, & qui non cecidit à ſpe ſua, quæ eſt in Domino*; & Syrus, *beatus vir quem non condemnauit anima ſua, & non irrita fuerunt omnia opera eius.* Græco & Syro ergo adaptanda eſt noſtra Latina verſio, hoc modo: *Beatus, qui non habuit animi ſui triſtitiam*, ſcilicet *delicti*, vel de delicto; vti dixit v. 1. illum enim ſe refert. Reperit enim & confirmat quod ibidem dixit 1 q. d. Beatus & felix, adeoque terque quaterque beatus eſt, quem non condemnat anima, nec de delicto aliquo grauiore contriſtat, remordet, angit & affligit: ideoque *non excidit à ſpe ſua* quam habet in Domino, quòd ſcilicet beatitudine & gloria æterna eum donabit: hanc enim promiſit ijs qui ſe à delictis puros ſanctoſque conſeruant.

Vbi Nota. *vò non excidit à ſpe ſua*, dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ſit effectus eius quod præceſſit 1 q. d. Beatus qui delicti ſibi, ob quod triſtetur, non eſt conſcius: merces enim & effectus huius ſuæ cuſtodiæ & innocentiæ erit, quòd non excidet à ſpe ſua, ſed gloriam ſperatam & innocentibus promiſſam certò adipiſcetur. Sic *ſpes* ſumitur metonymicè pro re & gloria ſperata. Secundò, propriè: q.d. Beatus quem non condemnat anima de peccato, ideoque non excidit à ſpe, id eſt, non perdidit ſpem, non deſperat de ſalute. Vnde Lucius Papa epiſt. 1. pro *non excidit à ſpe*, legit, *non abſcedit à ſpe.* Nam, vt ait S. Auguſt. præfat. in pſal. 31. *Quomodo mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſcientia tota in ſpe. Et erunt tria hæc, de quibus dixit Apoſt. 1. Cor 13. Fides, ſpes, charitas. Et alio loco ipſa tria: Finis*, inquit, *præcepti eſt charitas, de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta: ſed pro ſpe conſcientiam poſuit. Ille enim ſperat, qui bonam conſcientiam gerit: quem vero pungit mala conſcientia, retrahit à ſpe, & non ſibi ſperat niſi damnationem: vt ergo ſperet regnum, habeat bonam conſcientiam: & vt habeat bonam conſcientiam, credat & operetur; quia quòd credit, fides eſt; quòd operatur, charitatis.*

Moraliter Nota, idem eſſe: *Felix qui non habuit animi ſui triſtitiam*; & *Beatus quem non condemnat anima ſua*, vt habet Græcus, quia ſcilicet ille ſolus veram habet triſtitiam, quem anima de peccato condemnat. Nam, vt docet S. Chryſoſt. hom. 5. ad Popul. & Caſſian. lib. 9. de Inſtit. renunt. cap. 10. de nulla re alia triſtandum eſt, niſi tantùm de peccato, & ob hoc abolendum duntaxat à natura & Deo nobis inditus eſt triſtitiæ affectus. Cæteræ enim res omnes bonæ ſunt, peccatum verò purum purum malum eſt, quod omnium, & æternorum malorum eſt cauſa. Verba S. Chryſoſt. & Caſſiani recitaui 2. Cor. 7. v. 9. & 10.

Et hac ratione tres expoſitiones iam datæ eôdem recidunt, ſignificantque beatum eſſe qui non peccat: in hunc enim cadere nequit triſtitia nec deſperatio, vt à ſpe & lætitia excidat. Vis ergo ſemper gaudere? ſemper bene agito; vis ſemper eſſe in læta ſpe ſalutis? ſemper bonam habero conſcientiam, vti paulò antè dixi ex Eccleſiaſte. Vide S. Bern. de interiori domo cap. 45. *Vis*, inquit, *nunquam eſſe triſtis? bene vive. Bona vita ſemper gaudium habet, conſcientia rei ſemper in pœna eſt.* Hæ ergo ſunt tres fidelium Charites, quæ quaſi ſorores vbique ſe comitantur, vt vbi vna eſt, ibi ſint & reliquæ duæ, nimirum innocentia ſiue ſanctitas, lætitia, & ſpes; ſicut ex aduerſo tres furiæ ſunt, peccatum ſiue mala conſcientia, triſtitia, & deſperatio, quæ ſe inuicem comitantur, vt vbi eſt mala conſcientia, ibi ſit & triſtitia ac deſperatio.

Triſtitiæ remedium eſt bona conſcientia.

Rurſum. Nota beatum dici, qui non excidit à ſpe, id eſt, qui habet retinetque ſpem. Spes ergo eſt beatitudo huius vitæ, tum quia in hac vita non habemus rem, puta gloriam, ſed eius ſpem: tum quia hæc ſpes ducit ad gloriam, vnde ait Apoſt. *Spe ſalui*

ſalui facti ſumus, Rom. 8. 24. Et Pſaltes pſal. 2. v. 13. *Beati omnes qui confidunt in eo.* Rurſum Apoſt Hebr. 10. 35. *Nolite*, inquit, *amittere confidentiam, quæ magnam habet remunerationem.* Et Prouerb. 16. 20. *Qui ſperat in Domino, beatus eſt.* Hoc eſt quod ait S. Ioannes epiſt. 1. c. 3. 21. *Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos fiduciam habemus ad Deum: & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo, facimus.*

VERS. 3. VIRO CVPIDO ET TENACI SINE RATIONE EST SVBSTANTIA, ET HOMINI LIVIDO, AD QVID AVRVM?] q. d. Auarus fruſtrà habet opes, cum eis non vtatur, & homo *liuidus*, id eſt inuidus, putà auarus, fruſtra habet aurum, quia illud in arca recondit & lepelit. Auarum vocat inuidum, quia ipſe vt opes integras, earumque dominium ſibi conſeruet, earumdem vſum & fructum alijs inuidet. Vnde videmus auaros in menſa liuore & dolore B effici & affligi, ſi v. g. ex caſeo rariore & pretioſiore conuiua aliquis maiorem, quam eius tenacitas patiatur partem præſcindat. Ita enim hoc ſentit & affligitur, ac ſi tantumdem ex corpore & carne eius præſcinderes, quia ſcilicet hoc præſcidis ex eius auaritia, illique hoc adimis: quam ita ſibi incorporauit, vt ipſa videatur eſſe eius anima & vita.

Appoſitè à beato qui ſpem reponit in Deo, per antitheſin deſcendit ad auarum, qui ſpem reponit in mammona & auro: q. d. Beatus qui cauès à peccato ſeruit Deo, in eóque ſpé reponit: quare beatus non eſt auarus qui ſeruit ſperátque in auro, nõ in Deo. Totum enim hoc caput eſt auarorum & auaritiæ exagitatio. Græca maiorem habent emphaſim, Αὐθρὶ μικρολόγῳ δὲ καλὸς ὁ πλοῦτος, καὶ ἀνδρὶ βασκάνῳ ἵνα τι χρήματα, id eſt, Romana, *Viro minutè rationi ſubducenti* (pareo, ſordido) *non eſt pulchra ſubſtantia, & homini liuido ad quid pecunia?* q. d. Parcum & auarum non decet, non congruit, non ornat ſubſtantia; quia neſcit ea vti: nec tam illam poſſidet, quàm ab illa poſſidetur: vnde verè eam non habet, ſed habet eam arca aut terra in quam eam defodit; & homini auaritia liuido quo fine & fructu χρήματα, id eſt, opes? q. d. Nullo: χρήματα enim græcè dicuntur à χρῆσθαι, id eſt, ab vtendo, quòd eis ad ſuum aliorumue vſum & commodum vtendum ſit: ſicut opes latinè dicuntur ab ope & opitulando, quòd opitulentur, & opem ferant indigentiæ propriæ & alienæ, Auaro ergo χρήματα, non ſunt χρήματα, ſed ἄχρηστα, quia non ſunt vſui, ſed otio & abuſui: nec ſunt opes, ſed mentis inopia, quia eis ad ſua aliorúmque opem vti non audet: vnde earum eſt inops, perinde ac ſi eas non haberet. Auaro enim tam deeſt quod habet, quàm quod non habet. Eadem ſubſtantia non eſt ſubſtantia, quia neminem ſubſiſtere facit, nullius vitam ſuſtentat. Bonum eſt ſui diffuſiuum. Si auarus opes non diffundit, facit vt bona quæ habet, bona non ſint. Quocirca Tigurina vertit, *viro ſordido non ſunt ornamento diuitiæ. & quorſum pecuniæ homini inuido: Pecunia* enim dicitur à pecore, quòd ouis vel bouis imagine inſculpta olim fuerit: pecus autem omne homini ſeruit, vel pro eo arando, vel eum ſua carne paſcendo, vel ſua lana & pelle veſtiendo, &c. vnde & *iumentum* dicitur, quòd hominem iuuet. Pecunia ergo auari fruſtra pecore inſculpitur, cùm nullum iuuet, ac proinde verè pecunia illi non eſt. Quocirca Comicus auaros vocat mulos & aſinos, qui aurum dorſo

Opes ab ope quam afferunt.

Pecunia ergo & etymon.

A geſtant, eóque onerantur, ſed eo non fruuntur. Alij, *virum ſordidum non decent diuitiæ, & homini auaro quorſum pecunia?* Syrus, *cordi parco non expediunt diuitiæ, & viro cuius prauus eſt oculus, non expedit pecunia.*

Antiſtropha hiſce eſt ſententia Senecæ in Prouerbijs littera A. *Auarus niſi cùm moritur, nil recte facit*: moriens enim relinquit opes alijs meliùs vſuris. *Auarus ipſe miſeriæ cauſa eſt ſuæ. Auaro quid malè optes? niſi vt viuat diu?* Et littera P. *Pecunia imperare oportet, non ſeruire. Pecunia, ſi vtaris, ancilla eſt; ſi neſcias, domina eſt. Pecunia, non faciat auarum, ſed vtatur. Quæ ſunt maximæ diuitiæ? non deſiderare diuitias. Quis plurimum habet? is qui minimum cupit. Inopiæ pauca deſunt, auaritiæ omnia.* Et illa Biontis apud Laërtium lib. 4. c. 7. *Auarus facultates ſuas non poſſidet, ſed ipſum poſſident facultates. Auarus ſuarum rerum curam habet, quaſi eſſent propriæ: rurſum ex iiſdem nihil capit vtilitatis, quaſi eſſent alienæ.* Et illa Democriti: *Auarus non poſſidet, ſed poſſidetur à diuitijs, quarum non tantùm ſeruus, ſed & mancipium eſt.* ita Maximus ſerm. 12. Hæc enim ſunt Ethicæ naturalis dogmata, quæ tum à lumine naturæ, tum à Salomone & Siracide didicerunt Plato & Philoſophi.

Gnoma contra auaros.

Nota. Auarus rectè vocatur *liuidus*, id eſt inuidus, & auaritia inuidia, quia ita auarum arctat curis, & dolore exedit ac emaciat, vt eum non tantùm animo, ſed & corpore vultúque liuidum & pallidum efficiat, quin & liuorem palloremque hunc auro, vt ita dicam, affiet. Vnde Philoſophus rogatus: *Cur aurum palleret?* reſpondit, *Præ metu, quia omnes ei inſidiantur.* Auarus ergo pallet ex inuidia, aurum ex metu; ſed inuidia auari huius metus eſt cauſa. Liuido ergo ad quid aurum? niſi vt illud ſibi ſimile liuidum, luridum pallidumque efficiat. C Præclarè Martial. lib. 1.

Auarum eſſe inuidum, Curt.

Omnibus inuideas, liuide, nemo tibi.

Et:

Ecce iterum nigros corrodit liuidus vngues.

Et Ouidius lib. 3. de Ponto:

Liuor, iners vitium, mores non exit in altos,
Vtq; latens imâ vipera ſerpit humo.

Idem lib. 1. de Rem. amor.

Summa petit liuor, perflant altiſſima venti,
Summa petunt dextra fulmina miſſa Iouis.

Moraliter eſt hic locus inſignis de vanitate ſtultæ auarorum, quam multis rationibus clarè depingit & oculis ſpectandam ſubijcit Siracides. Prima, eſt hoc verſu, quòd auari fruſtrà habeant aurum, cùm eo vti non audeant. Secunda, v. ſequ. quòd alijs diſſipaturis illud magno labore & angore congregent. Tertia, verſ. 5. quòd ſibi ſint nequam & iniutij, dum non audent iucundari & frui ſuis bonis. Quarta, verſ. 7. quòd *ſi auarus beneferetur, ignoranter & non volens facit: & in nouiſſimo manifeſtat malitiam ſuam.* Quinta, verſ. 9. quòd auari cupiditas ſit inſatiabilis, nec expleatur *donec conſumat arefaciens animam ſuam.* Sexta, v. 10. quod non ſatietur *pane, ſed indigens, & in triſtitia ſit ſuper menſam ſuam.* Septima v. 12. quòd citò morietur, cùm iple congreget opes quaſi ſemper victurus. Octaua, v. 17. quia ſe priuat merito & mercede eleëmoſynæ, dum in morte inuitùs cogitur opes relinquere heredibus, ſæpè obliuioſis & ingratis. Nona, v. 21. quod priuet ſe honore liberalitatis, & infamet ſe per probrum auaritiæ. Decima, v. 25. quòd priuet ſe Dei beneficentia, tum in hac vita, tum

Docet ſtultitiæ auari.

Prima.
Secunda.
Tertia.
Quarta.
Quinta.
Sexta.
Septima.
Octaua.
Nona.
Decima.

tum in futura per omnem æternitatē: Deus enim beneficis est beneficus, auaris verò & maleficis auarus & maleficus.

Auarus similis monedulæ.

Quocirca auari typus est anis monedula, ita dicta quòd monetam, pura nummos, furetur & abscondat. Vnde Plinius lib. 10. 29. *Insubrium tractu*, inquit, *examina graculorum monedularumq́*, *cui soli auaritiæ auri argentiq́*, *præcipuè mira est*. Et Cicero pro Flacco: *Non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant*. Et Ouidius lib. 7. Metamorph. fingit Arnen conuersam in monedulam, quòd auro corrupta Athenas hostibus prodidisset. Rursum auarissimæ gryphes, qui, vt ait Cassiod. lib. 9. Variar. feruntur *aurum ingenter effodere, atque eius inspectione gaudere*. Quocirca Dionysius Tyrannus, cum apud filium multa ex auro vasa inuenisset, indignans: *In te*, inquit, *non est animus regius, qui his poculis, quæ à me tam multa accepisti, neminem tibi amicum feceris*. ita Plutarch. in Apophthteg. regum. Præclarè S. Chrysost. hom. 2. ad Popul. *Auarus*, inquit, *custos est, non dominus pecuniarum; seruus, non possessor: facilius enim alieni de propriis carnibus, quàm ex defosso auro communicaret: à suis tamquam ab alienis abstinet, quippe sunt alienæ: quæ enim alijs erogare numquam pateretur, neque in necessarijs impendere, etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo hæc esse propria putaret?* Idem hom. 50. *Nullum*, inquit, *inde emolumentum, nullas opes consequuntur, sed periculo magno atque detrimento suo, alijs laborant, nihil prorsus de sudore, de labore, & morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum conuertentes.*

Vers. 4. QVI ACERVAT EX ANIMO SVO (id est, qui subtrahit animo suo, id est, suo desiderio, luæ fami, putà tibi) INIVSTE ALIIS CONGREGAT, ET IN BONIS ILLIVS ALIVS LVXVRIABITVR] Græcè τρυφήσουσι, id est, deliciabuntur, voluptuabuntur, luxu diffluent alij. Porrò *qui acernat ex animo*, vel vt græcè est, *ex anima*, est qui animam tuam & genium defraudat, parcè & sordidè viuendo, vt opes corradat: sic enim habent Græca, ὁ συνάγων ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ συναγμὸν ἄδικον, id est, *qui acernat ex anima sua, alijs aternat*, vel, *qui congregat ex anima sua* (id est, subtrahens animæ tuæ) *alijs congregat*; Tigurina, *qui defraudando genio suo, comparat alijs*; Syrus, *qui sibi ipsi subtrahit, congregat alijs & in bonis eius lætabitur extraneus*. Nota τὸ *iniustè* non est in Græcore Syro, sed appositè additur; significat enim auarum sibi esse iniurium, dum corpus suo iure, id est, alimonia, rebusque ad vitam necessarijs defraudat: quod subinde est peccatum, etiam mortale. Aliter explicat Palacius. q. d. Qui ex animo, id est, ex affectu, aceruandi aceruat, iniustè, hic iustè à Deo punietur, vt non sibi sed alijs aceruet.

Est hæc secunda vanitas & stultitia, adeoque congrua auarorum pœna, eaque triplex. Nam Primò, auarus vsum opum subtrahit suæ animæ, itaque tortor & carnifex est animæ suæ, dum præ auaritia cogit eam sitire, esurire, frigere, æstuare, sudare: quòd si hæc Dei cauta subiret, multùm vtique apud eum mereretur; iam quia ob auaritiam ea subit, adeò non meretur, vt demereatur, ac nouas huius vitæ & futuræ pœnas sibi accersat. Secundò, auarus vult sibi congregare: ac reuera non sibi, sed alijs thesaurizat. Tertiò, alij luxuriosè & prodigè opes tanto labore & angore ab eo partas consument & dilapidabunt. Quod si id fiat eo viuente & vidente, vti non rarò fit, vtique hæc ingens ei est crux & afflictio.

Quocirca Democritus, teste Maximo serm. 12. dicebat *auaros suarum opum non esse dominos, sed procuratores*, qui eas alijs viuris, imò abusuris, curant & procurant. Diogenes in Anaximenem: *An non pudet*, inquit, *cum tam multa habere, qui seipsum non habet?* Auarus enim quasi extra seipsum est, quia cor habet in auro, mentem in ære, non in æthere. ita Maximus ibidem. Additque Platonem dicere solitum: *Eos qui corpus curarent, non rem quidem suam, sed seipsos curare: qui autem pecuniæ, neque seipsos, neque sua, sed quàm longissimè à suis abesse*. Addit idem, Demosthenem, cum auarum vita functum ad sepulturam ferri videret dixisse: *Iste cùm vitam vitalem non vixerit, alijs vitam reliquit*. Lusit in voce Græca: βίος enim & vitam & victum significat. q. d. Hic auarus victu se fraudauit, vt heredibus ex victu vitam relinqueret.

Memorabile est quod scribit Hugo, Rhemis vsurarium nummos suos anxiè numerantem, vt videret num omnes forent, ne quis quid ex eis decerpsisset, audisse vocem de nummis prodeuntem: *Omnes hic sumus, sed cum Gualthero Budello* (id est alinario: *baudet* enim Gallis asinum significat) *erimus* ac paulo pòst defunctum, vxorem cum opibus reliquisse Gualthero, qui instar asini ijdem luxuriatus est.

Vers. 5. QVI SIBI NEQVAM EST, CVI ALII BONVS (id est, commodus, vtilis, beneficus) ERIT? ET NON IVCVNDABITVR IN BONIS SVIS] Græcè, ἐν χρήμασιν, id est *in pecuniis suis*. Duplex hic est sensus. Prior, ait Palacius. q. d. *Qui sibi nequam, id est parcus, sordidus, auarus, iniurius, maleficus est, cùm non iucundetur, neque voluptatem capiat ex bonis suis, quomodo iucunditatem alijs dabit, quam scilicet sibi negat?* Posterior est: *Qui sibi parcus est, nulli largus erit & in pœnam tantæ culpæ faciet Deus ne iucunditatem ille capiat ex bonis suis, vt scilicet aut ea amittat: aut, si non amiserit, habeat in tormentum & curam, non in voluptatem aut remedium*. Priori sensu fauet versio Tigurina, *qui sibi malignus est, cui benignus sit, cùm nihil iucundi de bonis suis percipiat?* Priori sensu fauet Syriaca, *qui malus est animæ suæ* (id est sibi ipsi), *cui benefaciet? & non possidebit bona sua*.

Tertia est hæc vanitas & stultitia auarorum, quòd sibi ipsis sint maligni & malefici, ideoque incapaces se faciant, vt in alios sint benigni & benefici: vnde colligendum reliquit, quòd auarus nullum bonum, nec honestum, nec vtile, nec iucundum ex bonis suis percipiat, ac proinde frustra ea habeat, perinde ac si non haberet. Hoc verum est in bonis temporalibus, sed verius in spiritualibus, iuxta illud Christi: *Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur*. Matth. 18. Quocirca sapienter S. Bernard. lib. 1. de Consider. monet Eugenium Pontificem, vt si alios curare velit, priùs se ipsum curet. *Si rerum*, ait, *vis esse omnium instar illius, qui omnibus omnia factus est, laudo humanitatem: sed si plena sit, quomodo autem plena, te exclusо? & tu homo es. Colligat ergo intra sinum suum: alioquin quid tibi prodest, iuxta verbum Domini, si vniuersum mundum lucreris, animæ verò tuæ detrimentum patiaris? Quamobrem cùm omnes habeas, esto etiam tu ex habentibus vnus. Vsquequo vadens spernis, & non redeas sapientibus & intuitione debitor es, & soli negas te tibi? stultus & sapiens, seruus & liber, pauper & dives, senex & iuuenis, vir & fœmina, clericus & laicus, instus & impius, participant te: omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, & tu seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem; quid ille*

Qui se non alijs dat sibi est iniurius.

ille qui se penitus reddit expertem? sanè derivantur aquæ tuæ in plateas, homines & iumenta & pecora bibant ex eis, quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter ceteros bibe & tu de fonte putei tui. Abstinus, inquis, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? denique qui sibi nequam cui bonus? Memento proinde, non dico semper, sed vel interdum, reddere te ipsum tibi.

VERS. 6. QVI SIBI INVIDET, NIHIL EST ILLO NEQVIVS, ET HÆC REDDITIO EST MALITIÆ ILLIVS] q. d. Inuidia omnis est mala, sed inuidia qua quis propter auaritiam inuidet sibi victum & vitam, est pessima, quia sibi ipsi necessaria vitæ subtrahit, ac proinde ipse sui lentus est homicida imò parricida: peius enim est seipsum quàm alium, etiam fratrem vel cognatum, occidere: quisque enim ex charitate obligatur magis se, quàm alios diligere, ideoque magis suam quàm aliorum vitam conseruare. Porrò hæc auara inuidia non tantùm ingens est culpa, sed & pœna suiipsius. Hoc est quod B ait: *Et hæc est redditio malitiæ illius.* q. d. Hæc est iusta merces & castigatio auaritiæ, quæ sibi victum vitamque inuidet & eripit, vt ipsa seipsam fame, frigore conficiat & interimat, ac proinde ipsa suiipsius sit tortor & carnifex. Vere dixit Horatius 1. epist.

Inuidia Siculi non invenêre tyranni
Tormentum maius.

Hoc maximè verum est in inuidia auaritiæ, qua auarus seipsum torquet, cruciat & consumit. Vnde Tigurina vertit, *invidente sibi ipsi nihil peius est, hocq; adeò ipsum est malignitatis eius præmium*; Syrus, *ei qui nequam est animæ suæ, non est peior, & ipse recipit retributionem malam.* Tales ergo similes sunt Timoni, qui adeò oderat homines, vt eorum morte & suspendio dum seipsos ex desperatione suspendebãt, gauderet. vnde & μισάνθρωπος, id est, osor hominum, est cognominatus, quasi monstrum & probrum humani generis. Porrò ipse Timo censuit C duo esse elementa malorum omnium, auaritiam scilicet & ambitionem; quia sicut ex elementis omnia corpora, sic ex his duobus cetera vitia generantur. ita Stobæus serm. 8. de Iniustitia.

Auarus similis Midæ.

Rursum tales similes sunt Midæ regi Phrygiæ, qui immensas opes congessit, teste Herodoto. & Iustino l. 11. vnde fertur petijsse à Baccho, vt quidquid tangeret, verteretur in aurum. ita factum, sed in pœnam petentis auari: nam & cibi versi sunt in aurum, quod cùm comedere nequiret, fame contabuit. ita Ouidius 9. Metamorph. Hanc miseram diuitum vanitatem egregiè depingit Ecclesiastes c. 6. v. 3. & 4. *Si quispiam vixerit*, inquit, *multos annos* D *& plures dies ætatis habuerit, & anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturaq; careat; de hoc ego pronuntio, quòd melior sit illo abortivus. Frustra enim venit & pergit ad tenebras, & oblivione delebitur nomen eius.* Nempè *divitem auarum demonstrat, qui cùm stultissima se parcitate crucians alijs devoranda conservet, cinisq; animæ cupiditate & avaritia consumescat; multò deterioris conditionis sit abortivo illo, qui statim vt natus est, interijt. Ille enim nec mala nec bona vidit: iste verò cùm bona possederit, semper tristi cogitatione cruciatus est, & tamen ambo æquali fine rapientur*, ait Rabanus.

VERS. 7. ET SI BENEFECERIT, IGNORANTER ET NON VOLENS FACIT, ET IN NOVISSIMO MANIFESTAT MALITIAM SVAM] Est occupatio contra id quod dixit, auaro nihil esse nequius, quia non tantùm alijs, sed & sibi est iniurius, malignus & maleficus, obijcit: Ecce videmus auaros aliquando alijs A benefacere. Respondet, id eos facere, vel ignoranter & imprudenter, ita vt ignorent & nesciant se benefacere; vel certè nolenter & inuitè ex pudore & timore, cum liuore & sordido animo id facere: vnde liuorem hunc & sordes tandem declarare, vel verbis malignis, vel rugata fronte, vel gestu tristi, vel alio signo prodentes suam auaritiam, seque inuitè & coactè conferre vel contulisse beneficium. Vnde Tigurina vertit, *quòd si bene quid facit, imprudens & inanitus id facit, & ad extremum suam prodit malitiam.* Pro *ignoranter* enim græcè est ἐν λήθῃ, id est, *in oblivione*, id est, ignoranter, imprudenter, inscius. ita Rom. Alij legunt, ἐν λύπῃ, id est, *in tristitia*, hoc est, tristis & inuitus. Tigurina vtrumque coniunxit Complut. legunt, ἀχ' ἑκών, id est, non volens. Noster legit hæc duo scilicet, ἐν λήθῃ καὶ ἀχ' ἑκών, vnde vertit, *ignoranter & non volens*; Syrus vertit, *si accidat quòd benefecit, deceptione deceptus est.* Quocirca Isocrates ad Demonicum appositè de auaris dixit, eos τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι, id est, *gratias sine gratis gratificari* & exhibere. Vnde & Socrates censuit, *nec à mortuo petendum esse colloquium, nec ab auaro beneficium. Nam mortui, aut non respondent, aut lædunt; ita auarus aut non dat quod rogatur, aut infeliciter cedit accipienti, quod datur enim invito & inimico.* Hinc ei dicas, quod de Polyphemo dixit Æschylus in Cyclope:

Vim liquorem perdidit infusa aqua.

Atque in eum extat prouerbium, *Capra Syria*: sicut enim hæc mulctrum, quod mulgendo lacte impleuit, euertit; sic auari beneficium miscendo maleficio vitiant & euertunt: nihil enim dant niti cum onere, & spe lucri. Vnde Aristot. lib. 2. Ethic. ca. 7. *Auarus*, inquit, *in accipiendo nimius est, in dando parcus.* Hinc auari symbolum est accipiter, cuius indoles est accipere & rapere alias aues. Vnde S. Chrysost. hom. 46. in Matth. Pharaonem auarè imperantem Hebræis, vocat accipitrem. Et Comicus rapaces causidicos vocat *accipitres pecuniæ.* Sic hodie videmus multos dare eleëmosynam, non sponte & liberali animo, sed verecundia, aut metu, aut fraude, aut importunis pauperum precibus & clamoribus adactos. Qua de re illustre in Vita S. Ioannis eleëmosynarij extat exemplum Petri Publicani siue Telonarij, qui cùm auarus auarè proiecisset panè in caput pauperis importunè petentis eleëmosynam, mox correptus morbo in exstasi raptus ad tribunal Christi, vidit se accusari à dæmonibus de multis delictis, & nihil habere meritorum quod ijs opponeret nisi panem iam dictum; quare audisse ab angelis: *Recedens adde huic pani, & operare.* Quo viso mutatus in alium virum, ex auaro factus est liberalissimus, adeò vt omnia sua, & tandem seipsum, in pauperes expenderit. Simile accidisse Troilo Episcopo, qui per visionem cælestem ex auaro factus est eleëmolynarius eximius, ibidem ca. 26. narrat Leontius.

Vita Petri Telonarij.

NEQVAM EST OCVLVS LIVIDI, ET AVERTENS FACIEM (ab inope & indigo) ET DESPICIENS ANIMAM SVAM] q. d. Malignus est oculus liuidi, id est, inuidi, putà auari, ideoque auertit faciem & oculos, ne videat, vel alienam miseriam, cui cogatur succurrere, vel opes suas miseris dari, vel ab eis consumi: ne videat, inquam, pauperes ex pane & cibis suis comedentes; imò ipse despicit animam suam, quia, vti iam dictum est, non succurrit eius necessitati, finitque eam fame con- VERS. 8.

conficei,vel miſeriis tabeſcere. Loquitur de oculo corporali,ſed ſub eo intelligit oculũ mentis: vterque enim nequã & malignus eſt inuido. Alludit ad etymon inuidi. Dicitur enim inuidus quaſi nõ videns,vel inuitè videns,eum, ſcilicet,cui inuidet: idẽ heb. vocatur עין רעה *ra enaim*, id eſt, malus oculus,quia ſcilicet liuidos habet oculos,quibus torue & malignè æmulũ aſpicit. Idem græcè vocatur βάσκανος, quaſi φῶς φάσκει καίειν, ἢ τῷ βλέμματι φθείρειν, id eſt, oculis aſpectuq; faſcinans, vexãs, enecans. Inuidia enim eſt quaſi faſcinatio, ſiue faſcinum oculorũ, quod ſibi aliiſq; exitium affert.

Inuidus, quaſi non videns.

Inuidia ſchema.

Porrò Ouidius libr. 2. Metam. graphicè inuidum & inuidiam pingit dicens:

Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto,
Nuſquam recta acies. Et poſt nonnulla:
Nec ſinitur ſomno vigilantibus excita curis:
Sed videt ingratos, intabeſcitq; videndo
Succeſſus hominum, carpitq; & carpitur vnà,
Supplicium ſui eſt,

Inuidi ſymbola.

Quocirca Ægyptij, aliiq; mythologi inuidiam & inuidum repræſentarunt Primò, per baſiliſcũ: baſiliſcus enim, vt eſt apud Solinum & Ælianum, & qui eos compilauit, Maiolium, ad funera terrarum natus, ſerpens prorſus exitialis, ſolo aſpectu auras inficit, plantas vrit, necat animalia, ſaxa ipſa diſſoluit. Quòd ſi ſe intueatur in ſpeculo, repercuſſo in ſe halitu, propriis telis enecatur. Symbolum ergo eſt inuidi & calumniatoris, qui cùm maledicta in puram animam eiaculatur, ſuis ipſo ſagittis conficitur:

Primum, baſiliſcus.

In caput auctoris ſic redit omne ſcelus.
Et cùm peſtifero torquet conuitia lingua
In puros, proprio te ingulas gladio.

Secundò, per ſirenes: ferunt enim ſirenes ſæuiente tempeſtate quàm ſuauiſſimè canere, contrà ſereno cælo, & tranquillo mari triſtes obmutescere. Inuidos pari modo alienorum res aduerſæ vehementer oblectant, proſperę contriſtant & deiiciunt. Vnde Proſper de Vita contemplat. l. 3. c. 9. *De bonorum malis*, inquit, *gaudent, de profectibus ingemunt, de inimicitiis gratuitis ardent: deprehendi pectoris ſui malitiam timent: ſemper amari, nunquam certi: amici diaboli, inimici etiam ſui: omnibus odioſi: ad gaudenda anxij, ad plangenda læti, vtrobique perueri.*

Secundum, ſirenes.

Tertiò, per polypum: polypus enim cùm aliis cibis paſcitur (eſt enim edaciſſimus, ad fraudem & inſidias callidiſſimus) tum verò ſua ipſe membra conficit. Nam ſi venatio deficiat, brachia ſua deuorat, ac ventre ſic ſaturato, inopiam venationis leuat. Deinde renaſcitur ei quod deeſt, hoc tamquam promptum prandium ad famam reſtringendam comparante ipſa natura: ita Ælian. lib. 1. de Anim. c. 17. Similiter inuidus aliorum inuidens vitæ & fortunis, ipſe tabe conficitur, ſui interfector. Vnde Proſper lib. 3. de Vita contempl. c. 5. *Inuidi*, ait, *odia inter ſe abſcondunt, & in ſuos cruciatus enutriunt.*

Tertium, polypus.

Quartò, per palmam ranis obſeſſam. Plutarch. enim in libello de Oraculorum ſilentio, perhibet inter templi cuiuſdam à Cypſelo conſecrati donaria, extiriſſe palmam æneam, ad cuius radices inſculptæ viſebantur plurimæ ranæ, & natrices, quos hydros nominant. Sic virtus maledicorum infeſtis clamoribus laceſſita, eos ex eminenti loco deridet, ad cælum velut palma luxurioſa ramorum propagine aſſurgens.

Quartum, rana.

Conſcia mens recti famæ mendacia ridet.
Carmel. in Eccleſiaſt.

Quintò, per certas beſtias & feras inuidas, quæ docent inuidiam non eſſe humanam, ſed ferinam. Stellio enim, vt Theophraſtus ait, ſimul atque ſenectutem, membranam hibernam exuit, eam vorans conſumit, ob inuidiã, ex qua laborat aduerſus hominẽ, quòd ſuam tuniculam planè ſcit contra comitiales morbos plurimum valere. Ceruus itẽ non inſcius dextrum ſuum cornu magno vtui hominibus eſſe; hoc ipſum, inuidia flagrans, ne tanto bono homines fruantur, in terra occultat. Equa pariter non ignorat, ſe vnà cum pullo amoris veneficia parere. Ideireo ſimul atq; editus pullus eſt, id agit, vt caruncũlam in pulli fronte innatam, nuncupatam hippomanes, voret. Similiter lynx vrinam occultat teſte Æliano lib. 8. c. 23. Inuidi ſimiliter commoda aliis inuident, quibus ipſi non vtuntur. Porrò Ælianus hęc omnia decerpſit ex Theophraſto in tract. de Animalibus quæ dicuntur inuidere. Adde ex eodem vitulum marinum, qui cùm captum ſe videt, coagulum euomit quod epilepticis auxiliatur: echinum quoque terreſtrem, qui vrina corrumpit corium. *Inuidus*, ait Iſidor. l. 10. Etymol. *dictus ab inuidendo felicitati alterius, inuiſus, odioſus, ab inuidia & zelo dictus.*

Quintum, beſtiæ inuidæ.

Inuidiæ remedium conſtantia.

Porrò inuidiæ remedium eſt animi conſtantia & celſitudo, vt omnem calumniam non tam dictis, quàm factis heroicis confutes. Quocirca hoc aduerſus viros ſapientes & claros poteſt inuidia, quod aduerſus ſolem nebula: breuiſſimo tempore nocet, & eadem diſſipatâ clariores radios ſapientia & virtus exerit. Hoc eſt quod ait Valer. Flac. Argon. lib. 4. *Iris contra nubila.*

Græca non habent τὸ *ſuam*, ſed generatim ſic, *Nequam oculus eſt inuido, auertit vultum & deſpicit animam*, id eſt, homines hominumque vitas: Tigurina, *improbus aſpectu eſt oculus inuidi, auertit faciem, contemnit homines.* In oculis enim elucent paſſiones animi, præſertim ira & inuidia. Vnde Plinius l. 11. c. 37. *Neq; vlla*, ait, *ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maximè, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odij, amoris, triſtitiæ, lætitiæ: continuo quoque multiformes, truces, torui, flagrantes, limi, ſubmiſſi, blandi. Profectò in oculis animus inhabitat: ardent, mœrent, humectant, cõmiſcent: hinc illæ miſericordiæ lacrymæ. Hos cùm oſculamur, animum ipſum videmur attingere.*

Hanc gnomen graphicè apologo onagri & ſimiæ depingit Cyrillus lib. 2. Apologorum moral. c. 29. cui titulus: *Contra inuidos. Sereno cælo*, inquit, *ac lucido, cùm per ſolitudinẽ ſimia ſatis læta diſcurreret, triſtẽ incentem onagrum inueniens, dixit illi: Quid tibi eſt frater mi, quòd tam lugubri contuitu egroq; vultu, limida facie & ſubmiſſo capite triſtis taces? Indica mihi rogo te; quia ſi quid langueris eſt in corpore, manu excipiam: ſi verò in corde, ratione ſeu compaſſione medelã exhibebo. Ad hæc quidem ille tãtæ humilitatis oleo emollitus, mox ſui vulneris arcanum patefecit, ac dixit: Ex aëris quippe, ſoror, tã pacata ſerenitate conſtringor: meus enim ſerenitatis lucem oculis meis non ſerentibus, in tempeſtatẽ mihi tranquillitas vertitur, & in nubẽ ſerenitas commutatur; & è contrà tempeſtas ipſius aëris in cordis pacem cedit, & obſcuritas in ſerenum. Quibus cùm ſimpore auditis, notans ſimia limoris vitium ipſius eſſe tormentum, exhortationis ſuæ anathematizando ita cepit effatum.* Deinde eleganter inuidiæ oculique inuidi nequitiam pingens, ita eumdem inſectatur: *Maledictus ſit talis oculus, qui turbatur in lumine, & in turbine delectatur, qui cum noctua vitalem lucem*

Inuidia nequitia.

videre non patitur, sed in caligine illuminatur: cui gaudiũ lucius, tuus nebula, bonum malum; cui infelix est felicitas, & calamitas felix: cui aduersitas prospera, & prosperitas aduersa: cui amica miseria, & ipsa bonitas inimica. O perhorrendum, pestiferũ ac peruersum malum! Tunc demum conuertens eloquiũ ad anagnum, dixit: Profectò bene filueslris es asinus, qui tecum talem esse pateris ocium, qui tui cordis sit inge patibulum, & boni ac omnium inimicus. Nam cùm vitæ huius decursus, nunc aduersis, nunc prosperis rebus transigatur, si te quidem contra naturam res secundæ mœstificant, semper te præcinget tristitia, & calamitas non relinquet. Sic ergo liuoris vitiũ, possessoris sui cruciatuum est tormentũ. Mox pluribus à priori rationibus idipsum neruosè clareq; conficit dicens: *Verùm cùm odiò inuidentiâ quempiã propter bonum, iam principaliter ipsum hostis es boni, quoniam cuius gratia est vnumquodque, ei illud magis. Sed cùm ipsum bonum sit Deus, à quo tanquam à suo fonte bonitatis vena manãs in omnia derivatur, hinc sanè cõmouetur, quòd tu hostis Dei & boni sis, & tui ipsius ac omnium inimicus. Cæterùm cùm malitia bonitati sit cõtraria, vide quàm te depranauit malignitas, cui tota bonitas est aduersa. Cùm autem naturaliter similia quæq; similibus delectẽtur, vide cuiusmodi sis qui tempestate ac tenebris gaudes. Nisi enim corde nubilus & procellosus existeres, nequaquã te talia delectarent. Luor igitur interni turbinis grauis tempestas est mentis. Sed cùm absque tranquillitate & luce nullum putetur bonum, nec delectabile, hinc te agnosce iam omni bonitate & delectatione priuatũ, quia pœ ac lumini tam hostiliter aduersaris.* Denique loco epimythij sanum consiliũ suggerit: *Attamen si commune bonum intelligeres, & in vnoquoque hoc ipsum benignius adamares, totum bonum tuum existeres, & tecum omnia possideres; quoniam dilectum bonum, quo gaudes, tuum est.*

Ratio à priori.

Oroma de inuidia.

Moraldicce hic, quàm nequam & maligna sit inuidia. Verè Beda in Prouerbiis. *Vnde bonus profecit*, inquit, *inde inuidus tabescit.* Seneca in Prouerbiis: *Inuidiam*, inquit, *ferre aut felix aut fortis potest. Scias cum multis virtutibus abundare, qui alienas amat. Si nõ inuideas, maior eris. nã qui inuidet, minor est. Scis quid inuidia est? dolor animi est ex alienis commodis. Scito enim illud, quia nulli inuidetur nisi prædito bonitate. Inuidia loquitur non quod est, sed quod subest.* Quocirca in Vita S. Paulæ de ea ait S. Hieron. quòd ipsa armatura Dei, putà sententiis S. Scripturæ, *instruebat se contra inuidiam fauentem, & patiendo iniurias furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique vsq; ad diem mortis, & huius patientia, & aliorum zelum passus, qui sanum rodit auctorem, & dum æmulum ledere nititur, in semetipsum proprio furore bacchatur.*

Inuidia quid?

Inuidus est pusillanimis: eius signa.

Porro inuidus est pusillanimis, & inuidia est pusillanimitas, cuius signa physiognomica recenset Aristot. in Physiognom. c. 9 *Qui*, inquit, *oculos parvos habent, sunt pusillanimes: qui conniuos, malefici, reducuntur ad simiam: qui eminentes, fatui: qui parum concauos, magnanimi, referuntur ad leones.* Et c. 6. *Auari signa sunt: facie remissus, nigri coloris, macer: quæ sunt circa faciem, quasi abrasa; facies rugosa, non carnosa, recti crines & nigri.* Quocirca S. Bernard. de Inter. domo c. 42. *Inuidia*, ait, *est animi tinea sensum comedit, pectus vrit, mentem affligit, cor hominis quasi quædam pestis depascit, & cuncta bona ardore pestifero demorat. Inuidus alienum bonum, suum facit inuidendo peccatum.* Idem epist. ad Adam monach. *O quisquis es qui saluti inuides alienæ, parcito vel tuæ. Si enim vbi inuidia ibi mors, profectò non potes simul & inuidere, & viuere.*

A INSATIABILIS OCVLVS CVPIDI (auari qui omnia cupit) IN PARTE INIQVITATIS] Id est, insatiabilis est oculus auari in ea parte vel portione opũ & rerum, quas iniquè & auarè cupit & appetit; vel, vt Lyranus, insatiabilis est in parte quam iniustè acquisiuit. Vnde Græca breuius & clariùs habent: *Auari oculus non impletur parte*, id est, nulla opum parte satiatur, sed quo plures habet, eo plures habere appetit instar hydropici, qui quo plus bibit, eo plus sitit. Vnde illud:

Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

Auari sunt hydropici.

Quocirca appositè Diogenes Cynicus auaros comparabat hydropicis: sicut enim hi aqua, ita illi cupidine auri pleni distentique tumẽt: vnde vtriq; amplius semper desiderãt & sitiunt, sed in sui perniciem & exitium: ita S. Obæus ser. 8 Alij auarum cõparant serpenti qui græcè dicitur dipsas, id est, sitiens, eò quòd suo morsu tantam in homine sitim excitet, vt nullis aquis expleri possit, sed miserè in sua siti contabescat. *Dipsas*, inquit Iunior. lib. 12. c. 4. *Latinè dicitur situla à siti. dipsades enim vocãtur serpentes nocentissimi, eò quod morsi ab eis continuò inarescant.* Sic auarus inexplebiliter sitit opes, & sitiendo contabescit. Hinc Tigurina clarè vertit, *oculus auari nulla portione satiatur*: quia quidquid videt appetit, cumq; plura & plura semper videat, hinc pariter plura & plura semper appetit: quare etiamsi omnia quæ videt possideret, non tamen satiaretur. Qua de causa auaritia à S. Ioanne vocatur *concupiscentia oculorum*, ep. 1. c. 2. 16. Hinc & Syrus vertit, *in oculis stulti* (qualis est auarus) *exigua est* (videtur) *pars sua.* Sequitur huius insatiabilis auari & auaritiæ effectus, nimirum:

C NON SATIABITVR DONEC CONSVMAT AREFACIENS ANIMAM SVAM] id est, vitam & corpus suũ. Sic enim Numer. 9. 10. & alibi per *animam* metonymicè significatur corpus, quia corpus est quasi domus animæ, imò est ipsa materia, quam anima quasi forma informat. Animã ergo & corpus consumit auarus continuis curis, cogitationibus, sollicitudinibus, nimisque cupidis & anxiis cogitationibus, quibus extenuat, exsiccat & arctacit tam corpus, quàm mentem & spiritum, vt res spirituales ei non sapiant, imò nulla res eum delectet, nihilque ei libeat. Rursum consumit *animã suam*, id est teipsum totum, per synecdochen, quæ frequens est Hebræis & Syris. Vnde Syrus habet, *qui accipit id quod est proximi* (hæc est pars iniquitatis, quæ præcessit) *perdit animam suam*; Græca, *iniquitas maligna* (auari & cupidi) *deficere animam*, Tigurina, *in nititia mali exhaurit vitam eius.*

D Vbi Nota, auariti m vocari ἀδικίαν, id est, iniquitatem & iniustitiam. Primò, quia iniquum est, quòd homo tam nobilis adeò ardẽter amet opes & res terrenas, eisq; totam mentem & cor affigat. Secundo, quia auaritia stimulat auarum ad fraudes, vsuras, alioſque iniquos contractus, turpis lucri causa ineundos. Tertiò, quia Deus opes vt plurimum iniquis largitur, vt Mauris, Iudæis, vsurariis. Quartò, quia opes vix sine iniquitate parantur & seruãtur, præsertim in tanta turba indigentium & pauperũ. Quintò, quia Christus Luc. 6. 24. diuitibus væ intentat: *Væ*, inquit, *vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram.* Denique ad dexteram iudicis Christi sunt mala temporalia & bona spiritalia: ad sinistram verò, scilicet in parte iniquitatis, sunt mala spiritalia, & vt plurimum bona temporalia, Matth. 25.

Auaritia est iniquitas ob ius rationem.

Et

Est hæc quinta auarorum vanitas, quòd seipsos sua auaritia arefaciant, exhauriant & consumant. O tormentum! exclamat Palacius. Sitis? aquam præsentem habes, & bibere non audes. Eluris? prandium habes, & te non paleis. Lætitiam habes in mensa præsentem, & inde tristitiam edis: ne detrahas pecuniæ, detrahis ventri & animæ tuæ.

Tropologicè, Rabanus explicat sic, q.d. *Auarus sine fructu bonorum operum consumit vitam suam, & sterilem animam perpetuis ignibus gehennæ tradit excruciandam.* Nerue liùs S. Augustinus in Ps. 128. docet auaritiã duriora imperare auaro quàm iubeat Deus: *Dura*, inquit, *iubet, levia iubeo* (ego Deus:) *onus eius graue, sarcina mea levis est: iugũ eius asperum est, iugum meum leve est: noli velle ab auaritia possideri.* Et mox idipsum probans exemplis, *Iubes*, inquit, *auaritia vt mare transeas, & obtemperas: iubet vt te ventis procellisq; cõmittas, iubeo ego, vt ante ostium tuum ex eo quod habes des paupери: piger es ad faciendũ ante te opus bonum, & strenuus es ad transeundũ mare: quia auaritia imperat seruis; quia Deus iubet, ædifi-*

Vers. 10. *cium.* OCVLVS MALVS AD MALA, ET NON SATIABITVR PANE, SED INDIGENS, ET IN TRISTITIA ERIT SVPER MENSAM SVAM] q.d. Oculus malignus & liuidus auari ad mala & iniusta intentus est, putà ad fraudes, vsuras, ceteraque iniustitias & peccata, quibus opes suas augeat. Idem non audet ventrem latiare pane, id est, cibo suo, sed indigens & tristis est etiam in mensa sua. Cùm enim alij in mensa omnes curas & mœrores deponant, seque cibo & vino recreantes sint lęti & hilares; solus auarus in mensa sua indiget & esurit, ideoque tristatur & dolet tum ob suam esurię, tum eò quòd domestici & conuiuę eius plus comedant & consumant, quàm eius auaritia patiatur. Græca de more breuiùs sic habent, *Malignus oculus inuidus est in pane, & deficiens in mensa sua.* Vbi Nota pro *deficiens*, Compl. legunt ἐλλείπων, id est, vt Noster vertit, *indigens*; alij legunt, ἐν λύπῃ vel ἐλλυπὴς, id est, *in tristitia* vel *tristis.* Noster verumque legit: vnde vertit, *indigens & in tristitia erit*; hęc enim duo sunt connexa, & indigentiam naturaliter tristitia consequitur. Tigurina vertit, *oculus malignus panem inuidet* (sibi suisq; domesticis, & conuiuis) *& ad mẽsam suam laborat inopia*; aliter Syrus, *oculus malus*, inquit, *multiplicat panem, & fœcum proiicit super mensam*: q.d. Auarus vt pareat carni, aliisque cibis pretiosis, ficcos panes suis apponit, imò retricè proiicit in mentam, sicut canibus proiiciuntur ossa. Vult ergo ventres suorum explere & saturare pane, eoque vili & atro, ne cibos maioris pretij comedant & consumant. Porrò oculo auari, ait Iansenius, tribuitur non sariari pane, esse indigũ & in tristitia; quia per concupiscentiam & inuidiam ex aspectu oculorum excitatam, hæc sunt in auaro. Igitur *oculus malus*, id est, malignus & maleficus, auari totus fertur *ad mala*, id est, maligna, auara, malefica, putà ad auaritiam; & malignam parsimoniam, qua se & alios victu & vestitu congruo defraudat; ad auaras & malignas fraudes, dolos, contractus, &c.

Sexta est hæc vanitas, imò malignitas auaritiæ.

Tres notæ probi & improbi.

Huc facit apophthegma Hebræorum in *Perke auoth*, id est, in Sententiis patrum: *Tria hæc quæ sequuntur, hominem verum Abrahæ patris nostri discipulum ac sectatorẽ reddunt. Oculus benevolus, animus lenis ac mansuetus, parvo esse contentum: quæ octò facit,*

A *imitatur ac dicitur filius atque discipulus impij Balaam & iniqui pseudoprophetæ, scilicet oculus malus aut inuidus, animus altus & arrogans, & cor insatiabile: hæc sunt nota discipulorum Balaam.*

Vers. 11. FILI HABES (græcè, καθὼς ἐὰν ἔχῃς, id est, *sicut habueris, quoad habueris*) BENEFACTVM (tibi,) ET DEO DIGNAS OBLATIONES OFFER.] Tigurina, *pro eo quod habes, fili, bene de te merere, dignaq; defer Domino donaria*; Syrus, *si habes, fili mi, ministra animæ tuæ* (tibi ipsi,) *& si habes benefac tibi.* Est conclusio ex dictis enim de auaritiæ damnis, colligit & concludit vt quilque opibus sibi à Deo datis vtatur commodè, iisque sibi benefaciat honestè viuendo: deinde vt ex iisdem Deo in laudem & gratiarum actionem dignas oblationes offerat, putà dando victimas Deo, ac decimas & primitias in alimoniam sacerdotum, ceterorumque Dei ministrorum. *Dignas* vocat meliores, & liberales, ac largas: tales enim debentur Deo creatori, & datori omnium. Vnde tales lege veteri Iudæis præscriptæ erant Num. 18. 29. *Omnia*, inquit, *quæ offerètis ex decimis, & in donaria Domini separabitis, optima & electa erunt.*

Moral. dum viuis, benefac animæ tuæ coacernando bona opera & merita, quibus viuas in æternum. Hoc autem facies, omnia opera tua, etiam indifferentia, referendo ad Dei gloriam, Deoque offerendo. Nam mors instat, post quam non poteris operari, nec mereri, iuxta illud: *Miserere animæ tuæ placens Deo*, cap. 30. 24. Et illud Pauli: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Galat. 6. 10.

Egregias hac de re parabolas duas recenset Damascenus in histor. Barlaam & Iosaphat c. 13. & 14. Rationem dat Rabanus: *Quia breue*, inquit, *est huius vitæ spatium, in quo licet operari. Finis autem vniuersorum appropinquat, quando iam non est tempus operandi, sed singulos quosque iuxta meritum suum remunerandi. Vnde Christus: Operamini, dum dies est: venit enim nox, quando iam non licet operari*, Ioan. 9. 4. *Hîc tempus est bene faciendi, illic autem mercedem accipiendi: hîc tempus laboris, illic requiei: hîc hora seminandi, illic fructus metendi. Vnde & per Paulum dicitur: Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Et alibi: Qui parcè* (inquit) *seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, metet vitam æternam: hilarem enim datorem diligit Deus. Hinc & in Proverbiis Sapientia admonet dicens: Vsquequo piger dormis? quando consurges à somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus vt dormias, & veniet tibi quasi viator egestas, & paupertas quasi vir armatus. Si verò ingiger fueris, veniet vt fons messis tua & egestas longè fugiet à te. Mundus enim transit, & concupiscentia eius: Iustus autem in perpetuum viuens, & apud Dominum est merces eorum.*

Citat hanc gnomen Vrbanus IV. Pontif. in Ps. 50. (extat tomo 1. Biblioth. SS. Patrum) ad illa: *Tunc acceptabis sacrificium oblationis*, id est, *eleemosynam*, inquit. Vnde subdit: *Tu Deus non respicis in oblationibus iniquorum, sed illas oblationes dignas te reputas & acceptas, quæ fiunt de substantia illa bona, cuius non est peccatum in conscientia; & hoc à me oblationes per Sapientem requiris dicens: Fili, si habes, benefac tecum, & Deo dignas offer oblationes, & holocausta: mea filiæ, hoc est, non solum de meo, sed de me toto facta. Nam hoc illa esse intelligo holocausta, de quibus*

tu Domine mihi dicis: Holocauſta autem tua in conſpectu meo ſunt ſemper. Alludit ad holocauſtum Chriſti in ſacrificio Miſſæ.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De memoria mortis, quæ ſtimulus eſt ad beneficentiam.

Verſ. 12. Memor eſto quoniam mors non tardat, & teſtamentum inferorum, quia demonſtratum eſt tibi: teſtamentum enim huius mundi, morte morietur.

13. Ante mortem benefac amico tuo, & ſecundùm vires tuas exporrigens da pauperi.

14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.

15. Nónne aliis relinques dolores & labores tuos in diuiſione ſortis?

16. Da, & accipe, & iuſtifica animam tuam.

17. Ante obitum tuum operare iuſtitiam: quoniam non eſt apud inferos inuenire cibum.

18. Omnis caro ſicut fœnum veteraſcet, & ſicut folium fructificans in arbore viridi.

19. Alia generantur, & alia dejiciuntur: ſic generatio carnis & ſanguinis; alia finitur, & alia naſcitur.

20. Omne opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur, ibit cum illo.

21. Et omne opus electum iuſtificabitur: & qui operatur illud, honorabitur in illo.

VERS. 12. MEMOR ESTO QVONIAM MORS NON TARDAT, ET TESTAMENTVM INFERORVM, QVIA (Ianſenius, Rabanus & Dionyſ. legunt *quod*) DEMONSTRATVM EST TIBI: TESTAMENTVM ENIM HVIVS MVNDI, MORTE MORIETVR.] Perperam aliqui apud Franc. Lucam legunt *mortem operatur*, hoc eſt, certò, omnino & citò morietur: hoc enim ſignificat illa mortis iteratio: ita Lyranus. Probat quod dixit: *Filiſi habes, benefac tecum* (tibi,) *& Deo dignas oblationes offer*, ex vicinia mortis inſtantis: q. d. Noli hìc auarè coaceruare diuitias quaſi perpetuò hìc victurus, ſed eis vtere ad tuum vtum & Dei gloriam; quia mors & poſt eam deſcenſus ad inferos tibi inſtat, in qua opes tãto labore coacernatas hìc relinquere debebis, nec eis amplius vti, nullique ex eis benefacere poteris. Dum ergo breue hoc vitæ tempus tibi ſuppetit, eis vtere, ve eis tibi aliiſque benefacias, Deoque dignas oblationes offeras. Sic enim meseberis amplam mercedem & gloriam tam apud Deum, quàm apud homines: ita Raban. Lyran. Ianſen. & alij.

Probatur.

Eſt ergo hæc ſeptima ratio demonſtrans inſanam vanitatem auarorum, qui omnia coaceruant, nec vlli, ne ſibi quidem benefaciunt, cùm omnia breui in morte ingratis & prodigis heredibus ſint relicturi. Græca hæc tantùm habent: *Memor eſto quoniã mors non tardat, & teſtamentum* (vel pactum) *inferorum non eſt oſtenſum tibi.* Quòd clariùs explicat Tigurina, *Memento, mortem moram non facere, nec tibi fatum fati* (mortis tempus) *eſſe declaratum*: q.d. Memento mortem certam tibi imminere, ſed eius diem & horam tibi eſſe incertã. Igitur ſemper per bona opera ad eam te præpara & diſpone, ne illa te imparatum inueniat & præoccupet. Syrus, *memento quòd hactenus mortem non vidiſti, & condemnatio ad inferos non eſt oſtenſa tibi*: q.d. Quia non vidiſti mortem, nec inferos, hinc ea non apprehendis, non æſtimas: at breui ea videbis, tunc ea æſtimabis; ſerioque, ſed ſerò dolebis, quòd ea per eleëmolynam, bona opera, & oblationes Deo factas te non comparaueris. Noſter legit affirmatiuè ſine negatione *non*, aut certè legit interrogatiuè, hoc modò, *& teſtamentum inferorum non*, vel *nónne oſtenſum eſt tibi?* q. d. Omnino tibi oſtenſum eſt; *teſtamentum enim huius mundi eſt, morte morietur:* q.d. Certa tibi eſt mors, quia *teſtamentum*, id eſt, diſpoſitio & decretum Dei de quolibet homine & viuente terreno eſt, quòd morte morietur: q.d. Deus omnes addixit morti: ergo omnibus certò moriendum eſt; illudque tibi oſtenſum eſt, imò in dies oculis oſtenditur, dum quotidie vides nunc hunc, nunc illum mori, nemine excepto.

Quæres, quodnam ſit *teſtamentum inferorum.* Reſp. Eſt decretum mortis & inferni, latum à Deo in Adam peccantem, omneſque eius poſteros, Geneſ. 2. 17. & c. 3. 19. Dicitur *inferorum*, quia tempore Siracidis ante Chriſtum omnes, etiam Sancti, plenè à peccatis expiati, poſt mortem deſcendebant ad inferos & limbum patrum, exſpectantes Chriſtum, qui pro peccatis ſatisfaciens cælum aperiret, eoſq; inde liberaret, & in cælum deduceret. *Teſtamentum* enim in Script. vocatur quodlibet pactum, decretum, diſpoſitio, ordinatio. Græcum enim Διαθήκη, deriuatur à Διατίθημι, id eſt, diſpono, moderor, guberno, conſtituo. Vnde Tigurina vertit v. 18. *Fatum ani eſt, morte morieris.* Hoc ergo nobis eſt *fatum fati*, id eſt mortis certum & irreuocabile decretum. Id ita eſſe patet ex ratione quam ſubdit: *Teſtamentum enim huius mundi, morte morietur*, ſcilicet, omnis Adæ filius: q.d. *Teſtamentum inferorum*, id eſt, decretum Dei, vt omnes moriantur & deſcendant ad inferos, eſt ipſum teſtamentũ ſiue decretum moriendi omnibus impoſitum, iuxta illud Hebr. 9. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autẽ iudicium.* Alludit, imò citat Geneſ. 2. 17. *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris.* Hoc teſtamentũ & decretum moriendi & deſcendendi ad inferos, demonſtratum eſt tibi, tum è Script. Geneſ. 2. & 5. tum ex ſententiis Prophetarum & Sanctorum, tum ex communi experientia, quæ oſtendit omnes mori. Sed audi noſtrum Del Rio adag. 297. *Volunt quidam nihil aliud dici, quàm vnicuique moriendum, & cunctis mortis falcem imminere. Ad Arctos nata expoſitio, friget congelaciata. Præſtat teſtamentum inferorum exponere legem, à Domino latam mortalibus, vt ad Chriſti aduentum vſque, omnes ad inferos deſcenderent. Sic Rabanus & Carenſis. Vocatur teſtamentum, quia hanc hereditariam ſucceſſionem nobis*

Teſtamentum inferorum, quid?

bis præoccupatus peccando commeritam moriendo delegauit. Mors inuidia diaboli in orbem introiit: ideo necessitas illa mortis imposita ad Plutonis regiam defendẽdi, rectè ducebatur inferni testamentum, hoc est, hereditas & successio lege delata, quam vellent nollent cernere & adire cogebantur. Miseram cretionem!

Nota. Hæc verba, *Testamentum huius mundi, morte morietur*, non sunt in Græco hoc loco, sed vers. 18. vbi pro *mundi* est αἰῶνος, id est, *seculi* q. d. Seculare & perpetuum est hoc mortis testamentum, sicut non ad vnam gentem, sed ad omnes, sic pariter non ad vnum sæculum, sed ad omnia omnino se extendit.

Porrò certa vnicuique est mors, sed incerta eius dies & hora. Stimulus ergo ingens ad omnem virtutem est hic, quo olim se Asceræ, nonnulli dũ inuicem occurrerent, consalutabant, vt iugem sibi mortis memoriam imprimerent: *Moriendum est, nescimus quando.* Nam, vt ait S. Chrysost. hom. 23. in Acta Apost. *Idcirco incertũ voluit Deus esse quanto tẽpore duraturi simus, vt exspectatione incerta, virtutẽ amplexemur semper.* Et S. Ambros. in Ps. 118. ser. 19. *Quid potest*, inquit, *habere laudis si effœtum corpus voluptatibus, & iam senectutis gelu frigidũ, ad fera dæmonis officia, deposito iam viuentis vigore, conuertas?*

Cogita ergo, ô mortalis, hoc tuum esse testamentum, hanc tuam esse sententiam, hoc Dei de te decretum certum & immutabile: *Morte morietur Petrus.* Id liquet Genes. 5. vbi recensitis annis 900. vitæ Adæ, Seth, Lamech, Noë, &c. singulis subdit: *Et mortuus est.* Dicitur *testamentum mundi*, quia pertinet ad mundum hunc sublunarem, & omnia viuentia, quæ in eo sunt: q. d. Hæc est dispositio Dei de mundo, & omnibus qui in eo viuunt: Moriatur homo, & omne viuens, quod in mundo viuit. Sicut ergo in communi reorum iudicio: v. g. in tribunali sanctæ Inquisitionis, dicitur ferturq; sententia: Hic reus, v. g. Petrus, plectatur capite, Paulus suspendatur, Ioannes comburatur. &c. ita hic datur testamentum, id est, decretum & sententia mortis in omnes omnino homines, dicendo: Morte moriatur; nec tantùm in omnes homines, sed & in omnia animalia, omnéque viuens, imò in omnes res mundi: q. d. Testamentum mundi, id est, omnium mundanorum, putà hominum, ceterorumque viuentium in mundo est, *Morte morietur*; imò idem est & rerum inanimarum quæ in mundo sunt: his enim dicitur, Morte naturali moriatur, id est, intereat & desinat esse. Ex aduerso testamentum cæli est: *Non morietur*, sed immortalis & beatus durabit in omnem æternitatem. Et testamentum inferni est: Non morietur damnatus in igne; *vermis enim eorum non moritur, & ignis non extinguitur*, Isaiæ vlt.

Testamentum cæli & inferni quod?

Perperam ergo aliqui sic exponunt: q. d. Omne testamentum quod in mundo ab hominibus morientibus conditur, omnisque hereditas per illud filiis posterisque relicta, morte morietur, hoc est, in morte deficiet, transibitque ad alios. Perperam quoque Palacius: Testamentum, inquit, inferorum est, quòd humana natura peccando in primo parente pepigit, atque promisit se morte morituram, ac ideò in infernum descensurã. Testamentum huius mundi est, pactum quod cum mundo fecimus. Sicut enim Isaiæ 28. 15. impij percutiunt *fœdus cum* peccato *& morte*, quo promittunt illi seruire, & eo frui: sic nos velut promittimus longa vita nostra, mundo frui, atque illi seruire. At Auctor dicit, hoc testamentum non in æternum duraturum, sed citiùs quàm velint moriturum. Ergo benefac antequam finiatur. Hæc ille, mysticè potiùs quàm ad literam.

Siracidi succinunt sapientes omnes, Hebræi, Arabes, Græci, Latini, Persæ, Ægyptij, Syri, Hebræi, vt Ben-Sira: *Dies breuis*, inquit, *& opus multum* q. d. Mors instat, & tamen grandis restat nobis via in cælum. Festinemus igitur progredi in via virtutis, & merita meritis accumulare. Similiter de arte medendi dixit Hippocrates: *Ars longa, vita breuis.* Sic in libro Avoth dicit R. Simon: *Dies breuis, & opus multum, & operarij pigri, & merces copiosa, & paterfamilias urget.* *Gnomæ Hebr. de morte.*

Arabes centuria 2. num. 13. *Opera & mundus*, inquiunt, *transibunt, & durabunt opera bona.* Et n. 16. *Mors consumpsit eum qui discessit, & mors consumet eũ qui remanet.* Et n. 46. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum, & egressum tuũ ex ipso: quia tu de nihilo factus es homo, & momento fies tamquam non fueris. Item considera qui fuerunt ante te, reges, præfecti & nobiles: considera quomodo migrarunt ex illo mundo, tu verò sicut illi migrabis.* *Arabum.*

Græci S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Mortem*, inquit, *velut præsentem semper tibi ob oculos pone: ita enim fiet vt, cùm ipsi occurrendum erit, superior existas.* Idem Nazianz. in Monostichis suum Rectæ vitæ Alphabetum ita orditur: *Græcorum.*

Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος θεὸν στῆσαι.
Agendorum principium & finem constituat Deum.
Βίου τὸ κέρδος, ἐκβιοῦν καθ' ἡμέραν,
Vitæ lucrum sit, quotidie vitæ excedere & mori.
Γνῶναι βροτῶν ἔργα τοὺς ἀρίστους σπάνει,
Cognoscere hominum facta egregiorum stude,
Lucerna sit vitæ tibi totius.
Quæcunque dat Deus, animo grato accipe.
Procella cursu temeri debet prospero.
Vir magnus esse potes frenans petulantiam.
Præstat animum quàm cetera offerri Deo.

Idem in Distichis: *Ossa nuda spectata nos admonent, ne quid huius vitæ nobis propriũ ac certũ esse credamus.* Et mox: *Rota est inertè fixa, breuis hæc & multiplex vita: sursum mouetur, ac deorsũ trahitur: fugiẽs tenetur, & manus effugit: saltat plerumq;, nec tamen fugere potest: stationem suam motu trahit ac retrahit: somnus est, insomnium, & flos herbæ.* Plato in Phædone: *Philosophia*, ait, *est mortis cogitatio*, id est, vt sapientiæ studiosus animum à corporis sensibus reuocet, & ab illius communione liberum immunemq; reddat, illius cupiditatibus repudiatis, quæ nimiũ est mortis definitio, solutio & separatio à corpore.

Latini. Seneca in Prouerbiis: *Homo*, inquit, *vitæ commodatus, non donatus est. Vita omnis breuis est, ideo immortalitas est mors honesta.* Cicero: *Exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, gloriæ immensum.* Virgil. 10. Æneid. *Latinorum.*

Stat sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

Seneca in Here. furent.

Certo venimus ordine Parcæ:
Nulli iusso cessare licet,
Nulli sinistrum proferre diem.
Recipit populos vrna citatos. Et:
Prima quæ vitam dedit hora, carpsit.

Horat. lib. 2. Carm.

Omnes eõdem cogimur, omnium
Versatur vrna, serius, ocyùs

Sors exitura, & nos in aternum
Exilium impositura cymbæ.

S. Hieron. epist. ad Cyprian. *Nihil*, inquit, *ita decipit humanum genus, quàm quòd dum ignorant spatia vitæ suæ, longiorem sibi sæculi huius possessionem repromittunt. Vnde & illud egregiè dictum est, Nullum tam senem esse, & sic decrepitæ ætatis, vt non se adhuc vno plus anno viturum suspicetur. Ad hunc sensum pertinet & illud quod dicitur: Memorare mortis tuæ, & non peccabis: qui enim se recordatur quotidie moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat.*

Persarum. Persæ. Nam, vt ait S. Hieron. epist. 3. ad Heliodor. in Epitaphio Nepotiani: *Xerxes*, inquit, *ille rex potentissimus, qui subuertit montes, maria constrauit, cùm è sublimi loco infinitam hominum multitudinem, & innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quòd post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus* (addit Hieronymus) *in talem ascendere speculam, de qua vniuersam terram sub nostris pedibus cerneremus! iam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, & regnis regna collisa: & non Xerxis tantùm exercitum, sed totius mundi homines qui nunc viuunt, in breui spatio defuturos.*

Ægyptiorum. Ægyptij. Inter apophthegmata SS. Patrum Ægyptiorum, quæ habentur in fine Vitarum Patrum, recensentur hæc num. 94. *Homo habens mortem præ oculis, omni hora vincit pusillanimitatem.* Et num. 97. dixit senex: *Ego tres res timeo, id est, cùm anima egressura est de corpore, & cùm in præsentiam Dei venturus sum, & cùm sententia contra me data fuerit.* Et in fine inter septem documenta Abbatis Moysis sextum recensetur: *Debet homo priusquam exeat de corpore, mundare seipsum ab omni inquinamento carnis & spiritus.* S. Antonius moriens suis præscripsit, vt manè quotidie cogitent illum diem fortè sibi fore vltimum, itaque omnes actus illo die quisque obeat atque si essent futuri vltimi, ipsèque illo die certò esset moriturus. Simili modo è Societate nostra P. Ioannes Maldonatus quotidie quinquies mortis memoriam, imò præsentiam sibi ob oculos ponebat, indagabatque, num quid esset in conscientia quod in hora mortis eum angere vel affligere posset, &, si quid reperisset, illicò per confessionem, vel eo modo quo conueniebat, illud tollebat: itaque stabat semper in procinctu singulis horis paratus ad mortem, iuxta monitum Christi: *Vigilate & orate, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet.*

Syrorum. Syri. Climacus: *Sanctus*, ait, *est, qui non timet mortem: perfectus, qui eam desiderat.* Illustris mortis apologus extat apud Damascenum in histor. Barlaam & Iosaphat c. 12. Rhinoceros, inquit, insequitur hominem: fugit homo, & fugiens in scrobem labitur, labentique amplectitur arbusculam; sed hanc assiduè rodunt mures duo, albus vnus, ater alter: subtus est ingens barathrum, in quo draco & serpentes fauces exerunt, vt hominem ab arbore pendulum corrosa arbore deglutiant. Homo videns mellis aliquid ex arbore stillans melli incubat, periculorum omnium oblitus: interim corroditur arbor à muribus, ruit homo in barathrum, ibique à dracone deuoratur. Rhinoceros est mors quæ hominem assiduè insequitur, fugit homo labiturque in scrobem, putà in mundum hunc, vbi arborem, id est, vitam prætentem,

Apologus mortis & vitæ.

A amplectitur: sed hanc iugiter duo mures, putà dies & nox, corrodunt: intra eam est barathrum gehennæ, in quo draco diabolus cum suis dæmonibus hominem expectat: ille videns mel, id est, voluptates huius vitæ, illis inhiat securus, donec vitâ à reuolutione dierum & noctium consumptâ, homo per mortem labatur in gehennam, ibique præda fiat dæmonum.

S. Ephrem Syrus tract. de Beatitud. *Beatus*, inquit, *qui assiduè animo suo versat diem ex hac vita discessus, fundetq; sedulo paratus & intrepidus horæ illius inuentori. Beatus, quicumque in horæ illius emigrationis, quando cum timore & dolore anima separabitur à corpore, fiduciam repererit. Beatus, qui præsentem hanc vitam odit ac deserit, & in solo Deo omnis meditatio vitæ suæ est.* Idem tract. de Morte: *Vita hæc nihil aliud est,* B *quàm perpetua quædam via ad mortem, & velut quoddam iter ætatibus, quasi stationibus quibusdam, interstinctum.* Et mox: *Viator ô homo es in hac vita: omnia præteris, omnia à tergo relinquis.*

Moral. de memoria mortis. Moral. disce hic quotidie memor esse mortis, & quotidie mori, vt ad eam te disponas & aptes:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Fuit hic mos veterum. Damascenus in hist. Barlaam & Iosaphat, testatur priscos Sanctorum reliquias religiosè in theca ex collo pendére gestasse, non tantùm venerationis, sed & memoriæ mortis causa. *S. Ioannes Eleëmosynarius*, ait Leontius in eius Vita, *sepulcrũ sibi effodit, ac quotidie à famulo moneri volebat de sepulchro, nempe parari illud, paulatimq; perficiri: hoc pacto per memoriam mortis, vitæ melioris desideria vir sanctissimus alebat.* Imò etiam de Philippo Macedonum rege refertur, *monitorem sibi in* C *magna fortuna fuisse, qui quotidie manè sibi inclamaret, hominem eum esse, qui scilicet tumidiores animos comprimeret, & fortunæ inconstantiam, cæteraque vitæ humanæ miserias animo quotidie præciperet, & ad eas se compararet. O quantum hic roboris incutiet Christiano in die iudicij! Quotidie ergo dum incumbis, cogita an paratus sis mori: lectus enim nos meritò commonet sepulcri, vti mortis imago somnus esse dicitur. Itaque incumbe, tanquam si ad iudicium ea nocte rapiendus fores, & saltem contritionem cum actu fidei, spei & charitatis, & gratiarum actionis excita: vota, si Religiosus sis, renoua: atque ita in pace in idipsum dormias & requiescas,* ait noster Auctor Viæ vitæ. Quin & S. Ambros. lib. 4 epist. 29. ad Florianum: *Toto animo*, inquit, *odi & damna quæ diligit mundus. Tanquam mortuus, à labe & affectu illius te separa: sicut sepultus, nil habeas curæ de sæculo: tanquam defunctus, omni terreno te abdica negotio. Contemnat vincens quæ post mortem habere non poteris.*

Vide nostrum Alfonsum Rodriguez de Perfectione tomo 1. tract. 2. cap. 5. vbi docet efficax medium ad perfectionem esse, si quis ita viuat quasi quotidie moriturus, &, si ita exactè quodlibet opus faciat, ac si illud futurum sit vitæ suæ vltimum. Vide & Climacum gradu 6. vbi inter alia refert, Anachoretam quemdam à morte suscitatum cellæ se inclusisse, ac per annos duodecim nulli locutum fuisse, nec aliud quàm panem & aquam degustasse, sed quasi attonitum assiduè vim lacrymarum profudisse; ac sub mortem rogatum causam dixisse: *Nemo qui reuera mortis memoriam agnouerit, peccare vnquam poterit.* Memorat & alium qui dixit: *Non est præsentem diem*

giè

piè pertranſire, niſi hanc eſſe vltimam vitæ noſtræ exiſtimemus.

VERS. 13. ANTE MORTEM BENEFAC AMICO TVO, ET SECVNDVM VIRES (græcè, ἰσχύν, id eſt, virtutem, poteſtatem, facultates) TVAS EXPORRIGENS DA PAVPERI] Græca iam non habent τὸ *pauperi*: ſic enim habent, *antequam moriaris benefac amico, & pro viribus tuis extende manum tuam, & da illi.* Sic & Syrus, *priuſquam moriaris benefac amico tuo, & quidquid poteſt à te, da illi*; Tigurina, *priuſquam moriaris, in amicum eſto beneficus, & pro re quod poteſ, manum illi dado porrige.* Noſter ergo antiquius & plenius habuit exemplar Græcum, in quo erat τὸ *pauperi*. Scriptura enim vbiq; commendat eleëmoſynam in pauperes, in eamque iubet expendi opes à Deo datas. Senſus ergo eſt: q.d. Ante mortem benefac amico, præſertim pauperi, in eumque liberaliter plenam manum exporrige, largas ei dando eleëmoſynas. Per *amicum* Lyran. accipit quemuis proximum: hic enim ex charitate amandus eſt: & ſic accipitur amicus Leuit. 19. 18.

Eſt hic tertius vſus diuitiarũ: verſ. enim 11. duos aſſignauit, dicendo ſcilicet, primum benefac tibi; ſecundum, offer Deo oblationes: hîc tertium aſſignat, ſcilicet, vt & aliis amicis, præſertim pauperibus, benefaciamus. Huic conſonat prouerbium Arabicum centur. 1. n. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras*, id eſt, *illumina te operibus bonis antequam ſuperueniat tibi mors.* Et centur. 2. num. 41. & 44. *Operare bona quotieſcunque potes domeſticis tuis & extraneis, & bona verba loquere, tam bonis quàm malis. Proinde anima tua bona in operibus bonis.*

Nota τὸ *ante mortem*, non vetat in morte, teſtamento relinqui legata in pios vſus & alimoniam pauperum. Hoc enim commendat pius Eccleſiarum & fidelium omnium ſæculorum vſus, ſed quòd præterenda ſit beneficentia & eleëmoſyna ante mortem facta ab homine viuo & ſano, idque multis de cauſis. Prima eſt, quòd quę in morte relinquuntur, magis coacta videantur & inuoluntaria: quæ verò in vita, magis voluntaria ſint & libera. In vita enim relinquit homo ea quibus poteſt vti, in morte verò ea quibus ampliùs vti nequit. Secunda, quòd quæ in vita dat viuens, ea ſibi ſubtrahit: quæ verò in morte, ea mors illi ſubtrahit: liberalior ergo eſt dans viuens, quàm moriens. Tertia, quòd eleëmoſyna data à viuente, ei preces pauperum Deique fauorem conciliat, vt liberaliter in eum ſua dona & gratias effundat; ſecùs eſt in morte: poſt mortem enim homo nouæ gratiæ eſt incapax, nec in ea & iuſtitia creſcere poteſt. Quocirca ſapienter S. Lucia petiit à matre, vt ſortem hereditatis obuenturę ſibi aſſignaret in vitâ, quo eam illicò in pauperes erogaret: eumque moneret ſe difficilem præberet, diceretque ſe poſt mortem ſuam ei ſortem relicturam qua faceret quod libêret, ſubiungit S. Lucia: *Melior eſt beneficentia in vita, quàm in morte, ſicuti magis illuminant facis quæ præcunt incedentem, quàm quæ ſequuntur*; quod eleganter dicunt Belgæ: De heerſſe die voorgaet die licht bet. Quarta, quòd teſtamenta & legata facta in morte multis litibus ſint obnoxia, ac nõ rarò tardè vel numquam ſoluantur, imò ab heredibus euertantur: quæ verò in vita dantur, euerti nequeunt. Audi hac de re S. Chryſoſt. homil. 18. in ep. ad Rom. *Licet*, inquit, *vt & ab ipſo teſtamento commenderis, etſi non quemadmodum ſi, dum viuis, bene ageres; licet tamen. Quo pacto ſi Chriſtum in ipſo cum heredibus conſcripſeris, parsemq; illi totius ſortis tradideris. Non pauiſti Chriſtum dum viueres? ſaltem abiturus hinc, quando iam non amplius eorum quæ poſſidebas vſum ac poteſtatem habes, tua illi contribue; non eris, quemadmodum benignus eſt, curioſus aut difficilis erga te. Maioris quidem amoris ſignum fueris, maioreq; dignum mercede, ſi Chriſtum dum viuis paueris: ſi verò illud non feciſti, vel quod ſecundo loco licet, aggrederis; nimirum, relinque illum filiis tuis coheredem.*

Eleemoſyna in vita melior quàm in morte, ob quatuor cauſas.

Audi & S. Baſilium hom. 7. contra diuites auaros, tenacitatis eorum excuſationem recenſentẽ & refellentem. *Nolo*, inquis, *vendere, nolo pauperibus dare, ob vitæ neceſſarios vſus: ego quidem bonis dũ vixero, frui volo, poſt mortem verò in teſtamento heredes facultatum mearum ac dominos pauperes aſſcribam. Heu miſer! tũc benignus ac liberalis hominibus eris, cùm amplius inter homines non ages? cùm te cadaver aſpiciam, tunc fratris amantem appellabo? magna dignus eris liberalitatis laudẽ, magnus tibi honor debebitur aut gratia, ſi in ſepulchro iacens, & in terrã conuerſus, magnificus ac ſumptuoſus apparebis? ſi tempore, quod ad promerendũ datur, in voluptatibus ac deliciis abſumpto, pauperes nequaquam aſpexiſti, mortuus cuiuſnam actionis aut operis mercedem perciturus es? nullus enim poſt mortẽ ſolutum negotiatur, neque demum poſt certamina accedens coronatur, nec poſt bellum fortia geris; nec item poſt vitam pietatis laudem præmiumq; capies.*

VERS. 14. NON DEFRAVDERIS A DIE BONO, ET PARTICVLA BONI DONI (aliqui legunt, *boni diei*) NON PRÆTEREAT] Redit Siracides ad illud v. 11. *Benefac tibi*, id eſt, tibi, illudque inculcat & exaggerat. *Diem bonum* vocat felicem, lætum, iucundum: q.d. Ne te defraudes feliei & iucundo die, v.g. conuiuij aut feſti, nec portione bonorum tibi à Deo donatorum te priues, ſed ea fruaris iucundè, honeſtè tamen & moderatè cum timore Dei, non prodigaliter ad luxum. Græca, *ne defraudes à die bono, & pars boni deſiderij* (id eſt, boni deſiderabilis) *nõ te prætereat*; alij, *& pars honeſtæ cupiditatis ne prætereat te*; Tigurina, *ne te defraudes iucundo die, nec te fructus bonæ cupiditatis prætereat*; Syrus verò, *ne prohibearis à bono die, & concupiſcentiam edibilem non concupiſcas.* Videtur Syrus in Græco negationem *non* traieciſſe, eamque combinaſſe cum *bona*, non cum *prætereat*, hoc modo: *Et fructus non bona* (id eſt, malę, odibilis) *cupiditatis te prætereat.* Hoc enim in re idem eſt cum eo quod ipſe vertit, *& concupiſcentiam edibilem non concupiſcas.* Siracidi antiſtropha eſt gnome Arabum centur. 1. nu. 15. *Ne perde margaritas in die feſto, id eſt, ne contriſteris neque fleas in loco lætitiæ.*

Particula boni diei quæ?

Myſticè, q.d. Die feſto cùm datur tibi facultas vacandi Deo, orandi, meditandi, communicandi, legendi pia & Vitas Sanctorum, eâ vtere, paſce mentẽ cum Magdalena epulis hiſce diuinis. Maria enim *optimam partẽ elegit quæ non auferetur ab ea*; ita Lyran. Noſter P. Balthaſar Aluarez vir valdè ſpiritalis hoc appoſitè refert ad Euchariſtiam: q. d. Poſt ſacram Synaxin noli declinare ad res externas, ſed verſare cum Chriſto, illo fruere, illi tuas neceſſitates expone, gratias congruas efflagita, cum illo diſſuauiare. Qua de re pulchra documenta vide in Vita eius, quam ſcripſit Lud. de Ponte cap. 6. §. 2. pag. 74. Citaui ex eis nonnulla Zachar. 9. v. 17. pag. 246. col. 2. B.

Myſticè eſt Euchariſtia & oratio.

Denique *particula bona diei non te prætereat*, quæ vtique non eſt alia, quàm præſtandæ alicuius bonæ

& occaſio bene agendi.

næ actionis occasio: q. d. Nullam occasionem excrescendæ virtutis omitte: ita virtutibus meritisque dives, in iisque perfectus efficiere. Eam enim diei partem auspicatam & felicem existimat liberalis, quam donando & benefaciendo exegit: eã verò nigro calculo assignat, in qua nihil doni aut beneficij ab ipso in alios profectum est. Sic Basilius Imperat. inter alia capita exhortationum ad filiũ Leonem dictata tom. 5. Biblioth. SS. Patrũ: *Largire*, inquit, *miserendæ stipem egẽtibus, vt ipse tibi misericordiam elluias à Rege vniuersorum Deo. Nam in eo præcipuè versatur pietas, si tua non habentibus benignè impertiaris. Eũ ergo diem tibi periisse existimato, in quo nemini benefeceris, pro beneficiis quæ à Deo illo die acceperis.* Titus Imper. cùm aliquem diẽ sine insigni in quẽpiam beneficio trãsmisisset, vespere suspirans dicebat: *Amici diem perdidi* Idem longè potiori ratione dicat Christianus, Sacerdos, Religiosus. Studiosè ergo captanda occasiõ benè agendi: abit enim & auolat ilicò, nisi prehendatur, imò præoccupetur. Vnde pro *nẽ te prætereat*; græcè est *μηδὲ σε παρελθέτω*, id est, *non te præcurrat* aut fallat; quia occasio ocyus & quasi furtim elabitur.

Charites & Horæ sunt sorores: cur?

Hac de causa veteres, ait Seneca lib. 1. de Benef. c. 3. aiebant Charites siue Gratias, & Horas (quæ occasionis sunt symbolum, imò locus & situs) isdem parẽtibus esse prognatas, scilicet Iouis & Eurynomes esse filias, Horas quidem seniores, Gratias verò iuniores, vt significarent Gratias, Horis, id est, occasioni, quasi subesse, ab eaque pendere, adeò vt dilationem non ferant, sed horis opportunis præstari debeant. Hunc sensum innuit vox Græca *μεσὶς ἐπιθυμίας ἀγαθῆς*, id est, *particula boni desiderij*, vel *bonæ cupiditatis*: q. d. In hac vita tã breui quia curris ad æternitatem, caue ne vlla verorum bonorum cupido tibi à Deo immissa tuo vitio cadat irrita & cassa. Vide nostrum P. Menochium lib. 2. Hieropolit. c. 25. n. 2. Sanè hoc graue & prudens est Sapientis consilium.

VERS. 15. NONNE ALIIS RELINQVES DOLORES ET LABORES TVOS IN DIVISIONE SORTIS?] Dat stimulum ad beneficentiam, vt scilicet quis opibus suis sibi & aliis benefaciat: nimirum hunc, quòd illas licet multis doloribus & laboribus à se partas, cogetur breui in morte aliis, vt filiis vel cognatis, relinquere, vt ipsi eas inter se sorte diuidant. q. d. Quin ergò potiùs tu ipse opibus tuis, quæ tantis doloribus & laboribus tibi steterint, frueris? cur aliis asininè laboras, & fatigas teipsum? Cur aliis tuos dolores deuorandos & prodigendos relinquis? Vnde Græca habent, *numquid alteri relinques labores tuos, & defatigationes tuas diuisioni sortis?* vel, *ad divisionem sortis*, vt scilicet ipsi eos sorte inter se diuidant; Tigurina, *nónne labores tuos relinques alij, & quæ opera tua comparasti, dividenda heredibus?* Syrus, *alij enim relinques diuitias tuas, & laborẽ tuum illi qui iaciunt sortes.* Vbi *τὸ iaciunt sortes* dupliciter accipi potest: Primò, q. d. Qui sorte diuident tuas opes. Secundò, q. d. Qui lusu & ictu aleæ consument prodigentq; opes tuas. Sic enim sæpè fit, vt auari opes tanto studio collectas relinquant heredibus prodigis, qui ludẽdo & symposia per sortes celebrando, eas abligurient. Complur. Raban. Lyranus & alij *τὸ in divisione sortis* referunt ad vers. seq. hoc modo: *in divisione sortis da & accipe*, idq; vario sensu, vti mox ostendam. Verùm Græca passim & Romana, ceteraque Latina, idipsum referunt ad præcedentia; eo modo & sensu quo dixi. Nota.

A Rectè opes vocat *dolores*. Nam, vt ait Prosper. l. 2. de Vita contempl. c. 13. *diuitias qui habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inuenient, sine cura non seruant, sine noxia delectatione non possident sine dolore non perdunt.*

VERS. 16. VERS. 17. DA ET ACCIPE, ET IVSTIFICA ANIMAM TVAM. ANTE OBITVM TVVM OPERARE IVSTITIAM: QVONIAM NON EST APVD INFEROS INVENIRE CIBVM] Græca sic tantum habent: *Da & accipe, & sanctifica animam tuam; quoniam non est in inferno quærere tibi.* Græca Romana pro *sanctifica* legunt *falle animam tuam*, id est, consopi animæ tuæ curas & sollicitudines; & pro *τροφὴν*, id est, *cibum*, legunt *τρυφὴν*, id est, *delicias*. Tigurina, *da & accipe, dum sanctam conserues animam tuam (& ante obitum tuũ exerceas iustitiam,) quoniam non est quòd quæras apud manes cibaria*; Syrus, *da & accipe, & alas animam tuam, & omne quod pulchrum est ad agendum coram Deo fac; quia omnes homines consumendo consumuntur, & generationes mundi moriendo moriuntur.*

Multiplex horum loci sensus. Primus.

Iam *τὸ, da & accipe* variè exponitur.

Primò, Rabanus hũc nectit & explicat: *In diuisione sortis*, inquit, *dat & accipit, qui hîc verbũ doctrinæ proximis suis impendit, & bonorum actuũ exempla relinquit, vt in futuro, pro hoc præmiũ æternæ vitæ accipiat. Iustificat ille animam suam, qui per confessionem & pœnitentiam mundat mentem suam: & operatur iustitiam, qui mandatorum Dei diligentem habet custodiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibũ, hoc est, pabulum vitæ. Quomã non est* (inquit) *in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?* Verùm hic sensus tropologicus est & anagogicus.

Secundus.

Secundò, Lyran. eodem modo nectens sic explicat: *In diuisione sortis da & accipe. Ordinauit enim Deus quòd aliqui sint pauperes, & aliqui diuites, vt diuites pauperibus dent temporalia, & pro eis recipiant æterna.*

Tertius.

Tertiò, alij, q. d. *Da* aliis quod ipsorum est, *accipe* verò quod tuum est.

Quartus.

Quartò, Palacius: *In diuisione sortis da & accipe, id est*, inquit, *cùm testamentum condis, & in eo hereditatem tuam legas, ita heredibus date, vt tibi etiã accipias, scilicet quæ pro anima tua leges. Accipe partẽ hereditatis, vt anima tua iustificetur. Memento Machabæorum, qui vim argenti pro mortuis Hierosolymã miserunt: ita & tu ex tuo accipe, quo anima tua è Purgatorio iusta discedat. Ergo hoc priore præcepto docet Auctor, vt tempore testamenti condendi ita relinquamus heredibus, vt accipiamus nobis quod in oblationibus & eleëmosynis pro iustificatione animæ consumatur. Posteriore præcepto nos admonet, ne curam animæ nostræ heredibus relinquamus; sed, si quid debemus nos, ante obitum soluamus; si eleëmosynæ dandæ, si sacrificia litanda, id ante obitum curemus: quia apud inferos non est tempus inuemendi, seu merendi præmium æternum.*

Quintus.

Quintò & genuinè: *Da*, id est, communica aliis: *accipe*, scilicet tibi, hoc est vtere, q. d. Labores, id est, opes labore tuo partas, ita expendas, vt earum partem aliis quibus obligaris, præsertim indigentibus, impertias; partem aliam tibi vsurpes, ex eaque & iucundè & commodè viuas, sicque *iustifices*, græcè, *sanctifica animam tuam*: dum enim opes iustè, misericorditer & sanctè modo iam dicto expendis, per hanc iustitiam & eleëmosynam sanctificas animam tuam. Dico iustitiam: nã ante omnem eleëmosynam pars opum debita aliis, vel ex iustitia rigida, putà creditoribus, vel ex pietate, putà filiis & nepotibus, iis danda est: deinde

quod

quod ſupereſt dandum pauperibus. Hunc ſenſũ exigunt præcedentia, quibus ſuadet vt quis opes non relinquat heredibus, ſed expendat ad ſuũ & aliorum vſum. Vnde Syrus vertit, *accipe & alas animam tuam.* Auari enim nec dant, nec accipiunt: prodigi accipiunt, & non dant: liberales verò & dant, & accipiunt, ita Ianſenius. Hinc & explicans ſubdit: *Ante obitum operare iuſtitiam*, tum propriè dictam: q.d. Præſta ius quod tum aliis, tũ tibi ipſi debes, exhibe id ad quod iure obligaris: tum metaphoricã, qualis eſt eleëmoſyna & beneficentia: hæc enim in Script. vocatur *iuſtitia*, quia iuſtorum & ſanctorum propria eſt dos & virtus, vti dixi Daniel. 4. 24. tum genericam; quæ eſt complexio virtutum omnium, iuxta illud Ariſtot. 5. Ethic.

Iuſtitia in ſeſe virtutem amplectitur omnem.

Vnde Dionyſ. Carthuſ. *Operare*, inquit, *iuſtitiam, exſoluendo vnicuique quod ei teneris: imprimis Deo obedientiam & honorem, per omnium mandatorum ad te pertinentium adimpletionem: Secundò, proximis, bonum exemplum, conſilium atque auxilium: Tertiò, tibi ipſi ingenerãdo cordis cruciatum: Quartò, Prælato ſubiectionem.* Iubet enim vt ante mortem operemur omne bonum, quo mereamur poſt mortem æterna præmia. Alludit enim, imò citat illud Eccleſ. 9. v. 10. *Quodcunque facere poteſt manus tua, inſtanter operare; quia nec opus, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos quò tu properas.*

Porrò Ianſenius negat hic agi de merito bonorum operum ſed tantùm ſignificari, vt quis dum viuit, bonis ſuis fruatur, quia poſt mortem iis vti non licebit, nec neceſſe erit, nec quidquam ab eis nobiſcum efferre poſſumus. *Itaque extra propoſitum*, inquit, *auctoris quidam hunc locum ſic interpretantur, vt ſignificetur poſt mortem non eſſe locum bonorum operum & meritorum colligendorum, quibus ſe homo tunc reficiat & paſcat, & ideò ante mortẽ operandam iuſtitiam. Quamquam enim is intellectus verus ſit, eſt tamen extra intentionẽ Sapientis, qui hanc cauſam non adducit in illius comprobationẽ, Ante mortẽ operare iuſtitiam; quia hoc non eſt in Græcis; ſed in illis, Da & accipe.* Hæc Ianſenius. Verùm hic ſenſus nimis ieiunus & humilis eſt; quare aliter ſentiunt & explicant Rabanus, Lyranus, Palacius & ceteri Interpretes. Agi enim hic de merito bonorum operum, liquet ex eo quod ait Noſter: *Ante obitum operare iuſtitiam.* q. d. Ante mortem operare opera iuſta & ſancta, quibus merearis vitam æternam: licèt enim hæc verba modò deſint in Græcis, tamen olim ea in illis lecta fuiſſe liquet ex noſtro Interprete qui ea in Latinum tranſtulit, cui ex decreto Concil. Trident. ſeſſ. 4. magis ſtandum eſt quàm Græcis modernis.

Secundò, idem liquet ex eo quod præceſſit. *Da, & accipe, & iuſtifica animã tuam*: quæ verba ſunt in Græco. Ex illis enim patet id quod ſequitur, *Quoniã non eſt apud inferos inuenire cibũ*, non intelligi de cibo corporeo, ſed ſpiritali; putà de iuſtitia & merito bonorum operum. Sicut enim cibus corporis eſt panis, illeque corpus ſuſtentat: ſic cibus animæ ſunt virtutes & bona opera, quibus illa paſcitur, vegetatur & creſcit in iuſtitia Deique gratia. Vnde de hoc cibo ait Chriſtus Ioann. 6. 27. *Operamini, non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternã, quem Filius hominis dabit vobis*: q. d. Cõtendite vt acquiratis opera bona fidei, ſpei, charitatis, quorum merces vobis maneat in vita æternã Per cibum enim qui non perit, intelligi bona opera, ſignificant Iudæi, cùm illicò interrogant: *Quid faciemus vt operemur opera Dei?* quibus reſpondet Chriſtus: *Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum quem miſit ille.* Et Ioan. 4. 34. ait Chriſtus: *Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem Patris mei qui in cælis eſt.* Obedientia ergo erat cibus & deliciæ, quibus paſcebatur & deliciabatur Chriſtus.

Tertiò, idipſum liquet ex verbis Eccleſ. 9. 10. iam citatis, quò alludit hic Siracides; Eccleſiaſtes enim cibum hunc exponit; vocatque *opus, rationem & ſapientiam*, quæ non eſt inuenire apud inferos. *Tertio.*

Quartò, idipſum ſignificant Græca, quæ pro *cibum*, habent ζητῆσαι, id eſt, *quærere*, τροφὴν, id eſt, cibum, vel, vt Rom. τρυφὴν, id eſt, delicias: quærere autem cibum & delicias futuræ vitæ, eſt eas mereri. Significat ergo, in hac vita dumtaxat, non in futura, eſſe tempus inueniendi, id eſt, merendi, quo merito inueniatur & comparetur cibus æternus. Nam futurum ſæculum ſuos habere cibos & delicias, liquet ex illo Chriſti Luc. 22. *Et ego diſpono vobis regnum, vt edatis & bibatis ſuper menſam meam.* Et potum habebat in limbo Lazarus, ex quo diues optabat linguam humectare, Lucæ 16. Reficiebantur enim in limbo Patriarchæ & iuſti ante Chriſtum ſua ſanctitate, amore & contemplatione Dei, mutuis piis colloquiis, & ſpe aduentus Chriſti. *Quarto.*

Ita hunc locum exponit S. Auguſt. in Quæſt. Veteris Teſtam. qu. 22. vbi hanc Siracidis (quem ipſe Salomonem vocat) gnomen conciliat cum illa Pſ. 142. v. 2. quę in ſpeciem videtur contraria: *Quid eſt*, inquit, *vt dicat Salomon: Iuſtifica animam tuam ante obitum tuũ*; & in Pſ. 5. 42. *Non iuſtificabitur*, ait, *in conſpectu tuo omnis viuens?* Ac reſpondet: *Hic iuſtificat animã ſuã ante mortẽ, qui ſpe vitæ futuræ conſequitur fidẽ, ne moriatur impius.* Sed Salomon de eo dicit: *Qui ſub lege viuit, & non conuerſatur iuſtè, huiuſmodi ergo ſi corrigat animã, vt iuſtitiæ vias ambulet, iuſtificat animã ſuã ante mortẽ. Salomon enim propter iudicii futuri conſilii dedit, ne quis indulgens circa ſe in peccatis moriatur; Dauid verò de perfectione iuſtitiæ locutus eſt, quia nemo iuſtificabatur apud Deũ vt dignus promiſſione ſit, niſi fuerit mortuus cum iuſtitia: quamdiu enim viuit, futurorũ meritũ nõ habet adhuc plenũ.* Vnde dicit Saluator Matth. 10. *Qui perſeuerauerit vſque in finẽ, hic ſaluus erit.* Siracidi concinit R. Tarpon, cuius aurea gnome extat in *Pirke auoth*, id eſt, in Apophthegm. patrum c. 2. *Dies breuis eſt, & prolixum opus, operarij tardi & pigri, merces ampla, paterfamilias autem compellens ad finem operis inſtat & vrget.* Ibidẽ quinque ſapientum Hebræorum hæc tria extant documenta: *Æquè tibi carum ſit ac pretioſum ſodalis tui bonum nomẽ, ac tuum. Ne te corripi finas præcipuis iracundiæ motu. Die vno ante obitum ad pœnitentiã te para.* Ibidem c. 3. R. Achabia filius Mahaleel: *Tria*, inquit, *tibi conſideranda veniunt, quibus à peccato coërcearis: quæ origo tua conditionis eſt, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda eſt? Vnde tibi origo eſt? è ſtillo ſpermate. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici debes aſtare iudicium excepturus? regi regum terribili, & ei qui aufert ſpiritum principum: terribili apud reges terræ, Deo ſancto & benedicto.*

Denique perperam ex loco hòc, Purgatorium & ſuffragia pro animabus eò detentis conuellere niuntur hæretici, dum ſic explicant: Ante mortẽ ope-

Agi hic de merito operum, probatur. Primo.

Secundo.

operare iustitiam,quia post mortem tibi prodesse non poterunt preces & pœnitentiæ,quas pro te subibunt viui,vt inde reficiaris & pascaris. Nã Primò, *cibus* significat hic merita bonorum operum, quæ apud inferos in Purgatorio non est inuenire;non satisfactiones & suffragia,quæ ibi est inuenire,sed nõ nisi ab iis qui in hac vita operati sunt iustitiam , ideoque meruerunt vt suffragijs piorum post mortem iuuari possent. Secundò, græcè est: *Apud inferos non est quærere cibum*.q.d. Apud inferos non est locus merẽdi & comparandi merita;hæc enim sunt quasi cibus animæ,cùm satisfactiones sint quasi medicinæ, aut potiùs lytra eiusdem.

Mystic. Mysticè,nostet Aluares de Paz de Adeptione virtuum lib. 3. p. 5. & 6. c. 3. hunc locum accipit de innouandis actibus vitę spiritalis: *Da,& accipe,& iustifica animam tuam*:q.d. Accepisti à Deo auxilium vt bene operetis? da igitur illi bona opera,& cooperare gratiæ susceptæ, vt iterum nouam accipias,& sic ad veram iustitiam & sanctitatem peruenias. Ante obitum operare iustitiã,quia non est apud inferos inuenire iustitiæ & bonorũ operum cibum. At si irrepserit lassitudo,& vigor intepuerit,teipsum iterum excita,ac ad fortiter & strenuè operandum coge ; quia omne opus electum,id est,feruidè factum, iustificabitur ;& qui operatur illud, honorabitur in illo.

Moraliter. Moral. Ingens acerque est hic stimulus ad assiduum exercitium, & incrementum bonorum operum in hac vita, quòd scilicet post eam non sit tempus quærendi cibum,hoc est,merendi. Vnde angelus Apocal.10.6.iurat per viuentẽ in sæcula sæculorum.*Quia tempus non erit amplius*. Dum ergo manè euigilas , cogita hodiernum diem fortè tibi fore vltimum.Sicut ergo apes imminẽte pluuia & frigore ardenter mel accumulant:ita tu imminente mortis incertitudine opera bona accumula. Quod enim hîc negligis,perdis per omnia sæcula,nec illud per totam æternitatem recuperare poteris. Cogita,si Iudas & damnati apud inferos, vel horam pœnitendi & merendi haberent, quàm gauderent! quid non agerent! quas pœnitentias non vkrò subirent ! Tu habes horam & diem,mensem & annum:vide vt illis bene vtaris; quia postea frustra illa requires. Sapienter angelus apud Ven.Bedam lib. 3. Histor.c.19. mortalibus occinit : *Nullus labor durus,nullus tempus longum,quo gloria Æternitatis acquiritur*. VIVE ÆTERNITATI.

Quocirca S.Gregor. Nazianz. monuit vitam hanc esse mercatum & nundinas,in quibus cuilibet quidlibet virtutum,omnemq; gratiam & gloriam emere liceat;sed iis expletis nihil iam emendum restet ; sic enim ipse canit in Tetrastichis :

Hanc esse vitam nundinas credas velim.
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus :
Post tempus illud, alterum non supperat.

Et Seneca in Hercule furente:

Properas cursu
Vita citato, volucriq; die
Rota præcipites vertitur anni.
Dura peragunt pensa furores,
Nec sua retro fila revolunt.

Quocirca sapienter monet Ptolemæus in Præfat. Almagesti: *Quãto plus sui approximas,tanto magis bonũ cum æquãto operare.* Vide ea quæ dixi Apocal. 10.v.6.& c.14.13. *Beati mortui qui in Domino moriũtur.Amodo enim dicit Spiritus,vt requiescãt à laboribus suis: opera enim illorũ sequuntur illos.* Et Prou. 6 6.*Vade ad formicam, ô piger, &c.* Dum ergo sumus in die sexta præsentis vitæ,colligamus manna & cibũ, quo viuamus in sabbato futuræ quietis & gloriæ, ait Origen.homil.3. in Psalm.36.

OMNIS CARO SICVT FOENVM VETERASCET] Vers. 18. Perstitit in inculcatione mortis , & necessitatis moriendi, vt per eam inciteret omnes ad beneficẽtiam,bonumq; vsum diuitiarũ ad suum & proximorum commodum. Vitam ergo breuẽ & mortẽ citam repræsentat per duas similitudines.Prior est *fœni*: per *fœnum* intellige gramen viride,quod dum metitur & siccatur,fit fœnum. Est metonymia q.d.Sicut gramen ad modicum tempus viret & floret, ac mox demessum fit fœnum , arescit, senescit & emoritur:sic & omnis caro, id est, omnis homo,omneq; viuens. Audi Rabanum: *Cõparat humanam naturam secundum carnis conditionẽ, ad fœni & folij similitudinem: quia sicut fœnum in terra,vel folium in arbore nascitur,crescit,marcescit,exsiccatur & deficitur : ita carnis nostræ natura nascitur ex progenie parentum , crescit in infantia atque pueritia, floruit in adolescentia,maturescit in iuuentute, arescit in senectute,& deficitur in morte.Vnde per Ecclesiasten dicitur:Generatio vadit,& generatio venit,terra in æternum stat. Hinc & Isaias ait : Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri ;exsiccatum est fœnum, & cecidit flos : quia spiritus Dei insufflauit in eo.* *Omnis caro fœnum.*

Profundiùs Clemens Alexandr.lib.Pædag.c. 10.*Agnum*,inquit,*esse hunc mundum,nos verò diuinarum irrigatos gratia herbam esse: attendere mortẽ,sed tamen rursus exoriri resurrectione. Fœnum verò allegoricè dici turbam promiscuam,quæ se ad momentaneam lætitiam applicat,quæ floret paruo tẽpore,quæ superflua ornamẽta,quæ gloriã , quæ quidem potiùs quàm veritatẽ sectatur,quæ non ad aliud est apta quàm ad ignis incendiũ.* Huius discipulus Origen. homil.1.in Psal.36.*Videtur*,ait,*per singula videre,quomodo flos fœni sit carnis gloria ? Vide quos imperauit esse hos triginta annos, quomodo imperium eius effloruit , continuò autem flos fœni emarcuit : tunc deinde alius post ipsum,deinde alius usq; alius:qui deinde duces & principes: & omnis eorũ gloria & honor, non solum tanquã flos emarcuit, verumetiam tanquã pulvis aridus, & à vento dispersus,ne vestigium quidem sui reliquit..Alij etiam diuitijs elati,& honoribus tumidi,prudentes vel laudabiles habiti fuere per simulatam bonitatem, vel execrabiles per indomitam crudelitatem. Quorum si quis vana studia constituas æmulanda , est nunc ad cadauerum eorum reliquias,si tamen vel ipsa inuenire queant ; aliquantis enim ne hoc quidem concessum est : & tunc inuenies, quomodo omnis caro fœnum est,& omnis gloria eius vt flos fœni.* Sic Origenes de diuitiis, honoribus, imperiis,de amicis,gratia,viribus & forma. *Gemma Pœnit.*

Diuinè S.Gregor.l.16.Moral.c.5. *Iniquorum*, inquit, *potentia fœni floribus comparatur;quia nimirũ carnalis gloria dum nitet,cadit: dum apud se extollitur, repentino interrupta fine terminatur.Sic namq; auratũ flatu in aliũ stipula rapitur, sed casu concito ad ima revocatur.Sic ad nubila fumus attollitur,sed repẽtè in nihilum tumescendo dissipatur.Sic ab imo nubilo dejectẽdo se erigit,sed exortus ham Solis radius,ac si nõ fuerit,abstergit.Sic in herbarũ superficie nocturni roris humor aspergitur,sed diurni luminis fulgur calore siccatur.*

Sic

Sic ſpumoſæ aquarum bullæ inchoantibus pluuiis excitatæ, ab intimis certatim proruunt; ſed eo celeriùs diruptæ depereunt, quo inflatæ citiùs extenduntur: cumq; extrefcunt vt appareant, crefcendo peragunt ne ſubſiſtant. S. Bernardus ſerm. 35. in Cant. docet, non propter naturam, ſed propter virium omnem carnem vocari *fœnum*. Rectè, quia viciſſitudo iſta, inſtabilitas & neceſſitas moriendi, conſecuta fuit peccatum. S. Vincentius in Monitis:

Audi clamantem cum magna voce Prophetam,
Seu mandata legis priſtinæ, ſiue noua:
Quæ iam in vultu eſt? fœnum omnem, creditè carnẽ:
Quippe vt flos fœni, gloria carnis erit.
Nam veluti flores ictum metit, asperit æſtus,
Confundunt imbres, fortior aura rapit:
Sic vultum quandoque placet conſumere tempus,
Et tumor, & liuor deſpoliare poteſt.
Atq; ipſam vt taceam quæ conterit omnia mortem,
Quanta horum morbi, febribus, vlceribus? &c.

Alludit Siracides ad Pſalm. 89. 6. *Manè ſicut herba tranſeat, manè floreat & tranſeat, veſpere decidat, induret & arefcat.* Ad quod pariter alludens S. Hier. ep. 139. ad Cyprianum: *Sicut enim*, inquit, *manè viridis herba, & ſuis floribus vernans delectat oculos conſpectantium, paulatimq; inarefcens amittit pulchritudinem, & in fœnum quod conterendum eſt, vertitur: ita omnis ſpecies hominũ vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in perfecta ætatis viris, & repentè dũ neſcit, incanuit caput, rugatur facies, tutũ prius extẽta cõtrahitur, vt extremo ſine, quod hîc dicitur veſpere, id eſt, ſenectute, vix moueri queat, ita vt non cognoſcatur quis prior fuerit, ſed penè in alium commutetur.* Græca pro *fœnũ* habent ἱμάτιον, id eſt, *veſtimentũ*. *Omnis caro*, inquit, *vt veſtimentũ veteraſcet: pactũ enim αἰῶνιον eſt, ſæculi* (alij vertunt, *ſempiternũ*) *eſt, Morte morieris*; quæ vltima verba Noſter poſuit v. 12. Græcũ ſecutus S. Aug. lib. 16. de Ciuit. c. 27. ita hunc locum affert: *Omnis caro ſicut veſtis veteraſcet. Teſtamentũ eſt à ſæculo, morte mori eos qui tranſgrediuntur præcepta Dei*; Tigurina, *omne animans in modũ veſtimenti veteraſcet: hoc enim eſt ab æuo conditum pactũ: Morte morieris*; Syrus, *omnes homines conſumẽdo conſumuntur, & generationes mundi morendo moriuntur.*

Vbi Nota mortẽ vocari *teſtamentũ mundi*, græcè αἰῶνιον, id eſt, ſæculi, triplici ſenſu: Primò, *ſæculi*, quia à ſæculo, putà ab æuo & æterno, cõditum & decretum à Deo. Secundò, *ſæculi*, quia ad omnia ſæcula pertinet, omneſque omnium temporum homines complectitur. Tertiò, *ſæculi*, id eſt, mundi, quia non vnam gentem aut regionem, ſed vniuerſum planè mundum ſtringit & obligat.

VERS. 19. ET SICVT FOLIVM FRVCTIFICANS (græcè, θάλλον, id eſt, *germinans*) IN ARBORE VIRIDI: ALIA GENERANTVR ET ALIA DEIICIVNTVR: SIC GENERATIO CARNIS ET SANGVINIS (id eſt, generatio hominum: hi enim conſtant carne & ſanguine) ALIA FINITVR, ET ALIA NASCITVR.] Eſt ſyntaxis Hebraica, ſic latinè ordinanda: *Et ſicut folia quæ fructificant in arbore virid, quorum alia generantur, & alia deijciuntur: ſic generatio carnis & ſanguinis alia finitur, & alia naſcitur.* Eſt hæc ſecunda ſimilitudo ceteris vitæ mortiſque hominis. q. d. Homines ſimiles ſunt foliis arborum, quorum alia naſcitur, alia deijciuntur: noua enim quæ naſcuntur, extrudunt & deijciũt vetera: ſic eſt & generatio hominum: alij enim naſcuntur, alij moriuntur; iuuenes enim qui naſcuntur, ſuccedendo extrudunt ſenes.

A Vnde Græcæ voces λαμβάνω & φύω, tam actiuè pro *deijcit, & generat*, quàm paſſiuè pro *deijciuntur & generantur*, verti poſſunt. Actiuè vertunt Complut. & Romani. *Sicut*, inquiunt, *folium germinans in arbore denſa alia quidẽ deijcit, alia autẽ generat: ſic generatio carnis & ſanguinis alia quidẽ finitur, alia verò naſcitur.* Sic enim lenius planus eſt & plenus: nam ſi paſſiuè verras, hiulcus eſt & ſupplendus, vti ſupplet Syrus, qui ſic vertit, *ſicut folia arborum quorum hæc cadunt, & hæc germinantur: ſic ſunt generationes carnis & ſanguinis: generatio moritur, & alia generatur*: q. d. Nata folia moriuntur, vt dent locum aliis quæ naſcuntur: ita & tu rẽdis in mortem, vt tuis des heredibus locum. Si ergo tibi moriendum eſt, idque breui, cur te bono die defraudas, & aliis tua relinquis? cur ex iis non operaris
B iuſtitiam, & tibi merita conquiris, quibus viuas & beẽris per omnem æternitatem?

Homines ſunt folia.

Appoſitè homines comparat foliis. Primò, quia ſicut folium exile eſt & tenue, ſic & homo ac hominis vita. *Primo.* Secundò, ſicut folium quouis impulſu agitatur, ſic & homo qualibet tentatione. *Secundo.* Tertiò, ſicut folia in vere & æſtate virent, in autumno & hieme marceſcunt: ſic & homines in iuuẽtute floreant, in ſenectute areſcunt & marceſcunt, ac plerumque in autumno & hieme (tunc enim deficit in ſenibus & debilibus calor naturalis) emoriuntur. *Tertio.* Quartò, ſicut breuis eſt vita virorũque folij, ſic & hominis. Vnde Homerus Iliade 5. *Quarto.*

Quale foliorum genus, inquit, *talis & hominum.*
Folia quidẽ alia ventus humi fundit, alia verò ſilua
Pullulans gignit, quando venit veris tempus:
Sic hominum genus aliud quidem naſcitur, aliud autem moritur.

C Quintò, ſicut folium & frondes ventis ſurſum & deorſum iactantur: ſic & homo ſtatibus fortunæ proſperæ & aduerſę vel attollitur vel deprimitur. Frõdes enim à ferendo dicuntur, quòd hue atq; illuc à vento ferantur. Frõdes, inquit Valla, arborum ſunt tantùm, folia autem arborum, herbarũ & florum: vnde folium dicitur à Græco φύλλον, ait Feſtus: ſimplici autem l ideo ſcribitur, quòd antiqui conſonantes non geminabant. Hoc eſt quod ait gemitque Iob c. 13. 25. *Contra folium quod vento rapitur, oſtendis potentiam tuam, & ſtipulam ſiccam perſequeris.* Sextò ſicut folia florum, v. g. roſarum liliorum, tuliparum miro ſuo colore, odore, fulgore oculos recreant & rapiunt; ſed illico cùm marceſcunt faſtidio ſunt, & euerruntur in ſterquilium: ſic prorſus accidit & iuuentuti hominis, eiuſque decori & gratiæ, quæ omnia in morte velut cadauera eiiciuntur in ſepulchrum. Septimò, ſicut folia carent fructu, ſed ad hoc à natura data ſunt arbori vel herbæ Primò, vt eam ornent; Secundò, vt eam eiuſque fructum ab æſtu & frigore tueantur & protegant: ſic & iuuentus, forma, opes, reliquæque dotes naturæ quaſi folia ſunt, quæ carent fructu, ſed ad hoc data ſunt à Deo, vt fructum virtutum & bonorum operum ornent, conſeruent & protegant. Octauò, ſicut ex arbore oriuntur folia, ſic ex homine dotes iam dictæ. Rurſum ſicut recens folium exoriens extrudit vetus: ſic iuuentus extrudit ſenectam & ſenes, ac in eorum locum, officia & gradus militiæ, mercaturæ, gubernationis ſubintrat. Nonò, ſicut continua eſt ſucceſſio foliorum; vt aliis decidentibus alia ſuccreſcant: ſic eſt & continua generatio

Quinto.

Sexto.

Septimo.

Octauo.

Nono.

neratio hominũ, vt aliis deficientibus & morientibus alij ſubnascantur & succedant. Rursum, sicut ex eodem arboris trunco oriuntur successiuè alia & alia folia, alij & alij surculi & rami: sic ex eadẽ humana natura alij oriuntur, alij occidunt. *Decimò.* Decimò, sicut arbor valdè foliata parũ est fructifera, quia dum totum succum in folia effundit, parum vel nihil sibi reseruat, quod in fructus conferat: ita & homines qui externũ tantùm decorem & põpam spectant, parum fructus gratiæ & bonorum operum proferunt. Dum enim folia sectantur, amittunt fructum, instar canis Æsopici, qui dum vmbram carnis in flumine quasi maiorem inuasit, carnem ipsam amisit, nec vmbram acquisiuit: tales sunt prædicatores, qui dum verborum ornatum quasi folia consectantur, spiritum & fructum concionis, putà motum & conuersionem animarum deperdunt. Hi imitantur Adamum protoplastum, *Vndecimo.* qui dum fructum ligni vitæ amisisset, foliis ficus quasi veste se contexit, Genes. 3. 7. Vndecimò, cùm folium necdum protulit fructum, adhuc viret & splendet, sed simul ac edidit fructum, illi quasi cedens languet, & vergit in occasum: sic & homines dum iuuenes sunt, vigent & valent: at vbi viri proles generant & familiam instruunt; illis cedunt, languescere & senescere incipiunt, ac vergere ad mortem.

VERS. 20. OMNE OPVS CORRVPTIBILE IN FINE DEFICIET: ET QVI ILLVD OPERATVR, IBIT CVM ILLO] Dixit omnes homines morituros, iam pariter asserit eorum opera mundana intermoritura: q.d. Omnia palatia, omnes vineæ, omnes vrbes, in quibus construendis defudat hominum labor & industria, cùm sint res corruptibiles & corruptioni obnoxiæ; tandẽ deficient: & qui illa construunt, ibunt cum illis in corruptionem & interitum: quare suadeo cunctis vt illis cor non affigant, sed potiùs ab illis auellant, & ad domos opelque cęlestes numquam intermoriturae, per beneficentiam, aliaque bona opera transferant. Græca habent, *omne opus σαπρόμενον*, id est, *putrescens, deficit, & qui fecit illud abibit cum illo*; Tigurina, *omne opus marcori obnoxium delitet, & opifex eius æquè atque ipsum interit.* Omnes enim res quia conflatæ sunt è quatuor elementis, quæ per qualitates contrarias assiduè inter se pugnant; hinc ex assidua hac pugna debilitantur, corrumpuntur & *Omnis res suam habet cariem.* intereunt. Hac de causa omnes res ex sese emittunt cariem, tabem, marcoré, adeò vt & æs quod ceteris est solidius, ex se emittat æruginem, quæ ipsum consumit. Dum ergo vides columnas, pyramides, trophea, hortos, paradisos, &c. dicito: *Omne opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur, ibit cum illo.* Id liquidò videmus Romæ, vbi magnifica illa tot veterum Imperatorum & principum palatia, circi, thermæ, mausolæa, &c. ita interierunt, vt vix sciatur eorum locus. Idem ceteris omnibus accidet. Verè Psalles: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis*, Psalm. 118.

Moral. opus corruptibile & putrescens, imò putridum, est concupiscentia & peccatũ, quod proinde interibit, imò igne conflagrationis mundi & igne inferni deflagrabit, æquè ac homo, qui illud est operatus, iuxta illud S. Pauli: *Qui seminat in carne, de carne & metet corruptionẽ; & qui seminat in spiritu, de spiritu & metet vitam æternam.* Galat. 6. 8.

A ET OMNE OPVS ELECTVM IVSTIFICABITVR: ET QVI OPERATVR ILLVD, HONORABITVR IN ILLO] *Opus electum* vocat iustum & sanctum, quale est opus beneficentiæ & eleëmosynæ, quã paulò antè commendauit, quod opponit operi corruptibili: q.d. In die iudicij omne opus electum & sanctum iustificabitur, id est, iustum & sanctum declarabitur per Christi iudicis sententiam; quia ille qui illud operatus est publicè corã toto mundo honorabitur, celebrabitur & regno cęlesti adiudicabitur. Hoc est quod ait Paulus 1. Cor. 3. v. 12. *Si quis superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, lignum, fœnum, stipulam; vnuscuiusque opus manifestum erit, &c. Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem.* Vers. 21.

B In Græcis iam hic versus deest: Tigurina tamen sic eum effert, *omne opus egregium iustum censebitur, & auctor ipsius laudem ex eo consequetur.* Syrus prò hoc versu & præced. hunc habet: *Generatio moritur, & alia generatur, & omnia opera eius manifestantur coram illa, & opus manuum eius sequitur eam.*

Nota *tò electum* monet & stimulat nos, vt opera bona non qualia qualia, sed electa, eximia & heroica faciamus. Regi nil nisi selectum & eximiũ offertur: quàm ergo purum & eximium sit oportet quod Deo offertur? ne oculus Dei lucidissimus in eo quid, nõ dicam vitij, sed imperfecti, vel certè minùs perfecti deprehendat: quàm electum sit oportet, quod celebrent angeli, Sanctique omnes, quod coram eis fulgeat & coruscet per omnem æternitatem? Quare Siracides noster c. 33. 23. *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens esto*: opus enim vulgare excellenter factum, fit excellens & singulare, magisque coruscat quàm opus ist se eximium, sed vulgariter factum.

C

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua concludit beatum esse qui studet sapientiæ & iustitiæ, ac iugiter cogitat prouidentiam & præsentiam Dei.

Vers. 22. Beatus vir, qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

D 23. Qui excogitat vias illius in corde suo, & in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi inuestigator, & in viis illius consistens:

24. Qui respicit per fenestras illius, & in ianuis illius audiens:

25. Qui requiescit iuxta domum illius, & in parietibus illius figens palũ, statuet casulam suam ad manus illius, & requiescent in casula illius bona per æuum:

26. Statuet filios suos sub tegmine illius, & sub ramis eius morabitur.

27. Protegetur sub tegmine illius à feruore, & in gloria eius requiescet.

BEATVS

VERS. 22. BEATVS VIR QVI IN SAPIENTIA MORABITVR, ET QVI IN IVSTITIA SVA (τὸ *sua* non legit Ianſenius, ſed Romana & Complut.) MEDITABITVR, ET IN SENSV COGITABIT CIRCVMSPECTIONEM DEI] vt ſcilicet ex ea diſcat, quomodo ſe in omnibus circumſpectè habere debeat. Magna enim dos & virtus eſt circumſpectio, de qua vide noſtrum Aluarum de Paz de Adeptione virtutum l. 3. p. 2 c. 6 §. 5. Eſt hæc capitis totius concluſio, qua ex dictis de vanitate opum dignitate beneficentiæ, breuitate vitæ, & mortis victima, concludit beatum eſſe diuitem non opibus & centu, ſed ſapientia & ſenſu: vt ingiter in ea meditando, loquendo, operando quaſi commoretur & habitet, atque *in* id eſt de, *iuſtitia*, puta de operibus iuſtis & ſanctis exequendis aſſiduè meditetur, vt aſſiduè ſuam iuſtitiam adaugeat, ideoque ſuo *ſenſu*, id eſt, ſua mente, ſapientia & prudentia, cogitet *circumſpectionem*, id eſt, prouidentiam, *Dei*: quæ omnia circumſpiciendo rectè diſponit, ordinat & gubernat, vt ei ſe totum ſubmittat & reſignet, in eaque fidenter conquieſcat. Rurſum quæ omnia, etiam ſecreta & occultiſſima, circumſpiciendo intuetur & luſtrat, vt bona & bonos magnis præmiis, malos & malos magnis & æternis pœnis afficiat. Ideoque iugiter ita circumſpectè, cautè, piè & ſanctè agit & viuit, quaſi qui in oculis Dei omnia circumſpicientis, vindicantis & remunerantis conſiſtat, ab eoq; interiùs & exteriùs, ſurſum & deorſum, ante & retrò circumſpiciatur: quare ſummè cauet ne vel in minimò aſpectum tantæ maieſtatis offendat, *Ita Moſes*, ait Palacius, *inuiſibilem Deum, velut videns ſuſtinebat*, Hebr. 11. Ita Dauid Pſ. 15. dicebat: *Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper. Ita Elias iurabat: Viuit Dominus, in cuius conſpectu ſto*, 3. Regum 17. *Ita & Eccleſiaſticus cap. 9. monebat, vt in ſenſu noſtro ſit ſemper cogitatus Dei. Is ergo qui Deum, Dei, Filium & ſapientiam continenter præ oculis animæ habet, in ſapientia moratur, meditaturque quomodo coram illa iuſta opera faciat, cogitans ſe à Deo circumſpici, nihilq; eſſe intus & extra quod tegere culpam Deo poſſit, cùm ipſe in circuitu totos nos videat. Is ergo qui ita Deum videt, beatus ab auctore pronunciatur.* Hæc Palacius. Vnde S. Hieron. in Ezech. lib. 7. ad c. 22. *Memoria Dei*, inquit, *excludit omnia flagitia.* Et Clemens Alexandr. l. 3. Pædag. c. 5. *Hac ſolum ratione fit*, ait, *vt quis numquam labatur, ſi ſemper Deum ſibi ipſi adeſſe exiſtimet.*

Græca habent, *beatus vir qui in ſapientia meditabitur, & qui in ſenſu ſuo diſſeret*, ita Romana: ſed Complut. ſic habent, *beatus vir qui in ſapientia meditabitur bona, & qui in intellectu ſuo diſſeret ſancta*; alij, *excipiet ſancta*; alij, *docte diſputat ſancta*: Tigurina, *beatus vir qui meditatur præclara per ſapientiam, qui de iuſtitia commentatur, qui per prudentiam ſuam ſancte loquitur*; Syrus, *beatus vir qui in ſapientia erit meditans, & in intelligentia contemplabitur.*

Igitur beatum & excellum faciunt hæc tria, ſcilicet ſapientia, iuſtitia & circumſpectio Dei. Audi Rabanum: *Beatum*, inquit, *eum eſſe deſcribit, qui in ſapientia morabitur, hoc eſt, in meditatione ſacrarū Scripturarum aſſiduus erit, & ſecundum id quod ibi legit; rectè viuendo opera ſua iuſtitiæ. & hoc agens non humanum fauorem ſed dominam quærit laudem, illi ſoli placere cupiens, qui ſuſpector eſt cordis, & quem nemo falleſe poteſt.* Huic affine eſt illud Senecæ apud Lucilium, *Bonus animus & rectus ſe ſuæ parem Deoparē,*

A ſcilicet anagogicè & participatè, id eſt, ſimilem. *Nemo eſt dignus Deo, niſi qui opus Dei ſimplex. Nulla eſt maior victoria quàm vincere vitia.*

Nota τὸ *morabitur*: q.d. Aſſiduus, firmus & conſtans erit in ſtudio ſapientiæ vſque ad mortem. Vnde Græca Romana legunt *moritur*, iuxta illud c. 27. v. 12. *Homo ſanctus manet in ſapientia ſicut ſolem: ſtultus vt luna mutatur*, de quo ibidem plura. Rurſum τὸ *morabitur*, ſignificat ſapientem in ſapientia quaſi in domo, imò templo ſancto Dei, commorari. Nam *ſapientia ædificauit ſibi domum, excidit columnas ſeptem*, &c. Prouerb. 9. 1.

Nota rurſum τὸ *& in iuſtitia ſua meditabitur.* Nā, vt ſolerter aduertit Richardus de S. Victore lib. 1. de Contemplat. p. 1. c. 3. *Multum à ſe inuicem hæc tria* (cogitatio, meditatio, contemplatio) *differunt, quamuis quandoq; in materia conueniant. Cogitatio per omnia quæque lento pede, ſine reſpectu perueniendi, paſſim huc illuc q; vagatur: meditatio per ardua ſæpè & aſpera, ad directionis finem, cùm magna animi induſtria nititur: contemplatio libero volatu, quocunque eā fert impetus, mira agilitate circumfertur. Cogitatio ſerpit, meditatio incedit, & vt multum curritur: contemplatio autem omnia circumuolat, & cùm voluerit, ſe in ſummum librat. Cogitatio eſt ſine labore & fructu: in meditatione eſt labor cum fructu: contemplatio permanet ſine labore cum fructu. In cogitatione inueſtigatio, in meditatione inueſtigatio, in contemplatione admiratio. Ex imaginatione cogitatio, ex ratione meditatio, ex intelligentia contemplatio. Intelligentia obtinet ſupremum locum, imaginatio infimum, ratio medium.*

Cogitatio, meditatio, contemplatio. quomodo differant.

Tropologicè, S. Bernard. in Sententiis: ſententia 7. hiſce Siracidis verbis putat ſignificari tria, quæ perfectum quoad omnes faciunt hominem, nimirum iuſtitiam quoad proximum, circumſpectionem quoad Deum, ſapientiam ſiue iudicium quoad ſeipſum. *Moratur ſiquidem*, inquit *in ſapientia, & ſapiens eſt, qui ſemetipſum hic diudicat, vt æternum Dei iudicium euadat.* Et ſub initium: *Adam*, inquit, *in paradiſo poſitus, Primò perdidit circumſpectionem Dei; Secundo, perdidit iuſtitiam, quando vxoris voci plus quàm diuinæ obediuit. Iuſtitia enim eſt virtus, quæ ſuum cuique reddit; Tertiò, amiſit iudicium, cùm poſt peccatum correctus, obliquè per mulierem retorſit propriam culpam in auctorem, dicens: Mulier quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Eiſdem ergo virtutum gradibus redeundum eſt homini in exilio poſito, quibus primus expelli meruit de paradiſo. Primùm itaque faciendum eſt iudicium, deinde exercenda iuſtitia, tandem circumſpectio adhibenda. Et iudicium quidem nobis, ut noſmetipſos iudicemus, & accuſemus, iuſtitiam proximo, circumſpectionē debemus Deo. Hanc redeundi viam oſtendit nobis Micheas Propheta dicens: Indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid Deus requirat à te. Vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam. & ambulare ſollicitè cum Deo tuo. Hanc ſalutis viam teſtatur Apoſtolus Chriſtū docuiſſe, dicens: Apparuit gratia Dei ſaluatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & ſæcularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus in hoc ſæculo*, &c. *Sobriè* ſcilicet *quantum ad nos, iuſtè ad proximum, piè ad Deum.*

Rurſum aliqui ſic exponunt: In ſapientia morari, eſt Dei opera in ſapientia facta conſiderare. In iuſtitia meditari, eſt opera noſtra quomodo iuſtè fiant perſeuerari. Circumſpectionem Dei cogitare, eſt illum vbique præſentem & quaſi nos ambientem inueri. Rurſum „ in ſapien-

pientia morari, est mente & cogitatione versari in Christo Saluatore nostro, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, 1. Cor. 1. v. 30. Quocirca Dionys. Carthus. lib. de Inordin. corr. act. 29. hanc tamquam breuissimam perfectionis regulam tradit: *Intellectu & affectu te à terrenis abstrahe, & Deo iugiter inhærere contende*; vt sicut ait S. Ambros. in Ps. 76. v. 5. *Semper Christum annuntiemus, Christum rogemus, Christum cogitemus, Christum loquamur, in corde nostro semper, semper in ore sit Christus.*

Christus semper in corde & ore.

In sapientia moratur vacans contemplationi.

Anagogicè, in sapientia moratur qui vacat vitæ contemplatiuæ: hic enim cum sapientia moratur sicut Iacob cum Rachel, quæ typum gessit vitæ contẽplatiuæ, vti dixi Genes. 29. v. 24. & seq. Vnde S. Gregorius lib. 2. in Ezech. hom. 15. *Qui sunt*, inquit, *in Ecclesia sancta thalami, nisi eorum corda, in quibus anima per amorem sponso inuisibiliter iungitur, vt eius desiderio mens ardeat, nulla quæ ibi in mundo sunt contemplet, præsentis vitæ longitudinẽ pœnam deputet, exire festinet, & amoris amplexu in cœlestis sponsi visione requiescere; mens itaque quæ ita talis est, nullam præsentis sæculi consolationem recipit sed ad illam quam diligit, medullitus aspirat, sonet, ambulat, anxiatur.* Et S. Hieronymus lib. 2. Commentar. in Ieremiam: *Vna est*, inquit, *& sola theorica*, id est, *contemplatio Dei, cui meritò omnia iustificationũ merita, vniuersa virtutum studia postponuntur: actiua enim vita cũ corpore defuit, contemplatiua autẽ vita hic incipitur, vt in cœlesti patria perficiatur: quia amoris ignis, qui hic ardere inchoat tùm ipsũ quẽ amat, viderit, vt amore eius amplius ignescat.* Et sponsa Cant. 2. v. 9. *Ecce ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* In quę verba S. Bernardus, *Præsto*, inquit, *est oculus, cui omnia patent, si non patet ipse, vereor aspectum exploratoris illius, qui post parietem stat, quem pro acumine visus, capreæ æstimauit Scriptura; hunc ergo vereor occultorum occultorum exploratorem.* Et S. Prosper. de Vita contemplat. c. 4. *Vitæ*, inquit, *contemplatiuæ sectator ad conditorem suum corde illuminandus accedat, ipsi contẽplando, atque insatiabiliter perfruendo vigilanter inseruiat, ipsum iugiter concupiscat, præ amore eius omnia quibus inde poterit auerti, refugiat: omnes cogitationes suas, ac totam spem ex illius delectatione suspendat, literarum diuinarum sacris meditationibus vacet, in his se diuinitus illuminatus oblectet.*

A

B

C

Vers. 23. QVI EXCOGITAT VIAS ILLIVS IN CORDE SVO, ET IN ABSCONDITIS SVIS INTELLIGENS, VADENS POST ILLAM QVASI INVESTIGATOR, ET IN VIIS ILLIVS CONSISTENS] Explicat per varias metaphoras quomodo quis in sapientia moretur, & in iustitia meditetur, ac deinde v. 25. cur talis sit beatus. Dicit ergo, in sapientia & iustitia meditari, non esse aliud, quàm excogitare vias eius in corde suo, id est, sapientię rationes & modos corde suo ruminare & pertractare, itaque abscondita illius præcepta, consilia & dictamina intelligere, per quæ quasi vestigia inuestiget ipsam sapientiam, vt illam eminus intueri, audire, eaque frui & beari queat. Sicut enim venatores ceruos, damas & lepores vestigant & sequuntur per eorũ vestigia, vt eos assequantur & capiant: sic & studiosus sapientiæ ipsam per eius affectus, doctrinam, & opera quasi vestigia inuestigat, vt per ea ipsam assequatur & comprehendat. Ita Anagogicè, Sancti venantur Deum, qui est ipsa sapientia increata, per orationem & studium virtutum, euntes quotidie de virtute in virtutem, vt eum eminus videre in cælo, eiusque visione frui & beari valeant, iuxta illud Pauli *Sequor autem si quo modo comprehendam*, Philip. 3. v. 12.

D

Græca habent, *qui cogitat vias eius corde suo, & arcana eius perpendit. Egressus sequere eam vt vestigator, & vias eius ἐν τῇ φαυλ*, id est, *insidę*, vel *insidiare*, vti venator insidiatur lepori: Tigur. *qui instituta sua* (legit *αὐτοῦ*, alij melius legunt *αὐτῆς*, id est, *eius*, scilicet sapientiæ) *perpendit animo, & arcana illius cognoscit*; q. d. Beatus est Christianus, Sacerdos, Prælatus, Religiosus, &c. qui suam vocationem & instituti accuratè perpendit, eiusque arcana penetrat, admiratur, eiusque obseruationi tota mente totis viribus incumbit. Pergit Tigurina, *tamquam indagator prosequere eam, & vias eius insidę.* Vnde Syrus, *qui commurat super vias eius cor suum, & in semitis eius intelliget, & ad egrediendum post eam sicut inuestigator, & in semitis eius erit insidians*, id est, attentus ac vigil, non secus ac ij qui in insidijs sedent.

Audi Rabanum: *Via sapientiæ*, inquit, *sunt præcepta diuina, & abscõsa illius cælestia huius sacramenta. Hæc ergo qui diligenter discit, & studiosè meditando rimatur, hoc opere studens perficere quod sana intelligit fides; ipse sine dubio beatus erit: quia conditori suo veraciter placebit. Quid & Psalmista similiter comprobans dicens: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati, qui scrutantur testimonia eius; in toto corde exquirunt eum.*

Tropolog. vestigia Dei sunt creaturæ, ex his enim vestigamus creatorem: iuxta illud Rom. 1. *Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque eius virtus & diuinitas*; ita Lyranus. Sic Macedonius Anachoreta rogatus à venatore: quid ageret in solitudine, respondit: *Ego venor Deum meum* (sicut tu venaris feras,) *& eum capere cupio, & contemplari desidero: nec ab hac pulchra venatione cessabo*; ita Theodor. in Hist. Sanctor. cap. 3. *Vestigia Dei sunt creaturæ.*

Quin & Orpheus: *Mundi machina*, inquit, *est mira & admirabilis consonantia, prædicans & laudans Deum.* Vide S. Augustinum in Soliloq. c. 31. & S. Chrysostomum homil. 9. ad Populum. Porrò Richardus de S. Victore in Beniamin minore part. 1. c. 79. *Sine triplici studio*, inquit, *ad huius cognitionis celsitudinem non perducimur; per studium operis, per studium meditationis, per studium orationis: multa enim experimur operando, multa inuenimus inuestigando, multa extorquemus orando: innumera quidem, quæ nec per experientiam operis, nec per inuestigationem meditationis, inuenire valemus, per importunitatem orationis edoceri meremur.* *Mundus est musica.*

Vers. 24. QVI RESPICIT PER FENESTRAS ILLIVS, ET IN IANVIS ILLIVS AVDIENS] q. d. Sapientiæ inuestigator per eius vestigia iam dicta sequitur eam, donec per eam ad eius palatium & templum perueniat: quò dum venerit, cùm illud obseruandum necdum ingredi liceat, prospiciet per fenestras, & ad ianuam auscultabit, vt ipsam sapientiam eminus saltem, & per vmbram, videre & audire possit. Indicat nos hic, vtpote corporis ærumnis circumdatos, nõ posse ipsam sapientiam, vtpote quę est Deus ipse, intueri eminus facie ad faciem (id enim fiet in cælo) sed tantùm eminus per speculum & ænigma, vt ait Apost. 1. Corinth. 13.

Porrò Iansenius per *fenestras* accipit sacras Scripturas, per *ianuas* Ecclesiam. Per fenestras, inquit,

quis, respicit in domum sapientiæ, qui per Scripturas sacras & spirituales illuminationes contemplatur cælestia intimiùs quàm ceteri. In ianuis audit sapientiam loquentem, qui in S. Ecclesia consistens, quasi in atrio domus Dei, iam sapientiæ vicinus, omnino est audiens in tranquillitate mentis quid loquatur in ipso Dominus: quoniam loquetur pacem in plebem suam, Psal. 84. Sic & Lyranus, *Respicit*, inquit, *per fenestras illius, id est, per revelationes factas in novo ac veteri testamento; & in ianuis illius audit, id est, in Ecclesia militante, per quam ingressus est ad triumphantem.* Secundò, *fenestræ* sunt opera Dei: q.d. Beatus qui per opera Dei, quasi per fenestras introspicit eius sapientiam, bonitatem, potentiam, ceteraque perfectiones & quasi in ianuis ipsius, quid sibi faciendum sit, quidue fugiendum, audit.

Rabanus: *Fenestræ sapientiæ*, ait, *sunt testimonia S. Scripturarum: ianuæ sunt linguæ prædicatorum. In his qui assiduè discendo commoratur, oculum, mentis, & aurem obedientiæ exhibet; ille procul dubio claritatem superni luminis percipiet.*

Doctores sunt clauigeri sapientiæ.

Alludit enim ad Prouerb. 8. v. 34. *Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ad postes ostij mei.* Vbi Beda, Hugo, Caietanus & Salazar postes ostiorum, sapientiæ, asserunt esse doctores, qui proinde, ait Hugo, *similes sunt Mardochæo qui manebat ad ianuam regis*, Esther 2. doctores enim sunt clauigeri sapientiæ: eius enim claues habent, vt eam discipulis referent & patefaciant. Vnde Christus ad scribas: *Væ vobis legisperitis*, inquit, *quia tulistis clauem sapientiæ; ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis* Lucæ 11. v. 52.

Doctores ergo sunt ianitores, & quasi Iani sapientiæ: Ianus enim dictus est à priscis quasi ianuarum Deus & præses, ad eas aperiendas vel claudendas: pari modo ianuas sapientiæ referant & claudunt doctores. Et sicut Ianus pingitur bifrons, vt vna fronte priora, altera posteriora prospiciat: sic Doctorum est præterita euoluere, & præsentia ac futura prospicere, ac vtraque suos docere. Hæ enim sunt partes & officia sapientiæ ac prudentiæ.

Vnde pro *respicit* græcè est, παρακύπτων, id est, qui studiosè, intentè, exerto capite, & quasi toto corpore incumbens, pronusque prospicit; vti dixi Iacobi 1. v. 25. vbi sic dicitur, *Qui autem perspexerit* (Græcè, ὁ δὲ παρακύψας,) *in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis: hic beatus in facto suo erit.* Quibus verbis S. Iacobus alludit ad hunc Siracidis locum, eumque explicat, ac per *fenestras sapientiæ* intelligit legem Dei, cuius assidua audito, lectio, meditatio & exercitatio facit verè sapientem & beatum. Græca igitur hoc loco sic habent, *qui introspicit per fenestras eius, & ad fores eius auscultat*; Syrus, *prospexit ad eam ex fenestris, & ad portas eius erit auscultans.* Mysticè, B. Virgo sicut est ianua cæli, ita est & ianua sapientiæ, eam omnibus se inuocantibus referans & pandens, vti Prou. 8. 34. fusè ostendit noster Salazar.

VERS. 25. QVI REQVIESCIT (græcè, ὁ καταλύων, id est, diuersatur) IVXTA DOMVM ILLIVS, ET IN PARIETIBVS ILLIVS FIGENS PALVM] Hic est altior gradus prioris: q.d. Studiosus sapientiæ eam sequitur per vestigia vsque ad domum eius, ibique eam prospicit per fenestras, & ad fores auscultat: neque hoc contentus, *palum*, id est, tabernaculum, sibi figit iuxta eam, vt prope eam commoretur & assiduè versetur. Alludit ad pauperes, qui iuxta palatia vel templa (vti vidi in Belgio) tuguria & casulas ædificant, idque leui opere & appendice exigua, quia maiorem casæ partem, totumque dorsum & antrum sæpè suggerit ipse templi paries, ciuisque columnæ & anterides. Simili modo affert studiosum sapientiæ & philotheum *palum*, id est, tabernaculum, fixo palo innixum, constituere iuxta templum sapientiæ, vt eius doctrina, religione & sanctitate assiduè afflatur, totusque imbuatur. Quo significat eum speciè, suauitate & dignitate sapientiæ ita capi & rapi vt ceteris omnibus disciplinis rebusque terrenis valedicens, totum se det sapientiæ diuinæ & cælesti cognoscendæ, meditandæ & contemplandæ, iuxta illud Psalmi 1. v. 2. *Beatus vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte*, &c. Nominat *palum* non domum, vt significet nos hic non esse ciues, sed peregrinos, ideoque non habere domum, sed morari in tabernaculis, instar Hebræorum peregrinantium per desertum in terram promissam. Philotheus ergo figens palum, cui alliget tabernaculum peregrinationis suæ, in quo habitet, adhærens scilicet domui sapientiæ & cælo, eique firma ipse & conuersatione incumbens, dicat cum Paulo, *Nostra conuersatio in cælis est*, Philip. 3. v. 20. Vnde Syrus vertit, *& habitabis in circuitu domus eius & in parietibus eius pulsabit fidibus suis*: q.d. studiosus sapientiæ, Deique philosophus, iuxta cælum mente habitat, ac sapientiæ Deique est fidicen, quia assiduè Deum laudat, eique in hymnis & mentis gaudio exultat & iubilat, ideoque miram non tantùm sibi, sed & Deo, ac sanctis angelis delectationem & gaudium exhibet, sicut solent fidicines ante fores exhibere principibus, pulsando harmonicè suas fides, suamque chelym. Tales sunt hodie viri Religiosi, qui mundi vanitatem despicientes, totos se dant sapientiæ, rebus cælestibus & diuinis, qui proinde quasi angeli terrestres, & homines cælestes in terris agunt vitam cælestem, adeoque in ipsis quasi cæli atriis & vestibulis, versantur, proximè exspectantes vt in ipsa cæli penetralia à Christo, qui est Dei Sapientia, inducantur. Vnde S. Ephrem, tractatu de Beatitudin. *Beatus*, inquit, *est, qui quasi angelus, imò quasi Cherubim & Seraphim assiduè assistit Deo, eumq; laudat & glorificat*, &c.

Symbolicè.

Symbolicè, noster Aluarus de Paz de Adeptione virtutum lib. 3. p. 4. c. 10. Quid, ait, est iuxta domum sapientiæ requiescere, nisi vitam agere sapientum vitæ similem, ac præceptis sapientiæ conformem? Quid autem est in parietibus domus sapientiæ pusillum figere, ex quo tabernaculum nos protegens dependeat, nisi nostrum refugium ac protectionem non fauore hominum, sed in bonis operibus collocare? Et quid est casulam aut humile tabernaculum in manibus sapientiæ ponere, nisi nos totos eius gubernationi & directioni committere? Qui hæc præstiterit in corde suo, bona cælestia per omnem æternitatem possidebit.

STATVIT CASVLAM SVAM AD MANVS (græcè, *ad manum*, idem est quod, ad latus, q.d. Prope illam) ILLIVS, ET REQVIESCENT IN CASVLA ILLIVS BONA PER EVVM] Idé dicit & exaggerat. Tabernaculū studiosi sapiētię vocat *casulā* ob humilitatē,

quia talis studet humilitati & paupertati: hæc est enim vera sapientia, quæ nos facit humiles & pauperes spiritu in terra, vt simus locupletes in cælo, putà in sensu, gustu, & spe rerum cœlestium. Vnde Chromatius in illud Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*; Hi, ait, *pauperes sunt mundo sed diuites Deo: egentes sæculo, sed locupletes Christo.* Græca habent *figuret tabernaculum ad mansum eius, & diuersabitur in diuersorio bonorum*; Tigurina, *qui ad latus illius taberna vllam collocarit, is aget in hospitio bonorum*; Syrus, *habitabit in habitatione bona.* Hæc omnia non aliud significant, quàm studiosum sapientiæ totum se dedere sapientiæ, eique appropinquare, quoad fieri potest, in hac vita: atque ex hac sapientiæ vicinia & contubernio percipere bona omnia per omne ævum, tum præsens, tum futurum, putà per omnem æternitatem.

Perperam Lyran. & Dionys. pro *per eum*, legunt *per eum*, scilicet, Deum vel sapientem: q.d. Per studium & operam sapientis omnia bona requiescunt in causa eius; nam Romana, & ceteri codices legunt *per eum*.

Bona hæc quæ sapienti confert sapientia, recenset Salomon Prou. 3. v. 2. 4. 10. 14. 15. 16 vbi sic ait, *Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria, &c. Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus.* Et v. 22. *Et erit vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget. Si dormieris non timebis: quiescet, & suauis erit somnus tuus.* Causam dat v. 26 *Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris.* Fusiùs & neruosiùs sapientiæ bona describit Sapient. c. 7. v. 8. & sequ. & toto c. 8.

Per sapientiam, toto hoc libro practicam, scilicet cum Dei timore & amore coniunctam, intelligit Siracides. Sicut enim prudentia vera licet propriè sit in intellectu, tamen ad affectũ & voluntatem se extendit, facitque vt illa bonum honestum à se propositum amplectatur, vti docet Aristot. in Ethicis. Prudens enim est, non qui prudenter iudicat quid faciendum sit, sed qui illud ipsum amplectitur & exequitur: quare prudentia vera sine virtutibus ceteris esse nequit. Ita pariter vera sapientia licet sit in intellectu, tamen ad voluntatem se extendit, eique persuadet Deum timere, amare, colere, obedire, &c.

Sapientia vera definitiones ex S. Augst.

Quocirca S. Augustinus sapientiam variè definit & circumscribit, vt varia eius officia, dona & bona repræsentet. Nam lib. 1. contra Academic. c. 15. ita eam definit: *Sapientia est via recta, quæ ad veritatem ducit.* Et c. 6. *Sapientia est rerum diuinarum humanarumq; scientia.* Et libro de Beata vita, sub finem: *Sapientia*, ait, *nihil est aliud quàm modus animi, hoc est, quo ipse animus libratur, vt neque excurrat in nimium neque infra quàm plenum est coarctetur.* Idem Enchiridio ad Laurentium, c. 1. *Hominis sapientia*, inquit, *est pietas*; iuxta illud Iob c. 28. *Ecce pietas ipsa est sapientia*; græcè, pro *pietas* est θεοσέβεια, id est, Dei cultus, quæ est ἐυσέβεια, id est, bonus cultus dicitur, quo scilicet Deus colitur fide, spe, charitate. Hæc est vera sapientia. Auctor libri de Spiritu & anima, qui extat tomo 3. S. Augustini c. 11. *Mens*, ait, *ex re dicta est, quòd emineat in anima, vel à Græco μήνη, id est, luna: quia sicut luna crescit & deficit, sic mens nunc caput summis inserit, nunc desidit in infimis: modò ad corporalia regenda deflectitur, modò A æternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhærere resistit.* Et mox: *Sapientia est amor boni, siue sapor boni: à sapore siquidem dicitur. Mentis visio est intelligentia, gustus sapientia. Illa contemplatur, ista delectatur, &c. In summo est sapientia. Summa namque sapientia ipsa Deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus Dei.* Et inferiùs: *Sapientia intendit ad superna & cælestia, prudentia ad transitoria & caduca. Nam diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum; sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quæsi in virum & mulierem, vt vir sit superior & regat, mulier inferior & regatur.* Pulcherrimè verò & plenissimè eam definit S. Augustinus lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 9. explicans illud Matth. 5. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Sapientia*, inquit, *est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem* (non tolùm sensum vel intellectum) *& suscipiens similitudinem Dei.* Facit, enim, vt sapiens instar Dei sit excelsus, compositus, cælestis, imperturbatus tam in aduersis quàm prosperis, adeoque quasi Deus quidam in terra obambulans.

Mysticè Rabanus, & ex eo Glossa: *Quid per casulam*, inquit, *nisi sacerdotij dignitas exprimitur? ille enim casulam suam ad manum sapientiæ apponit, qui doctoris officium in Ecclesia gerens, sanæ doctrinæ opera instituere contingit, vt auditores suos per rectam doctrinam simul instruat, & per bona exempla.*

STATVET FILIOS SVO SVB TEGMINE ILLIVS, ET SVB RAMIS EIVS MORABITVR. PROTEGETVR SVB TEGMINE ILLIVS A FERVORE, ET IN GLORIA EIVS REQVIESCET] Pergit explicare, quæ quantaque bona sapienti obueniant à sapientia, ob quæ beatus censendus est, per aliam metaphoram, scilicet arboris, quæ suis ramis eum eiusque causam adumbrat; ita vt ipse cum filiis suauiter in vmbra eius requiescat, ne prot. gatur ab æstu omnique aëris iniuria: denique arbor hæc suis frondibus, floribus & fructibus magnum ei decus, voluptatem & gloriam afferat. Simili enim modo sapientia protegit sapientem, eiusque familiam tum physicam, vt scilicet, filios & subditos iuxta sapientiæ leges viuere doceat; tum mysticam, quæ conflatur ex omnibus animæ potentiis, sensibus & viribus, ita vt sub eius tegmine, id est, protectione, tutus sit ab omni incursu tentationum & hostium; ac in eius tutela securus, fidens, animosus & glorioſus conquiescat. Sapientia enim affert mentis tranquillitatem, lætitiam, constantiam, sublimitatem, vt in cælo Deoque defixus omnia mundi prospera & aduersa, omnesque turbines ex alto videat & rideat, despiciat & calcet. Quæ sanè ingens & heroica est virtus ac gloria, præsertim quia gloriam æternam in cœlis ipsi apparat, illumque ad eam manuducit. Vnde Tigurina vertit, *in tutelam tradet ipsi liberos suos tum sub ramis ipsius morabitur, & ab æstu protegetur per eam, atque in gloria ipsius habitabit*; Syrus, *iacies, manus suas super ramos eius? & inter ramos eius eris habitans, & sedebit in vmbra eius (tutus) ab æstu, & in cenaculis eius eris deambulans.* VERS. 26. VERS. 27.

Alludit ad domos nobilium & diuitum, qui iuxta eas plantant palmas, cedros, cypressos, vt domos ornent, vmbra sua protegant, frondibus recreent, fructibus pascant, ac nominatim alludit ad Isaiæ 4. 6. *Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & in abscondionem à turbine & à pluuia.* Vide quæ ibidem annotaui.

Mysticè,

Myſticè, ſapiens, id eſt, ſanctus, *filios*, id eſt, opera ſua, *ſtatuet* per intentionem rectiſſimam ſoli Deo placendi, *ſub tegmine* ipſius Dei, ne vnquam pereant: & ſub eius prouidentia, quaſi *ſub ramis* arboris pulcherrimæ *morabitur*, à quo protectionem ab omni hoſtium incurſu ac gloriam tum præſentem, tum æternam; tum terrenam, tum cæleſtem conſequetur. Ita faciebat ſponſa Cant. 2. 3. *Sub vmbra*, inquit, *illius quem deſideraueram ſedi, & fructus eius dulcis gutturi meo.* Quod Chaldæus explicans ait: *Tunc temporis*, inquiens, *in vmbra maieſtatis eius deſideraui habitare, & verba legis eius dulcia fuerunt gutturi meo, & præmia præceptorum eius ſeruantur mihi in ſæculo venturo.* In quem locum ſcribens S. Gregorius: *Vmbra*, inquit, *Chriſti protectio eſt Spiritus ſancti: Spiritus quippe ſanctus mentem quam replet, obumbrat, quia omnium tentationum feruorem temperat, & dum aurâ ſuæ inſpirationis ſuauiter mentem tangit, quidquid noxij caloris ſuſtinebat, expellit: &, quam tam ſorſitan nimius vitiorum æſtus marcidam fecerat, vmbra ſancti Spiritus protegens recreat, vt, dum in eius inſpiratione ſedens pauſat, vires colligat, quibus ad æternam vitam robuſtius curret.*

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN fine capitis præcedentis oſtendit, quanto ſtudio ſtudioſus ſapientiæ ſectetur ſapientiam, vt illi appropinquet; nunc viciſſim oſtendit quantâ benenolentiâ eidem ſapientiæ occurrat, quantaq́ dona & gratias ei conferat. Inde v. 7. declarat, ſapientiam fugere ſtultos, ſuperbos, doloſos & mendaces: ambire verò ſenſatos, humiles, ſinceros & veraces. Denique v. 11. docet ſapientiam & Deum non eſſe auctorem peccati, vtpote quod execretur, ſed cuique dediſſe liberum arbitrium, vt eligat bonum vel malum, vitam vel mortem. Igitur hîc inſignis eſt deſcriptio liberi arbitrij, in cuius poteſtate eſt eligere ſapientiam vel ſtultitiam, id eſt, virtutem vel peccatum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi timet Deum, faciet bona: & qui continens eſt iuſtitiæ, apprehendet illam,

2. & obuiabit illi quaſi mater honorificata, & quaſi mulier à virginitate ſuſcipiet illum.

3. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalutaris potabit illum: & firmabitur in illo, & non flectetur:

4. & continebit illum, & non confundetur: exaltabit illum apud proximos ſuos.

5. & in medio Eccleſiæ aperiet os eius, & adimplebit illum ſpiritu ſapientiæ & intellectus, & ſtola gloriæ veſtiet illum.

6. Iucunditatem & exultationem theſaurizabit ſuper illum, & nomine æterno hereditabit illum.

VERS. 1. QVI TIMET DEVM, FACIET BONA] Iam dicta cap. præcedenti verſ. 11. 17. 21. 23. & ſequent. ſcilicet opera beneficentiæ, iuſtitiæ, veſtigationis ſapientiæ, ſed maximè dicta v. 22. vbi Complut. legunt, *beatus qui in ſapientia meditabitur bona, & in intellectu ſuo diſſeret ſancta.* Eò enim alludit: hæc enim ſunt bona quæ facient is qui timet Deum: q.d. Timens Deum, quælibet opera bona & ſancta faciet, vt iis placeat Deo, eiuſque gratiam demereatur; nimirum, meditabitur iuſtitiam, cogitabit circumſpectionem Dei, reſpiciet per feneſtras ſapientiæ, figet palum in pariete, domus ſapientiæ, &c. Quocirca pro *bona* Græca habent ἀυτὴν, Noſter legit ἀγαθὰ) *ipſa*, ſcilicet quæ iam dixi. Eſt enim hic verſus quaſi anacephalæoſis & ſummaria repetitio totius cap. præc. Vnde

Cornel. in Eccleſiaſt.

B aliqui Latini legunt, *faciet illud*, ſcilicet iam dictum.

ET QVI CONTINENS (id eſt, compos) EST IVSTITIÆ, APPREHENDET ILLAM] ſcilicet ſapientiam, de qua toto cap. præcedenti fuit ſermo. Oſtendit quæ ſint veſtigia, per quæ veſtigandam dixit ſapientiam, docetque ea eſſe timorem Dei, & opera iuſtitiæ; ideoque timentes Deum, & operantes iuſtitiam, apprehendere ſapientiam cum omnibus eius bonis iam dictis, ſcilicet, vt per eam protecti, ſecuri viuant vitam quietam, hilarem, ſanctam, & bonis omnibus abundantem. Græca habent: *qui timet Dominum, faciet illa; & qui compos eſt ſcientiæ legis* (non ſpeculatiuæ, ſed practicæ, putà iuſtitiæ, vt vertit Noſter) *comprehendet eã*; Tigur. *qui Dominũ reueretur, faciet hæc; & cognitionem legis adeptus, hanc apprehendet*; Syrus, *qui timet Deũ, faciet ita; & qui docet legem, ambulabis in ea.* Pro *continens* græcè eſt, ἐγκρατὴς, id eſt, compos, ſiue qui tenet iuſtitiã. In vno veruſto codice eſt, ὁ εἰληφὼς γνῶσιν νόμου ἐυρήσει αὐτὴν, id eſt, *qui acceperit cognitionẽ legis, inueniet eã*, ſcilicet ſapientiam. Senſus eſt: q.d. Qui timet Deum, eiuſque legem adimplet (quod eſt, facere iuſtitiam, ſiue ius & iuſtum à lege præſcriptum) hic apprehendet ſapientiam. Non enim ſola ſpeculatione & cognitione, ſed praxi & operatione legis cognitæ, acquiritur ſapietia hæc vera & practica. Repetit & inculcat id quod dixit, c. 1. 33. *Concupiſcens ſapientiã, conſerua iuſtitiã, & Deus præbebit eam tibi.* Siracidi ſuccinit Ananias in *Pirke aboth*, id eſt, in Sententiis patrum c. 3. *Omnis homo*, inquit, *qui plus habet operum quàm ſapientiæ, eius ſapientia permanet: qui autem è contrario plus habet ſapientiæ quàm operũ, eius ſapientia diuturna & ſtabilis eſſe nequit.* Ibidem R. Eleazar: *Qui*, inquit, *ſapientia plus quam bonis operibus abundat, cui ſimilis eſt? Vtique arbori multis frondibus luxuriãti, paucis autem radicibus in terra fixæ. Adeſt ventus, repentino impetu illa concutiens, ac tandem ſurſum euertitur, ſicut ait Ieremias* cap. 17. 6. *Erit quaſi myrica in deſerto, &*

non videbit cùm venerit bonum : ſed habitabit in ſiccitate in deſerto, in terra ſalſugine. Qui autem operibus bonis ſupra ſapientiam affluit, cui ſimilis eſt ? vt ſit ſicut arbori paucis quidem exuſta ramis, ſed multas ad teſtam traduces mittenti. Nam etſi vis magna ventorum eam ſuccuſſerit, nullatenus loco mouebitur, nec ſecundum aliud latus : ibidem : Erit tanquam lignum quod tranſplantatur ſuper aquas, quod ad humorem mittit radices ſuas & non timebit cùm venerit æſtus : & in tempore ſiccitatis non erit ſollicitum, nec aliquando deſinet facere fructum.

Timor Dei vrget ad profectum ſanctitatis.

Porrò, quo magis creſcimus in iuſtitia, eo magis apprehendimus ſapientiam, magiſque bonorum eius participes efficimur. vò ergo *apprehendet*, ſignificat actum non tolùm inchoatum, ſed & creſcentem ac perfectum: quanto enim quis magis timet & reueretur Deum, eique per bona iuſtitiæ opera placere ſatagit, tanto magis apprehendit ſapientiam, fitque ſapientior. Quod cuiqs ſummè conandum eſt, vt Chriſtum ducem ſuum ſequatur, de quo ſcribit, S. Lucas c. 2. 52. *Iesus proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia, apud Deum & homines.* Ita Rabanus: *Quanto*, ait, *quis ſollicitior eſt in cuſtodia mandatorum Dei, & ſtudioſior in iuſta conuerſatione, tanto largiùs gaudet in ſapientiæ perceptione.* Horum omnium cauſa eſt timor Dei. *Qui enim*, ait noſter Aluarez tract. de Timore, *in timore Domini ſuerit radicatus, is ab ipſo timore ſollicitabitur, ne otioſus & deſes maneat, ſed ingiter in ſanctas actiones incumbat. Qui autem per exercitationem bonorum operum, iuſtitiam ac virtutem apprehenderit, is ſapientiam quoque, & Dei ſapidam notitiam apprehendet. Quare timor ad omnia bona, quæ ad actionem & contemplationem pertinent, ſuam dominationem extendit.* Vnde S. Bernardus ſer. de Donis Spiritus ſancti c. 1. qui habetur pag. 101. *Prima*, inquit, *gratia eſt timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, iuxta illud Pſalmiſtæ: Iniquitatem odio habui & abominatus ſum: & alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namq; eſt: Timor Domini odit malum. Et item: Time Deum, & recede à malo. Et de Iob dicitur: Vir timens Deum, & recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium eſt, nullum bonum pullulare vel manare poteſt. Sicut enim ſecuritas vel deſidia cauſſa eſt & mater omnium delictorum: ſic timor Domini radix eſt & cuſtos omnium bonorum.* Et S. Ephrem de Timore Dei tom. 1. *Qui timorem*, inquit, *Dei obtinet, hic illucſcit, non exagitatur animo, ſed Dominum ſuum exſpectat, ne fortè repentè veniat, ipſumq; negligentia turpitè & imparatum offendat ſeparetq;. Qui Deum timet, non eſt expers curæ ac ſollicitudinis: ſemper enim vigil eſt ac ſobrius. Qui timet Dominum, immodicè non eſt deditus ſomno: vigilat enim, & aduentum Domini ſui exſpectat. Cui timor Dei eſt, in nullo ſe negligentem præbet, ne Dominum ſuum offendat. In quo timor Dei eſt, uerſatur atque deſidiæ non ſe tradit: ſemper enim ſua diligenter curat, ne condemnetur à Domino. In quo eſt timor Dei, ſemper quæ Domino ſuo placere probat, eaſq; amplectitur & perficit: vt, cùm Dominus eius venerit, in multis ab eo laudetur. Plurimorum enim bonorum cauſſa eſt timor Dei poſſidentibus illum.*

Vers. 2. Et obviabit illi quasi mater honorificata, et quasi mvlier a virginitate svscipiet illvm] quæ ſcilicet non à viduitate, ſed à *virginitate*, id eſt, virgo, ducta eſt, factaque mulier, id eſt, vxor. Vnde græcè eſt, *ὡς γυνὴ παρθενίας*, id eſt, *tanquam vxor virginitatis*, quæ ſcilicet in virginitate, id eſt, virgo, ei deſponſata eſt, factaq; coniux: ideoque mariti moribus obſequitur, ſeſeque facilè conformat, & idcirco tenerè diligitur. Græca non habent *Ie honorificata*; ſed hæc tantùm: *Tanquam mater obuiabit ei, & quaſi vxor virginitatis excipiet eum*; Tigurina, *& cum tanquam vxor virgo ducta excipiet*: q.d. Quanto honore, & amore, ſuauitate & gaudio virgo ſponſa excipit ſuum ſponſum, cui recens deſponſata eſt, tanto pariter ſapientia excipiet ſui ſtudioſum, qui eius amplexus & connubium ambit. Syrus, *ſicut mulier adoleſcentiæ*, quæ ducitur in adoleſcentia *appropinquant illi*. Significat occurſum ſapientiæ, ſcilicet, ſapientiam ſe quærentibus occurrere mirâ promptitudine & beneuolentia, per duas ſimilitudines, matris ſcilicet honorabilis, & vxoris virginis; idque

Sapientia ſuos blanditur quaſi mater & ſponſa.

Primò, quia nulli ſunt tam intenſi amores in mundo quàm matris erga filium, & virginis ſponſæ erga ſponſum. Hoſce, imò multò maiores, ſapientia diuina ſuo hoſpiti demonſtrabit, maiores, inquam, tanto, quanto maior eſt ſpiritus quàm caro, Deus quàm homo, cælum quàm terra. Hos amores ſentiebat ille qui dixit: *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum*, Pſalm. 83. v. 7. Et *Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum*, Pſal. 41. v. 3. *Prima.*

Secundò, quia in vtroque honor miſcetur amori, ita vt nec amor minuat reuerentiam, nec reuerentia amorem. Mater enim honorata, v.g. regina, filius ſuis occurrens, eos amanter amplectitur vt matrem, honorificè vt reginam. Similiter virgo ſponſa occurrit ſponſo caſto amore, vt ſponſa, ſed & reuerenter ac pudibunda quaſi virgo. Itidem facit ſapientia ſuis diſcipulis. *Secunda.*

Tertiò, quia vterque amor continet amoris delicias, quæ mentem conſolatione adimplent, & voluptate quaſi exſaturant: mater enim materno amore filiis quaſi viſceribus ſuis occurrens, omnem ſuum affectum, ac ſe ipſam quaſi totâ in eos effundit: itidem facit virgo ſponſa erga ſponſum. Idem facit Deus, Deique ſapientia & gratia, iuxta illud (quò alludit hic Siracides) Iſaiæ 66. v. 13. *Quomodo ſi cui mater blanditur, ita ego conſolabor vos: videbitis, & gaudebit cor veſtrum.* Et v. 11. *Vt ſugatis & repleamini ab vbere conſolationis eius: vt mulgeatis, & deliciis affluatis ab omnimoda gloria eius, &c. ad vbera portabimini, & ſuper genua blandientur vobis.* Porrò tantus eſt amor Dei, eiuſque ſapientiæ & gratiæ erga homines, vt non ſolùm ſe quærentibus occurrat, ſed & non quærentes, imò fugientes & auerſantes, inſequatur, eoſque ad ſe alliciat & inuitet, imò cogat. Quàm ergo ingrati, inhumani, ſtolidi & barbari ſunt qui Deum adeò ſui amantem negligunt, imò contemnunt & ſpernunt, adeoque contra eum pugnant! *Tertia.*

Quartò, Rabanus: *Meritò*, ait, *ſapientia mater nuncupatur propter gratiam nutrimenti, & virgo propter ſpeciem pulchritudinis, & ſanctitatem caſtitatis: quoniam nihil eſt in ea immundum, neque coinquinatum. Ipſa eſt enim candor lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius: & per ipſam ſanati ſunt quicunque Deo placuerunt à principio.* Hoc eſt quod ait Sapiens c. 6. v. 13. *Clara eſt & quæ numquam marceſcit ſapientia: & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui ſe concupiſcunt, vt illis ſe prior oſtendat. Qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit:*

rabit: assidentem enim illam foribus suis inueniet.

Ratio est, quia sapientia Dei est eius bonitas; bonitatis autem est se vtrò communicare; bonum enim est sui diffusiuum: bonitas autem infinita infinitè desiderat ei communicare & diffundere. Talis est bonitas Dei & sapientiæ increatæ. Sapientiam quasi matrem sequuntur eius filij, putà sapientes & doctores, vt, scilicet, facilè suam sapientiam, dona & gratias aliis communicent: ad hoc enim ea à Deo acceperunt, & per hoc magis ea augebunt: tum, quia qui docet alios, docet seipsum: tum, quia quo quis alacriùs & diligentiùs docet alios, eo magis docetur à Deo, tum, quia Deus liberalitate se vinci non patitur, sed liberali liberaliùs erogat, vt liberalior in alios esse pergat.

Quinto, eadem hic accipi potest *mater & mulier virginitatis*. Alludit enim ad occursum sponsi & sponsæ: *mater* ergo *honorificata* est spõsa præcipua quæ erat materfamilias, ideoque in summo honore habebatur à tota familia. Non enim vult sapientia quasi ancilla & concubina, obuiare quasi sponsa, illi qui aliâ illi anteponit. Vbi Nota, olim licitam fuisse polygamiam, ita vt viro liceret ducere plures vxores; sed vna de his erat primaria, quæ proinde familiam regebat, & vocabatur materfamilias, quam proinde maritus manu apprehendens, sibi certa verborum forma despondebat, tuncq; dicebatur illa mariti in manum venire, vel conuenire, hoc est, cooptari in matremfamilias; cæteræ verò simpliciter ducebantur, & vocabantur concubinæ vel secundariæ vxores. Ita Cicero in topicis: *Si Fabiæ*, inquit, *pecunia legata est à viro, si ea vxor materfamilias esset, si ea in manu viri non conuenerat, nihil debetur: genus enim est vxor; eius duæ formæ vna matrumfamilias, hæ sunt quæ in manu conuenerunt; altera earum, quæ vxores tantùm habentur.* In quem locum scribens Seuerinus Boëtius lib. 2. cùm tribus modis vxorẽ duci dixisset, vsu, farre, coëmptione, explicatis primis duobus, *Coëmptio*, inquit, *certis solemnitatibus peragebatur, & sese inuicem interrogabant; vir ita: An sibi mulier materfamilias esse vellet; illa respondebat, velle. Mulier, an sibi paterfamilias esse vellet? ille, velle respondebat. Itaque mulier viri conueniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem.* Vide noster Pineda in c. 21. Iob v. 15. nu. 9. sic explicat: *Qui continens est iustitiæ, apprehendet illam, & obuiabit illi quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Id est, qui iustitiam, qui sanctitatem, quæ Deum quærit, non oportebit vniuersum vitæ laborem & lassitudinem suscipere, vt illam consequi possit. Nam sicut inter sponsos constitutum erat, vt venienti sponso occurrerent sponsa, quæ etiam erat & dicebatur materfamilias (non enim hîc de matre agitur respectu sibi, sed respectu patris familias:) ita Deo occurrimus venienti & quærenti eos qui se inquirũt. Sic occurrit misero Deus, Ier. 15. 11. Si non occurri tibi in tẽpore afflictionis. Sic occurrit laboranti, præmium largiturus. Isaiæ 64. v. 3. Occurristi lætanti & faciensi iustitiam in viis tuis (quasi dicat, in ipso medio itinere) recordabuntur (cùm te præsentem viderint, tua præsentia & occursu recreati) tui. Sed ita tamen occurris Deus, vt non solùm parturi videatur nobiscum viam, & itineris molestiam; sed ferè eorum quod itineris & laboris est, conficiat ipse, ac se nobis vix ex nostris finibus egressis, obuiam præbeat, vt expressiũ videas, Matth. 15. in muliere illa Chananæa: nã vix à finibus Tyri & Sidonis egressa, Christum Iesum obuiam habuit, qui primùm ex Iudæa finibus egressus secesserat in partes Tyri & Sidonis. Ergo diuina sapientia præcurrat qui se concupiscunt, vt illis se prior offendat.* Hæc Pineda, cui fauet & Salazar quem mox citabo.

Tropol. Sicut Deus, Deique sapientia tantum suum amorem in nos effundit, quasi mater in filios, & quasi virgo in sponsum: ita vicissim nos omnem affectum ei vni dedere, imò reddere par est, vt eum solùm amemus, & nil nisi propter ipsum. Hęc est enim puritas amoris, cui deputando indies magis magisque studere nos oportet, vt spoliantes nos omni amore rerum creatarum, eum totum conferamus in Deum, vt Deum in omnibus creaturis amemus, & omnes creaturas in Deo: ac mente abstrahamus ab amore nostro omne bonum creaturæ, vt is in solo creatore defigatur, & conquiescat. v.g. dum videmus quid pulchrum, audimus quid harmonicum, sapimus quid deliciosum, in omnibus mente & amore tranſeamus & feramur in auctorem horum omnium, putà in Deum, qui est fons immensus omnis pulchritudinis, harmoniæ & deliciarum: in eo ergo quasi oceano nos totos per amorẽ immergamus & natemus, sicut pisces natant in aqua, & sicut aues volant in aëre. Eum toto mẽtis sinu & affectu recipiamus, sicut aër recipit radios Solis, sicut speculum recipit speciem regis, vt in anima nostra quasi in speculo, nõ nisi diuinæ virtutis & amoris imago refulgeat. Sensim verò adeò depuratur hic amor, vt viri eximiè spirituales & sancti, ne gratiam quidem & gloriam ament in se, sed in iis solùm ament Deum, vti faciunt Beati in cælo. Quare æqualiter Deum amant in quibuslibet creaturis, ac tam in aduersis quàm in prosperis; qui in vtrisque vsquè Deum quem solum amant, recipiunt, nimirum Christum dilectum suum tam inueniunt in monte Caluariæ quàm Tabor. Sicut ergo in monte Caluarię non amant crucem; sed Christum crucifixum; sic & in Tabor non amant gloriam, sed Christum transfiguratum & gloriosum: perinde ac eumdem venerantur in imagine tam lutea vel æneа, quàm aurea, quia non æs vel aurum, sed imaginem, imò Christum in imagine, venerantur. Et sicut Mathematicus triangulum considerat in se, abstrahendo ab eo quòd sit ligneus vel lapideus: ita Sanctus Deum considerat & amat in creaturis tã vilibus quàm pretiosis, abstrahendo ab eis, & purè contemplando & amando suum triangulum, putà SS. Trinitatẽ, cui dicit cum sponsa in Cant. toto corde, *dilectus mei mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, & inclinentur umbræ.* Et cum Paulo: *Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam:* Et: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Et cum Psalte. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?*

Tropol. quam Deum redamare debeamus.

Allegor. B. Virgo, æternæ sapientiæ, putà Christi Domini, genitrix, iustis eam inuocantibus occurrit quasi *mater honorificata*, vt eam appellat S. Ildefonsus serm. 1. de Assumpt. ac S. Bonauent. in Psalterio Virginis. Et rectè nam Primò ipsa est mater Dei, siue Deipara, qui post Deum summus est honoris titulus. Secundò, quia eam honorauit Filius Deus, cùm in terra se illi quasi matri subiecit: rursum in cælo honorauit eam, collocando à dextris suis; cuius typus fuit in Salomone, qui simili modo honorauit Bethsabee.

B. Virgo nobis est mater honorificata. Primo.

Secundo.

sabee matrem suam. 3.Regum 2. v.19. *Surrexit*, inquit, *rex in occursum eius, adorauitq; eam, & sedit super thronum suum, positusq; est thronus matri regis, quæ sedit ad dexteram eius.* Nam,vt ait Methodius orat.de Purificatione, *Qui dixit: Honora patrem & matrem, vt decretum à se promulgatũ obseruaret, omnem gratiam matri & honorẽ impendit.* Tertiò,quia ipsa est mater omnium fidelium & Sanctorum. Vnde à Patribus vocatur, *mater viuentium*, sicut Eua vocatur *mater morientium*: quia,vt ait S. Epiphan.hæresi 78. *à Maria hæc vita mundo genita est, vt viuentem gigneret, & fieret Maria mater viuentiũ.* Et infrà *Eua mortis causa facta est hominibus, per ipsam enim mors ingressa est in mundũ: Maria verò causa vitæ, per quã genita est nobis vita, & per hanc Filius Dei aduenit in mundũ.* Rursum Christus moriens, nos omnes,id est,fratres suos,matri suæ commẽdauit & resignauit, dicens S.Iohanni: *Ecce mater tua*: S.Ioannes enim omnes nos repræsentabat. Vnde Origenes præfatione in S Ioannem: *Christus*,inquit, *dicens: Mulier ecce filius tuus, perinde est ac si dixisset Ecce hic est Iesus quem genuisti. Nam quisquis perfectus est, amplius non viuit ipse, sed in ipso viuit Christus: cumq; in eo viuat Christus, dicitur de ea Maria: Ecce filius tuus Christus.* Quocirca Albertus Magnus sermone super *Missus est*, asserit B. Virginem *tantam gerere maternam omnium, cui proportione sua aptari possit illud quod de Sapientia dicitur: ipsi cura est de omnibus* S.Augustinus libr. de Virginitate c.6. *Hæc*,inquit, *mater spiritu est membrorum Saluatoris, cooperata est charitate, vt fideles in Ecclesia nascerentur.* S.Anselm.de Excellent. Virgin. c.11. *Beata Dei genitrix*,ait,*suis meritis tuncta reparanda, mater est, & domina rerum.* S.Bernardinus tom.3.serm.6.a.2. c.2. *Virgo*,ait,*per consensum in incarnationem, omnium electorum salutem viscerosissimè expetiit, & procuramit, & ex tunc in suis visceribus, omnes baiulauit, tamquam verissima mater filios suos.* Vnde ipsa B.Virgo S.Brigittæ lib. 4. Reuelat.c.138. reuelauit *se non tantùm iustorum, sed etiam peccatorum qui ad bonam frugem recipere se volunt, matrem esse, eisque opem ferre.* Clamemus ergo cum tota Ecclesia: *Maria mater gratiæ, mater misericordiæ: tu nos ab hoste protege, & hora mortis suscipe.* Et in Litaniis: *Mater diuinæ gratiæ, Ora pro nobis.* Denique ipsa est mater fidei,spei & charitatis,iuxta illud c.24. *Ego mater pulchræ dilectionis, timoris & agnitionis, & sanctæ spei*; de quo plura ibidem.

Nota.*τὸ obuiabit* optimè conuenit B.Virgini: quia ipsa innumeris velut alis misericordiæ circumdata,ilicò aduolat,vt miseris opituletur. Vnde S.Anselmus lib.de Excellent.Virginis c.6.*Velocior*,inquit,*est nonnunquam salus, memorato nomine eius* (id est,Mariæ) *quàm inuocato nomine Domini Iesu.* Et rationem reddit: quia ad Christum tamquam ad iudicem pertinet etiam punire: ad Virginem tamquam ad patronam, non nisi misereri.Porrò B.Virgo propriè quasi mater occurrit B.Ioanni, vtpote ei à Christo in cruce data in matrem. Quocirca Ecclesia in Festo S.Ioannis, hæc legit loco Epistolæ. Et Albinus Flaccus,qui iussu Caroli Magni Imper.homilias Patrum collegit, hæc adaptat S.Ioanni,eiusque Festo.

Iam reliqua quæ subnectit Siracides,*Cibabit illum pane vitæ & intellectus*,&c.facilè est B.Virgini adaptare, ac præsertim illud, *Mulier à virginitate*: ipsa enim in virginitate, & ob virginitatem facta est mulier & mater Dei, vt sibi sit virgo, Deo mater. Vnde noster Salazar in Prouerb.cap.8. v.18. num.157. putat hic non duas, sed vnam dari similitudinem. *Eadem enim*, ait, *est mater honorificata, quæ mulier à virginitate, græcè virginitatis, id est virgo. q. d. Sapientia occurrit filio tamquam mater honorificata, id est, tamquam mater à virginitate sua,id est,tamquam mater simul & virgo. Id verò addit, vt significaret sapientiæ (de qua ibidem loquitur ad litteram) totius corruptelæ expertem sinceritatem, quæquamuis mater appelletur, nihilominus virgo est.* Neque ledit sententiam hæc interpretatio, sed potiùs illam exacuit. *Sensus enim sic conformandus est: Occurrit illi sicut mater honorificata & virgo, id est, tamquam mater quæ filiam peperit virginitate intolumi, atque adeò sine dolore & præsura: quasi dicat, Sic excepit illum veluti si foret mater aliqua, tui filium, quem virgo, atque adeò incorrupta, & sine doloribus peperit, honoris multum & obsequij deferret, hunc enim eò libentiùs amaret, quia voluptatem plurimam, nullum verò dolorem ipsi attulerat. Hæc verò ad B.Virginem accommodatè transferuntur, quæ verè parulos illi honorem deferentes, tamquam virgo mater excepit; à quibus cùm voluptatem experta sit, dolorem hactenus nullum excepit. Maiores enim natu quotquot ad ipsam accedunt forè plurima iam admiserant peccata, quibus tantæ matri cruciatum & dolorem attulerunt: atque adeo tunc cùm illos Deo parit, cum doloribus quodammodo enititur. Paruli verò & infantes ad Mariam accedentes, atque illam honorantes, nullum dolorem vel cruciatum, sed voluptatem plurimam illi apportant. Ideò illos virgo parere iucundius, & gratiùs illos excipere dicitur, quia illos Deo pariendo (liceat sic dicere) partum Christi imitatur, quem virginitate incolumis sine dolore & cruciatu, edidit mundo.* Idem ibidem num.451. explicans illud eòdem pertinens, *Hauriet salutem à Domino*, notat *τὸ potabit* significare, B. Virginem gratiam & honestatem non modò edendam præbere,in quo difficultatis aliquid est, sed etiam bibendam propinare, vti fecit suis dilectis, S.Bernardo, S.Anselmo, S.Damasceno, S. Bonaventuræ, & aliis, qui ita ad omnem honestatem & virtutem fuere prompti & proclives, vt eam non tam comedisse quàm bibisse videantur. Exempla.

Exemplum illustre & rarum est in Vita B. Hermanni Iosephi Ordinis Præmonstratensis. Hic enim à puero B. Virgini apprimè deuotus, eam per omnem vitam expertus est matrem honorificatam; quæ proinde assiduè ei pecunias ad victum & vestitum procurabat,morbos sanabat, tentationes fugabat, ac in omnibus aderat, & de cunctis rebus ad salutem opportunis velut pia & liberalis mater prouidebat: quin & eum in sponsum accepit, nomenque sponsi sui, scilicet Ioseph,ei indidit. Lege Vitam eius, & miraberis tantam tantæ matris in suos clientes dignationem & pietatem. Extat Vita eius apud Surium ad diem septimum Aprilis, in vltima (quæ valdè adaucta est à Mosandro) editione Coloniensi.

CIBABIT ILLVM PANE VITÆ ET INTELLECTVS, ET AQVA SAPIENTIÆ SALVTARIS POTABIT ILLVM] *τὸ vitæ & salutaris* desunt in Græco: sic enim habet: *Cibabit illum pane συνέσεως* (id est, *intelligentiæ*) *& aqua sapientiæ potabit eum.* Syrus, *τὸ intelligentiæ & sapientiæ* traiicit & commutat: sic enim Vers.31

enim habet, *cibabit illũ pane sapientiæ, & aquis intelligentiæ potabit illum.* Dixit vers. præcedenti sapientiam iui studiosis occurrere amicissimè, quasi mater & quasi sponsam, nunc huius occursus effectus fructusque significat. Primus est, quòd eum cibabit & potabit sicut mater cibat filios, præsertim infantes & paruulos, & sicut sponsa prandiũ mensamq; instruit sponso. Pro *cibabit* enim græcè est ψωμίζω, id est, in frusta concido & seco, pasco concito cibo, & particulatim in os indito, quod *turundam in os indere*, dixit Cato de auibus. Sicut ergo matres & nutrices μασχάλας, id est, omnia minima mansa infantibus & pueris in os inserunt: sic & sapientia sua dogmata particulatim diuita auribus & mentibus suorum instillat, siìque quasi suos infantes adsecat. Nam vti vinum in vas amplum per vtrem exiguum sensim infunditur & instillatur, ne il per angustum foramen amphora tota infundatur, angustiæ foraminis tantam copiam respuant, vinumque effundatur & pereat: sic & pueris qui angustam habent mentem, sensim instillanda est doctrina & sapientia, vti docet Quintilianus.

Fructus sapientiæ primus, cibare.

Porrò *intellectus*, sine intelligentia & sapientia idem sunt, licet etymo & connotato differant, vti dixi in Proœmio. In rebus enim spiritualibus, vti in mente, idem est cibus & potus: sicut idem est auditus, visus & gustus. Vna enim eademque mens, siue intellectus, omnes sensus eminenter in se continet, omniumque vices & actus obit. Sensus ergo est: q.d. Sapientia mentes suorum cibat & potat, id est pascit, pane & potu spirituali, putà intelligentia & sapientia, hoc est, seipsa, suisque dogmatibus, institutis & præceptis, quæ salutem & vitam gratiæ & gloriæ ei conferunt.

Noster addit *vè vitæ*, quia alludit ad lignum siue arborem vitæ, quæ erat typus & symbolum sapientiæ in paradiso Genes. 2. v. 9. Sicut enim illa eiusque esus prorogasset homini vitam ad plurimos annos, donec Deus eum transtulisset in cælum, itaque eum fecisset immortalem: sic & sapientia cibat suos sua gratia & gloria, quæ vitam spiritualem, salutarem, beatam & æternam hominì conferunt. Vnde eam vocat *lignum vitæ* Salomon Prou. 3. v. 18. *Lignum vitæ*, ait, *est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus.* Et c. 11. v. 30. *Fructus iusti lignum vitæ.* Quare *lo vitæ & salutaris*, opponunt & præponunt hunc sapientiæ cibum non tantùm pani materiali, quia inanimis & intensibilis est, nec mortem arcet, sed prorogat; Verùm etiam doctrinæ Philosophorum, quæ nec veram, nec vitalem, nec salutarem sapientiam afferebat: vnde vitam & salutem æternam conferre non poterat. Item doctrinæ hæreticorum: hæc enim est panis mendacij, ait Rabanus, & conuiuiis suis mortem infert perpetuam. Talis est & doctrina, putà dictamen & suggestio, concupiscentiæ, quæ errorem & mortem gustanti conciliat. Sapientiæ enim practicæ opponitur concupiscentia. Rursum *vè cibabit*, significat sapientiam ita pascere mentem, vt non tantùm omnem eius famem & sitim satiet, sed & simul eam sensu rerum diuinarum mirè oblectet, in virtutibus crescere faciat, iisque illam impinguet, & fœcundam bonorum operum efficiat. Hæc enim omnia cibus corporeus corporaliter præstat corpori. Denique hoc cibo satiati Sancti corporalem cibum fastidierunt vt Moses, Elias, Antonius, Hilarion, Pachomius, Franciscus, &c. Cibus enim deliciosissimus & potus, imò nectar animæ sunt studia virtutũ, quæ & eam recreant, & in vita spiritali promouent; ac præsertim talis est oratio, & contemplatio Dei & rerum cælestium. Huc facit gnome prisci Rabbini in *Pirke auoth*, id est, in Capitulis patrum: *Docebat R. Meir: Omnis homo, qui diligenter ac studiosè versatur circa legem intentione recta, is profectò magni meriti est, nec tantùm hoc, sed & de vniuerso orbe bene meretur, dignusq; inuenitur, qui amicus & familiaris Dei & nuncupetur & sit. Amat Deum & etiam homines: gaudio Deum afficit ac homines quoque. Humilitatis tum atque timoris spiritu lex induit: illa, scilicet, quam tantopere colit, quam tanto studio obseruat: præparat eum ad* B *dispositionem ad omne virtutum genus, iustitiam scilicet & pietatem, atque vt rectus sit & fidelis auertit eum ab omni peccato, & ex aduerso proximũ Deo facit. Vnde fit, vt homines ad eiusmodi virum tanquam ad oraculum confugiant, eius vsum consilio, scientia atque prudentia, iuxta illud Prou. 8. Mecum est consilium ac imperium: ei ergo dominiũ das in alios, sua insuper ei fœdera venelans. Vnde fit quasi fons indefessus, aut quasi fluuius vngetter fluens. Inde & bene compositus euadit & prudens, & ad vascendum tardissimus. Magnificat porrò eũ ille, extollitque virtutem eius super omnes res creatas.*

Allegor. Christus, qui est Patris nostraque sapientia, seipso quasi pane diuino nos realiter pascit in Eucharistia, itaq; nos viuificat, & faciet resurgere ad vitam immortalem, iuxta illud Ioan. 6. v. 33. *Panis Dei est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.* Et v. 35. *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.* Et C v. 51. *Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Rursum aqua sapientiæ salutaris est Spiritus sanctus, eiusque dona & gratiæ, de quo Christus Ioan. 4. v. 13. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Audi Palacium: *Ad Verbum*, ait, *Dei patris refertur panis: nec enim in solo pane viuit homo, sed & in verbo. ad Spiritum sanctum aqua, teste Ioanne, qui verbum Christi de aqua salutis in vitam æternam, ait intelligendum de Spiritu. Cum igitur potentiæ primæ in anima rationali sint intellectus & voluntas; si intellectui sapientia det cognitionem diuinam, dicitur eum cibare pane vitæ; At cum voluntas liquatur in diuina dulcedine, aqua sapientiæ* D *potatur; non liquore alchymico, quem cœlestem aquam, vel quintam essentiam nominant; sed liquore diuino ignito animam liquante, transformante, & quid non efficiente.* Hunc panem maximè petimus dum quotidie oramus: *Panem nostrum quotidianum* (vel, vt S. Matth. habet c. 6. v. 11. *Panem*, quod Vulgatus Interpres vertit, *supersubstantialem*) *da nobis hodie.* Vnde Tertullianus eum explicans libr. de Oratione: *Spiritualiter*, inquit, *potiùs intelligamus: Christus enim panis noster, quia vita Christus, & vita panis* Et paulò pòst: *Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & indefectibilitatem in corpore eius.* S. Cyprianus quoque in Expositione orationis Domin. *Panis*, inquit, *vita, Christus est, & panis hic omnium non est, sed noster est, & quomodo dicimus, Pater noster;*

Eucharistia est panis vitæ.

quia

quia intelligentiũ & credentium pater eſt: ſis & panem noſtrum edamus, quia Chriſtus noſter, qui corpus eius contingimus panis eſt.

VERS. 3. VERS. 4. *Secundus firmare.*

ET FIRMABITVR IN ILLO, ET NON FLECTETVR: ET CONTINEBIT ILLVM, ET NON CONFVNDETVR] Secundus eſt hic effectus & fructus ſapientiæ ſuo diſcipulo occurrentis, ſcilicet, quòd patiẽtem illum non per modum tranſeuntis, ſed in eo ſe firmet & maneat; ipſumque confirmet in vero & bono, nec ad falſum & malum eum inflecti ſinat: quare in virtute continet illum, ne cadat in vitium, itaque confundatur & pudefiat. Græca pro *illo & illum*, ſcilicet, ſtudioſum ſapientiæ, legunt fœminiñè *illa & illam*, ſcilicet ſapientiam: ſic enim habent: *firmabitur ſuper eam, & non inclinabitur: & ſuper eam innitetur, & non confundetur*; Tigurina, *firmatus huic ſtatu moueri non poterit: innixus huic non efficietur ignominia*; Syrus, *innitetur ſuper eam, & non cadet & in ea confidet, & non confundetur*. Sed eodem redit ſenſus. Per hoc enim quòd ſapientia ſedem ſuam firmet in anima iuſti, eumdem firmat, vt ipſe ſapientiæ innixus in eâdem firmus conſiſtat, nec ad ſtulta prauaq; deflectat; ſed contra omnia mundi tentamenta immotus conſiſtens, dicat: *Si fractus illabatur orbis, impauidum ferient ruinæ.* Sapientia ergo mentem fulcit & firmat, ſicut theriaca fulcit corpus, vt à peſte grallante infici lædique nequeat; & ſicut balſamum corpora mortua corroborat, vt ea corrumpi & tabeſcere non ſinat, quia ſua vi & vigore permeat per omnes eorum venas, partes & meatus, itaque ea ſibi ſimilia & incorrupta efficit. Simili modo ſapientia, ſua vi penetrans omnes animæ ſinus, eos in bono integros & incorruptos conſeruat.

Ratio à priori. *Prima.*

Ratio à priori eſt. Prima, quòd ſapientia menti, & per mentem voluntati, ſapientes ſuggerat rationes & motiua ad conſtantiam & fortitudinẽ, vt, quòd non ſint condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam; quòd nobile ſit pati pro virtute, & pro Deo: quòd Deus patiẽtes pro ſe coroboret, præmiet & coronet. *Secunda*, quòd ſapientia ſit ipſa prudentia & virtus: virtus autem à viro dicitur quaſi viriliter, ait Cicero 2. Tuſculan. & propriè fortitudinem ſignificat, quòd viro propria ſit fortitudo. Vnde Virgilius lib. 6. Æneid.

Secunda.

Tunc pudor incendit vires, & conſcientia virtus.

Hinc nonnulli ex Cicerone virtutem ſic definiunt: *Virtus eſt perferendorum malorum fortis atque inuicta patientia.* Tertia, quòd ſapientia ſuggerat modum adipiſcendi gratiam, quæ mentem corroboret per Sacramenta, præſertim panis Euchariſtici, vti iam dixi. De hoc enim ſcriptum eſt *Panem cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo*, Pſal. 77. 25. Et, *Panis cor hominis confirmet*. Pſ. 103. v. 16. Et, *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Zachar. 9. v. vlt. vbi multa hac de re dixi. Sanè S. Catharina Senenſis ex ſacra Synaxi tantum robur mentis & corporis hauſit, vt nulla re mundi turbaretur aut moueretur, imò vt ſine cibo corporali viueret fortis & vegeta. Rurſum Martyres inuictum in quibuſlibet tormentis robur adepti ſunt ex S. Euchariſtia, quam proinde domum deferebant, & in periculo perſecutionis ſumebant, vt liquet ex Tertull. S. Cypriano, & aliis. Huius rei figura fuit manna, quod aluit & corroborauit Hebræos ad omnes itineris & bellorum labores per 40. annos in deſerto. Et panis ſubcinericius ab angelo datus Eliæ, cuius virtute Elias ambulauit per 40. dies & noctes vſque ad montem Dei Horeb, ac animosè oppoſuit ſe impietati Iezabelis & Achab, quos antea timidus fugiebat 3. Reg. 19. v. 8. & ſequent.

Tertia.

Moraliter: ait Palacius. *aduerte hic Primò, tò pium hominem non flecti, non eſſe adſcribendum ei, ſed ſapientiæ, quæ ſe in illo firmat. Nec enim quia nos in illa firmamur, perſtamus recti: ſed quia ſe in nobis illa firmat. Secundò, aduerte, omnia temporalia flectere nos deorſum, vt flexa erat illa femina, quæ iam ab annis decem & octo ſolum recta intueri nequibat, Luc. 13. At ſapientia reddit hominem rectum, vt ille olim creatus erat: & licet omnia temporalia contendant flectere quem ſapientia erigit, non poterunt: nulla enim creatura valet ſeparare nos à charitate Dei. Tertiò, Nota, hominem ex ſe continuò deſtuere & labi: ſumus enim (vt illa dixit) aqua quæ dilabitur ſuper terram, 2 Regum 14. At ideo Paulus rogat ne pereffluamus. Finem ſtatem igitur animam ſapientiæ continet, ne pereffluat & confundatur. O miſeriam! anima per feneſtras ſenſuum elabitur in mundi caſtra, niſi à ſapientia contineatur. Quartò Nota, in tempore mortis, vt impius coram Deo, angelis & dæmonibus ignominia verecunda afficiatur; ita pius ab ea verecundia (quæ intolerabile malum eſt) liberabitur.*

EXALTABIT ILLVM APVD PROXIMOS SVOS] Græcè, παρὰ τοὺς πλησίον αὐτῆς: quod alij vertunt, *ſupra proximos ſuos*; vnde Tigurina, *hanc ſupra ſocios ſuos extollit illum*; Syrus, *exaltabit illum ſupra omnes proximos ſuos.* Sapientia enim facit vt ſapiens inter indoctos & inſipientes emineat, velut ſol inter planetas, qui ab illo lucem participant, velut oculus inter membra quæ illuminat; velut rex in populo, velut doctior inter diſcipulos. Ita ſapientia exaltauit S. Petrum, vt à fidelibus coleretur quaſi Dei interpres; & S. Paulum, vt à Lycaoniis adoraretur vt Deus, & vocaretur Mercurius, Actorum 14. ac ceteros Apoſtolos virosque Apoſtolicos, adeò vt reges & principes eos quaſi homines cæleſtes venerarentur, iuxta illud. *Erunt reges nutricij tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demiſſo adorabunt te, & pulueremi pedum tuorum lingent.* Iſaiæ 49. v. 23. Vnde hoc explicans, modumque exaltationis aſſignans, ſubdit:

VERS. 5. *Tertium facere Doctores.*

ET IN MEDIO ECCLESIÆ APERIET OS EIVS] Tigurina, *& in media concione os eius aperiet.* Verùm id obſcuriùs & arctiùs dicitur, eſto lariùs: clariùs enim & ampliùs cœtum fidelium ſignificat *Eccleſia*, quàm concio. Hæc eſt tertia dos & fructus ſapientiæ, ſcilicet, quòd ſui ſtudioſos non tantùm ſapientes, ſed & aliorum doctores conſtituant. Audi Rabanum: *Elegantèr*, inquit, *expreſſit formam Apoſtolorum & prædicatorum ſancti Euangelij, quos diuina Sapientia, Chriſtus videlicet, qui eſt Dei virtus & ſapientia, vniuerſæ præpoſuit Eccleſiæ, & præ cæteris fidelium turbis in arce dignitatis collocauit. Hunc ergo cœtum eximium Dei electorum diuina potentia intus foriùs ſui gratia illuminant, & foris copiam, eloquentiæ adminiſtrant, vt bonum quod ipſi intelligebant mente, aliis facundo exponerent ſermone.* Quocirca hæc Sirachidis verba legit Eccleſia in officio diuino S. Ioannis Apoſtoli, & in Introitu Miſſæ Doctorum. S. Ioannes enim

nim recumbens in pectore Christi, inde hausit eximiam sapientiam, qua non tantùm ceteros fideles, sed & Apostolos superauit: vnde omnes Asiæ Ecclesias, quasi sol illuminauit, præsertim dū illud ter sacrum diuinitatis & Trinitatis arcanum initio Euangelij intonuit: *In principio erat verbum & verbum erat apud Deū, & Deus erat verbum.* Hinc & Apocalypsim cōscripsit, *quæ tot habet sacramenta quot verba*, ait S. Hier. Quamobrem meritò ipse vnus præ aliis meruit cognomen Theologi.

Tropol. discat hic fidelis doctor & prædicator, se non aperire os, sed illud sibi à sapientia, hoc est, à Deo & Christo, aperiri, vt loquatur ea, quæ sunt salutis. Igitur ex se agnoscat suam infantiam, scilicet, se ex se esse elinguem & mutum, petatq; sibi suggeri à Deo quæ auditoribus salutifera futura sunt. Hoc agnouere primi huius Academiæ doctores, putà Christus, qui ait: *Doctrina mea non est mea, sed* Patris, Ioan. 7. v. 16. *Dominus*, ait, *dedit mihi linguā eruditam, vt sciam sustentare eum qui lassus est, verbo*, Isaiæ 50. v. 4. Et Spiritus sanctus, de quo ait Christus: *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet loquetur*, Ioan. 16. v. 13. Inter mortales clarè hoc agnouit Moses, qui deprecans missionem ad Pharaonem: *Obsecro Domine*, inquit, *non sum eloquens*; ideoque ab eo meruit audire: *Perge, & ego ero in ore tuo, docebo q; te quid loquaris*, Exodi 4. v. 10. & 12. Et Ieremias c. 1. v. 6. *A, a, a*, inquit, *Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum*; ideoque audiuit: *Ecce dedi verba mea in ore tuo: ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, &c.* Et S. Paulus: *Orantes pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei*, Ephes. 6. v. 19. Idem ergo nos humiliter agnoscere & confiteri oportet.

Sapientia est vxor sapientis. Primo.

Nota. Sapientia est quasi sponsa & vxor sapientis, sed prorsus alia ratione quàm sit vxor domestica. Nam Primò, hæc vxor regitur, maritus regit: at sapientia regit, sapiens regitur ab ea. Secundò, vxor pascitur & vestitur à marito: at sapientia pascit & vestit sapientem. Tertiò, maritus docet vxorem, eiusque os aperit: at sapientia docet sapientem, eiusque os pandit. Quartò, vxor custoditur & protegitur à marito: at sapientia custodit & protegit sapientem. Quintò, vxor nomen & honorem sortitur à marito: at sapientia vtrumq; confert sapienti. Sextò, vxor fulcitur & exaltatur à marito: at sapientia firmat, & exaltat sapientem.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

ET ADIMPLEBIT ILLVM SPIRITV SAPIENTIÆ ET INTELLECTVS, ET STOLA GLORIÆ VESTIET (ita Romana; alij legunt *induet*) ILLVM. Hic verius iam deest in Græco & Syro. Explicat quomodo sapientia sui discipuli aperiat os in Ecclesia, nimirum infundendo ei plenitudinē sapientiæ in corde, quam ore eructet. Sophistæ enim iactantes sapientiam, eam ore ostentant, quam in corde non habent: at sapientes plus sapientiæ habent in corde, quàm ore exprimant. Sophistæ ergo sunt similes canalibus, qui nihil aquæ retinent, sed totam quam receperunt, effundunt: sapientes verò similes sunt conchis quæ priùs sese implent, deinde quod reliquum est aquæ, aliò emittunt. Audi S. Bernardum serm. 18. in Cant. *Si sapis*, inquit, *conchæ te exhibebis, & non canalem. Hic siquidem penè simul & recipit, & refundit: illa verò donec impleatur, exspectat, & si quod superhundat, sine suo damno communicat, sciens maledictum qui parcit suam*

A *facit deteriorem, &c. Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas verò perpaucas. Tantæ charitatis sunt per quos nobis fluenta cælestia emanant, vt aute effundere quàm infundi velint, loqui quàm audire parati sores, & prompti docere quod non didicerunt, & aliis præesse gestientes qui seipsos regere nescirent.*

Quartum dare stolam gloriæ.

Nota. Hic Sapientia sui studiosos creat doctores, non eo modo quo Cancellarius eos creat in academia: hic enim solùm dat titulum Doctoris, doctrinam verò eis indere nequit. At Deus & sapientia cùm creat doctorem, simul doctrinam ei indit, doctrinam, inquam, non vulgarem, quæ illi soli sufficiat, qualem habent discipuli; sed plenam & eximiam, qualem decet habere eum qui alios docet. Hoc est quod ait: *Et adimplebit eum spiritu sapientiæ & intellectus*; ideoq; *stola gloriæ induet*

B *illum*, id est, ingentem ei quasi doctori eximio honorem & gloriam conciliabit, ideoque ex pileo togaque doctorali, vel mitra episcopali, eum vestiet, vestitura eumdem in cælo stolâ gloriæ Doctoribus & Episcopis propria, eique promissa à Deo Daniel. 12. v. 3. Quocirca *stola* hæc *gloriæ* symbolum est libertatis, nobilitatis, excellentiæ & principatus in sapiente. Sapiens enim est princeps sui, æquè ac mundi: celsior enim est mundo cuius mens est in cælo. Idipsum cognouere Philosophi & Poëtæ: vnde Horatius lib. 1. epist. 1.

Ad summum, sapiens vno minor est Ioue diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Quare Xenophon lib. 3. de Dictis & factis Socratis: *Non illos reges*, inquit, *& principes qui sceptra ferunt, dicebat Socrates; neque illos, qui aut à quocunque contigit, electi, aut sorte, aut violentia, aut deceptione assumpti fuerunt, sed qui regere sciant: omnia enim sapienti parent, & ipse omnium dominus est.* Præclariùs

C S. Ambrosius epist. 19. ad Constantium: *Sapienti, nihil alienum, nisi quod virtuti incongruum. Quocunq; accesserit, sua sunt omnia: totus mundus possessio eius est; quoniam toto eo quasi suo vtitur.* Hoc faciunt illa Senecæ paradoxa epistola nona. *Sapiens se contentus est. Sapiens nulla re indiget, diuitus omnibus. Sapiens omnia sua secum portat. Sapiens se beatum putat; ideoq; miser est, qui se non beatissimum iudicat, licèt imperet mundo.* Porrò, *gloria est clara cum laude notitia*, ait S. Thomas. Quocirca *ex omnibus præmiis virtutis amplissimum est gloria*, ait Cicero pro Milone. Si tanti est gloria humana, quanti erit diuina, quæ à Deo, angelis & Sanctis omnibus sapienti, id est iusto, tribuetur per omnem æternitatem? *Ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem*, ait ipse per Isaiam cap. 60.

D 15. Hæc est ergo quarta dos & fructus sapientiæ.

Moral. Deus vocationi dat gratiam congruam.

Moral. Nota hic, sapientiam & Deum, cùm quem vocat ad apostolatum, vel munus docendi, prædicandi, gubernandi, simul eidem gratiam illi muneri non tantùm necessariam vel vtilem, sed & commodam & opportunam, eamque eximiam, immittere. Patet id in Apostolis, qui sapientiâ & gratiâ præ ceteris omnibus donati sunt cùm à Christo ad hoc munus vocati & missi sunt. Idem hodie videmus fieri in illis quos Deus vocat mittitque in Indiam, Angliā, Hollandiam. Numquam Xauerius fuisset Xauerius, id est, numquā tot gratias & dona incensæ charitatis, efficaciæ prædicandi, faciendi miracula, & suscitandi mortuos à Deo adeptus fuisset, si in Europa cum

cete-

ceteris ſociis reſediſſet, nec Indicâ miſſionẽ à Deo per S.P.Ignatium ei oblatam capeſſiuiſſet. Indiæ ergo Xauerium fecerunt Doctorem, Apoſtolũ, Thaumaturgum. Illum & Apoſtolos imitentur, qui ad idem munus à Deo vocari ſe ſentiunt, ac ſimiles fidei & virtutis heroës euadent.

Anagogicè, Palacius, per *ſtolam gloriæ*, accipit aureolam Doctoribus promiſſam & præparatam in cœlis, vt eâ per omnem æternitatem coronentur. Splendida ad ſtuporem intuentium fuit ſtola & veſtis C. Caligulæ Imp. de qua Suetonius in eius vita c. 52. ſic ait: *Sæpe depictas gemmatasq; induitus penulas, manuleatus & armillatus in publicũ proceſſit, aliquando ſericatus & cycladatus, &c. plerumque verò aurea barba fulmen tenens ac fuſcinam, aut cadueum, Deorum inſigna, atque etiam Veneris cultu conſpectus eſt. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem aſſidùe geſtauit, interdum & Magni Alexandri thoracem repetitum è conditorio eius.* At quid hæc ad ſtolas Beatorũ, quas eis dabit ſapientia? de quibus Prouerb. 4. 8. *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & coronam inclytæ protegent te.* Et Iſaias c. 61. v. 10. *Gaudens gaudebo in Domino, &c. quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.*

Vers. 6. IVCVNDITATEM ET EXVLTATIONEM THESAVRISABIT SVPER ILLVM, ET NOMINE ÆTERNO HEREDITABIT ILLVM] q.d. Copioſum gaudium inſtar theſauri coacerabit ſuper illum, ac faciet vt nomen æternum, id eſt, fama, & celebritas æterna, quaſi hereditas, tum in terra, tum in cœlo ei obtingat; nimirum *Tibicen fortunæ eſt virtus.* Gaudet enim ſapiens ſua ſapientia, velut thelauro pretioſiſſimo; gaudet & ſua doctrina, qua diſcipulos erudit, ſapientes ſanctoſque efficit. Græca ſignificantiùs habent, *Lætitiam & coronam exultationis, & nomen ſempiternum hereditabit*, id eſt, hereditare faciet ſapientem. Complut. poſt *τὸ exultationis*, addunt *ἐυφροσύνης*, id eſt, *iucunditatis*; ſed illud delent Romana: ſenſum enim intercidit & obſcurat. Tigurina, *hæc illi iucunditatem & coronam exultantiæ comparabit, & comparem nominis æterni efficiet*; Syrus, *Lætitia & exultatione implebit eum, & nomen ſæculi hereditate faciet eum.* Nam *in memoria æterna erit iuſtus.* Pſalm. 111. Alludit Iſaiæ 56. v. 5. *Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.*

Ita S. Paulus Theſſalonicenſes vocat ſuam ſpem & gaudium: *Quæ eſt*, inquit, *noſtra ſpes aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in aduentu eius? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.* 1. Theſſal. c. 2. v. 19. Sic Philippenſes c. 4. v. 1. vocat ſuam coronam & gaudium. Et S. Ioannes epiſtola 3. v. 4. *Maiorem*, inquit, *horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.* Sapientia ergo practica, id eſt, virtus & ſanctitas, Sanctis conciliat tam gaudium, quàm nomen æternum, cùm videamus philoſophos, reges & principes, per tot monumenta, libros, columnas, mauſolæa, ambientes famam perennem, æterna obliuione, imò dedecore ſepultos. Vide S. Hier. in fine Epitaphij S. Paulæ. Eſt hæc quinta ſapientiæ dos & fructus, quòd exhilaret ſapientem, eiuſque nomen æternet, iuxta illud Sapient. 8. 13. *Habebo per hanc immortalitatem, & memoriam æternam relinquam.*

Quintus, exhilarare & æternare.

Hanc dotes ſapientiam ſuis communicaſſe, & etiamnum communicare, patet ex hiſtoriis & Vitis SS. Doctorum, vti S. Thomæ Aquinatis, de quo proinde meritò dixit ſcriptique Clemens VI. Pontifex in ſermone de eodem: *S. Thomas fuit exemplar virtutum omnium, earumq; exempla erant membra eius ſingulariter oculis relucebat ſimplicitas, in vultu benignitas, in auribus humilitas, in guſtu ſobrietas, in lingua veritas, in odoratu ſuauitas, in actibus integritas, in manu liberalitas, in inceſſu grauitas, in forma honeſtas, in viſceribus pietas, in intellectu claritas, in affectu bonitas, in mente ſanctitas, in corde charitas: ſic vt ſpecies decorq; corporis ſuæ effigies animæ, & imago virtutis.*

Clemens VI. laudat D. Thom. Aquin.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua docet, ſapientiam non occurrere ſtultis, ſuperbis, doloſis & mendacibus ſed ſenſatis, humilibus, ſinceris & veracibus: hi ergo illius ſunt conſortes, illi exſortes.

Verſ. 7. Homines ſtulti non apprehendent illam, & homines ſenſati obuiabunt illi, homines ſtulti non videbunt eam: longè enim abeſt à ſuperbia & dolo.

8. Viri mendaces non erunt illius memores: & viri veraces inuenientur in illa, & ſucceſſum habebunt vſque ad inſpectionem Dei.

9. Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris:

10. Quoniam à Deo profecta eſt ſapientia, ſapientiæ enim Dei aſtabit laus, & in ore fideli abundabit, & dominator dabit eam illi.

HOMINES STVLTI NON APPREHENDENT ILLAM, HOMINES SENSATI OBVIABVNT ILLI, HOMINES STVLTI NON VIDEBVNT EAM: LONGE ENIM ABEST A SVPERBIA ET DOLO] Græca de more conciſa hæc tantùm habent, *non comprehendent eam inſipientes, & viri peccatores non videbunt eam. Procul abeſt à faſtu.* Vnde cenſet Ianſenius, noſtrum Interpretem reliqua addidiſſe de ſuo, quia tacitè continebantur in antitheſi iam dicta. Verùm hoc parum eſt probabile. Vnde, vti iam ſæpiùs dixi, potiùs credendum eſt Noſtrum habuiſſe vetuſtius & plenius exemplar Græcum. *Stultos* practicè vocat peccatores, qui ſtultè ſequuntur ſuam concupiſcentiam, ac mundanos honores, opes, delicias: hi veram ſapientiam practicam *non apprehendunt*, quia hæc ſita eſt in mundi contemptu, & concupiſcentiæ mortificatione: ipſa enim docet amare ſpiritalia & cœleſtia, ac ſpernere carnalia & terrena. Quocirca *ſenſati*, id eſt, prudentes, qui idipſum intelligunt & ſapiunt, *obuiabunt illi*: *ſtulti* verò & inſenſati, ſiue imprudentes, adeò longè abſunt ab illa,

vt

vt ne quidem illam videat : illa enim fugit ſuperbiam & dolum, quæ ſunt vitia ſtultorum mundi huius ſectatorum. Sic *ſtultos* explicat Syrus dum vertit, *non ambulabunt in ea peccatores, & non videbuns eam homines iniqui, longè eſt à rebellibus.* Cauſam dat S.Chryſoſt.hom.40.in Ioan.tom.3. *Nihil*, inquit, *tam ſtultos homines facit ſicut malitia, nihil ſapientiores reddit quàm virtus : etenim gratos, benignos, miites, humanos, manſuetos, lenes efficit. Quid ita affectis prudentius : ſons, mater, radix ſapientiæ, virtus, non ſecùs ac malitia omnis ex ſtultitia naſcitur: ſiquidem ſuperbus & iracundus, quoniam ſapientia carent, his affectibus aſſumuntur, ideò Propheta ait pſal.37. Non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non eſt pax oſſibus meis à facie inſipientiæ meæ; vt omne peccatum ex ſtultitia ortum habere demonſtret : nam qui virtuti ſtudet, qui Deum timet, is ſapientiſſimus eſt.* Virtus facit ſapientes, vitium ſtultos.

Stultos ergo vocat peccatores, præſertim ſuperbos & dolotos : ſubdit enim. *Longè enim abeſt à ſuperbia & dolo.* Ambis igitur ſapientiam: eſto humilis & ſincerus:dum enim ſtudes humilitati, ſtudes ſapientiæ. Rurſum humiles vocantur *ſenſati*, quia ſuperbia hominem ſenſu euacuat,& quaſi excerebrat, ait Pelacius. Hoc eſt quod ait Salomon Sapient.1.4. *In malevolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis: Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum*, Græcè, δόλον, id eſt, dolum, fictionem. Et Prouerb.8.13. *Arrogantiam & ſuperbiam, & os bilingue deteſtor.* Et Chriſtus de Spiritu ſancto, qui eſt ſpiritus ſapientiæ & veritatis, ait, *Quem mundus non poteſt accipere quia non videt eum, nec ſcit eum : vos autem* (ô ſenſati Apoſtoli) *cognoſcetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Ioan.14.17. Et, *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus* (iuxta carnem & mundum) *& reuelaſti ea parvulis*, Matth.11.25.

Ita reuelauit ea S.Franciſco paruulo & humili. Vnde cum F.Elias, alijque prudentes iuxta ſæculum ei obſtreperent, ipſe coram omnibus, ipſoque Cardinale Oſtienſi (qui poſtea creatus Pontifex vocatus eſt Gregorius IX.) ardenter profeſſus eſt : *Deus*, inquit, *vocauit me per viam ſimplicitatis & humilitatis, vt cruris ſequar ſtultitiam, ipſe mihi dixit: Franciſce, ego te volo eſſe novum fatuellum in mundo, qui operibus & verbis præbeas ſtultitiam crucis.* ita Wadingus in Annalibus Minorum anno Chriſti 1219.nu.24. Hoc eſt quod ait S.Iacob.cap.3.17. *Quæ deſurſum eſt ſapientia, primùm quidem pudica eſt, deinde pacifica, modeſta, ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia & fructibus bonis, non iudicans, ſine ſimulatione.* Vbi nouem præclaras ſapientiæ dotes & conditiones aſſignat. Vide ibi dicta.

Audi Rabanum : *Homines ſenſati*, ait, *hoc eſt, Catholici & religioſi; hi obuiant illi* (ſapientiæ,) *quia cogitatione, ſermone ſimul & opere diuinæ decernunt obtemperare voluntati*, Dixit enim v.1. *Qui continens eſt iuſtitiæ* (hoc eſt, ſenſatus & prudens) *apprehendet eam, & obuiabit illi quaſi mater honorificata; vt intelligamus diuinam pietatem ſemper eſſe promtam ad miſericordiam, & ſponte ſuam hominibus velle conferre gratiam, ſi ad eius perceptionem condignam eorum inuenerit diligentiam. Dicit enim ipſa Sapientia : Ego diligentes me diligam, & qui manè vigilauerint ad me, inuenient me.* Porrò S.Auguſt. tom. 2. in pſalm. 90. huc refert illud Chriſti Matth.8. *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos. Vulpes* enim notant dolum & dolos, *volucres* ſuperbiam & ſuperbos, quorum vtrique longè abſunt à ſapientia & virtute. *Quidam*, inquit Auguſt. *de turba cum vellet ſequi Dominum vidit illum Dominus ſuperbum non quærere viam humilitatis, ſed typhum potentiæ, & ait : Vulpes foueas habent, volucres cæli nidos; filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. Vulpes dolus eſt, volucres cæli ſuperbia eſt. Sicut enim volucres alta petunt, ſic ſuperbi, & vulpes cauernas doloſas, ita omnes inſidiatores. Quid ergo reſpondet Dominus? Poteſt in te habitare ſuperbia, & dolus? Chriſtus non habet, vbi in te habitet, vbi reclinet caput ſuum.* Idem in pſal.126, *Si volumus*, inquit, *ædificari ab illo qui humiliatus eſt propter nos, & exaltatus eſt ad cuſtodiendos, humiles ſimus. Nemo ſibi arroget aliquid: qui autem ſibi voluerit arrogare ſapientiam, ſtultus eſt. Sit humilis vt inueniat ſapientiam, & illuminet illum.* Vulpes ſunt doloſi volucres, lucrum ſuperbi.

VIRI MENDACES NON ERVNT ILLIVS (ſapientiæ) MEMORES : ET VIRI VERACES INVENIENTVR IN EA, ET SVCCESSVM HABEBVNT VSQVE AD INSPECTIONEM DEI] Explicat quod dixit v.præced. ſapientiam abeſſe à ſuperbia & dolo: ſuperbos enim & doloſos vocat *mendaces*; vtrique enim multa mentiuntur : ſuperbi quidem de ſua excellentia, vt ſe extollant; doloſi verò de ſuis machinationibus, vt alios fallant. Dicit ergo *mendaces* non eſſe memores ſapientiæ, qui eam non quærunt, imò fugiunt eius dictamina vtpote contraria ſuis mendacijs & dolis: *veraces* autem, quales ſunt humiles & ſinceri, inueniri in ea, quia hi ſtudent ſapientiæ quæ non eſt aliud quàm veritas practica, docent ſcilicet quid iuxta Dei legem agere, quidque loqui debeant. Vnde his Deus dabit *ſucceſſum*, eorúmque acta & dicta proſperabit vſque ad iudicium tum particulare, tum vniuerſale, quo eorum, vti & ceterorum, actiones omnes inſpiciet, id eſt examinabit, iudicabit, & præmiabit viſione Dei & gloria æterna, vt ſcilicet inſpiciant Deum facie ad faciem, eáque beentur, iuxta illud pſal.16. *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* Vide dicta c.2.v.21. Vers.8.

Græca moderna de more accíſa ſunt : ſic enim tantùm habent, *viri mendaces non erunt illius memores*; Tigurina, *nec viri mendaces illius memiuerint*; Vatabl. *meminerint*:) *viri veraces frequentabunt eam, & vſque ad inſpectionem Dei proficient*; Syrus, *qui loquuntur malum, non retardabuntur eius.* Nam *mendacium* in Script. ſæpè quodlibet malum & vitium, ſicut *veritas* quodlibet bonum ſiue officium virtutis ſignificat. Quare qui loquuntur obſcæna, guloſa, iniqua, rixoſa, detractoria, maledica, &c. loquuntur mendacium, nec memores ſunt ſapientiæ. Denique *mendaces* ſunt qui aliud docent, aliud faciunt ſcilicet quorum eum vita pugnat ſermo, qui quod ore docent, hoc opere dedocent & deſtruunt. Hi enim licet lingua ſint memores, tamen reipſa ſunt immemores ſapientiæ, quia moribus eam conuellunt & refutant. Vide S.Chryſoſt.homil.10.in Acta, S.Ambroſ.ſerm.1.in pſal.1.

NON ERIT SPECIOSA LAVS (ſapientiæ, & conſequenter Dei) IN ORE PECCATORIS (manentis in peccato: nam in ore pœnitentis, vtilis eſt, ſi non ſpecioſa :) QVONIAM NON EST A DOMINO MISSVS (ſcilicet, ad prædicandam ſapientiam) QVONIAM A DOMINO PROFECTA EST SAPIENTIA] Ita legunt Rabanus, Dionyſ.Gloſſa, & Ianſen.ſed cum Græcis & Latinis Romanis, ceteriſque impreſſis delendum eſt τὸ *quoniam non eſt à Domino miſſus.* Iuſſit Deus Exodi 29 priùs offerri vitulum

pro peccato, deinde arietes duos, vnum in holocauſtum, alterum in victimam pacificam. Cuius ordinis cauſam dans Toſtatus ibidem: *Sacrificium*, inquit, *quod eſt pro peccato, eſt directè ad remiſſionem peccatorum; ſacrificium holocauſti, eſt ad laudem & honorem Dei, ſacrificium pacificum eſt ad gratiarum actiones: ſed non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris; vt Deo acceptа ſint poſteriora ſacrificia, oportet vt illud primum præmittatur, tanquam diſpoſitio ad alia.*

Eſt occupatio: Dicet enim quis, Mendaces, putà peccatores, ſubinde laudant, imò prædicant docentque alios ſapientiam (vti faciunt doctores & prædicatores malæ vitæ & improbi:) ergo falſum eſt quod dixiſti: *Viri mendaces non erunt illius memores.* Reſp. Mendaces, etſi illius ſint memores in ore & labris, non tamen in corde & mente, quia eam oderunt, ideoque illa in ore eorum laus ſapientiæ non eſt ſpecioſa, nec decens, ſed indecens & turpis adeoque illi non tam laudant quàm dedecorant & vituperant ſapientiam, tum per improbam vitam, qua factis contrarium docent ei quod verbis prædicant; tum, quia prædicationi ſapientiæ multa vel falſa, vel vana, & ſapientiæ indigna admiſcent, vt ſibi nomen inanis ſapientiæ & eloquentiæ comparent. Quocirca pſal. 49. *Peccatori*, inquit, *dixit Deus: Quare tu enarras iuſtitias meas?* Quæ verba recitans Origenes, iam lapſus in peccatum idololatriæ (cùm enim Gentiles eum cogerent thus adolere idolis, minantes, ni id faceret, ſe vitium caſtitati eius per Æthiopem illaturos, ipſe huius vitij metu thus adoleuit) cùm ab Epiſcopo Hieroſolymitano rogaretur verba ad populum facere, confuſus conticuit, ac complicatum librum depoſuit, atque cum fletu & lacrymis conſedit, omnibus ſimul cum ipſo plorantibus, inquit Epiphan. hæreſi 64. licet Baron. tom. 2. anno Chriſti 253. hæc in dubium revocet, & S. Epiphanio aſſuta ſuſpicetur, eò quòd nec S. Hieron. nec S. Auguſt. nec Vincentius Lirin. nec quis alius illius ævi, infectans Origenem, idololatriam ei impingat.

Origenes lapſus.

Certius exemplum ſuggerit S. Hieron. in cap. 6 Iſaiæ, ipſum Iſaiam dicentem. *Væ mihi quia tacui, quia vir pollutus labiis ego ſum*: q.d. *Quia tacui, & non audaciter Oziam impium regem corripui: ideo labia mea immunda ſunt, & laudes Domini cum Angelis cantare non audeo, ne mihi dicatur: Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Non eſt enim pulchra laudatio in ore peccatoris. Hoc autem dicimus, non quòd Iſaiam talem fuiſſe doceamus; ſed quòd ipſe pro humilitate & immundo tantùm labiis, indignum ſe Dei laude fateatur.* hæc S. Hieronymus.

Tales quoque fuere impij Leuitæ, quibus Deus per Amos c. 5. 23. intonat: *Auferè me tumultum carminum tuorum, & carmina lyræ tuæ non audiam*, quia, vt ibidem ait S. Hieron. *non eſt pulchra laudatio in ore peccatoris. Indecorum enim & hæreticorum compoſita laudatio tumultus eſt Domino, &, vt ita dicam, grunnitus ſuis, & clamor aſinorum*, &c. *Carmina ergo ſi bonis operibus dirigantur, audiuntur à Domino: ſi malis, contundit aures ſuas, & impiorum tantùm non dignatur audire.* S. Bernard. ſer. in Vigil. S. Andreæ: *Si nec inſtus*, inquit, *ſine modeſtia & verecundia quadam ad Sanctorum præſumit accedere laudes, quanto magis peccator, in cuius ore non eſt laus ſpecioſa, timeat ſemper neceſſe eſt vocem illam: Quare tu enarras iuſtitias meas?* Idem ſerm. 45. inter Paruos: *Non eſt ſpecioſa*, inquit, *laus in ore peccatoris. Etiam quæ eſt in ore peccatoris pœnitentis non videtur ſpecioſa: quia adhuc de peccati recordatione & memoria confuſionem patitur, & frequenter inde compungitur. Sed tamen in eo eſt vtilis & fructuoſa confeſſio, etſi non ſpecioſa decoraq; laudatio. Poſtquàm verò de beneficijs Dei profectus adhæret diuinæ laudi, & in ea aſſiduè delectatur & proficit, ita vt nihil aliud placeat ei; tunc in ore eius eſt ſpecioſa laus Dei: ad ſimilitudinem agricolæ, qui dum ſtercorat agrum ſuum, totus in luto eſt & ſtercoribus; non eſt pulcher labor eius, etſi fit fructuoſus: ſed quando colligit manipulos ſegetis, tunc labor eſt ſpecioſus & dulcis.*

A

NON EST SPECIOSA LAVS IN ORE PECCATORIS] Nam vt ait S. Chryſoſt. hom. *cùm presbyter eſſet deſignatus*, tom. 5. *Stare in choreis non ſatis eſt flores eſſe puros, niſi puras & manus eos contexens: ſic & ſacris hymnis oportet non verba tantùm eſſe pia, ſed & animum hymnos concinentem.* Vnde ſubdit, Dauidem pſal. 148. omnes creaturas ad Dei laudem inuitare, excepto ſolo peccatore: *Scorpij*, inquit, *ſerpentes & dracones inuitantur ad laudandum eum à quo conditi ſunt: ſolus peccator ab hac ſacra choreâ ſubmotus eſt, idque iure optimo. Sicut enim muſicus à cithara bene modulata chordam diſſonam reſecat, ne reliquarum vocum harmoniæ vitietur: ſic, & Propheta* (Dauid) *peccatorem velut chordam diſſonam, ac velut membrum ægrum ab vniuerſo creaturæ corpore reſecat.* Additque ſe hac concione, quæ ab electione eius in presbiterum fuit prima, primitias eius voluiſſe dicare Deo, eum laudando, ſed deterreri hac ſententia Siracidis, vtpote conſcium, quòd ipſe ſit peccator, in cuius ore non eſt ſpecioſa Dei laus: *Haud fruſtra*, inquit, *neque temerè, dum hæc loquor interſilui. Quia & mentis cogitatio metu confuſa eſt, ad amaras vſque lacrymas grauemq; eiulatum perducta.* Vnde à Dei laude deflectit ad laudes Flauiani Epiſcopi Antiochenis, à quo ordinatus erat presbyter, quòd eius laus redundet in laudem Dei, nec tamen vetita ſit hitce verbis Siracidis. Habetur hæc S. Chryſoſt. homilia tom. 5. pag. 805. & proximè ſequitur orationem habitam in Calendis.

B

C

Cauſam ſui dicti ſubdit Siracides: *Quoniam à Domino profecta eſt ſapientia.* q.d. Nemo ritè poteſt aut debet laudare & prædicare ſapientiam, niſi miſſus, doctus & inſpiratus à Deo: Deus autem ordinariè non mittit nec docet peccatores; ergo hi non debent eam prædicare, iuxta illud Prouerb. 26. 7. *Indecens eſt in ore ſtultorum parabola.* Et cap. 17. 7. *Non decent ſtultum verba compoſita.* Græca ſic habent, *non eſt ſpecioſa laus in ore improbi, quoniam à Domino non eſt miſſa* ad improbum; Tigurina, *neque enim à Domino proficiſcitur*; Syrus, *non eſt decens ori iniquorum* (ſapientiæ laus & prædicatio) *quia non fuit ab ore Dominum* (id eſt, à Domino) *data illis.*

VERS. 9.

Nota. Non dicit laudem in ore peccatoris eſſe irritam vel illicitam, ſed non eſſe ſpecioſam. Quare perperam hoc loco abutebantur Donatiſtæ, vt probarent, baptiſmum collatum ab hæreticis eſſe inualidum, ideoque iterandum: quibus reſpondet S. Auguſtinus libr. 2. contra epiſt. Parmen. cap. 12. *Cùm*, inquit, *prædicatio peccatoris ore procedit, quærendum eſt cuiuſmodi peccatorem hoc loco Scriptura ſignificare voluit. Nam & publicanus qui iuſtificatus eſt magis quàm ille Phariſæus, vtique peccator erat. Si enim vera eius peccata non erant, falſa erat confeſſio peccatorum: ſi autem vera erat confeſſio, propter quam iuſtificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hæc etiam de oratione ſanctæ Danielis veriſſimè dixerim, qui profectò veraciter ait:*

D

Cùm

Cùm orarem & confiterer peccata mea, & populi mei. In cuius ergo ore peccatoris laus ſpecioſa non eſt, niſi maximè mendacis & ficti, quem Spiritus ſanctus diſciplinæ fugit? Quem igitur fugit, cùm tamen loquitur veritatem non in eius ore ſpecioſa eſt, quia non attribuitur cuius particeps non eſt; ſicut ſpecioſa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis ſacerdotum, qui neſciuit quod dixit, ſed cùm eſſet pontifex prophetauit: ſed tamen per ipſum ſpecioſa laus eſt Dei in auribus audientium, & corde credentium. Vide de laude Dei piè & humiliter differentem eundem Auguſt.(vel quiſquis eſt Auctor)lib. 1.Medit.c.33.& S.Chryſoſt.in pſal.112. *Laudate pueri Dominum.*

VERS. 10. QVONIAM A DEO PROPECTA EST SAPIENTIA: SAPIENTIÆ ENIM DEI ASTABIT LAVS, ET IN ORE FIDELI ABVNDABIT, ET DOMINATOR DABIT EAM ILLI] Hic eſt diſcurſus Siracidis: Probat non eſſe ſpecioſam laudem in ore peccatoris, hoc ſyllogiſmo. Illa ſola laus eſt ſpecioſa quæ proficiſcitur à Deo: at laus peccatoris non proficiſcitur à Deo: ergo laus peccatoris non eſt ſpecioſa. Minorem probat: Sapientia in peccatorem non proficiſcitur à Deo: at verò laus eſt indiuidua comes, quæ iugiter aſſiſtit ſapientiæ: ergo nec laus vera in peccatorem proficiſcitur à Deo. Senſus ergo eſt: q. d. Sapientiæ ſoli competit vera laus, putà officium laudandi ſua dogmata, ſiue dictamina ſapientiæ: ſapientum enim eſt ea prædicare & celebrare vti verbo, ita & exemplo. Quare hæc laus & prædicatio abundabit in ore fidelis & veracis, non mendacis, vti dixi v. 8. *&*, id eſt, quia, *Dominator*, putà Deus, qui eſt fons omnis ſapientiæ & laudis, *dabit eam* (non ſapientiam, ſed laudem, id eſt prædicationem) *illi*. Hunc eſſe ſenſum patet ex Græco, qui ſic habet: ἐν σοφίᾳ ἐνδιατριβὴ αἴνου, καὶ ἐν ἀνδρὶ ἀληθείας αἶνος, id eſt, *In ſapientia dicetur laus* vel *hymnus, & Dominus proſperabit eum.* Pronomen enim αὐτῷ, cùm ſit maſculinum, refert αἶνον, id eſt, laudem vel hymnum, non σοφίαν, id eſt, ſapientiam, vtpote feminini generis; Tigurina conditionatè vertit, *ſi laus à ſapientia pronunciatur & celebretur in ore fideli, cum Dominus illi aſpiranerit*, Syrus, *ab ore ſapientum dicitur laus, & qui dominator eſt in illa, docebit eam*: q. d. Dei eſt docere laudem, id eſt, prædicationem ſapientiæ, quia ipſe eius dominus eſt, & dominatus in ea: iuxta illud pſal.67. *Dominus dabit verbum euangelizantibus, virtute multa.* Et pſal.32. *Rectos decet collaudatio.*

Nota *τὸ Dei* non eſt in Græco, ac poteſt referri vel ad *τὸ ſapientiæ*, vel ad *τὸ laus* laus enim ſapientiæ eſt laus Dei, qui eſt ipſa increata Sapientia, à quæ omnis creata velut radius à ſole promanat, ac conſequenter Deo aſtat laus, quæ eſt indiuidua comes ſapientiæ. Dei enim eſt tam per ſe, quàm per Angelos & homines, putà Prophetas, Apoſtolos & doctores, ac maximè per Chriſtum, prædicare veram & ſalutiferam ſapientiam, quæ nos ad beatitudinem, id eſt, ad Deum, Deique viſionem, fruitionem & laudem perennem perducat. Laus enim Dei eſt beatarum mentium otioſum negotium & negotioſum otium. Hæc enim iugis earum eſt vox: *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, Amen.* Apoc.7.12. Vnde

Sapientum eſt iugiter laudare Deum.

Moral.Sapientum, id eſt, ſanctorum, in hac vita eſt aſſiduè iubilare & laudare Deum; ſapientiæ enim adeſt laus, id eſt, pectus, in quo eſt diuina ſapientia, crebrò in Dei laudes quaſi exhalando prorumpit: iuxta illud. *Immola Deo ſacrificium laudis*, pſal. 49. Et: *Lauda Ieruſalem Dominum, laude Deum tuum Sion*, pſ.147. Sancti enim ſunt in Ieruſalem terreſtri, vt pergant ad cæleſtem, in qua eſt plena Ieruſalem, id eſt, viſio & fruitio pacis: quocirca laude tua & iubilo inchoant vitam Beatorum & Angelorũ. Vide dicta Apoc.5 12.& c.7.12.& Ephet.5.19.

Nota *τὸ in ore fideli abundabit: fideli*, id eſt. Primò, veraci; Secundò, habenti veram de Deo fidem & cognitionem; Tertiò, qui fideliter Deum colit, eique ſeruit & obedit: in huius enim ore laus Dei copioſa eſt & abundat. Vnde Pſaltes 134.1. *Laudate* ait, *nomen Domini, laudate ſerui Dominum.* Vbi S. Auguſt. *Pſalmus iſte*, inquit, *vt laudemus nomen Domini ſuadet, cauſamq; quare iuſtum ſit illum laudare, ſubdit, cùm dicit, Laudate ſerui Dominum; quid iuſtius, quid dignius, quid gratius? Et enim ſi non laudauerint ſerui Dominum ſuperbi, ingrati, irreligioſi erunt.* Et mox explicans qui ſerui laudare Deum debeant: *Qui ſtatis in domo Domini: qui ſtatis*, inquit, *non qui ruitis: illi autem ſtare dicuntur, qui in mandatis eius perſeuerant, qui in fide non ficta & ſpe firma, & charitate ſincera ſeruiunt Deo.* hæc ille. Idem lib.1.Confeſſ.cap.1. *Magnus*, ait, *es Domine, & laudabilis valde: magna virtus tua, & ſapientiæ tuæ non eſt numerus, & laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ.* Et paulò pòſt: *Tu enim excitas vt laudare te delectet, quia feciſti nos ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te.*

SS.Trinitas laudat ſeipſum immenſa laude.

Porrò, ſapientiæ Dei *aſtat laus* Dei, quia ſapientiam Dei laudant non tantùm omnes Angeli & Beati, ſed & ipſe Deus, putà ipſa SS. Trinitas, in qua Pater immenſa laude laudat & glorificat Filium & Spiritum ſanctum: Filius ſimiliter laudat Patrem & Spiritum ſanctum: Spiritus S. Patrem & Filium. Dum enim videt quiſque in eis deitatem & diuinam maieſtatem plenam infinitis dotibus, ideoque infinita laude & gloria dignam; ideireo iugiter eos toto affectu laudat & celebrat, idq; fecit ab æterno, & faciet in omnem æternitatẽ. Hæc laus nobis imitanda & aſſumenda eſt, vti aſſumit Eccleſia, cùm in fine cuiuſque pſalmi canit: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*: hac enim doxologia non tantùm creatam & finitam dicit optatque SS. Trinitati gloriam, ſed & increatam ac infinitam, idque magis propriè. Sequitur enim: *Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen.* Certum autem eſt, *in principio*, id eſt, ab æterno, nullam creaturam (vtpote quæ nulla tunc fuerit) dixiſſe: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, ſed idipſum ſola potuit dicere SS. Trinitas ſibi ipſi. Arque hæc eſt ſumma laus quam Deo dare poſſumus: eſt enim immenſa, ideóque Deo adæquata.

Hanc laudem vsurpat Eccleſia.

Vbi Nota, nos poſſe laudare Deum. Primò, ore & corde noſtro; Secundò, inuitando omnes creaturas ad Dei laudem, ac dicendo cum tribus pueris in igne tribulationis: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.* Tertiò induendo affectus omnium Sanctorum, Angelorum & Beatorum, iugiter Deum laudantium, eoſque Deo offerendo. Quartò, offerendo ipſũ laudem B. Virginis, quæ laudes omnium hominum & Angelorum tantum ſuperat, quantum philomelæ concentus ſuperat cantus auium omniũ. Quinto, offerendo ipſi doxologiam Verbi incarnati, putà Chriſti: humanitas enim Chriſti iugiter glorificat SS. Trinitatem ſuper omnes creaturarum &

Simpliciter laudãdus Deus.

B. Virginis doxologias, de quibus plura cap. 39. vlt. Verùm hæ omnes laudes cum sint creatæ, sunt pariter finitæ. Restat ergo sexta & summa Dei laus quam Deo offeramus, ipsius scilicet Dei & SS. Trinitatis, qua ipsa laudauit, laudat, & laudabit se ipsam immensa laude in æternum, ideóque crebrò eum Ecclesia ipsi psallamus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto: sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen*: q. d. Opto in immensum, vti par est glorificare SS. Trinitatem: quare opto illi non tantùm laudem meam, creaturarum, Sanctorum, & Angelorum, B. Virginis & Christi Domini, sed & increatam qua ipsa glorificet seipsam. Gloria ergo sit Patri & Filio & Spiritui sancto. Gloria, inquam, increata & diuina, qua Pater & Filius & Spiritus sanctus se inuicem immenso iubilo glorificarunt in principio, id est, ab æterno, & nunc glorificant, & glorificabunt semper in sæcula sæculorum. Amen.

Hinc patet, primæ Sapientiæ, siue Deo, competere summam laudem, tum actiuam de qua hìc agitur, tum passiuam. Ipse enim summè laudat seipsum, ac vicissim ipse summè laudatur à seipso, & quantum fieri potest, ab Angelis, hominibus, omnibusque creaturis. Vide S. August. Soliloq. c. 10. Audi eumdem in Meditat. cap. 33. *Deus meus, inquit, vita mea, fortitudo mea, & laudatio mea, dignare me laudare te; da mihi lumen in corde, verbum in ore, vt cor meum mediteur gloriam tuam & lingua mea tota die canat laudes tuas. Sed quia non est pulchra laus in ore peccatoris, & quia vir pollutus labijs ego sum mundus obsecro, cor meum ab omni inquinamento, sanctifica me, sanctificator omnipotens, interiùs & exteriùs, & fac me dignum laudibus tuis.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua docet, insipientiæ, id est, peccati, auctorem non esse Deum, sed liberum arbitrium cui Deus proposuit bonum & malum, vt eligat vtrum libet.

Vers. 11. Non dixeris: Per Deum abest: quæ enim odit ne feceris.

12. Non dicas: Ille me implanauit: non enim necessarij sunt ei homines impij.

13. Omne excrementum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum.

14. Deus ab initio constituit hominem & reliquit illum in manu consilij sui.

15. Adiecit mandata & præcepta sua.

16. si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere.

17. Appositi tibi aquam & ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam.

18. Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi:

19. Quoniam multa sapientia Dei, & fortis in potentia, videns omnes sine intermissione.

20. Oculi Domini ad timentes eum, & ipse agnoscit omnem operam hominis.

21. Nemini mandauit impiè agere, & nemini dedit spatium peccandi.

22. non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium & inutilium.

NON DIXERIS: PER DEVM ABEST: QVÆ ENIM ODIT NE FECERIS.] Legit Interpres ἀπὸ τοῦ, id est, *abest*. Est altera occupatio. Insipientes enim insipienter suæ insipientiæ causam asscribunt Deo, vt se excusent. Hos arguit: q. d. Ne dicas. Per Deum stat, quòd à me abiit sapientia, id est, virtus & sanctitas, quia iam dictum est, omnem sapientiam à Deo proficisci. Careo ergo illâ, quia illam ipse mihi non concessit. Per ipsum ergo fit quòd sim insipiens, id est, vitiosus & impius. Hoc inquam, ne dixeris. Causam subdit: *Quæ enim odit ne feceris*: q. d. Deus odit insipientiam, id est, vitium & impietatem: ergo eius nequit esse auctor vel causa: sed eius tu tibi ipsi es causa, qui scilicet illam amas & facis, quam Deus odit, ideóque facere nequit. Si enim tu eam odisses vti odit Deus, vtique eam non faceres sicut non facit Deus. Porrò, si non faceres illa quæ odit Deus, vtique accederet ad te Deus & sapientia, quæ omnibus se communicare gestit. Vers. 12.

Iam legunt ἀπέστην, in aoristo, id est, *defeci*, ab ἀφίστημι, id est deficio: vnde vertunt, *ne dixeris. Quoniam propter Dominum recessi à sapientia*, id est, à recto, æquo & honesto, incidique in vitia & scelera: *quæ enim odit ne feceris*: q. d. Tu tibi ipse huius defectus & tuorum scelerum es causa, quia scilicet facis quæ Deus odit, punit & vlciscitur, ac proinde non facis: nam vt ait S. Fulgent. ad Monim. *Deus malorum non est auctor, quorum est vltor*. Sic quoq; legit S. August. de Gratia & lib. arb. c. 2. *Ne dicas, propter Deum recessi*; Tigur. *ne dicas, defeci impulsu Domini: non enim debes quæ odit facere*. Clarè Syrus, *Ne dicas, Ab ante Dominum* (id est, à Domino, per Dominum) *impiè egi & peccaui, quia quod odit non facis*. Cùm ergo odiat peccata & peccatores, vtique ea & eos non facit.

Didactice hìc discite, per Deum non stare quo minùs quis sit probus & iustus, quo minùs quis bene viuat, quo minùs quis saluetur, sed hæc omnia sibi suæq; culpæ tribuere debere impios. Deus enim ex parte sua vult omnes saluos fieri, ideóque pro omnibus Christum Saluatorem misit, ac per eum Sacramenta pro omnibus ad salutem opportuna instituit, omnibúsq; gratiam suam offert; sed eam excludunt impij, dum illi resistunt, vel cooperari nolunt; perinde ac sol, vtpote lucidissimus, nõ est causa tenebrarum in domo, sed eius incola qui fenestras Soli occludit. Hoc est quod ait Osee 13. 9. *Perditio tua* (id est, tibi imputanda) *Israël, tantummodo in me auxilium tuum*. Vide ibi dicta. Porrò alludit Sirac. ides ad illud Prouerb. 19. 3. iuxta Septuag. *Insipientia hominis vastat vias eius, Deus autem accusat in corde suo*. Quam sententiam citat S. August. lib. de Gratia & lib. arb. cap. 2. sed pro *vastat* legit *violat*, pro *accusat* legit *causatur*. Noster vertit, *stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra Deum ferunt animo suo*. Quare perperàm arguuli quidam thro-

theologastri cùm imperata non faciunt, vt suam desidiam excusent, respondent, se non habuisse gratiam efficacem, de quibus plura v. 19.

VERS. 12. NON DICAS: ILLE (DEUS) ME IMPLANAVIT] Græcizat Interpres: Græcè enim est ἐπλάνησεν (vnus codex legit ἔπλασεν, id est, finxit, formauit) id est, *ille me decepit*; Tigurina, *ipse me in errorem impulit*; S. Augustinus loco citato legit, *induxit*, sed in Speculo legit, *implanauit*: πλανάω enim est in errorē induco. Vnde Planetæ vocantur stellæ errantes, non fixæ, vti fixæ sunt illæ in firmamento. Porrò *error* hic practicus intelligitur, putà peccatum & impietas. Caulam enim subdens, ait: *Non enim necessarij sunt ei homines impij*; Syrus, *ne dicas: Ipse offendiculum posuit mihi*. Hinc olim Latinis *planus* dicebatur deceptor & sycophanta, teste Gellio lib. 16. c. 7. Vnde Budæus: *Impostores*, inquit, *à Græcis etiam plani dicuntur, sed certis cuiusdam generis impostores, insigni versutia præditi*. Et Cicero pro Cluentio. *Hic ille planus*, inquit, *improbissimus, &c. totus ex fraude & mendacio factus*. Hinc *Planus* nomen erat hominis, qui solebat multos sic fallere, in quorū vehicula voluisset, tolli; vt fingeret se eius fregisse: qui cùm postea verè genu fregisset, & idem rogasset, non est ei creditum, vti describit Horat. l. 1. ep. 18 Eustathius in Odysseam Homeri: Planus, ait, est, qui artem quādam profitetur imponendi etiam spectantibus, quales fuerunt Ciphissodorus & Pantaleon, & Matreas apud Alexandriam, qui, vt auctor est Athenæus, huiusmodi ænigma proponebat: *Alere se feram quamdā quæ femetipsa esitaret*: ita vt nunc vsque Matreæ fera inuenta non sit, fortassis autem aut iram aut inuidiam, aut animi ægritudinem significare voluit. Huiusmodi planos & impostores olim in deliciis regum fuisse, liquet ex Plinio l. 35. c. 10.

Planus, id est impostor.

Porrò, hæc atrox est blasphemia, quæ Deum facit auctorem erroris & peccati, vti facit Caluinus & Melanchthon, dicens tam esse opus Dei proditionem Iudæ, quàm vocationem Pauli. Quod proinde anathemate damnat Concil. Trid. sess. 6. cap. 6. Minùs blasphemus, tamen blasphemus, fuit Manes (parens Manichæorum) qui ne Deo peccatum asscriberet, finxit alium quendam Deum malum (quasi diabolum) qui omnis mali esset causa. Deus enim est prima & summa veritas, cui ex diametro repugnat omnis error & falsitas: Deus est ipsa increata & immensa claritas, cui infinitè repugnat omnis obscuritas, sicut Soli repugnat caligo: Deus est æterna sapientia, cui summè repugnat omnis insipientia: Deus est ipsa per essentiam puritas, sinceritas, integritas, sanctitas, cui essentialiter repugnat omnis impuritas, hypocrisis, mendacium, iniquitas: Deus odit, imò est ipsum odium & abominatio peccati; quomodo ergo illud amare aut facere potest? Sola ergo voluntas sui peccati causa est, non Deus: omne enim peccatum ita essentialiter est voluntarium, vt, si non sit voluntarium, non sit peccatum, ait S. Augustinus lib. de Vera religione cap. 14.

Blasphemia est peccatum suum in Deum retorquere, cum Caluino.

Hoc est quod ait S Iacobus c. 1. v. 13: *Nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est*. Vide ibi dicta. Simili modo Nazianz. in Tetrastich. docet peccati culpam nobis asscribendam, non dæmoni. Sic enim canit:

Quid culpam in hostem semper ipsi vertimus,
Cùm nostra robur præstiens ipsi crimina?
Te criminare prorsus, aut certè magos:
Ignis tuus nam, flamma verò dæmones.
Cornel. in Ecclesiast.

A Huc facit illud Thren. 3. 65. *Dabis eis fastum cordis laborem tuum*. Quod explicans S. Hieron. (vel potiùs Rabanus: hic enim videtur esse Auctor.) *Stultum cordis*, inquit, *contra Dominum habuit primum ille peccator, qui requirenti Domino cur lignum vetitum contigisset, non ad se culpam reddidit, sed à muliere, quàm ei dederat, se accepisse respondit*, Genes. 3. *vt quasi reatum suum obliquè in auctorem suum reuerteret, qui ei mulierem dederat quæ talia persuaderet: hoc fortassis etiam requisita mulier tenuit, quando neque ipsa ad se culpam retulit, sed serpentis illud persuasionibus applicauit, vt ipsa quoque obliquè reatum suum in Creatorem duceret, qui illum intrare serpentem persuasurum talia permisisset. Vnde nunc vsque in vsum peccantium trahitur, vt culpa cùm arguitur, defendatur, & vnde finiri reatus debuit, inde cumuletur.* Quocirca S. Augustinus censet hoc peccatum esse B penè irremissibile. Explicans enim illud psal. 58. 6. *Non misereris omnibus qui operantur iniquitatem*, sic ait: *Est quædam iniquitas quam qui operatur, non potest fieri vt misereatur ei Deus: ipsa est defensio peccatorum: quando quisque defendit peccata sua, magnam iniquitatem operatur, hoc defendit quod Deus odit: & videte quàm peruersè, quàm iniquè, si quid boni feceris, sibi vult imputari; si quid mali, Deo? nam hoc modo defendunt homines peccata sua, ex Dei persona: quod peius est. Nemo est qui audeat dicere, Bonum est adulterium, furtum, fraus, periurium; sed quomodo eo defendamus? si Deus voluisset, id non fecissem, quid vis faciam fato meo? Ergo ad hoc peccatum tuum defendis, vt Deum accuses; ideo excusatur reus, vt culpetur iudex, prorsus talem iniquitatem operantium non miseretur Deus.*

Huc pertinent Poëtæ Gentilium, qui Ioui & dijs propria asscribunt adulteria, furta, ceteraque scelera: per hoc enim docent Iouem & deos scelera probare, commendare, imò quasi deificare; quo quid potentius, ad homines incitandum vt eadem imitentur? Quocirca S. Augustinus lib. 2. Ciuit. cap. 7. solerter aduertit dæmonem suggessisse Poëtis, vt illa scriberent, quò deorum exemplo homines ad omne nefas impellerentur. Sic enim adolescens ille Terentianus Iouis libidinibus se ad easdem incitatum, & penè adactum asserit. *Ab hac*, inquit S. Aug. *tanta auctoritate Adhibet patrocinium turpi suæ impiæ, cùm in ea se iactat imitari deum, at quem dicunt*

Qui templa cæli summa sonitu concutit.
Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud
Feci, ac lubens.

Porrò, quo sensu in Script. dicatur Deus tradidisse in reprobum sensum, excæcasse vel obdurasse Pharaonem & similes, fusè explicui Exodi 7. 3.

NON ENIM NECESSARII SVNT EI HOMINES IMPII] Græcè, *non enim opus habet viro peccatore*; Tigur. *peccante*: & ita legit Augustinus de Gratia & liber. arbitr. cap. 2. Syrus, *non enim est ei vtilitas in homine iniquo*. Sensus est, q. d. Opus Dei, putà vniuersum, totum à bono Deo conditum est bonum. Ad bonum autem opus non est malo, putà peccato, cùm hoc bonum interimat. Igitur Deus condens vniuersum per omnia bonum, nullum condidit, aut condere potest, malum. Malum enim ad bonum nec necessarium est, nec vtile, sed inutile & noxiū prorsus. Quòd ergo Deus permittens peccata, ijs vti novit bene, putà ad suam iustitiam vindicatiuam, vel gratiam & misericordiam declarandam: id facit, non quòd peccatis opus habeat, ijsque delectetur, sed vt suam infinitam sapientiam, quæ ex malis bona elicere nouit, potentiam, æquitatem & clementiam demonstret. *Deus*, ait S. Augustinus de Ge-

nesi ad litteram Imperf. cap. 5. *vitiorum nostrorum non est auctor, sed ordinator, cùm eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit quæ merentur.* Verè Rabanus: *Non est, inquit, erroris nostri, & prauæ actionis, causa Deo deputanda: quia ruina nostra non est illi necessaria, sed magis ipse allevat omnes qui ruunt, & erigit omnes elisos.* Homini opus est mactare oues, boues, porcos, aues, &c. quia horum carnes ei necessariæ sunt ad cibum, medicinam, aliósque vsus. At Deo non est opus ruina hominis ad aliquem suum vsum; tum, quia ipse nullam indiget, quia omnia habet & potest; tum, quia ipse, cùm sit optimus, non vult nisi bonum, ad quod opus non est malo vel peccato.

Dices, Deus vult esse peccatores & miseros, vt habeat in quos exerceat suam clementiam & misericordiam. Si enim non essent miseri, nullam B posset Deus facere misericordiam.

Resp. Deus non vult, sed permittit peccatores & peccata, quæ plurima committit humana fragilitas, vt eorum misereatur. Iam enim per lapsum Adæ, omnes proni sumus in peccata.

Instabis: Cur Deus permisit lapsum Adæ? Videtur enim eum voluisse ad hoc, vt haberet occasionem miserendi eius & posterorum.

Resp. Deum non voluisse potitiuè, sed permissiuè, id est, permisisse lapsum Adæ, sed ad bonum finem, vt scilicet eius misereretur. Adde, Deum misericordiam suam magis declarare in præseruando hominem à peccato, quàm lapsum è peccato eripiendo; sicut maior est misericordia & beneficentia præseruare quempiam ne labatur in foueam, omniáq; membra conquasset, quàm lapsum & conquassatum eripere & sanare. Sic Deus maiorem misericordiam præstitit B. Virgini, præseruando illam à peccato originali, quod naturaliter C contrahere debuisset, quàm si ab illo contracto eam purgasset. Audi S. August lib. 3 Confess. c. 2. *Hæc, inquit, verior misericordia, sed non in ea delectatur cor: nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum, malles tamen vt ique non esse quod doleret qui vere misericors est. Si enim est malevola benevolentia (quod fieri non potest) potest ille, qui veraciter misereri, cupere esse miseros, vt misereatur.*

Vers. 13. OMNE EXECRAMENTVM ERRORIS ODIT DOMINVS, ET NON ERIT AMABILE TIMENTIBVS EVM] Sic quoque legit S. August. in Speculo. *Execramentum.* Græcè, βδέλυγμα, id est, abominationem erroris, hoc est, abominabilem errorem, qualis practicè est peccatum. *Errans enim qui operantur malum.* Prouerb. 14. 22. q. d. Cùm Deus peccatum oderit, vt rem execrabilem, quomodo illud efficiet? Rursum, cùm Deus illud execretur, par est vt D omnes qui eum timent & colunt, illud ipsum pariter execrentur. Græcè, *omnem abominationem* (id est, rem abominabilem: metonymicè enim ponitur actus pro obiecto) *odit Dominus, eáque cum timentibus chara non est*; Tigurina, *omne nefas odit Dominus nec probatur eiusdem cultoribus*; Syrus, *omnem malitiam & impudentiam odit, & non dabit eas amicis suis.* Minùs rectè enim nec suis inimicis dat eas.

Mirfin. Nota miolin: *Non amabile*, id est, odibile, execrabile. Sic Virg. de Cocyto fluuio inferni Æneid. 6. *Triſliq; palus inamabilis vnda*, id est, horribilis & execrabilis. Iusti enim vt Deum patrem suum imitentur iummè execrantur peccatum, eò quòd Deus illud execretur: sicut pulli aquilarum infectantur draconem, eò quòd aquila eum insectetur, teste Plinio lib. 10. cap. 4. Audi S. Hieron. epist. 1. ad Demetr. *Non est exhortatio, ait, vehementior ne peccemus, quàm qua nos Scriptura diuina filios Dei vocat. Quis enim non erubescat & metuat tanto patre agere aliquod indignum, vt, qui dicitur Dei filius, ipse efficiatur vasa furens: Vnde Paulus ait: Sicut filij Dei immaculati, vt simus immaculati: neque enim conuenit in filios Dei, quia ipse est fons instituæ, peccati maculam reperire.* Et post nonnulla: *Non ob aliam causam magis nobis in Scripturis diuinis tam frequenter filiorum Dei nomen imponitur, vt illud quod dicitur per Prophetam: Ego ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus. Et per Apostolum* Ephes. 5. *Estote imitatores Dei sicut filij charissimi.* Et B. Ioannes cap. 3. ait: *Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quoniam cùm apparuerit similes ei erimus: quia videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat seipsum & ille sanctus est. Vide nobis cælestis doctrinæ dignitatem qua donati sumus, frequenter ingerere, & honorem nostrum pertandi pudorem facere.*

DEVS AB INITIO CONSTITVIT HOMINEM, ET RELIQVIT ILLVM IN MANV CONSILII SVI] q. d. Deus hominem, ab initio fecit liberi arbitrij. Hic clarè demonstrat quæ sit origo mali, scilicet voluntas hominis, quam Deus creauit liberam, vt posset eligere bonum vel malum, idque hoc fine vt meriti & præmij sit capax. Græce, *ipse* (Deus) *creauit hominem ab initio, & permisit eum arbitrio consilij sui*; Syrus, *ipse in principio creauit homines, & tradidit illos in manus appetitus eorum. Manus* enim in Script. significat arbitrium, libertatem, dominium, potestatem, imperium; quia quæ in manu, vel sub manu habemus, eis pro arbitrio liberè vti possumus, eisque pro potestate dominamur & imperamus. Sic Deus dixit ad Satan de Iob c. 1. 12. *Ecce vniuersa quæ habet, in manu*, id est, arbitrio & potestate, *tua sunt.* Et cap. 2. 6. *Ecce in manu tua*, id est, arbitrio tuo, *est*, vt facias ei quod tibi libuerit. Et Abraham ad Saram de Agar. *Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, vtere ea vt libet*, Genes. 16. 6. Vers. 14.

Manus ergo *consilij*, est arbitrium, potestas & libertas consilij. De ijs enim tantùm consultamus & consilium inimus, quæ sunt nostræ electionis & arbitrij, vt ea pro libito faciamus. Atque hæc est origo libertatis, nimirum facultas consultandi. Intellectus enim dum voluntati de agenda re quapiam dubia & ancipiti, suo discursu & consultatione proponit in vtramq; partē rationes probabiles, facit vt voluntas vtramlibet partem eligere & expetere possit: quia in vtralibet proponit illi rationes, quæ rem bonam, amabilem & eligibilem efficiant, aut certè talem apparere faciant. Libertas ergo arbitrij radicaliter est in intellectu, formaliter in voluntate: ex eminenti enim discursu & consultatione intellectus, oritur libertas voluntatis in homine. Quocirca bruta quæ carent intellectu, carent & libertate: appetitus enim eorum regitur phantasiâ, & quod phantasia apprehendit vt bonum, vel, si duo concurrant, vt maius bonum, id illicò appetitus eorum naturaliter & necessario appetit. Ita Arist. lib. 3. Ethic. c. 2. *Non omne, inquit, quod cuiquam eligibile est, sed id scilicet quod est præconsiliatum: quippe cùm electio seu propositum cum ratione & cogitatione existat; id quod significare videtur etiam ipsum vocabulum; quasi id quod eligitur seu præponitur, ex alijs legatur, ponaturque ante alia.* Et cap. 9. *Consultamus, ait, de agendis rebus, atque ijs quæ in nostra sita sunt potestate.* Addique causam; quia nemo nisi stolidus consuluit de ijs quæ fiunt

Origo libertatis est facultas consultandi.

fiunt à natura, fortuna & necessitate. Ac concludit: *Cùm igitur eligibile nihil aliud sit, quàm consultabile, & appetibile eorum quæ in nobis sunt: electio quoque eorum quæ in nobis sunt, consultativa appetitio erit: simul enim atque consultauimus, iudicamus, atque inde secundùm consultationem appetimus.*

Ex hoc loco probari liberum arbitrium demonstratur.

Ex hoc ergo loco liquet manifestè, hominem esse liberi arbitrij. Respondent hæretici, loqui Siracidem de prima creatione hominis, putà Adæ, qui creatus est liber: quia dotatus fuit iustitiâ originali, quæ faciebat eum dominum passionum & appetituum omnium: quando verò hanc per peccatum perdidit, perdidisse quoque liberum arbitrium, factumque esse seruum suæ concupiscentiæ.

Primò.

Verùm errant manifestè. Primò, quia Siracides non loquitur Adæ, qui iam à tribus annorum millibus mortuus erat; sed Iudæis tunc viuentibus, increpatque eos qui dicebant: *Per Deum stat*, quo minùs sim sapiens & bonus, *ipse me implanauit*. His enim opponit, dicens Deum creasse hominem liberum vt eligat bonum vel malum, ac proinde electionem liberam hominis eum formaliter facere bonum vel malum, non verò Deum. Sensus ergo est: q.d. Deus ab initio creauit hominem naturæ intelligentis & liberæ, ita vt de eius ratione & essentia sit libertas arbitrij, quæ per peccatum vel aliud quodlibet accidens tolli nequit, adeò vt si ab homine tollas liberum arbitrium, tollas pariter naturam hominis, & ex homine facias brutum. Idem aperte significat dum subdit: *Apposuit* (perperam enim aliqui legunt *apposui*, quasi sint verba Dei ad Adam: Græcè enim est προέθηκε, id est, *apposuit*) *tibi*, scilicet ô Iudæe & Gentilis. Porrò, quid sit esse *in manu consilij sui*, id est, liberi arbitrij, clarè explicat cùm subdit, hominem posse seruare legem si velit, & non seruare si nolit. Et rursum, ex duobus contrarijs posse alterutrum eligere, quod voluerit, scilicet aquam vel ignem, bonum vel malum, vitam vel mortem. Atque ita docet, in homine esse libertatem tam volendi & non volendi, quæ est libertas contradictionis: quàm ex duobus contrarijs vnum eligendi, alterum refutandi, quæ est libertas contrarietatis.

Secundò.

Secundò, quia alludit Siracides ad verba Mosis ad Iudæos sui æui. Deut. 30. 15. *Considera quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum: vt diligas Dominum Deum & ambules in viis eius, & custodias mandata illius, &c. & viuas.* Ergo non loquitur Adæ innocenti, sed posteris eius post lapsum. Hi ergo habent etiam nunc liberum suum arbitrium, licet debile & infirmum.

Tertiò.

Tertiò, Adam post lapsum mansit liberi arbitrij, vtpote per quod pœnitentiam egit, & gratiam Dei habitualem (etsi non iustitiam originalem) recuperauit, Sapient. 10. 2. Ergo & posteri eius habent idem; præsertim quia Deus Adæ post lapsum statim promisit Christum, cuius gratiâ omnes homines restaurari & saluari possent, si vellent, Gen. 3. 15. Sicut ergo Adam fuit liberi arbitrij, sed tamen eo vti non potuit ad opera salutis sine gratia Dei, sic & nos: & sicut illi gratia à Deo præparata fuit ad hoc, sic est & nobis per merita Christi, eaque potentior & efficacior quàm fuerit data Adæ, tum vt infirmitatem hominis post lapsum corroboret, tum vt concupiscentiæ fortiter oppugnanti resistere, eamque reprimere valeat, vti docet S. Aug. de Corrept. & gratia cap. 13. Iustitia ergo originalis non faciebat Adam liberum, ac consequenter per peccatum adempta non effecit seruum; sed faciebat vt homo faciliùs & efficaciùs naturali sua libertate ad bonum naturale, supernaturaliter verò ad supernaturale vteretur. Sed huic defectui iam succurrit vis & efficacia gratiæ Christi, vti pulchrè docet hic Rabanus. hòc enim pertinet ad suauem Dei erga hominem prouidentiam. Quare sicut cùm potuit eum *in manu consilij sui*, hoc est, cùm fecit eum potentem ad liberè operandum, siue, cum dedit ei potestatem liberi arbitrij, simul tacitè promisit ei suum cum ea in operando concursum (nam sine eo impotens esset ad operandum:) sic pariter tacitè promisit eidem auxilium necessarium ad benè operandum: nam sine eo benè operari non posset, ideoque ad hoc non esset liber, imò nec potens.

Quartò.

Quartò, ita explicat S. Augustin. de Gratia & lib. arbit. c. 2. Nam citato toto hoc Ecclesiastici loco subdit: *Ecce apertissimè videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Quid illud, quòd tam multis locis omnia mandata sua custodiri & fieri iubet Deus? Quomodo iubet, si non est liberum arbitrium?* Et S. Athanasius, vel potiùs Anastasius Nicenus, qui floruit anno Domini 880. Quæst. in S. Script. q. 16. *Est enim*, inquit, *in nostra potestate & libero nostro arbitrio salus nostra & interitus, sicut scriptum est: Deus ab initio fecit hominem, & dimisit eum in manu consilij sui.* Idem ex hoc loco docet Damascenus lib. 1. Parallel. c. 9. ac S. Basil. cuius verba mox recitabo.

Denique Deus hominem creauit ad imaginem & similitudinem suam, ita, vt quamdiu homo est homo, & creatura humana, gerat in se hanc Dei creatoris sui imaginem. Hanc autem in libertate arbitrij collocat S. Ambros. Rabanus & alij. Vide dicta Gen. 2. 7. Audi Tertull. lib. 2. contra Marc. c. 5. Homo, ait, *in substantia quam à Deo traxit, id est, animæ, ad formam Dei sponsitus, & arbitrij sui libertate, & potestate signatus est. Hunc statum eius confirmans etiam ipse lex, tunc à Deo posita. Non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus commminatio mortis transgressioni assideretur, si non & contemptus legis in arbitrij libertatem homini deputaretur. Sic & in posteris legibus Creatoris inuenimus proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortem: sed nec aliàs totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, euocante Deo & minante exhortantemve, nisi & ad obsequium, & ad contemptum libero & voluntario homine.* Idem Exhortat. ad castit. c. 2. *Sed quomodo verax quædam, quibus etiam supplicium æternum comminatur? vtique etiam quæ verax, non vult, à quibus & offenditur: sicut & quæ vult præcipit, & accipit, & æternitatis mercede dispungit. Itaque cùm vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum & malum: gustasti enim de arbore cognitionis. Et ideo non debemus quod nostro expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. Ista nostra est voluntas, cùm malum volumus aduersus Dei voluntatem qui bonum vult. Porrò si quæras, vnde veniat ista voluntas, qua quid volumus aduersus Dei voluntatem? Dicam: Ex nobis ipsis.*

ADIECIT MANDATA ET PRÆCEPTA SVA] Vers. 15. Hæc verba iam desunt in Græco, & Syro: olim tamen

men fuisse colligere licet ex S. August. in Speculo, vbi eadem legit. Sensus est: q. d. Deus condidit hominem liberum, & reliquit eum in manu consilij sui; at non ita, vt eum à se & tua prouidentia eximeret, dimitteret, & quasi onagrum liberum ab omni lege, quò liberet abire, abire permitteret: sed quasi humanus omnium gubernator, legislator, Rex, dominus, iudex & vindex, ei leges suas proposuit, putà naturalem, siue decalogum, Adæ & posteris, cum mente & ratione indidit: positiuam verò, putà cæremonialem & iudicialem, per Mosen tradidit. Atque, ne leges hæ sibi inimicitiæ & graues accideremt, addidit & obedientibus præmia, inobedientibus verò pœnas interauit. Hæc ergo tria hoc ordine instituit Deus: primò, homini indidit liberum arbitrium; secundò, addidit præcepta; tertiò, adiecit præmia.

VERS. 16. SI VOLVERIS MANDATA SERVARE, CONSERVABVNT TE, ET IN PERPETVVM FIDEM PLACITAM FACERE] Græca concisa sic habent, *si volueris conseruabis mandata, & fidem facere beneplaciti*: q. d. In tua potestate & arbitrio, quod tibi Deus dedit, est, vt serues mandata, itaque facias fidem, id est, præstes fidelitatem beneplaciti, id est, Deo placitam & gratam. τὸ enim *fidem facere beneplaciti*, pendet à τῷ *conseruabis*, & explicat τὰ *mandata*: q. d. Conseruando mandata, conseruabis facere, id est, perges præstare fidem Deo placitam & debitam. Hinc S. August. de Gratia & lib. arbit. c. 2. legit, *si volueris conseruabis mandata, & fidem bonam placiti.* Idem tamen in Speculo prorsus legit vt noster Interpres. Sic & Syrus. *Si vales*, inquit, *custodies præcepta eius, & si credideris in eum, etiam tu viues.*

Nostra versio plenior & neruosior, ideóque germanior est. Quare videtur, habuisse Interpres noster plenius exemplar Græcum: aut certè vim vocis Græcæ profundiùs penetrauit, & pleniùs expressit per elegantem paronomasiam elegans & doctus Interpres. Græca enim ad verbum habent: ἐὰν θέλῃς καὶ τηρήσεις ἐντολάς. *Si volueris, conseruabis mandata*, scil. ita vt ipsa pariter conseruent te. Vis enim est in præpositione σὺν, id est, cum, simul enim conseruare, est simul cum alio seruare: vt seruans alium vicissim seruetur ab eo: q. d. Si conserues mandata, ipsa vicissim conseruabunt te: conseruatio enim est mutua seruatio, & conseruator tam conseruatoris, quàm conseruati est conseruator. hæc enim sunt correlativa. Vide hic quàm mãdata eorumque custodia sint boni, non σωματοφύλακες, sed animæ custodes, aduersus hostes etiam intimos; sicut *misericordia & veritas*, quàm milites & satellites, *& roborantur clementia thronus eius*, Prou. 20. 28. Quocirca Tigurina vertit, *si volueris, mandata seruabis, ipsaque te vicissim conseruabunt*, tum in vita præsenti & æterna, tum in Dei gratia & gloria, idque Primò, quia Deus conseruat conseruantem sua mandata. Secundò, quia ipsum exercitium mandatorum auget virtutes in anima, quæ auctæ dant homini vires ad resistendum tentationi & dæmoni. Tertiò, quia conseruatio mandatorum minuit cupiditatem, quæ venenum est charitatis: crescente enim virtute, necesse est vt vitium ei oppositum decrescat.

Nota. τὸ *& in perpetuum fidem placitam facere*, id est, & in perpetuum fidelitatem Deo placitam præstare, pendet à verbis præcedentibus. Repete ergo ea, q. d. Si volueris perpetuò seruare fidem Deo placitam (seruando eius mandata) hæc fides tua vicissim perpetuò conseruabit te: proficiet enim similem, imò maiorem Dei fidelitatem erga te. q. d. Si tu Deo fidelitatem seruas, Deus vicissim tibi fidelitatem seruabit: si tu Deo sis fidelis, Deus tibi pariter fidelis, imò fidelior, & fidelissimus erit. Est enim quasi quoddam pactum inter Deum & hominem, quo alter alteri fidelem se fore spondet, nimirum homo spondet se obedituru Deo, eiusque mandata seruaturum: Deus vicissim spondet se hominem sua gratia, protectione & gloria remuneraturum. Explicat enim quid sit *mandata seruare*, nimirum, quòd hoc sit *fidem placitam facere*. Quare verba *si volueris & conseruabunt*, quæ mandatis adaptauit, eadem fidei placitæ adaptanda relinquit: ne enim ea iterare cogatur, breuitatis & concinnitatis studio ea subticet. Vnde Complut. aliaque vetera Biblia legunt, *& fidem placitam seruare*. Hinc & Tigurina vertit, *si volueris, seruabis mandata, ipsaque te vicissim conseruabunt, & fidem præstabis obsequiosam.* Adde, posse hic esse hysteron proteron, ac per illud præponenda esse hæc verba hoc modo: *Si volueris mandata seruare, & fidem placitam facere, conseruabunt te*, scilicet, hæc duo mandata & fides, quæ reipsa sunt vnum & idem. Sic enim subinde post absolutam sententiam, menti aliquid addendum vel interijciendum occurrit, quod verbo vno alteroue addimus, reliqua auditori supplenda & ordinanda relinquentes ex sententia iam dicta, ne eam totam illicò iterare cogamur. Id ita esse patet ex Græco, in Græco enim planè est sententia pendens à τῷ *conseruabis*, vti paulò antè dixi: ac non minùs planè quidam aliter dispungentes ex Græco sic vertunt: *si vales, conseruabis mandata, & fidem meritum dabunt*, id est, *vt facias quæ vult*, pura beneplacita Dei hæc enim sunt eius; δόσεις, quæ vicissim Dei in nos δόσιν, id est, beneuolentiam, gratiam, fauorem & amorem proliciunt & prouocant: magnes enim amoris est amor. Hoc est quod ait Christus qui est Patris Sapientia: *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*, Ioan. 14. Deus enim mansionem & hospitium, hospitemque sibum tutatur & conseruat. Quis enim eum lacessere audeat, qui Dei vallatur præsidio? Vnde Eccles. 8. 5. dicitur: *Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali.* Et Christus Ioan. 8. *Si quis sermonem meum seruauerit mortem non videbit in æternum.*

Liberum arbitr. non excludit Dei gratiã.

Porrò, liberum arbitrium non excludit gratiam Dei, vti voluit Pelagius, sicut causa secunda non excludit concursum causæ primæ: illa enim huic subordinatur, ab eoque essentialiter pendet. Nihil enim potest (imò esse nequit) concursus causæ secundæ sine concursu causæ primæ. Idipsum ex versione Græca colligit S. August. libr. de Gratia & libr. arbitr. c. 15. *Ad hoc enim valet*, inquit, *quod scriptum. Si volueris, conseruabis mandata: vt homo qui voluerit & non potuerit: nondum se plenè velle cognoscat, & oret vt habeat tantam voluntatem, quanta sufficit ad implenda mandata. Sit quippe adiutator vt faciat quod iubetur: tunc enim vere est velle, cùm possumus; & tunc vere est posse, cùm voluntas tota est. quod prodest si quod non possumus, volumus; aut, si quod possumus, nolumus?* Subdit deinde argumentum Pelagianorum, illudque similibus S. Scripturæ phrasibus diluit, dicens: *Magnum aliquid Pelagiani se scire putant, quando dicunt. Non iubetur Deus quod scit non posse ab homine fieri. Quis hoc nescit?*

Sed

Sed ideo iubet aliqua quæ non possumus, vt monemur A *quod ab illo petere debeamus. Ipsa est enim fides quæ orando impetrat, quod lex imperat. Denique ipse qui dixit. Si volueris, conseruabis mandata, in eodem libro* (Ecclesiastico) *aliquanto pòst dixit cap. 22. Quis dabit in ore meo custodiam, & super labia mea signaculum validum, ne fortè cadam ab eo, & lingua mea perdat me? Iam certè mandata acceperat. Custodi linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum ps. 33. Cùm ergo verum sit quod dixit. Si volueris, conseruabis mandata; quare quærit in ore suo dari custodiam, similis ei qui dixit in psalmo. Pone Domine custodiam ori meo?* psal. 140.

Symbolicè, Hugo, Dionys. & Palacios: Fidem inquiunt, placitam seruare est, eam seruare corde & opere, quia fides sine operibus mortua est, Iacob. 2. Igitur fides placita, est fides operans per dilectionem eiusque opera. Vnde Radulphus in Leuit. 26. 3. mysticè explicans illud. *Si in præceptis meis ambulaueritis, &c. apprehendet messium tritura vindemiam, & vindemia occupabit messem: Omnis bona actio*, inquit, *tam messis est, quàm semen; quia iucunditas, quam de transactis laboribus mens nostra concipit, nouorum germinat concupiscentiam, vt multiplicato semine actionis, multiplicetur & messis retributionis.*

VERS. 17. APPOSVIT TIBI IGNEM ET AQVAM: AD QVOD VOLVERIS, PORRIGE MANVM TVAM] Tigurina, *ignem & aquam tibi proposuit, ad vtrumuis manum tuam exporrige*; Syrus, *relicta sunt coram te ignis & aqua: ad quod volueris, extende manum tuam.* Per *aquam & ignem* quæ sunt elementa opposita, prouerbialiter, accipe quælibet contraria, & præsertim ea quæ sequuntur versu proximo, scilicet bonum & malum, vitam & mortem. Vnde Syrus idipsum significat per casuale *enim*, dum subdit: *Data est enim hominibus vita & mors.* Hinc Secundò, per C *aquam* quæ refrigerat, accipe refrigerium gloriæ per *ignem*, pœnam & flammam gehennæ. q.d. Deus proposuit tibi bonum, eiusque præmium, scilicet, gloriam æternam: proposuit & malum, eiusque pœnam, scilicet ignem æternum: q. d. Proposuit tibi gloriam & damnationem, cælum & gehennam, felicitatem & miseriam, vitam & mortem: elige vtrumlibet quod vis. Ita Rabanus: *In igne*, ait, *tribulatio, in aqua refrigerium exprimitur. Appositæ ergo sunt coram nobis tribulatio & prosperitas: si voluerimus opere exercere mandata Dei, habebimus consolationem vitæ æternæ: si autem contemptores fuerimus mandatorum eius, sequetur nos in futura pœna gehennæ.* Sic & Lyran. Ianten. Palacius & alij. Per *ignem* enim aptè significatur ignis gehennæ, per *aquam* cælum, quia cæli ex aquis facti sunt; vnde & aquæ sunt supra cælos, vt dixi Genes. 1. v. 1. & 6. Igitur Deus D hominis arbitrium suspendit quasi in æthere, inter duo extrema elementa: aquam, in symbolum refrigerij æternæ vitæ, ignem, in expressionem tormentorum apud inferos.

Quocirca Nazianz. orat. de Amore pauperum, docet hominem constare partim terra ima, partim cælo, partim à parte concupiscentiæ, partim ratione & mente, quæ viam iustitiæ in cælum ostendat; idque factum asserit diuino consilio, vt homo sciret se è cælesti simul & tartarea quasi conflatum materia, vt quò velit propendeat liberè. Vt intelligamus, inquit, nos maximos simul & abiectissimos esse, terrenos & cælestes, temporaneos & immortales, lucis ac ignis tenebrosi heredes, prout in alterutrum nos propendere contigerit.

Ex dictis patet, liberum arbitrium esse instar libræ, cuius libripens est homo, bilances iunt ignis & aqua, bonum & malum, præmium & supplicium, ac in vtrumlibet propensio, vel vtriuslibet electio. Vnde Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 6. agens de homine libertate prædito: *Quasi libripens*, ait, *emancipati à Deo boni libertas & potestas arbitrij*, ac deinde inuehitur in eos, qui cùm libero arbitrio dominentur ceteris mundi rebus, ipsum tamen faciunt seruum concupiscentiæ & peccati. *Aliàs*, inquit, *quale erat, vt totius mundi bona possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus?*

Minùs appositè & genuinè aliqui, per *ignem & aquam* accipiunt res quaslibet huius mundi, quarum vsum B Deus homini concessit. q.d. Deus omnium rerum homini vsum concessit, vt iis pro tua libertate vtatur; si bene, ad vitam; si malè, ad mortem. Et alij, qui censent hic alludi ad ritum Romanorum, quo sponsa marito se despondens tangebat ignem & aquam: *Quia*, inquit Plutarch. in Quæst. Rom. q. 5. *Ignis lustrat, aqua purgat: debet autem quæ nubit, puritatem ac castimoniam conseruare.* q. d. Simili modo Deus cuique appositit ignem & aquam, vt per tribulationes purgemur & lustremur, itáque sponso Christo animas quasi sponsas, puras & integras sistamus. Hæc, inquam, minùs genuina sumenda ex sequentibus, patet opponi aquam & ignem, quasi bonum & malum, vitam & mortem, vt hominis sit vnum sua libertate amplecti, alterum ei oppositum refutare; sapientis verò, eligere id quod bonum est.

ANTE HOMINEM VITA ET MORS, BONVM ET MALVM: QVOD PLACVERIT EI, DABITVR ILLI] Syrus, *data est enim hominibus vita & mors, vt eligant vitam, & derelinquant mortem.* Alludit ad Deuter. 30. 15. *Considera quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum. In liberam prædam*, ait S. Chrysost. *Quasi enim liberum quoddam voluit esse arbitrium mortis ac vitæ, vt in alto velut suspenso animabus fidelium exponerentur ad prædam.* Et v. 19. *Testes inuoco hodie cælum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, vt viuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius; & illi adhæreas. Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum.* VERS. 18.

Vide S. Basil. hom. in psal. 61. ad illud: *Verumtamen vani filij hominum, mendaces in stateris*: vbi docet hanc stateram esse liberi arbitrij, rationis & consilij homini à Deo inditam: mendaces verò esse qui corruptam habent rationem, iudicium & consilium. Sed audi ipsummet: *Quid igitur est quod dicis? Quoniam quilibet nostrûm intus statera quædã est à conditore omnium apparata, per quam rerum naturam possis probè discernere. Posui, inquit ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum, duas inter se contrarias naturas: ibi tu apud tuum tribunal & iudicium examina, ac diligenter expende quid vtilius tibi sit. An momentaneam parumq; duraturam eligere voluptatem, per quam mortem apprehendas æternam; an in virtutis exercitatione afflictionem molle, qua perpetuas consequaris delicias? Mendaces ergo homines, corrupta habetis animæ iudicia. Quos & Propheta miseros prædicat, dicens: Væ dicentibus tenebras lucem, & lucem tenebras: amarum dulce, & dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dantur, quis nouit futura? Male librum expendis, mala pro bonis eligens, vana veris ama-*

Liberum arbitrium instar libræ. Dionysij.

anteponens, momentanea perpetuis putora ducens, tranſitoriam denique voluptatem pro lætitia numquam deſitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in ſuæ ſeris iniquitatis, iniuria afficiunt præcipuè quidem ſeipſos, deinde verò proximos. Nam cùm in propriis factis malè ſibi conſulant, malo ſunt etiam proximo exemplo. Nec enim de illo iudicij tibi licuerit dicere. Quia neſcini quid eſſet bonum. Tibi namque propriè datur libra, quæ ſufficiens diſcrimen boni ac mali demonſtrat. Corporea namque ponderum in libra lancibus probamus: quæ verò ad inſtituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium diſcerninus, quod & ſtateram nominamus, quod momentum æquale ad vtramlibet poſſit capere.

Libera B. bertatis & potentis.

Clemens Alexand. lib. 5. Strom. c. 5. citans hunc locum Siracidis nomine Salomonis, hic citat. *Este do ante faciem tuam vitam & mortem, diligere Dominum Deum, & ambulare in viis eius, & audire vocem eius, & credere vitæ.* Sed commiſcet verba Eccleſiaſtici cum verbis Moſis iam citatis ex Deuteron. vt patet vtraque conferenti; quin & verba Moſis concidit, & in pauca contrahit. Similiter hunc locum explicat Origenes Clementis diſcipulus lib. 1. in epiſt. ad Roman. Et Gaudentius Brixianus Epiſcopus tract. 13. de Natali Domini: *Vult*, inquit, *Dominus verè juſtus iudex, vt meriti proprij ſibi ſit cauſa vnuſquiſque: vult & iuſtum pro ſola iuſtitia pati, vult & iniquum, ſi in malitia perduraverit, rerum mortis proprio arbitrio iudicari. Figuravit enim Deus, &c. hominem, vt Scriptura teſtatur, ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit illum, & dimiſit eum in manu conſilij ſui, poſuit ante eum ignem & aquam, dicens: Ad quodcumque voluerit, extende manum tuam. Poſuit, inquit, ante homines Deus aquam & ignem, id eſt, refrigerium & pœnam, remiſſionem & ſupplicium, vitam & mortem. Quis, oro, non refugiat ſupplicium, pœnam & mortem, & eligat refrigerium, remiſſionem ac vitam?*

Myſticè, Orig. per *vitam* accipit Chriſtum, per *mortem* diabolum: ſic enim ait lib. 1. in epiſt. ad Roman. *Este poſui ante faciem tuam vitam & mortem, & ignem & aquam: vita ergo Chriſtus eſt, & mors nouiſſimus inimicus, qui eſt diabolus: quod ſi agnoſcens anima Deum, Chriſtum vitam ſuam amplexata non fuerit, derelinquetur ſine dubio, & deſeretur ab eo qui eam ſanare ſuo, vt ſpiritui iungeretur, animabat.*

Dignitas liberi arbitrij ſecundum.

Moraliter vide hîc, quanta hominis dos & dignitas ſit liberum arbitrium, quo dotatus eſt à Deo: quia per hoc Primò, ſimilis eſt Deo & angelis; Secundò, eminet cæteris creaturis; Tertiò, eſt dominus ſuiipſius, ſuarumque actionum; Quartò, capax eſt virtutis; Quintò, capax eſt meriti; Sextò, meretur vitam & gloriam æternam. Vnde S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, poſt initium; *Dignitatem*, ait, *in homine liberum arbitrium dicam quo ei minimum datum eſt, cæteris non ſolum præeminere, ſed & præſidere animantibus.* Idem ſerm. 81. in Cant. *Arbitrij libertas*, ait, *eſt planè diuinum quoddam præfulgens in anima, tanquam gemma in auro. Ex hac nempe ineſt illi inter bonum & malum, nec non inter vitam & mortem ſed nihilominùs inter lucem & tenebras. & cognitio iudicij, & optio eligendi.* Quocirca ſummè conandum eſt homini, vt hac libertate arbitrij benè vtatur ad bonum, ad quod ei à Deo data eſt, vt ſcilicet bona operando mereatur felicitatem æternam. Porrò vt id faciat, aſtringat illud Deo, eique illud offerat & conſecret per propoſitum efficax, crebróque iteratum, Deo in omnibus obſequendi; aſſiduè poſtulans ab eo, vt ipſe illud quaſi ſuum poſſideat, A gratiáque ſua regat & dirigat ad omne bonum, adeóque ad portum ſalutis æternæ. Si enim poſſideatur à concupiſcentia, peccato & diabolo, agetur ad omne malum, indéque in gehennam. Vnde S. Auguſt. Enchir. cap. 30. *Libero arbitrio*, inquit, *malè vtens homo, & ſe perdidit, & ipſum.* Et mox: *Cum libero peccaretur arbitrio, victore arbitrio amiſſum eſt liberum arbitrium*: non quoad libertatem propriè dictam, quæ aduerſatur coactioni; ſed quoad libertatem à peccato & pœna. Vnde ſubdit S. Auguſt. *A quo enim quis victus eſt, huic & ſeruus addictus eſt. Quale, quæſo, poteſt ſervi addicti eſſe libertas, niſi quando eum peccare delectat? liberaliter enim ſeruit, qui ſui domini voluntatem libenter facit. At per hoc ad peccandum liber eſt, qui peccati ſeruus eſt.* Et cap. 25. *Mortis ſupplicium Dominus homini comminatus fuerat, ſi peccaret; ſic enim muneratus libero arbitrio, vt tamen regeret imperio, terreret exitio.*

B

Qvoniam multa ſapientia Dei, et fortis in potentia, videns omnes ſine intermiſſione] q. d. Deus conſtituit hominem in manu conſilij ſui ex multa ſapientia, vt ſcilicet homo liberè operando eligeret bonum vel malum, itáue meretur præmium vel pœnam: vt in ijs irrogandis putà in hominum glorificatione vel damnatione, oſtenderet fortiſſimam ſuam potentiam. Et ne quis putet ſe in tanto hominum numero poſſe latere, fallere vel euadere, addit: Et *videns omnes ſine intermiſſione.* q. d. Dei oculus ſingulos, & ſingula etiam occultiſſima, inſpicit, vt iudicet & præmiet, vel puniat. Græca habent, *quoniam multa ſapientia Domini eſt, & potentia pollet, & omnia videt.* Neruosè Syrus, *quia fortis eſt ſapientia Dei, & valens viribus gigante is ipſe* (vnde Syri Deum vocant *gigantem ſæculorum*: quia omnia ſæcula tua æternitate, immenſitate & potentia ambit & complectitur) *& omnia oculi eius videt.* C

Vers. 19.

Palacius hæc refert ad v. 11. nam cenſet ea dici contra Theologaſtros, qui arguntè cauillantur impios malè agere, eò quòd deſit eis gratia efficax ad bene agendum; ſiue ideo impios eligere mala, quia Deus efficaciter non dedit eis bona. Contra hos, inquit, Siracides adiecit. *Multa ſapientia Dei, & fortis in potentia*: q. d. Adeò eſt ſapiens Deus, vt, non niſi quibus voluit, gratiam dederit, & nihilominus ijs quibus dare non voluit, omnem conquerendi occaſionem amputarit. Nec enim eos in ignem conijciet, quia eis gratiam non dedit; ſed quia illi habentes bona coram ſe & mala, ad mala extenderunt manum ſuam. Multa eſt igitur Dei ſapientia, quæ improbis querelæ occaſiones reſcidit: fortis eſt diuina potentia, quæ non niſi quæ voluit facit. Rodat igitur reprobus oſſa hæc. Non damnabitur in igne perpetuo, propter negatam ſibi gratiam; ſed propter culpam admiſſam à ſe. Caueat ille, vt poteſt, malum, & cauebit etiam ignem. Id altiſſimè dixit Auctor illis verbis: *Quod placuerit ei, dabitur illi.* Ne igitur impiè credas, aliud tibi dari, quàm quod tibi delegiſti. hæc Palacius. D

Præclarè Boëtius l. 5. proſa 6. *Omne futurum*, inquit, *diuinus præcurrit intellectus, & ad præſentiam propriæ cognitionis retorquet & revocat: nec alternat, nunc hoc, nunc illud præſcendi vices, ſed vno ictu omnes mutationes manens præuenit.* Quibus adde, Deum impijs præparare & dare (præſertim ſi humiliter eam poſtulent) gratiam ſufficientem, cum qua poſſint, ſi velint, peccata vitare, & bona capeſſere. Ideo

enim dicitur sufficiens : quare si cooperari velint, A facient eam efficacem : efficax enim dicitur, quæ habet effectum. Etsi enim in nostra potestate non sit, vt Deus det nobis gratiam illam quam præuidet fore congruam & efficacem, non aliam quam præuidet fore inefficacem; tamen Deus ponte & ex sua liberalitate omnibus dat gratiam, cui si impij cooperari velint, reddent eam efficacem, æquè ac faciunt pij : sed quia ipsi eidem liberè cooperari nolunt, idque præuidit Deus, ideo dicitur eis dedisse gratiam sufficientem quidem, & quam præuidebat fore inefficacem & incongruam, eò quòd ipsi suâ desidia vel malitia eam eallam & inefficacem reddant, cùm Deus velit, & omnino desideret, vt ipsi illi cooperentur, eamque fructuosam & efficacem efficiant. Nec enim Deus studio, & ex proposito quærit aut seligit gratias inefficaces quas det impijs; sed ex parte & intentione Dei omnis gratia est efficax in actu primo, hoc est, vim B & efficaciam habet, vt opus efficiat, si voluntas ei cooperari velit, idque intendit & vult Deus : nam ideo datur à Deo, quòd scilicet ipse sincerè & ex animo intendat & cupiat vt voluntas illi cooperetur, itaque per eam opus perficiat. Hoc enim fine dumtaxat eam dat: nec enim alius fingi potest, vti passim docent Theologi.

VERS. 20. OCVLI DOMINI AD TIMENTES EVM, ET IPSE AGNOSCIT OMNEM OPERAM HOMINIS] Confirmat & exaggerat id quod dixit. *Et videns omnes.* Vt enim animet pios ad eligendum & faciendum bona, quæ mundani in hac vita negligunt, imò paruipendunt & spernunt; dicit Dei oculos iugiter contemplari timentes eum, & ipsum agnoscere, imò inspicere omnem operam; Græcè, πᾶν ἔργον, id est, omne opus, siue omnem operationem hominis, tam externam quàm internam. Vnde Syrus vertit, *& nouit omnes cogitationes hominum*, vt scilicet eas iudicet & præmiet præmio præsenti & æterno, aut puniat pœna præsenti vel æterna; Tigurina, *oculus suus reuerenter ipsum aspicit, & omne opus hominis cognoscit.* iuxta illud Iob 31. 4. *Nónne ipse* (Deus) *considerat vias meas, & omnes gressus meos dinumerat?* Inter alia autem præmia timentium Deum est hoc, quòd ipse peculiariter eos protegat, dirigat, & preces eorum exaudiat, iuxta illud psalmi 32. 18. *Oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.* Et psalm. 144. 19. *Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos.* Ex aduerso de impijs Deum non timentibus dicitur Prouerb. 28. 9. *Qui declinat aures suas ne audiat legem*, qui scilicet Deum non timet, *oratio eius erit exterminabilis.*

Oculi symbola quorum. Nota. *Vt oculi Domini ad timentes eum*, Primò, significat Deum acutissimo mentis oculo omnes iustorum actiones, intentiones, vota & desideria inspicere; Secundò, ijs oblectari & pasci; Tertiò, eos singulariter amare, curare, protegere, & de omni bono prouidere. *Oculi* enim, ait Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 10. & 11. *in cerebrum finiuntur*; in cerebro autem est prudentia & prouidentia. Et c. 16. *Meatus*, ait, *ab oculis terni ad cerebrum pertinent: ita vt maximi & mediocres ad cerebellum tendant, minimi ipsum cerebrum adeant.* Hinc addit Aristoteles c. 10. in oculis exstare mentis animique indicia. *Nam*, inquit, *morum laudabilium habent, qui mediocriter comminent. Reliquorum alteri impudentiæ, alteri insolentiæ indices sunt.* Ita Deus timentes se habet in D oculis, hoc est, in cerebro mentis, in cura & amore, in eóque blandè & beneuolè intuendo commiuet, optimeque affectum sese demonstrat. Quartò, timentes se à non timentibus secernere, dando eis gratiam & gloriam. Vnde Tertull. lib 2. contra Marcion c. 4. *Et dixit*, inquit, *Deus, Fiat, & factum est & vidit Deus quia bonum* (Genes. 1.) *non quasi nescius bonum, nisi videret; sed quia bonum ideo videns, bonorans & consignans, & dispungens bonitatem operum dignatione conspectus.* Quintò, Deum timentes se habere in summo pretio, vtpote quos præ toto mundo habeat in oculis, qui, vt ait Plinius lib. 11. cap. 27. *sunt pars corporis pretiosissima, & qui lucis vsu vitam distinguunt à morte.* Vnde ait : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zachar. 2. 8. Vide ibi dicta, quia scilicet timentes Deum, Dei legem vicissim, quasi pupillam oculi sui custodiunt, vt dicitur Prouerb. 7. 2.

B NEMINI MANDAVIT IMPIE AGERE, ET NEMINI DEDIT SPATIVM PECCANDI] Docuit vers. 11. Deum non esse causam peccati physicam; hic docet nec esse moralem: talis enim est imperium, iussio, consensus: q.d. Deus sicut non facit peccatum, sic nec illud imperat, aut in illud consentit. Syrus *non præcepit hominibus vt peccent, & non dixit filijs carnis vt fontes fiant* (alius codex habet, *vt iniquè agant*) *& non misereatur facientibus mendacium.* VERS. 21.

Pro *spatium* Græcè est ἄνεσιν, quod Primò, Complut. Tigurina & alij vertunt, *licentiam*, libertatem, indulgentiam, *neque vlli*, inquiunt, *dedit licentiam peccandi*: permittit quidem Deus homines peccare, id est, non impedit, quia eos creauit liberos, vt liberè eligerent quod vellent, sed nulli dedit vel dat facultatem aut licentiam peccandi, ita vt licitè C quis peccet. Sic enim peccatum non esset peccatum, sed res licita, vtpote quæ fit ex concessione & licentia Dei, quod implicat: imò verò Deus cùm permittit peccata, minatur peccatoribus gehennam, vt ostendat quàm illa execretur.

Secundò, ἄνεσις significat impunitatem : q. d. Deus nulli peccato vel peccatori dedit dabitque impunitatem, neminem peccantem impunè abire sinet, sed quemlibet pro demeritis puniet. ita Rabanus. Fuerunt enim & etiamnum sunt nonnulli Christiani, qui (vt dixi c. 3. in fine) putant impunè sibi licere rapere aliena, & facere quidquid libet, modò dent eleëmosynam, vel colant B. Virginem. Quem errorem refert & refellit ex hoc loco S. August. Enchiridij cap. 70. *Sanè cauendum est*, inquit, *ne quisquam existimet infanda illa crimina, qualia qui agunt regnum Dei non possidebunt, quotidie perpetranda, & eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, & per eleëmosynas de peccatis præteritis est propitiandus Deus, non ad hoc emendus quodammodò, vt ea semper liceat impunè committere. Neminis enim dedit laxamentum peccandi, quamuis miserando deleat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.*

Tertiò, ἄνεσις verti potest, *spatium, dilatio*: Multi enim putant licere sibi vti flore iuuentutis ad omnem cupiditatem, Sapient. 2. 6. proponentes, se acturos pœnitentiam in senectute. Multi principes putant quidlibet sibi licere, dummodo in hora mortis resipiscant. Multi putant in bacchanalibus licere insanire, vacare veneri & ventri, & facere quod lubet, dummodo in Quadragesima pœniteant. Vnde in Ephemeridibus nonnullis illi dies

ante-

antecinerales vocantur dies ſtultorum vel inſanorum. Sed errant: Deus enim nulli, vel horam, vel momentum conceſſit ad peccatum: ſed quodlibet peccatum æquè peccatum eſt, & æquè diſplicet Deo in iuuentute atque in ſenectute, in principatu atque in priuata vita, in bacchanalibus atque in Quadrageſima. Hoc eſt quod ait Iob cap.24.23: *Tedit illi Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in ſuperbiam.* Eôdem redit hic ſenſus cum priori: qui enim dat ſpatium peccandi, dat & licentiam peccandi, ſaltem pro illo ſpatio & tempore.

Porrò quomodo Deus præceperit Semei vt malediceret Dauid 2.Reg.16.10.quomodo Aſſyrios tyrannos vocauerit ſuam virgam,qua caſtigauit Hebræos Iſaiæ 10. 5. ibidem explicui. Nimirum mala impiorum voluntas, dicitur virga Dei, non quaſi cauſæ efficientis, quòd eam fecerit; ſed quaſi iam facta, & ab homine poſita vtentis ad caſtigationem aliorum. Hic autem vſus, & hæc ordinatio in Scriptura vocatur *præceptum*: omnis enim Dei diſpoſitio, ordinatio, directio, gubernatio ſiue poſitiua, ſiue permiſſiua, vocatur *præceptum*. Sic Deus dicitur præcepiſſe coruis vt paſcerent Eliam,3.Reg. 17.4. præcepiſſe, id eſt, ordinaſſe & diſpoſuiſſe: alioqui enim corui cùm ſint irrationales, præcepti & mandati propriè dicti ſunt incapaces. Et Matth.19. v.7. dicitur: *Moſes mandauit dare libellum repudij. Mandauit*, id eſt, ordinauit & permiſit,vti explicatur v.8.Sic ergo Deus *præcepit*, id eſt, ex propoſito permiſit, Semei maledicere Dauidi, ordinando hanc eius maledicentiam in pœnam homicidij Dauidis; vnde pro *præcepit*, Hebr.Chald. & Septuag. vertunt, *dixit*. Dices, S.Auguſt.de Gratia & liber. arbit.cap.20 ait Deus Semei *voluntatem proprio vitio malam, in hoc peccatum ſuo iuſto & occulto iudicio inclinauit*. Reſp. *inclinauit*, id eſt, inclinatam ad maledicendum impediuit ne in alium maledicta iaceret; ac dimiſit vt ea iaceret in Dauidem: ſicut qui leonem quem ligatum manu tenet, obiectis varijs canibus, cohibet ne in alios feratur, ac dimittit & permittit eum ferri in canem ſui inimici. Vnde ſubdit S.Auguſt. Dixit Deus Semei vt malediceret Dauid, id eſt, cor eius malum miſit vel dimiſit. Tantùm enim vult S.Auguſt.corda hominum etiam impiorum eſſe in manu Dei, vt aliò ferri nequeant quàm quò ipſe voluerit permittere, & ordinare ad hos illoſve puniendos.

VERS.22. NON ENIM CONCVPISCIT MVLTITVDINEM FILIORVM INFIDELIVM ET INVTILIVM] quales ſunt peccatores & impij. Dat cauſam cur Deus non mandet, nec det licentiam peccandi, quia ſcilicet non concupiſcit, imò odit & execratur impietatem & impios. Eſt miоſis: minus enim dicitur & plus ſignificatur: *non concupiſcit*, id eſt, odit & abominatur. Græcè eſt Μὴ ἐπιθύμει, quod Noſter accipit vt tertiam perſonam Indicatiui, ideoque vertit *concupiſcit*. Iam verò Complut. Tigurina, Syrus & alij accipiunt vt ſecundam perſonam Imperatiui, vertuntque, *ne concupiſce multitudinem filiorum inutilium*. Vnde hæc iungunt cum ſequentibus: *Ne exulceraris in filijs impijs*: atque hinc inchoant cap. 19. *Apud homines*, inquit Philo de Migrat. *iniuſtos multitudo pluris quàm vnus iuſtus æſtimatur, apud Deum verò bonitas rara præfertur, iniquis innumeris.* de quo plura c.ſequenti v.1.& 3.

Porrò ratio, & quaſi cauſa à priori, cur Deus non poſſit mandare alicui vt impiè agat,nec ei dare ſpatium peccandi, neminem quoque implanare,eſt infinita eius ſanctitas, bonitas, ſapientia & potentia. Qua ratione enim Deus, qui eſt ſumma ſanctitas, amet impietatem, imò eam mandet? qua ratione ſumma ſapientia aliquem implanet, & inſipientem ſtultumque efficiat? qua ratione ſumma bonitas ſummum facit malum? qua ratione ſumma potentia infirmitati peccandi, mentiendi, decipiendi ſubiaceat? Quare hæc ἀδύνατα & ἀσύμφωνα Deo pariter ἀδύνατα & ἀσύμφωνα ſunt, vtpote à deitate, Deique natura planè aliena. Impotentia enim impoſſibilium, ſummæ ac diuinæ potentiæ eſt argumentum. Docet hoc pulchrè & acutè Theodor. lib.3.Contra hæreſes: *Horum quidpiam non poſſe*, inquit, *infinitæ potentiæ ſignum eſt, non imbecillitatis indicium; poſſe verò, vtique impotentiæ, non potentiæ. Quomodo hoc dico? Quoniam vnumquodq; eorum Dei firmitatem immutabilitatemq; deprædicat. Bonum enim malum fieri non poſſe, ſupereminentiam denotat bonitatis; & iuſtum nunquam poſſe fieri iniuſtum, nec veracem mendacem, hoc in veritate atque iuſtitiæ ſtabilitatem ſoliditatemque demonſtrat. Similiter lux vera non poteſt tenebreſcere, nec* ☰ *qui eſt non eſſe: ſufficiens enim habet eſſe, atque immutabilis exiſtit lux. Sic & alia cuncta perluſtrans, illud. Non poſſe, competere ſummam potentiam ſignificare.* Probat idipſum ex S. Paulo. *Ita quoque in Deo talia non poſſe, diuinus Apoſtolus & intellexit, & poſuit; nonnunquam quidem dicens: Impoſſibile eſt mentiri Deum: non infirmum illud impoſſibile, ſed valdè potens oſtendens. Alibi verò ſcribens: Negare ſeipſum non poteſt. Rurſus ergo illud. Non poteſt, infinitæ eſt demonſtrationum potentiæ. Tametſi enim, inquit, omnes homines ipſum negarent; ipſe Deus eſt, & à propria non excidit natura, nam incorruptibile habet eſſe, vti ſignificat illud: Negare ſeipſum non poteſt. Redundantiam igitur indicat potentiæ, illa in deteriùs commutationis impotentia. Hoc modo multa Deo ſunt impoſſibilia, & quidem tot tantaque quanta ſunt diuinæ naturæ contraria. Illud ergo. Non eſt impoſſibile apud Deum omne verbum, intelligendum eſt de iis quæ naturæ diuinæ congruunt: horum enim nihil impoſſibile eſt Deo.*

CAPVT

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoſequitur materiam de odio Dei in peccata & peccatores. Vnde parentes monet vt Deum imitentur, nec lætentur in filiorum copia vel elegantia, ſi ſint impij. Inde v. 7. vſque ad 24. reſumit Dei vindictam in impios, oſtenditq; quàm acriter punierit gigantes per diluuium, Sodomitas per conflagrationem, Hebræos murmurantes per mortem in deſerto. Denique v. 24. vſque ad finem capitis diſſerit de Dei ſapientia in creatione & diſpoſitione vniuerſi.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ. 1. NE iucunderis in filijs impijs, ſi multiplicentur; nec oblecteris ſuper ipſos, ſi non eſt timor Dei in illis.

2. Non credas vitæ illorum, & ne reſpexeris in labores eorum.

3. Melior eſt enim vnus timens Deum quàm mille filij impij.

4. Et vtile, eſt mori ſine filijs, quàm relinquere filios impios.

5. Ab vno ſenſato inhabitabitur patria, tribus impiorum deſeretur.

6. Multa talia vidit oculus meus, & fortiora horum audiuit auris mea.

VERS. 1. NE IVCVNDERIS IN FILIIS IMPIIS, SI MVLTIPLICENTVR: NEC OBLECTERIS SVPER IPSOS, SI NON EST TIMOR DEI IN ILLIS] Solent parentes mundani lætari & gloriari in pulchritudine, robore, ingenio, dexteritate, multitudine filiorum, parum curantes an ſint probi, an improbi. imò de improbis, ob eorum audaciam & facinora aſtuta vel animoſa, licèt impia vel obſcœna gloriantur. Hos redarguit hìc Sapiens, docetque de talibus potiùs dolendum eſſe & erubeſcendum: tum, quia filius improbus non decus, ſed dedecus eſt parentum: tum, quia filios improbos manet confuſio & gehenna æterna. De ſolis ergo pijs eſſe gaudendum: pios autem eſſe ſi in eis ſit timor Dei. Vnde Tigurina vertit, *ne optes copiam inutilium liberorum*, vel *lætaris de filijs impijs: ne delectêris abundantia eorum, ſi eis religio Dei nulla eſt.* Syrus, *ne deſideres multitudinem filiorum peccantium, & ne lætaris in omnibus filijs mendacij: etiamſi multiplicati fuerint, ne lætaris in eis, quia non ſunt in timore Dei.* Qui enim tales generat vel alit, generat vel alit eos non Deo ſed diabolo, non virtuti ſed iceleri, non cœlo ſed inferno: facit enim eos ſolles & fomenta gehennæ. Idem dicas de multitudine impiorum ciuium in ciuitate, ſubditorum in republ. ſociorum in congregatione, monaſterio, alioue cœtu. Vnde Rabanus: *Hæc ſententia, ait, contra eos valet qui delectantur in multitudine obſequentium & in turbis diſcipulorum, nec curant vtrùm ſecundum timorem Dei conuerſentur, an ſceleribus diuerſis implicentur.*

Aquila pullos minùs cæcam.

Exemplum naturale eſt in aquila, de qua ita ſcribit Ariſtot. lib. 6. Hiſtor. anim. cap. 6. *Aquilæ ova pariunt terna, ſed pullos binos excludunt, vt ex verſi, quem ad Muſeum referunt auctorem, conflat: Excludit binos, edit terna, educat vnum: Sed quamuis magna*

A *experte ſit fiat, tamen & tres viſi aliquando ſunt pulli.* Idem lib. 9. cap. 34. *Aquila marina*, inquit, *clariſſima oculorum acie eſt, ac pullos implumes cogit aduerſos intueri ſolem, percutit eum qui recuſet, & vertit ad ſolem: tum cuius oculi priùs lacrymarint, hunc occidit, reliquum educat.* Sic parens magnificiat filium qui irretortis mentis oculis Solem iuſtitiæ, id eſt, Chriſtum, intuetur, eique per omnia ſeruit & obedit; reliquos impios, Deum negligentes, Deoque exoſos paruifaciat, vtpote àquibus non niſi tædia, faſtidia & probra exſpectet. Qua de cauſa Menander in Epicteto: *Aut oportet*, inquit, *viuere ſolum ac cœlibem, aut natis iam liberis mori parentem, adeò omnis deinceps vita acerba eſt.* Vnde S. Ambroſ. lib. 1. Offic. 17 *Eſt*, ait, *honorum adoleſcentum timorem Dei habere, & deferre parentibus honorem, &c. Erat Iſaac Deum timens, vtpote Abrahæ indoles, honorem deferens patri vſque eò, vt aduerſus paternam voluntatem nec mortem recuſaret. Ioſeph quoque cùm ſomniaſſet quòd ſol & luna & ſtellæ adorarent eum, ſedulum tamen obſequium deferebat patri.*

B VERS. 2. NON CREDAS VITÆ ILLORVM, ET NE RESPEXERIS IN LABORES EORVM] Pro *labores* Complut. & Tigur. legunt πλῆθος, id eſt, *multitudinem*: vnde vertunt, *ne fidas vitæ eorum, nec imitaris* (vel magnificias) *multitudinem ipſorum.* Alij legunt τίμον, id eſt locum, dignitatem: ita Romana, q.d. *Ne reſpexeris* (græcè, μὴ ἐπέχε, id eſt, ne inſiſtas, non moreris) *gradum dignitatis eorum*, hoc eſt, ne in eo, magnum pondus eſſe putes, non magni æſtimes. S. Auguſt. in Speculo & Noſter legunt κόπον, id eſt laborem. Senſus ergo eſt, q. d. Ne confidas, eos licèt vegetos & robuſtos, diu & feliciter victuros, vt tuum nomen & familiam propagent & illuſtrent, etiamſi labores & opera eorum ingentia conſpicias. Deus enim omnia hæc inania & caſſa reddet, in fumum reſoluet, ac in nihilum abire efficiet. Vnde Syrus, *ne confidas in vita eorum, ne credas bonum finem manere illos.*

Aliter Lyran. q.d. Ne fidas filiorum laboribus, quaſi ipſi ijs te in ſenio ſuſtentaturi ſint, vt propterea non audeas vel omittas eos peccantes corrigere: vana enim eſt hæc tua ſpes & fiducia; quia filij improbi, eò quòd neglexerint parentes eos caſtigare, ſolent parentes deſpicere & negligere. Aliter & Hugo q.d. Ne credas vitæ illorum, confidens quòd in ſenio improbam vitam mutabunt in probam: nam vt ait Salomon Prouerb. 22. v. 6. *Adoleſcens iuxta viam ſuam etiam cùm ſenuerit, non recedet ab ea.*

C VERS. 3. MELIOR EST ENIM VNVS TIMENS DEVM (Complut. θεῖος, id eſt, *ſanctus*, & ita legit S. Chryſoſt. hom. 24. & 39. in Geneſim) QVAM MILLE FILII IMPIISET VTILE (vtilius, ſatius) EST MORI SINE

NE FILIUS, QVAM RELINQVERE FILIOS IMPIOS] Hi enim sunt probrum parentis, & odium Dei, quos proinde cum familia perdet & excindet Deus. *Melior*, id est, utilior parentibus, familiæ & reip. alioqui non esset apta comparatio: impij enim cùm non sint boni, hinc cum timente Deum quasi cum meliore rectè comparari nequeunt. Legit Interpres κρείσσων, per ω id est melior. Sic & Syrus, *melior est vnus qui facit voluntatem* (obediens) *quàm mille*. Iam legunt κρεῖττον per ο, id est, melius, satius, potius. Vnde Tigur. vertit, *plures enim est iustus vnus, quàm mille tales*; alij, *præstat enim vnus quam mille*; S. Chrysost. hom. 39. in Genes. legit, *melior est vnus faciens voluntatem Domini, quàm decem mille peccatores*. Idem hom. 40. ad pop. exemplum dat Eliam: *Elias*, inquit, *vnus erat, sed totus mundus non erat dignus qui penderetur ei: & mundus quidem innumera millia sunt, sed non sunt millia, quæ nec ad vnius mensuram perueniant*. Et inferiùs: *Non videtis quòd melius sit habere vnum lapidem pretiosum, quàm mille obolos?* Iustus autem est lapis pretiosus, impij sunt obolus. Et Philo l. de Decalogo, asserit *vnumquemque dum Deo paret & legibus, æquari frequentissimo populo, vel potius omnibus gentibus, imò mundo vniuerso*. Talis fuit Abrahã, id est, pater excelsus, vel pater magnæ multitudinis, cui proinde ait Deus Gen. 17. 6. *Faciamq; te crescere vehementissimè, & ponam* ם *in gentibus, regesq; ex te egredientur*. E contrario, *multigena impiorum multitudo non erit vtilis, & spuria vitulamina* (adulterinæ plantationes & propagines) *non dabunt radices altas*, Sapient. 4. v 3. Sic impius Cham punitus est in filio infami Chanaan, eiusque posteris Chananæis, Gen. 9. 18. vide S. Ambros. l. de Noë cap. 28. Siracidi concinit Ben-Sira alphabeto primo litera Beth. *Filium non filium*, inquit, *sine vt in æquæ summo remiges vel natet*. Quod Vziel filius Ben Sira in Scholijs sic exponit: *Omni tempore castiga & verbera filium tuum. Quòd si videris* ם *verberibus nihil proficere, relinque illum. Si te persequitur, educ foras vt lapidetur. Quòd si impetrare non potes vt tanquam contumax iure puniatur, tunc proijce in flumen, & cibus pisces*. Verùm quia hoc durum & inhumanum videtur, hinc illud ita emollit Ioseph filius Vzielis: *Fieri vllo pacto potest*, inquit, *vt homo occidat filium suum? Quid igitur faciet? relinquet illum, ita quidem vt si in puteum inciderit, non inde extrahat*. Meliùs alij q. d. Filium non filium, id est, filium perditum & profligatum, qui ad frugem reuocari nequit, relega ad remos, siue ad ergastula nautica, vt remigando discat sapere: multos enim remus emendat, quos non potuit paterna castigatio: quod consilium hodie sequuntur multi, nec sine fructu.

Moraliter. Disce hic quanta sit virtutis & sanctitatis dignitas & pondus apud Deum: facit enim vnum sanctum æquiualere, imò pluris valere mille, imò vniuersis impijs. Hinc Paulus Hebr. 11. v. 37. de Elia & sanctis Prophetis: *Circuierunt*, inquit, *in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus*, adeoque quorum meritis & precibus stabat mundus, iuxtà illud Elisei ad Eliam cùm raperetur in cælum: *Pater mi, currus Israel, & auriga eius*: q. d. Tu Elia quasi currus portas & sustentas Israëlem & quasi auriga eumdem regis & gubernas, 4. Regum 2. 12. *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?* inquit Ruffinus Præfat. in Vitas Patrum. Hac de causa Deus se prepriè sanctorum Deum vocat, licet sit omnium: *Ego*, inquit, *sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, Exod 3. Quin & cum eis quasi amicis familiarissimis fœdus init. Vnde ad Abraham ait Genes. 17. v 9. *Pœnam fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis*: in quem locum vide S. Chrysostomum hom. 39. in Genes. Iusto ergo dicat ciuitas, quod Dauidi dixit populus: *Non exibis, quia tu vnus pro decem millibus computaris*, 2. Regum 18. v. 3. Imò S. Chrysost. hom. 27. in Epist. ad Hebr. vnum Iosue toti mundo anteponit. Expendens enim quòd Iosue stiterit solem Iosue 10. 13. *Veniat*, inquit, *omnis mundus, magus autem duo, aut tres, aut quatuor, aut decem & viginti mundi dicant & faciant hoc, sed non poterunt*. Et S. Gregor. Nazianz. orat. 32. *An tu*, inquit, *vniuersos Chananæos vni Abrahamo antepones? an Sodomitas vni Lot? an Madianitas Moysi? an illos trecentos viros, qui cum Gedeone lambuerunt, tot hominum millibus pedem referentibus, inferiores esse contendes?* Rursum S. Chrysost. hom. 8. in Acta: *Educite*, inquit, *in bellum centum myriades, & vnum sanctum: scimus, quia hic plura operatur. Exijt Iesus Naue in bellum, & solus omnia operatus est strenuè; & ita alij nihil proficiunt. Multitudo, quando voluntatem Domini non facit, nihil differt ab his qui non sunt*.

AB VNO SENSATO INHABITABITVR PATRIA (fiet vt inhabitetur & frequentetur: sic enim exponenda sunt Hebræa passiua in coniugatione *Hophal*). TRIBVS IMPIORVM DESERETVR] Ita Romana, Græca & Syrus. Perperam ergo multi codices legunt. *Et à tribus impijs deseretur*; quod variè exponunt Lyranus, Rabanus, Dionys. & alij sed ad literam sic: q.d. *Propter vnum impietatem deseretur*. Ita Palacius, qui rursum suspicatur legendum esse, *à tribubus impijs deseretur*. Sic vnus Ioseph inquit gentem seruauit Iudæorum; duo, scilicet Hemor & Sichem, suæ patriæ fuerunt causa ruinæ, Genes. 34. Vnus Samuel restituit patriam, quam duo, Ophni & Phinees, sua iniquitate destruxerant, 1. Reg. c. 2. & c. 8. Quare Deus ad seruandam patriam pio vno contentus est, porrò ad perdendam eam tres vt minimùm requirit: quos Teutones olim vocabant *Vandregisilos*. q.d. *Van die dry ghesellen*, id est, vnus è tribus illis locijs. Igitur fortassis si Loc non fuisset peregrinus, sed indigena & ciuis Sodomæ, Sodoma adhuc staret. hæc Palacius. Verùm legendum est cum Romanis & Græcis, *Tribus impiorum deseretur*; sicut tribus Beniamin ob stuprum in vxorem Leuitæ admissum, penè tota exciſa fuit, Iudic. 20. v. 46. Addunt aliqui codices: *Et vnus iustus pro toto mundo*.

Probat id quod dixit: *Melior est vnus timens Deum, quàm mille impij*, ex eo, quòd vnus sensatus, id est, prudens, timens Deum, sua prudentia & virtute alliciat ad se populos, itaque ciuitatem & patriam repleat incolis; *tribus* autem, id est familia ampla & copiosa (qualem habuerunt duodecim tribus Israel) *impiorum deseratur*, id est desoletur, tum ob eorum imprudentiam & nequitiam, tum ob Dei, eorum impietatem vlciscentis, vindictam. Vnde Græca habent, *ab vno intelligente frequentatur* (frequens redditur, incolis repletur) *ciuitas, impiorum verò tribus desolabitur*; græcè, ἐρημωθήσεται, id est, in eremum & desertum vertetur, vti contigit Sodomæ & Pentapoli, cuius exemplum subijcit v. 9. Tigurina, *per vnum cordatum frequens confidebit ciuitas, impiorum verò natio breui desolabitur*. Sic & Complut. addunt. ἐν μίκρῳ, id est *breui, citò*, quod in multis deest. Syrus *ab vno enim*

enim qui timet Dominum replebitur tota ciuitas, & à A *multitudine hominum iniquorum desolabitur*; sicut tota terra desolata & aquis diluuij obruta fuit ob scelera gigantum, de quo dicet v.8. Hoc est quod canit Psaltes psal. 106.33. *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim. Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea.* Ex aduerso ob pios, *posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum. Et collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis*, habitatam, frequentem, populosam. Dei enim inuentum est ciuitatum constructio; domum, earumdem conseruatio & multiplicatio, quod suis ipse fidelibus se timentibus concedit. Vnde subdit Psaltes v.38. *Et benedixit eis* (filijs Israël,) *& multiplicati sunt nimis: & iumenta eorum non minorauit.* Ita ex vno Abraham, B Isaac & Iacob prognatæ sunt duodecim tribus Israel, quæ copiosam remp. & regnum breui effecerunt, idque frustra obnitentibus, proleque eorum interimentibus Ægyptijs. Vide dicta Exodi 1. Vide & Thomam Bozium de Signis Ecclesiæ to.2.l.20.signo 88.& l.22.signo 93.c.4. num.44. & c. 6. Vbi inter alia docet viros sanctos & Religiosos, vt S.Gallum, S.Bonifacium, Columbanum, & similes, construendo monasteria, occasionem dedisse construendi vrbes, ideoque magnificentissimas Germaniæ & Borealium ciuitates ædificatas esse prope monasteria.

Religiosi fundarunt vrbes. Exemplo.

Memorabile est quod legimus in Vita S.Iacobi Nisibitis Episcopi, nimirum Nisibin fuisse inexpugnabilem, quamdiu S. Iacobi ossa in ea condita mansere; at vbi ea eximi iussit Iulianus Apostata, mox vrbs occupata fuit à Persis. Vide Baron. in gestis Iuliani. Præclarè Philo lib. de Sacrif. Abel & Cain: *Equidem*, ait, *quando aliquem bonum virum* C *habitantem in aliqua domo aut vrbe vidi, & domum & vrbem illam beatam prædico; vtpote tum præsentem felicitatem ei mensuram perpetuò, tum absentem exspectandam cumulatiorem, Deo vltra modum mensuram, diuitias suas, in gratiam ignorum, etiam in indignos profundere solito.* Sic Iabus & fulcrum Israelis fuit Moses, Ioshue, Dauid, Iosias, Isaias, Iudas Machabæus, imò Iudith, Esther, &c.

VERS. 6. MVLTA TALIA (perperam aliqui legunt, *alia*; græcè enim est πολλὰ, id est, *talia*) VIDIT OCVLVS MEVS, ET PORTIORA HORVM AVDIVIT AVRIS MEA] q.d. Vidi ego oculis meis multas ciuitates ob impietatem desertas, alias ob pietatem cultas & habitatas, ac *fortiora*, id est, validiora, maiora; Syrus, *graviora*, eiusdem rei exempla, quæ olim contigerunt, à patribus auditi auribus meis. Tigurina, *multa talia vidit oculus meus, auribus meis his audiunt vehementiora.* Nonnulli ex hisce exemplis subijcit, porò diluuium gigantibus inflictum, ignem cœlitus in Sodomam immissum, totum Hebræorum exercitum ob murmur deletum in deserto.

D

SECVNDA PARS CAPITIS.

De vindicta Dei in impios gigantes, Sodomitas & Iudæos.

Vers. 7. In synagoga peccantium exardescit ignis, & in gente incredibili exardescet ira.

Cornel. in Ecclesiast.

8. Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti,

9. Et non pepercit peregrinationi Lot, & execratus est eos præ superbia verbi illorum.

10. Non misertus est illis gentem totam perdens, & extollentem se in peccatis, suis.

11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui: & si vnus fuisset ceruicatus, mirum, si fuisset immunis.

12. Misericordia enim & ira est cum illo. Potens exoratio, & effundens iram

13. secundùm misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundùm opera sua iudicat.

14. Non effugiet in rapina peccator, & non retardabit sufferentia misericordiam facientis.

15. Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum, & secundùm intellectum peregrinationis ipsius.

16. non dicas. A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur?

17. In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?

18. Ecce cælum, & cæli cælorum, abyssus, & vniuersa terra, & quæ in eis sunt in conspectu illius commouebuntur.

19. Montes simul, & colles, & fundamenta terræ: cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur.

20. Et in omnibus his insensatum est cor: & omne cor intelligitur ab illo:

21. & vias illius quis intelligit, & procellam, quam nec oculus videbit hominis?

22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis: sed opera iustitiæ eius quis enuntiabit? aut quis sustinebit? Longè enim est testamentum à quibusdam, & interrogatio omnium in consummatione est.

23. Qui minoratur corde, cogitat inania? & vir imprudens & errans, cogitat stulta.

IN SYNAGOGA PECCANTIVM EXARDESCET IGNIS, ET IN GENTE INCREDIBILI (incredula, inobediente, rebelli) EXARDESCET IRA] q. d. Hoc est quod affero & prædico, nimirum Deum efficere, vt *in synagoga*, id est cœtu, quantumuis magno & copioso, peccantium, exardescat Dei vltio instar ignis, eumque comburat, & in gente incredula & rebelli Dei ira & vindicta, quæ eam consumat & disperdat: nec enim Dei ira desæuiens metuit aut refugit multitudinem impiorum; sicut vnus VERS. 7.

lupus non metuit millia ouium, sed vnus ipse omnes dissipat & perdit. Iudices enim & principes sæpè ob multitudinem & nobilitatem reorum & complicum, non audent progredi in inquisitione & vindicta criminis, v.g. magiæ, quia vnus magus, vel vna taga, acculat primores ciuitatis, eosque plurimos, de eodem crimine. At Deus nulla nobilitate vel multitudine percellitur aut mouetur, sed omnes noxios, etiamsi innumeri & nobilissimi sint, quin & innoxios subinde cum noxijs, castigat & perdit. Pro *incredibili* græcè est ἀπρόσῤῥητα, quod verti potest Primò, incredula; Secundò, diffidentes; Tertiò, inobedientes; Quartò, rebellis; Tigur. *contumaci*; Syrus, *in populo qui irritat* (prouocat iram Dei) *dominatur ira & vindicta Dei.* Alludit ad Core, Dathan & Abiron, & eorum asseclas, ducentos quinquaginta viros, quæ vocatur congregatio Abiron: in hac enim synagoga propter tres illos duces Moſi rebellantes, exarsit ignis, iuxta illud Psal. 105. *Exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores.* Lege historiam Num. 16. Et, *Stupa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis*, Eccli. 21. 10.

Vers. 8. NON EXORAVERUNT PRO PECCATIS SUIS ANTIQUI GIGANTES, QUI DESTRUCTI SUNT CONFIDENTES SUÆ VIRTUTI] Hoc est primum exemplum desolationis reip. ob incolarum impietatem, nimirum quòd tota terra ob tyrannidem, violentiam, libidinem, cædes, rapinas & impietatem gigantum obruta fuerit diluuio, ita vt omnes homines, animalia, feræ, arbores, herbæ & plantæ fuerint subuersæ & euersæ. Vide dicta Genes. 6.

Nota *non exoraverunt*, hoc est, non placarunt Deum. Est catachresis: orando enim placatur Deus: q.d. Gigantes, licèt numerosi & robusti, tamen suo numero & robore non potuerunt flectere, placare, & propitium reddere Deum, vt eis placeret, nec peccata eorum puniret vniuersali orbis cataclysmo; quia Deum non timentes, nec colentes, fidebant suæ virtuti & robori, quasi nemo, ne Deus quidem, eos domare & subiugare posset. Vnde græcè est, *non est propitiatus priscis gigantibus, qui rebellarunt in fortitudine sua*, Complut. addunt, *in fortitudine stultitiæ* vel *amentiæ suæ*. clarè & nerosè Tigurina, *implacabilis Deus priscis fuit gigantibus, qui ob potentiam suam stultam ab eo defecerunt*; Syrus, *non pepercit regibus antiquis, qui repleuerunt mundum fortitudine sua*, vel *gigantitate sua*, id est, immanitate tum corporum, tum armorum, tum bellorum, tum latrociniorum, aliorumque scelerum suorum. q.d. Gigantes fidebant suis giganteis viribus, sed Deus longè maior gigas paruulos hosce gigantes quasi pulices occidit, & aquis obruit, sicut maior piscis deuorat minorem, ac balena deglutit grandes quosuis, quasi pisciculos. Hoc est quod ait Sapiens c. 14. 26. *Ab initio cùm parirent antiqui gigantes*; & Iob c. 26. 8. *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, vti exponunt passim interpretes, licet noster Pineda per *gigantes* accipiat cetos & balenas, quæ dum parturiunt, sub aquis gemunt.

Potest Secundò, *non exoraverunt* propriè sumi, quia licèt gigantes tumidi, viribus suis fisi, Deum non timerent: nec orarent in vita, tamen in morte oraſſe videntur. Cùm enim viderent aquas diluuij intumescere, seque eis sensim mergi, nec esse humanam ipsem euadendi; viribus suis diffisi ad Deum confugerunt, eumque orarunt, sed non exorarunt, quia aquis mersi sunt. Sic homines superbi & efferæ, qui nec Deum timent nec homines, in naufragio cùm vident se fluctibus hauriri, necessitate coacti inuocant Deum. Vnde vulgò dicitur: *Qui nescit orare, eat ad mare*: tempestas enim & pericula maris docent, imò cogunt, superbos & indomitos orare.

Hæc omnia dicit Siracides, vt elidat stolidum sensum vulgi, quod dum peccat, se excusat & tutatur multitudine & potentia, idem peccatum perpetrantium: sed ignorat hæc neminem posse protegere à Dei ira & gehenna. Qua de re audi memorabile exemplum. Radbodus rex Frisiæ inuitatus ad baptismum à S. Vulfrano Episcopo, proponente ipsi regnum cæleste, &, ni baptizaretur, minanti infernum, quæsiuit ab eo vbi esset maior numerus regum & principum, seu nobilium gentis Frisonum, in cælo, an in inferno? Respondente S. Vulfrano: Prædecessores tui principes, qui sine baptismo decesserunt, descenderunt in infernum; Radbodus à fonte baptismi pedem retraxit, dicens se male esse cum tot suis prædecessoribus principibus, quàm cum paruo numero residere in cælo. Quare sine baptismo defunctus, moriens anno Domini 719. ad suos in tartara descendit, vbi cum catena ignea religatum vidit S. Willebrordus: ita Ionas in Vita S. Vulfrani, Sigebertus, Maſlæus, Naucterus, & alij, ac ex ijs Baron. anno Christi 719.

Mysticè Rabanus: *Gigantes*, ait, *sunt qui terrenis desiderijs irretiti, & peccatorum sarcinis prægranati, cor indomabile gerunt, nec ad pœnitentiam illud flectere consentiunt, propterea misericordia Dei indigni, detrimentum suæ salutis perpetuum, in interitum æternum corruunt.* Addinque tales maximè esse hæreticos, qui omnes, quasi gigantes, feri sunt & tumidi; in tales enim Deus crudeliter, sed iustè sæuit, in eosque omnia sua tela & fulmina è cælo indignans intorquet. Hinc gigantes dicuntur quasi γηγενεῖς, in terra geniti, terræ filij, terræ moles, terræ onera & pondera. Hebr. vocantur *nephilim*, id est, cadentes, vel prosternentes: & *rephaim*, id est, dissoluentes; quòd alios sua proceritate, atrocitate, robore, sæuitia percellerent & perflumdarent, vt suprà dixi Genes. 6. Sapient. 14. 6.

Vers. 9. ET NON PEPERCIT PEREGRINATIONI LOT (perperàm plerique codices Latini pro *Lot* legunt *illorum*; Complut. addunt: *Et percussit eos*; sed Romana, idipsum delent.) *Peregrinationem* vocat locum peregrinationis, putà Sodomam & Pentapolim, in qua peregrinatus, & quasi peregrinus commoratus est Lot: q.d. Deus non pepercit Sodomæ & Pentapoli hominibus & opibus luxurianti, sed omnes igne cælesti cremauit & perdidit. A vindicta enim Dei quam publicè exercuit in impios gigantes per diluuium, eo mergendo totum orbem, transit ad publicam vindictam impiæ Pentapolis, qua Deus Sodomitas & Pentapolitanos omnes igne cælesti sideranit. Vnde explicans subdit: ET EXECRATUS EST EOS PRÆ SUPERBIA VERBI ILLORUM] quia scilicet superba verba contra Deum & Lot iactabant, blasphemantes Deum, & contemnentes eius numen, prouidentiam & vindictam. Solam enim luxuriam infandam non fuisse causam excidij Sodomæ, sed & superbiam, docet Ezechiel cap. 16. v. 49. *Esse*, ait, *hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius.* Superbum enim verbum

verbum fuit, quo Lot volenti hospites suos à turpi Sodomitarum iniuria & vi protegere, ipsi insultarunt, dicentes: *Te ergo ipsum magis quàm hos affligemus*, Genes. 19. 9. Quod verbum superbum Deum commouit ad eorum excidium, ait Palacius.

Peregrinatio Lot quæ? Responsio Primò.

Nota Pro *peregrinationis* græcè est, οἰκεῖ & παροικίας κατ. quod Primò, vertunt nonnulli, *ijs qui erant ex incolatu Lot.* q. d. Non pepercit Sodomitis qui incolebant Sodomam, quam pariter Lot quasi peregrinus incolebat; sic enim Græci fumunt τὸ παρὰ. Sic Paulus eos *qui sunt ex circumcisione*, vocat circumcisos, putà Iudæos, vti dixi Rom. 2. 7. Igitur sic vertunt, *non pepercit ijs apud quos commorabatur Lot, quos abominatus est propter superbiam ipsorum.* Vnde & Syrus, *non peperit*, inquit, *habitatoribus ciuitatis Lot, qui iniquè egerunt propter superbiam suam.*

Secundò.

Secundò verti potest, *incolatui*, siue *hospitio & hoc quem incolebat Lot*: vnde Tigurina vertit, *ne hospitio quidem Lot pepercit, aut ijs* (Sodomitis) *quos propter ipsorum superbiam abominatus est.*

Tertiò.

Tertiò, Romana propriè & neruosè vertunt. *non peperit pro incolatu Lot ijs, quos exoratus est pro superbia illorum*: q. d. Deus non pepercit Sodomitis, ne quidem propter merita sancti Lot, qui cum illis habitabat, quia ipse solus erat iustus in Sodoma. Vnde non potuit cohibere manum & iram Dei, ne tam enormia omnium Sodomitarum scelera exitus puniret, sed impetrauit vt ipse cum suis euaderet duntaxat. Nam & Abraham pro eis orans, impetrauit à Deo, vt, si inter eos inuenirentur decem iusti, pareeret eis, Genes. 18. 32. Sed quia bi in eis inuenti non sunt, hinc decreta Dei in eos ira delæuit. Simili modo ait Deus de impia Hierosolyma, iam à se destinata excidio Chaldæorum: *Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noë, Daniel & Iob: ipsi iustitia sua liberabunt animas suas*, &c. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt; sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.* Ezech. 14. Vide quæ de Sodomæ incendio dixi Genes. 19. & 2. Petri 2. 6. & Sapient. 10. 6.

VERS. 10. NON MISERTVS EST ILLIS, GENTEM TOTAM PERDENS, ET EXTOLLENTEM SE IN PECCATIS SVIS] Ita Romana & Complut. legunt τὸ ὅτι: habet enim energiam, & significat causam perditionis (sic enim Hebræi suum *vau* copulatiuum, id est, &, sumunt pro *quia, nam, enim.*) q. d. Ideo totam Sodomæ gentem perdidit Deus, quia extollebat se in peccatis suis, iactans se non timere Deum vindicem eiusque vindictam. Græcè, *non est misertus genti perditionis* (id est perditæ, ideoque perditioni suæ & exitio à Deo addictæ) *extollentium se in peccatis suis*; Tigurina, *non est misertus genti perditæ, utpote peccatis suis, quæ committebat, elatæ*; Complut. *non est misertus gentis perditæ, qui egrediebantur in peccatis suis*: legunt enim τῆς ἐξερχομένης, id est, *qui egrediebantur.* Alij passim cum Nostro legunt, ἐξαιρομένους, id est, *extollentes* se in peccatis. Syrus *non est misertus super populo anathematizato, & sententiam iustis contra eos, ad perdendum propter peccata eorum.* Quod licet rectè referri possit ad Sodomam, rectius tamen referas ad Iericho: Deus enim Ierichuntem cum incolis ob impietatem anathemate, id est plane plenoque excidio damnauit & addixit, Iosue cap. 6. Iericho ergo propriè fuit vrbs perditionis & anathematis, quia à Deo anathematizata & incendio deuota; vt hîc sit tertium exemplum vindictæ Dei, impias vrbes & gentes perdentis. Vnde Iosue c. 6. 17. iuis ex ore Dei edicit de Iericho: *Sitq; ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt Domino*, vt scilicet tota Deo & iustitiæ diuinæ concremetur, ac quasi holocaustum offeratur. Fauet, quòd mox subdit exemplum Hebræorum tempore Mosis, qui ob murmura à Deo perditi sunt in deserto: horum autem filij sub idem tempus duce Iosue euerterunt Ierichuntem. Vnde Syrus subdit. *In illo tempore sexaginta millia peditum congregata sunt.* Atqui illo tempore Mosis & Hebræorum, non contigit excidium Sodomæ, vtpote iam ante quingentos annos peractum, sed Iericbuntis. Ergo de Iericbunte locum hunc intellexit Syrus.

Denique Palacius accipit hæc de Ægyptijs: Græca enim sic habent. *Non misertus est genti perditionis, qui egrediebantur in peccatis suis.* q. d. Deus non pepercit Ægyptijs, quorum tota gens egressa est ad persequendum Hebræos abeuntes, extollens se in viribus, equitibus, curribus & dijs suis, sed Deus vniuersos in mari rubro mersit & suffocauit.

ET SICVT SEXCENTA MILLIA PEDITVM, QVI CONGREGATI SVNT IN DVRITIA CORDIS SVI] Repete ex v. præced. *perdidit*: illud enim latet in τῷ *perdere*, q. d. Et sicut Deus sexcenta millia Hebræorum perdidit in deserto *in duritia*, id est, ob duritiem, contumaciam & rebellionem eorum. Vnde Syrus vertit, *propter murmurationem eorum*: sic pariter perdidit Sodomam, vti dixi v. præced. Ab illo enim pendet versus præsens. Vnde nonnulli legunt, καὶ *sic*: græcè enim non est ὡς, id est, *sicut*, sed ἅτινες, id est, *sic*: q. d. Sicut perdidit Sodomitas, sic pariter perdidit Hebræos. Nam ex sexcentis eorum millibus qui egressi sunt ex Ægypto duo tantùm, scilicet Iosue & Caleb, ingressi sunt in terram promissam, cæteri omnes ob murmur exploratorum morte à Deo puniti sunt, ac reipsa in deserto mortui, iuxta sententiam Dei in eos latam Num. 14. 29.

VERS. 11.

Porrò Romana è Græco vertunt, καὶ *sic sexcenta millia peditum* (repete, *non est misertus*: licet enim græcè sint accusatiui *sexcenta millia*, quod imitatus est Latinus Vulgatus interpres; tamen hi accusatiui latinè vertendi sunt per datiuum; Græcum enim ἐπὶ cum accusatiuo construitur cum accusatiuo, cùm Latinum *misereor* construatur cum datiuo) *qui congregati sunt insipientes in duritia cordis sui.* Complut. verò & nonnulli alij ex Græco, τὰ *sexcenta millia*, additis verbis multis, explent hoc modò: *Atque ita sexcenta millia peditum, quæ congregata fuerunt in contumacia cordis ipsorum, flagellans, miserans, percutiens, sanans, Dominus misericordia & castigatione conseruauit.* quod Vatabl. exponit, *conseruauit*, scilicet non ipsos, sed filios eorum q. d. Dominus in conseruandis suis partim ira, partim misericordia vius est. Verum hæc verba, *flagellans, miserans, percutiens, sanans*, &c. desunt in Latino, Syro, Græcis, Romanis, aliisque emendatis.

Denique τὰ *congregati sunt* sic expone. q. d. Congregati sunt vti ad murmur & culpam, sic quoque ad flagellum ad pœnam: congregati sunt vti ad rebellionem, ita & ad mortem ac sepulchrum. Congregari enim vel colligi, vel appon ad patres, vel ingredi viam vniuersæ carnis, apud Hebræos significat mori: mortui enim colliguntur in terra ex qua prodierunt, & in limbo patrum omnes olim iusti colligebantur, qua de re plura dixi Osee 4. 3.

Exemplum vindictæ Dei in impios.

* Hoc est ergo tertium, vel iuxta Syrum, quartum, vindictæ Dei publicum in impios exemplum.

ET SI VNVS FVISSET CERVICATVS, MIRVM, SI FVISSET IMMVNIS] Hinc patet Interpretem Ecclesiastici minùs fuisse Latinum, & fortè fuisse hominem Græcum, vti superiùs dixi. Nam *cervicatus* minùs latinè vertit, pro *cervicosus*, id est, duræ cervicis, qui cervicem ægrè flectit & curvat, pertinax, inobediens, rebellis: hoc enim significat Græcum σκληροτράχηλος: qualem describit Iob c.41.15. dicens: *Cor eius indurabitur tamquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus*; vel, vt Septuag. *fietis autem velut incus immota*. Et Isaias cap. 48.4. *Scio enim, quia durus es tu & nervus ferrea cervix tua, & frons tua aerea*. Et Ezechiel c.2. v.4. & c.3. v.7. Sensus est Primò. q.d. Si illa sexcenta millia fuissent vnus homo peruicax & cervicosus, mirandum B esset si diuinam iram effugisset. Sicut enim est Deus infinitus in misericordia, ita est & in ira, vti damnati suo malo in inferno experiuntur: ita Palacius: q.d. Deo perinde est, & æquè facile, plectere sexcenta millia, atque vnum dumtaxat: quare dum sexcenta millia morte puniuit, perinde illi fuit, ac si illa omnia vnam cervicem habuissent, quam Deus vnico ictu amputasset. Quomodo Caligula tyrannus potiùs quàm imperator, teste Eutropio, optabat & sæpè exclamabat: *Vtinam vniuersus populus Romanus vnicam cervicem haberet!* vt eam vnico ictu resecare posset.

Secundò & genuinè: q. d. Si Deus sexcentis millibus murmurantium non pepercit, mirum fuisset, si vel vni cervicoso & murmuranti pepercisset: pluris enim est totus populus, quàm vnus è populo: quare si toti populo non pepercit, sed C omnes ad vnum occidit, vtique nec pepercisset vni soli.

Noster hæc aptè retulit ad v. præced. & ad tempora Mosis, vnde vertit *fuisset*: iam Græca referunt ad tempus præsentis. Sic enim habent. *Quòd si vnus fuerit cervicosus, mirum si erit innocens*; id est, impunitus & immunis à pœna. Tigurina clarè *quare si contumax vnus in populo fuerit, mirum est, si impunè abeat*; Syrus, *etiam vnus si induraverit cervicem suam, mirum si ille iustificabitur*. Alius codex habet, *mirum si ille vincat* Dei iram & vindictam. Ex vindicta sexcentorum millium colligit vindictam cuiuslibet cervicosi; quocirca copula initialis & more Hebræo est illativa, significans, *Vnde, igitur, quare*, vt vertit Tigurina: q.d. Si Deus non permisit impunitos Hebræos tanto numero, scilicet ad sexcenta millia, quanto minùs permittet impunitum vnum, qui cervicem suam contra Deum audet erigere? Dicit hoc contra aliquos præsidentes, qui sic cogitant: Esto puniatur tota multitudo, ego tamen cùm sim solus, elabi vel euadere potero, vti in prælio quo multi cæduntur, quisque sperat se elapsurum. Vnde id enuntians v.16. ait: *Non dicas: A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?*

Rursum in lite vel rixa, cervicosi & cerebrosi, putant se suâ importunitate & peruicacia omnes & omnia cuicturos, quia nemo vult rem habere cum cerebroso. Idem cervicosi nonnulli persuadent sibi fore cum Deo. At errant: Deus enim si vllos, cerebrosos domat & contundit: sicut eius fulmen omnia dura quæ resistunt confringit, mul- A lia præterit. Hoc est quod ait Siracides: Si Deus sexcenta millia pertinacium Hebræorum contudit & occidit; qua fronte cervicosus vnus sibi persuadebit, se Dei vindicis manus impunè euasurum? Nam, vt ait Rabanus: *Censura diuini iudicij æquitatem seruat in omnibus, ideo nec vni, nec pluribus parcet, si se à peccato non conuerterint: nullum enim peccatum impunitum dimittitur: quia aut homo ipse pœnam peccati in semetipso exigit, aut districti iudicis examinatione punietur.*

Huic sensui genuino nostra Latina versio adaptari potest, si τὸ *fuisset* accipias ab Interprete minùs Latino positum pro *esset*. Sic enim etiamnum Angli, Hiberni, aliæque gentes hæc ipsa præterita & tempora per enallagen commiscent & commutant, vnumque pro alio accipiunt. Quin & Latinè rectè sic loquaris: *Si hoc ævo vnus fuisset cervicosus, mirum si fuisset impunitus*; significare volens, *si hoc ævo vnus esset cervicosus, mirum si esset impunitus*. Ex præterito enim quod iungitur præsenti ævo vel tempori, rectè colligitur præsens, putà ex *fuisset* colligitur *esse*. Si enim hoc ævo nemo cervicosus fuit impunitus, cur alius in præsenti sit impunitus?

MISERICORDIA ENIM ET IRA (Syrus, *furor*) EST CVM ILLO] Probat, Deum nullum cervicosum præterire impunitum, ex eo quòd in Deo æquè sit ira qua impijs irascitur, eosque castigat, ac misericordia qua piorum & obedientium miseretur: *ira* ergo, id est, iustitia & vindicta Dei, adæquat misericordiam, ac tanta est, quanta est misericordia: quare sicut misericordia eius ad omnes & singulos pios se extendit, neminemque vel minimum præterit; sic pariter eius vindicta ad omnes & singulos impios sese exterit, nec quemquam impunitum abire finit. Vide dicta cap.2.v.23. Explicat idipsum alijs verbis subdens: VERS. 18.

POTENS EXORATIO, ET EFFVNDENS IRAM] repete *cum illo*, Deo est: hoc est, potens est placatio apud Deum, sed ita vt pariter in noxios effundat iram: q. d. Deus pœnitentibus & supplicibus facilè exorari se sinit & placari; at impœnitentibus & cervicosis irascitur, iuxta psalm.129. *Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.* Vtinam hanc Dei placabilitatem omnes imitemur! Græcè nervosius est, δυνάστης ἐξιλασμῶν, id est, *potens*, vel *dynasta & princeps*, vt vertunt Romana, *placationum*: quia scilicet Deus est mare & oceanus placationis & clementiæ. Sic *exorare* pro placare per catachresin accepit v. 8. dicens: *Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gygantes.* Vnde Syrus, *multus est ad parcendum, & etiam ad vltiscendum peccata*; Tigurina hunc versum & sequentem ita connectit & clarè effert: *Nam cùm misericordia simul & ira impigrè proficiscantur ab eo, veniamq; dare potens sit & iram effundere, prout multa est misericordia eius, ita multa quoq; ipsius castigatio. Secundum opera suæ quemque iudicat.* Addunt Iansenius & Palacius, quòd Deus ipse dici possit *potens exoratio, & simul* tamen *effundens iram*, quia ipse copiosius est in exoratione vel placatione, sicuti idem vocatur misericordia, vt, *Deus meus misericordia mea*, psalm.58.18. Sic Christus vocatur nostra propitiatio & redemptio, 1. Corinth.1.30.

SECVNDVM MISERICORDIAM SVAM, SIC CORREPTIO ILLIVS HOMINEM SECVNDVM OPERA SVA IVDICAT] Alijs verbis inculcat quod dixit: q. d. Sicut multa est Dei misericordia qua VERS. 19.

mile-

misereatur piorum & pœnitentium, ijsque benefacit, sic etiam eius correctio & castigatio multa est: quia quemque impium, secundùm opera & demerita sua iudicat & punit. Pro *correptio* græcè est ἔλεγχος, id est reprehensio, correptio, redargutio; Syrus, *sicut misericordiæ eius multæ sunt, ita etiam vlciscitur peccata, & vnumquemque secundùm opera sua iudicat.* Nota Miserendi caulam sumit Deus ex seipso: misereatur enim non quia id mereamur, sed quia eius bonitas, amor & pietas id suadent: & hoc significat Siracides, dicens simpliciter, *Secundùm misericordiam suam*, quia scilicet ipse, vel cum ipso, est *potens exorare*: eò enim respicit: corripiendi verò, & iram effundendi caulam sumit, non ex se, sed ex nobis, ideoque ait: *Correptio illius hominem secundùm opera iudicat*: q. d. Deo proprium est misereri & parcere, alienum verò ab eo opus est vindicare & punire, vt ait Isaiæ cap. 28. vt 21. quia non nisi peccatis coactus id facit. Hinc Deus hæc nomina miserationis sibi Exodi 34. indidit, ijsque à Mose & à nobis inuocari voluit & vult: *Dominator Dominus Deus, misericors & clemens, & patiens, & multæ miserationis*; hebr. רב חסד *rab chesed*, quod verti potest, *princeps miserationis & pietatis.* Hinc à Paulo vocatur *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis*, 2. Corinth. 1. 3.

Aliter τὸ *secundùm* explicant Hugo, Lyran. & Palacius. q. d. Secundùm præscriptum misericordiæ, correptio Dei iudicat & castigat opera praua hominum. Deus enim iram & flagella sua temperat misericordiâ, adeoque ex præscripto & dictamine misericordiæ flagella circumscribit & limitat, ita vt in iustitia & vindicta quasi prælideat misericordia, ipsaque quasi præses & arbitra modum puniendi definiat: mensura ergo misericordiæ, est mensura vindictæ Dei. Vnde S. Anselmus in Prosologio Deum alloquens: *Nescitur*, inquit, *de iustitia tua misericordia tua, quia iustum est ita sic esse bonum: at verò considerando iustitiam, vt meritis præmia supplicia que retribuis, prior est misericordia. Etenim mouetur Deus ex seipso, & per præuium voluntatis actum, ad miserendum.*

Hæc expositio pia, sed prior magis est genuina. Solet enim Scriptura commendare iustitiam & misericordiam Dei, eaque inter se comparare & æquare, quasi duas prouidentiæ suæ bases & columnas. Vnde Psaltes: *Misericordiam*, inquit, *& iudicium cantabo tibi Domine*, psal. 100. v. 1. Et S. Basil. in psalm. 32. *Hæc*, ait, *intra se coniugata sunt, misericordia & iudicium, vt neque misericordia sola securitatem inducat, nec iudicium solum desperationem operetur.*

VERS. 14. NON EFFVGIET IN RAPINA PECCATOR, ET NON RETARDABIT SVFFERENTIA MISERICORDIAM FACIENTIS] Complut. legunt ἀσεβὴς, id est, *impius*, sed ceteri legunt εὐσεβὴς, id est, *pius misericordis*, q. d. Sicut peccator, (v. g. raptor in rapina) non effugiet celerem rapacitatis suæ correptionem, & vindictam Dei; sic pariter *non retardabit sufferentia*, id est, merces sufferentiæ, id est, exspectationis & spei eius qui facit misericordiam: q. d. Citò mercedem suæ misericordiæ, quam sperat & exspectat, accipiet. Pro *sufferentia*, græcè est ὑπομονή, quæ significat Primò tolerantiam laborum & dolorum; Secundò, longanimem exspectationem bonorum, vti mercedis. Hîc potiùs secundo modo accipitur. vnde Tigurina vertit, *non effugiet cum rapina scelerosus, nec spes pium frustrabitur*: hoc enim significat Græcum καθυστερήσει; alij, *non frustra erit exspectatio pij*; Syrus, *non liberabit operantes mendacium, & defraudantes, & non frustrabitur spem iustorum in æternum.* Hoc est quod ait Apostolus Roman. 2. 6. *Reddet vnicuique secundùm opera eius: iis quidem qui secundùm patientiam boni operis, gloriam, & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem qui sunt ex contentione, &c. ira & indignatio.* Vbi, pro *patientia* idem est nomen Græcum quod hîc, scilicet ὑπομονή. Aliter Hugo. q. d. *Non effugiet in rapina*, id est, peccator non eripiet se de manibus Dei, in eius vindictam effugiat.

OMNIS MISERICORDIA FACIET LOCVM VNICVIQVE SECVNDVM MERITVM OPERVM SVORVM. VERS. 15. *locum* scilicet apud Deum in cælo & cælesti eius remuneratione, iuxta illud Pauli: *Qui parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, 2. Cor. 9. Vide Matth. 25. v. 35. vbi Christus ob solam misericordiam electos cælo adiudicat. Hinc patet contra hæreticos, nomen & veritas meriti bonorum operum. Respondent Caluinus & Kemnitius, τὸ *meritum* non esse in Græco, ideoque perperam additum ab Interprete Vulgato. Verùm errant: nam græcè est ἔργων quod significat *pro meritis operum*, vti omnes græcè periti norunt. Vnde Syrus vertit *mercedem.* Addit Noster: ET SECVNDVM INTELLECTVM PEREGRINATIONIS IPSIVS] q. d. Secundùm prudentiam & sapientiam ipsius, qua in hac vita, quasi in peregrinatione, bona sua per misericordiam sapienter præmittit in cælum, quasi in patriam, vt inde viuat beatè in æternum: q. d. Recipiet quisque mercedem in cælo, iuxta vitam sapienter in hac peregrinatione peractam. Hebr. enim שכל *sechel*, id est, intelligere, significat intelligenter agere, prudenter se gerere, sapienter operari: vnde שכל *sechel*, id est, intellectus vocatur ipsa prudentia, vt psal. 77. 72. *Et in intellectibus manuum* (hoc est, vt vertit S. Hier. Aquila & Chald. in prudentia actionum *suarum deduxit eos.* Similia sunt Prou. 1. 4. psal. 15. 7. Eccl. 1. 4. & alibi.

Codex vnus pro *intellectum* legit *meritum*, & ita legendum censet Lantenius: quę sanè lectio aptior & clarior esset, si ei plures codices suffragarentur. Suffragari videtur Rabanus dum ait: *Quod autem dicit, misericordiam facere locum vnicuique secundùm intellectum peregrinationis ipsius, ostendit quod quicumque bonis operibus certat mandata Dei custodire in huius peregrinationis tempore, & pio labore studet cum lacrymis & gemitu peccata sua emundare, æterna quiete merebitur consolari.* Verùm ex verbis Rabani liquet eum legisse *intellectum*, sed *intellectum* explicare per *meritum* quod vtique verum est. Ille enim in hac vita est intelligens & sapiens, qui studet congregare merita bonorum operum, pro quibus amplas opes & coronas se recepturum scit in cælo.

Græca de more concisa hæc tantùm habent: *Omni eleëmosynæ locum para* (aliqui pro ποίησον, id est, *fac, para*, legunt ποίησεν, id est, *faciet, parabit*, locum, scilicet Deus:) *vnusquisque secundùm opera sua inueniet*, vt pro merito operum mercedem recipiat. Tigurina, *omni beneficentiæ locum para: nam fructum pro ratione operum suorum, suæque peregrinationis intelligentia quisque consecuturus est*; Syrus, *omnis qui operatur iustitiam, habet mercedem, & vnusquisque opera sua inuenit coram eo.*

Præclarè S. Gregorius libr. 4. Moral. cap. 42. *Quia*, inquit, *in hac vita nobis est discretio operum, ut*

in illa (futura) *procul dubio discretio dignitatum, vt quo hic alius alium merito superat, eo illic alius alium retributione transcendat.* Et S. Cyprian. tract. de Opere & eleëmosyna. *Præclara*, ait, *& diuina res, fratres charissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei.* Vide insignem apologum, quo Barlaam docet Ioſaphat bona opera præmittenda esse, vt post mortem ex ijs in cælo perpetim viuamus, apud Damascen. in Histor. cap. 14. Propriè verò de eleëmosyna S. Chrysost. hom. 9. de pœnit. *Eleëmosyna*, ait, *regina illa virtutum homines in ipsas cælorum arces celerrimè adducit, aduocati optimi loco fungens. Magna res est eleëmosyna, præcedit aërem, transit lunam. Solis radios excedit, ad ipsum venit cælorum culmen, ipsos pertransiens cælos, & angelorum populos decurrens, Archangelorum choros, & omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.*

Vers. 16. NON DICAS, A DEO ABSCONDAR, ET EX SVMVers. 17. MO QVIS MEI MEMORABITVR? IN POPVLO MAGNO NON AGNOSCAR (Græca Rom. *non ero in memoria*; alij, *non erit mei memoria*) QVÆ EST ENIM ANIMA MEA IN TAM IMMENSA CREATVRA] Tigurina, siue Vatabl. *non dicas, Latebo Dominum, eqnis ab alto curabis me? Præ copia populi nulla erit memoria mei: nam quamnam sit mea in tam immensa natura rerum anima?* alij, *nam quæ est anima mea in immensitate rerum creatarum?* Syrus, *ne dicas, Ab ante Dominum abscondar, & in altitudine cælorum quis recordabitur mei? Et in populo multo non agnoscar, aut quæ* (vel *quid*) *est anima mea inter spiritus omnium hominum?* Est occupatio. Dixit Deum integras gentes, vt Sodomitas, Hebræos, imò totum orbem puniuisse diluuio: tunc ne quis excipiat, dicatque, Deum quidem curare gentes amplas, at non singulos homines, itaque posse quem impium latere Dei cognitionem, eaque ratione eius vindictam euadere; idipsum præoccupat & excludit, dicens: *Ne dicas, A Deo abscondar.*

Vbi Nota, tres hîc ingeri rationes, ob quas impij stultè persuadet se posse Dei oculos & manus euadere, quas omnes hîc elidit. Prima est, quòd Deus sit Deus, id est, summa & celsissima maiestas, qua indignum videtur attendere & curare singulos homines, qui coram eo quasi locustæ & pulices sunt. Igitur Deum curare magna vt cælos & cælestia, parua & vilia despicere. Vnde impij dicunt Iob 22. *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & cardines cæli perambulat.* Sic enim rex ad singulos sui regni subditos attendere & aduigilare negligit, imò nequit, & *de minimis non curat prætor*, vt vulgò dicitur. Verùm huic respondet, quòd Deus sit Deus, id est Numen, quod singulos æquè ac omnes intuetur, regit, curat, vindicat, præmiat. Prouidentia enim Dei cùm sit exactissima & perfectissima, ad omnia & singula, etiam minutissima, se extendit. Habet enim oculum immensum, quo omnes & singulos videt facillimè & distinctissimè, ac in infinitum plures & plura videre potest. Vnde S. Benedictus in raptu ad hunc Dei oculum elevatus; sub eo vidit, totum mundum, quasi globum exiguum sub Solis radijs constrictum & collectum, vti refert S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. Igitur sicut sol omnia lustrat, sic multò magis Deus. Vnde Hesiodus ait Deum esse solem qui omnia videt, & omnia audit: ἥλιος, inquit, ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει. Et Sapiens c. 1. 10. *Auris zeli*, inquit, *audit omnia.* Et causam dat v. 7. *Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc* (τοῦτο, id est, hic spiritus) *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præterire illum corripiens iudicium.*

Visio S. Benedicti.

Deus ut sol omnia lustrans.

Secunda causa cur impij putent se posse à Deo abscondi, est, quòd longissimè absint à Deo: Deus enim est in summo cælorum, ipsi sunt in imo terræ. Vnde dicunt Ezech. 9. *Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.* Verùm hoc pariter in ipsos retorquet Siracides; Deus enim è summo longissimè videt, quia habet visum acutissimum & immensum. Sicut qui è monte conspicit, si oculos habeat acuos & validos, homines à longè venientes prospicit. Rursum terra respectu cæli, & multò magis Dei, est instar puncti: igitur Deus omnes & singulos acutè & distinctè videt, sed exiguos instar puncti. Sicut ergo quis in cubiculo paruo videt omnia quæ in eo sunt & geruntur: sic Deus omnia videt clarissimè quæ sunt fiuntque in terra & toto mundo: hic enim respectu Dei est instar cubiculi. Hoc est quod ait Isaias c. 40. 22. *Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ: qui extendis velut nihilum cælos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui das scrutatores quasi non sint, iudices terræ velut inane fecit.* Denique Deus ita est in cælo, vt pariter sit in terra, omnibusque terræ locis & angulis: cælum enim & terram ipse implet sua essentia, præsentia & potentia. Quare quæ quolibet loco fiunt, coram eo præsente & spectante fiunt.

Tertia causa est, quia dicunt: *In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?* q. d. Infiniti quasi sunt hominum milliones, inter tot vnus ego latere potero. Sic enim discipuli in magna & frequenti schola dum garriunt, & petulantias exercent, in turba sodalium abscondunt se, nec videntur à præceptore. Sic fures in cœtu cùm bursas abscideriut, turbæ hominum se inferunt; ibique se abscondunt, nec dignosci possunt. Sic multi improbi abscondunt sè in magnis vrbibus, prouincijs & regnis: quia vnus prætor, princeps & rex in tanto subditorum numero singulos intueri, singulorumque mores & gestus animaduertere nequit. Verùm errant: quia omnes homines & creaturæ cùm sint numero finito, coram infinito Dei oculo sunt quasi vnus atomus, quem quaquauersum circumlustrat, intuetur & peruidet. Hoc est quod ait Isaias c. 40. 15. *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi pulvis exiguus, &c. omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei.* Hosce immensos, & lucidissimos æquè ac iustissimos & potentissimos vindicis Dei oculos expauescens rex Dauid psalm. 138. *Quò*, inquit, *ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades.* Et mox: *Quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur.* Quocirca quòd impij in die iudicij abscondent se in speluncis, dicentque *montibus & petris, Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*, Apocal. 6. v. 16. dicent, non quòd optent abscondi, ne videantur à Deo & Christo, (hoc enim sciunt esse impossibile;) sed ne eius vultum iratum intueri cogantur: adeò enim ille eis erit horribilis & formidabilis, vt malint abscondi in inferno, quàm eum aspicere.

Nota. Siracides identidem refricat & inculcat memo-

Moral. de præsentia Dei.

memoriam præsentiæ Dei, omnia & singula intuentis, iudicantis, præmiantis & vindicantis, quia nullus est efficacior stimulus ad homines cohibendos ab omni malo, & incitandos ad omne bonum. Vnde cap. sequ. v. 16. *Omnia opera eorum*, inquit, *velut sol in conspectu Dei: & oculi eius sint intermissime inspicientes in vias eorum.* Et cap. 23. 28. *Oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in abscondita partes.* Hoc est quod intonat Boëtius: *Magna nobis incumbit necessitas benè agendi, quia in conspectu iudicis omnia cernentis cuncta agimus.* Piè verò S. August. in Meditat. cap. 10. *Sic certè*, inquit, *mihi videtur cùm eius miserationes circa me attendo, quod, si fas est dicere, nil aliud agit Deus, nisi vt meæ saluti prouideat: & ita totum ad custodiam meam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, & mihi se exhibet Deus semper paratum offert: quocunque me verto, me non deserit: vbicunque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter assistit, & tandem cunctis actionibus meis perpetuus inspector, & quantum ad bonum meum pertinet, quasi individuus cooperator assistit, ipse operis sui effectum patienter attendit. Ex quo constat, quod licet facies eius à nobis adhuc videri non possit, nunquam tamen possit eius præsentia vitari.* Et Tertull. lib. de Pœn. c. 6: *Nihil*, inquit, *occultum quod non reueletur: quantascunque tenebras factis tuis superfuderis, Deus lumen est, & illius vnius multo lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & corda hominum intuentes in abscondita partes.*

Complut. alijque Græci codices nonnulli, huic versui, vel versui 16. subnectunt hosce duos, qui desunt in Latino: *Dominus obdurauit Pharaonem, vt ipsum non cognosceret; vt noscerentur operationes eius potentes & efficaces* (hoc enim significat Græcum ἀνεξιχνίαστα) *in cunctis sub cælo sunt. Omnis creatura misericordiæ eius manifesta: & lucem suam ac tenebras partitus est*, siue *diuisit adamante.* q. d. Deus diuisit lucem à tenebris prorsus & perpetim, perinde ac si muro adamantino eas disjecuisset & separasset, idque fecit tum in prima rerum creatione & dispositione, quæ iugiter perseuerat, Genes. 1. tum mysticè, facit in angelis bonis & malis, neque ac in omnibus, v. g. in Pharaone & Mose: boni enim sunt lux, mali sunt tenebræ. Quare sicut in bonis ostendit misericordiam per gratiam & gloriam, ita in malis ostendit iudicium & vindictam per dereliction em & gehennam, idque perpetim, quasi muro adamantino eos separasset: talis enim murus est inter cælum & infernum. Vnde Abraham ad Epulonem damnatum in inferno: *Inter nos & vos*, inquit, *chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare*, Lucæ 16. Syrus quoque hos versus legit, sed eos ponit ante v. 16. Sic autem habet: *Dominus indurauit cor Pharaonis, ne cognosceret eum, vt appareret opera eius sub cælo. Misericordia eius apparent omnibus creaturis eius, & lucem suam & tenebras suas diuisit filijs hominum.* q. d. Proposui tibi vindictam Dei in impios, misericordiam in pios. Vis exempla? Vindictæ exemplum accipe Pharaonem, qui ob suam duritiem mersus est in mari rubro quoad corpus, ac quoad animam in rogo gehennæ: misericordiæ verò exempla suggerunt omnes creaturæ, vtpote quæ ab ea conseruentur, alantur, vegetentur, omnibusque bonis suis cumulentur.

VERS. 18. ECCE CELVM, ET CELI CELORVM, ABYSSVS, A ET VNIVERSA TERRA, ET QVÆ IN EIS SVNT, IN CONSPECTV ILLIVS COMMOVEBVNTVR. MONTES VERS. 19. SIMVL, ET COLLES ET FVNDAMENTA TERRÆ: CVM CONSPEXERIT ILLA DEVS, TREMORE CONCVTIENTVR.] Tigurina, *ecce cælum, cælique cælorum Dei, profundum mare, simul & terra, quæque his comprehenduntur omnia cùm inquirit in ea, commouetur totus mundus creatus, & qui creatur* (creari potest, vel *creatur*, id est conseruatur: conseruatio enim Dei est quasi continua creatio) *pro voluntate ipsius, montesque simul ac fundamenta terræ, cùm Dominus in ea despicit, tremore concutiuntur.* Sytus, *ecce cæli cælorum, & abyssus, & terra in manifestatione eius quæ super eos fiunt, radices montium & fundamenta orbis, cùm manifestatur super ea, commouentur.* Refutat id quod ex ore impiorum dixit: *A Deo abscondar*, &c. ex eo quòd Deus intueatur & conspiciat omnes mundi partes, cálque suo conspectu commoueat, & tremore concutiat: inde enim colligendum relinquit, Deum pariter conspicere omnia singulorum facta, vt ea iudicet, ideoque omnes & singulos huius diuini aspectus metu & reuerentia debere tremere, & horrore concuti. Per *cælum* enim accipit aërem, per *cælos cælorum* cælos sidereos & cæteros cum empyreo; per *abyssum* mare, quibus iunge terram cum suis incolis: habebis omnia orbis elementa, & cælos, quæ totum mundum componunt & coagmentant: *fundamenta terræ* accipit imas partes terræ eiúsque centrum, quibus quasi fundamentis terra inniti videtur.

Porrò hæc Deus commouet suo *conspectu*; græcè, ἐπισκοπῇ, id est, inspectione & visitatione, quia cùm Deus vult ea visitare, in ijsque ostendere suam præsentiam & potentiam, ad hominum terrorem, ea loco mouet, commouet & concutit, vti concussit totam terram in passione Christi; & montem Sina cùm in eo daret legem Moſi, psal. 67. 9. ac alias prouincias & insulas crebrò terræmotibus loco mouit & conquassauit: sed maximè id faciet in fine mundi sub diem iudicij, vt patet Apocal. 6. 14. Hoc est quod ait Psalmes psal. 13. *Qui respicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant.* Et Iob cap. 9. 5. *Qui transtulit montes, & nescierunt hi quos subuertit in furore suo.* Vide psal. 17. v. 8. & sequ. Prodigiosa enim, horrifica & diuina, imò propria opera, quibus ipse suum in orbem imperium & magnificentiam ostendit, sunt tonitrua, fulmina & terræ motus: hæc enim sunt portenta & omina diuinæ tum potentiæ, tum indignationis & vindictæ, vt eius Numen velut terribile ac sacrosanctum metuamus & veneremur. Hinc illud Iob cap. 37. 4. *Postquam rugierit sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur cùm audita fuerit vox eius.* Et cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adsumus?* Et cap. 9. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.*

Quocirca Philastrius libr. de Hæresibus, hæreticos appellat & vanos philosophos illos, qui terræ motum rerum & elementorum naturæ asseribút, nō Dei peculiari iussioni & indignationi, qua peccatores cōmonet, vt conuertantur. Hinc apud Gentiles prodigiosum semper extitit antiquitati, atque adeò diuinum. *Si tonuit, si fulguravit, si terra mouit.* Vide Gellium lib. 2. c. 28. & Senecam l. 2. & 6. Natur. quæst. Quare & in terræ motibus libros Sibyllinos consulebant, teste Livio libr. 34. *Ioue tonante ac fulgurante comitia populi habere nefas*, sic

Cice-

Cicero lib.2.de Diuinat. Hinc & fulgurales, siue augurales libri, qui de augurijs ex fulguribus captandis tractabant,quorum meminit Cicero lib.1. de Diuinat.

Ratio est, quia Deus totum orbem pugillo concludit, vnde eum facilè concutere potest,iuxta illud Isaiæ 40.12. *Quis mensus est pugillo aquas & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ,& librauit in pondere montes, & colles in statera?* q.d. Quis, nisi solus Deus? Idem eleganter Poëtæ. Virgil.4 Æneid.

Regnator, cælum & terras qui numine torquet.

Seneca in Agamemn.

Pater ac rector fulmine pollens.
Cuius nutu simul extremi
Tremuere poli.

Idem in Hercule furente:

O magne Olympi rector, & mundi arbiter.
Pro numinum vis summa, prò cælestium
Rector parensq; cuius exuuiis tremunt
Humana tela

Alius ait de Deo, quòd *Nutu tremefacit Olympum.* Aliter Palacius: Cæli,ait,terra,mare, & omnia,quæ in eis,commouentur coram Deo, id est, nullum motum edunt, quin is protinus à Deo videatur: q.d. Ne tantillum quidem se mouere possum,quin ilicò id omne à Deo conspiciatur. Sed audi mirum eius de fundamentis explicationem: In medio terræ, ait, est vastissima vorago vbi infernus est: est verò cauitas illa fornicata, lapideo arcu constructa. Fornix illa saxea est fundamentum terræ: vt enim ossa sunt animalium fundamenta, ita lapideæ venæ ab illo fornice incipientes, ossa terræ,ac ideo eius fundamenta sunt. Qua de causa meritissimè subdit Auctor, quòd Deo hæc fundamenta respiciente, tremor terram quatit: quia ossibus animalis concussis, concutitur & corpus animalis. Hæc Palacius.

Denique cùm horrendo fragore reboant tonitrua & vibrantur fulmina, videtur cælum, montes, colles, totusque mundus quassari & timore percelli, adeò vt ceruæ quæ difficillimè pariunt, cùm tonat, pauore neruos laxante, pariant, fœtumque emittant,iuxta illud psal. 28.9. *Vox Domini* (tonantis) *præparantis cerua*s; S.Hieron. *obstetricans cerua*s; alij, *contremiscere vel parturire facit cerua*s. Quid ni ergo peccatores?

Dei aspectus metuendus est?

Moral.discè hìc quàm potens & efficax sit Dei conspectus, vt totum mundum conquasset, & è centro conuellat, si velit, ac proindè quàm eum suspicere & reuereri debeamus.

Causa prima.

Ratio est prima, quia conspectus Dei indiuisè iungitur voluntati Dei: voluntas autem Dei non est vt voluntas humana vel angelica, quæ vult duntaxat, nec facit quod vult; sed volendo facit ilicò quod efficaciter vult. Dixit enim *Fiat lux*, & ilicò facta est lux. Dixit, *Fiat firmamentum*, cæli, sol, luna, sidera, elementa, homines, aues, pisces, animantia; & ilicò facta sunt, Genes.1. *Nam omnia quæcumque voluit Dominus, fecit in cælo & in terra*, psalm.134. v.6. quia voluntas Dei simul est potentia, imò omnipotentia Dei, eiusque actus & executio.

Secunda.

Secunda ratio est, quia conspectus hic Dei est instar Solis,qui radios suæ lucis diffundendo omnia illuminat, vitificat, fœcundat; alia exurit, alia liquat,alia indurat. Horum radios deitas communicauit humanitati Christi. Vnde Christus respiciens Petrum lapsum, Matthæum & Zacchæum publicanos, ceteroſque peccatores,ilicò eos ad se, & ad pœnitentiam sanctitatemque conuertit. Si enim basiliscus oculis suis necat eos quos aspicit: si sphinx auis, quæ vertilla & torquilla à colli versura vocatur, testu Aristot. libr.2. Animal.cap.12. perhibetur suo aspectu homines in sui amorem rapere: si magnes oppositus ferro, illud ad se rapit: quid mirum si oculi Christi,in quibus radiabat fulgor diuinitatis, suo aspectu Apostolos ceteroſque ad se rapuerint?

Tertia.

Tertia, quia conspectus hic Dei practicus est: est enim eius inspectio, visitatio & iudicium: iudicium autem Dei efficax est, quia eo plectit sontes, præmiat insontes.

Mysticè Rabanus: Cæli, inquit, sunt angeli, qui cælum incolunt: abyssus sunt dæmones, qui incolunt abyssum gehennæ: hi omnes coram Deo cõtremiscunt iuxta illud Apostoli Philip. 2. *In nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum: per montes enim & colles, potentium persona demonstratur: & per fundamenta terræ, cuncta mentium humanarum: hæc ergo ad nutum Dei contremiscunt: quia eius diuino omnino subduntur. In Scriptura quoque sacra sæpè montium nomine prædicantium alitudo signatur. De quibus per Psalmistam dicitur: Suscipiant montes pacem populo tuo. Electi quippe prædicatores æternæ patriæ, non immeritò montes vocantur: quia per vitæ suæ celsitudinem ima terrarum deserunt, & cælo propinqui sunt. Subiectis ergo diuinæ voluntati electis Dei, sola repugnat mens superborum: sed contraire illi satagens, ipso se gladio contradictionis frangit: ordini, interno resistitur, sed suis victa conatibus ligatur. Vnde in Iob ita scriptum est: Quis restitit ei, & pacem habuit? quia peruersa mens, vnde se contra auctorem erigit, inde sæpe semetipsa confundit. Habere ergo pacem, resistens non potest: quia dum superbiam confusio sequitur, quod sæpè per culpam geritur, hoc in agentis pœna mirabiliter ordinatur.* Hæc ex S.Gregorio Rabanus. Rursum per *fundamenta terræ*, Glossa accipit profunda consilia; Hugo, Cardinales: hisce enim quasi cardinibus & fundamentis innixi videtur Ecclesia. Hi quoque pauore concutientur, cùm Dominus ad iudicandum venerit; cui enim plus datum est, plus exigetur ab eo.

VERS. 20. ET IN OMNIBVS HIS INSENSATVM EST COR, ET OMNE COR INTELLIGITVR AB ILLO] q.d. Cor hominis non penetrat, nec pro dignitate æstimat & ponderat ea quæ dixi de Dei efficaci omnium inspectione, iudicio & vindicta. Vnde ea, vt par est, non metuit, nec eius offensam & peccatum exhorret, perinde ac si insensatum esset: illud ipsum tamen cor plenè intelligitur & penetratur à Deo, qui omnes eius sinus, intentiones, versutias vsque ad fundum intuetur & peruidet, ideoque est & dicitur καρδιογνώστης, id est, cordium scrutator & cognitor. Vnde ædipium exaggerans subdit:

VERS. 21. ET VIAS ILLIVS QVIS INTELLIGET, ET PROCELLAM, QVAM NEC OCVLVS VIDEBIT HOMINIS?] *Procella* propriè est vehementior venti impetus,in mari potiùs quàm in terra: ita dicta ab eo quòd omnia procellat, id est, moueat & percutiat, iuxta illud Virgilij lib.1. Æneid.

Vnà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus.

Audi S.Augustin. lib.3. de Genes. ad lit.cap.10. *Aer*, inquit, *ventus, & vbi vehementiùs concitatus, ignes*

ignes & tonitrua facit. Et Plinius lib.2.cap.48. *Flatus vagi*, inquit, *& ruentes torrentium modo, tonitrua & fulgura edunt: maiore verò illati pondere incursuq; si latè siccam ruperint nubem, procellam gignunt, quæ vocatur à Græcis ἐυπφίας*, quæ etiam naues & domos aufert, & in alium locum transfert. Hinc metaphoricè *procella* vocatur vindicta aeris & sæua, instar procellæ omnia sternens & vastans. Vnde Ierem.cap.23.19. *Ecce turbo*, inquit, *Dominica indignationis egredietur, & tempestas erumpens super caput impiorum veniet.* Et Isaias cap.21.1. *Sicut turbines*, inquit, *ab Africo venient, de deserto venit*; Septuag. *tempestas per desertum transeas de terra horribili. Visio dura nuntiata est mihi.* Et cap.30.v.33. loquens de Tophet & gehenna: *Nutrimenta eius*, inquit, *ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.*

Sensus ergo Siracidis est, q.d. Qui porrò hominum acutissimorum vel angelorum, *vias*, id est, modos & rationes quas Deus in agendo & operando sequitur, plenè cognoscat, præsertim verò *procellam*, id est procellosam illam vindictam, quam in impios detonabit & fulminabit in magno illo iudicij die, quæ tanta erit, vt ante illam nullam ei similem visurus sit oculus hominis? Tunc enim vt ait Sapiens c.5. v.18. *Accipiet armaturam zelus Dei, &c. sumet autem duram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulgurum, &c. exardescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo veniet dissipet illos.* Ita Rabanus, *Profunditatem*, ait, *consilij divini & potentiam iudicij, quæ procella nomine hic designatur, nemo penetrare poterit.* Et Hugo, *Procella*, ait, *est districtio diuini iudicij.* Aliter Palacius; Procellas, inquit, id est, tempestates omnes quæ in mari & locis desertis fiunt, solus Deus conspicit: nam plurimas nec vident, nec videre possunt homines, vel quia absentes sunt, vel quia ijs hauriuntur & submerguntur. Sic & Dionys. *Procella*, inquit, *est repentinus impetus venti, imbris grandinis, qui cùm fit in locis desertis, nos latet.* Vnde Iob c.38. *Quis dedit*, ait, *vehementissimo imbri cursum, & viam sonanti tonitruo?* vt plueret super terram absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur.

Moraliter idem: Terra, ait, conspectum Dei tremit, cor hominis conspectum minimè tremit. Veretur quivis conspectum proximi, at ideo non peccat: nos nil veremur conspectum Dei, vt non peccemus. Si nec nutum oculi abscondere potes ab oculis Dei, cur coram tanta maiestate audes illam offendere?

Græca concisè sic habent, *quæ omnia dignè non cogitabit cor, & vias eius quis consideret? nam procella est quam nemo hominum perspicit;* Tigurina, *nec tamen hæc cor vllum satis intelligit, cùm ab ipso corda intelligantur omnia: nam institutа ipsius atque non visam humani vim* (vel *turbinem*) *quis animo comprehendat?* Syrus hæc omnia vsque ad v.25. pro libito arctans & paraphrasticè explicans, paucis ita perstringit: *Etiam ego non penetrem in corde meo. In vijs meis quis intelliget? si peccauero, non videbit me oculus: & si mentis fuero in omni loco absconditus quis sciet? Exordes dicent hæc, & vir iniquus ita meditabitur.*

VERS. 21. NAM PLVRIMA ILLIVS OPERA SVNT IN ABSCONSIS: SED OPERA IVSTITIÆ (iustæ vindictæ) EIVS QVIS ENVNTIABIT, AVT QVIS SVSTINEBIT?] *Sustinebit*, id est, exspectabit vel feret, id est, ferre & tolerare poterit. Vtrumque enim significat Græcum ὑπομενεῖ; q.d. Dixi de vno opere Dei, scilicet procella ignea iudicij ipsius: nam plurima alia Dei opera sunt arcana & nobis abscondita, sed opera iustitiæ tuæ, præsertim procellam iudicij iam dictam, hominibus aliquatenus reuelauit, vt ipsi ea, vtpote se concernentia, expauescant, ac sanctè viuendo euitent & caueant. Attamen hæc ipsa quis pro dignitate enuntiet? quis verò ea intrepidus futura exspectet, vel præsentia ferat aut toleret? q.d. Nemo. Vnde Tigurina, *nam maxima pars operum ipsius occulta est: quæ enarret exempla iustitiæ ipsius aut sustineat?* Si cupis scire quæ sint opera Dei in abscondis, putà thesauri, niuis, pluuiæ, grandinis, roris, gelu, glaciei, &c. lege Iob c.38.

LONGE ENIM EST TESTAMENTVM A QVIBVSDAM, ET INTERROGATIO OMNIVM IN CONSVMMATIONE EST] *Testamentum* vocat iudicium Dei, quo cuique pro meritis præmia vel pœnas præfigit & æternas decernit. Dicitur *testamentum*, quia à Deo dispositum & constitutum, eiusque quasi vltima voluntas est & dispositio, ac proinde firmissimum erit, planeque effectum sortietur, longè certiùs quàm testamenta ab hominibus moribundis condita. Sensus ergo est: q.d. Testamentum, id est, decretum, via & ratio iudiciorum Dei remota est à cogitatione & cognitione hominum, quia homines non cogitant, non ponderant pro rei veritate & grauitate; sed multi viuunt perinde ac si futurum non esset iudicium, ac si non esset Numen, ac velut infernus fabula vana foret: & tamen *in consummatione*, & in fine mundi certissimè fiet *omnium interrogatio*; græcè, ἐξέτασις, id est, examen & inquisitio, eaque exacta, rigida & seuera, adeò vt nec minimæ culpæ iniudicatæ & impunitæ prætereant. Porrò Tigurina vertit, *longum enim fatum est, & omnium inquisitio defixit*: quod Vatabl. exponit, q.d. *Longa est paternus furor, quæ priusquam explorata sit, desinit omnium inquisitio.*

Aliter quoque alij: q.d. *Testamentum*, id est, pactum ab hominibus cum Deo initum de obseruatione mandatorum eius, longè est à mente & opere eorum, quia à multis parum cogitatur & obseruatur. Ita Dionys. Emmanuel Sà, & Palacius, qui sic explicant: Cùm omnium hominum interrogatio, inquisitio & examen futura sint in eorum consummatione, id est, in morte, quomodo patiuntur homines se longè esse à lege Dei sui? Sic in Scriptura sæpè *testamentum* vocatur pactum cum Deo initum, ipsaque Dei lex, quia lex est conditio pacti: hac enim conditione Deus inijt nobiscum pactum de danda sua hereditate & gloria, si nimirum legem eius obiernemus. Vt, *Non custodierunt testamentum Dei*: quod explicans subdit. *Et in lege eius noluerunt ambulare*, psal. 77. Et alibi sæpè. Vnde vocatur arca testamenti, id est, fœderis & legis, quia continebat legem, putà tabulas decalogi datà Deo: lex enim erat conditio fœderis initi inter Hebræos & Deum.

Anagog. Testamentum Dei & Christi est decretum, quo electos conscripsit suos heredes in regno cælorum, hoc longè abest ab improbis & reprobis, quos diabolus conscripsit suos ciues in gehenna: multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Sed horum omnium inquisitio, discretio & separatio erit in fine mundi, putà in die iudicij, ita Rabanus & Hugo: Testamentum, air, id est,

est, promissio vitæ æternæ, longè abest à peccatoribus. A

VERS. 23. QVI MINORATVR CORDE, (id est, stultus, insensatus, demens, cui deest sapientia, prudentia, mens, iudicium; hunc enim Hebræi vocant חסר לב *chasar leb*, id est, deficientem corde.) Hic ergo quia inani est corde, hinc *cogitat* non vera & solida, quæ dixi, de Dei iudicio & vindicta, sed *inania*, de nugis & vanitatibus sæculi, putà de sectandis delicijs, opibus, honoribus, fabulis, ludis, &c. qualis enim quis est, talia & cogitat: ET VIR IMPRVDENS ET ERRANS COGITAT STVLTA] putà vanitates & cupiditates, (vt eas mox explicat,) quæ à Deo & cælo ad dæmonem & gehennam eum deducunt, ideóque sunt stulta, &, vt græcè est, μάταια, id est, fatua, imò insana & delira: iuxta illud psal. 39. 5. *Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Et psal. 4. *Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis* B *vanitatem, & quæritis mendacium?* Qui ergo non cogitant de futura felicitate, vel infelicitate, deque sua æternitate: hi sunt corde exiguo, imprudentes & errantes, quia sola cogitant temporalia planè inania & stulta.

Contrariè vertit Tigurina, *qui animo*, inquit, *submisso præditus est, perpendet hæc; vir autem insipiens & delirus stulta cogitat*: q.d. Humiles qui mentem Dei voluntati demissè substernunt, intelligent hæc, ideóque sapient; superbi verò id stultos suos honorum fumos deflectentes, in ijs stulteicent, iuxta illud Christi Matth. 11. 25. *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te.*

Moral. Hugo: Qui minoratur corde, inquit, id est, cordis magnanimitate per pusillanimitatem, vel cordis deuotione per tepiditatem, vel cordis audacia per timiditatem, vel cordis tranquillitate per auaritiam, aut cordis munditia per luxuriam; hic cogitat inania, id est, vana & falsa, iuxta illud Osee 7. *Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.* C

26. In iudicio Dei opera eius ab initio, & ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, & initia eorum in gentibus suis.

27. Ornauit in æternum opera illorum, nec esurierunt, nec laborauerunt, & non destiterunt ab operibus suis.

28. Vnusquisque proximum sibi non angustiabit vsque in æternum.

29. Non fis incredibilis verbo illius.

30. Post hæc Deus in terram respexit & implevit illam bonis suis.

31. Anima omnis vitalis denuntiauit ante faciem ipsius, & in ipsam iterum reuersio illorum.

TERTIA PARS CAPITIS.

De Dei sapientia in creatione & dispositione vniuersi.

Vt à vanitate & stultitia impiorum, inania & caduca huius mũdi bona pro cælestibus D *ambientium, lectorẽ & discipulum suũ auocet Siracides, doceatq; eum sapere; ob oculos ei ponit Dei potentiam, sapientiam, iudicium, magnificentiam & misericordiam. Ait ergo:*

Vers. 24. Audi me fili, & disce disciplinam sensus, & in verbis meis attende in corde tuo,

25. & dicam in æquitate disciplinam, & scrutabor enarrare sapientiam: & in verbis meis attende in corde tuo, & dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio, & in veritate enuntio scientiam eius.

VERS. 24. AVDI ME FILI, ET DISCE DISCIPLINAM SENSVS, ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TVO, ET DICAM IN ÆQVITATE DISCIPLINAM, ET SCRVTABOR ENARRARE SAPIENTIAM: ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TVO, ET DICO (id est, dicere propono, vel *dico*, id est, dicam) IN ÆQVITATE VIRTVTES, QVAS POSVIT DEVS IN OPERA SVA AB INITIO, ET IN VERITATE ENVNTIO SCIENTIAM EIVS] Græcus de more hîc concisus & bimembris est, cùm Noster sit trimembris. Vnde Iansenius censet tertium membrum, siue sententiam, hîc æquè ac in alijs locis huius libri, ex alia eiusdam versione esse assutam. Verùm vt alia superiùs dicta præteream, id hoc loco dici nequit. Nam τὸ tertij membri. *Et dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio*, in nullo Græco inuenitur, ac consequenter nulla fuit versio, ex qua in nostrum textum traduci potuerit. Dicendum ergo, nostrum Interpretem olim plenius habuisse exemplar Græcum, in quo hæc continebantur. Pro *æquitate* Græcè est σταθμῷ, id est, *pondere*. q.d. Dicam disciplinam ad æquum rationis pondus appensam, & matura consideratione libratam & perpensam: nihil dicam nisi priùs iusto iudicij examine & libramine discussum & ponderatum, vt nihil falsum, nihil imprudens, nihil vanum & inutile, nihil leue & temerarium; sed omnia vera, prudentia, solida, vtilia, grauia, matura proferam & pronuntiem. Vnde mox subdit. *Dico in æquitate spiritus*, id est, cum æquo & iusto mentis examine: q. d. Dico id quod priùs diligenter expendi, libraui, considerani, diiudicaui: dico, inquam, *virtutes quas posuit Deus in opera sua ab initio*. q. d. Enarro Dei heroicas virtutes, dotes & attributa, putà sapientiam, potentiam, bonitatem, iustitiam, &c. quas Deus ostendit in vniuersi creatione & dispositione. Rursum virtutes quas ipsis rebus initio creationis indidit & communicauit; v.g. angelis & hominibus potestatem ratiocinandi, animalibus potestatem sentiendi, plantis vegetandi, igni calefaciendi, aquæ refrigerandi & humectandi, &c. ita Hugo.

Græca sic habent, *audi fili mi, & disce scientiam, & in verbis meis attende corde tuo. Ostendo in pondere disciplinam, & in veritate*, vel potiùs *in exacta diligẽtia* hoc enim est ἐν ἀκριβείᾳ) *annuntio scientiam*; Tigurina, *audi me fili & scientiam amplectere, adq; mea dicta aduerte animum. Explicabo perpensam eruditionẽ, exactamque scientiam edisseram*; Syrus, *audite me, & iusti-*

ſuſcipite doctrinam meam, & omnibus verbis meis tradite cor veſtrum. Duo in pondere (cum ſtatera, cum libramento) *verba mea, & cum ſapientia manifeſta doctrinam meam.*

Porrò Siracides more Rhetoris ante orationem conciliat ſibi benevolentiã auditoris, blandè eum compellando filium; & attentionem, dicendo ſe dicturum res graues de Dei virtutibus; & docilitatem, dicendo ſe nihil dicturum niſi priùs longo examine diſcuſſum & ordinatum. Nam, vt ait Boëtius de Diſciplina ſcholar. *Diſcipulus debet eſſe docilis, attentus, benevolus: docilis ingenio, attentus in exercitio, benevolus animo ad audiendum.* Siracidem ergo imitentur doctores, æquè ac diſcipuli: illi ex eo diſcant modum docendi, hi diſcendi.

Præclarè S. Gregor. hom. 13. in Euang. *Verba*, inquit, *Dei quæ aure percipitis mente retinete: cibus enim mentis eſt ſermo Dei, & quaſi acceptus cibus in ſtomacho languente rejicitur, quando auditus ſermo in ventre memoriæ non tenetur: ſed quiſquis alimenta non retinet, huius profectò vita deſperatur. Æternæ ergo mortis periculũ formidate, ſi cibũ quidem ſanctæ exhortationis accipitis, ſed verba vitæ, id eſt, alimenta ſuſtinæ, in memoria non tenetis.* Hac de cauſa repetit & inculcat *tò attende in corde tuo.* Nam, vt ait Seneca epiſt. 108. *Quidã veniunt*, inquit, *vt audiant, non vt diſcant: ſicut in theatrũ voluptatis cauſa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnã hanc partẽ auditorũ video, qui philoſophi ſchola deuerſoriũ otij ſui, non id agunt vt aliqua illis vitia deponant, vt aliquã legẽ vitæ accipiant, ad quã mores ſuos exigant: ſed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res accipiant ſed vt verba, quæ tam ſine profectu alienæ diſcunt, quàm ſine ſua audiunt.* Tales erant Iudæi, de quibus Dominus ad Ezechielem c. 33. 32. *Et ecce tu eis, ait, quaſi carmen muſicum, quod ſuauem dulcemq; ſonũ canunt, & audiunt verba tua, & non faciunt ea.* Lõgè aliã mente Dauid à Deo doceri optat, dicens: *Da mihi intellectum, & ſcrutabor legẽ tuam, & cuſtodiã illã in toto corde meo. Deduc me in ſemitam mandatorũ tuorum, quia ipſam volui. Inclina cor meum in teſtimonia tua*, &c. pſalm. 118. v. 14. & ſeq.

VERS. 26. IN IVDICIO DEI OPERA EIVS AB INITIO (q.d. Deus ab initio mundi creauit & diſpoſuit opera ſua magno iudicio; græcè κρίσει, id eſt, ſapientia, prudentia, diſcretione, modo & ordine, iuxta illud Sap. 11. *Omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuiſti.*) ET AB INSTITVTIONE (græcè κτίσει, id eſt, effectione, creatione, IPSORVM) Complur. legunt *imperiũ hominum*; ſed ceteri Græci & Latini paſſim legunt *ipſorum*) DISTINXIT PARTES ILLORVM, ET INITIA EORVM IN GENTIBVS SVIS.

Initia mundi quæ? Reſp. Primo.

Quæres, quænam hæc *initia gentium*? Primò, Ianſenius ex Græco germanè ſic exponit: *initia*, græcè ἀρχαὶ, id eſt, *principatus*, ſunt principes & præcipuæ mundi partes, putà ſol, aſtra, cæli, quæ principatum quemdam in inferiorem mundum, puta in terram & mare obtinent; nam de terra mox ſubdit v. 30. *Poſt hæc Deus in terrã reſpexit.* Senſus ergo eſt, q.d. Deus mox vt creauit opera vniuerſi, illicò diſtinxit partes eorum, diuidendo aquas ab aquis, elementa à cælis, mare à terra, &c: diſtinxit quoque *τὰς ἀρχὰς*, id eſt, partes illas primas mundi, quibus totus orbis inferior regitur, *in ſuis gentibus*, id eſt, generibus, quia fecit vt quodlibet aſtrum & cælum, ſuum haberet genus, naturam, motum propriẽtatem, diuerſa eis officia attribuens, v.g. Soli vt illuminet diem, lunæ vt illumi-

A net noctem, ſuoque curſu menſes & tempora dimetiatur & diſtinguat. Hoc ſenſu *gentes* per catachreſin vocantur *genera*: hæc enim ſignificat Græcum γένη. Et ſic Hebræi ſolem, aſtra, cælos, &c. vocant *gentes*, id eſt milites, *Dei*, à quibus Deus vocatur *Deus ſabaoth*, id eſt, Deus exercituum. Vnde v. 28. ea inter ſe vocat *proximos*. Simili catachreſi Sap. 1. 14. dicitur, *ſanabiles*, id eſt, ſalutares & ſalubres, *fecit nationes orbis terrarum*: *nationes*, græcè γενέσεις, id eſt, generationes, putà res genitas & creatas à Deo. q.d. Deus fecit vt res à ſe genitæ & creatæ eſſent ſalutares, non lethales & mortiferæ. Vnde ſequitur: *Et non eſt in illis medicamentum exterminij*, id eſt, vt Græca, *pharmacum exterminans* & interimens; S. Hieron. *non eſt in eis venenum mortiferum.* Sic ibidem cap. 19. 10. vocat *nationem animalium*, Sic & Feſtus bonum fœturæ prouentum in pecoribus, vocat *bonam nationem.* Natio enim alludit ad etymon naſci, ſicut γένεσις ad γένεσθαι. Senſum iam datum ſequitur Syrus, dum vertit, *quando creauit Deus opera ſua ab initio, cum creatione eorum diſtribuit leges eorum, & dedit vſque in finem operationes eorum, & dominium eorum in omnes generationes ſæculi.* Denique Latini nomen *gens*, deducunt à *genus*, u literâ detractâ: gens enim eſt quæ ab vno genus ducit, vt Romani à Romulo, Iſraelitæ ab Iſraele, id eſt Iacobo, Chanaanæi à Chanaan. Hinc gens dicitur genus cœtuſque apum, vt Columella lib. 9. cap. 9. *Interfuit*, ait, *bello tota gentes* (apum examina) *conſumuntur.* Sic etiam gens de piſcibus dicitur apud Virgil. 4. Georg.

Gentes, id eſt genus.

B *Cùm Proteus, conſueta petens è fluctibus antra,*
Ibat, cum vaſtis circùm gens humida ponti
Exultans, &c.

C Non ergo mirum, nec illatinum *gentem* ſignificare genus.

Secundò, ſimpliciùs & planiùs exponas, q.d. ἀρχὰς, id eſt principatus, hoc eſt, corpora cæleſtia, quæ primas mundi tenent, diſtinxit Deus ſuis gentibus, id eſt angelis, vt ipſi orbes cæleſtes regant, moueant, ordinent, ijſque per omnia præſint. ita Lyran. Aut certè ἀρχὰς, vocat principatus angelicos. q.d. Deus creauit & diſtinxit mundi partes, ijſque præfecit angelos ex ordine Principatuum & Poteſtatum, qui ſunt ἀρχαὶ, id eſt, principes in gentibus ſuis, id eſt, inter angelos & angelicos ordines inferiores, putà inter Virtutes, Archangelos & Angelos, qui dumtaxat præſunt ſingulis prouincijs, ciuitatibus & hominibus. Vnde Palacius ſic explicat. Deus, inquit, addixit cuiuis cælo ſuum inuium, id eſt, principem & ducem, quos Philoſophi vocant intelligentias motrices, Theologi vocant virtutes cælorum. Addit idem: Fontè, inquit, gemes cælorum ſunt ſtellæ, qui milites cælorum dicuntur, & vocati *diuini*, *Aſſumus*, Baruch 3. q.d. Habent ſtellæ ſua initia, id eſt, ſuos principes angelos ſibi deputatos. Sic Moſes (quò alludit Siracides) Deut. 32. 28. iuxta Septuag. ait: *Quando diuidebat Altiſſimus gentes, &c. conſtituit terminos gentium iuxta numerum angelorum Dei*: q.d. Ab initio conſtituit & præfecit Deus ſingulis populis & gentibus angelos cuſtodes, & quaſi præpoſitos. ita Origen. homil. 11. in Numer. S. Cyprian. S. Chryſoſt. & alij quos citaui Deut. 32. Huic expoſitioni faueut Græca, quæ ſtatim poſt ἀρχὰς, ſubiungunt: *Non eſurierunt, nec defatigati ſunt, nec diſtiterunt ab operi ſuo*? quod rectius angelis competit,

Secundò.

Initia mundi quæ? Reſp. Primo.

D

petit,quàm cælis. Animatis enim,quales ſunt angeli,competit cluries,non cælis inanimis,æquè ac defatigatio, & ceſſatio à motu & rotatione orbium cæleſtium.

Tertiò. Tertiò,*initia* propriè accipias. Vnde aliqui ex Græco verrunt, *in manu eius* (hæc enim addunt Complut.)*principia eorum in omnes ætates*: q.d. Deus ab initio vti partes, ita & principia mundi manu ſuâ continens,conſtituit & firmauit,vt durent per omnes ſæculorum generationes: ita principium dierum,lucis, ſolis, cælorum, ortus & occaſus aſtrorum ab initio mundi conſtituit,vt per ſuum calorem & influxum continuò, præſint generationi plantarum,frugum,fructuum, animalium & hominum. Tolle enim ſolem & aſtra,nulla erit generatio in terra. Fauet verſio Tigurina,*cum inducio operatus eſt Dominus ab initio,& à prima rerũ creatione partes eorũ diſtinxit. Opera ſua exoluit perpetuò,& initia eorum per ſua ſæcula generauit*, (γένεα enim & ſæculum & genus ſignificat;)ac Complut.dũ legunt, *in manu eius principatus eorum*, εἰς γενεὰς γενεῶν, id eſt,*in ſæcula ſæculorum*; alij legunt,εἰς γένεας αὐτῶν, id eſt,*in genera* vel *generationes eorum*.

Quartò. Quartò,Rabanus gentes propriè accipit, æquè ac initia: q. d. *Ex quo hominis propaginem dilatare Deus diſpoſuit, ſingularum gentium originem per partes ſingulas mundi diſcreuit,ita vt vnaquæque gens ex parentis ſui vocabulo denominata ſedes proprias in ſingulis prouincijs poſſideret. Myſtice autem diuina Sapientia Eccleſiam ſuam inſtituens per totius partes orbis illam dilatauit atque in ſingulis gentibus collocauit. Vnde eſt quòd in Apocal. cap.1. 2. & 3. ſeptem Eccleſijs quæ ſuerunt in Aſia, ſermo Dei directus eſt.*

Myſticè.

Sic & Hugo: *Initia*,inquit,id eſt,initiales poſſeſſiones ſuas, in gentibus Deus diſtinxit, tribus filijs Noë diſtribuendo tres partes mundi, nimirum vt Sem cum poſteris incoleret Aſiam,Cham Africam,Iaphet Europam. Idem myſticè: Deus, inquit, initio Eccleſiæ diſtribuit prouincias orbis Apoſtolis, vt Ioannes conuerteret Aſiam,Thomas Indiam,Matthæus Æthiopiam,&c. *Nec eſurierunt*, id eſt,eſuriem corporis Apoſtoli non reputauerũt. *Nec laborauerunt*,id eſt,corporis laborem nihili fecerunt,imò cum gaudio labores, dolores, contumelias & iniurias propter Chriſtum ſuſceperunt, Actor.5. *Et non deſtiterunt ab operibus ſuis*, id eſt, à prædicatione Euangelij, etiamſi Scribæ, pontifices, philoſophi, principes & reges totis viribus obſiſterent,quibus hoc vnum agerebant: *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Vnuſquiſque proximum ſibi non angeſtiauit*, quia nec ſeſe inuicem, nec quemquam aliorum afflixerunt, ſed potiùs omnes iuuerunt & conſolati ſunt. *Poſt hæc Deus in terram reſpexit, & implenit illam bonis*, cumulando gentes omni gratiâ & chariſmate cæleſti. Hæc Hugo.

Sic & Dionyſ. Deus, inquit, ab initio *diſtinxit partes illorum*,id eſt,dedit vnicuique aptum & proprium locum, & diuiſit illas ab inuicem. Sicque piſcibus deputauit aquam, auibus aërem, hominibus & pecoribus terram. *Et initia ipſorum in gentibus ſuis*, id eſt, origines hominum ordinauit diſtinctè,ſecundùm gentium diſtinctiones, vt quælibet gens in terra ſua habeat ſuam generationem, ſucceſſionem,proceſſum ac finem. Sicut Geneſ.9. legitur terra diſtincta per filios Noë. Vnde ait Paulus: *Deus fecit ex vno omne genus hominum habitare ſuper vniuerſam terram, definiens ſtatuta tempora & terminos habitationis eorum* Act.17. *Nec eſurierunt, nec laborauerunt*; quia Deus cuique copiosè de victu & vitæ neceſſarijs prouidit. *Vnuſquiſque proximum ſibi non angeſtiabat*, quia latiſſimum ſpatium habitandi in terra contulit eis, & iuſſit vt ſine violentia mutuò conuerſarentur in charitate. *Anima autẽ vitalis denuntiauit ante faciem eius*, id eſt, omnis anima rationalis viuens per gratiam, coram Deo cõfeſſa eſt horum veritatem,& laudem eius, *& in ipſam iterũ reuerſio illorum*, id eſt, reductio ieu naturalis cõuerſio creaturarũ ad ſuum formale principium à quo conuerſantur,& ad quod omnia tendunt ſuo modo,ſecundum quod effectus ad ſuam cauſam cõuertitur. Hæc, inquam, reductio pandit ac nuntiat Deum habere prouidentiam vniuerſorum,& omnia ſapientiſſimè ordinaſſe. ita Dionyſ.

B ORNAVIT (minùs rectè aliqui legunt *ordinauit*: græcè enim eſt, ἐκόσμησεν, id eſt, *ornauit*) IN ÆTERNVM OPERA ILLORVM] Græcè, αἰῶνα, id eſt, ſua: q.d. Deus ornauit ſua opera prima, putà cælos luce, ſole, luna,& tanta varietate ſiderum, quaſi gemmarum fulgentium inſtar carbunculorum, iaſpidum, ſmaragdorum,&c. iuxta illud Iob 26.13. *Spiritus eius ornauit cælos.* Noſter legit *ætuũ*, id eſt, *illorum*, quod Primò Ianſenius de cælis explicans, Deus, inquit, *ornauit opera*, id eſt, operationes, motus & influxus cælorum & ſiderum quia fecit eas & ſtabiles eſſe & indefatigabiles & pulcherrimo ordine inter ſe conſentientes. Nam, vt ait Plato dial. de Natura, *Fas non erat quidquam niſi pulcherrimum facere eum qui eſt optimus.* Et Boëtius lib.3. de Conſolat. metro.9. **Vers.27.**

Tu cuncta ſuperno
C *Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipſe*
Mundum mente gerens, ſimilique ab imagine formam,
Perfectaſque, iubens perfectum abſoluere partes, &c.

Loquitur Siracides de cælis & ſtellis quaſi hominibus & militibus Dei, per proſopopœiam. Vnde ſubdit:

. NEC ESVRIERVNT, NEC LABORAVERVNT; ET NON DESTITERVNT AB OPERIBVS SVIS] Syrus *à feruitudine ſua*; Tigurina, *non eſurierunt, neque defeſſa ſunt in ſuis operibus, ne ab officijs ſuis ceſſarunt*: q.d. Cæli, ſol & ſtellæ, etſi quaſi milites Dei aſſiduè iuxta præſcriptum eius moueantur,idque celerrimè, (adeò vt ſol qualibet hora conficiat millionem milliarium, & inſuper 140. millia eorumdem: quod tantumdem eſt,ac ſi totum terræ globum circumcurreret quinquagies, vti oſtendi Geneſ.1.v.16.)tamen nunquam eſuriunt,nec defatigantur, vt à labore ſuo & Dei iuſſu exequendo deſiſtant. Quod ſignificat eos iugiter, ſine defectu,fatigatione & moleſtia,in obeundis munijs ſibi à Deo iniunctis ſtrenuè perſiſtere & pergere, iuxta illud pſalmi 118. *Ordinatione tua perſeverat dies, quoniam omnia ſeruiunt tibi*; hebr. *omnia ſunt ſerui tui.*

D

Alludit ad opiniones Platonicorum(quos ſecutus eſt Philo,& Origen.7. Peri archon,ac dubitat S. Auguſt. Enchir.ca.18.)qui cælos putarunt eſſe animatos, iuxta quos mirum erat cælos non eſurire,nec fatigari. Ad hæc ſolem,lunam & ſtellam credebant eſſe igneas, quas proinde vaporibus ali neceſſe: ignis enim eget ſuo pabulo,vti recenſet Plinius li.2.c.8. Cicero 2. de Natur.deor. Lactant. lib.2.c.6. Rurſum iuxta veram ſententiam angeli, quaſi intelligentiæ aſſiſtũt ſuis orbibus cæleſtibus, & quaſi vnum quid non compoſitum, ſed aggregatum

statim ex eis efficiunt. Hominibus autem vulgaribus mirum videtur, angelos in tanta occupatione & motu non elurire, nec fatigari. Nec Tertullian Apolo. c. 22. *Omnis spiritus*, inquit, *ales est: hoc est, angeli & daemones: igitur momento vbique sunt.* Et S. Greg. Nazian. orat. 34. *Luce*, ait, *omnia peragrant, omnibusque, impigrè adsunt, tum ob ministerij promptitudinem, tum ob naturæ lenitatem.* Certissimè & clarissimè Psaltes, & ex eo Apost. Hebr. 1. 7. *Qui facit*, inquit, *angelos suos spiritus & ministros suos flammam ignis.* Vide ibi dicta: ergo nec eluriunt, nec fatigantur. Dixit de perpetuitate cælestium operationum, subijcit etiam de concordia, dicens:

Vers. 28. VNVSQVISQVE PROXIMVM SVVM NON ANGVSTIABIT (minùs rectè aliqui legũt, *angustiauit*, licèt græcè sit, στενοχωρησε, id est, afflixit, attriuit) VSQVE IN ÆTERNVM] q. d. In tanta multitudine cælorum, siderum & planetarũ, qui tam mouentur contrarijs & celerrimis motibus, sintque inuicem contigui & quasi cominui; tantus tamẽ singulorum est ordo, tanta cuiusque cum ceteris subordinatio & concordia, vt vnum nõ premat, arctet, atterat vel impediat aliud; sed quodque suo ordine illæsè, integrè & constanter incedat, imò currat, perinde ac milites in acie ritè ordinata. Hanc cælorum concordiã admirans Iob exclamat c. 35. 10. *Vbi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?* Luna enim & stellæ noctu ordinatè incedentes & lucentes, hymnos nocturnos Deo canunt, & hominibus materiam laudis diuinæ suggerunt. Idem & longè magis faciunt angeli, ait Olympiod. ibidem in Catena. Vnde Chal. vertit, *antè cuius conspectum angeli excelsi ordinant laudẽ in nocte.* Et clariùs c. 38. 37. *Quis enarrabit cælorum rationẽ, & concentum eli* (hebr. *nabla*) *quis dormire faciet?* Vnde Pythagoras docuit cælos musica ratione cõpositos concentum edere (vide Censorinum de Die natali c. 13.) sed homines ob assuetudinem ad hunc sonum obsurduisse, vti qui habitant ad Nili cataractas, aquarum ex alto ruentium fragorem non audiunt, ait Cicero in Somnio Scipionis. Quin & S. Aug. epist. 28. ad S. Hieron. propriè in cælis sonorum concentum admittit. Sic & Leo Castrius in Isaiæ c. 40. v. 26. & Georg. Venetus in Harmon. Fauet & ratio, quia non tantùm ex confricatione aëris, sed & omnis corporis resistentis sonus editur. Verùm Aristot. & Philosophi lib. 2. de Cælo, negant hunc cælorum concentum. Quare Iob per *concentum* intelligit concordes & ordinatissimos cælorum motus & cursus, ac mysticè S. Gregor. *Concentus*, ait, *cælorum est concordia prædicantium, & consoni angelorum hymni.* Vnde Plato in Timæo asserit, idcirco maximè oculos nobis à natura esse datos, vt circuitus ordinatissimos qui in cælo peraguntur, intuitis eos ad vitæ disciplinã traduceremus, ac ad eorum ordinem & stabilitatem, nostræ mentis vagos, & erraticos motus componeremus. Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 26. vbi docet ordinem conseruare cælos, elementa & totum vniuersum, ac consequenter ordinem hierarchicum conseruare Ecclesiam. Vnde inter cetera ait: *Ordine fluente ac dominante vti vniuersum hoc, ac pulchritudine certa & stabili* (quare mundus græcè dicitur κόσμος, ab ornatu & pulchritudine.) *Contrà autem perturbato & confuso in aëre tonitrua, in terra motus, in mari naufragia, in vrbibus domibusque, bella & dissidia, in corporibus morbos, in animis peccata procreauit. Hæc enim omnia non patris, nec ordinis, sed confusionis & perturbationis nomina sunt.*

Concentus cælorum qualis

Denique addit Siracides: NON SIS INCREDIBILIS VERBO ILLIVS] Iansenius hæc annectit præcedentibus: q. d. *Vnusquisque proximum suum non angustiauit*, sed vnusquisque alteri dicit, *Vsque in æternum non sis incredibilis*, id est inobediens, *verbo* Dei. Græca enim sic habent, *alter alterum non afflixit, & vsque in æternum non detrectabunt iussum eius*, vel, *nõ erunt inobedientes verbo eius*; Tigurina, *aliud alij non sunt molestum, nec vnquam repugnabunt imperio eius*; Syrus, *alter alterum non oderunt, neque in sæculum transgredientur verbum eius.* Vers. 29.

Secundò, Palacius cum Lyrano prosequens suam expositionem, qua hæc refert ad angelos: Dixerat, inquit, quòd constituerat Deus angelos, quorum operatio est cælos mouere: addit nunc, quòd hæc angelorum opera Deus ornauit, scilicet lumine dici, tenebris noctis, influxu virtutis, quam superiora in inferiora demittunt, pluuijs, grandinibus, &c. Secundò, dicit quòd angeli illi nec in perpetua illa motione sudant, esuriunt aut laborant, nec per momentum cessarunt ab opere. Rem profectò admirandam. Tertiò, dicit, inter hos angelos, seu cælorum virtutes, summam esse concordiam: adeò vt numquam alius alij sit impedimento, nec superior premat inferiorem, nec inferior subsultet aduersus superiorem. Quia verò hæ res sunt admirabiles, subdit Auctor: *Nesis incredibilis verbo illius*: id est, quæ tibi dico, verba Dei sunt, eaue sis incredulus eis. Rursum, q. d. Imitare ergo cælos, ô homo, vt, sicut illi Deo per omnia obediunt, nec ad punctum quidem ab eius ordinatione discedunt, ita multò magis eidem obedias & tu qui sensu & ratione polles.

Tertiò, Hugo hæc refert ad homines, eorumque primam institutionem: q. d. Deus creauit hominem, eumque magnis naturæ & gratiæ dotibus ornauit ac collocauit in paradiso, fecitque vt manens in innocentia, in qua eum condiderat, non esuriret, non sitiret, non fatigaretur; sed cum voluptate coleret paradisum: ibi quoque nemo angustiasset proximum, iniuriam illi irrogando, vel bona eius auferendo, quia in eo statu omnia fuissent communia. Verùm hæc potiùs mystica & symbolica, quàm litteralis est expositio. Tropologiam eiusdem & Dionysij de Apostolorum prædicatione recensui v. 26.

Quibus adde ex Rabano: *Ornauit*, inquit, *in æternũ opera illorum, nec esurierunt, nec laborauerunt, & non defecerunt ab operibus suis.* Præparauit enim Deus opera Ecclesiæ suæ, & charitatis splendore ipsam perpetualiter illustrauit: propterea nullam virtutum patiuntur penuriam, nec pigritiæ lassitudine deficiunt: sed intenti bonis operibus semper insistunt. *Vnusquisque proximum* sibi *non angustiabit* vsque in æuum. Quia charitas non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliorum. Vnde præcepit Apostolus dicens: *Tanquam filijs dico, dilatamini & vos, & nolite iugum ducere cum infidelibus.* Latitudo mandati charitas est: quia vbi charitas manet, non sunt angustiæ. In ipsa latitudine erat Apostolus cùm diceret: 2. Cor. 6. 11. *Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis.* Ideò enim alibi legitur: *Latum mandatum tuum valdè.* Quod est latum mandatum datum? *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis.* Charitas ergo non angustatur. Vis non angustari in terra? in lato habita: quidquid enim tibi fecerit homo, non te angustat; quia illud diligis quod non nocet: homo Deum

diligis, fraternitatem diligis, legem Dei diligis, Ecclesiam Dei diligis; sempiterna merces erit, laboras in terra, sed peruenies ad fructum promissum: quis tibi tollit quod diligis? hæc Rabanus.

VERS. 30. POST HÆC DEVS IN TERRAM RESPEXIT, ET IMPLEVIT ILLAM BONIS SVIS] Hinc patet hucusque sermonem fuisse de cælis & cæle stibus. Refricat enim ordinem quem Deus in mundi creatione seruauit Genes. 1. q.d. Deus primis duobus mundi diebus cælos instituit, ornauit & ordinauit; deinde tertio die respexit in terram, illamque plantis, herbis, arboribus, metallis vestiuit, ac mox animalibus, auibus & homine impleuit. Vnde Syrus, *post hæc in terram prospexit, benedixitq; eos* (homines & terræ incolas) *in omnibus fructibus eius*, adeò ut terra sit mater bonorum omnium.

VERS. 31. ANIMA OMNIS VITALIS (omnis viuentis) DENVNTIAVIT ANTE FACIEM IPSIVS, ET IN IPSAM ITERVM REVERSIO ILLORVM] q.d. *Anima omnis vitalis*, hoc est, omne animal, & omne viuens, *denuntiauit*, id est, apertè indicauit, & iugiter indicat id quod dixi, scilicet Deum impleuisse terram bonis suis: indicat, inquam, *ante faciem ipsius*, scilicet non Dei, ut vult Rabanus, sed terræ (græcè enim est pronomen femininum αὐτῆς) id est, in conspectu terræ, vel in superficie terræ: quia scilicet omne viuens bonis terræ, in eius superficie nascentibus, viuit & fruitur; & iterum dum moritur, in terram reuertitur. Noster legit ἀπεκάλυψε, id est, reuelauit, *denuntiauit*, &, ut aliqui legunt, *demandat*. Ita legunt contrariè ἐπάλυψε, id est, texit, operuit. Sic enim habent Græca Complut. *animã omnis animalis abscondit vultus eius* (αὐτῆς, scilicet, terræ) *& in illam reuersio illorum*: q.d. Terra tegit, cõtegit, & protegit omnia animalia, illaq; rursum in terrã è qua nata sunt, per mortem reuertuntur. Romana mutato casu eumdem penè exhibent sensum: *Anima*, inquiunt, *omnis vitalis operuit faciem eius, & in ipsam reuersio illorum*: q.d. Animalia dum viuunt, tegunt superficiem terræ; & rursum dum moriuntur, in illam reuertuntur. Sic & Tigurina, *vita animantium omnis generis operuit superficiem eius, & in eandem vnumquodq; reuertitur*. Sic & Syrus, *anima omnium viuentium replenit faciem eius, & collegit in medio eius omnia opera eorum*. Monet hominem suæ originis, suiq; finis; refricatq; illam Dei in Adam sententiã: *In sudore vultus tui vescêris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua sumptus es; quia pulvis es, & in pulverem reuertêris*, Gen. 3. 19. ut eum ad humilitatem, æquè ac Dei timorem excitet, moneatque ut habeat curam animæ suæ iugiter, vel in cælo felicissimè, vel in inferno miserrimè victuræ, cùm corpus breui terræ sit reddendum. Est ergo terra quasi horreũ & thesaurus, ex quo largè omnia animalia alumur & viuunt: eadem est & sepulchrum, in quod omnia tandem redeunt. Est verò vtrumque admiratione dignum, quòd, cùm plurima & quasi infinita sint animalia, singula tamen sufficientia & cõgrua sibi in terra inueniant alimenta: & cùm tot tantaq; sint, omnia in terram redeant, nec tamen terra crescat vel intumescat, sicut omnia flumina intrant in mare, & tamen mare non redundat, Eccles. 1. 7. ita Palacius.

Porrò Rabanus, Dionys. & Lyran. hæc ad Deũ referunt: q.d. *Anima omnis viuentis denuntiat, id est, ipso facto ostendit, quòd propter eam erant illa bona à Deo producta, quia vsui est ipsius. Et ipsa iterum reuersio illorum per animam rationalem ipsa reducuntur in Deum, ipsum de bonis suis laudando, & per animam sensitiuam suo modo, quia est materia diuinæ laudis.* Verùm Græca pronomina αὐτῶν & αὐτοῖς, cùm sint feminina, non Deum, sed terram referunt & respiciunt, ut dixi. Sapienter & piè S. Augu. in illud psal. 26. 16. *Circuui, & immolaui in tabernaculo eius hostiam vociferationis. Circumeat*, inquit, *animus tuus per vniuersam creaturam, vndique tibi clamabit creatura: Deus me fecit. Quidquid te delectauerit in arte, artificem commendat, magisq; si circumeas vniuersa, confideratio cõspicit artificis laudem. Vides cælos? magna opera Dei sunt. Vides terram? Deus fecit femina innumera, diuersitates germinum, multitudinem animalium. Circumi adhuc cælos vsq; ad terram, nihil relinquas; vndique tibi omnia resonant creatorem, & ipsa species creaturarum voces sunt quædam creatorem laudantium.*

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur operum & magnalium Dei enarrationem, vt lectorem ad Dei obsequium & venerationem impellat, estq; de vtroque, hoc capite quasi perpetua concio. Igitur Primò, ex Genesi narrat creationem hominis ad imaginem Dei, doteq; præsertim sapientiæ & legis diuinæ illi inditas, pactum à Deo cum eo initum, Deiq; intuitum in omnia hominum opera & peccata. Atque ex hisce omnibus v. 21. concludit incitatque hominem, vt per pœnitentiam, vitæ emendationem, omnemq; sanctitatem ad Creatorem suum tam munificum conuertatur, Deoque suo cum omni reuerentia & deuotione seruiat.

PRIMA PARS CAPITIS.

DEus creauit de terra hominem, & secundùm imaginem suam fecit illum.

2. Et iterum conuertit illum in ipsam, & secundùm se vestiuit illum virtute.

3. Numerum dierum & tempus dedit illi, & dedit illi potestatem eorum quæ sunt super terram.

4. Posuit timorem illius super omnem carnem, & dominatus est bestiarum & volatilium.

5. Creauit ex ipso adiutorium simile sibi: consilium, & linguam, & oculos, & aures, & cor dedit illis excogitandi: & disciplina intellectus repleuit illos.

6. Crea-

6. Creauit illis scientiam spiritus, sensu impleuit cor illorum, & mala & bona. ostendit illis.

7. Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum.

8. Vt nomen sanctificationis collaudent: & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius.

9. Addidit illis disciplinam, & legem vitæ hereditauit illos

10. Testamentum æternum constituit cum illis, & iustitiam & iudicia sua ostendit illis.

11. Et magnalia honoris eius vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt B aures illorum, & dixit illis: Attendite ab omni iniquo.

12. Et mandauit illis vnicuique de proximo suo.

13. Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.

14. In vnamquamque gentem præposuit rectorem:

15. Et pars Dei Israel facta est manifesta.

16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei: & oculi eius sine intermissione inspicientes in vijs eorum.

17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conspectu Dei. C

18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conseruabit:

19. Et postea resurget, & retribuet illis retributionem, vnicuique in caput ipsorum, & conuertet in inferiores partes terræ.

20. Pœnitentibus autem dedit viam iustitiæ, & confirmauit deficientes sustinere, & destinauit illis sortem veritatis.

Vers. 1. DEVS CREAVIT DE TERRA HOMINEM; sicut figulus ex argilla format vasa figulina: hinc Deus dicitur factor, nos figmentum: hinc rursum Adam dictus est ab adama, quasi homo ab humo: D & SECVNDVM IMAGINEM SVAM FECIT ILLVM] putà secundùm exemplar suum, ut scilicet homo Dei, quasi exemplaris sui, expressa esset imago. Imago naturalis Dei est in anima, quæ spiritus est, polleráque intellectu, libertate, dominio in animalia, omnesque res creatas; ut Adam in hoc mundo dominans omnibus, esset quasi Deus quidam terrestris. Imago supernaturalis Dei est in gratia, putà fide, spe, charitate, ceteriſque virtutibus quas Deus in creatione Adæ indidit: quam Adam peccando perdidit, sed Christus patiendo & moriendo restaurauit. Vide dicta Genes. 1. 26. Meminit *imaginis* Dei, tum, ut ostendat Dei in hominem munificentiam, qua hominem ad tantam dignitatem euexit, ut esset similis, imò imago Dei: tum

A ut moneat hominem gratitudinis, ut suo Creatori obsequatur, ac imaginem sibi ab eo inditam, velut monile pretiosissimum, integrum & illæsum omni cura tueatur, expoliat & perficiat; ac, si maculata vel abolita sit, omni studio reparet & restauret, ut agat inter homines vitam diuinam, imò viuat quasi obambulans in terra Deus, aut sanctus in carne angelus. Vide Rabanum.

Porrò Palacius sic exponit q.d. Deus formans Adamum, assumpsit formam humanam, ut significaret se aliquando eam hypostaticè assumpturum ex virgine: & secundùm illam, quasi imaginem, creauit Adamum. Verùm hic sensus symbolicus est, non litteralis (vti ipse contendit) imò incertus, & fortè falsus. Cur enim Deus assumeret formam humanam, cum necdum esset homo qui eam videre posset?

Præclarè S. Ambros. l. 3. ad Virg. *Contemplationem*, inquit, *corporis velut manus fabricam suscipe, ne in tantis mundi fluctibus iactantiæ alicuius aura te circumferat.* Chrysol. serm. 148. *Fecit*, inquit, *te esse de terra, vt esses in dominus terrenorum, & esses ipsis in ipsum substantiæ communione communis: nec tamen te terrenum terrestribus sic æquauit, vt non etiam cælestibus animatiõ te cælitus exæquaret: & vt esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum iumentis, dedit tibi animã de cælo, dedit tibi corpus de terra, vt in te nexa cæli terræq; concordia seruaretur.* Et de imagine Dei nonnullis interiectis: *Adhuc*, inquit, *quid adiuuat ad honorem tuum tuus creator excogitat, in te imaginem suam ponit, vt terris inuisibilem conditorem visibilis imago præsentem poneret; & cum terrenis dedit vices suas, vt non fraudaretur Domini vicario mũdi tam larga possessio.* Vnde infert: *Homo quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? quare sic honoratus à Deo, teipsum taliter inhonoras?* imò Deum ipsum. Qui enim imaginem Dei, qualis est anima cuiusque, inhonoras, Deum, cuius ipsa est imago, inhonoras. Vnde S. Chrysost. hom. 3. ad Pop. ex supplicio eorum qui violarant imaginem Imp. v.g. Theodosij, colligit quàm à Deo puniẽdi sint qui violant eius imaginem, putà animam proximi. *Quot*, ait, *Dei imagines non tantùm deiecerunt, sed & conculcauerunt? Cùm enim rerum angas cùm dissolues, cùm trahas, cùm dirjcias, Dei imaginem conculcas.*

ET ITERVM CONVERTIT ILLVM IN IPSAM, ET SECVNDVM SE VESTIVIT ILLVM VIRTVTE] Syrus, *induit eum fortitudine.* Deus hominem creauit immortalem, ut, scilicet, quamdiu obediret Dei legi, mori non posset, sed homo per inobedientiam peccans, mortalem, mortisque reum se effecit: quare Deus secundùm corpus eum in terram conuertit, ut qui Dei legi & imagini præposuerat terram & terrena, in eam rursus conuerteretur ex qua formatus erat. Vers. 2. *Mor. de fabrica hominis.*

ET SECVNDVM SE: græcè κατ' αὐτὸν, id est, *secundùm ipsos*, putà secundùm illorum naturam & conditionem, VESTIVIT ILLVM VIRTVTE] Græcè, ἰσχὺν, id est, fortitudine & robore, tum corporis, tum animi. q.d. Deus dedit homini robur animi & corporis, ipsius naturæ & conditioni conueniens, proportionatum & congruum ad sua munia, tum mentalia, tum corporalia ritè obeunda. Aliud enim robur requirit bos, equus, leo, &c. aliud homo: nec enim homo, requirit robur bouis & equi, sed humanis officijs accommodatum. Secundò, κατ' αὐτὸν, aliqui vertunt, *contra ipsos induit eos robore*, ut scilicet robustè dominentur suæ iræ & passionibus. Tertiò, Tigurina legit κατ' ἐαυτὸν, id est,

ſecundùm ſe, vnde vertit, *induit ipſos virtute ſua*, quòd ſecùtus Iantenius Deus, inquit, ſecundùm ſe, putà ſecundùm Deum, veſtiuit illum virtute. Addit Palacius, id feciſſe *ſecundùm ipſos*, in plurali, id eſt, iuxta tres perſonas SS. Trinitatis, quarum homo eſt imago, quarumque virtutem roburque induit & repræſentat. Sentius eſt, q.d. Deus fecit hominem ad ſuam imaginem & ſimilitudinem, ideoque ſimilem ſibi fortitudinem illi indidit, fecitque ut homo & corpore eſſet robuſto, & animum pariter, haberet robuſtum, quo & omnia perſpicere poſſet, & multa potenter præſtare: hac ergo ſua fortitudine donauit, decorauit & circumcirca veſtiuit hominem Deus, ut, ſcilicet, ſicut de Deo ait Pſaltes pſalm.92.1. *Dominus regnauit, decorem indutus eſt, indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.* & pſalm.103. *Confeſſionem, & decorem induiſti*: ſic idem dicatur de homine, quòd ex communicatione & dono Dei, robore & decore ſit circumamictus, tum Adam ipſe qui in perfecta ætate, robore, ſcientia & ſapientia creatus eſt; tum quilibet è poſteris eius. Hoc robur per peccatum accifum eſt, manſit tamen potiori ex parte. Vnde Adam poſt peccatum robuſtus & vegetus, vixit annos 930. vti & poſteri eius omnes ante diluuium, Geneſ. 5. Igitur integra hæc Adæ virtus & robur proueniebat ex iuſtitia originali; per hanc enim, ut ait S. Proſper. lib. 2. de Vita contempl. c. 18. *Non inquietabat moleſta ſollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otioſum, non ſomnus opprimebat vanitatem, nõ amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate ſecurum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte ſanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradiſi, expers peccati, capax Dei, cui orbis erat ſubiectus, nullus infeſtus, liber animus, & viſibilis Deus.*

Græca conciſa hos duos verſus coniungunt in vnum, ſic enim dumtaxat habent: *Dominus creauit è terra hominẽ, rurſumq; rediget ipſum in eandem.* Sic & Syrus, *Deus de terra creauit Adamum, & conuertendo conuertet eum ad medium eius*, id eſt, in ipſam. Eſt hebraiſmus & ſyriſmus, quo medium rei vocatur res ipſa. Cetera verò, ſcilicet quòd Deus creauerit hominem ad ſimilitudinem ſuam, & veſtituerit eum virtute, poſtponunt & referunt ad verſus ſequentes, tam Græca quàm Syrus.

Vers.3. NVMERVM DIERVM ET TEMPVS DEDIT (Syrus, *aſſignauit*) ILLI] Tigurina, *attribuit dies numeratos, ſtatumque temporis hominibus*: quia Adam & poſteri eius in paradiſo vixiſſent longam ætatem nobis incognitam, ſed à Deo definitam; poſt peccatum verò accidit hanc ætatem, ſcilicet ad 900. annos ante diluuium, poſt diluuium verò ad 400. mox ad ducentos, denique ad centum, 80. & 70. in qua perſeuerat vſque ad hæc tempora, iuxta illud pſalm. 80. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta anni: & amplius eorum labor & dolor.* Rurſum, in particulari cuique homini Deus definiuit numerum annorum & dierum vitæ, ſed eum cuique voluit eſſe incognitum, ut ſemper in Dei mortiſque metu vitam agat honeſtam, piam & ſanctam, iuxta illud Iob 14.5. *Breues dies hominis ſunt, numerus menſium eius apud te eſt, conſtituiſti terminos eius qui præteriri non poterunt.*

ET DEDIT ILLI POTESTATEM EORVM QVÆ SVNT SVPER TERRAM] Syrus, *præfecit eos omnibus rebus ſapientiæ ſuæ*: q.d. Suum dominium Deus homini communicauit, ut, ſicut Deus dominatur cælo & terræ, ita homo dominetur animalibus, beſtijs, auibus, piſcibus, totique terræ, quaſi Dei vicarius, & vice Rex, imò vice Deus. Vnde explicans ſubdit, *Poſuit illius terrorẽ ſuper omnem carnem.* Eximiè S. Ambroſ. lib. 6. epiſt. 38. *Præeſſet*, ait, *poſtremus creaturarum omnium homo, ſpecie gratus, mẽte ſublimis, vt omni creaturæ eſſet miraculo, in quo ad ſimilitudinem æterni Dei vũe*, (id eſt, mens, animus) *eſſet æternus, humana ſpecie amictus. Hinc eſt vũe animæ vigor, principatum animæ quaſi veſtem ſibi vindicans; quem etiamſi non videat animalia cætera, tamen reformidant; ſicut nos Deum, quem quia non videmus, timemus: & magis metuimus, quo non videmus.*

POSVIT TIMOREM ILLIVS SVPER OMNEM CARNEM, ET DOMINATVS EST BESTIARVM ET VOLATILIVM] Tigurina, *omni animanti terrorem impoſuit hominis, vt beſtijs dominaretur ac volucribus*; Syrus, *& iniecit timorem eorum omni carni, animali & volatili*: q.d. Quia Deus dedit homini dominium in animalia, feras & aues, hinc vicißim iniecit animalibus, feris & auibus hominis reuerentiam & timorem, ut ſcilicet hominem quaſi dominum ſuum metuant, eique obediant. Per peccatum accifus eſt hic animalium timor, æquè ac dominium hominis in illa. Cùm enim homo inobediens fuit Deo, iuſto Dei iudicio & vindicta, inobedientia ſibi ſenſit pariter animalia; quin & membra propria, propriſque appetitus. Non tamen prorſus interijt: iumenta enim ſponte obediunt homini, feras homo cogit ſibi obedire, eaſque venando capit. Rurſum manſit in nonnullis Sanctis plenum & integrum, qui ad primæuam innocentiam acceſſerunt, qualis fuit S. Paulus, S. Antonius, S. Franciſcus, & ſimiles. Vnde ſicut ante peccatum hoc dominium à Deo datum eſt homini, Geneſ. 1.26. ſic poſt peccatum eidem redditum, & confirmatum eſt Geneſ. 9. v. 2. Ad vtrumque enim locum reſpicit, imò vtrumq; citat hic Siracides. Vide ibi dicta.

Fere domantur ab homine.

Quocirca etiamnum leones hominem verentur, &, ſi putant ſe ab hominibus conſpici, in fugã ſe conijciunt, quin & tempore cicurantur iuxta illud: *Longa dies homini docuit parère leones.* Vnde & nonnullos Imp. triumphaſſe legimus curru triumphali à leonibus tracto. Piſces hominis vmbras vereri & fugere, docet S. Baſil. hom. 10. Hexam. Elephantes cicurari, hominiq; in prælijs & vectatione ſeruire docet experientia, Vnde Martial.

Et molles dare ſaltus quòd choreas,
Nigro bellua nil negat magiſtro.

Æthiopes enim ferè præſunt Elephantis, eoſque regunt & ducunt quò volunt. Denique vocem hominis verentur equi, cerui, boues, ceteraque animalia: &, ſi domeſtica ſunt, illi obſequuntur: ſin fera, horrent & aufugiunt. Cetus quoque ſubditur homini; licet ■ neget Theodor. q. 20. in Geneſ. Audi S. Baſil. 10. Hexam. *Cetus tam immanis & ferus, nullo propè negotio, per hamum tenaciùs inhærentem captus abducitur, hominis ingenio & induſtria domitus & expugnatus, prædaq; factus piſcatori, exiguo ingens, immanis imbelli.*

Denique S. Gregor. l. 21. Moral. 11. ex eo quòd ait, *dedit illis* (ſcilicet animalibus, non hominibus) *terrorem*, colligit hominem licèt prælatum, homini ſubdito non terrori, ſed amori eſſe debere. *Homo quippe*, inquit, *animantibus, non autem hominibus naturâ prælatus eſt, & ideirò dictum eſt vt ab animalibus, non autem ab hominibus timeatur: contra naturam enim*

enim ſuperbire eſt, & ab æqualibus velle timeri. Tyranni ergo vox eſt: *Oderint dum metuant.*

VERS. 5. CREAVIT EX IPSO ADIVTORIVM SIMILE SIBI] hoc eſt, ut Tigurina, *formauit ex eo adiutricem ſimilem ſibi*, ſcilicet Euam, quæ quaſi vxor adiuuaret ipſum tum in procreandis prolibus, tum in regenda familia, reque familiari adminiſtranda. Vnde apud Romanos priſca erat Romuli lex, teſte Dionyſ. Halicarn. libr. 2. Roman. Antiquit. ita ſanciens: *Mulier viro legitimè connuncta, fortunarum & ſacrorum illi ſocia eſto; vtque domus ille Dominus, ita hæc domina.* Sic & Græci alijque vxores vocabant dominas. Vide Ariſtot. 8. Ethic. c. 10. & Tiraqu. in leg. connub. l. 5. n. 11. & ſequent. Vnde S. Ambroſ. l. 5. Hexam. c. 7. *Non eſt*, ait, *dominus, ſed maritus: non ancillam ſortitus es, ſed vxorem: gubernatorem te Deus voluit eſſe ſexus inferioris, non poteſtē. Redde ſtudio vicem, redde amori gratiam. Vipera* (cùm mas ad feminam accedit) *venenum ſuum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere?* Hinc videas & rideas fabulas Platonis in Conuiuio, dum ait: *Tunc temporis tria erant hominum genera: quoniam maſculum, ipſo rerum primordio, ſolis ſatus erat: femineum, telluris: vtriuſque verò ſexus particeps, luna: vtriuſque enim lunæ eſt particeps. Orbiculari verò erant & figura & motu, quia parentum ſimilia: maximis ideo erant & temperis & animi viribus. Dijs igitur bellum inferre conati erant, & in cælum aſcendere.* & cætera è quibus, fabellis fabellas attexens nugarum catenam contexit.

Poſthæc verba Complut. addunt: *Sextam autem mentem illis donauit dando, & ſeptimum ſermonem* (qui eſt) *interpretatio operationū eius*; quaſi numeret hic ſeptem dotes homini à Deo inditas. Prima eſt, quòd creauit eum ad ſuam imaginem; Secunda, quòd veſtiuit eum virtute; Tertia, quòd numerum dierum dedit illi; Quarta, quòd dederit poteſtatem & dominium omnium terreſtrium; Quinta, quòd eius terrorem indiderit animalibus; Sexta, quòd dederit ei mentem; Septima, quòd dederit ei ſermonem. Tigurina verò hæc verba poſtponunt, ſubijciuntque verſui ſequenti, ſic enim habent: *Iudicium, linguam, oculos, aures & cor dedit eis ad cogitandum, ſexto quoque loco mentem donauit, impertiens, & ſeptimò ſermonem operibus ſuis explicandis*: q. d. Deus dedit homini ſeptem dotes. Primò, rationem ſiue iudicium; ſecundò, linguam; tertiò, oculos; quartò, aures; quintò, cor; ſextò mentem; ſeptimò ſermonem. Verùm hæc verba nec Græci codices Romæ emendati & ceteri, nec Syrus, nec vlli Latini habent; vnde ab aliquo inferta videntur explicationis gratiâ: nam ſermo explicat linguam, mens explicat cor. Adde, dotes homini datas plures hic enarrari quàm ſeptem, vti mox oſtendam.

CONSILIVM, ET LINGVAM, ET OCVLOS, ET AVRES, ET COR DEDIT ILLIS EXCOGITANDI: ET DISCIPLINA INTELLECTVS REPLEVIT ILLOS] *Conſilium*, id eſt, vim & facultatem conſultandi, deliberandi, eligendi. Vnde Tigurina vertit, *iudicium* dedit illi: hæc enim vis inſita eſt menti & rationi hominis, qua carent cetera animalia. Secundò, dedit illi *linguam*, ut quod mens per conſilium deliberauit, id lingua excipiat, proferat, alijſque communicet & explicet, idque voce diſtincta & articulata: quare ſicut ſoli homini data eſt mens & conſilium, ſiue rationis iudicium: ſic & ſoli data eſt lingua ſermoque articulatus: bruta enim quia carent mente, hinc carent

Structoris fabricæ.

A & lingua voceque articulata, qua ſua phantaſmata promant: nullas enim habent ratiocinationes, nullos diſcurſus, nulla conſilia, quæ enuntient; ſed tantùm conceptus phantaſiæ, & affectus appetitus ſenſitiui, quos voce inarticulata rugiendo, binniendo, mugiendo, latrando, ſatis ſignificant. Loquela ergo in homine eſt actus effectuſque rationis & conſilij, ideoque eiuſdem index & interpres.

Addit *oculos & aures*, quia hi ſunt ſenſus conſilij & diſciplinæ. Vnde ſicut ſolus homo habet conceptus diſtinctos in mente, & voces articulatas in lingua: ſic & eaſdem ſolus percipit habetque in auribus, ac per eas diſciplinas omnes percipit. Idem dico de oculis: ijs enim legit voces articulatas ſcripto conſignatas, quibus diſciplina omnis in libris chartiſque conſcripta legitur.

B Denique dedit homini ſoli *cor*, id eſt, intellectum & ingenium *excogitandi* omnes artes & diſciplinas. Vnde Syrus vertit, *creauit ei & linguam, oculos & aures, & cor ad intelligendum.* Atque hac ratione *diſciplina intellectus*, id eſt, ut alij vertunt, *ſcientia intelligentiæ*, qua ſcilicet res quaſlibet intelligit, & intellectu comprehendit, *replent illos.* Adde, Deum Adamo in creatione infudiſſe ſcientiam omnium rerum naturalium: ex hac enim Adam omnibus auibus & animalibus congrua indidit nomina, quæ ſingulorum naturam exprimerent, vti dixi Geneſ. 2. v. 19. & 21.

Mira fabrica ſingulorum hominis membrorum.

Porrò mirum artificium, æquè ac beneficium Dei elucet in hiſce membris: Lingua enim Primò, diſcernit ſapores omnis generis, atque ex ijs noxios cibos dignoſcit & reſpuit, commodos verò C vtileſque ſecernit & accipit. Secundò, lingua curat vulnera, vti videmus canes lingendo ſuas hominumque plagas ſanare. Tertiò, lingua vocem edit non tantùm confuſam in brutis, ſed & articulatam in hominibus. Vnde Cicero lib. 2. de Natura deor. linguam vocat plectrum oris, chordas verò dentes. Et S. Ambroſ. libr. 6. Hexam. cap. 9. *Lingua*, ait, *non ſolùm in loquendo, ſed etiam in edendo munus pretioſiſſimum eſt: ea enim velut plectrum loquētis, & quadam edentis eſt manus, quæ defluentem cibum dentibus ſuggerit ac miniſtrat.* Porrò in homine lingua eſt mollis & verſatilis, ideoque infinitas vocum varietates, tonos & melodias edere poteſt. Vnde ſubdit S. Ambroſ. *Soli homines ore exprimimus quæ corde ſentimus; itaque cogitationes tacitæ mentis oris ſermone ſignantur. Quid eſt igitur os hominis, niſi quoddam ſermonis adytum, fons diſputationis, aula verborū,* D *promptuarium voluntatis? abſoluimus velut quandam humani cordis regiam, in qua licet ſit quædam quantitas partionis, forma tamē vniuerſitatis eſt.* Et Cicero loco citato: *Hac*, ait, *cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupidates iracundiaſque reſtringimus: hæc nos iuris, legū, vrbium ſocietate deuinxit: hæc à vita immani & fera ſegregauit.* Oculi ſunt in homine quod in cælo ſol & luna, quod in terra fontes. Vnde Hebr. עין *ain* & oculum & fontem ſignificat; quod enim in terra eſt fons, hoc in homine eſt oculus, vt inſtar fontis iuges lacrymarum imbres ad Deum effundat. Porrò Deus *fabricæ*, inquit Cicero loco citato, *oculos fecit & mobiles, vt declinarent, ſi quid noceret, & aſpectum quò vellent facilè conuerterent*, eoſdemque introrſum locauit, ut & fronte ac ſupercilijs ciliiſque tegerentur, ne puluere aliáve re læderentur. Vnde S. Ambroſ. lo-

eo citato: *Inter hæc, ait, medij ſunt oculorum orbes, & tuti ad cauendum, & ad intuendum liberi, & decori ad gratiam, vtpote in cryſtalli ſpeciem reſulgentes, in quorum medio pupillæ ſunt, quæ videndi munus operantur*, &c. *Vnde totum auxilium poſtulans Propheta pſalm. 16. ait. Cuſtodi me Domine vt pupillam oculi, vt protectionis diuinæ ſieret mihi tam ſolicita & tam fida cuſtodia, quàm pupillam oculi tutiſſimo quodam naturæ vallo munire dignatus eſt.* Quare oculos dici quaſi occultos, quos ſcilicet Deus tot tegminibus occuluit, centet Varro apud Lactant. de Opif. Dei ca. 10. Aures omnes ſonorum, etiam articulatorum, ſpecies, eorumque ſenſa & ſignificata percipiunt. vnde in homine audituS eſt ſenſus diſciplinæ. Vox autem per aures ſinuatis meatibus progreditur ad auditum, *vt in earum ſinibus*, ait ibidem S. Ambroſ. *reperuſſa, ſine offenſione interiores ingrediatur anfractus. Nam niſi ita eſſet, quis non ad omnem ſortitus vocis ſonum attentius redderetur?* &c. *Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quendam numerum præſtat, & diſciplinam: ſiquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, & modulus quibuſdam ingreſſæ ſonus vocis exprimitur.* De hoc ceteriſque hominis membris, miraque eorum fabrica, officijs & vſibus, vide ibidem S. Ambroſ. S. Baſil. Ciceron. ac Galenum & Ariſtot. de Partibus animal. Plinium libr. 11. cap. 37. Lactantium libr. de Opificio Dei cap. 8. & ſequent. & alios.

Dotes hominis quatuordecim ſingulis virtutibus.

Nota. Siracides hîc quatuordecim dotes à Deo homini inditas aſſignat, ut ex ſingulis peculiarem obligationem illiciat, quæ hominem exſtimulet ad Dei cultum & obſequium.

Prima v. 1. eſt. quòd Deus creârit hominem de terra: ergo homo ut creatura, totum quod eſt, debet ſuo creatori: illud igitur illi impendat & offerat. Rurſum memor ſuæ originis & vilis materiæ, profundè ſe ſub Deo humiliet. Vt quid enim ſuperbit terra & cinis? ut quid ſuperbit nihilum? homo enim ex nihilo creatus eſt, ac ex ſe nihil eſt, & in nihilum quolibet momento rediret, ſi Deus ab eo manum ſuam ſubduceret,

Secunda, quòd Deus creârit hominem ad ſuâ imaginem & ſimilitudinem. Iugiter ergo hanc imaginem intueatur, videatque cuius ſit imago, ac conſequenter Deû quaſi exemplar ſuum ſemper reſpiciat: illi ſe moreſque ſuos aſſimilare ſatagat, ut eius ſanctitatem planè referat, Deuſque in eius anima quaſi in viua imagine reſplendeat. *Animam noſtram commendauit nobis Deus, ſeruemus depoſitum quale accepimus*, ait S. Antonius apud S. Athanaſium.

Tertia, v. 2. quòd Deus rurſus conuertet hominem in terram ex qua ſumptus eſt: ergo homo terrena ut caduca contemnat, ac ad mortem breui venturam ſobriè, piè & iuſtè viuendo ſe præparet.

Quarta, quòd ſuâ virtutem & robur Deus homini contulerit: vtatur ergo homo robore corporis ad agriculturam, artes mechanicas, alioſque labores honeſtos: ac robore animi ad reſiſtendum mundo, carni & dæmoni.

Quinta, v. 3. quòd numerum annorum & dierum vitæ illi aſſignarit, eumque breuem & exiguum: ergo homo ſingulos annos, dies, horas, imò momenta rectè expendat, ac merita bonorũ operum acquirat, quia inde viuere debet per omnem æternitatem, præſertim quia hic numerus homini eſt incognitus. Dicat itaque ſibi quotidie: Fortè hodie moriar: vnum ergo ſanctè & feruenter quaſi hodie moriturus. *Cur non ad incunda regna cæleſtia vltrò relinquimus, quod luris iſtius ſine perdendum eſt? nihil earum curæ ſit Chriſtianis, quæ ſecum auferre non poſſunt*, ait S. Antonius.

Sexta, v. 3. quòd dederit illi dominium animalium & terræ totius: eo ergo vtatur iuxta voluntatem Dei, qui hoc dominium illi contulit, eiuſq; adminiſtrati rationem exactam ab eo repetet.

Septima, v. 4. quòd animalibus & auibus indiderit erga hominem reuerentiam & obedientiam: eamdem ergo præſtet homo Deo ac Domino ſuo.

Octaua, v. 5. quòd Adæ dederit ſociam, ſcilicet vxorem Euam, copulando eos matrimonio. Homo ergo qui ſui iuris eſt, matrimonium cum ea quam volet ineat, illudque prout à Deo inſtitutum ac ſancitum eſt, ſanctè & inuiolabiliter colat, nec ad ſcorta, alialque vagas & innaturales libidines declinet.

Nona, v. 5. quòd dederit homini conſilium, linguam, oculos, aures & cor: ergo vtatur conſilio, ut prudenter eligat quod eligendum conſulit, ſuadetque recta ratio & fides: vtatur lingua, ad Dei laudem: oculis, ut videat creaturas, in ijſque intueatur & celebret creatorem: auribus, ut audiat verba Dei & ſanctorum: corde, ut amet Deum, illudque integrum & purum reddat factori ſuo.

Decima, v. 6. quòd dederit homini fidem & ſcientiam: inde ergo credat in Deum, ſcientiâ contempletur opera ipſius, ut ex eis opificem agnoſcat, laudet, celebret, glorificet. Vnde S. Ambroſ. de Inſtit. virg. cap. 11. *Cur*, inquit, *ſæculo potiùs laboramus, & fraudamus animam noſtram tanta vanitatis diſpendio, qui nulli alij, niſi huic Domino ſeruire debemus.*

Vndecima, v. 9. quòd dederit eis legem vitæ: legi ergo per omnia obediat, ut vitam præſentem & æternam conſequatur.

Duodecima, v. 10. quòd cum eis inierit pactum de danda eis hereditate ſua, & regno cæleſti, ſi voluntatem eius adimpleant. Igitur voluntati Dei ſe ſuper omnia conforment, ut eius hereditatem & regnum adipiſcantur.

Decimatertia, v. 14. quòd cuique genti præpoſuerit rectores, tum angelos, tum homines. Illorum ergo regimen ductumque ſequantur, ut ab eis non caſtigari, ſed honorari mereantur. Rurſum quòd fideles & Sanctos Deus ipſe per ſe ſuamque gratiam regat. A Deo ergo poſſideri regique ſe ſinant, imò aſſiduè orent & ambiant, dicantque cum Pſalte: *Vt iumentum factus ſum apud te.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 42. hominem hiſce epithetis velut elogijs circumſcribit: *Verbum artifex*, inquit, *hominem fabricatur velut alterum quendam mundum, in parvo magnum; in terra collocat angelum alium, mixtum adoratorem, viſibilis naturæ ſpectatorem, intellectualis myſtem, eorum quæ in terra ſunt regem, ſuperis autem ſubditum, terrenum & cæleſtem, caducum & immortalem, viſibilem & intelligibilem, medium inter magnitudinem & humilitatem, eundem ſpiritum & carnem*, &c. *animal animo ad Deum nutu & propenſione, diuinitatem conſequens.*

CREAVIT ILLIS SCIENTIAM SPIRITVS, SENSV IMPLEVIT COR ILLORVM, ET MALA ET BONA OSTENDIT EIS] Quæres, quænam eſt *ſcientia ſpiritus* data homini à Deo? Primò, Lyran. *ſcientiam* propriè

VERS. 6. *Scientia ſpiritus qualis?* Reſp. Primò:

propriè accipit pro cognitione cõcluſionum quæ è ſuis principijs demonſtrantur; per *ſpiritum* accipit intellectum, qui eſt habitus principiorum, quo cognoſcuntur ipſa principia ſcientiarum: *ſcientia* ergo *ſpiritus*, eſt ſcientia ſiue demonſtratio, quæ è ſuis principijs per intellectum cognitis educitur, & clarè cognoſcitur.

Secundò. Secundò, Palacius per *diſciplinam intellectus* quæ præceſſit, accipit ſcientiam naturalem, per *ſcientiam ſpiritus* omnem Theologiam: q.d. Deus indidit Adæ fidem principiorum Theologiæ, & inde ſcientiam concluſionum: hæc enim eſt ſcientia ſpiritus. Fuit igitur Adam doctiſſimus philoſophus, & abſolutiſſimus Theologus. Rurſum dedit ei *ſenſum*, id eſt, acumen & profunditatem ingenij, quo omnia quę illi infuſa erant, profundiſſimè intelligebat. Denique *bona & mala oſtendit eis*, id eſt, oſtendit illis ſplendorem boni, & fœditatem mali. Non vti nos, qui bona & mala audimus, ſed pulchritudinem illorum, & horrorem iſtorum ignoramus: at Adam & Eua pondera illorum & iſtorũ cognoſcentes, peccarunt. O ingentem miſeriam! hæc Palacius. Vide D. Thomam & Scholaſt. 1. p. q. 94. a. 3. & ſeq. vbi docent quanta, & quàm excellens fuerit ſcientia Adæ à Deo infuſa.

Tertiò. Tertiò, Ianſenius per *ſpiritum* accipit mentem: q.d. Dedit homini ſcientiam mentis, quia per infuſum lumen naturale dedit ei cognitionem prudenter diſponendi temporalia, & per impreſſam menti eorum legem naturalem, agnoſcendi quid malum, & quid bonum eſſet.

Quartò. Quartò, propriè & genuinè *ſcientia ſpiritus* eſt ſcientia rerum ſpiritalium, putà cognitio Dei, angelorum, virtutum, gratiæ, gloriæ. Talis ſcientia eſt fides, ſapientia, Theologia, ac præſertim ſacra fidelium Ethica, quæ ſpiritum hominis docet, dirigitque ad Dei cultum & ad beatitudinem cæleſtem. Hæc enim eſt *ſcientia ſpiritus*, id eſt ſpiritalis, quam diſtinguit à *diſciplina intellectus*, id eſt, intelligentiæ naturalis. Vnde & ſubd. 1: Et *ſenſu*, id eſt, prudentia qua ſapiant, & quaſi ſentiant res ſpirituales, *implenit cor illorum, & mala & bona oſtendit eis: mala*, ſcilicet, tam culpæ, quàm pœnæ & gehennæ: *bona*, tam virtutis & ſanctitatis, quàm gloriæ & felicitatis: q.d. Oſtendit eis quanta mala maneant malè agentes, & quanta bona bene viuentes. Et hoc ſenſu Chriſtus & Paulus accipiunt nomen *ſpiritus* pro fide, gratia, ceteriſque rebus ſpiritalibus, ut Ioan. 6. 64. *Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quidquã.* Galat. 5. 22. *Fructus ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax* &c. Et v. 16 *Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis.* Rom. 8. 6. *Prudentia carnis mors eſt: prudentia autem ſpiritus vita & pax.*

Dicitur hæc *ſcientia ſpiritus* ob quatuor rationes, iuxta quatuor genera cauſarum. Primò, à materia & cauſa materiali; quia eius obiectum & materia ſunt res ſpiritales. Secunda, à cauſa efficiente; quia eam efficit & inſpirat Spiritus ſanctus. Tertiò, à cauſa formali; quia ipſa in ſe ſpiritalis eſt & diuina, mentemque hominis ſpiritalem efficit & diuinam. Quartò, à cauſa finali; quia tendit ad finem ſpiritalem, putà ad conſecutionem virtutum, gratiæ & gloriæ, atque ad ipſam Dei viſionem quaſi ad ſuum finem & beatitudinem æternam. Porrò hanc *ſcientiam ſpiritus* Deus inchoatè dat omnibus fidelibus, perfectè verò ſolis iuſtis & ſanctis, qui orandò eique cooperando illam totis viribus ambiunt. Hinc ait: *Creauit illis ſcientiam*

A *ſpiritus*. *Creauit*, id eſt, creando eis indidit. Rurſum non è potentia ſubiecti, putà mentis, illam quaſi generando, naturaliter reduxit, ſed ſupernaturaliter quaſi creando inſpirauit. Porrò Græca concilia hæc tantùm habent *ſcientia intelligentiæ replenit eos, & bona malaq; oſtendit eis*; Tigurina, *replenit illos ingenioſa ſcientia, & eis bona ſimul & mala indicauit*; Syrus, *ſapientia & conſilio replenit cor eorum, bonum & malum docuit eos.*

Posvit ocvlvm svvm svper corda illo- Vers. 7.
rvm, ostendere illis magnalia opervm & 8.
svorvm, vt nomen sanctificationis collavdent: et gloriari in mirabilibvs illivs, vt magnalia enarrent opervm eivs] Raban. Lyran. & alij legunt, *poſuit oculum ipſorum*, quod ſic explicat Lyran. Dedit intellectui hominum virtutem ſuper ſe reflectendi, ad oſtendendum illis magnalia operum ſuorum. Per hoc enim quòd anima intellectiua eſt ſuper ſe reflexiua, maximè proficit in ſcientia. Verùm legendum eſt cum Romanis, Græcis & Syro, *poſuit oculum ſuum*. Per *oculum* intelligit tum curam & prouidentiam Dei, vti oſtendi Ierem. 1. 11. tum eiuſdem illuminationem: vtriuſque enim ſymbolum eſt oculus. Dei enim oculus, quia luciditſſimus & fulgidiſſimus, omnia illuminat, declarat, conſpicua & perſpicua facit, iuxta illud Prouerb. 22. v. 12. *Oculi Domini cuſtodiunt ſcientiam.* Et Eccli. 11. 13. *Oculus Dei reſpexit illum*, Eccli 34. v. 19. *Oculi Domini ſuper timentes, &c. exaltans animam, & illuminans oculos.* Pſal. 66. 2. *Deus misereatur noſtri, & benedicat nobis, illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſalm. B 118. 135. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum.* Pſal. 32. *Firmabo ſuper te oculos meos.* Hinc ſeptem oculi, ſunt ſeptem angeli mundi directores & gubernatores, Apoc. 5. 6. & Zachar. 4. 10. Sic Iob c. 29. ait: *Oculus fui cæco, & pes claudo.* Et Salomon Prouerb. 23. *Oculi tui vias meas cuſtodiant.*

Senſus eſt, q.d. Deus ſua ſcientia & gratia quaſi oculo fulgidiſſimo illuſtrauit corda hominum, vt per eam oſtenderet magnalia operum quæ fecit, tum in creatione & gubernatione mundi, tum in ſingulari ſua prouidentia quam exhibuit Abrahæ, Iſaac, Iacob, Noë, Moſi, ceteriſque Patriarchis & Prophetis; tum in protectione vel punitione populi ſui: v.g. miram ſuam potentiam, quâ per tot plagas & portenta eduxit Iſraëlitas ex Ægypto ſicco pede per mare rubrum, ibique per quadraginta annos deduxit per columnam ignis noctu, D & nubis per diem, ac pauit eos manna, cibo cæleſti, &c. Porrò hæc oſtendit hominibus ad hoc, ut fideles ex illis *nomen ſanctificationis*, id eſt, ſacroſanctum Dei nomen, *collaudent*: & glorientur apud fideles Iudæos, & apud Gentes infideles, de hiſce mirabilibus Dei ſui prodigijs & facinoribus, ut eorum *magnalia* eis *enarrent*, itaque eos ad Dei timorem, amorem & cultum inuitent & pelliciant. Vnde Tigurina vertit, *adiecit ad corda eorum oculum ſuum, vt edoceret eos operum ſuorum magnificentiam: dedit his gloriari miraculis ſuis perpetuò, vt prudenter enarrent opera ipſius, & electi nomen ſanctum eius collaudent*; Syrus, *cor ad intelligendum aſſignauit illi, vt oſtenderet ei præſtantiam operum ſuorum, vt intelligeret prodigia ſua, & eſſent narrantes in mundo timorem eius, & nomen ſanctitatis eius eſſent glorificantes.*

Alludit ad pueros & ſeruos qui iugiter intuentur oculum magiſtri & heri, eoque docentur & diriguntur: quocunque enim vident ſeri oculum

ma-

magiſtri & heri, eòdem ipſi ſuos conuerrunt, illud legunt, diſcunt, faciunt, exequuntur. Quare oculus magiſtri regit puerum, oculus domini taginat equum. In oculis enim magiſtri videtur ſibi videre & legere nutum, mentem, doctrinam, voluntatem, imperium, iram, fauorem, vindictam ipſius. Oculus ergo magiſtri docet eos, quid ipſe cogitet & velit.

Allegor. Palacius (licet ipſe id putet eſſe litterale) per *magnalia* accipit Verbi incarnationem, putà Ieſum Chriſtũ: magnalia enim exhibita Abrahæ, Iſaac, Iacob, Noë, Moſi, &c. figuræ fuerunt repræſentantes magnalia Chriſti. Deus, inquit, vt oſtenderet ſuum erga homines amorem, ſtatuit oſtendere illi magnalia operum ſuorum. Et quia inter omnium operum magnalia maximum eſt opus Incarnationis Verbi; ideo hinc videtur probari, Adam nouiſſe Filij Dei incarnationem. Quam de cauſa dixit: *Relinquet homo patrem, & adhærebit vxori ſuæ*: inde enim erat Filius Dei carnem ſumpturus, ſcilicet ex patribus, qui ex Eua erant naſcituri. Porrò quod ait, *Vt nomen ſanctificationis collaudent*, Hebræi referunt ad nomen Dei tetragrammaton, quod reuelauit Deus Adæ ita Reuchlinus. Sed meliùs diceretur, quòd Filius Dei reuelauit ſuum nomen Ieſus, in quo ſanctificamur. Si enim incarnationem Deus reuelauit, nónne facile erat & conſequens nomen incarnati reuelare? Subdit, *Et gloriari in mirabilibus*. Ita planè ſi Deus hominibus ſuam incarnationem reuelauit, habent homines de planè quo gloriari poſſint. Quid enim glorioſius, quàm talem fratrem habere? Si glorioſum eſt eius ſtigmata in corpore portare; nonne glorioſum, fratrem eſſe? Sed quia ſcriptum eſt: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*: ideo ſubdit, *Vt magnalia enarrent*: id eſt, glorientur homines de Deo hominesque ſed eam gloriam in Deum tantarum rerum operatorem reijciant. Et hactenus de hominis in lege naturæ inſtitutione. Hæc Palacius.

VERS. 9. ADDIDIT ILLIS DISCIPLINAM, ET LEGEM VITÆ HEREDITAVIT (quaſi hereditatem contulit, aut potiùs hereditare fecit) ILLOS: TESTAMENTVM ÆTERNVM CONSTITVIT CVM ILLIS, VERS. 10. ET IVSTITIAM ET IVDICIA SVA OSTENDIT ILLIS] Vndecimum eſt hoc Dei in homines beneficium, ſcilicet, quòd per Moſen dederit Iſraeli, & per eum ceteris gentibus legem, quam vocat *diſciplinam*, græcè παιδείαν, id eſt, ſcientiam: eum, quia lex homines quaſi diſcipulos docet, quâ ratione honeſtè viuere debeant; tum, quia eorum mores & paſſiones diſciplina rectæ rationis coërcet, formatque & componit; tum, quia inſtar diſciplinæ caſtigat hominum vitia, eiſque meritas pœnas intentat, ac metu earumdem à peccatis refrænat. Lex enim eſt diſciplina homini, ſicut frænum eſt diſciplina equo, docens eum in quam partem progredi debeat.

Secundò, dicitur *lex vitæ*, quia præſtat vitam præſentem fœlicem & longæuam (hæc enim à Deo promiſſa erat Iudæis legem ſeruantibus) ac futuram beatam & æternam.

Pactum Dei cum homine.

Teſtamentum ſignificat pactum & fœdus, quod cum Hebræis per Moſen pepigit Deus de danda eis terra promiſſa, ſi eum colerent, eiuſque legem ſeruarent. Quare in teſtamento comprehenditur Dei latria, & cultus ab ipſo præſcriptus per leges cæremoniales de ſacrificijs, luſtrationibus, oblationibus, decimis, primitijs, votis, &c. ſicut per *iudicia* intelliguntur leges iudiciales, quæ ſuis eiuſque reſpectu proximi præſcribebant: & ſicut per *legem & diſciplinam* intelligitur lex naturalis, ſiue moralis Decalogi. Hîc ergo denotat triplices leges veteris teſtamenti, ſcilicet morales, cæremoniales & iudiciales.

Dicitur *teſtamentũ* hoc *æternum*, quia diù duraturum, ſcilicet toto tempore iudaismi, ſiue legis veteris, vſque ad Chriſtum. Fuit ergo æternum non abſolutè, ſed reſpectu ſui ſtatus, ſuæque legis cui ſemper adhæſit. Adde præcepta moralia decalogi eſſe æterna: vnde etiamnum Chriſtianos obligant. Cæremonialia verò & iudicialia æterna ſunt, non in ſe, ſed in rebus noui teſtamenti, quas adumbrabant & ſignificabant. Vide dicta canone 4. in Pẽtateuchum. Hinc dicitur quòd Deus *hereditauit illos legem*, id eſt, vt complus. *per hereditatẽ dedit eis legem*, & vt alij, *fecit Hebræos poſſidere legem quaſi hereditatem eis propriã, & ad poſteros tranſmittendam*, tum quia dedit eis legem ſemper duraturam, quę inſtar hereditatis à patribus ad filios, & ab ijs ad nepotes, continua & perpetua ſucceſſione tranſiret; tum, quia in lege habebant omnia bona: in lege enim eam ſeruãtibus promittebatur firma poſſeſſio terræ promiſſę, abundantia frumenti, vini & olei, omniſque rerum copia. Vnde Tigurina vertit, *ſcientiam addidit eis, legemq; vitæ tradidit hereditatem, vt ſe mortales eſſe cognoſcerent* (quæ verba habet quoque Complut. ſed Noſter ea delet) *pactum enim ipſis inijt æternum, & eo iura ſua edocuit*; Syrus, *poſuit coram eis pacta, & leges vitæ dedit eos: fœdus ſæculi pepigit cũ eis, & iudicia ſua oſtendit eis*. Porrò quantum bonum & beneficium Dei ſit lex, fusè docet Moſes Deuter. 4. 7. & ſequ. pſalm. 118. v. 8. & ſequ. Vide quoque quæ notaui Leuit. 23. 17. Quocirca Dauid hoc admirans & celebrans pſal. 147. *Non fecit*, inquit, *taliter omni nationi, & iudicia ſua, non manifeſtauit eis*. Et Baruch. c. 4. v. 1. *Hic liber mandatorum Dei, & lex quæ eſt in æternum: omnes qui tenent eam, perenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.*

VERS. 11. ET MAGNALIA HONORIS EIVS VIDIT OCVLVS ILLORVM ET HONOREM VOCIS AVDIERVNT AVRES ILLORVM] q.d. Hebræi, cùm daretur eis lex in Sina, oculis ſuis viderunt honorificam & glorioſam Dei legiſlatoris magnificentiam, & honorem; id eſt, maieſtatem vocis diuinæ auribus audierunt: videbant enim totum montem Sina fumantem, trementem & ardentem; audiebant tonitrua, buccinam, & vocem tubalem Dei proclamantis decalogum, Exodi 19. & 20. Vnde clarè Græca habent, *magnificentiam gloriæ viderunt oculi eorum, & gloriam vocis eius* (malè aliqui legunt, *eorum*) *audiunt auris illorum*; Syrus, *gloriam laudis eius viderunt oculis ſuis, & honorem ſermonis eius audierunt auribus ſuis*. Nam, vt ait Palacius, opus datæ legis à Deo fuit ſummè honorificum & glorioſum: eo enim Dominus honorem & gloriam ſibi conciliauit apud Iudæos, ac viciſſim quantum eos vellet honorare, demonſtrauit.

VERS. 12. ET DIXIT ILLIS: ATTENDITE AB OMNI INIQVO (græcè, ἀδίκου, id eſt, *iniuſto*) ET MANDAVIT ILLIS VNICVIQVE DE PROXIMO SVO] Hæc enim eſt ſumma & compendium ſecundæ tabulæ decalogi, quem Deus per angelum ex Sina proclamauit, nimirum nil iniuſti facere proximi, ſed ei ius ſuum tribuere, putà debitum tam iuſtitiæ, quàm charitatis. Secunda enim tabula decalogi ſeptem continens præcepta, tota ſpectat ad proximum, vetat-

veratque ne quid iniuſtitiæ bonis, fama, vxore, & vita ei inferatur; ſed omne eorum ius integrum illi inuiolatumque conſeruetur. Primæ tabulæ præcepta de Deo colendo omittit, quia illa omnibus ſunt nota, & quia illa ſatis inſinuauit v. 10. dicens: *Teſtamentum æternum conſtituit cum illis*, vtique non de alio quàm de ſui cultu, vt paulò antè dixi. Denique præcepta primæ tabulæ tacitè comprehenduntur in ſecunda: quia amor proximi in ſecunda præſcriptus, manat ex amore Dei, qui prima præſcribitur, eumque præſupponit. Hinc Apoſtolus totam legem ait cõtineri in dilectione proximi, Roman. 13. 9. vide ibi dicta. Quocirca Vatabl. clarè vertit, *ab omni iniuſto*, inquit, *abſtinete, & de proximo mandata dedit ſingulis*; Syrus, *& dixit eis, Cauete, & ne mentiamini* (fallatis fraudetis; *& præcepit eis viro*, id eſt *cuique, ſuper proximo ſuo.*

A

VERS. 13. VIÆ EORVM CORAM ILLO SVNT SEMPER, NON SVNT ABSCONDITÆ AB OCVLIS IPSIVS] Syrus, *viæ eorum coram eo manifeſtæ ſunt, & non tranſeunt à conſpectu faciei eius.* q. d. Deus dedit Hebræis legem, non abſtrahens ſe à cura illorum, quaſi nõ curans an legem ſeruent nec ne; ſed iugiter attendit, aduigilat, inſpicit, an ei obſequantur, vt obſeruantes præmiet, non obſeruantes puniat, hoc enim eſt officium perfecti legiſlatoris. Reliquas gentes quibus legem non dedit, non adeò curat Deus, quomodo viuant. Vnde de ijs ſubdit: *In vnamquamque gentem præpoſuit rectorem, & pars Dei Iſrael.* Hinc & patheticè ſuis legem ſuam præuaricantibus inſultat Ierem. 7. 11. dicens: *Ego, ego ſum: ego vidi, dicit Dominus.*

B

Secundò tamen, hanc ſententiam accipias de omnibus hominibus. Vnde Tigurina vertit, *ſemper illis patent inſtituta hominum, nec oculos ipſius latuerunt.* Sicut enim Deus generalem habet prouidentiam omnium hominum, ſic & inſpectionem; ſed peculiarem Iſraëlis, ſiue populi fidelis. Alludit ad Prouer. 16. 2. *Omnes viæ hominis patent* aliqui vertunt, *vitreæ ſunt* (id eſt, pellucent inſtar vitri) *oculis eius.* de quo plura ibidem.

C

VERS. 14. & 15. IN VNAMQVAMQVE GENTEM PRÆPOSVIT RECTOREM, ET (ſed) PARS DEI ISRAEL FACTA EST MANIFESTA] q. d. Aliæ gentes homines habent rectores, at Iſrael regem habet Deum: Deus aliis gentibus præfecit reges & principes, qui eas ſuis legibus regant: at *Iſrael*, id eſt, populus Hebræus *facta eſt pars*, id eſt hereditas, *Dei manifeſta*, quia Deus per ſe Iſraëlem voluit regere, eique per ſe legem dare. Quare Iſraël eſt regnum, reſp. & populus peculiaris Dei. Vnde Deus cum eo habitabat, reſidens in propitiatorio ſuper arcam, indeque edens oracula, ac inambulabat inter illum, vt meritò eos pudere debuerit coram Deo præſente peccare.

D

Addit *& manifeſta*: q. d. Manifeſtum eſt non ſoli Iſraëli, ſed toti mundo, quòd Iſraël ſit populus, pars & regnum Dei: quia omnes vident illum à Deo regi, amari, protegi, aſſiduis beneficijs, quin & oraculis ac miraculis ornari: omnes vident Deum Iſraëlem à ceteris gentibus, per legem & religionem, ſuique cultum ſeparaſſe, illumque ſibi ſelegiſſe & aſtrinxiſſe. Quare non eſt quòd cum Ianſenio contra omnium codicum fidem, *& manifeſta* referamus ad verſum ſequentem, hoc modo: *Manifeſta omnia opera eorum velut ſol in conſpectu Dei.*

Secundò, Rabanus, Lyranus, & Gloſſa rectè (licèt, id neget Ianſenius) per *rectores* intelligunt angelos: q. d. Deus ceteris gentibus præfecit angelos, qui eos regant, Iſraëlem verò ſibi regendum ſeruauit, iuxta illud Deut. 32. v. 8. ſecundùm Septuag. *Statuit terminos gentium ſecundùm numerum angelorum Dei.* Vnde & Daniel. 10. v. 21. princeps Perſarum, & princeps Græcorum inter ſe confligere dicuntur.

Dices, Deus Iſraëlem regit quoque per angelum ei præpoſitum, putà S. Michaëlem: hic enim olim præpoſitus fuit Synagogæ, vti nunc eſt Eccleſiæ, Daniel. 10. 21.

Reſp. S. Michael regebat Synagogam, & nunc regit Eccleſiam, quaſi peculium ſiue regnum proprium & peculiare Dei: populus enim fidelis, qualis erat Hebræorum, Deo per fidem, legem & religionem obſtrictus, eſt reſpub. propria Dei. Hunc ergo regit S. Michael quaſi vicarius Dei, in regno Dei proprio & primo, quod eſt Eccleſia: ceteri verò angeli regunt ſuas gentes, vtpote infideles, quaſi regnum Dei ſpurium & rebelle, vtpote ab eius lege, fide & cultu abhorrens. Sic Rex Hiſpaniarum propriè regit Hiſpanias per ſe ſuamque præſentiam, ſubordinando ſibi prætores, gubernatores, &c. Indias verò ceteráque regna regit per vicereges. Sic Pontifex regit Romam, quaſi proprius huius vrbis Epiſcopus: alias verò vrbes & prouincias regit quaſi Pontifex totius Eccleſiæ, per proprios Epiſcopos, quos eis præficit: Infideles verò regit per viros Apoſtolicos, qui prædicent Euangelium, eoſque ad Eccleſiam alliciant. Adde, Deus ſæpè per ſe immediatè regit Eccleſiam, vt in Sacramentis quibuſlibet: quoties enim Sacramentum aliquod confertur, Deus immediatè recipiẽti illud infundit gratiam: hanc enim infundere nequit angelus.

Rurſum quoties ſuſcitantur mortui, vel fiunt miracula, Deus per ſe illa operatur: illa enim operari nequit angelus. Miraculum enim eſt & dicitur opus, quod omnem vim naturalium agentium etiam angelorum, excedit, ideóque vim diuinam requirit: ac proinde eſt opus ſupernaturale & proprium Deo.

Hoc eſt quod Moſes ait Deuter. 7. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris, de cunctis populis qui ſunt ſuper terram.* Et cap. 32. 9. *Pars Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius.* Et Exodi 19. 5. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnũ ſacerdotale, & gẽs ſancta*, vt ego ſanctus, ſim quaſi proprius rex veſter. Quocirca Samuel Hebræis poſtulantibus regem 1. Reg. 8. v. 7. audit à Deo: *Non te abiecerunt*, inquit, *ſed me, ne regnem ſuper eos.* Vnde Ioſephus lib. 2. contra Apion. cùm gentes regi vel monarchia vel ariſtocratia vel democratia docuiſſet, ſubdit Iſraelem regi theocratia, putà à Deo. *Noſter*, inquit, *legiſlator in nullam harum adminiſtrationum intendens, theocratiam inſtituit, vni in primis Deo imperio atque poteſtate aſſignata.*

Porrò Complut. & Tigurina, nonnulla addũt, quibus caret Latina Vulgata: ſic enim habent: *Omnis homo à iuuentute ad mala intentus eſt, nec potuit cor eorum è lapideo fieri carneum: nam in diſtribuendis totius terræ gentibus ducem cuique genti conſtituit, & Iſraëlem ſibi deligit peculiariter, quem vt primogenitum diſciplina educat, & lumen charitatis imperiens non deſerit*; Syrus verò Latino conſentiens, vertit ſuccinctè, *omnibus populis conſtituit præpoſitos, & pars Domi-*

Domini Israel : pars, id est, portio hereditaria, siue hereditas.

Tropol. pars Dei Israel, quæ

Tropol. Rabanus : *Pars Dei Israel facta est manifesta, hoc est, congregatio sanctorum probata, quorum dogmata iusta sunt sol in conspectu Dei, & actiones Deo sunt placitæ. Oculi enim Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum : quoniam oculi eorum ad Dominum intendunt, & amor cordis eorum anhelat. Ex quorum persona Propheta loquitur dicens : Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.* Hi sunt Israel, quia dominantur vitijs, passionibus, sibi, indeque Deo. Sicut enim Iacob, id est, supplantator, scilicet Esau fratris sui, id est, carnis suæ, deinde dictus est Israel, id est, dominans Deo, quia in luctu prævaluit angelo Dei, Genes. 32. 28. Sic pariter Sancti post victoriam & dominium passionum, quasi dominantur ipsi Deo, vt ab eo impetrent quæcumque volunt.

VERS. 16. ET OMNIA OPERA ILLORVM VELVT SOL IN CONSPECTV DEI ; ET OCVLI EIVS SINE INTERMISSIONE INSPICIENTES IN VIIS EORVM] Inculcat id quod dixit v. 13. q. d. Omnia opera Israelis, puta Israelitarum singulorum, tam bona quibus seruant legem Dei, de quibus dicet v. 18. quàm mala quibus eam violant, de quibus dicet v. sequ. clara sunt & manifesta in conspectu Dei, sicut sol clarus & manifestus est toti mundo, idque non ex se, quasi hæc claritas eis sit intrinseca & connaturalis ; sed ex Deo, quia scilicet illuminantur à claritate Dei, & ab oculis eius lucidissimis, qui iugiter illuminant & inspiciunt omnes vias, id est, actiones eorum : sicut terra & aër clara sunt, non ex se intrinsecus, sed quia extrinsecus illuminantur à sole. Vnde potiùs dicendum est, quòd Deus sit sol omnia illuminans & intuens, quàm quòd opera hominum sint lucida vt sol, vti audiemus cap. 23. v. 28. ita Lyranus & Iansenius hæc adaptant soli Israeli.

Potest Secundò, hæc sententia accipi de Gentibus : q. d. Esto Dei pars sit Israel, quem peculiari prouidentia intuetur, regit & curat : tamen communi prouidentiæ oculo aspicit omnes gentes, eorumque tam mala quàm benefacta intuetur, vt illa puniat, hæc præmiet. Vnde Tigurina vertit, *quapropter omnia illarum* (gentium) *facta tanquam sol palam eo sunt, & instituta earum intuetur oculis assiduis* ; Syrus vertit vt Noster, *omnia opera eorum fiunt sol apparent in conspectu eius, & manifesta sunt ei omnia consilia eorum.*

Tertiò, nonnulli hæc de bonis Israelis operibus accipientes explicant, q. d. Quia Deus Israelem sibi elegit in partem, sortem & hereditatem ; hinc opera eius, qua Israelis, id est, qua fidelis est & pius, tam libenter videt, quàm solem videmus : gratissimus ei illorum est aspectus. Sic de Salomone dicitur psal. 88. 37. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo*, vt in æternũ coram me fulgens oculos meos oblectet. Et inferiùs c. 50. 7. de Simone : *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei.* Et c. 26. 21. *Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bona species in ornamentum domus eius.*

VERS. 17. NON SVNT ABSCONSA TESTAMENTA PER (perperam Complut. & multi pro *per* legunt *super* ; alij, *propter*) INIQVITATEM ILLORVM, ET OMNES INIQVITATES EORVM IN CONSPECTV DEI] Ita Roman. Rabanus & alij : q. d. *Testamenta*, id est, pacta Dei inita cum Israele, non sunt irritata per iniquitatem Israelitarum, esto omnes eorum iniquitates sint in conspectu Dei, vt singulos suo tempore castiget & puniat. Hoc est quod ait Paulus Rom. 3. 3. *Numquid infidelitas hominum fidem Dei euacuauit ? absit.* Nam *est Deus verax, omnis autem homo mendax.*

Secundò, *testamenta*, id est, ordinationes & leges Dei non sunt abscissæ & abolitæ per peccata, quibus homines eas violarunt, quia manet vigilatque semper inconcussa Dei ordinatio & legum obligatio, iuxta quam pœna legibus decreta peccatores exspectat : Deus enim eos eorumque peccata iugiter præ oculis habet, vt suo tempore ea iudicet & vindicet.

Tertiò, Palatius pro *per* legens *super*, sic explicat : Non sunt abscissa pacta quæ impij ineunt super iniquitate, v. g. ad rebellandum regi vel Deo. Ergo licet illi super iniquitate occultissima tanciant fœdera, illa tamẽ vt sol clarissimè patent Deo. Verùm hæc expositio, quèac lectio, arctior & alienior est.

Græca concisa hæc tantùm habent, *Non occultantur iniquitates ipsorum coram eo, omniaque peccata eorum coram Domino sunt* ; Syrus, *non sunt abscondita delicta eorum à conspectu eius, & peccata omnium hominum scripta sunt in conspectu eius* : nimirum scripta sunt in mente & memoria Dei, ad ea iudicandum & castigandum. Complut. & Tigurina plura addunt, *iniusta facta illarum* (gentium) *non latent ipsum, sed omnia peccata ipsarum ei perfecta sunt. Ipse autem tam benignus sit, & opificium* (græcè, τὸ ἄφεσιν, id est, figmentum) *suum habeat cognitum, neque abiegat homines, neque deseras, vt qui parcat ipsis.*

VERS. 18. ELEEMOSYNA VIRI QVASI SIGNACVLVM CVM IPSO, ET GRATIAM HOMINIS QVASI PVPILLAM CONSERVABIT] Dixit opera mala esse in conspectu Dei : iam idem dicit de bonis, inter quæ præcipua est eleëmosyna. Lyran. & alij pro *signaculum* legunt *sacculus* : q. d. Eleëmosyna eleëmosynario est quasi sacculus, id est, pera. Sicut enim in pera homo vitiosum reponit, ad quod in necessitate recurrit ; sic eleëmosyna in morte homini subuenit. Vnde S. Augustin. *Sola misericordia*, inquit, *comes est defunctorum*, vt huc alludat Christus Lucæ 12. dicens : *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis.*

Verùm pro *sacculo* legendum est *signaculum*. ita Roman. Rabanus & alij : hoc enim significat Græcum σφραγίς. Eòdem tamen redit sensus, siue legas *sacculus*, siue *signaculum*. Alludit enim ad pecuniarum sacculos, siue bursas veterum, qui sigillo muniebantur & obsignabantur, ne quis eas retexere auderet, vtque, si perderentur, ex sigillo cognosceretur quis eas perdidisset. Id patet ex S. Augustin. serm. 19. de Verbis Apost. vbi narrat bursæ perditæ inuentorem petijsse ab eo qui se eam perdidisse dicebat, signa & sigilla bursæ : *Quæsiuit*, inquit, *signa, interrogauit sacculi qualitatem, sigillum, solidorum eius numerum.* Et S. Hieron. epist. 47. de vitando suspecto contubern. *Dolet*, ait, *sibi præteritum iuuenem, &c. qui sacculum signet, textrinum teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quidquid de publico necessarium est.* Vt huc alluisse videatur Christus Lucæ 12. 33. dum ait : *Facite vobis sacculos qui non veterascunt*, In quæ verba B. Chrysologus ser. 25. *Sacculus*, inquit, *cur paratur ? quid ibi clausum, vbi cuncta est innocentia ? quid ibi signaculum, vbi fraudis suspicio non habetur ?* Eleemosyna ergo hic loco mercedis habitura dicitur *signaculum*, id est, sacculum nummis refertum, ideòque diligenter obsignatum, fuisque

ſuiſq; clauſtris & ſigillis obſeratum, q.d. Eleëmoſina dat opes ſecuras & ſtabiles, quas nec tinea corrodit, nec fures furto ſubducunt, vt ait Chriſtus. Verùm, quia vera lectio eſt *ſignaculum*, alios hìc eius ſenſus aggeramus.

Eleëmoſyna vel ſignaculum Patrìs.

Primo, Rabanus & Ianſenius ſic explicant: Sicut ſigillo vel ſignaculo ſolemus obſignare res caras & pretioſas: ita Deus obſignat eleëmoſinas cuiuſque in mente ſua: q.d. Eleëmoſynę piorum manent in mente & memoria Dei, quaſi ſignaculo vel ſigillo eius obſignatæ, vt fideliter ibi aſſeruentur, ac ſuo tępore iuſtam eis mercedem retribuat. Multi enim dicunt ſe facere eleëmoſynas, & quęruntur ſe ſtatim earum mercedem non recipere. His reſpondet Siracides Deum eas tenere obſignatas apud ſe, vt congruo tempore remuneretur: illud ergo tempus hilariter & longanimiter exſpectent. Nota metonymiam: Eleëmoſina vocatur *ſignaculum* vel *ſigillum*, hoc eſt, res ſignata & ſigillata (vt vertit Syrus) in mente Dei. Simili modo ait Deus Deut 32.34 *Nónne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in thęſauris meis?* Et Paulus de electis ſignatis per Dei præſcientiam & prædeſtinationem: *Firmum fundamentum Dei ſtat*, inquit, *habens ſignaculum hoc: cognouit Dominus qui ſunt eius, & diſcedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.* 2. Timoth. 2. 19.

Secundò.

Secundò, magis genuinè & neruosè: q.d. Ipſa eleëmoſina eſt quaſi ſignaculum, id eſt, annulus ſignatorius Dei, cui inſculpta eſt imago eleëmoſynarij. Sicut enim annulus ſignatorius homini eſt chariſſimus, quem ſemper in manu & præ oculis habet: ſic eſt & eleëmoſyna coram Deo, ſilicet ipſi in pretio & chariſſima, eiuſque oculos ſemper verberans. Hinc aliqui vertunt, *miſericordia eſt ſicut ſignum annuli apud ipſum* Simili modo Deus ait Zorobabel: *Ponam te quaſi ſignaculum* Aggæi 2. 24. Vide quæ ibidem hac de re fusè dixi.

Addunt aliqui, eum qui eleëmoſynam erogat, à Deo quaſi ſigillum accipere, vt ſcribat quidquid volet, quidquid operabitur, ſigilloque Dei diploma imprimat & obſignet quo ante Dei tribunal præſentato, haud dubiè poſtulatum impetrabit, ſuique voti compos optatum recipiet. Qua phraſi & tropo ſignificat, eleëmoſinarium omnia quæ petit à Deo obtinere. Verùm hoc ſigillum eſſe apud Deum, non apud eleëmoſinarium, patet ex dictis: Vnde hoc ſignaculum à ſimilitudine pupillæ explicat Siracides, dum ſubdit: *Et gratiã hominis quaſi pupillam conſeruabit*, non eleëmoſina, ſed ipſe Deus ait Ianſenius: q.d. Deus in memoria quaſi in libro rationum ſuarum, exactè & ſtudioſè ſcribit & cõſeruat gratiam, id eſt, miſericordiam & beneficiũ alteri impenſum, quaſi pupillam oculi, putà eâ cura & ſollicitudine qua homo conſeruat pupillam oculi ſui; imò eâdem qua Deus conſeruat pupillã oculi ſui, id eſt, aciem mentis ſuæ; iuxta illud de piis & miſericordibus: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zach. 2. 8. Aut potiùs *gratiam hominis* accipias eam, qua homo eleëmoſynarius eſt gratus & gratioſus in oculis Dei, æquè ac hominum: hanc enim ſignificat Græcum χάρις, & Hebr. חן *chen*. Vnde tritum illud in Script. *Inueniſti gratiam in oculis meis*: q.d. Sicut pupilla gratioſa eſt homini, & annulus ſignatorius gratioſus eſt principi, ſic gratioſa eſt eleëmoſyna Deo.

Rurſum ſicut annulus ſignatorius conſeruat memoriam & gratiam amati in mente amiti annulum geſtantis (olim enim ſolebant effigiem eius quem valdè amabant, inſculpere palæ annuli, vt amatum ſuum amans ſemper haberet in oculis, & quaſi præſentem:) ita eleëmoſyna conſeruat iugiter memoriam & gratiam eleemoſynarij in oculis & mente Dei: eleëmoſynarius enim in ſua eleëmoſyna quaſi in ſua effigie, à ſe efformata, effigiatus & expreſſus cernitur. Facit ergo eleëmoſyna, vt eleëmoſynarij gratia ſemper apud Deum viua, & chara inſtar pupillæ conſeruetur. Vò ergo *conſeruat* potiùs ad eleëmoſinam refer, quàm ad Deũ. Vult enim docere omnia opera noſtra tam mala, quàm bona, qualis eſt eleëmoſyna, conſpicua eſſe Deo, Deique oculos verberare. Vnde Tigurina vertit, *benignitas*. Vatablus, *miſeratio*: hanc enim ſignificat Hebr. חסד *cheſed*) *hominis inſtar ſigilli coram ipſo* (Deo) *eſt, & beneficium cuiuſque conſeruat tanquam pupillam.* Vatabl. pro *gratiam* vertit *amorem*: hunc enim ſignificat quoque Hebr. חן *chen*, q.d. Eleëmoſyna fauorem, gratiam & amorem eleëmoſynarij apud Deum conſeruat, eumque gratum & delicatum reddit tamquam pupillam oculi; quia facit vt Deus illum amet, ibique in omnibus faueat. Addunt Complut. & Tigurina: *diſtribuens* vel *concedem filijs eius & filiabus pœnitentiam*; q.d. Eleëmoſyna ſua gratia apud Deum impetrat eleëmoſynario pœnitentiam peccatorũ, nec tantùm ipſi, ſed & filijs & filiabus eius. Vnde Daniel ad Nabuchodonoſor. c. 4. 24. *Peccata tua*, inquit, *eleëmoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperum.* Syrus vertit, *iuſti ſanatio* (vel *victoria*) *omnium hominum ſigillata eſt, & poſita apud eum, & gratia omnium hominum ſicut pupilla oculi cuſtodita eſt coram eo. Iuſti ſanatio* ſive *iuſtitia* vocatur eleëmoſyna, ob analogias quas recenſui Daniel. 4. 24. quæ verſio magis fauet priori expoſitioni Ianenij.

Porrò, Palacius hæc aliter explicat. audi eum: Eleëmoſyna, inquit, eſt velut ſaculus pecuniæ ęſt ipſo, Secundò, & gratiam hominis quaſi pupillam conſeruabit; Tertiò & poſtea refulget; Quartò, retribuet illis retributionem vnicuique in caput ipſorum; Quintò, conuertet inferiores partes terræ. Prima ergo laus eleëmoſynæ, de qua tractat Author, vt de opere quo Deus magnopere colitur, eſt, quòd ſit velut ſaculus, ſcilicet pecuniæ, q.d. qui ſaculum pecuniæ ſecũ defert, eum quod vult: ita qui eleëmoſynam dat, licet abijciat pecuniam, affert tamen eam ſecum, qua fauorem Dei contra mala, bonorum copiam in terra, & demum felicitatem ſibi comparet in cœlo. Græcis pro *ſaculus* eſt ſigillum, & eſt ſenſus. Vt Abraham accepit circumciſionem velut ſigillum quo Deus teſtabatur eum eſſe iuſtum: ita eleëmoſinam faciens, ſigillo Dei munitus eſt, quo oſtenditur eſſe iuſtus, qui enim dat cibum famelico, potum ſitienti, &c. iuſtus habetur in die iudicij. Et vt litteras ſigillo munitas non temerè quiuis audet violare: ita nec dæmones facile violant eum qui ex miſericordia eleëmoſynas largitur; ſiquidem in die mala liberabit eum Dominus. Secunda eleëmoſynę laus eſt, quòd conſeruat diligenter & curioſè gratiam. Præclariſſimam planè laudem. Cùm enim gratia animæ noſtræ adeò patcat inſidijs dæmonum, fragilitati carnis, cupiditatibus & impugnationibus mundi, eleëmoſyna eſt, quæ contra tot hoſtium funeſtas phalanges gratiam conſeruat & defendit, id eſt, Deum attentè in cœlo precatur vt defendat, iuxta illud *Dominus conſeruet eum & viuificet*, &c. hæc Palacius.

Eleëmoſyna eſt ſaculus.

Nota,

Gratia similis in pupilla.

Nota, gratiam Dei rectè comparari pupillæ, A

Primò.

Primò, quia sicut in pupilla apparet imago viruncu-
li, vnde Hebr. pupilla vocatur אישון *Ishon*, q.d.
Virunculus: sic in gratia apparet imago Dei: gra-
tia enim est summa participatio diuinitatis, iuxta
illud 2. Petri 1.4. *Vt efficiamini diuinæ consortes natu-*
ræ. Secundò, sicut pupilla est gratia, decor & venu-

Secundò.

stas facientis gratia est decor, venustas & dignitas
animæ, tolle pupillam, exoculas hominem: tolle
gratiam, excæcas, imò occidis animam. Tolle è cæ-
lo solem per diem, tolle per noctem stellas; cætum
non aliud erit, nisi tenebræ & caligo: tolle gratiã,
tollis solè & stellas mentis, quibus sublatis, nil re-

Tertiò.

manet nisi nox & caligo. Hinc Tertiò, sicut pupil-
la homini, sic & gratia fideli summè debet esse cu-
ræ & cordi, vt eam conseruet, augeat, perficiat. Vi-
de ergo quantæ sit dignitatis eleëmosyna, quæ B
hanc pupillam animæ, gratiam dico, cõseruat. Vn-
de S. Chrysost. homil. de eleëmosyna & collat. in
sanctos, eleëmosynæ gratiam æquat gratiæ mira-
culorum, quæ mortui suscitantur, leprosi mundan-
tur, dæmones fugantur. Additq;: *Deus eleëmosynam*
non ob hoc solum constituit, vt pascantur indigi; sed et-
iam vt dantibus accrescerent beneficia, atque adeò magis
propere iuuaret, quàm propter accipientes. Et propterea
vera eleëmosyna est, sic dare, vt gaudeas vendere, putesq;
te accepisse magis quàm dare. Denique eleëmosyna gra-
tiam inuenit etiam apud hostes, sibique amicat
non solùm amicos, sed inimicos: quin & gratiam
præstat, ne dæmones, iurati hostes, nobis nocere
queant. Audi S. Chrysost. hom. 33. ad popul. *Sunt*
& hic, inquit, *vastra pauperum, & bellum, in quo pro*
te pauperes pugnant; cùm enim stipendium acceperint, ar-
mantes tibi Deum facimus propitium; propitium autem C
facientes, pro barbaris dæmonum insidias repellunt: neque
sinunt vehementer infestum esse maligunm, neque sem-
per irruere, sed ipsius solummodo parcuriam. Hos itaque con-
spiciens milites, quotidie pro te cum diabolo precibus &
orationibus pugnantes, à semetipso istud tributum exige,
illorum alimenta.

Eleëmosyna abscondit beneficium vt hombyx fœtum.

Hanc gnomen & hoc ænigma, pulchra bom-
bycis & hominis apologo repræsentat Cyrillus l.
3. Apologorum moralium c. 20. Bombyx enim se-
rico suo quod homini præbet, se inuoluens & ab-
scondens, significat beneficum beneficium debere
ostendere, seipsum verò abscondere. *liberalis*, in-
quit, *abscondis faciem, fugis laudem, nullam repetis exte-*
riorem mercedem. Numquam patens est natura gemmi-
ferarum, nec auri liberalissima vena palàm se ostentat. Na-
tura nempe & virtus non in faciem tribuunt, quia D
nec vrn, nec *laudem pro muneribus virtualiter effusis*
extrinsecus capiuerunt. Quibus auditis, vale *addito*
quieuit:

Vers. 19. ET POSTEA RESVRGET (exurget ad iudi-
cium non eleëmosyna, sed Deus, cuius est iudi-
care & cuique pro meritis retribuere) ET RE-
TRIBVET ILLIS RETRIBVTIONEM, VNICVIQVE
IN CAPVT IPSORVM, ET CONVERTET IN IN-
FERIORES (aliqui legunt, *inferiores*) PAR-
TES TERRÆ.]

Primò Iansenius, Lyran. Palacius, hæc referunt
ad eleëmosynam & eleëmosynarios: q.d. Eleëmo-
syna signata & cõstodita seruatur apud Deum vs-
que in diem iudicij: tunc enim *resurget*, id est, exur-
get Deus ad iudicium, & *retribuet vnicuique* capiti
pro meritis, & *convertet in inferiores partes terræ*, id
est, in mortuos, tempore Siracidis in inferno, id est,
limbo patrum degentes; ni, quia efficiet, vt ad eos
perueniat vis eleëmosynæ, dum propter eam illos
resuscitabit ad gloriam; tum, quia efficiet, vt anima
eleëmosynarij, si in Purgatorium expianda mitta-
tur, inde liberetur, vel certè pœna eius mitigetur.
ita Lyranus, Palacius, Iansenius, qui ex hoc loco
contra hæreticos probant Purgatorium.

Eleëmosyna ad quos prosit damnatis.

Perperam Præpositiuus, quem citat & refutat
Hugo hic, alijque nonnulli ex hoc loco & simili-
bus censuere, eleëmosynam prodesse quoque ani-
mabus damnatis in inferno, quòd per eas pœna il-
larum mitigetur ad tempus. Citant pro se S. Aug.
Enchir. c. 110. vbi ait: *Quibus autem prosunt* (eleë-
mosynæ & suffragia) *aut ad hoc prosunt, vt fiat plenæ*
remissio, aut certè tolerabilior fiat ipsa damnatio. Ve-
rùm S. Augustl. loquitur de damnatione ad Purga-
torium, non ad infernum: vtrique enim sunt dam-
nati ad eumdem ignem, sed ibi ignis temporarius,
hic æternus. Id ita esse patet ex eo quod immedia-
tè præmittit S. Aug. *Cùm ergo sacrificia siue altaris,*
siue quarumcumque eleëmosynarum pro baptizatis de-
functis omnibus offerantur, pro valdè bonis gratiarum
actiones sunt, pro non valdè malis propitiationes sunt,
pro valdè malis etsi nulla sunt adiumenta mortuorum,
qualescumque viuorum consolationes sunt. Citant quo-
que pro se S. Chrysost. hom. 3. in epist. ad Philip.
Innoc. III. cap. *Cùm Marthæ*, & alios. Sed ad om-
nes & omnia egregiè respondet Bellar. lib. 2. de
Purgat. cap. 18.

Porrò quanta sit ista retributio, docet Chri-
stus; qui pro calice aquæ frigidæ promittit re-
gnum cælorum, Matth. 10. 42. Vnde S. Chry-
sost. hom. 5. de pœnitent. *Negotiatori*, ait, *nulla alia*
est inuentio, nisi pàruo quidem emere, magno autem
vendere, &c. *Tales igitur Deus nobis nundinas propo-*
suit: mundice iustitia emitur, tantùm pro panis frag-
mentò, pro calice aquæ frigidæ. Et Angelus ad To-
biam cap. 12. 9. *Qui faciunt*, ait, *eleëmosynam & in-*
stitiam, saturabuntur vita.

Secundò, aptiùs hæc referas ad iniquitates &
iniquos, de quibus egit v. 16. & 17. q. d. Iniquitates
& iniqui sunt in oculis Dei, ac seruantur in mente
& memoria Dei, vsque ad diem iudicij, tum parti-
cularis, tũ vniuersalis: tunc enim Deus vindex ex-
urget ad iudicium, atque impios, immisericordes
& impœnitentes in iniquitate persistentes & mo-
rientes iudicabit, ac retribuet illis meritas pœnas
in caput ipsorum; quia *convertet*) aliqui legunt *con-*
teret) mitteréque eos in infernum. De iniquis enim
& impœnitentibus hîc agi, liquet ex antithesi se-
quenti. Hisce enim opponens pœnitentes v. seq.
subdit: *Pœnitentibus autẽ dedit viam iustitiæ*, &c. Idẽ
satis significat, *tò Retribuet vnicuique in caput ipso-*
rum. Impijs enim in caput, pijs in sinum retribue-
re dicitur Deus. Vnde Syrus clarè vertit, *& post hæc*
remlabitur & retribuet eis, & peccata eorum in caput
eorũ dabit. Denique si amplissimè hanc sententiam
vis accipere, potes eam referre tam ad pios, quàm
ad impios, itaque vtramque expositionem iam da-
tã iunge, & quasi vnam complecti. Vnde Tigu-
rina vertit, *tandem verò exurgit, & suum singulis dat*
pretium, suumq; cuique vicem in caput suum regerit.

Vers. 20. POENITENTIBVS AVTEM DEDIT VIAM IV-
STITIÆ, ET CONFIRMAVIT DEFICIENTES SVS-
TINERE, id est, ad sustinendum, vt sustineant ten-
tationem, ET DESTINAVIT ILLIS SORTEM VE-
RITATIS] *tò pœnitentibus autem*, innuit hîc esse
antithesim, ideoque præcedentia accipi de iniquis
impœnitentibus, vt iam dixi: fortè etiam respicit

ad

ad id quod Græca Complut. addunt in fine v. 18. *Filys eius* (eleemosynarij) *& filiabus locum concedens pœnitentiæ.* Dixit v. 16. & 17. Deum intueri omnes omnium iniquitates, vt eas iudicet & vindicet, nunc, ne quis ideirco iniquitatum suarum veniam desperet, subdit remedium, scilicet pœnitentiam: q.d. Si peccasti, & naufragium innocentiæ iustitiæque feciſti, superest post naufragium tabula quâ te salues, scilicet pœnitentia, quam Deus tibi suggerit & offert: pœnitentibus, enim dedit *viam iustitiæ*, id est, ad iustitiam, putà viam qua redeant ad iustitiam: via hæc est pœnitentia. Vnde Græca habent, *verumtamen pœnitentibus concedit reditum*, scilicet, ad se & ad iustitiam; Tigurina, *attamen regressũ concedit resipiscentibus*: Syrus, *verùm pœnitentibus dabit pœnitentiam.* Nec tantùm hoc, sed insuper *confirmauit deficientes*: q.d. Deus confirmat & corroborat pusillanimes, qui alioqui sibi relicti per infirmitatem humanam animo caderent & deficerent in tentatione & tribulatione, laberenturque in consensum tentationis, impatientiam, desperationem, ceteraque peccata: confirmat, inquã, *deficientes fustinere*; id est, ad sustinendum: nam vi gratiæ suæ facit, vt omnem tribulationem fortiter tolerent & sustineant. Porrò confirmat tum per lectionem S. Script. piorumque librorum, tum per concionatores & consolatores, tum per exempla Sanctorum, tum maximè per internam gratiam & robur, quod menti inspirat. Vnde Græcè est παρεκάλεσεν, quod vertas Primò, hortatus est; Secundò, cõsolatus est; Tertiò, aduocauit, rogauit. Vnde aliqui hìc legunt *conrogauit*, vel potiùs *corrogauit*; itaque vertisse nostrum Interpretem censet Iansenius, ac sic legit S. Ambr. vel potiùs Victor Cartennæ Episcopus libr. de Pœnitentia ca. 1. (extat tom. 5. S. Ambros. edit. Roman. par. 405.) vbi inter cetera ait, *Habet enim iustitiæ partem* (pro *viam* enim ipse legit *partem*) *errati cauta confessio; vt mulgeas misericordiam, exerce prior ipse in te censuram.* Quartò, excitauit, animauit, *confirmauit*, vti vertit Noster. Hinc idem Victor ibidem sic pœnitentiam definit: *Pœnitentia est prioris æui damnatio, & in futuro promissa correctio, & velut in aliam vitam ducitur vsus viuendi, dum pia mens ea quæ sunt à tergo non respicit.*

Græca integrè sic habent: παρεκάλεσεν ἐκλείποντας ὑπομονὴν, vbi necessariò subintelligenda est aliqua præpositio. Tigurina subdit ἐπὶς, id est, *ad*: vnde vertit, *labascentes hortatur ad patientiam.* Alij intelligunt μετὰ, id est, *secundùm, iuxta*, vnde vertunt, *cohortatur deficientes secundùm patientiam*, id est, deficientes siue destitutos patientiâ; Complut. *confirmauit deficientes exspectatione*; Rom. *deficientes sustinentia*; Syrus abit aliò, habet enim, *& disperdet omnes qui iustos offendunt.*

ET DESTINAVIT ILLIS SORTEM VERITATIS] puta sortem pœnitentiæ & iustitiæ debitam, scilicet vitam æternam. *Veritas* enim in Scripe sæpè significat iustitiam, omneque officium virtutis, siue id quod quis facere debet, vt dignè suo gradu & statu viuat. Sic de diabolo dicitur Ioan. 8. 44. *In veritate non stetit*, id est, non perseuerauit in statu angelico, non fecit quod facere debebat Angelus, officium angelicum deseruit. Sensus ergo est, q.d. Iniqui de quibus egi v. 16. & 17. exspectant à Deo iugiter oculis toruis iniquitates ipsorũ intuente, sortem iniquitati debitam, putà infernum, vti dixit v. 19. at pœnitentes, si ab iniquitate seriò conuertantur, exspectant à Deo sortem veritatis & iustitiæ, putà cælestem felicitatem: hanc enim Deus eis ab æterno destinauit Matth. 25.

Significat duplicem esse sortem hominum. Alteram felicitatis terrenæ, quæ conceditur impijs, & hanc esse sortem vanitatis, somnij, mendacij & tenebrarum. Alteram felicitatis æternæ, & hanc esse sortem veritatis. Quod si intelligis, sat est, ait Palacius.

SECVNDA PARS CAPITIS,

Qua hortatur ad pœnitentiam, vt per eam redeant ad Deum.

Vers. 21. Conuertere ad Dominum & relinque peccata tua.

22. Precare ante faciem Domini, & minue offendicula.

23. Reuertere ad Dominum, & auertere ab iniustitia tua, & nimis odito execrationem.

24. & cognosce iustitias & iudicia Dei, & sta in sorte propositionis, & orationis altissimi Dei.

25. In partes vade sæculi sancti, cum viuis dantibus confessionem Deo.

26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit confessio.

27. Confiteberis viuens, viuus & sanus confiteberis, & laudabis Deum, & gloriaberis in miserationibus illius.

28. Quàm magna misericordia Domini, & propitiatio illius conuertentibus ad se!

29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt.

30. Quid lucidius sole? & hic deficiet: Aut quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? & hoc arguetur.

31. Virtutem altitudinis cæli ipse conspicit: & omnes homines terra & cinis.

VERS. CONVERTERE; Græcè, Ἐπίστρεφε, id est, redi, reuertere, AD DOMINVM, ET RELINQVE PECCATA TVA: PRECARE ANTE FACIEM DOMINI, ET MINVE OFFENDICVLA] Tigurina, *offensas*; Syrus, *reuertimini ad Dominum, & reuertimini à peccando, reuertimini à peccando, & ne iram prouocetis. Quæ enim vtilitas Deo est in omnibus qui pereunt in mundo, pro ijs qui viuunt & dant ei gratiarum actionem?* Complut. addunt δὲ, id est, *igitur*. Infertur enim hæc secunda pars capitis de pœnitentia ex prima, putà ex dictis de beneficijs Dei in hominem collatis, deque inspectione eius, iudicio & retributione, qua bonis æquè ac malis pro meritis retribuit: q.d. Cùm ô homo, tot nominibus & debitis obstrictus sis Deo, isque singulas tuas actiones, ac præsertim iniquitates omnes, intentè in-

spiciat, vt eas acerrimè in gehenna puniat, consequens est vt, si sapis, si animæ, si saluti, si æternitati tuæ consulere velis, conuertaris ad Dominum. Conuertere, ait Hugo, *& reuertere velut ancilla ad dominam suam, iuxta illud Genes. 16. Reuertere Agar ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Reuertere fili prodige ad patrem tuum, ac dicito: Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Peccaui. Reuertere meretrix adultera ad sponsum tuum, iuxta illud Ierem. 3. Fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere. Reuertere æger ad medicum, iuxta illud Osee 6. Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit, & sanabit nos.*

Nota Primò. Siracides ad conuersionem & iustificationem requirit duo: Primum, vt peccator ex toto corde conuertatur ad Dominum; Secundum, vt relinquat peccata. Peccator enim dum peccat, relicto bono incommutabili conuertit se ad bonum commutabile. Igitur vt conuertatur & redeat ad pristinum iustitiæ statum, oportet vt relicto bono commutabili redeat ad incommutabile, ac à creaturis conuertatur ad Creatorem. Perinde enim ac lux exeludit tenebras, & tenebræ lucem: sic vicissim amor Creatoris exeludit amorem inordinatum creaturæ, & vice versa. Addit tertium; vt precetur *ante faciem Dei*, scilicet vt pœnitens prosternat se coram Deo, ab eoque supplici- C ter veniam postulet. Addit Quartum, vt minuat *offendicula*, scilicet, tum peccata & offensas, quæ Deum offendunt, tum occasiones peccandi & Deum offendendi, tum conuersationes suspectas, & quæcumque proximis præbent occasionem offendiculi & scandali. Hæc enim omnia significat Græcum σκόμμα; eaque quoad potest minuere & auferre debet, qui seriò vult ad Deum conuerti. Sic Manasses pœnitens abstulit offendicula, putà idola quæ priùs exercrat, 2. Paralip. 33. v. 15. Nota Secundò, *τὸ precare ante faciem Domini*, hoc est, ante conspectum Domini, vel ante personam Domini, putà ante Dominum. Hebr. enim פָּנִים *panim* & Græcum πρόσωπον, tam faciem, quàm personam, quæ ex facie à ceteris distinguitur & dignoscitur significat.

Vbi Nota, *panim* Hebræis esse numeri pluralis, & carere singulari, vt significet plures, putà tres in Deo esse personas. Vnde Exaudi 33. 20. ad illud, *Faciem meam videre nō poteris*, notant Cabalistæ Hebr. פָּנַי *panai*, id est, *faciem meam*, esse triliterum, ac repræsentare tres personas SS. Trinitatis: imò tres litteras quibus scribitur *panai*, esse signa trium hypostaseon. Nam prima littera est פ *pe*, quæ significat *os*, ex quo verbum procedit, quæ proinde appositè refert Deum Patrem. Secunda est נ *nun*, quæ disertè Filium significat, à rad. נָן *nin*, à quo Arabes & Hispani *niños* vocant infantes & filiolos. Tertia est, י *iod*, id est, *manus*, quę in Scriptura Spiritum sanctum significat, vt cùm ait Dauid psl. 110. vers. 10. *Quò ibo à spiritu tuo?* mox subdit: *Illuc manus tua deducet me.* Hæc omnia annotauit Raphaël Aquilinus tract. 1. quem citat Anton. Ricciardus in Comm. Symbolicis. Sic veteres Hebræi & Latini dicebant in Deo esse tres facies, tres species, tres formas, id est, tres personas. Audi Tertull. aduersus Praxeam: *Tres sunt non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma; nec potestate, sed specie; vnius autem status, vnius substantiæ, vnius potestatis quia vnus Deus ex quo & gradus isti, & forma & species in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, deputantur.* Gradus dixit

Symbolum SS. Trinitatis

A origines & processiones, vti rectè annotauit Pamelius. Hinc & Sept. pro *facies* vertunt πρόσωπον, id est, personam. Veteres enim Philosophi ignorarunt distinctionem naturæ & personæ: vnde Aristot. cùm ait, actiones esse suppositorum, per suppositа non intellexit personas, sed substantias, vti rectè notauit Suarez in Metaphys. Quocirca Martialis poëta subsannans SS. Trinitatem quā colunt Christiani, eò quòd non caperet Trinitatem personarum in vna eademque essentia *Hermes*, ait, *omnia solus & ter vnus*; cui respondens Athenagoras, coæuus penè S. Dionysio Areopagitæ in Apolog. pro Christianis ait, *Deum esse vnum actu, tres verò virtute*, id est, vnū esse in essentia, tres verò in personis. Needum enim nomen hypostasis vsurpabatur pro persona, sed ex suo etymo significabat substantiam. Primus enim qui hypostasin ab ὑφίστημι distinxit, ac personas vocauit hypostases, οὐσίαν verò earum essentiam, fuit Hosius Episcopus Cordubēsis, vt confutaret Sabellium dicentem, in Deo vnā esse hypostasin, & personam, sicut est vna natura, vti refert Socrates lib. 3. c. 4. & 5.

Igitur Dei facies quam adoramus & cui supplicamus, significat Primò, Dei essentiam; Secundò, Dei præsentiam, huius enim index est facies; Tertiò, Dei personam; persona enim ex facie dignoscitur & iudicatur; Quartò, benevolentiam: hæc enim in facie benevola cernitur. Vnde Deus dicitur auertere faciem suam ab eo cui irascitur, ostendere verò faciem illi quem benignè respicit, iuxta illud psal. 79. *Ostende faciem tuam, & salui erimus*; pro quo S. August. legit, *illumina faciem tuam*, id est lucidam, hilarem, benignam faciem nobis ostende.

Hinc & S. Gregor. exponens illud Iob. 1. *Nisi in faciem benedixerit tibi: Nos nempe*, inquit, *quod amamus respicimus: quòd verò auersari volumus, ab eo faciem declinamus. Quid itaque Dei facies, nisi respectus eius gratiæ perhibetur intelligi? Ait ergo, Extende paululùm manum tuam, & tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Ac si apertè dicat: Ea quæ dedisti subtrahe. Nam si accepta perdiderit, respectum gratiæ tuæ dilatis rebus temporalibus non requirit. Si enim ea quibus delectatur, non habuerit, fauorem tuum, etiam maledicendo contemnet.* Hinc Siracides iubet orari coram facie Dei, vt orando illam nobis conciliemus, ac ex irata, seuerâ, minaci eam nobis propitiam, serenam, benevolam & beneficam reddamus.

D Reuertere ad Dominum, et auerte re, ab iniustitia, et nimis odito execrationem] putà peccatum quod Deus execratur & abominatur. Repetit & inculcat alijs verbis, quod dixit v. præced. *Nimis*; id est, valdè: hoc enim est Hebræum מְאֹד *meod*, sed dicit *nimis* potiùs quàm valdè, quia ingens & quasi immensum requirit peccati odium: peccatum enim est immensum malum, ideoque immensè abominandum: quare quantumcumque peccati sit odium, nequit esse nimium, imò Deus odio positiuè infinito prosequitur & execratur peccatum. Quocirca sicut Deus amandus est super omne bonum amabile, sic peccatum execrandum est super omne malum odibile, quod ab homine vel Angelo odiri potest. Complut. & Tigurina quædam de luce & tenebris interserunt, sic enim habent: *Contende ad Altissimum (is enim te è tenebris deducet ad lucem incolumitatis) & recede ab iniustitia, atque quod abo-* Vers. 23.

dominandum est summo cibo prosequere; Syrus aliò rursum abit, *quàm multæ*, inquit, *sunt misericordiæ Dei! qui parcit iis qui reuertuntur ad eum, quia mos est huiusmodi in homine: neque consilium eius est sicut consilia filiorum carnis.*

VERS. 14. ET COGNOSCE IVSTITIAS ET IVDICIA (id est, mandata, quæ præscribunt quod iustum est, vnde secundùm ea iudicandum est) DEI, ET STA IN SORTE PROPOSITIONIS ET ORATIONIS ALTISSIMI DEI] Hæc sententia & sequens iam desunt in Græco, ac consequenter in Syro & Arabico: Tigurina tamè eas sic exprimit, *fac cognoscat iustitiam & iura Dei, in sorte præscripta, & imploratione Altissimi perfice*: q.d. Non sufficit odire execrationem, id est, peccatum execrabile, sed insuper oportet cognoscere, scilicet practicè, id est, amare & facere iustitias lege præscriptas, iuxta illud psal. 33. *Declina à malo, & fac bonum.* Hæ enim sunt duæ partes integrantes veræ Sanctorum iustitiæ.

Stà sta notat constantiam in bono & Martyrium.

Nota *stà* significat Primò, luctam & pugnam contra hostes, Secundò, in ea constantiam & perseuerantiam: q.d. Luctaris cum mundo, carne & dæmone, qui te à proposito virtutis auocare satagunt: sed *sta*, hoc est, eorum tentationibus generosè reliste, ne cedas, nec cadas, nec tergum vertas: sic enim certò vinces. Milites enim castrenses licet fient & resistant, sæpè tamen ab hoste potentiore vincuntur & occiduntur: at miles Dei & pugil virtutis, si in ea immotus consistat, vincit: virtutem enim nemo nobis inuitis adimere potest, sed sola voluntas propria. *Stare* enim est verbum militare: pugnaturi enim firmiter consistant oportet: vnde qui id fecerant, olim donabantur torque & monilibus, teste Vegetio lib. 2. cap. 7. & Vopisco in Vita Probi. Quin & milites Romani sacramento, hoc est iuramento militari, se astringebant, numquam se à Consulum obedientia recessuros, numquam se locum deserturos, teste Alexandr. ab Alexandro libr. 1. Genial. cap 20. Sic milites Catilinæ occubuere in ipso vestigio quo consistebant, teste Sallustio. Quocirca huc alludès S. Paulus Ephes. 6. 12. cùm luctam fidelium cum dæmonibus describisset, eosq; panoplia spirituali à capite ad talos obarmasset, subdit: *Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo.* Et mox: *State ergo succincti lumbos vestros, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis.* Vbi multa in hanc rem annotaui. Hos duces secutus S. Cyprianus libr. 1. epist. 5. *Hortamur*, inquit, *vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem charitatem, vt gloriam vestram forti & perseuranti virtute tueatis. Adsumus in secula fumus, adsumus in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.* Idem laudans constantiam Martyrum in tormentis Exhortat. ad mart. *Steterunt*, ait, *torti torquentibus fortiores, & pulsantes ac laniantes vngulas pulsata ac lanista membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sæuientis diu plaga repetita, quamuis rupta compage viscerum, torquerentur in seruis Dei iam non membra, sed vulnera.*

Sors propositionis, quæ?

Quæres, quænam est *sors propositionis* in qua stare iubet.

Resp. Primò.

Resp. Primò est sors iudiciorum, id est, mandatorum Dei, ab eo cuique proposita, vt per eorum obseruationem saluetur & beetur: q.d. Cognosce iudicia, id est, præcepta Dei, & in eorum sorte tibi à Deo proposita persiste.

Secundò.

Secundò, Rabanus accipit sortem sanctitatis nobis propositam à Deo, vt per eam ipsius amici & filij euadamus, *Hortatur*, inquit, *vt post lapsum peccati rursum conuertatur ad factorem suum, & relinquat errorem, per quem semetipsum illudendo decepit: deprecetur Dominum assiduè pro offensionibus suis, atque tota animi sui intensione ad diuinam confugiat pietatem: spernat idololatriam ac diabolicæ seruitutis fallaciam, & discat mandatorum Dei normam rectissimam, vt in sorte sanctitatis, qua præelectus est, permaneat, & in laudibus Altissimi perseueret.* De hac sorte ait Paulus Ephes. 1. 11. *In quo etiam sorte vocati sumus.* & Coloss. 1. 12. *Dignos nos fecit in partem sortis sanctorum*, & S. Petrus epist. 2. cap. 1. 1. *Qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia.* Huic opposita sors impiorum, siue sors dæmonis, de qua superius cap. 6. 4. dictum est: *Deducet in sortem impiorum.* & cap. 25 26. *Sors peccatorum sedat super illam.* Et S. Petrus ad Simonem Magum Actor. 8. v. 21. *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.* Hinc Anagog. per *sortem propositionis* accipias sortem prædestinationis, quæ est sors gloriæ & felicitatis æternæ, de qua Angelus ad Danielem c. 12. 13. *Tu autem*, ait, *vade ad præfinitum: & requiesces, & stabis in sorte tua in finem dierum.* Vnde & subdit Siracides *Vade in partes sæculi sancti*, &c.

Tertiò.

Tertiò, Lyran. *Sta in sorte propositionis*, hoc est, inquit, sta in bono proposito.

Quartò.

Quartò, magis propriè & genuinè: *Sta in sorte propositionis*, id est, perseuera constanter & fortiter contra omnes suggestiones & tentationes mundi, carnis & diaboli in sorte tibi proposita, hoc est, in vocatione tua, tũ nouæ & sanctæ vitæ, qua à peccatis conuersus es ad Dominum, de qua sermo præcessit; tum certi status honesti & sancti, vt sacerdotij, Religionis, præfecturæ, & cuiuslibet alterius, quem Deus tibi proposuit, & ad quem te vocauit, quemque ex eius propositione & vocatione tibi proposuisti & elegisti. hæc enim est propositio Altissimi. Similiter sta & persiste in oratione Altissimi, vt, scilicet, Deum crebrò ores pro auxilio gratiæ, quò dignè tua sorte, tuaque vocatione tibi proposita viuas.

Alludit ad tabernaculum & templum Iudæorum: in hoc enim erant panes propositionis, ita dicti quòd iugiter proponerentur & offerrentur Domino; atque altare thymiamatis, quod significabat orationem: huius enim symbolum est thymiama. q. d. Sicut panes illi iugiter per totam hebdomadam permanebant in sua propositione, id est, manebant in mensa proposita Domino residenti in Sancto sanctorum, ac eidem offerebatur thymiama in altari: ita pariter tu per totam vitam permane in tua vocatione tibi à Deo proposita, vt ei vicissim te tuasque actiones omnes iugiter proponas, offeras, dedices & consecres: ac, vt id facere queas, ei crebrò offeras thymiama orationis, id est, gratiarum actionis, laudis & inuocationis. Vnde S. Paulus Ephes. 6. cùm dixisset, *State ergo succincti lumbos*; subdit vers. 18. *Per omnem orationem & obsecrationem orantes* (vt Deus vos sua gratia roboret ad standum) *omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia.* Nam, vt ait S. Chrysost. libr. 1. de Orando Deum, *Neque sola temperantia saluare potest hominem, neque cura pauperum, neque benignitas*, &c. *Sed oportet vt omnia simul conueniant in animas nostras: etenim precatio est radix & basis omnibus subseruiens.* Ad hanc sortem propositionis alludit S. Paulus, dum sæpè ait

nos vocatos *secundùm propositum*, id est, secundùm Dei voluntatem & beneuolentiam. *Sicut elegit nos*, inquit, *in ipso* (Christo) *ante mundi constitutionem vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate, &c. secundùm propositum voluntatis suæ, &c. quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo*, Ephes. 1. 4. & sequ.

Aperiè. Denique per *sortem* accipe quemlibet vitæ statum, quem sponte, esto temerè & imprudenter, elegisti, v.g. matrimonium cum vxore molesta: officium laboriosum, vel artem mechanicam, cui te addixisti. Hic enim si immobilis est, aut difficulter mobilis, tibi capessendus est, in eoque persistendum. Quare persuadere tibi debes, eum tibi à Deo vt immobilem iam proponi, ideoque Deum, si eum inuoces, gratiam tibi daturum, vt eum sustinere, in eoque honestè & iustè viuere possis, iuxta illud Apostoli 1. Corinth. 7. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi cura.* Huc facit prouerbium Arabicum cent. 1. num. 96. *Quando non euenit tibi quod vis, velis quod euenit.* Et illud Terentij citatum à S. August. *Cùm non potes quod velis, velis quod potes.* Nam vt ait Seneca in Prouerb. *Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te; fortunam citiùs reperias quàm retineas. Feras, non culpes, quod mutari non potest. Ita fortunæ tuæ eris faber & custos.*

Sua sorte vnusquisque contentus est felix. Atque hac in re consistit felicitas huius vitæ, nimirum vt quis sorte sua contentus viuat: qui enim ea non est contentus, esto sit diues, sapiens, felix, reipsa est miser. Nam vt ait Seneca: *Beatus non est qui se beatissimum non existimat.* Et Aristot. lib. 7. *Poema.* Moral. Eudem. citat & laudat vetus dictum: *Amicitia est stabilium, felicitas temperantium*, hoc est eorum qui sua sorte contenti sunt. Qui ergo suam fortunam boni consulit, esto pauper sit, æger, afflictus, felix est: vti Martyres in suis tormentis felices fuêre, quia ea pro Deo colerare gaudebant. Et Euripides: *Spartam es nactus, eam dispone.* Et Plato in Gorgia: *Necessum est mihi, iuxta vetus adagium, quod adest boni consulere, & hoc accipere quod ab se datur.* Et Pindarus in Isthmiis hymno 3. *Sæculum autem volucribus diebus nunc hoc, nunc illuc sese flectit, Ceterùm dij* (& homines diuini, putà sapientes) *extra scelerum iactum sunt.* Idem in Pythiis hymno 7. *Aiunt sanè sis viro stabilem florere felicitatem, si hac & hac ferat*, id est, si ferat tum prospera, tum aduersa. Rationem dat Homerus Odyss. 10.

Dolia namque Iouis duo sunt in limine posita.

q. d. Deus cuique suam admetitur prosperitatem & aduersitatem. Vtramque ergo æquo animo à Deo suo quisque accipiat. Nam *vbi mel, ibi fel: vbi ther, ibi ruber.* Romani duas coluere deas, Angeroniam & Volupiam: alteram ab angoribus, alteram à voluptate dictam. Angeroniæ simulacrum erat in ora Volupiæ, vt significarent quòd dolor comes sit voluptati, & volupeas dolori: habebat os obligatum & signatum, vt iudicaret eos qui dolores & angores silenter ferunt, ac dissimulant patientiæ beneficio, ad maximam peruenire voluptatem. Ita Macrob. lib. 1. in Somn. Scipionis. Igitur quisque si felix esse velit, sorte sua, non tantùm opum, conditionis & status, laborum & dolorum, sed & sapientiæ, virtutis & gratiæ, quam Deus illi admensus est, contentus esse debet. Hæc enim est felicitas Angelorum & Beatorum, in qua quisque sua sorte gratiæ & gloriæ contentus viuit. Angelus enim non optat esse Archangelus; hic non optat esse Principatus, nec hic esse ex Cherubim vel Seraphim; sed suo choro, gradu & loco, in quo à Deo collocatus est, quisque contentus viuit. Hos imitari nos docet. Sunt enim quidam, qui cùm vident aliquem se sapientiorem vel sanctiorem, sese diseruciant, quòd illi pares esse nequeant. Estque hoc vitium humanis intitum ingeniis, vt ferè alienam sortem magis mirentur, suam contemnant & fastidiant, optent inexperta, experta damnent, iuxta illud:

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Hi sunt insipientes & infelices: nec enim omnes possunt esse Pauli Apostoli, Augustini, Athanasij: sufficit vt quisque gratiæ sibi à Deo datæ pro modulo suo cooperetur, eamque adaugeat quoad potest; sed ad gratiam B. Virginis vel S. Pauli stolidè aspirat: quia illa Dei dono omnes gratiarum mensuras, quas Deus omnibus Sanctis elargitur, longissimè superat & transcendit: vnde homini impossibile est eam assequi. Sic in corpore pes non optat esse manus vel oculus, sed sua sorte, loco & gradu contentus est: quo exemplo vtitur Apostolus 1. Corinth. 12. 14. Idem 1. Timoth. 6. 6. *Est*, inquit, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*; Græcè, αὐτάρκεια, id est, animo sibi sufficienti suisque contento. Vide vtrobique dicta. Dicat ergo quisque Deo cum Psalte: *In manibus tuis sortes meæ.* psalm. 30. 16. Tu Domine es magnæ huius mundæ aulæ modimperator, tu absolutus omnium es dominus, tuum est de nobis creaturis tuis statuere quod libet, imò quod sapientissimus tuæ prouidentiæ ordo sanxit: illi C ergo me totum resigno, in quacumque statione me quasi militem tuum collocaueris, illam libens & strenuus obibo, in illa conquiescam, dicamque: *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Hæc est sanctitas, hæc veritas, hæc vera felicitas. Ita S. Hieron. epist. 25. consolatur S. Paulum lugentem mortem Blesillæ filiæ: *Qui se credere dixit in Christo*, inquit, *in omnibus Christi iudiciis gaudeat. Sanus sum, gratias referre crediturus: lætus, & in hoc laudo Domini voluntatem.*

Exstat festiuus hac de re apologus pauonis apud Phædrum lib. 3. e. 57. Pauo enim querebatur apud Iunonem, se à philomela superari cantu, eumque sibi quasi digniori deposcebat. Respondit ei Iuno: sua cuique à Deo tributa esse dona, pauoni speciem & syrma caudæ, philomelæ vocem, &c. quemque suo dono suaque sorte contentum esse debere. Sed audi Phædrum: *Apologus pauonis.*

D
Pauo ad Iunonem venit, indignè ferens
Cantus luscinij quòd sibi non tribuerit:
Illum esse cunctis auibus admirabilem,
Se deuolsi, simul ac vocem miserit.
Tunc consolandi gratia dixit dea:
Sed forma vincis, vincis magnitudine;
Niter smaragdi collo præfulget tuo,
Pictisq; plumis gemmeam caudam explicas.
Quò mi, inquit, munus speciem, si vincor sono?
Fatorum arbitrio partes vobis sunt datæ;
Tibi forma, vires aquilæ, luscinio melos,
Augurium cornix, læua cornici omnia,
Omnes quæ propriis sunt contenta vocibus.

Affabulatio:

Noli affectare quod tibi non est datum,
Deluse ne spes ad querelam recidat,

Idipsum vidit per vmbram Plato, qui esse Plu-

tarch.

tarch. lib. de Tranquill. animi, id declarat exemplo aleæ, *in qua optimus quiſq; iactus aleatori maximè expetendus eſt: ſed verumque tamen euenerit, adhibenda cura, vt eo quod caſu euenerit, ipſe rectiſſimè vtatur.* Et Terent. in Adelphis ſimili exemplo vſus hæc ait:

Ita vita hominum, quaſi cùm ludas teſſeris.
Si illud quod eſt maximè opus iactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte vt corrigas neceſſe eſt.

Rogauit quidam S. Antonium: *Quid faciam vt Deo gratus efficiar?* Cui ille tria præſcripſit: Primum, *Deum*, inquit, *ſemper præ oculis habe*, Secundò, *Quodcunque opus aggreſſus fueris, S. Scripturæ teſtimonio illud confirma.* Tertium, *Quocunque in loco conſederis, non te citò inde moueris, ſed in eo permane. Hæc eria, ferua, & viues.* Ita Apophthegm. SS. Patrum, S. Ephrem Adhortat. 4. *In quo vocatus es opere*, inquit, *firma ancoras ac funes, ne in pelagus navis tua paulatim impellatur: & tunc docebit te experientia, quali pace in portu conſtitutus fueris.* Plura hac de re dicam Prouerb. 27. 8.

A

B

VERS. 25. IN PARTES VADE SÆCVLI SANCTI, CVM VIVIS ET DANTIBVS CONFESSIONEM DEO] *Pars* in Script. vocatur ſors cuiuſque, iuxta illud Iſaiæ 57. 6. *Pars tua, hæc eſt ſors tua.* Itaque in re idem eſt dicere: *Sta in ſorte propoſitionis & orationis Altiſſimi*, quod, *In partes vade ſæculi ſancti. Sæculum ſanctum* vocat ſæculum beatum & beatam æternitatem, quam Sancti agunt in cælo, de quo ait Sapiens c. 5. 6. *Et inter ſanctos ſors illorum eſt.* Et Daniel cap 7. 27. *Regnum & poteſtas, & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cælum, detur populo ſanctorum Altiſſimi, cuius regnum regnum ſempiternum eſt.* Et Iſaiæ 9. 6. Chriſtus vocatur *Pater futuri ſæculi*: &c. 26. 4. *Speratis in Domino in ſæculis æternis.*

C

Fusè hoc *ſæculum ſanctum* ſignatorum & electorum Dei deſcribit Eſdras (ad quem hic alludit Siracides) lib. 4. cap. 2. 34. *Exſpectate*, inquit, *paſtorem veſtrum, requiem æternitatis dabit vobis; quoniã in proximo eſt ille, qui in fine ſæculi aduenit. Parati eſtote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite umbrã ſæculi huius: accipite iucunditatem gloriæ veſtræ, &c. gratias agentes ei qui vos ad cæleſtia regna vocauit. Surgite, & ſtate, & videte numerum ſignatorum in conuiuio Domini*, &c. Eidram ſequitur S. Ioannes Apoc. 7. Rurſum Eidras 7. 12. ſæculum ſanctum à præſenti maligno diſtinguens: *Facti ſunt*, inquit, *introitus huius ſæculi anguſti & dolentes, & laborioſi: pauci autem & mali, & periculorum pleni: & labore magnopere fulti. Nam maioris ſæculi introitus ſpatioſi & ſecuri, & facientes immortalitatis fructum.* Nam ſæculum noſtrum quod in hac vita agimus, totum in maligno poſitum eſt.

D

Senſus ergo eſt, q.d. Tu iam à peccato, atque à vanitate & cupiditate ſæculi huius ad Deum conuerſus, illo relicto vade ad ſæculum ſanctum: nimirum per bona opera quotidie contende, profice & perge ad cælum, vt inter Beatorum partes, id eſt ſortes, vna pars ſæculi ſancti, id eſt, vna ſors beatæ æternitatis & futuræ gloriæ, tibi obtingat: viue ſanctæ æternitati, adeoque illam hic inchoa per Dei confeſſionem; id eſt laudem, vt ſcilicet Deum aſſiduè laudes tam corde, quàm ore & opere cum iuſtis, qui adhuc viuunt, & dant laudem Deo: verſare cum Angelis, iubila cum Beatis: cælitum enim & Beatorum vita non eſt aliud, quàm continua Dei laus, quàm perenne Halleluia. Vnde pſalm. 141. 6. & pſal. 41. 5. & 6. cælum vocatur *terra viuentium*, *locus tabernaculi admirabilis, domus Dei*, vbi eſt, *vox exultationis & confeſſionis, & ſonus epulantis.* Vide dicta Apocal. 4. 8. & c. 5. 9. & c. 7. 10. ita Rabanus. Lyran. Hugo, Ianſenius, Palacius, & alij. Audi Rabanum, *Sæculum ſanctum*, inquit, *eſt quies æternæ vitæ, quæ alibi nuncupatur ſæculum æternum & ſæculum ſæculi ſeu ſæcula ſæculorum. Neceſſarium eſt ergo vnicuique, vt, dum vivit & valet, locum ſibi æternæ beatitudinis rectè credendo, & bene operando præparet, quia poſt finem iſtius vitæ non eſt tempus operationis. Vnde Chriſtus ſuos admonuit: Ambulate dum lucem habetis, ne forte tenebræ vos comprehendant*, Ioan. 12. & Paulus: *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*, Galat 6.

Ire in ſæculũ ſanctum eſt imitari vitam Sanctorum.

Tropol. noſter Iacobus Alvarez de Paz de Vita ſpirit. lib. 5. par. 2. cap. 23. In partes, inquit, ſæculi ſancti tranſire nihil aliud eſt, niſi Sanctorum, qui nos præceſſerunt, virtutes addiſcere: & cum viuis Deumque confitentibus commorari, eſt Sanctorum præſentium virtutes inſequi, vt ſic Chriſto ſponſo noſtro poma noua & vetera, id eſt, virtutes præteritorum Sanctorum & præſentium, offeramus. Ita S. Antonius, teſte S. Athanaſ. ſtudebat ſingulorum virtutes imitari. Simili modo, Franciſcanus proponat ſibi exemplar vitæ S. Franciſcum, S. Antonium Patauinum, S. Bernardinum: Dominicanus S. Dominicum, S. Thomam Aquinatem, & S. Hyacinthum: Societ. Ieſu, S. Ignatium, S. Xauerium, B. Franc. de Borja, B. Aloiſium, &c. Ita quiſque ibit in partes ſæculi ſui ſancti.

Huius ſententiæ vice Complut. ceterique Græci hanc habent, *Altiſſimo quis laudem dicet in inferno, pro viuentibus & dantibus confeſſionem*, id eſt, vt alij vertunt, *vice vinorum & gratias agentium?* Tigurina, *quis apud manes laudabit Altiſſimum, perinde ac qui vini gratulationi dederit?* q.d. Inferi non laudant Deũ, ſed ſuperi, putà viuentes ſuper terram. Quare dum viuis, lauda Deum: nec enim eum apud inferos laudare poteris. Intelligè eo modo quo explicabo v. ſeq. Igitur vadit in partes ſæculi ſancti, qui cum Angelis & Sanctis perpetim laudat Deum, qui cũ Noë & Henoch ambulat cũ Deo, hic fit diuinus, & quaſi Deus quidam terreſtris. Vnde S. Auguſt. tract. 2. in epiſt. 1. S. Ioann. *Talis*, inquit, *eſt quiſque, qualis eſt eius dilectio. Terram diligis? terra eris. Deum diligis, quid dicam? Deus eris.* Quin & Ariſtot. lib. 1. Politic. *Homo ſolitarius*, inquit, *aut Deus eſt, aut beſtia.* Deus, ſcilicet, ſi cum Deo iugiter verſetur, ineumque totum cor, mentem & amorem transfundat, vt dicat cum Paulo: *Vivo autem, iam non ego, vivit verò in me Chriſtus*, Galat. 2. 20. Hoc faciunt Aſcetæ, quorum tota conuerſatio in cælis eſt cum Deo & Angelis, qui proinde in terra corpore dumtaxat degunt, ſed animo terrena cuncta tranſſcendunt, quaſi ſoli cum ſolo Deo in mundo verſarentur; quod Itali dicunt, *Dio & io, Dio amor mio.*

VERS. 26. NON DEMORERIS IN ERRORE IMPIORVM: ANTE MORTEM CONFITERE. A MORTVO QVASI NIHIL, PERIT CONFESSIO] q.d. Noli morari in errore, quo impij dum viuunt, indulgentes ſuis voluptatibus & concupiſcentiis, perſuadent ſibi, ſe in morte & in morbo lethali, vel poſt, mortem conuerſuros ad Deum, eumque laudaturos, cùm anima ſoluta à corpore nihil terrenum ampliùs appetere poterit: ſed *ante mortem confitere.* Cauſam ſubdit: *A mortuo* enim *quaſi nihil, perit confeſſio*: q.d. A mortuo tamquam qui nihil eſt, id eſt,

non exiſtit, non eſt in rerum natura, perit confeſſio, hoc eſt, laus Dei vtilis & meritoria, quæ ſcilicet, eum ducat in partes ſæculi ſancti, vt mereatur ibi eadem proficere, ac cũ Angelis & Beatis iubilando Deum glorificare in æternum, vti præceſſit: nullum enim meritum eſt poſt hanc vitam: imò tunc nemo laudabit Deum, qui eum in hac vita non laudarit: nam impij omnes, qui Deum in hac vita non laudarunt, ſed vel voce vel vita blaſphemarunt, in gehenna ab eo cruciati, longè magis eum blaſphemabunt. Audi Rabanum *Morari in errore impiorum, certa eſt perditio hominum: quia poſt finem præſentis vitæ in nullum deputatur omnis pompa humanæ gloriæ: qui autem ſpatium præſentis vitæ in diuina conſumit laude, & in iſta, quamdiu vixerit, ſemper inflat operatione, hic poſſimodum feliciter remuneratus, in æterna exul. at beatitudine. Vnde Eccleſiaſtes more ſuo nos admonens inſtruit* cap. 9. *ne perdamus otium conceſſi temporis; ſed ad militarem noſtram illud conuertamus, ita dicens? Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui bonus rei habeat fiduciam. Quodcumque poteſt manus tua facere, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia erunt apud inferos, quò tu properas.*

Alludit ad Baruch. 2. 17. *Vide quia non mortui qui ſunt in infirmo dabunt honorem, & iuſtificationem Deo, ſed anima quæ triſtis eſt, &c.* Vide ibi dicta: vbi hanc & ſimiles Iſaiæ c. 38. 10. & pſal. 113. 26. ſententias, fusè explicui.

Hinc patet, *confeſſionem* hîc propriè ſignificare laudem & gratiarum actionem. Hebræum enim יהודה *thoda*, id eſt confeſſionis, erat illud quod offerebatur in laudem & gratiarum actionem Deo. Hæc tamen confeſſio & laus Dei inuoluit & præſupponit confeſſionem criminum, præſertim quia agit Siracides de peccatis, & peccatore ad Deum per pœnitentiam & confeſſionem conuerſo, ideoque pro hoc remiſſionis peccatorum & reconciliationis beneficio, Deum confitente & laudante: confeſſio enim peccatorum præcepta erat etiam lege veteri pœnitentibus, idque non tantùm vt fieret Deo, ſed & ſacerdoti, vti oſtendit Leuit. 5. 5. & alibi.

Quocirca hunc locum de confeſſione peccatorum explicat S. Auguſt. de Verbis Domini ſecundùm Matth. ſerm. 8. *Confiteamur*, inquit, *ſine laudantes Deum, ſine accuſantes nos ipſos. Pia eſt vtraque confeſſio, ſine cùm te reprehendis qui non es ſine peccato, ſine cùm illum laudas qui non poteſt habere peccatum. Si autem benè cogitemus, reprehenſio tua laus ipſius eſt. Quare enim iam confiteris in accuſatione ipſius tui? Quare confiteris, niſi quia ex mortuo viuus factus es? Script. quippe ait: A mortuo quaſi qui non ſit, perit confeſſio. Si perit à mortuo confeſſio, qui confitetur, viuit. Et ſi peccatum confiteatur, vtique à morte reuixit: ſi peccati confeſſor reuixit à morte, quis eum ſuſcitauit? vtique nemo niſi Deus.* Et inferiùs: *Sine ergo nos accuſemus, ſine Deum laudemus, tanquam eum qui ſine peccato eſt prædicamus. Quanto autem nos ipſos accuſamus, ei per quem reſurreximus, gloriam damus.* Sic & S. Ambroſ. (vel potiùs Victor Cartennæ Epiſcop.) libr. de Pœnit. ca. 28. tom. 5. pag. 421. *At cùm nobis*, inquit, *inopinatus ſit exitus terminalis, & vitæ noſtræ dubia ſint ex mortis ignorantia curricula, quomodo ſibi quiſque ſupereſſe, ad confitendum tempus exiſtimat, qui temporis ſui tempus A ignorat? cùm vtique audiat dicentem Script. Viuens & ſanus faciebas, & laudabas Deum, & in partem vade ſæculi ſancti cum vinis & dentibus confeſſionem*, &c. Simili modo de confeſſione peccatorum hic locus explicatur de pœnitentia diſt. 1. cap. 34. *Conuertimini*, vbi ex hoc loco probat ſine confeſſione neminem poſſe reſurgere ad vitam gratiæ; ſed omnes nolentes confiteri manere in morte peccati: quòd ſi incipiant os ad confeſſionem aperire, iam Deo donante aliquod initium vitæ participare, vti paulò antè docuit S. Auguſtinus.

Quocirca S. Hieron. epiſtol. 39. ad Oceanum laudat Fabiolam, quòd publicè peccatum repudiati prioris mariti, nouique ſuperinducti, confeſſa ſit & planxerit: *Quis hoc*, ait, *crederet*, &c. B *vt ſecum induceret, vt errorem publicè fateretur & tota vrbe ſpectante Romana, ante diem Paſchæ in baſilica quondam Lateranî ſteret in ordine pœnitentium, Epiſcopo, presbyteris & omni populo collacrymantibus, ſparſum crinem, ora lurida, ſqualidas manus, ſordida colla ſubmitteret?* Et inferiùs: *O felix pœnitentia, quæ ad ſe Dei traxit oculos, quæ ſuo cruciatu ſententiam Dei confeſſo errore mutauit! Hoc idem & Manaſſen in Paralipomenon, & Ninuen feciſſe legimus in Prophetâ, publicanum quoque in Euangelio: è quibus primus non ſolùm indulgentiam, ſed & regnum cælorum recipere meruit: alter impendentem Dei fregit iram: tertius pectus verberans pugnis, oculos non leuabat ad cælum; & multò iuſtificatior receſſit publicanus confeſſione vitiorum, quàm Phariſæus ſuperba iactatione virtutum.* Et paucis interiectis: *Non eſt confuſa Dominum in terris, & ille eam non confundet in cælo. Aperuit cunctis vulnus ſuum, & decolorem in corpore* C *cicatricem ſtens Roma conſpexit. Diſſuta habuit latera, nudum caput, clauſum os. Non eſt ingreſſa Eccleſiam Domini, ſed extra caſtra cum Maria ſorore Moyſi ſeparata conſedit; vt, quam ſacerdos ejecerat, ipſe reuocaret. Deſcendit de ſolio deliciarum ſuarum, accepit molam, fecit farinam, & diſcalceato pedibus tranſiuit fluenta lacrymarum. Sedit ſuper carbones ignis: ibi ei fuere in adiutorium. Faciem per quam ſecundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, lineamenta videre non poterat, ornamenta fugiebat, ſic dolebat quaſi adulterium commiſiſſet, & multis impendijs medicamentum ſuum vulnus ſanare cupiebat.*

Publica confeſſio Fabiolæ.

Myſticè, *à mortuo*, id eſt, à manente in peccatis, qui nihil eſt, id eſt, nullius emolumenti aut pretij apud Deum, *perit confeſſio*: quia qui peccatis ſuis adhæret, nec confiteri vult, nec valet. Ita S. Auguſt. D in pſalm. 68. conc. 1. in fine explicans illud verſ. 16. *Neque abſorbeat me profundum, neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum: Magnus*, inquit, *eſt puteus profunditas iniquitatis humanæ*, &c. *Peccator cùm in profundum venerit malorum, contemnet: clauſit ſuper eum puteus os ſuum. Quare clauſit os ſuum? Quia clauſit os illius. Perdidit enim confeſſionem: verè mortuus eſt, impletum eſt in eo quod alibi dicitur: A mortuo velut quòd non ſit, perit confeſſio. Metuenda iſta res eſt vehementer, fratres. Si videris hominem feciſſe iniquitatem, merſus eſt in puteum. Quando autem illi dixeris iniquitatem ipſius, & dixerit, Verè peccaui, fateor; non ſuper eum clauſit puteus os ſuum. Cùm autem videris eum dicere. Quid enim mali feci: factus eſt defenſor peccati ſui: clauſit ſuper eum puteus os ſuum, qua ernatur non habet. Amiſſâ confeſſione, non erit locus miſericordiæ. Tu factus es peccati tui defenſor, quomodo erit Deus liberator? vt ergo ſit ille liberator, tu eſto accuſator.*

Nota

Nota. *Ne ante mortem confitere*, iam non est in Græco, nec in Latinis nonnullis, sed satis ex sequis verbis, *A mortuo quasi nihil periit confessio*, intelligitur. Pro quo clariùs Græca habent: *A mortuo tanquam non existente*, putà qui non est qui non existit, *perit confessio* Hinc explicans subdit *Vivus & sanus laudabit Dominum.* Vnde Tigurina clarè vertit, *ne hæreas in errore impiorum. Fac Dominum ante mortem prædices. Mortuum non secùs ac si esse desierit, laudare desiciet; vivus autem & corde sanus laudabit Dominum, & de misericordia ipsius gloriabitur.* Vide Franc. Lucam in Notat. hic.

A

Vers. 27. CONFITEBERIS VIVENS, VIVVS ET SANVS CONFITEBERIS, ET LAVDABIS DEVM, ET GLORIFICABERIS IN MISERATIONIBVS ILLIVS] quibus tibi pœnitenti, innumeris alijs præteritis, quos in sceleribus mori & damnari permisit, tot & tanta peccata condonauit, vt patet ex dictis. Complut. & Tigurina pro *sanus* legunt, *sanus corde*, qui scilicet cor à peccatis & concupiscentiis auellens, sanum habet, quia sanatum per Dei gratiam, charitatem & virtutes. Hic enim aptus, habilis & dispositus est ad laudandum, non verò ille qui sanus est corpore, sed æger, imò insanus est corde & mente, quia seruit suis libidinibus. Verùm Noster & alij absolutè legũt *sanus*: q. d. Dum viuis & viges tam corpore quàm mente, confitere, quia languore premente rara est huiusmodi vera confessio, & morte instante rarissima: meretur enim infirmus vt moriens obliuiscatur sui, qui viuens oblitus est Dei, ait ex S. Augustino Palacius. Alludit, imò citat verba Ezechiæ regis ægrotantis, ac Deum pro sanitate deprecantis, Isaiæ 38. 19.

B

Ex eo qui in mortem desiit velaperit, sensum pœnitentiæ.

C

Audi consilium S. Basilij orat. 4. de Pœnit. *Quid facis*, inquit, *ô homo, cùm multùm valeas in agendo, tu venturè tuam in peccatis traducis: vbi verò in labore fractæ fuerint instrumenta, tum ipsa ad Deum adiunges cùm illorum nullus sit vsus, sed necessariò langues ac torpebis ob longi temporis tabem?* Et S. Chrysost. *Quid attest*, inquit, *habere landis, si effœtum corpus voluptatibus, & iam senectutis gelu frigidum, ad sera deuotionis officia, depositum senior vigore conuertes?* Quin & Seneca libr. de Breuit. vitæ: *Non pudet*, ait, *te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare quod in nullam rem conferri possit? quàm serum est tunc viuere incipere, cùm desinendum est mori?* Denique S. Augustin. lib. 50 homil. hom. 41. *Ageus*, ait, *pœnitentiam ad vltimum, & reconciliatus, si securus nunc exit, ego non sum securus.* Et infrà occurrens tacitæ obiectioni: *Debeo*, inquit, *plenius exponere, ne me aliquis malè intellexisse intelligat, numquid dico, damnabitur? non dico; sed dico etiam, liberabitur? non. Sed quid dicis mihi? nescio, nõ præsumo, non promitto, nescio. Vis te dubio liberare? vis quod incertum est euadere? age pœnitentiam dum sanus es, quando peccare potuisti, &c. Si autem vis agere pœnitentiam tum quando peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa, &c. Sed vnde scis, inquis, me fortè Deus dimittat mihi? verum dicis. Vnde? nescio: illud scio, hoc nescio. Nam idcò tibi do pœnitentiam, quia nescio: nam si scirem tibi nihil prodesse, non daremisitem si scirem tibi prodesse, non te admonerem, non te terrerem. Duæ res sunt, aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi futurum sit nescio: ergo tene certum, dimitte incertum.*

D

Propol. fiducia accessus est vna ad Deũ.

Tropol. sanus corde, id est, qui ex corde morbos vitiorum depulerit, & virtutes acquisierit, vt in ijs, ac præsertim in humilitate, proficiat, ne confundatur aperire coram fratribus defectus & culpas suas. Nam & sic Deum laudat, ac quia se miserum sustinet, laudabilem prædicat, ideoque gloriabitur in miserationibus eius, quas ob humilé culparum confessionem accipiet. Quocirca S. Dorotheus doctrina 7. hanc potissimum viam ad Deum assignat, vt homo seipsum in omnibus semper accuset. Et Abbas Pastor virtutes omnes aiebat ad vnius domum commigrasse, quæ est vt seipsum homo accuset.

Vers. 28. QVAM MAGNA MISERICORDIA DOMINI, ET PROPITIATIO ILLIVS CONVERTENTIBVS AD SE!] Complut. addunt ὁσίως, id est, *sanctè*; Syrus, *quàm multæ sunt misericordiæ Dei, qui paret iis qui reuertuntur ad eum! quia non est huiusmodi in homine, neque consilium eius est, sicut consilia filiorum carnis*; Tigurina, *quàm ingens est misericordia Dei nostri, quamq; obuia sanctè conuersis ad eum ipsius placabilitas!* Palacius censet esse mimesin: Siracidem enim imitari verba confitentis, imò modum confitendi, id est, laudandi, ei præscribere, nimirum vt remissionem à Deo consecutus, tantum Dei beneficium admirans, exclamet & dicat: *Quàm magna misericordia*, &c.

Tres mensuræ misericordiæ Dei.

Meliùs Iansenius censet esse verba Siracidis ad hoc ab eo prolata, vt peccatores ad pœnitentiam inuitet, per commendationem misericordiæ Dei, quæ tanta est, vt ore exprimi, mente concipi nequeat: est enim immensa, incomprehensibilis & infinita. Vis scire quanta sit misericordia Dei in peccatorem, quem in gratiam recipit? Metire Primò, quanta sint inferni tormenta: horum enim mensura est mensura misericordiæ Dei: hæc enim ab illis peccatorem reum liberat. Metire Secundò, vilitatẽ & miserias hominis peccantis: has enim omnes sorbet misericordia Dei. Sicut mare sorbet guttas pluuiæ. Vnde abyssus miseriæ nostræ inuocat abyssum diuinæ misericordiæ. Metire Tertiò, multitudinem & enormitatem peccatorum omnium: hæc enim cuncta in immensum transcendit Dei misericordia, præsertim quia non tantùm illa omnia, quantumuis multa & grauia, condonat & abolet quoad culpam & offensam, sed & pro ijs substituit & surrogat Dei gratiam, amicitiam, filiationem, hereditatem & gloriam æternam. Adde, eamdem, abolere semper pœnitenti partem pœnæ, ac subinde totam pœnam, vti contigit S. Magdalenæ, ait Lyran. Verè ergo *superexaltat misericordia iudicium.* Iacobi 2. 13. Magna & incomprehensibilia sunt opera Domini, sed *miserationes eius super omnia opera eius*, psalm. 144.

Dicat ergo pœnitens Deo reconciliatus cum S. Magdalena, cum S. Pelagia, cum S. Maria Ægyptiaca, & similibus: *Misericordias Domini in æternum cantabo. Deus meus, misericordia mea. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulò minùs habitasset in inferno anima mea*, psalm. 93. 17. *Quoniam secundùm altitudinem cæli à terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat Ortus ab Occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras*, psalm. 102. 11. Eleganter S. Chrysost. homil. 2. psalm. 50. ad vers. 1. *Miserere mei Deus secundùm magnam misericordiam tuam*; eamdem exaggerans, exclamat: *O grandis misericordia Domini! Cùm omnis mundus conclusus in peccatis esset, venit creator vniuersitatis, & principia peccantium euacuauit, vt nullus posthodum desperaret de sua salute. Si impius es, cogita publicanum: si im-*

mundus

mundus es, attende meretricem: si homicida es, perspice latronem: si iniquus es, cogita blasphemum. Cōsidera Paulum Apostolum, priùs persecutorem, postea annuntiatorē: priùs prævaricatorem, postea dispensatorem: ante hoc zizania, post hoc frumentum: antea lupum, postea pastorem, anteà plumbum postmodum aurum; antea piratam, postea gubernatorem. Et inferiùs: *Quid enim est peccatum ad Dei misericordiam? Tela aranea, quæ vento flante nusquam comparet.*

VERS. 29. NEC ENIM OMNIA POSSVNT ESSE IN HOMINIBVS, QVONIAM NON EST IMMORTALIS FILIVS HOMINIS, ET IN VANITATE MALITIÆ PLACVERVNT] Tigur. *& vitiorum vanitate delectantur.* Dat hic causam illius tantę misericordię Dei, nimirùm, magnam miseriam hominum, vt per eam rursum alliciat homines ad facilem peccatorum confessionem, & ad spem veniæ à Dei misericordia impetrandæ: q.d. Ne mireris tantam esse Dei misericordiam, quia scit Deus homines valdè esse fragiles & caducos: quare eorumdem dum in peccata labuntur, facilè miseretur cùm resipiscūt, iuxta illud psalm. 102. *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum.*

NEC ENIM OMNIA POSSVNT ESSE IN HOMINIBVS] q. d. Non est hominum omnimoda perfectio, quia miseri sunt, debiles & infirmi, ideò nequeunt in eis esse omnia, quæ iure inesse deberent, quæque ab eis desiderantur: quia qui ex homine mortali natus est, non est immortalis, immutabilis, & à corruptione liber, inquit Iansen. sed eo ipso quo ex homine natus, mortem secum trahit, & cum morte instabilitatem, huius vitæ fragilitatem, defectum, corruptionem, & ad vitia proclivitatem; ideóque crebrò peccat, & mala vanitate delectatur, ac concupiscentiæ vetitæ ei placent: *quia sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* Gen. 8. v. 21. ita Rabanus, Lyranus, Iansenius.

VERS. 30. QVID LVCIDIVS SOLE ? ET HIC DEFICIET: AVT QVID NEQVIVS QVAM QVOD EXCOGITAVIT CARO ET SANGVIS ? ET HOC ARGVETVR] τὸ *aut* ponitur pro *&*; cuius phrasis similia exempla sunt Deuter. 27. v. 16. Prouer. 20. vers. 10. Vti explicatur Matth. 15. 4. & alibi. Rursum τὸ *&* ponitur pro *sic*. Est enim nota comparationis: cōparat enim defectum carnis cum defectu Solis. Vnde Græca sic habent, *quid Solis luce splendidius? & hæc deficiet, &* (id est, *sic* pariter) *malum cogitabit caro & sanguis.* Cui lectioni nostram Latinam accommodandam esse censet Iansenius, sicque legendum: *Aut quid nequius excogitauit caro & sanguis:* vti nonnulli codices habent, atque hunc dat sensum, eumque varium & multiplicem. *Dùm lucidissimus*, ait, *omnium sol non sit sine defectu, quid caro & sanguis, hoc est, homo ex sese planè fragilis, cogitabit nequius, quàm scilicet vt nolit agnoscere suum defectum, suam fragilitatem & frequentes lapsus, sed superbè se efferat quasi sole superior? Id sanè si fecerit, graviter idipsum arguetur & vindicabitur. Nam etiam scripta quædam habent futurum, Excogitabit, vt habent Græca. Potest & hic esse sensus: Quid nequius, hoc est, quantum malum cogitabit caro & sanguis? vt comparatiuum Nequius accipiatur pro positiuo, sicut positiuum Græca habent, & Quid accipiatur admiratiuè. Aut certè sensus est: Quid nequius excogitabit caro & sanguis, quàm, scilicet, assiduè cogitat? vt significetur corruptionem hominis omnium malorum causam esse, & pessima quæque excogitare.* Verùm hi sensus vti incerti & dubij sunt, ita multa supplent quæ non habentur in textu. Rursum codices Græci hic mirè variant, vt eis stare & fidere nequeamus. Romani enim Caraffæ legunt, *& malus excogitabit carnem & sanguinem*; Vaticanus, *& malum excogitabit caro & sanguis*; Complut. pro πονηρὸν, id est, *malum*, per diæresim legentes ἀνὴρ ὁς, vertunt, *& vir qui cogitabit carnem & sanguinem*, repete, deficiet à bono & peccabit.

Quare standum est Latinæ Vulgatæ versioni à Romanis emendatæ, quæ clara est & plena, sicque habet: *Quid lucidius sole? & hic deficiet: aut quid nequius quam quod excogitauit caro & sanguis?* Probat id quod dixit v. præced. *Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt*; hosce, inquam, duos hominis defectus, scilicet, naturalem per mortem, moralem per malitiam, probat ex simili defectu solis: q.d. Si sol qui lucidissimus est, defecit Græcè ἐκλείπει, id est, eclipsin & defectum patitur, tum quando luna vel nubes se interponunt inter eum & terram, tum quando sol migrat ad Antipodes, itaque terræ pars inferior inter eum & nos se interiecit. Rursum sol defecit in passione Christi, & deficiet in fine mundi: quid ergo mirū si homo deficiat, & tenebras peccati, indeq; mortis, patiatur? homo, inquam, qui constat carne & sanguine: quid enim nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? Sensus est. Quid nequius est peccatore, qui sequitur inuentiones & suggestiones concupiscentiæ suæ, & vitiosæ naturæ? Est enim homo peccator pessimum omnium animaliū, vt ait Aristotel. 1. Politic. q.d. Ergo homo longè abest à perfectione & stabilitate. Si enim sol defecit, quid mirum deficere hominem, idque nequiter in peccata carnalia, ad quæ maximè propendet, cùm ex ipsa nequitia carnis & sanguinis consutus & compactus videatur? Vnde Tigurina vertit, *quid luce Solis splendidius? atqui hæc quoque deficit, non modò caro sanguisq; malè cogitans in crimen incurret*; Syrus, *cùm transit sol à die, etiam ille habet tenebras: ita etiam homo subiunxit concupiscentiam suam, quia caro & sanguis est.*

At cur defecit sol? Respondeo, quia est creatura, cuius proprium est posse deficere. Addit S. Chrysost. homil. 6. in Genes. vt ex defectu liqueat, solem non esse Deum, vti censuere Persæ aliæque gentes, deceptæ tanto Solis fulgore. *Ne te decipiat spectaculum*, ait S. Chrysost. *ne creatoris honor creaturæ deferatur*, ne tantum lumen putetur esse Numen. Vbi enim est defectus, ibi nequit esse diuinitas & Numen.

Obijcit Iansenius: dæmon est nequior carnè & sanguine; ergo non rectè, nec verè dicitur: *Quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis?* nam nequius est quod excogitauit dæmon; item quod excogitat non infirmitas carnis, sed mala voluntas, siue malitia hominis. Resp. *Quid nequius?* subaudi, in terra inter homines, qui sub sole degunt in orbe hoc elementari: dæmon autem fuit incola cæli, nunc est inferni. Adde, *per carnem & sanguinem* hic intelligi concupiscentiam, quæ tam in dæmone est, quàm in homine: concupiscentia autem nil est nequius.

Pro quo Nota. *Caro & sanguis* in Script. nūc significat hominem carne præditum, nunc carnis concupiscentijs deditum, nunc corruptionem carnis,

nunc

nunc concupiſcentiam, ſiue ea in carne, ſiue in mente reſideat, vti ſunt concupiſcentia iræ, vindictæ, malitiæ, ſuperbiæ, blaſphemiæ, &c. Vnde Apoſtolus hæc inter opera carnis recenſet Galat. 5. 19. Cauſas varias huius phraſis dedi can. 34. in S. Paulum. Vide eas, ſi lubet. Præcipua eſt, quia caro in homine eſt officina, imò figulina animæ: atque ſicut anima carni ſuas paſſiones, ſic viciſſim caro animæ ſuas affectiones affricat & communicat. Vnde in ira quæ eſt in mente, ebullit ſanguis & bilis in carne: idem eſt de cæteris paſſionibus. Alludit ad Geneſ. 6. 5. *Cuncta cogitatio cordis intenta ad malum.* Vbi Hebr. eſt יצר *ietzer*, id eſt, figulina, in qua homo quaſi figulus fingit, pingit & format ſuas imaginationes, concupiſcentias & deſideria. Sicut ergo caro quaſi mutatur in ſpiritum, cùm ipſum ſequitur: ita mens ac voluntas in carnem quaſi transformantur, cùm ipſam ſectantur. Hinc & diabolus omnes ſuas tentationes in homine per carnem & ſanguinem, perque concupiſcentiam homini inſidentem excogitat & ſuſcitat. Cùm igitur homo ſecum iugiter afferat hanc carnis & concupiſcentiæ ſentinam, ac quaſi cloacam fœtentium delictorum; quid mirum ſi aliquando delinquat?

Caro figulina animæ.

Dicit hoc Siracides tum vt hominem humiliet, & in ſancto timore contineat, moueatque iugiter eum carne & ſanguine dimicare, eiuſque motus ſtatim elidere; tum, vt eum in ſpem erigat diuinæ miſericordiæ: hæc enim conſcia huius humanæ infirmitatis & miſeriæ, prona eſt vt eius miſereatur, eique ſuccurrat, imò ideirco Verbum caro factum eſt, vt per experientiam diſceret *compati infirmitatibus noſtris*, Hebr. 4. 15 & c. 2. 14. *Quia*, inquit, *pueri communicauerunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem, vt per mortem deſtrueret eum qui mortis habebat imperium.* Ita diſertè ſe explicat Siracides c. ſequ. v. 7. 8. 9. 10.

Quocirca *væ nequam* Primò, propriè idem eſt quod peius, ſceleratius, Secundò, idem quod miſerius, ærumnoſius, q. d. Quid miſerius quàm quod excogitat caro & ſanguis: excogitat enim delicias gulæ & veneris, quæ non niſi dolores creant, morbos & interitum, vt homo redeat in terram & cinerem. Sic enim *væ nequam* pro miſero, & eo quod affligit, ſumit Noſter cap. ſequ. v. 7. 10. & alibi. Et ſic ait Chriſtus Matth. 6. *Sufficit diei malitia*, id eſt, miſeria, afflictio, *ſua.*

Alludit ad Iob c. 25. 5. *Ecce luna etiam nō ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius. Quantò magis homo putredo & filius hominis vermis*, non eſt mundus à peccato in conſpectu Dei? Et cap. 15. 15. *Ecce inter ſanctos eius nemo immutabilis, & cæli non ſunt mundi in conſpectu eius. Quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quaſi aquam iniquitatem?*

Denique ex eo quod hîc dicitur, *ſol deficiet*, æquè ac Iſaiæ 34. 4. & c. 65. 17. & Apocal. 21. 1. S. Chryſoſt. Theodor. Oecum. & alij putant in fine mundi ſolem, lunam, aſtra, cælos & elementa omnia ſubſtantialiter eſſe annihilanda, vel corrumpenda, ac alium ſolem, cælos & terram eſſe creanda, de qua re plura dixi Iſaiæ 34. & 2. Petri 3. 10.

Et hoc argumentum] Ita Roman. in iudicio, ſcilicet, condemnabitur & punietur à Deo, ne putet homo ſe ob ſequelam naturalis ſuæ concupiſcentiæ per propriam Dei miſericordiam euaſurum eius iudicium & vltionem. Quia, vt dictum eſt Cain, Gen. 4. *Subter te erit appetitus tuus*: quare ſi eum mala germinantem non coërueris, vapulabis.

A Virtvtem valtitvdinis cæli ipse conſpicit: et omnes homines terra et cinis] Tigurina, *ille molem celſi cæli perluſtrat, omnes autem homines terra puluſq; ſunt. Ipſe*, ſcilicet ſol, qui præeſſit. *Virtutem*, Græcè δύναμιν, quod vim & potentiam, indéque exercitum potentem ſignificat: vnde cùm Deus Hebr. vocatur *Adonai ſabaot*, id eſt, Dominus exercituum, Septuag. vertunt κύριος ὁ θεὸς δυνάμεων, id eſt, *Dominus virtutum.* Senſus ergo eſt, q. d. *Virtutum*, id eſt, exercituum altiſſimè cæli vel altiſſimorum cælorum, putà planetas & ſtellas, quarum dux quaſi eſt ſol, ipſe ſol tamquam imperator conſpicit & perluſtrat: homo verò terræ vermiculus eſt, ex terræ puluere compactus, & iterum in terræ cinerem rediturus. Et tamen ſol tam illuſtris deficit, patiturq; eclipſes: non mirum ergo homines tam miſeros & fragiles deficere, labi ac peccare. *Terra* ſignificat originem hominis, quia ex terra formatus eſt Adam: *cinis*, finem & interitum, quia moriens in cinerem vertitur. Ratione dat Ianſenius. Cùm enim, inquit, anima in homine ſit velut ignis continuè mouens & motus, corpus animâ deſtitutum eſt velut carbo qui in cinerem reſoluitur. Vnde impij Sapient. 2. 2. dicunt, *Fumus flatus eſt in naribus noſtris, & ſermo ſcintilla ad commouendum cor noſtrum: quia extincta, cinis erit corpus noſtrum, & ſpiritus diffundetur tamquam mollis aër.* q. d. Vita noſtra non eſt aliud quàm viuax ignis in corde exiſtens, qui ad motionem cordis noſtri emittit de ſe ſcintillas, ſcilicet, ſermonem & verba quæ loquimur, & fumum, ſcilicet, halitum reſpirationis, ſicut ignis cùm mouetur, euomit ſcintillas & fumum. Vers. 31.

Virtus vel plur. Primò.

B

Secundò, Lyran. Dionyſ. & Palacius *τὸ ipſe* referunt ad Deum, de quo vers. 28. q. d. Adeò Deus magnus eſt, vt tota virtus à cælo ad terram ab ipſo intimè conſpiciatur: interim videt quòd virtus & robur hominis eſt terra & cinis. An non igitur miſerebitur eius? Videt Deus vires Angelorum, cælorum, elementorum & omnium aliorum. Videt igitur vires hominis, quòd ſint ex corpore, terra; ex anima, cinis: miſeretur igitur tam languidæ rei. Sic & Rabanus: *In cæli nomine*, ait, *cæleſtem deſignat creaturam, in hominis verò terreſtrem: & hoc oſtendere vult, quòd cæleſtis & terreſtris creatura eius æqualiter factura eſt. Myſticè autem virtutem altitudinis cæli Deus conſpicit, quando perfectionem ſanctorum probando dinumerat. Hominis verò fragilitatem nihilominus nouit, cùm peccatorum reprobando vitam deſpicit, quorum opera pulueri & cineri comparantur, quia examine venturi iudicij omnino diſſipabuntur, & ad nihilum redigentur.* Secundò.

C

D

Tertiò, Syrus vertit, *virtutes cælorum iudicat Deus, etiam filios hominum qui ſunt pulvis & cinis*, q. d. Deus iudicauit & damnauit Angelos, cùm ipſi facti ſunt dæmones, quantò magis iudicauit homines viles & miſeros? Græcum enim ἐπισκέψεται, idem eſt quod inſpicit, viſitat, iudicat. Simili argumento concludit Apoſtolus dicens 1. Corinth. 6. 3. *Neſcitis quoniam Angelos iudicabimus? quantò magis ſæcularia?* Tertiò.

Denique noſter Pineda in Iob c. 38. v. 15. totũ hunc locum à vũ. *Quid lucidius ſol?* vſque ad finem capitis, appoſitè refert ad pœnam lapſus Adami, putà ad priuationem lucis, tum vitæ & immortalitatis, tum felicitatis animæ & corporis, in qua à Deo conditus erat: proximè enim præceſſit, *Quoniã non eſt immortalis filius hominis, & in vanitate malitia placuerunt.* Initio enim capitis recenſuit creationem

tionem hominis, doteſque illi inditas, præſertim quòd Deus veſtiuerit eum virtute ſua diuina, deinde v.10. ait: *Teſtamentum æternum conſtituit cum illis, & dixit. Attendite ab omni iniquo, vt, ſcilicet, quaſi ex pacto, fœdere pietatis & obedientiæ, felicissimo ſtatu, tũ corporis, tum animæ, & rerum omnium ampliſſima poteſtate potirentur: ſin minùs, lux illa felicissima illis auferetur, & in ſupplicium tum ærumnis aliis, tum incredibilis corporis & animi infirmitate afficerentur.* Deinde, commemoratio hominum lapſu & iniquitatibus, quibus pactum cum Deo initũ violarunt, concludit: *Quid lucidius ſole? & hic deficit. Aut quid nequius quàm quod excogitat caro & ſanguis? & hoc arguetur. Virtutẽ altitudinis cæli ipſe conſpicit, & omnes homines terra & cinis; id eſt, etiam ſine vllo peccato aut culpa ſua auferetur homini lux iſta Solis, quam conſpicimus, ſine ſubeunte nocte, ſine oppoſitã vmbrã alterius aſtri: quanto igitur magis iure impiæ cogitationibus quæ carnis & ſanguinis ſunt, auferetur lux? Cæleſtis ille globus obſcuratur, nõ obſcurabitur qui ex terra factus eſt homo, & arguetur peccati, damnabiturq; mortis, vt reuertatur in terram & cinerem? Hac ipſa eâdem profectò ratione ad pietatem, & iucundam ac tranquillam terræ ac luminis poſſeſſionem hortatur Baruch. 3.13 quaſi cum Adamo lucentes.*

Porrò pendent hæc omnia à v 28. vbi cõmendauit miſericordiam Dei: q. d. Omnes creaturæ, A adeoque ſol ipſe, patitur lucis defectum, ideoque vt eum inſtauret & conſeruet, eget miſericordia ope & influxu Dei: multò ergo magis eumdem patitur homo peccator, qui è palude terræ quaſi ranunculus prodijt, & per mortem in tenebroſum atrumque cinerem eſt reuerſurus, ideoque multò magis eget miſericordiâ Dei, tum, vt à tenebris peccati redeat ad lucem gratiæ, tum vt à tenebris mortis reuiuiſcat ad lucẽ vitæ & gloriæ ſempiternæ: peccatum enim eſt ſummus defectus, ſumma eclipſis animæ humanæ, quã nemo tollere & illuminare poteſt niſi æternus iuſtitiæ ſol Chriſtus Dominus. Rurſũ pendẽt hæc à v.26. *A mortuo quaſi nihil, perit confeſſio. Confiteberis viuens*: q. d. Sicut ſol dum lucet vigetq;, ſua luce confitetur, id eſt, laudat & glorificat, Deum ſui auctorem; at verò cum deficit, occidit, & quaſi emoritur, deficit cum luce, & obtenebreſcit pariter eius confeſſio, laus & glorificatio Dei: ita ſimiler homo viuens, tum corpore, tum animâ per gratiam & ſpiritum Dei, laudat Deum vtriuſque vitæ, naturalis ſcilicet & ſpiritalis, auctorem. At verò vbi emoritur vel naturaliter per mortem, vel moraliter per culpam, cum vita deſinit pars eius (corpus) laus & glorificatio Dei. In culpam enim proniſſimus eſt homo; quia ipſe non eſt aliud quàm caro & ſanguis.

Peccatum eſt ſumma eclipſis animæ.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit in laude magnalium Dei, celebratq; eius potentiam & miſericordiam erga miſerum hominem, eamq; nobis imitandam proponit vſque ad v.19. Inde ad finem varia affert documenta ethica, quæ omnia ferè tendunt ad memoriam diei iudicij, vt illud ſemper præ oculis habeamus, ad illudq; nos comparemus per fugam concupiſcentiarum, & ſtudium virtutum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. QVi viuit in æternum, creauit omnia ſimul. Deus ſolus iuſtificatur & manet inuictus Rex in æternum.

2. Quis ſufficit enarrare opera illius?

3. Quis enim inueſtigabit magnalia eius?

4. Virtutem autem magnitudinis eius quis enuntiabit? aut quis adijciet enarrare miſericordiam eius?

5. Non eſt minuere, neque adijcere, nec eſt inuenire magnalia Dei.

6. Cùm conſummauerit homo, tunc incipiet: & cum quieuerit, aporiabitur.

7. Quid eſt homo? & quæ eſt gratia illius? & quid eſt bonum, aut quid nequam illius?

8. Numerus dierum hominum vt multum centum anni: quaſi gutta aquæ maris deputati ſunt: & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die æui.

9. Propter hoc patiens eſt Deus in illis, & effundit ſuper eos miſericordiam ſuam.

10. Vidit præſumptionem cordis eorum quoniam mala eſt, & cognouit ſubuerſionem illorum quoniam nequam eſt.

11. Ideo adimpleuit propitiationem ſuam in illis, & oſtendit eis viam æquitatis.

12. Miſeratio hominis circa proximum ſuum: miſericordia autem Dei ſuper omnem carnem.

13. Qui miſericordiam habet, docet, & erudit quaſi paſtor gregem ſuum.

14. Miſeretur excipientis doctrinam miſerationis, & qui feſtinat in iudicijs eius.

15. Fili in bonis non des querelam, & in omni dato non des triſtitiam verbi mali.

16. Nónne ardorem refrigerabit ros? ſic & verbum melius quàm datum.

17. Nónne ecce verbum ſuper datum bonum? ſed vtraque cum homine iuſtificato.

18. Stultus acriter improperabit: & datus indiſciplinati tabeſcere facit oculos.

QVI VIVIT IN ÆTERNVM, CREAVIT OMNIA SIMVL.] Quares, quomodo ſimul? nam

Geneſ.

Dum creauit omnia ſimul, quo ſenſu?

Geneſ.1.liquet ea eſſe ſucceſſiuè creata à Deo per ſex primos mundi dies.S. Auguſt. & eum ſecutus Caietanus, ex hoc loco contendit, ad litteram omnia vno eodemq; die ſimul à Deo eſſe creata: ſex verò illos dies qui nominatur Genet. 1. vel ſignificare ordinem creaturarum inter ſe,quæ ſcilicet,prima ſit,quæ ſecunda, quæ tertia: vel myſticè eſſe accipiendos, tantumque ſignificare varias angelorum cogitationes & conſiderationes circa res creatas,quarum vna ſecundùm ſe poſcebat priùs fieri quàm altera: ita ipſe lib.4.de Geneſ.ad liter.c.33.& 34.& lib.5 c.24.& lib.6.c.3. & Auctor de mirabilib.S.Scriptur.lib.1.c.1. qui exſtat tom.3.S.Auguſt.Sex,inquit,dies in Geneſi, in angelorum diuerſa intelligentia ſunt accipiendi.Verùm ad literam ſex illos dies vt ſonant, eſſe accipiendos, vt per eos ſucceſſiuè res ſint creatæ,liquet ex ſimplici narratione Moſis, Genet. 1. vide ibi dicta.

Reſpondeo Prima.

Primò ergo, meliùs alij reſpondent, omnia ſimul eſſe creata creatione propriè dicta. Creatio, enim eſt & dicitur,cùm res producitur ex nihilo, ſine vlla materia præiacente. Talis autem fuit dùtaxat primo die,imò primo inſtanti mundi:illo enim creauit Deus cælum, terram & abyſſum ex nihilo: ex illis deinde cetera omnia ſequentibus quinque diebus non tam creauit, quàm formauit & diſtinxit.Quare omne quod propriè creauit ex nihilo,hoc totum primo die creauit:primo enim die creauit omnem mundi materiam, ex qua ceteris diebus cuncta in ſuas ſpecies & formas effinxit, ſicut figulus ex luto varias vaſorum formas effingit:ita Franciſcus Suarez lib.1. de Opere ſex dierum cap.10.num.22.

Secundo.

Hinc Secundò, *ſimul*, quia primo mundi die virtute omnia ſimul creata ſunt: nam ſimul factæ ſunt principales mundi partes,ſcilicet cæli & elementa, in quibus alia virtute & quaſi in ſemine continebantur,atque ex illis poſtea cetera omnia facta ſunt: aſtra enim de cælo facta ſunt;viuentia verò ex aquis & terra;ita S.Gregor. 32.Mor.c.9. & 10.D.Thom.1.p.quæſt.74.art.2.ad 2.Raban. Hugo,Dionyſ.Lyran.& alij hic.

Tertio.

Tertiò, *omnia* genericè, id eſt, tam corporalia quàm ſpiritualia, putà tam cælum & elementa, quàm angelos,ſimul primo inſtanti creauit Deus. Ita Concil.Lateran.c.*Firmiter*, de ſumma Trinit. & fide Cathol.de Deo ait, *Qui ſua omnipotenti virtute ſimul ab initio temporis vtramque de nihilo condidit creaturam,ſpiritualem & corporalem,angelicam videlicet & mundanam, & deinde humanã.* Vbi cùm poſt τὸ *ſimul* ſubiungat *deinde humanam*, indicat planè τὸ *ſimul* excludere ſucceſſionem,& opponi ad *poſtea* ſiue *deinde*: q. d. Initio temporis & mundi creati ſunt angeli & cæli, ac deinde homines; ita Suarez lib.1.de Angelis c.3. num.9.& ſeq.

Quarto.

Quartò,*ſimul*,quia ſub idem tempus breui temporis interſtitio omnia cõdita ſunt,putà in principio temporis,per ſex primos mundi dies,inquit Ludou.Molina de Opere ſex dierũ.Sic Geneſ.2. dicitur:*Hæ ſunt generationes cæli & terræ,quãdo creata ſunt, in die quo fecit Deus cælũ & terram: in die*,id eſt,in diebus, propter breue temporis interuallũ. Et Marci 10. *Ab initio creaturæ maſculum & feminã fecit eos*:& tamen,id factum non primo, ſed ſexto mundi die.Et Ioan. 8. *Ille homicida erat ab initio*, id eſt,paulò poſt initium:nam initio,id eſt,in primo inſtanti,dæmon creatus eſt integer,& iuſtus.

Quinto.

Quintò,*ſimul* græcè,κοινῶ, id eſt, pariter, nulla re excepta:q.d Omnia pariter à Deo ſunt creata: nihil eſt quod ab eo non ſit creatum;ita Ianſenius & alij.

Sexto.

Sextò,*creauit omnia ſimul*, non in propriis ipſorum naturis,ſed in ſua ſapientia & idea: ſimul enim omnium ideam mente concepit, vt deinde quælibet ſuo tempore produceret; ita Rupert. l.2.in Geneſ.c.18. τὸ *creauit*, ſignificet actum, non realem,ſed mentalem:*creauit*,id eſt,creare deſtinauit,creatorum & creationis exemplar mente concepit *Creauit*,inquit,*omnia ſimul in ſua ſapientia vt vnumquodque illorum in ſua propria faceret eſſentia*; hæc Rupert.

Has tres vltimas expoſitiones affert & ſequitur Gabr.Vaſquez 1.p.quæſt.61.diſput.224.c.2. & Gregor.de Valentia 1.p.diſp.5. quæſt.2. punct. 2.ad 1.

Septimo.

Idem Valentia diſp.4 q.12.puncto 2.ſub finem Septimò reſpondet, omnia *ſimul* eſſe creata, quia eadem fuit actio creatiua omnium in Deo:hæc enim in Deo fuit vna eademque ſimul, quæ in mundo per ſex dies ſucceſſiuè varia, imò omnia & ſingula produxit & formauit.In Deo enim omnia ſunt vnum:ideoque in eo vna eſt actio,quâ omnia producit;idque ſimul,quia in eodem nunc æternitatis ſuæ, quod in eo vnum idemque ſemper permanet.

Octauo.

Octauò, Palacius τὸ *ſimul*, inquit, non ſignificat vnicum inſtans, ſed rerum continuationem: q.d. Deus non intercidit ſuam operationem in creando vniuerſo, ſed continenter per ſex dies omnia quæ in eo ſunt creauit, & ſabbato requieuit. Itaque ſenſim & continuè extendebat cælos vt pellem,Pſ.103.ſenſim & continuè faciebat arbores ſuos proferre fructus, mare piſces, terram animalia & plantas.

Nono.

Nonò,τὸ κοινῶ, id eſt,*communiter*,aliquì in Græcis Rom.ſic explicant: q.d. Deus creauit res omnes communes,id eſt profanas,ſi eum creatore conferantur qui ſolus vſquequaq; iuſtus eſt. Vnde ſequitur: *Dominus ſolus iuſtificabitur.* Addunt Complut. *diſtinguens in eis ſancta à profanis.*

Decimo.

Decimò,S. Auguſt. de Geneſi ad liter. imperfect.c.7. pro *creauit*, legit *compleuit omnia ſimul*, quia ſcilicet Deus die ſeptimo abſoluit totum opus creationis.Omnes hæ expoſitiones ſunt probabiles, præſertim primæ quinque, ſed maximè genuina videtur quinta.

Genuina eſt quinta.

Probatur primo.

Primò,quia hoc ſignificat Græcum,κοινῶ,id eſt, communiter,pariter,nullo ſcilicet excepto: quod proinde referendum eſt non ad τὸ *creauit*, ſed ad τὸ *omnia*: q.d. Omnia ſimul,id eſt, pariter, nullo excepto,creauit Deus; ita vt nullum ſit ens quod Deo ſuum eſſe non debeat,ſeque ab eo creatum confiteri non cogatur.

Secundo.

Secundò,quia idem ſignificatur alibi τὸ *ſimul*, vt Pſ.13.*Omnes declinauerunt ſimul*,id eſt,communiter,nullo excepto. Pſalm.48.3. *Simul in vnum diues & pauper*: & v.11. *Simul* (id eſt,pariter, non eodem tempore) *inſipiens & ſtultus peribunt*;& ſæpè alibi.

Tertio.

Tertiò,quia pro *ſimul* vertunt *communiter* Complut.Rom.Tigurina & ceteri.

Quarto.

Quartò, idem patet ex præcedentibus & ſequent. atq; ex ſcopo Siracidis. Scopus enim eius eſt docere, tam ſolem quàm homines; ceteraque omnia,creata eſſe à Deo *ſimul*, id eſt, cõmuniter,

pariter, ac proinde omnia omnino arguere immenſam Dei potentiam, bonitatem & miſericordiam; eaque iugiter indigere, vt in ſua natura quam à Deo acceperunt, conſeruentur, ſuoſque defectus & eclipſes ſuppleant & reſtaurent. Ad hoc autem impertinens eſt, quòd *ſimul*, id eſt, eodem inſtanti temporis, omnia ſint creata.

DEVS SOLVS IVSTIFICABITVR (nonnulli codices Græci legunt *iuſtus eſt*) ET MANET INVICTVS REX IN ÆTERNVM] Hic verſus pendet à præcedenti: ille enim ibi inchoatus hic expletur. Vnde Tigurina vertit, *qui degit ænum* (inhabitator æternitatis) *cuncta creauit ſimul Dominus, qui ſolus eſt iuſtus, nec præter eum eſt alius, & manet inuictus rex in æternum*: q.d. Qui vivit in æternum, & creauit omnia ſimul, eſt dominus omnium, qui ſolus iuſtificabitur, & manet inuictus rex in æternum. Deũ enim opponit Soli, homini & creaturis: quòd hæ omnes deficiant, pereant, mutentur, emorianturs Deus autẽ perpetuò ſine defectu maneat ſibi ſimilis, iuſtus, perfectus, immortalis, immutabilis & dominans omnibus in æternum. Vnde Syrus v.1. & 2. ita vertit, *quis poteſt manifeſtare opera eius, & quis metietur fortitudinem eius? Mundus totus ſimul explorat, & Dominus ſolus iuſtus eſt* (immutabiliter & eſſentialiter) Deus enim ſicut ſolus habet perfectionem eſſentiæ, adeoque ipſe eſt ſuum & rerũ omnium eſſe: ſic & ſolus habet perfectionem iuſtitiæ, potentiæ & imperij; à quo vti ſuum eſſe tenue & vmbraticum, ita & exilem ſuam & vmbraticam iuſtitiam, potentiam & imperium emendicant omnes angeli & homines. Vnde Complut. addunt, *Et non eſt alius præter eum gubernans* (vel condens, ædificans: hæc enim omnia ſignificat δημιζων,) *mundum in palmo manus ſuæ. Ipſe enim rex omnium in ſua potentia, diſtinguens in ea ſancta à profanis*; Tigurina, *ipſe mundum diſponit ſpithama manus ſuæ, cunctaq; parent voluntati ipſius. Nam ipſe potentia ſua regit omnia, quæ in eo ſancta ſunt diſtinguens à profanis.*

Aliter explicat Palacius, nimirum *iuſtificabitur* hic eo ſenſu accipi, quo ſumitur à Dauide Pſ. 50. dicente: *Dele iniquitatem meam, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris*; id eſt, niſi miſereris pœnitentium, videberis iniuſtus & vinceris ab his qui te talem audent iudicare. At cum miſereris omnibus, ſolus iuſtificans, & inuictus permanes ab his qui te iudicare non verentur. Tu Nota, iuxta hunc ſenſum regis eſſe miſereri, & inuictum ſeruare ab his qui iudicant eum eſſe crudelem; hæc Palacius.

VERS. 2. & 3. QVIS SVFFICIT ENARRARE OPERA ILLIVS? QVIS ENIM INVESTIGABIT MAGNALIA EIVS?] Græcè, ἐξιχνίασεν, id eſt, ſcrutatus eſt, inueſtigauit; in præterito: q.d. Nemo plenè ad fundũ inueſtigauit, aut inueſtigare potuit vel poteſt, magnalia Dei; ergo nemo planè & plenè ea narrare ſufficit. Tigurina vertit, *quinam explicandi facta ſua facultatẽ dedit, aut quis egregia ipſius fortitudo inueſtiget?* Simili modo ſtupens & admirabundus exclamat Apoſtolus: *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles, viæ eius! Quis enim cognouit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius eius fuit?* Rom. 11. 33.

Quocirca S. Iſidorus lib. de Natura rerum c. 44. *Quis*, ait, *inueſtigabit magnalia eius? Ergo quod mortalium naturæ ſecretũ eſt, hoc diuinæ potentiæ relinquendum eſt.* Notent hoc hæretici, qui volunt ſcrutari myſteriũ Euchariſtiæ, & qui illud non capiunt, negant, imperitè Dei omnipotentiam, ad naturæ & ingenij ſui vires arctantes.

Tropol. Caſſianus Collat. 12. 12. pulchrè docet Sanctos in ſe mirati opus Dei, quo ex libidinoſis facti ſunt caſti, de gulioſis ſobrij, ex feris mãſueti. *Quis planè*, inquit, *nõ miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu. Quis ego cognoui quòd magnus eſt Dominus; cùm vel ſe, vel aliũ quempiã ex rapaciſſimo liberalẽ ex prodigo continentẽ, ex ſuperbo humilem, ex delicato ac teneris ſqualidum laborumq; perſpexerit, & egeſtate atq; anguſtia præſentium rerum etiam voluntarie perfruentem? Iſta ſunt profectò mira opera Dei, quæ peculiariter animæ Prophetæ, ſimiliumq; eius miriſicæ contẽplationis intuitu ſtupefacta cognouit. Iſta ſunt prodigia quæ poſuit Dominus ſuper terram, quæ idem Propheta conſiderans, ad admirationem eorum cunctos populos adnocat, dicens: Venite & videte opera Dei, quæ poſuit prodigia ſuper terram auferens bella vſque ad fines terræ: arcum conteret, & confringet arma, & ſcuta comburet igni.* Subdit deinde maius Dei opus in Apoſtolorum creatione: *Quod enim maius poteſt eſſe prodigium, quàm ſub momento breuiſſimo ex rapaciſſimis publicanis Apoſtolos fieri, ex perſecutoribus truculentis Euangelij prædicatores patientiſſimos reddi, ita vt eam quam perſequebantur fidem, etiam effuſione ſui ſanguinis propagarent?*

Sancti ſunt mirum Dei opus.

VIRTVTEM AVTEM MAGNITVDINIS EIVS QVIS ENVNTIABIT AVT QVIS ADIICIET. ENARRARE MISERICORDIAM EIVS?] Græce κραιτ@, id eſt, vim, robur: vnde Complut. *fortitudinem magnificentiæ eius quis enumerabit? & quis adijciet* vel *apponet*, ſcilicet animum, *ad enarrandum miſericordias* vel *beneficia eius?* Tigurina, *quis vim magnificentiæ eius perconſecutus eſt? quis conetur miſerationes eius enarrare?* Syrus hæc omnia ſilentio præterit vſque ad v. 6. Præclarè Ianſenius: *Inter cetera Dei attributa*, ait, *quæ nunquam ſatis prædicari poſſunt, ſunt præcipue duo in Deo ſtupenda & admiranda: virtus ſcilicet, robur ac fortitudo magnificentiæ eius, & miſericordia eius atque bonitas: quæ duo Deo tribuuntur cùm dicitur optimus maximus. Fortitudini eius non eſt adiuncta (vt ferè in hominibus) crudelitas, & miſericordiæ eius non deeſt potentia ſuccurrendi quibus miſeretur. Fortitudo exigit, vt eum ſuſpiciamus & timeamus: miſericordia, vt amemus & diligamus.* Alludit ad Pſal. 105. *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius?* Verè Minutius Felix in Octauio: *Sibi ſolus*, inquit, *tantus quantus notus eſt.* Et S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad lit. c. 6. aſſerit *neque ipſis angelis notam eſſe diuinæ ſubſtantiam, ſicut ipſa eſt ſibi.* Quocirca S. Dionyſ. de Diuin. nomin. & de Cęleſt. hierarch. aſſerit Deum & diuina caſto potiùs honorando ſilentio, quàm audaci temeranda eloquio, iuxta illud Pſal. 64. 1. *Te decet hymnus Deus in Sion*, vbi S. Hieron. vertit, *tibi ſilentium laus Deus in Sion*: ſilens enim & muta eſt omnis noſtra Dei laus. Hinc olim foribus templi inſcriptum erat *ſilentium*, teſte S. Chryſoſt. homil. 1. in 1. ad Timoth.

VERS. 4.

NON EST MINVERE, NEQVE ADIICERE, NEC EST INVENIRE MAGNALIA DEI] q.d. *Magnalia* ſiue magnifica opera Dei adeò ſunt perfecta, vt eis nihil addere liceat: eadem adeò ſunt ſublimia, vt eorum rationes & cauſas perſcrutari & inuenire ſit impoſſibile. Græca habent, *non eſt minuere, neque apponere, & non eſt inueſtigare mirabilia Domini*; Tigurina, *nihil eſt quòd demas aut addas; nec quòd perueſtiges miracula Domini.* Orationes Iſocratis dicuntur adeò perfectæ, vt nihil

VERS. 5.

eis

eò addi, nihil demi poſſit. Et Quintil. Græcos oratores comparans Latinis, *Demoſthenes*, ait, *nihil demas, Ciceroni nihil addas*. Nónne hoc iuſtius conueniat operibus Dei? Circulo, vt perfectiſſimo, nihil addi, nihil auferri poteſt: ita nec magnalibus Dei, vtpote profectis à ſapientiſſimo operatore. Quòd ſi vnquam humanum ingenium notã inurit magnalibus Dei, cauſa eſt, quia cùm ſit finitum, nequit inuenire rationem infiniti conſilij diuini. Quocirca Pſaltes Pſ. 144. *Exaltabo*, inquit, *te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in ſeculum, & in ſeculum ſeculi. Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non eſt finis*, &c. *Magnificentiã gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur, & mirabilia tua narrabunt.* Vide dicta Geneſ. 1. & 2. vbi oſtendi quomodo noxia quoque animalia, plura commoda afferant homini, totique vniuerſo.

Myſticè, magnalia Dei ſunt perfectionis opera, quæ adeò pulchra & perfecta ſunt, vt nec homo in illis defectum, nec exceſſum inueniat, nec eorum decorem, & excellentiam comprehendat. In his operibus cùm homo conſummatus videtur, tunc, ne ab adepta virtute cadat, oportet vt quaſi incipiens ad primum feruorem reuertatur, & quaſi nouitius inchoet. Si verò omnino *quieuerit*, & progredi vltra noluerit, tunc incipiet eſſe mendicus & pauper, *& aperiabitur*, id eſt, his quæ ſe habere putabat, bonis indigebit: nam impetu ſuorum affectuum impulſus, in priſtina vitia relabetur.

Vers. CVM CONSVMMAVERIT HOMO, TVNC INCIPIET: ET CVM QVIEVERIT, OPERABITVR] Ita legunt plerique codices Rabani, Lyrani, Ianſenij & aliorum, quod Ianſenius ſic explicat, q.d. *ſignificat eum qui magnitudinem Dei & operum eius veſtigare & enarrare tentauerit, cùm omne ſtudium eò contulerit, nihil tamen effecturum. Cùm*, inquit, *quiſquam abſoluiſſe ſe putauerit inueſtigationem & enarrationem de Deo, tum demum inuenit tantum ſupereſſe, vt quaſi de nouo incipiendum ſit: & cùm pòſt longum laborem quieſcendum ſibi putauerit, quaſi inſtituto ſuo bonè perfecto, tum videbit ſibi adhuc laborandum eſſe & operandum, vt quod tentauit perficiat. Significat ergo, ſi quis hoc nõn faciat, fruſtra laboraturum.* Verùm pro *operabitur*, corrige cum Rom. *operiabitur*: hoc enim reſpondet Σκοτάσεται, id eſt, perplexus erit, dubius, anceps. Complut. & interpres S. Baſilij in e. 8. Hinc verterunt, *tunc indigebit*, nouo ſcilicet examine & ſeruitio; Rom. *tunc dubitabit*; Tigur. *incertus eſt*: q. d. Cùm homo conſummauerit ſcrutari magnalia Dei, & vlteriùs progredi non poterit, à ſcrutando conquieuerit; tunc hærebit dubius, incertus, perplexus, quia videbit ſe multa non poſſe intelligere & penetrare. Syrus vertit, *in conſummatione hominum ipſi incipient* (alius textus habet; *expalcs fiunt*) *& ſi requieſcant, obſtupeſcent*. Quo enim plus penetrat, inquit Palacius, plus reliquum eſt penetrandum. Alioqui Deus non eſſet, ſi à te comprehendi poſſet. Rectè igitur dictum eſt illud: *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me: confortata eſt & non potero ad eam.* Ita Plato, Deũ, ait, *inuenire non facilè, intelligere impoſſibile eſt.* Rex Hiero Simonidẽ philoſophũ rogauit, Quid eſſet Deus? Petiit ille duos dies ad reſpondendum; tum quatuor: ac ita ſemper multiplicatos. Id cùm miraretur Hiero, ille reſpondit: *Quò plus de Deo cogito, eò res mihi videtur obſcurior.* Certè cùm hic conſummare videbatur, tunc incipiebat.

A Alludit ad Iob 26. 14. *Ecce hæc ex parte dicta ſunt viarum eius: & cùm vix parvam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius inuenire?* S. Auguſt. ep. 3. ad Voluſ. hanc ſententiam rectè accommodat ſtudio & intellectui S. Script. quia hoc eſt vnum è præcipuis Dei operibus inſcrutabilibus. *Tanta eſt*, inquit, *Chriſtianarum profunditas litterarum, vt in eis quotidie proficerem, ſi ea ſolas ab incunte puericia vſque ad decrepitam ſenectutẽ maximo otio, ſummo ſtudio, meliori ingenio tenerer addiſcere. Non quoad ea quæ neceſſaria ſunt ſaluti, tanta in eis perueniatur difficultate, ſed cùm quiſque ibi fidem tenuerit, ſine qua piè recteq; non viuitur, tã multa tamq; multiplicibus myſteriorum umbraculis opaca, intelligenda proficientibus reſtant, tantaq;, nõ ſolum in verbis, quibus iſta dicta ſunt, verùm etiã in rebus quæ intelligenda ſunt, latet altitudo ſapientiæ, vt acutiſſimis, acutiſſimiſq; flagrantiſſimiſq; cupiditate diſcendi, hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet: Cum conſummauerit homo, tunc incipiet.* Huc facit illud Menedemi apud Plutarch. de Profectu. Qui Athenas, inquit, veniunt principio ſibi videntur ſapientes, tum philoſophiæ, cùm orbem ſcientiarũ decucurrerint, omniaque conſummarint, ſe nihil ſcire & omnia ignorare autumant, atque tum primùm diſcere incipiunt.

Tropol. multi hanc ſententiam accommodant profectui in virtute, ſanctitate & perfectione. Hæc enim eſt opus gratiæ Dei, quod finem & fundum nõ habet: q.d. cùm conſummauerit homo ſeruare mandata Dei, cùm conſummatus fuerit in humilitate, charitate, omnique virtute, tunc incipiet dicetque cum Pſalte: *Dixi, nunc cœpi*, ita Rabanus. Sic S. Antonius apud S. Athanaſium, hoc ſuis primum dat vitæ ſpiritalis documentum: *Cogitate vos quotidie incipere ſeruire Deo.* Idem dedit Barlaam regi Ioſaphat apud Damaſc. in Hiſtoria. Vide Auctorem de Salutar. documentis apud S. Aug. tom. 4. *Paruulis*, ait, *eſt ludere, perfectis autem viris eſt lugere.* Quocirca Lyranus ſic exponit: *Cùm conſummauerit homo* inueſtigationem de Deo, *tunc incipiet*, id eſt, percipiet quòd eſt in principio: *& cùm quieuerit, operabitur*, id eſt, cùm erit in ſenectute, quod tempus eſt quieſcendi, ad bonum opus magis animabitur. Vnde B. Franciſcus ſub finem vitæ dicebat ſuis: *Fratres incipiamus ſeruire Domino noſtro Deo, quia nunc parum profecimus.* Et hanc eſt monitio Saluatoris Lucæ 17. *Cùm omnia feceritis quæ præcepta ſunt vobis, dicite, Serui inutiles ſumus: non ergo in annis, ſed in animis ſita eſt perfectio.* Is proficit & perficit ſe, qui ſemper inchoare ſe credit, qui ardenti incipiendi deſiderio iugiter ad profectum ſe vrget & exſtimulat. Vide S. Bernard. epiſt. 254. ad Guarinum. *Tropol. ſemper inchoanda Dei ſeruitus.*

Allegor. & Anagog. Cùm conſummauerit homo legem Moſis, incipiet ſapere legem Chriſti: lex enim eſt initium & vmbra Euangelij: cùm verò conſummauerit Euangelium, incipiet videre Deum; lex enim ducit ad fidem, fides ad ſpeciem & viſionem, ſiue gratia ad gloriam, iuxta illud Chriſti: *qui minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo*, (Ioanne Baptiſta) Matth. 11. Hugo verò de Chriſto explicat: q.d. Cùm Chriſtus conſummatus fuit per paſſionem mortis, incepit viuere per reſurrectionem in gloria, tumque miſit Spiritum ſanctum; quo veniente Apoſtoli conſummati iam in ſchola Chriſti, cœperunt ſapere, & ardere zelo euangelizandi.

VERS. 7. QVID EST HOMO? q. d. Quàm abiectus & vilis est homo præ Dei maiestate? ET QVÆ EST GRATIA; græcè, χρῆσις, id est, vsus, vtilitas, ILLIVS? q. d. Quid vtilitatis homo vilis afferre potest Deo, qui nullo indiget, estque *saddai*, id est, abundantissimus & cornucopiæ; ET QVID EST BONVM, AVT QVID NEQVAM ILLIVS? q. d. *Quid* potest homo Deo boni *aut nequam*, id est, mali, inferre? quid potest Deo aut bene aut malè facere? quid potest bono suo Deum iuuare, aut malo suo lædere? Est antithesis, Dei enim magnitudini opponit exilitatem hominis, vt Deum extollat, hominé deprimat: q. d. Homo præ Deo quàm paruus vilisque est homuncio? quid commodi Deo afferre potest? quid Deo boni vel mali afferre? Nec enim virtutes nostræ Deo aliquid boni, putà laudis, lætitiæ, gloriæ, addere; nec peccata, vt blasphemiæ, doloris aliquid, infamiæ, aut alterius mali irrogare queunt. Rursum *quid*, id est, quantulum, quàm exiguum est *bonum*, vel *nequam*, id est, malum, hominis quàm exigua eius virtus, sapientia, perfectio, sanctitas? quàm exigua eius ira, minæ, blasphemiæ! Esto enim respectu hominis hæc grauia sint mala & peccata; tamen respectu Dei exigua sunt, imò nulla, quia nullam Deo maculam, læsionem aut dolorem afferre possunt: iuxta illud Iob 22. 3. *Quid prodest Deo si iustus fueris, aut quid ei confers si immaculata fueris via tua?* Vnde Syrus vertit, *quid sunt homines, & quæ iactura eorum, & quod lucrum eorum, & quæ gratia eorum, & quæ munditia eorum?* Tigurina, *quid est homo, aut quis est vsus ipsius? quid in re boni est, quidue mali.*

Patheticè S. August. 1. Confess. c. 5. *Quid tibi sum*, inquit, *vt amari te iubeas à me, & nisi faciam irascaris mihi, & numerisingētes miserias?* Soli oriēti & occidenti Æthiopes nonnulli diras imprecantur, ait Plin. lib. 5. c. 8. at Soli nocere vel lucem adimere nequeunt: sic impiorum, qui atri sunt instar Æthiopum, maledicta non sentit Deus iuxta illud Amos c. 9. *Numquid non vt filij Æthiopum vos mihi estis?* Verè Dionys. Carthus. ex Hugone: *Mala mea*, inquit, *pura mala sunt, & mea sunt: bona autem mea nec pura sunt, nec mea sunt.*

Porrò *τὸ quid est bonum, aut quid nequam illius?* præter iam datum sensum varij variè explicant. Palacius Primò, q. d. Quid est bonum aut malum hominis, id est, quantum durat eius felicitas aut miseria in hac vita? vtique paruo tempore, imò momento vno. Nam, vt sequitur, centum anni vitæ eius si comparentur cum æternitate, sunt sicut gutta ad mare, & sicut calculus arenæ ad totum arenæ cumulum. Sic & Rabanus.

Secundò, q. d. O quantum erit hominis bonū, & quantum eius malum in futuro sæculo, cùm tamen ad hoc bonum & malum assequendum tam breue habeat viuendi spatium!

Tertiò, alij, q. d. Quàm pauca sunt hominis bona, & quàm multa eius mala!

Quartò, q. d. Quantula, quàm modica sunt bona & mala, commoda & incommoda, prospera & aduersa, iucunda & tristitia hominis in hac vita! præsertim quia omnia non tantùm in se modica sunt, sed & modico tempore durant, vt sequitur, nil ergo magnum, nil bonum, nil malum, nisi æternum. Si ergo bonum verum ambis, æternum ambi: si malum verum metuis & fuge æternum & formida.

Quartò, q. d. Quantulum est bonum, quod tibi A amici conferre, quantulum malum quod tibi inimici inferre queunt! vtiq; exile & exiguum. Neminem ergo illorum, sed vnum Deum ama & time, qui potest corpus & animam vel beare vel perdere in gehennam, Matth. 10. 25. Hoc est quod ait Deus Isaiæ 51. 12. *Ego ego ipse consolator vos: quis tu vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis qui quasi fœnum ita arescet?*

VERS. 9. NVMERVS DIERVM HOMINVM VT MVLTVM CENTVM ANNI, QVASI GVTTA (ita Romana & Græca, ὡς σταγών, id est, *quasi gutta*; malè ergo multi legunt, *quasi gutte* in plurali) AQVÆ MARIS DEPVTATI SVNT: ET SICVT CALCVLVS ARENÆ, SIC EXIGVI ANNI IN DIE ÆVI] q. d. Vide quàm modicus sit homo, & omnes res humanæ, idque disce ex modico vitæ eius tempore, quod vt summum est centum annorum (quod spatium, ait B Varro lib. 5. vocatur sæculum à senio, eò quod longissimum spatium senescendorum hominum habeatur) vt si qui superstant anni, mortis sint potiùs quàm vitæ: hi autem comparati cum æuo, id est, æternitate, non plus sunt quàm gutta aquæ comparata cum vasto mari, & sicut lapillus arenæ comparatus cum toto arenæ cumulo, imò longè minùs sunt: nam inter guttam & mare, lapillum & arenam, est certa & definita proportio, cùm vtraque finita sint: temporis verò centum annorum ad æternitatem, vtpote finiti ad infinitum, nulla est proportio. Vide ergo quàm parum, imò nihil, sit ætas tua præ æternitate. Complut. *numerum dierum hominis multi anni centum, irrationabilis autem cuique omnibus dormitio. Sicut gutta aquæ à mari, & sicut calculus arenæ, sic mille anni in diebus sæculi*, Romana legunt ὀλίγοι, id est, *exigui* (pro quo C Complut. legunt χίλιοι, id est, *mille*;) vnde illi habent, *sicut gutta aquæ maris & calculus arenæ, sic exigui anni in die eius*; Tigurina clarè, sed liberè, *numerus dierum hominis centū anni, cùm plurimum, nec tuinſquam ex omnibus fuit ex obitu sui vatis. Quantula est aquæ gutta è mari sumpta, & ex arena calculus, tantillum sunt anni mille pro tēpore æternitatis* Græcum enim αἰὼν & sæculum & æuum & æternitatem significat. Dicitur enim αἰὼν quasi ἀεὶ ὤν, id est, semper existens: talis autem est æternitas. Syrus, *numerus vitæ hominis, cùm multum vixerit, centum anni, sicut ad implendum vtrem ex mari, & sicut granum arenæ: mille anni de mundo isto non sunt sicut vnus dies in sæculo futurorum.*

Hine ergo desumpta est communis illa similitudo maris & arenæ ad repræsentandam, & ali- *Modus concipiendi æternitatem.* D quo modo concipiendā (plenè enim ab homine concipi nequit, cùm sit infinita) æternitatem: nimirum vt eam concipias, cogita: si auicula singulis mille annis sorberet vnam guttam è mari, & auferret vnum arenæ granum ex toto arenæ cumulo, qui est in littore maris, totoque mundo, quando tandem, post quod millia, imò milliones annorum exsorberet totum mare, & auferret totam arenæ molem? vtiq; auferret aliquando, sed post plurimos & homini innumerabilis annorū milliones. Gauderet Iudas & damnati, si hæc conditio illis à Deo daretur, vt toto illo tempore gehennæ tormenta subirent, dummodò eo emenso illa finirétur. At verò illa tum necdum finientur, quia tunc non finietur æternitas, sed rursum incipiet, vt nouum mare absorbendum, & noua arenæ moles auferenda sit, & post hanc alia & alia fine fine, quia immēsa & interminа durabit tem-

per

Basiliscus symbolum aeternitatis, qui

per in sæcula sæculorum. Quocirca æternitatem significarunt Ægyptij per basiliscum, quia hic solus inter serpentes vi interfici non potest, quinimò tanta huic vni vis ineſt, vt animalia reliqua solo sibilo fugat: quo audito ferunt omnes auiũ cantus coërceri, fruticesque & herbas non vllo morsu, sed olfactu aspectuque solo enecari; ita Pierius Hierogl.14.pag.131.

Moraliter Hugo: *Gutta aquæ maris*, inquit, notat tria, scilicet vitæ breuitatem, inconstantiam & amaritudinem: breuitatem, notat τὸ *quasi gutta*; instabilitatem, τὸ *aquæ*; amaritudinem, τὸ *maris*.

Nota præpositionem *in*, quæ est in Græco ἐν ἡμέραις αἰῶνος, *in diebus æternitatis*: q.d. Quod est gutta in mari, hoc sunt centũ anni in æternitate: quod est lapillus vnus inter innumeras maris arenulas, hoc sunt centum anni inter annos innumeros æternitatis. Si guttam initicias in mare, ilicò mare illam sorbet & absorbet, vt nusquam appareat, quasi ipsa iam non esset, essetq; nihil; injice pariter centum annos vitæ tuæ in æternitatem, æternitas illos sorbebit, illique videbuntur esse nihilũm. Hoc est quod canit Psaltes Psal.89.v.4. *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna quæ præteriit.* Et S.Petrus 2.ep.c.3.8. *Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.* Vide ibi dicta.

Hoc cogitabat Reuerendissimus D.Godefridus nuper Episcopus Bambergensis, cuius hæc erat gnome, qua se quasi aeri stimulo ad omnem virtutem pungebat: *Omni momento fio ad ostium æternitatis.* Omni ergo momento viuam æternitati; vide dicta in fine Leuitici. Idem per vmbram viderunt Philosophi. Vnde Cicero Tusc.l.2. *Contemno*, inquit, *magnitudinem doloris, à quo me breuitas temporis vindicabit, antè penè quam inuenerit.* Idẽ Seneca lib.6.Natural.quæst.c.32. *Omnia*, inquit, *feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus, ac longũ, quia finitum est.* Quod iudicium omnium Philosophorũ esse asseuerat idem lib.1.de Tranquill.c.10. *Sic enim*, inquit, *philosopho hæc omnia, quæ sub aspectum cadunt, siue bona, siue mala sint, propter breuitatem vel fortiter ferenda, vel facilè contemnenda docuerunt.* Simonides apud Plutarch.lib. de Consolat. *Mille*, inquit, *& centum annorum milliа cum æternitate collata, sunt vt punctum temporis, imò vt puncti breuissima particula.*

Vers.9. PROPTER HOC PATIENS EST DEVS IN ILLIS, ET EFFVNDIT SVPER EOS MISERICORDIAM SVAM] q.d. Quia tanta est hominis miseria, hinc sustinet eam, subleuatque immensa Dei misericordia: magna enim miseria illex est prouocans magnam misericordiam. Breuitas ergo vitæ nostræ sicut nos ad humilitatem, ita Deum ad patientiam excitat, ne, si statim supplicia irroget, & vitam nostram breuiorem reddat, & nos quos diligit, à se reiectos in perpetuum amittat. Pro *patiens est*, græcè est, μακροθυμεῖ, id est, *longanimis fuit*; ita Romana; sed Complut. legunt cum Nostro in præsenti μακροθυμεῖ, id est, *longanimis est*; sic & Syrus. Similiter pro *effundit*, Noster legit in Græco ἐπέχεεν, iam legunt in præterito ἐξέχεεν, id est, *effundit*; ita Romana. Complut. legunt in futuro ἀφέξεται, id est, effundet. Verùm more Hebræo per vnũ tempus siue præsens illud sit, siue præteritum, siue futurum, significantur cetera duo: effundit ergo tum in præsenti, tum in præterito, tum in futuro, id est, effundit, effudit & effundet

A Significatur enim mos, cõsuetudo & indoles Dei semper miserentis. Vnde Tigurina vertit, *propterea Deus patientia vtitur in homines, & effundit in eos misericordiã suam*: q.d. Deus patiens est in tolerandis tot hominum criminibus, ne statim fulmine vindictæ in eos detonet: idem est longanimis in exspectando, vt resipiscant; ac misericors, dum eos sua gratia præuenit, incitatque ad pœnitentiam, ac pœnitentes in pristinam amicitiam recipit.

VIDIT PRÆSVMPTIONEM CORDIS EORVM QVONIAM MALA EST, ET COGNOVIT SVBVERSIONEM ILLORVM QVONIAM NEQVAM EST] q. d. Vidit Deus homines à corrupta natura, & innato superbiæ vitio pronos ad præsumptionem, vt multa sibi assumant & prælumant, audeantque Dei legem & voluntatem transgredi & violare: *cognouit* pariter eorum *submersionem*, græcè καταστροφήν, id B est, perditionem, excidium, interitum, lugubrem finem vitæ quasi tragœdiæ eorum (alludit enim ad tragœdias quæ læta habent initia, sed in cædes & funera desinunt, vnde tristis hic earũm finis vocatur catastrophe,) *quoniam nequam*, id est, valdè misera, dolorosa & lugubris, *est*. **Vers.10.**

Nota. *nequam* sæpè vlurpatur ab Ecclesiastico, non pro impio & scelerato, sed pro molesto, doloroso, afflictiuo. Sic Plinius lib.14.c.20. aceti nequitiam vocat acrimoniã & mordacitatem. *Acuti*, inquit, *nequitiæ ineſt virtus magnos ad vſus.* Idem lib.12.c.25. *Nequissimè*, inquit, *gummi, quoniã ipsum quoq; inhæresit.* Sic Festus ex Lucilio vocat aurum nequam auribus, quia scilicet lædit aures suo pondere, dum eas incidit ex eisque suspenditur. Sic nequam vitis vocatur à Columella lib.3.c.10. & nequam liber ab Ouidio lib.2.de Tristibus. *Nequam pro molesto. Præsumptionis schema.*

C Porrò præsumptionem graphicè depingit S. Bernard.tract.de Grad.humilit.in 7. *qui alios*, inquit, *se præcellere putat, quomodo non plus de se quam de aliis præsumat? primus in conuentibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus accedit, non missus se intromittit, recordinat ordinata, reficit facta; quidquid ipse non fecerit aut ordinauerit, nec rectè factum, nec pulchrè existimat ordinatum: iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturis.*

IDEO ADIMPLEVIT PROPITIATIONEM SVAM IN ILLIS] q.d. Ob tantam eorum miseriam, putà pronitatem in malum, priusquam vitam finiant, tristemque catastrophen iam dictam sortiantur, si ad Deum redeant, eiusq; gratiam implorent; plenam pœnitentibus exhibet propitiationem, vt eis peccata condonet, & insuper sua gratia & iustitia D eos donet, quin & ideirco OSTENDIT EIS VIAM ÆQVITATIS] per decalogum & legem Script. traditam, perque lumen tum naturale rationis, tum supernaturale fidei & gratiæ menti eorum inditum. Vbi recordare, ait Palacius, quòd serpens proposuit homini cibum interdictum, promittẽs futurũ vt essent dij. Irrepsit hæc diuinitatis cupiditas in animos omnium: nemo enim ferè se natum ad obediendum legi diuinæ meditatur. Hæc est hominum mala superbia. Inde in Adam facta subuersio est. Quia ratio quæ summum locũ habere debuit, in imo iacet: contra cupiditas quæ erat in imum deiecta, summum locum obtinuit. Ergo videns Deus superbiã hominis ex dæmone natam, videnſque subuersum hominem, cupiditate in eo tyrannidem exercente, misereturque tantæ miseriæ. O summam Dei misericordiam! Grauissimæ iniuriæ, quæ nos solent ad grauissi- **Vers.11.**

mam iram prouocare, hæ illum ad summam miserationem ferè compellunt.

Græca de more concisa duos hos Latinos versus coarctant in vnum hunc: *Vidit & cognouit subuersionem eorum, quoniam mala est, ideò multiplicauit misericordiam suam*; & Syrus, *quia cognouit quòd finis eorum malus est, propterea multiplicauit veniam eorum*; Tigurina vero planius, vt noster, *vidit & cognouit malam esse eorum arrogantiam animi & euersionem, propterea placabilitatem suam amplexus est, & ostendit ipsis viam æquitatis.*

Præclarè Rabanus: *Quis sufferat*, inquit, *fragilitatem nostram, nisi bonitas conditoris nostri, qui indignos fouet, ingratos pascit, contemptores tolerat, auersos reuocat, & conuersos ad pœnitentiam misericorditer suscipit, & omnium peccatorum largissimam veniam tribuit? Vnde quid tantæ pietati condignum possumus rependere, aut quid retribuere Domino pro omnibus quæ retribuit nobis, nisi hoc quod Psalmista ait: Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Decantúsque gratulando cum eodem Propheta: Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Misericors & miserator Dominus, patiens & multùm misericors. Suauis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Laudem Domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomen sanctum eius in æternum, & in sæculum sæculi.*

VERS. 12. MISERATIO HOMINIS CIRCA PROXIMVM SVVM: MISERICORDIA AVTEM DEI, SVPER OMNEM CARNEM] Commendauit Dei misericordiam ex sua intrinseca bonitate & immensitate, nunc eamdem commendat comparando & præponendo eam misericordiæ hominis, idque per triplicem antithesin. Prima est, quòd *misericordia hominis* sit erga proximum sibi æqualem; *Dei autem* sit erga *omnem carnem*, quæ infinitè Deo est minor & vilior. Secunda, quòd *hominis misericordia* arctetur ad vnum alterúmve proximum, id est aliqua ratione sibi coniunctum; *Dei* verò *misericordia* se dilatet ad *omnem carnem*, id est, ad omne animal, ac præsertim ad omnem hominem: nullum enim animal tantam experitur Dei in se clementiam & beneficentiam, quantam homo. Tertia, quòd homo misereatur *proximi*, id est, coniuncti & amici; Deus verò *omnis carnis*, id est, tam inimicorum, quam amicorum. Simul hac comparatione incitat hominem, vt in omnes dilatet viscera misericordiæ suæ, tum, vt Deum imitetur; tum, vt eius maiorem in se misericordiam prouocet & conciliet. Syrus vertit: *misericordia hominis erga cognatos suos, & misericordia Domini erga omnes factu-*
ras suas.

VERS. 13. QVI MISERICORDIAM HABET, DOCET, ET ERVDIT QVASI PASTOR GREGEM SVVM] *Qui*, scilicet, non homo, (vt vult Lyran.) sed Deus, misericordiam habet, & suos docet & instruit, sicut pastor suum gregem curat, instruit & pascit. Patet ex Græco, ex quo sic clarè, sed suo more liberè vertit Tigur. *misericordia hominis tendit in proximũ ipsius, at misericordia Domini mortales omnes castigat, erudit, docet & reducit vt pastor gregem suum*; Syrus, *docet, erudit, instruit & conuertit eos* (facturas suas) *sicut pastor bonus gregem suum.* Hoc est quod exultans agnoscit sibique gratulatur Dauid Ps. 22. 1. *Dominus regit me* (hebr. *pascit me*; S. Hieron. *Dominus pastor meus*;) & (ideireo) *nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* Et Ps. 73. 3. *Vt quid, Deus, repulisti in finẽ, iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ?*

A Et Ps. 79. 2. *Qui regis Israel intende: qui deducis velut ouem Ioseph.* Et Ps. 94. 7. *Quia ipse est Dominus Deus noster: & nos populus pascuæ eius, & oues manus eius.* Et Ps. 118. 176. *Erraui sicut ouis quæ perit: quære seruũ tuũ*

Vbi Nota. Cetera animalia si à via aberrent, in eam redire possunt; at ouis ita simplex & stolida est, vt, si semel aberret, in viam non redeat, nisi in eã à pastore reducatur, vt docet Aristot. li. 9. Histor. anim. c. 3. & S. Basil. in c. 13. Isaiæ, sic peccator aberrans à lege Dei, in eã redire nequit, nisi à pastore Deo reducatur per gratiam præuenientem & illuminantem, quæ ei viam ostendat & præmõstret. Quocirca Romæ in antiquissimis templorũ imaginibus, Christus pingitur quasi pastor ouem perditam homero gestans, & ad gregẽ reducens. Idipsum in se agnoscens S. August. l. 10. Confess. c. 27. ingemiscẽs exclamat: *Serò te amaui pulchritudo tam antiqua & tã noua, serò te amaui, &c. Vocasti & clamasti, & rupisti surditatẽ meã: coruscasti, splenduisti, & fugasti cæcitatẽ meã: flagrasti* (alij legunt *fragrasti*,) *& duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustaui & esurio, & sitio. Tetigisti me, & exarsi in pacem tuam.*

Omnia errant non redeũt in viam nisi reducatur sic & peccator.

B

VERS. 14. MISERETVR EXCIPIENTIS DOCTRINAM (ita Rom. & Græca: perperam ergo Complut. legunt *miserator*, vel, vt alij, *misereatur, excipiens doctrinam*: quod Lyran. exponit, q.d. Homo qui miseretur & docet, vt præcepit, misereatur in effectu; *excipiens doctrinam misericordiæ*, id est, confirmans doctrinam suam per exercitium operis: nam in moralibus magis mouent facta quàm verba) MISERATIONIS, ET QVI FESTINAT IN IVDICIIS EIVS] q.d. Deus qui misericordiam habet, vt præcepit, miseretur eius qui excipit doctrinã suam, *misericordiæ*, id est, è misericordia profectam; vel *misericordiæ*, id est, quæ de misericordia, vt, scilicet proximorum misereamur, præcepta sancit; nimirum eius *qui festinat* vt ambulet *in iudiciis*, id est, præceptis & mãdatis, *eius*. Hunc sensum clarè indicant Græca, quæ ita Tigur. vertit, *disciplinam admittentium miseretur, item qui iura sua studiosè consectantium*; & Syrus, *beati qui annuntiant misericordiam eius, & qui suscipiunt iudicia eius.* Hinc dilce hoc dogma: vt elicias in te misericordiã Dei, obedias legi & voluntati Dei, & à peccato cõuertere ad Deum, ac præsertim miserere proximorum, nam *beati misericordes, quoniã ipsi misericordiã consequentur* Matt. 5. Hæc enim si nõ æqua & cõdigna, certè congrua est talionis diuinæ lex. Vnde misericordes in die iudicij audiet à Christo: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratũ vobis regnũ à constitutione mundi, esurini enim, & dedistis mihi manducare*, Matth. 25. 34.

C

D Nota. *Tò doctrina misericordiæ* tripliciter exponi potest. Primò, q.d. Doctrinam ex misericordia Dei manantem; Secundo, q.d. Doctrinam de miserendo aliis; Tertiò, q.d. Doctrinam qua Deus docet se velle misereri impiorum, vt ad se cõuertantur. Erat Augustinus peruersus, erat & Saulus, inquit Palacius, Deus sua miseratione erudiuit corda eorum doctrina conuersionis, quæ est *doctrina misericordiæ*. Illi eam doctrinam exceperunt: ideo misertus est Dominus eorum, dans scilicet, eis gratiam & postea felicitatem.

Nota Secundò *tò festinat in iudiciis eius*, quia Deus gratiam suã nõ effundit in torpidos & lentos sed in alacres & festinos, qui scilicet ferueat in studio virtutũ & cursu ad perfectionem. Vnde sponsa audit sponsum se inuitantem: *Surge propera amica mea*, Cant. 2. 10. Festina igitur tuos defectus cor-

corrigere, festina te humiliare, & pati quælibet aduersa, festina exercere opera charitatis; sic copiosam Dei gratiam elicies. *Deus enim præsentior est diligentibus, negligentibus abest*, ait S. Ambros. lib. 9. in Luc. c. 10. Idem lib. 4. in c. 4. Lucæ, loquens de Naaman à lepra curato ab Eliseo: *Nemo*, inquit, *sanatus ostenditur, & maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati. Nõ enim dormẽtibus diuina beneficia, sed obseruantibus deferuntur.*

VERS. 15. FILI IN BONIS NON DES QVERELAM, ET IN OMNI DATO (hoc enim est Græcum δόσει, pro quo tamen Complut. legunt δώρῳ, id est, *inopia*, vel *precatione* & postulatione) NON DES TRISTITIAM VERBI MALI] Appositè misericordiæ Dei subiungit misericordiam hominũ: Dei enim misericordiam imitari debet homo. Simul explicat hic *doctrinã misericordiæ*, de qua v. præced. scilicet, vt misereamur non tantùm facto, sed & verbo. Iã Primò, Syrus sic vertit, huncque dat sensum, *fili mi, eũ qui benefacit proximo suo; ne prohibeas, & eum, qui dat ne ledat oculus tuus.* Secundò, alij, q. d. Actionibus bonis, putà virtutum, nullam addas circumstantiam vitiosam: hæc enim vitiat totam actionem. Bonum enim est ex integra causa, malum ex singulis defectibus, vti docet Philosophus. Tertiò, & genuinè, q. d. *In bonis*, id est beneficiis præstandis non sis morosus, acerbus, onerosus, vitiosus, fraudulentus, aut talis vt iure quis de te queri, teque reprehendere possit. Pro *querelã* enim græcè est μῶμον, id est, reprehensionẽ, vituperiũ, maculam: hanc enim significat Hebræum מום *mum*; vnde Græcum μῶμος. q. d. Ne des maculam in gloriã tuam, ne maculam iniicias in eleẽmosynã tuam. *Et in omni dato* (dono quod das) *nõ des tristitiã verbi mali*, quo, scilicet, eum cui das, contristes: vel quia ostendis te inuitè & ægrè dare, vel quia eũ cui das taxas, improperas, cõuitiis, & probris incessis: q. d. Eleëmosynam da, & confer beneficium, non ex tristitia, sed ostendendo hilaritatẽ vultu & verbis beneuolis: nam *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Cor. 9. 7. Vnde ex Græco sic clarè vertit Vatabl. *in rebus bonis, fili, ne adhibeas reprehensionem, nec ullo in dono verbo mali molestiam*; alij clariùs, *fili beneficiis ne addas reprehensionẽ, nec ulli dono molestiã verborum.* Hęc enim omnem beneficij gratiam tollit, inquit Iansenius: nã in beneficiis conferẽdis maximè spectatur animus beneuolus, cuius index est sermo similis. Citat hunc locum Isidor. Pelus. lib. 4. ep. 118. *Ecce*, inquit, *sermo melior est dono; vtraq; autem sunt penes virũ qui pollet gratia.* Vnde infert: *Non enim ab ipsa dationis magnitudine vel paruitate, sed ex animi proposito eleëmosyna æstimatur; quandoquidẽ etiã sermo approbatione dignus cẽsetur.* Sic & Saluianus lib. 1. ad Eccles. Catho. *Oblata*, ait, *nõ pretio, sed affectu placẽt; nec enim animus datis datis, sed animo commẽdantur data; nec pecunia fidem infirmat, sed pecuniam fides.*

Beneficentia fit hilaris.

Præclarè Seneca lib. 2. de Beneficiis c. 3 cũ docuisset beneficium dandum esse lubenter, citò, indubitanter, addit: *Itaque lætus faciet* (beneficus,) *& induet sibi animi sui vultũ. Ingentia quorundam beneficia silentiũ, aut loquentis asperitas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cùm promutterent vultu negantiũ. Quanto melius, adiicere bona verba rebus bonis, & præ dationem humana benignaq; cõmendare quæ præstes? vt ille se colligat quòd rarior in rogando fuit. Adiicias licèt familiarẽ querelam: Iratior tibi, quod, cùm aliquod desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tã diligenter rogasti, quòd quemquã adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum huius postea quidquid desiderabas, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet quàm illud quidquid est ad quod petendũ venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, ducet sibi, Magnum hodie lucrum feci. Male quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic enim animo numquam parem referam gratiam.*

Portò beneficentia exigit vultus animiq; hilaritatem, verborumq; beneuolentiam, iuxta illud: *Qui miseretur in hilaritate*, Rom. 12. 8. Rationem à priori dat S. Thomas 1. 2. q. 32. art. 2. *Benefacere alteri*, inquit, *est delectabile per comparationem ad triplex principium. Quorum vnum est facultas benefaciendi, & secundùm hoc benefacere alteri sit delectabile, in quantum per hoc fit homini quædam imaginatio abundantis boni in seipso existentis, ex quo possit aliis cõmunicare: & ideò homines delectantur in filiis, & operibus propriis, sicut quibus communicant proprium bonum. Aliud principium est habitus inclinans, secundùm quem benefacere sit alicui connaturale: vnde liberales delectabiliter dant aliis. Tertium principium est motiuum, putà cùm aliquis mouetur ab aliquo quem diligit, ad benefaciendum alicui: omnia enim quæ facimus, vel patimur propter amicum delectabilia sunt, quia amor præcipua causa delectationis est.* *Ratio à priori.*

VERS. 16. NONNE ARDOREM REFRIGERABIT ROS, SIC ET VERBVM MELIVS QVAM DATVM] Græca, *nónne ros æstum sedat* vel *mitigat? sic & sermõ potior est quàm donum.* Comparat sermonem beneuolum rori; sicut enim ros leuiter stillans calorem hominum, animalium & frugum temperat, sed ita vt nullam molestiam, sed magnam suauitatem afferat; sic & sermo iucundus miseriam, quę afflictum quasi æstus cruciat & vrit, suâ suaui loquentiâ refrigerat & recreat, ita vt nullam molestiam, sed magnam consolationẽ & lætitiam afferat. Ex aduerso sermo asper est instar grandinis & procellæ, quę etsi æstum refrigeret, tamen suo impetu homines & fruges percutit, percellit & sternit. *Verbum* ergo bonum *melius quàm datum*, quia vtilius & aptius ad tollendam miseriam & afflictionem inopis, quàm ipsum donum. *Nam ingratum faciunt bonum donum verba inuriosa*, ait Rabanus.

Huic simile est, vt in eadem roris analogia persistam, quod tradit Plinius lib. 9. c. 35. margaritas esse coagulũ roris cælestis, ac proinde pro varietate cæli sereni vel turbidi candidas vel lordidas formari. *Hos*, inquit, *vbi genitalis anni ĩstimulauerit hora, pandentes sese quadam oscitatione, impleri rosciido ceptu tradunt, grauidas postea exiti, partumq; concharum esse margaritas pro qualitate roris accepti, si purus influxerit, candorem conspici, si verò turbidus, & fœtum sordescere: eumdem pallere, cælo minante conceptum: ex eo quippe tumescere, cæliq; eis maiorem societatem esse quã maris, inde nubium trahi colorem, aut proclaritate maxima serenã.* Beneficia enim & gratiæ sunt quasi margaritæ, rore beneficentiæ concretæ, quibus si vultus & verborum hilaritas addatur, hilarescunt; sin verò amaritudo & acerbitas, sordescunt & mœrorem afferunt. Quocirca sapienter S. Augustin. in Ps. 103. conc. 1. *Supplicem*, inquit, *nullum spernas, & eum cui dare non potes quod petierit, non spernas: si potes dare, da: si non potes, affabilem te præsta. Coronat intus Deus voluntatem, vbi non inuenit facultatem. Nemo dicat. Non habeo: charitas non de sæculo erogatur.* *Beneficia sunt quasi margaritæ. Cor 1*

Myſticè noſter Iac. Aluarez de Paz de Exterm. mali l.1 par.2.c.6. Datum inquit, aliquod donũ cœleſte ſignificat, aut aliquem actum virtutis, vt pura abſtinentię aut humilitatis, quo Dominus animam iuſti multiplicat, & verbum internum ſermonem deſignat, quo anima ſuas infirmitates in oratione pandit, aut certè quem ipſa in receſſibus cordis è cœlo demiſſum audit. Hoc verbum rori comparatur, quia ſicut ros æſtiuum calorem temperat, & corpora calore fatigata recreat ita oratio & mutua cum Domino collocutio, omnem æſtũ carnis refrigerat. *Incumbamus gemitibus aſſiduis*, inquit S. Cyprianus lib.1.epiſt.1. & *deprecationibus crebris. Hæ ſunt enim nobis arma cæleſtia, quæ ſtare & perſeuerare fortiter faciunt. Hæc ſunt munimenta ſpiritualia, & tela diuina quæ protegunt.*

VERS.17. NONNE ECCE VERBVM SVPER (id eſt, melius quàm) DATVM BONVM? SED VTRAQVE CVM HOMINE IVSTIFICATO] Græcè, κεχαριτωμένον, id eſt, gratioſo vel gratia pleno, gratia, inquam apud Deum æquè ac homines, ideoque *iuſtificato*, quia gratia gratum faciens iuſtificat, ſecumque adducit iuſtificationem. Complut. legunt κεχαριτωμένον, id eſt, gratioſa, q.d. Vtraque apud hominem gratioſa, vtraque homini gratiam conciliant; Tigurina, *nónne ecce munere præſtantior eſt oratio? ceterùm in homine gratioſo vſus vtriuſque eſt; alij, nónne ecce ſermo dono melior eſt? & amicus ſum apud hominem gratioſum*; Syrus, *eſt enim verbum bonum quod dono melius eſt, & vtrumque ſuper hominem ſeruantium* q.d. Experientia docet, & quiſque in alijs idipſum videt, imò in ſeipſo ſentit nimirum magis leniri mentis afflictionem ex verbo blando, quam ex dono: quam ingratum eſt donũ quod datur veris aſperis, ex aduerſo verba blanda grata ſunt, etiamſi deſit donum. Verba ergò blanda cõdiunt donum, ſicut ſal omnem cibum condit & ſapidum facit; adeò, vt, ſi ſal deſit, cibus omnis licèt optimus, ſit inſulſus & inſipidus, & ſicut ſaccharum, quod omnem rei amaritiem dulcorat.

Porrò ne quis diues pauperi det ſolùm bona verba, nec eius inopiæ neceſſaria largiatur, dicatque illud: *Ite in pace, calefacimini & ſaturamini*, Iacob.2. ſubdit Sapiens: *Et vtraque cum homine iuſtificato*: q.d. Gratioſus & iuſtus vtrumq; præſtabit, ſcilicet tam datum, quàm verbum bonum: ita largietur verbum bonum, vt non omittat datum. Hoc eſt quod ait S. Ioannes epiſt.1.c.3. *Filioli mei nõ diligamus verbo nec lingua, ſed opere & veritate.* Et S. Gregor.21.Moral.c.14. *Dilectio noſtra ſemper exhibẽda eſt, & veneratione ſermonis & muneris largitatis.* Et S. Chryſoſt. lib.3.de Sacerdotio ante finẽ: *Donũ ipſum*, inquit, *donantis vultus geſtuſq; conduplicat.* Idq; probat ex hiſce Siracidis verbis, quæ ſic legit: *Nónne ros ardorem tollet? Sic verbum melius quã datũ. Ecce enim verbũ ſupra dona ipſa excellens bonum, vtrumq; autem vir gratus præſtat.* Idẽ in c.18. Geneſ. homil 41. *Idcirco*, ait, *& ſapiens quidã dicebat: melior ſermo quàm munus. Sæpè enim ſermonis obſequiũ magis recreat accipientem, quàm donum ipſum. Proinde ſiẽtes hoc, ne ſimus difficiles erga eos, qui ad nos accedunt. Quòd ſi poterimus, eorũ inopiam ſublenare, hoc faciamus cum gaudio lætitiæq; magna, non vt præbentes aliquid, ſed vt ab eis accipiẽtes. Quod ſi non poſſumus, ne ſimus aſperi in eos, ſed vel verbis eorũ curam agamus, & cum manſuetudine reſpondeamus eis. Quare enim durè compellas eum? Nũ cogit? rum vim facit? erat, ſupplicat, obſecrat. Qui autem hoc facit, contumelia dignus nõ eſt. Quid dicit? erat & ſupplicat, innumera bona apprecatur: & hæc omnia facit pro vno obolo; & neque illum erogamus. Et quam aſſequemur veniam? quam habebimus defenſionem?*

Deus eleemoſin. accipit magis quàm dat.

VERS.18. STVLTVS ACRITER IMPROPERABIT, ET DATVS INDISCIPLINATI TABESCERE FACIT OCVLOS] Græca, *ſtultus odiosè exprobrat, inuidiq; donum tabefacit oculos*; Syrus, *Stultus improperat antequam faciat gratiam, donum impij conſumere facit oculos.* q.d. Verè inſipiens eſt & ſtultus qui χάριν, id eſt gratiam, facit ἀχαρίτως, vt habent Græca, id eſt, ingratè, infacetè & inſipidè, quia Charites deformat, gratiæq; adimit gratiam, qui, ſcilicet, cùm quippiam donat pauperi vel afflicto, illi exprobrat inopiã, mendicitatem, inertiam, importunitatem, &c. hic enim *donus*. id eſt donum, *indiſciplinati*, id eſt, hominis ſtulti aut ruſtici, græcè βαιοκάνου, id eſt, inuidi (ſic enim c.14.v.6. auarum vocauit *inuidum*, quia ſibi & aliis vſum opum inuidet) *tabeſcere facit oculos pauperis*, dum eum contriſtat, affligit, pungit, cruciat ſuis impropertis, ſua impudentia, duritie, aſperitate. Nam vt ſapienter ait S. Gregor. 21. Moral. c.14. & ex eo Rabanus: *Sunt nonnulli, qui mox vt abegenis fratribus fuerint neceſſaria poſtulati, poſt dona largituri in eos priùs contumelioſa verba iaculantur: qui vt rebus miniſterium pietatis perficiunt, verbis tamen gratiam humilitatis perdunt; ita vt plerumque videatur, quòd illatæ iam iniuriæ ſatisfactionem ſoluunt, cùm poſt contumelias dona largiuntur. Nec magni eſt operis quòd poſtulata tribuunt, qui ipſo dationis ſuæ munere vix eumdem exceſſum ſermonis regunt, quibus bene hoc loco dicitur: In omni dato non des triſtitiam verbi mali.* Et paulò poſt: *Ecce verbum ſuper datum bonum, & vtraque cum homine iuſtificato: videlicet, vt datum exhiberi debeat per pietatem, & bonum verbum tribui per humilitatem.*

Qui dona inuitè, dant panem lapidoſum miſtum.

Quare qui eleëmoſynis ſuis miſcent iurgia aut verba aſpera, dant panem arenâ aut lapillis miſtum, qui dentes lædit & palatum corrumpit. Aut potiùs vnâ manu dant panem, altera alapam infligunt. Audi Senecã lib.2.de Beneficiis c.7. *Fabius Verrucoſus beneficium ab homine duro aſperè datũ, Panem lapideſum vocabat, quẽ eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. Tiberius Cæſar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt ære alieno eius ſuccurreret, edere illũ ſibi nomina creditorũ iuſſit. Hoc non eſt donare, ſed creditores cõuocare. Cùm edita eſſent ſcripſit, Neperi iuſſiſſe ſe pecuniã ſolui; adiectâ contumelioſâ admonitione, effecit, vt nec æs alienũ haberet, nec beneficiũ. Liberauit illum à creditoribus ſibi non obligauit.* Idem lib.2.c.15. *Sæpè*, inquit, *nihil intereſt inter amicorũ munera & hoſtiũ vota.* Quocirca Epaminõdas ſpreuit munera Artaxerxis & Iaſonis, Alcamenes Meſſeniorum, Phociõ Mitilli & Alexandri, ait Plutarch. in Laconicis Socrates Alcibiadis, & Ephialtes amicorum, teſte Æliano lib.9. Rurſum Seneca lib.2. de Beneficiis c.4. *At plerique*, inquit, *ſunt qui beneficia aſperitate verborum & ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone vſi, ea ſuperbia, vt impetraſſe pœniteat.* Et l.1. c.1. pleraque enumerat vitia, quę noſtra beneficia corrumpunt, atque inter alia ſic diſſerit: *Quis non, cùm aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes ſimulauit, longis ſermonibus, & de induſtria, non inuenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, & varijs artibus properantes meaſſitates eluſit? In anguſto verò comprehenſus, aut diffluit, id eſt, timidè negauit; aut promiſit ſed difficulter, ſed ſubductis ſupercilijs, ſed malignis & vix exeuntibus*

bus verbis. Nemo autem libenter debet, quod non accepit sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molesta careret, dedit? Ac nō longo verborum interstitio: *Vtique non contumeliosè: nam cùm ita natura comparatum sit, vt altiùs iniuria quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat; quid exspectas qui offendit dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscat.* Lege S. Chrysost. hom. 11. in epist. ad Hebræos, vbi multis suadet eleëmosynam ita pauperibus erogandam, vt omnis absit contumelia & iniuria. Denique Cato in Distichis ita præcipit:

Gratior officijs quo fis, mage charior esto;
Ne nomen subeas, quod dicitur, efficerde.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De præparatione ad iudicium.

Vers. 19. Ante iudicium para iustitiam tibi; & antequam loquaris, disce.

20. Ante languorem adhibe medicinam, & ante iudicium interroga te ipsum, & in cōspectu Dei inuenies propitiationem.

21. Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conuersationem tuam.

22. Non impediaris orare semper, & ne verearis vsq; ad mortem iustificari: quoniam merces Dei manet in æternum.

23. Ante orationem præpara animam tuam: & noli esse quasi homo qui tentat Deum.

24. Memento iræ in die consummationis, & tempus retributionis in conuersatione faciei.

25. Memento paupertatis in tempore abundantiæ, & necessitatum, paupertatis in die diuitiarum.

26. A manè vsque ad vesperam immutabitur tempus, & hæc omnia citata in oculis Dei.

27. Homo sapiens in omnibus metuet & in diebus delictorum attendet ab inertia.

28. Omnis astutus agnoscit sapientiā, & inuenienti eam dabit confessionem.

29. Sensat. in verbis & ipsi sapienter egerunt: & intellexerunt veritatē & iustitiā, & impleuerunt prouerbia & iudicia.

30. Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere.

31. Si præstes animæ tuæ concupiscētias eius; faciet te in gaudiū inimicis tuis

32. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis: assidua enim est cōmissio illorum.

33. Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, & est tibi nihil in sacculo: eris enim inuidus vitæ tuæ.

A ANTE IVDICIVM PARA IVSTITIAM TIBI, ET ANTEQVAM LOQVARIS, DISCE] A misericordia descendit Sapiens ad prudentiam siue prouidentiam, datque præcepta de iis, quæ ante opus prudenter præmittenda sunt (vnde posset hæc vocari lectio de Anterioribus) vt opus felicem sortiatur exitum, quæ omnia eò tendunt, vt doceat nos ante Dei iudicium præmittere bona opera, vt illud felix fauslumque experiamur: Vndè sæpiùs ingeminat τὸ *ante iudicium*: q.d. Hæc *præsidia*, hæc præiudicia ante eant iudicium: hæc Anteprædicamenta iudicij sunto. Ad litteram verba hæc cùm sint generalia, de quolibet iudicio accipi possunt: q d. Compariturus in tribunali hominum, sed maximè Dei, priùs fac vt causa tua sit iusta. Sic enim à iusto iudice non metues condemnationē, B sed securus faustam sententiā exspectabis. Similiter antequam alios doceas, prior ipse disce, ne asseras, neue loquaris quod nescis, quodque fortè falsum est; vnde iustè vt temerarius doctor vel assertor damneris; quamquam Græca hoc ad sequens referant, eumque combinent: hoc modo: *Antequam loquaris, disce, & ante languorem* vel *morbū sanare*. Porrò Palacius sic explicat: q.d. Antequam loquaris, id est, respondeas Christo examinanti te in die iudicij, nunc dilce benefaciendo, quod tunc eum lætitia respondeas. Omnia enim hæc spectant præparationem ad iudicium. Verùm aptiùs sic explices: Sicut locuturus priùs discit quid loquatur: sic tu locuturus & respōsurus Christo iudici te examinanti, priùs hîc dilce practicè bene viuendo quod tunc respondeas.

Ita iudicij diuini iugiter memor, ad illud assiduè se comparabat S. Iulianus Anachoreta, de quo ita C scribit S. Ephrē, illi familiaris in eius Vita: *Et quēadmodum qui carcerali detinentur custodia, cum coram tribunali iudicij producendi sunt, præ timore & angore plorant: sic & beatus Iulianus assiduè tremendi tribunalis Christi recordabatur: quare & continenter flebat, iudicium futurum cogitans. Vbi autē compunctio & lacryma & humilitas, ibi nequaquā inflabilitas, & quæ tumque res peruersa ac improba regnat: sed optimus ordo viget, ac disciplina, & omnis res bona. Vbi vero ista non adsunt; multum à scopo, qui quæritur, aberratur.*

ANTE LANGVOREM ADHIBE MEDICINAM, ET ANTE IVDICIVM INTERROGA TE IPSVM; ET IN CONSPECTV DEI INVENIES PROPITIATIONEM] Primò, q.d. Cùm ex inappetentia, dolore, lassitudine, aliisque indispositionibus quasi symptomatibus & signis præsentis, vel sentis, initia morbi, ilicò occurre & remedium adhibe, quo morbum auertas. Remedium est triplex: Primum est, abstinentia, ieiunium, dieta; Secundum, exercitium corporis; Tertium, pilulæ, aliaque catapotia. Hæc enim humores superfluos, & noxios, qui morbum causant, vel exhauriunt, vel consumunt: vnde sunt multi qui semel vel bis quotannis, putà in verè & autumno, catapotiis corpus purgantes, viuunt vitam sanam & longæuam. Alij idem faciunt per abstinentiam & exercitium. Vnde Ioannes Salisberiensis lib. 8. de Nugis curialium & vestigiis Philosophorum c. 6. *Ferunt*, ait, *Galenum semper decimæ diei abstinentiam, tutæ efficacissimæ & salubertimæ medicinalis curæ vndixisse: aut facilè posse, nisi corruptioris naturæ fuerit morbus grauioribus subiacere, qui decima quaque, die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima dieta transigit vitam.* Et Cælius Rhodiginus lib. 30. Antiqu. lect. c. 12. *Memorie*, ait, *prodi-*

Abstinentia auertit morbos.

Exemplum Galeni.

proditum est, Galenum centũ & quadraginta annos vixisse, tantâq; in cibo & potu abstinẽtia vsum, vt ad sextetatem nunquã comederit aut biberit, nec crudũ quidquam vnquam gustarit: vnde fit factum, vt edorificum semper ambitum seruaret, & citra vllam omnino affectionem sola deficeret senectute; hinc etiã adagio exorto vt Galeni valetudinẽ dicamus, pro ea quæ vltra humanum captũ nimis sit prospera, minisq; insessa. Suidas tamen Galeno tantùm dat annos 70. alius 87. floruit sub Antonino pio Imp. Sunt & hodie Religiosi, virique sapientes & pij, qui sextam cuiuslibet hebdomadæ feriam in ieiunio sine cibo transigant, vel eo vtantur parco & paruo, quod tam religioni (id enim faciunt in honorem passionis Christi) quàm incolumitati certissimè seruit, vti experimur quotidie. Porrò tunc maximè ieiunandum, cùm corpus plethora, id est plenitudine, distenditur: nam hæc in paralysim & pessima morborum genera erumpit. Quocirca qui in conuiuiis bene pranſi infartique sunt, si sanitati consultum velint, à cœna abstineant, vel modicum quid cœnent.

Certè noui permultos, qui omnes morbos curant & præuertunt ieiunio, eoque sanitatem & vires licèt modicas & debiles tuentur. Quin & Aristot. lib. 5. Ethic. *Abstinentia cibi*, inquit, *confert febricitanti sanitatem.* Tritum est illud Scholæ Salernitanæ:

Cùm tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Hæc tria, mẽs hilaris, requies facilis, moderata diæta.

Vidè dicta Daniel. 1. v. 8. & 15.

Simili modo *ante iudicium interroga te ipsum*, q.d. Antequam iudices alios, iudica te ipsum, vt aliis compati discas, vtque priùs in te damnes & corrigas, quod damnare & corrigere vis in aliis.

Porrò appositè hoc subnectit *vñ ante languorem adhibe medicinam*, quia correctio proprij languoris & vitij est optima dispositio & medicina ad curandum languorem & vitia aliorum. Vnde SS. Anachoretæ in Vitis Patr. docent dicuntque: Qui plenè vicit suam gulam, iram, superbiam, &c. potest dæmonem gulæ, iræ, superbiæ ex aliis depellere. Rursum Palacius ea sic connectit: q.d. Sicut ante languorem, quem credis instare, adhibes medicinam: sic ante iudicium te ipsum examina, circumspice, interroga, vt in conspectu iudicis inuenias propitiationem.

Secundò, sublimiùs sub languore corporali accipe spiritalem, putà passiones, concupiscentias & vitia: q.d. Cùm præsentis, vel sencis, initia alicuius tentationis, passionis & vitij ebullientis, illicò illa amoue & reseca: nam si ea crescere sinas, difficilè, superabis, iuxta illud:

Principiis obsta, serò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.

Huic sensui magis cohæret id quod sequitur, *Et ante iudicium interroga te ipsum.* q.d. Antequam venieris ad Dei tribunal vt iudiceris, explora & examina tuam conscientiã, ne si quid ibi vitij deprehenderis, expurga per pœnitentiam, perq; serium propositum & studium melioris vitæ, & bonorũ operum. Hæc enim est medicina efficax, vt iudicio languorẽ & mortem æternã euadas. De iudicio enim Dei hîc agi, patet ex eo quod sequitur. *Et in cõspectu Dei* græcè, *in die visitationis*, vel inquisitionis, id est, iudicij, *inuenies propitiationẽ*; ita Raban. & Palacius. Hinc Complut. sic legunt, *ante languorem ἰῆσαι σεαυτόν*, id est, *sanare*, fac vt cureris, & sanaris; *ante iudicium para te* κατεργεῖν, id est, *ad benefaciendũ* (aliqui legunt κατευρεῖν, id est, ad inuadum, ad sacra faciendũ, ad numen victimis propitiandũ) *& in hora visitationis inuenies propitiationẽ.*

Vbi Nota. Complut. legere ἑτοίμαζε, id est, *para*, pro quo Noster & alij legunt ἐξέτασε, id est, explora, inquire, *interroga*; Tigurina, *ante ægritudinẽ admitte curationem, ante iudicium explora te ipsum, vt tempore inquisitionis consequaris veniã*; Syrus aliò abit, sic enim vertit, *antequam pugnes, quære tibi adiutorem; & antequam infirmeris, quære tibi medicinam.*

Notanda est aurea gnome S. Dorothei doctrina 3. in fine: *Admonuêre*, inquit, *crebrò maiores nostri, non debere pati monachũ remordere se aliquando à conscientia sua, ne vna quidẽ re minima.* Et S. Chrysost. homil. 43. in Matth. *Sedeat*, inquit, *mens atque cogitatio tua iudex in animam atque conscientiam tuam: adducas omnia delicta tua in medium, scrutare quæ animo commisisti, & pone dignas singulorum pœnas; dicas tecum assiduè: Quare hoc aut illud ausus es? quare illud & illud perpetrasti? Quod si ab illis quidem tua conscientia refugit, aliena verò curiosè rimatur, dic ad ipsum: Non ego iudex in alios, nec in alios defensura iudicium subiisti. Sic assiduè ipsam ad hunc errorem reuoca, deinde si causam dicere non possit, sed balbutiat atque stupescat, quasi superbam ancillam, & fornicatione corruptam cæde verberibus, ac flagellis dilania.* Et paulò post: *Non enim morietur percussa, sed mortem effugiet.* Plura de conscientiæ suique scrutinio vespertino & matutino, dixi Deuteron. 6. 8. Thren. 3. 40. ad illud, *Scrutemur vias nostras*; Roman. 2. 15. & alibi. *Tribunal sibi fiunt conscientiæ.*

ANTE LANGVOREM HVMILIA TE, ET IN TEMPORE INFIRMITATIS OSTENDE CONVERSATIONEM TVAM] Primò, q.d. Dum sanus es, dum vales & vigès, noli superbire, tua sanitate, robore & viribus, ne Deus superbiam tuam puniat, tibique auferat sanitatem & vires, in quibus superbis, vt humiliare te discas. Sponte ergo dum sanus es, te humilia, humiliterque Deo sanitatem acceptam feras, non tibi, vel tuæ ætati & industriæ, eumque præcare vt eam tibi conseruet; vnde Syrus vertit, *antequam apprehendas te angustia, ora, & in tempore angustiæ inuenies eam, & respondebit tibi.* Vers. 19.

Secundò, Palacius explicat: q.d. Si vis tempore infirmitatis leniter & humiliter ferre languorem, ante eum lenis esto & humilis: nam qualem te exhibueris sanus, inuenies infirmus. Igitur ante tempus iudicij, in quo omnia trement, *humilia te*, & præpara te: quietè & mansuetè iudicem exspectabis, si quietè & mansuetè vixeris. Rursum *humilia te*, scilicet ἐγκρατείᾳ, id est, per continentiam & abstinentiam, vt addunt Complut. hoc est, ieiuna: q.d. Antequam ægrotes, ieiuna, ieiunio digere & consume humores superfluos, qui tibi febres, alioſque morbos creabunt: mater ergo sanitatis æquè ac sanctitatis, est sobrietas. Nota. Hebræum עָנָה *ana*, significat affligere & humiliare: afflictio autem Iudæis præcepta & ordinaria erat ieiunium. Itaque *humiliare se* idem est quod ieiunare, præsertim quia humiliatâ, id est, afflictâ carne per ieiunium humiliatur & spiritus. Hinc illud frequens in Script. *Humiliate in ieiunio animas vestras.* Quocirca Tigurina vertit, *ante infirmitatem temperantiâ te ipsum macera.*

ET IN TEMPORE INFIRMITATIS OSTENDE CON-

CONVERSATIONEM TVAM] Præscripsit quid ante infirmitatem sit faciendum, nunc præscribit quid in ipsa sit agendum, dicendo: *Offende conuersationem*, id est, patientiam, humilitatem, resignationem, pœnitentiam. Alij explicant q.d. *Offende conuersationem tuam* præteritam Deo, & sacerdoti in lege noua per sinceram peccatorum confessionem.

Secundò & potiùs, *offende conuersationem*, id est, conuersionem (& fortè ita vertit Noster) *tuam*. Sic Seneca ait epist. 75. *Sciat ergo, illa ipsa, quibus lædi videtur, ad conuersationem*, (id est, conuersionem) *vniuersi pertinere, & ex iis quæ cursu mundi consummat*. Græcè enim est ἀπεστροφὴν, id est, conuersionem, regressionem; item considerationem, curam, animaduersionem, castigationem. Sensus ergo est, q. d. Dum ægrotas, conuertere per orationem & pœnitentiam ad Deū, tum, vt ipse tibi sanitatem restituat; tum, vt animæ tuæ contulas, teque præpares ad instantem mortem, Deique iudicium. Conuertere, inquam, regrediendo per neglectam priùs viam, ideoque priorem tuam vitam recognosce, introspice, animaduerte, castiga, curaque summoperè, vt animæ tuæ ituræ ad mortem & ad tribunal Dei plenè conſulas, vt æternitati beatæ, non miseræ, adiudicetur. In iudicio enim de alterutra in vtram feretur sententia Dei. Ita Ezechias morbo afflictus conuersus ad Deum, oransque cū lacrymis veniam & vitam impetrauit, Isaiæ 38. Ita S. Teresia confessa est, ægritudines sibi fuisse initium sanctitatis & salutis. Idem omni sæculo factum legimus, & etiamnum fieri videmus.

Defectus sanitatis causa sanctitatis.

Rursum hic vers. æque ac præcedens, de morbo non tantùm corporali, sed & spirituali accipi potest. q. d. Antequam in aliquem animæ languorem, id est, vitium & peccatum, incidas, ieiuna, carnem afflige, ac humilia te, vt humilitate, ieiunio, humilique oratione & inuocatione opis diuinæ languorem & lapsum euadas: si verò iam in eum es prolapsus, illicò per conuersionem & pœnitentiam exurge. Vnde pro *infirmitatis*, Noster Græcè legit ἀῤῥωστημάτων, id est, infirmitarum: ita legunt ἁμαρτημάτων, id est, peccatorum. Sic enim legunt *in tempore peccatorum offende conuersionem*; Tigurina, *tempore peccaturum offende emendationem*; Syrus, *antequā impingas, ora & precare: antequam pereas, da eleemosynam*. Ita Rabanus, hæc omnia referens ad pœnitentiam, qua quis se præparet ad diem iudicii, idcoque omni nitu in seruitio Dei vsq; ad finem vitæ laborare contendat. *Ille discit*, ait, *atque iustitiam sibi præparat, qui quotidie rimatur quid de conuersatione sua & actibus Deo placeat, quidue displiceat: & ita se per compunctionis lacrymas & castigationem corporis, studet à delictis mundare, vt non necesse sit pro pollutione peccatorū æternis cruciatibus in die vindictæ denuò illum subire. Illam enim horum languorem appellat, & tempus infirmitatis, quando iusta retributio vnicuique pro actibus propriis rependitur: nec iā licet cuiquā operari, sed fas est operum suorum mercedē vnumquemque recipere.* Hic enim dies qualis sit, Sophonias Propheta c. 1. ostendit, dicens: *Iuxtà est dies Domini magnus, iuxtà est & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis: dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris, super ciuitates munitas, & super angulos excelsos. Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur sanguis eorū sicut humus, & corpora eorū sicut stercora. Sed & argentū eorum & aurū eorū non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia consummationē cum festinatione faciet, cunctis habitantibus terram.* Et S. Cyprianus tract. de Passione: *Venit*, inquit, *anima tua in manus iudicis quē condēnas fractisque tribunalibus tuis iudicaberis, & demergeris in profundū inferni: erunt q. tibi & Iudæ sceleratæ, in tenebris & gehennalibus flāmis, pœnæ irremediabiles, inconsumptibiles ignes, dolores perpetui, & tormenta æterna. Et quidē Filius hominis, sicut scriptū est de illo, vadit: qui dānatus est, vt liberaret damnatos: doluit, vt sanaret infirmos: timuit, vt faceret securos: opprobria pertulit, vt impropria detrahentiū non moneremus electos, deputatus inter impios, quorū alter assumptus, alter reprobatus est, vt daretur exemplū & forma indissolubilis, manans in posteros: quia nec in vltimis Dei clementia pœnitentes excludit; nec vlla hora sera est cui compunctio districta occurrit: nec eius, qui vitæ suæ quocunque articulo temporis vere fuerit iudex, æternum iudicari. Quia cùm iudicis & tortoris vices non parcens peccator assumit, semetipsum persequens, dū confessionē confusione honorat, holocaustū huius interfectio in conspectu Dei veniam impetrat. Neque enim bis in idipsum iudicat Deus; sed impœnitentes ipse iudicat & damnat: pœnitentes verò, quia à seipsis susceptit iudicatos, absolut: neque iudicio, quod pœnitentiæ humanæ seueritas protulit, aliquid iustitia cælestis apponit.*

NON IMPEDIARIS ORARE SEMPER, ET NE VERERIS VSQVE AD MORTEM IVSTIFICARI; QVONIAM MERCES DEI MANET IN ETERNVM] q. d. Multa solent orationis impedimenta occurrere; hæc omnia amoue quoad potes, vt vacet crebrò & assiduè orationi, nimirum occupationes ad te non pertinentes, vel minùs vtiles, visitationes amicorum, conuiuia, ludos, studia nimia vel inutilia, somnum, otium, lites forenses, negotia sæcularia, &c. Hæc enim omnia quasi minùs vtilia postponenda sunt orationi, vtpote rei diuinæ & vtilissimæ, per quam Dei gratiā, omniaque bona à Deo impetramus. Quocirca Christus, *Oportet*, inquit, *semper orare, & numquā deficere*, Lucæ 18. & Paulus: *Sine intermissione orate*, 1. Thessal. 5. Vide ibi dicta. Tota ergo Sanctorū vita est, quasi iugis oratio, vt fuit vita S. Antonij, Simeonis Stylitæ, S. Magdalenæ, & Dauidis dicentis: *Septies in die laudē dixi tibi*, Psal. 118. 164. Vnde S. Gregor. in Ps. 6. pœnit. *De profundis*, inquit, *clamauit ad te: non ait, Clamo, sed, Clamaui: habemus hoc perseuerantiæ documentum*, &c. *Esto ergo sedulus in oratione, esto in precibus importunus, cane ne ab oratione desistas.* VERS. 22.

Pro, *non verearis*, aliqui cum Pagnino legunt *ne veteris*: q.d. Nil vetet, nil impediat, vti assiduè ores, ita & assiduè facere opera iustitiæ. Verùm Romana & Concil. Tridēt. sess. 6. c. 10. quin & S. Augustin. in Speculo legunt, *ne verearis*: q.d. Nullus hominū pudor; nullus timor te remoretur à profectu iustitiæ, quo minùs assiduè satagas per opera iusta & sancta crescere in iustitia, gratia & sanctitate. Caulam subdit: Quia per hæc augebis mercedem & coronam tuam æternam. Si enim mercator oblatâ occasione lucrādi centum pro vno, auidè illam arripit; vtique & nos auidissimè arripere oportet occasionē augendi merita & coronas nostras, quæ in hac vita singulis momētis nobis offertur, vt quolibet instanti possimus lucrari mille, imò milliones pro vno. *Nō enim sunt cōdignæ passio-*

paſſiones (actiones & labores) *huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis*, vt ait Paulus Nota *tò quoniam merces Dei manet in æternum*: q.d. Ne verearis quotidie ſtudere iuſtitiæ, & noua merita accumulare, quia præmia Dei bene agentibus deſtinata exhaurire valeas: *merces* eius enim *in æternum manet*, quia quantumuis pro Deo laboremus, & ei ſeruiamus; ſemper ſuperſunt manentque ei præmia ingentia, quæ magis laborantibus dare poſſit.

Græca paulò aliter & breuiùs habent, *noli impediri quo minus reddas votum tempeſtiuè: & ne exſpectes* vel *differas vſque ad mortẽ iuſtus fieri*. Vbi Nota. Pro *votum*, græcè eſt εὐχή quæ vox, ait S. Hieron. ad Suniam, nunc orationem, nunc votum ſignificat: ſed hic *votũ* ſignificare liquet, ex verbo ἀπόδος quæ ſi eſt, reddere. Verum noſter aliud verbum videtur legiſſe. Rurſum *tò ne exſpectes*, vel *differas vſq; ad mortem iuſtificari*, ſiue *iuſtus fieri*, dupliciter accipi poteſt: Primò, de prima iuſtificatione quâ impius fit iuſtus. q.d. Ne differas conuerſionem, vt peccatis inhærere velis vſque ad mortem & tunc agere de iis pœnitentiam, vt iuſtitiam & gratiam Dei cõſequaris. Secundò, de ſecunda iuſtificatione qua quis ex iuſto fit iuſtior & ſanctior, q.d. Ne exſpectes vel ad vnum diem, quin quotidie vſque ad mortẽ iuſtificeris, id eſt, creſcas in iuſtitia, eius opera aſſiduè exercendo. Et ſic accipit Vulgatus Interpres Latinus, S. Auguſt. & alij. Contra hanc ſententiã peccant, qui vota Deo nuncupata perſoluere tardant, differuntque de die in diem, imò de anno in annum: & illi qui in iuuentute indulgent ſuis concupiſcentiis, tempus pœnitentiæ & ſanctitatis reiicientes in tempus ſenectutis & mortis, quando ſæpè vel non poſſunt, vel nolunt conuerti; quia difficile eſt tantò tempore inolitas cõſuetudines & concupiſcentias deponere: iis enim velut funibus colligati tenentur, imò ſeipſos colligarunt. Tigurina vertit, *ne dubites votum reddere in tempore, nec iuſtum probare te vſque ad mortem differas*, quę verſio ſuſpecta eſt: δικαιωθῆναι ſignificat *iuſtificari*, non, iuſtum probari. Verè enim per opera bona iuſtificamur, non autem iuſti probamur & oſtendimur dumtaxat, vti volunt Caluinus & Lutherus. Syrus, *ne prohibearis ad tranſire faciendum delicta tua, & negligas quouſque angoſtiæ te apprehendant. Ne differas pœnitere à peccatis, recordare quòd mors non cunctatur.*

Stimuli ad profectum virtutis.

Moraliter, docet hîc Sapiens, nos aſſiduè ſtudere debere, tum orationi, tum profectui in iuſtitia & ſanctitate. Ad quam acres ex hoc loco ſtimulos adhibet Fauſtus Rhegiẽſis Epiſcopus Inſtruct. ad monachos, quæ habetur in Appendice Biblioth. SS. Patrum pag. 1569. *Nullum ſibi finem proficiendi*, inquit, *faciat, nullum terminum conſtituat acquirendi; cùm ſibi dici audeat: Para in exitu opera tua. Et iterum: Non verearis vſque ad mortem iuſtificari. Et iterum: Sapientia in exitu cognoſcitur. Quantò ergo plus proficimus, tantò plus humiliemur; quia quanto plus humiliati fuerimus, tantò ampliùs proficimus. Nullus illiteratior tam indoctus appareat, vt putet quòd cum non deceat obedientia, quæ Deum decuit. Humilitas enim atq; obedientia iuuenibus adhuc neceſſitas, in ſenioribus tam dignitas eſt. Ille bene proficit, ille bene conſummat, qui quotidie ſic agit quaſi ſemper incipiat. Quamobrem augmenta meritorum incitamenta eſſe perfectorum, Scriptura pronunciat.* Quocirca S. Gregor. expli-

A ludlob 31. v. 18. *De vtero matris meæ egreſſa eſt mecum miſeratio: Electio*, inquit, *cùm foris ætas corporis, intus, ſi dici licet, creſcit ætas virtutis.*

ANTE ORATIONEM PRÆPARA ANIMAM TVAM: ET NOLI ESSE QVASI HOMO QVI TENTAT DEVM] *Prepara*, Primò, per animi auocationem ab omnibus curis & negotiis terrenis, vt cum totum ad orationem & Deũ transferas; ita S. Chryſoſt. hom. 9. de diuerſis in Matth. locis: *Quid eſt*, ait, *Ante orationem præpara teipſum, niſi exſpoliatus cogitatione prana ſic accedas ad Dominicam orationem?* Quocirca hæc præparatio maximè requirit lectionem ſpiritalem, quâ animus ad Deũ erigatur, ac imbuatur cogitatione rerum diuinarum, ait noſter Suarez lib. 2. de Orat. mentali c. 2. iuxta illud S. Baſilij dogma: *Lectioni ſuccedat oratio, orationi lectio.* Secundò, per contritionem de offenſis in Deum admiſſis ſuppliciter veniam poſtulando, ac proponendo ſeriam emendationẽ. Tertiò, per conſiderationem diuinæ maieſtatis, & tuæ viliratis, dicendo cum S. Franciſco: *Quis ego Domine? quis tu? Tu abyſſus eſſentiæ, ſapientiæ, bonitatis: ego abyſſus nihili, ignorantiæ, malitiæ.* Et cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum, cùm ſim pulvis & cinis*, Genes. 18. 27. Quartò, per præmeditationem eorum quæ quis petiturus eſt, ne petat iniuſta, iniqua, inutilia, vana, noxia; ſed æqua, ſancta, Deo digna & grata.

VERS. 23. *Præparatio ad orationem quadruplex. Prima.* *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.*

Verè S. Bernard. ſerm. 76. in Cant. *Qualẽ*, inquit, *paraueris Deo, talis tibi apparebit Deus. Cũ ſancto enim ſanctus eris, & cũ innocente innocens eris*, Pſ. 17. 26. & cum ſollicito ſollicitus, cum recollecto recollectus, cum diligenti & liberali diligẽs & liberalis. *Et quantũ appoſueritis ad diligentiam* (ait Euſebius, Emiſſenus, vel potiùs Eucherius Lugdun. homil. 3. ad Religioſos) *tantũ ille addet ad gratiam.* Propterea enim Dauid dixit Pſ. 88. 20. *Poſui adiutoriũ ſuper potentem.* q.d. Adiuuat Deus adiuuantẽ ſe, recentéſq; vires & facultatem addit bene vtenti eâ quam priùs habebat. *O anima* (ait S. Auguſt. in Manuali c. 24.) *eſto ſollicita cum ſollicito, cum mundo mundo, cũ ſancto ſancta, cum vacante vacans; qualis apparueris Deo, talis oportet vt appareat tibi Deus:* Et ſi valdè fueris diligens, te præparando, antequam ad eius conſpectum ingrediaris, admittet libenter te, & præmio afficiet tuam præparationem, explendo tua deſideria. Quo ſimilior fueris Deo, eo libentius te audiet, tibique reſpondebit Deus: amicus enim cum amico ſibi ſimili libenter conuerſatur, & ſuauiter colloquitur.

Quare ſi orans imparatus accedat ad Deum per orationem non placat, ſed tentat, id eſt irritat, & ad iram prouocat Deum ſua temeritate, audacia, irreuerentia, impudentia; præſertim ſi in peccato & ira Dei, eiuſque inimicus exiſtens, eum quaſi amicum ſine contritione audeat interpellare. *Ille enim*, ait Rabanus, *Deum tentat, qui ita orat vt ipſe docuit; & tamen non hoc agit, quod iuſſit. Cuius infructuoſa eſt oratio, quia ſolummodò illi ab eo audiuntur, qui recta fide & bonis operibus leuant orationes ad Deum.* Ante orationem ergo cogita quis ſis, quia homo viliſſimus, quia peccator ingratiſſimus, quia reuera pulvis & cinis, ſtercus & fœtor: & hac cogitatione te ipſum humilia. Cogita deinde quem ſis oraturus, quia Deum ſapientiſſimum, optimum, potentiſſimum, angelicè naturæ amatorẽ, humanæ reparatorem, omnium conditorem. Admirare diuinam maieſtatem intimè præſentem,

quæ te ante ſe ſuſtinet: dilige immenſam bonitatem, quæ prona eſt te exaudire, & benignè tibi fauere: in ſpem erigere quòd è conſpectu tanti regis nec vacuus, nec delolatus exibis. Cogita tandem quem boni affectum ſis ex meditatione eliciturus, vt ad eum tuas conſiderationes dirigas, & quid ſis petiturus, vt ita cuſtodias illud Salomonis: *Ne temerè quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu ſuper terram; id circò ſint pauci ſermones tui*, Eccleſ. 5. v. 1. Si ille tanto interuallo cunctos homines ſuperat, æquum eſt vt magno cum tremore illum alloquaris, & quid tibi dicendum ſit perſpectum habeas.

Optima præparatio, eſt multiplex bona intentio.

Denique præparatio inſignis ad orationem eſt, ſi ante eam, animo concipias Deoq; offeras multas magnaſq; piæ mentis intentiones, quæ vt eam aggredereris, te pellexerunt. Sic oratio fluat ex motiuis variarum virtutum, ab eiſque imperabitur. Sic pariter quis minore cū mentis euagatione cordiſq; ariditate, maiori verò cum attentione & deuotione orationes ſuas decurret; & conſequenter ampliùs merebitur, fructumque vberiorem referet. Quare in hunc modum dicere poterit: Orationi vacare intendo, Primò, vt Deum colam, laudem & benedicam, nimirum vt coram angelis & hominibus, coram cælo & terra, profitear, Domine, ego tuus cliens, te ſupremam eſſe maieſtatem, infinitæ potentiæ, ſapientiæ, bonitatis & pulchritudinis, eſſeque IN Deum meum & creatorem, meque tuam eſſe creaturam; te meum regem ſupremumque dominum eſſe, me autem ſubditum ac ſeruum tuum; IN meum cęleſtem eſſe patrem, meque tuum eſſe filium, licèt hoc nomine indigniſſimum; quia ad inſtar obedientis filij, patrique ſuo complacentis non me geſſi: vt hac oblatione, quidquid boni in me eſt, à tua immenſa miſericordia & liberalitate emanare profitear. En tibi hic oratio imperata ab actu religionis. Secundò, orare intendo, vt Deo placeam, gratumque ei obſequium præſtem, & hac ratione in eius gratia & amicitia me conſeruem & promoueam: vt rem, qua Deum vnicè oblectari ſcio, ei offeram. En oratio imperata ab actu charitatis. Tertiò, orare intendo, vt Deo gratias agam pro innumeris corporis & animi beneficiis, quæ à liberaliſſima eius manu recepi. En actus gratitudinis. Quartò, vt imiter Ieſum Chriſtum, B. Virginem, Sanctoſq; omnes angelos & homines, quorum opus in cælo continuum eſt oratio, eorumque precibus & meritis meas vniam, itaque vnitas iis Deoque offeram. En hyperdulia & Sanctorū cultus. Quintò, vt peccatorum meorum veniam deprecer, pro iiſque ſatisfaciam. En actus pœnitentiæ. Sextò, vt animas è Purgatorio liberē, peccatoribus in hac vita pœnitentiam, iuſtis iuſtitiæ augmentum impetrem. En amor proximorum. Septimò, vt gratię & glorię augmentum exorē, vt ſcilicet charitatis, humilitatis, manſuetudinis, patientiæ, caſtitatis, ſobrietatis, fortitudinis conſtantię, perſeuerantię, zeli ac conſequenter glorię in cælo illis reſpondentis incrementum efflagitem. En actus ſpei & ceterarum virtutum. Eædē intentiones cuilibet operi bono, vt ieiunio, eleēmoſynæ, concioni, pœnitentiæ, &c. præmitti poſſunt, vt opus ex omnibus hiſce virtutibus prodeat & promanet, quaſi lilium πολύφυλλον, & variegatum ex multiplici & varia radice.

Primo. *Secundo.* *Tertio.* *Quarto.* *Quinto.* *Sexto.* *Septimo.*

Carmel. in Eccleſiaſt.

A Græcè pro *orationem* rurſum eſt εὐχαῖσθαι, quod tam vouere, quàm orare ſignificat. Vnde iuxta præced. verſum, in quo ſignificauit vouere, ita vertunt, *priuſquam voueas præpara teipſum*, ad præſtandū re ipſa quod vouere vis, *& ne eſto vt homo tentans Dominum*. Quod quaſi diſparatum à priori præceptum accipi poteſt: q.d. Ne per orationem aut votum poſtules à Deo miraculum, aut vt rē, quam tuo labore & cooperatione tibi parare debes, ſolus per ſe tibi elargiatur. Hoc enim eſt tētare Dei potentiam & clementiam. Vnde Syrus, *antequam voueas præpara votum tuum, & ne ſis tamquam vir qui prouocat Dominum ſuum.*

Moral. Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 15. in Matth. *Ille*, ait *præparat animā ſuam ante orationē, qui faciens eleēmoſynam, venit ad orationem.* B *Sicut enim oleum accendit lumen lucernæ, ita bona opera excitant fidem cordis, & dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleēmoſyna eſt præparatio orationis. Item ieiunium eſt adiutorium orationis, quia oratio ſine ieiunio eſt gracilis & infirma.* Et inferiùs: *Quare eleēmoſyna ante orationem præcedit? quia moderatrix eſt & præparatrix viæ ante faciem orationis, vt poſt eleēmoſynam ſequens oratio, præparatum locum miſericordiæ inueniat apud Deum.*

Eleemoſyna eſt præparatio ad orationem.

MEMENTO IRÆ IN DIE CONSVMMATIONIS, ET TEMPVS RETRIBVTIONIS IN CONVERSATIONE FACIEI] Ita legendum cum Roman. & Græcis: perperam ergo Complut. & alij legunt, *in converſione faciei*, vel *faciens*. Senſus eſt: q.d. Crebrò renoua tibi memoriam iræ & vindictæ, quam Deus exercebit in impios in die iudicij, quo conſummabitur vita hominum, & præſens mundi curſus, quoque Deus retribuet eis meritas gehennæ pœnas, ideoque faciem ſuam, quam in hac vita eis oſtendit beneuolam & beneficam, dando eis opes & felicitatem, conuertet in truculentam, minacem, indignabundam, ſpirantem ignes & flammas, adeò vt eius terrore impij dicturi ſint montibus: *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis in throno, & ab ira Agni: quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?* Apocal. 6. 16. VERS. 24.

Hunc eſſe ſenſum docent Græca, quæ ſic habent, *memento exacerbationis vltimis diebus futuræ, & temporis vltionis in auerſione vultus*; Tigurina, *memento iræ extremo die futuræ, & vltionis quo tempore auertetur facies*; Syrus, *memento quòd ira eſt in fine omnium peccatorum, & in tempore angustiæ non auertet* (ira Dei) *à te faciem*. Identidem Siracides inculcat memoriam & timorem nouiſſimorum, præſertim iudicij & gehennæ; quia hic timor efficax eſt frænum ad cohibendum hominem à peccatis, eumque in omnibus actionibus facit cautum, prouidum, modeſtum, ſollicitum. C D

MEMENTO PAVPERTATIS IN TEMPORE ABVNDANTIÆ ET NECESSITATVM, (ita Romana: malè alij legunt, *neceſſitatem*) PAVPERTATIS IN DIE DIVITIARVM] *Neceſſitatem* vocat anguſtias, quibus paupertas ſtringit & arctat pauperem, vt famem, ſitim, frigus, multaque ſimilia pati cogatur. q.d. Dum dives es & felix, metue inopiam & infelicitatem ſucceſſiuam: dum abundas, memor eſto paupertatis tum præteritæ, tum futuræ, quæ ſcilicet tibi obuenire poteſt, quęque IN arctabit, & in multas anguſtias rediget: ſic enim fiet vt in abundantia non inſolefcas, vtque prouideas futuræ paupertati tibi obuentu- VERS. 25.

ræ, vel hac in vita, vel in futura, dando ſcilicet eleëmoſynas per quas pauperes in æterna tabernacula recipiant. Sic prouidit Ioſeph in annis ferilitatis ſterilitati futuræ, Genet. 41.47. Vnde Rabanus: *Ne perdamus*, ait, *otium nobis conceſſũ, quia venient tempus quando iam non licet operari. Hoc enim hoc tempus paupertatis, & diem neceſſitatis nominat.* Hinc & Græca ac Syrus ſic habent, *memento tẽporis famis, in tempore ſaturitatis; paupertatis & egeſtatis, in diebus diuitiarum*; iuxta illud c. 11.27. *In die bonorum ne immemor ſis malorum.* Vide ibi dicta. Huc facit illud Catonis in Diſtichis,

Tranquillis rebus, quæ ſunt aduerſa caueto:
Rurſus in aduerſis, melius ſperare memento.

VERS. 26. A MANE VSQVE AD VESPERAM IMMVTABITVR TEMPVS, ET HÆC OMNIA CITATA IN OCVLIS DEI] q. d. ait Lyran. Aliquando inter manè & veſperam mutatur tempus à diuitijs in paupertatem. Dat cauſam cur in tempore abundantiæ memor quis eſſe debeat pauperatis, quia ſcilicet ſubitò commutantur rerum vices & tempora, vt ſicut mane ſerenum ſæpè deſinit in veſperam caliginoſam; ſic qui manè eſt dives & felix, veſpere ſit inops & miſer; imò qui manè eſt ſanus & viuus, veſpere ſit æger & mortuus. Atque *hæc omnia citata*, id eſt, citò tranſeuntia, vel potiùs citò vicem commutantia, repentina & ſubita, ſunt *in oculis Dei*, qui dum vult, ilicò ſortes cuiuſque felices in infelices conuertit, & vice verſa. q.d. Ergo cuilibet mundi felicitati dum arridet, noli credere, nec affigere cor tuum, quia inſtabilis, infida, incerta eſt inſtar auræ; ſed continuò exſpecta mutationem ſortis & vitæ. Pro *citata* græcè eſt *ταχινὰ*, id eſt velocia, properantia, volucria, pernicia. Inde à celeri curſu *ταχίνης* vocatur lepus & ceruus. Sic inſtar leporis & cerui tranſeurrit proſperitas huius ſæculi, eique ſuccedit aduerſitas. Syrus pro *citata* vertit, *pulchra: Omnia hæc*, inquit, *pulchra ſunt coram Deo*: q. d. Deus delectatur hac ſortium & rerum omnium volubilitate & viciſſitudine, quia hæc rebus ipſis in terra creatis, vtpote fragilibus, connaturalis, innata & concreata eſt. In mundo enim hoc ſublunari & volubili dominantur mors & ſors, duo imperiola numina, ait Tragicus, quæ nihil in ſua quiete & ſtatu relinquunt: vbi vices rerum & temporum, ortus & occaſus, lux & tenebræ, caligo & ſerenitas, luctus & gaudia, metus & ſpes, ſomnus & vigilia, riſus & lacrymæ, lamenta & iubilus, amor & odium, in perpetuo reciprocæ conuerſionis & confuſionis gyro rotantur: vbi ſingula cadunt, ſurgunt, premuntur, infirmantur, conualeſcunt, tumultuaria quadam & neceſſaria viciſſitudine; vt per hæc Deus hominem moneat, à mundo hoc elementari mentem auocare, & in cæleſtem ſuſtollere, vbi eſt perennis rerum omnium ſtabilitas, felicitas, & æternitas.

Rota mundi.

Symbolicè, Rabanus: *A manè*, inquit, *hoc eſt ab ortu nativitatis, vſque ad veſperam ſenectutis mutabitur tempus ætatis hominis; quia repletus multis miſerijs fugit velut umbra, & nunquam in eodem ſtatu permanet. Vel aliter: à manè, hoc eſt, ab initio creationis mundanæ, vſque ad veſperam ſæculi, ſemper mutabuntur tempora; & ver, æſtas, autumnus & hiems, dies & nox, nunquam requieſcunt: & tamen hæc omnia ad ſtatum æternitatis comparata citò tranſire videntur, nec aliquid de corporalibus rebus perpetuum manet: ſed omnia coram oculis Domini tranſeunt, & certo fine claudun-*

A *tur. Ipſe autem ſemper idem eſt, & anni eius non deficient.*

Huc facit illud Boëtij lib. 2. de Conſol. proſa 2. *Hæc noſtra vis eſt, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe verſamus infima ſummis, ſumma infimis mutare gaudemus.* Et proſa 3. *An tu in hanc vitæ ſcenam nunc primùm ſubitus hoſpes, veniſti? vtlámne humanis rebus ineſſe conſtantiam veris, tùm ipſum ſæpè hominem velox hora diſſoluat?* Et illud Senecæ in Thyeſte:

Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimiùm ſecundis,
Nemo deſperet meliora laſſus.
Miſcet hæc illis, prohibetq; Clotho
Stare fortunam, rotat omne fatum.
Nemo tam diuos habuit faucntes,
B *Craſtinum vt poſſit ſibi pollicri.*
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

VERS. 27. HOMO SAPIENS IN OMNIBVS METVET] Tum ſortis viciſſitudinem, temporiſque mutationem, vt ex diuite & felici fiat pauper & miſer, de qua iam dictum eſt; tum, ne in illa peccet Deumque offendat, vel ſuperbiendo in proſperis, vel deſperando animúmve dejiciendo in aduerſis, tum iúdicia diuina, ait Lyranus, quæ ob peccata occulta, vel alias ob cauſas arcanas hominem deſerunt, affligunt, caſtigant. Alludit ad Prou 28.14. *Beatus homo qui ſemper eſt pauidus.* Sapienter Ariſtot. lib. Magnor. moral. *Timendum*, ait, *viro forti, ſed audiendum: ſi enim non timeas, neutiquam fortis, ſed audax eris.*

ET IN DIEBVS DELICTORVM ATTENDET AB C INERTIA] Græcè, ἀπὸ πλημμελείας, id eſt, à delicto: Verum πλημμέλεια dicitur quaſi πλὴν μέλειαν, id eſt præter curam, idemq; eſt quod ἀμέλεια, id eſt, negligentia, inertia, incuria, vt acutè vidit vertitque Noſter. Vide dicta Leuit. 7. v. 1. Complur. *ab errore*; adduntque antithelin: *Et ſultus nos conſeruabit καιρὸν*, id eſt, *occaſionem* vel *tempus*; Tigurina, *inſipiens autem non explorat tempora*, id eſt temporum mutationem à me iam dictam; ſed ſecurus præſenti ſorti, abundantiæ ac felicitati quaſi ſemper duraturæ, ſtulidè inhiat & incubat. *Dies delictorum* vocantur, quibus eſt occaſio, licentia, & ſubinde quaſi neceſſitas peccandi, quibus impunè homines peccant, quibus paſſim omnes ruunt in peccata, quibus dominantur impij & impietas, vt tunc regnum peccati eſſe & imperare videatur. Tunc ergo maximè cauendum eſt *ab inertia*, id eſt, Primò, ab otio: otium enim facit vt homo ſpectet peccantes & peccata, cùm iiſque colloquatur, verſetur & agat, nec gratiam Dei inuocet, itaque iis implicetur & conſentiat. Secundò, à deſidia, torpore & puſillanimitate, quâ quis non audet officio ſuo fungi, ac peccantibus & ſollicitantibus alios ad peccata ſeſe opponere, ſed iis cedit & ſuccumbit: quales multi ſunt qui peccantium exemplis vel imperijs non audent reſiſtere: ideoque eos ſequuntur. q.d. Homo ſapiens eo tempore quo graſſantur peccata, quoq; multæ peccandi occaſiones ſe ingerunt, magis ſibi cauebit, ac diligentior erit in officio & cura ſui & ſuorum, ne peccet: quare tunc excutiet inertiam, induet magnanimitatem, ac generosè ſe peccantibus opponet, vti fecere Machabæi Antiocho, cæterique Martyres tyrannis.

D

Dies

Dies delictorum quinque plices Primo.

Dies ergo *delictorum* Primò, sunt, quando affluente fortuna adsunt opes, prosperitas, abundantia, adulatores; quæ hominem ad gulam, libidinem, superbiam, aliaque peccata inuitant, de quibus paulò antè dixit monuitque: *Memento paupertatis in tempore abundantiæ.* Quocirca Syrus vertit, *sapiens hæc omnia curabit, & in diebus impietatis non timebit à malo.* Felicitatem enim sequitur inertia, inertiam luxus & scelus, scelus miseria.

Secundò.

Secundò, *dies peccatorum* sunt dies quibus indulgetur genio, veneri & ventri, aliisve peccatis, quales sunt dies Bacchanalium, qui proinde in Calendariis nonnullis *dies stultorum* nuncupantur. Vnde Tigur. vertit, *homo sapiens semper metuet, & diebus peccato ducatis cauebit à delicto.*

Tertiò.

Tertiò, *dies peccatorum* sunt, quando reges & principes impij dominantur, qui populũ ad idololatriam, hæresin, libidinem verbo & exemplo sollicitant, imò minis, edictis & suppliciis cogunt: tunc enim est diluuium peccatorum, vti fuit tempore Noë. Tales fuerunt paulò post Siracidem, sub Antiocho Epiphane, cuius impietatem hic propheticè præsignificare voluisse videtur Spiritus sanctus. Vnde de iis ait Mathathias Iudæ, aliisque filiis Machabæis: *Nunc confortata est superbia, & castigatio, & tempus euersionis, & ira indignationis. Nunc ergo, ô filij, æmulatores estote legis, & date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, & memento te operum patrum quæ fecerunt in generationibus suis, & accipietis gloriam magnam & nomen æternum,* 1. Machab. 2. 49.

Quartò.

Quartò, *dies peccatorum* sunt dies præsentis temporis, quod delictis est plenũ, ait Lyran. & Glossa. Vnde Palacius sic explicat: q. d. O viri, si quando felicia vobis arriserint, siue temporalia, siue spiritualia, vereamini peccatum mortale, in quod incidere potestis; in quod si inciditis, verè in tempus necessitatis & paupertatis incidistis. Cùm igitur nemo sit securus ab eo, vir sapiens in tempore huius vitæ, quod tempus est delictorum, cauebit ab inertia. Vel specialiùs: O vir pie, si quando in abundantia tua dixeris, *Non mouebor in æternũ*; memento eius necessitatis & paupertatis, quam, si damnaris, in die iudicij patieris cum impijs: & eius rei memor in tempore huius vitæ, caue ab inertia. Disce à formica, quæ tempore æstatis congregat, ne tempore hiemis indigeat. Disce à testudine, quantum periculi ereet inertia. Nam vt ait Plinius lib. 9. c. 10. *capiuntur testudines tectæ in summa pelagi antemeridiano tempore blandiente, eminente toto dorso per tranquilla fluitantes: quæ voluptas liberè spirandi in tantum fallit oblitas sui, vt Solis vapore siccata corpore, non queant mergi, innatæque fluitent, opportuna venantium præda.* Sic iners liberè voluptati indulgens, oblitus sui, fit præda dæmonis, qui inerti quasi venator & piscator insidiatur.

Quinto.

Denique *dies peccatorum* sunt, cùm in republica, Ordine, monasterio, collegio, aliove cœtu oritur rebellio, schisma, scandala, ruina, vel laxitas disciplinæ, &c. Tunc qui animæ suæ consultum cupit, ita prudenter & fortiter agat, vt peccatum omne declinet, & animam suam saluet. Ita Fr. Cæsarius Spirensis, S. Theol. Doctor ac S. Francisci discipulus petijt ab eo, dixitque: *Vnum à te, ô pater, postulo gratiam, vt, si diebus meis, fratres à pura regula tuæ obseruantiæ declinauerint (velut declinaturos prædixit) possim cum tua licentia & benedictione, cum aliis sinceris professoribus regulæ à transgressoribus discedere, & separatim regulam obseruare.* Cui benedicens S. Franciscus: *A Christo*, ait, *& à me scias tibi missum esse concessum quod postulas:* ponensque manum super caput eius, dixit ei: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Cæsarius ergo tandem Fr. Eliæ disciplinam laxanti resistens, ab eius aßeclis occisus, Gregorio IX. Pont. vitus est ab angelis ferri in cælum; ita habent Annales P. Wadingi anno Christi 1239. num. 6.

Omnis astutus (græcè, συνετὸς, id est, intelligens prudens, cautus) agnoscit sapientiam, et inuenienti eam dabit confessionem] id est, laudem. Quia Siracides res graues & difficiles dixit, quas multi, vtpote mundi dictamina sequentes, non erant seruaturi; addit, *Astutus*, id est, vir prudens, *agnoscet*, id est, approbabit, diliget, sequetur hanc sapientiam à me iam expositam, ac insuper *dabit confessionem*, id est, laudabit & prædicabit eos quicumq; eam inueniunt, aliosque docent. Vnde Tigurina vertit, *omnis cordatus agnoscit sapientiam, & eruditionem; & adepto eam laudem tribuit*; Syrus, *omni sapienti conuenit docere sapientiam, & scientibus eam* (conuenit) *dare confessionem*, vel *gratiarum actionem*. Nam vt ait Aristotel. 1. Metaphys. 1. *Sapientis proprium est alios docere.*

Allegor. Rabanus: *Astutus*, ait, *hoc est diligens & intentus meditator legis Dei, agnoscit sapientiam Dei esse Christum, & postquam inuenerit eum, & corde credulo eius agnitionem perceperit, ipse dabit ei confessionem rectæ prædicationis, & studium condignæ operationis.*

Sensati in verbis et ipsi sapienter ebruntˇ et intellexerunt veritatem et iustitiam, et implerunt proverbia et iudicia] Ita Romana & Græca: perperam ergo multi pro *implerunt*, legunt *implauerunt*: græcè enim est ἐνέμβρεξαν, id est, tamquam imbrem effuderunt, impluerunt, instillarunt. τὸ *in verbis* refer non ad *sensati*, sed ad *sapienter egerunt*: q. d. *Sensati* & prudentes nõ tantùm audiunt sapientiam, laudantque eos qui illam docent, sed etiam ipsi eamdem alijs enuntiant & communicant: vnde *in verbis* suis ita *sapienter* agunt ac loquuntur, vt ostendant se intelligere *veritatem & iustitiam*, vtque *implant*, id est, instillent, aliis *proverbia & iudicia*, id est, sapientes sententias & præcepta, quæ doceant iustitiam, virtutem & sanctitatem. Vnde Tigurina vertit, *cordati ipsi quoque dictis proferunt sapientiam (veritatem intelligunt & iustitiam: quæ verba non sunt in Græcis) & moderatione animi selecta in vitam responsa irrigant.* Potest tamen τὸ *in verbis* referri ad *sensati.* Vnde aliqui clarè vertunt, *qui in verbis sensati & intelligentes sunt, & ipsi sapientiam proferentur, & exquisitas paræmias tanquam imbrem effundunt*; Syrus, *scientes doctrinam etiam ipsi sapientes fiunt, & sciunt vsque in finem verba parabolarum, & verba sapientiæ, & doctrinam animæ.*

Vers. 28.

Vers. 29.

Complut. & nonnulli alij hanc in Græco addunt sententiam: κρείσσων πεποίθησις ἐν δεσπότῃ μόνῳ ἢ ἐν νεκρῷ κεκολλῆσθαι νεκρῷ ἀνηρτῆσθαι, id est, vt vertit interpres Complut. *melior fiducia in Domino solo, si quidẽ mortuũ cor mortuo adhæret*; Tigurina, *optima loquendi auctoritas solus est Domini, siquidem mortali cor inhæret mortuum*; alij, *optima res est liberum in solo libero, siquidem cor mortuum mortuo adhæret.* Verùm hæc sententia hoc loco obscura & impertinens videtur: vnde eã omittunt Latina omnia,

nia, Syrus, & Græca editio à Caraffa & Romanis emendata.

Grues ſymbolum cautelæ.

Huius aſturiæ, cautelæ & ſapientiæ ſymbolum ſunt grues. Primò enim, ſicut grues volando ſuũ ſequuntur ducem; ſic aſtutus tuum ſequitur doctorẽ. Secundò, ſicut grues præſentiunt pluuiã, eamque volantes vociferando prænuntiant: ſic aſtutus præſentit ſapientiam, ac denuntiat vbi & à quibus ea hauriri debeat. Tertiò, laborioſæ ſunt grues, volando tranantes maria, vt calorem victumque quærant: ſic impensè ſtudet & laborat cautus, vt ſapientiam acquirat. Mirum eſt quod ſcribit Plinius lib. 30. cap. vlt. *non laſeſcere in vilo labore, qui nervos ex alis & cruribus grus habent.* *Primo.* *Secundo.* *Tertio.*

Quartò, grues timentes venatores noctu excubant: ita vir cautus timet inſidias hominũ & dæmonum, & contra eas peruigil excubat. Sed accipe de gruibus verba Plinij. quæ commutato nomine homini cauto adeptes; ſic enim ſcribit l. 10. c. 23. *Immenſus eſt tractus, quo veniunt, ſi quis reputet à mari Eoo. Quando proficiſcantur conſentiunt: volant ad proſpiciendum altè; ducem, quem ſequantur, eligunt: in extremo agmine per vices, qui acclament, diſpoſitos habent, & qui gregem voce contineant. Excubias habent nocturnis temporibus, lapillum pede ſuſtinentes: qui laxatus ſomno & deſidens, indulgentiam coarguat* (eaſque à ſomno ſuo ſonitu excitet.) *Cetera dormiunt capite ſubter alam condito, alternis pedibus inſiſtentes. Dux erecto prondet collo, ac prædatur.* Eadem habet Ariſtot. lib. 9. Hiſtor. anim. c. 10. *Grues*, inquit, *prudenter multa faciunt: loca enim longinqua petunt, ſui commodi gratia: & volant altè, vt procul proſpicere poſſint: & ſi nubes tempeſtatemq; viderint, conferunt ſe in terram, & humi quieſcunt: ducem etiam habent,* &c. *Quartò.*

POST CONCVPISCENTIAS TVAS NON EAS, ET A VOLVNTATE (aliqui legunt *voluptate*) TVA AVERTERE] Græca huic ſententiæ præmittunt titulum hunc: *Continentia animæ* vel animi. Pro ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας σου, græcè eſt, ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου, id eſt, *ab appetitibus* vel *deſideriis tuis*; Syrus, *fili mi, poſt deſideria anime tuę ne eas, & à concupiſcentijs tuis prohibe eam*; Tigurina clarè, *ne ſequaris cupiditates tuas, & appetitus tuos inhibe*; alij: *appetitiones tuas cœrce.* Eſt hoc generale præceptum de continentia, vt per eam reſiſtamus concupiſcentiæ gulæ, libidinis, ſuperbiæ, iræ, acediæ & cuiuſlibet vitij: *concupiſcentia* enim omnem paſſionem & vitium tam mentis & ſpiritus, quàm carnis & ſenſus complectitur. Senſus ergo eſt, q. d. Sentire motum concupiſcentiæ non eſt peccatum, ſed ei conſentire. Sentire enim eſt naturale, neceſſarium & inuoluntarium: conſentire verò eſt arbitrarium, liberum & voluntarium, vti ex hiſce Siracidis verbis docet S. Auguſt. lib. 1. de Nupt. & concup. c. 23. Si ergo ſentis ebullire in te affectus iræ, odij, curioſitatis, libidinis, noli eis aſſentiri, noli eos ſequi: ſed ilicò nega aſſenſum, reſiſte, inhibe, coërce, reſeca, abſcinde, extirpa quoad potes. Vnde ſequitur, motus concupiſcentiæ magnum eſſe malum, iuxta Ariſtot. axioma lib. 2. Topic. *Quorum corruptiones ſunt bona, ipſa corrupta ſunt mala.* Mundani & carnales neſcientes quid ſit concupiſcentia, quid abnegatio, quid mortificatio, ilicò ſuos appetitus ſequuntur & explent, velut animalia bruta: at fidelis & ſenſatus eis quaſi hoſtibus ſuis reluctatur, ſciens eos inciare ad peccatum, & ducere ad tartara.

Cauſæ ſunt multæ: Prima, quia *animal*, ait Ariſtot. 1. Politic. *conſtituitur ex anima & corpore, tamquam ex regente & recto. Anima eſt in corpore*, ait idem de Motibus natur. *ſicut monarcha in ciuitate bene diſpoſita.* Anima verò rationalis in homine eſt rectrix, & monarcha omnium, non tantùm membrorum, ſed & ſenſuum, paſſionum, imaginationum, & deſideriorum partis ſenſitiuæ. Regat ergo eius concupiſcentias & appetitus, nec ſinat ſe ab eis regi. *Concupiſcentia frænanda, eſt Cauſa Prima.*

Secunda, quia concupiſcentiæ ingens ſunt hominis malum, imò pernicies & exitus. Ipſæ enim ſunt ſimiles equo indomito, ęco, fero & furioſo, qui equitem ſiue ſeſſorem præcipitem dabit in flammam, foſſam, ſaxa, &c. niſi ei frænum ab eo regatur & refrænetur. Volũtas ergo & mens, ſiue ſpiritus, quaſi ſeſſor inſideat ſuæ concupiſcentiæ, quaſi equo, eamq; fræno rationis inhibeat, ne ab illa in præceps agatur. Sicut ergo monſtrum eſt, ſi equus regat ſeſſorem; aut ſi homo capite deorſum, pedibus furium inſiſtat vel incedat: ſic & monſtrum eſt cùm ratio regitur à concupiſcẽtia. Quocirca S. Baſil. Ad filium ſpirit. *Corpus*, inquit, *rege ratione, vt auriga equum fræno.* Idem ad Chilonem: *Vnam*, inquit, *voluptatem expugnato me, ſi omnes in te vitiatæ coeriantur, turbulentã acceſſant mentis tuæ tentationũ intemperiem. Corpus ſubſterne laborum exercitio, animam tentationibus aſſuefactæ æquanimiter tolerandis.* Succeſſiuè ergo vitia & concupiſcentiæ expugnanda ſunt. Idem in Conſtitut. monaſt. c. 3. *Affectiones corporis*, ait, *tunc ſunt violentæ, cùm ratio ceſſat: eaſdem illa moderante, & imperium ſuum exercente, facillimè obtemperant.* Ratio ergo peruigil eas domat & regit. Sic S. Anſelm. de Concept. Virg. c. 5. concupiſcentiam comparat feræ, quæ niſi ratione dometur & eiceretur, hominem ſecum in præceps agit. *Secunda.*

Tertia, quia concupiſcentiæ ſunt ſicut Sirenes, quæ blando cantu alliciunt ad ſe homines, vt allectos deuorent, vti ab eis deuorati feruntur ſocij Vlyſſis: Vlyſſes verò prudens aures ſuas obturauit, ne earum cantum audiret, eoque incantaretur, dementaretur & deuoraretur, itaque vnus ipſe earum perniciem & mortem euaſit. Vlyſſes eſt ſpeculum viri ſapientis & continentis. Hinc S. Bernard. ſer. 44. in Cantic. loquens de filio prodigo, qui ſua diſſipauit deliciando cum meretricibus: *Quænam*, ait, *hæ meretrices? Carnales vtique concupiſcentiæ, de quibus Scriptura ſaluberrimè te admonet: Poſt concupiſcentias tuas non eas.* Idem de Gradibus humilitatis: *Cauendum eſt*, inquit, *ideò malum deſiderium, quia mors ſecus introitum delectationis poſita eſt. Vnde Script. præcipit, dicens: Poſt concupiſcentias tuas non eas.* *Tertia.*

Quarta, quia homo quaſi cõflatus eſt ex angelo & bruto: mente enim & parte rationali ſimilis eſt angelo, concupiſcẽtia verò & parte animali ſimilis eſt bruto. Angelica ergo portio imperet animali & brutæ, vt eã faciat ſibi ſimilem & angelicam, non verò ſinat animalem ſibi dominari, vt & ipſa fiat animalis ac bruta. Quare *aduerſus tumultuantes, & ad mala trahere nitentes animæ concupiſcentias, exerceat glorioſa certamina, ſi vivit in gratia*, ait S. Auguſt. lib. 5. contra Iulian. c. 3. *Quarta.*

Quinta, quia cõcupiſcentia repugnat legi naturali & diuinę. Lex naturalis ſtatuit homini ſequẽdum bonũ honeſtum, nõ delectabile & concupiſcibile, quod honeſto repugnat. Illud ergo amplę- *Quinta.*

ctatur,

datur, hoc auertetur & fugiat. Lex diuina iubet nos sequi dictamina spiritus, non carnis. Illa ergo sequamur, hæc detestemur & abnegemus. Vnde S. Leo ep. ad Anatolium, & habetur dist. 47. c. 6. *Virum Catholicum*, inquit, *& præsertim Domini sacerdotem, sicut nullo errore implicari, ita nulla oportet cupiditate violari, dicente S. Script. Post concupiscentias tuas ne eas. Mens enim potentiæ alterius nec abstinere nouit à vitijs, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum.*

Concupiscentiæ mortis æquè ac aliorum frænanda.

Porrò concupiscentiæ non tantùm sensus, sed & mentis ac spiritus mortificandæ & refrenandæ sunt. Concupiscis nimiam scientiam, nimiam sapientiam, nimiam lectionem, nimium studium? concupiscentia est, excessus est cupiditatis, quod ergo in ea nimium & vitiosum est, abscinde. Scitum est illud: *Saturitas panis mala, studiorum autem pessima.* Incessit te cupido meditandi, orandi, contemplandi, cùm charitas vel obedientia poscit vt ægro seruias, vt confitentibus aures præbeas, vt doceas, concionaris, &c. mortifica illam cupiditatem, & velut dilectum tuum Isaac Deo in holocaustum immola. Vocatus es ad sortem Magdalenæ, malles agere Marthæ; aut vice versa, vocatus es ad vitam actiuam, desideras contemplatiuam: desiderium hoc irrationale mortifica, Deoque sacrifica.

Quocirca hæc Siracidis sententia non tantùm in malis, sed etiã in bonis custodienda est, vt scilicet illud bonum suspectum habeamus, quod non Dei beneplacitum, sed voluntas sola nostra dictauerit. Eo enim ipso quod à sola nostra voluntate progreditur, & diuinis Ecclesiæ iussis non probatur, à bonitate sua deficit, & aliqua malitiæ labe corrumpitur. Vnde S. Leo ser. 8 de ieiunio septimi mensis sapienter ait: *Cum sint in animis hominum multæ bonæ concupiscentiæ, & laudabiles voluntates, quid est quod tuberur vt nostris non consentiamus affectibus? nisi quòd ab illa concupiscentia prohibemur, & ab illa voluntate reuocamur, cuius ortus ex nobis est, & idcò mala prænuntiatur. Ad distinctionem igitur concupiscentiarum quæ sunt ex Deo, bene homini dictum est: Post concupiscentias tuas non eas; vt quas cognouerit propitias esse virtutes.* Et S. Augustin. ser. 45. de Tempore: *Nolo*, inquit, *post eas ire, nolunt post te ire? noli post eas ire: si velint post te ire, non erunt; quia contra mentem tuam non rebellabunt. Rebellant? rebella: pugnant? pugna: expugnant? expugna: hoc solum vide, ne vincant*; hæc ille. Minutiùs explicat Hugo hoc præire, aut sequi: *Quidam*, inquit, *præcedunt concupiscentias, vt illi qui prouocant, & procurant; quidam comitantur, qui in cogitationibus illicitis commorantur: quidam sequuntur, qui consentiunt & cooperantur*; hæc Hugo, affertque ad hoc illud 2. Reg. 3. *Phaltiel*, inquit, *sequebatur Michol plorans.* Denique concupiscentiæ symbolum est lupus, de quo plura dixi cap. 13. 21.

Vers. 31. SI PRÆSTES ANIMÆ TVÆ CONCVPISCENTIAS EIVS; FACIET TE IN GAVDIVM INIMICIS TVIS] *Tibi insidentibus*: vti addunt Græca nonnulla, & ea secutus S. Augustin. Ratio est, quia expletio concupiscentiæ conficiet tibi infamiam, morbos, paupertatem, & sæpè mortem, aliaque damna corporis & animæ, quæ facient te ludibrium inimicis tuis, tum hominibus, tum dæmonibus, vti Samson amans suam Dalilam, eique obsequens, à Philisthæis captus, illusus, excæcatus & enecatus est, Iudic. 16. Ita S. Augustin. lib. 5. contra Iulian. c. 3.

Cornel. in Ecclesiast.

A *Numquid*, ait, *iam iste reus est habendo tales animæ concupiscentias, quas ei præstare non debet, ne in gaudium veniat diabolo & angelis eius, qui sunt inimici atque mundi nostri?* Vnde Græca habent *si præstiteris animæ tuæ beneplacitum concupiscentiæ, faciet* ἐπιχαρμα, id est, *derisionem & gaudium inimicorum tuorum*; Tigurin. *si animo tuo indulseris quamlibet concupiscentiam* (alij, *quod cupiditati libitum est*) *efficies quòd inuidentes tibi inimici tui de te gaudeant*; Syrus neruosè, *si enim feceris voluntatem animæ tuæ, es sicut ille qui facit voluntatem inimici sui.* Cùm ergo stimulat te alicuius rei cupiditas, cogita illam non esse amicam, vti se simulat, sed inimicam tibi; quare totis viribus ei quasi inimico capitali resiste. Sicut ergo milites conspecto hoste ilicò se armant, eique totis viribus sese præliando opponunt: ita & tu dum sentis te quippiam concupiscere, vel in te cupiditatem aliquam suboriri; ilicò rationis & resoluæ voluntatis ac gratiæ diuinæ arma capesse, illique toto animi nitu obluctare, ac generosè præliare prælium Domini, vt victor euadas, & ab eo quasi agonotheta, in magno illo iudicij die corona immortalitatis & gloriæ doneris; omnia enim hæc spectant præparationem ad iudicium.

B

Huius rei symbolum est limax siue cochlea. Vnde illud Psalm. 17. 9. *Sicut cera quæ fluit, auferetur*: quod S. Augustin. & alij accipiunt de concupiscentijs hominem tabefacientibus; Chaldæus vertit, *sicut limax tabescens qui consumitur in itinere suo*; alij, *sicut limax* vel *cochlea, quæ liquescit, abeat.* *Concupiscentiæ typus est limax.*

C

Primò enim, sicut limax dicitur à limo, cui semper adhæret, ait Festus & Varro: sic cupidus & carnalis adhæret suæ carni & concupiscentiæ. *Primo.*

Secundò, sicut limax affigitur suæ cochleæ in eaque capitur; vnde illud: *Implicuus conchæ limax, hirsutaq; campe*, & Aristot. lib. 5. Histor. anim. c. 32. *Limax*, inquit, *detracta testa haberetsit*: sic carnalis affigitur suæ domui, agris & fundis, in eisque capitur, & propter ea sæpè mortem incurrit tum præsentem, tum æternam. *Secundo.*

Tertiò, sicut limax viscosus est, sic viscosa est concupiscentia, quæ proinde hominem deprimit, nec sinit caput in altum, putà mentem in cælum, leuare. *Tertio.*

Quartò, Albertus libr. de Pisc. & aquat. tradit limaces, si sale perluantur, planè liquescere, & in aquam viscosam commutari: sua enim viscositate liquantur & tabescunt. Vnde & Plinius lib. 9. 51. *Quadam*, inquit, *tempore anni gignuntur, & in humore, & in terra. Vere pectines, limaces, hirudines; eodem tempore euanescunt.* *Quarto.*

D

Quintò, limaces carent oculis, sed eorum vice parua habent cornua. Vnde Plinius lib. 9. c. 32. *In eodem genere*, ait, *cochleæ aquatiles terrestresq; exerentes se domicilio, binaq; cum cornua protendentes contrahentesq; oculis carent. itaq; cornibus prætentant iter.* Vnde prouerbialiter limax vocatur, qui exquirit vt aliquid auferat, iuxta illud Plauti in Bacch. *Limaces viri*, quòd atterant & consumant. Sic cõcupiscentia menti adimit oculos, eamque exoculat & excæcat, vt non videat eius malitiam æquè ac damna, putà perniciem & gehennã circa sibi imminentem; sed carneos tantùm & quasi corniculatos homini relinquit oculos, quibus terrena & carnalia inuendo prætentet & prægustet, itaq; capiatur, calcetur & pereat, instar limacum, qui à *Quinto.*

porcis & perdicibus deuorantur, iuxta illud Aristot. lib. 9. Histor. anim. c. 37. *Vbi sit limax, neque fur est, neque perdix: omnes enim limaces ab his edomantur.* Vide quæ de concupiscentia eiusque mortificatione dixi Iacobi 1. 14.

VERS. 32. NE OBLECTERIS IN TVRBIS, NEC IN MODICIS (Ianſen. & alii legunt, *nec immodicis*:) ASSIDVA ENIM EST COMMISSIO ILLORVM. NE FVERIS MEDIOCRIS IN CONTENTIONE EX FOENORE, ET EST (Ianſen. & alij legunt, *non eſt*) TIBI NIHIL IN SACCVLO: ERIS ENIM INVIDVS VITÆ TVÆ] Ita Romana: perperam ergo aliqui legunt, *in ſæculo*. Græca moderna à Latina Vulgata hîc valdè diſſentiunt: ſic enim habent, *ne delecteris deliciis, nec earum conſortio* vel *ſymbolo alligeris* vel *denunciberis* (græcè enim eſt συμβολῆς, licèt Complut. legant συμβυλῆς, vertantque, *neque indigeas conſilio earum*) *non fias pauper de ſymbolis comeſſans ex fœnore: & nihil eſt tibi in ſæculo.* Græcum enim συμβολὴ ſignificat conuiuium in quo ſingulas ſuas ſymbolas, id eſt collationes ſumptuum pro rata conferebant, συμβάλλειν enim eſt *committere & conferre*. Vnde συμβολοκοπῶν, idem eſt quod συμβολον κόπτων, id eſt, ſymbolum ſecans vel diuidens, hoc eſt, conuiuium ex collatione inſtruens, *ex fœnore*, ſcilicet, ex pecunia ad fœnus accepta: q.d. Ne delecteris conuiuijs & compotationibus, quia depauperabuntur te, adeóque cogent vt ad eorum ſymbolum & ſumptum corrogandum, cogaris accipere pecuniam ad vſuram, quam ſoluere non poteris, cùm nihil habeas in ſæculo, itaque fies fabula & probrum conuiuis omnibus. q.d. Ne des teſſeram partemque tuam conuiuio, ne ſumptu depauperatus cogaris teſſeram nummariam dare creditori & fœneratori, qua tè ei velut debitorem obliges. Vnde Tigurin. vertit, *cave pauper evadas concinnandis de mutuo conuiuijs, donec tibi nil ſit in ſæculo*; alij, *ne fias pauper ſymbolum dando, cùm tibi nil ſit in marſupio*. Sic & Syrus, *ne lateris in multitudine deliciarum, ne fias duplo pauper: ne fias pauper & ebrioſus & intemperans & verboſus, cùm nihil habeas in marſupio tuo*. Quæ lectiones connexæ ſunt, & clarè rectéque cohærent cum eo quod præceſſit: *Poſt concupiſcentias tuas non eas, &c. nam faciet te gaudium inimicis tuis.*

Verùm Græca olim aliter habuiſſe, liquet ex Latina Vulgata, & ex diſſenſione Græcorum codicum. Nam alij legunt ἐν τρυφῇ, id eſt, in deliciis; alij ἐν πύρᾳ, id eſt, in turba, & ſic legit Noſter. Rurſum alij legunt συμβολῆς; alij, συμβυλῆς, vti iam dixi.

Senſus ergo Latinæ verſionis eſt, Primò, q.d. Ne immiſceas te populari turbæ, *nec in modicis*, id eſt, nec inter homines modicæ ſortis, putà plebeios, viles & leues, vbi multa eſt ſcurrilitas & ineptia: nam in ea multa peccata committuntur. ita Rabanus. Quocirca Chriſtus ſæpè fugit turbas. Idem fecêre Sancti, vt Moſes, S. Baſilius, S. Nazianzenus, S. Antonius, idque ad hoc, vt in die iudicij puram & illibatam à ſæculi vitijs animam ſiſterent Chriſto iudici, ad iudicium enim hæc omnia pertinent. Ad hanc enim puritatem mirè iuuat ſeceſſus à turbis & ſolitudo. Vnde de S. Ioanne Baptiſta canit Eccleſia:

Antra deſerti teneris ſub annis,
Cœnum turmas fugiens peſtifi,
Ne leui ſaltem maculare vitam
Famine poſſes.

Fugit turbam.

A Cornelius Muſius, nobilis Hollandiæ hoc æuo fidei pugil (pro ea enim dirè cruciatus, fortiter occubuit) in carm. de Laude vitæ ſolitariæ: *Cùm morti*, inquit, *propinquabis, ſerò provocabis ad beatas cellulas. O beata ſolitudo, ô ſola beatitudo pijs ſeceſſicolis.* Immiſceri enim turbis, quid niſi turbas in nobis aut turbida proſeminet? Ibi exempla prauitatis & morum corruptio, quæ etiam ſanctos, eoſque validos, ſeducunt & inquinant. Sicut enim botrus à proximo colorem trahit ac purpuram; ita qui mundus eſt, à malorum conſortio vitium contrahit, affinitatéque & congreſſu prauorum corrumpitur. Quis enim naufragium virtutum non patiatur & obruatur ſcelerum fluctibus, in parente illo turbidoque impuritatis oceano? Numquam bonus qui numquam ſolus: peccatum fugit qui occaſiones peccandi purà turbas, fugit.

B Captiuus ſeruus eſt, qui agglutinatur multitudini: liber, qui ab ea ſemotus tui iuris eſt, ſibique ac Deo viuit. Vide dicta Oſee 2. 14.

Secundò, preſſiùs & germaniùs: q.d. Ne oblecteris turbis, id eſt, hominum turbatione, tumultu, ſeditione, etiam modica, & in rebus modicis, quas Latini turbellas vocant; quia multa eſt *commiſſio*, id eſt, conflictus, certamen, lites, rixæ, cædes & bella in illis. Sic enim dicimus cõmittere prælium, & committere principes, inter ſe, dum eos excitamus ad bellum contra ſe inuicem. Notandum enim eſt, Græcum πύρᾳ, & Latinum *turba* ſignificare non tantùm hominum multitudinẽ; ſed propriè θόρυβον καὶ ταραχὴν, id eſt, turbationem, perturbationem, commotionem, ſeditionem, quæ ferè oritur ex turba & multitudine ingeniorum & voluntatum. Vnde Vlpianus de vi bonorum & de turba, l. *Prætor ait: Turbam appellatam eſſe Labeo contendit ex genere tumultus, idq; verbum ex Græco tractum πύρᾳ. Si duo rixam commiſerint, vtique non accipimus in turba id factum, quia duo turba non propriè dicuntur. Si verò fuerint decem, aut quindecim homines, turba dicetur. Rectiſſimè Labeo inter turbam & rixam multum intereſſe ait: nempe turbam multitudinis, hominũ eſſe turbationem & tœtum.* Sic Terent. in Andria: *Quid turbæ apud forũ?* Ouid. 3. Meram. *Ruit omnis in vnum Turba furens.* Cicero act. 1. in Verrem: *Eſto autem noua turba atque rixa.* Idem Cæcinnæ l. 6. ep. 6. *Expanerem quanta in turba, quantaq; in confuſione rerum omnium verſaremur.* Hinc dicuntur ſeditioſi concire turbas, excitare turbas populares, &c. Idem lib. 1. de Natura Deorum, *Ariſtoteles*, ait, *multa turbat à magiſtro Platone diſſentiens.* Hinc S. Bernard. mirè laudat S. Malachiam, *quòd ſine turbatione inter turbas verſaretur.* Hoc enim ſignum eſt animi celſi & in cælo fixi: quia turba parit turbationes.

C *Turba etymon & ſignificatum.*

D Rurſum Græcum συμβολὴ ſignificat non tantùm collationẽ conuiuiarũ ad ſumptum in communi conuiuio vel ſympoſio, ſed etiam commiſſionem, id eſt, congreſſum & conflictum belli. Vnde v. ſequ. τὸ συμβολοκοπῶν, Noſter vertit, *in contentione*. Sic ergo hos duos verſus genuinè explices & connectas: Noli delectari, nec te miſcere hominum turbis, id eſt, tumultibus, quia multæ in illis rixæ, verbera & cædes committuntur. *Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore*: q.d. Vt turbas & factiones quibus te miſcuiſti, vel quas cõcitaſti, alas, multo opus eſt ære: quod cùm in arca non habeas, oportebit vt ſumas ab vſurario ad vſuram: quare ſuadeo tibi ne vel mediocriter contentio-

συμβολὴ pro conflictu.

sentiones & turbas hasce foueasqui si id feceris, cogêris accipere multa ad fœnus, itaque ruas facultates exhauries, vt fœnori semper crescenti soluendo non sis, cùm tibi iam nihil reliquum sit *in sacculo*, id est, in marsupio: quare eris *inuidus*, id est, iniquus & noxius, *vitæ tuæ*: videberis enim tibi inuidere vitam quietam, honestam, lætam & lautam.

Porrò, aptè posit vetitam concupiscentiam subdit vetatque turbas & rixas, quia hæc multorum est concupiscentia, nimirum vt in republica vel communitate concitent turbas & seditiones, idque vel quia nouitatis sunt studiosi, vel quia pugnaces & rixosi sunt, ideoque quietis impatientes factiones concitant aut fouent; vel quia per eas ad honores & magistratus euadere, aut certè se ditare ex mercatorum diuitumque rapinis & spolijs satagunt.

Tertiò, si planè latinam versionem Græcæ modernæ vis adaptare, sic explica; Ne oblecteris turbis conuiuantium & compotantium (symposia enim inter turbas plebeiorum dominari solent, ideoque turbarum & cœtuum multis in locis videntur esse proprij & indiuidui comites:) quia assidua est *commissio*, id est, collatio eorum ad symbolum & epulum. Sicut enim dicimus committi ludos, sic & committi epulas & symbola. *Commissio* ergo, est læta ex symbolis comessatio. Rursum *commissio*, est scelerum perpetratio; quia inter epulas & symposia multæ crapulæ, insolentiæ, detractiones, scurrilitates, lites & rixæ committuntur. Quare caue ne ex hac contentione compotandi & conuidandi fias *mediocris*, id est, pauper *ex fœnore*, quod tibi fumendum est, vt sumptibus symposiorum par esse queas, cùm nihil habeas in *sacculo*, id est, in crumena: sic enim videberis *inuidus* & iniquus esse vitæ tuæ, dum depauperatus cogeris famere, miserè victitare, & erubescere apud homines.

Huic expositioni fauet codex quidam manuscriptus, quem citat Iansenius, qui ad marginem ex alia versione sic clarè legit, *noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione, ne fias pauper collationem faciens ex manu.* Vetat ergo adiri epulas & prandia, vbi multi sunt conuiuæ, ac proinde multæ voces & clamores, vt non tam conuiuium, quàm (vt ille ait) conuocium esse videatur. Ita Lucius Verus Imper. teste Capitolino aiebat *septem conuiuium, nouem conuitium facere*, significans in conuiuium paucos adhibendos esse, alioqui fore tumultuosum & insuaue, iuxta illud Horatij:

Locus est & pluribus umbris,
Sed nimis arcta premunt olida conuiuia capræ.

Varro apud Gellium lib. 13. c. 11. censet conuiuas intra Gratiarum & Musarum numerum consistere oportere, ne aut plures sint nouem, aut pauciores tribus. Plinius lib. 28. c. 2. scribit Seruium Sulpitium communem fuisse causam, cur ominosum esset mensam relinquere, quòd illis temporibus nondum numerabantur plures conuiuæ quàm quinque.

Alludit ad illud Prou. 23. v. 20. & 21. *Noli esse in conuiuijs potatorum, nec in comessationibus eorũ qui carnes ad vescendum conferunt*: vbi Aquila, Symmach. & Theodor. habent συμβολοκόπων, id est, *symbola conferentium*; Septu. μηδὲ ἐν πότοις συμβολαῖς, id est, *ne extendas te in symbola*, id est, in comessationes & symposia quæ instruuntur ex plurium collatione; quæ proinde velut gulæ, luxuriæ, aliorumque scelerum irritamenta, imò officinas & armamenta vetat Concil. Laodicenum c. 55. *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus Comessatia appellat, conuiuia celebrare.* Eadem frequentia erant apud Gentiles. Vnde Plautus in Sticho: *Ea*, inquit, *symbolum ad cænam, ac eius conferunt Sangarium Syrum.* Et in Curcul. *Symbolorum collatores apud forum piscarium.* Terent. in Andria: *Symbolum dedit, cænauit.* Et in Eunucho: *Heri aliquot adolescentuli coiimus in Pyræo in hunc diem, vt de symbolis essemus* (ederemus) *Chæream si vti præferimus.*

Aliter Iansenius: Ne oblecteris, inquit, in turbis, id est, in copia & multitudine ciborum. Sic Plinius lib. 15. c. 13. *turbam prunorum* vocat varia genera prunorum, & lib. 11. 37. *turbam vulnerum* vocat multitudinem vulnerum: Ouid. 6. Metam. nuncupat *rotarum turbam*: Cicero de Claris orat. *turbam volumnium.* Verùm esto simili phrasi posset dici *turba ciborum*, pro eorum copia; tamen absolutè *turba* sine addito, id non significat.

Porrò Rabanus aliò prorsus abit: secundum enim versum explicat de studio beneficentiæ: q. d. *Ne sis mediocris in contentione ex fœnore*, &c. hoc est, ne sis pareus, lentus & piger in contentione & studio fœnerandi, id est, benefaciendi & mutuandi alijs; quia si id feceris, non erit tibi nihil in sacculo: hoc est, semper aliquid habebis quo viuas, quodque eroges, non deerunt tibi solatia temporalia; si secùs feceris, eris inuidus animæ tuæ, quia ei malè consules: detrahes enim ei merita beneficentiæ, Deique dona & gratias, quibus ipse beneficos cumulare & compensare solet.

Denique pro *inuidus* Græca habent ἐπίβουλος, id est, *insidiator*, addunt que λαλιὰς, id est, *loquelæ hominum obnoxius.* Vnde vertunt, *eris enim insidiator propriæ vitæ, incurrens in dicta hominum*; Tigurina, *alioqui insidiator vitæ tuæ famosus eris*: q. d. Alioqui malè, imò pessimè, consules vitæ tuæ, vt ei videaris insidiari. S. Script. enim sæpè rem æstimat ex facto, non ex mente facientis: licèt ergo mens & intentio accipientis ad fœnus, non sit nocere vitæ suæ; tamen, quia de facto ei nocet, hinc dicitur ei inuidus & iniurius esse, scilicet materialiter, non formaliter, vt loquuntur Philosophi.

CAPVT DECIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REcenſet damna ebrietatis & fornicationis. Inde v.4. agit de moderamine linguæ, cauenda detractione, & celando ſecreto. Tertiò, v.13. de correptione fraterna. Quarto, v.22. de calliditate bona, æquè ac mala, ſine hypocriſi. Hiſce tamen de more nonnulla de ſapientia & timore Dei dogmata inſerit & admiſcet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ.1. OPerarius ebrioſus non locupletabitur: & qui ſpernit modica, paulatim decidet.

2. Vinum & mulieres apoſtatare faciunt ſapientes, & arguent ſenſatos:

3. Et qui ſe iungit fornicarijs, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum, extolletur in exemplum maius, & tolletur de numero anima eius.

VULG.1. OPERARIVS EBRIOSVS NON LOCVPLETABITVR (ſed depauperabitur, eſt mioſis: minùs enim dicitur, & plus ſignificatur) ET QVI SPERNIT MODICA, PAVLATIM DECIDET] Pro *modica* S.Auguſt. & alij legunt *minima*, quia minima ſunt modica quàm maximè: & crebra eſt enallage graduum comparationis in Script. vt poſitiuus vel comparatiuus ponatur pro ſuperlatiuo, quia eo carent Hebræi: vt, *Maior horum eſt charitas*; *maior*, id eſt, maxima, 1.Cor.13.13. *Qui autem minor* (id eſt minimus) *eſt in regno cœlorum, maior eſt illo*, Matth.11.11. Hinc τὸ ὀλίγον, id eſt: paruum, modicum, Noſter ſubinde vertit *minimum*, vt Actor. 15.2. Actor.19.v.23. & 24.

Copula & partim comparatiua eſt, partim cauſalis. Comparatiua: q.d. Sicut operarius ebrioſus non locupletabitur, &, id eſt, ſic, pariter, quiuis aliur ſpernens modica, nō locupletabitur, ſed paulatim à ſuo ſtatu, opulentia & ſubſtantia decidet. Cauſalis: q.d. Operarius ebrioſus non locupletabitur, &, id eſt, *quia, qui ſpernit modica, paulatim decidet.* Quia enim ebrioſus negligit modica opera & lucra ſingulorum dierum, vt vacet compotationi, hac de cauſa iterando ſingulis diebus hunc lucri neglectum, ſuaq; conſumens in tympolijs, ſenſim decidit & depauperatur: pauca enim quæ habet citò potando conſumuntur, dum eis otiando nihil addit: qui ex aduerſo, ſi ſobriè viueret & ſtrenuè laboraret, paruis ſuis quotidie parua lucra adjiciendo, tandem multa accumularet, diuesque euaderet. Vnde Tigurina vertit *operarius ebrioſus nō diteſcet, & paulatim ſublabetur qui ſpernit exigua*; Syrus, *operarius ebrioſus non ditabitur, & qui amat carnem* (carnis gulam & crapulam) *hereditabit paupertatem.* Nam vt ait S.Baſil. Ad filium ſpirit. *Ebrioſus cùm ſe putat bibere, bibitur; ſicut piſcis cum glutit eſcam, glutitur hamo.* Hic verſus rectè cohæret cum lectione Græca verſus vltimi, & penultimi capitis præcedentis: *Noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione.* Cohæret & rectè cum lectione Latina (quamquam hi verſus ſæpè inter ſe non ſunt connexi, vti dixi in proœmio) pergit enim hîc epulationis & compotationis, quæ in turbis A hominum plebeiorum (de quibus cap. præced. v.32.) frequens eſſe ſolet (ait Rabanus) damna aſſignare, eaque tria enumerat, ſcilicet paupertatem, libidinem, apoſtaſiam.

Alludit ad Prou.23.21. *Vacantes potatis, & dantes ſymbola conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio*: hoc eſt, qui compotationes & cœnas ſymbolas frequentant, ſubſtantiam ſuam abliguriunt: & quia inde ſequitur ſomnus ad vinum & crapulam digerendam, atque otium ex ſomno; hinc ad tantam inopiam rediguntur, vt vilibus laceriſq; pannis quaſi pannoſi mendici veſtire ſe cogantur. Vnde Hebr. habent, *bibax & edax pauper efficietur, & ſciſſuras faciet induere dormitatio*; Chald. *& pannis ruptis veſtietur dormitatio*; Septu. *omnis ebrius & ſcortator mendicabit, & induetur diſruptis lacerijſq; omnis ſomnolentus*; S.Ambroſ. de Elia & ieiunio c.9. *induit ſe ſciſſa veſtimenta*; Clemens Alexandr.2.Pę-
B dag.c.2. *induetur laceris & pannoſis omnis ſomnolentus. Somnolentus enim eſt*, inquit, *qui ad ſapientiam non vigilat, ſed ab ebrietate in ſomnum demergitur. Et laceris induetur debacchator, & per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aſpiciunt. Peccatores enim foramina ſunt ea, quæ ex veſte carnali ſunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum.*

Symbolicè, *operarius ebrioſus eſt*, qui quæ per bonam operationem colligit, eadem per ebrietatem inanis gloriæ, aut alterius malæ intentionis diſſipat: quo fit, vt per illa nullas opes ſpirituales conquirat, ſed omnibus ſenſim priuetur & depauperetur.

Nota. Hæc ſententia, *Qui ſpernit modica, paulatim decidet*, hîc applicatur operario ebrioſo; ſed in ſe generalis eſt, vnde cuilibet rei aptari poteſt: vt ſtudioſo, qui parua negligit in ſcholis &, ſtudijs, paulatim decidet, nec ſcientiam acquiret, ſed
C perdet: infirmo, qui morbos modicos negligit, incidet in maiores: militi & capitaneo, qui parua in bello negligit, paulatim decidet, ſeque & exercitum perdet: patrifamilias, qui parua familiæ damna negligit, decidet in magna: mercatori, qui parua lucra ſpernit, amittet maiora. Vnde mercatorum diteſcere ſatagentium hoc eſt axioma: *Nullum lucrum quantumuis exiguum negligito.* Idem ſibi præfigat mercium ſpiritalium, putà virtutum, meritorum, & coronarum cæleſtium, mercator, vt ne minimam quidem augendæ virtutis, meriti & coronæ occaſionem amittat. Quocirca Patres paſſim hanc ſententiam adaptant peccatis leuibus: q.d. Qui ſpernit peccata leuia & venialia, ſenſim defluet, & tandem incidet in grauia & lethalia: vnde ſeriò monent fideles omnes, vt ſtudioſè defectus veniales etiam minimos caueant: hoc enim eſſe fundamentum ſecuritatis conſcientiæ & profectus in virtute. *vt vitent magna peccata, etiam parua.*

Audi

Ex S. Greg. Audi S.Gregor.5.Pastor admonit.34. *Admonendi sunt*, inquit, *qui quamuis in minimis, sed tamen frequenter excedunt, vt nequaquam considerent qualia, sed quanta committunt. Facta enim sua si despiciunt timere cùm pensant, ad bene formidare cùm numerant. Altes quippe gurgites fluminum parua, sed innumera replent gutta pluuiarum. Et hoc ego fœtina latenter excrescens, quod patenter procella fœuiens. Et minuta sunt quæ erumpunt in membris per scabiem vulnera, sed cùm multitudo earum innumerabiliter occupat sic vitam corporis, sicut vnum graue inflictum pectori vulnus necat. Hinc videlicet scriptum est: Qui modica spernit, paulatim decidit. Qui enim peccata minima flere ac deuitare negligit, à statu iustitiæ non quidem repentè, sed partibus tetrè cadit.*

1. Basilius. S.Basilius in Asceticis, in Regula translata à Ruffino c.18. docet Superiorem debere castigare etiam parua subditorum delicta, cùm affirmauerit Dominus, quia *iota vnum, aut vnus apex non transibit à lege, donec omnia fiant*: & rursum definierit, quia *de omni sermone otioso quem locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicij*: quare nihil oportet contemni tanquam paruum. *Qui* autem *modica spernit, paulatim defluit.* Auctor libri de Salutar.documentis apud S.August.tom.4.cap.34. monet cludendas esse prauas cogitationes, dum modicæ sunt & incipiunt, ne crescant & adolescant. *Ne quæso*, inquit, *permittamus in nobis cogitationes pravas, neque tanquam minima negligamus: quia qui minima spernit, paulatim defluit.*

2. Chrysost. S.Chrysost.serm.de Pericul.leuium peccat.recensitâ historiâ vxoris Lot, quæ, quia retrò ad Sodomã, conflagrantem respexit, in statuam salis conuersa est: *Nequi*, inquit, *leue dicendum est, quod hominem contemnendo occidit, aut contemptorem transgrediendo decepit, cùm scriptum sit: Qui modica spernit, paulatim decidit.*

4. Cyprian. S.Cyprian. (vel, vt alij malunt, Origenes) tract. de Singul.Clericis docet Clericis vitanda esse omnia contubernia feminarum. *Omnes ergo vitemus*, inquit, *ne dicam portas, claudenda sunt, ne per vnum foramen castra omnia penetrentur; & vniuersa sunt componenda munimenta, ne per modicum non munitum tota ciuitas ruat, sicut Salomon repetit dicens: Qui spernit modica, paulatim cadet.*

3. Hieron. S.Hieron.siue Paulinus, instituens Celantiam matronam, ait: *Neque verò eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt quæ potissimùm Dei mandata faciant, quæque quasi viua & parua, despiciant: nec metuunt, ne secundùm diuinam sententiam minima contemnendo paulatim decidant.*

5. August. S.August.lib.1.de Moribus Eccles.c.24. cùm dixisset: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, subdit: *Quod autem proferri manifestius de veteri testamento contra istam dormitationem animi potest, per quam fit vt non sentiamus quasi minutatim serpentem perniciem, quàm illud quod à Propheta dictum est: Qui spernit modica, paulatim decidet? De qua sententia si opportunum esset festinantibus, copiosissimè disputarem: atq; id si à nobis nunc susceptum munus flagitaret, fortasse demonstraremus quàm sint alta mysteria, quæ imperitissimi & sacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim iam decidunt, sed magno lapsu præcipites sunt.*

6. Isidor. S.Isidorus de Norma bene viuendi: *Qui*, ait, *verba mala non reprimit, ad noxia citò transit: & qui minima non respuit, in maxima valdè prorumpit: minorum namque culpa maiorum generat. Paruulatim crescunt vitia, & dum parua non timemus, in magna prolabimur. Minuta itaque deuita, & ad maiora non deuenies.*

Petrus Damiani. B.Petrus Damiani Apolog. c.7. taxans Religiosos qui quippiam pecuniæ apud se retinent, dicentes rem modicam esse: *Si tenuissima*, inquit, *veneni stilla pando oleris alueo diffundatur, minime totũ, ejaculentius licet, edulium prorsus abominabile inducatur? Si ergo perexigua mala, largissima sæpiùs bona corrumpunt; quo pacto tu de tenacitate conscientia tacitas, quia minimum est, quod contra professionis tuæ propositum priuata proprietate possideas? Nam iuxta Apostolum: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Et alibi: Qui modica spernit, paulatim decidit.*

Ratio prima. Ratio à priori est. Prima, quia multa parua iterata faciunt quid magnum; sic multæ vnitates iteratæ faciunt mille: multæ guttæ conflant flumen & mare: multæ arenæ integrant cumulum. Sic multi actus humilitatis exigui, præter meritum, validum pariunt humilitatis habitum: multi actus vanæ gloriæ, habitum robustum vanitatis efficiunt. Quocirca S. Basilius in Ascet. *Nullum*, ait, *sit erratum quod parui pendas, quamuis illud tenuissima bestiola minutior sit.* S.Hieron.ad Heliodor. *Mens*, ait, *Christo dedita & in maioribus & in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem.* S.August.serm.44.de Temp. *Noli*, ait, *despicere peccata tua quia parua sunt: nam etiam pluuiarum gutta flumina complent, & molas trahunt, & arbores cum suis radicibus tollunt.* Et in illud Psal.66. *Gentes in terra dirigit*, docet quotidie orationibus & ieiuniis exhauriendam esse aquam, quæ per rimulas intrat in sentinam animæ, vt nauem obruat. Et in Ps.39. *Comprehenderunt me iniquitates, &c, multiplicatæ sunt super capillos capitis mei. Si vitalia*, ait, *grandia, sunt me obruere arenæ.* Idem tract.de Decem chordis c.11. *Noli*, ait, *ista contemnere, quia minora sunt, sed time, quia plura sunt. Attendite, fratres mei, minuta sunt, non sunt magna. Non est bestia quasi leo, vt vno morsu guttur frangat, sed bestiæ plerumque minutæ multæ necant. Si proiciatur quisquis in locum pulicibus plenum, numquid non morietur ibi? Non sunt quidem maiores, sed infirma est natura humana, quæ etiam minutissimis bestijs interimi potest. Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt: & tamen, quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ! si arena amplius in nauem mittatur, mergit illam vt pereat. Quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ! nónne flumina implent & domos deijciunt? Ergo ista nolite contemnere.* Nazianz. in Tetrastichis:

Scintilla magnas parua flammas excitat:
At viperinum semen haud rarò necat.
Ob idq; noxam, quamlibet paruam, fuge:
Nam parua primùm sit licet, crescit tamen.

S.Gregor. 10. Moral. cap.9. *Si*, inquit, *extera parua negligimus, insensibiliter seducti audenter etiam maiora perpetramus*, iuxta illud Eccles.c.11.34. *A scintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis.* Denique peccatum veniale iteratum potest fieri mortale, vt patet in eo qui per parua furta notabilem summam accumulat. Plures casus recenset Gabr. Vasquez 1.2.disp.146.n.3.& seqq.

Secunda. Secunda, quia parua disponunt ad magna: qui furatus est hodie asserem, erat furabitur duos, perendie tres, ac tandem aureum, imò aureos perplures: sic ex loquacitate facilis lapsus est in detractionem, ex nimia familiaritate in libidinem, ex ambi-

ambitiuncula in fastum: Magna namq; & aperta peccata, eò iustis minùs periculosa sunt, quòd vel aspectum eorum satis enormem & tetrum exhorrent; at minima eo ipso quòd minima periculosiora videntur, quia dissimulanter intrant, latenter cor possident, & abscondità ad miserabilem ruinam disponunt. Vnde R. Ben Azai in *Pirke aueth*, siue in Sententiis patrum c. 4. *Festina*, ait, *vt adimplas mandatum, quamcumque leue; omni cura fuge peccatum. Sicut enim mandatum vnum alterius mandati est sequela; sic & peccatum vnum mox aliud post se trahit, eò quod præmium vnius præcepti sit aliud præceptum; sicut & peccati vnius permissio fiat à Deo solet in pœnã alterius.* Et S. Bernard. tamquam expertus eatuum aliorum bene ait: *Mens Deo dicata sic caueat minora vitia, vt maiora: quia à minimis incipiunt, qui in maxima prorumpita* ipse de Ordin. vitæ sub finẽ. Hoc est quod ait Eccles. c. 10. *In pigritijs humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.* In quę verba Cassianus collat. 6. c. 17. *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domati comparant, sellosq; neglecta, per quam primò quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quę si velut parua ac lenia negligantur, corrumpunt tigna virtutum, & post hoc inflamus imbres largissimi vitiorum, per quos in diebus malis, id est, in tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expellitur mens de habitatione virtutum, in qua solebat aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieuerat.* S. August. epist. 108. ad Seleuciam de venialibus peccatis agens: *Quæ*, inquit, *si collecta contra nos fuerint, ita nos grauabunt & opprimens, sicut vnum aliquod grande peccatum: Quid enim interest ad naufragium, vtrùm vno grandi fluctu nauis operiatur & obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam, & per negligentiam derelicta atque contempta implens nauem atque submergat?* Neque enim id sanctissimus & sapientissimus Pater dixit, quia putaret multa leuia peccata vno graui coæquari; sed quia hæc si non nauem nostri cordis operiunt, at aperiunt, vt magnum fluctum peccati grauis suscipiat. Leuia enim peccata debilitant vires animi & spiritus, ac passiones adaugent & roborant: quo fit vt irruente graui tentatione homo debilis succumbat & contemnat: iuxta illud Cantic. 2. *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.* Et Ps. 136. 9. *Beatus qui tenebit & allidet parvulos tuos ad petram.*

Tertia. Tertia, quia parua subinde multis magnum dant scandalum, faciuntque vt multi vnius, vtpote viri probri & sapientis, imitentur exemplum, itaque disciplina Ecclesiæ vel Religionis labefactetur. *Ipsa enim*, vt ait S. Anselmus de Similitud. c. 112. *est quasi quædam clausura, vel stagnum vinarij. Quemadmodum quidem sicut pisces decurrente aqua vinarij morientur, si clausura ipsius minutatim ac sæpè crepans, nec reficiatur: ita omnis religio monastici Ordinis funditus perit, si custodia eius per modicarum contemptum culparum, paulatim à feruore suo recesserit.*

Quarta. Quarta, quia parua peccata gratiam Dei imminuunt & auertunt. Deus enim peccatis venialibus offensus, nõ toties, nec tantas immittit illuminationes menti, nec tantas pias affectiones voluntati, vti solebat prius: quo fit vt homo à gratia desertus, pronus sequatur suas passiones & cõcupiscentias, ac tandem in grauia peccata corruat. Simile illud Christi Matth. 25. 21. *Euge serue bone*

A *& fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.* Præclarè Salui anus lib. 6. *Nihil*, ait, *leue æstimetur, quo lædatur Deus: omnia peccata offendunt Iudicem; Deum: omnia ergo, etiam minima, fugit qui Deum amat, nec vel minimum eum offendere & lædere sustinet.*

Quinta. Quinta, quia dæmon per neglectum minorum fit audacior & robustior, vt tentet homines ad perpetrandum maiora. Qui ergo sapit, in minoribus detinet dæmonem, nec sinit eum progredi ad maiora. Norat hoc Eusebius Anachoreta, qui, vt scribit Theodor. in Histor. Patrum c. 4. zona ferrea in collum iniecta curuus incedebat. Causam rogatus, hanc dedit: *Ne maligni dæmon de magnis bellum gerat, conans auferre temperantiam & iustitiam, & iram armans, & cupiditatem accendens, &*
B *vt fastu efferat, & superbia inflammet, efficiens, & quæcumque aduersus nostram machinatur animam, omnes hostem ad hæc parua traducere: in quibus etiamsi vicerit, non magnum affert detrimentum: & si victus fuerit, euadit magis ridiculus, vt qui ne in paruis quidem possit euadere superior. Quoniam ergo nunc hoc bellum minùs periculosum; non valdè enim fertur, qui in his damnis aliquid accipit (quod enim damnum est vel videre campum, vel in cælum oculos attollere?) ad hoc me genus pugnæ transitum: in hac enim me nec ferire potest, nec permouere. Non sunt enim hæc iacula lætifera, vt quæ illis ferreis torqueant oculos.*

Magis ridenda parua peccata quàm magna cur? Porrò paradoxum videtur quod ait S. Chrysost. homil. 88. in Matth. *Mirabile quiddam atque inauditum dicere audes. Solet mihi nonnumquam non tanto studio magna vitari peccata esse cauenda, quanto parua & vilia: illa enim vt auersemur, ipsa natura pec-*
C *cata efficit: hæc autem hoc ipso re quia parua sunt, desides reddunt; & dum contemnuntur, non potest ad expulsionem eorum animus generosè insurgere. Vnde citò ex paruis magna fiunt negligentiâ nostrâ. Hoc ipsum corporibus quoque audere videbis. Sic in Iuda maximum prodentionis malum exortum est; nisi enim putasset parum esse pecuniam magnam surripere, in tantam proteruitatem nõ deuenisset. Iudæ quoque nisi putassent inanis gloriæ delictum minimum esse, vsque ad eadem Christi lapsi non fuissent. Hac via omnia scelera fieri videbis: nemo enim repentè ad extremam improbitatem insiliit. Habet quippe insitum quendam anima pudorem atque innatum, quem subitò calcare atque proiicere non potest sed sensim atque paulatim ex negligentia perit.*

Exemplum ninis. Huc facit mirum niuis exemplum, quod refert
D Olaus Magnus lib. 2. c. 13. Parum niuis, inquit, pede commouit auicula quædam in summo Dofrinorum montium vertice: quod deorsum sensim descendens, & in pilæ formam sese reuoluens & conglobans, semper auctum creuit in tantam amplitudinem, vt rotatum in imum montis, vastissima sua mole oppida destruxerit; ita parui defectus si negligantur, crescunt in immensum, & animam non vnius, sed multorum sæpè millium perdunt.

Vbi vigor, ibi vigor. Quocirca notanda est aurea sententia S. Anselmi epist. 6. ad Monach. Cistere. *Certissimum*, ait, *signum est, quod in multis Ecclesiis experimento didicimus, quia in monasterio vbi minima districtè custodiuntur, ibi vigor monachorum inuiolabilis manet: ibi pax inter Fratres, & in Capitulo proclamationes conquiescunt. Vbi verò minimi excessus negliguntur, ibi totus Ordo paulatim dissipatur & destruitur.* Idem

per

per vmbram vidêre & docuêre Philosophi. Plutarchus de Profectu virtutum: *Non mediocre*, ait, *argumentum est nos in virtute progredi, si nullum iam peccatum leue & exiguum putemus, sed omnia studiosè vitemus atque obseruemus*, &c. *Tale enim ostendis te parum ali quid sibi iam comparasse, quod inquinari nullo modo velis.* Plinius lib. 11. c. 2. *Rerum natura*, ait, *nusquam magis quàm in minimis tota est.* Quocirca Tertullian. lib. 1. contra Marcion. c. 14. verat in modicis despici Creatorem, qui maximus artifex *animalia minutiora de industria ingenijs & viribus ampliauit.* Plura vide apud nostrum Iulium Nigronium Ascetico de Cura minimorum.

Vers. 2. VINVM ET MVLIERES APOSTATARE FACIVNT SAPIENTES à sapientia, putà à sua prudentia, dignitate, officio, virtute, ac tandem à fide, religione & Deo: ET ARGVENT SENSATOS] q. d. Ideoque vinum & mulieres redargutione & reprehensione dignos faciunt viros prudentes & sensatos, adeoque eos faciunt imprudentes & insensatos; ita Rabanus. Iungit vinum mulieribus, quia *ventri*, inquit S. Hieron. contra Iouin. *vicina sunt genitalia, & venter mero ssuens desinunt in libidines.* Ecce hîc gradationem vitiorum, quæ ostendit quàm paulatim decidat in abyssum is, qui modica spernit. Ex vino enim itur in crapulam, ex crapula in fornicationem, ex fornicatione in apostasiam; ita Rabanus. Sic vina & mulieres Salomonem regem sapientissimum insatuarunt, vt apostataret, sieretque idololatra. Eadem insatuarunt Caluinum, Lutherum, Bucerum, ceteroique nostri æui Nouatores, eosdemque Apostatas, imò hæreticos & hæresiarchas effecerunt, vti etiamnum multos efficiunt. Syrus vertit, *vinum & mulieres lasciuire faciunt cor*; Tigur. *vinum & mulieres etiam cordatos auferunt, fugillantq; sapientes.* Alludit ad Osee c. 4. 11. *Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor*, vbi multa hac de re dixi. Porrò Palacius vò *arguens sensatos*, aliter explicat: q. d. Mulieres arguunt & reprehendunt sensatos, quia cum illis corrixantur, quæ non modica est ipsorum pœna & stultitia. Porrò S. Ambros. de Elia & ieiunio c. 18. *Si vinum*, inquit, *& mulieres discedere à Deo faciunt, quòd vel ebrietas, vel libido præuaricationis illecebræ sint; si singula ac separata hæc faciunt, quid facient vnita?* Vnde non immeritò ait Sapiens (Eccles. c. 26.) *Mulier ebriosa, ira magna, & turpitudinem suam non celabit.*

Vers. 3. ET QVI SE IVNGIT FORNICARIIS, ERIT NEQVAM] *Fornicarijs*, id est, meretricibus: sic enim clarè habent Græca ὁ κολλώμενος πόρναις, id est, *qui agglutinatur meretricibus*; πλήκτης, id est, *audax*; ita Complut. Sed Clemens Alexandr. 2. Pædag. c. 10. & alij legunt, πλημμελέστερος ἔσται, id est *audacior erit*, ad alia grauiora facinora & scelera perpetranda: quod Noster aliis verbis dicit, *erit nequam.* Fornicatio enim adimit homini frontẽ & pudorem, qui homines à sceleribus auocare solet; eumque facit impudentem & effrontem, vt quidquis audacter aggredi & designare audeat: qualis sanè est *nequam*, id est, malignus & peruersus, qui nõ nisi nequitias cogitat & somniat. Vnde Tigurina, *& qui consuescit meretricibus, euadet confidentior*; Syrus, *qui adhæret meretrici peribit.* Quid enim non potest iubere tuum quod perditè amas, scortum? quid tu ei adeò insanè adamatæ, adeoq; tibi imperanti negare poteris? planè eris comessator, ebriosus, &, si pecunia egeas, fur, vt veneri satisfaciasq; rixosus, & subinde homicida, magus, veneficus, ait Palacius, ac tandem hæreticus & atheus.

An Christianis permittendum lupanar. Affirmant aliqui.

Disputant nonnulli, & inter eos Ioannes Mariana lib. de Spectaculis c. 16. An expediat in vrbe Christiana permittere meretrices & lupanar? Pro parte affirmante facit, quòd permittenda sint minora mala vt vitentur maiora. Per lupanar autem vitantur adulteria, incestus, sacrilegia, peccata cõtra naturam, &c. Fauet S. Aug. li. de Ordine c. 4. *Quid sordidius*, ait, *quid dedecoris & turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, ceteriſque hoc genus pestibus dici possit? Aufer meretrices de rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus.* Augustinũ secutus S. Thom. lib. 4. de Regim. princ. c. 14. ait tolerari meretrices, vt sentinæ instar, in eas omnes sordes confluant. Sic & Lyran. in c. 19. Genes. & in c. 24. Deuter.

Negant alij probantq; Primo.

In partem negantem facit. Primò, quòd Deus Iudæis olim vetuerit meretrices. Deut. 23. 17. *Non erit*, ait, *meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filijs Israel.* Vnde Origen. lib. 4. contra Celsum: *Nullæ*, inquit, *fuêre meretrices iuuentutis pestes in eorum republ.* Idem docet Clemens lib. 3. Strom. Et Philo lib. de Special. leg. ait, apud Iudæos capitale fuisse corpore quæstum facere. Quòd si sanctitas Iudaismi non patiebatur meretrices, multò minùs eas patietur sanctitas christianismi, præsertim cùm in eo maiora suppetant gratiarum, Sacramentorum, concionum, exemplorum auxilia ad castè viuendum, quàm in Iudaismo.

Secunda.

Secundò, quia per lupanaria non cauetur, sed augetur libido quælibet: etiam contra naturam, vt liquet in vrbibus vbi ea permittuntur. Vna enim libido inflammat aliam: libido enim vaga quasi cancer serpit, & quia insaturabilis, alios & alios quærit & excogitat voluptatis modos & species, nec vllis finibus se continet, sed meru suppliciorum, & diligentia principum cohibetur maximè.

Tertia.

Tertiò, quia S. Hieron. ad Oceanum ait, *Cæsarem non Christum, Papinianum non Paulum virus impudicitiæ frena laxare, & lupanaria permittere.* Lactant. lib. 6. c. 23. docet à dæmone lupanaria esse inuecta. *Ac ne quis esset*, ait, *qui parentum metu abstineret alienis, lupanaria quoque constituit, & pudorem infelicium mulierum publicauit, vt iudicio haberet tam eos qui facinus, quàm quas pati necesse est.* Quin & S. Augustin. ætate & vsu sapientior, videtur retractasse sententiam. Nam lib. 2. de Ciuit. c. 20. lupanaria numerat inter illicita & exitialia. Et lib. 14. c. 18. *Vsum scortorum*, ait, *terrena ciuitas licitum turpitudinem facit.* q. d. Iura Gentilium Rom. scorta permittunt, non iura Ecclesiæ.

Quarta.

Quartò, S. Ludouicus tota Gallia meretrices publicas & lupanaria prohibuit, vti referunt Galliæ Annales, Gaguinus & Æmilius lib. 7. Sic nuper Philippus IV. Hispan. Rex; tota Hispania lupas & lupanaria publica lege eiecit. Quidni ergo idem præstent aliæ prouinciæ pari suo honore, & publico pudoris commodo?

Quinta.

Quintò, lupanaria, æquè ac Bacchanalia, sunt reliquiæ gentilismi & probrum christianismi. Sanè Hussitæ Catholicos aeriter accusant, quòd lupanaria tolerent, teste Æneæ Syluio lib. 2. Histor. Bohem. c. 50. Iam multis in locis viri Religiosi Bacchanalia verterunt in Christianalia, dicisque pietatis: vtinam idem facerent de lupanaribus. Sanè lupanar, in quod ducta fuit S. Agnes, sed protecta ab Angelo, Romæ in ecclesiam nomine S. Agne-

S. Agnetis conuersum inuenimur: hæc ferè Mariana loco citato.

Sexto. Sextò, Nauarrus in Manuali c. 17. n. 195. nouē rationibus probat non esse permittēda lupanaria, inter quas sexta est, quòd videamus occasione lupanarium pueros vel sua sponte, vel aliorū inuitatu ad ea accurrere, noxiaque libidine eneruare vires, ac inflammata semel cupiditate in omne dedecus ruere. Omnino vbi lupanaria nō sunt, multò continētiores sunt iuuenes, pauciora adulteria exsistunt, castior est ciuitas: quia sicut nullum vitium ita accenditur occasione datâ ac libido; sic pariter nullum ita reprimitur occasionum fuga, ac libido. *Fugite fornicationem*, ait S. Paulus. Ratio est clara, quia sicut flamma non extinguitur, sed accenditur flamma: ita libido accenditur libidine, perinde vt rixa accenditur rixa.

Septimo. Septimò, lupanaria seruiunt plebeijs dumtaxat: honestiores enim honestas quærunt, iisque insidiantur. Accedit, quòd ex meretricibus flore ætatis transacto, fiunt lenæ, quæ mille nocendi artes norunt. Audi Nauarrum loco citato: *Vnus per lupanaria progressus, putà ne honestæ sollicitentur, non extinguitur: viri enim prudentes aiunt eos, qui ad eas sollicitandas sunt apti, non audere meretrices, imò postquam eis malè sunt assueti, tanto magis honestas sollicitare, quo maiore impetu natura & vitij ferantur.*

Octauo. Octauò, quòd mares maiore vigore sunt ad resistendum libidini, quàm fœminæ: cap. *indignantur*, 32. q. 6. feminis autem nusquam hac permissione succurritur.

Nono. Nonò, quòd verum remedium contra libidinem est ardens amor castitatis, vitatio occasionis eius perdendæ, vigilantia ad resistendum, abstinentia, labor assiduus, & super omnia gratia Dei: quorum omnium contraria, lupanaria requirunt; hucusque Nauarrus.

Denique hoc videtur significare hîc Sapiens: *Qui se iungit fornicarijs, erit nequam*; græcè, *audax* ad omne facinus, vt & alios multos nequitiæ sum complices efficiat. Sicut enim qui tangit picem inquinatur ab ea, sic necesse est vbi abundant fornicariæ & fornicarij, iis eorumque machinationibus inquinari virgines, iuuenes, nobiles, plebeios, omnemque ætatem & sexum.

Quare seubi ob inueteratam consuetudinem lupanaria statim omnino tolli nequeunt, certè restringenda sunt, vt pauca sint, paucaque contineant, sintque à ciuium domibus separata. In hospitijs ergo lupæ non permittendę: & quæ nocte concubia per plateas venali corpore discurrunt, quæque in priuatis domibus habitant, supplicio sunt coërcendæ. Multò minùs concubinatus iis qui coniugati non sunt, permittendus est. Audio in Hispania ne magnatibus quidem parci, sed eos in castrum aliquod amandari, concubinas verò in pistrinum, quod Hispani vocant triremes meretricum, detrudi. Ita tristitur libido; hîcce patronis pudor & decus triumphant.

Exemplum Pij V. Memorabile est exemplum Pij V. Qui Roma omniq; Statu Ecclesiastico meretrices intra quindecim dies exedere iussit; paucas tantùm permisit, eaq; loco separato iuxta mausoleum reclusit, sanxitq; ne inde egrederentur, ac per vrbem nocte vel die vagarentur: sacellum eis attribuit, in quo concionem audirent: quæcumque contrà facerent, acriter diuerberabantur. Obstitit initio Pontifici Conseruator populi Rom. dictitans id

A cessurum in Romæ detrimentum, quę càm hæc ciuitas libera, meretrices semper permisit; ideoque numero & gente accreuit. Respōdit Pius, nosse se quanta hæc peccati sit illecebra, tum populo, tum Clero, ac quantum per hoc apud exteros probrū Romę & Sedi Apostolicę, putà Pontifici, qui eius est princeps tum sæcularis, tum Ecclesiasticus, ereetur. Hæreticos enim perpetim illud Romanis objicere; ac proinde se in conscientia teneri hoc scandalum & probrum tollere. Vrgente Conseruatore hanc fore ruinam Romæ, respōdit: Si per hoc sum futurus ruina Romæ, ea excedam, & Sedem Apostolicam mecum in aliam vrbem transferam, ac Romanis suas lupas relinquam. Cessit Conseruator: ac Pontifex rigidè sanctionem suam executioni mandans, Romam hoc scandalo, & probro liberauit; ita habet eius Vita.

Et Ducis Lotharing. B Pium V. æquè ac S. Ludouicum imitatus est recenter hoc anno 1624 inauguratus Lotharingię Dux, qui primordia Ducatus sui à Deo, Deique cultu auspicatus, legem tulit & seuerè sanxit, vt blasphemis lingua perforetur, icones suspendantur, meretrices flagellentur & in exilium expellantur. Hoc sui regiminis pij sanctique præbens auspicium, dedit prælustre futuri specimen & omen. Felix tali Duce Lotharingia. Felix tanta religione & castimonia Dux.

PVTREDO ET VERMES HEREDITABVNT ILLVM, EXTOLLETVR IN EXEMPLVM MAIVS, ET TOLLETVR DE NVMERO ANIMA EIVS.] Libido enim corrumpit humores, spiritus, sanguinem, totam que hominis complexionem, ideoq; carnes putrescere facit, vt vermes ex eis ebulliant, ac iure dicat scortator: *Putredini dixi, Pater meus es: mater mea & soror mea, vermibus*, Iob 17. Vbi iam venter phasianis & falernis odoratis laburratus? vbi maiestas frontis, & oculorum lucernæ? vbi suaue vocis plectrum, & sonora aurium tympana? Omnia facta sunt lurida sordium congeries; buforum crypta, & cloaca vermium ac serpentum; quare scortator *extolletur*, id est, citò auferetur ex hac vita, vt statuatur *in ὑπόδειγμα*, id est, in *exemplum* insigne & *maius* ceterorum, vti statutus fuit Salomō, quem hîc notare videtur Siracides: idque ad hoc vt singuli talis vindictæ exemplo perculsi, sibi à scortatione caueant: *& tolletur de numero viuentium*, tam hîc quàm in cœlis *anima eius*. Scortatio enim, quia sanguinem, spiritus & succum exhaurit, corpusque exsiccat, eneruat, infirmat; hinc abbreuiat vitam hominis mortemque accelerat; ita Raban. Lyran. Iansen. Palacius & alij. Vnde pro ἐξολοθρευθήσεται, id est, *extolletur*; Complut. legunt ἐξηρανθήσεται, id est, *exsiccabitur*, arescet. Pro *putredo* Noster legit σής, & sic habet vetustus codex. Iam legunt σῆτες, id est *tineæ*. Vnde Tigurina vertit, *caries & vermes occupabunt eum, & anima eius fidens*, (audax) *auferetur, granique supplicio contabescet*. Syrus pro his omnibus hoc tantùm habet, *anima impudens perdet Dominum suum*.

Porrò, *putredo*, *vermis* & tinea sunt symbola & periphrasis mortis, vt patet Iob 13. 28. & 17. 11. Isaiæ 14. 14. Nam quod putrescit, emoritur: fornicatores ergo corrumpentes corpus putrescunt sensim, corrodendi deinde à vermibus, qui ex putribus eorum cadaueribus creabuntur. Congrua & iusta est hæc fornicantiū pœna, vt in quo peccauerūt, in eo & puniātur, vt carnis delicijs succedat putredo, voluptati dolor, lasciuię mors, ac post

mor-

mortem putredo & vermes, qui eos corrodant. A Quò enim delicatiùs caro nutritur, eò mortua magis putreſcit & fœtet, eoque auidius eam depaſcuntur bufones & ſerpentes. Id hoc ſæculo magis quàm prioribus experientia liquet, quo Deus ad caſtigandam fornicationem nouum genus morbi in fornicarios immittit, putà morbum Gallicum, vel, vt alij vocant, Neapolitanum, qui eos ita fœdat & cruciat, vt ſeipſos ferre & ſuſtinere vix valeant. Multò magis fœtet eorum anima, ac cruciatur verme conſcientiæ, ibitque in cruciatus gehennæ. Quocirca S. Hilarion, S. Catharina Senenſis, alijque ſancti, dum cum quopiam ſcortatore occulto loquerentur, tamen ex eo ſentiebant emanare fœtorem, vt nares comprimere, faciemque auertere cogerentur. B

Libidinis damna & morbi.

Porrò quot quantique morbi ex libidine, quaſi turpiſſimæ voluptatis ſtipendia, promanent, recenſet Actius lib. 3. Arra bil. nimirum: *Exolutio virium, crudelitates, hebetudo ſenſuum, oblivio, tremor, articulorum dolor, renum & veſicæ morbi, eris grauedolentia, dentium dolor, gingiuarum inflammatio, vlcera in membris, phthiſis.* Demique mala omnia. Quod eleganter S. Chryſoſt. hom. *Quod nemo laditur niſi à ſeipſo*, ſignificauit: *Hi* (inquit) *qui in deliciis & luxuria vitam degunt, reſoluta quidem corpora & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta: quibuſq; ad cumulum malorum podagræ tremor, & immatura ſenectus ſuccedit, & eſt eis vita ſemper cum medicis & medicamentis, ſenſus autem ipſi tardi, graues, obtuſi, & quodammodo tam ſepulti.* Idem homil. 56. ad Popul. Antiochen. ipſis primis verbis: *Non tam vehementer pluuialium aquarum curſus ipſas ripas corrodere ſolet, ſicut deliciæ & luxus omnia valetudinis noſtræ firmamenta facilè ſubruere.* C

12. Sagitta infixa femori carnis ſic verbum in corde ſtulti.

QVI CREDIT CITO, LEVIS EST CORDE] qui ſcilicet credit cuilibet quidlibet ſine iuſta ratione vel auctoritate aſſerenti. Vnde Arabicus, *qui ducitur citò ad acceptionem verborum, eſt modicus mente*, id eſt, parui iudicij. Loquitur Siracides de credendo per fidem tum diuinam (nemo enim poteſt credere fide diuina quippiam, niſi habeat euidentia ſignia credibilitatis:) tum potiùs humanam, quâ credimus alteri ſua narranti, & maximè proximo ſuo detrahenti: tali enim citò credere leuis eſt animi, non ſedati, maturi & cordati. Hic enim ſcit homines ſæpè decipi & decipere, detractores inuidia & paſſione agi, ideoque rem exaggerare, & ex muſca facere elephantum, multa prauè ſuſpicari, multa malè interpretari, multa fingere, multa mentiri: ac proinde eis non facilè eſſe adhibendam fidem, ſed vt minimum ſuſpendendum eſſe iudicium, donec rei veritas examinetur & probetur. Verè Comicus: *Vix hodie fides fides ſit ſine fidei diſpendio.* Quare *qui citò credit, minorabitur*, cum ſapientia, tum fama & nomine: habebitur enim leuis, imprudens, & ſubinde inſipiens, ac, vt Syrus vertit, *amens*: ideircò pœnitebit eum, præſertim vbi viderit ſe deceptum & falſum. Vnde Seneca in Prouerbijs: *Ad pœnitendum properat*, inquit, *citò qui iudicat.* Eſt hæc generalis ſententia, quæ proinde in qualibet cita credulitate locum habet. Vnde S. Ignatius epiſt. ad Heronem, monet eum, ne cuiuis veram fidem profitenti vel ſimulanti credat: *Multi enim*, inquit, *miniſtri ſunt ſatanæ: & qui citò credit, leuis eſt corde.* Porrò S. Bernardus epiſt. 190. ad Innocent. Pontific. taxat. Petrum Abailardum, qui volebat myſteria fidei, vt SS. Trinitatis mente & ratione comprehendere. *Demique*, ait, *exponere volens illud Sapientis: Qui credit citò, leuis eſt corde: Citò credere eſt*, inquit, *adhibere fidem ante rationem, cùm hoc Salomon* (multi enim hunc librum Sirach vocant Salomonis: cauſas dedi in proœmio) *non de fide in Deum, ſed de mutua inter nos dixerit credulitate: nam illam quæ in Deum eſt fidem, B. Papa Gregorius negat planè habere meritum, ſi ea humana ratio præbeat experimentum.* Inſuper noſter Pineda in Iob cap. 30. v. 2. hanc ſententiam refert ad eos qui credunt delicijs & vanis promiſſis carnis & mundi, putà gulæ & veneris: de his enim ſermo præceſſit. *Agit*, inquit, *de his qui facilè rebus viſibilibus ſua deſideria committunt, & promiſſis fallacibus huius mundi citò ac leuiter credunt: huiuſmodi enim ambitioſus & cupidus ſemper minorabitur, id eſt decreſcet, & ibit in deterius; factáq; & delinquit contra animam ſuam, id eſt, contra vitæ ſuæ iucunditatem & tranquillitatem: ac præterea inſuper habebitur, id eſt, inutilis erit, &, quod vulgo dici ſolet impertinens.* D

VERS. 4.

Qui citò credit, decipietur.

Exempla ſunt in Ioſue cap. 9. qui citò credens Gabaonitis deceptus fuit. In Conſtantino Magno, qui citò credens vxori ſuæ filium Criſpum accuſanti, quòd ſe ad inceſtum ſollicitaſſet, eum licèt innocentem occidit. Hippolytus occiſus eſt, quia nouercæ creditum, teſte Seneca. Illuſtre eſt quod refert Phædrus libertus Auguſti Cæſaris lib. 3. Fabul. c. 49. Libertus, inquit, vt heros perderet, & eorum heres fieret, apud herum accuſauit vxorem de adulterio. Herus vt crimen deprehenderet,

Exempla.

Nimis citò credulitatis facinus funeſtum.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De cauenda loquacitate & detractione.

Verſ. 4. Qui credit citò, leuis corde eſt, & minorabitur: & qui delinquit in animam ſuam, inſuper habebitur.

5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur: & qui odit correptionem, minuetur vita: & qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6. Qui peccat in animam ſuam, pœnitebit: & qui iucundatur in malitia, denotabitur.

7. Ne iteres verbum nequam & durum, & non minoraberis.

8. Amico & inimico noli narrare ſenſum tuum: & ſi eſt tibi delictum, noli denudare.

9. Audiet enim te, & cuſtodiet te, & quaſi defendens peccatum odiet te, & ſic aderit tibi ſemper.

10. Audiſti verbum aduerſus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet.

11. A facie verbi parturit fatuus, tamquam gemitus partus infantis.

deret, ſimulauit ſe proficiſci foras : dein noctu domum ſubitò repetijt. Adijt cubile in tenebris, palpauit lectum : inuenit in eo cubantem virum, quem ſuſpicans adulterum, occidit. Lucernâ allatâ aſpicit eſſe filium : quare dolore percitus in pœnam tanti erroris eodem ferro, quo filium ſeiplum tranſfigit. Vxor Romam ad Centumuiros rea duplicis parricidij, quòd ſcilicet tam filium quàm maritum occidiſſet, pertrahitur. Auguſtus Cæſar re veſtigatâ & veritate cognitâ, hanc tulit ſententiam : *Luat pœnas libertus, qui omnis mali cauſa extitit. Namque vxorem orbatam filio ſimul & viro, miſerandam potiùs quàm damnandam exiſtimo.* Vnde hoc elicit dogma moralè ?

Nil ſpernat auris, nec tamen credat ſtatim;
Quandoquidem & illi peccant, quos minimè putes:
Et qui non peccant, impugnantur fraudibus.

Sic per errorem nimis citæ credulitatis, S. Iulianus Hoſpitator patrem ignorans occidit : vnde miram deinde egit pœnitentiam. Idem fecit S. Vrſus, vti refert Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 3. Maij.

ET QVI DELINQVIT IN ANIMAM SVAM INSVPER HABEBITVR] Primò, Lanſenius refert & nectit hæc cum eo quod præceſſit. q.d. Qui citò credit, leuis eſt corde, & qui hac leuitate credendi detractoribus delinquit in animam ſuam ; hic *inſuper habebitur*, id eſt, talis reputabitur, putà leuis, parui iudicij & cerebri, qui ſcilicet peccet non tantùm in proximum ſuum malè de eo ſentiendo, & mala audita leuiter credendo, ſed & *in animam ſuam*, quam hac leuitate & detractione commaculat, quámque leuiter decipi permittit, & multorum malorum periculo exponit : animæ ergo ſuæ iniuriam facit, ſibique ipſi iniurius eſt. Vnde Tigurina hæc omnia connectens in vnum, ita ex Græco vertit : *qui facilè credit, leuis eſt animo, & peccando delinquit in animam ſuam.* Sic & Lyranus. *inſuper habebitur*, inquit, *id eſt, exterius æſtimabitur talis, qualis occultè interius eſt, ſcilicet quod delinquat in animam ſuam.* Verùm Græcum παλιμμελήσει, non ſignificat, *talem reputari*, ſed *peccare*. Vnde.

Secundò, alij, *inſuper habebitur*, id eſt, inquiunt, peius indies habebit & habebitur. Aut *inſuper habebitur*, id eſt, præterea capietur & tenebitur : q.d. Qui peccat, non tantùm in animam ſuam peccat, ſed & *inſuper* peccato ſuo *habebitur*, id eſt, capietur & tenebitur, eiúſque vinculis conſtringetur.

Tertiò, Palacius : Græcè, inquit, eſt *inundabit*, id eſt, erit in modum vndæ & fluitantis aquæ, quam ſcilicet leuis aura mouet. Talis eſt, qui ex leui rumore à bona amici opinione mouetur. Verùm Græcum παλιμμελήσει non ſignificat *inundabit*. Videtur ipſe, vel eius Græcus anagnoſtes legiſſe πλημμυρήσει, id eſt, *inundabit* : πλημμύρα enim eſt inundatio, æſtus maris. Vnde Virgil. 3 Æneid. *Plemmyrium vndoſum.*

Inſuper habere, quid:

Quartò, propriè & genuinè. q.d. Qui citò credit leuis eſt corde ; at qui peccat & delinquit in animam ſuam, hic *inſuper*, id eſt, ſupra numerum *habebitur*, quaſi qui fruſtra ſit in orbe. ita Palacius & Pineda in Iob 30. 2. q.d. Hic habebitur ſupernumerarius, ſuperuacuus, fruſtraneus, otioſus, iners, inutilis, imò noxius, & pondus inutile terræ : iuxta illud. *Nos numerus ſumus, & fruges conſumere nati.* Peccator enim inutilis eſt ſibi, alijs, totique mundo : nulli enim quid boni facit, ſed omnibus graue malum peccando creat. Talis præſertim eſt leuis qui citò credit, dicit, detrahit, de quo ſermo præceſſit & ſequitur. Hic enim nullius eſt frugis, nulli vtui. Quis enim leui fidat ? quis futili vtatur ? Qui enim animæ ſuæ, id eſt, ſibi, æquè ac proximo iniurius eſt, cui bonus erit ? Quare ſi de tali rogeris : Quis ille eſt ? reſpondis : Eſt vnus *inſuper*, eſt auctarium menſæ, eſt qui turbæ auget numerum, eſt ciphra, eſt vmbra. Sicut enim vmbra ſequitur corpus, ſic ille ſequitur dicentem & detrahentem, illi applaudit, & cum illo mutatur in omnem ventum. Vnde Syrus vertit, *qui credit citò, amens eſt : qui peccare facit animam ſuam, quis iuſtificabit eum ?* Id ita eſſe liquet ex Græco παλιμμελήσει, quod alij vertunt, *errabit, peccabit* ; Noſter verò ſagaciter ad verbum vertit, *incurius, deſes, iners erit & habebitur*, παλιμμέλεια enim dicitur quaſi πάλιν μέλειαν, id eſt, ſine cura, vt idem ſit quod ἀμέλεια ; aut à πάλιν μέλειν, videlicet quòd iniuria poſteriore meliore cura, vt habet prouerbium, ſit ſarcienda ; velut μετάνοια à μετανοεῖν. Vnde dilectum per incogitantiam, incuriam & inertiam commiſſum, vocatur παλιμμέλεια, vti dixit Leuit. 7. 1. Hinc & cap. præc. v. 27. *Es in diebus delictorum*, inquit, *attendet ad inertia*, Græcè παλιμμελείας Fortè etiam Noſter pro παλιμμελήσει, legit πλέον, ἔσῃ vel ἔξεται, id eſt, plus, ampliùs, inſuper erit vel habebitur. Denique hoc ſenſu τὸ *inſuper* vſurpat Papinianus l. *Sunt perſonæ*. ff. de relig. & ſum. fun. vbi cùm agit de ſepultura in proprio fundo, cuius vſusfructus alicuius eſſet, alteri danda, quod ſtricto iure non poterat, ait : *Propter publicam vtilitatem, ne inſepulta cadauera iacerent : ſtrictam rationem inſuper habendam*, (id eſt, contemnendam, & tamquam ſuperuacaneam reijciendam) *quæ nonnunquam in ambiguis religionum quæſtionibus omitti ſolet.*

In hanc gnomen lepidum vulpis & corui apologum ſcripſit Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium. c. 13. cuius titulus : *Sis ad audiendum velox, ad credendum tardior. Ad vulpem*, inquit, *abſcenditam famoſcentem, cùm amicus eorum non minùs ſibi quàm illi compatiens, gallinas in ſecuro manentes fraudi vtiliter adducere ; ad eas ſe contulit, & ſalutatione prudentiæ propoſitâ dixit : Affero vobis nuntium lætiſſimum, quoniam vulpes monialis facta eſt, & depoſuit ferinitatem ; venite de cetero ſecuræ, & videte id quod eſt mirabile, quoniam in oratorio velata vulpes cantat Horam deuotis laudibus vtſpertinam. Mox illæ cordis leuitate credentes, cùm pergerent, inuentum gallum ſecum ducere conabantur. At ille miræ dotatus intelligentiâ, quantocyùs verbi dolum perſpiciens, vocibus dixit : Audite me inſenſatæ & credulæ. Quò enim tenditis, niſi duce fraudis in mortem. Nempe ſi in corno ſore creditis veritatem & ſperatis de vulpe bonitatem, lucem putatis eſſe tenebras, & in vitijs ineſſe virtutẽ. Sed hoc impoſſibile eſt, quoniam ſplendor ſolium de lumine rutilat, & virtutis ſtilla de vena bonitatis tantùm diſtillat. Non auditis adhuc, vt video, ſententias ſapientum. Veloci ſiquidem aure audiendum eſt, & graui corde credendum.* Deinde oſtendit quæ, & quibus credere oporteat, quibus nõ. *Renera*, inquit, *minùs prouidè amico & inimico pariter creditur, cùm amore & odio linguæ libra fallacis affectionis pondere in obliquũ trahatur. Verùm nulli ſecuriùs quàm amico de malis, & inimico de bonis accommodatur auditus. De te verò numquam credas inimico tuo in æternum. Quia ſi bene dicit, ſophiſta eſt, de bono tendens ad malum : ſi malè dicit, facit quod ſuum eſt.* Subdit deinde, non eſſe credendum multiloquo, delatori, mendaci & fallaci, nec iracundo, ac deinde ſubdit : *Nulli minùs quàm tibi de bonis credas ; natura-*

Citò credens eſt leuis. Apologus

Quibus credendum quibus nõ.

ſæpiùs enim laudem appetimus, & maiora de nobis communiter æſtimamus, & cautiùs credendum eſt quod fieri poteſt, atque conueniens eſt. Vnde concludit, *quod ſollaci credere corui ſtultum eſt, & omnino dementia vulpem depoſita ferituræ cantare velatam. Hoc enim vulpinæ cauda non conuenit, & omnino veritas à circumſtantijs ipſius diſſentit. Quandoquidem igitur multa cautela in credendo adhibenda eſt, & rei veritas omni diligentia inquirenda; certè ſtultiſſimum eſt citò credere, & periculoſum poſt lenem credulitatem citiùs moueri. Quibus dictis, dimiſſo corui, gallum gallinæ ſecutæ ſunt.*

VERS. 5. QVI GAVDET INIQVITATE, DENOTABITVR; ET QVI ODIT CORREPTIONEM, MINVETVR VITA: ET QVI ODIT LOQVACITATEM, EXTINGVIT MALITIAM] Pro *iniquitate* Complut. legunt κακῷ ξίῳ, id eſt, *malo habitu*, vel *malo actione*: vnde vertunt, *qui lætatur in malè agendo condemnabitur, at reſipiens voluptatibus coronas vitam ſuam.* Sic & Tigur. *qui gaudet mala habitudine* (Varabl. *qui corpus ſupra modum* B *macerat*) *meretur reprehenſionem: qui verò voluptatibus reſiſtit, coronat vitam ſuam.* Romana verò legunt κραδίᾳ, vertuntque, *qui gaudet corde, denotabitur: & qui odit loquacitatem, minuitur malitia.* Noſter & alij legunt πονηρίᾳ, id eſt, *iniquitate*, malitia. Vides hîc vt Græca euarient, ac proinde ſtandum eſſe Latinæ Vulgatæ, in quam omnia exemplaria conſentiunt. Senſus eius ergo eſt: *Qui gaudet iniquitate*, ac præſertim iniqua loquela & detractione, *denotabitur*, id eſt, vituperabitur & condemnabitur (hoc enim ſignificat Græcum καταγνωσθήσεται. Vnde Syrus vertit, *qui lætatur de malo erit confractio* vel *præda ſui*) *qui* verò *odit loquacitatem*, ideóque impedit detractionem, *extinguit malitiam*, id eſt, ſopit multa mala, putà lites, odia, rixas, cædes, quæ ex loquacitate, dicacitate & maledicentia oriuntur: lingua enim eſt vniuerſitas iniquitatis, ait S. C Iacobus c. 3. epiſt.

Quod verò in medio Noſter intexit: *Et qui odit correptionem, minuitur vita*, ſignificat eum qui ita amat iniquitatem & loquacitatem, vt nolit ab eo qui eam deteſtatur, corripi, breuis fore vitæ; quia Deus eum puniet immaturâ & citâ morte: ideò enim odit correptionem, quia vult in ſceleribus ſuis perſeuerare, in eiſque obſtinatus eſt: Deus autem obſtinatos, ceu gigantes, ſiderare & fulminare ſolet. Id ſæpè facit; at non ſemper, ſed tum in futura vita acrius puniet. Adde, *iniquitas*, id eſt, iniuria quæ detrahendo vel lædendo proximo irrogatur, ſæpè morte punitur & vindicatur, vel à iudice, vel à læſo, vel ab eius cognatis, qui lædentem vel necant, vel in eas angustias redigunt, vt miſerijs & mœrore contabeſcat. Vnde S. Athanaſ. D Apolog. pro fuga, ſic legit & citat: *Tolluntur immaturè animæ impiorum.*

Ianſenius pro *minuetur vita*, opinatur legendum *minuet vitia*, ſicque exponit: *qui odit correptionem*, id eſt, detractionem, *hic minuet vitia*, quæ ex detractione naſcuntur, vt idem ſit cum eo quod ſequitur: *Et qui odit loquacitatem, extinguit malitiam*: quaſi ex alia verſione hæ duæ partes coniunctæ, & in vnam conflatæ ſint. Verùm tam hæc lectio eſt contra communem codicum fidem, quàm eius expoſitio contra communem hominum ſenſum. Quis enim per *correptionem* intelligat detractionem? Complut. & alij nonnulli addunt: *Qui tentionem eſt lingua, conuinci difficile*; græcè, ἀμάχως, Roman. *inexpugnabiliter*; Varabl. *morosè*, importuno, pertinaci, alij legunt ἀμάχως, id eſt, *iracundiam* & pu-

A gnas hoc eſt, pacificè cuiuis cõuiuet. Vnde Tigur. vertit, *qui linguæ temperat; etiam diſſidia conuiuerit.*

QVI PECCAT IN ANIMAM SVAM, PŒNITEBITI VERS. 6. ET QVI IVCVNDATVR IN MALITIA, DENOTABITVR] Hoc eſt, notam infamiæ & cenſuram iudicij ſubibit, id eſt, condemnabitur, vt paulò antè dixi.

Hi ergo ſunt tres peccati vermes, qui illi quaſi pomo vetito innaſcuntur, ſcilicet pœnitentia, infamia, condemnatio. Idem pènè dicit hîc quod v. præced. vnde hic verſus in Græco & Syro iam deeſt. Nota *tò gaudet & iucundatur.* Iuſti enim aliquando ex fragilitate peccant, ſed illicò dolent, gemunt, ſuſpirant; at verò improbi & reprobi peccant ex malitia, in eáque velut ſues in luto voluntantur & iucundantur, ideóque condemnabuntur. Magnum ergo prognoſticum ſuæ reprobationis & damnationis futuræ habet, qui in ſuo ſcelere gaudet. *Tres peccati vermes.*

NE ITERES VERBVM NEQVAM ET DVRVM, ET NON MINORABERIS] Primò, ſimpliciter, q. d. Si dixiſti proximo *verbum nequam & durum*, puta iracundum, minax, mordax, detractorium, calumnioſum; noli illud iterare, ac per hoc *non minoraberis*, nec in honore, nec in quiete, nec in amicitia, nec in ceteris bonis; ſed potiùs hæc omnia tuaberis & augebis, ſi verbum nequam & durum à te prolatum reuoces & retractes, aut excuſes, mitiges & emollias, vel verbis blandis, vel ipſo ſilentio. Dum enim non repetis verbum durum, videris de eo pœnitere, illúdque non ex animo, ſed ex lapſu linguæ dixiſſe. Sin repetas, ex maligno animo id dixiſſe cenſeberis, ac proinde amicum amittes, & malignus iudicaberis. Secundò, & magis genuinè: q.d. Si audiſti verbum *nequam & durum*, id eſt, iniurioſum proximo tuo; noli illud aliis narrando iterare, id eſt, iterum referre, ſpargere & propalare: ac per hoc non minoraberis, ſed accreſces per opinionem prudentiæ, diſcretionis & charitatis. VERS. 7.

Hunc ſenſum exigunt Græca. *Numquam iteraueris verbum, & nihil tibi eris in diminutione*, id eſt, vt Rom. *numquam iteres verbum, & nihil tibi minuetur*; Tigurina clarè, *ne quid tibi dictum effutias alteri, vt ne quid detrimenti capias*; Syrus, *qui repetit verbum, amicus eſt. In æternum non repetas verbum, & nemo tibi improperabit*; alij, *ne vnquàm ſermonem iteres, & nihil tibi incommodabitur.*

Nota. *Iterare verbum*, hebr. idem eſt quod detrahere: quia qui detrahit, vitia alterius quæ audiuit, iterum alijs & alijs narrat, ſpargit & propalat, quin & nonnulla amplificat, immutat & alterat, id eſt, aliter quàm audiuit narrat. Sicut enim aqua dum per venas æris, vitrioli, ferri tranſit, colorem & ſaporem mutat, ac ſapit æs, vitriolum, ferrum: ſic pariter idem verbum, eadem hiſtoria & narratio dum per varia corda & ora tranſit, ſuam formam & ſpeciem mutat, vt videatur non eſſe eadem, ſed alia; quia quiſque pro ſuo conceptu & affectu eam dum enuntiat, efformat & immutat: Hebræum enim שנה *ſana* ſignificat iterare, mutare, variare, alterare. Sic prouerb. 17. v. 9. (quò hîc alludit Siracides) ait Salomon: *Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero ſermone reperit* (hebraicè, *iterans in verbo*; Chald. *qui repetit ſermonem*; alij, *qui mutat verbum*; Pagninus, *qui improperat*) *ſeparat fœderatos.* Et cap. 24. 21. *Cum detractoribus* (hebr. עם שונים *ſonim*, id eſt, *iteratoribus*; Caietan. *cum mu-*

taturibus) non commiſceatis. Huc facit proverb. Arabicum centur. 2. n. 3. *Qui denunciat tibi diffamatoria ſuper aliquo, ipſe eſt diffamator*: q.d. Obtrectator eſt, non ſolum qui motu proprio alicui detrahit, ſed etiam qui alienis verbis aliquem defert, eaque iterat & propalat. Magnæ ergo ſapientiæ eſt, audita non iterare, nec alijs enarrare: multa audire, pauca loqui: probra quæ quis audiuit, in mente ſua ſepelire, ne foras prodeant, & magnum fœtorem damnaque concitent.

Tropolog. Rabanus: *Verbum nequam iterare*, inquit, *eſt poſt fletum committere quod rurſum neceſſe ſit flere. Iterat verbum nequam & hoc defendere ſatagit quod malè locutus eſt, qui hoc quod malitioſa mente concepit, peſſimo repetat facto: cum eſt certa minoratio, quia poſt pravum commiſſum nulla eius poſt emendatio. Vnde Cain poſtquam iratus eſt contra fratrem ſuum, & eum occidere cogitauit, voce Dominica correptus eſt: ſed quia ſe corrigere noluit, & verbum malitioſum quod cogitatu conceperat implere facto, piaculi ſui, Domino retribuente, inflam recepit vindictam.*

VERS. 8. AMICO ET INIMICO NOLI NARRARE SENSVM TVVM, ET SI EST TIBI DELICTVM, NOLI DENVDARE] Primò, q.d. Noli cuiuis paſſim promiſcuè & ſine diſcrimine narrare arcanos animi tui ſenſus, conceptus, intentiones, propoſita: quia ſi inimici tui ſunt, ijs abutentur, vt eos alijs prodant, itaque te perdant, vel in diſcrimen adducant; ſi amici hodie ſunt, cras fieri poſſunt inimici: & inter amicos quoque rara eſt fides, rarior prudentia, rariſſimum ſecretum. Vir ergo prudens dicat cum Iſaia cap. 24. v. 16. *Secretum meum mihi.* Si enim tu tuum ſecretum tibi proprium & intimum tacere & celare nequiuiſti, quomodo ſperes alium de tuo, id eſt alieno, id facturum? quod ergo alios vis tacere, ipſe prior taceto: ſilentium quod ab alijs exigis, tibi prior impera. Vnde. *Si eſt tibi delictum, noli denudare.* q. d. Si quod delictum occultè perpetraſti, noli illud etiam amico denudare; quia ille illud alijs narrabit, itaque tibi periculum famæ, vel etiam vitæ; vt à iudice, vel à parte læſa morte plectaris, ereabit. Præmittit hoc ijs quæ dicet de cavenda detractione, quia qui propria delicta ſilere nequit, quomodo ſilebit aliena? vt ergo aliena ſileat, diſcat primò ſilere propria. Præclarè Seneca in Prouerbijs: *Quod tacitum eſſe vis*, inquit, *nemini dixeris: quia non poteris ab alio ſilentium exigere, ſi tibi ipſe non praſtas.*

Secundò q.d. Noli cuilibet paſſim narrare ſenſus tuos, id eſt, quid in animo ſentias de aliorum moribus, dictis, factis, ſcriptis, &c. & ſi in cognitione tua eſt aliquod alterius delictum, noli illud alijs denudare. Hunc ſenſum exigunt Græca Cõplut. *Amico & inimico* (id eſt, apud amicum & inimicum) *ne narres vitas alienas: & ſi non eſt tibi delictum* (id eſt, ſi ſine delicto poteſ tacere, ſi ſcilicet non teneris ex officio aut charitate illud revelare) *non revoles.* Hinc & quidam Latini codices legunt, *ſi non eſt tibi delictum, noli denudare*, ſcilicet ſenſum tuum, ſive quod ſcis & ſentis de alieno proximi peccato; Tigurina clarè, *nec apud amicum, nec apud inimicum vitas alienas enarries, & ſi non redundat in te peccatum* (Vatabl. *ſi potes abſque peccato facere*) *ne detegas*; Syrus. *in amico & inimico ne mentiaris, & ſi habes peccata, deprecare ſuper ea, & in æternum non accuſabis quempiam.*

Apologus ſecretarij. Hanc gnomen eleganti columbæ & coruj apologo oculis ſubijcit Cyrillus li. 2. Apologorum moralium cap. 20. cuius titulus: *Vni tantùm dilectiſſimo, ſi neceſſe fuerit, pectus trade.* Corvus, inquit, *cùm ruminaret intra ſe, cui ſui cordis interdum poſſet communicare ſecretum; columba talia cogitantem aſpiciens acceſſit ad eum, dicens: Quid eſt quod tanta meditatione cogitas frater mi? Cui ille, Mediter certè modò* (Eccleſ. 1. 15. *quod ſtultorum infinitus eſt numerus, & ſapientum valdè parvus. Quippe cogitatus ipſius cordis eſt intimus: nam qui revelat quod cogitat, is cor demonſtrat. Quenam igitur es, vt dem & tradam tibi cor meum, chariſſimam vitam meam, occultiſſimam medullam, profundiſſimam radicem meam? Secretum meum mihi, quia cor meum mihi. Tunc columba, talibus auditis, adnuxit. Scio certè quod callidus es naturâ tuâ. Ob hoc ergo, frater, rogo me inſtruas, quibus ſi neceſſe fuerit, ſecurè poſſim tradere cor meum. Mox ille libenter annuens: Aut vni, inquit, aut nulli. Electiſſima enim & rara fides eſt; ex hac autem fit cordi vas pretioſiſſimum, in quo ſalubriter conditur: quia nec à ſeipſo unquam diſſolvitur, neque à ferro, vel alia re frangitur, nec mira eius ſoliditas à ſubtiliſſimo caloris aculeo pertranſitur.* Idipſum deinde ſimilitudine venæ, radicis & medullæ confirmat, dicens: *Quippe venam auream natura telluris in abditis condit, & radicem vinifitam in terram profundiorem ſolida planta mittis, & medulla chariſſima in oſſibus delitescit. Nimirum os ſapientum in cordibus ipſorum. Quoniam hoc eius eſt chariſſimum, & vt ſit celatum foret, & à corde poſſeſſum, in arca vitæ poſitum abſconderunt. Sed cor ſtultorum in ore ipſorum: quia in eis os cordis tenet dominium, quoniam apertum pectus habentes & cor parvipendentes, leni cura hoc leviùs enormant: quamobrem citiſſimè pereunt, quia pro nihilo vitæ venam effundunt. Quibus diligenter notatis, illa ſit doctæ diſceſſit.* Similitudo.

VERS. 9. AVDIET ENIM TE, ET CVSTODIET TE, ET QVASI DEFENDENS PECCATVM ODIET TE, ET SIC ADERIT TIBI SEMPER] Græca breviùs, *audivit enim te & obſervabit te, & in tempore odiet te.* Iuxta priorem expoſitionem priori verſu datam ſenſus eſt. q.d. Amicus vel inimicus, cui narras tuos ſenſus & delicta, attentè *audiet te*, quaſi fideliter tibi conſulturus, & *cuſtodiet*, id eſt, notabit & obſervabit *te*: ac tuos ſenſus & delicta ſimulabit ſe defendere & excuſare, interiùs autem *odiet te & ſic aderit tibi*; Raban. & Euſeb. Pontif. epiſt. 2. legunt. *& ſic ſemper adhærebit tibi*: q.d. Semper adhærebit tibi quaſi amicus, revera autem inimicus, cùm opportunum erit, graviſſimè nociturus tibi. Ita Palacius, Quotidiana, ait, experientia, gloſſa huius textus eſt: ſi criminis conſcium habes, illum ſemper vereris, &, ne traducat, pertimeſcis. Hue ſpectat prouerbium Arabicum cent. 1. num. 60. *Poſſidet animam ſuam* (vel dominatur animo ſuo) *qui occultat ſecretum ſuum ab amico ſuo.* Et n. 59 *Pectus tuum dilata ſecreto tuo*, hoc eſt, *ne detege id vlli.*

Iuxta ſecundam expoſitionem ſenſus erit ſimilli: q. d. Si delicta alterius reveles alteri, ille libenter audiet te, & arridens obſervabit omnia tua dicta: ac videbitur tuum hoc detractionis & revelationis ſecreti peccatum defendere vel excuſare, dicens te iuſtas revelandi cauſas habere, & ſe gaudere quòd illi hæc narres, quibus ipſe ad ſuum & aliorum commodum vſurus ſit; revera autem te vt detractorem & ſecreti revelatorem odio proſequetur, & ſic aderit tibi ſemper, ſimulans ſe amicum, ſed revera inimicus, vti ſuo tempore declarabit. Quocirca verum eſt illud: *Detractor multos ſui experitur detractores, & talione punitur.* Vnde Syrus vertit, *non accuſabis quemquam, ne qui sè audit alio habeat*

bat te, & tumquam maleficum reparet te; & Tigurin. *audiet enim ille, & insurget te, perq; occultum furum in te odium effundet.* Huic secundæ expositioni sanct quoque id quod sequitur: *Audisti verbum*, &c. Posset quoque *tò detrahens peccatum*, sic accipi; q.d. Audieris volet peccatum amici, quòd tu detrahendo accusas, defendere, ideòque te eius accusatorem odiet, tibique iugiter obstrepet. Idque magis congruum videtur.

VERS. 10. AVDISTI VERBVM ADVERSVS PROXIMVM TVVM? COMMORIATVR IN TE, FIDENS QVÒNIAM NON TE DIRVMPET] Sunt nonnulli qui cùm quid mali, præsertim occulti audierunt, illudque mente gerunt, perinde ac venenum sumpsissent, non possunt illud apd se continere, quasi crepaturi: vnde illud euomunt & in occurrentes enarrando effundunt. Hi sunt similes Eliu dicēti Iob c. 32. 18. *Plenus sum sermonibus, & coartat me spiritus uteri mei. Ecce venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit.* Hos redarguit Sirac ides dicens: Audisti malum de proximo, retine illud, retine & sepeli in corde tuo. ità facies, vt ibi moriatur: quare non est quòd timeas, illo te dirumpendum: verbum enim malum non est toxicum, quod faciat te crepare: aut si in te est toxicum, silendo & obliuiscendo desinet esse toxicū. Sicut enim toxici vis & malignitas in aqua dissoluitur & emoritur, itaque ipsum quasi mortuum vires nocendi perdit ac nulli nocet: ita prorsus malum quod audisti, si in mente tua continues, ibi morietur ac proinde nec tibi, nec cuipiam alteri noxam ullam inferet. unde Syrus, *audisti verbum? moriatur in corde tuo, & non (erit) sicut fagina quæ perforabit te & egredietur*; Tigur. *sermonem aduersus alterum audisti? sic tecum commoriatur, & securus esto, vt qui non dirumpat te.* Huc facit Proverb. Arabicum centur. 1. n. 13. *Ne iace lapidem in velificantem*, id est, *ne iace verbum in hominem absentem, quia Dominus eius audit illud*: q.d. Nemo potest maledicentiâ hominem absentem lædere, non magis quàm lapide ferire eum, qui in medio mari velificat; tamen Deus malitiam linguæ maledicæ vlciscitur.

Iacob. de malo detractionis.

Moral. disce hìc, quàm prava, quamque vitanda & execranda sit detractio. *Non erit vindicatus*, aut *susurro in populo*, ait Dominus Leuit. 19. v. 16. Et Paulus, *Susurrones & detractores Deo odibiles*, vocat Rom. 1. v. 29. Audi S. Hieronim. epist. 2. ad Nepotian. *Cane ne aut linguam, aut aures habeas prurientes, id est, ne aut ipse alios detrahas, aut alios audias detrahentes. Parce à detractione linguæ, custodi sermones tuos, & scito quia per cuncta, quæ de aliis loqueris, tua conscientia indiceris; & in his ipse deprehenderis, quæ in aliis arguebas.* Et S. Chrysostomum hom 3. ad popul. *Fugiamus, dilecti, fugiamus detractiones, dicti quòd est totum sathanicum barathrum insidiarum eius hæc infestio vt enim nostra negligamus, & graviores nobis reatus conflituamus, in hanc nos consuetudinem diabolus duxit.* Paucis autem interiectis: *Si quis*, inquit, *te prætereunte sletus commouerit, hoc facientem conuicio affice: hoc fac & erga detractores: non enim commotum sletum sic fortore cartilaginum percellit, sicut aliena peccata prodita animos constristare & perturbare solent.* Eleganter verò S. Bernardus serm. 3. de Dedicat. Eccles. detractores similes proditoribus esse ait: *Proditores* (inquit) *sunt, quicumque in hoc Domini castrum inimicos eius introducere moliuntur, quales sunt vtique detractores Deo odibiles qui discordias seminant, & nutrimenta scandala inter fratres: sicut enim in pace facilius est locus*

A *Domini, sic in discordia locum fieri diabolo manifestum est.* Et serm. 24. in Cantic. *Detrahentem* (inquit David) *secreto proximo suo, hunc persequebar: nec mirum cùm id præcipuè vitium caritatem, quæ Deus est, & quidem ceteris acriùs impugnare & persequi cognoscatur. Omnis enim qui detrahit, primùm quidem seipsum prodit vacuum caritate. Deinde quid aliud detrahendo intendit, nisi vt cui detrahit, veniat in contemptum, vel odium ipsis apud quos detrahit?* Porrò, quàm hoc vitium sit atrox, eleganter ostendit S. Chrysostomus suprà: *Detrahens* (inquit) *fraternas carnes comedisti, proximi carnem momordisti. Vnde & Paulus terruit dicens: Si autem vos inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Non infixisti dentes carni, sed animæ maledicti, improbam suspicionem infixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis teipsum & alios plures.* Et inferiùs citans Siracidem: *Hoc verò* (ait) *magis ridiculum est, quòd, cùm aliquid arcanum dixerint, rogant audientem & adiurant, ne cuiquam alteri amplius dicat, hinc declarantes quòd rem reprehensione dignam commiserunt. Si enim illum vt nemini dicat rogas, multo magis te priorem hunc dicere non oportebat. Sed, iucundum detrahere: imo, iucundum non detrahere. Detrahens enim continenter anxius est, suspirat & timet, linguam suam mandit tremens ne forsè alys enuntiatum verbum magnum sibi periculum afferat. Audisti sermonem, sis Sapiens, aduersus proximum tuum? commoriatur in te, confidens quoniam non te disrumpet. Quid est, Commoriatur in te? Extingue ipsum, defodito, ne exire permittas, oblitioni trade. Sed maximè fuge nec alios quidem dicentes tolerare: quod si quando susceperis, infodito, interimito dictum, oblitioni trade, vt his qui non audierint, similis fias, & cùm multa pace & securitate præsentem transigas vitam.*

C A FACIE VERBI PARTVRIT PATVVS, TAMQVAM GENITVS (perperam alìqui legunt *gemitus*) PARTVS INFANTIS] Græcè, *propter sermonem dolet stultus, vt propter infantem quæ parit*, & parturiendo cruciatur & gemit; q. d. Stultus nouæ vt quid noui & occulti mali de proximo audierit, videtur cruciari & parturire vt secretum quod audiuit, ceu fœtum qui ventrem eius grauat, effundat; imò hoc studium eius & labor enuntiandi, videtur esse quasi gemitus mulieris parturientis in dolore partus: q. d. Stultus ita sollicitus, ita anxius est, ita desiderat & gestit effundere secretum, sicut parturiens fœtum. Sicut enim hæc non quiescit à dolore & gemitu, donec pariat infantem: sic nec stultus pruriens se continere potest, donec occultum de proximo malum effutiat. Vnde Tigurina, *præ sermone parturit stultus, vt præ fœtu grauida.* S. Chrysost. in psal. 140. *A facie verbi parit stultus, vt a facie infantis puerpera*; Syrus, *à conspectu verbi parturit stultus, sicut parturus parturiens à conspectu infantis*, id est, propter infantem, vt eo se exoneret, eumque effundat & in lucem edat. Nota. Pro *parturit*, græcè est ὠδίνει, id est, dolet, gemit; pro quo Complut. legunt ὀνειδίσει, id est, improperabit; sed minùs aptè, ideoque minùs germanè.

VERS. 11.

Garrulus est quasi parturiens ob tres analogias.

Appositè comparat stultum loquentem & pandentem secreta parturienti. Primò, quia secretum hoc, & sententia quælibet mente quasi aluo continetur; vnde vocatur conceptus vel conceptio mentis: dum verò ore promitur, quasi proles paritur, & in lucem editur. Secundò, quia stultus filii vim infert, vt secretum hoc quod tacere debebat, in lucem proferat; proferre autem anxe, gliscit

& ardet ex mentis leuitate. Idem facit parturiens fœtum eniciens. Tertiò, quia stultus importunè & ante tempus, suos hosce conceptus & secreta prodit & parturit, sapiens verò opportunè & congruo tempore. Hanc differentiam parturitionis, siue loeutionis, stulti & sapientis assignat Clemens Alexandr. lib. 6. Strom. *Quidam*, inquit, *ante tempus informem & morituram fœtum pariunt, alij expletis mensibus enituntur. Est enim tempus tacendi, & tempus loquendi.* q. d. Stulti suum mentis conceptum præproperè effutiendo, non partu, sed abortu edunt; sapientes verò iusto tempore expleto, integram viuidamque proferunt mentis sententiam. Porrò, medici docent, mulieres minùs sapientes & stultas facilè pati abortum, eò quòd suis appetitibus agantur eaque indiscretè comedant & faciant quæ abortum procurant, eò quòd ratione suos appetitus frænare nequeant. Similiter & stultus, quia suum loquendi pruritum regere nequit, hinc intempestiuè sua proloquitur, suaque sententias quasi imperfectos & immaturos fœtus per abortum edit, ideoque parturit: parturire enim est per violentiam, quæ maxima est in abortu, parere. Sapiens verò diu mente conceptam retinet sententiam, eamque lentè efformat & maturat, vt planè formatam & maturam opportuno tempore in lucem edat. stultus ergo secretum quasi prolem se discerpentem & sagittam scrientem existimat, quam nisi pariat, nisi è corde eximat, quiescere nequaquam potest. Econtrà prudens animus quod secretum est continet, & ab amicissimis, imò & à fratribus sibi dilectis, abscondit. Sic faciebat S. Ambrosius, qui de se & de fratre suo Satyro loquens orat. de Obitu Satyri, hæc ait: *Cùm omnia nobis essent nostra communia, indiuiduus spiritus, indiuiduus affectus, solum tamen commune non erat secretum amicorum: non quod conferendi periculum vereremur, sed vt tenendi seruaremus fidem. Sanè si consilio pendenda res esset, erat semper commune consilium, non semper commune secretum.*

Vers. 12. *Et quasi vulnerans sagittam suam.*

SAGITTA INFIXA FEMORI CARNIS, (ita Romana; alij cum Rabano legunt, *canis*: sed eòdem redit sensus: canis enim quia acuti tactus, impatiens & bilosus, illicò sagittam excutit:) SIC VERBVM IN CORDE STVLTI] Stultum comparauit parturienti, hìc comparat cum vulnerato: q. d. Sicut qui sagitta vulneratus est in femore, cuius caro est tenera, ideoque valdè sensilis, illicò sagittam euellit, nec quiescit donec eam excutiat: sic & stultus verbum quod audiuit, perinde ac si sagitta esset quæ eum vulnerasset, illicò ex corde euellit, & ore effutit, nec quiescit donec illud propalet & in publicum efferat. Ita Syrus, *sunt sagitta quæ vulnerant exanimant, sic verbum in visceribus stulti*; alij, *quale telum infixum in femore, talis est oratio in ventre stulti*; Tigurina, *quod telum agit defixum in femore corporis, hoc fermo in stulti pectore.* Vnde Apulcius lib. de Dogmate Platonis: *Qui sunt leues*, ait, *fusiles & importuni locutores, quique verbis humidis & lapsantibus effluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, & non in pectore.* Id prouenit ex debilitate cerebri & iudicij, ac ex animo angusto & minuto, qui proximi defectum, etiam minimum, non fert, nec capit. Inde enim fit, vt stultus perpetuò secretum quod audiuit phantasiâ versat & reuersat, eaque relatione se affligat & crucict: vnde vt hac afflictione se liberet, illud effutit & enuntiat; perinde ac melancholici, dum quid triste mente volunt quod eos affligit, vt eò se liberent, illud amicis enuntiant. Idem faciunt scrupulosi, & quiuis afflictus; sed hi, si sapiunt, non nisi viris discretis & secretis, qui mederi & consolari possunt, quales sunt confessarij, virique spirituales, illud communicant: stultus verò quibuslibet, ac præsertim sui similibus, indiscretis, loquacibus, & rimarum plenis, sua enuntiat. Vnde Plutarch. in Moral. de reuelatore secreti ait: *Totus transluceat, totus effluit, & nullo cogente; veluti si quæstione (in eculeo & tortura) interrogatus esset, arcana omnia manifestat.* Appositè detractionem comparat sagittationi, ac rem detractione proditam sagittæ, manus, linguæ: quia, vt ait S. Bernardus serm. de triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Numquid non est vipera lingua detractoris? ferocissima plenè, nimirum quæ lethaliter tres infigat flatu vno. Numquid non lancea est ista lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu vno. Lingua, inquit, eorum gladius acutus: gladius equidem anceps, imo triplex est lingua detractoris.* Fauet etymon sagittæ. *Sagitta* enim *dicitur à fagax ictu, id est, veloci ictu: pennis enim fertur quasi auis, vt celeriter mors percurrat ad hominem*, ait S. Isidor. l. 18. Origen. c. 8. Talis est detractio & secreti proditio.

TERTIA PARS CAPITIS.

De Correptione.

Vers. 13. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, & dicat: Non feci: aut, si fecerit, ne iterum addat facere.

14. Corripe proximum, ne forte non dixerit: & si dixerit, ne forte iteret.

15. Corripe amicum: sæpè enim fit commissio.

16. Et non omni verbo credas: est qui labitur linguâ, sed non ex animo.

17. Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua? corripe proximum antequam commineris,

18. Et da locum timori Altissimi: quia omnis sapientia timor Dei; & in illa timere Deum, & in omni sapientia dispositio legis.

19. Et non est sapientia nequitiæ disciplina: & non est cogitatus peccatorum prudentia.

20. Et nequitia, & in ipsa exceratio: & est insipiens qui minuitur sapientia.

21. Melior est homo, qui minuitur sapientia, & deficiens sensu in timore, quam qui abundat sensu, & transgreditur legem Altissimi.

Vers. 13. CORRIPE AMICVM, NE FORTE NON INTELLEXERIT, ET DICAT: NON FECI: AVT, SI FECERIT, NE ITERVM ADDAT FACERE] Est occupatio. Ne quis enim ex eo quod dixit, silendum esse proximi peccatum quod quis audiuit, inferat: ergo sinendus est proximus peccare, & peccatum impunè grassari permittendum; præoccupat: q. d. Ita age tecum, vt alijs illud non enunties, ipsum

ſum tamen qui peccauit ſecretò corripe, tum, vt eius ſaluti conſulas, tum, vt Dei offenſam & iniuriam larcias & impedias; tum, vt ſcandalum ex proximi peccato, ſi in eo pergat, naſciturum auertas: mali enim remedium non eſt detractio, ſed correctio. Dicit ergo: Cùm quid mali audis ſpargi de amico, eum mone de ſiniſtro rumore, qui de eo circumfertur, ne fortè ipſe ſe excuſet, & dicat ſe de hoc rumore nil intellexiſſe, addatque ſe nil tale feciſſe, ac proinde ſe eſſe innocentem; vt innocentiam hanc ſuam probet, itaque famæ conſulat, ac rumorem falſum de ſe ſpartum, ac ſcandalum inde natum vel naſciturum ſopiat & extinguat. Sin peccatum de quo infamatur, reuerà fecerit, amicè à te correptus pœnitebit, illudque corriget & emendabit. Nominat *amicum*, quia apud inimicum & incognitum paruus ſæpè eſt fructus correptionis, & parua ſpes emendationis: imò inimicus monitus ab inimico exaſperatur & peſora perpetrat; quia ſuſpicatur ex odio proficiſci correptionem, vtpote ab hoſte prolatam, ac proinde eam non vt medicinam, ſed vt vindictam accipit, quam nouo ſcelere, quaſi vindicta, vlciſci & compenſare deſtinat.

Secundò, per *amicum* accipe quemuis proximum: hic enim hebr. vocatur רע *rea*, id eſt, amicus; quia nobis natura coniunctus & vnitus eſt in vno parente Adamo & magis per gratiam vnitus eſt in vno Saluatore Chriſto. Vide dicta Leu. 19. v. 18. Vnde quem hoc verſu vocat amicum, v. ſeq. & v. 17. vocat *proximum*. Græca conciſiùs ſic habent, *corripe* vel *argue amicum, ne fortè non fecerit: aut, ſi quid fecerit, ne iterum addat*: Tigur. *obiurga amicum, ſi quid fortè minus faciat: ſin fecerit, ne porro pergat facere*. Porrò Euſebius Pontifex epiſt. 2. legit, *corripe amicum, ne fortè, cùm fecerit iniuriam, & non intellexerit, dicat, Non feci*. quod ego velut gloſſam noſtri textus accipio, inquit Palacius: q. d. *Corripe*, id eſt, conueni amicum, quærens rationem ab eo cur te vel alios iniuria affecerit. Nam ille, ſi non intellexit quòd te iniuria lædebat, reſpondebit: Non feci tibi iniuriam, non intellexi iniuriam tibi fieri; ac ita ſatisfaciet animo tuo. Si verò intellexit, admonitus à te, non iterum eam admittet. Huic ſenſui accedit Syrus, *reprehende amicum tuum, ne faciat quod malum eſt; ſi fecerit, ne addat*.

Porrò, amicus amico iure amicitiæ debet correptionem. Nam vt ait Seneca in Prouerb. *Amici vitia ſi feras, facis tua*. Rationem dat S. Gregor. Nazianz. in Tetraſtichis.

Oculus, ait, *tuetur cetera, at ſe non videt:*
Ergo monitorem rebus in cunctis habe.
Manus requirit nam manum, pes pedem.

Quocirca S. Bernard. ſerm. de Natiuit. S. Ioannis: *Arguere*, ait, *& inuerecunde interdum neceſſe eſt. Ferunt ergo in nobis amor iuſtitiæ, odium iniquitatis. Nemo fratris vitia palpet, peccata diſſimulet nemo: nemo dicat: Numquid ego ſum cuſtos fratris mei? eſt enim conſentire, ſilere rem cùm arguere poſſis; & ſcimus, quia ſimilis pœna facientes manet & conſentientes.*

Correptionis conditiones. Prima. Hinc patet, qualis debeat eſſe correptio proximi in peccatum lapſi. Correptio enim has conditiones & dotes habeat oportet. Primò, procedat ex amore, non ex odio; ex compaſſione, non ex ira & indignatione. Corripiens ergo non hoſtem induat, ſed medicum agat, qui contra morbum pugnat, non contra infirmum, ſed pro infirmo, vt eum morbo liberet. S. Auguſt. vel quiſquis eſt Autor libri de Amicitia cap. 27. *Quidquid ſuadendum eſt*, inquit, *ab amico facilius recipietur, & facilius retinebitur; cuius mœna debet eſſe in ſuadendo auctoritas, cùm nec fides ei dubia, nec adulatio ſit ſuſpecta. Non ſolùm arguendi ſunt amici, ſed, ſi opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus eſt amicus ſi veritatem aſpernatur, & obſequijs atque blanditijs in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, obiurgatio contumeliâ careat.* Ambroſius: *Si quid vitij*, ait, *in amico deprehenderis, corripe occultè: ſi te non audierit, corripe palàm. Sunt enim bonæ correptiones, & plerumque meliores quàm tacita amicitia: & ſi lædi ſe putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim ſunt amici vulnera, quàm adulantium oſcula. Debet amicus amico compati & condeſcendere, vitium eius ſuum putare, corripere humiliter, compatienter. Corripiat enim vultus triſtior, & ſermo dejectior. Intercipiant verba lacryma, vt non ſolùm videat, ſed & ſentiat correptionem ex amore, & non ex rancore procedere.*

Secundò, ſit lenis, & dulcedine vultus ac verborum condiatur, ſicut pilulæ amaræ ſaccharo oblinuntur; iuxta illud Pauli Galat. 6. *Corripe huiuſmodi in ſpiritu lenitatis*. Vide ibi dicta. *Si enim*, ait, Rabanus, *diſciplina adhibetur cum modeſtia, generat in eis* (qui corripiuntur) *de præteritis malis verecundiam atque pœnitentiam, de futuris verò exhibet diligentiam atque cautelam.* *Secunda.*

Tertiò, fiat tempeſtiuè & opportunè, quando corripiendus ritè diſpoſitus eſt ad correptionem amicè excipiendam; quare non fiat in flagrante delicto, & feruente ira: qui enim iratum corripit, ſimilis eſt homini canem per aures tenenti. Sicut enim canis aures excutiens mordebit tenentem, ita iratus corripientem inuadet verbis aſperis, & ſubinde verberibus. Hoc eſt quod monet Salomon Prouerb. 25. v. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo. Inauris aurea & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem & aurem obedientem.* *Tertia.*

Porrò correptio eſt quaſi pharmacum, quod hominem paſſione ebrium, & quaſi dementatum deebriat, ſibique & menti reſtituit. Quare ſapiens qui corripitur, agnoſcens ſuam eſſe culpam, in ſe conuertet iram, cùm ſtultus eam conuertat in corripientem: quinimò ſapiens correptus, etſi initio dolorem ſentiat, mox correptionis fructum agnoſcens, corripienti gratias aget, iuxta illud Prouerb. 28. v. 23. *Qui corripit hominem, gratiam inueniet apud eum*, Septuag. *gratias reportabit*. Pulchrâ ſimilitudine citharæ id declarat Ivo Carnotenſis ſerm. 26. *Qui citharam*, inquit, *pulſat, certè ſingulas chordas intendendo cùm temperat, ingratum earum ſonum audire ſolet; at poſtea cùm omnes tenſæ & modulatæ ſunt ad harmoniam, ſuauiſſimum concentum eidem reddunt. Ità etiam doctor aut Prælatus, cùm ſubditos ſuos vel auditores coercet, & quaſi laxas citharæ chordas ad veritatis & honeſtatis obſeruantiam intendit, abſurda ſolet probra & conuitia ab eiſdem audire: & poſtequam omnes ad honeſtatem & charitatem modulati ſunt, eiuſdem aures laude & gratiarum actione demulcent, quas priùs vituperando violauerunt.*

CORRIPE PROXIMVM, NE FORTE NON VERB. 14. DIXERIT, (quod teneræ, iracundè, odioſè & noxiè dixiſſe perhibetur:) ET SI DIXERIT, NE FORTE ITERET] Monuit corripiendum eſſe amicum qui opere peccauit: hic pari modo monet corripiendum eſſe eum qui verbo & ſermone deliquit, ſiue in Deum, ſiue in proximum. *Ne fortè*, id eſt, *nequando*, ait Iſidorus Peluſiot. Lib. 2. epiſt. 270.

vbi ſimilia huius phraſis dat exempla. Idem ſanxêre philoſophi. Cicero lib. de Amicit. *Monendi*, ait, *amici ſæpè ſunt, & obiurgandi.* Et paulò pòſt *Monere & moneri proprium eſt veræ amicitiæ.* Quare Clemens Alexand. in Pædagogo lib. 1 cap. 8. *Benevolentiæ*, inquit, *non odij ſignum eſt reprehendere.* S. Ambroſ. 3. de Offic. cap. 16. *Amicus*, inquit, *ſi quid in amico vitij cognouerit, debet corripere occultè: ſi non audierit, corripere palàm.* Et S. Chryſoſtomum hom. de ferendis reprehenſion. tom. 3. *Gratiam habeo his qui me arguunt, amici enim ſunt: ſine inſidè, ſine inſidè arguant, non exprobrare volunt ſed emendare.* hæc ille. Rationem dat Salomon Prou. 15. 4. dicens. *Lingua placabilis lignum vitæ*; quia, ſicut fructus arboris vitæ, hominem ſeruaſſet incorruptum & immortalem: ſic & corruptio lenis & amica affert incorruptionem & vitam immortalem.

Monere & moneri proprium amicitiæ.

VERS. 15. CORRIPE AMICVM: SÆPE ENIM FIT COMMISSIO] Id eſt, perpetratio peccati, tum ab amico, quæ ab altero amico corripienda eſt: tum ab obtrectatore, qui amico detrahit, & falſa affingit, ſæpè fit perpetratio calumniæ, vt habet Græcus: q. d. Admone amicum vt ſe purget de infamia, quia ſæpè committitur calumnia, quâ falsò aliquis infamatur. Vnde ſequitur: *Et non omni verbo credas*; Græca Complut. *corripe amicum: ſæpè enim fit calumnia vana, & non omni ſermoni credas cor tuum*; Tigur. *increpa, inquam, amicum: ſi enim exſtit ſæpè calumnia: quare non cuiuis ſermoni fidem adhibeas*; Syrus, *corripe amicum, quia aliquoties eſt accuſator vanus: & non omni verbo credat cor tuum.*

Fortè Noſter pro διαβολὴ, id eſt, calumnia, legit συμβολὴ, id eſt *commiſſio*, hoc eſt collatio. Sic enim cap. 18. v. 32. συμβολὴ vertit, *commiſſio*. Senſus ergo erit: Corripe amicum, vt culpam de qua infamatur emendet, ſi eam admiſit; purget, ſi non admiſit: nam crebra eſt commiſſio, id eſt, ſymbolum & collatio tum epulationis, tum detractionis. In ſympoſijs enim ceteriſque hominum congreſſibus, crebrò detrahitur famæ abſentium: atque tunc quiſque quaſi in ſymbolo confert ſuum iudicium & dicterium; in qua varietate multæ à multis committuntur calumniæ. Alij enim ioci cauſa fingunt crimina, alij lapſu linguæ ex loquacitate, aut ex ſtudio placendi, & timore diſplicendi ſocijs detrahentibus, ijs applaudunt, addunæque auctarium creſcenti mendacio; alij maleuolentiæ cauſa amplificant; alij addunt circumſtantias, quæ rem probabilem faciant; alij ſimilia dicta vel facta ſiniſtrè interpretantes in eamdem rem detorquent. Hinc ſubdit: *Et non omni verbo credas.* Ita S. Gregorius libro 4. Moral. cap. 25. myſticè explicans illud Prou. 23. v. 21. *Quia vacantes potibus, & dantes ſymbola, conſumuntur*: *Potibus*, inquit, *vacantes qui de opprobrio alienæ vitæ ſeſe inebriant. Symbolum verò dare eſt, ſicut vnuſquiſque ſolet pro arte ſua cibos ad veſcendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre.* Et paulò antè: *Carnes ad veſcendum conferre, eſt in collocutione derogationis viciſſim proximorum vitia dicere.* Ecce hoc eſt vti epulationis, ita detractionis ſymbolum: hæc obtrectationis *commiſſio*, id eſt, collatio & quaſi cõmeſſatio. Vnde liquet hanc συμβολὴν reipſa eſſe διαβολὴν, ſcilicet. hanc commiſſionem & collationem reipſa eſſe calumniam.

Lingua indomabilis.

Præclarè S. Gregorius Nazianzen. de ſuo quadragenarij ieiunij ſilentio ſcribens: *Linguam*, inquit, *non bouem, non mulum, non torrentem, non ſcopulum, non denique res ullas cœrcere poteſt, nihil eſt quod à lingua ſagitta tutum atque immune ſit: quam quiſquis domuerit, is minimum ſapientiæ arcem & principatum tenet.* Vide S. Auguſt. libr. 10. Confeſſ. cap. 37. & ſerm. 3. in Matth. *Domat*, inquit, *homo feram, non domat linguam; domat leonem, & non refrænat ſermonem; domat ipſe, & non domat ſeipſum; domat quod timebat, & vt ſe domet non timet quod timere debebat.*

VERS. 16. VERS. 17. EST QVI LABITVR LINGVA, SED NON EX ANIMO. QVIS EST ENIM QVI NON DELIQVERIT LINGVA SVA?] Dicit hoc partim ad oſtendendum quàm facilè lapſu linguæ peccetur, tum ab amico, ea de cauſa leniter corripiendo; tum à detractoribus, præſertim apud ſocios in ſymbolis, quibus proinde non facilè eſt credendum, vti iam dixi. Nam τὸ *non ex animo*, idem eſt quod non ſtudio, non ex propoſito, non ex mente & intentione detrahendi, calumniandi, aut quomodolibet lædendi. Syrus poſteriorem partem legit ſine interrogatione, ideoque contrarium dat ſenſum, *Eſt enim*, inquit, *qui peccat, & non ex corde: & eſt qui effundit, & non in lingua ſua.* Verùm Latina & Græca lectio vti communior, ita aptior eſt & verior, ad quam proinde alluſit S. Iacobus cap. 3. 2. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir*, &c. Vide ibi dicta.

VERS. 18. CORRIPE PROXIMVM ANTEQVAM COMMINERIS. ET DA LOCVM TIMORI ALTISSIMI] Sunt qui accuſato delicto, præſertim ſi contra ſe admiſſum ſit, aut eſſe dicatur, ilicò exardeſcunt, fremunt, minantur, & in verba aſpera, quin & verbera præcipiti ira proſiliunt, itaque ordinem prudentiæ & charitatis inuertunt. Hos monet Sirachides, vt priùs leniter corripiant proximum (ſic enim ipſe ſe probabiliter vel purgabit, vel emendabit) itaque in ſe dent *locum timori* Dei, qui hanc lenitatem in corripiendo proximo præcipit. Eius ergo timore, amore & reuerentia leniter corripiamus, tum, vt à nobis ſpiritum iræ, impatientiæ & vindictæ excludamus; tum vt proximum hac lenitate emendemus; tum, vt Dei lenitatem & benevolentiam experiamur, ne ipſe noſtræ acerbitati & duritiæ offenſus permittat nos in ſimilia, imò grauiora labi, iuxta illud Galat. 6. *Inſtrue huiuſmodi in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum, ne & tu tenteris*; vt tuo lapſu diſcas tentatis compati. Vnde Tigurina vertit, *amicum* (vel *proximum*) *tuum redargue priuſquam minaris, iraq; poſitâ da locum legi altiſſimi*; Syrus prorſus aliò abit, *corripe*, ait, *malum, quia multos fraudauit, & non ad omne verbum credas ei.*

Græci codices Complut. & ceteri multa hic addunt, nimirum: *Timor Domini initium aſſumptionis: ſapientiæ autem ab ea dilectionem præſtat* (vel acquirit:) *cognitio mãdatorum Domini, diſciplina vitæ: qui autem faciunt quæ placita ſunt ei, immortalitatis arborem decerpunt* (vel arbore fruuntur.) quæ Tigurina ita clarè vertit, *religio Domini primus, quo ad eum recipieris, gradus eſt: amorem verò demeretur ſapientia. Cognitio præceptorum Domini, eruditio vitæ eſt, & qui morem gerunt, ipſi fructum carpent immortalitatis*; alij, *timor Domini principium eſt doctrinæ*, &c. & rectiùs, vt idem ſit quod illud crebrò vſurpatum in Scriptura à Siracide, Salomone & Dauide: *Principium ſapientiæ timor Domini.* Nam Hebr. נְשִׂיא *naſſi*, græcè λῆμμα vel πρόληψις, latinè, *aſſumptio*, vocatur doctrina & prophetia; quia hanc diſcipulus vel Propheta aſſumit & accipit à magiſtro, vel Deo, vti dixi

dixi Isaiæ 13.1. Verùm editio à Caraffa & Romanis emendata, hæc omnia præterit & omittit.

QVIA OMNIS SAPIENTIA TIMOR DOMINI, ET IN ILLA TIMERE DEVM, ET IN OMNI SAPIENTIA DISPOSITIO LEGIS] Dat causam cur dandus sit locus timori & legi Altissimi, iubenti proximum corripi leniter, non minaciter; quia scilicet *timor* Dei est *omnis* id est tota, plenaque & perfecta *sapientia*, practica scilicet; *& in illa* sapientia vicissim omne quod docetur, est *timere Deum*; quia omnis *sapientia* est, *dispositio legis*, id est, disponit sapientem ad legem obseruandam, & ad ea faciendum quæ lex agenda disponit & ordinat. Vnde græcè est, *in omni sapientia πράξις*, id est, *factio* vel *effectio legis*: q. d. Omnis sapientia consistit in praxi, id est, in effectione legis, putà in executione eorum quæ lex iubet & sancit. Ex quo concludit, proximum corripiendum esse leniter in timore Dei, quia sine illo nihil sapienter & ritè fit, & quidquid sapienter fit, in timore Dei fieri oportet: quia sapientia & timor Dei ita connexa sunt, vt, vbi est sapientia, ibi sit & timor Dei, ac vice versa: vnde qui caret vno, caret & altero, vepote eius comite indiuiduo. Minùs ergo genuinè aliqui sic exponunt: *In omni sapientia dispositio legis*: q. d. Lex Dei disposita est in omni sapientia, id est, sapientissimè.

Græci Complut. & ceteri rectum nonnulla addunt, sic enim habent: *Omnis sapientia timor Domini est, & in omni sapientia factio* vel *executio legis, & cognitio omnipotentiæ ipsius.* Syrus breuiter & clarè vertit, *verba prophetiæ & omnis sapientia timor Domini, & timor Dei ipse est sapientia*; Tigurina, *religio Domini summa est sapientia, in omni sapientia peruestigatio legis summæque eius potentiæ cognitio.* Porrò Græci Complut. Tigur. & ceteri post hunc versum istum subiungunt: *Si seruus dicat domino suo: Quod tibi videtur* (vel placet) *non faciam; si idem postea faciat, offendit dominum suum*, vel nutrientem se. Verùm meritò eum delent codices Romæ emendati, æquè ac Syrus: videntur enim hoc loco impertinenter, ac proinde à sciolo aliquo infarta.

Siracides de more occasione data libens, imò studio, digreditur ad encomium timoris Dei: in eo enim sitam esse docet veram & perfectam sapientiam. Præclarè S. Greg. Nazianz. in Distich. *Curabis*, inquit, *vt solus diuinitatis opes tibi comparet, mundumq; vniuersum aranearum telis similem semper arbitreris. Cætera omnia quæ possident homines, aliena ab hac vita sunt. Nam si verè dicendum est, sola virtus vita dicenda est: Venite igitur (omnibus verbum inclamat) ad Trinitatis cognitionem, properate.*

VERS. 19. ET NON EST SAPIENTIA, NEQVITIÆ DISCIPLINA: ET NON EST COGITATVS PECCATORVM, PRVDENTIA] Vocula & est caualis, significans *quia*, more Hebræo. Probat enim quòd omnis sapientia sit timor Dei, & dispositio siue executio legis, à contrario, quia scilicet *nequitiæ disciplina*, id est, cognitio & ars nequitiam astutè, & malignè exercendi, quam norunt & exercent politici & mundani, *non est vera prudentia.* Vnde concludendum relinquit, sapientiam dumtaxat esse iustorum, qui timent Deum, eiusque legem exequuntur. Hunc esse sensum liquet ex Græco, *non est sapientia, nequitiæ scientia: & non est, vbi consilium peccatorum, prudentia*; Syrus, *non est sapiens qui malus, & non est consilium peccatorum quod prudens.* Minùs rectè ergo Lyran. & Dionys. legunt, *& non est cogitatus bonus peccatorum prudentia*, id tamen verum & congruum habet sensum: q. d. Peccatorum prudentia, nil cogitat boni, ac proinde non est prudentia, sed imprudentia; nec bonitas, sed malitia.

EST NEQVITIA, ET IN IPSA EXECRATIO: ET VERS. 20
EST INSIPIENS QVI MINVITVR SAPIENTIA] Ita legendum cum Roman. Probat aut potiùs explicat, *nequitiæ disciplinam*, siue scientiam, non esse veram sapientiam: q. d. *Est*, inquam, *nequitia*, siue callida malitia; sed *in ipsa est execratio*; quia nequitia plena est rebus execrandis, ideóque omnes probi eam execrantur ob calliditatem malignitati sociatam: at verò non pari modo execrantur insipientiam, id est, ignorantiam & defectum sapientiæ. *Est*, enim *insipiens qui minuitur sapientia*, cui scilicet deest prudentia: hic non errat ex nequitia & malitia, sed ex insipientia & ignorantia, ac proinde potiùs compassione & instructione, quàm execratione dignus censetur. Græca habent: *est μωρία* (vnus codex habet *πανουργία*, id est, astutia, versutia) id est, *nequitia, & ipsa abominatio: & est insipiens qui minuitur sapientia*; Syrus, *est astutia quæ creat peccata, & est fatuus qui non habet peccata, est amens qui euadit peccata, & est prudentior qui peccat.* Porrò hunc versum & præcedentem connectit, claréque vertit Tigurina, hoc modo, *scientia malitiæ non est scientia, nec consilium scelerosorum cum prudentia coniunctum est; sed malitia est, atque adeò ipsa execratio, stultitiaque vacua sapientiæ.* Huic sententiæ Siracidis accinit illa Ben Sira alphabeto 2. litera *Zain*: *Ne esto ex iis qui rarum aut densum barbam habent*: q. d. Noli esse ex eorum numero qui vel peruersè callidi, vel apertè stulti sunt. nam rara barba, callidus est: densa barba, stultus, ait R. Aquila in Gemara. Sententiam hanc explicat Siracides, dum subdit:

MELIOR EST HOMO, QVI MINVITVR SAPIEN- VERS. 21.
TIA, ET DEFICIENS SENSV IN TIMORE (græcè ὑπο-
σ⊙, id est, timoratus) QVAM QVI ABVNDAT SENSV,
ET TRANSGREDITVR LEGEM ALTISSIMI] q. d. Melior est insipiens non practicè, id est, improbus, sed speculatiuè, id est, simplex, rudis, indoctus, cui exigua est sapientia & sensus, id est, prudentia, sed tamen præditus est timore Dei, quàm qui abundat sensu, id est, sapientia & prudentia, sed violat legem Dei: q. d. Melior est indoctus sed probus, quàm doctus sed improbus. Prudentem ergo vocat peritum & scientem quoad intellectum, non quoad affectum, qui scilicet clarè intelligit quid bonum, quid malum, sed idipsum non amat, nec opere exequitur. Hic enim eo grauiùs punietur, quo doctior fuerit; quia doctrina sua non est vsus, sed abusus, iuxta illud: *Scienti bonum facere & non facienti, peccatum est illi.* Iacobi 4.17. Quare melior & felicior, ideóque practicè sapientior, est rusticus indoctus, sed Dei legem seruans, quàm Aristoteles, Plato, aut etiam Doctor Theologus, sed legem Dei violans: illi enim gloria cælestis, huic infernalis gehenna paratur. Hunc sensum clarè indicant Græca: *Melior est stupidus in intellectu cum timore, quàm abundans in prudentia & transgrediens legem*: Complut. enim legunt, *πλεονάζων*, id est, *stupidus alij legunt ἐλαττούμενος*, id est, *qui minuitur.* Vnde Tigurina vertit: *melior est religiosus cui deficit sapientia, quam abundans prudentia violator legis Altissimi.*

Rusticus probus sapientior Aristotele.

QVAR-

QVARTA PARS CAPITIS.

De solertia bona æquè ac mala, siue hypocrisi.

Vers. 22. Est solertia certa & ipsa iniqua.

23. Et est qui emittit verbum certum enarrans veritatem, est qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo:

24. & est qui se nimium submittit à multa humilitate: & est qui inclinat faciem suam, & fingit se non videre quod ignoratum est:

25. & si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si inuenerit tempus malefaciendi, malefaciet.

26. Ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus.

27. Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.

28. Est correptio mendax in ira contumelioſi: & est iudicium, quod non probatur esse bonum: & est tacens & ipse est prudens.

VERS. 22. & 23. EST SOLERTIA CERTA, ET IPSA INIQVA. ET EST QVI EMITTIT VERBVM CERTVM ENARRANS VERITATEM] q.d. Duplex est solertia: vna certa & exacta, sed iniqua: altera recta & æqua certam enarrans veritatem, & in bono consilia certa suggerens.

συνεργία quid?

Pro, *solertia certa*, Græcè est συνεργία ἀκριβὴς, id est, astutia vel callidias diligens & exquisita, ideoque certa, quia certis mediis, quæ diligenter exquisiuit, subnixa. συνέργος enim propriè significat eum qui in omnibus rebus versatus est, à σὺν, & ἔργον, quasi ὁ πάνυ ἔργοις ἐπιβεβώς: sed quia tales solent esse solertes & callidi, hinc hi quoque vocantur συνέργοι. Distinguit ergo hic duplicem *solertiam*, id est, astutiam & prudentiam; vnam iniquam, qualis est dolus malus, fraus, hypocrisis, simulatio, fictio, malitia, quam v. 19. vocauit *disciplinam nequitiæ*. Alteram æquam & iustam, quæ post maturam rei indaginem sermone certo enarrat veritatem, tam iuris quàm facti, tam consilij quàm iudicij, tam mentis propriæ quàm alienæ. Ipsa enim verè & candidè enarrat quid iure faciendum sit, quid reipsa ab hoc illóve sit factũ gestumue, quid consultò agendum sit vel omittendum: ipsa sincerum de rebus & personis omnibus fert iudicium: ipsa simpliciter profert sensa mentis suæ, quid scilicet in mente gerat, quid de se aliisque sciat & sentiat. Vnde Græca explicatiùs hanc vtramque συνεργίαν, siue solertiam, ita describunt. *Est callidias exquisita, eaq; iniusta: & est quæ euertat gratiam euertendo iudicium: rursus est iustè iudicans sapiens.* q.d. Callidias iniusta est, quæ peruertit iudicium iustum, iniquè litem vel causam adiudicando iniusto, & abdicando iusto qualis est hominis peruersi, qui hac ratione simul euertit gratiam tum Dei, tum hominum. Hi omnes enim eum vt iniquum iudicem, vel cenlorem auersantur. Callidias iusta est qua sapiens iustum de rebus & personis fert iudicium. Ita Tigurina, *est astutia exacta*, inquit, *& recta iniusta: & est qui gratiam iuris pronunciandi perueruat; rursumque alius qui iustè iudicet sapiens.* Syrus vnam tantùm astutiæ partem & speciem, scilicet iniquam, recenset: *Est*, inquit, *astutus, qui complacet in mentiendo, & peruertitur ad manifestandum iudicium.* Porrò in iudicio quidem maximè cernitur vtraque hæc prudentia, sed tamen eadem cernitur quoque in vera & ficta humilitate, vti v. sequ. explicat, imò cernitur in rebus omnibus. Vnde S. Gregor. aureo quasi penicillo vtriusque rationes, modos & actus tigillatim depingens lib. 10. Moral. cap. 16. ita sapientiam Sanctorum à prudentia mundana discriminat: *Hæc* (prudentia mundana) *filios obsequentibus præcipit honorum culmina quærere, & de spe temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab alijs mala multiplicius reddere, cùm vires suppetunt nullo resistentibus cedere; cùm virtutis possibilitas deest, quidquid explere per malitiam non valent, hoc ib pacifica bonitate simulare. At contrà sapientia istorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbo aperire, vera vt sunt diligere, falsa detestare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare quàm facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumelias lucrum putare.* Vtramque sapientiam ita quoque secernit S. Iacobus cap. 3. 15. *Non enim est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica, &c. Quæ autem desursum est sapientia, primùm quidem pudica est, deinde pacifica; modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordiâ & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione.* Vide ibi dicta.

EST QVI NEQVITER HVMILIAT SE, ET INTERIORA EIVS PLENA SVNT DOLO] Hæc vna est, eaque trebra & vsitata συνεργίας, id est callidiatis & prudentiæ iniquæ, species, de qua S. Bernard. lib. 4. de Consid. ad Eugenium Pont. cap. 4. *Viri callidi*, inquit, *& dolosi proprium esse solet, tunc præcendere humilitatem, cùm aliquid obtinere voluerit, de quabus dicit Scriptura: Est qui se humiliat nequiter, & interiora eius plena sunt dolo. De vobis ipsis sumite sententiæ huius audens ac familiare exemplum. Quantos, quos supplices admisistis, postmodum sustinuistis graues, intolerantes, contumaces, rebelles?* Idem in Vigil. Natiuit. serm. 6. hanc sententiam adaptat hypocritis fictè Christum inuocantibus: *Infelix*, inquit, *quisquis fictè prostratus, corde rigido corpus humiliauit. Nemo enim qui humiliatur nequiter, interiora autem eius plena sunt dolo. Quisquis enim necessitatem suam minùs considerat, minùs sentit incommoda, minùs pericula pauet, minùs deuotè confugit ad remedia certa salutis, minùs affectuosè se subijcit Deo, minùs fidenter psallit: Domine refugium factus es nobis. Huius adoratio minùs accepta, huius prostratio minùs verax, huius humiliatio minùs habens, huius etiam victoriosa minùs, imo & minùs viuida fides.* Huic explicationi fauet versio Syri, *est qui apparet velut humilis, & nunquam animo contritus, & interiora cordis eius plena sunt dolo.*

Filia humilitatis schema.

Sententia enim hæc cùm sit generalis & prouerbialis, multis rebus & casibus aptari potest: Siracides tamen adaptat eam malitiosis, qui dolosè se humiliant, vt datâ occasione grauiùs noceant, vti parebit v. sequ. Alij eam adaptant ijs, qui se suaque accusant, séque dicunt ignauos, inutiles, peccatores, vt eò magis ab alijs laudentur. Præclarè S. Bernard. serm. 18. in Cant. *Appetere de humilitate laudem humilitatis, non est virtus, sed subuersio. Quid per-*

Filia humilitatis spuria I

peruersus, quidue indignius, vt inde velis videri melior, vnde videris deterior? Et S. Ambr. l. 7. epist. 44. *multi habent humilitatis speciem, sed virtutem non habent: multi eam foris prætendunt, & intus impugnant.* Exemplum illustre fictæ humilitatis, vide apud Cassian. Collat. 18. c. 11. Hinc infert S. Bernard. *Gloriosa res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat.* Porrò veræ humilitatis iudicium dat S. Hier. epist. 27. *Multi humilitatis umbram*, inquit, *veritatem pauci sectantur. Auferantur omnia figmenta verborum, cessent simulati gestus, verum humilem patientia ostendit.* Nam vt ait S. August. l. 3. Contra epist. Petiliani: *Nec malam conscientiam sanat præconum laudantis, nec bonam vulnerat conuitiantis opprobrium.* Idem l. Contra Secundinum Manichæum: *Semi de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accusat.*

A ignoratum homines esse cupiunt, cùm interim obliquo oculo acutè obseruet omnia, vt noceat. Quod si ob imbecillitatem vitium & impotentiam statim nocere, & peccati virus quod mente gerit, exerere nequeat; mox vbi tempus, id est opportunitatem, malefaciendi inueniet, illam acceptabit, virus suum exeret, malefaciet & nocebit, iuxta illud Arist. 2. Rhetor. *Occasione duntaxat opus improbitati.* Et illud Publij: *Malefacere qui vult, nusquam non causam inuenit.* Quare ex Græco sic clarè vertas hosce tres versus, putà 23. 24. 25. *est nequitia præditus qui demisso capite pullatus* (atratus) *incedit, & interiora eius plena sunt dolo. Demittit vultum, & furdum se simulat; & vbi minimè fuerit cognitus, anticipabit te* (nocendo & lædendo ex improuiso:) *quòd si defectu virium peccare prohibebitur, si opportunitatem nactus fuerit tum malefaciet*; Tigur. *est qui prana moliatur demissus mœstitia* (Hebr. enim קדר *kadar* significat & nigrũ esse siue pullatum, & tristem siue mœstum: hic enim incedit atratus, vt patet in funere) *cuius interiora dolo tota ardeant: vultum contrahens, furdumq; se simulans, vbi non suspiceris, occupabit te lædere. Quod si defectu virium peccare prohibeatur, malum dabit tibi nactus occasionem*; Syrus, *est qui apparet velut humilis, & tamquã animo contritus, & interiora cordis eius plena sunt dolo: est qui inclinatam habet faciem, & cogitat malum, & in loco vbi non cognoscunt eum, vocant eum iustum: est qui quia non potest, impeditur à peccando; & si potest malefacere, malefaciet.* Ex quibus omnibus patet hos tres versus de vno eodémque loqui, putà de hypocrita, v. g. inimico, vel alio qui te offendit vel læsit, qui fictè se humiliat & dolorem simulat, vt gratiam tuã recuperet; sed vbi poterit fictionem & odiũ, quod mente fouet & coquit, expromet, téque vel in corpore, vel in fama, vel in bonis affliget & lædet. Tales multi sunt in aulis principum, vbi regnat ambitio, inuidia & hypocrisis. Vnde Palacius censet Siracidem hæc scripsisse in aula Ptolemæi regis Ægypti, vel alterius principis. In ea enim, inquit, solent esse hypocritæ ostentantes exteriùs humilitatem, cum interiùs sint dolosissimi & superbissimi.

Moraliter hic Nota quàm sit sancta grata & amabilis humilitas, vtpote quam eius aduersarij, vt sancti habeantur, tanto studio induere & simulare procurãt: quæque ita splendet, vt etiã ficta in pretio habeatur, & videntium oculos rapiat in sui admirationem. Porrò signa quibus hanc hypocrisin detegas, & hypocritam agnoscas, subijcit dicens:

VERS. 24. ET EST QVI SE NIMIVM SVBMITTIT A MVLTA HVMILITATE: ET EST QVI INCLINAT FACIEM SVAM, ET FINGIT SE NON VIDERE QVOD IGNORATVM

B

VERS. 25. EST: ET SI AB IMBECILLITATE VIRIVM VETETVR PECCARE, SI INVENERIT TEMPVS MALEFACIENDI, MALEFACIET] Multi initio pro *& est*, vtrobique legunt *& est iustus*, idque accipiunt de verè iusto: putant enim hic verè iusto v. sequ. opponi hypocritam, qui se iustum simulat: q. d. Verè iustus *nimis*, id est, valdè & profundè, se humiliat. Est alter qui se fingit iustum, hic *inclinat faciem suam* quasi auertẽs oculos à muliere pulchra, quam tamen ardenter concupiscat; sed hoc ab alijs ignoratur: hic si non possit eã potiri, si inuenerit *tempus malefaciendi, malefaciet*, vti fecerunt senes, qui amantes Susannam, ab ea repulsi eam quasi adulteram accusarunt, Daniel. 13.

C

Verùm ex Græcis liquet hæc omnia iungenda esse cum v. præced. & accipienda de vno & eodem, putà de hypocrita qui nequiter se humiliat, vt iustus & sanctus videatur. *Iustus* ergo vtrobique hic vocatur is qui humiliando se iustum simulat, qui exteriùs se vt iustum gerit, qui apparet iustus. Scriptura enim sæpè loquitur non ex rei veritate, sed ex apparentia, siue ex eo quod exteriùs appareat: ex hoc enim iudicant homines de personis & rebus: quia S. Script. accommodat se vsui & communi modo loquendi hominum. Hinc quia homines ex specie externa talem iudicant vocantque iustum; Script. quoque hominibus se accommodans eumdem vocat iustum, cùm reuera interiùs & in corde sit iniustus, hypocrita & impostor. Id ita esse patet ex Græcis: nam in illis non est illud, quod in Latinis (excipio Romana) bis habetur, *& est iustus*: nec est *vè qui nimium sese submittit multa humilitate*; quod videtur additum vt explicet *vè qui nequiter humiliat se*. Quod addit: *Qui inclinat faciem suam*, &c. assignat modum quo quis nequiter se humiliat, & nimiùm se submittit. Igitur de vno eodemque hæc omnia accipienda sunt. Sensus ergo est, vt rectè docet Iansenius: q. d. Est aliquando qui malignè se demittit coram alio, cùm interiora eius plena sint dolo; nec alia ratione se demittit, quàm vt minùs suspectus magis nocere valeat. Est inquam, qui iustus apparet, & talis haberi vult, qui ob id multa externa demissione submittit se valdè apud aliquos: hoc est, contingit esse aliquem fictè iustum, qui inclinat faciem suam in terram, vultuque tristi incedit, & fingit se in alienis vitijs non videre, quod ignoratum est ab alijs: fingit se non curiosè obseruare, quod alij ignorant, vel quod

D

VERS. 26. EX VISV COGNOSCITVR VIR, ET AB OCCVRSV FACIEI (id est, à facie occurrente, putà ex vultu qui in oculos incurrit) COGNOSCITVR SENSATVS] Sic de internis animi sensibus & affectibus physiognomi, medici, Iurisconsulti non absurdè iudicant ex delineatione temperamentóque corporis, quam appellant physiognomiam. Scripsit Delrius 4 Disqu. magic. c. 3. q. 3. & 5. post Mich. Medinam 2. Paræn. Christ. c. 2. Conradum Wimpinam de Signis c. 8. 6. 10. 11. 12. Franc. Valesium de Sacra Philosophia c. 32. & alios, nec non Pineda in c. 34. Iob v. 7. de arte ista coniecturali. Fundamenta prima artis esse solent ex quadam eum ceteris animalibus comparatione, vel ex moribus aliarum gentium, vel ex collatione sexus cum sexu, vel ex motu membrorũ & affectionibus corporis, vel ex cõpositione signi cum signo, vt passionis cũ passione. Simia paruos habẽs oculos inuida est: ergo, inquiũt coniectores isti, etiã homo cui oculi parui, inuidus est. Æthiops pertinax est & stupidus: talis igitur, quis-

quiſquis nimiùm fuſcus eſt : mulier molleſm & candidam vt plurimum cutem habet, eſtque pauidá & leuis; proinde vir quoque eſt eiuſmodi, qui candidus ac mollis : iratus fixis & immotis intuetur oculis, ideò non nictantes oculi ſunt, vti Hippocrates dixit, iracundi. Inuidus itaque eſt iracundus, triſtiſque. Talia plura recenſet Ariſtot. in phyſiognomicis.

VERS. 27. AMICTVS CORPORIS ET RISVS DENTIVM, ET INGRESSVS HOMINIS, ENVNTIANT DE ILLO. Alij vertunt *indicant mores eius* ; Tigurina vertit, *vt aſpectu quiſque cognoſcitur, ita ex vultus obiectu cordatus intelligitur : ſuus cuiuſque habitus, ac victum deducens riſio* (Vatabl. *dentium per riſum nudatio*) *inceſſuſq; hominis, quomodo ſit animatus, arguunt*. Porrò aliter Syrus, *eſt quẽ ab aſpectu faciei diſcernis vir, & è contrario cognoſcit eũ ſapiens. Aſpectus viri demonſtrat opera eius, & inceſſus hominis teſtificatur de eo*. Senſus ergo eſt. q.d. Sicut ex vitu & aſpectu quiſque dignoſcitur & cognoſcitur, ſic pariter ex vultu animi arcana cognoſcas. Eſto enim hypocrita vultum aliquanto tempore fingat & componat, vt hypocriſin diſſimulet, ac humilitatem, æquitatem & iuſtitiam ſimulet, tamen vir prudens & cordatus, ſi attentius & diutiùs eum inſpiciat, hypocriſin deprehendet. Vultus enim eſt imago cordis, oculi ſunt ſpeculum mentis, ac mens ſuos affectus, præſertim tumultuantes & turbidos, diu celare nequit ; quin etiam neſcia & ſui oblita, quaſi ex improuiſo per vultum & oculos eos prodat. Sicut enim vultus & oculi indicant mentis lætitiam vel triſtitiam, amorem vel odium; ſic & candorem, vel fictionem & hypocriſin.

Quatuor ſpecula mentis. Siracides ergo dat hic quatuor indicia, per quæ quaſi per feneſtras mentem cuiuſque introſpicias, ac latentem virtutem vel vitium, ſimplicitatem vel hypocriſin deprehendas.

Primum eſt, facies. Primum clariſſimum eſt, facies & vultus, præſertim oculi : profert enim & prodit ſe natura per oculos. Cùm enim lucerna corporis ſit oculus, quid mirum ſi lucerna quale ſit corpus enuntiet ? Sic vir trux primo ſuo occurſu, oculiſque trucibus videtur terrorem incutere : pius verò ſuo occurſu exhilarat. Sicut enim ſapientia & ſanctitas lucet in vultu ſapientis & ſancti, Eccleſ. 8. v. 1. ita inſipientia & nequitia caligat in vultu inſipientis & nequam.

Præclarè S. Ambroſius lib. de Elia c. 10. *Vultus*, inquit, *quidam cogitationum arbiter, & tacitus cordis interpres : faciei index plerumque eſt conſcientiæ, & tacitus ſermo mentis*. D. Auguſt. in Regul. ad ſeruos Dei. quæ in fine 1. tomi habetur : *Ne dicatis*, inquit, *vos habere animos pudicos, ſi habeatis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius*.

Sic phyſicè Ariſtot. in Phyſiognom. cap. 9. & 10. docet, complectionem, indolem, paſſiones & affectiones animi maximè cerni in vultu, naſo, oculis & fronte. *Qui*, inquit, *naſum extremum craſſum habent, inſenſibiles ſunt; referuntur ad ſues. Qui naſum extremum acutum habent, ſapè iraſcibiles ſunt; referuntur ad canes. Qui autem naſum habent rotundum & obtuſum, magnanimi; referuntur ad leones. Qui verò naſum extremum ſubtilem habent, auiculares. Quibus incurua à fronte mox deducitur, inuerecundi ſunt; referuntur ad cornuos. Qui autem aquilum habent, articulatum à fronte, magnanimi; referuntur ad aquilam. Qui autem naſum concauum habent, & quæ ante frontem rotunda, circumferentiam autem ſuperiorem erectam, luxurioſi; referuntur ad cornus. Quibus autem nares ſunt apertæ, iracundi; A referuntur ad paſſionem quæ ſit in ira*. Poſt naſum ſubdit phyſiognomiam faciei, aitque : *Qui faciem carnoſam habent, ſegnes ; referuntur ad boues. Qui faciem macilentam habent acuti. Qui autem carnoſam, timidi ; referuntur ad aſinos & ceruos. Qui valdè paruam habent, puſillanimi ; referuntur ad catum & ad ſimiam. Quibus facies magna, tardi; referuntur ad aſinos & boues. Quoniam verò neque paruam, neque magnam oportet eſſe, medius habitus vtique horum erit conueniens. Qui tenuem autem faciem videtur parum decens, illiberales ſunt; referuntur ad apparentem conuenientiam*. Et paulò inferiùs : *Qui frontem paruam habent indiſciplinabiles; referuntur ad ſues. Qui autem magnam valde, tardi; referuntur ad boues. Qui verò rotundam habent, inſenſati; referuntur ad aſinos. Qui autem minùs planam habent, ſagaces; referuntur ad canes. Qui verò quadrangulum commenſuratum fronti habent, magnanimi; referuntur ad leones. Qui autem collectam habent, adulatores : id autem in canibus videbit quiſpiam; quoniam canes cùm blandiuntur, contractam habent frontem. Qui autem nebuloſam, audaces; referuntur ad taurum & leonem : quoniam autem nebuloſus habitus audaciam ſignificat, tranquillus autem adulationem ; medius habitus vtique horum bene decenter ſe habet. Qui triſtem habent frontem, mœſti ; quoniam mœſti triſtem habent faciem. Qui autem demiſſam, lamentabundi; quia lugentes demiſſæ ſunt frontis. Qui habent magnum caput, ſenſati; referuntur ad canes. Qui vero parum, inſenſati; referuntur ad aſinos. Qui habent capita pineata, inuerecundi; referuntur ad habentes vngues curuos*. Hæc ſigna ſunt coniecturæ, ideoque non planè certæ, nec ſemper veræ. Vnde ferunt Socratem ex vultu viſum impudiciſſimum & malè moratum; ſed arte & virtute vicit ille naturam.

Secundum eſt, veſtitus. Secundum eſt, amictus ſiue veſtitus : ſuperbus enim amictus internam ſuperbiam, fictus fictionem, diſſolutus diſſolutionem, leuis leuitatem, grauis grauitatem, luxurioſus luxuriam mentis indicat & repræſentat. Quare S. Auguſt. epiſt. 73. ad Poſſidium : *Verum*, ait, *ornatus, maximè Chriſtianorum & Chriſtianarum, non tantùm nullus fucus mendax, verùm ne auri quidem veſtiſque pompa, ſed mores boni ſunt*. Ita ex vultu, veſtitu, habituque diſſoluto Iuliani Apoſtatæ, occultam eius impietatem deprehendit S. Gregor. Nazianz. vt ipſe refert orat. 2. in Iulianum, his verbis : *Neque enim mihi boni quidquam ſignificare atque minari videbantur, cervix non firma, humeri ſubſultantes, & ad æquilibrium ſubinde agitati, oculus inſolens & vagus furioſeq;, incessus, pedes inſtabiles & titubantes, naſus contumeliam & contemptum ſpirans, riſus petulantes & effrenati*. Et poſt alia id genus diſſoluti animi argumenta : *Vt hæc*, inquit, *conſpexi ſtatim prolectus ſum. Quale malum Romanorum terra nutrit!*

D Sic de Iulio Cæſare adhuc puero dixêre Syllani : *Cauete puerum male præcinctum*. Et Auguſtus Cæſar, teſte Suetonio. *Veſtitus*, inquit, *inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, nidiſq;, luxuriæ*.

Tertium eſt, riſus. Tertium eſt, riſus : riſus enim candidus & planus, cor candidum, planum & apertum; riſus verò contractus, contortus, ſardonicus, dentatus, cor contractum, contortum, doloſum, dentatum & odio imbutum ſignificat. Nam *per geſtum corporis demonſtratur qualitas voluntatis*, ait Rabanus. Vnde S. Auguſt. l. 1. Contra Academ. c. 5. *Ratio*, ait, *præcauet riſum ſuum : nihil enim eſt fœdius riſu irriſione dignioſimo*. Idem ſerm. 97. de Temp. *Riſus*, ait, *frequens corrumpit mores, relaxat quoque nervos rugoris obſtruit : ſeueros autem vultus cuſtos eſt diſciplinæ*.

Quar-

Quartum eſt inceſſus

Quartum eſt, inceſſus: celer enim & præceps præcipitationem, tardus tarditatem, leuis leuitatem, ſuperbus ſuperbiam, iratus iram, fictus fictionem mentis indicat. Nam, vt ait Beda in Prouerbijs: *Greſſu corporis habitus demonſtratur mentis.* Et S. Bernard. de Modo bene viuendi c. 9. *Sit*, ait, *in ingreſſu tuo ſimplicitas, in inceſſu honeſtas. Nihil dedecoris, nihil laſciuiæ, nihil petulantiæ, nihil inſolentiæ, nihil leuitatis in inceſſu tuo appareat. Animus enim in geſtu corporis apparet: geſtus ſignum eſt mentis.* Quin & Ariſt. in Phyſiog. cap. 6. *Modeſti*, ait, *ſigna ſunt: in motibus tardus, & loquens tardè, vox tarda, & plena ſpiritu, ac mitis; oculus hilaris, neque valdè apertus, neque omnino clauſus. Iracundi: in motibus præceps, rubens corpore, color ſanguineus. Animoſi: fronte ingens, in motibus tardus & remiſſus, non præceps. Triſtis: figura humilis, & motibus remiſſus, rugoſa facies, mœſti oculi. Cinædi: oculus confractus, motus manuum ſupini & diſſoluti, ambulationes duplices, hæc quidem circumclinantis, alia verò* B *lumbos tollentis, & oculorum circumſpectiones: qualis fuit Dionyſius ſophiſta.*

Gnoma.

Audi S. Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 18. *Eſt*, ait, *in ipſo motu, geſtu, inceſſu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis ſtatu cernitur. Hinc homo cordis noſtri abſconditum aut leuior, aut iactantior, aut turbidior, aut contrà grauior, & conſtantior, & purior, & matutior æſtimatur. Itaq; vox quædam eſt animi, corporis motus. Meminiſti, fili, quendam amicum, cùm ſedulò ſe videretur commendare officijs; hoc ſolo tamen in clerum à me non receptum, quod geſtus eius plurimum dedeceret. Alterũ quoque cùm in clero reperiſſem, inſiſſe me ne vnquam præiret mihi, quia velut quodam inſolentis inceſſus verbere oculos ferret meos. Idq; dixi cùm redderetur poſt offenſam muneri. Hoc ſolum excepi: nec fefellit ſententia: vterque enim ab Eccleſia receſſit: vt qualis inceſſus prodebatur, talis perfidia animi demonſtraretur. Namque alter* C *Arrianæ infeſtationis tempore fidem deſeruit, alter pecuniæ ſtudio, ne iudicium ſubiret, ſacerdotem ſe noſtrum negauit. Lucebat in illorum inceſſu imago leuitatis, ſpecies quædam ſcurrarum percurſantium.* Et inferiùs: *Eſt etiam greſſus probabilis in quo ſit ſpecies auctoritatis, grauitatiſq; pondus, tranquillitatis veſtigium; ita tamen ſi ſtudium deſit atque affectatio, ſed motus ſit purus ac ſimplex: nihil enim fucatum placet, motum natura informet. Si quid ſanè in natura vitij eſt, induſtria emendet: vt ars deſit, non deſit correctio.* Quin & Cicero lib. 3. de Oratore: *Omnis motus animi*, inquit, *ſuum quendam à natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: animi imago vultus eſt. Nam hæc vna pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & communicationes poſſit efficere.*

Imperfecti igitur à perfectis modeſtia continua D & conſtanti diſcernuntur. Imperfecti enim etſi ad tempus mores componant, aut potiùs compoſitos fingant coram alijs; tamen cùm fuerint ineptæ curæ fingendi modeſtiam obliti, ilicò ineptis corporis motibus, & animi perturbatione ſe produnt inſtar ſimiæ, quæ docta ſaltare ſubtiliter, ſed ſi proijcias nuces, ilicò omnia decori ſaltus oblita, ad cupitas nuces aduolat. Perfecti autem ſui ipſorum curam gerunt continuam, ac per eam modeſtiæ habitum, quaſi veſtem pulcherrimam induunt: quare hæc modeſtia, lenitas, ac membrorum compoſitio effectus eſt & ſignum internæ tranquillitatis & ſanctitatis, per eamque interna animi virtus puritaſque cernitur & dignoſcitur, ſicut ignem ex fumo, hominem ex loquela, & ſolem ex ſplendore cognoſcimus.

Cornel. in Eccleſiaſt.

Hanc gnomen apologo ſimilem, feſtino auris & oculi apologo illuſtrat Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium c. 25. cuius titulus. *In cunctis eſto compoſitus. Audums auri*, inquit, *quòd oculum palpebra tuetur, acutopuncta inuidentiæ aculeo, naturæ dixit: Vt quid oculum tam volatilium palpebrarũ munitione valleſti, me autem ita nudam vndique reliquiſti? Certè haud minori me in pretio habere debueras; quoniam ſi delectat lux, amplius tamen verbum; & ſi vſus inſtruit, magis auditus. Cui illa vtriuſque artis ſapientiæ fabricatrix, patenter reſpondit: Si videres ſitum membrorum, & lucis rationis attenderes, magis me gratiarum actione quàm querelarum quæſtione pulſares; nonne locata es in profundis, & oſſe & cartilagine circumquaque munita? Foris tamen tuerna corporis eſt oculus, & ob hoc pronide pelliculæ velocitatis armatur, & propter hoc oſtiolo clauditur, vt etiam valenti nihil indecens ſpargẽte radio præſentetur. Ad hæc auris adiunxit: Cur etiam mihi repulſionis ianuam non dediſti? an forte minùs putaſti noxiam eſſe corruptionem auriculæ, quàm pupillæ? Ad quod natura reſpondit. Non audiſti quòd primùm aditum morti, venenoſo ſerpentis eloquio percepto, effræmatus mulieris auditus exhibuit? Directè ſiquidem vſque ad cor penetrat verbum, quoniam apertâ ſemita ſtillat ex aure in pectoris rimas. Tunc natura ſubiunxit: Nimirum ſicut non eſt intuendum niſi quod licet, ſic nec audiendum eſt niſi quod decet. Nonne ea ad hoc in medio capite poſui?* Vnde concludit, & quaſi axioma præſtantiſſimum aſſignat: *Omnis enim ſapientis actus debet eſſe decenti regularitate compoſitus. Et quemadmodum in cæleſtibus ſapientia gubernantis, nullus ſine regula motus cernitur: ita & in membris animæ prudentis ſubiectis nullus apparere debet actus inordinatus. Vnde ſapientis eſt inceſſus grauis, aſpectus pudicus, auditus honeſtus, ſtatus recollectus, habitus aptus. Maximè tamen decor prudentiæ debet relucere in facie, quoniam corona ſapientiæ luminoſum* (Exodi 34. 29.) *glorificauit Moſaicum vultum. Igitur quia homo debet eſſe velox ad audiendum, tibi non addidi ianuam; nec tamen cùm neceſſe fuerit opportuna deeſt rationis arte clauſura. Quibus auditis mox placata auris quieuit.*

Actus ſit ſemper compoſitus.

EST CORREPTIO MENDAX IN IRA CONTVMELIOSI: ET EST IVDICIVM, QVOD NON PROBATVR ESSE BONVM: ET EST TACENS, ET IPSE EST PRVDENS] Redit ad doctrinam correptionis traditam v. 13. & ſequ. quia enim dixerat illam faciendam eſſe ſapienter & ſincerè; hinc ad ſapientiam, ſinceritatem & hypocriſin digreſſionem fecit v. 18. hucuſque: nunc ergo ad inſtitutam correptionem regreditur. Vnde Tigurina hæc connectit ſequentibus, hincque inchoat cap. 20. nam cap. 20. cœptam hic materiam proſequitur. Græca de more concinna ſic habent, *eſt correptio quæ non eſt decora vel pulchra, & eſt tacens & ipſe prudens;* Tigurina clarè, *eſt cùm minimè ſpecioſa ſit reprehenſio, & eſt cùm quis ſapienter tacet;* alij, *eſt reprehenſio quæ indecora ſit, & eſt qui tacet, idemq; prudens ſit;* Syrus alio abit, *eſt pœnitens* inquit, *quæ non conuenit, & eſt qui tacet, & ipſe eſt ſapiens:* S. Chryſ. in pſal. 40 legit, *eſt reprehenſio, & non eſt tempeſtiua; & eſt tacens aliquis, qui inuenitur ſapiens.* Noſter modum & tempus addit, quo indecora ſit reprehenſio, nimirum quando procedit ex ira & animo conuitiandi & exprobrandi: hæc enim ira facit, vt correptio ſit iracunda, contumelioſa & mendax: ipſa enim efficit vt corripiens multa effutiat falſa, ac proinde mendacia per contumeliam impingat ei quem per iram corripit. Ira enim peruertit iudicium, vt temerè ex lenibus ſignis ſiniſtrè iudicet, arguatque & damnet factum proximi

Vers. 28.

quasi prauum, cùm reuera tale non sit. Hoc est quod subdit: *Est est iudicium, quod non probatur esse bonum*, quia scilicet, ex ira præcipitarum, ideóque temerarium, & sæpè falsum ac mendax est. Quare in ira silendum est, & omittenda correctio, donec ira deferuerat, redeátque mentis pax & serenitas, indéque veritas, veriúmque de rebus iudicium. Ergo qui in ira tacet, ipse est prudens.

Porrò, correptio ex ira, non tantùm indecora est audienti & excipienti; sed eadem indecora & pudenda est dicenti & corripienti: qua eum non ratione, sed ira agi, iraque mancipium esse ostendit, ideóque alios etiam subditos non emendat, sed inuerecundiores & proteruiores efficit. Scitum est illud Platonis ad seruum delinquentem: *Castigarem te nisi iratus essem.* Idem alio tempore serui castigationem amico demandauit, dicens: *Ego castigare nequeo, quia iratus sum.*

Rursum sicut bilis flaua, id est ira, sic & bilis atra, putà melancholia, peruertit iudicium, facitque vt non sit bonum, sincerum & verum; sed malum, turbidum & fallum: per illam enim quasi per nubem atram res apparet & cernitur atra, obscura, tetra; etsi in se sit candida, limpida, clara. Hinc melancholicis omnia videntur atra, tristia, sinistra, praua, periculosa, perdita: quare Aristot. in Politicis, negat melancholicos adhibendos in consilium, aut eligendos in consiliarios. Melancholici ergo, quia nimis sunt pusillanimes, tristes & suspicaces, parum apti sunt ad correptionem: Sileant ergo, si sapiunt, & prudentes haberi volunt. Plura hac de re dixi c. 8. v. 13.

Moral. de silentio. Denique prudens est tacens, qui, scilicet, tacet, cùm putat correptionem & locutionem fore inutilem & infructuosam. Ita senior ille apud Ioannem Moschum in Prato spirit. c. 156. à Philosophis rogatus, hoc vitæ sanctæ & sapientis dogma dedit: *Sit philosophia vestra opus semper meditari mortem, silentioque & quieti vos assuescere.* Alter rogatus: *Vsquequò seruandum est silentium?* respondit? *Vsquequò interrogeris. In omni enim loco si tacitus fueris, requiem possidebis.* Sapienter Æneas Syluius (qui postea creatus Pontifex Pius II. nuncupatus est) lib. 1. de Gestis Alfonsi: *Sapientius*, inquit, *est agere, quàm fari. Nunquam enim nisi cùm necessitas postulat sapiens loquitur: neque vana, nec nisi ponderata profert: stulto autem nullum est tempus sermoni clausum, facilisque verba iactitat, qui sine consideratione profatur.* Acutè & facetè S. Gregor. Nazianz. epist. 1. ad Celeusium, eius silentium carpentem, respondit per apologum hirundinum garrularum, cycnos taciturnitatis accusantium. Cycni enim hirundinibus responderunt: *Si non multum, nec apud multos canimus; at illud sæpè in nobis pulcherrimum est, quòd modum in canendo seruamus, nec musicam tumultibus permiscemus. Vos autem & in ades admissos, homines fallidum, & cantores auersamur: idque optimo iure, quippe qui nec exiguâ quidem linguâ frui queatis; verùm ipsa eruditam vocem & calamitatem vestram lugemus, quasi alba aut profusa lingua præbita, & canora, loquaciores fuis. Intelligo quid loquar, aut Pindarus; ac si taciturnitatem meam tua loquendi facilitate præstantiorem esse iudicaueris, silentium nostrum ineptè carpere atque insectari desine. Alioqui proverbium dicam, vt verissimum, ita etiam breuissimum: Tum cantabunt cycni, cùm graculi tacuerint.* Huc pertinent disticha Catonis, siue illius prisci Censorij, siue potiùs recentioris cuiusdam, qui Catonis nomen assumens, prisci illius mores & sensa carmine expresserit: hæc enim disticha inter opera prisci non inueniuntur, ac simpliciori stylo conscripta sunt, nec latinitatem illius ævi, Censorijque elegantiam æquant. Disticha sic se habent:

Perspicito rerum tacitus, quid quisque loquatur.
Sermo hominum mores & colat & indicat idem.

Huc facit illud Senecæ in Prouerbijs. *Libentiùs audias quàm loquaris. Tacere qui nescit, nescit loqui.* Et illud Pindari in Nemeis ode 5. *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem vtilis est, sed scire tacere est sæpè sapientissimum.*

CAPVT VIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAp. præced. v. vlt. tria dixit. Primo, correptionem non esse faciendam in ira; Secundo, esse iudicium quod non probatur esse bonum; Tertio, esse tacentem qui sit prudens. Hæc tria ordine hic prosequitur. Primum, v. 1. secundum v. 2. & 3. tertium v. 5. Vnde pergit agere de vitijs & virtutibus linguæ. Quocirca v. 9. & seq. agit de fatuis fatuorum sermonibus æquè ac donis, eosq; opponit sapientibus sapientum dictis & factis. Denique v. 23. agit de nimia & noxia verecundia, dedecore mendacij, sapientia quæ sese promit & exhibit placendo magnatibus, ideoq; vetat in iudicio xenia & dona.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVàm bonum est arguere, quàm irasci, & confitentem in oratione non prohibere.

2. Concupiscentia spadonis deuirginabit iuuenculam:

3. sic qui facit per vim iudicium iniquum.

4. Quàm bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum.

5. Est tacens, qui inuenitur sapiens; & est odibilis, qui procax est ad loquendum.

6. Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum.

7. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus autem & imprudens non seruabunt tempus.

8. Qui multis vtitur verbis, lædet animam suam: & qui potestatem sibi sumit iniustè, odietur.

QVAM

VERS. 1. QVAM BONVM EST ARGVERE, QVAM IRASCI, ET CONFITENTEM IN ORATIONE NON PROHIBERE] Prosequitur materiam de correctione, quam cœpit, vel potiùs cœptam v. 13. cap. præced. resumpsit ibidem v. vlt. vbi dixit iratum non debere corripere, sed tacere. Vnde hic infert, satius esse corripere prudenter & mansuetè eum, qui in vel alios offendit, quàm ei irasci: sic enim correptus culpam agnoscet & confitebitur: itaq; offenso satisfaciet eumque confessione culpæ & petitione veniæ sibi reconciliabit. Dicet ergo: *Quàm bonum*, &c. q.d. O, quantò melius est corripere proximum vel in se, vel in alios peccantem, *quàm* ei *irasci acriter* (vt habent Græca Complut.) & sic consequenter *confitentem* peccata sua *in oratione non prohibere*, sed potiùs ad id corripiendo inducere. Est enim liptote, quia minùs dicitur & plus significatur: scilicet, per *non prohibere*, significatur inducere & impellere. ita Lyranus. Qui enim ex charitate similiter peccantem corripit, impellit eum vt peccatum suum confiteatur *in oratione*, id est, in confessione culpæ, & deprecatione veniæ, siue ea fiat homini offenso, siue Deo. Paulò aliter Iansen. q.d. Bonum est corripienti, cum qui correptus confitetur peccatum suum simul cum oratione veniæ, nō prohibere à se vel à venia, sed statim ad reconciliationem & veniam admittere. Sic enim cessabit corripientis ira, & correpti culpa; per cuius confessionem pariter cessabit vtriusque offensa, imò verterur in mutuam reconciliationem. Græca habent, *quàm bonum est arguere, quàm irasci*, & ὁ ἀνθομολογούμενος, (perperam aliqui legunt contrario sensu ἀνθομολογούμενος) id est, *qui vicissim confitetur* (qui scilicet respondens correptioni fatetur culpam) *prohibetur à damnatione*, id est, ab imminente sibi damno. Vnde clarè vertit Tigur. *quãto honestius est reprehendere, quàm alere indignationem! nam qui fatetur quid, protegetur à detrimento*. Syrus prorsus abit aliò, *non est gratia ei*, inquit, *qui corripit iniquum, & laudatur aliquis vnde non conuenit ei laudari*. Aliter quoque Rabanus: *Confitentem*, inquit, *in oratione noli prohibere, quia non est ille prohibendus, qui confitetur Deo in oratione sua, & laudat ipsum in ore suo, sed instruendus vt recta fidei & bonorum operum concordiam adhibeat: quid non est speciosa laus in ore peccatoris, sed corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Proinde Propheta dicit: Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomen sanctum eius. Et alibi: Elevatio (inquit) manuum mearum sacrificium vespertinum.*

VERS. 2. & 3. CONCVPISCENTIA SPADONIS DEVIRGINABIT IVVENCVLAM: SIC QVI FACIT PER VIM IVDICIVM INIQVVM] Spectat hæc gnome id quod dixit c. præced. v. vlt. *Est iudicium quod non probatur esse bonum*, ac alludit ad spadones seu eunuchos, quibus, vtpote naturâ vel arte exciſis & impotentibus ad generationem, custodiendæ tradebantur virgines & coniuges: hi enim acti stimulis concupiscentiæ & libidinis, virginibus suæ fidei commissis turpiter aburebantur, eiusq; florem virginitatis per stuprum adimebant. Dicit ergo: Vti spadones aliqui impuri, esto vi generandi priuati, non tamen omnino vi seminandi aut concupiscendi spoliati, virgines sibi concreditas vitiant: ita iudices iniqui, siue priuati, siue publici, iustitiam (quam veteres vt virginem pingebant) per iniustas & violentas sententias vitiant & constuprant. Vnde Tigur. vertit, *qualis est spadonis puellam vitiandi libido, ita*

A *lis est qui per vim exercet iudicia*; Syrus, *desiderat eunuchus concumbere cum virgine, ita qui facit iudicium per vim.* Multi enim spadones peccant per turpia desideria, cùm ad actum venereum omnino sint inhabiles & impotentes; sed nonnulli, vt dixi, ad eum aliqua ex parte habiles & potentes sunt.

Nota. Veteres iustitiam pingebant quasi virginem (quam Astræam, quasi Cælitem vocabant) libram manu vnà tenentem ad æquilibrium, alterà gladium. Virginem, vt significarent eam debere esse integram & incorruptam. Librà significabant, eam debere ius vtriusque partis exacto examine librare, & cuique iuris æquilibrium assignare, vt bonis præmia pro meritis, malis pœnas pro demeritis geometrica proportione distribuat. Ensem repræsentabant vindictam, quam iustitia in reos exerceat. Addit Pierius Hierogl. 42. cap. 61. ei appinxisse duas mulieres, quæ captiuæ ab ea traherentur: vnam quæ fractum ensem manu prætendebat, alteram quæ conco innitebatur, vt duo vitia extrema à iustitia domita repræsentarent, ac ex vtriusq; medio virtutem ipsam astruerent: per fractum scilicet ensem scueritatem nimiam retusam cohibitamque intelligentes: per contum lentorem nimium abdicatum, quo iudicia plus æquo producebantur. Inde enim dicta contatio, quæ retardationem significat. Lenti verò sunt, qui nullo quantumuis atroci scelere concitantur, neque publicis neque priuatis iniurijs, commouentur. Vide Giraldum de Dijs Gentium syntagm. 1. pag. 28. *Iustitia pingitur virgo. cur*

B

Hinc & Chrysippus apud Gellium lib. 14. c. 4. *Imaginem iustitiæ fieri solitam*, ait, *formæ atque filo virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus acutorum acribus, neque humilem, neque atrocem, sed reverende eiusdem virtutis dignitate. Ex imagine autem istius significatione*, ait Gellius, *intelligi voluit, iudicem, qui iustitiæ antistes est, oportere esse grauem, sanctum, severum, incorruptum, inadulabilem, contraq; improbos nocentesq; immitem atque exorabilem, erectumque, & arduum ac potentem, vi & maiestate æquitatis veritatisq; terrificum.* Et Plato lib. 12. de Legibus cap. 34. *Censeo*, inquit, *pro viribus debet quisquis alium iudicaturus est, ne ignoret aut inultus supplicium mulctamve falsò, & non meritò inferat: iudicium enim virgo quædam pudica esse dicitur. Pudori autem atque iudicio secundum naturam odio mendacium est.* *Iustitia effigies.*

C

Significat ergo Siracides, violationem iustitiæ, vtpote virginis integerrimæ, symbolicum esse stuprum, quo & integritas iustitiæ, & decor fidei siue fidelitatis turpi & infami scelere corrumpatur. Iudicibus enim commissa est tutela iustitiæ, sicut eunuchis commissa est custodia virginis, vt eam integram & illibatam conseruent. Quare quàm indignum contraq; omne ius & fas est, à spadone inferri vim virgini sibi cõmissæ: tam indignum & infame nefas est à iudice inferri vim iustitiæ sibi concreditæ, vt nocentes absoluat, innocentes damnet & plectat. Quocirca Cicero lib. 1. epist. ad Atticũ, ait à Clodio iniusto iudice constupratum esse iudicium. *Afflicta*, inquit, *resp. est empto constupratoq; iudicio.* Porrò idipsum faciunt non tantùm iudices in tribunali, sed & quique particulares, qui in symbolis & symposijs, aut seorsum cum socijs detrahentibus proximo, eius acta & mores iniquè censent, iudicant & damnant. Agitur enim hîc de correptione. Detractio ergo est constupratio iustitiæ, calumnia est stuprum innocentiæ.

D

VERS. 4. QVAM BONVM EST CORREPTVM MANIFESTARE POENITENTIAM ! SIC ENIM EFFVGIS VOLVNTARIVM PECCATVM] Præfixit legen corripiendi, vt scilicet in veritate & lenitate corripiat, nunc docet legem qui corripitur, videlicet, vt non superbè se excutiat, sed humiliter agnoscat culpam, de eaque doleat, ac se pœnitentem ostendat, nimirum ore confitendo *in oratione*, id est, in deprecatione veniæ, vt dixit v. 1. ac opere satisfaciendo ijs quos offendit, vel læsit. *Sic enim effugies voluntarium peccatum.* Per *pœnitentiam* enim ostendes te lapsum esse per ignorantiam, incogitantiam, vel infirmitatem, ac proinde ex parte inuoluntarium fuisse lapsum: sin impœnitens peccatum tueare, facies illud planè voluntarium, quia ostendes animi obstinationem & destinatam malitiam. Secundò. *effugies voluntarium peccatum*: quia per pœnitentiam à peccato voluntariè admisso liberaberis, eiusque culpa & pœna tibi pœnitenti à Deo cõdonabitur. Hic versus iam deest in Græco & Syro: in complut. tamen ponitur post v. 8.

Verè Beda in Proverbijs: *Initium horum*, inquit, *est confessio malorum.* Quin & Seneca in Proverb. *Proximum*, inquit, *ad innocentiam locum tenet veræ de peccati confessio.* Nota hic vim pœnitentiæ: nulla enim sunt tam fortes peccati compedes, quibus peccatum peccantem constringat, quas pœnitentia non frangit, & fœnum peccati non emundat. Compunctio enim & dolor de peccato in Deum admisso, in plicitè est summus Dei amor, ob Dei enim amorem dolet de Dei offensa. Amor ergo Dei mẽsura est ac modulus doloris, & quantum in vno, tantum in vtroque est pondus. Generant enim se mutuò: nam & ex amore dolor, & vicissim ex dolore nascitur amor. Alter alterius fomentum est & incendium, nutrix & parens: si crescit vnus, vterque capit augmentum: si ardet alteruter, in ambobus flamma gliscit. Animus amore ebrius cruciat dolorem, & dolor vicissim amorem auxit, vrit & accendit. Vide de vtilitate confessionis & pœnitentiæ S. Gregor. lib. 18. Moral. c. 11. & S. August. & Ambros. lib. de Pœnitentia. Huc facit illud Hebræorum prouerbium: *Negatio peruersi duplex peruersum: negatio iniquitatis duplex iniquitas*; ad verbũ, *duæ iniquitates sic*, scilicet, vna perpetrata, altera defensa. Dupliciter ergo peccat, duplicatque crimen, qui negat esse crimen quod commisit.

VERS. 5. EST TACENS, QVI INVENITVR SAPIENS : ET EST ODIBILIS, QVI PROCAX EST AD LOQVENDVM] Respicit tertium è tribus quę dixit cap. præced. v. vlt. nimirum: *Est tacens, & ipse prudens*; illudque hic multis prosequitur, ac docet aliquando sapientis esse silere, insipientis verò loqui, aliquando verò silere signum esse insipientiæ. Vnde Græca breuiter & clarè sic habent, *est tacens, qui inuenitur sapiens: & est odibilis ex multa loquacitate*: id est, vt Tigurina, *est qui tacendo se probat sapientem, & est qui crebra loquacitate fit odiosus.* alij paulò clariùs, *est qui tacendo sapiens esse deprehenditur: & est qui multa loquacitate odiosus fit.* S. Chrysost. in psalm. 140. legit, *qui abundat in sermone, odio habebitur.* Vulgata : *Omnes homines loquaces*, quasi disertos & facundos, æstimat sapientes: taciturnos verò, quasi indisertos & elingues, esse infantes & insipientes. At viri prudentes contrarium de vtrisque ferunt iudicium: cum enim qui opportunè tacet, censent esse sapientem; cum verò qui importunè garrit, censent esse insipientem. Nam vt vertit Syrus;

Tacens est, prudens.

Cur.

est qui quando tacet, cogitat sapiens: q.d. Est sapiens qui dum tacet, cogitat sapienter quid agere, quid loqui, vel silere debeat (quamquam pro *cogitat* videatur legendum *cogitauit*: sic enim habent Græca & Latinus:) *& qui sic habetur in multitudine sermonum suorum.*

Hinc spectant tria prouerbia Arabica centuria 1. n. 98. 99. & 100. *Taciturnitas consilium sui amorem.* *Pœnitentia super silentio, melior est pœnitentia super sermone (nam multi tacuisse nocet, nocet esse locutum*, ait Cato.) *Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Et centur. 2. n. 52. *Sæpè silentium est responsum. Ducitur ad hominem qui solum detectum suum, absque vt loquatur quidquam, & respondet omittendo responsum.* Sic Menander: πολλοῖς, inquit, *σεσίγηκε τὰ ἐγκλήματα τοῖς.* *Multis responsum est silentium.* Multorum accusationes & calumniæ manifestam sæpè habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur: quare ad eorum criminationes silere, sufficienter respondere, & se purgare est. Ita Christus silentio respondit Iudæis, acculantibus se de affectato Iudææ regno apud Pilatum. Sic *Susanna* Daniel. 13. *plus egit tacendo quàm si esset locuta. Tacendo enim apud homines locuta est Deo, nec vllum maius iudicium fuæ castitatis inuenit, quam silentium. Conscientia loquebatur vbi vox non audiebatur: nec quærebat pro se hominum iudicium, quæ Domini habebat testimonium. Ab illo igitur volebat absolui, quem sciebat nullo modo posse falli*, ait S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 3. Denique *Gloriosus est iniuriam tacendo tolerare, quàm respondendo vindicare*, ait Beda in Prouerb.

Græcorum

Hebræus.

Latinorum

EST TACENS, NON HABENS SENSVM LOQVELÆ: ET EST TACENS, SCIENS TEMPVS APTVM] scilicet, ad loquendum. Vnde aliqui legunt, *scit tempus qui sermonis*; alij, *qui tempora*: q.d. Duplex est tacens, vnus qui tacet quia non habet sensum, id est, prudentiam loquendi, quia non habet quod sapienter loquatur, quia non est peritus loquendi. Alter qui tacet, quia exspectat tempus opportunum loquendi: ille tacens est prudens, hic prudentior. Explicat id quod dixit: *Est tacens qui inuenitur sapiens.* Duos enim casus recenset quibus sapiens sapienter tacet: q.d. Dixi sapientem opportunè tacere. Id autem facit Primò, quando non habet quod prudenter loquatur. Secundò, quando loquendi non est tempus & opportunitas. Vnde Græca habent, *est tacens: non enim habet responsum: & est tacens sciens tempus*; Tigurina, *alius tacet non habens quod respondeat, & est qui tacet sciens* (peritus, gnarus) *tempus* loquendi & tacendi. Huc pertinet illud: *Stulto si tacet sapit*: quod Cleanthi tribuit Maximus cap. de silentio. Et illud Senecæ in Prouerbijs: *Taciturnitas stulto homini prosapientia est.* Præclariùs S. Chrysost. in psal. 140. *Tunc*, ait, *silium loquendum est, quando quæ dicuntur plus prosunt, quàm silentium.* Et S. Basil. Ad filium spiritalem: *Opportuna verba*, inquit, *à te procedant, vt dent gratiam audientibus.* Præclarè etiam Salomon Prou. 25. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Vbi Beda: *Huiusmodi verba*, inquit, *sunt mala, quæ de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia erant aurea, quia charitatem mentis audientium infundunt: in lectis argenteis, quia requiem præstant animabus audientium, & splendore fulgent veritatis.*

Silentium stulto est pro sapientia. Græca.

HOMO SAPIENS TACEBIT VSQVE AD TEMPVS : LASCIVVS AVTEM ET IMPRVDENS NON SERVABVNT TEMPVS] Magna sapientia est nosse tempus opportunum loquendi, quod est, cùm loqui

VERS. 6.

VERS. 7.

loqui expedit ædificationi proximorum & gloriæ Dei; insipiens verò tempus opportunum non seruat, sed loquitur quolibet tempore, licet importuno; quia quidquid in mentem venit, effutit. Vnde Græca habent, *transgredietur tempus*; Tigurina, *homo sapiens tacebit donec opportunum fuerit, nugator autem & insipiens præteribit opportunitatem*; Syrus, *est qui loquitur ubi non conuenit ei loqui, & vir sapiens observat tempus, & vir iniquus & arrogans non observat tempus.* Arabicus alia similitudine idipsum significat, sic enim habet: *Sicut adeps non comeditur* (comedi nequit) *absque sale, sic verbum si extra tempus proferatur*: q.d. Sicut adeps sine sale insulsus est, grauatque & laxat stomachum; sic verbum intempestiuè prolatum insulsum est, graue, molestum & nociuum. Vnde Apostolus ait: *Sermo vester, semper in gratia sale sit conditus.*

Tempus tacendi & loquendi quando

Præclarè S Greg. 3. p. Pastor. admonit. 15. *Sapiens*, inquit, *tacebit vsque ad tempus; vt autem cùm opportunum considerat, post posita censura silentij, loquendo quæ congruunt, in vsum se vtilitatis impendat. Et rursum scriptum est: Tempus tacendi, & tempus loquendi. Discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut, cùm refringi lingua debet, per verba inutiliter defluat; aut, cùm loqui vtiliter potest, semetipsum pigrè refringat.* Quod benè Psalmista considerans dicit: *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis. Non enim pone ori suo parietem, sed ostium petit, quod videlicet aperitur & clauditur. Vnde & nobis cautè dicendum est, quatenus os discretum & congruo tempore vox aperiat, & rursum congruo silentium claudat.* Et S. Ambros. lib. 1. de Officijs capite 2. *Quid autem præ ceteris, ait, debemus discere quàm tacere, vt possimus loqui, ne priùs nos vox condemnet nostra, quàm absoluat altera? Scriptum est enim: Ex verbis tuis condemnaberis. Quid opus est igitur vt properes periculum suscipere condemnationis loquendo, cùm tacendo possis esse tutior? Complures vidi loquendo in peccatum incidisse, vix quemquam tacendo: ideoq; tacere nosse quàm loqui difficilius est. Scio namque loqui plerosque, cùm tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cùm sibi loqui nihil profit. Sapiens est ergo qui nouit tacere. Denique sapientia Dei dixit: Dominus dedit mihi linguam eruditionis, vt sciam quando oporteat sermonem dicere. Meritò ergo sapiens, qui à Domino accipit, quo tempore sibi loquendum sit. Vnde bene ait Scriptura: Homo sapiens tacebit vsque ad tempus. Ideò Sancti Domini, qui sciebant quia vox hominis plerumque peruersa adiuncta est, & instinctum erroris humani sermo est hominis, amabant tacere.* Idem cap. 10. *Scio loqui plerosque cùm tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam cùm sibi non prosit loqui: sapiens vt loquatur multa priùs considerat quid dicat, aut cui dicat, quo in loco, quo tempore. Est ergo & tacendi & loquendi modus: est etiam in factis modus. Pulchrum est igitur tenere mensuram officij.*

Perfectionem efficit.

Sapienter S. Basil. serm. de Ascensu. hanc tacendi & viuendi normam viris perfectionis studiosis præscribit. *Monachum, ait, decet multa intelligens, pauca loqui: oculos habere ad terram dejectos, animum ad cælum erectum: in tribulatione patientiam habere, spe gaudere, continenter orare, in omnibus gratias agere: non facilè credere quæ de altero secùs dicuntur, nulla prauæ cupiditate vinctum detineri, iniuriæ non meminisse, non malum pro malo reddere, iniuriam accipere potiùs quàm facere: non tædio affici in suo instituto, sed dicere: Promebam Dominum in conspectu meo semper: spiritu feruere, Deum toto corde diligere: omnia ipsa exequi, & se in-*

A *nullem appellare: nil agere causa gloriæ, sed Dei causa donaxat, vt placeat Deo.* Quocirca eleganter & appositè quidam vir sapiens Religiosum Deo per tria vota despondsum, eiusque officia & mores per auium emblema depingit.

Religiosus sit
- Turtur in oratorio, vt iugiter gemat.
- Philomela in choro, vt deuotè canat.
- Pelicanus in Capitulo, vt scipsum rostro lædat.
- Pauo in dormitorio, vt quietè incedat.
- Grus in locutione, vt dicenda expendat.
- Aquila in schola & studio, vt oculos mentis intendat.
- Columba in itinere, vt lecta meditetur.
- Accipiter in prædicatione, vt Christo prædam rapiat.
- Passer in refectorio, vt communia comedat.

B QVI MVLTIS VTITVR VERBIS, LÆDET ANIMAM SVAM: ET QVI POTESTATEM SIBI SVMIT INIVSTE, ODIETVR] Explicatâ priore parte versus 4. nunc explicat posteriorem: *Et est odibilis qui procax est ad loquendum.* Huius ergo procacitatis duas species & modos recensct. Prior est, cùm quis *multis vtitur verbis.* Hic *lædet animam suam*, Græcè, βδελυχθήσεται, id est, *abominabilis erit*, tum Deo, tum hominibus. Syrus, *est qui odio habetur in multitudine sermonum suorum.* Verisimile est Nostrum aliter legisse in Græco: nam ei astipulatur Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 6. vbi sic legit, βδελύσσεται καὶ ψυχλωι αἰσχύνῃ, id est, *abominationem facit animam suam.* Posterior est, cùm quis *potestatem sibi sumit iniustè*, cùm, scilicet, sibi quis superbè arrogat præeminentiam, & ius in alios non sibi subditos, vt velit loquendo, docendo, imperando eis dominari. Hic enim ob fastum, iniustitiam & tyrannidem *odietur.* Vnde Syrus vertit, *& qui superbit, odio habebitur vita sua.* Tales sæpè sunt verbosi & multiloqui, qui soli loqui volunt, nec alijs suas interloquendi dant vices, quasi ipsi soli sapiant, velintque omnes docere. ita Rabanus, & ex eo Glossa Interlin. qui per *potestatem* accipiunt *magistery dignitatem.*

Multiloquium peccat multa: cur?

Alludit ad Proverb. 10. 19. *In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua prudentissimus est*; Hebr. *in multitudine verborum non cessabit prauaricatio.* Causæ sunt. Prima, quia nihil tam fluxum & labile est, quàm lingua & sermo. Quare ex verbis necessarijs multiplicatis labitur ad superflua, ex vtilibus ad otiosa, ex veris ad falsa, ex benevolis ad malevola, ex suauibus ad iracunda & rixosa. *Causa prima.*

Secunda.

Secunda, *quia in multiloquio nequaquam qui exit, sermo vestigatur, hinc imprudenter labitur*, ait S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 9.

Tertia.

Tertia, quia in multiloquio mens dissipatur in varia, quibus illicitur & inficitur; vndè sui, sermonisque curam quam deberet, habere nequit, vel negligit. Hanc dat S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 15. *Admonendi sunt*, inquit, *multiloquio vacantes, vt vigilanter aspiciant à quanto rectitudinis statu deperant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more & circumclusa ad superiora colligitur, quia aliud reperit vnde descendit, & relaxata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim superuacuis verbis à plenitudine sui tensuræ dissipatur, quasi tot riuis extra se ducitur. Vnde & redire interiùs ad sui cognitionem non sufficit: quia per multiloquium sparsa, à secreto se intima considerationis excludit.*

Quarta. Quarta eſt quam ſubdit ibid. S. Gregor. *Totam verò ſe inſidiantis hoſtis vulneribus detegit, quia nulla minutione cuſtodiæ circumcludit. Vnde ſcriptum eſt: Sicut urbs patens & abſque murorum ambitu, ita vir qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum. Quia enim murum ſilentij non habet, patet inimici iaculis ciuitas mentis: &, cùm ſe per verba extra ſemetipſam ejicit, ſupertam ſe aduerſario oſtendit, quam tanto ille ſine labore ſuperat, quanto & ipſa quæ vincitur, contra ſemetipſam per multiloquium pugnat. Plerumque autem, quia per quoſdam gradus deſidioſa mens in lapſum caſus impellitur, dum otioſa eauere verba neglegimus, ad noxia peruenitur, vt priùs loqui aliena libeat, poſtmodum detractionibus eorum vitam de quibus loquitur mordeat, ad extremum verò uſque ad apertas linguæ contumelias erumpat. Hinc ſeminantur ſtimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax extinguitur cordium. Vnde bene per Salomonem dicitur: Qui dimittit aquam, caput eſt iurgiorum. Aquam quippe dimittere, eſt linguam in fluxum eloquij relaxare.*

Quinta. Quinta eſt, quam dat S Dorotheus doctrina 24. de Compunctione, quia multiloquium extinguit compunctionem & deuotionem: *A multiloquio*, inquit, *abſtinebat enim extinguit cordi aduenientes cogitationes rationales & celeſtes.* Exhalant enim illæ ex corde, & per os apertum euaneſcunt, ſicut calor hypocauſti vel furni exhalat & euaneſcit per oſtium apertum. Vnde S. Antiochus homil. 102. de ſilentio: *Immoderata*, inquit, *& effrenis verborum prolatio, quâ perturbatur mentis tranquillitas, non ſolùm circa operationem ſpiritualem lenteſcere facit eam ac deſidere, ſed & moleſtiſſimo dæmoni acceſſus manipat illum ac dedit. Et quemadmodum exæſtuantis balnei fores continenter apertæ ſi ſint, intimum calorem ocyùs effluent & expellunt in ea quæ ſunt extrinſecus, ita etiam anima*, &c. Quocirca ſapienter monet S. Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 3. *Aliga*, inquit, *ſermonem tuum moderaueris, ne laſciuias, & multiloquio peccata ſibi colligat. Sit reſtrictior, & ripiſſuis coërceatur. Citò luxum colligit amnis exundans.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ diſcriminat ſtultorum & ſapientum dicta, æquè ac facta & dona.

Verſ. 9. Eſt proceſſio in malis viro indiſciplinato, & eſt inuentio in detrimentum.

10. Eſt datum, quod non eſt vtile: & eſt datum, cuius rétributio duplex.

11. Eſt propter gloriam minoratio: & eſt qui ab humilitate leuabit caput.

12. Eſt qui multa redimat modico pretio, & reſtituens ea in ſeptuplum.

13. Sapiens in verbis ſeipſum amabilem facit: gratiæ autem ſtultorum effundentur.

14. Datus inſipientis non erit vtilis tibi: oculi enim illius ſeptemplices ſunt.

25. Exigua dabit, & multa improperabit: & apertio oris illius inflammatio eſt.

A 16. Hodie fœneratur quis & cras expetit: odibilis eſt homo huiuſmodi.

17. Fatuo non erit amicus, & non erit gratia bonis illius.

18. Qui enim edunt panem illius, falſæ linguæ ſunt. Quoties, & quanti irridebunt eum?

19. Neque enim quod habendum erat, directo ſenſu diſtribuit ſimiliter & quod non erat habendum.

20. Lapſus falſæ linguæ, quaſi qui in pauimento cadens, ſic caſus malorum feſtinanter veniet.

21. Homo acharis quaſi fabula vana, in ore diſciplinatorum aſſidua erit.

B 22. Ex ore ſtatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore ſuo.

VERS. 9. ET PROGRESSIO IN MALIS VIRO INDISCIPLINATO, ET EST INVENTIO IN DETRIMENTVM] *Proceſſio* eſt proceſſus, profectus, ſucceſſus, proſperitas; *in malis*, id eſt, ad mala vergens: q. d. Subinde contingit peccatorem & nequam proſperari, vt omnia ei ex voto fluant, ſed hæc ei tandem cedet in *malis*, id eſt, ad mala & noxia. Eſt hebraiſmus & græciſmus: Hebræi enim dicunt בְּרָע *bera*, id eſt, *in malis*, pro לְרָע *lara*, id eſt, *ad malum*; Græci εἰς ponunt pro εἰς, *in malis*, pro *in mala*, ad mala: ſimili modo ſubinde *inuentio*, id eſt, res inuenta, affert *detrimentum*: q. d. Proſperitas affluens quæ videtur eſſe felicitas, reuera non ſemper eſt C talis, ſed ad grauia mala & damna deducit. Hunc eſſe ſenſum patet ex Græco, qui ſic habet: Εστὶ δόξα (minùs rectè Complut. legunt, δόξα, id eſt, beneplacitum) id eſt, *proſperitas in malis viro peccatori, & eſt inuentio in diminutionem*, id eſt, res inuenta quæ opes non augeat, ſed diminuat; alij, *eſt lucrum tendens ad egeſtatem.* Sic proſperitas & euectio Aman ceſſit ei in malum, quia fuit ei gradus ad furcam & patibulum, Eſther 7. 10. Sic proſperitas Ieroboam, Iehu, Achab, omniumque regum Iſraël, qui ex humili loco euecti ſunt ad regnum, ceſſit eis in malum, quia omnes miſerè cum tota ſobole trucidati ſunt, vt patet lib 4. Reg. Sic *inuentio*, id eſt, inuenti theſauri inuentoribus ſæpè ceſſerunt *in detrimentum*, quia propter eos à furibus, vel æmulis & auaris occiſi ſunt; alijs verò ceſſere in damnum ſpirituale, quia propter D eos animam & ſalutem æternam perdiderunt. Vnde Palacius ſic explicat: *Proceſſio*, inquit, vocatur augmentum in opibus aut honoribus, vt illud Geneſ. 26. 13. *Ibat Iſaac proficiens atque ſuccreſcens donec magnus vehementer effectus eſt.* Eſt igitur ſenſus. Opum augmentum viro indiſciplinato non eſt cenſendum in bonis, ſed in malis: non enim in bonum eius eſt; ſed in maioris damnationis cumulum. Eſt ſimiliter inuentio eius qua temporalia inuenit bona, non eſt in profectum eius, ſed in detrimentum. Quo enim ille plus inuenit, & diutiùs in malo perſeuerat, eo inuentio acriùs eum in inferno eremabit.

Secundò, *Iò in malis* accipi poteſt propriè, vt ſit idem quod *in malitia*, in ſcelere. Vnde Tigurina, vertit, *eſt cùm quis ſceleroſus in malis rebus ſucceſſum conſequitur, & eſt cùm res inuenta detrimentum affert.* Hinc Lyran. hæc connectens cum præcedentibus, refe-

referensque ad eum qui potestatem sibi assumit iniustè, sic explicat : *Est processio in malis*, qua quis de malo procedit in peius, sicut ex aduerso iustus it de virtute in virtutem, illaque est *vitæ indisciplinatæ*: hic enim prius vult esse magister quàm discipulus, prius docere quàm discere. *Et ea inventio*, quia talis nititur inuenire noua in detrimentum sui & aliorum : quia communiter sunt erronea quæ inuenit. hæc Lyran.

A

Hæc sententia & sequentes pertinent ad varium & contrarium vnius eiusdemque rei successum, ac præsertim ad prosperitatem insipientium, id est, prauorum, detinentem in aduersitatem & infelicitatem. Vnde v. sequ. idem ostendit in donis & beneficijs, v. 11. in honore & gloria, v. 12. in rerum opumque comparatione, v. 13. in gratia verborum & factorum. Quod deinde fusiùs prosequitur.

VERS. 10. EST DATVM, QVOD NON EST VTILE : ET EST DATVM CVIVS RETRIBVTIO DVPLEX] q. d. Beneficium alteri præstitum aliquando est inutile, aliquando verò vtile, vtpote duplicem retributionem recipiens. Inutile est apud homines, cùm ingrato confertur; vtile cùm grato, qui subinde illud non simpliciter, sed duplici retributione compensat. Inutile est apud Deum, cùm malo animo & prauo fine prauisque circumstantijs confertur; vtile, cùm bono animo, debito fine & circumstantijs impenditur: tunc enim Deus illud *duplici*, id est multiplici, *retributione* remuneratur. Rursum *duplici*, quia in præsenti dat augmentum gratiæ, & donum gloriæ in futuro, ait Raban. & Lyran. Vnde Tigurina vertit, *est munus quod tibi non prosit, & est munus cuius dupla sit compensatio.*

B

Aliter Palacius : *Datum*, inquit, id est opes, honores & deliciæ, quas Deus dat impio, non sunt ei vtiles; siquidem in maiorem illi pœnam valebunt. *Datum* verò *cuius retributio duplex*, est datum pro quo Deus dans duplicem requirit compensationem. Cùm enim Deus hominem dono aliquo egregio afficit, duo petit ab eo, nimirum gratiarum actionem, & commissi peccati pœnitentiam; si vtrumque ei donatarius non præstet, duplici pœna castigabitur, & ingratitudinis, & doni malè collocati.

C

VERS. 11. EST PROPTER GLORIAM MINORATIO : ET EST QVI AB HVMILITATE LEVABIT CAPVT] Quod dixit de bono vtili, iam dicit de honesto, putà de honore & gloria. Pro *minoratio* Græcè est ἐλάττωσις, id est, diminutio : q. d. Est qui propter gloriam & dignitatem, quam ambitiosè assecutus est, vel tyrannicè, imperiosè, inuidiosè administrauit, D minuatur, id est, priuetur dignitate, opibus & subinde vitâ. Minorari ergo est damnum pati, & *minoratio* est damni passio. Et vicissim *est qui ab humilitate*, id est, ab humili sorte, loco & gradu ob modestiam, humilitatem & virtutes ceteras *leuat* caput, & eleuatur ad thronum regium, iudiciarium, Episcopalem, ac ad alias dignitates. Breuiter: q. d. Subinde gloriosi minorantur & humiliantur, ac è contrario humiles exaltantur, iuxta illud Deiparæ : *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.* Lucæ 1. 52. Et illud Psaltis psal. 112. 7. *Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem*, vti corporaliter erexit Ioseph, Saulem, Dauidem, &c. spiritaliter S. Antonium, S. Hilarionem, S. Franciscum, &c. ac præ omnibus, Virginem Deiparam, atque post eam humilem Michaëlem, qui superbum Lucíferum sede sua deiecit, eamque Dei dono occupauit : ita Rabanus. Sic Iobi minoratio & humilitas fuit in duplicatos honores : sed maximè id verum in Christo, qui eò quòd *de torrente in via bibit, propterea exaltauit caput*, psal. 109.

Humilium exaltat, ambitio deprimit.

Secundò, Tigurina vertit, *est qui se submittat causa gloriæ* (humiles enim qui se submittunt, ab omnibus amantur, laudantur & exaltantur) *rursumque qui ab humilitate erigat caput.* Vis ergo esse gloriosus? submitte & humilia te : humilitas enim eriget caput tuum, parietque gloriam præsentem & æternam.

VERS. 12. EST QVI REDIMAT MVLTA MODICO PRETIO, ET RESTITVENS (Græcè, ἀποτίνων, id est, exoluens) EA IN SEPTVLVM] q. d. Auarus subinde multa paruo pretio & iusto minore emit, at postea septuplò plus amittit, siue Deo vindicante hanc eius auaritiam & iniustitiam, siue hominibus rapientibus (omnes enim oderunt auarum, eumque opibus auarè reconditis priuare student) siue iudicibus in pœnam peccati ad id condemnantibus. *Septuplo*, id est, multò ampliùs: septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis & vniuersitatis, vti dixi c. 7. 3. & Genes. 4. v. 15. & 24. Græcè, *est qui multa parvo emat, eademque septuplo persoluat*: vti sæpè fit cùm de re empta mouentur lites graues & longæ, quæ longè pluris stant quàm res empta. Item, cùm res empta ab hoste vel tyranno inuasa, est redimenda : cùm ob eluuionem aquis est eximenda, & aggeribus vallanda, cum publica aliqua clade vastatur vel interit. Vnde Tigurina, *est qui multa parvo emat, cui septies tantò amplius sit rependendum.* Syrus loco huius sententiæ hanc habet. *Est qui multa mutuo accepit tanquam parva, & reddet illi* (à quo mutuum ad vsuram accepit) *septuplum.* Vsurarij enim per vsuras iteratas, triplicatas, & septuplicitas ab accipiente extorquent septuplum.

Mysticè Rabanus : *Multa*, inquit, *redimit modico pretio, qui per confessionem humilitatis ab omni meretur resolui delicto : & restituit ea septuplum, quando in vitiorum locum copiosum inseris virtutum numerum. Nam, vt ait Apostolus ; Vbi abundauit delictum, superabundat & gratia ; vt, sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.* Rom. 5. 20. Sic & Lyran. Verùm hic sensus non congruit litteræ, sed potiùs ei contrariatur, ac proinde verè mysticus sensus esse nequit. Vt enim sit mysticus, debet litterali iusta proportione respondere, imò ei inhærere, incumbere, & quasi inædificari; sicut parietes & domus inædificantur fundamentis.

VERS. 13. SAPIENS IN VERBIS SEIPSVM AMABILEM FACIT : GRATIÆ AVTEM FATVORVM EFFVNDENTVR] *Gratiæ*, id est, verba gratiosa, facetiæ, lepores, quibus aliorum gratiam captant. Secundò, *gratiæ*, id est, beneficia quæ gratis conferunt alijs, vt eorum gratiam sibi concilient; de ijs enim in sequ. versu est sermo : q. d. Fatui gratiam omnem tam in dictis quàm in factis faciunt ἀχαρίστως, id est, insulsè & ingratè, ideoque eam temerè instar aquæ effundunt, ejiciunt & dissipant; perinde ac qui balsamum, oleum aut vinum pretiosum effundit in flumen, aut coram porcis. Vnde Tigurina vertit, *lepores stultorum fluxi sunt*; Syrus verò, *sicut si projicias lapidem in aurum, amolare facies eam : sic perdes dilectionem amici tui veri, & non invenies eam.* Stulti enim suis leporibus admiscent dicteria & probra

quasi lapides, quibus amicos offendunt, omnemque gratiam in odium conuertunt.

Sapiens in loquendo gratiosus.

Præclarè S. Chrysost. in psal. 140. *Non solùm*, inquit, *oportet tacere & loqui opportunè, sed etiam cum magna gratia. Quocirca dicebat Paulus* Coloss. 4. v. 6. *Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos in vnoquoque respondere.* Caussam, quasi stimulum subdit, dicens: *Cogita hoc esse membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc est membrum, per quod in primis reuerendum, & summa veneratione dignum sacrificium suscipimus:* lingua enim excipimus sacram Synaxim. Adde, linguæ membrum esse quasi fecialem, qui pacem inter omnes constituat, omnes amore conglutinet, omnes gratia & dulcedine diuina imbuat. Hebræorum est prouerbium: *Qui infrà diligitur, suprà diligitur. Si vis amari à Deo in cælo, præsta te amabilem hominibus in terra. Super quemcumque enim spiritus hominum requieuit, super eum etiam quieuit Spiritus Dei.* Quocirca Dei donum est, gratia & amabilitas loquendi & persuadendi. Ita S. Mechtildis loquebatur quasi Angelus. Porrò amabilitatis huius fons & origo est amor & suauitas interna, de qua verè Beda in Prouerbijs: *Sicut*, inquit, *plurimi cibi nihil prosunt sine sale: sic omnes virtutes sine charitate.* Charitas enim facit homines benevolos, & amabiles in verbis & factis. Id videre est in sanctis & feruidis concionatoribus, ait Palacius, qui concionibus suis amorem populi & venerationem extorquent: cùm ex aduerso qui impij esse sciuntur, nihil aliud sua eloquentia efficiant, quàm verba profundere.

Qua de causa diuinè S. August. de Vita Christiana tom. 9 c. 9. *Tales*, ait, *connenit esse Dei cultores & seruos, mansuetos, graues, prudentes, pios, irreprehensibiles, immaculatos, vt quisquis viderit eos stupeat & dicat: Hi omnes sunt dij, quorum talis est conuersatio. Ita se homo Dei exhibere debet & agere, vt nemo sit qui eum videre non velit, qui eum non audire desideret; nemo eum cùm viderit, non Dei esse filium credat, vt verè in eo propheticum illud impleatur: Fauces plenæ dulcedinis, & totus desiderabilis.* Et cap. 6. *Christianus est, qui non nomine tantùm, sed & opere in omnibus Christum imitatur, qui sanctus, innocens, incontaminatus, intactus, cuius in pectore malitia non habet locum, cuius in pectore sola pietas consilit & bonitas, qui neminem nouit lædere & nocere, sed omnibus opem ferre.*

Vers. 14. DATVS INSIPIENTIS NON ERIT VTILIS TIBI: OCVLI ENIM EIVS SEPTEMPLICES SVNT] q. d. Oculi eius pro vno dato respiciunt & reposcunt septem, vel dona, vel obsequia, quæ sibi rependi vult.

Vers. 15. EXIGVA DABIT, ET MVLTA IMPROPERABIT: ET APERTIO ORIS ILLIVS INFLAMMATIO EST] Explicat quod dixit: *Gratia autem fatuorum effundetur*; quia, scilicet, eius *datus*, id est, datum siue donum, non erit vtilis accipienti, sed onerósus. Primò, quia oculi eius *septemplices*, id est, vt Græcè, *multiplices*, sunt: q. d. Multis oculorum iactibus, nictibus, alijsque modis ostendet se intentum ad lucrum, vt multò plus recipiat quàm dederit. Loquitur enim de auaro qui vnum dat vt septem, id est plura, recipiat. Secundò, quia *multa improperabit*, scilicet, se tibi non merenti, vel ingrato, contulisse tot & tanta munera, *& apertio oris illius inflammatio*, id est, ardens cholera, *est*: q. d. Aperiendo ös durè, asperè, cholericè & iracundè loquetur, quasi efflans fumos & flammas choleræ & arrogantiæ, quibus te vret & cruciabit, ac ad similem A cholera iramque accendet. Aliter Iansenius: q. d. Auarus dum aperit os suum, velut flammam emittit: quia longè latéque spargit & prædicat beneficia à se collata, sicuti se flamma longè latéque spargit & diffundit. Vnde Græca habent, *aperit os suum velut præco.* Significat ergo à tali non esse accipiendum beneficium cùm potiùs sit maleficium. Hunc sensum indicant Græca Complut. *donum insipientis non erit vtile tibi accipienti, similiter autem & inuidi* (id est, auari, qui sibi & alijs vsum opum inuidet) *propter necessitatem eius datum: nam oculi eius pro vno ad recipiendum multi sunt. Pauca dabit, & multa exprobrabit, & aperiet tamquam præco os suum*; Tigur. *munus insipientis tibi non proderit acceptum, nec iterum propter ipsius importunitatem*, &c. Syrus, *donum stulti non est* B *conforme illi: quia oculi eius positi sunt ad septuplum retributionis. Parum dat, & multum exprobrat, & aperit os suum, & loquitur quod malum est, & blaterat.*

HODIE FOENERATVR QVIS, ET CRAS EXPETIT: ODIBILIS EST HOMO HVIVSMODI] Quod dixit de dono, nunc dicit de mutuo: q. d. Sicut insipiens auarus est & sordidus in dando, sic & in fœnerando, id est, mutuando: quia hodie dabit mutuum, *& cras*, id est, illicò, illud repetet cum tua ignominia, molestia & damno: auaritia enim non sinit eum diu re sua carere. Quare vt ei dominanti satisfaciat, nec tuam egestatem, nec honestatem, nec amicitiam curabit; sed opportunè importunè id quod mutuo dedit reposcet, ideoque Deo & hominibus erit odibilis. Vnde Tigurina, *mutuum dabit hodie quod cras repetat: inuisus Deo simul & hominibus talis est*; & Syrus, *hodie commodat, & cras repetet, & exactio eius exactio retributionis est: qui tales sunt Deo & hominibus odibiles sunt.* Vers. 15.

C Nota Hebr. נשה *nesa* significat mutuare, siue liberaliter, siue cum onere & fœnore, putà vsura; id est, mutuare simpliciter & fœnerari, vel dare ad vsuram. Quare *fœnerari* in Script. subinde non significat dare ad vsuram, sed mutuare simpliciter, vt dixi cap. 8. 15. Deuter. 15. 6. & alibi. Hinc & Græcum δανείζειν, (quo hic vtitur Siracides) ambiguum est: nam significat ex æquo, & qui citra vsuram dat mutuo, & qui ad vsuram.

Sed auarus dat ad vsuram, quia vbique lucrum captat, vnde per eam opes pauperis exsugit velut sanguisuga, donec eum exhauriat & fame enecet. Hinc *fœnus* dicitur Latinis quasi fœtus pecuniæ ex se sterilis; *Vsura ex etymo est partus & morsus.* veriùs quasi funus & interitus pauperum. Græcis dicitur τόκος, id est, partus: quia fœnus est quasi pecuniæ partus, sed innaturalis & monstrosus: pecunia enim ex se infrugifera est, nec parere potest fructus, vti parit ager. Hebr. dicitur D נשך *nesech*, id est, morsus, corrosio quòd silenter censum & substantiam hominis mordeat & corrodat: alij per metathesin à נחש *nachas*, id est serpens, deriuant, quòd clanculum viscera hominis penetret, illaque erodat: *vsura enim non sentitur, donec ita augeatur, vt totam substantiam alieni exhauriat*, ait R. Salomon. Quocirca verè S. Chrysost. homil. 5. in Matth. *Pecunia vsurarij*, ait, *similis est morsui aspidis: percussus enim ab aspide, quasi delectatus, vadit in somnum, & per suauitatem soporis moritur; quia tunc venenum per omnia membra latenter decurrit: sic qui pecuniam sub vsura accipit, eo tempore quasi beneficium sentit, sed vsura per omnes eius facultates decurrit, & totum vertit in debitum, id est, hominem denorat.*

FATVO NON ERIT AMICVS, ET NON ERIT GRATIA IN BONIS ILLIVS. QVI ENIM EDVNT Vers. 17. Vers. 18.

PANEM

PANEM ILLIVS, FALSÆ LINGVÆ SVNT. QVOTIES ET QVANTI IRRIDEBVNT EVM] Dixit de fatuo auaro, nunc loquitur de fatuo prodigo: vtrique enim extremo vitio opponitur media ſapientis virtus liberalitatis. *Fatuum* enim hic practicè intelligitur, putà vitioſus & ſceleratus, qualis in dando tam prodigus eſt quàm auarus, præſertim quia inſipientes nunc auari ſunt, nunc prodigi: iuxta illud: *Dum vitant ſtulti vitia, in contraria currunt.* Et ſæpè qui in pauperes ſunt auari, in ſuos adulatores ſunt prodigi. Dicit ergo: Qui fatuè ſua prodigit per ſympoſia & conuiuia in gnathones & adulatores, huic non erit verus amicus qui ei gratiam referet, quia ſua profundit in paraſitos, qui non ſunt amici ſed adulatores. Hi ergo qui *panem illius comedunt, ſunt falſa lingua*, id eſt, coram & in facie fictè & doloſè ei blandiuntur, eumque tamquam liberalem, ſplendidum, magnificum impensè laudant, & ad ſidera tollunt; ſed poſt tergum irrident eum tamquam fatuum & prodigum. Quare ſicut auarus pro gratia odium, ſic prodigus pro gratia, non gratiam, ſed irriſionem reportat: quis enim non rideat eius fatuitatem & fatuam prodigalitatem?

Græca hæc habent in prima perſona: inducunt enim fatuum prodigum loquentem, ſed eodem ſenſu. *Dixit ſtultus* id eſt, vt Tigurin. *meritò dicat ſtultus*) *Amicus mihi nullus eſt, nec gratiam è bonis meis colligo: qui veſcuntur pane meo lingua falſa ſunt. Quot irridebant hunc & quoties!* Tandem enim prodigi ſentiunt ſe à ſuis conuiuiis & menſæ aſſectis irrideri, ac proinde eos non eſſe amicos, ſed gnathones & aſſentatores, qui pro gratia irriſionem rependant. Sic & Syrus, *ſtultus dicit: Non habeo amicum, & non eſt gratia gratiæ meæ: comedentes panem meum tamquam ſaxum duriſſimum ſunt, ſed ipſi, irridebunt eum.* Cauſam ſubdit:

VERS. 19. NEQVE ENIM QVOD HABENDVM ERAT, DIRECTO SENSV DISTRIBVIT: SIMILITER ET QVOD NON ERAT HABENDVM] q.d. Cauſa profuſionis & irriſionis prodigi eſt, quòd non *directo ſenſu*, id eſt, non recta prudentia, iudicio & diſcretione; ſed perperàm, imprudenter & indiſcretè diſtribuat & profundat in adulatores, id quod ei habendum & retinendum erat ad honeſtam familiæ ſuſtentationem & ad futuras neceſſitates; quodque ſimili modo non rectè diſtribuat id *quod non habendum erat*, quod, ſcilicet, licitè retinere non poterat, quia iniuſtè per vſuras, dolos vel contractus illicitos partum, idcoque reſtitutioni obnoxium: illud enim quod ſuis dominis reſtituendum erat, prodigus iniuſtè retinet, & prodigè conſumit. Similiter ſuperflua quæ danda erant pauperibus, ipſe in paraſitos effundit. Igitur perperam diſtribuit tam habenda, quàm non habenda.

Græca pleraque hunc verſum non habent, Compl. tamen habent, ſed hoc modo, *neque enim ipſum habere in recto ſenſu accipit, & ipſum non habere ſimiliter indifferens eſt illi.* Quod Ianſenius ſic explicat: Significatur, inquit, prodigum non recto iudicio accipere id quod ipſum habere contingit, & bonorum ſuorum poſſeſſionem, quia non accipit ad eum vſum ad quem habet: & proinde non habere eſt illi idem atque habere, hoc eſt, indifferens eſt illi ſiue habeat, ſiue non habeat, nec magis prodeſt illi quod habet, quàm quòd non habet. Iuxta quem ſenſum quod Noſter vertit, *non recto ſenſu diſtribuit*, videtur accipiendum, non de diſtributione quæ aliis fit per bonorum erogationem, ſed de ea quæ animo fit, & iudicio ſenſus diſcernente apud ſe quomodo habitis ſit vtendum, vt *diſtribuere*, poſitum ſit pro diſcernere & diiudicare. Id enim fit *recto ſenſu*, aut vt Græcè eſt, *διάνοια*: quæ dictio non prudentiam ſignificat, ſed vim illam ſentiendi, qua de diuerſis rebus aliter ſentimus, vt viſu diſcernimus colores & diſtribuimus. Itaque quod habendum erat, non recto ſenſu diſtribuit, quia non diſcernit apud ſe quomodo & vbi illud ſit expendendum, aut quid habendum ſit. Et ſimiliter quod non erat habendum, etiam non recto ſenſu diſtribuit, quia nec rectè iudicat, nec diſcernit quid non ſit habendum, ſolicitus frequenter pro his quæ habere non oportet, negligens in his quæ habenda eſſent. Hæc Ianſenius.

Huic ſenſui fauet verſio Tigurina, *neque enim quod habet opinione recta complectitur, & perinde refert ac ſi nihil haberet.* Verùm noſter Interpres Græcum λαμβάνει, id eſt *accepit*, vertit, *diſtribuit*, iedi: ſic enim ſæpè Hebræum נָשָׂא *Lacach*, id eſt, *accepit*, per metalepſin ſignificat *dedit*, vti oſtendi Ephes. 4. v. 8. vnde vertit, *neque enim quod habendum erat directo ſenſu diſtribuit; ſimiliter & quod non erat habendum.* Quod idem eſt cum eo quod habet Græcus, *& ipſum non habere ſimiliter indifferens eſt illi*: hæc enim verba ſignificant prodigo eſſe indifferens habere & non habere, hoc eſt, perinde illi eſſe quod habet ac quod non habet; quia vtroque abutitur, vtrumque temerè profundit. Quod Noſter ſignificat, dicens prodigum abuti tam eo quod habendum & retinendum erat, quàm eo quod non habendum & reſtituendum erat. Vnde ex Græco ſic aliqui clarè vertunt, *nam quod habet, non recta ratione diſtribuit.* Adde, Noſtrum in Græco non legiſſe τὸ διάφορον id eſt, *indifferens*. Hic ſenſus plenior eſt: includit enim priorem Ianſenij. Qui enim malè, prodigè & temerè ſua diſtribuit; hic vtique priùs in mente eadem ita diſtribuere ſtatuit & decreuit. Senſus ergo plenus eſt. q. d. Prodigus non recto ſenſu & directione, in mente ſua ſecernit quid habendum & retinendum, quidque non habendum ſed erogandum ſit: ac ſicuti in mente ſua ſine iudicio & temerè id ſecernit, ſic & temerè idem exteriùs diſtribuit & diſſipat.

LAPSVS PALÆ LINGVÆ, QVASI QVI IN PAVIMENTO CADENS: SIC CASVS MALORVM FESTINANTER VENIET] Quia verſ. 18. meminit falſæ linguæ, hinc obiter eius pœnam & ruinam hic aſſignat. *Linguam falſam* vocat mendacem & fallacem, qualis eſt calumniatorum & aſſentatorum, de quibus egit v. 18. Aſſentatores enim vnius ſolet eſſe calumniatores alterius, qui prioris inimicus eſt vel æmulus. Vt enim adulentur vni, à quo conuiuia & ſympoſia, aliave lucra ſperant, detrahunt alteri, quem ſciunt ei cui adulantur exoſum eſſe, vel minùs gratum. Iam Primò, Ianſenius hùc dat ſenſum; q.d. Lapſus qui prouenit ex fallaci lingua, eſt quaſi qui cadit in pauimento aliquo lapidibus ſtrato. Sicut enim in tali pauimento quis præter exſpectationem cadit, vbi non ſunt offendiculæ vllæ; & ſicut talis ob duritiem pauimenti grauiter ſe lædit: ita & fallaces homines, dum non putant, grauiter cadent, atque lædentur. Vnde ſequitur: *Sic caſus malorum feſtinanter veniet*; hoc eſt, ſic continget malos ſubitò, & præter eorum exſpectationem ruere in multa incommoda. Sic & Palacius: Si vides, inquit, hominem in pauimento plano (vbi

(vbi non erat offendiculum) cadere, an non mireberis? ita mirére, quòd miniſter meus labatur linguâ ſuâ me accuſans, cùm ego eum bene paſcam, & meis bonis afficiam. Dic, ſerue nequam, quæ te ratio, quod offendiculum in bono inueniſti, cuius cauſa me accuſaſti? Nónne me vituperans cadis in plano? nam bona quæ tibi confero, non merentur eam accuſationem, ſed potius aut admonitionem, aut certè ſilentium.

Verùm, quia lapſus in pauimento vtpote ſtrato & æquali, ita vt nulli lapides exſtent, in quos quis impingat & cadat, rarus eſt: nec grauiter hominem labentem lædit: tantùm enim hominem ſtantem ad pauimentum, in quo ſtant, pronum vel ſupinum deijcit: hinc Secundò & magis genuinè ſic exponas: q.d. Lapſus linguæ fallæ, id eſt lapſus & illacis adulatoris & calumniatoris, quo ſcilicet ipſe ob linguâ fallacem corruit in graues ærumnas & calamitates, ſimilis eſt lapſui quo quis ex alto in pauimentum præceps ruit: vterque enim eſt improuiſus, ſubitus, hominemque totum collidit & conquaſſat irreparabiliter. Vnde ſicut lapſus ex alto in imum citò ſubitoque fit: ſic & *caſus malorum*, putà impiorum, adulatorum & calumniatorum, *feſtinanter veniet*. Hùc ſenſum exigunt Græca: ὀλίσθημα ἐστὶ διάφορα μᾶλλον ἢ ἐστὶ γλώσσης, ἕνα πίωσιν κακῶν ἢ ταχέως ἥξει, id eſt, *lapſus à pauimento potiùs quàm à lingua, ſic caſus malorum feſtinanter veniet*. Hoc eſt, vt nonnulli clarè vertunt, *lapſus de tecto tolerabilior eſt quàm linguæ, adeò ruina malorum celeriter aduenit*. Tectum enim vocat *pauimentum*, quia in Paleſtina tecta erant non acuminata (vti apud nos) ſed plana, adeoq; erant pauimenta, vt in ipſis ambulare, cœnare, imò & per æſtatem dormire ſolerent. Senſus ergo eſt: Sicut qui labitur a pauimento ſummo tecti in pauimentum imum domus vel areæ, toto corpore colliditur: ſic & lapſus linguæ ſæpè totum hominem collidit & euertit: q.d. Adulator, mendax & calumniator ſubitò & durè direque corruet, cum minimè putat.

Paulò aliter Tigurina vertit enim, *caſus à lacunari dicto* (Hebr. enim מוּקֵשׁ *milkaſcon*, id eſt à lingua, idem eſt quod præ lingua, præ ſermone & dicto) *citior eſt; ita malorum ruina repentina aderit*.

Vers. 21. Homo acharis (Euſeb. Papa in epiſt. ſuperiùs citata, pro *acharis* legit, *ingratus*: hic vtrumque legit Rabanus hoc modo, *homo ingratus quaſi acharis*) QVASI FABVLA VANA, IN ORE INDISCIPLINATORVM ASSIDVA ERIT] Alij, *aſſiduè erit*.

Acharis quis & gnalis. *Acharis* Græca eſt vox (vnde Interpres græcizat, & ſortè fuit Græcus, vti dixi in proœmio) idem ſignificans quod ingratus, ſine gratia, iniucundus, inſuauis, inſulſus, moleſtus. Reſpicit ad id quod dixit v. 13. *Sapiens in verbis ſeipſum amabilè facit, gratiæ autem fatuorum effundentur*. Gratias enim, ſiue Charites, effundit acharis. In Græco pulchra eſt paronomaſia: ἄνθρωπος ἄχαρις μῦθος ἄκαιρος, quæ Latinè plenè reddi non poteſt: q.d. Homo importunus eſt fabula importuna. ἄχαρις enim eſt ἄκαιρος, hoc eſt, homo ſine gratia eſt intempeſtiuus & importunus. Senſus eſt, q.d. *Homo* ſine gratia inſipidus & inſipiens, eſt *quaſi fabula vana*, id eſt, quaſi fabulator (abſtractum enim ponitur pro concreto ad emphaſin. q.d. Homo acharis adeò fabulatione & fabulis paſcitur, vt ex ijs conſutus, adeoque mera fabula eſſe videatur: ſic hominem ſceleratum vocamus *ſcelus*) vanus, qui non niſi fabulatur, ac fabulas inanes & futiles continuò eructat, quibus auditoribus tædium, indeque ſibi odium creat, vt ab omnibus cordatis & prudentibus reijciatur & explodatur. *Fabula* enim, ſiue fabulatio iam dicta, non niſi *in ore indiſciplinatorum*, id eſt inſipientium & imprudentium, putà nugatorum & fabulonum, grata & iucunda, ideoque *aſſidua* & frequens eſt. Vnde Tigurina vertit, *homo illepidus quaſi importuna fabula eſt, cum ore imperito frequentatur*; alij, *homo inſulſus narratio intempeſtiua, ore indoctorum continuatur*. Hoc enim ſignificat Græcum ἐνδελεχισθήσεται. Vnde ἐνδελέχεια vocatur cõtinuatio, aſſiduitas, perpetuitas, perennitas; & ἐνδελεχισμὸς, vocatur continua mobilitas, qualis in anima cognoſcitur; quare animæ quaſi genus tribuitur ab Ariſtot. lib. 1. de Anima, vbi animam definit *eſſe actum* (Græcè, ἐνδελεχισμὸν) *corporis organici*.

Aliter Lyranus, q.d. Homo acharis & inſulſus eſt quaſi fabula, quia in omnium eſt ore, omneſque de eo quaſi inſulſo fabulantur: inſulſi quidem & inſipientes inſulsè eum laudando; ſapientes verò ſapienter eum velut inſulſum ridendo & redarguendo.

Tertiò, clarè ſic vertas & explices, *homo acharis*, id eſt hominis acharitis & inſulſi, *fabula intempeſtiua in ore indiſciplinatorum aſſidua erit*, q. d. Indiſciplinati aſſiduè ad iocum & riſum, recordabuntur repetuntque fabulam inſulſam ab homine inſulſo prolatam, vt ſit antiptoſis Hebræa. Hebræi enim casum vnum pro alio, putà nominatiuum pro genitiuo ponunt, eò quòd careant declinatione & caſibus: quare idem nomen inflexum & indeclinatum pro quolibet caſu vſurpant. Sic Apoſtolus 2. Corinth 8. 23. ait: *Sine pro Tito &c. ſiue fratres noſtri Apoſtoli*, pro, ſiue pro fratribus noſtris Apoſtolis. Similia plura ſæpiùs notaui alijs in locis. Verùm quia ſic perit elegans paronomaſia inter ἄχαρις & ἄκαιρος, quam ſpectaſſe videtur Siracides; & quia Noſter addit τὸ *quaſi*, & quia omnes Interpretes vertunt in nominatiuo *homo acharis*; hinc ille potiùs, quàm eius fabula hìc intelligenda videtur. Vnde ex Græco Complut. vertas maſculinè, *homo acharis quaſi fabula vana, in ore indiſciplinatorum aſſiduus erit*. Quare duo priores ſenſus veriores ſunt, eoſque ſic connectas & in vnum rediga: q.d. Homo acharis ob ſua inſipida & inſulſa dicta & facta, eſt quaſi fabula vana & inſulſa, quæ omnium indoctorum & inſulſorum ore aſſiduè teritur. Inſulſi enim gaudent inſulſis, fabulones fabulis & fabulonibus, vtpote ſui ſimilibus. *Acharis* ergo & inſulſus eſt *fabula* inſulſa, tum metonymicè, quia fabulas inſulſas narrat; tum, quia propter eas ipſe propriè fit fabula & dicterium hominum, quod ore ſuo aſſiduè iactant indocti & inſulſi, vti dixit Lyranus. Vtrumq; ſignificat Græcum μῦθος, id eſt fabula, apologus. Vnde Æſopus alijque fabularum & apologorum ſcriptores vocantur *mythologi*. Sic ergo omnes ſenſus iam dati eòdem redeunt, & in vnum conſpirant.

Vers. 22. Ex ore fatvi reprobabitvr parabola: non enim dicit illam in tempore svo] *Parabolam* vocat gnomen ſiue ſententiam grauem, ſeriam, acutam & ſapientem. Occurrit obiectioni. Dicet enim quis: Aliquando fatuus loquitur ſententias admodum graues & prudentes: ergo tunc non erit fabula vana, id eſt fabulator vanus, ſed ſapientiæ antiſtes, vel oraculum. Reſpondet, nihilominus eum eſſe fabulatorem: quia ſuo tem-

tempore illas non profert: vnde intempeſtiua, importuna & ingrata eſt eius narratio, eſto aureas ſententias narret & proferat. Quare perinde eſt ac ſi ſus ore ſordido geſtet, vel effundat auream armillam; haine enim non ornat, ſed dedecorat, & conſpurcat: eſt enim porea, id eſt ſpurca. Hinc Tigurina vertit, *pronuntiatum ex ore ſtulti gratiam amittit; quia non profertur in tempore*; Syrus, *in ore ſtulti impinge verbum, quia non dicit illud in tempore ſuo*. Alludit ad Prouerb. 26. v. 7. *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, ſic indecens eſt in ore ſtultorum parabola*. q.d. Sicut claudo pulchræ tibiæ deformes ſunt, quia inæquales eum claudicare faciunt, ideóque eum riſui intuentium exponunt: ſic pulchra oratio in ore ſtulti deformis eſt, quia inæqualis eſt & claudicat: ipſe enim neſcit eam aptare & æquare tempori, loco, rebus & perſonis. Et v. 9. *Quomodo ſi ſpina naſcatur in manu temulenti, ſic parabola in ore ſtultorum*. Quia parabola ſtultorum quaſi ſpina non tantùm dedecorat, ſed & lædit ac cruentat, tam dicentes quàm audientes, dum eos per dicteria, ſcommata & conuitia, quæ parabolæ imprudenter & temerè quaſi ebrij admiſcent, in lites, rixas, pugnas & cædes impellunt.

TERTIA PARS CAPITIS.

De noxia verecundia, probro mendaci, ſapiente verace, qui per ſuam ſapientiam ſeſe exhibit, gratiamq; init magnatum, ideóque in iudicio à muneribus abſtinet.

Verſ. 23. Eſt qui veratur peccare præ inopia, & in requie ſua ſtimulabitur.

24. Eſt qui perdet animam ſuam præ confuſione, & ab imprudenti perſona perdet eam: perſonæ autem acceptione perdet ſe.

25. Eſt qui præ confuſione promittit amico, & lucratus eſt eum inimicum gratis.

26. Opprobrium nequam in homine mendacium, & in ore indiſciplinatorum aſſiduè erit.

27. Potior fur quàm aſſiduitas viri mendacis, perditionem autem ambo hereditabunt.

28. Mores hominum mendacium ſine honore: & confuſio illorum cum ipſis ſine intermiſſione.

29. Sapiens in verbis producet ſeipſum, & homo prudens placebit magnatis.

30. Qui operatur terram ſuam, inaltabit aceruum frugum: & qui operatur iuſtitiam, ipſe exaltabitur: qui verò placet magnatis, effugiet iniquitatem.

31. Xenia & dona excæcant oculos iudicum, & quaſi mutus in ore auertit correptiones eorum.

32. Sapientia abſconſa & theſaurus inuiſus, quæ vtilitas in vtriſque?

33. Melior eſt qui celat inſipientiam ſuam, quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.

EST QVI VETATVR PECCARE PRÆ INOPIA, ET IN REQVIE SVA STIMVLABITVR] *In requie*, id eſt, ceſſatione à peccato, *ſtimulabitur*, id eſt, cruciabitur, eò quòd malam ſuam voluntatem præ inopia exequi non poſſit: q. d. Inopia adimit hominí facultatem peccandi, at non voluntatem, imò eam magis accendit, quia nitimur in vetitum ſemper, cupimúſque negata. Talis eſt qui vellet indulgere gulæ & libidini, ſed non habet nummos quibus id procuret. Ioſephus lib. 12. Antiqu. cap. 13. & nonnulli Rabbini centuerunt internam voluntatem peccandi, v. g. inebriandi, fornicandi, occidendi, non eſſe peccatum, niſi in actum externum exeat, vt ſe ipſa homo ſe inebriet, fornicetur & occidat. Refellit id Siracides, *ac vituperat intentionem voluntatis peruerſæ*, ait Rabanus, quòd ſcilicet ſe cruciet in requie & ceſſatione à peccato. Vide dicta Rom. 7. 8. & Deuter. 5. 21. Vnde Tigurina vertit, *eſt qui peccare impediatur præ inopia, qui ſurſum apud ſe diſcruciatur*. Hinc vulgare prouerbium: *Improbitati nihil deeſt niſi facultas*. Vers. 23.

Græca Complut. & Romana contrariè legunt, ὁ κατανυγήσεται, id eſt, *non ſtimulabitur*; non compungetur. q. d. Eſt qui vellet peccare, ſed prohibetur per inopiam; & tamen de hac mala voluntate peccandi non dolet, nec compungitur. Aut potiùs. q.d. Eſt qui à peccato prohibetur per inopiam, qui proinde non ſtimulatur remorſu conſcientiæ de peccato admiſſo. q. d. Felix eſt inopia quæ hominem liberat à peccato, & conſequenter à remorſu conſcientiæ ob peccatum admiſſum, quia facit eum impotentem ad peccandum: infelix verò eſt opulentia: quæ facit hominem potentem ad peccandum, quia dat ei facultatem exequendi malam voluntatem. Sic Plato aſſerebat divitem eſſe infeliciorem paupere, quòd pauper ſolùm voluntatem habeat peccandi, dives etiam facultatem. Huic lectioni & ſenſui fauet Syrus: vertit enim, *eſt qui euadit à peccatis propter egeſtatem ſuam: quis eſt qui fuit iuſtus, & in opibus ſuis requieſcit?* q.d. Pauper per pauperiem euadit peccata in quæ incurrit dives; difficile eſt enim eſſe iuſtum ſimul & diuitem: iuſtus enim in Deo, dives in opibus ſpes & res ſuas reponit. Verùm tollenda eſt negatio, & affirmatiuè legendum, *ſtimulabitur*, compungetur, vti legit Noſter, cui conſentit Tigurina.

EST QVI PERDET ANIMAM SVAM PRÆ CONFVSIONE, ET AB IMPRVDENTI PERSONA PERDET EAM: PERSONÆ AVTEM ACCEPTIONE PERDET SE] Gnome hæc taxat nimium & noxium pudorem. q.d. Eſt qui peccat, ideóque *perdet animam ſuam*, propter nimiam alicuius reuerentiam & verecundiam, idque *ab imprudenti perſona*, id eſt, ob imprudentem perſonam, quia ſcilicet imprudens, imò demens perſona, quam ob potentiam vel auctoritatem reueretur, petit ab eo aliquid illicitum, ſcilicet aliquid turpe, vel iniuſtum: ne ergo eam offendat, peccat, & offendit Deum. Igitur *acceptione perſonæ perdit ſe*, quia ſcilicet perſonam potentis accipit, & reueretur magis quàm Deum. Tales ſunt qui in iudicio, in perſecutione, in lite, &c. non audent confiteri veritatem, aut ferre æquam ſententiam, ne diuites & principes offen- Vers. 24.

offendant. De qualibus ait Christus: *Qui erubuerit me & meos sermones; hunc Filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum*, Lucæ 9. 26. Græcus de more hic concisus & bimembris est. *Est qui perdet animam suam, & ab acceptione persona perdet eam.* Vel, vt Complut. legit, *ab imprudenti persona perdet eam.* Quod signum est olim vtrumque in Græco fuisse, ideoque nostrum Interpretem ex eo vtrumque transtulisse. Nec enim inter ἄφρονα, id est, *imprudenti*, & ἀπροσωπολήπτως, id est, *acceptione*, est litterarum affinitas vlla, vt pro vno irrepsisse alterum dici possit. Accedit, quòd Latina lectio plenior sit, ideoque verior: planè enim sententiam absoluit & explet. Græcum tamen de more sequitur Syrus, imò eo concisiùs vertit, *est qui perdet animam suam verecundia sua, & præ erubescentia perditum it.*

VERS. 25. EST QVI PRÆ CONFVSIONE PROMITTIT AMICO, ET LVCRATVS EST EVM INIMICVM GRATIS] id est, temerè: q. d. Qui præ pudore (quia scilicet nihil ei negare audet (*promittit* aliquid *amico*, quod reipsa præstare non potest, vel non vult: hic temerarius & imprudens est, quia ex amico facit inimicum, cùm promissa non soluit. Quare nihil lucratur, nisi amici inimicitiam: qui si non promisisset, & rem suam, & amici amicitiam retinuisset. Tigurina, *est qui causa pudoris promittat amico, & eum vltro sibi inimicum suscipiat*; Syrus, *est qui verecundia sua pollicetur proximo suo, & acquirit sibi inimicum gratis.* Quocirca sapienter Phocion Athenienſis dicere solebat: *Non magna quidem hominibus promittenda, sed magna facienda esse.* Verùm eius dictum inuertunt hodie, qui aureos montes ac Crœsi opes pollicentur hominibus; cùm ne grii quidem præstent. Phocionis dictum exstat apud Stob. serm. 1. de Prudentia. Rursum cùm Leosthenes ciuitatem Athenienſium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cùm sint ac pulchræ, fructum non habent. Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendidè magnificeque pollicentem, sed infrugiferum: quemadmodum cupressus arbor sublimi compositóque in conum vertice, procul egregium quiddam pollicèri videtur, at vix vlla est sterilior. ita Plutarch. in Græcor. apophthegm.

Multa pollicetur, pauca dans, similis est cupressi. curi

Hic est secundus effectus nimiæ & præposteræ verecundiæ, quòd scilicet per eam quis vel rogatus, vel vltrò, promittat quid amico quod præstare nequeat, eáque ratione amicum offendat, perdátque eius amicitiam. Priorem enim assignauit v. præced. scilicet, quòd perdat animam per offensam Dei, q. d. Nimia verecundia offendit Deum pariter & homines, perdit gratiam & amicitiam tam Dei, quàm hominum.

VERS. 26. OPPROBRIVM NEQVAM IN HOMINE MENDACIVM, ET IN ORE INDISCIPLINATORVM ASSIDVE ERIT] A violatione promissi ascendit ad mendacium, quasi à specie ad genus. Docet igitur quantum malum & probrum, quámque infame sit mendacium. Dicit ergo *opprobrium nequam*, id est, probrum malum, imò pessimum, in homine esse mendacium; & tamen homines *indisciplinatos*, id est, malè institutos, incompositos & dissolutos, illud *assidùe in ore* habere, quia probrum hoc vel non considerant, vel non æstimant. Græcè, μῶμος πονηρὸς ἐν ἀνθρώπῳ ψεῦδος, id est, *macula* (vicupetium, probrum) *pessima est mendacium in homine, ere indoctorum continuatur*; Tigurina, *perquam malè crimini est homini mendacium, at id ore imperito frequentatur*; Syrus, *malum quodpiam in homine mendacium & in ore stulti frequens est.*

Hac de causa Aristot. in Ethicis, mendacium seruorum esse vitium dixit, ac proinde hoc ingenuo & libero esse indignum. Præclarè S. Thomas opusc. de Eruditione princip. mendacium comparat falsæ monetæ, putà donario adulterino, quem omnes aspernantur. Additque; *qui loquitur mendacium diaboli figuram gerit & imaginem, hic enim mendax est ab initio. Aliquando ergo auditurus est princeps mendax, qui denarius falsus est, verba illa: Cuius est imago hæc & superscriptio? & cùm responsum fuerit, Diaboli: dicetur sibi: Reddite ergo quæ sunt diaboli diabolo.* Quocirca Basilius Imper. Leoni filio ita præscribit cap. 16. *Dicere oportebit ea quæ planè scies, aut quæ temporis ratio postulabit: de cæteris omnibus silere sanius erit, quàm eloqui. Nam principem non nisi vera, & opportuna, & magni momenti verba proloqui decet.* S. Basil. in Regul. breuior. quæst. 76. *Præcisè*, inquit, *dictum est, mendacium ex diabolo esse, neque mendacij vlla omnino distinctio adhibenda.* Et ep. 75. *mendacium* ait, *esse diaboli fœtum.* Et B. Cæsarius homil. 16. *Quòd omnis*, inquit, *mendax sine maligno spiritu esse non possit, Scriptura testis est: Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Adeò autem Deus mendacium execratus est, vt noluerit imagines fingi pingíque, Exodi 20. 4. Rationem reddit Philo lib. de Gigant. *Laudatas*, inquit, *elegantesq; artes, picturam atque statuariam, à sua rep. reiecit Moyses, quòd veritatem mendacijs vitiens, illudentes per oculos animabus facilibus.*

Mendax similis diabolo.

VERS. 27. POTIOR FVR QVAM ASSIDVITAS VIRI MENDACIS (Tigurina, *quàm qui frequentat mendacium*:) PERDITIONEM AVTEM AMBO HEREDITABVNT] *Potior*, id est, melior, non positiuè, sed comparatiuè & negatiuè: q. d. Minùs malus, minùs noxius est fur, quàm qui assiduè mentitur. Vnde poena tam mendacis quàm furis erit *perditio*, id est, interitus & mors, tam præsens quàm æterna: licet enim mendacium otiosum & iocosum non sit peccatum mortale, ac proinde non inducat reatum mortis præsentis & æternæ; tamen ex assiduitate mentiendi otiosè & iocosè, facilè quis labitur in mendacium perniciosum, quo proximo vel famam vel opes, vel vitam adimit. Quod proinde mortem vtramque meretur; iuxta illud Apoc. 21. 8 *Idolatris & omnibus mendacibus: pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Hinc pro *potior*, Græcè est αἱρετώτερον, id est, *eligibilius.* Vnde Tigurina vertit, *tolerabilior est, fur, quàm qui frequentat mendacium: cæterùm perniciem vterque contrahit*; alij, *eligibilior est fur, quàm qui mendacio assuescit: ambo autem heredes eruntexitij.*

Nota. Congruè mendacium comparat furto. tum quia hæc duo iungi solent. Vnde illud: *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem*: tum, quia mendacium est quoddam furtum: furatur enim hominibus veritatem, famam, concordiam, imò opes sæpè & vitam: tum, quia vtrumque ignominiosum est & infame.

Porrò mendax peior est fure. Primò, quia fur opes, mendax verò famam, & subinde vitam homini eripit: fama autem præstat opibus. Secundò, quia fur ex egestate & fame furatur. Prouerb. 6. 30. mendax autem mentitur ex petulantia & proteruia. Tertiò, quia mendacium turbat integras fami-

Mendax peior fure. Primò. Secundò.

Tertiò.

familias, vrbes, resp. ac inter eas rixas, cædes & bella internecina & immortalia concitat, quod non facit furtum. Quartò, quia esto furtum vnum sit peius mendacio; vno tamen furto peior est assiduitas mentiendi, & hoc tantùm ait Siracides. hæc enim assiduitas multas parit culpas & noxas furto graviores. Quintò, furtò sæpè additur mendacium vt furtum tueatur: hoc ergo, vtpote duplex peccatum, solo furto est grauius. Vnde Syrus vertit, *desiderat* (stultus) *furari & mentiri; & vtraque ille via sua ignominiam comparat*. Sextò, furi præter opes cetera fidere potes, mendaci nihil. Sicut enim à verace omnia sunt tuta: ita à mendace nihil, non opes, non honor, nõ amicitia, non aliud quippiã. Equidem ego faciliùs feram famulum qui semel furatur, quàm qui semper mentitur, ait Palacius.

VERS. 28. MORES HOMINVM MENDACIVM SINE HONORE: ET CONFVSIO ILLORVM CVM IPSIS SINE INTERMISSIONE] q. d. Mos mentiendi facit, vt omnes *mores* & actus mendacis sint *sine honore*, viles & contemptibiles.

Pro *mores*, græcè in singulari est ἦθος, id est, mos vultus, indoles, natura ἦθος, ait Quintil. lib. 6. *vno verbo latinè dici non potest: hoc enim omnes mentis habitus continentur.*

Pro *sine honore* græcè est, ἀτιμία, id est, inhonoratio, infamia, ignominia. Vnde Complut. vertunt, *mos hominis mendacis ignominia, & confusio eius cùm eo sine intermissione*. Quid enim probrosius quàm mendacem haberi?

Rursum ἦθος Aristot. initio lib. 2. Ethic. deducit ab ἔθος, ac significat id quod homini familiare, proprium, consuetum est; item domicilium, locum consuetum, natale solum, sedem. Vnde Tigurina vertit, *familiaris homini mendaci est ignominia suumq; dedecus comitatur eum assiduè* alij, *propriũ hominis mendacis est infamem esse, & pudor eius illi adest assiduè*; alij, *sedes & natale solum mendacis est infamia*; Syrus, *finis hominis mendacis maledictio, & ignominia cum ipso peribit.*

Porrò mendaces semel cogniti, inter alias ignominias hanc maximè sibi congruam, meritam & debitam sustinent, vt semper audientibus suspecti sint, &, etiamsi vera dicant, eis tamen fides non habeatur, quia mentiendo sibi fidem abrogarunt. Rursum mendacibus euenit, quòd mendacium omnes eorum *mores* (vt vertit noster) decoloret, dehonestet & infamet. Sensus enim eius est q. d. Sæpè fit, vt quis mores habeat honestos, dignosq; honore, & laudabiles, ac laudetur quòd sit iustus, prudens, temperans, liberalis, &c. attamen hi mores & virtutes insignes penitus iacent, & debito honore carent, si, qui illis præditus est, mendax iure appellari possit: mendaces enim mentiendo offuscant omnes bonos mores & virtutes. Quocirca Indi, si qui ter mentitus esset, perpetuum indicebant silentium, vti refert Diodor. lib. 3. Biblioth. c. 10. & Arrian. lib. 3. de Gestis Alex. Addit Philostratus libr. 2. de Vita Apollonii, tales magistratu exclusos in perpetuum. Eadé ferè de Persis memorat Xenophon in Cyro lib. 3. & Herodot. l. 1. Plura de turpitudine & probro mendacij, vide apud S. Augustin. lib. Contra mendacium, Climaçũ gradu, 12. Dorotheum doctr. 9. S. Bernard. ser. 31.

Mendax infamis.

VERS. 29. SAPIENS IN VERBIS PRODVCET SEIPSVM, ET HOMO PRVDENS PLACEBIT MAGNATIS] Huic versui Græci præmittunt hunc titulum: *Verba parabolarum*. Imitatur enim Siracides Salomonem, qui c. 10. 7. & alibi eumdẽ titulum suis parabolis siue prouerbiis præfigit. Opponit stulto mendaci sapientem veracem, qui suo sermone vero & prudenti seipsum promouet, vt placeat magnatibus, ab eisque ad honores & regimen exaltetur, vti cõtigit Iosepho, Danieli, Mardocheo, Esdræ, Nehemiæ & aliis. *Producet*, id est, porrò ducet, putà vlteriùs ad maiores honores & dignitates: græcè enim est προήξει, id est promouebit, prouehet. Vnde Tigurina vertit, *sapiens se ipsum dictis prouehet, & vir prudens placebit proceribus.*

Modum & cautam promouendi se subiungit dicens: *Et*, id est quia, *homo prudens placebit in magnatis*, qui vtique agnita eius sapientia eum promouebunt, ac præficient gubernaculis reipub. Paulò aliter Syrus, *plenus proverbijs sapientiæ*, inquit, *tanquam parvum monstrat seipsum* (qui enim verè sapiens est, idem in oculis suis paruus est & humilis, ac apud alios paruum se ostendit & humilem) *& verum sapiens dominabitur magnatibus.*

VERS. 30. QVI OPERATVR TERRAM SVAM INALTABIT (altum faciet) ACERVVM FRVGVM, ET QVI OPERATVR IVSTITIAM, IPSE EXALTABITVR: QVI VERO PLACET MAGNATIS, EFFVGIET INIQVITATEM] q. d. Sicut agricola strenuè colens terram, magnam colligit messem, altumque frugum aceruum attollit: sic qui excolit animam suam per opera iusta virtutum, magnam colligit meritorũ & gloriæ aceruum & cumulum, per quẽ & apud Deũ & apud homines exaltabitur: quocirca qui placere cupit magnatis, ac ab eis exaltari, is omnẽ iniustitiam & iniquitatem fugiat oportet, ac præsertim caueat ne dona accipiat, quibus excæcatus iustitiam rectumque iudicium peruertat: quia *xenia & dona excæcant oculos iudicũ*, vt sequitur Græcus de more concisus bimembris sic habet, *qui operatur terram, altum faciet aceruum suum & qui placet magnatis, ἐξιλάσεται ἀδικίαν*, id est, *placabit* vel *expiabit iniustitiam*. Complut. addunt *suam*, sed alij delent *Iosuam*. Sensus est, q. d. Sicut qui colit terram, altum colligit frugum aceruum: sic qui colit principes, altum apud eos colligit gratiæ & benevolentiæ aceruũ, quo suas & aliorũ in eos offensas placare, illosq; principibus reconciliare valet.

Moral. monemur hic seminando bona opera, accumulare altos meritorum aceruos, vt per eos acquiramus altos gloriæ thesauros in cœlis: quanti enim erunt isti, tanti erunt & hi. Altitudo enim gloriæ altitudini gratiæ & meritorum respondebit & adæquabitur, iuxta illud: *Quæ* (quanta) *seminaueris homo, hæc* (tanta) *& metes*. Gal. 6. 8. Et illud de Apostolis: *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos*, Ps. 125. 7.

VERS. 31. XENIA ET DONA EXCÆCANT OCVLOS IVDICVM, ET QVASI MVTVS IN ORE AVERTIT CORREPTIONES EORVM] Explicat quod dixit, *Qui operatur iustitiam, ipse exaltabitur*: q. d. Vt opereris iustitiam, maximè caueas munera, quia hæc iudicium rationis & sententiam iudicum ad se inflectunt, itaque à recto detorquent & corrumpunt. Citat Exodi 23. 8. *Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba iustorum.* Vide ibi dicta.

Pro *mutus*, græcè est, φίμωσις, quod tam frænum quàm obturationem oris, quę hominẽ facit elinguem & mutum, significat. *Mutus in ore* ergo, est frænum in ore, vel obturatio oris: hæc enim facit ho-

hominem mutum. Est hebraismus: ponitur enim *tal* pro *hiphil*, *mutus* pro *mutificatus*, obturans os: hoc enim significat Φίμωσις à Φιμόω, id est, os obturo. Porrò *mutus* à mutilādo dicitur, quòd hic nō amplius quā mus dicat. Muti ergo videntur habere murem, quasi frænum, in ore, qui facit eos mutire & mutilitare. Quod Latini simili prouerbio dicunt: *Bos in lingua*, olim enim Græci pecuniā bouis simulacro signabant, vnde illa vocabatur Bos. Et: *Argentangina patitur*, quod Demostheni obiectum est, cum diceret se anginam pati, nec posse contra Philippum perorare, quasi argēto à Philippo fuisset corruptus: Quocirca aliqui legunt, *& quasi frænū in ore eius retinuit*, id est, *auertit*. Vnde S. Hier. in c. 3. Michææ sic legit: *Munera excæcant oculos etiā sapientū, & quasi frænum in ore auertūt increpationes*. Est hebraismus. Hebræi enim verbum concordant sæpè cum substantiuo proximiori, etiamsi ad remotius referendum sit: sic hic *auertit* concordat cum *mutus*, etsi respiciat *xenia & dona*. Sensus est: Xenia & dona sunt quasi fræna, quæ faciunt iudices cæcos & mutos, vt non audeant corripere & castigare delinquentes, qui ea dederunt. Vnde Tigurina vertit, *xenia munerāq; excæcant oculos sapientum, & tanquam oris obstructio reprehensiones inhibent*: Syrus, *largitio & donum offuscant oculos, & obturant os, & cessare faciunt increpationem*: iuxta illud, *Iniice effam in os canis ne latret*.

Mutus similis ranæ: cur?

Aliter Dionys. & Lyran. *mutus*, inquiunt, vocatur species ranæ, quæ à Græcis calamita dicitur, & in os canis latrantis iniecta aditum patrandi potētiam, vti docet Strabo, & ex eo S. Isidorus lib. 12. Orig. c. 6. Vincentius Bellouac. Natur. hist. lib. 20. c. 60. Albertus Magnus lib. 26. de Animal. in Rana qui & addit, si ranæ officulus in vas aqua feruens injiciatur, deferuescet aqua, nec amplius bulliet: ita quantumcumque ferueat amore iustitiæ iustęque vindictæ iudex, si aurum capiat, deferuescet omnis eius amor & zelus, ac instar calamitæ, obmutescet. Alij centent Siracidem alludere ad ranas Seriphias, ab insula Seripho, vbi ranæ mutæ inuenire perhibētur: quasi hi iudices ore muneribus obstructo, tamquam ranæ Seriphiæ obmutescant. Et sicut illæ ranæ mōstrosæ sunt, quia vt cæteræ non coaxant, sed silent: sic pariter hi iudices sunt quasi monstra, quia cùm dicendo iuri vacare debeant, tamen reticendo potiùs incumbunt. Id quod dixi de ranis Seriphiis, affert Plinius l. 8. c. 58. Hinc & prouerbium apud Suidā, Didymū, & alios *Rana Seriphia*, id est, silens & mutus. Verùm Φιμὸς non significat calamitā vel ranam; sed frænū, capistrum, camum, quo ferarum canumq; ora obligantur ne mordeant: fiscellis etiā capistrantur iumenta ne segetes depascantur, quod Græci vocant Φιμῶσις. Vnde Plinius l. 18. c. 19. *Fiscellis*, inquit, *capistrari boues oportet, ne germinū tenera præcerpant*. Ergo iudices dona accipientes, inquit Palacius, sunt equus & mulus, quorum maxillas munera velut camo & fræno constringunt.

De cauendis muneribus.

Moral. dilce hic quàm iudici cauenda sint munera. Quocirca Iustinianus Imp. § *Oportet* de Mādatis princ. Auth. collat. 3. & nouell. 25. omne omnino ei vetat munus. *Oportet*, inquit, *te purè sumere administrationem, & sine omni suffragio, & præ omnibus aliis manus seruare mundas Deo, nobisq;, & legibus, & nullum contingere lucrum, neque magnum, neque minus*. Nam vt ait S. Nazianz. in Distichis: *Munera faciunt vt sapientes quoque viri hallucinentur: atq; vt aues laqueo, sic homines auro capiuntur*. Et inferiùs: *Auro loquente inest omnis oratio: persuadet enim illud etiamsi nullam vocē edat*. S. Chrysost. homil. 64. in Ioannem: *Grauis*, ait, *morbus est auaritia, multos excæcat & aures obstruit, & quosuis bellua feniores reddit*. Idem censuēre Gentiles. Plutarchus lib. de Iside: *Thebis*, ait, *iudicum imagines vsurpantur absque manibus, & futurum iudicis oculi connitentes, eò quod iustitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur*. Recte Caietan. & ex eo Delrio adagio 86. Munera affectum mutant, inquit, & sic efficiunt, vt, si non speculatiuè, saltem practicè videatur accipienti fouenda, vel excusanda, vel toleranda pars à qua munera accipit. Vnde Moses Deuter. 16. v. 19. *Non accipies*, ait, *personam, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum*, nimirum quantumuis oculatus fueris vt aquila, vt serpens, oculi tui muneribus eruentur. Donum enim tacitè eblanditur & elutratur affectum eius qui illud recipit, ac quasi cor illius non cogitantis suffuratur, illudque donanti alligat & astringit vt non possit non eum amare, non illi fauere, & vicem rependere.

Quocirca Basilius Imper. Constantinopol. Exhort. ad Leonem filium, cognomento Philosophum, ita de muneribus sancit c. 43. *Auro & muneribus venales honores & dignitates caue ne habeas, sed eas dignis largire gratis: qui enim magistratū pretio emit, subiecto illi magistratui multo magis emit, vt muneribus quæ dedit fretus, ipse audacius munera capiat. Proba ergo atque explora prius diligenter, atque ita demum ad honores promoue eos qui sine muneribus ambibunt, si vis à republica omnem sordium & contumeliosis labem exulare. Nam qui dat vt magistratum capiat, quæstum sibi à magistratu capiat: dat enim vt ius capiēdi habeat contra leges, hoc agens, vt nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is nunquam munera capere desistet, & sine muneribus aliquid facere nunquam volet: te autem consentaneum & iustū habebit magistrum, quem debuerat habere vindicem: neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt, munera capere coget*. Breuiter sed neruosè, Demosthenes: *Dona principum*, inquit, *sunt auctoramentum seruitutis*: quos enim donis afficiunt, hos quasi seruos sibi mancipant.

SAPIENTIA ABSCONSA, ET THESAVRVS INVISVS (Syrus, *occultus*: hic enim non videtur;) QVÆ VTILITAS IN VTRISQVE? J. S. Hieron. in c. 2. Sophon. legit, *sapientia abscondita, & thesaurus non comparens, quæ vtilitas in ambobus?* Ἀφανὴς enim est non comparens, non visus, latens, occultus, obscurus, incognitus. Vers. 32.

Respicit id: id quod dixit v. 29. *Sapiens in verbis producet seipsum, & homo prudens placebit magnatis*. Ne enim quis otij & quietis amantior, suam sapientiam celet, eaque alios defraudet, addit: *Sapientia abscensa*, &c. Tigurina, *cui sapientia occultatur, cui thesaurus abditur, quid est in vtrisq; vtilitatis?* Sicut enim thesaurus, licèt in se pretiosus, nulli tamen est vsui, si sit abditus: ita & sapientia, licèt maxima, frustra est, nullumque habet vsum, si abscondatur. Quare, sicut thesaurus à natura & Deo datur ad vsum, ideoque publicandus & erogandus est, sic & sapientia. Idem docet Christus in parabola talentorum, quā docet Deum exactam exigere rationem talenti bene & cum lucro expensi, ideoque damnare eum qui talentum defodit, vel

vel in sudario ligauit, Matth. 25. Nam, vt rectè ait S. Gregor. 1. p. Pastor. c. 9. *Pecuniam in sudario ligare, est præcepta dona sub otio lenti torporis abscondere.* Si ergo litteratus es, sed solitarius & absconditus, quem doces? si prædicator, quem ad bonam frugem conuertis? si sapiens, cui consilium præbes? si sacerdos, cui Sacramenta ministras? si sanctus, quem ædificas? si robustus, in cuius vtilitatem laboras? Quocirca Eremitæ in solitudine suos docebant discipulos & aduenas, eosque ad sanctitatem efformabant. Item scribebant epistolas & libros, vt iis suam sapientiam proximis communicarent.

Qui uis qui refugiunt munus prædicandi.

Egregiè hoc argumentum tractat. S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 26. *Admonendi sunt*, inquit, *qui cùm prædicare vtiliter possint, immoderata tamen humilitate refugiunt; vt ex minori consideratione colligant, quantum in maioribus rebus delinquant. Si enim indigentibus proximis ipsi quas habent pecunias absconderent, editores procul dubio talamitatis exstitissent. Quo ergo reatu constringantur aspiciant, qui dum per cantitium fratribus verbum prædicationis subtrahunt, morientibus mentibus vitæ remedia abscondunt. Vnde & bene quidam sapiens dicit: Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque?* Probat idipsũ per tres similitudines, dum subdit: *si populum fames attereret, & occulta frumenta ipsi seruarent, auctores procul dubio mortis existerent. Qua itaque plectendi sunt pœna considerent, qui, cùm fame verbi animæ pereant, ipsi panem percepta gratiæ non administrant. Vnde & bene per Salomonem dicitur: Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumenta quippe abscondere, est prædicationis sancta apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicitur: quia in solius culpa silentij pro multorum, quos corrigere potuit, pœna damnatur. Si medicinalis artis minimè ignari secandũ vulnus cernentes, & tamen secare recusarent; profectò peccatũ fraternæ mortis ex solo torpore commisissent. Quanta ergo culpa innoluantur aspiciant, qui, dũ cognoscunt vulnera mentium, curare ea negligunt sectione verborum. Vnde & bene per Prophetam dicitur: Maledictus qui prohibet gladium suum à sanguine. Gladium quippe à sanguine prohibere, est prædicationis verbũ à carnalis vitæ interfectione retinere.* Et paulò inferiùs: *Audiant, quòd talentum qui erogare noluit, eum sententia damnationis amisit. Audiant, quòd Paulus eo se à proximorum sanguine mundum credidit, quo seriendis eorum vitiis non pepercit, dicens: Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium: non enim subterfugi, quo minus annunciarem omne consilium Dei vobis. Audiant, quòd voce angelica Ioannes admonetur, cùm dicitur: Qui audit dicat, Veni: vt nimirum tui se vox interna insinuat, illinc etiam clamando alios, quò ipse rapitur, trahat: ne clausas fores etiã vocatus inuenias, si vocanti vacuus appropinquat. Audiant, quòd Isaias, quia à verbi ministerio tacuit illustratus supernolumine magna voce pœnitentiæ se ipse reprehẽdit, dicens: Væ mihi quia tacui. Audiant, quòd per*

Salomonem in illum prædicationis scientia multiplicari promittitur, qui in hoc quod rem obtinuit, corporis vitio non tenetur: aut nãque; Anima quæ benedixit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoq; inebriabitur. Qui enim exteriùs prædicãdo benedixit, interioris augmento pinguedinem recipit: & dum vino eloquij auditorum mentem debriare nõ desinit, potu multiplicati muneris debriatus extitit. Audiant, quòd David hoc Deo in munere obtulit, quòd prædicationis gratiam quam acceperat non abscondit, dicens: Ecce labia mea non prohibebo, Domine tu cognouisti: iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam, & salutare tuum dixi. Audiant, quòd sponsi colloquio ad sponsã dicitur: Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocẽ tuam, Cantic. 8. Hac sententia Zozimas persuasit S. Mariæ Ægyptiacæ (vt habet eius vita anno Christi 630) vt angelicã vitã, quam in eremo per 47. annos nulli hominum, sed soli Deo & angelis vita, sanctè peregerat, ad aliorũ exemplum panderet: *Omnia*, inquiebat, *quæ circa te sunt edicito, vt Dei magnalia facias manifesta: Sapiẽtia enim abscondita & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque?* Cui sententiæ ipsa obsecuta, omnẽ vitam suã Zozimæ enarrauit, qui deinde eam scripto posteris mandauit: quã proinde tum alij, tum S. Iohannes Columbinus Ordinis Iesuatorum institutor, ad Deum conuersi sunt.

Prou. 11.

Psal. 131

MELIOR EST QVI CELAT INSIPIENTIAM, (Syrus *finitimam*) SVAM, QVAM HOMO QVI ABSCONDIT SAPIENTIAM SVAM] Tigurina clarè, *potior est homo celans iustitiam suam, quàm qui sapientiam suam supprimit.* Insipientia enim sapienter celatur, ne sibi alitve noceat; sapientia autem sapienter promitur & euulgatur ad aliorum vtilitatem & institutionem.

VERS. 33.

Porrò malum est abscondere sapientiam, ait Palacius *quando Deus aut Superior iubent eã in lucem proferre, aut quando necesse est eam manifestare. Alioqui consultissimè sanctissimi illi Eremitæ Dei sapiẽtia pleni, in abditissimas solitudines se conijciebant. Et planè, si sapientia mea vtilis futura est Christianæ reipublicæ, curam Deus habet eam in lucem proferendi. Hoc demũm non est silentio prætereundum: hæc verba, (vt arbitror) proœmium esse dicendorum, quasi vellet Author dicere: Sapientiam meam vobis scribo in sequentibus capitibus: quorsum enim abscondam? cùm sapientia absconsa inutilis sit.* Hæc Palacius.

Complut. hanc sententiam addunt: *Melior est exspectatio inuestigabilis in inquisitione Domini, quàm currens Domino auriga propriæ vitæ*, id est, vt clarè Tigrina, *plenis est inuestigabilis* (vel necessaria) *sequenti Dominum patientia, quàm vitæ propriæ gubernator absque Domino.* Quæ sanè in praxi aurea est sententia. Alij, *potior est patientia quæ recusari non potest, ab eo qui quærit Dominum, quàm agitator vitæ propriæ sine Domino.* Verùm Græca à Romanis correcta, Latina, & Syra eam omittunt, vnde non habet auctoritatem Scripturæ Canonicæ.

Prou. 28.

Eccles. 25.

Ezech. 10.

Apoc. 22. 17.

Ioan. 6.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet summè cauendum ab omni peccato & præsertim à superbia. Secundò, v. 14. depingit mores stulti, eisque opponit mores sapientis. Tertiò, v. 23. describit stulti immodestiam in risu, visu, auditu, voce & sermone.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. FIli peccasti? non adijcias iterum: sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.

2. Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa, suscipient te.

3. Dentes leonis, dentes eius, interficientes animas hominum.

4. Quasi rhomphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est sanitas.

5. Obiurgatio & iniuriæ annullabunt substantiam: & domus quæ nimis locuples est, annullabitur superbia: sic substantia superbi eradicabitur.

6. Deprecatio pauperis ex ore vsque ad aures eius perueniet, & iudicium festinatò aduenier illi.

7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris: & qui timet Deum, conuertetur ad cor suum.

8. Notus à longè potens lingua audaci: & sensarus scit labi à se ipso.

9. Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme.

10. Stuppa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis.

11. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ.

12. Qui custodit iustitiam, continebit sensum eius.

13. Consummatio timoris Dei, sapientia & sensus.

VERS. 1. FILI PECCASTI? NON ADIICIAS ITERVM: SED ET DE PRISTINIS DEPRECARE VT TIBI DIMITTANTVR] Tigurina, *si peccasti fili, ne pergas peccare, sed anteacta deprecare.* Dicit, *si peccasti*, quia, vt habet Arabicum prouerbium cent. 2. n. 57. *Omissio peccati rectior est, quàm executio pœnitentiæ:* q.d. Melius est non peccare, quàm post peccatum pœnitere: melior est innocentia, quàm pœnitentia: satius est non habere occasiones pœnitendi, quàm pœnitere. Iam sensus est: q.d. Post peccatum admissum quasi post vulnus letale acceptum, duo tibi ad salutem necessaria remedia suggero. Prius ne iteres peccatum. Sunt enim multi, qui cùm peccatum vnum admiserint, quasi iam perditâ innocentiâ & gratiâ desperantes, proni in omne A luelus ruunt, & quasi sues in cœno voluptatum volutantur, vti faciunt meretrices & fornicatores: Hisce ait: *Fili peccasti? ne adicias iterum*, tum quia iteratio peccati nouum est peccatum, nouumque animæ vulnus. Sicut ergo qui vnum vulnus accepit, cauet ne accipiat secundum; ita & qui vnum peccatum admisit, caueat ne admittat secundum: tum, quia facilius curatur vnum peccatum quàm duo, tria & plura; sicut facilius curatur vnum vulnus quàm multa: tum, quia in iteratione peccati est animi proteruia & libido, quæ grauiter Deum offendit, facitque vt difficilis sit lapsi curatio & culpæ condonatio. Huc facit Hebræorum prouerbium: *Præceptum trahit præceptum, & peccatum trahit peccatum*: q.d. Vna obseruatio legis, vna virtus trahit aliam, sic vnum peccatum trahit allicitque ad aliud.

Posteriùs: *Sed & de pristinis deprecare vt tibi dimittantur*: q.d. Non sufficit ad veniam peccati, illud non iterare, vel vitam corrigere, quasi pœnitentia non sit aliud quàm retipiscentia, vt fingit Caluinus & Lutherus: sed insuper opus est dolere de peccato commisso, eiusque veniam humiliter & dolenter deprecari; ita S. Aug. lib. 1. de Nupt. & concup. c. 26. Vbi ex hoc loco docet, actum peccati transeuntem post se relinquere reatum, siue maculam permanentem in anima, per quam homo censeatur & sit peccator, ac iræ Dei, & gehennæ sit obstrictus & reus. *Nam si à peccando desistere*, inquit, *hoc esset, non habere peccatum, sufficeret vt hoc nos moneret Script. Fili peccasti, non adicias iterum. Non autem sufficit; sed addidit: Et de pristinis deprecare, vt tibi remittantur. Manent ergo, nisi remittantur. Sed quomodo manent, si præterita sunt, nisi quia præterierunt actu, manent reatu?* hæc S. Augustinus.

B

Mysticè S. Gregor. Moral. c. 19. *Peccatum*, inquit, *peccato adicit, qui malè gesta etiam defendit; & noctem illam solitariam non relinquit, qui culpæ suæ tenebris etiam patrocinia defensionis adiungit*, vti fecit Adam suum peccatum excusans, imò retorquens in Deum: *Mulier quam dedisti*, inquit, *mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi*, Genes. 3. 12. q.d. *Tu occasionem delinquendi præbuisti, qui mulierem dedisti*; hæc S. Gregor.

C

Moraliter hic dilce, post peccatum citò agendam esse pœnitentiam, & post eam cauendum à relapsu, ac constanter persistendũ in iustitia Deique gratia. Audi S. Gregor. 3. p. Pastor admonit. 31. *admonendi*, inquit, *qui admissa plangunt, nec tamẽ deserunt, vt considerare solicitè sciant, quia flendo inaniter mundant, qui viuendo se nequiter inquinant; cùm idcircò se lacrymis lauent, vt mundi ad sordes redeant.* Et paulò post: *Sus in volutabro luti cùm lauatur, sordidior redditur: & qui admissum plangit, nec tamen deserit, pœnè grauiori culpæ se subiicit, qui & ipsam, quam flendo potuit impetrare veniam, contemnit, & quasi in lutosa aqua semetipsum voluit: quia dum fletibus suis*

Moral. obiter de peccato pœnitendum.

vita

vitæ mundiciã ſubtrahit, ante Dei oculos ſordidum ipſum etiam lacrymas facit. Quocirca lãguido à ſe ſanato hoc monitum dat Chriſtus Ioan. 5. 14. *Ecce ſanus factus es: noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* De quo S. Cyprianus lib. de diſciplina & habitu virg. *Soſpitauerit*, inquit, *Domini verba ſunt & docentis, coarguentis pariter & monentis: Ecce*, inquit, *ſanus factus es*, &c. *dat vitæ ad morem, dat innocentiæ legem, poſtquam contulit ſanitatẽ, nec habenti liberis & ſoluto vagari poſtmodum patitur: ſed ipſis potiùs, quibus ſanus fuerat, mancipato, grauiùs comminatur: quòd ſit ſcilicet, minor culpa delinquiſſe antè, cùm nondum noſſes diſciplinam Dei, nulla ſit venia vltrà delinquere, poſtquam Deum noſſe cæpiſti.* Simile appoſitum affert S. Fulgentius de Fide ad Petrum c. 3. *Nullus*, inquit, *hominum debet ſub ſpe miſericordiæ Dei in ſuis diutiùs remanere peccatis, cùm etiam in ipſo corpore nemo velit ſub ſpe futuræ ſalutis diutiùs ægrotare: tales enim qui ab iniquitatibus ſuis recedere negligunt, & ſibi de ea indulgentiam repromittunt, nonnumquam ita præoccupantur ſuperuento Dei furore, vt nec conuerſionis tempus, nec beneficium remiſſionis inueniant.*

VERS. 2. *Fuge peccatum quaſi colubrum:* QVASI A FACIE COLVBRI FVGE PECCATA: ET (id eſt, *quia*: dat enim cauſam fugæ peccati) SI ACCESSERIS AD ILLA, SVSCIPIENT TE] Legit Interpres δέξεται, id eſt, *ſuſcipient*: ſic quoque legit S. Auguſt. in Speculo: iam legunt δήξεται, id eſt, *mordebit*: δήκειν enim ſignificat mordere, δέξασθαι ſuſcipere. Sed eodem redit ſenſus: q.d. Peccata ſuſcipient te quaſi colubri & ſerpentes ſuis ſpiris, vt te mordeant, ſuumque virus tibi, inſtillent, quo ita lædent animam tuam, vt naturaliter ſanari nequeas per te, ſed vt ſaneris opus habeas gratia Dei ſupernaturali. Tigurina, *tanquam à conſpectu ſerpentis fuge peccatum*; alij, *tanquam ſerpentem fuge peccatum*: *nam ſi acceſſeris, mordebit te.* Eleganter S. Paulinus natali 10. S. Felicis.

Vt faciem colubri Salomon peccata timeri
Horreriq; monet, dicens armata leonis
Dentibus: & verè, quoniam velut ore ferino
Sæua vorant animam, quam viceris ægra voluptas.

Alludit ad ſerpentem, per quem diabolus Euam ad peccatum pertraxit. Peccatum ergo eſt quaſi ſerpens & baſiliſcus, qui ſolo viſu quos aſpicit necat: imò ſerpente ipſoque diabolo eſt nocentius, adeoque peccatum ex angelo pulcherrimo & felicißimo fecit terrerrimum & miſerrimum diabolum. Vnde Rabanus: *A facie colubri* exponit *à facie diaboli. Coluber enim ille antiquus*, inquit, *qui ſemper colit vmbras peccatorum, & regnat in filiis tenebrarum, interitum noſtrum ſine ceſſatione deſiderat, ideoq; nobis ſuggerit opera facinoroſa.* Syrus, *fili mi, multùm ſuaſi fugiens à peccato: ſi appropinquaſ ad illud, mordebit te.* Per *morſum* hunc intellige omnem noxam, quam animæ infert peccatum, ac præſertim remorſum conſcientiæ, iuxta illud Dei ad Cain, Geneſ. 4. 7. *Sin autem malè, (egeris,) ſtatim in foribus peccatũ aderit?* Hebr. *accubabit: Videlicet more ſerpentis & tanis moroſi*, inquit noſter Delrio adagio 9. *qui nec egredi, nec ingredi hominem tranquillè ſinat, ſed importuno latratu ſemper inquietet, hoc ſenſu perpetuò tibi tuum peccatum ante pedes, ante oculos obuerſabitur & aduerſabitur: vt te Deus ad tempus ſinat impunitum; ipſe peccati morſus, angues furiæ acriter vrgebunt, agitabũt, perſequentur, quocunq; pergis, peccatum te comitabitur, conſcientiæ tuæ ſe oggeret & ingeret, irrequietum malum te conquieſcere animo non permittet.*

Huc facit prouerbium Hebraicum: *Cogitationes Carmel. in Eccleſiaſt.*

A *peccati* (de peccato admiſſo) *grauiores ſunt quam peccatum*: quia cogitationes remordentes conſcientiam ob peccatum perpetratum grauiùs eam affligunt & cruciant, quàm ipſum peccatum.

Porrò S. Chryſoſt. hom. 8. in epiſt. ad Rom. notat τὸ *ſi acceſſeris. Non enim*, inquit, *peccatum ad nos accedit, verùm nos ad illud tranſfugimus.* Additq; diabolum inter nos habitare *quaſi latronem quendam & tyrannum, qui nihil quem apprehenderit inermem ac ſolitarium, in ſuas ſpeluncas deſcendentem, accedere ſanè non ſuſtinet.* Subdit eum ſimilem eſſe ſerpenti. Primò, quia deorſum ad terram & terrena nos trahere ſatagit. Secundò, quia ſicut ſerpens in ſpinis, ſic dæmon in diuitiis latitat & ſe occultat: qui, ſi ſpinas incideris, illico aufugiet. Tertiò, ſicut ſerpens incantatur carmine, ſic diabolus exorcizatur & fugatur per inuocationem nominis Chriſti, &
B crucis potentiam. Rurſum notant nonnulli τὸ *à facie colubri*. Qui enim ſapiens eſt, non tantùm ſerpentem & colubrum fugit, ſed etiam *faciem colubri*, id eſt occaſionem peccati & omnem eius ingreſſum perhorreſcit: qui enim ad occaſionem & illecebram peccati accedit, ab ea ſuſcipitur, implicatur & dementatur.

VERS. 3. *& quaſi leonem,* DENTES LEONIS, DENTES EIVS, INTERFICIENTES ANIMAS HOMINVM] Tigur. *dentes leonini ſunt dentes ipſius animis hominum ex tiales*; Syrus *ſicut dentes leonis eſt mendacium* (omne enim peccatum vocatur in Script. & eſt *mendacium*, practicum, quia contrarium veritati, veroque dictamini rationis, legis & virtutis) *& corrumpit animas hominum.* Comparauit peccatum ſerpenti ob virulentiam, & clandeſtinum morſum letiferum: nunc idem comparat leoni, ob ſæuitiam & ferociam, qua
C crudeliter animam laniat & occidit, tum adimendo gratiam, tum adigendo ad gehennam.

VERS. 4. *& quaſi rhomphæam.* QVASI RHOMPHÆA BIS ACVTA OMNIS INIQVITAS, PLAGÆ ILLIVS NON EST SANITAS] Græcè ἴασις, id eſt, ſanatio, vel remedium & curatio. Pro *bis acuta* græcè eſt δίστομος, id eſt, anceps, biceps, vtrimque ſcilicet acutus, ſiue duas habens acies quaſi ora; quibus peccatorem lacerat, mordeat & deuorat. Comparauit peccatum leoni & ſerpenti, nunc comparat rhomphææ, ſiue gladio vtrimque ſcindenti, q.d. Peccatum eſt quaſi gladius acutiſſimus, qui ipſa oſſa diſſecat & diſcindit: ſic enim peccatum intima animæ diſſecat, ipſamque animam necat & occidit. Tigurina, *inſtar antiquis gladii neſas omne eſt, in plaga illius nulla eſt ſanitas*, vel *contra plagam illius nullum eſt remedium*; Syrus, *gladius anceps in meretricis, & plagæ illius non eſt ſanatio.*
D Meretricium enim crebrum eſt & commune peccatum, adeoque omne peccatum myſtica eſt fornicatio, quia per illud anima deſponſata Deo, eo ſpreto, fornicatur cum creaturis.

Peccatum nocet toti homini. Moral. diſce hic quanta ſit noxa peccati. Ipſum enim magis nocet animæ quàm baſiliſcus, quàm leo, quàm gladius anceps: quia quaſi ex duabus partibus ſcindens animam ſimul & corpus perforat, occidit, & ad gehennã tranſmittit; ita Rabanus. Vide Bellarm. de gemitu columbæ ſub initium libr. 2. vbi piè & eruditè oſtendit peccatum ſummum eſſe malum, ſummeque iniurium & noxium tum Deo, tum homini, tum creaturis ceteris, tum ipſi etiam inferno & damnatis; quia videlicet eorum pœnam adauget: vnus enim damnatus affligit & cruciat alium, ideoque diues Epulo rogabat Abraham vt mitteret Lazarum ad fra-

tres suos, ne si & illi damnarentur, per eos augeretur pœna ipsius. Dixit enim petitque hoc non ex charitate eorum, utpote quam non habebat, sed ex amore suiipsius. Sic & S. Anselmus lib. de Similitud. c. 101. *Peccando*, inquit, *non solum iram Dei promeruimus sed etiam totam creaturam aduersum nos excitauimus. Potest ergo nobis iusta consideratione terra dicere: Non debeo vos sustinere, sed potius absorbere: quoniam à creatore meo non timuisti peccando recedere, & inimico eius, diabolo scilicet, adhærere. Potest etiam ipsius dicere & potius: Non meruistis vt vos pascere debeam, imò potius vt confusionem vobis præparem. ab illo enim peccando recessistis, per quem mei alescebar. Sol quoque: Vobis ad salutem debeo lucere, sed ad vindictam Domini mei, qui est lux lucis & fons luminum, penitus cœssare; Sic etiam singulæ quoque creaturæ contra nos possunt surgere irrefragabili ratione.*

Peccatum est quasi deicidium.

Denique peccatum petit iugulum Dei & Christi, adeoq; li cor Dei telo quo iam transfigi posset, non alio quàm peccato transfigeretur. Peccatum ergo, quantum in se est, Deum è medio tollit. Peccatum est christicidium, imò deicidium. Quocirca tanta est vel vnius peccati mortiferi malignitas, tanta in maiestatem illam infinitam iniuria, vt omnibus Sanctorum, angelorum & hominum obsequiis, laudibus, cultibus, precibus, humiliationibus, pœnitentiis, afflictionibus ex æquo, & (vt ita dicam) ad æquilibrium, iustamq; æqualitatem nequeat compensari. Cùm igitur nullum remedium nec in terra, nec in cælo malis nostris medendis, & bonis amissis recuperandis appareret nec vllus angelus, aut vlla mens creata quidquam congrui auxilij posset inuenire; misericordia diuina inauditum, admirabile, ineffabile, incomprehensibile, omnibus sæculis, omnibus angelis & hominibus obstupescendum excogitauit consilium; nimirum vt Filius Dei sapientia genita, per quam facta sunt omnia, naturam nostram tibi copularet, & in ea, ac per eum totum genus humanum repararet.

Audite mortales, audite peccatores S. Augustinum ser. 114. de Tempore: *Agnosce homo*, inquit, *quantum valeas, & quantum debeas, & dum tantam redemptionis tuæ perspicis dignitatem, ipse tibi indicito peccandi pudorem. Ecce pro impio pietas flagellatur, pro stulto sapientia illuditur pro mendace veritas necatur, damnatur iustitia pro iniquo, misericordia affigitur pro crudeli, pro mœsto repletur sinceritas aceto, inebriatur felle dulcedo, addicitur innocentia pro reo, moritur vita pro mortuo. Expauit scelus hominum natura rerum, & quem creatura rebellis non agnouit; eum mundi dominum tremens terra testatur, & cæli regem sol fugiens confitetur.*

VERS. 5. OBIVRGATIO ET INIVRIÆ ANNVLLABVNT SVBSTANTIAM: DOMVS, QVÆ NIMIS (valdè) LOCVPLES EST, ANNVLLABITVR SVPERBIA (per superbiam, in pœnam superbiæ, superbaque discordiæ & iniuriarũ:) SIC SVBSTANTIA SVPERBI ERADICABITVR] A genere descendit ad speciem, putà à peccato ad superbiam, quia hæc peccatorum est regina, imò mater, fons & radix. Pro *obiurgatio*: græcè est καταπληγμὸς. Vnde Rabanus & alij Græcam vocem latinitate donantes, legunt *cataplectatio*. καταπληγμὸς autem est obiurgatio superba, seuera & acris, horribilis & formidabilis, quæ animos subditorum & seruorum concutit, percellit, sternit & stupefacit, reddiqueque quasi attonitos & apoplecticos. καταπλήσσω enim est, perterreo, iniicio pauorem, percello: inde κατάπληξις vocatur timore perculsus, stolidus, stupefactus, attonitus; & κατάπληξις vocatur pauor, cõfusio, stupor: vt de Lucretius, *Magna*, inquit, *atque immanis καταπλήξις, velut quæ quasi numen attonitos stupentesq; efficiat grauitate sua.* Pro *iniuria* græcè est ὕβρις, id est, superbia violentia, immanior improbitas, contumelia, sæuitia, ferocia, procacitas, petulantia, fastus, insolentia, potentia: ὑβρίζω enim est iniurius sum, iniuriam facio, contumeliosè tracto, insolens sum, insulto, abutor, vim infero, stupro, contamino: inde ὑβριστὴς vocatur iniurius, conuitiator, stuprator, corruptor, flagitiosus, impotens, insolescens ob copias & potentiam, oppressor violentus. Sensus ergo est: q.d. Herus vel dominus, qui superbè obiurgat, iniurias, infert, & tyrannicè tractat suos seruos, subditos, cæterosque qui in sua familia vel dominio degunt; hic attenuabit & ad nihilum rediget suam *substantiam* & opes; quia ob nimiam asperitatem, fastum & iniurias, seruos & ministros faciet fugitiuos, vel fures. Sic Roboam ob superbum & asperum responsum datum decem tribubus Israel, eas à se alienauit, regnumque perdidit, 3. Reg. 12. Id fit iusto Dei iudicio, qui superbiam & superbos iustè opibus, regno & dominio priuat & punit. Græcus hic de more breuis & bimembris sic habet, *Vehemens obiurgatio & contumelia annullabunt substantiam, sic domus superbi annullabitur*; Tigurina, *concertationes & iniuriæ opes dissipant. similiterque domus superbi desolabitur*; alij, *insultatio & contumelia desolant opes; sic & domus superbi ad eremum* vel *desertum redigetur*: hoc enim est Græcum ἐρημωθήσεται. Syrus, *à mane vsque ad vesperam vastat tentacula, & palatia multa subuerit* vel *eradit & euellit.* Græcis adaptanda esse Latina censet Iansenius & Franc. Lucas in Notis hic, ac proinde delendum esse *sic substantia superbi eradicabitur.* Verùm Romani codices & cæteri plerique constanter id legunt, sensumque per hoc faciunt vberiorem & clariorem.

DEPRECATIO PAVPERIS EX ORE VSQVE AD AVRES EIVS PERVENIET, ET IVDICIVM FESTINATO ADVENIET ILLI] *Eius*, scilicet Dei (vt habent nonnulli codices) cuius proprium est deprecationes pauperum audire & exaudire. Dat causam cur substantia superborum & violentorum annulletur, quia, scilicet, subditi & pauperes ab eis oppressi clamant ad Deum, Deus autem eos exaudit: vnde quasi iustus vindex suum in eos iudicium citò profert, oppressores puniendo, oppressos liberando. Nota *vò ex ore vsque ad aures*: q.d. Os pauperum oppressorum quasi vicinum est auribus Dei, ita vt deprecatio ore eorum prolata mox tangat & feriat aures Dei. Oppressio enim pauperum est peccatum clamans in cælum, quod illicò vindictam Dei ciet & extorquet. Vnde Tigurina vertit, *ab ore pauperis* vel *afflicti exaudietur precatio*: q.d. Mox vt oratio ore afflictorum prolata fuerit, audietur à Deo: vnde subdit: *iudiciumq; illius festinatò veniet.* Syrus eleganter, *oratio pauperis tamquam ab ore suo ad aurem suam, & ante iudicem sæculorum ascendit.* q.d. Os pauperis est os Dei, & vicissim auris Dei est auris pauperum. Quàm facilè ergo sermo ex ore pauperis ad aures eiusdem ascendit, tam facilè quoque & citò ab ore eius ascendit ad aures Dei, quia Deus ori eorum vicinus est, imò ori eorum insidet, in eoque formet precationem qua opem suã inuocent, vt inuocatus

VERS. 6.

tus illicò eâ præſtet. Hoc eſt quod ait Pſalt. Pſ. 9. *Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus.* Non enim exſpectat Deus pauperem oppreſſum ad ſe clamantem, vt eum audiat, ſed clamorem eius præuenit, & merum deſiderium audit & exaudit.

VERS. 7. QVI ODIT CORREPTIONEM, VESTIGIVM EST PECCATORIS: ET QVI TIMET DEVM, CONVERTETVR AD COR SVVM] Proſequitur materiam de ſuperbia & peccato, fugaque peccati: magna enim ſuperbia, magnumque peccatum eſt, odio proſequi corripientem ſe de peccato. Hoc enim odium ſignum eſt animum in peccato eſſe obfirmatum & obduratum, vt monitiones & monitores non admittat, ſed quaſi inimicos odiat, reſpuat & execretur. Vnde græcè eſt, *qui odit reprehenſionem, in veſtigio eſt peccatoris* q.d. Inhæret viis & veſtigiis peccati & peccatoris, per eaſque conſtanter & irrenocabiliter incedit & ingreditur. Tigurina, *qui odit caſtigationem, in veſtigio ſceleroſi conſiſtit*; Syrus, *qui odit correptionem, vir iniquus.* Noſter pro *in veſtigio* legit *veſtigium*, alia ſignificatione, ſed eodem ſenſu.

Veſtigium varia ſignifica.

Pro quo Notandum, quòd *veſtigium* propriè ſit pedis impreſſio, id eſt, ſignum & figura quæ in terra à pede relinquitur, iuxta illud Virgil. lib. 3. Georgic.

Et gradiens imâ vertit veſtigia cauda.

Et Plautus in Ciſtellar. *Video veſtigium in pulvere.* Hinc Secundò, *veſtigium* metonymicè, vocatur ipſa ima pars pedis, quę veſtigium terræ imprimit. Sic Cicero 4. Academ. ait; *Aduerſis veſtigiis contra noſtra veſtigia ſtant Antipodes.* Tertio, *veſtigiũ* ſumitur pro reliquiis, monumento, indicio; quia veſtigium eſt indicium, & quaſi reliquię pedis impreſſi ex quo veſtigamus & coniicimus quis, qualis, & quantus fuerit pes & homo qui illud efformauit. Sic Cicero ait Act. 7. in Verrem: *Cuius rei neque index, neque veſtigium aliquod*; & Vigil. 4. Æneid.

Agnoſco veteris veſtigia flammæ.

Sic ergo *veſtigium* vocatur indicium & nota, quæ rei formam & qualitatem oſtendit: & *veſtigare* eſt quærere diligenter, quaſi per veſtigium indagare: quod à veſtigiis, quaſi indiciis dictum.

Græcus ergo cùm ait: *Qui odit correptionem, in veſtigio eſt peccatoris*; ſumit *veſtigium* propriè in primo ſignificato iam aſſignato; Noſter verò cum vertit, *veſtigium eſt peccatoris*, ſumit in tertio ſignificato: q.d. Cùm quis odit correptionem, idipſum *veſtigium*, id eſt, certum indicium & ſignum, *eſt peccatoris*, putà hominis animique planè ſuis cupidinibus & peccatis affixi. *Peccator* enim ſignificat eum qui habet habitum peccandi, vt peccatis aſſuetus, iis conſtanter & pertinaciter adhęreat. Ex aduerſo: *Qui timet Deũ, conuertetur ad cor ſuum*; Tigurina, *at qui reuereatur Dominum, reſipiſcet ex animo*; Syrus. *& qui timet Dominũ, pœnitet ex corde ſuo*: q.d. Peccator correptus odit correptionem: at verò qui timet Deum, & de quopiam delicto corripiatur, ad cor redit, culpã agnoſcit, pœnitet, vitamq; mutat & corrigit. Igitur *veſtigium*, id eſt, argumẽtum abſoluti & conſummati *peccatoris*, eſt odiſſe correptionem: nam qui timet Deum, vt corripitur, ad cor ſuum redit, vt ſe emendet. Ergo ſunt gradus in hac re. Eſt enim amare correptionem, eſt pati, eſt odiſſe. Primum, eſt ſignum prædeſtinationis, vt vltimum reprobationis. Nota phraſim Hebræam. *Conuerti ad cor*, eſt pium eſſe: vt enim peccando, relicto Deo, qui habitabat in corde, egreditur peccator è corde ad temporalia: ita in iuſtitia viuendo, è temporalibus regredimur ad cor, vbi habitat Deus: vt ſimus homines interiores, iuxta S. Paulum, & vt *omnis decor* noſter ſit *ab intus*, iuxta Dauidem Pſ. 44. 14. ita Palacius. Porrò Rabanus per *peccatorem* accipit diabolum: q.d. *Qui non vult ſe corrigere à peccatis, & odit correptionem admonitoris, ipſe indicium præbet in ſe nequitiæ ſui ſeductores, quoniam malignus induranit cor eius, ne videret & obaudiret veritati.*

Odium correptionem odit medicinam.

Nec tantùm veritati, ſed & charitati: nam correptio eſt inſtar ſpeculi, quod nobis oſtendit maculas, quę nos deturpant & infamant, vt eas eluamus. Vnde Clemens Alexandr. lib. 1. Pædagog. c. 9. *Quemadmodum*, inquit, *ſpeculum non eſt malum deformi, eò quod ipſum oſtendat qualis ſit: ita nec is qui reprehendit, ei malè vult qui laborat a vitio: nec enim ei delicta adiungit, ſed ea quæ adſunt peccata, oſtendit.* Rurſum *correptio* eſt pharmacum eluens maculas & ſanans animæ morbos: qui ergo eam odit, ſuam ſanitatem odit. Vnde exclamat S. Bernard. ſerm. 42. in Cantic. *Mira peruerſitas: medicanti iraſcitur, qui non iraſcitur ſagittanti.* Quin & Pſalt. *Conſumetur*, inquit, *nequitia peccatorum, & dirriges iuſtum*, Pſ. 7. v. 10. Vbi D. Chryſoſt. *Inſer*, inquit, *ſupplicium, & ceſſare facies à vitio: quemadmodũ enim putrefactiones cedunt vſturis & ſectionibus: ita & à ſupplicio arcetur improbitas. Qui ſcinditur & vritur, ita ad ſanitatem ingreditur.* Vnde Clemens Alexandr. ibid. c. 8. *Eſt*, inquit, *reprehenſio, veluti quædam chirurgia affectionum animæ; medicamentum autem eſt, probri inſimulatio quæ reſolvit affectiones quæ iam exalluerunt, impudicas; ac libidinoſæ vitæ ſordes expurgat, faſtuſq; ac ſuperbiæ carnes, quæ excreuerunt, exequat. Iam verò admonitio, eſt veluti quædam diæta ægrotantis animæ; quæ ſunt ſumenda, conſulit; & quæ non ſunt, prohibet.* Et paulò pòſt: *Benevolentiæ*, inquit, *non odij, ſignum eſt reprehendere: ambo enim probrum obijciunt & amicus & inimicus, ſed inimicus quidem irridens, amicus verò benevolens.*

Sancti ſæpè redeunt ad cor.

Moraliter, diſce hîc proprium timentis Deum eſſe crebrò introrſum ire, & à rebus externis converti ad cor, vt ibi internum animæ ſuæ ſtatum, ſenſuſque & affectus omnes examinet, corrigat & componat ad legem & voluntarem Dei. Quocirca virum bonum & ſapientem ita pingit Auſonius S. Paulini magiſter Idyllio 16.

Vir bonus & ſapiens (qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum conſultus Apollo)
Iudex ipſe ſui, totum ſe explorat ad vnguem.
Quid proceres, vaniq; ferat quid opinio vulgi,
Securus, mundi inſtar habens, teres atque rotundus:
Externa ne quid labis per lenia fidat,
Cogitat, & iuſſo trutinæ ſe examine penſat,
Ne quid hiet, ne quid promineret, angulus æquis.
Partibus vt coëat, nil vt deliret amuſſis.

Et mox:

Non priùs in dulcem declinat lumina ſomnum,
Omnia quàm longi reputauerit acta diei.
Quę prætergreſſus, quid geſſum in tempore, quid non:
Cur iſti facto deeus abfuit, aut ratio illi:
Cur aliquem fractâ perſenſit mente dolorem, &c.

VERS. 8. NOTVS A LONGE POTENS LINGVA AVDACI: ET SENSATVS SCIT LABI SE AB IPSO] q.d. Qui *potens* eſt *lingua audaci*, id eſt, qui pollet audacia dicendi, hic *longè* lateque *notus* eſt, celebris & famoſus: plebs enim & rude vulgus miratur eius in dicendo audaciam & facundiam; at vir prudens

& *sensatus* deprehendit, scitque ipsum multa falsa & temeraria audacter effutire, teque, si ei credas & adhæreas, *ab ipso labi*, id est, falli & decipi, ac ruere in multa incommoda & pericula, v. g. litium, rixarum, seditionũ, carcerum, vt bonorum & vitæ discrimen incurras: quare ei non credas, ac tibi ab eius consortio caueas. Hæc quoque spectant ad superbos & superbiam: ipsa enim est mater audaciæ, facitque linguam audacem & effrænem.

Græca de more concisa sic habent, *notus à longè potens in lingua: sensatus autem nouit cùm ille labitur*; Tigurina *potens procul & sermone notus est: at qui sapit, caducum* (qui facilè in errorem labatur & cadat) *esse meminit*; Syrus verò de tentato tantùm sic habet, *sapiens è regione* (ex intuitu & aspectu) *oculorum suorum dignoscitur, & scrutatur in momento iniquum*. Hinc disce, audaces & effrænes in loquendo esse insipientes, sapientes verò esse modestos & cautos, ideoque facilè audacium insipientiam & falsitatem deprehendere & arguere.

Aliter Palacius, qui τὸ *fecit labi* accipit pro *nouit elabi*, ideoque sic explicat: q.d. Qui linguam audacem habet, sit tibi non propè, sed à longè notus, & si tibi appropiauerit, si tentatus es, elabere ab illo: cùm enim linguam ardentem habeat, aduret te, nisi elabaris: & cùm linguam venenatam afferat, effundet in te virus suum: cùm linguam peste infectam adducat, pestis contagio te inficiet. Tu ergo cordatè effugies illum, non eum offendendo, ne in te virus euomat; sed causas offerendo idoneas, cur ab eo maturè discedas. Verùm priorem sensum expoleunt Græca, & τὸ *fecit se labi*. sic enim habet Latina versio, non autem *fecit labi*, id est, elabi.

Vers. 9. QVI ÆDIFICAVIT DOMVM SVAM IMPENDIIS ALIENIS, QVASI QVI COLLIGIT LAPIDES SVOS IN HIEME] Ex prima specie peccati, putà superbia, descendit ad secundam ex illa manantem, putà iniustitiam. Solent enim diuites superbi per iniustas angarias, exactiones & oppressiones pauperum augere suas opes & domos: q.d. *Qui ædificauit domum suam*, non suo sumptu, sed alieno, putà iniustè per vim, fraudem, aliámve iniustitiam ab aliis extorto vel rapto hic similis est homini, qui ædificaturus colligit lapides ad fabricandum in hieme; græcè, εἰς χειμῶνα, id est, in hiemem, vel ad hiemem: vt scilicet in hieme ædificet, tempore nimirum importuno. In hieme enim ob frigus calx congelaciatur, aut ob humorem dissoluitur; quo fit, vt lateres & lapides inter se non satis firmiter conglutinet: qua de causa hiemalia ædificia rimas agunt, & facilè corruunt, nec diu durant. Simili enim modo facultates alienæ numquam inter se cohærent, & in vnam rem coëunt, sed solutæ & dissectæ ruunt. Quare qui ex alieno vel rapto ædificat domum, illà diu non fruetur; sed vel ipse citò morietur, vel domus corruet, aut ad aliũ transferetur, vlciscente sic Numine eius iniustitiã vt in domo quam fabricando peccauit, in eadem & puniatur, hæc enim est cõgrua talionis pœna. Complut. pro εἰς χειμῶνα, habent εἰς χῶμα, τοῦ εἶναι αὐτῷ, id est, *in tumulũ sepulturæ suæ*: q.d. Qui ex alieno ædificauit domum, non tã domum quàm tumulum & sepulcrum sibi ædificauit: quia in illa breui morietur & sepelietur. Sic & Tigur. *qui aere aliene domũ suam ædificat; congerenti lapides in tumulum sepulturæ suæ similis est*; & Syrus, *qui ædificat domum suam facultatibus sociorum, congregat lapides tumulo suo*; vt facultates hæ quasi lapides in tumulum coaceruati, mole sua ipsum opprimant & sepeliant; quia, scilicet, domino suo inmeritus iunt causa, & celeriorem mortem ipsi conciliant.

Alludit, imò citat illud Ierem. 22. 13. de Ioakim rege impio, *Væ, qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicũ suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei*. Vnde pœnam sepulchri iam dicti ipsi intentat v. 19. dicens *Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalẽ*. Ieremiam secutus Habacuc c. 2. v. 7. *Væ*, inquit, *qui congregat auaritiam malam domui suæ, &c. Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate*. Vide vtrobique dicta.

Aliter Palacius: Tempore hiemali, inquit, non sunt lapides colligendi, sed ligna contra frigus. Si igitur in hieme colligas lapides, stultus eris; qui non ligna quibus caleficas, sed lapides sine vtilitate collegisti: ita si ære alieno domum ædificas in qua habites, stultus eris: non enim in ea habitabis, sed potiùs à creditoribus inde expellêris. Verum priorem sensum expoleunt Græca.

Mysticè idem Palacius: Cùm Domino dicente temporalia nostra planè non sint, sed aliena, (*si in alieno*, inquit Dominus Lucæ 16. *fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?*) qui ex temporalibus domum suæ conuersationis ædificat in terris, planè stultus est. Cùm enim habitare hîc voluerit, inde pelletur.

Vers. 10. STVPPA COLLECTA SYNAGOGA PECCANTIVM, ET CONSVMMATIO ILLORVM FLAMMA IGNIS] Complut. addunt *in perditionem*. Culpæ assignat pœnam: q.d. Putant potentes & superbi se esse inuperabiles, inuictos & quasi omnipotentes; at reuerà omnis eorum *synagoga*, id est, cœtus & multitudo, fragilis est, instar, stuppæ collectæ. Sicut enim stuppa ilicò ab igne vicino corripitur conflagratque, & quo maior est stuppa, eo facilius magisque ignis inflammatur: ita pariter ignis vindictæ diuinæ facillimè corripiet & consumet omnes peccantes, eoque faciliùs & ardentius, quo maior fuerit eorum synagoga & multitudo. Hîc enim non est aliud quàm *stuppa collecta*, id est, tomentũ & pabulum iræ & indignationis diuinæ, æquè ac ignis conflagrationis orbis in fine mundi, ac iudicij diuini & gehẽnę, iuxta illud Malach. 4. *Et erunt omnes superbi, & omnes operantes iniquitatẽ stipula, & inflammabit eos dies veniens*. Vnde in Græco est elegãs paronomasia inter συναγμένον, id est, collecta, in vnum coacta; & συναγωγὴ, id est, synagoga, cœtus, congregatio: q.d. Impiorum synagoga, non est aliud nisi stuppa coacta ad ignem, nisi synagoga id est congregatio, ignis.

Nota. *Consummatio* Primò, idem est quod *consumptio*: q.d. *Consumptio* illorũ erit *flamma ignis*, hoc est flamma ignis consumet eos. Secundò, *consummatio*, id est finis, *illorum* erit *flamma ignis*: hoc innuit Græcum συντέλεια: nã τέλος est finis. Porrò, ignis hic consumens impios est quintuplex. Primò, ignis indignationis Dei; Secundò, vindictæ, qua Deus impios igne, id est, peste, fame, gladio (*ignis* enim significat omnẽ acrem vindictam, omneque eius instrumentum) perdit in hac vita. Tertio, ignis conflagrationis mundi: hic enim superbos cum eorum domibus & opibus comburet. Quartò, ignis acerrimi iudicij diuini, quo Christus scrutabitur, dãnabit & percellet improbos in vltimo die mundi, de quo ait Daniel 7. 10.

Ignis impiorum quintuplex.

Flu-

Flumina igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Quintò, erit ignis gehennæ, de quo v. sequ. Vnde Complut. addunt, *in perditionem*; & Tigurin. *stuppa collecta cœtus est nefariorum, flammaq; ignis exitialis eorum exitus.* Ex quo infert Palacius, impios in gehenna nõ esse solutos, vt liberè vagentur, sed esse colligatos in fascem, vt ait Isaias c. 24. 22. Hoc enim significat *stuppa collecta*, scilicet eos collectos, vinctos iacere, & velut stuppam constipatam cõburi, iuxta parabolam zizaniorum, de quibus ait Christus: *Alligate ea in fasciculos ad comburendum*, Matth. 13. 30. Denique hæc erit impiorum *consummatio*, id est, finis, sed sine fine. Eorum enim finis erit perpetuum incendiũ, & perennis flamma ignis, quæ ex eorum corporibus velut titionibus sursum ateender, ait Palacius.

Impij colligati in gehenna.

Moral. discãt hic peccatores, euanidas esse suas vires, opes, coniurationes, fœdera, quibus fidem vel iustitiam opprimere satagunt, adeoq; ea non esse aliud quàm stuppã collectam ad ingens incendium. Ex aduerso iusti & pij qui ab eis vexãtur vel opprimuntur, nil eos formident, certique sint eos breui, vt stuppam, igne vindictæ diuinæ conflagrandos. Vnde Rabanus, *Comparat*, inquit, *in fragili peccatorum synagogam, vt ostendat eius vilitatem & velocissimum interitum: quia sicut stuppa collecta igne adhibito facilè conflagrat, ita peccatorum cœtus in futura vindicta sine mora disperiet.*

B

VERS. 11. VIA PECCANTIVM COMPLANATA LAPIDIBVS, ET IN FINE ILLORVM INFERI, ET TENEBRÆ ET POENÆ] Græcè, *in fine illorum fouea inferni*: q.d. Via concupiscentiæ per quam incedunt peccatores, initio videtur cõcinna, pulchra, amœna & iucunda, perinde ac si lapidibus planis esset strata & complanata; at postmodùm apparet aspera, tristis & horridatnam finis eius deducit & definit in infernum, vbi sunt tenebræ densissimæ & pœnæ atrocissimæ. Sicut ex aduerso via virtutis, per quã incedunt iusti, initio est aspera & stricta; sed progredientibus in ea paulatim fit laxior, facilior & amœnior, ac tandem eos deducit ad beatitudinẽ & gloriam æternam. Alludit ad Prou. 14. *Est via quæ videtur homini recta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.* Hoc est quod ait Christus Matth. 7. *Spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam: quàm angusta porta, & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam!* Idem repræsentabat Pythagoras per suum Ypsilon, de quo exstat elegans epigramma Virgilij:

C

Symbolum Pythagoræ de via virtutis & vitij.

D

Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni,
Humanæ vitæ speciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilemq; aditum primùm spectantibus offert:
Sed requiem præbet fessis in vertice summo.
Molle ostentat iter via lata, sed vltima mersa
Præcipitat captos, volutq; per ardua saxa.

Syrus hunc versum & præced. hoc vno exprimit, *Sicut ascensus arenæ pedibus viri senis* (alia lectio habet *duri, asperi*) *ita robur iniquorum iuxta ignem, & semita impij offendiculũ est illi: quia finis eius fouea profunda est*: q.d. Sicut ascẽsus arenæ initio mollis & facilis est, sed quo altiùs per eam ascendit senex, eo fit ei difficilior, quia arena in cumulum assurgens ascendenti fit profundior, ita vt tandem nõ tantùm pedẽ, sed & reliquum corpus sorbeat, & in voraginem sius abyssum arenæ demergat: & planè via impiorũ initio facilis, sensim fit difficilior, ac tandem in abyssum ignis æterni eos demergit: quare semita impij sit ei offendiculum, quia finis eius est fouea inferni.

QVI CVSTODIT IVSTITIAM, CONTINEBIT SENSVM EIVS. CONSVMMATIO TIMORIS DEI, SAPIENTIA ET SENSVS] Complut. *sapientiæ assumptio. Iustitiam* vocat obseruationem legis, hæc enim facit hominem iustum: *sensum* vocat mentem & sententiam. Vnde Græca habent, *qui custodit legem tenet ἐννόημα*, id est, *cogitationem, mentem, intellectum, sensum eius*: q.d. Qui obseruat legem, hic assequitur legis intelligentiam, hic percipit ac perspicit legis mentem & sensum, vt videat quid lex iubeat & velit, eiusque finem & causam, æquè ac sapientiam & ordinem, scilicet, quàm id quod Deus lege sua præcipit & sanxit, sit æquum, iustum, sanctum; quàm sapienter ordinatum ad suum finem, quàm iusta de causa sanctum. Lex enim Dei non tam speculando, quàm practicãdo discitur & intelligitur, vti docet S. Bernard. epist. 108. *Quam vtique scientiã*, inquit, *haud facilè nisi qui mundo crucifixus erit, apprehendat. Falleris, fili, falleris si te putas inuenire apud mundi magistros, quà soli Christi discipuli, id est, mundi contemptores, Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet sed vnctio, non littera, sed spiritus: non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad iustitiam, metite spem vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ. Vides, quia non rectè proditur ad lumen scientiæ, nisi iustitiæ germen præcedas ad messem: ex quo formetur granum vitæ, & non palea gloriæ.* VERS. 12. & 13.

Ex quo rectè infert Siracides, *Consummatio timoris Dei sapientia & sensus*: q.d. Perfectio timoris Dei, quæ consistit in perfecta obseruatione legis Dei, parit veram sapientiam & intelligentiam, adeoque ipsa est vera sapientia & intelligentia. Verè enim sapiẽs & intelligens est, non qui alta speculatur, sed qui timet Deum, eiusq; mandata opere exequitur. Vnde Tigurina vertit, *finis religionis Domini est accessio sapientiæ*, id est, ad sapientiã; Syrus, *qui timet Deum, nullius rei indigebit.* Quare sapientis & sapientiæ est timere Deũ, vt nulla re indigeat, sed Deus ei de omnibus abundè prouideat. Rursum *sensus iustitiæ*, inquit Palacius, *est* quædam lux intellectualis à Deo homini pio infusa, qua acutè intimè, affectuosè & amanter diuinam legem intelligit, Deique iustitiam penetrat & amat. Ait ergo Auctor: Qui custodit iustitiam, assequetur illũ sensum eius, quo videri docti & pij non desituuntur. Vnde egregiè infert: Perfectus & consummatus timor Dei socios habet *sapientiam*, id est, diuinam in affectu dilectionem: & *sensum*, id est, diuinam in intellectu lucem. Hanc lucem, hunc sensum, hanc Spiritus sancti doctrinam non accipiet qui non est sapiens in bono. Beatus enim ille est, quem tu erudieris Domine: is non est sapiens in malo, sed sapiens in bono. *Ecclus* 10. 23.

Nota, Pro *continebit sensum eius*, græcè est κρατήσει vel, vt alij legunt, κατακρατεῖται) ἐννοήμα? & αὐτὰ, vbi si per spiritũ lenè legas αὐτὰ, significat *eius*, sin per aspertũ ἅυτὰ, significat *suũ*, itaq; legunt plerique. Vnde Complut. vertunt, *qui custodit legẽ Domini, dominatur cogitationi suæ*; Rom. *continet sensum suum*; Tigurina, *qui seruat legem Domini, cogitationibus suis imperat*; Syrus, *qui custodit legem, subigit* (vel affligit) *appetitum suum.* Lex enim refrænat motus inordinatos appetitus & concupiscentiæ, eosque ordinat & componit. Quare qui legem

Dei

Dei obseruare satagit, appetitus suos domet, legique Dei subiiciat oportet.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quâ opponit mores stulti moribus sapientis.

Vers. 14. Non erudietur, qui non est sapiens in bono.

15. Est autem sapientia, quæ abundat in malo: & non est sensus vbi est amaritudo.

16. Scientia sapientis tamquam inundatio abundabit, & consilium illius sicut fons vitæ permanet.

17. Cor fatui quasi vas confractum, & omnem sapientiam non tenebit.

18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius, laudabit, & adjiciet: audiuit luxuriosus, & displicebit illi, & projiciet illud post dorsum suum

19. Narratio fatui quasi sarcina in via: nam in labiis sensati inuenietur gratia.

20. Os prudentis quæritur in ecclesia, & verba illius cogitabunt in cordibus suis.

21. Tamquam domus exterminata, sic fatuo sapientia: & scientia insensati inenarrabilia verba.

22. Compedes in pedibus, stulto doctrina, & quasi vincula manuum super manum dextram.

VERS. 14. & 15. NON ERVDIETVR QVI NON EST SAPIENS IN BONO. EST AVTEM SAPIENTIA (ita Rom. & græca: perperam ergo aliqui contrariè legunt, *insipientia*) QVÆ ABVNDAT IN MALO: ET NON EST SENSVS VBI EST AMARITVDO] Græcus de more breuis & bimembris sic habet, *non erudietur qui nõ est astutus: est enim astutia multiplicans acerbitatem*, putà malitiam; Tigurina, *qui non est callidus non patietur erudiri se: est autem cùm & calliditas amaritudinem multiplicat.* Distinguit duplicem πανουργίαν, id est, astutiam, calliditatem & sapientiam. Vnam in bono quæ vera est, alterâ in malo quæ adumbrata, ficta & falsa est: q.d. Astutia & sapientia vera cõsistit in obseruatione legis Dei, vti dixi v. præced. Quocirca ea *nõ erudietur*, nec eius est capax *qui nõ est* πανοῦργος, id est, astutus & *sapiens in bono*, qui scilicet nõ sapit, non amat, non operatur bonum. *Est* enim quædam πανουργία, id est, astutia & *sapiẽtia, quę abũdat in malo*, vt scilicet mala multa astutè moliatur & perpetret, iuxta illud Ierem. 4. *Sapiẽtes sunt vt faciant mala, bene autẽ agere nescierunt.* Hæc non est vera sapientia, nec verus sensus, veraque prudentia; & id est quia, *non est* verus *sensus*, id est, vera sapientia, intelligentia & prudentia, *vbi est amaritudo*; græcè, πικρία, id est, malitia, quæ amaricat animum, eumq; facit acerbum tum sibi, tum Deo, tum proximis. Idque Primò, quia *amaritudo*, id est ira & rancor, offuscat iudicium, illudque facit amarum, indignans & rancidũ. Secundò, quia Deus sua luce cælesti, sensuq; diuino non donat,

Sapientia vera & falsa qua.

Amaritudo tollit sapientiam duabus de causis.

A nec dignatur eos, in quibus est hæc amaritudo. Vnde S. Iacobus c. 3. 14. *Si zelum*, inquit, *amarum habetis, & contentiones sint in cordibus vestris, non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.*

Porrò πικρία, id est, *amaritudo*, est animi ęgritudo & morositas. Vnde Cicero ad Atticũ. *Amaritudinem mi senectus facit, stomachor omnia:* sed maximè, πικρία est acerbitas animi vltionem expetentis. Vnde πικροὶ, dicuntur amari & amarulenti, teste Gellio, qui exasperantur odio tendente ad vindictam, qui scilicet iram odiumque non deponunt, nec condonant, sed diu seruant. Sic Theocritus Pana vocat πικρὸν, id est, amarum: caulamque addit, *Quia illi huius acris semper naribus insidet.* Quocirca S. Paulus Ephes. 4. 31. monet dicens: *Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.* Et Hebr. 12. 15. *Ne qua radix amaritudinis*, inquit, *sursũ germinãs impediat.* Alludit ad Deut. 29. 18. *Ne forte, &c. sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem:* Vbi ostendi omnem malitiam, omneque peccatum vocari *fel & amaritudinem*, caulamque assignaui.

B

SCIENTIA SAPIENTIS TAMQVAM INVNDATIO Vers. 16. græcè, κατακλυσμὸς, id est eluuio, diluuiũ) ABVNDABIT, ET CONSILIVM ILLIVS SICVT FONS (Complut. addunt, *purus*) VITÆ PERMANET] q.d. Sicut crescente lunâ crescit mare, adeò vt lunâ plena exundet, camposque vicinos irriget & fœcundet: sic crescente Dei illuminatione & gratiâ crescit *scientia sapientis*, adeò vt in alios exundet, eisque se communicans, illos pariter efficiat scientes & sapientes. Quo fit, vt *consilium* & doctrina sapientis sic quasi *fons* vitæ, qui iugiter manat aquas vitales

Sapiens est quasi fons sapientiæ.

C sapientiæ, quibus alios assiduè riget, vt viuant vitam gratiæ in terra, victuri vitam gloriæ in cælo.

Nota. Sapientiam nunc vocat *scientiam*, nunc *consilium*, nunc *eruditionem*, nunc *intellectum*, nunc *disciplinã*. Causam dedi in Proœmio. Vnde Tigurina vertit, *scientia sapientis exuberabit tamquam inundatio vitæ, ac veluti fons vitæ purus eiusdem consilium*; Syrus, *mens sapientis sicut fons aquarũ abundabit, & cogitatio eius sicut aquæ viuæ.* Alludit ad Prou. 16. 22. *Fons vitæ eruditio possidentis.* Et c. 18. 4. *Aqua profunda verba ex ore viri, & torrens redundans fons sapientiæ.* Ad quę loca alludens Christus: *Qui biberit*, inquit, *ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam*, Ioan. 4. 14 & c. 7. 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Hoc autem dixit de

D *Spiritu, quem acceperi erant credentes in eum.*

Moral. disce hic, doctorem semper debere manare sanã sanctamque doctrinam, siue pauci sint auditores, siue multi: siue pauperes, siue diuites: siue beneuoli, siue maleuoli: sic enim fons omnibus & singulis perennes fundit aquas. Ita fecit Christus vnam Samaritanam docens, Ioan. 4. ac pauperes piscatores in Apostolos efformãs. Christum secutus Paulus ait Rom. 1. 14. *Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.* Vbi S. Chrysost. *Sicut enim*, ait, *stellæ, sol nõ vni tantùm genti: sic D. Paulus, sic omnes qui Deo militant, non vni, sed omnibus per doctrinarum exempla lucere debent; nec si desint qui illis vtantur, desistere debent. Aquarum enim*, vt inquit hom. 1. de Lazaro & diuite, *venæ, etiam si nullus veniat aquatum, manent tamen; & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Plura de hoc fonte dicam Prou. 16. 22.

Con-

COR FATVI QVASI VAS CONTRACTVM, ET OMNEM SAPIENTIAM NON TENEBIT] Opponit ſtultũ ſapienti: q.d. Mens ſapientis eſt quaſi fons vitæ, iugiter emanans aquas doctrinæ ſalutaris, & vivificæ; at mens ſtulti eſt quaſi lagena confracta & idcircò nullam ſapientiam quam legit vel audit, retinebit, ſed illa ex ea effluet, ſicut effluit aqua ex lagena fracta vel pertuſa. Nota, *non omnẽ*; Hebræis idem eſt quod *nullam*. Pro *cor* græcè eſt ἔγκατα, id eſt, *interiora*, putà viſcera, inter quę primum & præcipuum eſt cor. Vnde Tigur. *viſcera ſtulti inſtar vaſis confracti ſunt, vt qui nullã in vita ſua ſcientiam contineat*; alij, *inteſtina ſtulti tanquam vas confractum, nullam continent ſcientiam*; Syrus, *cor impij ſicut ciſterna diſrupta, & omnibus diebus vitæ ſuæ ſapientiã non diſcet*. Præclarè S. Antonius in Meliſſa p. 1. ſer. 48. *Sicut*, inquit, *vas fictile ſono & tinnitu, ſic homo ſermone probatur*. Hue facit apophthegma hebræorum in *Pirke anoth*, id eſt, in Sententiis patrum: *Quatuor hominum differentiæ ſunt coram ſapientibus aſtantium. Alij ſunt quaſi ſpongia, quæ humorem vndequaque ſugit & trahit: alij quaſi doliũ pertuſum, quod aquam hauriens vna ex parte, ex alia effluit, & quidquid accepit euacuat: alij quaſi cuppa, quæ cùm vinũ effluere ſinat, faces retinet: nonnulli denique adinſtar cribri ſeplaſtarij vel pigmentarij, quòd & furfur retinet, ſed diſtinctis cellulis; in ſuperiore ſiquidem furfur, in inferiore verò farinam ſeruat.*

Quatuor ſtudioſorum differentiæ.

VERS. 18. VERBVM SAPIENS QVODCVMQVE AVDIERIT SCIVS (græcè ἔμπειρον, id eſt, ſciens, prudens, ſenſatus) LAVDABIT ET AD SE ADJICIET: id eſt, ſibi applicabit, vt illud in area memorię recõdat, & in actus moreſque conferat. Aliter Ianlenius: *Adjiciet*, inquit, id eſt, auctius illud reddet. Sed priorem ſenſum exigit τὸ *ad ſe*, & antitheſis quam ſubdit, dicens: AVDIVIT LVXVRIOSVS (verbum ſapiens) DISPLICEBIT ILLI, ET PROIICIET ILLVD POST DORSVM SVVM] q.d. Sapiens omnem ſapientiam, quam audit vel legit, inſtar ouis ruminat, & in viſcera transfert, vt inde creſcat & pingueſcat: at ſtultus qui ſuas facultates præfert ſapientiæ, qualis inprimis eſt luxurioſus; hic auerſatur eam, ideoque ab oculis abjicit poſt tergum, ne cogatur eam aſpicere, indeque vel mutare vitam, vel aſſiduè corripi, caſtigari & verberari.

Nota. Pro *luxurioſus*, Noſter legit eum multis ἀπαιδεύτων, id eſt, delicians, luxurians, luxui vacãs, ſed Complut. & alij legunt ἀσυνέτῳ, id eſt, inſipiens. Rurſũ pro *ad ſe adjiciet*, græcè eſt, ἐπ' αὐτὸν προσθήσει: vbi Noſter *ſuper*, legit ſpiritu aſpero, vt ſignificet *ſe*; iam legunt ſpiritu leni, ἐπ' αὐτὸν, ideſt, *ipſum*; vnde vertunt, *& ad ipſum adjiciet*; ita Tigur. *ſi peritus*, inquit, *audierit dictum ſapientis, laudabit illud, reddetq; auctius: quòd ſi audierit imperitus, improbabit idem, & poſt tergũ ſuum abjiciet*; & Syrus, *verbum ſapientis audit ſapiens, & laudat illud, & ſuper illud addit: & audit illud ſtultus, & de eo ridet, & proijcit illud ad vnum ex lateribus ſuis*, id eſt in angulum retrudit. Nimirum ſicut lyræ aut citharæ ſimiles, & ſimili modo temperatę & modulatæ, inuicem ſibi reſpondent, adeò vt vnâ pulſatâ alteram per quãdam ſympathiam, & occultam obſequentiam ex aduerſo accinere, & ſimiliter ſonare compertum ſit: ſic etiam ſapiens ſapienti acquieſcit accinitq; eiuſq; dicta, velut ſtuppæ flammam eminus odoratur, haurit & concipit. Idem facit ſtultus ſtulto & vitioſus vitioſo. Vnde illud: Fur furẽ agnoſcit, mœchus mœchum, latro latronem. Tanta eſt vis ſimilitudinis, ſimiliſque in corde affectionis & diſpoſitionis: hæc enim per motus & geſtus ſimiles foris ſe prodit, ex eiſque à ſimili & conſcio agnoſcitur. Quin & ſicut chordæ factæ ex neruis lupinis diſſonant, & quaſi obſtrepunt, chordis quæ factæ ſunt ex neruis ouinis per naturalem antipathiam: ſic ſtultus diſſonat, & obſtrepit dictis ſapientis; & vice verſa.

vt lyra lyræ ſic ſapiens ſapienti conſonat.

NARRATIO FATVI QVASI SARCINA IN VIA: NAM IN LABIIS SENSATI INVENIETVR GRATIA] Tigurina, *lepor*. Dixit, quale quantique differens & diuerſum ſit cor ſtulti à corde ſapientis, nunc idem dicit de ore: os enim ſequitur cor & mentem: qualis enim eſt cogitatio cordis, talis eſt & ſermocinatio oris. Dicit ergo, *narrationem fatui* eſſe *quaſi ſarcinam in via*, quia ſicut hæc onerola eſt & moleſta, grauatque & impedit viatores, ne facilè & expeditè in via progredi queant: ita pariter illa narratio ſtulti moleſta eſt, grauatque auditores, tum, quia importuna eſt; tum, quia multiloqua: tum, quia inſulſa. At verò *in labiis ſenſati inuenitur gratia*: quia, ſicut gratioſa, id eſt, diſcreta, prudens, concinna, ſuauis, vtilis & ſalubris, eſt eorum cogitatio, ita eſt & eorum oratio & narratio: quocirca auditores non grauat, ſed delectat, vt cupiant eam crebrò audire, vt ſequitur. Vnde Syrus vertit, *narrationes impij ſicut ſarcina grauis in via* (quia narrat ſibi ſimilia impia & turpia; aut, ſi pia & ſancta narrat, narrat ea modo ingrato & inſipido) *& omne verbum inſti gratia*. Audi S. Ambroſ. lib. 1. de Interpell. Iob c. 3. *Narratio fatui ſarcina in via. Quid enim aliud eſt peccatum niſi ſarcina? quæ huius ſecum onerat viatorem graui depreſſum faſce delicti? qui ſi nollet oneri ſubiacere, debuit audire dicentem: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos*, Matth. 11. VERS. 19.

OS PRVDENTIS QVÆRITVR IN ECCLESIA, ET VERBA ILLIVS COGITABVNT (Syrus, *ponent*, ſcilicet auditores; Græca Roman. *cogitabit*, ſcilicet Eccleſia) IN CORDIBVS SVIS] *Eccleſia* ſignificat congregationem vel cœtum quemlibet hominum: q.d. In cœtu homines quærunt audire ſapientem & prudentem, vt eius doctrina inſtruantur, caſtigatione corrigantur, conſiliis dirigantur, ideoque verba illius in corde ſuo appendent & ruminabunt. Vnde Tigurina, *os ſapientis in cœtu conſulitur, & quiſque dicta ipſius perpendit animo*. Contrarium facit ſtultus. Vnde ſubdit: VERS. 20.

TANQVAM DOMVS EXTERMINATA SIC FATVO SAPIENTIA: ET SCIENTIA INSENSATI INENARRABILIA VERBA] Græca, *tamquam domus indeſtructa ſic fatuo ſapientia, & cognitio imprudentis inexplicabilia verba*. τὸ *ſic fatuo ſapientia*, duplicem habet ſenſum. Prior eſt, q.d. Sapientia prudentis quæ quaſi grata quæritur & perpenditur in Eccleſia ingrata & contemptibilis eſt fatuo: ipſe enim eam nihili æſtimat, imò odit & auerſatur tamquam inſipientiæ ſuæ contrariam. Sicut qui amat & quærit domum ritè ædificatam, odit domum deſtructam & euerſam, ſuiſque ruinis obrutam & ſepultam. Huic ſenſui fauet Tigurina, *inſtar domus euerſæ eſt ſtulto ſapientia, & ſcientia imperiti ſermones inconſulti ſunt*; & Syrus, *ſicut tarter eſt ſapientia ſtulti: & intellectus inſano ſicut carbones ignis*, quibus ſe & alios comburat. VERS. 21.

Poſterior & germanior eſt, q.d. Sapientia quæ in fatuo eſt, quã ſcilicet à ſapiente audiuit aut legit ab ipſomet fatuo inconditè, ineptè, inordinatè, in

inconnexè,ineoneinnè,confusè,imò contrariè & contradictoriè propoſita,eſt quaſi domus euerſa. Sicut enim fatuus ſua fatuitate domum deſtruit & euertit: ſic idem euertit ſapientiam quam protulit, dum ei immiſcet vel ſubiungit ſententias ſtultas,imò contrarias & contradictorias, quæ ſapientiam ab ipſo prolatam euertant. Sermo enim ſapientis ordinatus, verax, compoſitus, connexus, pulcher,ſimilis eſt fabricæ domus pulchræ,in qua vna pars alteri recto ordine inædificatur,cohæret, compaginatur, vt omnes iunctæ elegantem orationem quaſi domum conſtruant. At ſtultus ſapientiæ, quam ædificare cœpit, admiſcet & quaſi inædificat fatua, inſulta,contraria, quæ ſapientiæ fabricam euertant & deſtruant. Vnde ſubdit: *Et ſcientia inſenſati inenarrabilia verba*: q.d.Inſenſatus & ſtultus ſcientiam ſuam profert & eloquitur incompoſitè,inordinatè,intelligibiliter, vt eius ſcopus & connexio, imò & ſumma ſententiaque, mente comprehendi & voce enarrari nequeat; adeò vt ſi rogaris, Quid dixit ille fatuus? reſponſurus ſis, Neſcio: neque animi eius ſenſa poſſis mente complecti, multò minùs verba enarrare. Vnde nonnulli vertunt,*fatui* in genitiuo,hoc modo. *Quod euerſa domus,id eſt fatui ſapientia,& ſcientia inſipientis, res quæ perſcrutari nequeunt.* Sicut enim in domo euerſa omnia ſunt confuſa, incompoſita,perturbata,euerſa,ſic & ſunt in ſapientia & ſermone ſtulti. Hic verum eſt illud Nazianz. in Carm.ad Nicobulum:*Simia eſt ſimia etiamſi purpura veſtiatur. Aſinus etiam auro onuſtus, propterea rudere non deſinit.*

Apologus galli incantantis cantum.

Parabolam hanc fictiuo galli & vulpis apologo illuſtrat Cyrillus lib.2.Apolog.moral.c.15.cui titulus:*Contra tumentes ex ſcientia Gallus*,inquit,*intelligens diſpoſitionem mutabilitatis cæleſtis, mox de ſua ſcientia tumidus,in arboris ramunculi aſcendit,& recto colle alta voce cantauit. Quem cùm vulpes audiſſet,ad eius cantum quàm citiſſimè accurrit, & ſtans deorſum ipſum ſalutauit & dixit: Frater mi audiui vocē exultationis tuæ,quæſo.cantationis cauſam indica mihi. At ille protinus inquit,Nimirū intelligentia ſuperna diſpoſitionis donatus, eam cùm ſentio ſtatim voce cantabili nulli inuidus pango.Tunc vulpes ſubridens ait: Ergo plenus es ſcientia, quæ eſt diuinorum ſublimiū diſciplina. Quo audito gallus plus intumeſcens cantauit,moxq; vulpes ſaltauit.Cui ille deſuper,Vt quid ſaltaſti? Ipſa reſpondit,Quia tu prius exultaſti.Gaudere namque cum gaudentibus licet. Doloſitatis deinde rete exponens, verbis callidis adinnxit: O galle tu es gloria noſtra,tu es beſtiarū lætitia. Te nunc quæſo porrige,ſi dignaris,vt oſculer mirū intelligentiæ tuæ caput.* Sed vide ſtolidam ſuperbi de ſcientia ſibi blandientis inſcitiam & amentiam. *At ille adulationis doloſæ melica lingua emollitus,ſtatim vitale caput improuidus ori famelico porrexit. Quod auida vulpes ſtringens,deorſum miſerum traxit,& ſubnexit: Galle,galle,vbi eſt ſapientia tua? concepiſti ſuperbiam,& perdidiſti prudentiam, & dediſti pro nihilo vitam tuā.*

Similia.

Cui gallus: *Quid gloriaris in malitia. At ille reſpondit: Non eſt malitia humiliare ſuperbiā,ſed ars vera.* Denique idipſum exemplo ſtellæ & oculi conſtabilit. *Sidus namque quantò ſplendidius, tantò demiſſius eſt; & quantò ſublimius,tantò apparet minus.Paruus oculus rimatur acutius, & in cauda vermiculi lucis claritſimæ fulget decus. Porrò quid ſcimiſti,ſi te ignoraſti? aut ſi nouiſti,quomodo ſuperbiſti, puluis & cinis? Quid plura? Nulla maior dementia eſt, quàm per ſcientiam cùm inflaris,perdere ſapientiam. Quo dicto, ſtatim ſa-*

A *melica ſuum ori ex præda officium dedit.*

Compedes in pedibvs, stvlto (græcè, ἀσυνέτοις,id eſt,*ſtultis*) doctrina et qvasi vincvla manvvm svper manvm dextram] Tigurina,*diſciplina compedes ſunt pedibus ſtultorum, & inſtar manicarum in manu dextra*; alij,*pedicæ in pedibus ſunt amentibus diſciplinæ, & vt manicæ ſuper manus dextras*;Syrus,*ſicut compes eſt doctrina in pedibus ſtulti, & ſicut vinculum in dextera eius.* Dat cauſam cur ſtulti oderint ſapientiā,quia,ſcilicet,ipſa eſt quaſi compes vinciens & ſtringens eorum pedes, ne ad fatua exercenda progrediantur. Eadem eſt quaſi manica ſtringens *manum dextram*, ne quid fatui opererur: q.d. Sapientia, quia ſua diſciplina reſtringit & coërcet diſciplinaros ſtultorum affectus,greſſus & actiones,hinc eis eſt exoſa. Vnde B ipſi vt ſuas cupiditates ſequantur,liberè incedant, agantque quod lubet, vincula hanc ſapientiæ excutiunt dicuntque: *Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum*, Pſ.2.

Vers.23.

TERTIA PARS CAPITIS.

De ſtulti immodeſtia in riſu, viſu, auditu & ſermone.

Verſ. 23. Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam: vir autē ſapiens vix tacitè ridebit.

24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quaſi brachiale in brachio dextro.

25. Pes fatui facilis in domum proximi: & homo peritus contundetur à perſona potentis.

26. Stultus à feneſtra reſpiciet in domum: vir autem eruditus foris ſtabit.

27. Stultitia hominis auſcultare per oſtiū: & prudens grauabitur contumelia.

28. Labia imprudentium ſtulta narrabunt: verba autem prudentium, ſtatera ponderabuntur.

29. In ore fatuorum cor illorum: & in corde ſapientium os illorum.

30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipſe animam ſuam.

31. Sufurro coinquinabit animam ſuam & in omnibus odietur: & qui cum eo manſerit, odioſus erit: tacitus & ſenſatus honorabitur.

Vers.23.

Fatvvs in risv exaltat vocem svam: vir avtem sapiens vix tacite ridebit] Diſtinxit fatuum à ſapiente in cogitatione & ſermone, nunc eumdem diſtinguit in riſu: quòd ſcilicet fatuus ad quamlibet occaſionem,imò nulla de cauſa temerè ſoluatur in riſum,rideatque effusè, latè diducto ore,ac inſulsè ad ea ob quæ potiùs lugere & flere deberet, quodque in riſu *vocem exaltet*, cachinnetur & perſtrepat. Cuius riſus cauſa eſt animi leuitas,mobilitas,laſciuia & ſtoliditas. *Sapiēs verò* rarò & modicè rideat, ne tam rideat quàm ſubrideat,& labia inſtar ridentis diducat: quia ſapiens ſapienti, id eſt, graui, maturo & conſtanti, æquè ac modeſto & verecūdo eſt animo, ſciuq; ſe

Sapiens modicè ridet.

in

in hoc mundo pleno ærumnis & periculis, quaſi in valle lacrymarum verſari, ideoque potiùs lugere quàm ridere debere, iuxtà illud: *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur*, Matth. 5. Vnde Græca habent, *ſtultus in riſu attollet vocem ſuam, vir autem callidus vix placidè ſubridet*; Tigurina, *ſtultus per riſum ſuſtollit cachinnum, at vir ſapiens ſubridet tacitè*; Syrus, *cum quiete rides*; vel potiùs ſubridet: hoc enim ſignificat Græcum ἡσυχῇ μειδιᾶσαι. Alludit ad Eccleſiaſtæ c.7. 5. *Cor ſapientium vbi triſtitia eſt, & cor ſtultorum vbi lætitia*, &c. *quia ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti.*

Ita Chriſtus Dominus ſæpiùs fleuiſſe, nunquã riſiſſe legitur, ut Chriſtianos doceret hîc flendi, in cælo ridendi fore tempus. Ita S. Baſil. Reg. 17. fuſiùs diſput. Idem Ad filium ſpirit. Ita ei præſcribit:

Gnome Patrum. *Noli diſſoluto labijs riſum proferre: amentia namq; eſt cum ſtrepitu ridere; ſed ſubridendo tantummodo mentis lætitiam indica. Nec in modum parvuli velis iocari aſſidue: quia non conuenit eũ qui ad perfectionem nititur, iocari vt parvulus. Eſto in malitia parvulus, & vir perfectus in ſenſu. Nullum enim habet acceſſum cordis compunctio, vbi fuerit immoderatus riſus ac iocus. Vbi verò fuerint lacrymæ, ibi ſpiritalis ignis accenditur, qui ſecreta mentis illuminat, & vitia cuncta exurit. Tunc amicitiæ cæleſti anima flagrans, Chriſti amori copulatur, cùm in terris degens de cæleſtibus ſolliciter meditatur, calcat ſæculi voluptates, nec vlla ſæculi cura eã ſegregat ab amore Chriſti; ſed vt figura quædam inter homines verſari videtur, & tota eius converſatio in cælis eſt. Mors illi præſens, tanquã vita ipſa, eſt dulcis. Cupit diſſolui & eſſe cum Chriſto, quem in carne veniens intra ſuum portauerit templum.* S. Baſilio ſuccinit eius ſymmyſtes S. Greg. Nazianzen. in Tetraſtichis:

Riſum, inquit, *meretur quilibet riſus procax,*
Fletum immoderatum haud leuem riſus parit.
Triſtem eſſe præſtat, quàm ſolutis moribus.
Firmum caduca nulla res tangit virum.

Idem orat. 11. de Gorgonia ſorore ſua ita ſcribit: *Quænam oculos ita frænauit? quænam riſum ita irriſit? adeò vt vel leuiter ſubriſiſſe, minimùm penè ipſi videretur.* Vide S Ephrem tom. 1. tra. 44. cuius hic eſt titulus: *Non eſſe ridendum, ſed lugendum & plorandum.* S. Bernard. tracta. de Natura diuini amoris cap. 3. *Amplectatur*, ait, amans Deum, *cordis puritatem: corporis munditiam: ſilentium, vel verbum ordinatum: oculos ſtabiles, & non ſublimes: aures non prurientes: victum & veſtitum ſobrium, & qui faciat, non impediat, bonis operis dicatam: manus continentes: greſſum mitem, non ridendo cordis prodere lætitiam, ſed leniter ſubridendo gratiam.* Idem in ſermone de S Malachia Archiepiſcopo Hiberniæ, modeſtum eius riſum ita dilaudat: *Riſus aut indicans charitatis, aut prouocans, rarus tamen & ipſe. Equidem interdum edoctus, exuſſus numquam: qui ita nuntiaret cordis lætitiam, vt ori gratiam non minueret, ſed augeret. Tam modeſtus, vt lenitatis non poſſet eſſe ſuſpectus, tantillus tamen, vt vultũ hilarem ab omni triſtitiæ næuo vel nubilo vindicare ſufficeret.* Sic de noſtro R.P. Petro Canilio ſcribit P. Sacchinius li. 3. Vitæ eius, pag. 328. *Riſus ei perrarus, idemq; non niſi humanitatis & charitatis in tempore condimentum. Lingua ſancta, neſcia nugarum, in medijs aulis Religioſa, vbiq; cæleſtia diuinarum laudum mella manans.*

ἀγέλαστοι qui. Sic inter Gentiles ἀγέλαστοι, id eſt, riſus expertes, cognominati ſunt & celebrati, Heraclitus, Anaxagoras, Ariſtoxenus, Phocion, M. Craſſius, Licinus M. Caro, Nerua. Beſlarion Cardin. libr. 4. Apologiæ Platonis ex. 1. ſcribit Platonem adeò fuiſſe modeſtum & grauem, ut raro ſubriſerit, riſerit numquam. Riſus enim nimius ridiculum facit, vel indicat: quare inſipientem decet, non ſapientem, iuxtà illud vulgò tritum:

Per riſum multum poteris cognoſcere ſtultum.

Quocirca Seneca in Prouerb. litter. M. *Morbum* ait, *eſſe ſcias, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, & ad omnium æſtimationem ipſum quoq; os diducere.* Denique Beda in Prouerbijs: *Præceps ad riſum, præceps quoq; fertur ad iram.* Et Dacrianus in Speculo Monach. *Cachinnum*, inquit, *tanquam altum animæ præcipitium fuge, ſciens quia riſus excuſſus indiſciplinatuſq; cloſtra pudoris violat.* Plura de riſu dicam Eccleſiaſt. 2. 2.

Ornamentvm avrevm prvdenti doctrina, et qvasi brachiale in brachio dextro] Vers. 24.

B Eſt antitheſis: nam v. 22. dixit fatuo doctrinam eſſe quaſi compedes pedum, & manicas manuum: hîc ei opponit ſapientem: huic enim doctrina & ſapientia eſt inſtar ornamenti aurei, v.g. inſtar monilis & torquis aurei: quia ſimiliter eum ornat in ſe, magiſque eum ornabit: ſi quaſi doctor eam alijs communicet & doceat: quare eſt ei inſtar armillæ & brachialis quod manus & brachia decorat & exornat. Vnde Tigurina, *veluti ornamentum aureum eſt eruditio ſapienti, & inſtar armillæ brachio dextro*; Syrus, *ſicut monile aureum ſapientia intelligẽti, & ſicut gemma annuli ſuper manu eius dextera.* Sicut ergo annulus aureus & gemma eius ornat dexteram, ſic ſapientia ornat ſapientem. Huius rei ſymbolo Doctores dum creantur, torque aurea & annulo aureo donari & inſigniri ſolent, vti dixi cap. 6. 25.

Pes fatvi facilis in domvm proximi et homo peritvs conpvndetvr a persona potentis] Vers. 25.

C Diſtinxit ſapientem à ſtulto, in corde ore & riſu, nunc diſtinguit in inceſſu: q.d. Fatuus, quia curioſus & imprudens, facilè ingreditur *domum proximi*, ut curioſè & impudenter ſcrutetur & audiat quid in ea agatur: at *homo peritus* Græcâ πολύπειρος, id eſt multa expertus, indeque prudens, qui ſcilicet experiẽtiâ didicit quam ingrata ſit hominibus curioſa perſcrutatio domus propriæ, nimiaq; libertas in eam ingrediendi; hîc *confundetur*, Græcè αἰσχυνθήσεται, id eſt, erubeſcet, verecundabitur, reuerebitur *perſonam*; &, vt Græcè eſt; vultum hominis *potentis*: q.d. Sapiens eſt verecundus & reuerens, adeò vt & vultum potentis fixiùs inſpicere erubeſcat: at fatuus eſt inuerecundus & irreuerens adeò ut non ſolùm vultum potentium intueri ſiſted & domum eorum ſine cauſa nec vocatus, ingredi

D inſpicere & perſcrutari audeat. Vnde S. Ambr. Virgin. ſic legit, *pes fatui facilis in domũ proximi: qui autem ſapiens eſt, verecundatur*; Tigurina, *pes ſtulti in domũ alterius proclinis eſt; at peritus homo reformidat vel inſpectionem*; alij, *pes ſtulti feſtinus eſt ad domum, homo autem expertus erubeſcit ad aſpectum*; Syrus, *pedes ſtulti ingrediuntur citò intra domum, & vir ſapiens inclinat faciem ſuam*, quaſi erubeſcens curioſè eã inſpicere, ideoq; oculos deprimens, ne videat quæ in domo ſunt vel fiunt: q.d. Prudens verecundè, nec niſi inuitatus vel coactus, ingreditur domum potentis: eius enim faciem erubeſcit. Hoc vitio notatus fuit Crates Thebanus, qui ideircò vulgò dictus eſt θυρεωρύχος, id eſt, oſtiorum apertor, quòd in omnes domos irrumperet &, ſi quid diſplicuiſſet, reprehenderet Cynica libertate, teſte Laërt. l. 6. c. 5

Fatuus eſt curioſus & impudens.

Quocirca Socrates, vt suos auditores à curiositate terum alienarum auocaret, crebrò vsurpabat illud Homeri:

Ædibus in nostris quæ prana aut recta gerantur.

VERS. 26. STVLTVS A FENESTRA RESPICIET IN DOMVM: VIR AVTEM ERVDITVS FORIS STABIT] Secundus est hic gestus stulti: q.d. Fatuus, si nequeat ingredi domum alterius, quia fores sunt occlusæ, aut obsidentur ab alijs, similive de causa, tunc per rimas ostij aut fenestræ, rusticè & curiosè quasi stultus prospiciet in domum, præsertim si quem ex domo conuenire vel alloqui desideret: at *vir* bene institutus & moratus, *foris stabit* pulsans ostium, ut euocet eum quem conuentum cupit; vel, si Prælatus aut vir primarius sit, exspectabit donec ab eo euocetur, aut donec is domo egrediatur, itaque ei occurrat seseq; insinuet. Vnde Græca habent, *insipiens per ianuam introspicit in domum: vir autem bene* B *institutus foris stat*; Tigurina, *insipiens ab ianua domum introspicit, at vir eruditus foris consistit*; Syrus, *stultus ex ianua introspicit in domum: & honor viri est vt stet foris & loquatur* Ita Xenocrates (ait Laërt. l. 4. c. 2.) nihil referre dicebat, vtrùm pedes an oculos inferas in alienas ædes, imò ab oculis magis metuunt incolæ, quàm à pedibus.

Præclarè Hugo Victor. de Institut. nouit. cap. 12. *Gestus hominis*, inquit, *in omni actu debet esse gratiosus sine mollitie, quietus sine dissolutione, grauis sine tarditate, alacer sine inquietudine, maturus sine præceps & sine turbulentia severus.* Huc facit apophthegma R. Iudæ in *Pirke auoth*, id est in Sententijs patrum: *Procax ac inuerecundi hominis habitatio est infernus; sicut è contrà modesti & verecundi, paradisus. Placuit tibi Domine Deus noster, præcipuam nostram sortem in legis tuæ studio constituere.*

VERS. 27. STVLTITIA HOMINIS AVSCVLTARE PER OSTIVM: ET PRVDENS GRAVABITVR CONTVMELIA] Tertius hic est gestus stulti, qui si nequeat ingredi domum, nec in eam per ianuam vel fenestram introspicere, inuerecundè & imprudenter aures applicat ad ostium, vt audiat quid in domo dicatur, aut geratur: & vir prudens graue sibi reputat hanc inciuilitatem, immodestiam & inuerecundiam committere; quia eam æstimat ingens esse suum, æquè ac domus incolarum probrum, dedecus & contumeliam. *Prudens* ergo *grauatur contumelia*: q.d. Primò, grauem dicit hanc infamiã & contumeliam. Secundò, q.d. Prudens putat sibi à fatuo grauem fieri iniuriam & contumeliam, dum is curiosè & inuerecundè ad ostium suum auscultat, vt secreta audiat. Vnde Syrus vertit, *stultitia est homini auscultare ad ianuam, & sapienti grauis est contumelia eius.* Summa horum omnium est, stultum rerum suarum esse incurium, alienarum verò esse curiosum, ideòq; immodestè & inuerecundè eas scrutari: sapientem verò alienarum rerum esse incurium, suarum verò curiosum, ideoq; sua attentè introspicere & circumlustrare, aliena verò negligere & præterire: quia eorum curam alijs ad quos pertinet relinquit, eam verò arrogare sibi, inciuile, rusticum & ignominiosum ducit.

Pro *stultitia* Græcè est ἀπαιδευσία, id est imperitia, rusticitas, inciuilitas, ineptia, intolentia, insulsitas. Vnde Tigur. vertit, *ad ostium auscultare quemquam, insipientia est: qui sapit, hoc dedecus granatim suscipit*, alij, *insipientia hominis est auscultare ad ianuam: prudens vero graviter fert infamiam.* q. d. Auscultare ducit esse infame.

A LABIA IMPRVDENTIVM STVLTA NARRABVNT: VERBA AVTEM PRVDENTIVM STATERA PONDERABVNTVR] tum statera rationis à prudentibus antequam ea proferant, tum statera auctoritatis ab ijs qui ea audiunt. Hi enim ea quasi præmeditatè, grauiter & sapienter prolata, magni æstimabunt, verbisque & factis ostendent ea apud se magnum auctoritatis momentum & pondus habere, vt ea crebrò ruminent, meditentur, mente expendant, librent & ponderent, eaque in opus conferant, ac iuxtà ea mores suos conformet, viramque instituant. Septuplicem stateram, qua singula verba æquè ac opera libranda sunt, recensebo Prouer. 11. v. 1. Græca habent, *labia loquentium in quæ non sunt sua narrabunt, verba autem prudentium in statera librabuntur*; Tigurina, *labia loquacium narrant absurda: sapientes autem quæ dicunt statera ponderant*; alij, *labia multiloquorum aliena narrant: sermones autem prudentium statera ponderantur*; Syrus, *os impij in corpore* (in corpus) *sui ipsius* (id est, contra seipsum) *loquetur: & cum pondere loquitur sapiens* Græca verò Romæ correcta aliter habent, nimirum hoc modo, *labia aliorum in his grauabuntur; verba autem prudentium statera ponderabuntur.* Huc facit dogma S. Bernardi: *Verba tua prius veniant bis ad limam, quàm semel ad linguam.* Lima verborum est mens, est ratio, est prudentia, est consideratio. Vnde sequitur *in ore fatuorum cor illorum, & in corde sapientium os illorum.* Huc etiam facit prouerbium Arabicum cent. 1. n. 16. *Esto cum palmare alma*, id est, esto cum stulto sapiens, & cum insano polylogo mentis compos & micrologus. VERS. 28.

Præclarè B. Petrus Damiani Epist. 10. ad Petrum Cerebrosum: *Qui dicacitatem*, ait, *eloquentiam putat, rerum similitudine ductus aberrat. Sicut enim vir sapiens dicit: Labia imprudentium stulta narrabunt. verba autem prudentium statera ponderabuntur. Planè* C *sicut equus effrænis per anfractus & inuia, plana vel ardua, quæq; transmittit: sic lingua stultorum recta vel friuola, vt quæ libet supperunt, indifferenter ac leuiter effutit. Prudens autem quæ dicenda sunt ponderat, & tanquam cautus viator solerter attendit, vbi linguæ suæ vestigium figat. Ille quidquid occultum est, per impatientiam fandi producit in medium; iste si dictet vtilitas, sub clausa silentij seruat arcanum. Vnde & idem Sapiens In ore, inquit, fatuorum cor eorum, & in corde sapientum os illorum.*

Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke auoth*, id est, in Capitulis patrum: *Septem dicuntur de stulto, & totidem de sensato ac sapiente: Vir sensatus tacet & obmutescit coram seniore aut sapientiore se: loquentem non interpellat; importunè aliquid effutiens & extra tempus in medio, videlicet, sermonis interferè: vix respondet interrogatus, interrogat autem ipse ad rem appositè, respondet q; etiam aptissimè ad quæsita: quæ primo loco proposita sunt, de ijs agit primùm & ante omnia; posteriùs autem ad ea descendit agitanda quæ posteriore loco sunt oblata discutienda: si quæ autem sint quæ fortè non intellexit, ingenuè admonet, & dicit, Hæc & hæc capere non potui, hæc autem intellexi. Tandem cognitâ perspicuitate veritate, dat manum & vltrò cedit. Contrario prorsus modo de stulto ratiocinandum est.* *Septem discrimina sapientis & stulti in loquendo.*

IN ORE FATVORVM COR ILLORVM: ET IN CORDE SAPIENTIVM OS ILLORVM] q.d. Fatui quidquid habent in corde, id ore effutiunt: nesciunt enim sensa sua celare: hinc videntur *cor* non habere intra viscera reconditum, sed in *ore* repositum, omnibusq; patulum & expositum: ex aduerso sapien- VERS. 29. *Stulti habent cor in ore, sapientes os in corde. Prima.*

pientes ore nihil proferùnt, niſi quod priùs in corde bene expenderunt: quare quæ celanda ſunt celant, nihilque dicunt niſi quod hoc loco, tempore, coram talibus, &c, dicendum eſt: quare videntur os nõ habere in vultu patulum omnibus, ſed recondituṁ *in corde*: quia cor dirigit & moderatur os eorum, vt non tam os quàm cor eorum loqui, ac viciſſim tam os quàm cor eorum ſapere videatur. Vnde Tigurina, *ab ore ſtultorum pendet cor eorum: at in corde ſapientum os eorum ſitum eſt*: quia ſcilicet ſapientes os & verba cordis diſcretione reprimunt, & menſurant. In ſtultis ergo dominatur os, id eſt, garrulitas & proteruia loquendi, adeoque os regit cor ipſorum. In prudentibus verò dominatur cor, illudque regit os eorum, iuxta illud Prouerb. 16. *Cor ſapientis erudiet os eius.* Et illud Pſalcis Pſal. 36. 30. *Os iuſti meditabitur*, id eſt, meditatò vel meditatam proferet, *ſapientiam*, quia ſcilicet, iuſtus os habet in corde: cordis enim eſt meditari, oris verò meditatum eloqui. Vnde Syrus neruosè, *os ſtulti ipſum eſt cor eius, & os ſapientis in corde ſuo.* Sapienter Gellius lib. 1. 15. ſcribit garrulorum orationem in ore naſci, non in pectore. Ex aduerſo Homerus Vlyſſem virum ſapientem ait vocem mittere non ex ore, ſed ex pectore. Hinc & dicitur Pſal. 51. v. 2. *Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua.* Vbi rectè Origenes apud Agellium: *Cor*, ait, *ſtatuarum in ſuperficie ſitum eſt, non in profundo, ad labia exilit.* Sic olim dictum eſt, Græcis ſermonem è labijs & ore, Romanis è mente & corde proficiſci. Huc pertinet illud Themiſtoclis: ὅσον ἔνεστι τῷ λόγῳ, id eſt, *ſermoni ineſt os* & vigor, dictum de oratione non inani & fatua, ſed graui & ſapienti ſolidas habente ſententias. Sic Quintilianus rerum inuentionem appellat *orationis oſſa*, ſumpta ſimilitudine ab animantium corporibus quæ oſſibus ſuſtinentur, colligantur neruis, veſtiuntur carnibus & pelle, cohærent anima, mouentur actu.

Secundo. Secundò, cor ſymbolum eſt ſecreti, os verò reuelationis ſecreti. Cor enim in abſceſſu pectoris latitat, & intra præcordia ſe reducit. Sapientibus ergo *os eſt in corde*, id eſt, in abdito profundóque mentis receſſu, vt ſilere & celare norint, quod alij ore produnt. Fatuis verò *cor eſt in ore*, id eſt, ſecretum in lingua, quia omnibus illud propalant. Ita S. Greg. Nazian. Epiſt. 1. ad Celeuſium ſilentij ſe arguentem, ſcribit apologum hirundinum & cycnorum: hirundines enim habent cor in ore, cycni verò habent os in corde. *Melius eſt*, inquit, *ſilentium cycnorum, quàm garritus hirundinum.* q.d. Meliùs eſt ſilentium ſapientum, quàm loquacitas inſipientium, tandemque alio prouerbio concludit: *Tum cantabunt cycni, cùm graculi tacuerint.* Idem de diuerſis vitæ generibus:

Non ego, inquit, cum gruibus, non anſeribuſq; ſedebo
In ſynodis, quæ ſe Marte furente petunt.

Synodos anſerum & gruum vocat illa concilia, in quibus nil rectè & ordine gerebatur, ſed confuſis pugnantium inter ſe hominum clamoribus omnia perſtrepebant, quales erant Synodi Arrianorum ad euertendum Concilium Nicenum.

Tertiò. Tertiò, Pineda lib. 3. de Rebus Salomon. c. 12. n. 4. *In corde*, inquit, *ſapientum os illorum, & in ore ſtultorum cor illorum*: q. d. Stultorum vana eſt eloquentia, at ſapientum ſolida, vt quæ non ſolùm verbis conſtet, ſed & cordata ſit, & grauibus ſententijs polleat. Quod Salomon Sap. 7. v. 15. ait:

Mihi dedit Deus dicere ex ſententia, id eſt, ex anima & corde ſententiosè, cum ſenſu quodam & quaſi ſapore eorum quæ dicuntur.

Quartò, Rabanus: *In ore ſtultorum*, inquit, *cor illorum eſt, quando hæreticorum & ſchiſmaticorum ſtulta intentio verborum intendit ornatui: in corde autem ſapientum os illorum, quando electorũ ſtudet eloquium, veræ ſapientiæ fideliter exprimere ſenſum.* q.d. Stulti ſolã eloquentiam, prudentes magis ſapientiam aucupantur, eamque verbis oſtentant. Stulti ergo cor in ore, id eſt ſapientiam in loquacitate, collocant; ſapientes verò os in corde, id eſt, eloquentiam in ſapientia reponunt, cenſentque ſe eloquenter dicere, ſi ſapienter dicant. Huc facit illud vulgò tritum: *Stulta eſt egena ſapientiæ eloquentia*: ſapiens verò eſt ſapientia, etiam carens eloquentia. *Quarto.*

Denique cor ſymbolum eſt prudentiæ, magnanimitatis, conſilij: os verò, id eſt garrulitas, imprudentiæ, leuitatis, inſipientiæ. Cor enim eſt animæ receptaculum, voluntatis fons, conſilij & rerum agendarum radix. Vnde Beda in Prouerbijs: *Apud homines cor ex verbis, apud Deum verò verba penſantur ex corde.* Nam vt ait Ariſtot. lib. de Senſu & ſenſibili: *Anima eſt in corde, ſicut aranea in ſua tela*, tum phyſicè, tum ethicè. Phyſicè, quia in corde quaſi arce habitat anima, indeque per ſpiritus vitales vitificat totum corpus. Vnde cor eſt principium vitæ & ſenſus præſertim tactus, quem acutiſſimum habet aranea, iuxta illud: *Lynx viſu ſuo auditu, præcellit aranea tactu.* Quia, vt ait Ariſtot. l. 2. de Anima: *Animal eſt animal propter ſenſum tactus.* Omne enim animal habet tactum; & quidquid habet ſenſum tactus, eſt animal, eſto careat vilu, auditu, a lijſque ſenſibus. Ethicè, quia anima per cor, id eſt mentem & rationem, loquitur, & agit omnia. Stulti ergo cor, id eſt ſapientiam & virtutem, in ore, id eſt in ſua inſipientia, reponunt: ſapientes verò ſuum os, id eſt leuitatem & inſipientiam, in corde abſcundunt & celant. Planè, inquit Palacius, ſtultus homo exterior eſt, ideireò cor habet exterius in lingua: at prudens interior homo eſt, linguam igitur reuocat ad cor. *Quinto.*

DVM MALEDICIT IMPIVS DIABOLVM; MALEDICIT IPSE ANIMAM SVAM] *Maledicit*, id eſt, Primò, execratur, vt vertit Tigurina: q.d. Dum impius execratur diabolum, execratur ſeipſum; quia ipſe ſimilis eſt diabolo: eſt enim impius vt ipſe. Fatuè ergo fatuus execratur diabolum, cùm non deſinat eum imitari, imò eum venerari & colere, dũ eius ſuggeſtionibus obedit, eiuſque inſpirationes præfert inſpirationibus Dei: quocirca ipſe eſt ſeruus & filius diaboli: fatuum autem & indignum eſt vt ſeruus hero, filius patri maledicat. VERS. 30. *Impius eſt quaſi diabolus.*

Vbi Nota, quàm turpe ſit peccatum, quod Angelum pulcherrimũ fecit teterrimum diabolum, & hominem facit ſimilem diabolo, imò diabolum, iuxtà illud Chriſti de Iuda: *Nónne ego vos duodecim elegi & ex vobis vnus diabolus eſt?* Ioan. 6. v. 71. Et c. 8. 44. *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere.* Sic ebrius vel cholericus dum furit, videtur eſſe diabolus incarnatus, inquit S. Chryſoſt. & S. Gregor. Nazianz.

Secundò, q. d. Dum impius malè precatur diabolo, malè precatur ſibi ipſi, quia eamdem pœnam ob eamdem impietatem meretur, quam diabolus. Vnde eamdem ſortem & gehennam recipiet, quàm diabolus, iuxta illud Chriſti in iudicio: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum,*

qui paratus eſt diabolo & Angelis eius, Matt. 25. v. 41.

Tertiò, Palacius: Simpliciſſimus, ait ſenſus erit, ſi *diabolum* ſumas pro aduerſario, vt ſit ſenſus. Si maledicis aduerſario, maledixiſti tibi: quia eum prouocas, vt ſtatim maledictum in te regerat. At ſi *diabolum* propriè ſumas, ita explicatur: Diabolus ex ſe malus non erat: malitia eum malum & diabolum fecit, ac ideò quia malus eſt, malè ei dicimus. Cùm igitur tu etiam malus ſis, malè de malo dicens male de te dicis: imò ſi malè imprecaris illi, quia malus, imprecaris & tibi, vtpotè malo. Vt enim qui iurat in altari, iurat per Deum qui eſt in altari: ita qui malè precatur diabolo, malè precatur malitiæ quæ eſt in eo, & cùm ea malitia ſit in te, malè etiam precaris tibi.

Dicit hoc Siracides, vt explicet quod dixit v. 28. *Labia imprudentiũ ſtulta narrabunt.* Et illud v. 29. *In ore fatuorum cor illorum*: q.d. Imprudentes & fatui, id eſt, impij, aſſiduè habent diabolum in ore, quia eum ſemper habent in corde. Vnde tertio quoque verbo eum nominant, & cùm quid ſiniſtri malive eis accidit, id fatuè imputant diabolo, eiq; maledicunt, dicendo, Diabolus hoc malum mihi intulit, ſit ergo maledictus, eat in malam crucem in gehennam. At ſapientes & pij non diabolum, ſed Deum habent iugiter in ore, quia eum iugiter habent in corde. Vnde in aduerſis æquè ac proſperis dicunt cum S. Iob c. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum.*

Porrò Syrus ſic vertit, *cùm ſtultus maledicit ei qui non peccauit illi, ipſe maledicit ſeipſum*, vel *maledictionem inducit animæ ſuæ. Triſtis eſt anima ſapientis propter ſtultum, quia neſcit quid dicat illi.*

A 2 SVSVRRO COINQVINABIT ANIMAM SVAM, ET IN OMNIBVS ODIETVR: ET QVI CVM EO MANSERIT, (ſic legendum cum Roman. non, *qui permanſerit*; nec *cui manſerit*, id eſt, cui cohabitarit vel adhæſerit, vt vult Ianſenius) ODIOSVS ERIT: TACITVS ET SENSATVS HONORABITVR] Inter ſtulta quæ narrare ſolent ſtulti & impij, vti dixi v. 18. vnum valdè frequens eſt, nimirum ſuſurri, id eſt, occultæ detractiones, quibus abſentis famam eiàm proſcindunt, eumque audienti inuitum reddunt, itaq; amicitiam vtrimque diſſociant. Quod proinde hìc taxat Siracides: q.d. Suſurro & detractor Primò, inquinat animam ſuam, culpa & vitio detractionis. Secundò, in omnibus locis æquè ac actibus odietur. Tertiò, non tantùm, ipſe, ſed & qui ſe illi ſociarit, exoſus erit. At verò tacitus & ſenſatus, qui vitia proximi, quæ vidit vel audiuit, ſilentio premit, honorabitur ob prudens amicumque & iuſtum ſilentium. Græcus de more
B breuis & bimembris clarè ſic habet, *maculat ſuam ipſius animam ſuſurro, & vbicumque commorabitur odio erit*; Tigurina, *obtrectator polluit animam ſuam, & quocumq; commearit, odioſus erit: homo verò tacitus & cordatus, honorem conſequetur.* Paulò aliter Palacius: *Sicut*, inquit, *maledicens diabolo maledixit ſibi, ita ſuſurro detrahens honori aliorum, & culpans alios, cùm eadem frequenter in eo culpa inueniatur, planè ſi ſuſurro eſt, ſe accuſat, & de ſe maledicit. Tum grandem ſibi maculam irrogat: quòd enim vilius probrum, quàm ſuſurro vocari? Is etiam odioſus omnibus eſt, & qui cum eo perſeuerat, vi ſalicet familiaris, ſimiliter odioſus erit. Contrà, quàm honorandus erit qui tacet, nec vitia aliorum vt ſenſatus, tradicit!* hæc Palacius.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DOcet quàm viles, contemptibiles, probroſi, incorrigibiles & inſupportabiles ſint ſtulti & inſenſati, vſque ad v. 24. Inde vſque ad finem recenſet nonnulla quæ violant amicitiam eáque cauenda monet.

PRIMA PARS CAPITIS.

C

Vers. 1. IN lapide luteo lapidatus eſt piger; & omnes loquentur ſuper aſpernationem illius.

2. De ſtercore boum lapidatus eſt piger: & omnis qui tetigerit eum, excutiet manus.

3. Cõfuſio patris eſt de filio indiſciplinato: filia autem in deminoratione fiet.

4. Filia prudens hereditas viro ſuo: nam quæ confundit, in contumeliam ſit genitoris.

5. Patrem & virum confundit audax, & ab impijs non minorabitur: ab vtriſque autem inhonorabitur.

6. Muſica in luctu importuna narratio: flagella & doctrina in omni tempore ſapientia.

7. Qui docet fatuum, quaſi qui conglutinat teſtam.

8. Qui narrat verbum non audienti, quaſi qui excitat dormientem de graui ſomno.

9. Cum dormiente loquitur qui enarrat ſtulto ſapientiam: & in fine narrationis dicit: Quis eſt hic?

10. Supra mortuum plora, defecit enim lux eius; & ſupra fatuum plora, deficit enim ſenſus.

11. Modicum plora ſupra mortuum, quoniam requieuit.

12. Nequiſſimi enim nequiſſima vita ſuper mortem fatui.

13. Luctus mortui ſeptem dies; fatui autem & impij, omnes dies vitæ illorum.

14. Cum ſtulto ne multùm loquaris, & cum inſenſato ne abieris.

15. Serua te ab illo, vt non moleſtiam habeas: & non coinquinaberis peccato illius.

16. De-

16. Deflecte ab illo, & inuenies requiem, & non acediaberis in ſtultitia illius.

17. Super plumbum quid grauabitur? & quod illi aliud nomen quàm fatuus?

18. Arenam, & ſalem, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quam hominem imprudentem, & fatuum, & impium.

19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificij non diſſoluetur: ſic & cor confirmatum in cogitatione conſilij.

20. Cogitatus ſenſati in omni tempore, metu non deprauabitur.

21. Sicut pali in excelſis, & cæmenta ſine impenſa poſita contra faciem venti non permanebunt:

22. Sic & cor timidum in cogitatione ſtulti cõtra impetum timoris nõ reſiſtet.

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, ſic & qui in præceptis Dei permanet ſemper.

VERS. 1. IN LAPIDE LVTEO LAPIDATVS EST PIGER, ET OMNES LOQVENTVR SVPER ASPERNATIONEM ILLIVS. DE STERCORE BOVM LAPIDATVS

VERS. 2. EST PIGER; ET OMNIS, QVI TETIGERIT EVM, EXCVTIET MANVS] *Lapidem luteum* vocat non laterem ex luto plaſmatum, ſed lapidem luto conſpurcatum & ſordentem: hinc enim ſignificat Græcum ἐλιθολουθὴ, *Lapidatus eſt*, id eſt lapidari ſolet: ſic enim Hebræi per vnum tempus ſignificant cetera. Rurſum per metalepſin *Lapide luteo lapidatus eſt*, id eſt, lapidando luto conſpureatus eſt: q. d. Piger adeò vilis, contemptibilis & exoſus eſt, vt eum homines dignum cenſeant qui impetatur lapidibus ſordidis, & ſtercore boum: omnes enim eum quaſi torpidum & ſordidum aſpernantur, vt eum tangere, cum eóque conuerſari nolint; ſed omnes eum refugiant & auerſentur, perinde vt, qui tangit lapidem ſordidum, vel ſtercus, ilicò illud manibus excutit. Stultorum & ſtultitiæ ſpeciem vnam perſequitur, ſcilicet acediam & pigritiam: hæc enim facit hominem non tantùm otioſum, ſibique & alijs inutilem, ſed & noxium multiſque vitijs commaculat: otium enim & pigritia eſt cauſa omnis mali. Noſter legit κατασβλήθη, id eſt, telis vel lapidibus impetitus eſt, aut κατελιθώθη, id eſt, lapidatus eſt, λιθάζω, lapido: q. d. Piger adeò omnibus eſt vilis, vt eum quaſi commune naturæ probrum lapidibus inſectentur, in eumque iaciant lapides luto immerſos, ſordes & ſtercora. Iam legunt συμβλήθη, id eſt, *comparatus eſt*. Vnde Græca ſic habent, *lapidi inquinato* vel *polluto aſſimilatus eſt piger, & omnes ſibilant ad eius inſaniam, ac ſtercori ſimentorum comparatur piger: & omnis qui tollit eum, excutiet manus*; Complut. & Roman. *lapidi conſpurcato comparatus eſt piger, & omnis exultabit in ignominiam eius, Stercori boum & ſterquilinijs comparatus eſt piger: omnis qui tollit illud, excutiet manum*; Tigurina, *lapidi conſpurcato comparandus eſt piger, quem ignominiæ cauſa omnes irrideant: piger conferendus eſt ſtercori ſterquilinij; quod quicunque contigerit, manus ſuas excutiat*; Syrus, *ſicut lapis ſordidus qui proiectus eſt in platea, & vnuſquiſq; A fugit ab odore eius, ita & ſtultus; & vnuſquiſq; recedet ab eo. Dum exit quiſpiam foras in plateam, conuitiatur ipſi, & omnis qui videt eum, complodit manibus ſuis*; Arabicus breuiter rem acu tangit, *inſipiens iam ſibi acquiſiuit contumeliam & malum*. Porrò Iſidor. lib. 10. Origen. *Piger*, inquit, *dicitur quaſi pedibus æger*. Idem de differentijs verborum n. 46. *Inter tardum*, inquit, *pigrum, inertem & ſegnem hoc intereſt, quòd tardus dicitur qui trahit tempus; iners ſine arte, nullius officij capax; piger per omnia ægro ſimilis; ſegnis ſemotus eſt à calore & igne.* *Piger quaſi pedibus æger.*

Appoſitè pigro pœnam aſſignat *ſtercus boum* potiùs, quàm equorum vel aliorum animalium, quia bos vtpotè grauis, lentus eſt & tardus, ſymbolum & figura eſt pigri. Vnde illud:

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Ita Palacius: *Piger*, inquit, *comparatur lapidi conſpurcato, & ſtercori boum. Vt enim qui lapidem ita ſordidum, aut ſtercus boum inopinatè tangit, ſtatim vtrumque è manibus excutit: ita qui miniſtrum habet pigritantem, excutit & repellit à ſe. Ita enim miniſtros pigros ſegnesque vt ſtercus, vt lutatos lapides. Ex hac Græca latera explicatione habemus ſenſum Latine, qui eſt hic: Talis eſt piger, ac ſi eum lapidaſſemus lapidibus luto ſordentibus, aut ſtercoribus boum: ita enim ſordet ille in oculis hominum, ac ſi rebus ſordidis conſpurcatus eſſet, ac ideò omnes loquentur ſuper eius aſpernatione, dicentes quàm ſit ille ſpernendus, imò & excutiendus & repellendus. Si piger cõtemnitur à dominis temporalibus, ſi ab eis excutitur & repellitur, quàm ſpernetur & repelletur à Deo! Nam quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo; &, quia opus Dei facis deſidioſè, maledictus eris. O quantum eſt à Deo maledici & repelli, ſcilicet in ignem æternum!* Apoc. 3. 16. Ierem. 48. 10. Matth. 25. 41. Adde, bouem, etſi lentum, tamen laborioſum eſſe: quare ſignificat, pigrum ſuum lentorem & pigritiam vincere debere labore, ad bouis imitationem. Hinc monetæ, putà didrachmis, olim imprimebatur figura bouis, vt ait Bollux lib. 9. quòd labor pariat nummos & opes, pigritia verò inopiam & famem. Appoſitè ergo in pigri opprobrium & caſtigationem bouis ſtercus aſſumitur, vt boue ſe deteriorem & pigriorem agnoſcat, & à boue ſuam tarditatem labore vincere diſcat. Accedit, quòd ſtercus boum ſeruit ſtercorandis agris, vt iniecto ſemine copioſam ferant ſegetem. Ager hic eſt piger: ſtercoratur ergo ſtercore boum, vt iniecto diligentiæ ſemine copioſos illius proferat fructus.

Anagogicè, S. Gregor. 15. Moral. cap. 3 explicans illud Iob ca. 20. de impio & hypocrita: *Quaſi ſterquilinium in ſimo perdetur: Quia*, inquit, *in morte ſua, cum ad tormẽta ducitur ſtercoribus vitiorum plenus, à malignis ſpiritibus conculcatur. Gaudia etenim vitæ præſentis, quæ iniuſti æſtimant magna bona, iuſti ſtercora deputant. Vnde ſcriptum eſt: De ſtercore boum lapidatus eſt piger. Is ergo qui Deum ſequi noluerit, ab amore æternæ vitæ pigreſcit: & quoties rerum temporalium damno percutitur, ex his nimirum affligitur, quæ iuſti viri velut ſtercora contemnunt. Qui ergo ex terrenarum rerum percuſſione atteritur, quid aliud quàm de boum ſtercore lapidatur? Et rectè hypocrita ſterquilinio ſimilis dicitur: quia dum temporalem gloriam habere appetit, modò per cogitationem apud ſemetipſum tumet, modò eandem gloriam alijs inuidet, eamq; alios veraciter habentes irridet. Quot ergo vitijs plenus eſt, quaſi ſtercoribus in conſpectu æterni iudicis illius pectus fœtet.*

Tropolog. Rabanus per *lapidem luteum* accipit increpationem S. Script. per *ſtercus boum* increpationem Tropol.

tionem prædicatorum : hi enim sunt boues mystici excolentes agrum Ecclesiæ. *In lapide luteo*, inquit, *lapidatur piger, quando peccatori duris Script. sententijs fœditas scelerum suorum exprobratur, omnesq; loquuntur super aspernatione illius, quia omnes boni detestantur & despiciunt sordes operum ipsius. Lapidatur piger de sterc ore boum, quando pigritia malorum in bono opere torpentium, per aptam stultitiæ suæ similitudinem à sanctis prædicatoribus illis improperatur : ita vt omnes qui aliquo modo communicauerint negligentiæ eorum, manus operum à squalore foetitatis illarum excutiant, & ad obseruantiam mandatorum Dei viuli exercitio recurrant.*

Sic ferè & S. Bernard. serm. 2. de SS. Petro & Paulo : *Itaque arguere & increpare*, inquit, *interdum necesse est: nec ignoro stimum esse verbum increpatorium, verbum improperij; & quod si non excusset necessitas, ipsum quoq; minùs deceat proferentem. Sed quid agimus, quod hoc stimo etsi aliquos impinguari, sed alios planè lapidari & indurari videmus? Hinc namq; scriptum est: De stercore boum lapidabitur piger. An nõ impinguatur, qui in repatus benignè accipit, mansuetè respondet, libenter emendare conatur? Hæc planè salubris & fœcunda impinguatio est, vt corripiat me iustus in misericordia, & increpet : oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Et mox: *Quid autem faciamus tibi ô piger, qui ad hanc misericordiam irritaris magis & exasperaris? Nónne bonum stimum sparsi in agro tuo? unde ergo lapides habes? Sed tu inimice homo, (quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam) tu, tuquam, inimice homo, hoc fecisti, qui desidiam tuam non excutere, sed excusare pergens, stimum tibi pernertis in lapides, & unde impinguari debueras, lapidaris.*

Huic apologo similis est apologus bouis & lupi, acutus & argutus, apud Cyrillum lib. 1. Apolog. moral. cap. 14. cuius titulus: *Quietem mentis dilige, & otium fuge. Hora vespertina*, inquit, *bouem iugo oneratum otiosus vagusq; lupus reperiens; quasi compatiens ille, dixit: Quandonam solutus beata libertate vagaberis, & fatigatus grata quiete resocillaberis otiosus? cui ille respondit: Nimirum quando sapientia relinquet naturam. Labores enim quamdiu sustinebit membrorum societas, nunquam me rapiet vagationis captiua libertas, aut otiositas cordis fluctuans tempestatibus. Nam vagatio quædam mentis est alienatio, & otium tempestas est cordis. Siquidem alienatus à virtute sensus, mox fiunt Cain (Genes. 4.) profugus vagusq; diffunditur, & veluti David (2. Regum cap. 11.) statim procella vitiositatis involuitur animus otiosus. Ad hæc lupus adiunxit: Nunquam ergo quiescit sapiens? Respondit bos: Imò possidet eum secura quies. Nónne attendisti quòd superior mandibula licet non moueatur, minimè sit otiosa? sic vtiq; sapiens etiam numquam otiosus, continuè aut mente exercitatur aut corpore.* Otij deinde proprietates & damna recenset: *Quid enim est otium, nisi perditio irrenocabilis horæ? effusio vitæ? retrogradatio profectionis? Hinc gignit carnis delitiam, parit superbiam, accendit luxuriam, soluit linguam, nutrit indigentiam, & introduxit rapinam. Egestatem namq; operatur remissa manus* (Prouerb. 10. 4.) *& qui sectatur otium, est stultissimus. Etenim sabbatizante Israele* (Exodi 16. v. 30.) *cœlũ non pluebat manna. Quin & aqua putrescit immobilis, & immotus ensis rubigine mox sordescit, pes quietus obstupescit, & vestem depositam diutus tinea dens corrodit: Econtrà cælum continuò currit, & dum viuit nunquam quiescit, naturalis virtus non dormit, & regina mundi prudentia semper agit. Propter hoc charissime ego otium vitans, semper aut aro, aut comedo, aut rumino, aut ligatis nubecula sensibus cibum, digerens requiesco & dormio. Quibus auditis lupus otiosus vagusque mox abijt confusus.*

Pigritia.

Otij damna & epitheta.

Exempla.

CONFVSIO PATRIS EST DE FILIO INDISCIPLINATO : FILIA AVTEM (indisciplinata & *fatua* vt habent Latina Complut.) IN DEMINORATIONE FIET] A probro pigri descendit ad probrum filiorum ; quòd malè morati sibi suisque parentibus conciliant : q.d. Confunditur, & ignominiâ pudoreque afficitur pater, si habeat filium malè institutum & dissolutum : filia autem similis, putà malè morata & dissoluta, *in deminoratione fiet*, id est minoris fiet, critque contemptibilis, vt nemo eam velit habere vxorem : rursum *deminorationem*, id est, damnum sibi suisq; afferet. Siracides enim Græcum ἐλάττωσις, id est, *minoratio*, vsurpat pro damno, vt superiùs ostendi. Vnde v. sequ per antithesin opponit ei filiam prudentem & bene moratam, quæ viro suo cõmoda, imò hereditatem adducit. Ita Syrus. *confractio*, inquit, *patri est filius stultus, & femina in defectum* vel *in detrimentum generatur*, Græca Complut. *pudor patris in generatione indisciplinati, filia autem in diminutione fit*; Tigurina, *ignominia patris filius ignauus est, filiaq; (ignaua) minoris venit æstimanda*; alij, *dedecus patri ex procreatione imprudens : filia vero* (imprudens) *nascitur ad detrimentum*, tum famę, tum substantiæ & opum, quin subinde & vitę. Filia enim dissoluta infamat se & patrem, dotemque suam & opes patris dilapidat, ac non rarò mœroris & mortis ei est causa.

Aliter Palacius : *Filia fatua*, inquit, *in deminoratione fiet*, quia minor confusio & ignominia est filia fatua, quàm filius. Natiuum enim & ferè commune id virtium fœminis est, idcóque minoris est ignominiæ, quàm in masculis.

FILIA PRVDENS HEREDITAS VIRO SVO : NAMQVE CONFVNDIT, IN CONTVMELIAM FIT GENITORIS] q. d. Optima filiæ hæreditas & dos est prudentia, eáque magis viro optanda & ambienda est, quam optima opum dos & hereditas; quia per prudentiam, prudentemq; coniugem opes quælibet cõseruantur & augentur. Græca habent, Γυνὴ σύνετος κληρονομήσει ἄνδρὸς αὐτῆς quod Complut. vertunt, *filia prudens heres erit viri sui* : quia solent viri vxoribus suis, si prudentes & obsequentes sint, sua credere, easque heredes instituere. Alij pro ἀνδρὸς, id est viri, legentes ἀνδρὶ, id est, *viro*, vertunt, *hereditabit virum suum*, id est, virum suum possidebit, quasi hereditatem, vt eum regat & dirigat instar familię. Aut potiùs : q.d. Hereditate bona, scilicet, sua prudentia & sapientia, eum donabit, vt eius domum & substantiam prudenter administret, eique suam prudentiam communicet & doceat. Prudenti opponit imprudentem fatuam, dum subdit : *Nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris* : q.d. Quæ autem dedecus & probrum affert suis leuitate, dissolutione, imprudentia, stultitia : hæc contumeliam parit suo parenti & genitori generique æquè ac maritò, qui apud parẽtem sæpè de eius mala institutione queritur & expostulat. Græca habent, *pudenda* vel *probrosa tristitiam affert genitori*. Tristatur enim parens de pudendis & probrosis filiæ moribus. Vnde Tigur. vertit, *filia prudens viro est vice hæreditatis, ac turpiter viuens mœstitiam affert genitori*; Syrus verò, *patrem suum & matrem suam confusione afficiet filia, & ab vtroque ipsa contumelia afficietur.*

Mysticè & Tropolog. Rabanus : Filia prudens, inquit,

inquit, id eſt, *anima, quæ prudenter & deuotè Chriſti ſeruitium agit, ad hereditatem eius pertinebit: quæ autem confuſione res dignas gerit, contumelia generi ſpirituali facit, qui eam per Spiritus ſancti gratiam in baptiſmate regenerauit, & ſibi filiam adoptauit.* Et Palacius: Impiè, inquit, anima ſancta multas Deo luceratur: at miſeræ animæ noſtræ cotumelia ſunt Creatoris.

Vers. 5. PATREM ET VIRVM CONFVNDIT AVDAX (femina & filia: Græcè enim eſt ἡ θρασεῖα.) ET AB IMPIIS NON HONORABITVR: AB VTRISQVE AVTEM INHONORABITVR] q.d. Filia audax & inuerecunda pudore & ignominia afficiet patrem æquè ac maritum: quia in ſuperbia, luxuria, gula, ebrietate, ceteriſque vitijs non erit minor, nec cedet viris impijs. Vnde ab vtriſque, putà à patre & viro, inhonorabitur. Græcus de more bimembris ſic habet, *patrem & virum pudore afficit quæ audax eſt, & ab utroq; infamia afficiuntur*; Tigurina, *impudens patrem & matrem afficit ignominia (& impijs nihilo eſt inferior) quare ab vtroque vituperabitur.*

Cauſa audacis, timidæ.

Porrò, cauſa audaciæ eſt cupiditas & auiditas: quia enim femina auida plena eſt cupidinibus, hinc vt eas expleat, ijſque potiatur, ducem aſſumit audaciam, fitque audax. Vnde Feſtus cenſet audaciam dictam ab auidè, id eſt cupidè, agendo. Et Cicero libr. 2. Offic. *Animus*, inquit, *paratus ad periculum ſi ſua cupiditate, non vtilitate communi impellitur, audacia, parùs nomen habeat quàm fortitudinis.* Et Ariſtot. lib. 3. Ethic. cap. 8. aſſerit adulteros eſſe audaces propter libidinem. Audacia enim vitium eſt oppoſitum ignauiæ & timiditati: in medio enim vtriuſque conſiſtit virtus, quæ fortitudo dicitur. Vnde Ariſtot. l. 2. Ethic. c. 2. *Qui*, inquit, *omnia fugit & timet, neque quidquam ſuſtinet, ignauus: qui contrà nihil animo timet, ſed omnia adit, audax efficitur.* Qui autem timet timenda, & non timet non timenda, fortis eſt. Vide eumdem libr. 3. Ethic. cap. 7. vbi docet, ignauum eſſe deſperabundum, audacem nimis confidentem, fortem autem nec deſperare, nec nimis confidere, ſed mediocriter te gerere. Vnde *audaces*, inquit, *præcipites ſunt volunt que ante ipſa pericula periclitari, in ipſis verò conflictu abſiliunt* (iuxtà illud: *In pace leones, in prælio cerui*) *ſed fortes in operibus ipſis acres & celeres, antea quieti ſunt.* Adde, ætas filiæ, putà iuuenus, cauſa eſt audaciæ, ſicut ſenectus cauſa eſt timiditatis. Ratio phyſica eſt, quòd iuuentus abundet ſpiritibus, calore & ſanguine, quæ cauſant audaciam & animoſitatem: ſenes verò ijs deſtituti abundent phlegmate & frigore, quæ cauſant timiditatem. Ethica eſt, quòd iuuenes ſint imperiti & inexperti, vnde imperitia rerum in illis confidentiam & audaciam parit: in ſenibus verò multorum experientia malorum parit timorem & cunctationem. Hinc illud: *Dulce bellum inexpertis, Expertus metuit.* Vnde Vegetius lib. 3 de Re milit. c. 13. *Ne confidas*, inquit, *ſi tiro prælium cupit: inexpertis enim dulce eſt pugna.* Sic filia amat ſpecioſos iuuenes: quia nondum ſenſit, quantum amori inſit amari.

Iuuenes audaces, ſenes timidi. Cauſa.

Myſticè, Rabanus: *Pater*, inquit, *anima Chriſtiana Deum eſt, vir autem eius Chriſtus: has ergo ſi ad apoſtaſiam venerit, & hæreticum errorem procaciter defenderit, inhonorat patrem ſuum ſpiritalem & virum: ſed licet ab impijs & ſui erroris participibus, præſentialiter non vituperetur; ab vtriſque tamen, hoc eſt, patre & viro, de quibus ſuperiùs dixit, in futuro iudicio confundetur, & damnationis meritò perpetuis pœnis ſubijcietur.*

Vers. 6. MVSICA IN LVCTV IMPORTVNA (S. Hieron. ep. ſt. 33. legit, *intempeſtiua*, NARRATIO: FLAGELLA, ET DOCTRINA IN OMNI TEMPORE SAPIENTIA] Complut. *in tempore ſapientiæ*; Roman. *in omni tempore ſapientiæ.* Alludit ad Prouer. 25. 20. *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi peſſimo*, id eſt, triſtiſſimo, vt vertit Symmach. q.d. Sicut acetum, acuit & exaſperat nitrum, ſic cantus exaſperat triſtitiam mœſti. Ex aduerſo Nazianz. apud Antonium in Meliſſa *Magnum*, inquit, *remedium triſtitiæ affertur à condolentibus: nam qui eandem afflictionem laborant, plus ſolatij patientibus exhibent; cùm inter dolendum cauſas lætitiæ inueniunt aut offerunt.*

Hæc ſententia videtur hîc incongruè interſeri ijs quæ dicuntur de filia & filio diſſoluto: at ſi quis penitiùs introſpiciat, congruam & opportunam hoc loco eruditet. Dat enim cauſam diſſolutionis filiorum & filiarum, nimirum quòd vacent conuiuijs & ſympoſijs (hiſce enim priſci inferebant muſicos & muſicam, id oblectandum conuiuas:) cùm potiùs deberent vacare diſciplinæ, abſtinentiæ & luctui: flagella enim, luctus & diſciplina docent decentque ſapientiam; loci verò, conuiuia, cantus & recreationes diſſoluunt ſapientiam, docentque inſipientiam, ac faciunt inſipientes & improbos. Parentes ergo qui filios non caſtigant; ſed ſinunt indulgere ſuis cupiditatibus, cauſa ſunt eorum diſſolutionis & inſipientiæ, ideóque iuſtè ab eis probro & triſtitia afficiuntur.

Senſus ergo: q.d. Sicut *muſica in luctu* eſt *importuna narratio*, quia lugẽtes, dum lugent, non delectantur muſica, ſed ea magis contriſtantur, luctumque quaſi per antiperiſtaſin adaugent: ita ex aduerſo in *ſapientia*, id eſt, ad addiſcendam ſapientiam opportuna ſunt *flagella & doctrina*, Græcè παιδεία, id eſt, diſciplina: q.d. Vt filios & filias doceas ſapientiam, laſciuos eorum mores coërce, & corrige per flagella & diſciplinam: arce verò ab eis nimias recreationes, ludos, muſicam & cantus, quia hæc importuna ſunt luctui, id eſt ſapientiæ. Sapientia enim omnibus, ſed maximè iuuenibus cupiditate plenis, grauis eſt & lugubris potiùs, quàm leuis & diſſoluta; præſertim quia ipſa docet monetque aſſiduè, hanc vitam eſſe tempus lugendi & flendi, in cælo verò fore tempus gaudendi & ridendi. Ita Rabanus. Igitur *flagella & doctrina*, id eſt, diſciplina, *in omni tempore ſapientiæ*, ſcilicet, ſunt; hoc eſt, ſemper opportuna ſunt ſapientiæ, ſemper accommoda ad diſcendam ſapientiam. Vnde Græca habent, *flagella & diſciplina*, ſcilicet ſunt adhibenda, *in tempore ſapientiæ*, quando nimirum filij & filiæ inſtruendi & docendi ſunt ſapientiam. Vnde exclamat Palacius: *O miſeram carnem noſtram, quæ omni tempore requirit flagella! ô inſipientem animam noſtram, quæ omni tempore eget doctrinâ! Non ergo miremur, ſi nos Deus flagellis frequentiùs verberet. Nec enim eſt pater, qui non aſſiduat filio flagellum: & qui parcit virgæ, odit filium ſuum*, Hebr. 12. Prouerb. 13.

Hunc ſenſum indicat Syrus, dum vertit, *ſicut muſica inter luctum narratio importuna*, & (id eſt, ſic) *correptio & doctrina in omni tempore ſapientiæ eſt*, id eſt, ſapientiam parit. Priorem partem citat, ſuique ſilentij dat cauſam ob vaſtatam à Gothis Romam. S. Hieron. præfat. in Ezech. *Poſtquam*, inquit, *clariſſimum terrarum omnium lumen extinctum eſt, imò Romani imperij truncatum caput, &, vt verùm*

dicam, in una urbe totus orbis interiit, ululatui, &c. Musica in luctu importuna narratio. Idem Epist. 34. ad Iulianum, lugentem mortem filiarum & vxoris: *Musica in luctu*, inquit, *intempestiva narratio. Vnde & nos lepórem artis rethoricæ contemnentes, & puerilis atque plausibilis eloquij vanitatem, ad S. Scripturæ grauitatem confugimus, vbi vera vulnerum medicina est, vbi dolorum certa remedia.* Aliter Lyran. Flagella, inquit, & doctrina in omni tempore est sapientiæ, hoc est, debet fieri sapienter & prudenter.

Moral. Soleptur te discipuli, subditi, ciues, omnesque homines cùm aut à magistris, Superioribus, Prælatis, aut à Deo flagellantur & affligantur, cogitantes se per hæc flagella deduci ad sapientiam, id est, virtutem & perfectionem. *Patientia enim opus perfectum habet*, Iacob. 1. 4.

Secundò, lamen per metathesin sententiam inuertit, sicque exponit: q. d. Importuna narratio est sicut musica in luctu, scilicet, intempestiua, & illo tempore incongrua. Vnde Tigurina vertit, *intempestiua narratio velut in luctu musica est: flagella verò & castigatio semper opportuna sunt sapientiæ.* Verùm, quid hæc ad filiam, vel filium disciplinatum? quid flagellis sapientiæ, cum intempestiua narratione? Nisi dicas hanc esse importunè, flagella verò opportuna ad sapientiam. Sed & hoc alienius & frigidius est. Quid enim flagellis cum narratione? Nisi rursum dicas flagella esse disciplinæ, narrationem verò intempestiuam esse indisciplinati & insipientiæ, q. d. Narratio intempestiua parit insipientiam, flagella verò disciplinæ pariunt sapientiam. Qui sensus filio indisciplinato aptari potest, hic enim narrando lepida & insulsa, solet parentum aures oblectare, sibique deuincire, ne licentiosam eius vitam disciplinâ seueriore castigent & flagellent.

Tropolog. in concionatores qui quærunt plausum, non planctum.

Tropolog. Rabanus hæc exponit de concionatoribus, qui populi plausum, non planctum quærunt, quorum proinde conciones sunt quasi carmen musicum mulcens aures, non feriens cor, vt ait Ezechiel c. 33. 32. *Contra eos facit*, inquit Rabanus, *qui operationis suæ in Ecclesia plausum populi & fauorem quærunt, & non ad hoc tendunt vt magis compunctionem lacrymarum in auditoribus suis excitent: cùm Ecclesiæ pauis non panis fit ridentium, sed lugentium. Idcò dicit, Flagella & doctrina in omni tempore sapientiæ: quia in omni tempore conuenit vt ad præsentium rerum defectum, & ad futurorum appetitum, per doctores suos populus prouocetur: vt sciat nunc tempus esse lugendi, nunc autem ridendi: nunc tempus belli, nunc autem pacis. Vnde ipsa veritas in Euangelio ait: Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. E contrà alibi mundi auditoribus, qui præsentis vitæ consolationem quærunt, comminatur dicens: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis. Hinc & Salomon ait: Cor sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo lætitiæ: id est, in domo talis viri qui se corripiat delinquentem, & adducat ad lachrymas non in domo lætitiæ, vbi doctor decipit & decipitur, quando non conuersionem audientium, sed plausus quærit & laudem.*

Post hunc versum Græca addunt hos duos: *Filij in hac vita artem* (Complut. *escam* vel *alimentum*) *habentes, proprietatem parentum abscondunt ignobilitatem. Filij in contemptu & vanitate eruditionis*, id est, in insipientia, *gloriantes, cognationis suæ maculant nobilitatem.* Tigurina, *liberi si cum præda vitæ alimenta habeant, parentum suorum ignobilitatem obtegerabunt. Liberi si cum contumelia imperitiæ, falsi fuerint, fastum habent nobilitatem suæ cognationis.* Verùm Græca à Romanis correcta, æquè ac Syrus, & Latina omnia hoîce versus omittunt.

QVI DOCET FATVVM, QVASI QVI CONGLVTINAT TESTAM] q. d. *Qui docet fatuum*, inutiliter & frustrà laborat, agitque rem difficilem vel impossibilem, perinde ac qui *testam* contractam conglutinare cònatur. Fatui enim cerebrum & caput est quasi testa confracta; tum, quia phantasiam & sensum communem habet quasi distractum & diffractum; tum, quia vires mentis & animi habet dispersas & quasi diuulsas; adeò vt anima eius confracta videatur, & diuisa in duas partes, scilicet, in concupiscibilem & rationalem, ita vt concupiscibilis rationali, prout debet, subesse & connecti nolit; tum, quia conceptus, cogitationes & volitiones habet disparatas, imò sæpè contrarias; quas inter se combinare & connectere nequit, sicut testa diffracta nequit conglutinari, vt firmiter cohæreat sicut prius, cùm esset integra. Denique sicut testa confracta liquorem, putà vinum vel oleum, continere non potest, sic nec caput stulti sapientiam. VERS. 7.

Fatuum intelligit non physicè, sed moraliter, putà peccatorem concupiscentijs deditum & affixum, qui suos appetitus regere nequit, sed suas voluptates rationi, suas cupiditates legi Dei, bona terrena cælestibus, caduca æternis anteponit. hæc enim ingens est stultitia & fatuitas. Fatuus ergo est superbus, auarus, inuidus, ebriosus, luxuriosus, &c. hic est quasi testa confracta, quia rationes terrenas & temporales nescit combinare, & subordinare rationibus & legibus æternis: æternas enim tantùm speculatiuè cognoscit, temporales verò practicè. Vnde dicit: *Video meliora proboque, Deteriora sequor.* Sic Aristot. 1. Polit. ait seruos integrum non habere arbitrium, sed quasi dimidium mentis: & nonnulli Indi dicuntur dimidiam habere animam, ob exile ingenium, & tenue iudicium, præsertim in rebus fidei & diuinis. Vnde cap. 8. ait. *Seruus omninò non habet deliberandi arbitrium, mulier verò habet quidem, sed inualidum, puer autem habet, sed imperfectum.* Exstat imago stulto-sapientum, in qua Deus stultorum capita quasi testas confractas refingit & conglutinat, efficitque sapientia; quia hoc est opus proprium, imò miraculum Dei, ac nullus figulus, nisi Deus, id efficere potest. Porrò hunc locum ita citat Zacharias Pontif. qui floruit anno Domini 740. Epist. 11. *Docuisti*, inquit, *eos, & non susceperunt, & factum est illis sicut scriptum est: Sapientiam qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam, arenam & salem. Operam ergo, ô concionator, perdis*, ait Palæius, *si sola tua narratione eum velis glutinare, cùm his quæ diximus bonis. Manus Dei potens requiritur, vt ijs iterum glutinetur. Christi vox requiritur, vt Lazarum quatriduano somno depressum vigilantem efficiat. Dormiens hic mortuus est: dicat igitur Christus: Surge qui dormis, exsurge à mortuis. Plus igitur concionator orationi nitatur, quàm verbo.*

Fatuum impar disciplinæ quid.

Huc spectant duo symbola Pythagoræ. Prius: *Apud quadrupedem pœne ne canite: hoc est, apud ignaros & stupidos seria ne proferas.* Posteriùs: *In mure ne scribito: hoc est, incapacibus & mollibus animis dogmata tua ne commissas.*

QVI NARRAT VERBVM NON AVDIENTI, QVASI QVI EXCITAT DORMIENTEM DE GRAVI SOMNO] Comparauit fatuum testæ confractæ, nunc VERS. 8.

cum

eum comparat dormienti. Vnde Græca hæc ita combinant; *Teſtam conglutinat qui ſtultum docet, & dormientem ex profundo ſomno excitare laborat.* Ita Tigurina q.d. Fruſtra narres ſapiẽtię dictamina ſtulto, quia is ſuis cupiditatibus indormit: quare quaſi dormiens non audiet quid narres; aut, ſi ſubinde ſemi experrectus aliquid ſubaudiat, leuiter, & quaſi dimidius, id faciet, moxque iterum in ſomnum ſuarum voluptatum relabetur: ijs enim incumbens & intentus, non attendit, nec percipit, imò auertit mentem à monitis ſapientis; quia hæc contraria ſunt ijs quæ adeò adamat, quæq; nullo modo vult dimittere. Alludit ad Prouer. 23. *In auribus inſipientium ne loquaris.* Et: *Vbi non eſt auditus, non effundas ſermonem.* Idipſum luculentiùs explicat v. ſeq. Huc facit prouerbiũ Arabicum cent. 1. n. 43. *Ne admitte ad volatum accipitrem tuum in terra puluerulenta*, id eſt, *ne proijcias ſapientiam coram ſtultis & impijs.* Conſtat enim in terra puluerulenta malè ſuccedere aucupia, eò quòd curſu aucupum puluis excitatus adimat aſpectum accipitris & prædæ.

Vers. 9. CVM DORMIENTE (Græcè, τῳ κοιμωμένῳ, id eſt dormitante, formituriente, ſomnolento) LOQVITVR QVI ENARRAT STVLTO SAPIENTIAM: ET IN FINE NARRATIONIS DICIT: QVIS EST HIC?] Græcè, *quid eſt?* q.d. Sicut dormiens audiens ſe excitantem & loquentem, dicit: Quis eſt qui me excitat, quid loquitur, quid vult? ac mox rurſum ſomnolentus indormit: ita & fatuus audiens ſapientiã à ſapiente, quaſi cupidinibus ſuis indormiens dicit: *Quis eſt hic*, qui mihi moleſtus eſt? quid dicit? cur me à ſomno deliciarum mearum auocat? non audio, nõn attendo, non capio; quia non guſto, non delector ſapientia & virtute; ſed omnis meus guſtus & delectatio eſt in voluptate, putà in ambitione, gula, ventre & venere. Syrus addit aliam ſimilitudinem comedentis ſine fame, ideoque nauſeantis: ſic enim nauſeat ſtultus mente verſans, & quaſi comedens cibum ſapientiæ: *Sicut*, inquit, *qui excitat dormientem de ſomno profundo, & ſicut qui comedit panem cùm non eſuriet, ita qui docet ſtultum: & cùm completa fuerint verba tua, dicit: Quid dixiſti?*

Peccator ſimilis dormienti ob quinq; analogias.

Appoſitè ſtultum, putà peccatorem, comparat dormienti. Primò quia vti hic ſomno; ita ille peccato, id eſt voluptati, ſuauiter & deliciosè indormit. Secundò, ſicut in dormiente ligatur mens & ratio; ſic in fatuo funibus concupiſcentiæ ligata eſt ratio & prudentia. Tertiò, ſicut dormiens viuit vitam animalem, non rationalem, ſic & peccator. Quartò, ſicut dormiens varijs luditur & illuditur ſomnijs & phantaſmatibus: ſic & peccator luditur ſpecie creaturarum, quaſi amaſiarum, iuxtà illud: *Et amantes ſibi ſomnia fingunt. Quid enim ſunt omnes lutus vitæ illecebræ? Quid ſunt omnes res & ſpes mortalium, niſi ſomnia vigilantium?* vt aiebat Plato. Deniq; ſicut pueri altum dormitantes, flagellis & verberibus à ſomno excitandi ſunt: ſic & ſtulti, putà impij, à veterno peccatorum plagis euellendi ſunt. Huc facit prouerbium Ben-Sira alphabeto 1. littera *Lamed: Sapientem nutu, & ſtultum fuſte*, ſcilicet corrige & emenda. Sapiens enim verbo monitus præſtat officium, quod ſtultus non facit, niſi verberum ictibus coactus. Sic Pharao non niſi decem plagis coactus ceſſit Deo, dimiſitque Hebræos.

Vers. 10. SVPRA MORTVVM PLORA, DEFECIT ENIM LVX EIVS (S. Auguſt. in Speculo legit *eit*) ET SVPRA FATVVM PLORA, DEFECIT ENIM SENSVS] Græcè, *defecit enim σύνεσις*, id eſt *intellectus*: vnde Rabanus legit, *defecit enim ſenſus eius*; alij legunt, σύνεσιν; vnde vertunt, *reliquit enim intelligentiam.* ἐκλιπεῖν enim tam actiuè accipi poteſt, vt ſignificet *reliquit*, quàm neutrè vt ſignificet *defecit*, eclipſin paſſus eſt inſtar Iudæ.

Comparauit fatuum teſtæ confractæ, deinde dormienti, nunc eum inſuper comparat mortuo. Dormiens enim ſpeciẽ habet mortui, iuxtà illud

Stulte quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago?

& multi dormientes in ſomno catarrho ſuffocantur, aut apoplexia aliouè ſymptomate enecantur. Senſus ergo eſt q.d. Stultus, putà peccator, non tantùm eſt dormiens, ſed & mortuus per peccatum, cui affixus adhæret. Quare ſicut plorat mortem amici mortui, quia *defecit* eius *lux*, id eſt vita; qua videbat & fruebatur luce ſolari in hoc mundo: & (id eſt, ſic, vel ſimiliter: eſt enim τὸ & Hebræis nota ſimilitudinis & comparationis, vti ſæpiùs monui) luge & *plora ſatuum*, quia *defecit ſenſu*, id eſt prudentia & ſapientia, quæ eſt quaſi vita & anima animæ. Rurſum *defecit ſenſu*, quia nullum habet ſenſum ſuæ ſalutis & rerum diuinarum, perinde ac ſi ijs eſſet mortuus. Vnde Tigurina vertit, *mortuum lamentaris quòd ſit luce priuatus: nec minùs deplores ſtultum, quòd ſenſum, (alij, intelligentiam) amiſerit*; Syrus, *ſuper mortuum æquum eſt plorare, quia priuatus eſt luce, & ſuper ſtultum, quia priuatus eſt ſapientia.* Sic Chriſtus plorauit mortem Lazari, & plorando eum reſuſcitauit, vt hoc ſymbolo oſtenderet, quàm deplorandus ſic peccator (cuius typum gerebat Lazarus defunctus, quantiſq; Sanctorum & Eccleſiæ lacrymis ſit reuocandus ad vitam gratiæ. Sic S. Monica plorabat inconſolabiliter filium Auguſtinum, hæreſi & libidine mortuum: vnde à quodam Epiſcopo audiuit: *Fieri nequit vt filius tot lacrymarum pereat.* Vetus hic fuit vates: nam ipſa iugibus lacrymis impetrauit ei veniam & vitam à Deo.

& mortuus.

Porrò, maximè plorandi ſunt fatui, id eſt peccatores qui in peccato moriuntur: hi enim vtramque mortem, & naturalem, & ſpiritalem obeunt, ac ad mortem ſecundam, putà ad gehennam ignis, trãſeunt, nec ab ea reuocare poſſunt, ſed per omnem æternitatem in ea cruciabuntur. Quare de his hunc locum accipit Iſidorus Peluſiota li. 1. Epiſt. 334. *Non vetat*, inquit, *plorari omnes è vitis excedẽtes, ſed eum qui improbis actionibus extinctus eſt, nec viuã vitæ rationem conſectatus eſt, vt qui à futura luce* (gloriæ cæleſtis) *exciderit.* Damnati enim non ſunt lugendi, tum, quia deſperati & perditi; tum, quia à charitate & ſocietate fidelium prorſus excluſi, & in æternum à Deo, cælo, vita, omnique bono priuati reprobati & excommunicati. Quocirca Synodus Alexandr. quæ exſtat apud S. Athan. Apolog. 2. contra Arrianos ſic legit: *ne fleas mortuum, neque lugeas, ſed complora complorationem egredientem, quia non amplius reuertetur.* q. d. Ne lugeas damnatum quaſi mortuum reſuſcitandum in fine mundi; ſed plora, imò omnes Sancti, omneſque homines complorate complorationem & complosionem manuum pedumque, quaſi perditum, deſperatum & condemnatum irreuocabiliter. Summum enim malorum ſummè deplorandum eſt: huneque plorarum naturaliter ciet mouetque plorantium fidelium non charitas, ſed communis natura, & damnatorum extrema calamitas: charitas enim damnatis ſuccurrere nec vult, nec valet.

MODICVM PLORA SVPRA MORTVVM, QVONIAM REQVIEVIT (à laboribus, doloribus & miſerijs

Vers. 11. & 12.

ſerijs innumeris huius vitæ) NEQVISSIMI ENIM NEQVISSIMA VITA SVPER MORTEM FATVI] q.d. *Modicum plora mortuum*, quia mors ipſi eſt quies à labore & dolore: at *plurimùm plora ſuper vitam fatui* (vti addunt quædam manuſcripta) *nouiſſimus enim nequiſſima vita ſuper mortem fatui*: hoc eſt, quia fatui, id eſt impij & nequiſſimi, vita eſt nequiſſima, ideóque nequior, id eſt deterior, peior, miſerior, adeóque magis deploranda quàm ipſa mors naturalis eiuſdem fatui: viuit enim in peccato, id eſt, in hoſtilitate Dei, ac proinde continuò auget ſibi incendia æterna gehennæ, quæ augere ceſſat dum moritur. Hunc ſenſum exigunt Græca: ἡδίον, id eſt *dulcius, iucundius, minùs plora ſupra mortuũ, quoniam requieuit*: τῦ γὰρ μοίρου ἀνῆκε ζῆν κακῶς ἢ ζῶν, id eſt: *nam fatui ſuper mortem vita*: intellige ex præcedenti, *eſt deploranda*; *aut ſuper mortem*, id eſt morte peior & deterior, eſt *vita fatui*. Vnde Tigurina, *mortuum tamen leuiùs defleas, vtpotè quieſcentem, vita verò ſtulti morte peior eſt*; alij, *minùs deſle mortuum, eò quòd requieſcat*; *ſtulti autem vita morte deterior eſt*: quia nunquam requieſcit à peccato, ac conſequẽter nec à labore & dolore, tum præſenti, tum æterno. Syrus, *non eſt plorandum ſuper mortuo qui requieſcit: peior enim morte eſt vita prana*.

Quocirca S. Blancha hoc aureum dogma dabat filio S. Ludouico IX. Regi Franciæ: *Fili ſuper omnia fuge peccatum. Mallem enim te videre, ô fili, mortuum, quàm peccatum mortale committẽtem.* Ampliùs dico: Vita in peccato præcisè & formaliter eſt peior morte, quam ſubeunt damnati in inferno. Peccatum enim eſt peius gehenna: quia peccatum eſt culpa, gehenna eſt pœna: culpa autem altioris eſt ordinis, longéq; grauior quàm quæuis pœna. Ita S. Anſelmus, vt habet eius Vita, dictitabat, hocque quaſi præmeditatum fixumq; habebat: *Si hinc inferni ardorẽ, inde peccati horrorem cernerem, ac neceſſariò alterutrum mihi eligendum foret*; *mallem in infernum inſilire, quàm peccatum committere.* Peccatum enim eſt offenſa Dei, eaque ſumma & graviſſima, adeoque peccatum eſt chriſticidium & deicidium, vt alibi explicui.

Peccatum peius gehenna.

Aliter Palacius; q.d. *Nequiſſimi fatui nequiſſima eſt vita ſuper mortem*, id eſt, nequius eſt eum viuere, quàm mori: nam quamdiu viuit, auget peccata, indeque ſuam damnationem. At moriendo peccare ceſſat, ideóque augere damnationem tam ſuam quàm aliorum deſiſtit. Ipſe enim nulli eſt bonus & commodus, ſed ſibi & alijs nequam & noxius. Lege Epiſt. 25. S. Hier. qua S. Paulę ingẽtem luctum ob mortem filiæ Bleſillæ moderatur, ac inter cetera ait: *Lugeatur mortuus, ſed ille, quem gehenna ſuſcipit, quem tartarus deuorat, in cuius pœnam æternus ignis eſtuat. Nos quorum exitum Angelorum turba comitatur, quibus obuiam Chriſtus occurrit, grauemur magis, ſi diutiùs in tabernaculo iſto mortis habitemus, Quia quamdiu hîc moramur, peregrinamur à Domino. Illa nos cupido teneat: Hei mihi! quia peregrinatio mea prolongata eſt, habitaui cum habitantibus Cedar, multùm peregrinata eſt anima mea.* Et inferiùs S. Melaniæ exemplũ proponens: *Sancta Melania*, inquit, *noſtri temporis inter Chriſtianas vera nobilitas, cum qua tibi Dominus mihiq; concedat in die ſua habere partem, talente adhuc marsupio paruulo duos ſimul perdidit filios, &c. Lacryma gutta non fluxit, fletit immobilis, & ad pedes aduluta Chriſti, quaſi ipſum teneret, arriſit: Expediùs inquit, tibi ſeruitura ſum Domine, quia tanto me onere liberaſti.*

Mor. de luctu defunctorum moderando.

A LVCTVS MORTVI SEPTEM DIES, FATVI AVTEM ET (& ſignificat, *id eſt*,) IMPII, OMNES DIES VITÆ ILLORVM] ſcilicet lugendi & plangendi ſunt. Dat cauſam, cur magis lugendus ſit fatuus quàm mortuus: q.d. Sufficiunt *ſeptem dies* ad lugẽdum mortuum, at *fatui*, id eſt, impij, *dies omnes vitæ* lugendi ſunt; quia hi non tam vitæ, quàm mortis continuæ ſunt dies. Hanc cauſam indicat Syrus, addens *enim*: *Luctus enim* inquit, *mortui ſeptem dies, & luctus ſtulti omnes dies vitæ ipſius.* VERS. 13.

Non negat quin pluribus diebus quàm ſeptem liceat lugere mortuos: nam Moſen planxerunt Hebræi per triginta dies, Deut. 34. Iacobum per ſeptuaginta, Geneſ 50. ſed quod ſeptem dies ſatis ſint, ideóque apud Hebræos, quos poſteà ſecuti ſunt Chriſtiani, ſeptenarius hic luctus funeris fuerit vſu receptus: ſeptenarius enim numerus eſt plenitudinis & reuolutionis: poſt hebdomadam enim ſeptem dierum, iidem dies reuoluuntur, & in orbem redeunt. Vnde Tigurina, *defunctus ſeptenis diebus eſt lamentabilis; ſtultus autem & impius diebus vitæ ſuæ omnibus*; alij, *luctus mortui ſeptem dierum eſt: ſtulti autem & impij omnium dierum vitæ ipſius.* Adde, die ſeptima finiri luctum; quia octaua ſymbolum eſt reſurrectionis, lætitiæ & felicitatis. Vnde S. Auguſt. ſerm. 13. de Sanctis, ex nuper inuentis ad fin. 10. tomi, expendens citatum Eccleſiaſtici locum, oſtendentique ſicut homo moritur, recedente anima, ita animam recedente Deos ſubdit: *An verò*, inquit, *non in te ſunt viſcera Chriſtianæ miſerationis, vt plangas corpus, à quo diſceſſit anima, & non plangas animam, à qua receſſit Deus?* Quaſi nihil magis præpoſterum ac peruerſum eſſe poſſit.

Olim lugebant per ſeptem dies.

Per *luctum* intellige ploratum & planctum (hic enim durabat per ſeptem dies) in quo eiulabant; ſaccum ſiue cilicium induebant, caput cinere adſpergebant, publico abſtinebant. Adhibebant quoque tibicines & præficas, id eſt mulieres lamentatrices, quæ paſſis crinibus manus complodentes, pectora tundentes, & næniam lugubri voce modulantes, omnes excitabant ad planctum. Vnde illud Poëtæ:

Cantabat mœſto tibia funeribus.

Addebant Gentiles, præſertim Romani, lacerationes genarum, maledicta in deos, laniationem comarum, lacertorum & pectorum. Vnde Virgil. libr. 4. Æneid. de Anna Didonis mortem deplorante:

Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.

Ritus lugendi mortuos olim.

Poſt hunc tamen planctum, ſiue luctum ſepulchralem & vehementem ſeptem dierum, alium addebant leniorem qui durabat per annum integrum. In hoc luctu funebri apud Romanos erat iuſtitium: conſules ſedebant vulgari ſella in curia: faces præferebantur inuerſæ: lata omnia vitabant: abſtinebant publico: fugiebant conuiuia: fœcum non inſtruebant: vxoribus iam matito mortuo viduis, aliud inire matrimonium non licebat; tum, vt maritum honeſtè lugerent; tum, vt eius manes placarent (quæ erat Gentilium ſuperſtitio:) tum, vt ait Vlpianus lib. 8 ad Edit. *Propter turbationem ſanguinis*, ne, ſi forte prægnans à defuncto marito relicta eſſet vxor, & illa intra legitimum tempus alteri nuberet, dubitari poſſet cuius eſſet proles. Ita Romulus luctus tempus decem menſium ſpatio (totidem enim menſibus annũ ipſe definiuit, teſte Macrobio l. 1. c. 12. cui poſtea Iulius Cæſar duos addidit, feciſque

vt

vt essent duodecim menses in anno) circumieripsit, vt tanto tempore lugeretur hominis occasus, quanto sit eius ortus. Nouem enim vel decem mensibus homo formatur in vtero matris. Vnde Ouidius lib. 1. Fastorum:

Quod satis est, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in viduæ tristia signa domo.

Idem docet Cicero orat. pro Cluentio. Et Seneca Epist. 63. *Annum*, inquit, *feminis ad lugendum constituêre maiores, nō vt tam diu lugerent, sed ne diutiùs: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum.* Sic de Iunio Bruto contule Roman. ait Liuius lib. 2. *Matronæ annum vt parentem eum* luxerunt, quòd tam acer *vltor violatæ pudicitiæ fuisset.* Sic & Gratianus, Valentinianus ac Theodosius Imper. annum lugendo marito præscripserunt, vt patet l. 2. Cod. Theodos.

Vers. 14. CVM STVLTO NE MVLTVM LOQVARIS, ET CVM INSENSATO NE ABIERIS] Est dictorum conclusio, q.d. Cùm stulti, id est impij, suis peccatis affixi, sint incorrigibiles, vt moneri nolint, imò monita non audiant quasi dormientes & mortui; hinc infero & suadeo vt ab eorum consortio caueas, nec cum eis multùm loquaris, incedas aut conuerseris; tum, ne eorum insulsos improbosque sermones & mores audire & tolerare cogaris; tum, ne ipsi tuam stultitiam & improbitatem tibi affricent; qui enim versatur cum superbo, esto sit humilis sensim eius superbiam induit; qui cum auaro, eius auaritiam; qui cum guloso, eius gulam; qui cum luxurioso, ex eius obscœnis verbis & actibus quos quotidiè aspicit, obscœnitatem etiam nescius & inuitus imbibit. Vnde Salomon Prouer. 13. v. 20. *Qui cum sapientibus graditur*, inquit, *sapiens erit, amicus stultorum similis efficietur*: tum, ne stulti & impij tuum malum nomen & infamiam tibi affricent. Qui enim cum improbis versantur, censentur improbi & malæ famæ: tum denique, quia cum eis, vtpote desperatis, perdis oleum & operam. Vnde Græca Complut. addunt, *Non sentiens* (non audiens, nolens attendere & aduertere tua monita) *enim spernet omnia tua*; Tigurina vertit, *ne verba stulta facias cum insipiente, nec ad excordem accesseris*; alij, *cum amente ne multiplices sermonem. & ad insipientem ne accedito*; Syrus, *cum stulto ne complaceas in sermonibus, & cum fue*, (impio & carnali, qui loquitur & viuit sordidè, vt sus & porcus) *ne incedas per viã.* Hoc est quod ait Salomon Prouerb. 23. 9. *In auribus insipientium ne loquaris, quia despiciens doctrinam eloquij tui.* Et c. 9 8. *Noli arguere derisorem ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te.*

Vers. 15. SERVA TE AB ILLO, VT NON MOLESTIAM HABEAS, ET NON COINQVINABERIS PECCATO ILLIVS] Solent enim impij suis sceleribus sibi familiares & amicos in periculum litium, rixarum, carceris, priuationis bonorum, infamiæ, mortis, peccati & gehennæ adducere. Græco pro *peccato* est, ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει αὐτοῦ, id est, *in concussione illius.* Vnde Tigurina, *nec labem ex conquassatione* (Vatabl. *ex interitu*, vel *dum quid eiaculatur*) *ipsius contrahas*; alij, *ne commineris vi quæ excusserit*, Syrus, *recede ab illo ne contristet te, & ne conspuat, cùm ipse excusserit se*, cùm, scilicet, impia sua verba & opera protulerit: sicut mendicus cùm suum centonem excutit, vicinos implet sordibus & vermibus. Vnde Noster aptè vertit, *& non coinquinaberis peccato illius.* Huc facit prouerbium Hebræorum: *Væ improbo, & væ vicino eius*; & *Qui cum improbo habitat, cum is vapulat.* Et: *Propter solum vapulat canis*, hoc est, propter impios pij eis familiares vituperantur.

Moraliter, disce hìc quàm noxia sit societas stultorum, id est peruersorum, qui non ratione, sed stultitia, id est, concupiscentia & imprudentia, agunter. Horum enim consilia, colloquia, risus, actiones, &c. sunt pestifera, ac instar pestis contagium & virus suum alijs afflant. *Societas stultorum pestifera.* *Neque enim*, inquit Nazianzen. orat. 21. *vel pannus tincturam ita facilè concipit, vel is qui fœtido aut suaui odori propiùs se admouit, eius particeps fit; vel vapor quidam morbidus & noxius pari facilitate in aërem diffunditur, ac per aërem animantibus impertitur, quam nos vero nomine pestem dicimus: vt subditi præfectorum vitio celerrimè imbui atq; impleri soleant, & quidem multo facilùs quàm virtute.* Porrò longè magis noxia est societas malorum, quàm salutifera sit societas bonorum, tum, quia ad malum procliuiores sumus quàm ad bonum; tum, quia bonum est difficile & arduum, malum verò facile & in promptu. Audi S. Augustin. lib. contrà Fulgent. Donat. cap. 16. *Facilùs*, inquit, *sanctus quo tunctus fuerit genti huic pessimæ, pessimatur, quàm gens ista in melius commutetur; quin procliuiùs ad imitationem malorum curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur. Sicut mellis plurimo parum absinthij infectum, velocem amaritudinē trahit; mellis verò etiamsi duplum injiciatur, nō poterit eius obtineri dulcedo.* Eàdem autem mellis & absinthij similitudine vtitur Nazianzen. ad idem, aliasque affert non reticendas: *Citiùs*, inquit, *exiguum vitium vberrimè largissimeq; cuipiam impertiri queat, quàm vel copiosissima virtus parcè communicari: nam & exiguum absinthium amaroremsuum melli celerrimè impertiuerit; mel contrà ne duplo quidem maius, dulcedinem suam absinthio infuderit: ac parvo quidem lapide summoto, flumen totum in pronum trahitur: eiusdē autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi reprimiq; vix potest.* Huius rei symbolum erat apud Iudæos, quod caro immunda & polluta suo contactu polluebat omnia quæ tangebat; caro verò sancta Deoque oblata non sanctificabat tangentes vel comedentes eam, vti docet Aggæus c. 2. 12. Vide ibi dicta.

Vers. 16. DEFLECTE AB ILLO, ET INVENIES REQVIEM, ET NON ACIDIABERIS (tædio afficiêris) IN STVLTITIA ILLIVS] Alij, *in amentia illius*: Vnde Tigurina, *nec ab amentia eius mœrorem accipias*; Complut. *in otiositate illius.* Græcè enim est ἐν ἀνοησίᾳ αὐτοῦ. Ἀνόησις autē Primò, dicatur quasi ἄνευ νοῦ, id est, sine labore, putà otium, segnities, socordia. Secundò, Ἀνόησις est ἄνοια: nam deducitur à νὸς νοὸς, id est, mens, cum ἀν, id est, sine: & sic Ἀνόησις idem est quod sine mente, vecordia, amentia, vita flagitiosa & contaminata: item astus, superbia, arrogantia, contumacia, desperatio. Syrus, *recede ab illo, & inuenies requiem, & non fatigabit te multitudine narrationum suarum.* Quocirca sapienter P. Syrus Mimus in Sentent. *Amicitiæ firmamentum*, ait, *est sapientia.*

Vers. 17. SVPER PLVMBVM QVID GRAVABITVR? ET QVOD ILLI ALIVD NOMEN, QVAM FATVVS? Corruptè Complut. legunt, *quam plumbum.* Sensus est q.d. Grauissimum inter metalla resque omnes est plumbum; at illo grauior, onerosior & molestior est stultus, id est, impius, præsertim quia in graues ærumnas, adeoque in gehennæ periculum

ſe ſuoſq; conijcit, deprimit, & demergit: q.d. Impius eſt plumbeus, imò plumbum & plumbo oneroſior. Tigurina, *quid nomines aliud quod grauius ſit plumbo, quam ſtultum?* Syrus, *plumbo enim valdè grauior eſt: & quod nomen eius niſi ſtultus?* Alludit ad Prouer. 27. *Graue eſt ſaxum, & onerоſa arena; ſed ira ſtulti utroque grauior.* Verè S. Bernard. tract. de Vita ſolitar. *Malus homo*, ait, *nunquàm tutè ſecum habitat, quia cum malo homine habitat: & nemo ei moleſtior eſt, quàm ipſe ſibi:* ſi ſibi, ergo & alijs.

A *bonum beatitudo ſit, bonos omnes eo ipſo quòd boni ſunt, fieri beatos liquet: ſed qui beati ſunt, deos eſſe conuenit.* Tertium: *Infeliciores eſſe neceſſe eſt malos, cùm cupita perfecerint, quàm ſi ea quæ cupiunt, implere non poſſint. Nam ſi miſerum eſt voluiſſe prauа, potuiſſe miſerius eſt, ſine quo voluntatis miſeræ langueret effectus. Itaque cum ſua ſingulis miſeria ſit, triplici infortunio neceſſe eſt vrgeantur, quos videas ſcelus velle, poſſe, perficere.* Quartum: *Feliciores eſſe improbos ſupplicia luentes, quàm ſi eos nulla iuſtitiæ pœna coerceat.* Rationem ſubdit, quòd ipſa peccandi impunitas magnum ſit malum & infelicitas; ex aduerſo pœna caſtigans culpam magnum ſit iuſtitiæ bonum, quo carent improbi, dum manent impuniti, feliciores ergo ſunt puniti quàm impuniti. Quintum: *Veram illam Platonis eſſe ſententiam liquet, ſolos, quod deſiderent, facere poſſe ſapientes: improbos verò exercere quidē quod libeat; quod verò deſiderent, explere nō poſſe. Facinus enim quælibet, dum per ea quibus delectantur, ad bonum quod deſiderant, ſe adepturos putant; ſed minimè adipiſcuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt, nec cupiditatem explent, nec mentem ſatiant.* Tertium. Quartum. Quintum.

Vers. 18. ARENAM, ET SALEM, ET MASSAM FERRI FACILIVS EST FERRE, QVAM HOMINEM IMPRVDENTEM, ET FATVVM, ET IMPIVM] id eſt, quàm impium, qui eſt imprudens & fatuus, quia imprudenter & fatuè anteponit tetram cælo, tempus æternitati, gehennam gloriæ, rogum regno, venerem Deo. Non enim hi ſunt tres diſtincti, ſed vnus & idem tria habens nomina quaſi epitheta. Idem enim *imprudens eſt ſcientiæ, fatuus doctrinæ, impius vitæ*, ait Rabanus. Semper enim hoc libro per *fatuum, inſipientē & imprudentem* intelligit impium. Vnde Græca pro hiſce tribus habent vnum, ſcilicet ἀσύνετον, id eſt, imprudentem. Quem v. præced. comparauit plumbo ponderoſiſſimo, hic tribus alijs valdè ponderoſis pari modo comparat, nimirum, arenæ, ſali & maſſæ ferri: hiſce enim ponderoſior eſt ſtultus & ſtultitia. Illa enim, ait Ianſenius, corpus dumtaxat grauant, hęc verò animum: illa facilè excutiuntur, hæc ægrè & ſatò: illa ante leuari poſſunt, putà curru, equo, mulo, vectari queunt; huius pondus nulla re naturali (ſed ſola Dei illuminatione & gratia) non dico tolli, ſed nec minui poteſt: præſertim quia fatuus putat ſe eſſe ſapientem, imò ſapientibus omnibus ſapientiorem: quare à nemine doceri aut moneri ſe patitur, ſed ipſe omnes vult docere & arguere, nihilque rectum putat niſi quod ipſe dixerit aut geſſerit. Quod ſanè ei qui cum eo verſatur ingens eſt onus & moleſtia. Vnde Syrus, *arenam, & ſalem, & pondus ferri facilius eſt ferre, quàm habitare cum viro ſtulto*; Tigurina, *cum excorde. Igitur grauiſſima*, ait Palacius, *in mundo ſunt plumbum, arena, ſal, & ferrum. At his grauior eſt ſtultus. Si enim deorſum ferri, grauitatis eſt ſignum: fatuus in infernum deſcendit, quo plumbum & alia grauiſſima deſcendere nequeunt. Et quidem fert Deus omnia, quia in manu eius ſunt omnes fines terræ, & ſert omnia verbo virtutis ſuæ: fatuum tamē non ſuſtinet. Ait enim: Laboraui ſuſtinens, & tandem pondus in infernum exuriet*, Iſaiæ 1. 14.

B

Impij ſunt quaſi bruta.

Quocirca Boëtius libro 4. de Conſolat. docet, ſtultos, id eſt, impios, non tam eſſe homines quàm beſtias. *Enimit igitur*, inquit, *vt, quem transformatum vitijs videas, hominem exiſtimare non poſſis. Auaritiâ feruet alienarum opum violentus ereptor? ſimulem lupi dixeris. Ferox atque inquietus lingua litigijs exercet? canis comparabis. Inſidiator occultis ſurripuiſſe fraudibus gaudet? vulpeculis exequetur. Irâ intemperans fremis? leonis animum geſtare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? cerui ſimilis habeatur. Segnis ac ſtupidus torpet? aſinum vincit. Leuis ac inconſtans ſtudia permutat? nihil ab auibus differt. Fœdis immundiſq; libidinibus immergitur? ſordida ſuis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui, probitate deſerta, homo eſſe deſierit, cùm, in diuinam conditionem tranſire non poſſit, vertatur in beſtiam.* Hinc deducit hæc paradoxa, ſed reipſa veriſſima. Primum: *Sicut igitur probis probitas ipſa ſit præmium, ita improbis acquiſita ipſa ſupplicium eſt.* Secundum: *Cùm ipſum*

C

Quinque paradoxa. Primum.

Secundum.

Vers. 19. LORAMENTVM (malè nonnulli legunt, *ornamentum*; alij, *leuamentum*, pro *ligamentum*) LIGNEVM COLLIGATVM IN FVNDAMENTO ÆDIFICII NON DISSOLVETVR]: SIC ET COR CONFIRMATVM IN COGITATIONE CONSILII. COGITATVS SENSATI IN OMNI TEMPORE, METV NON DEPRAVABITVR] Vers. 20. *Loramentum* propriè eſt lorum, quo quaſi retinaculo conſtringuntur & retinentur canes, boues, cęteraque iumenta, quales ſunt habenæ equorum. Hinc per catachreſin *loramentū* ſignificat quoduis vinculum & ligamentum, ſiue illud ex loris, ſiue ex catenis, ſiue ex lignis, ſiue ex alia materia ſit factum. Hic ergo ſignificat vinculum ligneum, ſiue aptam lignorum inter ſe connexionem & contignationem, quę fit per clauos ligneos. Idem ſignificat Græcum ἁρμογμὸς, id eſt, colligatio, coniunctio ἁρμὸς enim eſt lorum vel corrigia quâ res colligantur; item ferramentum rotæ. Rurſum ἁρμόγιον eſt lignum, quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, ait S. Hieron. & Suidas.

D

Syrus pro ἁρμόγματος, legit ἱματισμοῦ, id eſt, veſtimentū. Vnde vertit, *ſicut veſtis ex lino aut lana alba* (ξυλίνη enim & ligneum ſignificat, & lineum vel laneum, putà goſſipinum: ξύλον enim eſt goſſipium, ſiue bombax aut bombaſum) *cerā tempeſtate non conſiſtit: ita & cor ſtulti in viſceribus eius tenuiſſimum eſt, & coram tribulatione non poteſt conſiſtere.*

Græca addūt συνεστραμμένῳ, id eſt, in cōcuſſione. Sēſus ergo eſt: q.d. Sicut *loramentū*, id eſt alligamentū vel cōnexio trabium ædificij, quæ lignis & ligneis clauis quaſi loris firmiſſimè colligantur, non facilè diſſoluitur, nęc vi ventorū concutitur: ſic nec prudens & firmū ſapientis cōſilium facile diſſoluitur, aut vi tentationum, aduerſitatum, perſecutionum infringitur vel concutitur: validis enim rationibus quaſi clauis connexum & compactum eſt: quo fit ut ſapientis animus non facilè à ſuo propoſito, priùs benè expenſo & conſultato abducatur: cogitatus ergo ſenſati & prudentis metu potentum, & quarumuis difficultatum, non flectitur, non concutitur, ut eius propoſitum euertatur aut deprauetur, metum enim aſſimilat cōcuſſioni. Vnde ex Græco ſic vertunt Complut. *connexio ligneа ligata in ædificium, in concuſſione non diſſoluitur: ſic cor firmatum in cogitatione conſilij in omni tempore non timebit*; Tigur. *ut compages & ingamenta ligneа ædificio*

indita

indita concuſſa non diſſoluuntur : ſic animus firmatus perpenſo conſilio nullo tempore pertimeſcet. Vatablus pro *compages*, vertit, *ſubſcudes. Subſcudes ſunt tabellæ*, inquit Feſtus, *quibus tabulæ inter ſe conſiguntur : ſic dictæ, quia quæ immittuntur, ſuccidiuntur.* Rurſum ſubſcudes ſunt lignea retinacula, quæ etiam ſecriculæ à forma vocantur, quaſi ſecuriculæ, quibus duo ligna tenaciſſimè inter ſe vinciuntur. Galli hirundinum caudas appellant. Sic Vitruuius lib. 10. c. 10. vocat ſubſcudem, molle ferrum molendini, quod molam continet. Et Pacuuius : *Nec ulla ſubſcus continet compagem.* Alij vertunt, *compages lignea in ædificatione connexa commotione non diſſoluitur ſic cor deliberato conſilio firmatum, nullo tempore pertimeſcet* ; Syrus *ſirut ſtructura lignorum colligata in parietibus angulorum domus, ſic cor intelligens in conſilio mentis ſuæ, & omnis timor non dimouebit illud.* Hoc eſt quod canit Pſaltes pſalm. 111. *Paratum cor eius ſperare in Domino confirmatum eſt cor eius, non commouebitur.*

Cauſa eſt, quòd prudens prudenter omnia præuideat, examinet, diſponat & connectat, contraque omnes tentationes & difficultates ſe præmuniat & obarmet. Imitatur enim Deum, cuius prouidentia, & prouida diſpoſitio certa & inconcuſſa perſiſtit, attingens à fine vſque ad finem fortiter, & diſponens omnia ſuauiter; quia rerum omnium ſeries & ordines adeò ſapienter rationibus inter ſe connexuit, ut nullâ hominum, vel dæmonum vi euerti poſſint. Hanc ſapientiam inconcuſſam & inuiolabilem iuſtis, quaſi ſuis amicis & filijs per gratiam aſpirat Deus : quo fit vt ipſorum conſilia quaſi diuina, contra omnes dæmonum hominumque vires & fraudes inconcuſſa conſiſtant. Sic de Fabricio dicebant Romani: *Facilius eſt ſolem à ſuo curſu, quàm Fabricium à ſuo propoſito deducere.* Talis fuit S. Athanaſius, qui nullis Imperatorum, Epiſcoporum, totiusque orbis perſecutionibus per 46. annos à propoſito tuendi homouſij contra Arrianos deduci potuit. Tales fuêre S. Baſilius, S. Chryſoſtomus, S. Nazianzenus, ceteriique heroës Eccleſiæ. Tales fuêre Martyres, de quibus canit Eccleſia:

Hi pro te furias atque ferocia
Caluerunt hominum, ſæuaq; verbera.
Ceſſit his lacerans fortiter unguia,
Nec carpſit penetralia.

Moral. diſce hic per Dei gratiam & conſilium firmare cor tuum in propoſito ſeruiendi Deo, vt firmiter decernas nullo metu, pretio vel præmio à Dei cultu reſilire. Hoc enim propoſitum dum perſeuerat nullo temporis lapſu teneſcit, nullo tyrannorum metu quertitur, Si ædificium ſanctitatis dirui debet, prius hoc propoſitum à corde auferatur oportet. Ita Dauid pſalm. 118. *Iuraui*, inquit, *& ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.* A bonis ergo, firmisque propoſitis crebrò iteratis & confirmatis pendet conſtantia virtutis bonorum operum, ſanctitatis & ſalutis.

Myſticè Rabanus, *Lamentum*, inquit, *lignum colligatum fundamento ædificij non diſſoluitur, quoniam fides paſſionis Chriſti in cordibus credentium adiuncta doctrinæ Apoſtolorum, indiſſolubile ædificium Eccleſiæ facit, veraq; charitatis glutino fortiter connexum, nec perſecutorum minis & flagellis, nec hereticorum inſidijs vnquam deſtrui permittit : firmum enim ſtat Domini fundamentum, & cor fidelis viri in huiuſmodi dogmatibus confirmatum, aliqua aduerſitate infirmari non poteſt, ſed ſummi artifici manu corroboratum, illæſum permanet in perpetuum.*

Co rnel. in Eccleſiaſt.

A SICVT ORNATVS ARENOSVS IN PARIETE LIMPIDO] Dele hæc verba cũ Romanis, licèt enim habeantur in Græco, tamen Noſter Latinus ea expreſſit verbis ſequentibus, ſcilicet *cæmenta ſine impenſa poſita*: hæc enim ſunt *ornatus enaroſus* parietis, putà cruſta ex calce & arena, quæ parieti ſuperinducitur. Verùm, quia id ſciolus quiſquam non aduertit, hinc quod in Græco inuenit, ſic ad verbum expreſſit: *Sicut ornatus*, &c. Porrò Græca hæc iungunt verſus præced. hoc modo : *Cor firmum in mente intellectus* vel *conſilij, ſicut ornatus arenoſus in pariete raſo*, id eſt, terſo. q. d. *Sicut ornatus arenoſus*, id eſt, calx miſta arenæ, putà cæmentum, parietem incruſtat, firmat & ornat: ſic & conſilium viri prudentis cor firmat & ornat : prudentia enim & ſolertia deliberandi & diiudicandi, animo ſapientis ingens eſt munimentum, æquè ac ornamentum.

B Vnde Syrus, *cor ſincerum in cogitatione mentis ſuæ, ſicut ornamentum ſtatuæ in parietibus ornatis*; Tigurina, *animus ſententia cordata nixus, eſt velut in polito pariete arenarum tectorium.* Græca tamen Romæ emendata hæc verba iungunt ſequentibus, vti faciunt Latina : vnde ſic habent, *ſicut ornatus arenoſus parietis ſine pali, pali in excelſo contra faciem venti poſiti non permanebunt : ſic cor timidum in cogitatione ſtulti contra omnem timorem non reſiſtet.*

SICVT PALI (minùs rectè nonnulli legunt *pa-* VERS. 21.
les græcè enim eſt χάρακες, id eſt valli, id eſt, firmiores pali cui vitis alligatur: pedamentum dicunt Latini & ſtatumen) IN EXCELSIS, ET CÆMENTA SINE IMPENSA POSITA CONTRA FACIEM VENTI NON PERMANEBVNT : SIC ET COR TIMIDVM IN COGITATIONE STVLTI CONTRA IMPETVM TIMO- VERS. 22.
RIS NON RESISTET] Cordi ſapientis firmo, quod
C nullo metu concutitur, eò quòd in omnibus ſe dirigat ſano conſilio & prudentiâ, opponit *cor timidum* ſtulti, quod quia conſilio & prudentiâ deſtituitur, timore occurrencium difficultatum agitatur, ſicut vento agitantur cannæ & *pali in excelſo* collocati, & ſicut *cæmenta ſine impenſa*, id eſt, leuiter & temerè (quia ſcilicet parcitum eſt calci, vt nimium ſit arenæ, quæ tam exigua calce imbui & conglutinari nequeat; vel, quia calx negligenter fuit præparata, vt parceretur impenſæ) præparata, iniecta parieti, facilè à vento velut decidua, diſcutiuntur, vel pluuia diluuntur. Eodem enim modo & cor fatui, ait Ianſenius, quod ſibi non eſt bene conſcium, & in bono firmatum non eſt, nec habet ſuarum actionum ſolidas rationes, mox, cùm tempeſtas aliqua malorum ingruerit, timorem incutiens, non perſiſtit, ſed deijcitur & turbatur, animi conſilijque inops, nihil firmum ſequitur, ſed fluctuat, dilabitur, & in omnem ſe mutat occaſionem. Vnde Græca Complut. habent *ſuſtentacula in alto poſita contra ventum non permanebunt : ſic cor timidum in cogitatione fatui contra omnem timorem non reſiſtet*; Tigurina, *vt poſiti in excelſo valli ventum non ſuſtinent : ſic animus meticuloſus in conſultatione ſtulti, contra nullum metum ſubſiſteret*; alij, *ridicæ in ſublime poſitæ aduerſus ventum non permanent : ita cor pauidum in cogitatione ſtulti aduerſus nullum metum ſubſiſtit.* Metus ergo diſcriminat cor ſapiens & ſtultum : nam vincit cor ſtulti, vincitur verò à corde ſapientis. *Ridica* eſt pedamentum vinearum, quod è quercu & iunipero ſolet fieri, & ſubinde olea. Ridicæ ergo ſunt pali quernei, aut iuniperini, vel oleagini, aut ſambucini, &c. qui vites ſuſtentant : quod Romæ faciunt cannæ, ſiue calami arundinum.

Inſipiens pauidus, ſapiens impauidus.

Porrò codices Græci & Latini hìc mirè variant. Vide Franc. Lucã hìc: ſed ſequenda nobis eſt Latina Vulgata Romæ emendata Syrus, *ligamen parvum ſuper lapide elevato, & qui parum bonus eſt coram vento, non poterit ſtare.* Siracidi atteſtatur Chriſtus Matt. 7. 24. *Omnis*, inquit, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificavit domum ſuam ſupra petram, & deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam; & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificat domum ſuã ſuper arenam: & deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverũt venti, & irruerunt in domũ illã, & cecidit, & fuit ruina illius magna.*

Ratio à priori. Ratio à priori huius ſententiæ eſt. Prima, quòd ſapientia, id eſt virtus, naturâ ſuâ ſit fortis & conſtans, vitium verò & vitioſa conſcientia ſit pauida leuis & inconſtans, de quo plura Sapient. 17. 3. & B ſeq. Secunda, quòd ſapiens, id eſt prudens, nihil aggrediatur niſi priùs bene libratum & diſcuſſum: quare omnia agit ex præſcripto prudentiæ, & ex ſapientum conſilio: conſiliũ autẽ firmat hominem, & cõmunit contra omnes incidentes caſus, pericula & timores, vt in omnibus impauidus conſiſtat. Imprudens verò & ſtultus, quia temerè ſua agit, ſine præmeditatione & conſilio, hinc, cùm in rei executione occurrunt difficultates & pericula, ipſe expedire nequit: quare trepidat, angitur, & variis timoribus diſcruciatur. Igitur ſtultus ſimilis eſt ceruo vbique timido, quia innata eſt ei timiditas & pauor. de quo extat apologus apud Gabr. Faërnũ:

Apologus. *Hinnulum cum cerno ſic locutũ aliquando ferunt: Mi pater, cùm multo ſis maior canibus, & pedum hũ celeritate præſtes, præterea cùm tibi ſint ardua cornua, quibus à te vim propulſare facile poſſis: quî fit, vt canes tam operè me- C tuas? Ibi cervus ridens: Mi nate, vera, inquit, memoras: Mihi tamen, neſcio quo pacto, ſemper accidit, vt audità tantum voce, in fugam ſtatim convertar.* Affabulatio:

Timidi & fugacis ingenij qui ſunt, eos
Nulla arma, nulla texerint ſat mœnia.

Talis fuit Piſander, qui anxiè metuebat ne ſuam ipſius animam alicubi videret, quæ ſe viuum dereliquiſſet. Vnde prouerbium: *Piſandro timidior.* Ita extimuit cor Adæ poſt comeſtum pomum vetitum: *Vocem*, inquit, *tuam audiui in paradiſo, & timui eò quòd nudus eſſem, & abſcondi me*, Geneſ. 3. 10. Ita pauidum fuit cor Caini poſt parricidium Abelis, vnde ait: *A facie tua abſcondar, & ero vagus & profugus in terra: omnis igitur qui invenerit me, occidet me*, Geneſ. 4. 14. Ita trepidarunt Ægyptij ad plagas Moſis, quorum pauorem graphicè depingit Sapient. cap. 17. 3. Porrò pauor hic ingens eſt malum D & tormentum, iuxta illud Arabum adagium: *Accidens* (infortunium) *patienti unum eſt, pauenti autem geminum.* Et illud: *Peior eſt bello timor ipſe belli.*

VERS. 23. SICVT COR TREPIDVM IN COGITATIONE FATVI, OMNI TEMPORE NON METVET, SIC ET QVI IN PRÆCEPTIS DEI PERMANET SEMPER] Ianſenius & Franc. Lucas cenſent hunc verſum irrepſiſſe ex varia tranſlatione v. præced. tum, quia hic verſus deeſt in Græco, eumque omittit Raban. tum, quia incongruum videtur habere ſenſum; tum, quia in ſpeciem repugnat verſui præcedenti. Verùm, quia Biblia Latina pleraque etiã à Romanis correcta eum conſtanter legunt, Primò, Ianſenius eum ſic nectit & exponit: *Omni tempore non metuet ſic*, ſcilicet, ſicut ſtultus, *&*, id eſt etiam, *ille qui in præceptis Dei permanet ſemper.* q.d. Stultus metuet at non etiam id faciet ſapiens & iuſtus. Vnde Biblia Beſſarionis, Brugenſia & Atrebatenſia, quæ citat Franc. Lucas, omittunt τὸ *ſicut cor trepidum in cogitatione fatui*, ſicque legunt quod ſequitur: *Et in omni tempore non metuet qui in præceptis Dei permanet ſemper.* quæ ſanè lectio plena & apta eſt hoc loco.

Secundò, ſequendo editionem & diſtinctionẽ Romanam, hic erit ſenſus: q.d. Sicut cor fatui trepidũ ad terricula humana, numquam metuit minas & terriculamenta diuina, putà non timet Deum, non iudicium, non dæmonem, non infernum: ſic ex aduerſo ſapiens, qui permanet in præceptis Dei, non metuit terriculamenta humana, ſed diuina. Aut potiùs, vt aptiùs cohæreat præcedentibus: q.d. Fatuus *non metuit omni tempore*, ſed aliquo tantùm, nimirum tempore timoris, vti præceſſit, quando, ſcilicet timor paupertatis, infamiæ, aduerſitatis aut cladis eum inuaſerit. At verè ſapiens, qui in præceptis Dei permanet, ſemper non metuet, ſemper erit metus & timoris expers, vnde Raban. pro *ſic & qui*, legit, *ſed qui*, vt vis antitheſeos cõſtet in τῷ *in omni tempore*, & *ſemper*: q.d. Stultus omni tempore non metuet, ſed aliquo; at ſapiens ſemper non metuet, id eſt, numquam metuet; nimirum, non metuet paupertatẽ, non perſecutionem, non mortem, non dæmones, non gehennam: quia *perfecta charitas foras mittit timorẽ*, 1. Ioã. 4. 18. vide ibi dicta. Hinc iuſtus confidit vt leo, imò morti inſultat, vti *Exempla.* fecit S. Andreas, S. Ignatius, S. Polycarpus, S. Laurẽtius, S. Vincẽtius, &c. Metus ergo ſpoliationis, infamiæ, incarcerationis, mortis, eſt lapis lydius quo diſcriminantur ſtulti à ſapientibus & cordatis: ſtulti enim metui cedunt, cordati conſtanter & fortiter reſiſtunt, vt ſapientiam & iuſtitiam conſeruent.

Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Diſtichis: *Vt* *Gnoma.* *imus maxima*, inquit, *illius non pertimeſcit: ſic mens ſapiens omne detrimentum extrudit. Vt foliorum ſtrepitus exterreni lepores: ita rerum umbra timidos homines atque ignaros.* Sapiens ergo audet vt leo, inſipiens pauet vt lepus: illius cor leoninum eſt, huius leporinum. Hinc S. Pancratius Martyr ad Diocletianum: *Noli*, inquit, *Imperator fruſtra decipi, quòd me puerum vides. Nam Dominus Ieſus Chriſtus eam mihi mentem infudit, vt nullos terrores principum aut iudicum reformidem.* Et S. Acathius centurio & Martyr: *Em*, inquit, *corpus ad flagella paratiſſimum, utere eo vt libet; animi verò mei propoſitum nec Imperator, nec omnis dæmonum malitia evertere poterit.*

PVNGENS OCVLVM DEDVCIT LACRYMAS: ET QVI PVNGIT COR, PROFERT SENSVM] Raban. hæc iungit præcedẽtibus, ſicque legit: *Sed qui in præceptis Dei permanet, ſemper pungens oculos deducet lacrymas.* Verũ Græca & ceteri Latini legũt & diſpũgũt eo modo, quo Vulgatus Interpres. Senſum iam dabo.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De cauendis conuitijs & iniurijs in amicitia, deque ſeruanda fide amico in aduerſis & ſecretis.

Verſ. 24. Pungens oculum deducit lacrymas: & qui pungit cor, profert ſenſum.

25. Mittens lapidem in volatilia, deijciet illa: ſic & qui conuitiatur amico, diſſoluit amicitiam.

26. Ad

26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim regressus. Ad amicum

27. si aperueris os triste, non timeas: est enim concordatio; excepto conuitio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa: in his omnibus effugiet amicus.

28. Fidem posside cum amico in paupertate illius, vt & in bonis illius lætetis.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, vt & in hereditate illius coheres sis.

30. Ante ignem camini vapor, & fumus ignis inaltatur: sic & ante sanguinem maledicta, & contumeliæ, & minæ.

31. Amicum salutare non confundar, à facie illius non me abscondam: & si mala mihi euenerint per illum, sustinebo.

32. Omnis qui audiet, cauebit se ab eo.

33. Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum, vt non cadam ab ipsis, & lingua mea perdat me.

VERS. 24. PVNGENS OCVLVM EDVCIT LACRYMAS: ET (id est,) *sic* similiter, simili modo) QVI PVNGIT COR PROPERT SENSVM]. Pro *sensum*, græcè non est *συνεσιν*, id est sapientiam, prudentiam, sed *αἴσθησιν*, id est, sensationem, qua sentitur ipsa punctio & punctura. q. d. Sicut oculus dum pungitur, ostendit se hanc picturam sentire & dolere, hunc que suum sensum & dolorem testatur per lacrymas, quas velut sui indices emittit & profundit: ita similiter, *qui pungit cor*, id est mentem, minando, laudando, terrendo, interrogando, agitando, vexando, obiecta amoris vel odij proponendo, &c. hic *profert sensum*, id est, affectus iræ, lætitiæ, timoris proritat & prodi facit, vt illi se has minas, laudes, terrores, vexationes sentire per signa externa significent. Vnde Tigurina, *qui pungit oculum*, inquit, *elicit lacrymam: qui cor stimulat, affectus proritat*; alij, *parefacit sensum.*

Analogia cordis & oculi quoad.

Appositè cor comparat oculo. Primò, quia vtrumque est præstantissimum hominis membrum, æquè ac tenerrimum. Secundò, vtrumque valdè est sensibile. Vnde sicut oculus est sedes lacrymarum, ita cor est sedes passionũ & affectionum animi. Tertiò, quia sympathia est inter cor & oculum: cor enim suos affectus amoris, odij, iræ lætitiæ, tristitiæ, pauoris, solicitudinis maximè ostendit per oculos. Quartò, quia quod oculus est in capite, hoc est cor in pectore: sicut enim præcipuus sensus externus, putà visus, quo homo percipit sẽtitque res omnes, est in capite: sic præcipuus sensus internus, quo omnes animæ affectiones circa res quaslibet sentiuntur ab homine, est in corde. Quare sicut oculus est quasi cor capitis & sensuum exteriorum: sic vicissim cor est quasi oculus pectoris & sensuum interiorum. Quintò, sicut oculus, quia tener, ilicò in punctura suum dolorem per lacrymas significat: ita cor suam in punctura sensationem per affectus internos & externos manifestat.

Porrò sententia hæc, quia generalis, cuilibet punctioni cordis, & cuilibet eius sensationi aptari potest: propriè tamen Siracides respicit ad picturam, quâ læditur amicus & amicitia: de qua enim agit in sequentibus: q. d. Sicut qui oculum alterius pungit, cum dolore afficit, facitque vt ipse dolorem suum indicet per lacrymas: sic qui pungit amici cor verbis mordacibus & aculeatis, aut factis iniuriosis; hic illud dolore afficit, facitque vt ipsum hunc sui doloris sensum per gemitus, fremitus, suspiria, verbaque dolentia significet: cùm enim sedes tristitiæ cor sit, cor punctum contumeliâ, gemitu & lacrymis vbertim manat, quæ ingentis mœroris testes sunt. ita Syrus, *plaga* (vel percussio) *oculi*, inquit, *descendere facit lacrymas, & plaga cordis aufert amicitiam.* Tacitè ergo admonet, vt caueamus ab omni iniuria & mordacitate, ne illâ amicum offendamus, & amicitiam euertamus. Idem clariùs significat sequ. versu, aliâ auium similitudine. Vnde Palacius sic explicat: *Vis*, inquit, *cognoscere, quali sensu quilibet est? Punge cor eius, illum aliquo verbo exstimula, aliqua iniuria vel molestia afflige. Vt enim naturale est oculo puncto lacrymas proferre: ita cordis puncto, sui specimen & indicium producere. Facilè abscondas cor suum, si tibi detur cogitandi locus: at, si subitò pungaris, subitò proferes quis sis, felicem mansuetum, patiens, humilis, aut contrà.*

MITTENS LAPIDEM IN VOLATILIA, DEIICIET (græcè, *ἐκνεύσει*, id est, abigit, repellit, excutit, alienat) ILLA: SIC ET QVI CONVICIATVR AMICO, DISSOLVIT AMICITIAM] q. d. Sicut iaciens lapidem in aues, deijcit & depellit illas ex arbore in qua residem, illasque abigit & auolare facit: ita *qui conuiciatur amico*, depellit abigitque illum, eiusque *amicitiam* alienat, & *dissoluit*. Monet ergo in amicitia summè cauendum à conuitio, vtpote quò sit quasi telum iactum in amicum, eum fugans & offendens. Amici enim ab amicis non ferunt probra, sed ab eis coli & honorari volunt. Hanc autem amicitiæ legem transgreditur, qui hostis ingenium induens, dedecore afficit amicum, eiusque vitia in publicum prodit, percutiens eum mucrone conuitij. Agit enim hîc de conuitio non leui & familiari, sed graui, quòd amici famam adimit, aut valdè lædit. Vnde Syrus, *qui projicit lapidem in auem, auolare facit eam; & qui fraudat socium sensum, tollit* (alia lectio habet *perdit*) *amicitiam eius*; Tigurina, *qui volucres lapide petierit, abiget eas: qui probrum obiecit amico, dirimit amicitiam.* Addit Syrus, *Ergo amicum tuum ne muteris, & si mutatus fueris, ne speres futuram tibi cum illo amicitiam.* Huc facit gnome P. Syri: *Amicum ledere ne ioco quidem licet.* Et: *Amicum perdere est damnorum maximum. Tanti homo est absque amico, quanti corpus sine spiritu.* Nimirum *amicus est fidus solitij portus. Pessima promptiùs cum amicis, quàm solus optima perferas.*

VERS. 25. AD AMICVM ETSI PRODVXERIS GLADIVM, NON DESPERES: EST ENIM REGRESSVS.

VERS. 27. AD AMICVM SI APERVERIS OS TRISTE, NON TIMEAS: EST ENIM CONCORDATIO; EXCEPTO CONVITIO, ET IMPROPERIO, ET SVPERBIA, ET MISTERII REVELATIONE, ET PLAGA DOLOSA: IN HIS OMNIBVS EFFVGIET AMICVS] *Os triste*, id est, os iratum, vt iracunda, morosa, acerba, minacia verba protulerit. Sic *tristis* pro irato, læuo & minaci sumitur, cùm dicitur: *Ac heros tristis, bellum triste, arma tristia*, quia tristitia

in fronte hominis crudelitatis, iræ, minarum indicium est. Hinc Virgil. Æneid. 2.

——*Quò tristis Erinnys, Quò frementes vocat.*

Ibidem:

——*Illi mea tristia facta,*
Degenerem̃que Neoptolemum narrare memento.

Ibidem:

——*Iſq; adytis hæc tristia dicta reportat.*

tristia, id est minacia. Et Lucilius: *Timeo tertè ne mihi sit tristior*, id est iratior. Tristitia enim & ira sese inuicem comitantur: iracimur enim malo de quo tristamur, ac vicissim tristamur de malo cui iracimur. Hinc Virgil. ecloga 2. vocat *tristes iras*, quia tristes faciunt. Et,

Cor̃q; meum penitus turgescit tristibus iris.

Quod citat Cicero Tusc. 3.

Ostendit quàm conuitium sit noxium amicitiæ ex comparatione aliarum iniuriarum: q.d. Etiamsi ex subita ira & cholera strinxeris gladium in amicum, ne desperes de amicitia: facilè enim licebit per submissionẽ & pœnitentiã cum eo in gratiam redire. Multò magis si ex mentis præcipitatione, passione, & perturbatione aperueris os triste, vt amarulentius verbum in amicum ieceris, eumque contristaueris non timeas eum amicitiæ renuntiaturum: est enim modus & locus reconciliationi. Excipe tamen conuitium destinatum, superbiam, secreti reuelationem, & plagam dolosam: in his enim læditur cor amicitiæ. Quocirca amicus si ijs impetatur, quasi lethalibus telis confixus, irreuocabiliter aufugiet, eritque irreconciliabilis. Vnde Tigurina, siue Vatablus, *si gladium strinxeris in amicum, spem ne abijcias: est enim in gratiam reditio. Si verbis iniectus fueris in amicum, ne metuas: locus enim reconciliationi superest; dummodò conuicium, aut superbia, aut arcani patefactio aut vltus insidiosus absuerit: his enim omnis amicus fugabitur*; Syrus, *ergo amicum tuum etiamsi eduxeris gladium, ne desponderis animo: est enim illi regressus. Et si aduersus amicum aperueris os, ne timueris: quia est illi reconciliatio. Vltus ignominiæ est ille, qui reuelat secretũ: plaga destructionis* (vel *fraudulenta*) *aufert amicitiam.* Igitur docet hìc Siracides reconciliabiles esse iniurias in amicum, vel verbis vel factis editas, quæ ex subita passione committuntur, ac proinde honorem & famam amico non auferunt: irreconciliabiles verò esse eas quæ destinatò & meditatò perpetrantur, ideoque indices sunt non subitæ iræ, sed permanentis odij, aut quæ honorem & famam amico adimunt. Talem esse docet Primò, *conuitium*, id est, probrum destinatum vel deliberatum, iactum in bonum nomen & dignitatem amici, eamque lædens vel auferens.

Quinque vetat abstinere a conuitium. Primum.

Secundum.

Secundò, talem esse ait *improperium*, id est, beneficij collati exprobrationem, quâ quis improperat amico ipsum beneficio esse ingratum & indignum, ac pro beneficijs rependisse maleficia.

Tertium.

Tertiò, talem esse asserit *superbiam*, quâ quis arroganter se super amicum extollit, eumque despicit & deprimit. Amicus enim amico cupit esse par & æqualis: & amicitia est quædam puritas & æqualitas. Quare *amicitia omnis expers est superbiæ*, vt habet vulgare prouerbium, & S. Ambros. loco mox citando.

Quartum.

Quartum est *mysterij*, id est, arcani siue secreti. quod amicus amico credidit, *reuelatis.* hanc enim omnes indignè ferunt, censentque insignem esse infidelitatem & iniuriam. Secretum enim suum quilque amat, vt cor proprium, illudque nemini credit, nisi sibi & amico, qui est alter ego. Quare qui secretum prodit, cor quasi amici prodit & aufert. Huc facit gnome P. Syri: *Amicitiæ coagulum vnicum est fides.*

Quintum.

Quintum est, *plaga dolosa*, cùm quis scilicet ex insidijs & fraudulenter amicum lædit, aut officio, gradu vel dignitate deijcit & deturbat. Quocirca Salomon Prou. 25. 16. *Iaculum*, inquit, *& gladius & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.* Vnde S. Ambros. libr. 3. Offic. c. 16. *In his rebus*, ait, *requirenda est veritas testimonij, ne amicus appetatur amici perfidiâ, cuius fides absolui debebat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet, neque innocenti insidiari.* Hæc quinque igitur petunt iugulum amicitiæ, amicosque adeò alienant & offendunt, vt eas fere diffringant siue spe redintegrationis & reconciliationis.

Hæc ita fit sæpè & communiter, si naturam & gratiam ordinariam spectes: at non semper. Omnia enim superat insignis Dei gratia, ac perfecta charitas hæc & plura exsorbet, nec vllâ re violari se finit, quin potiùs quibuslibet offensis quasi flabellis, eius flamma magis accenditur & inardescit. Vnde S. Ambros. l. 2. de Interpellatione Iob c. 2. explicans illud Iob c. 19. v. 7. iuxta Septuag. *Ecce video opprobria, & non loquar*, ait Iob præ gaudio ridere in contumelijs. In conuitiorum verò tolerantia tres gradus assignat, nimirum *tacere, videre, benedicere.* In primo collocat Dauidem, qui cùm esset rex, & petulanter à vili Semei maledicereetur, tacitus, gemens & orans probra eius excipiebat. In secundo, altiori vtique & perfectiori, reponit Iob, qui in contumelijs ridebat quasi Euangelicæ perfectionis æmulator, & illius beatitudinis particeps quam Christus octauo loco quasi summo, tamquam perfectionis culmen constituit, dicens: *Beati estis cùm maledixerint vobis homines: gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælo*, Matth. 5. 11. In tertio denique, Euangelij athletam Paulum, Iudæis maledicentibus benedicentem, primipilum ponit. *Et si ferimus*, inquit, *proteruos; &, si pauper conuitiatur, tacet ipse; &, si peccator opprobria iacit, ipse ridet; &, si infirmus maledixit, ipse benedicit.* Tacebat Dauid cùm Semei malediceret, Iob ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait: *Maledicimur & benedicimus* 1. Corinth. 4. Quocirca merito exclamat Palæus: *O Christe gratis, cum quo reconciliatio patet, etiamsi his omnibus eum læserimus. Eidem sit etiam gratia, qui ipse, vt etiam his omnibus læsi, proximo reconciliemur. Si enim non dimittimus ex cordibus nostris, nec dimittetur nobis. Ergo tempora illa veterù legis non ita exigebant amicitiam nostram, vt Euangelica tempora. Tunc enim dicebatur: Odio habebis inimicum tuum; nunc autem: Diligite inimicos vestros.*

Duo gradus facilius.

VERS. 21. FIDEM POSSIDE CVM PROXIMO IN PAVPERTATE ILLIVS, VT ET IN BONIS ILLIVS LÆTERIS] Legit ἐυφρανθῆς, id est, *læteris*: & ita legunt Complut. Verùm Romana, & alij legunt, ὁμῦ πλησθῆς, id est, *simul impleari.* Vnde Tigurina, *præbe te fidum amico pauperi, vt vnà lætaris rebus eius felicibus*; alij, *vt bonis eius vnà fruaris*; Syrus, *sustenta proximum tuum in paupertate sua, vt etiam in bonis eius communices.* Monet in egestate & aduersis fidem & opem præstandam amico, in eoque discerni verum amicum à ficto & ollari, ac mercedem & fructum assignat: nimirum hac ratione eum prosperitatis, affluente fortunâ, amico redituræ participem fore. Horum enim eum consortem facit

faciet amicus, vt gratias ei referat, & fidem fidei rependat. Huc facit gnome P. Syri:

Amicum, ea nomen habeas, aperit calamitas.
Amico ea exhibeto, quæ velis tibi.

Et illa volgata: *Amicitiam retinet fides & veritas. Amicus amici æſtu lætatur vti ſuo. Amicitia ollaris ferues, quamdiu olla ferruda eſt.* Exemplum illuſtre eſt in Chriſto & Apoſtolis, quibus proinde ait Chriſtus: *Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Et* (idcircò) *ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum, vt edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo: & ſedeatis ſuper thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael*, Lucæ 22.28.

VERS. 29. IN TEMPORE TRIBVLATIONIS ILLIVS PERMANE ILLI FIDELIS, VT ET IN HEREDITATE ILLIVS COHERES SIS] Quod dixit de paupertate, nunc de quauis tribulatione dicit, ſcilicet, in omni fidem amico ſeruandam. Mercedem aſſignat hereditatis participium, nimirum, cùm amicus hereditatem patris, auunculi, aut cognati nactus fuerit, eius participem facturum amicum, qui in tribulatione, ac præſertim in exſpectatione & lite hereditatis, illi fideliter opibus, ope, & opera aſtiterit, imò ſubinde eum heredem inſtituturum.

Vbi Nota, Moris olim fuiſſe amicis partem aliquam hereditatis teſtamento relinquere, vt in hiſtorijs Romanis videre eſt. Sic enim Mæcenas Auguſtum Cæſarem, quaſi amicum ex aſſe heredem inſtituit. Vnde Tigur. vertit, *fidem ei ſerues tempore calamitatis, vt vnà cum eo venias in poſſeſſionem ipſius*; alij, *tempore aduerſo permane apud ipſum, vt patrimonij eius heres ſis*, Syrus, *in tempore angustiæ eſto illi ſocius, vt etiam in hereditate eius heredites.*

Hinc moraliter infert Palacius. Ergo cùm Chriſtus in membris ſuis, putà in pauperibus & afflictis paupertatem patiatur & tribulationem (ait enim ipſe Saulo Act. 9. *Saule Saule, quid me perſequeris?*) ſimus illi fideles; communicando minimis eius opem, opeſque noſtras, *vt deinde ipſe nobis communices ſuas longè ditiores & copioſiores.*

Græca Complut. & alia hoc loco hunc verſum ſubnectunt quaſi cautam præcedentis: *Non deſpicienda enim ſemper circumſcriptio*, id eſt res circumſcripta & arcta, *neque mirabilis dines mentem non habens*; vel vt clariùs vertit Tigurina, *non enim ſpernenda ſemper angustia res eſt, nec dines mentis inops admirandus.* Verùm Codices Græci Romæ correcti, Syri & Latini omnes illum omittunt.

VERS. 30. ANTE IGNEM CAMINI VAPOR, ET FVMVS IGNIS INALTATVR: SIC ET ANTE SANGVINEM MALEDICTA, ET CONTVMELIÆ, ET MINÆ] Hæc more Hebræo ad verſum non proximum, ſed remotiorem ſunt referenda: pertinent enim ad conuitia, à quibus abſtinendum monuit v. 25. & 27. Hic enim conuitiorum terminum & damnum aſſignat, ſcilicet, cædes & vulnera. Senſus ergo eſt, q.d. Abſtine à conuitijs, maledictis & rixis: quia ſicut ex fumo naturaliter ſequitur ignis, id eſt, flamma omnia comburens; ſic ex conuitijs, maledictis, & rixis ſequitur effuſio ſanguinis, & cædes omnia vaſtans. Veriſſimum enim eſt illud Mimi: *Ab altero exſpectes, alteri quod feceris. Litem lis parit, noxa noxam.*

Conuitij & fumi quatuor analogia.

Appoſitè comparat conuitium fumo, cædem flammæ. Primò, quia ſicut ex igne latente exſurgit fumus: ſic ex ira & excandeſcentia animi, prodeunt conuitia & iurgia. Secundò, ſicut ignis latens fumum conglomerat in altum; ſic ira multiplicat conuitia & rixas, ac à leuibus ſenſim aſcendit ad graues, grauiores & grauiſſimas.

Tertiò, ſicut fumus obnubilat oculos corporis, vt nec flammam, nec rem quæ flammâ aduritur, nec incolas, nec quid aliud videant: ſic iræ & rixæ obnubilant oculos mentis, vt irati nec ſuam iram, nec damna ex ea ſibi illiſque obuentura videant.

Quartò, ſicut fumus vertitur in flammam maximam, quæ omnia populatur: ſic rixæ vtrimque rixantium animos accendunt, vt in mutua verbera & cædes graſſentur. Græca de more breuiter ſic habent, *ante ignem vapor camini & fumus, ſic ante erumores conuitia*; Tigurina, *vapor camini fumuſq; præcedit ignem, ita conuitia, contumeliæ atque minæ præcurrunt effuſionem ſanguinis*; Syrus, *coram igne fumat fumus, & coram effundente ſanguinem contumelia.* Vnde, ſicut fumus elicit, protrudit & conuoluit fumum, ac viciſſim ab alio ſequente elicitur, protruditur & conuoluitur: ſic & conuitium vnius elicit, protrudit & conuoluit conuitium alterius in quem iactum eſt, ac viciſſim ab altero par pari referente dicitur & protruditur: quare fumi vicaria ſucceſſio, exaltatio & conuolutio expreſſa eſt ſpecies & imago rixæ, pugnæ & duelli.

Myſticè Palacius: Antequam in inferno, inquit, accendatur ignis in titionibus damnatorum, præceſſit fumus peccatorum noſtrorum: & ante ſanguinem quem Dei gladius educet ex miſeris, præceſſerunt eius minæ & maledicta contra peccata, & noſtræ contra eum contumeliæ.

AMICVM SALVTARE NON CONFVNDATVR (alij legunt, *non confundaris*) A FACIE ILLIVS NON ME ABSCONDAM] alij legunt, *non abſcondaris*. Vnde Syrus, *ſi pauper factus fuerit amicus tuus, ne pudore afficias eum, & à conſpectu eius non abſcondaris.* Siracidi ſuccinit R. Matthias in *Pirke auoth*, id eſt in Apophthegm. patrum: *Præueni*, inquit, *ſalutatione quoſlibet tibi obuios. Melius eſt tibi caudam eſſe leonibus, quàm vulpeculis caput*: ſiue, *plus expedit vltimum eſſe in numero honorum quàm caput & principium malorum.* VERS. 31.

ET SI MALA MIHI EVENERINT PER ILLVM, SVSTINEBO. OMNIS QVI AVDIET, CAVEBIT SE AB EO] q.d. Amicum, quamuis in paupertatem, tribulationem, periculum fortuna eum deiecerit, ſalutare, & officijs amici proſequi non verecundabor, nec ab eo me abſcondã: quòd ſi (quæ humana ingratitudo eſt) per amicã poſtea aliquod mihi malũ contigerit, ictum illum pro amicitia & officio meo patienter & fortiter ſuſtinebo. At qui me læsũ ab illo, audierit, illũ, ſcilicet, violaſſe amicitiã, & amico noceuiſſe, hic vtique deteſtabitur eũ, & cauebit ab eo, tãquam ab infido & ingrato proditore. Aut potiùs cum Gloſſa & Lyrano, imò S. Ambroſ. (cuius locum & verba mox citabo) q.d. Tanti ſunt amici fructus, vt etiam per illum, id eſt, propter illum, illius cauſa, mihi mala euenerint, ſuſtinenda ſint. *Omnis* autem *qui audiet hoc*, id eſt quia ſuperiùs dixi, ſcilicet, quanta ſint bona & commoda veri amici, veræque amicitiæ; ille totis viribus cauebit ab illo, ſcilicet, amico lædendo; nimirum omni ſtudio cauebit ne iniuriâ, conuitio, perfidia, &c. amicum offendat, alienet & amittat. Huc faciunt duo paradoxa, & in ſpeciem contraria P. Syri: *Amici vitia niſi feras* per compaſſionem *facis tua* per impatientiam. *Amici vitia ſi feras* per conniuentiam, *facis tua* per tacitum conſenſum: dum enim ea non corrigis cum potes, videris eis conſentire. Porrò Syrus aliò abit. dum pro ſecundo verſu hunc ſubſtituit. *Si reuelat tibi proximus tuus ſecretum ſuum, ne palàm facias*

Amici eſt ſalutare amicum.

cias illud, ne quicumque audieris, se caueat à te, & tamquam virum damnosum reputet te.

Nota. pro *saluare* Iansenius opinatur legendũ *saluare*. Nam græcè est σωπάσω, id est, tueri protegere, defendere. Verùm Noster legit σεσπάσω, id est *saluare*, (amici enim est amicum beneuolè salutare, imò præuenire salutando; *Nam amicitias plures rumpit silentium*) & ita legit S. Ambros. lib. 3. Offic. c. 7. *Amicum*, inquit, *saluare non erubescam, & à facie illius non me abscondam: siquidem vitæ & immortalitatis medicamentum eum esse Ecclesiast. c. 6. testatur. Et summum in charitate præsidium nemo dubitauerit, cùm Apostolus dicat: Omnia sustinet, omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet*, 1. *Corinth.* 13. *Et c.* 8. *Quid si eũ inuenerus, qui vnanimitate ingenij, mentis vigore atque auctoritate præstet, & accedat eò, vt exemplo & vsu paratior sit, præsentia soluat periula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumenta expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solùm ad consulendum, sed etiam ad subueniendum: huic ita fides habetur, vt dicat qui consilium petit: Et si mala mihi euenerint, per illum sustineo. Huiusmodi igitur viro salutem nostram & existimationem committimus, qui sit (vt suprà diximus) iustus & prudens. Facit enim iustitia, vt nullus sit fraudis metus: facit etiam prudentia, vt nulla sit erroris suspitio.* Et cap. 16. *Defer amico vt æquali, nec te pudeat vt præmenias amicum officio. Amicitia enim nescit superbiam. Ideò Sapiens dicit: Amicum saluare non erubescas. Nec deseras amicum in necessitate, nec derelinquas eum, neque destituas, quoniam amicitia vitæ adiumentum est. Ideò in ea onera nostra portemus, sicut Apostolus docuit. Dicit enim his, quos eadem complexa est charitas: Etenim si amici secundæ res amicos adiuuant, cur non & in aduersis amici rebus amicorum adiumentum suppetat? Inuenemus consilio, conferamus studio, compatiamur affectu. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumq; inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpè obtrectationes, si restiteris vel responderis, cùm amicus arguitur & accusatur: nec te pœniteant eiusmodi offensiones. Iusti enim vox est: Et si mala mihi euenerint propter amicum sustineo. In aduersis enim amicus probatur: nam in prosperis amici omnes videntur. Sed vt in aduersis amici patientia & tolerantia necessaria, sic in prosperis auctoritas congrua est, vt insolentiam extollentis se amici reprimat & redarguat.* Probat id ipsum exemplis S. Iob & Dauidis, ac deinde subijcit: *Quid est enim amicus nisi consors amoris, ad quem animum tuum adiungas atque applices, & ita misceas, vt vnum vobis fieri ex duobus, cui te tamquam alteri tibi committas, à quo nihil timeas, nihil ipse, commodi tui causa, inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiæ. Virtus est enim amicis, non quæstus: quia non pecunia quæritur, sed gratia, nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ. Denique meliores amicitiæ sunt inopum plerumque, quàm diuitum: & frequenter diuites sine amicis sunt, quibus abundant paupers: non est enim vera amicitia vbi est fallax adulatio. Diuitibus itaque plerique assentatoriè gratificantur. Ergo pauperem nemo assentator est. Verum est quidquid defertur paupri: huius amicitia inuidiâ vacat. Quid amicitia pretiosius, quæ angelis communis & hominibus est? vnde & Dominus Iesus dicit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in æterna tabernacula.*

Offitia amici ex S. Ambros.

VERS. 33. QVIS DABIT ORI MEO CVSTODIAM, ET SVPER LABIA MEA SIGNACVLVM CERTVM, VT NON CADAM AB IPSIS (per ipsa,) ET LINGVA MEA PERDAT ME?] Postquam ostendit quanta ex conuitijs & vitijs linguæ damna inter amicos sequantur, exclamat: *Quis dabit*, &c. q. d. O vtinam mihi aliquis det custodiam oris meo, quâ quasi sigillo certo, id est, fido & securo, obsignentur labia mea, ne per illa eadam in damna iam recensita, ac lingua mea perdat me. Alludit ad psal. 140. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis*, id est, ostium circumstans, claudens, custodiens labia mea. Vnde S. Augustin. legit, *ostium continentiæ labijs meis*; Theodor. & Aquila, *super labia mea*. q. d. Sicut ciuitas custoditur custodiâ militari, ita os meum custodias, ô Domine, per gratiam tuam, ne quid effutiam per impatientiam, & desperationem in hisce malis contra hostes meos. ita Theodor. ibidem. Rursum, sicut domus custoditur ostio, vt nihil quod obesse possit, exeat aut introeat in domum: sic pariter gratia tua custodiat labia mea, ne per ea quid exeat impurum aut vitiosum. Aut generaliùs: *Pone ostium circumstantiæ*, id est, murum toti domui, id est, labijs & corpori meo, qui omnes meas fenestras, id est quinque sensus custodiat, ait S. Hieron. ibidem. Vbi sagaciter notat S. Augustin. dici *ostium*, non *claustrum*, quia os quasi ostium aperiri debet ad confessionem peccati, & Dei laudem, sed claudi ad opus peccati, eiusque excusationem.

Nota. Pro *signaculum certum*, vti legit Noster & S. Augustin. in Speculo, & lib. de Gratia & libero arbitr. c. 16. Græca legunt σφραγίδα πανοῦργον, id est, sigillum astutum, cautum, prudens, vt, scilicet, cautus & prudẽs sim, in hoc sigillo continendo & resignando, ne incautè & imprudenter illud vel obsignem & claudam, vel resignem & aperiam. S. Chrysost. hom. 4. ad baptizandos. legit πανουργίας, id est, *astutiæ*, hoc est Tigur. vertit, *sigillum sapientiæ*. Sic etiam legit S. Ephrem de Timore Dei, vbi Interpres vertit, *signaculum versutum*, Syrus vertit, *signaculum honoris, ne loquar in eis fraudem, & lingua mea ne perdat me*. Porrò S. Ambr. ps. 38. ad illùd: *In increpationibus super iniquitatem corripuisti hominem*, pro Φυλακὴν id est, custodiam, legens Φλαγέλλιον, id est, flagellum, aut potiùs miscens quædam ex cap. sequ. v. 2. sic legit & explicat: *Quis mihi imponet cogitationum mearum flagellæ & quis dabit mihi labiorum meorum signaculum: vt cor suum ipse suis cogitationibus flagellaret, & signaret labia sua: quo & vetera peccata minueret, nec alia loquendo renouaret: quo propriis cogitationibus eruditus, exercitia virtutis indueret.*

Signaculũ labiorũ est circumspectio & præmeditatio dicendorũ.

Signaculum ergo certum est signaculũ cautum & prudens, quod certis solidisque rationibus, quas dictat prudentia, nititur, indeque fidum & securum. Signaculum hoc igitur, & custodia oris, est prudens & cauta circumspectio & præmeditatio, quid, quantum, quo modo, quem hìc & nunc loqui conueniat; quam Deus ponit, sine quo sunt incertæ prouidentiæ nostræ, eamdem ponit & homo, quia ipse ori suo inuigilare, illudque diligenter obseruare debet. Ita S. Chrysost. in psal. 140. ad illud: *Pone Domine custodiam ori meo*, duplicem oris custodiam dupléxque sigillum assignat, vnum Dei, scilicet, gratiæ diuinæ auxilium; alterum, nostrum, scilicet, rationem & continentiam. *Os ergo nostrum*, inquit, *perpetuò custodiamus, ei rationem tamquam clauem adhibentes. Non vt perpetuò claudatur, sed vt conuenienti tempore reseretur. Nonnumquam enim silentium est loquelâ vtilius, sicut loquela quoque silentio. Et ideò dicebat ille sapientissimus Eccles. 3. Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim oporteret ora perpetuò patere, non facilè essent porta: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est,*

tur quis cuſtodierit? ſed propterea ſunt portæ & cuſtodia, vt faciamus ſingula tempore conuenienti. De hoc linguæ ſigillo plura dicam c.28.v.28. & 29.

Tradunt Anatomici linguam duas habere venas, quarum vna tendit ad cor, altera ad cerebrum, quo ſignificat natura, linguam nil debere eloqui, eſto cor id appetat, niſi cerebrum, id eſt, mens & ratio, conſentiat, & idipſum vt rectum probet. Cor enim debet ſubſeruire cerebro, hoc eſt, appetitus rationi: hæc enim in homine eſt præſes & princeps, regens appetitum.

Didactice S. Auguſt. de Gratia & lib. arbit. c. 16 ex hoc loco contra Pelagianos docet neceſſitatem gratiæ Dei, ac nominatim nos ſine ea non poſſe moderari linguam: nam, vt ait Salomon Prou. 16. 1. *Hominis eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam*, quocirca hoc gratiæ auxilium bene viuere & loqui volenti, aſſiduè eſſe implorandum, vti implorat Siracides c. ſeq. Et Eſther c. 14. 13. *Tribue, inquit, ſermonem compoſitum in ore meo, in conſpectu leonis, & transfer cor illius in odium hoſtis noſtri.* Igitur cùm aliquid graue locuturus aut tractaturus es, precare vt Deus componat verba in corde & ore tuo, eo modo vt feriant corda audientium, eiſque perſuadeant quod dicturus es, ideóque dicito cum Pſalte: *Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam.*

Symbolicè, *ſignaculum aſtutum* eſt quod occultas habet ſeras, quæ non niſi certis ſignis reſerari poſſunt, qualia ſunt quæ ex circulis varijs coaleſcunt, cuique autem circulo ſua inſculpta eſt littera: quare eouſque rotandi ſunt circuli, donec certam dictionem, v.g. *Ioannes*, reddant. Ita os noſtrum ſeras ſuas habeat, cùm occurrit vanitas, detractio, murmur, ira, &c. ſolùm autem reſeretur cùm honeſta & ſancta dicenda ſunt, iuxta illud S. Ambroſ. *Signaculum oris tui Chriſtus ſit Verbum Dei.* Chriſtus ergo reſeret os noſtrum.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dogmata ſapientiæ de bene agendo & loquendo hucuſque tradita concludit oratione, quâ precatur Deum pro gratia qua ea opere adimpleat, frenetq; concupiſcentiam cordis & oris, vt, ſcilicet, Deus dirigat omnes eius cogitationes, affectiones, ſermones, ne qua exorbitent. Hanc orationem nobis imitandam & crebrò vſurpandam proponit. Idem orat Salomon Sap. c.9. Inde v.7. proſequitur materiam de moderanda lingua, & vitando iuramento. Denique v.21. à vitijs & intemperantia linguæ tranſit ad vitia & intemperantium operum & vitæ, ac cæcitatem ſuditatemq; fornicariorum adulterorumq; multis exaggerat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ. 1. DOmine pater, & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in conſilio eorum: nec ſinas me cadere in illis.

2. Quis ſuperponet in cogitatu meo, flagella, & in corde meo doctrinam ſapientiæ, vt ignorationibus eorum non parcant mihi, & non appareant delicta eorum.

3. & ne adincreſcant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & incidam in conſpectu aduerſariorum meorum, & gaudeat ſuper me inimicus meus?

4. Domine pater, & Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum.

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, & omne deſiderium auerte à me.

6. Aufer à me ventris concupiſcentias, & concubitus concupiſcentiæ ne apprehendant me, & animæ irreuerenti & infrunitæ ne tradas me.

VERS. 1. DOMINE PATER, ET DOMINATOR VITÆ MEÆ, NE DERELINQVAS ME IN CONSILIO EORVM: NEC SINAS ME CADERE IN ILLIS] *Eorum*, ſcilicet, ſtuorum, id eſt, impiorum, de quibus multus ſermo præceſſit. Aut potiùs *eorum*, ſcilicet labiorum loquacium & intemperantium: de his enim egit v. præcedenti. q. d. Domine qui dominaris vniuerſo, dominare labijs meis: qui dominaris vitæ meæ, dominare linguæ meæ. Nam *mors & vita in manu linguæ*, Prouerb. 18. 21. Rurſum lingua eſt *vniuerſitas iniquitatis*, Iac. 3. 6. Moderatorem ergo requirit dominatorem vniuerſi: Deum vocat *dominatorem vitæ*, tum quia ipſe eſt creator & dominus animæ quæ cauſat vitam; tum, quia ipſe officia, ſtatus actuſque omnes vitæ noſtræ regit & moderatur; tum, quia vita noſtra durat quamdiu ipſe vult. Hæc vera ſunt tam in vita ſupernaturali gratiæ, quàm naturali animæ.

Oratio Siracidis.

Potrò *conſilium labiorum*, vocat, id quod loquacitas labiorum dicendum ſuggerit, putà importunitatem, temeritatem, intemperantiam, & pruritum loquendi quidlibet quod in buccam venit. Itaque *conſilium labiorum* eſt effrænata libertas dicendi quidquid libet. Nam *cor ſtultum in ore ipſorum*. vti ſuperiùs dixit. Vnde ſubdit, *Nec ſinas me cadere in illis*: alij legunt, *nec ſinas me cadere in illa exprobratione*, vel *in illam exprobrationem*, vt, ſcilicet, intemperantia linguæ mihi exprobretur, ac præſertim, quòd in amicum probrum aliquod conieccrim, aut vitium aliquod exprobrarim. De cõuitio enim amicorum egit c. præced. Vnde Tigurina vertit, *Domine pater, totiuſque vitæ meæ dominator, ne me permittas conſilio illorum, nec ſinas me per eà corruere*; Syrus, *Deus pater mi & domine vitæ meæ, ne offendere facias* (permittas) *me propter ea.*

VERS. 2. QVIS SVPERPONET (ita Roman. hoc enim eſt Græcum ἐπιτίθει, malè ergo nonnulli legunt *ſupponet*) IN COGITATV MEO FLAGELLA, ET IN CORDE MEO DOCTRINAM SAPIENTIÆ, VT IGNORATIONIBVS EORVM NON PARCANT MIHI, ET NON APPAREANT DELICTA EORVM] Orauit pro fræno linguæ; nunc orat pro fræno cogitationum & cordis, id eſt, appetituum. Hi enim omnis

omnis boni vel mali ſunt duo fontes. Duplicem ergo hìc Dei gratiam depoſcit. Primò, illuminationis, quæ cogitationes intellectus & phantaſiæ vagas, animales & erroneas illuſtret, cohibeat, corrigat, dirigat, faciatque ſpirituales, cęleſtes & diuinas! Alteram impulsus, quæ cordis, id eſt, voluntatis & concupiſcentiæ, affectiones & deſideria noxia per dictamina ſapientiæ & prudentiæ, quaſi per flagella caſtiget, emendet, purificet & ſanctificet: idque ad hoc, vt in *ignorationibus eorum*, putà in erronea cogitatione & appetitione cogitatus & cordis, id eſt, intellectus & voluntatis, dum ſcilicet aliqua ignoranter, id eſt, imprudenter, & ironicè intellectu cogito, vel voluntate appeto, *non parcant mihi flagella*, id eſt, caſtigationes ſapientiæ, itaque *non apparent* (nec ſint) delicta *eorum*. Ita S. Ambroſ. cuius verba in fine c. præced. citaui. Et S. Chryſoſt. in pſalm. 140. *Non oportet*, inquit, *os ſolum obſtruere, ſed mentem etiam ante os*, *Quocirca pulchrè dixit quidam ſapiens: Quis dabit in cogitatione vel mente mea flagella, vt ignorantiæ meæ non parcant?* Vnde fuſiùs id explicans & exaggerans Siracides ſubdit:

Poſcit illuminationes & impulſus ex eſſet.

VERS. 3. ET NE ADINCREſCANT IGNORANTIÆ MEÆ, ET MVLTIPLICENTVR DELICTA MEA (ignorantia enim in mente & intellectu practico, quo imprudenter præfero bonum concupiſcibile bono honeſto, parit & multiplicat delicta in voluntate & appetitu: hic enim ſequitur iudicium practicum, appetitique & eligit quod ille appetendum & eligendum dictat) ET PECCATA MEA ABVNDENT, ET INCIDAM IN CONSPECTV ADVERSARIORVM MEORVM, ET GAVDEAT SVPER ME INIMICVS MEVS] q.d. Ne per ignorantias & peccata incidam in damna fortunarum, famæ, vitæ, & animæ, itaque fiam ludibrium dæmonum & hominum mihi inimicorum, vt illi in mea pernicie exultent, meque rideant & ſubſannent. Porrò Complut nonnulla hìc interſerunt, ſcilicet hæc: *Ne partas tu Domine, & iniurias eorum, qui in profeſſione ſunt peccatores, ne prætereas.* Vnde Tigurina hæc omnia clarè exprimens vertit, *qui menti meæ flagella adhibeat, & cordi meo ſapientem inſtitutionem, vt ne parcant inſitiæ meæ, nec illorum peccata prætereant? ne, inquam, inſitiæ meæ multiplicetur, néve peccata mea pernicioſam acceſſionem faciant, & eorum coram aduerſarijs meis, gaudeantq́, de me inimici mei, quorum ſpes procul abeſt ab tua miſericordia*, Syrus verò, *quis autem conſtituit ſuper mentem meam flagellum, & ſuper cor meum virgam doctrinæ, vt ipſe dominus indulgeat delicta mea, ne in congregatione eorum heredstent, neque ament corrumpere, vt non multiplicentur delicta mea, neque inualeſcant peccata mea, & reuelent me coram inimicis meis, & lætetur de me inimicus?* Sicut ergo puerorum & ſtultorum leuitates, diſtractiones, petulantiæ & ſtultitiæ flagello & virgâ parentum, vel præceptorum flagellantur, caſtigantur & cohibentur: ſic pariter phantaſiæ & concupiſcentiæ puriles, ſtultæque cogitationes & appetitiones illicitæ noxiæque, flagello & virgâ diſciplinæ, hoc eſt, timoris Dei, caſtigandæ & compeſcendæ ſunt, ne nos ducant in ruinam & gehennam. Verè enim ait Beda in Prouerbijs: *Reprobi & in ſæculo faſtigantur deſideriis* (concupiſcentiæ) *& in futuro tormentis* gehennæ. Appetitus enim & concupiſcentia index eſt carentiæ, ait Ariſtot. lib. 5. Phyſic. Nemo enim appetit & concupiſcit niſi id quo caret, & de cuius carentia triſtatur & dolet.

A DOMINE PATER ET DEVS VITÆ MEÆ, NE DERELINQVAS ME IN COGITATV ILLORVM] Hunc verſum non habent Græca. Iam Primò, cum ſic explicat lanienius: *τὸ illorum*, inquit, vel poteſt referri ad aduerſarios & inimicos, de quibus dictum eſt in ſuperiore ſententia, vt ſit ſenſus: *Ne derelinquas me*, vt in me hoſtes mei perficiant quod cogitant, aut in me videant fieri quod cupiunt, quodque euenturum cogitant. Aut, *ne derelinquas me*, vt talia cogitem qualia illi, nempe mala. Vel poteſt potiùs relatiuum *illorum* referri ad cogitatum & cor; vt, ſicut ſuperiùs orauit ne relinqueretur in conſilio labiorum, nunc oret ne relinquatur *in cogitatu* animi & cordis ſui, ita ſcilicet, vt ſibi relictus ea cogitet & faciat quæ intellectus & voluntas hominis, cùm Dei gratiâ deſtituuntur, homini ex ſeipſis ſuggerunt, qualia ſunt quæ ſequuntur. VERS. 4.

B Verùm minùs congruè *illorum* refert *cogitatum*. Nam non rectè dicitur: *Ne derelinquas me in cogitatu cogitatus, & cordis.* Igitur pronomen *illorum* reſpicit delicta & peccata, de quibus v. præced. dixit: *Ne adincreſcant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea.* Vnde ea explicans ſubdit: *Exaltantiam oculorum meorum ne dederis mihi, &c. Auſer à me ventris concupiſcentias, &c.* Hæc enim ſunt capitalia peccata, ex quibus cetera oriuntur. Orat ergo: *Ne derelinquas me in cogitatu illorum*, ſcilicet peccatorum, putà ſuperbiæ, gulæ & libidinis: quia hæc oriuntur ex eorum cogitatu, imaginatione & cogitatione. Cogitatio enim diutina peccatorum moroſam efficit, delectationem, quæ eſt peccatum mortale: hæc deinde in actum

C externum ſeſe exerit, peccatumque conſummat, vti docet S. Iacobus cap. 1. verſ. 15. Hunc ſenſum indicat Syrus, *Deus pater mi, & Domine vitæ meæ, ne abijcias me in errorem eorum*, putà in ignorantias peccatorum: *Errant* enim *qui operantur malum*, Prouerb. 14. 22.

VERS. 5. EXTOLLENTIAM OCVLORVM MEORVM NE DEDERIS MIHI, ET OMNE DESIDERIVM (id eſt, concupiſcentiam: hanc enim Hebræi vocant חֶמְדָּה *chemda*, id eſt deſiderium. *Deſiderium* ergo vocat imparientem & impotentem erga voluptatem quamlibet affectum, eamque ardentem cupidinem & ſitim) AVERTE A ME] *Ne dederis*, id eſt, ne dari ſinas, ob mea priora crimina & demerita. Deus enim cùm ſit ſanctiſſimus, non poteſt eſſe auctor peccati & concupiſcentiæ! Deus enim *intentator malorum eſt, ipſe autem neminem tentat*, Iacob 1. 13. poteſt tamen permittere dæmonibus, hominibus & concupiſcentiæ, vt nos tentent ad ſuperbiam, gulam, libidinem, &c. Vnde contrà hoc orandum cum Siracide ex præſcripto Chriſti: *Et ne nos inducas* (id eſt, induci permittas) *in tentationem, ſed libera nos à malo.* Matth. 6. v. 13. Porrò ſæpè id permittit Deus in pœnam præcedentium peccatorum, & tunc propriè dicitur dare vel tradere homines ſuæ concupiſcentiæ, tentationi & dæmoni tentári. Hebræi enim verba actiua primæ coniugationis *Cal*, ſæpè pro neutris vſurpant. Vide dicta Exodi 7. 3. & Rom. 1. 24.

Extollentiam vocat *elationem*, vti legit S. Auguſt. de Gratia & liber. arbitr. c. 16. Addit *oculorum*: licèt enim elatio & ſuperbia ſit propriè in animo, maximè tamen ſe prodit per oculos elatos & faſtoſos. Vnde Syrus, *oculum ſuperbum ne dederis mihi*, Et pſalm. 100. 5. *Superbo oculo & inſatiabili corde cum hoc non edebam.* Et Salomon Prouerb. 6. 17.

inter

inter ſeptem quæ Deus deteſtatur primo loco ponit *oculos ſublimes*. Et cap. 30. 13. *Generatio*, inquit, *cuius exceſſi ſunt oculi, & palpebræ eius in alta ſurrecta.* Quocirca Græca Complut. Tigurina & alij hoc loco addunt, γιγαντώδη ψυχήν, id eſt, *giganteam animam*: ſic enim habent: *Domine pater, Deuſq; vitæ meæ, ne mihi tribuas oculos elatos, ſed giganteum animum à feriis tuis ſemper prohibeas. Giganteum animum* eſt excelſus, tumidus, ſe ſupra omnes erigens, ceteroſque deſpiciens, eiſque dominans. Talis enim fuit gigantum, qui vti corpus, ita & animum habebant giganteum, Geneſ. 6. 4.

Per *deſiderium*, aliqui reperientes τὸ *oculorum*, quod præceſſit, intelligunt auaritiam: verùm meliùs alij accipiunt *concupiſcentiam*. Sic enim legit S. Auguſt. de Gratia & liber. arbitr. c. 16. *Elationem oculorum*, inquit, *ne dederis mihi, & concupiſcentiam auerte à me.* Sic etiam legunt Græca Romana. Vnde concupiſcentiam hanc in duas ſpecies v. ſequ. partitur. Porrò ex peccatis nominat tantùm duo, ſcilicet extollentiam oculorum, id eſt ſuperbiam, & concupiſcentiam, quia ex his quaſi primis fontibus cetera omnia oriuntur. Ex ſuperbia enim oritur auaritia, ira, inuidia: ex concupiſcentia oritur gula, libido, acedia.

Apologus ambitioſi. Prigent.

Ingenioſo lepidóque vrſi, ceruæ & vulpis apologo idipſum oſtendit S. Cyrillus lib. 2. Apolog. moral. c. 11. cui titulus: *Contra appetentem dignitatis. Latitabat vrſo famelico vt prædam aliquam deglutiret, magiſtra fallacia vulpes, pia impio ſubuenire cupiens, ad eum ceruam ſolitagam arte doli ſui adducere conabatur ſic eam affata: Quàm vultu placidam, cornice altam, pelle politam, pede validam, proportione perfecta decoram parens te natura formauit! vnum certè tantùm perfectæ tuæ venuſtati deeſt, quòd cornibus careas; neque profectò ſexui etiam infirmo, tam ſuperba & tuta debuit armatura deeſſe, maximè cùm ea conceſſa ſit vaccæ. An fortè lunaris neſcis, quædam imperfecta reliquiſſe in arte natura? ſimia quidem ſuppletiua arte indnitur, & magiſterio aurum & argentum politur. Si vis ergo perfici cornu, audi monitum meum, & ſequere ductum, quoniam ad magiſtrum te dirigam in hac arte expertum. At illa non tam mobilitate feminea, quam cornu appetens ſequebatur mendacem. Verùm pia ſorte dolo capta fuit obuius cornus, qui ſociam miratus dixit: Quo vulpinam ſequeris caudam? Cui cerua: Quippe tam à duce ad vrſum tendo, vt ſint & tu cornibus gaudeam. An ſolus vis apparere ſuperbiâ naſutâ? Ad hoc ille aſtutus, vtriuſque ſenſiens faſtum & dolum, errori amicæ compatiens, ſic illam exhortatus eſt: Nempe propter cornua vrſus dedit virtutis auriculam, caue tu ne amittas ſimul pilleum & vitam.* Reſponſum hoc obſcurum ſequenti apologo declarat: *Vrſus namque interrogatus à lupo, vt quid faciem prænam ferret, reſpondit; Quia habeo debile caput. Cui lupus ait: Nunc ipſum cornibus. His enim caput armauit natura hominum: vade igitur ad hominem arte doctum, & ea tibi ponet. Iuit ergo ad magiſtrum petens cornua ſibi poni: pro labore autem, inquit, ſoluere tibi volo hoc, quod dare non necat. Cui Magiſter: Si à te vnum denarium vel aſſem peterem, non dares mihi? Da mihi ergo aures, & nihil tibi nocebit. Quo conſentiente fudit eas, & ferens malleum vt perforaret cranium eius, audiuit ab vrſo, Fatuiſſime ſum, vt perfores mihi caput? qui ait, Aliter cornua non ponuntur. Tunc vrſus abbreuiatis auribus. Bene fatuus eſt, inquit, qui cornua petit. Perdit enim, vt video, caput diſcretionis, & aures quietæ virtutis. Et ſic abſciſſis auribus, ſine cornibus abiit illuſus.* Denique idipſum alijs parabolis lunæ, vaccæ, & cerui commoſtrat. *An ignoras, quòd luna dum emittit cornua, lumine ſit vacua, &* (Exodi 34. 29.) *cornuta Moyſi facies diuini contactus dulcedine & velamento eſt priuata? Illaqueatur autem vacca per cornua, per quæ etiam ſub duro iugo aratri ſemper bos aſſiduè ducit ſoles. Non attendis quantum nos cornu pondere aggranamur, & ſerpentis hauſtu comburor interius, vt poſſim venuſtatis omne cornu deponere? Quid plura? beſtialitatis commune ſignum oſtendit aut cornu, aut caudâ. Pone igitur faſtum & fuge cornu, ne dira te vrſi vngula dilanet. Quibus intellectis, mox dimiſſâ vulpe humiliter ſenuit eſt cervum.*

Primus.

Secundus.

Tertius.

AVFER A ME VENTRIS CONCVPISCENTIAS, ET CONCVBITVS CONCVPISCENTIÆ NE APPREHENDANT ME] *Concupiſcentia ventris* eſt gula, *concupiſcentia concubitus* eſt libido. Atque prior cauſa eſt poſterioris: *venter enim mero eluans deſpumat in libidines*, ait S. Hieron. Complut. Tigurina, multique alij rurſum hic multa addunt: ſic enim habent, *auerte à me ſpes vanas & concupiſcentias, tibiq; conſummè ſeruire cupientem retinens in officio; ne me comprehendant* (vel occupent & dominentur: hoc eſt enim Græcum καταλαβέτωσαν. Noſter vertit, *apprehendant*) *appetentia ventris & concubitus.* Verùm Græca à Romanis correcta ea omittunt, & conſentiunt Latinæ Vulgatæ; Syrus verò *cor impudicum*, ait, *longè fac à me. Id quod bonum eſt ne effugiat me, & laſciuia cerui ne laſciuire faciat me.*

VERS. 6.

Porrò S. Auguſt. (vel quiſquis eſt Auctor) Soliloq. ca. 12. putat hic notari triplicem concupiſcentiam, nimirum concupiſcentiam oculorum, id eſt auaritiam, concupiſcentiam carnis, & ſuperbiam vitæ, quæ omnis mali in mundo tres perennes ſunt fontes, vt docet S. Ioannes epiſt. 1. c. 2. 16. Nam *extollentiam oculorum* confert & adæquat cum concupiſcentia oculorum, concupiſcentiam carnis cum *concupiſcentia ventris & concubitus*, ſuperbiam vitæ cum *anima irreuerenti & infrunita.* Exſtat hac de re emblema propriginis, quæ ſymbolum eſt concupiſcentiæ (hæc enim ſemper prurit, eſtque vera animæ prurigo:) eſtque tale:

Emblema concupiſcentiæ ipſa eſt prurigo.

Agrum cauete cornuum ne vomere
Arare pergat cornute: pro mellea
Semente, mox reponet vrens tibi piper.
Cupido eâdem dulcamarus (γλυκυπικρὸς) vim tenet,
Pro melle fellenm propinans poculum.
Fodere triſtis vngubus cutem cane.
Aſſiduus eſt prurigini comes dolor.

ET ANIMÆ IRREVERENTI ET IMPRVNITÆ NE TRADAS ME] Nonnulli ſic exponunt: q.d. Ne tradas & ſubdas me animo impudenti & ſtolido, ne permittas mihi dominari hominem impudentem & ſtultum. Verùm loquitur Siracides de anima propria, non aliena: agit enim de extollentia oculorum, & concupiſcentia propria, non aliena. Vnde τὸ *anima irreuerenti*, pertinet ad extollentiam oculorum, ſiue ſuperbiam: hæc enim coniuncta eſt cum irreuerentia, id eſt, inuerecundia & impudentia: hanc enim ſignificat Græcũ ἀναιδῆ. Nam ſuperbi ſunt inuerecundi, audaces & impudentes, qualis fuit iudex ille impius, qui nec Deum timebat, nec hominem reuerebatur, Lucæ 18. 2. Dei enim & hominum reuerentia vnicum eſt peccatorum frænum, quo amiſſo vel rupto, peccator velut equus effrænis in omnes voluptates & ſcelera ruit. τὸ verò *infrunitæ* pertinet ad concupiſcentiam veteris & concubitus; hæc enim eſt infrunita & inexplebilis. Senſus ergo eſt. q.d. Ne permittas, vt anima

ma impudens & inſatiabilis, hoc eſt, vt impudentia & inſatiabilis concupiſcentia animæ meæ, mihi dominetur. Vbi enim hæ paſſiones regunt & dominantur, ibi tyranni dominantur, quibus homo ſeruire cogitur.

Infrenitus quis?

Nota *infrenitus* idem eſt quod imprudens, inſipiens, ſtolidus, indeque impudens, petulans, intemperans, inexplebilis & inſatiabilis, qualis eſt guloſus & libidinoſus ipſaque eius guta & libido: hiſce enim nullæ deliciæ, nulla voluptas ſufficit, ſed ſemper dicunt, *Affer, affer*, Proverb. 30.15. Vnde Noſter c.31:23. pro ἀπαίδευτος, id eſt, inexplebili, vertit *infrunito*. Porrò Lexicographi nonnulli *infrunitum* deducunt à Græco ἄφρων, id eſt, inſipientem, ideoque legendum cenſent *infronitum*: Lyran. deducit à *frumen*, quod ſignificat ſummam partem gutturis, qua ſapor ſentitur, cibuſque in ventrem lingua demittitur, vt *infrunitus* ſit idem quod ſine frumine, id eſt, gutture & ſapore, putà inſipiens, indiſcretus, qui careat ſapore ſapientiæ. Meliùs alij *infrunitum* dici cenſent quaſi qui ſuis frunilci, id eſt frui, neſciat vti decet. veteres enim dicebant *frunifter* pro fruor. Ita Cato apud Feſtum, frunitum vocat prudentem (græcè φρόνιμον) quaſi quo perfrui liceret, & qui ſuis ritè & decenter frui noſſet. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs c. 16. ac Hermolaus *infrunitum* vocant ſtolidum & inſipientem qui nulli eſt vſui. Ruellius lib. 2. c. 40 *Vnguentum in lenticula*, inquit, *proverbium eſt in eos tractari ſolitum qui nullo rerum diſcrimine quas agunt aut dicunt, pari mixti cuncta moliuntur, quos (vt eſt apud Senecam & Gellium) infrunitos appellamus*, græcè κακοζήλους καὶ ἀπεριφράκτους. Seneca lib. de Vita beata *infrunitum* vſurpat pro ſtolidè iactabundo: *Alterum*, inquit, *infrunitis eſt animi, alterum timidi ac puſilli.*

Infruniti e go ſunt guloſi, qui eſcis frui neſciunt, ſed eas ilicò glutiunt, ita vt ſaporis ſuauitatem vix ſentiant, ideoque ſimiles lupis. Lupus enim, ait Ariſtot. in Hiſtor. animal. quia guloſus, comedit non maſticando cibum, ſed deuorando & glutiendo; vnde tantum vorat vno tempore quantum ei ad tres dies ſufficiat. Sic infruniti ſunt luxurioſi, auari, ambitioſi, qui ſuis vxoribus, opibus, honoribus gaudere & frui neſciunt, quia in eas tam intemperanter & impotenter ſe effundunt, vt ſenſum voluptatis obtundant & hebetent, dum in ijs vires omnes exhauriunt, potentias animæ affligunt totamque naturam lædunt. Igitur infrunitus eſt brutus, hoc eſt, vt ait S. Iſidor. lib. 10. Origen. ebrutus, quia ſenſu caret. Vnde Iunius, primus Romæ conſul, cognominatus eſt Brutus, quia coram Tarquinio Superbo, auunculo ſuo, ſimulauit ſe ſtultum, hæc Iſidor.

Orat ergo Siracides liberari à concupiſcentia ventris & veneris, ne per eam tradatur animæ irreuerenti & infrunitæ, vt ſcilicet ei dominetur animæ impudentia & inſolentia; hæc enim vtraque ex gula & libidine naſci ſolet: quo enim plus eis indulges, eo magis eas accendis, vt fiant impudentes, inſolentes & inſatiabiles, ideoque tibi tyrannicè dominentur. Igitur ſpiritus luxuriæ, æquè ac gulæ, eſt quaſi tyrannus quidam, & miles irreuerentiſſimus, inuerecundiſſimus & contumelioſiſſimus, imò quaſi harpya rapaciſſima, cuius tyrannidem egregiè depingit Seneca epiſt. 39. *Quis hoſtis*, inquit, *in quempiam tam contumelioſus fuit, quàm in quoſdam voluptates ſuæ ſunt? quorum impotentiæ atque inſanæ libidini ob hoc poſſis ignoſcere, quod quæ fecere pa-*

A *tiuntur. Vinunt itaque voluptatibus ſuis, non fruuntur. & mala ſua, quod malorum vltimum eſt, amant. Tunc autem conſummata eſt infelicitas, vbi turpia non ſolùm delectant, ſed etiam placent: & deſpici eſſe remedio locus, vbi quæ fuerunt vitia, mores ſunt.*

Moral. de impudentia.

Moral. hinc diſce quantum malum ſit impudentia: hæc enim aufert pudorem, qui eſt frænum omnis mali, quo rupto homo impudenter quaſi equus, ruit in omnes cupiditates & ſcelera. Quare ſemper pudere nos debet mali. Ex aduerſo pudere nos non debet boni: boni ergo impudentia ſancta eſt. Audi S Aug. in illud pſal. 68. 8. *Quoniam propter te ſuſtinui opprobrium; operuit confuſio* (S. Aug. legit *irreuerentia*) *faciem meam. Irreuerentia quid eſt? non confundi, non erubeſcere. Ergo irreuerentia quaſi impudentia eſt. Oportet vt habeat Chriſtianus irreuerentiam iſtam, quando venerit inter homines, quibus diſplicet* B *Chriſtus. Sententiam quippe ipſius vide, qui neminem fallit: Qui me erubuerit coram hominibus, & ego erubeſcam eum coram angelis Dei. Obſerua igitur in, ſi ſit in te irreuerentia. Frontoſus eſto, quando audis opprobrium de Chriſto, prorſus eſto frontoſus. Quid times frontem tuam, quam ſigno crucis Chriſti armaſti? Hoc eſt enim, Propter te ſuſtinui exprobrationem. Et quia non de te erubui, quando mihi propter ſenſuſ labatur, operuit irreuerentia faciem tuam.* Hanc ſanctam irreuerentiam habuit S. Magdalena quando, vt ait S. Aug. hom. 23. inter 50. *non inuitata irruit conuiuio, vbi ſuis meditus recumbebat, & quæſiuit piâ impudentiâ ſanctatem, irruens quaſi importuna conuiuio, opportuna beneficio.* Vide dicta Ezech 3. v. 7. & 8.

SECVNDA PARS CAPITIS.

C *Quâ poſt preces redit ad officium docendi id quod precatus eſt, de moderandis labijs. Agit ergo de cauendo iuramento, eteriſque linguæ vitijs.*

Verſ. 7. Doctrinam oris audite filij: & qui cuſtodierit illam, non periet labijs, nec ſcandalizabitur in operibus nequiſſimis.

8. In vanitate ſua apprehenditur peccator, & ſuperbus, & maledicus ſcandalizabitur in illis.

9. Iurationi non aſſueſcat os tuum, multi etiam caſus in illa.

D 10. Nominatio verò Dei non ſit aſſidua in ore tuo, & nominibus Sanctorum non admiſcearis: quoniam non eris immunis ab eis.

11. Sicut enim ſeruus interrogatus aſſiduè, à liuore non minuitur: ſic omnis iurans, & nominans, in toto à peccato non purgabitur.

12. Vir multũ iurãs, implebitur iniquitate, & non diſcedet à domo illius plaga.

13. Et ſi fruſtrauerit, delictum illius ſuper ipſum erit: & ſi diſſimulauerit, delinquit dupliciter:

14. & ſi in vacuum iurauerit, non iuſtificabitur: replebitur enim retributione domus illius.

15. Eſt

15. Eſt & alia loquela contraria morti, non inueniatur in hereditate Iacob.

16. Etenim à miſericordibus omnia hæc auferentur, & in delictis non volutabuntur.

17. Indiſciplinatæ loquelæ non aſſuefcat os tuum: eſt enim in illa verbum peccati.

18. Memento patris & matris tuæ, in medio enim magnatorum conſiſtis:

19. ne fortè obliuiſcatur te Deus in conſpectu illorum, & aſſiduitate tua infatuatus, improperium patiaris, & maluiſſes non naſci, & diem natiuitatis tuæ maledicas.

20. Homo aſſuetus in verbis improperij, in omnibus diebus ſuis non erudietur.

VERS. 7. DOCTRINAM ORIS AVDITE FILII? ET QVI CVSTODIERIT ILLAM, NON PERIET (peribit) LABIIS, NEC SCANDALIZABITVR IN OPERIBVS NEQVISSIMIS] *Doctrinam oris* vocat non quam ore ſuo dicturus eſt, ſed quam de ore & labijs moderandis dicturus eſt. Vnde Græca hunc titulum hîc præfigunt, *diſciplina oris*. Rurſum τὸ nec *ſcandalizabitur*, idem eſt quod non offendet, non impinget: non enim agitur hîc de ſcandalo propriè dicto, quo quis ſcandalizatur, id eſt, ex dicto vel facto alterius in peccatum inducitur. Vnde Græca tantùm habent: *Non capietur labijs ſuis*. Senſus eſt, q.d. O filij, ô diſcipuli, audite doctrinam, quam de ore gubernando traditurus ſum: qui enim illam cuſtodierit, *non peribit* per labia ſua, nec offendet, aut in ruinam incurret per opera nequiſſima oris, qualia ſunt periurium, calumnia, rixæ, maledicta, &c. Vnde Tigurina clarè vertit, *inſtitutionem oris* (aliqui addunt ἀληθινῆς, id eſt, *veri*) *audite liberi: quam qui ſeruat labijs ſuis non capietur, nec ex malefactis ſuſcipiet offenſionem*; Syrus breuiter, *doctrinam oris mei audite filij, & qui cautus eſt non afficietur ignominia.*

VERS. 8. IN VANITATE SVA APPREHENDITVR (comprehenditur) PECCATOR, ET SVPERBVS ET MALEDICVS SCANDALIZABITVR IN ILLIS] Probat quod dixit v. præced. eum qui audit doctrinam hanc de ore moderando, non periturum, nec in offendiculum aliquod incurſurum, per antitheſin, ſiue à contrario, quia ſcilicet peccator qui negligit oris & labiorum cuſtodiam, apprehendetur & capietur *in vanitate*, græcè *in ſtultitia*, id eſt, ſtultiloquio ſuo: *& ſuperbus & maledicus ſcandalizabitur*, & impinget, offendet, & in periculum incurret, *in illis*, id eſt, per illa, putà labia ſua. Dum enim intemperanter labijs vtitur, ijſque detrahit, conuitiatur, iurgatur, &c. ſibi periculum carceris, verberum, famæ, & non rarò vitæ accerſit & creat. Refert enim ſe ad id quod v. præced. dixit per antitheſin de ſapiente: *Non peries labijs*: q.d. Fatuus verò & peccator peribit labijs ſuis; aut potiùs, *ſcandalizabitur in illis*, ſcilicet, operibus nequiſſimis, in quibus non ſcandalizandum ſapientem dixit v. præced. q.d. Superbus & maledicus offendet & impinget in opera nequiſſima periurij, blaſphemiæ, rixarum, cædium, &c. à quibus cauebit prudens, quia labia ſua continet, riteque moderatur. Vnde Tigurina vertit, *ſceleroſus labijs ſuis capietur, & maledicus at ſuperbus offendet in illis*; Syrus, *in ſermone enim ſuo deprehenditur iniquus, & ſimilis in ore ſuo offendit*. Hinc obſeruat Palacius, cauſam cur multi labantur in periuria, blaſphemias, rixas & cædes, eſſe, quia ſuperbi & maledici ſunt. Hoc enim eſt iuſtum Dei iudicium, qui ſuperbiam profundâ ruinâ deprimit, caſtigat & ſternit.

VERS. 9. IVRATIONI NON ASSVESCAT OS TVVM, MVLTI ENIM CASVS (Tigurina, *lapſus*) IN ILLA] Facilè enim ex aſſuetudine iurandi fit, vt crebrò quis iuret temerè fruſtraque, & aliquando id quod falſum eſt, itaque committat periurium. Ita Auctor Imperfecti in Matth. apud S. Chryſoſt. hom. 12. *Niſi*, inquit, *iuramentum* (crebrum vel temerarium) *interdicatur, non poſſunt amputari periuria: ex iuramento enim periurium generatur. Nemo eſt enim qui frequenter iurat, & non aliquando periuret. Propter hoc admonet Salomon* (Eccleſiaſticus enim à priſcis inſcribitur Salomoni, ob cauſas quas in Prooemio recenſui 2) *Non aſſueſcat iuramento os tuum: multus enim caſus in illo. Sicut enim qui facit conſuetudinem multa loqui, neceſſe eſt vt aliquando & importuna loquatur: & qui facit conſuetudinem manus ſua frequenter percutere, neceſſe eſt vt aliquando & iniuſtè percutiat: ſic qui facit conſuetudinem iurare in rebus idoneis frequenter, & in rebus ſuperfluis etiam: nolens conſuetudine trahetur periurat. Nam omnium rerum conſuetudinem quando voluerimus quidem, tunc facimus; ſed non quando volumus, tunc repellimus eam.* Et inferiùs: *Ceſſet ignis, & incendium non fit: ſubtrahe gladium, & homicidium non committitur: ſic tolle iuramentum, & periurium non fit.*

Quocirca ſapienter S. Auguſt. ſerm. 28. de Verbis Apoſtoli: *Falſa iuratio exitioſa eſt*, inquit, *vera iuratio periculoſa eſt, nulla iuratio ſecura eſt.* Vide quæ de iuramento annotaui Iac. 5. 12. vide & S. Chryſoſt. hom. ad Popul. 5. 6. 7. & ſequ. vſque ad 16. in quibus omnibus acriter inſectatur iurandi conſuetudinem illo ſuo graſſantem, ac in 15. docet peius eſſe iurare quàm occidere. *Non ita pungit enſis*, inquit, *ſicut iuramenti natura: non ſic ocidit gladius, ſicut iuramenti plaga.* Idque probat ex face quam à Deo immitti in domos iurantium vidit Zacharias cap. 5. *Plus iurare quàm occidere.*

VERS. 10. NOMINATIO VERÒ DEI NON SIT ASSIDVA IN ORE TVO, ET NOMINIBVS SANCTORVM NON ADMISCEARIS; QVONIAM NON ERIS IMMVNIS AB EIS] Vetuit iuramentum, nunc vetat quamlibet Dei & Sanctorum leuem & irreuerentem nominationem: ſunt enim nonnulli qui tertio quolibet verbo, Deum, Chriſtum, Sacramenta, &c. temerè nominant. Quæ ſanè non parua Dei & Sanctorum eſt irreuerentia. Græca hanc ſententiam ſic breuiter efferunt: *Nominationi ὃ ἁγίου*, id eſt *ſanctli, ne conſueſcas*: vbi τὸ *ſancti* partim maſculinè, q.d. Dei ſancti, partim neutrè accipitur, vt *ſancti* idem ſit quod rei cuiuſlibet ſanctæ, ſiue ſit animata, vti ſunt angeli & homines ſancti in cælo, ſiue inanimata, vti ſunt templa, altaria, Sacramenta, &c. Noſter legit in plurali τῶν ἁγίων, id eſt *ſanctorum*, eodē ſenſu: *ſanctorum* enim maſculinè, idem eſt quod angelorum & hominum ſanctorum: neutrè verò idem eſt quod rerum ſanctarum. Vetat ergo hæc temerè & irreuerenter nominari, ſiue id fiat in iuramento, ſiue extra iuramentum, iuxta ſecundum decalogi præceptum: *Non aſſumes nomen Domini Dei tui* (& rerum diuinarum, putà ſanctarum: hæ enim Deum attingunt, vnde qui illas temerè nominando violat, violat & Deum) *in vanum*, Exo-

di

di 20.7. *Nomen* enim *Dei* est res sacratissima, omnem sanctitatem exuperans; ergo indignum est vt illud vano & profano ore calcetur. Secùs est si illud crebrò, sed ex ingenti amore & reuerentia, in ore habeas. Sic enim S. Paulus identidem nominat Deum & Iesum Christum, adeò vt in paucis paruisque Epistolis Christum nominet quadringenties, Iesum ducenties & ampliùs. Causam subdit: *Quoniam non eris immunis ab eis*, non sanctis, sed nominibus Sanctorum: q.d. Abstine à vanis & irreuerentibus nominationibus Sanctorum, quia *ab eis*, id est per eas, propter eas (hoc enim significat Hebr. מהם *mehem*, id est *ab eis*) non eris immunis, scilicet à peccato, putà à culpa & poena Tigurina, *quia non impune feres*; Syrus, *qui frequens est ad iurandum, à delictis & à plaga non iustificatur*. Alludit, imò canit Exodi 20.7. *Non enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini sui frustra*. Deus enim sui nominis & honoris est zelotes; quocirca eos qui nomen suum irreuerenter vsurpant & temerant, acriter castigat, tum in hac vita, tum in futura.

VERS. 11. SICVT ENIM SERVVS INTERROGATVS ASSIDVE, A LIVORE NON MINVITVR: SIC OMNIS IVRANS ET NOMINANS (temerè Deum & Sanctos vel res sanctas) IN TOTO A PECCATO NON PVRGABITVR] *Interrogatus*, id est, tortus: solent enim serui in tortura examinari de crimine admisso, vnde tortura vocatur quæstio, & in Martyrum passionibus, *interrogatio* subinde ponitur pro flagellis & tormentis, ait Rabanus. q. d *Sicut seruus interrogatus* per quæstiones, flagella & tormenta, verberibus & vibicibus impletur; ita quoque crebrò iurans, crebra peccatorum verbera animæ luæ infligit. Vnde Tigu. vertit, *sicut enim seruus crebrò vapulans non leuatur vibicibus: ita qui deierat, & nomen Dei assiduè vsurpat, culpâ non vacabit*. Aptè iurantem comparat seruo, iuramentum quæstioni & torturæ, iuramenti damna vibicibus. Nam vt ait Plutarch. in Problemat. *Iuramentum homini libero pro tormento est. Vnde Romani à seruis veritatem per tormenta exorquebant, à liue iuramento, à sacerdote solo verbo*. Iuramentum enim torquet animam, tum, quia eam meru Numinis percellit, anxiamque reddit & sollicitam, ne illicitè iurando eius indignationem incurrat; tum, quia eam reipsa diuinæ vindictæ exponit. Nam qui deierat iurando iuramento execratorio, v. g. dicendo, Si mentior, Deus me puniat; expresse tibi Dei vltionem imprecatur, si mentiatur. Idem implicitè facit, sibique imprecatur iurans iuramento assertorio. Porrò Rabanus sic explicat: q.d. *Sicut seruus assiduè correptus à liuoris crimine non abstrahitur, sed magis ad odium prouocatur: sic omnis iurans, & nominans sæpè nomen Dei Sanctorumq; eius, inde à peccatis non purgabitur, sed magis pollitur*. Verùm liuor hic non crimen, putà iram & inuidiam animi, sed corporis liuorem & vibicē significat: hunc enim denotat Græcum μώλωψ.

VERS. 12. VIR MVLTVM IVRANS IMPLEBITVR INIQVITATE (putà periurijs, blasphemijs, iniustitijs, &c.) ET NON DISCEDET A DOMO ILLIVS PLAGA] Tigurina, *vir crebrò iurans replebitur scelere, nec flagellum abscedet à domo ipsius*; Syrus, *vir iurator acquirit debita, & non auferetur à domo eius sedulo & colaphizatio*. Exemplum est in Saule, qui proclivis ad iurandum, multa iurando deliquit, ideoque plagas Dei graues sibi suisque posteris accersiuit, vt patet 2. Reg. 21. v. 1. & sequ.

ET SI FRVSTRAVERIT (si iuramentum non impleuerit) DELICTVM ILLIVS SVPER IPSVM ERIT: ET SI DISSIMVLAVERIT, DELINQVET DVPLICITER] q.d. Si frustra iurarit, ita vt quod iurauit reipsa non præstiterit, hic reus erit delicti, eiusque pœnam sustinebit: si insuper illud corrigere & expiare neglexerit & dissimularit; græcè ἐπιορκήσῃ, id est, *deieraverit*; *dupliciter* peccabit, scilicet primò, fallendo & iuramentum non implendo; secundò, peccatum hoc, putà periurium, non expiando, iuxta legem. Alludit enim, imò citat legem Leuit. 5.4. *Anima quæ iuraverit & protulerit labiis suis, vt vel malè quid faceret, vel bene; & idipsum iuramento & sermone firmaverit, oblitaq; postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiam pro peccato, & offerat de gregibus agnam siue capram, orabitq; pro ea sacerdos, & pro peccato eius*. Vide ibi dicta. ita Tigurina, *cùm commiserit*, inquit, *peccatum, ipse culpam suam sustinebit: quam si non agnoscat, eandem conduplicauerit*. VERS. 13.

ET SI IN VACVVM IVRAVERIT, NON IVSTIFICABITVR: REPLEBITVR ENIM RETRIBVTIONE DOMVS ILLIVS] Ne quis putet eum solùm qui frustrat iuramentum non præstando id quod iurauit, peccare, ideoque puniendum à Deo; addit, quòd is quoque qui *in vacuum*, id est temerè, inaniter, leuiterque, vbi non est necessitas vel iusta vtilitas, iurat, esto sine mendacio vel proximi damno; *non iustificabitur* in hoc facto, id est, non censebitur iustè riteque egisse, non declarabitur iustus, sed potiùs vt malè agens corripietur & punietur, si non ab hominibus, certè à Deo: à Deo enim *replebitur retributione domus illius*: q. d. Deus illi eiusque domui, id est, familiæ & posteris, pro temerarijs hisce iuramentis debitam retributionem, id est, vindictam, pœnam & supplicia retribuet. Notent hoc qui iurandi habent consuetudinem, & leuiter tertio quoque verbo iurant. Vnde Tigurina vertit, *at ne temerè quidem vsus iuramento insons iudicabitur: nam domus eius crebris apparatur insultibus*; alij, *quòd si inaniter iurauit, non euadet pœnam: replebitur enim domus eius calamitatibus*. has enim significat Græcum ἐπισυναγωγῶν, vti superiùs, dixi. Sic crebrò iurantes, crebra in domibus suis vident infortunia, vt faciāt iacturam mercium, famulorum, filiorum, &c. ac causam non aduertunt, nimirum irreuerentiam in Deum, ac temerarium iuramentum, quo sanctum Dei nomen profanant. VERS. 14.

Aliter hunc versum & præced. explicat Palæus: *Tres*, inquit, *malè iurandi modos affert. Primus, fratrem frustrando, & tunc, si quid frater frustratus propterea deliquerit, hoc debitum grauat iurantem, vt qui eius delicti causam dederit. Ergo si frater frustratus nocuerit ei qui fidem violauit, eius criminis culpa in periurum recidit. Secundus modus est, dissimulando veritatem coram iudice, & qui ita veritatem dissimulat, duplicitèr delinquit: nam delinquit contra Deum, & contra iudicem, cui simpliciter ad eius mentem respondendum est, si modò iuridicè interroget. Tertius modus est, iurando quidem verè, sed absque necessitate aut vtilitate, & tunc non euadit culpam: replebitur enim domus eius retributione, vt, sicut iurans caret reuerentia erga Deum, ita male careant reuerentia erga domum, sed irreuerenter & temerè domum intrent, vt temerè Deum ille inuocabat*. Verùm hæc expositio nimis frigida, grammatica & ieiuna videtur.

EST ET ALIA LOQVELA CONTRARIA MORTI, NON INVENIATVR IN HEREDITATE IACOB] VERS. 15.

con]Ita Romani & ceteri correcti codices. Malè ergo Lyran. legit, *contraria in mortem*; & alij: *è contraria in mortẽ*. Græca iam habent, ἀντικεκαλυμμένη, id eſt veſtita, amicta, indura. Vnde ſic habent, *eſt loquela induta* vel *amicta morte*, &c. Tigur. *eſt ſermo morte obuolutus, abſit in poſſeſſione Iacob inueniatur*; alij, *eſt oratio circumſepta vndique morte.*

Noſter legit, ἀντικεκλαμένη, id eſt oppoſita, cõtraria, aut potiùs ἀντικατακεκλαμένη, vti etiamnũ legunt nonnulli codices, id eſt oppoſita, collata, comparata. Nam ἀντικατατίθημι, idem eſt quod oppono, cõfero, committo, comparo. Vnde ἀντικατάθεσις eſt mutua collatio. *Contraria morti* igitur idem eſt quod altera ex parte reſpondens, & quæ conferri ac comparari queat cum morte, morti oppoſita, obiecta, vicina, è regione mortis poſita. Vnde Syrus omittens *τῷ morti* ſic vertit, *& etiam ſi eſt aliquid aliud quod comparetur illi* (iuramento,) *non inueniatur in hereditate Iacob*. Sic Chriſtus ait Matth. 21. *Ite in caſtellũ quod contra vos eſt*, id eſt, quod è regione veſtri eſt, in proſpectu veſtro, vobiſque vicinum. Et Virgil. 6. Æneid.

Contrà elata mari reſpondet Gnoſia tellus.

contrà, id eſt, è regione, è vicino.

Minùs rectè ergo Ianſenius *τῷ morti* conſtruit non cum *contraria*, ſed cũ *eſt*. q.d. Eſt alia loquela prædictæ contraria, quæ eſt in mortem, hoc eſt, quæ mortem mox adfert, vel, vt Lyran. *morti*, ſubintellige, obligata vel deſtinata. Porrò blaſphemia dicitur contraria iuramẽto, quia iuramẽtum videtur habere Dei honorationem, vt qui in teſtẽ tamquam veraciſſimus adhibeatur, at blaſphemia apertam habet Dei inhonorationem. Hæc Ianſenius ſubtiliùs quàm ſolidius.

Loquela contraria morti quæ?

Quæres, quænam eſt hæc *loquela contraria*, id eſt oppoſita & comparata, *morti*? Aliqui cenſent eſſe periurium: Græci enim nõ habent *τῷ alia*. Verùm Latini habent *τῷ alia*: ergo non agitur hîc de periurio: de eo enim paulò antè egit v. 13. nec legimus periurium apud Iudæos ſolitũ puniri morte, vt cum ea hîc compararetur & æquetur. Alij intelligunt contumelias, rixas, iurgia, quæ communiter ſuſcitant pugnas, ex quibus ſequuntur vulnera, mors & cædes multorum, vt ea veſtiri illiique comparari & æquari videantur. Verùm de his quoque egit ſuperiùs, eáque clarè exprimere & nominare ſolet.

Ruſſ. Primo. Primò igitur, Rabanus, Lyran. Ianſen. & Palacius per *loquelam* hanc accipiunt blaſphemiam: hæc enim Iudæis adeò erat exoſa & horribilis, vt nec eam nominare auderet, ſed per antiphraſin eam ſignificarent, vocantes eam benedictionem, vt *Benedic*, id eſt, maledic, *Deo, & morere*, Iob 2. 9. *Benedixit*, id eſt maledixit, *Naboth Deum & regem*, 3. Reg. 21. 13.

Porro blaſphemia dicitur comparata vel veſtita morte, quia mortem tum animæ, tum corpori affert. Vnde mortis ſententiã in blaſphemum protulit Deus, Leuit. 24. v. 14. & 23. Aliter Palacius: *Hæc loquela blaſphemia*, inquit, *quam benedictionẽ vocabam, erat contraria morti, quia benedicere Deum erat contrariũ morti: eſt enim benedicere, viuere, nõ mori: ergo blaſphemia, vt per antiphraſin & per contrariũ vocatur benedicere; ita per contrarium vocatur contraria morti, cùm tamẽ ſit penitùs mortifera. Certè benedictio Dei eſt cõtraria morti; vt ergo blaſphemia vocata eſt benedictio, ita vocatur contraria morti. Aut certè erat contraria morti, id eſt maledictioni, quæ mors erat. Ait igitur An-*

A *ſtor: Eſt alia loquela, ſcilicet benedicendi Deũ, quæ cõtraria eſt maledictioni mortis, cùm ſit tamen blaſphemia.*

Secundò, accipi poteſt loquela quâ quis docetur ſuadet apoſtaſiam à Deo fide & religione, hæreſim vel idololatriam. Talem enim, etiamſi eſſet filius, morte mulctari iuſſit Deus Deut. 13. v. 1. & 6. vtpote qui mortem animæ inferat, & ad mortem ſecundam in gehennam ſuos ſequaces deducat. Vnde S. Ioannes Apocal. 6. 8. deſcribens tentationem & perſecutionem Eccl. ſiæ & fidelium futuram per Mahometanos & Saracenos, eos repræſentat per equum pallidum cui inſidet mors, *Et infernus*, inquit, *ſequebatur eum.* *Secundo.*

Tertiò, loquela hæc accipi poteſt murmur, rebellio, ledítio. Sic enim Core excitans ſuos contribules ad murmur & rebellionem contra Moſen, morte punitus, viuuſq; à terra abſorptus eſt. Simili modo ceteros murmurantes ſæpiùs in deſerto, ſemper morte vel plaga horribili caſtigauit Deus, cùm cetera populi peccata diſſimularet, vti oſtendi Exodi 16. 7. Vnde optat eam, vtpote execrandam, non inueniri *in hereditate Iacob*, id eſt, in populo Iſraëlitico: hic enim eſt poſteritas & hereditas Iacobi patriarchæ, qui alio nomine dictus eſt Iſrael. Nam, vt ait S. Gregor. in Pſ. 7. Pœnitent. v. 2. qui murmurat, cum Deo cõtendit. *Qui*, inquit, *contra conditoris flagella murmurat, quaſi cum eo in iudicium intrat: Dei namque accuſat iudicium, qui ſe eſtimat iniuſtè percuſſum. Et quaſi cum Deo in iudicio contendit, qui inter flagella innocentem ſe oſtendit.* *Tertio.*

B

C

Et enim a misericordibvs, græcè, ἐυσεβῶν, Vers. 16.
id eſt, pijs, religioſis, cõlentibus Deum (quales erant verè Iſraelitæ, poſterique & ſequaces Iacobi Patriarchæ, de quibus v. præced.) omnia hæc avferentvr, et in delictis non volvtabvntvr] Ita Romana & Græca: malè ergo Lyran. & nonnulli legunt, *non voluptabuntur*, id eſt, nõ delectabuntur. Malè etiam alij legunt, *non voluptabunt*. Senſus eſt: q.d. Periuria, blaſphemiæ, ceteraque lethifera linguæ vitia, Deus per gratiam & cuſtodiam ſuam auferet à viris pijs ſe colentibus; aut, ſi quando aliquem in illa cadere permittat, non ſinet eum in illis volutari & perſeuerare, ſed ilicò illi ſuum ſcelus & periculum oſtendet, eumque impellet, vt ab illo ſe eximat. Vnde Tigurina vertit, *ſanè à pijs aberunt hæc omnia: neque enim peccatis maculabuntur*; paulò aliter Syrus, *& etiam*, inquit, *qui continet animam ſuam ab huiuſmodi, viuet, & in peccatis non commiſcebitur.*

Moral. notat Palacius blaſphemiam puniri aliis ſceleribus: ob illam enim Deus permittit vt in hiſce volutetur.

D

Indiſciplinatæ loqvelæ S. Auguſt. in Speculo legit, *indiſciplinatiuni*, non accvsat os Vers. 17.
tvvm: est enim in illa verbvm peccati] Græcè, ἀπαιδεύτου λόγῳ (pro quo Complut. legunt ἀπολαυστίᾳ ἔργου, id eſt, *intẽperantia iuramenti*, quâ qui laborant, intemperanter tertio quolibet verbo iurant) id eſt, *imeruditioni moleſtæ, indiſciplinatiuni temerariæ*, per quam cum Lyrano & Ianſenio intelligi ruſticitatẽ & irreuerentiã loquendi, quâ ruſtici ceteriq; homines viles & egeni malè inſtituti, irreuerẽter, ruſticè, durè, probrosè loquuntur etiam maioribus & ſuperioribus, ſine reſpectu perſonæ & dignitatis; quos proinde offendunt, & ad puniendam hanc libertatẽ excitant. Vnde Tigurina, *os ſuũ imperite & temerarii ne offenſas: nã ſunt, in ea res flagitioſa*; alij, *eſt enim in ea res peccati. Verbũ*

enim *peccati* eſt ſermo peccans, vel res peccati, putà peccatum ipſum. Sæpè enim *verbum* metonymicè ſumitur pro re per verbum ſignificata.

Secundò, Syrus per *indiſciplinatam loquelam* accipit ſtultiloquium. Vnde vertit, *fatuitati ne aſſuefacias os tuum, quia etiam in illa ſunt verba mendacij.*

Tertiò, Palacius accipit inconſiderationem, diſſolutionem & incontinentiam loquendi: q.d. Ne aſſuefcas loqui quod velis, quod libet, quod in buccam venerit: habeto diſciplinam in ore, loquere quod æquum eſt. Alioqui ſi loquaris temerè, aderit ſtatim peccatum: ex hac enim temeritate prorumpes in conuitia, maledicta, blaſphemias, periuria, rixas, pugnas & cædes. Hic tenius maximè videtur genuinus, eumque ſequitur Rabanus: hoc enim propriè ſignificat *indiſciplinatus*, nimirum eum qui non adhibet diſciplinam & moderationem debitam in loquendo.

Vers. 18. MEMENTO PATRIS ET MATRIS TVÆ: IN MEDIO ENIM MAGNATORVM CONSISTIS] τὸ *enim* reſpondet Hebræo כי *ki*, id eſt, *nam* vel *cùm*; hîc pro *cùm* accipitur, ait Vatabl. Lyran. & Palacius: q.d. Cùm inter magnates verſaris, aut ad eorum gradum eleuaris & extolleris, memento tamen patris & matris, id eſt, tuæ familiæ & protapiæ, ſi illa humilior & vilior ſit, vt te in humilitate contineas, nec inter magnates tui generis oblitus faſtu intumeſcas: ſin protapia tua ſit honeſtior, memẽto honeſtæ tuæ educationis, quam à patre & matre accepiſti, vt inter magnates honeſtè & modeſtè loquaris & agas: ac proinde abſtineas à periurijs, iuramentis, blaſphemijs, irreuerentia, fatuitate, ceteriſque linguæ vitijs, de quibus hucuſque egi. Hinc Tigurina vertit, *memento patris & matris tuæ, cùm reſides inter proceres.* Vnde ſequitur:

Vers. 19. NE QVANDO OBLIVISCATVR TE DEVS IN CONSPECTV ILLORVM, ET ASSIDVITATE TVA (id eſt, cùm aſſiduè conuerſando cum magnatibus diſces ambire magna, & ſuperbire) INFATVATVS, IMPROPERIVM PATIARIS: ET MALVISSES NON NASCI, ET DIEM NATIVITATIS TVÆ MALEDICAS.] q.d. Vide, ô fili, ne obliuiſcaris paternæ tuæ protapiæ, vel honeſtæ inſtitutionis parentum, vt inter magnates, magnos & ſuperbos induas ſpiritus, magna ambias & audeas; quia ſi id feceris, obliuiſcetur tui Deus, ſinetque te cadere, tuaq; gratiâ, honore & ſtatu excidere in cõſpectu magnatum; atque quia ob aſſiduam cum magnatibus conuerſationẽ *infatuatus* ſuperbiuiſti, dejiciet te, vt deiectus *improperiũ patiaris*, adeò vt optes te nõ natũ, & natiuitati tuæ maledicas. Vnde Græca ſic habent, *ne quando in obliuionẽ coram illis* (parentibus vel potiùs magnatibus) *venias, & conſuetudine tua infatuaris*, hoc enim ſignificat μωγνθῇς, pro quo Complut. legunt μωγνθῇς, id eſt, *marceſcas*: cõtinua enim & nimis libera conuerſatio & familiaritas cum magnatibus parit faſtidium, indeq; cõtemptum.) *& velles te non eſſe natum, & diem partus tui execrares*; Tigurina, *ne tu quoque ab ipſis tradaris obliuioni, aſſiduitateq; tua ſtultitiã contrahas; quamobrẽ te velis non eſſe natum, & natalem tuum dẽ execreris.* Ita Palacius: *Præceptum hoc*, inquit, *non ad omnes, ſed ad eũ qui in curia inter magnates verſatur, referri debet. Ais enim: In medio magnatorum conſiſtis. Tum referri omnino debes ad eũ qui magnatorum fauorem habes, ac ideo cum eis verſatur aſſiduè, dicis enim, Aſſiduitas tua, &c. ergo quia fauor magnatorũ quoſdam degeneres elatos facit, adeò vt pudeat eos de ſuis parentibus loqui, ideò præcipit Auctor illis, vt memoriæ faciant parentũ ſuorum: tum, quia in medio magnatorum ambulamus, qui vehementer delectantur, cùm audiunt nos de parentibus etiam vilibus loquutum, quia ſi parentum obliuiſcimur, curabit Deus vt magnates illi obliuiſcantur noſtri: tum tertiò, quia nos infamari ex fauore & aſſidua magnatorum familiaritate, aliquando ab eis impropериum patiamur; dicẽt enim indignißimos nos eſſe qui parẽtes noſtros dedignemur. Tunc planè optaſſemus nos non fuiſſe natos, & diei natali malediximus. Hæc Auctoris inſtitutio quotidiana in curijs experientia comprobatur; quotidiè enim audimus quoſdam, qui nos etiã ruſticos parentes honorarunt, à regibus magnoperè honoratos; alios verò qui parentes dedignati ſunt, regibus magnoperè diſplicuiſſe, ac ideò ab eorum fauore deiectos.* Hæc Palacius.

Secundò, Syrus cenſet hîc ſtimulum dari filio ad bene loquendum & viuendum, ex verecundia & reuerentia parentum. Sic enim vertit, *recordare quòd habes patrem & matrem, & æquali timore liberaberis, ne offendas coram eis, & in doctrina tua ignominiã afficiaris, & dicas, Vtinam creatus non fuiſſem, & diem in qua genitus ſum maledicas.*

Rurium pro συνδιαίτοις, id eſt, cõſides, conſiſtis, præſides; Complut. legunt συνδιαίτοις, in futuros vnde vertunt, *memento patris & matris tuæ, in medio enim magnatum præſidebis*: q.d. Si honores patrem & matrem, eorumq; inſtituta & documenta reipſa expleas, honorabit te Deus, facietque te magnis & magnatibus præſidere.

Tertiò, Iantenius *in enim* propriè accipiens, & per *magnates*, id eſt magnates, intelligẽs viros ſanctos & angelos, piè ſic explicat: Vt ruſticitati & irreuerentiæ nõ aſſuefcas, memor eſto inſtitutionis & præceptorum, quæ à parentibus accepiſti. Memento item, ex qualibus ſis ortus parentibus ſanctis ſcilicet & Deum verum colentibus: conſiſtis enim & conuerſaris inter magnatos, nempe cultores Dei, ſanctos homines ſanctoſq; angelos Dei, qui ſunt in medio populi Dei, & contẽplantur ſingulorum mores: vnde meritò tibi cauendũ eſt, ne coram talibus indecorè te geras, aut aſſuefcas ineptè & inhoneſtè loqui: ne aliquando eueniat, vt, ſicut tu noluiſti meminiſſe præceptorum & reuerentiæ, quam te docuerunt tui parentes, originis tuæ; ita etiam viciſſim eueniat, vt Deus obliuiſcatur tui in bonum, ad honorandum, ſcilicet, te in cõſpectu illorum magnatorum, in quorum oculis & auribus indecorè te hic geſſiſti. Atque tunc tu, qui iã mala loquendi aſſuetudine & aſſiduitate infatuatus es, improperium patiaris & ignominiam, quando ex eorum conſortio, cum quibus iã in populo Dei cenſeris, turpiter ejicieris, & tuæ reuerentiæ & inobedientiæ iuſtas dabis pœnas. Ex quo & hoc conſequetur, vt qui, ſi voluiſſes, in parentibus tuis gloriari poteras, ob ignominiæ & pœnarum magnitudinẽ malis non fuiſſe natus, & maledicas diẽ natiuitatis tuæ; ſiue in hoc ſæculo, ſiue in futuro. Docet ergo reuerentiam & honeſtatem verborum, iuxta parentum monita, & ſanctam originem ſeruandum, vel ob honorem qui debetur cœtui ſanctorum, ſicut & Paulus monet mulieres in Eccleſia habere velamen ſuper caput ſuum; vel propter angelos. Et Tobias conſiderationem parentum à quibus nati erant, ſuam coniugẽ monet honeſtatis & temperantiæ, dicens: *Filij quippe ſanctorum ſumus, & non poſſumus ita coniungi, ſicut gentes qui ignorant Deum*, Tobiæ 8. Et diligenter obſeruandũ eſt, quòd illi

Memen-

Memento patris, opponatur *Ne obliniſcatur te Deus*, & honori quem quiſque ex Sanctorum cœtu obtinet, oppoſitur improperiũ & dedecus quod irreuerens incurrit, ſiue hîc, ſiue poſtea, in conſpectu ſanctorum & hominum & angelorum.

VERS. 20. HOMO ASSVETVS IN VERBIS IMPROPERII, IN OMNIBVS DIEBVS SVIS NON ERVDIETVR] q. d. Qui conſueuit in alios conuitia & probra iacere, hîc eruditionis, inſtitutionis & correctionis eſt incapax, tum, quia talis eſt impudens, procax & peruicax, in coq; callum per conſuetudinẽ obduxit; tum, quia ſicut in alios innoxios inſurgit, ita multò magis in monitores ſuos, à quibus corripitur, contumelioſus erit, in eoſque plauſtra contumeliarum & maledictorum conjiciet. Vnde Vatabl. vertit, *homo verbis probroſis aſſuetus, diſciplinã per omnem vitam ſuã non admittet*; Syrus pro probroſis ponit otiola: *Vir*, inquit, *qui diſcit verba otioſa, omnibus diebus vitæ ſuæ ſapientiam non diſcet.*

Duas alias explicationes affert Palacius. Prior eſt, q.d. *Cave ne lingua aſſueſcat iacere in alios cõtumelias: nam id ſignum æternæ reprobationis eſt; non enim tales homines à Deo erudituntur. At verò, vt beatus eſt, quẽ tu eruderis Domine; ita reprobus, ac ideò omni infelicitate infelicior, quem tu non eruderis. Alium ſenſum mihi vſus offendit; is eſt: Ne credant domini, miniſtros ſuos improperijs emendandos, imò verò miniſter his improperijs aſſuetus, nunquã erudietur. Igitur non ſolùm non aſſequitur herus ſuis cõuitijs miniſtri emendationẽ, ſed potiùs eum facit obſtinatiorem, vt de eo deſperetur.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De cæcitate fœditateq; fornicationis & adulterij.

Verſ. 21. Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem.

22. Anima calida quaſi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat.

23. & homo nequã in ore carnis ſuæ, non deſinet donec incendat ignem.

24. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur tranſgrediens vſque ad finem.

25. Omnis homo qui tranſgreditur lectum ſuum, contemnens in animam ſuam: & dicens: Quis me videt?

26. tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumſpicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altiſſimus.

27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius, quoniam expellit à ſe timorẽ Dei huiuſmodi hominis timor, & oculi hominum timentes illum:

28. & nõ cognouit quoniam oculi Domini multo plus lucidiores ſunt ſuper ſolẽ, circumſpiciẽtes omnes vias hominum, & profundum abyſſi, & hominum corda intuentes in abſconditas partes.

29. Domino enim Deo antequam A creærentur, omnia ſunt agnita: ſic & poſt perfectum reſpicit omnia.

30. Hic in plateis ciuitatis vindicabitur, & quaſi pullus equinus fugabitur: & vbi non ſperauit, apprehendetur.

31. Et erit dedecus omnibus, eòquòd non intellexerit timorem Domini.

32. Sic & mulier omnis relinquens virum ſuum, & ſtatuens hereditatem ex alieno matrimonio:

33. primò enim in lege Altiſſimi incredibilis fuit: ſecundò in virum ſuum deliquit: tertiò in adulterio fornicata eſt, & ex alio viro filios ſtatuit ſibi.

B 34. Hæc in eccleſiam adducetur, & in filios eius reſpicietur.

35. Non tradent filij eius radices, & rami eius non dabunt fructum.

36. derelinquet in maledictum memoriã eius, & dedecus illius non delebitur.

37. Et agnoſcent qui derelicti ſunt, quoniam nihil meliùs eſt quàm timor Dei; & nihil dulcius, quàm reſpicere in mandatis Domini.

38. Gloria magna eſt ſequi Dominum: longitudo enim dierũ aſſumetur ab eo.

C DVO GENERA ABVNDANT IN PECCATIS (græcè, *multiplicant peccata*) ET TERTIVM ADDVCIT IRAM ET PERDITIONEM] Poſt vitia linguę pergit ad vitia operũ, inquit Ianſenius, ſicut & in principio capitis poſtquam precatus eſt linguæ continentiam, mox precatur vitæ totius temperantiã. Senſus eſt, q.d. Duo genera vitiorum & vitioſorũ hominum ſunt, quæ peccata peccatis accumulãt; tertium verò hæc duo ſuperans, aerem Dei iram, vindictam & perditionem prouocat. Simile eſt Prou. 6. 16. *Sex ſunt quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima eius:* ſeptimũ eſt ſuſurratio & ſuſurro, *qui ſeminat inter fratres diſcordias.* Vnde Syrus hoc loco vertit, *duos modos odit anima mea, & tertius aſcendere facit iràm*; Tigur. *duo genera peccatis abũdant, & tertiũ meretur ſupplicium*, ſcilicet ſingulare & acre. Inter hæc tria primũ eſt *anima callida*, putà anima æſtuans irâ & cholerâ. Secundũ eſt, *nequã in ore carnis ſuæ*, id eſt, nequam in appetitu carnis, id eſt veneris, putà luxurioſus. Tertium eſt v. 25. D. *qui tranſgreditur lectum ſuum*, id eſt adulter.

VERS. 22. ANIMA CALIDA QVASI IGNIS ARDENS, NON EXTINGVETVR DONEC ALIQVID GLVTIAT] Tigur. *animus eſtuans tanquam ardens ignis, qui non exſtinguitur donec abſumatur.*

Anima calida quæ?

Quæres, quænam hæc *anima calida*? Primò, Rabanus, Ianſen. Palacius & Lyran. accipiunt animã auaram: hæc enim ardet auaritiã & cupiditate, quaſi igne. Vnde nõ deſiſtit, donec proximorum bona per fas & nefas glutiat, & in ſtomachũ auaritiæ ſuæ ita ſitibundum trajiciat. Vnde Boëtius lib. 2. de Conſol. metro 5. *Senior ignibus Ætnæ*, inquit, *ardet auari habẽdi.* Audi Rabanũ: *Anima calida quaſi ignis ardens eſt mens auari, quæ ardet in concupiſcentia terrenarum rerum: cuius ardoris flamma nõ miſeretur, donec lutrò terreno repleatur: ſed quia auaritiæ peſtis morbo hydropiæ eſt ſimilis; quo qui laborat, quanto plus bibit, tanto plus ſitit: ſic & anima auari, quanto*

Reſpondeo Primo.

plura in pecuniarum quæſtu acquirit, tanto plus in eorũ ardet ambitione. Idcirco dum dicitur, Non extinguetur, donec aliquid glutiat; non eius morbi in eo exprimitur curatio ſed pernerſi vſus denotatur multiplicatio, vt, dũ appetitum lucrum acquirit, inde quaſi iam abſolutus, ad alia appetenda paratior reddatur. Et S. Ambroſ. lib. de Cain & Abel, auaritiam vocat *ærũ libidinẽ, quæ quo plura abſtulerit, eo magis inopem eſſe ſe credit. Omnibus inuida, ſibi vilis, affectu extenuat quod cenſui abundat. Nullus capiẽdi modus, vbi nulla menſura capiẽdi. Sic inflammat, ſic igne ſuo paſcit animũ, vt hoc ſolo à luxuria differat, quòd hæc formaſi adultera ſit, auaritia teterrima.*

Secundo. Secundò, potiùs & aptiùs, *anima calida* eſt anima bile & irâ æſtuans. Ira enim eſt efferuescentia ſanguinis circa cor, quæ proinde hominem ita ſuccendit, vt naribus fumos, ore & oculis ignes ſpirare videatur: hæc non extinguitur donec aliquid putà famam, ſanguinem, vel vitam eius, cui irascitur, glutiat, donec ſcilicet aliquem infamet, vulneret, mutilet, vel occidat. Græca iam habent paſſiuè κορεσθῆ, id eſt *donec glutiatur*, id eſt, donec abſumatur bilis, & ira, vel ipſe iratus. Irati enim in rixas & enſes quaſi furibundi ruunt, ideoque ſæpè feriuntur & occiduntur.

Tertio. Tertiò, valdè concinnè *anima calida* poteſt accipi anima æſtuans libidine. Vnde Syrus vertit, *anima quæ luxuriatur cum ignominia carnis ſuæ.* Hanc enim v. ſequ. dicit fornicando accendere ignem, atque omnia ſequentia ſpectant ad eam, & ad adulterium. Videtur enim per tria quæ nominauit v. 21. intelligere tres gradus libidinis, vt Primus ſit interna concupiſcentia, quę non extinguitur donec aliquid externæ voluptatis per pollutionem, oſcula, tactus impudicos, &c. glutiat & hauriat: Secundus ſit, fornicatio: Tertius, adulterium. Aut certè intelligit tria genera luxurioſorum; primum eſt *anima calida*, id eſt, anima æſtuans libidine & fornicatione, ſecundum eſt adulter, tertium eſt adultera de qua v. 25. Adultera enim ſæpè nocẽtior eſt adultero, quia adducit iras & cædes, ac perditionem integrarum familiarum. Vnde Syrus & Complut. hunc verſum iungunt cum ſeq. quaſi *anima calida* ſit anima fornicarij. Sic enim habent Cõplut. *anima calida quaſi ignis ardens non extinguitur, donec deglutiatur homo fornicarius in corpore carnis ſuæ: non deſinet donec accendat ignem.* Licet Græca à Romanis emendata hæc ſeparent, vt facit noſter Latinus Interpres, ac proinde ante τὸ *homo fornicarius*, ponunt hypocolõ, quaſi alterũ & diuerſum ab anima calida, ideoque ſecundum è tribus peccatis, de quibus v. 21. membrũ ſit *homo fornicarius.*

Exemplum vxoris Ottonis Imp. Exemplum ſingulare, ſed multiplex huius ignis & animæ calidę, extat in Maria filia regis Aragonum, vxore Ottonis III. Imp. apud Crantzium in Saxon. lib. 4. c. 26. & ex eo Baron. anno Chriſti 998. *Hæc enim femina procax*, inquit, *oculos cõiecit in Comitem quendam virum inter egerrimum, formâ pulcherrimũ, quæ à viro caſtiſſimo paſſa repulſam, illum de pertẽtata pudicitia calumnioſè accuſauit apud Imperatorem: qui facile nimis adhibens fidẽ ipſi, Comitem morte damnauit. Quẽ cùm capite amputatum audiſſet eius vxor; magnâ audaciâ, quam pudoris meſtius dolor miniſtrauit abundè, Ottonẽ conuenit pro tribunali ſedentem, clamãs de nece inſtiſſimi viri vindictam, proiectoq; capite viri in medium, ipſum Imperatorem reum ſanguinis innocentiſſimi apud ipſum iura reddentem accuſat. Probationem per contrectationem ferri candentis veritatis iudicem offert. Conſentit ille, paratur ignis, ferrum candens exhibetur: mulier confiſa innocentiæ viri ſui, arripit illud illæſa, contrectat inuſta, quia inſita: ſtringit vt flores ignitum metallum, quo ſolum exuruntur præcordia ipſius Imperatoris. Cui tunc inſultans victrix femina, vindictam in Imperatorem à gladio exigit imperantis. Fatetur ille culpam, nec refugit pœnam, ſpondens ingulũ ſed poſſe inducias: Interim proceres accurrunt, pro vita feminam exorant Imperatoris. Sed fruſtra diu laborauerant: tandem eo eſt conditione tranſactum, vt adultrix ſceleris Auguſta, ex qua cauſa proceſſerat viri necis flammis comburenda daretur. Quo facto ſuam redemit vitam inſtiſſimus Imperator, qui eandem donatam tribus caſtris, ſolutus ipſe ac liber ſubeundi ſupplicii, eam abire regauit.* Ecce quantas tragœdias anima fœminæ, calida amore, dein furore, excitauit; ſed cataſtrophe in ipſammet reuolutâ, actum amoris & furoris luit ignis ardore.

Denique *anima calida* generatim poteſt accipi ea, quæ quouis affectu prauo, v. g. ſuperbiæ, ambitionis, inuidiæ, gulæ, &c. ardet: hæc enim non ſatiatur donec rem adeò concupitam glutiat, eaq; per fas & nefas potiatur. Quocirca de talibus ait Iſaias c. 57. 20 *Impij quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt.* Et Oſee c. 7. 4. inſaniam Iſraelitarum & ardorem colendi idola ſub Iehu rege, quaſi myſticam fornicationem & adulterium inculcans *Omnes adulteruntes*, ait, *quaſi clibanus ſuccenſus à coquente &c. Quia applicuerunt quaſi clibanum cor ſuum cùm inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquẽs eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices ſuos.* Vide ibi dicta. Ira noſter Pineda in Iob c. 20. v. 12. *Duo genera*, inquit, *abundant in peccatis, (id eſt, multorum peccatorum fons & origo ſunt:) Anima calida* (ventriculus, ſtomachi appetentia) *quaſi ignis non extinguetur, donec aliquid glutiat ſtomachus, videlicet non minùs fameſcens, & ardens fame, quàm ignis, qui niſi deuoret & depaſcatur multam materiam, continuò extinguitur, & tunc demum videtur contentus, cùm multa illi nutrimenta ſubminiſtrauerit. Ea animâ, aut ſtomachũ impij affluentem atque ardentem cupiditatibus, & non quieſcentẽ donec deſideratis potiatur.* Et inferiùs: *Exprimitur enim quanta ſit impiorum in peccando fames, quanta voracitas. In vniuerſos enim illud quadrat: Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum. Nam cùm omnes vnicam voluptatem, atque peccatorum dulcedinem appetant, gurgites ſunt & belluones ſpurciſſimi voluptatum, nati abdomini ſuo, non veræ laudi, non gloriæ, non ſtuendo Deo.*

Tropolog. *anima calida*, id eſt, æſtuans irâ, libidine, aliaue cupiditate, parat & ſuccendit ſibi ignem multarum pœnarum & calamitatum, ac tandem ignem gehennæ, iuxta illud Iſaiæ 50. v. vlt. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide quæ ibidem notaui. *Tropolog.*

VERS. 23. ET HOMO NEQVAM IN ORE CARNIS SVÆ, NON DESINET DONEC INCENDAT IGNEM. Hoc eſt ſecundum genus eorum qui abundant in peccatis, nimirum fornicariorum: hi enim libidines multiplicant, quia iis non ſatiantur. Eſt enim libido inſatiabilis, ſuique flammas maiores ſemper ſuſcitat & accendit: vnde *abundat in peccatis.* Noſter pro πόρνῳ, id eſt fornicario, legit πονηρὸς, id eſt *nequam.* Vnde aliqui hęc accipiunt de guloſo, qui nõ ſatiatur ore carnis ſuæ, puta ſuâ gulâ & ingluuie, nec quieſcit donec in ſe accendat ignem libidinis. Verùm ex Græco & Syro liquet hic notari forni-

fornicarium. Vnde Tigur. vertit, *deinde scortator homo qui corpore carnis suæ non conquieſcit, donec ignem succenderit*; Syrus, *vir qui luxuriatur cum ignominia carnis suæ*, (alij, *membri sui*) *non conquieſcet donec accendatur in ea ignis*, Sensus est: *homo nequam in ore carnis suæ*, hoc est, nequam in explendo appetitu carnis, id est concupiscentiæ, & libidinis suæ, puta luxuriosus & fornicator; *non desinet donec ignem* libidinis suæ, quo ardet interiùs, exteriùs *accendat* & explear, donec scilicet amasias suas eodem igne succenderit, cum eisque se libidine contaminarit & concremarit.

Est metonymia, quâ os quasi instrumẽtum ponitur pro ipso appetitu cibi. Rursum est catachresis, quâ appetitus cibi ponitur pro appetitu rei venereæ. Vnde sequitur: *Homini fornicario omnis panis dulcis.* Dicitur ergo *nequam in ore carnis suæ* fornicator, qui explet omnia quæ appetit caro sua, siue quidquid carni libet, quique ore suo postulat & sollicitat amasias, ad explendum suum hunc brutalem appetitum. Simili phrasi Script. tribuit gladio os, cùm dicit, *Percussit eos in ore gladij*, id est, in acie gladij. Rursum *in ore*, id est, in appetitu gladij: q.d. Percussit eos ad satietatem quantum libuit gladio, id est, quantum appetijt furens miles & gladiator. Nostet legit σώματι, id est, *ore*, iam legunt σώματι, id est, *corpore*.

Porrò, ignis hic libidinis concipitur ex forma & pulchritudine, quæ oculis hauritur, ac per eos in reliqua membra proserpit, caq; accendit. De quo eleganter S. Chrysost. hom. 3. de verbis Isaiæ, *Vidi Dominum: Vt ignis*, inquit, *ubi fœnum aliquod aut culmum arripuerit, nihil moratur sed simul incidam accendit flammam: itidem & ignis concupiscentiæ, qui est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum.* Quocirca vt ab igne hoc immunem te serues, omni studio custodiendi sunt oculi. Vide S. Basilium tract. de Virgin. *Est sane iniquum & indignum*, inquit, *præterquàm quòd ad vitium per oculos vehitur, virginem, quæ manum contrectare non audet, ea iactu oculorum indifferenter attingere. Quæ igitur non amittet hominum iactum quantum in se est, ne manum quidem iactum vitauit. Sunt enim cùm ignem tangimus, ignis indicia per impressas nobis adustiones exprimunt: ita possibile non est, cum quem ignis amoris attigit, eiusmodi iactum innocuum ignisque alienum præferre.*

Vers. 24. HOMINI FORNICARIO OMNIS PANIS DVLCIS, NON FATIGABITVR TRANSGREDIENS VSQVE AD FINEM] Sicut v. præced. appetitum fornicationis vocauit os *carnis*; ita perstitens in eodẽ tropo, *panẽ* quo hoc os, id est, appetitus venereus, impletur, vocat feminam: q.d. Homo assuetus fornicationi irruit in quaslibet mulieres, omnis femina siue pulchra sit, siue turpis; siue pauper, siue diues; siue iuuenis, siue senex, ei videtur dulcis; sicut famelico dulcis videtur & lapidus quilibet panis, etiã ater & durus. Quâlibet ergo femina, quasi pane os, id est, appetitum luxuriæ suæ, implet & saturat: vnde *non fatigatur transgrediens* (iegẽ Dei per continuas fornicationes) *vsq; ad finem*, scilicet vitæ; Tigurina, *donec intereat*. Tenacissima enim est libido, & cõsuetudo fornicandi, adeò vt cum senectute non consenescat, sed viuat & vigeat, imò ardeat vsque ad mortem, nec nisi cum ea moriatur. Simili tropo de meretricibus clanculariis ait Salomõ Prou. 9. 17. *Aquæ furtiuæ dulcedines sunt & panis absconditus suauior.* Ita Syrus, *carni*, inquit, *viri luxuriosi omnis* A *caro suauis est, & non cessabit donec pereat.* Sunt enim turpissimi scortatores, qui vaga libidine delectantur, nullo delectu, qui non nisi libidinari cupiunt, &, vt ait Plato in conuiuio, *verè non amant, sed ad explendum tantùm desiderio inhiant, & quodcunque fors obtulerit, exequuntur.*

Porrò noster Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 4. p. 13. censet hîc alludi ad panem mellitum, qui in nuptijs dabatur sponsis, ac deinde conuiuis: ex quo nuptiæ dicebantur cõtrahi *confarreatione*, quia panis ille erat farraceus, aut far, teste Atheneo lib. 7. Alexãdro ab Alexand. lib. 2. c. 5. & Cœlio Rhodigino lib. 24. c. 15. Vnde sponsus inuitans sponsã ad hanc placentam mellitam Cant. 5. 1. *Comedi*, inquit, *fauum cum melle meo.* Vbi Septu. *comedi panem meum cũ melle meo*; vt sensus sit, q. d. Scortator proiectissimus est ad omnem cuiuslibet fœminæ voluptatem, neque minùs ardet quauis occasione oblatâ, quàm si primas nuptias celebraturus esset, ac mellitam placentam nuptialem degustaturus. B

Vers. 25. OMNIS HOMO QVI TRANSGREDITVR LECTVM SVVM, CONTEMNENS IN ANIMAM SVAM, ET DICENS: QVIS ME VIDET?] Adde, *hic in planis vindicabitur*, vt dicetur v. 30. Ibi enim sententia hîc inchoata absoluitur. Sensus est: q.d. Tertius, qui abundat peccatis, & adducit iram & perditionem, vti dixi v. 21. est adulter, qui thorum & lectum coniugalem violat, alteriusq; coniugem aut certè fornicariam inuadit, itaque contemnit *animam suam*, tum, quia vitam suam periculo mortis obiicit, ne videlicet cognati cõiugis, aut maritus adulteræ eum qua peccat, eum ob iniuriam & infamiã tam coniugi quàm adulteræ, indeque ibi illatam, occidant; tum, quia animam suam Dei vindictæ, iudicio & damnationi exponit. Sed hæc omnia C contemnit cæcus amor adulteri, quia clanculum adulterans, putat se latere hominum oculos dicitque: *Quis me videt?* Vnde Tigur. vertit, *homo denique* (est tertius & vltimus abundans peccatis) *temerator tori sui, sic animo secũ cogitans: Quis me videt?* Syrus, *vir qui præuaricatur super lectũ stratus sui, & dicit in anima sua: Quis videt me?* Ideoque non cogitat illud Senecæ Gentilis, cùm ipse sit fidelis: *Etsi ne scirem homines ignoraturos, & Deum ignoscenturum, tamen peccare nollem, ob peccati turpitudinem.*

Vers. 26. TENEBRÆ CIRCVMDANT ME, ET PARIETES COOPERIVNT ME, ET NEMO CIRCVMSPICIT ME: QVEM VEREOR? DELICTORVM MEORVM NON MEMORABITVR ALTISSIMVS] q.d. Nec homines vereor, vtpote qui me tenebris & cubiculo claudum non videntes nec Deum, vtpote quem non credo videre aut curare res mortalium; vt castos præmiet, adulteros puniat: nimirum: *Nubes celi latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines celi perambulat*, vt aiunt impij, Iob 22. 14. Libido enim ducit homines ad atheismũ, vt negent Dei prouidentiam, omneq; numen. Quocirca qui firmus in fide perstere cupit, sit castus: castitas enim est custos veræ fidei & religionis: hanc enim euertit intẽperantia & libido. Hac de causa S. Petrus, S. Paulus, S. Ioannes, S. Matthæus, S. Clemens, ceteriq; Apostoli, vtique Apostolici, eximij prœcones fuêre castitatis, eq; ac fidei, adeoq; pro castitate Martyres occubuerũt. Sciebant enim sanctitatem Christianæ fidei & religionis esse tantam, vt non nisi à castis capi & cõseruari possit. Syrus vertit, *ecce parietes domus meæ tegunt me, & tectũ domus meæ superiacet mihi, & non est qui videat me, quis* *Castitas custos fidei.*

prohibebit me ne pecce? Tigurina, *tenebris circumseptus sum, & parietes mihi præbent latebrã, nec quisquam videt me, quidnõ metuã? peccata mea non curat Altissimus.*

Tenebræ peccatoris discutit lux Dei omnia videntis.

Sapienter S. Chrysost. homil. 11. in 1. ad Cor. *Noli*, inquit, *dicere: in tenebris sum, pariete claudor, quis me videt? Qui enim omnia nostra corda effinxit, ipse omnia novit. Quomiã tenebræ apud eum nihil obscurum reddunt. Rectè autem inquit peccator: Tenebræ circũdant me, & parietes: nisi enim in tenebris animus esset, non sanè Dei timore abiecto, sanctâ duceretur licentia. Nã nisi prius rationalis pars caligaret, non tam licenter peccata in nos impetum facere potuissent. Quamobrem nè dicas: Nemo me videt; est namq; qui ad animam usque & spiritum, articulos & medullas penetrat. Te autem ipsum non vides, neque potes nebulas expellere: tamquam muro undique circumdaris, & sic nequis cælum aspicere.* Docet deinde in omni peccato esse tenebras mẽtis, & rationis lumen extingui. *Nam quemadmodũ*, inquit, *latrones & parietum perfossores, cùm quid pretiosum rapere volunt, extincto lumine id aggrediuntur: sic in peccatoribus corrupta ratio. Etenim in nobis rationis lumen est semper ardens; quod si spiritus iniquitatis vehementiori impetu aggressus extinxerit, quamprimùm animam obscuravit, expugnauitq;, & quidquid in ea conditum est, compilauit.*

VERS. 27. ET NON INTELLIGIT (non creditve, si credit, non cogitat, non considerat) QVONIAM OMNIA VIDET OCVLVS ILLIVS (Dei: Dei enim nomen est *ille*, scilicet *qui est*, Exodi 3. 14.) QVONIAM EXPELLIT A SE TIMOREM DEI, (vt liberiùs sine metu vindicis & vindictæ adulteretur & peccet) HVIVSMODI HOMINIS TIMOR, quo adulter timet videri ab hominibus, non à Deo, ideoque noctem & latebras quærit. q. d. Hic timor quo adulter tantùm hominem, & ab homine videri timet, expellit timorem Dei; ET OCVLI HOMINVM TIMENTES ILLVM] Idem dicit & inculcat: q.d. Et oculi adulteri, qui sunt *oculi hominum*, id est, quibus videri maxime ab hominibus, ideoq; oculis suis circumspicit, num quis hominum eum videat; *oculi ergo hominum* sunt metus & timor hominum; hi oculi sunt *timentes illũ*, supple, hominem, qui præcessit. q.d. Oculi adulteri solùm timent hominẽ, ideoq; expellunt timorem Dei, vti iam dixit: hoc enim ex prædictis hîc subaudiendum & repetendum relinquit. Vnde Græca pro his omnibus hoc tantùm habent: *Et oculi hominum timor ipsius*, id est, vt Tigurina, *sani huic oculi tantùm hominum timori sunt*: q. d. Talis tantùm timet aspici ab hominibus. Vnde S. Ephrem in Apophtheg. legit, *at contrà oculos hominis timet.* Syrus hæc omnia præterit & omittit. Nonnulli codices aliter distinguunt sensumque dant faciliorem hoc modo: *Expellit à se timorem Dei*, scilicet adulter, deinde ponunt colon, ac quasi epiphonema subiungunt: *Huiusmodi* (est) *hominis timor, & oculi hominum timentes illum.* q.d. Talis est timor hominis, & tales sunt oculi hominũ, qui solùm timent hominem, qui scilicet dumtaxat timent videri ab homine quem metuunt, non à Deo quem non metuunt. Nimirũ hi sunt humani & carnei oculi, qui nõ nisi hominem timent. Insanit ergo adulter dũ oculos Dei fallere vel fugere se posse putat. Audi Rabanũ: *Qui enim castitatis virtutem perdit, & impudentiæ se vitio tradit, cùm ipse tenebrosæ sit mentis, tenebrarũ opera sine conscientia alterius æstimat se agere; & quia Dei timorem à se expellit, in eo maximè deluditur quod oculorum omnium conditorẽ se fallere posse arbitratur; cùm Propheta testante didicimus, quòd vultus domini sit super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum; & Dominus interrogat impium & impium; qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam: coram sole iustitiæ nihil latere potest: omnes enim viæ hominum patent oculis Dei: cælorum ipse continet thronum, & abyssum intuetur, cælum palmo metitur, & terram pugillo concludit, ipse nouit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt, & singulorum cogitationes intelligit à longè, homo enim videt in facie, Deus autem intuetur cor.*

Ex S. Amb.

Audi & S. Ambros. hunc locum expendentem lib. 1. Offic. c. 14. *Nolunt* (adulteri & impii) *supra se esse iudicem, quem nihil fallat: nolunt ei dare oculorum scientiam, qui metuunt occulta sua prodi: sed etiam Dominus sciens opera eorũ, tradidit eos in tenebras. In nocte*, inquit, *erit fur: & oculus adulteri seruabit tenebras*, dicens: *Nõ considerabit me oculus, & latibulum personæ opposuit sua. Omnis enim qui male agit, lucem fugit, diligit tenebras, studens latere, cùm Deũ latere non possit, qui intrat profundum abyssi, & intra hominum mentes non solùm tractata, sed etiã volenda agnoscit. Denique & ille qui dixit in Ecclesiastico: Quis videt me? & tenebræ cooperiunt me & parietes què vereor? quamuis in lecto positus hæc cogitet, vbi non putauerit, comprehenditur. Et erit*, inquit, *dedecus, quòd non intellexerit timorem Dei. Quid autem tam stolidum, quàm putare quòd Deum quidquam prætereat; cùm sol qui minister luminis est, etiam abdita penetret, & in fundamenta domus, vel secreta conclauia vis caloris eius irrumpat?* Et paulò pòst: *Si igitur radius Solis fundit lumen suũ super omnem terram, & in ea quæ clausa sunt se inserit, nec vectibus ferreis, aut granium valuarum obicibus, quo minùs penetret, impeditur; quomodo non potest intelligibilis Dei splendor in cogitationes hominum & corda, quæ ipse creauit, semet inserere? sed ea quæ ipse fecit, nõ videt, & fecit vt meliora sint quæ facta sunt, & potentiora, quàm ipse est qui ea fecit, vt possint, quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem, & potestatem inseruit mentibus nostris, vt eam comprehendere cùm velit, non possit.*

Vide hîc & admirare, quanta sit hominum, Dei oculos velare conantium, stupiditas, vel rusticitas, vel cæcitas, vel ignorantia, vel obliuio, quã sæpè miraculis coarguit Deus. Vt alia taceam, mirabile & memorabile est, quod scribit B. Petrus Damiani S.R.E. Cardin. & Episc. Ostiensis, suoque ævo sapientiæ sol. Sic enim ait lib. 5. epist. 16. ad Landulphum: *Quidã alienam sucm furtiuè furripuit, & caueæ clandestinus inclusit; vir tamẽ ille pietatis operibus intentus esse consueuerat. Interea adest dives Iesus in effigie pauperis, & tamquã prolixo iam crine deformis egebat arte tonsoris. Ille protinus reuerenter assurgens, inter cetera officiosa humanitatis impendia, cæpit illum forcipibus astondere, sed dum tornat ac fatagit, ecce reperit duos in occipitio sub crinibus oculos latitantes: Expauit homo stupensq; contremuit, & quid vellet esse quod cerneret, panidus inquisiuit. Cui mox ille: Ego*, inquit, *Iesus vocor, qui vndique cuncta contemplor; & isti sunt oculi quibus etiam furem vidi, quem nuper in cauea concluseras. Moxq; disparuit. Ille protinus ad cor rediens, & diuinam circa se clementiam recognouit, & quod iniquè præsumpserat, satisfactione purgauit.*

Mirum exemplum ex Damiano.

Huc pertinet Apophthegma prisci Rabbini in *Pirke auoth*, id est, in Apophth. patrum Hebr. *Tria tibi seruanda sunt, vt nunquam in peccatum labaris.* Primum, *vt attendas oculum omnia videntem.* Secundum, *vt aurem, cui nec ipsum tacet silentium, in omni loco reuereris.* Tertium, *vt cogites omnia*

omnia & singula opera eius in libro scientiæ illius esse exarata.

Vers. 28. ET NON COGNOVIT, QVONIAM OCVLI DOMINI MVLTO PLVS LVCIDIORES SVNT SVPER SOLEM, CIRCVMSPICIENTES OMNES VIAS HOMINVM, ET PROFVNDVM ABYSSI, ET HOMINVM CORDA INTVENTES IN ABSCONDITAS PARTES] Græca, *nec intelligit oculos Domini millies sole splendidiores esse, qui intuentur omnes vias hominum, & contemplantur in partes abstrusas*; Syrus verò, *& nescit quia oculi Dei magni, maiores sunt decies millies sole, & videt vias omnium hominum, & intelligit in tenebris faciem operum eorum.* Sol centies & sexagies maior est globo terræ, ideoque in se contineret centum & sexaginta terræ globos, si existerent: cogita ergo quàm magnus sit Dei oculus, ac quoties maior sit totâ terrâ? Quid ergo eum latere queat, quod non videat? Vnde Tigurina, *nec intelligit oculos Domini sole infinitis partibus perspicaciores, vias hominum omnes ac profundum maris inspicere, usque abstrusissima quæque perlustrare.*

Appositè oculum, id est, aciem mentis quâ omnia inspicit Deus, comparat Soli; Deus enim, vt ait Poëta, est ἥλιος ὃς πάντ' ἐφορᾷ, ἐπακούει, id est, *sol qui omnia videt, & omnia audit.* Vide dicta Isaiæ 45. v. 1. vbi octodecim analogias inter regẽ & solem recensui: Deus enim est Rex regum. Igitur sicut sol ex alto cælorũ vertice, luce sua quasi oculo terrã inspicit, imò illustrat, vt omnia faciat visibilia cuiuis homini & animali; ita Deus acie perspicacissima & immensa mentis suæ, totum mundum inspicit, circumspicit, introspicit, & ad fundum quaquaversum perspicit & comprehendit, imò omnia in lucem profert, & omnia facta hominum proferet in die iudicij. Vnde eleganter Philo lib. de Victimas offerẽtibus: *Deus*, inquit, *est ipsius Solis sol, illustrans sensibilem intelligibili.* Sicut enim sol res sublunares conspicit, & conspicuas facit: ita Deus res omnes creatas, & inter illas ipsum solem, clarissimè videt, & visibilem efficit.

Dei oculus lucidior sole. Prima.

Verùm Dei oculus in multis superat solem. Sol enim non circumspicit omnes vias, id est, mores, & actus etiam internos hominum: hos tamen circumspicit Deus.

Secunda.

Secundò, sol non penetrat profundum abyssi, id est, maris: mare enim multis in locis ad duo vel tria milliaria profundum est, quò nõ pertingunt Solis radij: vt plurimùm tamen maris profunditas non excedit dimidium milliarij, vti testantur nautæ qui maris altitudinẽ demissa bolide explorarunt. Adde, nonnulla maria ita profunda esse, vt eorum profunditas necdũ reperta sit, qualia sunt Suecica littora, vbi non anchoris, sed ferreis annulis naues cohibentur, & in Ponto, de quibus Plinius lib. 2. c. 102. *In Ponto*, inquit, *ex aduerso Euaxorum (vocant Bathea*, id est, profunda, *Ponti) ita vt censio ferè à centesimis stadijs immensam altitudinem maris tradunt, vadis numquam repertis.* Vide Piccolomineum lib. de Quantit. terræ & aquæ, & Conimbric. lib. 3. de Cælo c. 5. q. 3. art. 2.

Tertiò.

Tertiò, Deus est cardiognostes, & hominum corda introspicit. Id facere nequit sol. Quocirca à Sophocle in Oedipo Colon. epithetum Deo proprium datur παντόπτης, id est, omnia intuens; quod nihil eum lateat, nullum cordis arcanum eius aspectum fugiat.

Quartò.

Quartò, absconditas mundi partes, purâ terræ viscera & centrum, locaque inferni; ac tot milliones dæmonum & hominum damnatorum ibi degentium clarè intuetur Deus; rursum omnes mundi angulos, cubicula, lectos, stragula, antra, cauernas, latibula, fossas, hiatus peruidet. Id non facit sol. Oculi ergo Dei multò lucidiores sunt sole, præsertim circa actus hominum bonos vel malos: hos enim acerrima acie intuetur Deus, vt suo tempore æternis pœnis vel præmijs eos puniat, aut remuneret. Quocirca S. Ioannes Apoc. 1. 14. Christi gloriam describens: *Oculi eius tamquam flamma ignis.* Et Daniel c. 10. 6. Angelum Dei, & in eo Deum pingens: *Facies eius*, inquit, *velut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens.* Et Ezechiel Cherubinos stemmata Dei gerentes describens c. 1 8. *Totum corpus*, inquit, *oculis plenum in circuitu*; quomodo Poëtæ finxerunt Argum pastorem Iouis circumeirca esse centum oculis oculatum. Quin & Plinius lib. 2. c. 7. *Deus*, inquit, *totus est sensus totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.*

Præclarè S. August. in Speculo c. 4. ita Deum definit, aut potiùs periphrasticè describit: *Immutabilis mutans omnia, inuisibilis videns omnia, immortalis, illocalis, interminatus, incircũscriptus, nusquam finitus, ineffabilis, inæstimabilis, indiuisibilis, insrutabilis, immutus, tangens omnia, inuestigabilis, metuendus atque terribilis, venerandus atque verendus, honorandus atque horrendus, numquam nouus, numquam vetus, omnia innouans; in vetustatem perducens superbos, & nescius; semper agens, semper quietus; colligens, & non egens; omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione, omnia creans & protegẽs, nutriens & perficiẽs. Quærens, cùm nihil desit tibi; amans, nec æstuans; zelans, & securus es; pœnitet te, & non dolet; irasceris & tranquillus es; opera mutas, sed consilium numquam recipis.* Et paulò inferiùs: *Qui es vbique totus, qui sentiri potes, & videri non potes; qui nusquam dees, & ab iniquorum cogitationibus longè es. Qui nec vbi dees, vbi longè es; nec vbi non es per gratiam, ades per vindictam. Qui omnia tangis, nec tamen æqualiter omnia tangis. Quædam enim tangis vt sint, nec tamen vt viuant & sentiant: quædam tangis vt sint, viuant & sentiant, nec tamen vt discernant: quædam tangis vt sint, viuant, sentiant atque discernant. Et cùm tibimetipsi numquam dissimilis sis, dissimiliter tangis dissimilia. Qui vbique præsens es, & inueniri vix potes: quem tamen sequimur, & apprehendere non valemus. Qui tenes omnia, imples omnia, circumplecteris omnia, superexcellis omnia, sublimes omnia.*

Laus Dei præsentia.

Idem in Soliloq. c. 14. *Gressus meos semita atque consideras, & die noctuq; super custodiam meam vigilas, omnes semitas meas diligenter notans: speculator perpetuus, velut si totius creaturæ tuæ cæli & terræ oblitus, tantùm me solũ consideres, & nihil sit tibi curæ de aliis. Neq; enim tibi crescit lux incommutabilis visionis tuæ, si tantùm vnum aspicias; neque minuitur, si innumera videas & diuersa. Quia sicut vno totum simul perfectè consideras, sic singula quælibet, licèt diuersa, perfectè simul, totaq; totus, conspicit visus tuus. Sed sicut omnia sic vnum; & sicut vnum sic singula, totus simul, sine diuisione, vel commutatione, vel diminutione consideras. Itaque totus es in toto tempore sine tempore, totũ me simul semperque consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sis igitur super custodiam meam tuus, sicut si omnium oblitus sis, & mihi soli intendere velis. Semper quippe te præsentem exhibes, semper te paratum offers,*

si me paratũ inuenis: Quocunque vero, in me Domine non deseris, nisi prior ego te deseram. Vbicunque fuero, nõ recedis, quoniã ubi sine es, vt quocunque iero, inueniam te, per quẽ possim esse, ne peream fine te, cùm sine te esse non possim. Fateor quidẽ, quia quidquid facio, & quacunque facio, ante te facio: & illud quid quid est quod facio, melius tu vides quàm ego qui facio. Quidquid enim sæpe operor, tu pariter sæpe præsens ades, vtpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum, delectationum & operationum mearum. Et mox: *Cumq; hæc diligenter considero, Domine Deus meus, terribilis & fortis, timore pariter & inuenti rubore confundor: quoniam nobis magna indita est necessitas iuste recteq; viuendi, quia cuncta facimus ante oculos iudicis cuncta cernentis.* Quòcirca Psalmes Ps. 122. *Sicut oculi seruorum*, inquit, *in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Et Ps. 15.8. *Prouidebã Dominum in conspectu meo semper, quoniã à dextris est mihi ne cõmouear.* Et sponsus sponsæ, Cantic. 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* Hinc S. Basil. ad filium spirituale, hoc inter alia ei præscribit: *Memento te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit, & abdita mẽtium nouit. In omni opere quod cogitas facere, prius examina si secundùm Dominum est quod cogitas, & si rectũ est coram Domino perfice: si verò aduersum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua.* Hæc S. Basil. quem S. Gregor. Naz. ep. 26. ad eundem S. Basil. non adulatoriè, sed iure & meritò vocat oculum orbis, magnificam vocem & tubam, regiumque dicendi splendorem. S. Bernard. in Formula honestæ vitæ, ad eam duo requirit: *Primum est*, inquit, *vt subtrahas te ab omnibus transitorijs rebus, vt nihil de eis cures ac si non essent. Secundum, vt ita vt des Deo, vt nihil dicas & agas, nisi quod crederis firmiter placere Deo.* Idem in Meditat. c. 6. ex S. Aug. *Sicut*, inquit, *nullum est momentum, quo homo non fruatur Dei bonitate & misericordia: sic nullum debet esse momentum quo eum præsentem non habeat in memoria. Quocunque loco consistis, cogitationes tuas iacta in Deum, aut aliquid salutare in animo tuo versa. Omnis siquidem locus ad meditandum congruus est.*

Denique sicut sol Zodiacum duodecim signis distinctum assiduè perambulat, imò percurrit: sic Deus mentem fidelem duodecim primarijs virtutibus ornatam perambulat, vt eam in illis illuminet, inflammet, roboret, perficiat. Vnde Isaias c. 60. 19. Deum vocat Ecclesiæ & fidelium lucem & solem; & Malachias c. 4. 2. Christum vocat *solem iustitiæ*; & illud Cant. 5. 14. *Venter eius eburneus, distinctus sapphiris*; alij vertunt, *sicut circulus medius, in quo sunt similitudines siderum.* Christus ergo Zodiacum siderum, id est virtutum, pingit in mente fideli & sancta.

VERS. 29. DOMINO ENIM DEO ANTEQVAM CREARENTVR, OMNIA SVNT AGNITA: SIC ET POST PERFECTVM RESPICIT OMNIA] Probat oculos Dei sole lucidiores omnia intueri, ex eo quòd ipse omnium sit creator, conseruator & gubernator: sicut ergo antequam crearet ea cognouit per ideam, quam in mente habuit: iuxta eam enim ea creauit; sic quoque postquam ea creauit & perfecit, respicit & intuetur omnia, vt creata à se conseruet & gubernet. Vnde Græca clarè habent *antequam crearentur omnia sunt ei agnita, sic & postquam consummata sunt*; Syrus verò, *quia antequam fiat quidquam, manifestum est coram eo, & etiam post consummationem mundi ipse iudicat illum*: q. d. Deus facta hominum prænouit & prævidit, antequam ea faceret homo, imò, antequam mundus existeret: vnde idem postquam facta sunt, postquam scilicet ea fecit homo, *in consummatione*, id est, in fine mundi, iudicabit illum, qui ea fecit & patrauit.

Deus ergo actiones omnium, tam bonas quam malas, prævidit ante mundũ, videt in mundo, iudicabit post mundum. Audi Rabanum; *Natum est Deo ab initio opus eius, nec aliquid nouum ei accidere potest; quia ante omnia præscibus tempora, quæ in tempore voluit facere opera, & post perfectum opus nihil illi defuit aut præteriit, quia neque præteritum neque futurum aliquid illi est, sed omnia præsentialiter coram eo sunt. In omnipotente enim Deo ea quæ futura sunt tempora, præsentia semper confirmant: cui nec futura venient, nec præterita discedunt, sed cuncta simul ante eius oculos adsistunt: fuisse, vel futurum esse, æternitas non habet: cui nimirum nec præterita transeunt, neque futura superuenient, quæ cuncta præsens videt.*

VERS. 30. HIC IN PLATEIS CIVITATIS VINDICABITVR, ET QVASI PVLLVS EQVINVS FVGABITVR: ET VBI NON SPERAVIT (id est, non timuit, non putauit; græcè enim est οὐκ ὑποπτεύσει, id est, nõ suspicatus est; sic Poëta ait, *At sperate*, id est, timete, *deos memores fandi atq; nefandi*) APPREHENDETVR] *Hic*, scilicet adulter, *qui transgreditur lectũ suum*, de quo egit n. 21. ibi enim sententia inchoata, & per plures versus suspensa, hic demũ explicitur. Vnde Tigur. vertit, *quamobrem ille in plateis vrbis condemnabitur*; Vatabl. *pœnas dabit*: vtrumq; enim significat Græcum ἐκδικηθήσεται. Syrus, *& id in quo nõ putat homo, qui apprehenditur in plateis ciuitatis, detegetur.* Cetera enim de pullo equino desunt in Græco & Syro. Sẽsus est: q. d. Adulter peccauit in secreto & tenebris, at Deus publicè eũ puniet, tũ aliàs, tum cùm iuxta legem veterem eum in foro & platea per iudicem morte puniet. Quare vbi ipse de iudicis aduẽtu & inquisitione audierit, fugiet vt *pullus equinus*; sed Deo vindice *vbi non* putat *apprehendetur*.

Hic est timor & pauor qui persequitur adulteros, quẽ ipsi quasi vmbrã mortis exhorrent, vt ait Iob c. 24. 17. Est enim mirabilis pulli equini ait ibidẽ noster Pineda, metus appropinquãte homine: fugit enim quaquauersus, nullo recto cursu aut itinere, atq; semper ad conspectum viatorum cõmouetur, metuit, diffugit, multoq; velociùs atq; perturbatiùs cùm capere illum conantur. Deniq; vel repẽtino laquei iniectu, aut alia ratione à tergo improuisò capitur. Sic sanè adulter imitatus equũ petulantissimũ hinnit ẽ ad vxorem proximi sui, at in timore, & perturbatione animi, in fugiẽdo, & timendo lucem, pullum equinum imitatur. Ita Deus vindicauit adulterium Dauidis, cùm eũ trepidum cogeret fugere à facie Absalom filij sui. Audi sententiam Dei in Dauidem 2. Reg. 12. 11. *Ecce, ego suscitabo super te malum de domo tua, & tollã vxores tuas in oculis tuis: & dabo proximo tuo, & dormiet cũ vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim fecisti absconditè: ego antẽ faciã verbũ istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu Solis.* Sic quoq; Deus puniuit adulterium non perpetratũ, sed destinatum Abimelech cum Sara vxore Abrahæ, etsi materiale dumtaxat & inculpabile, eò quòd Sara dixisset se sororẽ Abrahæ, nõ vxorem. Vnde ex eo grauiter S. Ambr. l. 1. de Abraham c. 2. cõiuges fidei coniugalis

gãs admonens: *Adeſt*, inquit, *præſulconiugi Deus, quem nihil lateat, nullus euadat, nemo irridear: vicẽ abſentis mariti tuetur, ſernat excubias, imò ſine excubijs deprehendit reum, antequam faciat quod paraueras: in animo ſingulorum, in membris vniuerſorum crimen agnoſcit. Eſi maritum adulter fefelleris, non falles Deum: eſi maritum euaſeris, eſi iudicem fori luſeris, non euades iudicem totius mundi. Ille grauiùs vltiſcitur iniuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Maior enim iniuria, auctorem quàm cuſtodem thalami ſpretum eſſe, nec conſideratum.*

Idem coniugij docet piſces: Huius fidei idem Ambroſ. lib. 5. Hexam. c. 3. exemplum dat piſces, *Nullus*, inquit, *alteri, ſed generi ſuo miſcetur: thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque caſtitatẽ immaculatã connubij generi ſuo ſeruat. Itaq; habet pudicitiam generis ſui, ſed venenum generis ſui non habet; nã enim percutit ſcorpæna, ſed reſicit. Neſciunt igitur alienigena piſces aut adulterina contagia, ſicut ſunt ea quæ cõeunte aſinorũ equarumq; inter ſe genere magna cura hominũ perpetrantur, vel rurſus cùm equus aſinæ miſcetur: quæ ſunt vera adulteria naturę. Nam vtiq; maius eſt, quod in natura cellimonem committitur, quã quod in perſonæ iniuriam.* Idẽ c. 7. adulteros comparat viperæ, quæ cũ muræna copulatur: *Graue*, inquit, *eſt adulterium, & naturæ iniuria. Duos primùm Deus fecit, Adam & Euam, hoc eſt virum & vxorẽ: & vxorem de viro, hoc eſt de coſta Adam: & inſtat ambos eſſe in vno corpore, & in vno ſpiritu. Quod vnũ ſeparas corpus, vnum diuidis ſpiritum: natura adulterium eſt: ſed hoc docet muræna & viperæ, non iure generis, ſed ardore libidinis experſitus amplexus.*

palumbes. Porrò Ælianus exemplum fidei coniugalis dat palumbes lib 3. de Animal. c. 44. *Ex auibus*, ait, *caſtiſſimi ab omni ſtupro palumbes: vt enim mas & femina ſemel quã nuptijs alligati ſunt, adeò adilabile & certum connubium adhæreſcunt per ſummam caſtimoniam, vt neuter alienum cubile attingat. Si qui ad alienã oculos adiecerint, eos reliqui circumſedentes marẽ quidem mares diſcerpunt, feminas verò feminæ.* Idem ait dẽ mari *& turturem.* turturum & columbarum albarum, ſed feminæ ignoſci. Idem rem miram refert lib. 7. c. 25. de canicula Sicula, quæ adulterum in domo abſconditum prodidit. Idem lib. 8. c. 20. narrat ciconiam heram adulterantem exeæciaſſe. Adulteros etiam legitur occidiſſe elephas. Sed omnia ſuperat auis dicta porphyrio, de qua ita ſcribit Ælianus lib. 3. c. 42. *Acerrima ritualitate ardet, & mulieres quæ ſunt ſine viro, obſeruat: quòd ſi cum matrefamilias ſtuprum fieri cognouerit, ſe ſtrangulat; tum ex dolore, tum vt crimen prodat.*

Apologus noctuæ & lucis. Hoc feſtiuo noctuę & lucis apologo repræſentat Cyrillus l. 3. Apol. moral. c. 17. cui titulus: *Contra fures, qui ibi ſapiùs deprehẽduntur, vbi latere credideruns.* *Cùm multum*, inquit, *de nocte noctua in furti facinore deſudaſſet, radio diei præuẽta, minùs intuẽs, ſed plus timens, cœpit de luce conqueri, & maledicere diei, dicens: O caliginoſam lucem! ô obſcurã diem acceleratione apertam, dubitatione lethiferam! vt quid præuenſti meã cur tã citò veniſti? ecce iam non video vbi condar. Siquidem viſa ab inimicantibus auibus confundar. Cui mox aduerſatrix lux ita reſpondit: Certè quòd tibi nequam infeſta ſim, gaudeo, ſed magis quòd caliginoſa ſim ſubito: ſed maximè quòd tibi dãnoſa ſim exuio. In nocte enim vides, vt noceas, ceteris quieſcentibus, inquietaris vt rapias, vniuerſis dormientibus vigilas, vt occidas. Inquieta-ſti noctem, ſpreuiſti diem, odiſti lucem, peruertiſti ordinẽ naturalem.* Deinde exemplo reliquarum auium eamdem confutat: *Renera cetera aues, cùm ſurgo, ſur-*

A *gunt; cùm aduenio, inundantur, cùm appareo, ad inuenienda paſcua paſſim vertantur. Tu verò ſurgente die, quieſcis vt lateas; apparente die, diſſimules ne pereas: at quando alij vigilant, tu dormis, vt per noctẽ malefaciendo diſcurras. Quare cùm illuminatrix ſim cunctorum cunctis gratiſſima, tibi ſum tenebrã odioſa, & cùm omnibus ſim ſecura, tibi ſoli timoriſera. Cum oculus tuus nequã ſit, cor malenolum, conſcientia ſceleroſa, non mirer ſi contuitus tuus frangat ſapphirũ, qui attactus fugat venenum; quoniã in æternum habes ſpiritum venenoſum, qui impugnat virtutem, fugit lucem, & odit ſplendorẽ. Quod aũtẽ manſuetæ aues tibi aduerſentur, eadem argumentum eſt tuæ malitiæ, contra quã non omnis dumtaxat lex armatur, ſed tota etiam natura æquitatis amica inſurgit. Quibus dictis aduerſus eam ſtatim inſurgẽtibus auibus, mox dilaniata eſt mãſuetudinis inimica.*

ET ERIT DEDECVS OMNIBVS, EO QVOD NON Vers. 31.
B INTELLEXERIT TIMOREM DOMINI] q. d. Adulter ſuum adulterium voluit celare tenebris noctis, & ſecreto conclauis; at Deus eius ſcelus & dedecus toti orbi deteget, cùm illud morte per iudicem, vel aliã publicã pœnã & clade punit, idque condignè & meritò, eo quòd adulter practicè *non intellexerit*, id eſt, non cogitarit, *timorem Domini*, vt eius timore ab adulterio ſe cohiberet: q. d. Eò quòd non timuerit Dominum, ſed ſuas libidines Deo Deique amori prætulerit. Vnde Tigurina, putà Vatabl. *erit*, inquit, *omnibus dedecori, eo quod animo religionem Domini non coluerit.* Græca Complut. Romana, ceteraque, ac Syrus hunc verſum non habent.

Nota. *Intelligere* hîc & in Prouerbijs ceteriſque libris ethicis, idem eſt quod ſapere & prudenter agere; atque *intellectus* vocatur ipſa ſapientia, pru-
C dentia & virtus. Sic Pſ. 40. c. 2. dicitur: *Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem*, qui ſcilicet practicè intelligit quantæ virtutis & meriti ſit miſereri pauperis, ideoque ei miſeretur & ſuccurrit. Vnde Chald. vertit, *beatus qui cogitat, vt ægro & pauperi proſpiciat*; intelligens, ſcilicet, Dei conſilio id fieri, tum, vt pauperem per paupertatem probet & exerceat; tum, vt diuitum miſericordiam exploret & exſtimulet, ait ibidem Euſebius; tum, vt cogitet diues ſibi idem accidere poſſe. Sic & Pſ. 118. 95. *Teſtimonia tua intellexi*, id eſt, cognoui & practicabi. Et v. 100. *Super ſenes intellexi.* Et v. 104. *A mandatis tuis intellexi.*

SIC ET MVLIER OMNIS RELINQVENS VIRVM Vers. 32.
SVVM, ET STATVENS HEREDITATEM EX ALIENO MATRIMONIO] Hæc ſententia ſuſpenſa expletur
D v. 34. *Hæc in Eccleſiã adducetur.* Quod enim dixit de adultero, eius occultum facinus fore publicandũ, publicaq; ignominiã & ſupplicio caſtigandum, idem nunc dicit de adultera. q. d. Adultero ſimilis & in ſcelere par eſt adultera; ideoque ſimili infamiã & morte, putà lapidatione iuxta legem Moſis punietur. Porrò adultera *ſtatuit hereditatem ex alieno matrimonio*, id eſt, hereditatem ſtatuit & cõſignat ſpurio, quem concipit ex marito alterius matrimonij, putà ex adultero; q. d. Adultera heredem mariti ſui efficit ſpurium filiũ adulteri, quæ ingẽs eſt fraus & iniuſtitia. Vnde Tigurina vertit, *idem accidet mulieri virum ſuum deſerenti, & heredem parenti ex alieno*; Syrus, *& etiam mulier quæ offendit maritum ſuum, & ſupponit heredem ex alio.* Porrò antequam ſententiam abſoluat & pœnam exprimat, quanta ſit huius ſceleris grauitas & iniuria ex triplici capite demonſtrat, dum ſubdit:

PRIMO

VERS. 33. PRIMO ENIM IN LEGE ALTISSIMI INCREDIBILIS FVIT: SECVNDO IN VIRVM SVVM DELIQVIT: TERTIO IN ADVLTERIO FORNICATA EST (græcè, *in fornicatione mœchata est*) ET EX ALIO VIRO FILIOS STATVIT SIBI] *Incredibilis*, id est incredula, id est infida fuit, fidem Deo datam non seruauit: hoc enim significat Græcum ἄπιστος. Triplicem enim adulteræ iniuriam recenset. Prima est in Deum, cuius auctoritatem violauit, cum eius legi fidem & obedientiam, quam in circumcisione vel baptismo promisit, non præstitit. Secunda in maritum, cui fidelitatem in contractu matrimonij stipulatam violauit. Tertia in matrimonium, cuius iura & sanctitatē per adulterium fornicando læsit. Accedit quarta iniuria in filios legitimos, quorum hereditas ob nothos & adulterinos vel in totum, vel ex parte transfertur. Et quinta, quòd corpus suum (æquè ac animam) quod erat, vel esse debebat, templum Spiritus sancti, adulterio profanauit & polluit, iuxta illud Apostoli: *Nescitis quoniā corpora vestra mēbra sunt Christi*, 2. Cor. 6. 15. Et v. 19. *An nescitis quoniā membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quē habetis à Deo, & non estis vestri?* Vnde Tigurina vertit, *primùm enim legi non obtemperauit* (alij, *in Dei legem contumax fuit*) *deinde peccauit in virum suum: tertiò autem adulterio constuprata est, & liberos ex altero viro peperit*; Syrus, *primò quia mentita est legē Dei, & secundò maritum adolescentiæ suæ, & tertiò fornicationē adulterij, quia ex extraneo supposuit filium. Mentita est*, id est, mendaciter fraudauit, infideliter fefellit, fidem datam violauit. Porrò adultera peccat in Deum, maritum, filios, & seipsam; esto maritus vel filij dent ei facultatem adulterandi: nam eam dare nequeunt, nec iure tuo cedere possunt. Quare semper adulterium est eis iniurium: quia crimen violati thori essentialiter in se continet iniuriam Dei, viri, vxoris & filiorum; ita Palacius.

A *Spuria vitulamina non dabunt radices alti, nec stabile firmamentum collocabunt.* Vnde Græca Romana sic legunt, *non diffundentur filij eius in radicem*, id est, non diffundent radices.

Quarta, *ramus eius non dabunt* (Syrus, *non facient*; Tigurina, *non afferent*; alij, *non edent*) *fructū*: q.d. Filij eius non progignent liberos, sed erunt steriles vel illiberes, vt infame adulterij semē & propago exstirpetur. Hac pœna sæpè, licèt non sēper, adulteros & adulteras punit Deus. Rursum spurij in vita non edent fructus illustrium operum, ait Palacius: ac sæpè matribus sunt similes, quia earum leuitatem & petulantiam ex ipsis in conceptu, lactatione & educatione hauriunt & induunt.

Quinta, *derelinquet* (adultera) *in maledictū memoriā eius*, id est, *suam*; ita Rom. hoc est, vt alij legunt, *relinquetur in maledictū memoria eius, & dedecus eius non delebitur*. q.d. Memoria eius nō erit in benedictione, sed in maledictione: omnes qui eā nominari audient, illi maledicent. Erit ipse ergo maledictum & probrum omnium, non tantum hominum, sed & sæculorum. Vnde Tigur. *memoriā sui relinquet in execratione, nec probrū eius abolebitur*; alij, *relinquet execrabilem sui memoriā, & dedecus eius non emaculabitur*; Syrus, *relinquetur in maledictionem memoria eius, & delicta eius non delebuntur.*

B

Tropol. adultera est anima hæretici, & cuiuslibet peccatoris, ait Rabanus: *Vnde dicit primò*, inquit, *eam deliquisse, eò quòd legi Altissimi incredibilis fuit, quando sanctorum patrum fidem & traditionē in sacris Scripturis sequi noluit. Secundò, virum suum dereliquit, quia charitatem Dei & proximi habere despexit. Tertiò, in adulterio fornicata est, quando fœdere turpissimo per errorē associata est diabolo, à quo filios ignobiles accepit, quando prava dogmata & peruersa opera eius maligno instinctu generauit: hæc in Ecclesiam adducetur, & in filios eius respicietur, cùm eius peruersitas vbiq; in cœtu fidelium per sanctorum Doctorum solertiam declaratur, & doctrina eius vbique damnatur; nec secta illius, quæ fundamentum veritatis non habet, perseuerantē bonorum operū fructum gignere præualet, sed ignominiosam memoriam posse se relinquens confusione perpetua confundetur. Vnde & fideles quiq; eius damnationē futuram agnoscentes, spernunt eius societatem & eligunt Catholicæ fidei tenere in omnibus firmitatem.*

Tropolog. adulterium est quodlibet peccatum.

C

VERS. 34. VERS. 35. VERS. 36. HÆC IN ECCLESIAM ADDVCETVR, ET IN FILIOS EIVS RESPICIETVR. NON TRADENT FILII EIVS RADICES, ET RAMI EIVS NON DABVNT FRVCTVM. DERELINQVET IN MALEDICTVM MEMORIAM EIVS, ET DEDECVS EIVS NON DELEBITVR] *Quintuplex eiusdem pœna.* Quintuplici iniuriæ ab adultera commissæ, quintuplicem pariter eius pœnam assignat. Prima est, quòd *in Ecclesiam*, id est, in cœtum populi, publicè *adducetur*, quasi infamis & rea, vt de adulterio cōuicta damnetur & lapidetur, vti adducta à Pharisæis fuit adultera coram Christo, Ioan. 8.

Secunda, quòd non tantùm in se, sed & in filijs suis punietur. Nam *in filios eius respicietur*, id est, in-

D

quiretur, vt spurij à legitimis veriſque heredibus secernantur, infamiā notētur, & hæreditate excludantur; hoc enim significat Græcum Ἐπισκοπὴ ἔσται, id est, inspectio & visitatio erit. Vnde Tigur. vertit, *ipsa producetur in concionem, & in liberos eius inquiretur*; alij, *animadvertetur*; Syrus, *ipsa quoque de Ecclesia egredietur.* (q. d. Ejicietur ex Ecclesia & cœtu fidelium, imò viuentium omnium per lapidationem & mortem) *& super filios eius* (alia lectio habet, *super pectus eius*, iuxta ritum in exploratione adulterij à Deo præscriptum Numer. 5. v. 18. & 22.) *peccata eius in memoriam reuocabuntur.*

Tertia, quòd *non tradent* (Syrus, *non iacient*; Tigur. *non agent*) *filij eius radices*. q.d. Filij eius non erunt longæui, nec radicabitur eorum familia & profapia, sed citò eradicabitur eorum familia & progenies adulterina, iuxta illud Sapient. 4. v. 3.

VERS. 37. ET AGNOSCENT QVI DERELICTI SVNT, QVONIAM NIHIL MELIVS EST QVAM TIMOR DEI, ET NIHIL DVLCIVS QVAM RESPICERE IN MANDATIS DOMINI] *In mandatis*, id est, in mandata: Hebræi enim verba contractus, siue corporalis, siue mentalis, quale est respicere, videre, &c. construunt cum ב, id est, *in*. Sensus est, q.d. Ex probro & pœna adulterorum & impiorum, qui Deum non timuerunt, per antithesin contrarij colligent mortales, *nihil* esse *melius*, id est, honestius & vtilius, *timore Dei, & nihil dulcius, quàm* attendere, obedire, & obsequi *mandatis Domini.* Timor enim Dei est obseruatio & obedientia mandatorum eius. In hoc ergo omne hominis bonum consistit, putà omnis honestas, omnis vtilitas, omnis suauitas & voluptas humana. Hęc enim sūt tres boni species: omne enim bonum vel honestum est, vel vtile, vel suaue & delectabile: perfectum autem est, quod hæc tria in se continet & comprehendit. Vnde Tigurina vertit, *vt superstites cognoscant nihil esse religione Domini potius, nec quidquā suauius quàm mandatis ipsius attendere*; Syrus, *& cognoscent omnes habitatores terræ, & omnes qui supersunt in orbe, quia nō est*

quid-

quidquam melius timere Dei, & non est quidquam iucundius quàm custodire præcepta eius. Licèt enim lex & virtus peccatori initio conuersionis sit dura & aspera, tamen sensim per gratiã Dei dulcescit, eoque magis quo magis ei assueuerit, præsertim, dum per eam credit & sperat se assecuturum vitam & gloriam æternam. Hoc est quod ait Sapiens Eccles. 12. 13. *Deũ time, & mandata eius obserua. Hoc est enim omne hom.* q.d. Hoc est, omne bonum, omnis perfectio, omnis felicitas hominis. Et Psaltes Ps. 33. *Gustate & videte quoniam suauis est Dominus.* Et Ps. 18. *Iudicia Domini dulciora super mel & fauũ.* Habet planè mel, & delicias humanæ suum saporem, sed quantum vincunt diuina res temporales, tantum sapor diuinorum transcendit sapores terrenos, ait Palacius. Idipsum fusè & operosè toto cap. sequ. Siracides ostendet.

Vers. 38. GLORIA MAGNA EST SEQVI DOMINVM: LONGITVDO ENIM DIERVM ASSVMITVR AB EO] Dedecori, quod adulterum & adulteram sibi suisque prolibus conficere dixit v. 31, opponit decus & gloriam timentis Deum: q.d. Adulter sequitur suas amasias, concupiscentias & libidines; ideoq; sibi suisque parit æternum dedecus, & indelebile probrum: at verò timens Deum, adeoque Dei legem & timorem, sequitur paritque sibi suisq; æternum decus & gloriam. Quia *gloria magna est sequi Dominum*: nã seruire Deo regnare est: Primò, quia nobile est seruire Deo nobilissimo, qui est summa & diuina maiestas. Secundò, quia hæc seruitus facit nos similes Deo. Ita Clemẽs Alexandr. lib. 7. Stromat. versus finem docet, quòd, sicut illi qui studendo sequuntur Ciceronem, Platonem, Aristotelem, fiunt Ciceroniani, Platoniani, Aristotelici, imò noui quasi Cicerones, Platones & Aristoteles: sic & illi qui Deum sequuntur, voluntati legique eius obediendo, fiunt diuini & quasi dij quidam terrestres. Sic enim ait: *Quemadmodum § qui in Ischomacho studium posuerit, eum facit agricolam; & si Lampidi, nautam; & Charidemo, imperatorem; & Simoni, equitandi gnarum; & Perdicæ, cauponem; & Crobylo obsoniorum conditorem; & Archelao, saltatorem, & Homero, poëtam; & Pyrrhoni, contentiosum; & Demostheni, oratorem; & Chrysippo, dialecticum; & Aristoteli, physicum; & Platoni, philosophum; ita qui paret Domino, & per eum datam sequitur prophetiam, efficitur ad magistri imaginem, Deum qui in carne versatur.* Subdit deinde: *Hanc ergo altitudinem minimè assequuntur, qui non sequuntur Deũ eos ducentem: ducit autem per Scripturas diuinitus inspiratas.* Tertiò, quia Deus sibi seruientes remunerat gloriâ regni cælestis, eosq; facit reges vniuersi: iuxta illud Apoc. 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram.* Vnde causam subdens, ait: *Longitudo enim dierum assumetur ab eo.* Vbi *ab eo* tam referre potest Dominum, quàm sequentem Dominum: q.d. Sequens Dominum assumet & accipiet longæuitatem, tum huius vitæ (hanc enim Deus promisit & præstitit piis in veteri testamento, vt Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Mosi, Tobiæ:) tũ futuræ, putà beatam æternitatẽ assumet à Domino, qui sequelã amplissimo hoc præmio remunerabitur. Græca habent, *longitudo dierum suscipi te ab eo*; Tigurina, *gloria ingens est sequi Dominum, & ab eodem recipi, vitæ longinquitas.* Vnde Iansenius suspicatur Nostrum primitus vertisse, *longitudo enim dierum assumi ab eo*; vt sit sensus, *longitudo dierum*, id est vita æterna, obtinetur per hoc, quòd Dominus assumit te ad se.

Deum sequentes fiunt diuini.

2 Nota. Licèt omnes timentes Deum, putà omnes humiles, omnes obedientes, omnes patientes, omnes religiosi (& ceteri) sequantur Deum, tamen id propriè hic tribuitur castis & virginibus: hos enim opponit adulteris. Ratio est, quod Deo mirificè placeat castitas, eò quòd ipse sit purissimus spiritus, adeoq; sit ipsa, increata puritas & castitas, atq; in hac puritate eius sanctitas consistit, vt docet S. Dionysius de Diuin. nomin. Hinc S. Ioannes Apoc. c. 14. 4. vidit virgines sequi agnũ quocumq; ierit. Nam, vt ait S. Paulus 1. Cor. 6. 16. Sicut *qui adhæret meretrici, vnum* cum ea *corpus efficitur*, sic qui adhæret Domino per mentis corporisque castitatem, *vnus spiritus est cum eo.* *Castitas ab. sequuntur Deum. Cur?*

Præclarè hanc sententiam pertractat S. Cyprianus tract. de Habitu virgin. *Qui*, inquit, *fecerũt voluntatẽ Dei, manet in æternum, quo modo & Deus manet in æternũ. Æterna igitur & diuina sectanda sunt, & omnia Dei voluntate facienda sunt, vt Domini nostri vestigia & magisteria sectemur, qui monuit & dixit: Nõ Ioan. 6. descendi de cælo vt faciam voluntatẽ meam, sed voluntatẽ eius qui misit me. Quòd si non est maior domino suo seruus, & liberatori debet obsequiũ liberatus, qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus fecit, imitari. Scriptum est, & legitur, & auditur, & in exemplũ nostri 1. Ioan. 2. 6. Ecclesiæ ore celebratur: Qui dicit se in Christo manere, debet quomodo ille ambulauit, & ipse ambulare. Ambulandũ est igitur vestigiis paribus, æmula ingressione nitẽdũ est, Tunc respondes ad fidẽ nominis sectatio veritatis, & credẽsi præmiũ datur, si quod creditur & geratur.* Idẽ tract. de Zelo & liuore: *Quomodo portauimus imaginẽ eius qui de limo est, portemus & imaginẽ eius qui de cælo est. Imaginẽ autem cælestem portare non possumus, nisi in eo quod esse, nunc cœpimus, Christi similitudinem præbeamus: hoc est enim nos esse quod fuimus, & cœpisse esse quod nõ eramus, vt in te diuina natiuitas luceat, vt ad patrẽ Deũ deifica disciplina respondeat, vt honore & laude viuendo Deus in homine clarescat, ipso exhortante & monente, & eis qui se clarificant, vicem mutuam pollicente: Eos, inquis, qui clarificant me, clarificabo, & qui Ioan. 12. spernit me spernetur.* Subjicit deinde exemplum, nimirum nos debere imitari Deũ in dilectione inimicorum: Deus enim peccatores hostes suos diligit, donisq; & gratiâ suâ prævenit. Ac subdit: *Si hominibus lætum est & gloriosum, filios habere consimiles, & tunc magis generasse delectat, si ad patrem huiusmodi paribus soboles subsistens respõdeat: quanto maior in Deo patre lætitia est, cùm se spiritaliter nascitur, vt in actibus eius & laudibus diuina generositas prædicetur! Quæ iustitiæ palma est, quæ corona, esse te talem de quo Deus non dicat: Filios genui & exaltaui, ipsi autem Isaiæ 1. spreuerunt me? collaudes te potiùs Christus, & inuitet ad præmium, dicens: Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.* Idẽ *Matth. 25.* de Oratione Dominica: *Quanta autem Domini indulgentia, quanta circa nos dignationis eius & bonitatis ubertas, qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, vt Deum Patrẽ vocemus, &, vt est Christus Dei Filius, sic & nos filios nuncupemus? Quod nomẽ nemo nostrũm in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare. Meminisse itaque, fratres dilectissimi, & scire debemus, quia quando patrem Deũ dicimus, quasi filij Dei agere debemus, vt, quo modo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat & ille de nobis. Conuersemur quasi Dei templa, vt Deũ in nobis constet habitare.*

Ne-

Nec ſit deneget actus noſter à ſpiritu, vt qui cæleſtes & ſpirituales eſſe cœpimus, non niſi ſpiritalia & cæleſtia cogitemus & agamus; quia & ipſe Dominus Deus dixit: Eos qui clarificant me clarificabo: qui me ſpernit, ſpernetur. Beatus quoque Apoſtolus in epiſtola ſua poſuit: Non eſtis veſtri; empti enim eſtis pretio magno: clarificate & portate Deum in corpore veſtro, 1. Cor. 6.

Sic Abrahã ſecutus eſt Deum, Geneſ. 12. 4. vbi S. Ambroſ. lib. 1. de Abraham c. 2. *Sapientis* (Biantis) inquit, *vox fuit, Sequere Deum. Præuenit Abrahã dicta factaq; ſapientum, & ſecutus Deũ, eximit de terra ſua.* Quin & Cicero lib. 3. de Finib. memorat inter alia ſapientum præcepta. *Qui iubeat*, inquit, *ſequi Deum, & ſe noſcere.* Eiuſdem meminit Plutarch. lib. de Audiendo. Celebre eſt illud Homeri, ἀμφὶ δὲ θεὸς ἡγεμόνευε, id eſt, *& Deus aliquis ductor fuit.* Et illud Platonis in Critone: *Sine*, ait, *ô Crito, & hoc pacto agamus, quandoquidem hac nos ducit Deus.*

Videt ſic quàm ſit militiæ noſtræ præſtantia & gloria, quòd Deum habeamus ducem: quanta itẽ ſecuritas: tanto enim duce quis timeat? *Nolite recedere*, ait Samuel 1 Reg. 12 20. *à tergo Domini, & nolite timere.* Quare ex aduerſo magnum probrum, magna inertia, magna puſillanimitas nolle ſequi quòd Deus dux noſter præcedit, noſque ducit. Herodotus lib. 4. narrat Darium regem Perſarum proficiſcentem contra Scythas, cum Oeobazus Perſa nobilis ex tribus quos habebat filijs, duos tantùm qui eum in bellũ ſequerentur obtuliſſet, ſibique tertium reſeruaret, valdè indignatum iuſſiſſe omnes tres occidi, patriq; relinqui, vt oſtenderet quàm indignum eſſet, quantumque nefas nolle quempiam regem in aciem euntem ſequi. Simile narrat de Xerxe Darij filio, cui in Græcos caſtra mouenti, cùm Pythius Lydiæ rex comites daret & aſſeclas quatuor filios, quintum verò vt-

A pote primogenitũ apud ſe detineret; illico Xerxes eum per medium ſecari iuſſit, perque media illius mẽbra exercitum ire. Si id fecêre Darius & Xerxes reges terreni, & homines vt ceteri, quid faciet Deus Rex regum & Dominus dominantium?

Porrò, ne quis ſe exculet, dicatque difficile, imò impoſſibile eſſe, vt homo debilis Deum omnipotentem quaquauerſum ſequatur; hac de cauſa Deus humanitatẽ induit, Chriſtuſque factus eſt homo, vt homo hominibus agendo & patiendo viam præiret per labores, dolores & opera quæcumque in cælum. Audi S. Ambroſium in Pſ. 118. octonario 5. explicantem illud: *Dedue me in ſemitã mandatorum tuorum, quia ipſam volui. Quis*, inquit, *hoc dicit, niſi qui ſequitur Chriſtum? Non poteſt alius hoc dicere, niſi qui illud exemplatur quod ſcriptum eſt: Poſt Dominum Deũ tuum ambulabis, & ipſi adhærebis, quia ipſe te deducit. Quomodò deducat: audi: Niſi quis tulerit crucem ſuam, & poſt me ſecutus fuerit, non eſt me dignus. Præcedit ergo Chriſtus vt nos ſequamur, præcedit Verbum. Principium Chriſtus eſt, ideò Sapientia dicit: Dominus creauit me principium viarum ſuarum. Adnotemus quòd & principium Chriſtus, & finis viarum ſit.* Et paulò pòſt: *Eſt natus ex virgine; creatus eſt vt redimeret creaturas, homo factus eſt vt homines à morte perpetua liberaret. Creatus eſt, vt viam mihi demonſtraret æternas, quibus homo redire poſſit ad Dei regnum. Ergo quia principium eſt viarum Dei, hoc principium ſequamur. Primus viam nouã ingreſſus eſt teſtamenti, vt viã deuotionis ſternere nobis. Si ſeruamus, ante nos ille ſeruauit: ſi pro nomine eius ſuſtinemus iniurias, prius ille ſuſtinuit pro noſtra redemptione: ceruicem ſuas poſuit in flagella, maxillas ſuas in palmas: aſcendit crucem, vt doceret mortem non eſſe metuendam. Denique quaſi præcedens ait Petro: Tu me ſequere. Et ideò Petrus curſum conſummauit, quia ſecutus eſt Chriſtum*, Ioan. 21.

Facile eſt ſequi Deum.

Deum. 118.

Matth. 10.

Prouerb. 8.

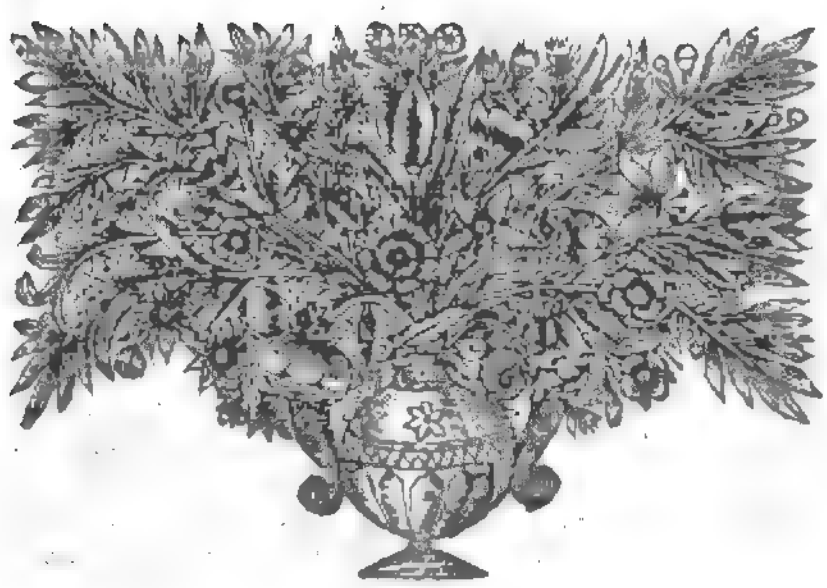

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENCOMIVM SAPIENTIÆ.

Hunc enim titulum habent Biblia Græca Romæ emendata.

Quod in fine capitis precedentis dixit: Quoniam nihil melius est quàm timor Dei, & nihil dulcius quàm respicere in mandatis Dei. Gloria magna est sequi Dominum: longitudo enim dierum assumetur ab eo: *idipsum toto hoc capite prosequitur. Igitur sapientia hîc loquitur, seque dilaudat & commendat hominibus, ab origine, officijs, domo, pulchritudine & fructibus. Primò, itaque ostendit, originem & genus se ducere à Deo. Secundò, v. 6. docet se cælos, mare, terram, omniaque quæ ijs continentur, creasse, dirigere, & gubernare sapientissimè. Tertiò, v. 12. asserit, se domum & sedem fixisse in Sion, & populo Israel. Quartò, v. 17. sui pulchritudinem demonstrat, comparans se arboribus pulcherrimis, putà, cedro, palmæ, oliuæ, cinnamomo, balsamo myrrhæ, terebintho, viti. Quintò, v. 24. suos fructus enarrat; nimirum, dilectionem, timorem, agnitionem, sanctam spem, omnemq; veritatem, vitam & virtutem. Sextò, v. 32. docet se contineri in lege Moysi, & Prophetis, ab eisque requirendam, sed maximè à Christo, cuius plenam sapientiam ac doctrinæ abundantiam & fœcunditatem comparat fluuijs Phison, Tigri, Euphrati, Iordani, imò mari. Porrò, Siracides de more imitatur Salomonem, qui Prouerb. 8. pari modo sapientiam se laudantem omnibusq; commendantem inducit.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. SApientia laudabit animam suam, & in Deo honorabitur, & in medio populi sui gloriabitur.

2. Et in ecclesijs Altissimi aperiet os suum, & in conspectu virtutis illius gloriabitur,

3. & in medio populi sui exaltabitur, & in plenitudine sancta admirabitur,

4. Et in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur, dicens.

5. Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.

VERS. 1. SAPIENTIA LAVDABIT ANIMAM SVAM, ET IN DEO HONORABITVR, ET IN MEDIO POPVLI SVI GLORIABITVR: ET IN ECCLESIIS ALTISSIMI APERIET OS SVVM, ET IN CONSPECTV VIRTVTIS ILLIVS GLORIABITVR.] Est prosopopœia: inducitur enim hîc sapientia quasi persona & regina sapientissima, sanctissima, pulcherrima, ditissima, glorioßissima, quæ quasi magistra omnes erudit, omnesq; ad sui disciplinam, studium, imitationem, obsequium & cultum inuitat. Porrò *sapientia* hîc generaliter, ampleque accipitur, vt tam physicam, quâ Deus omnia creat & gubernat; quâ moralem, quâ omnia iustè sanctéque effecit, tam creatam, quàm increatam siue essentialem, quæ communis est toti Sanctissimæ Trinitati, siue personalem, quę propria est Filio, complectatur. Vnde nonnulla, quæ hîc dicuntur de sapientia, magis

A conueniunt essentiali, alia magis personali, alia magis creatæ. Filius enim, putà Christus, quà Verbum æternum Dei Patris est Sapientia increata & hypostatica: siue personalis à Deo Patre genita, idẽ, quà homo, est Sapientia in vtero B. Virginis incarnata, vti fusiùs dixi c. 1. 1. Vnde Rabanus, Lyranus & Palacius totam hanc sapientiæ panegyrim. ad litteram soli Christo incarnato assignant. Ecclesiasticus, inquit Palacius, accepit per reuelationem, futurum vt sapientia genita, seu Filius Dei, coram Deo, coram omnibus hierarchijs angelorũ (omnibus angelis aduocatis è mundo in cælum) hanc luculẽtissimam orationem in sui laudem habitura esset. Et ego probabilissimè opinor eam orationem habuisse, quo die incarnari voluit. Quo die coram Deo, & tota curia cælesti eam habuit; & postquam habuit, magnum audiẽtium applausum sibi conciliauit. Ita ipse rectè, sed nimis arctè. Patet, quod dicit v. 2. *Et in conspectu virtutis illius*, id est coram militia cælesti, *gloriabitur*; quodque ait Paulus Hebr. 1, 6. *Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.*

Sensus ergo est, q.d. Hucusque ego Siracides, quasi encomiastes sapientiæ, multa sparsim dixi de eius laudibus; nunc illam ipsam loquentem introducam; vt ex ore eius hæc & plura meliùs, clarè, efficaciùs intelligatis, itáque eius amore exardescatis, & in eius admirationem studiumque rapiamini. *Et in Deo honorabitur*, id est, sapientia honorabit & laudabit seipsam; sed *in Deo*, id est, ad Domini Dei auctoris sui honorem & laudem, non ad vanam sui gloriam. Porrò id faciet in *ecclesijs Altissimi*; id est, in cœtibus fidelium: hi enim soli capaces sunt sapientię veræ & practicæ, putà, prudentiæ, virtutis & sanctitatis. Vnde hos solos

sibi erudiendos sumit sapientia, in ijsque glorioſa sua Deique opera & virtutes celebrat & deprædicat. Quocirca subdit: *Et in conſpectu virtutis illius*; græcè, *δυνάμεως αὐτοῦ*, id est exercitus, vel exercituum Dei; putà, in conſpectu omnium angelorum, & hominum fidelium) *gloriabitur*, id est, glorioſas suas Deiq; virtutes & facinora commemorabit & celebrabit. Hinc enim dicitur *Deus ſabaoth*, id est, exercituum; quia angelos omnes hominesque ad manum habet quasi legiones validiſſimas, quibus hoſtes tuos debellat. Vbi Nota. Populum Dei fidelem nominat primò, *eccleſiam*, ob conuentus ad sacra peragenda, quæ pacis sunt: *exercitum* verò ad bella, Deo duce, contra vitia & vitioſos peragenda. Vnde Syrus vertit, *ſapientia laudabit animam ſuam*, id est, *ſeipſam*, *& in medio populi Dei honorabitur. In eccleſia Dei aperiet os ſuũ, & in medio exercituum eius gloriabitur*; Tigurina verò, *ſapientia commendat ſeipſam, & in medio populo ſuo gloriatur. Os ſuum aperit in conſilio Altiſſimi, & coram potentia eius ſe præbet*. q. d. Sapientia coram Deo potentiſſimo, Deique summa poteſtate & maieſtate laudabit seipsam; vt oſtendat haſce laudes audiri debere magna cum humilitate, reuerentia, attentione, deſiderio, ſtudio & obedientia; vtpote quæ coram Deo iudice & vindice id faciat, qui hæc ſapientiæ elogia aſpernantes potentiſſimè, ſeueriſſimè & acerrimè puniet.

Myſticè hæc omnia tribuuntur B. Virgini cum Cauſa Prima.

Myſticè, aptè Eccleſia in Officijs diuinis B. Virginis hæc omnia (quidquid fruſtrà obſtrepat Lutherus, & oclament hæretici) accipit de B. Virgine, idq; iuſtiſſimis & grauiſſimis de cauſis. Prima est, quia B. Virgo inter puras creaturas (Chriſtus enim matrem ſuperans non est pura creatura, ſed mixtum quid ex creatore & creatura; quà Deus enim, est creator; quà homo, creatura) est opus Dei ſapientiſſimum: in cuius, ſcilicet, conceptione, natiuitate, generatione, æquè ac ſanctificatione & glorificatione Deus ſummam oſtendit ſapientiam; nimirum, longè maiorem quàm oſtenderit in creatione cæli & terræ, ac totius vniuerſi, imò omnium angelorum & hominum. Hæc enim omnia ſua dignitate, putà, maternitate, gratiâ & gloriâ longè ſuperat B. Virgo. Deus enim in ea, velut prima & nobiliſſima creatura, ſe ſuáque omnia quaſi in ſpeculo perfecto expreſſit, vt in ea ab omnibus ſemper laudetur & glorificetur.

Secunda.

Secunda, quia Deus B. Virgini in eius conceptione, maiorem quàm vlli angelo vel homini indidit ſapientiam, virtutem & ſanctitatem, quam deinde ipſa ſingulis momentis augendo & duplicando continuè, per annos 72. quibus vixit, mirè auxit, adeò vt ipſa ſit idea, omnis ſapientiæ & ſanctitatis hominum & angelorum. Tota enim hæc panegyris poteſt accipi de ſapientia creata; hæc autem in B. Virgine fuit perfectiſſima; quia ipſa perfectiſſimè poſt Chriſtum participauit ſapientiam Dei eiuſque quaſi exemplar nobis à Deo eſt propoſita.

Tertia.

Tertia, quia ipſa eſt mater æternæ ſapientiæ in ſe incarnatæ. Sicut ergo filius eius eſt Sapientia genita & incarnata: ſic ipſa eſt ſapientia illum gignens & incarnans. Adde, ipſa Chriſti, qui eſt æterna Sapientia, illuſtriſſimum eſt membrum. Quare, cùm hic laudatur Sapientia Dei, putà A Chriſtus, vtique laudatur & B. Virgo eius mater: laus enim filij eſt laus matris. Quare, ſicut Chriſtus dicitur *primogenitus omnis creaturæ*: ſic & B. Virgo dicitur primogenita omnis creaturæ, quia prædeſtinata fuit à Deo ante cæteras omnes creaturas: ſicut enim Chriſtus prædeſtinatorum eſt primus, vti docet Scriptur. & Theologi, ſic & B. Virgo. Cùm enim prædeſtinatus eſt Chriſtus, Chriſtique incarnatio; ſimul prædeſtinata eſt eius conceptio & natiuitas ex B. Virgine: non enim decebat, nili ex illa, ipſum carnem aſſumere.

Quarta, quia ipſa nobis eſt mater & cauſa omnis ſapientiæ, id eſt, prudentiæ & ſanctitatis: hanc enim per ipſam nos accipere vult Chriſtus, qui non per aliam quàm ipſam, naturam noſtram induere elegit. Quare, ſicut de B Chriſto incarnato ait S. Paulus 1. Corinth. 1. 30. quòd factus ſit nobis ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio & redemptio: ſic Chriſtus idem analogicè conceſſit tuæ matri, vt cauſaliter fieret nobis ſapientia, iuſtitia & ſanctificatio: quia per illam nos ſuæ gratiæ, ſapientiæ, iuſtitiæ & redemptionis voluit fieri participes & compotes. Deus ergo illam nobis æquè ac ſibi, ſtatuit matrem, ac ad eam, quaſi matrem in omni tentatione, difficultate, defectu vitium & gratiæ nos voluit recurrere, ac per eam omne bonum, omnemque gratiam impetrare, itaque in ea iugiter laudare Deum. *Quarta.*

Dices, quomodo cum veritate aptari poſſunt B. Virgini illa, quæ ſapientia dicit de ſe, v. 6. *Ego feci, vt in cælo oriretur lumen indeficiens.* v. 40. *Ego effudi flumina?* Reſp. Primò, myſticè, q. d. Ego feci, vt in C cælis, id est Eccleſijs, oriretur Chriſtus qui eſt ſol iuſtitiæ, feci vt in ijs oriretur lux fidei. Rurſum, ipſa, quaſi mare gratiarum, earum flumina in Eccleſiam & fideles effundit. Secundò, ad litteram hoc ſenſu. q. d. Ego fui cauſa, cur Deus crearit lucem, cælos, mare, flumina, totumque vniuerſum. Huius enim creatio ordinata fuit ad iuſtificationem & glorificationem Sanctorum, factam à Chriſto per B. Virginem, tamquam ad ſuum finem: ordo enim naturæ creatus & inſtitutus eſt propter ordinem gratiæ. Quia ergo B. Virgo fuit mater Chriſti, ac conſequenter fuit medium noſtræ redemptionis, ac totius ordinis gratiarum à Chriſto inſtituti: hinc pariter fuit cauſa finalis creationis vniuerſi; vniuerſi enim finis eſt Chriſtus, eiuſque mater & Sancti: vt ſcilicet, Sancti in D vniuerſo hoc per Chriſtum & B. Virginem, gratiâ & gloriâ donentur. Quare creationis vniuerſi cauſa finalis fuit prædeſtinatio Chriſti, B. Virginis & Sanctorum. Licèt enim vniuerſi partes quædam ſint Chriſtus & B. Virgo, ideóque eo poſteriores in genere cauſæ materialis; tamen in genere cauſæ finalis ſunt priores. Quare inter creationem vniuerſi, & natiuitatem Chriſti ac B. Virginis, eſt mutua quædam contradependentia: nec enim Deus naſci voluit Chriſtum & B. Virginem, niſi in vniuerſo hoc; nec vicißim voluit, vniuerſum hoc exiſtere ſine Chriſto & Beata Virgine; imò propter illos illud creauit. Totum enim vniuerſum ad Chriſtum & Beatam Virginem, ordinemque gratiarum, velut ad ſui complementum & finem referri & ordinari voluit. Vide noſtrum Sua- *Finis primarius eſt Chriſtus & Maria.*

rez,

rez, Vaſquez, Valentiam 3.p.q.1.ac P. Caniſium li. 5. Martial. ca. 6, & lib. 1. c. 12. Chriſtus ergo, & B. Virgo ſunt cauſa finalis, ob quam creatum eſt vniuerſum, ac proinde eiuſdem ſunt cauſa formalis, putà exemplaris, ſcilicet, idea. Ordo enim gratiarum, in quo primus eſt Chriſtus & B. Virgo, eſt idea & exemplar, iuxta quod Deus creauit & diſpoſuit ordinem naturæ, totiuſque vniuerſi. Vide Dionyſ. Carthuſ. qui omnia quæ hoc capite dicuntur, ſigillatim B. Virgini accommodat.

Vers. 3. ET IN MEDIO POPVLI SVI EXALTABITVR, ET IN PLENITVDINE SANCTA ADMIRABITVR (id eſt admiratione erit:) Vers. 4. ET IN MVLTITVDINE ELECTORVM HABEBIT LAVDEM, ET INTER BENEDICTOS BENEDICETVR, DICENS] q.d. Populus fidelis audiens hæc præconia ſapientiæ, eandem exaltabit: & plenitudo, id eſt, multitudo, amplus plenuſque cœtus Sanctorum, eam admirabitur, (ſic ſumitur *plenitudo*, pro multitudine v. 16. & alibi) & multitudo electorũ, ac qui à Deo ſunt benedicti, eam laudabunt & benedicent. Hic verſus iã deeſt in Græco & Syro, eumque omittit S. Ambr. lib. 4. de Fide c. 4. Olim fuiſſe in Græco, liquet ex noſtro interprete, & ex S. Cypriano lib. 2. Teſtimon. Tigurina vertit, *in medio populi ſui ſe gereret magnificè, & in ſancta multitudine miraculo eſt. In cœtu electorum laudem habet, & ſe beatam inter beatos prædicat, & ait.*

Vers. 5. EGO EX ORE ALTISSIMI PRODIVI, PRIMOGENITA ANTE OMNEM CREATVRAM] Hæc verba propriè competunt Sapientiæ increatæ, tum eſſentiali, tum perſonali, putà, Verbo æterno, & Filio Dei: ſuo tamen modo competunt quoque ſapientiæ creatæ, vti oſtendi c. 1. v. 1.

Queres, quodnam *os* Dei, ex quo prodiit ſapientia? Reſp. Anthropopathos, id eſt, humano more, tribuitur Deo os, cùm ipſe ſit puriſſimus ſpiritus, carens ore & corpore. Primò ergo S. Ambr. li. de Fide contra Arrian. c. 2. per *os* accipit iuſſionem Dei, qua initio Geneſis dixit: *Fiat lux, fiant luminaria, fiat firmamentum*, &c. illicóque omnia facta ſunt. Tunc ergo ex ore Dei prodiit ſapientia, cùm ex ſapientia ſapientiſſimè dixit: *Fiat cælum & terra*; itaq; ſapientiam ipſam opere quaſi enixus eſt, & in lucem edidit. Sic & Ianſenius: Significat, inquit, iuxta litteralem ſenſum, ſapientiam Dei verbo editam eſſe in mundo, cùm Dei verbo omnia creata ſunt, in quibus Dei ſapientia, (quæ ante mundi creationem velut latebat in corde Dei) mirè declarata eſt, & hominibus exhibita.

Os Dei eſt mens.

Secundò, ſimpliciùs, generaliùs & germaniùs *os* hîc metaphoricè ſignificat mentem & intellectum Dei: ſicut enim ex ore formatur & prodit verbum oris vocale, ſic ex mente formatur & prodit verbum mentis, ſiue mentale. Quod enim eſt os capiti, hoc eſt mens animæ. Vnde Lyran. *Os Altiſſimi*, inquit, *dicitur potentia generativa Patris, qua producitur verbum ſpirituale, ſicut ore producitur verbum ſenſibile.* Quare ſicut verbum oris noſtri exprimit totum conceptum mentis noſtræ; ſic Pater æternus vno hoc Verbo mentis dicit & exprimit omne quod ſapit, omne quod comprehendit, imò omne quod eſt, omne quod habet, omne quod poteſt, ac conſequenter omnes creaturas poſſibiles. Vnde in hoc Verbo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ diuinæ abſconditi.

Dicit ergo: *Ego ex ore Altiſſimi prodiui*; id eſt, ego ex mente Dei, velut verbum mentis prodij, aut, mente Dei concepta ſum, mentis Dei partus ſum & proles. Eſt catachreſis. Sicut enim ore dicimus verbum ſenſibile, ita Deus mente dicit & concipit Verbũ diuinum intelligibile; tum eſſentiale, quod commune eſt toti SS. Trinitati; tum notionale & perſonale, quod proprium eſt Filio, cui propriè hæc competunt, teſte S. Ambroſ. li. 1. de Fide c. 7. & lib. de Filij diuinitate c. 12. vnde aliqui pro *ore*, legunt, *corde*. Ita Agnellus Epiſcop. Rauennas epiſt. ad Arminium, quæ extat tom. 3. Biblioth. SS. Patrum, Arrianis quærentibus; An Filius, cùm venit in mundum, formam ſerui accipiens, deſeruerit Patrem? Reſpondit: *Sic verbum, quod exiuit de ore meo, & introiuit in aurem tuam, & per aurem tuam in corde tuo cœperit manere, dic mihi; nũquid quia in pectore tuo manet, iam in meo pectore non eſt? Si ergo ſenſim per os meum egreſſus, in tuam mentem ingreſſus, meã non deſerit animam; quantò magis ex Deo Patre egreſſus ſermo, pectus Patris deſere non potuit? Nam ipſe Filius dicit: Ego ex corde Patris prodij.* Eccleſ. 24. *& Pater dicit: Eructauit cor meum Verbum bonum*, pſal. 44. Porrò S. Ambr. lib. 4. de Fide c. 4. *Diximus*, inquit, *poteſtatis eſſe, quòd nos filios Dei fecit: proprietatis autem generationem eſſe oracula diuina declarant. Dicit enim Sapientia Dei: Ego ex ore Altiſſimi prodiui; hoc eſt, non coacta, ſed libera: non poteſtatis obnoxia, ſed nato, generationis arcano, primlegio dominationis, & iure poteſtatis.* Vnde ſequitur, *primogenita*, id eſt, primò elicita & concepta, *ante omnem creaturam*. Licèt enim ſapientia hîc generatim capiatur, vt communis eſt creatæ & increatæ, non quomodolibet, ſed quatenus ipſa eſt idea & cauſa creaturarum, vt ſequitur; tamen propriè hæc verba competunt Filio, qui à Patre procedit vt Verbum & idea Patris, iuxta quam omnia dixit creauit. Vnde Syrus vertit, *ego ex ore Altiſſimi proceſſi*; Tigurina, *ego prodiui ex ore Altiſſimi; ante omnem rerum naturam primogenita*; alij, *ego ex ore Altiſſimi exiui*: hoc enim ſignificat Græcum ἐξῆλθον. Quocirca ſolus Filius propriè eſt primogenitus Patris, idque ab æterno ante omnem creationem, & creaturam: quare à S. Paulo vocatur *primogenitus omnis creaturæ*, Coloſſ. 1. 15. Hinc patet pluralitas perſonarum in SS. Trinitate: genitus enim à gignente ſiue genitore, diſtinguitur: nemo enim poteſt gignere ſeipſum. Iudæi id pertinaciter negant dicuntque, in Deo vnam eſſe perſonam, ſicut eſt vna eſſentia. Quare hunc locum accipiunt de lege data Moſi, quam ipſi fingunt creatam fuiſſe à Deo ante mundum, per duo millia annorum, quę ſanè inſulſa eſt fabula. Ita Lyran.

Ex hoc loco Theologi docent Filium procedere & gigni immediatè, non à natura diuina; ſed ab ore, id eſt, ab intellectu diuino Patris: ipſe enim eſt Verbum mentis paternę, ac refutant Durandũ in 1. diſt. 6. q. 2. qui opinatus eſt, proceſſiones Filij & Spiritus ſancti in diuinis eſſe immediatè per naturam, & non per intellectum, vel voluntatem. Vide Suarez lib. 1. de Trinit. c. 5. n. 5.

Porrò Ianſenius, qui hæc omnia accipit de Sapientia Dei eſſentiali, cenſet eam primogenitam dici ante omnem creaturam, quòd antè omnia in Deo ſubſiterit, nunquam quidem in eo incipiens ſed cum eo ſemper permanens. Verùm hoc propriè non eſt eſſe primogenitum; ſed eſſe ingenitũ & permanens. Quare hoc epitheton propriè cõperit ſoli Sapientiæ notionali, putà, Filio; ſapientiæ verò eſſentiali & increatæ, abuſiuè dumtaxat per catachreſin, quia *primogenita* idem eſt, quod primò mente concepta. Vnde Sixtus Papa epiſtol. 1. hæc

verba Eccleſiaſtici producit ad probandum, Filium eſſe Patri coæternum & conſubſtantialem.

Prima eſt hæc laus ſapientiæ, qua ipſa ſe laudat ab origine nobiliſſima: originem enim & genus ducit a Deo, idq; ab æterno. Vnde in ſequentibus docet, eam à Deo prodeuntem exſtitiſſe ideam, & cauſam cæli & terræ omniumque rerum creatarum, ſed tandem propriè ſe oſtendiſſe, & fixiſſe ſedem in populo fideli, putà, in Iſraelitis poſteris Abrahæ & Iacob.

Perperam Arriani ex τῷ *primogenita*, inferebant, Chriſtum eſſe creaturā: ſed primam. τὸ enim *primo*, inquiebant, dicit reſpectum ad ſecundum: q. d. Chriſtus eſt primogenitus Dei, quia ſecūdo geniti ſunt angeli, cæteræque creaturæ. Perperam, inquam: nam Filius eſt genitus, nō creatus: creaturę verò ſunt creatę, nō genitæ à Deo. Igitur τὸ *primò* reſpicit quidē creaturas; ſed in alio ordine productionis: q.d. Filius eſt priùs genitus, quàm creaturę ſint creatæ: nā Filius ita eſt primogenitus, vt idem ſit pariter vnigenitus, vt ait S. Ioannes c. 1. 18.

Viſio ſapientiæ.

Moraliter hæc verba Siracidis legens & ruminans B. Henricus Suſo, in ſapientię amorem totus exarſit, vti refert Auctor Vitæ eius c. 4. vnde ipſemet Suſo in Dialog. c. 7. ita ſapientiam loquentem, & homines ad ſe inuitantem, introducit: *Ego prætelſo edita ſum genere, & clariſſimis orta natalibus. Ego amantiſſimum ſum paterni cordis Verbum, & ſecundum ſuauiſſimam abyſſum naturalis generationis meæ ex puriſſima ac nudaſ patris ſubſtantia, mirificè placeo illi. Dilectiſſimus oculus eius, in mellitiſſima ac flagrantiſſima ſancti Spiritus charitate. Ego thronus felicitatis, ego animarum coruna ſum; oculi mei laudiſſimi, os delectiſſimū, genæ rubundæ & candidæ, totaq; habitudo & ſpecies mea tanti decoris & gratiæ, tamq; abſolutæ elegantiæ, vt etiamſi quis eo nomine ad extremum vſq; tuduij diem, in forna e ardenti iacere deberēt, quò vel vnico mei poſſet conſpectu perfrui, nec ſit adhuc pro dignitate meritus id eſſet. Ego ſama candidiſſima tam præclarè ornata ſum veſtibus pictu-ratis, variis intextis floribus (puta, rubentibus roſis, albicantibus lilijs, purpureis violis, aliiſq; quibuſlibet) tam delicatè circumdata ſum, vt quantumuis amœni ad vernantis Maij flores omnes, prætorum omnium, quamuis eximiorum, virentes frutices & virgulta, denique camporū quorumlibet pulcherrimi floſculi, ſi cum mea venuſtate conferantur, non aliud ſint, quam horridi tribuli.* Vnde concludens ſubdit: *Ego in dignitate ludum ludo iucundiſſimum, vnde in beatos angelicos ſpiritus tanta redundat copia gaudiorum, vt mille anni vix breuiſſima eis hora videantur. Totus cæli exercitus, præ inſolita admiratione, in me ſuos intendens oculos, mecū obſeruant. O terq; quaterq; beatum illum, aut hunc amoris ludū, iſtas iucunda inuidiam cæleſtibus gaudijs ad latus meum, delicatas tenentis manus meas, felicſſima ſeruitute in omnem æternitatem celebrare debitur. Nam niſi vnicum ex ore meo blandiſſet proficiſcens verbum, omnem inſtrumentorum muſicorum harmoniam, omnes angelorum omnium melodias ſuperat. Tam ſum amabilis & ſuauis animæ puræ, & amanti, vt præ mei deſiderio meritò rumpi deberent corda omnium.* Hæc Suſo.

Myſticè de B. Virgine.

Myſticè hæc verba Siracidis adaptes B. Virgini: ipſa enim non ſolùm excelluit ſapientiā & gratiā omnes angelos & omnes homines: ſed & velut caput eamdem in omnes Adęq; poſteros ſe inuocātes transfundit. Audi S. Hieron. vel potiùs Sophron. ſer. de Aſſumpt. Dei Genitrix, ait, *electa & præelecta, verè ab angelo ſalutatur & prædicatur gratiā plena, per quā largo Spiritus ſancti imbre ſuperfuſa eſt omnis crea-*

A *tura.* Et B. Petrus Chryſol. ſer. 142. *Beata*, inquit, *quæ ſola inter homines audire meruit pra omnibus: Inueniſti gratiam apud Dominum. Quantā? quantam ſuperiùs dixerat, plenam; & verè plenam quæ largo imbre totam funderet & infunderet creaturam. Inueniſti enim gratiam apud Deum. Hæc ille dixit, & ipſe angelus iuratur, aut feminam tantum, aut omnes homines vitam meruiſſe per feminam.* Rurſum Sophronius: *Talibus*, inquit, *decebat Virginem oppignerari muneribus vt eſſet gratiā plena quæ dedit cælis gloriam, terris Deū pacemq; reſudit, fidem gentibus, finem vitijs, ordinē vitæ, ac moribus diſciplinam.* Et rurſus: *Quid mirum ſi lætitiam & gloriam plenam & ſuperplenam habet in cœlo? Quid certe mirum, ſi tam in cælo, quàm in terra eius plenitudo ſuper omnem creaturam ſit, de cuius plenitudine omnis natura vim ſumſit?* Vtrumque locum citat S. Bonau. in Speculo c. 7. quibus attexit hæc S. Anſelmi verba:
B *O femina plena & ſuperplena gratiā, de tuus plenitudinis abundantia reſperſa reuiuiſcit omnis creatura!*

Ad id ſpectant etiam illa S. Bernardi ſermone de Aquæductu: *Petit*, inquit, *ſuperfluentiam ad ſalutē vniuerſitatis: Spiritus ſanctus, ait, ſuperueniet in te, & copioſum illud balſamum tanta plenitudine inſtuet, vt copioſiſſimè effluat circumquaque.* Et alibi: *Plena*, inquit, *ſi ſis, ſuperflua nobis.* Concludit S. Bernard. ſer. citato de Aquęductu: *Deus totius boni plenitudinem poſuit in Maria, vt proinde ſi quid ſpei in nobis eſt, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis ab ea nouerimus redundare, quaſi fontem debitis affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modò affluere veniens ſed & perfluere ſuperueniens Auſter ille diuinus, vt vndiq; fluant & diffluant aromata eius, chariſmata, ſcilicet, gratiarum. Tolle corpus hoc ſolare, quod illuminat mundū. vbi dies? Tollē Mariam hanc maris ſtellam, maris vtique magni & ſpatioſi, quid niſi caligo inuoluens, & umbra mortis, & denſiſſimæ tenebræ reſinquunt?* Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum, affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: *quia ſic eſt voluntas eius qui totum nos habere voluit per Mariam.* Accedit Richardus Victor. in Cant. 2. 28. *Omnium*, inquit, *ſalutem deſiderauit, quæſiuit, obtinuit, imo ſalus omnium per ipſam effecta eſt.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De potentia, creatione & gubernatione ſapientiæ.

Verſ. 6. Ego feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens, & ſicut nebula texi omnem terram.
D
7. Ego in altiſſimis habitaui, & thronus meus in columna nubis.

8. Gyrum cæli circuiui ſola, & profundum abyſſi penetraui: in fluctibus maris ambulaui,

9. & in omni terra ſteti: & in omni populo,

10. & in omni gente primatum habui:

11. & omnium excellentium & humilium corda virtute calcaui: & in his omnibus requiem quæſiui, & in hereditate Domini morabor.

FEGO FECI IN CÆLIS VT ORIRETVR LVMEN INDEFICIENS] Tigurina, *indefeſſum*. Lux enim, initio *Vers. 6.*

tio mundi per ſapientiam Dei in cælis creata, ſemper in ijs manſit, & luxit, imò aucta eſt quartâ die mundi, cùm ex ea factus eſt ſol, luna & ſtellæ, vti declamui Gen. 1. 14. Hæc eſt ſecunda laus ſapientiæ ab effectu, quòd, ſcilicet, ipſa ſit cauſa rerum, ac præſertim lucis, quæ eſt quaſi oculus, anima & vita mundi: cùm enim ipſa ſit lux, hinc præ alijs creatis meminit lucis à ſe factæ: dumque eam vocat indeficientem, ſignificat etiam poſt diem iudicij lucem non defuturam. Hæc verba iam deſunt in Græco & Syro; ſed legit ea S. Maximus hom. 2. de feſto Paſchæ: *Ipſe eſt Dei filius*, inquit, *cui Pater dies dominicæ paſſionis ſuæ cruciat arcanum* (iuxta illud Pſalm. 18. 3. *Dies diei eructat verbum*) *Ipſe, inquam, eſt dies, qui ait per Salomonem: Ego feci, vt oriretur in cælo lumen indeficiens.*

Quocirca D. Ludou. Bloſius in Aſpirat. aptè & piè ad Sapientiam anhelus ita ſuſpirat: *O Sapientia æterna, lumen tuum mihi præbe. Illuceſce mihi, ô lux fulgida & gratioſa, vt in meridiem clariſſimam vertantur tenebræ cæcitatis meæ. Exorna ô bone Ieſu animam meam illo charitatis decore, quem diligendo impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris: aufer ab ea quidquid oculis tuis minùs placet, & eam redde tibi per omnia placentem. O ardor ſuaviſſime, vera, & feliciter conſumens paluiſculum ſubſtantiæ meæ. Tranſfer me in te, vt ego indiſſolubili amoris glutino tibi adhærens viuam ex te, & tanquam lilium efflorem coram te. O venuſtiſſime atque vernantiſſime flos, Ieſu; ô vita perennis, vita, per quam viuo ſine qua morior, vita, per quam gaudeo ſine qua mœreo, vita dulcis & amabilis, concede, vt tibi iungar, te amplectar & ſuaui charitate ſeparatus in te, qui es pax gratiſſima, ſanctè obdormiam.*

Notat Lyran. Deſcribitur hîc, inquit, generatio ſapientiæ genitæ, putà, Chriſti, primò æterna, v. 1. deinde temporalis ex Virgine deſcendente ex Dauid, v. 34. mox, poſt generationem Verbi, deſcribitur hoc v. 6. creatio mundi. Similem ordinem ſeruat S. Ioannes Euang. c. 1. vbi v. 1. aſſignat emanationem Verbi diuini à Patre, dicens: *In principio erat Verbum*; Secundò, mundi creationem, dicens, *Omnia per ipſum facta ſunt*; Tertiò, verbi incarnationem, cùm ſubdit, *Et Verbum caro factum eſt.*

Myſticè de B. Virgine. Myſticè hæc verba, *Ego feci, in cælis vt oriretur lumen indeficiens*, adaptes B. Virgini. Vnde B. Petrus Damiani ſerm. de Aſſumpt. *Electa vt ſol. Electa*, inquit, *ſed præelecta, vt ſol: quia ſicut ſol ſolus orbem illuminat, ſic hæc ſola ſolidori lumine & angelos & homines illuſtrat.* Et poſt nonnulla: *Nihil habuit Spiritus in viſibilibus creaturis excellentius, cui excellentiam Virginis compararet: nullo enim alterius aliquid habuit claritas Solis, quàm luna: quia etſi illa minores ſtellas obſcuret, non tamen penitus occultat: hæc verò lucidius incandeſcens, ita ſibi ſiderum & lunæ rapit poſitionem, vt ſint quaſi non ſint & videri nō poſſint. Similiter & virga Ieſſe veri præuia lumini, in illa inacceſſibili luce præluxit, ſic vtcunque ſpirituum habebat dignitatem, vt in comparatione Virginis nec poſſint, nec debeant apparere.* Et inferius: *Conſidera*, inquit, *quàm ſtellaris & ſerena obumbratio, quàm luminoſus ſplendor circulorum orbem tanti ſideris ſuperfundat, & aliorum luminum claritatem non mediocriter offuſcet: ſic & Virgo inter animas Sanctorum, & inter angelos enitet, meritis ſingulorum & omnium temples antecedit. Quamlibet ſtellæ reluceant; luna tamen, & magnitudine præeminet, & ſplendore: ſic vtramque naturam Virgo ſingularis ſuperat, & immenſitate gratiæ, & fulgore virtutū.* Et Richard. Victor. ad illa Cant. 4. *Duo vbera tua, ſicut duo hinnuli gemelli, &c. Hîc hinc*

A *nulis*, inquit, *dicta B. Mariæ vbera comparantur, quæ, cùm tam angelis, quàm Sanctis pro peccatoribus ſolliciti ſint, & eis tam meritis, quàm interceſſione ſubueniant, credendum eſt B. Virginem tantum in hoc poſſe, quantum vtraque ſimul creatura: imò vtraq; potentior indicatur, quia vtraque per hanc reparatur, & angelorum ruinæ per hanc reſtaurata eſt, & humana natura reconciliata.* Rurſum S. Anſelm. apud S. Bonau. in Specul. c. 7: *Tibi ſoli*, inquit, *loquor, Domina, beneficijs tuis plenum eſſe mundum: inferna penetrauit, cælos ſuperauit: per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno erant, ſe lætantur liberata; & quæ ſupra mundum ſunt, ſe lætantur reſtaurata.* Ipſe etiam Bonau. c. 5. ſic ait: *O quàm latè, & quam longè arbor illa magna beata virgo Maria ramos ſuos extendit; quàm latè ad homines, quàm longè ad angelos, quàm altè ad Deum!*

ET SICVT NEBVLA TEXI OMNEM TERRAM] Syrus, *ſicut nebula cooperui terram*; Tigurina, *in modum nebulæ terram omnem obtexi.* Significat tenebras primigenias, de quibus dicitur Geneſ. 1. 2. *Tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* q. d. Ego ſapientia tenebris, quaſi nebula primitus texi terram, vtpote rudem & deformem, ne eius deformitas appareret; ſicut homo nudus regit ſuam nuditatem tenebris & latebris: vt vò *nebula*, ſit ablatiui casus. Senſus ergo eſt: ſicut nebula ſolet tegere terram; ſic ſapientia per tenebras primigenias, quaſi ſui nubem & nebulam, texit terram, iuxta illud Iob. 38. 9. *Cùm ponerem nubem, veſtimentum eius* (maris & terræ,) *& caliginem illud quaſi pannis infantiæ obuolueram.* q. d. Sicut infans nudis faſcijs obuoluitur & veſtitur; ſic ego nuditatem primigeniam terræ tenebris, quaſi pannis infantiæ faſcijſque veſtiui & obuolui. *Nebula texit terram. Quæ? Reſp. Primo.*

Addit noſter Greg. de Valentia, de Opere ſex dierum, in opere ſecundæ dici: *Quaſi nebula*, inquit, obtexit ſapientia terram, quia aër initio mundi creatus non fuit purus, ſed immixta ei fuit nebula, quæ proximè texit terram, & aſpectum prohibuit (etiam ortâ luce) eius ſpatij patentis, quod nunc ex terra cernimus vſque ad ipſa corpora cæleſtia, quouſque pertingere poteſt acies oculorum.

Hinc Secundò, exponi poteſt; q. d. Ego terram texi nebulâ, id eſt, continua ſucceſſione tenebrarum & noctis, poſt creationem lucis & Solis, cuius lumen indeficiens immediatè antè deſcripſit, illi enim hanc nebulam opponit; nebula enim eſt ſymbolum tenebrarum & noctis. Vnde nebulæ ænigma apud Sympoſium hoc exſtat: *Secunda.*

Nox ego ſum facie, ſed non ſum nigra colore;
Iuxtà, die media tenebras tamen affero mœrum:
Nec mihi dant ſtellæ lucem, nec Cynthia lumen. *Ænigma nebulæ.*

Tertiò, nonnulli cum Lyrano, appoſitè per nebulam metonymicè accipiunt aquas nebuloſas & caliginoſas, quæ in geneſi mundi totam terram, aërem & æthérem vſq; ad cælum empyreum repleuerunt: ex quibus Deus deinde formauit omnes cælos, elementum ignis & aëris; quæque Geneſ. 1. vocatur *abyſſus*: *Tenebræ*, inquit, *erant ſuper faciem abyſſi.* Sapientia ergo hîc ſuam potentiam, prouidentiam & fœcunditatem ſignificat; nimirum, quòd aquis nebuloſis operuerit terram, vt illam irrigaret & fœcundaret ad producendum ex ea herbas, arbores & plantas; homines item & animalia, cæteraque omnia. Huc facit illud Pſalm. 147. 5. *Qui dat nivem, ſicut lanam; nebulam, ſicut cinerem ſpargit.* q. d. Deus ſolus eloquio, id eſt, verbo ſuo, dat niuem, quæ candore, leuitate, mollitie, ait Theodor. denſitate & calore ſimilis eſt lanæ; *Tertiò.*

nam nix quaſi lana terram tegit ad eam fouendã, calefaciendam & fœcundandam, dum halitus & expirationes calidas terræ cohibet; & intra terram repellit, vt earum calore ſemina iacta altiores & latiores agant radices, itaq; vberem dent meſſem. *Et nebulam*, hebr. pruinam *ſicut cinerem ſpargit*. Pruina enim ſimilis eſt cineri colore, copia, calore & virtute: nam inſtar cineris exurit & conſumit nimium humorem terræ, itaque eam calefacit, temperat & fœcundat. Vnde Sextus Pompeius: *Pruina*, inquit, *dicitur quaſi perurens*. Deus ergo ſicut in æſtate terram pluuijs & ventis cuentilat & refrigerat, ne æſtu lædatur: ita in hieme, ne lædatur frigore, eam niue quaſi lanâ fouet, pruina quaſi igne calefacit, crystallo vel grandine quaſi pane & cibo alit: grandines enim quaſi grana ſacchari terrã edulcorant, humectant & nutriunt. Hoc eſt quod ſubdit Pſalmes: *Mittit cryſtallum* (id eſt grandinem) *ſuam, ſicut buccellas.*

Quarto. Quartò, ſic exponas: Sicut nebula tegit terram; ita ego ſapientia texi tegoq; terram, non nebula, ſed gloria mea, & pulchritudine varia creaturarũ. Vnde Arabicus nudè vertit, *exiui namque de ore Altiſſimi, & operui terram*. Porrò, apte gloria comparatur nebulæ, quia olim gloriam tuam & ſplendorem maieſtatis ſuę, quam oculus humanus ferre non potuiſſet, infringere & obuelare Deus ſolet nebula. Vnde per nebulam Dei gloria repræſentabatur in tabernaculo Moſis, Exodi 33.9. & in templo Salomonis, 3.Reg.8.10. ac Iſaiæ cap.6.4. Vnde Suarez lib.2.de Opere ſex dierum, c.5.v.6. tertiam & quartam expoſitionem coniungens: Sapientia, ait, terram texit aqua, perinde ac ſolet terra tegi nebula: vel potiùs, *ſicut nebula*, quia maieſtate ſua & præſentia terram implebat ad eum modum, quo de diuino Spiritu dicitur: *Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas*; quia ſcilicet, fouebat illas præſentia & virtute ſua.

B. Virgo eſt nebula. Primo. Myſticè B. Virgo, æternæ Sapientiæ mater, tegit terrã quaſi nebula. Primò, quia hominum miſeriam & nuditatem tegit ſua miſericordia & gratia. *Secundò*, quia eorum humorem & phlegma, id eſt, acediam & torporem, deſiccat & calefacit, eoſque efficit feruidos & fœcundos bonorum operum. *Tertiò*, ſicut nebula, flante Auſtro, aduenies ſoluit glaciem & rigorem ab Aquilone inductum, terramque humectat: ita Virginis interceſſione, per Spiritus ſancti gratiam, ſoluitur gelu & obduratio cordis à diabolo inducta, ac virentes virtutum actus producuntur. Quare S. Bernardinus to.3.ſer.11.ar.11. verba illa Eccli.43. *Medicina animarum in feſtinatione nebulæ*, adaptat B. Virginis: ait enim, medicinam omnium hominum eſſe in feſtiua Aſſumptione Virginis: *Quia omnes*, inquit, *qui volunt, participes ſunt gratiæ ſuæ*, ac citat S. Bernardum dicentem, Deiparam copioſiſſima charitate ſua omnibus ſapientibus & inſipientibus feciſſe ſe debitricem, & miſericordiæ ſinum aperire, ac de plenitudine eius accipere vniuerſos.

Vers.7. Ego in altissimis habitavi] diſponendo cælum empyreum, ait Lyranus, illudque mox vt à me creatum eſt, replendo innumeris angelorum myriadibus. Licèt enim Sapientia diuina, putà, Deus, Deique Filius, ſint per eſſentiam, præſentiam & potentiam in toto mundo, iuxta illud Ieremiæ 23. *Cælum & terram ego impleo*; tamen habitatio, id eſt, domus & templum, in quo habitare dicitur Deus, eſt cælum, præſertim empyreum; quia in eo ſuam potentiam, magnificentiam, opes & gloriam oſtendit ſanctis angelis & hominibus. Vnde ait Iſaiæ 66. *Cælum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum*. Porrò per cælum maximè quidem empyreum, generatim tamen quoduis accipe, non tantùm ſidereum & æthereum, ſed & aëreum. Vnde de eo ſubdit.

Et thronvs meus in colvmna nvbis] Nota. In Script. Deus Deiq; maieſtas dicitur habitare in nubibus, iuxta illud: *Qui ponis nubem aſcẽſum tuum*. Idq; multis de cauſis. Prima, quia nubes à terra ſunt eleuatæ & altæ: alta autem & excelſa ſedes debetur Deo altiſſimo. Secunda, quia nubibus velatur & regitur Dei maieſtas & gloria. Tertia, quia in nubibus oſtendit ſuam potentiam: in ijs enim, & ex ijs mirabiliter tonitrua, ventos, imbrem, quo terram fœcundat, grandinem, fulgura & fulmina vibrat. Quarta, quia alludit ad columnam ignis & nubis, in qua reſidebat, ſuamque gloriam oſtendebat Deus Hebræis, eoſque, præeundo, & dando manna, paſcendoque per quadraginta annos, deduxit in terrã promiſſam, Exodi 31.21. Vide ibi dicta. Vnde Syrus vertit, *ego in excelſis ſuperorum tabernaculum meum poſui* (alij, *fixi.*) *& ſedes mea in columnis nubũ*. iuxta illud pſal.18.6. *in ſole poſuit tabernaculum ſuum, & ipſe tanquam ſponſus procedens de thalamo ſuo*. Et pſ.17.11. *Volauit ſuper pennas ventorum. Et poſuit tenebras latibulum ſuum: in circuitu eius tabernaculum eius: tenebroſa aqua in nubibus aëris*. Tigurina vertit, *ego in ſublimi ſedem cepi, & ſolium meum ſuper columnã nubis collocaui*. Porrò thronus hic ſapientiæ, non eſt aliud, quàm cathedra Dei docentis, ſimul & iudicantis tribunal, iuxta illud Pſalm.98.7. *In columna nubis loquebatur ad eos*, tãquam ex tribunali regio & cathedra ius dicens, pijs fauens, noxios damnans, docens, inſtruens, dirigens, viam monſtrans in terram promiſſam.

Nubes thronus Dei quatuor de cauſis.

Anagogicè, Chriſtus, qui eſt Sapientia Patris, thronum habebit in nube glorioſa, cùm venerit iudicare orbem in die iudicij Matth.24.30.

Allegor. Rabanus: Thronus, inquit, Filij Dei fuit in columna nubis, id eſt, in humanitate excelſa, omnibuſque virtutibus dotata, quæ quaſi nubes glorioſa velauit & decorauit eius deitatem, iuxta illud Iſaiæ 19. *Ecce Dominus aſcendit ſuper nubem leuem*.

B. Virgo eſt nubes. Cur. Myſticè. Sapientia incarnata, putà, Chriſtus, Dei Filius, nouem menſibus habitauit in vtero B. Virginis, quaſi in cælo animato, & in columna nubis. Quocirca multi Patres B. Virginem vocãt nubem, eò quòd ipſa Solis, id eſt diuinæ vindictæ, ardorem temperet, animaſque irroret & fœcundet. Ita Chryſippus hom.2.de Deipar. *Ave*, inquit, *nubes pluuia plenum animis ſanctorũ exhibentis*. Et Heſychius hom.2.de Deipar. *Nubẽ* eam dicit, *pluuias incorruptas continentem*, S. Epiphanius ſer. de laud. Virg. *Aut*, inquit, *gratia plena, nubes columnæ ſimilis, quæ Deum habes, qui populum deduxit per deſertum*. Et iterum: *O B. Virgo, nubes*, inquit, *es lucida, quæ fulgur de cælo luciſſimũ ad illuminandum mundum deduxiſti Chriſtum: nubes cæleſtis, quæ tenuiſtum Spiritus ſancti ipſe ipſa vrõdinum deduxit in mundum, & imbrem Spiritus ſancti in vniuerſam terrã, ad producendum fidei fructum, cum impetu demiſit*. Proclus Epiſcopus Conſtantinop. de Deipara: *Hæc*, inquit, *vere lucis nubes, quæ ſuper Cherubim ſedentem in corpore ſuo geſtauit*. S. Hier. in pſalmum 77.14. *Certè*, inquit, *nubem lucem debemus ſanctam Mariam accipere. Paulò* dixit, *in*

nube

nubi dixit: nubes enim illa non fuit in tenebris, ſed ſemper in luce. Andreas Cretenſis oràt. 2. de Deipara. *O tu ſumma, inquit, non carnalè per lucem deducens Iſraelem, qui fugerat, ſed ſpiritualem, qui deducitur ad inerrantem lucem cognitionis, dimittis illuminans facibus. Omnibus tota lucida, & minus umbroſus, non adumbrauit ingratum populum Iudæorum, ſed dilectum Dei populum, gentem ſanctam materiæ tuæ radio illuſtratam.* S. Bonauentura in Speculo B. Virgin. c. 3. ait, *Maria, eſt nobis columna nubis, iuxta illud pſalmi, Deduxit eos in nubi: quia tamquam nubes protegit ab æſtu diuinæ indignationis, & ab æſtu diabolicæ tentationis, ſicut dicitur in pſalmo. Expandit nubem, &c. Maria quoque eſt columna ignis in nocte ſæculi huius illuminans mundum.* Citatque illud Bernardi. *Tolle corpus hoc ſolare, quod illuminat mundum, videlicet Tolle Mariam, hanc maris ſtellã, quid niſi caligo tenebras, umbra mortis, ac denſiſſima tenebræ relinquuntur?* Hæc ex Bonauentura de Virgine, quę dicitur columna nubis & ignis. Sicut enim de columna hac dicitur Exodi 14. *In vigilia matutina reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebanturq; in profundum.* Ita Deus per Deiparam tamquam per feneſtram cæli, & per myſticam columnam ignis & nubis reſpiciens, dæmonis vires & potentiam penitùs euertit.

Quòd ſi denique dicas, in Dei ſede plerumque Dei maieſtatem auctoritatemque ſignificari, hoc quidem negari non poteſt: attamen in nulla pùra creatura ita relucet Dei gloria atque maieſtas diuina, item attributa, præſertim potentiæ, ſapientiæ & bonitatis, ſicut in Virgine Deipara. Vt propterea S. Bernardinus tom. 1. concion. 61. ar. 6. c. 4. dicat, Deiparam appellari, pſalm. 8. Dei magnificentiam.

Symbolicè, nubes, in qua quaſi in throno reſidet Deus, eſt diuina caligo, de qua doctè diſſerit S. Dionyſ. epiſt. 5. Deus enim *lucem inhabitat inacceſſibilem*, 1. Timoth. 6. 16. In hac caligine reſidet SS. Trinitas, putà, tres diuinæ perſonæ, ac primò in ea thronum ſuum habet Pater, deinde Filius, mox Spiritus ſanctus.

Tres quaſi throni & ad tantum SS. Trinitatis.

Dices; Vna eſt eſſentia, maieſtas, adoratio & thronus (vt ait hic Siracides, & Iſaias cap. 6. & S. Ioan. Apocal. c. 4. & 5.) SS. Trinitatis: quomodo ergo inſinuas thronum Filij eſſe medium inter thronũ Patris, & thronum Spiritus ſancti? Reſp. Throni tribuuntur SS. Trinitati figuratè & anthropopathῶs, cõſtat enim illam, vtpote ſpiritum, propriè nec egere, nec habere thronum. Throno ergo ſignificãt ipſam trium perſonarum hypoſtaſin ſiue ſubſiſtentiam, eiuſq; dignitatem & excellentiam: in hac enim ſubſiſtunt, & quaſi in throno gloriæ ſuæ reſident. *Probatur.* Nam, vt ait D. Tho. 1. p. q. 29. art. 3. in corp. perſona ſignificat id, *quod perfectiſſimum eſt in tota natura, ſubſiſtens in natura rationali, atque ideſſum excellentiori modo conuenit perſonis diuinis, quàm creatis.* Et ad 2. *Quia*, inquit, *magnæ dignitatis eſt in rationali natura ſubſiſtere, ideò omne individuũ rationalis naturę dicitur perſona, ſed dignitas diuinæ naturæ excedit omnem dignitatem, & ſecundum hoc maximè competit Deo nomen perſonæ.* Si perſona dignitas eſt; habet ergo ſuæ dignitatis ſtatum quaſi thronum. *Primo.* Ratio eſt, quia paternitas in Patre magna, imò infinita eſt dignitas, ex qua, vt ait Apoſt. *Omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.* Æqualis dignitas eſt filiatio in Filio, & ſpiratio in Spir. ſancto, quas proinde adoratione latriæ colimus & veneramur?

A Hoc eſt, quod ait Damaſc. lib. 1. de Fide c. 11. *Patrẽ & Filium diſtingui perfectionibus perſonalibus.* Atq; tres relationes in perſonis eſſe tres eximias perfectiones, validis rationibus docet Suarez l. 3. de Trinit. c. 9. ac Greg. de Valentia in citatum S. Thomæ locum. Vnus igitur eſt Deus, ſiue vnum Numen, vnicuſq; deitatis eſt thronus, vna pariter eſſentialis adoratio: at perſonæ ſunt tres, æque eximiæ & infinitæ, ideóque ſingulæ latriã colendæ: illæ ergo triplicem habent perſonalem ſubſiſtentiam, &, vt ita dicam, thronum, cõſequenter & adorationem. Patrem enim, quà Pater eſt, adoramus vt generantem Filium: Filium adoramus vt à Patre genitum Spiritum ſanctum vt procedentem ab vtroque. Igitur, eſto adoratio eſſentialis Dei, quà Deus eſt, ſit vna; tamẽ perſonalis eſt triplex: nam adoratione perſonali, quæ propria eſt Patri quà Pater eſt, non licet adorare Filium quà Filius eſt, nec Spiritum ſanctũ quà Spiritus ſanctus eſt, & vice verſa: *Secundo.* hoc enim eſſet cum Sabellio confundere tres perſonas diuinas, cùm illę realiter à ſe inuicem diſtinguantur, ſintq; tres reales hypoſtaſes & ſubſiſtentiæ. Sic Eccleſia in feſto Pentecoſtes inuocat Spiritum ſanctum, vt perſonam diſtinctam à Patre & Filio: in feſto SS. Trinitatis ſigillatim tres perſonas, vt perſonæ diſtinctæ ſunt, inuocat & adorat. Sicut ergo deitas vnius vna eſt eſſentialis & tribus perſonis communis adoratio; ſic Sanctiſſimæ Trinitatis trina trium perſonarũ, ac cuilibet ſua propria perſonalis eſt adoratio, iuxta id quod canit Eccleſia in Præfatione Miſſæ SS. Trinitatis, *Vt & in perſonis proprietas, & in eſſentia vnitas, & in maieſtate adoretur æqualitas.* Tã ergo proprietas in perſonis adoranda eſt, quàm in eſſentia vnitas. Hæc autem C proprietas triplex eſt: ergo triplici perſonali adoratione adorãda. Rurſum in Officio ad *Magnificat*, *Tertio.* in ſecundis Veſp. *Te Deum*, inquit, *Patrẽ ingenitum, te Filium vnigenitum, & Spiritum ſanctum Paracletum, &c. laudamus atque benedicimus.* Pater ergo adoratur vt ingenitus, Filius non vt ingenitus, ſed vnigenitus. Hos thronos notaſſe videtur Daniel c. 7. *Quarto.* dicens: *Aſpiciebam, donec throni poſiti ſunt.* Nam hos thronos fuiſſe Dei & SS. Trinitatis, patet ex eo quod ſubdit: *Et antiquus dierum ſedit*, &c. cuius deinde maieſtatem deſcribit, nulla facta angelorum vel Sanctorũ mentione; imò de angelis primis & ſummis dicit: *Decies millies centena millia aſſiſtebant* (non aſſidebant) *ei.* Hoc enim decorum & dignitas diuinæ maieſtatis exigit, vt angeli illi, nõ ſedendo aſſidere, ſed ſtando aſſiſtere dicantur. Secùs eſt de D Chriſto iudice, cui quaſi homini homines, putà Apoſtoli, in iudicio aſſidebunt, Matt. 19. Igitur, vt fuſiùs dicta in ſynopſi contraham. Tres perſonæ diuinę ſunt tres reales hypoſtaſes: anthropopathῶs ergo eis tres tribuimus thronos, quia cuique ſuus debetur honor & adoratio. Vnde Eccleſia in Litanijs ſeorſim ſingulas perſonas adorat & inuocat, dicens: *Pater de cæli, Deus, miſerere nobis, Fili, Redemptor mundi, Deus, miſerere nobis, &c.*

Rurſum tres in tribus perſonis ſunt relatiuæ *Quinto.* proprietates excellentiſſimæ, ideóq; in ſuo ſtatu, quaſi throno honorandæ & adorandæ: nam cuiq; perſonæ ſua eſt propria, putà, paternitas, filiatio, ſpiratio. Pater enim per paternitatẽ generat Filiũ ſibi coæqualem: Filius per filiationem naſcitur, vt imago Patris, ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantię eius: Spiritus ſanctus procedit vt amor notionalis Patris & filij immenſus. Pater ergo adoratur

vt genitor, Filius vt genitrix, Spiritus ſanctus, vt amor notionalis vtriuſque Summa, Deitatis vnus eſt thronus eſſentialis; Sanctiſſimæ verò Trinitatis, triplex perſonalis.

VERS. 8. GYRVM CÆLI CIRCVIVI SOLA, ET PROFVNDVM ABYSSI (græcè, *abyſſorum*, id eſt profundiſſimarum aquarum & voraginum, quæ fundo carere videntur, quia eum explorare nequeunt homines)

VERS. 9. PENETRAVI, IN FLVCTIBVS MARIS AMBVLAVI; ET

VERS. 10. IN OMNI TERRA STETI: ET IN OMNI POPVLO, ET

VERS. 11. IN OMNI GENTE PRIMATVM HABVI: ET OMNIVM EXCELLENTIVM ET HVMILIVM CORDA VIRTVTE CALCAVI] Tigurina *orbem* (alij; *ambitum*) *cæli circuiui ſola, vadoſq; profundi perambulaui. Omnes fluctus maris, & terram omnem, nec non cunctos populos gentesq; poſſedi, & tam excellentium, quam humilium corda calcaui omnium*, Syrus, *in cælo unà cum eo* (Deo) *ſimul habitaui, & in fundamentis abyſſorum ego ambulaui, in fontibus aquarum, & in fundamentis orbis, & in omnibus gentibus & populis dominata ſum* Dicit in præterito, *habitaui, circuiui, penetraui, ambulaui, ſteti, primatum habui, calcaui*, vt ſignificet ſuam antiquitatem & æternitatem, antiquumque & æternum ius & dominium: aliqui hæc præterita, more Hebræo, quamlibet temporis, etiam præſentis & futuri, differentiam ſignificant: *circuiui* ergo, id eſt, circuiui, circumeo, & circumibo: *calcaui*, id eſt, calcaui; calco, & calcabo; & ita de cæteris.

Hîcce omnibus demonſtrat ſapientia amplum & vniverſale ſuum herile ius, dominium & fortitudinem, ait Rabanus, æquè ac ſcientiam & prouidentiam circa omnia, quæ cæli & terræ ambitu continentur; ſe, nimirum, omnia perſpicere, peruidere, prouidere, ordinare, diſponere, ſeq; omnibus dominari & præſidere, omniáq; continere & cõplecti. Secundò, ſe in omnium rerum creatione legem perpetuo ſeruandam ſingulis indidiſſe, obedienteſque ſuæ voluntati & legi cunctas effeciſſe, quod proprium eſt ſapientiæ munus. Tertiò, ſe omnibus gentibus Dei cognitionem, metum & cultum, vnà cum ratione inſeruiſſe. Primum enim excellentiſſimumque in omni republ. ſemper habitum fuit, Numinis reuerentia, cultus & religio.

Nota. Cùm ait ſapientia: *Gyrum cæli circuiui ſola*; ſi per ſapientiam accipias increatã & perſonalem, putà, Filium Dei, τὸ *ſola*, non excludit Patrem & Spiritum ſanctum. Nam, vt ait Euariſtus Papa epiſt. 1. ſicut nihil nocet Filio, quòd ſolus Pater habitet lucem inacceſſibilem: ità nihil nocet Patri, quòd eius ſapientia ſola cæli gyrum circumierit, nam vtrobique τὸ *ſolus* excludit cæteras non perſonas diuinas, ſed naturas creatas; putà, omnes homines & angelos, vti docent Scholaſtici.

Vnde Lyran. hæc de Filio Dei ſic particulatim exponit: *Gyrum cæli*, id eſt, cælum ſidereum, inquit, luminaribus & ſtellis ornatum, *circuiui ſola*, diſponendo motum orbium. *Et profundum abyſſi penetraui*; præparando concauitates in terra, vt ibi congregatis aquis appareret arida, quæ congregatio vocatur Oceanus vel abyſſus. *Et in fluctibus maris ambulaui*, ſaluando Noẽ, & eos qui cum eo erãt in arca inter aquas diluuij. *Et in omni terra ſteti* ſtabilitatem ei dandó vndiq; circa centrum mundi. *Et in omni populo, & in omni gente primatum habui*: nam omnis poteſtas hominum à Deo eſt. *Et omnium excelſorum & ſublimium corda virtute calcaui*: nam omnes, tam magni, quàm parui, Filio Dei ſunt ſubiecti, quia toti Trinitati. Hucuſque Lyranus.

A ET IN HIS OMNIBVS REQVIEM QVÆSIVI, ET IN HEREDITATE DOMINI MORABOR] q. d. In omnibus populis & gentibus, in quibus me iam dixi primatum tenere & dominari, quæſiui locum & populum, in quo propriè requieſcerem per amorem & gratiam, neque oblectarem quaſi in populo mei cultore, ſapiente, pio & ſancto, dixique: *In hereditate Domini*, id eſt, in populo fideli, qui eſt peculium, hereditas & Eccleſia Domini, *morabor*, id eſt, morari deſidero, geſtio & deſtino. Nolo enim morari in populo infideli & Gentibus idololatris; hi enim ſunt hereditas, id eſt, cœtus & eccleſia diaboli; ac proinde hi ſunt ſtulti, incapaces, imò hoſtes mei: ipſi enim ſunt inimici veræ ſapientiæ, id eſt, veræ fidei & pietatis. Vnde Græca & Syrus, pro *Domini* habent νυὸς, id eſt, *eius*; ſicque clarè enunciant: *Cum his omnibus requiem quæſiui,* B *& cuius in hereditate morarer*, vel *ſigerem domicilium*, repete, *quæſiui*, Syrus, *in quo hereditate quieſcam?*

Anagog. Sapientia & ſapiens quærit requiem in hereditate Dei cæleſti: nec enim alibi eſt vera requies, iuxta illud Apocal. 14. *Amodò iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.* Et illud Pſal. 4. *In pace in idipſum dormiam & requieſcam.* Vide S. Bernard. ſer. 2. in feſto omnium Sanctorum.

TERTIA PARS CAPITIS.

De ſapientiæ habitatione in Iſrael.

C *Verſ.* 12. Tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: & qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo.

13. Et dixit mihi: In Iacob inhabita, & in Iſrael hereditare, & in electis meis mitte radices.

14. Ab initio, & ante ſæcula creata ſum, & vſque ad futurum ſæculum non deſinam, & in habitatione ſancta coram ipſo miniſtraui.

15. Et ſic in Sion firmata ſum, & in ciuitate ſanctificata ſimiliter requieui, & in Ieruſalem poteſtas mea.

16. Et radicaui in populo honorificato, & in parte Dei mei hereditas illius, & in D plenitudine ſanctorum detentia mea.

TVNC PRÆCEPIT, ET DIXIT MIHI CREATOR OMNIVM: ET QVI CREAVIT ME, REQVIEVIT IN TABERNACVLO MEO] Hucuſque ſapientia deſcripſit ſui originem, nimirum, quòd à Deo proceſſerit, quia eius primogenita; ſuamque operationem & efficientiam, nimirum, quòd cælum & terram formarit, illuſtrarit, gubernarit: nunc deſcribit ſuum officium, & legationem in terras ad homines erudiendos. Itaque poëticè loquitur de ſe, quaſi de perſona diſtincta à Deo, cùm tamẽ ipſa reipſa ſit Deus. Quare propriè hæc competunt ſapientiæ communi, quæ eſt attributum, proprium Deo. Hæc enim hîc perſonam induit, ac per proſopopœiam facit ſe velut miniſtram Dei, eiusque iuſſa exequatur, eique miniſtret in erudiendis hominibus, ac illis ſe communicet per ſapien-

sapientiam à se communicatam & creatam. Simili prosopopœiâ misericordia & iusti ia dicuntur astare Deo, ab eoque mitti, quasi legati & iudices, ad exercendum opera misericordiæ & vindictæ ipsius. Psal. 56. 4. *Misit Deus misericordiam suam, & veritatem suam* Psal. 77. 49. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem.*

Secundò, tamen possunt hæc quoque adaptari Sapientiæ personali, putà, Verbo & Filio Dei. Huic enim appropriatur sapientia & doctrina, sicut Patri appropriatur potentia & creatio, Spiritui sancto bonitas & sanctificatio hominum. Nam licet Filius in se maiestate & dignitate æquè ac naturâ & deitate par & coæqualis sit Patri; tamen quoad officium legationis, quod hic assumit, ex humana hominum æstimatione videtur Patre esse minor, eique ministrare: mittitur enim hic quasi legatus, vt Patris præcepta exequatur, eáque hominibus promulget: vnde legati personam, quæ regis Deique personâ minor hominibus videtur, induit. Loquitur ergo anthropopathῶς, siue humano more sic enim rex, licèt dignior sit republ. & regno suo; tamen si ipse à republ. mittatur ad Imperatorem, quoad hoc officium missionis & legationis, censetur minor & inferior esse republ. & Episcopus, si à sua Ecclesia mittatur ad Pontificem, vti missus est S. Athanasius, S. Epiphanius S. Paulinus, & hodie multi mittuntur, licèt maior & dignior sit Ecclesia tamen quatenus ab ea mittitur, censetur eâ esse minor. Sic quoque Filius Dei, quatenus à Patre hic mittitur, eiutque fit legatus & doctor hominum, anthropopathῶς, siue apud homines, & ex hominum more & æstimatione, videtur Patre esse inferior; licèt in se planè sit par & æqualis. Inducitur ergo hic Filius ante incarnationem, quasi legatus à Patre proficisci ad Iudæos & Israelitas, posteros Abrahæ & Iacobi, vt eos per Mosem doceat legem, fidem & cultum Dei, veramque sapientiam, qua fideles, sancti & beati euadant. ita Lyranus. Missio, inquit, Sapientiæ genitæ (putà, Verbi, siue Filij in mundum) vocatur præceptum. Porrò, quomodo Filius dicatur mitti à Patre, quia ab eo procedit: & Spiritus sanctus à Patre & Filio, à quibus procedit; Pater verò non dicatur mitti à Filio & Spiritu sancto, vtpote qui à neutro procedat: vide S. Thomam & Scholasticos edisserentes 1. part. q. 43. Aliter Palacius: Non dicit, inquit, *Tunc præcepit mihi*: sed solùm, *Tunc præcepit*, id est, præcepit intra se, decreuit, & animo firmauit. Sic & Iansenius.

Filius præcepit Patris æternitus.

Rursum & potiùs id præstitit Filius per incarnationem, quando ex posteris Abrahæ, putà, ex B. Virgine incarnatus est, eosque verbo & exemplo docuit viam virtutis & salutis. Tunc enim reipsa Filius ex immensa sua dignatione & gratia *semetipsum exinanuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominũ factus, & habitu inuentus vt homo*, vt ait Apostolus Philipp. 2. Nã ipsa diuinitas Filij se demisit, & quasi depressit ad imum carnis & humanitatis nostræ, vt ex omni fieret quasi inane & nihil, putà, creatura & homo creatus: hoc enim significat τὸ *exinanuit*. Porrò Filius factus homo, quà homo, minor fuit Patre, & seipso, quà Deus est: vti omnibus clarum est. Sicut ergo Filius ante incarnationem fixit suam sapientiæ & doctrinæ cathedram apud Iudæos, docẽdo eos per Mosem, Pontifices, Scribas & Pharisæos: sic & post incarnationem, eãdem ipse personaliter apud eos fixit, & vsurpauit, ore proprio euangelizans & prædicans arcana Patris, & abscondita à constitutione mundi. Et hæc omnia significat hic Siracides, imò ipsa sapientia, quæ hic loquitur.

Filius factus est homo.

Dicit ergo *Tunc præcepit*, &c. q.d. Cùm tam auidè & sollicitè populum & sedem, putà, hereditatem Domini, in qua requiescerem, quærerem; ecce tibi Deus votis meis obsecundans, populum, locum domumq; mihi assignauit in Iacob, id est, in posteritate & populo Israel, hunc enim elegit ipse in hereditatem, id est, in suam possessionem, populum & Ecclesiam, in qua ego tabernaculum meum figere desiderabam & destinabam. Præcepit ergo mihi Creator omnium, dixitque: *In Iacob inhabita.* Igitur, *qui creauit me, requieuit*, id est, mihi requiescere me fecit, *in tabernaculo meo*, id est, mihi à Deo attributo, putà, *in Iacob*, id est, in Israel. Hunc sensum exigunt præcedentia & sequentia, ac Græca, quę habent κατέπαυσεν τὴν σκηνήν μου, id est, *quiescere fecit*, fixit, collocauit, *tabernaculum meum*, & per consequens me in eo. Sic Virgil. in Pharmaceutria ait:

Requieuit pro requiescere me fecit.

Et matata suos requierunt (id est, quiescere fecerunt, collocarunt) *flumina cursus.*

Et Plautus in Mostellar. *Quiesce* (id est) quiescere fac, seda, *tumulum hunc, qui est ante ostium.* Est hebraismus: Hebræi enim sæpè *cal* vsurpant pro *hiphil*, id est, verbum neutrum pro actiuo. Sic Paulus ait Rom. 8. 26. *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: postulat*, id est, postulare facit: nec enim Spiritus sanctus postulare potest gemitibus; quia gemere nequit, ait S. Aug.

Vnde Tigurina toram hanc sententiam à v. 11. vsque ad v. 14. ita planè clarèq; connectit, vertitque, *post hæc omnia quæsiui quietem, &, in alicuius possessione domicilium. Tunc conditor vniuersorum mandata mihi dedit, & creator meus fixit mihi tabernaculũ meum, & ait: In Iacob habita, & inter Israelitas accipe possessionem.* Alij ad Græca prestiùs clariusque, *in Iacob figito tabernaculum, & in Israel hæreditatem adite.* Græcum enim κατασκήνωσον, idem est quod, *Figito tabernaculum*, quod respondet ei, quod præcessit, κατέπαυσεν τὴν σκηνήν μου, id est, *requiescere fecit*, fixit, locauit, *tabernaculum meum.* Sic & Syrus, *in omnibus his requiem quæsiui mihi: quia in qua hereditate requiescam? Tunc præcepit mihi Dominus vniuersorum, & qui fecit me, & collocauit tabernaculum meum, dixit mihi: In Iacob habita, & stabilire in Israel.*

Si quis tamen malit, τὸ & *qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo*, propriè, vt sonat, accipere; sic exponat & adepter. q.d. Creator omnium, qui creauit me, quique requieuit in tabernaculo meo, præcepit & dixit mihi: *In Iacob inhabita.* Deus enim dicitur habitare in tabernaculo sapientiæ, id est, Primò, in ipsa sapientia: ipsa enim sibi domus est, & tabernaculum. Quo schemate & prosopopœia significatur, sapientiam Deo esse domesticam, familiarem & intimam adeò, vt in ea Deus habitare videatur. Sic Deus dicitur habitare in throno misericordię & iustitię Psal. 88. 15. *Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ.* Psal. 9. 9. *Parauit in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia.* Prouerb. 20. 28. *Roboratur clementia thronus eius.* Prouerb. 25. 8 *Firmabitur in iustitia thronus eius.*

Deus habitat in tabernaculo sapientiæ. Primo.

Secundò, Deus pater habitat in Filio, qui est sapientia genita, per περιχώρησιν, id est, circumincessio-

Secundò.

ineſſionem diuinam, quâ vna perſona eſt in alia quauis, nimirum, Pater eſt in Filio & Spiritu ſancto; Filius eſt in Patre & Spiritu ſancto; ſanctus, Spiritus eſt in Patre & Filio, iuxta illud Chriſti: *Nõ creditis, quia ego in Patre, & Pater in me eſt?* Ioan. 14. 10. Et v. 20. *In illo die cognoſcetis, quia ego ſum in Patre meo.* Vnde Euariſtus Papa epiſtol. 1. & Ioannes II. Pontifex anno Chriſti 532. epiſtol. ad Valeriũm ſic legunt: *Qui genuit me, requeuit in tabernaculo meo.*

Tertiò.

Tertiò. Deus, præſertim Filius, eſt in carne & humanitate, quam aſſumpſit, quaſi in tabernaculo ſuo: In ea enim *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, Coloſſ. 2. v. 9. Humanitas ergo Chriſti, quæ eſt tabernaculum ſapientiæ creatæ & incarnatæ, eadem eſt tabernaculum Dei, & Filij Dei: in ea enim ipſe hypoſtaticè eſſentialiter & perſonaliter inhabitat.

Quarto.

Quartò, tabernaculum ſapientiæ, id eſt, veræ fidei, religionis, pietatis & ſanctitatis, in Eccleſia, in qua quaſi in templo & templo ſuo requieſcit Deus Pater, Filius & Spiritus ſanctus.

Tropol.

Tropolog. Nazianz. in Diſtichis: *Perpetuum tibi ſit hoc ſtudium*, inquit, *vt mentem tuam templum Deo exſtruas. Hinc enim aſſequeris, vt eum pro ſpirituali ſtatua in intimo cordis habeas. Noſce te ipſum, hoc eſt, vnde originem duxeris, & qua dignitate præditus ſis: ſic enim facilè primarium illud pulchritudinis exemplar conſequeris.* Sic & S. Bernard. in Meditat. c. 1. *Nihil*, ait, *tam ſimile eſt illi ſummæ ſapientiæ, quàm mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam & voluntatem in illa Trinitate ineffabili conſtat. Cauſſare autem in illa non poteſt, niſi eius meminerit, eamque intelligat ac diligat. Meminerit itaque Dei ſui, ad cuius imaginem facta eſt; eumq; intelligat, diligat atq; colat, cum quo poteſt ſemper eſſe beata. Beata anima, apud quam Deus requiem inuenit, & in cuius tabernaculo requieſcit. Beata, quæ dicere poteſt: Et qui creauit me requieuit in tabernaculo meo. Negare ſiquidem requiem ei non poterit. Cur ergo nos deſerimus, & in his exterioribus Deum quærimus, qui apud nos eſt, ſi nos velimus eſſe apud eum?*

Tabernaculum Dei eſt B. Virgo

Myſticè, tabernaculum, in quo Deus recondidit ſummam ſapientiam creatam, imò & Sapientiam increatam incarnatam, eſt B. Virgo, in qua Dei Filius, dum conciperetur, nouem menſibus habitauit & requieuit. Atq; hinc ipſa omnem ſuã dignitatẽ accepit: accepit enim maternitatem Dei, quæ eſt dignitas tanta, vt ab hominibus & angelis comprehendi nequeat; ſed omnem omnium captum ſuperet. Nam, vt rectè docet noſter Chriſtoph. à Caſtro de Deipara c. 5. virginem Mariam eſſe matrem Dei, eſt excellẽtia quaſi infinita: quia non poteſt eſſe mater filij excellentioris, quàm Dei; ſicut, proportione ſeruata, humanam Chriſti naturam vnitam eſſe Filio Dei hypoſtaticè, eſt dignitas infinita, quia vniri non poteſt excellentiori ſuppoſito, quàm diuino. Hinc Petrus Damianus ſermone de natiuitate S. Mariæ dixit, *Deum tribus modis eſſe in creaturis; quarto verò per identitatem in virgine: quia idem eſt quod ipſa*, eo modo, quo mater & filius ſunt vna caro, & quaſi vna perſona ciuilis; multò magis quàm ſint vxor & maritus, de quibus dicitur Gen. 2. 24. *Erunt duo in carne vna.* Et S. Anſelmus li. de Excellentia B. Virginis c. 2. *Quamuis*, ait, *hoc ſolum de ſancta Virgine prædicari, quod Dei mater ſit, excedat omnem altitudinem, quæ poſſi Deum dici vel cogitari poteſt.*

Ex hoc principio deducitur alterum; vt, quemadmodum ex vnione humanitatis Chriſti cùm Verbo, colligimus naturali quadam conſecutione datam eſſe illi infinitam gratiam capitis, & impeccabilitatem, & omnem rationem merendi & ſatisfaciendi pro hominibus, tamquam mediatori & redemptori; & ad omnem ſcientiam & cognitionem eorum, vſque ad cogitationes; denique omnia chariſmata, tanto vberiùs & excellentius quàm alijs, quantò excellentius nomen capitis hereditauit quàm membra, & nomen filij, quàm miniſtri eius angeli vel homines: ſic etiam fatemur quaſi naturali quadam conſecutione, ex matris dignitate debitam illi immenſam quamdam gratiam, qua facta eſt Dei gratia impeccabilis, aduocata, mediatrix & redemptrix omnium hominum; & indita eſt illi cognitio eorum omnium requiſita: & tam copioſa affluentia chariſmatum & donorum ſupernaturalium, quantò excellentior eſt mater ſeruis, & propinquior Verbo, quàm cæteri, tam angeli, quàm homines. Iuxta hoc rectè Methodius oratione de purificatione: *Ergo*, ait, *ea: quæ debiterem illum habet, qui omnibus mutuatur: Deo enim vniuerſi debemus; tibi autem etiam ille debet. Proinde, qui dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt is decretum à ſe promulgatum obſeruet, & alios excedat, omnem matri & gratiam & honorem impendit.* S. Cyprianus quoque ſermone de natiuitate Chriſti: *Matri*, ait, *plenitudo gratia debebatur.*

Maria eſt myrrha.

Atque hac de cauſa vocata eſt, Maria, id eſt, excelſa, ſublimis, eminens, à radice רָם *ram*, id eſt, excelſus fuit: vel Maria, id eſt, domina, magiſtra & princeps. מוֹרֶה *more* enim eſt dominus, magiſter, princeps à radice יָרָה *tara*, id eſt, docuit, direxit: licèt alij Maria idem eſſe velint, quod myrrha vel amaritudo paſſionis, à radice מָרַר *marar*, id eſt, amarus fuit. Accedit, quòd B. Virgo ſit mater Dei ſine patre: ipſa enim ſuppleuit vicem patris & matris. Quare magis eſt mater Dei, quàm ſint matres hominum; hæ enim non dant totam ſubſtantiam filio, ſed partem vnam dumtaxat; nam alteram, eamque præcipuam, dat pater. Chriſtus ergo totam humanitatem accepit à matre, omniaque ſua, quà homo eſt, debet matri. Quocirca Chriſtus Deus & homo per hanc ſuam à Virgine conceptionem & natiuitatem, factus eſt B. Virginis debitor, eique quaſi matri & patri obligatur, ſuaq; accepta ferre debet magis, quàm alij filij debitores ſint ſuis parentibus, ijſq; ſuum eſſe acceptum referre teneantur. Quæ ſanè magna eſt Deiparæ dignitas, magna Filij Dei dignatio.

Porrò, quòd Sapientia ait, ſe creatam, dicens: *Et qui creauit me*, intellige accommodè: *creauit*, id eſt, quomodolibet fecit, vt vertit Syrus. Hebr. enim בָּרָא *bara*, id eſt, creauit, ampliſſimæ eſt ſignificationis. Quare Primò, de Sapientia increata & eſſentiali ſic exponas: q. d. Creator omnium creauit me, id eſt, elicuit me, concepit me; ipſa enim eſt conceptus mentis diuinæ, Verbumque Dei eſſentiale. Secũdò, de Sapientia perſonali, putà, de Filio, q. d. *Creator creauit me*, id eſt, genitor genuit me. Tertiò, de Sapientia incarnata; putà de Chriſto homine, ac de ſapientia creata, quam Deus angelis, hominibus, ceteriſque creaturis communicat propriè. q. d. Creator creauit, id eſt, ex nihilo produxit me. Vide dicta cap. 1. 4.

ET DIXIT MIHI: IN IACOB INHABITA, ET IN ISRAEL HEREDITARE (hereditatem adito, Iſrael ſit hereditas, portio & poſſeſſio tua) ET IN ELECTIS *Vers. 15.*

CTIS MEIS MITTE RADICES] q.d. Deus sapientiæ populum, locum & domũ assignauit posteros Iacobi Patriarchę, qui alio nomine dictus est Israel, putà, Israelitas. Hi enim fuerũt Ecclesia, id est, populus fidelis à Deo electus, vt eum sua sapientia, id est, fide, cultu, religione, præ ceteris gentibus imbueret. In eo ergo dicitur quasi in hereditate sua habitasse, & misisse radices, id est, firmiter radicata fuisse sapientia Dei. Primò, quia illum solum verâ puráq; Dei cognitione imbuit, iuxta illud: *Notus in Iudæa Deus: in Israel magnum nomen eius.* psal. 75. 1. *Dei sapientia radices misit in Israel. Primo.*

Secundò, quia ei soli dedit legem, ritus & cæremonias, quibus purè coleret Deum, iuxta illud: *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauerit,* psal. 147. 9. *Secundo.* Tertiò, quia ei dedit Pontifices, Scribas & Pharisæos, sibi inuicem per singulas ætates succedentes, qui hanc Dei cognitionem, legem & cultum, apud posteros conseruarent & propagarent. *Tertio.* Quartò, quia solis Iudęis familiariter oracula & responsa dabat ex propitiatorio; item per vrim & thummim, quæ erãt in Rationali Pontificis. *Quarto.* Quintò, quia his solis dedit vicissim Prophetas, ac tandem Christum à Prophetis prædictum, qui in Iudæa incarnari & habitare voluit, vt eos doceret veram sapientiam. *Quinto.* Denique Deus Iudæos tot miraculis, & beneficijs, tantaque & tam peculiari prouidentia continuò prosecutus est, vt propriè eorum videretur esse Deus, pater, custos, tutor, prouisor, iuxta illud: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob,* Exodi 3. 16. *Sexto.*

ET IN ELECTIS MEIS, id est, in Israelitis, quos mihi in populum elegi, MITTE RADICES] id est radicare, sedemque tuam firma. Aliter Lyran. Radices, inquit, sunt præcepta Decalogi, & alia cæremonialia & iudicialia, quæ Deus Hebręis dedit, vt per eorum obseruantiam radicarentur in sapientia diuina.

Allegor. Allegor. sapientia, & Christus habitant in Iacob & Israel, id est, in Ecclesia, cœtuque fidelium & Christianorum. Hi enim sunt filij Abrahæ & Iacobi, non secundùm carnem, sed secundùm sapientiam, id est, fidem, spiritum & gratiam, vti docet Apost. Rom. 9. 8.

Tropol. Tropolog. sapientia, & Christus inhabitant in Iacob, id est, in supplantatore (hoc enim hebr. significat Iacob) vitiorum & passionum. Vnde Iacob repræsentat Sanctos & electos; Esau verò impios & reprobos, iuxta illud Malachiæ 1. 2. quod citat Apost. Rom. 9. 13. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Ijdem in Israel hereditant, id est, in viro orationi & contemplationi dedito, qui magnâ fiducia orans dominatur quasi Deo, ab eóque impetrat quidquid vult, vti fecit Iacob luctans cum angelo Deũ repræsentante, ideóque vocatus est Israel, id est, *dominans Deo*, aut, vt alij *vir videns Deum*, Genes. 32. 26. Nimirum verè sapientem & sanctum efficiunt hæ duæ virtutes, oratio & mortificatio.

Mystícè, B. Virgo æternæ Sapientiæ mater habitauit in Iacob; quia ex Iudæis nata inter Iudęos habitauit, ibique genuit Christum, & Christianos: in his ergo quasi electis à Deo, misit primas radices Ecclesiæ Christianæ. Hæc enim cœpit in Sion & Sionidis, id est, Iudæis ad Christum conuersis, operâ B. Virginis & Apostolorũ. Rursum B. Virgo electorum est dux, mater, magistra & custos. Vnde graues Theologi docent, signum prædestinationis & electionis diuinæ esse, cultum & deuotionem assiduam erga B. Virginem, iuxta illud, quod ei mystícè attribuit Ecclesia: *Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino.* Prouerb. 8. Vnde Germanus Patriarcha Constantin. orat. de Deipara: *Sicut*, inquit, *continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa: sic S. Mariæ nomen, quod in Dei seruorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quòd verè viuant; simul etiam hanc ipsam vitam effusa & conseruat, omnemq; in lætitiam & opem ad omnia impertitur.* A

AB INITIO, ET ANTE SÆCVLA CREATA SVM] Laudauit se sapientia v. 5. à sui origine diuina, quòd, scilicet, à Deo quasi primogenita Dei filia prognata sit: nunc laudat se à sui antiquitate & æternitate. Quia enim paulò antè dixit, se in Iacob habitasse, ne quis puter, eam tempore Iacob & Mosis incepisse, subijcit, *Ab initio, & ante sæcula creata sum*, q. d. Ab æterno, ante omnia sęcula & tẽpora, tum realia, tum imaginaria, creata, id est, producta vel concepta sum. Concipe, fingeq; animo ante mundum centum annorum millia, milliones annorum, mille myriades myriadum annorũ; ante hos, & quosuis alios, quos mente concipere potes, exstiti eosque omnes in infinitum antecessi; quia ab æterno exstiti, Deoque coæterna fui. Æternitas autem omnia tempora realia & imaginaria in infinitum antecedit. Vnde Græca habent; *ante sæculum* (id est, ante tempus, & mundum) *Ab initio creauit me, & vsque ad sæcula non deficiam;* Tigur. *ante ævum conditum ab initio condidit me, & in æternum non deficiam. Ab initio* ergo, id est, ab æterno: vnde sequitur, *Et ante sæcula.* Appellat enim Scriptur. initium id, quod erat ante tempora: hoc autem erat æternitas. Vnde Prouer. 8. dicit eadem sapientia de se: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret.* Et Michæas c. 5. *Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.* ita Gabriel Vasquez 1. p. q. 33. disp. 139. c. 1. in fine. B C

Æternitas separat Deum ab omni re creata.

Igitur hisce verbis sapientia significat, Primò, se esse intemporalem, ideóque increatam & diuinã, imò Deum: æternitas enim separat eam, æquè ac Deum, ab omni re humana & creata. Nam, vt ait Nazianz. orat. 5. de Theolog. *Temporis interfluitio à Deo scindimur & dividimur.* Deus enim æternus est; nos verò subdimur tempori, æquè ac ceteræ res creatæ. Vnde de Iesu Filio Dei, ait B. Petrus Damiani li. 2. epist. 5. *Ipse nobis & intemporale tempus, & illocalis est locus.* Secundò, significat sapientia, se vicissitudinis expertem, ac casibus omnibus, quos variatio temporis parit, superiorem. q. d. Temporarias mutationes transcendo, constans sum, & ad omnes casus inuicta, perinde ac si cum Deo de æternitate & immutabilitate certarem.

D Nota. Alludit Siracides ad illud Salomonis Prouer. 8. v. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum* vbi pro *in initio*, hebr. est רֵאשִׁית *reschi*, quod Noster accepit pro בְּרֵאשִׁית *bereschit*, id est, *in principio*, Septuag. autem nudè acceperunt *reschi*, pro principio, vnde verterunt, *Dominus creauit me initium* vel *principium viarum suarum in opera sua.* Quare verisimile est Siracidem seniorem, qui hebraicè hunc librum conscripsit, Salomonem imitatum, in Hebræo hoc loco scripsisse *reschi*, id est, *principium*; Siracidem verò iuniorem, qui seniorem in Græcum transtulit, *reschi* accepisse pro *bereschit*, id est, *ab initio*, à principio, vti accepit noster Prouer. 8. Quare, si cum Septuag. *reschi* nudè accipias pro ἀρχὴ, id est, principio, hoc quoque loco cum eis vertas, *principium creata sum*; idque Primò, q. d. *Sapientia est principium quæ dam creaturæ.*

Dominus

Dominus fecit me principium operum ſuorum, vt ego ſapientia eſſem prima, primóque concepta ante omnia Dei opera. Secundò q.d. Deus fecit, vt eſſem principium & cauſa omnium operum ipſius, quia per me, quaſi ideam, omnia architectatus eſt. Tertio ἀρχὴ, non tantùm principium, ſed & principatum ſignificat: vnde illud pſal. 109. *Tecũ principium*, id eſt, principium (græcè enim eſt ἀρχὴ, Hebr. נְדָבוֹת *nedabot*, id eſt, principatur) *in die virtutis tuæ.* Sic ſenſus erit. q.d. Ego ſapientia creata ſum, vt eſſem principatus Dei, facta ſum princeps omnium operum Dei. Quartò ἀρχὴ, ſignificat primas & primitias: q.d. Ego ſapientia creata ſum ἀρχὴ, id eſt, vt primitiæ operum Dei, vt primas inter opera Dei tenerem, iuxta illud c. 1. 4. *Prior omnium creata eſt ſapientia.*

Sic & B. Virg.

Myſticè hæc omnia facilè adaptes B. Virgini, vti fuſiùs oſtendam Prou. 8. 22. interim vide ibidem noſtrum Salazar eruditè & piè hæc pertractantẽ. Nam B. Virgo ab æterno prædeſtinata fuit, vt eſſet principium operum Dei, putà, omnium purarũ creaturarum. Secundò, vt eſſet idea ſanctitatis, iuxta quã ſanctos, angelos, Apoſtolos, Martyres, Virgines, Cõfeſſores, Religioſos efformaret. Cùm ergo Deus B. Virginem mente concepit & prædeſtinauit, hos omnes, adeoq; fideles omnes prædeſtinauit. Tertiò, principatum gratiæ & gloriæ ei decreuit, principatum ſanctitatis, æquè ac dominij addixit: deſtinauit enim eam, vt eſſet omnium creaturarum princeps, regina & domina. Quartò, Deus eam fecit primitias operum ſuorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, vt per eas ceteræ fruges cenſerentur Deo oblatæ & ſignificatæ: ita mundus obtulit Deo B. Virginem, quaſi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines, totaque natura cenſeretur ei oblata, purificata & ſanctificata.

Quocirca pulchrè Rupert. in c. 2. Cantic. B. Virginem ita de ſe loquentem inducit: *Priuſquam naſceret, Deo præſens aderam; antequam fierem, benè illi cognita fueram. Elegit me ante mundi cõſtitutionem, vt eſſem ſancta & immaculata in conſpectu eius in charitate. Et ſi delitiæ eius eſſe cum filijs hominum, quamò magis deliciabitur cum iſta ancilla Domini, miraculo tum Eterum filiorum hominum?* hæc Rupert. Qua de cauſa Damaſc. ſerm. de Natiuit. B. Virg. eam vocat *miraculorum abyſſum, miraculorum officinam.*

Anagog. hæc adapta hereditati Ieruſalem cæleſtis, in qua quaſi regina regnat & triumphat B. Virgo. Vnde hæc ei adaptat Eccleſia in feſto Aſſumptionis eiuſdem.

ET VSQVE AD FVTVRVM SÆCVLVM NON DESINAM] q.d. Sicut æterna ſum à parte anteriori, ita & à parte poſteriori, quia, *vſque ad ſæcula*, vt habent Græca, id eſt per omnia futura ſæcula, in æternũ perſiſtam. Ita Lyran. Syrus, *ante ſæcula creata ſum, & in ſæcula ſæculorum non deſinet memoria mea.*

ET IN HABITATIONE SANCTA CORAM IPSO MINISTRAVI] q. d. In tabernaculo & templo Iudaico in quo habitaui, ſacra miniſteria per meos miniſtros, Leuitas & ſacerdotes obiui, Deoq; vera ſacrificia obtuli: hoc enim ſignificat Græcũ ἐλειτούργησα, vnde Græca & Syrus ſic clarè habent, *in tabernaculo ſancto coram ipſo ſacrum miniſterium obiui.* Hinc Sapientia vocatur μύστης, id eſt ſacerdos & myſtes, qui arcana Dei ſeruat, eique ſanctas ſacrificat victimas, vti ſuperiùs dixi.

Sapientia eſt ſacerdos Dei.

Myſticè, B. Virgo miniſtrauit Deo in templo, cùm in eo fuit præſentata triennis, imò vltrò præſentauit ſeipſam. Vnde Eccleſia hæc pro Epiſtola legit in feſto Præſentationis eiuſdẽ. Ipſa enim ab anno ætatis tertio vſq; ad 14. quo fuit deſponſata Ioſeph, &, nuntiante angelo, concepit Chriſtum continuò Deo miniſtrauit in templo, vacans perpetuis orationibus, meditationibus, pijs lectionibus, concionibus, ac operi manuali ad miniſteria templi, vt ſe aptaret & diſponeret ad conceptionem Verbi. Vide noſtrum Canſilium in Manuali, & Chriſtoph. à Caſtro de Vita Deiparæ.

ET SIC IN SION FIRMATA SVM, ET IN CIVITATE SANCTIFICATA SIMILITER REQVIEVI, ET IN IERVSALEM POTESTAS MEA] q.d. Ego ſapientia per meum tabernaculum & templum, quod in monte Sion per Dauidem & Salomonem ædificaui, firmiterque collocaui, cùm priùs per mobile tabernaculũ moueret, & vagarer per varias Iudææ vrbes, in Sion firmata firmiterq; locata ſum. Vnde in ciuitate per templum cultumq; meum ſanctificata, putà in Sion & Ieruſalem firmiter requieui: in arca enim & propitiatorio templi reſidere & requieſcere dicebatur Deus; præſertim quia ex eo loquebatur dabatque oracula. Vnde non tantùm dignitatem Eccleſiaſticam, ſed & ſæcularem regiamque poteſtatem in eadem collocaui: David enim regium thronum fixit in Sion & Ieruſalem, eumq; ſecuti ſunt omnes eius poſteri. Vnde Græca, Romæ emendata, habent, *in Sion firmata ſum, in ciuitate dilecta* (legunt ἠγαπημένῃ, id eſt *dilecta*, cùm Complut. & Noſter legant ἡγιασμένῃ, id eſt *ſanctificata*) *ſimiliter quieſcere me fecit & in Ieruſalem poteſtas mea*; Tigurina, *& in Sion cõfirmata ſum: tum etiam in chara ciuitate quietẽ mihi dedit, & Hieroſolymis adepta ſum poteſtatẽ*; Syrus, *& rurſus in Sion fieri, in ciuitate quæ eſt dilecta illi, ſicut ergo requieui, & in Ieruſalẽ imperiũ meum fuit*, putà regia ſedes regumq; thronus.

Myſticè hæc omnia adaptes B. Virgini. Illi ergo veriùs acclames id, quòd Iſraelitæ acclamarunt victrici Iudith ob cæſum Holofernem: *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri.* Iudith. 15. 10.

ET RADICAVI IN POPVLO HONORIFICATO, ET IN PARTE (ita Rom. & Græca: malè ergo aliqui legunt, *partes*) DEI MEI HEREDITAS ILLIVS, ET IN PLENITVDINE SANCTORVM DETENTIO MEA] Quod dixit de loco, nunc dicit de populo. q. d. Sicut in Sion habito, & radicata ſum, ſum pariter in Sionidis, id eſt inter Iſraelitas, habito & radicata ſum: hi enim ſoli cognoſcunt coluntque verum Deum. Quare hi ſoli ſunt populus honorificatus, & pars Dei ac hereditas illius, ſiue, vt Græca habent, *pars Domini hereditatis illius*, id eſt, pars hereditaria & hereditas Domini, putà peculium & ſors Domini. Quare *τὸ illius*, non tam refert populum honorificatum, vt vult Palacius. q d. Pars Dei eſt hereditas populi honorificati; quàm Deum, q.d. Pars Dei mei, in qua radicaui, eſt hereditas illius, ſcilicet Dei. Hos denique vocat *plenitudinem Sanctorum*, id eſt plenum totumque fidelium & Sanctorũ cœtum, ſiue Eccleſiam. *Radicari* ergo in Iſraele quaſi *in populo honorificato*, & quaſi *in parte & ſorte Dei mei*, quæ pars & ſors eſt *hereditas illius*, ſcilicet Dei. Denique, in pleno Sanctorum huius populi cœtu, *eſt detentio* & habitatio *mea*. Vnde Tigurina clarè vertit, *in illuſtri populo ſum radicata, & in ea quæ Domino ceſſerat poſſeſſione*; Syrus, *educata ſum in populo honorificato, in parte Domini, & in medio hereditatis Iſrael.*

Vers. 15.

Vers. 16.

Israël. Vox enim *radicari*, significat educationem & enutritionem: vnde *radix in plantis similis est ori in animalibus*, ait Aristotel. lib. 2. de Anima: quia sicut hæc ore sumunt cibum, ita plantæ per radicem fugunt succum ad alimentum.

Quare symbolicè, *tò radicari in populo honorificato*, denotat sapientiæ genitæ, putà Christi Domini, incarnationem, conuersationem, passionem, quâ totum populum fidelem insolubili amoris debito sibi obstrinxit. De quo pulchrè S. Bernard. sermone de Quadruplici debito: *Christo Iesu*, ait, *debes animam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro vita tua: & cruciatus amaros sustinuit, ne & tu perpetuos sustineres. Quid tibi dirum vel durum esse poterit, cùm recordatus fueris, quia ille in forma Dei in die æternitatis suæ, in splendoribus sanctorum ante Luciferum genitus, splendor & figura substantiæ Dei, venit ad carcerem tuum, ad limum tuum, infixus (vt dicitur) vsque ad cubitos in limo profundi? Quid non suave tibi, cùm tibi collegeris omnes amaritudines Domini tui, & rememoraueris primùm quidem infantilium necessitatum, deinde laborum quos pertulit in prædicando, fatigationum in discurrendo, tentationum in ieiunando, insidiarum in colloquendo, postremò periculorum in falsis fratribus, conuitiorum, sputorum, colaphorum, flagellorum, irrisionum, falsæ accusationum, exprobrationum, clamorum, horumce similium, quæ in salutem nostri generis, triginta & tribus annis operatus & passus est in medio terræ? O quàm indebita miseratio, quàm gratuita & sic probata dilectio, quàm inopinata dignatio, quàm stupenda dulcedo, quàm inuicta mansuetudo, regem gloriæ pro despicatissimo vermiculo, imò vermiculo crucifigi! Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic simile?* Et mox: *Dùm ergo ei donauero quidquid sum, quidquid possum, nónne illud sic est sicut stellæ ad solem, gutta ad fluuium, lapis ad montem, granum ad acerum? Non habeo nisi minuta duo, imò minutissima, corpus & animam, vel potiùs vnum minutum, voluntatem meam: & non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantum tantillum tantis beneficiis præuenit: qui toto se, totum me comparauit? Alioqui si illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conscientia vadam ad viscera misericordiæ Dei nostri: & audeo perfodere illud fortissimum propugnaculum, quod custodit Israël: & illius sanguinis non guttas, sed vndas à quinque partibus corporis in meam pretium detorquere?*

Christus homo amare hominem sibi obstrinxit.

Allegor. de Christo.

Allegor. Sapientia & Christus constanter & perenniter habitant, & habitabunt in æternum, in Ecclesia Christiana, & cœtu Christianorum. Hi enim magis quàm Iudæi, sunt *Sion*, id est, speculæ; quia speculantur Deum hîc per fidem, in cœlo speculaturi per gloriam, & *Ierusalem*, id est visio pacis, quia pace præsenti & æternâ fruentur & fruuntur. Hi quoque sunt populus honorificatus, pars & sors Dei, ac plenitudo plenaque congregatio sanctorum. Ita Rabanus, *In populo honorificato*, inquit, *id est in populo Christiano, qui nominis eius insigni præconio meruit honorari, (vt à Christo dicatur Christianus) qui pars eius & hereditas dicitur, quia ad sortem eius, inter omnes nationes mundi, ipse solus pertinet: & in plenitudine Sanctorum detentio eius, quoniã illi membra sunt corporis eius: ipse sit omnia in omnibus.* Christianum enim populum honorauit Christus, dum propter eum homo ceteris similis fieri, pro eoque mortem & crucem pati, eumque seipso in Eucharistia pascere dignatus est, vt eum ad cælum sublimaret, imò ad nobiles Martyrum, Virginum, Doctorum, &c. palmas & coronas euheheret. Vnde Palacius legens, *in partes Dei mei hereditas illius*, sic explicat. q. d. Ego radices amoris egi in populo honorificato: amat enim ille me. Nec frustra tamen; nam ideo in partibus & diuitiis Dei hereditatem habet populus ille qui me amat. Vel clariùs: hereditas populi illius honorati est in partibus & hereditate Dei. O populum honoratum & fortunatum!

Mystiecè, B. Virgo rectè de se dicit: *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Primò, quia, vt ait S. Bernard. in hæc ipsa Ecclesiastici verba: *Meritè in plenitudine sanctorum detentio eius, qui nec fides defuit Patriarcharum, nec spiritus Prophetarum, nec zelus Apostolorum, nec constantia Martyrum, nec sobrietas Confessorum, nec castitas Virginum, nec fœcunditas coniugatorum, nec puritas Angelorũ.* q. d. Omnes dotes & gratias omnium & singulorum Sanctorũ in se quasi in mari collectas, à Deo infusas accepit B. Virgo. Vnde passim docent Theologi, *quidquid aliunde Sanctorum à Deo fuit indultum, id B. Virgini, vtpote matri Dei, non fuisse negatum, imò plenius quàm vllis concessum:* ceteris enim per partes, Mariæ autem se totam infudit gratiæ plenitudo, teste Sophronio serm. de Assumpt. & Chrysologo ser. 143. iuxta illud Prouerb. 31. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas.* Vnde S. Bernard. serm. 174. *Quod itaque*, inquit, *vel paucis mortalium constat fuisse collatũ fas certè non est suspicari tantæ Virgini esse negatum, per quam mortalitas emersit ad vitam.* Et S. Thomas 3. p. q. 27. art. 5. in corp. *Beata*, inquit, *virgo Maria propinquissima Christo fuit secundùm humanitatem, quia ex ea accepit humanam naturam; & ideo præ ceteris maiorem debuit à Christo gratiæ plenitudinem obtinere.* Et quæst. 7. art. 10. ad 1. explicat plenitudinem gratiæ Virginis fuisse, quia, scilicet, habebat gratiam sufficientem ad illum finem ad quem erat eleuata à Deo, vt esset mater Vnigeniti eius. Quare S. Cyprianus serm. de Natiuit. Christi: *Vt matri*, inquit, *plenitudo gratiæ; vt virgini, abundantior gratia delegatur.* Et S. Epiphan. serm. de laud. Deiparæ: *Quamobrem*, inquit, *Virgo inuenitur esse cælestis sponsa & mater, quæ donorum omnipotentialium nomine, Spiritum sanctũ accepit, doris verò gratia, cælum vnà cũ paradiso.* Quocirca S. Ephrem orat. de B. Virgine, eam nuncupat *reginam omnium*: & iterum, *dominam, principem atque reginam præstantissimam, & perquàm benedictam, dominarum dominam purissimam*: & mox, *reginam ac dominam cunctis sublimiorem.* Sic & *reginam supernorum ciuium, & dominam Angelorum*, eam appellat S. Athanas. ser. de B. Virg. *Quia ipse Christus*, inquit, *Rex est & dominus, mater quæ eum genuit, & regina & domina verè censetur.*

B. Virgo est in plenitudine sanctorum. Primò.

Secundò, quia B. Virgo, sicut habuit plenitudinem gratiæ, ita habuit & plenitudinem gloriæ omnium Sanctorum. Ita S. Bernardinus tom. 3. ser. 11. a. 2. *In hac Assumptione Virginis impletum est*, inquit, *quod 2. Reg. 6. de Dauid dictum est, quòd deduxit arcam Domini, & erant cum Dauid septem chori, scilicet beatorum Spirituum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum qui iam transierunt, Martyrum, Confessorum atque Virginum, vt impleatur in Virgine quod Eccles. 24. scriptum est: In plenitudine sanctorum detentio mea.* Et mox hanc Virginis gloriam figuratam vult 3. Reg. 2. cũ Salomon matris thronum ad dextram suam collocauit: *Vbi contemplare*, inquit, *altissimam matris sublimationem, & immediatissimam coniunctionem, quia positus est thronus matri, & sedit ad dexteram filij.*

Secundò.

Tertiò, quia, vt ait S. Bonau. in Speculo B. Virg. c. 7. *B. Virgo, non ſolùm in plenitudine ſanctorum detinetur ſed etiam in plenitudine Sanctos detinet, ne eorũ plenitudo minuatur: detinet nimirum virtutes, ne fugiant: detinet merita, ne pereant: detinet dæmones, ne noceant: detinet filium, ne peccatores perentur. Ante Mariam non fuit qui ſic detinere Dominum auderet, teſte Iſaia c. 64. 7. qui dixit: Non eſt qui invocet nomen tuum, & teneat te.* Et infrà, ad hoc idem propoſitum citat S. Anſelmum. *Et ideo*, inquit, *bene ſic ait Anſelmus: Tibi ſolùm loquor domina, beneficiis tuis plenum eſſe mundum, infera penetrarunt, cælos ſuperarunt; per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno erant, ſe lætantur liberata; & quæ ſupra mundum ſunt, ſe gaudent reſtaurata.*

Quocirca in myſtico hoc S. Eccleſiæ corpore, cuius caput eſt Chriſtus; ipſa collum, quod ceteris membris eminet, & per quod omnis à capite virtus derivatur in membra, appellatur, vt iure optimo Apoc. 12. quemadmodum ait S. Bernardus, ſub eius tamquam mediatricis pedibus luna, quę nonnumquam propter ſuſceptum à ſole ſplendorem, Eccleſiam huius temporis à Chriſto, ſole iuſtitię, ſuis radiis illuſtratam ſignificat, conſtituta legatur. Quod idem animaduertit S. Antonius 4. part. tit. 5. c. 20. §. 2. vbi de Virginè explicat illud Eccli 24. *In Ieruſalem poteſtas mea* hoc eſt, in Eccleſia: *Quoniam Eccleſia*, inquit, *iure ſub pedibus eſt Virginis, quia non tantùm ſub eius patrocinio, verùm etiam ſub eius eſt dominatione ac poteſtate. Ergo, cùm ſit pars ſecundùm Chriſtum omnium nobiliſſima, per quam Deus ſuam prouidentiam, & in homines miſericordiam peculiari ratione exerceat, præcipuè commemoranda videbatur.*

B. Virgo ſanctitatis omnis theſaurus.

Quare Petrus Damianus ſerm. de Aſſumpt. *Sanctam Sanctarum* illam vocat: & Andreas Cretenſis de Dorm. Vir. *O Sancta*, inquit, *& Sanctis ſanctior, & omnis ſanctitatis ſanctiſſime theſaure.* Damaſcenus orat. 2 de dorm. *Cernere*, inquit, *mihi videor hanc Sanctis ſanctiorem, & ſacru ſacratiorem, piiſq́, pietate præſtantiorem*, &c. S. Bernardus ſer. de Aquæductu, vt probet magnam vim & efficacitatem precum Virginis. citat illud: *Oratio iuſti penetrat cælos.* & ſubdit: *Et quis iuſtus, ſi non Maria iuſta, de qua Sol iuſtitiæ ortus eſt nobis?* S. Bernardinus tom. 3. ſerm. 11. art. 3. cap. 1. *Sicut*, inquit, *filius Mariæ eſt Sanctus Sanctorum: ita conſtat quòd mater, quæ ipſum portauit, eſt Sancta Sanctarum, in qua erat ille pretioſus theſaurus, tabernaculum Dei, thronus Dei atque thalamus Dei. Vbi ergo eſt ſummæ plenitudo ſanctitatis humanæ & angelicæ, ibi ſemper virgo Dei mater prima ſuæ ſanctitatis iecit fundamenta, ibi detinuit gradum, & plantam fixit virgineam.* Denique noſter Sebaſt. Barradius in Cant. Moſis l. 3. ſect. 8 annot. 16 num. 243. *B. Virginis laus*, inquit, *plenitudinem, in qua gradum figat, non habet, niſi dicamus, vltra Sanctorum omnium merita conceſſam illi; fuiſſe ab originali peccato immunitatem. In hac aſſertione ſita eſt Sanctorum plenitudo, in qua detinetur: In plenitudine Sanctorum detentio mea.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Quâ ſapientia ſe comparat cedro, aliiſq́, arboribus.

Verſ. 17. Quaſi cedrus exaltata ſum in Libano, & quaſi cypreſſus in monte Sion:

18. quaſi palma exaltata ſum in Cades, & quaſi plantatio roſæ in Iericho:

19. quaſi oliua ſpecioſa in campis, & quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquam in plateis.

20. Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi myrrha electa dedi ſuauitatem odoris:

21. & quaſi ſtorax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quaſi Libanus non inciſus vaporaui habitationẽ meam, & quaſi balſamum non miſtum odor meus.

22. Ego quaſi terebinthus, extendi ramos meos & rami mei honoris & gratiæ.

23. Ego quaſi vitis fructificaui ſuauitatem odoris: & flores mei fructus honoris & honeſtatis.

Nota. Sapientia hucuſque ſe dilaudauit à dotibus intrinſecis, nũc ſe dilaudat ab extrinſecis analogiis & comparationibus. Vt enim ſui pulchritudinem, præſtantiam, vtilitatem oſtendat, comparat ſe arboribus, aromatibus, fluminibus, quæ ceteris antecellunt, iiſque ſacris, vt ſignificet ſe ſacram eſſe, adeoque eſſe ipſam ſanctitatem increatam, quæ homines ad ſanctitatem creatam erudit, dirigit, & deducit. Quocirca Iſidorus lib. 4 epiſt. 228. *Salomon*, ait, *ſapientiam quaſi perſonam repræſentans, cùm non inueniret quo pacto per vnũ aliquod exemplum aut vnam plantam, ipſius pulchritudinem, ſublimitatem & ſuauitatem exhiberet; vagatus per omnia gigantia, & ab vnoquoque colligens id quod maximè conueniens & decorum erat, ad eam repræſentandam, ita cũ hominibus adumbrauit, vt ab hac quidem planta pulchritudinem, ab alia ſublimitatem, ab alia odoris ſuauitatem ac fragrantiam mutuatus, occaſionem præberet aliquod cogitandi quod ſapientia dignum eſt.*

Igitur Primò, primis verſibus comparat ſe quatuor arboribus præſtantibus æquè ac ſacris, putà, cedro, cupreſſo, palmæ & oleæ. Sacris dico, quia ex his fabricatum eſt templum, eiuſque vaſa, vt patet 3. Reg. 5. 6. Cant. 1. 16 & 3. Reg. 6. 18. 29. 32. Vnde & ex his compacta dicitur crux Chriſti, vt inferiùs oſtendam, quam proinde hic ænigmaticè adumbrat Siracides.

Secundò, v. 21. comparat ſapientia ſeipſam quatuor aromatibus ſacris, putà, galbano, myrrhæ, ſtactæ & thuri, ex quibus hebat thymiama ſacrũ, quod quotidie tam manè quàm veſpere adolebatur Deo in altari thymiamatis, quodque repręſentabat ardorem deuotionis & charitatis, quo ſe Chriſtus Deo in cruce obtulit, quaſi incenſum & thymiama in odorem ſuauitatis.

Tertiò, v. 35 comparat ſe quatuor fluminibus quaſi ſacris, putà, Euphrati, Tigri, Phiſon & Geõ; ſacris dico, tum quia hi quatuor fluuij ſunt vicini terræ ſanctæ, putà, Palæſtinæ, eiuſque ſunt limites & termini; vnde & crebrò nominantur in ſacra Script. tum quia hi erant quatuor fluuij paradiſi, qui erat locus innocentię & ſanctitatis, in quo ſcilicet vixit Adã quamdiu manſit ſanctus; ſed dum peccauit, illicò eo expulſus eſt: quia hic locus à Deo deſtinatus erat innocentiæ, innocentibus & ſanctis: erat enim ipſe ſymbolum & inchoatio paradiſi & felicitatis cæleſtis. Sapientia ergo hoc verſu & ſequentibus vt ſui elegantiam, doteſque

&

& virtutes miras declaret, doceatq; ſe perfectiſſimè habere omnes perfectiones rerum perfectiſſimarum, comparat ſe arboribus pulcherrimis, præſtantiſſimis & pretioſiſſimis, quę in Iſraële, putà, in Iudæa, ac præſertim in monte Libano Iudęæ vicino, eminebant. Nam vt ait S. Hieron. in c. 14. Oſeę: *Arbores Libani quantumuis in auras conſurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt: vt nulla tempeſtate quatiantur, ſed ſtabili mole conſiſtant. Harum arborum ramis hinc illinc; tenantur: vt veniant volatilia cæli, & habitent in eis. Crebræ hic creſcunt cedri enodes & imputribiles, miraq; proceritate (quibus ideirco in ſacra Scriptura ſuperbi comparantur) ſublimes. Rectæ quoque & electæ abietes, odoriferæ cupreſſi ſeu cypariſſi, pingues oliuæ, pini, buxi, diuerſaq; arbores thuriferæ, quarum gummi electum olibanum à medicis nuncupatur.*

Quia igitur arbores Iudææ & Libani ceteris præſtant, hinc iis ſe comparat ſapientia, ac præſertim cedro, cupreſſo, palmæ, platano, oleæ & roſæ, quæ ibidè excellunt & eminent. Cedro convenit immortalitas, inquit Palacius, cupreſſo rectitudo, palmæ victoria, platano iucunditas vmbrę, oliuæ pretiú olei, roſæ odoris gratia. Hęc igitur vniuerſa ſibi adſcribit ſapientia, ſcilicet, quòd, cùm ſit rerum omnium celſiſſima, ſibi conuenit melior immortalitas quàm cedro, melior rectitudo quam cupreſſo, melior vincendi poteſtas quàm palmæ, melior vmbra (id eſt, protectio, fauor & auxiliú) quàm platano, odor iucundior quàm roſæ, maius miſericordiæ ſuæ pretium quàm oliuæ. Et quia Chriſtus quod habet dat, ideo immortalitatè dat ſuis, rectitudinem iuſtis, victoriam pugnantibus, afflictis ſole tentationum vmbram ſuę protectionis, deuotis æternitatis odorem: (nam dictum eſt: *In odorem vnguentorum tuorum curremus*) demum omnibus ſuæ miſericordiæ oleum largitur: ideo enim Chriſtus, id eſt, vnctus, dicitur, ſcilicet oleo exultationis præ conſortibus ſuis.

VERS. 17. QVASI CEDRVS EXALTATA SVM IN LIBANO] Tigur. *inſtar cedri in Libano excreui*; Syrus, *nutriſa ſum*. Itaque hi *vò* ב *Libano*, referūt ad *vì quaſi cedrus*: poteſt & referri ad *vò exaltata ſũ*. q.d. Ego ſapientia exaltata ſum in Libano, id eſt, in Ieruſalem & templo, quod conſtructum erat è lignis Libani (ideoque vocatur Libanus Ezech. 17. 3.) ſicut cedrus exaltatur inter arbores Libani. Ante omnia ſapientia comparat ſe cedro, quia cedrus inter arbores eminet; Primò, altitudine, quæ tanta eſt, vt Plin. l. 16. 40. dicat *In Cypro traditur ad vndecireuem Demetrij ſuciſa (cedrus) centum triginta pedũ, craſſitudinis verò ad trium hominum complexum.* Adde, cedrus amat montes: pari modo altiſſima eſt ſapientia, quia ad cælos & Deum pertingit: docet enim cæleſtem & diuinam doctrinam, quæ homines faciat Angelos & Deos quoſdam terreſtres, imò eos ad cælum euehat, ibique faciat reges & heredes regni Dei. Porrò ita exaltata eſt in Libano, id eſt in Iudæa, & Eccleſia populoque Dei: hic enim eſt Libanus, id eſt, albus puritate, & odoratus ſanctitate famaque virtutum.

Sapientia ſimulo cedro.

Primò.

Secundò. Secundò, rectitudine: cedrus enim enodis & rectiſſima eſt: Rectiſſima pariter eſt ſapientia: quia nihil dat fauori, gratiæ, timori, reſpectui humano; ſed rectiſſimè ad æternam veritatem, legem, voluntatem Dei, quæ omnis rectitudinis eſt forma, ſe adaptat & conformat.

Tertiò. Tertiò, ſoliditate: cedrus enim ſolidiſſima eſt & quaſi oſſea: ſic & ſapientia ſolida eſt, quia docet ſe-

A qui rationes ſtabiles & æternas, non temporales & caducas. Inſuper, cedrus folia non abiicit, ſed perpetua coma viret: medulla rubet & odorata eſt: ita viret iugiter, & ſuauiſſimè fr. grat ſapientia: eorq; ſapientis & ſancti, quia ſanguine Chriſti reſperſum, rubet & ardet.

Quartò. Quartò, incorruptione: cedrus enim cariem, tineam & vetuſtatem non ſentit; imò, res aliæ, perunctæ oleo cedrino, cariem aut tineam non ſentiunt, ait Plinius. Idem lib. 24 c. 5. *Defuncta*, ait, *corpora incorrupta ænoſcunt, viuentia corrumpit; mira differentia, cùm vitam auferat ſperantibus, defunctis pro vita ſit.*

Quintò. Quintò, duratione: cedrus enim diutiſſimè durat; vnde æterna indigetatur: hinc & *digna cedro* vocantur, quæ æternitatem merentur. Audi Plinium lib. 13. c. 5. *Materiæ ipſi æternitas. Itaque & ſimulacra deorum ex ea factitauerunt. Cedrinus eſt Romæ in delubro Apollo Soſianus.* Et l. 16. 40. *Memorabile*, ait, *eſt Veiæ templum Apollinis, vbi Numidicarum cedrorum trabes duraut à prima vrbis eius origine, annis* 1188. Additq; tectum templi Dianæ Epheſiæ fuiſſe è trabibus cedrinis. Porrò Salomon non tantùm ſuum palatium, ſed & templum, quod fuit orbis miraculum, ædificauit ex lignis cedrinis. 3 Reg. c. 7. 2. & ſequ. & c. 9. 11. Æterna pariter eſt ſapientia, ſuiq; ſtudioſos æternat, imò donat gloria & regno æterno.

Sextò. Sextò, fructu. *Fructum ferunt* (cedri, ait Plinius lib. 13 v. 5.) *myrti magnitudine, dulci ſapore. Et maioris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert: fructifera non floret, & in ea antecedentem fructum occupat nouus.* Vidi Romæ fructum cedri: nux erat ingens inſtar nucis pineæ. Fructus pariter ſapientiæ & diſciplinæ, licet initio amarus & aſper videatur, mox tamen dulceſcit, ac tandè dulciſſimus euadit. *Omnis diſciplina*, ait Apoſt. Hebr. 12. 11. *in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris; poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.*

Septimò. Septimò, odore: odorata enim eſt cedrus, ideoque incorrupta & æterna. Hinc cedrus ſuo odore fugat & occidit ſerpentes, eaque de cauſa in domibus & villis accendi ſolebat. ita Rabanus, qui id probat ex illo Virg. 3 Georg.

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.

vbi Seruius: *Chelydri*, inquit, *ſunt ſerpentes, ita dicti, quaſi chersydri, quia in aquis & terris morantur. Nam χέρσον dicimus terram, ὕδωρ autem aquam.* Sic & Plinius l. 24. c. 5. *Cedri ſcobe ſerpentes fugari*, inquit, *certum eſt: item baccis tritis cùm oleo, ſiqui perungantur.* Hinc quoque libros perungebant oleo cedrino, quos proinde cedratos vocat Plinius, qui à tineis illæſi integrique durabant per multa ſæcula. Tales fuiſſe libros Pythagoricos, qui defoſſi in terrâ, poſt 535 annos, integri reperti ſũt, eò quòd cedrati eſſent, tradit Plinius lib. 13. c. 13. Odorata pariter eſt ſapientia: odor ſapientiæ eſt fama & celebritas, iuxta illud Pauli, *Chriſti bonus odor ſumus*, 2. Cor. 2. 15. ita Rabanus.

Octauò. Octauò, medicinâ & vi medicandi: cedrus enim reſinam habet laudatiſſimam, quæ variis morborum generibus medetur. *Cedrus magnã*, ait Plinius lib. 24 c. 5. *dat picem, quæ cedria vocatur, dentium doloribus vtiliſſimam.* Et inferiùs: *Cedrides, hoc eſt fructus cedri, tuſſim ſanant, vrinam ciens, aluum ſiſtunt, vtiles ruptis, conuulſis, ſpaſticis, ſtranguriæ, vulnis admoti.* Pari modo ſapientia omnibus animi ęgritudinibus medetur, eaſque vel ſanat, vel lenit.

Sancti doctores sunt cedri ob actio ambages.

Tropolog. & mystice sapientia omnes has suas dotes sapientibus sui studiosis, putà B. Virgini, & Sanctis, præsertim doctoribus, communicat. Hos enim facit Primò, altos & excelsos, vt cum Paulo dicant: *Nostra conuersatio in cœlis est*, Philip. 3. 20. Secundò, iustos & rectos, vt à linea iustitiæ & honestatis, nullius metu aut gratiâ, vel ad punctum deflectant; Tertiò, solidos, vt nulla aduersitate frangantur; Quartò, incorruptos, vt nulla voluptate, adulatione, blanditiis eneruentur; Quintò, æternos, & *æternitatis fautores, incorruptionem omnibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes, qui verbum vitæ in æternitatis cibum alendæ Christi familiæ dispensant*, ait H. Hilar. can. 27. in Matth. Sextò, dulces in sermone & consolatione, iuxta illud cap. 20. 13. *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit.* Septimò, odoratos ob virtutis & sapientiæ famam; Octauò, medicos, quia erroribus, passionibus & vitiis hominum medentur, tartareos serpentes expellunt, & à peccati putredine se inuocantes tuentur. Audi Rabanum: *Sapientiæ doctores*, inquit, *virtute verbi cælestis solent venenata hæreticorum dogmata repellere, eosq; à simplicium seductione fugare. Hoc quoque, quod cum resina, quæ cedria dicitur, in conseruandis libris adeò est vtilis, vt perlimati ex ea, nec tineas patiantur, nec tempore consenescant, quis non videat quantum eisdem prædicatoribus sanctis conueniat? quorum sensu spiritali Scriptura sancta confecta est, quæ nullâ hæreticorũ astutiâ corrumpi, nulla potest seculi labentis ætate consumi: adeò vt donec transeat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non prætereat à lege, donec omnia fiant: quod cùm dixerit Dominus de lege, quantò magis de Euangelio intelligendum reliquit:*

Ita S. Ildephonsus, serm. 1. de Assumpt. loquens de Deipara: *Hæc est*, inquit, *quæ, vt cedrus Libani quotidie in terris multiplicabitur, dilatabitur q, ramis; & in cælo radicibus, vt crescat amplius, solidetur.*

ET QVASI CYPRESSVS IN MONTE SION] Græca *in monte Hermon, Sion* ergo est Hermon. Duplex enim fuit mons Sion, vnus in Ierusalem) hic scribitur Hebraicè in initio per litterã *tsade*, alter, qui alio nomine dictus est Hermon, hic scribitur per *schin*. Id patet Deuter. 4. 48. *Vsque ad montem Sion*, inquit, *qui est & Hermon.* Et psal. 132. *Sicut ros Hermon qui descendit in montẽ Sion.* quasi Sion fuerit pars inferior Hermonis. Et Deuter. 3. v. 8. *Vsque ad montem Hermon, quẽ Sidonij Sarion vocant, & Amorrhæi Sanir.* Vnde Syrus hoc loco vertit, *& sicut arbor olei in Sanir monte nimis.* Audi Adrichomium in Theatro terræ sanctæ pag. 89. *Hermon mons qui in Hebræis Chermon, à S. Hieron. Aermon, ab Amorrhæis Sanir & Sinir, à Sidoniis Sarion & Sirion, à Phœnicibus Senior, in Deut. etiã Sion, aliàs Scon vocatur, Strabone Trachon, alijs Trachonus, Ptolemæo Alsadamus appellari videtur: situs est vltra Iordanem è regione ciuitatis Paneadis, &c. Mons iste excelsæ altitudinis est, ideoq; perpetuò in eo inueniũtur nines, quas S. Hier. in Locis Hebr. in Aermon, suo æuo Tyrũ ob delicias deferri solitas scribit, vt nempe æstatis tempore æstiua pocula temperarent.*

Sapientia similis cypresso. Primò.

Sapientiæ hic comparat se cupresso, qui & cypressus & cyparissus dicitur. Primò, pulchritudine: cupressus enim est arbor pulcherrimè comata: eius enim coma rotunda in conum altissimè assurgit, vnde vocatur comifera. Qua de causa Romæ, & per totam Italiã, cypressi sunt decus & pulchritudo hortorum & vinearum: ita pulcherrima est sapientia, & altissimè sublimata in Sion, id est, in Ecclesia & populo Dei, quæ conum, id est, aciem & intentionem mentis, in altum, id est, in cælum ad Deum dirigit. Rursum, cupressus pro foliis frondes habet capillatas, æquè ac pinus, easq; densas, & in modum comæ in conum assurgentes, quæ magnam ei elegantiam conciliant: ita sapientia non latis verborum foliis quasi phylacteriis luxuriat, sed stricta & quasi capillata rerum copia auditorem instruit, ac in omnibus sapientem efficit.

Secundò.

Secundò, vtilitate. Nam ex cupresso fiebant pertiæ & asseres pretiosi, de quibus Plin. lib. 16. c. 33. *Vtraque* (cupressus scilicet, mas & femina) *immittitur in pertigas asseresue amputatione ramorum, qui decimotertio anno denarijs singulis veneunt. Quæstuosissima in fatu ratione silua: vulgoq; totum filiarum antiqui plantaria appellabant.* Pari modo quid vtilius, quid quæstuosius sapientiâ? Vide eius opes & lucra descripta Sap. 7. v. 8. & sequent. Prou. 8. 15. Iob 28. v. 15. & sequent.

Tertiò.

Tertiò, duratione. Nam cupressus semper viret, nec temerè riman aperit, vllâue parte fatiscit. Vnde Plin. lib. 16. 40. *Cariem*, ait, *vetustatemq; non sentiunt cupressus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, iuniperus, oleaster & olea.* Et inferiùs, agens de templo Dianæ Ephesiæ: *Vatuæ*, inquit, *è cupresso. quoniam præter cetera vno in genere materiæ nitor maximè valeat æternus. Nónne simulacrum Iouis in arce è cupresso durat à condita Vrbe 551. anno dicatum?* per ducentos scilicet annos: tot enim fluxerunt ab anno 551. conditæ Vrbis vsque ad ætatem Plinij. Pari modo sapientiæ nitor, gratia & decus perennat, imò in Sanctis per dies singulos magnis virtutũ & heroicorum facinorum incrementis, quasi nouis ornamentis accrescit.

Quartò.

Quartò, vi medica. Plinius lib. 24. c. 5. *Cupressi*, ait, *folia trita serpentium ictibus imponuntur, & capiti, cum poleum, si à sole doleat: item ramici, qua de causa & libuntur. Eadem trita, &c. pedum ac neruorum dolores sedant. Pilulæ aduersus serpentium ictus bibuntur.* Sic sapientia omnibus animæ corporisque morbis medetur.

Quintò.

Quintò, cupressus succisa non recrescit. Quocirca priscis erat symbolum mortis & funeris, indeque vocatur feralis: vnde Horatius ait, arborem nullam sequi homines ad inferos nisi cupressum. Hinc Gentiles eam Diti deo inferorum dicarunt. Quocirca Sueton. in Vespasiano c. 5. hoc ei omen prælagum imperij obtigisse narrat: *Arbor*, inquit, *cupressus in agro Aniensi sine vlla vi tempestatis caulsa radicitus atq; prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. Hoc enim*, inquit Tacitus, *præsagium fuit grande prosperumq;, assensu aruspicũ, & summa claritate iuuenem admodum Vespasiano promissa.* Ex aduerso Seuerus Imper. teste Pierio Hierogl. 52. c. 5. mortis indicium accepit, cùm Æthiops quidam eum corona è cupresso facta illi obuiam factus, edixit: *Totum fuisti, totum vicisti: iam Deus esto victus.* Paucis verò post diebus Seuerus vita functus est. Ita sapientia docet, hominem memorem esse mortis, ac post mortem non esse reditum ad vitam, sed transitum in æternitatem. Quare illud assiduè singulis inclamat: *Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis*, Eccli. 7. 40. quo fit vt sapientes & Sancti ex hac mortalitatis palæstra sine laurea abeant, sed ipsa eis cupressus in lauream abeat, id est, dignissimam corona vitam mors honestissima & sanctissima claudendo coronet.

Sextò.

Sextò, deorum simulacra & heroum sarcophagi fiebant è cupresso, ob eius perpetuitatem & suaueo-

suaneolentiam. Ita Iunonis reginę simulacrum factum erat è cupresso, teste Plinio lib. 52. c. 7. Rursũ Thucydides lib. 2. refert Spartanos, qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, quasi heroës in arca cupressina esse repositos. Ita sapiẽtia diuina est, imò ipse Deus, Deique Filius, qui suos asseclas fortes efficit athletas & heroës cælestes. Hinc & crux Christi dicitur compacta fuisse ex cupresso, cedro, palma, olea. Vnde carmen:

Ligna crucis palma, cedrus, cupressus, oliua:

Quod citat Glossa in clement. 1. de summa Trinitate. Et, *Corpus tenet alta cupressus.* Et, *Pars est oliua suprema.* Vide nostrũ Gretserũ lib. 1. de Cruce c. 5. ex S. Chrysost. In cruce enim Christus quasi cedrus exaltatus fuit, quasi cupressus comata pulchruit, quasi oliua gratiæ oleum fudit, quasi palma victrix de morte triumphauit.

Septimò. Septimò, cupressus amara fugat blattas & tineas: ita sapientia seuera est, fugitque & fugat adulatores, quos rectè Seneca nõ arrisores, sed arrolores nuncupandos esse censet. Audi Catonẽ Seuerum (cupressum seuerè pingentem) apud Plinium lib. 16. c. 34. Cupressus *natu morosa, fructu supernacua, baccis torua, folio amara, odore violenta, ac ne vmbra quidẽ gratiosa, materia rara, vt penè fruticosi generis. Diti sacra & ideò funebris signo ad domos posita.*

VERS. 18. QVASI PALMA EXALTATA SVM IN CADES] Iudæa abundat palmis & palmetis: vnde Vespasianus de ea victa triumphans, nummum excudit, in quo Iudæa capta sedens, mœrensque, & manus complodens; ipse verò astans iuxta palmam, pingebatur. Hinc & Palmira vrbis à Salomone ædificata in tribu Manasse, Hebr. dicta est *Thamar*, id est, palma, vnde Palmira, teste S. Hieron. in c. 47. & 48. Ezech. Sic & alia Iudææ vrbs, scilicet Engaddi, & à copia palmarum priùs dicta est Asasonthamar, id est vrbs palmarũ, eò quòd floreret palmis & balsamo, quod olim ferè iuxta eam dumtaxat, ac vix in alio Iudææ vel orbis totius loco, reperiebatur. In deserto tamẽ Sin, quod alio nomine dictum est Cades, excellebant palmeta & palmæ, atque in eo palma vna ceteris insignior & celebrior fuit, quæ nomen loco dedit, vt vocaretur Palma Cades, vti hìc vocat Siracides. Testis est Adrichomius in Theatro terræ sanctę pag. 118 & in tabula chorographica ei annexa.

Palma etymus. Porrò S. Isidorus lib. 17. Origin. c. 7. *Palma*, inquit, *dicta quia manus* (palmæ) *victoriis ornatus est: vel, quia oppansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroq, ac decoro virgulto, diuturnisq, frondibus vestita, & folia sua sine vlla successione conservans. Hanc Græci Φοῖνικα dicunt, quòd diu duret, ex nomine auis illius Arabiæ* (Phœnicis) *quæ diu viuere perhibetur.*

Pro *Cades* Græca Complut. habent *in Gaddi*, vel *Engaddi*: quia Engaddi situ est iuxta Cades, ibique abundant palmæ & balsamũ, vti paulò antè dixi ex Adrichomio: sed veriùs est, corruptè in Græcis legi *Gaddi* pro *Cades*: vnde Græca variant. Nam ea quæ Romæ sunt emendata pro ἐν γαδδὶ, id est *in Gaddi*, legunt ἐν αἰγιαλοῖς, id est *in litteribus*: vnde Tigurina, *quasi palma circum litora verticem extuli*; Syrus verò, *quasi palma nutrita fui in Engaddi*. Nota Pro *palma* Græcè est φοῖνιξ, quæ vox tam Phœniceam auem, siue veram, siue potiùs hieroglyphicam, vt ostendi Genes. 7. 2. quàm palmam significat: vtraque enim longæua est, ideoq; æternitatis symbolum. Vnde Iobam c. 29. 18. *Dixi in nidulo meo morior, & sicut palma* (Græcè φοῖνιξ) *multiplicabo dies.* Hinc dicta est Phœnicia, cui adiacet Iudæa, quòd abundet palmis, inquit Isidẽ. Licet alij, vt Stephanus l. de Vrbibus, à Phœnicè conditore, Neptuni & Libyes filio, dictam velint Phœniciã: vnde Silius lib. 1:

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Porrò, palma excellit robore, comâ, duratione, nisu in superna, æqualitate, fructu, vnde Anachoretæ longæui viuebant dactylis, qui sunt fructus palmæ, & etiamnum Afri nonnulli nõ nisi dactylis viuunt: dactyli enim vti gustu sunt suaues ita vsu sunt sani & salubres. Talis est & sapiẽtia, scilicet robusta, comata, æterna, sursum vergens, ac contra omnia aduersa in cælum enitens & eluctans, iusta, frugifera. *Palma dotes.*

Quocirca mysticè palma (æquè ac phœnix: feminarum enim, imò & virorum, quin & Angelorum phœnix fuit B. Virgo) repræsentat B. Virginem, Ecclesiam & Sanctos, vti per multas analogias & parallela ostendit Auctor anonymus Hierogl. l. 3. pag. 89. *Palma est B. Virgo & Sancti.*

Primò. Primò, Iudæa, inquit, inclyta est palmis, teste Plinio lib. 13. c. 4. Sic Ecclesia Catholica amœnissimum Iesu Christi palmetũ est, quod passim in orbe terrarũ plantatum est illius manu.

Secundò. Secundò, palma Hebræis *Thamar*, Græcis φοῖνιξ, salsum solum diligit: ergo vbi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed paulò longiùs amandando, vt ex Theophrasto annotauit Ruellius de Natura stirpium lib. 1. cap. 108. Homo autem iustus sapientiæ sale respersus dictis & factis id profitetur, eò quòd sibi hæc dicta voluit: nã *omnis homo igne salietur, & omnis oblatio sale salietur. Bonũ est sal: quòd si sal insulsum fuerit, in quo condietis? Habete in vobis salem, & pacem habete inter vos mutuo*, Marci 9. 49. 50. Item Coloss. 4. 6. *Sermo vester cum gratia sit sale condimus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.*

Tertiò. Tertiò, à fimo palmam magnopere abhorrere quidam perhibent. Spiritualis palma pari modo, videlicet sancta Ecclesia, peccatorũ sordibus, ceu teterrimo fimo, grauissimè offenditur. Nouit enim sibi præceptum: *Purgemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem cum timore Dei*, 2 Cor. 7. Item Apocal. 22. 11. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est sordescat adhuc: & qui iustus, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.*

Quartò. Quartò, comam palma habet in cacumine circumtensam, ramos in digitorum morem protensos, ac eius fructus, quòd digitis similes sint, palmulæ seu dactyli dicuntur. Homo iustus pariter, puras supplicesq; palmas ad Deum tendens, precem per fidem concipit, & in Spiritu ac veritate Deum Patrem adorat, non ignarus sententiæ distichi Gregorij Nazianz.

Non opus est manuum melius, quàm tendere cælo
Cassas, & toto iungere corde preces.

putà, eas legibus diuinis præstandis promptè & dextrè adhibere.

Quintò. Quintò, ex vrbano genere (ait Ruellius, veterum physiologorum sententias repetens) perpetua fronde pubent olea, palma, laurus, myrtus, &c. Idem & de iustis hominibus, qui constanti honore virent, dicitur, vt testantur hæc dicta: *Ego antẽ sicut oliua fructifera* (S. Hier. *virens*: hoc enim significat Hebr. *raanan*) *in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in sæculum sæculi*, psalm. 51. 10.

Sapientia est phœnicis longæuitate.

Sextò. Sextò, palma gaudet riguis, totoque anno bibe-

Carmel. in Ecclesiast.

re quum amet;anno ſitienti ſqualidoq;lætior eſt. Iuſtus pariter gaudet eâ rigatione de qua dicitur: *Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit*, 1. Cor. 3. 6. & Iſaiæ 58. 11. *Requiem dabit tibi Dominus ſemper, & implebit ſplendoribus animam tuam, & oſſa tua liberabit, & eris quaſi hortus irriguus, & ſicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ.* Alij vertunt, *deducet te Dominus ſemper, & ſaturabit in ſiccitatibus animam tuam, oſſa q; tua impinguabit: & eris velut hortus irriguus, ac veluti ſcaturigo aquarum, cuius aquæ non deficient*, Idem in medio afflictionum æſtu ſpe gaudet, & gloriatur in oppreſſionibus, Rom. 5. 3. ac cũ Apoſtolo 2. Corinth. 4. 8. ait: *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur; aporiamur, ſed non deſtituimur; perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur; deijcimur, ſed non perimus.*

Septimò. Septimò, folia & fructuum germina propenodum cacumine geſtat palma, cùm vis tota genitalis in eius vertice reſideat: quare decacuminata moritur, nec (tamquam eſſet adusta) germinat. Pius pariter in Chriſto Ieſu, capite ſuo, ſummum decus obtinet, & fructus bonorum operum profert: ſine Chriſto nihil poteſt facere, Ioan. 15. 2. Bene autem habet, quòd vnum cum Chriſto Ieſu factus, numquam (niſi velit) ab eodem ſeiungi poteſt, Rom. 8. v. 38 39.

Octauò. Octauò, Ariſtotele & Theophraſto atteſtantibus palma victoriæ ſymbolum eſt, nec cedit oneri, quamlibet ingenti, nec inflectitur, ſed contrapondus reſurgit: quin & folia palmæ dura & acuta ſunt inſtar gladij: quare ipſa quot foliis, tot gladiis armatur: ideoque ferè in coronariis certaminibus aliud præmium quàm palma non dabatur. Sic de iuſtis dicitur: *Omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum*, nempe *fides noſtra*, 1. Ioan. 5. 4. nimirum:

Preſſa ſub ingenti cum pondere palma vireſcit,
Sub cruce ſic florent dedita corda Deo.

Nonò. Nonò, palmæ tranſlatu gaudent; quamquam in Græcia, loci mutatione, ſterileſcant. Iuſti itidem lætantur ſe tranſlatos eſſe ex morte ad vitam, 1. Ioan. 3. 15. numquam vſquam gentium ſunt infrugiferi: quia Chriſti conſortes facti à Spiritu eius reguntur, & ad omne opus bonum inſtructi ſunt.

Decimò. Decimò, *Palma*, ait Plinius, *eſt Solis amantiſſima.* Ita ipſe lib. 17. c. 44. & lib. 13. c. 4. aſſerit *nullam palmam eſſe frugiferam, niſi in terra & ſole feruido*: hinc ſemper ſitit, magiſque gaudet aquis ſcaturientibus quàm pluuiis, ait Theophraſtus lib. 2. de Plantis c. 4. Et Palladius, ſcribens rem ruſticam in Octobri, tract. 12. *Palma*, inquit, *circumfodiatur aſſiduè, vt irrigatione continua æſtatis vincat ardores.* Sic & iuſtus eſt amantiſſimus Solis iuſtitiæ, putà Chriſti: hinc perpetuò viuas eius ſitit aquas gratiæ ſalientes in vitam æternam. Ioan. 4. 14.

Vndecimò. Vndecimò, palma in ſublime aſſurgit, ſed dactylos in humũ inclinat. Sic B. Virgo in cælo meritorum verticem ad ſolium deitatis erexit, ait S. Gregor. eadem tamen fructus ſuæ clementiæ in terrã inclinat, dum velut mater inuocantibus ſe opitulatur & ſuccurit. Id ſignificauit Spiritus S. Cantic. 7. ſponſam, quæ typus fuit B. Virginis, dilaudans: *Quàm pulchra es*, inquit, *& decora, chariſſima in deliciis! Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & vbera tua botris*, Theodor. legit, *quàm decora, & quàm iucunda es charitas in deliciis tuis!* Explicat verò hanc pulchritudinem, has delicias charitatis, in hunc modum: *Cùm enim excelſa ſis adeò, vt cæli faſtigiũ attingas, ſata-*

A *men ſubmittis te infirmis, quibus vbera præbes doctrinã tuæ. Palma enim fructus pendentes deorſum habet*: Egregiũ ſanè charitatis ſymbolũ palma, in ſublime aſſurgens, deorſũ tamen dactylis pendentibus onuſta; vt quę Deum intimè complectitur, ad vtilitatẽ tamen proximorum ſeſe demittit. Id fecit & facit præ omnibus Sanctis B. Virgo: quia præ omnibus Angelis & hominibus charitate excellit & flagrat.

Hanc parabolam, ſiue apologum, ſimili palmæ, oliuæ, lauri, mali aurei & ficus apologo, pulchriſex Ethica gnomis, velut corona roſis, intertexto repræſentat Cyrillus l. 1. Apol. moral. c. vlt. *Inter Laurum*, inquit, *olimam, malum aureum atque palmam ficus exorta, cùm ſuccedente hiemę, illa ſolita viriditate vigentibus ſuis ipſa ſoliis velut arida nudaretur; nõ minùs mox confuſa quàm timida, vicinis tetro vultu querulam propoſuit quæſtionẽ: Vt quid ſemper virida folia retinetis, & tranſacto fructu frondes inutiles iam foueris. Num forte vmbra: illis apparentia complacet? & ſpreta ſubſtãtia cortex mulcet? At illæ prurítum inuidentiæ ſentientes, ſpinẽ verbi, riſu patientiæ confregerunt. Tantum igitur ad virtutẽ loquentibus illis, prima reſpondit laurus: Ego quippe naturali complexione concalui, & ideirco frigiditate repulſa, in me ſolũ ſemper vnit. Tunc oliua ſubiunxit: Nimirum in me humor pinguedinis ſupercreſcit, quo exundans radix, ſuas in perpetuum frondes nutrit. Mox malũ aureum ait: Soliditas ſubſtantiæ me componit, vnde in me conſtans viriditas numquam perit. Sic & palma tandem addidit: in me ſolium numquam exaruit, quoniam moderatum illud germinauit.* Denq; *laurus* vice omnium eloquens dixit: *Non audiſtis quare ſapiens numquam ponat clari nominis venuſtatem? Nimirum quia claritate prudentiæ, pinguedine inſtitiæ, ſoliditate conſtantiæ, puritate modeſtiæ ſemper viget. Seipſum enim dirigit per prudentiam, nullum lædit per inſtitiam, in aduerſis non deficit per conſtantiam, & in proſperis non molleſcit per temperantiam. Igitur his virtutũ quatuor radicibus in portu ſapientiæ ratem figit, Quamobrem numquam eum mundialis fluctus tempeſtatis elidit. Quo dicto quieuerunt.* *Apologus palmæ & ficus.*

ET QVASI PLANTATIO (Græcè, φυτὴ. id eſt, *plantæ roſarum*, vt vertit Tigurini alij, *ſtirpes roſarum*,) ROSÆ IN IERICHO] Roſa eſt regina florum & veris purpura: candidat enim vt adamas, rubet vt pyropus. Adhęc odoris eſt ſuauiſſimi, & in cibis ac medicinis ſana æquè ac ſapida, tam ſapore quàm vigore ceteris floribus antecellit: vnde ex roſis diſtillatur aqua roſacea, quæ aciem oculorũ clarificat & dolores mitigat. Quocirca roſa ſcarabæũ è ſtercore cui incubat fordentem & fœtentem, odore ſuo neeat. Hinc & roſa Græcè dicitur ῥόδον à ῥέειν, id eſt fluere, quòd odoris redundantia diffluat, ait Plutarch. Talis eſt & ſapientia, nimirum puriſſima, odoratiſſima & ſapidiſſima. Porrò Eucherius in Form. allegor. ait, roſas eſſe hieroglyphicũ martyrij, Martyreſq; coronari roſis, ob ruborem ſanguinis pro Chriſto effuſi. Rurſum, roſa ſymbolum & corona eſt virginitatis & virginum; vti dixi Actor. 12. 13. Audi roſæ encomia ex Ioſepho Stephano in Defenſione Roſarij B. Virginis cap. 3. Roſa apud veteres lætitiæ & pulchritudinis eſt ſignum, cùm inter flores omnes ſola purpureo conſpicua colore reſplendeat, & toto rubentiũ rutilantiumq; foliorũ orbe pandatur. Sappho (apud Achillem Tacium) eam florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruſcantem, terræ riſũ appellauit. Roſã verò Muſas coronari ſolitas eadẽ Sappho cecinit, vt lib. 2. Pædagogi c. 8. Clemens

Roſæ encomia. S. Hieron. tom. 1. ep. 26.

Lib. 1. de Europa & Clitophonte.

mens Alexandr. eſt auctor. Anacreon verus poëta, qui in roſæ encomiis maximam operam & ſtudium contulit, ita eam laudibus proſecutus eſt:

Foliis roſa decorus,
Roſa ſingularis, ô flos,
Roſa prima cura veris,
Roſa cælitum voluptas,
Charitum chores frequentans,

Et paulò pòſt:

Cum vere patre florum
Saciunda laus roſarum.
Roſa ſuus odorq; diuûm:
Roſa hominum voluptas,
Decus illa Gratiarum.

Olim enim Gratiis ſacram fuiſſe roſam, ob inſignem floris elegantiam, auctor eſt Pauſanias l. 6. cùm eius venuſtas & καλλιφυλλω, (ut loquitur Anacreon,) id eſt foliorum decor & ornatus, ipſammet viuam imaginem pulchritudinis exprimat. Aurora quoque, quæ aureo vultu ſplendentem Solis faciem reducit, quæ mundũ nouo pingit lumine, & rutilanti lucis flore ſpargit omnia, ab antiquis auctoribus Dea roſea, ab Anacreonte ῥοδοδάκτυλω, id eſt roſeis digitis decora, núcupatur. Præterea veteres Poëtæ quamprimùm Mineruam è capite Iouis prodiiſſe fingunt, ſtatim nobilẽ roſarum ſtirpem editam, matriſque ſinu exceptam fabulantur. Conſtantinus Cæſar. l. 11. de Agricultura c. 18. vt roſæ ſuauitatẽ exprimeret, è diuino nectare in terrã effuſo eam emanaſſe teſtatur. Hæc Ioſephus Stephanus. Pierius, verò Hierogl. 58. c. 1. Flos, inquit, hic tã venuſtus, tã ſuaueolens, tã pulcher viſu, tam ſuaui odore delectabilis humanq; ſit imbecillitatis hieroglyphicum, ac boni momentanei ſignum: tam breuis illi vita, tã caducus decor, vt quo die florem vigenſque enituerit, eodem ipſo defloreat & elangueſcat. Hinc elegantiſſimus poëta, quicumque ille fuit, qui roſam, quę Maroni adſcribitur, celebrauit, vel deploranit potiùs, repentinam hanc iucunditatis rapinam ita lamentatur:

Mirabar celerem fugitiuâ ætate rapinam,
Et, dum naſcuntur, conſenuiſſe roſas.

Quantum verò illud habet inuidiæ, & acerbæ in rerum naturam querimoniæ!

Quàm longa vna dies, ætas tam longa roſarum,
Quas puberſcentes inuida ſenectus premit.

Et inferiùs: Illud etiam memoratu dignum, quòd roſæ ſimulacrum, bonum ſignificat quod vndique circumſeptum ſit malis, ac proinde voluptates noſtras amaritudinis & aſperitatis plenas. Nam, vt S. Ambr. in Hexamero philoſophatur, roſam ſpina ſepſit, tamquam humanæ vitæ ſpeculum oſtentaret, & quod eſſe potuit ſuauitatis, finitimis curarum ſtimulis ſæpè compunctum, amareſcere videatur: vallata enim eſt elegantia vitæ noſtræ, & quibuſdam ſollicitudinibus obſepta, vt triſtitia ſemper adiuncta ſit hilaritati. Quare non illepidè Catullus Venerem, quæ iucunditatis hilaritatiſque auctor præcipuus habetur, ſpinoſas ait in pectore curas ferere. Quod autem roſa & rubet & pungit, affectus amatorij ſignum eſſe Placiades affirmat, vtpote qui ſine verecundiæ rubore, & facinoroſi criminis exulceratione eſſe non poſſit.

Roſam primitus ſpinis caruiſſe S. Baſilius tradit, poſtea verò pulchritudini floris additos eſſe aculeos, vt quod ex voluptate obiectamentum percepimus, propinquo inde dolore exulcerati, qui ex delicti recordatione emergit, ſtatim amittamus. Cuius rei monumentum ſpinas tribuloſque tellus ipſa nobis paſſim oſtendat. Inſuper, ſicut ſpina roſam tuetur, ſic mortificatio caſtitatem conſeruat. Qua de cauſa S. Benedictus ſentiens tentationem carnis, in ſpinis ſe volutauit, illoque dolore noxiã voluptatem extinxit. Dumetum hoc ſpinarum viſitans S. Franciſcus anno Domini 1222. ſpinaſque exoſculans, eiſque ſignum crucis imprimens, miraculo dumetum in roſetum pulcherrimarum roſarum ferax comertit, quæ etiamnum perdurant, multiſque ægris ſanitatem attulerunt, de quo acutè Poëta: *S. Franciſcus ſpinas vertit in roſas.*

Virgineum ſepit florem Benedictus acutis
Vepribus, & proprij rore cruoris alit.
Hinc dumeta nouas tanto fœcunda liquore,
Franciſciq; manu culta tulere roſas.
Falſa quidem roſeo cecinere è germine Vates,
Sed latuit falſo carmine vera fides.
Scire cupis roſei flos exeat vnde pudoris?
Sola roſas potuit gignere pulcha Venus.

Ita Waddingus in Annal. Minorum, anno Chriſti 1222. num. 5.

Iam, quòd comparat ſapientiam roſæ *in Iericho*, ſignificat Ierichuntis roſas fuiſſe excellentiores ceteris ſiue ſpecie & rubore, ſiue odore, (*Iericho* enim Hebr. odorem, vel potiùs exſpirationem odoris notat; vnde ab ea dicta videtur vrbs Iericho) ſiue magnitudine, ſiue altitudine; nimirum roſeta ibidem excreuiſſe in arbores, vel certè in arbuſta. Roſam enim hìc collocat Siracides inter cedrum, cypreſſum, palmam & oleam, quæ omnes ſunt arbores. Fortè etiam roſæ Ierichuntis alterius ab aliis fuêre ſpeciei & generis. Certè Saligniacus, tomo 9. c. 6. ſcribit prope fontem Iericho, quem ex ſalſo dulcẽ reddidit Eliſeus 4. Reg. 2. in ſpinoſis arboribus pulcherrimos naſci flores, quas roſas Ierichuntinas vocant, illaſque id habere gratiæ, vt nocte Natalis Domini ſeſe aperiant, poſtea ſe concludant, licet ſiccæ ſint & aridæ, in teſtimonium Virginei partus, vt credere licet, ait Adrichomius in Deſcript. Terræ ſanctæ, in Fonte Eliſei.

Sic roſa Chinenſis arbor, vel potiùs arbuſtum eſt, foliis ſimilis ficui, carens ſpinis, quæ roſam profert ſimilem noſtræ colore; ſed ita vt primùm albeſcat, deinde ſenſim tota in rubrum ſeſe conuertat. Vidimus eam è China Romam tranſlatã, ibidem hoc anno iubilei 1625. in Decembri ſub Natalem Domini cum ſtupore intuentium florentẽ, roſaſque proferentem primò cándidas, mox rubeas & purpureas. Mirum eſt quod de ea hoc anno in lucem edidit noſter P. Ioannes Baptiſta Ferrarius Senenſis, Hebraicæ linguę in Collegio Romano Profeſſor, qui primus ſemen eius è China acceptũ, Romæ ſeuit, edeuauit, arboreſcẽs florenſque hoc anno effecit, vti oculatus ſum teſtis: illam enim cubiculo meo oppoſitam, imò appoſitam quotidie ſpecto. Sic ergo ipſe in oration. 25. cuius titulus, *Ætas floreа*, roſam Chinenſem pingit: *Videas frondibus, magnitudine ac forma pampinos imitantibus conueſtitam, è ſmaragdino debiſcentis calicis conclani, multiplici foliorum ſyrmate regaliter explicato, in publicam lucẽ prodire, lucu ipſius formoſa diſcrimina quotidie ſic æmulantem, vt initio quidem candidam, deinde ex candida rubentem, poſtremò ſaturo colore purpuream, hoc eſt ſimul aliam, ſimul eandem admireris, & quotidiani miraculi nouitate fateri cogaris, ad florum reginã, quæ tamquam ſol alter, variæ ſuco lucis diem coloret, colorum principes vicißim accedere tributarios.* *Roſa Chinenſis noua.*

Porrò errant qui rosam Iericho censent esse amomi speciem, quos recenset & confutat Matthiolus in Dioscor. lib. 1. c. 14. *Omnino*, ait, *explodendi sunt, qui pro certo asserere non verentur, eam stirpem esse amomum, quam Iericuntam, à Iericho Palæstinæ oppido, appellant. Plantam hanc plerumq; ad nos è Iericho deferunt ij, qui ad sanctissimum Redemptoris nostri sepulcrum peregrè proficiscuntur. Ea enim est quā nostrates mulieres rosam diuæ Mariæ vocant. Constat hanc amomum non esse, quòd folia alias vitis non proferat, nec vllo spiret odore. Legitimum enim valdè odoratum est, adeò vt nares feriat primo statim occursu, organumq; recipiat. Cordus libello de Conficiendis pharmacis, satis inconstanter de amomo disserit: quippe in compositione aureæ Alexandrinæ pro certo asserit, amomū verum esse rosam Iericuntis: in compositione verò theriacæ, sui ipsius oblitus, habere nos amomum negat. Vtuntur Iericuntæ nostrates mulieres tempore partus, ad inuestigandam pariendi horam; quandoquidem (vt ipsæ fatentur) in aquam demissa, non prius satiscit quàm fœtus nasci incipiat. Tanto inter Christicolas irrepsit superstitio.* De rosa Iericuntica scripsit insignē librum D. Ioannes Sturmius, Philosophiæ ac medicinæ in Academia Louan. Doctor.

Rosa Iericho an amomum?

Pro *plantatio rosæ*, Syrus vertit עֲרַנְתָּא וְוַרְדָּא *arbat vaurda*: quam vocem si diuidas, idem erit, quod plāta vel plantatio rosæ, vti habet Noster & Græcus: sin coniunctim legas, & quasi vnam dictionē accipias, significat buphthalmum: itaq; Syri legunt, vnde vertūt, *& sicut buphthalmus in Iericho*, addunt-que: Bupthalmus est planta quædam quæ germinat secus decursus aquarum, & habet flores sicut rosa (idem apparet in icone buphthalmi quā exhibet Clusius lib. 3. Histor. plant. c. 30.) & appellatur vulgariter apud Arabes *arbor Mariæ*. Dicitur buphthalmus per crasin, quasi βοὸς ὀφθαλμὸς, id est bouis oculus, quòd illi sit similis sicut *buglossa* dicitur quasi βοὸς γλῶσσα, id est bouis lingua, quòd illi herba hæc assimiletur. Vnde Plinius lib. 25. c. 8. *Est & buphthalmos*, inquit, *similis bouis oculo, folio fœniculi, circa oppida nascēs, fruticosa caulibus, qui & manducantur decocti. Quidam cachlam vocant. Hæc cum cera scirrhomata dissentit.*

Buphthalmus quis?

Mysticè, rosa in Iericho est B. Virgo in sublunari hoc orbe (*Iericho* enim Hebr. lunam vel odorem notat:) omnia enim encomia rosæ iam data, multò aptiùs conueniunt B. Virgini, quæ ornatissima sua pulchritudine & dignitate omnem mundi splendorem vincit. Ipsa enim est aurora rosea, virtutum gratia simul pulcherrima & vberrima, æquè ac splēdidissima ac fulgentissima, quæ vmbris depulsis nouum lumen edidit mundò, Cantic. 6. 9. Ipsa est, quæ post longam peccati, tristitiæ & desolationis hiemem enata, nouum ver gratiæ, lucis & consolationis mundo attulit. Quocirca in Dominica *Lætare*, quæ sub festum Annuntiationis B. Virginis occurrere solet, rosa à Pontifice Romano benedicitur, tamquam lætitiæ gaudijque prænuntia (vt ait Innocent. III. sermone hac de re edito) vt inde omnes agnoscant nouam prolem, & propagationis spiritalis sobolem editam in Ecclesia, cùm scilicet ipsa purissima Virgo lętitię & exultationis florem, ornamentum humani generis, & totius orbis auctorem in se concepit & corporauit. Insuper, rosa verecundiæ & virginitatis insigne, quam nisi Virginem virginum denotat? Sanè Columel. l. 10. rosam florem pudicitiæ plenum nuncupat. Ad hæc, odorata est rosa, & odore diffluit. Quis verò in Maria virtutum omnium quasi odoramento-

B. Virgo est rosa in Iericho.

rum fluxum non sentit? quis eo non trahitur, & suauitate non allicitur? quis in illius vnguentorum odorem non currit? Etenim per eam maximum odorem notitiæ suæ Christus manifestat in omni loco (vt ait Paulus 2. ad Corinth. 2.) diuinitatis thymiama, amomum, mulcum & omnem pigmentorum exquisitam elegantiam effundit & efflat, & quasi balsamum aromatizans odorem suauitatis emittit, floribusque paradisi (vt ait S. Ephiphanius) totum mundum exornat: adeò, vt meritò rosa Iericho fuerit appellata.

Quare B. Cyrillus Alexand. orat. contra Nestorium: *Hæc est Virgo*, inquit, *per quam sancta Trinitas in vniuerso orbe glorificatur & adoratur, per quam cælum exultat, per quam Angeli & Archangeli lætantur, per quam dæmones fugantur, per quā tentator diabolus cælo decidit, per quam prolapsum plasma in cælum denuo subuehitur, per quam vniuersa creatura idolorum vesaniâ detenta, ad veritatis cognitionem perducta est, per quam sanctum baptisma obtigit credentibus, per quam exultationis oleum consecratur, per quam toto terrarum orbe fundatæ sunt Ecclesiæ, per quam gentes adducuntur ad pœnitentiam; per quam, vt paucis absolnā, vnigenitus Dei Filius in qui in tenebris & vmbra mortis sedebant, lux resplenduit; per quam Prophetæ futura prænuntiarunt, per quā Apostoli salutem gentibus prædicarunt, per quā mortui exsuscitantur, per quam reges in sancta Trinitate regnant.* Vnde eleganter Sedulius lib. 2. Carm. alludens ad rosam, quam S. Basilius & Ambrosius in Hexam. censent initio mundi creatam sine spinis, post peccatum verò spinas induisse, ita canit:

Et vellit in spinis mollis rosa surgit acutis,
Nil quod lædat habens, matremq; obscurat honore:
Sic Euæ de stirpe sacra veniente Maria,
Virginis antiquæ facinus nouus Virgo pianit:
Sicut spina rosam, genuit Iudæa Mariam.

Hinc B. Hermannus Iosephi, mirè B. Virginideuotus & familiaris, eam nuncupare solebat rosam suam, nec sine causa. Nam quadē vice ab illa visitatus, & cælesti consolatione perfusus, vidit ab ea per cubiculum suum spargi perplures fragrantissimi odoris rosas, quas ipse reuerenter colligens pretioso in calice collocauit. Vnde ipsa crebrò eū visitans, consolans, & familiariter colloquens, ipsum suum fidelem amicum, facetiarum, quin & sponsum apellare solebat. Quadam enim nocte apparens eidem specie pulcherrima, comitata Angelis, Angelorum vnus dexteram Hermanni apprehendens & manui B. Virginis copulans, his verbis eā illi despondit: *Hanc ergo virginem tibi trado sponsam, sicut fuit olim desponsata Ioseph, vt nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, & de cætero Ioseph voceteris.* Hoc & plura extant in Vita eius apud Surium die 7. Aprilis, quam eius familiaris amicus, vir grauis conscripsit.

B. Hermannus desponsatus B. Virgini.

Rosa igitur B. Virginis venustatem, dignitatis item & gratiæ suaueolentiam, cum puritate vitæ, charitatis ardore, morumq; suauitate coniunctam, nobis exhibet. Vnde Damasc. orat. 1. de Natiuit. *O rosa*, inquit, *quæ ex spinis, id est Iudæis, orta es, ac diuinâ fragrantiâ omnia perfudisti.* Atque hac de causa B. Virginem quasi rosam cælestem, fideles rosario (cuius auctor & propagator fuit S. Dominicus) siue corona, centies & quinquagies iterando Salutationem angelicam, honorant.

Similes rosæ mysticæ sunt virgines Dei amore flagrantes, quæ magnæ Deimatris asseclæ, eam salutationum & laudum suarum rosariis coronant.

Talis

B. Roſalia elegit :

Talis Siculæ Ierichuntis roſa emicuit B. Roſalia virgo, cuius ſacras corporis exuuias Deus optimus maximus hiſce diebus, quibus hæc ſcribo poſt quingentorum ferè annorum latebras, miraculorum multitudine & gloria coruſcantes ad ſalutem Siciliæ totiuſque Italiæ, mirè patefecit, dum per eaſdem communem peſtis luem omnia populantem ſtitit & ſuſtulit. Quocirca Illuſtriſſ. Dom. Archiepiſcopus, ac ſenatus populuſque Panormitanus illas publicis colendas honoribus expoſuit, anno iubilei 1625. Inuentum fuit virginis corpus in Erctę montis ſpecu, lapideo cortice circumſeptũ. Humor enim frigidi loci natiuus depoſitum Roſalię corpus circumfluens, ac temporis diuturnitate conglaciatus, cryſtallinam velut areulam, pellucidumque velut ſarcophagum eidem conformauerat. Perinde quaſi ſatis patrio monti non fuerit ſe totum ad eiuem atque alumnã ſuam tumulandam addicere, niſi ſuas etiam lacrymas, è ſupercilio iugi guttatim expreſſas, ac rigido penè dolore gemmantes, inſtillaſſet ad eamdem tumulo illuſtriore condendam, imò pandendam; vt non tam in ſepulchro iacens Roſalia videretur, quàm lucẽs in cryſtallo roſa. Nata eſt B. Roſalia ex illuſtri ſtirpe, quæ cum regibus Siciliæ è manu Maurorum liberatoribus affinitatem contraxerat. Panormi, in vrbe prænobili, quæ tota portus eſt, vt notatur ex nomine (ὅρμος enim Græcè portus eſt & monile, quale portus hic inter alia dedit beatam Roſaliam.) Parentem habuit Quiſquinæ & Roſarum (eſt regio Siciliæ ita dicta, quòd quouis anni tempore roſis vernet) Principem Sinibaldum. Neque enim alibi naſci cæleſtis hæc roſa debuit, quàm in terreſtrium principatu roſarum. A teneris ſe Deo dedit, ac velut roſa calyculũ mentis ad radios Solis diuini exorientis explicuit. Vix aulam aſpexit, cùm eã, exaggerata voluntate, deſpexit. Roſæ videliset, vt imitabatur nomen, ſic admonebatur exemplo. Roſa enim veram dat tragœdiam mundi vanitatum iudicem, cùm vnius diei ſpatio flos regius & foliorum ſyrmate purpuraſcens, mox iis languidis & concidentibus ad terram proſtratus, miſerè deuoluatur, floris cadauer, ventorum ludibrium, calcantium pedum opprobrium. Hoc meditans B. Roſalia, mundi pompas, & regales nuptias aſpernata, paternam & regiam deſerens domum, in maximè deſertam ditionis ſuæ partẽ iter ſola ſuſcepit; ſed viæ comites habuit Angelos. In monte ſpecum ſibi virgo delegit, & quaſi ſpeculam, è qua continenter ad tutelam virginitatis excubaret; vtque ipſos lapides haberet officij monitores, in eadem ſpelunca ſuſceptæ vitæ propoſitum lapidi inſcripſit, his verbis: EGO ROSALIA, SINIBALDI QVISQVINÆ ET ROSARVM DOMINI FILIA, AMORE DOMINI MEI IESV CHRISTI, IN HOC ANTRO HABITARE DECREVI. Hic herbarum radicibus & rore cæleſti victitans, totã ſe dedit orationi, lectioni, meditationi, iciunio, pœnitentiæ, flagellis, ciliciis, ac crucẽ & Chriſtum crucifixum ſemper in oculis, ſemper in mente habebat, cuius in aſpectu Roſaliæ transfigebatur cor, vt amoris iaculo fauciata, ſanguinem cordis, lacrymas per oculos, amoris vulnera, profunderet. Hic Roſalia inſtar roſæ purpuream ſe Chriſto ſuo pinxit, flagello vſa pro penicillo, cruore pro colore. Hic ab Angelo modum orandi edocta, roſarium precum ad numerum globulorum decurrens, tot roſas quot preces, per Angelum ad Chriſtum & Virginem Deiparam coronandos, in calathis tranſmiſit. Poſt mortẽ inuenti ſunt globuli precarij circa pectus & inter ipſius digitos, quibus coronam laudum magnæ Dei Matri ſupplex offerebat. Quare viciſſim varia ab Angelis obſequia, & florum munera recepit. Ac tandem ſub mortem à Chriſto Domino in gremio matris, quaſi in thalamo regali confidente & blandiẽte, modulantibus Angelis, coronã ex auro & roſis coronata aſſiſtentibus SS. Eccleſiæ principibus, Petro & Paulo, quaſi ad cæleſtes Agni nuptias inuitata, dormiẽtis in morem componens ſeſe, ſola in antro peregrini montis, Angelis notiſſimo, hominibus inacceſſo, roſeam & virgineam in manus Chriſti Domini efflauit animam: atque Angelo duce, roſis etiam redimito, ad cæleſtem ſponſi thalamũ deducta, in æternum regnat & triumphat. Conſtans eſt fama, corpus eius inſtar S. Catharinæ, angelico miniſterio ſepultum; quod & immane integrumq; ſaxum, cui vndiq; incluſum, concluſum & occluſum fuit (omnem naturę hominumque vim & artem ſuperans) reipſa proclamat. Exſtant hæc omnia in tabulis & picturis Siciliæ peruetuſtis, atque exinde in iconibus Romæ approbatis, & in ære inciſis affabre exſculpta, indeque impreſſa anno elapſo, qui fuit à partu Virginis 1627. Saxo ergo eius ſepulchrali hoc epitaphium inſcribas, quod Martialis api inſcripſit lib. 1. epigramm. 95.

Et latet & lucet Phœbonide condita gutta,
Vt videatur apis nectare clauſa ſuo.
Dignum tantorum pretium tulit illa laborum;
Credibile eſt ipſam ſic voluiſſe mori.

Sibi dat exemplum :

ab eiſdem ſepulta.

Sibi nobilitat.

ſprezit in ſolitudinem :

ſibi dat exemplum :

ab Angelis edocta.

QVASI OLIVA SPECIOSA (Græcè, ὡραιωθεὶς, id eſt decora) IN CAMPIS] Syrus, *ſicut oliua nutrita ſui in campo*; Vatablus, *vt elegans oliua, & vt platanus ab aqua excelſa*. Oliua ſpecioſa eſt tum caudice, tum fronde ſemper virenti, tum maximè fructu, ex quo exprimitur oleum quod, vt ait S. Bernard. in illud Cant. 1. *Oleum effuſum nomen tuum; lucet, paſcit & vngit. Fouet ignem, nutrit carnem, lenit dolorem: lux, cibus, medicina. Vide idem & nunc de ſponſi* (Chriſti) *nomine. Lucet prædicatum, paſcit retractatum, inuocatũ lenit & vngit.* Quæ ſigillatim deinde explicat, & fusè proſequitur ſerm. 15. in Cant. Vers. 19.

Rectè ergo ſapientia comparatur oliuæ & oleo, quia oliua ſymbolum eſt Primò, miſericordiæ; Secundò, pacis; Tertiò, victoriæ: Quartò, manſuetudinis: nihil enim lenius & tranquillius oleo. Vnde Ioannes Sinæ monachus, *velut vter oleo repletus, ſtultum rabiem in ferentatis tranquillitatem commutabat.* Quintò hilaritatis & lætitiæ; Sextò, ſpei; Septimò, nitoris; Octauò, pinguedinis, Nonò, æternitatis. Vide plures analogias inter oleam & ſapientiã, interque oleum & ſapientes Sanctoſque, quas recenſui Geneſ. 8. 11. Zachar. 4. 11. & Apocal. 11. 4. Hinc celebris illa corona nobilis, quam hoc carmine expreſſit Poëta.

Sapientia ſimilis oliuæ ob multam analogiam.

E lauro, querceis, ac olea dute digna corona,
Prudentem, fortem pacificumq́, decet.

Hæc omnia myſticè adaptes B. Virgini, quæ rectè dicitur oliua ſpecioſa, idque in campis: tum quia omni tempore & loco, ac pro omni morborum genere, quaſi mater miſericordiæ, omnibus eam inuocare volentibus, ad opitulandum eſt expoſita: tum quia nobis viatoribus tentationum æſtu, tamquam Solis ardore afflictis, in campis apertis, vbi ſimiles arbores deſunt, optatũ ſuo vmbraculo præbet refrigerium: tum quia Deipara eſt veluti

Sic & B. Virgo.

veluti campus absque enlono, quia sine viri opera Christum genuit, eumque omnibus accedentibus exposuit. Vnde ipse ait Cant. 2. *Ego flos campi.* Tum denique, quia ipsa B. Virgo campus est virginitatis, omnibus ad eam necessitatum suarum causâ recurrentibus patens & apertus, aequè ac frugifer & salutifer.

Olea typus virginitatis.

Denique olea est sapientiæ & castitatis symbolum: vnde olea Paladi siue Mineruæ erat sacra: vera autem Pallas est B. Virgo. Audi Pierium hierogl. 53 c. 16. *Quod verò pertinet ad Minervam, quæ innupta, quæ virgo perhibetur, meritò ei sibi oleam assiscit, cùm puritate pudicitiaq; non minùs olea, quàm Minerua delectetur. Graeci enim, vt Rutilius Taurus ait, solent olivã, cùm plantatur & legitur, à mundis pueris atque virginibus operandam, credo, inquit, recordati, arbori huic esse præfidem castitatem. Florentinus quoque libro de Re rustica, adeò param esse oleam tradit, vt collectores etiam non nisi puros amet, qui cum ad olivationẽ accedunt, jurent, se non alivnde quàm ab vxore sua venire: ita fieri vt anno insequenti uberiorem proventum exhibeant. Præcipuè verò aiunt Anaxabi quæ Ciliciæ est civitas oleas esse fœcundissimas, quoniam à castis tantummodo pueris colantur.* Hęc Pierius: quæ tamen cum grano salis accipienda sunt, vt à superstitione Gentilium caueamus.

Memorabile est quod scribit auctor Histor. plantarũ in olea, glycyrizam (vulgò regalizia: siue lignum dulce,) si oleæ adhærescat, & circa eius stipitem radices agat, oleam sensim emori & enecari: sic si castitas versetur in deliciis ab eis enecatur & suffocatur. Rursum, olea ex se insipida & agrestis, fit sapida & edulis, si sale & aceto macereturr: ita sapida fit stabilisq; castitas, quę sale & aceto mortificationis perfricatur & maceratur. Deniq; oleæ vt fundant oleum, multis pistilli ictibus contundi debent: sic carnem ieiuniis aliisq; austeritatis modis contundas oportet, si ex ea oleum puritatis & virginitatis, Deo & Angelis gratę, exprimere destinas. Hæc ergo tua sit Carthusia, vti fuit S. Pauli 1. Cor. 9. v. vlt. *Castigo*, inquit, *corpus meum, & in seruitutem redigo.* vide ibi dicta.

Sapientia similis platano: cur?

ET QVASI PLATANVS EXALTATA SVM IVXTA AQVAS IN PLATEIS] Syrus, *nutrita sui sicut platanus super aquas*, Græca, *vt platanus ab aqua erecta*, vel *exaltata sum*, *Platanus* à πλάτος, id est, latitudine, dicitur, eò quòd latè ramos & folia expandat, quibus vmbram in æstu Solis viatoribus & aduenis præbet gratissimã: adeò vt *gentes vectigal pro vmbra pendant*, ait Plin. lib. 12. c. 1. hinc aquas adamat, quia ad tot tantosque ramos & folia alenda, multo humore indiget. Rursum, platani folia arcent vespertiliones, ait Pierius hierogl. 25. Insuper iisdem nido impositis, ciconiæ ab ouis pariter & pullis arcent noctuas iis noxias & exitiales, nimirum arbor genialis opponit se aliti lethali: noctuæ enim foliorum platani contactum nõ ferunt, sed ex eo illicò in torporem illabuntur, & quasi obstupescunt, ait ex Æliano Pierius hierogl. 17. c. 7. Vide quæ de platano dixi Ezech. 31. 8.

Similem vmbram, refugium & refrigerium in omni ardore persecutionis, tribulationis, tentationis, æquè ac iræ & vindictæ diuinæ, ad se confugientibus præbet sapientia & Christus, iuxta illud: *Sub vmbra illius quem desideraueram sedi*, Cant. 2. 3. &, *Sub vmbra alarum tuarum protege me*, ps. 16. 8. &, *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli cõmorabitur. Dicet Domino: Susceptor meus es tu, & refugiũ meum: Deus meus, sperabo in eum. Scapulis suis obumbra-*

bit tibi, psal. 90. v. 1. Idque facit *in plateis*, id est, in viis latis huius mundi, putà, in conuersatione cum tã vario, tamque dissoluto & difficili hominũ genere, vbi maior est vmbræ & refrigerij necessitas.

Rursum, platanus repræsentat B. Virginem. Nam platanus patulis diffunditur ramis, habet folia instar scutorum & peltarũ: sic B. Virgo est quasi platanus, patulis diffusa ramis, quibus vniuersos homines abscondit & protegit: perfugiũ est, protectio, scutum & asylum omniũ ad se confugientium. Nulla est tentatio, nulla calamitas, nullus labor, nullum periculum, nullus hostis, contra quem B. Virgo validissima scuta peltasque, opem suam implorantibus, non suggerat & suppeditet. *Sic & B. Virg.*

Porrò, perperam nonnulli hæc aliter distinguunt, ac τὸ *in plateis* referunt ad sequens, *cinnamomum & balsamum*, dum sic legunt: *In plateis sicut cinnamomum & balsamum odorem dedi.* Nec enim cinnama & balsama in plateis, sed in hortis nascũtur. Vers. 20.

SICVT CINNAMOMVM ET BALSAMVM AROMATIZANS ODOREM DEDI] Pro *balsamum aromatizans*, Complut. legunt ὡς πάλαθος, id est sicut pila vel massa aromatum, alij, ὡς πάλαθη, id est sicut massa caryocarum vel ficuum aridarum. ita Vatabl. Melius Romana & cetera Græca legũt, ἀσπάλαθος ἀρωματῶν, id est, *aspalathus aromatũ*, id est aromaticus, quia pro ὡς πάλαθος, per diastolen duarum vocum legunt per systolen, vnica voce, ἀσπάλαθος. Vnde Tigurina, *in modum cinnamomi & aspalathi odorem spirans aromaticum*; Syrus, *sicut cinnamomum & thymiama, & myrrha electa suauem reddidi odorem meum.* Quocirca, pro *balsamum*, hîc in Latino legendum esse *aspalathus* vel *aspalathum*, censent nonnulli: tum quia ita legunt Græca & nonnulla Biblia Latina manu scripta, ac diserte Rabanus, Iansenius & Lyranus, qui legit *aspalthum.* Quod non intelligentes ij qui Biblia olim descripserunt, pro *aspalthum*, videntur scripsisse *balsamum*: tum, quia balsami mox mentionem faciet Siracides versu sequenti.

Aspalathus quis?

Porrò, *aspalathus* arbor parua, vel potiùs arbustum est, redolens, præsertim apparente iride, vti tradit Plinius lib. 12. c. 24. (cuius verba ex Rabano mox recitabo) & Aristot. in Problem. sect. 12. nu. 3. vbi & huius rei causam indagat. Quod aptè congruit ad litterã sapientiæ, ac mysticè B. Virgini & Sanctis. Iris enim symbolum est misericordiæ & gratiæ Dei, à quo omnis sapientiæ decor odorque dimanat. Rursum, iris symbolum est incarnationis Christi: hæc enim est quasi arcus cælestis habens duo cornua, id est, duas naturas, diuinitatem scilicet & humanitatem; vti septem analogiis ostendi Genes. 9. 13. Ab incarnatione autem Christi omnis B. Virginis nostraq; sapientia & sanctitas deriuatur. Quare licet illa ante Verbi conceptionem & incarnationẽ plena esset gratiâ, vti salutata est ab Angelo; tamen mox vbi Verbum in se concepit & corporauit, quasi plena Deo mirabiles sapientię & sanctitatis odores & ardores in Iudæa, ac deinde per vniuersum orbem sparsit.

Aspalathi virtutes.

Secundò, Dioscorides aspalatho has dat virtutes l. 1. c. 19. *Aspalathus*, inquit, *multis spinis horrens, vim calefaciendi cum astrictione obtinet. Vnde decoctum cũ vino ad tetra oris vlcera colluenda conuenit, ad nomas genitalium & sordida vlcera infunditur: subiectum in pesso, partũ extrahit. Alvum sistit eius decoctum, & sanguinis reiectionem potu cohibet: vrinę difficultatẽ inflationesq; discutit.* Galenus l. 6. Simplic. medic. *Aspalathus,*

ribus, ait, *guſtu quidem acris, ſimul & aſtringens eſt: facultate verò ex diſſimilibus conſtat, nempe partibus ſui acribus excalefaciens, partibus verò aliis, auſteris ſcilicet, refrigerans. Itaque vtriuſque rationis deficcat, & proinde ad putredines & fluxiones eſt vtilis.* Inſuper pharmacopœi aſpalatho vruntur ad theriacã, vt eorum peritiſſimi Romæ mihi aſſeruerunt, ac ipſum aſpalathi lignum mihi exhibuerunt, quod ſanè odore habere gratum, ſed maſculum deprehendi. Simili modò ſapientia omnes fluxos concupiſcentiæ motus omneſq; animæ putredines deſiccat, contraque omnes venenatas diaboli ſuggeſtiones theriacam & antidotum dat præſentiſſimum.

Sed audi Rabanum, hunc locum egregiè, tam litteraliter, quam tropologicè, explicantem: *Sicut cinnamomum*, inquit, *& aſpalathum aromatizans odorem dedi: Cinnamomum & aſpalathum aromatica arbores ſunt. Nam cinnamomum dictum, quòd cortex eius ad modum cannæ ſit rotundus & gracilis: gignitur in Indiæ & Aethiopiæ regionibus, fruticebrem, duas tantùm cubitorum, colore ſubnigro vel cinereo tenuiſſimarum virgarum. Nam quod in craſſitudinem extenditur, deſpectui eſt: quod verò gracilius promenerit extremum, quod cùm frangitur, viſibile ſpiramentum emittit ad imaginem nebulæ ſeu pulueris.* De aſpalatho verò Plinius Secundus ita retert: *In eodem tractu aſpalathus naſcitur, ſpina candida, magnitudine arboris modica, flore roſeo, radix eius vnguento expetitur. Tradunt in quemcunque fruticem curuetur arcus cœleſtis, eandem, quæ ſit aſpalatho, ſuauitatem odoris exiſtere, ſed in aſpalatho inenarrabilẽ quandam: quidam eum Eryſiſceptrum vocant, alij ſceptrum. Eius probatio eſt in colore rufo vel igneo, tactuq; ſpiſſo, & odore caſtorei. Permutatur in libras quindecim.*

Subiicit Rabanus tropologiam, dicens: *Hæc ergo duo arbuſta, pro ſui breuitate à quibuſdã inter herbas deputantur odoriferas: quæ rectè, pro ipſa breuitate, humiles ſpiritu, quarum eſt regnum cœlorum, ſignificant: qui, quaſi purpureo veſtiti colore, ſemper Dominicæ ſunt paſſionis memores, ſemper ipſi ad patiendum pro Domino parati, qualis erat qui ait: Quoniam propter te morte afficimur tota die, æſtimati ſumus vt oues occiſionis. Nam & hæc eſt virtus, quæ maximè inter nos animorum motus, ac laſciuias, quaſi viſceũ dolores caſtigare ac tollere conſueuit. Cùm recogitantes, quid pro nobis paſſus eſt Deus, omnes nos pati quã meremur cognoſcamus. Bene ergo iunguntur cinnamomum & aſpalathũ, quia Dominicæ paſſionis ſacramenta, noſtræ conuerſationis conformari debet ſtatui, vt iuxta Ioannis ſententiam, ſicut ille pro nobis animam ſuam poſuit, ita & nos diſcamus pro fratribus animas noſtras ponere. Nam quòd cinnamomum colorem ſubnigri vel cinerei eſſe perhibetur, animæ congruit humilitãi: qui fragilitatis propriæ in cineribus Deo dicere norunt: Loquar ad Dominum meum, cùm ſim puluis & cinis. Et iterum: Ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Quòd autem aſpalathum ſpinæ candidæ ſimilitudinẽ habet flore roſeo, ſignificat quòd dolorem paſſionis Dominicæ in noſtra conuerſationis anguſtia quotidie debemus imitari: iuxta illud Euangelicum: Qui vult (inquit) venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me. Quòd autem radix eius vnguentis expetitur, ſignificat humilitatem Chriſti, omnium virtutum odorem commendare, & ad ſuauitatẽ æternæ dulcedinis electis Dei redundare.*

Porrò, moderni medici & phyſici de aſpalatho diſſident. Aliqui enim cenſent aſpalathũ eſſe ſandalium rubrum, quos refellit Matthiolus in locum citatum Dioſcoridis. Ibidem Amatus & Ruellius cenſent aſpalathum eſſe lignum Rhodium, ex quo globuli precatorij cõficiuntur: Matthiolo & Cornario planta eſt ignota. Verùm, quia Biblia omnia impreſſa, etiam à Romanis emendata, conſtanter legunt, *Sicut cinnamomum & balſamum*, non, *aſpalathum*: itaq; pariter legit Eccleſia in Officio Eccleſiaſtico B. Virginis, omneſque ceteri Doctores & interpretes; hinc hanc quoque lectionẽ explicandam, imò retinendam cenſeo. Igitur, poſtquam Siracides comparauit ſapientiam tribus arboribus maioribus, odoratis & præſtantibus, ſcilicet, cedro, cupreſſo, palmæ, nunc eamdem comparat tribus minoribus arbuſtis, ſed magis odoratis & præſtantibus, quorum quodque eſt *aromatizans*, id eſt, aromaticum odorem, quin & ipſum aroma ex ſe diffundens. Frutex enim cinnamomi fundit aroma cinnamomi, frutex balſami fundit opobalſamũ (cùm aſpalathus nullam det reſinam vel aroma) frutex myrrhæ ſtillat myrrham.

Porrò, cinnamomum inter aromata delicatiſſima numeratur, adeò vt veteres finxerint illud in nido phœnicis naſci, teſte Plinio lib. 12. c. 19. Odorem habet ſuauem, ſed pariter delicatum & ſubtilem: quocirca alijs aromatibus, vt nardo, myrrhæ, &c. miſceri ſolebat. Vnde Martial. lib. 4. epigr. 15. *Cinnamomum quale?*

Iam bene rara ſuo miſcentur cinnama nardo.

& Ouidius Metamorph. 15.

Quaſſaq; cum ſulna ſubſtrauit cinnama myrrha.

Inſuper Galenus lib. de Antidotis: *Optimũ*, inquit, *cinnamomum digneſces, ſi ſit odoratiſſimum, & indicibilem quandam odoris gratiam ſuper alia aromata referat.*

Cinnamomum dicitur quaſi canna amomi: eannq; enim, vel calami, ſpeciem habet: vnde Hebr. vocatur קִנָּמוֹן *kinnamon*, à קָנֶה *cane*, id eſt canna. Ab Hebræo autem *kinnamon* Græci, Latini, ceteriq; vocarunt *cinnamomum*. Quare minùs verè Garcias ab Horto lib. 1. Aromatum hiſtoriæ c. 15. *cinnamomum* cenſet dici quaſi *Chinenſium amomũ*, eò quòd mercatores Chinenſes ex Zeilano inſula (ea enim optimum fert cinnamomum) illud in alias oras deucherent & venderent: vnde Perſæ illud vocant *Darchini*, id eſt lignum Chinenſe.

Balſamum verò inter aromata excellit: vnde vocatur *aromatizans*; Tigurin. *aromaticum*, id eſt, fragrans, nõ tantùm odore, ſed & aromate ex eo ſtillante: ſtillat enim opobalſamum, nomen enim ſuccum ſignificat, q. d. Succum balſami. Audi Plinium lib. 12. c. 25. *Omnibus odoribus præfertur balſamum, vni terræ Iudææ conceſſum, quondam in duobus tantum hortis, vtroque regio, &c. viti ſimilior eſt quàm myrto: ſolium proximum rutæ, perpetua coma. Inciditur vitro, lapide, oſſeiſue cultellis: ſuccus è plaga manat, quem opobalſamũ vocant, eximiæ ſuauitatis, ſed tenui gutta.* *Balſamum quale?*

Audi & Brocardum, Saliguiacum, Bredenbachium, & ex iis Adrichomium, in voce *Engaddi*, vbi naſcitur balſamum: *Sunt*, inquit, *balſama arbuſculæ, vni omnium terrarum Iudææ quondã conceſſæ, quas vineas Engaddi Salomon in Canticis nominat: quarum frutices ſi acuto vitro, lapide, oſſeiſue cultellis incidantur, ſtillant ſuccum pretioſiſſimum, eximiæ ſuauitatis, quem opobalſamum vocant, præferuntq; omnibus odoribus. Hunc hortum, ſeu vineas balſami, tempore Herodis magni, Cleopatra Ægypti regina, concedẽte Antonio, vel amatore, vel marito, inuidens tantam felicitatem Herodi, tranſtulit in Ægyptum: vbi irrigatur à fonte paruo, vberrimè tamen fluente, in quo fama eſt ſæpè lotum à B. Virgine puerũ Ieſum, adeoq; ex eo potum ſibi & ſponſæ ſuæ ſanctũ Ioſeph paraſſe, cùm in Ægypto eſſet; atq; ideò ab incolis in veneratione & cultu haberi maximo. Sunt tamẽ adhuc ſurculi*

Applicatur humilitati & patientiæ.

Geneſ. 18.

Iob. 42.

Luc. 9.

culi quidam balſamorum in monte Engaddi, ſed nullius A
cultus, nullius prouentus: videlicet, hoc eſt iuſtitiæ Dei in-
ſtiſſimum iudicium, qui ſeſe vlciſcitur de peccatoribus &
perſequentibus nomen ſuum, vt, quoniam Herodes, olim
balſami poſſeſſor, puerum Ieſum perſequebatur, Ieſus fu-
giens in Ægyptum, poſt ſe traxerit balſami hortum. Et in-
ferius: Meſſis balſamo talis eſt: Decerpitur foliũ ex ſtipite
contra ſolem, moxq; gutta lucida & mirè fragrans ſcatu-
rit ex ruptura: & hic balſami pretioſiſſimus liquor vitreis
vaſis colligitur, minimè fluxurus, niſi ad ortum Solis fiat
ruptura: Fonticulus autem Ieſu parumlum eſt, non ſufficiens
irrigationi totius horti: quare Saraceni alium foderunt
iuxta illum puteum, ex quo quatuor boues aquam petre-
bant per totam ſperantes ex vicinitate fontis Ieſu aquam
forte ſalubrẽ: at longè aliter res euenit, donec miſſis cana-
libus, aquam putei ducerent in fontem Ieſu. Quo facto lar-
giter & ſalubriter ex aqua mixtis rigatur balſami hortus. B
Mirum dictu. Verumtamen à meridie ſabbathi vſque ad
auroram diei Lunæ, boues nullo verbere impelli poſſunt, vt
in petrahenda aqua laborent: quòd eſt fidei noſtræ teſti-
monium celebre. Sed & Saraceni hîc ſe & pueros ſuos
lauant, non vt baptizentur, ſed vt corporum ſuorum fa-
uorem naturalem euadant. Hæc Adrichomius.

B. Virgo ſemper balſamo. *Primò.* Hinc patet, quàm rectè ſapientia, ſapientes & Sancti, ac in primis B. Virgo, comparetur cinnamomo & balſamo. Nam Primò, balſamum proprium fuit Iudææ, ſed inde delatum & celebratũ per totum orbem: ſic & B. Virgo nata, educata, viuens & defuncta in Iudæa, ſui odorem & famam ſparſit per totum mundum. Eadem, ſicut ex Iudæa fugiens Herodẽ, balſamum ſecum traxit in Ægyptum; ita & veram Dei cognitionem cultumque, putà chriſtianiſſimum, ipſa à perfidis Iudæis tranſtulit ad Ægyptios, ceteraſque gentes. C

Secundò: Secundò, balſami odor virtutem habet maſculam & fortem: quocirca balſamum velut virile & generoſum reliquiſque vnguentis præcellens, viris adhiberi ſolebat, cùm feminis daretur amomum Aſſyrium, aliaque id genus delicata vnguenta, iuxta illud Martial. lib. 14. epigram. 54.

Balſama me capiunt, hæc ſunt vnguenta virorum:
Delicias Nimi vos redolete meras.

Hinc Sacramenti Confirmationis, quo perfectè Chriſtiani effi:imur, vngimurque quaſi milites & athletæ Chriſti ad pugnam contra diabolum, carnem & mundum, materia eſt chriſma, quod fit ex oleo & balſamo: vt ſcilicet Chriſtiani confirmati, memores iucundi odoris, qui è balſamo efflatur, vitæ ſanctitate, morumque ſuauitate ceteros omnes ad vitam Chriſtianam, virtutiſque ſtudium D
pellicere ſatagant.

Rurſum Chriſti caro in Euchariſtia eſt quaſi balſamum, balſamans (vt ita dicam) corpora noſtra, vt reſurgant ad vitam immortalem: de qua re vide S. Ioan. c. 6. v. 50. 55. 58. Simili modo virtutum Deiparæ fragrantia nil habuit molle vel effeminatum, ſed virilis fuit & maſcula. Ipſa enim fuit virgo, imò virago, quæ non tantùm feminas, ſed & viros fideles in ſui admirationem & imitationem rapuit, vt dicerent: *In odorem vnguentorum tuorum currimus.* Cant. 1.

Tertiò. Tertiò, quòd balſami arbor (vt rectè annotauit noſter Spinellus de Deipara c. 11.) non cultro ferreo, ſed oſſeo ac lapideo, & vitro incidatur, & (vt quidam dicunt,) ea parte quæ reſpicit ſolem: inde verò fluat balſamum candidum, quod deinde rubeſcit & dureſcit. Hoc etiã Deiparæ aptari poteſt, quæ Chriſtum, ſolem iuſtitiæ, aſpiciens, eumque penitus in ſe exeipiens, non ferri materialis ſectione, ſed filij compaſſione, qui lapis eſt angularis, & ſpeculum ſine macula vitreum, veriſque oſſibus conſtabat, tranſfigebatur, mittebatque non ſanguinem, ſed lacrymas & affectus candentes puritate, rubentes verò charitate: quorum meritum lucidiſſimum nullo vmquam tempore mollitie euaneſcet, ſed durum ac firmum ſtabit.

Quartò. Quartò, balſamum Deiparæ nullâ admixtione olei vel mellis eſt vitiatum. Quod hoc capite, v. 21. ex perſona eius dicitur, illis verbis: *Et quaſi balſamum non mixtum odor meus.* Hoc autem S Bonauentura in Speculo B. Virgin. c. 5. eleganter explicat: *Balſamum*, inquit, *miſceri ſolet & vitiari melle vel oleo; ſed certè balſamum Spiritus ſancti in Maria non fuit mixtum, quia nec melle carnalitatis & mundanæ conſolationis, nec oleo vanæ laudis & adulationis fuit vitiatum; ſed vera & pura Mariæ gratia fuit.*

Quintò. Quintò, Pauſanias in Bœoticis lib. 9. ſcribit, in Arabia plurimas viperas ſub balſami arboribus latitare, eaſque ſub illis commorantes balſami paſtu venenum amittere, ipſarum item morſus ob id eſſe innoxios. At verò, prælidio Deiparæ, quæ eſt myſticè balſami arbor, dæmonibus, per ſerpentes ſignificatis, venenum adimitur, ne eorum morſus & nefariæ, quas immittunt, ſuggeſtiones, Deiparæ deuotis noceant.

Quocirca S. Bonauentura in Speculo B. Virg. c. 7. *Odor*, inquit, *Mariæ fuit ſicut cinnamomum in cor-
tice conuerſationis, ſicut balſamum interius in vocatione de-
uotionis, ſicut myrrha in amaritudine caſtigationis: fuit
quoque odor Mariæ ſicut cinnamomum in actione, ſicut
balſamum in contemplatione, ſicut myrrha in paſſione. O
verè dines, qua tam plena fuit odorifero Spiritu ſancti
balſamo! vt ait S. Bernardus ſuper illud Spiritus ſanctus
ſuperueniet in te.* Idem ibidem c. 5. *Balſamum*, inquit, *Mariæ eſt vocatio gratiæ, quæ Mariæ copioſiſſimè eſt in-
fuſa: vnde S. Bernardus loquens de Verbo illo, Spiritus
ſanctus ſuperueniet in te, ait, Pretioſum illud balſamum
tanta tibi copia, tantaq; plenitudine influet, vt copioſiſ-
simè effluat circumquaque.*

QVASI MYRRHA ELECTA DEDI SVAVITATEM ODORIS] Figur. *vt præſtantiſſima myrrha ſuauiter redolui*; Syrus, *ſicut myrrha electa ſuauem reddidi odorem meum.* Plinius lib. 12. c. 15 ſcribit myrrham eſſe arborem, id eſt, arbuſtum altum quinque cubitos, ſpinoſum, caudice duro & intorto, craſſiore quàm thuris, cortice leui, folio oliuæ, ſed eriſpiori & aculato, iuba oluſatri: quæ bis per annum inciditur, vt reſina, putà liquor myrrhæ, defluat. Sudat autem, inquit, ſponte priùs quàm incidatur, quæ vocatur ſtacte ſiue lacryma myrrhæ, eaque myrrha eſt præſtantiſſima: ſicut inter aliarum arborũ reſinas, lacryma quæ ſponte fluit, eſt optima; ac inter vina, lacryma, quæ ex vuis maturrimis ſponte diſtillat, eſt lapidiſſima. Myrrha notat ſapientis mortificationem, quæ parit in anima miram Dei conſolationem, & ſuauitatem, quaſi aroma myrrhę ſuauiſſimi odoris: hæc animam à putredine vitiorum ſeruat incorruptam, ſicut myrrha corpora defunctorum ſeruat incorrupta. ita Rabanus. Rurſum, myrrha eſt compunctio ſuaueolens Deo, & lacrymæ cordis compuncti: vnde myrrhæ hoc exſtat ænigma & hieroglyphicum: *Myrrha ſapientis.*

De lacrymis, & pro lacrymis mea cepit origo:
Ex oculis fluxi, ſed nunc ex arbore naſcor:
Latus honor frondis, triſtis ſed imago doloris.

Myrrhâ hâc excelluit B. Virgo, vnde de ea dici- *Myrrha B. Virginis.*

tur

tur Cant. 3. *Quæ eſt iſta, quæ aſcendit per deſertum ſicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuerſi pulueris pigmentarij?* In thure enim oratio ſurſum aſcendés, ſicuti in myrrha amara carnis mortificatio, in tuauis illa quidem, ſed contra vitiorum putredinem apprimè vtilis, quæ orationem, vt ſit efficacior, comitari debet, adumbrátur. In reliquo verò puluere pigmentario, non modò virtutum omnium vniuerſitas, quæ in Virgine erant, deſignatur: verùm etiam ne minutiſſimos quidem virtutum actus in Virgine deſideratos oſtendit; cùm eos is qui in ſpiritualibus creſcere ſatagit, negligere non debeat. Hæc porrò virgula in cælum rectà aſcendebat, quia in Deum Virgo ſanctiſſima ſemper erat intenta; virtutibus quoque redolens, tamquam aromaribus in puluerem redactis, & in charitatis igne poſitis, circumſtantes mira odoris ſuauitate repleuit.

Ita Sophronius ſerm. de Aſſumptione: *Diſte ſane*, inquit, *quaſi virgula fumi, quia gratilis & delicata; quia diuinis extenuata diſciplinis, & concremata intus in holocauſtum incendij pij amoris, & deſiderio charitatis. Vt virgula fumi ex aromatibus; nimirum, quia multis repleta eſt virtutum odoribus; manans ex ea fragrabat ſuauiſſimus odor, etiam angelicis ſpiritibus*: Sic & Petrus Damianus ſerm. de Aſſumpt. *In myrrha*, ait, *continentiam, in thure deuotionem intellige.* Et mox: *Hæc ſunt duo quæ virginalem ſubſtantiam totam circumdedere virtute, continentia ſcilicet & deuotio; quorum alterũ carnem, alterum mentem ita poſſedit, vt caro mundiſſima mens puriſſima genitricem Domini ſingulariùs conſecrarent.* Et infrà: *Vniuerſus pulvis pigmentarius in Virgine confectus eſt, quia in ea virtutum commentus temperandum ſibi thalamum conſeceranit: & ſi ceteris per partes ſpiritus affuit, Mariæ tamen tota pulchritudo gratiæ ſupereminet. Hæc integra fuerunt in ea ſpecies, ſcilicet pigmentariorum aromatum, ſed in ſubtiliſſimum puluerem comminutæ: quæ ipſa eſt quæ, fortioribus tribulationum malleis ſuppreſſa, vidit ſuum & Dei filium affixi cruci, militari lancea perforari, inter duos latrones poſitum exſpirare.*

Porrò myrrhæ, id eſt mortificationi, fuiſſe addictam Virginem patet, tum eò quòd aſtare voluit Chriſto filio ſuo cruci affixo, vt mortis & mortificationis eius eſſet ſocia & conlorarium ex nomine: Maria enim, vt multi volunt, dicta eſt à מָרַר *marar*, id eſt amarus fuit: tũ ex eo quòd ſcribit S. Bonau. in Meditat. vitæ Chriſti c. 3. B. Virginem cuidam perſonæ ſibi deuotæ (quam ipſe putat fuiſſe S. Eliſabetham) hæc verba dixiſſe: *filia dico tibi, quòd nullum donum, gratiam vel virtutem habui à Deo ſine magno labore, cum ſumma oratione, ardenti deſiderio, profunda deuotione, multis lacrymis, & multa afflictione; dicendo cogitandoq; ſemper placita ſibi, ſicut ſcribam & poteram, excepta ſanctificationis gratia, qua ſanctificata fui in utero matris.* Addiditque. *Pro certò ſcias, quòd nulla gratia deſcendit in animam, niſi per orationem & corporis afflictionem.* Idem ſibi reuelatum aſſerit S. Brigida in ſuis Reuelat.

Hæc.

Gratia non venit niſi per orationem & mortificationem.

VERS. 21. ET QVASI STORAX, ET GALBANVM, ET VNGVLA, ET GVTTA, ET QVASI LIBANVS NON INCISVS VAPORAVI HABITATIONEM MEAM] Græca breuiter ſic habent, *vt galbanum, & onyx, & ſtacte, vtq; thuris vapor in tabernaculo*; Tigurin. *redolui vt galbanum, vt onyx, vt ſtacte thuriſq; odor in tabernaculo. Storax* eſt lacryma ſiue reſina & ſuccus odoratus arboris quæ ſtyrax dicitur, de quo Dioſcor. l. 1. c. 78. & Plinius lib. 12. c. 17. & 25. ex eo fit vnguentum ſtyracinum, quod capillos non tantùm bono odore, ſed & flauo colore imbuit & inſuccat. *Galbanum* eſt lacryma vel reſina fruticis, quæ in Syria ferula dicitur, de qua Plinius lib. 12. ca. 25. *Vngula* græcè ὄνυξ, id eſt onycha, id eſt, vnguis odoratus, eſt aroma colore vnguis humani. *Gutta* eſt ſtacte ſiue lacryma myrrhæ στάξω enim eſt diſtillare. Hæc tria ſunt aromata odorata, ex quibus mixto thure, fiebat thymiama. Thymiama enim, quod quotidie manè & veſpere Deo offerebatur in altari thymiamatis, componebatur ex galbano, onycha, ſtacte & thure lucidiſſima, vt patet Exodi 30. 34. vide ibi dicta. Igitur ſignificatur hic, ſapientiam odoratam eſſe inſtar thymiamatis, adeoque ipſam eſſe thymiama Deo & hominibus acceptiſſimum.

Notat Palacius, non alia ſapientiæ hîc tribui aromata, quam quæ ſeruiebant templo, adeoq; erant Deo ſacra: *Vt occultè indicetur*, inquit, *grande ſecretũ, ſcilicet futurum vt ipſa incarnata Sapientia ſe Deo in ſacrificium ſuauiſſimi odoris offerret, & in cruce igne charitatis cremaretur, ſicut thymiama cremabatur; atq; ex eo ſacrificio, odor coram Patre ſuauior aſcenderet, quam ex ſacrificio Noë & omnibus aliis vnquam aſcendit. Indicans præterea, quod, ſicut his aromatibus conficiebatur vnguentum, quo omnia in templo vngebantur, & ſancta reddebantur: ita Chriſti ſapientia, ſpiritu & gratia vngi debent, quæcunq; coram Deo ſancta reddi debent. Neque enim datum eſt ſub cælo aliud nomen, in quo oporteat nos ſaluos fieri* Actor. 4. Quare vapor odoris Chriſti in cruce ſuſpenſi, repleuit cæleſtem habitationem, putà totam Eccleſiam, vt omnes diuinam eius charitatem, patientiam, obedientiam, cæteraſque virtutes admirari & imitari cœperint.

ET QVASI LIBANVS NON INCISVS VAPORAVI (id eſt, repleui vapore odorato) HABITATIONEM MEAM] *Libanus* hic non montem Libani, ſed thus aut arborem thuris, ex qua diſtillat & colligitur thus ſignificat: quia enim Hebræi thus vocant לְבוֹנָה *lebona*, hinc Græci thus quoque vocarunt λίβανος: λίβανος autem vocatur ipſa arbor thus producens quæ à Virgil. l. 2. Georgic. vocatur *thurea virga*: λιβανωτὸν verò vocatur ipſum thus, ait Theophraſtus l. 9. c. 4. & alij: ſed ſæpè hæc cõfunduntur, & vtraq; vox iam dicta ſignificat ipſum thus & aroma thuris, vti hic ſit. Hinc quoq; Libanũ montem dictum ab Hebræo *lebona*, id eſt thus, quòd thuris ſit ferax, cenſet Andreas Maſius, & ex eo noſter Serarius in Ioſue c. 2. qu. 7. licet Franc. Ribera in c. 2. Habacuc, à candore niuium dictum Libanũ putet: לָבָן *laben* enim Hebræis ſignificat albũ: nam, vt ait Tacitus l. 5. Hiſtor. *Regio hæc præcipuum montium Libanum erigit mirũ dictu, tantos inter ardores opacum fidumq; niuibus.* Vtramq; notionem iungunt nonnulli: quia enim *thus* ibi *candidum* naſcitur ideo Libanum appellatum cenſet. S. Hier. Porrò thus laudatiſſimum ſola profert Arabia: vnde Virgil. Georg. 2. *Solis eſt thurea virga Sabæis.*

Libanus vocatur thus: vndè

Addit, *non inciſus*, quæ vox iam non eſt in Græco, ſed planè videtur ex eo excidiſſe ſcriptorum oſcitantia, cò quòd ſequatur ἄτμις, id eſt vapor, quæ vox vicina eſt voci ἄτμητος, id eſt, *non inciſus*: quam cùm non intelligerent ſcribæ, putarunt errore repetitam, idemq; eſſe quod ἄτμις, ideoq; eam omiſerunt. Eſt enim duplex λίβανος, id eſt thus: prius vocatur ἄτμητος vel ἄλμητος, id eſt non fictum non inciſum, ſed indiuiſum & integrum: hoc primas tenet, ideoque maſculum vocatur Poſterius

vocatur ἄτμητον καὶ τμητόν, id est, incisum & sectum, siue diuisum & comminutum, ac sæpè cum alia re permissum.

Thus incisum quod

Porrò, thus incisum censent nonnulli esse id quod ex arbore incisa, stillat: non incisum, quod ex ea quasi grauida & prægnante sponte, quasi destinato & fœcundo naturæ partu, profluit, quod maturrimum & optimè concoctum, ideoq; perfectissimum & odoratissimum est. Sic enim cetera arbores resinosæ, vt myrrha, pinus, storax, balsamum, spõte sudant gummi siue resinam, quæ melior est illà quæ per incisionem, quasi vi ab arbore incocta & imperfecta, elicitur & extorquetur: sicut embryo qui à matre sponte paritur, perfectior est eo qui à matrice per incisionem vi elicitur. Verũ quia Plinius non meminit alterius thuris, quàm quod per incisionem, quæ bis in anno fit, elicitur; hinc Iansenius, Palacius & alij cẽsent, thus ἄτμητον, id est non incisum, siue infectum & indiuisum, vocari id, quod ab arbore incisa integrum in massam sponte confluit, cùm hærente lacryma priore sequens miscuit se: cui præcipua gratia est, teste Plinio; tum, quia id signum est bene cõcocti, maturi & fœcundi thuris; tum quia vis vnita fortior est seipsa diuisa. Cùm enim guttæ seorsim sparguntur euaporat vis thuris, illudq; proinde vocatur incisum, sectum, diuisum, quod minus est odoratum. Audi Plinium lib. 12. c. 14. *Quod*, inquit, *ex rotunditate guttæ pependit, massulis vocamus*, & mox: *Præcipua autem gratia est mammosæ, cùm hærente lacryma priore, cõsecuta alia miscuit se. Singula hæc manum implere solita inuenio, cùm minore direptendi auiditate lentiùs masci liceret. Graci stagonam & atomum* (id est non incisum): *alii modo appellant, mastrem autem arabiam* (malè quidã legunt, *arabian*; peiùs alij, *Arabiam*,) *micas contusso elisas mannam vocamus.* Et inferiùs: *Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, vi flatim ardeat. Item, ne dentem recipiat potiùs quàm in micas frietur.* Sic & Dioscor. li. 1. c. 70. *Thus*, ait, *gignitur in Arabia. Primas tenet masculum, stagonias appellatum, suapte natura rotundum: tale autem inuenitur optimum est, candidum cùm frangitur, intus pingue, in suffitu statim ardens. Iudicium verò flaueat & colore linet, sed rotundum in nostra facilitate, &c. quod atomum aut syagrum appellant. Secundum locum habet Arabicum, quod aliqui copticum vocant, minùs multò & fuluum.*

Dicit ergo sapientia de se: *Ego quasi libanus non incisus vaporaui habitationem meam.* q. d. Sicut thus masculum, carbonibus impositum, odore optimo quem euaporat, replet domũ, quo omnes noxios humores aëriisq; corruptiones deficcat & consumit: sic pariter ego sapientia populum Hebræũ, in quo habitationem mihi delegi; mea suauissimâ doctrina & lege imbui, qui omnes infidelitatis, impietatis, omniumq; vitiorum errores consumpsi, eumque suauissimo cælestis gratiæ virtutumq; odore imbui, ac mirâ consolatione recreaui. Sicut ergo thus curat oculorum lippitudinem, fluxum sanguinis, tenasmum, tussim, impetigines, inflammationes, arthritidem, dysenteriam, hemicraniam, vlcera; memoriam auget, fugat tristitiam, lætificat cor, &c. vti docet Dioscor. libr. 1. c. 70. & sequ. ac ibidem ex Galeno Mathiolus: sic pariter sapientia omnes animæ ægritudines curat & sanat, præsertim virtute orationis, cuius symbolum est thus, vt paulò antè dixi. Vnde thus dicitur, ἀπὸ τοῦ θύω, id est, odorem facio; vel potiùs θύω, id est sacrifico; quòd qui sacrificabant, thure vtebantur. Omnes enim gentes, omnibus sæculis, thus soli Deo dederunt, illiq; thurificarunt. Vnde *thuris honores* vocantur honores diuini, qui non nisi Deo debentur & deferuntur. Multò magis Christus, qui est Sapientia Patris, hæc omnia præstitit & in dies præstat Christianis. Ipse ergo vaporauit, & vaporat Ecclesiam suã, in qua habitat, miraculis, doctrinis, legibus, consilijs Euangelicis, diuinis virtutum omnium exemplis, quorũ vapor & odor suauissimus diuinitatem eius spirat, fideles recreat, infirmos sanat, mœrentes lætificat, debiles corroborat, angelos & Deũ ipsum exhilarat, præsertim odor & vapor admirandæ passionis eius & mortis in cruce.

Thuris virtutes applicantur sapientiæ.

ET QVASI BALSAMVM NON MIXTVM ODOREM VI) Hæc verba nonnulli delent, eo quòd non sint in Græco, & de balsamo dictum sit v. 13. Verùm hic balsamum illud explicat & determinat, aitque, esse non mixtum, id est purum & merum. Balsamum enim multis modis aliarum rerum mistione adulteratur. Audi Dioscoridem lib. 1. c. 18. *Æstiuis*, inquit, *sub ortu canis ardoribus, arbor vngulis ferreis incidituri: manatq; è plaga succus, quem Opobalsamum vocant sed tam exiguo stillatu, vt singulis nec plures quidè quàm semisextariue congij cogantur, imbiq; pondus duplo rependitur argento. Succi probatio est, vt sit recens, validi odoris, sincerus, non ad acorem vergens, dilui facilis, lenis, adstringens, ac modicè mordens gustu. Sed varie vitiatur, misto ab aliquibus terebinthi, cypri, lentisci, balani vnguẽto; item sesamo, metopio, melle, aut cypria cera liquida. Quod maleficium facilè deprehenditur: nam q, merus in lanteam vestem fusus, neq; maculam facit, neq; si eluatur notam relinquit: vitiatus autem inhæret; & lac instillatus coagulat, quod adulteratos non efficit. Quin etiam sincerus in aqua aut lacte celerrimè æquatur, coloreq; lacteum: vitiatus verò olei modo innatat, se conuoluens, aut in stellæ modum diffundens. Sincerus senescens crassescit, deteriorq; redditur.* Et mox sinceri balsami virtutes recensens: *Horrores*, inquit, *illitu discutit: vlcera sordida expurgat, & cruda concoquit: vrinam potu ciet, egrè spirantibus prodesse datur in lacte contra aconitum hausium, aut serpentium ictus. Miscetur scopis, malagmatis & cataplasmatis. In summa, præcipua austeritas succo, secunda semini, minima ligno. Semen commodè potui datur doloribus lateris, pulmonum vitijs, tussi, ischiadicis, comitialibus, vertiginosis, orthopnoicis, vrinæ difficultati, tormínibus, ac serpentium morsibus: ad morbos suffitus perquam vtile est: vulnam aperit, &c.*

Balsamum quomodo adulteratur.

EGO QVASI TEREBINTHVS EXTENDI RAMOS MEOS, ET RAMI MEI HONORIS ET GRATIÆ) De terebintho audi Plinium lib. 13. c. 6. *Syria terebinthum habet. Ex his masculæ est sine fructu. Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitudine, alteri pallidus. Cum vitæ maturescit, non grandior faba, odore mundior, tactu resinosus circa Idam Troadis. Sed in Macedonia brevis arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem, crassa ac nigri splendoris; flos racemosus olivæ modo, sed rubens; folia densa.* Idem lib. 14. c. 20. *optimam tenuissimamq; resinam fundit*, quæ inde terebinthina vocatur, vulgò *terementina*. VERS. 23.

Terebinthus similis sapientiæ.

Hæc omnia sapientiæ, prædicationi Euangelij, & Ecclesiæ, quæ ramos per totum orbem expandit, particulatim adaptat Rabanus. Sapientiæ autem rami, id est, propagines sunt *honoris* græcè, δόξης, id est gloriæ; & *gratiæ*, quia illi eiusque affectus conciliant gratiam, honorem & gloriã, tam apud homines, quàm apud Deũ & angelos. Sicut enim arboris honor & decor sunt folia, & multò magis

gis

gis flores & fructus, iuxta illud Virgil. Georg. 2.

Et iam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & silvis Aquilo decussit honorem,

eſt folia: ſic ſapientiæ honor & decor ſunt eius rami, id eſt propagines, quibus ſe per omnes fideles, doctores & Eccleſias extendit & propagat: quibus totidem quaſi comata eſt gratijs & honoribus, quot folijs rami in viridi qualibet ac frondoſa arbore, præſertim terebintho, comati & coronati ſunt. Simile eſt Ezech. 31. 3.

Syrus pro *terebintho* vertit *rhododaphnen*: Ego, inquit, *ſicut rhododaphne extendi radices meas, & rami mei rami laudis & honoris.* Rhododaphne frutex eſt, ita dictus à flore roſeo & folio laureo: ῥόδον enim eſt roſa, δάφνη laurus, vocatur & rhododendros, quaſi roſa arboreſcens, aut nerium, *ſempiternum fronde*, inquit Plinius lib. 16. c. 20. *roſæ ſimilitudine, caulibus fruticoſum, iumentis caprisq; & quibus venenum eſt. Idem homini contra ſerpentium venena remedio.* Sicut ergo rhododaphne iumentis eſt noxia, hominibus ſalutaris: ſic quod ſtultis periculum affert, vt aduerſitas, rerum copia, ſcientias hoc ipſum ſapientia & ſapiens vertit in ſuum bonum & ſalutem.

Rhododaphne quæ

Verùm Græca & Latina conſtanter habent *terebinthus.* Alludit ad terebinthum ſub qua Iacob idola defodit & obruit Geneſ. 35. quæ figurabat Chriſtum: Chriſtus enim idola & idololatriam ſepeliuit & ſuſtulit, ex cuius corpore terebinthina, reſina pretioſiſſima, defluxit: quando ab eo Sacramenta legis nouæ inſtituta, & copioſa illis indita fuit gratia, quæ manare non ceſſat nobis ea quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria.

Vers. 23. EGO QVASI VITIS FRVCTIFICAVI, (id eſt, GERMINAVI, vt habent Græca) SVAVITATEM ODORIS: ET FLORES MEI FRVCTVS HONORIS ET HONESTATIS] Pro *honeſtatis*, Græcè eſt πλούτου, id eſt, diuitiarum; ſic paſſim hoc libro *honeſtatem* vocat diuitias, vti vulgò honeſtos vocamus diuites & opulentos. Græca Romana ſic habent, *ego ſimilis ſum viti germinanti gratiam, & flores mei fructus ſunt gloriæ & diuitiarum*; Cõplut. pro χάριν, id eſt *gratiam*, legunt εὐωδίαν, id eſt ſuauem odorem, quomodo legit Noſter Latinus. Tigurina *ego quaſi vitis odoram emiſi gratiã, & flores mei fructus gloria ſunt & diuitiarum*; Syrus *ego ſum vitis decorata pulchritudine, & frondes mei frondes ſplendoris & decoris.*

Sapientia viti ſe aſſimulat, Primò in εὐωδίᾳ, id eſt in flore & ſuauitate odoris. Vitis enim dum floret ſuauem expirat odorem: ſic & ſapientia ſe omnibus gratam, amabilem, iucundam & delectabilem præſtat; atque hac ratione omnes delectat, recreat & ad ſe allicit. Secundò, in fructu, quòd ſcilicet ſicut flores vitis mox producunt fructum, putà, vuam, quæ præ ceteris honoratus & nobiliſſimus eſt fructus, æquè ac honeſtiſſimus & ditiſſimus: ex vua enim exprimitur vinum ſuque, copioſum & generoſum, quòd magni eſt pretij: vnde illud Alexi monitum, *Nullã aliam arborem ſeueris priùs vite*, quod citat Athenæus; & illud Poëtæ:

Vinea terrarum pars optima, ruris ocellus,
Autumni prima es gloria, primus honor,
Celum te dicam, nam quot cælo aſtra refulgent,
Tot nitidis aſtris emula poma tenes,

Sic & ſapientia fructus nobiliſſimos affert, nimirum honorem, gloriam & opes, tum ſpirituales, tum corporales, quas explicat dum ſubdit: *Ego mater pulchræ dilectionis*, &c. Porrò, ijdem ſunt ſapientiæ fructus & flores quia idem in ea eſt ſapidũ & floridum, vtile & pulchrum. Audi Rabanum: *Quod*, inquit, *per hãc vitem, niſi ipſe exprimitur, qui in Euangelio diſcipulis ſuis ait: Ego ſum vitis vera, & vos palmites eius? vitis liquor lætificat cor hominum, quando bibendo ſanguinem eius gaudentes Laudent redemptionis ſuæ venerabile Sacramentum: hæc vitis fructificat ſuauitatem odoris, quando per totum orbem fama ſpargetur Euangelicæ prædicationis, floreſq; ipſius fructus ſunt honoris & honeſtatis, quia iucunditas & decor omnium virtutum quotidie eius dono floreſcit, atque clareſcit in credentium turbis.* Vide quæ de vite, eiuſque analogijs cum ſapientia & ſanctitate, dixi Ezech. 15. 2. Hac de cauſa S. Ephrem Syro, coæuo S. Baſilij, per viſum apparuit vitis fructifera, denotans eius ſapientiam, copiam & ſuauitatem dicendi ſcribendique, vti habet eius Vita initio operum, ipſius.

Ioan. 15.

Sapientiæ ſimilis viti. Prima.

Secunda.

Myſticè, vitis eſt Deipara, quæ vuam pretioſiſſimam protulit, putà Chriſtum, ex quo, in torculari crucis preſſo, expreſſum eſt vinum rubrum, quod inebriat omnes fideles. Ita Damaſcenus orat 1. de Nativitate: *Vinea*, inquit, *vberrima* (Deipara) *ex Anna pullulauit, atque vuam ſuauiſſimam protulit, nectar mortalibus fundentem in vitam æternam.* Et S. Ildephonſus ſerm. 1. de Aſſumpt. *Mater Domini*, inquit, *quaſi vitis fructificauit ſuauitatem odoris, & protulit cunctis gentibus fructus honeſtatis & gratiæ.* Ipſa ergo quaſi vitis protulit vuã & vinum, putà Chriſtum, quod Deum lætificat & homines, Iudic. 9. Vnde S. Bernar. ſer. 4. ſuper *Salue regina* ſic Deiparam alloquitur: *Deferit vinum in cadis noſtris, vinum ſcilicet lætificans cor hominis, de quo Propheta, quod germinat virgines; huius pincerna tu, vexillifera mea: vexilla Regis prodeunt in nobis, tu agenſte pro nobis: calix in manu tua vini meri, in manu tua, in poteſtate tua, vini meri amoris diuini. Calix huius vini inebrians quàm præclarus eſt! inebriat, ad contemptum mundi calefacit, quia feruentes facit; auxit, quia erudit; audaces facit contra aduerſa, fortes & inuincibiles à carne, mundo & dæmonibus; obluuioſos, eorum ſcilicet quæ retro ſunt, & in futura extenſos; diſcretos, quia erudit ad ueritatem; ſomnolentos ad temporalia & tædioſos; ad inuiſibilia verò contemplanda pronos & promptos. Per* ☧ *Panem ſperamus, qui cor hominis confirmat, de quo Scriptura: Panem Angelorum manducauit homo.* Hucuſque S. Bernardus, agens de vino amoris diuini, quem mater pulchræ dilectionis filijs ſuis impetrat.

Vinũ Deiparæ.

Zachar.

Pſal. 77.

Flores huius vitis ſunt *fructus honoris & honeſtatis*: quia B. Mariæ virginitas & humilitas, quaſi flores protulerunt fructũ infiniti honoris, ſcilicet Deum hominem qui in Euchariſtia eſt *frumentum electorum, & vinum germinans virgines*, Zachar. 9. Rurſum, cùm de hac vite dicitur, *Et flores mei fructus honoris & honeſtatis*, his verbis ſignificatur Deiparæ illibata ſimul & fœcunda virginitas. Hæc enim adeò honeſtate delectatur, vt carnis voluptates non tantùm rationi diſſonas, quas reijcere caſtitatis eſt munus, auerſetur; ſed ne licitas quidem in vſu coniugij admittat. Quocirca hęc ſumma virginitatis honeſtas honori meritò coniungitur, quòd homines adeò honore dignos efficiat, vt eos Angelis ipſis perquam ſimiles reddat. Deinde quia flos ſymbolum eſt virginitatis, ſicut & fructus ſymbolum eſſe poteſt fœcunditatis. Cùm ergo *flores* Deiparæ *fructus honoris* dicantur & *honeſtatis*, his verbis virginitas eius fœcunda, & fœcũditas virginea omni honore proſequẽda, omniq; honeſtate conſpicua oſtenditur. etenim in arboribus

flores simul cum fructibus, qui ex eisdem emanãt & in quos ipsimet flores tranſeunt, exiſtere nequaquam poſſunt; ſed, erumpente fructu, decidit flos: quamdiu autem flores vigent, fructus nõdum aduenere: ita & in ceteris mulieribus virginitas cum fœcunditate eodem tempore eſſe nequit. At verò in ſola Deipara, ſuper omnem naturæ curſum, hæc duo coniuncta reperiuntur. Quocirca ipſa vna meritò dicere poteſt, flores ſuos eſſe partum & fructus: nam eleganter quidam cecinit:

Partus & integritas diſcordes tempore longo,
Virginis in gremio fœdera pacis habent.

Hoc eſt quod ſtupens S. Bernard. intonat homil. 2. ſuper *Miſſus eſt: Deum huiuſmodi decebat nativitas, quã non niſi de virgine naſceretur: talis congruebat virgini partus, vt non pareret niſi Deum.* Quocirca exclamat S. Auguſt. ſerm. 9. de Natali Domini, qui eſt 13. de Tempore: *O miracula, ô prodigia! natura inter* B *mutantur, in homine Deus naſcitur: virgo ſine viro grauidatur, viri neſciens ſermo Dei maritat: ſimul facta eſt mater & virgo: mater facta, ſed incorrupta: virgo habens filium, neſciens virum: ſemper clauſa, ſed non infœcunda. Solus enim ſine peccato eſt natus, quem ſine virili complexu non concupiſcentia carnis, ſed obedientia gennit mentis.*

QVINTA PARS CAPITIS.

Quã ſapientia ſuos fructus, verſu præced. promiſſos, enarrat ſcilicet, dilectionem, timorem, agnitionem, ſanctam ſpem, omnemque veritatem, vitam & virtutem.

Verſ. 24. Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei.

25. In me gratia omnis viæ & veritatis, in me omnis ſpes viæ & virtutis.

26. Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me, & à generationibus meis implemini.

27. Spiritus enim meus ſuper mel dulcis, & hereditas mea ſuper mel & fauum.

28. Memoria mea in generationes ſæculorum,

29. Qui edunt me, adhuc eſurient: & qui bibunt me, adhuc ſitient.

30. Qui audit me, non confundetur: & qui operantur in me, non peccabunt.

31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.

VERS. 24. EGO MATER PVLCHRÆ DILECTIONIS, ET TIMORIS, ET AGNITIONIS, ET SANCTÆ SPEI.] Pro *agnitionis*, codex manuſcriptus montis Amiati legit, *magnitudinis*; & ſic legitur in officio paruo B. Virginis, in capitulo ad Completorium. Fortè ſcriptor quiſpiã pro *agnitionis*, ſcripſerit abbreuiatè *agnitis*: quod alius deſcribẽs, nec intelligens, putarit errore omiſſam litteram, inſcripſeritque *magnitudinis*: ſcioli enim plura talia depranarunt. Nã vera lectio eſt *agnitionis*: ſic enim cõſtanter legunt ceteri codices Græci & Latini, manuſcripti & typis excuſi, atque Rabanus, Lyran. Hugo, Dionyſ. Carthuſ. Carthuſien. alijq; Interpretes. Tigur. vertit, *ego pulchræ* A *charitatis, ego religionis, & cognitionis, ſpeique ſanctæ mater ſum.*

Sapientia hic fructus ſuos, quos in ſuis diſcipulis producit, explicat, eoſq; quatuor aſſignat. Primus eſt dilectio pulchra: eſt enim dilectio turpis & illecebroſa illi cõtraria, qualis eſt dilectio fornicariorum & amatorum mundi: vnde Græcè καλῆς, quod tam bonam quàm pulchram ſignificat. Secundus, eſt timor, id eſt Dei metus, reuerentia & cultus. Tertius, eſt agnitio, Græcè γνώσεως, id eſt cognitio, ſcientia, intelligentia, puta, qua plenè Deum reſque cæleſtes & diuinas cognoſcamus. Quartus, eſt ſancta ſpes, quà à Deo certò ſperemus omne bonum, putà omnem gratiã & gloriã. Porrò, hęc quatuor ritè ſibi inuicẽ ſubordinantur. Ex dilectione enim Dei naſcitur eiuſdẽ reuerentia & cultus, ex reuerẽtia ſequitur plenior eiuſdẽ cognitio, ex cognitione maior naſcitur ſpes & fiducia. *Quatuor fructus ſapientiæ:*

Quocirca, dum hæc verba Eccleſiaſtici legi audiret D. Henricus Suſo, miniſter æternę Sapientię, in eius connubium exardeſcens, raptus vidit eam ſpecie quaſi puellæ, mox ſpecie iuuenis elegantis, in columna nubis reſidentem in throno eburneo, fulgore Solis radiantem. *Corona eius erat æternitas, amictus felicitas, ſermo ſuauitas, complexus omnis lætitia.* Et dixit ei: *Præbe mihi filium tuum.* Ita habet auctor Vitæ eius c. 4. Audi Raban. *Sapientia Dei*, inquit, *(quæ eſt Chriſtus) mater eſt pulchræ dilectionis, & origo omnium virtutum: quia ipſius gratia generantur in cordibus electorum affectus veræ charitatis, timor ſalubris, intellectus ſcientiæ ſpiritalis, ſpes, vita æterna & gaudium futuri. Sine ipſo, nihil boni habemus: quoniam omne datum optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum. Ipſe eſt fons vitæ, & in lumine eius videbimus lumen. Deque & Paulus ait: Gratia Dei (inquit) ſum id quod ſum.* Notat Palacius, τὸ *mater* ſignificare dolores Chriſti; quibus ipſe in cruce has virtutes parturijt, id eſt promeruit vt à Patre nobis concederentur. Iacob. 1.

Myſticè, B. Virgo eſt mater pulchrę dilectionis. Nam vt ait S. Bonauent. in Speculo B. Virginis c. 6. ſpectans ad illud Iſaiæ 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, &c. Quicumque*, inquit, *ſeptiformem Spiritus ſancti gratiam adipiſci deſiderat, ipſum florem Spiritus ſancti in virga quærat: per virgam enim ad florem, per florem ad ſpiritum in ipſo requieſcentem perueniemus; per Mariam ad Chriſtum accedimus, & per Chriſtum gratiam Spiritus ſancti inuenimus. Propterea S. Bernardus, Mariam alloquens, ait: Per te acceſſum habeamus ad Filium, ô benedicta inuentrix gratiæ, genitrix vitæ, mater ſalutis: vt per te ſuſcipiat nos, qui per te datus eſt nobis.* Hæc Bonauentura. Hinc in Litanijs B. Virgo vocatur & inuocatur *Ciuitas refugij.* Ita ad eam in quauis tribulatione confugerunt Sancti. Eccleſia certè eam, in *Salue regina*, ſpem noſtram vocat, *Et ſpes noſtra ſalue.* Ita S. Bernardus ſermone de Aquæductu: *Filioli*, inquit, *hæc peccatorum ſcala, hæc mea maxima fiducia eſt, hæc tota ratio ſpei meæ.* De S. Francisco S Bonauentura in eius Vita ca. 9. *In matre*, inquit, *Domini poſt Chriſtum præcipuè fidens, eam ſui ac ſuorum aduocatam conſtituit.* C & B. Virginis.

S. Ephrem, ad Virginem preces fundens, multa in eamdem ſententiam addit. S. Damaſcenus orat. 1. de Dorm. *Tibi*, inquit, *nos quoque hodierna die aſſidemus, ô Domina, domina, atque iterum dicam, domina, Dei genitrix & virgo: animas noſtras ad ſpem tuã* D

non

non secùs atque ad firmissimam quamdam anchorâ alligantes, mentem, animam, corpus, totos denique nos tibi dicantes ac consecrantes, psalmis & hymnis spiritualibus quantũ possumus honorantes. Germanus, Patriarcha Constantinopolitanus, orat. de oblat. Deiparæ in fine: *Certè*, inquit, *domina Dei parens, certè meum refugium, vita & defensio, arma & gloriatio, spes & robur meum: comede mihi, vt & ego quoque fruar ineuarrabilibus, & quæ comprehendi non possunt, tuis bonis in cælesti perseuerantia. Habes enim, fat scio, tum tua voluntate concurrentem potentiam, vt quæ sis mater Altissimi, & propterea audio. Ne ergo priner mea exspectatione, ô domina intemerata, quæ vniuersorum es spe. Latitiam supra rationem peperisti, Dominum nostrum Iesum Christum.* Hæc ille.

VERS. 25. IN ME GRATIA OMNIS VIÆ ET VERITATIS: IN ME OMNIS SPES VITÆ ET VIRTVTIS] Pro *virtutis*, Tigur. vertit, *præsidij*; alij, *vigoris & roboris*: hoc enim significat Hebræum חיל *chail*, quod Noster vertere solet, virtutem. Vnde Emmanuel Sà, *virtus*, inquit, id est fortitudinis; virtus enim à viro dicta est, quia virilis est & masculà. Rabanus, Iansenius & alij, pro *viæ*, legunt *vitæ*, & intelligunt vitã gratiæ: deinde, cùm sequitur *vitæ*, intelligunt vitã gloriæ. q.d. Per me obtinetur omnis gratia, & quę in bona vita consistit, & quę in veritatis agnitione sita est. Per me habetur omnis spes, & quæ est de vita æterna obtinenda, & quæ est de virtute habenda, quæ ad vitam æternam consequendam est necessaria. Verùm Biblia Romæ correcta priori loco pro *vitæ*, legunt *viæ*; estque hendyadis: *viæ & veritatis*, id est viæ ad veritatem. q.d. In me est gratia ostendendi docendiq; omnem vitam & modum quo ad veritatem veramque vitam gratiæ & gloriæ itur & peruenitur, iuxta illud Christi, qui huc alluſit: *Ego sum via, veritas & vita*, Ioan. 14.

In sapientia est omnis veritas & virtus.

Aliter Palacius, q.d. Ego intra me habeo omnes gratias viæ, veritatis & vitæ, vt nemo eas possit habere nisi per me. Habet igitur sapientia omne bonum pertinens ad hoc sæculum, quod est via; & futurum, quod est veritas: ita vt nullus speret vitam gratiæ aut gloriæ, neque etiam virtutem (quæ virtutis perfectum nomen habeat) nisi ex dono sapientiæ.

Porrò, audi de hac omni gratia sapientiæ D. Henricum Susonem, ministrum æternæ Sapientiæ, in Dialog. c. 7. *Iuxta*, ait, *pulchrumdo est infinitè amabilis, gratia mirè formosa, sermo cum bonis moribus, nobilitas cum virtute, diuitiæ cum potentia, interna libertas cum externa claritudine coniuncta: & præter hæc quod in toto mundo nusquam comperi, plena virtus ac facultas perfectè explendi omne votũ, omne desiderium, & quantumuis sitibundam cordis probè diligentis voluntatem. Quo perfectiùs agnoscens, & fernentiùs amaris: quanto tibi quispiam est familiarior, tantò te sentis amabiliorem. Papæ, quam es bonum prorsus immensum, inexhaustum purissimum! Quæso, aduertite mortales omnes, quam misere illis impetrum sit, qui suum amorem in quidnis aliud conferunt. Procul à me recedite amatores fluxissimi ac vanissimi: non mihi appropinquetis vnquã. Hanc vnicam delegi amicam cordi meo, quæ sola cor, animam, appetitiones, affectum, & vires meas omnes complet ac exsatiat amore intimo, nec vnquam interitur.* Deinde ad eam toto affectu suspirans, eamque compellans: *Vtinam Domine Iesu, cordi meo te inscriberem, vtinam in ipsas cordis & animæ medullas aureis literis eliquare te possim ne vlla te deleret aut aboleret vetustas! Heu me miserum! heu me infelicem! quòd cor*

A *meum non perpetuò tibi dedidi, te vno occupani. Quod mihi ex alijs omnibus amoribus meis reliqui est, nisi temporis iactura, verba in ventum iactata, manus vacua, perexigua bona opera, atque conscientia vitijs onusta.*

Mysticè hæc competunt B. Virgini; nam, vt ait S. Augustin. vel quisquis est auctor (non enim est S. Augustin.) ser. 20. de natiuit. Domini ad Fratres in eremo: *Propterea Maria mater electa est & super omnes creaturas prælecta, omnibus gratijs fœcundata, omni virtute & sanctitate in vtero repleta, vt de mundissima matre mundissimus filius nasceretur: & sicut in talis Filius habet Patrem immortalem, & æternũ sit & in terra, haberet matrem omni corruptione carentem.* S. Gregorius l. 1. Reg. c. 1. *Potest*, ait, *huius montis nomine beatissima semper virgo Maria Dei genitrix designari: mons quippe fuit, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate transcendit. An non mons sublimis Maria, qua, vt ad conceptionẽ æterni Verbi perueniret, meritorum vertice supra omnes angelorum choros vsq; ad solium deitatis erexit? Huius enim montis præcellentissimam dignitatẽ Isaias vaticinans ait: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium: Mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Mariæ super omnes Sanctos resedit.* Huc accedit Albertus Magnus homil. super *Missus est*: *Congregationes*, inquit, *aquarum vocauit Deus maria, locus autem omnium gratiarum vocatur Maria.* Et S. Bonauent. in Speculo B. Virgin. c. 3. & sequent. *Maria*, inquit, *dicitur mare propter affluentiam & copiam gratiarum: vnde scriptũ est Eccles. 1. Omnia flumina intrant in mare, dum omnia charismata sanctorum intrant in Maria.* Et mox: *Vnde ipsa optimè dicere potest illud Ecclesiastici 24. In me omnis gratia viæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis.* S. Tho. opusc. 8. probãs B. Virginem plenã gratiã, quam refundit iuuando alios: *In omni*, inquit, *opere virtutis potes eam habere in adiutorium, & ideò dicit ipsa Ecclesiastici 24. In me omnis spes vitæ & virtutis.* Rursum S. Bonauentura in Speculo c. 6. probans plenitudinem gratiæ Deiparæ, præsertim donorum Spiritus sancti: *Maria*, inquit, *gratulabunda dicere potest illud Ecclesiastici: In me omnis gratia vitæ & veritatis: quæ mater est eius quẽ legimus plenum gratiæ & veritatis. Et quid mirum, si in illo virga est tanta donorum spiritus sancti affluentia, in cuius flore Spiritus sanctus requieuit, cum tanta donorum affluentia. Maria namque est illa virga, & filius Mariæ est ille flos de quo dicitur in Isaia: & Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritu timoris Domini. In hoc flore mira Spiritus sancti affluentia, de quo in omnem Ecclesiam mira fit influentia, vt beatus Euangelista Ioannes dicat: De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Cùm ergo de isto flore tanta gratia redundet in totum hortum, quantò magis in ipsam huius floris virgam, in ipsam Mariam. Dicat ergo Maria securè. In me omnis gratia vitæ & veritatis.* hæc Bonauentura.

Sic & in B. Virgine.

Isaiæ 2.

Isaiæ 11.

B. Virgo ergo est nostra Pandora, id est omnis doni alma parens, de qua Tertull. lib. de Corona militis: *Si fuerit*, inquit, *aliqua Pandora (quam primam feminarum memorat Hesiodus) hoc primum caput coronatum est à Charitibus, cùm ab omnibus muneratur, vnde Pandora.* Meminit etiam Pandoræ S. Irenæus Aduersus hæreles: *Quòd autem*, inquit, *Saluatorem ex omnibus Aconitum factum esse dicunt, omnibus in eum deponentibus florem suum, non extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid asserunt.* Meminit etiam huius Ful-

gentius in Mythologia. Hęc ergo gratiarum omniũ corona Pandoræ Christianæ, putà, B Virgini omni iurè debetur. Quocirca à S. Ephrem orat. de laudibus Virginis, ipsa vocatur, *spes desperantium, precantium adiutrix, mundi solatium, porta salutis.*

Græca & Syrus hunc versum omittunt, sed pro eo Complut. & alij nonnulli habent hunc, *Do autem, cum omnibus meis natis, sempiterna* (laudes) *ijs quę ab eo dicuntur*; Tigur. *do autem aterna* (vel æternos fructus) *liberis meis, quibus Deus iussit simul omnibus.*

VERS. 26. TRANSITE AD ME OMNES QVI CONCVPISCITIS ME, ET A GENERATIONIBVS MEIS IMPLEMINI] Est epilogus. Sapientia enim, postquam recensita sui commoda & fructus, concludit vt ad se accedant, itaque eorum fiant compotes: *generationes* enim vocat fructus à se genitos. hi enim græcè vocantur γέννημα, hebr. תְּבוּאוֹתַי *tebua*. q. d. Vos omnes, quos ex Dei munere mei amor tetigit, transite ad me: fructibus meis dulcissimis vos exlatiate: alibi enim satietatem nullã reperietis, iuxta illud Christi ad Samaritanam Ioan. 4. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Vnde Tigur. *accedite ad me omnes cupidi mei, & facite vt fructibus meis impleamini* Nota *hò implemini*, q d. Fructus parci, quos dat mundus, non saciant, non implent appetitum, sed magis excitant & irritant: at fructus mei largi & ampli, vtpote diuini (solus enim Deus implet animam) implent & satiant quamuis orexin & appetitum. Vnde Syrus, *desiderate ad me omnes, qui concupiscitis me, & de fructibus meis optimis voluptatem capietis.* Audi Rabanum: *Materno affectu admonet sapientia filios suos, vt ad ipsam concurrant, eius munere ditentur, ac ope reficiantur. Tale est & illud Euangelij testimonium, quo Saluator misericorditer laborantes hortatur ad se venire: Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis & ego reficiam vos, & item: Qui sitit, veniat ad me, & bibat, & de ventre eius fluent aquę viuæ.* Sic S. Ephrem tra. de Timore Domini, tra. 1. pag. 69. narrat sibi per visum apparuisse sapientiã putà, Christum, in gloria, seque inuitasse, vt relictâ mundi vanitate totum se ei traderet.

Matth. 11. Ioan. 7.

B. Virgo de se multa revelat S. Brigidæ.

Mysticè, pari modo B. Virgo reuelauit S. Brigidæ, vti ipsa refert li. 6. Reuelat. c. 10. dixitque: *Ego sum regina cæli, ego mater misericordiæ, ego iustorum gaudium, & aditus peccatorũ ad Deum: nulla etiam pœna est in purgatorij igne, quæ propter me non remissior erit & leuior ad ferendum, quàm aliter esset. Nullus est adeo maledictus, qui, quamdiu viuit, clamet misericordia mea, quia propter me leuiùs tentatur à dæmonibus, quàm aliter tentaretur: nullus est ita alienatus à Deo, nisi omninò fuerit maledictus, qui si me inuocauerit, non reuertatur ad Deũ, & habeat misericordiam.* Idem reuelauit Deus S. Catharinæ Senensi: *Mariæ*, inquit, *vnigeniti filij mei gloriosæ genitrici à bonitate mea concessum est propter nati Verbi reuerentiam, vt, quicumq; etiam peccator ad eam cum deuota veneratione recurrit, nullo modo decipiatur à dæmone infernali: hæc enim est à me electa, parata & posita tanquam esca dulcissima ad capiendos homines, & præcipuè animas peccatorum.*

S. Ephrem elogia B. Virginis.

Vnde S. Ephrem de laudibus B. Virg. sic eã salutat: *Spes desperantium, per te reconciliati sumus Christo, Deo meo, filio tuo: tu portus naufragantium tutissimus, solatium mundi, tercere clamantium liberatrix celeberrima: tu orphanorum susceptio: tu captiuorum redemptio: tu ægrotantium exultatio, & omnium salus: tu monachorum & solitariorum habitamentum, & spes secularium: tu virginum gloria, corona & gaudium:*

A *tu mundi lætitia.* & iterum: *Tu enim noster es portus & præsens, pia auxiliatrix.* Et infrà: *Aue periclitantiũ auxiliatrix, & iucunda libertas, fons gratiæ & consolationis: aue peccatorum refugium atq; diuersorium aue laborantium propitiatorium: aue spes omnium proborum aduersis casibus afflictorum, dulce conuersorum solamen atque præsidium: aue virorum pariter atque mulierum regina & patrona: aue nostra consolatrix, quæ mœrores sedasti, & oppressorum molestias leuasti, cunctasq; oppressiones sustulisti: aue clauis regni cælestis: aue portus tutissime in hac vita nauigantium: aue firma salus vniuersorum Christianorum ad te sincerè ac verè recurrentium: aue nostra omnium protectio insignis & gloria.*

Sapienter S. Augustin. lib. de Catechiz. rudibus. *Tantum*, inquit, *valet animus erga auditorem benenolus, vt nobis loquentibus & illis discentibus, habitemus inuicem; atque ita illi & quod audiunt quasi loquantur in nobis, & nos in illis discamus quodammodo quæ docemus. Nónne accidere hoc solet, cùm loca quædam ampla & pulchra, vel vrbium vel agrorum, quæ nos sæpè videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquam viderant, vt nostra delectatio in eorum nouitatis delectatione renouetur & cognitio perficiatur, quanto magis nos, &c.*

Deus est vt fons affluens & affluens.

Porro, S. Chrysost. hom. 3. in Genes. *Diuina eloquia fonti similia sunt largis perennibusq; fluentis scaturienti, etiam qui ante nos fuere, pro viribus suis aquas inde hauserunt, & similiter qui post nos futuri sunt, idẽ attentabunt, neq; sic totum euacuare poterunt: sed magis interim augentur flumina & increscunt. Hęc enim spiritualium fluentorum natura est, vt hoc magis scaturiat spiritualis gratia, quo magis inde hauritur.* Rursum idẽ S. Chrysost. hom. 55. ad popul. *Has opes*, inquit, *& ipsi Sancti imitantes fauorum volumina floridos saltus circumuolitant, & inde quidquid suaue & mellitum est decerpunt. Et, si vis experire illorum ora, videbis quidem talia eructantes, omnia mitia & iucunda, & spiritualis odoris suauitate plena. Nullum turpe verbum illa possunt ora emittere, nihil seruile, nihil asperum & amarum; sed omnia ipsis cælis digna.*

Deniq; Petrus Cellensis tractatu de Conscientia, pulchrè docet sapientiam esse quasi venam sanguinis, quæ subinde aperienda sit, vt sanguis effluat & affluat: *Scalpello*, inquit, *instantiæ eorum qui me rogant, & à me edoceri volunt, vena cordis incisa, vndecunque vocani vinum sanguinem venarum totius meditationis, vt de sanguine defecatæ eruditionis commodarem seu emittarem cor, quod sufficerem dicenti, & sibi retinerem vnde viuerem. Tunc enim vtiliter, aut dicitur, aut scribitur, cùm de tractatu suo & vita propria emendatur, & aliena conscientia nihil minùs instruitur. Nec credendum quòd semper vena cordis euacuetur perniciosè quoties incidituir, quin potiùs de effusione charitatis commodiùs fluat ac liberiùs.*

VERS. 27. SPIRITVS ENIM MEVS SVPER MEL DVLCIS, ET HEREDITAS MEA SVPER MEL ET FAVVM: MEMORIA MEA IN GENERATIONE SÆCVLORVM] Ita Romana: minùs rectè alij legunt, *in generatione sæculorum.* Pro *spiritus* græcè est μνημόσυνον, id est, memoria, vel potiùs memoriale. Vnde Græca sic habent, *memoriale enim meum super mel dulce, & hereditas mea super mellis fauum.* Tigurina, *nam memoria mei melle dulcior est, possessioq; mea fauo mellito iucundior.* Iam per *memoriam*, vel *memoriale*, Syrus accipit doctrinam: sic enim vertit, *quia doctrina mea præ melle dulcis est, & ijs qui hereditate me præsant.*

VERS. 28.

Secundò, Iansenius accipit legem dictatam à sapientia: μνημόσυνον enim significat memoriale & pignus

pignus, quod ad conseruationem memoriæ relictum sit. Tale autem memoriale est lex, à sapientia Dei fidelibus relicta in hereditatem, id est, in perpetuam possessionem. Itaq; idem dicitur hîc quod psal. 118. 103. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo!* Et psal. 18. 11. *Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & fauum.*

Tertiò, planiùs & sublimiùs Rabanus, & ex eo Glossa: *Memoria sapientiæ Dei*, inquit, *in generationem omnium sæculorum permanebit, quia ipsam laudant angeli, collaudant Archangeli, vaticinantur Prophetæ, prædicant Apostoli, omnisq; militia cælestium virtutum, & infinita multitudo sanctorum animarũ adorant & glorificant in æternum.* Atq; hanc memoriam æternam suis affectis communicat sapientia, dum eos æternitate nominis & famæ donat, iuxta illud, *In memoria æterna erit iustus*, psal. 111. 7. Vnde Palacius sic explicat, q.d. Nullum erit sæculum, in quo inter homines pios non fuerit memoria mei. Ab Adam vsque in finem sæculi habuit & habebit suos diuina Sapientia amatores, qui dicant: *Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ.* Nam sanctis illis patribus sapientia apparebat in specie humana, Christianis apparuit in vera carne, ideo & hi & illi Christi memoriam habent in desiderio animæ. Isaiæ 26. 8.

Spiritum sapientiæ quid Resp. Primo. Porrò, *Spiritum* sapientiæ Primò, à Rabano accipitur Spiritus sanctus, qui à Sapientia genita, putà à Filio æquè ac à Patre, procedit. q. d. Spiritus sanctus, quem Christus mittit in mundum, super mel dulcis est; quia charitas Dei quæ per ipsum infunditur in cordibus electorum, incomparabilis est dulcedinis. Secundò, Glossa: Spiritus, inquit, id est, degustatio meæ bonitatis, super mel dulcis est, quia ipsam non adæquat aliqua delectatio corporalis. Tertiò, alij q.d. Spiritus, quem sapientia aspirat suis affectis, non est austerus & durus, sed benignus, suauis & dulcis super mel: vnde sapientes, id est Sancti, sunt mansueti, benigni, affabiles, suaues in verbis, omniq; conuersatione. *Secundò.* *Tertiò.*

Quarto & genuinè. Quartò & genuinè Iansenius, *Sapientia*, inquit, *tribuit sibi spiritum sicut suprà tributa est anima. Significat autem nomine spiritus, suam naturam, de se per legis doctrinam & opera mirabilia spirantem suauem apud homines odorem. Quomodo & Sapientia 12. dicitur: O quam bonus & suauis est, Domine spiritus tuus! quod non tantum de Spiritu sancto est accipiendum, cùm etiam ipsi Spiritui sancto dici possit: O Domine quàm suauis est spiritus tuus!* Hoc est quod huc alludens Christus, qui est Sapientia incarnata, ait Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*

Christus ergo & Deus per se & naturâ suâ est mel, sed nos peccatis nostris cum amaricantes cogimus nobis esse venenum & fel, iuxta illud Osee 14 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Vbi S. Hier. ex Symmacho *pœnitebit eam*, inquit, *quòd dulcissimum Deum in amaritudinem verterit*; scilicet, de patre in iudicem, de benefactore in flagellatorem.

Denique *hereditas*, id est, possessio & peculium sapientiæ, quam ipsa suis affectis communicat, est gratia & gloria, siue sanctitas & felicitas: hæc dulcior est fauo, quia sanctitas quietat totaliter appetitũ, ait Glossa; felicitas verò æterna dulcissima est, *Hereditas enim superna*, ait Rabanus, *quæ in agnitione & dilectione Dei tribuetur sanctis, quando eum videbũt facie ad faciem, & delectabuntur in dextera eius vsque ad finem, est inenarrabilis & inæstimabilis, quia scriptum est; Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus his qui diligunt illum*, 1. Corint. 2. Igitur causas & illecebras suę inuitationis dat sapientia, quòd ipsius spiritus sit dulcissimus, hereditas pariter & possessio dulcissima, ac memoria sit æterna. S. Bernard. serm. 2. de S. Andrea, ipsum statuit in exemplum, cui hic spiritus Iesu *crucem & mortem*, inquit, *fecit non solùm non molestam, sed etiam desiderabilem, atque omnino delectabilem esse. Spiritus enim meus* (ait Dominus) *super mel dulcissima vt ne ipsa quidẽ dulcedini eius præualere queat, amarissima licèt, mortis amaritudo. Quid nõ temperabit illa dulcedo, quæ mortem quoque facit esse dulcissimam? Quæ resistere possit asperitas vinctioni illi, quæ mortẽ quoque facit suauissimã? Cùm dederit* (ait) *dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini. Quam molestiam non expellit gaudium illud, quod mortem quoque ipsam facit esse lætissimam? Quæramus hunc spiritum, fratres, tota sollicitudine operã demus, vt mereamur habere hunc spiritũ: imò, vt quem iam habemus, abundantiùs habeamus: quicunque enim spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Sapientiæ quanta dulcedo.

Huius rei symbolum fuit ænigma Samsonis: *De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo*, cũ, scilicet, ipse in ore leonis à se occisi inuenit mel, Iudic. 14. 14. Græci habent, *de tristi*, vel tristitia & labore, *egressa est dulcedo.* Sic spinæ rosas proferunt, lentes vuas, tribuli ficus. Nimirum. *Vincenti datur manna absconditum: & quod fuit durum pati, meminisse dulce est.*

Dulcissimus ergo est spiritus, dulcissimum & nomen Iesu, qui est sapientia nostra, & hæc tria nobis præstat. Audi S. Bernar. in sententijs: *Et quid tam cordium vita, quàm Deus meus Iesus! Is verè est amans & amabilis, & totum quod de ipso est, verè est, quando ipse est non aliud famè, quàm ipsa veritas. Quis fidus veriúsve animæ amor, nisi vtiq; is quo veritas adamatur? Rationis sum compos, veritatis capax sed vtinam non forem, si amor mihi defuerit! non sum securus à securi, si absque eo inueniar. Valdè omninò mihi amandus est, per quem sum, viuo, sapio; si non ingratus sum & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi, Domine Iesu, viuere recusat, & mortuus est, & qui tibi non sapit, desipit: & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Propter temetipsum, Deus, fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi; nihil esse incipit inter omnia. Pro hoc ergo ita sum amans te quantum possum: sed est quod me plus moneat, plus vrget, plus accendit, super omnia, inquam, reddit amabilem te mihi, Iesu bone, calix quem bibisti, opus nostræ redemptionis. Hoc omninò amorem nostrum facilè vindicat totum sibi: hoc est quod nostram deuotionem & blandiùs allicit, & instãs exigit, & arctiùs stringit, & efficit vehementiùs.* & Ie-

Anagog. Anagog. S. Bern. tract. de Diligendo Deo, post initium: *Memoria mea*, inquit, *in generatione sæculorum: hoc dicit, quia quamdiu stare præsens terminus sæculum, in quo generatio aduenit, & generatio præterit, non deerit electis consolatio de memoria, quibus nondũ de præsentia plena refectio indulgetur. Vnde scriptũ est: Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, haud dubiũ quin his quos paulò superiùs dixerat: Generatio & generatio laudabit opera tua. Memoria ergo in generatione sæculorũ, præsentia in regno cælorum. Ex illa glorificatur iã assumpta electio, de illa interim peregrinans generatio consolatur.* Deinde subijcit, qui huius boni sint capaces, qui non. *Sed interest*, inquit, *quænam generatio ex Dei capiat recordatione solamen. Non enim generatio* Psal. 144.

Luca 6. *plana & exasperans, cui dicitur, Væ vobis divites qui habetis consolationem vestram: sed, quæ ducere veraciter potest: Renuit consolari anima mea. Hinc planè & credimus si secuta adiecerit: Memor fui Dei, & delectatus sum. Iustum quippe est, ut quos præsentia non delectant, præsto eis sit memoria futurorum; & qui de rerum fluentium qualibet affluentia despiciunt cōsolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium non quæ sua sunt, sed faciem Dei. Iacob. Dei ergo quærentibus & suspirantibus præsentiam præsto interim & dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant, unde satientur. Hæc ipsum de se cibus ipse testatur, ita dicens: Qui edunt me, adhuc esurient;*

Psal. 16. *& qui edebatus est, Satiabor, inquit, cùm apparuit gloria tua. Beati tamen tam nunc, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam quandoque ipsi, & non alij, saturabuntur. Væ tibi generatio prava atque pervers a, væ tibi populo stulte & insipiens, qui & memoriam fastidis, & præsentiam expauescis.*

B. Virgo dulcissima est. Mysticè, spiritus B. Virginis dulcissimus est. Vnde Ecclesia eam invocat: *Salue regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo, & spes nostra, salue.* Audi S. Bern: serm. 4. de Assumpt. *Quis*, inquit, *misericordiæ tuæ, ô benedicta, longitudinem & latitudinem, sublimitatem & profundum queat investigare? Nam longitudo eius vsque in diem nouissimum, invocātibus eam subuenit vniuersis. Latitudo eius replet orbem terrarum, vt tua quoque misericordia plena sit omnis terra. Sic & sublimitas eius ciuitatis supernæ inuenit restaurationē, & profundum eius sedentibus in tenebris & umbra mortis obtinuit redēptionem.* Et superiùs idem S. Bernardus dixerat: *Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis, sibi meminerit defuisse. Nos quidē, seruuli tui, ceteris in virtutibus congaudemus tibi; sed in hoc potiùs nobis ipsis: laudamus virginitatem, humilitatē miramur; sed misericordia miseris sapit dulciùs, misericordiam amplectimur clariùs, recordamur sapiùs, crebriùs invocamus.* Idem S. Bernard. sermone in illud, *signum magnum*, ait, peccatorem vereri posse accedere ad Deum, qui ignis consumens est; ne, quemadmodum fluit cera à facie ignis, sic pereat ipse à facie Dei. Et mox: *Quid*, inquit, *ad Mariam accedere trepidet humana fragilitas? nihil austerum in ea, nihil terribile: tota suauis est, omnibus offerens lac & lanam.* Et infrà. *Quæ ad eam pertinent, plena omnia pietatis & gratiæ: plena sunt māsuetudinis & misericordiæ. Denique omnia omnibus facta est, sapientibus & insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit: omnibus misericordiæ sinum aperit, vt de plenitudine eius accipiāt vniuersi.* Rursum Damasc. orat. 2. de Assumpt. Virg. Dei mater, inquit, *est mexhaustum pelagus gaudij, vnica mœroris obliteratio, pharmacum ex omni pectore dolorem propulsans.* Si ergo tristaris, invoca B. Virginem, ipsa tibi sua gaudia communicabit.

Id S. Agnes revelat. S. Brigidæ. Quocirca S. Agnes S. Brigidæ (vt habetur l. 4. Reuelat. c. 12. apparens, eique laudes Deiparæ narrans, hanc conclusionem eliciendam relinquit: *Sicut sol illuminantur & inflammantur cælestia & terrestria, sic ex dulcedine Mariæ nullus est, qui non per eam, si petatur, sentiat pietatem.* In ea ergo impletur illud Prou. 31. *Lex clementiæ in lingua eius.* Vnde S. Amb. S. Mariam vocat mannam: sic enim ait in psal. 21. in fine: *Quin potiùs*, inquit, *ipsam Mariā manna dixerim quia est subtilis & splendida, suauis & virgo, quæ velut cælitus veniens, cunctis Ecclesiarum populis cibum dulcioris cæ melle defluxit, quem qui edere aut manducare neglexerit: vitam in semetipso habere non poterit, sicut ipse Dominus ait: Nisi quis manducauerit carnem meam, &c.*

A Denique, memoria B. Virginis est in generationes sæculorum, quia durat per omnia sæcula, non tantùm apud Christianos, sed & apud infideles & Saracenos. In Alcorano enim eorum multa ei præclara dantur elogia, ac inter alia, quòd ipsa sit virgo & mater Christi, summi & sapientissimi Prophetæ, quodque angeli salutarint eam dicentes: *O Maria præ cunctis mulieribus Deus elegit te, & Verbum Dei concipies, tu es mundissima virgo, &c.*

QVI EDVNT ME, ADHVC ESVRIENT; ET QVI BIBVNT ME, ADHVC SITIENT] Ostendit sapientia se dulciorem esse melle & fauo, quia dulcedo mellis, si multùm comedatur, parit fastidium & nauseam. At verò dulcedo sapientiæ quò magis gustatur, eò magis appetitur & esuritur; &, quod mirum est, satiat impletque mentem, & tamen mens satiata vlteriùs ea fariari & impleri desiderat. VERS. 29.

B Vnde Tigurina vertit, *qui me comederint, esurient amplius; & qui me biberint, adhuc sitient*; Syrus, *sitient me.*

Virtus quo plus gustatur, eo plus appetitur. Nota Primò. Sapientia, inquit Palacius, vocat se cibum & potum. Planè, quia ipsa est eminenter omnia: & vit pius credat hoc loco sapientiam meminisse de se, vt futura erat in Eucharistia, in qua ipsa est verè cibus, verè potus. Nota Secundò. Si est verè cibus & potus, non est quod vltra eam requiras: in his enim vita nostra continetur. Nota Tertiò rem miram. Sapientia ipsa est cibus, ipsa est esuries: nam qui eam comedit, eam esurit. Vt enim Deus simul est vnus & trinus, misericors & iustus: ita sapientia simul satiat animam, vt nihil vltra eam quærat; ita verò satiat, vt simul desiderium sui ac esuriem accendat. Non igitur erit vnquam in cælo fastidium.

C Luculenter & piè hanc sententiam explicat B. Macarius Ægyptius, S. Antonij discipulus, qui floruit anno Christi 370. totâ homilia 10. loquens de viris eximiè sāctis: *Anima*, inquit, *Dei ac veritatis amantes, quæ Christum in fide ac spe summa induere perfectè desiderant, aliorum admonitione non multùm indigent, nec desiderio cælesti aut erga Dominū amore, in quo aliquatenus immimui patienter ferunt: sed tota penitus cruci Christi affixæ, spirituali prorsus erga sponsum spiritalem in seipsis quotidie sentiunt & agnoscunt. Et cum desiderio cælesti vulnerata sint, & iustitiam virtutū esuriant, illustrationem Spiritus sancti summa ac inexplebili auiditate expetunt.* Subdit deinde, originem huius auiditatis esse lumen cæleste: *Quòd si fortè beneficio fidei suæ notitiam mysteriorum diuinorum adipisci merentur, aut lætitiæ gratia cælestis participes fiunt, non confidunt in seipsis, arbitrantes se aliquid esse: sed quantò*

D *magis abundant donis spiritualibus, tanto vehementiùs & sine satietate desiderij cælestis inquirunt: quantoq; magis spiritualem profectum in se senserint, tanto plus esuriunt ac sitiunt participationem & augmentum gratiæ: & quantò spiritualiter locupletiores sunt, tanto se pauperiores existimant: & absq; satietate spiritali desiderio feruntur erga sponsum cælestem, vt ait Scriptura: Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient.* Denique eadem ingentia lucra & præmia addit: *Huiusmodi animæ, quæ tam ardenti & insatiabili, dilectione flagrant erga Dominum, dignæ sunt suauia æterna: quare merentur ab affectibus redimi, accipiuntq; perfectam illuminationem & participationem sancti & arcani spiritus, ac mysticæ societatis, in plenitudine gratiæ. At verò segnes ac minimè viriles animæ, quæ talia non exquirunt, intus reuera vacant in carne.*

Causa est, præstantia sapientiæ, quæ ita plena est sapore & dulcedine, vt nunquam plenè degustari possit,

poſſit, quin vlteriùs guſtari deſideretur. Audi S. Gregor. homil. 36. in Euangel. *Hoc diſtare, inquit, fratres chariſſimi, inter delicias corporis & cordis ſolet, quòd corporales delicię, cùm non habentur, grane in ſe deſiderium accendunt: cùm verò aliquid eduntur, comedentem protinus in faſtidium per ſatietatem vertunt. At contrà, ſpirituales delicię, cùm non habentur, in faſtidio ſunt; cum verò habentur, in deſiderio tantoſq; amplius à comedente eſuriuntur, quantò & ab eſuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia diſplicet: in iſtis appetitus vilis eſt, & experientia magis placet. In illis appetitus ſaturitatem, ſaturitas faſtidium generat: in iſtis autem appetitus ſaturitatem, ſaturitas appetitum parit. Augent enim ſpirituales delicię appetitum in mente dum ſatiant; quia quantò magis earum ſapor percipitur, eò amplius cognoſcitur quòd auidius ametur. Et ideò non habitę amari nō poſſunt, quia earum ſapor ignoratur.* Proinde Pſalmiſta nos admonet, dicens pſal. 33. *Guſtate, & videte quoniā ſuauis eſt Dominus: q. d. Suauitatem eius non cognoſcitis, ſi hanc minimè guſtatis: ſed cibum vitę ex palato cordis tangite, vt probantes eius dulcedinem amare valeatis.*

Delicię ſpirituales guſtate acuunt eſuriem.

Eſuries ergo eſt optima diſpoſitio & prępparatio ad cōparandam ſapientiam. Id ipſa ſapientia docuit D. Henricū Suſonem, vti ipſe refert in Dial. c. 23. *Spiritalis, inquit, eſuries, & præſens ſine actualis (vt vocant) deuotio potiùs te ad me percipiendum, quam ſola conſuetudo mouebūt. Anima in cęleſti abſtractæ vitæ domicilio vel incluſorio, intimè ſuauiter ac dulciter perfrui me cupiens, vnius oportet vt ſit antè nudata ac expoliata, ornata virtutibus, libera ab occupationibus ſuperuacuis, roſis purpureis flagrantiſſimæ charitatis conſita, ſuauè fragrātibus humilis abiectionis violis, & albicantibus inuiolatæ puritatis ac caſtimoniæ liliis ſtipata. Lectulum mihi vel thalamum efficiat in vera cordis pace; ſiquidē in pace factus eſt locus meus: ſuis me ſtringat vlnis, omnē excludendo amorem alienum & extraneum, vtpote quē haud ſecùs ipſe fugere conſueuerim, quàm ſolent meliorum auicule deuitare. Canat mihi canticū Sion, id eſt, ardentiſſimi amoris, cum aſſentiſſima ac deuotiſſima laude. Tum vero ipſo quoque vnum amplexabor illum; &, meo vnicum pectori, tranquillam faciam experiri requiem, perſpicuam ac manifeſtam contemplationem, inexpertam fruitionem, quandam ſempiternæ ſuauitatis deguſtationem, & perēnis beatitudinis experimentum. Quæ quidem ipſa ſoli ſibi ſeruare debebit, dicens cum Propheta: Secretum meum mihi ſecretum meum mihi. Alieni enim iſta non ſentiunt, nec percipiunt. Dices ergo cum intimo cordis ſuſpirio: Vere tu es Deus abſconditus: tu es bonum illud occultum, quod nemo nouit niſi qui accipit.*

Eſuries diſpoſitio ad ſapientiam.

Tropol. hic diſce certum ſignum & effectum ſapientiæ, virtutis & profectus eſſe, magis ſemper eam eſurire & ſitire; quia ſapientia & virtus ſui acuit deſiderium: eóque magis, quo ipſa creſcit. Acres ad idipſum, ex hiſce Eccleſiaſtici verbis, ſtimulos ſtudioſo ſapientiæ & virtutis adhibet Fauſtus Rhegienſis Epiſcopus, Inſtruct. ad Monachos in fine, quæ exſtat in Appendice Biblioth. SS. Patrū, pag. 1566. *Simus, inquit, in opere Dei indeficientes propter æternam retributionem, & quotidie ad meliora tendamus. Ipſa enim apprehendendi auiditas, ipſa cōſuetudo proficiendi, ſemper nos ad maiora prouocet: & vbi viderit Deus deuotionem animæ, ardentiorem inſinuabis affectū, & quanto nos arſerimus ad ſtudium, tantum ille addet ad gloriā. Qui habet, dabitur illi, & ſuperabundabit. Et alio loco dixit: Poſui adiutorium ſuper potentē. Gratia enim de gratia naſcitur, & profectus profectibus ſeruntur lucra lucris, & merita meritis locum faciunt, vt, quantò plus quis acquirere cœperit tantò plus acquirere conetur.*

Signum profectus in virtute. Quod

A *& quantò auidius de ſapientiæ boni hauſerit, tantò plus hauſtæ deſiderij ſitiat ipſa de ſe loquitur Sapientia: Qui edunt me, adhuc eſurient. Vrgeamus curſum noſtrum, vt creſcat in nouiſſimo vita noſtra. Quæramus vſquequo finem vnde ſine fine gaudere mereamur. Sed eſto, non poſſimus exercere corporis labores, conferamus nos ad ſpiritualium bonorum deſiderium, ad compunctionis & charitatis augmentum. Si quotidie in cordibus noſtris diſponamus aſcēſus, nulla infirmitate, nulla ætate laſſari poſſunt mentes, vt ſpiritualibus quibuſdam gradibus aſcendere mereamur ad promiſſa Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Plura vide apud noſtrum Aluarez de Paz de Natura profectionis lib. 3. parte 2. c. 14. & 15. fructu 6.

Porrò S. Auguſt. lib. 15. de Trinit. c. 2. *Qui me manducant, inquit, adhuc eſurient: & qui bibunt me, adhuc ſitient: Manducant & bibūt, quia inueniunt: & quia eſuriūt ac ſitiunt, adhuc quærunt. Fides quærit, intellectus inuenit: propter quod ait Propheta Iſaias c. 7. Niſi credideritis, non intelligetis. Et rurſus: Intellectus eum quē inuenit, adhuc quærit. Deus enim reſpexit ſuper filios hominum, vt videat ſi eſt intelligens aut requirens Deum.* Myſticè de cultu B. Virginis.

B Myſticè B. Virgo, quò magis à fidelibus amatur, deſideratur, & colitur, eò maiorem in eis ſui amoris, deſiderij & cultus eſuriem ſitimq; excitat; quia eò magis ſuam charitatem, potentiam, opem oſtendit. *Ad hunc igitur fontem ſitibunda properet anima noſtra,* inquit S. Bernar. hom 4. ſuper *Miſſus eſt.* Idem ſerm. in Viſitat. *Omnibus, inquit, omnia facta eſt* (S. Maria,) *ſapientibus & inſipientibus copioſiſſima charitate debitricem ſe fecit, omnibus miſericordiæ ſinum aperit, de plenitudine eius accipiant vniuerſi, captiuus redemptionem, æger curationem, triſtis conſolationem, peccator veniam, inſtus gratiam, Angelus lætitiam, denique tota Trinitas gloriam, Filij perſona carnis humanæ ſubſtantiam, vt non ſit qui ſe abſcondat à calore eius.*

C Denique, piè æquè ac germanè idem S. Bernardus in Iubilo, hæc attribuit Ieſu Chriſto.

Qui te guſtant, inquit, *eſuriunt:*
Qui bibunt adhuc ſitiunt:
Deſiderare neſciunt,
Niſi Ieſum, quem diligunt.

Id particulatim explicat, dum ſubdit:

Ieſu dulcis angelicum,
In aure dulce canticum.
In ore mel mirificum,
In corde nectar cælicum.

Vnde ad eum anhelans concludit:

Deſidero te millies,
Mi Ieſu, quando venies?
Me lætum quando facies?
Me de te quando ſaties?

D Porrò, ſicut ſò. *Qui edunt me, adhuc eſurient,* ad ſi- In Euchariſtia edimus carnem B. Virginis quomodo teram verum eſt de Chriſto, quem edimus in Euchariſtia, & tamen eumdem eſurimus, iterumque edere geſtimus: ſic idem pariter ad litteram verè dici poteſt de B. Virgine. Mirum hoc, ſed verum quoties enim comedimus carnem Chriſti in Euchariſtia, toties in eadem comedimus realiter carnem B. Virginis; quia caro Chriſti eſt caro B. Virginis; imò ipſiſſima caro Chriſti, antequam in incarnatione à B. Virginis carne decideretur & daretur Chriſto, fuit propria caro B. Virginis, eiuſq; anima informabatur, & animabatur. Sicut ergo quotidie eſurimus carnem Chriſti in Euchariſtia, ſic & eſurimus in eadem carnem B. Virginis, vt virgineas eius dotes & mores imbibamus, nobiſq; incorporemus. Idque faciunt non ſoli ſacerdotes & Religioſi, ſed omnes Chriſtiani: omnes enim

ſua

sua, æquè ac Christi carne pascit B. Virgo in Eucharistia. Atque hinc ille virginitatis & angelicæ puritatis amor indignè & frequenter communicantibus. Sanè fideles omnes hac de causa vti Christum, sic & Virginem assiduè corde, ore & opere gestare deberent; imò in Virginem quasi transire & transmutari, sicut ferrum igne candens transit in ignem, & sicut panis fermento conditus in fermentū quasi immigrat & transit. Vnde Christus se suáque comparat fermento, Matth. 13 33. Atque hac de causa Christus suam carnem reliquit in Eucharistia orante, & forè orante, id B. Virgine, vt sese intimè fideli cuique per omnia temporum sæcula vniret & incorporaret. Vide hic eximiam charitatem Christi & B. Virginis in nos, vt nos vicissim in eum cor totum defigamus, imò in eum quasi transeamus, ac dicamus cum S. Paulo: *Quis nos separabit à charitate Christi? Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c. Rom. 8.

Hinc puritatis amor.

VERS. 30. QVI AVDIT ME, NON CONFVNDETVR: ET QVI OPERANTVR IN ME (id est, qui mihi nauant operam) NON PECCABVNT] Tigurina, *qui me audit, in nullam prorsus ignominiam incidet; & qui nauant operam, non peccabunt*; Syrus, *qui audit me, non cadet, & omnia opera eius corrupteIam non patientur*. Duplicem hic fructum promittit sapientia sui studiosis, scilicet quòd duplex euadent malum, nimirū confusionem & peccatum. *Qui*, inquit, *audit me*, id est, qui mihi auscultat, qui mihi obedit, nunquam pudore suffundetur: quia nihil aget, cuius eum pudere possit; sed omnia perficiet sapienter, vt de ijs lætari & gloriari queat: quare æternam reproborum confusionem euadet, nec ipe sua, potiendi gloria cælesti frustrabitur, sed eam certò assequetur: *Et qui operantur in me*, id est, ait Iansenius, qui sua per me obeunt negotia, *non peccabunt* in eis; sed sua omnia vti prudenter, ita & feliciter peragent. In priori ergo membro εὐτυχίαν, id est, felicitatem promittit in secundo εὐπραξίαν, id est, bonam operationem.

Mystice. Mysticè, vtrumq; sui cultoribus, sibique deuotis præstat B. Virgo, vti ex omni sæculorum omnium historia liquet; quare si quis à peccato & pudore immunis viuere velit, si quis gratiam & salutem sibi assecurare, si quis magnum perseuerantiæ donum nanciscì cupiat, illud identidem à Deo per intercessionem B. Virginis efflagiter. Perire enim & damnari nequit, qui tantam apud Deum patronam habet; nisi quis vltrò se in scelera & gehennam præcipitet, vti faciunt nonnulli stolidi, qui impunè in suas cupiditates ruunt, præsumptuosè præsidi de ope B. Virginis, cui se deuotos dicunt, eò quòd in eius honorem Sabbatho ieiunent, rosarium recitent, vel similem ei cultum exhibeant. Qui sanè in B. Virginem iniurij sunt, tum quòd de eius misericordia impiè præsumant, tum quòd cultum eius tot criminibus inquinent, dedecorent & infament, ideóque duplici damnatione digni sunt.

Modus obtinendi donum perseuerantiæ.

Tropol. S. Bernardus ser. de septem donis, *Operemur*, inquit, *in Sapientia, quæ dicit: Qui operantur in me: non peccabunt; ager enim est mundus, ait Veritas. Fodiamus in eo, thesaurus absconditus latet, effodiemus eum: ipsa est enim sapientia quæ trahitur de occultis, omnes eam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit, neque in terra suauiter viuentium inuenitur. Lectulus est, & ibi gigantem quærimus; ignis est, & ibi feras inuenire qui diuersorio com-*

A *per ignorat. Si quæritis*, inquit, *quærite, conuertimini, & venite. Quæris, vnde? à lectulo tuo. Quæris, vnde conuertaris? à voluptatibus, inquit, tuis auertere.*

VERS. 31. QVI ELVCIDANT ME, VITAM ÆTERNAM HABEBVNT] Tigur. *interpretes mei vitam æternam consequentur*; nisi sapientiam, quam verbis elucidant, factis prauis obscurent. Equidem videtur difficile & rarum, vt tam rebelli sit animo S. Scripturæ interpres, vt resistat veritati quam iugiter interpretatur maximè cùm sapientia adeò benigna sit, vt continenter ferè suos elucidatores vocet ad se, ait Palacius. Sententia hæc iam deest in Græco & Syro, Sapientia recensuit promisitque præmia discipulo qui audit sapientiam, v. præcedenti; nunc præmium assignat doctori & interpreti, qui scilicet non seipsum suamque gloriam, sed sapientiæ Deique laudem aucupatur & celebrat. Præmium est vita & gloria æterna; quia, vt ait Daniel c. 12. B *Qui docti fuerint, fulgebunt vt splendor firmamenti; & qui ad iustitiā erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates*. Nam, vt ait S. Bernard. ser 39 in Cant. *Benignus est spiritus sapientiæ, & placet illi doctor benignus & diligens, qui ita cupias satisfacere studuisti, vt morem gerere tardioribus non recuset. Denique, qui elucidant me, vitam æternam habebunt, ait ipsa Sapientia. Quo quidem præmio ego fraudari noluerim.*

SEXTA PARS CAPITIS.

Quâ docet sapientia se in lege Mosi & Prophetis contineri, ab vsque exquirendam; sed magis à Christo, qui Mosis & Prophetarum dicta complens, vnde Christi plenam perfectamq; sapientiam comparat fluuijs cepisi, Phison Tigri, Euphrati, Iordani, Gehon, imo mari.

C *Vers.* 32. Hæc omnia liber vitæ: & testamentum Altissimi, & agnitio veritatis.

33. Legem mandauit Moses in præceptis iustitiarum, & hereditatem domui Iacob, & Israel promissiones.

34. Posuit Dauid puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, & in throno honoris sedentem in sempiternum.

35. Qui implet quasi Phison sapientiam, & sicut Tigris in diebus nouorum.

36. Qui adimplet quasi Euphrates sensum: qui multiplicat quasi Iordanis in tempore messis.

D 37. Qui mittit disciplinam sicut lucem & assistens quasi Gehō in die vindemiæ.

38. Qui perficit primus sciet ipsam, & infirmior non inuestigabit eam.

39. Amari enim abundauit cogitatio eius, & cōsilium illius ab abysso magna.

40. Ego sapientia effudi flumina.

41. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuij dioryx, & sicut aquæ ductus exiui de paradiso.

42. Dixi, Rigabo hortum meum plantationum & inebriabo prati mei fructum.

43. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare.

44. Quo-

44. Quoniam doctrinam quaſi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam vſque ad longinquum.

45. Penetrabo omnes interiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes ſperantes in Domino.

46. Adhuc doctrinam quaſi prophetiã effundam, & relinquam illam quærentibus ſapientiam, & non deſinam in progenies illorum vſque in æuum ſanctum.

47. Videte quoniam non ſoli mihi laboraui, ſed omnibus exquirentibus veritatem.

VERS. 32. HÆC OMNIA LIBER VITÆ, ET TESTAMENTVM ALTISSIMI, ET AGNITIO VERITATIS.

VERS. 33. LEGEM MANDAVIT MOYSES IN PRÆCEPTIS IVSTITIARVM, ET HEREDITATEM DOMVI IACOB, ET ISRAEL PROMISSIONES] Hæc & ſequentia eenlet Ianſenius eſſe verba non ſapientiæ, ſed Siracidis, qui hîc interloquatur, explicetque & confirmet verba ſapientiæ; ſed nihil obſtat, quò minùs accipiamus ea vt verba ſapientiæ, quæ hîc pergat loqui, oſtendatque vbi & quibus in libris ipſa tradita ſit, ideóque in ijſdem legenda & perquirenda. Nam inferiùs v. 40. pergit loqui ſapientia, dicitque: *Ego ſapientia effudi flumina.* Senſus ergo eſt, q.d. Hæc omnia quæ hactenus in meam laudem à me dicta audiſtis, ſubaudi, continet, tradit & præſtat *liber vitæ*, id eſt liber legis (Pentateuchus Moſis) & Prophetarum, qui dicitur *liber vitæ*; quia ſi eum obſerues, pertinges ad vitã æternam. Idem dicitur *teſtamentum* Dei, quia continet extremam & ſummam eius voluntatem, & pactum cum hominibus, eſtq; ipſa *agnitio veritatis*, putà, veri Dei veræ fidei & religionis, veræ ſalutis, veræ virtutis, quæ una eſt via ad ſalutem aſſequendam: liber, inquam, legis, quem *mandauit Moyſes*, dando *præcepta iuſtitiarum*, id eſt, iuſta, imò iuſtiſſima, quæ eſſent quaſi hereditas perpetua Iſraeli, eique promitterent & præſtarent hereditatem fertilem, ſtabilemque poſſeſſionem Iudææ in hac vita, & in futura æternam paradiſi cæleſtis, regnique Dei. Vnde Græca breuiter ſic habent, *Hæc omnia* (ſubaudi) *cõtinet*, vel *ſunt*) *liber fœderis Dei altiſſimi, lex quam præcepit nobis Moyſes, ac dedit nobis hereditatem* (hereditatio ſcilicet iure poſſidẽdam) *in Synagogis Iacob.* Vbi Nota. Si intelligas verbum, *ſunt*, ſignificatur quòd ſapientia ſit liber vitæ, teſtamentum Altiſſimi, agnitio veritatis, lex quam mandauit Dominus. Vnde Tigur. *hæc omnia ipſe liber vitæ & pactũ Dei celſiſſimi ſunt, veritatis ſcientia, & lex quam Moyſes præceptis iuſtiſſimis tulit populis Iacob hereditariam, vnà cum promiſſionibus ad Iſraelitas pertinentibus.*

Alij verò ſubaudiunt verbum non *ſunt*, ſed *continet*, eodem fere ſenſu. Vnde Syrus, *vniuerſa hæc*, inquit, *in libro teſtamenti Domini ſcripta ſunt, lex quam mandauit mihi Moyſes, hereditas eſt congregationi Iacob.* Vnde illud regij Pſaltis pſal. 118. *Portio mea* (hereditaria) *Domine, dixi cuſtodire legem tuam.*

Poſt hunc verſum Græca Complut. & Tigurina hunc addunt: *Ne elanguefcite, quò minus fortes ſitis in Domino* (Tigur. *ne elaſſeſcatis cum Domino fortiter agere*) *vt ipſe vicißim confirmet vos. Adorate Deum, Dominus, omnipotens ſolus Deus eſt, & non eſt alius præter ipſum ſaluator.* Verùm Græca Romæ emendata, Syrus & Latini omnes hæc omittunt.

POSVIT DAVID PVERO SVO EXCITARE REGEM EX IPSO FORTISSIMVM, ET IN THRONO HONORIS SEDENTEM IN SEMPITERNVM. QVI IMPLET QVASI PHISON SAPIENTIAM, ET SICVT TIGRIS IN DIEBVS NOVORVM] A Moyſe quaſi typo, tranſit ad Chriſtum quaſi antitypum. Quia enim dixit, ſapientiam in lege Moyſis & Prophetis deſcriptã contineri, ne quis in ijs quaſi fine & termino, plenaq; ſapientia ſiſtendum putet; ſubijcit, per Moyſen & Prophetas tendendum eſſe ad Chriſtum, qui eſt finis legis & Prophetarũ: Chriſtus enim ſolus plenam perfectamque ſapientiam, adumbratam tantùm per Moyſen & Prophetas, mundo attulit & docuit, iuxta illud Ioan. 1. 17. *Lex per Moyſen data eſt, gratia & veritas, per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.* Prior verſus deeſt iam in Græco & Syro, ſed olim in Græco extitiſſe liquet ex noſtro Interprete, qui illud in ſuo exemplari legit, vti hoc loco fatetur Ianſenius. Neque enim probabile eſt, inquit, illum de ſuo tam multa addidiſſe, quibus nihil tale in ſuo exemplari correſpondiſſet. *Poſuit* ergo, ſcilicet Deus, qui Dauid fecit *regem*, eique promiſit filium eo potentiorem, putà, Meſſiam ſiue Chriſtum. Hebræi enim ſæpè ſuppoſitum ex circumſtantijs vel antecedentibus quaſi notum, & cuiuis obuium, ſubaudiendum relinquunt. Sic hîc ſapientia, quia Deo eſt familiariſſima & intima, Deum ſuum, quaſi omnibus notum, ſubticet & ſubaudit: præſertim quia eum hoc capite ſæpiùs, ac paulo ante v. 32. nomine *Altiſſimi* nominauit: perinde ac S. Magdalena ait hortulano *Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollam*; quem? vtiq; Chriſtum, quo plena erat S. Magdalena, amore eius ebria, putabatque hortulanum & alios eumdem cogitare, quem ipſa cogitabat & ardebat, Ioan. 20. 15.

VERS. 34.

VERS. 35.

Senſus ergo eſt q.d. Deus altiſſimus, qui vetus teſtamentum & legem dedit per Moyſen, *poſuit*, id eſt, ſtatuit & ſanxit, ex Dauidis ſemine excitare Meſſiam, *regem fortiſſimum*, & ſempiternum legiſlatorem noui teſtamenti, nouæque legis, & doctorem nouæ ſapientiæ: *qui*, ſcilicet, Chriſtus, *implet*; græcè eſt, *implens*, id eſt implebit, hoc eſt, plenè effundet, faciet abundare, *ſapientiam*, perinde ac *Phiſon & Tigris* abundant aquis *in diebus nouorum*, id eſt nouarum frugum prodeuntium & maturescentium, putà, tempore veris: (tempore æſtatis etiam exundaſſe Iordanẽ, patet Ioſue 3. 15. & v. ſeq. hîc) eamque plenam perfectamque tradet Eccleſiæ & Chriſtianis, per quam efficiet præſtantiſſimos Doctores, Theologos, Confeſſores, Pontifices, Martyres, Virgines ac fideles, in omni ſapientia, id eſt, virtute & ſanctitate, præſtantes & perfectos. Vnde Tigurina vertit, *Dauidi conſtituit ſe regem potentiſſimum creaturum ex eo, qui in ſolio maieſtatis ſedet, in æternũ. Qui quaſi Phiſon omnia replet ſua ſapientia, & vt Tigris nouarum frugum temporibus.* Syrus, *quia plena eſt ſicut fluuius Phiſon ſapientia, & ſicut Tigris in diebus frugum ſuarum.* ita Lyran. Hinc patet hæc verba non conuenire Salomoni, ſed Chriſto: etſi enim Salomon mortalium fuerit ſapientiſſimus, tamen præ Chriſto fuit inſipiens. Vnde & regnum eius non fuit æternum, ſed modici temporis & caducum; Chriſti verò regnum eſt æternũ, vti hîc dicitur. ita Rabanus & Lyran. Notat Palacius, propriè hæc conuenire

conuenire Pentecoſtæ: in ea enim Chriſtus miſit Spiritum ſanctum in Apoſtolos, vt in eos ſuam ſapientiam & Spiritum copiosè inſtar fluminis effunderet: imò eos faceret quaſi flumina ſapientiæ, quæ totum orbem inundarent. Vnde apparuit eis in ſpecie linguarum ignearū, Actor. 2. Alludit ad etymon Phiſon. *Phiſon* enim hebraicè idem eſt, quod multitudo, copia, exuberantia, à radice פשה *pua*, id eſt luxuriari, multiplicari, exuberare. ita Ioſephus 1. Antiqu. c. 2. & Iſidorus l. 13. Etymol. c. 21.

Aliter Ianſenius: cenſet enim τὸ, *qui implet quaſi Phiſon*, non referri ad Chriſtum, ſed ad Deum, eſſeque ſuppoſitum verſus præcedentis, q.d. Deus altiſſimus qui implet quaſi Phiſon ſapientiam, hic Dauidi puero ſuo conſtituit excitare regem Meſſiam fortiſſimum. Verùm Meſſias hic non tam à fortitudine, quàm à ſapientia laudandus venit: ergo τὸ, *qui implet quaſi Phiſon ſapientiam*, ad Meſſiæ ſapientiam declarandam referendum eſt; alioqui tenuis & planè fruſtranea Meſſiæ hic mentio induceretur.

Nec obſtat Græcum, ὁ πιμπλῶν, id eſt *implens*, ſcilicet Deus: nam ſi regem Chriſtum referret, dicendum fuiſſet πιμπλῶντα, id eſt *implentem*, vt obiecit ipſe Ianſenius: quia articulus ὁ ſumitur pro relatiuo ὅς, id eſt, *qui*: & fortè ſic legit Noſter, vnde vertit, *qui implet*: *qui*, ſcilicet rex Chriſtus: hic enim præceſſit, non Deus. Hebræi enim participio vtūtur pro indicatiuo, quia eo carent. Adde, antiptoſin crebram eſſe Hebræis, vt nominatiuum vſurpent pro accuſatiuo: quia Hebræi caſibus carent. Denique, ijdem ſæpè ſubaudiunt relatiuum, אֲשֶׁר *aſcer*, id eſt *qui*, præſertim in epiphonemate, quale hic eſt, q. d. Deus excitabit regem Meſſiam, qui erit ὁ πιμπλῶν id eſt, ille cæleſtis doctor implens omnem ſapientiam.

Nota Primò. Sapientia hucuſque ſe comparauit pulcherrimis arboribus, reſinis, aromatibus & floribus: nunc ſe in Verbo incarnato, putà Chriſto, qui eſt Sapientia Patris, tam genita quam incarnata; comparat præſtantiſſimis ſacriſque fluminibus, *Sapientia ſimilis quatuor fluuijs paradiſi.* ſcilicet quatuor paradiſi, per quos myſticè repræſentabatur: ſicut enim illa exuberant aquâ, ita Chriſtus gratiâ: & ſicut illa irrigant & fœcundant paradiſum, ita Chriſtus irrigat & fœcūdat Eccleſiam. Rurſum, ſicut illa ad quatuor orbis partes tendunt, ita Chriſti ſapientia quatuor orbis plagas peruaſit & adaquauit. Tertio, quatuor flumina, vt Ambroſ. li. de Paradiſo, & S. Auguſt. 13. de Ciuit. c. 21. ac Rabanus & Lyran. repræſentant quatuor Euangelia, quibus conſcripta eſt ſapientia Chriſti, quæ quatuor mundi regiones occuparunt. Igitur ſapientia increata & genita hîc deſcendit ad Sapientiam incarnatam, putà ad Chriſtum, qui non tantùm fuit redemptor hominum, ſed & ſapientiæ doctor; ac ex ea v. 40. deſcendit ad ſapientiam Creatam & communicatam creaturis.

Nota Secundò *implere ſapientiam*, eſt, plenam continere ſapientiam; item plenam dare, docere & effundere inſtar Phiſon, qui ita plenus eſt aquis, vt plenitudine ſua exundet, eamq; effundat in campos vicinos. Eſt hebraiſmus: mitigetur enim *cal* cum *hiphil*, id eſt, ſignificatio neutra cum actiua: *implere* enim eſt plenum continere, & plenum effundere.

Tertiò. Tigris impletur aquis *in diebus nouorum*, id eſt, dum nouæ fruges adoleſcunt, hoc eſt, in Martio & vere: quia tum niues hieme conſtrictæ liquantur, & in Tigrim influunt. Eadem de cauſa A multa alia flumina in Martio creſcunt & intumeſcunt: idque ſit ſapientia & ſapienti conſilio Dei, vt ſcilicet fruges creſcentes & matureſcentes, à creſcente & exundante flumine maius fugant alimentum. Audi Plinium lib. 18. cap. 18. *Excellentiam Thebaidis regioni frumentum, quoniam paluſtris Ægyptus ſimilis ratio, ſed maior felicitas Babyloni ac Seleuciæ, Euphrate atque Tigri reſtagnantibus* (exundantibus) *quoniam ibi rigandi modus manu temperatur.*

Quartò, qui ſint Tigris & Euphrates, conſtat: de Phiſon & Gehon dubium eſt. S. Hieron. Ioſeph. Epiphan. S. Auguſt. S. Ambroſ. Iſidorus, Rabanus, Gloſſa, & paſſim alij, cenſent Phiſon eſſe Gangem qui *circuit terram Euilath*, vt dicitur Gen. 2. 11. id eſt Indiam quæ eſt intra Gangem: *vbi naſcitur aurū* optimum, imò ipſe Ganges, teſte Plinio, aurifer eſt & gemmifer: & Gangem exundare æquè ac Nilum, docet Plinius loco iam citato. Ganges etiam recte vocatur *Phiſon*, id eſt multitudo, quia in Gangem decem magna flumina aquas ſuas exonerant. Verùm, quia difficile eſt credere, paradiſum, qui hebr. vocatur *gan*, id eſt hortus voluptatis, tot tamque vaſtas regiones, quot inter Euphratem, Gangem & Nilum interiacent, complexum eſſe: hinc Pererius, Oleaſter, Eugubinus, Vatabl. & alij probabiliter opinantur, Phiſon & Geon eſſe duos fluuios, qui ex confluxu Euphratis & Tigris, cùm rurſus ſe diuidunt & diffluunt, naſcuntur, ac poſt varios anfractus labuntur in ſinum Perſicum. Vnde Q. Curtius lib. 5. & Plinius lib. 6. cap. 27. vnum horum vocat Phaſitigrim, qui videtur eſſe Phiſon. Vide quæ de hac quæſtione dixi Geneſ. 2. 8. *Phiſon an Ganges*

C QVI ADIMPLET QVASI EVPHRATES SENSVM: QVI MVLTIPLICAT QVASI IORDANIS IN TEMPORE MESSIS] q.d. Chriſtus adimplet, id eſt, plenum perfectumque promit profertque ſenſum; græcè σύνεσιν, id eſt intelligentiam, ſicut Euphrates plenas promit funditque aquas: vnde Tigurina, *in modum Euphratis facundat ingenium* Chriſtus. Idē *multiplicat*, id eſt multum docendo effundit ſenſum & ſapientiam, ſicut *Iordanis in tempore meſſis* aquis exundat. Iordanem adiungit quatuor ſacris fluminibus paradiſi, quia & ipſe ſacer eſt ex terra ſancta quam interluit, & ex miraculoſo tranſitu Hebræorum per illum ſicco pede, duce Ioſue Ioſ. c. 3. item ex habitatione Eliſei, & Prophetarum, ac S. Ioannis Baptiſtæ, qui in Iordane baptizauit Iudæos, adeoque ipſum Chriſtum. Porrò, Iordanis eadem de cauſa, quâ Tigris, exundat tempore meſſis, ſcilicet, eò quòd in vicinis montibus liquatæ per æſtum niues, aquę copiam in Iordanem immittant, vti docet Abulenſis, Andr. Maſius & Arias Montanus in Ioſue c. 3. *Tempus* enim *meſſis* vocat Martiū & ver. In Niſan enim, id eſt, Martio, in Iudæa, vtpote regione calida, primæ fruges matureſcunt, vt patet ex eo quòd in Paſchate primæ fruges hordeaceæ Deo ex lege offerebantur: qua de cauſa Niſan, id eſt Martium, Script. vocat *menſem nouarum frugum*, vel, *primum veris tempeſtatis*. Deut. 16. 1. vti oſtendi Exodi 13. 4. vnde Syrus hîc expreſsè vertit, *ſupernatat ſicut Euphrates intelligentia, & ſicut Iordanis in diebus Niſan*, id eſt Martio. VERS. 36.

Symbol. Iordanis typus eſt baptiſmi, quo illuminamur, ac fide & ſapientia Chriſti donamur: ita Rabanus.

QVI MITTIT DISCIPLINAM SICVT LVCEM, ET ASSISTENS QVASI GEHON IN DIE VINDEMIÆ] Tigurina, *diſciplinam profers vt lucem, inundas* VERS. 37.

ſicut

sicut Gehon tempore vindemiæ; Syrus, effudit sicut fluvius doctrinã, & sicut Gehõ in diebus vindemiæ. Miscet fluminibus solẽ & lucernã, quia quod sol est in cælo, hoc est flumen in terra, scilicet terræ oculus: sicut enim sol spargit lucẽ, quæ terram illuminet, calefaciat & fœcundet: sic & fluvius spargit rivos aquarum, qui terram irrigent, inebrient & fœcundent. Vnde Hebræi hæc duo per vnum idemque verbum significant: נהר *nahar* enim significat & illuminare & confluere; hinc *nahar* est fluvius in quẽ confluunt aquæ: *nahar* rursum alludit ad נר *ner*, id est lucerna, & ad אור *or*, id est lux, quia fluvius est quasi lucerna & lux terræ.

Fluvius est quasi lucerna terræ.

Porro, apertissimè Christi sapientia comparatur luci & soli: quia ipsa est lux sapientiæ, gratiæ & iustitiæ, qui eius radios mittit in omnes homines. Vide dicta Iacobi 1. v. 17. & Malachiæ 4. 2.

ET ASSISTENS QVASI GEHON] Τὸ *assistens*, iam non est in Græco & Syro; Iansenius illud accipit activè, q. d. Sapientia fit lucem, id est eã præsentem exhibet: verùm Latinè nemo dicitur lucẽ assistere, pro eã præsentem exhibere. *Assistens* ergo propriè significat, Christum nobis assistere cum copia suæ sapientiæ & gratiæ, paratum vt eam in nos effundat, si vas vacuum, id est cor rebus aliis vacuum, ei exhibuerimus: sicut Gehõ intumescens, cum aquarum copia assistit agris, vt eam in illos effundat, nisi quis murus vel alius obex obsistat.

Quæres quis & qualis fluvius est Gehon. S. Epiphanius, S. August. Ambros. Hieron. Theodor. Ioseph. Damasc. Isidor. Raban. Eucher. Rupert. Glossa in Gen. 2. & alij veteres cõmuniter, quos citant & sequuntur Conimbric. in Meteora tract. 3. c. 10. & Ribera in Amos c. 6. n. 44. imò & Sept. Ieremiæ 2. v. 17. conferendo cum Hebræo, docent Gehon esse Nilũ: Nilus enim est qui circuit terrã Æthiopię, vbi regnat Presbyter Ioannes, quod de Gehon dicitur Gen. 2. 13. Ité Nili exundatio celeberrima est, vti de Gehõ hîc dicitur. Nilus ergo è terrestri paradiso oritur, sed tuberraneis eruciis abscondituꝛ Dei consilio ad occultandum paradisum, donec perueniat ad regnũ Congi, vbi è quodã lacu Nilũ primùm nasci obseruarunt ij, qui hoc sæculo ea loca lustrarunt. Hinc veteribus Nili origò incognita: Pausanias tamen in Corinthiacis ait, nõ deesse qui ex Euphrate, terra cõdito, ac postea supra Æthiopiam producente, Nilum effici putant. Quod respondet S. Scripturæ, quæ Gen. 2. quatuor illa flumina paradisi, inter quæ est Euphrates, ex vno oriri, vel in vnum cõfluere docet. Nec mirum, Nilum ita condi, & tã remotè exoriri: nã flumina remotissima à mari, hoc modo è mari oriũtur, vt ait Ecclesiastes c. 1. v. 7. Porro patet Nilũ exundare in æstate post messẽ, quę in Ægypto fit in Maio, putà, sub solstitiũ æstiuale, sub quod tẽpus ibidẽ fit vindemia: & tum partim exundando, partim oblimando, stercorare & fœcundare Ægyptum. Causam exundationis variam dant Solin. Plutar. Diodor. Mela, Plinius & alij, vt notaui Exodi c. 9. Vera est, quã dat Aristoteles in Meteor. & quam recentiores experientiã didicerunt, scilicet, pluuię quæ in superioribus partibus, in quibus eo tẽpore hiems est, quo in Ægypto est æstas, tum ob hiemẽ, tum ex peculiari cæli & sideris alicuius influxu, statotempore abundant, & in Nilum cum nivibus à se in aquam resolutis defluunt. Quæ etiam causa est cõmunis inundationis, aliorum fluminum. Ita Conimbric. superiùs ci-

Gehon est Nilus.

A tati. Verũ quia incredibile videtur, Nilũ & Gangẽ tanto & tã vasto terrarum spatio sub terra se cõdere, & fluere, putà, per 4300. milliaria; hinc Pererius, Oleaster, Eugubinus & alij probabiliter cẽsent, Gehon æquè ac Phison esse illa flumina, quę post confluxũ Tigris & Euphratis rursũ se in duo terãt & dividũt. Qua de re fusè dixi Gen. 2. 8.

Sapientia fœcundo Nilo comparatur.

Porrò, appositè sapientia comparat se Nilo. Ægyptus enim omnem suam fertilitatem & felicitatem hauxit à Nilo, sic homines à sapientia. *Nilus ibi colonis vice fungitur*, ait Plinius lib. 18. c. 18. exundatione sua enim oblimat, impinguat & fœcundat agros: quin & subinde serpina aliunde allata in agri sinus iecit, vt coloni proueniẽtes fruges metant, quas non seminarunt. Sic, influente in nos sapientiã, velut Nilo, cælestium donorum & B seminum, nec aratum nec seminatum virtutum messem prouenire cernimus, vt impleatur illud Christi: *Alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis*, Ioan. 4. 37.

Tropol. Paradisus voluptatis, est anima sapiens & sancta, quæ quatuor rigatur fluviis; Gange, id est, prudentiã, Nilo, id est, temperantiã: Tigri, id est, fortitudine, Euphrate id est iustitiã, ita S. Ambros. lib. de Paradiso. Vide dicta Genes. 2.

QVI PERSPICIT PRIMVS SCIRE IPSAM, ET INFIRMIOR NON INVESTIGABIT EAM] *Perficit sive*, id est, perfectè scit: est græcismus. Sensus est, Christus solus perfectè novit sapientiam; & quicumque Christo minor & infirmior est, hic numquam plenè eã inuestigabit. Vnde Græca pro Ὁ, id est, *qui* legendo ἡ, id est *non*, sic habent, *neq; primus perfectè novit eã, neque similiter vltimus perscrutabitur.* C q. d. Nec primus hominum qui studuit sapientiæ, nec vltimus qui eidem studuit vel studebit, eamdem plenè penetrauit aut penetrabit. Vnde Tigur. *primus eam non pervenit exactè, nec item perscrutabitur vltimus*; clarè Syrus *non absoluerunt antiquiores sapientiã, nec posteriores comprehendent eã.* Hoc est quod ait Baruch c. 3. 31. *Non est qui possit scire viam eius* (sapientiæ,) *neque qui exquirat semitas eius: sed, qui scit vniuersa, novit eam, &c. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est*, homo factus, vt homines doceret sapientiam.

Audi Rabanum. *Verè enim Dominus noster Iesus, author est scientiæ spiritalis, & salubris doctrinæ, quæ ipse per Moysen primùm condidit legẽ: ipse inspiravit Prophetas, ipse docuit Apostolos, ipse ordinavit Evangelistas & prædicatores novi testamenti: nec alius est plenus & perfectus inuestigator & agnitor sapientiæ Dei, nisi is, qui cum Patre & spiritu sancto vnus est Deus; de quo scriptũ est: Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrẽ quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Quod autem dicitur: A mari abundavit cogitatio illius, & consilium ipsius ab abysso magna; ostendit profunditatẽ sapientiæ divinæ inæstimabilem & incomprehensibilẽ esse: quia nemo secreta illius per omnia penetrare potest, nisi ipse vnus & solus Deus Pater & Filius & Spiritus sanctus, qui semetipsum per omnia novit, & consilij sui nemo agnitor est. Dat creaturæ suæ tamẽ de se nosse, quãtum novit illi expedire; & doctrinæ suæ fidelibus suis secundùm modum dispensationis suæ tribuit intellectum.*

A MARI ENIM ABVNDAVIT COGITATIO EIVS ET CONSILIVM ILLIVS AB (ita legendum cum Rom. & Græcis, non *in*) ABYSSO MAGNA] Dat causam, cur nemo, nisi Christus plenè possit pernoscere sapientiam; quia scilicet *à mari*, id est,

Vers. 38.

Vers. 39.

præ mari, plùsquam mare, abundat & profunda est cogitatio sapientiæ, & consilium eius præ abysso, id est, aquarum voragine & copia, quæ fundo caret, id est carere hominibus videtur, profundum est & inscrutabile, iuxta illud Rom. 11. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* Est hebraismus: Hebræum enim מן min id est, ἀπό, de, sæpè significat præ plusquam. Hoc imitatur subinde Latinus interpres unde ἀπό, vel ἐκ, sumit pro præ. Exempla sunt Ezech. 16. 52. Luc. 18. 14. 3. Reg. 14. 21. Ps. 137. v. 5. & alij.

Quocirca Tigurina vertit *nam abundantior mari est intellectus eius, & consilium eius profundo immensius*; Syrus, *quia pre mari magno multiplicata est sapientia, & cogitatio præ abysso magna*; alij, *supra mare multa est cogitatio eius, & consilium eius supra abyssum ingentem.* Aliter Palacius, *à mari diuinitatis*, inquit, *eruum habet sapientia Euangelica, & ideò eius consilium abyssum* (sic enim ipse legit pro *ab*) *eadem diuinitatis abysso. Quis igitur nisi Deus eam cognosceret?*

VERS. 40. EGO SAPIENTIA EFFVDI FLVMINA] Tigur. *ego sapientia tota effundo flumina.* Ne quis enim miretur, dicatque: Cur te, ô sapientia, comparasti cum Euphrate, Tigri, Iordane, &c. quid tibi, quæ lux es spiritalis, cognationis aut rei est cũ fluminibus? Respondet, magnam sibi cum eis cognationẽ esse: esse enim esse matrem fluminum, sic è suis visceribus quasi effudisse flumina. Adde, magnam esse analogiam fluminis & aquæ cum sapientia: vtraque enim refrigerat, rigat, fœcundat, sitim sedat: denique qualis est fluxus fluminis è fonte, talis est fluxus luminis à sole, putà, sapientiæ à Deo: imò hic illo longè est celerior, sublimior, diuiniot. Vide Hydragiologiam M. Antonij Marsilij Columnæ Archiepisc. Salernit. in qua ostendit aquæ & fluminum præstantiam, ideoque crebrum aquæ vsum esse in Sacramentis & rebus sacris. Vnde Thales & Philosophi, *aquam principem rebus creandis* dixêre, inquit Auson. in Ludo sapient.

Analogia aquæ & sapientiæ.

Dicit ergo: Ego sapientia me ipsam in Christo (qui est Sapientia æterna Patris) comparaui fluminibus, quia ego quasi fons effudi flumina tũ corporalia, & propriè dicta: (Deus enim per me quasi ideam & sapientiam ordinatè & sapienter creauit omnia, ac proinde tam flumina quàm cœlum & terram, iuxta illud Prou. 8. 27. *Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege & gyro vallabat abyssos*, &c. *cum eo eram cuncta componens*:) tum potiùs spiritalia & metaphorica: ego enim effudi flumina, id est abundantiam sapientiæ & gratiarum in fideles & Ecclesiam quouis mundi æuo. Vnde de iis subiungit: *Rigabo hortum meum, quoniã doctrinam quasi antelucanam illumino.* Ita Rabanus: *Christus*, inquit, *est sapientia, & effudit in mundum flumina doctrinæ Euangelicæ, quæ abundantissimè refrigerant & satiant auidas mentes electorum.* Porrò, hæc sententia iam deest in Græco & Syro.

VERS. 41. EGO QVASI TRAMES AQVÆ IMMENSÆ DE FLVVIO: EGO QVASI FLVVII DIORYX, ET SICVT AQVÆDVCTVS EXIVI DE PARADISO] Dat causam eius quod dixit: *Ego effudi flumina*, quia scilicet ego ipsa sum flumen primigenium, & trames aquæ immensæ de fluuio: per me ergo cetera omnia tam flumina, quàm creata quælibet à Deo creatore profluxerunt.

Nota. Pro *ego quasi fluuij dioryx*, quæ est vera lectio, quam habent Rom. & Græca, scriptores nõ intelligẽtes τὸ διῶρυξ, perperã varia substituerunt, quisque quod sibi aptius & commodum videbatur. Vnde alij legunt, *ego quasi fluuius vorax*; alij, *ego quasi fluuius Doryx*; alij, *dorax*. Vide Franc. Lucam hic annot. 272. alij, *ego quasi fluuius Dioryx*, putãtes Dioryx esse nomen proprium fluuij, putà esse Araxim, qui Armeniam interfluit, de quo proinde hunc versum sic tam ad literam, quàm mysticè explicat Rabanus: *Hunc fluuiũ*, inquit, *quidam historialiter Araxim annẽ Armeniæ esse putant, qui ab vno monte cum Euphrate diuersa specie oritur. Dictus autẽ, quod rapacitate cuncta proterat: vnde & cùm Alexãder eũ transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundauit, vt pontẽ diueret: bis trecentis interuallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspiũ fertur in mare. Dioryx autẽ à Græcis hunc æstimant nuncupatum. Est autẽ pars Græciæ gentis Doris nũcupatæ, ex qua tertia lingua Græcorum Dorica appellata est. Mysticè autem sapientia dilatat se fluuio rapidissimo, & aquæ egredientur de paradiso quia doctrina Saluatoris de cælesti prodiens thesauro, omnia obstacula errorum atq; persecutionum sua velocitate atq; fortitudine disrumpit ac frangit; ita vt per ora prædicatorum in totum orbẽ longissimo æquo lætissimè diffluat; vnde scriptum est: In omnẽ terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Psal. 18.

Dioryx ali Araxim.

Verùm vera lectio, vt dixi, est: *Ego quasi fluuij dioryx. Dioryx* enim Græca vox est, significans alueum, rivum, fossam in quam fluuius derivatur, ab ὀρύσσω id est fodio. Est ergo nomen appellatiuum, non proprium.

Porrò, τὸ *ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio*; idẽ est cũ eo quod sequitur. *Ego quasi fluuij dioryx.* Prius enim explicat posterius. Vnde Græca posterius tantùm habent, sic enim legunt: ἐγὼ ὡς σφὶς εἰς διώρυξ ὕσω ποταμοῦ καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον, id est, *ego sapientia quasi dioryx de fluuio, & quasi aquæductus exiui in paradisũ.* Quare Frãc. Lucas & Iansenius cẽsent, in Latina Vulgatæ iunctas esse duas eiusdẽ Græcæ sententiæ translationes, quas non est verisimile ab eodem nostro Interprete simul profectas; sed alteram ex alterius versione additam. Nostrum itaq; vertisse, *ego quasi trames aquæ immensæ*: sic enim vertit διώρυξ, v. 43. Alterũ addidisse: *Ego quasi fluuij dioryx.* Quare hæc tria, *trames, dioryx, aquæductus*, vnum & idẽ, aut penè idem sunt. Trames enim aquæ, nõ est aliud quàm διώρυξ, id est, fossa è fluuio deducta ad transferendam aquam. Vnde Tigurina vertit, *ego quasi fossa è flumine ducta, atq; vt aquæductus in paradisum pertineo*; Syrus, *ego sum fluuius qui irrigat, & sicut dioryx aquarum quæ descendit in hortas.* Sensus est q. d. Ego sapientia fluuialis doctrinæ salutiferæ effudi in terras: quia ego sum quasi trames aquæ immẽsæ de fluuio, id est quasi fossilis aliquis fluuius, aut fossa aliqua in quam deriuantur aquæ immensi fluuij, putà, immensa sapientia Dei. q. d. Nõ à me hæc habeo, sed à Deo, quare sum quasi fluuij dioryx, id est quasi fossa à fluuio illo magno diuino deducta, & sicut aquæductus exiui de paradiso cælesti & diuino, ex quo omnia flumina oriuntur (à Deo enim cæli domino oriuntur omnia) sicut è paradiso terrestri oriebantur quatuor illa celeberrima flumina iam dicta, nimirũ Phison, Gehõ, Tigris & Euphrates. Græca pro *è paradiso* habent *in paradisum*, eo sensu qui explicabitur v. sequenti, vbi dicitur: *Rigabo hortum meum*: hic enim hortus est paradisus, vbi fons est sapientiæ & voluptatis.

Porrò, hæc sententia accipi potest Primò, de sapien-

ſapientia increata eſſentiali, quæ communis eſt Patri, Filio & Spiritui ſancto. Hæc enim, licet ſit idem cum Deo, tamen noſtro modo concipiendi manat à Deo, id eſt Dei eſſentia, ſicut ab eſſentia creata manant eius accidentia, qualia ſunt ſapientia, bonitas, perſpicacitas, &c. perinde ac à fonte oritur riuus & aquæductus.

Secundò, hæc ſententia accipi poteſt de Sapientia increata notionali, quę propria eſt Filio: Filius enim à Patre procedit quaſi verbum ab ore, vt dixit v. 5. quaſi lux ē de luce, quaſi fluuius à fonte, qui totā fontis aquam in ſe recipit & capit, ideoque ei adæquatur. Sic enim Filius recipit à Patre totam eius eſſentiam & ſapientiam, eiq; per omnia eſt par & æqualis. Ita Rabanus, *Ipſe*, inquit, *eſt trames aquæ immenſæ de fluuio: quia ſicut Deus de Deo, lumen de lumine, ita ipſe aqua immenſa de fonte Patre, ſine fluuio, tropicè dici poteſt; quoniā Pater origo eſt diuinitatis; quando ſicut de Patre genitus eſt Filius, ita & Spiritus ſanctus procedit à Patre; quē in Euangelio aquæ nomine Dominus nuncupauit, dicens: Qui biberit aquam quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam*, Ioan. 4. *Itē: Qui ſitit, veniat ad me, & bibat, & de ventre eius fluent aquæ viuæ*, Ioan. 7. *Et rurſum: Aqua ſapientiæ ſalutaris potauit eum*, Eccli. 15.

Sic & Palacius: *Pater*, inquit, *hoc loco vocatur fluuius, vnde omne Eſſe in vniuerſo fluit: ex hoc fluuio primus trames fluens eſt Filius, in quem ex Patre vniuerſa diuinitas deriuatur: vnde ipſe eſt trames aquæ immenſæ & non menſuratæ, nec menſurabilis.* Rurſum: *Pater eſt paradiſus: aquæductus, id eſt fluuius inde egrediens, eſt Filius. ſeu Sapientia egreditur verò non velut primarius fluuius, is enim eſt Pater ſed velut aquæductus, ſeu trames, ſeu foſſa, iuxta illud: Verbum erat apud Deum id eſt, Sapientia apud Patrem; non Pater, ſed ex Patre; & iuxta illud: Ego ex ore Altiſſimi prodiui.*

Denique noſter Gregor. de Valentia 1. p. diſp 7. q. 6. de paradiſo, punct 1. ſic explicat: *Ego quaſi aquæductus exiui de paradiſo*, id eſt, ego Filius qui ſum Sapientia genita, proceſſi de ſubſtantia Patris, in qua eſt tamquam vberrimus torrens voluptatis. *Paradiſus* enim metaphoricè ſignificat omnem rem vel locum amœnum inſtar horti. Multis exemplis idipſum ibidem demonſtrat Valentia. Deus enim eſt paradiſus, imò oceanus deliciarum & bonorum omnium.

Tertiò, accipi poteſt de Sapientia incarnata, putà, de Chriſto homine: hic enim fuit quaſi dioryx & aquæductus diuinitatis: ab ea enim hauſit omnem ſuam ſapientiam, gratiam & virtutem, vt eam quaſi aquæductus in homines & Eccleſiam transfunderet.

Quartò, valdè appoſitè accipi poteſt de ſapientia creata & communicata creaturis, præſertim fidelibus. Hæc enim eſt dioryx & aquæductus Sapientiæ increatæ, exitúque de paradiſo cæleſti in terras, vt eas irriget, ſicut quatuor flumina exibant è paradiſo, vt orbem irrigarent: q. d. ait Ianſenius: Ego ſapientia effudi in mundo per legem & ſapientum doctrinam, ac per internam inſpirationem, flumina, hoc eſt, copioſam mundo exhibui doctrinā, quam tamen non ex meipſa accepi, ſed ſum quaſi effoſſa aliqua via immēſę aquæ, de fluuio aliquo magno deducta, hoc eſt, tum quaſi fluuius foſſilis, & ſicut aquęductus exiui in mundum ad homines de paradiſo cæleſti, vbi fons eſt omnis ſapientię, & verus locus voluptatis. Significat ergo legis doctrinam, per quam ſapientia hominibus eſt communicata, originem ſuam habere à Deo; nec tamen omnem Dei ſapientiam ad nos plenè deriuaram, ſed partem tantùm, quæ nobis & conueniebat & neceſſaria fuit.

Porrò, ſicut dioryx eſt multiplex; ſic & ſapientia. Richardus de S. Victore decem modos recenſet, quibus aqua ad homines transfunditur, ſcilicet effici: ndo puteum, fontē, torrentē, riuum, ciſternam, fluuium, ſtagnum, lacum, abyſſum, diluuium. Totidem & pluribus modis ad homines dimanat ſapientia. Hæc autē ortum ſuum in mundo habuit ex plenitudine cæleſtis ſapientiæ, quæ in Deo à Beatis plenius hauritur & percipitur.

Myſticè, trames, dioryx & aquęductus fluuij diuini eſt B. Virgo & Sancti. B. Virgo enim quaſi aquæductus excepit ſapientiam diuinam, ipſamq; perſonam Verbi, vt eam pareret, & in homines transfunderet. Augi in primis noſtrum Salazar in Prou. c. 31. n. 135. Mariæ, inquit, virginis exitus primus, & prima in lucem editio celebratur his verbis: Et iam tunc in immenſum effulam gratiarum ſuarum affluentiā aperiens, *Ego*, inquit, *quaſi trames aquæ immēſę de fluuio*. Et ſubdit: *Ego quaſi fluuius dioryx*. Ex vetuſtis exemplaribus aliqua ſic habent: *Ego quaſi fluuius vorax*: & in Virginē apriſſimè quadrat, quæ gratiarū omnium fluenta, vt ita dicam, hauſit ac perbibit. Accipe Bonauenturā in Speculo c. 3. *Omnia*, inquit, *chariſmata intrāt in Mariam, flumen enim gratiæ Angelorum intrat in Mariā, flumen gratiæ Patriarcharum & Prophetarū intrat in Mariam, flumen gratiæ Apoſtolorum intrat in Mariā, flumen gratiæ Martyrum, Confeſſorum, Virginum, Doctorum intrat in Mariā: omnia denique flumina intrant in Mariam. Sed quid mirum ſi omnis gratia in Mariam confluxit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit?* Eſt ergo Maria fluuius immenſum omnium fluminum vorax. Quin & Mahomet in Alcorano, de familia Adamar hæc elogia dat B. Virgini: *Dixit*, inquit, *angelus Gabriel ad Mariam: O Maria, Deus te elegit, & ditauit gratiam, & præelegit ſuper omnes mulieres omnium ſeculorum, & poſuit te quaſi nouū medium, diuidens inter homines terrenos & Angelos Dei in paradiſo deliciarum.* Nec multùm abit illud nomen *dyorix* aut *duorix*, cuius hīc meminit Eccleſiaſticus, à nomine Durij noſtri. Rabanus exiſtimat nomine Dioryx Araxem, totius Perſiæ maximum fluuium, notari, qui tāto voluitur impetu per deciuia, vt præceps eius lapſus omnia ſecum auferat, pontes, impedimenta, &c. Huc ſpectat illud Poëtarum principis:

Pontem indignatus Araxes.

Ergo ad rē noſtrā, Maria cum fluuio Araxe apriſſimè cōparatur, quia collectis vndiq; gratiarū omnium riuis, in quamdā immenſam euaſit gratiarum vim: ex hac verò tanta in pietatē & honeſtatē propenſio nata eſt, tamq; rapidus præceps q; in bonūomne curſus, vt omnes peccatorū illecebras, occaſiones, tēptamēta, & motus prauos aluei iſtius vis magna deuolueret ac demergeret: hęc Salazar.

Audi & S. Bernardum ſerm. in Natiuit. B. Mariæ, quem inſcribit de Aquæductu, explicantē, quomodo dioryx & aquęductus gratiarū nobis facta ſit B. Virgo. *Altiùs intuemini quāto deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari, qui totius boni plenitudinem poſuit in Maria: vt proinde ſi quid ſpei in nobis eſt, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis, ab ea noueritis redundare, quæ aſcendit deliciis affluens. Horum plane deliciarum, quē non modò affluxeris veniens; ſed & perfluxeris ſuper-*

Myſticè dioryx eſt B. Virgo.

Mahometis elogia de B. Virg.

supernenies Auster ille Dominus, vt vndique fluant & effluant aromata eius; charismata scilicet gratiarũ. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam hanc maris stellam, maris vtiq; magni & spatiosi, quid nisi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo mentibus cordium, totis præcordiorum affectibus, & voto omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam. Et Paulò superiùs: *Plenum equidẽ*, inquit, *aquæductus, vt accipiant cæteri de plenitudine, sed non plenum ad nẽ ipsum. Nostis enim cui dictũ est: Ave gratia plena.* Et inferiùs: *Ascendit planè supra omne humanũ genus, ascendit vsque ad Angelos. sed & ipsos quoque transcendit, & cœlestem omnem supergreditur creaturã. Nimirum super Angelos hauriat necesse est, quam refundat hominibus aquam vinum.* Vnde concludens ait: *Cæterùm, quidquid illud est quod offerre paras, Mariæ commendare memento, vt eodẽ alueo ad largitorem gratiæ gratia redeat, quò influxit. Neque enim impotẽs erat Deus & sine hoc aquæductu infundere gratiam prout vellet; sed tibi vehiculũ voluit prouidere. Forsè enim manus tuæ, aut sanguine plenæ, aut infectæ muneribus, quod non eas ab omni munere excusserit: ideoq; quod cum illud quod offerre desideras, gratissimis illis, & omni acceptione dignissimis Mariæ manibus offerendum tradere cura, si non vis sublimere repulsam. Nimirum candidissima quædam lilia sunt; nec consabitur ille liliorum amator inter lilia non inuenium, quidquid illud sit quod inter Mariæ manus inuenerit.* Maria ergo est trames, id est, via in inuio peccatorum, ipsa via in biuio deuiantiũ, ipsa via in trivio dubitantium, & securè ad patriam in cœlum redeuntium: manat ex fluuio, id est, ex Spiritu sancto, vel ex Christo, cuius aqua immensa est, immensa eius redemptio, & gratiarum copia ex ea profluens.

VERS. 42. DIXI: RIGABO HORTVM MEVM PLANTATIONVM, ET INEBRIABO PRATI MEI FRVCTVM] Ita legendum *prati*, scilicet, nõ *partus* vel *pratus*: sic enim legunt Romana, & Græcum παραδεισος significat areolam horti in quâ seruntur olera siue viridaria. Vnde Columella, *Fiunt*, inquit, *ad olerũ cõpositionẽ quadratæ dispositiones, quæ παραδεισοι dicuntur, in lateculi formã.* Hinc & παραδεισος vocatur color viridis, qui cõflatur ex fuluo & nigro, teste Platone in Timæo. Sic ergo habẽt Græca: μεθύσω μου τὴν παραδεισον τὴν ἐμὴν, id est, *irrigabo areolam meã inflam.* q. d. Ego sapientia rigabo meâ lege & doctrina Ecclesiam, siue cœtum fidelium, quê quasi areolam & hortum populi iusti & sancti, mihi è toto mundo colendum delegi & suscepi, vt in ea plantem omnia virtutum genera, omnesque iustorum status & gradus, qui varios sapientiæ & sanctitatis fructus proferant. Quod vt faciant, indigent assidua irrigatione sapientiæ. id est, illuminationis, impulsus & gratiæ Dei: sine hac enim exucci, aridi & steriles ex seipsis remanerẽt: vt verò id abũdè & copiosè faciant, ego nõ tantũ irrigabo, sed & inebriabo eos meâ sapiẽtia & gratia.

Pro *plantationum*, Complut. habent ἄριστον, id est *optimum*; alij, *egregium*. Vnde sic habent, *potum dabo horto meo optimo, & inebriabo meam viriditatem inflam*, id est, iustè & adæquatè dimensam & circumscriptã, vti in hortis areolæ florum solent latè in circulos, vel quadratæ efformari, & lateculis circumscribi, vt iusta omniũ sit proportio & adæquatio. Talis enim areola, per omnia iustè adæquata & cõformata, est Ecclesia, quoad omnes sui partes, putà, quoad Ecclesias quaslibet particulares, quoad varios fideliũ status & gradus, ac præsertim quoad Cleruum bene ordinatum, & sibi inuicem subordinatum. Vnde Tigurina vertit, *horto meo eximio potum dabo iustamq; meam areolam irrigabo*. Syrus, *dixi, Rigabo hortũ meum, & inebriabo cubilia mea*, putà, areolas meas: has enim hortulani vocant lectulos, siue cubilia florum & aromatũ. Ita Rabanus & Palacius. Quæ audit Quia, inquit, sapientia dixit se esse tramitẽ aquæ immensæ, manifestat nobis decretum suum esse, vt, sicut diuinitas ex Patre fluit in Filium, ita ex Filio fluat suo modo in Ecclesiam. Hoc ait: Rigabo hortum, scilicet Ecclesiã: hæc vocatur hortus plantationum; quia in eo plantantur fideles, qui sunt velut plantæ, de quibus habes in Cãticis, habes & in Psalm. cùm dicitur: *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.* Et rursum: *Erit tamquã lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum.* Quod Secundò dicit: *Inebriabo* notat Primùm, quam Spiritus sancti & gratiæ, qua sapientia rigat Ecclesiã (quæ prærum est) aquam esse ad rigandum & vinum ad inebriandum. Quod autem dicit: *Inebriabo fructum*, notat plantas Ecclesiæ non esse ficus, sola folia habentes, vt erant olim Pharisæi; sed esse fructiferas, fructus spiritus ferentes, quos Paulus enumerat. Notat Tertiò tunc maximè pios à musto Spiritus inebriari, cùm fructus ferunt; ideo inquit, *Inebriabo fructum.* Si vis videre ebrietatem, hanc, Martyrum feruorem considera.

Psal. 91. 14. Psal. 1. 3. Galat. 5.

Mysticè hæc adaptes B. Virgini; vnde Rupertus Abbas lib. 4. in Cantica: *Hortus conclusus*, inquit, *soror mea, & signata, Dei genitrix. Ecce nouus paradisus, nouæ plantationes, quas plantauit vnus idẽq; antiqui paradisi plantator, Dominus Deus. Ille est paradisus, antiquus paradisus terrenus: iste est paradisus nouus, paradisus cælestis: vtriusq; plantator est vnus idemq; Dominus Deus: sicut ille posuit hominẽ quem formauerat, in isto formauit hominẽ, qui apud ipsũ in principio erat. De illa humo produxit omne lignum pulchrum visu & ad vescendũ suaue, lignum etiam vitæ in medio paradisi: sic illam humum, sic terram suam benedixit, & ex ea cunctarum germina gratiarum, & cunctarũ exemplaria virtutum produxit, ipsum quoque lignum vitæ, Christum Deum & hominem, Dominum paradisi cælestis. De illo voluptatis loco egrediebatur fluuius ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita: de isto paradiso ille fluuius siue illud flumen egressum est, de quo Psalmista dicit: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei, qui inde diuiditur in quatuor Euangelia.* Meritò ergo B. Virgo à Hieronymo, Petro Damiano, & aliis, imo ab Ecclesia, vocatur & inuocatur *Paradisus voluptatis, quẽ Deus omnibus gratiæ diuitiis cumulauit: ac hortus deliciarum, in quo condita sunt omnia florũ genera, & omnia ornamenta virtutum.* Atque à S. Ignatio epist. 1. ad S. Ioannem, vocatur *cæleste prodigium, & sacratissimum spectaculum, in quo humana natura naturæ sanctitatis angelicæ sociatur.*

VERS. 43. ET ECCE FACTVS EST MIHI TRAMES ABVNDANS, ET FLVVIVS MEVS APPROPINQVAVIT AD MARE] Pro *trames*, Græcè est διώρυξ, q. d. Fossa illa, vel aquæductus, de quo dixi v. 39. cùm initio esset arctus & exiguus, sensim ita creuit, vt fossa facta sit flumen abundans, imò videatur esse mare. Hoc maximè factum est cùm Dei sapientia, id est lex, fides & religio, quę initio solã Iudęa concludebatur, tẽpore Christi per Apostolorũ prædicationẽ effudit se in omnes Gẽtes, easq; fecit Christianas. Vnde Tigurina, *aquæductus ecce meus euasit flumen, &*

& flumen meum in mare exiremi; Syrus, *& ecce etiam fiat mihi torrens, & fluuius meus pertingit uſq; ad mare*; Arabicus, *& habebã vadum, & peruenit ad mare: fluuium meum in mare inundare faciã manè, faciamq; illuſtriã in generationes plurimas*; alij, *& ecce foſſa illa facta eſt fluuius, & fluuius meus euaſit in mare.* O rẽ ineffabilem! exclamat Palacius, fluebat doctrina Euangelica, & in ea quodãmodo Spiritus & Chriſtus: obſtabant huic fluxui omnes dęmonum, Imperatorũ, militum & totius orbis vires extentæ at, his omnibus inuitis, vt mare totã vallat & circumdat terram: ita vita Chriſtiana & ipſe Chriſtus totum circumdedit orbẽ: ſiquidem *in omnem terrã exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*, Pſ. 18.

Maris gratiarum mare.

Myſticè, gratia, quã B. Virgo in primo inſtanti conceptionis accepit, per 72. annos, quibus per continuos & gratię adæquatos actus iugiter eam auxit, & aſſiduè conduplicauit, excreuit quaſi in immenſum, vt verè Maria dici poſſet eſſetq; mare gratiarũ: vnde à Damaſceno orat. 2. de Aſſumpt. vocatur *gratiæ abyſſus*. Et S. Epiphan. orat. de laud. Virg. *Gratia*, inquit, *S. Virginis eſt immenſa*. Et inferiùs eam vocat, *mare ſpirituale, cui prædicando, neque hominum, neque Angelorum lingua ſufficit*. S. Ildephonſus ſerm. 2. de Aſſumpt. *Sicut*, inquit, *eſt incomparabile quod geſſit, & ineffabile quod percepit, ita eſt incomprehenſibile præmium gloriæ quod meruit*. S. Anſelm. de Excellentia Virg. c. 8. *Quid amplius*, ait, *dicere poſſum, Domina? Immenſitatem quippe gratiæ, & gloriæ, & felicitatis tuæ conſiderare incipienti, & ſenſus deficit, & lingua fatiſcit*. Atque vt alios omnes præteream, Andreas Cretenſis ſerm. de dormit. Deiparę, ſic eam compellat: *O ſancta, & ſanctis ſanctior, & omnia ſanctitate ſanctiſſime theſaure*. Eodem modo creuit & creſcit indies ſanctitas Apoſtolorum, Martyrum, Virginum, Confeſſorum, Sanctorumq; omnium, quam eis, vtpote ſibi deuotis, ſuiſque clientibus aſpirat B. Virgo.

VERS. 44. QVONIAM DOCTRINAM QVASI ANTELVCANVM ILLVMINO OMNIBVS, ET ENARRABO ILLAM VSQVE AD LONGINQVVM.] Pro *antelucanum*, Græcè eſt ὄρθρον, id eſt diluculum, q. d. Sicut lux diluculi, ſiue auroræ, poſt noctis tenebras initio modica eſt, ſed ſenſim creſcit vſque ad meridiem & lucem clariſſimam: ita & ego ſapientia ſenſim omnibus *illumino*, id eſt, lucem meam profero, meq; diffundo magis & magis, donec etiam in longinquum, id eſt, remotiſſimas gentes, me effundam, eaſq; illuminem: vti hoc ſæculo factum videmus, ac quotidie fieri in Sina, Iapone, totaq; India Orientali & Occidentali. Vnde Græca habẽt. *quã diſciplinam vt diluculum illuſtro, & effundo eam uſq; in longinquũ*; Tigur. *quoniam diſciplinam illumino vt diluculum, & in multum temporis illuſtro eam*; Syrus, *rurſum doctrinam meam manè dico, & relinquã eam in generationes multas*, vel *potabo eã generationes multas*. Notat Palacius, doctrinam Euangelicam vocari auroram, non meridiem, tum, quia obſcura eſt: fide enim creditur, non videtur oculis: tum, quia admiſcetur tenebris perſecutionum & tribulationum: tum, quia ſenſim creſcit vt aurora.

VERS. 45. PENETRABO OMNES INFERIORES PARTES TERRÆ, ET INSPICIAM OMNES DORMIENTES, ET ILLVMINABO OMNES SPERANTES IN DOMINO.] Tigur. *imas omnes terræ partes penetro, dormientes video quoſcunque, & ſpem in Domino ponentes omnes illumino*. Hic verſus iam deeſt in Græco & Syro. Sunt verba ſapientiæ, q. d. Adeò dioryx & aqueductus

A meus creuit in flumen, imò in mare: adeò lux auroræ meæ creuit in meridiem, vt nõ tantùm illuminẽ omnes gentes *in* ſuperficie terræ degentes, ſed & penetrẽ imas terræ partes, ibiq; inſpiciã & viſitem omnes dormientes, id eſt defunctos; ac damnatos quidem inſpiciam terribili vultu, metuq; percellam, & damnationẽ eorum confirmabo: pios verò ſperãtes in Domino illuminabo, id eſt, luce meæ cognitionis, putà reuelatione Chriſti nati, paſſi & reſurgentis, indeq; conſolatione redemptionis & ſalutis per eum factæ perfundam. Cõſolabor ergo & beabo omnes patres in limbo degentes, ſperantes in Domino, & auidiſſimè Chriſtum redemptorem expectantes. Itaque ſæpiùs quidẽ per Angelos Deus illuminauit patres in limbo, ſed perfectiſſimè hęc ſententia impleta
B eſt, cùm Chriſtus, qui eſt Sapientia Patris incarnata, in cruce moriens, deſcendit ad limbũ, ac patres ſui cognitione, imò conſpectu tã humanitatis, quàm diuinitatis ſuæ donauit; itaque eos conſolatus eſt, imò beatos reddidit, ſecumque tertio die in terram, ac quadrageſimo die, aſcendens in cælum in triumphum duxit. Ita hunc locum de deſcenſu Chriſti ad inferos interpretatur S. Iſidorus lib. de Reſurrect. Domini c. 51. & alij paſſim, ac noſter Salazar in c. 29. Prou. n. 59. vbi *rò illuminabo*, exponit, *viſitabo & perſcrutabor*.

Idem implebitur in reſurrectione: tunc enim Deus inſpiciet & viſitabit corpora Sanctorum latentia in ſepulchro, eaq; animabus vniet, viuificabit & glorificabit.

Porrò ex eo quod ait: *Penetrabo omnes inferiores partes terræ*, Bellar. lib. 4 de anima Chriſti c. 16. &
C alij opinantur, Chriſtum poſt mortẽ deſcendiſſe ad omnia loca inferni, adeoq; ad ipſum infernum damnatorum, tamquam omnium dominatorem. Ita videtur ſentire Cyril. Hieroſ. catechęſi 14. Athanaſ. ſerm. 4 contra Arrian. S. Augu. epiſt. 99. Fulgent. l. 3. ad Thraſimund. c. 30. Nyſſen. orat. 1. de reſurr. Damaſc. l. 3. c. 129. Sed probabilius eſt Chriſtũ ſubſtantialiter tãtùm deſcendiſſe ad limbũ, *vt quos ipſe per gratiã viſitabat interiùs ſecundũ diuinitatẽ, eos etiam ſecundùm animã viſitaret & loco*, ait S. Tho. 3. p. q. 52. art. 2. virtualiter verò & effectiuè, ſiue quoad efficaciam, deſcendiſſe ad locum puerorum, & damnatorum, cõfutando ſcilicet & damnando illorum peccatum, ſiue originale ſolùm, ſiue etiam actuale in adultis. *Penetrabo* ergo *omnes inferiores partes terræ*, quia ſcilicet vnã ſubſtantialiter, ceteras virtualiter penetrabo. Ita Valentia in
D locum D. Thom. iã citatum, nec aliud volunt Patres pro priori ſententia citati. Ita & Bon. Richard. Gabriel, Palud. Marſil. & alij in 3. diſt. 22. ac Frãc. Suar. 3. p. q. 52. a. 8. Penetrabo, ait, Primò, quoad diuinitatẽ; Secundò, quod humanitatẽ, ad omnes partes terræ: quia non ſolùm ad ſuperficiem terræ deſcendit, ſed etiam vſque ad infimum terræ locum penetrauit, etiamſi nõ ad omnes eius ſinus.

Rurſum, ex eo quod ait: *Illuminabo omnes ſperantes in Domino*; multi probabiliter cẽſent, Chriſtum omnibus animabus in Purgatorio exiſtẽtibus ſuo ad eos deſcenſu dediſſe primum plenumq; iubileum, omneſq; à pœnis liberaſſe, & ſecum ad cælum in triumphũ duxiſſe. Ita S. Bonauent. in diſt. 22. q. 5. Thom. Argentin. ead. diſt. q. vnica art. 4. Gabriel eadẽ diſt. q. vnica art. 3. dub. 3. Soto in 4. diſt. 45. q. 1. art. 3. in fine. Illud certum eſt, Chriſtũ cum animas patrum plenè expiatas illuminaſſe

Chriſtus perſonaliter non deſcendit ad infernum damnatorum.

dedit in Purgatorio iubilæum.

lumine gloriæ, eiſque ſuam diuinitatem conſpiciendam obtuliſſe, itaque eas beaſſe, ac æternâ felicitate donaſſe.

Tropol. Rabanus: Sapientia, purâ, Chriſtus, *inſpicit inferiores partes terræ*, inquit, *quoniam carnalium corda & cogitationes ſerut: at terram ſpectat omnes dormientes, qui velignorantiæ ſomno, vel torpore negligentiæ dormitant: & illuminat rectâ fide & æquitate ſperantes in Deo quoniam qui ſperat in Deo beatus eſt. Beneplacitum enim eſt Domino ſuper timentes eum, & in eos qui ſperant in miſericordia eius*, Pſ. 146.

VERS. 46. ADHVC DOCTRINAM QVASI PROPHETIAM EFFVNDAM, ET RELINQVAM ILLAM QVÆRENTIBVS SAPIENTIAM; ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORVM VSQVE IN ÆVVM SANCTVM.] Hic verſus poteſt accipi tam vt dictus à ſapientiâ, quàm à Siracide. A ſapientia; quaſi illa pergat ſic loqui, explicetque illud v. 44. *Enarrabo illam in longinquum*: cui immediate Græca hunc verſum ſubiungunt. Fauent Complut. quæ pro ὅτι, id eſt, *adhuc*, legunt, ὅτι, id eſt, *quoniam*, q. d. Enarrabo ſapientiam in longinquum, quoniam doctrinam effundam vſque in æuum ſanctum. Et Syrus, qui cùm pro v. 44. verſiſſet, *verſus doctrinam meam manè dico, & relinquam eam in generationes multas*; quæ conſtat eſſe verba ſapientiæ, quaſi ea explicans, hunc verſum ſubdit: *Rurſus doctrinam meam in prophetia dico, & extremitas eius vſque in longinquum.* Cùm ergo prior verſus ſit ſapientiæ, eiuſdem quoque videtur eſſe poſterior, vtpote illi reſpondens, illumque explicans. Vnde Rabanus ſic explicat: *Non ceſſat*, inquit, *S. Scriptura ab æuo vſque in æuum docere genus humanum, quatenus inteligat ex præceptis Dei quid vitare debeat, quidue agere; vt nemo ſit qui vitæ ſe poſſit excuſare, quaſi neſciens quid præceptum ſit in lege diuina, cùm ſapientia viam veritatis, & normam iuſtitiæ palam omnibus demonſtret.* Et Palacius: *Videor*, inquit, *mihi audire Chriſtum dicentem: Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi. Non igitur ceſſabit vnquam prædicatio Euangelij exterius, & prædicatio Chriſti interius, vſque ad æternum ſanctum, id eſt, æternitatem. Nota, doctrinam Euangelicam paris eſſe authoritatis cum propheticâ; idcò ait, doctrinam quaſi propheticam: vtramque enim à Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines*, 2. Petri 1. 21.

Rurſum hæc verba accipi poſſunt quaſi dicta à Siracide. Ipſe enim, poſt interlocutionem ſapientiæ huiuſque à ſe inductam, videtur reſumere ſermonem, ac ſternere viam ad noua ſapientiæ dogmata, quæ tradat cap. proximo & ſeqq. Nam verſum ſequ. vſurpat Siracides quaſi ſuum c. 33. 18. Vnde Græca de more breuiter ſic habent: *adhuc doctrinam vt prophetiam effundam, & relinquam ipſam in generationes ſæculorum*; & Tigurina: *etiamnum effundo doctrinam vt oraculum per q. ſæculorum ætates emitto eam quærentibus.* Quare Lyran. hæc ita cum v. præcedenti connectit: *Quia*, inquit, *ſcriptor huius libri immediatè locutus eſt de iudicio finali, poſſet quis dubitans quærere: Intendis tu hîc libros tuos finire? Ad quod reſpondet, dicens: Adhuc doctrinam quaſi prophetiam effundam.* Sic & Ianſenius, qui ſigillatim ſingula de Siracide ſic explicat: *Dum dicit*, inquit, *ſe prolaturum doctrinam ſuam propheticam, ſignificat ſe donaturum doctrinam traditurum, quæ certa ſit & ſolida, quæque non humano ingenio ſit excogitata ſed diuinitus reuelata; ſicuti Prophetæ Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt. Dum ſe dicit eam relicturum in generationes ſæculorum, ſignificat ſe eam ſcripto relicturum poſteris, vt in perpetuum ab eis legi & audiri poſſit, qui ſtudioſi ſunt ſapientiæ. Et non deſinam*, inquit, *hoc eſt, perſeuerabo ſemper per ſcriptam à me doctrinam, in progenies illorum qui quærunt ſapientiam, vſque in æuum ſanctum, hoc eſt, vſque in ſæculum futurum, vbi humanâ amplius doctrina opus non erit; ſed implebitur illud, quod per Ieremiam dictum eſt: Non docebit vltrà vir proximum ſuum. Omnes enim cognoſcent me à maiore vſque ad minimum eorum*, Ieremiæ 31.

Nota, *æuum ſanctum* vocari ſæculum futurum: præſens enim non eſt ſanctum, quia *totus mundus in maligno poſitus eſt*, 1. Ioan. 5. At æternitas beata, in quam nihil coinquinatum ingreditur, æuum ſanctum eſt. Meminerint ergo doctores & ſcriptores ſe docere & ſcribere non tempori, ſed æternitati: ſeque in ſuis laboribus ſolentur, quòd illis non ſibi tantùm, ſed & diſcipulis & lectoribus, eorum ſcripta vſque ad finem mundi lectutis, acceſſuros æuum ſanctum, ſcilicet beatam æternitatem: ad hanc enim ſe ſuoſque lectores informant & dirigunt. Vnde ſubdit & concludit:

VIDETE QVONIAM NON SOLI MIHI LABORAVI, SED OMNIBVS EXQVIRENTIBVS VERITATEM.] VERS. 47. q. d. Videte ex his quæ hactenus tam proliXè dixi & ſcripſi, ac deinceps dicturus & ſcripturus ſum, me non mihi ſoli ſtuduiſſe & vacaſſe, ſed & alijs laboraſſe & conſuluiſſe, vt meo exemplo idem faciant alij ſapientes, nec ſatis putent ſi ipſi ſapiant, ſed & ſapientiam ſuam aliis docendo & ſcribendo communicent. Vnde Rabanus: *Doctor Eccleſiaſticus*, inquit, *verba Dei ſcribendo & docendo non ſolum ſibi laborat, ſed & alios: quia ſibi laborat pro æterna mercede & quiete: alios autem pro vera ſalute ac perpetua requie: vnde in Danielis cap. 12. ſcriptum eſt: Qui docti fuerint, fulgebunt ſicut ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Hinc & Iacobus ait: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. De quo & Paulus ad Timotheum ſcribens ait: Attende tibi, & doctrinæ, inſta in illis: hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Hinc & ipſa Veritas in Euangelio ait: Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.* Et item: *Vos*, inquit, *eſtis lux mundi: ſic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cælis eſt.*

Cap. 5. 1. Tim. 4. Matth. 5.

Porrò Palacius, hæc accipiens vt dicta à ſapientia, pariter, Chriſto, ſic explicat: *Nullum grandius*, inquit, *ephonema ferè potuit à ſapientia dici: O mortales, veni in mundum, à quàm in eo laborauit: laborem porrò in gloriam Patris, & in commodum veſtrum, ſi veritatem inquiratis: ſi tamen veritatis verbo, vt ego fructum propoſito meo, & vos tanto ſtudio veſtro.*

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post encomium sapientiæ, pergit alia eius tradere dogmata. Vnde v. 1. recenset tria quæ placent sapientiæ, & v. 3. totidem quæ ei displicent. Inde v. 9. vsque ad 17. enarrat decem beatitudines: putà, res decem quæ hominem faciunt beatum. Denique à v. 17. vsque ad finem capitis agit de nequitia mulierum, eamque multis exaggerat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. IN tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata corã Deo & hominibus:

2. Concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier bene sibi consentientes.

3. Tres species odiuit anima mea, & aggrauor valdè animæ illorum:

4. Pauperem superbum: diuitem mendacem: senem fatuum & insensatum.

5. Quæ in iuuentute tua non congregasti, quomodo in senectute tua inuenies?

6. Quàm speciosum canitiei iudicium, & presbyteris cognoscere consilium!

7. Quàm speciosa veteranis sapientia, & glorioſus intellectus, & consilium!

8. Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.

Vers. 1. & 2. IN TRIBVS PLACITVM EST SPIRITVI MEO, QVÆ SVNT PROBATA CORAM DEO ET HOMINIBVS: CONCORDIA FRATRVM, ET AMOR PROXIMORVM, ET VIR ET MVLIER SIBI BENE CONSENTIENTES] Loquitur ipsa sapientia, vel certè Siracides sapiens, ex persona & mente sapientiæ, quod in idem redit. Sapientiam enim hic loqui docet Rabanus, & euincunt Græca, quæ sic habent: ἐν τρισὶν ὡραίοις, καὶ ἀνέσυρε ὑετὸν καὶ ἐβλάστησεν, id est, *in tribus pulchra facta sunt, & surrexit decora coram Deo & hominibus.* Noster pro ἀνέσυρε C legit ἐγένετο, id est, *facta sunt, speciosa, grata, probata.*

Nota. Siracides hic ternarios virtutum & vitiorum subjicit, more veterum qui sua præcepta ad numeros redigebant, vt facilius capi & memoriâ retineri possent. Qua in re imitatur Salomonem, qui idem facit Prou. c. 30. v. 11. & sequent.

Primum sapientiæ præceptum, de concordia. Primum ergo sapientiæ hoc est præceptum, de concordia & charitate: hæc enim prima & princeps est virtus, quæ Dei & hominum gratiã conciliat. Ea autem maximè in triplici hominũ genere requiritur. Primò, inter fratres, vel germanos, vel consobrinos, vel quomodolibet cognatos & consanguineos: hi enim omnes ab Hebræis vocantur fratres. Alludit ad Ps. 132. v. 1. *Ecce quàm bonũ & quàm iucundũ habitare fratres in vnum!* Secundò, inter proximos, id est, eos qui in eadẽ domo, collegio, vicinia, officio, arte, negotio, aliove modo inuicẽ deuincti & quasi colligati sunt: horũ enim omnium vinculum est amor & cõcordia. Tertiò, inter virum & mulierem: hi enim ita coniuncti sunt, habitatione, thoro, mensa, rebusq; omnibus, vt vna caro, id est vnus homo ciuilis, & vna persona politica, censeantur; vnde & cõiuges vocantur. Quare si inter se concordes viuant, vitam agent iucundissimam & sanctissimã, sin discordes sint, molestissimam & diabolicã. Quocirca pro *si bene consentientes*, Græcè est, ἐὰν σὺν συμφερόμενοι, id est, *simul vnà circumferãtes*, vel *simul vna circumlati*: hęc enim vox Græca magnã habet emphasin, significatq; summũ inter coniuges cõsensum, quãdo alter alterius mores, infirmitates & vitia tolerat, eiq; in omnibus se accõmodat, perinde ac fit in rota: dum enim eius pars vna voluitur & gyratur, pars altera ei connexa eodem voluitur & gyretur oportet: talis enim rota est cõiugiũ. Aut, sicut duo boues vel equi, æquè idem iugum subeunt, trahuntq; inde enim dictum est coniugiũ. Sensus ergo est, q. d. Vir & vxor ita cõsentire debent, vt quocunq; fertur vnus, vel voluntate propriã, vel infirmitate, vel necessitate ingruente, eõdem sponte inclinet ac feratur & alter: vult maritus hanc artem exercere, eamdẽ exerceat, vel exercenti, obsecundet vxor: maritum excipit morbus, paupertas, iactura, persecutio carcer: maritum eõdem sequatur, imò vltrò comitetur vxor, vt cũ lugente, patienti compatiatur & seruiat, eumque omnibus officiis modisque adiuuet. Deniq; quicunque fortunæ flatus virum impulerit, eodem impelli se sinat vxor: ac vice versa, quocunque impulsa fuerit vxor, eõdem sequatur & maritus.

Causa concordiæ est amor mutuus. Porrò, huius contentionis radix & causa est amor reciprocus. Vnde S. August. in Sententiis n. 163. *Pax domestica*, inquit, *est ordinata cohabitantium imperandi obediendiq; concordia. Imperant enim qui consulunt, sicut vir vxori, parentes filiis, domini seruis. Obediunt autẽ quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in Domino ipsi viuentes ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinantes, etiam qui imperant seruiunt eis, quibus videntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officium consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi beneficio.*

Nota Secundò. Pro *bene placitum est spiritui meo*, Græcè est, ὡραῖα ἐστὶν, id est, *decora* vel *pulchra facta sunt*. q. d. Hæc tria ita mihi placent, vt iis pulchrescam, vt iis mihi pulchra & speciosa esse videar, vt iis me decorari sentiam, audeam & gaudeã. Vnde Tigurina vertit, *tria me exhilarant, & coram Domino simul & hominibus condecorant*; alij, *tribus sum exornata, & forma speciosa coram Deo & hominibus*; Syrus, *tria desiderauit anima mea, & ea decent coram Deo & hominibus: fraternitas fratrum, amicitia amicorum, & vir & vxor eius quãdo sunt concordes.* Simili phrasi ait Apostolus Heb. 13. 16. *Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus*; Græcè, εὐαρεστεῖται, id est, conciliatur, placatur, sibi complacet, Syrus *pulchrescit*, hilarescit & gloriatur. Itidem facit de concordia nostra: quia in hac sita est salus domorum, vrbium & regnorum.

Moral. de pace. Audi hanc sententiam explicantem, bonumque pacis & concordiæ enarrantem S. Aug. ser. 169. de

de Tempore: Pax, inquit, *concordia fratrum, ſicut ſcriptū eſt: In tribus placuit ſpiritui meo, quæ ſunt probata coram Deo & hominibus: concordia fratrū, & amor proximorū, & vir & mulier conſentientes ſibi.* Concordia ergo fratrū, *volunt.* ex Dei eſt, *incunditas Chriſti, perfectio ſanctitatis, iuſtitiæ regula, materia doctrinæ, morū cuſtodia, atq; in rebus omnibus laudabilis diſciplina. Pax, ſuffragio precum & ſupplicationū facilis atque impetrabilis; quia deſideriorum omnium competentia eſt plenitudo, ſicut ſcriptum eſt in Apoſtolo. Pax conuerſationis amabilē Deo facit in fratribus: quæ charitatis indicat teſtimonium. Pax ergo dilectionis mater eſt, concordiæ vinculū, ac puræ mentis indicium manifeſtum: quia ſibi exigit de Deo quæ velit, quidquid voluerit petit, & quod petit voluerit ſumit.* Pax *præceptis regalibus conſeruanda eſt, Domino Chriſto dicente: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. In pace vos dimitto, in pace vos dimiſi, in pace vos inueniā. Præſciens voluit dare, quod deliderabat redeuns in omnibus inuenire*, quodque à ſingulis ſeuerè exiget & repetet in die iudicij.

Ioan. 14.

Vniuerſi ſtatum conſiſtit in concordia eorū

Præclarè S. Gregor. Naz. orat. 12. de pace, docet vniuerſi ſtatum decuiq; conſiſtere in concordia elementorum. licet diſcordium, & contrariis qualitatibus inter ſe pugnantium cæloru, & mixtorum omnium. *Mundus*, inquit, *celebre Dei elementum, quamdiu ſecum pacatum & tranquillum eſt, ſeq; naturæ ſuæ finibus cōtinet, nec quidquam aduerſus alterum inſurgit, neq; ex iis benevolentiæ vinculis, quibus ab artifice verbo rerum vniuerſitas conſtricta eſt, excedit: mundus verè eſt, vt appellatur* (mundus enim Græcè dicitur κόσμος, id eſt ornatus,) *& incōparabilis pulchritudo. At ſimultatē, pacatus & quietus eſſe deſit, mundus quoq; eſſe deſinit.* Idem planè dicas de microcoſmo, ſiue paruo mundo, qui eſt homo, ciuiq; cōfugio & familia; ſcilicet, omne eius decus & ornū conſiſtere in pace & concordia; ac vice verſa, omne eius dedecus & malum ſtare in diſcordia. Porrò, rectè eādem orat. addit Nazianz. *Melior eſt contentio pietatis cauſā ſuſcepta, quàm vitioſa cōcordia.*

Concordia fons SS. Trinitat.

Ratio à priori eſt, quòd Deus ſit ipſa prima, increata, ſumma & perfectiſſima concordia: quare ſummè amat cōcordes, vtpote ſibi ſimillimos, imò vt opus ſuum proprium & perfectum. Nā & SS. Trinitas, putà Pater, Filius & Spiritus ſanctus ſummè ſunt concordes, non accidentaliter, ſed eſſentialiter: quia vnā eamdemq; numero ac indiuiduā habent eſſentiam, conſequenter & mentem ac voluntatem concordem: quārequare quod vnus, verbi gratia, Pater vult, hoc eſſentialiter volunt ceteri duo, putà Filius & Spiritus ſanctus; quocirca ipſa SS. Trinitas hanc ſui concordiam cælis, elementis, rebuſq; omnibus communicauit & impreſſit. Atque hic eſt cælorum concentus in diſſonanti tot orbium, motuum, ſtellarum, &c. conſonantia, & diſcordi concordia, quam admirans Baldad. apud Iob c. 25. 2. *Qui facit*, inquit, *cōcordiam in ſuis ſublimibus ſuis.* Et ipſe Iob c. 38. 37. *Quis enarrabit*, inquit, *cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet?* Hinc Deus ſuam triadem cuiq; vnitate ſingulis rebus à ſe conditis participatiuè indidit. Nam omnia *in menſura, numero & pondere* diſpoſuit, Sapient. 11. 21. Eamdem ſuo modo impertiuit matrimonio, domui & familiæ cuilibet, in qua pater quaſi repræſentat Deum Patrem, filius Deum Filium, vxor Spiritū ſanctum. Id maximè verū fuit in cæleſti & diuina familia Verbi incarnati, quæ tribus cōſtabat perſonis ſanctiſſimis, putā Ioſepho patre, B. Virgine matre, & filio Ieſu: in qua proinde ſumma fuit concordia, ſummus amor, ſumma erga ſe mutuò reuerētia, ſumma ſanctitas: quam ianè omnes coniuges & familias aſſiduè inſpicere & imitari operę pretium eſt. Hoc eſt quod ait Pſaltes Pſ. 67. 7. *Deus inhabitare facit vnius moris in domo.* Quin & Chriſtus Matt. 18. 19. *Si duo ex vobis*, inquit, *conſenſerint ſuper terram, de omni re quamcunq; petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cælis eſt. Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.* Vbi ergo concordia eſt, ibi Chriſtus eſt, ibi Deus eſt, ibi tota SS. Trinitas eſt faciens triadē & monadem, putà, vnionem ſanctamque concordiam mentium, animorum & actionum. Quid mirabilius in cælo, quid diuinius, quàm quòd tria ſint vnum, & vnum ſint tria, putà, tres perſonæ ſint vnus Deus, & vnus Deus ſit tres perſonæ? hoc tamen efficit ſumma trium concordia & vnio. Quid mirabilius in terra, quàm in vna domo, familia, collegio, ciuitate, regno, eſſe decē, centum, mille, imò millionem hominum? hos tamen omnes conſpirare in vnam rempa. in vnam Eccleſiā, in vnum commune bonum? hoc tamen facit amor & concordia, quæ facit vt eis ſit cor vnum & anima vna. *Diſcordia* Concordia enim à congruente corde dicitur. Illa *pacis Lucif.* ergo res cæleſtis & diuina ſit oportet, vtpote à Deo intimè manans. Ex aduerſo, diſcordia, quæ etiam paucos diſſociat, diuellit, diſſipat, vt inter ſe dimicent & confligant vſque ad necem, infernalis eſt & diabolica; vtpote manans à Lucifero, qui primus diſcordiam inter Angelos fecit in cælo, ideoq; inſtar fulguris præcipitatus eſt in tartara. Diſcordia ergo fecit infernum, concordia cælum & paradiſum: diſcordia fecit dæmones, concordia Angelos: diſcordia fecit homines reprobos, concordia ſanctos & electos. Denique, tritum eſt illud Salluſtij in Catilin. *Concordia res parvæ creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur.*

ac mentis & animi

Porrò, diſcordiæ fons & origo eſt cupiditas & auaritia, putà, hęc duo pronomina, *meum & tuum*, quæ, vt ait S. Chryſoſt. totum mundum ſcindunt & turbant: concordię verò mater eſt charitas, comitas, liberalitas. Vnde S. Ambroſ. 5. Hexam. 14. docet aues rapaces non conuenire, ſed manſuetas. *Eſt etiam*, inquit, *diuerſitas copulatorum, quorum gratia carent, quæ intendunt rapinis. Nam propter auiditatem prædandi, vel propter inſidias explorandi, nec ipſis inter ſe conuenit, & ideò dechinant ſui copulam. Refugit etiam auarus conſortium plurimorum. Deinde ſeruanda fœdus ipſa ſe proderet. His ergo auibus nihil eſt copulatorium præter ingale conſortium. Ergo aquilis accipitribuſq; hic vſus eſt vitæ. Contrà verò palumbes, graues ſturni, coruiq; atque cornices, etiam turdi, gaudent connexione.*

Grues concorditer conſentiunt

Iam verò quanta ſit concordię vis & robur docent grues, quæ, vt ait S. Baſilius hom. 8. Hexam. gregatim, paſcuntur & volant, vt ab aquilis & venatoribus ſe tueantur, ideoque vicißim per noctē excubias agunt. Pluribus id oſtendit Plinius lib. 10. c. 23. qui & lib. 30. in fine rem mirā affert, ſcilicet, *nō laſſeſcerem ullo labore, qui nunci ex aliis & cruribus grues habeant.* Fides ſit penes auctorem. Adde, grues ſimul volant formā trianguli, nō rectilinei, ſed acuti, vt facilius aērem findant. Inuadente autem eas aquilā, omnes in orbem conſiſtunt, & acie velut ordinata ſpeciem prælij exhibent, quā extimeſcens aquila retrotedit. Rurſum S. Baſil. loco citato vim cōcordiæ oſtendit in lo- *& locuſtis* tuſtis, quę cùm ſint vilia & infirma animalcula, ta-

men

men conglobata agros & prouincias vastant, vti vastarum Ægyptum, Exodi 10. 15. adeò vt nulla vis eis reluctere queat. *Quorum pacto*, ait S. Basil. *tibi militiæ exercitusq; locustæ terribiles enarrauere, quæ, velut agmine facto, sub una tessera in sublime vniuersa simul elata, castris toto latè positis agro, non antea sanè fructus depascitur, quàm ipsi sit à Deo concessum atque mandatum?* His adde boues, qui, cùm lupum vident, in orbem coëunt, iunctisque simul viribus, cornibus hostem exspectant & fugant. Equi quoque in circulum coguntur, cùm hostem timent, istiusque circuli centrum capitibus quisque suis efficit; atq; sic singuli calces & soleas ferreas, arma scilicet sua, aduenienti hosti objiciunt atq; ostentant. Quin & porci aliàs stupidi, & de glandibus inter se morsu certantes, vbi tamen lupum vel hostem vident, illicò in triangulum se disponunt, ac robustioribus in prima acie collocatis cuiuis inuadenti sunt formidabiles.

& boues, equi, & porci.

Denique R. Simeon in *Pirke aboth*, id est in capitulis siue prouerbiis patrũ Hebræorum c. 1. *Tribus*, inquit, *rebus mundus hic subsistit, ratione, veritate & pace. Hunc enim ordinẽ statuit S. Scriptura dicens: Veritatẽ & iudicium pacis iudicate in portis vestris.* Ibidẽ R. Hillel, socius R. Samai: *Exhibete*, inquit, *vos tãquam filios Aaron, qui pacẽ omni cura studiosè quærebat, ac hominum amator, omnes ad legis obseruantiã adducere satagebat.* Addebat illud: *Qui honorem auidiùs quærit, honoris iacturã facit.* Ambitio enim honoris & præcelentiæ turbat pacem & concordiam.

Mysticè Rabanus, & ex eo Glossa: *Maher & maritus*, inquit, *sibi bene consentientes sunt ratio inferior & superior, siue anima & spiritus, appetitus & mens*, concupiscentia & ratio: cum enim hæc rationi consentit; tunc mirè placet Deo totus homo: sic concordia fratrum est concordia rationis & voluntatis: voluntas enim, quasi frater iunior, consentire debet rationi quasi fratri seniori, vt placeat Patri cælesti. Sic amor proximorum est, cùm quisque sensus, potentia & appetitus, non priuatum suum bonũ, quod concupiscit, sed commune ceterorum totiusque hominis, putà sapientiam & virtutem, appetit & prosequitur, atque in hac harmonia & concordia membrorum viriumque hominis mirè sibi complacet Deus.

Vers. 3. TRES SPECIES ODIVIT ANIMA MEA, ET AGGRAVOR VALDE ANIMÆ ILLORVM] *Animæ*, id est, animali cupiditati, indoli & vitæ, hoc est moribus, modoque viuendi *illorum*. q.d. *Aggrauor*, id est graviter fero illorum indolem & mores. Vnde Græca habent, συχνόθυμον ἐφόβησέ τὴν ζωὴν αὐτῶν, id est, *offendor, stomachor, indignor vitæ ipsorum*; Tigurina, *eorumq; vitam perquam iniquè fero.* Quia sicut monstra naturæ communiter breuis sunt vitæ, ita hæc mõstra in genere moris, breuis qui esse deberent, ait Palacius. Syrus, *affligor valdè super vita illorũ: super vita*, id est, super modo viuendi & inconcinnis moribus eorum. Recensuit tria hominum genera quæ sibi placere dixit, eò quòd viuant decenter & congruè suo statui, nimirum quòd sint concordes in eadem familia, congregatione vel connubio. Cõgregationi enim nihil ita congruit ac concordia; hanc enim sibi deposcit ipta cõgregationis natura, quę in vnione & concordia consistit; atq; hęc est ratio à priori, cur cõcordia adeò Deo & hominibus sit grata, tamque arctè & graviter ab eo sancita. Nunc totidem genera hominum recensет, quæ sibi, putà sapientiæ & sapienti Siracidi mirè displicent, eò quòd viuant incongruè & difformiter suo gradui & statui, adeoque pugnent cum natura suę conditionis & vocationis. Tria hæc nominat subdens:

PAVPEREM SVPERBVM: DIVITEM MENDACEM: SENEM FATVVM ET INSENSATVM] Status enim & conditio pauperis, vtpote abiecta, quasi naturaliter poscit animi demissionem & humilitatẽ: non enim habet pauper opes quibus superbiat; si ergo superbit, reipla quasi pugnat cum humili paupertatis suæ statu. Sic & conditio diuitis pugnat cum mendacio; tum, quia dives non habet necessitatem mentiendi, quam habent pauperes, vt suæ inopiæ succurrant; tum, quia diuites in rep. sunt honorati & senatores, quos planè dedecet mendacium, eò quòd in iis valde noxium sit reipub. Denique, conditio senectutis repugnat fatuitati: senectus enim, tum ob sedatas passiones, tum ob experientiam, affert sapientiãque res probrosa & monstrosa est senex insipiens & fatuus, iuxta illud Isaiæ 65. 20. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.* Per puerum enim insipientem & fatuum intelligitur peccator: hic enim licet ætate sit senex, moribus tamẽ & vitiis est puer insipiens. Vnde Græca pro *senẽ fatuum & insensatum* habent, *senem & adulterum & deficientem intelligentia*, id est prudentia; Tigur. *senẽ adulterum*, *vtpote mentis impotẽ*. In iuuenibus enim, ob exuberantiã caloris & sanguinis, aliquatenus tolerari & excusari potest libido: at non in senibus, in quibus friget sanguis & concupiscentia, vigetque mens & ratio. Vnde illud Ouidij.

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Vers. 4.

Noster pro μοῖχον, id est mœchum, siue adulterum, legit μῶρον, id est fatuum, vel stultum: ita legit quoque Syrus, vnde vertit, *pauper superbus, & diues mendax, & senex fatuus & amens.*

Mysticè Primò, Rabanus, & ex eo Glossa explicat q.d. Odi diabolum ob tria, scilicet, Primò, quòd ipse, cùm gratia sit pauperrimus, sit tamen superbissimus. Secundò, quòd, cùm in donis naturæ sit ditissimus, simul tamẽ sit mendacissimus, adeoque pater mendacij, vt ait Christus Ioan. 8. Rursum, ipse est diues in promissione, sed mendax in solutione, ait Hugo. Tertiò, quòd cùm sit senex, adeoque coætaneus mundo, sit tamen stultissimus & imprudentissimus; quia omnis honestatis & virtutis est hostis.

Mysticè, Primò.

Secundò, aptiùs idem Rabanus & Iansenius, *Pauper superbus*, inquit, *aut est, qui, cùm virtutis & sapientiæ sit inops, de virtutibus tamen & scientia gloriatur. Diues mendax est, qui, cùm in S. Scriptura multùm sit versatus, errorum tamen magister efficitur. Senex fatuus est, qui, cùm longo prius tempore probè vixerit, in senectute tamen vanitates carnis & mundi sectatur, vt fecit Salomon.*

Secundò.

Tertiò, valdè ingeniosè & appositè vir eruditus hæc explicat de tribus sapientiæ, & sapientum, id est sanctorum, hostibus, qui sunt dæmon, caro & mundus, quos odisse, quibusque tentantibus iugiter resistere iubemur. Pauper superbus ergo est diabolus: hic enim est pauper, quia miser & imbecillis, vtpote priuatus omnibus gratiæ donis, ac suâ potentia & viribus spoliatus à Christo: idẽ tamẽ superbissimus est. Diues mẽdax est caro, quia hæc mentitur se non posse subire labores virtutis, cùm eos, si velit, capessere possit; v.g. cùm dicit se non posse ieiunare ob defectum viriũ, mentitur: nam

Tertiò.

nam habet vires ad formicandũ,cur ergo non habeat vires ad ieiunandum ? habet vires vt seruiat mundo, multoq; & magnos pro eo labores tolereticur non habeat vires,vt seruiat Deo? Senex factus est mundus. Hic enim est senex,quia stetit penè sex millibus annorum,sed fatuus,quia contraria dictat Deo,qui est prima veritas & sapientia. Dictat enim v.g. vlciscendam esse iniuriam,odio habendos esse inimicos, beatos esse diuites, miseros esse pauperes, ostentandas esse vires, nemini esse cedendum,supprimendos esse æquales, &c. quæ omnia in schola Christi falsa & fatua sunt. Sic in Religione senes fatui sunt, qui ob senium laxant disciplinam Religiosam,nolunt obedire, nolunt seruare regulas, quærunt vbique exemptiones,adeoque viuunt vt sæculares & libertini. Quæ sanè magna est insipientia,eoque maior,quo iunioribus magno sunt scandalo,eosque ad similia verbo & exemplo inuitant. Aliter Hugo,*Pauper superbus*,inquit,*est caro lasciuiens,indigens alimentis,indumento,elementis: diues mendax est mundus: senex fatuus diabolus.*

Quarto. Quartò,hæc tria adaptes triplici concupiscentiæ,quam explicat S. Ioannes ep.1.c.2.15. *Nolite diligere mundum,neq; ea quæ in mundo sunt,&c. Quoniam omne quod est in mundo,concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum,& superbia vitæ.* Nam *superbia vitæ* congruit cum paupere superbo: superbus enim superbit, cùm sit pauper : superbire enim est super se ire,putà,ambire plus quàm vires & opes ferant. *Concupiscentia oculorũ*,putà auaritia, congruit cum diuite mendace: auarus enim est diues,sed mendax: cùm enim diuitiis vti nõ audeat, verè non est diues, sed mendaciter se diuitem æstimat,cùm reipsa sit pauper: nec enim diuitiis magis gaudet quàm pauper,qui iis caret: vnde perinde illi sunt opes,ac si eas non haberet. Quare ei congruit illud Apoc.3.17. *Dicis,quòd diues sum & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis,& pauper,& cæcus,& nudus. Concupiscẽtia carnis*,putà gula,& libido, congruit cum sene fatuo: libido enim senex est,quia ab Adamo peccante concepta est,singulisque posteris ingenita: eadẽ fatua est,&,vt Græca habent,adultera, tum, quia carnem ipsam necat & corrumpit; tum,quia modicam turpemque voluptatem anteponit cælesti & æternæ, adeoque meretricem præfert ipsi Deo & Christo, qui est verus animæ sponsus. Quod sanè spiritale,sed enorme est adulterium.

Denique Hugo hæc tria adaptat hypocrisi & hypocrytę. Hic enim est pauper in veritate,diues in ostentione, senex in exteriori conuersatione; superbus mente: mendax ficta simulatione: fatuus & insensatus sui & aliorum deceptione.

VERS.5. QVÆ IN IVVENTVTE TVA NON CONGREGASTI, QVOMODO IN SENECTVTE TVA INVENIES?] Ex tribus, quæ se odisse dixit, tertium prosequitur, scilicet senẽ fatuum: vnde hîc indicat causam fatuitatis in senibus,nimirum quòd in iuuentute nõ studuerint,nec congregarint sapientiam: quæ enim iuuenis non didicisti, quomodo senex addiscet, imò inuenies ? Ad sapientiam enim propriè pertinet hæc sententia, licet & ad alia quælibet, etiam opes temporales,extendi possit. Vnde in sequentibus docet,quàm senes deceat sapientia, vt hâc ratione iuuenes excitet ad eam comparandã: vtpote quâ in senio fruituri sunt,eque ac decorãdi. Græca,omisso *ἐν ᾗ ἡμέρᾳ*,sic naturaliter & patheticè sententiam efferunt: *In iuuentute tua non congregasti,& quomodo in senectute tua poteris inuenire?* Tig. *si nihil in iuuẽtute congressisti, quomodo rem facias in senectute?* Syrus clarè, *in adolescentia tua nõ congregasti sapientiã,& quomodo reperis eam in senectute?* Sicut ergo formicæ congregant grana in æstate, quæ comedant in hieme,sic tu,ô iuuenis congrega sapientiam,merita & virtutes in ætate florida, quibus fruaris, honoreris & exultes in senio. *Mystica.*

Iuuentus enim suos mores siue probos,siue improbos transmittit & transcribit in senium. Hinc illa iusta in senem improbum exprobratio apud Gracchum,quam recitat S.Isidor.lib.2 Origin.c. 21. *Puertia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentũ fuit, adolescentia senectutis dedecoramentũ,senectus resp. flagitium.* Præclarè Cassianus Collat.2.c.13. *Diuitiæ senum*,ait,*non sunt canities capitis,sed industria inuentutis,ac præteritorum laborum stipendis metuendę. Quę enim non congregasti in iuuentute,quomodo inuenies in senectute?* Tacitè ergo hîc reprehenditur multorum iuuenum error & sensus,qui dicunt,Iuuentutem dabo voluptati,senectam pœnitentiæ : iuuentutẽ otio & vitio,senectam labori & virtuti: iuuentutem diabolo,senectam Deo. Quid turpius,quàm florem ætatis dare diabolo,fœces Deo? quid stultius,quàm iuuentam aptã labori dare otio, & senectam natam ad quietem,cogere ad laborem inuetum? quid periculosius,quàm se dare vitiis sub inani & incerta spe longæuæ vitæ & sęræ pœnitentiæ? Sed de hoc plura inferiùs. Denique sapienter S. August. in Ps.112. *Virtus*, inquit,*exigit vt sit senectus nostra puerilis, & sit puertia senilis.* *Iuuentus suos mores transmittit in senium.*

Antistrophæ Siracidi sunt hæ Philosophorum gnomæ. Ennij:

Sicut fortis equus, spatio qui fortè supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Senecæ:

Iuueni parandum, seni vtendum.

Portij Latronis,insignis oratoris: *Quare adolescẽs, vtere senex.* Extat hac de re emblema,in quo hinc pingitur adolescens expeditis lacertis, nudo capite,ligone terram proscindens: illinc senex togâ pellita suffultus, in solio accumbens ad genialem mensam epulis scyphisque instructam.

VERS.6. QVAM SPECIOSVM CANITIBI IVDICIVM, ET PRESBYTERIS COGNOSCERE CONSILIVM!] Duo dicit,ait Iansenius,speciosa esse & decora canis & presbyteris,hoc est,senibus,nempe & benè posse iudicare,& sanũ posse suggerere consilium; quorum vtrumque & prudentiam & authoritatem requirit. Quæ senibus maximè propria sunt,quibus experientia & anni prudentiam adferunt,canities authoritatem. Vires enim sunt iuuenilis ætatis: at prudentia,consilium,sententia,& auctoritas senectutis. Itaq; apud Lacedæmonios summum consilium *γερουσία*,conuentus cœtusque senum dicebatur.: quemadmodum Romæ senatus est appellatus, quòd ex senibus constaret.

Per *iudicium* ergo hîc tã priuatum & domesticũ, quàm publicũ & ciuile accipe: iudices enim solẽt deligi grandæui & senes, tum ob auctoritatem, tum ob prudentiam,tum ob sedatas animi passiones. Vnde Tigurina vertit,*quãto est ornamento canitiei iudicium,& cognitio consilij senibus!* Syrus,*quàm decet senes iudicij,& prouectæ ætate intelligẽtiæ!* Huc facit celebris illa sapientiq; Græcorũ gnome: *ἔργα νέων, τὰ λεχοῖτ' ἂν ἀνδρῶν, βουλαὶ δ' γερόντων*, id est, *opera sunt iuuenum, bella virorum, at consilia sunt senũ.* *Opera sunt iuuenum, bella virorum, consilia senum.*

QVAM

VERS. 7. QVAM SPECIOSA VETERANIS SAPIENTIA, ET GLORIOSIS INTELLECTVS ET CONSILIVM] *Veteranis*, Græcè, πρέσβυσι, id est *senibus, gloriosis*, Græcè, ἐνδόξοις, id est *honoratis*. Ide penè dicit, quod dixit v. præced. vt inculcet & vrgeat iuuenes ad comparandam, senes ad conseruandam & promendam sapientiam. Illam enim nunc vocat *intellectum*, nunc *consilium*, nunc *iudicium*: quia sapientia optimè res intelligit, optimum in dubiis dat consilium, optimè in re ancipiti iudicat. Vnde Syrus vertit, *quàm decet magnates sapientia, & graues sensus & consilium!* Tigurina, *quàm decora senibus est sapientia, & intelligentia consiliumq; honoratis!* Pro *intellectus*, Græcè est Διανόημα, quod alij vertunt, *cogitatio*. Honoratorum enim & magnatum est multa cogitare, pauca loqui; hæc enim cogitatio matura & præuia, mater est parensque consilij & iudicij. Vnde homines cogitabundi & taciturni solent esse prudentes & sapientes.

Senum est sapientia.

Præclarè S. Hieron. epist. 2. ad Nepotianum: *Senectus*, inquit, *eorũ, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerũt, & in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, vsu tritior, processu tẽporis sapientior, & veterum studiorũ dulcissimos fructus metit. Vnde & sapiẽs ille vir Græciæ Themistocles, cùm expletis centum & septem annis se mori cerneret, dixisse fertur, se dolere, quòd tunc egrederetur è vita, quando sapere cœpisset. Plato octogesimo primo anno scribens, mortuus est: Isocrates nonagintà nouem annos in docendi scribendiq; labore complens.* Cicero lib. de Senect. celebrat Solonem, qui solus restitit Pisistrato remp. per tyrãnidem inuadenti, eumque ille rogaret, *quare fretus hoc auderet?* respondit, *Senectute.* Alios senectus reddit formidolosiores, illi conciliauit audaciam, quòd parum vitæ superesset, etiamsi nullus occideret. Hinc illud Homeri Odyssea β de heroë quodã Ægyptio: *Qui iam senecta inuarus erat, & multa rerum experientia sapiens.* Gaudam dat Arist. in Problem. sect. 30. num. 4. *Quia natura*, inquit, *duo instrumẽta nobis inseruit: manũ, inquã, corpori dedit, animo mentẽ. Vt ergo procedente ætate manus suũ opus maximè efficere potest, ita etiã mens non protinus, sed in senectute maximè nobis contingit, atq; tunc potissimùm consummatur & absoluitur.* Consonat Plato in Timæo: Anima, inquit, ab initio amens fit: at, postquã nutritionis & augmenti riuus lẽtiùs minusq; fluit, animæq; circuitus tranquilliore motu iter suum peragunt, processuque temporis sedatiores fiunt, & in figurã naturæ suę congruã restituuntur: tunc singulorũ circulorum directæ cõuersiones eiusdem & alterius naturę probè discernunt, hominemque sic institutum prudentem efficiunt. Hinc olim iussu Dei, septuaginta senes erãt iudices Israëlis, vt patet Nu. 11. 16. vide & Deut. 21. 6. & Daniel. 13. 5. Sic & apud Romanos non nisi senex fiebat senator: vnde Senatus dictus, quasi cõcilium senum. Ita Cicero de Senect. Liuius lib. 7. Iustin. lib. 43. Audi Ouidium lib. 5. Fastorum:

Curi

Senatus à senibus dictus.

Nec nisi post annos patuit tunc curia feros,
Nomen & ætatis mite Senatus habet.
Iura dabat populo senior, finitaq; certis
Legibus est ætas vnde petatur honos.

Idem faciebant Spartani, teste Liuio lib. 4. belli Macedon. & Persæ, teste Xenophonte in Cyri pædia. In Taprobane insula non nisi senex tam annis quàm moribus, in regem eligebatur, teste Plinio, lib. 6. c. 22. Idem fiebat in Arabia, teste Diodoro lib. 2.

A CORONA SENVM MVLTA PERITIA, ET GLORIA ILLORVM TIMOR DEI] Est hendyadis, *corona & gloria*, id est corona gloriosa, vel gloria coronata. q. d. πολυπειρία, id est multarum rerum experientia & peritia, ornat senes instar coronæ, at hæc corona gloriosa efficitur, & nouâ miraque gloria decoratur, si ad πολυπειρίαν accedat *timor Dei*: quâ occasione in sequentibus de more effundit se Siracides in laudes & præconia timoris Dei, eumque ceteris rebus omnibus, quæ hominem beare & felicem efficere videntur, præfert & anteponit. Verùm melius *gloriam* hîc accipias pro gloriatione; hanc enim significat Græcũ καύχημα. q. d. Nulla est res de qua magis gloriari possint senes, quam timor Domini, si eo præditi sunt. Vnde Tigurina, *multiplex peritia corona senũ est, &* B *gloriatio eorundẽ religio Domini*; Syrus, *honor senũ est multitudo consilij, & timor Dei laus eorum.* Vbi enim consilio deest timor Dei, & adest impietas, ingens est malum & probrum: impietas enim armata cõsilio, sæpè insuperabilis est. Tale fuit consilium impium, quod Achitophel dedit Absaloni rebellanti contra Dauidem patrem, 2. Reg. 15. Tale quoq; fuit consilium, quod Balãm dedit Balac regi Moab ad perdendum Hebræos, Numer. 24.

VERS. 8.

Senes parent se ad exitum.

Quocirca sapienter senes monet Nazianz. in Tetrastichis:

Semper salutis quidem spe tua,
Potissimùm autem sub diem vitæ vltimum.
Venit senectus: exitium præconatur;
Parentur omnes: imminet iudex Deus.

Caput calui dicitur tempestiuum.

Denique Synesius tract. de Laude calitij, caput C caluum vocat *prudentiæ domicilium, diuinitatis templũ.* Alludit ad Prou. 16. 31. *Corona dignitatis senectus*, vbi senes septuplici corona donabo. Porrò, cordatè Seneca lib. 1. de Tranquill. vitæ c. 3. *Nihil turpius*, inquit, *est quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentũ quo se probet diu vixisse, præter ætatem*; cùm alia multò clariora habere debuisset, nempe experientiam & sapientiam, quæ seris ab annis colliguntur. Nam vt ait S. Hieron. ep. 2. ad Nepotianum: *Omnes penè virtutes corporis mutãtur in senibus; & crescente sola sapientia, decrescunt cæteræ virtutes.* Quò pertinet illud Socratis in Sympotio Platonis: *Tunc*, inquit, *virentis oculos citiùs incipit cernere, cùm primùm corporis oculus defloruit.* Quare Tullius in Catone *Temeritas*, inquit, *est florescentis ætatis; prudentia senectutis.* Ob quam prudentiam Quintilianus in quadam declamatione: *Militem*, inquit, *eligimus iuuenem; imperatorem facimus senem.* In huius rei typum Dauid, postquam senuit, vxorem duxit Abisag Sunamitidem, 3. Reg. 1. 3. quæ sapientiam senilis ætatis propriam reprælentat. Nam Abisag, interprete D. Hieronymo proximè citato, idem est quod *abundans*, & quod *regitus*, *in senibus autem*, inquit, *abundantissimum, & vltra humanam vocem diuini sermonis tonitruum commoratur.* Plura hac de re dicam proximè Prou. 20. 29. ad illud: *Dignitas senum canities.*

D

SECVNDA PARS CAPITIS.

Enarrat nouem beatitudines, & decimam maximam, quæ est timor Dei.

Vers. 9. Nouem insuspicabilia cordis magni-

magnificaui, & decimum dicam in lingua hominibus:

10. Homo, qui iucundatur in filiis, viuens & videns subuersionem inimicorum suorum.

11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, & qui lingua sua non est lapsus, & qui non seruiuit indignis se.

12. Beatus qui inuenit amicum verum, & qui enarrat iustitiam auri audienti.

13. Quàm magnus, qui inuenit sapientiam, & scientiam! sed non est super timentem Dominum.

14. timor Dei super omnia se superposuit:

15. beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur?

16. Timor Dei initium dilectionis eius: fidei autem initium agglutinandum est ei.

Vatab. NOVEM INSVSPICABILIA CORDIS MAGNIFICAVI, ET DICIMVM DICAM IN LINGVA HOMINIBVS] Græca habent, ἐννέα, ἀσυνείμονα ἐμακάρισα ἐν καρδίᾳ μου καὶ τὸ δέκατον ἐρῶ ἐν τῇ γλώσσῃ μου. Quod Complut. vertunt, *nouem suspitiones beatas dixi in corde meo, & decimum dicam in lingua*; alij, *nouem concepta corde prædico beata, & decimum dicam lingua*. Hoc nouenario & denario beatitudinem, Siracides imitatur ternarios & quaternarios Salomonis, Prou. 30. v. 18. & equ.

Insuspicabilia quæ Resp. Primo. Nota. ἀσυνείμονα vocantur cogitata, suspicata & mente concepta: thema enim est σύνειμι, id est, cogito, mente concipio, suspicor. Vnde videri posset pro *insuspicabilia*, in Latina Vulgata, legendum esse *suspicabilia*; aut certè Interpretem minùs Latinum, *insuspicari*, accepisse pro *suspicari*, & *insuspicabilia* pro *suspicabilia*, quasi *insuspicabile* idem sit quod in suspicionem veniens, id est suspicabile: sicut *inuestigabile* est idē, quod in vestigio persequi tabile, hoc est vestigabile; & *insuccare*, idem est, quod succo imbuere, hoc est succare: *insufflare*, est sufflare in aliquem; *inebriare*, est ebrium efficere.

Secundo. Verùm Iansenius opinatur, quòd interpres noster pro ἀσυνείμονα, id est *suspicabilia*, legerit ἀσυνετὰ, id est *insuspicabilia*: *insuspicabilia* ergo cordis vocari ea, de quibus nemo malè in corde suo suspicatur aut cogitat. Ita Rabanus, Glossa, Iansenius, Dionys. Palacius & Hugo, *insuspicabilia*, inquit, *sunt quæ ab omni suspitione falsitatis sunt aliena*.

Tertio. Tertiò, valdè appositè *insuspicabilia* explices ea, de quibus nemo facilè suspicetur, illa esse tanta, tamque magna, vt ea adeò magnificanda sint, in eisque beatitudo constituenda, vti constituit hic Siracides. q. d. Hæ nouē beatitudines sunt suspicabiles & probabiles animo meo, at alijs sunt insuspicabiles & parum probabiles: præsertim si nouē hæc non figillatim, sed collectim sumantur. Si quis enim roget; Quę sunt nouem beatitudines? nemini in mētem veniet id, quod mihi: nemo hasce nouē beatitudines animo concipiet, quas ego concipio; nemo eas præcisè assignabit, quas ego assigno. Eadē ergo sunt suspicabilia & insuspicabilia. Siracidi enim erant suspicabilia, cæteris insuspicabilia: sic enim suspiciones & opiniones probabiles videntur, propriæque sunt cæteris personis, cùm in ceterorū mentē non cadant, eique sæpè sint improbabiles: vnde vocat eas *insuspicabilia cordis*, quæ scilicet non facilè cor cuiuspiam alterius suspicetur esse tanta, vt hominem beatum efficiant: atque ea opponit decimo, quod se ait dicturum in lingua hominibus. q. d. Nouem res in corde meo suspicatus sum, & æstimaui esse adeò magnas, vt beatum, id est ciuiliter felicem efficiant eum qui illorum est compos. Dico, Suspicatus sum ego, quia alij idem non facilè suspicabuntur vel coniectabunt: at decimum (patà timor Dei) tale est, vt nemo non ita cogitaturus & concessurus, quin illud hominem beet, quare illud *dicam in lingua hominibus*, id est illud contentà voce palam omnibus enuntiabo, at quantum potero commendabo & celebrabo.

B Huic interpretationi fauet Tigurina, dum vertit, *nouem coniecturas animo meo beatas iudico, linguaq; mea pronunciabo decimam*; & alij qui vertunt, *nouem concepta corde prædico beata, & decimum dicam lingua mea*. Porrò Syrus, *insuspicabilia* accipit ipsi etiā Siracidi: sic enim vertit, *nouē quæ non ingrediuntur cor meū* (quæ scilicet non satis capio, non satis intelligo) *laudaui, & decimū quod non locutus sum*. Vnde & Hugo: *Insuspicabilia cordis*, inquit, *ea sunt quæ cor meum parum suspicari*: hoc enim, non aliud, propriè hę voces Latinè significant. Fauet & Græca vox: nam ἀσυνείμων, vel ἀσύνετος significat propriā cuiusq; suspicionem & opinionē, quæ ab aliorū sententia sæpè dissidet & diterepat. Vnde ἀσυνείμων loqui quis dicitur, cùm aliud loquitur, quàm audiēs exspectabat; quod Noster hīc rectè vocat *insuspicabile*. Sic Demosthenes verbum acerbum, quod rectà ferebatur in Athenienses, ipse in aduersarium detorsit: *Quis*, inquit, *non despuisset in caput tuum? Absit enim vt id in meum aut in me, eiusmodi mihi contingat*. Hinc rursum ἀσύνετος vocatur sensus recondituς, de quo nemo facilè suspicatur, vti ex Platone & Plutarcho probat Budæus in Cōment. linguæ Græcæ pag. 913. Hoc sensu tolerter Latinus noster Interpres accepit τὸ ἀσυνείμων, ideoq; vertit, *insuspicabilia*, quia vidit addi *in corde*. q. d. Ego in corde meo suspicatus & opinatus sū hæc nouem facere hominem beatum: at nolui hactenus illa linguâ eloqui & asseuerare, quia aliis fortè aliter videbitur, qui suspicabuntur & opinabuntur alia nouem, quæ hisce meis nouem anteponent, quasi illa magis hominem beent.

C

D Porrò nouem hæc ἀσυνείμονα sive insuspicabilia, quæ beant hominem, putà, nouē beatitudines, recenset, subdens: Primum, *Homo qui iucundatur in filiis*; Secundum, *Viuens & videns subuersionem inimicorum suorum*; Tertium, *Beatus qui habitat cum muliere sensata*; Quartū, *Qui lingua sua non est lapsus*; Quintum, *Qui nō seruiuit indignis se*; Sextum, *Beatus qui inuenit amicū verum*; Septimum, *Qui enarrat iustitiam auri audienti*; Octauum, *Quàm magnus est, qui inuenit sapientiam!* Nonum, *Et scientiā*. Verùm pro *scientiam*, Græca habent φρόνησιν, id est, *prudentiā*. Et pro eo quod Noster habet, *Beatus qui inuenit amicū verum*, Græca habent, *Beatus qui inuenit prudentiam*. Pro *& scientiam*, Syrus vertit *beatus vir, qui non fregit paupertas, & non fregit eū impia*. Hæc enim est magna scientia & prudentia, patiēter & fortiter ferre paupertatem, quæ sæpè viris sapientibus & sanctis obuenit: & qui illā æquanimiter tolerant, magni & beati sunt. Ita hæc nouē comput-

Nouem beatitudines hominum.

putat Rabanus, Palacius & Hugo: Per ſapientiam, inquit, accepit cognitionem & contemplationem diuinorum: per ſcientiam verò cognitionem rectè operandi, putà, prudentiam rectè conuerſandi in hoc mundo, ſcilicet in medio nationis prauæ. Octauum ergo & nonum ſunt, ſapientia contemplationis & ſcientia operationis, hæc Hugo. Decimum, *Timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit: beatus homo, cui donatum eſt habere timorem Dei.*

Myſticè. Myſticè Hugo: *Primum inſuſpicabile*, inquit, *eſt pietas, quæ facit lætanter operari bonum.* Opera enim bona ſunt quaſi proles pietatis, & piæ voluntatis. Vnde pſal. 111. dicitur: *Iucundus homo, qui miſeretur & commodat.* Secundum, eſt zelus, quo fit victo ia vitiorum: Tertium, eſt caſtigatio carnis, quæ pacem facit inter rationem & ſenſualitatem, quæ iugem habent diſcordiam. Galat. 5. *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnē.* Sed debet caro caſtigari, vt ſubijciatur ſpiritui, & fiat pax. Vnde Geneſ. 3. dicit Dominus mulieri: *Sub viri poteſtate eris & ipſe dominabitur tui.* Quartum, eſt modeſtia ſermonis. Quintum, eſt magnanimitas, quâ quis magna facere vel pati audet, vt non ſeruiat diabolo vel peccato: Sextum, eſt fidelis amicitia, quæ in ſolo amore conſiſtit: Septimum, eſt prudentia, ſiue diſcretio doctrinæ, quâ quis conſiderat & attendit quid, & cui loquatur: Octauum, eſt ſapientia contemplandi: Nonum, eſt ſcientia operandi. Hæc ſunt nouem inſuſpicabilia, id eſt, ab omni mala ſuſpicione aliena. Decimum autem quod in lingua dicetur, eſt timor Dei, qui decimū dicitur, id eſt, perfectio aliorum. Nouenarius enim imperfectus numerus eſt donec ad denarium veneriti vnde, ſicut vnitas addita nouenario, perficit ipſum, vt fiat denarius: ſic timor, additus prædictis nouem inſuſpicabilibus, perficit ipſa, & cuſtodit, & promouet. Nunc ſigillatim explicemus ſingula.

Vers. 10. HOMO, QVI IVCVNDATVR IN FILIIS, VIVENS ET VIDANS SVBVERSIONEM INIMICORVM SVORVM] E nouem beatitudinibus & beatis duos hic aſſignat. Primus ergo magnus, &c. vt græcè eſt, *felix & beatus, eſt homo, qui iucundatur in filijs*, qui ſcilicet habet filios egregios, eoſque probos & morigeros: hi enim patri ingens decus æquè ac gaudium afferunt; ſicut ex aduerſo filij improbi & immorigeri patri dedecus & triſtitiam, adeoque morbum & mortem ſubinde conciliant. Vnde Tigurina vertit, *beatus homo cui viuo liberi iucunditatem afferunt*; alij, *homo voluptatem capiens ex filijs.* Filij enim ſunt quaſi pars & caro parentum: quare de eorum bono vel malo, quaſi de ſuo, gaudent vel dolent parentes, præſertim quia eos poſt ſe ſuperſtites relinquunt. Vnde poſt mortem in filijs viuere videntur, in eiſque eſſe felices & honorati, vel infelices & infames: vnde Syrus vertit, *homo qui lætatur in nouiſſimo ſuo.* Idem cenſuit Dauid pſal. 127. 3. vbi inter alia præmia timentis Deum, ideoque beati, hoc primum recenſet: *Vxor tua ſicut vitis abundans in lateribus domus tuæ: filij tui ſicut nouellæ olivarū in circuitu menſæ tuæ. Ecce ſic benedicetur homo, qui timet Dominum*, &c. *Et videas filios filiorum tuorum pacem ſuper Iſrael.* Et pſal. 126. 4. *Cùm dederit dilectis ſuis ſomnum, ecce hereditas Domini, filij: merces, fructus ventris. Sicut ſagittæ in manu potentis, ita filij excuſſorum*: id eſt, iuuenum validorum & fortium. Vnde Aquila, Symmachus & Theodotion vertūt, *ſicut filij iuuentutis*: iuuenes enim hebraicè vocantur excuſſi, quia expediti ab omni impedimento, & accincti ad prælium, ait S. Hieron. epiſt. ad Marcellam; vnde de filijs hiſce excuſſis, id eſt iuuenibus validis, ſubdit Pſalter: *Beatus vir qui implebit deſiderium ſuum ex ipſis.*

Secundus magnus & beatus eſt, *viuens & videns ſubuerſionem inimicorum ſuorum*, Tigurina, *qui videt caſum inimicorum ſuorum.* Innatus eſt homini appetitus vindictæ, vt doleat de proſperitate, & gaudeat de aduerſitate inimicorum. Vnde Ariſtoteles lib. 4. Ethic. c. 5. Philoſophi cenſuerunt ingens homini eſſe bonum & gaudium, ſi iuſtam iram & vindictam ſuam explere poſſit. Verùm hic ſenſus eſt naturæ peccato corruptæ & vitiatæ, non ſanæ & integræ: quem proinde correxit Chriſtus, dum iubet inimicos æquè ac amicos diligi, ac proinde ijs malefacere prohibet, benefacere verò mandat, Matth. 7. 44. Charitas enim Dei & Chriſti amplo ſuæ beneuolētiæ ſinu tam inimicos quàm amicos complectitur. Iudaicum ergo eſt & Ethnicum, odiſſe inimicos, deque eorum clade gaudere. Iudęis enim duris dictum erat: *Odio habebis inimicum tuum*; quod corrigit Chriſtus Matth. 5. Quare hic locus & ſimiles accipi debent de inimicis, qui ſunt infidēles vel impij, ideóque hoſtes Dei, Eccleſiæ & fidelium, quales Iudæis, tempore Siracidis, erant omnes ferè gentes. De horum enim ruina gaudere licet, tum ex zelo iuſtitiæ & iuſtæ vindictæ, vt infidelitas & impietas eorum iuſta pœna puniatur, tū ex zelo charitatis, vt ſcilicet ipſi Deo, Eccleſiæ & fidelibus iniurij eſſe, eoſque perſequi & vexare deſinant. Quâ ratione nunc fideles gaudent, cùm audiunt victorias principum Catholicorum, quas referunt de hoſtibus Eccleſiæ, cum ingenti hæreticorum & Turcarū ſtrage ac ruina. Ita gauiſi ſunt Prophetæ in ſtrage Babyloniorū, Philiſtinorum, Moabitarum, aliorumque Synagogæ hoſtium, vt Iſaias c. 14. 4. Ieremias 51. 48. Ezechiel c. 26. 27. Vnde illud Dauidis inſultātis Babyloni exſcindēdæ: *Filia Babylonis miſera: Beatus qui tenebit & allidet parvulos tuos ad petram*, pſal. 136. 9. Fidelis enim & iuſtus neminem æſtimat ſuum inimicum, niſi qui pariter inimicus ſit Dei & Eccleſiæ: quicumque enim amicus eſt Dei & Eccleſiæ, hic pariter amicus eſt fidelis & iuſti, & ab eo m amicus amatur. Poſſet tamen hęc beatitudo extendi ad priuatam vindictam: fidelis enim & ſanctus, ſancto gaudio gaudere poteſt de ruina hoſtium, qui eum à fide & ſanctitate auertere, aut eam impedire & interturbare conantur, quatenus ſcilicet gaudet eos, vt ſanctitatis ſuæ impedimenta, auerſi & interire; non autem gaudet, eò quòd eis vt hominibus priuatis hoſtibuſque ſuis hoc malum accidat. A quo tamen gaudio, ob periculum priuatæ vindictæ, in quam natura corrupta propendet, abſtinendum eſt, niſi quis planè mortificatos habeat affectus, ſitque ſanctus qualis fuit Ieremias, qui proinde ſecurè orat cap. 11. 20. *Videam vltionem tuam ex eis*, ſcilicet inimicis.

Myſticè. Myſticè Rabanus & Hugo Beatus eſt inquiunt, Primò, *qui iucundatur in filijs*, id eſt, in bonis operibus: hęc enim, vti ſupra dictum, ſunt quaſi proles, quas parit bona voluntas, quaſi mater per gratiā Dei, quaſi per ſemen cæleſte Patris æterni. Rurſum, *in filijs*, id eſt, in proximis, quos ad Deum cōuertimus: hi enim ſunt filij ſpirituales, qui ſuos parentes lætificant. Secundò, *Qui videt ſubuerſionem inimicorum ſuorum*, putà, dæmonum & vitiorum. Merè enim gaudet anima ſancta, dum ruinam vi-

tiorum in se æquè ac in alijs conspicit. Tertiò, *Qui habitat cum muliere sensata.* Hęc tertia beatitudo est castigatio carnis, quę pacē efficit inter rationem & sensualitatem, inter quę iugis est discordia, iuxta illud Galat.5. *Caro concupiscit aduersus spiritū & spiritus aduersus carnē.* Debet ergo caro castigari, vt subijciatur spiritui, vt hac ratione fiat sensata, ac pacem colat cum ratione, cui quasi marito subdi oportet, perinde ac Deus Euæ vxori Adæ dixit & sanxit, Gen.3. *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.*

VERS.11. BEATVS QVI HABITAT CVM MVLIERE SENSATA, ET QVI LINGVA SVA NON EST LAPSVS, ET QVI NON SERVIVIT INDIGNIS SE] Hic versus tres obtinet beatitudines. Igitur tertius *beatus est, qui habitat cum muliere sensata;* Tigurina, *beatus qui habet vxorem cordatā;* alij, *beatus qui degit cum vxore intelligente,* id est, prudente; hoc enim significat Græcum *συνετῆ*: vxor enim prudens mariti malis omnibus medetur, vel ea suā prouidentiā præueniens discutit & auertit, bonaque omnia accersit: quare Salomon asserit, peculiare Dei donum esse vxorē prudentē, Prou.19.14. qualis Dauidi fuit Abigail. Syrus, *beatus est vir vxori bonæ, quia nō arat in bouе & in asino simul,* id est, non impar sed æquale dueit iugum cōiugij: vir enim bonus & vxor bona sunt quasi duo iugales pares, qui pari animo subeūt faciléq; portant onus coniugij: cùm verò vir bonus est, sed vxor mala; aut vxor bona, sed vir malus; tunc iugales sunt impares, vnde impariter trahunt currum coniugij, eiusque onus totum ferè illi, qui bonus est, incumbit, qui plus æquo grauatur: sicut cùm aratrum trahunt bos & asinus, impares sunt iugales, & plus æquo grauatur asinus, vtpote, qui viribus impar est bouі. Rursum asinus, vtpote salax & luxuriosus, symbolum est libidinis & adulterij, à cuius suspicione immunis & liber est vir vxoris bonę & castæ. Alludit symbolicè ad legem Deut. 22.10. *Nō arabis in bouе simul & asino.* Vide ibi dicta.

Quartus beatus est, *qui lingua sua non est lapsus* in peccatum, vel in aliquod periculum & damnum; Syrus, *beatus est, quem lingua sua non peruertit.* Facilis enim, multiplex & periculosus est lapsus linguæ, qui multos infelices & miseros efficit, quemque pauci, nec nisi per singularem Dei opem & gratiam, euadunt. Vnde S.Iacobus c.3. v.2. *Si quis,* inquit, *in verbo non offendit, hic perfectus est vir,* &c. Vide ibi dicta.

Quintus beatus est, *Qui non seruiuit indignis se;* Syrus, *qui non seruit vilіori se.* Magna enim indignitas, ideóque infelicitas est, cùm quis honestus vel nobilis & princeps cogitur seruire homini vili, v.g suo subdito vel famulo, qui sæpè caret discretione & iudicio, agiturque passione & improbitate, quique per potestatem superbè insolescens, imperiosè, protcruè & tyrannicè dominatur suis heris, virisque ingenuis & honoratis; iuxta illud Salomonis Prouer.30.21. *Per tria mouetur,* id est commouetur, conturbatur, *terra, & quartum non potest sustinere; per seruum, cùm regnauerit: per Fatuum, cùm saturatus fuerit cibo: per odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta: & per ancillam, cùm fuerit heres dominæ suæ.*

Eutropij eunuchi potentia.

Quàm serui exaltati regimen sit superbum & intolerabile, exemplo Eutropij ostendit Baronius anno Christi 399. initio. Eutropius enim cōditione seruus, sexu eunuchus, fide Ethnicus, moribus perditus, tutor Arcadij Imp. tanto potentiæ splendore eminuit, vt in eū potiùs quàm in Arcadium conuersi essent omnium simul cum oculis animi honorū cupidi. Idem potentiæ miscens læuitiam, totum planè Orientale pessumdedit Imperium. Vnde Claudianus, de eo iam creato Consule Romano indignans, ita exclamat.li.1. in Eutropium.

Omnia cesserunt eunucho consule monstra,
Heu cæli terræque pudor! Trahcata per vrbes
Ostentatur auus, titulumq́, effeminat annus:

annus enim Christi 399. inscriptus est titulo consulatus Eutropij eunuchi. Et inferiùs ostendens imporens & insolens eius regimen:

Asperius nihil est humili cùm surgit in altum:
Cuncta ferit, dum cuncta timet: desæuit in omnes.
Vt se posse patent: nec bellua terrior vlla est,
Quàm serui rabies in libera colla furentis.

Quocirca Eutropius à Gaina & populo furente postulatus ad necem, confugere coactus ad ecclesiam, quasi ad asilū (quod ipse paulo antè lege lata sustulerat) ibi à furore populi defensus fuit aureâ oratione S. Chrysostomi, cuius hoc est exordium æquè ac titulus: *Vanitas vanitatū, & omnia vanitas.*

Sic Maximianus Imp. volens acriter punire SS. Sergium & Bacchum Martyres primicerios suos, eos iudicandos & puniendos misit ad Antiochum ducem Orientis, qui S.Sergij fuerat seruus, eiusque intercessione hunc ducatum adeptus. Quę sanè ingens fuit ignominia, æquè ac crudelitas: Antiochus enim homo crudelissimus & ingratissimus, in eos, licet heros suos, immanissimè desęuijt, vti habent eorū acta apud Surium die 7. Octobris.

Hinc ad miserrimam seruitutem damnatus censetur Cham, cùm de illo dicitur à parente: *Seruus seruorum erit fratribus suis.* Gen.9.v.25. Vbi Rupertus lib.4. in Genes.cap.37. *Non dixit,* inquit, *solum, Seruus erit (quo nomine interdum etiam bona vel voluntaria seruitus solet significari) sed, Seruus seruorum: quo additamento seruitus extrema, imò seruilis nequitia, solet exprimi: nisi cùm per egregiam humilitatem seipsum profitetur quis seruum seruorum Dei.* Idem contigit Ioseph de quo dicitur: *in seruum venundatus est Ioseph,* psalm.104.v.17. De qua re D.Ambros.serm.12. in psalm.118. *Quæ potuit,* inquit, *nobilis prosapiæ puero grauior esse tentatio, quàm vt tanto famula splendore deiectus seruiret apud Ægyptios? Est consolabilis seruitus seruire vel iustis: æquitate Domini leuatur iniuria seruitutis.*

Mysticè, miserrimum est seruire peccato & diabolo, quia hic vilissimus æquè ac crudelissimus est subditorum sibi tyrannus & carnifex. ita Rabanus & Palacius. Hinc pariter miserrimum & periculosissimum est seruire indignis, id est, improbis: hi enim sibi similia improba, hoc est, planè indigna & impia imperant: aguntur enim à diabolo quasi eius filij, imò mancipia.

BEATVS QVI INVENIT AMICVM VERVM] qui scilicet tam in aduersis, quàm prosperis amico fideliter adsit & opituletur. Amicus enim fidelis est protectio fortis, ac medicamentum vitæ & immortalitatis, vti dixit c.6.13. & seq. Vide ibi dicta. Hic Sextus est beatus, Græca pro *amicum,* habent Φρόνιμον, id est, *prudentiam.* Vnde Tigurina, *beatus, qui prudentiam assecutus est:* Syrus, *beatus qui nouit misericordiam.* Potest etiā legi *amium:* vtrumque enim vox Syra רחמא significat, si enim legas puncto patach רחָמא *rachma,* significat misericordiam: sin puncto-chateph camets רחָמָא *rachma,* significat amicū, dilectum, Causa huius beatitudinis est, quam dat Salomon Prouer.18.24. *Vir amabilis,* VERS.12.

Amicus, proximus consanguineo.

filii, inquit, ad societatẽ magis amicus erit quàm frater. Pietas ergo & amicitia fraternizant, quia fraterna quasi cognatione connexę sunt. Vnde S. Hieron. scribens ad S. August. ait: *Cum amico, quasi cum altero se esse loquendum.* Et S. Thomas disputans de ordine charitatis 2.2.q.27. asserit cõiunctos sanguine in his dumtaxat quæ ipsam concernunt, amicis anteponendos, in cæteris postponendos. Idem opusc. de Dilect. Dei & proximi, simpliciter asseuerat, amicitiam consanguinitati præponderare. Idem censuêre Philosophi, ut Solon, teste Plutar. in eius Vita, Cicero libr. de Amicit. vbi & causam affert: *Quia*, inquit, *ex propinquitate benevolentia tolli potest* (nam, vt ait Poëta, *fratrum quoque gratia rara est*) *ex amicitia non potest: sublatâ enim benevolentiâ, amicitiæ nomẽ tollitur, propinquitatis remanet.* Et Valer. Maxim. lib. 4. c. 7. *Contemplemur*, inquit, *nunc amicitiæ vinculum potens & prænalidum, neque vlla ex parte sanguinis viribus inferius: hoc etiã certius & exploratius, quia illud nascendi sors fortuitum opus, hoc vnius cuiusque solido iudicio incincta voluntas contrahit. Itaque celeriùs sine reprehensione propinquum auertere, quàm amicum: quia altera diremptio iniquitatis, altera vtique lenitatis vitiosæ subiecta est. Cùm enim deserta sit futura vita hominis nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temerè assumi non debet; semel autem rectum apprehensum, sperni non cõuenit: sinceræ verò fidei amici præcipuè in aduersis rebus cognoscuntur: in quibus quidquid præstatur, totũ à constanti benevolentia proficiscitur.*

ET QVI ENARRAT IVSTITIAM AVRI AVDIENTI] id est, docili, intelligenti & obedienti, Rabanus legit, *in aure audientis*, id est, inquit, *deuotè Verbum Dei percipientis, rectè intelligentis, & bene operantis.* Hic septimus est beatus, qui scilicet cùm docet, dociles & obsequentes nanciscitur auditores & discipulos. Horum enim docilitas, obedientia, fructus & profectus magnam doctori affert voluptatem, consolationem & vtilitatem: ex aduerso valdè affligitur magister, si docendi laborem subeat, eumque frustraneum, imò noxium sibi esse sentiat, eò quòd discipuli eam negligant, spernant, obstrepant. Quocirca illustre fuit martyrium S. Cassiani, qui, vt habemus in Breuiario Romano die 13. Augusti, vinctis post terga manibus, puerorum peruersorum, quos erudiebat, ferreis stylis configendus excarnificandusque traditus, mundo probrosam & acerbam, sed Deo & Ecclesiæ gloriosam mortem oppetiit.

VERS. 13. Porrò, S. Hier. in Ecclesiastæ c. 10. sic legit: *Beatus ille est qui in aurem loquitur sapientium.* Nam, vt ibidem ait: *Præcipitatur vir sapiens quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo (vt ita dicam) gurgite pereunt.* Idem in Michęæ c. 7. *Si*, inquit, *beatus est qui in aures loquitur audientis, & auris auditoris desiderium sapientis est, lætitiaq; dicentis auditor intelligens: è contrario luctus doctoris est, malus discipulus: lerenia quoq; verbis huic querelæ congruentibus. Non profui, neq; profuit mihi quisquam. Sunt qui ex persona Saluatoris hoc dici putent, sanctis, quòd in tanta credentiũ multitudine, & in tam orbe gentis humani, vix suo sanguine digna opera reperiat: qui & in 24. psal. ait, Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?*

QVAM MAGNVS EST, QVI INVENIET SAPIENTIAM, ET SCIENTIAM! SED NON EST SVPER TIMENTEM DOMINVM] Tres vltimi magni & beati hoc versu enarrantur. Octauus ergo magnus & beatus est, *qui inuenit sapientiam*: Nonus, *qui inuenit scientiam*: Decimus, omnes superans, est, qui timet Dominum. Sapientiam enim hic à scientia distinguit; ac *sapientiam* vocat insignem Dei, rerumque diuinarum cognitionem; *scientiam* verò notitiam rerum naturalium, qualis est Physica; aut potiùs moraliũ, qualis est Ethica. Vnde Græca pro *scientiam*, v. 12. habent Φρόνησιν, id est, *prudentiam*. ita Palacius. Paulò aliter Rabanus: Sapientiæ, ait, est bonum facere, scientiæ verò malum euitare, iuxta illud: *Ecce timor Dei, ipse est sapientia, & recedere à malo intelligentia*, Iob 28. Simili modo Apostolus sapientiam à scientia distinguit, dicens: *Alij per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ*, 1. Cor. 12. 8. Vbi varij variè hæc distinguunt. Ambrosiaster: *Sapientia*, ait, *significat cor prudens, vt discernat quæ vitanda sunt; at scientia diuinarum tantùm rerum cognitionem importat.* S. Hieronymus: *Sapientia loqui, discere ac docere potest; scientia legis mysteria explanat.* Anselmus, *Sapientia*, inquit, *ad vitam, scientia pertinet ad doctrinam.* D. Thom. 2.2.q.177. *Sapientia docet & persuadet, scientia delectat & monet.* S. August. 12. de Trinit. c. 14. *Ad contemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere* asserit: at lib. 13. de Trinit. c. 19. *Sapientia*, inquit, *diuinis, scientia humanis attributa est.* Eadem reperit lib. 14. cap. 1.

Sapientia & scientia varia discrimina.

Sensus est ergo q.d. Magnus & suo modo beatus est, qui adeptus est sapientiam, quâ Deum, resque diuinas ac S. Scripturam penetret & contempletur; vt & alios eadem docere, eosque sapientes efficere queat. Magnus item, qui habet scientiam, id est, prudentiam agendorum, vt tam se, quàm alios prudenter in rebus omnibus dirigere, ac in rebus perplexis arduisque prudens consilium dare valeat: at neuter superat timentem Dominum. Hic enim omnibus maior & beatior est; tum, quia per gratiam est Dei amicus & filius; tum, quia certò exspectat gloriam à Deo amicis & filijs promissã. Vnde in sequentibus Siracides de more in laudes & præconia timoris Dei excurrit. Quocirca Syrus vertit, *beatus vir quem non fregit paupertas, & non fregit eum inopia*, (hic enim est sapiens & sciens, id est, prudens:) *timor Dei super hæc omnia exaltatus est.* Vnde Rabanus: *Nouem*, inquit, *speciebus virtutum superadditur timor Dei, quoniam sicut nouenarius numerus imperfectus est, quousq; denario suppleatur: ita omnis operatio virtutum mediocris est sine timoris Dei perfectione. Timor enim Domini sanctus, permanens in seculum seculi, ipse est fidei fundamentum, ipse charitatis origo, per ipsum operamur bonũ, per ipsum perueniatur ad præmium.* Timor Dei ergo est quasi aquila, cæteris donis quasi auibus altiùs volitans, ac viciniſſimè ad Deum accedens.

TIMOR DEI SVPER OMNIA SE SVPERPOSVIT] Ita Romana, Latina & Græca: minùs rectè nonnulli delent *sè se*, quod secutus Dionys. Carth. sic exponit, q.d. Timor Dei super omnia superposuit hominem timentem Deum. Verùm melius addas *sè se*: comparat enim timorem Dei cum nouem rebus quæ hominem magnũ & felicem efficiunt, asseritque eum hæc omnia transcendere. Vnde S. Hier. in c. 50. Isaiæ legit, *Timor Dei omnia superat.* Porrò, *timor Dei* intelligitur nõ seruilis, sed filialis, qui includit Dei amorem & cultũ. Vnde Compl. pro *timor Dei*, legunt ἀγάπησις δὲ κυρίου, id est, *dilectio autem Domini super omnia supergressa est in claritatem.* q.d. Dilectio Dei cæteris donis omnibus clarior & gloriosior est. Tigur. *religio Domini claritate superat omnia*; Syrus, *timor Dei super omnia exaltatio est.* Hinc & mox sequitur: *Timor Dei initiũ dilectionis.* VERS. 14.

Moraliter. *Timor Dei* ſuperponit ſe ſapientiæ, ſcientiæ, reliquiſque nouem beatitudinibus iam recenſitis, adeóque omnibus virtutibus & donis Dei, quia illis inſiſtens illa ipſa, quaſi pondus quoddam graue deorſum cuncta premit, ne ſcilicet efferantur, intumeſcant & ſuperbiant. Nihil enim eſt quod arrogantiam magis premat, quàm timor. Vnde Clemens Alexand. l. 6. Stromatum, pro eo quod Prou. 3. 7. legimus φόβῳ Θεοῦ πλησθὴν, id eſt, *time Deum*, legit ὑπερφόβῳ, id eſt *ſupertime*. q. d. Super te timorem excipe, inquit noſter Salazar ibidem; Primò, tamquam equus ſeſſorem. Vnde S. Chryſoſt. hom. 5. de verbis Iſaiæ: *Talis*, inquit, *eſt anima in ſuperbiam elata: ſemel enim deſperatâ ſalute, nequaquam deſinit furere: verùm habenas laxam irrationabilibus cupiditatibus, quòcunq; rapiunt, nec aliter quàm equus ferociens, qui ubi frænum ere. ſeſſorem tergo excuſſit, ferunt quouis vento velocior, omnibus alijs intolerabilis, fugientibus cunctis, neque quoquam audente eum cohibere. Sic anima quæ Dei timorem ipſum refrænantem excuſſit, ad quæuis malitiæ loca decurrit, donec ad exitij barathrum delata, præcipitet ſuam ipſius ſalutem.* Quid illuſtrius? Secundò, tanquam nauis nauclerum, qui puppi aſſidens eam gubernat, & in portum regit. Idem Chryſoſt. homil. de fide Annæ, expendens feminæ, vel potiùs heroinæ illius robur animique magnitudinem, quæ tanto tempore æmulæ probra conuitiaque ſuſtinuit, ſic addit: *Siquidem Dei timor tanquam nauclerus gubernaculis aſſidens perſuaſit eâ tempeſtatem æquo animo eſſe ferendam, nec priùs deſtitit mœrem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum eum plenam, hoc eſt, vterum pretioſo theſauro onuſtum.* Tertiò, ſicut turris præaltæ excubitorem, vigilem atq; cuſtodem, qui præuidens mala antequam eueniant, omnes animi vires excitat ad repugnandum. Ita S. Auguſt. ſer. 18. de verbis Apoſtoli, timorem Dei animi excubiam, cuſtodem & ſpeculatorem appellat. Et quidem quemadmodum ſpeculator eminus igne vel fumo ſignificat hoſtes adeſſe, atque bellandi tempus inſtare: ſic timor Dei, ignes ſeu ardores ſempiternos, & caliginoſos Auerni fumos, obijciens menti, animi vires omnes ad prælium comparat. Ergo *ſupertime Deum*, perinde eſt atq; timorem Dei ſuper te excipe. Nimirum tamquam equus ſeſſorem, tanquam nauis nauclerum, tanquam ſpecula excubitorem. *Et recede à malo*, id eſt, timor hic te ab omni malo recedere faciet, nimirum, ſicut ſeſſor equum à præcipitio auertens, ſicut nauclerus nauim à ſyrtibus vel ſcopulo in diuerſum agens, ſicut ſpeculator vrbem ab omni hoſtili eruptione defendens.

Timor Dei Primò eſt quaſi auriga animæ.

Secundò, quaſi nauclerus.

Tertiò, quaſi ſpeculator.

Id ipſum Gentiles repræſentarunt per Chironem hyppocentaurum, quem, teſte Hyginio cæteriſque mythologis, optimum filij, adeóq; Achillis, pædagogum eſſe cenſuerunt. Hic autem pædagogus eſt timor Dei: Chironem enim pinxerunt terrificum & manu arcum tenentem, quia pueri timore, metu & minis à malo coërcendi ſunt. Rurſum, Chironem dixere ſibi commiſſos nutrire medullis leonum, æquè ac ceruorum. Denique, Chironem dixere medicum, adeóq; inuentorem herbariæ & medicinæ: item aſtrologum, muſicum, immortalem, tranſlatum in cœlum, in zodiaco collocatum, dictumq; Sagittarium. ita Plinius lib. 17. c. 56. Hyginius lib. de ſtellis, Natalis comes lib. 4. Mythologiæ c. 12. Porrò Chironi dederunt figuram hippocentauri, vt ſcilicet infernè ſimilis eſſet equo, ſupernè homini: nam duplex forma equi & hominis, timoris illius, qui ſuperinductâ charitate, quæ biformis eſt, ſimilitudinem refert, quâ equus, timoris ignobilem affectum; quâ homo, generoſam charitatis formam adumbrat. Rurſus timor, quaſi pædagogus terrificus, medullis leonum nutrit, id eſt, vim quamdam leonibus ſimilem illis addit: & vt leonum illam ad audendum proiectâ confidentiam temperet, medullas quoque præbet ceruorum, qui pauidi ſunt atque pauoris ſymbolum: vt fortitudo adſit, metus non deſit: vt audacia ſit leonis, pauor cerui: hic erga Deum, illa verò ad euadenda omnia mala. Hæc noſter Salazar, quæ valdè hunc Siracidis locum elucidant.

Igitur timor Dei eſt gemma pretioſiſſima, quia ipſe eſt decor & pulchritudo æquè ac culmen ſapientiæ, ſcientiæ ac virtutum omnium. Hiſce enim omnibus ſuperponitur, ſicut operculum vaſi, ſicut corona capiti, & ſicut caput corpori, quaſi omnium complementum, ornamentum, fulcimentum, imò omnium auriga, nauarchus, director, rex & princeps, ſine quo illas errare, deſipere, & in vitia declinare neceſſum eſt.

BEATVS HOMO, CVI DONATVM EST HABERE TIMOREM DEI] Tigurina, *beatus homo, cui contigit religio Domini.* Cauſam dat S. Ambroſ. vel potiùs S. Proſper. lib. 2. de Vocatione Gentium c. 10. ſcilicet quòd ad converſionem, ſalutem & felicitatem requirantur duo, nimirum, gratia quaſi domina ſubiugans ſibi voluntatem, & voluntas, quaſi famula gratiæ obſequens: gratiam autem incipere à timore. *Gratia quidem Dei*, inquit, *in omnibus iuſtificationibus principaliter præeminet, ſuadendo exhortationibus, mouendo exemplis, terrendo periculis, inſtruendo miraculis; dando intellectum, ſuggerendo conſilium, & ipſum illuminando, & fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis ſubiungitur ei atque coniungitur, quæ ad hoc prædictis eſt excitata præſidijs, vt diuino in ſe cooperetur operi & incipiat exeritare ad meritum quod ſuperno ſemine concepit ad ſtudium: de ſua habens mutabilitate, ſi deſistit de gratiæ ſpiritalitate, ſi proficit. Quæ operatio per innumeros modos, ſiue occultos, ſiue manifeſtos omnibus adhibetur. Et quod à multis refutatur, ipſorum eſt iniquitia: quod autem à multis ſuſcipitur, & gratiæ eſt diuinæ & voluntatis humanæ. Nam virtus nolentium nulla eſt, nec poteſt aſſeri, vel fidem, vel ſpem, vel charitatem eis ineſſe, quorum ab his bonus conſenſus alienus eſt.* Deinde gratiam hunc conſenſum operari incutiendo timorem, ita docet: *Hunc autem conſenſum non ſolum cohortatio prædicantium, & incitamenta doctrinæ, ſed & metus gignit, propter quod ſcriptum eſt: Principium ſapientiæ timor Domini. Qui quantiſlibet terroribus inferatur, non aliud agit, quàm vt quæ fecerit timentem faciat & volentem, nec ſolùm volentem, ſed etiam ſapientem. Vnde & illud ſcriptum eſt: Beatus cui donatum eſt habere timorem Dei. Quid enim tam beneficum, quàm hic timor, qui genitor eruditorq; ſapientiæ eſt? In cuius vtique deuotione deuota eſt & voluntas, quæ auctore gratiæ eadem profecit timore, quæ cepit. Cùm ergo hic timor etiam per quamdam vim magni terroris immittitur, non ibi ratio extinguitur, nec intellectus aufertur, ſed illa potiùs, quæ mentem premebat, caligo diſcutitur, vt voluntas de prænata priùs atque captiua, recta efficiatur & libera.*

VERS. 15. *Beatus timens Deum cui?*

QVI TENET ILLVM, (timorem Dei) CVI ASSIMILABITVR[] q. d. Timens Deum non tam homo terreſtris, quàm angelus quidam cæleſtis, & cè cælo in terram lapſus videtur. Tigurina, *qui præditus eſt illa* (religione, id eſt, reuerentiâ, timore & cultu Domini) *tuinam comparari poterit?*

TIMOR

VERS. 16. TIMOR DEI INITIVM DILECTIONIS EIVS: FIDEI AVTEM INITIVM AGGLVTINANDVM EST EI] Ita Romana. Aliqui legunt, *agglutinatum eſt ei*. Græca Romana hunc verſum delent, cum tamen legunt Complut. & Tigurina, quæ ſic vertit, *religio Domini amoris ipſius eſt inuitum: fides autem origo coniunctionis cum ipſo*; alij, *timor Domini initium dilectionis eius: fides autem principium adhæſionis eius*; Syrus, *initium timoris Domini diligere eum; & initium fidei ire poſt eum. Apprehende eum fili mi, & ne dimittas eum, quia non eſt ſicut ipſe*. Senſus eſt, q.d. A timore & cum timore Dei incipit dilectio Dei, augetur etiam & perficitur: quantum enim creſcit timor filialis Dei, tantum creſcit & Dei amor; adeoque perfectus timor Dei, perfectus eſt amor Dei. Eodem ſenſu dixit c.1.v.16. *Initium ſapientiæ timor Domini*. Sapientiam enim practicam intelligit, quæ includit amorem Dei. Vide ibi dicta.

Timor cauſat amorem, & amor timorem.

Quæris Palacius, quomodo timor cauſet amorem, cùm amor cauſet timorem; amor enim eſt affectuum omnium primus? Ac reſpondet, timorem cauſare amorem, ac viciſſim ab eo cauſari & produci. *Sicut vapor*, inquit, *eſt cauſa pluviæ, & viciſſim pluvia eſt cauſa vaporis: ita amor Dei cauſat timorem eum offendendi, ac viciſſim timor & reverentia Dei cauſat eundem amorem*. Timor enim hîc filialis intelligitur, qui parit amorem & viciſſim ab ea paritur: hi enim duo affectus coniuncti ſunt: quem enim amamus, eumdem offendere timemus & reveremur, ac vice verſa. Vnde Caietanus in 2.2.qu.22. art. 2. aſſerit timorem filialem in ſe complecti amorem & reuerentiam. Ipſe ergo eſt *initium* hebr. רֵאשִׁית *reſeit*, id eſt, ſumma comprehendens amorem. Vide dicta c.1.v.16. & ſeq.

Secundò, Ianſenius hunc locum explicat de dilectione non noſtra, ſed Dei, qua ſcilicet Deus timentes ſe diligit, q.d. Deus incipit eos quaſi amicos ſuos diligere, quos videt ſe metuere, ſibique fidere, iuxta illud: *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit: & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus*, Ioan. 14.

Porrò, quod ſequitur, *Fidei autem initium agglutinandum eſt ei*; ſic intellige, fides, quaſi initium, iungenda eſt timori, vt ipſi queat eſſe initium dilectionis. q. d. Primum donorum & bonorum omnium initium eſt fides: ex hac enim concipitur timor, qui eſt cauſa dilectionis: quia ſine lumine fidei Deus cognoſci, ac conſequenter timeri & amari nequit, vti debet. Vnde Græca habent, *fides autem initium eſt agglutinationis eius*, vti ſcilicet per timorem & amorem adhæreamus & arctiſſimè agglutinemur Deo: qui enim *adhæret Domino, vnus cum illo ſpiritus eſt*, 1.Cor.6.17.

Huc facit illud Apoſtoli Hebr.11.1. *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum*, (& timendarum) *argumentum nõ apparentium*. q.d. Fides efficit, vt res abſentes, quas ſperamus & timemus, menti, quaſi præſentes ſiſtantur, eamque moueant ad ſui timorem & amorem. Vide ibi dicta. Atq; hac de cauſa Sirac ides hîc mentionẽ iniecit fidei, quia viua fides viuum elicit acuitque timorem & amorem Dei. Vis ergo timere & amare Deum in dies magis & magis, viuaciùs in dies cõſidera per fidem, quanta ſit Dei maieſtas, ira, miſericordia, vindicta; quantæ pœnæ, quas impijs inferet; quanta gloria, quam timentibus & amãtibus ſe præparauit; quàm longa ſit vtrarumq; æternitas: atq; ingentes tibi ſtimulos ad Deum timendum & amandum addi ſenties.

Carnel. in Eccleſiaſt.

A Ex aduerſo, quòd multi non ſatis timeant, nec attendant Deum, cauſa eſt fides languida, ac quaſi ſopita & mortua; quòd non ſatis viuè apprehendant Dei iuſtitiam & miſericordiam, gehennam, paradiſum, &c. Hiſce orandum aſſiduè cum Apoſtolis: *Domine, adauge nobis fidem*. Luc. 17.5. Præclarè S. Chryſoſt. hom. 72. ad Popul. *Illum*, ait, *inſopitum* (Dei) *oculum nihil, quod à nobis geratur, eſt quod lateat. Et hoc cogitantes oportet tanta vitã noſtram diſpenſare diligentia, quaſi paulò pòſt verborum & actionum, ipſarum quoque cogitationum rationem reddituros*. Vnde infert: *Virtus eſt humana omnia deſpicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhærere præſentium; ſed ſcire, quòd omnia humana vmbra ſunt & ſomnium: virtus, quaſi mortuum ad huius vitæ res efficit, ad ſpiritalia verò ſola. viuere & operari. Sicut & Paulus dicebat: Viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus.*

B

TERTIA PARS CAPITIS.

De malitia mulierum improbarum.

Verſ. 17. Omnis plaga, triſtitia cordis eſt: & omnis malitia, nequitia mulieris.

18. Et omnem plagam, & non plagam videbit cordis:

19. & omnem nequitiam & non nequitiam mulieris:

20. & omnem obductum, & non obductum odientium:

C 21. & omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.

22. Non eſt caput nequius ſuper caput colubri.

23. & non eſt ira ſuper iram mulieris. Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.

24. Nequitia mulieris immutat faciem eius: & obcæcat vultum ſuum tamquam vrſus, & quaſi ſaccum oſtendit in medio proximorum eius.

25. Ingemuit vir eius, & audiens ſuſpirauit modicum.

26. Breuis omnis malitia ſuper malitiam mulieris, ſors peccatorum cadat D ſuper illam.

27. Sicut aſcenſus arenoſus in pedibus veterani, ſic mulier linguata homini quieto.

28. Ne reſpicias in mulieris ſpeciem, & non concupiſcas mulierem in ſpecie.

29. Mulieris ira, & irreuerentia & confuſio magna.

30. Mulier ſi primatum habeat, contraria eſt viro ſuo.

31. Cor humile, & facies triſtis, & plaga cordis, mulier nequam.

32. Manus debiles, & genua diſſoluta, mulier quæ non beatificat virum ſuum.

33. A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes morimur.

34. Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum, nec mulieri nequàm veniam prodeundi.

35. Si non ambulauerit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.

36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

Occatione tertiæ beatitudinis iam recensitæ v. 11. qua dixit: *Beatus qui habitat cum muliere sensata*, vt eam illustret & demonstret à contrario, transit ad malitiam mulieris insentatę, indeque colligendum relinquit, quàm infelix sit maritus malæ & insensatæ, felix verò bonæ & sensatæ: quamquam non sit hîc curiosè quærenda sententiarum & materiarum connexio: transit enim Sirachides ab vna ad aliam pro libito, more veterum Ethicorum & gnomologorum, vti dixi in proœmio.

VERS. 17. OMNIS PLAGA, TRISTITIA CORDIS EST: ET OMNIS MALITIA, NEQVITIA MVLIERIS] Hic versus iam deest in Græco, sed olim in eo extitisse liquet ex sequentibus, atque ex Nostro, æquè ac Syro, qui sic vertit, *omnis plaga non est sicut plaga cordis, & omnes malitiæ non sunt sicut malitia mulieris.* Ià &, idē est quod *sic*: est enim nota comparationis, & cōbinat duo similia. Idem crebrò facit in Proverbijs. *Omnis*, id est, summa, maxima, acerbissima, Est enallage & catachresis: ponitur enim totum vniuersale pro toto quanto, siue perfecto & superlatiuo: hic enim gradus, cùm sit summus, reliquos comparationis gradus in se vel formaliter, vel virtute continet. Sic summus dolor continet ceteros dolores minores, & summa malitia cōtinet ceteras malitias minores. Sensus ergo est, q.d. Sicut summa plaga, summum vulnus, summus dolor est tristitia cordis: sic pariter summa malitia est nequitia mulieris. Vel, sicut omnem plagam feras facilius, quàm tristitiam cordis, sic & omne malum potius feras, quàm malitiā mulieris, Tristitia cordis est plaga & miseria vniuersalis, claudens in se & superans omnem tristitiam: ita & malitia mulieris omnem & claudit & superat malitiam. Si enim semel se mulier nequitiæ tradidit & prostrauit, nullam non malitiam admittit; vt, verbi gratia si adultera est, ab ea exspectato venefitia, furta, homicidia. Sic dicitur Proverb. 4. 23. *Omni custodia serua cor tuum: omni*, id est præcipua, exacta, summa: nam alioqui etiam oculis & sensibus sua adhibenda est custodia. Et 1. Esdræ 5. 7. *Dario regi pax omnis*, id est, plena & plurima.

Summa plaga est tristitia: cur?

Hunc esse sensum patet ex sequentibus. Rectè comparat malitiam mulieris cum tristitia: tum, quia vtraq; summa est; tum quia malitia mulieris summam viro affert tristitiam & dolorem. Vnde Tigurina clarè vertit: *summa plaga est mœror enim: summaq; malitia, malitia mulieris.* Ratio prioris est: Prima, quòd mœror immediatè totus sit in animo qui maximè est sensitiuus: ceteri enim dolores, vt verbera, vulnera, adustiones, &c. sunt in corpore; & per corpus quod in se vim sentiendi nō habet, quasi refracti, fetusi & imminuti, transeunt ad animum, vbi est sedes doloris & sensus. Quare animi cruciatus, qualis est tristitia & mœror, longè acerbior est omni cruciatu corporis, vt patet in damnatis & dæmonibus: horū enim pœna est acerbissima. Alia autem est tristitia animi: cùm enim corpore careant, corporeos dolores sentire nequeunt. Secunda, quòd nobilissima pars hominis & animę sit voluntas: hæc enim quasi regina ceteris potentijs, membris, sensibus præest & imperat. Tristitia autem voluntatem immediatè affligit, exedit, cruciat, sibique subiugat, ac per voluntatem ceteras omnes hominis vires, vtpote voluntati subiectas, affligit, sibique subiugat. Quare in corpus ipsum suam vim exerit, illudque cruciat, exedit & consumit, iuxta illud: *Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa*, Prouerb. 17. 22.

Summa malitia mulieris, cur?

Posterioris ratio est; quòd mulier minus habeat rationis & iudicij quàm vir, qui ratione quasi fræno à scelere inhibetur: vnde subinde tota agitur passione & cōcupiscentiâ, putà libidine, superbia, ira, imprudentia, fraude, vt videatur esse furia infernalis. Loquor de muliere, quæ vel natura, vel suo arbitrio & nequitia corrupta est, & peruersa: nā quæ natura vel exercitio pia est & sancta, sæpè viros superat, tum ob teneriores affectus, quos habet mulier quam vir; tum ob pronitatem in deuotionem & pietatem; tum quòd infirma mundi eligat Deus, vt confundat fortia. Quia de causa S. Agnes, S. Cæcilia, S. Catharina, ceteræque virgines viros superarunt, tum castitate, tum fortitudine, tum charitate, tum martyrio.

Moral. de malitia mulieris.

Moral. disce hic, quantum malum sit mala mulier, quamq; viris cauenda. Tertull. lib. de Habitu muliebri post princ. de muliere loquens: *Tu es*, ait, *diaboli ianua, tu es arboris illius reseignatrix, tu es diuinæ legis desertrix, tu es quæ ei persuasisti quē diabolus aggredi non audebat.* Origenes in ea hom. quam in Euangelium Chananææ conscripsit: *Mulier*, inquit, *caput peccati, arma diaboli, expulsio paradisi, delicti mater, corruptio legis.* Idem in 2. tractatu suorum Commentariorum in Iob, dum enarrat illud: *Plurimo autem tempore interposito dixit ad eum vxor eius*, &c. & initio tertij tractatus venustè multa mulierum vitia describit, sicut etiam facit S. Cyprianus in lib. de Singularitate Clericorum. S. quoque Chrysostomus in Matth. c. 19. hom. 32. in enarratione illius loci, *Non expedit nubere: Quid*, ait, *aliud est mulier quàm amicitiæ inimica, ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum*, (aut, vt alij legunt, *detestabile*,) *mali naturæ boni colore depicta?* Secundus item Philosophus interrogatus, quid esset mulier? respondit: *Viri naufragium, domus tempestas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, commune fera, sollicitudo confidens, lœna complectens, exornata scylla, animal malitiosum, necessarium malum.*

Omitto, quasi falsum & erroneum, ideoque hoc loco indignum, Seuerianos Archontico sque hæreticos adeò mulieres exhorruisse, vt eas opus satanæ esse dicerent, vti testatur S. Epiphan. lib. 1. hæres. tom. 3. sect. 45. in eorū hæresi. Vide S. Chrysost. hom. in decollatione S. Ioannis Baptistæ, vbi, occasione Herodiadis, mirè feminas exagitat. Quocirca idem rectè docet tribus modis vxorem malè moratam castigandam esse: Primùm, docendo secundùm Deum: si autem timorem Dei non sentit, improperando, vel vt homines erubescat: si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat quod præcipit Salomon, durum baculo percute. Ergo primùm admone, quia multùm proficit doctrina iustitiæ. Deinde confunde, quia frequenter pudor frænum est vitiorum. Tertiò, in-

flum

ſtum eſt vt caſtigetur quaſi ancilla, quæ erubeſcere neſcit vt libera.

Tiraquellus verò lege 9. connub. cenſet malas mulieres potiùs caſtigandas eſſe à maritis, exemplo virtutis & prudentiæ: ſæpè enim *peccata mulierũ virorum imperitiâ contrahuntur*, ait Sextus Pythagoricus ac lenitate; cui miſceatur ſeueritas: ſicut leones, quos cicurare volunt homines, nec verberibus ſunt cædendi; nam verberibus recrudeſcunt: nec rurſus blanditijs nimiùm leniendi, ne nimis ſuperbi euadant, teſte Philoſtrato libr. 7. ſed blanditiæ minis permixtæ illas facilius ad optatos mores perducunt. Vnde Antonius Monachus in Meliſſa libr. 2. cap. 34. ex S. Chryſoſt. ait: *Ferrum coquere facilius eſt, quàm mulierem caſtigare.*

Myſticè. Myſticè, mulier bona eſt fides, mulier nequam eſt hæreſis & infidelitas. Rurſum, mulier bona, eſt charitas, mulier nequam eſt concupiſcentia, ac præſertim propria voluntas: hâc enim nulla mulier eſt nequior; hæc enim eſt cauſa omnis peccati, vt ait S. Iacobus cap. 1. 14. ideoque illâ nihil eſt nequius. Vnde ſicut mulier nequam eſt ſuperba, garrula, impudens, ebrioſa, rixoſa, laſciua, deſidioſa, &c. ſic prorſus eſt & concupiſcentia. Ita Rabanus: *Sicut maior*, ait, *gratia alia non eſt, quàm charitas vera in lætitia bonæ mẽtis: ita maior plaga non eſt quam triſtitia doloſi cordis in idololatria, ſeu errore hæreticæ prauitatis. In eius enim nequitia omnis eſt malitia.* Quare quæcumque de muliere mala dicta ſunt, & dicenda ſunt vſque ad finem capitis; hæc omnia putato tantùm nomine attribue hæreſi, concupiſcentiæ, ac præſertim propriæ voluntati, de qua myſticè Eſdras libr. 1. cap. 10. 2. *Si eſt pœnitentia*, ait, *in iſraël ſuper hoc, percutiamus fœdus cum Domino Deo noſtro, vt proijciamus vniuerſas vxores & eos qui de his nati ſunt, iuxta voluntatẽ Domini.* Dominus enim ſanxit ne faciamus voluntates noſtras in die ſancto Domini, id eſt, in tempore nobis ad ſanctè in hoc mundo viuendum conceſſo. Vnuſquiſque igitur ſuam vxorem, id eſt propriam voluntatem, abijciat, quam aduerſus legem faciens in coniugium admiſit; & filios ex ea ſuſceptos, id eſt vana & inutilia deſideria relinquat, non vt ſolus aut ſterilis maneat, ſed vt diuinæ copuletur voluntati, ex qua filios amabiliſſimos, nempe vitæ æternæ merita ſuſcipiat. Ita noſter Aluarez de Mortificatione hominis interioris libr. 2. part. 3. cap. 7.

VERS. 18. ET OMNEM PLAGAM, ET NON PLAGAM VIDEBIT CORDIS: ET OMNEM NEQVITIAM, ET NON
VERS. 19. NEQVITIAM MVLIERIS: ET OMNEM OBDVCTVM,
VERS. 20. ET NON OBDVCTVM ODIENTIVM: ET OMNEM
VERS. 21. VINDICTAM, ET NON VINDICTAM INIMICORVM] Comparat malitiam mulieris cum qualibet plaga. *Videbit*, id eſt ſentiet, tolerabit, patietur. Eſt catachreſis: viſus enim, quia nobiliſſimus, hinc pro quolibet ſenſu ſumitur: *videre* ergo idem eſt quòd ſentire & tolerare. Pro *obductum*, græcè eſt ἐπαγωγὴ, id eſt, obductio, afflictio, calamitas, quâ homo totus quaſi obducitur, id eſt obuelatur, obtenebratur, obuoluitur, vti dixi c. 2. v. 2. Senſus ergo eſt, q. d. Quamuis plagam videbit & tolerabit homo; at plagam cordis, putà triſtitiam, non videbit, id eſt minimè tolerabit: ita pariter patietur quamuis nequitiam, at non nequitiam mulierum; & quamuis afflictionem, at non afflictionem odientium; & quamuis vindictam, at non vindictam inimicorum. Nam reliquæ plagæ exteriores ſunt, & cùm ad cor non penetrent, ferri poſſunt: at nequitia vxoris, æquè ac triſtitia, & afflictio odientium, & vindicta inimicorum, interius malum eſt & ad cor penetrat; ideoque videtur quaſi exorbitans & intolerabilis. Quis ferat Claudij Imper. vxorem Meſſalinam? Certè Cæſar ſuam Pompeiam minimè tulit, ait Palacius. Vnde clarè vertit Tigurina, *tolerato quamuis plagam, modò non plagam animi: & quamuis malitiam, modò ne malitiam mulieris: tolerato quamuis impetum, modò ne impetum odio flagrantiũs & vltionem vndecumq; modò ne ab inimicis*: & Syrus, *omnis plaga nõ eſt ſicut plaga cordis, & omnes malitiæ nõ ſunt ſicut malitia mulieris, & omnes tribulationes non ſunt ſicut tribulatio odientis, & omnes vindictæ nõ ſunt ſicut vindicta inimici*, quia cùm odientes & inimici ſine miſeratione affligant & vindicent, inquit Ianſenius, nec modum aliquem ponant illati mali aut vltionis; intolerabilis eſt calamitas & vltio, quæ ab illis irrogatur, & omnibus modis deprecanda. Inter calamitatem autem vel obductionem odientium, & vindictam inimicorũ hoc intereſt, quòd illa infertur præter meritum, hæc ſupra meritum. Nam qui oderunt aliquem, etiam non læſi, nocere illi laborant: & qui inimici ſunt, parũ læſi, grauiùs quàm oportet ſeſe vlciſci ſtudent. Hæc ergo ſententia continet malarum quarumdam rerum & incommodarum comparationem, oſtenditque quid in quoq; malorum genere ſit extremum & maximè deteſtandum. Præcipuè autem hæc omnia videntur dicta eſſe ad mulierum malitiam exaggerandam, ac ſignificari illam cordis adferre triſtitiam, ipſumque cor vulnerare dolore grauiſſimo, eamdem quoque & obductione odientium & vindicta hoſtium eſſe grauiorem, aut cum eis comparandam, tanquam ſimiliter intolerabilem.

NON EST CAPVT NEQVIVS SVPER CAPVT COLVBRI, ET NON EST IRA SVPER IRAM MVLIERIS] Quia ſicut coluber ſiue ſerpens, hunc enim ſignificat Græcum ὄφις) venenum gerit in capite, quod in hominem aſſutè & virulenter euomens vel exſpirans, eum lædit & interimit: ſic mulier nequam capite geſtat iram venenatam, quam data occaſione in eum, cui iraſcitur, euomit, nec ceſſat donec eum lædat & interimat, idque aſſutè per mille artes & fraudes. Græca pro *mulieris* habent ἐχθρᾶ, id eſt *inimici*, quaſi proſequatur id quod paulò antè dixit, *Omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.* Vnde Tigurina, *vt nullum caput eſt capite ſerpentis nocentius, ita non eſt ira irâ inimici peſtilentior.* Verùm de nequitia mulieris hic agitur, non inimici: vnde de ea & Syrus ſic vertit, *non eſt caput venenoſius capite ſerpentis, & non eſt inimicitia amarior eâ quæ mulieris eſt.* Sic & S. Chryſoſt. loco mox citando. Palacius per colubrum intelligit ſerpentem qui Euam, & per eam Adamum decepit, eoſque à paradiſo eiecit; aut certè caput baſiliſci, qui videndo occidit. Hugo verò: *Coluber*, inquit, *eſt diabolus, quaſi colens vmbras*, id eſt peccatores. Iob c. 40. *Sub vmbra dormit.* Caput colubri eſt praua ſuggeſtio dæmonis, Gen. 3. *Ponam inimicitias inter te & mulierem, ipſa conteret caput tuum.* Mulier hic eſt ſenſualitas ſiue caro; ira mulieris, concupiſcentia carnis. Nequam eſt ſuggeſtio dæmonis: ſed nequior eſt concupiſcentia carnis, quia corpus & animam polluit, 1. Cor. 6. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.*

Coluber quaſi colens vmbras, eſt diabolus.

Rurſum per *iram* accipe iram non ſubitam, ſed continuam mulieris, quæ ſe malitiæ dedit: talis

VERS. 22. VERS. 23.

fuit Athalia, Iezabel, Herodias. Nam hæc & sequentia, vt rectè aduertit lanienius, non ob id à Siracide dicuntur, quòd propositum ei sit sexum femineum exagitare, in eumque inuectiuam texere, cùm sexus ille à Deo institutus sit, ideóque bonus & laudandus, vti ostendit S. Hieron. li. 1 contra Iouin. Sed peruersarum mulierum prauam indolem, vitiáque acri oratione perstringere voluit, vt iuuenes instrueret, moneretque Primò, cum quanta discretione & iudicio vxor sit deligenda; Secundò, quantâ prudentiâ agendum sit cum mulieribus, ne temerè irritentur; Tertiò, cauendũ esse ne illarum amori etiam in coniugio quisquam nimis indulgeat, easque perditè amet, ne ab eis perdatur, multò magis extra coniugium. Illustre est illud Simonidis carm. de vituperio mulierum, asserentis mulieres alias formatas ex vulpe, scilicet astutas & dolosas: alias ex cane, scilicet mordaces & rixosas, maritis oblatrantes: alias ex asina, otiosas & desides: alias ex equa, peculcas & lasciuas: alias ex simia, philocosmas & fuci amantes: alias & optimas, ex ape, industrias, sedulas, operosas, prudentes, hasque à Ioue dari maritis ei placentibus.

Porrò, appositè mulier mala comparatur colubro, ob magnam vtriusque affinitatem in concinnandis dolis, mendacijs, litibus, rixis, cædibus: adeò vt mulier nequam videatur esse serpentina, imò serpens; vnde Plinius lib. 7. c. 3. scribit, mulieres aliquando serpentes peperisse. Huc facit quod S. Epiphan. li. 3. contra hæres. sub finem, in Breui Cathol. fidei expositione. n. 10. docet Euam significare feminam, Heuam verò cum aspiratione significare serpentem. *Sunt*, inquit, *Dionysiaci, qui Cereum sacris & carnium diuisioni initiare solent, coronati serpentibus, euantes, & eua eua vociferantes, hoc est, Euam illam quam serpens decepit, inuocantes, siue aspirata voce serpentem Hebraica lingua ad fraudem & errorem vocantes. Nã Eua si tenui spiritu pronuntietur, feminam significat: sin aspiretur, Hebræi hoc vocabulo Heua serpentem intelligunt.* Hoc intellige ex appropriatione & vsu loquendi Hebræorum posteriorum, qui fortè Heuam vocarunt serpentem, eò quòd Heua à serpente seducta, eiusque halitu quasi affata serpentinos mores (quos in multis Euis, H est feminis, hodie videmus) induerit. Hinc & Syri חַוְיָא *chewia*, vocant serpentem, fortè à radice חָוָה *chawi*, id est ostendit, iudicauit, eò quòd serpens pomum vetitum ostenderit Euæ, Eua Adamo. Alioqui *Heua*, vel, vt Hebræi dicunt, *Chassa*, ex primigenio etymo Hebræo idem est, quod mater viuentium, siue viuipara, vti ostendi Genes. 3. 20. Idem tradit Eusebius libr. 2. de Præpar. Euangel. cap. 5. *Quid dicam*, inquit, *de Dionysio, quem Menolem græcè, id est, latinè totum furentem, appellant, cui Bacchæ orgia celebrant, & crudas carnes comedentes sacro furore initiantur, Euan, Euan conclamantes? quæ vox aspirata secundùm exquisitam Hebræorum linguam feminei sexus serpentem* (putà serpentem feminam) *significat.* Ex Eusebio ergo id ipsum accepit & transscripsit Epiphanius. Hebræorum linguam intellige posteriorẽ, putà Syriacam: syriacè enim serpens vocatur חַוְיְא *chewia*, vel *chewia*, ob rationem paulò antè dictam; aut potiùs à radice חָיָה *chaia*, id est, vixit, quòd serpens agilis sit & viuax. Vnde חַיָּה *chaia* vocatur animal ferum, quale in primis est serpens. ita Lexica Syriaca. Porrò mulieris vti acerba est ira, sic & inuidia serpentina, vnde illud: *Mulieris liuor omnem inducit domum.* Et illud Homeri Odyss. 11. *Non grauius & teminius aliud muliere.* Canis enim est symbolum & speculum iræ ac inuidiæ.

Heua Syriacè vocatur serpens.

Audi S. Chrysost. hom. 15. ex varijs in Matth. locis, quæ est de decollatione S. Ioannis Baptistæ, & ex eo Damascenum parallelo 1. c. 76. hunc locum insigniter pertractantem: *Nulla*, inquit, *malitia æmulari potest mulierem malam. Attestatur huic verbo meo sapientissimus Salomon* (hic enim liber Siracidis à veteribus vocatur Salomonis, ob causas quas in proœmio recentui.) *Quia non est caput super caput serpentis, & non est malitia super malitiam mulieris. O malum summum, & acutissimum diaboli telum mulier! Per mulierem Adam è paradiso prostrauit, & de paradiso exterminauit. Per mulierem mississimum illum Dauid, vt nerè mihi sui innocentis Vriæ Hethæi in epistola dolo mandaret, armauit. Per mulierem sapientissimum Salomonem in prævaricationis sacrilegium præcipitauit. Per mulierem fortissimum Samson vasum cæcauit: vt virtute crinili & decoris oculis spoliatus, ludibrio foret hostibus, quibus fuerat antè terrori: cum his captiuis molit, quibus dominabatur inuictus. Per mulierem castissimum Ioseph vinculis aligatum detrusit in carcerem. Per mulierem illum totius mundi lucernam Ioannem capite truncauit. Et quid dicam de hominibus? Per mulierem angelos è cælo deposuit, id est, homines sanctos, qui ad cælum pergebant: per mulierem cuncta omnino prosternit & ingulat, omnes interficit, omnes elidit, repletos ignominia & honore vacuatos. Mulier enim impudẽs nemini parcit, non Leuitam honorat, non sacerdotem reueretur, non Prophetæ defert.* Quocirca mali magnitudinem admirans exclamat: *O malum, omni malo peius! mulier mala, siue illa pauper sit, siue diues, duplex malum est. Si habeat facultates malitiæ suæ cooperantes, duplex malũ, intolerabilis vipera, immedicabile venenum: scio ego & aspides blandimentis incantantium mitigari, & leones, & tigres, & pardos domita feritate mansuescere. Mulier mala, etsi iniuriam patitur, etsi honorem accipiat, extollitur: hæc, si potentis alicuius vxor sit, non cessat die ac nocte virum suum callidis stimulare sermonibus, blanda nequiter, & importuna violenter, donec mentem extrudat, vt similem sibi faciat maritum: improbis male suadet consilijs, sicut Herodias fecit Herodi.* Et inferiùs citans Dalilam, quæ Samsonem maritum suum prodidit, & Philisthæis interimendum tradidit: *Dic*, inquit, *mihi quæ bestia contra masculum suum talia aliquando meditata est? Quæ draconta vult masculum perdere? vel quæ leæna marem suum ingulandum tradidit? Vides ergo quia aptè dixit Sapientia? Quoniam non est caput super caput serpentis, & non est malitia super malitiam mulieris. Et ideò quisquis habet mulierem malam, cognoscat, quoniam inquisitorum suorum portat mercedem: non caret testimonio veritatis. Audi denùò Sapientiam dicentem: Mulieris mala & iniqua portio dabitur pro operibus malis.*

S. Chrysost. de malitia mulierum.

Eccli. 25.

ibidem.

COMMORARI LEONI ET DRACONI PLACEBIT (supple, magis, vel potiùs mihi: hoc enim est εὐδοκῶ, ideſt, approbo, velim, malim) QVAM HABITARE CVM MVLIERE NEQVAM] Tigurina, *apud leonem & draconem commorari præoptarim potiùs, quàm habitare cum muliere improba*; Syrus, *præstat habitare apud leonem & apud draconem, quàm habitare cum muliere mala in domo*: tum, quia leo & draco arte eicurantur, ac humilitate & beneficijs deleniuntur, vti patet de leone Androdi, qui ob exemptam ab eo è pede suo spinam, eum à morte liberauit, teste Gellio lib. 5. c. 14. Item vincuntur innocentiâ & sanctitate; vti patet in S. Saba, cui leo vltrò

Vers. 23.

spelunca

ſpeluncam ſuam conceſſit, eâque eedens exceſſit; & de leone S. Hieronymi, aut potiùs Geraſimi, qui ei quaſi aſinus ſeruiebat, ac morienti ex dolore commortuus eſt, vti refert Ioannes Moſchus in Prato ſpirit. c. 107. Mulieris autem nequã nequitia eſt incurabilis, adeoque ſi te coram ea humilies, magis inſoleſcet, &, ſi benevolus beneficusque in eam ſis, magis exaſperatur: tum, quia leones & dracones caueis aut ſeptis ineludi poſſunt, vt nocere nequeant; mulier autem nequam includi ſe non patitur: tum, quia ſatius eſt ſubitò à leone vel dracone occidi, quàm lentâ longaque morte per nequitiam peruerſæ vxoris cruciari & confici. Alludit ad Prouer. 21. 19. *Melius eſt habitare in terra deſerta, quàm cum muliere rixoſa & iracunda*, Audi S. Chryſoſt. homil. 15. ex varijs in Matth. locis, & ex eo Damaſcenum Parall. 1. cap. 76. *Nulla, ait, in hoc mundo beſtia ſimilis eſt mulieri malæ: quid inter quadrupedia animalia leone ſæuius? ſed nihil ad hanc: aut in ſerpentibus quid dracone atrocius? ſed ne hoc quidem iuxta mulierem malã & linguoſam conferri poteſt, nam & leo & draco in malo inferiores ſunt. Teſtificatur huic ſermoni meo ſapientiſſimus Salomon dicens: Cohabitare leoni & draconi melius eſt, quàm cum muliere mala & linguoſa. Et ne putes Prophetam in ironia hoc dixiſſe, ex ipſis rebus diſce manifeſtiùs. Danielem leones in lacu venerati ſunt: iuſtum verò illum Nabutem Iezabel interfecit. Cetus Ionam in ventre cuſtodiuit: Dalila autem Samſon circumuentum illecebris, raſo etiam capite deformatum, alienigenis tradidit. Dracones & aſpides cornuta Ioannem Baptiſtam in deſerto viuentem ſubdita feritate tremuerunt: Herodias verò eidem caput abſcidit, & tanti viri mortem in pretium ſaltationis accepit. Ebam corui in morte panerunt, & Iezabel eum poſt illam reddita per ipſum terris pluuiæ gratiam perſequebatur, vt pœnam mortis ei redderet, cuius orationibus depulſa generis humani fame, & ipſa, licèt indigna, viuebat.* Vnde poſt multa concludit: *Mulier tumentium malum, vermis repens, atque in Momo domeſticum habens, mendacij filia, paradiſi inſidia, Adami expulſrix, hoſtis perniciſſa, pacis inimica.* Hæc omnia hoc vertu & præced. ex S. Chryſoſt. recitata, penè ad verbum habet S. Ephræm. tract. Aduerſus improbas mulieres tomo 1. Ex hoc loco ſuum diſtichum ſumpſit S. Gregor. Nazianz. in Sententijs:

Mala res eſt dracones, maleficæ res & aſpides:
Duplex malitia mulieris inter feras.

Et idem clariùs in Diſtichis: *Horrendi ſunt dracones, ſubdola aſpides: vtrumque feræ tam mulier complexa eſt.* & græci ſuum illud: *Venenum naturaliter eſt aſpidis mala mulier; feris omnibus immittor mulier mala.* Vnde Diogenes conſpicatus duas feminas clàm inter ſe conferentes ſermonem: *Sumit*, inquit, *venenum à vipera aſpis matre*, vti refert Antonius monachus in Meliſſa libr. 2. cap. 34. Denique Hugo omnes mulieris noxas hoc Diſticho complectitur:

Femina corpus, opes, animam, vim, lumina, vocem,
Polluit, annihilat, necat, eripit, orbat, acerbat.

Idem myſticè: Leo, inquit, eſt princeps crudelis, qui palàm nocet: draco eſt hæreticus, qui occultè graſſatur: vtroque nocentior eſt nequitia mulieris. In *Pirke anoth*, id eſt, in Capitulis ſiue Prouerbijs patrum Hebræorum cap. 1. dicitur: *Sapientes pronunciarunt, hominem quoties diutiùs cum muliere ſermocinatur, primò, nocere ſibipſi; ſecundò, à verbo legis diſcedere; tertiò, inferni ſe carceribus ex tunc addicere.*

A NEQVITIA MVLIERIS IMMVTAT FACIEM EIVS: ET OBCÆCAT VVLTVM SVVM TAMQVAM VRSVS: ET QVASI SACCVM OSTENDIT] Græca Complut. tantùm habent, ὡς ἄρκτος, id eſt, *tanquam vrſus*; Rom. tantùm ὡς σάκκος, id eſt, *quaſi ſaccum*. Noſter vtrumque legit. Senſus eſt, q. d. Mala mulier ſuâ malitia & nequitia mutat & obcæcat; græcè, σκοτᾶ, id eſt, obſcurat & infuſcat vultum ſuum, aliàs hilarem & lucidum; vt ſcilicet inſtar torui vrſi, ac nigricantis & horridi facei torua, tetrica, nigricans & horrida marito alijſque appareat, illumq; contriſtet & percellat; vt videatur eſſe vna Erinnys, vel Alecto. Vnde Tigurina vertit, *malitia deformat vultum ipſius, & tanquam vrſi faciem eius infuſcat*; vrſi enim fuſcâ & torua ſunt facie. Alij pro σκοτᾶ, ὄψιν, id eſt, vultum, legentes ὄψιν, id eſt, aſpectum, vertunt, *nequitia*
B *mulieris immutat aſpectum eius, & obſcurat vultum eius, vt ſaccum eius*, ſcilicet mulieris: græcè enim eſt femininum αὐτῆς: Syrus tamen hæc accipit de marito; vnde videtur legiſſe maſculinè αὐτοῦ, vertit enim, *malitia mulieris mala decolorabit ipſam faciem mariti ſui, & nigram eam faciet, ſicut color cilicij.* Vtrumque verum: ira enim & triſtitia vultus mulieris, maritum pariter efficit iracundum aut melancholicum, vt vultu expalleſcat, iramque & triſtitiam facie pallidâ, luridâ & nigricante præferat.

Nota vò *obcæcat*: nam, vt ait Plinius li. 8. cap. 36. *Oculi vrſorum hebetantur crebrò: qua maximè cauſa ſæpes experiuntur, vt commulceratũ ab apibus os, lenet ſanguinem grauedinem illam.* Cauſam ſubdit: *Inualidiſſimum vrſo caput, quod leoni fortiſſimum: ideò vrgente vi, præ-*
C *cipitaturi ſe ex aliqua rupe, manibus eo operto iaciuntur: ac ſæpè in arena colapho infracto examinantur.* Addit Lyran. vrſum, ſi lamiam ſplendentem aſpiciat, obcæcari. Ita inuidia, cuius ſymbolum eſt mulier maligna, fulgore proſperitatis viri oculis dolet, hebetatur & excæcatur: inde inuidia dicitur, quaſi non videns, pingiturque cæca, quin & alios ſubinde excæcat. iuxta illud vulgò tritum, *Da ſplendam Belſario, quem extulit virtus, excæcauit inuidia.* Vrſæ ergo obcæcatio, ſymbolicè notat obcæcationem inuidi & inuidiæ.

Aliter Hugo, q. d. Ex nequitia mulier ſcit immutare faciem ſuam vnguentis, fuco & culcu vano, vt videatur pulchra, cùm ſit turpiſſima. Vnde Ouid. de Remed. amor.

Auferimur cultu, gemmis auroq; tegimur
Omnia, pars minima eſt ipſa puella ſui.

D IN MEDIO PROXIMORVM SVORVM (id eſt, ſuorum: Hebræi enim idem pronomen habent abſolutum & reciprocum, quo ſignificat tam *eius*, quàm *ſuum*) INGEMVIT VIR EIVS, ET AVDIENS SVSPIRAVIT MODICVM] q. d. Maritus ſtudiens alios queri de vxoris ſuæ moroſitate & torua facie, verbiſque & geſtibus aſperis, ingemiſcit & ſuſpirat; ſed modicum & tacitè; quia præ pudore & ignominia, quòd tam malam habeat vxorem, multum gemere non audet, nec plenè ſuum cordolium aperire, iuxta illud: Vers. 25.

Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.

Vnde pro μικρὸν, id eſt, modicum, vt legit Noſter, Græca iã legunt, πικρὸν, id eſt, amarè, acerbè. Hinc Tigurina vertit, *fœdus inter vicinos ſuos vir eius, propter ipſam intuitus etiam ingemiſcat grauiter*; alij, *inter proximos ſuos diſcumbit* (græcè, ἀναπεσὼν, quod Compl. vertunt, *deſidet*; Roman. *recubet*) *vir eius, & audiens*

audiens (hæc) *ingemiscit acrbè*; Syrus, *in medio proximorum suorum sedet vir fortis, & contra voluntatem suam ingemiscit.*

VERS. 26. BREVIS OMNIS MALITIA SVPER MALITIAM MVLIERIS, SORS PECCATORVM CADAT SVPER ILLAM] *Brevis*, græcè, μικρὰ, id est parua. Sic c. 11.3. dixit, *Brevis*, id est *parua*, *in volatilibus apis. Super malitiam*; græcè, ὑπὲρ κακίαν, id est, *pra malitia, ad malitiam.* Vnde Syrus, *multa est malitia, & non est sicut pravitas malitia mulieris.*

SORS PECCATORVM CADAT SVPER ILLAM] Primò, Palacius & Iansenius hoc explicant, q.d. Obtingat hæc mala sors, putà mulier mala, homini peccatori, non sancto: peccatores pro sua sorte & punitione sortiantur eam, ipsi soli cogantur perferre malitiam vxoris nequam. Hoc enim coniugium est par, dum improbus cum improba coniugatur. Absit tam misera sors à iustis, contingat illa peccatoribus; quia nihil eis peius in vita contingere potest, quàm mulier nequam & rixosa. Ita Carolus V. dicebat: Nihil peius quem hosti suo imprecari posse, quàm vxorem imperiosam. Huc facit illud S. Chrysost. apud Anton. in Melissa lib. 2. c. 34. *Qui habet vxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat.* Secundò, *sors peccatorum* est pœna & gehenna, q.d. Puniatur improba mulier pœnâ condignâ vel hic, vel in gehenna. Vnde Tigur. vertit, *sors sceleratorum eã opprimat*; & Syrus, *sors delictorum cadat super eam.* Tertiò & genuinè, q.d. Mulier nequam sortiatur maritum, qui eam pro meritis castiget, affligat, contundat: hæc enim sors inducitur hic quasi pœna improbæ mulieris, ad malitiam eius castiganham & edomandam, vel potiùs contundendam. Vnde græcè est, *sors peccatoris* Πεσέτω ἐπ' αὐτῇ id est *incidat illi*, incumbat in illam, opprimat illam, vt vertit Tigur. Idem docet Salomon Prou. c. 5. 4. & Eccles. 7. 27. Idem à Salomone & Siracide didicerunt Plato & Philosophi. Vnde Menander: *Thesaurus*, ait, *malorum est mulier mala: Ignis & mare, & femina sunt tria mala: Vbicunque mulieres sunt, ibi mala sunt, omnia.* Homerus Odyss. 11.

Nihil femina grauius, nihil peius.

Terentius in Hecyra:

In eadem omnes mihi videntur Indo dotis ad malitiam.

Philemon apud Stobæum, serm. 66.

Immortale est malum necessarium, vxor.

Euripedes lib. 1. Epigramm. Græcor.

Furore multo sæuis iratum mare,
Protriq; flumq, & ignis acris impetus,
Inopia acerba, acrid a alia quam plurima:
Sed nihil ita acerbum & noxium, vt mulier mala.

Antonius monachus (non ille magnus S. Athanasij coæuus, vt vult Trithemius de Scriptor. Eccles. sed alius eo inferior & posterior: citat enim Chrysost. Basilium, Nyssenum, Photium, Nylum & Damascenum) in Melissa lib. 2. c. 33. citat Aristippum, qui mulierem paruam, sed formosam cõspicatus, dixit: μικρὸν μὲν καλὸν μέγα δὲ κακόν, id est, *paruum quidem pulchrum, sed magnum malum.* Et c. 34. citat Protagoram, qui rogatus cur inimico filiam nuptui dedisset, respondit: *Quia nihil ei potestatem dare deterius.*

Quomodo de malitia mulieris.

VERS. 27. SICVT ACERVVS ARENOSVS IN PEDIBVS VETERANI, SIC MVLIER LINGVATA HOMINI QVIETO] Tigurina *sedato*, q.d. Sicut ascensus in arenæ, vtpote fluidæ, instabilis & lapidosæ, inquit Rabanus, curuulum, vel in collem arenosum, molestus est pedibus senis debilibus & infirmis: sic pariter vxor loquax, garrula & dicax, molesta est homini tranquillo, silenti & pacifico: illi enim occlamat, obstrepit, obmurmurat, oggannit, itaque eius quietem turbat; eumq; ad iurgia, lites, rixas & pugnas prouocat. Rursum sicut difficillimè senex ascendet per cliuum arenosum, (quia enim senex est, in arena figere pedes nequit:) ita vir quietus difficillimè linguacem vxorem ferat: quomodo enim querelas tam multas audiet eorum, quos vxoris lingua vulnerauit? Syrus vertit, *sicut ascensus arenæ in pedibus senis, ita est mulier cuius lingua longa est aduersus virum mansuetum.* De ascensu arenæ dixi cap. 18.8. Huc facit illud Menandri:

Tempestas in domibus est viris mulier.

Et illud Ouidij 2. de Arte aman.

Dos est vxoria, lites.

Et Iuuen. satyr. 6.

Nulla ferè causa est, in qua non femina litem
Moueat, &c.
Semper habet lites alternaq; iurgia lectus,
In quo nupta iacet.

S. Hieron. libr. 1. contra Iouin. *Qui non litigat, ait, caleb est.* Xystus Pythagor. in Enchiridio citatus à S. Hieronym. *Nubere*, ait, *& filios procreare possum, scias vtrumque. Si autem, tanquam prælium fugiens, tamen pugnare vis, & vxorem duc, & filios procrea.* Denique Salomon: *Tecta perstillantia*, inquit, *mulier litigiosa.* Prouerb. 19. 13.

VERS. 28. NE RESPICIAS (legit ἐπιβλέψῃς, iam legunt ἐπιπέσῃς, id est, *incidas, impingas*) IN MVLIERIS SPECIEM, ET NON CONCVPISCAS MVLIEREM IN SPECIE] id est, ob speciem, putà ob formam & pulchritudinem. *Propter speciem* enim *mulieris multi perierunt*, vti dixit c. 9. 9.

Primò, hæc sententia accipi potest de muliere extra coniugium. q. d. Noli aspicere mulierem pulchram, ne pulchritudine eius illicitus, eam concupiscas, & cum ea forniceris: oculi enim sunt in amore duces. Vnde Tigurina vertit, *ne offendas in pulchritudinem mulieris, nec mulierem libidinosè concupiscas.*

Secundò, accipi potest de muliere, quæ quæritur ad coniugium, vt in vxorem ducatur. q. d. Cùm quæris vxorem, noli primariò respicere ad illius pulchritudinem, sed ad mores: quia pulchritudo citò defloreseit; vnde tunc erit tibi tædio & tormento: & quia pulchræ solent suâ pulchritudine superbire, esseque imperiosæ, & maritis dominari. Denique pulchræ à multis ambiuntur, idcoque adulterij vel crimen, vel suspicionem incurrunt, iuxta illud:

Lis est cum forma magna pudicitia.

itaque maritis zelotypiæ, infamiæ, odiorum, & sæpè mortis sunt occasio. Hinc Maximus serm. 39. Solon, inquit, rogatus an expediret vxorem ducere, negauit: *Quia*, inquit, *si duxeris formosam, habebis κοινὸν*, id est communem; *si autem deformem, habebis πονηρὸν*, id est pœnam. Idem Aristippo tribuit Antonius in Melissa li. 2. cap. 34. Quocirca viri prudentes moderatæ potiùs formæ, quàm eximiæ & excessiuæ sponsas quærunt. Hunc sensum sequitur Syrus, cuius verba mox recitabo.

Tertiò, accipi potest de muliere, quæ iam facta est vxor. q. d. Si habes vxorem, noli continuò respicere ad eius pulchritudinem, vt propterea

pterea immodicè vtaris ipsâ ad explendam libidinem potiùs, quàm prolium causa, hoc enim inordinatum, ideóque peccatum est. Vnde Græca Complut. habent μὴ περιπίπτῃς εἰς κάλλος γυναικὸς καὶ γυναικὶ μὴ προσδῇς εἰς πτῶσιν. quod sic vertas, *ne impingas in pulchritudinem vxoris, & vxorem ne conspicias ad delictum*: γυνὴ enim & vxorem & mulierem significat.

Pulchritudinis deſcriptio.

Moral. disce hìc quàm illecebrosa, vana & fallax, ideóque cauenda sit speciei mulierum. *Quid est pulchritudo?* respondet Socrates: *Est modus temporis tyrannis.* Theophrastus: *Est tacita deceptio* Euripides in Helena: *Est res infelix.* Patriarcha libro 1. de Remedijs vtriusque fortunæ: *Est velum oculis, laqueus pedibus, visco alis, vt non facilè vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum æthera euolet: est hostis domesticus, raptor quietis, materia laboris, tormentum libidinis.* S. Hieronym. *Est oblivio rationis.* Proclus libr. de Anima. *Animæ*, ait, *deceptæ, propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur & deperemt.* S. Chrysost. ad Theodorum lapsum: *Est gypsum sepulchro inductum, est phlegma sanguine missum, pulchrè per pellem pellucens*: detrahe pellem, vide quàm putida caro, quale sterquilinium in ventre, quale phlegma per os & nares distillet. Quocirca senex ille apud Ioannem Moschum in Prato spirit. cap. 217. dicebat: *Sal, cùm ex aqua fiat, si aquam tangat, in aquam resoluitur: sic monachus, cùm ex mulere sit genitus, si mulieri appropinquet, soluitur, atque in id desinit, vt iam monachus non sit.* Maximus verò homil. 39. *Pythagoras*, inquit, *in ignem & in mulierem incidere, æquale esse dicebat.* Sicut enim ignis calore, sic mulier suâ formâ & colore virum adurit, iuxta illud: *Vritque videndo femina.*

Præclariùs S. Gregor. Nazianz. orat. aduersus mulieres se ornantes: *Pandoram*, inquit, *aiunt, cùm ignis à Prometheo furtim sublatus fuisset, vindicandi huius sceleris causa, mortalibus adnexisse, pro bono videlicet atque vtili igne, ignem alium malum ac pestiferum: quoq; ardentiùs hominum animos inflammaret, omni eum pulchritudinis genere à diis instructũ & exornatum fuisse. Ita cùm suum quisque illecebræ ac frandis genus in vnum contulisset, tum verò confertam & cumulatam impostoram hominibus inuectam esse; versutam nempè muliercolam, impudentem, dicendi suauitate præditam, perniciosum oblectamentum, facem perpetuò ardentem. Pandoræ filiæ sunt procaces omnes muliercolæ, perfrictáque frontis. At tu, Christi imago, da operam, vt pudicitiâ prudentiaque clareas.* Et inferiùs: *Ab ea tempore, ô filia mea, tibi paterna lege cautum est: ne pulchritudini tuæ vnquam confidas. Omnem formæ elegantiam mihi breue ver affert, eamq; hiemis asperitas protinus extinguit. Aut enim eam præmaturè morbus frangit ac debilitat, aut ipsa certè senectus delet atq; obliterat. Hoc verò magis adhuc ridiculum: videas enim mulierem in deformitatis suæ conscientia adeò insolentem, vt turpitudine sua glorietur, Dauscéq; præ se contemnat.* Pandorã hanc graphicè depingit Salomon Prouerb. 7. Et paulò pòst, quanta sit formæ & pulchritudini ad illicium vis, declarans: *Quidem olim*, inquit, *vt Poëtæ fingunt, inanis & infirmus Ethus amore captus, per montes ac scopulos aberrat. Alius formam suam deperiens, ad amplexandam pulchritudinis exitiosæ simulachrum in fontem insilit. Alius rursus perditus quidam atq; insanus fluminis cuiusdam amore flagrabat, nec pedem vnquam ab adamata ripa referebat: aquam lambebat, manibus hauriebat, spumã arripiebat:*

A *nec tamen vndis vllis amoris ardor extingui poterat. Tam cæca & præpostera res est amor.*

S. Gregor. Nazianzeno de more adstipulatur S. Basil. lib. de Virginit. *Dux*, inquit, *pranus & prauis oculorũ iactus, est eius, cuius manus ministræ sunt, tactus.* Hinc à S. Petro 2. epist. 2. 14. oculi vocantur *pleni adulterij & inceſſabilis delictis*; & à S. Bernar. *Occasio peccati, indicium commissæ culpæ, causa committendæ.* Quin & Seneca lib. de Remedijs fortunæ: *Oculi*, ait, *irritamenta sunt vitiorum, ducesq; scelerum*, maximè luxuriæ. Virgil. eclog 8.

Gnoma. Illecebra oculorum.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

& Propert.

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Idem lib. 1. eleg. 1.

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
Contactum nullis antè cupidinibus.

B Qui ergo animæ & castitati consultum vult, oculos compescat auertatq; à feminis, imò procul ab eis quasi basiliscis, qui visu necant, aufugiat, iuxta illud Apostoli: *Fugite fornicationem.*

MVLIERIS IRA, ET IRREVERENTIA, ET CONFVSIO MAGNA] Varia hic lectio varium dat sensum; Vers. 29.

Primò, Rabanus hæc iungit cum τῷ *in specie*, quod præcessit. q.d. *In specie*, id est, ex specie & forma, mulieris oritur ira, irreuerentia & confusio magna.

Secundò, alij delent secundum &, sicque legunt & intelligunt: *Mulieris ira & irreuerentia* (est) *confusio magna*, id est, magnam marito, sibique, & suis affert ignominiam.

Tertiò, alij delentes primum &, sic explicant: *Mulieris ira* (est) *irreuerentia & confusio magna.*

C

Quartò, Græca & Latina Romana vtrumq; & legunt: *Mulieris ira & irreuerentia & confusio magna*; vt *le magna* referatur ad tria, quæ præcedunt. q.d. Mulieris ira æquè ac irreuerentia, id est, inuereundia, & confusio, id est, ignomina quam marito sibique & suis affert, non est leuis & exigua, sed magna & grauis. Si enim mulier sit iracunda & rixosa, irreuerenter loquetur, agetque cum marito, eumque indignè tractabit, & magno pudore afficiet: maritum enim tractabit quasi famulum, cùm sit eius herus & dominus, iuxta illud Dei mandatum datum Euæ & mulieribus: *Sub viri potestate eris*, Genes. 3. Quocirca Græca Complut. & Romana hunc versum connectunt cum sequenti, vti mox ostendam. Syrus verò connectit

D cum præcedenti, sic enim habet, *ne communearis, erga speciem mulieris malæ: & etiamsi habueris diuitias, ne concupiscas eam: quia seruitus grauis & ignominia, prava mulier, quæ insurgit* (vel *rebellis est*) *aduersus maritum suum.*

Porrò mulieris vitium est ira, indeque impatientia, præcipitatio & furor. Iracundia enim præcipites feruntur in iurgia, verba & verbera, & ferrum, & necem, tam suam, quàm suorum. Vnde Iuuenal. satyra 6,

Quotes, ait, *facit ira nocentem*
Hunc sexum, vbi iecur incendente, feruntur
Præcipites, & vt saxa ingis abrupta.

Vnde & S. Chrysost. homil. de decollat. S. Ioannis: *Mulier*, ait, *cùm iniuriâ afficitur, insanit.* R. Moyses Ægyptius in lib. Perplexorum 3. cap. 49. idem dicit, idque tribuit debilitati sensus muliebris. Idemque propemodum tradit Plutarchus in lib.

ἐπὶ ἀορχησίαις, id est, de cohibenda ira: *Sicut*, ait, *tumor accidit ex magna plaga in carne, ita in mollissimis animis si quis se præbeat dolori, hoc ipso quòd maior est imbecillitas, maiorem elicit iracundiam, hacque de causa mulieres iracundiores sunt viris, ægroti sanis, senes iuuenibus, infelices felicibus.* Abdicatus item ille medicus apud Lucianum in Dialogo, cui & ipse titulum fecit, asserit facilius feminas, quàm viros, in insanam prolabi, difficiliusque huius morbi curationem recipere; eâ potissimùm ratione, quòd multùm habeant iracundiæ ac leuitatis, facileque commoueantur, sintque illis vires corporis exiguæ. Seneca libro primo de Ira, iram vocat vitium muliebre. Tritum est illud Telemachi libro 2. Epigramm.

Omnis mulier ira: habet autem horas duas,
Vnam in thalamo, vnam in morte.

Menander: *Plus est*, ait, *periculi aurum lacessere, quàm cinerem.* Hebræorum sententia est, nullam iram atrociorem esse irâ muliebri: *Irascibile enim & vindex mulierum genus*; partim ob rationis inopiam, partim ob animi humilitatem. Nam veræ magnitudinis est iniurias negligere, nec quosuis homines dignari ira sua, iuxta illud: *Non est dignus Cæsaris ira.* Denique verè S. Clemens libro 2. Constitut. cap. 37. *Vbi est ira*, ait, *ibi non est Dominus, sed anima satanæ.*

Cur mulieres iracundæ

Causam physicam iræ & furoris mulierum, Lætinus Lemnius medicus libr. 4. de Occultis naturæ miraculis cap. 13. asserit esse earum menstrua. Ego, inquit, huius rei nullam causam propriorem excogitari posse video, quàm humorum virus ac colluuiem, quam mulier singulis mensibus ex lunæ decursu congerit atque expurgat. Vbi enim illam irritari contingit, vt leuissimè assolet, tota illa humorum sentina agitata effumat, ac per corpus diffunditur, sic vt cor & cerebrum huius fuligine ac fauillis affici contingat, ac spiritus tum vitales, tum animales, qui ijs partibus deseruiunt, inflammari; eóque fit, vt mulieres iratæ, iuniores præsertim (nam aniculæ effœtæ, pacatiores sunt ob menses resides) rabiosæ latrentae vociferentur, complosisque manibus indecoros gestus ac fremitus proferant; &, cùm ratio in ijs minùs vigeat, iudicium debile sit & exile, mens inualida acriùs efferantur, nec prorsus impetus animi cohibere possint. Et quò quæque in eo sexu vilior est, eò magis tumultuatur, atque efferuescit irâ implacabili. Hinc plebeijs & prostitutis (nam patriciæ aliquando decoro inseruiunt, tametsi plerumque corrugatis naribus obmutescant, nec viros responso dignentur, pionen Belgæ vocant) quoniam corpus ferè obtinent viticsis humoribus contaminatum, summa impudentia pari malitiæ coniuncta est, ita vt velut furijs agitatæ, nec consilio, ratione, pudore, monitis, blandimentis, quibus etiam feræ mitescunt, coërceri possint, quo minùs fremant, atque ab insanis clamoribus desistant, adeò

Neque ius, neque bonum, aut æquum sciunt,
Melius, peius; prosit obsit; nihil vident

Nisi *quod libido suggerit*, ait Terent. Heautont. scen. 1. act. 4. Sic sui oblitæ fidem, decus, pudorem, famam, probitatem, pudicitiam, existimationem vilem habent, ac periclitari patiuntur. Hæc Lemnius.

VERS. 30. MVLIER SI PRIMATVM HABEAT, CONTRARIA EST VIRO SVO] Syrus *interpretatus* ad

Mulier imperiosa viro contraria.

versus maritum suum, & cor quod serum est (vel populi sui, vel gratiæ suæ) abscondit. Sensus est q. d. Si vxor ex opibus & nobilitate, quia scilicet viro ditior & nobilior, aut alia de causa primarum & dominium super virum vsurpet & obtineat, non erit viro conformis, sed aduersa & rebellis, eique contraria volet & imperabit: tum vt ostendat suam præcellentiam & primatum, quia superba est: tum, quia appetitus viri & feminæ diuersi & contrarij sunt, perinde ac appetitus animalis sæpè contra ius est rationali, iuxta illud Comici: *Noui ingenium mulierum. Nolunt, vbi velis: vbi non velis, cupiunt vltrò* Mulier enim agitur passione, vir ratione & iudicio: passio autem contraria est rationi & dictamini prudentiæ. Qui ergo sapit, quærat vxorem sibi opibus & nobilitate parem, vel inferiorem, non superiorem; ne pro vxore dominam eamque imperiosam accipiat. Vnde illud: *Si vis nubere, nube pari.* Græca hæc iungunt versui præcedenti, eumque cum præsenti in vnum conflant, hoc modo: *Ira & irreuerentia & confusio magna mulier, si subministret viro suo*, hoc est, vt Tigurina, *iracunda, impudens, & perquam proterua est mulier, quæ viro suo sumptum suppeditat*; Vatabl. *quæ viro suo præst*, vel *sibi vindicat imperium*, quod Noster vertit, *si primatum habeat*: vtrumque enim significat Græcum Ἀπηχορηγῆ: χορηγέω enim est, suppedito expensas, suggero, erogo, confero, præbeo, propriè choris sumptum præbeo, ludos publicè exhibeo, ludos edo, ideoque in eis chorum duco, primus princeps sum: vnde χορηγὸς est choragus siue princeps choreæ, qui choreis præest, suppeditator expensarum & instrumenti ludicri: & χορηγοὶ siue choragi vocantur chororum locatarumque duces, tenentesque primatum, de quibus Aristot. libr. 4. Politic. Huc facit illud Philonis apud Antonium in Melissa libr. 2. cap. 34. *Mulieri parere, contumelia est suprema.* Qui enim feminæ se subdit, effeminatur, lunamque colit, & ab ea fit lunaticus. Vnde Spartianus in Caracalla, narrat olim in Carrhis (quæ in Script. vocatur *Haran*) vrbe Mesopotamiæ, lunæ masculæ & feminæ vnicum simulacrum extitisse: qui Lunum coluissent, imperium in vxores impetrabant; qui verò Lunam adorassent, vxoribus se obnoxios volebant.

Luna & Lunus qui?

Ita olim imperabant feminæ apud Ægyptios Lycios que, teste Herodoto: Sauromatæ in vniuersum mulieribus parent. Diuites feminæ principatum in domo sibi arrogant. Vnde Satyrieus:

Intolerabilius nihil est quàm femina diues.
Malo Venusinam, quàm te Cornelia mater
Gracchorum, si cum magnis virtutibus affers
Grande supercilium, & numeras in dote triumphos.

Porrò, cur indignum, & contra naturam, Deique ordinationem sit, vt mulier viro præsit, rationem dat Rabanus, *Quia*, inquit, *infirmior sexu fortiori sexui subiici debet, non præponi. Vnde in initio mulieri peccanti, & virum seducenti, Dominus dixit: Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos; in dolore paries filios, & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.* Gen. 3. 16.

Hinc & Apostolus ad Timotheum scribens ait: Mulier in silentio discat cum omni subiectione; docere autem mulierem non permitto, neq; dominari in virum, sed esse in silentio. Et cur hoc inferis, mox causam reddidit, dicens: Adam enim primus formatus est, deinde Eua; & Adam nõ est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit. 1. Timoth. 2. 11.

Iam

Opulenta dominantur viris.

Iam occasio & stumulus ad primatum vxori, est nobilitas & opes, si scilicet ipsa viro sit nobilior aut ditior. Pauper enim ducens diuitem *dat se ipsum; non illam ducit*, ait Menander: *Et non vxorem, sed dominam habet, cuius est famulus & seruus*, ait Anaxandrides apud Stob. serm. 66. vnde Martial. lib. 8. ad Priscum:

Vxorem quare locupletem ducere nolim,
Quæris? vxori nubere nolo meæ.

Clarè Aristot. 8. Ethic c. 10. *Dominantur vxores*, inquit, *propter amplitudinem matrimonij.* Et Comicus: *Argentum dote accepi, imperium vendidi.* Vnde Antonius Imper. passus est adulteria Faustinæ vxoris: *Quia*, inquit, *si hanc dimisero, dos reddenda est*: pro dote enim acceperat Imperium. Quare sapienter S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 2. *Qui suauitatem quærit coniugij*, inquit, *non tam superiorem censu ambiat, non monilibus ornatam, sed moribus: Offendit plerumque virum, si se vxor nobiliorem nouerit. Hæc proxima superbia est. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat: ideò virum imparem non putabat, ideò quasi parem gratia diligebat, ideò non censu est retenta, non parentibus, non propinquis, sed virum proprium quocunque pergeret sequebatur: externa adijt, fororem se eius asseruit.* Omnium ergo sapientum consilium est, ducendam esse parem, non superiorem. Citat eos Tiraquellus lib. 5. connubiali, num. 16.

VERS. 31. COR HVMILE, ET FACIES TRISTIS, ET PLAGA CORDIS (perperàm lanienius & alij legunt, *mortis*) MVLIER NEQVAM] q. d. Hæc tria mala irrogat viro suo mulier nequam; scilicet, cor eius facit humile, id est, dejicit, sternit affligit, faciem eius efficit tristem; vt dejecto & mœsto incedat vultu: quale enim est cor, talis est & facies: cor enim suos affectus per faciem prodit & enuntiat. Denique *plagam* & quasi vulnus letale cordi eius infligit, dum illud tanto dolore & tristitia sauciat, vt non rarò viro mortis sit causa. Vnde Tigurinus: *cor afflictum & vultum tetricum, crucemq; ei infligit mulier improba*; Syrus, *tenebræ & plaga cordis mulier.*

VERS. 32. MANVS DEBILES ET GENVA DISSOLVTA MVLIER, QVÆ NON BEATIFICAT VIRVM SVVM] q. d. Mulier improba, quæ suâ modestiâ & probitate non beat, sed suâ insolentiâ & nequitiâ infelicem efficit virum; hæc vires viri eneruat, omne virile robur vti cordis, ita & corporis ei eripit, vt nec manibus operari, nec genibus incedere ei libeat; sed animum despondens, chiragricus & podagricus, imò stupidus & quasi apoplecticus euadat. Robur enim operandi est in manibus, ambulandi in genibus: vnde ait Isaias c. 35. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.* Et ex eo Paulus Hebr. 12. *Remissas manus & genua debilia roborate.* Vide vtrobique dicta. Tigurina paulò aliter legit, *mulier improba creat manus remissas, & genua resoluta, nec virum suum beabit.* Rursum τὸ *beatificabit*, exponi potest, honorabit, beatum prædicabit. Vnde Syrus vertit, *dissolutio manuum & fractio genuum mulier, quæ non exhibet honorem & reuerentiam marito suo.*

Denique pro ἀ μακαριεῖ, id est, non beabit, vel beatificabit, nonnulli legunt, ἀ παρακαλέσει τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐν τοῖς, id est, *non consolabitur virum suum in angustia.*

Vxor virum suum cetera amasurat.

Sapienter S. Chrysost. homil. 27. ex varijs in S. Matth. locis, & Auctor imperfecti homil. 22. in Matth. *Vxor*, inquiunt, *neminem debet sapientiorem, fortiorem, formosiorem reputare, quàm virum suum; etsi sit alter sapientior, fortior, formosior; tamen coram oculis eius talis apparere non debet. Perfectum enim odium, & perfectus amor iudicium rerum non cognoscit*: sed quæ amat iudicat optima; quæ odit pessima. *Sic & omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, vt nihil sit in mundo, quod amplius amet, quàm eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquod amauerit, pro tanta parte minùs amat Deum.*

Mysticè.

Mysticè, vxor cuiusque est eius professio. Religio, ars, status, officium. Quare cuique Religioso sua Religio, præ ceteris omnibus videri debet optima, sibique congruentissima: grammatico sua grammatica, rhetori sua rhetorica, philosopho sua philosophia, fabro sua fabrilis, agricolæ sua agricultura, &c. videri debet optima, suæq; indoli & moribus conuenientissima: iuxta illud c. 40. 18. *Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur, & qui ea inuenies thesaurum.* Et illud S. Pauli 1. Cor. 7. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Diocrates apud Maximum serm. 13. rogatus *quis in hominibus esset dives?* respondit: *Qui sua sorte contentus est.* Nam vt ait S. Chrysost. apud Anton. in Melissa part. 1. ser. 36. *Qui se superiores respicit, nunquam videre potest quàm dives sit. Verùm oportet sua sorte contentum esse, & Deo gratias agere.* Sic Martha sua sorte contenta sit, & Magdalena suâ.

VERS. 33. A MVLIERE INITIVM FACTVM EST PECCATI, ET PER ILLAM OMNES MORIMVR] Quia Eua, seducta à serpente prima peccauit, deinde Adamum seduxit: itaque omnes posteros eodem peccato inquinauit, illudque, ac consequenter eius pœnam, putà morte præsentem & æternam, reipsa in posteros per propaginem & generationem transmisit. Siracides, vt ostendat quàm antiquum & grãde malum sit mulier producit Euam matrem omnium. q. d. Olitanum & cum mundo natum est hoc mulieris malum: Euam enim matrem sequuntur eius filiæ. Vide dicta Genes. 3.

Secundò, q. d. Ex Euæ peccato, putà ex peccato originali & concupiscentia, cuius initium & causa fuit Eua, omnia reliqua peccata prognata sunt, prognascuntur, & prognascentur vsque ad finem mundi, imò omnia quæ per totam æternitatem committuntur à damnatis in gehenna. Ita Syrus, *à muliere*, inquit, *inceperunt peccata, & per eam omnes nos morimur.*

An Eua sola peccans, filios infecisset peccato originali?

Tertiò, *à per illam omnes morimur*, si formaliter & præcisè, vt sonat, accipias, significat propter Euæ peccatum præcisè, omnes posteros eius contrahere peccatum originale, indeque mortis fieri reos. Quare probabiliter hinc colligunt nonnulli Theologi, ex Eua sola peccante, etiamsi Adam non peccasset, omnes tamen posteros contracturos fuisse peccatum originale; licèt alij contrariũ sentiant cum S. Thoma 1. 2. q. 81. art. 5. Vide ibidem Scholasticos. Quocirca S. Augustl. lib. 1. de Peccat. merit. c. 16. & alij ex hoc loco contra Pelag. probant traducem peccati originalis. *In Ecclesiastico*, inquit, *scriptum est: A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur. Sive autem à muliere, sive ab Adam dicatur, vtrumque ad primum hominem pertinet: quoniam mulier ex viro est, & vtriusque caro vna est: vnde scriptum est: Et erunt duo in carne vna. Igitur iam non duo, inquit Dominus, sed vna sunt caro.* Matth. 19 v. 5. & 6.

Cornel. in Ecclesiast.

Moraliter, hîc docet Siracides, quàm cauendum sit à muliere, vtpote quæ tot millionum hominum, totiusque generis humani ruina existit. Vnde S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Separemini*, ait, *à contagione pestifera*, &c. *Aculeus peccati facta est forma feminea, & mortis conditio non alunde surrexit nisi de muliebri substantia. Quod Salomon ad nostram sollicitudinem memorat dicens: A muliere factum est initium peccati, & propter hanc omnes morimur. Inde mortales tenemur, nec teneri timemus.*

A

Vers. 34. NON DES AQVÆ TVÆ EXITVM, NEC MODICVM, NEC MVLIERI NEQVAM VENIAM PRODEVNDI] Hæc sententiæ, & similes multæ in Prouerbijs, prouerbialiter per comparationem accipiendæ sunt, q.d. Sicut non expedit aquæ in vase conclusæ vel modicum dare aut permittere exitum per rimam aliquam; quia alioqui tensim tota effluit: sic pariter non expedit nequam mulieri, putà vxori, filiæ, ancillæ, &c. vel in modico indulgere, vt ei veniam des prodeundi quò ei libuerit: hic enim sensim omne tuum maritale, vel paternum, aut herile ius & dominium exeutiet, vt se in libertatem vindicet, ac deinceps se cohiberi & ad officium suum reduci non patietur. Nam nulla penè alia re magis gaudent mulieres quàm libertate; &, vt ait Cato Censorius apud Liuium lib. 34. *Omnium rerum libertatem, imò licentiam desiderant.* Quin & S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio, asserit viduas tum paupertatis, tum ætatis, tum sexus nomine, immodicam sibi libertatem vsurpare, Græca breuiter & generaliter habent, *ne des aquæ exitum, nec mulieri potestatem*; Complut. μὴ δῷς διέξοδον ὕδατι, μὴ δὲ γυναικὶ παρρησίαν ἐξόδου, id est, *ne des transitum aquæ, neque mulieri male libertatem exitus.* Est prouerbium cum sua explicatione. Vnde Tigurina, *cane aquam vel minimũ fines erumpere, id est, improbæ mulieri ne patefacias viam licentiæ*; Syrus, *ne des aquis exitum, neque mulieri faciem & dominium, vel potestatem & imperium* (*Dare faciem*, Syris est corridere, hilarem & blandum se alicui ostendere:) *sicut enim rimula aquæ quæ abit & multiplicatur, ita mulier male incedit & pereat.*

Libertas animalia libertatis.

B

C

Porrò, hanc sententiam Palacius præcedenti rectè connectit. q.d. Si Eua fuit seminarium malorum in orbe omnium, quia non fuit à viro cohibita, erit pariter vxor tua in domo tua malorum omnium causa: tantum in malo mulier potest. Cohibe igitur & contine vxorem in officio: quòd si nequam illa est, nullâ ratione permittas eam domo exire. Vt enim cisterna aqua plena, si vel modicum ei foramen feceris, vniuersa tibi prodit & perit: ita peribit tibi mulier nequam, si facultatem exeundi illi concesseris. Impudicarum enim est vagari & circumcursare; iuxta illud de meretrice: *Garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis.* Prou. 7. 11. De pudica verò ait Dauid Ps. 127. 3. *Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ.* Galenus 11. de Vsu partium, docet naturam pilos viro contra frigus addidisse, fœminæ negasse, quòd domi se continere debeat. Præclarè S. Gregor. Nazianz. in suo illo Monitorio mulierem alloquens:

D

Impudica est vaga.

Non multum extra vestibula mitte pedem, neque ad delectationem,
Nec ad popularem immodestam turbam: hæc enim pudorem
Aufert & prudentibus, oculos verò cæcis mittet: Pudor enim abiens, omnium genitor malorum est.

Et in Elegijs quas cõtra ornatas mulieres dictauit:

Mos est mulieribus (res pretiosa) domi manere
Plurimum, & diuinis alloqui fer mentibus.

Hoc idem mulieribus iancit S. Chrysost. hom. 60. in Ioann. & hom. 10. in epist. S. Pauli ad Tim. & lib. de Sacerdotio 3. *Virginem*, inquit, *oportet undecunque tanquam muro circumseptam esse, & toto anno perraro domo egredi, idq; demum cùm inexcusabilis ac necessaria causa urgebunt.*

Si NON AMBVLAVERIT AD MANVM TVAM, id Vers. 35.
est, si ductum manus tuæ, id est, directionem, iussum & imperium tuum sequi nolit, (*manus* enim significat potestatem, ducatum, auctoritate) CONFVNDET TE IN CONSPECTV INIMICORVM] per suam obstreperam contumaciam, audaciam, rebellionem, improbosque mores, quibus te faciet ludibrium hostibus & æmulis tuis; præsertim quando te inscio deflectet ad alios, cum iisq; fornicabitur & adulterabitur; huc enim ducet eam libertas, mobilitas animi & curiositas. Nam, vt ait Plutarc. lib. de Curiositate: *Adulterium est curiositas alienæ voluptatis.* Græca hanc sententiam cum sequenti truncantes, in vnam contrahunt hoc modo: *Si non procedit tibi ad manũ, resica eam à carnibus tuis.* Honestæ enim & morigeræ vxores solent cũ viris ad manũ collaterales procedere: quæ id non faciunt, superbæ, immorigeræ vel inhonestę sunt. Complut. addunt, *Da & dimitte*, id est, da ei libellum repudij. Sic & Syrus, *nisi ipsa sit veniens post te, carnẽ tuam* (vxorem, quæ est caro tua) *abscinde, da & dimitte è domo tua.* Hinc & Rabanus addens copulam &, hunc versum cum sequenti ita combinat: *Si non ambulaueris ad manum tuam, & confundet te in conspectu inimicorũ, à carnibus tuis abscinde illam*, &c. quæ lectio magis quàm nostra placet Iansenio. Verùm Nostram confirmant cetera biblia, & stabiliunt Romæ correcta.

E

Præclarè S. Ambros. lib. 3. epist. 25. ad Eccles. Vercell. *Mulier*, inquit, *viro deferat, non seruiat: regẽdam se præbeat, non cõrrendam. Indigna est coniugio, quæ digna est iurgio. Vir quoque vxorem tanquam gubernator dirigat, tanquam consortem vitæ honoret, participet vt coheredi gratia.* Quin & Plutarch. in Moral. *Vt Philosophi*, inquit, *colentes principem, se reddunt mobiliores, non illum: sic vxores subdentes se viro, laudem consequuntur; conantes autem imperare, deteriùs audiunt, quàm quæ subijciuntur.* Et rursum: *Vt Geometræ negant moueri lineas & superficies sine corpore, sed vnà cum corporibus moueri: sic vxor & in seriis & ludicris, in fletu & risu, in lætis & tristibus, accommodet se marito.* Et Stobæus serm. 70. *Sunt*, inquit, *speculi ex auro gemmisq; constructi nulla fueris vtiliores, nisi formam fidi obiectam repræsentet: ita neque diuitis vxoris fructus vllus est, nisi vitam exhibeat marito similem, & ingenium concors.*

Laus mulieris, viro obsequi.

A CARNIBVS TVIS ABSCINDE ILLAM, NE SEMPER TE ABVTATVR] q. d. Si vxor sit obstrepera immorigera, vaga, ad libitũ *à carnibus*, id est, à corpore tuo, scilicet à thoro maritali, abjice eam, ne semper tuo affectu, modestiâ, licentiâ, patientiâ abutatur. Vnde Complut. & Syrus habent: *Da, & dimitte illam.* q. d. Da illi libellum, vt eam ableges. Tigur. & Vatabl. *fac eam abscindas à corpore tuo; da* (libellum repudij) *& eam repudia.* Vers. 36.

Nota. olim apud Iudæos licebat maritis dare libellum repudij vxoribus, aliamque ducere; per

Libellus repudij soluebat matrimonium.

per libellum enim repudij soluebatur vinculum matrimonij (vnde Græca habent Ἀφίλιον, id est, *dissolue*) vti ostendi Deuter. 24. 1. Libellum autem hunc dare poterant ob improbos mores vxoris: si scilicet esset rebellis, contumax, incorrigibilis: Christus autem hunc libellum sustulit, Matth. 19. initio, tantumque viris permittit diuortium thori (putà, vxores dimittere è domo, idque ob solam fornicationem, vt, eâ dimissâ, aliam ducere non liceat.

A Porrò, Siraeidi contrarium consilium dedisse videtur Ben Sira. Rogatus enim de mala vxore dimittenda, respondit: *Os, quod cecidit in sorte tua, rode*: quare alius est Ben Sira à Siracide, vti in Prologo ostendi. Quamquam hae in re conciliari possint, vt non sint contrarij, nimirum: *Os sortis tuae rode*, si illud rodere queas; sin autem, abjice illud: nimirum si vxor corrigi aut tolerari possit, retine eam; sin autem incorrigibilis & intolerabilis euadat, dimitte illam.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit agere de mulieribus: quare per antitheses multas ostendit, quanta sit bonitas mulieris probae & sensatae, ac quanta malitia improbae & insensatae.

Vers. 1.

MVlieris bonæ beatus vir: numerus B enim annorum duplex.

2. Mulier fortis oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit.

3. Pars bona, mulier bona, in parte bona timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis.

4. diuitis autem, & pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris.

5. A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit:

6. Delaturam ciuitatis, & collectionem populi,

7. calumniam mendacem, super mortem omnia grauia:

8. dolor cordis & luctus, mulier zelotypa.

9. In muliere zelotypa, flagellum linguæ, omnibus communicans.

10. Sicut bonum iugum quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.

11. Mulier ebriosa ira magna: & contumelia, & turpitudo illius non tegetur.

12. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.

13. In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione vtatur se.

14. Ab omni irreuerentia oculis caue, & ne mireris si te neglexerit:

15. sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, & ab omni aqua proxima bibet, & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.

16. Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, & ossa illius impinguabit.

17. Disciplina illius datum Dei est.

18. Mulier sensata & tacita, non est immutatio eruditæ animæ.

19. Gratia super gratiam mulier sancta & pudorata.

20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.

21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamento domus eius.

22. Lucerna splendens super candelabrum sanctum, & species faciei super ætatem stabilem.

23. Columnæ aureæ super bases argenteas, & pedes firmi super plantas stabilis mulieris.

C 24. Fundamenta æterna supra petram solidam, & mandata Dei in corde mulieris sanctæ.

25. In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit:

26. Vir bellator deficiens per inopiam: & vir sensatus contemptus:

27. & qui transgreditur à iustitia ad peccatum, Deus parauit eum ad rhomphæam.

28. Duæ species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt: difficilè exuitur negotians à negligentia: & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.

D

MVLIERIS BONÆ BEATVS VIR: NVMERVS ENIM ANNORVM ILLIVS DVPLEX] *Illius*, scilicet viri. Ita Græca, Romana & Syrus. Aliqui legunt *illorũ*, scilicet, viri & mulieris siue vxoris. Ita Palacius. Viri enim bonę vxoris anni sunt duplices, tum, quia diutiùs, & duplo ampliùs viuet ob bonitatem vxoris, vt scilicet viuat 70. vel 80. annos, qui aliàs tantùm vixisset triginta vel quadraginta: mulier enim nequam tot molestias & mœrores parit marito, vt iis citò consumatur & contabescat: tum, quia lætiùs & iucundiùs viuet: nam vita tristis potiùs mors est, quàm vita: adeoque

Vers. 1. Mulier bona beat virum: cur?

que dimidiata est mors, & dimidiata vita. Tristis enim & mœrens viuit vitâ naturali per respirationem, sensum, & motum; sed moritur vitâ morali per ærumnas, dolores, angores & mœrores. Nam vt ait Martialis: *Non est viuere, sed valere & vigere, vita.* Ita Tigurina, *beatus*, inquit, *est vir probæ mulieris; nam numerus dierum ipsius conduplicabitur*; Syrus, *mulier bona* (id est, *mulieris bonæ*: est syrismus & hebraismus) *beatus est vir eius; quia dies vitæ eius duplicati sunt.* Duplices hi anni viri qui habet vxorem bonam, accipiendi sunt respectu viri qui habet vxorem malam: huius enim anni sunt simplices, quia dimidij & pauci. Palacius tamen accipit duplices respectu naturæ & naturalis complexionis. Annos enim, quos natura cuique præscripsit, sicut ars, ita multò magis Deus augere & duplicare potest. Sicut enim *viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*, Ps. 54. Deo minuente numerum annorum, quos sanguinarijs natura taxauerat: ita bonis coniugibus anni sunt dupliees, Deo duplicante annos illos, quos natura dimidios decreuerat: vt enim illos dimidiat, quia eos abhorret; ita hos duplicat, quia gaudet in eis. Hoc subinde verum, sed rarum est. Crebriùs id accidebat bonis & pijs in veteri Testamento, quibus felicitas terrena à Deo promissa erat: in nouo verò illa compensatur maiore felicitate spirituali & cælesti.

Tropol. Tropol. Vxor bona vitam duplicem largitur marito; quia ei causa est, tum verbo & exemplo, tum sua concordia & pietate, vt viuat hîc vitâ gratiæ, & in futuro vita gloriæ: mala verò malum dans marito exemplum, eumque prouocans ad impatientiam, lites, desperationem, aliaque scelera, est ei causa, vt moriatur hîc anima eius morte peccati, in futuro verò morte gehennæ & æterna. Ita S. Cæcilia maritum Valerianum sanctum & Martyrem effecit, & Clotildis Clodouæum, & S. Elisabeth suum Lantgrauium. Vnde Hugo per *mulierem bonam* accipit B. Virginem, quæ fuit optima; quia summè pia, casta, benigna & modesta. Pia in opere, benigna in corde, modesta in sermone, casta in corpore & in mente, fortis in laborum & tribulationum firma perpessione. De qua Prou. 11. *Mulier gratiosa inuenit gloriam.* Hæc sine dubio virum suum Ioseph & beatificauit & lætificauit. Prou. 12. *Mulier sapiens corona est viro suo.* Rursum, inquit mulier bona & fortis est parochia tua, vel Religio tua. Prou. 5. *Lætare inuenis cum muliere adolescentiæ tuæ.* Sed dicit Salomon contra mutatores Ecclesiarum, vel desertores pro præbendis opimioribus: *Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum*, Prou. 18. 22.

Mystic. Mysticè, Rabanus, *Mulier bona*, ait, *aut specialiter iusti ac boni hominis est anima, aut generaliter tota electorum Ecclesia, cuius vir beatus esse describitur: quia Christus (qui eius vir est) beatitas & celsitudo in vniuerso mundo prædicatur: numerus enim annorum illorum duplex, quos hîc vixit Ecclesia sub custodia mandatorum Dei cum honestate virtutum, & in futuro veraciter gaudebit in perceptione cælestium præmiorum.*

VERS. 2. MVLIER FORTIS OBLECTAT VIRVM SVVM, ET ANNOS VITÆ ILLIVS IN PACE IMPLEBIT] *Mulier fortis*, græcè ἀνδρεία, Hebr. חיל אשת *eshet chail*, id est mulier virtutis, siue virago, vocatur mulier strenua, operosa, sedula, quæ iudicio & consilio polleat, ac instar apis iugiter sollicita est, vt sua industria & labore familiam rité administret, filios rité educet, seruis & ancillis de victu, vestitu & rebus omnibus prouideat, rem familiarem augeat; denique viro, filijs, sibique opes, honorem & gloriam conciliet: qualem describit Salomon toto c. 31. Prou. Hæc tanè tua industria, labore, opibus oblectat virum suum, ideoque annos illius non in mœrore & labore, sed in pace & gaudio adimplet: facit enim vt ad plenam longamque ætatem cum quiete & lætitia perueniat, moriaturque cum Abraham, Isaac & Iacob in senectute bona. Rursum, *in pace*, id est, in rerum omnium abundantia, quam parit sua strenuitate: hanc enim significat Hebræis שלום *shalom*, id est, pax. Vnde Tigurina vertit, *mulier strenua virum suum exhilarat, factique, vt annos vitæ suæ exigat per tranquillitatem*; Vatabl. *annos vitæ ipsius replet tranquillitate*; Syrus, *mulier fortis oblectabit virum suum, & annos vitæ suæ in lætitia complebit*, scilicet ipse vir, siue maritus. Alia est ergo vxor bona à forti: bona enim est benigna, facilis, morigera, amans mariti & filiorum, item pia in Deum: fortis verò est prudens, virilis, industria, strenua. Quæ vtrumque habet, perfecta est & heroina. Mulieres enim partim ex complexione phlegmatica, partim ex vsu & otio, desidiosæ sunt, segnes & pigræ. Vnde Hippocrates lib. de Natura siue morbis virginum scribit, muliebrem naturam esse ignauiorem, ob idque plures feminas quàm viros incidere in terrores illos punicos & imaginosos, qui tam vehementer territant homines, vt desipiant, sibique laruas & dæmones spectare videantur, quo multæ exagitatæ se suspendunt vel enecant. Et Galenus lib 2. Temperamentorum, scribit mulieres viris pinguiores, eò quòd sint vitæ magis desidiosæ: & cùm tarditas sit comes acediæ, hinc feminas tardas & cunctatrices esse videmus. Vnde Plaut. in Milite:

Mulieres segnes sunt

Mulier, inquit, *nata est ex ipsa mora:*
Nam quamus alia, quæ mora est æquè, morâ
Minor eâ videtur, quæ propter mulierem est.

Et illud: *Dum molumur, dum comminiscimur, annus est.* Quæ ergo hanc desidiam superant strenuitate, viragines sunt.

VERS. 3. PARS BONA, MVLIER BONA, IN PARTE TIMENTIVM DEVM DABITVR VIRO PRO FACTIS BONIS] *Pars* idem est quod sors. q. d. Sors bona est mulier bona: quocirca Deus, qui quasi modimperator, cuilibet suam sortem pro suo beneplacito & hominum merito admetiri & elargiri solet, bonam mulierem dabit viro bono pro mercede bonorum operum ipsius. Illa ergo probis dabitur *in parte*, id est, tamquam pars & sors debita & propria timentium Deum. Hebr. enim ב *beth*, id est *in*, sæpè sumitur pro כ *caph* similitudinis, vel potiùs mensuræ, id est, *sicut*, tamquam, quasi mensura mercedis adæquata meritò. Vnde Græca cõcisè sic habent, *mulier bona portio est bona, in parte timentium Dominum datur*; Tigurina, *vxor bona bona est obuentio, pro præmio obtinget Dominum reuerentibus*; Syrus, *mulier bona dabitur viro, qui timet Dominum propter opera eius bona.* Alludit ad Prou. 19. 14. *Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens.* Vbi Nota *propriè*. q. d. Licèt domus & diuitiæ à Deo dentur; tamen hæc sæpè filijs à parentibus hereditate relinquuntur, & hereditario iure obueniunt; at verò vxor commoda, *proprium*, id est, peculiare & eximium

Vxor commoda, est peculiare Dei donum.

eximium eſt Dei donum: licèt enim talis à volente inire coniugium ſtudiosè & sollicitè ſit inquirenda; non tamen tam humanâ sollicitudine quàm diuinâ prouidentia à Deo ipſo ſpecialiter procuratur, ideoque ab eo precibus poſtulauda eſt. Id patet in Rebecca, Rachel, Sara, quas Deus propriè vxores procurauit Iſaaco, Iacobo & Tobiæ. Deus enim, licèt ſuâ prouidentia omnia curet, magis tamen curat & procurat maiora & magis neceſſaria: talis autem eſt vxor prudens, commodis moribus, & viri ingenio congruens; quia inde pendet quies, pax, ſanctitas, ſalus & prædeſtinatio viri, filiorum & totius familiæ. Simile eſt in vocatione ad Religionem, in qua hæc potiùs Religio quàm illa, huic homini congruit, & à Deo præparatur, ſi Deum vocantem conſulere, audire & ſequi velit. Sensus ergo eſt, q.d. Qui à Deo vocatur ad matrimonium, in deligenda vxore non tam ſuæ aut parentum, siue phantaſiæ, ſiue induſtriæ, debet niti & fidere, quàm Deo, ab eoque aſſiduè flagitare, vt ſibi commodam vxorem dirigat. Simili ſenſu linguæ cuſtodia & directio tribuitur Deo potius quam homini. Prouerb. 16. 1. *Hominis*, inquit, *eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam.* Et ſortium diſtributio, ibidem v. 33. *Sortes*, inquit, *mittuntur in ſinum ſed à Domino temperantur.* Vnde Palacius cenſet, bonam vxorem ſignum eſſe prædeſtinationis viri & filiorum, ac proinde eam dari à Deo prædeſtinatis: cetera verò bona dari tam reprobis quàm prædeſtinatis.

Multa magis ſunt commodus.

Aliter Paulò Ianſenius: Mulier bona, inquit, eſt bona portio, & bona ſors, quæ dabitur viro in ſorte & portione timentium Deum; quia in ea ſorte quàm Deus promiſit, & dare ſolet timentibus ſe, etiam includitur vxor bona.

Plura de hac gnome dicã in Salomonide, quod Deo dante erit proximum opus: Prou. 16. 14. inde enim eam mutuatus eſt Siracides.

VERS. 4. DIVITIS AVTEM ET PAVPERIS COR BONVM, IN OMNI TEMPORE VVLTVS ILLORVM HILARIS] q.d. Quando hominis ſiue diuitis, ſiue pauperis, *cor bonum*, id eſt, tranquillum, ſerenum, iucundum, lætum eſt, ob vxorem ſcilicet bonam & ſtrenuam, tunc pariter in omni tempore vultus illorum erit hilaris, ſerenus & lætus; quia hilaritas cordis in hilaritatem oris & vultus ſe exerit: Hæc ſententia ſpectat ad v. 2. Vnde Syrus tranſponens verſum ſecundum in tertium, illum cum hoc quartò ſic immediatè connectit: *Mulier fortis obleclabit maritum ſuum, & annos vitæ ſuæ in lætitia complebit* (manetus) *ſive dives ſit, ſive pauper, cor eius bonum eſt ſemper, & facies hilaris*; Tigurina *vxor bona*, &c. *tam diuitis cor erga Dominum* (legit enim πρὸς κύριον, pro quo Noſter & alij legunt, ἐν παντὶ καιρῷ, id eſt, *in omni tempore*) *quàm pauperis lætificat, vt omni tempore ſint hilares.* Sensus eſt, q.d. Nec opes, nec honores, nec epulæ, nec quid aliud faciunt maritum felicem, ſicut nec pauperies, ignobilitas, fames, ſitis, infelicem; ſed lætitia vel mœſtitia cordis & vultus, quam affert vxor bona vel mala: bona enim cor vultumque mariti ſerenat & exhilarat, mala verò confundit, contriſtat & contabeſcere facit. Sic *bonum* ſumitur pro læto & iucundo, Pſ. 132. 1. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Ex aduerſo, Matth. 6. ait Chriſtus, *Sufficit diei malitia*, id eſt, mœſtitia & afflictio, *ſua.*

A TRIBVS TIMVIT COR MEVM, ET IN QVARTO FACIES MEA METVIT] Legit Interpres cum Complut. ἐφοβήθη, id eſt, metuit, pro quo Romana legunt, ἐδεήθην; vnde vertunt, *& in quarto facie mea ſupplicaui*, vel *deprecatus ſum.* Vt oſtendat quantum malum, quamque hominem conturbans, eiuſque cor & faciem immutans, ſit mulier mala; comparat & anteponit eam tribus valdè noxiis, quæ mirè hominem affligunt, ideoque ab omnibus ſtudiosè vitantur. Senſus ergo eſt, q.d. Tria velut valdè acerba timuit (græcè ἐυλαβήθη, id eſt, reueritum eſt) cor meum: at io quarto, id eſt, quartum (eſt enim Hebræum *beth* contractus) ita corde extimui, vt & facies mea expaueſceret, & expalleſceret. Eſt hebraiſmus, qualis eſt apud Amos c. 1. v. 3 9. & 11. *Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quartum non conuertam eum.* q.d. Tria ſcelera commiſerunt Damaſceni, ſed quartum adeò enorme eſt, vt vindictam mihi extorqueat. Vidè ibi dicta. Vnde Tigurina vertit, *tria expaueſcit cor meum; quarto neque facies mea exhorreſcit*; Syrus, *à tribus commotum eſt cor meum, & à quatuor* (id eſt, à quarto: ponitur enim numerus cardinalis pro ordinali) *valdè timui.* Porrò, quatuor hæc enumerat dicens;

VERS. 5. VERS. 7. *Tria timeo ſecunda.*

DELATVRAM CIVITATIS, ET COLLECTIONEM POPVLI, CALVMNIAM MENDACEM, SVPER MORTEM OMNIA GRAVIA] q. d. Tria à quibus timuit cor meum, ſunt, Primum, *delatura*, id eſt, proditio, *ciuitatis*, vt vertit Tigurina. q.d. Eſſe in ciuitate, quæ hoſti proditur, eiuſque expilationi, quaſſationi, cædi & furiis exponi, graue eſt malum, ita Lyran. Palacius verò pro *delaturam*, vertit *aduerſationem*, quâ tota ciuitas alicui ſit aduerſa & contraria. Verùm græcè eſt, Διαβολὴν, id eſt, calumniam, criminationem, qua ſcilicet ciuitas, id eſt, ciues plerique ex rumore ſiniſtro criminantur aliquem, illique aliquod crimen impingunt. Hoc enim graue eſt malum; tum, quia per hoc reus infamiam publicam, æquè ac odium ciuium omnium incurrit; tum, quia per hoc non ab vno, ſed ab omnibus ciuibus ſibi metuere & cauere debet, ne morti, exilio aut carceri addicatur. Vnde Syrus vertit, *obloquium congregationis in multitudine populi*, Διαβολὴ enim eſt calumnia, ſuſpicio, inuidia, obtrectatio, indignatio, ignominia, infamia, crimen, delatio: vnde Διάβολος eſt calumniator, delator, diabolus. Radix enim Διαβάλλω ſignificat criminari, notam infamiæ afferre, damnare, iniuriâ afficere, ſuſpectum reddere, & inuiſum accuſare, infamare, calumniari, decipere, traducere, obtrectare, crimen deferre. Hoc eſt quod ait Eccleſiaſtes c. 7. 8. *Calumnia conturbat ſapientem, & perdet robur cordis illius*; vbi plura hac de re dicam.

Secundum eſt, *collectio populi*; græcè, ἐκκλησία ὄχλου, id eſt, congregatio turbæ, putà, populi turbati & tumultuantis, id eſt, ſeditio, vt vertit Tigur. qua populus in aliquem reſurgit, eumque depoſcit ad necem: qualem paſſus fuit Epheſi S. Paulus, ſuſcitatam à Demetrio & aurificibus Dianæ, Actor. 19.

Tertium eſt, *calumnia mendax*, quâ ſcilicet quis falsò per accuſatorem & teſtes accuſatur, agiturque reus mortis, ſimilisue mali. Inter hæc tria eſt gradatio. Primò enim, malum eſt, in ciuitate ſiniſtra fama laborare, & ciuibus eſſe ſuſpectũ. Secundò, peius eſt, cùm hæc fama & ſuſpicio adeò

ereſcit, vt contra eum coëat populus, eiuſque caput petat. Tertiò, peſſimum eſt, cùm ex coitione furentis populi inſtruitur proceſſus iuridicus, quo per calumniam falſoſque teſtes iuridicè & certò damnetur ad mortem, vti factum eſt Suſannæ, Daniel 13. & Naboth 3.Reg.21 Quocirca ab eo liberari ſe inſtanter obtecrat Pſaltes Pſ.118. *Fuì, inquit, iudicium & iniſtitiam, non trades me calumniantibus me. Suſcipe ſeruum tuum in bonum, non calumnientur me ſuperbi.* Huc facit ſymbolum Pythagoræ: *Muſtela è tranſuerſo offenſa retrotedi, id eſt, homines delatores fuge*; nam muſtelam ore parere affirmant.

Porrò, hæc tria dicit eſſe grauia ſuper mortem, id eſt morte grauiora & acerbiora: tum, quia morte naturali grauior & acerbior eſt mors violenta, illata per iudicē iniuſtè, ob calumniam accuſatorum teſtiumque falſorum; tum, quia magis diuturnoſque per multos annos, & ſubinde per totam vitam cruciant, quàm ipſa mors, quę in ictu dumtaxat ſentitur, illicoque tranſit, ac hominem omni dolore & cruciatu eximit. Vnde illud: *Melior eſt mors quàm vita amara.*

Perfecti gaudent in calumnijs.

Nota. Hæc tria valdè grauia & moleſta ſunt viris etiam probis; qui tamen valdè patientes, & in virtute proiecti perfectique ſunt, facile ea ſuperant, ſicut & mortem ipſam ſuperant: præſertim ſi pro Deo, iuſtitia, ſanctitate, caſtitate vel virtute alia iſta patiantur: imò in illis exultant & triumphant; ſicut S. Paulus exultat in ſuis perſecutionibus, calumnijs, ſeditionibus, carceribus, plagis & verberibus, 2. Cor. 12. Quia ſolet Deus iis qui calumnias & iniurias patienter tolerant, magnas immittere illuminationes, vires, animos & conſolationes ſpiritales, vt propter eas in calumnijs mirè gaudeant, nolintque illis carere.

Exempla.

Narrat Climacus gradu 4. de obedientia, Abbakyrum in monaſterio à fratribus quotidie aſperis verbis & verberibus excepi ſolitum, atque omnia humiliter atque conſtanter toleraſſe vſque ad mortem, ſibi perſuadendo hæc ſibi fieri non ex odio, ſed probationis & virtutis augendæ ſtudio; vnde moriturus exultans dixit: *Gratias ago Domino Ieſu Chriſto & vobis, quia propter id quod me tentaſtis in ſalutem, eſte decem & ſeptem annis permanſi immunis à tentatione demonis.* Ibidem narrat Macedonium Diaconum, ſine culpa, à ſuo Superiore probationis ergò, ſuo ordine deiectum, & pœnitentiæ mancipatum, ſine triſtitia omnia toleraſſe, quaſi non ipſe, ſed alius fuiſſet inrepitus; imò cùm ordini ſuo à Superiore reſtitutus eſſet, rogaſſe eumdē vt ad priſtinam degradationem & ignominiam relegaretur, ac Superiorem conſcium virtutis eius id ei indulſiſſe: qui deinde ipſi Climaco miranti eius inter nouitios humilitatem & pœnitentiam, cauſamq; quærenti confeſſus eſt, dixitque: *Numquam ſicut nunc cognationem omnis prælij, & luminis diuini dulcedinem in meipſo perſensi.* Hinc S. Franciſcus aiebat: *Perfecta lætitia eſt, cùm quis libenter amore Chriſti iniurias & opprobria ſuſtinet.* Talis enim cum S. Paulo dicit: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Et noſter S. Ignatius Fundator Societatis lætus, ob pietatis miniſteria mille calumnias paſſus, ac ſæpiùs in carcerem coniectus, gaudebat & exultabat in ſpiritu, dictitans hoc eſſe ſummum fidelium bonū & gaudium in hac vita, atque hanc vnicam & compendiariam ad culmē virtutis & perfectionis eſſe crucis viam. Hoc eſt quod ait S. Iacob. c. 1. *Omne gaudium exiſtimate fratres, cùm in varias tentationes incideritis.* Vbi plura hæc de re dixi.

A

B

C

D

Dolor cordis et luctus, Mulier zelotypa in mulierem zelotypa flagellum linguæ, omnibus communicans] Quartum eſt hoc malum peſſimum, tria iam dicta longè ſuperans, nimirum mulier zelotypa, quæ ſcilicet ſuſpicetur maritum aliam mulierem præ ſe diligere ſibique anteferre, ideoque ei diffidit. Vnde Rabanus legit. *Mulier infidelis*, id eſt, diffidens; græcè, *ἀνὴρ ζηλοτυπῶν γυναικὶ*, id eſt, riualis mulieris, æmulæ æmula, zelotypa in zelotypam, qualis fuit Anna Phenennæ, 1.Reg.1. Saræ Agar, Geneſ.16. Rachel Liæ, Geneſ.30.v.1.& 15. Olim enim Iudæis licita erat polygamia, id eſt, pluralitas vxorum: in qua facilè oriebatur zelotypia, vt vna ſuſpicaretur, doleret & quereretur ſe minùs à marito diligi, aliamque ſibi anteferri, meliùs veſtiri, tractari, honorari, &c. ſuſpicax enim eſt ſexus ille infirmior, minorique animi & iudicij. Atque ob hanc cauſam inter alias, ſublata eſt à Chriſto polygamia.

Vers. 8. Vers. 9.

Zelotypia malum in fœmina.

Senſus ergo eſt, q.d. Mulier zelotypa, & riualis ſuæ æmula, marito & familiæ non conſolationem & gaudium quod ſperabatur, ſed cordis dolorem & luctum affert. Rationem ſubdit: *In muliere zelotypa flagellū linguæ.* q.d. Quia mulier zelotypa linguâ ſuâ aſſiduè flagellat maritum ſuis querelis, ſuſpiriis, indignationibus, expoſtulationibus, litibus, rixis, iurgiis, conuitiis, maledictis. Porrò, hoc *linguæ flagellum* non eſt domeſticum tantùm, id eſt, priuatum, ſecretū & inter domus parietes concluſum; ſed *omnibus communicans*, quia zelotypa ſuam zelotypiam, indignationem, amaritudinem celare nequit, ſed omnibus cognatis, amicis, vicinis, imò quibuſuis obuijs, eam communicat & exponit, conquerendo de marito, quòd aliam plus amet, ſibi infidus ſit, ſe indignè tractet, &c. Vnde Græca ſic habent, *dolor cordis & luctus mulier zelotypa in mulierem zelotypam, & flagellum linguæ communicans*; Tigurina, *dolor animi influſq; eſt mulier æmulans mulierem, & flagellum linguæ cum quibuſuis communicans*; alij, *quæ omnibus communis eſt*, Syrus, *& plagam linguæ omnia ſimul.* Aliter Palacius: *Omnibus communicans*, inquit, quia ex omni re occaſionem conquerendi de marito, lamentandi & expoſtulandi accipit, imò quærit & captat. Quocirca rectè S. Chryſoſt. homil. 55. in Geneſ. *Grane*, inquit, *malum eſt zelotypia, & deſinit in inſipientiam.*

Zelotypia maximè laborant mulieres, eius origo.

Porrò, zelotypiâ maximè laborant mulieres, cuius ratio & origo eſt, quòd laborant φιλαυτίᾳ, ſui ſint amantiores, ſibique nimis placeant. Ita Philo apud Euſebium lib.8. Præpar. c.4. *Mulier*, inquit, *nimium ſeipſum amat, &c. & zelotypia maximè mordetur.* Et Plutarch. libr. de Tranquill. inter proprias mulierum paſſiones ponit zelotypiam. Hinc & Poëta.

Incendis omnem fœminæ zelus domum.

Exemplum.

Audi exemplum mirabile & miſerabile. Mulier ex marito filium ſuſceperat: marito defuncto alium duxit, ex quo pariter filium genuit. Hic ſecundus maritus vnà cum hoc filio ſuo priorem filium, putà primigenium, quem illa de priore marito ſuſceperat, clanculùm interemerunt, vt ſoli mulieris eſſent heredes. Mulier, imò mater, id reſciens, in zelum, imò furorem acta, tam maritum quàm filium interemit. Rea viricidij & filicidij,

ob

ob caſus implexi nouitatem delata fuit ad Areopagitas. Illi hinc videntes reatum crimînis, inde dolorem iuſtum, qui ream ad talionem vindictæ impulerat, causâ indecisâ hanc protulêre ſententiam: *Rea, & Leſi, poſt centum annos noſtro tribunali ſiſtantur.*

Æſopi præcepta vitæ. Audi aliud mirabile, ſed memorabile & imitabile. Æſopus Mythologorum princeps Enno filio ſuo hæc præcepta vitæ dedit: *Fili ante omnia time Deum. Regem honora. Inimicis tuis terribilem teipſum præbe, ne te contemnant: amicis facilem & communicabilem, quo longè benevolentiores tibi ſint. Semper uxori tuæ bene adhære, ne alterius viri periculum facere velit: leve enim mulierum eſt genus, ac adulatum, minùs malum cogitat. Linguæ continens eſto. Bene agentibus nè inuide, ſed congratulare: inuidens enim teipſum magis offendes. Domeſticorum tuorum ſatage, vt te non ſolùm vt dominum timeant, ſed etiam vt benefactorem venerentur. Ne pudeat diſcere ſemper meliora. Mulieri numquam credas ſecreta: nam ſemper armatur, quomodo tibi dentiatur. Salutare facilè qui tibi occurrunt, ſciens & tacitus laudam panem comparare. Bonum eſſe me pœnitet. Suſurronem ejice domo tua. Nam quæ à te dicuntur ac fiunt, alijs communicabit. Fac quæ te non mœſtificent. Contingentibus ne triſtare. Neque prava conſulas unquam neque mores malorum imiteris.* Ita Planudes in Vita Æſopi.

VERS. 10. SICVT BONVM IVGVM QVOD MOVETVR, (σκανδαλιζόμενον, id eſt motum, agitatum, concuſſum) ITA ET MVLIER NEQVAM: QVI TENET ILLAM, QVASI QVI APPREHENDIT SCORPIONEM] Nequitiam mulieris repræſentat per duas ſimilitudines, vnam iugi agitati, alteram ſcorpionis. Prior huic loco appoſita eſt: à iugo enim dictum eſt coniugium: coniuges enim ſunt quaſi duo boues iugales, qui in eodem iugo copulati currum trahunt, vel aratro terram ſulcant. Sicut ergo iugum ſi agitetur, ſiue quia nimis eſt laxum, ſiue, quia alter bos iugi impatiens illud concutit, vt excutiat: ſiue, quia auriga vel quis aliud illud agitat, illique vim infert: Si, inquam, iugum agitetur, impedit boues, vt currum vel aratrũ vix trahere queant, quin & boues ipſos offendit & lædit: ita pariter mulier nequam ſuis litigijs & nequitia totum coniugium concutit, virumque & familiam offendit & lædit. Vnde Tigurina, *ſimilis iugo boum laxitate inquieta eſt mala mulier: qui eam ſibi adſciſcit, perinde facit, ac qui apprehendit ſcorpionem.* Nam, vt explicat Palacius, vt iugo boum vnus inquietus turbat alterum, quamuis quietiſſimum: ita in iugo matrimonij vxor zelotypa inquietiſſimum virum reddit, quamuis ſit ille quietiſſimus; & ſicut qui tenet diu ſcorpionem, non euadet quin pungatur ab eo: ita qui vxorem tenet nequam, maximè zelotypã, mortiferè pungetur ab ea. ſolent enim huiuſmodi viri aut vxorem occidere, aut in deſperationem incidere, aut certè curâ rei familiaris obiectâ patriam etiam relinquere. Hic verum eſt vetus dictum: *Serò detreſtat iugum, qui ſubijt.* Priùs inquire in mores vxoris, antequam eam ducas: nam vbi duxeris, iugum illius & mores tibi ferendi ſunt, nec illos excutere poteris.

Scorpionis & mulieris in malo analogia. Prima. Nota. Nequam mulier comparatur ſcorpioni: Primò, quia *ſolus inter inſecta ſcorpio longo ſpiculo armatur, & brachia quinque bifulca dentata ſortitus habet*, ait Ariſtot. lib. 4. de Hiſtor. Animal. c. 7. Ita mulier nequam virulentæ linguæ ſpiculo armatur, brachiaque habet dentata, quibus maritum A apprehendat, laceſſat, vexet. Secundò, ſcorpio peſtilentiſſimus eſt & exitialis: nam, vt ait Plinius l. 11. c. 25. *Scorpio eſt peſtis importuna veneni ſerpentiũ, niſi quòd grauiore ſupplicio lenta per triduũ morte conficiunt*: ita nequam mulier aſſiduè virum cruciat, & lentâ eũ tabe conficit. Tertiò, ſcorpio cauda arcuato ictu doloſè eum, quem cornibus tenet, ferit: quia ei, ait Plinius, *ſemper cauda in ictu eſt, nullo momento meditari ceſſat, ne quando deſit occaſioni. Ferit & obliquo ictu & inflexo*, ita nequam mulier, eſto blandiatur, in cauda, id eſt, in fine, aculeum doloſè exerit, omnique occaſioni, qua nocere poſſit, intendit & inuigilat. Quartò, venenum ſcorpionibus, ait Plinius, eſt *medio die, cùm incandeſcere ſolis ardoribus: itemq́, cùm ſitiunt, inexplebiles potu*: ita & mulier nequam, cùm vino æſtuque incaluit, venena ſua eiaculatur: eadem bibax eſt & mero inexplebilis. Quintò, ſcorpiones non nocent iis, quibus B non eſt ſanguis, ait Plinius: ita mulier nequam non nocet viris mortificatis, in quibus non eſt cupiditas (huius enim ſedes & ſymbolum eſt ſanguis:) ſed eis potiùs virtutis & victoriæ eſt materia. Rurſum, mulier nequam & rixoſa, æquè ac diabolus, rabidis peccatoribus non inſidiatur, ſed bonis & probis, quibus eſt ſuccus & ſanguis virtutum: ita & maledicus eoſdem impetit. Nam vt in eumdem ait Martial. in Xenijs.

Quid dentem dente iuuabit
Rodere? carne opus eſt, ſi ſatur eſſe velis.

Sextò, *Quidam*, ait Plinius, *à ſcorpionibus factum deuorari arbitrantur: vnum modò relinqui ſolertiſſimum, & qui ſe ipſius matris clunibus imponendo, totus & à cauda, & à morſu loco fiat. Hunc eſſe reliquorum vltorem, qui poſtremò genitores ſupernè conficiat. Parimur autem vndeni.* Ita mulier nequam ſuas proles C non rarò ſuâ moleſtiâ conficit, aut nequitiâ necat: vnde & ab iis viciſſim è medio tollitur. Septimò, morſus ſcorpij remedium eſt, *ipſius cinis potus in vino*, ait Plinius, ita mulieris nequam remedium eſt, ipſius interitus, quo in cinerem conuerteretur. Dum enim cogitat marius illâ ſe breui per mortem liberandum, ſolatur ſuos, quos ab illa patitur, dolores & ærumnas. Potiſſimùm verò ſcorpio cornibus ſtringens, ſed cauda pungens, notat mulierum nequitiam & dolum, maximè quo nocent, dum amorem ſimulant. Vnde Antonius in Meliſſa libr. 2. c. 34. ex Socrate ait: *Cùm te amare atque appetere ſe dixit mulier, ab ea magis tibi metuendum eſt, quàm cùm maledicit.* Hinc Euripides mulieres vocat *facetum malum*. Vnde idem in Hippolyto:

D *Odi mulieres, te verò præcipuè;*
Quæ cùm malè egeris, blandè loqueris.

Et P. Syrus in Mimo: *Aperte*, ait, *cùm mala eſt mulier, tum demum eſt bona.* Nam, vt ille de eadem loquens, ait: *Nota res mala, optima eſt.* Vnde Ioſephus lib. 5. Antiqu. c. 17. ſcribit Samſonem, cùm ſuum ænigma de leone & ape, Philiſthæis à ſua Dalila proditum cognouiſſet, exclamaſſe:

Nihil eſt doloſius femina.

Et Poëta:

Sidera non tot habet cælum, nec flumina piſces,
Quot ſceleratæ gerit femina mente dolos.

Et alter:

At crudele genus, nec fidum femina nomen.

Denique ex cancro nasci ſcorpium tradunt Phyſici. Audi Plinium lib. 9. cap. 31. *Sole cancri ſignum tranſeunte, & ipſorum* (cancrorum) *cùm examinati*

Secunda. *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.* *Sexta.* *Septima.* *Octaua.*

sunt, corpus transfigurari in scorpiones narratur in fico. Ouidius verò nullum tempus designans, absolutè idem asserit.

Conana, inquit, *littoreo si demas brachia cancro,*
Cætera supposita terræ, de parte sepulta,
Scorpius exibit, caudaq; minabitur vrna.

Ita mulier, quæ cancri more inredit retrorsum, semper aduersa marito, illi renitens, obluctans, obtrectans, tandem vertitur in scorpium, certumque marito parat virus & exitium, sicut enim tensim increscit virus serpentum, sic & malitia mulierum. Vnde, sicut serpentes tandem crescunt in dracones, omnibus animalibus formidabiles & exitiales: sic & mulieres crescentes in improbitate, tandem euadunt furiæ infernales.

Mysticè hæc opera adaptes propria voluntati.

Mysticè, vxor nequam est propria voluntas, cui dum animalis homo velut malæ coniugi fœderatur, peccatorum & imperfectionum innumerabiliũ onere premitur, agitatur & cruciatur assiduè. Nam propria voluntas totam interiorem domum turbat, hominibus & Deo repugnat, & eam amplectentẽ quasi veneno cõtaminat. Hęc quæ primo aspectu libertatem sapit, & hominem videtur facere sui iuris, si intimiùs inspiciatur, magis premit iugo importabili, quod, qui non vult perire, debet exuere. Optimè namq; dixit S. Bernardus tract. de Diligendo Deo, sub finem: *Tunc dixerim quemq; sibi facisse suã legẽ, quando communi & æternæ legi propriam prætulit voluntatem, peruersè vtique volens sumere imitatorem Creatorẽ, vt, sicut ipse sibi lex suiq; iuris est, ita & quoq; seipsum regeret, & legem sibi suam faceret voluntatem, graue vtique & importabile iugũ super omnes filios Adã, beneinclinans & incuruãs ceruices nostras adeò vt vita nostra infernus appropinquaret*; hęc ille. Qui & addit, de hoc iugo sanctũ Iob fuisse locutum, cùm dixit: *Et factus sũ mihimetipsi grauis.* Ille enim seipsũ grauat, qui iugum propriæ voluntatis exuere & ablegare non curat. Vide Cassian. libr. 4. de Instit. renunt. c. 8. vbi docet, impossibile esse mortificare voluptates & desideria concupiscentiæ, nisi quis priùs didicerit mortificare propriam voluntatem: & c. 24. docet propriam voluntatem crucifigendam, crucique Christi affigendam esse.

Iob 7. 1.

MVLIER EBRIOSA, IRA MAGNA: ET CONTVMELIA, ET TVRPITVDO ILLIVS NON TEGETVR.] q.d. Mulier ebriosa, iracunda est & contumeliosa: cùm enim incaluit mero, rixatur & plaustra cõuitiorum in maritum, ceteroſque domesticos euomit; quare eadem marito magnam affert iram & contumeliã. Irascitur enim maritus ob eius ebrietatem moresque ebriosos, qui ei sunt probo & dedecori. Licèt enim ipsa subinde suam turpitudinem, puta ebrietatem moresque ebriosos, tegere & celare velit; tamẽ ipsi seipsos ipsamq; produnt, iuxta illud: *Vinum, nummi & amor, dissimulari non possunt.* Vnde Græca habent: *Et turpitudinem suam non tegit.* q.d. Ipsa suam ebrietatem, indeque garrulitatem, petulantiam, inuerecundiam & libidinem verbis gestibusque patefaciet. Et Tigurina, *mexa magna est mulier ebria & indecens* (Græca enim nonnulla addunt ἐκ μέρους) *vt quæ non celet suã turpitudinem.* Viri enim, cùm fortius habeant cerebrum, maioriq; polleant ratione & iudicio, suã ebrietatem, animique secreta celare possunt. Vnde in his non adeò probrosa est ebrietas: at mulieres, cùm debili sint cerebro, ratione & iudicio, id facere nequeunt; vnde ebriæ produnt internam concupiscentiam & vitia, quocirca in illis dedecorosa

VERS. 11.

A est ebrietas, præsertim quia ebrietas laxat frænà pudori, quicustos est pudicitiæ, indeque fiunt, impudentes & impudicæ. Syrus, *furor magnus mulier ebriosa* (hæc enim quasi furia furibunda in omnes bacchatur & furit) *& insana, quia ipsa ignominiam suam non celabit.*

Nota. Complut. Tigur. & alij addunt ἐκ μέθης, quod Complut. vertunt, *mente aliena* (vide Gallicum *resner & resnerie*) Rom. *vaga*; Tigur. *indomita*; alij, *inconstans*. Nam ἀκαταστασία θυμοῦ vocatur, inconstantia concupiscentiæ, Sapient. 4. ἴλιγξ enim est circumuerto, circumuoluo, irrito: ἰλιγγιᾶν est circumeo, vagor, fluctuo; vti facit mulier ebria.

Porrò, monet hoc Siracides, eò quòd mulieres malæ bibaces & vinosę sunt exemplo sit Cleo illa mulier adeò bibax, vt nullus eam vincere aut tenuerit, aut potuerit, vt indicat illud epigramma Phalæci apud Athenæum lib 10. cap. 12. in fine:

Mulier ebriosa quantum malum!

B *Auratam vestem & croceum succincta Lyæo*
Ista dedit patri munera magna Cleo
Sympotis quoniam præstabas: quam bibere æquè
Nullus tentauit vincere, vel potuit.

Vt non sine causa D. Paulus 1. Tim. 2. mulieres sobrias esse præceperit: & Tit. c. 2. ne anus multo vino seruiant. Quę locum interpretans D. Chrysost. *Idem*, ait, *mulierum & senectutis vitium est: nam quòd ætate frigescãt, magno potationis incentivum fuit. Quocirca eas hinc maximè admonet, vt omnibus ex partibus ebrietatis vitiũ amputent, eas ab hoc morbo remotissimas esse cupiens, atque irrisionem, quæ hinc exurgit, effugere; fuens scilicet eas huic vitio esse addictas.* Huc spectat, quòd in festo Bacchi fœmina potiùs quàm vir populo liba suppeditabat: quoniam feminarum greges, quas Mænadas vocabant, Bacchum ipsum sequebantur, veluti vinosiores quàm viri, & anus præsertim. Ex quo Ouid. lib. 3. Fastor. ait:

C *Femina cur præstet, non est ratione reperta:*
Femineos thyrso concitat ille choros.
Cur anus hæc faciat, quæris? vinosior ætas
Hæc erat, & grauide munera vitis amant.

Iuuenalis autem sat. 6. de muliebri vini bibacitate ita scribit:

Tanquam alta in dolia longus
Decideris serpens, hibit & vomit.

Serpens vinum amat.

Nam & Plinius lib. 10 c. 72. & iterum l. 22. c. 23. tradit, serpentes præcipuè vinum appetere, tamquam scilicet illud inuideant serpentes mulieribus, earum hostes perpetui à Deo opt. max. Gen. c. 3. destinati, ne scilicet in ea re ab illis vincantur; ita Tiraquellus lege 9. connub. n. 203.

D Quocirca S. Chrysost. hom. 71. ad popul. grauiter pronuntiauit, nihil esse turpius ebriosa muliere. Et in Acta Apostolorum homil. 28. *Nihil*, ait, *fœdius muliere ebria: obscuratur ei visus, turbatur serenitas & puritas oculorum, quasi nube quadam radios solares intercedente, opus illiberale & seruile, & omni grauitate plenum. Quàm insana est mulier vinũ spirans!* &c. Et paulò post: *Da formosam puellã, turbulentam, iracundam, conuiciatricem, ebriam & sumptuosam: nónne quauis re fœda ac turpi deformior est?* Et S. Hieronymus, aut quisquis est Auctor in Regula sanctimonialium ad Eustochium c. 36. asserit sacrilegium esse ebrietatem in femina. Denique Clemens Alex. lib. 2. Pædag. c. 2. citans hunc Siracidis locum, ex eo ostendit, ebrietatem in femina admodum esse turpem. Hac de causa veteres mulieribus vinum interdicebant. Extat Romuli lex: *Si vinum bibere* (vxor) *deprehensa fuerit, vel adulterium commiserit,*

minute: ex ebrietate enim facilis in adulterium est prolapsus. Plinius l.14.c.13.scribit Mecennij vxorem,quòd vinum bibisset, interfectam à marito, eumque cædis à Romulo absolutum. Idem testatur Valer.Max. lib.6.c 3. vbi Mecennium vocat Metellum. Eadem de causa Fatuam Fauni regis Latij vxorem,à marito virgis cæsam vsq; ad mortem, narrat Arnobius l.5. contra Gentes. Vide Tiraqu.supr.n.206.& seqq. Deniq; S.Chrysost. vel potiùs Auctor Imperfecti in Matth.c.1. *Omnis*,ait, *mulier, quæ vinolenta & comessatrix est, eadem quoque meretrix est.* Et S. Ambr.lib.de Elia & ieunio.c.18. *Vinum*,ait, *nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum & mulieres discedere à Deo faciunt,quid vel ebrietas, vel libido prænaricationis illecebræ sint: si singula ac separata hæc faciunt,quid facient vinolentæ? unde non immeritò ait Sapiens: Mulier ebriosa,ira magna; turpitudinem suam non celabit.*

A

B

VERS.12. FORNICATIO MVLIERIS IN EXTOLLENTIA OCVLORVM(cernitur,)ET IN PALPEBRIS ILLIVS AGNOSCITVR]q.d.Impudicitia cordis mulieris fornicariæ se prodit oculis, palpebris & vultu, si eos attollat, illique inuerecundè circumspiciat & vagetur,tum,quia elati oculi signum sunt elati,ideoque impudici cordis:superbia enim est mater impudicitiæ,sicut humilitas pudicitiæ:tum,quia vagi oculi significant vagos amores & concupiscentias mentis;tum, quia nutus nictusque oculorum nuntij sunt luxuriæ internæ;iuxta illud S. August. *Impudicus oculus impudici cordis est nuntius.* Vnde Tigurina *impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, & è palpebris suis* (nutantibus & nictantibus, quibus viris,quos amat, annuunt, & quasi lynces ad se alliciunt) *cognoscitur*; Syrus, *fornicatio mulieris in extollentia oculorum eius, & supercilijs suis dignoscitur*; id est,inquit Palacius,Fornicaria mulier indicatur per oculos impudicè elatos, & palpebras sublatas. Nam honesta mulier oculos gerit dimissos & verecundos, qui non facilè vagantur. Nam quæ fixit suum amorem in viro suo, fixit etiam oculos,ne videat alienos: quæ verò à viro submouit amorem, per oculos alienum quærit. Siracidem secutus R. Abziba in *Pirke auoth*, id est in Sententijs patrum: *Risus*,inquit,*& lætitia capitis, hominem assuefaciunt adulterio.*

C

Oculi quales, qualia significent vitia.

Porrò, quomodo ex physiognomia oculorum cognosci possint affectus animæ, quæue in oculis sint signa physiognomica superbiæ,iræ,inuerecundiæ,luxuriæ,&c. docet Aristot. in Physiognom. c.10. *Iracundi*,inquit,*rubescunt oculis: quibus autem oculi valdè nigri,timidi: niger enim color valdè videtur timiditatem significare: quibus autem vino colore sunt similes,stolidi sunt: referuntur ad capras,quibus igneisunt: inverecundi,referuntur ad canes: qui autem oculos habent discoloratos & turbatos,timidi: quicunque oculos lucentes habent,luxuriosi,referuntur ad gallos & cornices.* Et c.5. *Inverecundi*,ait, *signa sunt, oculus apertus & splendidus,palpebræ sanguineæ & crassæ:humeri sursum elevati:figura non rectè, sed parùm prona:in motibus præceps,ruber corpore:color sanguineus,faciestrahit pectus sursum contractum.* Et c.6. *Luxuriosus est,qui est albi coloris & hirsutus:rectis capillis & crassis,& nigris: Tempora hirsuta: oculus pingius & lasciuus.*

D

Pro *in extollentia oculorum*, græcè est ἐν μετεωρισμοῖς, id est,in sublimitatibus,summitatibus,volatibus, inflatibus oculorum μετέωρος enim est sublimis,elatus,tumidus,suspensus, erectus animo, id est nondum fixo; sed ex eventu consulturus, pensilis: μετεωρίζομαι est volito, sublimis efferor,me effero, iacto, ium suspensus.

Audi S. Basilium in illud Isaiæ c.3. 16. *Elevatæ sunt filiæ Sion,& ambulaverunt extento collo,& nutibus oculorum ibant,& plaudebant. Quæ in animo cõsilium captare malos,ac venari laqueo suæ elegantis formæ,collo incedit in sublime porrecto: & in nutibus item oculorum probatio redditur mulieris fornicariæ & procacis,ad opera ipsa anhelantis,festino ac nexio aspectu. Ipso enim intuitu,obscœnam demõstrat animæ impuritatẽ. Dũ enim suaviter & blandis arridet ocellis,proclivis ad explendam libidinẽ:iactu enim oculorũ sagittam planè exitialem emittit,cuiusmodi tandẽ obtinet rumor de basilisci natura, quem dicũt solo aspectu corrumpere suos spectatores.*

INFILIA NON AVERTENTE SE, FIRMA CVSTODIAM: NE INVENTA OCCASIONE VTATVR SE] Id est,vt Compl. *aburatur se*: sic enim subinde vti sumitur pro abuti, & *vsus* pro abusu, quasi simplex pro composito per catachresin. Sensus est,q.d.Si habes filiam non se auertentem ab intuitu & cõuersatione iuuenum, sed omnes liberè intuentem,omnia petulanter circumspectantem, omnia inverecundè lustrantem; obserua & custodi eam, ne data occasione vtatur se,id est,aburatur sua libertate, lasciuia, incontinentia, teque permittat dedarque suæ libidini. Perperam,pro *non avertente*,id est, non verecunda (sic enim sæpè accipitur ἀλογεύμενον) Compl. legunt, *avertente*; Græca Compl.legunt,ἀλογεύτῳ, id est *inversibili*, quæ à sua curiositate, libertate,lasciuia compesci & auerti nequit. In aliquot libris est ἀλογεύτως, vt coniungatur cum φυλάσσων. q.d.Sine intermissione, numquam auertens oculos, firma custodiam super filiam. Tigurina, *filiæ inverecundæ custodiam adhibe,ne nimiam licentiam se permittat suæ libidini*;Syrus *super inverecunda multiplica custodes, quia non est illi quies nisi furtivè egerit. Non avertente* ergo,id est inverecunda. S. August.in Speculo legit, *non advertente*,id est,quæ tibi nõ attendit, quæ non advertit suæ pudicitiæ pericula, quæ incustodita est oculis, linguâ,auribus;qualeis sunt inverecundæ. Nam solet femina, viro conspecto, se à fenestra vel ianua subtrahere; si non subtrahit nec auertit, impudens est:ac ideò custodienda diligentiùs est, ne fornicandi occasionem inveniat. Vt enim natura leporibus & ceruis timorem dedit, quò suæ vitæ per fugam prospiciant; ita dedit feminis fugam & pudorem, quo suæ consulant integritati, quæ manifesto periculo obiecta est, si pudoris custodiâ destituatur;ita Palacius.

VERS.13.

AB OMNI IRREVERENTIA OCVLORVM EIVS CAVE,ET NE MIRERIS SI TE NEGLEXERIT]q.d.Cohibe & refræna inverecundos filiæ tuæ aspectus, &,si in ijs inverecunda sit,non mireris,si tua monita, correptionẽ & disciplinam contemnat. Aut, vt Palacius,q.d. Quamcumq; impudentiã in filia tua repereris,adhibe illi custodiam:nec mireris,si correctiones tuas neglexerit: id tuâ in eam indulgentiore educatione promerente, & eius exæstuante libidine ad id impellente. Vt enim sitiens, etiam turbidam,bibit aquam;sic illa quemlibet amabit;etiam vilem. Vnde Tigurina vertit, *oculum impudentem asserva, aut,ne mireris, si te deliquerit*; Syrus, *inverecundum oculi factare, & ne cunctaris, ne forte mẽtiatur tibi.* Leuitas enim & fragilitas feminæ est tanta, vt in scelus facilè ruat. Vnde mulier Latinis à mollitie dicitur, quasi mollier, ait Varro, & ex eo Lactant.& S.Aug.serm.243. de Temp.

VERS.14.

Mulier quasi mollier.

cùm

tum vir à vi & virtute dicatur. Hebraicè verò feminæ vocantur נָשִׁים *naſim*, quòd fragiles ſint & ad omnia vitia procliues, aut R. Dauid in rad. אָנַשׁ *anaſch*, id eſt, debilis fuit, infirmatus eſt: inde enim homo vocatur אֱנוֹשׁ *enoſch*, id eſt infirmus, caducus & morti deſtinatus. Vnde ænigma Hebraicum: *Vidi quinq; viros equitantes, cecidit vnus, & cæteri omnes facti ſunt feminæ.* חֲמִשִּׁים *amaſim* enim quinque literatum ſignificat viros, tolle primam *aleph*, remanebit נָשִׁים *naſim*, id eſt feminæ. Quocirca Plato, qui Græcis eſt Moſes Atticus, dubitaſſe videtur, an mulieres in genere rationalium, an irrationalium & brutorum ſint reponendæ, ait Tiraquel. l. 1. connub. n. 69. Vnde & Poëta,

Vt corpus, teneris ſic mens infirma puellis.

Mulier ſalax. Ratio huius moniti eſt, quia mulieres, præſertim filiæ inuerecundæ & procaces, ſunt ſalaces, & in venerem procliues, vti ſubdit Siracides. Vnde Propertius lib. 3.

Hîc genus infidum nuptarum, hîc nulla puella eſt,
Nec fida Euadne, nec pia Penelope.

Et Ouidius lib. 1. eleg.

Caſta eſt, quam nemo rogauit.

Et Martialis lib. 4. ad Sophronium:

Caſta igitur nulla eſt? caſtæ ſunt mille: quid ergo
Caſta facit? non dat, non tamen illa negat.

Æſchines omnes feminas Ionicas, auſus eſt appellare adulteras. In quam ſententiam refert Diodorus libr. 2. & ante illum Herodotus libr. 2. quod, cum Pheron Seſoſtris filius, rex Ægyptiorum, oculis captus fuiſſet, ideoque ad deorum auxilium confugiens, peractis multis varijſque ſacris, ei reſponſum fuiſſet, vt placato deo qui in Heliopoli coleretur, faciem mulieres inſpiceret, quæ nullum niſi proprium virum nouiſſet; ab vxore propria incipiens, multas expertus eſt, nullam tamen reperit incorruptam, præter hortulani cuiuſdam, quam reſtituto viſu vxorem cepit, reliquas omnes viuas combuſſit. Ioſephus lib. Belli Iudaici l. 2. c. 7 ſcribit Eſſeos, (alij vocant Eſſenos,) Iudæorum philoſophos, vxores non ducere: non quia matrimonia contemnunt, ſed quoniam cauendam eſſe putant feminarum intemperantiam; nullam earum vni viro fidem ſeruare credentes. Quamquam & ipſe aliam eius rei rationem reddit lib. Antiqu. Iudaicarum 18. c. 2. Hippocr. in quadam ad Dionyſium epiſtola ſcribit, feminam ſemper egere oculo alterius, ſeſe in continentia & pudicitia continentis. Suapte namque natura libidines venereas inſitas habere, quas niſi quis in dies comprimat, tamquam arbores in materiæ multæ effuſione eunt exuberant.

Quocirca Plutarch. in Præceptis connubial. *Lucretiâ*, ait, *ſublatâ, omnis mulier eadem eſt.* q. d. Omnis eſt impudica, modo detur facultas peccandi abſque arbitris. Hinc & inter omnia animantia, ſola mulier & equa poſt conceptũ venerem appetunt & patiuntur, vt ſcribit Ariſtot. lib. 7. Hiſtor. Animal. c. 4. & Lactantius lib. de Vero cultu c. 23. vbi & duas huius rei rationes morales affert. Clarè S. Chryſoſt. *Propria*, inquit, *mulieris paſſio eſt luxuria.* Vide eumdem homil. 40. in Matth. vbi explicans illud: *Publicani & meretrices præcedent vos in regno Dei.* Ex perſona, inquit, *omnium mulierum peccantium meretrices ponuntur: quoniã, quamuis ſint multa peccata in mulieribus, tamẽ in illis præcipuè fornicatio abundat.* *ob otium:* Cuius rei rationem tradit, quia videlicet hoc vitium facilè ex otio naſcitur. Nã qui ſollicitudinibus habet animum occupatum, non facilè fornicationi operã dat: quia definitio amoris hæc eſt, *Animi curâ vacantis paſſio*, Vnde Diogenes Sinopæus apud Laërtium ait, amorem vacantium, id eſt otioſorum, eſſe occupationem. Et Poëta:

Otia ſi tollas, periêre Cupidinis arcus.
Quæritur Ægiſtus quare ſit factus adulter?
In promptu cauſa eſt, deſidioſus erat.

& lenitatem. Alias rationes dant Hippocrates, Galenus & medici, ſcilicet, quòd fœminæ abundent humore, quòd debili ſint ratione, quòd vagæ ſint, leues, voluptatum auidæ, quòd affectibus agãtur, quòd ſexu ſint imperfectæ, ideoq; virum appetant, ſicut materia appetit formam, vt perficiatur, &c. Vnde Eleazarus apud Ariſtæam lib. 1. de LXXII. Interpret. *Eſt*, inquit, *mulierum genus ſuorum affectuũ ſequax, atque in lapſum procliue, propter impudentiam & eius naturam imbecillem.* Denique Salomon Prou. 30. inter quatuor inſaturabilia, os vuluæ annumerat, & Siracides c. 38. *Omnem*, inquit, *maſculum, exſipies mulier.* Plura vide apud Tiraquel. l. 9. connub. n. 79. & ſequ.

Amor facit impudentem. Apologus. Hinc diſce amantes & amaſias, eſſe impudentes: amor enim pellit pudorem. Extat de hac re inſignis apologus Æſopi: *Iupiter*, inquit, *formatis hominibus, omnes illis affectus indidit, ſolum indere pudorem oblitus eſt. Quapropter non habens vndenã ipſum introduceret, per turbam ingredi eum iuſſit. Hic verò primum contradicebat, quòd indigna ferret. Vehementius verò eo inſtante, ait: Sed ego ſanè his ingrediar pactis, ſi amor non ingrediatur. Si ingrediatur, ipſe exibo quamprimùm. Ex hoc ſanè euenit, omnia ſcorta inuerecunda eſſe. Aſſabulatio. Fabula ſignificat, captos amore inuerecundos eſſe.*

VERS. 15. SICVT VIATOR SITIENS AD FONTEM OS APERIT, ET AB OMNI AQVA PROXIMA BIBET, ET CONTRA OMNEM PALVM SEDEBIT, ET CONTRA OMNEM SAGITTAM APERIET PHARETRAM DONEC DEFICIAT] Tribus ſimilitudinibus honeſtè & verecundè repræſentat ſalaciam filiæ inuerecundæ & impudicæ, eamque per tres quaſi periphraſes obſcurè circumſcribit. q. d. Sicut viator, ſitiens anhelat ad fontem, & ex prima aqua, quã inuenit, eſto turbida & cœnoſa, ſitim reſtinguit: ſic & filia inuerecunda ſitim libidinis ex obuio quoque, licèt vili & fœdo, reſtinguet. Eadem proſtituet ſe ad omnem palum & angulum, vt amaſios alliciat, eoſque auidè excipiet, ſicut pharetra excipit ſagittas; donec deficiat & omnino delaſſetur, iuxta illud Ezech. 16. *Diviſiſti pedes tuos omni tranſeunti, & multiplicaſti omnes fornicationes tuas.* Vnde Tigurina vertit, *tamquã viator ſitiens reperto fonte os aperiet, & libet de proxima quamuis aqua: ad omnẽ palum deſidebit, & obuiam cuius telo pharetram (donec deficiat) aperiet*; Syrus, *ſicut ſitiens qui ingreditur ex via, & os eius apertũ eſt ad aquas frigidas, & ex omni aqua bibit, & ſuper quocumque ligno diſcumbit, & coram omni ſagitta aperta eſt pharetra eius: ita & mulier adultera, cuius vulua vnicuiq; aperta eſt*; Arabicus, *veluti qui ſiti ardet de via aduenies, & exoptat potũ frigidum: bibet namq; de omni, & cum guſtu, & labia illius adaperta ſunt ad receptionem omnis damni: ſic mulier meretrix cõmutat gremium ſuum omni à ſe exigenti.* Sic & Lyran. Palacius, Iantenius, & alij. Paulò antè de hac re plura dixi: plura non addam in materia adeò ſpurca, ne caſtas aures offendam.

Hinc concors eſt philoſophorum & mediocrum ſententia, feminas viris eſſe petulantiores & ſalacio-

ſolaciores, idque tum propter leuitatem naturæ, tum propter copiam humoris, tum propter carnium mollitiem, tum propter curioſitatem qua ſe poliunt & ornant, vt videantur & videant; tum propter gulotitatem, otium & inertiã, quæ luxuriæ fomenta ſunt. Ita docet Ariſtot. lib. 2. de Part. Animal. c. 2. Galen. lib. 11. de Vtilit. part. Albertus Magnus lib. 8. de Animal. c. 1. Hinc Salomon Prou. c. 30. 16. ait inſatiabile eſſe os vulvæ.

Vers. 16. Gratia mulieris ſedulæ virum impinguat.

VERS. 16. GRATIA MVLIERIS SEDVLÆ DELECTABIT VIRVM SVVM, ET OSSA ILLIVS IMPINGVABIT] Ita Romana & Complut. Verùm Iantenius & alij quædam addunt, ticque legunt: *Et oſſa illius impinguabit diſciplina illius.* Sic & diſpungunt Græca Romæ correcta, & Tigurina, dũ vertit, *comitas vxoris delectat virum ſuum, & oſſa ipſius pinguefacit eiuſdem gratia*, vel ſcientia, vel diſciplina: hæc enim omnia ſignificat Græcum ἐπιστήμη. Græca enim non habent τὸ *ſedule*. Vnde χάρις, id eſt *gratia*, ſignificat gratam eius comitatem, morumque ſuauitatem. Verùm quia noſter legit, τὸ *ſedule*, hinc *gratia* non ſolùm comitatem, ſed & ſedulitatem diligentiamque ſignificat: gratia enim mulieris ſedulæ, eſt grata eius ſedulitas & ſtrenuitas in laborando & gubernando familiam, vt marito, filijs, ancillis, famulis de rebus omnibus ad victum & veſtitum neceſſarijs prouideat. Hæc enim delectat virum, ideoque oſſa illius impinguat, id eſt, medullis irrigat, eumque fortem, alacrem validumque efficit: lætitia enim mentis redundat in corpus, illudque vegetum, viuidum validumque efficit. Nam oſſa ſunt quaſi fulera, & columnæ noſtri corporis & microcoſmi. Oſſium autem ſanitas medullæ pinguedine irrigatur, fouetur & impinguatur, eaque deficiente areſcunt: vnde ſequitur tabes & corruptio hominis. Sic Prou. 3. 8. dicitur: *Time Deum, & recede à malo: ſanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio oſſium tuorum.* q. d. Totum corpus tuum, cuius partes præcipuæ ſunt vmbilicus & oſſa, ſanum erit & vegetum: ſana enim mens ſanum efficit corpus.

Ratio à priori eſt ex gratia.

Vis rationem à priori? accipe. Gratiæ ſunt deliciæ, laquei, ſagittæ & faces, quibus intimæ deliciantur, feriuntur, pascuntur, vulnerantur & incẽduntur corda animi. Vnde Homerus illas inter vincula numerauit, quibus pulchritudo animas illigat. Illæ enim ſunt dulciſſimi eſcarũ laquei, qui tam ſuauiter deuinciunt, vt etiam à vinctis diligantur & expetãtur, vt ſummè cupiant iis arctiùs ligari. Hinc gratiæ dicuntur ridere hilares, omniaque exhilarare. Porrò, gratia maximè ſe exſerit in oculis & ore, ſiue ſermone & cantu, qui mirè audientes deuincit, paſſioneſque animi ciet & componit. Hinc veteres Mercurio eloquentiæ Deum, gratiarum ducem aſſeruerunt. Gratia ex ore prodiens eſt potentior, virilior & diuinior: prodiens verò ex oculis, laſciuior & effeminatior. Prodiens ex ore, eſt ſpiritalior: ex oculis, materiata magis. Percipitur gratia viſu & auditu, qui ſunt principes miniſtri rationis; per alios ſenſus ſolum adũbratè, & ex euentu; intrinſecus autem per rationem exactiſſimè dignoſcitur. In femina refulget magis gratia materiata, corporea, & externa: in viro virilis, ſpiritalior & interna. Præſtantiſſima eſt gratia animæ, quæ oculos Dei & angelorũ paſcit & oblectat, æquè ac hominum, dũ per gratioſos actus externos loquendi, agendi, incedendi, &c. emicat & effulgurat. Quare dum mulier gratioſa eos oſtentat, Dei & hominum gratiam ſibi conciliat, ac præſertim maritum exhilarat, paſcit, impinguat, viuificat. Gratia enim eſt benevolentiæ illex, amoris iynx, voluntatum arbitra, animorum imperatrix, cordium dulcis fur, nexilis aureaque mentium catena, diſſidentium magnes, conſentientium adamas: denique vera ſanctaque cæli venus, omnigenæ venuſtatis parens, eſt Dei gratia, virtus & ſanctitas. Tranſit Siracides à muliere nequam ad probam & ſanctam, vt per antitheſin illius nequitiam, huius bonitatem demonſtret. Contraria enim iuxta ſe poſita, magis eluceſcunt.

Tropol. Rabanus: *Gratia*, inquit, *bonæ deuotionis & obedientiæ, quam habet quælibet ſancta anima, vel generaliter tota electorum Eccleſia, iucundat boni doctoris animum, vel potiùs Chriſti Domini noſtri, qui vxor ſponſa eſt Eccleſiarum, qui deuota humilitate obedis, præcepta ipſius cuſtodiendo, pinguedinem charitatis eius in medulla cordis ſe habere oſtendit. Vnde etiam amorem eius ipſe impetrabit, ſicut ipſa Veritas in Euangelio ait: Qui amat mandata mea & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſto ei meipſum.* Deinde ſubdit: *Sed quia nemo priùs eum diligit, quàm eius gratia ad ſui amorem illum prouocauerit, ſequens ſententia declarat: Diſciplina illius datum Dei eſt. Omne quippe bonum Eccleſiæ, donum eſt Dei: quia omne datum optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum: apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Iacob. 1.

Vers. 17.

DISCIPLINA ILLIVS DATVM DEI EST] Ita diſpungunt & combinant Biblia Romana & Complut. q. d. Vxor diſciplinata & ſapiens, ideoque ſedula, ingens eſt donum Dei. Etiam *mala eſt donum Dei*, ait Menander, *ſed grati.* Senſus eſt, q. d. Maritus non ſuæ induſtriæ, nec ſuis meritis, ſed Dei gratiæ & dono aſcribat, ſi ei obtigerit vxor prudens & ſedula.

Vers. 18.

MVLIER SENSATA ET TACITA, NON EST IMMVTATIO ERVDITÆ ANIMÆ] q. d. Mulier mente ſenſata & prudens, indeque ore taciturna & pauciloqua, tanti eſt pretij, vt non ſit *immutatio*, id eſt, commutatio vel permutatio: græcè, ἀντίμαγμα, hoc eſt, pretium, quo appendas eruditam: græcè, ἐπαιδευμένην, id eſt, diſciplinatam, compoſitam & ſapientem eius animam, q. d. Nullo pretio permutari, nulla re æſtimari poteſt, quia omne pretium, omnem æſtimationem ſuperat. Ita Tigurina, *vxor*, inquit, *taciturna & cordata donum Dei eſt, nec eſt quo pretio permutes eruditam animã*: hæc enim docet mentem ſapere, linguam tacere; ſicut ex aduerſo inerudita, id eſt, imprudẽs anima facit mentem deſipere, indeque linguam garrire & ineptire. Syrus, *donum Dei mulier bona, & non eſt pretiũ ſobrietati.* Pro *ſenſata* græcè eſt εὔνους, id eſt, bonæ mentis, hoc eſt, prudens; item benevola, ſtudioſa, bene cupiens, bene conſulens: *eunoia* enim eſt benevolentia, favor, amicitia. Multa in laudem cordatarum mulierum congeſſit S. Chryſoſt. hom. de Decollat. S. Ioannis, & S. Hieron. Pſ. 44. ad Principium, & proœmio in Sophoniam, & lib. 1. contra Iouin. Scripſit & Plutarc. librum, cui titulus. *Mulierũ virtutes*; ac eo antiquior Heſiodus lib. eodem argumento, in quo mulieres Heroides celebrat. Scripſit & Hiſpanus quidam inſigne opus hoc

hoc titulo, *Honor Dominarum*: ac Chriſtiana Piſana, mulier egregiè docta, elegantem feminarum Apologiam dicam, an encomium contexuit: Galfridus Chancerus Anglus duos ſcripſit libros, priorem indigitat *Laudes bonarum mulierum*: poſteriorem, *Feminarum encomium*. Nouiſſimè Ioannes Textor tractatum edidit de Claris mulieribus. Vide & Cœlium Rhodiginum lib. 13. c. 33. & l. 14. c. 1. ac Tiraquellum l. 11. connub. n. 30. vbi feminarum ſapientum, quæ viros doctrina æquarunt, vel ſuperarunt, ingentem catalogum ordine alphabetico pertexit.

VERS. 19. GRATIA SVPER GRATIAM, MVLIER SANCTA ET PVDORATA] Pro *ſancta* græcè eſt ἁγία, id eſt, fidelis, quæ ſcilicet fidem Deo æquè ac marito ſeruat, id eſt, caſta & proba. Sic Apoſtolus fideles vocat *ſanctos*; quia fides charitate formata, qualis erat primorum fidelium, efficit ſanctos, vti dixi initio epiſt. 1. ad Cor. Tigurina, *gratia alia ſuper aliam eſt vxor pudens*, (alij, *pudica*: pudor enim eſt comes & velum pudicitiæ) ac *fidelis*.

Gratia quadruplex *Gratia*, id eſt, res gratiſſima & acceptiſſima, ſummum donum & beneficium. Hinc Secundò, *gratia*, id eſt felicitas, q. d. Ille felix & beatus eſt in hac vita, cui obtigit mulier ſancta. Tertiò, *gratia*, id eſt, pulchritudo, decor, ornamentum, & quaſi monile aureũ gemmeumq; viro, eſt mulier pudorata. Quartò, *gratia*, quia omni Dei gratia, virtute & ſanctitate cumulatur vir per vxorem ſanctam. Ratio à priori eſt hæc. Gratia eſt decor, venuſtas & lepor, ac quaſi ſpiritus & vita pulchritudinis. *Gratia eſt vita pulchritudinis* Gratia ergo perinde vt pulchritudo competit Deo per originem & cauſam, menti per formam, animæ per rationem, naturæ per ſemina, materiei per vmbras & participationem; adeò vt gratia & pulchritudo ſint tamquam radij & ſplendores diuini Solis, in rebus varijs vario modo effulgentes. Vnde dictitabat Plato: *Quicunq; gratioſum & pulchrum aliquid admiratur & diligit, non id, ſed Deum in eo fulgentẽ colit*; vti S. Antonius, S. Aug. & ſimiles in pulchritudine creaturarum & mundi, intuitu & admirati hinc pulchritudinẽ Dei creatoris. Poëtæ & Philoſophi dixerunt Gratias eſſe ancillas & pediſſequas veneris. Alij cẽſuerunt gratiã eſſe quid diuini, quod occulta cœli virtute in vno magis fulget quàm in alio: gratia enim ſolis viuẽtibus, imò ſoli homini competit. Veriùs alij gratiã ſic definiunt: *Gratia eſt externus quidam rationis fulgor, cum grauitate, dexteritas in obeundis muneribus functionibus ex recta animi & corporis cõſtitutione conſurgens perfectãq; pulchritudinẽ inſequẽs*; gratia enim in geſtibus, motibus, inceſſu, actionibus, ſermonibus refulget. *Gratia quid*

Porrò, *vò gratia ſuper gratiam*, Primò idẽ eſt ac ſi dicat, Duplex, imò multiplex, eſt gratia. q. d. Simplex gratia, ſpecies & decor, eſt mulier pulchra & modeſta: at duplex, imò multiplex, eſt gratia & decor, mulier quæ pudicitiæ ſanctitatẽ ſanctoſq; mores adiungit. Alludit ad Prou. 18. 22. *Qui inuenit mulierẽ bonam, inuenit bonũ*; Sept. *inuenit χάριτας*, id eſt, *gratias & Charites*. Quã vocem illuſtrans noſter Salazar: Plutarchus, inquit, docet illas felices eſſe feminarum nuptias, à quibus Charites nõ exulant: ita è illius mens hæc eſt, totam nuptiarum felicitatem in coniugum mutua gratia & amore ſitam eſſe, qui per Charites adumbratur.

Quapropter, ſi tres Charites triplicis temporis gratiam ſignificare dixeris, præteriti, præſentis & futuri, vt multi tradunt, quĩ propterea eas horarũ ſorores fingi dicunt; vtique conſtantẽ quamdiũ gratiam & amorem norabunt, qui nullo tempore diſſoluatur. Ergo cùm Salomõ ait: *Qui inuenit mulierẽ bonam, inuenit Charites*; ſenſus erit, Tres gratias in coniugiũ ſuum adducit, hoc eſt, amorẽ quemdam omnis temporis differẽtias amplectentem. Multi enim amorem præmittunt coniugijs, quia nubunt, vt aiunt, per amores; ſed vix dum nuptiæ copulatæ ſunt, cùm amor intepeſcit: his vna tantum modò ex Charitibus præfuit. Alij rurſus non ſolùm nuptias ex amore ſuſceperunt, ſed etiam aliquamdiu poſt nuptias in eiſdem amor viguit; poſtea tamen decurſu temporis deferbuit: his duæ Charites interfuerunt. Illis ergo trium Charitum in vnum conſpirantium fauor adfuit, quorum amor & coniugalis gratia ante nuptias, in nuptijs, ac deinceps toto vitæ tempore, conſtans fuit. Hæc autem felicitas eius eſt tantùm, qui bonam planè atque adeò amabilem vxorem nactus eſt.

Iam ſi omnes viri felices ſunt, quibus obtigit mulier ſancta & pudorata, quaſi gratia ſuper gratiam, quàm felix fuit S. Ioſeph, cui à Deo obtigit ſponſa ſanctiſſima, imò virginum & Sanctorum omnium Regina, B. Virgo Maria, quę *gratia plena* ſalutata eſt ab angelo, & gratiam hanc ſuam Ioſepho vultu, voce, vita & continua conuerſatione per tot annos effluit? Vnde Hugo. B. Virgo, inquit, cõparatur hiſce quatuor, ſcilicet ſoli, lucernæ, columnæ, fundamento: ſoli comparatur; quia ſicut ſol toti mũdo lumẽ præſtantius B. Virgo toti Eccleſię gratiam præſtat & imperat. Tollatur ſol, eſt miſerabilis mundus; tollatur B. Virgo, eſt miſerabilis Eccleſia. Cant. 6. *Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora conſurgens, pulchra vt luna, electa vt ſol*? Quaſi aurora fuit in natiuitate ſua, vt luna in cõceptione Domini, vt ſol in natiuitate Dominij *terribilis vt caſtrorũ acies ordinata* in purificatione. Comparatur lucernæ: quia ſicut lucerna lucem habet in teſta: ita B. Virgo lucem veram habet intra ſua viſcera; at nõ abſcondit eam, ſed in aperto poſuit, vt ab omnibus videretur. Luc. 11. *Nemo accendit lucernã & in abſcondito ponit, neq; ſub modio, ſed ſuper candelabrũ, vt qui ingrediuntur lumen videant*. Columnæ aureæ comparatur propter rectitudinem, propter ſtabilitatem, propter fundamentum Eccleſiæ. Fundamento comparatur propter humilitatem, propter compaſſionem, propter ſecreti ſiue ſolitudinis amorem. *Mira B. Virginis gratia.*

Nota Mulier *ſancta* generaliter, id eſt, pia, religioſa, quæ Deum ſanctè colit & reueretur, quo modo vulgò vocamus hominem ſanctum: propriè tamen *ſancta*, id eſt, pura, caſta; ſequitur enim *& pudorata*, id eſt verecunda, quæ ſcilicet pudorẽ & verecundiã, quæ comes & index eſt caſtitatis, vultu, oculis, ſilẽtio, modeſtia, totoq; habitu præferat: ſicut ex aduerſo mulier ineſta & adultera, eſt impudens & inuerecunda. Vnde & ſubdit: *Omnis autẽ ponderatio non eſt digna continentis animæ*; Sanctitas enim coniugij & vxoris, qua vxor eſt conſtitit in caſtitate, qua fidem Deo, Eccleſiæ & marito datã, ſanctè ſeruat. Sic Apoſtolus de virgine ait: *Vt ſit ſancta corpore & ſpiritu*, 1. Cor. 7. 34. *Sancta*, id eſt pura, caſta, intemerata. *Sãctitas* enim, vt ait S. Dionyſ. de Diuin. nomin. *eſt ab omni inquinamento libera, intemeratiſſima & perfectiſſima puritas*. Et 1. Theſſ. 4. 4. *Hæc eſt enim voluntas Dei ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis vos à fornicatione, vt ſciat vnuſquiſq; veſtrũm vas* (id eſt vxorem) *ſuum poſſidere* *Sancta, id eſt, caſta.*

in

in sanctificatione & honore, non possessione desiderij. Vide ibi dicta. Ac Poëta : *Et tu sanctissima coniunx : sanctissima*, id est castissima.

Verecūdia fœminarū elogia.

Moral. hic discе proprium mulierum & virginum monile esse, pudorem & verecundiam : hic enim index est custosque pudicitiæ. Nam vt ait Poëta: *Non veniunt in idem pudor atque amor.* Vnde vocatur pudor virgineus, iuxta illud :

Virgineus teneras stat pudor ante genas. Et:
Olim hic virginei custos monitorq; pudoris.

Quocirca S. Gorgoniam sororem suam ab hoc pudore laudat Nazianz. orat. de laudib. Gorgon. *Cum multos*, inquit, *& varios mulierum externos nosset ornatus, nullum tamen moribus suis splendoreq;, intus recondito præstantiorē cognoscebat. Vnus illi rubor placebat, quem gignit pudor: vnus candor, quem parit abstinentia.* Vnde & Tertull. lib. de Veland. virgin. c. 2, *Virginibus*, inquit, *præter quòd à Deo non ab hominibus, captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est.* Et inferiùs: *Eiusdem libidinis est videri, & videre. Tam sancti viri est subsundi, si virginem videris; quam sanctæ virginis, si à viro visa sit.* Et S. Bernard sermon. 4. in Cant. *Verecundiam intellige*, inquit, *tamquam colorem in facie: quod hæc potissimùm virtus & venustatem ingenerat, & augeat gratiam.* Et ser. 86. *Rubor ille generum, quem fortè innexerit pudor, quantum gratiæ & decoris suffuso afferre vultui solet?* Denique S. Ambros. 1. Offic. c. 18. *Verecundia*, ait, *pudicitiæ comes, cuius societate castitas ipsa tutior est: bonus enim regendæ castitatis pudor est comes.* Et c. 43. *Verecundia ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fouet.* Et S. Chrys. hom. 26. in Matth. *Pudor*, ait, *frequenter est frenum vitiorum.* Hinc Cant. 4. 3. dicitur : *Sicut fragmen mali punici, ita & gena tua.* Nam, vt ait S. Bernard. serm. 40. in Cant. *pudoris sedes in genis est.*

Ex aduerso mulierum infamia est impudentia; hæc enim mater est impudicitiæ : impudētes enim sunt similes canibus impudentibus & impudicis. Vnde S. Hieron. in c. 66. Isaiæ: *Pulchrè*, ait, *canis & meretrix copulantur; quia vtrumque animal pronum est ad libidinem.*

VERS. 20. OMNIS AVTEM PONDERATIO NON EST DIGNA CONTINENTIS ANIMÆ] Pro *ponderatio*, Græcè est στάθμος, id est pondus. q. d. Nullum est auri, argenti, vel rei alterius pondus, quantumuis ingens, quod æquiualeat continenti, id est, castæ, modestæ & sanctæ vxori. Syrus, *gratia super gratiam mulier pudorata; & non est pondus* (id est, pretium condignū) *taciturnitati.* Pudoris enim comes est taciturnitas, & pudentes sunt taciturnæ, sicut impudentes sunt loquaces & garrulæ. Tigurina, *nec tanti ponderis illum, vt eo rependas animi ipsius modestiam.* q. d. Maritus pluris æstimare debet vxoris modestiam & cōtinentiam, quàm multa auri talenta; quia nihil est in opibus & thesauris huius mundi, quod cum anima casta & pura valeat comparari: nam non tam abūdantes thesauri domos diuitum replent, quàm merita castitatis, corpora & animas continentium totásque domos exornant : vt meritò dicant illud, *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, Sap 7. 11. quoniam castitas ipsis castis & puritatem mentis, & munditiam corporis affert; & sensibus ordinem, & moribus modum secundùm modestiam confert : ipsis verò maritis, totique familiæ mirum decorem, puritatem, sanctitatem, pacem & exultationem afflat & aspirat. Rectè Plutarch. in Moral. vxorem comparat speculo : speculum autem bonum censemus, non quod auro & gemmis vestitum, sed quod purum, tersum, pellucidum, nihil habens depressi vel prominentis : sic pariter vox non auro diues, sed continens, casta, modesta, obsequens, censenda est optima.

Vxor similis speculo.

Ex hac sententia : *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*, colligit Albertus Magnus, Pontificem non posse dispensare in voto solemni castitatis, vt scilicet Religiosa castitatem professa societur coniugio. Sed hæc gnome id non euincit : tum, quia *tò continentis* significat non tantùm cælibem, qualis est Religiosa, sed & vxorem castam : agitur enim hic de vxore proba : tum, quia *tò ponderatio* significat pretium auri & argenti, non autem bonum publicum, v. g. vt totum regnum conuertatur, vel conseruetur in vera fide, pietate, iustitia. Hoc enim bonum maius est quàm castitas Religiosa vnius personæ : vnde propter hoc potest Pontifex eum illa dispensare vt coniugio copuletur, vti cum pluribus dispensauit. Denique hæc gnome tam intelligitur de castitate priuata & simplici, quàm publica & solemni: & tamen omnes fatentur in simplici posse Pontificem dispensare. Vide Bellarm. Sanchez, Lessium, & alios in tract. de Voto.

VERS. 21. SICVT SOL ORIENS MVNDO IN ALTISSIMIS DEI, SIC MVLIERIS BONÆ SPECIES IN ORNAMENTVM DOMVS EIVS] *Species*, id est, pulchritudo tum corporis, tum potiùs animæ, quæ est pulchritudo virtutis, putà castitatis, modestiæ, &c. vtramque enim comparat Soli. q. d. Sicut sol, cùm post noctis tenebras manè oritur in altissimis, scilicet cælis & habitaculis Domini Dei, tā cælos quàm elementa, totúmque orbem noua, grata, roseáque luce illuminat, exhilarat, condecorat, vegetat, viuificat : sic & vxoris bonæ pulchritudo corporis, & magis animi, suæ virtutis fulgore pellit omnes mariti domúsque molestias & mœrores, totámque domum irradiat, lætificat, exornat, viuificat, ac ad Dei cognitionem, amorem & cultum accendit. Vnde Tigurina, *quod est in supremis Domini sol oriens, hoc in ornatu domus suæ pulchritudo bonæ mulieris.* q. d. Sol & vxor proba paria sunt: sicut enim sol cælum, ita vxor domum illustrat. Syrus, *sicut sol qui oritur in firmamento cæli, ita pulchritudo mulieris bonæ in habitatione domus eius.* Sic S. Pulcheria in aula Theodosij patris, & Marciani mariti Impp. quasi sol effulsit : & S. Cunegundis in aula Henrici Imper. S. Elisabeth in aula Lantgrauij. Simili modo Debora & Barach in epinicio, benedicentes diligentibus, orant, vt rutilent *sicut sol in ortu suo splendet.* Et de sponsa dicitur Cant. 6. 9. *Electa vt sol.* Item de Oria inferiùs c. 50. 7. *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei.* Denique Christus vocatur *Sol iustitiæ*, Malach. 4. 2. atque ex eo *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum*, Matth. 13. 43. Vide nostrum Delrio adagio 155.

Tres reginarum soles.

Tales reginarum soles tres, siue parelij, extitere sub annum Domini 600. quo tempore Ecclesiæ præerat S. Gregorius. Prima fuit Ingundis, quæ S. Hermenigildum maritum ab arrianismo ad fidem orthodoxam, & consequenter totam Hispaniam conuertit. Secunda fuit Clothildis, quæ Clodouæum, & per eum Franciam, ad Christum traduxit. Tertia fuit Theodolinda decus Bauariæ, quæ Agilulphum regem maritum, ceteroſque Longobardos ad fidem Catholicam pellexit. teste Paulo Diacono lib. 4. c. 2. qui & c. 15. & 22. multis eius pietatem celebrat. Similes Gentilium

reginarum ſoles fuêre: Prima, Semiramis, quâ inconſultâ nihil faciebat Menon maritus, teſte Diodoro lib. 3. c. 2. & ſeq. Secunda, Aſpaſia, quæ Cyro fuit inſtar domeſtici oraculi, de qua Ælian. lib. 12. Variæ hiſtoriæ. Tertia, fuit Liuia rectrix Auguſti Cæſaris. Quarta, Pompeia Plotina, cuius conſilia ſequebatur Traianus Imp. maritus, de qua Aurelius Victor in Iuliana. Hæ ergo reginæ, ſua ſapientia & virtute quaſi ſoles præfulſerunt regibus & regnis. Igitur ſicut ſol totum orbem non ſolùm clarificat, ſed & fœcundat, boniſque omnibus ditat; ſic & vxor præſtans fulgore ſuæ ſapientiæ & virtutis non ſolùm illuſtrat, ſed & fœcundat tum multa probaque prole, tum rerum copia, tum virtutum exercitatione totam domum, imò ſubinde totam vrbem prouinciam & regnum. Vide Solis dotes quas recenſui Iſaiæ 45. eaſque applica vxori & reginæ.

VERS. 22. LVCERNA SPLENDENS SVPER CANDELABRVM SANCTVM, ET (id eſt *ſic*; eſt enim & nota ſimilitudinis, quia connectit ſimilia) SPECIES FACIEI SVPER ÆTATEM STABILEM] Comparauit ſpeciem mulieris Soli illuminanti mundum, nunc per gradationem vlteriùs aſcendit, eamque comparat lucernæ & candelabro ſancto, quod poſitum erat in templo, putà in Sancto, vt illud illuminaret, & præluceret faceméque præferret Deo reſidenti in Sancto ſanctorum. q.d. Sicut lucerna impoſita candelabro ſancto in templo, illud illuminat (vt oſtendi Exodi 25. 31.) ſic & pulchritudo faciei mulieris, faciei, inquam, tam animæ quàm corporis, impoſita ætati eius ſtabili, Græcè στάσιμῳ, id eſt conſtanti & validæ, qua poſſit filios educare, famulos regere, & familiam gubernare; totam domum illuſtrat, & velut ſancta lucerna omnibus præfulget, imò totam familiam ſanctam efficit, totamque domum quaſi ſanctam Eccleſiam templumque Deo conſecrat. Ita Tigurina, *lucerna ſplendens*, ait, *in ſancto candelabro venuſta facies in ætate conſtante eſt*; Syrus, *ſicut lucerna, quæ illuminat ſuper candelabrum ſanctum, pulchritudo mulieris in habitatione domus eius*. Ad hoc ſignificandum, lampades, ſiue tedæ, quæ *ingalis & geniales* dicebantur, ſponſis in nuptijs præferebantur, vt patet Matth. 25. 1. Vide noſtrum Martin. de Roa lib. 2. Singul. c. 21.

Nota. *Species*, id eſt pulchritudo, *faciei*, non tantũ corporis intelligenda eſt; (nam de ea, ſi ſola ſit, ait Salomõ Prou. 11. *Circulus aureus in naribus ſuis, mulier pulchra & fatua*) ſed & moralis ac ſpiritalis putà, pulchritudo animæ per decorẽ virtutũ: hæc enim mulierẽ pulchrã, pulcherrimam efficit, iuxta illud:

Gratior eſt pulchro veniens de corpore virtus.

Modeſtia enim, verecundia, grauitas, ceteræque virtutes animum exornantes, relucent in facie, totóque corporis habitu, illámque magis quàm ſtibium colorant, exornant, ac ſpecioſam Deo & hominibus efficiũt. Simili modo *ætas ſtabilis*; ſiue cõſtans tam animæ quàm corporis intelligitur, putà, animi in virtute ſolidati conſtantia, grauitas & maturitas: hæc enim ætatem florentem vegetámque vxoris perficit & cõdecorat. Sicut ergo pulchritudo corporis in ætate floreni & conſtanti, & quaſi lucerna in candelabro ſancto: ſic multò magis pulchritudo animæ in conſtanti virtute, eſt lucerna in candelabro, ſua ſanctitate illuminans totam familiam, illámque verbo & exemplo ſanctificans, ac ſanctum in ea Deo templum conſtituens. Idem dicas de perſona qualibet ſancta, quæ totam familiam, collegium, monaſterium exemplo ſanctitatis illuſtrat & ſanctificat. Sic S. Dominicus fuit facula & lucerna ſui Ordinis, totiúſque orbis, æquè ac S. Franciſcus Xauerius fuit lucerna & ſanctitas Societatis Ieſu. Et talis deberet eſſe quiſque ſacerdos, Religioſus, imò quilibet Chriſtianus, nimirum ſanctitas ſuæ Eccleſiæ, Ordinis vel domus.

Familiam totam ſanctificat.

Porrò, ſanctitas hæc multa complectitur, quæ paucis ita perſtringit S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 25. ad Eccleſ. Vercell. *Sit*, inquit, *in vobis vitæ huius delectatio in bona conſcientia, patientia mortis cum ſpe immortalitatis, confirmatio reſurrectionis cum Chriſti gratia, veritas cum ſimplicitate, fides cum confidentia, abſtinentia cum ſanctitate, induſtria cum ſobrietate, conuerſatio cum modeſtia, eruditio ſine vanitate, ſobrietas doctrinæ fidelis ſine hæreſis temulentia.* Haſce ergo virtutes magis exemplo quàm verbo doceat maritus vxorem, præceptor diſcipulum, princeps ſubditos, paſtor populum. Scitum eſt illud Ariſt. in Oeconom. *Si mulier cognoueris ſibi caſtum & fidum virum, ipſa etiam ſida & caſta erit.* Et illud Plutarchi in Licurgo: *Vt populus docto ſit audiens, hoc diſcit à principe. Nam qui bonum præbet ducem, is facit vt alij benè ſequantur.* Iuxta illud vulgatum: *Bonus dux bonum reddit comitem.* In principe ergo ſitum eſt, vt ſit bene morata ciuitas, ſi modò ipſe bonus ſit imperator. In Epiſcopo poſitum, vt piam efficiat plebem, ſi ipſe piam & integram agat vitam. Probus & incorruptus magiſtratus probos & integros facit ciues. Frugi maritus vxorem & familiam in ſuos mores trahit. Doctus ac diligens magiſter doctum facit diſcipulum.

Myſticè, vxor proba eſt voluntas ſancta.

Myſticè, ſicut hominis vxor improba, eſt concupiſcentia & voluntas propria: ſic eiuſdem vxor proba, eſt voluntas ſancta, Deo ſubdita, Dei gratia & charitate imbuta, adeóque eſt ipſa ſapientia, ait Rabanus, gratia & charitas. Hæc enim quaſi lucerna & ſol illuſtrat totam animæ domum, eámque ſanctum Deo templum efficit, quin & totam familiam, vrbem, prouinciam, & ſubinde totum orbem radijs ſuæ virtutis & ſapientiæ colluſtrat. Vide dicta Exodi 25. 31. Vnde hoc ſolius Dei eſt opus, & coniugium. Audi S. Ambr. l. 8. in c. 16. S. Lucæ: *Nemo venit ad me, niſi Pater meus qui miſit me, attraxerit eum, Ille enim ſolus potuit has nuptias copulare. Et ideò myſticè Salomon dixit Prou. 19. A Deo præparatur viro vxor. Vir Chriſtus, vxor Eccleſia eſt, Charitate vxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium non ſeparet perfecutio, non auertat luxuria, non philoſophia deprædetur, non Manichæus contaminet, &c. Mens quæ credidiſti Deo eſto fortis mulier, qualis illa vel anima vel Eccleſia, de qua dicit Salomon Prou 31. Mulierem fortem quis inueniet? pretioſior autem eſt lapidibus pretioſis.*

VERS. 23. COLVMNÆ AVREÆ SVPER BASES ARGENTEAS, ET (id eſt, *ſic*) PEDES FIRMI SVPER PLANTAS STABILES MVLIERIS] q.d. Sicut prætioſæ & pulchræ ſunt columnæ aureæ innixæ baſibus argenteis; ſic & pedes ſtabiles mulieris ſuper plãtas ſtabiles, vt ſcilicet tam pedum quàm plãrarum eius grauis ſit inceſſus, rarus & neceſſarius, prætioſi ſunt & pulchri. Inceſſus enim, hic grauis index eſt animi grauis, conſtantis & maturi: ſicut ex aduerſo inceſſus vagus, leuis, præceps, inconſtans, index eſt animi vagi, leuis, præcipitis, inconſtantis. Legit Interpres στάσεις, id eſt plãtas: iam Græca habent στήθεσι, id eſt pectus. Rurſũ, pro *firmi*, legũt στερεοὶ, id eſt ſpecioſi, vnde ſic habẽt: *Columnæ aureæ in baſi argentea, & pedes ſpecioſi* (coniunctí) *cum pectore ſtabili*, Cõplut. *& pedes formoſi ſuper pauimenta ſtabilia*; Syrus, *ſicut ornamenta aurea ſuper columnas argenteas*, (ſic) cõgruunt

plantæ

planta eius iuxta ambitum domus eius, Tigur. *instar columnarum aurearum super basi argentea sic crura formosa cum pectore stabili*. Comparat pedes vxoris grauis (quæ per plateas non discurrit, sed domi se continet eam gubernans) columnis aureis plantas basibus argenteis, quando scilicet (vti Græca exprimunt) oituntur pectore, id est, animo stabili, graui & maturo: vt, scilicet, is sit quasi basis & fundamentum externi incessus & firmitatis, qui proinde illi non tantùm elegantiam, sed & dignitatem conciliat. Significat ergo Siracides (vt rectè aduertit Iansen.) quòd sicut columnæ aureæ super bases argenteas constitutæ, præter firmitatem quam habent, etiam concinnitatem habent & pretium; sic & pedes mulieres firmi super plantas stabiles præter firmitatem etiam pretium habeant, & concinnitatē, pulchramq; congruentiā, dum gressuum actuumque exterior maturitas pulch. è respondet interiori stabilitati mentis & animi, ex qua promanat.

Hoc est quod in sponsa suspiciens sponsus celebrat, Cant. 7. v. 2. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis! Iunctura femorum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis*. Vnde & v. 1. eam comparat choris castrorum; *Quid videbis*, inquit, *in Sulamite nisi choros castrorum*? Huc facit proverbium Hispanorum; *Mulier & gallina foras prodeundo se perdunt*, ait Palacius.

Mysticè. Mysticè Rabanus: *Columnæ aureæ sunt doctores sancti, luce sapientiæ præclari, qui super bases argenteas collocantur, cum eloquijs Scripturarum sacrarum prædicatione sua innituntur. Columnis enim meritò Apostoli & Apostolici viri comparantur, quia terrena vitia in imo deprimunt, & supernas virtutes ad gratiam Regis cælestis extollunt. Horum pedes firmi super plantas mulieris stabilis sunt: quia incessus prædicationis eorum, quo per totum orbem verbum Dei disseminauerunt. (In omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum) super Catholicæ fidei stabilitatem firmiter consistit*. Horum ergo pedes sunt *columnæ aureæ super bases argenteas*, qui videlicet ab argento niueum candorem, ab auro virtutum pretium, à basibus & columnis robur & firmitatem, ad sustinendos quoslibet pro Ecclesia labores, mutuantur.

VERS. 24. FVNDAMENTA ÆTERNA SVPER PETRAM SOLIDAM, & (id est, *sic*) MANDATA DEI IN CORDE MVLIERIS SANCTÆ] supple, æterna & perpetua sunt. Hic versus iam deest in Græco & Syro; sed Tigur. sic eum exprimit: *Vt æternum est super petram firmam fundamentum, ita mandata Dei in animo sanctæ mulieris*. Sensus est. q.d. Sicut fundamenta domorum columnarum, &c. firmissima & quasi æterna (more loquendi hominum, qui longæua vocant *æterna* per hyperbolem) sunt, quæ fundata sunt super solidam petram; quia petra firmiter ea sustinet, tuetur & conseruat, vt nulla ventorum vel procellarum vi concuti vel conuelli valeant: sic pariter mandata Dei, in corde mulieris sanctæ, firmissima & æterna sunt; quia ab illo firmiter continentur & conseruantur, vt ab eis nullâ tentationum, persecutionum vel aduersitatum vi se auelli sinat, quamdiu, scilicet, sancta persistit. Si enim sanctitatem abijciat, omne robur, omne fulcrum, omnem constantiam suam abijcit. Significat ergo, cor sanctum & in sanctitate stabilitum, esse immobile instar petræ & rupis, vt dicat cum Paulo: *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas*, &c. *Certus sum, quia neque mors, neque vita*, &c. Huc alluſit Christus Matth. 7. dicens: *Omnis qui audit verba mea, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat supra petram*. Præclarè Nazianz. in Distichis: *Vt intus maxima*, inquit, *ictus non pertimescat; sic mens sapiens omne detrimentum extrudit*.

Græca Complut. Syrus. Tigur. & alij hîc subnectunt vndecim sententias de feminis graues & appositas. Eæ sic habēt: *Fili florem ætatis tuæ cōserua fœminæ, & ne dederis alienis robur tuum. Cùm requieueris omnis cāpi fertilem sortem, femina propria femina, fretus nobilitate tua. Sit progenies tua superstites, & fidentiā nobilitatis habētes, magnificabitur. Mulier mercenaria æqualis porco reputabitur: coniugata autē turris mortis vtentibus reputabitur. Mulier impia inuno pars dabitur, pia autem datur timenti Dominū. Mulier turpis infamiā conteret: filia autē honesta etiam virum reuerebitur. Mulier impudens sicut canis reputabitur: quæ autē habet verecūdiam, Dominū timebit. Mulier virum proprium honorans sapiens omnibus videbitur; inhonorans autē, impia in superbia omnibus cognoscetur. Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorū illius duplex erit. Mulier clamosa & linguosa in hostium fugationem considerabitur. Hominis autem cuiusque animus, similibus moratus moribus, belli seditionibus vitā transiget*. Duos vltimos versus clariùs sic effert Tigur. *Clamosa mulier & linguax, ad hostes fugādos exquiretur. Omnis verò hominis animus his moribus similis* (hoc enim est ὁμοιώτροπος, pro quo Vatabl. legit ὁμοτρόφος, id est cōuiuens illi, vel cōuictu eius vtens) *versabitur inter tumultus bellicos*; Syrus, *mulier verbosa & contentiosa sicus cornu* (tuba cornea, quali olim in prælijs vtebantur) *comitās ad pugnam reputabitur. Anima autē omnis hominis, qui habet omnia hæc, conijcietur in tumultū bellicū*, vel assimilabitur tumultui bellico) *vita in tribulatione transigetur*.

Verùm hæc omnia non sunt Scriptura Canonica, quia ea omittit editio Latina Vulgata, quam pro authentica Script. habendam definiuit Concil. Trident. sess. 4. Imò editio Græca correcta à Romanis eadem omittit. Adde, multas ex hisce sententijs in capitibus præcedentibus tradītas esse vel in se, vel in sui simili: quare eæ hîc asciticiæ videntur, vti rectè aduertit Iansenius.

IN DVOBVS CONTRISTATVM EST COR MEVM ET IN TERTIO IRACVNDIA MIHI ADVENIT: VIR BELLATOR DEFICIENS PER INOPIAM: ET VIR SENSATVS CONTEMPTVS: ET QVI TRANSOREDITVR A IVSTITIA AD PECCATVM: DEVS PARAVIT EVM AD RHOMPHÆAM. VERS. 25. VERS. 26. VERS. 27.

Hoc loco transit Siracides à mulieribus ad alia sapientiæ dogmata. Quare hinc nonum caput putè 27. inchoat Glossa: Sētus est. q.d. Duo sunt miserabilia, tertium verò indignum: quæ duo proinde mihi commiserationem, tertium verò iram & indignationem commouent; quia scilicet summum omnium malorum est, quod homo sponte sibi acciderit, cùm nimirùm iustitiam deserit & peccat. Primum est, bellator laborans inopia, qui scilicet pugnauit pro patria, vitamque pro bonis ciuium expoluit, ac pro ijs graues & continuos labores, ærumnas, pericula sustinuit, ideoque dignus est qui sumptu publico alatur, vti olim milites senes & emeriti publicis stipendijs alebantur Romæ in taberna, quæ inde meritoria est cognominata, ex qua tempore natiuitatis Christi miraculosè profluxit oleum: vnde postea à Callisto I Pontif. conuersa est in Ecclesiam B. Virginis Transtiberinam,

Tria sunt tristitia.

Secundum eſt, vir ſenſatus & prudens, qui ſcilicet ſua prudentia poſſet regere domum, collegium, remp. ideoque ad quoſlibet honorum gradus in ea euchi meretur, contemptus & neglectus, quòd amicos non habeat qui eam commendent & promoueant. Græcè eſt, *ἀνδρες σωφρονες ἐαν σκυβαλισθῶσιν*, id eſt, *viri prudentes ſi contemnantur*; alij, *ſi pro reiectamento habeantur viri intelligentes*; Tigurina, *viri cordati indigna patientes*; Syrus, *ſuper viru famoſis qui imminuti ſunt ab honore ſuo*: *σκυβαλα* enim ſunt retrimenta, quiſquiliæ, reijcula, ſtercora, excrementa, quæ canibus proijciuntur, quaſi *κυνίβαλα*, vti dixi Philip. 3. 8.

Tertium eſt, iuſtus à iuſtitia prolabens in peccatum: hæc enim ſumma eſt inſipientia & ſtoliditas, quâ iuſtus ſummum bonum, putà iuſtitiam, gratiam, Deum & cælum, vltrò pro vili voluptate vel honore prodegit, ſeque in ſummam miſeriam, putà in peccatum, Dei iram, reatum gehennæ ac dānationem æternam præcipitat; quare huic non tam commiſereor, quàm iraſcor & indignor, quòd ſua libertate, liberaque voluntate & electione tantùm bonum deſerat, & tantum malum ſibi acciſat, ac vltrò quaſi è cælo in infernum præceps ruat. Quocirca *Deus paravit* & deſtinauit *eum ad rhomphæam*, id eſt, ad gladium, hoc eſt, ad pœnam & mortem præſentem & æternam. Ita Tigurina, *duo*, inquit, *cor meum contriſtant, & tertium mihi monet indignationem: vir bellicoſus* (Vatabl. *fortis*) *laborans egeſtate: viri cordati indigna patientes: & qui ſe à iuſtitia transfert ad peccatum Dominus eum cadi deſtinabit*; Syrus *ſuper duabus rebus obſtupuit cor meum, & ſuper tribus* (id eſt, ſuper tertio) *valdè diſpliceus mihi: ſuper viro inopem, qui pauper euaſit & inops effectus eſt: & ſuper viru famoſis qui imminuti ſunt ab honore ſuo: & ſuper eo qui conuertitur à timore Dei ad opus iniquitatis. Trade eum diei occiſionis.* Iure ergo meritoque Siracides iraſcitur iuſto in peccatum declinanti. At S. Auguſtinus non iraſcitur peccanti, ſed miſeretur, aſſerens eum omni lacrymarum fonte deflendum. Ieremias verò c. 2. v. 12. iubet cælos obſtupeſcere, quia relicto fonte aquarum viuentium, putà Deo, populus ciſternas quærit diſſipatas. Ipſe autem Deus tactus dolore cordis intrinſecus parat ob crimina, non vnum hominem, ſed omnes, totumque mundum, mergere & perdere diluuio, Gen. 6. 6. Igitur miſerandum eſt, quòd tam facilè committimus ea, quæ Deum tam durè parat ad rhomphæam, ait Palacius.

Myſticè Myſticè Rabanus: *Vir bellator*, inquit, *deficit per inopiam, cùm is qui multos labores in agone iſtius mundi ſuſtinuit pro Chriſto, nouiſſimè aliqua aduerſitate fractus, perdit laborem per inconſtantiam mentis.*

VERS. 28. *Duæ diffi-cilia.* DVÆ SPECIES DIFFICILES ET PERICVLOSÆ MIHI APPARVERVNT: DIFFICILE EXVITVR NEGOTIANS A NEGLIGENTIA, ET NON IVSTIFICABITVR CAVPO A PECCATIS LABIORVM] q. d. Duo genera officiorum, licet ex natura ſua non mala, imò neceſſaria reip. difficilia tamen ad euadendum peccata, ideoque animæ periculoſa mihi videntur.

Primum eſt negotiatio & mercatura: nam *ἐμπορος*, id eſt, negotiator & mercator, difficilè exuitur à negligentia; quia facilè ob lucrum negligit fidem datam, iuſtitiam, pietatem, cultum Dei, v. g. Sacrum die feſto, concionem, confeſſionem, communionem, &c. Mercatura enim totum hominem ſibi vendicat, totam mentem occupat; vnde nihil ferè relinquit cogitationis vel temporis ad animam excolendam.

Secundum eſt cauponariæ ſiue tabernæ: *caupo* enim non iuſtificabitur, id eſt, non erit iuſtus, hoc eſt, inſons & immunis à peccatis labiorum; quia vt hoſpites ad ſe alliciat, ab iiſque lucrum capiat, multa mentitur, v. g. vinum ſuum eſſe Creticum vel Rhenanum, cum ſit Cyprium vel Moſellanum; eſculenta ſua eſſe talis generis, cùm ſint alterius: lectos & linteamina eſſe lota & munda, cùm ſint illota & immunda, &c. Videre eſt in Italia cauponas obuiàm prodeuntes viatoribus, iiſque ſua hoſpitia mirè deprædicantes, quæ cum ingreſſi ſunt, verba ſibi data non rarò experiuntur. Porrò elegantiæ causà duo hæc officia diuidit, & cuique ſui vitij periculum aſſignat. Alioqui ſicut officium, ſic & vitium & periculum vtrumque, vtrique eſt cōmune. Nam & caupo eſt negotiator: vendit enim ſua vina, cibos & cœnas: ac proinde à negligentiæ vitio illi eſt periculum, æquè ac negotiatori à peccatis labiorum. Sed, vt dixi, elegantiæ rhythmi cauſa hæc diſpertit, & ſuum cuique magis proclitum & familiare attribuit. Hæc dicit, vt doceat mercatoriam & cauponariam eſſe artes periculoſas, ideoque non facilè capeſſendas, ſed cautè & cum magna animi in pietate, virtute & veritate obfirmatione: vnde & Eccleſia vtramque Eccleſiaſticis prohibuit.

Nota. *τὸ labiorum*, non eſt in Græco: rurſum, pro *negligentia*, Græcè eſt *ἀκηκοιλια*, quod Noſter in Leuitico vertit *delictum*: pro *peccatis*, Græcè eſt *ἁμαρτια*, quod Noſter vertit *peccatum*: delictum autem eſt peccatum omiſſionis; peccatum verò eſt commiſſionis, iuxta S. Aug. quæſt. 20. in Leuit. & S. Greg. hom. 21. in Ezech. *Hoc*, ait, *inter peccatum & delictum diſtat, quod peccatum eſt, mala facere; delictum verò eſt, bona dereliquere, quæ ſummoperè tenenda ſunt.* Sic ea hîc accipit & diſtinguit Siracides (licet aliter ea accipiat Moſes, vti dixit Leuit. 7. v. 1.) q. d. Tam mercator quam caupo difficulter euadit peccata commiſſionis, & delicta omiſſionis; quia ob lucrum multas fraudes, mendacia, iniuſtitias committit, quæ omittere deberet, ac viciſſim multa officia diuina, reſtitutiones, ſolutionem promiſſorum & debitorum, ac eleëmoſynas omittit, quæ committere & exercere deberet. Vnde Tigurina vertit, *duo genera difficilia mihi & periculoſa videntur; mercator vix euitabit delictum, & caupo culpa non vacauerit*; Syrus *cum difficultate magna liberatur negotiator à peccatis, ſi non in hoc, ſed in hoc offendit: caupo autem iuſtificabitur à peccatis.*

Porrò, Palacius negligentiam mercatoris aliter explicat: licet mercator, inquit, ſit diligentiſſimus, difficilè tamen euadit aliquam in mercando negligentiam. Aliquando enim ob multitudinem & varietatem mercium, non meminit quanti hæc aut illa merx conſtiterit, quantique vendenda ſit. Aliquando obliuiſcitur ponderis, aliquando debitorum, aliquando creditorum.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SErmonem in fine capitis inchoatum de mercatura prosequitur, docens, lucri cupiditatem esse causam peccatorum. Mox v. 5. tractat varia, præsertim de loquela, probatione, & linguæ moderatione, ac v. 17. vsque ad v. 25. multis ostendit, quàm turpe sit revelare secretum. Inde ad finem docet, quàm detestabilis sit dolus & dolosi, ideoq; malum quod alijs parant, in ipsosmet revolvendum, vt in suos auctores relabatur & recidat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. PRopter inopiam multi deliquerunt, & qui quærit locupletari, auertit oculum suum.

2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic & inter medium venditionis & emptionis angustiatur peccatum.

3. Conteretur cum delinquente delictum.

4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua.

VERS. 1. PROPTER INOPIAM MVLTI DELIQVERVNT ET QVI QVÆRIT LOCVPLETARI, AVERTIT OCVLVM SVVM] à iustitia & recto, à Deo, Deique lege. Explicat quod dixit in fine cap. præcedentis, difficilè exuitur negotians auarus à neglectu rerum æternarum; quia ab eis ad lucrum oculos auertit. Sensus ergo est, q.d. Duo sunt scopuli in mari huius sæculi; ad quorum alterutrum communiter allidunt & impingunt homines, ruuntque in peccatum & ruinam, scilicet opes & inopia. Inopes enim, vt inopiam præsentem vel imminentem fugiant, multas iniustitias, artes, fraudes, mendacia, &c. concinnant; feminæ etiam ob pauperiem pudorem & corpus prostituunt: opulenti verò vel in se, vel in spe & voto, vt opes acquirant, conseruent, augeant, Dei, conscientiæ, iustitiæ, pietatis obliuiscuntur, ab ijsque auertunt oculum; quia eum conuertunt ad lucrum quàlibet ratione per fas & nefas captandum. Quocirca id prævidens Salomon, Deum obsecrat, dicens: *Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria: ne fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.* Prou. 30. 8. Hinc Silius lib. 13. *Sceleri*, inquit, *proclivis egestas.* Et Philemon apud Stobæum ser. 94. *Inopia*, ait, *prompta est in perpetrando malo.* Quocirca cùm Ser. Sulpicius Galba & Aurelius in senatu ambirent missionem in Hispaniam contra Viriatum: Scipio, rogatus sententiam, dixit: *Neutrum mihi missi placet, quia alter nihil habet, alteri nihil satis est.* Ita Valer. Max. lib. 6. ca. 4. Et Cicero: *Duæ*, inquit, *res sunt, quæ homines ad turpe compendium mouent, inopia & auaritia.* Suetonius scribit, Domitianum Imper. per inopiam effectum rapacem. Salluſtius in Catilinar. *Omnes*, inquit, *quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi & familiares erant.* Lactant. lib. de Ira Dei c. 20. *Multa sunt*, inquit, *quæ ad peccandum inuitant, ætas, violentia, egestas.* Rursum Salluſt in Iugurtha: *Egentissimo*, inquit, *omnia cum pretio honesta videntur.*

Paupertas causam scelerum.

Curæ.

Noster legit, χάριν ἐνδείας, id est, *propter indifferens*, hoc est, *propter opes, multi delinquerunt*: nam vt sequitur, *qui quærit locupletari, auertit oculum suum* à lege & virtute. Opes enim sunt res indifferentes, & τὰ τυχηρά, id est fortunæ bona, non virtutis, quibus proinde vel bene, vel malè, pro libero voluntatis arbitrio vti possumus. Vnde ex Græco fit versus, *propter bona fortunæ multi peccant, & qui quærit abundare, auertit oculum*; Tigurina, *peruertit oculum suum (id est iudicium & cogitationem*, ait Varablus) Syrus, *multi peccauerunt, quia non est in eis timor* Dei sed amor lucri, *& qui vult multiplicare peccata, auertit oculos suos* à Deo, cælo & gehenna: vti fecerunt senes illi impudici insidiantes Susannæ, de quibus dicitur Dauid 13. 9. *Everterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.* Omnis enim qui fornicari, rapere, occidere, aliterue peccare destinat, auertit oculos mentis suæ à Deo, cælo, gehenna, æternitate: quia si hæc attentè consideraret, eorum metu & timore adeò percelleretur, vt impossibile foret eum peccare. Eôdem redit vtraque lectio: quia fuga inopiæ fit propter amorem opum: quicumque ergo peccant propter inopiam, peccant pariter propter opes: ideò enim fraudant, peierãt, vsuras exercent, &c. vt fugiant inopiam, & opes assequantur.

Rursum, cupido opum, siue auaritia magna, est inopia mentis. Auarus enim esto sit diues, tamen se inopem putat, ideoque plura & plura semper desiderat. Talis erat Achab Rex Israel, qui postulans à Naboth vineam, ait: *Da mihi vineam tuam, & erit mihi in hortum olerum.* In quæ verba S. Ambros. lib. de Nabaoth, c. 2. *O dives*, inquit, *nescis quàm pauper sis; & quàm inops tibi ipsi videaris, qui te diuitem dicis? Quantò plus habueris, plus requiris: & quãquam acquiseris, tamen tibi adhuc indiges. Inflammatur lucro auaritia, non restinguitur.* Et inferiùs id probat ex ipsius petitione: *Da mihi*, inquit: *Quæ alia vox egentis est? quæ vox alia stipem publicè postulantis, nisi, Da mihi? hoc est: Da mihi, quia egeo. Dà mihi, quia aliud vitæ subsidium habere non possum. Da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumptus ad alimentum, ad indumentum substantiæ. Da mihi, quia tibi Dominus dedit vnde largiri debeas, mihi non dedit. Da mihi: nisi tu dederis, habere non potero. Da mihi, quia scriptum est: Date eleëmosynam. Hæc quàm abiecta, quàm vilia! non enim habent humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium.* Vnde Aristides diuiti cuidam paupertatem sibi obijcienti: *Mihi quidem*, inquit, *nihil mali paupertas affert, sibi verò diuitiæ non paucas perturbationes.* Ita Anton. in Melissa p. 1. c. 33. Et Diogenes pauperiem sibi exprobranti: *Infelix*, ait, *quid ais? at ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes verò propter diuitias.* Ita Stobæus ser. 95.

Auaritia est inopia mentis: Curæ

A *pia*] iam legunt, χάριν ἀδιφόρων, id est, *propter indifferens*, hoc est, *propter opes, multi delinquerunt*: nam vt sequitur, *qui quærit locupletari, auertit oculum suum* à lege & virtute. Opes enim sunt res indifferentes, & τὰ τυχηρά, id est fortunæ bona, non virtutis, quibus proinde vel bene, vel malè, pro libero voluntatis arbitrio vti possumus. Vnde ex Græco fit versus, *propter bona fortunæ multi peccant, & qui quærit abundare, auertit oculum*; Tigurina, *peruertit oculum suum (id est iudicium & cogitationem*, ait Varablus) Syrus, *multi peccauerunt, quia non est in eis timor* Dei sed amor lucri, *& qui vult multiplicare peccata, auertit oculos suos* à Deo, cælo & gehenna: vti fecerunt senes illi impudici insidiantes Susannæ, de quibus dicitur Dauid 13. 9. *Everterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.* Omnis enim qui fornicari, rapere, occidere, aliterue peccare destinat, auertit oculos mentis suæ à Deo, cælo, gehenna, æternitate: quia si hæc attentè consideraret, eorum metu & timore adeò percelleretur, vt impossibile foret eum peccare. Eôdem redit vtraque lectio: quia fuga inopiæ fit propter amorem opum: quicumque ergo peccant propter inopiam, peccant pariter propter opes: ideò enim fraudant, peierãt, vsuras exercent, &c. vt fugiant inopiam, & opes assequantur.

B

C

D

Mystice, Hinc mystice Rabanus: *Multi*, inquit, *per inopiam delinquunt, sed magis propter inopiam cordis* (mentis & voluntatis constantis) *quàm corporis: quia multos viros sanctos pauperes rebus in hoc mundo legimus, diuites autem in fide & virtutibus.*

VERS. 2. SICVT IN MEDIO COMPAGINIS LAPIDVM PALVS FIGITVR, SIC ET INTER MEDIVM VENDITIONIS ET EMPTIONIS ANGVSTIABITVR PECCATVM. (Ita Græca & Latina Romana: vnde perperam Rabanus, Lyranus & Iansenius legunt, *peccatus*; & alij perperam, pro *peccatum*, legunt. *pretium*) CONTE-

VERS. 3. RETVR CVM DELINQVENTE DELICTVM] Ita Romana; alij, vt Iansenius, pro *delictum* legunt *peccatum*. Sensus est. q.d. Sicut palus, id est stipes vel baculus, inter medios lapides inuicem coniunctos & compaginatos infixus, ab ijs circumquaque quasi premitur & angustiatur: sic & peccatum quasi premitur & angustiatur inter vendentem & ementem, dum vterque alterum vult decipere, ac vendens mercem suam pluris vendere, emens verò minoris emere satagit: ideoque ille rem plus iusto æstimat & laudat, hic deprimit & vituperat. Qua in re multa mendacia, fraudes, doli, periuria, &c. committuntur: quare hac ratione inter hos duos peccatum & delictum quasi comprimitur & conteritur cum ipso peccante & deliquente. Ita Græca, quæ de more concisa sic habent, *inter compages lapidum figitur palus, & inter venditionem & emptionem conteritur peccatum*; Syrus, *inter petram & petram ingreditur palus, & in medio ementis & vendentis fortificantur peccata*. q.d. Sicut palus vndique lapidibus cinctus licèt pressus, ab ijs tamen roboratur & fortificatur; pari modo roborantur, augentur & multiplicantur peccata inter auaros ementes & vendentes. Tigurina, *vt fixus inter compages lapidum paxillus peccatum inter venditionem vrgetur & emptionẽ, delictumq; cum delinquente conflumetur*. Significatur ergo, quod inter auaros ementes & vendentes pro auaritia sua certantes, peccatum ita angustietur, stringatur & concludatur, vt euadere non possit, quin ab vtroque capiatur, occupetur & committatur: sicut ex aduerso inter eosdem ita premitur veritas & iustitia, vt comprimatur & opprimatur: perinde ac lepus vndique canibus cinctus, ab ijs premitur, capitur & deuoratur. Quocirca iusto Dei iudicio *conteretur cum delinquente delictum*; vel à iudice, qui damnum illatum à lædente resarciri iubebit; vel ab ipso emente vel vendente læso, qui dum fraudem sentit & damnum, illud sibi reparari curabit, vel ab ipso Deo, qui omnis iniustitiæ & doli iustus est vindex. Dum igitur contendit mercator dolos inserere inter emptionem & venditionem, contendit pariter Deus eum cum suis dolis conterere. Quod ita esse docet experientia. Ita Palacius, sic & Lyran. Nam in morte, inquit, conteritur peccator, & actus peccandi terminatur; quia tunc cessat tempus merendi & demerendi.

Inter emptes & vendentes ut fixus paxillus peccatum.

Hoc est quod Tyro, emporio mercatorum celeberrimo, obiecit Ezechiel cap. 28. 16. *In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, & peccasti*; Heb. *multitudine negotiationis tuæ repleuerunt cor tuum iniquitate*. Nonnulli probabiliter sentient hìc alludi ad palum, in quem quasi scopũ sagittarij sagittas & tela sua collimant, vt eum cõfigant. Sic enim olim Romani milites & tirones, cùm ad pugnam exercebantur, palum figebant, in eumque hastas & iacula facto impetu faciebant; itaque dicebant directè iaculari, pugnare & confligere, teste Vegetio lib. 2. c. 23. & l. 1. c. 11. ac Polybio lib. 27. Sicut enim hic palus, vtpote inter lapides fixus, euadere nequit, quin à iaculatoribus multis iaculis configatur, adeò vt ijs oppletus vix locum liberum habeat, quo plura recipiat; sic pariter ementes & vendentes tot mendacibus & fraudulentis contractibus, promissis, assertionibus, quasi iaculis configunt palum peccati, studio lucri, vt ijs vix quidquam addi queat.

Alij per *palum* accipiunt paxillum, ex quo situlæ, lebetes, cacabi, ceteraque vasa suspenduntur, Isaiæ 22. 23. q d. Contractus ementium & vendentium quasi palus inter vtrosque medius, tot oneratur peccatis, vt angustus appareat, vtpote è quo tot scelerum quasi vasa dependeant.

Tropol. Palus est cupiditas diuescendi. In hanc enim, putà in animum lucro inhiantem, dæmones toto agmine incurrunt, totque eum peccatorum iaculis configunt, vt oppleant & obruant. Ita Anacharsis apud Laërtium ait, *Forum venalitium esse locum impostorum*, vtpote *destinatum ad fallendum inuicem*. Quocirca Athenienses lege cauerunt, *vt in foro rerum venalium mendacium omne abesset*, mimirum ἐν ἀγορᾷ ἀψευδεῖν, teste Theophrasto lib. de Legibus. Hinc Philosophi & Patres toties taxant mercaturam, hoc est vitia fraudesque mercatorum. Vide S. Ambr. 1. Offic. c. 49. S Aug. in psal. 118. & 70. S. Chrysost. lib. 2. de Compunct. Platonem lib. de Legib. Arist. 3. Polit. c. 3 & l. 7. c. 9. Valer. Max. lib. 3. c. 3. Philostr. lib. 4. & 8.

Hic ergo verum est illud Ieremiæ Thren. 3. 12. *Posuit me quasi signum ad sagittam; misit in renibus meis filias pharetræ suæ*. Ideò enim Christus in cruce fuit quasi scopus, in quem Iudæi omne suum verberum & verborum virus eiaculati sunt; quia peccatores, præsertim mercatores tot scelerum iaculis animas suas confixerant: hæc enim in se luenda & expianda suscepit Christus.

Hue facit quod ait Hugo Victor. lib. 2. Eruditi didascal. c. 24. Mercatoribus *eloquentia maximè necessaria est. Vnde & is qui secundus præest, dicitur Mercurius quasi mercatorum κύριος, id est dominus*; licet alij aliud aptius Mercurij dent etymon. *Mimi laudes.*

Hanc sententiam illustret factum & dictum mimi, quod recenset S. Augustin. lib. 13. de Trinit. ca. 3. *Vnde*, inquit, *illa cuiusdam mimi facetissima prædicatur vrbanitas; qui cùm se promisisset in theatro quid in animo haberent, & quid vellent omnes; alijs ludis esse dicturum, atque ad diem constitutũ ingenti exspectatione maior multitudo conflueret, suspensis & silentibus omnibus dixisse perhibetur: Vili vultis emere, & carò vendere. In quo dicto leuissimi scenici omnes tamen consentias inuenerunt suas, eiq; verè ante oculos omnium constituta, & tamen improuisa, ducenti admirabili fauore plauserunt.* Idem tamen ab hac vniuersali sententia nonnullos excipit: *Nam scio*, inquit, *hominem, cùm venalis codex si fuisset oblatus, pretiq; eius ignarum, & ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, iustum pretium quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse.*

Denique, audi hanc sententiam Siracidis pertractantem Auctorem imperfecti apud S. Chrysost. hom. 38. in illud S. Matth. c. 21. *Ejiciebat vendentes & ementes de templo. Significat*, inquit, *quia homo mercator vix aut numquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator: aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente Propheta: Quia non cognoui negotiationes, introibo in potentias Domini. Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus* *Mercatura habet pericula salutis.*

ambobus placere volens & ſe commendare, ſine maliloquio non poteſt eſſe: neceſſe eſt enim vt & iſti malè loquatur de illo, & ille malè loquatur de iſto. Sic qui emit & vendit ſine mendacio & periurio eſſe non poteſt: neceſſe eſt enim vt de negotiatoribus hoc iuret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam; & ille iuret, quia plus valet res quàm vendit. Sed nec eſt ſtabilis ſubſtantia eorum. Talium enim ſubſtantia aut ipſis viuentibus peritura eſt, aut à malis heredibus diſſipanda eſt, aut ad extraneos & inimicos hereditas ipſorum ventura eſt. Non poteſt ad bonum proficere, quod congregatur de malo. Quemadmodum ſi triticum, aut aliquam bladi ſpeciem, cernas in cribro, dum huc illuc ſi, iactas eam, grana omnia paulatim deorſum cadunt, & in fine in cribro nihil remanet, niſi ſtercus ſolum: ſic & ſubſtantia negotiatorum dum vadunt & veniunt, inter emptionem & venditionem minuitur, & in nouiſſimo nihil illo remanet, niſi ſolum peccatum.

Vbi Aduerte, in Auctore Imperfecti nonnul'os contineri errores. Talis eſt, quod initio dicit mercatorem vix aut numquam poſſe Deo placere, & ideo Chriſtianum nullum debere eſſe mercatorem: licet S. Thom. 2. 2. quæſt. 77. art. 4. eum excuſet dicendo, quòd loquatur de eo qui finem vltimum in lucro conſtituit, paratus peierare, fraudare, vſuras exercere, &c. vt lucretur: ſic & eum excuſat noſter Leſſius lib. 2. de Iuſtitia c. 21. dub. 1. n. 4. Rurſum Nota. Pro eo quod pſal. 70. 16. legimus. *Quoniam non cognoui γραμματείας*, id eſt, *litteraturam, introibo in potentias Domini*; S. Chryſoſt. S. Aug. Arnobius, Caſſiodor. & alij legunt *negotiationes*, id eſt *negotiationem*; ac Hebr. סְפוֹרוֹת *ſephorot* ſignificat non tantùm litteras, ſed & numerationem ac computum, qualis eſt mercatorum, q. d. Dauid: Quoniam non cognoui negotiationē, vel etiam negotia huius ſæculi, quæ mentem à Deo diſtrahunt, & terræ lucroque affigunt, ideirco accedam ad celebrandam Dei potentiā & miſericordiam erga me. Quare iſto loco non damnatur mercatura, ſed vitia mercaturæ, qualia ſunt eorum qui plus mercem quàm fidem diligunt. Quod mercatorum, non mercaturæ eſt vitium, vt ibidem docet S. Auguſt. Aut potiùs non damnatur mercatura & negotium, ſed illi ſanctum piumque orandi, Deumque laudandi præfertur otium. Sic & Caſſiodorus in pſal. 70. *Negotiatores*, inquit, *illi abominabiles exiſtimantur, qui iuſtitiam Dei minimè conſiderantes, per immoderatum pecuniæ amorem pollunt merces ſuas plus periurijs, quàm pretijs. Tales eiecit Dominus de templo, dicens: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.*

A *Siracides mercatores, vt cum timore Dei negotientur, emant & vendant.*

Tropolog. Lyran. Si, inquit, non tenueris te in timore Dei inſtanter, citò ſubuertetur ædificium virtutum propter pronitatem ad malum, iuxta illud Geneſ. 8. *Senſus & cogitatio humani cordis prona ſunt ad malum ab adoleſcentia ſua.* Eſt enim homo ſicut nauis in flumine deorſum currente, quæ niſi fortiter ſurſum impellatur, ſeu detineatur, ſtatim deſcendit per impetum fluminis: ſic homo facilè labitur ad vitia, niſi fortiter per timorem Dei, quaſi funem vel remulcum, ſe teneat contra impulſum fomitis. hucuſque Lyran. S. Bernard. ſerm. 2. de donis Spiritus ſancti c. 1. *Omne namque*, inquit, *virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, ſi huius gratiæ amiſerit præſidium.* Quin & Comicus: *Animus*, inquit, *qui vereri ſcit, ſcit tuto ingredi.* Et Plinius l. 7. B epiſt. 17. *Timor eſt emendator acerrimus.* & alius: *Quem non corrigit pudor, emendat timor.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quâ docet hominem cognoſci ex tribus: Primò, ex cogitatione; Secundò, ex tribulatione; Tertiò, & maximè, ex ſermone: ſapiens enim loquitur ſapientia & ſancta, inſipiens ſtulta & impia.

Verſ. 5. Sicut in percuſſura cribri remanebit puluis, ſic aporia hominis in cogitatu illius.

C 6. Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis.

7. Sicut ruſticatio de ligno oſtendit fructum illius, ſic verbum ex cogitatu cordis hominis.

8. Ante ſermonem non laudes virum: hæc enim tentatio eſt hominum.

9. Si ſequaris iuſtitiam apprehendes illam: & indues quaſi poderem honoris, & inhabitabis cum ea, & proteget te in ſempiternum, & in die agnitionis inuenies firmamentum.

10. Volatilia ad ſibi ſimilia conueniunt: & veritas ad eos, qui operantur illam, reuertetur.

11. Leo venationi inſidiatur ſemper: ſic peccata operantibus iniquitates.

12. Homo ſanctus in ſapientia manet ſicut ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur.

13. In medio inſenſatorum ſerua verbum tempori: in medio autem cogitantium aſſiduus eſto.

14. Narratio peccantium odioſa, & riſus illorum in delicijs peccati.

15. Loquela multum iurans, horripilationem capiti ſtatuet: & irreuerentia ipſius obturatio aurium,

16. Effuſio ſanguinis in rixa ſuperborum: & maledictio illorum auditus grauis.

VERS. 4. SI NON IN TIMORE DOMINI TENVERIS TE INSTANTER, CITO SVBVERTETVR DOMVS TVA.] Hæc D ſententia generalis vbique locum habet; hìc tamen ſpectat ad auaros ementes & vendentes. q. d. Hi auari ſi in emptionibus & venditionibus timorem Dei non ſeruauerint, eoque auaritiam ſuam refrænarint, citò videbunt ſubuerti ſuam domum, familiam & ſubſtantiam, quam ſuis dolis ædificarunt. Igitur auaritia eſt quæ hominem auarum in ruinam & exitium agit: huius remedium eſt timor Dei, qui auarum ſe præcipitantem à præcipitio cohibet & refrænat. Vnde Græca habent, *niſi quis in timore Domini ſe continuerit ſtudioſè, citò ſubuertetur eius domus*; Tigurina, *niſi quis religionem Domini ſtudioſè tenuerit breui euertetur domus eius*: Syrus, *ſi non, ſi contra timorem Dei præuaricatus fueris paululùm, tempore multo deficies.* Vnde Gabriel Vaſquez 1. 2. tom. 2. diſp. 196. c. 4. *Hæc ſententia*, inquit, *monet*

VERS. 5. SICVT IN PERCVSSVRA (S. Auguſt. in Speculo legit, *in perruſura*, id eſt, in foraminibus pertuſis, ſiue in ocellis) CRIBRI REMANEBIT PVLVIS, SIC APORIA HOMINIS IN COGITATV ILLIVS] Primò, Palacius hanc ſententiam refert ad præcedentem, quaſi eam explicet, hoc ſenſu, q.d. Femina concutiens cribrum, inuenit poſt concuſſionem furfures & quiſquilias: ita vir ſi cogitauerit ſe, ſi exauſſerit ſe, poſt examen hoc inueniet miſeriam & egeſtatem, imò quid non mali reperiet? Si tibi placet, ſi nimis in æſtimas, id facis, quia te non concuſſiſti, non examinaſti: excute te, & farinâ bonorum tuorum cadente, nihil niſi furfures & miſeriam inuenies: eſt enim vniuerſa vanitas omnis homo viuens, eſt omnis caro fœnum: puluis eſt, & in puluerem reuertetur.

Secundò Rabanus, conuenienti, inquit, exemplo oſtendit timorem Dei purgare animam hominis. Sicut enim cribrum purgamenta colligit, & gratia à paleis ſecernit: ita timor Dei per *aporiam*, id eſt, curam & angorem animi, omnes ſordidas cogitationes à corde expellit.

Tertiò, meliùs alij cenſent hîc diſparatam & nouam eſſe ſententiam de ærumnis, quæ hominis mentem & cogitationem affligunt. q.d. Sicut dum percutitur, agitatur & concutitur cribrum, farina per foramina delabitur, in cribro verò remanet puluis, putà furfures & ſordes: ſic cùm mens hominis agitatur & concutitur varijs cogitationibus inſtar cribri (hinc *cribrum* dicitur quaſi *currifrugum*, quòd in eo currat frumentum, ait S. Iſidor. l. 20. Originum c. 8.) præſertim dum eſt in afflictione & tribulatione; ſæpè bonæ & lætæ cogitationes dilabuntur, ac poſt omnem mentis agitationem in ea nihil remanet niſi aporia, id eſt, animi perplexitas, anxietas & mœſtitia: q.d. Hæc eſt naturalis hominis & mentis infirmitas, vt bona & læta dimittat, mala & triſtia retineat: cùm potius ex aduerſo oporteret dimittere furfures, id eſt, abijcere triſtia, ac retinere farinam, id eſt, mentem occupare cogitationibus rebuſque lætis, quæ præceſſerunt, vel ſequentur. Vere Plutarch. lib. de tranquillitate animi: *Sicut*, inquit, *cucurbitæ medicinales teterrimum ſanguinem ex carne elicimus: ſic tu peſſima quæque* (cum ærumnoſo & afflicto loquitur) *tuorum in te congeris, nihilo illo Chio negotiatore melior, qui cùm vinum optimũ venderet, ipſe ſibi acidum comparabat*. Solent enim melancholici, puſillanimes, triſtes, afflicti mentem affigere cogitationibus ſui ſimilibus, ſcilicet mœſtis, timidis, funeſtis, diffidentibus, quas ſuggerit triſtitia, quâ pleni ſunt, ac lætas bonaſque ſpei plenas dimittere, imò repellere quaſi à ſe alienas, ſibique incongruas & inuiſas.

Nota. Pro *puluis*, Græcè eſt κοπρία, id eſt ſimus, fimus, ſtercus, fæces, ſordes. Rurſum pro *aporia* Complut. habent σκῦλα, id eſt ſpolia: vnde vertunt, *in concuſſione cribri permanent ſtercora: ſic ſpolia hominis in cogitatione illius*. Romana verò legunt σκύβαλα, id eſt ſeiecta amenta, ſordes, quiſquiliæ; vti dixi c. præced. v. 26. vnde vertunt, *in percuſſura cribri remanet ſimus, ſic quiſquiliæ hominis in cogitatione eius*; Tigurina, *vt ſordes in excuſſo cribro remanent, ita ſpurcitias hominis diſcernit ratio*, vel *cogitatio*. Noſter videtur inuerſè legiſſe, ſcilicet priore loco σκῦλα, id eſt ſpolia, id eſt puluis & furfures, quibus in cribri agitatione expoliatur triticum & farina: poſteriore verò loco pro κοπρία (vti iam legunt) legiſſe λοιμία. Quæ ſanè lectio commodior & concinnior eſt, vt patet

A intuenti. Λοιμία autem Græcis duo ſignificat; Primò, inopiam, penuriam indigentiam: Secundò, ambiguitatem, difficultatem, anxietatem diffidentiam, perplexitatem, deſperationem, quæ eſt mentis, conſilij & ſpei inopia. Λοιμῶ enim eſt ambigo, dubito, hæreo, animi pendeo, conſilij inops ſum, deficio, angor, perplexus ſum. Sic Apoſtolus ait 2. Cor. 4. 8. *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur, aporiamur*, (id eſt, perplexi ſumus) *ſed non deſtituimur*. Vtroque modo hîc *aporia* accipi poteſt, ſed magis poſteriore. Syrus, pro cibri puluere aliam ſimilitudinem fumi ignis ſubſtituens, ſic vertit, *ſicut multus fumus ſupra ignem, ita narrationes hominum ſupra cogitationem*. q.d. Sicut ignis ollam ſibi ſuppoſitam agitans & calefaciens, multos excitat vapores & fumos; ſic mens hominis multa audita, viſa, cogitata mente & cogitatione verſans, multa cogitat & comminiſcitur, quæ alijs deinde enarrans, vanas narrationes & rumores ſpargit in vulgus. A' ποία.

B

Tropol. Lyran. Sicut in cribro, inquit, remanent feſtucæ, lapilli, quiſquiliæ, aliæque res inutiles: ſic poſt actum peccati remanet in cognatione peccatoris aporia, id eſt anguſtia & remorſus peccati, qui dicitur vermis conſcientiæ, qui iugiter peccatorem, cruciat, mordet & torquet.

VERS. 6. VASA FIGVLI PROBAT FORNAX, ET HOMINES IVSTOS TENTATIO TRIBVLATIONIS] τὸ *iuſtos*, iam non eſt in Græco. Rurſum pro *tribulationis*, Græcè eſt Διαλογισμὸς, id eſt diſputatio, diſceptatio, ratiocinatio, ſermocinatio, collocutio conſultatio: item cogitatio, conceptus, ſenſus, animi propoſitum, voluntas. Vnde Compl. vertunt, *vaſa figuli probat fornax, & tentatio hominis in cogitatione illius*. q. d. Sicut fornax probat vaſa figuli: ſic cogitatio probat qualis ſit homo: doctus enim cogitat docta, ſanctus ſancta, caſtus caſta, cæleſtis cæleſtia, carnalis carnalia, ſtultus ſtulta, ſpurcus ſpurca, ſuperbus ſuperba, &c. Vis ergo ſcire qualis ſis, vbi ſit amor tuus, quid ames? vide quid crebrò cogites: hoc ipſum enim amas: vbi enim eſt amor, ibi eſt & mens æquè ac oculus. Romana vertunt, *vaſa figuli probat fornax, & tentatio* (id eſt, vt alij vertunt, *probatio & exploratio*) *hominis in ſermocinatione eius*. q.d. Sicut fornax probat vaſa figuli: ſic ſermo probat, explorat & oſtendit, quale ſit cor hominis. Ex corde enim ſermo promanat, ſicut radius à ſole. Hæc verſio congruit cum verſu ſeq. Tigurina vertit, *fornax exercet vaſa figuli, ſed hominem probat ratio* vel *cogitatio hominis*. q.d. Rationalem probat ratio, cogitantem cogitatio. Vis ergo cognoſcere, qualis in hoc homine ſit anima rationalis, qualis mens? explora qualis ſit eius ratio, cogitatio, diſcurſus. Hi enim quatuor verſus in Græco ſinguli habent λογισμὸν, vel διαλογισμὸν, id eſt rationem & ſermonem, eumque cordis probationem iudicemque conſtituunt.

C

Noſter. pro Διαλογισμὸς, videtur legiſſe θλῖψιν, id eſt tribulationis. Itaque legit S. Aug. in Speculo, S. Hier. li. 2. contra Iouin. cuius verba recitantur de pœnitent. diſt. 2. cap. *ſi enim*, §. *libri arbitrij*. Senſus ergo eſt. q.d. Sicut ignis in fornace coquens & conſolidãs vaſa teſtea à figulo efficta, probat ea, & oſtendit an rectè ab eo efficta ſint, necne: nam quæ rectè temperata & conglutinata ſunt, in igne perdurant, eoque conſolidantur; quæ verò ſecùs, rumpuntur & diſſiliunt: ſic pariter tentatio & tribulatio probat & oſtendit, qualis ſit iuſtus

D

ſtus. Qui enim in tentatione conſtanter perdurant oſtendunt ſe in iuſtitia eſſe fundatos & firmatos : qui verò in ea animo cadunt, oſtendunt ſe in iuſtitia non eſſe ſtabiles, ſed leues & inconſtantes; quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt, ait Chriſtus Luc. 8. Significat hæc ſententia nos luteos eſſe, & quaſi lutum in manu figuli, putà Dei; ideoque inſtar vaſorum luteorum ab eo igne tribulationis excoqui, vt eo tum purgemur, tum probemur, tum in virtute ſolidemur, ſicut vas luteum ab igne ſoliditatem accipit. Alludit ad Sapient. 3. 6. *Tanquam aurum in fornace probauit illos.* Et Matth. 3. *Ipſe quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum : & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum.* Et pſ. 16. 3. *Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte : igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas.* Nam, vt ait Paulus Rom. 5. 3. *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem.*

Tribulatio eſt probatio.

Hinc diſce tribulationem & tentationem non aliud eſſe quàm πειρασμὸν, id eſt, probationem & experimentum, qua Deus cuiuſque fidem, cõſtantiam, virtutem probat, experitur & explorat, iuxta illud Moſis : *Tentat vos Dominus, vt palàm ſiat, vtrùm diligatis eum, an non, in toto corde & in tota anima veſtra*, Deut. 13. 3. Audi S. Bern. tract. de Gradibus humilitatis, in nono. *Vaſa figuli*, inquit *probat fornax & tribulatio verè pœnitentes diſcernit. Qui enim veraciter pœnitet, laborem pœnitentiæ nõ abhorret : ſed quidquid ſibi pro culpa, quam odit, iniungitur, lacta conſcientia patienter amplectitur. In ipſa quoque obedientia duris ac contrarijs rebus obortis, quibuſlibet irrogatis iniurijs, ſuſtinens non laceſſitur, vt in quarto gradu ſe ſtare indicet humilitatis. Cuius verò ſimulata confeſſio eſt, vna vel leui contumelia, aut exigua pœna interrogatus, iam humilitatem ſimulare, iam ſimulationem diſſimulare non poteſt. Murmurat, frendet, inſcitur, nec in quarto ſtare humilitatis, ſed in nouum ſuperbiæ gradum cecidiſſe probatur : qui ſecundùm quod deſcripſimus eſt, rectè ſimulata confeſſio appellari poteſt. Quanta putas tunc confuſio ſit in corde ſuperbi, cùm fraus decipitur, pax amittitur, laus mutatur, nec culpa diluitur? Tandem notatur ab omnibus, indicatur ab omnibus, eoq; vehementiùs omnes indignantur, quo falſum conſpiciunt, quidquid de eo priùs opinabantur. Tunc opus eſt Prælato, vt eò minùs illi parcendum putet, quò magis omnes offenderet, ſi uni parceret.*

Nota. Tribulatio ſicut eſt fornax crucians, probans & purgans animas à Deo electas; ſic eſt & annulus, quo eaſdem velut ſponſus Chriſtus deſpondet. Hoc annulo Chriſtus tangens oculum S. Gertrudis, perpetuum dolorem illi inflixit : vnde didicit, quòd, ſicut annulus ſignum eſt coniugij, ſic aduerſitas certum ſit ſignum & arrha diuinæ electionis, vt per eam anima quaſi coniugium ineat cum Chriſto, adeò vt quiſque tribulatus & afflictus poſſit dicere cum S. Agnete : *Annulo ſuo ſubarrhauit me Dominus meus Ieſus Chriſtus, & tanquam ſponſam decorauit me corona.* Hæc ad verbum habet Vita S. Gertrudis lib. 3. cap. 2. Ad hanc gnomen ſpectat illa S. Ephrem tract. de Timore Dei : *Multi habitu monachi, at pauci certatores : tempore autem tentationis monachi probatio apparet.*

Plura de hac tentatione & probatione tribulationis dixi c. 2. v. 8. Hinc collige tentationem tribulationis non eſſe fugiendam, ſed potiùs ambiẽdam iuſto. Nónne vaſa figuli benè temperata, ſi ſentire, concupiſcere & loqui poſſent, dicerent, ſe ignem fornacis expetere, vt eo coquerentur & ſolidarẽtur? Ita & iuſti, Dei gratia ſuffulti, flammam tribulationis expetunt, quæ in eis quidquid impurum eſt excoquat, eoſque in virtute ſolidet & perficiat. Id ſciebat Dauid, vnde orat. pſ. 26. *Proba me Domine & tenta me, vre renes meos & cor meum.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 23. *Philoſophicus*, inquit, *animus ex ea quod paſſus eſt, generoſior redditur, atque vt candens ferrum frigidæ aſperſione, ita periculis obdureſcit*, vt de illo illud Horatianum rectè vſurpes :

Patientia obuerſa roboratur.

Durio vt ilex tonſa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipſo
Ducit opes animumq; ferro,

Et S. Baſil. orat. 11. de patientia & tolerantia : *Vt gubernatorem nauis*, inquit, *tempeſtas, athletam ſtadium, militem acies, magnanimum calamitas, ſic Chriſtianum hominem tentatio probat. Et ſicut athletæ certaminum labores coronis ad ſe alliciunt ; ita etiam homines Chriſtianos probatio, quæ ex tentationibus deſcendit, ad perfectionem ducit, ſi modò cum decenti tolerantia, ac omni gratiarum actione ea quæ à Domino ordinantur, ſuſceperimus.* Quin & Plinius Traian. Conſul. cap. 31. *Aduerſa*, inquit, *magnos, læta felices probant.*

Exempla.

Exemplum illuſtre eſt in Vita S. Litifredi Epiſcopi Ticinenſis ſub annum Domini 850. qui ſingulari patientia enituit. Nam, vt ſcribit Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ in eius Vita, etiamſi illatas iniurias abſque charitatis detrimento vleiſci potuiſſet; nolebat tamen, illud Apoſtoli vſurpans : *Patientia vobis neceſſaria eſt, vt reportetis promiſſiones.* Quin etiam contumelias à vilibus perſonis æquo animo tolerabat, & familiari ſuo, verba indigna à quodam in eum prolata indignè ferenti, &, vt iniuriam pro officij ſui dignitate vindicaret, ſuadenti, quòd boni malis iuſta animaduerſione correptus quietiores degunt; S. Epiſcopus reſpondit. *Præſtare, vt boni à malis exerceantur; nec malorum mortem à bonis optandam eſſe. Vt enim aurum igne probatur, ſic boni ex malorũ perſecutione perfectiores euadunt.* Quare miraculis clarus effulſit, quæ ex Hiſtoria Papienſi & alijs idem Ferrarius recenſet.

Exempla è S. Script. dat S. Aug. ſer. 82. de Tempore, Iacob & Ioſeph Patriarchas. Quærens enim cur Deus Iacob per 30. annos, quibus Ioſeph fuit in vicina Ægypto, eius rei ignoratione torqueri permiſerit (putabat enim eum eſſe mortuum) reſpondet : *Quia ergo ſine iſtis minutis peccatis Iacob eſſe nõ potuit, volens Deus ipſa parua peccata in hoc ſæculo tribulationis igne conſumere, implet in eo quod ipſe per Spiritum ſanctum dixit, vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis. Et illud : Flagellat Deus omnem filium quem reſpicit. Et illud : Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Vt ergo ſanctum Iacob Deus noſter, volens aurum purgatum in futuro iudicio præſentare, priùs ab illo omnes maculas peccatorum abſterſit, vt in eo ignis ille arbiter quod excoqueret, inuenire nõ poſſet.* Adducit deinde ipſummet Ioſeph, cauſamque eius biennalis carceris hanc aſſignat; quòd ſcilicet magis in homine quàm in Deo ſperarit, dum à principe pincernarum petijt, vt à Pharaone ſui liberationem impetraret. *Tanquam diceret ei Deus*, inquit, *Et tibi oſtendo, vt magis a me quàm ab homine debeas auxilium poſtulare. Sine vlla enim dubitatione credendũ eſt, quòd pro caſtigatione ſancti Ioſeph non permiſit Deus magiſtrum pincernarum, vt in mente haberet quod ei S. Ioſeph, quando de carcere dimiſſus eſt, ſupplicauerat. Et quia etiam & ipſe Ioſeph, quamuis ſanctus tunc, ſine peccato eſſe non poterat, ideo tanto tempore hunc in carcere*

Ioſeph in carcere manſit, quia ſperauit in homine.

clauſus

clauſus, vt in eo impleretur quod ſcriptum eſt: Ego quos amo arguo, & quos diligo, caſtigo.

VERS. 7. SICVT RVSTICATIO DE LIGNO OSTENDIT FRVCTVM ILLIVS, SIC VERBVM EX COGITATV CORDIS HOMINIS] Ita Romana, & Complut. Latina, licèt S. Auguſt. in Speculo legat, *ex cogitatu hominis cordis*, id eſt cordati; alij legunt, *ſic verbum excogitatum hominis cor*, ſcilicet, oſtendit. Ita Rabanus. Sic & Græca Romæ correcta, *culturam ligni*, inquiunt, *oſtendit fructus ipſius: ſic verbum excogitatum cor hominis*; Græca verò Complut. *culturam ligni*, inquiunt, *oſtendit fructus illius; ſic lorutio cogitationis in corde hominis*; alij, *ſic ſermo cogitationis cordis hominis*, id eſt, ſermo manans ex cogitatione cordis hominis. Tigur. *vt cultura arboris fructus eius indicat, ita corda hominum* (indicat) *meditata ratio*; vel cogitatio. Græcè enim legitur λόγος, id eſt, ratio aut ſermo, vel λογισμὸς, id eſt cogitatio, ratiocinatio; Syrus, *ſicut cultura arboris facit fructus eius; ita cogitationes hominum ſuper meditationes eorum.*

Omnes hæ lectiones & verſiones eòdem redeunt. Senſus enim eſt. q. d. Sicut ruſticatio, id eſt, ruſtica agricolatio & cultura arboris, oſtendit fructum arboris, & ex fructu conſequenter qualis ſit arbor: Ita pariter verbum prolatum ex cogitatu & meditatione cordis hominis, oſtendit fructum cordis, & per conſequens, quale ſit cor. Porrò, ſicut fructus non tantùm oſtendit, qualis ſit arbor, ſed & qualiter à ruſtico fuerit exculta; ita pariter verbum & ſermo non tantùm oſtendit, quale ſit cor, ſed & qualiter ſit excultum. Hoc enim ſignificant Græca iam citata, & ſic Latinam verſionem intelligit Hugo per hypallagen. q.d. Ruſticationem de ligno, id eſt ligni, oſtendit fructus illius. Idipſum eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 33. *Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum; ſiquidem ex fructu arbor agnoſcitur. Progenies viperarum, quomodo poteſtis bona loqui, cùm ſitis malè? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de theſauro profert bona. & malus homo de theſauro* (cordis ſui) *profert mala.* Ita Rabanus & Palacius: Bona, inquit, & diligens arboris cultura in lucem profert bonum eius fructum: ita bona & diligens cogitationis cordis noſtri cultura bonum verbum profert: vt contrà, arbor neglecta profert ſterilem fructum; & cogitatio neglecta, verba aut mala, aut ſtulta: eſt enim cordis & oris conſenſus. Per os pronuntiabis de corde.

Dicit *ex cogitatu*, quia ſermo prolatus ex præuia cogitatione & præmeditatione indicat cordis ſtatum & habitum, non autem ſermo impræmeditatus, qui ex ſubita cholera, triſtitia, aliave paſſione profertur: illum enim extorquet paſſio, non autem è theſauro ſuo promit elicitum cor. Vnde aliqui ex Græco vertunt, *ſicut culturam ligni oſtendit fructus illius, ita animum hominis meditatus ſermo declarat.* Et codex Latinus Leodienſis, citatus à Franc. Luca, ſic legit, *ſicut ruſticatio de ligno oſtendit fructum illius; ſic verbum excogitatus* (id eſt cogitationis & meditationis) *cordis hominis*, ſcilicet illud ipſum cor oſtendit & pandit: quamuis non rarò verba ſubita, ſi crebra ſint, indicent habitum mentis etiam ſopitæ, alienatæ aut dormientis. Sic enim S. Franciſcus Xauerius etiam dormiens, aut phreneſi correptus, eructabat pia cum Chriſto colloquia, dicendo: *Mi Ieſu, bone Ieſu, Ieſu amor mi*; quia cor eius plenum erat; imò ardebat amore Ieſu: vnde & de eo ſomnians loquebatur, ac delirans non aliud corde & ore eructabat.

Moral. hinc diſce cor noſtrum egere culturâ, vt eget ager. Rurſum, primum cordis fructum eſſe cogitationem, ſecundum ſermonem. Vt ergo cor recta, caſta & ſancta loquatur, eadem crebrò cogitet & meditetur; vt illa crebrò cogiter, cor caſtitate & ſanctitate planè imbuat: ſicut enim corpus balſamo imbutum, ſpirat balſamum; ita cor ſanctitate imbutum, Deoque plenum; non niſi ſanctitatem & Deum ſpirat: perinde ac vaſa vino referta, non niſi odorem vini exhalant, & ſtomachus ſuccum cibi delicati; quo plenus eſt, eructat. Vox ergo eſt interpres mentis, & index perſonæ: vnde Iſaac Iacobum filium ex ſola voce agnouit, & ab Eſau diſcreuit. Idipſum docet Chriſtus verbis paulò antè citatis. Quin & Philoſophi. Chryſippus rogatus: *Quid eſſet mens hominis? ſermonis fontem eſſe*, reſpondit: *Sicut enim riuuli ex fonte fluunt, ſic ſermo ex corde & mente hominis procedit.* Ita Stobæus ſerm. 1. Alius: *Ex voce agnoſcimus hominem facie non conſpecta, nam ſua cuiq; vox: ita ex oratione licet mentem & vitam hominis coniectare.* Et, *ſi* [illegible] *Protogenes pictor appellem ex vnius lineæ cognouit, numquam alioqui viſum; ita ex vnico reſponſo ingenium & prudentiam viri deprehendet qui ſit ipſe ſapiens.* Plures recitabo v. ſeq. *Sermo eſt index mentis.*

ANTE SERMONEM NON LAVDES VIRVM: HIC ENIM TENTATIO EST HOMINVM] *Tentatio*, Græcè πείρασμὸς, id eſt, probatio & exploratio hominum. q. d. Vera ratio explorandi mentem, ingenium & indolem hominis, eſt loquela, antequam ergo quem loquentem audieris, noli de eo ciuſque indole ferre iudicium. Nam vt cote exploratur aurum; ita ſermone vir, præſertim familiari & crebro, vel aſſiduo. Multi enim ad horam ſermonem fingunt vel componunt, vt indolem præclaram ſimulent, ac prauam diſſimulent. Pro *ſermones.* Græcè eſt λογισμὸς, id eſt, conſideratio, cogitatio, ratio, intellectus: vnde Tigurina vertit, *ne laudes quemquam ante rationem initam* (Vatabl. *ante perpenſam cogitationem*) *hæc enim hominum probatio eſt*: q.d. Ne laudes quemquam antequam eum conſideres, eiuſque ſermones, vultum & mores tecum exactè perpendas: quia hæc conſideratio homini data eſt pro examine & trutina, quà homines reſque omnes probet, examinet & exploret. Verùm Siracides λογισμὸν ſumit pro λόγῳ, id eſt, ſermone, vti vertunt Complut. Romana & ceteri: aut certè pro διαλογισμῷ, id eſt, ratiocinatione, diſputatione, diſcurſu. Ex diſcurſu enim optimè mens cuiuſque cognoſcitur: vultus enim ſæpè mendax eſt, æquè ac ſtatura & forma corporis. Multi enim vultu, ſtatura & forma ſunt inſigni, qui ingenium habent obtuſum, iudicium exiguum, mentem depreſſam. Ex aduerſo, multi ſtaturam habent exiguam, vultum obſcurum, formam deformem; qui tamen animos habent magnos, ingenium acre, prudentiam eximiam; qualem fuiſſe Socratem narrat Laërtius. Sermo autem animi eſt index: os enim cordis eſt fibula, imò ianua: cor enim per os ſuos affectus enuntiat, prodit & pandit. Os ergo eſt imago & ſpeculum cordis: ſicut enim verbum mentis eſt imago & ſpeculum mentis; (vnde Dei Filius, qui eſt Verbum mentis Patris, vocatur *Patris imago*, Coloſſ. 1. v. 15.) ſic pariter verbum oris eſt ſpeculum & imago verbi mentis VERS. 8.

mentis. In eo ergo velut in ſpeculo intuere mentem, & ſenſum mentis cuiuſque.

Veterum gnomæ. quòd os ſit ſpeculum cordis.

Multis veterum gnomis in probat Maximus, ſerm. 15. Solon, inquit, dicebat *ſermonem eſſe operum ſimulacrum* (ſic & Democritus λόγον vocabat εἰδωλον ἔργου.) Romulus aiebat, *vaſa fictilia ſono & pertuſſu, hominem verò ſermone explorandum eſſe.* Cenopidas aſſerebat, qualis cuiuſque eſſet natura, talem quoque eſſe orationem. Demonax dicere ſolebat *In ſpeculis vultus figuram, in colloquijs autem naturam & mentis imaginem cerni poſſe. Sermonem enim eſſe quaſi ſigulum hominis, qui animi formam effingat & proferat. Nullo enim in ſpeculo melius expreſſiuſq; reluceat figura corporis, quàm in oratione pectoris imago repreſentatur.* Hæc Maximus. Socratis, teſte Cicerone Tuſcul. 5. axioma erat: *Qualis homo eſt, talis etiam erit eius oratio orationi autem facta ſimillima factio vitam.* Idem, cùm diues quidam filium ad ſe miſiſſet, vt indolem eius inſpiceret, ac pædagogus diceret: *Pater ad te, ô Socrates, miſit filium, vt eum videres*; tum Socrates ad puerum: *Loquere igitur, adoleſcens, vt te videamus.* Significans ingenium hominis non tam in vultu relucere, quàm in oratione; quòd hæc ſit certiſſimum, miniméque mendax animi ſpeculum.

VERS. 9. SI SEQVARIS IVSTITIAM, APPREHENDES ILLAM; ET INDVES QVASI PODEREM (perperam in Speculo S. Auguſt. legitur *pudorem*) HONORIS, ET INHABITABIS CVM EA, ET PROTEGET TE IN SEMPITERNVM, ET IN DIE AGNITIONIS INVENIES FIRMAMENTVM] Græca, de more conciſa, hæc tantùm habent: *Si ſequaris iuſtitiam, apprehendes ipſam, & indues eam, vt talarem tunicam gloriæ*; Syrus, *ſi quæſieris veritatem, immittes eam, & induet eam ſuus veſtem gloriæ*; Tigurina, *ſi ſectaris iuſtitiam; aſſequêris eam, & tanquam togam honorificam indues.* Deinde ex Latina Vulgata addit: *Cum hac habitabis, quæ te protegat in æternum, vt tempore inquiſitionis invenias firmamentum.* Pro *ſequaris*, Græcè eſt διώκῃς, id eſt, perſequaris, eo ſcilicet ſtudio, velocitate, conatu, contentione, conſtantia, quo canis inſequitur leporem, nec ceſſat, donec eum capiat & comprehendat. Simili enim modo ſequi & perſequi debemus iuſtitiam, ac dicere eum Apoſtolo: *Unum autem, quæ quidem retrò ſunt obliviſcens, ad ea verò quæ ſunt priora, extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor ad bravium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu.* Philip. 3 14.

Pro *iuſtitiam*, Græcè eſt, τὸ δίκαιον, id eſt iuſtũ, putà opera iuſta & ſancta, quæ ſe iuſtum ſanctumque efficiant, ac iuſtitia habituali veſtiant & ornent. *Iuſtitia* ergo hîc generalis intelligitur quæ eſt cõplexio virtutum omnium, in qua fidelium ſanctitas & perfectio conſiſtit. *Poderis* eſt tunica talaris, ita dicta, quòd à collo vſque ad ποδας, id eſt pedes & talos, ſit demiſſa, quæ proinde totum hominis corpus ambit, veſtit, protegit, ornat & decorat. Vnde talari veſtiuntur doctores, ſenatores, magiſtratus, ac præ omnibus ſacerdotes. Poderis enim erat veſtis Aaronis & pontificum, de qua dicitur Sap. 18. v. 24. *In veſte poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta.* Vide ea, quæ dixi Exodi 28. 6. Igitur ſignificat, quòd iuſtitia ſit quaſi ſacra poderis ornans iuſtum, eúmque quaſi conſecrans ſacerdotem, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.* Iuſtitia ergo eſt poderis, iuſtum efficiens, creanſque doctorem, ſenatorem, ſacerdotem & pontificem curiæ cælestis.

Porrò, *iuſtitia* duplici podere nos veſtit & ornat. Primò, podere gratiæ in hac vita: gratia enim eſt lux cælestis animam ſplendentem & gratioſam in oculis Dei & angelorum efficiens. Secundò, podere gloriæ in cælo: ibi enim perficitur omnis noſtra iuſtitia & gratia, ibique gloria diuina pro meritis operum iuſtitia donabitur & beabitur. Ibi ergo iuſtitia propriè amicietur podere gloriæ, vt habent Græca & Syriaca: Alludit ad Iſaiæ 61. v. 10. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo; quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Vbi ibi dicta. Hinc tres effectus fructúſque huius poderis veſtíſque iuſtitiæ ſubiungit Siracides, dicens Primò: *Et inhabitabis cum ea.* q. d. Habitabis cum iuſtitia quaſi cum veſte, imò virgine cælesti, adeóque habitabis cum ſanctitate diuina. Deóque ipſo: huius enim participatio eſt iuſtitia & ſanctitas creata, & à Deo ſanctis infuſa mentibus. Secundò, *Proteget te in ſempiternum* contra omnes tentationes concupiſcentiæ, contra omnes dæmonis inſultus contra omnes mundi fallacias, blanditias, terrores pericula, imò contra Dei ipſius fulmina & fulgura, quæ in impios, præſertim in die iudicij, vibrabit, quando horrendam damnationis ſententiam in eos detonabit, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & Angelis eius.* Matth. 25. Vnde Tertiò, *In die agnitionis*, id eſt, in die iudicij & examinis diuini, quo Chriſtus cognoſcet de omnibus hominum factis; *invenies firmamentum*: iuſtitia enim erit tibi quaſi loriea firmans tuum pectus, vt in illo terribili die, quo ceteri omnes pauebunt à facie Chriſti irati, dicéntque *Montibus, Cadite ſuper nos, & collibus, Operite nos.* Apoc. 6. firmus & inconcuſſus conſiſtas, imò plenus bona ſpe, lætus & alacer exſpectes illam beatitudinis ſententiam: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi*, Matth. 25.

Tres effectus iuſtitiæ.

Alleg. & tropolog. Palacius per *iuſtitiam* accipit Chriſtum, Chriſtíque gratias & virtutes. Si Pauli verbum, inquit, præ oculis habeas. *Induimini Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*; intelliges, Chriſtum eſſe iuſtitiam, quam qui votis, precibus & bonis operibus quærit, apprehendet. Intelliges etiam eumdem eſſe poderem honoris, id eſt polymitam & talarem veſtem, qua Ioſeph Geneſ. 37. 3. induebatur. Intelliges item eſſe dominum domus, qui nos ſecum habitare faciet: eſſe etiam protectorem ſempiternum; feret enim nos in cælũ. vbi abſcondet nos in abſcondito tabernaculi ſui. Demum erit firmamentum, cui in die iudicij nitemur. Vocatur dies iudicij, *dies agnitionis*: agnoſcet enim tunc ſe quiſque, & agnoſcetur ab omnibus. Tunc erit Chriſtus firmamentum, cui nitemur omnes quotquot peccauimus, iuſtificati verò ſuimus per redemptionẽ quæ eſt in Chriſto. Perſpice Chriſtianum Chriſto veſtitum exteriùs, qui Chriſtum habitatorem habeat interiùs; qui Chriſtum habeat perpetuum protectorẽ, & columnam, cui nitatur, maximè in die iudicij. Quàm longè ab his diſtant mores noſtri! nihil enim minùs in quouis noſtrũm perſpicitur, quàm Chriſtus. Hucuſque Palacius.

Chriſtus eſt iuſtitia.

Anagogicè Rabanus: *Poderis*, inquit, *eſt tunica uſque ad talos pertinens: Quid eſt ergo talaris tunica, niſi actio conſummata? quaſi enim prætenſa tunica talũ corporis cooperit, ſũ bona actio ante Dei oculos uſque ad vi-*

Poderis eſt perſeuerantia.

in nos terminum tegit. Vnde & per Moyſen canda hoſtia in altari offerri præcipitur, vt videlicet omne bonũ, quod inchoamus, etiam perſeueranti fine compleamus. Quiſquis ergo vſque ad finem vitæ perſeuerat in bona actione, proteget eum Dominus in ſempiternum, & in die aguitionis, hoc eſt, in die iudicij, quando veniens Dominus illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, tunc inueniet firmamentum, quia tunc iuſtitiæ ſuæ verum & firmum percipiet præmium.

VERS. 10. VOLATILIA AD SIBI SIMILIA CONVENIVNT (Græcè κατακλίνεται, id eſt, diuertunt,) ET VERITAS AD EOS, QVI OPERANTVR ILLAM, REVERTETVR.] *Veritas* tum ſpeculatiua: hæc enim operantibus, id eſt ſtudentibus, laborantibus & ſpeculantibus, adhæret tum potiùs moralis & practica, qualis eſt in intellectu practico ethica & prudentia, in appetitu & voluntate iuſtitia & virtus, putà executio ethices, & operatio recta iuxta dictamen prudentiæ. Prior veritas eſt mentis & ſpeculationis: poſterior voluntatis & operationis. Dicitur *veritas* quia inclinat & operatur verum morale, quod eſt bonum honeſtum: hoc enim eſt verum, quia conforme & commenſum iuxtæ regulæ, putà, legi & voluntati Dei. Ex aduerſo vitium vocatur mendax & mendacium, quia difforme & diſſonans à recta ratione ſuaque lege & regula. Vnde crebrò in Script. impij dicuntur ſequi vanitatem & mendacium. Explicat quod dixit. *Si ſequaris iuſtitiam apprehendes illam*, per appoſitam ſimilitudinem auium. Senſus ergo eſt. q.d. Sicut aues congeneres & concolores ſimul congregantur, ſimulque paſcuntur, habitant & volitant, ac, ſi paululùm auolerint, ſtatim ad ſocias reuolant; vt videmus grues volare & paſci cum gruibus, anſeres cum anſeribus, picas cum picis, & vt vulgò dicitur, graculum graculo aſſidere: ita pariter veritas, id eſt prudentia, iuſtitia & virtutes fugiunt improbos, iterque reflectunt ad probos quaſi ſibi ſimiles, ſaltem voto & affectu: quia ſcilicet probi eas amant, ambiant, operantur & quia probi cum probis, ſicut improbi cum improbis, quaſi ſui ſimilibus, congregantur. Probi autem ſecum adducunt ſuam probitatem & virtutem, quam alijs affricant, perinde ac improbi ſuam improbitatem & vitia. Huc facit illud Claudiani, in Nuptijs Honorij Imp. & Mariæ:

Nutant ad mutua palmæ
Fœdera, populeo ſuſpiras populus ictu,
Et platani platanis, alnoque aſſibilat alnus.

Similia gaudent ſimili.

q.d. Palma congaudet & condolet palmæ, populus populo, platanus platano, alnus alno, velut ſimile ſimili; quanto magis homine ſibi ſimili gaudeat homo, eique afflicto condoleat? Significat ergo quòd, ſicut aues congeneres conueniunt ad ſibi ſimiles ſeque inuicem recreant, exhilarant, amplexantur, adiuuant: ita pariter veritas & virtus cum ſui ſtudioſis familiariter agat, cum eis iucundè viuat, eos recreet, amplexetur, paſcat, & in omni bono promoueat, ac tandem æterno gaudio & felicitate beet in cælo. Ibi enim ad eos quaſi poſtliminio *reuertetur*, quæ in huius vitæ ærumnis, ac virtutis laboribus ſe ſuamque iucunditatem quaſi abſcondit, vt à iuſtis abiens eſſe, ſeque elongare videatur. Ita Tigurina, *Volucres*, inquit, *adiungunt ſe ſui ſimilibus, itemq; veritas accedit ad eos, qui ipſi dant operam*; Syrus, *volatile cæli apud genus ſuum habitat, & veritas ad facientes eam vadit.*

Virtutes ſunt quaſi aues: cur?

Appoſitè, veritas & virtutes comparantur auibus; quia vtræque ſunt leues, agiles, eleuatæ à terra, canoræ elatæ, cæleſtes: Deo enim perennes canunt laudes, aliſque præpetibus in cælum euolant. Sic ſapientia & caſtitas, teſte Ruffino, quaſi aues & virgines cæleſtes, aduolarunt ad S. Gregor. Nazianz. in ſomnis, eique dixerunt: *Amicæ tuæ ſumus, quia iucundum nobis in anima tua præparaſti habitaculum.* Sic eleëmoſyna quaſi auis diuina aduolauit ad S. Ioannem Eleëmoſynarium, eumque ad ſui amorem inuitauit, teſte Leontio in eius Vita. Sic tres virgines, putà paupertas, caſtitas, obedientia, aduolarunt ad S. Franciſcum, teſte S. Bonau. in eius Vita. Vnde myſticè Rabanus per volatilia accipit *ſanctas electorum animas, quæ pennis virtutum ſemetipſas à terreſtrium & carnalium ſocietate ſubleuant, & ſanctis Angelis in cæleſti gaudio aſſociari appetunt, quibus etiam in futura vita conungentur.* Rurſum ſicut aues à ſui diſſimilibus & diſcoloribus repulſæ, redeunt ad ſui ſimiles concolores; ita veritas & ſanctitas ab impijs repulſa, nec apud eos inueniens locum, vbi ſuum collocet pedem, inſtar columbæ Noë, reuertitur ad pios ſui ſtudioſos. Cauſam à priori dedi c. 13. v. 19.

Secundò, cum Ianſenio *veritas* hîc accipi poteſt increata, putà æquitas & iuſtitia, quæ eſt in Deo. Ad illam enim accedunt iuſtitiæ ſtudioſi, ipſaque viciſſim eos remunerat: quare ad eos reuerti dicitur, cùm reddit eis iuſtitiæ præmia, quæ illam operantes in hac vita promeriti ſunt, iuxta illud Chriſti: *Si manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos*, Ioan 8. Deus enim & Chriſtus eſt veritas ipſa rerum, putà, vera ſapientia, veræ deliciæ, veræ diuitiæ, verus honor, verum gaudium, vera felicitas: cætera omnia vanitas ſunt & mendacium, imò, vt ait Eccleſiaſtes cap. 11. *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.*

Moraliter notat Palacius, veritatem & ſanctitatem dici reuerti ad pios, cùm eis opera vera, id eſt pia & ſancta, exercendi offert occaſionem. Subinde enim ea exercendi non datur occaſio, tumque veritas à ſui ſtudioſo fugere videtur; ſed mox illi rurſum præſentem ſe exhibet, cùm nouam benè agendi opportunitatem ſuggerit. Quo ſignificat captandam eſſe occaſionem benè operandi, dum eam Deus offert; nam, vt ait Poëta.

Fronte capillata, poſt eſt occaſio calua.

VERS. 11. LEO VENATIONI INSIDIATVR SEMPER: SIC PECCATA OPERANTIBVS INIQVITATES] Probat quod dixit, veritatem ad ſui ſtudioſos & operatores reuerti, per antitheſin contrarij, ſcilicet peccati & iniquitatis. *Venationi*, id eſt, animalibus & feris, quas venatur. Sic ergo ex Græco clarè vertas cum Vatablo, *vt leo fera inſidiatur, ita peccatum iniuſtis patrantibus*; Syrus, *leo confractioni* (id eſt beſtijs quas confringat, laceret & deuoret) *inſidiatur: ſic iniquitas facientibus peccata.* Appoſitè ſicut veritatem & virtutes comparauit auibus, ſic hîc mendacium & peccatum comparat leoni fœuo & crudeli: peccatores verò feris, quibus leo inſidiatur. Hæc ergo antitheſis eſt inter virtutem & peccatum, eaque non vna, ſed multiplex: ſcilicet Prima, quòd virtus ſit auis gratioſa, quæ cum ſui ſimilibus, putà. virtute præditis, iucundè verſatur, eoſque lætificat, recreat & beat: peccatum verò ſit quaſi leo fœuiſſimus, qui nullius amicitiam aut conuictum familiarem admittit, ſed in omnes feras, quas venatur, cæde & laniena graſſatur. Eſto enim ipſe ſit fera, ceteras tamen feras deuorat: ſic enim peccatum

Antitheſis virtutis & vitij. Prima.

tum peccatori exitiale est, nilque boni, sed omne malum creat, perinde ac si ipsi non esset congener & simile, sed planè degener & dissimile, imò ex diametro oppositum & contrarium.

Secundo. Secundò, sicut leo insidiatur, & ex insidijs aggreditur bestias & homines, sic & peccatum insidiatur peccatori. Offert enim illi escam voluptatis, vt illâ eum capiat & enecet, sicut piscator escâ piscem capit & enecat, iuxta illud Prouerb. 5. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccati sui unusquisque constringitur.*

Tertio. Tertiò, sicut leo feras, quas venatur, occidit & deuorat: sic peccatum peccatorem occidit, eumque facit pabulum mortis præsentis & æternæ, vt semper ardeat in gehenna.

Moraliter Palacius. Vt leo, inquit, qui in insidijs est ad venandum, offert se etiam nihil tale meditanti: ita peccatum se offert peccatori, etiam peccatum non cogitanti. Vbique enim se exhibet peccatori peccandi materia. Ita vicissim viro operanti veritatem, veritas ipsa vbilibet se exercendum offert: & si aliquando veritatis exercendæ occasio fugit, statim reuertitur. Adeò Deus bona vbilibet parat bonis, & diabolus indesinenter parat mala malis. Sed hoc discrimine, quòd peccatum leo sit, deuorans peccatorem: veritas omne bonum est, beans veritatis operatorem.

Est prosopopœia. Peccatum enim hic inducitur quasi persona, imò quasi fera & leo insidians peccatori. *Peccatum* hic amplè & generatim accipe: unde sub eo particulatim descendas, vt Primò, per *peccatum* accipias habituale, putà habitum peccandi: hoc enim insidiatur homini, dum secretò & clanculum eum inclinat ad iterandos actus peccati. Ebriosus enim, v.g. ex crebra ebrietate contraxit habitum, per quem valdè propendet ad semper potandum: hic ergo habitus eum etiam non cogitantem & quasi nescientem, insidiosè inclinat, vt adeat popinas & potet.

Peccatum quintuplex sumitur. Prima.

Secundo. Secundò, *peccatum* accipias actuale, putà actum peccati: hic enim inclinat hominem ad sui iterationem. Experientia enim voluptatis, quæ est præsente peccato, eum allicit ad illud iterandum, vt per illud iteretur voluptas, quam in præsenti experitur, & in præterito expertus est.

Tertio. Tertiò, per *peccatum* accipias concupiscentiam. Hæc enim metonymicè ab Apostolo Rom. 7. à S. August. & Doctoribus sæpè vocatur *peccatum*: quia est effectus æquè ac causa peccati. Concupiscentia enim hominem secretò titillat, & furtim solicitat, vt eam opere expleat. Hinc fit vt homo rationis iudicio postposito, eam sequatur, eaque se pascat & oblectet, etiam incogitans & quasi nescius: quia concupiscentia quasi mentem hominis surripit, itaque quasi per insidias eum capit & dementat.

Quarto. Quartò, per *peccatum* accipias obiectum peccati, putà illecebras & species illecebrosas rerum delectabilium, quæ hominem illiciunt ad peccandum. Tales sunt formulæ mulierum, quæ rapiunt intuentes ad luxuriam: fulgor vini & mensæ opiparæ, quæ rapiunt gulosum, vt ijs gulam expleat: splendor auri, qui rapit auarum, vt illi per fas & nefas inhiet: honoris pompa, quæ rapit superbum, vt eam ambiat. Hîc est fraus, hîc sunt insidiæ, dum socij vel concupiscentia suggerunt homini dicuntque: Vide quàm formosa est ista & ista, nolo vt pecces, sed tantùm vt species eius pulchritudinem: gusta hoc vinum, vt videas, quàm sit suaue, nolo tamen vt potes, gusta dumtaxat: & ita de ceteris: à gustu enim vnius scyphi gulâ trahente venitur ad secundum, tertium, quartum, & tandem ad plenam comportationem. Idem fit in intuitu mulierum ceterisque obiectis illecebrosis.

Quinto. Quintò, per *peccatum* accipias pœnam peccatis: hæc enim peccanti quasi ex insidijs astat, sicut prætor clanculum astat furi, vt eum furantem capiat & plectat, iuxta illud Dei ad Cain, quò hîc alludit Siracides: *Nónne si bene egeris, recipies? si autem malè, statim in foribus peccatum aderit*, quasi canis & Cerberus te allatrans teque dilanians, Genes. 4. 7. Vide ibi dicta. Sic cap. 27. 31. ait Siracides: *Illusio & improperium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi.*

Sexto. Denique, per *peccatum* accipi potest dæmon auctor peccati: hic enim insidiatur peccatori, vt eum in peccatum, & per illud in gehennam protrahat: vnde *tanquàm leo rugiens circuit quærens quem deuoret*, 1. Petr. 5. 8. Simili modo per *peccatum* accipias peccatores, vti prauos socios, qui insidiantur socio etiam pœnitenti, vt eum ad peccatum suamque societatem retrahant, ideoque mille ei technas & insidias struunt, vti quotidianâ patet experientiâ. Ab illis ergo quasi à leonibus crudelissimis cauendum est ei, qui animam seruare velit. Simili modo lenæ & meretrices insidiantur adolescentibus.

Vbi Nota. Sicut leonum tota vis est in oculis, sic peccati tota vis est in aspectu, putà in videre & videri. Hæc enim est occasio & ianua omnis peccati; hanc claude, & euasisti peccati insidias. Audi Plinium lib. 8. cap. 16. docentem, quâ ratione leo vincei, capi & domari possit. *Principatu Claudij*, inquit, *ictus rationem docuit, pudendum pene talis ferę nomine, pastum Getuli fago contra impetum obiecto: quod spectaculum in arenam protinus translatum est, vix credibili modo turpescente tamen illa feritate, quamuis leus iniecto operto capite, ita vt denunciatur non repugnans, videlicet omnis vis constat in oculis.* Et anteriùs. *Cùm pro Catulis ferax dimicat, omnium actum traditur defigere in terram, ne venabula expauescat.* Atque paulò ante modum venandi leonis insinuat dicens: *Dum sequitur, insilit saltu*: sic peccatum & dæmon repentino saltu irruit in hominem, vt eum percellat & sternat. Rursum Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 44. & ex eo Plinius: *In venatu*, inquit, *dum cernitur (leo,) nunquam fugit aut metuit, sed etiamsi venantium multitudine cedere cogitur, sensim pedetimq; descendit, crebrò subsistens atque respectans: noctu verò opaca fuga, qua maximè potest, velociter subuolat, donec in aperta deueniat, tum rursus lentè incedit.* Idem prorsus facit dæmon & praui socij.

Vers. 13. HOMO SANCTVS IN SAPIENTIA MANET SICVT SOL (constanter eodem fulgore semper lucens) NAM STVLTVS VT LVNA MVTATVR] Pro *sanctus*, vti legunt Romana & Græca, aliqui legunt, *sensatus*: hic enim opponitur stultò: sed idem in hoc libro, æquè ac in Prouerbijs, est sensatus & sanctus: verus enim sensus, veraque prudentia non est alia, quàm virtus & sanctitas. *Tu sicut sol*, iam non est in Græco, nec in Syro; idipsum tamen legit S. August. epist. 119. c. 5. vnde colligas olim in Græco id extitisse. Sic ergo habent Græca Romæ emendata, *narratio pij semper sapientia, at stultus sicut luna ἀλλοιοῦται*, id est, *alteratur*,

Tigurina, *narratio pij vt sol perpetua est sapientia, stultus autē more lunæ variatur*; Syrus, *narrationes sapientum in sapientia sunt semper, & stultus sicut luna mutatur*. Sic quoq; legit S. Ambros. locis mox citandis: ex quibus patet, tam Græca, quàm Syrum hæc arctare ad sermones sapientum & stultorum: q. d. Sapiens semper loquitur sapientia, putà honesta & sancta: at stultus nunc sapientia & sancta, nunc insipientia, id est, inhonesta & impia, eructat. Accommodat enim se occasioni & locijs: quare cum castis castè, cum incestis incestè, cum humilibus humiliter, cum superbis superbè, cum maledicentibus maledicendo sermocinatur. Sapiens verò vti mentem habet sanctam semper, sic & linguam, quare non nisi castè humiliter, benevolè, laudando & benedicendo tam Deum quàm proximum, eloquitur. Noster verò ampliorem facit hanc sententiam: q.d. Sapiens, id est sanctus, quamdiu talis est, manet in sapientia, id est sanctitate, sicut sol, vt internam sapientiam & sanctitatem nullo metu, nullis blanditijs, nullis præmijs propositis deserat, eamque externis verbis & factis constanter profitetur: at stultus, id est, constans & impius, instar polypi & lunæ, mutat mentem, & cum mente linguam, vt nunc sapientia & sancta cogitet, proponat, agat & loquatur: nunc verò stulta & impia machinetur, agat, dicat & doceat.

Causam dat Palacius: Inter multa, inquit, quæ Domino Deo conveniunt, id ferè præcipuum est, quòd immutabilis sit, idemque omnino sine vlla mutatione perseveret. Hanc maximam prærogativam Dominus concedit (suo tamen modo) Sanctis suis, in ferè non mutentur. *Non enim suffum contristabit; quodquid illi acciderit*, &c. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebitur in æternū*, &c. *Pax multa diligentibus legem tuam*, &c. Nam vt S. Ioannes ait, *Omnis qui natus est ex Deo peccare non potest*. At qui non peccat, non mutatur. Id est, quod Auctor dicit, sanctus homo immobilis est, minimè peccat, minimè sanctitati suæ oculæ notam imponit.

Prouer. 12. Psal. 124. Psal. 118. 1. Ioan. 3. 9.

Dices: Nónne Samson, Dauid & Salomon peccarunt? Planè: ideò auctor addidit. *Sanctus in sapiētia sua*, id est, dum in sapientia manet, *manet sicut sol*: si à sapientia & charitate decidat, cecidit certè è cælo Lucifer. Vt etiam S. Ioannes intelligēdus est, scilicet quòd *natus ex Deo*, dum semen Dei conseruat, *peccare non potest*. Iam verò vt sancto viro Deus communicat suam (suo modo) immutabilitatem: ita stultis non cōmunicatâ hac immobilitate, necesse est, vt subinde varientur vt luna. Patet hinc, iustum non solùm per annum posse sine mortali crimine perseuerare, vt dixit Scotus; sed & per plurimos annos: manet enim sicut sol. Porrò, vocatur hoc loco *sapientia* sanctitas vitæ, quia vera sapientia est; cui Christus verus iustitiæ sol semper adest. Talis portò habitator talem immobilitatem hospiti suo largitur: largitur etiam ei, vt sit quidam sol; vt hìc habemus: nam alibi dixit, *Vos estis lux mundi*: at clarum est, lucem mundi solem esse. Sol ergo Deum, Deique iustitiam ab eo iustis communicatam repræsentat. Quocirca S. Dionys. de Diuin. nom. c. 4. asserit, solem esse *significatiuum, expressam & euidentem diuinæ bonitatis imaginem*. Et Christus innuit solem esse diuinitatis symbolum, cùm ait Matth. 5. 45. *Qui facit suum oriri facit*: *suum*, quia sui imaginem.

Isaiæ 14. 12.

Analogia stulti & lunæ.

Luna verò, quia suum lumen mutuatur à sole, & quia citima terris, in suo orbe exiguo citiùs eum decurrit, ideóque variè solem respicit; hinc suas variat luminis vices, vt nunc cornuta, nunc semiplena, nunc plena appareat. Hinc luna dicta est quòd *luce luceat aliena*, aiunt Etymologici. Talis apparet & stultus. Huc facit illud Cleobuli apud Plutarchū in Conuiuio: *Lex*, inquit, *sapientibus mensuram præscribit. Ineptis fabulam narrabo, quam mater mea fratri obiecit. Aiebat enim, lunam à matre petisse, vt sibi tuniculam congruentem texeret; ac matrē respondisse: Qua ratione id possim, cùm te tam plenam, mox in cornua attenuatam, rursum dimidio orbe videam? Sic etiam, mi Cherfa, homini fatuo & vitioso nulla mensura æqua est.* Sic lunaticus, hoc est epilepticus, ac varius & inconstans fuit Mahomet pseudopropheta, qui proinde in Alcorano fabulatur, se lunæ partem cælo deciduam, lunæ & cælo restituisse. Rursum luna, cum apud nos lucet, cælo & cælitibus non lucet; quia ex superiori parte non illuminatur, sed ex inferiori. Et vt ait S. Greg. Nyssenus li. de Anima & resurr. atq; ex eo noster Pineda in Iob. 25. v. 5. n. 4. luna nunc radios Solis à tergo recipit, nūc à fronte & facie ad nos conuersis. Sic sanè quæ pulcherrima nobis videntur, in supremi luminis conspectu obscura sunt & non illuminata; & qui hominum iudicio sanctissimi habentur, interdum coram Deo impuri sunt. Quare & cum luna Sapiens comparat stultum, qui sicut luna mutatur. Nam cùm apud homines lucere & splendere quærit stultus, lumen ex superiori parte coram Dei conspectu amittit. Atque illud etiam, quòd tunc luna maximè nobis splendet, cùm maximè distat à sole; obscuratur autem, cum ei appropinquat, vt philosophi & astrologi tradunt: sic profectò, quo ad diuinam lucem aliquid magis accesserit, minùs lucidum apparebit, atque adeò si ab illo recesserit, minus vtique luminis habebit, quamuis apud homines multùm fulgere videatur. Tertiò, luna signum est amatorium, atque ab amantibus inuocatur, eò quòd præsit nocti & tenebris; atque ijs voluptatibus quas stulti & carnales in tenebris quærunt & exercent. Quartò, luna ad oculos nostros augetur, cùm à sole recedit, ijs verò minui videtur, cùm ad solē alia ex parte propinquat: sic & stultus carnalisque tunc in terra splendet & celebratur, cùm instar lunæ facie ad terram conuersâ, à Deo recedens terrenos honores & pompam sectatur: cùm verò illos aspernatur, Deo appropinquat. Ita S. Aug. epist. 119. cuius verba mox recitabo. Quintò luna, teste Hippocrate, lib. de Iudicijs infirmitatum & Galeno initio dierum criticorū, quia crebras mutationes & eclipses patitur, facit homines instabiles, in proposito inconstantes, varijs studijs gaudentes, luminibus varios, & vitiatos; vel strabos, motu ac mutatione celeres: sic & eos, in quibus dominatur luna stultitiæ & amoris carnalis, facit leues versatiles, inconstantes, lunaticos. Illi ergo similes sunt gemmæ quæ Selenites dicitur à σελήνη, quasi lunaris à luna; quæ, vt ait Plinius li. 36. c. 10. *Ex candido transluces mellei fulgore, imaginem lunæ continens, redditq, cum in dies singulos crescentis minuentisq; numero.* Similis enim modo lunatici Lunæ varietates imitantur & induunt. Quare humana gaudia & festa carnalium, non aliud sunt, quàm festa Neomeniæ, nouæ scilicet lunæ, crescentis celeriter, sed paulò pòst senescentis. Quod vt sibi ob oculos ponerent Romanorum & nobilissimi & sapientissimi, lunæ imaginem

Prima. *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.*

ginem gestabant in calceis, vt illo symbolo, nobilitatis & excellentiæ inconstantis, & semper ad finem cum deteriore mutatione properantis, eos memores redderet, teste Plutarcho quæst. Rom. 76. & Rhodigino lib. 20. c. 28.

Probatur ex S. Ambr.

Quocirca S. Ambros. 4. Hexam. c. 8. *Stultus*, ait, *vt luna mutatur. Et ideò sapiens nō cum luna mutatur; sed permanebit cum sole. Vnde non luna est particeps stultitiæ, quia nō luna mutatur vt stultus* (leuiter, temerè, & sine causa) *sed stultus vt luna*. q.d. Luna non est similis stulto, nec stulta, sed sapiens, quia cum ratione & causa mutatur: at stultus stultè imitatur lunam, quia sine causa, leuiter & stultè mutatur vt luna, quę tamen non nisi magna ratione ac prudenter, iuxta motus & leges sibi à Deo & natura præscriptas mutatur. Vnde explicans subdit: *Denique semen iusti, sicut luna perfecta, in æternum manet,* Psalm. 88. *& testis in cælo fidelis. Aliud est enim fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, & sensui infirmitate fixam non habere sententiam* (vt non habet stultus) *Luna pro te laborat, & propter voluntatem Dei subdita est.* Rom. 8. *Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte, sed propter eū qui subiecit eam in spe. Illa ergo non sponte mutatur; tu sponte mutaris. Illa congemiscit & comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, & gratularis frequenter. Illa tuam redemptionem exspectat, vt à communi totius creaturæ seruitio liberetur: tu & tuæ redemptioni, & illius libertati affers impedimentum. Tua ergo, non sua, stultitiæ est, quod, dum tu exspectaris & nec serò conuerteris, adhuc & illa mutatur. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vinacitate. Alumnitur luna, vt elementa repleat.*

Deinde mysticè mutationem lunæ applicans Christo, Ecclesiæ & Sanctis, qui sapientissimi sunt, *Hoc*, ait, *est verè grande mysterium. Donauit hoc ei qui omnibus donauit gratiam. Exinaniuit eam, vt repleat, quæ etiam si exinaniuit, vt omnes reperet. Exinaniuit enim se, vt descenderet nobis: descendit nobis, vt ascenderet nobis. Ascendit enim, inquit, super omnes cælos, vt impleret omnia. Itaque qui exinanitus aduenerat, de plenitudine sua Apostolos adimpleuit. Vnde vnus ex his dicit: Nā de plenitudine eius omnes nos accepimus. Ergo annuntiauit luna mysterium Christi. Non mediocris, in qua signū posuit sum: non mediocris, quæ typum dilecta habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec exaltetur luna.* Psalm. 71. *Et in Canticis, Dominus de sua sponsa ait: Quænam est hæc prospiciens tanquam diluculum, speciosa sicut luna, electa vt sol? Et meritò speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, & tenebras seculi huius illuminans dicit: Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Pulchrè ait, Prospiciens, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes, Dominus de cælo prospexit, super filios hominum. Prospiciens ergo Ecclesia sicut luna, defectus habet & ortus frequentes: sed defectibus suis crescit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & Confessorum martyrys coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetuæ lumen sibi immortalitatis & gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine, & splendorem sibi arrosit de Sole iustitiæ, vt dicat: Viuo autem, iam non ego, viuit autem in me Christus. Beata planè quæ tantum insigne meruisti. Vnde te non tui nominamus, sed typo Ecclesiæ beatam dixerimus: in illis enim ferais, in hoc diligeris.* Idem S. Ambros. in psalm. 36. ad illud: *Os iusti meditabitur sapientiam: Narratio iusti, ait, semper in sapientia: stultus autē sicut luna mutatur, id est quòd sæpè varietur, nec in sua perseueret sententia. & tanquam in tenebris lumen videatur*

Cornel. in Ecclesiast.

affundere, nec tenere. Idem serm. 4. obiurgans populi superstitionem, qua credebat lunam deficientem laborare & periclitari, ne à cælo caderet, ideoque vociferando eam animare & adiuuare satagebat. *Apud vos*, inquit, *vespertinis tantùm horis laborare cōsuevit, quando copiosa cœna venter diffenditur, quando maioribus peculis caput mouetur. Tunc igitur apud vos laborat luna, quando laborat & vinum. Tunc, inquam, apud vos turbatur cardinibus globus lunæ, quando calicibus turbātur & oculi. Quomodo igitur ebrius videre potes circa lunam quid agatur in cælo, qui circa te nō vides quid agatur in terra? Hoc est planè quod ait sanctus Salomon, dicens: Stultus sicut luna mutatur. Mutaris enim sicut luna, dum stultus & insipiens ad motum eius, qui Christianus fueras, incipis esse sacrilegus: sacrilegium enim Creatori cōmutatur, dum inuisibilis adscribitur creaturę. Mutaris ergo sicut luna, vt qui paulò antè fidei deuotione fulgebas, postea perfidiæ infirmitate defecas. Mutaris sicut luna, dum cerebrum tuum ita exinanitur sapientia, sicut luna obscuratur: te verò teterrimæ tenebræ mentis inuadunt. Atq; vtinā, ô stulte, sicut luna muteris. Illa enim citò ad plenitudinem suam redit, tu ad sapientiam nec serò conuerteris. Illa velociter colligit, quod amiserat lumen; tu nec tardi fidem recipis, quam negasti. Grauior ergo tua quàm lunæ mutatio est. Luna defectum luminis patitur, tu salutis. Quam bene igitur scriptum est de sapiente: Et permanebit cū sole. Permanet enim sapiens cum sole, iàm constantiâ fidei permaneat cum Saluatore.* Et inferiùs: *Ego luna à statu suo non sponte mutatur, tu de sensu tuo sponte mutaris. Illa in diminutionem sui conditione deducitur, tu in detrimentū tui voluntate pertraheris. Nolo igitur frater ita sis sicut luna cùm defuit; sed esto sicut quando est plena atq; perfecta. Scriptum est enim de iusto: Sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.*

Ex aduerso, sapiens & sanctus fulget constatque vt sol. Accipe analogias Solis & sapientis, Solis & sanctitatis, Solis & charitatis. *Analogia Solis & iusti.*

Primò, sol eādem semper est facie, luce, motu colore, tenore: ita & iustus. *Prima.*

Secundò, sol non offuscatur fumo, nebulis: ita nec iustus metu, cupiditate, aliisque passionibus. *Secunda.*

Tertiò, sol longè super terram eminet: sic & iustus terrena despicit, mente in cælo fixus. *Tertia.*

Quartò, sol æqualiter spargit radios in omnes bonos & malos: sic & iustus omnibus benefacit, amicis & inimicis. *Quarta.*

Quintò, sol ad omnem Dei nutum mouetur, gyrat & regyrat: sic & iustus, *Quinta.*

Sextò, sol centies & sexagies maior & amplior est tota terra: ita iustus amplâ est charitate, vt eius sinu totum orbem complectatur. *Sexta.*

Septimò, sol maior est stellis: ita sanctus fulgore suæ sanctitatis cæteris præcellit. *Septima.*

Octauò, sol velocissimus est, quia qualibet hora conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarum, vti ostendi Genes. 1. 14. Sic & iustus ad omne Dei obsequiū celer est & agillimus. Ita S. Anthonius apud S. Athanasiū vultu radiabat quasi sol, vt ex hac serenitate & luce vultus ab omnibus, etiam qui eum non nouerant, agnoceretur: & hic vultus ei erat idem, & constabat tam in aduersis quàm in prosperis, tam coram inimicis quàm amicis. Talis sit sapiens & sanctus: quidquid alij ei obstrepant, detrahant, laudent, rideant, &c. ipse sibi constet, & perstet vt sol: hunc que Solis vultum omnibus etiam calumniantibus ostendat, eoque radijs suæ lucis & charitatis aspergat, vt ex inimicis faciat amicos. *Octaua.*

Christus Sol iustitiæ.

Vis exemplapprototypa sapientis constanter lucentis vt sol? Accipe. Primum assignat S. August. epist. 119. c. 5. vbi solem ait esse Christum, lunam verò esse Adamum eiusq; affectus: *Sapiens, inquit, sicut sol permanet; stultus autem sicut luna mutatur. Et quis est sapiens, qui permanet, nisi Sol ille iustitiæ, de quo dicitur: Ortus est mihi sol iustitiæ; & quem sibi non fuisse ortum in die nouissima plangentes impij dicturi sunt: Et iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol iustitiæ non ortus est nobis? Nam ejusdem carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos & malos Deus, qui etiam pluit super iustos & iniustos. Ducuntur autem semper ex rebus visibilibus inuisibilium congruæ similitudines. Quis est ergo ille stultus, qui tanquam luna mutatur, nisi Adam, in quo omnes peccauimus? Anima quippe humana recedens à sole iustitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena conuerit, & eo magis magisq; obscuratur in interioribus ac superioribus suis: sed cùm redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem, omnisq; lux illa ingenij, quæ ad interiora vergebat, ad superiora conuertitur, & à terrenis quodammodo aufertur, vt magis magisq; huic sæculo moriatur, & vita eius abscondatur cum Christo in Deo. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, & in vita sua proijciens intima sua: & hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, melius videtur, cùm laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniquè se gerit, benedicitur. Mutatur autem in melius, cùm intentionem suam & gloriam à terrenis, quæ in hoc sæculo apparent, paulatim auertit, & ad superiora ab inferioribus conuertit; & hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, deterius videtur.*

Sap. 5.

Coloss. 3.

Psalm. 9.

Secundùm exemplum sapientis radiantis vt sol, est B. Virgo, de qua audi S. Bernar. serm. in illud Apocal. 12. *Signum magnum apparuit in cælo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius.* Nimirum, inquit, *ea est, quæ velut æternum solem induit sibi.* Et paulò pòst: *Solet luna non modò defectum corruptionis, sed & stultitiam mentis, nonnunquam verò Ecclesiam huius temporis designare: illam quidem propter mutabilitatem, hanc sanè propter susceptum abundè splendorem. Vtraque verò (vt ita dixerim) luna sub Maria pedibus congruè satis ponitur, alio tamen atque alio modo. Siquidem stultus vt luna mutatur; sapiens autem permanet vt sol. In sole nimirum & feruor & splendor stabilis, in luna solis splendor, atq; is omnino mutabilis & incertus, qui nunquam eodem statu permaneat. Iure ergo Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam diuinæ Sapientiæ vltrà quàm credi valeat, penetrauit abyssum: vt quantum sine personali vnione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, illo igne Seraphim accenduntur. Longè verò aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed aperiri magis vndique & circumfundi, & tanquam ipso igne concludi. Candidissimus fuit, sed & calidissimus huius mulieris amictus: cum omnia tam excellenter irradiata nascantur, vt nihil in ea non dico tenebrosum, sed obscurum saltem, vel minùs lucidum; sed ne tepidum quidem aliquid, aut non feruentissimum liceat suspicari. Insipientia verò omnis longè sub pedibus eius est, vt penitus absit hæc ab insipientium mulierum numero, & collegio virginum fatuarum. Imò vetus & vnicus ille stultus, & totius stultitiæ princeps, qui verè mutatus vt luna, sapientiam perdidit in decore suo, sub Maria pedibus conculcatus & contritus miseram patitur seruitutem.*

Ex B. Virg.

C

A Tertium exemplum Sancti fulgentis vt sol, est S. Ioannes Baptista, de quo audi eumdem S. Bernard. serm. in Natiuit. eiusdem. *Ille erat lucerna ardens & lucens. Magnum testimonium fratres mei, magnus enim est cui perhibetur, sed maior est ipse qui perhibet. Ille (inquit) erat lucerna ardens & lucens. Est enim tantùm lucere vanum, tantum ardere parum: ardere & lucere, perfectum. Audi quid dicat Scriptura: Sapiens permanet vt sol, stultus autem vt luna mutatur. Quis enim splendet luna sine feruore; modò plena, modò exigua, modò nulla videtur. Mutatum siquidem lumen nunquam in eodem permanet statu; sed crescit, deficit, extenuatur, annihilatur, & penitus non comparet: sic qui conscientiæ suæ in abditis labis posuerunt, modò magni, modò parum sunt, modò nulli, secundùm quod adulationum linguis vel vituperare placuerit, vel laudare. At verò solis splendor igneus est, & cùm feruet acriùs, etiam oculis laudior exhibetur: sic sapientis ardor internus foris lucet: & si non ei datur vtrumque, curat semper ardere magis; vt pater suus, qui videt in abscondito, reddat ei. Væ nobis fratres, si luxerimus tantùm.*

Ex S. Ioanne Baptista.

B

Porrò, physicè & medicè hæc verba: *Stultus vt luna mutatur*, sic explicat Franc. Valesius de Sacra Philos. ca. 71. q. d. Insensati & stulti, qui non sunt sanâ mente & cerebro, per vicissitudines & mutationes lunæ peiùs habent, indéque vocantur lunatici, id est melancholici, maniaci, epileptici. Vnde hi in plenilunio, alij in nouilunio magis agitantur, insaniunt & delirant. Luna enim ob vim humectandi valdè tahi cerebrum alterat & immutat: quare malum cerebri cum crescente luna pariter accrescit. Huc alludit Siracides: sed per hoc aliud ad literam significare intendit, nimirum stultum in volendo, agendo & loquendo esse varium & inconstantem instar lunæ, Nam nunquam luna est eodem vultu, quia modò apparet corniculata, modò gibbosa, modò diuidua, modò plena: inde græcè μώνη dicitur per antiphrasin, ὡσὶ ὃ μὴ μένει, id est à manendo, quòd nunquam maneat sui similis. Sic & stultus. Contrà, homo sanctus in sapientia manet sicut sol. Vnde Aristot. lib. 7. de Moribus: Vir bonus, ait, semper sui est similis, neque mutat mores suos: at vitiosus & insipiens non videtur esse idem manè, qui vesperi. Et Seneca epist. 47. *Boni mores placent sibi & permanent: leuis est malitia, sæpè mutatur, non in melius, sed in aliud.* S. Ambr. c. 12. de Arca Noë. *Valida*, ait, *sapientia & fixa sententia est: insipientis, tenuis, mutat incerto, nunc adio inflexa, nunc quæstu versicolor, & humorum varietate difformis, instar leprosi corporis maculens animam, & salubres cogitationes noxijs sæpè permisceat.* Verba S. Ambrosij in pauca contraxi.

Luna lædi cum luna delirant.

D

Symbolicè & anagogicè S. Cæsarius frater S. Greg. Nazianz. Dialogo 1. in fine, pulchrè ostendit lunam esse speculum & imaginem hominis, qui nunc crescit, nunc decrescit, nunc viuit, nunc moritur, nùc resurgit. *Luna*, inquit, *est euidens imago nostræ naturæ nascens, crescens, plena, decrescens, imminuta, accidens, non tamen prorsus intercidens. Consimiliter & nos nascimur, crescimus ad plenitudinem, euadimus in senectutem: ita deinde deficimus vigore facti, decrescimus elegantia coloris, & gratia floris in vultu, rubori pallorem inducimus. Immunimur corporis robore, incipimus incedere curui, & inuisi baculo, ad terram inclinati, & ipso habitu ipsam obtestantes: Este adsum. Morimur, & in ipsam deferimur corpore; non tamen interridentes spiritu, sed paulò pòst depositis carnis pallio, rursus anima vestimur. Nam enim ego sum corpus, sed ego quidē anima,*

Anagog.

non in

suum autem hoc corpus, & quæcunq; ex terra nascuntur; vnde & hoc rursus post interitum nascitur, vt luna, quæ veluti reuiuiscens sub aspectum omnibus venit. Quandoquidem & nos in sepulchro interemimur rursum resurgemus, quasi renati secundum verbum illud diuinum: Quando venerit filius hominis in regeneratione quo nostræ resurrectionis tempus significatur.

Tropol. Tropol. Hac sententiâ monemur in sapientia & virtute perseuerare, esseque constantes: hoc enim signum est virtutis veræ & solidæ, sicut ex aduerso ingruente tentatione deficere à sanctitate, signum est illam non fuisse veram, id est solidâ & fundatam. Sanctus ergo in sanctitate constans est quasi sol, imò quasi angelus, & Deus quidam terrestris, &, vt ait ille, *quasi quidam obambulans in terra Deus, & sanctus in carne angelus.* Deus enim est sol increatus & pater luminum, *apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Iacob 1. Vide ergo vt angeli in carne assumpta conuersentur, nec à carne mutentur, sed angeli in angelica puritate, sapientia, constantia permaneant; & eos imitare: quoad animam enim angelus es. Vide vt Deus incarnatus, putà Christus, inter homines versatus sit, vt ab hominibus nil vitij, nil mutabilitatis contraheret: sed in sua substantia permanserit Deus, naturâ incorruptibilis, qualitate immutabilis; & eum imitare.

Rursum crescit vt sol.

Rursum sicut sol constanter ascendit vsque ad lucem plenam & meridianam: ita & iustus in sapientia & veritate, iuxta illud Prouerb. 4. 18. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* Ratio est, tum quia virtus indies exercitio fit ei facilior & iucundior; tum, quia actus vnus virtutis inuitat & elicit alium & alium; tum, quia vires tum animi, tum corporis exercitio augentur & crescunt. Ita Milo Crotoniates vires corporis exercendo auxit: vt enim in publico agone fortitudinis palmam ferret, primò portauit vitulum; deinde cum quotidie portando, crescente vitulo, creuerunt & vires eius; adeò vt vitulo tandem, excrescente in bouem, eumdem iam bouem tulerit. Ita S. Dominicus Loricatus mirè austeram egit vitam, in ieiunijs, lorica ferrea, quam continuò ad nudam carnem gestauit, disciplinis acribus & prolixis. Rogatus, quomodo tanta ferre posset? Respondit: *Aparum cepi, & similiter gradatim ad maiora perrexi: quæ mihi iam tam facilia sunt, quàm olim erant parua: labor enim laborem adiscat*, inquit, *vigilias vigiliæ pariunt, & corpus, in quo sensim enutritur, intra & roboratur.* Ita Simeon Stylites gradatim ascendit, vt tandem in columna steterit sub dio perdius & pernox per annos 50. vel, vt Baron. 80. perpetim orans, aut instruens hortansque alios ad virtutem, vix comedens, vix dormiens.

Stimuli ad constantiam. Primus.

Ad hanc constantiam consistendi & proficiendi in sapientia & virtute, stimulus est, Primò, mentem defigere in Deo. Hic enim est primus constantiæ & perseuerátiæ actus, ex quo cetera bona sequuntur. Qui enim mente defixus est in Deo, nullis illecebris flectitur, nullis minis & terroribus concutitur. *Qui adhæret Deo, spiritus vnus est: qui petræ, lapis vnus*, ait S. Bernard. Serm. 8. in psal. *Qui habitat.*

Secundus.

Secundus est, amor ingens Dei. Hic enim excitat amantem ad constanter laborandum, & patiendum quidlibet pro eius obsequio. Charitate enim obarmatus Paulus fidenter exclamabat: *Quis nos separabit à charitate Dei? An tribulatio, an angustia, an fames? &c. Certus sum, quia neque mors, neque vita, &c.* Rom. 8.

Tertius.

Tertius est, magnum desiderium proficiendi in virtute. *Cane*, ait Nazianz. in Distichis, *ne vnquam in via virtutis subsistas. Tibi enim, qui à vitiosa vita excessisti, perinde puto esse consistere, ac si in immundum vitij gurgitem labereris.*

Quartus.

Quartus, cogitare, quanta, & quàm magna opera facta sint, & fiant etiamnum, per constantiam. Considera Paulum, qui omnes penè gentes docuit & conuertit, ideóque Doctor Gentium appellatur. Qua ratione id fecit? labore & constantiâ. Vnde captus Hierosolymis à Deo audiuit: *Confidens esto, sicut enim testificatus es de me in Ierusalem, sic te oportet & Romæ testificari*, Actor. 23. 11. Et prædicans Corinthi ab eodem audiuit: *Noli timere, sed loquere, & ne taceas: propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate*, Actor. 18. 10. Considera S. Athanasium, qui pondus Ecclesiæ & furias Arrianorum, adeoque insultus totius quasi orbis, sustinuit per 46. annos, eáque ratione & fidem Homousij, & Ecclesiæ integritatem conseruauit. Qua ratione? adamantinâ constantiâ. Considera Simeonem Stylitem iam nominatum, qui stans in columna iugiter, typus & imago fuit constantiæ: quid non hic vir effecit suis orationibus, miraculis, consilijs, exemplo: Lege eius Vitam apud Theodor. & alios, & obstupesces.

Quintus.

Quintus est, cogitare breuem esse omnem laborem & dolorem nostrum. *Momentaneum enim & leue tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* 2. Corinth. 4. Hàc consideratione S. Antonius suos ad constantiam in rigore vitæ tam austeræ hortabatur, teste S. Athanatio in eius Vita. Eádē Barlaam apud Damasc. in Historia, hortatur Iosaphat ad constantiam vitæ religiosæ & contra tentationem longitudinis vitæ & pœnitentiæ obarmat, dicens: *Cogita te hodie cœpisse seruire Deo, te hodie finiturum.* S. Athanasius, cùm Iulianus Apostata capesseret imperium, ideóque persecuterentur omnes Christiani, exclamauit: *Bono animo esto, nubecula tantùm est, quæ mox euanescet splendente sole.* ita Sozomen. lib. 6. cap. 26. S. Polycarpus Herodi proconsuli ignem minitanti, ni à Christo desciscceret: *Ignem*, inquit, *minaris hunc qui ad momentum incenditur, & paulò post extinguitur: verùm ignoras futuri iudicij ignem æternum esse, qui ad perpetuas pœnas præparatus est.* ita Euseb. lib. 14. hist. cap. 5.

Sextus.

Sextus est inuocans angelum constantiæ, putà S. Gabrielem, qui interpretatur fortitudo Dei, vel fortis Deus: tum quia hic constantissimus est; vnde Daniel ita eum pingit c. 10. 5. *Vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo: & corpus eius quasi chrysolithus, & facies eius velut species fulguris, & oculi eius vt lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis:* tum, quia à Deo datus est nobis præses fortitudinis & constantiæ, vt nostram infirmitatem & inconstantiam confirmet, vti confirmauit Danielis, dicens v. 19. *Noli timere vir desideriorum: pax tibi, confortare, & esto robustus.* Idem, vt videtur, confirmauit Iudam Machabæum cum paucis sociis, vt contra castra Lysiæ, scilicet contra 80. millia pedicum, & ingentem equitatum, dimicarent & vincerent. *Apparuit*, inquit, *præcedens eos eques in veste candida,*

candida, armis aureis hastam vibrans. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, & convaluerunt animis, non solùm homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare. Ibant igitur prompti de cælo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostraverunt ex eis undecim millia peditum & equitum mille sexcentos: universos autem in fugam verterunt. 2. Mach. 11. 8.

Septimus. Denique, efficax ad constantiam stimulus est cogitare, quod ait hic Sapiens, scilicet iustum & sapientem permanere in sua sapientia quasi solem; inconstantem verò esse stultum & lunaticum, qui cum luna & instar lunæ mutatur. Id per umbram vidêre Gentilium sapientes, qui centuerunt viri cordati esse constantiam; feminæ, inconstantiam. Ita Zeno, Stoicorum parens, dicebat, facilius esse vtrem inflatum mergere, quàm virum probum inuitum ad aliquid agendum cogere. Nam inuictus animus rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini. ita Philo li. *Quod omnis probus sit liber.*

Exempla Gentilium. Anaxarchus philosophus, cùm à Nicocreonte Cypri tyranno in saxo concauo tunderetur; animo infractus, *Tunde*, inquit, *tunde Anaxarchi vasculum; Anaxarchi constantiam non teres.*

Socrates semper erat eodem vultu; cùm alij in prosperis gestiant, in aduersis deijciantur. Vnde S. Hieron. robur Socraticum commendat.

Agesilaus monenti, vt aliquid de vitæ rigore remitteret; *At ego*, inquit, *me consuefacio, vt quæcunque incideri fortunæ mutatio, non quæram ipsam mutationem.* Mira animi constantia, quæ nec in austeriore vita delicias requireret, nec inter delicias agens, ab illis corrumpi posset. ita Plutarch. in Lacon.

Manlius electus in consulem Romanum instantibus cunctis, vt eum acceptaret, immobili animo ac vultu respondit: *Alium, Quirites, quærite, ad quem hunc transferatis honorem: nam nec ego vestros mores ferre possum, nec vos meum imperium perpeti poteritis.* ita Liuius lib. 6. decade 1. & Plinius Iunior de Viris illustr. cap. 28.

Cato, cùm, perditis iam rebus, eum amici hortarentur, vt ad Cæsaris clementiam confugeret, respondit, *Victorum esse, & eorum qui deliquissent, supplicare. Catonem nec victum, nec captum esse, qui se per omnem vitam inuictum præstitisset, ac Cæsarem honestate iustitiaq; longè superasset: Cæsarem potiùs victum captumque esse, qui bellum, quod diu negasset se malle aduersus patriam, nunc id egisse conuictus esset. Proinde, pro se Cæsarem orarent qui vellent, pro Catone neminem orare debere.* ita Plutarch. in Catone.

C. Mæuius, Augusti centurio, captus, & ad Antonium perductus, cùm interrogaretur. Quid de se statui iuberet? *Ingulari*, inquit, *me iubeo quia non salutis beneficio, nec mortis supplicio addici possum, vt aut Cæsaris miles esse desinam, aut tuus esse incipiam.*

Gentilibus constantiores fuêre Christiani.

Christianorum. Ludouicus Bauariæ Dux captus ab Alberto Marchione Brandeburgensi, qui multa cum minis ab eo petebat, ait: *Quæ posteris ex me libero imperare, eadem modò ex capto petito: si quid amplius voles, corpus meum in tua potestate, animum mihi, non tibi obnoxium inuenies.* ita Æneas Syluius lib. 3. de Rebus Alfonsi.

Victor proconsul Carthaginis sollicitatus ad arrianismum: *Dicite*, ait, *regi vestro, vt ignibus me subijciat, adigat bestijs, exerciet omni genere tormentorum: si consentio, frustra sum in Ecclesia baptizatus Catholica. Nam si hæc vita præsens sola fuisset, & alium, quæ verè est, non speraremus æternam, nec ita fecissem ad medium atque temperate glisceret.* ita Victor. lib. 3. Wandalic.

S. Basilius præfecto Valentis Imper. minitanti mortem, nisi Valenti Arriano pareret, tranquillè & intrepidè respondit: *Atque vtinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic qui maturiùs Basilium de nodo huius folij abjolueret.* Cumque daretur ei nox sequens ad deliberandum: *Ego*, ait, *eadem ero, qui nunc: tu vtinam te non mutares.* ita Eccles. Histor. lib. 11. c. 9.

S. Basilij socius S. Gregor. Nazian. in Distichis: *Quisquis*, inquit, *venientibus vicissimq; abeuntibus rebus confidit, ille vitæ finem perenni labenti confidit. Dies ad diem te transmittit, lenissimeq; volutus ac constantis hominis sententia sempiternum diem habet.* Et mox: *Id demum mihi placet, quod altissimas in animo radices egit.* Hi nimirum sunt heroës, cælo, quasi ciuitate fortium dignitate quibus Isaias c. 61. *Vocabuntur in ea, fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.*

Apologus constantiæ. Hanc parabolam apologo similem festiuo galaxiæ, asteri, pyrochitis & carbunculi apologo honestat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. cap. 26. cuius titulus: *In bonis constantia te confirmet. Galaxias*, inquit, *asbestas, & synochites gemmæ tres simul congregatæ, de suis virtutibus cœperunt disceptare primaq; dixit galaxias: Ego quidem licèt adamantino robore non polleam, ipsum tamen excedo, quòd tenacissimæ proprietatis vigore, ab igne minimè calefio. Mox asbestos illis se præferens inferebat: Vtique nobiliore ego præditus sum qualitate, quòd inseparabiliter vnctuosum humorem continendo, semel accensus vix extinguar. Quibus synochites adiunxit: Vos metipsos, vt video, de contraria vestra immutabilitate iactatis; attamen ego me haud minùs admirabilem esse puto, quoniam varietate mirabili cum luna quotidie cresco & decresco. Verùm cùm qui seipsum commendat, non ille probatus sit: idcirco ipse non immeritò placuit carbunculi audire sententiam radiantis, qui prædictas de causa, aquo rationis libramine, mox disceptantium litem sententialiter definiuit, dixitq;: Cùm contrariorum habituale sit præstantius priuatiuo, vtique calefieri est ad melius immutari, infrigidari verò in deterius conuerti: in centesimo autem fluxu esse, nihil est esse; nam secundum hoc, non est esse, vndecies omnis quantùm habet de mutatione, tantum habet de non esse. Dico igitur nunquam promoueri ad melius, dura requisita est, sicut nec vnquam in deterius conuerti, constantiæ semper autem mutari, imbecillitatis est atque clementiæ.* Deinde idipsum exemplo cannæ, chamæleontis, cæli & melodiæ confirmans adijcit: *Cannam siquidem vacuam, exhalationis semper influxus hinc inde mobilitat, & cum vento conflictans, tenuissimè fluida spargitur materia vnda. Non audisti quid sagax vulpes semel respondens chamæleonti, de colorum aurei adeptione gloriauti? Quippe vbi non est stabilitas, vmbralis est exitus, & gloriositas non est vera. Nemo quantum de stabilitate, tantum de nobilitate tenens summa: & in vnoquoq; genere firmiter stabilita, sunt prima principia? Verò natura quæ sapientiæ ordine regitur, in necessarijs conditionibus stabilitatis amatrix, non sine firmamento vniformitatis mutatur. Nam cælum semper regulariter volutur, ac temporum vicissitudines & ætates vniformiter se sequuntur. Quin & melodiæ concentus, & facundiæ fluxus, licet demulceant, tamen sine detentis stabilitatis correspondentia, sensum animæ constantis non deliciant. Sicut igitur nihil est sapiens mobilitas in malis, sic nigil constabilitas est in bonis. Quibus dictis lis fuit terminata.*

Similia.

In

Vers. 13. IN MEDIO INSENSATORVM SERVA VERBVM TEMPORI: IN MEDIO AVTEM COGITANTIVM ASSIDVVS ESTO] Aliqui legunt, *cogitantium legem Dei*: ſed, *Tò legem Dei*, delent Romana & Græca. Iam *cogitantium*, id eſt meditabundorum, hoc eſt prudentium: cogitatio enim & meditatio parit prudentiam.

Dixit v. præced. narrationem ſancti ſemper eſſe in ſapientia: nunc, ne quis inde colligat, ſanctum vbique debere promere ſuam ſapientiam, illud hîc limitat, docetque vbi eam promere debeat, vbi verò reticere. q.d. Dum inter inſenſatos & inſipientes verſaris, noli proferre verba ſapientiæ; &, vt ait Chriſtus, Noli ſanctum dare canibus, & margaritas proijcere ante porcos: ſed ſerua illa tempori, vt opportunè ea proferas, cùm ſcilicet proderit ea dixiſſe. Cura interim conſortia & familiaritatem virorum prudentium & grauium qui non niſi B ſeria, priùs diu multumque cogitata, benéque expenſa, loquuntur: hi enim doctrinam ſapientiæ tuæ auidè excipient, ac tu vicißim multa ab ijs proficua audies & diſces. Hoc eſt quod ait Salomon Eccl. 3. *Tempus loquēdi, & tempus tacendi.* quod ſit illud tempus, explicat hîc Siracides, nimirum, tacendi tempus eſſe, cùm inter ſtultos verſaris: loquendi verò, cùm inter ſapientes. Vnde Tigurina vertit, *inſipientibus interuenturus obſerues opportunitatem* (qua ſcilicet datâ commodâ occaſione, appoſitè & cum gratia eis oſtendas & corrigas eorum inſipientiam) *at, tarum cordatorum frequens adeo*; Vatablus, *inter inſipientes tempori ſeruies, at inter cordatos crebrò loquere*; Syrus, *inter ſtultos opus eſt obſeruare tempus, inter ſapientes loqui ſemper.*

Vers. 14. NARRATIO PECCANTIVM ODIOSA, ET RISVS ILLORVM IN DELICIIS (ita Rom. & Græca: perperàm ergo Iaſenius & alij paſſim legunt *delictis*) C PECCATI] *Peccantium*, id eſt, peccatis dedirorũ, qui crebrò ſolent peccare, qui peccata frequentant, ijſque delectantur & exultant. Græcè eſt μωρῶν, id eſt, *ſtultorum*. Peccator enim, dum peccat, ſtultiſſimus eſt, & peccatum eſt ſumma ſtultitia; quia Creatori creaturam, cælo terram, paradiſo gehennam anteponit & præeligit. Pro *odioſa*, græcè eſt σκάνδαλα, id eſt offenſio, offendiculum, moleſtia, tædium, odium, execratio. Vnde Complut. vertunt, *narratio fatuorum ineptias, & riſus eorum in cibo peccati*; Tigurina, *narratio ſtultorum offenſionem habet, & riſus eorum ſceleroſam voluptatem*; Syrus, *narrationes ſtultorum odibiles ſunt, & riſus eorum amarus* (vel impudentia) *eſt*. Senſus eſt, q.d. Sapientibus, putà iuſtis, *narratio peccatorum eſt odioſa* moleſtaque, & D, id eſt, quia, *riſus illorum* eſt *in deliciis peccatis* quia ſcilicet cum riſu & gaudio narrant ſuas libidines, aliaſque ſeedas peccatorum delicias, in iſque exultant, quas iuſti exhorrent. Ex abundantia enim cordis os loquitur, iuxta illud Prouer. 2. *Lætantur, cùm malè fecerint, & exultant in rebus peſſimis.* Iam quid grauius viro caſto & ſancto, quàm inceſta, blaſphema, impia, adeoque non niſi Dei offenſiones audire? Vnde Dauid pſalm. 118. *Vidi*, inquit, *prauaricantes, & tabeſcebam*: &, *Tabeſcere me fecit zelus meus.* Impij enim aguntur ſpiritu non Dei, ſed diaboli, luxuriæ, ſuperbiæ, &c. hic enim eis dominatur; hic per os eorum loquitur ſuperba, luxurioſa, diabolica; hic per manus & membra eorum ſimilia exercet & operatur.

Vers. 15. LOQVELA MVLTVM IVRANS, HORRIPILATIONEM CAPITI STATVET: ET IRREVERENTIA IPSIVS OBTVRATIO AVRIVM] Exemplo docet, quàm narratio peccantium ſit odioſa; quia ſcilicet inter alia peccata, quæ ipſi committunt, vnum eſt, quod crebrò, imò tertio quoque verbo, iurent & deierent, idque ſæpè per vulnera Chriſti reliquæ ſanctiſſimas. Quæ iuramenta & execrationes, aliaque ſimilia, quæ irreuerenter & impudenter proferunt, iuſtis audientibus horrorem incutiunt: adeò vt ſubinde ex pudore & horrore aures ſuas obturent, ne tam infandis ſermonibus feriantur & polluantur. Pro *irreuerentia*, S. Auguſt. per diæreſim legit *in reuerentia*, id eſt, præ pudore & verecundia: hanc enim ſæpè in Script. ſignificat *reuerentia*. Græcè eſt μάχη, id eſt iurgium, rixa, contentio, pugna. Vnde Complut. vertunt, *loquela multùm iurantis erigit capillos, & rixa* (Roman. *iurgium*) *eorum obturatio auriũ*; Tigur. *ſermo crebrò iurantis horrorem incutit, & aures obtundit contentio talium.* Alludit ad morem Iudæorum, qui auditâ blaſphemiâ, vel verâ vel apprehenſâ, aures obturabant, vt oſtenderent ſe eam execrari, vt patet Actor. 7. 56. Vnde Palacius per *irreuerentiam* accipit blaſphemiam. Blaſphemiam enim adeò horrebant Iudæi, vt ne quidem eius nomen proferre auderent, ſed illud alio honeſtiori deſignarent, aut per periphraſin circumſcriberent.

EFFVSIO SANGVINIS IN RIXA SVPERBORVM; ET MALEDICTIO ILLORVM AVDITVS GRAVIS] Alio exemplo oſtendit, quàm narratio peccantium ſit odioſa. q. d. Stulti loquendo concitant rixas & iurgia ex quibus ſequuntur pugnæ, duella & cædes, *& maledictio*, græcè, Δυσλοιδόρησις, id eſt, conuitiatio, *illorũ, auditus grauis*, hoc eſt, auditu eſt grauis & moleſta; græcè, μοχθηρά, id eſt, nequam, prana, flagitioſa, improba, importuna, tetra, laborioſa, moleſta, ærumnoſa. Tigurina, *concertatio ſuperborum ſanguinis effuſio eſt; & conuitia eorum auditu grauia.* Syrus, pro hoc verſu & præced. hos ſubſtituit: *Donum impij arrigere facit pilos capillorum, & qui effundit ſanguinem auſcultabit verba impij. Inter impios ne ſedeas, & cum vidente obtura aures tuas.*

Vers. 16.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quâ docet quàm noxia ſit ſecreti reuelatio,

Verſ. 17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, & non inueniet amicum ad animum ſuum,

18. Dilige proximum, & coniungere fide cum illo.

19. Quòd ſi denudaueris abſconſa illius, non perſequêris poſt eum.

20. Sicut enim homo, qui perdit amicum ſuum, ſic & qui perdit amicitiam proximi ſui.

21. Et ſicut qui dimittit auem de manu ſua, ſic dereliquiſti proximum tuum, & non eum capies.

22. non illum ſequaris, quoniam longè abeſt: effugit enim quaſi caprea de laqueo: quoniam vulnerata eſt anima eius.

23. Vltrà eum non poteris colligare. Et maledicti eſt concordatio

24. denudare autem amici mysteria, A desperatio est animæ infelicis.

VERS.17. QVI DENVDAT ARCANA AMICI, FIDEM PERDIT, ET NON INVENIET AMICVM AD ANIMVM SVVM] *Fidem*, id est fidelitatem, tum realem in se, tum æstimatam in amico ceteriique. q.d. Qui reuelat secreta amici, perdit fidelitatem, quia desinit esse amico fidelis, & incipit esse infidus ac perfidus: quare vicissim *fidem*, id est opinionem, creditum, & nomen fidelitatis perdet apud amicum, vt ille deinceps ei fidem nõ habeat, nec ei credat, sed eum aspernetur vt perfidum & proditorem ideoque amicitiam eius abrumpet, & ex amico fiet hostis & inimicus. Amicitiæ enim fundamentum est fides, siue fidelitas: eam si euertas, euertis omnem amicitiam: *& non inuenies amicum ad animum tuum*; Id est, pro tuo voto & desiderio, pro animi tui sententia. Nemo enim cordatus eum volet amicum, quem aliquando expertus sit vel audierit amico fuisse infidum, eiusque arcana reuelasse. ita Tigur. *enuntiator*, inquit, *arcanorum fidem perdit, nec amicum pro animi voto inueniet*: Syrus, *qui reuelat secretum perdet fidem suam, & non inueniet sibi amicum secundum animum suum*; imò iusto Dei iudicio reddetur ei talio, vt, sicut ipse fidem non seruauit amico, sic nec amicus vllus eam illi seruet. Alludit ad Proverb. 11.13. *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est animi, amici celat commissum.* Et cap.25.9. *Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reueles.* Nam, vt ait S.August. vel quisquis est Auctor libr. de Amicitia, cap.13. *Secretorum reuelatione inter amicos nihil turpius, nihil execrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos; sed omnia replens amaritudine indignationis, & odij atque doloris felle cuncta aspergens. Vnde Salomon: Qui denudas arcana amici, perdis fidem. Quid enim infelicius illo, qui perdit fidem, & desperatione languescit? Vnde denudare amici arcana, desperatio est animæ infelicis.* Quin & Isocrates ad Dæmonicum, *Diligentius*, inquit, *tuenda sunt depositæ verborum, quàm pecuniarum.* Quam sententiam Anaxander Comicus Græcus sic effert:

Commissa cui sunt verba, cui depositum;
Si retegit, est iniquus, aut est garrulus:
Si spe lucri, est iniquus hic, siue garrulus.
Censendus autem vterque pariter improbus.

Hinc Ægyptij, vt scribit Diodorus Siculus lib.2. c.2. linguam abscindi iubebant illi, qui secreta reuelasset: Romani autem huiusmodi hominem aut viuum comburendum, aut furcâ fulpendendum existimabant. ita Paulus. lib. *Si quis.* § de pœnis.

Arcana amici celanda.

Cur

B

Cuius.

C

VERS.18. DILIGE PROXIMVM, ET CONIVNCTVS ERIT TIBI CVM ILLO. QVOD SI NVDAVERIS ABSCONSA ILLIVS, NON PERSEQVERIS POST EVM] Ita Romana legunt, *persequêris*, non *persequaris*, vt alij: esto, vtriusque lectionis idem sit sensus, q. d. Si diligis proximum, græcè φίλον, id est amicum, iungere illi per fidem, vt scilicet fidem illi serues, & fideliter secreta eius reticeas, eaq; apud te serues: nam si ea nudaueris & reuelaueris, fugiet te, tuamque amicitiam certò & irreuocabiliter: quare frustra persequeris eum, vt ad amicitiam reuoces: manebit enim ille à te auersus & inexorabilis. Tigurina, *fac ames amicũ, & te fidum illi præbeas* (alij, *fidem cum ea forma*) *quòd si arcana eius effutias, non assequeris eũ postea*; Syrus verò sententiam sic inuertit, *proba formam tuum, & fide illi: si autẽ reuelet secretum fidei, ne succedas*

VERS.19.

D

post eũ. Alludit ad illud Prouer.20.19. *Ei qui reuelat mysteria* (arcana,) *& ambulat fraudulenter, & dilatat labia, ne commiscearis.* In quæ verba S. Hier. vel quisquis est Auctor lib.2. in Prouerb.c.10. *Si quis*, inquit, *voluerit tuis misceri amicitijs, & hunc videris prioris amici secreta pandentem, hunc velut perfidũ cave.*

Ratio à priori est, quòd celare secreta proximorum, sit res necessaria ad hoc, vt homines in pace & tranquillitate viuant, vtque mutua hominum conuersatio tuta seruetur. Si enim homines hominum secreta detegerent, maxima inde perturbatio, imò societatis humanę euersio sequeretur. Ergo præceptum naturale est, vt homines hominum vicissim secreta custodiant. Ergo fides secretorum iuris est naturalis, diuini & humani. Igitur qui datâ fide recipit arcanum amici, tenetur illud secretum seruare ex iustitia, perinde vt tenetur seruare depositum: plurís enim est secretum, quàm depositum pecuniæ. Atq; adeò qui per iniuriam extorsit ab alio secretum suum, tenetur illud seruare, sicut fur tenetur restituere furtum: vt, si quis litteras alienas aperuit, præterquam quòd grauiter peccauit, obnoxius est secreti seruandi.

Hæc in genere de fide secreti. Nam in particulari sunt nonnullæ secreti reuelationes, in quibus præter infidelitatem, accumulãtur circumstantiæ aliorum peccatorum. Vt patefacere latronibus vbi latitet thesaurus proximi, præter infidelitatem, genus est furtiuæ prodere latentem hominem hostibus occidendum, genus est homicidij. Ita Socrates dictitabat colendam fidem potiùs in arcanis, quàm in creditis pecunijs. Et Cato hoc nomine maximè celebratur, quòd amicorum arcana sanctè celaret. Et Simonides, homines infimæ notæ censebat eos, qui secreta continere non possent, ac similes seruo illi apud Comicum, qui rimarum plenus effundebat arcana.

Apud Christianos verò sanctior est fides secreti, adeò vt sacerdos sacrosanctum Eucharistię Sacramentum occulto peccatori ministrare debeat, ne eius crimen manifestet, etiamsi illud extra confessionem secretò nouerit, vti docet S. Augustin. hom. 50. de Pœnit. & refertur 2.q.1.cap. *Multi.* Confessionis verò Sacramentalis, tam religiosa est fides secreti, vt confessarius mille potiùs mortes subire debeat, quam vel minimum pœnitentis peccatum reuelare; si secus faxit, graue sacrilegium admittit. Et in hoc secreto nec Summus Pontifex, nec tota Ecclesia dispensare potest. Hæc & plura docet Domin. Soto Relect. de tegendo secreto.

VERS.20. SICVT ENIM HOMO, QVI PERDIT AMICVM SVVM, SIC ET QVI PERDIT AMICITIAM PROXIMI SVI] Ita Romana & S Augustin. in Speculo, q.d. Sicut perdis amicũ per mortem: eùm enim ipse moritur, moritur pariter amicitia quam cum illo habebas: idq; irreparabiliter, quia à morte non datur reditus ad vitam, nec mortuus reuiuiscere potest: ita quoque perdis amicum, eiusque amicitiam per reuelationem secreti, cùm eius arcana euulges; idque irreuocabiliter, quia fidem tollis, quę est quasi anima & vita amicitiæ. Secundò, Palacius: Amicus, inquit, & amicitia pari gradu currunt: ac ideò si amicitiam leuiter violasti, violasti & amicum leuiter: sed si ictu lethali (qualis est reuelatio secreti) amicitiam læsisti; crede omnino amicum amissum, sicut amittitur auis, cùm è manu euolauit, & caprea cùm è laqueo fugit. Græca, pro *amicum* cõtrariè legentes ἐχθρὸν, id est *inimicum*, sic habent:

sicut

sicut enim aliquis perdidit inimicum suum, sic perdidisti amicitiam proximi tui, id est, vt vertit Tigur. *vt enim quispiam inimicum suum interemerit, ita benevolentiam perdideris amici.* τὸ enim *perdidit*, aliquè sumitur pro occidere. q.d. Sicut occidens inimicum, perdit eius vitam; sic reuelans secretum amici, perdit & occidit quasi eius amicitiam. Syrus verò, *sicut enim qui perdit partem suam, ita perdidisti amicitiam amici tui.* Aliter Græca explicat Iansenius. q. d. Sicut sine spe amicitiæ obtinendæ homo amittit inimicum suum, scilicet quoad amicitiam ipsius: verus enim inimicus nunquam erit verus amicus, sic etiam se habet homo, qui sua perfidia, aut futili secretorum sibi commissorum denudatione perdit amicitiam proximi, id est, amici sui; nimirum perdit eam irrecuperabiliter, nec sentiet illum magis sibi benevolum quam hostem suum.

VERS. 21. ET SICVT QVI DIMITTIT AVEM DE MANV SVA, SIC DERELIQVISTI PROXIMVM TVVM, ET VERS. 22. NON EVM CAPIES, NON ILLVM SEQVARIS, QVONIAM LONGE ABEST: EFFVGIT ENIM QVASI CAPREA DE LAQVEO] Probat duabus similitudinibus, auis & capreæ, irreuocabilem esse amicitiam eius, qui perfidè secretum amici reuelauit. q.d. Sicut auis manu aucupis dimissa illicò auolat in arbores & siluas, gaudetque se manibus aucupis liberatam, ac libertate suâ gaudens, ab eo procul aufugit, ita vt, licèt auceps eam persequatur vt recipiat, numquam tamen eam consequi possit: sic pariter amicus perfidè ab amico reuelante eius secreta læsus, ab eo aufugit, gaudetque se eius perfidiâ liberatum, nec vnquam ad eius amicitiam redit, esto ab eo rogetur & sollicitetur. Rursum sicut caprea è laqueo se extricâs gaudet se laqueo liberatam, fugitque in petras & rupes, ac planè cauet à laqueo: sic & amicus proditus ab amico, ab eo planè auertitur, & longissimè recedit, gaudetque se laqueo perfidi amici liberatum, & semper ab eo quasi à laqueo sibi cauet. Tigurina, *quasi qui earum manu emiseris, ita amiseris amicum, quem nullo venatu recuperes, ne secteris eum, quoniam procul abscessit, & quasi caprea* (græcè, *dorcas*) *effugiet eum*; Syrus, *sicut auem è manibus tuis auolare fecisti eam, & eam venaberis eam, & non sequeris eam, quoniam effugit tanquam caprea ille rete, & sicut auis de laqueo.* Desperanda enim est vtriusque recuperatio. Christo gratia, qui adeò grauiter à nobis lætus, & adeò grauiter pro nobis vulneratus, non reiecit amicitiam nostram, imò certa spes est, tam futurum nobis pœnitentibus amicum, quàm si non peccassemus.

Similis, isque insignis extat apologus apud Damascenum in Histor. Barlaam, cap. 10. quem, quia hunc Siracidis locum explicat, subtexam: Philomela, inquit, capta ab aucupe, ab eoq; nece destinata, vt eam euaderet, hâc arte & sermone ad eum vla est: *Quidnam, ô homo, ex mea nece ad te voluptatis rediturum est? Neque enim per me ventrem tuum explere poteris. At, si me vinculis liberaueris, tria præcepta tibi tradam, quibus si parueris, magnus per omnem vitam cõmodis affluxeris. Ille autem ex ipsius sermone admiratione commotus, sese facturum recipit, vt, si nemini aliquid ab ea audiret statim eam libertate donaret, ac missam faceret. Conuersa itaque Lusinia hominem ait, Nunquam rem quam consequi nequeas, aggredere. Nunquãm præteritæ te pœniteat: Rei incredibili nunquam fidem adhibe. Hæc tria mandata serua; & præclarè tecum agetur. Ille autem horum verborum sagacitatem ac prudentiam admiratus, eam vinculis soluit. Lusinia itaq; periculum fecit* Apologus Philomelæ.

A *capiens, an ille verborum illorum quæ audierat, vim intellexisset, atq; aliquem ex ipsis vtilitatem percepisset, per aërem volitans ad eum dixit: Pro quàm nihil est in tuo consilio, ô homo! qualem thesaurum hodie amisisti! Est siquidem in meis visceribus vnio, struthionis vnum magnitudine excedens. Quæ vt ille audiit, mœrore conturbatus est: cumq; pœnitus quòd Lusinia ex ipsius manibus effugisset. Atq; eã rursus arripere tentãs, dixit: Veni quæso in ædes meas: atq; vbi præclarè & humaniter à me accepta fueris, honorificè te dimittam. Lusinia autem ipsi dixit: Nunc planè te stolidum ac vecordẽ esse scio. Nam postea quam ea quæ ad te dicta sunt prompto animo excepisti, ac libenter audisti, nihil ex tuo emolumenti consecutus es. Admonui enim te, ne ob rem præteritam pœnitẽtia duceretis: & ecce mœrore conturbatus es, propterea quòd è manibus tuis fuga me subduxerim, pœnitentia videlicet ob rẽ præteritã affectus. Præcepi tibi ne ea quæ assequi nõ possES, aggrederetis: & tamen arripere me conaris, cùm ister meum assequi nequeas. Adhæc id quoq; tibi edixi, ne incredibili sermoni fidem arrogares: & tamen in visceribus meis vnionẽ staturæ meæ modum excedentem, inesse credidisti, neque tam illum tibi pendentia sunt, vt intelligeres me totam ad eius struthionis magnitudinẽ minimè accedere: quonam itaq; pacto tantum vnionem corpusculum istud caperet?* Quæ deinde ipse infidelibus idololatris adaptat, nos perfidis amicis secreta reuelantibus accommodare possumus. Hi enim rem, quam per reuelationem secreti assequi cupiunt, putà amicitiam tertij, cui ea reuelant, reipsa non consequuntur, quia ab eo æstimantur & fugiuntur quasi perfidi: vnde eos præteritæ reuelationis pœnitet; eumque ad priorem amicum redire, eique se reconciliare cogitant & tentant, credunt & tentant rem incredibilem & impossibilem: ipse enim semel ab amico infido deceptus, ampliùs ei non credet, nec secundò ab eo decipi se patietur; vnde huic deceptionis periculo ampliùs se non exponet; ideoque secreta sua illi non patefaciet.

QVONIAM VVLNERATA EST ANIMA EIVS, VLTRA EVM NON POTERIS COLLIGARE] Alludit ad doreadem, siue capream laqueo & venabulo captam, telisq; confixam. q.d. Sicut caprea telis confixa & vulnerata à venatoribus, longissimè ab ijs aufugit in rupes: sic & amicus ab amico reuelante eius secreta perfidè proditus, longissimè ab eo aufugiet; quia anima eius hoc perfidiæ telo intimè vulnerata, adeò dolore est saucia, vt hoc eius vulnus non possis colligare, sed illud planè sit incurabile & immedicabile, quia intima animæ & cordis peruadit. Græca concisa hunc versum cum sequenti coniungunt, vti mox patebit. VERS. 23.

ET MALEDICTI EST CONCORDATIO. (ita Romana & Græca perperàm ergo aliqui legunt *recordatio*:) DENVDARE AVTEM AMICI MYSTERIA (arcana, secreta) DESPERATIO EST ANIMÆ INFELICIS] q.d. Si maledictum, id est, conuitium, in aliquem conieceris, locus est & modus, quo iniuriam hanc sarcire, eique reconciliari possis: sed si quis secreta sibi bona fide ab amico concredita reuelet, huius anima est infelix, ac planè desperare debet concordationem, id est reconciliationem cum amico perfide à se læso. Quocirca sapienter Solon apud Ausonium: *Clàm*, inquit, *suorum propinquum, sed publicè laudaueris.* Et P. Syrus: *Secretò admone amicos, palàm laude.* Græca hunc versum cum præced. iungunt, sicq; habent: *Nam vulnus obligari potest, & de contio est reconciliatio: sed qui arcana detexit, desperat.* ita Romana, quæ legunt ἀπήλπισεν, id est, VERS. 24.

despe-

deſperauit, hoc eſt, deſperat reconciliationem, pro quo Complut. legunt, ἀπώλεσε πίστιν, id eſt, perdidit fidem; quia nemo ampliùs ei quaſi perfido fidem habebit, vt ſe ſuaq; ſecreta ei credat. Romanis conſentit Tigurina, *nam vulnus quidem alligari poteſt, & à conuitijs locus eſt reconciliationi: ſed arcani proditor (infelicis animæ) ſpem amiſit*; & Syrus, *quia vulneribus eſt medela, & turgio eſt reconciliatio: reuelationi autem ſecreti deſperatio.*

Hinc patet in amicitia grauiſſimum eſſe crimen, prodere amicorum arcana (præſertim ſi magni momenti, & amico cordi ſint) facit enim animam infelicem, violat amicitiam lethaliter, amittit amicum (qui eſt dimidium animæ) irreconciliabiliter. ita Palacius: quin & eum, cui reuelauit, in ſuſpicionem fraudis & periculum adducit. Vnde Hieron. ait Maximus ſerm. 20. dicebat, arcana enuntiantes, iniuriam facere eis etiam quibus enuntiarent. Odimus enim non ſolùm eos qui effutierint, verùm etiam eos qui, quæ nolumus, audierint. Quocirca S. Ambroſius ita erat tenax ſecreti amicorum, vt ne quidem Satyro fratri ſuo ſibi intimo, illud reuelaret, vti ipſe refert in Obitu eiuſdem.

QVARTA PARS CAPITIS.

De dolo & doloſis, quodque doli in doloſos recidant.

Verſ. 25. Annuens oculo fabricat iniqua, & nemo eum abijciet:

26. in conſpectu oculorum tuorum condulcabit os ſuum, & ſuper ſermones tuos admirabitur: nouiſſimè autem peruertet os ſuum, & in verbis tuis dabit ſcandalum.

27. Multa odiui, & non coæquaui ei, & Dominus odiet illum.

28. Qui in altum mittit lapidem, ſuper caput eius cadet: & plaga doloſa, doloſi diuidet vulnera.

29. Et qui foueam fodit, incidet in eam: & qui ſtatuit lapidem proximo, offendet in eo: & qui laqueum alij ponit, peribit in illo.

30. Facienti nequiſſimum conſilium, ſuper ipſum deuoluetur, & non agnoſcet vnde adueniat illi.

31. Illuſio, & improperium ſuperborum, & vindicta ſicut leo inſidiabitur illi.

32. Laqueo peribunt qui oblectantur caſu iuſtorum: dolor autem conſumet illos antequam moriantur.

33. Ira & furor, vtraque execrabilia ſunt, & vir peccator continens erit illorum.

VERS. 25. ANNVENS OCVLO FABRICAT INIQVA, ET NEMO EVM ABIICIET] Perperam in Speculo S. Auguſt. Pariſijs impreſſo legitur, *adijciet*. Tranſit ab amico perfido ad fictum & hypocritam, qui amicum ſe ſimulat, cùm ſit inimicus, & occultè machinetur ei malum & perniciem. q.d. Amicus fictus, ſiue adulator & hypocrita amico annuit oculo, quaſi blandiens, & ſecretam cum eo amicitiam ſimulans, eùm corde foueat odium: *& nemo eum abijciet*, quia videns eius nutus beneuolos, cenſebit eſſe verum amicum, eò quòd non videat eius ſubdolum cor. Interpres legit, *ἰδὼν*, in eſt, *nemo*; iam legunt, *εἰδὼς*, id eſt *ſciens*: vnde vertunt, *qui nouit eum* (eius hypocriſin) *diſcedet ab eo*. ita Complu. Romana verò, *nemo ipſum remouebit ab ipſo*. q.d. Nemo hominum faciet illum deſciſcere à ſua hypocriſi, vt exuat ſuam improbitatem & odium, quod corde gerit. Tigurina, *mala molitur nictans oculis: qui nouerit eũ, miſſum faciet*; Syrus verò, *qui elatus eſt ſupercilio* (vnius tamen literæ exigua denotatione ſignificat, *qui annuit oculo ſuo*) *fiet ſibi contritio*. Nota, in Script. annuere oculo, eſt fingere, vel machinari dolum; quia hic geſtus eſt ficti, callidi & fraudulenti. Vnde Prouerb. 6. 13. peruerſus ita pingitur: *Homo apoſtata vir inutilis, graditur ore peruerſo, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, prauo corde machinatur malum, & omni tempore iurgia ſeminat*. Similia ſunt cap. 10. & pſalm. 34. 13.

VERS. 26. IN CONSPECTV OCVLORVM TVORVM CONDVLCABIT OS SVVM (Græca Romana legunt, ET *ſuum*. q.d Dulcia & mellea verba ingeret in tuum os & aures) ET SVPER SERMONES TVOS ADMIRABITVR: NOVISSIME AVTEM PERVERTET OS SVVM, ET IN VERBIS TVIS DABIT SCANDALVM] Hi ſunt geſtus & actus amici ficti & fraudulenti. q.d. In tua præſentia tuiſque oculis componet os vultumque ad blanditias, & verba dulcia concinnabit, quibus te inſcet, & in ſui amorem rapiat, ideoque & finget ſe tuos ſermones, quaſi doctos & prudentes, ſuſpicere & admirari: at tandem, in tua abſentia, *peruertet*, id eſt mutabit, *os ſuum*, vt ex dulci aſperum, prauum & peruerſum id efficiat, te vituperando, taxando & calumniando, adeò vt in verbis tuis det ſcãdalum. q.d. Ex verbis tuis ſtruet tibi perniciem: ea enim immutando & ſiniſtrè interpretando, faciet vt rideare, odio habearis, ac periculum bonorum, famæ vel vitæ incurras. Tigurina, *in conſpectu tuo loquetur ſuauia, dictaq; tua mirabitur: poſtea verò peruertet in ſuum, dictaq; tua vocabit in inuidiam*. De tali dicitur pſal. 40. 7, *Ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congregauit iniquitatem ſibi*. In quæ verba S. Ambr. *Aptus*, inquit, *verſiculus aduerſum eos qui ſecretum produnt*: datq; Exemplum Iudam. *Ingrediebatur*, inquit, *Iudas, quærens prodere Seruatorem, vt videret quid ageret, quidue loqueretur, vt eum caperet in ſermone, & Iudæis annuntiaret*. Et inferiùs: *Egrediebatur de cœnaculo Chriſti ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia ſanctificationis ad laqueum mortis*. Similes videre eſt in aulis principum, vbi aulici ambitioſi ſuos æmulos fallere & ſupplantare adulando ſatagunt, ac principem decipiunt, & ſæpè in ruinam ſui & reip. agunt. Videtur igitur Siracides in aula Ptolemæi vel ſimilis regis aut principis verſatus, vbi princeps adulatorum cauſa erat reip. peſtis, ait Palacius. Quàm verò hoc ſit deteſtabile ſubijcit dicens:

VERS. 27. MVLTA ODIVI (ita Romana & Græca: perperàm ergo aliqui cum Speculo S. Auguſt. legunt, *audiui*) ET NON COÆQVAVI EI, ET DOMINVS ODIET ILLVM] q.d. Multa ſcelera odiui, ſed nihil ita abominatus ſum ac perfidiam amicitiæ, & proditionem amici: quare talem Deus odio proſequetur, & acriter puniet. Vnde Tigurina, *odio permulta proſequor, ſed nihil æquè atque talem, oditq; adeò eum etiam Dominus*; Syrus, *multa odio habui, & non ſicut hominem*

hominem huiuſmodi, & etiam Deus eũ habebit cum, & maledicet ei.

VERS.28. QVI IN ALTVM MITTIT LAPIDEM, SVPER CAPVT SIVS CADET, ET PLAGA DOLOSA, DOLOSI (ita lege cum Roman. Græca tamen habent *doloſa*) DIVIDET VVLNERA] Oſtendit hucuſque quanta ſit peruerſitas perfidi & doloſi amici, nunc congruam eius pœnam aſſignat, ſcilicet quòd doli, quos alijs machinatus eſt, iuſto Dei iudicio in ipſum recident. Id oſtendit quatuor ſimilitudinibus prouerbialibus. Prima eſt hæc, q.d. Sicut lapis iactus in altum, ſæpè ſupra iacientis, vtpote vicini, imò ſuppoſiti, caput recidit: ita plaga doloſa ipsũ doloſum diuidet & vulnerabit, hoc eſt, malum, quod alteri machinaris, in te reuoluetur. Græca ſignificantiùs ſic habent, *qui in altum mittit lapidem, ſuper caput ſuum mittit*, & (id eſt, ſic) *plaga doloſa diuidet vulnera*; Syrus, *qui proijcit petram, contra eum conuertetur; & qui percutit in occulto, perditioni tradetur*; Tigur. *qui lapidem in altum mittit, in caput ſuum miſcerit; & ictus clandeſtinus vulnus inflgit.* Qui enim clãdeſtinè alium ferire ſatagit, ut manum ictumque abſcondat, gladium vel telum apud ſe ſtringat oportet; quo fit, ut facilè ſeipſum improuidè in brachio, femore, aliáve parte lædat. Porrò S. Auguſt. vel Auctor lib. de Amicitia c. 13. *Plaga doloſa*, ait, *eſt occulta detractio, plaga ſerpentis & aſpidis eſt mortifera, de qua Salomon Eccleſ. 10. Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil illo minus habet qui occultè detrahit.* Huc facit illud Plutarchi in Moral. *Iaculum, ſi in ſolidum aliquid inciderit, nonnunquam in mittentem retorquetur: ita conuitium in fortem & conſtantem virum ſertum, recidit in conuiciantem facientem.*

Sequitur ſecunda ſimilitudo ſiue parœmia, idem ſignificans: VERS.29. ET QVI FOVEAM FODIT, INCIDET IN EAM. Tertia: ET QVI STATVIT LAPIDEM PROXIMO, OFFENDET IN EO. QVARTA: ET QVI LAQVEVM ALII PONIT, PERIBIT IN ILLO] Ratio phyſica eſt, quia fodiens foueam, eâ effoſsâ, circa eius oram obambulat & laborat, ut eam concinnet vel tegat: quo fit, ut pede fallente, vel terra ruente, ex ora huc ex imo margine, vbi conſiſtit, facilè ex improuiſo in profundum foſſæ prolabatur. Idem eſt de lapide & laqueo. Alludit ad venatores, qui in ſemitis ferarum foueas & ſerobes effodiunt, quas deinde affabrè contegunt, ut ferę gradientes incautè in illas decidant & capiantur. q.d. Qui inſtar venatorum alteri foueam dolumque ſtruit, ipſe in ſimilem, imò in eundem incidet, ipſe ſuo dolo capietur, ipſe malum quod alijs parauit, ſibi conficiet.

Malum recidit in auctorem.

Ratio Theologica.

Ratio Theologica eſt, quòd Deus doloſos perniciem alijs machinantes oderit & abominetur, quaſi ſuæ veritatis, ſinceritatis, fidei, iuſtitiæ & bonitatis hoſtes. Quare contra eos indignans exurgit, illaqueat & perdit, vt crebrò in Pſalmis canit Dauid. Rurſum, quòd Deus reum in reatu ſuo, putà doloſum in dolo, capiat & plectat, ut in quo peccauit, in eodem & puniatur. Quare doloſis ſe quaſi doloſum exhibet Deus, iuxta illud: *Cum electo electus eris, & cum peruerſo peruertêris*: hoc eſt, nõ candidè & benignè, ſed prauè & peruerſè, id eſt ſeuerè & vafrè ages, quia ipſe ab eo qui eſſe deberet, candidus ſcilicet & fidelis, inuerſus & peruerſus eſt, pſalm. 17. 27.

Ethica.

Ratio ethica & politica eſt, quòd doloſus mereatur dolo ſuo capi. Lex enim talionis eſt: *Dolum fecit, dolum patiatur.* Et *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Quocirca ſolent homines cum doloſis dolo certare, eoſque tanquam ſimplicitatis & conuerſationis humanæ iura violantes ad exitium perſequi, ut ex prouerbijs & exemplis mox citandis patebit. Huc facit apologus cancri & ſerpentis apud Æſopum. *Serpens*, inquit, *vna cum cancro viuebat, iniita cum eo ſocietate. Itaq, cãter ſimplex moribus, vt & ille mutaret aſperitatem, admonebat. Hic autem minimè obediebat. Cùm obſeruaſſet igitur cancer ipſum dormientem, & pro viribus compreſſiſſet, occidit. At ſerpente poſt mortem extenſo, ille ait: Sic oportebat antehac inſtum & ſimplicem eſſe, neque enim hanc pœnam dediſſes. Fabula ſignificat, qui cum dolo amicos adeunt, ipſos offendi potiùs.*

Porrò ſignificat hæc gnome non quid ſemper, ſed quid ſæpè fiat, vti initio in Canonibus monui. Subinde enim doloſis doli feliciter ſuccedunt, & impij proſperantur in hac vita, pijſq; dominantur & inſultant. Sed proſperitatem hanc & dolos eò acriùs luent in Purgatorio vel gehenna, quò in hac vita fuerint in dolis ſuis feliciores, veriùs infeliciores. Adde, quòd, etſi dolus maneat ſubinde in hac vita ad tempus impunitus, tandem tamen meritas det pœnas, præſertim in morte, vti patet in Ieroboam, Sellum, Phacee, Zambri, Oſee, ceteriſq; regibus Iſrael, qui vi vel fraude regnum inuaſerunt, ac vicißim ſibi inuicem fuêre carnifices, vti patet ex lib. 4. Regum, præſertim c. 15. & ſeq.

Denique Nota. Fouea cum labore foditur, ſed ſine labore fodiens in illam labitur: & iaciens lapidem in altum, cum violentia iacit, at lapis iactus ſuo pondere in caput iacientis relabitur: ſic pariter iniuriæ & fraudes cum difficultate inferuntur, ſed ſine difficultate in caput inferentis recidunt & reuoluuntur.

Strictiùs aliqui per *foueam* accipiunt ſepulchrum q.d. Qui alteri parat necem & ſepulcrum, ſibi ipſi parat. Græca omiſsâ ſecundâ parœmia lapidis, tantùm habent primam foueæ, & tertiam laquei, hoc modo, *qui foueam effodit, in eandem incidet: & qui ponit laqueum, eodem capietur.* Deinde eas applicant doloſo, dum ſubdunt: *Qui mala molitur, ea in ipſum deuoluentur: neq; ſciet vnde veniant ſibi*; Syrus verò, *qui fodit foueam, ſi natura ſua* (ſtans in fouea, dum eam effodit) *implebit eam: & qui tendit laqueos, ijs capietur: & qui machinatur malũ, cadet in illud, & neſciet vnde veniat ſuper eũ malum.* Quare quod noſter ſubdit: (*Facientis nequiſsimũ conſilium ſuper ipſum deuoluetur, & non agnoſcet vnde adueniat illi*) non eſt noua & diſparata ſententia, ſed eſt apodoſis ſiue redditio parœmiarum iam dictarum, earumque ad doloſum & peruerſum applicatio. q. d. Sicut qui fodit foueam in eam cadit, & tendens laqueum eo capitur: ſic *facientis* (id eſt, in damnum, noxam & cladem facientis. Eſt enim datiuus damni, ut vocant ſyntaxiſtæ) *nequiſsimum conſilium* (græcè, *mala*, ſcilicet ei conſulta, quæ ſcilicet ipſe ſibi, vel alij ipſi conſuluerunt) *ſuper ipſum deuoluetur*, ſcilicet *nequiſsimum conſilium*, putà dolus & pernicies, quam alijs machinatus eſt. Vnde clarè Tigurina, *qui molitur mala, malis involuetur* (legit cum Romanis κυλισθήσεται, pro quo Complut. legunt κυλισθήσονται, id eſt, *morabuntur ſuper ipſũ*) *nec ſciet, vnde ſibi ingruant.* Quocirca *facere nequiſsimum conſilium*, hoc loco non eſt dare vel ſuggerere alteri conſilium nequam, ſed eſt prauum conſilium contra aliquem inire, machinari alteri malum, illudque exequi: talis enim ſæpè malum, quod alteri parat, ſibi accerſit præter exſpectationem: vti Aman in patibulo,

tibulo, quòd Mardochæo ſtruxerat, ſuſpenſus eſt.

Alludit, imò citat Prouerb. 26.27. *Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui volvit lapidem, reuertetur ad eum*; vbi Chaldæus, *qui voluis*, ait, *lapidem ſuper ſeipſum volvit*. Et pſal. 9. *In laqueo iſto, quem abſconderunt; comprehenſus eſt pes eorum; cognoſcitur Dominus iudicia faciens.* Ergo cùm doloſo & mala alteri machinanti malum obuenit ex inſperato, ea ex parte, quâ non putabat, ſciat cauſam eſſe Deum, qui vt iuſtus iudex iudicia facit, & ex inſidijs inſidiantem congrua ſibi pœna afficit & proſternit. Et Eccleſ. 10.8. *Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber. Qui tranſtert lapides, affligetur in eis: & qui ſcindit ligna; vulnerabitur ab eis.* Et pſal. 7. 16. *Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet.* Et Iob c. 18.7. *Præcipitabit eum conſilium ſuum.* Et v. 9. *Tenebitur planta illius laqueo*, &c. *Abſcondita eſt in terra pedica eius, & decipula illius ſuper ſemitam.* Exemplum eſt in Herode, qui volens decipere tres Magos inquirentes Chriſtum, ab ijs deceptus eſt. Idem volens interficere Chriſtum, interfecit omnes infantes, ac inter eos proprium filium: Chriſto ergo illæſo, læſit ſe in filio. Quod audiens Auguſtus Cæſar dixit, teſte Macrobio in Saturn. *Mallem Herodis porcus eſſe quàm filius*; quia Iudæi porcos non mactabant, quòd porcinæ eius eis lege eſſet vetitus. Vnde B. Petrus Chryſolog. ſerm. 152. *Fremit*, inquit, *doloſitas ſe deceptam, & in ſe fraus reuerſa colliditur. Herodes ſtridet, cadens ipſum in laqueum quem tetendit.* Et poſt nonnulla: *In altum tendens, cadit ab alto; calum pulſans, intras profundum; in ſe vadit, qui vadit in Deum.*

Gnome Hebræorum.

Antiſtrophæ hiſce paroemijs ſunt illæ ſimiles Hebræorũ: *Sagittarius ea ipſa ſagitta occiſus eſt, quam ipſe manu ſua confecit. Faber in ſippo ſedet, quẽ ſua manu fabricatus eſt. In cochleari, quod artifex exſculpſit, vrit ſimpi os ipſius. Ex ipſa & in ipſam ſiluam intrat ſecuris.* Et illæ Græcorum: *Hanc technam in teipſum ſtruxiſti: hoc commentum in tuum ipſius exitium reperiſti.* quod Lucianus vſurpat de heredipeta, qui, cùm diuitem ex aſſe ſcripſiſſet heredem, ac teſtamentum protuliſſet, quò diuitem ad idem faciendum prouocaret, tecti ruinâ ſubitò oppreſſus eſt, ac ſua reliquit illi cuius facultatibus doloſè inhiarat. Item: *Turdus ipſe ſibi malum creat*: quia egerit viſcum, quo non tantùm aliæ aues, ſed & ipſe capitur. Nam viſcus, teſte Plinio, non prouenit niſi maturatum in ventre, ac redditum per aluum auium maximè palumbium ac turdorum. Item: *Tela à nobis ſumpta aduerſus nos iacularis.* Tradit Plutarchus Braſidam ducem, educto è corpore telo, confodiſſe eum qui miſerat. Item: *Ipſe ſibi mali fontem reperit*: quod vſurpat Æſchylus in Perſis. Sunt enim permulti fontes, quorum aqua guſtata mortem aut inſaniam affert, quos præſciuerat non reperiſſe. Et ille Latinorum: *Suo ſibi hunc iugulo gladio, ſuo telo*, quod ita verſu reddidit Ouidius in Epiſt. Heroidum:

Græcorum.

Latinorum.

Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires:
Heu patior telis vulnera facta meis.

Et Cicero: *In tuum*, inquit, *ipſe mucronem incurras neceſſe eſt.* Et Liuius l. 2. belli Punici: *Sentiebat Hannibal ſuis ſe artibus peti.* Trebellius Pollio narrat Mariũ vnum è triginta tyrannis, gladio confoſſum à milite dicente: *Hic eſt gladius quem ipſe feciſti.* Nam Marius ante imperium faber ferrarius fuerat, & eius militis op. rà in fabrili officina vſus. Item: *Quis cultrum prabet, capra gladium reperit*, quo ſcilicet iuguletur. Olim enim cùm Corinthij Iunoni Acrææ capram immolare vellent, obliti cultri, capra ipſa defoſſum ſub terra cultrum pedibus exſcalpens eum eruit, eoque iugulata eſt. Item: *Cornix ſcorpium*, ſupple, rapuit: cornix enim correpto ſcorpio ab arcuata illius cauda lethale vulnus accepit, perijtque. Item: *Noli irritare crabrones. Mel in conditum ne moueris. Noli ignem ſuſcitare ſopitum. Noli elicere pedem* (ſcorpium: hic enim octo habet pedes) *excitare. Ne agites Camarinã.* Item: *Capra contra ſeipſam cornua.* Apologus enim habet capram iaculo vulneratam circumſpectantem, vndenam id ſibi mali euenijſſet, arcum cõtemplantem caprinis cornibus compactum, dixiſſe: *In meam ipſius perniciem produxi cornua.* Item: *Leonem immittis: Leonem ſtimulas.* Narrat Ariſtoph. in Ranis, & Valer. maxim. li. 7. cap de ſapienter dictis, Megarenſes, cùm caperentur à Caleno, caueis effractis leones in hoſtes immiſiſſe, putantes ſe obiecturos leſciuienti iam in ciuiũ capita mucroni obiecturos: ſed miſerè ab ijſdem triſti, & vel ipſis hoſtibus miſerabili ſpectaculo ſunt lacerati & deuorati. Ita ſanè inſidiæ reuoluũtur in caput auctoris, & vt ait Attalus: *Malitia maximam ſui partem bibit.* Et vt ait S. Auguſt. ſerm. 13. de verbis Domini ſecundùm Matth. *Vnicuique ſua cupiditas, tempeſtas eſt.*

Exemplum eſt Buſiris tyranni, qui, vt ait idem S. Auguſt. li. 18. Ciuit. c. 12. ſuis dijs ſuos hoſpites immolabat, eumque & Herculem vellet immolare, ab eodẽ occiſus & immolatus eſt. Item Phalaris, cuius meminit idem S. Auguſt. epiſt. 52. ad Macedonium: Phalaris enim Agrigentinorum in Sicilia tyrannus tauro æneo, quo alios cremare ſolebat, à ſuis incluſus & crematus eſt. Porrò tauri & tormenti huius inuentor fuit Perillus, vt Phalaridem crudeliſſimum oblectaret reorum tauro incluſorum vocibus, dum pro hominum voce tauri mugitum ederent: ſed ille ipſe à tyranno, tormentum & mugitum hunc in ipſo auctore experiri volente, eidem tauro incluſus & exuſtus, mugitu ſuo Phalaridem oblectauit, de quo Ouidius de Arte Amand.

Exempla.

Et Phalarin tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Diuinius exemplum eſt in Eugenio tyranno, cuius contra Theodoſium pium Imp. pugnantis ſagittas & tela Deus per ventum repulit, & retorſit in ipſum iacientem eiuſque milites: de quo Claudianus in Panegyr. Theodoſij.

O nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.

Simili modo ſagitta ſi in petram chalybemve mittatur, repercuſſa in mittentem reſilit, & vulnerat vulnerantem. Ita non rarò detractio, calumnia, falſa accuſatio in detractorem, calumniatorem, & accuſatorem reſilit, ipſumque infamat, & ſubinde interimit.

Tropolog. Chryſoſt. de Incompreh. Dei natura homil 3. hæc adaptat blaſphemiæ & blaſphemis: *Qui blaſphemant*, inquit, *& pro nihilo ducunt, ipſi leduntſalutem & perimunt. Veriſimaq; illius ſententia eſt, qui blaſphemis ait hominibus, Lapidem qui ſurſum iaciunt in exceſſum, in ipſorum caput iaciunt. Sicut enim qui lapidem illò iaculatur, corpus cæleſte nõ attingere, medium*

dum lacerare potest ; plagam autem suo capite excipit, cùm lapis eòdem unde saltatus, redeat : ita qui beatam illam blasphemat subsantiam, vt numquam offendere eam possit, cùm longè potior & excelsior sit, quàm vt offici aliquo possit detrimento, sic ferrum aduersus animam suam facit & parat, cùm se ingratum Domino bene merenti exhibet. S. Hieron. verò in Sophoniam sub finem, hanc paræmiam adaptat iis, qui rident & subsannant viros religiosos, & mundi contemptores : hi enim ridebuntur à Deo, imò ridebunt se ipsos in die iudicij, Sapient. 5. 4. S. August. verò epist. 68. ad Ianuarium, eamdem adaptat Circumcellionibus hæreticis, qui volentes Imperatorem concitare contra Catholicos, eumdem contra se concitarunt.

Vers. 31. ILLVSIO, ET IMPROPERIVM SVPERBORVM, ET VINDICTA SICVT LEO INSIDIABITVR ILLI] Ita Romana. Iam Primò, Iansenius sic explicat: Quoniam, inquit, constanter libri habent singulariter pronomen *illi*, quomodo & habet Græcum exemplar Germanicum ; ideò hæc sententia referenda est ad eum, de quo agit superior sententia, vt tres illi nominatiui, *illusio*, & *improperium*, & *vindicta*, referantur ad verbum *insidiabitur*, & sit sensus: Illusio & improperium superborum, hoc est, quod à superbis irrogatur humilibus, & vindicta, quam aliis inferre cogitatur talis ; ea ipsa, inquam, mala insidiabuntur illi, sicut leo, hoc est, inexspectatò, subitò atque potenter eum inuadent opportunitate oblatâ, nec illa effugere aut superare poterit ; quomodo leonis insidiantis vim feræ, quas capiat, vincere non possunt.

Secundò & genuinè, q. d. Illusio & improperium est conditio & vitium proprium superborum: superbi enim, quia alios despiciunt & deprimunt, vt se exaltent; hinc eos illudunt, risui exponunt, eisque detrectant, & multa improperant : quocirca dabitur eis talio & vindicta, sicut leo insidiabitur illi, id est, cuiq; illorum, vt eum ex insidiis repentè & violenter occupet & perdat. Solent enim Hebræi vti enallage numeri, & à plurali transire ad singularem per tyllepsin, vt significet, quod pluribus comminantur vel promittunt, id se singulis comminari vel promittere : vnde Græca Complut. & cetera pleraque pro *illi* habent *illis* in plurali. Ex quibus sic vertas, *illusio & contumelia superborum est, & vltio tamquam leo insidiatur eis.* Ita Palacius : Solent, inquit, superbi illusione & improperio alios afficere, sed ei illusioni & improperio parata vindicta est, vt leo in insidiis paratur venationi, & vt leo prodit vnde fera, quam vexatur, neiciebat: ita & vindicta à Deo prodibit, vnde illusor ignorabat. Exemplo sit illusio & improperium Iudæorum contra Christum, quibus ex insidiis prodit Titus & Vespasianus, omnes vt leo comminuens. Vbi notanda est mira Dei in Iudæos vindictę portio & proportio: nam iisdem prorsus illusionibus & probris, quibus ipsi illuserunt Christum, paullò pòst affectus est eorum Rex Agrippa ab Alexandrinis, vti fusè narrat Philo in Flacc. & ex eo Baronius anno Christi 40. cap. 2. & 3.

Apologus leonis, asini & vulpis.

Nota, *vt sicut leo.* Alludere enim videtur ad apologum Æsopi de leone, asino & vulpe, illo æuo vulgatũ: Æsopus enim ducentis & amplius annis Siracidem antecessit: floruit enim sub Cyro & Crœso, cùm Siracides floruerit sub Ptolemęo Lagi & Philadelpho, qui Alexandro Magno succes-

A serunt. Apologus sic sese habet: *Asinus & vulpes, initâ inter se societate, exiuerant ad venationẽ. Leo verò cùm occurrisset ipsis, vulpes imminens periculum videns, profecta ad leonẽ, traditurum ei asinum pollicita est, si sibi impunitatẽ promiserit. Qui cùm dimissurũ eam dixisset, illa adducto asino in casses quosdã vt incideret, fecit. Sed leo videns illum fugere minimè posse, primum vulpem comprehendit, deinde sic ad asinum versus est.* Affabulatio. *Fabula significat, eos qui sociis insidiantur, sæpè & seipsos nescios perdere.* Similis est apologus leonis, lupi & vulpis, quem mox recitabo.

Vis exemplar accipe. Simili modo Babylonij principes superbi insidiantes & illudentes Danieli, eique Dei vnius cultum improperantes, ac subdolè cogentes Darium vt eum in lacum leonum injiceret; eo illæso, ipsimet in eumdem iussu Darij iniecti, ilicò à leonibus deuorati sunt, Daniel. 6.

B 24. Sic fratres Ioseph affligentes, vicissim ab eo, licet incognito, afflicti sunt: vnde memores iniuriæ illi ante 22. annos irrogatæ, illicò dixerunt : *Meritò hæc patimur, quia peccauimus in fratrẽ nostrum.* *Genes. 42. 21.*

Sic & senes impudici insidiantes pudicitiæ & vitæ Susannæ, populi lapidationẽ, quam ipsi adornarant, ipsimet, Dei vindictâ eos perurgente, subierunt, Daniel. 13. Recẽtius & mirabilius est exemplum in Vita S. Elisabethæ reginæ Portugalliæ, quam hoc anno 1625. iubileo Vrbanus VIII. in Sanctorum catalogum retulit. Cùm enim illa ab aulico quodam, inuidente alteri gratiam reginæ, apud maritum Dionysium regem accusata esset adulterij; rex excandescens illicò iussit alterum de adulterio cum regina commisso accusatum occidi. Dedit enim in mandatis furnariis succẽdentibus fornacem, vt in eam conijcerent illum, quem

C ipse postridie primum summo manè ad eos esset missurus. Misit ergo alterum de adulterio suspectum. Ille missus in itinere audiit pulsari ad Sacrum : more ergo suo illud audit, & aliquot sequentia. Interim rex putans eum iam in fornacem iniectum & crematum, submisit accusatorem ad furnarios interrogatum, an mandata expleſſent ? Illi igitur eum quasi primum à rege ad se missum in fornacem conjiciunt & concremant, vti iusserat rex. Ita illusor illusus est. *Rerum 8. Elisabetha Exemplum.*

Tertiò, sic quoque exponere licet, q. d. Illusio & improperium sunt hominum superborũ, hoc est, eis iure debentur, eosque comitantur, vt sicut ipsi alios arroganter præ se despiciunt, eosque illudunt & probris afficiunt ; sic quoque alij vicissim ipsos despiciant, illudant & probris afficiant. Hæc enim est iusta Dei vindicta, quæ eis

D insidiatur, vti leo insidiatur prædæ suæ, putà onagris aliisque feris. Huic sensui fauet Tigurina, *Illusio*, inquit, *probrumq; comitantur superbos, & vltio eis more leonis insidiabitur.*

Mysticè Lyranus, *Illusio*, inquit, *& improperium superborum*, id est, quæ à superbis humilibus & pauperibus inferuntur in verbis, *& vindicta* in factis, *sicut leo insidiabitur illi* ad pœnam gehennæ, vt occultè quasi ex insidiis illum in eam pertrahat. *Mysticè.*

Hue fuit apologus lupi & vulpis : Leo, inquiunt, æger decumbebat : officij causa viserunt eum cetera animalia, exceptâ vulpe. Lupus ergo vulpem apud leonem accusauit. Cui vulpes: Ego, inquit, ô leo, pro te circumcirca curticaui sola, vt malo tuo à medicis remedium quærerem, illudque reperi. Cumque leo protinus edixisset, vt *Apologus lupi & vulpis.*

remedium aperiret. Si viuum, inquit, lupum excories, & illius pellem induas. Leo credulus continuò lupum inuasit & interemit. Quo extincto risit astuta vulpes calumniatoris calumniam in ipsius recidisse caput. Vnde carmen Plutarchi:

Damna parans alijs proprio parat hepati damna.

Vers. 32. LAQVEO PERIBVNT, QVI OBLECTANTVR CASV IVSTORVM: DOLOR AVTEM CONSVMET ILLOS ANTEQVAM MORIANTVR] Per *laqueum* synecdochicè intellige subitum & inopinatum casum & ruinam, in quam ruunt impij, qui eam iustis fabricatunt. Græcè, *laqueo capientur, qui delectantur casu piorum, & dolor conficiet eos ante mortem*; Tigurina, *ante mortem dolore conficientur*. q. d. Longo dolore contabescent ante mortem, ità vt vita iis eis dura & longa mors, cui deinde succedet mors præsens, & æterna in gehenna. Syrus, *laquei & retia ipsa sisentibus ea, & ipsa comitabuntur eos vsque ad diem mortis eorum.*

Vexantes iustos malè pereunt. Exempla.

Exemplum est in Antiocho, qui cùm vexasset populum fidelem, putà Iudæos, à Deo percussus diro dolore viscerum ac fœtore graui, ita vt de corpore eius vermes scaturirent, nec ipse iam fœtorem suum ferre posset, suis æquè ac sibi inuisus, longo cruciatu enectus, infelicem animam exhalauit, 2. Machab 9. Et in Herode, qui infantes occidit vt Christum perderet, qui quinto die post patratum infanticidium febri, tussi, dysenteria, podagra, phthiriasi siue morbo pedi culari, putredine verendorum, asthmate & fœtore diu cruciatus, adeò vt seipsum occidere conatus fuerit, sceleratam animam efflauit, vti narrat Iosephus 17. Antiqu. c. 10. & lib. 1. Belli c. 21. Et in Adriano Imper. qui Traiano succedens, Christi & Christianorum nomen abolere satagens, in Caluariæ monte, vbi Christus crucifixus est, Iouis simulacrum consecrauit, & Bethlehem, vbi natus, Adonidis Veneris amasij fano profanauit: tandem à Deo percussus, fluxu sanguinis, phthisi & hydrope, viuendi tædio affectus, conatus seipsum occidere, subtracto pugione, sæuior factus petiit & venenum à medico: qui se ipse, ne daret, occidit. Tandem cibo & potu abstinens, inedià se confecit, anno Christi 140. imperij sui 21. vt narrant Dio & Spartianus in Adriano.

Apologus pantheræ.

Huc facit apologus pantheræ, quem recitat Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 3. Fabul. c. 41. Pantheræ enim in fossam lapsæ insultabant pastores, hi lapidando, illi fordes injiciendo, isti sagittando: at alij cautiores compatiendo escam illi subministrabant. Redeuntibus domum cunctis quasi ferâ iam perditâ & sepultâ, panthera è fossa exiliit, secumq; socias adducens inuasit eos qui sibi insultarant. Ego, inquit, noui & notaui eos qui me læserunt, pariter illos qui me iuuerunt & aluerunt: illos ergo laceraui, his quasi gratias agens applausit. Ita iusti in hac vita, velut fossa, humiliantur, imò humiliant se: affligunt & calcant eos impij; pij verò eis compatiuntur. Quare dum in die iudicij iusti ex hac fossa educentur & exaltabuntur ad thronos, vt iudicent cum Christo orbem terrarum, condemnabunt impios, qui in suo casu exultarunt, glorificabunt verò pios, qui sibi compassi sunt, iuxta illud: *Lætabitur iustus cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*, Psal. 57. 11.

Vers. 33. IRA ET FVROR, VTRAQVE EXECRABILIA SVNT, ET VIR PECCATOR CONTINENS ERIT ILLORVM] Transit à perfidia, illusione & superbia, ad vicinam ei iram & furorem: itaq; sternit viam ad ea, quæ dicet cap. sequ. de iniuria & vindicta condonanda. q. d. Sicut execrabilem esse dixi perfidiam & superbiam, sic pariter execrabilis est ira & furor. *Ira* differt à furore, sicut genus à specie, & sicut imperfectum à perfecto. *Ira* enim est communis excandescentia & cupido vindictæ: *furor* verò est vehemens ardensque ira, quâ homo velut furiâ agitatus, rapitur in grauissimas strages. Nam vt ait S. Basil apud Arcon. in Melissa p. 2. c. 53. *Ira excitat rixam, rixa parit conuitia, conuitia ictum, ictus vulnera, & sæpe vulnera mors consequitur.*

Porrò *Iò & vir peccator continens erit illorum*, triplicitèr exponi potest. Primò, q. d. Erit *continens*. Græcè, ὑπεύθυνος, id est compos, particeps, obnoxius illorum, scilicet iræ & furori: hoc est, peccator proclivis erit in iram & furorem, vt ob leuem voluptatem sibi negatam fiat iracundus & furiosus. Peccatum enim est velut furia, quæ aliam furiam scilicet iram & furorem, quasi sororem allicit & aduocat. Vnde Tigur. vertit, *& ira & furor execrabilia sunt, & vir sceleratus his est obnoxius*; alij, *iracundia & ira, ipsa sunt execrabilia, & vir peccator continebit ea*. Verè Seneca in Prouerbiis: *Fulmen est vbi cum potestate habitat iracundia. Iracundiam qui vicit, hostem vicit maximum. Iratus, etiam faciens consilium putat.* Excipe vitia: vitiis enim iratcendum est. Nō *irasci in quibus oportet, insipientis est*, ait Aristot. 4. Ethic. Vitiis ergo irasci, sancti & sapientis est.

Secundò, Rabanus, q. d. Vir peccator *continens*, id est tenax, erit iræ & furoris, vt scilicet eâ mente & memoria diu firmiterque retineat, ad se suo tempore vindicandum, cùm ex aduerso iustus, dum iræ motum sentit, eum reprimat per timorem & amorem Dei; aut, si quid iratus dixit, *illicò ad cor redit & compungitur*, Psal. 4. 5.

Tertiò, Syrus hæc accipit de ira & furore Dei, q. d. Peccator aliis iracens, in eosque furens, pari ratione erit *continens*, id est, reus & obnoxius iræ & furori diuino, ut Deus iratus in eum quasi furens insequiat, & iram irâ, furorem furore puniat. Sic enim vertit, *odium & ira inquinamenta sunt, & vir fraudulentus perdet viam suam, & retributionem à Domino inuenies; quia omnia peccata illius obseruando obseruata sunt illi*, vt suo tempore pro meritis vindicentur & puniantur. Huic sensui fauet quod subiungit Siracides. *Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam.* Estque hic sensus plenior, & priores duos complectitur.

CA-

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoſequitur ſermonem cœptum in fine capitis precedentis de ira & vindicta. Vnde ſeptē rationibus docet iniuriam non eſſe vlciſcendam, ſed condonandam, ac planè obliuioni tradendam, vſque ad v. 15. Inde vſq; ad finem capitis multis oſtendit, quàm lingua praua detractorum & ſuſurronum ſit peſtifera: vnde eam confert & in noxa præfert octo rebus nocentiſſimis, ſcilicet flagello, gladio, iugo ferreo, morti, inferno, flammæ, leoni & pardo.

Porrò rationes quibus iniuriæ condonationem ſuadet & perſuadet, ſunt hæ: Prima v. 1. vſque ad 5. quia ſit tuam iniuriam vindices, Deus pariter ſuam iniuriam ſibi à te per peccata illatam vindicabit: ſin eam remittas iniurianti, Deus tuam quoque tibi remittet. Septem ſimuli ad condonandam iniuriam. *Secunda v. 5. quia indignum eſt vt caro, id eſt, homo carneus, vilis & fragilis, homini carneo iram ſeruet ob carneas & leues offenſas, atque interim à Deo grauiſſimarum offenſarum veniam poſtulet, aut vt alius pro earum condonatione obſecret. Tertia v. 6.* Memento, *ait,* nouiſſimorum & deſine inimicari. *Quarta v. 8.* Mémorare, *ait,* timorem Dei, & non iraſcaris proximo: *timor enim Dei cohibet iram, vtpote Deo ingratam & inuiſam. Quinta, v. 9. quia lex Dei naturalis, diuina & humana vetat vindictam. Sexta, v. 10. quia iniuria vindicta multa accumulat peccata, quæ omnia per patientiam & taciturnitatem euitantur. Septima v. 11. vſque ad 15. quia ira turbat iratum, totamq; domum, imò totam viciniam, ciuitatem, & ſæpè totam remp. ira, verò remiſſio & patientia pacem tam inter amicos quàm inimicos conciliat & redintegrat.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius ſeruans ſeruabit.

2. Relinque proximo tuo nocenti te: & tunc deprecanti tibi peccata ſoluentur.

3. Homo homini reſeruat iram, & à Deo quærit medelam?

4. In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur?

5. Ipſe cùm caro ſit, reſeruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?

6. Memento nouiſſimorum, & deſine inimicari:

7. tabitudo enim & mors imminent in mandatis eius.

8. Memorare timorem Dei, & non iraſcaris proximo.

9. Memorare teſtamentum Altiſſimi, & deſpice ignorantiam proximi.

10. Abſtine te à lite, & minues peccata:

11. homo enim iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam.

12. Secundùm enim ligna ſiluæ, ſic ignis exardeſcit; & ſecundùm virtutem hominis, ſic iracundia illius erit, & ſecundùm ſubſtantiam ſuam exaltabit iram ſuam.

13. Certamen feſtinatum incendit ignem: & lis feſtinans effundit ſanguinem: & lingua teſtificans adducit mortem.

14. Si ſufflaueris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit: & ſi expueris ſuper illam, extinguetur: vtraque ex ore proficiſcuntur.

Carnel. in Eccleſiaſt.

VERS. 1. QVI VINDICARI VVLT, A DOMINO INVENIET VINDICTAM, ET PECCATA ILLIVS SERVANS SERVABIT] ſcilicet Dominus. Aliqui ſic exponunt, q.d. Qui vindicari vult, non ſe ipſe vindicet, ſed Domino vindictam relinquat, qui dixit *Mihi vindicta, & ego retribuam.* Heb. 10. Et *Mea eſt vltio, & ego retribuam,* Deut. 32. Non quaſi vindictam à Deo poſtulare liceat, ſed quòd ipſi Deo eá committēda ſit omni curâ depoſitâ. Verùm huic ſenſui repugnant Græca quæ habent. *Qui vindicat, à Deo inueniet vindictam,* qui, vt ſequitur, *peccata* vindicantis *ſeruans ſeruabit.* Igitur *vindicari,* id eſt vindicare: ſic enim Siracides ſubinde verba terminatione paſſiua vſurpat pro deponentibus, quæ ſignificatione actiua ſunt, vt patet ex dictis in proœmio. Vnde Græca habent, *qui vindicat, à Domino inueniet vindictā.* Pro *ſeruās ſeruabit,* Græcè eſt Φυλάσσων φυλάξει, id eſt, obſeruans obſeruabit, vel aſſeruans aſſeruabit, id eſt, ſtudiosè & conſtanter ea tam oculis mentis ſuę obſeruabit & annotabit, tū aſſeruabit in memoria vt puniat. Aliqui legunt διατηρῶν διατηρήσει, id eſt, *cōſeruans cōſeruabit,* Tigurina, *cupidum vltionis vltio manet à Domino, qui peccata eius ſedulò conſeruabit;* Syrus, *retributionem à Domino inueniet* (odium & ira) *quia omnia peccata illius obſervādo obſervata ſunt illi.* Ratio eſt, talio. Lex enim talionis habet *Qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis,* Matth. 7. v. 2. Si ergo proximo in te peccanti non exhibes condonādo clementiā, ſed indignando paras vindictam, par eſt & iuſtum, vt & Deus tibi peccanti offenſas grauiſſimas in te admiſſas non condonet per clementiam, ſed acerrimè puniat per vindictam. Quare cùm Deus immenſa ſua clementia pœnitenti peccata remittat, eorumque obliuiſcatur, vindicanti tamen, ideoque impœnitenti, peccata omnia ſeruans ſeruabit, id eſt, diligentiſſimè ea obſeruabit, & conſtantiſſimè in mente aſſeruabit, vt acerrimè caſti-

get & vindicet. Hoc est quod Christus tale docet in parabola talentorum, in qua tertio nolenti dimittere conseruo supplici centum denarios; reuocauit debitum centum millium talentorum iam remissum & condonatū, omnia ab eo rigidè exigens vsq; ad nouissimum quadrantē, Matth. 18. 32. Ideircò iussit nos quotidie orare: *Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, Matth. 6. 12. vt volentes petentesq; nobis condonari nostra, cōdonemus & ipsi aliena: hanc enim conditionem statuit, & à nobis exegit Deus. Et meritò: quia hominis in hominem, qui non nisi vanitas est, offensa leuis est; tum, quia in parem, paruum & abiectum; tum, quia parui omnia sunt parua: quare quidquid per iniuriam aufers vel infers, paruum est. Hominis verò in Deum offensa infinita est; quia contra Deum infinitum: peccato enim offenditur infinita maiestas, eaque diuina, imò tota sancta Trinitas, Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Ergo si, quàtus est offensus, tanta est eius offensio, cùm Deus sit immēsus, eius quoque offensio erit immensa: homo verò cùm sit pusillus & quasi nihil, eius quoque offensa erit pusilla & quasi nihil. Igitur quis non stupeat, ait Palacius, si videat Deum donantē nobis in Christo omnia delicta grauissima, & delentem quod contra nos erat chirographum condemnationis? quis audeat iniurias suas pusillas seruare vel vindicare, sciens se hac ratione Dei in se vindictā grauissimam, vtpote grauissimorū peccatorum, prouocare? quis non omnia vltrò condonet, vt à Deo tantorum condonationem recipiat? si quis ira in ira sit pertinax, vt nolit homini offendenti in eius gratiam condonare iniuriam, condonet eam saltem in gratiam sui, imò in gratiam Dei & Christi, adeoque condonet Deo & Christo. Ipse enim sibi eam præstitam æstimat, qui dicit: *Quod vni ex minimis meis fecisti, mihi fecisti*, Matth. 25. *Coloss. 2.*

Hæc omnia intellige de vindicta priuata: nam publica quæ fit à magistratu, ad puniendos sontes, qui pacem reip. turbant, est sancta & præcepta à Deo, Rom. 13. & alibi: est enim actus iustitiæ. Iustitia enim alia est commutatiua, alia distributiua, alia vindicatiua.

Præclarè S. Augustinus serm. 4 de S. Stephano: *Iudex dixit*, inquit, *Occide; & tortor occidit, & tu quādo dicis, Occide inimicū meum, tu facis iudicem, & Deum quæris esse tortorē. Respondet tibi Deus. Non ero profectus, non ero peccatoris tortor, sed liberator; quia nolo mortem peccatoris, sed vt cōuertatur & viuat: nam si voluntatē tuā haberem, te priùs occiderē, antequam inuitatus venires. Nónne me blasphemasti? nónne me in tuis malis operibus vitasti? nónne nomē meū de terra delere voluisti? nónne me in præceptis vel in fermis meis contempsisti? Si tunc te occidissem inimicū, quem modo facerem amicum? quid ergo malè orando doces me, quod non fecī in te? imò ergo dicit tibi Deus: Doceam te, vt imiteris me; in cruce pendēs dixi: Pater ignosce illis, quia nesciūt quid faciunt: dicam hoc militibus meis, dicam Martyribus: priùs esto & tu Martyr meus, tuo more aduersus diabolū; aliter inuictè nullo modo pugnabis, nisi pro tuis inimicis oraueris.* Et ser. 5. *Per amorem hominis inimicus efficeris amicus Dei, imò filius.* Idem in Psal. 30. sub finem: *Vindicari*, inquit, *vis Christiane, nondū vindicatus est Christus.* Idem tract. 7. in epist. 1. S. Ioann. *Quisquis*, inquit, *violat charitatē* (per cupidinem vindictæ) *vita ipsius negat Christum in carne venisse, & iste est Antichristus.*

Celebre est exemplum S. Nicephori, qui iniuriam condonans palmam martyrij obtinuit, à qua excidit Sapricius, qui eam iam in manibus habebat, eò quòd iniuriam condonare nollet. Extat rei gestæ historia in Vita S. Nicephori apud Surium die 9. Februarij. Quare præclarè S. Gregor. Nazianz. in Tetrastichis:

Cæue, ait, si nihil vnde tibi debes Deo,
Nec debitori lenis ipse fis tuo,
Debere si te non negas, ignoscito:
Veniam repensis nam Deus clementiæ.
Deum æmulare proximos inuans tuos.
Et concedamus quippiam, vt quod maius est
Recipiamus, nimirum concordiam. Cedamus,
Vt vincamus: ignoscamus, vt ignoscatur nobis:
Remittamus, vt remitti nobis postulemus:
Dimitte tu cui dimissum est. Misericordiā
Benignitatem, dum licet, tibi compara.

Hæc & plura citat Damasc. lib. 1. Parall. c. 1.

Huc facit apólogus Gabriæ, qui Platonem & Syracidem antecessit, de equo & apro: Equus, inquit, pugnabat cū ferocissimo apro. Imperiū verò feræ equus cùm penitus non sustineret, aduocauit venatorem iugulandę ferę peritum. At ille: Bene, inquit, in dorsum tuum incendam, vt celeriter à te iniectus in improbum hostē tuum, cum hastā conficiam. Suscepit equus virum, atq; ex illo tempore sessorē & seruitutem patitur. Affabulatio: Nōnulli ob inimicitias in seruitutem sese dedunt; ac dum suas iniurias vlcisci volunt, nouas & maiores sibi accersunt. Ita multi principes & populi Christiani, dū acriùs inimicitias mutuas persecuti sunt: ideoque Turcam in auxilium vocarunt, eius iugū subiēre, sub quo nunc miserè gemunt, serò suā vesaniam incusantes. Sic qui iniuriam tuam vlciscitur, dæmonem tacitè vocat in auxilium, ideoque ei se subdit & mancipat. Vnde Sophronius, vel potiùs Ioannes Moschus, in Prato spirit. c. 161. Haec Abbati, inquit, apparuit dæmō in figura adolescentis, dicens: *Ego sum qui præsum vræ & memoriæ iniuriarum, ideoq; tu meus es.* Rogānti, *quare?* respondit dæmon: *Quia tres dies Dominicos communicans egisti, & inimicus es vnicuique: nam propter lenticulam iratus es illi.* Antonius in Melissa p. 2. c. 54. citat illud Martini Anachoretæ: *Qui memor est iniuriæ dæmonum, non meminit iniuriæ hominum: & pacē cum dæmonibus agit, qui fratri irascitur.* Crœsus filij sui interfectori, qui se ad supplicium offerebat, dedisse veniam dicitur: hunc pariter huic ipse Crœso magnus ille Cyrus (qui eum bello vicit & cepit) post victoriam amicus factus esse fertur. Quare prudenter Sapiens: *Iniuria*, inquit, *obliuione vlciscenda*: obliuio enim delet & abolet iniuriam: summa ergo eius est vltio, vtpote quæ eam perimat.

Apologus equi.

RELINQVE PROXIMO TVO NOCENTI TE (*tibi*; similī syntaxi dicitur: *Nihil illum* (pro *illi*) *nocuit*, Lucæ 4. 35.) ET TVNC DEPRECANTI TIBI PECCATA SOLVENTVR] *Relinque*; Græcè, ἄφες, id est, remitte iniuriam proximo, qui tibi nocuit; Syrus, *dimitte id, quod in corde tuo est, & pro te ora, & omnia peccata tua dimittētur tibi.* Hoc est quod ait & promittit Christus: *Dimittite, & dimittemini.* Et, *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorū, dimittet & vobis Pater cœlestis delicta vestra.* Matth. 6. 14. Nota, *lò* solvētur, Significat peccata esse funes quosdā spirituales, qui animā ream colligant & constringunt, iuxta illud: *Iniquitates suæ capiunt impiū, & funibus peccatorum suorum constringitur*, Prou. 5. 22. Funes hi sunt, reatus culpæ, & reatus pœnę, siue obligatio, qua VERS. 2.

quæ anima quæ peccauit obſtringitur Deo ad ſatisfaciendum ei pro iniuria per peccatum illata, indeque naſcens obligatio ad pœnam tum præſentem, tum æternam in gehenna.

Denique *τὸ proximo* dat ſtimulum ad condonandam ei iniuriam. Proximus enim eſt amicus nobis viciniſſimus & coniunctiſſimus: amicis autem ob amicitiã multa condonanda ſunt. *Charitas* enim *operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. Si quis ergo te offẽdit, cogita quòd proximus, id eſt, tibi intimus eſt, & in Chriſto frater, particeps eiuſdem fidei, gratiæ & gloriæ. Illi ergo leuiculas offenſas condona: omnes enim leuiculæ ſunt, ſi eũ Dei filiatione ac fraternitate gratiæ & gloriæ cõparentur. Menſuram igitur remiſſionis nobis ſtatuit Deus nos ipſos. Sicut enim nos gerimus cum proximo, ſic ſe Deus gerit nobiſcũ: ſi proximo remittamus debita ſua, Deus remittet nobis noſtra. Imò quiſq; ſibi hanc menſurã ſtatuit, dum quotidie orans dicit: *Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Quare nolit proximo dimittere, hiſce verbis implicitè ſignificat & dicit: Domine oro te vt mihi meã peccata non dimittas, ſicut ego nolo proximo ſua dimittere.

Conuitium beneficium præſtat.

Accedit, quòd inimicus conuitium in nos iaciens, ſæpè verũ iacit: occultum enim vitium pandit, quo fit vt illud (quod priùs philautia excæcati nõ videbamus) aduertamus & emendemus. Quod ſanè reipſa beneficium eſt potiùs quàm maleficium. Simile eſt quod ſcribit Plinius lib. 7. c. 50. de Phalereo, qui ab hoſte apoſtema ſecante ſanitati reſtitutus eſt. *Phalereus*, inquit, *deploratus à medicis vomica morbo, cùm mortẽ in acie quæreret, vulnerato pectore medicinam inuenit ex hoſte.* Sic multi vitij remedium accipiunt ab æmuli conuitio. Exemplum eſt in S. Monica, quę ab ancilla irata cõuitio meribibulę icta, vinolentiã prorſus abdicauit. *Nónne*, ait S. Aug. lib. 9. Confeſſ. c. 8. Deum alloquens, *protuliſti durum & acutum de altera anima conuitium, tamquam medicinale ferrum ex occultis promſionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidiſti?* Vide Plutarch. lib. de Vtilit. ab inimicis capienda.

Vindicare eſt puſillanimis, parcere magnanimi.

Porrò, vindictæ cupido oritur ex animi puſillanimitate, quæ non poteſt vnum verbũ durius aut verber decoquere. Hinc animalia magnanima iniurias diſſimulant, vt leo proſternenti ſe ignoſcit & parcit. Sic luna nõ mouetur latratu canum, ſic nimbos excedit Olympus. Vide Senecam in Sapiente, lib. de Ira, & lib. de Clementia. Quare vt quis vincat irã & vindictã, magnanimus ſit oportet. Talis fuit Iulius Cæſar, qui audiens Catonem ſibi mortem conſciuiſſe, ne in Cæſaris manus veniret: *Inuidit*, inquit, *gloriæ meæ, quam illi parcendo peperiſſem.* Nam vt ait S. Ambroſ. lib. 4. ep. 29. ad Florianum: *Magna gloria eſt, ſi cui potuiſti nocere, parcas.* Et M. Antonius Imp. lib. 6. de Vita ſua: *Vlciſcendi*, inquit, *optima ratio eſt, ne ſimilis ſies ei qui iniuriam fecit.* Et lib. 1. ſic orditur: *Ab auo meo verò didici placidis eſſe moribus, & iræ abſtinens.*

VERS. 3. HOMO HOMINI RESERVAT: Græcè, *συντηρεῖ*, id eſt, conſeruat, IRAM, ET A DEO QVERIT MEDELAM] Græcè, *ἴαση*, id eſt, *ſanitatẽ*. q.d. Homo homini ſibi æquali iniuriam reſeruat ad vindictam: quâ frõte ergo, qua impudentia iniuriæ à ſe Deo illatæ quærit medelam & veniã? Rurſum *τὸ homini* alium dat ſtimulum ad condonandum illi, q. d. Qui te offendit, homo eſt, non Angelus. Quid verò ab homine, qui fragilis eſt & mendax, niſi laA pſus, errata & mendacia ſperes? Mirandum eſt ſi homo benè agat: condonandum eius fragilitati ſi peccet. Tigurina, *anne homo iram alat aduerſus hominem, & à Domino ſalutem poſtulet?* Syrus, *homo homini ſeruat iram, à Domino cur quærit ſanitatem* animæ? putà ſanctitatem. Hinc è contrario colligas, viam ad magnam gratiam & ſanctitatem eſſe, iniuriarum condonationem.

Hoc ſciebat S. Alexander Patriarcha Alexandr. qui cùm notarius ſuus furatus eſſet aurũ, ac metu fugiens incidiſſet in latrones, iniuriam nouo beneficio pensans, eum redemit 85. nummis. Aliàs à Diacono iniuriâ affectus, proſtratus humi veniã ab eo petiit, dicẽs: *Ignoſce mihi domine frater*, vti refert Ioannes Molchus in Prato ſpir. c. 34. S. Antonius audiens monachum quemdam laudari quaſi
B ſanctum, rogatum num eſſet patiens iniuriarum; cumque illi negarent, dixit eis: *Similis eſt domui, quæ exterius quidẽ ornata eſt, interiùs verò à latronibus deſpoliata.* Ita Ruffin. lib. 3 in Vitis Patrum 88. Igitur verus eſt monachus & perfectus, qui iniurias tolerat, & iniuriantì benè precatur, eſtq; inſtar idoli, putà ſtatuæ lapideę, quę iniuriis & verberibus laceſſita non iraſcitur, imò non ſentit. Simili enim modo vir perfectus nec laude, nec iniuria mouetur, vt habetur in Vitis Patrum lib. 3. n. 199.

VERS. 4. IN HOMINEM SIMILEM SIBI NON HABET MISERICORDIAM, ET DE PECCATIS SVIS DEPRECATVR?] Indignitatem iræ & vindictæ exaggerat, alioſq; ad condonandum adhibet ſtimulos: Primò, q.d. Cogita quòd ille qui te offendit, tibi ſimilis eſt, ac viciſſim tu illi ſimilis es, non tantum quoad naturam, ſed etiam quoad fragilitatem &
C lapſus humanos: quare ſi ille peccator eſt, tu quoque peccator es: ſi ille te offendit, tu quoq; eumdem vel alios ſæpè offendiſti & offendis. Ignoſce ergo illi, ſicut tibi cupis ignoſci. Secundò, aliũ ſtimulum dat *τὸ non habet miſericordiã*. q.d. Qua audacia, qua præſũptione homo immiſericors, & in ſimilẽ ſibi crudelis, poſcet à Deo miſericordiam, eamq; non de vno, ſed de multis eiſque grauiſſimis peccatis? Quòd ſi Filium Dei, ait Palacius, ea cauſa mouit ad hominum peccata condonanda, quòd homo erat eius ſimilis, ac ideò ſibi ipſi videbatur feciſſe, quod hominibus faciebat, cur nõ & tu, ô homo, homini tibi ſimili noxam condones? Nam dum odis congenerem & ſimilem tibi, teipſum odiſſe videris. Quare vt Deum, vt Chriſtũ imiteris oportet vt omnimodè, & ex intimo corde iniurã cõdones. *Sunt* enim *aliqui*, ait S. Bernar. ſerm. de ſeptem panibus, *qui donant ei iniuriam, vt non vlciſcantur, ſæpiùs tamẽ improperent. Sunt & alij, qui fateantur licet, manet tamẽ alta mente repoſta, & rancorem ſentiri in animo. Quorũ vtique nostra plena indulgẽtia eſt. Lãgè hoc hominibus benigniſſima eſt diuinitatis natura: libẽter agit, ignoſcit plenariè: ita vt propter fiduciã peccatorum (ſed pœnitentium) vbi abundauit delictum, ſoleat & gratia abundare. Teſtis eſt Paulus Gentium doctor, qui plus omnibus cũ diuina gratia laborauit. Teſtis eſt Matthæus de telonio electus in Apoſtolũ, cui etiam noui Teſtamenti primum ſcripturẽ eſſe donatum eſt. Teſtis eſt Petrus, cui poſt trinam negationem, totius Eccleſię paſtoralis cura commiſſa eſt. Teſtis denique etiam famoſiſſima illa peccatrix, cui in ipſo conuerſionis initio tanta multitudo dilectionis conceſſa eſt, tanta poſtmodũ indulta gratia familiaritatis. Quis accuſauit Mariam, & pro ſe eam oportuit reſpondere? ſi Phariſæus murmuraſſet, ſi Martha conqueruſſet, ſi ſcandalizatus Apoſtolus*

Rarum Exemplum.

stoli; Maria raret, Christus extulit, etiam & laudat ta-centem, &c. Morum hac in re exemplum dedit S. Leo III. Pontifex, qui Hadriano I. successit anno Domini 799. ac Carolum Magnum Imp. Augustum in basilica S. Petri declaratum coronavit. Huic enim Leoni ab inimicis oculi eruti fuere, & lingua ridiculis præcisa: quin & eundem in ecclesia raptarum, ioxtaque confessionem seminiuum rel Anum, in suo sanguine volutatum, in arctissima compegere custodia. Verùm noctu S. Petrus per visum illi oculorum lumen & linguam restituit. Cumque Carolus Magnus paullò pòst Romam advenisset, carnifices nos pœna capitis damnassent; S. Leo pro ipsis intercessit, viramque iis qui suæ insidiabantur, impetravit. Ita Platina, Baron. & alij. Præcia e Sidonius Apollinaris lib. 9. ep. 4. ad Græcum Papam, id est Episcopum: *Vedis nobis*, inquit, *quisquis contempti Mediatoris consequitur regnum, sequitur exemplum. Quanta libet nobis inexorata pateras vitæ præsentis propinet afflictio, parva tolerantia, si recordamur, quid hiberit ad passionem qui venerat ad regnum.*

Vers. 5. IPSE CVM CARO SIT, RESERVAT IRAM, ET PROPITIATIONEM PETIT A DEO, QVIS EXORABIT PRO PECCATIS ILLIVS?] q. d. Indignum & intolerabile est vt homo carneus, id est vilis, fragilis, mortalis, homini carneo, qui per carnis fragilitatem sæpè labitur; ideoque miseratione dignus est, non iràm, reseruet iram; & interim suorum criminum contra Deum admissorum ab eo petat propitiationem. Quis ergo audebit pro peccatis illius deprecari? Tigurina, *quid si mortalis ipse fouet iram, & veniam petit à Deo, quis peccata eius expiet?* Syrus, *qui homo est, non vult parcere ei, quia dimittet peccata sua?* Syrus enim & Græca iam non habent *iram & propitiationem petit à Deo?*

Præclarè Isidorus Pelusiota lib. 3. epist. 211. ait *Inimicitiam in aqua scribere oportet, vt quàm primùm obliteretur; amicitiam autem in æs incidere, vt perpetuò firma & immota conservetur.* Et Beda in proverbiis: *Tantum quisque proximum portat, quantum amat.* Abbas Pimenius apud Rosweydum lib. 3. in Vitis SS. Patrum n. 201. rogatus: Quomodo quis possit animam pro fratribus ponere, vt iussit Christus Ioan. 15. respondit: *Si quis audit verbum malum à proximo suo, & cum possit simulta respondere, pugnat tamen in corde suo portare laborem, & vim facit ne respondeat malum, vt contristet illum. Talis animam suam ponit pro amico suo.* Abbas Agathon dixit: *Si habeam unum proximum, esto sicut columna lapidea: quæ si iniuriantur, non irascitur: si glorificatur, non extollitur.* Ita Vitæ SS. Patrum lib. 7. c. 42. n. 2.

Gloriosum habet de vindicta sumpta.

Vide hic vt fides transcendat naturam corruptam, & lumen fidei corrigat lumen rationis. Gentiles enim Philosophi lumine naturæ ducti, censuerunt amicis & beneficis esse benefaciendum, inimicis verò & maleficis malefaciendum. Rursum, tolerare iniuriam esse pusillanimis, vindicare verò magnanimis: quod & hodie inter Catholicos multi perperàm censent, ideoque duella expetunt, iniuriam sibi illatam vlciscuntur, ignominiam non solùm talione, sed & gladio vindicant. Quæ sanè omnia gentilitia sunt, ac corruptæ & superbæ naturæ dictamina, quæ proinde confutat & corrigit hic Sirachides, ac Christus Matth. 5. 44. & Paulus Rom. 12. 20. Audi inter cæteros Senecam in Proverbiis, cuius hæ gentiles, hæc Christianæ, sed Ante-christianæ de vindicta

A sunt sententiæ: *Contumeliam nec facere fortis potest, nec sentire. Inimicum vicisti, vitam accepere qui abstulit. Vives tuus animus beneficio, iniurias inultas sentiam. Sapientiùs & christianius idem: Magni animi est proprium esse tranquillum, iniurias atque offensiones semper despicere. Quàm magnarum virium ei malignè lacessentem! Qui enim vindicat, sentit. Quàm inimicum est non misereri quia adversus, Lædere est, primùm est sæpe ignoscere, tamquàm ipse pecces quotidie. Si quis trahitur, panas ab alio exposcit, à se exigit: severissimè enim nos adversùs peccantes gerimus, & ipsi eadem committimus. Sicut formosa pictura est, cuius nulla pars vitio: sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. Proinde hoc donum, hoc fœdus, hoc omni nos genere teneamus, vt nobis inexorabiles simus, exorabiles illis qui nō nisi sibi dare veniā nesciunt.* Prientiùs & diuinius S. Basil ep. ad Canonicam: *Debet*, ait, *quisq; admissi, vt si aliquem sibi infensum habeat, eius animum mitiget quantum possit.* Et S. Chrysost. l. 1. de Cōpunctione docet, non sufficere nihil mali facere inimicis & iis qui nos lacerunt, si intra nos retineamus insanabile vulnus offensæ. Nam Christus, inquit, *non solum vult nos ignoscere delinquentibus, sed vt etiam amemus eos, & oremus pro ipsis. Nā si dimittas at non ledas eum, qui te lacessauerit, te tamen ab eo, nec libenter eū videas, manet sine dubio vulnus in pectore, & dolor abscessit in corde. Quod si ita est, nondum vtique quod Christus mandauit, impletur. Numquid tu ita vis tibi propitium esse Deum, vt non quidem te lacessauerim, se tamen abs te, & peccatorum tuorum memoriam gerat. & te vt debe nobis igitur qualem vis erga te esse Deum cùm delictorum veniam petis, talem te exhibere debes his qui deliquerunt in te, sicut & quidam sapientum ferebat dicens: Homo homini tenet iram, & à Deo quæret sanitatem? Et si ergo hominē similem sibi non habet misericordem, quomodo pro peccatis suis exorat Deum cùm ipse reus sit, & teneat iram? Quis propitiabitur peccatis eius?* Vide eundē S. Chrysost. homil. 27. in epist. ad Roman.

MEMENTO NOVISSIMORVM, ET DESINE INIMICARI: TABITVDO ENIM ET MORS IMMINENT IN MANDATIS EIVS] Perperam pro *tabitudo* aliqui legunt *beatitudo*; Græcè enim est καταφθορὰ, id est, corruptio, tabes, interitus. Dat terrā tumulum, eoq; pungit offensum, vt deponat iram & inimicitiam. q. d. Cùm irasceris, memento nouissimorum, putà mortis, iudicij & gehennæ: ex horum enim memoria & consideratione facilè depones iram & inimicitiam; quia *tabitudo*, id est, corruptio, mors & interitus imminent, id est, intuit & proponuntur in mandatis eius, scilicet Dei, vniuersalis legislatoris: hæc enim Dei mandata præuaricantibus, quales sunt iracundi, qui odia fouent, mortem præsentem & æternam comminantur. Vt ergo iram Dei vltionem effugias, irā depone, & vltionem priuatam condona. Vnde S. Ambros. lib. 4. ep. 29. ad Florianum: *Peccauit in te*, inquit, *non retribuas secundùm culpam, sinas quòd in te venturū est iudicium. Nam non habebis indulgentiam, nisi alteri donaueris. Odium enim hominē separat à regno, à cælo subtrahit, à paradiso deijcit.* Græca Complut. habent, *memento nouissimorum, & desine inimicarie & ne minueris proximo pernicies & mortem, & acquiesce præceptis*; Græca verò Romana sic, *memento nouissimorum, & desine inimicari: tabitudinis & mortis* (repete τὸ *memento*,) *& permane in mandatis*; Tigurina, *memento extremorum, & depone inimicitias: exitium aut mortem alteri ne molire per iram, sed perfiste in mandatis*; Syrus, *memento mortis, & transfer ne inimi-*

Vers. 6. Vers. 7.

inimicitiam, & iuſtificationem, & perditionem, & cauſas te à peccatu. Nomine ergo *nouiſſimorũ* intelliguntur maximè iudiciũ & gehenna, quę Deus in nouiſſimo mundi die omnibus impijs, quales ſunt vindictæ cupidi, intentabit: poſſunt tamen quælibet accipi, etiam mors & cæleſtis gloria. Nimirũ, qui cogitat ſe per vindictam amiſſurum æternã felicitatem, per condonationẽ eam adepturum, facilè eamdem condonabit, &, vt vulgo dicitur, obolo emet talentum. Planè deponet furorẽ, qui furorem Dei in morte, iudicio & inferno nouit explicandũ, & in non remittentem effundendum. Planè mors attentiùs conſiderata, mortem affert affectionibus noſtris, quamuis vitæ & vigentes fuerint. Qui intelligit ſibi præſcindi vitã, nõ velut leo iraſcitur; ſed ſicut pullus hirundinis clamat, meditatur vt colũba, vti fecit Ezechias Rex moribundus Iſaiæ 38. Porrò id quod ſequitur: *Tabitudo enim & mors imminent in mãdatis eius*, hoc eſt, inquit Palacius, putredo corporis & mors animæ, impendent & imminent violationi mãdatorum Dei. Ille iubet ira: *Mihi vindicta, cauę ne hoc mandatum violes.* Ita enim cogita: diuina mãdata eſſe velut nubes iam iam in pluuiam impendentes, vt pluant ſuper bonos innumera bona, ſuper malos verò corruptionẽ corporis & mortem animæ. Siquidem in inferno corpus damnati putre erit, ſcilicet paſcẽtur illud vermes, & anima mortem ſecundam (quæ vera mors eſt) patietur.

Porta cæli iniuria perpeſſa.

Hoc ſciebant ſancti Aſcetæ, quorum hoc erat axioma mundo paradoxũ: *Porta cæli eſt iniuriã perpeſſa.* Qua de cauſa iniurias mercede emebant, vt patet l. 6. Vitar. SS. Pat. lib. 4. n. 12. Aker petens à ſeniore: *Da mihi pater viam, per quam ſaluer*: ab eo audiuit: *Si patueris iniuriari, & affici contumelijs, & portare, ac tolerare.* Ibidẽ lib. 3. n. 85. *Angelorum eſt nulli iraſci, ſed eſſe in pace perpetua: dæmonũ autẽ, irreconciliabiles per omnem vitam exercere inimicitias: hominum* verò ſapientum, breuiter quidem fortaſſe iraſci, citò autem reconciliari, ait quidam Sanctorum.

Quotus B. Bernardus.

B. Bernardus de Quinta-valle primus S. Francifci ſocius, moriẽs hoc ſolo gloriabatur, quòd inimicos poſt offenſam magis dilexiſſet quàm antè. Hæc enim fuit vltima morientis vox & oratio: *Fratres chariſſimi, conſiderate, quòd ſtatũ, quem ego habui, & vos habetis: & quẽ ego nunc habeo, vos habituri eſtis: inuenio autem in anima mea, quòd pro mille mundi iſti æqualibus nollem non ſeruiſſe Domino Ieſu Chriſto.* Et mox in terram prouolutus: *De omnibus*, inquit, *offenſis, quas feci Saluatori meo Domino Ieſu Chriſto & vobis, me accuſo, & dico grauiſſimam culpam meam quoniam non fui verus frater Minor, niſi in tentationibus, in quibus ſemper me tenuit Dominus. Et in uno alio ſolo extitiſſe fratrẽ Minorem me reperio, videlicet quòd plus dilexi fratrem poſt offenſam, quàm ante. Rogo autem vt pro me deuotè oretis: ſed magis hoc ore te vos inuicem diligatis, quemadmodum exemplum dedi vobis.* Ita habent Annales Minorum P. Lucæ Waddingi, anno Chriſti 1241. n. 9.

Myſtice.

Myſtice noſter Aluarez de Paz. lib. 1. de Extinct. vitior. parte 2. c. 13. *Tabitudo & mors*, inquit, *imminent in mandatis eius.* Quoniam mandata neglecta hanc accedit mortem & tabẽ afferunt, vt homo ad vniuerſa bona ſe non ſolùm tardum, ſed quaſi impotentẽ inueniat. Hæc verò ſecunda eſt velut ſomnus, non iam ſenſus corporis, ſed animæ vires illigans, ne valeant actiones virtutum præſtare. Vnde Paulus Rom. 13. 11. ait: *Hora eſt iã nos de ſomno ſurgere*, id eſt, vt interpretatur S. Gregorius lib. 5. Mor. c. 22. *de ſtatu corporis.* Et Salomon Prou. 19. v. 15. *Pigredo immittit ſoporem, & anima diſſoluta eſuriet.* Ac ſanctus Dauid Pſ. 118. 28. *Dormitauit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis.* Propriè ſanè, ait Caſſianus lib. 10. c. 4. *non corpus dicit, ſed animam dormitaſſe. Verè enim ab omni contemplatione virtutum & intuitu ſpiritualium ſenſuum dormitat anima, quæ perturbationis huius telo fuerit ſauciata.*

Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo] Græca pro *timorem* iam habent ἐντολάς, id eſt *mandata*: quia mandata Dei incutiunt nobis reuerentiã & timorem, dum ſui præuaricationibus mortẽ pœnaſq; graues intentant. Vnde Tigurina vertit, *perpende mandata, nec iraſcaris alteri* quamquam noſter pro ἐντολάς, videatur legiſſe φόβον, id eſt *timorem.* Hic ergo Dei timor refrænat iram: nã qui timet Deum, expellit peccatum: ac ideò etiam iram. Qui timet Deum, continens eſt iuſtitiæ: ac ideò etiam mãſuetudinis. Demum qui timet Deum, cauet iram contra proximum, ne fortè hac irâ Deum prouocet ad iram: & talem inueniat Deum, qualis infertur à proximo: Deo enim fit, quod minimo fit. Ita Palacius. Per timorem enim hic, quemlibet, etiam ſeruilẽ, ſed maximè filialem intellige. Filialis autẽ includit amorem Dei, imò ipſe eſt amor Dei. Atque hic quartus eſt ſtimulus, iſq; nobiliſſimus & efficaciſſimus, ad frænandam iram, & condonandam iniuriam, nimirum ſi cogites Deo gratum & charũ eſſe vt condones: Deum id velle, & à te poſcere vt ſui amore eã remittas. Hic ſtimulus iã longè efficacior eſt, quando Chriſti habemus exemplum, documentum & præceptum, æquè ac gratiam ad condonandũ: Chriſtus enim in cruce ſui crucifixoribus condonauit, pro eiſq; Patrem orauit, dicẽs: *Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.* Hoc exemplũ omnes Chriſtianos imitari voluit.

Exemplum S. Ioannis Gualberti.

Quocirca S. Ioannes Gualbertus fundator Ordinis Vallis-vmbroſę, cùm armatus in propinqui ſui interfectorem incidiſſet, iſq; humi proſtratus veniam Chriſti crucifixi amore flagitaret, eidem eædem condonauit. Ingreſſus deinde Florentiã in eccleſiam S. Miniati coram crucifixo orans, vidit Chriſti è cruce pẽdentis caput ad ſe inclinari, tamquam ipſi gratias agentis, quòd pro eius amore hoſti capitali pepercifſet. Hodieque, hoc eſt poſt quingentos annos, pia illi Chriſti crucifixi caput adhuc è cruce exerentis effigies viſitur & colitur, B. Iuniperus ſocius S. Frãcifci, magnus ſui contemptor, tamq; auidus vituperij quam ceteri ſunt honoris & laudis, cùm à quopiã afficeretur opprobriis, fimbrias pauperis lacernæ expãdens, *Amice*, inquit, *proicias hoc liberaliter, imple gremium iſtud lapidibus iſtis pretioſis* (probra enim vocabat pretia & lapides pretioſos,) *imple me timeas.* Vnde Franciſcus de eo dicebat: *Vtinam de huiuſmodi Iuniperis integram ſiluã haberemus!* Ita Annales iam citati anno Chriſti 1210. n. 35. Eliſabeth Hungariæ regis filia, quãdam vice orans Deum, vt ſingulos, qui eam iniuriã afficiſſent, ſingulari quopiã beneficio afficeret, vt iniuriæ beneficium reſponderet, Dei reſponſum audiuit: numquam orationibus ſuis Deo ſic placuiſſe ac tunc, pro eaque oratione vniuerſorum peccatorum remiſſionem ei concedi. Id inter alios refert Anila epiſt. 6.

B. Iuniperi.

S. Eliſabetha.

Remedium iræ eſt memoria Dei.

Moral. Diſce hic efficacem ſtimulum ad cohibendam iram, & quamlibet concupiſcentiam,

esse viuam memoriam Dei, qui omne vitium vetuit sub interminatione mortis & gehennæ, ac omni virtuti statuit brauium coronæ cælestis. Ipse enim quasi agonotheta nos in palæstra hâc luctãtes instruit, vt vincentes coronet, victos plectat. Quocirca Basilius Imp. Cõstant. Exhort. ad Leonem filium (extat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum) ita eumdem filio commendat c. 42. *Conscientiam tuam si pro lege haberes, & quæ pati ipse nolis, nunquã alios pati permiseris; nullius vnquam peccati reprehensionem suffugeres, & si Deũ in omni actione inspectorem & cognitorem sinat est, esse tibi persuaseris, numquam meq; palàm, neque clàm peccabis. Nam etsi alios latere videberis quæ secretò facies: at conscientiam certè tuam, & Deum ipsum, qui vsq; in abditos animi sinus ac recessus instruetur, reuereberis. homines enim ea quę corporis sunt vident; at ea quæ in fundo animi latent, solus Dei oculus, quem nihil latet, penetrat. Sicut enim cùm sol lucet, iubente nihil occultum esse potest; ita inspiciente Deo, nullæ actiones occultæ & secretæ esse possunt.* Adde, quòd Dei clementissimi, patientissimi, impertur babilis & tranquillissimi consideratio, ingens est stimulus vt iram refrenemus: nihil enim nos Deo ita similes facit ac patientia. Vnde B. Ælredus in Speculo charitatis c. 7. *Quid*, ait, *diuinæ tranquillitati iram proximum quàm illatis contumelijs non nocere, nullo supplicio, nullam persecutione terreri, vnam mentis & in prosperis & in aduersis habere constantiam, inimicum & amicum eodem oculo intueri?*

A redes per gloriam. Hoc enim pacto sanxit Deus amore fraternum, vt omnes inuicè diligant quasi fratres: quare vetuit eis irasci, eos lędere & vindicare: ex aduerso præcepit, vt si quis à quopiam sit offensus, ei quasi fratri fragili & ignoranti cõdonet.

Rursum pactum hoc accipi potest, quo Deus pepigit & promisit nobis petentibus peccata condonaturum, hac conditione & lege, si peccata in nos admissa proximis condonemus, vt dixi v. 1. q.d. Memento pacti Dei, scilicet quòd Deus tibi offensas remittet, si tu remiseris proximo, retinebit verò, & acriter vindicabit, si tu eas retineas & conserues. Quare vt tuorũ veniã merearis, veniam da proximo ignoranti. Vnde Palacius: Testan ẽ-jũ, inquit, seu fœdus iniit tunc Deus cum Iudæis, nunc verò cũ Christianis, quòd ipse esset illis & his Deus, sors, hereditas: hi verò essent Deo gens sancta, regale sacerdotium, populus acquisitionis. Ergo si inimicitias cum fratribus alis, intellige te eas cum regibus, sacerdotibus, gentęq; sancta nutrire. Demum si cum fratre bellum gerere placet, cum Deo intelliges te bellum gerere. Sapienter S. Basil. Admon. ad filium spiritalem: *Qualem*, ait, *cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conseruum tuũ.* Regaliter verò Agapetus Diaconus Admon. ad Iustinianum Imp. n. 23. ita eum instruit: *Talem te præsta tuos erga famulos, quale optas erga te Dominum esse. Prout enim audimus audiemur; & vt respicimus, respicientur à diuino cunctaq; obtutu. Preces igitur nos misericordiam conferamus, vt pari par recipiamus.* Caute subdit: *Sicut exquisita speculæ tales monstrant vultuũ apparentias, qualia ipsa sunt archetypa, nitidas videlicet intentiuum, tristes autem tristantium: eodem pacto ipsum Dei iudicium nostris actionibus assimilatur. Quales enim sunt quæ à nobis præstantur, tales ipse nobis par pari referens exhibet.*

VERS. 9. MEMORARE TESTAMENTVM ALTISSIMI, ET DESPICE IGNORANTIAM PROXIMI] *Despice*, id est, parui pende, dissimula, parce, remitte *ignorantiam*, id est peccatum & offensam, quam contra te admisit proximus. Omne enim peccatum mixtam habet ignorantiam, id est, imprudentiam & incõsiderationem quampiam. Si enim peccans prudẽter consideraret, quantum malum sit quod facit, vtique illud non faceret. Peccatum vocat *ignorantiam* per miosin, vt offensæ grauitatem per ignorantiam extenuet, ideoque veniâ dignam ostẽdat, ac despiciendam potiùs esse quàm æstimandam & vindicandam. Per *testamentum* Primò, accipe legem Dei naturalem & diuinam: hæc enim sæpè in Script. vocatur Hebr. בְּרִית *berit*, Græcè Διαθήκη, Latinè *testamentum*, id est fœdus & pactum, quia conditio pacti, quod nobiscũ pepigit Deus, vt simus eius populus, & ipse sit nobis Deus, est hæc: vt seruemus eius legem. Sensus ergo est, q.d. Memorare legis Dei, quæ vetat vindictam, & præcepit iniuriæ condonationem inimicique dilectionem, illamque menti tuæ incorporasita fiet vt legis metu, reuerentia & amore despicias & paruipendas omnem offensam, quam proximus ignoranter in te commisit. Lex enim Dei inter alia ita sancit: *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* Leuit. 19 18. Vnde Syrus vertit, *recordare præcepti, & ne odio habueris proximum tuum coram Deo, & da illi id quo indiget.* Seueriorem contra iram & vindictam Christus sancit legem Matth. 5. 22. *Omnis qui iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Cuius sanè timor & memoria, omnes ab ira & vindicta reuocare deberet.

Secundò, per *testamentũ* propriè accipe pactum, quo Deus omnes homines, præsertim fideles, in vnã Ecclesiam vocauit & cooptauit, vt omnes essent sui filij, inuicemq; fratres per gratiam, ac he-

VERS. 10. VERS. 11. ABSTINE TE A LITE ET MINVES PECCATA: HOMO ENIM IRACVNDVS INCENDIT LITEM, ET VIR PECCATOR TVRBAVIT AMICOS, ET IN MEDIO PACEM HABENTIVM INMITTET INIMICITIAM] Per *litem* aliqui accipiunt forensem, quâ actor litigat cum reo coram iudice in tribunali. Hæ enim lites forenses multarum fraudium, odiorum, detractionum, aliorumque peccatorum sunt causa. Meliùs tamen per *litem* accipias litigium & iurgium cum proximo; Græcè enim est μάχη, id est lis, iurgium, contentio, rixa, pugna. Hæc enim multarum contumeliarum, minarum, maledicentiarum, verberum & cædium est causa: quæ omnia vitat, qui abstinet à lite. Litem iungit vindictæ quasi sororem sorori, quia vtraque ex eadem matre, scilicet ira & odio, nascitur; aut quasi filiam matri: vindicta enim quasi mater parit lites & iurgia; ac multi vt iniurias suas vlciscantur, litigant & iurgantur cum eo, qui illas intulit. Probat quod dixit à contrario, dum subdit: *Homo enim iracundus incendit litem*, &c. q.d. Abstine à lite, & contine te in tranquillitate, vt minuas peccata. Nam si iræ frænа laxes, incendes ingentem litium pyram, imò multas pyras & ignes, ac consequenter multa earum peccata. Lis enim vna ferit aliam, sicut fragum vnum ferit multa: glisci enim lis à duobus ad multos vtrinque partis cognatos, amicos, vicinos: adeoque subinde totam vrbem & prouinciam in factiones & rixas discindit & accendit, vti patuit in Italia in factione Alborum & Nigrorum; item Guelphorum & Gibellinorum, quæ totam Italiam

Lis fugienda.

ſiam turbarunt, rixiſque & cædibus impleuerunt. Eſt verò diaboli munus pacē vrbium & reipubl. turbare, ſicut Dei turbatam ſedare, ait Palacius. Vnde Tigurina vertit, *abſtine rixas* (alij, *à iurgio*) *peccatag; minues: nam iracundus homo pugnam accendet. Vir ſubtroſus committit amicos, paremq;, habentibus calumniam inijcit*; Syrus, *elongare à rixa & elongabuntur à te peccata. Homo enim iniquus, qui amat litem, inimicitiam iacit inter fratres.* Igitur ſicut eos virtutis eſt pati, iuxta illud: *Inſilentio & in ſpe erit fortitudo veſtra*, Iſaiæ 30.15. ita ex aduerſo eos vitij eſt nolle pati, ideoque litigare & rixari. Idipſum probat Siracides per appoſitam ſimilitudinem ignis ſiluam accendentis, dicens: *Secundùm ligna ſiluæ*, &c.

Exemplum caprarum. Memorabile eſt quod ſcribit Plinius lib. 8. c. 50. de capris. *Solertiam*, inquit, *eius animalis Mutianus ſibi viſam prodidit in ponte praetentu, duabus obuijs è diuerſo cùm angustiæ non caperent, nec recipitationem longinquo in exiſtente cæca, torrente rapido minatiter ſubterfluente, alteram decubuiſſe, atque ita alteram proculcata ſupergreſſam*; ita decumbens & ſuæ, & alterius obuiæ ſaluti conſuluit. Diſce, ô homo, à capra, in lite nonnihil de iure tuo decedere; ita tibi & proximo conſules, litem vitabis, pace fruēris. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis hoc dogma reliquit:

Nulli vel minimo quamis ratione repugnes,
Cedere te potiùs quàm ſuperare iuuet.

Subdit Plinius: capras *auribus ſpirare, nō naribus, nec umquā febri carere, Archelaus auctor eſt: ideoq;, forteſſis, quod anima his quàm ouibus ardētior:* Diſce, ô homo, à capra, ſpiritus iracundos ab ore & naribus relegare ad aures & dorſum, vt iratus os claudas, aures aperias, vt mollia aliorum monita, quæ irā litemq; ſedent, excipias. Denique *tradunt*, ait Plinius, *capras noctu nō minùs cernere quàm interdiu: idcò ſi caprinum iecur veſcantur reſtitui veſperinam aciē his quos nyctalopas* (luciſos) *vocant.* Diſce, ô homo, à capra, acuere aciem mentis, vt videas quam lites ſint moleſtæ & noxiæ, itaque ſapientiam ſedandi lites nyctalopos, id eſt, præ auaritia & ira exæcutientes, ideoque litigantes doceas.

Eſt hic ſeptimus ſtimulus ad remittendam irā & vindictam, quòd ſcilicet per hanc remiſſionem innumera peccata ex ira & rixa naſci ſolita vitētur. Nā vt præclarè ſcribit Laurent. Iuſtinian. lib. de Diſciplina & con. mon. c. 13. *Contentio eſt ignita diaboli ſagitta ad perdendas animas. O quanta iurgia, quanta odia ex contentioſis oriuntur ſermonibus! O quoties veritas occultatur, & falſum pro vero defenditur timore confuſionis! Peſſimum namq; malum eſt contentioni vacare, per quā amicitiarum compago diſſoluitur, & animorum dulce vinculum diſſipatur. Qui contentioſus exiſtit, antiqui hoſtis in ſe immiſſiones admittit. diaboli miniſterium operatur, dirumpit pacē, rixas excitat, parit odium, furorem nutrit, denigrat honeſtatem, ſapientiam perdit, rationem confundit, oculum mentis obnubilat, gratiæ lumen repellit, fraternam dilectionem frangit, & ipſam caleſtem in ſe occidit charitatem.*

S. Gregor. Nazianz. Quocirca S. Gregor. Naz. epiſt. 62. (aliàs 56.) ad Euſtachium ſophiſtam, ſcriptum temeritatis incuſat, quòd eum redarguens, eius in ſe conuitia, conciuiſſet: *Quale illud eſt*, inquit, *quod ignoraui? quàm ſtultum & ineptū! Virum ſophiſtam excitare in ſtultum. O ſingularem audaciam! ac me à vulgari quidem proverbio eruditum ſum, vt, cùm caluus eſſem, cum ariete aduerſa fronte ne congrederer, nec crabronem laceſſerem*

A *& iritarem, hoc eſt linguam ad maledicendū paratiorē.*

Solus ſciebat Dauid, qui proinde exemplar fuit clementiæ in condonandis iniuriis tum Abſalomo regnum inuadenti, tum toti regno rebellanti, tum Semei ſibi maledicenti. *Dimitte*, inquit, *eū vt maledicat iuxta præceptū Domini: ſi forte reſpiciat Dominus afflictionē meam: & reddat mihi Dominus bonū pro maledictione hac hodierna*, 2. Reg. 16. Nimirum *expetebat maledici ſibi, quia maledicto illo diuinam exquirebat miſericordiā*, ait S. Ambroſ. lib. 1. Offic. c. 48. Et hac tā admirabili patientia meruit proculdubio, vt facilè proditoris exercitum profligaret, & in ſuum regni ſolium cū triumpho reduceretur. Colligit ergo id patientiæ documentum idem S. Ambroſ. *Docuit, iniuriarum & periculorum tempora, tentationum certamina, examina probationum eſſe: & ideò non ſine diuino in irrogari ſolere iudicio. Exercetur bonus athleta committis, exercetur laboribus & periculis, vt dignus ſit cui conſeratur corona iuſtitiæ.* Ita ille Apolog. 1. c. 6. Admirandus certè vt in ceteris, ita in hac patientia maximè Dauid extitit. Beneque proinde idem Ambroſ. exclamat: *O abundo prudentiæ! ô inſigne patientiæ! ô deuorāda contumelię grande inuentum! Dominus, inquit, præcepit vt maledicat. Non accuſat Dominum quaſi auctorem iniuriæ, ſed magis laudat, quòd patiatur nos minora perpeti, vt maiorum peccatorum veniam adipiſcamur.*

B SECVNDVM ENIM LIGNA SILVÆ, SIC IGNIS EXARDESCIT; ET SECVNDVM VIRTVTEM HOMINIS, SIC IRACVNDIA ILLIVS ERIT, ET SECVNDVM SVBSTANTIAM SVAM EXALTABIT IRAM SVAM] Vox *enim*, licet non ſit in Græco, appoſitè tamen additur: dat enim cauſam eius, quod dixit: *Homo enim iracundus incendit litem.* Vbi pro *iracundus* Græcè eſt θυμώδης, id eſt, animoſus, audax, iracundus: animoſitas enim & audacia, quam ſuggerunt vires & opes, facit iracundos. q.d. Sicut ſecundùm quantitatem & qualitatem lignorū ignis magis vel minùs exardeſcit: (ſi enim multa ſint ligna, eaq; arida, ingens excitabitur ignis: ſin pauca & humida, exiguus:) ſic pariter *ſecundùm virtutē*, id eſt, ſecundùm vires, robur & potentiam, exardeſcit θυμὸς, id eſt, animoſitas & iracúdia, indeq; lis & rixa. Debiles enim & infirmi, quia inualidi, ideoq; timidi, leuiter iraſcuntur (nam vana eſt ſine viribus ira:) robuſti verò & potentes, quia validi & audaces, graues cōcipiunt iras: robur enim addit animos & audaciam, indeque iram. Ergo homo robuſtus & θυμώδης, id eſt, animoſus, indeque iracundus, incendit litem; præſertim ſi robori & potentiæ accedat ſubſtantia, id eſt, opes & diuitiæ: hæ enim addunt animos, indeq; acuunt iras. Vires ergo & opes ſunt iræ & litis fomites, ſicut ligna ſunt fomites ignis. Vnde Tigurina clarè vertit, *proportione ſiluæ inflammatur ignis, id eſt, pro viribus hominis inualeſcit furor eius, præq; diuitiis eius ira intumeſcit, & ardor augeſcit pro rixæ vehementia*; Complut. verò ſic, *ſecundùm materiam ignis ſe intendetur, ſecundùm firmamentum rixæ, ignis augebitur; ſecundùm robur hominis ira eius erit, & ſecundùm diuitias exaltat iram ſuam.* Hoc eſt, quod ait Salomon Prou. 19. v. 12. *Sicut fremitus leonis, ita & ira regis.* Vbi Chaldæus, *Fremit*, inquit, *ſicut leo ira regis.* Tales ſunt vires, opes & iræ hominum, at non Dei: Deus enim, licet ſit robuſtiſſimus, potentiſſimus & opulentiſſimus; idem tamen eſt iræ facillimæ, & maximè placabilis. Deo gratias ergo, ait Palacius, quem opes & potentia non reddi-

C

D

VERS. 12.

dere

dère iracundum & turbulentum, sed manſuetiſſimum & tranquillißimum. Deum igitur, non bilem ſuam, ſequantur viri potentes & principes.

Excelſus eſt ira dominum.

Hæc enim eſt verâ magnanimitas, veraque animi magni celſitudo, iræ dominari, offendam remittere, parcere: pußilli enim animi eſt paruis rebus offendi, offendam ſeruare, ab ira vinci, vindictæ ſe ſubdere, qdij ſe facere ſeruum, imò mancipium. Vnde Poëta.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ:
Et facies motus mens generoſa capit.
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni.

Et Manilius:

Diis proximus ille eſt
Quem ratio, non ira, regit.
Seruat moſſenſam diuina modeſtia vocem.
Et placidus delicta domat.

Et Ouid. de Auguſto Cæſare lib. 5. Triſt. eleg. 2.

Cæſare nil ingens minus orbis habet.

Et alibi:

Qui vincit ſemper, victis vt parcere poſſit.

VERS. 13. CERTAMEN FESTINATVM INCENDIT IGNEM: ET LIS FESTINANS EFFVNDIT SANGVINEM: ET LINGVA TESTIFICANS ADDVCIT MORTEM] Omnia hæc probant & perſuadent id, quod monuit v. 10. *Abſtine te à lite, & minues peccata.* Pro *certamẽ* Græcè eſt ἔρις, id eſt contentio, lis, rixa. Pro *lis* eſt μάχη, id eſt pugna, quæ ex rixa ſequi ſolet: rixantes enim poſt acria verba veniunt ad pugnas & verbera. Senſus ergo eſt, q.d. Contentio & rixa præcipitanter ab iracundis concitata, accendit ignem bilis & choleræ: indeque pugnarum & verberum, quæ effundunt ſanguinem, vulnerumque, & cædis multorum ſunt cauſa. Vnde Tigurina vertit, *rixa concitata ignem accendit, acriſq; pugna effundit ſanguinem*; alij, *lis accelerata ſuccendit ignem, & pugna feſtinata effundit cruorem*; Syrus, *ſerebintibus & granum cupreſſinum accendunt ignem, & lites multæ effundunt ſanguinem.* Tertia enim pars, de lingua teſtificante, iam non eſt in Græco. Ianſenius per *linguam teſtificantẽ*, intelligit linguam denuntiantem & comminantem alicui interitum, quæ cædium ſolet eſſe cauſa. Sic enim *teſtificari* in Script. ſubinde idem eſt, quod denunciare & profiteri; vt, *Teſtificor omni homini circũcidenti ſe.* Galat. 5. Simpliciùs, Lyran. & Dionyſius *linguam teſtificantem* accipiunt linguam teſtis, qui duobus inter ſe litigantibus alteri eorum temerè vel procaciter teſtimonio ſuo contra alterum ſuffragatur. Hic enim alterum tam contra ſocium, cum quo litigat, quàm contra te magis irritat, itaque rixam accendit, ex qua ſequuntur pugnæ & cædes. Paulò aliter Palacius hæc tria explicat & conterminat. q.d. Si verbis concitatus contra proximum certaueris, inde ignis iræ accendetur: &, ſi cum eo concitatus pugnaueris, eius ſanguinem fundes: & adducẽtur teſtes, qui eum à te ſuſum teſtificentur, inducetq; tibi mortem, quam ſcilicet iudex tibi quaſi homicidæ iuſtè irrogabit.

VERS. 14. SI SVPFLAVERIS IN SCINTILLAM (ita Rom. & Græca: perperàm ergo Ianſen. & alij omittunt *ſi in ſcintillam*) QVASI IGNIS EXARDEBIT: ET SI EXPVERIS SVPER ILLAM, EXTINGVETVR: VTRAQVE EX ORE PROFICISCVNTVR] Tigurina, *ſcintilla, ſi afflaueris, exardeſcet: ſin expueris in eam, extinguetur: attamen vtrumque ex ore proficiſcetur*; Syrus, *ſi exſufflaueris in ignem, accendetur; & ſi aſperſeris eum aqua, extinguetur: & vtraque à te ſunt.* Comparat item

A ſcintillæ, rixam & pugnam igni: quorum vtraq; eodem ore accenduntur & extinguuntur. Sicut enim ſi ore ſufflas in ſcintillam, accendis ignem; ſin verò in eam eodem ore expuas, eumdem extinguis: ſic pariter & lis ore accenditur, ſi eodem litigare, contendere, rixari, aut aliorum lites & rixas tua incitatione vel teſtimonio iritare pergas: eodem verò ore extinguitur, ſi manſuetè & humiliter reſpondeas, aut taceas & cedas, aut cauſam rixæ extenues & mitiges, iuxta illud, *Reſponſio mollis frangit iram, ſermo durus ſuſcitat furorem*, Prou. 15. 1. *Hæc ſunt arma infirmi, vt cedendo vincat, ſicut periti iaculandi cedentes ſolent vincere, & fugientes grauioribus ſequentẽ vulnerare ictibus*, ait S. Ambroſ. lib. 1. Offic. c. 5. Quare *vtraque*, ſcilicet tam accenſio quàm extinctio ignis & litis, ex eodem *ore* proficiſcuntur q.d. Ex eodem ore prodit lis & pax, diſcordia & concordia, adeoque mors & vita: nam,

Lis ſcintilla, cur?

B vt ait S. Iacobus c. 3. 10. *Ex ipſo ore procedit benedictio & maledictio.* Vide quæ ibidem annotaui.

Alludit Siracides ad Prou. 26. 21. *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignẽ, ſic homo iracundus ſuſcitat rixas*; Septu. *Carbones cum carbonibus, & ligna igni: vir autem maledictus ad tumultũ rixæ.* Vulgatam fortaſſe reſpexit S. Chryſoſt. in hom. 3. de non odiund. ſpectac. *Quemadmodum*, inquit, *ſi inſufles in ſcintillam ignis, excitas incendiũ: contrà verò ſi inſpuas, extinguis; & vtrumque tibi in manu eſt: ſic ſi inflatos & vecordes ingeras ſermones, excitas ignem iracundi hominis: ſin mites ac moderatos admoneas, priuſquam exardeſcat, iram omnem extinxeris.* Sic ira igni comparatur à Chryſoſt. hom 30. ad pop. *Ignis eſt*, inquit, *vehemẽs ira, omnia deuorans: nam & corpus perdit, & animam corrumpit.* Quare Ariſtot. 1. de Anima iram dixit eſſe accenſionem ſanguinis circa cor. Huc facit illud vulgò tritum, *Ignem gladio ne fodito*, id eſt, ne iratum laceſſas vel concites: quo vtitur S. Baſil. epiſt. ad Nepot. Et Plato lib. de Legibus: *Ignem*, ait, *igni ne addas.* Narrat enim Diogenianus, quòd, cùm carbonarius in fornace ignem igni aggereret, ſuo igne conerematum moriendo exclamaſſe, *Ignem igni ne addas.*

Ira eſt ignis.

Gnoma.

C

Porrò incenſa ira parit furorem & inſaniam. Vnde iſtud: *Ira furor breuis eſt.* Et Seneca epiſt. 18. *Immodica ira*, ait, *gignit inſaniam.* Quin & Dauid Pſ. 36. 8. *Deſine*, inquit, *ab ira, & derelinque furorem.* Quis ergo cũ irato, id eſt furioſo & inſano tricari & rixari velit? vtique non alius quàm pari modo inſipiens & veſanus. *Ira* ait Ariſtot. apud Stobæũ ſer. 20. *eſt perturbatio ferina, dura & violenta potentia, cædium cauſa, calamitatis ſocia, iactura, dedecoriſq; concitatrix, pecuniarum pernicies, & perditionis origo.*

D Audi S. Ambroſ. in Pſ. 36. *Ira*, inquit, *grauis paſſio eſt: plerumq; accendit inimicum, & volentẽ mittis vindicare, in furorẽ rapit, vt perimas, quem putauerat coërcendum. Commotus gladio ſæpè tranſuerberat innocentem: amicos & fratres: per indignationem plurimi perierunt. Ideò ſapiens dixit, Ira perdit etiam ſapientem.* Adſtipulatur S. Baſil. hom. 10. de ira *Ob iram*, inquit, *enſis acuitur, mors hominis ex homine venit. Nũ eis ſenectus venerabilis, non vitæ virtus, nõ generis propinquitas, non parentes: quin & maximum ſeptum malis ſæpiùs ſonitum, & ſtudio vindicandi ſe ipſos negligunt, nam & omni fera venenata impudentiùs ruunt, nec priùs deſiſtunt, quàm magno & intolerabili malo animũ exſaturarint.* Denique dæmonis ab ore, quippe qui iræ audaciæque parens, ignis procedit, Iob 41. 10. *De ore eius lãpades procedunt ſicus tedæ ignis accenſæ*: Heb.

lampades

lampades ibunt, ſcintilla ignis egredietur, de naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ atque feruentis; Septu. *de naribus egredietur fumus camini accenſi igne carbonum.* Iracundus igitur & audax, non ſecùs ac dæmon, igne ardens furenſque, in cædes & damna ruit. Plura hîc afferri poſſent de rixæ noxis, ſed illa ad alios ſpectant, qui centones locorum communium conſarcinant. Interpretem ago, non thaplodum.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quàm peſtifera ſit lingua detractoris & ſuſurronis.

Verſ. 15. Suſurro & bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes.

16. Lingua tertia multos commouit, & diſperſit illos de gente in gentem.

17. ciuitates muratas diuitum deſtruxit, & domos magnatorum effodit.

18. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes diſſoluit.

19. Lingua tertia mulieres viratas eiecit, & priuauit illas laboribus ſuis.

20 Qui reſpicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requieſcat.

21 Flagelli plaga liuorem facit: plaga autem linguæ comminuet oſſa.

22. Multi ceciderunt in ore gladij, ſed non ſic quaſi qui interierunt per linguam ſuam.

23. Beatus qui tectus eſt à linguâ nequam, qui in iracundiam illius nõ tranſiuit, & qui non attraxit iugum illius, & in vinculis eius non eſt ligatus:

24 iugum enim illius, iugum ferreũ eſt: & vinculum illius, vinculum æreum eſt:

25. Mors illius mors nequiſſima: & vtilis potiùs infernus quàm illa.

26. Perſeuerantia illius non permanebit, ſed obtinebit vias iniuſtorum: & in flamma ſua non comburet iuſtos.

27. Qui relinquunt Deum, incident in illam, & exardebit in illis, & non extinguetur, & immittetur in illos quaſi leo, & quaſi pardus lædet illos.

28. Sepi aures tuas ſpinis, linguam nequam noli audire, & ori tuo facito oſtia & ſeras.

29. Aurum tuum & argentum tuum confla, & verbis tuis facito ſtateram, & frenos ori tuo rectos:

30. & attende ne fortè labaris in lingua, & cadas in conſpectu inimicorum inſidiantium tibi, & ſit caſus tuus inſanabilis in mortem.

Vers. 15. SVSVRRO ET BILINGVIS MALEDICTVS: MVLTOS ENIM TVRBABIT PACEM HABENTES] Græcè, *ſuſurronem & bilinguem maledixit: multos enim pacem habentes perdiderunt.* Ita Complut. Sed Græca Romæ correcta pro *maledixit* legunt *maledicet*, ſcilicet, oportet: Tigur. & alij, *delatorem execretur & bilinguem: multos enim pacem colentes perdiderunt*; Syrus neruoſiùs, *lingua triplex* (id eſt detractrix, vti mox explicabo) *maledicta erit, quæ homicidia multa iniecit. Suſurro* eſt qui ſecretò detrahit alteri, itaque illi amicum offenſum reddit, ac ex amicis efficit inimicos. Idem eſt *bilinguis*, quia præſens alterum adulando laudat, abſens inuidendo vituperat & calumniatur. Vide dicta c. 5. v. 16. Tranſit Siracides ab ira & lite, ad vicinum ei vitium ſuſurrationis & detractionis. q. d. Suſurro, qui clanculùm proximi famam rodit, de eoque mala inſuſurrat auribus alterius; item bilinguis, qui duplici quaſi linguâ contraria loquitur (coràm enim laudat, ſed à tergo vituperat) vterque eiquam, imò ſæpè vnus ideúque, eſt maledictus, id eſt, dignus maledictione, quem ſcilicet Deus, Angeli & homines abominentur & execrentur; quia *multos pacem habentes* turbat ſeminando diſcordias, auerſiones & odia. Idcoque amicitias diſſociat, ac pro eis inducit inimicitias, rixas, bella, cædes & ſtrages hominum, populorum, vrbium & regnorum.

Porrò, bilinguis ingenium & ſcopum graphicè apologo aquilæ, felis & apri depingit Phædrus libertus Auguſti Imp. in ſuis Mythis quos edidit Pithœus: Aquila, inquit, in arbore nidificans pullos exclulerat ad radices arboris aper ſuos in antro fouebat catulos: inter vtrumque felis ſuos alebat fœtus. Illa ſibi ſuiſque tam ab aquila quàm ab apro metuens, aquilam adit, indicat hoſtem ſubeſſe aprum, ab eo ſibi ſuiſq; caueat. Adit deinde aprũ, idẽ illi de aquila intentans: Caue, inquit, ne aquila antro tuo ſupernè incubans catulos tuos rapiat. Ita aquila timens aprũ, & aper timens aquilam, vterque nido ſe continuit: quo factum vt vterque cum fœtibus fame conficeretur. Feli ergo vterq; in pabulũ ceſſit. Ita bilingues duos inter ſe committunt, vt ſe mutuò conficiant, interim ipſi amborum exitio ſe locupletant. *Apologus apri.*

Vers. 16. LINGVA TERTIA MVLTOS COMMOVIT, ET DISPERSIT ILLOS DE GENTE IN GENTEM] Arabicus, *homo oris eduxit multos homines in captiuitatem, & diſperſit eos de gente in gentem.* Eſt arabiſmus: Syrus enim & Arabes hominem oris vocant loquacem, dicacem, detractorem, &c.

Hanc gnomen inſigni columbæ & luti apologo explicat Cyrillus lib. 2. Apol. moral. c. vlt. cui titulus: *Contra infamatores.* *Columba*, inquit, *pennali byſſo, ſeu rutilantia veneris operta per totum, ſparſis ſurſum pennis, gẽmantibus oculis, inceſſu graui, pede ſimplici, aliſq; collectis adæquatũ ibat. Sed cùm cœnoſum lutum intus latitans aridæ faciẽ inuentretur, in ipſum impegit. Cuius ſpurcitiâ mox reſperſa, nitidũ corpuſculum defœdauit. Tunc lutũ hunc rei euentu riſum extollens, quippe gaudens quòd male feciſſet: Quomodo, inquit, fœdata eſt pulchritudo tanta? At illa reſpondit, Nimirũ quia in te impegi. Quidnam es tu? Cui illud: Cœnum & lutum. Mox columba ſubinnixit: Certè verum eſt: quia ſi cœnum non fuiſſes, nequaquam à te maculam contraxiſſem. Atsamẽ natur meus in ſubſtantia mea exiſtens à me nũ receſſit, factor autem tuus in te manet. Quod enim fœdum quidem nunc apparet in colore meo, id ſubſtantiæ: aliter eſt in te. Quamobrẽ deriſiſti te ipſum ac tuum naturam tuo me fœdando, me clariſſimam oſtendiſti.* Deinde aliis para- *Apologus detractoris.*

parabolis, canis, aſpidis, ſpinæ & piſcis idpſũ confirmat. *Canis namq; lacerans, noxius eſt ex dentibus; & os aſpidis infirit, ipſum prius veneno ſuo infectũ, ſpina pungit, quoniã habet aculeum; & piſces demigrans mare, ſuũ in ſe exomuit nigrũ. Sic omnis nocentia, prius in ſuo auctore exiſtit. Quid plura? Ego certè pergens ad lauacrũ emundabor, tu verò ſemper maculatum eris, quia lutum eſſe dignoſceris: nã fœda detractio eſt, quæ ab innocentia tollitur; ſed eius infectio numquam ab infamia detractionis purgatur. Quibus dictis ad lauacrum perrexit.*

Vers. 17. CIVITATES MVRATAS DIVITVM DESTRVXIT, Vers. 18. ET DOMVS MAGNATORVM EFFODIT. VIRTVTES POPVLORVM CONCIDIT, ET GENTES FORTES DISSOLVIT] Hic tertius verſus deeſt in Græco. *Lingua tertia* eſt lingua ſuſurronis & detractoris. Dicitur *tertia*, quia inter duos tertia interuenit, eoſque diſſociat, dum inter eos ſeminat diſcordias, & vtrique apud alterum clanculùm detrahit & obloquitur. Vnde Chaldæus in Prouerbiis pro detractore & ſuſurrone ſolet vertere, *linguam tertiam*. Vnde docet Lexicon Chaldæum Eliæ Germani in voce תלת *telat*. Græca quoq; Rom. hìc legunt γλῶσσατρίπλη, id eſt, lingua tertia Cõplut. tamen & alij legunt διπλη, id eſt, lingua duplex: quòd eodem redit. Dicitur enim *duplex*, quia aliud ore profert, aliud corde cogitat. Rurſum aliud coràm, aliud à tergo effutit. Vnde in margine codicis Vaticani *lingua tertia* vocatur lingua perforata. Eadẽ eſt ergo *lingua tertia*, quę *duplex*, putà lingua bilinguis & ſuſurronis: hęc multos cõmouit & turbauit, dum eis non tantum pacem, ſed & patriam eripuit, eoſq; coëgit exulare, ac de gente in gentem vagari: nec tantùm homines priuatos ſingulòſque, ſed & integras ciuitates eaſq; muratas & firmas deſtruxit, adeoq; domos & familias magnatorum, regum & principum ſuffodit & euertit, concitando duella, rixas & bella internecina inter reges & populos amplos & potentes. Quin & *virtutes*, id eſt vires, populorum *magnorũ* concidit, *& gentes fortes diſſoluit*. Quare lingua nequam eſt *vniuerſitas iniquitatis*, quæ totum orbem inflammat, Iacob. 3. vide ibi dicta. Tigurina vertit, *lingua duplex* (Vatabl. *triplex*, quia triplicitèr, id eſt multiplicitèr, & valdè contrariè loquitur. Vnde triplices, id eſt, multiplices, noxas & damna infert) *exegitauit multos, & eos ex alia in aliam gentem tranſtulit, vrbes diruit validas, potentumq; domos euertit. Confecit vires populorum, genteſq; potentes diſſipauit*; Syrus, *lingua triplex multos in captiuitatem exire fecit, & diſperſit eos de populo in populum, & viros graues de domibus eorum eiecit, & domos regum vaſtando vaſtauit.*

Lingua triplex detractoris: qui?

Symbolicè, lingua detractoris eſt τρίγλωσσον, id eſt triplex, qua vno ictu tres vulnerat & conficit, ſcilicet, eum cui detrahit, ei famam adimendo: & eũ apud quem detrahit, eius mentem calumnia & odio proximi imbuendo: & ſeipſum in lethali liuoris & detractionis peccato ſauciando. Ita S. Bernard. ſer. de Triplici cuſtodia, manus, linguæ, & cordis. *Lingua maledica*, inquit, *quod in ſe eſt, & illius perimit conſcientiam, & iſtius vulnerans charitatẽ, ſecum pariter vtrumque perimit. Numquid non vipera eſt lingua iſta? Ferociſſima planè, nimirum quę tã lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea eſt iſta lingua? profectò & acutiſſima, quæ tres penetrat ictu vno. Lingua, inquit* Pſ. 56. *eorum gladius acutus, Gladius equidem anceps, imò triceps, eſt lingua detractoris*: illius enim lingua eſt ſerpentina, ſerpentibus autẽ lingua eſt triſcula, teſte Plinio li. 11. c. 37.

S. Chryſoſt. verò non tres dumtaxat, ſed perplures vno linguæ ictu confici ceuſet: ſic enim ſcribit hom. 3. ad popul. *Non infixiſti dentes tantùm, ſed animæ maledictum, improbam ſuſpicionem infixiſti, vulneraſti, innumeris affeciſti malis & teipſum & alios plures, &c. inſuper communem Eccleſiæ ſtatũ læſiſti, &c. ad hęc Dei gloriam blaſphemari feciſti: ſicut enim nomen Dei nobis laudabiliter viuentibus glorificatur, ſic peccantibus blaſphematur. Quantum malum: audientem cõfudiſti, & ſic impudentiorem reddidiſti, inimicum eum reddens Deo: intus, teipſum pœnæ reum feciſti, negotia ad ſe nihil attinentia texens.* Et S. Gregor. Naz. de ieiunij ſilentio: *Lingua*, inquit, *in proximo eſt ſagittarij ſagitta in arcu eſt, nerui ipſi quàm maximè intenſi: premunt vt mens tela emiſerit, ſtatim, prouolant, omniaq; ferunt, cælos, terreſtres; viuentes, poſteros; non minùs eos qui ab huiuſmodi ſagittis ſibi cauent, eaſq; ſedulò obſeruant, quàm qui nihil mali ſuſpicantur; non minùs bonos, quàm malos; non minùs amicos, quàm hoſtes; non minùs exteros longeq; diſitos, quàm propinquos.* Huc facit ſymbolum Pythagoræ: *Hominis veſtigia ne ferro configas*, hoc eſt, hominis memoriam famamque lingua maledicà ne lacera.

Vers. 19. LINGVA TERTIA MVLIERES VIRATAS EIECIT, ET PRIVAVIT ILLAS LABORIBVS SVIS] Quod dixit de viris, nunc dicit de mulieribus. Græcizat Interpres: ſicut enim Græci ab ἀνὴρ vocant ἀνδρεῖας, ita Interpres à viro vocat *viratas*, vel, vt manuſcripti codices habent, *viritas*, id eſt viriles ſiue viragines. Vnde ex aduerſo euiratę & euirati vocantur effeminati, putà eunuchi, quibus adempta eſt virilitas: euirare enim apud Varronem, Senecam & alios eſt virilitatem auferre & effeminare. *Laceſſere virtutem, bonæ ſpei euiratio eſt*, ait Seneca de Vita beata. Senſus ergo eſt. q.d. Lingua detractoris mulieris viriles & ſtrenuas domo, connubio & thalamo ſuo *eiecit*, dum eas exoſas fecit maritis, vt eas domo expellerent: ac conſequẽter *priuauit eas laboribus*, id eſt opibus & rebus, quas ſuo labore & induſtria pepererant. Tigurina, *lingua duplex* (Vatabl. *triplex*) *proſtigauit ſtrenuas mulieres, ſuiſq; defraudauit laboribus.*

Sic lingua nequam aceuſans matrem ſeptem Machabæorum Iudaiſmi apud Antiochum, eam cum ſeptem filiis, bonis, patria & vita priuauit, 2. Machab. 7. Idem fecit S. Symphoroſæ & S. Felicitati eum totidem filijs: quos proinde Eccleſia velut fidei athletas & heroinas, vt Martyres colit & veneratur.

Hinc patet perperãm Lyranum pro *viratas* legere *veritas*, id eſt honeſtas, verecundas. Dicitur enim veritus, ita, itum, à vereor, vereris, quaſi timens verecundiam. Alij libri, inquit, legunt *viratas*, id eſt habentes viros. q.d. Lingua tertia, putà lingua vetulę mediatricis adulterorum, eiecit mulieres coniugatas & honeſtas, ac ſeparauit eas à coniugibus ſuis, dum eas adulteris coniunxit, aut in adulterij ſuſpicionem adduxit. Hæc Lyran. ſed perperam, vt dixi.

Vers. 20. QVI RESPICIT ILLAM, NON HABEBIT REQVIEM, NEC HABEBIT AMICVM, IN QVO REQVIESCAT] Ita Romana. Græcè eſt, *qui attendit ei, non habebit requiem, nec habitabit tam quiete.* Syrus hunc verſum, vt & alios plures omittit; Tigur, *qui deditus eſt illi, non conſequetur tranquillitatem, nec habitabis quietus.* q.d. Qui aures patulas præbet linguæ detractoris, eiuſque ſuſurris fidem adhibet, implebitur

bitur suspicionibus, timoribus, diffidentia, odio, ceterisque passionibus, quæ animi eius, ac consequenter domus, quietem & pacem pertubabunt: quare nullus eum amicum, familiarem aut domesticum volet; nec ipse vlli amicorum se suaque confidet, vt cum eo & in eo requiescat.

VERS. 21. *Plaga linguæ comminuit ossa, quæ.*

FLAGELLI PLAGA LIVOREM FACIT; PLAGA AVTEM LINGVÆ COMMINVET OSSA] *Plaga* græcè πληγὴ, propriè non vulnus, sed percussionem & verber significat, à πλήσσω, id est, percutio, verbero: consequenter tamen significat vulnus, livorem, & dolorem, à verbere inflicta. Componit imò opponit & anteponit, verber linguæ verberi flagelli: q.d. Flagelli verber leue est, tantumq; cutem perstringit, eamque liuidam efficit: at verò verber linguæ est quasi verber baculi, quod ipsa contundit & comminuit ossa; hoc est, longè fortiùs & intimiùs lædit, hominique vires, vigorē & animum eripit, iuxta illud Prouer. 17. *Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa pertranseunt ad interiora vēntris*; tum, quia verber linguæ homini adimit bonum nomen & famam, quæ opibus est præstantior, eumque aspergit infamiâ quæ turpissima est notarum, quia clades grauissimas affert, hominesque opibus, libertate & vitâ spoliat. Vnde Tigur. *Illus flagelli vibices excitat, illius verò linguæ comminuit* (alij, *frangit*) *ossa*; Syrus, *percussio baculi facit vulnus, & plaga linguæ confringit ossa*. Est catachresis: per comminutionem enim ossium significat intimum dolorem & cruciatum, qui robur (huius enim sedes & symbolum sunt ossa) homini adimat. Similis catachresis est Prouer. 3. 8. *Time*, inquit, *Deum*, &c. *sanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum*. Et Eccli. 40. 10. *Ne corrideas illi* (filio) *ne doleas & in nouissimo obstupescant dentes tui*. Et sæpè alibi. Quocirca Abbas Hyperichius apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. n. 134. *Melius est*, inquit, *comedere carnes & vinum bibere, quàm comedere in vituperatione carnes fratrum. Sicut enim susurrans serpens Euam de paradiso exussit, ita qui de fratre suo detrahit, non suam solum, sed & audientis animam perdit.*

Mysticè. Mysticè & Tropologicè *ossa*, significant virtutes, ait S. Gregor. in psalm. 1. Pœnit. quas lingua maledici non tantùm in proximo eleuat, sed & in semetipso cōsumit: sicut enim corpus ossibus firmatur & consistit, sic anima virtutibus. Vnde B. Petrus Damiani serm. de vitio linguæ: *Este lingua*, ait, *ossa non habet, & ossa comminuit: quia, cùm per ipsa ventosa verba leuiter effluis, fortia atque robusta virtutis nostræ fœdia corrumpis.* Vnde suos monachos adhortans: *Portatis vobiscum*, ait, *clauem cellulæ, portate clauem linguæ: opponite ostio pessulum, adhibete retinacula oris vestro.*

VERS. 22. MVLTI CECIDERVNT IN ORE GLADII, SED NON SIC QVASI QVI INTERIERVNT PER LINGVAM SVAM] Ita Roman. *Ore*, id est acie: quod enim homini est os, hoc gladio est acies. Sicut enim homo ore deuorat cibum, sic gladius acie occidit & consumit homines. Vnde Tigurina, *aiit gladij multis occubuere, non tamen prout qui per linguam interierunt*; Syrus, *multi occisi sunt gladio, sed non quot occisi sunt à lingua*: plures enim occidit lingua quam gladius; sicut plures occidit crapula (quæ est vitiū eiusdem linguæ) quàm gladius. Occidit, inquam, morte tum corporali, tum spirituali, vti patet in ijs qui disseminant hæreles, quique alios incitant ad libidines, vsuras, cædes, aliaque scelera. ita Rabanus. Nam *Iò quasi*, innuit interitum hîc quemli-

A bet accipi, tum naturalem per mortem; tum ciuilem per seruitutem, infamiam, paupertem; tum mysticam per peccatum.

Noster addit *Iò suam*, quod deest in Græco, Latinis manuscripris, Rabano & Syro. Additum tamen sensu iam dicto accipi potest, q. d. Per gladium pauciores perierunt, plures per linguam suam: *suam*, inquam, id est, se impetentem, sibi detrahentem, sibi insidiantem & machinantem necem, sui æmulam & antagonistam, putà inuidam, maledicam & maleficam. Propriè tamen *Iò suam* significat plures periisse incauta, garrula, præcipiti, superba, iracunda loquela sua, quàm gladio. Quod licet paradoxum videatur; reipsa tamen verum esse constat tum ratione, tum experientia. Nam, vt ait S. Iacobus c. 3. 8. *Linguam nullus hominum domare potest, inquietū malum, plena veneno mortifero.* Vide ibi dicta. Et Ecclesiastic. c. 14. 1. *Beatus*
B *vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo.* Siracidi consentit Arabicus in Prouerbijs cenzur. 1. n. 75. *Cane*, inquit, *vt lingua tua feriat collum tuum.* q. d. Caue ne propter intemperantiam linguæ vitâ mulcteris, & capite plectaris; id enim multis contigit, & etiamnum contingit. Latinæ versioni adaptes Græca, si *Iò suam* dicas ex eis excidisse, vel in ijs subintelligi: *suam* enim hic intelligi colligitur ex sequentibus: Siracides enim hic generatim perstringit clades & calamitates, quas affert lingua praua, cum propria, tum aliena: vnde ijs recensitis concludit, alienam esse vitandam, dicens v. 28. *Sepi aures tuas spinis; linguam nequam noli audire*: propriam verò esse frænandam, dicens, *Et ori tuo facito ostia & seras, &c. & frenos auri tuo rectos, & attende ne fortè labaris in lingua.*

C Sapienter S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 4. *Laqueus* inquit, *aduersarij, est sermo noster: sed etiam ipse non minùs aduersarius est nobis; loquimur plerumque, quod excipiat inimicus, & quasi nostro gladio nos vulnerat.* Idem c. 2. *Verberamur*, inquit, *tacito cogitationis nostræ opprobrio & inducio conscientiæ; verberamur vocis nostræ verbere, cùm loquimur ea, quorum sono animus noster & mens sauciatur.* Hoc est quod ait Salomon Prouer. 14. 3. *In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientum custodiunt eos.* vbi plura de hac re dicam. *Lingua filij inimica.*

BEATVS EST, QVI TECTVS EST A LINGVA NEQVAM, QVI IN IRACVNDIAM ILLIVS NON TRANSIVIT] Multi hæc referunt ad *linguam suam*, quæ præcessit. q. d. Beatus cuius lingua à Deo protegitur vt sit *tectus*, id est, Deo protegente tutus, liber & immunis à nequitia, scilicet ne loquatur praua & iracunda, quæ suggerit interna ira vel concupiscentia. Verùm Græca, quæ omittunt *Iò* VERS. 23.
D *suam*, videntur notare hîc linguam alienam detractoris, de qua sermo præcessit. q. d. Beatus est vir quem Deus protegit à lingua mala detractoris vel calumniatoris, quiq; in eius iracundiam, id est indignationem & violentiam, putà maledicentiam & maleficentiam, non incidit, vt vel eam non sentiat, vel, si sentiat, defendendo se excutiat, ab eaque se liberet. Vnde Siracides ab ea se per Deum liberatum gloriatur c. 51. 3. & Dauid ab ea liberari obsecrat, dicens: *Domine libera animam meam à labijs iniquis & à lingua dolosa.* ita Iansenius. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui tutus fuit ab ea, nec in furorem* (alij, *excandescentiam*) *eius incurrit*; Syrus, *beatus vir, qui euasit ab ea, & ab ira eius partesq; non fuit.*

ET QVI NON ATTRAXIT (Syrus, *traxit*) IVGVM ILLIVS, ET IN VINCVLIS ILLIVS NON EST LIGATVS

VERS. 24. GATVS, IVGVM ENIM ILLIVS, IVGVM FERREVM EST: ET VINCVLVM ILLIVS, VINCVLVM ÆREVM (Syrus, *ferreũ*) EST] Multi hęc rurſum referunt ad *linguam ſuam*, q.d. Beatus eſt qui vitio & nequit æ linguæ ſuæ, quaſi tyranni iugo non ſubiacuit, nec permiſit eam ſibi dominari, eaque ſe conſtring; quia iugum eius ferreum, & vinculum æreum, id eſt duriſſimum & indomabile eſt, vt ait S. Iacobus c. 3. 8. vnde Palacius: Qui videt, inquit, ſe linguam nequam habere, intelligat quòd diabolus ei ferreum iugum impoſuit, & æreis vinculis colligauit. *Iugum* notat ſeruitutem, *vincula aerea* eam fore perpetuam, quòd ſcilicet nunquam ab illa eripietur, niſi gratia Dei ſingularis & eximia eã eripiat. Verùm, quia Græca v. 22. omittunt τὸ *ſuum*, & ſermo de lingua aliena detractoris præceſſit, eique ſequentia meliùs conueniunt; hinc de eâdem hæc accipe, q.d. Beatus eſt qui non incidit in linguam maledicam, nec eius iugo & dominio ſubiacuit, nec ab ea victus & ſuperatus eſt: quia iugum eius & dominium ferreum & æneum eſt, hoc eſt, tyrannicum, acerbiſſimum, fortiſſimum eſt, vt frangi, excuti aut ſuperari nequeat. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui iugum ipſius nõ ſubijt, nec vinculis eius fuit conſtrictus: iugum enim illius iugum eſt ferreum, & vincula eius, aerea vincula. Iugum ferreum* ſignificat iugum, primò, fortè; ſecundò, durum & crucians; tertiò, infrangibile & inſuperabile; quartò, tyrannicum; quintò, leriferum. Iugum enim ſolet eſſe ligneum, & non raro lanâ aut pelle ſuffultum, vel oleo inunctum, vt ſit leuius, & minùs boues afficiat & affligat: at, cùm ferreum eſt, ciuò boves vulnerat & deceruicat. Ita S. Hieron. vel quiſquis eſt Auctor. Comment. in S. Marcum c. 4. notat id dici *ferreum, quod durum & fortè deſideramus intelligi: aut quod* vehementem *angustiam vel afflictionem affert*. Et S. Auguſt. lib. 5. Locutionum: *Ferreum*, ait, *ſignificat duram tribulationem*: vt pſalm. 104. *Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertranſit animam eius*. Et Ierem. 28. 14. *Iugum ferreum poſui ſuper collum gentium cunctarum*.

VERS. 25. *Lingua mala peior morte. Primo.* MORS ILLIVS (linguæ nequam) MORS NEQVISSIMA) Tigurina, *mors dira mors eius eſt*. q. d. Mors quam affert lingua peruerſa detractoris, calumniatoris & maledici, peior eſt morte quâuis naturali. Primò, quia hæc naturalis & communis eſt, illa propria & violenta. Secundò, hæc naturæ debetur, illa crimini, eique falſo, & per criminationem impacto per ſummam iniuriam irrogatur. *Tertio.* Tertiò hæc mors, aliàs etiam violenta, quæ ab hoſte infertur, breuis eſt: at quæ per criminationem, lenta eſt & longa: crimen enim falsò impactum cuipiam, facit eum per omnem vitam longo mœrore & anguſtia contabeſcere. *Quarto.* Quartò, quia ſæpè infamis eſt & acerba, vt cùm per falſam accuſationem quis innocens equleo torquetur, ſuſpendio necatur, igne comburitur. *Quinto.* Quintò, quia ſæpè non tantùm corpus, ſed & animam necat, vt cùm quis lingua hæretici, impuri, impij docetur & imbibit hæreſim, libidinem, impietatem, quæ animam necant, eamque trahunt ad æterna & acerbiſſima gehennæ incendia. Simili ſchemate ait Salomon Eccleſiaſt. 7. 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eius, vincula ſunt manus illius*.

ET VTILIS POTIVS INFERNVS, QVAM ILLA] non mors; nam græcè feminè eſt αἰτῆς: θάνατος autem, id eſt mors, eſt maſculini generis: ſed

A γλῶσσα, id eſt, lingua nequam. Tigur. *& orcus quã illa conducibilior*; Syrus, *requies eſt apud inferos potiùs quàm apud illam*. Dices, Nonne ſatius eſt pati calumnias à linqua nequam, quàm æternùm ardere in inferno? Reſp. Vtique ſatius eſt. Igitur Ianſenius per *infernum* accipit mortem, Palacius ſepulturam; ſed quia præceſſit mentio & comparatio mortis, ac vltra mortem per gradationem comparat linguam nequam inferno; hinc meliùs & ſimplicius propriè accipias *infernum* pro ſtatu & loco mortuorum. Verùm quia in eo variæ ſunt partes, ſinus & receptacula, putà limbus puerorum, limbus partum, gehenna damnatorum; hinc aptè hìc per *infernum* accipias limbum patrum q.d. Satius eſt mori & deſcendere ad inferos, putà ad locum defunctorum limbumque patrum, quàm viuere *Es inferno.* B & pati calumniam, infamiam, & vexatio es linguæ peruerſæ. Sic Iacob ait: *Deſcendam ad filium meum lugens in infernum*, Geneſ. 37. 35.

Denique Palacius accipiens hæc de viſio linguæ propriæ, non alienæ, ſic explicat, q.d. Melior eſt pœna, etiam tartarea, quàm culpa, præſertim linguæ nequam, quæ tantorum malorum eſt cauſa: culpa enim altioris eſt ordinis, idcóque grauior & deterior omni pœnâ, etiam gehennæ. Sic & Rabanus: *Melius eſt*, inquit, *corporalem perdere vitam quàm cum lingua nequam* (putà cum hæreſi & hæreticis: de his enim ipſe hæc accipit) *ſocietatem in gehenna habere perpetuã*. Sic & noſter Delrio hæc explicans de lingua detractorum adagio 197. digreſ. 2. loco 81. quem audi. Sentius, inquit, eſt, q.d. Lingua nequam deteriora vulnera infligit cruciatibus inferorũ, & ſibi ipſi inſuper eſt exitio maiori. Ratio eſt Primò, quia linguæ vulnera coniuncta ſunt *Primo.* C peccato, quo nihil deterius, nihil exitialius cruciatus autem inferorum ipſi vacant culpâ, & ſunt miniſteria iuſtitiæ diuinæ, ſic ferè Lyranus. Secundò, *Secundo.* quia cruciatus inferni ſolùm lædit patientem; lingua mala necat tres, audientem, dicentem, & ſæpè eum cui maledicit. Item lingua necat animam; flamma inferni tantùm cruciat. Tertiò, vt ſcribit Carenſis, infernus non nocet niſi malis & meritis; lingua nequam etiam immeritos & in- *Tertio.* ſtos fauciat. Quartò, ſicut in republ. carceres & *Quarto.* ſupplicia vtilia ſunt ad coërcendum improbos, & ad defendendos probos, proſunt etiam exemplo: ſic in hominum vniuerſali hoc mundo ad idem conducit gehenna: quare vilior eſt quàm lingua nequam, quæ ad ſummum patientiæ occaſionem, & vt ſe alij cautiùs gerant, præſtat. D hæc Delrio. Ex quibus diſce quam peruerſa ſit lingua nequam, cùm ſit deterior ipſa gehenna ſulphurea damnatorum. Ideóque Primò, v. 21. comparauit eam flagello & fuſti comminuenti oſſa; Secundò, v. 22. gladio acutiſſimo; Tertiò, v. 24. iugo ferreo, & vinculo æneo; Quartò, hoc v. morti; Quintò inferno; Sextò, v. 27. flammæ & incendio omnia populanti; Septimò, ibidem leoni & pardo.

PERSEVERANTIA ILLIVS NON PERMANEBIT (apud iuſtos: SED OBTINEBIT VIAS IN IVSTORVM, ET FLAMMA SVA NON COMBVRET IVTOS] q. d. Lingua peruerſa etiamſi pios calumnietur & vexet, non tamen in vexatione hac perſeuerabit vel durabit; quia Deus eorum innocentiæ tandem teſtis, tutor & vltor erit, facietque vt illa palàm fiat toti mundo, ipſique celebrentur, confundantur verò eorum aeculato- VERS. 26.

res

res & calumniatores, *ſed obtinebit vias*, id eſt actus & mores, *iniuſtorum*: hy enim Deo vindice iuſtè ob ſua ſcelera, hanc linguæ pœnam & virulentiam, patientur. Hos ergo comburet, id eſt, lædet, & ſubinde occidet conſumetq; flamma, id eſt, noxa inſtar flammæ graſſans linguæ maledicæ, quæ liuore & odio ardet: iuſtos verò licèt tangat & leuiter afflet, non tamen comburet, ſed potiùs velut aurum igne tribulationis & calumniæ probatum & purgatum, clariores & ſplendidiores efficiet: perinde ac trés pueri per calumniam miſſi in fornacem & flammam Babyloniam, ex ea illæſi & glorioſi euaſerunt, eâdem verò exuſti ſunt eorú accuſatores & terrores, Daniel. 3. Ad eos enim alludit hîc Siracides. Græca de more concila & bimembria ſic habent: *Non tenebit, occupabit, dominabitur* (hæc enim omnia ſignificat χρα τιση) *pijs, nec flamma eius exurentur*; Tigurina, *nulla diuturnitate perdurabit ſed tenebit vias iniuſtorum. Pios nequaquam occupauerit, nec flamma ipſius conflagrabunt.* Idem de muliere praua, cuius noxa maximè ſit per linguam maledicam, ait Eccleſiaſt. cap. 7. 27. *Qui placet Deo*, inquit, *effugiet illam; qui autem peccator eſt, capietur ab illa.*

Lingua ſimili flammæ.

Appoſitè linguam comparat flammæ; tum, quia lingua rubicunda ſpeciem & formam habet flammæ, tum, quia proſerpit omniaque corripit, incendit & vaſtat inſtar flammæ: *inflammat enim totam nationitatis noſtræ inflammatæ à gehenna*, vt ait S. Iacobus cap. 3. Vide quæ ibidem dixi. Exitium ergo, quod affert lingua ſimile eſt incendio cauſato à flamma, quocirca iuſti calumniam patientes, ſimiles ſunt rubo, quem vidit Moſes ardere & non comburi, ſed viridem & illæſum perſeuerare, Exodi 3. Deus enim à iuſtis linguæ noxam relegat ad iniuſtos, vt, quæ nocebat iuſtis, noceat iniuſtis, præſertim calumniatoribus. Sic infamiam & lapidationem paratam Suſannæ caſtæ & inſonti à ſenibus impudicis, Deus in ipſoſmet ſenes retorſit, imò eos flammis Chaldæorum tradidit, ſi credimus Hebræis, vti dixi Ierem. 29. 22. Sic multò magis probrum & necem Chriſto Domino paratá à Iudæis, Deus in ipſoſmet reuoluit, quãdo Chriſtum tertio die à morte glorioſum ſuſcitauit, eoſq; perdidit per Titum & Veſpaſianum, ac miſeros, infames & vagos per totum orbem effecit. Si quando aliter accidat ac permittat Deus pios aliquos tota vita calumniam pati, certè in die iudicij eorum innocentiam confuſis eorum calumniatoribus toti mundo oſtendet, eorumque patientiam coronabit gloria æterna.

VERS. 27. QVI RELINQVVNT DEVM (Syrus, *timorem Dei*) INCIDENT IN ILLAM, ET EXARDEBIT IN ILLIS, ET NON EXTINGVETVR: ET IMMITTETVR IN ILLOS QVASI LEO, ET QVASI PARDVS LÆDET; græcè, λυμανεῖται, id eſt, deuaſtabit ILLOS] Tigurina, *calamitatem eis affert*; Syrus, *& dominabitur eis ſicut leo, & ſicut pardus lacerabit eos*, Primò, multi hæc, vti & præcedentia accipiunt de vitio linguæ propriæ. q. d. Deus iuſto iudicio permittit impios in pœnam peccatorum præcedentium incedere in maledicentiam, vt ea lingua eorum ardeat, eâque tam ſe quàm alios comburant, quæ proinde in ipſoſmet maledicos graſſabitur quaſi leo & pardus, nam & præſentibus & æternis in gehenna ignium ſupplicijs eos afficiet, tradetque dæmonibus, qui quaſi leones & pardi eos laniabunt; iuſtos verò à tanto linguæ malo ſeruabit intactos. Vnde diſcas, neminẽ poſſe maledicentiam vitare, & linguam domare, niſi Deum & Dei gratiam, quam ipſe dat iuſtis, negat verò iniuſtis, quia deſerentes ſe deſerit.

Secundò & potiùs hæc accipias de lingua aliena dei actoris. Sicut enim illam anteriùs comparauit flagello, gladio, iugo, morti & inferno; ſic hîc eam comparat igni, leoni & pardo, vt oſtendat quanta ſit eius noxa & clades. q. d. Deus impios permittet, imò tradet linguis maledicis, vt eos vexent, infament, affligant, lædant. Iraque in impijs hæc noxa linguæ maledicæ exardebit, & excreſcet inſtar ignis inextinguibilis: quaſi ipſa eoſdem cruciabit & laniabit, ſicut leo & pardus ſolet cruciare & laniare feras & homines, quos prædatur vt deuoret. Porrò varijs modis Deus impios tradit linguis maledicis, vt rectè notat Ianſenius: Primò enim qui Deum relinquunt, ſine timore viuentes, in grandia peccata incidunt, ob quæ obnoxij ſiunt linguæ calumniatrici, à qua & perpetua inuruntur infamia, & ſupplicijs iuſtis ſubijciuntur. Deinde etiam Deus iunit contra impios exurgere linguas mendaces & peruerſas per quas in pœnam derelictionis Dei grauiter hîc torquentur; & nec per mortem liberantur, cùm detrudantur ad tartara in æternum puniendi.

Poſtremò, verum illud maximè eſt in impijs qui iuſto Dei iudicio à lingua praua ſinuntur pertrahi in errores & hæreſes, per quas æternam damnationem tandem ſunt conſecuturi. De quibus dicit Paulus: *Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, idcò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati*, 2. Theſſal. 2. 10.

Lingua maledica ſimilis leoni & pardo. Primo.

Denique aptè noxam maledicæ linguæ comparat noxæ leonis & pardi, quia vtraq; ſæuiſſima eſt & crudeliſſima, teſte Plinio lib. 10. c. 73. Rurſum leones, & pardi dentes habent ſeratos, ait Ariſtot. lib. 2. Hiſtor. animal. cap. 1. cauſamque addit: *Sunt enim*, inquit, *dentibus ſeratis, quorum ſeries acutorum dentium mutua infertione pectinatim ſe conſtipat.* Ita pariter linguæ maledicæ dentes habent quaſi ſerras acutiſſimas; quibus pectinatim ſerrant ſecantq; hominem vſque ad intima. Tertiò, leones & pardi pedes habent multifidos. Audi Ariſtot. ibidem: *Sunt*, inquit, *quæ multiplici pedum fiſſurâ digitentur, vt canis, leo, panthera.* Ita biſulca, triſulca imò multifida eſt lingua detractoris, quibus calcat feritque æmulum. Quartò, leones & pardi ſunt carnivori. *Nam animalia ferratorum dentium carnivora ſunt omnia*, ait Plinius lib. 10. cap. 73. Ita lingua maledica hominis carnes, imò medullas & oſſa depaſcitur. Quintò, pardi ſunt celerrimi, & ex alto in homines inſiliunt, imò deuolant. Ita Plinius loco citato: *inſidunt*, ait, *in eadem Africa pardi condenſa arborum, occultatiſque earum ramis, in prætereuntia deſiliunt, atque è volucrum ſede graſſantur.* Idem in Braſilia facere pardos, Patres Societatis noſtræ oculati teſtes inde reduces mihi Romæ narrarunt. Quid celerius, quid volucrius linguâ maledicâ? volat enim irreuocabile verbum, & totam vrbem, imò orbem ſæpè peruolat, idque iliccò inſtar fulguris. Sextò, *leonibus ac pardis*, ait Plinius libr. 11. cap. 37. *lingua eſt imbricatæ aſperitatis, ac limæ ſimilis, attenuanſque lambendo cutem hominis. Quæ cauſa, etiam manſuefactis, vbi ad victum ſanguinem pernenit ſalua, inuitat ad rabiem.* Ita lingua detractoris eſt aſperrima lima, totum ho-

Tertio.

Quarto.

Quintò.

Sextò.

minem extenuans, agenſque non rarò in furorem & rabiem. Septimò pardi & pantheræ capiuntur aconito faucium & linguæ:ſic & maledicus capitur maledicentia linguæ ſuæ. Audi Plinium lib.8. c.27. *Pantheras perfricata carne aconito (venenum id eſt)barbari venantur. Occupat illicò fauces earum angor: quare Perdalianches id venenum appellauêre. At fera cõtra hæc excrementis hominis medetur.* Denique pardus adeò ferus eſt, vt nullâ arte cicuretur. Sic & oleo numquam vel ægerrimè & rariſſimè manſuefit. Vnde Ariſtot.li.1.de Hiſtor.Animal.c.1. diuidit animantes,aitque *alias eſſe cicures,alias feras: & alias perpetuò cicures, vt hominem,vt mulum : alias perpetuò feras,vt pantheram, vt lupum : nonnullas etiam facilè poſſe manſueſcere, vt elephantes. Ita linguam* maledicam *nullus hominum domare poteſt:inquietum malum, plena veneno mortifero*,ait S.Iacobus c 3.v.8.

Septimus.

Octauus.

VERS.28. SEPI AVRES TVAS SPINIS, ET LINGVAM NEQVAM NOLI AVDIRE, ET ORI TVO FACITO OSTIA ET SERAS] Ianſenius & alij addunt, *auribus tuis*; ſed id delent Romana,Græca & Rabanus Poſt inuectiuam in linguam maledicam concludit Siracides hortando, vt eam omnimodè caueamus,ſcilicet vt eam nec audiamus,nec annuamus, illique colloquendo nos commiſceamus,& commaculemur Pro *aures* Græca habent τὸ κτῆμα, id eſt,*poſſeſſionem*,& ita legit S.Ambroſ.lib.1. Offic. c.3.& S.Hilar.in pſalm.140. Vtraq; lectio appoſita eſt:poſterior continet metaphoram,prior explicationem metaphoræ, ideóque aptior eſt & clarior,eamque ſequitur S.Cyprian.lib.1.epiſt.3. & S.Ambroſ.in pſal.118.ſerm.22. Atque facilis & ex affinitate characterum vicina eſt declinatio, vt pro τα ὦτια id eſt, aures, aliquis ſcripſerit τὸ κτῆμα, id eſt, poſſeſſionem. Græca igitur ſic habent; *vide, ſepi poſſeſſionem tuam ſpinis, & ori tuo fac fores & peſſulos*;Tigurina,*ſpinis circumſepias poſſeſſionem tuam id eſt,ori tuo valuas opponas & obices* : hæc verſio ſepem non auribus, ſed ori apponi iubet. Sic & Syrus,*ſicut*,inquit,*ſepis vineam tuam,& ori tuo fac fores & feras*; S. Hilar. in pſalm. 140. legit, *ecce circumualla* (hoc enim ſignificat Græcum περίφραξον) *poſſeſſionem tuam ſpinis.*

S.Clemens epiſt.1. alludens ad alias S.Script. ſententias,eaſque cum hac commiſcens, ſic legit, *impone homo tuæ linguæ oſtium & ſeram,ceſſa cornua in altitudinem extollens,& laqueus aduerſus Deum iniquitatem,& proximum tuum.* Igitur *τὸ ſepi aures tuas ſpinis*,eſt parabola, & parabolicè dictum, (nec enim propriè vult ſpinis aures ſepiri : hoc enim incongruum & impoſſibile eſt)quam explicat dum ſubdit : *Et linguam nequam noli audire.* Senſus eſt,q.d. Vt virus & noxã linguæ maledicæ euites,Primò, occlude aures ne illam audias,& os ne cum ea colloquaris. Nimirum ſicut poſſeſſionem tuam,v.g. agrum, hortum aut vineam, ſolet ſpinis ſepire, ne boues & feræ illam ingrediantur,frugeſque & ſegetes depaſcantur:ita multò magis ſepi,id eſt,occlude, aures & animam tuam,ne audias detractiones linguamque maledicam, quæ claritatem puritatemque,& ceteras virtutes tuas inficiat & conſumat. Spes ergo, qua auris contra detractiones & detractores eſt ſepienda,eſt timor Dei,qui animum obfirmet, ab ijs aures auertat & occludat, vultumque triſtem & ſeuerum oſtendat, imò detractorem increpet & à ſe ableget. Nam vt ait Salomon.*Ventus Aquilo diſſipat pluuias,& facies triſtis linguam detrahentem.*Prouer.25.23. Hæc enim triſtitia & morоſitas vultus, eſt quaſi ſpina virgens detractorem ſi à detractione ceſſet. Sepis ergo aures ſpinis, quando eas, laudis & auertis, quando oſtendis faciem grauem & tetricam,quæ indicet te inuitum ægreque audire, ac detractorem tibi eſſe tædio,& moleſtiam creare. Si ita ſepiuiſſet aures Eua ne audiret ſerpentem,& Adam ne audiret Euam,à quantis ſe omneſque poſteros malis liberaſſent! Sepiuit Chriſtus aures cùm dæmoni dixit : *Vade poſt me ſatana*, Matth.4.

Ex dictis collige aures noſtras hîc comparari vineæ eleganti,verba verò praua beſtijs,ſilentium & diſcretionem lepi. Idque appoſitè: nam ex auribus in torcular cordis noſtri quaſi muſtum ſanctorum eloquiorum exprimitur,quod meditatione coctum & digeſtum animam roborat & lætificat: ſermones verò praui in hac vinea auriũ noſtrarum ſancta eloquia depaſcunt,noſque vino ſapientiæ vacuos relinquunt Circumſepiamus ergo aures ſpinis ſollicitæ circumſpectionis & grauis ſeueritatis,quæ beſtias prauorum ſermonum intrare non ſinant:ſicut Vlyſſes obſtruxit aures ne audiret cantus Sirenum,quos qui audiebant,ijs ineſcati capiebantur,& à Sirenibus laniabantur. Audi S.Auguſt.tract.de Domo diſciplinæ,c.1.tom.9.O *qui accipis verbum ſanum in domo diſciplinæ, ſepi aures tuas ſpinis,vt ille qui importunè intrare auſus fuerit,non ſolum repellatur,ſed etiam compungatur. Repelle illum à te : dic,Chriſtianus es,Chriſtianus ſum : non hoc accepimus in domo diſciplinæ,non hoc didicimus ſub illo magiſtro,cuius cathedra in cælo eſt : noli mihi iſta dicere, aut noli ad me accedere.* S.Paulinus epiſt.27.ad Aprum in medio: *Aures ſpinis ſepiamus,id eſt*,inquit,*verbo Dei & fide verbi,quæ vitæ noſtræ ſegetem firmiſſimâ innocentiæ atque patientiæ ſepe defendunt, & diabolo dolis ſuis aditus in præcordia noſtra captanti, quaſi ſpinæ, reſiſtunt.*

Porrò variæ ſunt ſpinæ, praxes & modi, quibus aures ſepiantur detractioni, illaq; ſuccidatur. Primus,ſi apertè ei reſiſtatur, & detractor increpetur,vt cùm audiens vſurpat illud Chriſti :*Nolite iudicare vt non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis,iudicabimini: & in qua menſura menſi fueritis,remetietur vobis.*Matt.7.1:Aut illud Pauli 1.Corint. 4.*Nolite ante tempus iudicare.* Secundus,ſi ſomnum ineat aut ſimulet.Ita Machetes ſi quis verbum detractionis protuliſſet,illicò in ſomnum incidebat, ait Caſſianus li.5.de Inſtit.renunt.c.29.Tertius,ſi alium ſermonẽ inducat.Ita faciebat Thomas Morus Angliæ Cancellarius,vir ſapientia & virtute celebris,qui audiẽs detractionẽ, ſumptâ aliunde occaſione aliò colloquium diuertebat.Exempli gratia inquiebat : Dicat quiſque quod volet,ego dicam domum illam,pulcherrimè extructam, eumque qui illam fabricauit excellentem in ſua arte eſſe architectum. ita Stapleton.in eius Vita.Hinc Gentiles Iouem in Creta pingebant ſine auribus, vt hac effigie omnes,præſertim principes, admonerentur, non oportere eos aures præbere delatoribus.Midas verò rex aſininis auribus deformabatur, quia & delatores circum ſe, & conſultores, quos hodie Auditores vocant, habebat, parum ab aſinis differentes. Quartus, ſi Superior ſubditos detrahentes compeſcat & caſtiget. Ita S.Franciſcus,ait S.Bonau.in eius Vita cap.8.§.1. ſuos caſtigabat,quin & habitu monaſtico ſpoliandos cenſebat. *Detractionis enim vitium inimicum ſonti pietatis & gratiæ, tanquam ſerpentinum abhorrebat*

Remedia detractionis.

Primus.

Secundus.

Tertius.

Quartus.

vebat

rebat morſum, & atrociſſimam peſtem, & piſſimo Deo abominabile eſſe affirmabat, proco quòd de raptu animarum ſanguine paſcitur, quas gladio linguæ necat. Et inferiùs: *Tantò maior eſt, inquiebat, detractorum impietas quàm latronum, quantò lex Chriſti, quæ in obſeruantia pietatis impletur, magis animarum quàm corporum nos optat amare ſalutem.* Quintus, ſi detractori velut cani, os proprium, quod rodat, putà vitium publicum, quo laborat, auditor obijciat. Ita fecit Chriſtus accuſatoribus adulteræ: *Qui*, inquit, *ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat*, Iohan. 8 7. ſciebat enim illos ipſos eſſe adulteros. Sæpè enim fit, vt qui alios de vitio quopiam culpant, eodem laborent magis, quàm illi quos culpant, aut certè iuſto Dei iudicio in illud ipſum incidant. Cuius rei exemplum memorabile Machetis Abbatis recenſet Caſſianus libr. 5. de Inſtit. renunt. c. 30. Dicat ergo auditor detractori cum Chriſto: *Quid vides feſtucam in oculo fratris tui; & trabem in oculo tuo non vides? Hypocrita, ejice primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere feſtucam de oculo fratris tui*, Matth. 7. 3. Sextus, detractor inquirat & ſuccidat radicem detractionis. Origo enim, fons & radix iudicij temerarij & detractionis eſt amor proprius, quo vt tegamus vel minuamus vitia propria, iudicamus & accuſamus aliena. Quocirca omnis detractor propria mala non videns, arguit aliena. Ex aduerſo qui ſui eſt inſpector, proximi eſt laudator.

Quintus.

Sextus.

Exempla. Ita Pimenius Abbas apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. num. 133. rogatus: *Quomodo poteſt vitare homo ne loquatur malum de proximo ſuo?* Reſpondit: *Ego & proximus meus duæ imagines ſumus: cùm ergo meam perſpexero & reprehẽdero, inuenitur imago fratris mei apud me venerabilis: quando autem meam laudauero, tunc fratris mei imaginem prauam reſpicio. Tunc ergo de alio non detracto, ſi ſemper meipſum reprehendo.* Et Ioannes Abbas: *Parum*, inquit, *farcinam dimiſimus, id eſt, nos ipſos reprehendere: & grauem portare elegimus, id eſt, vt nos iuſtificemus, & alios condemnemus.* Pior Abbas quoque audiens detrahentes, tacens egreſſus ſaccum impleuit arenâ, eumque dorſo geſtauit; in altero verò panno exiguo mittit parum arenæ, illudque ante ſe tulit. Rogatus, quid per hoc ſignificare vellet; reſpondit: *Saccus habens multam arenam ſignificat me meaq́, peccata plurima, quæ retro in dorſum, nolens illa videre, vt pro illis doleam & plangam. Et Ecce panca hæc delicta fratris mei poſui ante oculos meos, & crucior in ipſis condemnans fratrem. Sed non oportet ſic iudicare; quin potiùs ea ante me adducere, & de ipſis cogitare, & rogare Deum vt mihi indulgeat. Quod audientes Patres dixerunt: In veritate hæc eſt via ſalutis.* ita Ruffinus li. 3. n. 136. Quocirca S. Hieron. (vel potiùs Paulinus) Celantiam matronam contra detractores ita aures ſepire docet epiſt. 14. *Nec obtrectatoribus de conſenſu auctoritatem tribuas, nec eorum vitium tuarum annuendo. Nam, inquit Scriptura, conſentaneus eſſe cum detrogantibus aduerſus proximum tuum, & non accipies ſuper illum peccatum.* Et Eccleſiaſt. 28 28. *Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguã nequam.* Et paucis interiectis: *Eſt ſanè tale hoc vitium, quod vel in primis extingui debeat, & ab eis qui ſe ſanctè inſtituere volunt, prorſus excludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil eſt quod ita mobilem mentem & leuem faciat, quàm facilè totum credere, & obtrectatorum verba temeraria mentis aſſenſu ſequi, beatuſq́, eſt, qui ita ſe contra hoc vitium armauit, vt apud eum nemo detrahere audeat.*

A Præclarè verò S. Hieronymus epiſt. 2. ad Ruſtic. eorum excuſationes excludit, qui ſe negant obtrectatoribus aures claudere poſſe. *Neque verò*, inquit, *illa iuſta excuſatio eſt, Referentibus aliis iniuriam facere non poſſum. Nemo inuito auditori libenter referat ſagitta in lapidem nunquam figitur, interdum reflexa percutit dirigentem. Diſcat detractor, dum te videt non libenter audire, non facilè detrahere. Cùm detractoribus*, ait Salomon, *non miſcearis; quia repentè veniet perditio eorum, & ruinam vtriuſque quis nouit?* Etiam videlicet eius qui detrahit, quàm illius qui aurem accommodat detrahenti. Denique S. Ambroſ. lib. 4. epiſt. 29. Floriano normam vitæ præſcribens: *De malo alieno*, inquit, *non coinquines os tuum; nunquam detrahe peccanti, ſed condole: quod in aliis detrahis, in te potiùs pertimeſce. Nunquam profectò detrahes, ſi teipſum bene perſpexeris. Tantum cura corrigere vitam tuam, quantum perſpicis alienam.*

B Secundò, vt virus linguæ nequam caueas, claude os tuum, ne cum illa ſermonem miſceas, illiq; blandiaris, conſentias, corrideas, applaudas, itaque ipſe detrahas & maledicas. Quare *ori tuo ſcito* non vnum, ſed multa *oſtia & fera*. Sicut enim ciuitas, domus, hortus, & vinea non tantum ſepitur muro vel ſepe contra incurſus beſtiarum & hoſtium, ſed etiam multis oſtijs & feris obſeratur, tum vt beſtiæ & hoſtes excludantur, dum vt domeſtici egredi nequeant, niſi ad nutum heri vel cuſtodis, qui claues tenet: ita pariter vt animam intactã à maledica lingua ſeruet, non tantùm aures occludendæ ſunt, ſed & os obturandum & clauſura labiorum & dentiũ, putà obfirmatione animi ad ſilendum, ne interim tui ſenſus & cogitationes prurientes ad

C colloquendum, & proximi vitia narrandum, per os erumpant, hoſtemque, putà maledica verba, intromittant. Ita obſeruauit os ſuum Dauid dicens *Poſui ori meo cuſtodiã cùm conſiſteret peccator aduerſum me. Obmutui, & humiliatus ſũ, & ſilui.* pſal. 28. 2. Verùm quia hæc cuſtodia à nobis & viribus naturæ præſtari nequit, ſed eſt opus gratiæ Dei, hinc eandem inſtanter inuocat, dicens pſalm. 140. 3. *Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circumſtantiæ labijs meis*, putà oſtium circumſtans, claudens cuſtodiens labia mea. Hebr. *pone cuſtodiam ſuper oſtium labiorum meorum*; S. Auguſt. legit, *pone oſtium continentiæ labijs meis*; Theodr. & Aquila, *ſuper labia mea* nimirũ hi omnes hebræum דל *dal* per ἀpocopen poëticam accipiunt quaſi poſitum pro דלת *delet*, id eſt oſtium, ianua: S. Hieron. tamen *dal* propriè accipiens vertit, *ſetna paupertatem* vel *tenuitatem laborum meorum*. Senſus ergo eſt. q. d. Sicut ciuitas, arx, vel domus cuſtoditur validis portis &

D feris, quin & præſidio militari: ita Domine effice vt os meum cuſtodiatur, tum per dentes & labia, vt explicat Theodor. tum potiùs per conſtantiam animi, fortemque reſolutionem tacendi: tum maximè per robur gratiæ tuæ, ne quid effutiam per iram, odium, impatientiam, leuitatem, quo tu vel proximos offendam. Sicut ergo domus cuſtoditur oſtio circumſtante, vt nihil obfuturum aut exeat, aut introeat: ſic tu Domine gratiâ tuâ cuſtodi os & labia mea, ne per ea quid exeat maledicum, mendax, detractorium, aliterue impurum & vitioſum.

Notat S. Auguſt. in pſal. 140. dici, *Pone oſtium* võ *clauſtrum*: quia os, inquit, quaſi oſtium non ſemper obſerandum eſt, ſed & quandoque reſerandum: aperiri enim debet ad confuſionem peccati,

ad Dei laudem, ad proximi instructionem, consolationem & opem: sed claudi debet ad peccati excusationem & operationem, vt non loquatur iracunda, infamia, calumnias, mendacia, &c. Quocirca antequam loquaris, inuoca Dei auxilium, vt dirigat linguã tuam ad congruè loquendum. Idem notat S. Gregor. 7. Moral. cap. 17. *Ostium*, inquit, *aperitur & clauditur. Qui ergo ori suo nequaquam ponit obstaculum, sed ostium perijt, aperte dicunt, quòd & per disciplinam retineri lingua debeat, & ex necessitate laxari: quatenus os discretum & tẽgruo tempore vox aperiat, & rursũ congruo taciturnitas claudat.* Sic & S. Chrysost. in psalm. 140. vbi duos oris custodes ponit, scilicet, Dei inuocationem & gratiam, ac loquẽtis rationem, & curam ritè tacendi vel loquendi. *Os ergo nostrum*, inquit, *perpetuò custodiamus, ei gratiarum sanquam clauem adhibentes. Non vt perpetuò claudatur, sed vt conuenienti tempore reseretur. Nonnunquã enim silentiũ est loquelã vtilius, sunt loquela quoq; silentio. Et ideò dicebat ille sapientissimus. Tempus tacendi, & tẽpus loquendi*, Eccles. 3. *Si enim oporteret ora perpetuò patere, non facta essent porta: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est, tur quis custoderit? sed propterea sunt porta & custodia, vt faciamus singula tempore conuenienti.* Et paulò superiùs: *Sicut non iuuat domus, non vrbs, non mœnia, non porta, non vstia, nisi sint quæ ea custodiant, & sciant quãdo oporteat ea quidem claudere, quando verò aperire: ita etiã oris & linguæ nulla est vtilitas, nisi sit ratio, qui scienter, accuratè ac circumspectè ea claudere & aperire permissum sit, & sciat quæ sint efferenda, quæ verò retinenda.*

Vt occludas os, claude aures.

Nota. Appositè lepem aurium iungit & præmittit seriẽ oris, quia, vt occludas os ne quid perperàm loquatur, priùs occludendæ sunt aures ne quid perperàm audiant. Prurit enim mens: cùm quid noui audijt, in illud proloquatur & in sinum amicorum effundat. Quocirca sapienter Abbas Ioannes Cyzicus: *Qui continere*, inquit, *vult linguã aures obstruat ne multa audiat: qui sine distractione esse cupit, solitarius maneat.* Ita refert Ioannes Moschus in Prato spirit. cap. 187.

VERS. 29. AVRVM TVVM ET ARGENTVM TVVM CONFLA, ET VERBIS TVIS PACITO STATERAM, ET FRÆNOS ORI TVO RECTOS] Est parabola, q.d. Aurum & argentum tuum confla, vt ex eis facias stateram, quâ libres & expendas verba tua, vtque ex eis facias frenos ori, quibus illud frænes: hoc est, omnes tuas opes omniaque studia impende ad hoc, vt compares sapientiam & prudentiam (horum enim symbolum est aurum & argentum) quę te doceant componere os tuum ad rectè loquendum vel tacendum. Pro *confla*, græcè est κατάχεον id est colliga, vt ex eis fabrices stateram; aut obliga, deuinci & impende, vt emas & compares stateram iam dictam. Eodem ergo redit sensus. Græca igitur sic vertas, *argentum tuum & aurum tuum deuincita, & verbis tuis fac libram trutinamq;, & ori tuo fac iannuam & pessulum*; Tigurina, *obliga argentum & aurum tuũ, hoc est, sermonibus tuis adhibe superluminare & limẽ*: græcè ζυγὸν & σταθμὸν, quod Vatab. rectiùs vertit *iugum & stateram*: Complut. & alij vnica voce legunt ζυγοστάθμιον, id est *iugi stateram*, id est æqualis iugi, putà æquilibrem stateram, quæ scilicet in æquilibrio consistat, nec in alteram partem pẽdula deuergat vel inclinet. Nã ζυγοστατεῖν est librare & exæquare, & ζυγοστάται sunt libripendes ponderibus præfecti: vnde zygostatica fides, id est, plena & examinata æquitas: zygostatica enim libra est publicè temperata & constituta. Vide Budæum in Comment. Syrus vertit, *argento tuo & auro facis obsignaculum, & verbo tuo facis* (facias) *firmamentum*; alia lectio habet, *fac stateram.*) q. d. Vti obsignas & obteras tuum aurum & argentum: sic & obsigna firmaque tuam linguam, ne hostium prædæ pateat: verba enim sunt thesauri mentis, auro pretiosiores. Rursum sicut aurum in moneta obsignatur effigie regis, qui illud cudit: sic & tu verba tua obligna effigie Dei, qui os & linguam tibi dedit, ad hoc vt ea, quæ sunt Dei, loquaris, iuxta illud Cantic. 8. 6. *Pone me vt signaculum super cor tuum*, & consequenter super os tuum.

Verborum statera & orũ frenum est ratio.

S. Gregor. in psalm. 4. Pœnitent. ad illa: *Domine labia mea aperies*, legit *ori tuo fac ostium & vectem, & in verbis tuis iugũ & stateram; vt omne quod loquimur* inquit, *& humilitate condiatur, & mensura ponderetur. Nec priùs os loquendo aperiamus, quàm expediat: sed examinemus verba nostra, si tacendum hoc, si dicendum aduersus hunc, si tempus sit sermonis huius, postremò si à virtute molestiæ non desumat. Nihil inuidum sonans erumpat.* *Ex S. Gregorio.*

S. Hilar. in psalm. 140. legit, *argentum & aurum tuum constitue, & ori tuo fac vstium & seram, & verbis tuis iugum & mensuram. Ostium*, inquit, *& seram ori iussit apponi, ne verbis esset facilis egressus: isdem autem verbis iugum mensuramq; constituit, vt ratione iugo subdita, librata per mensuram moderatione penderent.* Græci enim, & ex ijs S. Hilarius, nil habent de frenis, quos Latinus vult ori fieri *rectos*: quia multi frænos ori adhibent, sed non rectos: nam frænant oris petulantiam nimio silentio: tilent enim, cùm peccatores arguendi, rudes instruendi, afflicti cõsolandi essent. Frænos ergo rectos ori adhibet, qui illud ad loquendum laxat, vel ad tacendum frænat cùm recta ratio loquendum vel tacendum esse dictat. S. Hier. libr. 14. in Ezech. sub initium legit, *sermonibus tuis, facies stateram & appendiculum: vt & in verbis*, inquit, *& in opere, & in cogitationibus omnia pondere & ratione faciamus.* *Ex Hilario.*

S. Chrysost. in psal. 140. legit *lancem* (bilancem) *& stateram fac linguæ tuæ*, illudq; sic explicat: *Matorem*, inquit, *exigit diligentiam, vt non solum verba, quæ oportet efferamus, sed etiam cum ea, quæ per est cautione & accurata consideratione, ipsa velut ponderantes diligenter expẽdamus. Si enim hoc facimus in auro & materia, quæ interit; hoc multò magis faciendum est in verbis, vt nihil desit, nec redundet. Quocirca dicit Eccles. 4. Verbum ne prohibueris in tempore saluti. Et Paulus: Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, vt scias quomodo oporteat vos in vno quoque respondere, Coloss. 4. Cogita, apud te hoc esse membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc est membrum, per quod in primis reuerendum summa veneratione dignum sanctificium* (Eucharistiam) *suscipimus. Et ideò oportet liberũ esse ab omni accusatione, calumnia, verbo obscœno, maledicto.* Igitur valeat hic ac teneatur consilium S. Augustini: *Omne verbum priùs ad limã, quàm ad linguam veniat.* Ampliùs, imò duplum exigit S. Bern. in Speculo monachorum *Antequam*, ait, *verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam*, Ita fecit sponsa, de qua dicitur Cant. 4. *Sicut vitta coccinea labia tua.* q.d. Labia tua silentio & discretione quasi vitta speciosa constricta & decorata sunt. Vnde Rupertus ibidem ea attribuens B. Virgini: *In labijs Mariæ*, ait, *confessio & pulchritudo: in labijs Mariæ sanctitas & magnificentia. Eua Deo muta fuit: Maria verò Deum suauissima voce magnificauit, se autem humiliauit.* *Ex S. Chrysostomo.*

Audi

Ex S. Ambroſio.

Audi hanc Siracidis ſententiã præ ceteris egregiè & luculenter pertractantem S. Ambroſ. lib. 1. Offic. c. 3. *Sepi poſſeſſionem tuam ſpinis, & aurum & argentum tuum alliga, & ori tuo fac oſtium & vectem & verbis tuis ingũ & ſtateram. Poſſeſſio tua, mens tua eſt; aurum tuum, cor tuum eſt; argentum tuum, eloquium tuum eſt. Eloquia Domini eloquia caſta, argentum ignè examinatum. Bona etiam poſſeſſio mens bona. Denique poſſeſſio pretioſa homo mundus. Sepi ergo hanc poſſeſſionẽ & circumvallato cogitationibus, munito pijs ſolli citudinibus, ne in eam irruant & capiunam ducant irrationabiles corporis paſſiones, ne inurſent motus graues, ne diripiant vindemiam eius tranſeuntes viam. Cuſtodi interiorẽ hominem tuum; noli eum quaſi vilẽ negligere ac faſtidire, quia pretioſa poſſeſſio eſt. Et meritò pretioſa, cuius fructus non caducus & temporalis, ſed ſtabilis atq; æternæ ſalutis eſt. Cole ergo poſſeſſionẽ tuam, vt ſint tibi agri. Alliga ſermonem tuũ, ne luxuriet, ne laſciuiat & multiloquio peccata ſibicolligat. Sit reſtrictior, & tripli ſuis cõcreatur. Citò lutum colligit amnis exundans. Alliga ſenſum tuum; nõ ſit remiſſus ac deſtuus, ne dicatur de te: Non eſt malagma apponere, neq; oleum, neq; alligaturã. Habet ſuas habenas mentis ſobrietas, quibus regitur & gubernatur. Sit ori tuo oſtium, vt claudatur vbi oportet: & obſeretur diligentiùs, ne quis in tractandam excitet vocẽ tuam, & contumeliã rependas cõtumeliæ. Audiſti hodie lectum: Iraſcimini, & nolite peccare. Ergo & ſi iraſcamur, quia affectus naturæ eſt, non poteſtatis; malum ſermonem non proferamus de ore noſtro, ne in culpã ruamus? Sed ingum ſit verbis tuis & ſtatera, hoc eſt humilitas atq; menſura, vt lingua tua menti ſubdita ſit; reſtringatur habenæ vinculis, frænos habeat ſuos quibus reuocari poſſit. Ad menſuram ſermones proferat libra examinatos iuſtitiæ: vt ſit grauitatem ſenſu, in ſermone pondus, atque in verbis modus.*

Idem S. Ambroſ. in pſal. 118. octonario 22. ad illa verba: *Loquetur lingua mea verbum tuum: Sepi*, inquit, *aures tuas ſpinis. Vtinam & linguam obſepias, ne loquaris, quæ faculi ſunt; audias, quæ faculi ſunt. Sed quod penis eſt, circumdata eſt lingua tua ſpinis, quæ compungũt & vulnerant loquentem quæ mundi ſunt. Ideo aduerſarius etiam orantibus frequenter, ſeculares effundit cogitationes. Si ergo non debemus audire aliena vel ſuperflua, quantò magis non debemus obloqui, cùm dicat vnicuique noſtrum Scriptura venerabilis: Argentum & aurum tuũ alliga, & ori tuo fac ingum & pondus? Alliga ſenſum tuum fide, taciturnitate, alliga ſermones tuos, impone ingum oris tui; ne indomita cervice verborum ſe iactet: impone pondus, vt tanto omnia, quæ loquimur, trutinemus examine. Quibus tamen ſpinis ſepias aures tuas, & Scriptura tibi dicit, niſi contrito corde & timore iudicij? Salubriter iſta compungunt, ſtimulant iſta, non vulnerant, lucrè & vulnera vtilia ſint amici.*

Myſticè.

Myſticè Rabanus: *Aurum*, inquit, *ſunum atq; argentum conflat, qui ſenſum tractatumq; cordis ſui, & locutionem oris igne Spiritus ſancti examinando purgat, vt veritati Catholicæ fidei, & regulæ ſacrarum Scripturarũ per omnia concors ſiat. Qui autem ſermonũ ſuorum cautelam habere non curat, conſequens eſt, vt in conſpectu inimicorum ſuorum, hoc eſt, malignorum ſpirituum ſibi inſidiantium corruat: etiam eius caſus in morte perpetuæ inſanabilis eſt.* Myſticus quoque eſt ille Palacij ſenſus: Iubet, inquit, Auctor conflari aurum & argentum vt inde nummi fiant, qui in pios vſus erogentur: qua re Deus flectatus fræno cohibeat linguam noſtram, & faciat, ne quid ſine rationis libra loquamur. Aurea porrò ſtatera eſt, quando quidquid loquitur lingua, in Dei gloriam refertur: argentea erit, quando quod loquitur, in vtilitatem proximorum loquitur. Cadimus autem in conſpectu inimicorum, cùm iudicio particulari, quod quiuis in morte examinatur, dæmones victores exiliunt. Non cadimus, ſi nõ confundimur, quando dæmonibus in porta (ſcilicet mortis) loquemur, id eſt, quãdo ab illis in hora mortis accuſati, & à Chriſto iudice liberati, dæmonibus inſultabimus. Quocirca ſapienter monet Apoſtolus Coloſſ. 4. dicens: *Omnis ſermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus*, lenitate, ſcilicet, ſuauitate, candore, veritate, ſapientiã, delectu, lepore, venuſtate, quin, & vbi opus fuerit, mordacitate atque acerbitate. Hæc enim omnia præſefert ſal.

Apologus de frænanda lingua.

Hanc parabolam, vel apologum inſigni eorui & ranæ apologo exornat Cyrillus libr. 1. Apolog. moral. c. 15. cuius titulus *Doctus loqui, & anarus ſis verbi.* *Cùm corvus*, inquit, *poſt multum laborem ac ſtudium vix tandem eloqui didiciſſet, audiretq; ranã multa fantem, deſcendit, & dixit: Quis frater te loqui docuit? At illa reſpondit? Nemo certè, ſed pro ſubtracta cauda loquelam mihi dedit natura liberalis. Tum corvus: Felicem profectò commutationem, pro beſtialitatis cauda rationis loquelam accepiſti. Cui rana ſubiunxit; Tibi autem quod loquiſcias, vnde contigit frater? Tum ille: Longis ſanè laboribus ſtudiiſq, loquelam emi, & didici. His auditis inflata rana ſubiecit: Esto tu loqui doctus es, & ego non docta: ſi placet ergo loquacitatibus concertemus, vt appareat quis noſtrum abundantiùs loquatur. Ad hoc corvus ruminatã ſententiã dixit: Ego dum taxat pauca illo loqui ſcio, quæ didici; te autem loqui minimè didiciſſe, neque loquelam emiſſe ſatis inde patet, quia ſi illam emiſſes & erudita fuiſſes, non ſic eloquia profunderes, ſed ea aut prudentiã venderes, aut beneficentia donares. At illa garrula, Modò, inquit, tu loqueris, & cui ſermonem vendis? Mox ille reſpondit: Sapienti. Quippe cui nihil ineptè dictum, eſt perditum, & quidquid aptè dicitur, charum eſt. Nonne audiſti* (Prouer. 10. 20.) *quòd argentum electũ linguæ ſit inſti, eò quòd chariſſima ſit?* Rationem à priori aſſert, eamq; phyſica ratione ex linguæ ſitu confirmat dicens: *Nã clauſura quæ rarò aperitur eſt fortior, & lingua minùs frequentata ſolidior. Nam quod diu rectum tenetur, difficilius obliquatur. Dum autem lingua non loquitur, rectum tenet. Diuinæ veritatis tuba breuiloqua fuit in monte Sina, & tantùm decalogum eſt protexta. Ad minùs loquendum os claudatur; ianua labiorum, & arteria aſpera propter hoc oſtiolo circumdatur.* Aliã deinde rationem ex natura verbi petitam aſſignans, ſubijcit: *Etenim ſi vox quidem verbum eſt, & non ſonus oportet vt meditatione concipiatur, formetur conſilio, deferatur iudicio, & hoc ſuo loco & tempore digeſtum apertis in auribus pangatur. Quinq; vocales datæ ſunt homini, vt parcè loqueremur ad ſenſum. Atque ob hoc lingua vnica eſt locutionis inſtrumentum & guſtus, vt minutum panca, & priùs ratione præguſtata dicamus. Nam loquax indigeſtis verbis conturbat alios, aut conturbatur.*

Ratio à priori. Prima. Secunda.

ET ATTENDE NE FORTE LABARIS IN LINGVA (per præcipitationem choleræ & verborum,) ET CADAS IN CONSPECTV INIMICORVM INSIDIANTIVM TIBI, ET SIT CASVS TVVS INSANABILIS IN MORTEM] Multi enim per verba temerè prolata incurrunt mortem præſentem & æternam. Præclarè S. Gregor. lib. 7. Moral. cap. 17. *Sciendum quoque eſt, quòd ab omni rectitudinis ſtatu deperemur, qui per noxia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more & circumcluſa ad ſuperiora colligitur; quia illud repetit, vnde deſcendit: & relaxata deperit, quæ ſe per infima inutiliter ſpargit. Quot enim ſupernatantis verbis à ſilentij ſui cenſura diſſipatur, quaſi tot rami exire ſe*

ducitur. Vnde & redire interiùs ad sui cognitionem non sufficit: quia per multiloquiũ exteriùs sparsa, vim intimæ cõsiderationis amittit. Totam igitur sese insidiantis hostis vulneribus detegit: quia nulla se munitione custodiæ circumcludit. Vnde scriptum est: Sicut vrbs patens & absque murorũ ambitu: ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentij non habet patet inimici iaculis ciuitas mentis, & tùm se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se aduersario ostendit, quam tanto ille fine labore superat, quanto & hæc eadem, quæ vincitur, contra semetipsum per multiloquium pugnat. Et S. Bernard. de Interiori domo c. 5. *Lingua*, inquit, *dicitur, quia lingit. Lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mentiendo: Ligat, & ligari non potest: labilis est, & teneri non potest, sed labitur & fallitur: labitur vt anguilla, penetrat vt sagitta: tollit amicos, multiplicat inimicos: mouet rixas, seminat discordias. Vno ictu multos percutit & interficit. Blanda est & subdola, lata & parata ad exhaurienda bona, & mittenda mala.*

Quocirca Deus maledicos sæpè morte præsenti, semper æternâ punit. Paulin. in Vita S. Ambrosij memorat, Donatum presbyterum S. Ambrosio iam vita functo detrahentem, subitò percussum vulnere graui, delatum ad lectulum, ibi maledictam animam exhalasse. Ac subdit idem contigisse Maurano Episcopo eidem detrahenti. Et S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 51. narrat, sanctimonialem procacis linguæ post mortem apparuisse semiustam, & dimidia ex parte crematam. Quin & Deus Mariam sororem Mosi detrahentem leprâ percussit, Numer. 12. Denique in detractores sæpè dæmones immisit, ut qui dæmonem in lingua maledica gerebant, eumdem toto corpore quasi sui possessorem & herum circumferrent. Siracidem imitatus Cato ita de lingua frænanda sancit:

Virtutem primam esse puta, compescere linguam:
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.
Rumores fuge, ne incipias nouus auctor haberi:
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

CAPVT VIGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRansit à lingua ad manum, putà à loquela ad largitionem & beneficentiam, cuius quatuor species assignat, scilicet mutationem, eleemosynam, fideiussionem, & peregrinorum susceptionem, easq; sigillatim ordine prosequitur. Primò ergo, v. 1. vsque ad 11. agit de mutando, dandoq; mutuum proximo, ac nonnullorum post acceptum mutuum in reddendo difficultatem, inciuilitatem & ingratitudinem taxat. Inde v. 11. vsque ad 19. septem dat stimulos ad mutuandum, eque ac ad dandum eleemosynam, quam proinde vocat sacculum, scutum & lanceam contra hostes, ac propitiationem omnis mali. Secundò, v. 19. vsq; ad 28. agit de fideiubendo pro proximo, eiusque periculo & cautela. Tertiò v. 28. vsque ad finem agit de non vagando, eo quod magna sit miseria peregrinorum & hospitum, qui alieno tecto, recipi, & herorum improperia pati coguntur.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi facit misericordiam, fœneratur proximo suo: & qui præualet manu, mandata seruat.

2. Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, & iterum redde proximo in tempore suo.

3. Confirma verbum, & fideliter age cum illo: & in omni tempore inuenies quod tibi necessarium est.

4. Multi quasi inuentionem æstimauerunt fœnus, & præstiterunt molestiam his qui se adiuuerunt.

5. Donec accipiant, osculantur manus dantis & in promissionibus humiliant vocem suam:

6. & in tempore redditionis postulabit tempus, & loquetur verba tædij & murmurationum, & tempus causabitur:

7. si autem poterit reddere, aduersabitur, solidi vix reddet dimidium, & computabit illud quasi inuentionem:

8. sin autem, fraudabit illum pecunia sua, & possidebit illum inimicum gratis.

9. Et conuitia & maledicta reddet illi, & pro honore & beneficio reddet illi contumeliam.

10. Multi nõ causa nequitiæ non fœnerati sunt, sed fraudari gratis timuerunt.

11. Verum tamen super humilem animo fortior estò, & pro eleemosyna non trahas illum.

12. Propter mandatum assume pauperem: & propter inopiam eius non dimittas eum vacuum.

13. Perde pecuniam propter fratrem & amicum tuum: & non abscondas illam sub lapide in perditionem.

14. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & proderit tibi magis quã aurũ.

15. Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.

16. 17. Super scutum potentis, & super lanceam, aduersus inimicum tuum pugnabit.

QVI FACIT MISERICORDIAM FŒNERATVR PROXIMO SVO] Primò, Iudæi ceteriq; fœneratores hoc loco tuentur vel obtegunt suas vsuras, sensumque dant, q. d. Vsurarius qui dat ad vsuram proximo egenti, facit illi misericordiam, quia subuenit eius inopiæ: nec vsuram vltra sortem *Vers. 1.*

ſortem exigendo illi, iniorius aut oneroſus videtur, quia ille volens hoc onus ſubit, imò petit, cùm à nemine poſſit obtinere mutuum gratis. Verùm hæc expoſitio erronea eſt: conſtat enim vſuras eſſe iniquas vetitaſque iure naturæ, diuino & humano. Vſura enim eſt verſura vertura, imo raſura & roſura pauperum, ac fœnus eorum eſt funus: quia ſenſim radendo & rodendo opes pauperum eos occultè euertit, conſumit & fame enecat. *Vſuram*, inquit S. Ambroſ. li. de Tobia c. 13. *ab vſu dictam arbitror, quòd vt veſtes vſu, ita vſuris patrimonia ſcindantur.* Et c. 14. ex Catone: *Quid eſt fœnerare? Eſt hominem occidere.*

Secundò, ergo Ianſenius propriè accipiendo τὸ *fœneratur*, pro dat ad vſuram, ſic explicat, q.d. Qui facit miſericordiam ſubueniendo alteriùs neceſſitati, is fœneratur illi, qui quod ei impendit beneficij, hoc à Deo remuneratore omnis virtutis & beneficentiæ magno recepturus eſt cum fœnore. Vnde Syrus vertit, *fœneratur fœnora magna, qui mutuum dat proximo.* Alludit ad illud Prouerb. 19. 17. *Fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis.* Et ad illud: *Si vis fœnerari, fœnerare Deo.* Deus enim ſe beneficentiâ vinci non patitur, ſed in beneficos longè beneficentior eſt. Hoc ſanctiſſimum eſt fœnus, hæc diuina eſt vſura, ideóque longè maior illâ, quam exigunt vſurarij: Deus enim non centuplum, ſed Immenſum retribuit, putà opes cælestes & æternas ait S. Chryſoſt. homil. 5. de pœnitent.

Mutuum dare eſt alterius miſereri.

Tertiò & genuinè, q.d. Vir miſericors non tantùm dat eleemoſynam, ſed & *fœneratur*, id eſt, mutuum dat proximo eo indigenti. q. d. Facilis & promptus eſt ad mutuandum. Agitur enim hîc de mutuo, & *fœnerari* hoc libro & alibi ſumitur pro mutuare. Hebr. enim נָשָׁא *naſa*, & Græcum δανείζω ſignificat mutuare, ſiue id fiat cum vſura, ſiue ſine ea, & gratis. Tigur. vertit, *qui ſtudet benignitati mutuum det* (vel *dat*) *alteri.* Pars enim & ſpecies ſecunda eleëmoſynæ & beneficentiæ eſt mutuare ſicut prima eſt largiri & donare: neque enim minor eſt mutui quàm dati gratia; & ſæpè quod datum recuſamus mutuum accipimus, inquit Palacius. Rurſum ſi pauperi mutuas, Chriſto mutuas, cui multa debemus, non quidem pecunias, ſed peccata. Mutuemus itaque pecunias, vt veniam accipiamus peccatorum: ipſe enim eſt, qui iudicat, ait S. Chryſoſt. homil. 24. in cap. 3. S. Ioann.

Prævalens manu ſeruat legem. Primo.

ET QVI PRÆVALET MANV, SERVAT MANDATA] Primo, generatim ſic explices, q.d. Qui prævalet manu, id eſt operatione, hic ſeruat mandata: hæc enim ſeruantur & implentur non orando, ſed operãdo ea quæ iubent: quare qui validè operatur iuxta mandata, hic ea ſeruat. Vide S. Auguſt. lib. de Fide & operibus, vbi contra hæreticos docet, fidem non ſufficere ad iuſtitiam & ſalutem, ſed ad eam requiri opera. Sic Dauid, qui Hebr. idem ſonat, quod *manu validus*, vt volunt nonnulli (nam Dauid propriè idē eſt quod *dilectus*) validâ manu & fundâ torquendo lapidem in frontem Goliat, eum proſtrauit: itaque legem de tuenda & ſeruanda rep. & patria impleuit. Idem fecit Iudith valida manu obtruncando Holofernum tyrannum.

Secundo.

Secundò propriè *manum* referas ad eleëmoſynam, de qua hîc agitur: illius enim inſtrumentum & ſymbolum eſt manus, vt patet Matth. 6. 3. q.d. Qui prævalet manu, hoc eſt, qui liberaliter dat & erogat quaſi forti ac firmâ manu, qui validè manum extendit ad dandum ſua egenis, hic ſeruat mandata, tum ea quæ iubent dari eleëmoſynam, tum cetera: qui enim dat eleëmoſynam copioſam, magnam habet charitatem tam erga proximum, quàm erga Deum, magnamque à Deo meretur & accipit gratiam, quo totam legem Dei impleat. Ita Ianſenius: Prævalet manu, inquit, qui ad largiendum promptus eſt & facilis. Nam qui tenax manu eſt, non videtur fortis & prævalidus, ſed infirmus & impotens, vt qui manu ad dandum non vtatur, aut tenuiter & remiſsè vtatur, q.d. Qui haberi vult vir fortis manu, is ſollicitus eſt vt faciat illa quæ mandata ſunt ei de ſubueniendo ſuis proximis. Antiſtropha huic ſententiæ eſt illa Ben-Syræ alphabeto 1. litera He: *Eſto bonus, & manũ tuam à bono ne prohibeas. Vir bonus*, inquit Cicero, *eſt qui prodeſt quibus poteſt, nocet autem nemini. Hunc oportet virtutis operam dare.* Et litera Zain: *Spargе panem tuum in ſuperficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum.* Quod deſumpſit ex Salomone Eccleſ. 11. 1. *Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas* (id eſt, in pauperes, qui in hac vita viuũt & præterfluunt vt aquæ) *quia poſt tempora multa inuenies eum.* q.d. Licèt pauperes ſint, aut videantur fore ingrati, vt quaſi in aquis iactum beneficium & perituram videatur, ijs tamen benefac, quia vel ab eiſdem, vel à Deo tibi reddetur. ita Olympiodorus & Gregor. Neocæſarienſis Eccleſ. 11.

Nota. Pro *Qui prævalet manu ſua*, græcè eſt, ὁ δυναμένων τῇ χειρὶ αὐτοῦ, quod Tigurina vertit, *qui multum in manu eſt*; Vatabl. *qui manui ſuæ imperat*; alij *qui corroborat* vel *validam facit manum ſuam*: aut, *qui vires & robur addit manui ſuæ*; Noſter & alij, *qui prævalet manu ſua*, ſcilicet ad operandum opera bona, magna & valida, præſertim eleëmoſynæ & beneficentiæ: horum enim organum & index eſt manus, ait S. Hieron. in Matth. c. 15. v. 2. quia eleëmoſynæ miniſterio manus erogantur. Quo ſignificatur magnas validaſque eleëmoſynas magnam validamque eleëmoſynarij requirere manum; idq; Primò & propriè, quia valida eleëmoſyna eſt actus proprius magnæ validæque liberalitatis & beneficentiæ: hæc enim validam magnamque extendit manum ad ſuccurrendum multis magniſq; pauperibus iuxta illud quod de muliere forti dicitur Prouerb. 31. 21. *Manum ſuam aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperum.* Quare ſic clarè exponas, *qui prævalet manu*, id eſt qui prævalet beneficentiâ, qui validè manum extendit ad benefaciendum cuilibet.

Validus manus eſt liberalis: cui? Reſp. Primò.

Secundò.

Secundò, quia valida magnáque beneficentia validum & heroicum dantis requirit animum ad ſuperandum amorem proprium, tenacitatem & auaritiam, quâ quiſque naturaliter propendet, vt ſua ſibi retineat, nec ijs ſe ſpoliet dando ea alijs. Vnde monuit Siracides c. 4. vlt. *Non ſis porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.* Hinc & Artaxerxes, cognomento Longimanus, Perſarum rex ſcitè dixit, naturam & Deum ſibi quaſi regi futuro dediſſe manum dextram longiorem ſiniſtra, eò quòd regem deceat dare potiùs quam accipere beneficia, dantur autem dextrâ, accipiuntur ſiniſtrâ. Propriè autem Siracides loquitur hîc de mutuo, quod quia ſæpè magnum eſt, validum magnumque requirit mutuantis animum. Qui enim graui ære alieno grauantur, nõ audent eius condonationem vel donationem petere, ſed petunt mutuum ad illud ſoluendum, promittentes ſe illud ſtato tempore reddituros: qua in re ſæpè

vel

vel ob inopiam, vel ob perfidiam mutuantes fallunt: quare magno liberalique animo sit mutuans oportet, vt hoc periculum deuoret; ideóque manum suam ad mutuandum corroboret & confirmet.

Tertio Tertiò, quia magnæ eleemosynæ validam requirunt manum dantis, quâ tibi procuret & comparet ea, quæ daturus est: vnde de muliere forti & strenua dicitur Prouer. 31. v. 13. *Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum.* Et v. 17 *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum*, &c. Denique Palacius: Christus: inquit, duplex mandatum reliquit eleëmosynæ: Primum, *Omni petenti te tribue*, Lucæ 6. Secundum, *Volenti mutuari à te, ne auertaris*, Matth. 5. Si ergo das, non verò mutuas, alterâ manu vales, non vtràque: vnum, non duo mãdata seruas. Quare auarus, qui non dat nec mutuat, vtramque manum paralyticam habet. Qui verò dat, sed non mutuat, manum vnam sanam habet alteram paralyticam: qui verò dat & mutuat, vtramque habet sanam & validam.

Eleemosyna facit fortes. Moraliter hic disce, beneficentiam esse fortitudinem & potentiam, adeóque beneficos esse fortes, validos & potentes, imò tales euadere per suã beneficentiam, tum ob rationes iam dictas, tum

Prima. Primò, quia eleëmosyna non depauperat, sed ditat. Vide S. Chrysost. hom. 33. ad pop. *quòd eleëmosyna est ars omnium quæstuosissima.* Vnde S. Ioannes Eleëmosynarius, quo plura erogabat in pauperes,

Secundo. eo plura tibi à Deo suggeri experiebatur. Secũdò quia eleëmosyna Dei, angelorum & hominũ beneuolentiam conciliat eleëmosynario, vt omnes eum ament, iuuent, protegant, propugnent, euehant: vti S. Gregorius, ob eleëmosynam tertiò datam angelo eam petenti in specie naufragi, meruit

Tertio. pontificatum, vti habet eius Vita. Tertiò, quia clementia & beneficentia sunt dotes, quę propriè decent potentes & principes. Vnde Deus, quia ditissimus & potentissimus est, hinc est & clementissimus summéque beneficus. Sic & reges, iuxta illud Christi Lucæ 22. 25. *Reges Gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* Et illud ciuatum à Paulo Actor. 20 35. *Beatius est magis dare quàm accipere.* vide ibi dicta. Quartò,

Quarto. quia eleëmosyna extinguit peccata, fugat dæmones, imò ligat quasi ipsum Deum omnipotentem. Qua de re memorabile exstat exemplum apud Ioannem Moschũ in Prato Spirit. c. 175. de Zenone Imp. *qui mulierem quamdam in filia ipsius iniuriosè tractauerat. Hæc autem vacabat in templo Dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, orans & deprecans & cum* D *lacrymis dicens: Vindica me de Zenone Imp. Cùm ergo multis diebus hoc faceret, apparuit ei S. Dei Genitrix dicens. Crede mihi, mulier, vltionẽ tuam sæpè facere volui, sed manus eius prohibent me. Erat enim valdè misericors & eleëmosynarius.* Vide 21. vices & virtutes eleëmosynæ, quæ recensui Deuter. 26. 12.

Summa dictorum esto: Manus valida est manus benefica, larga & liberalis, quæ nunquam est infirma, remissa, contracta ad dandum, sed robusta, strenua, exporrecta, quę nulla pauperum multitudine importunitate, rusticitate, ingratitudine se vinci finit; quæ nulla donorum magnitudine arctari se permittit: quæ nullo labore fatigatur, sed semper multa & magna largitur, adeoq; omnibus omnia sua largè impertit: quæ semper dare studet: quæ infatigabiliter laborat, vt erroget quod det, Talis imitatur manum Dei, quæ liberalissima est,

A tum in condonandis peccatis & iniurijs plurimis & grauissimis, tum in donandis beneficijs innumeris & maximis. Talem manum habebat S. Ioannes Eleëmosynarius, & S. Franciscus Xauerius ad baptizandum & succurrendum Indis.

FOENERARE PROXIMO TVO IN TEMPORE NECESSITATIS ILLIVS, ET ITERVM REDDE PROXIMO IN TEMPORE SVO] Est quasi dialogismus: Siracides enim priore parte alloquitur eos qui dant mutuum: posteriore vertit se ad eos, qui illud petũt & accipiunt. *Fœnerare ergo*, id est, vt vertit Syrus, mutua proximo in necessitate constituto dum scilicet à creditoribus premitur vel opprimitur, tu qui potes, & habes quod mutues: tu verò qui mutuum petis & accipis, illud fideliter redde mutuanti tempore condicto, & ab eo tibi præstituto. Hoc enim exigit fidelitas, iustitia, æquitas & B gratitudo. Vnde Tigurina vertit, *proximo tempore necessitatis suæ dato mutuũ*, (alij, *commodato*) *rursumq; suo tempore proximo restitue.* Sicut enim mortale peccatum est in necessitate eleëmosynã non dare, sic & mortale est mutuum in necessitate negare, ait Palacius. Mutuum enim vocat *fœnus* non tantùm respectu Dei qui mutuanti retribuet cum fœnore sed etiam respectu accipientis siue mutuatarij: hic enim mutuanti obstringitur & obligatur titulo gratitudinis, vt simile vel maius ille beneficium rependat: hoc est fœnus non exactum, sed debitum iure non iustitiæ, sed gratitudinis. Vnde Salomon Prouerb. 22. 7. *Dives pauperibus imperat, & qui accipit mutuum, seruus est fœneratis*, id est, mutuãtis. Hinc mutuans & creditor Hebr. vocatur נשה *nose*, à rad. נשא *nosa*, id est eleuauit, extulit: quia qui ab C eo mutuum petit & accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei quasi eleuato se humiliare, fieri supplex, venerari & colere. Idem chaldaicè vocatur רשיא *raschia*, à rad. רשא *rascha*, id est, potuit: mutuans enim & creditor ius, potestatem, & quasi imperium habet in eum cui mutuum dedit, hicq; illi planè obnoxius, & quasi seruus existit. Hinc vidua illa ait ad Elisæum *Ecce creditor venit, vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi*, 4. Reg. 4. 1. Hoc enim creditori facere olim licitum erat.

Hac de causa S. Ioannes Eleëmosynarius non tantùm ad dandum, sed & ad mutuandum promptissimus erat: quam proinde promptitudinem Deus centupli redditione rependit, vti per visionem cuidam Duci reuelatum narrat Leontius in eius Vita c. 2. 9. In Vitis Patrum li. 5. libello 6. n. 7 laudatur Ioannes Persa Abbas, qui cuilibet mutuum petenti dabat, dicens: *Vade, tolle tu ipse, quod opus habes. Cumq; illi referebat quod mutuo acceperat, dicebat ei: Repone illud iterum, vnde tulisti: si autem non referebat, senex ille dicebat ei.* De eodem celebratur Ioannes Abbas in Prato Spir. Ioan. Mosch. c. 184. Hinc enim rogatus mutuum, cùm non haberet, postulabat ab alio, cumq; qui illud acceperat, soluendo non esset, ipse miro modo illud persoluit. Et ca. seq. narrat exemplum mulieris fidelis, quæ marito infideli volenti dare pecuniam fœneratori ad lucrum vsuræ, suasit, dixitque: *Si placet fœnerari, demus illam sub fœnore Deo Christianorum.* Erogauit ergo in pauperes nummos quinquaginta, ac paulò pòst mirâ Dei prouidentiâ eos septuplicatos recepit, nimirum pro 50. restituit ei Deus trecentos. *Mutuo dantium exemplo.*

CONFIRMA VERBVM, ET FIDELITER AGE CVM ILLO: ET IN OMNI TEMPORE INVENIES QVOD TIBI NECESSARIVM EST] q.d. Fac dicta VERS. 23.

tua

tua opera firmes, ac fideliter ſtes promiſſis, vt ſcilicet condicto tempore mutuanti mutuum reſtituas. Sic enim fiet, vt ipſe & ceteri alio quouis tẽpore, cùm indigueris, tibi libenter mutuo dãturi, omnique ope & opera opitulaturi ſint. Vnde Tigurina vertit: *ſac dicta tua firmes, fidumq; te præſtes ipſi, vt omni tempore neceſſaria tibi reperias*; alij, *ratũ habe ſermonem tuum, fidemq; cum eo cole, & omni tempore inuenies ea, quibus indiges*: hoc enim ſignificat Græcum ἀχρείαν σου, id eſt, neceſſitatem tuam vel indigẽtiam tuam, ſcilicet, ea quæ tibi neceſſaria ſunt, quibuſque ad victum & vitam indiges. Syrus vertit *confirma verbum tuum, & confirmabitur tecum proximus tuus, & in omni tempore inuenies voluntatem tuam ab eo*; q. d. Faciet quidquid voles, quia tibi obnoxius & ob mutuum obſtrictus.

Vers.4. MVLTI QVASI INVENTIONEM ÆSTIMAVERVNT FOENVS, ET PRÆSTITERVNT MOLESTIAM HIS QVI SE ADIVVERVNT] *Inuentionem* vocat rem inuentam: *fœnus* vocat mutuum, q.d. Multi mutuum æſtimant, non vt mutuum, quod tempore condicto reddendum eſt, ſed quaſi rem inuentam, quam vulgus rude & ſuarum cenſet cadere in ius inuenientis, nec requirendum eſſe eius dominum, qui perdidit, vt ei reſtituatur. (imò Dom. Soto lib. 5. de Iuſtitia qu. 3. art. 3. ad 2. putat inuenta, ſi poſt diligentem inquiſitionem dominus non reperiatur, quaſi adeſpota ab inuentore licitè poſſe retineri. Sed communis Doctorum ſententia eſt ea pauperibus, vel alijs pijs operibus eſſe impendenda. Vide P. Leſſium l. 2. de Iuſtitia, c. 14. dub. 7.) Quocirca moleſtiam exhibent mutuantibus, qui in egeſtate dando mutuum eos adiuuerunt, dum illud tardè, ægrè, nec niſi à iudice coacti ſoluere in animum inducunt, vti ſuliùs explicat in ſequentibus. Vnde Tigurina, *multi quod mutuo acceperant pro reperto*, (alij, *pro lucro reperto*) *habuerunt, moleſtiaſque exhibuerunt ſuis adiutoribus.*

Inuenta pauperibus danda.

Hæc ingens eſt indignitas & ingratitudo. Si enim mutuator, ait Palacius, iuuit te, cur tu ita mutuum retines, ac ſi non ſuum, ſed tuum eſſet? Mutuator fuit tibi in anguſtia Deus, cur tu huic Deo tuo moleſtus es, imò barbarus & magis efferus quàm fera? Sapienter Symmachus lib. 3. epiſt. 64. *Ab alio*, inquit, *officia poſcens, promittis ſua.* A talibus ergo tam infidis & ingratis cauendum eſſe tacitè monet hic Siracides, æquè ac Ben-Sira alphabeto 1. lit. *Ait: Merces*, inquit, *ſi communes habueris cum aliquo, à bono centies fruſtra repetes, à malo milleſies.* Et lit. *Sade: Si neceſſe eſt vt contrahas accipiendo & dando, eſto fœs tua cum viro bono.* q. d. Contrahe & mutua probo, qui fideliter id, quod promiſit, præſtabit, tuumque reſtituet. Hoc eſt, quod ait Pſaltes pſal. 36. 21. *Mutuabitur peccator, & non ſolvet: iuſtus autem miſeretur, & tribuet.* Anonymus apud Suidam miſerrimos homines eſſe dixit, qui modò rubros, modò pallidos habeant dentes. Notabat autẽ eos, qui mutuo accipiunt ab alijs: qui dum mutuum repetitur, erubeſcunt; dum verò creditorem viderint, palleſcunt, ne cogantur ad ſoluendum.

Vers.5. Vers.6. DONEC ACCIPIANT, OSCVLANTVR MANVS DANTIS, ET IN PROMISSIONIBVS HVMILIANT VOCEM SVAM: ET IN TEMPORE REDDITIONIS POSTVLABIT TEMPVS, ET LOQVETVR VERBA TÆDII ET MVRMVRATIONVM, ET TEMPVS CAVSABITVR] Nonnulli vertunt, *eſt qui dum accipiat, manum oſculatur ſuam* (*pro αὐτὸς* enim, id eſt *ipſum*, ſcilicet dantis, legunt ſpiritu aſpero αὑτὸν, id eſt, *ſuam*) hoc eſt: eſt, qui adoret eum, à quo accipit mutuum: oſculatio enim manus propriè olim erat ſignum adorationis, vt patet Iob c. 31. 27. de quo ritu plura dixi Ezech. 8. v. 17. Sed retinenda eſt Vulgata verſio: nam & Græci codices Complut. Romani & ceteri legunt αὐτὸς, non ἑαυτὸν. vide ſic habent, *donec accipiat, oſculabitur manum eius, & in petitione proximi humiliabit vocem, & in tempore reddit ionis protrahet tempus, & reddet verba tædia* (vel pigritiæ) *& tempus tenſabitur.* Clarè Tigurina, *ſunt, qui dum accipiant, manũ cuiuſpiam exoſculentur, & propter pecunias alterius vtantur vnctione ſupplici: qui rurſum tempore reſtitutionis rem extrahant, contemptimque verba dent*, (alij, *reddant verba mœſta*) *tempuſq; auſentur*; Syrus, *in tempore, quo mutuum accipit, oſculatur manum commodantis, & ſuper opes proximi extollit vocem ſuam* (illas deprædicando) *& in tempore, quo reddet* (reddere debet) *mutuum, dilatabit ſeipſum, & ad tempus multum differt illud.*

Eſt mimeſis: graphicè enim imitatur & depingit mores infidorum, & tardorum ad reddendum mutuum: poſteriore autem verſu per enallagen in S. Scriptura vſitatam mutat numerum pluralem in ſingularem, dicens: *Poſtulabit, loquetur, tenſabitur*, vt ſignificet quemliber eorũ idipſum facere. Vnde in Græcis idem eſt numerus ſingularis tam in primo quã in ſecundo verſu. Senſus eſt, q. d. Multi, cùm mutuum petunt à proximo, ei ſummè ſe humiliant ſiuntq; ſupplices ac eximia veneratione manus eius arripiunt & exoſculantur: vtque pecunias ab eo mutuò accipiant & impetrent, humillimè promittunt ſe mutuum tempore à mutuante condicto certò reddituros, memoreſque & gratos in omnem vitam futuros. At cùm tempus reddendi & ſoluendi aduenit, moras nectunt, petuntque prorogari tempus: ac pro humilibus verbis, quæ priùs loquebantur, reponunt verba tædij & murmurationum, amaris ſermonibus, mœſtis & triſtibus obmurmurantes mutuatori mutuum ſuum repetenti, quaſi nimis præcipus & rigidus ſui debiti exactor, ac culpam reijcientes in tempus, ſcilicet, quòd fuerit ſterile, pluuium, bellis aliiſque incommodis impeditum, ideóque ſe non eſſe ſoluendo.

Mimeſis.

Hæc explicatione non egent, quia in dies ea fieri conſpicimus. Vnde ea ſic proſequitur Siracides:

Vers.7. SI AVTEM POTVERIT REDDERE, ADVERSABITVR, perperàm Ianſen. & alij legunt, *aduerſatur*) SOLIDI VIX REDDET DIMIDIVM, ET COMPVTABIT ILLVD QVASI INVENTIONEM: Vers.8. SIN AVTEM FRAVDAVIT ILLVM PECVNIA SVA, ET POSSIDEBIT ILLVM INIMICVM GRATIS. Vers.9. ET CONVITIA ET MALEDICTA REDDET ILLI, ET PRO HONORE ET BENEFICIO REDDET ILLI CONTVMELIAM] τὸ *ſolidi*, non eſt in Græco, ſed ſubintelligitur. *Solidus* enim hic per ſynecdochen ſignificat integrum pretium totumque debitum, quod Romani vocabant *aſſem*. Perperàm ergo Palacius legit *aduerſabitur ſolidè*, illudque ſic explicat, q. d. Aduerſabitur ſolidæ, ac integræ reddditioni, dicens, ſe integrum ſoluere non poſſe, ſed tantùm dimidium. Vnde gaudebit alterum dimidium ſibi manere, perinde ac ſi illud inueniſſet.

Rurſum *gratis*, id eſt, ſine cauſa, ſine culpa, immeritò, vt vertit Tigurina: quia contra meritum mutuantis hanc ei rependit fraudem, imò maledicta, vt ſequitur. Vnde aliqui codices legunt cõtrariè ἀ δωρεὰν, id eſt, *non gratis*: quia ſcilicet beneficium

cium rependit & soluit per maleficium. Vnde Vatabl. vertit, *quod etiamsi soluendo fuerint, tergiuersantur sedulò*, (vel *peráfficites se exhibent*) *dimidium vix asserunt, debitumq; pro repertitio ducunt*; (alij, *eáque reputat pro lucro reperto*): *sin minùs, quem sua defraudarunt pecunia, tum eo inimicitias suscipiunt, vltrò* (vel *cum immerito*) *execrationes ei rependunt commissaq; & pro bonore beneficioque reddunt contumeliam.*

Sensus est facilis, q.d. Si soluendo sit, primò *aduersabitur*, id est, idipsum negabit & tergiuersabitur: deinde cùm se superatum viderit, *solidè*, id est integri mutui, totiusque debiti tantùm soluet dimidium, illudque creditori computabit non quasi debitum, sed quasi rem inuentam, & donum fortuitum, velut si creditor illud casu reperisset, dicens, aut ita se gerès, inquit Iansenius, quasi creditor felicem se reputare debeat, aut gratiam habere suo debitori, quòd vel dimidium ab eo obtinuerit: si autem soluendo non sit, vt sæpè hominum socordia & prodigalitate fit, primùm quidem fraudabit illum pecunia quæ illi debetur, sieq; *gratis*, id est, præter meritum & culpam sui creditoris, efficiet & possidebit illum sibi inimicum, quem priùs expertus erat amicum. Deinde verò ad indigniora prorumpens, reddensque malum pro bono, conuitia & maledicta reddet ei, vt hæc sint loco restitutionis & gratiarum actionis. Quid verò hinc mali consequatur in moribus hominum, apertè, cùm subijcit: *Multi nō causa nequitiæ nonfœnerati sunt*, &c. Ita hunc locum explicat. S. Ambros. lib. de Tobia c. 21. additque: *Quàm deforme est vt pro beneficio ei, qui te adiuuit, rependas molestiam: cùm illum fraudaueris cui debes, postea in tempore necessitatis tuæ non inuenies creditorem.* Vnde tandem concludit, hoeq; consiliū dat: *Ergo dum liber es, à vinculis ipse te pronoca, à iugo & onere seruitutis. Dines es? non fumas mutuum. Pauper? non fumas mutuum. Dines es? nullam pateris petendi necessitatem. Pauper es? considera soluendi difficultatem. Opulentia vsuris minuitur, paupertas vsuris non leuatur. Nunquam enim malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, sed exasperatur.*

Ne fumas mutuum esto

VERS. 10. MVLTI NON CAVSA NEQVITIÆ NON FOENERATI SVNT, SED FRAVDARI GRATIS TIMVERVNT] Nonnulli delent prius *non*; alij posterius. Vnde Rabanus legit, *multi non causa nequitiæ fœnerauerunt*; sensumque dat. q.d. Multi noluerunt dare mutuum propter auaritiam. Verùm legendum est cum Roman. vtrumque *non*. sensus enim est. q.d. Multi non sunt fœnerati, id est, noluerunt dare mutuum, non causa nequitiæ, hoc est, auaritiæ, odij, alteriusue malitiæ: sed quia aliquando ab accipientibus mutuum *gratis*, id est, immeritò, decepti & fraudati, rursum decipi similiter & *fraudari timuerunt*. Vnde Græca habent, *Multi igitur propter nequitiam auersati sunt hominem* (tergiuersantem & fraudantem mutuum) *metuentes defraudari sine causa*: metuentes, scilicet, se mutuum non recuperaturos, & pro gratia conuitia reportaturos.

Sed pro οὖν, id est *igitur*, legendum est cum Nostro, οὐ, id est *non*. Vnde Tigurina vertit, *multi non per malitiam auertunt se ab homine, sed immeritò* (id est præter suum meritum) *defraudari metuunt*; S. Ambros. lib. de Tobia c. 3 legit, *multi dispendij metu non fœnerant, dum fraudem verentur*. Vide eum totum hunc locum citantem, & increpantem auaros, qui mutuare nolūt nisi cum vsura & lucro. Syrus vertit, *multi sunt, qui omnino non retardantur à malitia, quin mutuum det, sed quia timent litem vanā*, ne sci; licet per litem mutuum repetere cogantur. Huc pertinet factum Persei, qui cùm noto cuipiam daret pecuniam, cautionem fecit in foro apud mensarium. Hanc diligentiam cùm amicus admirans diceret: *Adeóne legaliter Perse?* *Scilicet*, inquit, *vt amāter recipiam, nec regaliter reposcam*, lepos est in Græcis ἐρωτικῶς & φιλικῶς. Hoc imitentur qui sibi cauere volunt, ne in lites incidant, & pecuniam mutuo datam cum lite perdant.

VERVMTAMEN SVPER HVMILEM ANIMO FORTIOR ESTO, ET IN ELEEMOSYNA NON TRAHAS ILLVM] Est correctio, q. d. Hæc de fraude & infidelitate eorum, qui mutuum petunt & accipiunt, non eo fine dixi, vt velim omnes abstinere à mutuando; imò verò suadeo vt *humilis*, id est, pauperis & supplicis, misereantur. Quare erga tales *animo fortior esto*, id est, fortiter & liberaliter age (ad liberalitatem enim opus est fortitudine, vti dixi v. 1.) græcè μακροθύμησον, id est, *longanimis*, vt vertit Syrus, hoc est, magnanimus, potà, magnificus & munificus, esto: & *in*, id est pro, *eleemosyna faciendā*, siue per mutationem, siue per donationem, *non trahas*; græcè μὴ παρελκύσῃς, id est, *non protrahas*, vti legit Rabanus, non differas de die in diem, non moreris, non ludifices illum. Vnde Complut. vertunt legunt̃que, *Verumtamen in humilitate magno animo esto, & in eleemosyna ne trahas illum*; Tigurina, *verumtamen erga supplicem clementia vtitor, nec cum exspectatione benignitatis extrahas*. Vbi rectè notat Iansenius: Ex græcis, inquit, constat dictionem *animo* iungendam, non cum *humilem*, sed cum *fortior*. Habent enim ὑπὲρ ταπεινῶ μακροθύμησον, hoc est, *super humilem longanimis esto*.

Monet ergo, ne erga eum, qui verè pauper est, aut ex animo humiliter ac demissè loquitur, si nō possit, quod mutuò accepit, præscripto tempore reddere, creditor impatienter se gerat, obiurgādo eum & rigidè debitum exigendo; sed animo suo imperet & superet, vel condonando ei debitum, vel tempus solutioni concedendo. Item, vt propter multorū, iniurias & fraudes, qui se beneficio reddunt indignos, quis impatienti animo non neget verè pauperibus humiliter opem petentibus subuenire, siue per mutuum, siue per donationē. Hoc enim significatur verbo μακροθυμεῖν, scilicet, in maxima hominum perfidia & iniuria summam patientiam & humanitatem erga inopes beneficio non indignos præstare. Sic enim apud Matthæum cap. 18. 66. seruus, qui domino suo rationem reddere non poterat, nec soluendo erat, orauit, vsus hoc verbo: κύριε μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, *Domine patientiam habe in me*. Nam hæc affectio: quæ Græcis dicitur μακροθυμία, hoc est, patientia vel lenitas animi, acerbitati opponitur, quâ plerique in beneficio aut exigendo aut negando vti solent.

Nota. Siracides varios hic dat stimulos ad mutuandum, etiam cum periculo mutuum non recipiendi, sed perdendi. Primus est hoc versu, quòd id requirat virtus misericordiæ & magnanimitatis quæ pluris facienda est quàm opes & pecuniæ: magnanimitas enim fidelium tanta sit oportet, vt spernant aurum præ virtute misericordiæ. *Admonendum simuli. Primus.*

PROPTER MANDATVM ASSVME (id est, adiuua, eumque in tuam curam & opem suscipe, tuāque beneficentia complectere) PAVPEREM: ET PROPTER INOPIAM EIVS NE DIMITTAS EVM VACVVM] Græcè, *gratia*, vel *in gratiam mandati sublato egenum*, & *in egestate ne dimittas ipsum vacuum*; Tigu- VERS. 12.

Tigurina, *propter præceptũ subuenias pauperi, nec quia inops est, remittas abs te vacuum*; Syrus, *veluti ad obseruandum præceptum succurre egenti: & si fuerit egestas, ne apponas cor tuum*. q.d. Ne cures, an sit publica fames vel inopia pecuniæ, vt ideireò mutuare nolis, sed liberaliter da mutuum. Secundus est hic stimulus ad mutuandum. q.d. Præceptum est iure naturæ & diuino, vt subuenias in necessitate pauperi per mutuum; ergo omnino tibi mutuandum est. Si ergo nolis mutuare pauperi, quia pauper est, mutua saltem ei quia lex id iubet, mutua in gratiam legis diuinæ, legi & Deo hanc gratiam fac, si eam nolis facere homini. Porrò præceptũ hoc expressit Christus dicens Lucæ 6. 30. *Omni petenti te tribue*. Et Matth. 5. 42. *Qui petit à te, da ei: & volenti mutuari à te, ne auertaris*. Et Moses Deut. 15. 18. ac Exo. 22. 14

Secundus.

Tertius.

Tertius stimulus est, egentis inopia: illa enim poscit vt non dimittas eum vacuum: miseria enim proximi efflagitat tuam misericordiam: eius ergo miserere, vt & tui misereantur Deus & homines.

VERS. 13. PERDE PECVNIAM PROPTER FRATREM ET AMICVM TVVM: ET NON ABSCONDAS ILLAM SVB LAPIDE IN PERDITIONEM] Syrus, *ne ponas illam sub petra* aut *pariete*: Sic quoque legunt Complut. μὴ καπύχευβε, id est, *ne abscondas*, & S. Ambr. lib. de Tobia c. 3. Verùm Græci Romæ emendati alijque legunt, μὴ ἰοθήτω, id est, *ne contrahat rubiginem*. Vnde vertunt, *perde argentum propter fratrem & amicum, & ne id sub saxo rubigine obducatur in perniciem*. Nam vt ait S. Augustin. lib. de Amicitia cap. 25. *Cum tibi cum amico tuo esse debeat cor vnum & anima vna, iniuriosum est si non sit & pecunia vna*. Propter amicum ergo perde aurum, quia perdendo lucraberis. Hic enim locum habet paradoxum S. Ægydij socij S. Francisci: *Vt lucreris perde*. Nam, vt ait Hugo: Perdes temporaliter, vt inuenias in æternum, iuxta illud Eccles. 11. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum*. Igitur perde pecuniam, sicut agricola perdit semen quod seminat, vt centuplicatum recipiat. De qua perditione ait Christus: *Qui amat animam suam perdet eam*, &c. Ioan. 12. Quocirca parum æqua est illa Senecæ vox: *Amico mutuam rogatus ne pecuniam, si dedero, & amicum, & pecuniam perdo*. Hanc corrigit hic Siracides, dicendo: *Perde pecuniam propter fratrem & amicum*. Amicus enim verus reddet pecuniam, si potest: si non potest, hoc dandum est amicitiæ. Præstat enim perdere pecuniam, quàm charitatem & amicitiam.

Vt lucreris perde.

Quartus.

Quartus est hic stimulus ad mutuum. q. d. Frater tuus est & amicus, qui petit mutuum: ergo id ei tribue. Quid enim neges amico & fratri? Cognatio enim hæc tanta tamque arcta est, vt propter illam non tantùm mutuandum, sed & dandum perdendumque sit aurum. Frater inquam, est, tum quoad communem naturam, quia filius Adæ & Euæ, æquè ac tu, tum quoad religionem & fidem communem, quia filius Dei & Ecclesiæ æquè ac tu; tum quoad viciniam, officium, aliósque vnionis respectus. Igitur esto frater mutuum non sit redditurus; mutua illi tamen, &, si reddere nequeat, dona & condona: sic duplicem præstabis beneficentiam. Dum ergo mutuas, æstima te dedisse fratri, si is non reddat. Ita S. Ambros. lib. de Tobia c. 2. *Da*, inquit, *pecuniam si habes: profit alij, quæ tibi otiosa est: da quasi non recepturus, vt lucro cedat, si reddita fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddit gratiam;*

A *si fraudatis pecunia, arquires iniustitiam. Iustus enim est, qui miseretur & commodat*, psal. 111. *Si amittitur pecunia, comparatur misericordia*. Scriptum est enim: *Qui facit misericordiam, fœneratur proximo*. Vide eumdem lib. 2. de Officijs c. 18. *Plurimum*, ait, *innat benemolentia, quæ omnes studet beneficijs amplecti, demeretur officijs, oppigneratur gratiâ*.

Quintus stimulus est, quia præstat illud dare amicitiæ & fraternitati, quàm ærugini & rubigini, imò illud abscondendo sub lapide corrumpere & perdere: tum, quia sub lapide æruginem contrahit: tum, quia ibi absconditum obliuioni traditur, & moriente hero qui abscondit, nullus sæpè est qui ibi absconditum sciat: tum denique, quia nullus ibi est eius vsus. Vnde perinde est ac si perditum, imò annihilatum esset. Addit S. Ambr. lib. de Naburthe c. 5. & sequent. opes perdere animas auarorum, qui illas abscondunt & corrumpi sinunt, nec erogant in pauperes.

Quintus.

B

Pro quo Nota. Græcè est εἰς ἀπώλειαν, quod Primò propriè Noster vertit, *in perditionem*. q. d. Pecunia absconsa sub lapide, ibi perditur & perit sine fructu. Secundò, Tigurina & alij vertunt, *in perniciem*. Tertiò, alij vertunt, *in mortem*. q.d. Opes absconsæ mortem spiritalem animæ, & perniciem æternam in gehenna auaro, qui eas abscondit, afferunt: eò quòd eas in aliorum vsum, ad quem à Deo datæ & conditæ sunt, non impendat. Verùm primus sensus magis genuinus est. Vnde nonnulli, vt dixi, pro *non abscondas*, in Græco legunt *ne ærugine obducti sinas*. Vt hoc alludisse videatur Christus dicens Matt. 6. 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi ærugo & tinea demolitur*. Et S. Iacobus c. 5. *Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tinea comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis*. q. d. Opes absconsæ tam seipsas, quàm abscondentes consumunt & perdunt. Vide ibi dicta. Perit ergo pecunia absconsa. Primò, sibi ipsi, quia seipsam rubigine consumit; Secundò, proximis, quorum necessitatibus (licet ijs seruandis à Deo sit destinata) non succurrit; Tertiò hero suo, tum, quia ipse ex ea nullum emolumentum capit; tum, quia ipse propter auaram eorum custodiam & immisericordiam in pauperes, quibus eam non erogauit, morte æternâ damnabitur.

C

Nota τὸ *non abscondas sub lapide*: in his enim verbis insinuatur olim Iudeos sub certis lapidibus thesauros suos defodere solitos, ne latronum furumque paterent insidijs, vtque ipsi defodientes loci defossionis non obliuiscerentur, sed ex lapide certò à se designato scirent sub eo se defodisse, inibique eos requirerent: cùm vellent. Ita Palacius. Sic posteriori æuo Tiberius Imp. qui Iustino successit anno Domini 576. obambulans in palatio vidit in pauimento lapidẽ marmoreum, cui insculpta erat crux: quam pedibus ambulantium calcari indignè ferens, inde iussit eum eximi, & honorifico loco collocari. Quo ablato, sub eo defossum reperit ingẽtem thesaurum, quem more suo in pauperes expendit. Ita refert Paulus Diaconus Hist. Longob. lib. 3. c. 6. & Greg. Turon. lib. 5. Hist. Franc. c. 19.

D

Hanc gnomen festiuo terræ & aëris apologo illustrat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 19. cui titulus: *Quòd liberalis des gratis. Cùm post effusionem pluuiæ*, inquit, *quam dederat aridæ sitienti calefactus aër, ex eadem vaporales humiditates exhauriret; & mox ei locuta est terra, dicens: Vt quid tam citò humidum subtrahis,*

quod ſitibunda mihi paulò antè dediſti? At ille reſpondit, Cùm tam antiqua ſis, hæc ignoras? niſi enim hoc reſumerem, illud nullatenus tribuiſſem. Idcirco enim dono laritem, vt ſumam vaporem. Tunc terra dixit: Lethalius certè cupiditatis virus eſt, quod liberalitatis ſpecie tegitur. Tantò enim magis noxium eſt vitium, quantò magis apparentiæ pallio ſe virtutem mentitur. Dico igitur, ne turberis, quòd non ſis effuſor liberalis, ſed mercator rapidus: non donator, ſed venditor nequaquam liberalis. Liberalis enim eſt qui ſua bona liberaliter diſpergens; non communicat, ſed donat. Donare autem eſt gratis virtutem impendere. Vnde ratio liberalis donationis, poſſeſſæ bonitas eſt virtutis. Deinde idipſum firmat exemplo cæli, Solis & naturæ. *Attende, quæſo, ad virtuoſiſſimas naturæ donationes, quàm liberaliter effundantur. Quid enim ab inferioribus ſuſcipit cælum, quibus omnium ſuorum vinifcum præſtat continuum beneficium? Quid Titan luminis emiſſione aut quid terra ab homine, ſtillando illi vitis liquorem ſuaviſſimum? aut quid apis dulciſſimum ſanum mellificando? Nihil certè. Liberalis natura, amando tribuit virtutis bonum, quando dat bonum. Nulla enim verior aut maior donationis merces eſt, quàm ipſius donatiuæ virtutis, quæ eſt res grandiſſima. Quibus auditis ille de queſtu illiberalitatis erubuit.*

A

B

PONE THESAVRVM TVVM IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI, ET PRODERIT TIBI MAGIS QVAM AVRVM] Primò, ſenſus eſſe poteſt. q. d. Theſaurus tuus non ſit in ære, ſed in æthere: non in ære, ſed in lege Dei: legis enim Dei amor & obſeruatio magis te ditabit & iuuabit, quàm omne aurum. Vnde Syrus vertit, *pone tibi theſaurum in iuſtitia & charitate, & ille melior erit tibi omni eo quod habes.* Huc facit illud Nazianzeni in Diſtichis: *In ſempiternum .cnum theſaurizа. Nam huius vitæ theſauri plerumque etiam ante mortem nos deſerunt. Perpetuam ſempiternæ gloriæ curam habe: nam hæc præſens quotidie hominem fallit.* Secundò & magis genuinè. q. d. Opes tuas ne auarè recondas ſub lapide, ſed potiùs eas expende iuxta legem Dei in Eccleſiæ & pauperum ſubſidia. Hoc enim tibi magis proderit quàm aurum: conciliabit enim tibi Dei gratiam, hominumque fauorem & amorem, quæ magis tibi proderunt quàm omne pretium. Rurſum pecuniam, vt tuta ſit, arcæ commendas: commenda eam præceptis Altiſſimi, & tutior vtiliorque tibi erit. Ita Palacius. Vnde Græca habent, *colloca theſaurum tuum iuxta præcepta Altiſſimi, & proderit tibi magis quàm aurum.* Vnde & idipſum explicans ſubdit: *Conclude eleëmoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit.* Hoc eſt, quod ait Chriſtus Matth.6.19. *Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur; & vbi fures effodiunt & furantur; theſaurizate autem vobis theſauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur; & vbi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum.*

C

D

Sextus. Sextus eſt hic ſtimulus ad mutuum, quòd ſcilicet illud datum iuxta legem & voluntatem Dei perire nequeat, ſed in ea quaſi arca tutiſſimè conſeruetur: vt magno cum fœnore ad mutuantem redeat, magiſque proſit quàm omne aurum quod mutuo dedit. Vnde S. Ambr. lib.de Tobia c.16. *Ceterum Dominus*, inquit, *in Euangelio talibus magis exiſtimat fœnerandum, à quibus redhibitio non ſperetur. Sic enim ait: Et ſi mutuum dederitis, à quibus ſperatis recipere, quæ vobis eſt gratia? Nam peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant. Verumtamen amate inimicos veſtros, & benefacite eis, & mutuum date nihil ſperantes, & erit merces veſtra multa in cælo, & eritis filij Altiſſimi, quia ipſe benignus ſuper ingratos & malos. Eſtote miſericordes ſicut & Pater veſter miſericors eſt.* Et mox: *Date mutuum ijs, à quibus non ſperatis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hîc damnum eſt, ſed compendium. Minimum datis, multum retipietis: in terra datis, & id vobis ſolnetur in cælo. Fœnus amicitia, mercedem magnam habebitis. Fœnatores eſſe deſinitis, filij eritis Altiſſimi. Eritis miſericordes, qui vos Patris æterni probetis heredes.* Et inferiùs: *Docebo quomodo boni fœneratores eſſe poſſitis, quomodo bonas quæratis vſuras. Dicit Salomon: Fœnerat Domino, qui miſeretur pauperi, ſecundùm datum autem eius retribuet ei. Ecce bonũ fœnus de malo facilius eſt. Ecce irreprehenſibilis fœnerator, ecce vſura laudabilis. Nolite ergo iam inuidentem me veſtris commodis æſtimare. Putatis quòd hominem ſubtrahamvobis debitorem? Deum prouideo, Chriſtum ſubrogo, illum demonſtro qui vos fraudare non poſſit. Fœnerate ergo Domino pecuniam veſtram in manu pauperis. Ille adſtringitur, & tenetur: ille ſpondet quidquid egenus acceperit, Euangelium eius cautio eſt: ille promittit pro omnibus indigentibus, ille addicit fidem, quid dubitatis dare? ſi quis vobis dues huius ſæculi offeratur, qui fide promittat ſua pro aliquo debitore, ſtatim numeratis pecuniam. Pauper eſt vobis Dominus cæli, conditor mundi huius? & adhuc deliberatis, quem ditiorem quæratis fideiuſſorem?*

CONCLVDE ELEEMOSYNAM IN CORDE PAVPERIS, ET HÆC PRO TE EXORABIT AB OMNI MALO] Optatus Mileuit. lib.3. contra Donatiſtas legit, *Abſconde panem in corde pauperis, & ipſe pro te rogabit.* Hic explicuit, quomodo ponatur & recondatur theſaurus *in præceptis*, vel, vt Græcè eſt, *iuxta præcepta Altiſſimi*, nimirum concludendo eum *in corde pauperis. In corde*, id eſt, Primò, *in ſinu*, vt legit Ianſenius & alij plures: ſinus enim exteriùs reſpondet cordi, quod interius eſt. Secundò *in corde*, id eſt, in ventre & ſtomacho: hunc enim ſæpè per catachreſin ſignificat *cor*: os enim ſtomachi antiqui tam Græci quàm Latini *cor* appellabant, ideoque quod ſtomacho, hoc cordi gratum eſſe dicebant, vti etiamnum dicunt multi. Senſus ergo eſt. q.d. Vis tutò abſcondere theſaurum tuum? noli eum recondere ſub lapide, ſed conclude eum in ventre pauperis: ibi enim tibi manebit ſecurè reconditus. Eſto enim pauper tibi reddere nõ poſſit aut nolit; ipſa tamẽ eleëmoſyna à te data vi ſua & merito pro te apud Deum exorabit, vt libereris ab omni malo, & doneris omni bono. Vnde Græca pro *in corde pauperis*, habent ἐν τοῖς ταμείοις σου, id eſt, *in cellis tuis* in penetralibus tuis. Noſter pro *tuis*, id eſt, *tuis*, videtur legiſſe πένητος, id eſt, *pauperis*: nam, vt ait S. Baſilius, *Horrea diuitum ſunt ventres pauperum; & ventres manuſq; pauperum ſunt gazophylacium Chriſti.* Quocirca Syrus vertit, *includе eleëmoſynam, & pone in theſauro tuo, & ipſa liberabit te ab omni malo quòd malum eſt*; & Tigurina, *in cellas tuas conclude benignitatem: nam ea te ex omni afflictione liberabit*; alij, *concluſam eleëmoſynam in cellis tuis eroga, & ipſa te eripiet ex omni vexatione.* Vnde nõnulli ſic exponunt. q.d. Quæ reponis in cellis tuis, ideireo reponas, vt ad eleëmoſynam faciendam conferantur. Tertiò, τὸ in *corde*, vel *in ſinu* ſignificat eleëmoſynã debere fieri non palàm, ad vanã oſtentationem hominum, ſed occultè, vt vni Deo placeat & ſeruiat, vti iubet Chriſtus Matth. 6. 3. iuxta illud Prou.21.14. *Munus abſconditũ extinguit iram, & donum in ſinu* (q.d. Clanculũ in ſinũ immiſſum) *indignationẽ maximã.* Vnde Noſter Delrio adagio 125

Vide ſis.

Cor quinq; ſumpſer.

Primò.

Secundò.

Tertiò.

ſic

sic exponit: τὸ, inquit, *pauperis* iungendum est non cum *corde*, sed cum τῇ *eleëmosynam*. q. d. Pauperis eleëmosynam, id est, quam confers in pauperem, illam conclude in corde tuo, hoc est, adeò occultè cõfer, vt ex te nemo id resciscat, maneat secreta in cordis tui intimo. Id liquet ex Græco: *Conclude eleëmosynã eo nῖs πτωχοῦ σου*, id est, *in absconditis*, vel *in penetralibus tuis*. Hæc ille. Sed paulò obscurior & frigidior videtur hæc expositio. Quartò, *τὸ in corde*, significat, ita faciẽdam esse eleëmosynam, vt cordi pauperis grata sit, vt eius cor, id est, intimum desiderio, famem & necessitatem exlatiet, vtque ipsum afflictum & desolatum planè reficiat & consoletur. Ita Lyran. Quæ enim optatissima, dilectissima, penitissima & pretiosissima habemus, ea in sinu vel corde abscondimus. Quintò *τὸ in corde* significat. quàm eleëmosynæ cordi & curæ sint pauperes, vtpote, quorum ventres sint quasi cor eleëmosynæ, vt, sicut homo summè amat cor suum, sic & eleëmosyna summè amet concludi in ventre pauperum, quasi in loco & thalamo sibi optatissimo & proprio. Sicut igitur cibus, si loqui posset, optaret diceretque se cupere collocari in stomacho famelici, vtpote à quo auidissimè exciperetur, optimeque concluderetur, concoqueretur, & distribueretur per totum corpus: sic & eleëmosyna, si rogaretur, diceret, se non nisi in ventre pauperum velle concludi: sibi enim esse cor, animam & vitam suam. Sicut ergo smaragdus optat cõcludi in pala annuli aurei, sic eleëmosyna optat concludi in vẽtre pauperis. Est prosopopœia significans eleëmosynarios, qui student eleëmosynæ, pauperes debere impensè amare, iuuare & fouere quasi cor suũ & viscera sua. Vnde S. Paulus Philemoni commendans Onesimum seruum fugitiuum & paupe- C rem v. 12. *Tu autem illum*, inquit, *vt mea viscera suscipe*. Et v. 20. *Reficе viscera mea in Domino*.

Septimus est hic stimulus ad mutuum & eleëmosynam, quòd scilicet ipsa in domo & ventre pauperum, quasi in area aurea, firmissimè & securissimè conseruetur, ibique tum per ora pauperum tum per se, oret & exoret pro eleëmolynario. Vbi Nota. Pro *exorabit* Noster in Græco legit ἐξιλάσεται: iam legũt ἐξιλᾶται, id est, liberabit, eripiet te: sed eõdem redit sensus. q. d. Eleëmosyna in ventre pauperis abscondita & conclusa *exorabit* Deum, vt te liberet *ab omni malo* corporis & animæ, temporali & spirituali, præsenti & æterno. Est prosopopœia significans efficaciam eleëmosynæ, scilicet quòd ipsam quasi aulica Deo gratissima & familiarissima coram Deo consistat (vt ipsa apparens per somnium S. Ioanni Eleëmosynario reuelauit) & eùm videt eum, qui illam dedit, aliquo malo premi, statim accurrat & genibus Dei quasi prouoluta oret, vt illum ab illo malo eruat. Oret, inquam, & exoret, roget & impetret, inquit Palacius.

Vbi Nota Dei nostri indolem & affectum erga eleëmosynam propensissimum, & eleëmosynæ vim valoremque contra omne malum potentissimam: nullum est ergo malum siue culpæ, siue pœnæ, ad quod amouendum non valeat eleëmosyna. Vide Tobiæ 4. v. 7. & seq. Ipsa ergo eleëmosyna, etiam paupere, qui eam recepit, tacente, imò obmurmurante & ingrato, muta, sed reali voce Deo loquitur, ac danti precatur à bonorum omnium largitore parem, imò multò copiosiorem gratiam, eóque magis quò pauper obliuiosior, impotentior aut ingratior fuerit. Tunc enim videtur totum

onus retribuendi in Deum, qui se pro paupere vadem præstitit, refundi. vti docet Christus Luc. 14. 13. *Cùm facis*, inquit, *conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos & cæcos: & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum*. Et illud psal. 40. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die malâ liberabit eum Dominus*. Hinc S. Gaudentius tractatu 13. qui exstat tom. 7. Bibliothecæ SS. Patrum, sic explicat: *Conclude eleëmosynam in sinu pauperis, & ipsa pro te exorabit*. q. d. *Vende patrimonium, & eme patrocinium, cuius interuentu certus de impetrata venia, venturum iudicem liber merearis aspicere*. Quocirca S. August. homil. 29. inter 50. *Sacrificium Christiani*, ait, *est eleëmosyna in pauperem. Hinc enim fit Deus peccatis propitius. Nisi enim peccatis propitius fiat Deus, quo remanebit nisi reus?* Sinus ergo pauperis est quasi altare, in quo eleëmosyna quasi victima pro peccato offertur. Et sicut animæ Martyrum sub altari orant vindictam, Apoc. 6. 10. sic eleëmosyna in corde pauperis quasi sub altari abscondita, orat veniam & misericordiam danti.

Hanc ob causam S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia: *Eleëmosyna*, ait, *pennata est & leuis, aureas habens alas, ipsos suprà modum delectans Angelos: apud ipsum regalem thronum perfectas cùm indicamur, iuuantes, tormentisq; nos eripit, suis complectens & protegens alis*. Idem hom. 9. de pœnitentia: *Mercatura*, ait, *negotiatio, tua cælum est: da panem, & accipe paradisum: da parua, & magna suscipe: da mortalia, & recipe immortalia*. Et Chrysolog. serm. 8. de ieiunio & eleëmosyna. *Manus pauperis*, ait, *sinus est Abrahæ: vbi quid quid pauper accepit, mox reponit. Thesaurus cæli est manus pauperis, quod suscipit, ne pereas in terra, reponis in cælum. Da igitur, ô homo, pauperi terram, vt accipias cælum, da nummum, vt accipias regnum: da micam, vt accipias totum*. Et S. Hieron. ad Nepotian. *Numquam*, ait, *memini me legisse malo morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit: habet enim multos intercessores, & impossibile est multorum preces non exaudiri*. *Dapenum.* *& accipe paradisum.*

Mysticè, Rabanus per *eleëmosynam in corde* accipit eleëmosynam spiritalem, qualis est docere rudes, consolari mœstos, consulere dubijs, &c. Per hanc enim cor docetur, ac consilium & consolationem accipit: quare hæc vti melior & nobilior est eleëmosynâ corporali, ita eâdem validior est, magisque liberat ab omni malo. Denique S. Cyprianus lib. de Opere & eleëmosyna, ex hoc loco docet *operationibus iustis Deo satisfieri, misericordia meritis peccata purgari*. Nam apud Salomonem legimus, inquit: *Conclude eleëmosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum* Prou. 21. *Qui obturat aures ne audiat inbecillum, & ipse inuocabit Deum, & non erit qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit: aut impetrabit de diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus*. Et inferiùs: *Dum gratiarum actio ad Deum pro eleëmosynis atque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census operantis Dei retributione cumulatur*. *Mystice.*

ELEEMOSYNA VIRI QVASI SACCVLVS CVM IPSO, ET GRATIAM HOMINIS QVASI PVPILLAM CONSERVABIT. ET POSTEA RESVRGET, ET RETRIBVET ILLIS RETRIBVTIONEM, VNICVIQVE IN CAPVT ILLORVM] Hos duos versus multi codices hìc legunt, sed delent eos Latini Romani & Græci omnes, æquè ac S. Aug. in Speculo. Translati enim huc sunt ex c. 17. v. 18 vbi eos explicui. Intercidunt enim hos loco sensum & connexionẽ versus sequ.

cum eo, quod præceſſit, *hæc pro te exorabit ab omni malo.*

VERS. 16. & 17. SVPER SCVTVM POTENTIS, ET SVPER LANCEAM, ADVERSVS INIMICVM TVVM PVGNABIT] Tigurina, *magno quàm ſcutum validum robuſtáq; lancea* (alij, *haſta*) *aduerſus hoſtem* (tum viſibilem tum inuiſibilem, qualis eſt dæmon) *pro te decertabit*; Complut. *ſuper ſcutum fortitudinis, & ſuper lanceam* ἀλκῆς, id eſt, *potentiæ* vel *roboris* (aliqui legũt ὀλκῆς, id eſt, *ponderis, virium*) *contra inimicum pugnabit pro te.* Sic habent & Græci codices Romæ emendati; Syrus, *ſcutum roboris & lancea & munus ad bellum, & contra multos ipſa requiem dabit tibi.* Explicat quomodo eleëmoſyna liberet ab omni malo, nimirum, quia ipſa eſt quaſi ſcutum omnia malorum tela excipiens & repercutiens, ipſa etiam eſt quaſi lancea inimicum proſternens. q. d. Eleëmoſyna valet & vincit in bello tam defenſiuo, quàm offenſiuo: in defenſiuo eſt ſcutum impenetrabile, in offenſiuo eſt lancea fortiſſima hoſtem feriens & ſternens: ipſa enim apud Deum pugnat, & omnipotenti propemodum vim infert, eumque quaſi cogit vt pugnet pro eleëmoſynario. Ipſa enim in pauperibus paſcit Deum, paſcit Chriſtum. *Quare in eleemoſyna Deum habet debitorem*, ait S. Chryſoſt. homil. 36. ad popul. & S. Gregor. Nyſſen. tract. de Beatitud. *Beati miſericordes; ſi miſericordes appellatio*, inquit, *Deum decet, ad quid aliud te ſermo Chriſti hortatur, niſi vt Deus ſies, tamquam inſignitus propriâ notâ diuinitatis?* Ita legimus nonnullos, qui liberales extiterunt in animas defunctorum, vt eas è Purgatorij poenis liberarẽt, cùm ab hoſtibus vndique impeterentur, ab animabus, quas liberarant, viſibiliter apparentibus armatiſque, quaſi ab exercitu cinctos & defenſos, illæſos abiiſſe.

Eleëmoſyna eſt lancea & ſcutum contra hoſtes.

A virtutem tuam, & attende tibi ne incidas.

VERS. 19. VIR BONVS FIDEM FACIT PRO PROXIMO SVO] Poſt mutuum & eleëmoſynam tranſit ad tertiam miſericordiæ & beneficentiæ ſpeciem, quæ eſt fide iubere vel ſpondere pro proximo eiuſque debito: quæ proinde æquipollet; imò ſæpè præpollet mutuo, ſiue vtilitatem & neceſſitatem proximi pro quo fideiubetur; ſiue periculum, cui ſe exponit fideiuſſor, ne deficiente debitore, ipſe quaſi eius ſponſor debitum ſoluere cogatur, conſideres. Dicit ergo. *Vir bonus fidem facit*; Græcè ἐγγυᾶται, id eſt, fideiubebit, ſpondebit, *pro proximo ſuo*, q. d. Viri boni officium eſt, ad eumque ſpectat, fideiubere pro proximo. Ita S. Ioannes Eleëmoſynarius ſua omnia pro pauperum ſubſidio oppignoratus Mauritio Imp. qui, cùm moriens parum reliquiſſet, Mauritius eius lectulum ligneum pauperémque, & veſtem lineam vice debiti accepit, eáque rebus omnibus prætulit; adeò vt ieiuniorum diebus in eodem lectulo cubaret, dictitans ſe ex eo diuinam quamdam gratiam conſequi. Ita Niceph. lib. 18. c. 34. Quare pro aliorum debitis fideiubere, eſt animi liberalis, excelſi, & de Deo bene ſperantis. Porrò formula fideiuſſionis veterum erat hæc, quam tradit Vlpianus in l. *Vbi autem*, de verbor. obligat. *Quantam pecuniam Titio credidero fide tua eſſe iubes?* Id eſt, ſpondes pro Titio, omnéque periculum in te ſuſcipis? Reſpondebat fideiuſſor: *Fide mea iubeo.* Idem in l. *Quæro*, ff. locati: *In quantumuis condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua eſſe iubes?* Vbi aduerte. Sicut duplex eſt debitum, ſcilicet pecuniæ & perſonæ, quæ rea agitur carceris aut mortis: ſic & duplex eſt fideiuſſor, ſcilicet Præs & Vas. Præs vocatur, qui pro debito pecuniæ fidem ſuam obligat & ſponſorem ſe præſtat: vas qui pro reo aliquo in iudicio fideiubet, quaſi pro reo ad tribunal vadens. Ita Varro lib. 5. de lingua Latina. Et Auſonius:

Quis ſubit in pœnam capitali iudicio? Vas.
Quis, cùm lex fuerit nummaria, quis dabitur? Præs.

ET QVI PERDIDERIT CONFVSIONEM, DERELINQVET SIBI] Primò Rabanus ex verſu ſequenti adiungit τὸ *gratiam*, hunćque dat ſenſum: Qui perdiderit verecundiam ruſticam, ita vt non pudeat eum infirmorum deſeruire moribus, is derelinquet ſibi gratiam, & condignam ſui laboris mercedem recipiet. Secundò, Dionyſius repetens ex verſu præcedenti τὸ *fidem*, ſic diſpungit & explicat: Qui perdiderit fidem, confuſionem derelinquet ſibi. Tertiò, Palacius hæc refert ad proximum, pro quo vir bonus ſpopondit. q. d. Vir bonus ſpondet pro proximo ſuo: at ſæpè fit vt proximus ille, quia inuerecundus eſt, nec pudet eum fallere fidem fideiuſſori ſuo datam, derelinquat illum ſibi, ſcilicet non liberans illum, ſed ſinens illum debitum exſoluere, pro quo fideiuſſit. Huic ſenſui fauet monitio ſequens: *Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris*; & Syrus dum vertit, *vir bonus ille, qui fidembet pro proximo ſuo: & ille quia perdit verecundiam, fugit à fideiuſſore ſuo.* Hæc expoſitio valdè eſt probabilis. Quartò, planè & genuinè, poſterior hæc pars per antitheſin opponitur priori. q. d. Vir bonus, quia verecundatur proximum in neceſſitate conſtitutum deſerere, hinc pro eo fideiubet: at vir audax & impudens, qui perdidit verecundiam, hic proximum egentem fideiubendo nõ adiuuat, ſed

---

SECVNDA PARS CAPITIS.

De fideiuſſione, eiuſq; periculo & cautela.

Verſ. 19. Vir bonus fidem facit pro proximo ſuo: & qui perdiderit confuſionem, derelinquet ſibi.

20. Gratiam fideiuſſoris ne obliuiſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.

21. Repromiſſorem fugit peccator & immundus.

22. Bona repromiſſoris ſibi aſſcribit peccator: & ingratus ſenſu derelinquet liberantem ſe.

23. Vir repromittit de proximo ſuo: & cùm perdiderit reuerentiam, derelinquetur ab eo.

24. Repromiſſio nequiſſima multos perdidit dirigentes, & commouit illos quaſi fluctus maris.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati ſunt in gentibus alienis.

27. Peccator tranſgrediens mandatum Domini, incidet in promiſſionem nequam: & qui conatur multa agere, incidet in iudicium.

27. Recupera proximum ſecundùm

ſed eum ſibi ſuæque neceſſitati derelinquit. Vnde Græca habent, *vir bonus ſpondet pro proximo: & qui pudorem amiſit derelinquet ipſum*, ſcilicet, vt Tigurina, *deſeret amicum.* Planè enim cùm rogor, vt fideiubeam pro amico, ſi nolim, amitto verecundiam coram amico. Vt mihi bona mea ſeruem, exuo pudorem, induo impudicitiam.

Porrò, quibus caſibus quis obligetur ſpondere pro alio, præſertim amico, dijudicandum eſt regulis eleëmoſynæ (huius enim pars & ſpecies eſt ſponſio) & amicitiæ. Igitur ſicut proximo non tantùm in extrema, ſed & in grani neceſſitate conſtituto, (vt habet communior Theologorum ſententia,) obligor dare eleëmoſynam: ſic & pro eo ſpondere; multò magis, ſi mihi amicus ſit. Cæterùm quia ſponſiopi multi intercidunt caſus & pericula, quæ in ſequentibus exponit Siracides; hinc in ea magnâ prudentiâ & cautelâ eſt opus: nimirum Primò, vt quis non ſpondeat niſi pro quantitate facultatum ſuarum. Imprudens enim eſt, qui vt alterum neceſſitate eximat, in eamdem vel maiorem ſe conijcit, vt ſe, filios & familiam honeſtè alere non poſſit. Secundò, vt non ſpondeat niſi pro ſincero & fideli, quem ſcit & potentem & volentem, vt eum ſponſione liberet, ſecurumque & indemnem præſtet. Tertiò, vt, cùm dubium vel periculum perdendæ ſortis ſubeſt, pignus vel hypotheeam exigat, ex qua onus, quod ſpondendo ſuſcipit, compenſet: aliàs cogitet ſe quod ſpondet, ex ſuo ſolutorum, idque eleëmoſynæ loco proximo donaturum, vel condonaturum. Hæc enim præſtans eſt eleëmoſyna.

Sponſio multiplici cautela ſibi cauenda.

VERS. 20. GRATIAM (Græcè χάριτας, id eſt, gratias: multas enim exhibet) FIDEIVSSORIS NE OBLIVISCARIS: DEDIT ENIM PRO TE ANIMAM SVAM] Tigurina, *nam animam ſuam pro te depoſuit.* S. Ambroſ. ex v. ſequ. addit *bonam*, quæ vox ibi eſt in Græco. Vnde lib. de Tobia c. 23. ſic legit: *Gratiam repromiſſoris ne obliuiſcaris: dedit enim pro te animam bonam.* q.d. Beneficij, quod tibi præſtitit fideiuſſor, pro te ſpondendo, memor eſto, vt illum ſponſione ſua liberes, illique gratus exiſtas. Ipſe enim pro te ſuas opes & fortunas periculo expoſuit: quod perinde eſt, ac si viram expoſuiſſet: imò ſubinde viram ipſam exponit, vt, cùm pro captiuo vel mortis reo ſpondet, fitque obſes: tum enim captiuitatis vel mortis onus & periculum in ſe ſuſcipit, ita vt ſi captiuus, vel mortis reus fugiat, ipſe pro eo carcere mulctetur, vel capite plectatur: iuxta illud 3. Reg. 20. 39. *Cuſtodi virum iſtum, qui ſi elapſus fuerit, erit anima tua pro anima illius.* Et illud Ruben ſpondentis pro Beniamin Geneſ. 43. 9. *Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require illum. Niſi reduxero, & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore.*

Veriſſimum hoc eſt in Paſtoribus & Prælatis, qui damnationis periculum ſubeunt, dum ſubeundo paſtoratum ſe obligant ad curandam pro virili ſalutem ſubditorum, iuxta illud S. Pauli: *Obedite præpoſitis veſtris, & obedite vobis: ipſi enim pernigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.* Hebr. 13. 17. Vbi S. Chryſoſt. homil. 34. *Miror*, inquit, *ſi aliquis Rectorum ſaluetur.* Horum dux fuit Chriſtus Dominus, qui quaſi noui *teſtamenti ſponſor*, vt ait Paulus Hebr. 7. 22. pro omnibus peccatorum noſtrorum debitis apud Patrem fideiuſſit: eumque nos ſolnendo non eſſemus, omne debitum in ſe tranſcripſit, illudque dependit ac luit, non in ære, ſed in pelle, ſubeundo atrocem & infamem mortem crucis. Huius ergo gratiæ Chriſti fideiuſſoris tui ne obliuiſcaris, ô Chriſtiane, ſed ſicut ipſe animam ſuam pro te poſuit, ita & tu pro eodem eiusque ouibus animam vitamque omnem pone & impende. Ita Rabanus, ac noſter Franc. Suarez 3. parte quæſt. 1. art. 2. diſp. 4. ſect. 2. Gratiam, inquit, fideiuſſoris ne obliuiſcaris in æternum, præſertim gratiam Chriſti, qui pro nobis quaſi fideiuſſor ſe Deo Patri ad mortem vſque obligauit: & quaſi fideiuſſor factus eſt, hinc debuit ſatisfacere ex iuſtitia ad æqualitatem.

Exemplum memorabile refert Strabo lib. 5. & ex eo noſter Cauſinus lib. 7. Parabol. Hiſtor. c. 75. Ferunt, inquit, hominem, eo nomine quòd libenter ſponderet, celebrem, & ideò dicterijs hominum obnoxium, incidiſſe in venatores, qui in caſſibus habebant lupum: qui cùm per iocum dicerent, ſe lupum miſſum facturos ſi ipſe fideiuberet ſe eius damna penſaturum; hominem id in ſe recipiſſe. Lupum ita dimiſſum armentum equarum nulla nota inuſtarum, ſatis magnum abegiſſe, atque ad ſponſoris iſtius ſtabulum adduxiſſe, ſponſorem recepta beneficij mercede equas inuſto lupi ſigno notaſſe, & lupiferas appellaſſe. Sic gratia nonnumquam refertur ab ijs, à quibus minimè ſperabatur. Iam ſi lupus ita gratus extitit ſponſori ſuo, quàm gratus eidem oportet ſit homo? Sic S. Franciſcus pro lupo ſpopondit Eugubienſibus, illum ipſis non nociturum, ſi ipſi eum alerent: quo facto lupus ſponſionem Sancti præſtitit, vti habent eius Acta in Annal. Waddingi anno Dom. 1222. num. 18. Qui & anno Dom 1217 num. 13. narrat ſimili modo S. Franciſcum pro lupis ſpopondiſſe Græcienſibus, ſi ipſi pœnitentiâ Deum placarent: quo facto lupos fidem datam à Sancto plenè præſtitiſſe. Tanti eſt fides Sanctorum etiam apud lupos: & minoris erit fides Chriſti apud fideles, pro quibus ſpopondit, vt eum ſponſione ſua non liberent.

Fideiuſſionis rarum exemplum.

REPROMISSORVM FVGIT PECCATOR ET IMMVNDVS. BONA PROMISSORIS SIBI ASSCRIBIT PECCATOR; ET INGRATVS SENSV DERELINQVET LIBERANTEM SE] Ianſenius pro *repromiſſorum* legit *repromiſſionem*, ſicque explicat: Taxat, inquit, duas notas animi praui & improbi. Alteram animi planè illiberalis, eius ſcilicet qui ſuæ fidei interpoſitione & ſponſione neminem vult iuuare, etiam cùm opus eſt & ratio poſtulat. Alteram animi ingrati, eius ſcilicet qui alterius ſponſione adiutus ſponſorem ſuum fruſtratur, ſeque ſic gerit, quaſi illius bona ſua eſſent. Dicit ergo primùm, quòd homo peccator & immundus, hoc eſt; profanus, qui nulla pietate commonetur, refugit omnem repromiſſionem, quâ ſe pro alio obliget. Deinde verò addit, quòd peccator etiam alio vitio laboret, nempè quòd bona repromiſſoris, hoc eſt, eius qui pro ipſo fideiuſſit, ſibi aſſcribat; quia dum ſollicitus non eſt, vt eum à ſua obligatione liberet, ſic ſe gerit, ac ſi illius bona ſua reputaret; & talis, cùm ſit mente & animo ingratus, derelinquet eum obligatum, qui ipſum liberauerat ſua ſponſione. Huic expoſitioni fauent Complut. qui legunt ἀγαθὸν ἐγκάλυμμα, id eſt, *bonam fideiuſſionem fugit peccator*; & Tigur. *ſceleroſus*, inquit, *fideiubere nolet.* Verùm Romana Biblia, ceteraque penè omnia, item Rabanus, Lyranus & alij legunt non *repromiſſionem*, ſed *repromiſſorem*. Igitur vnum dùtaxat, poſterius ſcilicet, quod tetigit Ianſenius,

VERS. 21. VERS. 22.

Hic culpat Sirac. nimirum peccatoris infidi & ingrati nequitiam, qui fideiussorem suum derelinquit, imò decipit & fraudat. Hoc enim vitium v. præced. æquè ac sequ. infectatur. Sensus ergo est, q.d. Peccator & immundus, id est profanus, ingratus & infidelis, cùm repromissorem, id est, fideiussorem suum venire videt, fugit eius aspectum, aliòque declinat, ne ab eo cogatur eum fideiussione sua liberare, & debitum pro quo ille fideiussit exsoluere. Indignitatem huius rei & fugæ exaggerat, subdens:

VERS. 21. BONA REPROMISSORIS SIBI ASSCRIBIT PECCATOR] q.d. Bona fideiussoris sibi vsurpat peccator, cùm eum sua infidelitate cogit exsoluere suum debitum, pro quo ille fideiussit: quare reipsa bona eius sibi asscribit, dum ex eis debita sua soluit: vnde Græca habent, *bona fideiussoris ἁνομίαν*, id est, *anertet peccator*; Tigurina, *beneficium fideiussori prauè compensat peccator*; Syrus, *gratiam fideiussoris derelinquet iniquus, & qui relinquit Creatorem suum, relinquet liberatorem suum.* q.d. Ingratus iniurius est tam Deo quàm homini, ac sicut hominem sic & Deum spernit.

ET INGRATVS SENSV (Græcè διανοίᾳ, id est, mente, animo) DERELINQVET fideiussorem LIBERANTEM SE] vt si, cùm esses in carcere, pro te fideiussi, tu verò iam liber me derelinquas. Legit ἄχαρις, id est, *ingratus*. Sic etiam legunt codices Græci Romæ emendati; & Tigurina, *& ingratus animo*, inquit, *liberatorem suum deserit*; alij, *& ingrata mente liberantem se deserit*. Compl. legunt ἄχρηστος, id est, *inutilis*, vnde vertunt *inutilis in cogitatione* vel *mente* (id est, qui non est frugi, sed inutilis, imò noxius alijs æquè ac sibi) *relinquet illum qui liberauit se.*

Tropolog. Rabanus: *Fugit*, inquit, *fœnerosus repromissorem, id est, doctorem suum, qui sibi promittit à Domino pro bonis operibus vitam æternam, non mutando locum, sed spernendo at deserendo præceptum; & ideo cœleste non consequitur præmium, quod solis benefacientibus, & Dei mandata firmantibus repromittitur.* Alleg. idem: *Bona repromissoris sibi asscribit peccator, & ingratus sensu derelinquit liberantem se. Hoc testimonio*, inquit, *percutitur Pelagius, qui liberum arbitrium præponit gratiæ, cùm per solam Christi gratiam ab omni scandalo* (offensa, peccato & ruina) *liberentur electi.* Vnde Apostolus ait, *Gratia saluati sumus*, Ephes. 2.

VERS. 23. VIR REPROMITTIT DE PROXIMO SVO, ET CVM PERDIDERIT REVERENTIAM, DERELINQVETVR AB EO] Idem repetit & inculcat. q.d. Vir bonus fideiubet pro proximo, ac proximus, cùm pudorem perdiderit, ingratè derelinquet eum obligatum pro se, vt sua debita, pro quibus spopondit, exsoluat. Hic versus iam deest in Græco. Vnde Iansenius censet eum irrepsisse ex vers. 19. in Latino. Quod non est verisimile: nam codices Romani ceterique constanter eum legunt.

VERS. 24. REPROMISSIO NEQVISSIMA MVLTOS PERDIDIT DIRIGENTES, ET COMMOVIT ILLOS QVASI FLVCTVS MARIS] τὸ *nequissima* non est in Græco, significatque non culpam, scilicet, nequitiam & scelus, sed pœnam, putà molestiam & afflictionem: *nequissima* ergo, id est, imprudens & molestissima, quæ mille tricas affert, mille molestias & afflictiones. Talis autem est illa, quà quis fideiubet pro aliquo nequam, id est, improbo & infideli fraudatore, ait Pasacius. Pro *dirigentes* passim legunt *diligentes*, id est, amantes, & amicos fideiubentes pro suis amicis, quos diligebant: alij legunt, *delinquentes.* Sed vtrique perperam: Romani enim legunt *dirigentes.* Sic & Rabanus. Nam Græcum κατευθύνοντας significat *dirigentes*, hoc est, rectè incedentes, prosperè & feliciter agentes. q.d. Sponsio *nequissima*, id est, imprudens & temeraria infido facta, ideóque implexa & noxia *multos perdidit dirigentes*, id est, qui in suis negotijs feliciter dirigebantur, quique suas merces, opificia, officinas, domos, contractus prosperè dirigebant. *Et commouit illos quasi fluctus maris*: quia illos foro cedere, exulare, & in exteras terras migrare, vagosque & profugos esse coëgit, ne scilicet, dum soluendo non erant, in carcerem conijcerentur, ibique vitam infelicem agerent. Vide Tigurina vertit, *fideiussio multos perdidit feliciter agentes, & eos in modum marinus fluctus exagitauit*, Syrus, *fideiussio multos perdidit, & relinquunt* (vt relinquant & perdant) *diuitias suas sicut fluctus maris*, qui inter se colliſi in spumam abeunt & euanescunt. Sic *dirigere* pro prosperare sumitur Gen. 24. v. 40. 42. 56. *Dominus direxit*, id est, prosperauit, *viam meam.* Ibidem c. 39. v. 3. & 23. Iosue 1. 8. 2. Paral. 26. 5. Tobiæ 4. 20. Psal. 89. 16. & 17. *Opus manuum nostrarum dirige.* Sapient. 11. 1. Ibiæ 45. 13. & sæpè alibi.

VIROS POTENTES GYRANS MIGRARE FECIT, ET VAGARI FECIT IN GENTIBVS ALIENIS] Idem repetit & inculcat. q. d. Sicut fluctus maris paleas & conchylia in gyrum circumuoluunt, donec eas sorbeant vel dililpent: sic & incauta sponsio sponsores tot litibus & molestijs circumuoluit, vt eos cogat migrare, vagarique per orbem. Tigur. *viros potentes versans domo pepulit, & vagos effecit inter gentes peregrinas*; Syrus, *etiam diuites exhausit, & abierunt ad populum exterum.* VERS. 25.

PECCATOR TRANSGREDIENS MANDATVM DOMINI, INCIDIT IN PROMISSIONEM NEQVAM: ET QVI CONATVR MVLTA AGERE, INCIDET IN IVDICIVM] Græcè εἰς κρίσεις, id est, *in iudicia*, scilicet forensia & lites. Ostendit originem & causam sponsionis temerariæ, quæ hominem mille malis implexit, esse peccata, ob quæ Deus iustè permittit peccatorem in sponsionem implexam incidere, vt ea castiget & vindicet: sicut ob eadem iusto suo iudicio facit, vt peccator incidat in calumniam, vti dixit cap. præced. v. 27. & in peruersam vxorem, vti dicit Ecclesiastes cap. 7. 27. Peccator enim, dum suæ cupiditati & auaritiæ nimis inhiat, omnes lucri illecebras & occasiones sectatur: quare incautè in contractum & sponsionem aliquam incidit, quæ ei litium & malorum omnium sit causa: sicut pisces & aues, dum escæ inhiant, vnco & laqueo se induunt & capiuntur. Porrò Tigurina vertit, *sceleratus præceptorum Domini violator recidit ad fideiussiones* (Vatabl. *eo deuenit, vt sit ei opus fideiussore:*) *& qui præstanda consectatur aliena negotia, litibus implicabitur.* VERS. 26.

Vbi Nota. Pro *qui conatur multa agere*, Græcè est ὁ πολλὰ ἐργολαβῶν, quod Complut. vertunt, *qui prosequitur mercedes, incidet in iudicia*; Roman. *sectans redemptiones* (concedendo scilicet, & suscipiendo in se opera facienda, vectigalia, &c. vti faciunt redemptores & publicani) *incidet in iudicia.* Alij propriè, *qui multa opera sectatur, in lites incidet.* Nã ἐργολαβία idem est quod opus faciendum conduco, operam loco, vt redemptores solent, (quos Cicero *sequestres* vocat) extruendum recipio, quæstum facio, ἐργολάβος est merces ex labore, manualis operatio

operatio, redemptio operis & conductio, ἐργολάβος eſt operarius, manceps, operarum conductor, ſequeſter, redemptor. Noſter appoſitè vertit *qui multa conatur agere.* Notat enim auaros & temerarios πολυπράγμονας, qui omnibus negotijs, contractibus, ſponſionibus, telonijs, &c. ſe implicant, itaque ſe litibus intricant, vt extricare nequeant. Noui nonnullos, qui omnes ſcabroſas & deſperatas cauſas litéſque forenſes redimebant, ſibique vili pretio coëmebant, vt inde ditéſcerent, alijs moleſti, ſibi moleſtiores: vnde in eas anguſtias ſe coniecerunt, vt capitis periculum declinare per infamem fugam ſint coacti. Denique Syrus vertit, *peccator tranſgrediens præcepta Dei in fideiuſſionem incidet, & qui proſequitur excipere ſuper ſe peccata, incidet in indicia eius. Peccata multa inducit fideiuſſio.*

A nimirum. q.d. Fideiubere, eſt æs alienum & litem hoc eſt miſeriam, ſibi vltrò accerſcere. Denique fideiuſſor quamdiu fidem ſuam obſtrictam habet, mancipio eſt ſimilis. Sicut enim mancipia nihil ſui vendicant, ſed omnia bona eorum dominis cedunt: ſic etiam fideiuſſor bonorum ſuorum non videtur eſſe dominus, qui ea creditori obſtrinxit.

TERTIA PARS CAPITIS.

De non vagando, deque miſeria peregrinorũ.

Verſ. 28. Initium vitæ hominis, aqua & panis, & veſtimentum, & domus protegens turpitudinem.

29. Melior eſt victus pauperis ſub tegmine aſſerum, quàm epulæ ſplendidæ in peregre ſine domicilio.

30. Minimum pro magno placeat tibi: & improperium peregrinationis non audies:

31. Vita nequam hoſpitandi de domo in domum: & vbi hoſpitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

32. Hoſpitabitur, & paſcet, & portabit ingratos, & ad hæc amara audiet.

33. Tranſi hoſpes, & orna menſam: & quæ in manu habes, ciba ceteros.

34. Exi à facie honoris amicorum meorum: neceſſitudine domus meæ hoſpitio mihi factus eſt frater.

35. Grauia hæc homini habenti ſenſum: Correptio domus, & improperium fœneratoris,

VERS. 27. RECVPERA PROXIMVM SECVNDVM VIRTVTEM TVAM, ET ATTENDE TIBI NE INCIDAS.] Eſt concluſio, qua ex dictis de periculis fideiuſſionis, concludit hoc charitatis officium moderatè & cautè eſſe ſuſcipiendum. q.d. Recupera, id eſt, reſtaura, adiuua, ſubleua, proximum labentem: at non ſupra vires tuas te grauando, ſed ſecundùm virtutem, Græcè, δύναμιν, id eſt potentiam, vires, opes & facultates tuas: ac ſimul attende cauéque ne, dum inopem è foſſa eripere ſatagis, ipſe in eam incidas, videlicet in lites, damna, carcerem, &c. Vnde Syrus vertit, *fideiube pro proximo tuo quantum potes, & libera animam tuam*; Tigurina, *ſuccurre proximo pro viribus tuis: veruntamen cauè tibi, ne qua irretiaris*; alij, *ſubleua proximum pro viribus tuis, & attende tibi ipſi ne corruas.* S. Ambr. lib. de Tobia c. 23. *Recipe proximum tuum ſecundùm virtutem tuam, & attende tibi ne cadas*: id eſt, *inquit, ne maiore te obliges numiſmatis quantitate, quàm ferre poſſunt & exſoluere tuarum copiæ facultatum. Si enim, quod habes, tradas, amiſiſti opes, non amiſiſti fidem. Famæ tuæ damna non ſentis, redemiſti amicum ſine tui fraude.* Et paulò anteriùs: *Ita interueni, vt ſi debitor ſoluendo non fuerit, de tuo ne moueris eſſe ſoluendum. In hac paratus accede. Legiſti enim Eccleſ. 8. Non ſpondeas ſuper virtutem tuam*: *ſi enim ſponderis, quaſi reſiſtuens cogita.*

Idem ſæpè in Prouerbijs monet & inculcat Salomon, vt c. 6. 1. *Fili mi ſi ſponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis ſermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipſum libera; quia incidiſti in manum proximi tui. Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Erue quaſi dama de manu, & quaſi auis de manu aucupis.* Quæ verba egregiè de Paſtoribus & Prælatis, qui, dum paſtoratum vel prælaturam ſuſcipiunt, ſpondent pro ſubditis, ſe ſcilicet curam animarum ipſarum ſuſcepturos, explicat S. Greg. p. 3. Paſtor. c. 5. Et c. 22. 26. *Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas, & qui vades ſe offerunt pro debitis. Si enim non habes vnde reſtituas, quid cauſæ eſt vt tollat operimentum de cubili tuo?* Et c. 11. 15. *affligetur malo* (Hebr. *contritione conteretur*) *qui fidem facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos, ſecurus erit.* Quocirca Diog. Laërtius inter tria Apollinis oracula tertium ponit hoc: *Spondē, noxa in proximo eſt*, vel præſto eſt. Plinius verò tria hæc Chiloni attribuens recenſet lib. 7. c. 32. *Rarium*, inquit, *mortales oraculorum ſocietatem dedere Chiloni Lacedæmonio, tria præcepta eius Delphis conſecrando aureis literis, quæ ſunt hæc: Noſſe ſe quemque: & Nihil nimium cupere: Comitemq́, erit alieni atque litis eſſe miſeriam.* Explicuit Plinius, quid ſit fideiubere,

Spondē, noxa præſto eſt.

INITIVM VITÆ HOMINIS AQVA, ET PANIS ET VESTIMENTVM, ET DOMVS PROTEGENS TVRPITVDINEM] Sic habet & Syrus. Primò, Rabanus *initium* propriè accipiens, ſic explicat. q.d. *In initio mundi non erat in hominibus tanta luxuria cibi & potus, quanta nunc eſt: nec talis ambitio in ornatu veſtium, & in conſtructione turrium atque palatiorum: ſed vnicuique in eo ſufficiebat, quod terra ſimplici fructu miniſtrabat, & natura loci in habitaculis præbebat. Vnde legitur, quòd pomis arborum & germinibus olerum veſcerentur antiqui: & quòd propter peccatum Adæ fecerit ei Dominus & vxori ſuæ tunicas pelliceas, & induerit eos. At nunc quò magis eſt ſtudium in varietate præbendæ ciborum & potulorum, & in cultu veſtium atque domorum, eo minor eſt diligentia in obſeruantia bonarum diſciplinarum, & maior iniquitas in tranſgreſſione diuinorum mandatorum, iuxta illud Ezech. 16. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium.* Hæc Rabanus. Monet ergo Siracides homines: vt frugales ſint exemplo primorum patrum: qui partim ex inſtinctu naturæ, partim ductu humilitatis & pœnitentiæ, ob perditam innocentiam, pane & aqua vixerunt. Nam, vt ait S. Chryſoſt. de Compunct. cordis: *Sicut impoſſibile eſt, vt ignis inflammetur aqua: ita impoſſibile eſt compunctionem cordis viguere in deliciis. Contraria enim hæc ſunt ſibi inuicem, & peremptoria. Illa enim mater eſt fletus, hæc mater eſt riſus: illa cor conſtringit, iſta diſſoluit.*

Secundò, magis appositè & genuinè, *initium*, Græcè ἀρχὴ, id est, præcipuum, caput, summa. q. d. Caput & summa requisitorum ad vitam est, scilicet, natura paucis hisce contenta est, duobus ad victum, nimirum pane & aquâ, totidem ad vestitum & tegumen, nimirum veste & domo, ijsque non lautis & elegantibus, sed simplicibus & frugalibus. Vnde Tigurina vertit, *summa vitæ humanæ est aqua, cibus*, (Hebr. enim לחם *lechem*, id est, panis, quemlibet cibum significat, sicut aqua quemlibet potũ) *& vestitus, atque domus velamenta turpitudinis*. Hinc *panis* à Græco πᾶν, id est, *omne*, vel potiùs vt Nonius, à *pascendo* dicitur. Vnde Varro de Vita Populi Rom. lib. 1. *Pastillos & panes hæc vocabula pastum, quod esse, pascere dicebant*. Hinc & cibum vti maximè facilem & obuium, ita & maximè salubrem & connaturalem, nonnulli censent esse panem aquâ decoctum, vulgò *panatellam vocant*: idque his-ce verbis significare Siracidem censet noster Lessius lib. de Diæta. Hinc & prisci Romani pulte vitebant: puls autem est farina aquæ incocta. Eàdem viuunt multis in locis agricolæ vegeti & validi ad agriculturæ labores. Hi ergo sunt pultiphagi & artophagi. Celebre est illud in Script. decantatum: *Es panis cor hominis confirmet*.

Panis à pascendo dictus.

Mysticè Hugo: Initium, inquit, vitæ spiritalis est aqua Baptismi, & panis Eucharistiæ, & vestimentum virtutis, & domus protegens turpitudinem in conuersatione sancta. Per *turpitudinem* non solùm actum coniugalem, vt vult Lyran. sed quãlibet intellige. Corpus enim hominis peccato corruptum plenum est sordibus, vermibus, omnique turpitudine, ad quam tegendam, sicut & ad defendendum se ab æstu, frigore, ceterisque aëris iniurijs, opus habet domo: perinde ac ad tegendam nuditatem suam, arcendumque frigus, opus habet veste. Quare sicut vestis nuditatis, sic & domus turpitudinis est tegumentum: vtrumque verò est nota & stigma peccati, vtpote ex quo pudor nuditatis omnisque turpitudo processit. Ergò ridiculi sunt homines, qui aureas vestes & magnifica palatia sibi comparant, in eisque superbiunt: superbiunt enim in stigmate peccati. Perinde ac ridiculus foret fur, qui laqueo byssino suspendi vellet, non laneo: & nobilis reus, qui catenâ aurea vinciri vellet, non ferrea. Vide dicta Genes. 3. 21.

Docet ergo, vt rectè notat Iansenius, hac sententia, frugalitatem & αὐταρκειαν, id est, sibi sufficientiam, qua quisque suis contentus acquiescat in præsenti fortuna, etiam mediocri vel tenui, eò quòd vita hominis paucissimis & parabilibus facilè sit contenta, iuxta illud Pauli: *Habentes victum & amictum, his contenti simus*, 1. Timoth. 6. Hanc autem doctrinam rectè ex præcedentibus sub infert: tum, quia paulò antè reprehendit ἐργολαβειαν, & studium multa agendi ob lucrum: tum, ad significandum, qua ratione fieri possit, vt non egeamus multùm aliorum subsidijs per mutuum aut fideiussionem, si scilicet contenti simus paucis illis, quæ naturæ sustinendæ sufficiunt: tum, vt viam sternat ad ea, quæ dicturus est de miseria peregrinandi. q. d. Cùm quisque domi inueniat panem & aquam, quæ ad victum sufficiunt, domi se quietè contineat, nec foras ad merces & opes peregrinas captandas cum tanto vitæ suæ dispendio vagando oberret.

Tertiò, *initium*; Græcè, ἀρχὴ, potest verti, *principium, primus terminus*, iuxta illud c. 11. 3. *Initium*, id est, primas, *dulcoris habet fructus illius*, putà mel apis. q. d. In vita hominis sustentanda principatum occupant primasque tenent aqua, panis, vestis & domus. Nam aquæ potus, æquè ac panis esus, maximè est homini commodus, salutaris & sanus, vti docent medici, ac Cælius Rhodiginus l. 3. Antiq. lection. c. 24. Vnde Adam, Seth, Enos, ceterique patres vsque ad Noë, qui vinum inuenit, Genes. 9. 20. non nisi aquam biberunt, vixeruntque nongentos annos sani & validi. Quin & animalia cetera aquam dumtaxat potant, ideoque catharris, inflammationibus, febribus, alijsque morbis, quibus subiacet homo, non tentantur, sed sana & fortia viuunt.

Quocirca Galenus lib. 1. Simplic. medicam. c. 4. in principio: *Aqua*, inquit, *est conuenientissima omnibus hominibus, tum sanis, tum ægrotis, & ad vitam maximè necessaria*. Et lib. de Affect. rerum. *Id*, inquit, *est mundanorum & simplicium medicamentorum vnum, ex quibus vniuersis tota nostri corporis constitutio conflata est*. Lucianus quoque in suis Macrobijs asserit, *per aquam vitam produci, ac propterea Syrios tercentũ annos vixisse*. Brachmanas item longissimè viuere, cùm nihil præter aquam bibant, testatur Suidas verbo *Brachmani*. Aqua insuper viuaces facit sensus, serenam mentem, limpidum ingenium. Qua de causa solos abstemios aptos esse ad studia, rerumque inuentionem censuit Eubulus, nostramque sapientiam vino hebescere, scripsit Athenæus lib. 2. Dipnosoph. cap. 2. Hinc & Plinius lib. 23. c. 1. heroës virosque præclaros recenset, qui nihil præter aquam biberunt. Demosthenem verò aliquid compositurum, in hæc verba iocari solitum legimus: *Alios dicere in aqua, Demosthenem verò scribere in aqua, eumq; plus olei quam vini consumere*. Philostratus narrat Apollonium Tyaneum non nisi aquam potasse, ac dictitasse, bibentes aquam numquam vertiginis morbo laborare, somnique esse perleuis. Denique Vitruuius lib. 8. cap. 4. *Nulla*, inquit, *ex omnibus rebus tantas habere videtur ad vsum rerum necessitates, quantas aqua, ideoq; omnium animantium natura, si frumenti fructu priuata fuerit, arbustisue vel carne, aut piscando, aut etiam quãlibet ex alijs escarum rebus vtendo, poterit vti vitam: sine aqua vero nec corpus animalium, nec vlla cibi virtus potest nasci, nec tueri, nec parari*. Idcircò Pindarus ode 1. Olymp. & ex eo Aristot. lib. 3. Rhetor. ἄριστον, μὲν ὕδωρ, inquit, id est, *optima est aqua*, quia omnibus tam plantis quàm animalibus & hominibus ἀρεσκόν, id est, benefica est & benefacit, vt idem ait ode 3. Olymp. Quin & aërem cælósque omnes ex aqua formatos esse, multorum grauiumque Patrum & Doctorum est sententia, vti ostendi initio Geneseos. Quocirca Thales aquam rerum principiũ esse asseruit. Hæc & plura M. Antonius Marsilius in Hydragiologia sect. 1. c. 3. Igitur *initium vitæ hominis aqua*.

Aqua potus salubris.

Exempla.

Ratio est, quòd aqua, vtpotè summè humida, simplex, limpida, subtilis, facillimè per venas totum corpus peruadat, illudque humectet, calorem temperet, sitim sedet, cibum diluendo ad singula membra deferat, cibique sit vehiculum. Sicut enim cibo quidquid siccioris substantiæ è corpore effluit, restituimus: sic potione aquæ quidquid humidioris perijt resarcimus, teste Galeno lib. 1. de Sanitate tuenda. Atque hæc potionis aquæ præcipua est vtilitas, siccitatis nimirum ablatio, & humidæ in nobis substantiæ pereuntis & collabentis instauratio, velut renouatio quædam. Etsi autem

Ratio à priori.

grauis

grauis eſt famis affectatio, tamen grauiùs affligit & cruciat ſitis: ipſa enim ſiccat, & ignea corpus quaſi arefacit & vrit: quocirca humido & frigido aquæ reprimatur oportet. Hinc videmus animalia ſiti laborantia vehementiùs importuniuſque vrgeri, æſtuare, anhelare, ac ad eam reſtinguendam procurrere. Quò facit illud Dauidis pſalm. 41. v. 1. *Quemadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.* Secundò, bibitur vt cibi faciliùs commiſceantur, concoquantur, eliquentur, atque ex ventre in totum corpus deducantur: hæc autem optimè præſtat aquæ ob rationes iam dictas. Vbi monent medici, potum maximè congruere circa refectionis finem: tum, quia tunc ob calidi ſiccique cibi æſtuationem vera ſitis maximè nos vrgeat, quia tunc potus totum cibum perluit, diluit & vehit ad ſingulas partes. Igitur medici docent aquam ad tres vſus bibi, vt ſitim ſedet, vt calorem extinguat, vt alimenta elixet & deducat. Vnde Athenæus aſſerit aquam magis iuuare concoctionem quàm vinum. Eadem corpora reddit mollia. Aqua potui aptiſſima, eſt ſimplex & qualitatis omnis expers, nec dulcis, nec ſalſa, nec acida, nec aeris. Huius quinque ſunt ſpecies: leuiſſima eſt pluuialis, deinde fontana, tum puteana, mox fluuialis, denique paluſtris.

An aqua nutriat?

Porrò, etſi Galenus lib. 3. de Ratione victus comm. 39. & alibi neget aquâ nutrire, ſi nimirum planè pura ſit & ſimplex, tamen alij paſſim contrarium docent, præſertim cùm miſta eſt, vti fere eſt. Ita docet Ariſtot. Problem. 13. ſect. 1. Probat id Athenæus Primò, ex eo quòd animalia quædam aquâ ſolâ nutriantur, vt cicadæ & piſces: quòd & Rondeletius ſe expertum teſtatur. Secundò, quòd in famelicis, ſi bibant, potu non tantùm ſitim, ſed & famem leuari experiamur. Tertiò, quòd animalia ſi bibant aquam, ſeriùs ex fame pereant, quàm ſi omnino nihil bibant. Quartò, quòd herbas, arbores, omneſque plantas pluuijs ceteriſque aquis irrigatas creſcere, frondere, florere, fructificare videamus: ijs verò deficientibus decreſcere, contrahi, flacceſcere, ſiccari & emori. Quocirca Cardanus lib. de Aqua: *Mirum eſt*, inquit, *quod Galenus conceſſerit aërem nutrire, & neget illud de aqua; quæ longè corpulentior eſt. Solida igitur membra ex terreis nutriri videntur & liquida ex potibus, vino & aqua, ſpiritus ex aëre.* Porrò veteres in conuiuijs bibiſſe aquam calidam, vt etiamnum faciunt Sinæ, docet Athenæus lib. 3. & Seneca l. 3. Natur. quæſt. c. 24. Vnde Varro lib. 4. *Calix*, inquit, *à calido, quòd in eo calida puls apponebatur, & calidam eo bibebant.*

Denique plurimæ aliæ ſunt vtilitates aquæ ad medendum, lauandum, purgandum, coquendum, incendia reſtinguendum, agros hortoſque irrigandum, nauigandum, &c. vt meritò Pindarus ita ordiatur: *Optima quidem eſt aqua.* Vide aquarum encomium apud Plinium l. 31. c. 1. vbi concludens ait, *Omnes terræ vires aquarum eſſe beneficij.*

VERS. 29. MELIOR EST VICTVS PAVPERIS SVB TEGMINE ASSERVM, QVAM EPVLÆ SPLENDIDÆ IN PEREGRE (apud exteros) SINE DOMICILIO] Græcè, *potior eſt victus pauperis ſub tecto trabium, quàm epulæ ſplendidæ in alienis*, ſcilicet domibus; Tigurina, *tectum pauperis ſub tecto laquearium præſtat, quàm apparatus ciborum in alieno*; Syrus, *melior eſt vita pauperis ſub umbra trabium ſuarum, quàm dulcia multa in peregrinatione.* q. d. Satius eſt domi tenuiter viuere, quàm foris ſplendidè. Ratio eſt prima: quia domi homo eſt

Domus propria & aedes commodæ.

Primum.

liber & ſui iuris, edit, bibit, facit quod libet: hanc verò libertatem perdit, cùm apud alios prandet & diuerſatur. Libertas autem præſtat omnibus delicijs & opibus: qua de cauſa S. Chryſoſt. ad nulla conuiuia, licet inuitatus, accedebat. Idem fecit & ſuaſit S. Auguſtinus.

Secunda: quòd homo domi eſt dominus, foris quaſi ſeruus alijs ſubeſſe & ſe accommodare cogitur: ſi in domo tua comedas, tibi obligaris; ſi in domo mea, mihi. Si domi meæ epuleris, palato meo ſeruis; ſi in tua, tuo. *Secundum.*

Tertia: domus mea mihi propria eſt, aliorum verò aliena, quare quantum præſtat proprium alieno, tantum præſtat manere domi, quàm foris verſari: vnde tritum eſt illud Belgarum: Oost meſt/ t'huys beſt. *Tertium.*

Quarta: domi cellam habes, in qua ſeparatus ab hominum fabulis moribuſque operam des ſapientiæ, tibique vaces & Deo. Quocirca cella S. Bernardo vita eſt eſſe cælum, talique omnibus cellicolis, imò cælicolis videtur. *Quartum.*

Quinta: foris in conuiuijs facilè exceditur in cibis delicatis, garrulitate, detractione, ira, inuidia, triſtitia, &c. quæ omnia vitat, qui domi manet. *Quintum.*

Sexta peregrini peregrè multa pati, multáque improperia & conuitia (quæ explicat in ſequentibus,) ſuſtinere coguntur, à quibus immunis eſt domus ſuæ cuſtos. Sanè Senec. in Prouerbijs non dubitabat dicere: *Cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt mortuus.* Et, *Exilium patitur qui ſe patria denegat.* *Sextum.*

Hinc vetus fuit vnius è Septuag. interpretibus *Gnome* n. 42. gnome, vti refert Ariſtæas in eorum hiſtoria: *Patriæ cultor fugiet peregrinationem.* Hæc enim multam in itineribus fatigationem, in hoſpitijs verecundiam & pauorem, in periculis ſollicitudinem & angorem affert. Quin & Diogenes Cynicus inuitatus à Craterò Alexandri Magni præfecto: *Malo*, inquit, *Athenis ſalem lingere, quàm apud Craterum opipara ſtui menſa.* Plutarch. in Lacon. narrat Laconibus peregrinari conceſſum non fuiſſe, ne morum peregrinorum vitæque compoſitæ contagium contraherent. Quin & peregrinos vrbe exegiſſe, ne paulatim inundantes, mali cuiuſpiam ciuibus exiſterent magiſtri. Quemlibet autem ciuem, qui filios non iuxta patrios ritus inſtituiſſet, iure ciuium priuaſſe. Idem faciunt etiamnum Sinæ. Denique *veterum.*

Cœlum non animum mutant, qui trans mare currunt. VERS. 30.

MINIMVM PRO MAGNO PLACEAT TIBI: ET IMPROPERIVM PEREGRINATIONIS NON AVDIES] Ita Romana. Quare minus rectè Ianſenius & alij legunt, *ſuper minimum & magnum placeat tibi.* Hæc enim lectio eſt obſcurior, etſi eòdem redeat: Senſus enim eſt q. d. Siue parua, ſiue magna domi habeas, ſiue parua, ſiue magna ſit domus, eâ contentus ſis, eâ delecteris. Complut. *ſuper parua & magna* (id eſt, ſuper paruas res æquè ac ſuper magnas) *complacentiam habe, & improperium domus tuæ non audies*; Tigurina, *paruis æquè ac magnis contentus ſis, vt ne tibi domicilium exprobrari audias*; quòd ſcilicet alienum aucuperis, relicto proprio: vt herus domus tibi exprobret, ſe tibi gratiam facere, quòd te ſua domo, tecto & menſa ſuſcipiat. Huc facit illud:

Seruiet æternum, qui parvo neſciet uti.

Idem ſignificat noſtra Latina Vulgata, q. d. *Minimum*

mum pro magno placeat tibi: id est, minimo domi tuæ contentus esto præ magno, quod peregrinans foris haberes, sed cum improperio. Indigenæ enim sæpè hospitibus improperant, quòd sint peregrini, barbari, inculti, inciuiles, rudes, extorres, pauperes, mendici, &c. Vnde idipsum explicans subdit: *Vita nequam hospitandi*, &c. Aliter Syrus, *cum multo, & cum parco, nemo scit* (nemo scit, an inquilinus multum, an parum domi habeat) *& quid facit intra domum suam, nemo videt.*

VERS. 31. VITA NEQVAM HOSPITANDI DE DOMO IN DOMVM; ET VBI HOSPITABITVR, NON FIDVCIALITER AGET, NEC APERIET OS] Est hyperbaton, quod sic ordina & explica. q.d. *Vita hospitandi* nunc in hac, nunc in alia domo, ac de domo in domum migrandi, est *nequam*, id est, misera & calamitosa: quia in ea peregrinus vbicumque hospitetur, *non* audet liberè & *fiducialiter* agere & loqui, ne ab indigenis, rideatur, vexetur, spolietur, verberetur, incarceretur. Ergo, si *non bene pro toto libertas venditur auro*, nec vendi debet pro epulis quantumlibet splendidis. Hæc maximè vera erant apud Iudæos, qui, cùm mercium aut negotiorum causâ alias prouincias peragrarent, sæpè apud suæ gentis & religionis homines, putà Iudæos, diuersari non poterant (esto id cuperent & tatagerent, vt patet Act. 10.6.) quare apud Gentiles Iudæis infensos diuertere cogebantur, à quibus multas famas & scommata audire & perpeti necesse erat: hi enim Iudæos vocabant verpos, recutitos, apellas, &c. Vnde Tigurina vertit, *vita misera est* ex alia in aliam domum migratio: nam vbi eris inquilinus, non audebis hilcere; Syrus, *vita mala de domo in domum, & aduersus iudicia magna non poteris aperire os suum.*

Peregre quàm incommodè. Gnoma.

Hinc illæ veterum gnomæ: *Domi manere oportet belle fortunatum. Domi habet: domi nascitur. Domi concludere. Domi indicium. Domi insidere. Domi leones; foris cerui aut vulpeculæ. Domi nobilis. Domi pugnans more galli. Domus amica: domus optima. Domi manendum est, cui fata sunt prospera.* Nusquam enim commodiùs, nusquam liberiùs, nusquam securiùs, nusquam lætiùs homini viuere contingit quàm domi: perinde ac testudo vbi collecta est intra suum tegmen, tuta est ad omnes ictus: vbi verò exeris partes aliquas, quodcumque nudauit, infirmum & plagæ obnoxium est. Quocirca Caius Iurisconsult. Pandect. lib 4. tit. De in ius vocando: *Plerique*, inquit, *putauerunt nullum de domo sua in ius vocare licere; quia domus tutissimum cuique refugium ac receptaculum sit: eumq; qui inde in ius vocaret vim inferri videri.* Qui ergo sibi sufficit, domi maneat; qui verò eget, peregrinando rem quærat, ac fortunæ experiatur aleam: vti Romam multos egentes peregrinari cernimus, sed ex centum vix vnum qui rem suam faciat; de ceteris illud vulgò tritum fieri quotidie intuemur: *Magister in artibus in Romana curia cocus, & ex gratia speciali mereatur in hospitali.* Quocirca Seneca in Medea act. 1. ex eius persona, hoc velut summum malorum imprecatur:

Vinat, per vrbes erret ignotas, egens,
Exul, pauens, inuisus, incerti laris.

Et Ouid. in Ibin:

Exul, inops erres, alienæq; limina limes.

Et Euripides in Phœnissis:

Et quid? carere patria magnum est malum?
Vel maximum, & regnantis est quàm dicitur,

A Vnde hæc fuit pœna scelerato Caino à Deo indicta, Gen. 4.12. *Vagus & profugus eris super terram*; & Iudæis Christicidis psalm. 108.10. *Nutantes transferantur filij eius, & mendicent, & eijciantur de habitationibus suis.* Hinc *hospes*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. dicitur quasi *ostijs pedes* inferens, alienis scilicet, velut egens & peregrinus. Significanter & neruosè Menander:

Domi, inquit, *manere oportet, ac manere liberum;*
Aut non amplius viuere illum, qui verè beatus est.

Et Sophocles in Tereo: *Domi manebit vir verè beatus.* Diuinitus Salomon Prouerb. 27.8. *Sicut auis*, inquit, *transuolans de nido suo, sic vir qui dereliquit locum suum.* Vbi rursus hæc de re dicam. Tritum est illud:

Si quâ sede sedes, hac sit tibi commoda sedes:
Illâ sede sede, nec ab illa sede recede.

Intellige hæc de ijs, qui ob paupertatem aliamve miseriam vel necessitatem coguntur mutare hospitia, & hospitari de domo in domum. Nam qui B
B faciunt voluntariè ex electione paupertatis, vel apostolatus, & prædicationis Euangelicæ, ac studio perfectionis, vt mentem auellant à terra, eamque defigant in cælo, non sunt miseri, sed Sancti, excelsi & felices. Hi enim quasi Cosmopolitæ dicunt cum Apostolo: *Nostra conuersatio in cœlis est.* Et: *Fratres, iam non estis hospites & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei*, Ephes. 2.19. Hi enim sunt hospites terræ, sed ciues cæli. Ita Apostoli ibant de domo in domum, de vrbe in vrbem, de prouincia in prouinciam, vt spargerent toto orbe Euangelium, & fidem cultumque Christi. Ita S. Hilarion migrabat de loco in locum, vt fugeret hominum visitationes & laudes, teste S. Hieron. C in eius Vita. Nimirum C

Omne solum forti patria est, ceu piscibus æquor.

Et: *Fideli tutus quandus desertorum est.* Quocirca cùm primi Franciscani è suis monasterijs pellerentur à Frederico II. Imp. persecutore Ecclesiæ, atque hac de re quererentur apud B. Ægidium vnum è primis S. Francisci socijs, ille leniter eos redarguit, aut potiùs consolatus est dicens: Minùs rectè eos de Frederico queri, neque enim è sua terra eos potuisse eijci à Frederico, qui terram nullam habent in terra. *Veri*, inquit, *fratres Minores extra saculum sacli, vbi viuant in sæculo, non curant, neque locum vllum suum possunt appellare: vbique fratri Minori patria est, qui propriam nullam habet in mundo. Peccatis itaque fratres in magnum peccatorem Fredericum mentiendo: plus enim vobis contulit quàm abstulit; meriti causam addidit, patriam non subtraxit.* Ita habent Acta eius, & Annales Minorum auctore Luca Waddingo anno Domini 1238. Vide hom. S. Bernardi de peregrino mortuo & crucifixo, quisquis perfectionis huius es auidus. Dux & choragus horum fuit S. Alexius, qui amore Dei & cæli, relictâ sponsâ, matre, patre, domo, nobilitate, opibus, peregrinatus est per septemdecim annos mendicando: totidem in paterna domo quasi peregrinus & pauper, soli Deo notus delituit, ac mundo illudens, de eo miro virtutis exemplo triumphauit. D

Symbolicè, Hugo hæc applicat ijs, qui nulli certæ scientiæ se addicunt, sed per omnes vagantur, ex singulis aliquid delibantes. Hi enim vbique peregrini sunt, nulquam domi, quia in nulla scientia versati: & ex partibus singulis aliquid asequuntur, sed ex toto nihil; semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis peruenientes, vt

Moral. de vago studio.

ait

ait Apoſtolus. *Vita nequam*, inquit, *hoſpitandi de domo in domum, id eſt, de facultate in facultatem, de libro in librum: quelibet enim facultas vna domus eſt: quilibet etiam liber Theologiæ vna domus eſt. Vnde ſuggillat hîc Auctor multos, qui imperfecti, inſufficienter & malo modo addiſcunt, modo ad domum Ariſtotelis, modò ad domum Hippocratis, modò ad domum Iuſtiniani, modo ad domum Gratiani, modo ad domum Moyſi, modo ad domum Pauli & Petri, vel Chriſti currunt, & in nulla habitant.* Idem à pari applices ijs qui nulli certæ occupationi, ſtatui, virtuti ſe addicunt, ſed per omnia vagantur.

VERS. 32. HOSPITABITVR, ET PASCET, ET PORTABIT
VERS 33. INGRATOS, ET AD HÆC AMARA AVDIET: TRAN-
VERS. 34. SI HOSPES, ET ORNA MENSAM: ET QVÆ IN MANV HABES, CIBA CETEROS: EXI A FACIE HONORIS AMICORVM MEORVM: NECESSITVDINE DOMVS MEÆ HOSPITIO MIHI FACTVS EST FRATER] Eſt mimeſis. Imitatur enim & exprimit mores, ſenſa & improperia, quæ hoſpes & peregrinus foris ab incola & hero domus audire, ſuſtinere & deuorare cogitur. q. d. Peregrinus hoſpitabitur & hoſpitiò excipietur ab indigena & hero domus, ſed pro antidoto cogetur eum eiuſque vxorem paſcere quaſi ex debito, ideoque ingratos eos ſentiet, ab eiſque *amara*; Græcè, *πικρὰ* id eſt, acerba & dura, audiet. Dicent enim ei quaſi famulo: *Tranſi hoſpes*, id eſt, ſurge, ô hoſpes, è ſede vel lecto, in quo ex itinere fatigatus conquieſcis: ſurge, inquam, vt nobis non tantùm famuleris, ſed & menſam inſtruas: ex ijs *quæ in manu habes*, id eſt, ex ijs quæ pro viatico in pera vel mantica tecum defers, *cibа ceteros* indigenas domus meæ, vt hoſpitio hanc non gratiam, ſed mercedem, imò pretium rependas. Atque vbi omnia, quæ pro viatico deferebat, in domeſticos diſtribuerit, nihilque ampliùs quod det habuerit; ablegabit, imò domo ſua imprudenter extrudet eum herus, eique dicet: *Exi à facie honoris amicorum meorum*. q.d. Honorati amici mihi ſuperuenére hoſpites, qui ampium ad dignè hoſpitandum locum requirunt, eorum ergo faciem & perſonam reuereritus, cede eis hoſpitium, & exi, alióque commigra. Vnde Tigur. vertit, *cede præſenti magnificentiæ*, idque *neceſſitudine*, id eſt, ex neceſſitate *domus meæ*. q.d. Neceſſitas excipiendi amicos ſuperuenientes cogit me tibi dicere: Exi, quia domus mea tantis amicis ad hoſpitandum eſt neceſſaria. Hoc enim ſignificat Græcum *χρεία μοι ἐστιν*, id eſt, *opus eſt mihi domo*. Nam *hoſpitio mihi factus eſt frater*. q. d. Frater, quem amicè & ſplendidè vt fratrem excipere debeo, hoſpes mihi factus, hoſpitio toto indiget: duxit enim ſecum multos affectas, amicos & famulos. Vnde ex Græco ſic clarè vertas, *hoſpitio excipies, & porum præbebis ei* ἀχάριστον, id eſt, *nullam gratiam*, vel *ad ingrata* (Noſter vertit, *ingratis*,) *& præter hæc acerba audies: Ades peregrine, inſtrue menſam, & ſi quid in manu habes, cibа me: exito peregrine à perſona* (μετώπου enim perſonam & faciem ſignificat) *gloriosa: opus eſt domo: hoſpes mihi frater eſt.*

Vbi Nota. Pro paſſiuo *hoſpitabitur*, Græcè eſt actiuum ξενιεῖς, id eſt, hoſpitio excipies. Vnde Rabanus legit, *hoſpitabis*; Tigurina, *hoſpitio, cibo atque potu excipies ingratos*. Verùm meliùs Noſter vertit, *hoſpitabitur*: agitur enim de peregrino qui foris hoſpitatur, non autem alios hoſpitio excipit. Vnde & Rabanus, etſi legat *hoſpitabis* paſſiuè, tamen A explicat per *hoſpitabitur*. Ait enim, *Hoſpitabit, videlicet in aliena domo ingratè ſuſceptus, edit, & bibit, & ſemper aduerſa perſtimeſcit, ſæpè ab alterius linguæ irriſatus, impropernium audit.* Huc facit adagium Theopompi: *Veniat, qui proderit hoſpes.* Et illud Ouidij

Ipſe licet Muſis veniat comitatus Homere,
Si nihil attuleris, ibis Homere foras.

Porrò Syrus ita vertit, *peregrinus es, & bibis opprobrium, & poſt hæc audies amara*: Peregrinus es, *tranſi, præpara menſam, & comede ad quod eſt coram te: exi ab honore: viator enim ſuperuenit mihi.*

Symbolicè, hîc viuum datur ſymbolum & ſchema mundanorum & mundi: omnes enim peregrini & aduenæ ſumus in mundo, & mundus vt infidus & fallax domus ſuæ, putà terræ, herus nos excipit primò blandè, deinde ſenſim rebus omnibus ſpoliat, ac planè in morte depeculatur, nudoſque extrudit in aliam regionem, vbi domus æterna nos manet, vel in cælo, vel in gehenna. Quare mundus in vita nobis dicit: *Tranſi hoſpes, orna menſam*; quia conſumit omnes noſtras opes, facultates & vires. In morte verò dicit: *Exi à facie honoris amicorum meorum*; quia nos è mundo expellit, omniáque noſtra transfert ad alios qui ſubnaſcuntur, eiſdem in vita æquè ac in morte limiliter facturus. Quæ omnia duabus inſignibus parabolis repræſentat Ioſaphat regi Barlaam Anachoreta apud Damaſcen in hiſtor. cap. 13. & 14. Quocirca verè Nazianz. in Monoſtichis: *Omnem*, inquit, *exhibe hoſpiti honorem, cùm hoſpes ipſe ſis.* *Symbol peregrini ſumus terræ, & cinis cæli.*

Tropolog.S.Gregor. lib. 32. Moral. c. 10. hæc applicat hypocritis, qui ſanctitatem ſimulant, vt ſanctitatis fauore vallentur. *Tranſi hoſpes & orna menſam. Tranſeundo namque hoſpes*, inquit, *ornare menſam dicitur; quia ſi ad altare Dei quis poſitus per bona opera propriam gloriam quærit, & de oſtentatione ſanctitatis eius laus altaris extenditur, & ipſe tamen apud Deum in numero ciuium non habetur. Aliis eius opinio proficit, & tamen à Deo extraneus ipſe pertranſit. Menſam itaque tranſeundo decorauit, quia flare ad ſacra noluit, qui per omne, quod agere ſtuduit, ad humanas laudes mente decurrit.* Tropolog.

Rurſum Tropol. hæc omnia ijs qui ob collocutionem aut occupationem non neceſſariam, orationem, pſalmodiam aut lectionem ab hora ſibi deſtinata dimouent cum eius damno & iniuria, rectè adaptat noſter Aluarez de Paz de Vita ſpir. lib. 5. p. 3. Tales enim Deum quaſi hoſpitio mentis ſuæ dimittunt vel eijciunt, vt mundum, & non rarò diabolum intromittant.

GRAVIA HÆC HOMINI HABENTI SENSVM: CORREPTIO DOMVS, ET IMPROPERIVM FOENERATORIS] q.d. Hæc improperia, quæ dixi grauia & acerba ſunt *homini habenti ſenſum*, id eſt ſenſato & prudenti, nimirum Primò, grauis ei eſt *correptio domus*, dum ſcilicet hoſpes ab hero domus, apud quẽ hoſpitatur, audit dura: *Tranſi hoſpes, & orna menſam*, &c. *exi à facie honoris amicorum*. Secundò, graue eſt *improperium fœneratoris*, quo ſcilicet *fœnerator*, id eſt, mutuans illi, cui dat mutuum, exprobrat paupertatem, ingratitudinem, negligentiam, &c. ob mutuatam illi à ſe pecuniam. Minùs rectè Lyran. *fœneratorẽ* hîc interpretatur herum domus. Herum enim dici fœneratorem, eò quòd vendat hoſpitibus res ſuas ſecundũ curſum communem hoſpitum vltra iuſtũ pretium. *Fœneratorem* enim priceri parte capitis non aliũ intellexit Siracides, quàm eum qui ſua dat mutuò. Vnde clarè Tigurina VERS. 33.

vertit,

vertit, *grauia sunt hæc homini mentem habenti, obiectio domus, & creditoris sollicitatio*; Syrus, *grauia hæc viro sapienti, obiurgatio, & vsura, & fœnus fœnerantium.* Addit Syrus sententiam pulchram ac piam, quæ sic habet: *Valdè valdè da pauperi, & de eo quod est in manu tua, tibi illum. Si nudus est, vesti eum quia caro tua est pauper, & Deo ipsi fœneraris, & ipse reddet tibi septuplum.* Hinc magnus ille S. Euthymius moriturus discipulis suis ait: *Hoc vltimum vobis adijcio mandatum: Numquam ijs qui admittunt, excludatur ianua;* A *sed sit semper aperta eunti viatori, & ad excipiendum paratissima. Quin etiam ipsum tectum sit vobis commune hospitibus & transeuntibus, & ea quæ habetis egenis proponantur communia. Sic enim copiosam suppeditationem à superis consequemini.* Hęc eius cygnea fuit vox: nã paulò pòst, post longos agones placidè obdormiuit in Domino anno Christi 472. ætatis 99. Leonis Imp. 16. die 20. Ianuarij. Ita Cyrillus in eius Vita, & ex eo Baron. Plura de hospitibus & hospitalitate dixi Hebr. 13. 2. & alibi.

CAPVT TRIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGit Primò, de rectâ filiorum institutione & castigatione, eiusq; fructu, ac, si omittatur, damno, vsque ad v. 14. Inde Secundò, agit de bono sanitatis vsque ad v. 22. Tertiò, vsque ad finem capitis, agit de bono lætitiæ & malo tristitiæ. Vnde nonnulli Græci codices primæ parti hunc præfigunt titulum, περὶ τέκνων, *id est, de liberis; Secundæ* περὶ ὑγείας, *id est, de sanitate.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi diligit filium suum, assiduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo suo, & non palpet proximorum ostia.

2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur.

3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo,

4. Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus, similem enim reliquit sibi post se.

5. In vitâ suâ vidit, & lætatus est in illo: in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis.

6. Reliquit enim defensorem domus contra inimicos, & amicis reddentem gratiam.

7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, & super omnem vocem turbabuntur viscera eius,

8. Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadet præceps.

9. Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te.

10. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouissimo obstupescent dentes tui.

11. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius,

12. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est, ne forte induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ.

13. Doce filium tuum, & operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas.

VERS. 1. QVI DILIGIT FILIVM SVVM, ASSIDVAT ILLI FLAGELLA, VT LÆTETVR IN NOVISSIMO SVO, ET NON PALPET PROXIMORVM OSTIA] B Græca omittunt vltimam partem, sicque concisè habent, *qui filium suum amat, assiduè ipsum castigat, vt lætetur extremo eius*; Tigurina, *qui filium suum amat, crebris flagellis eum appetit, vt ad extremum sibi sit lætitiæ*; Syrus, *qui diligis filium, iterabit flagella eius, vt lætetur in nouissimo eius.* Parentes, qui carnaliter & stultè amant proles, non audent eas peccantes castigare, sed omnia eis condonant & indulgent: quo fit, vt filij fiant audaces, immorigeri, luxurioſi, rixosi, ac tandem in grauia mala, adeóque in mortem infamem & probrosam incidant; quæ parentibus summum dolorem æquè ac ignominiam afferant: quos proinde seriò, sed serò, pœnitet huius suæ nimiæ in filios indulgentiæ, eamque vident reipsa non amorem & beneficium, sed C odium & maleficium filijs extitisse. Quare parentes, qui sapiunt, quique verò & prudenti amore filios diligunt, hi eos assiduè castigant, non tantùm verbis obiurgando, sed & verberibus virgisque flagellando. Ratio est quòd *stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam.* Prou. 22. 15. Pueri enim ob defectum rationis & iudicij, obque viuaces spiritus & ebullientem sanguinem, pleni sunt concupiscentijs & desiderijs noxijs, suntque sicut animalia, v. g. sicut petulci hœdi, lasciuientes, cornupetentes, omniáque miscentes & confundentes. Quare sicut animalia, vt boues & equi, non aguntur verbo, sed calcari punguntur & stimulo, vt rectà incedant ad nutum sessoris vel aurigæ: ita pariter pueri lasciuientes non tam verbo quàm virgâ & flagello castigandi sunt, vt innatam petulantiam & concupiscentiam refrænare discant. Fructum subdit duplicem: Primum, *vt lætetur*, tum parens, tum potiùs ipse filius, *in nouissimo suo*. q. d. Filius flagellatus dolebit initio & flebit; at in fine videns flagellationis fructum, scilicet se per eam dedidicisse pueriles prauosque mores ac induisse viriles & sanctos, mirificè gaudebit & lætabitur, agetque gratias parentibus, qui eum castigarunt, itaque ad frugem & virtutem perduxerunt. Secundum, securitatem à mendacitate: vnde ait: *Et non palpet proximorum ostia*. q. d. Si eum non castiges, fiet otiosus & desesi; indéque pauper effectus cogetur mendicare: ac, quia id eum facere pudebit per diem, mendicabit sub vesperam & noctem in tenebris, ne agnoscatur: quare tunc per D cali-

caliginem palpando quęret proximorum oſtia, vt ea pullans mendicet ſtipem. Vt ergo *non palpet* ea, nec mendicet, caſtiga filium, ac doce eum non otiari, ſed laborare, vt labore manuum ſibi victum comparet. Vbi Nota (ait Palacius) legem Domini fuiſſe Deut. 15. 4. ne quis inter Iudæos eſſet mendicus: at nihilominùs multi egeſtate compulſi mēdicabant: mendicabant autem more noſtro, non canendo, vt Germani, ſed oſtia palpando & pulſando, vti nos Hiſpani, hæc Palacius leuiuſculè.

Moral. de puerorum inſtitutione.

Quocirca ſapientes omnium gentium & temporum cenſuerunt, non tantùm ad domus, ſed & ad totius reipub. incolumitatem neceſſum eſſe, vt parentes bene filios educent, corrigāt & caſtigent, ne euadant fures, adulteri, homicidæ, itaq; remp. turbēt & euertant. Ita Salomon in Prouerbijs idipſum crebrò inculcat, vt c. 23. 13. *Noli ſubtrahere à puero diſciplinam: ſi enim percuſſeris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.* Vide eum toto c. 3. 4. & 5. Pater ergo imitetur Deum Patrem, qui ſuos fideles & filios multis tribulationibus caſtigat & perficit. *Quem enim diligit Dominus, corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi*, Prou. 3. 12. S. Paulus Epheſ. 6. 4. *Et vos patres*, inquit, *nolite ad iracundiā prouocare filios veſtros, ſed educate illos in diſciplina & correptione Domini.*

S. Chryſoſt. homil. 9. in 1. Timoth. 2. docet parentibus nullā maiorem curam eſſe debere, quàm vt filios rectè educent, & bonis pædagogis aſſignent, qui eorum mores ad omnem honeſtatem effor ment. Cauſamq; dat, dicens: *Nulla mobis poſſeſſio, nullus fundus æquè nobis gratus & charus eſſe debet: quippe hæc omnia filys quærentur.* Idem docet S. Hier. epiſt. ad Gaudentium.

Plato bonam filiorum educationem ponit bonæ reip. fundamentum, imò ſeminarium. Vnde lib. 2. de Repub. *Puerilis inſtitutio*, ait, *eſt maximi momenti ad vniuerſam vitam rectè inſtituendam.* Et li. 7. *Eius reip. quæ felix eſſe volet, magiſtratus in veri Dei & veri boni cognitione edocentur prima ſtatim ab infantia, arteſq; omnes ad eam primariam ſcientiam diſcendam neceſſarias, eidem adhuc adoleſcentes tradentur.* Idem 6. de Legibus. *Adoleſcentiæ*, inquit, *recta inſtitutio eſt publicorum negotiorum omnium maximè ſerium.* Rurſum lib. 4. de Republ. *Magiſtratus etiam ſummi eſt, proſpicere vt pueri & iuuenes honeſtè & ſanctè à prima ætate & infantia inſtituantur.* Idem in Alcibiade primo narrat, filios regum Perſarum, cùm ad decimumquartum ætatis annum peruenirent, commendatos fuiſſe curæ regiorum pædagogorum, qui ex omnibus Perſis ſęligebantur, ac quatuor erant: vnus ſapientiſſimus, alter iuſtiſſimus, tertius temperatiſſimus, quartus fortiſſimus. Primus docebat regis filium ea quæ erant cultus diuini: ſecundus inſtillabat, vt per omnem vitam eſſet verax: tertius, ne vlla cupiditate vinci ſe ſineret, ſed diſceret rex eſſe ſui, gulæq; ac cæteris animi affectibus imperare: quartus impauidum illum ac intrepidum reddebat, nequando quippiam metuens ſeruus fieret.

Pædagogi regum in Perſide quatuor.

Ariſtot. libr. 6. Polit. ca. 1. In ciuitate, inquit, primam & maximam curam eſſe oportet in erudienda iuuentute; quā ſublatā, pereat reſpubl. neceſſe eſt. Hac de cauſa Ariſtoteles ipſe datus eſt magiſter Alexandro Magno à Philippo patre, qui ſibi hoc nomine mirè congratulatus eſt, teſte Gellio lib. 9. c. 3.

Plutarchus Traiani Imper. præceptor aureum

A ſcripſit librum de Educatione liberorum, in quo inter cetera ait: *Sicut infantium membra ſimul ac nati ſunt, formari componiq; debent, vt recta minimeq; obliqua fiant: ita puerorum mores principio, aptè concinneq; fingere conuenit. Illa enim nouella ætas ad fingendum facilis & tenera eſt, & illorum animis, dum molles adhuc exiſtunt, diſciplinæ melius inſtillantur: difficiliùs autem, quæ dura ſunt, molliuntur, ſicut enim ſigilla mollibus imprimuntur cera: ita & doctrinæ, dum pueriles animos eſt, inſculpuntur*, iuxta illud Horatij. Vers. 24.

Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem
Teſta diu.

Et illud Phocylidis:

Dum tener eſt gnatus, generoſos inſtrue mores.

Cicero lib. 2. de Officijs docet, *nullum munus reip. eſſerri maius melius ue poſſe, quàm ſi diceamus & erudiamus iuuentutem: ijs præſertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapſa eſt, vt omnibus opibus refrænanda & coërcenda ſit.* Idem docet Xenophon in Pædia Cyri.

Exempla illuſtria ſunt. Heli, quia Ophni & Phinees filios non caſtigauit, vita & pontificatu exeidit, 1. Reg. 2. Conſtantinus Magnus, diſpertito inter filios Imperio, eos pietate probiſq; moribus tum per ſe, tum per magiſtros optimè inſtituit, vti narrat Euſeb. l. 4. de Vita Conſtant. cap. 51. & 52. Carolus Magnus maxima cura educauit ſuos filios & filias, vti refert Æmilius lib. 2. c. 10. Idem fecit Theodoſius, qui Arcadio & Honorio filijs magiſtrum dedit Arſenium, qui ob vitæ ſublimitatem ab Eccleſia inter Sanctos relatus eſt. ita Nicepb. li. 22. c. 33. & l. 14. c. 2. S. Blancha mater S. Ludouicum filium ſua inſtitutione ſanctum effecit; vti & S. Monica S. Auguſtinum. *Exempla.*

Ex aduerſo praua inſtitutio pueri Iuliani, poſtea Imperatoris, eum Apoſtatam reddidit. Sic & Iuſtina Valentinianum filium imper. impietate Arriana imbuit. Andronicus Iunior ob non caſtigatos eius in pueritia mores, ad tantam licentiam euaſit, vt Andronicum auum imperio deturbarit, teſte Gregor. lib. 8. Formidabile eſt exemplum pueri quinquennis, qui cùm blaſphemare cōſueſſet, nec à patre caſtigaretur, è ſinu patris à dęmone abreptus eſt ad tartara, vti narrat S. Gregor. 4. Dialog. 18. Verùm nullum illuſtrius eſt exemplum, quantum poſſit mala vel bona educatio parentum, quàm S. Wenceſlai, quem auia Ludmilla religioſa mulier educans à puero regem ſanctum, imò Martyrem effecit: & fratris eius Boleſlai, qui à Drahomira matre impia impiè educatus, ſacrilegus & parricida euaſit. Nam fratrem Wenceſlaum occidit, eiuſque regnum, Bohemiam, inquam, occupauit & tyrannicè adminiſtrauit, vti habet Vita S. Wenceſlai, Dubrauius & alij.

Idipſum Lycurgus repræſentauit Lacedęmonijs per duos catulos eàdem matre progenitos, quorū alterum domi delicatè nutriuerat, alterum foras adductum venatione exercuerat. Eis enim coram populo propoſuit delicias, ſimulq; emiſit leporem: mox, cùm vterque raperetur ad affueta, alter ad eſcas, alter in leporem inuolauit. ita Plutarch. in Lacon. Sapientiùs S. Hier. ad Demetriadem: *Optimè fit*, inquit, *ad inſtitutionem morum pueri quippe apti ſunt: habent enim in ſe lentum quiddam molle, quo formari queant, atque ad arbitrium volentis trahi. & in conſiliis ferè rebus, citiùs aſſueſcit quod ſenerum eſt: nouellas adhuc & vix firmæ radicis arbuſculas, dum ad omnem ductum ſequaces ſunt, in quamlibet partem* *A puero inſtitutio inchoanda.*

ſiecli facile eſt: ipſa quoq; litterarum ſtudia teneriõ melius inferuntur ingenijs. Hoc etiam plurimum in vincendis rationem valet, dum adhuc mollis eſt ætas, & animus duci facilis, exercenda boni conſuetudine, & ingi meditatione firmanda eſt. Huc facit quod ſcribit S. Gregor. Nazianz. epiſt. 57 ad Eudoxium: *Athenis*, inquit, *verus lex erat, eaq; meo quidem iudicio præclariſſimè conſtituta vt adoleſcentes, cùm pubertatis annos attigiſſent, ad artes ducerentur, ducerentur autem ad hunc modum. Cuiuſlibet artis inſtrumenta publicè proponebantur, atq; adoleſcentes ad ea adducebantur: quocunque autem delectari quemque contigiſſet ad idipſum accurreret, huius quoque artem edocebatur: quòd videlicèt ea vt plurimùm rectè ſuccedant, quæ natura duce aggredimur: at contrà ea quæ inuitâ naturâ ſuſcipiuntur, ſpem fruſtrari ſoleant.*

A

VERS. 2. QVI DOCET FILIVM SVVM, LAVDABITVR IN ILLO, ET IN MEDIO DOMESTICORVM IN ILLO GLORIABITVR] Tertius eſt hic fructus bonæ educationis & caſtigationis filiorum, quòd nimirum parenti pariat apud vicinos & exteros laudem, lætitiam & gloriam. *Qui docet*, ſcilicet tam verberibus quàm verbis; græcè enim eſt ὁ παιδεύων, id eſt, qui erudit, caſtigat, diſciplinat. Pro *laudabitur*. Interpres in Græco legit αἰνεσθήσεται, iã codices Romæ emendati legunt ὀνήσεται, id eſt, *inuabitur*, vel *lucrabitur*, id eſt, magnum ex illo lucrum percipiet: Complu. & alij legunt ἐυφρανθήσεται, id eſt, *lætabitur*. Vnde ſic ex Græco vertas, *qui caſtigat filiũ, lætabitur eo, & inter notos de eo gloriabitur*; Syrus, *qui erudit filium ſuum, lætabitur in eo, & inter ſocios ſuos laudabitur in eo*; Tigurina, *qui filium ſuum caſtigat, fruetur* (fructum & voluptatem capiet) *filio, & inter nobiles ea gloriabitur*, legit ἐνήσεται, quod tam vertas *fruetur*, quàm *inuabitur* aut *lucrabitur*. Qui docet ergo & caſtigat filium, hic in eo *laudabitur*, id eſt, eo cum laude lætabitur & fruetur, vt de eo apud alios glorietur, vt ſequitur. Hoc enim ſenſu ſumitur ſæpè in Scrip. τὸ *laudari*, vt, *In Domino laudabitur anima mea*, pſal. 33. 3. *Laudamini in nomine ſancto eius*, pſal. 104. 3. *In Deo laudabimur tota die*, pſalm. 43. 9. *In Deo laudabo ſermones meos* pſal. 55. v. 5. & 11.

B

Huc facit prouerbium Arabicum centur. 2. n. 22. *Scientia diadema eſt puero, & intellectus torques aureus.* Sapienter Seneca lib 2. de Ira: *Plurimum*, inquit, *proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui: difficile autem eſt regimen, quia dare debemus operam, ne aut vã in illis nutriamus, aut indolem rẽtundamus.* Et poſt nonnulla: *Sic itaque inter vtrumque regendus eſt, vt modo fræno vtamur, modò ſtimulo.*

VERS. 3. QVI DOCET FILIVM SVVM, IN ZELVM MITTIT INIMICVM] Græcè παροξύνων, id eſt, ad æmulationem prouocabit, in rivalitate opponet ei æmulum & rivalem, inuidia ac dolore iritabit, inuidentia quadam & zelotypiâ exſtimulabit. Vnde Syrus vertit, *zelum quærit inimico ſuo.* Sic de Iudæis idola pro Deo colentibus queritur, imò indignatur Deus, quaſi honoris & diuinitatis ſuæ zelotes per Moſen Deut. 32. 16. dicens: *Prouocauerunt* (græcè, παρεζήλωσαν, id eſt, iritarunt, ad zelum & zelotypiam prouocarunt) *eum in dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt.* Et Paulus 1. Corinth. 10. 22. *An æmulamur Dominum?* inquit, græcè, ἢ παραζηλοῦμεν τὸν κύριον, id eſt, *an Domino æmulum rivalemq; opponimus?* dum ſcilicet menſæ Domini iungimus menſam dæmoniorum, putà eſum idolothytorum: ſic enim Deo opponimus idolum, imò diabolũ, quaſi æmulum & rivalem. Vnde Tigurina vertit, *qui dotet filium ſuum, quod vrat inimicum ſuum, facit.* Vritur enim inimicus liuore & inuidia, dum videt & inuidet æmulo ſuo tantum bonum, putà filium tam ſapientem, tamque bonis moribus inſtructum & ornatum: ſimulque dolet & timet ne filius iniurias patri à ſe illatas capeſſat & vlciſcatur. Ex aduerſo IN MEDIO AMICORVM GLORIABITVR IN ILLO] græcè, ἀγαλλιάσεται, id eſt, *exultabit in illo.* Quartus eſt hic fructus bonæ educationis filiorum quòd ſcilicet per eam confundãtur inimici, gaudeant verò & exultent pater & amici. Quare credibile eſt, ait Palacius. Chriſtum inter angelos voluptate gloriari, dum ſua doctrina aliquem ex nobis verè ſanctum efficit. Nam S. Paulus paſſim de Chriſtianis à ſe eruditis gloriatur, dicens: *Vos eſtis gloria noſtra & gaudium*, 1. Theſſal. 2. 20. Et: *Itaque fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi, gaudium meum & corona mea, ſic ſtate in Domino*, Philip. 4. v. 1.

C

Porrò quanta parentibus laus & gloria accedat ex bona inſtitutione, probitate, doctrina & virtute filiorum, graphicè depingit Seneca l. 3. de Beneficijs c. 31. vbi filium qui virtutibus ſe ſe excoluerat, patremq; aluerat ad compenſandam generationis beneficium, ſic eundem alloquentem inducit: *Non eſt bonum viuere, ſed bene viuere. At bene viuo, ſed potui & male. Ita hoc tantùm eſt tuum, quòd vivo. Si vitam imputas mihi per ſe nudam, egentem conſilij, & id vt magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muſcarum, ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me finxiſſe, vt curſum ad rectum iter vitæ dirigerem: ſi bene vivo, in ipſo beneficio maius quàm quod dederas recepiſti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dediſti, ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes. Aluiſti me pater: fidem præſto, plus reddo, quia non tantùm aluiſſe, ſed à filio ali gaudes, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipſa re percipis voluptatem. Illius alimenta ad corpus tãtùm meum pertinuerunt.* Deinde idipſum clarè euincit ex gloria, quam parentibus & familiæ conciliant filij, cùm virtute ſua euadunt excelſi & celebres, vel in ſapientia, vel in virtute, vel in principatu & regno. *Quidſi quis*, inquit, *per ſe in tantũ proceſſit, vt aut eloquentiâ per gentes innoteſceret, aut inſtitutã, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebraſq; natalium ſuorum clarâ luce diſcuteret, non inæſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quiſquam Ariſtonem & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios noſſet? Sophroniſcum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum eſt, qui vixerunt ob nullam cauſam aliam, quàm quod illos liberorũ eximia virtus tradidit poſteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, nec poſt Agrippam quidem notus, aut patri dedit Agrippa, manali corona inſignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera exſtruxit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla poſtea vincerentur? Vtrum Oſtianus maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Auguſtus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abſcondit? quantam cepiſſet voluptatem, ſi illum poſt debellata arma ciuilia vidiſſet ſecuræ paci præſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſſet ad ſe potuiſſe illum virum domo ſua naſci.*

Mira parentum ex filij euectio gloria.

D

VERS. 4. MORTVVS EST PATER EIVS, ET QVASI NON EST MORTVVS (Syrus, & idem eſt ac ſi non eſſet mortuus,) SIMILEM ENIM RELIQVIT SIBI POST SE] Quintus eſt hic fructus bonæ educationis. q. d. Homo ex inſtinctu naturæ appetit immortalitatẽ & æternitatem, nimirum, ſemper eſſe & viuere.

At,

At, cùm hoc ſit impoſſibile in ſe ſuáque perſona, vtpote quę mortalis ſit moriqúe debeat, optat ſaltem, vt poſt mortem in alia perſona ſibi ſimili & coniunctiſſima, putà in filio, ſit ſuperſtes, viuat & propaget ſe, ſuique nomen & memoriam. Quocirca generatio & bona educatio filiorum eſt remedium, imò ſpecies & imago reſurrectionis & beatæ æternitatis: pater enim moriens videtur reſurgere in filio. Quocirca parentes optant ante filios, imò pro filijs mori, vt eos relinquant ſuperſtites, in iſtíque conſeruentur, viuant & propagentur; filius enim bene à parente inſtitutus parentis vitam, ſapientiam & virtutem conſeruat, eumque facit quaſi immortalem.

Generatio eſt imago reſurrectionis.

Nota eſt hiſtoria patris, qui cum filio ob crimen adiudicatus erat morti: dumque princeps ſententiam molliret, vnumque tantùm plecti iuberet, ac daret eis optionem eligendi, vel iaciendi ſortem, vter plectendus eſſet, mira inter vtrumque fuit contentio, dum filius pro patre, pater pro filio mori pereuperet. Sed vicit tandem pater, dictitans ſe, licèt plecteretur, in filio tamen fore ſuperſtitem at, ſi filius plecteretur, nullam ſui, vtpote ſenis breuique morituri, nec filij fore propaginem & memoriam: expedire ergo malleque ſe mori, vt filius ſibi in vita maneret ſuperſtes. Motus princeps pietate amborum, vitam vtrique condonauit.

Dicit ergo Siracides, patrem ex bona educatione filij hùc fructum capere, quòd, etſi moriatur ipſe, videatur tamen non mori, eò quòd relinquit filium quaſi alterum ſe, ſibi ſimilem in virtute, vtpote cui probos ſuos mores per bonam inſtitutionem communicarit & impreſſerit, ſecùs eſt de improbis parentibus, vel probis, ſed improbè aut negligenter filios educantibus, hi enim, cùm moriũtur, relinquunt filios; ſed vel degeneres, vel ſibi ſimiles, improbos, qui ipſis probro erunt & infamiæ. Vnde in ijs eorum non virtus & fama, ſed vitium & infamia, ad eorum perpetuam ignominiam, viuet & perennabit.

Idem Tropol. verius eſt in bonis magiſtris, paſtoribus, prædicatoribus, Superioribus: hi enim poſt ſe relinquunt diſcipulos, quos Chriſto genuerunt, quaſi viua ſuæ virtutis teſtimonia & ſimulacra; vt S. Petrus reliquit Linum, Cletum, Clementem; S. Paulus Titum, Timotheum, Onetimum, Lucam; S. Ioannes Prochorum, Ignatiũ, Polycarpum, &c. *Succeſſio enim filiorum ſanctorum*, ait Rabanus, *qui poſt patres ſuos ex hac vita decedẽtes, bonum eorum ſtudium in ſancta religione & bona converſatione imitãtur, mortuos parentes quaſi rediuiuos exhibent, cùm eorum doctrinam & diſciplinam in ſuis dictis & factis omnibus ſeruando, manifeſtè declarãt.* Hinc filius maſculus hebr. vocatur זָכָר *zachar*, à *zacher*, id eſt, *memoria*, quòd in filio patris poſt mortem perſtet nomen & memoria, vice verſa feminæ hebr. נְקֵבָה vocantur à נָשָׁה *naſa*, id eſt, *oblitus eſt*; quòd in ijs præſertim ſi molliter & effeminatè viuunt, patris nomẽ pereat, & memoria obliuioni tradatur. Hinc rurſum filius ab Euripide vocatur, *vitæ oculus*: ſuntque viri eruditi, qui filium dictum volunt quaſi Φίλιον, ob ingentem erga eum patris amorem, aut à Græco ἓος per Æolicum digamma. Vide Tiraquellum præfat. in l. *Si vnquam*, n. 11.

Parentes plus amant filios quàm ſeipſos.

Quocirca docent Ethici & iuriſconſulti, quin & ipſa experientia, quòd pater plus diligat filium quã ſe ipſum. Vnde Pacatus in Panegyrico, Theodoſij Imper. *Inſtituente*, inquit, *natura, plus ferè filios*

A quàm noſmetipſos diligimus. Virginius apud Liuium libr. 3 conſtanter aſſerit, ſibi vitam filiæ ſuæ Virginiæ ſuà chariorem fuiſſe, ſi liberè ac pudicè ei viuere licitum fuiſſet. Ariſtot. lib. 8. Ethic. 12. *Æquè*, inquit, *parentibus vita liberorum chara eſt atque ſua.* Quocirca apud Quintilian. declam. 6. pater ille proclamat: *O quàm grane eſt mori! quantò grauius, quod ego viuo ſuperſtes filij mei!* Idem declam. 11. Cùm filij, inquit, pauperis ad ſupplicium peterentur, pater ſeſe obtulit illos vicaria morte ſeruaturus. Simile eſt, quod narrat Tiraquel. loco citato n. 8. *Accuſabantur*, inquit, *pater & filius homicidij: certum enim erat alterum eorum id perpetraſſe, ſed vter id feciſſet, incertum. Carolus II. Imperator inſtat filium ſuſpendi, quod intelligens pater, vt filium à morte vindicaret, ac in ſe pœnam conuerteret, ſponte crimen confeſſus, ideoq; ſuſpenſus eſt, liberato filio.* Quid mirum? Dauid rex ſanctus audiens mortem Abſalomi filij ſui, licèt perſecutoris & parricidæ, inconſolabiliter ciulans exclamabat: *Fili mi, Abſalom, fili mi: quis mihi tribuat, vt moriar pro te, Abſalom, fili mi, fili mi Abſalom?* 2. Reg. 18. 33. nimirum, vt canit Poëta,

Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Hoc ita verum eſt in homine, vt idem pariter natura inſeuerit animalibus cunctis. Nam vt ait S. Ambroſ. li. 6. Hexam. c. 4. *Natura hoc beſtijs infundit, vt catulos proprios ament, ſatus ſuos diligant.* Ex mox *Quę fera pro catulis non ipſa potiſſimùm ſe obtulerat morti? Quæ fera ſuos, innumeris licet obſeſſa cuneis armatorum, non ſuis viſceribus tegat? ingruat licèt telorum ſeges, illa tamen parvulos ſuos muro ſui corporis ſeptos immunes præſtat periculi.* Idipſum inductione & exemplis ſingularum ferarum, demonſtrat Philoſtratus li. 2. c. 7. Vitæ Apollonij Tyanei: *Nam elephantes flumen Indum tranſeuntes, ſuos pullos deferunt, vimulis, ne fortè cadant, eos complexi. Vſp, licèt ferritate ceteras belluas ſuperent, pro catulis tamen omnia faciunt. Iisdem quoque faciunt lupi, rapinis tamen intenti: femina enim partus cuſtodit, maſculus autem pro catulorum ſalute cibos ad ipſam defert. Idem etiam panthera faciunt, quæ propter caliditatem matres fieri gaudent, & tunc maribus dominari volunt ac domui præſidere: mares verò patienter omnia ſuſtinent propter catulorũ amorem.* Et mox: *Tigris quoque inſigni crudelitate animal, ad mares vſque procedit, catulorum repetendorum gratia, illiſq; receptis cum gaudio abit: quòd ſi catulis ablatis, abeuntem nauem aſpiciat, maſta in littore vlulat, quandoque etiam ob doloris magnitudinem moritur. Aues quoque videmus pullorum cauſa multa facientes, velut aquilas & ciconias, quæ nunquam nidos extruunt quin lapides illis imponant, hæc quidem à ſe aquilinum vocatum, illa verò lychnitem appellatum; propterea quòd facem adhibent, vt ova fœtum producant, & ſerpentes nidis non appropinquent. Quòd ſi marinas etiam belluas conſideremus, nemo admirabitur delphines ſuapte natura benignos, amare ſuos fœtus. Balenas autem & phocas & cetera, quæ fœtus viuentes edunt, nemo contrà non admirabitur. Cum ego*, inquit, *in Ægis inſula viderim phocam à piſcatoribus comprehenſam, mortuum filium, quem in carcere (vt ſic dicam) peperat, ita deplorare, vt triduo à cibis abſtinuerit, quamuis omnium belluarum voraciſſima ſit. Balena autem fœtibus filios abſcondit, ſi quando maiorem belluam fugere eos contigerit. Vipera etiam viſa eſt ſerpentes, quos peperit, linguis lambere & quaſi expalire.* Cumque Damis, cui Apollonius hæc recitarat, ex his laudare ſe diceret illud Euripidis: *Omnibus profectò hominibus filij ſunt anima*; confeſtim ſubiunxit Apollonius, id ſibi ſcitè & ſa-

Quin & beſtiæ.

Probatur exemplis.

pienter dictum videri, ſed veriùs multò & ſapientiùs Euripidem dixiſſe, ſi de omnibus animalibus eamdem protoliſſet ſententiam in hunc modum: *Cunctis animalibus filij ſunt animæ.* hæc Philoſtratus.

Curt

Ratio eſt, quòd filius ſit portio corporis patris, vt ait Ariſtot. 5. Ethic. c. 5. Pater ergo filium quaſi ſui partem, eamque meliorem, ideoque ſibi ſuperſtitem plus ſeipſo diligit. Imò pater & filius ſunt tanquam vnum corpus, vnaque perſona: hinc quod vnus poſſidet, alter poſſidere cenſetur, vt aiunt Iuriſconſulti, & inter eos Tiraquel. loco citato n. 15. Vnde apud Saxonem in Hiſtor. Danica. li. 7. dicit Sinaldus, ſuos ipſius liberos à ſe non eſſe diuerſos, ieq; ac filios vnius hominis loco eſſe cẽſendos, quibus velut vnum corpus à natura tributum videatur. Et Paulus Caſtr. conſ. 264. incip. *In præſenti cauſa*, col. 3. lib. 2. carnem filij ait eſſe velut carnem patris auctam: ita quidem vt, licèt efficiatur nouus homo propter nouam animam, non tamẽ dicatur primus homo omnino extinctus poſt mortem ipſius. Nam, vt ait Siracides, *ſimilem reliquit ſibi poſt ſe.* Hinc & S. Paulus Onelimum, quem in vinculis Chriſto genuerat, vocat *viſcera ſua* epiſt. ad Philemon v. 13. *Tu*, inquit, *illum vt mea viſcera ſuſcipe.* Vbi S. Hier. *Liberos*, inquit, *appellat viſcera parentum.*

Agni concolores arietis generanti.

Huc facit quod ſcribit Ariſtot. libr. 6. Hiſtor. anim. c. 19. agnos eſſe ſimiles & concolores venæ, quæ eſt ſub lingua arietis, à quo generantur. *Candidi*, inquit, *nigrum efficiuntur fœtus ſi ſub lingua arietis vena nigra aut candida habẽtur: varius enim coloris ſunt vena, eiuſdem & vellus eſt, varium etiam ſi plures venarum colores ſunt.* Idem Ariſtoteleth de more ſecutus, tradit Plinius lib. 8. c. 47. quo ſymbolo ſignificauit natura, vel potiùs Deus naturæ auctor, bonum malumque colorem moralem (hoc eſt, virtutem & vitium) filiorum pendere ex inſtitutione patris, quæ linguâ fit. Hinc & vrſi informem partum lingua formant, ait Plinius li 8. c. 26. vnde S. Ambr. li 6. Hexam. c. 4. *Vrſa*, inquit, *partus ſuos ad ſui effingat ſimilitudinem, tu filios tuos inſtituere ſimiles tui non potes?* Hac de cauſa Eliſeus vrſos immiſit in pueros malè educatos, ſibique illudentes: *Aſcende calue*, vt parentes, qui vrſos in filiorum efformatione imitari neglexerunt, eorumdem filiorum per vrſos, velut lictores, laniatione puniret.

Myſticè S. Auguſt. tract. 9. Contra Iudæos, Pagan. & Arrian. hæc verba accipit de Chriſto, eaq; torquet contra Arrianos dicentes: *Maior eſt Pater, minor eſt Filius. Has cõtumelias*, inquit, *nec homo quilibet ſapiens libenter accipiat, qui filiũ meliorem ſeipſo, aut parem habere contendit. Vnde illud dictum prophetiæ: Lætatus eſt pater in filio ſapiente: in vita ſua vidit, & in obitu non eſt contriſtatus: mortuus enim eſt pater, & tãquam non ſit mortuus. Quare non eſt mortuus? ſimilem enim reliquit ſe. Esse Propheta dicit ſapientem filium hominis eſſe ſimilem patri, & tu hæretice audes dicere, ipſam Sapientiam, Dei Filium, Patri eſſe diſſimilem. Propheta dicit mortuum hominem patrem in eo quòd filium ſimilem reliquit, vivere in filio: & tu audes, ipſam ſempiternam vitam, quæ eſt Dei Filius, ſeparare ab illo qui nunquam moritur Patre?*

VERS. 5. IN VITA SVA VIDIT, ET LÆTATVS EST IN ILLO: IN OBITV SVO NON EST CONTRISTATVS,

VERS. 6. NEC CONFVSVS EST CORAM INIMICIS. RELIQVIT ENIM DEFENSOREM DOMVS CONTRA INIMICOS, ET AMICIS REDDENTEM GRATIAM] Idem A inculcat & exaggerat, ſcilicet perenne tum in vita, tũ poſt mortem patri fore decus & gaudiũ ex filio bene inſtituto: eò quòd ille domum ſit defenſurus contra inimicos, & amicis gratiam repenſurus: quæ duo morituri maximè ſolent deſiderare. Vnde de talibus filijs canit Pſaltes pſal. 126. *Beatus vir, qui implenit deſiderium ſuum ex ipſis: non confundetur, cùm loquetur inimicis ſuis in porta*, id eſt, in iudicio: hoc enim olim peragebatur in portis vrbium, vt liberè exteri ad illud accedere poſſent. Tigurina vertit, *vivus eum vidit, eoq; lætatus eſt, & in morte ſua non contriſtatus, nec pudore affectus coram inimicis. Adverſus inimicos reliquit vindicem, & redditurum gratiam amicis.* Hæc veriora ſunt in patribus & filijs ſpiritalibus tanto, quanto parentes animarum præſtant parentibus corporum: hi in hora mortis & die iudicij non confundentur coram inimicis, ſcilicet, dæmonibus, de neglecta filiorum educatione & B ſalute; ſed Chriſto, B. Virgini & Sanctis gratias agendo, exultabunt de eorum cura æquè ac probitate. Ergo, inquit Palacius, ſi nulla ratio ad pietatẽ nos prouocare poſſet, hæc vna deberet: vt, ſcilicet, Chriſtus olim mortuus viuat in nobis, & qui nos viderit ſe Chriſtum videre putet, iuxta illud Pauli: *Glorificate & portate Deum in corpore veſtro*, 1. Corinth. 6. 20. Porrò Syrus vertit, *in vita ſua vidit eum, & lætatus eſt: & in morte eius* (vel potiùs *ſua*) *non tædet eum. Amicis eius reddit gratiam, & de hoſtibus ſumit vindictam.*

Gloria patris ſimilis lucernæ.

Hac de cauſa gloria filiorum in Script. comparatur lucernæ, quia, ſicut lucerna vna ex alia accenditur, ſic gloria filij reſplẽdet ex gloria patris. Rurſum, ſicut lucerna cõtinuò per partes ſibi inuicem ingiter ſuccedentes ardet, vt eadem ſemper videatur eſſe lux: ſic gloria familiæ per filios ſibi ſuccedẽtes perdurat, vt videatur idem eſſe homo œconomicus. Sic Salomõ fuit lucerna Dauidis, 3. Reg. 11. 36. Porrò ſicut lucernæ lux alitur oleo, quod tũditur ex oleis immaturis: teſte Plinio, l. 15. c. 3. ſic gloria filij manat ex educatione & diſciplina, quę illi adhibetur à puero, antequam ad maturam perueniat ætatem, cùm flecti nequit. Hoc eſt, quod ait Pſaltes pſal. 127. *Filij tui ſicut novellæ olivarum* (teneræ & immaturę, tumque tundendæ & diſciplinâ premendæ) *in circuitu menſæ tuæ.* De ſymbolo lucernæ plura dicam Prouer. 20. 20. Interim vide noſtrum Martin. de Roa lib. 2. Singular. c. 16. & ſeq.

VERS. 7. PRO ANIMABVS FILIORVM COLLIGABIT VVLNERA SVA, ET SVPER OMNEM VOCEM TVRBABVNTVR VISCERA EIVS] Triplex hic in Græcis eſt lectio: Complut. enim legunt ἀφελόχων υἱὸν, id eſt, *Abſtergens* vel *abradens filiũ*: Romani verò legunt ἀφεψύχων υἱὸν, per υ, id eſt, *refrigerans filium*: D Noſter verò & alij per diæreſin, vel potiùs dialyſin legunt περὶ ψυχῶν υἱῶν id eſt, *pro animabus filiorum.* Iuxta primam lectionem ſic vertas, *qui filium ſuum abſtergit* vel *abradit*, ſicut lixiuio defricantur & abraduntur maculæ è panno, ac limâ abraditur ærugo ab auro, aut ſicut pectine abraduntur furfures è capite, vel paleæ & ſtipites è lino dum pectine carminatur. q. d. Qui pectinat vel carminat filium, hoc eſt, qui eum corripit & caſtigat; *hic colligabit* & curabit *vulnera ſua*, vel *illius*, hoc eſt, medebitur morbis animi filij, æquè ac ſuis angoribus & doloribus; quos alioqui conciperet ex prauis moribus actibuſque filij. Vnde Tigurina vertit, *qui manſuefacit filium, vulnera ipſius alligat & facit, vt ad vocem omnem expaveſcat medullitus*; vt, ſicut equi tremunt flectunt.

flectuntque ſe ad vocem aurigæ: ſic filius ad omnem patris vel monitorum vocem tremat, ſeque inflectat.

Iuxta ſecundam lectionem, ſic vertas, *refocillans filium obligabit vulnera ipſius, & ad omnem clamorem turbantur viſcera eius.* q.d. Qui nimis lenis eſt & indulgens erga filium, vt non audeat eum caſtigare, hic poſtea cogitur vulnera ipſius in rixa vel aliunde contracta obligare, atque in perpetua cura & anxietate, ne quid triſte & funeſtũ filio obueniat, verſari, adeò vt ad omnem clamorem turbetur timens, ne clamor ille contra filium, vel de filio eius vulnerato vel occiſo ſit excitatus. Huic expoſitioni fauet Syrus, *qui*, inquit, *voluptuarium facit filium ſuum, multiplicabuntur vulnera eius, & ad omnem vlulatum lenabit cor ſuum.*

Iuxta tertiam lectionem, quæ Noſtræ Vulgatę eſt, ſic Primò, exponit Rabanus, & ex eo Gloſſa ac Lyran. q.d. Pater ſinet ſe vulnerari, *ſuaſq; vulnera colligabit pro anima*, id eſt, vita & ſalute filiorum. Sic Paulus ſcribit Corinthijs ſuis in Chriſto filijs 2. Corinth. 12. 15. *Ego autem libentiſſimè impendam & ſuperimpendar ipſe pro animabus veſtris; licèt plus vos diligens, minùs diligar.*

Secundò, meliùs Palacius. q.d. Pater nihil verebitur filios vulnerare, eorumque vulnera colligare, cùm id neceſſe erit vt eorum animas ſaluet, ac ita eos erudire, vt ad patris vocem eorum viſcera tremant. Pro *ſua* enim græcè eſt *αὐτοῦ*, quod tam *ſua* quàm *ipſius* ſignificat; Noſter legit *αὐτῶν* in plurali, id eſt, *ipſorum*, ſcilicet, filiorum.

Tertiò, idem Palacius, q.d. Pater non ſit trux & ſæuus in filium: ſed, ſi contingat eum flagellare & vulnerare pro eius anima & vita; mox eius vulnera colligabit & curabit, & ad omnem vocem planctus filij patris viſcera turbabuntur. Ergo pater admonetur vt vulneret filium, ſed benignè & clementer.

Quartò, Ianſenius, q. d. Bonus pater *vulnera*, quæ & ipſe in ſe frequenter ſuſcipit & ſentit: *pro animabus filiorum ſuorum*, dum ſcilicet in animo ſuo ſæpè dolet, pro eis ſollicitus eſt: hæc, inquam, vulnera ſua ipſe ſtudebit colligare & curare, per diſciplinam ſollicitè eis adhibitam; & cùm indebito modo eos quid dicere vel clamare contigerit, ad *omnem* eorum *vocem*) græcè, *βοῆ*, id eſt, clamorem) *turbabuntur viſcera eius*, hoc eſt, non diſſimulabit, nec negligens erit, ſed toto animo commouebitur ſollicitus de correctione.

Quintò planè & facilè ſic exponas. q.d. Bonus pater *pro animabus*, id eſt, vt ſaluet animas filiorum *colligabit vulnera ſua*, id eſt, *illorum*, ſcilicet filiorum, hoc eſt, vulnera animæ, putà peccata & vitia filiorum curare & ſanare conabitur: *& ſuper omnem vocem*, id eſt, rumorem de filiorum ſcelere vel improbitate ſparſum, commouebũtur & *turbabuntur viſcera eius*, ideoque malo mederi totis viribus ſataget.

Symbolicè noſter Pineda lib. 1. de Rebus Salomon. ca. 15. hanc Siracidis ſententiam explicat de cura, quæ infanti impenditur à parentibus. Quid enim, inquit, eſt frequens illa involuendi, euoluendi, ligandi, ſoluendi puerum cura & quotidiana repetitio, quàm colligatio quædam & quaſi curatio naturæ vulnerum, id eſt, incredibilis cuiuſdam infirmitatis & imbecillitatis? Quid aliud illa conturbatio viſcerum ad omnem vocem pueri, quàm ad omnem vagitum & lacrymulam parvuli parentum commotio, perturbatio, dolor, confuſio? Quòd ſi primam etiam huius ſententiæ partem ex Græco legas, *Refrigerans filium*, ſiue molliter tractans, ſiue abſtergens; in infantiles ſordes, & curam molliter tractandi infantilia membra rectè conuenit: vt opportunè, æquè ac veriſſimè dictum ſit, Salomonem nutritum curis magnis.

EQVVS INDOMITVS] EVADIT DVRVS, AT FILIVS REMISSVS (græcè, *ἀνειμένος*, id eſt, ſibi relictus, carens fræno diſciplinæ, diſſolutus) EVADET PRÆCEPS] Græcè *αὐθάδης*, id eſt, *αὐθαίρετος*, hoc eſt, prohibens, procax, effrænatus, citus, præproperus, temerarius, præceps, effuſus, proteruus, proiectus, petulans, inſolens, audax, impudens, contumax, improbus. Vnde Tigurina vertit, *equus indomitus euadet intractabilis, & filius diſſolutus peruicaciam induet*; alij, *equus, qui non domatur, euadit ſaeuus* (vti videmus Romæ equos, quos vocant Barbaros, antequã domentur, adeò fræni & ſeſſoris impatientes, vt eum excutiant, vel in foſſas præcipitent, & obuios quoſque proterant) *& filius, ſibi relictus ſit proteruus*; Syrus, *ſicut pullus equinus effrænis, ita filius proteruus, qui non obedit patri ſuo.* Nam, vt explicat Rabanus: *Sicut ſuperbia equi indomiti in præcipitium prona eſt, ita lasciuia filij indiſciplinati in peccati ruinam proxima eſt.* Et Palacius: Si iuuenci, inquit, petulantium fræno non domueris, durum & intractabilem eum inuenies: ita ſi filium voluntati ſuæ dimiſeris, in omnia vitia ſe præcipitabit. Optimè Ianſenius, Sicut, inquit, equus qui frænis & calcaribus in iuuentute non domatur, à ſua naturali ferocia & petulantia euadit durus & intractabilis: ita filius, qui in iuuentute ſolutus eſt à diſciplina & caſtigatione, & dimittitur ſuæ naturali petulantiæ, euadit præceps, temerarius & audax ad omnia vitia, ita vt ab eis nõ facilè poſtea reuocari poſſit. Significat ergo, quod, quemadmodũ equi frænis calcaribuſq; domantur, & tractabiles efficiuntur; ita pueri atque adoleſcentes optimis grauiſſimiſque inſtitutis, moribus, ſtudijs, atque etiam verberibus ad modeſtiam & obedientiam ſunt conformandi, iuxta dogma Ariſtotel. lib. 3. Ethic. c. 12. *Quod turpia appetit*, inquit, *incrementumq; magnum accipit, caſtigandum eſt ac temperandum: huiuſmodi autem maximè eſt cupiditas & puer.* Hinc myſticè S. Tho. 2. 2. q. 142. ar. 2. *Concupiſcentia*, inquit, *aſſimilatur puero quoad tria. Primò quidem, quantum ad id quod vterque appetit: ſicut enim puer, ita & concupiſcentia appetit aliquid turpe, cuius ratio eſt, quia pulchrum in rebus humanis attenditur prout aliquid eſt ordinatum ſecundum rationem. Vnde Tullius de Offic. lib. 1. cap. de temperantia, aliquantulum à principio pulchrum eſt, quod cõſentaneum eſt hominis excellentiæ in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differt. Puer autẽ non attendit ad ordinem rationis: & ſimiliter concupiſcentia non audit rationem, vt dicitur lib. 7. Ethic. cap. 6. circa princip. Secundò, conuenunt quantum ad exercitium. Puer enim ſi ſuæ voluntati dimittatur, creſcit in propria voluntate. Vnde Eccli. 30. dicitur: Equus indomitus euadit durus: & filius remiſſus euadit præceps: ita etiam & concupiſcentia ſi ei ſatisfiat, maius robur accipit. Vnde Auguſt. dicit in 7. Confeſſ. Dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo: & dum conſuetudini non reſiſtitur facta eſt neceſſitas. Tertiò, quantũ ad remedium, quod vtroque prabetur. Puer enim emendatur per hoc quod cõrcetur; vnde dicitur Prouerb. 23. Noli ſubtrahere à puero diſciplinam: ſi virgâ percuſſeris eum, & animam eius ab inferno liberabis.* VERS. 8. Concupiſc' conſtat ſimilis puero. quoad tria. Primo. Secundo. Tertio.

bis. Et similiter dum concupiscentiæ reſſiſtur, reducitur ad debitum honeſtatis modum. Et hoc eſt quod Aug. dixit in 7. Muſicæ. 11. quòd mente ad ſpiritualia ſuſpenſa, atque ibi infixa & manente, conſuetudinis, ſcilicet carnalis concupiſcentiæ, impetus frangitur, & paulatim repreſſus extinguitur. Mater enim erat cùm ſequeremur, non omnino nullus, ſed certè minor, cùm refrænamus. Et ideò Philoſoph. dicit in 3. Ethic. cap. vlt. in fin. quòd, quemadmodum puerum oportet ſecundùm præceptum pædagogi viuere, ſic & concupiſcibilis conſonare rationi.

Hieroglyphicum inuenis.

Hinc hieroglyphicum iuuenis & iuuentutis, eiuſque effrænis concupiſcentiæ & temeritatis eſt hoc: pingitur adoleſcens equo indomito inſidens, à quo in omnes partes raptatur & iactatur. Huic occurrit quidam, quærens quò tam præceps abeat? reſpondet eques, equum demonſtrans, *Quò iſti lubet.* Nimirum equus effrænis eſt concupiſcentia, eques eſt iuuenis cõcupiſcens, qui à concupiſcentia ſua in varia tum ſcelera, tum pericula abripitur. Si roges eum, Quò pergit? reſpondebit, *Quò concupiſcentia me rapit.* Hæc eſt enim equus indomitus, vel onager ferus, iuxta illud Ierem. 2. 24. *Onager aſſuetus in ſolitudine, in deſiderio animæ ſuæ attraxit ventum amoris ſui* (Sept. *in deſiderijs animæ ſuæ ſpiritu portabatur*, quaſi impos ſui) *nullus auertet eum.*

Præclarè S. Chryſoſt. in pſalm. 6. ſub finem: *Furentem*, inquit, *equum niſi quis citò repreſſerit, ruìt pereibit. Muſci venenum ſerpens & dimanans, maxima celeritate, ne vlteriùs progrediatur, ſiſtunt, eius vitium incidentes, hoc autem nos quoque faciamus, & quod in nobis eſt, vitium maxima celeritate reprimamus; ne vlteriùs progrediens morbum augeat.* Et poſt nonnulla: *Iudas ſi pecuniæ amorem coërcuiſſet, non veniſſet ad ſacrilegium: ſi illud compreſſiſſet, non ad colophonem malorum profluiſſet. Et ideò Chriſtus non ſolùm fornicationem & adulterium, ſed impudicum etiam obtutum reprimit, radicem ab imo euellens, vt facilius poſſit ſuperari vitium.* Plura de puerorum diſciplina dicam tomo proximo Prou. c. 22. 15. & c. 23. 13.

Exemplum eſt in Themiſtocle, qui quoniam adoleſcens fero mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere ſolebat: *Aſperos & indomitos pullos in optimos equos euadere, ſi quis illis adhibeat diſciplinam, rectamq; inſtitutionem.* ita Plutarch. in Lacon.

VERS. 9. LACTA FILIVM, ET PAVENTEM TE FACIET: LVDE CVM EO, ET CONTRISTABIT TE] Pro *lacta*, græcè eſt πρόβαλλον, id eſt, nutricare, lacta, ciba, mammam præbe inſtar nutricis: πρόβολοι enim ſunt mammæ, & πρόβολος eſt nutrix. Rurſum pro *paventem te facit*, græcè eſt, ἐκπλαγήσεταί σε, id eſt, ſtupefaciet te, obſtupeſcere faciet te. Vnde Tigur. vertit. *lactes filium, terrebit te: lude cum eo, te contriſtabit*; Syrus, *erudi filium tuum, ne illudaris: & ſi terruerit te, vexabit te*; alij germaniùs & neruoſiùs, *nutricare filiũ & ſtupore attonito percellet te: tu illude cum eo, & dolore afficiet te.* Eſt ironia. q.d. O pater, ò mater, quæ filium iam ablactatum & grandeſcentem nimis teneræ amas, palpis & tractas quaſi adhuc infans eſſet, pergito, ſi lubet, illum quaſi infantem molliter lactare, & indulgere omnia quæ petit; ſed ſcito, quòd mox timore tui excuſſo, teipſum faciet timentem, imò ſuâ audacia & contumacia obſtupeſcere faciet te, reddetq; attonitum, vt & tibi & illi magnum aliquod malum obuenturum iure metuas. Collude illi, blandire illi, & diſſuauiare cũ illo, vti priùs, cùm infans eſſet: ſed ſcito, quòd impudens effectus, ſpernet te, ridebit te, affliget & A contriſtabit te. Sicut enim infantia tenera & innocens, dolique & mali expers eget lactatione blandaque educatione: ſic vicißim pueritia ſuccedens infantiæ, iam doli, ſuperbiæ & proteruiæ capax, imò obnoxia, grauem ſeriamque poſcit educationem, & laſciuiæ puerilis caſtigationem: quare neceſſe eſt parentes grauiter & ſeuerè eum eis agere vt ſui reuerentiam & metum eis incutiant.

NON CORRIDEAS ILLI, NE DOLEAS (Complut. *ne condoleas*) ET IN NOVISSIMO OBSTVPESCENT DENTES TVI] q.d. Filio ridenti non corride ſed grauem exhibe vultum, ne riſus tuus & illius in dolorem vertatur, dum videbis eum ex tuo riſu & indulgentia te negligere, & agere quidquid lubet, tibique & ſibi grauis mali periculum creare: quare in fine *obſtupeſcent dentes tui*, vt, ſicut dentes ſtupidi ex cibo non voluptatem, ſed dolorem ſentiunt: ſic pariter tu ex filio inſolente & rebelli dolorem ingentem cõcipias, adeò vt præ dolore obmuteſcas, & ſias quaſi ſtupidus, itaque riſus tuus vertatur in ſtridorem & dolorem Græcè eſt, χαρίσῃ τὸν ὀδόντας σε: quòd Secundò, ſic vertas cum Tigurina, *Lædemq; dentibus tuis infrendens.* q.d. Ne indigneris & fremas ob improbitatem filij, obque nimiam tuam in eum indulgentiam. VERS. 10.

B Noſter meliùs vertit, *obſtupeſcent*: alludit enim ad ſtuporem dentium ex eſu rei delectabilis. q.d. Sicut qui auidè comedit rem acidam, quæ acore ſuo palatum proritat & acuit, tunc quidem gaudet poſtea verò ſentit dentium ſtuporem: ita ſi filio corrideas, tunc quidem ridebis, ſed riſum poſtea lues dolore: obſtupeſces enim ad tantam filij proteruiam & peruicaciam: ſic ſicuti ei, cui ſtupent dentes, nihil eſt ſapidum: ſic tibi, ò pater nihil in vita ſapidum, nihil dulce, nihil iucundum & C lætum continget, ſed infinitæ occurrent moleſtiæ, dolores & mœrores, ſi filium nimiâ enutriueris indulgentia. Sic & Syrus vertit, *ne incedas cum eo ſecundùm voluntatem tuam, ne ad iram concitet te, & in nouiſſimo obſtupeſcere faciat dentes tuos.* ita Palacius. Similis eſt gnome Solonis: *Liberis ne arrideas, vt in poſterum non fleas.*

Huc facit prouerbium Arabicum cent. 2. nu. 4. *Colluſio* ſiue *iocus aufert reuerentiam*, quod Itali dicunt: *Baldezza di padrone capello di matto.* Et nu. 5. *Ne lude cum optimate, ne iraſcatur tibi: neque cùm infimate, ne abutatur te*, vel *audeat ſuper te.*

Exemplum grauitatis paternæ ſit S. Iob, qui tam ſeriò grauiterque cum liberis ſuis agebat, vt etiam cùm rideret interdum, ridere non crederetur. *Si quando*, inquit cap. 29. *ridebam ad eos, non credebant.* Vbi S. Gregor. 20. Moral. ca. 3. *Qui præeſt*, ait, *debet* D *& arridens timeri, & iratus amari, vt cùm nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata ſeueritas odioſum.* Et cap. 8. *Miſcenda eſt ergo ſeueritas cum lenitate, faciendumq; quoddam ex vtraque temperamentum: vt neque multa aſperitate exulcerentur ſubditi, neque nimia benignitate ſoluantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca ſignificat, in qua cum tabulis virga ſimul ac manna eſt: quia cùm Scripturæ ſacræ ſcientia eſt in boni rectoris pectore, ſi eſt virga diſtrictionis, ſit & manna dulcedinis. Hinc etiam Dauid ait: Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Virgâ etenim percutimur & baculo ſuſtentamur. Si ergo eſt diſtrictio virgæ quæ feriat, ſit & conſolatio baculi quæ ſuſtentet: ſit itaque amor, ſed non emolliens: ſit rigor, ſed non exaſperans: ſit zelus, non immoderatè ſæuiens: ſit pietas, ſed non pluſquàm expediat parcens.*

Pater miſceat grauitatem lenitati.

NON

VERS. 11. NON DES ILLI POTESTATEM IN IVVENTVTE, ET NE DESPICIAS COGITATVS ILLIVS] Pro *poteſtatem* græcè eſt ἐξουσίαν, id eſt, libertatem, licentiam, poteſtatem agendi & dicendi quæ velit, quæque libent. Pro *cogitatus* Noſter legit ἐνθυμίας, id eſt, cogitationes, notiones, intentiones, ſenſa, conceptus, quæ ſcilicet animo voluit, cogitat, intendit, deſtinat, optat, vult, molitur. Iam legunt vicina voce ἀγνοίας, id eſt, ignorãtias, id eſt, errores, vitia & peccata, quibus ſcatet pueritia. Vnde Tigurina vertit, *ne indulgeas ei iuueni licentiam, nec ad imperitè facta eius commineas*; Sytus, *ne condones ei omnia vitia eius.* Senſus eſt, q.d. Ne permittas iuueni poteſtatem agendi quod lubet, vt ſuo iure viuat, ſuo marte agat, quaſi herus & dominus à nullo dependens, nulli ſubiectus, nullius directioni & correctioni obnoxius: *& ne deſpicias*, id eſt, ne negligas corrigere & dirigere, *cogitatus illius*. q.d. Scrutare, & explora diligenter quid cogiter; vt inde eius indolem animiq; ſenſa & propẽſiones perſpicias, eaſque, ſi prauæ ſint, reſeces & corrigas; ſin bonæ, ſecundes & dirigas. Niſi enim in iuuentute eas flexeris, adoleſcent, indureſcent, fientq; inflexibiles & incorrigibiles: perinde ac arbor, dum tenera eſt flectenda & dirigenda eſt: ſi enim adoleuerit, flecti dirigique ſe non ſinet.

VERS. 12. CVRVA CERVICEM EIVS IN IVVENTVTE, ET TVNDE, græcè θλάσον, id eſt, *frange*: ita Complut. *collide, tunde*) LATERA EIVS, DVM INFANS (græcè, νήπιος, id eſt, infans vel puer, qui needum ſapit: vnde Complut. vertunt, *dum eſt paruus*) EST, NE FORTE INDVRET, ET NON CREDAT TIBI, ET ERIT TIBI DOLOR ANIMÆ] Tigurina, *inflecte ceruicem* (alij, *collum*) *adhuc iuueni, & dum puer eſt, tunde latera ipſius, ne fortè obdureſcens nolit parêre tibi, animæque tuæ dolorem afferat.* Nam pro *non credat tibi* græcè eſt ἀπειθήσῃ, quod Secundò, vertas, *diffidat tibi*; Tertiò, *inobediens tibi*, vel *contumax ſiat in te*; Syrus, *curua collum eius, quamdiu eſt adoleſcens, & ſcinde lumbos eius, quamdiu eſt paruus, ne robuſtus fiat, & prætermittat contra te.*

Moner (vt rectè Ianſenius) curuare ceruicem, & tũdere latera, quòd in his duabus partibus corporis ſuperbia & petulantia magis vigeat; in ceruice, ſcilicet, ſuperbia, in lateribus petulantia. Nec vult caput fuſtibus aut percuſſionibus grauari, ne ingenium lædatur, ſed eas partes vult premi, quarum repreſſio non obſit ingenio. Et ceruicem quidem vult curuari velut oneribus impoſitis: latera verò tundi & percuti, velut virgis & flagellis, quibus latera puerorum peti ſolent; ſignificãs & ſuperbiam caſtigationibus atque increpationibus eſſe reprimendam, & petulantiam atq; ſtultitiam virga diſciplinæ expellendam; iuxta illud: *Stultitia colligata eſt in corde pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam.*

Caſtigandi immaturi.

IN IVVENTVTE) ætate ſcilicet tenera & adhuc flexibili, vult curuari ceruicem; quia poſtea ceruix iam indurata potiùs frangenda eſſet, quàm curuari poſſet: ſicut ramus tener flexilis eſt, ſed grandæuus inflexilis, vt ſi eum flectere velis, frãgas. Quod Belgæ hoc prouerbio ſignificanter exprimunt: *Filij, dum pueri ſunt, parentibus affurunt copiũ dolorem; dum adoleuerint, cordis dolorem.* Paulò aliter Palacius: refert enim hęc ad fugam otij, & amplexum laboris. q.d. Qui otio indulget, recta ceruice incedit: tu ergo filium operi & labori addicito, vt ceruicem in opus curuam habeat. Tum verò nares eius ab infantia (id eſt, à ſecundo & tertio ætatis anno) percute, ne forte ab ea ætate duras tibi fiat, & dolorẽ animę inferat, hęc Palacius. Siracidi concinit Ben-Sira alphab. 1. litera Daleth: *Aurum*, inquit, *tundi debet, & puer verberari*: vel, *aurum indiget percuſſionis, & puer verberationis.* q.d. Si ferulæ parcas, puer fit nequam & inutilis, perinde vt aurum minùs vtile exiſtit, niſi malleatione formam ſibi congruam accipiat. Scholiaſtes ſic explicat: *Sicut aurum, ſi illud tundas, magis fulget; ſic puer ſi eum verberes, fit melior.* Nam vt argilla, ita tenera ætas in quamcumque partem ducas, ſequitur: at vbi obduruit ingenium, haud facilè in aliam refingitur formam. Hęc ergo caſtigatio amoris eſt, non odij. Vnde Salomon Prouer. 13. 24. *Qui parcit virgæ*, inquit, *odit filium ſuum: qui autem diligit illum, inſtanter erudit*, Hebr. *diluculo quærit ei caſtigationem*; Scholiaſtes, *adhibet ei diſciplinam.*

B Porrò caſtigationis effectus Primus eſt, ſapientia. Audi Salomonem Prouerb. 29. 15. *Virga atque correptio tribuit ſapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati ſuæ, confundit matrem.* Secundus eſt, gaudium. Audi eumdem ibidem verſ. 17. *Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ.* Tertius eſt, liberatio à gehenna, & ſalus æterna. Audi eumdem c. 23. 14. *Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.* *Caſtigationis effectus.*

Docs (græcè, παίδευσον, id eſt, corripe, inſtitue, erudi, caſtiga) FILIVM TVVM, ET OPERARE IN ILLO, NE IN TVRPITVDINEM ILLIVS OFFENDAS] q. d. Operam omnem illi rectè inſtituendo naua, ne *offendas*, impingas, confundaris & triſteris *in eius turpitudine*, id eſt, dedecore, quod alioqui ſibi permiſſus committet, indeque infamia & contumelia, quam incurret tum ipſe, tum tu, ô pater. Sy- VERS. 13.

C rus, *contriſtitiam animæ doce filium tuum, & aggrauabis illum, ne fortè in inſipientiis ſuis offendere faciat te*, Tigurina, *erudi filium tuum, & elabora in hoc, vt ne ignominia eius tibi ſit offenſioni*; alij, *caſtiga filium tuum, eumq; in opere facundo exerce, ne in turpitudinem eius impingat.* Codices Græci Romæ emendati legunt, *ne in turpitudinem tuam*, id eſt, ad ignominiam tuam, *offendas*, vel impingat in aliquod dedecus, vitium aut ſcelus. Audi Palacium: Vt qui in agro aut vinea ſua diligẽtem operam collocat, euadit pauperiem: ita, ſi in filio tuo operam nauaris ſtrenuam, filium à turpitudine liberas, & te, ne ab ea offendaris, eripies.

Lector, intellige hæc eſſe præcepta moralia, quæ vt plurimùm vera ſunt, ſunt enim filij, vt plurimùm naturâ petulantiore, ac ita quæ diſciplinam requirat aſperiorem: non negamus tamen filios

D quoſdam naſci, qui tantam exactionem minimè requirant.

Porrò pater filium doceat tum verbo, tum verbere, tum maximè exemplo. Verùm enim eſt illud Hebræorum prouerbium: *Quis autem ſequitur, & ſi bonum patrem imitando cõſectatur.* Nota *là operare* ſignificat ingentem curam, ſtudium & laborem à patre adhibendum in educatione filiorum: hoc enim opus eſt ſummi momenti, vtpote à quo ſalus familiæ & ſubinde reip. dependet. Quocirca Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti LXXII. Interpretibus ſingulis ſingulas propoſitas quæſtiones ethicas vel politicas, hanc quadrageſimo primo propoſuit: *Quæſis maxima negligentia?* Cui ille: *Si quis filiorum*, inquit, *negligens fuerit, eoſq; nulla in re erudiat. Deo enim ſemper vota non pro nobis tantum concipimus, quantum precamur vt & liberis noſtris bona cuncta adſint, eruditionem & prudentiam impartiatur. Nam id* *Pater filios inſtruat exemplo magis quàm verbo.*

Dei virtute euenit. ita refert Ariſtæas in hiſt. LXXII. Interpretum (quæ exſtat tomo 7. Biblioth. SS. Patrum) quibus coæuus fuit noſter Siracides, imò vnus ex illis, ſi credimus Ianſenio.

Filij horum degenerant: Cur?

Hac de cauſa videmus filios magnorum virorum ſæpè ab indole & virtute parentum degenerare, iuxta illud: *Heroum filij noxæ*; quia ſcilicet viri magni rebus magnis remp. concernentibus occupati, educationem filiorum negligunt, eamq; alijs committunt; ac filij parentum virtute & gloriâ ſuperbi, diſciplinam & caſtigationem non admittunt. Vnde Carneades dictitabat, *Diuitum ac regum filios nihil rectè diſcere, præterquam equitare*, teſte Laertio libr. 4. cap. 9. Apud Spartanum in Vita Seueri Imper. *Conſtat neminem propè magnarum virorum optimum & virum ſibum reliquiſſe*: citatq; exempla Ciceronis, Auguſti, Scipionis, Catonis, Traiani & aliorum; quin & vulgò dicitur: *Ex ſapientiſſimis parentibus ſtultiſſimos propagari liberos, ex ſtultis verò ſapientes.* Cuius rei aliam quoque cauſam phyſicam dat Alex. Aphrodiſæus lib. 1. Problem. c. 26. & ex eo Tiraquellus li. 15. connub. 154. nimirum, quod ſtulti toti incumbant generationi, ideóque optimos & perfectiſſimos ſpiritus in prolem effundant: ſapientes verò ſapientibus cogitationibus occupati & diſtracti, dimidios tantùm ſe dent generationi, ideóque terreſtrem tantùm ſpirituum partem proli communicent.

Exempla.

Appoſitum, ſed horrendum, eſt exemplum, quod refert Auctor ſer. ad Fratres in Eremo, qui exſtat to. 1. S. Aug. ſer. 33. de Cyrillo ciue Hipponenſi: *Cyrillus*, inquit, *filium, vt ſuis, habebat, & eum vnicum poſſidebat: & quia vnicus erat, eum ſuperſtitè diligebat, & ſupra Deum. Ideò ſuperſtito amore inebriatus, filium corrigere negligebat, dans etiam poteſtatem faciendi omnia quæ placita eſſent illi.* Et mox: *Filius luxuriosè viuendo, conſumpſit partem bonorum ſuorum: ſed ecce hodie ebrietatem perpeſſus matrem prægnantem nequiter oppreſſit, ſororem violare voluit, patrem occidit, & duas ſorores vulneranit ad mortem.*

Quid docendi ſilij.

Huc facit illud anonymi, qui accuſatus quòd patrem pulſaſſet, hoc modo impium facinus defendit: *Et ille*, inquit, *patrem ſuum verberauit, & hic* (oſtenſo filio) *me verberabit, poſtquam adoleuerit: adeò mihi hoc gentilitium eſt.* Sic videmus malè educatos à parentibus malè educare liberos, ac proinde impios eſſe in parentes, ideoque impios in ſe experiri filios. Ælianus lib. 12. Variæ hiſtor. narrat Diogenem inertiam Megarenſium culpaſſe ac dixiſſe: *Malim eſſe Megarenſis alicuius aries quàm filius*: innuēs, Megarenſes pecoris maiorem curam gerere, meliuſque illud educare quàm filios.

Porrò quæ & qualia parentes docere debeant filios & filias, ſapienter & piè docet S. Hier. epiſt. 7. ad Lætam de inſtit. filiæ: *Sit*, ait, *erudienda eſt anima, quæ futura eſt templum Dei: nihil aliud diſcat audire, nihil loqui, niſi quod ad timorem Dei pertinet: turpia verba non intelligat, cantica mundi ignoret, adhuc tenera lingua pſalmis dulcibus imbuatur; procul ſit ætas laſciua puerorum: ipſæ puellæ & pediſequæ à ſæcularibus conſortijs arceantur, ne, quod male didicerunt peiùs doceant.* Et paulò pòſt: *Difficulter tradetur, quod rudes animi perbiberunt. Græca narrat hiſtoria Alexandrum potentiſſimum regem orbiſq; domitorem, & in moribus, & in inceſſu Leonidis pædagogi ſui non potuiſſe carere vitijs, quibus adhuc parunlus fuerat infectus.*

Denique ſeueræ educationis filiorum exempla animalium proponit S. Ambroſ. Primò, accipitrem, qui pullos cùm volare incipiunt, inquit, li. 5. Hexam. c. 18. *nidis ejiciunt, ac, ſi mereantur, propulſant pennis atque præcipitant, verberant alis, cogunt audere quod trepidant, nec vllum poſtea deferunt his munus alimoniæ.* Rationem ſubdit: *A tenero pullos ſuos inſtituere videntur ad prædam*; quia prædando viuere debent. *Cauent, ne in tenera ætate pigreſcant, ne ſoluantur deliciis, ne marceſcant otio, ne diſcant cibum magis expectare quàm quærere: intermittunt nutriendi officia, vt in vſus rapiendi audere compellant.* Secundò, cap. 17. aſſignat hirundines, quæ pullos exercitatos ſuos norunt oculare chelidonia, vt ait Tertull. Tertiò, li. 4. c. 6. aſſignat vrſas, quæ fœtus informes tamdiu lambunt, & lambendo radunt, donec eos ad ſui ſimilitudinem efforment. *Non mireris*, ait, *in fera tam pij erus officia, cuius naturā pietas exprimit? Vrſa igitur partus ſuos ad ſui effigiē ſimilitudinem, tu filios tuos inſtituere ſimiles tui non poteris?* Quartò, aquila plumeſcentes pullos alis verberat exemploq; ſuo eos ad volandum prouocat: ſic parentes filios doceant probos mores exemplo magis quàm verbo. Ita facit Deus, quem proinde aquilæ comparans Moſes Deut. 32. 11. *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandū pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atq; portauit in humeris ſuis.* Quintò, ceruæ *editos partus exercent curſu, & fugam meditari docent, ad præcipua ducunt, ſaltum demonſtrant*, ait Plinius lib. 8. c. 32. Sextò, philomelæ, teſte Ariſtot. lib. 4. Hiſtor. animal. c. 9. præcinunt pullis, eoſque docent modulos quos imitentur: audiunt pulli attentè. In docente apparet quædam reprehenſio, & in pullo diſcipulo erroris correctio.

Seuerè pullos educas accipies. *& hirundo.* *& vrſa:* *& aquila:* *& ceruæ:* *& luſcinia.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De bono ſanitatis: vnde græcè inſcribitur περὶ ὑγιείας, id eſt, de ſanitate.

Verſ. 14. Melior eſt páuper ſanus, & fortis viribus, quàm diues imbecillis & flagellatus malitia.

15. Salus animæ in ſanctitate iuſtitiæ, melior eſt omni auro & argento, & corpus validum quàm cenſus immenſus.

16. Non eſt cenſus ſuper cenſum ſalutis corporis: & non eſt oblectamentum ſuper cordis gaudium.

17. Melior eſt mors quàm vita amara: & requies æterna quàm languor perſeuerans.

18. Bona abſcondita in ore clauſo, quaſi appoſitiones epularum circumpoſitæ ſepulchro.

19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit:

20. ſic qui effugatur à Domino, portans mercedes iniquitatis:

21. videns oculis, & ingemiſcens, ſicut ſpado complectens virginem, & ſuſpirans.

MELIOR EST PAVPER SANVS, ET FORTIS VIRIBVS, QVAM DIVES IMBECILLIS ET FLAGELLA-

GELLATVS MALITIA] *Melior*, id eſt, potior, optabilior, præſtantior, *eſt pauper, ſanus & fortis viribus*; græcè, *ἰσχύων τῇ ἕξει*, id eſt, valens habitudine, putà robore corporis, quo poſſit laborãdo ſibi parare victum, *quàm dives imbecillis & flagellatus malitia*, id eſt, percuſſus à Deo miſeriâ, malaque habitudine ſiue infirmitate corporis. Hic enim in doloribus triſtem agit vitã, nec ſuis operibus delicari aut frui poteſt, cùm pauperi omnia, licèt vulgaria & vilia, ſint ſapidiſſima. Vnde Græca habent, *præſtantior eſt pauper ſanus & firma habitudine, diuite qui corpus habet plagis affectum*; Tigurina, *potior eſt pauper ſanus & bene valens, quàm dives affecto corpore*; Syrus, *melior eſt pauper viuus & validus corpore ſuo, quam dives percuſſus in carne ſua*. Dicit hoc Siracides, vt doceat felicitatẽ hominis non eſſe ſitam in opibus, nec diuites ijs ſuperbire poſſe, eò quod ijs malè ſanis & delicatis (vti ſæpè fit) præſtantior & felicior ſit pauper pollens ſanitate & viribus. Quod thema multis deinceps proſequitur. Vnde Palacius, Comparat, inquit, ſalutem corporis, quę adeò à multis vili æſtimatur, diuitijs, quas tantopere mundus miratur & quærit. Dicit igitur, multò magis præſtare ſalutem cum paupertie, quàm diuitias cum languore, maximè ſi languor & flagellum à Deo propter malitiã infligatur. Alioqui melior erat Iob ſine ſua malitia flagellatus, quàm pauperes alij, quantumuis valentibus viribus eſſent: ſed Author ad regularia reſpexit: nec enim diuites ſine aliqua malitia eſſe ſolẽt. *Malitia* igitur hîc propriè miſeriam, afflictionem, infirmitatem ſignificat: ſed quia illa ſæpè infligitur in pœnam culpæ & malitiæ propriè dictæ, hinc vtraque hîc accipi poteſt; vt *dives flagellatus malitia* ſit diues, qui ob malitiam flagellatur morbis alijſque miſerijs. Sic Chriſtus ait, *Sufficit diei malitia*, id eſt, afflictio *ſua*, Matth. 6.

A diocrem ſapientiam cum firma ſanitate, quã magnam ſapientiam cum infirma. Hic enim cã vti, eamque alios docere nequit. Sanctitas autem cum ſanitate retineri poteſt, & à prudentibus diſcretiſque retinetur: hi enim moderantur iciunia, aliaſque corporis caſtigationes, magiſque vacant internæ virtuti; putà charitati, humilitati, orationi, quieti, patientiæ, in quibus anima ſanctitatis conſiſtit. Hinc Thales rogatus, *Quis eſſet felix?* reſpondit: *Qui corpore ſanus eſt, animo autẽ eruditus*. ita Laërtius l. 1. c. 1. Talis fuit Moyſes, de quo diſſerens S. Chryſ. *Corpori*, inquit, *frænum intendit, vt nec immodicè ſtringendo equum ſibi ad miniſterium redderet inutilem: neq; ſupra modum ſactus obſequi, rurſum erigeres ſeſe aduerſus rationem habentes; ſed ſimul & ſanitatis illius, & malæ rationis curam habuit*. Maximus ſerm. 27. citat Democritum dicentem: *Homines precantur à Deo valetudinem, cuius tamen vim in ſemetipſis neſciunt. Dum enim inordinatè viuunt, ſuæ ipſi valetudinis ſunt proditores*. Sic & Diogenes ſtomachabatur in eos, qui pro bona valetudine ſacrificarent, & in ipſo ſacro epulis immodicis ſemet ingurgitantes, facerent bonæ valetudini contraria. ita Laërtius lib. 6.

B

Denique Pythagoras dicebat tria à dijs petenda, formam, diuitias, & bonam valetudinem. Valetudo enim homini eſt intima, ac baſis & ſubiectũ ceterorũm bonorum & gaudiorum: ipſam enim eſſentiam hominis proximè tãgit & afficit. Miſera enim eſt vita, quæ valetudine deſtituitur, & morbis premitur, adeóque non tam vita, quàm lenta mors dicenda eſt, ait S. Gregor. Ægri enim nullam in vino, delicijs, opibus, honoribus, &c. ſentiũt voluptatem; quia hanc intercipit dolor & ægritudo, quæ mentem ad ſe rapit, ac mœrore confeit, vt ad alia bona & gaudia attendere, ijſque paſci & oblectari nequeat. *Quantum bonum ſanitas.*

C

Vnde Plato libr. 1. de Legibus: *Primum*, inquit, *locum obtinet bona valetudo, ſecundum forma, tertium robur, quartum opes, haud cæca, ſed acutum cernentes*. Stobęus verò ex Selerio: *Bona valetudine eſſe*, inquit, *optimum eſt homini mortali. Proximum, ſpecie honeſta præditum eſſe: Tertium, opes habere citra fraudem: Quartum, ætate vigere cum amicis*. Tritum illud. *Quàm bene valere, melius in vita nihil*. Et illud: *Rectè valere & ſapere, duo vitæ bona*, nimirum, *vt ſit mens ſana in corpore ſano*. Ariſtot. Sicyonius pæana ſcripſit in laudem ſanitatis, vti refert Athenæus lib. 15. *Sanitas*, inquit, *antiquiſſima dearum, tecum vitam quod reliquum eſt vitæ? tu verò propria mihi conſiſtrix eſto*. Et mox: *Tecum dina ſanitas florent omnia, ac rendet gratiarum ver. Abſque te verò nemo felix*. Ariſtot. lib 2. Rhetoric. *Homini*, inquit, *bene valere optimum eſt*. Idem li. 1. Moral. ad Eudemum, narrat aliquem in veſtibulo templi, quod eſt in Delo Apollinis, hanc ſcripſiſſe ſententiam: *Eidem non adeſſe omnia, honeſtatem, bonitatem, ac iucunditatem: honeſtiſſimum eſt, quod iuſtiſſimum: optimum, bene valere: iucundiſſimum, potiri eo quod quis amat*.

Vers. 15. SALVS ANIMÆ IN SANCTITATE IVSTITIÆ: MELIOR EST OMNI AVRO ET ARGENTO, ET CORPVS VALIDVM QVAM CENSVS IMMENSVS] q.d. Sicut *ſalus animæ* (quæ in ſanctitate iuſtitiæ conſiſtit) *melior eſt omni auro*; ita *corpus validum* melius eſt opibus immenſis, q.d. Sanitas alia eſt animæ, alia corporis: vtraque præſtat opibus maximis, quia ſanitas eſt bonum intrinſecum; itaque altioris ordinis quam ſint opes, quæ extrinſecus tantùm homini bonæ ſunt, eique adiacent. Vocat *ſanctitatem iuſtitiæ*, quia eſt & ſanctitas corporis, putà caſtitas, & carnis, putà caro pura ab omni irregularitate & immunditia legali, Hebr. 9. 13. Eſt & ſanctitas rerum, putà victimarum, decimarum, primitiarum, aliarumque rerum Deo dicatarum. Hîcce omnibus opponitur ſanctitas iuſtitiæ, quæ ſcilicet in iuſtitia & obſeruatione mandatorum Dei conſiſtit. *Tò iuſtitia* iam non eſt in Græco; ſic enim habet: *ſanitas & bona habitude*; Tigurina, *incolumitas*) *præſtat omni auro, & valens corpus, opibus immenſis*; Syrus, *vita valida amabilior eſt auro, & ſpiritus bonus* (id eſt, lætus, hilaris, iucundus) *præ margaritis*.

D

Nota. Tria ingentia hominis bona ſunt, ſanitas, ſanctitas & ſapientia: ſed difficilè hæc tria coacervantur, vt in vno eodemque ea hæc eximia reperiantur. Multi enim ſanitatem lædunt ob ſanctitatem, quam quærunt per maceratione carnis: alij eam lædunt ob ſapientiam, dum ſcilicet, nimio ſtudio ſpiritus conſumunt, ac ſtomachum caputque debilitant. Quare licèt primum bonum ſit ſanctitas, ſecundum ſapientia, tertium ſanitas: tamen, quoad vſum & opem aliorum, præſtat habere me-

Vnde pro ea tot millones Martyrum ſanitatem, ſanguinem & vitam profuderunt, ac quilibet Chriſtianus, cùm opus eſt, profundat oportet. Gratia enim eſt altioris ordinis, ſcilicet ſupernaturalis & diuini, cui omnia naturalia cedãre neceſſe eſt. Et virtus eſt ſanitas animæ, quæ longè præſtat ſanitati corporis. Addit S. Auguſtin. in pſalm. 37. ſanitatem huius vitæ potiùs eſſe morbum, ſi cum ſanitate immortalitatis

conſe-

conferatur. *Nam vnde*, inquit, *dicebat, Non est sanitas in carne mea, nisi quia ista quæ huius vitæ dicitur sanitas bene intelligentibus, & sabbatum* (æternæ quietis) *recordantibus; non est vnq; sanitas? Si enim non manducaueras, inquiebat fames. Ista fames, naturalis quidam morbus est.* Et inferiùs: *Detrahe ista medicamenta* (cibi & potus) *vide si non interficiunt illa quæ existimas. Si sepositis istis non sunt morbi, est sanitas. Si autem habes aliquid quod te possit interficere, nisi manducaueris; noli gloriari de sanitate, sed gemens exspecta redemptionem corporis tui.* Vnde verba psalm. *Non est sanitas in carne mea*, sic exponit: q.d. *Quando comparo istam sanitatem illi sanitati, quam habebo in requie sempiterna, vbi corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem; video quia in illius sanitatis comparatione, ista sanitas morbus est.* Perfecta ergo sanitas est immortalitas.

Tria salubberrima.

Porrò Læuinus Lemnius medicus Exhortat. ad vitam optimè instit. c. 29. *Tria*, inquit, feruntur vulgò *salubberrima*, quæ quemque obseruare par est: *Vesci citra saturitatem: Non refugere laborem: Naturæ semen conseruare.* Quibus opposita sunt *totidem insalubberrima*, quæ præter morbos, præmaturam senectam accelerant, mortemque properatâ homines conficiunt: *Crapula distendi, ignauia torpescere: immodica venere enervari.* Cùm enim frugalitas profligatâ ingluuie salubre corpus constituat; exercitatio excusso otio atque ignauia, idiplum agile reddit & expeditum: tum si ab equino genere documenta sumere liceat,

Nulla magis animo vires industria firmat,
Quàm ventrem & tacitos stimulos auertere amoris;

ait Virgil. lib. 3. Georg. Siquidem intemperans ac libidinosa adolescentia, effœtum corpus senectuti tradit. Huius rei symbolo Gentiles dixere, deæ Veneri, quæ vitam abbreuiat, tres duas contrarias esse, quæ vitam prolongant; nimirum Mineruam, quæ dea est sapientiæ & temperantiæ: Dianam, quæ dea est exercitij: Vestam, quæ dea est castitatis & virginitatis.

Galenum Medicorum principem tradunt nonnulli, inquit Cælius Rhodiginus lib. 30. c. 12. centum & quadraginta annos vixisse, tantaq; in cibo & potu abstinentia vsum, vt ad satietatem numquam comederit aut biberit, nec crudum quidquam vnquam gustarit: vnde sit factum, vt odoriferum semper anhelitum spiraret, & citra vllam affectionem solâ defecerit senectute. Hinc prouerbium: *Galeni valetudo*, pro ea quæ vltra humanum captum nimis sit prospera, nimiq; inoffensa. Hæc ille, penes quem sit fides: nam Suidas Galeno dat annos dumtaxat 70. Certè ipse Galenus in libro ad Thrasybulum de Arte sanitatis tuendæ, scribit se expertum, seipsum multis athletis, qui præstantissimi esse videbantur, quique multis in certaminibus coronas meruerant, valentiorem esse.

Apologus verarum opum.

Hanc gnomen illustri apologo adolescentis & gryphorum illustrat Cyrillus libr. 3. Apolog. moral. cap. 19. cui titulus: *Quæ sint veræ diuitiæ.* Adolescens quidam cupidus, inquit, profectus est in Indiam ad aurifodinas: cùm ad eas accederet, monitus ab incolis vt recederet, quòd ea loca incolerent terribiles rapaceisque gryphi. Indoluit ille, quòd tantum iter frustra confeciſſet: sed accedens vir sapiens: Ostendam tibi, inquit, aurum, at non fucatum, quod concupiscis, sed verum & merum, quod non est aliud quàm Deus ipse, eiusque amor, charitas & sanctitas. *Hunc & Brachmanes*, inquit, *vt libera tranquillitate potirentur, eorũ totaliter à suis finibus abdicarunt, ne vsu eius polluti auaritia corrumperent æquitatem, & salutarem pacẽ prederent. Natura quoq; in terra visceribus genus hoc metalli recõdit, vnde magis malum quàm bonum rebus humanis aurum esse, veritatis zelatores senserũt. Enimuero si summum hominis bonum corporales opes existerent, cur circumfecta prouidentia ipsas feris magis quàm hominibus concessisset? Smaragdinas namque gemmas, murenulasq; aureas aureosq; montes gryphi possident, & metallorum venis ditissimis, multisq; lapidibus pretiosis, nobis abditis terra gaudet. Nónne hinc apparet, quòd natura sagacitatem auaritiæ confutauerit, cùm desiderabilium quidem opum maiores longè copias aut brutis possidendas dederit, aut in ipsis abscõderit elementis.* Vnde veras opes docens esse, non cupiditatem, sed cupiditatis resecationem: *Fuge aurum*, inquit, *sperne diuitias, cupiditatis flammas extingue; non enim distant amicum, sed deamperant, dũ vitiositate captiuam. Tantùm dilige & quære bonum virtutis, quia quod quæris, intus habes. Thesaurus namq; summæ bonitatis non alibi, quàm in suis amatoribus consistit. Quibus diligenter auditis mox fugatâ cupiditate diuitem virtutis venam in se lætatus est inuenisse.*

NON EST CENSVS SVPER CENSVM SALVTIS CORPORIS: ET NON EST OBLECTAMENTVM SVPER CORDIS GAVDIVM] Græcè, *non sunt diuitiæ meliores quàm sanitas corporis, neque est lætitia melior quàm voluptas animi*; Tigurina; *nec vlla voluptas maior lætitiâ animi*, quæ scilicet à sanitate corporis procedit, & in immensum lætitiâ à diuitijs, aut ab honoribus orta, exsuperat; Syrus, *non est opulentia sicut valetudo corporis, & non est lætitia sicut cor bonum*, id est, iucundum. Probat id quod dixit vers. præced. sanitatem tam animæ quàm corporis, præstare omni auro, ex eo quòd sanitas corporis in se sit *census* & thesaurus maximus, qui longè transcendit & superat omnes auri thesauros: sanitas verò animæ pariat quietem conscientiæ, & lætitiã mentis, quæ superat omne aliud oblectamentum, quod in delicijs, diuitijs, ceterisque rebus terrenis habent mundani, quia lætitia sanctæ mentis est in Deo, cum Deo, & de Deo; quare diuina est, cœlestis, purissima, nobilissima & æterna: cùm carnalis lætitia sit terrena, impura, vilis, momentanea. Porrò Græci, cùm v. præced. nil habeant de sanctitate iustitiæ, sed tantùm de sanitate corporis, de eâdem sola hunc versum accipiunt, q.d. Non est census præstantior censu sanitatis: quia sanus licet sit pauper, habet verum cordis gaudium, ideóque superat omne oblectamentum, quod diuites malefani habent in suo auro, vxore, filijs, familia, honore, &c. Ita Palacius: Salus corporis, inquit, maiores opes sunt, quàm reliquæ opes. Quod inde monstratur: siquidem prolixior infirmitas omnes opes absumit, quas valens corpus quæsiuit. Tum quia licèt aurum, argentum, familia & reliqua gaudium homini afferant, non tamen tale afferunt, quale corporis valetudo: hęc enim cor lętum facit; illa verò, si homo langueat, lætum efficere nequeunt. Ergo pauper sua est salute dives, vt dives sua est infirmitate miser. Rursùm, pauper sua salute in corde lętatur, dives suo sãguore prosternitur. Plus igitur salus etiam in paupere potest, quàm in diuite diuitiæ. Nam, vt sapienter ait Quintilian. declamat. 1. pro cæco: *Temeritas omnis animorum calamitate corporũ frangitur; & frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum.* Quomodocunque accipias, generalis est hæc sententia: *Non est oblectamentum*

Vers. 16.

mentum ſuper cordis gaudium, quæ vbique & in omni re locum habet.

Porrò verùm cordis gaudium eſſe de ſola virtute, docet Seneca epiſt. 23. *Bonæ mentis*, inquit, *fundamentum eſt, ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc eſſe dixi, etiã culmen eſt, ad ſumma pertinet, qui ſit quo gaudeat, qui felicitatem ſuam in aliena poteſtate non poſuit. Sollicitus eſt, & incertus ſui, quem ſpes aliqua proritat; licèt ad manum ſit, licèt non ex difficili petatur, licèt illum nunquam ſperata deceperint. Hoc ante omnia ſac, mi Lucili, diſce gaudere. Exiſtimas me nũc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita ſummoneo, qui ſpes, dulciſſima oblectamenta, deuitandas exiſtimo. Imò contrà volo tibi vnquam deeſſe lætitiam: volo illam tibi domi naſci; naſci, ſi modò intra teipſum ſit. Cetera hilaritates non implent pectus, ſed frontẽ remittunt, leues ſunt; niſi ſortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet eſſe alacer & fidens, & ſuper omnia erectus. Mihi crede, res ſeuera eſt verum gaudium.* Et plura deinceps. Alibi verò: *Sola*, inquit, *virtus præſtat gaudium perpetuum, ſecurum: etiamſi quid obſtat, nubium modo interuenit, quæ infrà ſe tendunt, nec vnquam diem vincunt.* ita ipſe epiſt. 27.

Diuinius S. Paulus docet, verum gaudium eſſe gaudere in Domino, dum ait: *Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete*, Philipp. 4. 4. Quid ſit autem *gaudere in Domino* pulchrè explicat S. Baſilius in Regulis breuior, reg. 194. *In his*, inquit, *quæ ſecundùm mandatum Domini fiunt, gaudere, eſt in Domino gaudere. Quocirca quandocunque mandata Dei exequimur, aut propter nomen Domini aliquid patimur gaudere & gratulari inter nos debemus.* Eſt autem, vt idem Baſilius ait homil. 4. de gratiarum actione, *gaudium, exultatio quædam veluti ſubſilientis animæ & ſe diffundentis, quòd ex ſententia aliquid obtigerit. Quamobrem Paulus Philip. 4. 4. in Domino gaudendum monuit.* Quo loco Anſelmus: *Gaudete*, inquit, *non in ſeculo, ſed in Domino: ſicut enim nemo poteſt duobus dominis ſeruire: ſic nemo poteſt & in Domino & in ſeculo gaudere.* Et S. Chryſoſt. hom. 18. ad pop. *Nõ ſimpliciter dixit, Gaudete ſemper; ſed addit, cõtinuè voluptatis cauſam ſubdens: Gaudete in Domino ſemper.* Qua verò ratione poſſit quis in Domino ſemper gaudere, explicat illico ſubijciens: *In Domino gaudens ex accidente nullo hac voluptate excidere poteſt; Alia nẽpe tuncta in quibus gaudemus, mutabilia ſunt, nec tantam nobis afferunt voluptatem, vt ex alijs naſcentem triſtitiam expellant & obumbrent. Dei verò timor hæc habet vtraque: ſtabilis enim eſt, & immotus, atque tantam emittit lætitiam, vt nullus nos alienorũ ſenſus capiat. Deum enim ſicut oportet timens, & in ipſo confidens, voluptatis raduem lucratus eſt, & omnem habet lætitiæ fontem. Et ſicut in immenſũ mare decidens ſcintilla, breui facilè extinguitur: ſic quantacunque Deum timenti illabantur, velut in vaſtum lætitiæ pelagus mœrorẽ extinguuntur atq; perduntur. Et re vera hoc eſt maximè mirabile, quòd, cum adſint, quæ contriſtare ſolent, permanet ipſe gaudens.* Quod deinceps longa oratione perſequitur, ſingula propemodum malorum genera percurrens, oſtenditq; ea hoc verum gaudium non modò non extinguere, ſed ne leuiter quidem afficere aut imminuere.

Quod etiam luculenter oſtendit S. Baſilius hom. 4. de gratiarum act. *Anima*, inquit, *quæ ſemel ſe modis omnibus deſiderio aſtrinxerit ſui conditoris, iamq; inſuetis oblectare ſe tanta illius pulchritudinis contemplatione, prorſus non ſinet vehemens illud gaudium, animiq; ſui iucundiſſimam diffuſionem intercipi aut immutari per multiplicem & ſuccedaneam carnalium affectionum mutationem, quin ea potiùs, quæ alijs mœrorem afferunt, in cumulum ſibi vertet & acceſſionem lætitiæ. Cuiuſmodi erat Apoſtolus, dum ſibi propè admodùm complaceret in infirmitatibus, in tribulationibus, in perſecutionibus, in neceſſitatibus, egeſtatem ſuam in gloriam & exultationẽ permutans.* Vndè Rabanus hæc omnia accipit de ſanitate animæ: *Quia*, inquit, *qui ſanus eſt mente, non nocet ei vexari in corporali tribulatione. Vnde Paulus de ſeipſo ait 2. Corinth. 12. Quando infirmor, tunc potens ſum. Libenter ergo gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti. Igitur tunc corpus bene ſanum eſt, quando validè laborat in diuino opere: cui valetudo non cæquatur cenſus ingens diuitiarum, & non eſt oblectamentum ſicut cordis gaudium: quia delectatio eſt veræ ſapientiæ, quæ in vera charitate conſiſtit, & contemplationi ipſius veritatis, quæ eſt certa agnitio Dei, nullum gaudium terrenum comparari poteſt.*

Porrò ad lætitiam mirè facit inuocatio SS. Angelorum: illi enim cùm ſint beati, ideoque lætiſſimi, hinc ſuam lætitiam ſuis aſpirant. Vnde angelus bonus à malo ſecernitur, quòd ille lætitiam, hic mœrorem menti aſpiret. Ita Raphael curando Tobiam à cæcitate, eiuſque filium deducendo & reducendo cum optima vxore & dote, toti familiæ gaudium peperit. Sic angelus nuntians Saræ & Abrahæ Iſaaci ortum, ſterilitatis mœrorem depulit. Gen. 18. 10. Idem fecêre ceteri angeli qui Patriarchis & Prophetis in Scrip. apparuerunt. Ita S. Magno Anagniæ Epiſcopo & Martyri ſub Decio, dolenti apparens angelus: *Cur*, inquit, *Magne triſtaris? mœſtitiam depone: ſum enim miſſus ad te ad depellendum omnem abs te mœrorem.* vti habent eius Acta.

MELIOR EST MORS QVAM VITA AMARA, ET REQVIES ÆTERNA QVAM LANGVOR PERSEVERANS] Græcè, *potior eſt mors quàm vita acerba, aut morbus diu permanens*; Syrus, *præſtat mori quàm vita prava, & deſcendere in infernum potiùs quàm dolor perſeuerans.* Præcisè hic comparat præſertq; mortem vitæ amaræ, qualis eſt diuitis morbis afflicti: eò quòd mors quietem afferat, liberetq; à morbis & malis huius vitæ: vita verò amara in morbis non tam vita ſit, quàm perpetua longaq; mors. Nam, vt ait Poëta: *Non eſt viuere, ſed valere vita.* Et Plinius Iunior lib. 4 epiſt. 24. *Si*, ait, *computes annos, exiguum tempus: ſi vices rerum, annum putes.* Et Ouidius lib. 1. de Ponto eleg. 1. VERS. 17

Nam mea per longos ſi quis mala digerat annos,
Crede mihi, Pylio Neſtore maior ero.

Abſtrahit ergo à ſtatu gratiæ, & tantùm naturam naturæque dona vel mala ſpectat, eáque inter ſe confert. Nam ſi ſtatum gratiæ ſpectes, vita amara, quam Apoſtoli omneſq; Sancti egerunt & agunt in mortificatione, laboribus, perſecutionibus, longè præſtantior eſt morte, iuxta illud Chriſti: *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur*, Matth. 5. Rurſum impijs diuitibus ſatiùs eſt hic viuere fruique ſuis opibus, eſto cũ languore & ægritudine, quàm mori: nam poſt mortem ibunt ad æterna gehennæ tormenta. Simili modo à ſtatu gratiæ abſtrahens Iob, ſolumque ſuos dolores iuxta naturam conſiderans, optat mortem, vt ijs liberetur. Vnde ait c. 3. 3. *Pereat dies in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt. Conceptus eſt homo.* Sic & Ieremias c. 20. 14, *Maledicta*, inquit, *dies, in qua natus ſum, dies in qua peperit me mater mea non ſit benedicta.* Vide ibi dicta.

Quare per *requiem æternam* (quod tamen non eſt in Græco) accipe non illam quam Beati poſſident in cælo, quamq; fidelibus defunctis apprecamur dicentes, *Requiem æternam dona eis Domine*, ſed qualem

lem homo in puris naturę viribus cõſtitutus optat & exſpectat poſt hanc vitam: vt ſcilicet liber ab omni ærumna huius vitæ, in ſtatu animarum degens ſilenſq; conquieſcat, de quo Iob c.3.13. *Nunc enim dormiens*, inquit, *silerem, & somno meo requiescerem.* Hinc Gentiles credebant animas poſt mortẽ ſilere, quieſcere, & quaſi dormire, ſicut corpora dormiunt in ſepulcro. Hinc & locus mortuorum, putà, infernus vel limbus, heb. vocatur דומה *duma*, id eſt, ſilẽtiũ. Ita Virgil. l.6. Æneid. de inferis canit:

Infernus vocatur ſilentium vnde?

Dij, quibus in terrum eſt animarum, umbræq; ſilentes,
Et Chaos & Phlegethon, loca nocte ſilentia latè.

Et Seneca in Hippol.

Adijt silentem nocte perpetua domum,

Et Ouid. 4. Metamorph. ita inferos animaſque eò deſcendentes deſcribit:

Eſt via declivis funeſta nubila taxo:
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
——umbræq; recentes,
Descendunt illac, simulacraq; functa sepulchris,
Pallor hiemſque tenent late loca.

Tropol. Rabanus: *Melior eſt*, inquit, *mors de qua ſcriptum eſt pſal. 115: Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius: quàm vita amara, quam degunt peccatores iniquis operibus vacantes. Et requies æterna quam tenent iuſti in conſpectu Domini, melior eſt quàm languor perſeverans, quo in peccatis verſantes quotidie tabeſcunt, quorum finis eſt interitus, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt*, Philip. 3.

VERS. 18. BONA ABSCONDITA IN ORE CLAVSO, QVASI APPOSITIONES EPVLARVM CIRCVMPOSITÆ SEPVLCHRO.] Pergit oſtendere, quàm diuitibus morbo afflictis inutiles ſint diuitiæ & deliciæ per tres ſimilitudines. Prima eſt, ſepulcri, q.d. Opes & eſcę in arcis & cellis à diuite, ſed infirmo, repoſitæ & reconditæ, qui ob ægritudinem & nauſeam ſtomachi eis frui non poteſt, ideóque quaſi os ſuum ad eas clauſum habet, inutiles ſunt, perinde ac inutiles ſunt epulæ ad ſepulcrum mortui appoſitæ, cùm mortuus eas comedere & guſtare nequeat. Quo indicatur diuitem ægrum eſſe quaſi mortuum: vtpote qui non magis quàm mortuus ſuis deliciis reficí & recreari poſſit. Etſi enim multa bona habeat in cellarijs abſcõdita, ſi tamen eius languor ipſi os claudat, vt eas comedere nequeat, aut non niſi cùm dolore & nauſea; vtique illa ſimilia erunt epulis, quæ mortuis ſolebant apponi.

Nota. Pro *abſcondita* Noſter legit κεκρυμμένα, Complut. legunt κεκλεισμένα, id eſt, *clauſa*. Vnde vertunt, *bona clauſa ad os clauſum*, &c. Sed clauſa idem eſt quod abſcondita. Codices Romæ emendati legunt ἐκκεχυμένα, vnde vertunt, *bona effuſa ore clauſo*, vel *effuſa ad os clauſum, ſunt ſercula ciborum appoſita in ſepulchris*; Syrus, *bona, quæ abſcondita ſunt in ore abſcondentis, ſicut cibi, qui poſiti ſunt ſuper ſepulchra.*

Myſticè Lyran. *bona abſcondita in ore clauſo*, hoc eſt, inquit, ſcientia recondita in mente hominis pigri ad docendum, inutilis eſt: ſicut inutiles ſunt eſcæ appoſitæ mortuis. Sic & Rabanus: *Hoc teſtimonium*, ait, *contra eos valet, qui talentum verbi Dei, quod ipſi intellectu perceperunt, aliis prædicare negligunt: quorum ſcientia in viventibus inutilis eſt, ſicut epulæ circumpoſitæ mortuorum ſepulchris, qui non manducant, neque bibunt, neque aliquem fructum ex eis percipiunt.*

Epulæ ad ſepulcra Gentilium: Cur

Nota. Gentiles olim poſt mortem ſuorum manibus, id eſt, animabus eorum, parentabant apponendo cibum & potum (præſertim fabas, eò quod habebant ſenſus, & inſomnia faciant) eorum ſepulchris, quaſi animæ eo paſci & refici gauderent, vti diſertè docet Plinius lib.18.c.12. *Quoniam*, inquit, *mortuorum animæ ſint in ea* (ſcilicet faba) *qua de cauſa parentando vtique aſſumitur.* Et Lucretius lib.3.

Parentant,
Et nigras maclant pecudes, quas Manibus diuis
Inferias mittunt.

Credebant enim animas eſſe corporeas, vel certè tenuis & aëria habere corpora, quæ cibo reſtaurãda forent. Irrepſit hic mos à Gentibus ad Chriſtianos: quẽ proinde taxans S.Aug. ſer.15. de Sanctis: *Miror*, inquit, *cur apud quoſdam infideles hodie tam perniciosus error irrepſerit, vt ſuper tumulos defunctorũ cibos & vina conferant, quaſi egreſſæ de corporibus animæ carnales cibos requirant.* Idem de Moribus Eccleſ. c.34. *Noui multos eſſe ſepulchrorum adoratores, qui, cùm luxuriosiſſimè ſuper mortuos bibunt, & epulas cadaveribus exhibent, ſuper ſepultos ſe ſepeliunt.* Eumdem morem recenſet & taxat S. Ambr. de Elia & Ieiunio c.17. ac S. Cyprian. tract. de duplici martyrio. Et S. Paulinus natali 95. S. Felicis, exculat ſuos ruſticos in Italia, quòd per ſimplicitatem veteri Gentilium more epulas deferrent ad ſepulcrum ipſum S. Felicis: *Quia mentibus error*, inquit,

Inſedit rudibus; nec tantæ conſcia culpæ
Simplicitas pietate caret, malè credula Sanctos
Perfuſis halante mero gaudere ſepulcris.

Iudæorum.

Gentiles hoſce ſecuti ſunt, vel potiùs præceſſêre Iudæi, ſed altiori & ſanctiori fine & fide. Hi enim iuxta ſepulcra mortuorum inſtruebant epulum funebre amicis & pauperibus, vt eorum oratione, æquè ac ſua hac eleëmoſynâ, animas ſuorum è pœnis Purgatorij liberarent. Hoc eſt enim, quod filium monet Tobias c.4.18. *Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.*

Chriſtianorum.

Iudæos ſecuti Chriſtiani, præſertim Romæ & in Africa, epulas deferebant ad ſepulcra vel memorias Martyrum, quas per Martyres hoc quaſi contactu ſanctificatas; prælibabant ipſi & amici ipſorum: deinde eas erogabant in pauperes, qui in eccleſiam ad agapen in Natalitijs Martyrum conuocabantur, idq; faciebant ad honorem martyrum. Idem faciebant in ſepultura defunctorum ſuorum quorũ dubia erat ſalus vel gloria, ſcilicet, eleëmoſynas, aut conuiuium ſeu agapen hanc inſtruebant in cœmeterijs aut templis, vt animam defuncti, ſi pœnis Purgatorij detineretur, tum precibus pauperum, tum eleëmoſynâ hac expiarent & liberarent. Vnde S. Aug. lib.9. de Ciuit c.vlt. *Quicumque* inquit, *epulas eò* (ad ſepulcra Martyrum) *deferunt, quod quidem à Chriſtianis melioribus non fit, & pleriſq; terrarum nulla talis eſt conſuetudo; tamen quicumque id faciunt, quas cùm apposuerint, orant & auferunt, vt vescantur, vel etiam ex eis indigentibus largiuntur, ſanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini Martyrum.* Idem li.6. Confeſſ. c.2. de matre ſua: *Cùm ad memorias*, ait, *Sanctorum, ſicut in Africa ſolet, pultes & panem & merum attuliſſet:*

Verùm quia ritus hic referebat parentalia Gentilium, & quia multi eo abutebantur ad comeſſationes & compotationes; hinc eum à templis ſuſtulit S. Ambroſius, vti narrat S. Auguſt. li.6. Confeſſ. ca.2. cuius exemplum, docente poſtea S. Auguſtino, ſecuta eſt Africana Eccleſia: quare eius loco eleëmoſynæ pro defunctis domi diſtribui paſſim cœperunt, vti etiamnum fit. Hæc omnia liquent ex S. Augu. epiſt.64. & ex S. Paulino epiſt.

ad

ad Alethium., & ex S. Chryſoſt. homol. 32. in Matthæum.

VERS. 19. VERS. 20. QVID PRODERIT LIBATIO IDOLO? NEC ENIM MANDVCABIT, NEC ODORABIT: SIC QVI EFFVGATVR A DOMINO, PORTANS MERCEDEM INIQVITATIS] Eſt hæc ſecunda ſimilitudo petita ab idolis eorumque victimis, oſtendens miſeriam diuitis, ſed ægri. Olim enim ſacrificium inſtitutum fuit quaſi conuiuium epulum Dei, vel idoli, dignantis cum hominibus conuerſari & quaſi conuiuari, vt dixi Leuit. 1. Hinc in omni ſacrificio erat victima quaſi cibus & caro comedenda à Deo, ac ſimul libabatur, id eſt, effundebatur, vinum quaſi potus bibendus à Deo vel idolo.

Senſus ergo eſt, q. d. Sicut fruſtra offertur victima, & cũ ea libatur vinum idolo, cùm illud ſaxeũ vel aureum ſit, nullum habens cibi potuſue guſtũ, odoratum & ſentum: ſic pariter diues, *qui effugatur*, Græcè ὁ ἀπὸ πονηρίας ἀπελαυνόμενος, id eſt, qui perſecutionem patitur *à Domino*, quem ſcilicet Deus ob ſcelera & faſtum perſequitur, morbiſq; & calamitatibus infeſtat, vt tanquam alter Cain à Domino proſcriptus & profligatus videatur, ac portare ægritudinem quaſi *mercedẽ iniquitatis* ſuæ: hic, inquam, diues, ſed æger, fruſtra habebit opes, quibus inſtruat ſplendida conuiuia, cùm ea guſtare iiſque frui nequeat. Vnde ex Græco clariùs ſic vertas, *quid prodeſt oblatio idolo? nam neque comedit neque odoratur: talis eſt quem perſequitur Dominus*; Tigurina, *quorſum ſimulacro libamenta? neque enim edit inde, neq; odorem percipit: ita ſe habet, qui profligatus eſt à Domino, & mercedẽ perfert iniquitatis*; Syrus, *quæ vilitas eſt idolis populorum, quæ non comedent & non odorantur; ita qui habet diuitias, & non vtitur illis.*

Diues ſimilis idolo quadruplicitur.

Vbi Nota, diuites hîc rectè comparari idolis, Primo, quia ipſi diuitias habent & colũt quaſi ſua idola. Vnde auaritia ab Apoſtolo vocatur *idolorũ ſeruitus*, Epheſ. 5. Diuites ergo diuitiis ſuis ornati ſunt quaſi idola auro gẽmiſq; ornata. Secundò, quia diuites à mundo coluntur quaſi idola & numina quædam. Tertiò, quia, ſicut idolis pretioſiſſima vina & armenta libantur & mactantur: ita diuitibus opiparæ menſæ inſtruuntur omni delicíarum genere abundantes. Quartò, ſicut idolum ex *καρπόν*, id eſt, oblatione ſibi facta, nullum capit *καρπὸν*, id eſt, fructum, quia nec guſtat, nec ſentit: ſic & diues, ſi æger ſit, ex omnibus opibus & deliciis exiguum, vel nullum fructum & voluptatem percipit.

VERS. 21. VIDENS OCVLIS ET INGEMISCENS, SICVT SPADO COMPLECTENS VIRGINEM, ET SVSPIRANS] Eſt hæc tertia ſimilitudo ſpadonis. q. d. Diues, ſed æger iã dictus, videt epulas & ingemiſcit, quòd eas vorare illíque frui nequeat: perinde vt eunuchus videns virginem ſpeciolam ingemiſcit & ſuſpirat, quòd eã ob frigiditatem & impotentiam frui nequeat. Quare diuitiæ & deliciæ ei non ſolatium & gaudium, ſed mœrorem & tormentum afferunt. Talis ergo eſt inſtar Tantali, qui in inferno in mediis licet aquis, enecatur tamen ſiti. De quo Poëta.

Pœna fugacis aquæ
Tantalus: hoc illi garrula lingua dedit.

Et Horatius:

Tantalus à labris ſitiens fugientia captat
Flumina, &c. mutato nomine de te
Fabula narratur, cunctis vndique ſaxis
Indormis inhians, & tanquam parcere ſacris
Cogeris, aut pœnis tanquam gaudere tabellis.
Carmel. in Eccleſiaſt.

A Tantalus ergo flumini immerſus, ſed vſque ad labra, nec ex eis bibere permiſſus, ideoque ſemper ſitiens, ſymbolum & ſchema eſt diuitis auari vel ægri, qui opibus immerſus iis frui non audet, vel non poteſt.

TERTIA PARS CAPITIS.

De bono lætitiæ, & malo triſtitiæ.

Tranſit à ſanitate ad lætitiam congruo ordine: quia lætitia maximè tuetur & fouet ſanitatem tum corporis, tum animæ, ſicut eamdem deſtruit triſtitia. Ita Lyranus.

B *Verſ.* 22. Triſtitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipſum in conſilio tuo.

23. Iucunditas cordis hæc eſt vita hominis, & theſaurus ſine defectione ſanctitatis: & exultatio viri eſt longæuitas.

24. Miſerere animæ tuæ placens Deo, & contine: congrega cor tuum in ſanctitate eius, & triſtitiam longè repelle à te.

25. Multos enim occidit triſtitia, & non eſt vtilitas in illa.

26. Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectam adducet cogitatus.

C 27. Splendidum cor & bonum in epulis eſt: epulæ enim illius diligenter fiunt:

TRISTITIAM NON DES ANIMÆ TVÆ, ET NON AFFLIGAS TEMETIPSVM IN CONSILIO TVO] Græcè, *ne des in triſtitiam animam tuam*; Tigurina, *ne demergas animum tuum in mœſtitiam, nec affligas teipſum tuis conſiliis*; alij, *ne dederis animam tuam mœrori, & ne afflixeris teipſum propter conſilium tuum*; Syrus, *ne des triſtitiæ animam tuam, & ne offendas in conſilio animæ tuæ.* Vbi rectè notat Ianſenius: Non dicit, inquit, Ne vmquam habeas triſtitiam in anima tua, (id enim humanæ infirmitati eſt impoſſibile) ſed, *triſtitiam non des animæ tuæ*, vel, vt eſt in Græcis, *non des in triſtitiam animã tuam*: hoc eſt, ne ſinas triſtitiam animo tuo dominari, aut ne vltrò eã tibi accerſas & triſtandi cauſã præbeas. Dum enim triſte D aliquid accidit, bonorum quæ adſunt cogitatione & expenſione, triſtitiæ materia ſuperanda eſt, vt non permittatur animo noſtro dominari. Et maximè cauendum eſt, ne, cùm multam gaudendi occaſionem habemus, ipſi nobis triſtitiæ materiã ſuggeramus, læuia quædam mala apud nos exaggerando. Hoc ergo ſignificatur, cùm dicitur, *Triſtitiam non des animæ tuæ*: Et eſt ſermo de triſtitia, quam Paulus vocat *triſtitiam ſæculi*, quam mortem operari dicit, quę ſcilicet eſt de rebus huius ſæculi. Nam, *quæ ſecundùm Deum eſt triſtitia pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur*: ideoq; ea vltrò aſſumenda eſt, & danda animæ noſtræ. Ita Palacius.

VERS. 22.

Fugienda eſt igitur triſtitia illa, quæ non parit lætitiam: vti fugitur potio, quæ non parit ſalutẽ. Ea verò triſtitia procuranda eſt, quę lætitiam generat, quæque ſalutem ſtabilem ac beatitudinem

operetur. De noxa & damnis tristitiæ vide differentem S. Ambros. orat. 2. de Satyro, S. Greger. 31. Moral. 21. 7. S. August. lib. 12. de Genesi ad lit. c. 33. Cassian. Collat. 9. c. 3. S. Bernard. de Inter. domo cap. 52.

Remedium tristitiæ est malum minuere.

Porrò tristitiæ remedium est, malum, quod nos contristat, vel amouere, vel, si amoueri nequeat, præmeditando extenuare, & magno animo sustinere: nã causa tristitiæ non est tam malum ipsum quod vrget, quàm opinio nostra, apprehensio & æstimatio illius, quòd scilicet illud durum & graue æstimemus. Quæ æstimatio, cùm sita sit in nostra potestate, mitigari, imò deponi potest: itaque tristitia pariter mitigabitur, aut in totum deponetur. Verè enim Epictetus Enchir. c. 1. *In nostra*, ait, *potestate est opinio, appetitio, desiderium, auersatio & quælibet nostræ actiones.* Quòd autẽ opinio illa mali potiùs quàm malum ipsum sit causa tristitiæ, idẽ sapienter affirmat c. 10. *Homines*, inquit, *perturbantur non rebus, sed iis, quas de rebus habent, opinionibus.* Et Plutarch. lib. de Exilio: *Exilium*, ait, *ignominia, bonorum amissio, vt contrà corona, magistratus, primi, confessus, non sua natura, sed nostro ipsorũ iudicio aliis gendi vel delectandi modũ habent.* Et Cicero Tuscul. 3. *Cogitatio*, ait, *diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.* Vide S. Chrysost. homil. *Quòd nemo lædatur nisi à seipso.* Vide & nostrum Greg. de Valentia 1. 2. disp. 3. qu. 6. punct. 3. vbi octo tristitiæ remedia assignat, eaque fusè prosequitur.

ET NON AFFLIGAS TEMETIPSVM IN CONSILIO TVO] Primò, Palacius censet hic idem, vel penè idem dici, quod priori hemistichio, quasi consilium hoc sit tristitiæ, vel ipsa tristitia. q. d. Noli te affligere tristitiâ: quare nec cõsilia illa tractes, quæ tristia sunt, aut tristitiam tibi conciliant vel augent. Soleut enim tristes, melãcholici & scrupulosi esse cogitabũdi, mille volucre cogitationes, mille agitare consilia, æstusque animi, quibus proinde dicendum est cum Psalte: *Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* Ps. 12. 2. Sic & Lyran. qui & exemplum dat: *Sicut faciunt*, inquit, *desperantes, qui interimunt seipsos.*

Secundò, q. d. Ne te affligas, eò quòd consilia tua felicem successum non habeant aut negligantur, vel ab aliis, præsertim æmulis tuis, euertantur: sed cogita quot sunt hominum capita, tot pariter esse sensus & consilia. Quare pacificè idipsum tolerato, dicitoque cum Apostolo: *Vnusquisque in suo sensu & consilio abundet*, Rom. 14.

Tertiò, Iãsenius, q. d. Ne nimis anxiè & scrupulosè deliberes & consultes: noli variis consiliis & deliberationibus te affligere & excruciare, dum scilicet anxiè nimis apud te excogitas, quomodo te à quibusdã malis eximas, aut quomodo bonũ aliquod assequaris, quod cupis: ac præsertim noli anxiè cogitare & deliberare de futuris euentibus, officiis, laboribus, tribulationibus, ceterisque rebus, quæ tibi obuenire possunt: quia reipsa fortè numquam tibi obuenient. Quare cogita illud Christi: *Sufficit diei malitia sua.* Matth. 6. Itaq; sicut priori membro monuit deponere tristitiã, sic hoc monet deponere anxias curas & solicitudines, quæ non minùs quàm tristitia affligunt, tristitiãq; animi partim sequuntur, partim antecedunt & causant: sicut ergo priori monuit pro tristitia tristibusque cogitationibus accersendas esse lætas, quibus mens ad lætitiam excitetur: sic hoc monet anxias curas & solicitudines conuertẽdas esse in liberam hilaritatem animi, easque resignandas esse diuinæ prouidentiæ, dicendumq; cum Psalte: *Dominus solicitus est mei*, Ps. 38. 18. Et Ps. 22. 1. *Dominus regit me* (S. Hieron. *Dominus pastor meus*; Heb. & Septu. *Dominus pascit me*, vt pastor oues) *& nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* At cũ S. Paulus: *Nihil solicitus sitis, sed in omni oratione & obsecratione cũ gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum*, Philipp. 4. 6. Et cum S. Petro ep. 1. c. 5. v. 7. *Omnem solicitudinem vestram proicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Vide vtrobique dicta.

Remedium tristitiæ est bona conscientia.

Porrò remedium tristitiæ est bona conscientia, fisa fixaq; in Deo. Nã, vt ait S. Chrysost. homil. 25. ad Pop. *Nihil aliud est triste nisi Deum offendere. Quod cùm abieris, nõ tribulationes, non insidiæ, non quidquam aliud sapientem animam poterit contristare: sed quemadmodum, si exiguam scintillam in locum deieceris profundum statim extinxeris: itidem & omnis tristitia superabundantia in bonam missa conscientiam extinguitur. Propterea quidem & Paulus semper gaudebat, quoniam interiùs secundùm Deum confidebat, neq; tot malorum sapiebat sensum, sed dolebat quidem vt homo, non tamen cadebat. Sic & Abrahã Patriarche erat in delectatione multa passus tristia: verùm nihil horũ eum prostrauit.* B. Cæsarius Arelatensis homil. 2. *Verũ gaudium*, ait, *nõ possidetur, nisi pax & iustitia teneatur. Prima est enim & quasi radix iustitiæ, secunda pax, tertia gaudium. De iustitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Iustitia & pax quasi bona opera esse videntur: gaudium verò fructus esse bonorum operum intelligitur.* Et S. Bernardus in libris de Consideratione: *Quid ditius, quid in terra dulcius, quid in terra quietius est & securius bonâ conscientiâ? damna rerum non metuit, conuitia & verborũ contumelias non corporis tormenta, quæ & ipsa morte magis erigitur quàm deprimitur.* Consentiunt nostris Scriptores Ethnici. Cicero ad Torquatum epistola familiari: *Conscientia*, ait, *recte factæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* Et Seneca ad Lucilium: *Nolo tibi vnquam deesse lætitiam: volo illã tibi domi nasci. Nescitur, si modò intra ipsum, fit:* Et paulò pòst: *Veri boni auidus tuta est. Quid sit illud interrogas, aut vnde habeat, dicam: Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore, vnam prementem viam.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *Annulum aureum ne gestato, hoc est, noli facere eaque te coarctent & affligant.* Et: *Cor ne edito, id est, ne te cruciato curis & anxietatibus*; quas maximè parere solet conscientia sceleris tibi conscia. Ita Plutarch. tract. de Liber. educ.

Rursum S. Bernard. tract. de Inter. domo c. 45. ait: *Vis numquã esse tristis? Bene vive: Bona vita semper gaudium habet: conscientia rei semper in pœna est.* Et c. 20. & 22. *Munda sit cõscientia, cùm nec de præterito intùs accusatur, nec de præsenti vanè delectatur. Conscientia bona titulus est religionis, templũ Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarũ, aureum rechnatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti, liber signatus & clausus, & in die iudicij aperiendus. Nihil est iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona cõscientiã premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, & illa erit secura. Bona conscientia secura erit, cùm corpus morietur: secura, cùm anima cõm Deo præsens abitur: secura, cùm vtrumque in die iudicij ante tribunal terribile iustis iudicis statuetur.*

Denique S. Basilius homil. 4. de gratiarum actione: *Ita*, inquit, *assequeris, vt semper gaudeas: cæpe, si vitæ tuæ institutũ ratioq; omnis Deum collimet ac spectet,*

Elect, & spes retributionis, quę in hac vita tristia sunt, lę-tiora efficiat. Affecit te aliquis ignominia? quin tu ad eā suspice gloriā, quę reposita in cœlis est tibi parando meritis patientiæ. Lectulum verū tuarum adijsti oculos imprime sanctis cœlestibus diuitijs & thesauro incomparabili, quem tibi bonorū operum pretio sepositi. Patriūne solo exclusus es? at patriam habes cœlestem illam Ierusalem. Ad eā modum si vis, quę molestiam tibi nunc pariunt, oppositeris quæ sperantur bona: animā tuam ab omni anxietate seruabis. Ad quod nos inuitat sanctio legis Apostolicæ. Sēper gaudete, Phil. 4. Hoc est, quod omnibus inclamat rex sapientissimus Eccles. 3. 12. *Et cognoui*, inquit, *quòd non esset melius nisi Lætari, & facere bene in vita sua*. q.d. Hæc duo connexa sunt, lætari & bene agere: vt ergo semper lætetis, semper bene agito.

Vers. 23. IVCVNDITAS CORDIS HÆC EST VITA HOMINIS, ET THESAVRVS SINE DEFECTIONE SANCTITATIS; ET EXVLTATIO VIRI EST LONGÆVITAS] Græcus de more bimembris mediam sententiam omittit, sicque habet. *Lætitia cordis est vita hominis, & exultatio viri longæuitas*. Tigurina, *Lætitia animi demum homini vita est, thesaurus sanctitatis inexhaustus, & gaudium cuiusq; ætatis longinquitas*: Syrus, *Lætitia cordis ipsa est vita hominis, & conscientia* (pura idcoque læta) *hominis ipsa antęt vitam eius*. Tres fructus & affectus iucunditatis & lætitiæ assignat.

Vtu fructus lætitiæ.

Primus. Primus est, quòd ipsa sit quasi vita hominis; tum, quia homo semper indiget aliqua delectatione quasi quadam recreatione, ob multos labores & molestias, quæ ei occurrunt in hac vita, vti docet Aristot. l. 7. Ethic. tum, quia vita in tristitia non tā est vita quàm mors, vti dixit v. 17. tum, quia lætitia facit florere omnes actiones vitales: eas enim obit cum gaudio, ideoq; alacriter, exultanter, plenè & perfectè, iuxta illud Prou. 17. 12. *Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa*.

Secundus. Secundus lætitiæ fructus est, quòd sit *thesaurus sine defectione*, id est, indeficiens *sanctitatis*. q.d. Lætitia cordis pura & vera non tantùm est vita hominis, sed & est thesaurus sanctitatis indeficiens, quia, scilicet, sanctitatem fouet & conseruat. Quo significat Primò, lætitiam sanctitate destitutam, quæ concipitur ex affluentia opum, honorum & deliciarum, non esse puram & veram, sed mixtam multis doloribus & tristitijs, ideoque defecturam, nec diu duraturam. Secundò, lætitiam puram, veram & meram consistere in sanctitate: bona enim & sancta conscientia semper est læta, quia scit se esse in gratia Dei, imò esse filium Dei, à quo proinde hereditatem & gloriam æternam fidèter exspectat. Tertiò, lętitiam fouere & augere sanctitatem: facit enim vt homo lætè & alacriter obeat opera sancta orationis, ieiunij, eleëmosynæ, religionis, &c. ideoque in iis constanter perseueret: quæ enim cum tristitia fiunt, remissè fiunt & cum tædio, ideoq; homo in iis perdurare nequit. Magna est hæc laus lætitiæ, quòd scilicet ipsa sit thesaurus inexhaustus sanctitatis: quia ipsa excitat hominem continuè, vt plura & maiora opera sancta peragat & concipiat: & quia ipsa alacriter & animosè superat omnes difficultates & tentationes, quas dæmon, mundus & caro iuggerunt, vt hominem ab exercitijs sanctis auocent.

Exemplo. Quocirca S. Antonius suis Religiosis arduè & asperè viuentibus vnicè commendabat lætitiam spiritalem, quasi singulare seruum & remedium ad vincendum omnes tentationes: *Vna est*, inquit, *ratio vincendi inimicum, lætitia spiritalis, & anima Domino semper cogitans ingens recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellens, persequetur aduersarios potiùs quàm timebis*. Ita S. Athanas. in Vita S. Anton. Vnde Palladius in Lausiaca c. 52. loquēs de sanctis Anachoretis, sociisque S. Apollo Abbatis: *Licebat*, inquit, *eos videre exultantes in solitudine, adeò vt nullam eiusmodi aliā exultationē in terra videre liceret, nec lætitiā corpoream meq; enim eras inter eos aliquis mœstus aut tristis: sed si quis videbatur præ se ferre tristitiam statim Abbas Apollo ex ea rogabat causam, & quæ erant in occulto vnusquisq; cordis, renuntiabat, dicebat autē: Non oportet esse tristes propter salutē, cùm futuri simus heredes regni cælorū: tristes autem erunt Gentiles, flebunt Iudęi, lugebunt peccatores: iusti autem lętabuntur: & qui terrena quidē animo agitant, lętantur in rebus terrenis: nos autem, qui tanta spe digni sumus habiti: quemadmodum non lętamur perpetuò, cùm nobis Apostolus suadeat*, 1. Thess. 5. *vt sēper lętemur, & oremus sine intermissione*.

Ex aduerso nihil ita obnoxium tentationibus dęmonis, ac animus tristis. Tristitia enim fugat Spiritum sanctum, vtpote spiritum lętitiæ, & accersit spiritum atrum, putà, dæmonem, qui est spiritus acediæ & tristitiæ. Audi S. Chrysost. l. 3. de Prouidentia: *Dicunt*, ait, *diabolica operatione perniciosior est immodica mœroris & acediæ magnitudo: nam quos damno superat, per mœrorem superat. Quòd si mœrorem sustuleris, nihil omnino mali & incommodi tibi ab eo cōinget*, Et inferiùs: *Tum demū tristari debemus, non cùm malo afficimur, sed cùm ipsi malum aliquod perpetramus*. Vide Cassianum lib. 10. de Instit. renunt. c. 2. & seq. vbi graphicè spiritum acediæ & mœroris depingit, eiusq; suggestiones, effectus & damna recenset. Quocirca Hermas discipulus S. Pauli in li. qui inscribitur Pastor (extat 10. 5. Biblioth. SS. Patrū) quem veteres passim citant & celebrant: *Sunt vinum*, inquit lib. 2. c. 10. *aceto mixtū eandem suauitatem non habens: sic & tristitia Spiritui sancto mixta eādem gratiosam mundam non habet*: imò tristitia fugat Spiritum sanctum. Nam *fructus Spiritus sancti est charitas, gaudium, pax*, &c. Galat. 5 22. Sed audi rursum Hermam lib. 2. mandato 10. ex persona Dei: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, & pessima seruis Dei. & omnū spiritus exterminat, & cruciat Spiritum sanctum*. Et inferiùs: *Indue ergo hilaritatē, quæ semper habet gratiam apud Dominū, & lętaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur, & bona sapit, & contemnit tristitiam. Vir autem tristis malè facit: quia tristē facit Spiritum sanctum, qui datus est homini hilari*. Et iterum: *Malè facit, quòd tristis orat Dominum, & non antè facit exomologesin; & non impetrat à Deo, quòd petit. Semper enim oratio tristis hominis nō habet virtutem, vt ascendat ad altare Domini*. Huc facit illud Aaronis Leuit. 10. *Quomodo potui placere Deo in cæremoniis mente lugubri?* obruta enim mens & mœrore oppressa nequit sese in Deum attollere. Accedit, quòd *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Cor. 9.

Tertius. Tertius lætitiæ fructus est: *Et exultatio viri est longæuitas*, nō formaliter, sed causaliter. q.d. Lętitia & exultatio facit hominem longæuum, tristitia verò facit eū breuis æui. Lætitia enim exhilarat, viuificat, dilatat, multiplicat, corroborat spiritus vitales, qui cor & vitam hominis conseruant & augent; contrariū facit tristitia. Audi S. Gregorium Naz. in Distichis: *Mœrores præcoquem senectutem mortalibus pariunt. Neque enim ea vnquam tempus instaurabit, quæ mœroribus diruta fuerint ac prostrata. Mens solicita cinea instar ossa corrodit: corpus autem curas omnes vehere iubens eximiè floret*. Idem docet Hippocrates,

Galenus, ceteríque medici. Vnde Schola Salernitana hæc sanæ vitæ dat pharmaca:

Si tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Hæc tria mẽ hilaris, requies facilis, moderata diæta.

Quare homini fideli, vt semper sit hilaris, lætæ & hilares accersendæ sunt cogitationes de cælo, de Christo, de Dei beneficijs, eiusque in nobis præsentia, inhabitatione & inoperatione, de B. Virgine, de Sanctis, & aliæ similes: quas fusè recenset noster Aluarez de Paz de Adeptione virtutum, lib. 3 p. 2. c. 4. Vnde Rabanus: *Vera*, inquit, *iucunditas cordis non alibi quàm in vera charitate consistit, vbi, & vita hominis cum virtutum thesauro sine defectione sanctitatis permanet: eò quòd nulla virtus sine eius ope subsistere valet. Hæc enim est excellentior via, quã Apostolus vniuersis linguis, martyrio, atq; eleemosynis anteposuit, dicens: Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc, maior autem horum est charitas*, 1. Cor. 13.

Anagog. idem Raban *Exultatio viri est longæuitas*, id est, beata Sanctorum æternitas: quia ibi vera est exultatio, vbi vera est beatitudo: nam præsens vita plena est miserijs, & luctibus assiduis intelix.

VERS. 24. MISERERE ANIMÆ TVÆ PLACENS DEO, ET CONTINE: CONGREGA COR TVVM IN SANCTITATE EIVS: ET TRISTITIAM LONGE EXPELLE A TE] Ita legunt & distinguunt Roman. licet aliter legat & distinguat Iansenius & alij. Græca breuiùs sic habent: *Dilige teipsum, & alloquere*, vel *consolare cor tuum & mœrorem procul amoue à te*; Syrus, *blandire animæ tuæ & refrigera cor tuum & tristitiam longè fac à te*. Vbi Nota Primò, Qui diligit animã suam, is eius miseretur: qui verò eã non diligit, sed odit, is in eam immitericors, imò crudelis existit: qualis est, qui amat iniquitatem, ideoque tristitiam & dolorem præsentem sæternum ei accersit.

Secundò, *τὸ placens Deo* duplicitèr accipi potest, scilicet Primo, vt significet causam & finem miserendi animæ; Secundò, vt significet eius affectum, aut potiùs modum. Iuxta priorem acceptionem sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ* hoc fine & fructu, vt scilicet per misericordiam hanc placeas Deo, qui tibi eamdem præcepit, dum tibi animæ tuæ curam & salutem cõmisit, & præ rebus omnibus commendauit. Iuxta secundam sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ*, fatagendo vt placeas Deo: quod fiet, si contineas te in sanctitate. Misericordia enim animæ in hoc consistit, vt qui eius vult misereri, studeat eam Deo placitam efficere: quod faciet, si eam sanctam efficiat. Præclarè Origen. homil. 4. in c. 6. Lucæ: *Deus*, inquit, *animæ tuæ suã imaginem & similitudinem commendauit: illud ergo depositum tam insigne tibi reseruandum est, tam integrè, quàm à te constat esse susceptum.*

Aliter Iansenius, qui *τὸ placens Deo* accipit antecedenter quasi suppositum verbi *miserere*, q. d. Tu qui places Deo, ac bonã habes in Deo conscientiam, ita vt nullius magni mali tibi sis cõscius, meritò debes misereri animæ tuæ, vt scilicet eam in tristibus consoleris per bonum conscientiæ tuæ testimonium, quo confidis te placere Deo.

Tertiò, *τὸ & contine* significat modum, quo animæ misereri, Deoque placere debeas. q. d. Si vis misereri animæ tuæ, Deoque placere, esto continens, continentiam exerce, contine te ab omnibus carnis & concupiscentiæ desiderijs. Continentia enim est virtus, quæ refrænat omnes ebullientes concupiscentiæ motus. Vnde explicans subdit: *Congregacor tuum in sanctitate.*

A Quartò pro *congregacor tuum in sanctitate*. Græcè est, *consolare cor tuũ*. Vnde Iansenius volens Latinam Vulgatam Græcis adaptare, hæc omnia explicat de tristitia, q. d. *Contine*, hoc est, cohibe, *cor tuum* ab immoderata tristitia; *& congrega* illud, nõ sinens, scilicet, id effundi in mœrorem, sed tua cõsolatione illud comprimens & collectum seruans apud te: Congrega, inquam, illud *in sanctitate* Dei, hoc est, consolare illud dum tristatur, hoc nomine quòd sanctus es coram Deo, quodq; Deo ex dono eius placeas. Vel *congrega*, illud *in sanctitate* ipsius cordis, id est, hoc nomine consolare cor tuum, quòd sanctum sit per veram Dei cognitionem & amorem. Verùm cùm Latina Vulgata à Cõcil. Trident. sess. 4. probata & prælata sit Græcis, eumque hic & alibi Græcis sit vberior & plenior: potiùs Græca Latinæ quàm Latinã Græcis

B adaptare debemus. Quare *τὸ congrega cor tuum in sanctitate*, explicat *τὸ contine* q. d. Continebis critq; continens, si *cor tuum* congreges *in sanctitate*. Suggestiones enim concupiscentiæ, quæ sunt plurimæ, cor distrahunt, & ad varias carnis illecebras sollicitant & dissipant: quare vt eas fugias & elidas, ab iis cor tuum auoca, totumque conuoca & congrega, vt adhæreat sanctitati, hoc est, Deo eiusque voluntati & legi: in hoc enim omnis sanctitas cõsistit. Quod si feceris, omnem tristitiam dispelles. Hoc est enim, quod subdit *Et tristitiam longè expelle à te*. Quod est finis & scopus totius sententiæ. Hortatur enim ad expellendã tristitiam, eiusq; modũ suggerit & præscribit. Notat Palacius, cor prauũ vt cinerem dispergi, & vt arenam dissipari: at cor sanctum, inquit, congregatur, fitque vnum; quia Deo vnitur, qui maximè vnus est: Ergo *mihi adhærere Deo bonum est*, Ps. 72. Quia, *qui adhæret Domino, vnus spiritus est*, 1. Cor. 6. 17.

C Sensus ergo est, q. d. Vis tristitiam expellere à te, tibique iugem accersere lætitiam? miserere animæ tuæ, curando vt illa placeat Deo: ideoque contine ab omnibus prauis eius concupiscẽtijs. Quod facies si ab eis cor tuum auoces, illudque colligas & vnias sanctitati: si enim id feceris, omnẽ tristitiam *sanctitas* expelles à te. Sanctitas enim est mater lætitiæ, & *est causa* expultrix tristitiæ. Vt ergo hanc miseriam, putà, *tristitiã*, ab anima expellas, miserere animæ tuæ, maioremq; eius miseriam, putà, concupiscentiam & iniquitatem cura: ex illa enim oritur tristitia, q. d. Immitericors est & crudelis, ac quasi tortor & carnifex animæ suæ, qui eam tradit concupiscentijs, vt iis lancinetur, ac in mille desideria quasi dis-

D secetur, eique fœdè & miserè quasi mancipium ad omnem nutum seruiat: indeque mille angores & mœrores conscientiæ sustineat, iisque excrucietur & lanietur. Qui ergo sapit, & hæc effugere cupit, hic miseretur animæ suæ, studetque placere Deo, ideoq; à concupiscentijs se continet & abstinet, ac congregat traditque cor suum integrum Deo eiusque sanctitati: atque hac ratione omnem tristitiam expellit, omnemque lætitiam accersit. Nam, vt ait Beda in Prouerbijs: *Tristantur facilè, quorum spes exstat in imis.* Sic ex aduerso, *Lætantur facilè, quorum spes exstat in alto.* Ita explicant Raban. Lyran. & Palac. imò S. Augustin. Enchirid. c. 76. & habetur de Pœnit. dist. 3. cap. *Qui vult*: Qui, inquit, *vult eleemosynam ordinate dare, à seipso debet incipere, & eam sibi primùm dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, verissimeq; dictum est: Miserere animæ tuæ placẽs Deo. Propter hos renascimur, vt Deo placeamus, cui meritò*

meritò diſplicet quod naſcẽdo contraximus. Hæc eſt prima eleëmoſyna, quam nobis dedimus, quoniam nos ipſos miſeros per miſerantes Dei miſericordiã requiſiuimus in illum tuditium eius confitentes, quo miſeri effecti ſumus, de quo dicit Apoſtolus Rom. 5. Iudicium quidem ex uno in condemnationẽ. Et magnæ eius charitati gratias agentes, de qua idem ipſe dicit gratia prædicator: Commendat autẽ ſuam dilectionẽ Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt: ut & nos veraciter de noſtra miſeria iudicantes, & Dei charitatẽ quã donauit ipſe diligentes, piè recteq; viuamus. Huculque S. Auguſt. Idem ſerm. 102. de Temp. *Modò*, inquit, *pro ineffabili pietate ſua non ſolum nos admonet* (Deus) *ſed etiã rogat, vt nos à peccatis mortiferis reuocemus. Audiamus illũ dum rogat, ne nos poſtea non audiat ille dum iudicat. Audiamus enim per Prophetam dicentẽ: Fili, inquit, miſerere animæ tuæ placẽs Deo. Quid adhuc reſpõdebit humana fragilitas? Deus te rogat vt tui miſereatur, & non vis? Cauſam tuã apud te agit, & à te non poteſt impetrare? Et quomodo te audiet ille in die iudicij ſupplicantẽ, cùm tu eũ pro te ipſo nolueris audire rogantẽ?*

Sic & S. Bernard. in Sententijs: *Spiritus ſapientiæ*, inquit, *vbiq; præſens nouit, quid in cælo & quid agatur in inferno. Cumq; mentem humanam repleuerit, & de pœnis inferni incutit timorem, & cæleſtium amorem infundit: ſicq; facit hominẽ amare ſeipſum, & dicit ei: Miſerere animæ tuæ placens Deo.* Idem ſer. 8. ad Milites templi: *Magna renouãtio malitiæ*, inquit, *tui te non miſereri, & ſolum poſt peccatum remedium confeſſionis à teipſo repellere, ignemq; in finu tuo inuolnere potuiſti quem extuſtere, nec præbere aurẽ conſilio Sapientis, qui ait: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Proinde qui ſibi nequam, cui bonus?* Idem epiſt. 8. ad Brunonem, *Primus*, ait, *pœnitentiæ gradus eſt de quo ſcriptum eſt: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Et hoc autem ad miſerandum proximum rectiſſima tramite charitas ordinata procedit: quippe quem ad ſui quiſque menſuram amare præcipitur.* Vide eumdem patheticè his verbis vrgentem Euſtachium occupatorem Valentinæ Sedis, ad pœnitentiam, ep. 185. iiſdem vrgeas quemlibet peccatorem dicendo: Miſerere animæ tuæ, ô miſer, vt, cùm corpus tuum breui perire moriq; debeat ac dari vermibus, ſaltem animæ tuæ conſulas, vt illa, cùm ſit immortalis & æterna, immortalem & æternam, ſed beatam vitam in cælo, non verò miſeriam in inferno naneiſcatur. Ita Stephan. V. Pontifex, vt habetur 33. q. 2. c. 8. *Admonere* 5. *idcirco*. Monet Aiſtulphum, qui vxorẽ interfecerat: *Miſerere*, inquit, *animæ tuæ, vt non ſis tibimetipſi homicida. Quapropter relinque, te rogamus, hoc malum factum, quod te traxit ad tam immaniſſimum peccati facinus: ingrediare monaſterium, humiliare ſub manu Abbatis, & meliorũ fratrum precibus adiutus obſerua cuncta ſimplici animo quæ tibi fuerint imperata: ſi forte ignoſcat infinita Dei miſericordia peccatis tuis, & refrigeret animam tuam, priuſquam cruciaris perpetuis flammis.*

Vers. 25. MVLTOS ENIM OCCIDIT (Græci nonnulli legunt, *perdidit & occidit*: ſic & Syrus, *multos enim occidit mœſtitia, & perdidit eos*) TRISTITIA, ET NON EST VTILITAS IN EA] quia licet triſteris de malo, non ideireò illud tolles, ſed potiùs augebis & duplicabis. Porrò melancholia, triſtitia & acedia multos enecauit & indies enecat, tum quoad corpus, tum quoad animam, eoſque perimit morte præſenti & æterna. Triſtitia ergo eſt carnificina. Si horres eſſe carnifex aliorum, cur non horres per triſtitiam carnifex eſſe tui? Cauſam & modũ dant medici, ac inter eos Franc. Valeſius Sacræ Philoſop. c. 72.

Triſtitia occidit? Quomodo?

A Magna triſtitia, inquit, ſemper nocet, & poteſt aliquando occidere: non quidem repentè, vt timor & gaudium, (auctor eſt Galenus) ſed paulatim & multo tempore. Quia per gaudium affatim & ſine vllo fræno effunditur totum calidum: quare in puſillanimis totum exhalat. In timore magno affatim accurrens ad cor, ſuffocatur. Motus ſimilis eſt triſtitia timori, non tamen vehemens vt ille, ſed naturâ ſuâ lentus, ac proinde paulatim facit vitalem calorem marceſcere, & nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem. Quod apertè ſignificant illa verba Prou. 17. *Spiritus triſtis exſiccat oſſa.* Itaque triſtitia repentè nullum fortaſſe occidit, vt timor & gaudium: lentè verò ac paulatim, quamplurimos.

Illa verba, *Et non eſt vtilitas in ea*, duplicem ferunt ſenſum, naturalem & moralem. Naturali quidem B ſignificant triſtitiam nihil conferre: nam neque ad pellendos morbos, neq; ad tuendam valetudinẽ: (id verò cõſtat ex dictis intelligi debere de magna triſtitia, & quæ omnẽ excludit hilaritatem:) Morali verò, continent exhortationem quamdam ad pellendã ex animo triſtitiam. Quaſi dicatur. Vita triſtitiam; quia multos occidit, & nihil confert ad recuperandum id cuius gratia doles: neque enim lacrymis defunctum vitâ maritum ſuſcitabis, neque filium, neque amiſſam inuenies pecuniam, neque incendio conſumptam reficies domum.

Quocirca B. Antiochus homil. 25. *Triſtitia*, in- *Gnoma.*
quit, *vermis eſt cordis, ſuammet exedens matrem inſtar viperæ.* Et S. Athanaſ. citatus à S. Bernard. de Modo bene viuendi c. 11. *Homo triſtis*, inquit, *ſæpe malitiatur, & contriſtat Spiritum ſanctum ſibi à Deo donatũ.*

C S. Chryſoſt. homil. 7. ad Popul. *Triſtitiam*, inquit, *Deus non ob aliud nobis indidit, niſi propter ſolum peccatum: & hoc per ipſam rerum experientiam manifeſtauit: In pecuniarum enim multa, & morte, & ægritudine, & aliis nobis ingruentibus moleſtijs dolentes & mœrentes, nõ tantùm nullam conſolationẽ capimus, verùm & moleſtias augemus. In peccatis verò ſi doleamus & triſtemur, peccati magnitudinem minuimus, & quod erat magnum, reddimus paruum. ſæpè verò & funditus ipſum totũ delemus.* Idem ep. 8. ad Olympiad. *Triſtitia*, inquit, *animæ crudele tormentum eſt, dolor quidam inexplicabilis, & iudicium omni indicio vindicta q; deterius. Nam & vermi eſt ſimilis venenato, non ſolummodò carnẽ, ſed & animã ipſam perimens; animã dilacerans, ſed vires animæ conſumens: & ingis nox, ac tenebræ profundæ, & tempeſtas & turbo: febris nõ apparens, omni igni validiùs incendẽs, & pugna requiem nõ habens.* Caſſianus l. 9. de Inſtit. renunt. c. 2. & 3. citans explicantiq; illud Prou. 25.
D *Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno ita triſtitia viri nocet cordi. Veſtimentum namque*, inquit, *tinearum eſt eſcarum nullius pretij vel honeſti vſus poteſt vlteriùs habere commercium: itidemq; lignum vermibus exaratum, non iam ad ornatum vel mediocris ædificij, ſed ad combuſtionem ignis merebitur deputari. Ita anima, quæ edaciſſimis triſtitiæ morſibus deuoratur, inutilis erit veſtimento illi pontificali, quod vnguentum Spiritus ſancti de cælo deſcendens, priùs in barbam Aaron, deinde in ſuã ſuam, ſolere ſuſcipere, ſancti Dauid vaticinio perhibetur: Sicut vnguentum in capite, quod deſcendit in barbã Aaron, quod deſcendit in oram veſtimenti eius*, Pſalm. 132. Triſtitiæ remedium naturale, ſed efficax, eſt magna & vehemens occupatio, præſertim in re honeſta & iucunda: hæc enim imaginationem à triſtibus ad ſe auocat, occupat & exhilarat. Experire, & ſenties ita ſe rem habere.

Porrò, octo remedijs ad fugandam triſtitiam ſuggerit noſter Aluarez de Paz de Exterminatione mali l.2.p.3 c.12.ante fin. Ptolomæus Philadelphus rex Ægypti proponens 72. Interpretibus ſingulis ſingulas quæſtiones ethicas, vigeſimonono hanc propoſuit: *Quomodo ſine triſtitia viueret?* Cui ille, *Si nemini*, inquit, *leſerit, omneſq; tuum, triſtitia cauſas proſequens; ab ea huiuſmodi functus intundatis colligitur. Sed implorãdus eſt Deus, ne ea nos lædant quæ præter opinionem noſtram accidunt, vt ſunt mortes, morbi, ægritudines.* &c. At quinquageſimo ſexto hanc propoſuit: *In quibus eſt triſtandũ?* Cui ille: *In amicorum aduerſitate, quandoquidẽ diuturna ea & inſanabilia cernimus, quæque calamitatibus operos interimunt. Nam in his mœſtitiã nulla ratio leuat. Sed de his quibus deſperamus, neque quidquam in his vtile inuenimus, mortales omnes contriſtantur: malũ verò omnino effugere diuinæ potentiæ eſt.* Ita ille. coæuus & forte locius Siracidis, vti refert Ariſtæas in hiſtor. LXXII Interpret. quæ exſtat tomo 7. Biblioth. SS. Patrum.

Clariùs & præclariùs Pſaltes Pſ.41. triſtitiæ remedium aſſignat: orationem & ipſum in Deum. *Quare*, inquit, *triſtis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, ſalutare vultus mei, & Deus meus.* Et S. Iacobus c.5.31. *Triſtatur*, inquit, *aliquis veſtrũm? oret: æquo animo eſt? pſallat.* Huc facit prouerbium Hebræorum in *More nebuchim* lib.2.c.37. *Prophetia non requieſcit ſuper triſtem, neque ſuper pigrum.* Quocirca Eliſeus, vt ſe ad prophetiam diſponeret, quæſiuit pſaltem, qui eius mentem ſua pſalmodia exhilararet, & ad diuina ſuſtolleret. 4.Reg.3.15. Deniq; triſtitia in multis oritur ob triſtes caſus præteritos qui eis obuenerunt, quibus pro antidoto ſuggerendum eſt illud Senecæ de Regim.princip. *Noli pœnitere de re præterita, quia illud eſt propriũ debilis.* Res enim præterita reuocatu eſt impoſſibilis. Nemo autẽ ſapiens pœnitet, dolet aut ſe affligit ob rem impoſſibilẽ.

Triſtitiæ remedia quatuor.

Antonius in Meliſſa lib.1.c.72. de triſtitia, alia illius ſuggerit remedia: Primum ex S. Greg. Naz. qui ait: *Communio & ſocietas luctus, ſolatio eſt dolenti.* Et ex S. Chryſoſt. qui ait: *Triſtitia in multos diuiſa, minùs cruciat patientem.* Et ex Photio, qui ait: *Solæ ſimiles affectu expertorum colloquia, mœrentibus ſunt ſolatia.* Secundum, ex Plutarcho dicente: *Via quidem eligenda planiſſima, vita verò tranquilliſſima. Thoraci ſunitam, triſtitiæ verò mentem & rationem induere oportet.* Tertium ex Theopempto dicente: *Inſipientem, tempus ſapientes autem, ratio mœrore liberat. Sapit qui non triſtatur propter abſentia, ſed gaudet præſentibus.* Quartum ex Photio dicente: *Fuge tentationem patientia & oratione: ſin abſque his præſidijs te opponas, vehementiùs inuadit.*

Vers.26. ZELVS ET IRACVNDIA MINVVNT DIES, ET ANTE TEMPVS SENECTAM ADDVCIT COGITATVS] Triſtitiæ ſubiungit tres partim proles, partim affines & ſocias, ſcilicet, inuidiam, iram & ſolicitudinem, quæ, æquè vt triſtitia, ſenſim hominẽ conficiunt & occidunt. *Zelus* enim eſt inuidia, cuius comes & ſocia eſt ira. Vnde Ianſen. per *zelum* accipit iram, alij, quemuis zelum; Palacius, zelotypiam, qua vir zelat vxorẽ, aut contrà. Pro *cogitatus* Græcè eſt μέριμνα, id eſt cura & ſolicitudo. q.d. Inuidia & ira corrodunt & conſumunt dies vitæ hominis, eorumque ſunt quaſi ærugo & tinea: ſimiliter cura & ſolicitudo citam & ante tempus homini adducit ſenectam. Vnde Tigurina vertit, *inuidia & iracũdia dies minuunt, ſolicitudoq; præmaturam inducit ſenectutem.* Sic & Bias apud Laërt. l.1. c.6. *Vt ferũ*, inquit, *rubigine conſumitur, ita inuidus ſuo ipſius vitio contabeſcit.* q.d. Sicut ferrum ex ſeipſo gignit rubiginem, quæ ipſum exedit: ita inuidus concipit inuidiã, quæ ipſum intimè exedit & conſumit. Et Periander: *Sicut æruga ferrum, ſic inuidia animum illius in quo ineſt, terit.* Et S. Baſil. homil. in aliquot Script. locos: *Hic eſt alius morbus vitæ hominum peculiaris, & animis noſtris à natura inſitus, & corda magis cõſumere aptus, quàm rubigo ferrum.* Alij vertunt, *Zelus & exandeſcentia minuunt dies, & ante tẽpus ſenectã affert ſolicitudo*; Syrus, *zelus & ira conſumunt dies, & ante tempus prodire facit canitiẽ cura.* Idem docent medici, vnde Schola Salernitana ſic orditur:

Si vis incolumem, ſi vis te reddere ſanum,
Curæ tolle graues, iraſci crede profanum.

Exemplum iræ illuſtre eſt in Alexandro Magno, qui omnem rerum geſtarum gloriam obſcurauit iracundia, à qua ipſe omnium victor victus eſt, dũ per eam amicis necẽ intulit, & ſibi vitam accidit. *Alexandrum enim*, inquit Valer. Max. lib.9.c.3. *iracundia ſua propemodum cælo diripuit; nam quid obſtitit, quo minùs illuc aſſurgeret, niſi Lyſimachus leoni obiectus, Clytus haſta confoſſus, & Calliſthenes mori iuſſus?* Ac Calliſthenis quidem deflens mortem, in Alexandri iram iratus Seneca, eloquentiſſimè ait lib.6. Nat. quæſt. c.23. *Hoc eſt*, inquit, *Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla rerum felicitas redimet: nam quoties quis dixerit, Occidit Perſarum nullis multa; opponetur, Et Caliſthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat; opponetur, Et Calliſthenem. Quoties dictum erit; Omnia Oceano tenus vicit, ipſum quoque tentauit nouis claſſibus, & imperium ex angulo Thraciæ vſque Orientis terminos protulit; dicetur, Sed Calliſthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla tranſierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quàm ſcelus Calliſthenis.* Verè igitur dixit Heraclitus: *Durum eſt pugnare contra iram, quæ vitam adimit.*

Celebre eſt illud Phyſicorum, τὰ ἄχολα μακρόβια, id eſt, animalia bile carentia, vti ceruus, ſunt longæua. Porrò longæuitatem hominis & animalium ita gradatim deſcribit, ſiue verè, ſiue potiùs fabulosè Auſonius Idyllio 18.

Bile carentia ſunt longæua.

Ter binos deciesq; nouem ſuperexit in annos
Iuſta ſeneſcentum, quos implet vita virorum,
Hos nouies ſuperat viuendo garrula cornix.
Et quater egreditur cornicis ſæcula ceruus.
Alipedem ceruum ter vincit coruus.

Cauſam dat Franc. Valeſius Sacræ Philoſ. c.72. Videntur, inquit, mihi hæc tria, ſcilicet zelus, iracũdia & cogitatus, vnico ſolicitudinis nomine ſignificari. Sollicitos enim eſſe dicimus eos, quibus ſatis curant quid agatur, quid futurum ſit. Tales enim ſunt zelatores, ac proinde iracundi & cogitabundi: quę omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare ſi verè dictum eſt c.17. Prou. *Animus gaudens ætatem floridam facit*; meritò euenit, vt quæ gaudium excludit ſolicitudo, afferat intempeſtiuam ſenectutem. Verum autem illud eſſe conſtat, ſiquidem indicatum antea eſt, ſpiritum triſtem exſiccare oſſa: exſiccat ergo & ea paſſio, cuius triſtitia comes eſt, putà, ſolicitudo & nimia cura. Vt verò exſiccat, ita refrigerat: quia (vt nuper diximus) ſiccat imminuta nutritione per vitalis caloris & ſpirituum conſumptionem. Refrigeratio verò naturalis eum ſiccitate, ipſum eſt ſenium. Vnde efficitur, vt ſolicitum eſſe, ac proinde iracundum & cogi-

Ratio phyſica.

cogitabundum, adducat ante tempus ſenectutem. Neque res vlla experimento magis cognita eſt. Neque quidquam iis qui priuatam agunt vitam conſultius, quàm nulla de re eſſe ſollicitos: iis verò qui reipub. tenent gubernacula, qui id non poſſunt, tamen interponere gaudia curis, & animum tantis ſolutum curis crebrò laxare, ac locum dare cibis & exercitationi, ne ſemper animo ad cogitationem tranſlato, corpus tabeſcat. Huc facit illud S. Gregor. Naz. in Diſtichis: *Mœrōres præcocem mortalibus ſenectutem pariunt. Mens ſollicita tineæ inſtar oſſa corrodit: corpus autem curas valere iubens, eximiè floret.* Vnde ſubdit Siracides: *Splendidum cor bonum in epulis eſt.*

Memorabile eſt, quod ex ore Dei ſcribit Hermas S. Pauli diſcipulus lib. 2. Paſtoralis mandato 3. nimirum, quòd ira & impatientia obſcuret & extinguat in nobis Spiritum ſanctum, eumdem verò exſuſciret atque exhilaret æquanimitas & patientia. *Æquanimis*, inquit, *eſto & patiens, & omnium operum nequiſſimorum dominaberis, & operaberis omnem iuſtitiã. Quòd ſi patiens fueris, Spiritus ſanctus, qui habitat in te, mundus erit, & non obſcurabitur ab aliquo nequiſſimo ſpiritu, ſed gaudens dilatabitur & expulſabitur in vaſe, in quo habitat, & apparebit Domino hilaris in pace magna. Quòd ſi iracundia aliqua ſuperuenerit, continuò Spiritus ſanctus, qui in te eſt, anguſtiabitur, & quæret diſcedere. Suffocatur enim aſpectu nequiſſimo, & non habet locum apparendi Domino ſicut vult: tribulatur enim ab iracundia. Vtrique ergo ſpiritus cùm pariter inhabitant, pernicioſum eſt homini.* Probat à ſimili: *Si quis enim aſſumat abſinthij pugillum, & immittat in amphoram mellis, nónne totum mel exterminabitur? & tantum mellis à modico abſinthio diſperit, & perdit dulcedinem mellis, & iam non habet gratiam apud dominum ſuum; quoniam totum mel amarũ factum eſt, & vſum ſuum perdidit. Sed ſi in mel non mittatur abſinthium, dulce erit & in vſu domino ſuo. Vide enim, quam ſit æquanimitas dulcior melle, & vtilis erit domino, quem ipſa commeratur: nam iracundia inutilis eſt. Si ergo mixta fuerit iracundia æquanimitate, contribulatur animus, & non eſt vtilis Deo oratio illius.*

Triſtitia contriſtat Spiritum ſanctum.

Tropol. Rabanus: *Zelus*, inquit, *& iracundia minuunt dies hominis, cùm eum vitæ æternæ indignũ efficiunt: & ante tempus ſenectutẽ adducent; quia viri ſanguinum & dolоſi non dimidiabunt dies ſuos;* Pſal. 54. Hoc eſt, *proſperitatem ſine vindicta, quam ſibi promittunt, perpetualiter habere non poſſunt.*

VERS. 27. SPLENDIDVM COR ET BONVM IN EPVLIS EST: EPVLÆ ENIM ILLIVS DILIGENTER FIVNT] Cogitatui & curæ, quæ citam adducit ſenectam, quaſi remedium & antidotum opponit cor ſplendidum exhilarans ſe epulis, itaque curas diſcutiens & vitam prolongans. *Cor ſplendidum* vocat hilare & liberale, non triſte vel auarum. Triſtitia enim & auaritia cor contrahunt, offuſcant & obnubilant; quod hilaritas & liberalitas dilatant, exhilarant, magnificum & quaſi ſplendidum efficiunt. Hinc lux & ſplendor ſunt ſymbolum lętitiæ & beneficętiæ, caligo verò & tenebræ triſtitiæ & auaritiæ.

A Vnde crebrò orat Pſaltes: *Illumina faciem tuã ſuper ſeruum tuum Domine.* q. d Lucidam, id eſt, hilarem, beneuolam & beneficam, mihi faciem tuam oſtẽde. Senſus ergo eſt, q. d. Cor hilare, & liberale, & *bonum*, id eſt, lætum & iucundũ, eſt in epulis ſuis, ac honeſtè & lætè iis fruitur, eaſque ſibi & aliis diligenter apparat: quocirca & lætiùs, & diutiùs, & honoratius viuit. Vnde Tigurina vertit, *cor ſplẽdidum & benignum cibos ſibi procurabit ad edendum*; non autem multa auarè congeret, quibus frui nõ audeat, inquit Vatabl. alij, *cor ſplendidum & bonum de edulis ciborum ſuorum curam gerit.* q. d. Lætus & ſplendidus, nec per triſtitiam ciborum curam negligit, nec per parſimoniam ſordidè menſam inſtruit, ſed lætè & liberaliter, moderatè tamen & temperanter cum ſuis epulatur. Syrus, *cor bonum* (lætum) *multi ſunt cibi eius, & omne quod comedit, o-*
B *ſtendit ſuper corpus eius.* q. d. Omne, quod comedit homo lætus, digerit conuertitque in ſuam ſubſtantiam, & corpus ſuum impinguat: itaq; oſtendit ſe bene comediſſe, & comeſta digeſſiſſe; contrarium facit triſtis & mœſtus. Huc facit illud Nazianz. in Diſtichis: *Temperantis animi eſt nunquam hilaritatis præ ſe ferre.* Aduertit ſolerter Palacius, hæc eſſe dogmata Ethices naturalis. Eccleſiaſticus, inquit, fuit ex Iudæis, quibus propter probos mores temporalia bona promittebantur, ſcilicet vita longior, anni felices, epulæ largiores videlicet ſæculum hoc felix. Multò eſt altior vita Chriſtiana, quæ cupit diſſolui & eſſe cum Chriſto: quæ abſtinet ab omnibus, vt incorruptam coronam accipiat; quæ eſt in fame, ſiti, frigore, nuditate & quotidiana ſolicitudine Eccleſiarum, exſpectans beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei, &c.

C Myſticè, *ſplendidum cor*, id eſt, lætum ac gaudio & exultatione perfuſum, non eſt aliud, niſi cor viri iuſti, quod nullæ triſtitiæ ex morſibus concupiſcentiæ dimanantes inquietant. Epulæ illius non ſunt aliæ quàm bona opera, ſibi impoſitæ legi conformia. Cùm autem hæc diligenter parantur, & ardenter aſſumuntur, *bonum* eſt *cor* & iucundum, non infirmitate marcet, ſed ſanctitate pingueſcit. Scito ergo, ò homo; quia cibos corporis nimis ardenter ſumere, vitium eſt; cibos verò animæ ardentiſſimè accipere, perfectio eſt. Nam qui auidè quaſi famem patientes, hunc cibum virtutis comedunt, Deo paſcente ſaturantur, iuxta illud: *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur*, Matth. 5. Vnde Rabanus. Vtique, ait, *voluntas electorum iucundatur in epulis virtutum:*
D *quæ epulæ indefectiones habent opes ſpiritalium diuitiarum.*

Nota. Græca hìc valdè variant: Complut. enim hunc verſum hoc loco ponunt cum Noſtro: Græca Romana verò & alij cum transferunt in finem cap. 33. Sed magis videtur conuenire huic loco: Deinde Romana huic verſui & capiti annexunt ea, quæ Noſter & Complut. ponunt cap. 36. v. 13. & ſequ. Similis tranſpoſitio eſt in cap. ſequ. vti dicam in Synopſi eiuſdem.

CAPVT TRIGESIMVM PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò à v. 1. vsque ad v. 12. auocat à nimio amore & studio diuitiarum. Indè Secundò. vsq; ad v. 30. est institutio mensæ; quanta scilicet, honestate, temperantiâ & discretione in ea conuiua se gerere debeant. Tertiò, à v. 30. ad finem agit de sobrietate in potu vini.

Nota, in Græcis Romanis omnia ab hoc cap. vsque ad 37. alio ordine recensèri: nam quæ Vulgata habet hoc cap. Græca Romana habent c. 34. Quæ Vulgata habet cap. 35. Romana habent cap. 32. Quæ Vulgata habet cap. 36. Romana habent cap. 33. Quæ Vulgata habet c. 32. Romana habent cap. 35. Quę Vulgata habet cap. 33. Romana habent cap. 36. Vulgatę tamen per omnia consentiunt Gręca Complut. quare eorum ordo & dispositio magis apta est & authentica. Hinc collige, has Siracidis sententias à varijs variè fuisse compaginatas & distributas. Idem accidit in Prouerbijs Salomonis, vbi quæ Vulgata habet cap. 30. Græca Romana attexunt capiti 24. Quæ Vulgata habet cap. 31. de muliere forti, Græca Romana attexunt capiti 29. ac multa alia simili modo commutant & transponunt.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. VIgilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnium.

2. Cogitatus præscientiæ auertit sensum, & infirmitas grauis sobriam facit animam.

3. Laborauit diues in congregatione substantiæ, & in requie sua replebitur bonis suis.

4. Laborauit pauper in diminutione victus, & in fine inops fit.

5. Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem, replebitur ex ea.

6. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio illorum.

7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo.

8. Beatus diues, qui inuentus & sine macula: & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecuniæ thesauris.

9. Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.

10. Qui probatus est in illo; & perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, & non est transgressus: facere mala, & non fecit:

11. ideò stabilita sunt bona illius in Domino, & eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum.

VERS. 1. VIGILIA HONESTATIS TABEFACIET CARNES, ET COGITATVS ILLIVS AVFERET SOMNIVM]

A Pro *honestatis*, Græcè est, πλούτου, id est, diuitiarum: & sic sæpè hoc libro Siracides, per *honestatem* intelligit diuitias: hæ enim faciunt possidentes honestos, imò honoratos in domo, victu, vestitu, magistratu, &c. Rursum pro *cogitatus*, Græcè est μέριμνα, id est, cura, anxietas, solicitudo, de qua dixit cap. præced. v. penult. quòd ante tempus, id est, citam & immaturam senectam adducat. Idipsum ergo hic prosequitur docetque, inquit Iansenius, quàm noxia sit homini ea præcipuè cura, quæ est in auaris pecuniarum studiosis: vtpote quæ carni suum vigorem aufert &. necessarium somnum. Itaque sensus est. Nimia vigilantia, quæ pro comparandis diuitijs assumitur, & vigilia nocturna, quæ sæpè propter opes B suscipitur, tabefacit carnes hominis, corpusque marcidum facit ac exhaustum, & cura pro diuitijs acquirendis aufert sæpè homini somnum ad vitam necessarium. Proinde indicando nocumentum auaræ solicitudinis, *monet* tacitè moderandum studium diuitiarum, anxiamque solicitudinem deponendam esse, & præsentibus contentos nos esse debere, Deoque res nostras committendas.

Secundò, Palacius *honestatem* moralem hic accipit, putà, bonum honestum, probitatem, scilicet, & castitatem. Littera hæc, inquit, vt iacet, multa & pulchra documenta præbet. Primum est, cura probitatis, maximè verò castitatis, consumit carnes, nec eas pinguescere sinit: si enim vehemens probæ vxoris cura, quomo- C do placeat viro, exedit eius carnes, quomodo non magis exedet cura quomodo placeas Deo? Secundum est: Cogitatio probitatis aufert somnum: nam intenta cogitatio cor mundum dormire vetat & illa dixit: *Ego dormio, & cor meum vigilat*: & alius media nocte surgit ad confitendum Domino. Verùm Græcum πλούτου significat honestatem, non moralem, sed physicam, putà, substantiâ & opes. Prior ergo sensus litteralis est.

Vnde

Vnde Tigurina vertit, *studium diuitiarum corpus tabe conficit, & somnum abigit solicitudo earum*; alij, *inuigilare diuitus tabefacit carnes, & solicitudo earum aufert soporem*, Syrus, *vigilia tabefacit carnem diuitis, & aufert somnum eius.*

Est metaphora ab igne liquante ceram. q.d. Sicut ignis liquat & consumit ceram, sic vigil semper solicitudo opum acquirendarum, asseruandarum & augendarum tabefacit (Græcè ἐκτήκει, id est, liquat & consumit) carnes, tum ob vigiliam, tum ob solicitudinem. Nam, vt ait Aristot. Ethic. 1. *Animal vigilans semper laborat*, vel sentiendo, vel mouendo, vel cogitando, attendendo & intendendo rei alicui: vigilia ergo est labor, labor autem consumit hominem, & quoduis animal.

Mysticè Rabanus: *Vigilia honestatis est cauta vigilantia animi cum studio virtutum, quæ tabefacit carnes; quia in electis Dei carnales mortificat voluptates. Cogitatus enim illius aufert somnum: quia intenta solicitudo eorum, quam quotidie in seruitio Dei habent, pigritiæ ab eis repellit tædium. Vnde Propheta, qui se sentiebat in seruitio Dei proficere, & in amore illius crescere, ait: Quemodo dilexi legem tuam Domine! tota die meditatio mea est. In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas. Confige timore tuo carnes meas: à iudiciis enim tuis timui*, Psal. 118.

Vers. 2. COGITATVS PRÆSCIENTIÆ AVERTIT SENSVM, ET INFIRMITAS GRAVIS SOBRIAM FACIT ANIMAM] Primò, Palacius & Lyranus censent hîc duo proponi, quæ hominem auocant à peccato, scilicet, Dei præscientiam, & infirmitatem. q.d. Cogitare, quòd Deus videat, imò præsciat, & antequam fiant, præuideat omnes nostras actiones, auertit sensum à rebus sæcularibus & voluptatibus illecebrosis huius vitæ: pari modo *infirmitas grauis animam* luxuriantem & luxu diffluentem efficit temperatam & *sobriam*, quam vinum humanæ prosperitatis effecerat ebrium.

Secundò, Ianicnius, q.d. *Cogitatus præscientiæ*, id est, cura & solicitudo diuitum, vt præuideant & prouideant sibi de opibus rebusque omnibus in futurum per omnem suam & filiorum vitam, *auertit* mentem hominis à recto, Deo & cogitatione salutis, eamque opibus quasi inebriat & immergit: ex aduerso *infirmitas grauis facit animam sobriam*. q. d. Solicitudo ergo est infirmitate graui deterior, ideoque ipsa est maxima infirmitas; quia facit animam planè intemperantem & ebriam, quam infirmitas facit temperantem & sobriam.

Tertiò & genuinè, q.d. *Cogitatus præscientiæ*, id est, cogitationes anxiæ, quibus diuites auari cogitant assiduè de futuris mercium rerumque suarum euentis, vt opes suas semper augeant, numquam æterni præsentibus, sed iugiter inhiantes futuris: hæ, inquam, cogitationes auertunt sensum, scilicet à quiete & somno, de quo sermo præcessit; quia non sinunt hominem quiescere & dormire. Et, id est, sic, vel pari modo, *infirmitas grauis sobriam facit animam*: *sobriam*, id est, vigilem summique expertem. Est metalepsis & catachresis, sobrietas enim & abstinentia causat vigiliam, & ægrum facit insomnè. Comparat enim anxias cogitationes, pusillo, solicitudinem congerendi opes, cum graui infirmitate, quòd sicut hæc, sic & illa excutiat somnum, priuetque hominem debita quiete. q.d. Solicitudo auarorum est grauissimus animi morbus, quia sicut morbus hominem affligit & exedit, A redditque insomnem: sic pariter cruciat, arrodit & vigilem semper facit solicitudo.

Hunc esse sensum patet, Primò, ex antecedentibus & sequentibus, quæ omnia taxant solicitudinem ditandi se & congerendi opes. Secundò, ex Græco, qui clarè sic habet, *solicitudo vigiliæ* (id est, vigil) *interpellabit dormitationem*, & *infirmitas grauis* ἐκνήψει ὕπνον, id est, *eluet* vel digeret, id est, auferet *somnum*; Tigurina, *solicitudo vigil prohibet* (Vatabl. *remouet*) *soporem*, & *grauis ægritudo somnum edimit*.

Pro ἐκνήψει alij legunt ἐκνήφει, id est, sobrium & vigilantem faciet somnum: quia mordax cura facit hominem, licet dormiturientem, vigilem, vt millies è somno excitetur & euigilet. Porrò Complut. & Romana pro ὕπνον legûnt ὕπνῳ. Sic enim habent, καὶ ἀῤῥώστημα βαρὺ ἐκνήφει ὕπνῳ. Vnde sic vertunt, & *infirmitatem grauem digeret*, vel *moderatam faciet somnus*. Quo significatur solicitudinem diuitum peiorem esse animi morbum, quàm sit grauis infirmitas corporis: quia hanc minuit & alleuiat somnus, quo carent soliciti: solicitudo enim somnum excutit à solicito, itaque ei non dat requiem, sed iugiter pungit, affligit, cruciat, exedit, consumit. Igitur duorum horum versuum primi, scilicet, & secundi, hic est sensus: vigilem cura acquirendarum opum consumit carnes, & de iis intentiùs nimisque anxiè cogitare, aufert somnum: simili modo somnum aufert *cogitatus præscientiæ*, quo scilicet cogitant futuros euentus, vt eos præsciant & auertant si mali sunt; vel accertant, si boni; perinde ac infirmitas grauis somnum excitat.

Mysticè Rabanus: *Cogitatus*, inquit, *hominis, quem in timore Dei habet, præsciendo quòd vera sunt omnia quæ Scriptura sacra promittit de futuro præmio bonorum, & de vera pœna malorum, auertit sensum hominis ab omni concupiscentia mala, ne ea concupiscat in possessione habere, vel in desiderio nequam adimplere, quæ nouit conditori suo displicere. Similiter & infirmitas grauis corporis sobriam facit à delictis animam. Vnde scriptum est: Linor vulneris absterget mala, & plaga in secretioribus ventris. Mala enim linor vulneris abstergeret, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit. Solet verò ventris appellatione mens accipi: quia sicut venter consumis escas, sic mens pertractãdo excoquit iras. Quia enim venter mens dicitur ea sententia ducitur, qua scriptum est: Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. Ac si diceret, Diuini afflatus illuminatio, cùm in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & pertæsas poterat, & pensare nesciebat. Linor ergo vulneris abstergit mala, & plagæ in secretioribus ventris: quia cùm externis percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam tacitis afflictis reuocamur, atque ante oculos nostros cuncta, quæ a nobis sunt malè gesta, reducimus: & per hoc, quod foris patimur, magis intus, quod fecimus, dolemus. Vnde fit, vt inter aperta vulnera corporis amplius nos adiuuet plaga secreta ventris: quia sanat nequitias prauo operis, occultum vulnus doloris. Hinc & Paulus ait: Quando infirmor, tunc potens sum. Quando enim sustinent seruientes flagella persecutionum, enutriuntur eius dono spiritalium gratiarum.* Quæ Rabanus ad verbum transcripsit ex S. Gregorio 3. p. Pastor. admonit. 13. sub finem.

Prou. 20.

Ibidem.

Vers. 3. LABORAVIT DIVES IN CONGREGATIONE SVBSTANTIÆ, ET IN REQVIE SVA REPLEBITVR

VERS. 4. TVR BONIS (Græcè, τοῖς ἀγαθοῖς, id est, deliciis) SVIS. LABORAVIT PAVPER IN DIMINVTIONE VICTVS, ET IN FINE INOPS FIT] Docuit disparem valdè esse conditionem diuitis & pauperis, & laboris, quem vterque impendit ad congregandas opes. Nam *laborauit*, id est, laborare solet, *dives ille*, id est ad, *congregationem substantiæ*, vt scilicet congreget substantiam & opes: *pauper* verò laborat *in*, id est ob, *diminutionem victus*, putà, ob paupertatem, quâ victu minuitur & destituitur. q. d. Pauper laborat non tam vt ditescat, quàm vt victitet, & vitam laborando trahat & proroget: at dives non laborat vt victum comparet, quia eo abundat, sed vt opibus collectis maiores adijciat, locuples fiat & splendidus.

Rursum, *dives in requie sua replebitur bonis suis*, id est, dives cùm cessat laborare & congerere opes; ac requiescit contemtus quæstibus, *replebitur bonis*, id est, lautè & splendidè viuet, delectabitur, fruetur-que suis diuitiis: at pauper, cùm volet quiescere, aut cogetur ob famem morbumue cessare à labore, fiet inops cogeturque mendicare. Vnde Græca habent, *laborauit dives congerendis pecuniis, & in requie sua expletur deliciis suis. Laborauit pauper in paupertate victus, & in requie sua fit indigens.* Ita Lyran. Iansen. & alij. Secundò, Tigurina vertit, *laborat dives in cogestis opibus, & in quiete oblectatur suis diuitijs: laborat pauper in vita tenui, & fit egenus in quiete.* Quoddie explicat Vatabl. q. d. *Nimia solicitudo in diues quàm pauper miser est. Hic enim tempore quietis & somni de sua paupertate cogitando, pauperior fit ille cuius partorum deficiantur.* Omnia enim spectant eò, vt significetur miseria solicitudinis, quæ esse solet in congerendis opibus.

Denique Palacius censet hîc significari, quòd diuites partio labore multùm ditescant: pauperes verò magno labore vix comparent necessaria ad vitam. Admonetur, inquit, pauper ne nimis ditari velit: quia dives facili labore bonis repletur; at pauper, qui (etiam sibi minuens victum) ditescere vult, tandem inops euadit. Diues quidam interrogatus, quomodo dives euaserat? respondit egregiè Cùm pauper eram magno labore conquisiui diuitias: cùm dives sui, magna eas facilitate paraui. Vnâ enim ad Indos profectione parat sibi plus opum dives, quàm per totam vitam miser agricola. Huc facit illud: *Facilius est ex asse decussem* (id est, decem asses) *quàm ex semisse* (dimidio asse) *assem efficere.* Idem locum habet in mercatura spirituali, vt patet in S. Paulo, Apostolis virisque Apostolicis, qui heroico actu vno plus effecêre quàm nos permultis. Vnde *pauper*, ait Varro, *dictus à paulula re*, vel *à paulo lare* (vel à pauco ære) *dives, à dino, qui, vt Deus, nihil indigere videtur.*

Mysticè, diuites sunt Sancti feruentes & strenui ad accumulanda bona opera & merita, hi paruo labore multùm ditescunt virtutibus & meritis: pauperes verò, id est, remissi & tepidi, magno labore, quem subeunt, quemq; sæpè parit ipsorum ocedia & torpor, parum in sanctitate proficiunt. Vnde Rabanus: *Laborat*, inquit, *iustus in congregatione spiritalis substantiæ, in meditando videlicet S. Scripturarum scientiam, & colligendo bonarum fructus virtutum, pro quibus omnibus post finem præsentis vitæ requiē æternā percipiet. E contrario verò pauper scientiæ, & inops virtutes, laborat quotidie in terrenis cupiditatibus, pro quibus in fine non abundantiā cælestis habebit gaudij, sed pœnas ac dolores sustinebit inferni.* Quocirca sapienter

A S. Bernard. ser. 4. de Aduentu: *Vera diuitiæ*, ait, *non opes sunt, sed virtutes, quas secum conscientia portat, vt in perpetuum ditet suos.* Et S. Gregor. homil. 15. in Euangel. *Fallaces*, ait, *diuitiæ sunt, quæ nobiscum diu permanere non possunt: fallaces sunt, quæ mentis nostræ inopiam non expellunt: sola autem diuitiæ veræ sunt, quæ nos diuites virtutibus efficiunt. Si ergo, fratres, diuites esse cupitis, veras diuitias amate.*

VERS. 5. QVI AVRVM DILIGIT, NON IVSTIFICABITVR: ET QVI INSEQVITVR CONSVMPTIONEM, REPLEBITVR EX EA] Est mioris patum enim dicitur & plus significatur: *non iustificabitur*, id est, adeò non erit iustus, vt euadat inuitus & sceleratus. Auri etenim cupidò impellit auarum ad vsuram, fraudes, illicitos contractus. Vnde illud vulgò tritum: *Dives aut iniustus, aut iniusti heres.*

B Secundò, *vt non iustificabitur* non tantùm culpam iniustitiæ, sed & eius pœnam significat. *Iustificari* enim Hebræis Primò, significat iustum esse vel fieri. Secundò, iustum pronuntiari, declarari, iudicari, absolui. Qui ergo aurum diligit, *non iustificabitur*, id est, non declarabitur iustus; sed iniustus iudicabitur, condemnabitur & punietur. Vnde Tigurina vertit, *amator auri non habebitur proinsonte*, id est, innocente, & consequenter impunito, sed vt nocens acriter punietur. Nam vt explicans subdit: *Et qui insequitur consumptionem* (Græcè, διαφθορὰν, id est, corruptionē, putà aurum & opes caducas & corruptibiles) *replebitur ex ea.* q. d. Qui sectatur opes corruptibiles, replebitur rebus citò corrumpendis, ac cum eis, imò per eas & ante eas, breui corrumpetur & interibit, vt corruptione & re corruptibili, quam tanto ardore adamauit, plenè & vsq; ad collum impleatur. Innuit opes multis esse exitio, ruinæ, quia propter eas multi à foribus, at iisq; qui opibus inhiant, occidunturtum, quia labor & follicitudo parandi, augendi & conseruandi opes hominem exedit & consumit: tum, quia oper pariunt delicias, luxum, gulam & crapulam, quæ plures occidit quàm gladius. Vnde Tigurina vertit, *& qui insectatur exitium, eadem satiabitur.* Ita Palacius. Qui omnino, inquit, diligit aurum, velut idolum præferens ipsum omnibus aliis, is iustus esse nequit, dum ita diligit. Duos enim deos nemo potest habere, nemoque potest Deo seruire & mammonæ. Et qui hæc corruptibilia & consumpeibilia sectatur, corruptione & putredine replebitur: Nam igni animæ, cáro vermibus erit in æternum obnoxia. Vt contrà anima, quæ iustitiam diligit, iusta fit & saturatur ea re: & quæ diuinæ immortalitati adhæret, vnus spiritus cum ea fit, ac ideò efficitur immortalis omnino. Ait enim: *Qui credit in me* (vt debet) *non morietur in æternum.* Ioan. 11. 26.

VERS. 6. MVLTI DATI SVNT IN AVRI CASVS, ET FACTA EST IN SPECIE IPSIVS PERDITIO ILLORVM] Primò, Palacius per *auri casus* accipit auri præcipitia, in quæ ruit qui illud ambit. Est enim aurum, inquit, velut mons quidam difficillimus multa habens præcipitia, in quę solet prorumpere qui aurum vult manibus arripere: è longè aspicitur cacumen montis, vbi aurum pulchra fulget specie: at, dum curris vt consequaris, cadit in præcipitia corpus, vbi peris. Ergo pulchram habet aurum speciem; sed multa occultat præcipitia, in quæ cadis priùs quàm auro fruaris. Pulchrum erat specie pomum, quod comedit Adam: sed in eiusm mortis, antequam comederet, cecidit. Sic Parthi

caſo M. Craſſo Romanorum duci inſultarunt: *Aurum ſitiſti, aurum bibe.* Hinc auarus dicitur quaſi auri auidus, eò quòd illo numquam expleatur, ait S. Iſidor. lib. 10. Origen. littera A.

Secundò & planiùs: *Multi dati ſunt in auri caſum*, id eſt, in caſus & ruinas propter aurum, vt habent Græca. q. d. Multi in grauia damna corporis & animæ prolapſi ſunt propter aurum. Vide dicta 1. Tim. 6. 10. Eſt hypallage. Porrò Græca iam ſic habent, *multi dati ſunt in caſum auri gratia, & facta eſt perditio eorum coram facie eorum.* q. d. Videntes & viuentes, ideoque gementes & frementes perditi ſunt: minùs enim ſentitur perditio & noxa, cùm quis perit dormiens, vel occultè & neſciens, nec aduertens, vt cùm ex inſidiis vel veneno interimitur; magis verò illa ſentitur, cùm quis perit vigilans, videns & ſciens tum ipſam perditionem, tum eius cauſam, quòd ſcilicet ipſe ſibi per auri cupidinem hoc malum crearit. Vnde Tigurina vertit, *multi propter aurum ad caſum dati ſunt, & peremptum habuerunt ante oculos ſuos exitium*; alij, *multi peſſumdati ſunt auri gratia, & interitus ipſorum accidit coram facie ipſorum.*

Dicit ſæpius meſſem. Græca. Quocirca ſapienter Nazian. in Diſtichis: *Opes*, inquit, *illas ne ama, quas tempus delet: nam quidquid tempus extruxit, idem etiam euertet.* Amplius addit S. Bernard. *Diuitiarũ*, ait, *amor inſatiabilis, longè amplius deſiderio torquet animã, quàm refrigeret vſu ſuo: vtpote quarum acquiſitio quidem laboris, poſſeſſio verò timoris, amiſſio plena doloris inuenitur.* Ariſtot. lib 10. Ethic. aſſerit obeſſe nimias diuitias contemplationi, ac proinde ſummæ felicitati. Certè quietem ab iis non leuiter turbari omnes experiuntur. Anacreon duobus à Polycrate Samio talentis acceptis, cum duas noctes ſomnum non cepiſſet, cura cuſtodiendi vel collocandi; ea donatori reſtituit, addens, *non tanti à ſe illa fieri, quantum ſibi ab iis moleſtiæ prouenirent.* Pulchrè Horat. lat. 1.

An vigilare metu exanimem: noctéſq; diéſq;
Formidare malos fures, incendia, ſeruos,
Ne te compilent fugientes; hoc iuuat? horum
Semper ego optarim pauperrimus eſſe bonorum.

Eleganter Plutarchus tract. de Cupiditate diuitiarum ait, diuitiis à nullo malo hominem liberari: quandoquidem ne hoc ipſum adimunt malum, ſui cupiditatem. Ariſtippus eos, qui diuitiis non explentur, monebat, laborare animo grauiſſimè, ac medico & electione egere: perinde ac eos, qui quo plus bibunt vel comedunt, plus ſitiunt eſuriuntue. Sapienter Philo lib. de Temulent. aſſerit, externa bona eſſe quaſi ſtipatores & ſatellites bonorum corporis: hæc verò eſſe cuſtodes & miniſtros bonorum animi.

Hoc gnomen & hoc ænigma inſigni vulpis, ſimiæ, elephanti, hyænæ, galli, caſtoris, &c. apologo, oculis ſubijcit Cyrillus lib. 3. Apol. moral. c. 5. *Simia*, inquit, *& vulpes, proficiſcentes, cùm edentatum* (id eſt, dentibus carentem; ex dentibus enim elephantis fit ebur pretioſum) *elephantem obuium habuiſſent, de caſu cùm peterentur reſpõdit: Ob dentes deſiderabiles auiditatem belluæ malis anarsiã ſuſcitãte, vt inſidias dentibus meis inſidiantiũ arma non capens effugerem, elegi potiùs arma naturæ abijcere; ſiquidem bedigerũ diuitijs elegibilius eſt carere, quàm ad huiuſmodi tormenta charam vitæ ſuauitatem amittere. Deinde cùm hyænam luminibus priuatam obuiam habuiſſent, duræ paſſionis cauſã inquirentes, lamentabiliter audierunt: Effrenatæ humanæ cupiditatis rapacitas nõ tam vt, quàm arte doli munita, ob perditos gemmarũ diuitias, oculos quos concupiuit deſtruxit. A bonis enim bona perditur, cùm præter neceſſitatem ſuperfluunt.* Subjicit deinde vulpem & ſimiam occurriſſe gallo, cui cranium erat diffractum ob gemmã, quæ in eo gigni perhibetur, pergitq; ad caſtoris occurſum. *Cùm caſtor*, inquit, *eis perditis genitalibus occurreret, petierunt, vt quid ſalutare generi ſuæ naturæ defeciſſet? Qui ait: Cũ ob genitalia à pernicioſis venatoribus infeſtarer, vt eorum pars perderes, & genitalia genitorem cupiũa vaſtarent; ea certè malui mihi vt are hoſtilia, quàm amatricis diuitiarum & diuitũ hoſtilis auaritia voracitati me impendere. Melius enim eſt opes, quàm ſalutis opem perdere.* Quo quidem relicto, cùm pauonem deambulantem vidiſſent: *Quomodo*, inquiebant, *caudæ gloriam perdidiſti? cui ille: Nimirũ aurea penna placui, & idcirco auri cupiditate, ferus auaritia hanc ademit. Mundiales namq; diuitiæ quem exornant, velut ſignum ſignat cupiditatis, ad duriſſimas fagittas.* Ex quibus omnibus hanc concluſionẽ colligit: *Quid ſunt carnales diuitiæ, niſi blandimenta libidinis, ſomenta cupiditatis, & mortis?* Opum damna & epitheta. *Beatus certè qui carent eis.* Quocirca ſimia rogata à vulpe, quid de diuitiis ſentiret, ſapienter reſpondit: *Quòd non niſi pœnalitates ſint naturæ? Nam cùm ſic poſſeſſores ſuos illudant, & ad huiuſmodi calamitates adducant, quid niſi virus putanda ſunt? Hunc ſiquidem edentant, illum exculant, hunc cerebrum vaſtant, illi vitalia perforant, iſti genitalia vorant, alterum excoriant, alterum decaudant. Nõnne ſic auaritiæ ingeniosã vi à viris imprudentibus collecta diuitiæ, poſſeſſores ſuos plurimis vitijs lacerant, amatores depranant, dum in linguã magniloquã tumultum inuidentiã, capui ignauiã, ventrem gulã, libidine genitalia, corpus infamiã, & virtutum inopiã eorum vaſtant? O malum bonum, tam odioſum! O beata paupertas! O ſtultè dilectum malum! O infelix opulentia! De cetero pauperculo pelli, diuiſſima mihi eſt, & vobis magis placet quàm pretioſa. Malo certè iam eſſe ſimia ſine cauda, quàm pauo cum cauda.*

LIGNVM OFFENSIONIS EST AVRVM SACRIFICANTIVM: VÆ ILLIS QVI SECTANTVR ILLVD, ET OMNIS IMPRVDENS DEPERIET IN ILLO] q. d. Aurum, quod auari quaſi ſuum idolum numenque colunt, & cui omni ſuo labore, cogitatione, affectu & curis ſacrificant, eſt lignum, in quod ipſi offendunt, impingunt & corruunt in mille mala, ipſamque mortem. Vnde Tigurina vertit, *lignum offendiculi eſt ei ſacrificantibus: væ conſectantibus illud, omnis inſipiens eo capietur*; alij, *lignum offenſionis vel ſcandali eſt ſacrificantibus in illo, & omnis amens eo capietur.* Nã enim *Væ illis, qui ſectantur illud*, iam non eſt in Græco. Vers. 7.

Quæres, quodnam ſit *lignum offenſionis*: Primò, Rabanus *lignum offenſionis* refert ad arborem ſcientiæ boni & mali, quæ fuit offenſio & occaſio ruinæ primis parentibus, Geneſ. 3. q. d. Sicut illa arbor perdidit Adamum & Euam, ſic aurum perdit auaros. Lignum offenſionis quod? Reſp. Primo.

Secundò, Palatius cenſet alludi ad ſerpentem æneum Num. 21. q. d. Vti hic ſerpens aſpicientibus erat occaſio & cauſa ſanitatis, ita ex aduerſo aurum auaris eſt occaſio mortis. Verùm hic ſerpens æneus erat, non ligneus, nec lignum offenſionis, vt hic dicitur. Secundo.

Tertiò, planiùs Lanſenius per *lignum offenſionis* accipit lignum, quod æquè vt lapis in via ponitur, vt viam muniat, indicet, diſterminet, aliiſque de cauſis ſæpè ſortuitis, ad quod æquè ac ad lapides itinerãtes facilè impingunt, ni ſint oculati & prouidi, Tertio.

uidi. Igitur sicut est lapis offensionis & petra scandali, sic eiusdem est & lignum quale in primis est lignum intermedium sustinens murcipulam apertam, quam dum mus ingreditur, illud super se cuertit, ac murcipulâ clauditur, comprimitur & enecatur. Vndè multi scandali nomen deductum reniens: hoc enim lignum mu ibus est scandalo, ruinæ & exitio.

Quartò, Palacius rursum sublimiùs censet alludi ad idola, quæ olim idololatræ præsertim pauperes faciebant ex ligno, æquè ac ex ære vel auro, vt patet Isaiæ 44. 13. Sapient. 13. 11. q.d. Sicut idola lignea idololatris fuerunt scandalo, offensioni & ruinæ: sic est & aurum auaro: auaro, inquam, qui imprudenter cæca cupiditate illi inhiat, ideoque cæcus in latentia itinerum, latronum, furum, &c. periculà se injicit, imò ultrò irruit, ideoque perit & cortuit. Nam diues moderatus, qui cautè & prudenter aurum conflectatur, adeò non deperiet in illo, vt per illud perditionem & mortem sæpè euadat, imò auro mortem malumque omne redimat. Vnde sequitur.

Vers. 8. BEATVS DIVES, QVI INVENTVS EST SINE MACVLA; ET QVI POST AVRVM NON ABIIT, NEC SPERAVIT IN PECVNIA ET THESAVRIS] Docuit quàm noxia sit auri opumque cupido, qtiâ laborant avari: vnde nunc ex aduerso docet, quàm fructuosus & gloriosus sit opum contemptus, adeò vt divitem efficiat felicem & beatum, q. d Beatus est dives, nō qui diuitiis inhiat, nec qui diuitiis abundat, nec qui in iis spes suas reponit, iisque se iactat & superbit: sed qui in diuitiis viuit *sine macula* & inculpatè, quique aurū non sectatur, nec in eo, sed in Deo sperat & recumbit. Hic, inquam, felix & beatus est, Primò, quia integer & inculpatus: bona enim conscientia, integritas & iustitia est beatitudo huius vitæ. Secundò, quia magnum & rarum bonum, Deique donum est, divitem diuitiis suis cor non apponere; sed ab iis intactum, liberum, excelsumque seruare, vt iis dominetur quasi herus, non famuletur vt seruus. Tertiò quia talis licet sit dives censu, tamen est pauper spiritu: paupertas autem spiritus est perfectio & beatitudo prima Euangelica, iuxta illud Christi: *Beati pauperes spiritu*, id est, mente & affectu, *quoniam ipsorum est regnum cælorum*, Matth. 5. *Felicitas magna Christianorum*, ait S. August. serm. 28. de Verbis Apost. *quibus datum est vt paupertatem faciant pretium regni cælorum. Non tibi displiceat paupertas tua, nihil ei potest diuinis inuenire. Vis nosse quàm locuples sis? cælum emit.* Spiritu ergo & electione pauperes inopiam, quam adamarunt, vertunt in copiam, vt ait S. Salvianus. Quartò, quia talis recta tendit ad beatitudinem æternam in cœlis, iuxta promissionem Christi iam recitatam. *Beatus enim*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. litera B *dicitur quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod vult, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali, ex his enim rebus homo beatus efficitur.*

Nota. Pelagianorum fuit hæresis, divitem non posse Dei præcepta seruare, & saluari; quare vt saluetur, requiri vt diuitias abdicet, fiatq; pauper, vti refert S. Aug. ep. 106 ad Paulinum, & lib. 2. de Pecc. origin. c. 11. Quin & articulus textus Pelagij damnatus in Concilio Diospolitano sic habet: *Diuites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni vtiliter fecerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei.* Idem patet ex libello de Diuitiis: Sixto III. Pontifici falsò ascripto, qui exstat tom. 5. Biblioth. SS. Patrum. Hunc enim esse Pelagiani alicuius, liquet ex toto eius argumento, quod est, probare diuites omnes, licet numerosa prolè habeant, si latui esse velint, teneri diuitias abdicare fierique pauperes. Qui fuit error Pelagij, vti rectè aduerterunt Doctores Parisienses & Louanienses. Contrarium ergo hìc docet Siracides, scilicet, divitem in diuitiis posse esse beatum & saluari, si tres habeat conditiones.

Diues sub. mitur tripliciter.

Prima est, si viuat *sine macula*, id est, sine peccato grauiori & mortifero, Tigurina, *sine crimine*, vt scilicet leges Dei obseruet, vti fecerunt Abraham, Isaac, Iacob, Iob, & similes. *Primò.*

Secunda: *Qui post aurum non abiit*; Tigurina, *qui aurum secutus non est*, sed Deum Deique regnum iuxta illud Christi: *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis*, Matth. 6. 33. Vnde Palacius: Si aurum, inquit, ad te iure venit, tu post illud non abis: sed si aurum iniustè quæris, tu post illud abis. Si gratioso dono, si hereditario iure, si iusta arte aurum comparo, aurum ad me venit: sin per fas & nefas illud conquiro, si propter illud Sacrum & res diuinas violo, aut Eccl. fiæ leges transgredior, post aurum vado: quia aurum mihi quasi viæ vitæque ducem præpono, ac post illud toto amore, affectu & conatu quasi mancipium sequor & feror. Sic Iudæi dicebantur ire post deos alienos, cùm relicto Deo illos colebant: simili modo auarus, cùm aurum quasi idolum colit, post illud abit. Si licitè veniens aurum amplector, non pecco: sed, si illicitâ ratione aurum perquiro, planè fugiens aurum conflectors ac ideò miser fio, qui felix quærendo esse volebam, inquit Palacius. *Secundò.*

Tertia: *Nec sperauit in pecunia, & thesauris.* Hæc sequitur è secunda. Nam qui diuitiis abundans eis cor non apponit, sed auersos ab eis mentis oculos in Deum conijcit, is non sperat in eis: sperat verò qui Dei ferè oblitus, cor, & consequenter spes, in auro ponit. Hic enim sperat se per aurum omnia huius vitæ incommoda superaturum, & omnia commoda adepturum, scilicet honores, amplam familiam, splendidam mensam, amicitiam principum, victoriā de inimicis, &c. Hinc Secundò per metalepsin sic exponas: *Nec sperauit*, id est, non superbiuit, nō se extulit, non se iactauit & ostentauit: *in pecunia & thesauris.* Spes enim magnorum animum inflat vt superbiat, seq; iactet & ostentet. Atque, vt ait S. August. ser. 5. de Verbis Domini: *Vermis diuitiarum superbia est*: sicut enim pomo vermis, sic auro superbia innascitur. Hinc Christus diuitibus *Va*, id est, æternam damnationem, intentat, Lucæ 6. 24. Et Abraham causam, cur dives Epulo sit in inferno, dat, dicens: *Fili recordare: quia recepisti bona in vita tua*, Lucæ 16. 25. Christus denique Matth. 19. 24. *Facilius*, ait, *est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* Quocirca S. Paulus diuites monet, ne sperent, *ne incerto diuitiarum suarum*, 1. Tim. 6. Et S. Bernard. ep. 103. *Beatus*, inquit, *qui post illa non abijt, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Vbi paucis tria opum mala perstringit. *Tertia.*

Quarta.

Notat Origin. lib. 1. in Iob dici, *Qui post aurum non abijt*, non verò post oues, post pecora, post agros, q.d. Dives qui post aurum non abit, est ille qui in pecoribus & terræ frugibus, nō in auri argenti-

Diues non sperans in auro, beatus: cur? Resp. Primo. Secundo.

gentique aceruis diuitias suas constituit: quamuis non neget etiam illum post aurum non abire, qui, cùm illud habeat, illi auarè non incumbit, sed liberaliter in pauperes erogat. Olim enim simplex & innocens veterum opulentia consistebat in ouibus, bobus, agris, quos labore suo excolèdo iustum sibi suisque parabant cibum; vti fecit Iob cap. 13. Abraham & Lot Genes. 13. v. 5. Innocentia ergo peperit agriculturam, auaritia verò thesauros auri & argenti: quamquam & in agris ac pecoribus possit esse excessus, & nimia cupido ea augendi, quàm proinde à se resecat diues qui sanctus & beatus esse cupit; vti resecauit Iob Abraham, ceterique Patriarchæ. Quare sub auro, oues, boues, agros & quidquid auro est æstimabile, intellige.

Mysticè, beatus est diues, id est, vir sanctus, qui (vt ait S. Ambros.) diues est Deo, qui virtutem & sanctitatem colit, qui quasi mercator virtutibus comparandis insudat, qui opes nunquam perituras ambit qui non sperat in sui, sed in Christi meritis. Hic diues tunc beatus est, cùm sine macula est, cùm scilicet leues etiam venialium peccatorum maculas diluit, & quantum potest declinat: Sed idem est vir beatus atque tranquillus: quare maculæ leues, quæ beatitudinem luxant, etiam tranquillitatem turbabunt. Eas ergo pro vtili declinabit Sanctus, vt beatus & tranquillus consistat & persistat.

VERS. 9. QVIS EST HIC, ET LAVDABIMVS (græcè, μακαρίσομεν, id est, *beatificabimus*, beatum dicemus, beatum prædicabimus) ENIM? FECIT ENIM MIRABILIA IN VITA SVA] Græcè, *in populo suo.* Quia rarò diues caret macula iniustitiæ, superbiæ, gulæ &c. Rariùs inuenitur, qui sit auro veniente contentus; rarissimè, qui in eo non speret, mentemque ab eo auertat: ideireò tamquam de re rara, mira & eximia ait: *Quis est hic, & laudabimus eum?* q.d. Tales pauci & rari, sed magni, eximij & admirabiles sunt. *Fecit enim mirabilia in vita sua.* Primum enim mirabile & quasi miraculum est, quòd præter communem hominum sensum & morem diuitias inordinatè non amet; sed in ijs quærendis, augendis, conseruandis conscientiam sine macula intactam integramque conseruet: diuitiæ enim sunt illecebræ ambitionis, superbiæ, gulæ, iræ, aliorumque scelerum: vnde diuites multi sunt superbi lauti, iracundi, imperiosi; cùm pauperes sint humiles, parci, mansueti, subditi. *Quidni*, inquit S. Bernard. de Conuers. ad Cleric. c. 30. *perclaretur caritas in deliciis, humilitas in diuitijs, pietas in negotijs, veritas in multiloquio, charitas in hoc sæculo nequam?* Idem libr. 2. de Consider. c. 12. *Magnus est, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquã facilius inuenies, qui sapientiam retinuerunt contrariâ sibi fortunâ, quàm qui propitiâ nõ perdiderunt.*

Hic facit quasi miracula. Primo.

Secundo. Secundum miraculum est, quòd post aurum non abijt, sed aurum post ipsum. Sicut enim vmbra sequitur corpus, sic honor sequitur fugientem, & opes contemnentem. Aurum ergo, dum illud habes, parui pendere, magni & mirabilis est animi. Hic ditior est quouis diuite qui natat in auro, nec tamen eo satiatur.

Tertio. Præclarè Seneca li. 2. de Paupertate: *Nemo*, ait, *Deo dignus est, nisi qui opes contemnit: hoc efficiunt diuitiæ, inflant animos, superbiam & arrogantiam parunt, inuidiam conflabunt, oculos, mentem alienant, vt fama*

A *pecuniæ nos etiam natura delectat.* Et epist. 88. aduersus Peripateticos loquens, diuitias esse malas ostendit. Idcirco epist. 20. inquit: *Magnus est ille, qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs: nam diuitiæ nedum non faciunt hominem bonum, verùm nec diuitem; quia auaritiam non extinguunt. Veræ autem diuitiæ sunt composita paupertas in lege naturæ, quæ sola auaritiam extinguis: non enim qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est: tantum enim vnicuique deest, quantum cupit: propterea breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est.* Et Epicurus dicere consueuit: *Si ad naturam vinas, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam eris diues: exiguum enim natura desiderat, opinio immensum.* Insuper diuitias non esse bonas ostendebat Boëtius 2. de Consolat. ex eo, quia tunc solùm nitent, dum eas

B effundimus; non autem, dum accumulamus. Præterea, quicumque diuitias coaceruant, ac magnificiunt, multiplici ratione contra naturam operantur. Primò, quia natura ea, quæ terrena sunt, & ex terra prodeunt, nostris pedibus subiecit: nos autem ea tamquam idola veneramur, & supra caput collocamus. Insuper, quia veræ diuitiæ per naturam factæ sunt communes; nos autem eas congerendo, nitimur reddere nobis proprias, & commune omnibus egentibus, præter naturam ab eis auferimus. Præterea, quicumque in diuitijs accumulandis versantur, frequenter desiderio ducti possessoribus earum vim inferunt. Demum violentiâ vtuntur: quia tunc dicimur vim alicui inferre, dum illud detinemus ne suum finem attingat: veluti tunc grauibus vim inferimus, dum eis impedimento sumus ne tendant ad centrum:

C finis autem diuitiarum & pecuniæ est vsus & effusio: dum ergo eas coaceruamus, detinemus ne suũ assequantur finem, & propterea vim eis inferimus. Hac de causa Aristoteles in 1. Moral. Nicomach. ca. 3. dixit, summum bonum non esse collocatum in diuitijs, quia vita pecunijs incumbens βίαιός τις ἐστι, id est, modo quodam vim infert, siue violenta est: dicitur autem violenta variâ ratione, vt patefeci, & præsertim postremâ. Denique Pindari vox est: *Beatus, qui simul opes & mentem possidet.*

Diuinè S. Gregor. Nazianz. docet veras opes, delicias & honores non consistere in earum ambitu, sed contemptu. Paradoxũ hoc videtur, at reuera ita res habet. Vnde dilaudans monachos, Horum, inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contempta, potentia in infirmitate, fœcunditas in celibatu (siquidem præsentiores fœtus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quàm qui à carne eorum ducunt:) qui delicijs minimè fruuntur pro deliciis habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, & supra mundum exsistunt, qui etiam in carne extra carnem viuunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, & propter inopiam regnant.* Veræ ergo opes sunt inopia, vera gloria in gloria.

D *Veri mundichi qui?*

Tertio. Tertium miraculum est, quòd non speret in pecunia sua, vti facit mundus, sed in Deo viuo & vero: ideoque Dei causa & amore, auro ad eius gloriam vtatur, alendo pauperes, Religiosos, Dei ministros, loca sacra, &c.

Sequuntur duo alia mirabilia, de quibus ait: *Qui probatus est, &c. Tales diuitiæ* (ait Origen. li. 1. in Iob) *habent laudabilis illis Iob, castas, mundas, immaculatas, incontaminatas. De hoc namque dictum est, atque de similibus illum vsque in æternum: Beatus, qui inuentus*

fuerit dives iuſtus, qui poſt aurum non ambulauerit, nec ſperauerit in argenti repoſitione. Verè enim inæſtimabilis atque æterna beatitudo eſt, vt, cùm qui dives effectus fuerit, non confidat in auro, neque intendat in argenti repoſitione ſed rotundat hæc in mandato Altiſſimi, & det in eleemoſynam pauperibus, ſed ſeminet & latè ſpargat ea per animas miſerorum, & per ora eſurientium, vel per ora debilium, per deſtitutos & miſeros, iuxta hoc quod dictum eſt. Seminate vobis ad iuſtitiam, vt metatis fructum vitæ Oſee 10.12. Id feciſſe S.Iob oſtendit Origen. ex cap.eius 31.

Scripſit in hanc Eccleſiaſtici ſententiam S.Auguſt. homiliam nonam inter 50. eamque initio ſic explicat: *Beatus vir, qui poſt aurum non abiit, &c. Fratres, interrogemus conſcientias noſtras, & videamus ſi ita cupiditatem contemſimus, vt iſtius beatitudinis participes eſſe poſſimus. Fortè aliquis intra ſe cogitat & dicit: Nec furtum, nec violentiam facio, nec rapinas exerceo, nec res alienas aliquando negaui. Fortè ideò non negaſti, quia tibi nemo commendare voluit; aut ſi commendauit, ſub teſtibus commendauit. Dic mihi, ſi reddidiſti, quando à ſolo ſolus, vbi Deus inter vos fuerat, accepiſti? ſi tunc reddidiſti, ſi mortuo eo qui commendauit, neſcienti filio reddidiſti; tunc te laudabo: qui poſt aurum non iuiſti; quia potuiſti tranſgredi, & non es tranſgreſſus: quia potuiſti facere malum, & non feciſti. Aut ſi fortè facculum alienum ſolidorum, vbi te nemo vidit, in via inueniſti, & ſine vlla mora, cuius fuerat, reddidiſti.* Subdit exemplum pauperis, qui cùm inueniſſet ſaccultum plenum ducentis ſolidis, integrum ei, qui perdiderat, reſtituit, nihilque præmij ab eo accipere voluit, vt ille ſtomachans proiiceret ſaccultum, dicens: *Si non vis à me aliquid accipere, nec ego aliquid perdidi. Quale certamen, fratres mei? Theatrum mundus, ſpectator Deus. Victus ille, quod offerebatur, accepit, & continuò totum pauperibus erogauit. Vnum ſolidum in domum ſuam non miſit. Conſiderate, fratres, tam glorioſum exemplum & tam admirabile factum.* Vide & S.Ambroſ. hanc ſententiam pertractantem lib.de Naboth.cap 13.

Denique præclarè S.Bernard. ſerm.1. in feſto omnium Sanctorum. *Verumtamen*, inquit, *quid ſibi vult, quòd eadem promiſſio facta eſt pauperibus & Martyribus? niſi quia veri martyrij genus paupertas voluntaria eſt: Beatus vir, ait Propheta, qui poſt aurum non abiit, nec ſperauit in theſauris pecuniæ. Quis eſt hic, & laudabimus eum? Feciſt enim mirabilia in vita ſua. Quid mirabilius, aut quod martyrium gratius eſt, quàm inter epulas eſurire, inter veſtes multas & pretioſas algere, paupertate premi inter diuitias, quas offert mundus, quas oſtentat malignus, quas deſiderat noſter ille appetitus? an non meritò coronabitur, qui ſic certauerit, mundum abijciens promittentem; irridens inimicum tentantem, & (quod glorioſius eſt) de ſemetipſo triumphans, & crucifigens concupiſcentiam parientem. Denique propterea pauperibus pariter & Martyribus regnum cælorum promittitur, quia paupertate quidem emitur, ſed in paſſione pro Chriſto abſque omni dilatione percipitur.*

VERS.10. QVI PROBATVS EST IN ILLO (auro) ET PERFECTVS EST, ERIT ILLI GLORIA ÆTERNA] Alii qui neruoſiùs legunt, *erit illi in gloriam æternam*. Vide Franc.Lucam hic annot.274. Græca habent ἔσται, vel, vt alij, ἐσται εἰς καύχημα, id eſt, *erit*, vel *fit in gloriationem*, vt de eo gloriari poſſit Deus, angeli, & ipſe diues iuſtus. *Perfectus* eſt, quia tentatio & probatio conſtantem in ea facit perfectum. ita Romana Latina & Græca. Multi addunt *perfectus in malignus eſt*; Tigurina, *compertus integer*, quia verba Hebræorum realia ſæpè per verbalia vel mentalia exponenda ſunt, vt res dicatur eſſe talis vel talis, cùm talis deprehenditur; vel pronunciatur, vti oſtendi Ierem.1.10. hic *perfectus* dicitur, qui per probationem auri perfectus inuenitur.

QVI POTVIT TRANSGREDI, ET NON EST TRANSGRESSVS: FACERE MALA, ET NON FECIT] Neruoſiùs (licèt eodem redeat ſenſus) codices manuſcripti hæc æquè ac verſum præcedentem legunt per interrogationem, ac proinde pro *qui*, legunt *quis*. Græca enim tribus hiſce verſibus habent τίς, id eſt, *quis*: vnde ſic vertunt, *quis probatus eſt eo, & perfectus extitit, & ſit ei hoc laudi: Quis potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus? & facere mala, & non fecit?* Tigurina, *quis ita probatus eſt, & compertus integer? is eſto ſpecimen gloriæ. Quis potuit peccare, qui non peccarit? Quis malè agere, qui malè non egerit?* q.d. Ratus eſt diues, cuius virtus auro probata integra & perfecta inuenta ſit: quare quiſquis ille eſt gloriâ æternâ apud Deum & homines dignus eſt. Rarus eſt, qui non tantùm per liberum arbitrium, ſed multò magis per diuitias habens illecebras omnis peccati, potenſque impunè leges omnes tranſgredi; nullam tamen tranſgreſſus eſt. Hinc enim opes græcè vocantur δυνάμεις, id eſt vires, potentiæ; ac latinè facultates, eò quòd facultatem, poteſtatem & vires præſtent tum ad virtutes, tum ad vitia quælibet, prout diuiti ad alterutrum eis vti libuerit. Nam vt vulgò dicitur: *Magnes humani cordis eſt aurum.*

Quartum ergo mirabile & quaſi miraculum eſt, quòd diues auro probatus, perfectus inuentus eſt. Probatus ac tentatus eſt Abraham, an potiùs filium quàm Deum amaret: probatus & tentatus Iob calamitatibus, an earum cauſa Deo malediceret. Ita diues ideircò impletur diuitijs, vt probetur, an earum fiducia & amore capiatur. Mirabile eſt iuuenem inter virgines pulchras verſari, & earum decore non demulceri. Mirabile item inter fulgentes pecunias morari, & earum fulgore non capi. Diuitiæ vocantur *mendacium*, vocantur *fallacia diuitiarum*, vocántur *inanitates falſæ*, vocantur *faſcinatio nugacitatis*. Quàm igitur mirabile diu inter mendacia diſtineri, & ab eis non falli? picem tangere & non inquinari? Alterum miraculum eſt potuiſſe tranſgredi & non fuiſſe tranſgreſſum. Poteſt enim pauper ſæpè velle peccare: at non ita ei adeſt poſſe. Diues verò, qui vt vult poteſt, & cui ſemper ad manum eſt peccandi facultas; ſi hunquam crimen admittat, an non id mirabile eſt?

Nota.diuitias eſſe tentationem & probationem, vt eſt etiam mulier pulchra. Qui igitur cupit ditari cupit ſe periculo obijcere, vtinã non pareat in illo?

Nota Secundò, diuitem eſſe perfectum, ſi inculpatè viuat; quomodo enim imperfectus in tanta peccandi licentia non peccet.

Nota Tertiò, diuitias eſſe potentiam, vires & facultatem ad peccandum: ſunt etiam ad benefaciendum: ſed noſtrâ miſeriâ fit, vt eis potiùs ad malum abutamur. hæc Palacius.

Eleganter ex Rabano & S. Bernardo Hugo: *Verè martyrij*, inquit, *genus eſt voluntaria paupertas. Quid enim mirabilius, aut quod martyrium gratius, quàm inter epulas eſurire, inter veſtes algere, paupertate premi inter diuitias, quas oſtendit mundus, quas offert malignus, quas deſiderat noſter appetitus? Mirabile eſt ignem tangere, & non vri; ſpinas colligere, &* *Paupertas eſt martyrium.*

non

dum pelagi: lapides portare, & non ledi. Et diuitiæ ignis ſunt, & ſpinæ, & lapides. Quare verè Philoſophus: *Quod ignis eſt auaro,* inquit, *hoc aurum eſt homini:* quia ſicut ignis probat auri puritatem, ſic aurum probat puritatem cordis. Apud Maximum monachum extant hæ ſapientum gnomæ, ſer. 12. Xenophontis: *Paupertas per ſe eſt docta philoſophiæ: quæ enim hæc verbo ſuadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum eſt opulentia.* Menandri: *Beatus eſt ille, qui opes & mentem habet. Is enim honeſtè, & vt decet, ijs vtitur,* Democriti: *Diuites multi ſunt procuratores, non autem pecuniarum Domini.* Iſocratis: *Præſentibus contẽtus eſto, & futura quærito.* Demonactis: *Sunt quidam, qui nõ in hac vita præſenti viuunt, ſed magno ſtudio præparant, quaſi alteram vitam ſint actura, non hanc præſentem.* Philiſthionis: *Etiamſi fueris terræ decem millium tubiterum dominus, mortuus tamen eris trium dumtaxat vel quatuor.*

Gnomæ.

ERIT ILLI GLORIA ETERNA] quia ad hanc ſuſpexit, & ob hanc temporales opes & gloriam deſpexit. At quanta eſt hæc merces? quis eam non ambiat, & ob eam omnia terrena & caduca contemnat? Quid enim & quanta eſt æternitas & æterna gloria? *Æternitas,* ait Richardus Victor. libr. de Æternitate, *eſt diuturnitas ſine initio, & ſine fine, carens omni mutabilitate:* & Gilbertus Porretanus: *Æternitas eſt vna ſingularis & individua, ſimplex & ſolitaria mora, in qua neque collatio, neque collectio eſt.* Vnde Boëtius lib. 5. de Conſolat. proſa 6. *Nunc* (momentum ſiue punctum durationis) *ſtans, non mouens, ſeſe facit æternitatem. Æternitas igitur eſt interminabilis vitæ to: a ſimul & perfecta poſſeſſio.* Et S. Anſelmus *Æternitas eius res eſt, quæ nihil aliud eſt quàm ipſa, immutabile ens & ſine partibus,* q.d. Æternitas eſt duratio Dei, ſicut ævum eſt duratio angelorum, qui habent principium ſed carent fine, cùm Deus tam careat principio quàm fine. Hinc Albertus Magnus in Summa. p. 1. tract. 5. q. 23. *Æternitas,* inquit, *dicitur ab ex, vel extra, & terminus: quia ſtatuit extra terminationem eſſ poſita.* q d. Exterminitas vel interminitas. Æternitas enim eſt ætas intermina, carens omni fine & termino.

Æternitatis definitio & etymo.

Alij æternitatis nomen deriuant à Græco ἀεὶ, id eſt, ſemper, vt æternitas ſit idem quod ſempiternitas. Alij illud deriuant ab æthere: in æthere enim & cælo omnia ſunt æterna, cùm ſub eo omnia ſint temporanea. Meliùs Grammatici: Æternitas, inquiunt, dicitur quaſi Æuiternitas: ævũ enim dicitur à Græco αἰὼν, quaſi ἀεὶ ὤν, id eſt, ſemper exiſtens, talis autem eſt æternitas. Vnde Varro li. 5. *Ennum,* ait, *dicitur ab ætate omnium annorum: hinc æuiternum, quod factum eſt æternum: id ait Chryſippus eſſe αἰῶνα.* Iſidorus verò lib. 7. Origen. cap. 1. *Æternus eſt* (Deus) *quia ſine tempore eſt. Non enim habet initium neque finem. Hinc & ſempiternus, eò quod ſit ſemper æternus. A quibuſdam autem æternus ab æthere dictus creditur; quoniam cælum ſedes eius habetur. Vnde eſt illud: Cælum cæli Domino. Et hæc quatuor vnum ſignificant: nam vna eademq; res dicitur, ſine dicatur æternus Deus, ſine immortalis, ſine incorruptibilis, ſine immutabilis.* Ratione tamen prius eſt eſſe immutabilem: quia enim Deus eſt immutabilis, hinc eſt immortalis & æternus.

Denique piè & eruditè S. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. cap. 11. æternitatem deſcribit, & cum tempore comparat: *O ſapientia,* inquit, *Dei, lux mentium, nondum intelligunt, quomodo fiant, quæ per te atq; in te ſunt, & conantur æterna ſapere: ſed adhuc in præteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum eſt. Quis tenebit illud, & affiget illud, vt paululũ ſtet & paululum rapiat ſplendorem ſemper ſtantis æternitatis, & comparet cum temporibus nunquam ſtantibus, & videat eſſe incomparabilem: & videat longũ tempus, niſi ex multis prætereuntibus motibus, qui ſimul extendi non poſſunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, ſed totum eſſe præſens, & videat omne præteritum, propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito conſequi; & omne præteritum ac futurum ab eo, quod ſemper eſt præſens, creari & exurrere? Quis tenebit cor hominis, vt ſtet & videat, quomodo ſtans dicter futura & præterita tempora, nec futura, nec præterita æternitas?* Et iterum c. 13. *Anni tui nec eunt, nec veniunt: iſti autem noſtri & eunt & venient, vt omnes veniant. Anni tui omnes ſimul ſtant, quoniam ſtant; nec euntes à venientibus excluduntur, quia non tranſeunt: iſti autem noſtri omnes erunt, cùm omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, ſed hodie: quia hodiernus tuus non cedit craſtino, neque ſuccedit heſterno. Hodiernus tuus æternitas, ideò coæternum genuiſti, cui dixiſti: Ego hodie genui te.*

IDEO STABILITA SVNT BONA ILLIVS IN DOMINO, ET ELEEMOSYNAS ILLIVS ENARRABIT OMNIS ECCLESIA SANCTORVM] q.d. Ideò à Deo ſtabilem æternamque gloriam, & ab hominibus, præſertim fidelibus & ſanctis, laudem perennem conſequetur. Opponit enim Eccleſiam id eſt, cœtum Sanctorum, cœtui impiorum, qui laudant diuites, non iuſtos, ſobrios & timoratos; ſed iniuſtos, rapaces, gulioſos, prodigos, vt eorum opibus fruantur. τὸ in *Domino* idem eſt, quod à Domino, apud Dominum, per Dominum, in mente, memoria, remuneratione, deſtinatione & decreto Domini. Neruoſiùs tamen dicit *in Domino* quàm à Domino. q.d. In ipſis Domini thelauris, in ipſis eius areis, adeoque in ipſis Dei viſceribus, tuto, ſtabiliter & fideliter hæc bona diuitis eleëmoſynarij aſſeruantur. Græca concisè ſic habent: *ſtabilientur bona eius, & eleëmoſynas illius enarrabit Eccleſia.* Eleemoſynam Hebræi vocant חֶסֶד *cheſed*, id eſt pietatem, putà opus pium, quo opes & operæ conferuntur in pauperes religioſos, templa, aliaſque res pias ſicut S. Gregorius omnes opes Eccleſiæ in pauperes Italiæ, imò totius orbis diſtribuit. Sic & S. Bernard. epiſt. 95. citans hanc Siracidis ſententiam enarrat & celebrat eleemoſynas Archiepiſcopi Eboracenſis.

VERS. 12.

Nota. τὸ, *ſtabilita ſunt,* vel, vt græcè eſt, *ſtabilientur,* dupliciter accipi poteſt. Primò, de ſtabilitate, id eſt, æternitate gloriæ paratæ illi à Deo in cælo. q.d. Bona opera eius apud Deum ſtabiliter conſeruantur, vt ea poſt Chriſti mortem ſtabili, imò æternâ gloriâ remuneret. Vnde Tigurina vertit, *huius enim virtutes* (videtur legiſſe ἀρεταὶ pro ἀγαθὰ) *conſtabilientur: & totus ſanctorum prædicabunt beneficia eius;* alij, *firma erunt beneficia eius, & miſericordias enarrabit Eccleſia.*

Secundò, de ſtabilitate bonorum, id eſt, opum, q.d. Diuitis bona ſtabilia eſt, opes, per eius ſanctitatem & eleëmoſynam ſtabilientur, id eſt, Deus illa ipſi firma & ſtabilia efficiet: ſicut ex aduerſo ab iniuſtis & impijs opes aufert, iuxta illud:

De malè quæſitis non gaudet tertius hæres.

Vnde moraliter hic diſce, eleëmoſynas & iuſtitiam ſtabilire diuitibus ſuas opes, eas verò luxare, infirmare & auferre tenacitatem & iniuſtitiam. Hoc norunt ſapientes mercatores, qui merces, naues

naues & lucra ſua aſſecurant per eleëmoſynas & opera pia. Idipſum docet S.Paulus 2.Corinth.9. *potens eſt*, inquit, *Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Et mox : *Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtabit, & multiplicabit ſemen* (opum & eleëmoſynæ) *veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ.*

Tertiò, Palacius quælibet bona hîc accipit. ſic enim prius membrum explicat, q. d. Si diues non tranſgrediatur, bona eius ſtabilita erunt, ſcilicet, bona temporalia & ſpiritualia. Vti enim Abraham tentatus in filio, illum non amiſit, ſed ſtabilius accepit : ita diues probatus in diuitijs, & inculpatus in eis, eas non amittit, ſed ſtabilit. Nam eleëmoſyna exorat ab omni malo : ergo exorabit, vt bona tua ſpiritualia & temporalia non tibi elabantur, ſed ſtabiliantur.

In ſecunda parte multa nos Auctor docet. Primùm, propoſitum diuitis ſancti munus eſſe eleëmoſynas facere; vt id mirabile ſit, quòd diues diuitias faciat à ſe continuò fluere, Deus autem eas ſtabiles faciat, ac velut aquas Iordanis in ſuum alueum reducat. Secundò, docemur, nõ in vnum aut alterum eleëmoſynã pij diuitis peruenire; ſed in omnem Eccleſiam quæ laudat beneficia ſibi præſtita. Ergo ſi fieri poteſt, ad omnes perueniat diuitis eleemoſyna; vti Deus pluit ſuper omnes. Tertiò, docet Auctor, potiſſimè eleemoſynam tribuendam eſſe ſanctis ; *Laudet*, inquit, *Eccleſia ſanctorum*: ſicut Deus ſua beneficia pijs maximè confert. Quartò, docet, quod ſit officium eius qui beneficium recipit, ſcilicet, laudare & enarrare beneficium acceptum. ita Palacius.

Eleemoſyna conditiones.

Exempla.

Exemplum illuſtre extat in S.Greg. Nazianz. qui in orat.19. de funere patris ſui, quam habuit coram totâ Eccleſia, illius æquè ac matris ſuæ largas celebrat eleemoſynas. *Quis*, inquit, *pauperibus hoc eſt, naturæ pari honore præditæ, vel animo condolentior, vel manu liberalior? ſic enim haud dubio quaſi aliorum bonorum procurator, de bonis ſuis exiſtimans, pauperum inopiam quantum poterat ſublimabat; nec ſuperflua tantùm, ſed neceſſaria quoq; in eam rem inſumens, id quod hominis amiciſſimè erga pauperes affecti clariſſimum eſt argumentũ.* Conſonant quę de matre Nonnã ſubijcit : *Ad bene*, inquiens, *de omnibus merendum ſic erat prompta & alacris, vt nulla huius rei ſatietate affici poſſet, quæ deni; non opes ſolùm omnes, quas vel primùm habuit, vel poſtea conſecuta eſt, cupiditate ſua minores exiſtimabat, ſed ſe quoque ipſam, ſi fieri potuiſſet, & liberos, vt ex ipſa ſæpè audiui, promptè & lubẽter vendidiſſet, vt in pauperum vſus inſumerentur.* Multa huiuſmodi extant exempla, vt de S.Martino apud Sulpitium, de Paula Romana apud S.Hier. epiſt.27. de S.Paulino apud S.Gregorium lib 3.Dialog.de S.Benedicto, Ioanne Alexandrino, aliſque.

Præclarè S.Ambroſ.li.2 Offic.cap.28. *Hoc maximum*, inquit, *incentivum miſericordiæ, vt compatiamur alienis calamitatibus, neceſſitatem aliorum quantum poſſumus immemus, & plus interdum quàm poſſumus : melius eſt enim pro miſericordia cauſas præſtare, vel invidiam perpeti, quàm prætendere inclementiam.* Hæc Ambroſ.dixit, & fecit: nam omnia ſua, & ſacra Eccleſiæ vaſa conflari, & in egenos erogari præcepit.

Omnis Ecclesia] Id eſt, omnes fideles Eccleſiæ, imò omnes partes Eccleſiæ. q.d. Omnibus liberaliter dat eleemoſynam: idcircò ab omnibus vt liberalis celebrabitur. Quæ ergo hæc eſt *Eccleſia*, niſi templa, quæ ædificant & exornant? monaſteria & hoſpitalia, quæ fundant? Religioſi, quos alunt? viduæ, orphani & pupilli, quibus tenere indulgent? nudi, quos veſtiunt? eſuricotes, quos ſatiãt & omnes egeni, quibus ſubueniunt! domus enim & fortunæ eorum eſt quaſi ſinus Abrahæ in terra, vbi omnes pauperes ſuam inueniunt requiem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Tradens præcepta menſalia.

*Verſ.*12. Supra menſam magnam ſediſti? non aperias ſuper illam faucem prior.

13. Non dicas ſic: Multa ſunt quæ ſuper illam ſunt:

14. memento quoniam malus eſt oculus nequam.

15. Nequius oculo quid creatum eſt? ideò ab omni facie ſua lacrymabitur, cum viderit.

16. ne extendas manum tuam prior, & inuidia contaminatus erubeſcas.

17. Ne comprimaris in conuiuio.

18. Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo.

19. vtere quaſi homo frugi his, quæ tibi apponuntur : nec, cùm manducas multum, odio habearis.

20. Ceſſa prior cauſa diſciplinæ : & noli nimius eſſe, ne forte offendas.

21. Et ſi in medio multorum ſediſti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poſcas bibere.

22. Quàm ſufficiens eſt homini erudito vinum exiguum, & in dormiendo nõ laborabis ab illo, & non ſenties dolorem.

23. Vigilia, cholera, & tortura viro infrunito.

24. ſumnus ſanitatis in homine parco, dormiet vſq; manè, & anima illius cum ipſo delectabitur.

25. Et ſi coactus fueris in edendo multum: ſurge è medio, euome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem

26. Audi me fili, & ne ſpernas me : & in nouiſſimo inuenies verba mea.

27. In omnibus operibus tuis eſto velox, & omnis infirmitas nõ occurret tibi.

28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, & teſtimonium veritatis illius fidele.

29. Nequiſſimo in pane murmurabit ciuitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt.

VERS. 12. *Primum in mensa præceptum.*

SVPER MENSAM MAGNAM SEDISTI? NON APERIAS SVPER ILLAM FAVCEM TVAM PRIOR] Transit à diuitijs ad delicias, quasi affines & vicinas; ex diuitijs enim itur ad delicias. Sicut ergo hucusq; docuit, moderandum esse appetitum diuitiarum: sic nunc docet, deliciarũ orexin esse cohibendam per temperantiam: intemperantia enim nocet valetudini, decori, famæ & conscientiæ. Primum ergo dat hoc honestatis & temperantiæ in mensa seruandæ præceptum dicens: *Super* (id est, ad, iuxta) *mensam magnam*, id est, magnificam & splendidam *sedisti*: *non aperias super illam faucem tuam prior*, vt aperto gutture pandas tuam gulam; qua ex impoteni ciborum & deliciarum orexi illicò ante ceteros, etiam seniores & digniores, præceps patinas inuadas, escas arripias, discindas, laceres & in fauces hiantes injicias: hoc enim tum indecens est, inimodestum, inciuile & rusticum; tum intemperantis animi gulæque indicium: sed expecta, donec is qui mensæ præest, aut digniores te mappas explicent, cibos diuidant, tibique tuam partem distribuant. Hoc enim honestatis ordo, reuerentia seniorum, & ciborum temperantia exigit, vt ostendas te gulæ tuæ dominari, seniores reuereri, & ordinem decoremque seruare. Intellige hæc, nisi tu ipse sis præses vel dignior in mensa. τὸ ergo *aperias faucem*, notat ingluuiem: τὸ verò *prior*, superbiam conuiuæ. Iam τὸ *prior* non est in Græco: sic enim habet Complut. *In mensa magna cùm sederis, ne aperias guttur tuum super illam.* Igitur ita comedas, vt tamen auiditatem comprimas, serenitatem non perdas, famem cohibeas. ita comedas, vt ipsâ celeritate & præcipitatione vescendi animus non distrahatur, nec totus sit in patinis, sed partem attentionis suæ det lectioni, aut cogitationi piæ. ita comedas, vt astantes nihil in te immoderatum noteot, nihil abiectum videant, nihil sordidum animaduertant. ita comedas, vt pædagogum, scilicet angelum Custodem, assistentem, & Deum præsentem aduertas.

Mysticè Rabanus: *Docet nos*, inquit, *vt in meditatione legis Dei simus prouidi & cauti. Mensa magna est copia Scripturarum diuinarum: super quam sedentes non debemus esse procaces, vt aliquid indignè sine doctore & sine præuio rapiamus: sed magis tritam vitam Sanctorum sequentes, eorum disciplinis instructi regulam veritatis teneamus.* Rursum S. August. serm. 45. de Sanctis, sic legit: *Ad mensam magnam sedisti? scito, quoniam talia oportet te præparare*, idque exponit de Martyribus: *Quæ est*, inquit, *mensa magna, nisi vnde accipimus corpus & sanguinem Christi? Quid est, scito, quoniam talia oportet te præparare, nisi quod B. Ioannes exponit epist. 1. cap. 3. Sicut Christus pro nobis animam suam posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere?* Pari modo cetera, quæ subdit mensæ præcepta, mysticè adaptes mensæ spiritali Eucharistiæ, doctrinæ & S. Scripturæ: quamquam verius est S. Augustinum loco citato citare potiùs ca. 23. Prouerb. v. 1. & 2. iuxta Septuag. ibi enim habetur τὸ *scito quoniam talia oportet te præparare*; cuius nulla hîc fit mentio.

VERS. 13. VERS. 14. NON DICAS SIC: MVLTA SVNT QVÆ SVPER ILLAM SVNT: MEMENTO QVONIAM MALVS EST OCVLVS NEQVAM] Ita legendum cum Romanis & Græcis. Perperam ergo Rabanus & Dionys. pro *sic multa*, legunt, *simulata*, sicque exponunt, q. d. Non dicas detrahendo hospiti & conuiuio, Simulata & ficta sunt, quæ in mensa hîc apponantur, non verâ & pretiosa vti præ se ferunt, v. g. phaliani & cycni, qui hic ostentantur, non sunt veri, sed ementiti: arrocreæ, quæ iactantur esse ex carne aprugna vel ceruina, sunt ex porcina vel bouina, &c. Mysticè, ne dicas in S. Scriptura aliqua esse ficta, falsa vel dubia. *Secundum.*

Rursum Lyran. & alij passim pro *si* perperã legunt *si*, quod primò, Lyran. sic exponit. q. d. Si multa edulia in mensa apponuntur, caue ne obmurmures culpesque herum de luxu & fastu, quòd nimis magnificam mensam instruxerit, sed grato & modesto animo accipe, quæ apposita sunt.

Secundò, Palacius legens per interrogationem: *Si multa sunt, quæ super illam sunt?* sic exponit q. d. Cùm sedes ad mensam, ne interroges an sint multa cibaria in mensa ponenda? Memento, quòd oculus hospitis tui irritabilis etiam in conuiuio malus erit, & iritabitur contra te vt illiberalem qui paruo nescias vti: nec enim creatũm est quidquam tenerius, aut iritabilius, aut impatientius oculo, & propterea *lacrymabitur à facie tua*, id est, ab aspectu tuo: cùm scilicet viderit te interrogantem, an sint cibi multi, cùm fortasse ille paucos habeat. Ne igitur interroges sintne cibi multi, ne irrites oculum adeò ex se iritabilem: & lacrymari cogas eum, quem exhilarare debueras. hæc Palacius.

Tertiò, meliùs Iansenius τὸ *si* exponit per *siquidem*, vt sit vocula confirmantis respondens enclitico γε, quod est in Græco. q. d. Ne dicas, Siquidem multa sunt super illam, ideò oportet me multa comedere. Verùm pro *si* legendum cum Romanis *sic*. Adstipulantur Græca, quæ sic habent: *Ne dicas, Multa quidem sunt, quæ super illam sunt*: subaudi, ergo multum *vorabo*, meque ijs opplebo. Ad gulam enim & ingluuiem spectant præcedentia & sequentia. Vnde Tigurina hunc versum priori connectens, ita clarè vertit, *si accubuisti mensæ magnificæ, ne faucibus tuis inhies in illam, quòd dicas, multa esse apposita* (q. d. Ideò multis me ingurgitabo, ait Varabl.) *sed quantum malum sit oculus nequam, memineris.* q. d. Si multitudo ferculorum te allicit ad voracitatem, eam reprime per memoriam infamiæ & inuidiæ. *Oculus* enim *nequam* est oculus auari & inuidi; iuxta illud cap. 14. 8. *Nequam est oculus liuidi.* Auarus enim dolet, dum videt & inuidet conuiuas multa ex suis edulijs edere & consumere, vel dissecare & diuidere, quæ ipse integra & intacta seruari vellet, vt ex eis alia conuiuia nouis conjuiis instruat. Auari enim sæpè eadem varijs hospitibus apponunt, vt suam magnificentiam ostentent, ideoque eadem intacta relinquunt, vt integra ad alia conuiuia conseruent. Vide dicta cap. 14. v. 8. Hunc auari liuorem & inuidiam exaggerans subdit: *Nequius oculo*, &c. Aliter Lyranus qui hæc accipit de oculo gulosi, hic enim malus est & nequam. *Nam maior est*, inquit, *quàm venter; quia frequenter plus capit quàm venter recipere possit.* Sic puerorum oculus maior est ventre; quia omnia, quæ vident, habere volunt.

NEQVIVS OCVLO (malo & inuido,) QVID CREATVM EST? IDEO AB OMNI FACIE SVA LACRYMABITVR, CVM VIDERIT] Aliqui rursum cum Lyrano de gula sic exponũt. q. d. Gulę non est indulgendũ, eò quòd oculus, id est, animi cupiditas VERS. 15.

quæ obiectu aſpectuque rerum iucundarum & delectabilium excitatur (vnde dicimus cupiditatis oculos ad rem aliquam adijcere) praua ſit, & incitata ſemel non facilè rurſus coërceri ac reprimi poſſit. *Ab omni facie lacrymabitur*, id eſt, ægrè feret ſi minùs parata ſint fercula delicatè, quàm cupiat appetitus. coërce ergo oculum, vt coërceas gulam. Huc accedit noſter Pineda Eccleſ. 2. v. 10. n. 4 qui ſic exponit: *Nequius oculo quid creatum eſt? ideò ab omni facie ſua lacrymabitur, cùm viderit.* q. d. Quidquid in faciem & in oculos incurrit, poſtulat ſtatim cor, & depereunt oculi; niſi ſtatim concedas, dolent grauiter & aſſiduè illacrymantur. Cùm verò fieri non poſſit in humanis, vt tam facilè ſit, quæ videris conſequi, quàm aſpicere; neceſſum eſt (vt elegantèr dicebat Diogenes apud Dionem Chryſoſt. orat. 4. de regn.) *eum, qui variis cupiditatibus agitatur crebriùs continentiuſq; gaudere. & affici ægritudinibus, quàm venatores capta & deperdita præda.* Alij meliùs hæc accipiunt de liuore & auaritia. Vnde Ianſenius pro *ſua* legens *tua*, ſic exponit. q. d. Inter creata nihil peius eſt oculo malo & inuido: idcóq; ob magnam ſuam malitiam etiam lacrymas profundet, grauiterque diſcruciabitur ab omni tua, quam ei exhibes facie. Verùm *ſua* non *tua* legunt ceteri codices omnes, etiam Romæ emendati. Porrò Græca neutram vocem habent; ſac pro *facie* legunt σῶμα, quod tam perſonã quam faciem ſignificat. Vnde Hugo ſic exponit, q. d. *Ab omni facie*, id eſt, coram omnibus hominibus & angelis, *lacrymabitur* in die iudicij. Alij germaniùs q. d. Oculus auari videntis & inuidentis multa è ſuis à conuiuis conſumi, lacrymatur, & cruciatur à quauis perſona etiam dilectiſſima, & ab omni facie ſui conuiuæ. Si enim eum abſtinentem videat & triſtem, triſtitia hæc affligitur: ſin videat eum liberaliter comedentem & hilarem, auaritia & inuidia cruciatur. Vnde Tigurina vertit, *nam quid nequius oculo creatum eſt? quippe quacumque de cauſa* (Vatabl. *ſuper re quauis oblata*; alij, *omnibus modis*) *lacrymetur.*

Hic ſenſus facilè aptari poteſt noſtræ Latinæ Vulgatæ. *Facies* enim hic vti & alibi ſæpè non actiuè capitur, vt ſit heri auari, qui aſpicit; ſed paſſiuè, vt ſit conuiuarum, quæ ab hero aſpicitur. Ac conſequenter pronomen quoque *ſua* non actiuè ſed paſſiuè ſumitur: *ſua* ergo, id eſt, ſibi obiecta, ſuam faciem ſuoſque liuidos oculos ferientem, ſuam auaritiam cruciante, q. d. Auarus, inuidus cruciatur ab omni facie conuiuarum ſibi obiectarum quæuis enim rerum ſpecies ferit, cruciatque eius auaritiam & liuorem. Sic Leuit. 13. 55. & Num. 12. 6. dicitur, *Si lepra mutauerit* פָּנֶיהָ *eius*, id eſt, *oculũ* vel *faciem ſuam*; hoc eſt, vt Noſter vertit, *colorem ſuum.* Eſt metonymia: ſumitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro colore, qui oculo aſpicitur. Exemplum feſtiuum ſuggerit S. Ambroſ. libr. de Naboth cap. 4. *Comperi*, inquit, *viri fidem, ſi quando eorum ei eſſet appoſitum, queri quòd pullus eſſet occiſus*: ex ouo enim excludi poterat pullus.

Secundò, *facies* propriè & actiuè accipi poteſt, vt ſit ipſius auari aſpicientis, q. d. Auarus inuidia & dolore, dum videt multa à ſuis conſumi, adeò cruciatur & dolet, vt copioſas fundat lacrymas, quæ omnem, id eſt, totam eius faciem irrigent. Auarus effusè totus triſtatur, cùm viderit conuiuas ſuos lætari, & ſuauiter veſci. Aut *ab omni facie ſua*, id eſt, ab omni conuerſione faciei ſuæ, hoc eſt, quòcumq; conuerterit faciem ſuam, cruciatur & lacrymatur, cùm viderit res ſuas ſibique dilectas conſumi. Qui ſenſus ferè eôdem cum priore redit. Atque hunc vltimum eſſe ſenſum genuinum ſignificant Græca etiam Romæ correcta, quæ pro eo quod ſequitur, *Cùm viderit, ne extendas manum tuam*, ſic legunt: *Quocumque conſpexerit* (licèt Complut. legant *reſpexerit*) *ne extendas manum tuam.* q. d. Ad quodcumque ferculum faciem conuerterit, quodque intentiùs inſpexerit, caue vt illud tangas, diſcindas, diuidas; quia aſpectus hic ſignum eſt illud præ ceteris ab eo amari; vbi enim eſt oculus, ibi eſt pariter cor & amor: quare illud comedi ſibique eripi dolebit, ideóque cruciabitur & lacrymabitur.

Vbi Nota. *Ab omni facie*, pleraque Biblia cum Rabano, Lyrano, Hugone & Dionyſio iungunt cum *ab omni facie ſua lacrymabitur.* Græca verò & nonnulla manu ſcripta, quæ citat Franc. Lucas in Notis ad hunc locum, cùm Ianſenio referunt ad id quod ſequitur, *Ne extendas manum tuam.* Biblia verò Romæ correcta ad vtrumlibet referri poſſe indicant: ſic enim legunt & diſpungunt duos hoſce verſus: *Nequius oculo, quid creatum eſt? ideò ab omni facie ſua lacrymabitur, cùm viderit, ne extendas manum tuam prior.* Vnde liquet *Ideò cum viderit* tam ad *lacrymabitur*, quàm ad *ne extendas* referri poſſe, iuxta ſenſus iam datos.

Moral. Diſce hîc quàm oculus auari ſit nequã, id eſt malignus, inuidus & liuidus. Idipſum graphicè depingit S. Chryſoſt. homil. 10. in 1. ad Corinth. *Et quid*, ait, *oculis illis impudentius? quid magis inuerecundum? ne eius cultum & oculos intuearis, quod ſunt homunis; non enim ſic aſpiciunt humani oculi. Non aſpicit auarus homines tanquam homines, non aſpicit ſegetem tanquam ſegetem, neque ſurſum reſpicit ad Dominũ, ſed omnia putat eſſe pecunias. Hominum oculi ſolent intueri homines afflictos, & dolere ac miſereri; iſti autem raptores vident pauperes, & efferantur. Hominum oculi non tanquam propria vident aliena, ſed etiam propria tanquam aliena, & non deſiderant quæ data ſunt aliis ſed in alios quoque ſua effundunt? illi autem non ferunt niſi res omnium aperiantur: non enim humanum, ſed belluinum habent viſum. Hominum oculi nudum videre ſuum corpus non ferunt; ſuum enim eſt, etiamſi aliorum, quod attinet ad perſonam: iſti autem niſi omnia denudauerint, & omnia domi recondant, nunquam ſaturantur, imò verò nunquàm implentur.* Idem homil. 64. in Ioannem: *Grauis*, ait, *morbus eſt auaritia: oculos tegat, & aures obſtruit, & quauis bellua ſeuiores reddit.* Porrò quòd auaritia ſit inuida, & inuidia auara, oſtendam proximè Prouerb. 28. 22.

Auaritia comes inuidiæ.

Denique ad *Nequius oculo quid creatum eſt?* ſpectat problema de optimo & peſſimo, propoſitum à R. Iohanne quinque ſuis diſcipulis. Quæſiuit enim: *Quænam res vobis videtur optima?* Reſpondit Primò, R. Eleezer filius Hyrcani, *Oculus rectus.* Secundò, R. Ioſue dixit, *Socius bonus.* Tertiò, R. Ioſeph ait, *Vicinus fidelis.* Quartò, R. Simeon nihil magis homini expedire iudicauit, quàm *exitum rei conſiderare.* Quintò, R. Eleezer filius Arach; *Mihi verò*, inquit, *videtur optima res animus optimus* atque huic palmam dedit magiſter R. Iohannes. Idem deinde quæſiuit: *Quænam res vobis videtur peſſima, & ſummè cauenda?* Reſpondit Primò, R. Eleezer filius Hyrcani: *Oculus nequam res eſt nequiſſima, aut certè nequiſſimæ rei nuntia.* Secundò, R. Ioſue: *Ego verò*, inquit, *quod oculo nequam eſt tribuendum, ſocio perfido cenſeo tribuendum.* Tertiò: R. Ioſeph

Vicinum

vicinumin fidelem rem nequiſſimam pronuntiauit. Quartò, R.Simeon aſſeruit, *Nequiſſimum eſt mutuũ non reddere, cùm illud acceperis*, iuxta illud pſal. *Mutuabitur peccator, & non ſoluet: iuſtus autem miſeretur, & tribuet.* Quintò, R.Eleezer filius Arach, *Nequiſſimum*, inquit, *eſt cor nequam & prauum.* Cui aſſentiẽs magiſter R.Ioannes: *Eleezer*, inquit, *rem acu tetigit: quæcumque enim à ceteris dicta ſunt, ille tam breuiter quàm ſapienter complexus eſt.* ita refertur in *Pirke auoth* id eſt in Apophthcg.patrum Hebr.c.2.Ibidem R. Ioſue: *Oculus nequam*, inquit, *& cogitatio peruerſa, & odium in alios conceptum, ad interitum hominem ducunt.* Eſt hoc ſecundum conuiuale præceptum ſiue monitum: ſequitur tertium:

Vers.16. Tertium. NE EXTENDAS MANVM TVAM PRIOR; ET (id eſt, *vt*) INVIDIA CONTAMINATVS ERVBESCAS] Iuſſit ne quis prior inſtar lupi aperiat fauces ſuper fercula; hìc conſequenter iubet, ne quis prior in ea manum extendat: hoc enim ex illo conſequi ſolet, ſicut ex gula interna (cuius indicium eſt guttur hians) ſequitur externa. Cauſam ſubdit: ne hoſpitis auari & inuidi contra te auaritiam & inuidiam ſuſcites & irites qua fiat vt te ignominia aliqua notet & contaminet, dum, ſcilicet, te oculo verberet aut verbis ſuggillet, quaſi guloſum, inuerecundum, audacem, minùs liberum, &c. ideoque coram conuiuis pudefias & erubeſcas, Huc facit illud Comici: *Modeſtum eſſe decet eum qui alienis veſcitur.*

Moraliter diſce hìc quantum malum ſit inuidia, vt nequiùs illa nihil ſit. Vide S.Baſilium homil.de ira & inuidia, & orat.10. de inuidia & odio, vbi aptè & eleganter inuidos Primò, comparat vulturibus & muſcis. *Inuidi ſimile muſcis.* *Ac ſanè*, inquit, *quemadmodum vultures ad ea quæ malè olent maximi cum impetu feruntur, multa prata, multoſq; iucundos & odoratos locos præternolantes; & vt muſcæ ſanis corporis partibus neglectis, ad vlcera contendunt: ſic etiam inuidi, vitæ ſplendore rectiq; factorum magnitudinem ne aſpicium quidem, ad mercida verò mirum in modum feruntur.* Secundò, eoſdem comparat æruginì, dæmoni & viperæ. *Sicut enim ærugo*, inquit, *proprius eſt frumenti morbus ita inuidia amicitiæ. Et vt boni eſt nemini inuidere; ſic dæmonis peculiaris eſt inuidẽtia: & perinde ac rubigo ferrum, ſic inuidia animum, quæ ex ea laborat, conſumit, imò verò magis. Nam vt viperam aiunt, exeſo materno viſcere in lucẽ edi: ita quoque malcuolentia animam, quæ ipſam parturit, conficere ſolet. Inuidus unicam mali exſpectat recreationẽ, nempe ſcilicet conſpexeris aliquem ex his, quorum bonis moereat, ruentem. Hic eſt odij ſcopus, infelicem ex felici, miſerabilem ex beato aliquem conſpicere.* Tertiò, eoſdem comparat pantheræ feræ ſæuiſſimæ: *Panthera*, inquit, *naturalem quandam habens aduerſus hominem iram, & ſolens vel maximè in oculos inſilire. Hinc qui inſanæ illi beſtiæ illudunt, ex charta imaginem quaſi hominem ipſi oſtentant: illa verò nimio impetu ac nullo conſideratione facta, eſſe hominem autumans, chartam veluti hominem concerpit, atq; hinc quanto ſit in hominem odio oſtendit: ſic & dæmon in imagine quo ſit in Deum odio, oſtendit, cùm ipſum Deum attingere nequeat.*

& ærugini dæmoni ac viperæ. *& pantheræ*

Porrò modos inuidiam ſuperandi alibi indicaui, nunc vnius S.Mechtildis exemplo eos diſce: *Mechtildis omni maior inuidia, inuidas charitate ſuperauit, virtute confudit, auctoritate obruit, humilitate proſtrauit, vt ſemet feciſſet ſi qua moliretur aliquid contra illam*, ait Engelhardus in eius Vita c.5.

Vers.17. Quartum. NE COMPRIMARIS IN CONVIVIO] Complut. & Lyran.addunt *vino*; alij *vini*, q.d. Nepe emas & graues ſtomachum nimio vino; ſed vtrumque delent codices Romani & Græci. Nam de vini exceſſu agetv.30.& ſequ. Vnde Ianſenius cenſet hìc agi de exceſſu cibi, q.d. Ne te nimio cibo ingurgites, vt ſtomachum opprimas. Verùm Græca habent eleganti paronomaſia: *μὴ συνθλίβου αὐτῷ ἐν πινδλίῳ*, id eſt, *ne comprimaris cum eo in catino*, alij, *ne collidatur cum te in catino*, Tigurina, *ne extendas manum quocumque reſpexerit, nec eam vnà cum ipſo in catinum inferas.* πινδλίον enim eſt catinus, patella, ollula, atetabulum. Ratio eſt, quia honeſtas & commoditas comedendi in conuiuio exigit, vt vnus conuiua alium, præſertim herum, in patina arctiore, dum ex ea cibũ ſumit, non comprimat, ſed ſuas vices exſpectet, vt cùm ille ſuam ex ea portionem acceperit, ceteri deinde ſuam ſumant ordine quiſque ſuo. Qui ſecùs faciunt, imitantur porcos, qui guloſi in eodem trunco vorantes & ſorbentes ſe inuicem comprimunt, vt eſcas alijs præripiant; vnde fit, vt non rarò truncum euertant, & tam ſe quàm ſocios eſcis priuent, Denique generatim *ne comprimaris in conuiuio*, vt ſcilicet, loco aliquo honoratiori aut commodiori ſedere velis, vbi & alios comprimas, & viciſſim ab ipſis comprimaris. Hoc enim tibi æquè ac alijs indecorum & moleſtum eſt, ac ſuauitatem & delectationem, quę ex conuiuio hauriri poterat, omnibus adimit vel impedit. Verum enim eſt illud vulgò tritum:

Dimidium paſtus, qui bene ſedet, habet.

Quocirca præceptum conuiuale eſt: *Det operam conuiuator, ne conuiuæ nimis arctè & anguſtè ſedeant, ac proinde non plures inuiter quàm locus conuiualis capere poſſit.* Ratio eſt, tum quia arcta ſeſſio conuiuis eſt valdè moleſta: tum, quia ex ea teter odor naſcitur, qui conuiuas affligit, iuxta illud Horatij epiſt. 1.ad Torquatum:

Sed nimis arcta premunt olidæ conuiuia capræ,

id eſt (vt interpretatur Lambinus) licet vt plures tecum comites adducas, ſed hoc eſt metuendum, ne è multitudine cõuiuarum arctè ſedentium exiſtat grauis & teter odor, præſertim vbi bene paſti graues vini & ciborum odores ſinguli exhalabũt. Teter enim odor nomine *capræ* intelligitur: capræ enim & hirci turmatim ad paſcua euntes ſeſe comprimunt, indeque olidæ tetrum & hircinum odorem exſpirant. Eſt hoc quartum conuiuale præceptum; ſequitur quintum:

Vers.18. Quintum. INTELLIGE QVÆ SVNT PROXIMI TVI, EX TEIPSO] q.d. Cognoſce & metire ſenſa, animi, & volita proximi ex ſenſis & volitis tuis: quare ſicut dolet & cruciaris, ſi quis in menſa tua ſit inſolens & audax, vt omnia fercula diſcindat; vt omnes carpere, omnibus, etiam ipſi hero dominari velit: ita pariter ſcito dolere & cruciari proximum, ſi idem vel ſimile in menſa eius facias tu vel alij. Igitur ſicut velles alios in tua menſa eſſe honeſtos, temperantes & verecundos: ſic pariter talis eſto tu in menſa aliena. Græca idipſum pluribus inculcant, ſic enim habent: *conſidera, quæ alterius ſunt, ex tempſo: & de omni re cogita*; Tigurina, *effectum alterius è tuo indica, & rem omnem perpende.*

Secretum ad explorandum affectum alterius.

Poſſet Secundò, hæc ſententia remotiùs referri ad inuidiam & oculum nequam, de quo egit v.15. q.d. Vis ſcire, an proximus, v.g. qui te inuitauit ad conuiuium, interiùs contra te foueat inuidiam & odium, an verò amorem & beneuolentiam? explora animum tuum, ſi, ſcilicet, tu erga eum habeas animum benenolum, vel auerſum & maleuolum: ſi

deprehendas animum tuum erga eum eſſe beneuolum, eique bene velle; ſcito, quòd & ipſe viciſſim animo erga te ſit beneuolo, tibique bene velit: ſin verò ſentias te eſſe animo aduerſo ab eo, illumque odiſſe; ſcito, quòd & ipſe auerſus ſit à te, teq; oderit. Sicut enim magnes amoris eſt amor, & amor amorem conciliat: ſic viciſſim magnes odij eſt odium, atque odium parit odium. Fieri enim nequit vt bi amoris & odij affectus ita animo tegantur, quin aliquando per ſigna externa ſe prodant, itáque alteri innoteſcant: quo fit vt ſimilem in eo affectum reciprocum excitent. Sapientis ergo conſilium eſt: *Vis amari ab omnibus? tu prior omnes ama. Vis vt nemo te auerſetur, & odio proſequatur? tu prior neminem auerſeris vel oderis.* Audi Poëtam:

Vt præſtem Pyladem, aliquis mihi præſtet Oreſtem.
Hoc non fit verbis, Marce, vt ameris, ama.

Verùm prior ſenſus magis eſt appoſitus, ideoq; genuinus, eumque indicat id quod ſequitur:

Vers.19. VTERE QVASI HOMO FRVGI HIS QVÆ TIBI APPONVNTVR: NE, CVM MANDVCAS MVLTVM, ODIO HABEARIS] *Tò frugi* iam non eſt in Græco, qui ſic habet: *Vtere quaſi homo ijs quæ tibi appoſita ſunt, & non devores, ne odio habearis*, q. d. Comede vt homo, honeſtè, modeſtè & ſobriè, non verò inhoneſtè, immodeſtè & intemperanter vora vt lupus vel beſtia. Tigurina, *appoſita* (Vatab. *propoſita*) *tibi vt homo comedas, nec ingurgites, ne venias in odium* tum hoſpitis, tum conuiuarum ceterorum. Eſt hoc **Sextum.** ſextum conuiuale præceptum, iubens frugalitatem, vt ſcilicet frugaliter quis vtatur ferculis, nec omnia diſcindat, diſtribuat & voret, ſed pauca tantùm, quæ ſobriæ refectioni ſufficiunt: ceteris parcat, vt hoſpes ijs ad alios vſus vti poſſit.

Nota *hîc, quæ tibi apponuntur*: eo enim monet Primò: ne in omnia quæ appoſita ſunt manibus noſtris inuolemus, eáque alijs quaſi præripere conemur: deinde ne quæ ante aliũ poſita ſunt, ſed quæ ante nos, accipiamus: inſuper ne quoquò verſus in catinum manus infe.ramus, vt delicatiora nobis ſeligamus. Huc facit illud ciuilitatis menſæ præceptum: *Ne ex toto eligas diſco, quod ſolent ligurritores: ſed quod fortè ante te ſitum eſt, accipe.* Et illud Homeri: *id quoque ſi fuerit inſigniter elegans, alteri cedat, & quod proximum eſt accipiat.* Vt igitur intemperantis eſt in omnes patinæ plagas manum immittere; ita parum decorum eſt patinam inuertere, quò veniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorem, præfatus excuſatiunculam recipias; ſed refectâ tibi portiunculâ reliquum offeras ei qui porrexerat, aut proximè aſſidenti communica. Omnino ergo decenter, & quâdam quaſi cũ religione cibi apprehendi & attrectari debent. Sic comedes vt homo: vorare enim belluinũ eſt, alienũq; à natura hominis, qui ex omnibus animantibus, vti rationis, ſic & ordinis, honeſtatis, pudoris, modeſtiæ, benevolentiæ temperantiæq; particeps eſt.

Præclarè Muſonius apud Stobæum: *Cùm*, inquit, *ἀκολαſία, id eſt, exceſſus nulla non in re ſit vitioſus, cumin victu maximè ſuam naturam prodit, dum ligurritores & helluones ex hominibus in ſues aut canes, quoad ingluviẽ, transformat, omnis honeſtatis in manibus, viſu eſuque oblitos, tantam ipſis infamiam cupediarum amor gignit. Quid autem turpius, quàm ita ſe præſtare circa victum, vt bruti potiùs animalis, quàm prudentis hominis imago ſis?*

Nota. Huius frugalitatis ſectator & præco eximius inter philoſophos fuit Socrates, cuius de illa hæc ex tant axiomata apud Laërtium li.2.c.5. *Qui ſrugaliter vivunt, longe plus habẽt voluptatis, ac minus cruciatuum, quàm qui indulgent genio. Dijs ſimillimus eſt, qui quàm panciſſimis eget: cùm dij nullius egeant rei. Optimũ cibi condimentum eſt fames, vtpote quæ optimè edulia eduket, & nullius ſit impendij.* Quocirca ipſe conuiuis frugale apparans prandiũ, vxore ſolicitâ de melioris: *Eſto*, inquit, *bono animo: nam conuiuæ ſi frugi temperanteſq; ſunt, boni conſulent: ſin minùs, nulla nobis horũ cura eſſe debet. Alij vivunt vt edant, ego edo vt vivam.*

Vers.20. CESSA PRIOR CAVSA DISCIPLINÆ: ET NOLI NIMIVS ESSE, NE FORTE OFFENDAS] Eſt hoc ſeptimum monitum, ſcilicet, vt conuiua caueat ne vltimus ſit in comedendo, ſed potiùs prior comedere ceſſet, idque *cauſa diſciplinæ*, id eſt, honeſtatis, modeſtiæ & verecundiæ, quam docet diſciplina; vt ſcilicet oſtendat, ſe bene eſſe inſtitutum, rectèq; educatum & moratum. In conuiuijs enim maximè oſtenditur bona vel mala educatio per continentiam vel ingluuiem, perque ciuiles vel inciuiles mores & geſtus. Ratio præcepti eſt: quia ſi nimius in iſque prolixus ſit in comedendo, offendet hoſpitem & conuiuas, quin & ſubinde Deum & angelos. Græcè, *μὴ ἀπλήστως*, id eſt, *ne ſis inſatiabilis*. Vnde Tigurina, *modeſtiæ cauſa deſiſte primus, nec te præbeas inſatiabilem, vt ne quid offendas.* **Septimum.**

Huc ſpectant aurea continentiæ præcepta, quæ S. Martinus Dumienſis Epiſc. in libello ad Mironem Galliciæ regem conſcripſit: *Ede citra ſatietatem, bibe citra ebrietatem. Nec præſentibus deluijs inhiabis, nec deſiderabis abſentes. Victus tibi ex facili ſit; nec ad voluptatem, ſed ad cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non ſapores. Deſideria tua parvo redime, qui hoc tantùm curare debes, vt deſinant, atque quaſi ad exemplar compoſitus divinum, à corpore ad ſpiritum, quantum potes, te feſtina reducere.* Huc facit illud Ouidij: **Continentiæ aurea præcepta.**

Nèue diu præſume dapes, ſed deſine citra,
Eſtapias paulò, quàm cupis eſſe, minus.

Ita B. Poſthumius *nunquam pleno ventre à menſa receſſit nec ſitim ſuam vnquam ſedauit, dicens, non eſſe dignum ſi carnis voluntas eſſet impleta*, ait auctor Vitæ eius, quæ extat in Vitis Patrum li.1. Huc facit prouerbium Arabicum: *Ede vice poſt vicem* (id eſt, parum ſed ſæpè) *& pinguеſces.* quod Galli dicunt:

Souuent & peu manger, faict l'homme engraiſſer.

S. Hier. Euſtochio (epiſt. de cuſtod. virgin.) hoc dat præceptum: *Sit tibi moderatus cibus, & nunquam venter expletus. Plures quippe ſunt quæ cùm vino ſint ſobriæ, ciborum largitate ſunt ebriæ.* Et mox: *Sint tibi quotidiana ieiunia, & refectio ſatietatem fugiens. Nihil prodeſt, biduo triduoq; tranſmiſſo, vacuum portare ventrem, ſi pariter obruatur, ſi compenſentur ſaturitate ieiunium; illicò mens repleta torpeſcit, & irrigata humus ſpinas libidinum germinat.*

Vers.21. ET SI IN MEDIO MVLTORVM SEDISTI, PRIOR ILLIS NE EXTENDAS MANVM TVAM, NEC PRIOR POSCAS BIBERE] Iuſſit vt prior ceſſet comedere, hîc iubet vt prior non incipiat, q. d. In cõuiuio incipe poſt alios comedere, & ceſſa ante alios, vt in incipiendo ſis poſterior, in finiendo prior, ac paucis refectionem abſoluas. Igitur nec in comedendo, nec in bibendo ſis primus, ſolet enim in menſa præire comeſtio, deinde ſequi potus: hic enim aſſumitur vt vehiculum cibi, vt ſcilicet cibũ per venas & membra ſingula vehat & deferat. Quocirca mediei docent ſanitati conducere, vt quis initio refectionis non bibat, ſed comedat bene, vt in ſtomacho ſolidum iaciat fundamentum ciborum, quod

quod deinde bibendo potu irriget: perinde ac in A naui ſubſternitur ſaburra quaſi nauis fundamentum & libramentum. Idem tamen ad facilem cibi permeationem, & ad ventris laxationem ſuadent à cibis liquidioribus ordiendũ eſſe prandium. Quocirca antiquitus cœnam (quæ priſcis erat loco prandij: nec enim bis, ſed ſemel in die ſumebant cibum, ſcilicet veſpere cœnabant; ergo non prandebant, vt patet ex Athenæo in Cœnis ſapientum) ab ouis auſpicabantur, malis finiebant. Vnde prouerbium: *Ab ouo vſque ad mala*, q.d. Toto conuiuio, toto colloquio, toto opere. Hac de cauſa in conuiuijs honeſtorum initio conuiuator diſcindit & diſtribuit cuiq; eſcas; illis comeſtis prior ipſe poſcit potum ac conuiuis præbibit, quibus deinde ſingulis ex ordine potus per famulos defertur, hoc enim honeſtas, modeſtia, decenſque ordo poſtulant. Vide Clementem Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 1. vbi plurimis præcepit, quomodo in alimentis verſari oporteat, ac non ſolùm voracitatem & ingluuiem, velut ab omni ratione diuina & humana alieniſſimam, ſed etiam omnes inciuiles, & indecoros, illiberales, agreſtes & belluinos membrorum corporis motus geſtuſque in cibo ſumendo vitandos eſſe docet.

VERS. 22. QVAM SVFFICIENS EST HOMINI ERVDITO VINVM EXIGVVM, ET IN DORMIENDO NON LABORABIS AB ILLO, ET NON SENTIES DOLOREM] Græca iam non habent τὸ *vinum*, nec τὸ *dolorem*: ſic enim legunt, *quàm ſufficiens eſt homini erudito exiguum, & in lecto ſuo cùm ἀσθμαίνει*, id eſt, vt Complut. *non anhelat*; Roman. *non laborat aſthmate*; Tigurina, *modicum enim homini temperanti ſufficit, quo fit vt non anheler in tubili ſuo, nec dolorem ſentiat: Eruditum* enim, græcè πεπαιδευμένον, vocat bene inſtitutum, bene moratum, ſobrium & temperantem. Commendat ſobrietatem tum in cibo, tum magis in potu (quia in potu, præſertim ſapido & delicato, facilius exceditur quàm in cibo) ex effectu, putà, ſanitate, quam tuetur & auget. q.d. Modicum cibi & potus homini ſufficit, imò expedit ad ſanã & iucundam vitam: nam is parit facilem commodumq; ſomnum, qui omnes corporis vires & ſpiritus reſtaurat. Ex aduerſo largior & nimius cibus potuſque, præſertim veſpere (olim enim cœnabant tantùm: vti paulò ante dixi) noctu non ſinit hominem dormire & quieſcere; ſed is *laborat*, id eſt, torquetur, cruciatur & dolet ſtomacho & capite, vt nimium onus cibi vtrumque prægrauans, ex eoque, ſed magis ex potu, vapores & fumos in cerebrum aſcendentes, alleuiet, digerat & conſumat. Ita Rabanus: *Manifeſtum eſt*, inquit, *quòd parcus, & tenuis victus tam corpori quàm animæ vtilis ſit: & è contrario ſuperfluus cibus vel potus ægritudinem generet, & ſenſum animæ minuat.* Sobrietas ergo mater eſt ſanitatis æquè ac ſanctitatis, caſtitatis æquè ac ſapientiæ: ſicut ex aduerſo crapula & ebrietas mater eſt morborum & vitiorum, libidinis & veſaniæ. *Felicior* ergo *ſemper parca temperantia, quàm profuſa luxuria*, ait S. Leo ſerm. 8. de ieiunio ſeptimi menſis. Quocirca idem ſapienter ex dictis alibi concludit: *Subtrahendum eſt voluptati, quod futurum eſt oneri.* de quo ſubdit Siracides: *Vigilia, cholera & tortura viro infrunito*, Pulchrè Horat. lib. 2. Carm. ode 16.

Victitat parvo bene, cui paternum
Splendet in menſa tenuis ſalinum:
Nec leves ſomnos timor, aut cupido
Sordidus aufert.

Myſticè, homini ad vitam iſtam tranſigendam *vinum exiguum*, id eſt, pauca temporalia ſufficiunt. Quæ moderatè ſumpta, & ſine animi adhæſione ad vſum accepta, tempore dormitionis vel mortis mentem non turbant, nec ſpina conſcientiæ prauę aut peccati dolore moleſtant. Hoc igitur faciunt perfecti in vita, ſeipſos, inquam, ad ſomnum capiendum exercent & præparant, in quo quidquid eſt mortale, pereat: quidquid eſt infirmum & noxium, deficiat, vt robuſtum & pulchrum gloriæ reſurgat. Hoc faciunt, vt ſe ad iter comparent, & omnia quæ poſſunt in æternam ciuitatem præmittunt, vt ibi diuitias & delicias numquam perituras inueniant.

VERS. 23. VIGILIA, CHOLERA ET TORTVRA VIRO INFRVNITO] Græcè ἀπλήστῳ, id eſt, inexplebili, inſatiabili, heluoni, qui ſe ingurgitat, pluſque ingerit B quàm poſſit concoquere. Robertus Holcot in Sapient. c. 18. lect. 203. ſub finem: Hæc omnia, ait, facit gula infrunito. Dicitur autem *infrunitus* quaſi ſine frumine, id eſt, ſine ſapore: eſt enim frumen illa pars gutturis, quę ſaporem ſentit. Gulofus autẽ morcellos deglutit ſine ſapore, in modum lupi deuorando: vel dicitur *infrunitus* quaſi ſine frunõ, quod eſt confectio, quâ coria fruniuntur: vel dicitur à freneti, vel à fronte, vel à freno. Vnde verſus:

Frons, frenetis, frumen, frumia, fræna dabis.

Verùm de etymo infruniti dixi cap. 23. 6. Huic gnomæ antiſtropha eſt iſta:

Parvo fames conſtat, magno faſtidium.
Nam tibi quanta ferent pingues faſtidia menſæ?
Proluxam tollunt fercula parva famem.

C Vide S. Chryſoſt. homil. 13. in 1. ad Timoth. ad illa: *Quæ in delicijs eſt, viuens mortua eſt*, vbi graphicè intemperantiæ damna depingit.

Hanc gnomen appoſito vulpis & porci apologo illuſtrat Cyrillus li. 4. Apolog. moral. c. 4. Macilenta vulpes, inquit, replendæ cutis curam agens magiſtram quærebat: occurrit porco pingui & craſſo, ſed in poſterioribus vili cutis apertura fœdato; eique dixit: *Quid eſt frater, quòd te non tantùm ſordibus fœdum, verùm etiam in poſterioribus video tam corroſum? ſatis certè miranda eſt cutis de plenitudine, ſed nõ minùs de ſorde aut vlcere. At ille rubore vultu confuſo reſpondit: Nempe chariſſima, facinus eſt hoc peſtilentiſſimi muris: ad cuius minimus morſus acumen nil paſſus eſt ſenſus, quia moles pinguedinis nec ſenſum pati, nec morum ſubuenire permiſit. Nonne craſſities venatorum, inſenſibiliter lethiferum patitur ictum? Ad hæc vulpes antiquæ eruditionis ſententiam adiunxit: Maledicta ſit talis pinguedo, quæ eſt ſtupefactiua ſenſus, diſſolutiua motus, ſorde referta, doloroſo onere grauata, generationis orbata gaudio, & vitæ eſt priuata tripudio. Plurima enim ſunt, quæ pinguedine ſuffocantur, & prolifica virtute orbantur. Gaudeo certè quodo, conſtia tui, & chara mihi eſt admodum experientia mei.* Vnde Epimythium abſtinentiæ colligens ſubijcit: *Naturæ de cætero iuxta ſapientis dictum moderantiã ſeruiam, quæ pluribus ſaluti mater, & moditis contenta eſt. Nec obediam intemperantiæ gulæ, quæ infirmitatis eſt fons, pœna libidinis, deſipientiæ ſemita, mortis ianua, & nunquam eſt vllis epulis contenta. Cùm enim ad ſalutem & vitam naturali lege ordinatus ſit cibus, eã in perditionem & mortem ſuam immoderatè vtitur fatuus. Magiſtrum igitur huiſce eruditum, diſcipula vale dicto reliquit.*

Apologus gulæ.

Gulæ damna.

VERS. 24. SOMNVS SANITATIS IN HOMINE PARCO. DORMIET VSQVE MANE, ET ANIMA ILLIVS DELECTABITVR] Græca hæc tranſponunt: priorem

rem ènim verſum poſtponunt poſteriori, hoc modo: *Sōnus ſanitatis in inteſtino moderato: ſurrexit prior* (Complut. *manè*, græcè enim eſt πρωΐ) *& anima ipſius cum ipſo. Labor, vigilia & cholera, & tortura cum viro inſatiabili*; alij, *labor perungit & cholera & tormina comitantur hominem inexplebilem*; Tigurina clarè, *ſomno ſalubri fruuntur viſcera temperantis: manè ſurgit idem & compos eſt animi: labor autem vigil & cholera torſionesque exercens hominem inſatiabilem*; Arabicus *vigilia, & labor, & tormentum viſcerum commotio* (perturbatio) *cum eo, qui deditus eſt ventri: dormitio ſanitatis cum homine continente.*

Intemperantia damna tria.

Opponit commoda temperantiæ & temperantij damnis intemperantiæ & intemperantis: quòd hæc Primò, pariat vigilias; tum quia onus cibi, quo prægrauatur intemperans, non ſinit eum dormire & quieſcere; tū, quia vapores & fumi indigeſti ex eo continuò aſcendentes ferientesque cerebrum, impediunt eius ſoporationem. Secundò, quòd pariat cholerā; tum, quia dulces cibi in bilem vertuntur vt docent medici; tum quia copia ciborum & vinorum accendit calorem & ſanguinem, qui accenſus cibum accendit & in cholerā vertit: cholera enim eſt inflammatio ſanguinis & chili. Cholera autem, vtpote acris & ardens, vehementer corpus pungit, cruciat, accendit, ac febres ardentes creat, atque lites in rixis pugnaſque & exedes concitat. Tertiò quòd pariat torturam, id eſt, tormina, putà ventris diſtenſionem, flatus & phlegmata: in hæc enim vertitur cibus indigeſtus, eò quòd calor naturalis non ſufficiat ad tantā ciborum copiam ritè conficiendam & concoquendam. Qua in re gulosi aduertant, iam in ſe impleri executionem iudicij illius, quod Apocal. 18. de Babylone illa ipſorum matre definitum legimus: *Quantum glorificauit ſe, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Cibos enim quos guttur cum voluptate glutiuit per diem, ſtomachus noctu digerere non valet, ut eos in chilum & ſanguinem conuertat; quare illos in flatus & phlegmata commutat, quæ eructationes, diſtenſiones, aſthmata, colicas, catarrhos alioſq; morbos creant. Veſperi ergo, dum cœnas, ſobrius eſto, memor, ſi ſecùs facias, te breuem modicamque gulæ voluptatem luiturum longa duraque totius noctis torturā & ceruleo. S. Ambroſ. libr. de Elia & ieiunio c. 8. accipit torturam gehennæ quam ſubijt dives Epulo poſt mortem ſepultus in inferno, vbi lingua eius gulosa cruciabatur in flamma, item de tortura ſolicitudinum, quas ſubeunt inſtruentes conuiuia, eaſq; ipſe graphicè depingit. Huc facit Hebræorū prouerbium in Gemara: *Plenus venter omne genus malī.* Nam ij, quorū ars ſagina eſt, nec viuere poſſunt diu, nec ſani eſſe, animuſq; eorum nimio ſanguine & adipibus quaſi luto inuolutus, vt vigilans nihil tenue, nihil celeſte ſed ſemper de ventris cogitat ingluuie: ita cùm ſomno ſopitus eſt, immoderato paſtu potuque obſtupefactus abſurdis iactatur inſomnijs, vt meritò mentis humanæ ſit expers; cùm è contrà hominis parcè, continenter, ſeuerè ſobrieque viuentis ſomnia iucunda eſſe ſoleant, vt, cùm experrectus, illorum meminerit, & inter dormiendum etiam, quod dicit Sapiens, *anima illius cum ipſo delectetur.*

Apologus.

Elegans apud Æſopum extat epologus muſcarum de gulæ noxa. *In cella quadam*, inquit, *melle effuſo, muſcæ aduolantes comedebant, implicitis autem earum pedibus euolare non poterant. Cùm verò ſuffocarentur, dicebant: Miſeranos, quia ob modicum cibum perimus. Fabula ſignificat, multis gulam multorum malorum eſſe cauſam.* Præceptum eſt Scholę medicorum Salernitanæ.

Ex longa cœna ſtomacho ſit maxima pœna:
Vt ſis mollè lenis, ſit tibi cœna brevis.

Horat. lib. 2. Sermon. ſatyra 2.

Alter (tenuiter viuens) *vbi dicto citius curata ſoporis*
Membra dedit, vegetus præſcripta ad munia ſurgit.

Epictetus: *Hoc*, inquit, *inter epulandum conſidera, dues tibi excipiendos conuiuas, corpus & animam. Tum quòd omne in corpus collatum, repentè effluxurum ſit: quod verò in animā, perpetuo ſeruandum.* Clemens Alexand. *Hominibus*, inquit *ſæpè damnum & moleſtiam procreauit voluptas: graues autem affectiones, & obliuionem, & inſipientiam in animo parit nimia alimenti copia.* Muſonius li. 1. de Alimentis: *Fundamentum*, inquit, *ſapientiæ eſt continentia circa cibum & potum.* E contrario, vt ait Horat. loco ſuprà citato, *Corpus onuſtum*

Heſternis vitijs, animum quoque prægranat vnà,
Atque affigit (Lambin. legit, *affligit*) *humo diuinæ particulam auræ.*

Præclarè Climacus apud Anton. in Meliſſa p. 1. c. 14. *Qui ventri deditus*, inquit, *ſpiritum ſcortationis ſuperare conatur, ſimilis eſt reſtinguenti incendium cum oleo.* Idem ibid. c. 39. *Onerato ventre deprimitur cor: & animæ eius ratio habeatur, exultat mens.* Et S. Chryſ. ib. *Venter craſſus*, inquit, *mētem ſubtilem non parit. Multa vorare, ad pardalim, verſum & leonem pertinet: pedum dolores, & capitis grauitates, & vitiorum hebetudines, & manuum agritudines, & tremores, & reſolutiones, & æruginem, & febres longas ac horrentes ex voracitate & repletione produci ſolent. Nam cibo non ſaturari, ſanitatem eſſe medicorū filij pronunciant. Obſonij loco tibi ſit inopia & fames. Condimentorū ſenſus ad palatum terminatur, deinceps verò indifferens eſt quod ingeritur, omnia ad ſæterem uſq; alterante naturā.* Ibidem Philo: *Continentiam*, inquit, *ſanitas & robur ſequitur: intemperantiam verò infirmitas & ægritudo morti vicina.* Ibidem c. 38 S. Baſilius: *Contumelia dæmonum*, inquit, *nihil audet aduerſus ieiunantem, & vitæ noſtræ cuſtodes angeli alacriùs manent apud illos qui per ieiunium purgati ſunt.* Denique Comicus: *Virtutis conclave*, inquit, *temperantia eſt.* Plura hac de re dicam proximo opere in Prouerb. c. 23. v. 3. ſub finem.

Igitur cœna ſobria & parca conciliat, Primò, ſomnum facilem & ſuauem, carentem inſomnijs tetris, horridis & funeſtis, quæ parit nimia ciborum copia; *Sobriæ cœnæ commoda. Primum.*

Secundò, temperiem humorum, vt nec cholera, nec melancholia, nec phlegma, nec ſanguis exuperet; ſed ſinguli hi quatuor humores inter ſe debitam habeant proportionem & libramentum, in quo corporis ſanitas & recta valetudo conſiſtit; *Secundum.*

Tertiò, ſtomachi & inteſtinorum quietem (ac conſequenter animæ quietem & delectationem) quia hæc rectè modicū cibum digerunt & diſtribuunt, ac proinde flatibus & torminibus non exagitantur. Hoc eſt, quod ait: *Somnus ſanitatis* (id eſt ſanus, ſanitatem conſeruans & augens) *erit in homine parco*, id eſt, frugali & ſobrio. Quocirca talis *dormiet vſque in mane*, quia cibi eum non grauabunt, nec excitabunt, vt cogatur ſurgere ante tempus: ac cùm ſtato tempore excitatus fuerit, *anima illius cum ipſo delectabitur.* q. d. Secum ipſe gaudebit, quòd in conuiuio & cœna heſterna ſua ſobrietate conſeruarit ſanitatem tum corporis, tum mentis & iudicij, quam perdunt ebrij: tum conſcientiæ, quòd *Tertium.*

eam

eam non læſerit per gulam & intemperantiam. Quare ilicò benè diſpoſitus, lætus, & alacer ſurget vt ſuas preces, ſtudia & negotia ſolita ſui compos, vegetus lætuſque peragat. Vigilijs ergo opponit ſommum, choleræ ſanitatem, torturæ delectationem, pulchrè dicit: *Anima illius cum ipſo delectabitur*, quia ſicut citharœdus delectatur videns pulſanſque citharam harmonicè compoſitam, illa enim concinnam harmoniam edit: dolet verò & triſtatur ſi eam diſtemperatam videat; illa enim raucum & abſonum edit ſonum: ita pariter anima dum corpus habet temperatum, gaudet & delectatur; quia per illud ritè canere, legere, orare, ſtudere, &c. valet: dolet verò & affligitur, ſi corpus vino & crapula ſit diſtemperatum, ideoque ad officia mentis ineptum. Corpus enim eſt quaſi cithara, anima eſt quaſi citharœdus.

Somnum colebant vt Deum, cur?

Porrò ſomni tanta eſt vtilitas ad hoc vt digerantur cibi, vires inſtaurentur, minuantur curæ, leniatur ægritudo, vt non dubitauerint ei diuinitatem aſſignare Gentiles, qui quotquot ex rebus commodum capiebant, eas venerabantur vt numina, è quibus vnus ita cecinit:

Ouid. 12. Metamor.

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Feſſa miniſterijs mulces, reparaſq; laburi.

Sed & Orpheus ſomnum vocat regem felicium deorum, & omnium mortalium, hominum atque animantium. Sic verò cantat Seneca:

In Hercule furente.

Tuq; ô deputer ſomne malorum,
Requies animi, pars humanæ melior vitæ.

De anima c. 43.

Scribit Tertullianus ſomnum eſſe recreationem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitimè fruendo dies cedit, nox legem facit auferendo rerum etiam colorem. *Perfugium videtur*, inquit Cicero, *omnium laborum & ſollicitudinum eſſe ſomnus.*

2. de diuin.

Audi Franc. Valeſium Sacræ Philoſoph. cap. 73. *Vino*, inquit, *infrunito accidet vigilia, cholera, & tortura, ſomnus autẽ ſanitatis in homine parco.* Nihil magis experimento cognitum, quàm eum qui ſe cibis impleuit vſque ad ſatietatem, non poſſe dormire, ſed aut totam noctem vigilare huc & illuc ſe iactantem, neque poſſe loco conſiſtere: aut dormire ſomnum grauem cum multis horrendiſque inſomnijs: neque eum longum, ſed crebrò interruptum, ac cum cholera nonnunquã & tortura, hoc eſt, cum anxietate ventriculi & vomitibus cibi corrupti, aut nauſeis & ructibus nidoroſis, (hic affectus vocatur ab Hippocrate cholera ſicca) & cum torminibus inteſtinorum. Illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hęrent: hoc ob eos, qui in inteſtina deſcenderunt. Eum verò, qui parcè aut citra ſaturitatem comauit, dormire vſq; in manè, & animam eius cum ipſo delectari, hoc eſt, magnam ex ſomno voluptatem capere, & expergiſci alacrem & expeditum, quod quidem ſignum optimè peractæ concoctionis, atque adeò bonæ valetudinis eſt. Ob hæc igitur iubet parcum eſſe, & præterea in omnibus operibus eſſe velocem. Idem paulò ſuperiùs ex Hippocrate docet, præcipuam ſanitatis tuendæ rationem conſiſtere in diæta, ſiue in moderatione cibi & potus. Nullus enim error in victu committitur, qui non æquè vtramq; partem hominis lædat. Ebrietas enim vt caput grauat, ita mentem lædit: cibi & potus ingeſtio nimia, vt replet ſiccis corpus, ita facit hominẽ libidinoſum: otium facit corpus excrementoſum, & animum mollem ac deſidem: cibi abſtinentia nimia extenuat ac debilitat corpora, animum verò facit meticuloſum: vini potus (cui aqua erat ex re) fluxiones multas ciet, & iracundiam affert: potus aquę (cui vino erat opus) cruditates parit & triſtitiam. Si igitur, vt ad tuendam corporis valetudinem humores oportet eſſe compoſitos, ita ad valetudinem animi, affectus: & vtroſque modo aliquo turbat quicumque error in victu: conſtat idoneam victus inſtitutionẽ ad totius hominis valetudinem, corporis, inquam, & animi, eſſe neceſſariã. Cùm præcipuè non ſolùm talis terror vtroſq; per ſe turbet, ſed & alterutros per alteros. Vtcumque enim turbentur ſuci, euenit turbari affectus, & vtcumque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter veriſſimè dictum eſt à Galeno, medicinæ partem eſſe philoſophiam morũ, non ſolum quæ ad reip. pertinet conſtitutionem, ſed quæ ſingulorum moribus componendis ſe accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ vna quidem eſt (neque ea maxima) totius victus; cùm hic, vt medicis omnibus conuenit, ſex conſtet rebus, cibo & potu, motu & quiete, ſomno & vigiliâ, aëre, animi affectibus, & excretione aut retentione quorundam. Hæc Valeſius.

Somnus ſeſe cura ſuauior.

Denique inculcandus eſt aphoriſmus Hippocratis lib. 1. c. 17. *Victibus præter naturã*, hoc eſt plus æquo, *ingeſtus eſt, morbum facit.* Numquam enim ad ſatietatem, ſæpè infrà illam cibum ſumpſiſſe profuit: ſic enim melior fit concoctio, & minùs excrementorum gignitur. Idem libr. 6. Epidem. par. 5. aphoriſ. 20. *Sanitatis ſtudium eſt*, inquit, *non ſatiari cibis, & ad labores impigrum eſſe.* Idem aſſerit *ὑδεπω μιπλησθῆναι ὑγιείης*, hoc eſt, *indigentiam eſſe matrem ſanitatis.* Hinc in Decret. diſt. vlt. de conſecr. legimus quoſdam morbo articulari & podagra laborantes ad ſimplicem menſam & pauperes cibos redactos conualuiſſe. Conſtat eos qui eſcis viliſſimis vtuntur, eſſe robuſtiores, ſaniores & vegetiores, vti ſunt agricolæ, opifices, famuli. S. Hieron. *Epularum largitas*, inquit, *& corpus frangit & animum.* Democritus aiebat *animam ſiccam*, id eſt ſobriam, *eſſe ſapientiſſimam.* Idem dicebat, *ſatius eſſe mori, quàm per intemperantiam animum obnubilare.*

Moral. de damno gulæ.

Moral. diſce hîc, quanta ſit gulæ intemperantia & noxa. Præclarè S. Baſil. homil. 1. die Ieiunij: *Venter*, inquit, *helua eſt, poſtendi finem nunquam faciens. Cùm cibis refertus eſt, de temperantia diſſerit: cùm autem inflationẽm diſcuſſit, dogmatum ſuorum obliuione capitur.* Idem de Legendis Gentilium libris: *Gulones*, ait, *non leuiores pœnas pendunt quã ij qui in inferno excruciantur, vt qui apertè ignem verberent; ac cribro aquam ferant, atque in pertuſum dolium infundant, nec laborum vllum finem faciant.* Hinc & S. Gregor. Nazianz. in carm. de Diuerſis vitæ gener. ventrẽ eſcis ſaturatum vocat ſepulcrum. Nã viuum ſepulcrum circumfert, qui corpus cibo meroq; diſtentum atque obrutum geſtat. Idem in Tetraſtichis:

Vinum, libido, luxus & dæmon pares:
His mente primum, quos tenent.
His tu prece medere, fuſis lacrymis, ieiunio.

Idem in Diſtichis: *Contumeliæ atque inſolentiæ*, ait, *parens eſt ſatietas.* Quocirca ſapienter S. Hier. monet S. Paulinum epiſt. 13. *Conuiuia*, inquit, *velut quaſdam cateruas fugias voluptatum.* Plura vide apud Damaſcen. li. 1. Parallelorum. c. 77. Rurſum S. Bernar. de Interiori domo c. 46. *Nullus tam improbus exactor*

eſt

eſt quàm venter. Idem epiſt. ad Robert. nepot. *Vinum mulſum & pinguia corpori militant, non ſpiritui. Piper, zinzeber, ciminum, ſalmia & mille ſpecies falſamentorum palatum quidem delectant, ſed libidinem accendunt. Prudenter ſobriè, conuerſanti ſatis ad omne condimentum, ſal cum fame.* Idem de Perfecut. ſuſtin. c. 12. *Voluptas gutturis, quæ tam bodie æſtimatur, vix duorum obtinet latitudinem digitorum: & cui tam modica partis tam exigua delectatio, quanta paratur ſollicitudine, quantam deinde molęſtiam parit!* Idem ſerm. 1. de Aduentu: *Plenitudo, ait, & abundantia temporalium oblitionem & inopiam facit æternorum.*

VERS. 25. ET SI COACTVS (grauatus) FVERIS IN EDENDO MVLTVM, SVRGE E MEDIO, EVOME; ET REFRIGERABIT TE, ET NON ADDVCES CORPORI TVO INFIRMITATEM] Ita Roman. & Complut. licet Græca Romæ correcta deleant Τὸ ἔμετον id eſt *vomere*; quaſi ſolùm ſuadeat ſurgere & obambulare ad digerendum cibum. Pro *ſurge è medio*, græcè eſt ἀνάστα μεσονυκτίου, quod Complut. vertunt, *ſurge per medium* (mentarum & conuiuarum) *tranſiens*; Romana verò legentia per ω, & accentu in penultima μεσονύκτιον, vertunt, *ſurge in medio pomorum*, ſcilicet, in fine menſæ, dum apponuntur poma & bellaria. q. d. Surge non expectato fine ſecundæ menſæ; alij, *ſurge quaſi è media cœna abiens*; Tigurina, *quòd ſi te cibi angant, exurge, chambula, vomue vt conqueſtas, nec morbum corpori tuo contrahas.* Non ſuadet vomitum quaſi bonum abſolutè, ſed conditionatè; ſi, ſcilicet, nimis te cibo opplueris, ad vitandum maius plethoræ & repletionis malũ. Vnde rectè Ianſenius: Non conſulit ſanè, inquit, vt ad prouocandum vomitum quis ſe multùm ingurgitet, quemadmodum quidam parum piè cõſulunt; ſed vt, ſi aliquorum improbitate & violentia quis multùm ſe grauarit, tempeſtiuè ſurgat è menſa, ne quid indecorum in menſa patiatur, aut nimia repletio diu corpus affligat & noceat; & ſic in ſecreto loco ſine aliorum offenſione crapulam euomat potiùs, quàm diu ſtomachus affligatur cum periculo ſecuturi morbi. Quo conſilio ſatis indicat, quantopere à crapula ſit cauendũ, vt pro qua curanda tam ſœdo & indigno homine, planeque canino, remedio ſit vtendum. Turpius enim eſt cauſam huius turpitudinis præbere, quàm turpitudinem hanc, ob magni mali euitationem, in ſe admittere. Proinde & ſatis ſubindicatur, quàm grauiter peccent, qui poſtquam ſe grauatos ſentiunt, ſurgentes e menſa crapulam euomunt, vt mox rurſum menſam accedentes nouo ſe cibo potuque ingurgitare valeant.

Idem ſuadent Hippocrates, Galenus, ceterique medici. Audi Franciſc. Valeſium Sacræ Philoſoph. c. 73. in fine: Si quando, inquit, coactus ſis, vt ſit in conuiuijs (tametſi id vir temperans & fortis, quique ruſtico pudore non laboret, pati non debet) in edendo multum, conſulteſſimum eſt multitudinem cibi primùm deponere; deinde dormitum ire, vt concoquatur reliquũ: poſtea exerere, vt extrudantur excrementa. Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione eſt; ſecũda ab hac, in deiectione. Vomitio enim ejicit ex ipſo ventriculi ore antequam deſcenderint cibi, tuecurritq; citiſſimè & maximè, ſine aliarũ partium noxa: deiectio ex inteſtinis, quæ iam deſcenderunt. Vtendum ergo, ſi modò facere id homo poſſit, vomitione ſtatim: ſi autem quilpiam eorum ſit qui vomunt difficillimè, vtendum aliquanto pòſt alui ſubductione, A rune ſcilicet, cùm tormina aut diſtenſionem inferioris ventris cœperit ſentire. Optimè igitur, ac ſecundùm Hippocratis & Galeni præcepta (vt libro 7 Methodi medendi licet videre) præcepit Eccleſiaſticus: *Si coactus fueris in edendo multùm, ſurge è medio* (his verbis ſignificat ſtatim id eſſe faciendum, ante quam cibi copia noxę aliquid afferat) *& vome & refrigerabit te,* (hoc eſt ſubleuabit te) *& non adduces corpori tuo infirmitatem.*

Quatuor ergo remedia nimiæ repletionis Sirac. ſuggerit. Primũ, ſurgere; Secundum, ambulare; Tertium, vomere; Quartum, corpus exercere. Videre enim licet quoſdam ita menſæ & cyathis affixos, vt moueri B loco & ſurgere nequeant: vel, vbi ſurrexerint, ſtatim recidãt, huc illuc ruant & impingant, ita vt omnibus ſint ludibrio: alij plenè ſaginati quaſi ſaeci pleni, aut trunci & ſtipites, à menſa auferantur & aſportentur. De quibus Cicero li. 2. de Finibus: *Aſoti,* inquit, *qui in menſam vomunt, & qui de conuiuijs auferuntur, crudi, poſtridie ſe rurſus ingurgitant, qui ſolem, vt aiunt, nec occidentem vnquam vidunt, nec orientem, qui conſumptis patrimonijs egent.* Igitur quando vomitus ſit honeſtus, quando indecens & inhoneſtus, vide differentẽ Plutarch. lib. de Sanitate. Idem in Sympoſ. docens in conuiuio philoſophandum, ſuadet vomitum ei qui peritè vult dicere, ſiquidem vinum caput tentat: ſicque Agurem à Salomone vocari *filium vomentu,* Prouer. 30. 1. eò quòd ex vomitu leuato ſereno-que capite ad dicendum proſilierit, cenſet ibidem noſter Salazar.

Quatuor repletionis remedia.

Porrò Celſus lib. 1. c. 3. ex Aſclepiade: Vomitus C inquit, vtilior eſt hieme quàm æſtate: nam tum & pituitæ plus, & capitis grauitas maior ſubeſt. Inutilis eſt gracilibus & imbecillibus ſtomacho: vtilis eſt plenis & bilioſis omnibus, ſi vel nimiũ ſe repleuerunt, vel parum concoxerunt. Itaque vbi amari ructus cum dolore & grauitate præcordiorum ſunt, ad hoc remedium confugiendum eſt.

Tropolog. Rabanus: Si multa ait, peccata commiſiſti, eaque in ſtomacho mentis congeſſiſti, euome ea per confeſſionem, itaq; conſcientiam alleuiabis & ſanabis. Sic & Origen. hom. 2. in pſal. 37. *Vide,* air, *quid nos doceat Scriptura diuina: quia oportet peccatũ non celare intrinſecus. Fortaſſis enim ſicut hi, qui habent intus incluſum eſcam indigeſtam, aut phlegmatis humorem, ſtomacho grauitęq; & moleſtiæ inuentẽ, ſi vomuerint, relenuiantur: ita etiam hi, qui peccauerunt, ſiquidem & occultent & retineant intra ſe peccatũ, intrinſecus vrgentur, & propemodum ſuffocantur à phlegmate aut humore peccati: ſi autem peccator ipſe ſui accuſator fiat, dum accuſat ſeipſum, & ſuum peccatum confitetur: ſimul omnis delictum & omnem morbi cauſam digerit.*

Secundò, Palacius myſticè hæc refert ad diuites, quibus inſigne datur hic conſilium, vt ſi multum diuitiarum deuoraueriut, illud in pauperes euomant: ita & diuitis anima, inquit, à ſcrupulis quieſcet, & pœnas auaris irrogandas euadet.

AVDI ME, FILI, ET ME SPERNAS ME: ET IN NOVISSIMO INVENIES VERBA MEA] Hoc eſt, vt Tigurina, *etenim quæ dico tandem experieris.* Attentionem conciliat id præceptum, quod ad ſanitatem tuendam magnum habet momentum, quodque ſubdit, dicens: VERS. 26.

IN OMNIBVS OPERIBVS TVIS ESTO VELOX, ET OMNIS INFIRMITAS NON OCCVRRET TIBI] *Omnis non,* Hebræis idem eſt quod *nulla.* Pro *velox* græcè eſt ὁ τάχυς, id eſt, diligens, ſtrenuus, acer, VERS. 27.

velox,

velox, currens (τρέχω enim est curro) item dexter, solers, circumspectus, industrius & acutus.

Velocitas salutaris, quæ? Primò, Palacius hoc monitum refert ad v. 25. q.d. In omni opere esto velox, id est, facilis, diligens, strenuus, vt scias facilè surgere, ambulare, vomere, ac ita ab infirmitate liberari, quæ tibi, nisi vomas, occurret. Verùm, vt idem fatetur, præceptum hoc esto occasione conuiuiorum dicatur, in se tamen generale est, ac ad quæuis opera pertinet. Vnde

Secundò. Secundò, Franciscus Valesius Sacræ Philosoph. c. 73. per *velocitatẽ* accipit exercitationem corporis, quę plurimùm iuuat ad sanitatem tuendam. *Et omni*, inquit, *infirmitas non occurret tibi*. Quod non ita accipiendum est, ac si nullo possit morbo penitus corripi, sed quòd nullis morbis esse potetit valdè obnoxius, sed rarò ac leuiter iis tentabitur, nisi casu lædatur à cautis, quas medici vocant non necessarias, vt ense, aut igne, aut lapidis iactu, aut domus ruina, aut cõtagio. Sensus ergo est, q.d. Si velox sis, corpusque exerceas, rarò grauiter ęgrotabis. Siracidi consentit Hippocrates lib. 6. Epidem. sect. 4. dicẽs: *Exercitatio sanitatis est, citra satietatem cibum capere, & impigrum esse ad labores*. Parcũ enim esse, quod ait Siracides, quid aliud interpreteris, quàm citra latoritatem vti cibis? esse velocem in susciendis laboribus, quid aliud, quàm esse impigrum ad labores? exercitium intellige non nimium, sed moderatum & commensuratum cuiusque complexioni & viribus, æquè ac comestioni. Nam vt habet aphorismus: *Neque satietas, neque fames, neque aliud quiddam, quod naturæ modum excedat, bonum est*. Quare sicut in cibo, sic & in motu exercitioque à multis excedituꝛ.

Porrò, vti otium nocet corpori, sic & defatigatio: quam interdicens Hippocrates scripsit: *Vbi lassari cœperit corpus, quiescere statim remedium est. Velox* ergo hic vocatur nõ qui præcipitatus, sed qui expeditus est, impiger & alacer. Hęc enim alacritas, & consequens ex ea velocitas, tum animum, tum corpus exacuit, vegetat & viuificat: nam spiritus vitales excitat, eosque per totum corpus celeriter diffundit, qui singula membra vegetant & roborant; inque ab eis omnem debilitatem & infirmitatem excludunt, vt non tam moueri & progredi, quàm instar auium vel Angelorum volare videantur, vti videre est in iuuenibus Italis.

Subiungit Valesius. Nam alioqui Hippocratis aphorismus habet. *Vbi fames, laborandum non est*. Vnde cum ita conuertenti liceat dicere: Vbi laborandum, fames sustinenda non est, sed capiendus cibus. Atq; eâdem ratione colliges. Vbi otium, cibus capiendus non est, nisi parcissimè; & vbi multum accipiendum est cibi, non vtcumque, sed multùm exercendus est homo: quia, vt idem dicit lib. de Diæta, homo comedens & non laborans, non potest esse sanus. Appositit verò ibidem cautam omnium eorum quæ diximus, his verbis: Contrarias enim inter se vires habent cibi & labores. Verùm inter se mixti conferunt ad sanitatẽ: labores enim ea quæ intus, consumere solent; cibus autẽ & potus ea quæ euacuata sunt, expleut. Itaq; modus est, vt vterque ad alterum accommodetur: quia contrarias cùm habent facultates, neutrum oportet alterum superare, neque cibum vmquam, neque laborem: mutuò enim sese corrigunt, alterum, cùm repleat, alterũ, cùm inaniat. Igitur si cui laborandum necessariò, plus solito est adjiciendus cibus: si vescendum pluribus, exercendus etiam plus. Quare ne nimio indigeas motu, consultius fit parcè vti cibo. Neque tamen semper, vbi solitã cibi copiam auxeris, satis sit augere exercitationem, neque vbi satietas magna fuerit: quia, etsi cibus & labor contraria sunt, nõ tamen vterq; post alterum commodè adhibetur; sed (vt Hippocrates inquit,) labor cibum præcedere debet, non subsequi. Neque quidquam periculosius, quàm pleno ventre, aut toto etiam corpore pleno vel impuro, vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ manifesta euacuatione sit deposita. Quia exercitatio distrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cauitates recondita sunt. E pleno igitur ventre cruda distrahit in partes alias omnes: quare & capitis, & pulmonis, & hepatis, & viscerum omnium facit obstructiones atq; fluxiones multas in eas ipsas partes, & in vesicam, & in articulos, & totum corpus; vnde innumeri nascuntur morbi. Igitur maximè ac primùm curandum est, ne vmquam cibum capias nisi parcè, et ab illo placidè ac longum dormias, & à somno alacriter experrectum, imprè exerceaꝛis, vt omnem effugias infirmitatem. Hucusque ex Hippocrate Valesius.

Exercitij corporalis vtilitas. Eadem de labore & exercitio est omniũ sapientum sententia. Hinc Plutarchus lib. de Sanitate: *Non otio*, inquit, *& inertiâ venalis est sanitas, quæ duo maxima sunt malorum morbos ipsis animis: & si quis bonam valetudinẽ quiete & actionum abstinentia putas se parasurum, perinde facit, ac si quis nihil despiciendo oculos, aut vocem non loquendo conseruare constituis*. Et paulò pòst: *Sic Cyrus apud Xenophontem ait se concoquẽre*, id est, *elaborare cibum sumptum: ita enim & sanitatem conseruari, & robur corporis augeri*. Galenus lib. 2. de Valetud. tuenda: *Sanitatis tutela*, inquit, *à labore est suscipienda. Exercitationibus enim firmitas membris accedit, & naturalis calor auꝛeditur, & ex partiũ astrictu duritia quædam comparatur, vt ait Hippocr. artuli firmantur, & sanguis per totum corpus defertur*. Plato in Theæteto: *Corporũ habitus*, ait, *quiete & otio corrumpitur, Exercitiis & motibus magna parte conseruatur*. Aristot. in Problemat. sect. 1. problem. 47. quærit, cur salubre, sit cibum minuere, & laborem augere? ac respondet. Quia cautam ægrotandi affert excrementorum copia, quæ tum existit, cùm aut cibus supereꝛt, aut labor deest.

Tertiò. Tertiò, Lyranus & Iansenius: *In omnibus operibus tuis esto velox*, inquiunt; Græcè, *ἐν τρέχῃς*, hoc est, strenuus & diligens; quomodò *velox* etiam accipitur in Prou. cùm dicitur c. 22. 29. *Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles*. Monet ergo, vt in omnibus quæ agenda incumbunt, homo non sit torpidus, piger & negligens; sed diligens & strenuus: sicque futurum promittit, vt non facilè accidat ei quæuis infirmitas, significans, pleroſque morbos ex desidia oriri ac nutriri. Ea enim melancholiam nutrit, viresque corporis eneruat: cùm contrà diligentia in agendo, quæ coniuncta est promptitudini & alacritati animi, pellat mœrorem, valetudinemque conseruet. Sensus ergo est, q.d. *Esto velox*, id est, diligens & alacris in operibus tuis, & nulla infirmitas occurret tibi; quia diligentia, labor & exercitium valetudinem tuentur: torpor verò, otium & desidia generant morbos.

Quarto. Quarto, pro velox Græcè est *ἐν τρέχῃς*, quod alij vertunt solers, cautus, prouidus, circũspectus, vigil.

Hæc enim prouidentia & circumſpectio cauet, ne quis nimis ſe cibo, potu, exercitio grauet, neue in ea, quę ſunt noxia valetudini, incurrat, per quæ infirmitatem contrahat. Hanc prouidentiam habebat Adam in paradiſo: per eamque omnes morbos euaſiſſet, vitamque egiſſet ſanam, iucundam & longæuam.

Idem præceptum tradidêre philoſophi, quorum hoc eſt axioma: *Mature delibera, exequere velociter.* Sanè celeritate res maximæ, ac præſertim bella grauiſſima facillimè cõficiuntur. Celebre eſt illud Iulij Cæſaris, cùm Pharnacem primo congreſſu viciſſet: *Veni, vidi, vici*: quod vſurpans Carolus V. per celeritatẽ confecto periculoſo bello Germanico, deuictiſque hæreticis, ita immutauit. *Veni, vidi, vicit Chriſtus.* Idem Iulius dictitabat, ea facinora, quæ periculo obnoxia ſunt & maligna, ilicò eſſe gerẽdaſ de his non eſſe conſultandum, cò quòd ad hæc perficienda plurimùm valeat celeritas. Ita Plutarch. in Apophth. Roman. Huc facit illud Ariſtot. præceptum l. 3. Ethic. *Conſiliari debemus morosè ſed exequi velociter conſiliata. Nam celeriter differre paratis.* Multa enim ſuperueniunt quæ executionẽ boni conſilij impediunt, ſi illa differatur. Vulgò dicitur, *Diligentia eſſe matrẽ bonæ fortunæ.* In ceteris verò, vbi periculum mora declinari poteſt, cunctatione vtendum, iuxta illud, *Feſtina lentè.* Sic Q. Fabius Maximus exultantem victoriis Hannibalem tardando compeſcuit, & cunctãdo reſtituit rem. Zeuxis tardus erat in pingendo. Rogatus cur? *Diu pingo*, inquit, *quia pingo æternitati.* Nam ea quæ ſubitò fiunt, ſubitò pereunt: contrà, quę paulatim exacta cura abſoluuntur, ætatem ferunt. Citò nata, citò occidunt, diu elaborata ferunt ætatem. Beta citò naſcitur, buxus paulatim.

Tropolog. hoc verius eſt in operibus virtutum & profectu ſpiritus, q. d. Eſto velox, alacris & ſtrenuus ad opera virtutũ, & nulla accedia, nullus torpor, nullus lãguor, nulla infirmitas ſpiritalis ad te accedet. Vnde Arabicus vertit, *eſto facilis & humilis, & non accedet ad te quid quam malè.* Hinc de ſponſo Chriſto Domino dicitur Cant. 2. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles: ſimilis eſt dilectus meus capreę hinnuloq; cervorũ.* In quo proinde exultans Habacuc c. 3. 18. *Ego*, inquit, *in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo. Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi cervorũ, & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.* Vide quæ ibidem annotaui. Ita B. Virgo accepto per Angelum incarnationis Verbi nuntio, exiliens *abiit in montana cũ feſtinatione, & ſalutauit Eliſabeth*, Lucæ 1. 39. Vbi S. Ambroſ. *Neſcit*, inquit, *tarda molimina Spiritus ſancti gratia.* S. Bernard. ep. 253. ad Guarinũm: *Vincit annos*, inquit, *animus, & frigente tam corpore feruet ſanctum in corpore deſiderium, artubuſq; fatiſcentibus durat tamen incolumis propoſiti vigor, nec ſentit rugoſæ carnis infirma ſpiritus promptus. Vt quid enim metuat veterani domicilij ruinas, qui fabricam ſpiritalem videt indies in ſublime conſurgere, proficere in æternitatẽ?* Qui ergo vult valere ſpiritu, eiuſque defectus & morbos effugere, ſit ὁ πρόχειρος, id eſt, velox curſor, vt inſtar cerui procurrat ad omne bonum, dicatque cum Ponſa, Cant. 1. 4. *Poſt te curremus in odorem vnguentorum tuorũ.* Chriſtus enim *exultauit vt gigas ad currendam viam*, Pſ. 18. 6. Vnde de Apoſtolis & Euangelij præconibus Chriſti aſſeclis, ait Iſaias c. 60. 8. *Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant?* Et Paulus: *Ego*, inquit, *ſic curro non quaſi in incertum*, Et, *Sic currite vt comprehendatis*, 1. Cor. 9. v. 25. & 26.

Vocanti Deo ſine morã obediendum.

Hæc velocitas tum in aliis, tum præſertim in vocatione Dei ad vitam perfectam, v. g. ad ſtatum Religionis, requiritur vt ſcilicet is qui vocatur, velociter Deo vocanti obediat: quia ſi differat, diabolus, parentes, ſocij, aliique illum ab hac mente deducere latagent. Vnde S. Ambroſ. lib. 1. de Pœnitentia c. 16. *Omne*, inquit *ſtudium torpeſcit dilatione, & ideò Dominus vt præſentiam fructu cumularetur deuoto diſcipulorum dixit: Quoniam qui dimiſiſſet omnia ſua, & Deum ſecutus eſſet, centies tantum reciperet, & hic & in futurum. Primis hîc promiſit, vt faſtidia dilationis auferret.* Acriùs verò ad hanc velocitatem ſtimulat S. Bernard. in Declamat. *Quantos*, inquit, *mundi ſapientia maledicta ſupplantat! Noli*, inquit, *præcipitanter agere, dum conſidera, diligentiùs inſtuere. Magnum eſt quod proponis, & opus habes multa deliberatione. Experire quid poſſis: amicos conſule, ne poſt factum pœnitere contingat. Hæc ſapientia mundi terrena, maledicta, animalis, diabolica, inimica ſalutis, ſuffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ ſolet Deo vomitũ prouocare. Cum à Deo verbum eſſe non dubites, quid opus eſt deliberatione? Vocat magni conſilij Angelus, quid aliena cõſilia præſtolaris? Ab ore putei gehennæ eripior, & inducias petam? Abſcondi ignem in ſinu meo, & exuſto iam latere, dum mihi deliberandum eſt, an ſpergiſcar, an exurar, an abſciſcam illum?* Plura vide apud Hieron. Platum de Bono ſtatus Religioſi. Huc pertinet illud Tertull. lib. de Pœnitentia c. 4. *Audaciam*, inquit, *exſtimo, de bono diuini præcepti diſputare. Neque enim quia bonum eſt, idcirco auſcultare debemus: ſed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obſequij prior eſt maieſtas diuinæ proteſtationis; prior eſt auctoritas imperantis, quàm vtilitas ſeruientis.*

Rumina & expende illud Iſaiæ c. 40. 31. *Qui autem ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vide ibi dicta. Vetus eſt dictum: *In virtute eſto delphinus*, vt ſicut hic nando eſt celerrimus, ſuaque celeritate ceteros piſces præcurrit: ſic pariter tu ſis celerrimus in exequendo virtutis propoſito, vt datâ occaſione ilicò illam opere compleas.

VERS. 28. SPLENDIDVM IN PANIBVS BENEDICENT LABIA MVLTORVM, ET TESTIMONIVM VERITATIS ILLIVS FIDELE. Alludit, imò citat Prou. 22. 9. *Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur: de panibus enim ſuis dedit pauperi*; vbi proximo tomo, Deo dante, plura hæc de re dicam. VERS. 29. NEQVISSIMO IN PANE MVRMVRABIT CIVITAS, ET TESTIMONIVM NEQVITIÆ ILLIVS VERVM ERIT] Ita Romana & Græca: perperàm ergo Iantenius & alij legunt, *in nequiſſimo pane.* Poſt præcepta conuiualia ſubjicit has duas gnomas in laudem beneficentiæ, quòd ſcilicet benefícus, qui ſuos panes & res liberaliter aliis, præſertim pauperibus, diſpertit, ab omnibus benedicatur & laudetur, auarus verò & ſordidus ab omnibus vituperetur; vt hac ratione omnes ad beneficentiam allíciat, & à ſordida auaritia auertat. Igitur *ſplendidum in panibus* vocat benefícum & liberalem, qui ſuos *panes*, id eſt, æſcas liberaliter & hilariter aliis communicat, quem proinde vt talem benedicunt & celebrant labia multorum: & *teſtimonium veritatis illius fidele*, id eſt, *teſtimonium*, quod *veritati*, id eſt, veræ virtuti, probitati, honeſtati & liberalitati (Græcè καλοκαγαθίᾳ, id eſt, pulchritudini, hoc eſt,

eſt, pulchræ munificẽtiæ, quæ eum facit pulchrum & ſplendidum : S. Ambroſ. lib. de Naburbe c. 4. legit *bonitati*, id eſt, beneficentiæ) eius perhibent ciues, eſt *fidele*, id eſt, verũ, certum, ſtabile, permanens & diuturnum, vt nõ niſi per contrarios auaritiæ actus multo tempore continuatos deleri & aboleri poſſit. Huic opponit *nequiſſimũ in pane*, id eſt, auarũ in dando pane, qui parcè & ſordidè ſua communicat, tum conuiuis, tum pauperibus : cui proinde *obmurmurabit tota ciuitas*, & *teſtimonium*, quod *nequitiæ*, id eſt, auaritiæ & ſordidè tenacitati, *illius* perhibent ciues, præſertim pauperes, *eſt verũ* ; Græcè, ἀληθὲς, id eſt, diligens, exactum, certum, ſtabile & permanens, vt non niſi per multos liberalitatis actus diu iteratos deleri & extingui poſſit. Vnde Tigurina vertit, *panes eroganiem labia prædicabunt, teſtificatioq; decoris eius certa eſt: ſuper maligno pane fremit ciuitas, quod certum eſt malignitatis eius teſtimonium*; alij, *qui victu ſplendidus eſt, ei labia hominum benedicunt, & teſtimonium honeſtatis ipſius fidele eſt: qui in victu nequam eſt, ei obmurmurat ciuitas, & teſtimonium nequitiæ eius exquiſitum eſt.* Exemplum prioris, illuſtre eſt in vita S. Ioannis Eleëmolynarij, cui ob liberalitatem benedixit Deus, Angeli & homines. Poſterioris exemplum ibidem exſtat in Petro Telonario, cui ob auaritiam omnes pauperes detrahebant, donec per viſionem à Deo correptus mores mutauit, & ex auaro liberalis euaſit.

Porrò Palacius ſic explicat : Octauum præceptum eſt, vt ſi aliquem conuiuio exceperis, ſplendidè excipias & lautè : ita fiet, vt labia laudent multorum ; & hæc laus tuæ veritatis fidelis & firma eſt. Contrà verò, ſi conuiuas ſordidè excipis & parcè, murmurabit contra te ciuitas, & vituperium hoc verè vituperium eſt. *Panis* Hebræis ſignificat totum conuiuium, vt illud docet de fratribus Ioſeph, qui audierant quòd illi comeſturi eſſent panem. Vnde *ſplendidus in panibus* eſt, qui largè & ſplendidè conuiuium parat : intellige, pro dignitate conuiuæ. Contrà verò *nequiſſimus in pane*, eſt parciſſimus & ſordidus.

Ecclí. 43. 25.

Nota diligentiſſimè verbum *teſtimonium veritatis illius*. Planè omnia virtutum officia laude ſunt digna, ſed officium charitatis eſt officium *veritatis*, & eius *teſtimonium* fidele eſt, non fallax, non deceptorium. Eſt enim charitas vera virtus, ſine qua nulla eſt integra virtus. Ergo qui ſplendidè conuiuium pio parat amico, charitatem oſtẽdit, eſt enim ſermo de conuiuiis piorũ, qualia amicis Tobias apparabat. Hæc in conuiuiis charitas, veritas eſt, verè hominem pium eſſe demonſtrans. Intelligis nunc ex contrario ſenſu, quàm vituperandum ſit ex ſordida parſimonia pios malignè ad conuiuium excipere. Quàm magna ergo charitas eſt, quæ etiam inter epulas radios ſuæ benignitatis effundit! hæc Palacius. Hinc S. Thomas 2. 2. qu. 117. a. 4. docet liberalis & ſplendidi eſſe multa dare, ſed pauca accipere, ac ad 3. citat illud Poëtæ :

Si quis in hoc mundo multis vult gratus haberi,
Det, capiat, quærat, plurima, pauca, nihil,

Potrò hic ſplendor magnificentiæ maximè decet regem & principem, qui in terris eſt quaſi ſol quidam beneficentiæ. Vnde Agapetus Diaconus Admon. ad Iuſtinianũ Imp. n. 51. *Solis profectò partes ſunt*, inquit, *illuſtrare radiis orbẽ : principis verò virtus eſt egenorum miſereri. Iam verò is clarior eſt Imperator qui pius eſt. Ille namque* (ſol) *cedit ſuccedenti nocti, hic* (Imperator pius) *autem rapacitati pravorum non ſuccedit.*

Cornel. in Eccleſiaſt.

A *cedit indulgetve quippiã, ſed lumine veritatis iniquitatis oculos coargut.* Et num. 53. *Quantum poteſtate ceteris antecellis, tantũ factis etiam emitare ante alios emitere. Perſuaſiſſimum enim habe, eam ab te poſtulari honeſtorum operationem, quæ magnitudini virium proportione reſpondeat. Vt igitur à Deo quaſi per præconem victor declareris, coronã inuictis imperij tui copijs impoſitã, coronam etiam ex prouerendis pauperibus acquirito.*

Myſticè Rabanus : *Hæc ſententia*, inquit, *videtur* Myſticè. *iuxta hiſtoriam ad eleëmoſynarũ largitatem nos exhortari : quoniam, iuxta Apoſtolum Paulum, qui parcè ſeminat, parcè & metet : & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet, vitã æternam : hilarem enim datorẽ diligit Deus. Spiritaliter autem, qui panem verbi Dei proximis ſuis fideliter expendit, & teſtimoniũ veritatis coram benevolis auditoribus non abſcondit ; à multis accipiet laudem benedictionis, & ab ipſo Domino hauriet gratiam ſempiternæ mercedis. Hinc & in Prouerbiis ſcriptũ eſt : De fructu oris viri replebitur venter eius, & genimina labiorum eius ſaturabunt eum. Et contrario verò, quid de hæreticorum peruerſa doctrina ſubſequatur, audiamus : In nequiſſimo pane murmurabit ciuitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt. In nequiſſimo ergo dogmate hæreticorum, qui adulterantes verbum Dei, non pane vitæ ſed pane paſcuntur mendacij, quidquid peſtifer ſermo eorum profert : quoniam verum eſt teſtimonium quod de eis ſcriptum eſt : Teſtis falſus non erit impunitus, & qui loquitur mendacium peribit.* 1. Cor. 9. Prou. 18.

B

C

D

TERTIA PARS CAPITIS.

De ſobrietate in potu vini.

Verſ. 30. Diligentes in vino noli provocare : multos enim exterminauit vinum.

31. Ignis probat ferrum durum : ſic vinum corda ſuperborum arguet in ebrietate potatum.

32. Æqua vita hominibus, vinum in ſobrietate : ſi bibas illud moderatè, eris ſobrius.

33. Quæ vita eſt ei, qui minuitur vino?

34. Quid defraudat vitam ? Mors.

35. Vinum in iucunditatem creatum eſt, & non in ebrietatem ab initio.

36. Exultatio animæ & cordis, vinum moderatè potatum.

37. Sanitas eſt animæ & corpori ſobrius potus.

38. Vinum multum, potatũ, irritationem, & iram, & ruinas multas facit.

39. Amaritudo animæ vinum multùm potatum.

40. Ebrietatis animoſitas, imprudentis offenſio, minorans virtutem, & faciens vulnera.

41. In conuiuio vini non arguas proximum : & non deſpicias eum in iucunditate illius :

42. verba improperij non dicas illi : & non premas illum in repetendo.

Appoſitè & congruo ordine Siracides tranſit à conuiui s ad vinum; quia vinum conuiuj & conuiuarum eſt decus vel dedecus, atque in conuiuiis frequens eſt compotatio qua de cauſa conuiuium ab Hebræis vocatur מִשְׁתֶּה *miſtè*; à Græcis συμπόσιον, id eſt, compotatio.

VERS. 30. DILIGENTES IN VINO NOLI PROVOCARE: MVLTOS ENIM EXTERMINAVIT VINVM] *Jo diligentes* dupliciter accipi poteſt: Primò, vt participium à verbo *diligo*, vt ſit idem quod amans. Vnde Rabanus legit, *delectantes in vino* Iam *diligentes in vino*, id eſt, diligentes vinum: eſt hebraiſmus: Hebræi enim verba contactus, ſiue realis, ſiue mentalis, quale eſt diligo, (diligens enim tuo amore quaſi tangit dilectum) conſtruunt cum præpoſitione ב, id eſt, *in*.

Secundò & potiùs, *τὸ diligentes* accipi poteſt, vt nomen ſignificans ſedulos, aſſiduos, ſtrenuos. q.d. Eos, qui ſeduli & ſtrenui ſunt in vino potando, qui aſſiduè ſtudent calicibus euacuandis, qui ſtrenuam nauant operam non libris, ſed ſcyphis exhauriendis; noli prouocare ad potandum, nec cum eis contende & cyathis certa, vter quis bibere valeat, vti faciunt potatores: ſed potiùs à vino eos auoca, diſtrahe & impedi, ne oleum addas, ſed potiùs ſubtrahas igni.

Huic ſenſui fauent Græca, quæ habent, ἐν οἴνῳ μὴ ἀνδρείζου (manuſcr. legit, μὴ σοφίζου, id eſt, ne ſis ſapiens in vino: id eſt, ne oſtentate peritũ potandi & rei Bacchicæ, aut ne inter potandum oſtentes te eſſe doctum & eruditum) id eſt, vt Complut. *in vino ne viriliter age*; Romana, *in vino noli fortem agere*; Tigurina, *ne probes te virũ in vino*. Multi enim in vino ſunt viti, in bello & opere feminę: quibus væ intentat Iſaias c. 5 11. *Væ qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam, & potandum uſq; ad veſperam, vt vino æſtuetis.* Et v. 22. *Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem.*

MVLTOS ENIM EXTERMINAVIT VINVM] Id eſt, *multos ſubuertit ebrietas, quæ ſenſum minuit, iram, rixã & cædes excitat, libidinem inflammat, animi ſecretum per furorem aut amorem denudat*, inquit, Rabanus: Huc pertinet illud Hebræorum prouerbium: *Vinum intrat, ferrũ exit. Nam vinũ clauè caret, Et quod in animo eſt ſobrij, id in lingua natat ebrij.* Et illud בַּכִּים בַּנּוֹם בַּכָּעַס *bakis banos baccaas*, id eſt, *in loculis, in poculis, in foculis*; putà in ira, ſupple, apparet animus & mens hominis. Si enim loculos auro turgidos, alicui credas, explorabis eius fidem: in poculis verò & vino eſt veritas. Nam, vt ait Euripides: *Æs formæ ſpeculum eſt, vinum mentis.* Denique de iræ foculis ait Poëta:

Sæpè hominum mentem detexit ira latentem.

VERS. 31. IGNIS PROBAT (& probando flectit ignitóque. eſt metalepſis,) FERRVM DVRVM: SIC VINVM CORDA SVPERBORVM ARGVET IN EBRIETATE POTATVM] S. Ambroſ. lib. de Elia c. 12. legit, *ſicut ignis emollit ferrum durũ, ita & vini incendio etiam ſuperborum hominum cor liquefcit.* Senſus eſt, ait Rabanus: *Sicut ignis calore ſuo ferri duritiẽ emollit, illudq; extendere facit ſic vinum in ebrietate potatum corda ſuperborum à ſua conſtantia reſoluit, ac ardore ſuo inflammans ſubitò ad facinus perpetrandũ prouocat, & ſuperbæ intẽtionis maiorem audaciam ad malorum commiſſionem tribuit.* q d. Sicut nullum eſt ferrum tam durũ, quod non igne dometur & inflammetur: ita nullum eſt cor adeò valens & ſuperbum, quod vino immodico nõ ſuæ ebrietatis damna demonſtret, ait Palacius.

A Exemplum clarum eſt in ſuperbo Holoferne, quẽ vino reſolutus & accenſus, cæſus eſt à Iudith.

Porrò Græca addunt nonnulla, eaque neruoſae ſic enim legunt, κάμινος δοκιμάζει σόμωμα ἐν βαφῇ, οὕτως ἀνὴρ καρδίας ἐν μάχῃ (Complut. & Tigur. legunt ἐν μέθῃ, id eſt, in ebrietate) οὕτως φάνεται. Quod Complut. vertunt *fornax probat* (& probando facit) *ferruminationẽ in tinctura ſic vinũ in corde ſuperborũ in ebrietate.* Id eſt, ait Palacius: Ferrum fit durius, ſi ignitũ ſæpiùs mergatur in aquam: ſic cor ſuperborum fit ſuperbius, ſi ſæpiùs madeat & natet in vino. Roman. *fornax probat aciem ferri in tinctura: ſic vinũ corda in contentione ſuperborum.* σόμωμα enim eſt ferrum acie (quòd Galli vocant *acier*) ſiue chalybe temperatum & roboratum, putà, acies, acumen & robur ferri: talis enim eſt chalybs. Vide Plinium lib. 34. c. 14. Itali vocant *la tempra*, id eſt, temperaturam fortem ferri, vt cultri, gladij, ſecuris, &c. q.d. Sicut ignis probat & facit ferri temperaturam: ſic vinum probat & facit cordis temperaturam duram, ideoque contentioſam & pugnacem. Tigurina, *vt fornax probat duritiam mucronis, dum mergitur: ita vinum corda in certamine ſuperborum.* Quæ Ianſenius ſic explicat, & Latinæ Vulgatæ adaptat: Videtur, inquit, Sapiens ad hoc reſpexiſſe, quòd, cùm paranda eſt acies mucronis, aliquoties ferrũ aut chalybs aquæ intingitur, ſicque induratur, temperatur atque acuitur: & proinde per *tincturã ferri* in aquam ignis probat, oſtẽdit & exhibet hominibus gladium acutum & ferrum durum: quòd ſi non intingeretur in aquam, non tantam haberet duritiem. Ita etiam vinum oſtendit & exhibet hominibus corda ſuperborum, dum illa per ebrietatem madefiunt, & veluti vino immerguntur. Nam illa vino accenſa, & ebrietate madefacta, longè duriora fiunt, quàm priùs erant, & ad lædendum atque nocendum promptiora: ſicut ferrum, etſi natura ſua durum, durius fit, ſi ignitum aquæ immergatur: & acies gladij ignita, ſi aquæ intingatur, acutior fit & aptior ad lædendum. Ex his ergo licet intelligere ſimilitudinis conuenientiam, quia igni inflammanti & accendenti comparatur vinum homines inflammans, & animos accendens. Ferro duro & acuto comparantur corda ſuperborum, quæ dura ſunt & acuta ad lædendum, quæque per vinum duriora fiunt, & ad iram atque lædendum magis aptantur. Aquæ, cui ferrum intingitur, comparatur ebrietas, per quam corda hominũ madefiunt & obruuntur. In Græco pulchra eſt paronomaſia: βαφῇ enim opponitur μέθῃ, id eſt tinctura ebrietati, vel, vt alij legunt μάχῃ, id eſt, contentioni.

Vulgatus ergo Interpres vel non legit τὸ ἐν βαφῇ, vel, ſi legit, accipit illud de immerſione ferri non in aquam, ſed in ignem: in igne enim tingitur, rubeſcit & coloratur. Baptiſmus enim ferri ſit igne (vti & myſticè Chriſtus & Spiritus ſanctus ferrea hominum corda baptizat igne, Matth. 3 11.) Vnde vertit, *ignis probat ferrum durum*, nullà factà mentione immerſionis in aquam, iuxta ſenſum initio datum.

ÆQVA VITA HOMINIBVS, VINVM IN SOBRIETATE: SI BIBAS ILLVD MODERATE, ERIS SOBRIVS] Senſus eſt, vinum ſobriè ſumptum, æquabilem & commodam homini affert vitam: ſobriè autem vinum ſumes, ſi moderatè. Aut, *ſi bibas illud moderatè, eris ſobrius*, id eſt, mentis compos, mente ſanus, vegetus, acer & acutus. Vinum enim VERS. 32.

modicè

modicè ſumptum acuit ingeniũ. Paulò aliter Palaeius, q.d. Si vino careas, inquit, vita viues triſtis: ſi vino immodico vtaris, immodicè lęta erit vita tua. Vt ergo vitam æqualem, id eſt, nec triſtem, nec nimis lætam viuas, vtere vino moderatè. Hinc in ſympoſiis modimperator, ſiue prefectus ſympoſij, præfigebat certam bibendi menſurã, v.g. quatuor vel quinque cyathos, quam excedere non licebat. Summa menſura, quæ ſubinde bibacibus cõcedebatur, erat decem cyathorum, iuxta Græcorum cautionem: *Quinque bibe, tres, & ſemiquatuor.* Hæc enim ſimul iuncta faciunt, ſummã decem cyathorum. Ita Turnebus l. 4. Aduerſar. c. 21. & alij. Græca de more breuiùs ſic habent. Βίος ζωῆς ἐστὶν ἀνθρώπῳ, ἐὰν οἶνος αὐτῷ ἐν μέτρῳ αἰτῇ. Quod Complut. ſic vertunt, *additamentũ vitæ vinũ homini*, (q.d. Vinum addit, adauget & producit vitam homini) *ſi biberis illud in menſura ſua*; Roman. *æquale vitæ vinũ homini* (q.d. Vinum æquatur, æquiualet, æquipollet vitæ hominis: quia illam conſeruat) *ſi biberis illud in menſura ſua*; Tigurina, *vinũ vitę humanę accommodatum eſt cùm temperatè bibitur*; alij, *vitæ par eſt vinum homini, ſi biberis illud in menſura*; quia vinũ hominem viuificat & lætificat, æquè ac facit ipſa vita. Aliter, imò contrariè, legit S. Ambroſ. lib. de Elia c. 12. *Æqualis*, inquit, *vita hominibus, vinum in ebrietate. biberis illud moderatè, vt ſis ſobrius.* Sicque explicat: *Omnes*, inquit, *ſibi in vino æquales videntur, nullus inferior. Nõ pauper diuiti cedit, vtpote qui pauperẽ ſe eſſe neſcit. Non infirmus valido, cui omnia in bibendo eſt fortitudo. Non mendicus locupletiori, non ignobilis honorato: ſed cùm bibunt, illum regẽ habent qui bibendo ſuperauerit ceteros.* Verùm Vulgata lectio retinẽda eſt, eique conſentiunt Græca, ac ea quæ ſequuntur.

Porrò Hippocrates, Galenus, Dioſcorides, ceterique phyſici & medici vno ore docent, vinum mirè conducere vitæ humanæ. Nam vinum, inquiunt, tum roborat, tum nutrit celerrimè: eò quòd vt aſſimiletur, mutationem requirit minimam: vinum humectat calefacitq; ſolidas partes, vires corporis confirmat, ſuccorum coloriſq; bonitatem facit, concoctionem diſtributionemque ciborum adiuuat, vrinam & ſudores promouet, corporis habitum calefacit, & aduerſus temectutis duritiem & frigiditatem ſummum remedium eſt. Sicut enim igne ferrum, ſic vino corpora ſenum molliuntur & temperantur. Vnde vinum vocatur *lac ſenum*. Adhæc ſomnum conciliat, ſpiritus & ſanguinem fouet, bilis amaræ acrimoniam mitigat & frangit, natiuum calorem accendit & conſeruat, membris robur addit, vomitionem ſiſtit, purredini reſiſtit, cicutæ & veneni optimum eſt antidotum. Quin & animum mentemque acuit, exhilarat erigitque: vnde illud: *Vinum magnum eſt equus Poëtæ.* Et:

Ingenium potis irritat Muſa Poëtis:
Nec nõ & carmina vino Ingeniũ faciẽte canunt. Et:
Fœcundi calices quem non fecere diſertum?

Vide Plutarch. libr. 7. Sympoſ. problem. 9. & 10. Exſtat hoc vini ænigma, quod huc facit:

Do vires; animoq; & origo nominis à vi:
Ingenium excuno, pectora ſolus mouo.
Me genuit tellus: rutilo ſol concoquit igne:
Mox ventroſa tegunt dolia, prela vomunt.

VERS. 33. QVÆ EST VITA EI, QVI MINVITVR VINO? QVID
VERS. 34. DEFRAVDAT VITAM? MORS] Ita Roman. Priuò Lyran. & alij exponunt de intemperante & ebrioſo, q.d. Quàm miſera eſt vita ebrioſi, qui eam vino aſſiduè potato decurtat & diminuit, adeoq; & rationis vſum ibi adimit, vt maiori parte diei, qua vel dormit vel ebrius eſt, non ſit mentis & ſui compos? q. d. Talis vita non eſt humana, ſed porcina & beſtialis, adeoq; potiùs eſt mors quàm vita; quia mortem tum naturæ, tum gratiæ & gloriæ ſibi accerſit. *Nam mors naturã defraudat vitam naturæ, mors culpæ vitam gratiæ, mors gehennæ vitam gloriæ*, ait Lyran. vnde Tigur. vertit, *quænam vita eſt eius qui vino victus eſt?*

Hue accedit expoſitio Rabani, qui notam ſecundæ interrogationis non præponit, ſed poſtponit morti. Legit enim: *Quid defraudat vitam mors?* Sicque explicat, q. d. Cur committitur ebrietas nimiaq; vini potatio, quæ quaſi mors vitã defraudat, id eſt, imminuit & abbreuiat? *Vinum*, inquit, *mortẽ, hoc eſt, ebrietatem vitæ interfectricem nuncupat, quia vinoſus ſenſus inde minuitur, & ægritudo corporis inde generatur. Quaſi enim increpando ipſam mortem, cur vitam defraudet, interrogat; quia nimiam potationum quaſi hominis deceptricem damnat.*

Secundò, ſimpliciter & genuinè hæc accipias de abſtemio, & eo qui caret vino vel ob inopiam vel ob parſimoniam, aliamue cauſam, q.d. Quàm miſer eſt is qui caret & deſtituitur vino, vt ſobriè eo vti non poſſit ad ſanitatem & lætitiam, adeoque ad vitam prolongandam! quàm miſera eſt vita, quæ ſine vino tranſigitur! Sanè videtur hæc mors potiùs eſſe quàm vita: eſt enim defraudatio & diminutio vitæ & ſanitatis, ac conſequenter eſt lęta quædam mors: ſicut enim morte eripitur vita, ita per vini defectum & carentiam fraudatur & eripitur vita ſana & læta; quod morti æquale eſt. Hunc eſſe ſenſum patet ex eo quod præceſſit: *Æqua vita hominibus vinũ in ſobrietate.* Et ex eo quod ſequitur: *Vinum in munditatem creatum eſt, exultatio animæ & cordis*, &c. Vnde Græca breuiùs hęc cum iis connectunt, ſicq; legunt. *Quænam vita eſſet deficiente vino? ipſum creatum eſt hominibus ad lætitiã.* Ita Ianſenius, Palacius, Emmanuel Sà & alij.

Quæ de vino.

Præclarè S. Chryſoſt. homil. 1. ad populum: *Vinum*, inquit, *medicina optima eſt, quando commenſurationem habet optimam.* Et in homil. 71. *Vinum*, ait, *datum eſt vt delectemur, non vt dehoneſtemur: vt rideamus, non vt ridiculi: vt valeamus, non vt ægrotemus: vt corrigamus corporis valetudinẽ, nõ vt animæ proſternamus virtutem. Cur te ipſum per immoderantiam affligis contumelia? Audi Paulum dicentem: Vino modico vtere*, &c. Pſeudo-Auguſtinus in libr. de Salut. documentis: *Vinum*, ait, *Deus nobis ad lætitiam cordis, nõ ad ebrietatem donauit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, ſed quantum neceſſitas poſtulat; ne id quod ad medelam corporis noſtri tributum eſt, ad perniciem eius deputemus.* Sed abſolutiſſimè in homil. de caſtitate & ſobrietate: *Vinum moderatum*, ait, *debilem ſtomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus inflictum medetur, antidotis etiam diuerſis, medicamentis adiunctum ſalutem operatur, triſtitiam remouet, languores animi delet, lætitiam infundit, fœminas honeſta miſcere colloquia facit. Paulo amplius verò ſumptum, quodammodo conuertitur in venenum.* Et infrà: *Ruſticanum quidem, ſed ſanum dictum: Vini medicamentum plus iuſto ſumptum, venenum eſſe cognoſcitur.* Hoc eſt quod ait Salomon Prou. 31. 6. *Date ſiceram mœrentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo. Bibant & obliniſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui non recordentur amplius.* Vbi plura hac de re proximo opere dicam.

Mysticè.

Mysticè, si hæc vera sunt in vino corporali, vtique vera sunt in vino spirituali & cælesti, putà, Eucharistia: qui enim eo caret, caret vita & lætitia spirituali, iuxta illud Christi: *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meã carnẽ, & bibit meum sanguinẽ, habet vitam æternã, & ego resuscitabo eũ in nouissimo die*, Ioan. 6. 54. Vnde de eo exultans Zacharias c. 9. 17. *Quid enim*, inquit, *bonũ eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Vide ibi dicta.

Vinum spirituale, quod.

Item in vino doctrinæ, illustrationis, charitatis, fœtuoris & consolationis diuinæ, quod sapientia, id est Christus, suis miscet Prou. 9. 2. ad quod fideles inuitans Isaias c. 55. 1. *Venite*, inquit, *emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac.* De quo & Psalles Ps. 35. 9. *Inebriabuntur*, inquit, *ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

A

B

VERS. 35. VINVM IN IVCVNDITATEM CREATVM EST, ET NON AD EBRIETATEM AB INITIO] Tigurina, *vinum exhilarandis hominibus creatum est, non inebriandis* Docet duo. Prius est, vinum esse creaturam Dei, ideoque esse rem bonam. Errarunt enim Manichæi docentes, vinum à diabolo esse productum. Sic & encratitæ siue Seueriani, quorum parens fuit Tatianus discipulus S. Iustini Martyris, docebant, vino abstinendum esse, eò quòd vitis è Satana & terra illud germinasset, teste S. August. lib. de Hæresibus hæreti 24. Cathari stæ verò, id est, purificatores, cùm vuis vescerentur, vinum tamen non bibebant, dicentes, *Vinum esse fel diaboli*, teste Philastrio in eorum hæresi. Hos secutus Mahomet in Alcorano suis omnibus vini potum interdixit. Hos omnes redarguens S. Chrysost. homil. 1. ad popul. *Vinum Dei*, inquit, *ebrietas autem diaboli opus est: non vinum ebrietatem facit, ne Dei creaturam accuses, sed conserui insaniam argue.*

Vinum esse fel diaboli censebant Cathari.

C

Posterius, quis sit vini vsus & finis, nimirum ipsum creatum esse ad hoc, vt homines per peccatum in tot miserias & mœrores prolapsos exhilaret, non autẽ vt illo se homines ingurgitent & inebrient. Ex eo quòd dicit *ab initio* creatum esse vinum, opinatur Iansenius, vinum productum esse ante diluuiũ ab origine mundi. Sed verius est vini vsum cœpisse à Noë post diluuiũ: ipse enim primus legitur vites in vineam coëgisse, ealq; excoluisse, atque ex vuis vinum expressisse, vt suas & aliorum hominum, post diluuium ærumnas, mœrores, labores & infirmitates (vnde tunc vita hominum decreuit quingentis annis: homines enim ante diluuium viuebant nongentis annis, at post illud quadringentis duntaxat) leniret & roboraret, ac fecisceris & deficientis naturæ vires restauraret, recrearet, & exhilararet, vti dixi Gen. 9. 19. Vnde viri eruditi censent Noë à Gentilibus vocatum Ianum bifrontem; quia duo sæcula vidit & coniunxit; Ianum, quia vinum inuenit: *ian* enim & *ien*, vnde Ianus, Hebraicè est idem quod Græcè οἶνος, Latinè vinum. Vnde hoc nomen in ceteras linguas transiit. Athenæus verò lib 2. οἶνον dictum censet ab ὀνῆσις, id est, iuuare, esse vtilẽ: quasi οἶνος sit ὄνησις, id est, vinũ sit vtilitas ingens: aut, vt Eustathius Iliade 2. & Plato in Cratylo, οἶνος dictus est ab οἶον ἡ νοῦν, quòd mentem afferat & impleat magnis opinionibus, rebus & spebus, iuxta illud Comici: *Mens irrigatur vino, vt dextri quid sen opportuni proferat.* Vnde & Plato lib. 2. de Legib. *Quo*

Noe vinum inuenit. Curt

Vinum etymon Græcum.

Vini commoda.

quis, inquit, *copiosius illud hauserit, tanto maiore spe impletur, tantoq; animosius de se sentit, idemq; præsentia quadam & liberalitate tamquã sapiens repletur, pellitur omnis metus, vt intrepidè quiduis dicat & agat.* Quocirca Athenæus libr. 2. vinum optimum deorum donum esse dixit, si rectè eo vtantur: sin minùs, maximũ esse malum. Celebre est illud Anacreontis: *Quando vinum bibo, dormiunt curæ.* Et illud Zenonis; *Sicut lupini amarissimi crebra aquarum aspergine macerati dulcescunt, ita animi tristes, & amari vino irrigati molliuntur atque mitescunt.* Clemens verò Alexandr. lib. 2 Pædagogi c. 2. iuuenibus Christianis liberaliorem vini potum permittens, addit, vinum ab aliis medicinæ loco propter solam sanitatem adhiberi, ab aliis verò vt se se relaxent & exhilarent. Vinum enim nubila mentis denubilat, facitque nimirum eum qui bibit, sibi ipsi æquum & clementem, deinde conuiuis suauem, & familiis mitiorem, & amicis iucundiorem. Hæc Clemens: Denique Poëta:

Vina parant animos, faciuntq; calentibus aptos,
Cura fugit multo diluiturq; mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit,
Tunc dolor & curæ rugaq; frontis abit.
Tunc apertæ mentes aere rarissima nostro
Simplicitas, artes excutiente Deo.

Vnde Plato in Alcibiade veritatem appellat vini filiam: alij vinum vocant speculum mentis, indolis & ingenij. Hinc in cœna primus calix bibitur sanitatis, secundus hilaritatis, tertius somni. Denique Zorobabel sociis hoc problema proposuit, quidnam esset fortissimum? ac primus respondit: *Fortè est vinũ*: secundus, *Fortior est rex*: tertius, *Fortiores sunt mulieres; super omnia vincit veritas?* cui laudem dedit Darius 3. Esdr. lib. 3. c. 3. v. 11. & sequent. Quocirca Psaltes Ps. 103. 15. *Vt educas*, inquit, *panem de terra, & vinum cor hominis lætificet.* Denique in apologo arborum Iudic. 9. 13 vitis, cùm à ceteris arboribus in regem deligeretur, dixit: *Numquid possum deserere vinum meũ, quod Deum & homines lætificat, & inter ligna cetera promoueri?* Ex quo Socrates quoque apud Xenophontem in Symposio asserit, vinum mederi mœrori non aliter quàm mandragoræ hominibus, lætitiamque haud secùs excitare quàm oleum inspersum igni flammam adauget. Vide Pierium Hieroglyphico 53. c. 18. & 20. Epictetus apud Stobæum serm. 5. de Temperantia: *Crude*, inquit, *animalia sunt mustum, cochleæ verò mutæ: & hæ quidem humectari gaudent; illæ verò calescere. Rursum has quidem res elicit, eiusq; gratia prodeunt; illas autem solis vigor excitat, & in ipso cantillant. Quamobrem si volueris vt esse musicus & concinnus, cùm tibi vino irrorata fuerit anima, tunc eam non fines egressam inquinari, sed cùm in confessionibus à ratione fuerit accensa, tum vaticinari eam, & canere iustitiæ oracula iubebis.* Huc facit quòd S. Chrysost. homil. 19. in epist. ad Ephes. ex corpore nostro citharam dulcisonam pangit, & quatuor qualitates seu humores quibus constat, eum quasi quatuor vnius citharæ fidibus componit. Additq; huius citharæ harmoniam efficere vinum: si enim modicè ac sobriè sumatur, discordias humorum componere, animumque ad res diuinas, Deique laudes idoneum reddere.

D

VERS. 36. EXVLTATIO ANIMÆ ET CORDIS, VINVM MODERATE POTATVM. VERS. 37. SANITAS EST ANIMÆ ET CORPORI SOBRIVS POTVS] *Exultatio*, non formalis, sed causalis, q.d. Vinum exultare facit animam

mam & cor, indeque totum corpus, illud & per illud animam recreans, roborans, exhilarans. Addit: *Sanitas est animæ & corpori sobrius potus*; quia potus sobrius vini veri vel adumbrati, sanitatem confert animæ & corpori. Nam multæ gentes, præsertim, Septemtrionales, ob regionis frigiditatem carent vino vero: sed hæ cereuisiâ similique potu, quasi vino adumbrato sibiq; domestico vtuntur. Cereuisia enim est quasi vinum Cereris, tritici & hordei. Similiter Indi & Brasilij bibunt vinum è palma aliaue arbore quàm vite expressum: alij è pomis, cerasis, aliisque fructibus potiones exprimunt, quarum ferè eadem est suauitas & illecebra, quæ vini. Apud Orientales certè tam à dactylis palmæ, quàm ex aliis fructibus suauissimi delicatissimique potus conficiuntur, quos Hebræi generali nomine vocant *sicerem*, eò quòd vim inebriandi habeant instar vini.

Græca habent, *exultatio cordis, & lætitia animi est vinum tempestiuè potatum, quantùm satis est*; Tigurina, *Lætitiam animi paris & hilaritatem vini potus iustus & opportunus animi simul & corporis sanitatem potus sobrius*. Græca enim addunt duas voces, quibus carent Latina, nimirùm ἐν καιρῷ αὐτάρκης, id est, vinum *in tempore sufficiens*. Quo significat, ad sobrium vini potum requiri duo: Primum, vt illud potetur suo tempore, id est, opportunè, putà in prandio & cœna, non intempestiuè, vti faciebant ij quos arguit Isaias c. 5. 11. *Væ qui manè consurgitis ad ebrietatem sectandam*. Secundum, vt potetur quantum sufficit corpori & sanitati; non verò vt illud impleat, ingurgitet & obruat. Quocirca S. Paulus Timotheo præcipit epist. 1. c. 5. 23. *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum & frequentes tuas infirmitates*.

Porrò ad sanitatem & ad sobrietatem multùm confert, si vinum, præsertim forte & potens, bene aqua diluatur, vti habet communis Italorum & Hispanorum mos. Quocirca Melampus medicus primus apud Græcos vinum aqua diluere præcepit sub annum mundi 2847. quo tempore apud Hebræos iudices erant Debora & Barac. 40. annis ante Gedeonem: nempe ab vltimis temporibus mero dediti Græci: hinc Græuri, inquit, Genebrard. in Chronol. licet Plinius lib. 7. c. 56. hoc diluendi vini inuentum tribuat Staphylo Sileni filio. Audi Plutarch. lib. de Sanit. tuenda: *Est vinum & potu vtilissimus, & medicamentorum suauissimum, & de obsoniis omnibus gratissimum appetitionibus nostris, si occasione magis etiam quàm aqua sit probè temperatum. Aqua & vino si misceatur, prodest: & quæ pura inter diluis vsum bibitur, ipsum dilutum reddit minùs noxium. Itaq; in quotidiano victu assuefacere nos debemus, vt duo vel tria pocula aquæ bibamus. Hæc & vsum vini emolliens, & corpori familiarè reddens aquæ potum, ne cùm ea pota opus sit, insolentia rei offendamur ac recusemus.*

Subdit deinde casus, quibus aqua bibenda sit, nō vinum, vt vulgus perperàm æstimat & facit. *Non enim desunt qui quo tempore maximè aqua erat bibenda, ad vinum ferantur: vt cùm solis calore vsti sunt, cùm horruerunt, cùm vehementiùs perorauerunt, cùm maiore animi contentione de aliqua re cogitauerunt. Denique à defatigatione & contentione vinū existimant bibi debere, quòd ipsa videatur natura quamdā corpori humanam affectionem, & pœnè labores mutationem expetere. Atqui non voluptatem (siquidem hoc bona affectione intelligis velis) natura requirit, sed mutationem quæ medio inter voluptatem & dolorē loco constituat. Quapropter in his casibus & cibi aliquid detrahendū est, & vino aut abstinendum omnino, aut vtendū diluto interim multa aquæ potatione. Cùm enim natura sit vinū impetuosa & acri, conturbationes corporis intendit atq; exasperat, & partes affectas irritat, demutationē desiderantes ac lenigationem. Quam rem aqua præstare optimè potest. Etenim si etiam non sitientes aquam bibamus tepidā à defatigatione contentione virium & æstu sentimus internas partes relaxari & leniri. Placida est enim aquæ humiditas, & quieta: cùm vini humiditas impetū habeat multum, vimque rerentibus affectionibus nequaquā aquam aut æquam.* Mox subdit: *Corpus autem ita validum est nullum, vt conturbato & inflammato vinum adhibitum non afferat aliquid damni.*

VINVM MVLTVM POTATVM IRITATIONEM, ET IRAM, ET RVINAS MVLTAS FACIT. AMARITVDO ANIMÆ VINVM MVLTVM POTATVM] *Amaritudo*, scilicet, causalis, quia causat eam, dum nimirum caput & cerebrum, quod est officina & quasi figulina animæ, crassis, crudis & biliosis vaporibus grauat, pungit, affligit, cruciat, irritat, exacerbat: bilis enim est amara, id est, acris & mordax. Quo fit, vt ebrios vino æstuans, bileque iritatus & accensus, alios ad rixas & pugnas prouocet, exacerbet & iritet. Vnde Græca dumtaxat habent, *Amaritudo animæ est vinum multùm potatum in iritatione, & contentione*, vel *ruina*: vtrumque enim significat vox Græca ἀνταλγμός; Tigurina, *vinum copiosè potum creat acerbitatem animi cum rixis & contumacia*. Quocirca nonnulli *vinum* Latinè dictum volunt à vi, quòd menti, indeque aliis, vim inferat; siue quòd magna sit eius vis ad bonum & ad malum, pro diuerso eius vsu. Varro: *Vinum*, inquit, *à vino, idque à vi: hinc vindemia, quod est vini demta aut vitis demta*. Licet alij fortè melius vinum à Græco οἶνος deducant, vtrumque ab Hebræo *iain* vel *ain*, vti dixi superiùs: & S. Isidorus lib. 20 Origin. c. 3. *vinum* inde dictum velit, *quòd eius potus sanguine venas citò repleat. Hoc alij, quòd curas soluat, Lyæum* (λύειν enim est soluere) *appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Vnde S. Hieron. de Virginitat seruan. adolescentulas dixit ita vinum debere fugere vt venenum, ne pro ætatis calore feruente bibant & pereant. Inde est quòd apud veteres Romanos fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus.*

Porrò S. Ambros. de Elia c. 12 sic legit & nectit: *Exultatio animæ & cordis est, si moderatè bibas: immoderatio autem potus iracundiā concitat, & ruinas multas efficit.* Nam (vt idem paulò antè,) *sicut mater fidei continentia; ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat? sedentes in foribus tabernarum homines, tunicam non habentes, nec sumptum sequentis diei, de Imperatoribus & potestatibus iudicant, imò regnare sibi videntur, & exercitibus imperare. Fiunt ebrietate diuites, qui sunt in veritate inopes. Aurū donāt, dispensant pecunias populis, ciuitates ædificant, qui non habent vnde cauponi potus sui pretiū soluant. Fœnet enim vinum in his, & nesciunt quid loquantur. Diuites sunt, dum inebriantur: mox, vbi vinū digesserint, sentiunt se esse mendicos. Vno die bibunt multorum dierum labores.* Subdit deinde maiora rixarum & pugnarum damna: *De ebrietate ad arma consurgunt: talibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, & ipsum sanguinem vina fuderunt. Quàm fortes sibi homines videtur in vino quàm sapientes, quàm diserti, quàm etiam pulchri ac decori, cùm stare non possunt! Mens sitabat, fingua balbutit, pallor exanguis ora suffudit, fator ebrietatis horrori fit, Barbari in furorem ruunt, vulgus in risus: si quis ve-*

Dicta vini ex S. Ambrosio.

rum pugno fuerit percussus, videas ora sanciorum vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare. Vnde c.14. infert, quòd maior sit vis vini quàm veneni. Vide eumdem c.16. vbi inter cetera ait: Ebrij *vocem amittunt, colore variantur, oculis igneſcunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore adesſunt, sensu excidunt.* Et mox: *Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita hos somnium est, somnus hos mors est.*

Ex S. Augustino. S. Augustin. verò vel quisquis est Auctor (non enim esse S. Augustini liquet ex stilo) tractat. de Sobrietate & virginitate qui exstat tom. 9. citat hanc sententiam eo modo quo habet Nostra Vulgata editio, ac deinde ebrietatis damna recenset, atque inter alia c.1. *Ebrietas*, ait, *flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subuersio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas temporis amissio est, infamia voluntaria, ignominiosus langnor, mentis sanæ debilitatio, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela.* Ac tandem concludens, ait: *Vinum medicamentum plus iusto sumptum, venenum esse cognoscitur.*

Ex S. Chrysostomo. S. Chrysostom. hom. 1. ad popul. *Ebrius*, inquit, *est mortuus animatus, est dæmon voluntarius: morbus veniam non habens, ruina excusationc carens, commune generis nostri opprobrium, calum ebrius effugit inuisum.*

Ex S. Basilio. S. Basil. hom. de Ebrietate: *Ebrietas*, ait, *est dæmon voluntarius, ex voluptate animabus nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica: fortem virum reddit ignauum, ex temperato facit lasciuum, iustitiam ignorat, prudentiam extinguit. Sicut enim aqua igni est aduersa, sic vinum immodicum rationem supprimit.* Et inferiùs: *Ebrietas est rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea. Quid, quæso, sunt ebrij nisi Gentium idola? Oculos habent, & non vident; aures habent, & non audiunt, manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facilè offendentes, &c. Quis, die mihi, currus equorum indomitorum ita præceps fertur dominum suum excutiens? Quod nauigium ita gubernatore destitutum, ita fluctibus exagitatum & concussum, vt non sit ebrio securius?*

Idem Admonit. ad filium spirit. *Non est aliud ebrietas quàm manifestissimus dæmon. Ebriosus quid hominis habeatur quàm dæmoniosus? cùm se putat bibere, bibitur. Sicut enim pisces, cùm auidis faucibus properat vt gluttiat escam, repentè inter fauces reperit hostem: ita ebriosus intra se vinum suscipit inimicum, quod eum impellit ad omne opus fœdissimum.* Iuxta illud Poëtæ.

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Vinum enim est libidinis incendium. Vide eumdem in Alecticis orat. 18. quæ est de ingluuie & ebrietate.

VERS. 40. EBRIETATIS ANIMOSITAS, IMPRVDENTIS OFFENSIO, MINORANS VIRTVTEM, ET FACIENS VVLNERA] q.d. Animositas & audacia, quam parit ebrietas, facit vt ebrius imprudens offendat & impingat in multa offendicula, lapsus, pericula, rixas, &c. Eadem imminuit vires hominis, ac efficit vulnera & cædes. Vnde Græca clariùs habent: πληθύνει θυμὸν μέθη ἀφροσύνῃ εἰς πρόσκομμα, ἐλαττῶν ἰσχὺν, ἐ πρὸς πληγὰς θεραύματα, id est, *multiplicat ebrietas furorem imprudentis in offensionem, diminuens virtutem, & acquirens vulnera*; Tigur. *ebrietas exanget animum insipientis donec offendat, vires imminuat, & parit vulnera.* Iuxta illud Poëtæ.

Spes facit esse ratis, in prælia trudit inermem.

Et illud Græcorum: πλέον πληγῶν ὕβρις, id est, *satietas ferociæ parit.* Et illud Anacharsis apud Laërtium: *In vite tres racemi nascuntur, primus voluptatis, secundus ebrietatis, tertius insaniæ furoris & violentiæ.*

Quinque damna ebrietatis. Nota hic quinq; effectus & damna ebrietatis: Primus est, audacia & animositas; quia implet caput fumis, venas sanguine, hepar bile. Secundus est, imprudentia; quia rationem, mentem & prudentiam homini eripit, vt homo sapiens & prudens fiat insipiens, imprudens, imò irrationalis, quasi bestia, adeoque peior magisq; brutus quàm bestia, ait S. Basil. loco superiùs citato. Tertius est, offensio: qui enim imprudens est, non circumspicit labendi pericula, ac proinde improuidus in ea impingit & corruit. Quartus est, quòd hominem debiliter; quia stomachum caputque & calorem naturalem grauat & obruit. Quintus, quòd pariat lites, verbera & vulnera, ac præsertim quòd faciat vt ebrius animosè alios ad pugnam lacessens, crapula grauatus viribusque destitutus ab iis quos prouocarat, lædatur, vulneretur, occidatur. Ergò vinum modicè sumptum facit fortem, prudentem, hilarem, facit ne offendar, vires addit, ac ideò vulnera declinat: contraria omnia effecit vinum immodicè sumptum, vt idipsum sit homini in flagellum & tormentum, quod ei datum erat ad gaudium; atque (vt ait Rabanus) *cedat ei in sanitatis detrimentum, quod datum erat ad vitæ alimentum.*

Vbi Moraliter Nota, iustum esse Dei decretum & iudicium, vt bona, quæ in nostrum commodum creauit, si eis abutamur, nobis vertantur in mala & flagella, ut fiant nostri tortores, quæ nobis statuimus quasi idola. Tale est vinum, opes, honores, vxor, filij, & demum quisque sibi ipsi, ait Palacius. Porrò Plutarch. in Synopsi. scribit panem melli admixtum in primis valere ad ebrietatem sedandam; eò quòd vapores qui è stomachò in caput ascendunt, illudque turbant, hac esca comprimantur.

VERS. 41. IN CONVIVIO VINI NON ARGVAS PROXIMVM: ET NON DESPICIAS EVM IN IVCVNDITATE ILLIVS] q.d. In conuiuio, in quo affatim bibitur vinum, ne carpas proximum, neque despicias, vtde eo, vel cum eo contemptim loquaris vel agas, cùm ipse est in iucunditate sua, putà, lætus & hilaris; quia, si id feceris, hanc iucunditatem tali loco & tempore congruam illi auferes, ac eam conuertes in amaritudinem & iram, vt tecum iurgetur, ac à verbis ad verbera descendat: præsertim quia vinum languinem iramque accendit, rationem verò & prudentiam imminuit. Quare nemo facilè patitur in conuiuio se reprehendi, sed parì reddit. Græcè est, ἐν συμποσίῳ, id est, *in compotatione vini ne redarguas proximum, & ne despicias eum in lætitia illius.* Græci enim conuiuium vocant συμπόσιον, id est compotationem, eò quòd in conuiuiis plerisque plus bibatur quàm comedatur. Tigurina, *ne reprehendas alterũ in violenta compotatione, nec quemquam in lætitia sua vituperes.* Tunc enim est tempus gaudij, honoris, laudis & exultationis: à quo proinde abesse debet tristitia, reprehensio, contemptus, vituperium, iniuria. Sic Cham despexit & derisit Noë patrem & ebrium & nudatum, ideoque ab eo maledictus est: Sem verò & Iaphet, quia nuditatem eius velauerunt, ab eodem benedicti sunt, Genes. 9.

VERBA

VERBA IMPROPERII NON DICAS ILLI: ET NON PREMAS ILLVM IN REPETANDO] Vt exigas repetaſque debitum, quòd tibi debet: eſt enim id tali loco & tempore importunum. Aut *non premas illum*, propinando illi ſæpiùs ad æquales hauſtus, vt cogas eum repetere euacuationem cyathi, vti malus habet bibonum mos, qui ſui & aliorum in bibendo acerbi ſunt tortores. Legit Interpres ἐν ἀναπτύσει, id eſt, *in repetitione*, & ſic legunt Græca Romana. Vnde aliqui vertunt, *verbum conuitij ne dixeris ei, & ne premas illum repoſcendo.* Complut. verò & Tigurina legunt ἐν ἀπαντήσει, id eſt, *in occurſu.* Vnde Complut. vertunt, *ne premas illum in occurſu eius*, id eſt, in occurrendo & contradicendo ei; Tigurina, *dicto probroſo ne petas illum, nec premas obuium*, cùm ſcilicet tibi occurrit & obuiat, vti ſolent facere ebrij ex pe ulantia, quam parit vinum & ebrietas: ex illa enim obuios quoſque inuadunt, trudunt, premunt, vexant, &c. quaſi vituli inſolentes & tauri cornupetæ. Quocirca Chilon apud Plutarchum in Conuiuio, *ad cœnam inuitatus non antè condixit, quàm noſſet omnium nomina: dicebat enim, quibuſcum neceſſe eſſet vnà nauigare aut militare, eorum etiam moleſto comitatu ac contubernio vtendum eſſe. Virò autem qualibuſcumque ſe admiſcere conuiuis, non eſſe ſani hominis.* Quin & Dauid Pſ. 100. 5. *Superbo oculo*, inquit, *& inſatiabili corde, cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terræ, vt ſedeant mecum.* Et S. Auguſt. teſte Poſidon. detractores menſa ſua arcebat.

CAPVT TRIGESIMVM SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit docere quid in menſis & conuiuiis deceat rectores & conuiuas, tum ſenes, tum iuuenes ſcilicet rectores decere humilitatem & ſolicitudinem; ſenes v. 4. vt ſenſatè loquantur, ſed ita vt non impediant muſicam; iuuenes v. 10. vt audiant & parcè loquantur, ac tempeſtiuè à conuiuio domum redeant, Deoq; gratias agant. Secundò, v. 18. commendat legem & timorem Dei, ac conſilium, vt ſine eo nihil faciamus; ſic enim poſt factum neminem pœnitebit.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. RExorem te poſuerunt? noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis.

2. Curam illorum habe, & ſic conſide, & omni cura tua explicita recumbe:

3. vt lætéris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem conſequaris corrogationis.

4. Loquere maior natu: decet enim te.

5. primum verbum diligenti ſcientia, & non impedias muſicam.

6. Vbi auditus non eſt, non effundas ſermonem, & importunè noli extolli in ſapientia tua.

7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio muſicorum in conuiuio vini.

8. Sicut in fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi, ſic numerus muſicorum in iucundo & moderato vino.

9. Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia.

10. Adoleſcens loquere in tua cauſa vix.

11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.

12. In multis eſto quaſi inſcius, & audi tacens ſimul & quærens.

13. In medio magnatorum non præſúmas: & vbi ſunt ſenes, non multùm loquaris.

14. Ante grandinem præibit coruſcatio: & ante verecundiam præibit gratia, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia.

15. Et hora ſurgendi non te trices: præcurre autem prior in domum tuam, & illic auocare, & illic lude,

16. & age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo ſuperbo.

17. Et ſuper his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis ſuis.

RECTOREM TE POSVERVNT? NOLI EXTOLLI: ESTO IN ILLIS QVASI VNVS EX IPSIS] S. Hieron. in c. 45. Ezech. ſic legit, *ducem* (alij, *regem*) *te conſtituerunt, ne eleueris, ſed eſto inter eos quaſi vnus ex ipſis*; Tigurina, *ſi rector conſtitutus es, ne efferaris, ſed ceteris te præbeas æquabilem*; Arabicus, *ſi oſtenſus es, ne te protrahas, neque recumbas in pectore ſuper dumites. eſto quaſi vnus ex eis.* q. d. Si te alij oſtentent & præponant, vt conſpiciaris & honoreris, tu ne augeas oſtentationem, nec elationem oſtendas, vt ſedeas in facie vel in capite menſæ. Vers. 1.

Pro *rectorem*, Græcè eſt ἡγούμενον, id eſt præſidem, ducem, ductorem, magiſtrum, principem, regem, imperatorem, ſcilicet conuiuij (de eo enim præcisè hîc agi, patet ex antecedentibus & ſequẽtibus) qui conuiuio præerat, illudque regebat & dirigebat. Vnde vocabatur συμποσιάρχης, id eſt, ſympoſij princeps & magiſter conuiuij. Pro quo Nota, priſcos Orientales, præſertim Hebræos, Syros, Ægyptios & Græcos, olim magnifica celebraſſe conuiuia, vt patet in conuiuio Abrahæ pro ablactatione Iſaac Gen. 21. & Iobi c. 1. Aſſueri Eſther 1. Ioſephi Gen. 47. 34. Quare cõuiuio præficiebant virũ gnauũ & induſtrium; tum, vt omnia facerent ordine ſine confuſione; tum, ne cuiquam quid deeſſet; tum, vt is modeſtiæ & temperantiæ eſſet arbiter. Ipſius ergo officium erat modũ cœnę legesque bibendj præſcribere. Vnde à Varrone lib. 20. & Macrob. 1. Saturn. c. 1. vocatur *Dominus conuiuij & modimperator*, quaſi modum in omnibus ſtatuens & imperans; à Cornel. Tacito *rex cõuiuij*, quæ cui *Modimperator* cœnæ

cui aliquo modo respondet rex ille quem Germani in mensa creant in festo Trium regum; à Plauto in Sticho *dictator & strategus*; ab Horatio 1.2.satyr.8. *cœnæ arbiter, pater & parochus*; ab aliis *triclinarcha*. In S. Script. à S.Ioanne c.2. vocatur *architriclinus*, quasi princeps triclinij & mensæ, à Mose vocatur *princeps pincernarum*, Genes.40.2.ab Apostolis *diaconus*: Apostoli enim septem diaconos elegerunt quasi præfectos, qui præessent mensis fidelium, Actor. 6. A Græcis vocatur, ἀρχιμάγειρος, συμποσίαρχος, παιζονιὸς, βασιλεύς, ἑορτηγὸς καὶ ἐστιάτωρ.

Ait ergo Siracides: *Rectorem* conuiuij *se constituerunt*, scilicet, reliqui conuiuæ. Hi enim, antequam mensæ recumberent, rectorem hunc deligebant vel sorte, vel suffragiis, præsertim cùm conuiuium non ab vno quopiam, sed ab ipsis cõuiuis collatis symbolis, de quibus mox, instruebatur. Alioqui, si quis princeps vel alius quilibet epulum dabat, ille ipse erat rector, aut rectorem constituebat, eumque ferè, qui honoratior erat inter inuitatos, qui & *proclites* dicebatur, quòd in accubitu primas occuparet. Similis ferè mos hodie in Gallia & Germania obtinet in festo Epiphaniæ. Placenta enim, in qua inclusa est faba (similiue sorte) in partes tot quot sunt conuiuæ, diuiditur, eæque singulæ singulis distribuuntur: ac is cui portio illa obtingit cui faba inest, epuli futuri rex eligitur. Sors autem quâ olim deligebatur hic rector, erat iactus talorum. Nam, vt docet Lipsius lib.3.Antiqu.lectionum c.1. qui primus è conuiuis Venerem iecerat, is erat magister. Ita Horat.

Quem Venus arbitrum dicet bibendi.

Huncque Plautus in Curculione vocat *iactum basilicum*, id est, regium; quia proprius erat regi conuiuij creando. Varij enim erant talorum iactus, putà, Venus, Canis, Senio, Chius. Porrò Lipsius suprà dat exempla legum, quas magister præbigebat conuiuis, nimirum hæc:

Leges prius conuiuium.

Decem cyathi summa potio sunto,
Musis nouum, decimum Apollini libanto.
Dicta & iocos vsurpanto:
Ab intra licentiam & conuitia vtraque sunto.
Rixæ, clamor, contentio ad Thracas abeganter;
Eorum vice carmen, aliudue quid musicum profe-
runto.
Angeronæ sacra mensa habetur.
Dicta indicta, facta infecta, in vino inscribuntur.

Sic rex Assuerus conuiuio suo præfixit legem sanè regiam, ne quis nolentes cogeret ad bibendũ, sed sumeret quisque quod vellet, Esther 1.8.

Rectoris conuiuij officia. Primum.

Porrò, rectoris huius officium erat: Primò, conuiuas omnes excipere, compellare, salutare, ac suo quemque loco collocare, disponere & regere. Vnde Tacitus: *Rex conuiuij*, inquit, *regnum ius sortitus imperabat huic, vt biberet; illi, vt vinum misceret; alij, vt abiret; alteri rursus, vt adesset.* Qui mos hodie in Regalibus obseruatur. Idem, instar musici, abstemiorũ animos propinando contentiores, vinosorum abstinendo remissiores reddens, diuersitate æqualitatem & consonantiam efficiat, ait Plutarch.lib.1.Sympos.c.4. Causam subdit, quòd finis & scopus conuiuij sit, *amicitiæ vel confirmationẽ vel initium voluptate quadam inter conuiuas efficere. Est enim conuiuium oblectatio inter pocula, ob gratiam in amicitiam desinens.* Qua de causa Lamprias ibidem quæst.2. *ita*, inquit, *conuiuas disponam, non vt dimittam, sed vt inuicem inuenem inuenem, principem principi, amicum amico adiungam: quæ dispositio otiosa est, neque ad benevolentiam parandam augendamq; quidquam conducit: sed id quod vnicuique deest, accommodans, hominem qui de rebus ad humanitatem pertinentibus libenter disseruit, studioso discendi apponam, moroso mansuetum, loquaci seni adolescentem audiendi auidum, gloriosum subsannatorem, iracundo tacitum, pixoso placidum, munifico pauperem, vt tanquam è pleno poculo in vacuum, aliquid ex illo in hunc defluat. Sophistam verò assidere sophistæ, aut poëtam poëtæ nolo. Vrit enim tactor tactorẽ, & egenus egenum.* Quocirca idem Plutarch. lib.4.c.1. Polybium, inquit, *Africano præcepisse memimus, ne è foro vnquam digrederetur, inter negotia versans ciuium, nisi prius aliquem sibi amicum fecisset*, &c. *Sed vide an non id præceptum, præterquam quod foro accommodatum est, etiam ad conuiuia pertineat: vt non antè se inde discedendum, quam vnà accumbentium alicuius benevolentiam & amicitiam fuerimus nacti. Nam qui sapiunt, in conuiuium veniunt non minùs amicorum parandorum, quàm præsentes delectandi causa. Amico auctũ abire, iucundum & honestum est: contrà, qui id facere negligit, ingratam sibi & inutilem facit consuetudinem, itaque discedit, vt qui ventre, non animo, conuiua fuerit.*

Secundum.

Secundò, prouidere vt epulæ & potus ritè appararentur, & ordine suo in mensam inferrentur. Quocirca Aristot.lib.2.Politic.ait, sympostarchas debere esse sobrios. Et Theophyl.in Ioan.cap.4. *Architriclino*, inquit, *permittit degustationem vini sobrio. Nam in talibus festiuitatibus, quibus eiusmodi munus commissum est, sobrietati maximè student, vt illorum iussu ac mandato omnia ordinatè & decenter agantur.*

Tertium.

Tertiò, seria & iocos moderari, ac sermones conuiuales dirigere, vt essent conuiuis accommodi, eosque exhilararent; nec tamen turpe aut indecens quid saperent. Ille ergo musicos iubebat canere, oratores dicere, philosophos obscuram aliquam quæstionem soluere, poëtas carmen pangere.

Quartum.

Quartò, leges conuiuandi bibendique præscribere, quæ ab Horatio vocantur *vini regna*, à Cicerone *magisteria*; imò cuique illam vini qualitatem & quantitatem, ea mensura, aqua diluere & admetiri, quæ cuiusque sanitati, stomacho & cerebro, æquè ac palato saperet & congrueret. Atque hinc sumptæ illæ metaphoræ calicis in Script. id est, sortis, siue aduersæ, siue prosperæ, quam Deus quasi sympostarches mundi cuique admetitur, vt Ps.15. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei.* Ps. 74.9. *Calix in manu Domini vini meri plenus miste.* Isaiæ 51.17. *Consurge Ierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius.* Sympostarcha enim suum cuique conuiuæ calicem temperebat & porrigebat. Et alibi sæpè.

Quare aberat à conuiuiis veterum, insanus ille modernus mos propinandi & bibendi ad æquales haustus. Nam Horatius lib.2.satyra 6.ait:

Sucat inæquales calices conuiua, solutus
Legibus insanis

bibendi ad æquales cyathos. Esto ex legibus iocosis apud Græcos hæc vna erat: ἢ πῖθι ἢ ἄπιθι *aut bibito, aut abito*, teste Cicerone Tuscul.5. Licentior erat illa sympostarchæ Empedoeli, teste Laërtio, præscribentis, vt aut biberet, aut vinum in caput eius effunderetur: qua de causa Empedocles eum coacto concilio reum peregit, damnandumque curauit. Hue facit & illa conuiualis lex apud Plutarch.

tarch.lib.3.Sympoſ.qu.9. *Contentus vini cum æquæ ſit diapente, diatrion, diateſſaron, ſic enim canunt: Quinque bibenda eſſe aut tris aut quatuor. Quinque enim ſeſquialteram rationem habent, tribus æquæ cyathis in duos vini admixtis: tria duplam, duobus ad unum: quatuor ſeſquitertiam, tribus æquæ cyathis uni vini affuſis.* Denique Pollux: Sympoſiarches ſit ſplendidus, inquit, magnificus, hoſpitalis, hoſpitum amans, popularis, lautè menſa excipiens, munditia gaudens, accuratus, bonæ dictæ, magnanimus, comitatis plenus, commodus, affabilis, lauti delicatique cibi, æquè ac vitæ.

Lege Siracidis data præfecto communij Prima, vt communis ſit æquus.

Primum ergo rectori conuiuij præceptum hoc dat Siracides, vt ſe præ ceteris non efferat, ſed ſinguliis lete æquet, & æquabilem exhibeat. Siracidem imitatus Plutarchus in Sympoſiac.lib.1.q.4. ita de eo tancit: *Sympoſiarcha familiariter, amicè & benevolè erga omnes conuivas ſit affectus, neminiinfenſus & inimicus. Nam aliàs neq; imperando tolerabilis, neq; diſtribuendo æqualitatis obſeruans, neq; colludendo inculpabilis erit.* Et Epictetus: *Vide ne irâ vrgêre in cõuiuas ſis iniurius, ſed potiùs cum manſuetudine & ſimplicitate illos exhilara.* Quocirca Plato ſicut vult vigilũ præfectum eſſe vigilantiſſimum, ſic & ſimpoſiarchum eſſe moderatè ſobrium, qui non facilè vino capiatur. Nam & vinoſus cõcumelioſus erit & indecorus: omnino verò ſobrius, iniucundus. Addit Plutarch. Sicut Pericles creatus prætor ſe compellans commonebat: Animum aduerte Pericles, liberis hominibus imperas, Græcis imperas, Athenienſibus imperas: ita conuiuij moderator ſecum reputabit, amicis ſe præeſſe, vt neq; permittat eos turpiter agere, neque voluptatibus omnino prohibeat; ſed ad vtraque probè ſit temperatus: ſic tamen vt boni inſtar vini, nonnihil ad auſteritatem propendeat: ita enim vino emollietur, & ad mediocritatem redigetur. Hæc Plutarch.

Moral. idem faciat quimis Superior.

Moraliter hæc adaptes quibuſuis rectoribus & Superioribus. Si enim rector conuiuij conuiuis æquare ſe debet, pari iure quemuis alium rectorem decet æquare ſe ſubditis ſibi commiſſis. Vnde Syrus vertit, *magiſtrum* (vel *magnum*) *te conſtituerunt, ne extollaris, & in capite diſcumbas: eſto tibi ſicut vnus ex illis.* Hugo: *Rectorẽ*, inquit, *te poſuerunt, non dominatorem: paſtorem, non mercenarium: non tarmificem ſed tutorem: non tyrannum ſed diſpenſatorem: non dominum ſed miniſtrum: te, non tuas diuitias, non tuam nobilitatem, non tuam progeniem, ſed te, id eſt, tuam perſonam. Hodie tamen vno facto Epiſcopo, epiſcopatur tota parentela. Vnde & nomen ſuum amittit tota progenies, & qui priùs dicebatur filius fabri vel Roberti, dicitur nepos Epiſcopi*, Iſaiæ 66. *Numquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens ſimul? Verba ſunt Chriſti vel Eccleſiæ admirantis de tot nepotulis vno partu natis.* Et S.Bernard.tom.3.ſerm.de Rector. *Rectorem*, ait, *te poſuerunt, non raptorem, non deſtructorem: quaſi miniſtrum, non tyrannum: quaſi diſpenſatorem, non diſſipatorem, vel vſurpatorem: vt tutorem, non deuaſtatorem.*

S.Hieron.lib.6.in c.18.Ezech. *Solent*, ait, *principes Eccleſiarum opprimere plebẽ per ſuperbiam. De quibus ſcriptũ eſt Eccleſ.32. Principem te conſtituerunt, ne eleueris: eſto inter eos quaſi vnus ex ipſis. Et Saluator precipit Matth.20. Qui vult inter vos eſſe primus, ſit omnium minimus.* Simili modo explicat lib.13.in c.45.Ezech. vbi pro *principẽ* legit *ducem*. S.Ephrem tract. de Timore Dei: *Ducem*, ait, *te conſtituerunt, ne extollaris animo: eſto autem inter illos ſicut vnus ex ipſis, & mente, reuolue labores tuos priores, & intelligе illos, qui tibi tam parent, in iiſdem verſari, eoſq; non negligere, ſed ſedulò curam eorum gere.* S.Bern.epiſt.9. ad Archiepiſc. Colonienſ. *Curemus*, inquit, *in alto poſiti nõ altum ſapere, ſed timere, ſed humilibus conſentire. Principẽ*, inquit, *te conſtituerunt, eſto in illis tanquam vnus ex illis. Et iterum: Quantò maior es, tantò humilia te in omnibus. Sapiens eſt, qui hæc conſulit: quippe haud ſecùs ſentiens ab ipſa Sapientia, quæ ait: Qui maior eſt veſtrũm, fiat ſicut minor*, Luæ 22. *Alioquin iudicium durum his qui præſunt, timeat poteſtas*, Sapient.6.

Caueat ergo princeps & Prælatus, ne ſubditi meritò ſuſpicentur, eum typho poteſtatis inflatum alios præ ſe deſpicere vel auerſari; ſed potiùs ita agat, vt celſitudinis etiam regiæ faſtigium lenitate agendi demittat; vt, ſcilicet, populi, quantum reuerentur principis maieſtatem, tantum mores placidos & æquabiles ſuſpiciant & exoſculentur. Quare in iis gubernandis plus benevolẽtiâ quàm ſeueritate, plus cohortatione quàm commotione, plus charitate quàm poteſtate, quantum ſalua auctoritate fieri poteſt, vtatur, iuxta illud e.3.19. *Fili in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper gloriam hominum diligêris.* Vide quæ ibidem annotaui: ac præſertim dicta S.Ambroſ. lib.2. Offic.c.7. Vide & S.Gregor.p.2.Paſtor.c.6. cuius hic eſt titulus: *Vt ſit rector bene agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelũ iuſtitiæ erectus.* Cauſam dat, *quòd omnes homines natura æquales genuit. Vnde cunctis, qui præſunt, non in ſe poteſtatẽ debent ordinis, ſed æqualitatẽ penſare cõditionis: nec præeſſe ſe hominibus gaudeant, ſed prodeſſe. Antiqui enim patres noſtri non reges hominum, ſed paſtores pecorum fuiſſe memorãtur.* Exempla dat S.Petrum, qui Cornelium volentem ſe adorare prohibuit, dicens: *Surge ne feceris, & ego ipſe homo ſum*, Act.10. Et S.Paulus, inquit, *bene agnitus fratribus prælatum ſe eſſe neſciebat, cùm diceret. Non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri*, 1.Cor.12. Et: *facti ſumus paruuli in medio veſtrũm*, 1.Theſſ.2. Et: *Nos autem ſeruos veſtros per Chriſtum*, 2.Cor.4.

Nota. Septuaginta duo fuêre interpretes à Ptolemæo Philadelpho rege Ægypti euocati Alexãdriam, vt S.Scripturæ libros ex Hebræo verterent in idioma Græcum; è quibus vnum fuiſſe noſtrũ Siracidem cenſet Iauſenius & alij: ego eorum diſcipulum & filium, vel nepotem fuiſſe cenſeo. Hoſce 72. interpretes Ptolemæus cõuiuio regali excepit, ac ſuper menſam cuique quæſtionem aliquam ethicam vel politicam reſoluendam propoſuit, Porrò quia ipſe erat rex & rector Ægypti, hinc pleraſque propoſuit politicas de rege & regno, modoque rectè regendi. Eas ſelegi & hîc aſſcribendas duxi, quia huic loco congruunt, eique ſunt propriæ, vt à viris tam ſapientibus rectores quilibet ritè regere condiſcant. Deſcripſi eas ex Ariſtææ tract.de LXXII.interpretibus. Ptolemæus igitur primo interpreti hanc quæſtionem propoſuit: *Quonam pacto regnum incolume in finem vſque conſeruetur? Ille paruumper cunctatus, inquit: Hoc maximè modo regnum optimè diſpones, ſi Dei manſuetudinem in rebus omnibus imitatus, patientia ac longanimitate veteris: extolleſq; dignos, elatos autem affabilitate ex modo in mansuetudinem traduces.*

Quæſtiones de moderandis propoſitæ à Philadelpho 72. interpretib. Prima.

Tertio propoſuit hanc quæſtionem: *Quomodo amicos ſui ſimiles habeat? Qui ait: Si intelligent te multa meditari in ſubiectorum populorum commodum: & tu id facias, conſiderans quemadmodum & Deus genus humanum* *Secunda.*

bum bonis afficiat, valetudinem illis & vitæ alimenta, atque alia cuncta opportunis temporibus præbens.

Vndecimo. Vndecimo propoſuit hanc: *Quibuſnam modis diuitias conſeruet? Ille dum petita reuoluit, paululum mo-batus: Si nihil, inquit, indignum regno tuo, neque flagitioſe ages, neque in vanis rebus & incommodis ſumptus facies, & erga populum tuum te beneficum benignumq; præbueris. Etenim Deus bonorum omnium, quem ſequi oportet, largitor eſt.*

Duodecimo. Duodecimo propoſuit hanc: *Quomodo veritatem colat? Huic ille reſpondit: Si cognouerit, quàm magnã dederis mendacia mortalibus omnibus aſſerant, & multò maiorem notam regibus inurant: Nam quando eâ potentiâ ſunt, vt quę volunt facile perficiant, ſuius rei gratia mentientur? Oportet etiam te conſiderare rex, vt Deus amator veritatis exiſtat.*

Quinta. Vigeſimoprimo propoſuit hanc: *Quid ſit in regno difficillimum? Ille: Sibi ipſi dominari, reſpondit, neque appetitibus efferri: eſt enim natura mortalibus, vt mente ad id quid ſemper declinent, & plerique ad mendas, pocula voluptateſq; trahuntur, in quibus multitudo maximè effundatur. At reges ſubigendorum populorum cura ſolicitat ob gloriæ magnitudinem. Sed pulchrum eſt ſe omni in re meturi, & quæ Deus dederit ſtudio contineri. Inconceſſa verò atque inexpetibilia ne concupiſcas.*

Sexta. Vigeſimoquarta propoſuit hanc: *Quemadmodum glorioſus perduret? Cui ille: Si benignitate, inquit, & gratia excellens, erga alios magnificus extiteris, gloria te nuſquam deſeret, quæ vt tibi adſit, Deus ſemper implorandus eſt.*

Septima. Quinquageſimo primo propoſuit hanc: *Quemnam modo quis in ſuperbiam non extollatur? Reſpondit ille: Si æqualitatem ſeruet, & ſingulis in rebus ſui ipſius meminerit; reuoluens animo, vt homo hominibus præſit, vtq; Deus deiget ſuperbos, manſuetos & humiles extollat.*

Octaua. Quinquageſimotertio propoſuit hanc: *Quid regi ſit maximè neceſſarium? Subditorum, inquit, amor & dilectio: per hoc namque inſolubile benevolentiæ vinculum texitur. Deus enim ea perficit, quæ rectè eliguntur.*

Nona. Quinquageſimoquinto propoſuit hanc: *Quemodo multis in regno populis ſe accommodet? Si decenter cuique diſtribueris, inquit, inſtitiamque (quemadmodum facis) ducem ſequaris, præbente Deo tibi recta diſcernere.*

Decima. Quinquageſimonono propoſuit hanc: *Quid regnum conſeruet? Ille, Cura & meditatio, reſpondit, ne quid à rerum præpoſitis malè agatur committaturq; in plebem; quemadmodum facies, cùm tibi Deus præſtantem intellectum præbeat.*

Vndecima. Sexageſimoquarto propoſuit hanc: *Quid reges potiſſimùm ſequi oporteat? Reſpondit ille: Leges, vt iuſtis operationibus mortalium vitam regant; quemadmodum & tu peragens perennem tui memoriam feciſti, diuina præcepta ſecutus.*

Duodecima. Sexageſimoquinto propoſuit hanc: *Qui magiſtratibus præficiendi ſint? Ille, Quicumque, ait, iniqua odio habent, ac tuos imitantur affectus, laudumq; dulcedine tracti, iuſta ſemper ad adipiſcendam gloriam operantur. Quod & tu facis profectò (rex) quandoquidem Deus iuſtitiæ coronam tribuit.*

Decimatertia. Sexageſimoſexto propoſuit hanc: *Qui ſint in duces eligendi? Qui fortitudine & iuſtitia excellant, inquit, quiq; hominum ſalutem trienta victoriæ anteponant. Nam & Deus bona ad omnes operatur: quem ſi ſecuti, bonis afficis ſubditos tuos.*

A Sexageſimo octauo propoſuit hanc: *Quibus in rebus reges diutiùs verſari debeant? Tum ille: In rerum geſtarum cognitione, ait, in legendiſque inumbentium operam libellis temporis plurimum aſſumere oportet, & quæcumque ad conſeruanda regna, emendandaſq; hominum mores ſcripta ſunt, perquirere: quod tu cùm ſtudiosè peragas, Deuſq; conſilia tua ſecundet, ideò excellentem ſupra alios gloriam obtines.* Decimaquarta.

Sexageſimonono propoſuit hanc: *Quid per otium agendum ſit ne inertia torpeas? Ille adhuc, Conſiderandum eſt, ait, multa cum diligentia quæcumque in mentem veniunt, & ante oculos vitæ forma & imago quædam propenenda, tum qua quæque vi perfecta ſint, conſiderandum: eſt enim & in his deligendum, & eruditio quædam. Nam & ſæpè in minimis egregium quiddam eluceat, quod eligas. Tu verò quando bonum atem tibi Deus ſuffuit, elegantiam omnem propter philoſophandi ſtudium amplecteris:* Decimaquinta.

B Moraliter ergo diſce hic, quàm in cœtu & ſocietate viranda ſit ſingularitas, ac ſectanda vita communis, etiam Superiorum per illam enim ſanctitur charitas & humilitas. Memorabile eſt quod in Actis S. Franciſci legimus: cùm ipſe Peruſii concionaretur, Peruſinum quemdam vitæ perfectioris auidum de mutando vitæ ſtatu cogitaſſe. Cui apparens Chriſtus dixit: *Vir deſideriorum, ſi vitæ vis potiri & ſalueri, ſequère me in habitu Religioſo Franciſci Aſſiſij.* Subinterrogauit ille: *Quam Domine in hoc Ordine normam ſeruabo, vt tibi magis complaceam? Reſpondit Chriſtus: Vitam communem Ordinis ſectare, & intima fratrum conſortia fuge, neque aliorum diſceſſus ſcruteris aut iudices.* Receptus ergo à S. Franciſco, ab eoque ob inſignem humilitatem F. Humilis appellatus, monita Chriſti ſecutus vitam ſanctam egit, adeoque miraculis claruit. Ita Annales Minorum Auctore Luca Waddingo anno Chriſti 1211. num. 6. In cœtu vitanda ſingularitas.

C Memorabilis eſt epiſtola eiuſdem S. Franciſci (extat inter opuſcula eius numero octauo) ad Petrum Catanium Ordinis ſui Vicarium Generalẽ, conquerentem de nonnullorum fratrum diſſolutione: *Dominus te cuſtodiat*, inquit, *& in ſancta ſua charitate te conſeruet. Patientiam in omnibus operibus tuis, mi frater, tibi cõmendo in tantum, quòd, quicumque tibi impedimentum fecerit, ſive fratres, ſive alij, etiamſi te verberent, omnia debes habere pro gratia, & ita velis, & non aliud. Et dilige eos, qui iſta faciunt tibi, & non velis aliud de eis, niſi quantum Dominus dederit tibi, & in hoc dilige eos, vt velis, quòd ſint meliores Chriſtiani. In hoc volo cognoſcere, ſi tu diligis Dominum & me ſeruum ſuum, & tuum, ſi feceris illud: videlicet, quòd non ſit aliquis frater in mundo, qui peccauerit, quantumcumq; peccauerit peccare, quòd, poſtquam viderit oculos tuos, nunquam recedat ſine miſericordia tua. Et ſi non quæreret, tu quæras ab eo, ſi vult miſericordiã. Et ſi ille millies appareret poſtea coram oculis tuis, dilige eum pluſquã me, ad hoc vt trahas eum ad bonũ, & ſemper miſereris talibus. Et iſtud denunties Guardianis, quando poteris, quòd per te ſis firmus & facere: & omnes fratres, qui ſcirent eũ peccaſſe, non faciant verecundiã ei, nec detractionem; ſed magis miſericordiã habeant circa ipſum, & teneant primatum peccatum fratris ſui; quia non eſt opus ſanis medicus, ſed malè habentibus.* Hæc humili ſtylo, ſed ſublimi ſpiritu S. Franciſcus.

Hoc eſt quod Chriſtus acriter caſtigat in Scribis & Phariſæis, Matth. 23. 4. *Dicunt & nõ faciunt: alligant enim onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autẽ ſuo nolunt ea mouere.*

D

Et

Et propterea Innocentius Papa dixit: *Quod quisque iuris in alterum statuit, ipse debet uti eo.* Idque etiam iuxta sententiam Catonis dicentis: *Patere legem quam ipse tuleris*, quam cùm feras vt omnes iertem, tu primus serua. Ne pro tuo libitu tecum dispenies, nisi velis eodem modo cum alijs dispensare, aut vt illi absq; dispentatione legem transgrediantur. Ostende iustitiam legis tuæ in hoc, vt per eam teipsum dirigas; & ostende eius suauitatem in hoc, quòd tu ipse libenter illam ferues: præcede tanquam bonus pastor exemplo tuo, vt subditi glorientur quòd te sequantur. Quamobrem bonus Imperator Theodosius dicere solebat: *Quamuis non essem ipse propijs legibus subiectus, velle tamen me illis obligari, eaſq; seruare.* Et magnus ille sapiens scriptum reliquit, *reipubl. felicitatem in eo consistere, quòd lex sit vera domina principum, principes verò serui & famuli legis: contrà verò perniciem esse eiusdem reipubl. si lex ancilla esset regum, & ipsi eius domini, trahentes illam ad suam voluntatem.*

L. digna vox, C. de legibus. Plato l. 4. de Legibus.

Quocirca S. Ephrē tract. de Timore Dei, hanc gnomen sic partim legit, partim explicat: *Rectorem te posuerunt? nolì extollì esto unus ex illis, mē: eq; renoue labores tuos priores, & intellige illos qui tibi iam parent, in ijsdem versari, eosque nolì negligere, sed sedulò eorum curam gere.* Rectores enim qui fuere subditi, & subditorum labores sunt experti, sciunt subditis compati, ijsque modestè imperant: qui verò nunquam subditorum onera sunt experti, ijs despotiè velut seruis præcipiunt, *ac dominantur in clero*, vt ait S. Petrus. Addit S. Ephrem: *Summa clementia pastorum gaudium est imperum.*

Apud Gentiles celebris fuit Iulius Cæsar, qui se militibus in fame, labore & periculis socium, imò antesignanum præbebat, ideóque eos sibi deuinciebat, vt ad ardua quæque dicto audientes essent: atque hinc tantæ eius victoriæ, felicitas & gloria. Similis fuit Cato, quem Lucanus lib. 9. Pharsal. ita armis verbisque per inuia Africæ deserta generosè militibus præeuntem depingit.

Primus arenas
Ingreditur, primusq; gradus in puluere ponens.
Me calor aetherei feriat, mihi plenus vrenas
Occurrat serpens, fatoq; pericula vestra
Praetemnite meo, &c. nullo discrimine vestrum,
Dux, an miles eam.

Par enim est, vt ait Paulus lib. 4. Sent. tit. 6. *eum qui leges facit, pari maiestate legibus eiusmodi temperare.* Et S. Ambros. ad Valentinianum Imper. epist. 32. *Quod praescripsisti alijs, praescripsisti & tibi. Leges enim Imperator ferit, quas primùm ipse calcabat.* Præclarè Tacitus li. 2. Annal. cap. 20. & 30. *Dux*, ait, *alijs minora mandat, sibi iamis validissimum*, idque Germanicum fecisse asseuerat, æquè ac Constantinum Magnum asserit Nazarius in Panegyrico eiusdem cap. 29.

A suam curam in eos explicuerit, quasi perfunctus officio suo, tunc demum cum illis mensæ accumbat, vt se & conuiuas exhilaret. Vnde Syrus vertit, *cura illorum habe, & postea discumbe: in omni necessitate eorum prouide & recumbe.* Tigurina, *habe curam eorum, & sic demum reside: fac omni tuo officio fungaris, & quiete cum laude.* Nam Græca habent ἐπιμελήθητι αὐτῶν καὶ οὕτως ἀνάπεσε καὶ συναναπαύσῃ σοι. quod Complut. vertunt, *& omnem vsum tui fac, & approbatus quiesce*: scilicet conuiuæ probarint tuam curam & diligentiam, dixerintq; sibi esse satisfactum. Alij legunt, ἐπιμελήθητι αὐτῶν καὶ οὕτως ἀνάπεσε καὶ συναναπαύσῃ σοι, id est, *& cum feceris omnia quibus tibi opus est, accumbe.*

Moraliter S. Bernar. lib. 4. de Consider. ad Eugen. Pontif. cap. 2. agens de cura, quam debent pastores habere populi sibi commissi: *Noli differre*, inquit, *curam exigere pro curationem. Denique audisti: Cura illius habe, & non cura vel sana illum. Verum dixit quidam:*

Non est in medico semper relevetur vt aeger.

At nullius propone de tuo tibi. Paulus loquitur: Plus omnibus laboraui. Nō ait: Plus omnibus profui, aut plus omnibus fructificaui, verbum insolens religiosissimè vitans. Alias autē nouerat homo, quem docuit Deus, quia vnusquisque secundum suum laborem accipiet, non secundum prouentum. Et ob hoc in laboribus potiùs quàm in profectibus gloriandum putauit, sicut alibi quoq; habes ipsum dicentem: In laboribus plurimus. Ita, quæso, fac tu, quod tuum est: nam Deus, quod suum est, sine absque tua sollicitudine & anxietate curabit. Planta, riga, ser curam & tuos explicuisti pedes. Sanè incrementum, vbi voluerit, dabit Deus, non tu. Vbi fortè noluerit, tib. deperit nihil, dicente Scriptura: Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum. Securus labor, quem nullus valet euacuare defectus. Similis debet esse cura regis & principis. Vnde hoc ei elogium dat Seneca: *Omnium domus illius vigilia defendit; omnium otium illius occupatio, ex qua se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit.*

Impia ergo, iniusta & atrox sunt hæc Machiauelli axiomata, imò regnandi non tam principia, quàm paradoxa: Principē plus sibi debere quàm reip. Remp. principis gratiā à natura institutam esse, non principem in gratiam reip. Quod reip. perniciosum sit, si principi vtile esse possit. Principem aut optimum, aut scelestissimum esse debere. Tyrannum crudelitate & scelere se conseruare posse. Mortui non mordent. Oderint dum metuant. Diuide & impera. Tyrannum, si sanus sanctusq; esse coperit, saluum esse non posse. Tyrannidem in ipso regis iure fundatam esse. Interitum tyrannorum exitum non diuino iudicio, sed casu tribuendum esse. Moysem & Dauidem multis cædibus sua imperia firmasse. Quæ omnia fusè confutat Bellarm. de Principe Christiano, Ribadeneira, Thomas Fitzherbertus, & alij scribentes contra Machiauellum.

Impia Machiauelli principia.

Porrò animarum cura, quam suscipiunt Pontifices. Episcopi, Pastores, Rectores, onus ingens & angelicis humeris formidabile est, vt ait Conc. Trident. cuius consideratione meritò humiliari & expauescere debent, qui illud sustinent: pastoratus enim & rectoratus magnum est pondus, & magna seruitus. Hinc S. Greg. & eum secuti ceteri Pontifices hunc sibi dant titulum: *Seruus seruorum Dei.* Hadriani IV. Pontificis hæc fuēre verba: *Romano Pontifice nemo est miserabilior, conditionem eius*

Animarum cura quàm magnum.

VERS. 2. CVRAM ILLORVM HABE, ET CONSIDE (ita Græca. Perperàm ergo Complut. Palacius, Iansenius & alij legunt, *considera*) ET OMNI CVRA TVA EXPLICITA RECVMBE] Secundum est hoc præceptum, quod Siracides dat rectori conuiuij, & consequenter cuiuis alteri, vt scilicet curam habeat conuiuarum singulorum, ne quid cuipiam desit, vt ie præteritum vel neglectum, aut obliuioni traditum iure queri possit. Circumeat ergo mensam & circumlustret omnes, singulisque de rebus necessarijs vel opportunis prouideat: quo facto tū demum consideat, vt, postquam omnem

Secundum præfecti conuiuij officium.

nulla miserior. Totius eius vitæ lætitia & felicitas, amaritudo est. Cathedra Romani Pontificis est spinosa, ater undique consertum aculeis pondus tantæ molis, vt robustissimos premat & confringat humeros. Quæ verba relegens Marcellus II. Pontif. manu mensam pulsans, exclamauit: *Non video quomodo qui locum hunc altissimū tenent, saluari possint.* ita Onuphrius in eius Vita. Hadrianum IV. secutus est Hadrianus VI. cuius proinde sepulchro hoc elogium Romæ inscriptū legimus: *Hadrianus sextus hic situs est, qui nihil infelicius in vita, quàm quod imperaret, duxit.* Pius V. dum in pontificem eligeretur, expalluit & intremuit. Rogatus causam, dixit: *Cùm in monasterio viuerem mihi & Deo, optimè sperabam de mea salute: creatus Episcopus & Cardinalis, timere cœpi: nunc ferè de ea despero. Quis enim tantus Ecclesiæ molem, quis tot animarum onus sustineat sine euidenti salutis periculo?* Et tamen si quis alius, hic suo munere egregiè perfunctus B est, adeoque verè pius & religiosus fuit Pontifex. Hinc Episcopus græcè idem est quod superintendens & inuigilans plebi: pastor, qui pascit oues: vnde *apibo dicuntur quasi ouilio præsul, qui præest solicitudine: solitus, quasi solers & citus atque irrequietus*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin.

VERS. 3. VT LETERIS PROPTER ILLOS, ET ORNAMENTVM GRATIÆ ACCIPIAS CORONAM, ET DIGNATIONEM CONSEQVARIS CORROGATIONIS] q. d. Si curam illorum habueris, eàque explicitâ & peractâ cum conuiuis accubueris, lætaberis cum illis, & pariter lætificabis illos. Vnde ab eis *accipies coronam*, quæ tibi erit *ornamentum gratiæ*, id est, ornatus gratiosus, tibi gratiam, id est, decus & decorem concilians: ac insuper *dignationem*, id est, vt nonnulli codices habent, *dignitatem* & honorem *consequeris corrogationis*, id est, symboli, de quo C mox. Græca breuiter sic habent, *vt lætitia per eos affluens, & ornatus tanquam coronam capias*; Tigurina, *vt leteris nomine eorum: deuiscq; gratiam coronam accipias*; Syrus, *propter hos etiam in nouissimo eorum lætaberis, & in mensa recipies honorem.*

Nota Primò. Pro *ornamentum gratiæ*, græcè est ἐυσχημίαν χαρίτων vbi si χάριν accipias vt aduerbiū vertes, *ornamenti gratia*, id est, *tantùm*: sin, vt nomen, vertes *ornamenti gratiam*; & sic videtur accepisse Noster. Vnde per hypallagen vertit, *ornamentum gratiæ*, ornamenti enim gratia est *ornamentū gratiæ*, putà, ornamentum gratiosum & decorum. Porrò hoc ornamentum est *corona*; vnde nōnulli censent dictam coronam, eò quòd honoret eos, quibus imponitur. Alludit enim ad coronas, quibus insigniebantur & etiamnum insigniuntur magistri, siue Doctores. Vnde caput hoc nonnulli inscribūt περὶ ἡγεμόνων, id est, *de magistris*: aut potiùs alludit D ad coronas conuiuales, quas præfecto conuiuij quasi regi & rectori suo, ob curam & regimen sibi præstitum, offerebant conuiuæ. Imò solâ coronæ impositione creatos fuisse conuiuij magistros, siue dictatores, liquet ex Plauto in Persa: *Da*, inquit, *hanc tibi florentem florenti: tu sic eris dictatrix nobis.* Et ex Plutarcho l. 4. Sympos. quæst. 4. qui mos etiamnum apud nonnullos in Germania seruatur, præsertim cùm in festo Trium regum sibi regem creant, corona eum decorando:

Conuiua olim gestabant coronas, etiamnum in Turingia.

Quin & ipsi conuiuæ olim accumbebant coronati, vt etiamnum fit in Turingia: gestabant enim in capite coronas ex herbis, vt hedera, nardo, lauro, &c. aut è floribus, maximè rosis: tum, vt ijs ebrietatem prohiberent; tum, vt caput pileo non A grauarentur; tum, vt suaui & blando eorum colore & odore caput refrigerarent, mulcerent & recrearēt. Nam & calidi flores molliter aperiendo meatus capitis, faciunt vt vinum perspirare possit: & quæ leuiter frigida sunt, mediocri contactu vapores repellunt, vt violacea inprimis & rosacea corona. ita Athenæus, Plutarch. Plin. l. 21. 3. & alij. Hic enim mos fuit Hebræorum, Græcorum, Romanorum, Indorum. Hebræorum, vt patet ex hoc loco, & Sapient. 2. 8. *Coronemus nos rosis*; & Ezechiel c. 23. 22 significat, amicas amatoribus coronas imposuisse. Græcorum, vt patet ex Athenæo l. 15. Plutarch. l. 3. Sympos. quæst. 1. Quin & Aristoteles apud Cælium l. 27. 26. ait, veteres coronis in conuiuijs vios ad significandum obscurè, augurandumque annonæ fertilitatem rerumque copiam. Romanorum, vt patet ex Ouidio lib. 5. Fastorum:

Ebrius incinctis (innexis) phrygia conuiua capillis
Saltat, &c.
Nulla coronatis peraguntur seria frontis,
Nec liquidæ mixto flore bibuntur aquæ.
Bacchus amat flores, Baccho placuisse coronam, &c.

Coronâ significabant plenū & integrū esse conuiuium, indeq; plenum conuiuarū gaudiū, eò quòd nihil illi ad hilaritatem cōpositum deesset: corona enim perfectionis est symbolum, ob figurā rotundam & in se redeuntem. Vnde Propert. l. 4. eleg. 3.

Me iuuat & multam mentem vincire Lyæo,
Et caput in verna semper habere rosa.

Et Anacreon ode 4.

Foliis rosam decoram
Capiti reuincientes,
Inter calices iocemur.

Indorum, vt patet ex Philostrato, qui lib. 2. Vitæ Apollonij Tyanei asserit Indos, quoties apud regē conuiuarentur, coronatos ad conuiuia accessisse.

Hinc Antiochus, vt legimus 2. Machab. 6. 7. Iudæos coēgit, vt reiectis patrijs legibus Bacchum sympotij deum colerent, eiq; bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent. quod qui facere recusabant, morte mulctabantur: nam vt ait Plinius l. 16. 2. ferunt Liberum (Bacchum) patrem primò omnium coronam impetuisse capiti suo ex hedera: quam Festus sic ait esse dictam, vel quòd hæreat, vel quòd edita petat, vel quòd id, cui adhæserit, edat. Et Plutarch. l. 3. Sympos. quæst. 1. Bacchus, ait, hederam quoq; facultate sua maximè vino (ebrietati) resistentem, in honore habendam docuit, eaq; bacchantes coronauit, vt minùs à vino læderentur, hedera suo frigore ebrietatē restinguente. Hinc & hedera signum est cauponarum & vini vendibilis. Denique Ouidius loco iam citato:

Bacchari coronati hederæ: Cur

Tempora fœtidis pinguntur tosta corymbis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Ita legimus Cleopatram in luxurioso illo conuiuio in rosas expendisse talentum, cùm per omnia discumbentium triclinia foliorum passim acerui, cubiti mensura pauimentis vndequaque extarent. Quin & pocula cyathosque coronabant, vt docet Tertull. lib. de Corona militis, & Virgil. 3. Æneid.

Tum pater Anchises magnum cratera coronæ
Induit, implenit que mero.

Et lib. 7.

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Huc facit illud Ipomiæ vino amoris inebriatæ: *introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore* (ebrietate amoris) *langueo.* Cant. 2. 5.

Nota.

Dignatio corrogationis, quæ Resp. Primò.

Nota Secundò. Per *dignationem*, siue dignitatem, *corrogationis* nonnulli accipiunt, imò cum Rabano legunt *dignitatem congregationis*, cui scilicet quasi præfectus corrogasti lætum epulum vel cibi, vel doctrinæ, vel prudētiæ & disciplinæ: ob hoc enim à congregatione conuiuarum dignitatem & honorem consequēris. Ita Rabanus, Lyra, Palacius.

Secundò.

Secundò, Iansenius, *corrogatio*, inquit, est conuocata & simul sua symbola conferens congregatio.

Tertiò.

Tertiò, alij, *corrogatio*, inquiunt, vocatur conuiuium, quod instituitur ex corrogatione & collatione conuiuarum: olim enim mos erat corrogandi sumptus, aut etiā cibos, ad instruenda conuiuia, quas corrogationes vocabant Symbola conuiualia, qualia fidelibus vetuit Concil. Laodicenum c. 55. *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, conuiuia celebrare.* Sic sensus erit, q.d. Si hæc feceris consequeris à conuiuis laudem, quòd conuiuium ritè instruxeris.

Quarto. & genuinè.

Quartò, propriè & genuinè, per *corrogationem* accipe collectionem symbolorum, quām faciebāt conuiuæ, vt eam quasi tributum suo regi & præfecto offerrent. Vnde Syrus vertit, *& in mensa recipies honorem.* Solebant enim priscæ conuiuæ officij causa corrogatis partibus (quæ symbola vocabant) fercularum meliorum honestare sympoſiarcham, vti modò honestant sponsos, quibus etiam singuli solent propinare, adeóque cyathis vino plenis eos circumdare & coronare. Hac ergo corrogatione ferculorum & cyathorum, similiumque rerum conuiualium significēat honorandum conuiuij præfectum, si officium suum ritè obeat.

Munera symbolica conuiuarū.

Addit noster Salazar in Prou. c. 23. v. 21. conuivas sympoſiarchæ corrogasse symbolum ex munusculis mysticis. Nā v. g. aliquis, vt sympoſiarchæ robur & lacertos commendaret, armum illi deferebat: alius verò, vt eius facundiam notaret, linguam destinabat: alius vt eius vigilantiam innueret, oculum mittebat: alius, vt amorem testaretur, cor vel pectus dabat: alij alijs eiusmodi symbolicis munusculis, prout cuique collibitum erat, conuiuij regem honestabant. Hoc autem non nisi in splendidissimis cœnis fieri solitum docet Fuluius in sua appendice ad Triclinium Ciacconi. Sensus ergo est, *vt dignitatem consequaris corrogationis*, vt scilicet conuiuæ destinaris muneribus mysticis, laudes tuas celebrent, & eas quibus polles, virtutes deprædicent. Sic Samuel Sauli regi misit armum, vt regi futuro fortitudinem (cuius symbolum est armus) cōmendaret: *Ecce comede*, inquit, *quia de industria seruatum est tibi*, 1. Reg. 9. 23. & 24. Et Philo in Ioseph, tradit à Ioseph missum Beniamin fratri in mensa pectusculum, vt illum sibi in pectore & amoribus esse significaret. Eadem de causa ex victima sacerdoti cedebat armus & pectusculum, Leuit. 7. 34. Hinc illa veterum dicta: *Cor me edisse, linguam seorsim incide, salem appone*, &c.

Mysticè hæc omnia adaptes præfectis mensæ spiritalis, putà, Episcopis, Pastoribus, concionatoribus & doctoribus. His enim cura incumbit instruendi mensam doctrinæ, exhortationis, Eucharistiæ, qua quemque eruditant & pascant ad vitam æternam: quod si ritè fecerint, cum illis in cælo lætabuntur, ac coronam doctoribus promissam accipient: ipsíq; fideles ab eis in cælum traducti singuli eum ut parentem colēt, eiq; suas dotes & gloriam arrogābunt, iuxta illud S. Petri epist. 1. c. 5. 2. *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundum Deum: neq; turpis lucri gratia, sed voluntariè: neq; vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Hac de causa S. Paulus Thessalonicenses & Philippenses vocat suum *gaudium* & suam *coronam*. 1. Thess. 2. 19. & Philip. 4. 1. Vide ibi dicta: vbi illustre hac de re exemplum S. Amanii recensui.

Ab Hebræis & Siracide idipsum didicēre Philosophi Gentium. Vnde Isocrates orat. ad Nicoclem: *Ama*, inquit, *eos quibus imperas & effice, vt ab ijs vicissim ameris. Amor populi diuturni imperij est fundamentum*, Plinius in Panegyr. Traiani: *Bonus princeps*, ait, *cum ciuibus velut cum liberis suis versari debet. Affabilitas principis virtus maxima. Diligi princeps, nisi ipse diligat non potest.*

II LOQVERE MAIOR NATV: DECET ENIM TE PRIMVM VERBVM (subaudi loqui) DILIGENTI SCIENTIA, ET NON IMPEDIAS MVSICAM] ita Romana. Perperam ergo Iansenius, Palacius & alij passim legunt, *diligentissimam*: sicque explicant, q.d. Quandoquidem decet te, qui senior es, loqui ante alios: loquere tu primum verbum; verùm loquere illud non amusis, sed philomusis, id est, *diligentibus scientiam*, ne spargas margaritas ante porcos: ita tamen vt *non impedias musicam*. Aut aliter dispungendo: *Loquere maior natu, decet enim te loqui primum verbum diligenti scientiam*, subaudi, conuenit, q.d. Conuenit illum præ alijs loqui, qui ostendit se esse philosophum & amatorem scientiæ, quales sunt senes. Vers. 4. Vers. 5.

Verùm cum Romanis tam Latinis quàm Græcis legendum ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ, id est, *in exacta & diligenti scientia.* A rectoribus conuij descendit ad conuiuas, tum senes, tum iuuenes. Senibus hīc dat præceptum, scilicet, vt primi loquantur (hoc enim decet) sed exacta, sensata & sapientia: ita tamen vt grauitate nimiā non impediant musicam, cui proprius est in conuiuijs locus. Vnde Tigurina vertit, *loquere senex, quia decet te cū docto dumtaxat studio, nec musicā prohibes*; Compl. verò pro πρεσβυτέρε, id est, *maior natu*, legunt, πρεσβυτέρω, id est, *maioris natu.* Sic enim habent, λάλησον πρεσβυτέρῳ, πρέπει γάρ σοι, ἐν ἀκριβείᾳ ἢ ἐπιστήμης, καὶ μὴ κώλυε μουσικήν, id est, *loquere seniori: decet enim te, in diligentia autē scientiæ, & impedes musicā*, quæ lectio corrupta est; pugnat enim cum Latina vulgata ac cū Græcis ceteris etiam Romæ emendatis, imò cum seipsa; præsertim quia in sequentibus commendat musicam.

Tertium conuiuij præceptum, vt senes loquantur.

Itaque duo hīc iancit Siracides: prius, vt initio conuiuij senes loquantur, sed sensata & sapientia, *Loquere*, inquit, *maior natu*; græcè, *presbyter: decet enim te loqui*, qui reliquis pro tua dignitate & ætate vti conuiuandi, ita etiam loquendi atque docendi magister creatus es. Nam *multitudo annorum scire facit*, vti habet vetus paræmia. Id olim in vsu fuit apud Hebræos, Græcos & Latinos, tum fideles, tum infideles. Hebræos enim sua conuiuia non tantùm ferculis, sed & problemaribus ac quæstionibus propositis condire solitos, doctè ostendit noster Salazar in Isagoge Prouerb. pag. 2. De Græcis & Romanis idem testatur Plutarch. lib. 1. Sympos. quæst. 1. & Macrob. l. 7. Saturn. c. 1. Quintil. l. 1. Instit. Cicero Tuscul. 1: Plato in Sermónibus conuiualibus, Athenæus in Dipnosophistis, id est, cœnis sapientum. Decet enim vt in conuiuio non tantùm corpus pascatur cibis, sed & mens

eruditis boniſque ſermonibus ; quare in menſis proponebantur problemata, paraboloæ, ænigmata, &c. ideóque ſobriè bibebatur, vt ijs ſapienter reſponderi poſſet. ita docent Auctores citati. Horum loco apud Religioſos viroſque graues in menſa ſolet legi S. Scriptura, Patres, hiſtoriæ, &c. quam proinde lectionem commendat S. Auguſt. epiſt. 109. & S. Baſil. in Reg. breuior. reg. 130. Idem Cyrum & Perſas factitaſſe ſcribit Xenophon l. 4. Idem præ omnibus fecêre primi Chriſtiani in Euchariſtia & agape, id eſt, conuiuio poſt ſacram Synaxin, vti oſtendi 1. Corinth. 14 26. idque exemplo Chriſti, qui in vltima cœna longum & ardentem de charitate texuit ſermonem, Ioan. 13. & ſequ. Ac de Eſſæis idem teſtatur Philo lib. de Vita contempl. Ioſephus, Euſebius & alij. Conuiuium enim eſt congeries delectationum, vtpote in quo guttur cibo, aures cantu, oculi ſpectaculis, nares B vnguentis & floribus paſcuntur, ſed omnium optima & liberaliſſima eſt ſermonis ſenſati & iucundi oblectatio, quo vno maximè animus delectatur & paſcitur. Poſt ſermonem autem muſica videtur primas obtinere, quæ idcircò à Siracide cum ſermone coniungitur. Porrò inter Septuag. Interpretes ordine ſeptuageſimus, à Ptolemæo Philadelpho rege Ægypti interrogatus in conuiuio regali, quid loquendum eſſet? reſpondit, narrandas eſſe principum illuſtrium vitas: his namq; ſuauius nihil, neque iucundius inueniri. ita Ariſtæas in hiſtoria LXXII. Interpretum.

Quarum, vt muſica condiatur. Curt.

Poſterius eſt, vt poſt ſenum doctrinam ſequatur concentus muſicus, vt ſeria iucundis temperentur, & conuiuæ exhilarentur, ac lites & rixæ, quæ inter conuiuas, dum vino æſtuant, oriri ſo- C lent, ſuauitate cantus ſedentur & ſopiantur. Hanc enim vim habet cantus & muſica. Denique vt animus muſicæ intentus non dicat, nec audiat verba ſcurrilia, detractoria, laſciua, quæ in menſis dici ſolent. Aliqui, vt Emanuel Sà, per muſicam intelligunt concentum & ordinem in differendo, vt ſcilicet ſenes ita compoſitè & concinnè loquantur & differant, vt harmoniam edere videantur. Verùm hæc myſtica eſt muſica: ad literam enim muſica ſignificat cõtentum muſicorum. Hunc enim veteres Hebræos menſis adhibuiſſe liquet ex hoc loco, & v. 7. ac pſal. 69. 13. Iſaiæ 24. 8. Amos 6. 5. Lucæ 15. 25. Quin & Chriſtus Dominus vltimam cœnam hymno & cantu concluſit. Nã *hymno dicto*, græcè, ὑμνήσαντες, id eſt, cùm hymnum cecinniſſent, ipſe & Apoſtoli *exierunt in montem oliueti*, Marci 14. 6. Deniq; in cæleſti conuiuio Beati perenne Alleluia Deo & Agno decantant, Apocal. 4. 8. & c. 5. v. 9. & 12. & c. 7. v. 12.

De Græcis & Latinis patet ex Cicerone Tuſcul. 1. & Quintiliano lib. 1. *Ille mos fuit*, inquit, *vt in conuiuijs poſt cœnam circumferretur lyra, quam ex ordine cantare paſſarent: cuius cùm ſe imperitum profeſſus eſſet Themiſtocles, habitus eſt indoctior.* Vnde Horatius lib. 2. ode 11.

Diuitum menſis & amica templis lyra.

Et Varro: *In conuiuijs*, inquit, *pueri modeſti canebant carmina antiqua, in quibus erant laudes maiorũ & alia vtilia, cum tibicine.* Cicero in Bruto: *Carmina*, ait, *in epulis à ſingulis conuiuis eſſe cantata de laudibus virorum, in Originibus ſcriptum reliquit Cato.* Virgil. 1. Æneid.

——Cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata.

A Hic autem erat ordo cantus. Primò, omnes cõuiuæ communi voce pæana, ſiue hymnum aliquem in Bacchi & aliorum deorum honorem canebant; idque tum ab initio, tum in fine menſæ, quando libabant: deinde vnuſquiſque accepto myrti aut lauri ramo propriam cantionem canere, atque etiam lyram, quæ circumferebatur, pullare cogebatur. ita Plutarch. li. de Muſica, & Sympoſ. 1. qu. 1. & Clemens Alexand. 2. Pædag. 4. vbi immoderatum & laſciuum mulices vſum damnat, taleque conuiuium nuncupat *ebrietatis theatrum.* Sic & conuiuia olim muſicâ condiri ſolita docet Athen. l. 1. & 14. Plato in Protagora, Sueton. in Galba, Liuius decad. 3. Valer. Max. l. 2. & alij.

Pari modo primi Chriſtiani concentum adhibebant in agape, id eſt, conuiuio Euchariſtico. Id patet ex S. Paulo Coloſſ. 3. 16. *Verbũ Chriſti*, inquit, *habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia, docentes, & commonentes vosmetipſos pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus veſtris Deo.* Et 2. Corinth. 14 26. *Vnuſquiſque veſtrûm*, inquit, *pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſin habet.* In quorum locũ ſucceſſere lectio Epiſtolæ & Euangelij, ac cantus organaque in Miſſa, vti ibidé dixi.

Sed audi Tertull. graphicè agapen & prima Chriſtianorum conuiuia & cantus depingentem Apologetici cap. 39. *Cœna noſtra*, inquit, *de nomine rationem ſui oſtendit. Vocatur enim ἀγάπη, id eſt, dilectio. Quantiſcumq; ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumptum: ſquidem inopes quoque refrigerio iſto iuuamus, non quàm penes vos paraſiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, ſub auctoramento ventris inter contumelias ſaginandi; ſed quæ penes Deum maior eſt contemplatio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt conuiuij, reliquum ordinem diſciplinæ de cauſa æſtimate, quod ſit de religionis officio, nihil ſeruilitatis, nihil immodeſtiæ admittat: non prius diſcumbitur, quàm oratio ad Deum præguſtetur: editur quantum eſurientes capiunt: bibitur quantũ pudicis eſt vtile ita ſaturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe ita fabulantur, vt qui ſciant Dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina, vt quiſq; de Scripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium Deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Æquè oratio conuiuium dirimit: inde diſcedituri non in caternas caſtuorum neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quàm diſciplinam.*

Hinc patet muſicam & organa rectè adhiberi in templis, etiam in Miſſa, tum, vt Deus per illa laudetur suum, vt populus ad deuotionem & lætitiam ſpiritalem excitetur. Sed cauendum eſt, ne cantus D ſit leuior aut laſciuior, qui potiùs petulantiam quàm deuotionem prouocet, ac potius aures titillet quàm mentem ad Deum attollat. Deniq; Clemens Alexan. ſuprà: *Sunt*, inquit, *admittenda modeſtæ & pudicæ harmoniæ: à forti verò & neruoſa noſtra cogitatione molles & enarmatæ harmoniæ emendandæ quàm longiſſimè, quæ improbo flexuum vocis artificio vtentes, ad delicatam & ignauam vitæ agendæ rationem deducunt. Graues autem & quæ ad temperantiam pertinent modulationes, ebrietatis proterua valedicunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino proterua ſeriboſq; redimitæ, & meretricia muſicæ ſunt relinquendæ.*

Porrò, quanta ſit vis muſicæ in exhilarandis, ſedandis & eicurandis, non tamũ hominibus effeis & ebrijs, ſed & beſtijs, oſtendit Martianus Capella lib. 9. de Muſica: *Cerui*, inquit, *fiſtulis capiuntur; piſces* *Mira vis muſicæ.*

piſces in ſtagno Alexandriæ crepitu detinentur, cycnos hyperboreos citharæ cantus adducit, elephantes Indicos organica permulſos detineri voce compertum: ſiſtulis anes allici comprobatum, infantibus crepitacula vagitus abrumpere, fides delphinis amicitiam hominum perſuadere, imo cantibus allici diſrumpiq; ſerpentes. Quin & paulò antè addit: *Febrem curabant vulneraq; veteres cantione; Aſclepiades item tuba ſurdiſſimis medebatur: ad affectiones animi tibias Theophraſtus adhibebat; iſchiadas quas neſciat expelli aulicâ ſuauitate? Xenocrates organicis modulis lymphaticos liberabat: Thaletem Cretenſem citharæ ſuauitate compertum eſt morbos ac peſtilentiam fugaſſe: Hierophilus ægrorum venas rhythmorum collatione penſabat.* Hæc ille. Sed ea vix credent phyſici & medici. Non minùs mirum eſt, ſi verum, quod Polyhiſtor. c. 11. narrat in Haleſina regione fontem aliàs quietum & tranquillum cùm ſiletur; ſi intonent tibiæ, exultabundum ad cantum elevari, & quaſi miretur dulcedinem vocis, vltra marginem intumeſcere.

A

B

VERS. 6. VBI AVDITVS NON EST, NON EFFVNDAS SERMONEM, ET IMPORTVNE NOLI EXTOLLI IN SAPIENTIA TVA] Monuit ſenes vt loquantur ſenſata in conuiuio: hic modum & conditionem adhibet, ſcilicet, ſi ſit auditus, hoc eſt, audientia; putà, ſi adſint auditores audire parati: alioqui, vbi id nõ eſt, fruſtra & imprudenter effunditur ſermo, vti fit à nonnullis polylogis & verboſis, qui vbique ſuam ſapientiam oſtentare ſatagunt, contra quos ait: *Et importunè noli extolli in ſapientia tua*; vt importuno tempore, cùm ſcilicet non ſunt auditores, qui audire velint, promas & iactes tuam ſapientiam, eamque nolentibus & inuitis ingeras.

Græci codices tollunt primam negationem non; vnde ſic habent, *Vbi eſt acroama ne locutionẽ effundas, non intempeſtiuè ſapiens eſto. Acroama* Græcis eſt narratio aut fabula, quæ à vulgo libenter auditur. Propriè *acroama* eſt auditus, auſcultatio. q d. Vbi alij auditiuntur tu ne effunde ſermonem. Vnde Tigurina, *vbi locus eſt auſcultandi, verba ne fundito, nec ſapientiam agas intempeſtiuè.* Hinc Acroamatica vocãtur Ariſtotelis commentationes, in quibus philoſophia ſubtilior remotiorque agitatur, quæ proinde diligenti diſcipuli auſcultatione & attentione indigent. Hic tamen *acroama* ſignificat narrationes, hiſtorias, carmina, fabulas, quę ſuper menſam recitari ſolent, vt conuiuas recreent, ac ipſe etiam muſicorum cantus, qui auidè à conuiuis auſcultari ſolet. Ita *acroama* pro cantu accipit Macrobius: *Delectatus*, inquit, *Cæſar inter cænam ſymphoniacis, eos frumento tantùm donauit, cùm in alia acroamata fuiſſet munificus liberalis.* Sic etiam hîc accipi poteſt, vt explicet id quod præceſſit, *Et non impedias muſicam.* Vnde addit, *Vbi eſt acroama ne loquaris*, hoc eſt, quando carmina canuntur, noli loquaciter obſtrepere, & intempeſtiuè ſapienter agere.

C

Verùm meliùs Noſter legit per negationem: *Vbi non eſt acroama*, id eſt, auditus, *non effundas ſermonẽ.* Fauet Syrus dum vertit, *in loco, in quo bibitur vinum* (vbi viget compotatio) *ne miſceas ſermonem, nec ſemper ſapientem agas.* Senſus eſt, quem initio aſſignaui, iique aptè reſpondet lectioni, quæ habet v. 5. *Decet enim te primum te verbum* (loqui) *diligentis ſcientiam*, nam, *vbi non eſt auditus*, vbi ſcilicet non diligitur ſcientia, *non effundas ſermonem.* Huic gnomę ſimilis eſt illa Syrorum: *Ne emittas canem vbi non eſt venatio, hoc eſt, ne quem corripias vel doceas, vbi non eſt ſpes profectus & fructus.*

Carnel. in Eccleſiaſt.

GEMMVLA CARBVNCVLI IN ORNAMENTO AVRI, ET COMPARATIO MVSICORVM IN CONVIVIO VINI] Proſequitur quod dixit v. 5 *Et non impedias muſicam.* τὸ & eſt comparatiuum, ideoque idem eſt quod *ſic*, *Comparatio* hic non eſt ſimilitudo, ſed compoſitio & concentus: græcè enim eſt *σύγκραμα*, id eſt, compoſitio & coagmentatio, ſcilicet vocum & ſonorum muſicorum. Vt enim ex paruis & magnis lapidibus coagmentatur inſignis fabrica, ac ex varijs plagulis acu pictis vel intextis opus Phrygium, arq; ex diuerſis teſſellis aptè concinnatur opus teſſellatum ſiue moſaicum vel muſiuum, cuius pulchritudo conſiſtit in apta partium ſingularum ad inuicem proportione & coagmentatione: ita pariter ex vocibus gracilibus, medijs & craſſioribus appoſitè inter ſe compoſitis & commiſtis, reſultat muſicus concentus, cuius elegantia conſiſtit in harmonica vocum omnium inter ſe proportione & comparatione. Senſus ergo eſt, q. d. Vti gemma carbunculi, licèt in ſe pretioſa & pulchra, pretioſior tamen apparet, & pulchrior reſplendet in annulo aureo (auri enim fulgore eius ſplendor reuerberatur & acuitur) ita pariter concentus muſicus, licèt in ſe elegans & delectans, magis tamen pulchreſcit & delectat, ſi miſceatur conuiuio: ibi enim proprius eſt muſices locus, vbi hilares conuiuæ hilarius audiunt muſicam, ideoque delectationem cibi & potus acuunt, imò duplicant delectatione muſices; quia *ſicut cibus reficit corpus, ita melodia ſenſus*, ait Lyran. Vnde Græca habent, *ſigillum carbunculi in ornamento aureo* (in pala annuli aurei) *eſt concentus muſicorum in conuiuio vini*; Tigurina, *quaſi inſigne carbunculi in aureo ornatu eſt concentus muſicorum ad vinum in conuiuio.* Eſt enim magna ſympathia inter vinum & vocem cantumque, præſertim quia hæc omnia vno eodemque organo, putà ore & lingua ſentiuntur & peraguntur. Vnde videmus pueros aliàs taciturnos, mox vt vinum biberunt, garrire & cantillare, aut cantantes auſcultare.

D

Huic ſententiæ Siracidis antiſtropha eſt illa Salomonis Prouerb. 25. 11. *Mala aurea in lectibus argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo.* Nam & ibi agi de lectis tricliniorum, in quibus diſcumbebant conuiuæ, ac de ſermonibus menſalibus, quibus intermiſcebatur muſica, docet ibidem noſter Salazar.

Myſticè. muſicus concentus eſt gratiarum actio, quæ mirè decorat conuiuium, præſertim ſacrum, vt Euchariſtiæ & lectionis vel concionis ſacræ. Vnde Syrus vertit, *ſicut ſignaculum ſuper marſupium auri, ſic laus Dei in conuiuio vini.* Hoc eſt, quod ait Apoſtolus Epheſ. 5. 18. *Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, ſed implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deo & Patri.* Id fiebat in agapis, vti oſtendi 1. Corinth. 14. 26.

Rurſum ſenſus huius verſus myſticus eſt, q. d. Sicut carbunculus ornat annulum, & viciſſim ornatur ab annulo aureo: ita muſicus concentus, id eſt, vita ſancta (cuius actiones omnes inter ſe & cum lege Dei concordantes concinunt, & myſticam virtutum efficiunt harmoniam) ornat doctrinam ſanam doctoris, & viciſſim ab eo ornatur. ita Gloſſa. Audi Rabanum: *Omnium ardentium gemmarum*, inquit, *principatũ carbunculus habet:*

carbunculus autem dictus, quòd sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur: lucet enim in tenebris, adeò vt flammas ad oculos vibret. Carbunculum ergo comparat ad splendorem auri, & musicum melos ad conuiuium vini. Quia sicut gemma pretiosa adiuncta auri metallo, duplicat splendoris decorem: ita dulcis melodia ad conuiuium vini adiuncta, multiplicat iucunditatem. Mystice autem aurum significat diuinam sapientiam, carbunculus sacrarum virtutum gloriam, vinum gratiam spiritalem, & musica Euangelij prædicationem, sicut enim condecet diuinam sapientiam virtutum fulgor; ita & spiritalis gratiæ condigna est vera prædicatio verbi. Hugo retò: *Gemmula carbunculi*, inquit, *est humilitas charitatis.* Carbunculus, quasi carbo ignitus dicitur, omnes gemmas splendore præcellens: sic charitas suo ardore præcellit ceteras virtutes. *In ornamento auri*: aurum est sapientia, q.d. Sicut charitas & humilitas ornant sapientiam, sic consonantia cordis, oris & operis ornat & decorat prædicationem verbi Dei. Et sicut charitas præfertur sapientiæ, sic bona vita doctrinæ. Nam, vt ait S. Greg. *cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contemnatur.* Idē Hugo per smaragdum qui sequitur, estq; viridis, accipit fidem per dilectionem operantem, quæ ornat sapientiam & doctrinam, sicut charitas & humilitas. In smaragdo ergo significatur fides Confessorum, in carbunculo charitas Martyrum. Sed de smaragdo mox plura ex Rabano.

A

B

VERS. 8. SICVT IN FABRICATIONE AVRI* SIGNVM (græcè (Φ*εγγὶς*, id est, *sigillum*) EST SMARAGDI: SIC NVMERVS MVSICORVM IN IVCVNDO ET MODERATO (Raban. legit, *odorato*) VINO] Idem dicit de smaragdo, quod dixit de carbunculo. Quare *numerus* hîc non arithmeticus, sed musicus intelligitur, putà, numerus vocum siue numerosa harmonia: græcè enim est *μέλος*, id est, harmonica melodia. Sensus est, q.d. Sicut annulum aureum ornat pâla ex smaragdo, vel sigillum smaragdinum: ita pariter conuiuium ornat concentus musicorum, imò conuiuij splendorem instar sigilli smaragdini obsignat & sigillat, id est, perficit & consummat, vt tum demum censeatur perfectum esse conuiuium, cùm musicâ conditur & condecoratur. Vnde Græca habent, *sigillum smaragdi in opere ex auro constructo est carmen musicum ad vinum suaue, dulce & iucundum*; Tigurina, *modulatio cantorum in iucunda comparatione, est sigillum smaragdi in apparatu aureo*; Syrus, *sicut monile aureum annuli & smaragdi, ita verba bona* (decantata) *in conuiuio vini.* Igitur sicut vix est gemma carbunculo & smaragdo pretiosior, & in auro pulchrior: ita nihil est in conuiuio aptius & iucundius quàm musica harmonia. Arabicus, *sicut annulus super faciem auri, sic gloria Dei super potu vini*; si quis scilicet in symposio Deum bonis sermonibus & hymnis glorificet. Audi Rabanum: *Smaragdus lapis est nimiæ viriditatis, adeò vt herbas virentes frondesq; ac gemmas superet omnes, inficiens circa se viriditate repercussum aërem, qui mero & viridi proficit oleo, quamuis natura imbuatur. Cuius genera plurima, sed nobiliores Scythici: secundum locum tenent Bactriani: tertium Ægyptij. Significat autem animas fide semper virentes, quæ quo magis aduersitate sæculi (quam figura Scythiæ designat) attenuantur, eo amplius hereditatem immarcessibilē & æternam conseruatam in cælis, & mente concipere sperando, & in proximos satagunt spargere prædicando. Quæ etiam calce Dominicæ passionis, & interna pinguedine charitatis, quæ per Spiritum sanctum datur, ad contemptum mundi proficiunt. Sicut enim in fabricatione auri adauget decorem splendor smaragdi: sic eruditionem viri amplificat charitas rectæ fidei, quæ per dilectionem operatur: & mysteria passionis Dominicæ condigno venerantur sacramento.*

C

D

Denique mystica musica Deo & hominibus gratissima, est concordia coniugum, domesticorum, Religiosorum, ciuium, &c. iuxta illud c. 40. 20. *Vinum & musica lætificant cor, & super vtraque dilectio sapientiæ*, id est, charitatis & concordiæ, de quo plura ibidem. Sequitur enim: *Tibia & psalterium suauem faciunt melodiam, & super vtraque lingua suauis*, qualis est charitatis & concordiæ.

VERS. 9. AVDI TACENS, tum musicam & musicos (hi enim audiri volunt in silentio) tum sermones senum iam dictos, ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI GRATIA BONA] q.d. Tacendo & auscultando deferes honorem & reuerentiam tum musicæ & musicis, tum senibus & sapientiæ quam eloquuntur, tum ceteris conuiuis, qui eos auidè auscultant: quare eorum omnium gratiam tibi cōciliabis, vt te velut modestum, reuerentem, philomusum venerentur & deprædicent; tibiq; pro fauore auscultationis gratias agant, si secùs facias, & loquacitate tuâ eis obstrepas, omnes offendes, audieisque immodestus, irreuerens, audax & loquax. Si hæc reuerentia silentij deferenda est mulieræ profanæ in conuiuijs, multò magis deferenda est cantui sacro in templis, putà, in Missa & Vesperis: hoc enim exigit honor & maiestas Dei, cui laudes hæ decantantur, quique in ijs inuocatur & adoratur. Quocirca Christus eiecit ementes & vendentes ex templo; pari ratione eiecturus garrulos & fabulones, si eos ibi inuenisset, dicens, *Domus mea domus orationis est*, non fabulationis: *vos autem fecistis illam speluncam latronum*, Lucæ 19. 46.

Hic versus iam deest in Græcis & Syro.

VERS. 10. ADOLESCENS LOQVERE IN CAVSA TVA VIX] id est, rarò, parcè, tardè, ægrè. Vnde Iansenius & alij addunt. *Cùm necesse fuerit*: vt scilicet non loquaris, nisi cùm loqui necesse est; sed id delent codices Romani.

VERS. 11. SI BIS INTERROGATVS FVERIS, HABEAT CAPVT RESPONSVI TVVM] A senibus transit ad adolescentes, eisq; præscribit silentium & pauciloquium: sicut enim senes decet loqui, sic iuuenes decet silere & auscultare. Primum est hoc adolescentum monitum & præceptum, nimirum vt in mensa sint tacituri & pauciloqui. Igitur non loquantur, nisi cùm causa eorum id exigit, putà, cùm necesse est loqui, idq; *vix*, id est, ægrè & parcè, quod explicat, subdens: *Si bis interrogatus fueris*. q.d. Ne respondeas, nec loquitor nisi bis interrogatus fueris; tùc enim honestè silere nequis: verumtamen tunc curato vt *habeat caput responsum tuum*; græcè, *κεφαλαίωσον*, id est, redige sermonem tuū in breuia capita, vt paucis multa complectaris. Vnde Græca Romę emendata habent, *adolescens loquere, cùm necessitas tibi fuerit, vix: si bis interrogatus fueris, in summam redige sermonem, in paucis multa*; Tigurina, *loquere adolescens si veniat vsus tui, vix tamen etiam bis inuitatus, summatim, verbis paucis multa complectere*; alij, *confer sermonem in capita, paucis multa explicans.* Hoc enim exigit humilitas, verecundia, modestia & reuerentia, quam iuuenes debent senioribus: si enim secùs faciant, videbuntur esse scioli & superbi, atq; arrogare sibi auctoritatē loquendi, suamq; velle ostentare sapientiam. Eòdem spectat, quod sequitur:

Primum præceptum adolescentum in conuiuio.

IN

VERS. 12. *Secundum.* IN MVLTIS ESTO QVASI INSCIVS, ET AVDI TACENS SIMVL ET QVÆRENS] Græcè, γίνου ὡς γερόντων & ἅμα ἀκουόντων, quod Primò, Tigur. præcedentibus cõnectens vertit, *fac intelligas* quod interrogaris, quodque respondere debes, *interimque taceas*. q.d. Interrogatus tace, donec prudenter cogitaris quid respondere debeas. Secundò, Roman. & Complut. vertunt, *esto quasi sciens & simul tacens*. q.d. Fac vt intelligas, scias & cognoscas, quæ in mensa à senibus dicuntur: sed ita vt simul taceas, nec te ea scire ostentes. Noster pro ὡς, id est, *quasi* legit ὅ, id est, *non*, atque alia nonnulla adijcit. Vnde vertit, *in multis esto* quasi non sciens, id est, *instius*. q.d. Esto multa intelligas & scias, tacendo tamen dissimula te ea scire, teq; gere quasi ea nescires, sic enim humiliate celabis tuam scientiam, ac prouocabis senes vt pergant dicere & docere: quare audi eos tacens simul & quærens, tanquam audiendi & discendi auidus, modestè tamen & opportunè id facias: sicut Christus duodennis inter doctores celabat suam scientiam, nec docebat, sed interrogabat, Lucæ 2.46. Denique vt ait S. Bernar. tract. de Ordine vitæ, *silentium est maximus actus verecundiæ*: hæc autem est prima dos iuuenum. Vide S. Bonauen. de Institut Nouitior. 1.p.c.20. Est hoc secundum adolescentium monitum: sequitur tertium:

VERS. 13. *Tertium.* IN MEDIO MAGNATORVM *loqui* NON PRÆSVMAS: ET VBI SVNT SENES, NON MVLTVM LOQVARIS] Ita legit Iansenius & alij passim: sed delendum est cum Romanis & Græcis τὸ *loqui*, Græca enim Complut. sic habent, *in medio magnatorum μὴ ἐξισάζῃς*, id est, *ne te facias æqualem*: & *vbi senes, ne multa garrulerus*; Roman. & *alio dicente ne multa garrias*; Tigurina; *ne te adæques proceribus inter quos fueris, & vbi senes adsunt, ne multa garrias*. Nã Romana legunt, ἐπὶ πολὺ λέγειν, id est, *alio dicente*, pro quo Complut. & Tigur. legunt, ὅπου γέροντες, id est, *vbi sunt senes*; Syrus, *inter principes ne exalteris, & eos, qui sunt seniores, ne velis contumelia afficere*, contradicendo, & multum loquendo in eorum præsentia: hoc enim senibus contumeliosum est. Vt ergo Latina cum Græcis & Syris concilies, sic explica: In medio magnatũ *non te æque* (vti legunt non nulli codices manuscripti) illis, vt præsumas æquali libertate cum illis vti, vt audeas cum eis iagere quasi par cũ pari, vt velis libere agere & dicere eadẽ quæ ipsi agunt & dicunt: hoc enim signum est arrogantiæ, audaciæ & impudentiæ: quare eo offensi magnates, & indignantes quòd te illis æquare velis, cum sis inferioris sortis, in te insurgent, teq; verbis & factis, quoad poterunt, depriment: vt qui volueras esse æqualis summis, fias par, imò inferior infimis. Eadem de causa non præsumas inter senes multum loqui, quia per hoc videris te eis æquare, eorumq; gravitatem, auctoritatem & prudentiam tibi arrogare. Quare illos offendes, ipsique tuam arrogantiam carpent & obtundent. Huic affinè est S. Bonauenturæ monitum: *Inter multos ne multum loquaris*, tum, vt multitudinem reuereatis; tum, vt vites confusionem, tumultum, contradictionem & reprehensionem cuiusliber è multis.

Senibus deferendum.

Exempla. Hinc omnium gentium ritu iuuentus honorat senes, eisq; defert honorem sedendi & loquendi. Vnde Macrobius lib.3.Saturnal. *Senectus nobis*, inquit, *si sapimus, adoranda est*. Et Valer. Max. li.2.c.1. scribit iuuenes olim ita honorasse maiores natu, ac si ipsi communes omnium forent parentes: vnde & senatores vocati sunt patres conscripti, & à senibus dictus est senatus: quia in eum nemo nisi senex adlegebatur, vt dixi c.25.7. Hæc de causa γέροντες, id est sepes, apud Spartanos erant senatores & optimates, numero 28. qui amplissimum magistratum gerebant, teste Aristotele in Politic. Porrò Plutarch. lib.7.Sympos. γέροντες non tam ἀπὸ τῆς γῆς hoc est, ab ariditate terræ, & quòd in terram fluant, quàm ἀπὸ τῆς γέρας, id est à veneratione, honore & reuerentia, dictos putat, quare apud omnes nationes summo in honore habiti sunt. Ouid Iuuen. satyr.13.

Cedebant hoc grande nefas & morte piandum.
Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicumque puer, licèt ipse videret
Plura domi farta, & maiores glandis aceruos.
Tam venerabile erat præcedere quattuor annis,
Primaque par adeò facta longæua senectæ.

Et Ouid. lib.5.Fastor.

Magna fuit quondam capitis reuerentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.

Quàm Esseni honorarint senes, vide apud Philonem lib. de Essenis: quantum Ægyptij. vide apud Herodot. in Euterpe. Pluta de honorandis senibus vide apud Ciceron. 1. Offic. Platonem dialog. 9. de Legibus, Aristot. 9. Ethic. 2. Ælianum li. 1. de Natura animalium, vbi ad hoc stimulum dat exemplum elephantorum: *Quod genus animalium à principio*, inquit, *hoc idem solo naturæ ductu sine Lycurgi, aut Solonis, aut Zaleuci præceptione sanctissimè observat: ætate affectis nimirum iuniores de legitimo cibo cedunt. eosdemq; summa observantia colunt, & à periculis seruant, in fossam delapsos iniectis fruticum fascibus subtrahunt, quibus tanquam scalis senectute graues ascendentes liberantur.* Hæc de elephantibus refert etiam Plinius lib.8. c.5. Solin. cap.38. Similia de formicis refert idem Ælian. lib.8.

Apologus præsumptuosi. Hoc sapienti, acuto & erudito struthionis & gallinæ apologo, oculis quasi spectandum subijcit Cyrillus li.2.Apolog.moral.c.4. cui titulus: *Contra præsumptuosos. Alatus struthio*, inquit, *cum pedis officio in montẽ ascendisset, cernens volucres in liquidum aërem pennata se agilitate diffundere, præsumptionẽ sumens ex penna: idem voluit attentare. Cumq; subelationis impetu pararet sese aëri committere, id gallina prospiciens sic ei fertur dixisse: Tene locum tuum charissime, & cave ne pennã præsumptionis tuæ tibi amittas virtutis. Qui spernens salutare consilium, mox respondit: Tace miserrima, quatenus possis validitate pennarum altis & lucidis sedibus perfrui, gravitate pauperis pectoris tui, lutum colis. Quo dicto, cordis vigore præsumptuoso se cum magno impetu vibrans, fallacium mentiente statera pennarum, suo pondere corruit, & rapido oneris sui defensu totã se confregit. Tunc ad vulnerum dolentis quæra reigallina descẽdens, ad eum venit pedetento, & dixit: De imprudentia tua non miror, quia magno corpori nimis parvum superpositum habes caput; & ideo alã non vtili perdidisti pedem tã commodũ, & volatus vanitatis abstulit tibi gressum veritatis. Nempe non attendisti, quòd præsumptio dum nimis extendit, disjungit; & cùm erigit, dirnit; & cùm anteponit, postponit.* Apologum deinde alijs paraboliis stomachi, cordis, ponderis & vini corroborat dicens: *Sic cùm supra vires stomachus hauserit, se confundit, & cor immoderatè dilatatum, vitali spiritu perdito semetipsum extinguit. Altiùs raptum pondus fortiùs cadit, & vere-lũ sine modo velum submergitur. Sed omnis moderamine virtus agit, & natura dimicans contra morbum, in extrema tantùm necessitate potentiam suam ostendit. Tuæ igitur validitatis mensuram cape, & extra metam tuæ longi-*

Similia.

longitudinis te noli extendere. Onus ſume quod poſſis ferre, & illud bibe quod poſſis digerere. Qui enim viribus ſuis improportionatum pondus leuare nititur, frepat. Et ſi immoderatè vinum bibatur, caput inebriat. Quibus dictis diſcedens, in dolore ſua præſumptuoſum reliquit.

VERS. 14. ANTE GRANDINEM PRÆIBIT CORVSCATIO ET ANTE VERECVNDIAM PRÆIBIT GRATIA, ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI BONA GRATIA] Ita legunt Roman. Raban. Lyran. & alij. Verùm Græca, Ianſenius, Palacius & alij pro *grandinem* legunt *tonitruum* ſic enim habent Græca, *ante tonitruum feſtinat fulgur, & verecundum præcedit gratia.* Tigurina, *vt fulgur præcedit tonitru, ita pudentem gratia præcedit, vt pro reuerentia conſequaris benevolentiam.* Quod Palacius ſic explicat, q.d. Sicut ante tonitruum ſentitur coruſcatio, licèt reuera prius ſit tonitruum quàm coruſcatio: ita licèt reuera verecundia ſit ante gratiam, tamen adeò verecundia placet, vt oculis noſtris præcedere videatur gratia verecundiam & præire, non ſequi. Igitur *pro reuerentia*, quam ſenibus habueris, *accedet tibi bona gratia* gratioſus enim videberis & habeberis.

Gratia præit verecundiam. Quæ ratione?

Ianſenius verò pleniùs: Gratia, inquit, præit verecundiam, vel (vt græcè eſt) verecundum; quia illi ſemper præſens eſt, & parata ad excipiendum illâ vel illum: quomodo qui aliquem honoris cauſa præcedit, illi ſemper adeſt, paratus ad ſuccurrendum, ſi opus fuerit. Aut, quia verecundia ſtatim de ſe diffundit gratiam, ſicut tonitruum de ſe emittit coruſcationem. Similis eſt locutio in Pſalmis, cùm de Deo dicitur, pſal: 88. *Miſericordia & veritas præibunt faciem tuam*, nempe quia illas virtutes Deus inſeparabiles habet ſemper comites, eaſque in omnibus ſuis factis mox oſtentat & reluceere facit. Itaq; phraſim, quæ eſt in eo, quod dicitur, *Ante verecundiam antecibit gratia*, benè exprimit addita ab Interprete pars, quæ in Græcis, non eſt: *Et pro reuerentia.* hoc eſt, verecundia, *accedet tibi gratia bona*, hoc eſt, gratioſitas, q.d. Propter verecundiam gratus eris; quia verecundia iuuenes valdè commendat. Bene autem *gratia* coruſcationi comparatur, *verecundia* tonitruo; quia ſicut coruſcatio & fulgur ſuo lumine micat & exhilarat, ita & gratia lumen ſuum habet exhilarans: & ſicut tonitruum homines facit attonitos, ita & verecúdia. Significatur ergo, quòd quemadmodum tonitruo, rei per ſe non lętę, adeſt fulgur per ſe lætum, quodq; tonitruum de ſe diffundit: ita verecundia, res quæ torquet, & attonitum facit hominem, adiunctam ſemper habet gratiam, quam de ſe diffundit, inſtar lucis micantem & recreantem. ita Ianſenius appoſitè.

Eôdem redit lectio Romana, quæ pro *tonitruum* legit *grandinem*, id eſt, grandinem tonantem, ſiue tonitruum grandinans. Nam, vt ait Lyranus, initio veris & autumni, ac aliàs ſæpè, dum anni vel aurę tempora mutátur, cum tonitruo, vel potiùs ſtatim poſt tonitruum & fulgur, ſequitur grando. Itaque manifeſtius & clarius eſt, quòd fulgure poſterior ſit grando quàm tonitruum. Nam tonitru re ipſa prius eſt fulgure, imò fulguris eſt cauſa: etſi ob tarditatem ſoni & auditus poſteriùs audiatur, & priùs videatur fulgur ob eius æquè ac viſus celeritatem. Tonitruum enim collidendo nubes elicit fulgur, fulgur verò reſoluit nubem in imbrem & grandinem. Nam tradit Plinius lib. 2. cap. 60. *grandinem congelatato imbre gigni, & nubem eodem humore multùs coacto, pruinam autem ex rore gelido.* Idem docet Ariſtot. li. 1. Meteorolog. c. 12. Vnde Rabanus ſic explicat, q.d. *Fulgur coruſcationis præibit pondus grandinis, ſic etiam rutor gratiæ præcedit gratiam verecundiæ, & auget pro reuerentia donum ſuperna gloriæ.*

Appoſitè ſilentio iuuenum ſubiungit commendationem verecundiæ; quia ſilentium ceteraque præcepta quæ iuuenibus iam dedit, manant ex verecundia, adeóque non aliud quàm verecundiam in verbis & factis iuuenibus præſcribunt. Aptè verò gratia confertur coruſcationi, & verecundia grandini; quia & gratia gratioſos illuſtrat, eoſque ſplendidos & coruſcos efficit: atq; verecundia verberat, percellit & ſternit mentem, æquè ac grando ſternit ſegetem. Rurſum, ſicut grando eſt imber conglaciatus: ſic verecundia æque ac timor (eſt enim ipſa timoris pars & ſpecies) animum conſtringit, infrigidat & quaſi conglaciat, indeque faciei pallorem, linguæ balbutiem, cordis palpitationem, membris tremorem non rarò inducit, quocirca timor ſemper pudorem comitatur, adeóque pudibundi ſunt timidi, & vice verſa.

Moral. de verecundia.

Moral. dice hîc, quanta ſit gratia verecundiæ iuuenum, vtpote quæ conferatur coruſcationi & fulguri: ipſa enim æquè ac modeſtia eſt quaſi fulgor, flos & venuſtas vitæ & morum, vti docet S. Ambroſ. li. 1. Offic. c. 45. Et c. 17. *Eſt igitur*, inquit, *honorum adoleſcentium timorem Dei habere, deferre parentibus honorem, habere ſenioribus reuerentiam, caſtitatem tueri, non aſpernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam; quæ ornamento ſunt minori ætati. Vt enim in ſenibus grauitas, in iuuenibus alacritas: ita in adoleſcentibus verecundia velut quadam dote commendatur natura*, &c. Et c. 18. *Silentium quoque ipſum, in quo eſt reliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiæ eſt.* Datque exemplum B. Virginem, quæ ſalutata licèt ab angelo, præ verecundia tamen non reſalutauit. Et interiùs: *Eſt etiã in ipſo motu, geſtu, incęſſu tenenda verecundia.* S. Bernard. ſer. 86. in Cant. *Quid amabilius, ait, verecundo adoleſcente? quàm pulchra hæc, & quàm ſplendida gemma morum in vita & vultu adoleſcentis! quã vera & minimè dubia bona nuntia ſpei, bonæ indolis index! Virga diſciplinæ eſt illi, qui pudẽdis affectibus imminens, lubricæ ætatis motus actuſq; lenes coërceat, comprimat inſolentes. Quid ita turpiloquij & omnis denique turpitudinis fugitans? ſoror continentiæ eſt. Nullum æquè manifeſtum indicium columbinæ ſimplicitatis, & ideò etiam teſtis innocentiæ. Lampas eſt pudicæ mentis ingiter lucens, vt nil in ea turpe vel indecorum reſidere atteſtet, quod non illa illicò prodat. Illa expunctrix malorum & propugnatrix puritatis innatæ, ſpecialis gloria cõſcientiæ, & famæ cuſtos, vitæ decus, virtutis ſedes, virtutum primitia, naturæ laus, & inſigne totius honeſti. Rubor ipſe generoſus, quem ſortè inuexerit pudor, quantum gratiæ & decoris ſuffuſo afferre vultui ſolet?*

Vide eumdem tract. de Ordine vitæ, ſiue de doctrina puerorum, vbi multa ex Officijs S. Ambroſij tranſcripta ſunt, & ſtylus nonnihil euariat. Qui de cauſa Bellarm. lib. de Script. Eccleſ. & alij dubitant, an hic tractatus ſit S. Bernardi.

Rurſum hęc potiùs accipias de reuerentia, quæ Deo debetur dũ eum oramus. q.d. Sicut coruſcatio oculos exhilarans, grandinem & tonitruum præcedit: grandinem quidem reuera, quia ipſa ruptione nubis elicitur; tonitruum verò ad ſenſum, quia priùs fulgur ſentitur & oculis obijcitur, quã tonitru audiatur: ita pariter gratia aut fauor Dei inſtar coruſcationis mentem exhilarans, verecundiam & reuerentiam inſtar tonitrui aut grandinis conſtringentem præcedit. Quia ſignum eſt præue-

præuenientis gratiæ Dei, ſi ipſum honoremus & reuereamur. Nec ſolùm hoc; verùm & pro reuerentia habita accedet nobis bona gratia: nã quod petierimus à Deo, hoc vtique obtinebimus.

VERS. 15. ET HORA SVRGENDI NON TE TRICES: PRÆVENIRE AVTEM PRIOR IN DOMVM TVAM, ET ILLIC AVOCARE (perperàm aliqui legunt *adauocare*: vide Franc. Luerm in notis hic) VERS. 16. ET ILLIC LVDE, ET AGE CONCEPTIONES TVAS, ET NON IN DELICTIS, ET VERBO SVPERBO] Ita Romana, Rabanus & alij. Minùs rectè ergo pro *non te trices*, Ianſenius legit, *non tetrices*, id eſt, inquit, ne ſis tetricus, id eſt, triſtis, grauis & tardus. Alij peiùs legunt *non te triſtes*, vel *nõ te triſtet*, id eſt, contriſtet, ſcilicet hora ſurgendi & abeundi. Complut. *nõte fraces*, vti ſe fricant gulones, bibones, otioſi & pigri, cùm à ſympoſio lauto auocantur & auelluntur. Græca habent, μὴ ὀκνήσῃ, id eſt, *ne ſis vltimus*; ſic ergo totam ſententiã efferunt, *In hora excitare, & ne ſis vltimus: vocarte in domũ, & ne torpeas: ibi lude, & fac cogitata tua, & nõ in peccatis & ſermone ſuperbo*; Tigurina, *maturè ſurgas, nõ inter vltimos recipe te domum, nec deſideantibi lude, tuoq; indulge arbitrio, dum ne pecces, aut ſuperbè agas*. Hebræum enim דָּבָר *dabar*, id eſt, verbum vel ſermo, ſæpè per metonymiã ſumitur pro re verbo vel ſermone ſignificata: ſermo ergo ſuperbus eſt res, actio & opus ſuperbum. Arabicus aliqua addens, nonnulla demens, ſic habet: *Ne verbo contumelioſo efficias maiorem te, neque verba multiplices ſuper menſam, & vade in domum tuam, dum ſtabilis es mente, & adi lectulum tuum in timore Domini, & non in defectu*: Syrus quoq; multa hic tranſiliens, alia compendio perſtringens, hæc dumtaxat habet, *In tempore menſæ ne multum ſis ad lætandum, & dum adhuc in te eſt recordatio, abi in domum tuam, & fac voluntatem tuam in timore Dei, & non cum detrimento*.

Quartum in conuiuio iuuenum monitum.

Quartum eſt hoc iuuenum in conuiuio monitum, ſcilicet, vt, dum finita eſt menſa, aut certè dum tempus ſurgendi eſt, ilicò ſurgant, domumque abeant: ſunt enim qui poſt menſam ſtantes colloquuntur, potant, ſeque inebriant, manentque in multam noctem. Ait ergo *non te trices*, id eſt, nõ te intrices aliorum rumoris, ne tricas quære, ne moras necte, vti faciunt qui à conuiuis, vel conuiuatore detineri ſe ſinunt, imò ambiũt donec inebrientur, indeque in rixas, verbera & cædes incidant: ſed prior è conuiuio domum abi, & illic inter tuos mentem à ſerijs auoca, liberè expande & recrea, ludoque quopiam exerce, ſi lubet: & age conceptiones tuas, quæ ſcilicet animo concepiſti & deſtinaſti, id eſt tuo indulge arbitrio & libito, fac quæ in animo habes, quæque tibi placent & allubeſcunt, dummodò non delinquas, aut ſuperbè quid dicas vel agas. Domi enim tuæ liber es, mentemque explicare pores, cùm in domo aliena decorum & grauitas ſeruanda ſint. Permittit ergo, imò conſulit, vt ſtatim à menſa non tractentur ſeria, ſed mens auocetur à curis, qui cibi concoctionem impedire ſolent: hæc enim iuuatur ludo, & honeſta ſine crimine recreatione. Qua de cauſa etiam in monaſterijs & Religionibus à prandio & cœna conceditur hora collocutionis, ad honeſtam animi relaxationem & cibi digeſtionem, atque vt mutuo de virtutibus, hiſtorijs, aliiſque rebus pijs vel eruditis colloquio, ſe inuicem in doctrina, pietate & ſpiritu promoueant & accendant.

VERS. 17. ET SVPER HIS OMNIBVS BENEDICITO DOMINVM QVI FECIT TE, ET INEBRIANTEM TE AB OMNIBVS BONIS SVIS] Quintum eſt hoc monitum, vt conuiuæ de epulo tam lauto, ceteriſque Dei donis & beneficijs gratias illi agãt, qui vti primitus eos EX nihilo creauit, ita modò tot delicijs recreauit, & aſſiduè bonis omnibus obruit & inebriat. Græca habent, *& de his omnibus benedicite eum qui fecit te, & inebriat te bonis ſuis*; Tigurina, *ad hæc creatorem tuum celebres, qui te bonis ſuis ditat effuſiſſimè*; Syrus, *& ſuper omnia hæc benedic nomen Dei, qui ſatiauit te bonis ſuis*. Inebriat enim nos Deus bonis terræ, maris, aëris, cæli: inebriat præſidijs angelorum, donis gratiæ in hac vita, donis æternitatis in futura: inebriat non tantùm bonis neceſſarijs & vtilibus, ſed ijs quæ redundant, quæq; non niſi abundantiæ & voluptati ſeruiunt: maximè autem inebriat calice Euchariſtiæ, de quo Pſalt. pſal. 22. 5. *Et calix tuus inebrians quàm præclarus eſt!* denique inebriat nos illo amore ſuo, quo quæ dat, amantiſſimè dat.

Delectatio ſpiritualis maior carnali, ob tria.

Porrò Deus longè magis nos inebriat bonis ſpiritualibus quã temporalibus: tum, quia illa longè ſunt maiora: tum, quia ſimpliciter magis afficiunt & delectant. Rationẽ à priori Dat D. Thom. 1. 2. q. 31. a. 5. *Hæc*, inquit, *apparet ſecundùm tria quæ requiruntur ad delectationẽ, ſcilicet bonum conuenientem, & id cui conuenit, & ipſa conuenientia. Primum.* Nam ipſum bonum ſpirituale *eſt maius, quàm corporale bonum, & eſt magis delectans: cuius ſignum eſt, quòd homines etiã à maximis corporalibus voluptatibus abſtinent, vt non perdant honorem, qui eſt bonum intelligibile. Secundum.* Similiter etiam ipſa *pars intellectiua eſt multò nobilior, & magis cognoſcitiua, quàm pars ſenſitiua. Tertium.* Conuenientia etiam virtuſq; *eſt magis intima, & magis perfecta, & magis firma. Intimior* quidem *eſt, quia ſenſus ſiſtit circa exteriora accidentia rei: intellectus verò penetrat vſque ad rei eſſentiam. Obiectum enim intellectus eſt quod quid eſt. Perfectior autẽ eſt, quia conuenientiæ ſenſibili ad ſenſum adiungitur motus, qui eſt actus imperfectus: vnde & delectationes ſenſibiles nõ ſunt totæ ſimul, ſed in eis aliquid pertranſit, & aliquid expectatur conſummandum, vt patet in delectatione ciborum & venereorum: ſed intelligibilia ſunt abſq; motu, vnde delectationes talis ſunt totæ ſimul. Eſt etiã firmior, quia delectabilia corporalia ſunt corruptibilia & citò deficiunt: bona verò ſpiritualia ſunt incorruptibilia*: Subdit deinde, ſecundùm quid delectationes corporales maiores eſſe ſpiritualibus. *Sed quoad nos*, inquit, *delectationes corporales ſunt magis vehementes propter tria. Primò, quia ſenſibilia ſunt magis nota quoad nos, quàm intelligibilia. Secundò etiam, quia delectationes ſenſibiles, cùm ſint paſſiones ſenſitiui appetitus, ſunt cum aliqua tranſmutatione corporali: quod non contingit in delectationibus ſpiritualibus, niſi per quandam redundantiam à ſuperiori appetitu in inferiorem. Tertiò, quia delectationes corporales appetuntur vt medicinæ quædam contra corporales defectus vel moleſtias, ex quibus triſtitiæ quædam conſequuntur. Vnde delectationes corporales triſtitijs huiuſmodi ſuperuenientes, magis ſentiuntur: & per conſequens magis acceptantur, quàm delectationes ſpirituales, quæ non habent triſtitias contrarias.*

Mos gratias agendi Deo poſt menſam.

Moraliter hic diſce, vti initio menſæ præmittenda eſt benedictio, ſicut ex veterum ritu oſtendi 1. Timoth. 4. 5. ita eidẽ ſubiungendam eſſe gratiarũ actionẽ, quã ei gratias agamus de tã liberali & lauta refectione, iuxta id quod ait Paulus 1. Tim. 4. 3. *Quos* (cibos) *Deus creauit ad percipiẽdum cum gratiarum actione*; imò iuxta id quod Moſes præcipiſſe Hebræis Deut. 8. 10. dicens: *Vt, cùm comederis & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quã dedit tibi*. Qua de cauſa Iudæi in feſtiuis & ſolem-

Hebræorum.

solemnibus epulis, etiamnum ijs finitis hoc ritu Deo gratias agũt, vt habetur in *Siddur habberacoth*, id est, *Ordo benedictionũ*. Paterfamilias, vel honoratior conuiua, poculum vino refertum vtràque manu tenens, dicit: *Benedicamus*, siue *gratias agamus Deo nostro, quia edimus de suo*. Hoc dicto respondent cõuiuæ: *Sit laudatus Deus noster de cuius bonis comedimus, cuiusque benignitate viximus*. Post hæc qui orando præit, sic denuò orat: *Benedictus sit ipse, & benedictum sit nomen eius*, & plura deinde addit in eandem formam. Quibus finitis omnes conuiuæ sequentem orationem submissa voce apud se dicunt: *Timete Dominum omnes sanctis eius, quoniam non est inopia timentibus eum: diuites egenerunt & esurierunt: inquirẽtes autem Dominum nõ minuentur omni bono*, psal. 33.10. Post illa rursũ qui orando præit, hâc precc gratiarum actionem concludit: *Benedictus sis tu Domine Deus noster rex mundi, qui creas fructum vitis*. Quo dicto ex benedicto poculo, quod manu tenet, paululum bibit, idq; nox omnibus conuiuis degustandum præbet, atque ita distribuit. Quem Hebræorum ritum Christus seruauit in vltima cœna, vt patet Luc. 22.17. cæq; peractâ hymnum cum Apostolis dixit. Vbi Paulus Burgẽsis ex Hebræo Christianus, vetustam Iudæorum traditionem fuisse scribit vt comesso agno paschali psalmũ 112. *Laudate pueri Dominum*, & sequentes vsq; ad 118. *Beati immaculati in via*, decantarent; & hunc esse hymnum quem Christus cum discipulis cecinerit.

A Christo & Hebræis hic mos finitâ mensâ gratias agendi Deo, trãsiuit ad Christianos. Vnde primitiuos Christianos idẽ facitasse docet S. Iustin. Apologia 2. S. August. epist. 59. ad Paulinum, Irenæus lib. 4. Tertull. Apologet. c. 39. *Oratio*, inquit, *auspicatur & claudit cibũ*. Huc facit illud ex Concil. Nannetensi dist. 44. c. *Nullus*: *Quando autem conueniunt presbyteri ad aliquod conuiuium, aliquis prior illorum versum ante mensam incipiat, & cibũ benedicat: & tunc secundùm ordinem sedeãt, alter alteri honorem præbentes, & per vices cibum & potum beneducant, & aliquis illorum aliquid de sancta Scriptura legat*. Post refectionem similiter hymnum dicant ad exemplum Domini, sicut in cœna fecisse legitur, &c. D. Hieronymus ad Eustochium to. 1. de consecratione mentę sic scribit: *Vnde nobis sollicitis prouidendum est, vt solemnem diem non tam ciborum abundantia, quàm spiritus exultatione celebremus. Quia valdè absurdum est nimia saturitate velle honorare martyrẽ*, (Petrum intelligit, in cuius natali hæc scripserat) *quem scias Deo placuisse ieiunijs. Ita tibi semper comedendum est, vt cibum & oratio sequatur & lectio*. Id paulò antè in epist. 18. ad Marcellam Ambrosij exemplo confirmat, quoniã dicit in epistola quadam eum scripsisse, nunquam se cibum Origene præsente, sine lectione sumpsisse: nunquam inijsse somnum nisi vnus è fratribus sacris Litteris personaret. D. Chrysost. cùm Annam Samuelis Prophetæ matrẽ post epulas intentè Deum orasse dixisset, vt illi sterilitatem solueret, hæc subijcit: *Hæc igitur à femina lucri consecuti sumus, vt sciamus & post conuiuium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, nunquam in ebrietatem aut vinolentiam incidet, nunquam edacitate distenditur: sed quoniam expectationem precationis habet freno impositio animo, conuiuatate mensurâ attinget ex omnibus quæ fuerint apposita, multaq; benedictione tum animam, tum corpus implebit. Siquidẽ conuiuium, quod à precatione cœpium in precationem desinit, nunquã deficiet, sed quodvis fonte vberiùs nobis omnia offeret bona. Ne igitur tantum nos bibamus in-*

A *crum*. Probat exemplo: *Absurdum enim fuerit, si cum famuli nostri, si quando partem aliquam eorum quæ nobis apposita sunt, acceperint, nobis gratias agant, bonaque nobis precantes abeant; nos, cum toti tamisq; frumenti bonis, ne hoc quidẽ honoris Deo persoluamus, præsertim cùm hinc multum fimus cõsecuturi secum ita sit. Vbi enim precatio & gratiarum actio, eò sanctus Spiritus adest cum gratia, abiguntur dæmones, & omnis aduersantis potestas diffugit ac discedit. Qui se conuersurus est ad orandum, non audet quidquam absurdè loqui, ne in medio quidem conuiuio: aut; si locutus fuerit, mox resipiscit. Proinde oportet tum in initio, tum in fine conuiuij gratias agere Deo, ob hanc præsertim causam, quòd quemadmodum dicere cœperam, haud facilè prolabemur in ebrietatem, si nos ipsos in consuetudinem constituerimus. Quin, si quando surrexeris crapula postquàm grauatus, ne sic quidem obijcias confusionem, &c.*

B Græcæ Ecclesiæ (vti liquet ex eius Horologio) benedictionis mensæ & gratiarum actionis hæc extat formula. Primò, antequam cibi apponantur, legitur totus psal. 145. *Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in sæculum*, &c. Deinde appositis cibis recitatur à sacerdote benedictio mensæ; & quæ apposita sunt, ita benedicuntur: *Christe Deus noster, benedic cibo ac potui fruentium tuorum: quoniam tuus es sanctus & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen*. Postea quando cibum gustarunt, in media surgunt, & simul omnes recitant illam benedictionem, cuius & Clemens & Chrysost. mentionem faciunt: *Benedictus es Domine Deus (ὁ ἀγαθὸς) qui misereris nostri, & pascis nos à iuuentute nostra: qui dans escam omni carni, reple gaudio & lætitia (εὐφροσύνῃ) corda nostra, vt semper omnẽ habentes sufficientiam (αὐτάρκειαν) seu habentes in omnibus animũ præsentibus cõtentum, exuberemus (περισσεύωμεν) in omne opus bonum in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor, virtus seu imperium (κράτος) adoratio, cum sancto Spiritu, Amen*. Post sumptum cibum, primò recitatur hęc gratiarum actio, *Gloria tibi sancte, gloria tibi rex, quoniam dedisti nobis escas ad lætitiam, imple nos etiam Spiritu sancto, vt stemus in conspectu tuo accepti, & non confusi*, seu *indefalli (ἀνεγκλήτους) quando reddes vnicuique; secundum opera sua*. Deinde legitur psal. 122. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus*. Postea additur hic versus: *Sicut in medio discipulorũ tuorum (commanentium) adfuisti Saluator dans ipsis pacem: veni etiã ad nos, & salua nos*. Tandem legitur ex psal. 21. 27 *Edent pauperes, & saturabuntur: laudabunt Dominum qui requirunt eum*, vsq; ad finem: *Kyrie eleison*. Concluditur demum hac precatiuncula: *Benedictus es Deus, qui misertus nostri ex opulẽtis donis tuis pauisti nos. Eius gratia & benignitate (φιλανθρωπίᾳ) detur nobis frui, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen*.

C Latinæ Ecclesiæ ritum benedicendi mensæ & gratias agendi, omnes audimus & nouimus, isque expressus extat in fine Breuiarij Romani. Quin & Gentiles benedicebant mensę, eâque finitâ gratias agebant, imò libabant & sacrificabant dijs suis, vti Iulianum apostatã fecisse docet Sozomenus l. 3. c. 14. Sic & Turcę ac Saraceni mensæ benedicunt.

Græcorum.

Gentilium.

Turcarum.

D *Latinorum.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Commendat legem & timorem Dei, ac consilium.

Vers. 18. Qui timet Dominum, excipiet

piet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illum, inuenient benedictionem.

19. Qui quærit legem, replebitur ab eâ: & qui inſidiosè agit, ſcandalizabitur in ea.

20. Qui timent Dominum, inuenient iudicium iuſtum, & iuſtitias quaſi lumen accendent.

21. Peccator homo vitabit correptionem, & ſecundùm voluntatem ſuam inueniet comparationem.

22. Vir conſilii non diſperdet intelligentiam, alienus & ſuperbus non pertimeſcet timorem:

23. etiam poſtquam fecit cum eo ſine conſilio, & ſuis inſectationibus arguetur

24. Fili ſine conſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis.

25. In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides: nec credas te viæ laboriosæ, nè ponas animæ tuæ ſcandalum:

26. & à filijs tuis caue, & à domeſticis tuis attende.

27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc eſt enim conſeruatio mandatorum.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo, non minorabitur.

VERS. 18. QVI TIMET DOMINVM, EXCIPIET DOCTRINAM EIVS: ET QVI VIGILAVERINT AD ILLVM INVENIENT BENEDICTIONEM] Redit de more ab hypotheſi ad theſin, putà, à particularibus verecundiæ, ſobrietatis, modeſtiæ documentis reſilit ad generale encomium legis & timoris Dei, eiuſque ſeruatæ fructus, ac nõ ſeruatæ pœnas & damna recenſet. Senſus eſt, q.d. Hucuſq; commendaui multa partialia Dei mandata, nunc, ne in ijs recenſendis ſim prolixior, cetera omnia generatim pari ſtudio & affectu commendo. Et quia cuſtodiq mandatorum cauſa & radix eſt timor Dei, illum iterum iterumque ſingulis inculco. Nam *qui timet Dominum*, reuerenter, *excipiet doctrinam eius*; græcè, παιδείαν, id eſt, diſciplinam, putà, legem, quæ refrænat, corripit & caſtigat omnes illicitos concupiſcentiæ motus, omniaque vitia. Hanc ergo legem, eſto carni contrariam, promptè *excipiet*, vt Deo ſuo obſequatur. Rurſum *excipiet doctrinã eius*, id eſt, à Deo interiùs illuminabitur & docebitur, eiuſq; ſapientiâ & ſpiritu imbuetur. Vnde ſubdit: *Et qui vigilauerint ad illum* (Dominum) *inuenient benedictionẽ*: græcè οἱ ὀρθίζοντες εὑρήσουσι εὐδοκίαν, id eſt, vt Complut. *qui dilucularierint, inuenient complacentiam*: alij vertunt, *benevolentiam*: alij, *fauorem*. Noſter cum alijs legit εὐλογίαν, id eſt, *benedictionẽ*, id eſt, beneficentiam. q.d. Qui manè Deum requirunt, vt mentem ad eum eleuent, eum adorent, inuocent & meditentur; hi copioſis ab eo donis & beneficijs tum animi, tum corporis afficientur; hi eius benevolentiam, indeque beneficentiam conſequentur. Vnde Tigurina vertit, *qui reuerentur Deum, ædificium* (alij legunt ἐδώλιον, id eſt, *thorum*)

A id eſt, *amplectetur diſciplinam eius, & manè petentes cũ reddent ſibi benevolum*; Syrus clarè, *qui quærit cultum Dei, accipiet doctrinam, & cum manè orauerit coram eo, exaudiet eum*. Alludit ad Sapient. 16. 28. vbi Sapiens agens de manna, quod ante ortũ Solis colligi debebat (nam ſole oriente eius radijs liquefcebat) ſubdit cauſam, dicens: *Vt notum omnibus eſſet, quoniam oportet præuenire ſolem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare*. q.d. Ideò manna colligendum erat ante Solis ortum (nam poſt eius ortum ſolaribus radijs liquebatur) vt diſcerent Hebræi non ſtertere, ſed manè ſurgere ad orationem, & ad parandum cibum: cibus enim erat manna. Simile autem manna ſpirituale Deus impertit ijs, qui manè ad eum euigilant, dicunteque cum Pſalte: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, pſal. 62. 1. Et cum Iſaia c. 26. *Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritus meus in præcordijs meis de manè vigilabo ad te*. Hoc

B manna ſapiunt viri religioſi, qui manè de rebus diuinis meditantur, pſallunt, orant, Miſſam audiunt vel celebrant, &c.

VERS. 19. QVI QVERIT LEGEM, REPLEBITVR AB EA: ET QVI INSIDIOSE AGIT, SCANDALIZABITVR IN EA] Græcè ὁ ὑποκρινόμενος καὶ σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ, id eſt *hypocrita* vel ſimulator *qui hypocritice ſimulat ſcandalizabitur in ea*; Tigurina, *qui ſtatuet legem locupletabitur eâ: ſimulator autem offenſionem ex ea ſuſcipiet*; alij, *qui legem quærit, eâ explebitur: & qui ſimulatè agit, in ea offendet*. Sentus eſt, q.d. Qui ſincerè quærit legem Dei cognoſcere, & cognitam opere perficere: hic replebitur eius bonis & fructibus, nimirum Dei fauore, ope, gratiâ & gloriâ, adeoque omni bono, iuxta illud: *Timete Dominũ omnes ſancti eius, quoniam non eſt inopia timẽtibus eum. Diuites egueruerunt & eſurierunt: inquirentes autẽ Dominum non minuentur omni bono* pſal. 33. 10. Ex aduerſo qui non

C ſincerè, ſed *inſidiosè*, id eſt, fraudulenter, hypocriticè & ſimulatè agit, qui ſcilicet coràm hominibus ſimulat ſe legis diuinæ ſtudioſum, cùm in corde eã negligat & ſpernat; ac ſecretò dum à nemine videtur, eam præuaricatur & violat; hic offendet in ea; ob hypocriſin & violatam legem acriter à Deo punietur, incidetq; in damna grauia tam præſentia, quàm æterna. Sicut ergo Chriſtus Chriſtianis fidelibus eſt petra refugij & ſalutis, Iudæis verò incredulis eſt lapis offenſionis & petra ſcandali; quia ob ſuam in Chriſtum perfidiã extidunt Dei gratia & ſalute, ruuntq; in gehennam: ſic pariter lex Dei & Chriſti ſtudioſis & ſinceris eſt cauſa ſalutis omniſque boni: hypocritis verò & præuaricatoribus eſt cauſa perditionis omniſq; mali. Lex enim

D ſuis obſeruatoribus promittit & præſtat præmium & felicitatem; præuaricatoribus verò minatur & irrogat pœnam & damnationem. Vide dicta c. 1. 11. & ſequ. Alludit enim ad ea, ac præſertim ad id quod dixit cap. 1. 37. *Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum, & non ſcandalizaberis in labijs tuis*. Et ad id, quod dixit c. 2. 19. *Qui diligunt Dominum, replebuntur lege eius*.

VERS. 20. QVI TIMENT DOMINVM, INVENIENT IVDICIVM IVSTVM, ET IVSTITIAS QVASI LVMEN ACCENDENT] τὸ *iuſtum* non eſt in Græco, ſed eſt epitheton proprium iudicij. Pro *iuſtitias* græcè eſt δικαιώματα, id eſt, iuſtificationes. Igitur per *iudicium*, græcè, κρῖμα accipe id quod iuſtum eſt, id quod rectum rationis iudicium dictat, id quod præſcribit æqua lex & virtus, id quod iubet ſancta Dei mens & voluntas: per *iuſtitias* verò acci-

pe opera iusta, quibus ipsum iudicium iustum, putà, præceptum legis & virtutis actu perficitur & impletur. Sensus ergo est, q.d. Qui timent Dominum, facilè ex lumine naturali rationis vel supernaturali fidei, aut ex instructione doctorum & prædicatorum cognoscent id quod dictum est, & à Deo cuiusq; lege præscriptum: quod ipsi deinde opere perficientes, hac sua iustificatione, id est, iustitia & virtute, quasi lumine indies crescente, tam sibi, quàm alijs prælucebunt, sua vita & moribus illustrantes alios, eisque ostendentes viam iustitiæ, salutis & felicitatis. Timor enim Dei eos impellit ad agendum id quod iustum est legeque præscriptum, simulque illud eis ostendit, vt videant quid agere debeant, vt iustè & piè viuant in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, Tit. 2. 12. Vnde Tigurina vertit, *qui Deum timent reuerentur, deprehendent quid iustum sit, & tanquam lumen accendent iustitiam*; Syrus verò, *timentes Deum sapientes euadent in iudicio eius, & sapientia multa ex corde eorum egredietur*. Alludit ad Prouerb. 4. 18. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem*. q.d. Sicut crescit lux Solis, vt in Aurora modica sensim augeatur, donec plena & perfecta euadat in meridie: ita pariter iustus crescit quotidie in sapientia & sanctitate, donec ad eius plenitudinem ac perfectionem perringat, donec scilicet perfectus euadat hic in gratia & post hanc vitam in gloria sempiterna, vt qui in pueritia fuit sanctus, in adolescentia sanctior, & in virili ætate euadat sanctissimus, iuxta illud Apostoli: *Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, Ephes. 4. 13.

VERS. 21. PECCATOR HOMO VITABIT CORREPTIONEM, ET SECVNDVM VOLVNTATEM SVAM INVENIET COMPARATIONEM] Græcè συγκρίμα, id est, coagmentationem, consonantiam, putà coagmentatam apologiam, & concinnatam excusationem. Est antithesis: opponit enim indolem hypocritæ & peccatoris indoli viri sinceri & iusti, q.d. Iustus sincerè studet legi Dei, gaudetque iuxta eam instrui, dirigi & corripi: peccator verò esto simulet se legis amantem, reuerà tamen eam odit; quia amat suas concupiscentias, quæ legi sunt contrariæ. Quocirca ipse pariter odit correptionem & corripientes, qui eum à concupiscentijs abducere & ad legem Dei reducere, eumque conformare satagunt. Quare dum abeis corripitur, *inuenit disparationem secundum voluntatem suam*, id est inuenit exempla aliorum prætextus, multasque rationes, quibus se suosque mores & facta comparando cũ aliorum moribus & factis, tueatur & excuset, v.g. dicendo, Tales & tales illud volunt, illud agunt: cur ego idem velle & agere nequeã? plebeijs hæc conceduntur, cur mihi diuiti & nobili fræna injciantur? hæc maiorum meorum fuêre iuris & dominij, cur mihi eorum heredi eodem iure vti non liceat, &c. *Inuenit* ergo *cõparationem*, id est, afferet similia aliorum facta ad sui excusationem, aut conferet & comparabit se cum cœtu hominũ sibi similium. Vnde Tigurina vertit, *homo sceleratus declinat castigationem, & pro voluntate sua prætextum commiscetur*; alij, *& pro arbitratu suo commiscetur excusandi apologiam*; Syrus verò, *homo astutus celat declinationem, & post voluntatem suam facit viam suam*.

Nota hic. Sentati & iusti in duobus differunt ab insensatis & iniustis. Prius est, quòd sensati si cadant vel errent, de casu veherato corripi se patiantur, insensati verò non patiantur. Posterius, quòd sensati culpam agnoscant, insensati tegant & excusent, iuxta illud psalm. 140 *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis*.

VIR CONSILII NON DISPERDET INTELLIGENTIAM, ALIENVS ET SVPERBVS NON PERTIMESCET TIMOREM: ETIAM POSTQVAM FECIT CVM EO SINE CONSILIO, ET SVIS INFECTATIONIBVS ARGVETVR] Est antithesis altera sensati & timorati, ac insensati & audacis: quòd sensatus sit *vir consilij*, qui scilicet nihil aggreditur nisi prævio maturo tum suo, tum prudentium consilio, ideoque *non disperdet intelligentiam*; græcè μὴ παρέλθῃ διάνοια, id est, *non despiciet considerationem* vel deliberationem; sed priùs attentè omnes circumstantias & euentus considerabit & intelliget, necubi impingat. At verò *alienus* à consilio, putà, temerarius & superbus, *non pertimescet timorem*, id est, rem meritò timendam. Est metonymia: *timor* enim ponitur pro obiecto timoris, putà pro eo quod timendum est: nam alioqui nemo timet timorem, sed timor est qui timet timenda. Aut planiùs, q.d. *Non pertimescit*, id est, non admittit, *timorem*, sed eum excludit, assumitque audaciam & impudentiam, atque audacter se conijcit in pericula, quæ sensati timent & cauent. Vnde aliqui vertunt, *non expauescit motu*. Quin etiam postquam quippiã *sine consilio*, id est, inconsultè & temerariè, *fecit cum eo*, scilicet, *timore*, *non pertimescet*. q.d. Timorem & scrupulum sibi in facto suborientem, post factum deuorat & contemnit. Græcè, pro *cum eo* est μετ' αὐτοῦ, quod Complut. & Romani vertunt, *secum*, id est, iuxta suam voluntatem. q.d. Postquã quid fecit iuxta suam voluntatem sine consilio, audacter & imprudenter, non pertimescet damna inde sibi obuentura. Quocirca *suis infectationibus arguetur*. q.d. In ijs, quæ tam auidè scitatur, temeritatis arguetur, cùm inciderit in angustias & pericula illis annexa. Aut ea, quæ tanto ardore sectatus est, arguent eum temeritatis & vesaniæ, cùm pro voluptate exhibebunt ipsi molestias, angores & dolores. Vnde Tigurina clarè vertit, *vir consultus non spernit deliberationem: at ineptus & superbus metu non afficitur, etiamsi quid egerit impræmeditatus*; alij, *inconsultè*; græcè enim est ἀνευ βουλῆς, quod Noster vertit, *sine consilio*; Syrus, *homo sapiens non dimittit sapientiam scientiæ, & iniquus non custodit linguam suam*.

Nota. Consilij & prudentiæ comes, imò causa, est timor: timor enim mali latentis, vel obuenturi instigat hominem, vt prudenter deliberet & consulat quid sit agendum vel omittendum, ne in quod damnum imprudens incurrat. Quocirca docent Physici prudentiã consistere in frigore, quòd est causa timoris: fortitudinem verò & temeritatem consistere in calore, qui est causa audaciæ. Ita videmus timidos esse cautos, & cautè declinare pericula, nec facilè in aliquod discrimen incidere: audaces verò in mille noxas incurrere.

FILI SINE CONSILIO NIHIL FACIAS ET POST FACTVM NON POENITEBIS] etiamsi finister sit rei euentus; quia consilia proba sæpè felici carent euentu, vti mox pluribus ostendam. Græcè, ἄνευ βουλῆς μηδὲν ποιήσῃς, καὶ ἐπὶ τῷ ποιήσαι μὴ μεταμελήσῃ. quod Primò, Complut. quasi geminum præceptum vertunt, *sine consilio nihil facias, & in faciendo ne te pœniteat*. q.d. Antequam quid agas consulta, post consultationem audacter aggredere,

VERS. 22.

VERS. 23.

VERS. 24. *Sine consilio nil facito.*

dere; nec mutat propositum aut consilium.

Secundò, alij vertunt, *sine consilio nihil facias, & cùm feceris, ne pœniteat te.* Sunt enim nonnulli, qui post factum dolent & pœnitent, dum audiunt se prudentiùs & meliùs agere potuisse, ac meliorem sortem nancisci, qualem alij nacti sunt. Hoc accidit sæpè pusillanimis & melancholicis, quibus dicendum est: Sorte tuâ, quam Deus tibi dedit, contentus esto: Non omnia possumus omnes: Melior est quies in mediocri bono, quàm inquietudo in summo.

Tertio, Noster optimè vertit, *& post factum non pœnitebis*; sic & Syrus, *& post quã feceris, non pigebit te*: & Tigurina, *ne quid incõsultè facias, vt ne te facti pœniteat.* Loquitur, inquit Iasenius, de rebus alicuius momenti & arduis, ad quæ aggredienda opus est maximè iunioribus consilio sapientum, iuxta monitionem Tobiæ dicentis: *Consilium semper à sapiente perquire.* Et omninò in omnibus agendis vtendum est consilio sacræ Scripturæ & verbi Dei; sic enim fit, vt facti nõ pœniteat nos aliquando; quia, quod cum cõsilio fit sano & recto, bene fit, nec de tali facto dolendum est. Aut si consilium humanum non rectè succedat, hoc tamen consolatur agentem, quòd non suum iudicium secutus sit; nec temerè rem aggressus sit, sed consilio eorum quos adire & audire illum conueniebat. Conuenit satis cum hac sententia illud Sallustij: *Priusquam aliquid facias, consulito: at vbi consulueris, maturè facto opus est.* Geterùm in sequentibus insinuat consiliũ maximè capiendum ex verbo Dei & eius voluntate, vti faciebat Dauid dicens Ps. 118. 24. *Nam & testimonia tua meditatio mea est, & consiliũ meũ iustificationes tuæ.* Siracidi succinit Nazianz. in Tetrastichist

Præceps agas nil: rupta sed ne deseras t
Profectò præstat, quàm boni quid fiendi.

q.d. Nec temerè quidquam inchoandum, nec temerè deterendũ. Diu deliberat vbi deliberasti satis, constanter exequere. Et S. Basil. in Isaiæ c. 1. ad v. 26. *Sacra quædam res est consilium*, inquit, *voluntatũ vnio, fructus dilectionis, humilitatis insigne. E diuerso intolerabilis est superbiæ argumentũ, existimare se nullius egere consilio, sed sibi vni sufficere, quasi solus possit sibi consilio decernere quæ optima sunt.* Caueam dat paulò ante: *Planè non exigui momenti beneficium est, quod à prudente & benevolo consule emanet consilium: quippe qui suo adiumento supplet quod defit prudentiæ, consilium de re quapiam capturibus.* Et S. Benedictus in Regula c. 3. *Si quæ minora*, ait, *agenda sunt in monasterij vtilitatibus, seniorum tantùm vtatur consilio, sicut scriptum est: Omnia fac cum consilio, & post factum non pœnitebis.* Edinerus in Vita S. Anselmi lib. 1. de eo sic scribit: *Sciens*, inquit, *scriptum esse: Omnia fac cum cõsilio, & post factum non pœnitebis, nolebat se vni vitæ earum quas mente volebat, inconsultè credere, ne in aliquo videretur Script. præceptis non obedire.*

Peccant contra hoc præceptum temerarij & præcipites, ait Rabanus, *cùm bonorum actuum tempus præueniunt, meritum pertertunt, & sæpè in malo currunt, dum bona minimè discernunt, qui nequaquã quæ & quando agant, inspiciunt; sed plerumq; acta, quæ ita non debuerunt agere, negligunt. Vnde per Salomonẽ dicitur: Palpebræ tuæ præcedãt gressus tuos. Palpebræ quippe gressus præcedunt, cùm operationẽ nostram consilia recta præueniunt. Qui enim negligit considerando prouidere quod facit, gressus retrahit, oculos claudit, pergendo iter cõficit; sed prouidendo sibimetipsi non attendit: atque ideirò citiùs currit, quia quò pedes operiri debent, per pal-*

Cornel. in Ecclesiast.

pebram consilij non attendit. Sed inferiùs: *Sed tamen sciendum, quòd multi sunt qui inceptũ consiliũ, sed veritatis & pacis non inuenient stabilimentũ. Sicut in Euangelio legitur, quòd Scribæ & Pharisæi abeuntes consiliũ inierunt aduersum Iesum, vt caperent eum in sermone.* Matth. 22. item c. 26. *Principes sacerdotum consilium fecerunt, quomodo Iesum dolo tenerent & occiderent. Vnde in Psalterio beatum virum esse dicit, qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit; sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Solummodò ergo salubre est consilium, quod ex Spiritus sancti dono iuxta legem diuinam, per fidelium & Deum timentium profertur documentum.* Psalm. 1.

Hac de causa Deus hominem creaturus consiliũ iniit inter tres S. Trinitatis personas: ait enim: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, q. d. Creemus hominem capacem consilij cum consilio, vt ipse à nobis, imò à sui creatione, dilectat omnia agere cum consilio. Ita S. Gregor. Nyssen. de Opificio hominis c. 3. & 4. Vnde æterna Dei sapientia idipsũ de se profitetur, Prou. 18. 12. *Ego*, inquit *sapientia habito in cõsilio, & eruditis interfũ cogitationibus.* q.d. In cõsilio habitat sapientia, in præcipitatione insipientia & amentia. Et c. 13. 10. *Inter superbos semper sunt iurgia: qui autem agunt omnia cum consilio, regnantur sapientiã.* In consilio ergo præsens, imò præstes est sapientia. Et c. 12. 15. *Via stulti recta in oculis eius: qui autem sapiens est, audit consilia.* Idem vidit per vmbram Plato qui dixit, *consilium rẽ quamdam sacram esse.* Et Aristoteles qui asserit, *consilium capere eorũ, quæ inter homines sunt, diuinissimum esse.* Inter Symbola Pythagoræ exstat hoc: *In solitudine sine baculo non ambulandum*; id est cũ amicis in necessitatibus conferendũ & consulendum. Et hoc: *Egrediens è latibulis sinciput, redeuntis occiput scalpẽdum*, id est, *præcautionẽ & diligentiã ad res agendas excitandã, his peractis memoriter examinandas*: sinciput enim consilij & præcautionis, occiput, memoriæ est symbolum. Post factum enim res memoriã retractanda est, vt, si quid erratum sit, corrigatur; si quid desit, suppleatur. Et hoc: *Duorum temporum quàm maximè habendã curam, matutini & vespertini, id est, eorum quæ acturi sumus, & eorũ quæ gesserimus*: illa consilio prouidenda, hæc emendanda sunt.

Deus cum consilio creauit hominem: sicut

Porrò inter LXXII. Interpretes ordine quinquagesimus secundus interrogatus à Ptolemæo Philadelpho, *quibus consultoribus vtendum sit respõdit: His, qui multis in rebus versati, summam ergo sibi benevolentiam seruent, atque moribus suis tui similes.* Ita Aristæas de LXXII. Interp.

Actus consilio non æstimandi. Quomodo sapientum.

Moral. disce hic actus hominum non eventu, sed consilio metiendos & æstimandos esse. Errat ergo stolidum vulgus, quod non consilij prudentiam, sed fortunæ spectat euentum, eique tantùm iudicat esse prouidè facta, quę felicitas commendauit; iuxta illud Phyllidis ad Demophoontem apud Ouidium:

Exitus acta probat, careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta notanda putat.

Hic fuit sensus omnium sapientum, etiam Gentilium. Vnde Artabanus apud Herodotum in Polyhymnia: *Bene*, inquit, *consulere compertum maximum esse lucrũ: nam etiamsi quid è contrario euenturum est, nihilq; tamen minùs bene consultũ est, superauitq; fortuna consilium. At qui turpiter consuluerit, si fortuna obstrepserit, ille est quidẽ vere stolidus, nihilo tamen minùs malè consilium cepit.* Isocrates in oratione quam de

Tobiæ 4.

Quomodo.

Prou. 4.

Ratio.

laudibus Helenæ conscripsit, carpit eos, qui ante
rem animadvertere nihil possunt, sed rerum euentus
solùm considerant. Cicero quoque pro Rabirio,
eos redarguit, qui consilia euentis ponderant:
& qui multùm illum prouidisse censent, cui benè
processerit: cui secùs, nihil sensisse dicunt, vt iam
nihil esse videatur, nisi diuinare sapientes. Idem
Philipp 11. *In recta*, inquit, *sententia ne victa quidem
causa vituperanda est.* Et in Paradoxis: *Nec enim peccata
rerum euentu, sed vitiis hominũ metienda sunt.* De-
mosthenes alter eloquẽtiæ oculus in oratione qua
Ctesiphontem aduersus Æschinem defendit: *Vide*,
ait, *quid ipse consilii capiendum censuerim: nec ea, in quæ in-
tenuerunt, introspexi: nã finis rerum omnium, vt fortunæ libet, imponitur: electio verò consulentis ingenium
ostendit.* Liu. 3. de cad lib. 7. *Apparebat*, inquit, *quo
nihil iniquius est, ex euẽtu famam habituru.* Et 4. De-
cad lib. 8. tradit, apud Carthaginenses in crucem
tolli imperatores, si prospero euentu, praua cõsi-
lio rem gesserunt. Quintil. declam. 281. *Numquam
mens*, ait, *exitu æstimanda est.* Plinius lib. 5. epist. ad
Rufum, *Est omnino*, inquit, *prauum, sed vsu receptum,
quòd honesta consilia vel turpia, prouentus prosperè aut malè
cedunt, ita vel laudantur vel reprehenduntur.* Tacitus
de Suetonio Paulino lib. 1. *Cunctator*, inquit, *natu-
rã, & cui cauta potiùs consilia, quàm prospera ex casu
placerent.* Seneca lib. 4. Declam. *Omnia honesta opera
voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpè honorata virtus
est, etiam, vbi eã fefellit exitus. Scelera quoque, quamuis
citra vsitum subsederint, puniuntur: nec infelix virtus
amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis interrumpit
fortuita felicitas.* Plutarchus in comparatione Ni-
cæ & Crassi: Nec ille, ait, *satis rectè iudicare videntur,
qui cùm Alexandri laudant expeditionem, Crassi audent
vituperare consulatus. Neque enim debes ex euentu rei iu-
dicia rei facere.* Denique Iurisconsulti vox est: *Fraudis
interpretatio in iure ciuili non ex euentu dumtaxat,
sed ex consilio quoque desumitur.*

VERS. 25. IN VIA RVINÆ NON EAS, ET NON OFFENDES IN LAPIDES (Græcè *in lapidosis*) NEC CREDAS TE VIÆ LABORIOSÆ, NE PONAS ANIMÆ TVÆ SCANDALVM] Pro *laboriosa* Noster videtur legisse τραχείαν, nàm & enim est labor. Romani codices legunt, ἀτρεχιάν, id est, *non explorata*; alij legunt, ἀτρεχόπεδον, id est, *plana*, inoffensæ, carenti offendiculis cæterisque incommodis & impedimentis. Vnde Tigurina vertit, ne ingrediaris *viam impeditam, vt ne offendas in petribus: rursum autem planæ ne fidas*, q.d. Caue duo extrema, scilicet, Primò, ne nimis ardua, periculosa & difficilia aggrediaris, quia in illis facilè offendes & corrues. Secundò ne nimis sis securus in rebus quæ videntur faciles & planæ; quia sicut in via plana latere possunt fossæ, saxa, stimuli, in quæ, nisi aduertas, impinges: ita in rebus quæ videntur planæ, possunt latere multæ difficultates, & multa pericula damnaque abscondi.

Porrò Sytus vertit, *in viâ asperitatis ne ingredias, ne fortè offendas in petra his. Ne confidas in via iniquorum, & in viis tuis esto cautus.* Arabicus, *ne ingredias in via petræ* (id est, petrosa, lapidibus referta) *ne forsè offendas in petram his.* Iuxta Vulgatam lectionem sensus est, q. d. *In via ruinæ* exposita ne ambules; ita fiet, vt in eius lapides & scandala non impingas, nec offendas. Rursum ne ineas viam valdè laborio-
sam: *ne in ea ponas animæ tuæ scandalum*, id est, offendiculum, vt scilicet per nimium laborem & lassitudinem alicubi impingas & corruas. Est pe-

A ricula, significans non esse capessenda negotia periculosa, vel valdè laboriosa; quia in illis ruinæ, in his molestiæ, lassitudinis & ærumnosæ vitæ est periculum. v. g. Non facilè est nauigandum in Indias opum causà; quia hoc iter longinquum est periculosum & valdè laboriosum: satius enim est domi securè modicum, quam in Indiis multum cum tanto periculo & labore lucrari, iuxta illud Ben-Sira alphabeto 1. littera *Caph: propinqua negotiatio comeditur à domino suo, longinqua consumit dominum suum.* Inter apophthegmata S. Laurentij Iustiniani extat hoc: *Vita ea quæ multis obstaculis impediuntur; quia opera Spiritus sancti facilia sunt & æquabilia, diaboli verò aspera & plena sentibus.* Ita habet Vita eius c. 9. Inter Symbola Pythagoræ extat hoc: *Sepiam piscem non edendum, id est, res implicitas non recipiendas.* Et hoc: *Pedes in limine illius retrudendos, id est, quæ in ipso principio noxia sunt, non prosequenda.* Et hoc: *Oreo sedem ne commacula, id est, nil age quod tuum alterumve animum perturbet.*

Rursum, ne statum, officium vel opus periculo-
sum vel onerosum nimis, viresque tuas exsuperans
suscipias; eo enim grauabis corpus, & spiritum
opprimes, viuesque miser & ærumnosus. Hinc &
prisci asceræ & Anachoretæ magnos quidè labo-
res, orationes & pœnitentias sibi indicebant, sed
viribus suis, gratiæque quam à Deo acceperant,
commẽsos. Et Martyres ad omnia tormentorum
genera alacres sese offerebant, quia hinc cogebat
necessitas professionem fidei cum periculo vitæ, inde
gratia Dei eos animabat & tormẽtis omnibus su-
periores efficiebat. Magni enim & præstantis ani-
mi est, pericula & tormenta, dum ingruunt, con-
temnere & superare. Nã, vt ait Elias Cretensis in
orat. 4. Nazianzeni: *Fortitudinis est non in rebus, in quibus audacia adhibenda est, & quæ vires non excedunt, fidentẽ animũ præbere, nec bella formidare, sed res graues
constanter perferre; timiditatis autem & ignauiæ, ab iis
quæ aggredienda sunt, profugere, animoq; frangi. At verò
aduersus impossibilia, minimèque aggredienda, & in quibus
plus periculi quàm commodi inest, se obijcere atque impel-
lere temeritatis est; sunt contrà cedere ac pedem referre,
cautionis & prudentiæ. Studium enim est, vt eorum quæ
speras aliquid, adipiscaris, de rerum omnium suarum sum-
mo periclitari*, vti fecit Iulianus Apostata temeritatis
audacia inuadens Persas; vnde vitam & totum pe-
nè Imperium Romanum perdidit. Nã, vt ait ibi-
dem ipse Nazianz. *in iis rebus, quas audaciter aggredi
conuenit, magnum & præsidentem animum gerere, ma-
nuimus: atque est; sicut contrà languere ac periculum detre-
care, timiditatis & ignauiæ. At vbi plus periculi imminet
sibi verò obuiam procedere, seq; in discrimẽ obtrudere,
non autem reprimere ac retinere, temeritati ducendum
est: sicut è contrario cedere, cautionis & prudentiæ.*

Quæ pericula capessenda, quæ non.

Illustre huius sententiæ exemplũ extat in Vita B. Petri Cœlestini, qui ex Anachoreta & fundatore Ordinis Cœlestinorum creatus Pontifex dictus est Cœlestinus V. Cùm enim nimiè se dedisset austeritati, vt vix tertio die cibum sumeret, nec nisi panem & aquam; sex per annum ageret Quadragesimas, in nudo humo cubaret, cilicio & catena ferrea constrictus, in hieme frigori se exponeret, vt conglaciatus semiuiuus inueniretur, diuinam autẽ vocem, discretionis eum admonentem, dicentemque: *Nah Petre onus tã graue ocelle tuo imponas, quoniam si pertæsus eum vnquam deposueris, rationẽ Deo redditurus es grauẽ. Debitus est tibi rationabilis seruitutis, & in illi necessaria sustentationis: si vis portari, porta.*

Cui

Cui obtemperans, rigorem vitæ temperauit. Idem electus in Pontificem, cùm pontificatus onera & pericula per dimidium annũ ſenſiſſet, vltrò pontificatu ſe abdicauit, ac ad cellam à teneris adamatam ſe recepit anno Domini 1294 ac poſt ſeſquiannum ex eadem migrauit in cælum, verè iam cæleſtis Cæleſtinus. Vnde Aluarus Pelagius lib. 2. de Planctu Eccleſiæ art. 11. *Conſiderans*, inquit, *S. Petrum de Murrhone, canonizatus per Eccleſiam, qui fuit Papa Cæleſtinus V. tanta onera papatus & pericula, perfectè renuntiauit papatui. Quod credo fuit maius miraculum & maius verumq; humilitatis & perfectionis exemplũ, quam aliquod quod fecit* (multis enim claruit miraculis) *& quod fuerit diebus noſtris, & antè per multa tẽpora: quia totum iſtud onus Papale, quod maius eſt quàm dici poſſit, non eſt qui reijciat, ſed qui in illud ſe projciat, gloriam conſideranti non onus.* Quocirca Gregorius XIII. Pontif. Cæleſtinum miriſicè coluit, eumq; in aula deambulatoria Vaticani egregiè depingi curauit, vt iugiter eum in oculis & mente haberet.

A

B

VERS. 26. ET A FILIIS TVIS CAVE, ET A DOMESTICIS TVIS ATTENDE] Tigurina, *atque etiam à liberis tuis tibi cauetas, & ne noceant tibi domeſtici, prouide.* Verſu præced. monuit non eſſe capeſſenda periculoſa nimiſque laborioſa; hîc monet, ne quis nimis confidat iis quæ ſecura & plana videntur; nimirum, ne nimis credat filiis & domeſticis; quia vtrique ſæpè infidi & ingrati ſunt, ſæpiùs imprudentes, vt noxia ſuggerant; ſæpiſſimè, cupidi, vt ſua quærant commoda, non patris vel heri, imò ſubinde eius bona furentur & abſumant: omnes enim qui ſua ſunt quærunt, ait Apoſtol. Hoc eſt, quod ait Michæas c. 7. 5. *Nolite credere amico, & nolite confidere in duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi vlauſtra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurget aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuum: & inimici hominis domeſtici eius.*

C

VERS. 27. IN OMNI OPERE TVO CREDE EX FIDE ANIMÆ TVÆ: HOC EST ENIM CONSERVATIO MANDATORVM] q. d. Dixi non eſſe credendum filiis, nec domeſticis. Dices, Cui ergo credam? Reſp. *Crede animæ*, id eſt, conſcientiæ, *tuæ*, vt quod conſcientia tibi dictat agendum vel non agendum, hoc agas vel non agas. Conſcientia enim data eſt cuique à Deo quaſi pedagogus, lex & norma actionum. Sed, vide, vt animæ credas *ex fide*, id eſt, ſequere credulitatem & dictamen conſcientiæ, at non erroneum: ſed quod ſit ſecundum fidem & legem Dei, quod, ſcilicet, conſcientia reſpiciens fidem & legem Dei, faciendum dictat. Ita Rabanus: *Vò* enim *ex fide* referendum eſt ad *crede*, non ad *animæ*, vt patet ex Græco πίστευε, id eſt, *crede*, fide, cõfide, fidelis eſto, fidum te præbe. Hæc enim omnia ſignificat Hebr. הֶאֱמִן *hæmin*, cui reſpondet Græcum πίστευσον, & Latinum credo. Vnde aliqui vertunt, *in omni opere confide animæ tuæ*; Tigurina, *in omni opere bono animum fidelem præſta: hoc enim mandata ſeruare eſt*; Syrus, *in omnibus operibus cuſtodi animã tuam; quia omnis, qui ita eſt, ſeruat præceptum*; Arabicus, *cuſtodi animam tuam ex omnibus operibus tuis; qui perfecerit hæc omnia, eam cuſtodiunt mandata Domini.* Sic Apoſtolus ait Rom. 14. 23. *Omne quod non eſt ex fide*, id eſt, ex credulitate cõſcientiæ, *peccatũ eſt*; quia ſi quis faciat, quod credulitas conſcientiæ illi dictat non eſſe faciendum, peccat, eſto res in ſe non ſit mala, ſed bona & licita. Iubet ergo in omni opere conſulendam eſſe conſcientiam, vt nihil fiat contra eius dictamen. Vide ibi dicta, & Rom. 2. 15. *Hoc eſt enim conſeruatio mandatorum*: quia qui ſequitur dictamen conſcientiæ innixum fidei & legi Dei, errare & peccare nequit, ſed ambulat iuxta mandata Dei, caque adimplet. Ad hoc enim iugiter eum extimulat dirigitque conſcientiæ ſtimulus. Paulò aliter Palacius: Moſes, inquit, in rebus dubiis intrabat in tabernaculum Dei Deum conſulturus, Dauid intrabat in ſanctuarium Dei: tu ergo intra in animam tuam, ſi quod dubium opus aggrederis, ibi conſule Dominum, & fideliter crede animæ tuæ tibi conſulenti. Quia verò hoc erat obſcurum, declarat Auctor, dicens, hoc eſſe conſeruare mandata: id eſt, credere fideliter animæ, eſt ſeruare mandata; tunc ſcilicet credendum eſt animæ, cùm illa iubet ſeruari mandata. Quod iterum explicat Auctor dicens: *Qui credit Deo, attendit mandatis eius: & qui confidit in illo, non minorabitur*: vt ſit hic huius rei ordo: In rebus dubiis animam tuam intra: ibi Deus oracula dabit. Dabit verò oracula mandatorum ſuorum. Igitur animæ mandata Dei conſulenti fideliter crede: nam ita Deo verè credis.

D

VERS. 28.

QVI CREDIT DEO, ATTENDIT MANDATIS: ET QVI CONFIDIT IN ILLO, NON MINORABITVR] Codices Græci Romæ correcti pro κυρίῳ, id eſt, *Domino*, putà, Deo, legunt νόμῳ, id eſt, *legi*. Vnde vertunt, *qui credis legi, attendit mandatis*. Sed melior eſt Vulgata lectio. Probat id, quod dixit v. præced. credere animæ, id eſt, cõſcientiæ ſuæ, eſſe ſeruare mandata, hoc ſyllogiſmo: Qui credit Deo, ſeruat mandata Dei: Sed qui credit conſcientiæ ſuæ, credit Deo: (conſcientia enim dictat, quid placitum ſit Deo, & ad id peragendum hominem extimulat:) Ergo qui credit conſcientiæ ſuæ, ſeruat mandata Dei.

Porrò credit Deo fide non inani & mortuâ, ſed operosâ & viuâ, qui in Deum credit & ſperat, qui ſe ſuaque omnia ei credit & committit, qui eum amat & colit, qui ei per omnia obedit, qui ei in omnibus fidus & fidelis eſt, ſollicitus, vt eius volũtatem & iuſſa exactè adimpleat. Vnde ſequitur: *Et qui confidit in illo, non minorabitur*, ſed potiùs augebitur & creſcet tum ſapientia, tum gratia & meritis, tum gloria ceteriſque bonis omnibus. Hinc Tigurina vertit, *qui Domino fidus eſt, mandata ſeruat: & qui nititur eo, non accipiet detrimentum*; alij, *& qui Domino fretus eſt, non diminuetur*, Syrus, *qui cuſtodit viam ſuam ſeruat præceptum Dei: & qui confidit Deo, non peribit in æternum.* Quocirca inter 72. Interpretes is, qui ordine erat trigeſimus ſeptimus interrogatus à Ptolomeo Philadelpho, *Qua ratione quis intrepidus exiſtat?* reſpondit: *Si mens nullius ſibi conſcia mali Deum ſequatur, qui conſilia omnia in bonum dirigit.* Ita Ariſtæas de LXXII. Interpret.

CAPVT TRIGESIMVM TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur dicta de confidentia & timore Dei, asseritq; quòd ipse præstet securitatem & felicitatem, quodq; lex sit timenti Deum fidelis, sicut ipse fidelis est legi. Secundò, v. 7. vsque ad 20. agit de Dei prædestinatione & discretione, qua per sapientiam suam, vti dies festos à non festis, sic & homines pios ab impiis discrevit & separavit: atque cuiq; rei contrarium apposuit & oppposuit ad plenitudinem & decorem vniuersi. Tertiò, v. 20. vsque ad 25. docet, prudentis esse non cedere bona filiis vel amicis ante mortem. Quartò, v. 25. vsque ad finem docet, quomodo regendi sint serui.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. TImenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conseruabit & liberabit à malis.

2. Sapiens non odit mandata & iustitias, & non illidetur quasi in procella nauis.

3. Homo sensatus credit legi Dei, & lex illi fidelis.

4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, & sic deprecatus exaudietur, & conseruabit disciplinam, & tunc respondebit.

5. Præcordia fatui quasi rota carri: & quasi axis versatilis cogitatus illius.

6. Equus emissarius, sic & amicus subsannator, sub omni suprasedente hinnit.

VERS. 1. TIMENTI DOMINVM NON OCCVRRVNT MALA, SED IN TENTATIONE DEVS ILLVM CONSERVABIT, ET LIBERABIT A MALIS] Græcè, *sed in tentatione & iterum liberabit eum*, q.d. Sed in tentatione non vna, sed crebra crebroque iterata liberabit eum: quamquam videtur potiùs τὸ *conseruabit* è Græco iam excidisse: hoc enim in Græco olim legit noster Interpres, & sine eo hiulcus est sensus. Tigurina omittens καὶ, id est &, sic vertit, *timenti Dominum nihil accidet mali, sed Deus eum è tentatione rursus eripiet*; alij vertunt, *timenti Dominum non occurret malum, nisi in tentatione*, Græcum enim ἀλλὰ subinde significat, *nisi*) *vnde rursus eripiet eum*. Sic & Syrus, *qui timet Dominum*, inquit, *non obuenient ei malum nisi in tentationes & auertetur, & liberabitur*. Exemplar. Constant. pro πάλιν, id est, *rursus*, legit πάλη, id est, *luctæ*. Vnde vertit, *sed in tentatione & luctæ eripiet eum*, vti eripuit S. Antoniũ è luctæ, quã subiit cum dæmonibus, eaque crebra & assidua. Addit τὸ *in luctæ*, quia Deus luctantem & reluctantem generosè tentationi, ex illa eripit, non verò eum qui illi cedit & succumbit. Vnde illud: *Fatum adiuuat tentatum, Tonans tentantem.*

Iniusti non occurrunt mala, quæ sunt?

Quæres, quomodo *timenti Deum non occurrent mala?* Nam S. Iob, Dauidi, Ieremiæ, imò omnibus Sanctis multa acciderunt, & indies accidunt mala, iuxta illud Angeli ad Tobiam c. 12. 13. *Quia acceptus eras Deo, necesse erat vt tentatio probaret te.* Respondet Primò, Lyran. *Timenti Dominũ non occurrent mala*, scilicet culpæ, non pœnæ. Timor enim Dei excludit omnẽ culpam, præsertim grauiorem.

Secundò & meliùs, mala tam pœnæ quàm culpæ hîc accipias; de iis enim agit in sequentibus. Sensus ergo est, q.d. Timenti Deũ non occurrent mala tam pœnæ quàm culpæ mala, inquam, vera & perfecta, quæ scilicet timentem Deum sibi subigant, ad impatientiam & desperationem adigant, perdant & destruant. τὸ enim *mala* ex phrasi Hebræa sumitur hîc in actu, non inchoato, sed perfecto, vt significet mala plena & perfecta, quæ perpetim durent, & iustum vincant, sternant & euertant. Nam qui patitur mala, sed ea per patientiã, fortitudinem & amorem Dei vincit, vti fecêre Martyres, huic mala non sunt mala, sed mala vertuntur in bona, eaque ingentia, nimirũ in triumphos patientiæ, martyrij & gloriæ sempiternæ. Ita se explicat Siracides, dum subdit: *Sed in tentatione Deus illum conseruabit, & liberabit à malis*, vel amouendo mala, vel malis iustum subtrahẽdo, siue per fugam, vti liberauit Lot ab incendio Sodomæ; siue per mortem, vti liberauit Martyres è tormentis, iuxta illud Ps. 90. *Cùm ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.* Sic aurum in fornace coctum nihil patitur mali, sed ingens recipit bonum, scilicet, puritatem & splendorem: Deum enim timens timore filiali, id est, ardenter Deum amans, est sicut homo ignitus, qui si incidat in stipulas & sentes, nihil ab eis patitur, sed omnia incendit, ait S. Chrysost. homil. 4. in Acta Apostolorũ. Ad hunc Siracidis locum alludens Paulus ait: *Fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum vt possitis sustinere*, 1. Cor. 10. 13. Vide ibi dicta.

Denique sæpè Deus facit, vt mala non occurrant piis, sed impiis. Parœmiæ enim hæ significant non quid semper, sed quid sæpè fit: ita diluuium occurrit & mersit impios, à quo Noë pius seruatus est per arcam: incendium cœleste corripuit impios Sodomitas, sed pepercit Lot. Sic Dauidi non occurrerunt mala & insidiæ, quas ei toties struxit Saul. Sic Susannæ non occurrit mors parata à senibus adulteris, sed ipsi in foslam, quam illi struxerant, inciderunt. Ita sæpè excidia, pestes, fames, sterilitates, tempestates, naufragia, pericula latronum & furum, &c. occurrunt impiis, & ab iis liberantur pij, licet impiis contigui & vicini, iuxta illud Ps. 90. 10. *Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.*

Mysticè.

Mysticè, iusto non occurrunt mala, scilicet futura & æterna. Nam, vt ait vir sapiens: *Nullum verum & merum malum, nisi æternum: nullum verum bonum, nisi æternum.* Ita Rabanus: *Certum est*, inquit, *quòd timenti Dominũ non occurrent mala futura, quæ iniquis propter peccata sua præparata sunt: sed in tẽtatione Deus illum conseruabit, quia, iuxta beati Petri sententiã, nouit Deus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diẽ iudicij cruciandos reseruare liberauit enim Dominus electos suos à malis. Quia defendit eos à malignorũ spirituum suggestionibus nefandis, & prauorum hominũ actionibus peruersis.* 2. Petri 2.

Pſal.33. meis: imitatur enim Deus Angelum ſuum in circuitu timentium eum inſtorum, & eripiet eos: ſalus autem à Domino eſt, & protector eorum in tempore tribulationis.

VERS.2. SAPIENS NON ODIT MANDATA ET IVSTITIAS, ET NON ILLIDETVR QVASI IN PROCELLA NAVIS] Duæ cauſam, cur timenti Deum non accidant mala, q.d. Sapiens, id eſt, timens Deum non odit, ſed valdè diligit Dei legem & præcepta: quocirca cùm tentationum fluctus, & fluxa inſurgunt, nō iactabitur huc illuc, nec illiditur in peccatorum & perditionis ſcopulos, ſicùt nauis, cùm iactatur procella, in rupes aut ſcopulos illiſa colliditur: ſed anchora ſpei in Deum roborata, firmus & inconcuſſus, in cuſtodia legis Dei conſiſtet: Deus enim, qui navim animæ ſapientis practicè, id eſt iuſti, gubernat, eam à ſcopulis peccatorum intactā, ſaluam in portum ſalutis perducet. Cuius rei miB rum & illuſtre ad litteram exemplum recenſet S. Paulinus epiſt. ad Macarium, de ſene quodam, qui in naufragio ſolus in naui ſuperſtes, iactatus fluctibus *per vigenti tres dies, nō modo à terris*, inquit, *ſed ab hominibus exulatus, omnium ventorū ludibrium, omnis terræ exul, diuerſi maris hoſpes, & exſors generis humani, inter fluctus & beſtias maris, in vago errantia mundi hoſpitio ieiunus ſenex, timore confectus, Deo gubernante, ſalutem tandem ad Lucanum litus appulit.*

Eſt minoris minus enim dicitur, & plus ſignificatur: *nō odit*, id eſt, valde diligit. *Iuſtitias* vocat opera iuſta, quæ lex præcipit. Vnde pro *mandata & iuſtitias*, Græcè tantùm eſt νόμον, id eſt, *legem*. Græca iam aliter habēt, ſcilicet, antithetin ſapientis & inſipientis, id eſt, iuſti & iniuſti, ſine hypocritæ, hoc modo: *Qui ſapiens non odit legem, qui autem ſimulat ea es, quaſi in procella navis.* Ita Romani legēntes πλοῖον, id eſt, *navis* pro quo Complut. legunt πλοῦν, id eſt *nauigium*; Tigurina clarè, *non odit legem vir ſapiens: qui autē ficte verſatur in ea, velut navis in procella eſt*, quę ſcilicet procellis victa ad cautes illiditur & diffringitur. Sēſus eſt, q.d. Vir ſapiens, id eſt, ſincerus & cordatus, eſto mala & tentationes ei occurrant, vti dixit v. præced. tamen ob ea non odiet legem, vt ab ea recedat: ſed potiùs maiori amore & affectu per gratiam Dei roboratus, ei ſe coniunget & affiget: at verò ὑποκριτικῶς, id eſt, hypocriticè & hēte agens, quamdiu proſperè ei omnia ſuccedunt, adhærebit quidem legi, ſed vbi mala & tentationum venti ingruerunt, ſinet ſe à ſtudio legis abripi, & in ſaxa peccatorum illidi.

Vtriuſque huius ſententiæ illuſtre ſpeculum eſt S. Athanaſius, totaque eius vita. Nam aſſiduis Arianorum procellis & perſecutionibus per 46. annos iactatus, Dei tutelā ſecurus & illeſus ſemper, imò gloriolus, exaltior, adeoque tandem in ſua Eccleſia, cathedra & lecto, quietè, quaſi debellatis hoſtibus triumphans, obdormiuit in Domino. Vicit ille Imperatores quatuor, Conſtantinū, Conſtantium, Iulianum, Valentē: vicit Epiſcopos Arianos numero plurimos, potentiā validiſſimos, nequitiā callidiſſimos. Vicit totum penè orbē arianiſmo imbutum: vicit Luciferum, totumq; inferni robur, quos omnes ipſe vnus quaſi heros inuictus ad duellū & ſingulare certamen fortiter prouocans, fortiùs ſtrauit & debellauit. Illud enim mēti fixū habebat: *Si Deus pro nobis, quis contra nos.* Quare in mediis periculis fidens hilariſque canebat: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo tripidabo? ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum.* Si

S. Athanaſ. inuicta-tus, exul, ar-bis.

C exurgat aduerſum me prælium, in hac ego ſperabo, Pſ. 26. Vnde cùm ſub Iuliano fede ſua rurſum pelleretur, omnibus timore perculſis, ipſe vnus intrepidus coſq; animans, dicebat: *Nolite, ô filij, perturbari: quia nubecula eſt, & citò pertranſibit.* Verus fuit vates: nam mox Iulianus haſtā cælesti confoſſus occubuit. Quin & cùm Arriani eum naui fugientē inſequerentur, iamque quaſi aſſequerentur & apprehenderent, omnibus conterritis & lacrymas ſuadentibus: *Nolite*, inquit, *ô filij deterreamur magis in aduerſum perſecutori noſtro, vt ſciat, quia longè maior eſt qui nos defendit, quàm qui perſequitur.* Dixit & fecit: conuerſā igitur naui perculſori ſuo occurrens, nec agnitus, rogatuſq; num Athanaſium vidiſſet; reſpondit, ſe non longè illum naui eundem vidiſſe: itaque illos contrarium curſum tenentes effugit & delusit.

VERS.3. HOMO SENSATVS CREDIT LEGI DEI, ET LEX ILLI FIDELIS] Pro *credit* Græcè eſt ἐμπιστεύει, Quod aliqui aptiùs vertunt, *fidelis eſt*. Tigurina *fideliter verſabitur in lege*, q.d. Sicut ſenſatus fidelis eſt legi Dei, ſic vicißim lex ipſi fidelis eſt, vt ab eo mala auertat, eique bona cuncta acceleret. Lex enim iuſto promittit & reipſa præſtat conſilium, auxilium, defenſionem & præmium. Idem vult Noſter, dum vertit, *ſenſatus credit legi Dei*: legi enim credit, qui legi fidelis eſt, qui ſcilicet fideliter illi adhæret, eamq; adimplet, eſto tēptatione pulſetur.

Lex iuſto fidelis.

Huic lex pariter fidelis eſt; quia Primò, præluceat ei, vt inter tot errores ſciat quid agere debeat, quamque viam capeſſere, vt in cælum euadat; Secundò, eum ſolatur & roborat; tertiò, ei præmiū, ſcilicet augmentum gratiæ, & poſt hanc vitam, coronam felicitatis & gloriæ impertit. Sicut ergo iuſtus fidelis eſt legi per obedientiam: ſic lex ei fidelis eſt per directionem, gratiam & gloriam. Vnde Græca addunt: *Lex illi fidelis eſt, ὡς ἐμπύριμα δικαίων* (quæ verba noſter retulit ad verſum ſequ.) id eſt *ſicut interrogatio manifeſtationum*, quę fiat per *vrim & thummim* in Rationali pontificis, q.d. Sicut pontifex indutus Rationali, in quo erant *vrim*, id eſt, illuminationes & manifeſtationes, illuminatus à Deo, fideliter & certò manifeſtabat occulta, de quibus Deū interrogauerat: ſic lex requiſita à iuſto, illum fideliter certoque illuminat in dubiis, ac rectà dirigit & deducit per viam iuſtitiæ in cæleſtem felicitatem: nam pro *interrogationis vrim*, Septuag. vertunt, ἐμπύριμα, δικαίων, vt patet Num 27. 21. Septuaginta enim ſequitur Siracides, vt patet c. 45. 12. in Græco. Vide dicta Exodi 28. 30. Huic ſententiæ Siracidis affinis eſt illa Scipionis Africani: *Ex innocentia naſcitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.* Innocentia enim non eſt aliud quàm legis cuſtodia.

Dices hic, legem eſſe *vrim*, id eſt, oraculum Dei, vt, ſi ſcire velis certò, quid tibi ſit agendū, quæ ſit voluntas Dei, quæ via ad ſalutem, quid Deus à te exigat & fieri velit, conſulēda tibi ſit lex Dei: illa enim te id certò docebit, ſicut *vrim* certò docebat pontificem id de quo Deum conſulebat. Hinc S. Auguſt. S. Gregor. & alij aſſerunt legem & S. Scripturam eſſe epiſtolā Dei ad nos miſſam, quā ipſe hominibus ſignificat ſuam voluntatem, quid, ſcilicet, à nobis requirat fieriq; velit. Qui ſapit ergo, in omnibus dubiis domeſticum hoc legis & S. Scripturæ oraculum adeat & conſulat.

Porrò codices Græci Romæ emendati pro δικαίων legentes δικαίου, id eſt, *iuſtorum*, vertunt, *homo*

ſenſatus credet legi, & lex ei fidelis, ſicut interrogatio iuſtorum id eſt, lex erit ei tanquam fidum oraculum iuſtitiæ, ex qua ſcilicet interrogare & cognoſcere queant, quę iuſta ſint, aut ex qua iuſti interrogant & diſcunt ea quæ ipſis iuſtè facienda ſunt.

VERS. 4. QVI INTERROGATIONEM MANIFESTAT, PARABIT VERBVM, ET SIC DEPRECATVS EXAVDIETVR, ET CONSERVABIT DISCIPLINAM, ET TVNC RESPONDEBIT] q. d. Qui *interrogationem* ſibi factam per aptam reſpontionem manifeſtatę cupit, hic non ſtatim proſilict, ad reſpondendum: ſed priùs *parabit verbum*, id eſt, præmeditabitur cogitando & ſtudendo, quid, & quo modo & ordine, quibuſque verbis, reſpondere debeat: *& ſic* adhibitâ deprecatione ad Deum, vt mentem illuminet, ab eo *exaudietur*, diſcetq; tum veritatem, tum modum reſpondendi; vnde in animo *diſciplinam* & timorem Dei conſeruans, in eaque ſe obfirmans *reſpondebit*, non ad hominum gratiam captandam, nec ad eorum minas & terrores fugiendũ, ſed ex rei veritate. Tigurina pro δηλῶν, id eſt, *manifeſtat*, legens δικαίων. id eſt, *iuſtorũ*, vertit, *qualia iuſti quærunt, talia para dicere: quoiq; pacto auditores inueneris, amplectere audaiuentem, & ita demum reſponde.* Verùm Complut. & alij legentes δῆλον, ſic habent, *quaſi interrogationem manifeſtam præpara ſermonẽ, & ſic* libenter, *dilucidè* & intelligibiliter *audieris: collige diſciplinam*, vel doctrinam, *& ſic reſpondebis.* Pro collige Græcè eſt σύνδεσον. *συνδέσον*, id eſt, *colliga*, hoc eſt, compara doctrinam. Vnde aliqui vertunt, *conſilia tibi eruditionem*: vel *colliga*, id eſt, diſpone & ordina, quod mente concepiſti, vt illud congrua methodo & ordine eloquaris. Complut. legũt σύνδεσον, id eſt, *indue diſciplinam*. Quocirca diſciplina hîc ſignificat. Primò, ſtudium legis, virtutem & honeſtatem, ſiue Dei metum & reuerentiam, vt interrogatus non ſinat ſe à vero abduci hominum fauore vel metu, ſed Deum ſolum intuens, ex eius voluntate & lege reſpondeat. Ita Rabanus & Pacius: *Conſeruabit diſciplinam*, inquit, *id eſt, nihil deuiabit à diſciplina ſeu doctrina Eccleſiæ.*

Secundò, tamen Lyranus per *diſciplinam* accipit bonum modum & methodum docendi & reſpõdendi, q.d. Doctor non tantùm vera doceat, ſed & bonam in docendo adhibeat methodum, vt methodicè, clarè & breuiter reſpondeat, ac tali ratione ea, quæ præmeditatus eſt, enuntiet, vt quæ didicit ab auditoribus mente capi, & memoriâ retineri poſſint. Et hoc ſignificat Græcum σύνδεσον, id eſt, *colliga diſciplinam*.

Tertiò Rabanus: *Conſerua diſciplinam*, inquit, hoc eſt, ea quæ doces, conſerua digna operatione, vt priùs facias ea quæ alios doces eſſe facienda, inſtar Chriſti, qui *cœpit facere*, deinde *docere*, Actor. 1. 1. Quaſi tria hîc neceſſaria Doctori neceſſaria, vt vtiliter doceat: ſcilicet ſtudium, oratio & operatio. Audi Rabanum: *De ſanctis doctoribus dicit, qui vt ad interrogata condignè reſpondere poſſint, præparant verbum in corde ſuo, & deprecantur Dominum, vt ipſe eis manifeſtet rei veritatem, & conſeruans dignâ operatione, quæ ipſe iuſtis eis eſſe docuit, & ſic meditando, orando, operando, condignum interrogantibus ſe præbens reſpon-*
2. Tim. 2. *ſum. Sic enim Paulus diſcipulum docuit, dicens: Sollicitè cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Hinc &*
1. Petri 3. *Petrus ait: Dominum autem Chriſtum ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionẽ omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt, ſpe & fide. E con-*

A *trà verò de ſtultis prædicatoribus ſequitur: Præcidit ſatum quaſi rota carri, &c.*

Nota, doctori, vel cõſultori, in obſcuris vel dubiis, præſertim ad fidẽ vel caſus conſcientiæ ſpectantibus, vt aptè reſpondeat, nõ ſufficere præmeditationem & ſtudium; ſed adhibendam quoque eſſe orationem, vt Deus mentem illuminet, non tantùm vt verum cognoſcat, ſed & vt eo modo illud promat & enuntiet, quo auditoribus congruũ & ſaluti ſerum eſt futurum. Ita noſter P. Leſſius, vir ſingularis in reſolutione Caſuum conſcientiæ, quoties de caſu aliquo difficili conſulebatur, inuocare ſolebat Spiritum ſanctum, præmittendo Hymnum: *Veni Creator Spiritus*, vt verè & congruè ad profectum conſulentium reſponderet.

Sapienter & piè S. Auguſt. epiſt. 120. ad Honoratum: *Si parè*, inquit, *Dominum largirem bonorum*
B *omnium deprecaris; omnia quæ cognitione digna ſunt, aut verè plurima, ipſo magis inſpirante, quàm hominum aliquo commonente, perdiſces.*

VERS. 5. PRÆCORDIA PATVI QVASI ROTA CARRI, ET QVASI AXIS VERSATILIS COGITATVS ILLIVS] Græcè, *rota plauſtri ſunt viſcera ſtulti, & vt axis qui verſatur* (qui ſcilicet rotæ affixus & infixus eſt: eſt enim alius axis, qui non verſatur, ſed manet immotus, circa quem rota currus voluitur & circumagitur) *cogitatio ipſius*: Tigurina, *ſimilia rotæ currus ſunt intima ſtulti, & velut axis verſatilis eiuſdem cogitatus*. Syrus verò, *rota velox cor iniqui, & ſicut fus omnes cogitationes eius*, ſcilicet, ſordidæ & impuræ, talis enim eſt porcus & fus. Opponit ſtultum ſenſato, quem dixit ſtabilem & fidelem eſſe legi, ideoque ſenſatè & ordinatè loqui & reſpondere; quod *præcordia*,
C Græcè *viſcera*, id eſt, intimæ cogitationes & deſideria, ſtulti inſtabilia, ſtulta, & inſtar rotæ axiſque verſatilis, hue illuc que ſine ordine & ratione voluantur, ideoque ſimilis eorum ſit ſermo & reſpõſio, ſcilicet inordinata, irrationalis, inconcinna, vaga & impertinens, vt ab vno labantur in aliud ſine cohærentia & connexione.

Ratio à priori diſparitatis huius eſt, quòd ſapiens, id eſt, iuſtus, legi fixus adhæret & à Deo ſuo ſe dimoueri non ſinit, quia in eo fixit ſuũ cor, id eſt, ſuos affectus & cogitationes. Adhærens ergo Deo immobili, fit pariter & ipſe conſtans & immobilis; at ſtultus, id eſt, carnalis & impius, cor ſuum figit in rebus temporalibus, quæ cùm cælo mouentur, ideoque adhærens labili & inſtabili, fit & ipſe labilis & inſtabilis. Hoc eſt, quod ait Iſaias c. 57. 20. *Impij autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem*
D *& lutum*, & Ierem. Thren. 1. 8. *Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt*: vbi multas huius inſtabilitatis cauſas aſſignauit.

VERS. 6. EQVVS EMISSARIVS (alij legunt, *admiſſarius*, eodem ſenſu:) SIC ET AMICVS SVBSANNATOR, SVB OMNI SVPRASEDENTE HINNIT] q.d. Sicut equus admiſſarius (qui ſcilicet emittitur & admittitur ad equas, vt eas impręgnet) hinnit non amore ſeſſoris (hinnit enim ſub omni & quolibet, etiam inutilo ſeſſore) ſed amore equæ, quam videt & ambit: ſic & fictus amicus blãditur & applaudit amico, non amici cauſa, ſed commodi ſui, quod ab eo flagitat & exſpectat. Nã reuera talis non eſt amicus, ſed adulator & hypocrita, ideoque ſubſannator, qui ſcilicet exteriùs ſe ſimulat & gerit vt amicus: interiùs verò in corde amicũ ridet & ſubſannat, eumque ſecretò vituperat & calumniatur.

Sicut

Sicut ergo equus adhinnit cuilibet equæ à ſe viſæ, ita amicus fictus arridet & applaudit amico, vbicunque eſt ſpes lucri; quia non amico, ſed lucro adhinnit, ideoque iam vni, iam alteri, & alteri maius lucrum oſtentanti, adhinnit & applaudit. Verſu præced. oſtendit inconſtantiam & verſatile ingenium ſtulti in cogitationibus & deſideriis: hic eamdem oſtendit in eius moribus & geſtibus externis. Addit Palacius & Iauienſis, hanc parabolam dici à Sirach: contra falſos doctores, qui cùm videantur quærere proximorum vtilitatem & bene illis velle, ſuum tantùm commodum & lucellum ſpectant, cuius amore quiduis docent, quibuſlibet ſe ſpe lucri accommodantes, qualis fuit Petrus Martyr in Anglia, qui de Euchariſtia docuit qui quid voluit rex & magiſtratus. Tales plurimi fuerunt, & ſunt hac ætate. Idē dici contra aduocatos & procuratores, qui ſine delectu cauſarum cuilibet, ſiue iuſta, ſiue iniuſta ſit, adhinniunt, gaudent & fautores ſe exhibent, vbicunque odorem lucri ſentiunt.

Secundò, Palacius per *hinnitum* accepit non applauſum, ſed irriſionem & ſubſannationem: equus enim non tantùm hinnit, cùm amat & applaudit, ſed & cùm iracitur & fremit, vt cùm in prælio furibundus fertur in hoſtem, vt ſenſus ſit, q.d. Sicut equus admiſſarius data quâlibet occaſione hinnit nihil curans ſeſſorem, itaque eum quaſi ſpernit, ridet & ſubſannat: ſic pariter irriſor & ſubſannator ſubſannat quemuis, etiam amicum ſibi fidentem: ridet enim & taxat omnes & omnia, quę videt vel audit. Fauet verſio Tigurina, *equus admiſſarius hominem ſub quouis equite, animo cauillatori comparatus eſt*; & aliorum, *equus admiſſarius vt omnis irriſor ſub omni inſidente hinnit*; & Syri, *ſicut equus præparatus* (alius textus habet, *dives*, ſcilicet, diuites & ſplendidè inſtratus & ornatus; ideo enim ſuperbit & hinnit) *amici iniqui, qui ſub omni, qui diligit eum, hinnit*.

Tertiò, Rabanus: *Comparationem elegantem*, inquit, *irrationalis animantis ad ſtultum amicum facit: quia ſicut in bruto inueniri nulla eſt oratio; ita & in falſo amico nullus eſt æquitatis ordo. Sicut enim equus laſciuus & ſuperbus hominem ſuo non diſcernit inter verum dominum & alienum: ſic ſtultus & deceptor non diſcernit ſpiritu ſuo inter hypocritam & fidelem amicum, ſed per eius officia, mentis æqualiter vtrique pandit ſecreta.*

Myſticè. Myſticè, Lyranus hæc refert ad malum Prælatum, *Qui debet*, inquit, *Deum diligere vſque ad mortem ſe exponendo pro populi ſalute; & tamen Deum deridet accipiens officium vicariæ eius, & non curans de honore eius.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De Dei prædeſtinatione, rerumq; & hominum diſtinctione.

Verſ. 7. Quare dies diem ſuperat, & iterum lux lucem, & annus annum à ſole?

8. A Domini ſcientia ſeparati ſunt, facto ſole, & præceptum cuſtodiente.

9. Et immutauit tempora, & dies feſtos ipſorum: & in illis dies feſtos celebrauerunt ad horam.

10. Ex ipſis exaltauit & magnificauit Deus, & ex ipſis poſuit in numerum dierum. Et omnes homines de ſolo, & ex terra, vnde creatus eſt Adam.

11. In multitudine diſciplinæ Dominus ſeparauit eos, & immutauit vias eorum.

12. Ex ipſis benedixit, & exaltauit: & ex ipſis ſanctificauit, & ad ſe applicauit: & ex ipſis maledixit, & humiliauit, & conuertit illos à ſeparatione ipſorum.

13. Quaſi lutum figuli in manu ipſius, plaſmare illud & diſponere.

14. Omnes viæ eius ſecundùm diſpoſitionem eius: ſic homo in manu illius, qui ſe fecit; & reddet illi ſecundùm iudicium ſuum.

15. Contra malum bonum eſt, & contra mortem vita: ſic & contra virum iuſtum peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſſimi. Duo & duo, & vnum contra vnum.

16. Et ego nouiſſimus euigilaui, & quaſi qui colligit acinos poſt vindemiatores.

17. In benedictione Dei & ipſe ſperaui: & quaſi qui vindemiat, replebo torcular.

18. Reſpicite quoniam non mihi ſoli laboraui, ſed omnibus exquirentibus diſciplinam.

19. Audite me magnates, & omnes populi, & rectores Eccleſiæ auribus percipite.

VERS. 7. QVARE DIES DIEM SVPERAT, ET ITERVM LVX LVCEM, ET ANNVS ANNVM A SOLE?] Rabanus & Lyranus hæc accipiunt de naturali excellentia dierum & annorum, q.d. Qui fit vt vnus dies, v.g. æſtiuus, alio, putà hiberno, ſit clarior & longior, & lux Solis ſit maior luce aliarum ſtellarum, ac vnus annus, v.g. ſolaris vel biſſextilis, dierum numero ſuperet alium, putà lunarem & non biſſextilem, idque ſit à ſole? Sol enim in æſtate directiùs & diutiùs, decurrens in hemiſphærio noſtro, clariorem & longiorem facit diem. Cur, inquam, hæc ita fiant? vtique ita fiunt à Deo ſapienter ita ordinante. Verùm ſcopus Sirachidis alium poſcit ſenſum: ſcopus enim eius eſt oſtendere cauſam cur vnus homo præcellat alteri, non eſſe petendam à natura & indole, quòd ſcilicet hæc in eo, qui excellit, ſit præſtantior, in alio verò humiliore ſit depreſſior: natura enim communis eſt, eademque in ſingulis individuis; ſed rationem huius differentiæ tribuendam eſſe voluntati & electioni diuinæ, quæ hos aliis præeligit, maioribuſque donis cumulat. Nīſi quis dicat, naturam & indolem meliorem ſubinde eſſe cauſam melioris ſortis & fortunæ. Hanc autem indolem tribui Deo, tamquam eius conditori. Sed quod dixi, aptiùs eſt. Sēnſus ergo eſt, q.d. Quid cauſæ eſt, quòd vna dies

& lux præcellat aliam, putà, feſta, non feſtam. v.g. Cur dies Paſchæ, Pentecoſtes, Tabernaculorum tam ſit celebris & ſolemnis victimis, plaſmis, conuentu ſacerdotum & populi, ornatu templi, &c. præ aliis diebus non feſtis & profanis? Similiter, cur annus vnus feſtus ſuperet alium non feſtum? v. g. annus ſeptimus remiſſionis, & annus quinquageſimus, qui eſt iubileus, ſolemnitate & pompa ſuperent ceteros annos non feſtos, nec iubileos? Superent, inquam, *diem & annum à ſole*, ſcilicet, pariter & æquè factum; q. d. Sol fecit omnes dies pares & ſimiles: vnde ergo eſt illa diſtinctio dierum & annorum feſtorum & non feſtorum? Vtique non eſt *à ſole*, cùm is communis ſit idemque ſemper: ſed à Deo, Deique voluntate ità diſcernente & ordinante dies & annos. Igitur pari modo, quòd vnus homo præcellat alteri, cui natura eſt æqualis, non eſt à natura, ſed à Dei voluntate & electione. Hunc eſſe ſenſum patet ex ſequ. & ex Græco, qui breuiter & clarè ſic habet: *Quare dies eſt ſupra diem, & omnis lux diei anni à ſole?* q. d. Qui fit vt dies diem ſuperet, cùm dies quælibet, & lux cuiuſque diei per annum ab eodem producatur ſole, qui cùm agat naturaliter, non liberè, ſimilem, imò eundem, ſemper effectum, putà, eundem ſpecie diem & lucem, producit. Vnde Tigurina & alij clarè vertunt, *quare dies diem præcellit, cùm omnis lux dierum annis à ſole proficiſcatur?* Syrus, *quare eſt dies in anno qui à diebus eſt diſtinctus, quia omnia luminaria diebus anni inſeruiunt? Verùm ſapientia Dei diſtincti ſunt.* Noſter addit diei lucem, quia nonnulla feſta incipiebant non à die, ſed à luce, vt feſtum neomeniæ incipiebat ab illuminatione lunæ, ipſaque horâ nouilunij, vti oſtendi Num. 28. 11. Sic primus dies azymorum incipiebat à luce diei ſequentis noctem paſchalem.

Quæres, quorſum hæc induxerit hoc loco Sirachides? quid hæc ſacuum ad ea quæ toto capite præmiſit de ſapiente & ſtulto? Reſp. Primò, Rabanus ea ſpectare ad verſum præced. vbi deſcripſit ſtultitiã ſtulti, qui omnibus ſine diſcrimine inſtar equi adhinnit & applaudit: illam enim hîc redarguit per ordinationem Dei, qui ſicut diem vnum ab alio, ſic & hominem vnum ab alio diſcernit & ſecernit. Audi Rabanum: *Quia prius vituperauit ſtulti hominis imprudentiam, quoniam nullam in rerum diſſimilitudine habuit diſtantiam. Nunc à conditore vniuerſorum oſtendere vult in rebus omnibus eſſe ordinem decentiſſimum: dies ergo diem ſuperat, & lux lucem, & annus annum, propter aſcendentis & deſcendentis Solis curſum, qui gyrat ad Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, luſtrans vniuerſa circuitu ſuo, & luminaribus minoribus radiis ſuis præſtat ſplendorem, diſcernens tempora, dies & annos: quia in æſtate longiores & clariores dies reddit quàm hieme, & annum lunæ & ceterorum ſiderum facit inter ſe ordinabiliter differentiam habere: quia ad hoc creatus eſt cum ceteris ſideribus, vt eſſent in ſigna, & tempora, & dies, & annos: & hominibus, qui legem Dei accepturi erant, certa feſtiuitatum demonſtrarent tempora.*

Secundo, Lyran. aduerſum præced. pariter hæc referens, eumque explicans de malis Prælatis, ad eoſdem hunc quoq; refert: *Quia poſſet*, inquit, *aliquis admirari & quærere, qualiter Deus permittit malos doctores & Prælatos ad Eccleſiæ regimen promoueri? Ad cuius ſolutionem primò præmittit exemplũ in naturalibus dicens: Quare dies diem ſuperat? Secundò, applicat ad propoſitũ in hominibus, dicens v. 10. Et omnes homines.*

Tertiò, confirmat per ſimile in artificialibus, dictis v. 13. Quaſi lutum, &c. Quartò, ſolutis dubiis, dicens v. 15. Contra malum bonum eſt.

Tertiò & genuinè, hæc referas ad ea, quæ hoc capite, & alias ſæpè diſputauit, de differentia & diſcretione ſapientum & ſtultorum, id eſt, piorum & impiorum. Cum enim omnes homines naturâ ſint pares, qui fit, vt tanta inter eos cernatur differentia, præſertim in ſapientia & virtute, vt hi ſint ſapientes & virtute prædicti, illi ſtolidi & vitiis cooperti? Ad quod reſpondet, ex ſapientiſſima Dei prouidentia, partim actiua, partim permiſſiua id fieri; qui ſimiliter dies à diebus ſecreuit, idque hoc fine? Primo, vt ex variis rerum gradibus & ordinibus conſurgeret decus & pulchritudo vniuerſi. Secundo, vt cuique rei ſuum contrarium quaſi æmulum & antagoniſtam opponeret; itaq; ex ſingulis ſingulorum antithetis palæſtram hanc & theatrum mundi noneſtaret, atq; cuiuſlibet rei dignitas & præſtantia per collationẽ, pugnam & victoriam oppoſiti innoteſceret & eluceſceret. Tertiò, vt in ſingulis varios ſuę potentię, ſapientiæ, bonitatis & iuſtitiæ modos & ſpecies mortalibus ſpectandos & venerandos exhiberet. Hoc eſt quod ſubdit *A Dominiſtemia ſeparatæ ſunt.*

Deus varies hominum ordines ſtatuit ob rem conſim.

Quartò, vt indicaret mutationes, quibus dies æquè ac homines obnoxij ſunt. Sicut enim v.g. feriâ ſecundâ hoc anno eſt feſtũ, quia in eã incidit feſtum S. Laurentij; ſequenti verò anno non erit, quia feſtum hoc incidet in feriã tertiam: ſic homo qui hoc anno eſt ſanctus, ſequenti erit peccator; & qui nunc eſt peccator, tunc erit ſanctus; vt diſcamus omnes timere, & pendere à Deo.

Hinc colligas, cauſã cur hic ſit felix, ille infelix, non eſſe fortunam, non indolem, non cælum, ſed Deum: Deus enim pro libito, liberaq; electione quem vult facit felicem, nõ tantùm ſi prudens ſit, ſed & ſi imprudens. Prudens enim, eſto non ſemper, ſæpè tamen proſperatur in actionibus, vt felicem habeant ſucceſſum, quia prudenter omnia diſponit, vt feliciter euentent; tum quia meretur, vt Deus actiones ſuas dirigat & proſperet. D. Thomas lib. 3. contra Gentes c. 92. quærit, quę ſit cauſa cur quis ſit fortunatus, id eſt, vt illi præter opinionem bona; bonique euentus obueniant? ac reſpondet propriã cauſam bonæ fortunæ eſſe Deum, Deiq; beneuolentiam & electionem, quâ aliquẽ feliciter vt plurimùm regit & dirigit, v. g. vt fodiat tali vel tali loco vbi inueniat theſaurum: vti autem aliquando miniſterio Angelorum, id ſuggerentium vel perſuadentium. Cælum autem, cæliq; influxum, propriè non facere bonam fortunam; ſed ſubinde ad illam diſponere per accidens, v. g. cùm quem inclinat ad fodiendum, cui foſſioni per accidens conjuncta eſt inuentio theſauri. Nec enim cælum inclinat, vt hic potiùs fodias vbi eſt theſaurus, quã alibi vbi non eſt. Quare cùm hæc duo cælum combinare non poſſit, ſequitur cælum per ſe non eſſe cauſam bonæ fortunæ: Deo ergo nihil eſt fortuitum, quia ipſe eſt rector & director fortunæ. Denique cur hic ſit felix, ille infelix, ſuè docuit Geneſ. 30. 27.

Bonæ fortunæ cauſa eſt Deus.

Quiſque ergo ſuam ſortem à Dei manu exſpectet, eaq; contentus viuat, ac eum Pſalte humillimè dicat: *in manibus tuis ſortes meæ*, Pſ. 30. *ſortes*, id eſt, caſus, euentus, viciſſitudo, ſtatus rerum mearum, vt diuitiæ & paupertas, ſeruitus & principatus, tenitas & infirmitas, pax & bellum, ait Theodor.

dor. Hæ ergo sortes meę nõ à fortuna, sed à certa tua, ô Domine, prouidentiâ reguntur & dispensantur. Hebr. *in manibus tuis tẽpora mea*, id est, dies vitæ & mortis, prosperitatis & aduersitatis; Chald. *in manibus tuis tempora redemptionis meæ*. Et cum S. Paulo Coloss. 1. 12. *Gratias agamus Deo, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum. Non video*, ait S. Augustin. *vllum meritum, quo de universâ impietate generis humani me potissimum eligi ad salutem ad tuitionem Domini sorte perueni*, sicut sors cecidit super Matthiam vt fieret Apostolus, Act. 1.

Præclarè Prosper lib. 2. de Vocat. Gent. c. 10. *Si de parentum cæcitate*, inquit, *iudicijs conqueri non audemus, cùm aliquos filios suos ante vllã morũ examina, ante aliqua pietatis officia, indulgentiore amplectimur affectu: in dominis quoque erga famulos libera est dispositio, nec iustè à quoquam reprehenditur, qui de vnius conditionis familia, quosdam sibi quos benignius honestaret, & quos liberiùs erudiret, elegit: numquid de summi Patris, & veri Domini benevolentissima æquitate causandum est, quòd in magna domo eius innumeris differentijs vniuersa variantur? Cumq; nemo aliquid boni habeat, quod non ille donauerit; non omnes tamen ijsdẽ virtutibus micant, aut eãdem charismatum dote ditantur. Nec possumus hanc diuersitatem graduum causis aptare meritorum, cùm totius meriti principalis causa sit gratia.*

Pij similes diebus festis fiunt eos.

Moraliter dilce, pios rectè comparari diebus festis, impios profanis. Primò, quia quantum festi dies superant non festos, tantum pij præcellunt impiis. Secundò sicut dies festi sunt dicati & consecrati Deo: sic & pij se consecrant Deo. Tertiò, in festis cessatur ab opere seruili, & vacant fideles sacrificijs Deiq; laudibus: sic & pij iugiter Deum laudant mente, voce & opere. Piis ergo omnis dies est festus. Qua de causa S. Siluester dies vocari voluit ferias, dicendo, feria prima, secunda, tertia, &c. vt meminisset Clerici, se abiectâ ceterarum rerum curâ, vni Deo prorius vacare debere, iuxta illud Ps. 75. 11. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et illud Eccli. 47. 2. de Dauide: *Et sicut adeps separatus à carne*, (qui cremabatur Deo in die festo) *sic Dauid à filijs Israel.* Denique sicut dies festi celebrantur, sic homines sancti canonizantur: canonizatio enim hoc est Sanctis, quod festiuitas diebus, ideoque in honorem Sanctorum, dum canonizantur, dies festi instituuntur & celebrantur.

VERS. 8. A DOMINI SCIENTIA SEPARATI SVNT, FACTO SOLE, ET PRÆCEPTVM CVSTODIENTE] Addit Ianienius & alij, *Per Dei sapientiam diuiduntur*; sed hæc verba expungunt Græci, Romani, & ceteri codices emendati. Respondet quæstioni propositæ: *Quare dies diem superat?* q. d. Hæc dierum discretio non est facta à casu & fortunasted à Dei scientia, q. d. A Dei prouidentia sapienter facta est: à Deo, inquam, non à sole: nam facta est post factum solem, qui & ipse Dei ordinationi subiacet, Deiq; *præceptum*, id est, ordinem mouendi, lucendi, &c. exactè *custodit*. Alter Rabanus & Lyranus, qui inhærentes expositioni datę v. præced. sic explicant, q. d. Dies alij ab aliis separati, & lucidiores effecti sunt, à Dei scientia & sapientia, cùm scilicet fecit solem, qui suo accessu & recessu dies inæquales magisque vel minùs lucidos effecerit: sol enim hoc Dei præceptum & ordinem perfectè custodit. Græca breuiter hæc nectunt initio versus sequentis, sicque habent: *Scientia Domini diuisa sunt, qui mutauit tempora & festa*; Tigurina, *indicio Domini distincti, qui vices temporum festorumque dierum disposuit, & suâ diuisis sapientiâ*; Syrus, *verùm sapientia Dei distincti fuerunt, & facti ex eis tempora & momenta.*

VERS. 9. ET IMMVTAVIT TEMPORA, ET DIES FESTOS IPSORVM, ET IN ILLIS DIES FESTOS CELEBRAVERVNT AD HORAM] Græca & Syri tantùm habent id, quod posui v. præced. *Immutauit*, id est, variè disposuit, Deus tempora anni, diuidendo eum tum in duodecim menses, quorum quisq; ab alio quolibet qualitate & effectu differt & diuersus est; tum in quatuor præcipuas anni partes, scilicet, in ver, æstatem, autumnum & hiemem. Atque in his partibus varios dies festos, suo quemque ordine, concinnè disposuit & collocauit, quos diebus à se constitutis celebrarent Hebræi ad horam illis præscriptam, v. g. hora qua incipiebat nouiluniũ, celebrarent festum Neomeniæ, vti ostendi Num. 28. 11. cetera festa incipiebant ab hora vespertina, putà à prima hora noctis, à qua Itali Incipiunt computare horas dici, iuxta illud Leuit. 23. 32. *A vespera vsque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.*

VERS. 10. EX IPSIS EXALTAVIT ET MAGNIFICAVIT DEVS, ET EX IPSIS POSVIT IN NVMERVM DIERVM] Quod Hebræi dicunt מימיו שם *hime mispar*, id est, *in dies numeri*, hoc est, in dies vulgares, qui nil habent præ aliis singulare, sed tantùm numerorum ceterorum adaugent instar ciphræ, iuxta illud:

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

Pro *magnificauit* Græcè est ὑ γίασεν, id est, *sanctificauit* & sic legunt quidam codices Latini manuscripti: *sanctificauit*, id est, Deo & Sanctis dicauit, vt fideles eos illis diebus sanctè colerent precibus, votis, victimis, abitique sanctis officiis. Igitur sensus est, q. d. Deus ex diebus aliquos extulit, dum eos instituit festos & sanctos; alios verò *ex ipsis posuit in numerum dierum* communium, scilicet, vt manerent in numero dierum vulgarium & profanorum, nec essent festi. Vnde Tigurina, *alios dies extulit & consecrauit, alios in ordinem dierum coëgit*, Syrus, *ex iis benedixit & sanctificauit, & ex iis fecit in numerum dierum.* Alludit ad institutionem & sanctificationem Sabbati & aliorum festorum, de qua dicitur Genes 2. 3. *Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus, vt faceret.*

Paulò aliter Palacius, q. d. Deus ex festis diebus alios exaltauit, vt diem Paschæ & Pentecostes: alios, vt dies festos azymorum, redegit in numerum minorum festorum: pari modo ex ipsis electis alios exaltauit, faciens illos sanctos eminentes; vt Abraham, Isaac, Dauid; alios verò redegit in numerum communium iustorum, qui quidem sancti sunt, non tamen vt *diu fortes terræ vehementer elonati sunt*, Psalm. 57: sed vt minores Sancti, & vt Sanctorum vulgus Deo adhærent.

ET OMNES HOMINES DE SOLO ET EX TERRA, VNDE CREATVS EST ADAM] Subaudi, fecit, vel plasmauit. Idem est *solum*, quod *terra*: sed *solum* dicitur à soliditate, *terra* à terendo, quòd pedibus hominum & animalium teratur, ait Lyranus.

VERS. 11. IN MVLTITVDINE DISCIPLINÆ DOMINVS SEPARAVIT EOS, ET COMMVTAVIT VIAS ILLORVM] Est antapodosis, sive redditio & applicatio similitudinis dierum electorum, putà festorum,

ad

ad homines electos, q.d. Sicut Deus dies aliquos, licet ceteris naturâ & luce pares, selegit, sicutque festos: sic pariter cùm omnes homines naturâ sint pares, creatique ex eodem solo & terrâ, ex quo creatus est Adam: tamen *in multitudine*, id est, ex magnitudine, *disciplinæ*; Græcè, Ἐπιστήμης, id est, scientiæ & sapientiæ suæ, *separauit eos, & immutauit vias illorum*: tum quia fecit, vt alij aliam vitæ rationem sequerentur atque, quia *vias*, id est, sortes, conditiones & status illorum fecit diuersos v. g. vt hi essent magni Prælati & principes; illi plebeij, ciues & rustici; tum maximè, quia alios effecit sapientes & sanctos, alios verò in sua insipientia & peccatis dereliquit. Hoc enim maximè hîc spectat Siracides, vnde explicans subdit: *Ex ipsis benedixit & exaltauit, & ex ipsis sanctificauit, & ad sè applicauit.* Ita Tigurina, quæ clarè vertit, *& omnes homines è terra sunt orti*; alij aptiùs, *suntq; homines omnes ab humo*:) *& Adam è terra creatus est; sed Dominus mirabili scientia discrimen eos, & instituta eorum varianit*; Syrus, *& etiam homines omnes ex luto facti sunt, & ex puluere creatus fuit Adam: verùm in sapientia Deus separauit eos, & fecit eos habitatores terræ.*

Porrò, Palæius & Iansenius hæc sequentia explicant de plenè prædestinatis & reprobis, putà, de efficaciter electis ad gloriam, & damnatis ad gehennam, q.d. Deus Primò, secundùm magnitudinem sapientiæ suæ, ex vna & eâdem massa naturæ humanæ peccato Adæ corruptâ, per suam prædestinationem separauit prædestinatos, eosque elegit ad gloriam, vt in eis ostenderet diuitias gratiæ suæ: alios verò reprobauit, volens in eis ostendere iram & potentiam suam. Secundò, C postquam eos ita in sua mente separauit, *immutauit vias illorum*, dans electis auxilium efficax, gratiam & perseuerantiam: reprobos verò relinquens ac dimittens secundùm desideria cordis eorum, vt abeant in adinuentionibus suis, Psalm. 80.

Verùm meliùs Raban. Lyran. & alij accipiunt hæc de generali electione Dei, deque inchoatâ prædestinatione. Nam duplex est prædestinatio, *Prædestinatio duplex.* scilicet, inchoata & completa. Inchoata est, quâ quis prædestinatur ad fidem, gratiam & iustitiâ; hic enim per hæc dona inchoat suam salutem, vt, si in illis perseueret & pergat, certò salutē & gloriam æternam sit assecuturus. Completa est, quâ quis efficaciter à Deo eligitur & destinatur ad gloriam & vitam æternam: de inchoata hîc agi euincunt rationes, quas attuli canone 13. in S. Paulum. Quibus adde, Siracidem hic agere de prædestinatione Gentium potiùs quàm singulorū hominum, vti mox ostendam: Gentes autem prædestinantur ad fidem & gratiam, non autem ad gloriam; quia ex Gentibus etiam fidelibus magna, imò maior pars non peruenit ad gloriam, sed ob sua peccata perit & damnatur. Idem colligitur ex eo, quod dicit v. 15. *Sic & contra virum iustum peccator.* Iustus enim est inchoatè prædestinatus, & peccator est inchoatè tantùm reprobus: si enim ageret de completa prædestinatione & reprobatione, dixisset: *Sic & contra prædestinatum est reprobus*: vel, *Sic & contra electum ad gloriam est damnatus ad gehennam.* Idem magis patebit ex iis quæ dicam v. sequ. Congruè tamen possunt ea quę dicit de fideli & infideli, pio & impio, à pari vel simili extendi & accommodari prædestinato & reprobo, saluato & damnato; præsertim quia iustitia est inchoata prædestinatio, & iniustitia inchoata reprobatio, vicissim prædestinatio & electio ad gloriam est iustitiæ coronis & complementum, sicut reprobatio & damnatio est iniustitiæ perfectio & complementum.

EX IPSIS BENEDIXIT, ET EXALTAVIT, ET EX IPSIS SANCTIFICAVIT, ET AD SE APPLICAVIT (Syrus, *vsque ad se perduxit*,) ET EX IPSIS MALEDIXIT, ET HVMILIAVIT, ET CONVERTIT ILLOS A SEPARATIONE IPSORVM] Syrus, *& euertit & eradicauit eos de habitaculis eorum*; Tigurina, alios *beauit & euexit, conseruauit, ditauitq; sibi alios: alios exteruauit est, & depressit, & euertit eos suis sedibus. Sanctificauit*, id est, separauit, & (vt sequitur) *ad se applicauit*, quasi homines fideles Deique cultui dicatos, vt essent populus Dei, eiusque familia & Ecclesia; vti Primò, ab initio mundi, reiecto Cain parricidâ, separauit sibi Abel & Seth eiusque posteros, vt esset populus fidelis & deicola. Quocirca filij Seth vocantur *filii Dei*, filij verò Cain vocantur *filij hominum*, Genes. 6. Secundò, in diluuio separauit Noë eiusque filios à ceteris hominibus; atque è filiis duos, scilicet Sem & Iaphet pios, & patris verenda tegentes, sibi arrogauit & benedixit, id est, multis donis & beneficiis affecit: tertium verò filium, scilicet, Cham, patrem Chanaan, vtpote impium, patris verenda subsannantem, maledixit, dicens: *Maledictus Chanaan* (filius & alleeta Cham) *seruus seruorum erit fratribus suis: Benedictus Dominus Deus Sem, &c.* Genes. 9. 25. Atque huc maximè respexit Siracides, scilicet, ad Sem, à quo orti sunt Hebræi, quos Deus in populum fidelem sibi elegit, spretis, imò exciſis, impiis Chananæis posteris Cham & Chanaan, quos proinde per Iosue & Hebræos terrâ Chanaan & sedibus suis expulit. Tertiò, è posteris Sem solū elegit Abraham eiusque familiam in suam gentem & Ecclesiam, ceteris in infidelitate & peccatis, ideoq; in maledicto relictis. Quartò, è filiis Abrahæ elegit Isaac eiusque posteros: reiecit verò Ismaël & Ismaëlitas ab eo prognatos. Quintò, è filiis Isaac elegit Iacob & Iacobæos, reiecto Esau & Idumæis, iuxta illud Malach. 1. 2. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sextò, è filiis Iacob solum elegit Leui & Aaron eiusque posteros, vt essent Leuitæ, id est, ministri & sacerdotes Domini, ceteris filiis in vulgo & inter laicos relictis, iuxta illud (quò alludit quoque hîc Siracides) Num. 8. 13. *Statuesq; Leuitas in conspectu Aaron, & consecrabis oblatos Domino, ac separabis de medio filiorum Israël, vt sint mei.* Vers. 12.

Itaque sanctificatio hæc, est separatio, quâ Deus certos homines & familias, præsertim Abrahæ, Isaac, Iacob & Leui, sibi in populum fidelem & sacerdotalem ex reliquis familiis & gentibus elegit & separauit, iuxta illud Mosis Exodi 19. 6. ad Hebræos, *Eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Nam in *vō applicauit & maledixit* alludit ad Aaron, quem Deus sibi quasi pontificem adsciuit; & ad Core, quem superbè ambientem pontificatum maledixit, depressit & euertit, cùm fecit, vt hiante terrâ viuus absorberetur in infernum. Vide Numer. 16. v. 5. *Mane*, inquit, *notum faciet Dominus qui ad se pertineant, & sanctos applicabit sibi: & quos elegerit, approximabunt ei.* Igitur sanctificatio hæc non faciebat omnes iustos & sanctos: sed Deo separatos, quasi fideles & cultores Dei. Constat enim in populo fideli, præsertim

tim Iudaico, multos fuisse peccatores & impios; aliqui tamen verè erant iusti & sancti. Sic *sanctificare*, pro seperare à profano, & dicare Deo, sumitur Exodi 13. a. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Et Deuter. 7. 6. *Populus sanctus es Domino Deo tuo* Et passim in Leuitico, Numeris & Deuter. dicuntur primitiæ, decimæ, vota, victimæ *sanctificari*, id est, seperari & Dicari *Deo*.

Iam verò, Deus suos fideles, v.g. Iudæos (& multò magis, tunc Christianos) *benedixit & exaltauit*, tum abundantiâ frugum opumque temporalium, regno, triumphis & victoriis, vt patuit sub Dauide & Salomone: tum gratiâ & donis spiritualibus, puta, lege, templo, sacrificiis, Prophetis, legisperitis, miraculis, oraculis, pontificum, sacerdotio, &c.

Quocirca ex hoc loco solidè non concludas (esto id velint nonnulli) electionem efficacem cuiuisq; sancti & electi ad gloriam à Deo factam esse ante præuisa eius merita, ex mera Dei electione & beneplacito: nam Primò, de ea præcisè non agit hic Siracides, sed generatim de electione, quâ vnus homo cum sua posteritate, puta, vna familia, vel vna gens, alteri à Deo præfertur, ac in populum & Ecclesiam suam eligitur. Secundò, esto de ea ageretur, non concluderetur id quod prætenditur; quia dici posset electionem hanc Dei fieri ex meritis cuiuisque sancti à Deo præuisis. Nam, vt ait S. Augustin. Quæst. 2. ad Simplician. id quod præeligitur alteri, iam præstat alteri, eoque melius & præstantius est: ideò enim præ altero eligitur. Nec obstat similitudo, electionis dierum in festos præ aliis non festis, quam attulit v. 7. quia pari modo dies certi electi sunt & eliguntur in festos, ob eorum beneficia & quasi merita, v.g. dies decima quarta mẽsis Nisan electa & erecta est in festũ Paschæ, quia in ea Hebræi liberati fuêre ab Angelo percutiente primogenita Ægyptiorum, & consequenter à Pharaone & Ægypto. Exodi 12. Simili modo vir fidelis eligitur à Deo, vt sit è populo & Ecclesia ipsius, aut etiam vt sit iustus & sanctus, quia Deo vocanti eum ad fidem & iustitiam liberè consensit; quia scilicet credidit in Deũ, eumque coluit & amauit quare eligitur ob iustum meritum, vel de cõgruo, vt sit in prima iustificatione; vel de condigno, vt sit in secunda, puta, in augmento iustitiæ. Imò dies festi Sanctis dicati, vt iam dicantur in honorem S. Petri, S. Pauli, S. Laurentij, &c. ob eorum heroicas virtutes, merita & martyria dicati & instituti sunt.

Idem patet ex antitheſi reproborum siue reiectorum, de quibus subdit: *Et ex ipsis maledixit.* Cõstat enim, quòd Deus neminem ante præuisa peccata & demerita ita maledixerit, vt eum absolutè reprobarit & gehennæ addixerit. Vnde v. 14. cõclodens ait: *Et saluet vnicuique secundum iudicium suũ.* Præsertim, quia Chananæi, ad quos maximè hæc respicit, non ita fuerunt maledicti, vt hoc ipso omnes fuerint damnati ad infernum. Nam de Raab eiusq; familia, & de Gabaonitis, qui omnes fuêre Chananæi, sed Iudæis se dediderunt factique sunt proselyti, valdè verisimile est ipsos, æquè ac Hebræos fuisse electos à Deo, atq; ad salutem vocatos & destinatos. Vnde Rabanus sic exponit, vt dicat Deum dilexisse, vt hos sibi eligeret, alios reiiceret, quia ipsi se dilexerunt. *Postquam*, inquit, *homines multiplicari cœperunt, & quidam illorum variis vitiis & peccatis se obligauerunt; dese-*

runt inter eos, & separauit illos ab eis, qui de sua fide & iustitia perciderunt. Et eos, qui digni fuerunt, benedixit: illos verò, qui semper se gesserunt, æterna maledictione eos sibi damnauit. Vnde Scriptura sacra numerat Abel, Enos, Henoch, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, & cæteros Sanctos, qui diuino cultui rite inseruiebant, & veræ religioni Dei deuotè seruiebant. Illos autem, qui deseruerunt verum Deum, falsis deseruiebant idolis, & multiplicibus sceleribus semetipsos obnoxios fecerunt; partim diluuio, partim pestilentiæ tradit, & veracium vltorum Dei gladio & denefariorũ dæmonũ atque consumptis. Idem dicit, Et conuertit illos à separatione ipsorum, quia sua discretione illos deiunxit, quibus pro beneficiis præmia condigna dare, & quibus pro maleficiis mala tormenta rependere. In manu ergo potenti sumpsit arma sua, iuxta voluntatem suam distinctionem congruam effecit. Vide dicta Rom. 9.

Porrò hæc sententia, cùm sit indefinita & generalis, potest applicari non tolùm integris familiis & gentibus, sed & singularibus quibusque personis. Nam v.g. Deus elegit, benedixit, exaltauit, & ad se applicauit, Abel, Seth, Enos, Noë, Sem, Abraham, Isaac, Iacob, Moisen, Aaron, Dauid, &c. spreuit verò, maledixit & humiliauit Cain, Cham, Nemrod, Ismaël, Pharaonem, Core, Datan, Abiron, Saul, &c. Sed sicut hos spreuit, & maledixit propter sua scelera & demerita: sic illos *benedixit*, ubique applicauit & ob suam obedientiam, pietatem & merita siue de congruo, siue de condigno: *benedixit*, inquam, tum per gratiam donando eos suâ iustitiâ, amicitia & filiatione; tum per gloriam, nimirum perseuerantes in gratia & iustitia, præmiando corona gloriæ sempiternæ.

Denique si hoc opus prædestinationis & electionis Dei planè ad suam primam in Deo originem reuoces, certum est illud peractum esse sine vllo cuiusque merito; tum, quia prima gratia, quæ est primus effectus prædestinationis, est pura & mera gratia, quæ sine vllo alicuius merito singulis datur; tum, quia secretio & distinctio ordinis vtriusque, scilicet ordinis prædestinatorum & ordinis reprobandorum, facta est sine meritis vel demeritis. Nam v.g. quòd Deus Abelem constituerit in ea serie donorum & gratiarum, in qua præuidebat illum fideliter sanctèque victurum & moriturum, ideoque peruenturum ad vitam æternam; Cainum verò statuerit in alia serie, in qua præuidebat eum suâ libertate & malitiâ peccaturum, impiè victurum & moriturum, ideoque damnandum; hoc totum fuit opus meri beneplaciti & electionis Dei cui ita placuit sua dona & gratias distribuere sine vllo Abelis merito, vel Caini demerito.

Origo prædestinationis in Deo.

Igitur ex massa humanæ naturæ & propaginis peccato originali corrupta, Deus electos prædestinauit & *benedixit*, Primò, quia eos in ea serie gratiarum collocauit, qua præuidebat eos gratiæ cooperaturos vsque in finem vitæ, certoque saluandos, puta, prædestinauit ab æterno, & in tempore vitæ ipsorum dedit eis gratiam, quæ eis esset congrua & efficax. Secũdo, *benedixit*, quia eis contulit iustitiam, in eaque perseuerantiam vsque ad mortem. Tertiò *benedixit*, quia eos cælo & gloriæ addixit, dicens: *Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnũ ab origine mundi.* Matth. 25. Hi enim sunt tres prædestinationis effectus, iuxta illud Rom. 8. 30. *Quos prædestinauit, hos & vocauit: & quos*

vocauit

vocauit, hos & iustificauit : quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Ceteros verò reprobandos maledixit : Primò, quia eos in massa peccato originali corrupta & maledicta reliquit : aut, si quando eos inde per gratiam eripuit, in eamdem per peccatū actuale relabi permisit. Secundò, eos iam peccato obnoxios *maledixit*, id est, odio habuit, ipreuit & æternæ maledictioni, nisi resipiscerēt, addixit. Tertiò, *maledixit*, id est, eos in peccato hoc & maledictione obdurari & mori permisit, ideoque eos de facto damnauit, & in internum relegauit, dicens : *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius*, Matth. 25.

Maledictio ergo hæc præsupponit peccatum, vel originale, vel actuale : Deus enim neminem maledicit, reprobat & damnat, nisi propter eius culpam : reprobatio enim est actus iustitiæ vindicatiuæ; Dei prædestinatio verò est actus gratiæ & misericordiæ Dei. Quare reprobi omnes maledictionem Dei temporalem & æternam ob peccata sua incurrerunt, & incurrunt. Omnium enim prouidentiam habet Deus sed disparem bonorum & malorum : bonorum enim habet directam, actiuam & efficacem; malorum verò & peccatorum indirectam, permissiuā & punitiuam. Blasphemia enim horrenda est Caluini dicentis, Deum auctorem esse operum tam malorum, quàm bonorum, ac consequenter Deum, ante omnem præuisionem operum, S. Petrum prædestinasse & addixisse cælo, Iudam verò reprobasse & addixisse inferno. Sapienter S. Fulgent. ad Monimum : *Deus*, inquit, *eorum non est auctor quorum est ultor.* S. August. in sententiis n. 379 *Deus*, ait, *quorum non est auctor malus, iustus est ultor.*

Igitur, vt summatim dicta colligam, sapientia Dei dicitur hîc discreuisse inter bonos & malos, electos & reprobos : tum quia alium cum his, alium cum illis prouidentiæ modum & ordinem seruauit & seruatum quia boni & electi sua præparatione & cooperatione digni sunt, qui per gratiam iustificantem & gloriam à malis & reprobis secernantur : itaque eos secernendos esse iudicat iustissima Dei sapientia. Magis hoc patebit ex sequentibus. Deus enim electis ab æterno prædestinauit, & in tempore dat gratiam efficacem siue congruam, reprobis verò sufficientem, seu inefficacem & incongruam, quia, scilicet, ipsi illi nolunt cooperari, idque præuiderat Deus. Gratia enim efficax est gratia prædestinationis, ideoque maximum Dei beneficium. Licet enim gratia sufficiens, sed inefficax, sit pariter magnum Dei donum, quia sæpè physicè est æqualis, aut maior gratiâ efficaci; tamen gratia efficax ob effectum & fructum, quem actu producit, in æstimatione morali longè maius est Dei beneficiū, quàm sit sufficiens. Sola enim efficax reipsa præstat nobis cōuersionem, operationē bonam, & magnum illud perseuerantiæ donum, ac per illud rectà & infallibiliter hominem ad salutem & gloriam æternam perducit : quorum nihil facit sufficiens dum taxat. Quare pro efficaci continuè cuique ardenter orandum est, vtpote in qua cardo salutis omnisq; boni consistat : nec enim eam bonis operibus mereri, sed orando tantùm à Deo emendicare & impetrare possumus. Nam vt ait S. August. de Prædest. sanct. c. 8. *Hæc gratia à nullo duro corde resistitur : ideò quippe tribuitur, vt cordis duritia auferatur. Quādo ergo Pater intus auditur, & docet vt veniatur ad Filium, aufert cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriā.* Idem lib. 2 de Bono perseuer. c. 14. epist. 107. & alibi hanc gratiam vocat altam, secretam, secundùm propositum Dei, propriam prædestinatorum & electorum. Et lib. de Spiritu & litt. cap 34. *Iam*, inquit, *si ad illam profunditatem seruandam quisquam non coarctet, cur illi ita suadeatur vt persuadeatur, illi autem non ita; duo sola occurrunt interim quæ respondere placeat, O altitudo diuitiarum! & Numquid iniquitas apud Deum?* Quin & Apost. Rom. 9. *Non est volentis*, inquit, *neque currentis, sed miserētis Dei.* Gratia ergo præuenit vt domina, voluntas sequitur vt prædisequa, ait S. Aug. Vnde lib. 1. de Gratia & lib. arbitr. c. 16. *Certum est*, inquit, *nos facere cùm facimus, sed ille facit vt faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati.* Idem lib. 1. de Gratia Christi c. 14. *Nam si omnis*, inquit, *qui didicit venit, profectò qui non venit, nec didicit hoc docendi modo, quo per Spiritus gratiā ita docet Deus, vt quod quisque didicerit, non tantùm cognoscendo videat; sed etiam volendo appetat, agendoq; perficiat.* Hoc est quod ait Apost. *Deus est qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate*, Philip. 2. q.d. Non ex merito nostro, sed ex suo beneplacito. Vnde electi sumus, non quia eligimus, sed quia eligimur, ait S. August. Præclarè S. Bernard. de Gratia & lib. arbitr. *Ipsa* (gratia) *ait, liberum excitat arbitrium, cùm seminat cogitatum: iuuat, cùm tentatus effectum: roborat, vt perducas ad actum seruat, ne sentiat defectum*, Oremus ergo assiduè cum Ecclesia : *Largire Domine supplicibus tuis, vt cogitemus te inspirante quæ recta sunt, & te gubernante eadem faciamus.*

Gratia efficax summum Dei beneficium.

ET HVMILIAVIT ET CONVERTIT, id est, subuertit, ILLOS A SEPARATIONE, id est, propter separationem, IPSORVM] quia, scilicet, impij & maledicti liberâ suâ voluntate malâ separarunt se à virtute, lege & Deo, Angelis & Sanctis, vt apponatur ei quod præcessit de piis & impiis, quòd, scilicet, Deus eos ad se *applicauit* : sicut *tò humiliauit*, vel (vt alij vertunt) *depressit*, opponitur *tῶ exaltauit*, quod præcessit. Ita Rabanus. Similitudo ergo est in eo, quòd, sicut Deus suâ prouidentiâ secreuit dies festos à non festis, cùm tamen eiusdem naturæ sint omnes : ita & homines cùm sint ex eâdem terra, & ex eodem parente Adamo, Deus tamen secreuit eos, alios benedicendo, exaltando & sanctificando, alios verò maledicendo, humiliando & subuertendo. Sed dissimilitudo est in eo, quòd homines impios & reprobandos, cùm sint liberi arbitrij, permiserit labi & peccare, ac tandem ob peccata eos subuerterit morte & clade tum præsenti, tum æternâ : pios verò & saluandos ab impiis secreuerit, vocando eos per gratiam congruam, per quam, cooperante illi libero arbitrio, sanctificarentur, & persistentes in sanctitate bearentur & glorificarentur.

Græcè est, *καὶ ἀνέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀνδρίας*, id est, *& subuertit eos à stationibus & sedibus*, aut *à statibus suis*. Sic & Syrus, q.d. Deus impios suis regnis, dignitatibus, terris & regionibus expulit, vti Chananæos expulit Chananæâ, tribuens eam Hebræis. Huc enim propriè respicit. Huic lectioni & sensui accommodes Latinā Vulgatam, quę habet *Conuertit illos à separatione ipsorum*, si *separationem* accipias separatum locum, regionem & statum, à quo Deus impios euertit & deiecit; iuxtæ illud Deiparæ, *Deposuit potentes de sede*, Luc. 1. 52. Vel, vt alij,

alij, *à ſeparatione*, id eſt, quia ipſi ſe à Deo ſepararunt ad idola & vitia: hic enim fuit ſtatus illorum. Aut certè Noſter reſpexit ad aliud ſignificatum Græcę vocis στάσις: hæc enim vox crebrò ſignificat ſeditionem, diſcordiam, ciuile bellum, factionem, quâ ſeditioſi à magiſtratu & reliquis ciuibus ſe ſeparant, imò eis bellum indicunt, nouum ſibi creantes caput & magiſtratum. Simili enim modo impij in Eccleſia & mundo ſeditionem concitant, ab eáq; & à Deo principe ſuo ſe ſeparant, vt idola & dæmones colant, ideóque à Deo plectuntur & ſubuertuntur.

VERS. 13. QVASI LVTVM FIGVLI IN MANV IPSIVS, PLASMARE ILLVD ET DISPONERE, id eſt, ad plaſmandum, vel vt plaſmet & diſponat illud pro libito; nam VERS. 14. OMNES VIÆ EIVS SECVNDVM DISPOSITIONEM EIVS. q.d. Omnes actiones & plaſmationes figuli ſunt ſecundùm eius diſpoſitionem; Græcè, *εὐδοκίαν*, id eſt, beneplacitum; SIC HOMO IN MANV ILLIVS, QVI SE FECIT; ET REDDET ILLI SECVNDVM IVDICIVM SVVM] Tigurina, *in modum luti quod manu tenet figulus, ad nutum ſuũ omnia inſtituta ſua dirigit: ſimiliter homines ſunt in manu Dei creatoris ſui, qui eos pro iudicio ſuo afficit præmijs*; alij, *vt lutum figuli, quod manu tractantem ipſum ſequitur quocunque placuerit; ſic homines ſunt in manu factoris ſui vt reddat eis ſecundùm iudicium ſuum*; Syrus, *ſicut lutum, quod plaſmatum eſt per manum figuli: ita homo in manu Creatoris ſui, ad cõſtitutum eius in omnibus operibus eius.*

Primò, hæc referas ad prædeſtinationem & reprobationem hominum. q. d. Sicut lutum eſt in manu figuli, vt ex eo pro ſuo arbitrio faciat vas in honorem, putà idolum, quod adoretur; aut vas in contumeliam, putà matulam. Sic pariter omnes homines ſunt in manu Dei, vt quemlibet pro arbitrio ſuo ſtatuat in hoc ordine prouidẽtię & gratię, vel in iſto, putà, in ordine prędeſtinationis vel reprobationis, vt fiat bonus vel malus, electus vel reprobus, beatus vel damnatus: & ſic *reddit*, id eſt tribuit, cuiq; *ſecundùm iudicium ſuum*, id eſt, prout ipſe ſua ſapientia faciendum eſſe cenſet & iudicat. Nam, vt ait Rabanus: *In poteſtate auctoris & creatoris eſt, qualẽ velit condere creaturã. Vnde & Deus, cum omnes ex vno atque ex eãdem maſſa ſimus in ſubſtantia, & cuncti peccatores, alijs miſeretur, & alios deſpicit: ſed non tamen ſine iuſtitia. In figulo enim homine tantùm eſt voluntas iuxta liberum arbitrium; in Deo autem vniuerſorum conditore ſemper eſt iuſta voluntas cum omnipotentia. Vnde ſcriptum eſt: Omnia quæcunque voluit, fecit. Scit enim cuius debeat miſereri ſecundùm præſcientiam & prædeſtinationem ſuam, & quem deſpicere ſecundùm iuſtitiam, & iudicium ſuum: nec enim ſumma iuſtitia aliquid velleat facere poteſt, niſi quod omnino iuſtum eſt.*

Graphica electorum deſcriptio.

. Graphicè & patheticè hanc ſingulorum prædeſtinationem & reprobationem depingit S. Auguſt. in Soliloq. c. 28. *Mundas*, inquit, *de nobis filijs hominum, eos in quibus tibi complacuit habitare: quos ab inacceſſibilibus profundis ſecretis iudiciorum incomprehenſibilium ſapientiæ tuæ, ſemper iuſtorum, licet occultorum, ſine eorum meritis prædeſtinaſti ante mundum, vocaſti de mundo, iuſtificaſti in mundo, & magnificas eos poſt mundum. Non omnibus autem hoc facis, quod admirantur tabeſcentes omnes ſapientes terræ. Et ego Domine hoc conſiderans expaueſco, & obſtupeſco de altitudine diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ tuæ, ad quam ego non pertingo: & incomprehenſibilia iudicia iuſtitiæ tuæ, quoniam ex eodem luto alia quidem facis vaſa in honorem, alia verò in contumeliam ſempi-*

. Cornel. in Eccleſiaſt.

A *ternam. Quos igitur tibi elegiſti de multis in templum ſanctum tuum, ipſos munda, effundens ſuper eos aquam mundam, quorum nomina numerumque tu noſti; qui ſolus numeras multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocas; qui etiam ſcripti ſunt in libro vitæ, qui nequaquam perire poſſunt, quibus omnia cooperantur in bonum, etiam ipſa peccata. Cùm enim cadunt, non colliduntur, quia tu ſupponis manum tuam; cuſtodiens omnia oſſa eorum, vt vnum ex eis non conteratur.* Hæc de electis, de neglectis verò & reprobis iſta ſubdit: *Attamen mors peccatorum peſſima, illorum, inquam,* & reproborum. *quos, antequam faceres cælũ & terram, ſecundum abyſſum multam iudiciorum tuorum occulterum, ſemper autem iuſtorum, præſciuiſti ad mortem æternam; quorum dinumeratio nominum & meritorum parvorum apud te eſt, qui numerum arenæ maris dinumeraſti, & dimenſus es profundum abyſſi, quos reliquiſti in immunditijs*
B *ſuis; quibus omnia cooperantur in malum, & ipſa etiam oratio vertitur in peccatum, vt, ſi etiam uſque ad cælos aſcenderint, & caput eorum nubes tetigerit, & inter ſidera cæli collocauerint nidum ſuum, quaſi ſterquilinium in fine perdantur. Magna* enim *ſunt hæc iudicia tua, Domine Deus, index iuſte & fortis; qui iudicas æquitatem, & inſcrutabilia facis & profunda, quæ cùm conſidero, contremiſcunt omnia oſſa mea. Quoniam non ſecuratur homo vivens ſuper terram, vt ſeruiamus tibi piè & caſtè cunctis diebus vitæ noſtræ in timore, & exultemus tibi cum tremore, vt non ſit ſeruitium ſine timore, neque gaudium ſine tremore.*

Secundò, hæc referas ad finem & præmia bonorum & malorum, putà, electorum & reproborum. q.d. Deus bonos exaltat, benedicit & beat; malos verò humiliat, maledicit & ſedibus ſuis
C euertit: quia vtrique ſunt in manu Dei, ſicut lutum eſt in manu figuli. Quare ſicut figulus ex eo poteſt facere hoc vas in honorem, illud in contumeliam; quia illud cuique aptum & congruum eſſe iudicat: ſic Deus malos punit, bonos verò præmiat; quia illud vtriuſque aptum & congruum eſſe iudicat. Hebræum enim שִׁלַּח *miſſat*, id eſt, *iudicium*, ſignificat id, quod cuique congruit aut debetur.

Fauet huic ſenſui τὸ ἀποδοῦναι, id eſt, *reddit*, ſcilicet ſecundùm merita cuiuſque. Vnde Tigurina vertit: *qui eos pro iudicio ſuo afficit præmijs*. Deinde τὸ *iudicium*: hoc enim, vt equum ſit, oportet vt bonos præmio, malos pœnâ afficiat. Rurſum, quia alludit ad Ierem. 18. v. 6. Vbi Ieremias promittit Deum Iudæos in Babylonem ob peccata abductos, ſi pœnituerint, inde reducturum ſicut figu-
D lus vas confractum refingit, pulchrumque & illuſtre efficit. Hac eâdem figuli ſimilitudine vtitur Apoſtolus Rom. 9. 21. vbi fusè de ea dixi. Quare hîc plura non addam.

Notat rectè Lyran. ſimile figuli in eo eſſe diſſimile, quòd figulus intendat facere vaſa non tantùm nobilia, ſed & ignobilia, v. g. matulas, vt ſeruiant vilibus hominum operibus & neceſſitatibus: at verò Deus non intendit facere niſi vas in honorem, id eſt, iuſtum & ſanctum, qui beetur: nam mala culpæ velle nequit. Cùm ergo mali culpæ auctor eſſe non poſſit, per conſequens auctor damnationis alicui eſſe nequit, hæc enim non eſt aliud quàm pœna culpæ. Igitur voluntate ſua antecedente ſibique propria, id eſt, quantum in ſe eſt, Deus cupit & intendit omnes ſaluare, 1. Timoth. 2. ſed voluntate cõſequente, quia, ſcilicet, videt impios peccare, in eoque vſque ad

mortem perſeuerare, vult eos punire & damnare: Deus enim culpæ non eſt auctor, ſed iuſtus ordinator: quia dedecus culpæ punit per decorem iuſtitiæ. &, vt docet S. Auguſt. Enchir. c. 100. Deus adeò eſt omnipotens & bonus, vt non ſineret mala fieri, niſi ex eis eliceret maiora bona: *nec ſineret bonus*, inquit, *fieri malè, niſi omnipotens etiam de malo facere poſſet bene.* Et ſic permittit in orbe malos cum bonis, tam in ſubditis quàm in Prælatis, vſque ad diem iudicij, in quo hos ab illis ſeparabit in æternum. Præclarè Boëtius lib. 4. de Conſol. *Solo*, ait, *eſt diuina vis, cui mala quoque bona ſint, cùm eis competenter vtendo, alicuius boni elicit effectum.*

Vers. 15. CONTRA MALVM BONVM EST, ET CONTRA MORTEM VITA: SIC ET CONTRA VIRVM IVSTVM PECCATOR. ET SIC INTVERE IN OMNIA OPERA ALTISSIMI. DVO ET DVO, ET VNVM CONTRA VNVM] Ita Romani ceterique codices emendati: perperàm ergo nonnulli legunt, *duo contra duos*; falſum enim eſt in omnibus operibus Dei inueniri duo contra duo, ſeu duo duobus oppoſita. Vnde Græca clarè habent: δυο δυο, ἓ κατέναντι ἀλλήλων, id eſt, *bina bina, vnum contra vnum*, vti legunt S. Auguſtin. & Iſidorus mox citandi. Vnde Tigurina clarè vertit, *contrarium malo bonum, contrariaq; morti vita eſt: ſic oppoſitus ſceleroſo eſt pius, & aduerſus pium ſceleroſus: ita & in omnibus operibus Altiſſimi bina quæq; videas, quorum vnum repugnat alteri*; Syrus, *in omnibus operibus contra malum creatum eſt bonum, & contra mortem creata eſt vita, & contra lucem creata ſunt tenebræ: ita manifeſtauit Deus opera ſua omnia bina bina, vnum contra vnum.*

Cur Deus bos eligit, illos reprobat? Cauſa Prima.

Dat cauſam, cur Deus ex hominibus alios, putà pios, elegerit, benedixerit & ſanctificarit: alios, putà impios, in maſſa perdita reliquerit, maledixerit & euerterit: ſcilicet Primò, vt pij oppoſiti eſſent impijs, ac pietas ſuperaret impietatem.

Secundò

Secundò, vt homines videntes impij & impietatis dedecus, perſpicerent quantum eſſet pij & pietatis decus, dignitas & pulchritudo: ſicut albedinis vis & ſplendor magis cognoſcitur, ſi illi opponatur nigredo: ac cibi dulcis ſapor magis guſtatur, ſi guſtetur ſimul cibi amari acerbitas.

Tertiò

Tertiò, vt in bonis & electis Deus oſtenderet diuitias ſuæ bonitatis & gratiæ: in malis verò & reprobis rigorem ſuæ ſeueritatis, iuſtitiæ & vindictæ, vt docet Apoſt. Rom. 9. 22. & 23. Sicut ergo Deus malo oppoſuit bonum; & morti vitam, tum, vt à bono vinceretur malum, & à vita mors; tum, vt boni & vitæ ſpecies, collata turpitudini mali & mortis magis appareret magiſque æſtimaretur; tum, vt Dei poteſtas & maieſtas in hac contrapoſitione rerum magis reſplenderet; ſic pariter ijſdem de cauſis Deus iuſtis oppoſuit peccatores; ijſdem de cauſis in ceteris operibus fecit *duo & duo*, id eſt, bina, quorum vnum opponitur alteri, q. d. Non tantùm in bonis & malis hominibus, electis & reprobis, cernitur hæc contrarietas & contrapoſitio, ſed & paſſim in alijs quibuſque in toto vniuerſo, idque ad decorem, & varietatem & plenitudinem vniuerſi.

Quarta.

Cuius rei præter tres cauſas iam datas quarta addi poteſt, ſcilicet, vt in hac contrariorum compoſitione & conſociatione eluceat mira Dei ſapientia, quę res planè diſſonas & oppoſitas ita coniungit & combinat, vt non contrariæ & diſſonæ, ſed conſonæ & connaturales videantur, ideoque vnum ſine alio ſibi oppoſito eſſe & ſubſiſtere nequeat. Sic corpus quodlibet mixtum componitur ex quatuor elementis contrarijs, & inter ſe pugnantibus. Sic & totus orbis conflatur ex quatuor elementis, inter quæ ignis pugnat contra aquam, aër contra terram. Sic aqua, id eſt, humidum pingue & ſubtile, alit ignem ſibi contrarium, ait Ariſtot. lib. 3. de Anima. Sic materia, forma, & priuatio, formę oppoſita, ſunt tria prima Phyſices & cuiuſq; rei naturalis principia. Sic album fit ex nigro, muſicus fit ex non muſico, ait Ariſtot. lib. 1. Phyſic. Sic muſices decor & delectatio conſurgit ex diſſonarum vocum conſonantia & concordia. Sic theriaca maximè ſalutifera conficitur ex carnibus viperæ planè venenatæ, adeoque pharmaca præſtantiſſima fiunt ex rebus venenatis, inter ſe congrua commixtione refractis & contemperatis. Sic ex cineribus obſcuris bitumini miſtis, vi ignis conflatur vitrum perſpicuum & pellucidum. Sic homo (imò quodlibet animal) componitur ex corpore & anima ſiue ſpiritu, qui eſt incorporeus.

Animalia noxia homini ſunt commoda.

Hinc ſapienter S. Auguſtin. lib. 11. de Ciuit. cap. 22. & libr. 3. de Geneſi ad litter. cap. 17. docet animalia quoque noxia plura homini afferre commoda, quia ipſum, inquit, *aut penaliter ladunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent.* Qua de re vide plura apud S. Hieron. lib. 2. contra Iouin. S. Ambroſ. lib. 3. Hexam. cap. 6. Lactant. libr. 6, cap. 4. quin & Ciceron. lib. 2. de Natura deorum. Quin & malum culpæ cedere in bonum hominis & vniuerſi, docet idem S. Auguſtin. lib. 3. de Lib. arbitr. cap. 9. tum, quia virtus comparata vitio ſplendeſcit magis, tum, quia malum culpæ emendatur bono pœnæ; tum, quia in pœnitentibus commendat hominis pœnitentiam, & Dei illud condonantis miſericordiam. Vide S. Aug. Enchir. cap. 11. & Lactant. lib. de Ira Dei cap. 13. & S. Iſidor. lib. de Summo bono cap. 11.

Mali remedium poſuit Deus in ipſo malo:

Vide hic, mirare & reuerere omnipotentiam & magnificentiam Dei Creatoris in naturis adeò oppoſitis, & ex diametro contrarijs. Deus enim mirabili ſua ſapientia, potentia & prouidentia mali remedium poſuit in ipſo malo, &, vt ita dicam, vitam in ipſa morte. Hoc hominibus eſt paradoxum, reipſa tamen patet in ſerpentibus, præſertim vipera, de qua exſtat hoc epigramma, imò ænigma:

Dum viuis, morior: mureris dum vipera, vino.
Perpetuò vt vinam, perpetuò morere.

Ita veneni remedium eſt à veneno, viperæ à vipera, quæ in morte venenum ponit, & moriens ſuo veneno venenis medetur. Ergo veneno vitimus, ipſa emoriente: theriacæ enim confectio fit ex vipera, quam inuenit Andromachus illuſtris medicus tempore Neronis Imper. qui fuit vipera matri: eam enim occidit, ſicut fœtus viperæ matris aluum naſcendo erodere, itaque eam occidere perhibentur. Congruo ſanè omine, quod ipſe quaſi vipera in morte venenum poneret, eiuſque mors foret ſalus vrbis & orbis, quem ipſe viuens quaſi vipera lethaliter ſauciarat. Ita Plinius libr. 29. cap. 4. ſcribit, *M. Varronem* LXXXVIII. *vitæ anno prodidiſſe, aſpidum ictus efficaciſſimè curari hauſtâ à percuſſis ipſarum vrinâ.* Additque: *Cluſias contra omnium ſerpentium ictus, quamuis inſanabiles, ipſarum ſerpentium*

exta

exta impoſita auxiliari eſu, qui aliquando viperæ hoſtem calcitum hauſerint, nunquam poſtea ferrei à ſerpente. Neque anguis venenatus eſt, niſi per menſem lunâ inſtigatus. Sed prodeſt vinum comprehenſus, & in aqua contuſus, ſi foueatur ita morſus. Et inferiùs. *Hydri*, inquit, *nullis ſerpentium inferiores veneno. Horum vtcunque ſeruatum aduerſus percuſſos ab his auxilium eſt. Scorpio trium ſtellarum veneno aduerſatur.*

Et cruci in cruce.

Simili modo myſticè mortis noſtræ remedium fuit mors Chriſti: hæc enim mortem moriendo occidit, & vitam nobis peperit ſempiternam. Sic cuiuſlibet aduerſitatis & crucis remedium petitur ab ipſa aduerſitate & cruce, præſertim Chriſti. Si enim cogites, aduerſitatem exilem & breuem tibi creare coronam æternam: ſi cogites, quanta Chriſtus pro te pertulerit, facilè tolerabis tribulationem quantumlibet grauem & moleſtam. Quin & peccati remedium ex ipſo peccato, putà, ex conſideratione fœditatis & noxæ peccati, petiêre S. Paulus, S. Magdalena, ceteriquæ pœnitentes & Sancti. Omitto, quòd vnum contrarium præſente altero vim ſuam intendit per antiperiſtaſin: ſic calor ignis in hieme ob circumſtantiam frigoris ſe acuit & intendit, ac vicißim frigus in æſtate per antiperiſtaſin caloris, ſicut hoſtis vires colligit præſente hoſte, & æmulus præſente æmulo, vt illæ reſiſtat. Pari modo viri fideles & fortes in tentatione & aduerſitate vires omnes exerunt, ideoque fortiores, & victores euadunt.

Antithetarum vniuerſum ornamentum.

Ita hunc locum explicat S. Auguſt. li. 11. Ciuit. cap. 18. *Neque enim Deus*, inquit, *vllum, non dico Angelorum, ſed vel hominum crearet, quem malum futurum eſſe præſciſſet, niſi pariter noſſet quibus eos bonorum vſibus commodaret, atque ita ordinem ſeculorum tanquam pulcherrimum carmen, etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret. Antitheta enim, quæ appellantur, in ornamentis elocutionis ſunt decentiſſima, quæ Latinè appellantur oppoſita; vel, quod expreſſiùs dicitur, contraria.* Et paulò pòſt: *Sicut ergo iſta contraria contrariis oppoſita ſermonis pulchritudinem reddunt: ita quodam non verborum, ſed rerum eloquentia, contrariorum oppoſitione ſæculi pulchritudo componitur. Apertiſſimè hoc poſitum eſt in libro Eccleſiaſtico hoc modo: Contra malum bonum eſt, & contra mortem vita: ſic contra pium peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſſimi, bina & bina, vnum contra vnum.*

S. Auguſtin. velut magiſtrum ſequitur S. Iſidorus Epiſcopus Hiſpalenſis lib. 2. Originum ca. 21. *Antitheta*, inquit, *ſunt, quæ Latinè contraria appellantur, quæ dum ex aduerſo ponuntur, ſententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentiſſima exiſtunt, vt Cicero. Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia & virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignauia, cum temeritate & cum vitijs omnibus: poſtremò copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia: bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione congligit. In huiuſmodi certamine ac prælio huiuſmodi locutionis ornamento liber Eccleſiaſticus vſus eſt, dicens: Contra malum bonum, & contra mortem vita: ſic contra pium peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſſimi: bina & bina, vnum contra vnum.*

Notat Franc. Valeſius Sacræ Philoſoph. c. 75.

A *τὸ vnum contra vnum*, ſignificare Primò, illud Ariſtotelicum, *Vnum vni eſt contrarium*; quia duo aut plura vni non poſſunt eſſe contraria: contraria enim ſunt, quæ ſub eodem genere longiſſimè diſtant. At verò in eodem genere non poſſunt plura æqualiter diſtare; neceſſe eſt igitur vt vnum ſit, quod diſtet longiſſimè. Minorem multis ipſe probat.

Vnum contra vnum, quid Reſp. Primo.

Secundò, *τὸ vnum contra vnum* non ſolùm verum eſſe in ijs quæ propriè vocantur cõtraria, ſed in naturalibus etiam rerum antipathijs. Nimirum animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias, atque cùm multa alicui videantur aduerſari, non tamen æquè omnia illa: ſed eſt quod aduerſetur præcipuè cuicumque quoddam certum: velut leporem canis inſectatur, non ita lupus, aut leo: neque ita canis felem, aut murem: felis murem, non ita aliud quodpiam animal. In inanimis quoque rebus perinde euenit: nam enim ſint quædam antidota & ſimplicia & compoſita, quæ cenſentur pluribus venenis aduerſari, vt lapis bezahar & theriaca: tamen ſunt ſingulis venenis ſingula antidota propria, quia eſt quod cuique peculiariter ac propriè aduerſetur, velut aconito ruta, opio generoſum vinum, lepori marino lac. Itaque ſunt quædam ſimpliciter antidota, quædam quorumdam, atque deteriorum generi aduerſatur genus alexipharmacorum, vnum vni (eſt enim quodammodo etiam vnum genus omne) cuicumque veneno ſuum antidotum. Porrò naturalem hanc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominum ſimultates & odia: quæcumque enim inter plurimos, ſiue in vna domo, ſiue in ciuitate, ſiue in regno, ſiue etiam inter multa regna oriantur diſſidia; mox omnes, ad quos illorum cauſa vtcumque pertinet, ferũtur in duas factiones; adeò diuiſioni accommodatus numerus eſt dualitas. Itaque videntur odia omnia ſiue naturalia, ſiue voluntaria, exerceri per binarios, vt neceſſe ſit vnum eſſe contra vnum, duo contra duo, & ita deinceps. Habent verò hæc omnia cauſam non valde diſſidentem à priori: nimirum, vnum quiddam eſſe ſemper id, ſecundùm quod aduerſari contingat: ſecundùm vnum verò non poſſe diſtare longiſſimè, niſi duo.

Secundò.

Tertiò, *τὸ vnum contra vnum* ſignificare quoque rerum *ἰσοροπίαν*, id eſt, æquabilem tributionem ſiue æqualibritatem. Annotauit enim Epicurus non ineptè eam eſſe naturam rerum, vt omnia omnibus, paribus paria reſpondeant, & ſimilia ſimilibus, & contraria contrarijs & oppoſita: ita vt in omnibus & ſingulis ſeruetur æqualitas & reſpondentia quædam; velut totidem eſſe quæ conſeruent, & quæ interimant: atque corporeorum & corpore carentium, mortalium & immortalium, & aliorum omnium quæ ſecundùm oppoſitionem dicuntur, eſſe quandam æquabilitatem. Quàm Galenus quoque in membris hominis, quæ ſecundùm oppoſita latera ſita ſunt, dextram dico & ſiniſtram partem animaduertit, mirumque in modum celebrauit, *iſotitian naturæ* appellans. Nimirum nulla pars eſt in vllo laterum, cui nõ in altero ſit oppoſita æqualis altera. Nam aut geminæ ſunt, eſtque altera in altero latere oppoſita, æquabilitatem etiam ſitus obſeruans, vt oculi, aures, narium foramina, renes,

Tertio.

testes, manusque & crura & eorum digiti: aut simplices, eæque in medio sitæ, vt cerebrum, cor, pulmo, ventriculus, vesica & vterus; inter externas frons, os & colis: aut secundùm latera contrapositæ ad æqualitatem, vt hepati opponitur lien. Hæc Valesius.

Iam si in naturalibus videmus & patimur hasce oppositiones & contrapositiones, vtpote quas Deus instituit ad bonum & complementum rei cuiusque, & totius vniuersi; quidni patiemur easdem in moralibus, putà in diuersis & oppositis emulorũ iudicijs, voluntatibus, conatibus, disputationibus, certaminibus? Athletæ Dei sumus, pugiles, palæstritæ & stadiodromi in hac mundi palæstra.

Ad hoc aeres adòit stimulos illud Senecæ epist. 107. imò Siracidis hoc loco paradoxum: *Rerum contrarijs constat æternitas. Imperetur æquitas animo*, ait Seneca, *& finge querelis mortalitatis tributa pendentes. Hiems frigora addicit, algendum est: æstas calores refert, æstuandum est: intemperies cæli valetudinem tentat, ægrotandum est. Et fera nobis loca occurrêt, & homo pernitiosior feris omnibus. Aliud aquæ, aliud ignis impetus. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum & viro bono dignum, quo fortiter fortunæ patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum, mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria cùm quieuerunt: flant inuicem venti; noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat, & quæcunque fiunt, debuisse fieri putet, nec velit obmurmurare naturam. Optimum est pati quod emendare non possis; & Deum, qui multorũ cunctis præeminet, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur.* Et nonnullis interiectis, sic Deum nos affari & orare docet:

Duc me parens, celsique dominator poli,
Quocunque placuit, nulla parendi mora est.
Adsum impiger. Fac nolle, comitabor gemens:
Malusque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Rerum contrarijs constat æternitas.

Sic vnusquisque, sic loquamur, parati nos inueniat atq; impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contrà ille pusillus ac degener, qui obluctatur & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult deos quàm se.

Eius origo in Deo.

Denique huius ἀντιθέσεως, oppositionis & contrapositionis fons & origo est ipsa SS. Trinitas: in ea enim Pater Filio relatiuè opponitur & contraponitur, ac Spiritus sanctus Patri & Filio: sicut enim ex Patre *omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur*, vt ait Apost. Ephes. 3. 15. sic & à Filio omnis filiatio, & Spiritu sancto omnis amor & processio. Sicut ergo summa oppositio personarum SS. Trinitatis desinit & coit in summam vnitatem & identitatem essentiæ diuinæ: sic omnis nostra oppositio coëat in vnitatem concordiæ & charitatis.

VERS. 16. ET EGO NOVISSIMVS EVIGILAVI, ET QVASI QVI COLLIGIT ACINOS POST VINDEMIATORES. IN BENEDICTIONE DEI ET IPSE SPERAVI, Græcè ἐφθασα, quod alij vertunt, *affectus sum id quod facere conabar*; alij, *præcupaui* vel *anteuerti*). ET QVASI QVI VINDEMIAT, REPLEVI TORCVLAR] Perperàm aliqui legunt, *& ipse spe-*

ſperaui. Delendum enim *ſe ipſe*, vti monent Romani in erratis præli.

Inserit hæc de se Siracides, clausurus præcedentes sententias, & inchoaturus sequentes, vt ad eas conciliet sibi attentionem lectorum per auctoritatem Dei, qui illi benedixit, eumque excitauit ad eas scribendas, q. d. Inter eos, quos v. 12. dixi Deum benedixisse, sibique legisse & sanctificasse, ego sum vnus, & in meo genere vltimus. Nam ego post omnes Prophetas & scriptores hagiographos, qui prophetare & scribere destiterunt in captiuitate Babylonica, post longum eorum silentium & quasi somnum trecentorum annorum euigilaui, excitante me Deo ad scribendum has parabolas sacras. Verùm ex humilitate nolo me illis æquare, sed illos mihi antepono: illi enim fuerunt quasi vindemiatores qui vberem sapientiæ doctrinam quasi plenam vuarum vindemiam in Ecclesiam intulerunt: ego verò censeo me esse quasi racematorem, qui post vindemiam acinos paucŭlos relictos seruatus & colligit: pari enim modo & ego sententias à priscis sapientibus & scriptoribus prætermissas seruatus sum, & in hunc librum collegi; sed ecce Deus huic humiliati meæ & labori benedixit, fecitque vt, quia in benedictione eius sperani, racematio mea excreuerit in vindemiam, quæ *torcular* impleuerit, hoc est, vt multas præclaras de qualibet virtute & vitio sententias copiosè conscripserim, ex quibus vinum salutaris sapientiæ mentem irrigans & inebrians à lectoribus facilè exprimi, & abundè hauriri possit. Vnde pro *quasi qui colligit acinos*, Græcè est ὡς τρυγήσων, id est, vt calamos vel spicas post messem colligens, siue *spicilegus*: sed per catachresin *spicilegus* sumitur pro racematore, qui post vindemiam colligit paucas vuas reliquas, quæ vindemiatorum oculos & manus fugerunt, q. d. Ego cogitabam esse dumtaxat sapientiæ spicilegus, sed Deo mihi benedicente factus quasi vindemiator repleui torcular, id est, librum ingentem conscripsi plurimis sententijs velut vuis congestis confertum, ad vinum sapientiæ inde exprimendum & propinandum tam præsentibus, quàm futuris fidelibus, præsertim Christianis. Vnde Tigurina vertit, *nouissimus autem ego euigilaui, vt tamquam racemator properarem post vindemiatores, bene fortunante Domino, & quasi vindemia torcular implerem*; alij paulò aliter legentes in Græco iuxta emendationem Romanam sic vertunt, *& ego vltimus euigilaui, & possidi eos, vt ab initio, vt qui racemos colligit post vindemiatores, benedictione Domini assecutus sum quod volui, & vt vindemiator repleui locum torcularis*; Syrus, *etiam ego nouissimè veni sicut racemator post vindemiatores, & in bonis Dei ego steti, & sicut vindemiator repleui torcular meum.* Dicit ergo Siracides se vltimum fuisse hagiographum scriptorem, qui S. Scripturæ veteris Testamenti quasi colophonem & coronidem imposuerit, vt ipsa iam plena sit, & abundans omni vino sapientiæ, præsertim Ethicæ ad mores conformandos. Licet enim pauli post Ecclesiast. cum scripti sint libri Machabæorum; tamen hi non censentur inter *ketubim*, id est, inter hagiographos, sed inter historicos. Adde, illos ab Hebræis non haberi in canone S. Script., nec ab eis censeri Canonicos. Simili modo S. Paulus 1. Corint. 15. 8. vocat se nouissimum Apostolorum, imò abortiuum; ipse tamẽ quasi vindemiator

demiator repleuit torcular Eccleſiæ omni genere doctrinæ Chriſtianæ.

Nota τὸ *ἐγείρειν* ſignificat doctores & ſcriptoras ſacros dari mundo in nocte errorum & vitiorum verſanti, vt ipſi ex ea Deo excitante euigilantes, excitent & alios ad ſtudium ſapientiæ. Vnde ipſi ſunt ſimiles lucifero, ſiue ſtellæ Veneris, quæ poſt noctem in aurora oritur, ſolemq; mundo adducit, ſic enim ipſi Chriſtum, qui eſt ſol iuſtitiæ, orbi adducunt, eiuſq; ſunt quaſi prodromi & luciferi. Hinc S. Petrus epiſt. 2. c. 1. v. 19. *Habemus*, inquit, *firmiorem propheticum ſermonem, cui bene facitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies elucoſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris.* Hinc & S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 7. explicans illud Iob 9. *Qui facit Arcturum, & Orionem, & Hyadas & interiora Auſtri.* Per *Orionem* intelligit Martyres, per *Hyades* Doctores, qui Martyribus ſucceſſerunt; Orion enim in hieme, Hyades verò poſt hiemem initio veris oriuntur, & quaſi euigilant. *Quid ita*, inquit, *poſt Orionem Hyadum nomine, niſi doctores ſanctæ Eccleſiæ deſignantur? qui ſubductis Martyribus eo iam tempore ad mundi notitiam venerunt, quo fides clarius elucet, & repreſſa infidelitatis hiems altius per corda fidelium ſol veritatis calet: qui remotâ tempeſtate perſecutionis, expletis longis noctibus infidelitatis, tunc ſanctæ Eccleſiæ exorti ſunt, cùm ei iam per crudelitatis vernum lucidior annus aperitur. Nec immeritò doctores ſanctos Hyadum nuncupatione ſignantur; Græco quippe eloquio hyetos pluuia vocatur; & Hyades nomen à pluuijs acceperunt: quæ ortæ procul dubio imbres ferunt. Bene ergo Hyadum appellatione expreſſi ſunt, qui ad ſtatum vniuerſalis Eccleſiæ quaſi in cæli facium deducti, ſuper arentem terram humani pectoris ſanctæ prædicationis imbres fuderunt.* Et paulò pòſt: *Dum ergo Hyades cum pluuijs veniunt, ad cæli ſpatia altiora ſol ducitur: quia apparente doctorum ſcientia, dum mens noſtra imbre prædicationis infunditur, fidei calor augetur, at perfuſa terra ad fructum proficit, cùm lumen ætheris agneſcit: quia vberius frugem boni operis reddimus, dum per ſacræ eruditionis flammam in corde clarius ardemus: dumq; per eos ſingulis magis magiſq; ſcientia cæleſtis oſtenditur, quaſi æternum nobis lumen vernum tempus aperitur; vt nemus ſol noſtris mentibus ruſilet, & eorum verbis nobis cognitus ſeipſo quotidie clarior micet, vrgente æternum mundi fine ſuperna ſcientia proficit, & largius cum tempore exereſcit.*

Doctores ſunt hyades: Curt

VERS. 18. RESPICITE QVONIAM NON MIHI SOLI LABORAVI, SED OMNIBVS EXQVIRENTIBVS DISCIPLINAM] Græcè *παιδείαν*, id eſt, vt Tigurina, *eruditionem* & inſtitutionem morum ad formandos iuuenes. Doctor enim non ſibi tantùm, ſed & diſcipulis ſtudet: ac dum eos docet, ſeipſum docet. Iterat ſententiam politam cap. 24. 47. Vbi eam explicaui.

VERS. 19. AVDITE ME MAGNATES ET OMNES POPVLI, ET RECTORES ECCLESIÆ AVRIBVS PERCIPITE] Rectorum enim eſt ſubditos hæc morum præcepta verbo & exemplo docere. Quare qui rectorem, principem vel regem docet & format, omnes eius ſubditos totamque remp. vel regnum docet, componit & efformat: vt quis ergo remp. reformet, reformanda ei primùm ſunt illius capita. Ita S. Franc. Xauerius Sinas conuerſurus regem ipſum tentauit, ad eumque legatum à Prorege Indiæ miſſi ſe petijt: eo enim conuerſo, totum Sinarum regnum conuerteretur. Hinc Græcè non eſt τὰ *& omnes populi*. Vnde Tigurina, *audite me proceres populi, & principes cætuum aurem aduertite*, & Syrus, *audite me principes populi, & magnates Eccleſiæ auſcultate me*. Nota. In Græcis Romæ emendatis deinceps alius planè eſt capitum ordo nam quæ hactenus dicta ſunt hoc ca. 33. in Græcis Romanis exſtant ca. 36. quæ verò hoc cap. in Latinis ſequuntur de filijs & ſeruis, in Græcis Romanis exſtant c. 30. Latinis tamen in ordine conſentiunt Græci Complut.

TERTIA PARS CAPITIS.

Monet ne quis bona cedat filijs vel amicis ante mortem.

Verſ. 20. Filio, & mulieri, fratri & amico, non des poteſtatem ſuper te in vita tua: & non dederis alij poſſeſſionem tuam: ne fortè pœniteat te, & deprecaris pro illis,

21. Dum adhuc ſuperes & aſpiras, non immutabit te omnis caro.

22. Melius eſt enim vt filij tui te rogent, quàm te reſpicere in manus filiorum tuorum.

23. In omnibus operibus tuis præcellens eſto

24. Ne dederis maculam in gloria tua. In die conſummationis dierum vitæ tuæ, & in tempore exitus tui diſtribue hereditatem tuam.

VERS. 20. FILIO, ET MVLIERI, FRATRI ET AMICO NON DES POTESTATEM SVPER TE IN VITA TVA: ET NON DEDERIS ALII POSSESSIONEM TVAM: NE FORTE POENITEAT TE ET DEPRECERIS PRO ILLIS] repetendis & repoſcendis. Vnde Tigurina, *vt ne pœnitentia ductus ſupplex eandem repetas alij, ne tibi pœnitenti ſit pro eis ſupplicandum*, Syrus *filio, & mulieri, & fratri & amico ne dederis poteſtatem ſupra te in vita tua, donec vivis & ſpiritus eſt in te.* Pro *mulieri* Græcè eſt γυναικί: quod tum vxorem, tum mulierem quamlibet ſignificat. Igitur ſuadet Primò ne vxori, & multo minùs concubinæ, aut cuiuis alteri mulieri, poteſtas detur, vt vir eam ſinat regere ſibique dominari: nam mulieris imperium in virum contra naturam eſt, eiuſque à Deo inſtitutionem, Geneſ. 3. 16. ideoq; indecens, inordinatum, impotens & intolerabile.

Rurſum ne vir mulieri nimis multa & magna committat aut permittat: hæc enim poſtea ei adimere, vel reſtringere ægrè poterit; ſicut ſeruitus in agris, v. g. via & ſemita tranſeundi per agrum ſemel inducta, exteri & tolli nequit. Nam, vt ait Comicus: *Ætate & vſu beneficium fit debitum.* Vnde Symmach. in relatione habita nomine ſenatus ad Imper. *ſemel honori Vrbis delata ſtipendia deſinunt eſſe tributorium: & quod à principio beneficium fuit, vſu atque ætate fit debitum.* Theodoricus rex apud Caſſiodorum lib. 3. epiſt. 39. *Quapropter*, ait, *illuſtris magnitudo tua à Mediolanenſibus amicis nos adiros eſſe cognouit, illa ſibi veſtris temporibus fuiſſe ſubtracta, quæ nos priſcas*

Ætate beneficium fit debitum.

prisco indulserat, cùm præstante tempore munificentia sit pro lege: Proinde si nulla mendacio adserta vitiatur, sublimitatem vestram sequi convenit vetustatem, qua suo quodam privilegio, velut debito, quæ donantur, expostit.

Secundò, ne detur & reseruetur ei possessio & hereditas; per illam enim plenam heri & familiæ gubernationem & potestatem accipit, vel inuadit & occupat. Idem vetat fieri filio, fratri & amico. Caulam subdit: *Ne fortè pœniteat te, & deprecetis proximum.* q. d. Vtique facti & donationis te pœnitebit: quia cogeris eis fieri supplex, eosque precari; vt tibi ea quæ ad victum & vestitum necessaria sunt, præstent; qui priùs ab ijs supplicibus honoraberis & rogaberis. Huic sententiæ Siracidis antistropha est illa Arabum centur. 2. num. 94. *Ne sis canis amicorum tuorum.* Canis enim ad mensam heri emendicat. Et illa centur. 1. nu. 34. *Ne sis equus amico tuo, ne cadas.* Qui enim se nimis amico subijcit, eius fit iumentum, suique contemptum, inopiam oneraque grauia sibi conciliat. Quocirca prudens est sapientis consilium: *Rarò amicum accedito ne tui fatur factus te oderit.* Quod secutus S. Gregor. Nazianz. rarò Theodosium Imper. eiusq; aulicos sibi amicos accedebat, vt habet eius Vita. Denique numquam potestas danda est amico tanta, vt amicum ad peccatum impellat vel cogat. Vnde Pericles teste Plutarcho in eius vita, rogatus ab amico, vt eius causa falsum deieraret, cordatè respondit, *se vsque ad aras amicum esse.* Et P. Rutilius amico cuidam per indignationem quærenti: *Quid mihi est opus amicitia tua, si quæ tego non facis?* Respondit: *imò quid mihi tuâ, si propter te aliquid inhonestè facturus sum?* ita Valer. Maximus lib. 6. c. 4.

Ne des amico tuo potestatem. Gnoma.

Reges ne cui dent sui potestatem cauì

Hoc præceptum cuilibet viro prudenti, sed maximè rectori, Prælato, principi & regi seruandum. Hic enim, si quem sibi dominari permittat, vtique nominetenus dumtaxat rex erit, nec reget, sed regetur ab eo: vnde fiet, vt libertatem perdat, & subditorum inuidiam odiaque sibi conciliet, ac reip. malè administretur ab eo, qui non communia reipub. sed priuata sua lucra quærit & ambit. Porrò multi sunt, qui in principum animos sese insinuant, vt tandem habenas imperij nanciscì, ac principibus dominari queant. Tales sunt maximè ambitiosi & politici, qui se suosque euehere studeant, ideóque per fas & nefas ad hoc contendunt. Quare subinde dum humana præsidia deficiunt, diabolica quærunt, ac per artes magicas & philtra principes incantant, vt ipsi quasi mente capti omnia eorum dicta factaque probent, atque ab eis eorumque consilijs, etiam pravis & noxijs, toti pendeant, & auelli nequeant: quin & eos ex imo in summas dignitates & prælaturas euehant, vel euehi curent; vt illis tecti gradu deijci, deprimi & puniri nequeant. Atque hæc est impiorum & diaboli fraus, quâ reges & regna perdere satagit. Cùm enim politicus impius regit, impietas regit: cùm hæreticus vel atheus imperat, hæresis & atheismus imperat: cùm magus dominatur, dominatur diabolus, qui mago præsidet, quemque magus adorat & inuocat, imò cui se suosque deuouit & obstrinxit. Ipse ergo per eos quasi harpyias suas rempubl. expilat, deprauat & subuertit. Verùm Deus, qui has eorum artes impias videt, tandem sternit perditque eos, ac efficit vt infames viuant, & infami morte, eaque sæpè violenta trucidentur, idque ab illis ipsis, principibus, quibus in delicijs fuerant, vti perijt Architopel per Danidem, Aman per Assuerum, Sejanus per Tiberium, Ablauius per Constantium, Eutropius per Arcadium, & alij plurimi etiam nostro hoc sæculo. Quin & diabolus ex pacto eorum animas & corpora possidens, actus odio immani, quo in Deum, eiusque creaturas, ac præsertim in homines vniuersos flagrat, eos decipere, & in infamem ruinam mox caliidè præcipitare solet: vti hoc sæculo varijs locis sæpiùs factum vidimus, & indies videmus. Cauteant ergo à talibus principes, neminemque eorum sibi imperare & dominari permittant, nisi certam sui suorumque perniciem exspectare & spectare velint. Consiliarios verò sibi adscisant eos solos, quos certò sciunt orthodoxos & probos esse, ac integræ famæ & vitæ, nec suis, sed principis & reip. commodis studere: neque facilè vni se credant, sed plures audiant & sequantur.

Reges duci regere non regi.

Ita Alfonsus Aragonum rex, regum gloria, & sapientiæ exemplar, per absurdum sibi videri dicebat, reges ab alijs regi, & duces ab alijs duci. Notabatque principes & magnates, qui cùm imperij & principatus titulos sibi vendicent, alieno tamen consilio reguntur, etiam nolentes: quo fit, vt sæpè cum magno reipub. incommodo alienis oculis videant, alienis auribus audiant, alienis linguis loquantur. Et sic nihil minùs sunt quàm Imperatores, qui à consiliariorum arbitrio ita pendent, vt planè horum sint mancipia. Ita refert Panormit. lib. 2. de Gestis Alfonsi.

DVM ADHVC SVPERES ET ASPIRAS, NON IMMVTABIT TE OMNIS CARO] q. d. Dum viuis & es superstes, dum spiritus vitalis in te est, fac vt non immutet te tuumque animum, scilicet ab eo, quod te proximè docuit; *omnis caro*, id est, omnis homo, q. d. Nec frater, nec filius, nec vllus homo tuum sensum inuertat, vt cõtrà quàm monui, alij te substernas, ac bona tua illis in vita cedas. Græca iam habent μὴ ἀλλάξῃ σε σαρκὸς πᾶσα σαρξ, id est, *non alienes*, vel *non emancipes teipsum omni carni*, hoc est, nulli homini te subijcias; alij, *non permutes teipsum cum vllo homine*; Tigurina, *dum vnis, & spiritus vllus tibi superest, ne te cuiquam mortalium emancipes*; Syrus, *donec vnis & spiritus est in te, ne des potestatem super te omni carni.* Noster legit, μὴ ἀλλάξῃ σε πᾶσα σὰρξ, id est, non immutabit, vel non immutet te omnis caro. Rationem subdit dicens: VERS. 21.

MELIVS EST ENIM, VT FILII TVI TE ROGENT, QVAM TE RESPICERE IN MANVS FILIORVM TVORVM] q. d. Satius tibi est, vt filij pendeant à te, quàm tu à filijs: vt ipsi postulent necessaria à te, quàm tua ab ipsis. Filij enim intenti vt se suamque familiam alant & augeant, facilè obliuiscuntur parentum, ac sæpè vnus in alium curam eorum transferibit. Vnde Complut. habent, *præstat filios indigere tui, quàm te aspicere ad manus filiorum tuorum*: sicut respiciunt canes famelici ad manus heri, vt is ossa sua ipsis proijciat, hoc est; vt alij vertunt: præstat illos tibi supplicare & mendicare, quàm te ipsis. Syrus, *ne des alijs diuitias tuas, vt exigas & quæras ab eis: quia melius est vt petant à te filij tui, quàm vt tu petas ab eis.* Idem monitum Æsopus Mythologorum princeps dedit Enno filio suo: *Quotidie*, inquit, *in diem crastinum reconde: melius enim mortuum inimicis relinquere, quàm viuentem amicorum indigere.* Ita Planudes in Vita Æsopi. VERS. 22.

Nota

Nota eſt hiſtoria patris, qui cùm omnia ſua in filios diſtribuiſſet, ab omnibus deſertus & inops factus, hac arte à filijs alimoniam extorſit: ciſtã impleuit lapidibus, finxitque in ea ſe repoſuiſſe theſaurum ingẽtem: quare vt eius heres inſtitueretur, quiſque filius parentem donis & beneficijs ſibi deuincire ſatagebat. Ita lautè vixit parens, & fraudem fraude ſelusit. Eo enim mortuo filij ſtudiosè ſcrutantes ciſtam, in ea nil niſi lapides repererunt.

VERS. 23. VERS. 24. IN OMNIBVS OPERIBVS TVIS PRÆCELLENS ESTO. NE DEDERIS MACVLAM IN GLORIA TVA] Ita Romana, licet alij legant *in gloriam tuam*; Syrus, *in honore tuo*, alij, *ne imponas labem gloriæ tuæ*: Tigurina, *in omnibus negotijs tuis teneas principatũ, vt ne famæ tuæ maculam imprimas.* Vnde Lyranus, Palacius, Ianſenius & alij Primò, hunc appoſitum & genuinum dant ſenſum: In omnibus negotijs vitę tuæ eſto rerum tuarum dominus, vt tibi alij, non tu alijs ſubijciaris, ne hanc dominij gloriam obnubiles per maculam vel inopiæ, quâ cogaris ab alijs turpiter mendicare, quæ prior ipſis dediſti; vel imprudentiæ, quòd tua alijs dederis, quaſi ipſe non potueris ea prudenter adminiſtrare, quodque eos tibi dominari permiſeris & ete eorum quaſi ſeruum effeceris. Parentibus enim rerum ſuarum prodigis, vel delirantibus, ſolet à magiſtratu bonis interdici, eorumque adminiſtratio in filios vel curatores transferri.

Vnde Rabanus ex S. Gregorio, more ſuo hæc myſticè adaptans paſtoribus, principibus & Prælatis: *Hæc omnis ratio*, inquit, *& patres hiſtorialiter docet, quomodo filijs ſuis ritè præſint, & cum diſciplina illos nutriant, quouſque ad perfectam ætatem venerint, vt digni hæredes parentum ſuorum poſt diſceſſum illorum poſſint exiſtere: & rectores Eccleſiæ ſpiritaliter inſtruit, vt dignitatẽ ordinis ſui cum authoritate rationabili, & iuſto moderamine vſq; ad finem teneant: & ſic bene enutritos diſcipulos, vtiles hæredes ſui laboris relinquant. Deinde docet, quomodo in vita inſtituto ſe æquales ſubditis exhibere, & tamen à peccantibus zelo vitionis auferre debeant. Quæ occaſione ſubdit antrorſum pro Prælatorum vita documentum, dicens: Seuerter quippe intuendum, ne, dum immoderatiùs cuſtoditur virtus humilitatis, ſolumnatur iura regiminis: & dum Prælatus quiſque plus ſe quam decet deijcit, ſubditorum vitã ſtringere ſub diſciplinæ vinculo non poſſit. Tenent ergo rectores exteriùs, quod pro aliorum vtilitate ſuſcipiunt: ſerunt interiùs, quod de ſua æſtimatione pertimeſcunt: ſed tamen quibuſdam ſignis decenter erumpentibus, eos apud ſe humiles etiam ſubiecti deprehẽdant, quatenus & in auctoritate eorum, quod formidant, videant, & de humilitate, quod imitentur, agnoſcant. Studeant igitur ſine intermiſſione qui præſunt, vt eorum potẽtia quanto magna exteriùs cernitur, tanto apud eos interiùs deprimatur: ne cogitationem vincat, ne in delectationem ſui animum rapiat, ne iam ſub ſe mens eam regere non poſſit, cui ſe libidine dominandi ſupponit. Inter hypocritas enim iure deputatur, qui ex ſimilitudine diſciplinæ miniſterijs regiminis vertit in vſum dominationis: & tamen nonnunquam grauiùs delinquitur, ſi inter peruerſos plus æqualitas quàm diſciplina cuſtoditur. Quia enim falſa pietate ſuperatus ferire Heli delinquentes filios noluit, apud diſtrictũ iudicem ſemetipſum cum filijs crudeli damnatione percuſſit. Proinde rectores & magiſtri Eccleſiæ ritè ordinem ſuum teneant, & cum diſciplina ſubditos ſibi regant atq; cuſtodiant; vt dum bene miniſtrauerint, gradum ſibi bonum acquirant, & regnum æternum pro bonis meritis Chriſto tribuente in fine vitæ ſuſcipiant.*

Secundò, poteſt hæc ſententia cum Iantnio generaliùs accipi. q.d. In omnibus quę agis, *præcellentem*, id eſt, præcipuum & quaſi choragum, magiſtrum & dominum te præſta, nec alijs committas quæ gerenda ſunt, ita vt ipſi operum ſint duces, & eorum arbitrio omnia geras.

Tertiò, propriè & amplißimè, vt ſonat, hæc ſententia accipi poteſt. Græcum enim ὑπερέχων, idem eſt quod ſuperans, excellens, eximius. q.d. In omnibus operibus tuis eſto excellens & eximius, vt omnia etiam minima facias exactè, perfectè & eximiè, vt ne vel in minimo ob gratiam vel metum hominum à recto & perfecto deuies; ſed timori, gratiæ, ceteriſque paſſionibus dominans, ſequaris & facias id in qualibet re, quod honeſtius, ſanctius, excellentius, Deoque gratius eſt. Quare eſto eximius in prudẽter adminiſtrandis bonis tuis (huius enim occaſione & reſpectu hãc ſententiam generalem hic intexit, illiq; adaptat Siracides) nec cedas filiorum vel amicorum precibus vel minis, vt bona tua eis cedas ante mortem; aut aliud quid ſimile minùs te dignum, vile vel abiectum committas. Similiter fac excellenter & eximiè cetera opera tua, vt, ſi doceas, excellenter doceas: ſi ſtudeas, excellenter ſtudeas: ſi cõcioneris, excellenter concioneris: ſi ores, excellenter ores: ſi comedas, ita ſobriè decenter & eximiè comedas, vt hominibus ceteris prę ſtare videaris, vti noſtra ætate fecit Gregorius XIII. Pontifex, & ita de ceteris.

NE DEDERIS MACVLAM IN GLORIA TVA] vt operi, quod excellenter feciſti aut facis, admiceas aliquid minùs decens vel probum, quod illud commaculet vel dedecoret, ſicut Salomon, qui in iuuentute eximius fuit in ſapientia omniq; virtute regali; in ſenectute verò per mulieres ſeductus deſipuit, & idola colens magnam dedit maculam in gloriam ſuam, Eccli. c. 47. 22.

Ex aduerſo Eleazarus ſenex maluit mori quàm comedere carnem porcinam lege veritam: *Ne per hoc*, inquit, *maculam atque execrationem meæ ſenectuti conquiram*; 2. Machab. 6. 25. Hoc eſt, quod orat regius Pſaltes pſal. 50. *Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, (S. Hieron Ieſu tui) & ſpiritu principali confirma me.* *Principali*, id eſt, præcipuo, primario; S. Hieron. *potenti*; Hebr. נְדִיבָה *nediba*; Græcè, ἡγεμονικῷ, id eſt, Primò, ſpiritu principe, qui principem & regem deceat: qualis erat Dauid. Secũdò, ſpiritu, qui quaſi princeps in animo principetur & dominetur libidini, vitijs & concupiſcentijs. Ita S. Hieron. Tertiò, qui me præueniens quaſi princeps præeat omnes actiones meas, eaſque faciat eximias, principes & regias. Poteſt Quartò, *nediba* cum Tigurina verti *voluntario*, ſpontaneo, liberali, beneficio, qui ſcilicet ſuis donis me efficiat liberè ac ſponte ire, imò currere viam Domini, liberalem eſſe in omnes, Deo per omnia plenè obedire, tentationibus alacriter reſiſtere, crucem quamlibet fortiter ſuſtinere. Symbolicè S. Hieron. Spiritus principalis, inquit, eſt Deus Pater; Spiritus rectus eſt Deus Filius, Spiritus ſanctus eſt ipſe Spiritus ſanctus. Meliùs S. Gregor. in pſalm. 50. Spiritus ſanctus (inquit) eſt principalis, eſt rectus, eſt ſanctus. Hic eſt, qui nos impellit & eleuat, vt faciamus opera excellentia, heroica, & quæ naturam communemq; aliorum Sanctorum menſuram ſuperant. Vnde quoties Samſon facturus erat opus aliquod excellens fortitudinis, præmittitur: *Irruit ſpiritus Domini in Samſon*, vt patet Iudic. 14. v. 6. & 19. & c. 15. 14. Hic ergo Spiritus ſanctus aſſiduè inuo-

Spiritus principalis quadruplex.

candus est illi, qui heroica vult edere virtutum opera.

Huic sententiæ conuenit illa ca. 32. 17. *In omnibus operibus tuis esto velox.* Græcè ἐν πᾶσιν ἔργοις, id est strenuus, agilis, acer, & *omnis infirmitas non accedet tibi.* Quam sententiam in se generalem Siracides adaptat conuiuijs; vt in ijs conuiua velociter & resolutè congruo tempore surgat, domumque abeat; sicut hic ijs, *In omnibus operibus tuis præcellens esto*, adaptat administrationi bonorum.

Modus faciendi omnia excellenter.

Modum excellenter faciendi singula opera suggerit noster Ludou. de Puente de Christ. perfect. tract. 4. cap. 15. nimirum si singulis addas sex alas Seraphim, quibus euolent in cælum; quæ sunt, *memoria præsentiæ Dei* vbique existentis, & quid cogites, loquaris aut facias aspicientis; *pura mentis ipsius gloriæ intentio*, studendo in omnibus quę facis, illi placere, eiusque diuinam voluntatem semper exequi, eò quòd sit summè bonus: *oratio*, quæ tuis operibus det initium; eaque comitetur petendo diuinum auxilium; vt cum ea perfectione quam ipse præcipit ac consulit, ea exequaris: *fiducia in Deum*, à quo omne bonum tuum dependet, de cuius omnipotentia speres quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius misericordia, quòd comparietur tuæ miseriæ; de fidelitate, quòd in tuis tentationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus vijs tuis deducet. Et hinc duæ vltimæ alæ oriuntur; *fortitudo*, scilicet, in arduis rebus aggrediendis, abiecto omni difficultatum metu: & *perseuerantia* vsque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter quascumq; occurrentes molestias. Nam, vt Isaias dixit, *qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, recentem, scilicet, aliam præstantiorem, induentes: *assument pennas sicut aquilæ*, vt spiritu volent, suaque opera à terra ad cælum exaltent: *current, & non laborabunt*, propter delectationem, qua Deus illorum *corda dilatat in via diuinorum mandatorum: ambulabunt & non deficient*, sed perseuerabunt in operibus obsequij eius, donec gloriæ coronam obtineant.

Isa. 40. 31.

Moral. fac omnia tua excellenter.

Moraliter, hinc discat vir sapiens, in omnibus operibus suis præcellere, vt, scilicet, ea, licet in se parua, faciat excellenter; sic enim ex exilibus faciet eximia: eximium enim est in omni re, quantumuis parua, excellere. Hinc excellens grāmaticus plurisfit quàm mediocris orator aut philosophus. Excellentia enim est quid eximium, quod suo fulgore omnium oculos præstringit & rapit. *Satius est*, ait Plato in Theæteto, *bene agere aliquid exiguum quàm multa perfunctorie.* Nam ἐν ὀλίγῳ τῷ μείζονι est, non contrà. q.d. Magnum est omne, quòd bene fit: non autem omne, quod magnum est, bene fit; nec ideò eximium, quia magnum.

Stimulus ad hoc primus.

Stimulus ad hoc acer est, si cogites, *Semel dictum & factū æternum esse*: quod enim semel dictum aut factum est, irrenocabile est, & indictum aut infectum fieri nequit; sed dictum & factum manet, manebitque per omnem æternitatem. Æternum ergo euadit; vt, si bonum & excellens sit, de eo gaudiurus sis in æternum, & æternam laudem ac gloriam adepturus; sin malum, aut mancum & diminutum, de eo dolebis & pœnitebit te in æternum, ac æternam ignominiam & pœnam lubibis. Ante singulas ergo actiones cogita: *Æternitati operor: Æternitati viuo*: operabor ergo & viuam excellenter, vt pingam in anima mea, imò in toto orbe, imaginem, imò ideam virtutis, quam in æternum laudent Deus, Angeli & homines. Zeuxis pictor rogatus, cur tam morosè & exactè pingeret? respondit: *Pingo æternitati*, teste Plinio lib. 35. c. 9. & 10. & Plutarcho in Pericle. Idem potiùs dicat tibi fidelis & sanctus: En optio mihi datur in omnibus operibus, verbis, cogitationibus eximiam pingere virtutis, aut deformem vitij imaginem: pingam virtutis, vt velut stellæ lucebunt mihi in cælo cum iucunditate opera mea; non vitij, quam damnabit & æterno igne cremabit iustitia diuina: *pingam æternitati*, operabor ita excellenter, vti per omnem æternitatem optabo me operatum fuisse: cogitabo, agam, loquar, vti in æternum optabo, & gaudebo me cogitasse, egisse, locutum esse. Nam *æternarum bonorum immensa & infinita retributio est*, ait S. Hilar. in psal. 118. littera Het. Additque: *Pacem Deo est fidelis pectoris & ampla possessio, vt inhabitet & ambulet*, &c. *Vt finem Dei habitatio. Et dū in nobis ambulat, fit nobis ipse possessio: si sæculum relinquamus, si possessiones terrenæ labili renuntiemus, hereditatem caducorum respuamus, si viuentes de sæculo exeamus!*

Secundus stimulus est, si cogites excellentiam & immensitatem maiestatis diuinæ: huic enim tam præcellenti, non nisi eximia & præcellentia opera offerenda sunt: talia enim ipse cupit & desiderat, pluriſque facit vnum opus eximium quàm decem vulgaria. Si principibus & regibus seruiunt aulici adeò exactè & eximiè, vt nil desiderari nequeat: quantâ perfectione seruiēdum est Regi regum & Domino dominantium? Quocirca B. Teresia vouit Deo se in qualibet re facturam id, quod foret optimum & excellentissimum. Ita S. Mechtildis loquebatur angelicè, vt non hominem, sed Angelum in ea loquentem te audire putares. Ita SS. Athanasius, Basilius, Augustinus, Hieron. Antonius, Bernardus, Dominicus, Franciscus, ceteriique eximij Sancti sua omnia agebant modo quodam supra homines eleuato, vt non tam homines, quàm Angeli esse viderentur: nimirum *vincebant, vt numina: loquebantur vt oracula*; & quod de S. Basilio scribit S. Greg. Nazianz. *Sermo eorum erat remedium, quia vita erat salutaris.*

Secundus.

Tertius stimulus est, quem suis moriturus dedit S. Antonius, & Barlaam Iosaphat regi apud Damasc. in Historia, scilicet, si quotidie dum surgis, cogites, illum diem fortè tibi fore vltimum: ac proinde seriò proponas, singula illius diei opera ita exactè facere, ac si vltima sint futura, vt ea Christo iudici mox affuturo sistere, de ijsque iudicari audeas, ac saluari speres & gaudeas. Manè ergo præmeditatum habe: *Hodie incipiam seruire Deo, hodie & finiam. Nolo ego degustare à præceptis cogitationibus filiorum Dei. Metior actiones meas magna mensura magnorum & heroum.* Huc facit illud Senecę documentum: *Ite contra opinionem vulgi sicut fidele ab Occidente in Orientem.* Et illud: *Minima non negligenda, sed maximis sunt facienda*; tum, quia à minimis fit progressus ad maximum, *quia natura nusquam magis quàm in minimis tota est*, ait Plinius lib. 11. c. 2. Ita S. Gregor. Nazianz. in carmine ad Nicobulum docet, quemque se magnâ mensurâ metiri debere, hoc est, ad magna aspirare:

Tertius.

Carmen Patrum.

At se mensura magna, magno ac pede debet
Metiri quicumque sapit: præstatque secundas.
Ferre inter magnos, quàm primas inter egentes.
Non secùs ac tenues alitè volitare per auras
Infra aquilas, supra quàm ferri præstat alaudas.

Et

Et vt idem ait epist. 57. ad Eudoxium: *Ne sustineas inter graculos excellere, cùm aquila esse possis.* Præclarum est enim præstantissima quæque consectantem, in secundis tertijsque consistere. Idem Nazianz. in Distich. *Age*, inquit, *deserto hoc mundo, mundiq; sarcinis excussis ad cœlestem vitam vela pande; atque omnia quidem egregia opera, vt Deo dignum est, exequere: sed præsertim tibi Trinitas cura sit.* Idem alibi ait, *nos festinitates agere, si in actionibus nostris exsplendescamus*, faciendo, scilicet, eas præ alijs illustres & splendidas. S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Sanctum*, ait, *non est, quod geritur sanctum: nisi sanctè quod sanctum est peragatur.* S. August. in psal. 34. in fine, *Tota*, ait, *die landa Deum. Quidquid egeris, bene age, & laudasti Deum.* Axioma S. Bernardi fuit, quod recitat Gerson dialog. Franc. & Aug. tom. 2. *Deum non remunerari Verba, sed Adverbia*, id est, non habere rationem quid agamus, sed quàm bene & præclarè. S. Basilius sermon. de Abdic. rerum sancit: *Assignato tibi ministerio sedulò fungitor, perinde ac si Christo ipsi ministraret.* Quin & Apuleius de Deo Socratis: *Nihil*, ait, *est similius & gratius Deo, quàm perfecta animi bonus, qui in tantum ceteros homines excellit, quantum ipse à dijs immortalibus excellitur.* Hue facit symbolum Pythagoræ: *In poculi fundo residuum ne relinquito: hoc est; Artes quas caperis, funditus exhaurito.* Et illud eiusdem: *Super modo ne consilia: hoc est. Noli mediocribus & moderatis esse contentus, sed ad summa enitere. Cluentij ne inuideas, id est, Non tantùm præsentis, sed & futuri curam habe.* Est enim ebdenix mensura escæ diurnæ.

IN DIE CONSVMMATIONIS DIERVM VITÆ TVÆ, ET IN TEMPORE EXITVS TVI DISTRIBVE HEREDITATEM TVAM] q.d. Instante morte distribue bona tua filijs vel amicis, aut pauperibus, siue ea inter ipsos actu dispergendo, siue condendo testamentum, in quo illa iubeas distribui. Tigurina, *tempore dierum vitæ tuæ finiendorum, cùm tibi moriendum erit, hereditatem distribues*; alij, *in die* (in tempore) *quo finientur dies vitæ tuæ, & in tempore mortis distribue hereditatem*; Syrus, *in tempore, quo consummabitur numerus dierum tuorum, & in die mortis tuæ lauedes constitue operi tuorum filios tuos*, ne illæ ad exteros deueniant.

Dices, Hęc sententia videtur contraria illi Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matth. 19. quam sequuntur & præcipiunt omnes Religiosi. Resp. non esse contrariam, sed subalternam: Siracides enim prudenter iubet bona non dari filijs vel amicis ante mortem; sed Christus suadet ea dari pauperibus studio eleëmosynę & virtutis: Siracides Iudęos instruit, Christus Christianos: Siracides vulgarem viuendi modum rudi æuo præscribit, Christus perfectionis apicem per paupertatis Euangelicæ consilium, cuius incapaces erant carnales Iudæi, Apostolis eorumque assectis fancit.

Denique rectè Palacios? Nota, inquit, aliud esse ex charitate, & fiducia Dei cuncta relinquere; quod Euangelium consulit, & viri perfecti fecerunt: aliud, ex humana amicitia & fiducia bona alicui dare: quod Ecclesiasticus prohibet, & quod qui fecerunt, pœnitentiâ ducti doluerunt. Nota etiam, diuersum esse tempus Euangelij & veteris legis. In hac felicitas erat, diuitem ac dominum esse, dabaturque felicitas hæc operibus bonis; in illo verò felicitas est, temporalibus carere, diuitiis solis inhærere.

A QVARTA PARS CAPITIS.

Quomodo regendi sint serui.

Vers. 25. Cibaria, & virga, & onus asino: panis, & disciplina, & opus seruo.

26. Operatur in disciplina, & quærit requiescere: laxa manus illi, & quærit libertatem.

27. Iugum & lorum curuant collum durum, & seruum inclinant operationes assiduæ.

28. Seruo maleuolo tortura & compedes, mitte illum in operationem, ne vacet:

B 29. multum enim malitiam docuit otiositas.

30. In opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quòd si non obaudierit, curua illum compedibus, & non amplifices super omnem carnem: verùm sine iudicio nihil facias graue.

31. Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta: quoniam in sanguine animæ comparasti illum.

32. Si læseris eum iniustè, in fugam conuertetur:

33. & si extollens discesserit, quem quæras, & in qua via quæras illum, nescis.

C CIBARIA, ET VIRGA, ET ONVS ASINO: PANIS, ET DISCIPLINA, ET OPVS SERVO] A filijs transit ad seruos & mancipia, qualia olim erant apud Iudæos & Gentes; iā verò apud Christianos serui vocantur famuli, qui operas suas hero elocant; vnde propriè non serui sunt, sed liberi, operarij & mercenarij. Hinc seruos comparat asinis. q.d. Tria debet herus asino, scilicet, cibum, virgam & onus: eadem debet seruo, scilicet panem; disciplinam & opus. Serui ergo regendi sunt quasi asini. Pro *cibaria* Græcè est χορτάσματα, id est, pabula fœni. Pro fœnatione ergo, inquit Iansenius, quæ asino debetur, tribuitur seruo *panis*, hoc est, cibus necessarius & non delicatus. Pro *virga*, quæ asino debetur, tribuitur seruo *disciplina*, hoc est, castigatio & correptio. Pro *onere*, quo grauantur asini, tribuitur seruo *opus*, quo premendus est, & in officio continendus. Sensus ergo est: Sicut fœnatio & virga & onus conuenit asino, sic panis & disciplina & opus seruo. Et Aristot. scribit seruis deberi ἔργα, τάλαντα, & τροφάς. Hinc asinus apud Hebræos teste Aldrouando de Quadrup. c. 1. symbolū est discipuli & disciplinæ, quòd asini in morem multa perferre debeat. Hinc Ammonius Alexandr. præceptor Origenis & Porphyrij, eis asinum velut condiscipulum fertur adhibuisse. Ac Cleanthes asini nomen non erubuit *Asinus quidem sum*: inquit, *sed qui portare possum sarcinam Zenonis*. Quin & Psalmes: *Vt iumentum*, inquit, *factus sum apud te*, psal. 72. v. 22. Tigurina vertit, *vt pabula, virga & onera asino conueniunt: ita cibaria & castigatio & opus seruo*; Syrus, *pabulum, & flagellum, & opus*

Vers. 25. Serui regendi vt asini.

Asinus typus discipulo rum.

equus asinus & disciplina, & panis, & opus seruo: Panis necessarius est ad vitam & robur laborandi, *disciplina*, ad compescendam lasciviam, *opus* ad fugandā ocsidiam; *panis* ad victum, *disciplina* ad castitatem, *opus* ad frugem. Huc faciunt thiomata Aristot. de seruo & hero in lib. Oeconom. *Oportet seruo dare opera & victum sufficientem. Prius decet dominum expergisci, quàm seruum, & posterius ire cubitum. Quod magis impinguat equum, est oculus domini: Et fit quidquid quod agro est optimum, vestigia domini. Quanto quis diligentius obsequitur, tanto maiorem prædam obtinebit. Vnusquisque pergraviter fert honore sibi primari.*

Recte seruus siue mancipium comparatur asino: quia sæpè stolidus, hebes, tardus & durus est instar asini, cuius caput sub figurâ prodit eius stoliditatem, tarditatem & duritiem. Qua de re exstat acutum ænigma, vel potiùs epigramma asini:

Ænigma asini.

Vngue equus, aure lepus, leo voce, lupusq; colore
Censetur, toto sed capite est asinus.

Tritum est illud vulgi:

Nux, asinus, mulier simili sunt lege ligata:
Hæc tria nisi cædi faciunt, si verbera cessant.

Vnde Cuiacius Iurisconsultus inter alias causas, cur serui in iure capite diminuti dicuntur Instit. de capitis diminut. & l. 2. §. 1 ff. de capit. diminut. etiam hanc affert: *Serui*, inquit, *etiam ob amissam libertatem capite diminuti dicuntur: quia velut ratione & consilio privati proprio cognatur alienâ ratione & consilijs agere & vivere.* Et Salomon Prouer. 29. 19. *Seruus*, inquit, *verbis non potest erudiri: quia quod dicis, intelligit, & respondere contemnit.* Seruum intellige, qui seruili, duro & rebelli est ingenio.

Huc faciunt gnomæ Philosophorum. Euripides in Antiope: *Nunquam*, inquit, *oportet seruum ingenua studia tractare, nec otium sequi.* Studia enim seruos faciunt superbos, etsi non rarò sint indociles; otia pigros & fures. Idem in Alexandro: *Vsque adeò malum est seruorum genus. Nihil præter ventrem sunt, nec quidquam futurum prospiciunt.* Theognidas: *Nunquam rectum est seruile corpus, sed semper inuersum & obliquum cellum habet.* Democritus: *Serui, vt partibus corporis, alio ad aliud vteris.* Plato lib. 6. de Legibus, docet à seruis orta piratarum furta & latrocinia.

Mysticè. Corpus est seruus animæ.

Mysticè, animæ seruus & asinus est corpus: cui tria debentur, scilicet vulgaris cibus, castigatio & opus. Ita S. Franciscus suum corpus vocabat fratrem asinum, & tractabat vt asinum, quia cogebat illud portare onera grauia laborum & pœnitentiarum, ac comedere parum, & cibos vulgares & viles. Præclarè S. Laurent. Iustin. in Ligno vitæ tract. de Sobrietate c. 3. *Sæpè*, inquit, *dum in carne hostem insequimur, seruum timemus, quem diligimus, trucidamus, & plerumque dum quasi concisi compatimur, ad pectum hostem nutrimus: si ergo nobis nimius & immoderatus seruus persuadeat, vt carni necessaria alimenta subtrahamus; dicendum est illi, quod quidam dixit ad Ioab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis*, 2. Reg. 18.

Religiosus est asinus Christi.

Et S. Bernard. ser. 1. de ramis palmarum, docet Religiosum mysticè esse asinam cui insedit Christus, hancque magnam esse dignitatem. Primò, quia proximè tangit Christum; Secundò, quia, totum se impedit & expendit eius obsequio; Tertiò, quia Christum portat; Quartò, quia eum intra se habet, & ad alios etiam circumfert. Quare suos monasterij alumnos ita cum iubilo alloquitur: *Silendum mihi est, vt elationem caueatis: an magis loquar, vt cōsolationem habeatis? Inuenistis, cui insidet Christus, nónne vos estis, imò præceptum Apostoli glorificantes & portantes Deum in corporibus vestris?* Idem in Doctrina siue modo viuendi in monasterio. *Cum aliquid*, inquit, *rogaturus à Priore veneris, prepara te ad repulsam semper: & si contigerit negari tibi quod postulas, dic apud te: Quid decebat asellum nisi frenum & flagellum? Ego mihi propriè in domo ista vendicare possum, nisi silicium & crucem? vilissimum morte, & crucem in fossa. Hæc est hereditas mea, ita tamen, vt modica glebæ terra crucem cooperiat.* Nota est vox seruioris in Vitis Patrum: *Ego & asinus vnum sumus*; quâ se comparabat ad omnem omnium tolerantiam. In Chronicis S. Francisci celebris est B. Iacoponus, qui cùm in sæculo esset, vir nobilis ingenio, scientia, officio, subito vxoris in nuptijs ruina tabulari oppressæ interitu perculsus & compunctus statuit sæculo renuntiare, ac postulans habitum S. Francisci, à fratribus audijt: *Si inter nos vis viuere, asinus fias oportet, vt quasi asinus inter asinos degas.* Illicò ergo asini pellem induit, ac manibus pedibusque reptans: *En*, inquit, *fratres, asinus sum, asinum inter asinos admittite.* Admissus speculum fuit humilitatis, mortificationis, charitatis, omniumque virtutum. Exstat eius Vita heroicis virtutibus referta.

Exempla.

Symbol. Asini patientia, ait Aldrouandus in Asino, docet homines, vt suam quisque sortem, ac quod præsens & præmanu est, fideliter ac diligenter agat, & vt sua quisq; fortuna contentus viuat, neque laboret, modò honesti sint, etsi digna præmia non sequantur, recuset. Sicut & in suo asino laborioso monet Stigelius:

Asini symbola.

Sic asinus, quemcumque asinum fors aspera fecit:
Qui sortem placidè ferre scit, ille sapit.

Et illud: *Si equum non potes, asinum ages.* Porrò asinus etsi omnium iudicio vilis habeatur & miserrimus, homine tamen ipso est beatior, quia ipse miseriam sibi non parit, quod facit homo, vt antiquissimus Menander ait.

Apologi.

Addit Aldrouandus duos in hanc rem apologos. Prior est. Asinus equum beatū putabat, quòd abundanter nutriretur & securè, cùm ipse neq; palearum satis haberet, præsertimque defatigatus. Cum autem tempus inflitit belli, & miles armatū ascendit equum, huc illuc ipsum impellendo, quin & in medios hostes insilijt, equus vulneratus succubuit. His visis, asinus equum mutata sententia miserum existimabat. Fabula significat, non oportere principes & diuites imitari; sed in illis, inuidiā & periculo consideratis, paupertatem amare. Posterior: Asinus seruiens olitori quoniam parum comedebat, plurimùm laborabat, precabatur Iouem, vt ab olitore liberatus, alteri venderetur domino. Cùm Iupiter exoratus, iussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo perferebat quàm priùs onera & cretū & tegulas ferre. Rursus igitur, vt mutaret dominum rogauit, & coriario venumdatus est. Peiorem itaque prioribus herum nactus, videns quæ ab eo fierent, suspirando ait: *Hei mihi misero: melius mihi erat apud priores heros manere*; hic enim, vt video, & pellem meam operabitur. Fabula indicat, tunc maximè priores dominos à famulis expeti, cùm de fecūdis periculum fecerint. Subdit deinde tertium apologum in eamdem rem ex Æneæ Siluio, quem, quia longior est, apud eum vide, si lubet. Vnde concludit: *Quod fatale est, immutabile est.* Sua ergo sorte quisque contentus viuat, vt felix & beatus sit. Asini sors est onera ferre, æquè ac serui seruire. Hinc

Isidorus

Iſidorus lib. 12. Etymolog. aſinum & aſellum dici aſſerit à ſedendo, quaſi aſſedum, quòd homines priuſquam equis vterentur, aſinis inſiderent. Greci ὄνους vocant ab ὄνησις, quaſi iumentum à iuuando, quod noſtra opera iuuet. A

VERS. 26. OPERATVR IN DISCIPLINA, ET QVÆRIT REQVIESCERE: LAXA MANVS ILLI, ET QVÆRIT LIBERTATEM] Græca Romana & Tigurina pro *operatur* habent ἐργάζεται, id eſt, *operare*; & pro παιδεία, id eſt, *diſciplina*, habent παιδὶ, id eſt, *puero* vel *ſeruo*; ac pro ζητήσει, id eſt, *quæret*, legunt εὑρήσεις, id eſt, *inuenies*. Vnde ſic legunt, *operare in puero* vel *ſeruo, & inuenies requiem*: q.d. Si ſeruum opere impoſito occupes & exerceas, erit tibi cum eo requies; ſin autem eum otiari permittas, creabit tibi moleſtias. Hoc eſt enim, quod per antitheſin ſubdit: *Laxa manus illi, & quærit libertatem*. Vnde aliqui ex Græco ita clarè vertunt, *exerce ſeruũ tuum in opere, & inuenies requiem: remitte manum eius, & quæret libertatẽ*. Verùm Noſter legit ἐργάζεται, id eſt, *operatur*: & παιδεία, id eſt, diſciplina, & ζητήσει, id eſt, *quæret*. Sic quoq; legunt Græca Complu. niſi quòd retinent τὸ ἐργάσῃ, id eſt, operare. Sed eôdem ferè redit ſenſus: *operare* enim hîc ſumitur in cõiugatione *hiphil* pro *fac* vel *compelle eum vt operetur*, ſcilicet, per diſciplinam & caſtigationem. Fieri potuit vt vtroque modo ſcripſerit Siracides: quia vtrumque verum & congruum, & vtrumque in probatis codicibus exſtat: atq; vna lectio cohæret & ſubordinatur alteri: requies enim ſerui eſt requies heri: dũ enim ſeruus operibus fatigatus anhelat ad requiem, non cogitat de rebellione contra herum. Sic nos ipſi dum noſtra ſcribimus, cudimus & recudimus, eamdem ſententiam ſubinde immutamus, aliteréque & aliter efferimus. Quocirca in Script. ſubinde eadem ſententia varias habet non tantùm verſiones & expoſitiones, ſed & lectiones, vti oſtendi can. 8. rerum in Epiſt. S. Pauli. B C

Iam Primò, noſtram lectionem ſic explicat Lyranus. q.d. Seruus operatur quamdiu ſub diſciplina tenetur, *& quærit*, id eſt, ſi quærat requiem à laboribus ſine cauſa rationabili. Secundò, noſter Emmanuel Sà, q.d. Seruus etiam dum per diſciplinam & caſtigationem cogitur operari, quærit otium & requiem: quid ergo faciet ſi laxes diſciplinam? haud dubiè quæret libertatem, ſeu fugiet. Tertiò, Ianſenius: Deſcribit, inquit, conditionem & indolem ſeruorum, videlicet quòd ſi per diſciplinam & caſtigationem adigantur ad opera, quærunt requieſcere ab operibus, conquerẽtes ſe nimium grauari: ſi verò otium eis permittatur, quærunt vlteriùs etiam libertatem, non contenti petita & adepta relaxatione. Significatur ergo non tam attendendum ad eorum petitiones, quàm ad id quod pro eorum conditione eis conuenit imponere. Quartò, Palacius, q.d. Si delaſſaueris in diſciplina ſeruum, facies vt optet requiem, nec cogitet de libertate: ſin autem ei manus ab opere relaxaueris, facies vt immeritò quærat libertatem. Sicut enim multum operis, labor & fatigatio nihil aliud quærere vel cogitare ſinit, niſi requiem: ſic otium & ſeruus otioſus nihil aliud quàm libertatem meditatur & machinatur. Loquitur de ſeruis perfectis, putà de mancipijs. D

Hi tres vltimi ſenſus veri & congrui ſunt, magis tamen neruoſi magiſq; connexi ſunt ſecundus & quartus: continent enim manifeſtam antitheſin prioris hemiſtichij cum poſteriore; ſimulque dant cauſam eius quod præceſſit, cur ſcilicet, caſtigatio & opus conueniat ſeruo æquè ac aſino: quia ſcilicet ſeruus ſeruili & aſinino eſt ingenio & indole, quod non niſi otium & libertatem quæritat; vtrique autem medetur opus & caſtigatio. Opus enim nõ ſinit cogitare niſi requiem: caſtigatio caſtigat tam otium quàm libertatem, cogitque laborare & ſeruire. Vnde Syrus breuiter rem totam ita explicat: *Ne des illi requiẽ, & ſi extuleris caput eius, quærit libertatem*. Sciebat hoc Pharao, qui proinde Hebræos, quos tractabat vt ſeruos operibus opprimebat, ne cogitarent de libertate & egreſſu ex Ægypto: *Vacatis otio*, inquit, *& idcirco dicitis: Eamus, ſacrificemus Domino. Ite ergo & operamini*. Exodi 5. 17.

Nota *Tò laxa manus illi*, ſcilicet à manicis, hoc eſt, ſolue eum à manuũ vinculis, quibus quaſi ſeruus conſtringitur. Origo enim ſeruitutis & ſeruorum fuit, quòd hoſtibus bello captis vitam olim condonantes, eos ſeruos efficiebant, itaque mortem in ſeruitutem clementer commutabant. Inde ſerui dicti ſunt *mancipia*, quaſi in bello manu capta, ait Varro; hinc capta vinciebantur manicis: illas ergo hîc laxari vetat Siracides. Rurſum *laxa manus illi*, id eſt, remitte illi opera & labores, ſine illum otiari, & fugiet vel ambiet libertatem. Tertiò, aliqui ſic exponunt: *laxa illi manus*, id eſt, licentiam illi permitte, poteſtatem aliquam impende: illà enim ineſcatus ſeruitutis iugum excutere, & libertatem affectare incipiet. Idem de ſeruis fuit ſenſus Platonis dialog. 6. de Legibus: *Caſtigandi*, inquit, *cædendique ſemper ſunt ſerui, neque ita monendi vt liberi, ne meliores fiant: allocutio omnis ad ſeruos quodammodo imperium ſit, neque iocus vllus cum ipſis habeatur; quod multi ſtultè facientes, dum delicatiùs eos nutriunt, difficiliorem vitam, & ſibi ad imperandum, & illis ad obediendum reddunt*. *Origo ſeruitutis.*

VERS. 27. IVGVM ET LORVM CVRVANT COLLVM DVRVM, ET SERVVM INCLINANT OPERATIONES ASSIDVÆ. VERS. 28. SERVO MALEVOLO TORTVRA ET COMPEDES] Græca iam omittunt τὸ *& ſeruum inclinant operationes aſſiduæ*. Vnde breuiter ſic legunt, & ſerui compedes cum iugo aſini componunt: *Iugum & lorũ ceruicem ſubigunt, neruus & tormenta ſeruum malitioſum*; alij, *iugum & lorum flectent ceruicem, & ſeruo maleſico conueniunt tormenta & cruciatus quæſtionũ*. Verùm noſtra lectio vti vberior & plenior, ſic & aptior verioréque eſt. Aptiùs enim iugum cum operatione & labore, quàm cum tortura confertur: torturæ enim ſerui magis reſpondet flagellum & ſcutica aſini. Senſus ergo eſt q.d. Sicut collum laſciuientis & indomiti bouis, equi, aſini vel bubali domatur iugo & loro, vt aurigæ obediat, vehatque onera ſibi ab eo impoſita: ſic quoque ſerui duritia & pigritia frangitur opere aſſiduo. At verò ſi ſeruus ſit non tãtùm durus & peruicax, ſed & maleuolus. Græcè κακοῦργος, id eſt, maleficus vel malitioſus, ſcilicet qui furetur, aut alios verberet; vel aliter hero & familiæ noceat, aliaq; mala machinetur ſibi non tantùm opere aſſiduo exercendus, ſed & compedibus ac tortura coërcendus, examinandus & puniendus eſt.

De priſcis ſeruorum pœnis vide Rhodigin. lib. 25. ca. 22. omnes complexus eſt Plautus in Aſinar. actu 3. ſcena 3. *Seruorum pœna.*

Scapularum confidentia, virtute vlnarum freti,
Ad curſum ſtimulos, lamminas, truceſq; compedeſque,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias,
Torqueſque acerrimos, &c.

MITTE

VERS.29. MITTE ILLVM IN OPERATIONEM, NE VACET: NVLTAM ENIM MALITIAM DOCVIT OTIOSITAS] Tigurina, *mitte illum in opus, ne otietur: otium enim multa vitia docuit*; alij, *conjice* (Græcè enim eſt ἔμβαλε) *ipſum in opus, ne otietur: multa enim mala docet otium*; Syrus, *operare in ſeruo tuo* (hoc eſt, operari fac ſeruum tuum, vel, opus facito per ſeruum tuum) *ne rebellet: quia multa mala facit otium.* Mens enim hominis otioſa eſſe nequit; quare ſi honeſto labore non occupetur, ad vana, inhoneſta, carnalia, ad murmura, detractiones, aliaque ſcelera cogitanda & deſignanda deflectit. Sicut lapides molendini vento rotati ſi frumentum, quod molant, non habeant, in ſeipſos agunt, ſeſeq; atterunt & comminuunt.

Moral. de vitando otio. Quocirca S. Hieron. monet Ruſticum epiſt. 4. *Facito*, inquit, *aliquid operis, vt te ſemper diabolus inueniat occupatum.* S. Ephrem in Cant. ſpirit. to. 2. *Qui amat otium*, inquit, *nunquam proſperabitur.* S. Chryſoſt. hom. 1. ad Popul. aduertit, Adamum otioſum è paradiſo exeidiſſe, Paulum verò in laboribus & ærumnis poſitum rapi tum fuiſſe in paradiſum & tertium cælum. Idem homil. 35. in Acta: *Quomodo*, inquit, *non omnes talem* (otioſum) *condemnabunt, & amici, & domeſtici, & cognati? Quis autem non iuſtè diceret: Onus hic terræ; fruſtra aduenit in mundum taliter: imò non fruſtra, ſed in malum ſui capitis, in damnum proprium, in detrimentum aliorum.* S. Baſil. in ca. 1. Iſaiæ: *Quomodo*, air, *nõ odio proſequendum otium, quod formicæ & apes* (quæ laborioſæ & induſtriæ ſunt) *peiorem efficit hominem? qui vtique iuſſio ſuæ conditionis poſitus in paradiſo eſt, vt operaretur & cuſtodiret illum.* S. Ambroſ. epiſt. 25. ad Vercell. loquẽs de Iacob & Eſau, quorum hic otioſus erat, ille laborioſus: *Non otio*, inquit, *non ſomno merces paratur: nullum opus dormientis eſt, nullus fructus otij, imò magis diſpendium. Otioſus Eſau amiſit primatus benedictionem.* Idem lib. de Cain & Abel c. 4 *Non dormientibus, non otiantibus: ſed vigilantibus pollicentur præmia, & labori merces parata eſt.* S. Leo: *Nõ dormientibus promeruit regnum cælorum, nec otio & deſidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur.* S. Aniel. epiſt. 6 ad Ciſtere. *Otioſitatem*, inquit, *ſicut rem inimicam animarum veſtrarum à vobis excludite, & vnuſquiſque conſideret, quia de ſingulis momentis vitæ noſtræ reddituri ſumus Deo rationem.* S. Bern. de Conſider. li. 2. c. 13. *Fugienda*, inquit, *otioſitas mater nugarum, nouerca virtutum.* Petrus Bleſenſis in can. de inſtit. Epiſcopi: *Nullum tempus*, ait, *feriatum habeas, ſed ſemper aut orationi, aut lectioni, aut alij honeſtatis ſtudio te impendas.* Et inferiùs: *Semper ſis in exercitio Scripturarum, nullumq; tempus te inueniat otioſum. Otium ſine litteris eſt vini hominis ſepultura.* Plura vide apud Caſſian. lib. 10. de Inſtit. renunt. c. 8. & ſeq.

VERS.30. IN OPERA (ad opera) CONSTITVE EVM; SIC ENIM CONDECET ILLVM. QVOD SI NON OB AVDIERIT, CVRVA ILLVM COMPEDIBVS] Clarè Tigur. *adige eum ad opus, quod officium eius poſtulat: & immorigerum ſuis grauia compedibus*; Syrus, *quemadmodum conuenit illi* (hoc eſt, quantum aptus eſt) *præfire eũ domui tuæ: & niſi audierit te, multiplica vincula eius.* Præclarè S. Laurent. Iuſtin. in Ligno vitæ tract. de Timore c. 2. Nihil in ſãcto propoſito, inquit, otio deterius: quod non ſolummodò non acquirit noua, ſed etiam acquiſita conſumit. Sicut ergo otioſitas eſt paupertatis ſpiritalis initium, ita honeſtæ occupationis aſſiduitas cæleſtium diuitiarum eſt ſeminarium. Denique peccati Sodomæ occaſio & cauſa fuit otium, vt ait Ezechiel cap. 16. 49.

A ET NON AMPLIFICES SVPER OMNEM CARNEM; VERVM SINE IVDICIO, NIHIL FACIAS GRAVE] Moderatur quæ dixit, q. d. Dixi ſeruum rebellem & maleficum caſtigandum operibus, compedibus & verberibus: nunc addo & moneo, ne tamen ampliùs hiſce rebus in cuiuſpiam carnem ſæuias quàm par eſt; eſt enim *caro*, id eſt, fragilis & miſera; ſed adhibe iudicium, criſin & diſcretionem in moderando opere & caſtigatione, ne æquo ſit crudelior. Vnde Græcè eſt, καὶ μὴ περισσεύσῃς πάσῃ σαρκί. Quod Complut. vertunt, *& non abunde omni carni*; Roman. *non amplifices ſuper omnem carnem*, id eſt, *ne ſis nimius, ne nimium vrgeas ac premas vllam carnem, ne quidem brutorum, nedum hominum*; Tigurina, *caueto tamen nimius eſſe in vllius corpus*; alij, *ne ſis nimius in vllum hominem*; Syrus, *non autem ſis ſuper vnumquemque, & præter legem ne feceris quidquam.*

B Ex hoc Eccleſiaſtici præcepto deſumpta videtur illa cõſtitutio Iuſtiniani Imp. de his qui ſui vel alieni iuris ſunt, §. *Inpoteſtate*: vbi inter alia ſic ſtatuit: *Sed maior aſperitas dominorum eiuſdem principis conſtitutione coërceatur. Nam Antoninus conſulens à quibuſdam præſidibus prouinciarum de his ſeruis qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuas principum confugiunt, præcepit: vt, ſi intolerabilis videatur ſæuitia dominorum, cogantur ſeruos ſuos bonis conditionibus vendere, & pretium dominis detur. Et rectè: expedit enim rei; vbi ne ſua re quis malè vtatur.* Quærit ibidem Gloſſa, an liceat ſubinde ſeruum nulla eius culpa vel cauſa, hoc ſolo nomine quòd ſeruus eſt, & vt ſeruum ſe eſſe reminiſcit, vel modicè verberare? ac reſpondet affirmatiuè: Quia, inquit, diuina impunitas ſeruum facit durum & contumacem, audaciam in eo alit, faſtumque & ſpiritus adauget.

C SI EST TIBI SERVVS FIDELIS, SIT TIBI QVASI ANIMA TVA: QVASI FRATREM TVVM SIC EVM TRACTA: QVONIAM IN SANGVINE ANIMÆ COMPARASTI ILLVM] ita Roman. Gloſſa, Lyran. & alij. Verùm Rabanus legit, *ſi eſt tibi ſeruus bonus*; alij, *ſi eſt tibi ſeruus ſenſatus*; Syrus, *ſi verus* (id eſt, probus, qui ſe verè, vt ſeruum decet, gerit) *eſt ſeruus tuus.* Minùs rectè ergo Ianſenius contendit, tò *fidelis* eſſe delendum. Monet enim prudenter, ſeruum non infidelem & furacem, ſed fidelem debere diligi & curari ab hero, *quaſi animam* ſuam, id eſt, ſicut ſeipſum. Vnde Græca & Syrus habent, *ſi tibi ſeruus eſt, ſit tibi tanquam tu*; Tigurin. vertit, *ſi tibi ſeruus eſt, vt animam propriam foueas eum*; Romana, *tracta eum ſicut ſeipſum.* VERS.31.

Porrò ſeruus fidelis eſſe debet non tantùm in opere ſibi iniuncto, ſed & in ſermone ac ſilentio, vt D ſileat arcana heri, vel quæ herus ſileri vult. Vnde officium boni ſerui eſſe vt ſit *mutus & elinguis*, aſſerit Nemeſius apud Stobæum ſerm. 45. Et Plautus in Milite glorioſ. *Plus*, ait, *oportet ſeruum ſcire quàm loqui.* Quocirca contumacis ſerui verba ſunt apud eundem in Perſa: *Seruum operam, & linguam liberam herus meus iuſſit me habere.* Si enim proximos exteros iubemur diligere ſicut nos ipſos, mùltò magis domeſticos, quales ſunt ſerui, qui toti ſunt peculiũ & poſſeſſio heri. Quod ergo domini ſeruis faciũt, hoc ſibi faciunt: bonum enim ſerui eſt bonum heri, & malum ſerui eſt malum heri. Quocirca addit: *Quaſi fratrem, ſic eum tracta.* Origine enim omnes ſumus fratres: quia creati ab eodẽ Deo patre, & prognati ex eodem Adamo parente, & eadem matre Eua. Rurſum in fide & religione omnes ſumus fratres:

Serui vt conserui tractandi.

fratres: quia filij eiusdem Christi quasi patris, & Ecclesiæ quasi matris, atque à Deo eamdem hereditatem cœlestem expectamus omnes. Vide Ephes.6.5.& sequ. Quocirca S. Gregor. Nazianz in Tetrastichis docet seruos pro conseruis habendos, eò quòd omnes simus serui Dei:

Quid seruus, inquit, *aut herus? mala est hæc fictio;*
Est fictor vnus, vna lex, iudex quoque.
Sic ergo seruos, seruus vt, ut seruas tuos:
Seruos heroſq; vita sola facitat,
Seruiut, at nos Christus exemit iugo.

Quin & Cicero in Paradoxis, *Quid est*, ait, *libertas? Potestas viuendi vt velis. Quis igitur viuit vt vult; nisi qui recta sequitur? soli hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil doleat, nihil coactus. Quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos esse seruos?* Plura de hac re habet S. Gregor. l. 30. Moral. c. 12. S. Aug tract. 41. in Ioan. S. Hieron. lib. 2. contra Iouian. Quocirca patheticè Seneca ep. 47. *Cum seruis*, inquit, *familiariter te viuere, dotes prudentiam tuam. Serui sunt? imò homines. Serui sunt? imò contubernales. Serui sunt? imò humiles amici. Serui sunt? imò conserui, si cogitaueris tantundem in vtrosque licere fortunæ.* Et post nonnulla: *Vis tu*, inquit, *cogitare istud, quem seruum tuum vocas, ex eisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi & alios intrantibus excludi. Mariana cæde multos splendidissimè natos fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Denique Philo apud Maximum serm. 7. *Talem*, inquit, *se domesticis seruis præsta, qualem Deum in te esse velles: vt enim audimus, sic à Deo audiemur; atque vt imitemur, sic Deus nos imitabitur. Offeramus ergo misericordiæ misericordiam, vt similis simile consequamur.*

Cautam subdit: QVONIAM IN SANGVINE ANIMÆ COMPARASTI EVM] Primò, q.d. ait Iansenius: Comparasti eum tibi non tamquam belluam, sed tamquam *sanguinẽ animæ tuæ*, hoc est, tam quam tibi consanguineum, eiusdemque tecum naturæ & sanguinis consortem.

Ratio.

Secundò & potiùs, q.d. Comparasti eum tibi *in sanguine*, id est, ad sanguinem, *animæ tuæ*, vt scilicet sanguinem & vitam tuam foueret & tueretur seruiendo & laborãdo, teq; contra inimicos tuendo & propugnando. Vnde Græci quasi explicantes subdunt & addunt: *Quomã tamquam anima tua indigebis eo*; Tigur. *quoniã eius vt animæ propriæ indiges* Syrus luculenter, *si verus est seruus tuus, sit sicut tu; quia sicut tu, ita & detrimentum tuum* (quod patieris in seruo, si malè à te tractatus ægrotet, moriatur vel fugiat:) *si verus est seruus tuus, sint fratrem tuum reputa illum, ne contendas in sanguine animæ tuæ.*

Tertiò, alij per *sanguinem* accipiunt pretium. Vnde vertunt, *quoniam pretio comparasti eum*, pretium enim quia sanguine & sudore laborando cõparatur, hinc vocatur *sanguis* per metonymiã. Et hoc modo Rabbini passim דמים *damim* in plurali, id est, *sãguines*, vlurpãt pro pretio. Sic vulgò dicimus, vlurarios & tyrannos exugere sanguinẽ pauperum, dum ab eis nimia tributa & pretia exigunt. Hoc sensu de tyrannis ait Michæas c. 3.10. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus & Ierusalem in iniquitate.*

Simili tropo græcè βίος, id est *vita*, vocatur ipse victus, quia victu vita conseruatur; ita Palacius: Tracta, inquit, bonum seruum, qué emisti, vt fratrẽ; quia multis eum nummis velut sanguine tuo comparasti, bonus enim seruus non nisi grandi pretio comparatur; grande verò pretium non nisi sanguineo sudore percipitur. Quam verò pulcher est textus peccatori Christum pro misericordia roganti: Domine, ne vt inimicum me, sed vt fratrem tracta: comparasti enim me sanguine animę tuæ! Quam item aptè dicetur domino crudeli: Tracta tuum seruum benigniùs, si non propter illum, certè propter me! Si illi non pareis, parcè sanguini tuo, quo eum comparasti. Huc facit monitum Catonis in Distichis:

Nil temerè vxori de seruis credo querenti:
Sæpè etenim mulier, quem coniunx diligit, odit.
Seruorum ob culpam tibi te dolor vrget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis vt parcere possis.
Quem superare vales, seruandum vince ferendo:
Maxima enim semper mortum est patientia virtus.

Quartò, Rabanus: *Significat*, ait, *quòd naturã communem in eo diligere debemus, & si necesse est, animã nostram pro eis sicut fratribus esse ponendã: non enim hominem debemus odire & persequi sed vitia, quæ hominẽ ad interitum trahunt, quibus omnino est resistendum.*

Tropol. Rabanus, per seruum accipit peccatorem; hic enim seruus est peccati & diaboli; quare omnia quæ de seruo hic dicuntur, peccatori, mutato nomine, accommodes. Rursum per seruum accipias carnem, quæ serua est animæ: ac concupiscentiam, quæ serua est rationis & spiritus, ideoque quasi serua contumax rationi rebellat & recalcitrat, qua de causã vt serua operibus, pœnitentiis & verberibus edomanda est, vt rationi se subiicere, ac spiritui parere addiscat.

SI LÆSERIS EVM INIVSTE, IN FVGAM CONVERTITVR? ET SI EXTOLLENS DISCESSERIT, QVEM QVÆRAS, ET IN QVA VIA QVÆRAS ILLVM NESCIS] *Extollens*, id est, tollens & auferens se tuaque, discedens & fugiens; græcè enim est αἴρων ἀπὸ σοῦ, id est, *tollens se*, vel *abiens aufugerit*. Rursus *quem quæras*, id est, quem roges, qu que tibi indicet, *qua via* & ad quem locum seruus tuus fugerit. Aliter Palacius: *quem quæras*, inquit, *nescis*, id est, neleis an quæras rem tibi vtilem vel inutilem: cùm enim seruus fugæ affluescit, neleias an reducere illum conueniat, an vendere. Græca breuiter & clarè sic habent, *si malefeceris ei* (Roman. *si effluxerit eum*) *iniustè, & tollens aufugerit, in qua via quæres illum?* Tigur. *quòd si eum læseris iniuria, illeq; profectus aufugerit, quanam via requires ipsum?* Syrus, *quia si contristaueris eum, egredietur, peribit: & in quo spiritu inuenies eum?*

Vers. 32. Vers. 33.

Est secunda ratio mouens herum, vt benignè tractet seruum; quia scilicet si illum affligat, seruus seruitutis & afflictionis pertæsus secreto fugam adornabit per auia, tiluas & latebras, vt heres eum insequens inuenire nequeat, nec aliquis sit qui rogatus ei viam, quâ seruus fugit, indicare velit aut valeat. Quare & operâ serui, & pretio, quo eum emit, in æternum priuabitur.

Herorum duritie cogit seruus ad necem. Exempla.

Quinimò multi sunt serui, qui ob herorum sæuitiam mortem sibi conciscunt, malentes semel quàm millies mori. Nota est historia Lacænæ, quę in auctione rogata à præcone, quid scireť? respondit: *Libera esse*; significans, se captiuam quidem esse, ceterum ad illiberalia iussa non parituram. Itaque cùm emptor imperasset quædam non conuenientia liberæ: *Plorabis*, inquit, *qui tibi talem inuideris possessionem:* moxque sibi necem conciuit; ita Plutarch. in Lacon. Qui & addit simile de puero: Puer, inquit, Spartanus captus ab Antigono rege,

ac sub hasta venditos, in cæteris omnibus quæ ab ingenuo decèter fieri poterant, ei qui se mercatus fuerat, obsequens erat: cæterùm nullus adferre matulam, non sustinuit, dicens: *Non seruiam.* At, cùm herus instaret, puer confecto tecto dixit: *Sentus cum sumds mercatum seteris;* moxque è sublimi præcipitem se dedit & interiit. Captiuus esse poterat, seruitia facere non poterat, ac semet in libertatem morte luctuosa asseruit. Luctuosius hoc ævo in Hispania factum audiuimus. Seruus durè ab hero tractatus, hero absente proles eius omnes paruulas in solarium abduxit, foresque domus occlusit: hero domum redeunte, foresque pulsante, minanteque seruo quod aperiré tardaret, seruus per fenestram prolem vnam illi ostentans: *Quid mihi,* inquit, *dabis pro prole hac tua?* Indignante hero & frendente, seruus prolem ex alto præcipitauit & occidit. Idem fecit secundæ, tertiæ & ceteris (frustra iam præcante hero, & omnia pollicente, vt iis A parceret) ac tandem seipsum præcipitem dedit. *Dijce,* inquit, *benignè seruos tuos tractare.* Quocirca Diogenes apud Laërtium lib. 6. dicebat, inter seruos ac dominos malos præter vocabula nihil aliud interesse, nisi quòd mancipia seruirent dominis, domini cupiditatibus: significans, vtrosque esse seruos, miseriorem tamen seruitutem seruire dominos quàm mancipia, si sint improbi: nam qui passionibus seruit, tot habet dominos quot cupiditates, eosque turpes & inclementes. Sanè hæc seruitus morti æquiparatur & cõfertur, imò antefertur quasi morte deterior. Ex aduerso quàm seruus benignè habitus ab hero illum redamarit, audi eum apud Menandrum: *Mihi,* inquit, *ciuitas est, & consugium, & lex, & insperum insperatum amicum inuenit dominus meus: hunc soli me vinere oportet.* Talis, inquit Phauorinus, fuit *Zamolxis, qui famulus erat Pythagoræ, & ab illius tempore hominibus adorabatur.*

CAPVT TRIGESIMVM QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò agit de vanitate somniorum vsq; ad v. 9. Inde vsq; ad v. 14. de stultitate peregrinationis & tentationis, quod faciat hominem expertum & prudentem. Tertiò, à v. 14. ad 21. agit de soliditate fructuq; spei quam timentes in eo collocant. Quartò, à v. 21. vsque ad finem docet Deum execrari oblationes impiorum, præsertim quæ fiunt ex spoliis & defraudatione pauperum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. VAna spes, & mẽdacium viro insensato, & somnia extollunt imprudentes.

2. Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum; sic & qui attendit ad visa mendacia.

3 Hoc secundum hoc visio somniorum; ante faciẽ hominis, similitudo hominis.

4. Ab immundo quid mundabitur, & à mendace quid verum dicetur.

5. Diuinatio erroris, & auguria mendacia, & sõnia malefacientium, vanitas est.

6. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuũ.

7. Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.

8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, & sapientia in ore fidelis complanabitur.

VERS. 1. VANA SPES, ET MENDACIVM VIRO INSENSATO, ET SOMNIA EXTOLLVNT IMPRVDENTES] Docet non esse fidendum somniis & diuinationibus, sed Deo Deique legi, quòd hæc sit vera & fida, illa falsa & infida. q.d. Spes viri stulti est *vana & mendacium*, id est, mendax & fallax, ad eoq; ipse somniis suis confidit & superbè extollitur: nam *somnia extollunt*, græcè ἀναπτέρους, id est, vt Compl. *elevant*; Romani, *volare faciunt*; alij, *alatos faciunt imprudentes.* q.d. Insipientes somniis suis credentes efferuntur animo, putantes illa sibi obuentura quæ somniarunt; quasi somnia sint oracula à Deo immissa. v.g. somniauit quis se fore Cardinalem, Episcopum, Prælatum, &c. si huic B somnio fidem adhibet, insipienter facit; & re ipsa eàm contrarium acciderit, videbit somnium suum fuisse somnium, id est, rem mendacem & fallacem. Vnde Tigurina, *Spes viri stulti vana falsaq; sunt, & somnia sublimes seruos insipientes*; alij, *& somnia pennas addunt amentibus*; Syrus, *qui quærit vanitatem, inuenit mendacium, & somnium lætitia vana.* Huc facit illud Philonis ex platone: *Spes mortalium sunt somnia vigilantium.*

Nota. Gentiles, quin & nonnulli è Christianis, ignorantes naturalem causam insomniorum, quã tradit Aristot. medici & physici, opinati sunt ea immitti ab altiori mente, putà à genio suo, vel Deo: cùm enim mens somno sopita sit, credebant eã tunc agi à Deo. Sic Turcæ credunt amentes & stultos à Deo agi enthusiasmo, ideoque eos venerantur velut diuinos & fatidicos, ac eorum dicta pro oraculis habent. Id faciunt in honorem sui Mahometi, qui cùm laboraret epilepsiã, fingebat se enthusiasmo agi. Errorem & superstitionẽ auxere Poëtæ suis poëticis fictionibus, præsertim C qua rei cuiq; suum deum dedêre homonymum. Somnum ergo fecerunt Deum. Vnde Orpheus Somno deo hymnum composuit cum aromatibus, cui & fuscas alas attribuit, ita canens: *Somnus Deum*

Somne Deũ rex cunctorumq;, hominumq; cadentum,
Cunctorum & tellus quæcunque animalia nutrit.

Et Ouidius:

Somne quies rerum, placidissime somne deorum

Et Seneca in choro Herculis Furentis:

Tuq;, ô domitor somne malorum,
Requies animi, pars humanæ melior vitæ,
Veris mitens falsa, futuri
Certus, & idem pessimus auctor.

Philostratus in imagine Amphiarai ità somnum pingit: *Facie,* inquit, *resoluta esse videbatur, candidam vestem habens supra nigram, quasi diem & noctem indicaret. Cornua in manu tenere videbatur, cùm vera somnia*

mia inuenit, Ouidius verò in Metamorph. ita eum deſcribit:

In medio torus eſt, ebeno ſublimis, in antro,
Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus,
Quo cubat ipſe Deus membris languore ſolutis.
Hunc circum paſſim varias imitata formas
Somnia vana iacent.

Silius verò lib. 10. ſomnum cuique ſoporem immittere ita canit:

Cornuq; volucris
Per tenebras portat medicata papaueris vrnam.

Et Paulò pòſt: *Quatit inde ſopitas*
Dextro capite pennas, oculiſq; quietem
Irrorat, tangens Lethæâ tempora virgâ.

Homerus: ἡ γὰρ ὄνειρος ἐκ Διός ἐστι, id eſt, *Etenim ſomnium à Ioue:* quin & infomnia dicta ſunt διόπεμπες, id eſt, à Ioue miſſa: & θεῖαι ὀμφαί, id eſt, *diuinæ voces*: & Διὸς ἄγγελος, id eſt, *Ioui nuncij*, vt ait Homerus. Fuit apud Trœzenios Ardali vetus ara, ſuper qua Muſis & Somno deo rem diuinam faciebant; ſomnum affirmantes eſſe deum Muſis valdè amicum. Superſtitionem auxit Plato & Philoſophi, de quibus inferiùs.

Hoſee redarguens Diogenes Cynicus, imò ridens & ſubiannans: *Quæ vigilantes agitis*, inquit, *ea non curatis: quæ verò dormientes ſomniatis, ſolicitè perquiritis*, q.d. Si quis vigilans turpe quid cómittat, oportet metuat Dei iram, triſtemque euentum; non ſi quid dormienti ſit vſum: hos enim nil vanius, nil ſtultius; ita Laërt. lib. 6. Et Poëta:

Somnia ne cures: nam mens humana quod optat,
Dum vigilat, ſperat.

Et Claudian. lib. 3.

Omnia quæ ſenſu volvuntur vana diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.
Venator defeſſa toro cùm membra reponit,
Mens tamen ad ſilvas, ad ſua luſtra redit.

Igitur hanc ſomnia obſeruandi vanitatem & ſuperſtitionem, multis hic confutat Sirach.

VERS. 2. QVASI QVI APPREHENDIT VMBRAM, ET PERSEQVITVR VENTVM: SIC ET QVI ATTENDIT AD VISA (græcè, ἐνυπνίοις, id eſt, ad *ſomnia*) MENDACIA] Somnia enim ſunt figmenta & idola phantaſiæ, quę proinde dum per eam homini dormiéti repræſentantur, ipſe ſibi ea videre & oculis cernere videtur. Tigurina, *captanti vmbras, ventumq; perſequenti ſimilis eſt, qui fidem habet ſomnijs*: Syrus, *ſicut qui apprehendit vmbram, & volare facit auem: ita & ille qui credit viſioni nocturnæ.* Significat ſomnia eſſe res inanes & vanas, ſimiles vmbræ & vento: quare ſtultum eſſe iis credere, perinde ac ſtultus eſt qui apprehendere vult vmbram inanem, aut ventum fugientem. Somnium ergo eſt quaſi vmbra & ventus; Primò, quia ſicut vmbra nō eſt res ipſa, ſed rei imago, imò vmbra: ſic & ſomnium non eſt res vera, ſed figmentum phantaſiæ, quæ hanc ſibi rei imaginem efformat. Secundò, ſicut vmbræ manè & veſpere ſunt re ipſa, putà ſuo corpore, longè maiores, ita in ſomniis res paruæ apparent maximæ. Quare qui illis credunt, ſimiles ſunt cani Æthiopico, qui carnem ore geſtans, cùm eius vmbram in flumine videret longè maiorem, illam inuadens, & ore captans, carnem veram excidere ſibi permiſit, nec vmbram, quam captabat, apprehendit vel acquiſiuit. Tertiò, ſicut vmbra eſt fallax & mendax: mentitur enim ſe eſſe ipſam rem & corpus, ac proinde fallit eum qui vmbram quaſi corpus ipſum apprehendere tentat: ſic & ſomnia

Somnium ſimile vmbræ & vmbra. Primo.

Secundo.

Tertio.

ſomniantes fallunt vt videantur ſe reuera agere, videre & ſapere, quòd ſomniat ſe agere videre & ſapere. Quartò, ſicut ventus aërem & aquam concitat & turbat, vt ſpecies in aqua repræſentatæ commiſtæ & confuſæ, ideoque falſæ & mendaces appareant; ſic & ſomnia oriuntur ex vaporibus & flatibus è ſtomacho in caput aſcendentibus, qui ſpecies phantaſiæ impreſſas concitant, cómiſcent, offuſcant, indeque miras & chimæricas adeoque mendaces & fallaces rerū facies apparere faciunt. Flatus enim è ſtomacho caput perflans & permeans, magnam in ſomniis facit ſpecierum apparentium confuſionem & varietatem. Quintò, ſicut vmbris terrentur pueri & ſtatui; ſic & ſomniis terrentur ſomniantes; quin & vigilantes, ſi ſint inſipientes & imprudentes. Somnians enim cùm ligatā habeat rationem, eſt inſtar pueri & amentis. Sextò, ſicut vmbra & ventus celerrimè pertranſit & auolat inſtar auis, vt vertit Syrus; ſic & ſomnium. Nam famelicus, qui ſomniat ſe lautè edere & bibere, experrectus ilicò ſentit ventre fame latrante; quia illa phantaſtica commeſtio cum ſomnio auolauit. Ruſticus vel pauper, qui ſomniat ſe habere arcas auro refertas, vel ſe eſſe regem, Epiſcopum, Cardinalem, experrectus vidit ſe pauperem & miſerum, vt antè: quia illud ſomniatum & phantaſticum regnum, epiſcopatus, cardinalatus cum ſomnio auolauit.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

VERS. 3. HOC SECVNDVM, HOC VISIO SOMNIORVM: ANTE FACIEM HOMINIS SIMILITVDO HOMINIS] Ita legendum cum Roman. & Græcis. Perperam ergo aliqui ſic legunt, *Secundùm hoc*, vel *hæc viſio ſomniorum*; & ad præcedentia referentes, ſic intelligunt, q.d. Secundùm id, quod dixi vanum eſſe captare ventum vel vmbram, ſimili modo vana eſt viſio & captatio ſomniorū. Perperā, inquam: nam hæc verba ad ſequentia referenda ſunt: ab iis enim explicantur. q.d. Viſio ſomniorū nō eſt aliud quàm repræſentatio quędam, quâ *hoc* eſt *ſecundùm hoc*, id eſt, hoc huic apparet ſimile, ſicut cùm *ante faciem hominis* ponitur *ſimilitudo hominis* in ſpeculo, vel in aqua: q.d. Somnium non eſt res ipſa, nec rei veritas, ſed imago tātùm inanis & vmbra, vti eſt imago in ſpeculo, quam pueri putant eſſe rem veram eamque conantur arripere. Sicut ergo in ſpeculo apparens imago hominis non eſt ipſe homo, ſed eius repręſentatio & inane idolum ab homine reflexū & reſultans: ſic pariter ſomnium nō eſt res ipſa, ſed rei repræſentatio & ſimilitudo ex ſpeciebus in phantaſia collectis, varieque commiſtis reflexa & reſultans. Quare ſicut puer eſt ſtultus, qui imaginem in ſpeculo apparentē pro vero homine accipit, eumque capere aut ſibi conciliare ſtudet: ſic pariter ſtultus eſt, qui res, quas ſomniat, reuera ſibi vel aliis obuenturas putat, iiſq; credit & confidit. Vnde Tigurina vertit, *aliquid ad imaginē alterius* (Vatabl. *aliquid ſecundùm aliud*) *ſpectrum ſomniorum eſt & velut aduerſum faciei ſimulacrū*; Complut. id verbum ita ex Græco vertunt, *hoc ſecundum hoc viſio inſomniorum, ante faciem ſimilitudo faciei*; Syrus, *ita eſt viſio & ſomnium, quod è regione faciei ſimilitudo faciei, & de principe populi ſui egredi faciet victoriam.*

Somnium eſt ſpectrum.

Comparauit ſomnium vmbræ & vento: nunc comparat ſpectro & ſimulacro apparenti in ſpeculo vel in aqua: quia verè ſomnium non eſt aliud quàm viſio imaginaria, ſiue ſpectrum phantaſiæ, quod ſcilicet phantaſia ex ſpeciebus per vapores, noctu è ſtomacho in caput aſcendentes cómiſtis,

confuſis & turbatis ſibi efformat & fingit. Quocirca ſapienter S. Nazianz. in Tetraſtichis:

Ne ſomniemum, inquit, *ludoris fidem nimis*
Accommodaris: cuncta nec te terrent.
Nec læta rurſum viſa te tollant nimis.
Lepores frequenter hos parat damon tibi.

Idem in D. Ilichis: *Vir ſomno & inertiæ deditus ſomnia inuenit: ſomnus enim non res ipſas, ſed imaginum rerum ſimulacra oculis obiicit.* Et Cato:

Somnia ne cures: nam mens humana quod optat.
Et vigilans ſperat, per ſomnum cernit idipſum.

Vers. 4. AB IMMVNDO QVID MVNDABITVR? ET A MENDACE QVID VERVM DICITVR] τὸ *immundo* & *mendace* accipi poſſunt vel vt maſculina vel vt neutra. Si vt maſculina, ſenſus erit quaſi dicat, Sicut immundus per ſe alium mundare nequit: ſic veritas non eſt exſpectanda à mendace, puta à diabolo, diuino, oniromante, id eſt, ſomniorum coniectore & interprete. Eſto enim aliquando verum dicant vel coniectent, tamen id perrarum eſt, ac multò ſæpius falſum dicunt & diuinant. Quocirca etiam dum verum dicunt, eis credi nequit, ſed potiùs vt mendacibus fides derogatur: præſertim quia diabolus, qui per eos loquitur, totus conſurus eſt ex malitia & mẽdacio. Quare verum quod ſubinde dicit, non veritatis amore dicit, ſed vt per verum fallat, ac ad falſum errorem̃q; inducat. Idcirco enim verum dicit, vt per hoc cæteris ſuis dictis falſis & mendacibus fidem conciliet. Si vt neutra, ſenſus erit, q. d. Sicut res immunda per ſe aliam emundare nequit, ſed potiùs ſuam immunditiam ei communicat, eamque immundam efficit: Sic pariter à re falſa & mendaci, quale eſt ſomniũ, veritas ſperari nequit. Eſto enim in ſomnio quædã ſint vera, tamen quia longè plura ſunt falſa hinc totum ſomnium falſum eſt, taleque nuncupandum, non verum: veritas enim integra eſt, nihilque falſi admittit: quare ſi in quapiã propoſitione aut re vera miſceatur aliqua falſitas, tota res & propoſitio falſa eſt, non vera: ſicut enim opus bonũ inficitur per vnã circumſtantiã malam totumq; fit malum: ſic & veritas, ſi ei vel minima falſitas miſceatur, corrumpitur, deliniq; eſſe veritas, & fit falſitas. Bonum enim (æquè ac verum, quod cum bono conuertitur: omne enim bonum eſt verum, & omne verum eſt bonum) ex integra cauſa conſtat, malum autẽ ex ſingulis defectibus, vti ait S. Dionyſ. D. Thom. Theol. & Philoſophi.

Vnde Tigurina vertit, *quidnam mundetur ab immundo, & à falſo quid veri manauerit?* Syrus, *qui eſt mendax vt iuſtificetur?* vt ſcilicet iuſtus, id eſt, fidelis & verax ſit, declaretur & habeatur, alij clariùs vertunt, *ab immundo quid mundetur, & à mendacio* (quale eſt ſomnium) *quid veri exiſtat?* Genitiuus enim ψεύδους, derinari poteſt à nominatiuo τὸ ψεῦδος, id eſt mendacium, quàm ψεύδης, id eſt, mendax. Porrò Antiochus monachus (qui floruit ſub Heraclio Imper. anno Chriſti 630. ſcripſitque 129. homilias, quæ extant tom. 2. Biblioth. SS. Patrũ) hunc locum ita legit hom. 84. *Ieſus filius Sirach ait: Inſomnia extollunt imprudentes, quemadmodum quispiam caput* (capere conatur, ſiue capiat) *umbræ, & qui perſequitur ventos, ſic qui intendunt inſomnia, & mendace enim quid egredietur veritatis.*

Nota. Hæc propoſitio, Immundus vel res immunda aliũ mundare nequit, vera eſt, ſi intelligas per ſe. Nam per accidens mundare poteſt, ſi videlicet immundus herbã, vel rem ſimilem tenax mundandi habentem, vt ſaponem vel lixiuium, ei immundæ adhibeat & affricet. Simili modo Sacramẽta ab immundo ſacerdote & confecta & applicita ſuſcipientem & pœnitentem mundant: quia operantur nõ ex opere operantis, ſed ex opere operato. Quare ſiue a ſacerdote ſancto, ſiue à ſcelerato miniſtrentur, eamdem vim mundãdi habent & retinẽt. Principalis enim agens in iis eſt Spiritus ſanctus & Chriſtus, quorum vterq; mundiſſimus eſt, nullaque ſacerdotis miniſtri malitiã afflari aut contaminari poteſt. Ita Donatiſtas hunc locum & ſimiles obijcientibus contra baptiſmum ab hæreticis collatum quaſi impurum & irritum, ideoque de nouo iterandum, reſpondet S. Auguſt.

Vers. 5. DIVINATIO ERRORIS, ET AVGVRIA MENDACIA, ET SOMNIA MALEFACIENTIVM, VANITAS EST. ET SICVT PARTVRIENTIS, COR TVVM PHANTASIAS PATITVR] τὸ *tuum* non eſt in Græcis Romæ correctis multiſque aliis, eſt tamen in Complut. Tigur. vertit *diuinatores, auguria ſomniaque vana ſunt. & quaſi tum deſipit animus parturientis*; alij, *& cor phantaſias concipit vt parturientis*; Syrus, *omnes diuinatores, & vaticinia, & inſomnia, ſeductio: qui credit eis, ibi* (in ſeductione) *eſt eius.*

Vanum, id eſt mendax.

Nota. vanitas Hebr. שָׁוְא *ſcau* non tantùm vanitatẽ, hoc eſt, inanitatẽ, ſed & fallaciam ac mendacium ſignificat: vnde vanus vocatur mendax, fallax & impoſtor. Sic Exodi 20. 7. & Deut. 5. 11. *Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum*; alij vertunt, *non aſſumes nomen Domini Dei tui ad mendacium*: propriè enim vetat periurium. Sic Eccleſ. 1. 1. dicitur *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*, hoc eſt, omnes res, omnes illecebræ mundi vanæ ſunt, fallaces & mendaces: quia quietem & lætitiam mentis, quam pollicentur, non præſtant. Sic Simon impoſtor ait apud Virgil. Æneid. 2.

—— Nec ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemq; improba fingat.

Et Cicero pro Quintio: *Neceſſe eſt hic, qui amicum, ſuum, affinem famâ ac fortunis ſpoliare conatus eſt, eum ſe & perfidiſſimum & impium eſſe fateatur.*

Siracides ergo aſſerit tria eſſe vana, imò ipſam vanitatẽ, hoc eſt, eſſe vaniſſima, id eſt, fallaciſſima, & mendaciſſima maximeque ſeductoria, vt vertit Syrus. Primum, eſt *diuinatio erroris*, id eſt, erronea, quæ ab errore proficiſcitur, puta, à diabolo, mago, ſagis, vel à figmentis impoſtorũ, vt cùm diuini diuinant & prænuntiant res futuras ex inſpectione ignis, aquæ, aëris, terræ, cadauerum, &c. Eſt enim alia diuinatio veritatis, quæ ſcilicet à Deo qui prima eſt veritas, proficiſcitur: quæ non vana, ſed vera certaque eſt: quales fuêre prophetiæ Iſaiæ, Ieremiæ, Danielis, cæterorumque Prophetarum.

Secundum ſunt *auguria*, cùm ſcilicet augures ex auium volatu, garritu, geſtibus, diuinant res futuras, vt victoriam in prælio, imperium, opes, fertilitatem, &c. hæc enim *mendacia*, id eſt, fallacia ſunt, & in errorem ducunt. Vnde illud: *Ridet augur augurem videns*: alter enim alteri corridet, ridenda ſtultitiam populi ſibi credentis. De vanitate augurum, vide S. Auguſt. ſerm. 241. de Tempor.

Tertium ſunt *ſomnia malefacientium*, id eſt, hominum iniquorum & peruerſorum, qui contra Dei legẽ ſomniis fidem attendunt & credunt, ideoq; in vanitatem, id eſt, in mendacium & fraudem induci ſe ſinunt. Nã benefacientium, id eſt, bonorum & ſanctorũ, ſomnia ſubinde ſunt vera, vt cùm à Deo vel angelo ad eos veræ ſignificationis mittuntur;

qua-

qualia fuêre ſomnia Ioſeph & aliorũ mox citanda? impiorum ergo ſomnia vana ſunt. Nam *ſicut parturientis, ſic tuũ phantaſia parturit*, ſi videlicet diuinationibus, augurijs & ſomnijs attendas ſi iemque commodes. q.d. Sicut cor partur entis dolore cogente mille patitur phantaſmata, ac ſæpè deliria, quibus variis timoribus & amoribus ſe aliolque onerat, moleſtat & cruciat: ſic pariter, ſi attendas ſomnijs, cor tuum mille patietur imaginationes & phantaſias, quibus animũ in mille affectus diuellet & diſtrahet, vt iugi alternatione ſpei, diffidentiæ, timoris, amoris, ceterorumq; affectuum onereturtur, turbetur & crucietur, idque vanè, id eſt, inaniter & mendaciter. Nã ſicut imaginationes parturientis ſunt vanæ & mendaces, ſic pariter vana & mẽdacia ſunt, quæ in ſomnio videre te putas. Prægnantes enim & parturientes, quia abundant flatibus, pituitâ, eruditate, melancholiâ, debiliq; ſunt calore, ideireò patiuntur vertigines, faſtidia, colicas, phantaſias, deliria & deliquia: præſertim cùm acribus doloribus partus exagitantur.

Tropol. Diuinatio, augurium & ſomnium vanum? mendaxque eſt hæreſis, quæ proinde mille phantaſmata effingit, quibus ſe alioſq; exeruciat ita Rabanus. Rurſus *ſomnia malefactorum* ſunt inanes cogitationes, phantaſiæ, deſideria, ex quibus quaſi ex ſeminibus ſolent omnium malorum fructus prodire, vt nec orare, nec operari libeat, ſed ad explenda deſideria mens anhelet. Vnde de iis ſequitur: *Et ſicut parturiens cor tuum phantaſias patitur*, vt eas cum dolore pariat.

Medicus obſeruet ſomnia ægri: Cur?

Nota. Phyſici & medici docent, ex ſomnijs cognoſci corporis conſtitutionẽ, complexionem & humorẽ prædominantem: ideoq; medico, vt curet ægrum, obſeruandum eſſe quid ille ſomniet. Ita Galenus in lib. 1. Hippocratis de Morbis vulgar. comment. 3. non longè à principio: *Cùm quidã*, ait, *è nobis manè de more ægrum inuiſeret, torã dixit ille noctem ſomnum ſe non vidiſſe, dum cogitaret, quidnã ſit futurum, ſi laſſus Atlas non ducat amplius ſuſtinendũ cælum: ex cuius verbis intelleximus principium eſſe quoddã melancholicæ.* Et paulò pòſt: *Si quis per inſomnium videat incendia, hunc offendit flauus bilis: ſi umbres abundare, frigidum humorem delarat: fit ſanè ſi niuem, glaciem & grandinẽ, pituitam prigidam: ſi quis in fœtido loco ſe eſſe putet, putredinẽ humorum: ſi gallorum gallinaceorũ criſtas habere aut ruſa quædam ſanguinẽ exuperante, ſic caliginoſa cernere, aut in locis eſſe caliginoſis, flatus inducat.* Vide eumdẽ li. de Præſagio ex inſomnijs ſumẽdo.

Plato cenſuit animam in ſomno ſapere & diuinare.

Vlteriùs progreſſi ſunt Stoici, docẽtes omnia ſomnia aliquid portendere, vt ex eis de futuris euẽtibus diuinare liceat. Quin & Plato dial. 2. de Rep. cenſet animũ in ſomno quaſi à corpore ſopito liberum maximè vigere, leq; ad capeſſenda inſõnia acrem præbere: & quæ ei ſedato tunc viſa occurrunt, tranquilla eſſe ac veracia. Cenſuit enim ipſe humanos animos antequam corporibus illaberẽtur, omnium rerum ſcientiã, idearum influxu accepiſſe: ſed cùm contagione corporis hebetatam, & pene oblitteratam iacere. Quare cùm ſomno auocetur animus à conſuetudine ſenſuum, & mens tota ſibi ſua ſit, potuit reuiuiſcere tunc cõgenitas in ea diſciplinas, illamque meminiſſe præteritorum, præſentia cernere, prouidere futura.

Probatur exemplis. Primo.

Probant id exemplis. Conſtat enim è ſomnijs multa vera euaſiſſe. Audi vnũ & alterum, quod recenſet Cicero l. 2. de Diuinat. Detulit ad cõiectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex fascia lecti ſui cubicularis. Reſpondit interpres theſaurũ defoſſum eſſe ſub lecto. Quæſiuit, inuenit auri aliquantulum, idque circumfuſum argento; niſi interpres quantulum de argẽto viſum eſt. Tum ille: Nihilne de vitello? id enim ex quo videbatur aurum ſignificaſſe, ſicut & album oui argentũ. Alterum exemplum: Cùm Ptolemæus Alexandri familiaris in prælio telo venenato ictus eſſet, eoque vulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt cõſopitus: tum ſecundum quietem vilus ei dicitur draco is quẽ mater Olympias alebat, rad eulã ore ferre, & limul dicere quo illa loco naſceretur (neque longè aberat locus) eius autem eſſe vim tantam, vt Ptolemæum facilè ſanaret. Tum Alexander experrectus narrauit amicis ſomnium, & dimiſit qui illam radiculã quæreret: quâ inuentâ & Ptolemæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodẽ genere teli vulnerati. Cùm igitur iſthæc ſomnia aliaque non pauca ita ecciderint, vtiq; dicendum videtur, quòd reliqua ſimilem exitum non habeant, id nõ ſomniorũ vanitati, ſed interpretum inſcitiæ aſſcribendum: aut certè cauſam eſſe, quia nos ipſi vel ſomnia obliuiſcimur, vel pro nihilo habenda ducimus. Idẽ Cicero l. 1. de Diuin. hoc de Cyro recenſet: *Quid ergo, quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt ex Dionyſij Perſici libris proferam? nã cùm dormienti ei ſol ad pedes viſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtrà appetiuiſſe manibus; cùm ſe conuoluens ſol elaberetur & abiret: ex magos dixiſſe, quod genus ſapientũ & doctorũ habebatur in Perſis; ex triplici apparitione ſolis, XXX. annos Cyrũ regnaturum eſſe portendi, quod ita contigiſſet? quod ſeptuageſimũ peruenit, cùm XL. natus annos regnare cœpiſſet.* Et inferiùs: *Cùm duo quidam Arcades familiares iter vnà facerent & Megaram veniſſent, alterum ad cauponem diuerſiſſe, ad hoſpitem alterum: qui cùm cœnati quieſcerent, concubia nocte viſum eſſe in ſomnis ei qui erat in hoſpitio illũ alterum, orare vt ſubueniret, quòd ſibi à cauponẽ interitus pararetur: eum primò perterritum ſomnio, ſurrexiſſe: deinde cùm ſe collegiſſet, idq; viſum pro nihilo habẽdum eſſe duxiſſet, recubuiſſe. tum ei dormienti eumdẽ illum viſum eſſe rogare, vt, quoniã ſibi viuo non ſubueniſſet, mortẽ ſuã ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à cauponẽ eſſe coniectum, & ſuprà ſtercus iniectum, petere vt manè ad portã adeſſet, priſquam plauſtrum ex oppido exiret: hoc verò ſomnio eum commotum manè bubnko præſtò ad portã fuiſſe: quæſiſſe ex eo quid eſſet in plauſtro: illum perterritum fugiſſe, mortuum erutum fuiſſe, cauponem reparefactã pœnas dediſſe, quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt?* Hæc Cicero.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Refellitur.

Verùm hic eſt error & ſuperſtitio, quem redarguit hîc Siracides, ac Lactantius libr. de Opificio Dei c. 18. S. Thom. 2. 2. qu. 95. & Medina lib. 7. ſuę Parænef. ac copioſè & acutè Cicero l. 2. de Diuinat. atque Ariſtot. libr. de diuinat. per ſomnium. Sanè vt alia taceã, idipſum demonſtrat experientia, quâ conſtat, ne milleſimam quidẽ ſomniorum partem euadere veram. Quòd ſi vnum alterùmve verum reddatur, id fit vel caſu, vel agente bono malóve angelo; quod accidiſſe in ſomnijs paulò antè ex Cicerone recitatis manifeſtũ eſt. Accedit, quòd idẽ ſomnium à diuinis & coniectoribus variã, imò contrariã, interpretationẽ accipiat. Nã vt refert Cicero libro iã citato: *Curſor ad Olympia proficiſci tentans, viſus eſt in ſomnis curru quadrigarũ vehi manè ad ſuã coniectorẽ. At ille, Vinces, inquit: id enim celeritas ſignificat & vis equorũ. Poſt idẽ ad Antiphontẽ. Is autem: Tu autem, vincere, inquit, peccaſſe eſtis an nõ in-*

veligis quatuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor. Atq; horum somniorum & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad cursorē redeo. Ad interpretē dicebat se equitem se in somnis visum esse facilē. At ille: Visus est enim ante volare nulla vehementius. Huic eidem Antipho: Tu verò, inquit, te victum esse non vides? Ea enim cuncta infectans alias & agitans semper ipsa postrema est.

Somniare sancta signum sanctitatis.

Fatcor tamē ex insomniis affectiones, sicut corporis, sic & animi cognosci posse: etenim somniamus noctu, quę interdiu cogitamus & agimus, putà, quæ amamus & cōcupiscimus. Vnde Zeno dicebat è suis quemq; insomniis deprehendere posse, quantū in philosophia profecisset, si in illis nihil appeteret vel faceret netarię rei. Tum enim animū in profunda tranquillitate constituū veros affectus prodere? indeque fieri vt quæ vigilantes non audēt profari aut agere, ea noctu occurrant in somnis. ita Laërtius l. 9 c. 5. Et Plutarchus cēluit signum perfectæ virtutis esse, si quis de ea somniet. Vide ea, quę notaui Deut. 6. v. 7. Tale fuit insomnium S. Gregor. Naz. de templo S. Anastasiæ, in quo ipse ante exiliū cōcionari solebat: quod ipse refert in carm. de hac re quod extat to. 2. p. 1369.

Somnia porta cornea & eburnea qua?

Deniq; celebre est figmentum Homeri, somnia illa vera esse, quæ subvolant per portam corneā: falsa verò, quæ per eburneam; quo significare voluit, visa per diem, quæ in somniis recurrunt, esse vera: audita verò sæpè esse falsa. Cornea enim porta notat visum & oculos, ob coloris similitudinē & tunicā corneā, quæ est in oculo: eburnea verò denotat os, ob candorem dentium. Simili modo Thales rogatus, *Quantū distaret à mendacio veritas?* Respondit: *Quantum oculi distant ab auribus*, significans ea demū esse vera & certa, quæ contuemur oculis: fabulis verò hominū quas audimus, haud tutò credi, quòd sæpè falsæ & mendaces sint.

C

Vers. 7. NISI AB ALTISSIMO FVERIT EMISSA VISITATIONE DEDERIS IN ILLIS COR TVVM. MVLTOS ENIM ERRARE FECERVNT SOMNIA, ET EXCIDERVNT SPERANTES IN ILLIS] *Visitatio*, id est, somnium vel visio, quâ mens visitatur, id est, eruditur corripitur, monetur à Deo. Vnde Græca habent, *nisi ab Altissimo missa fuerint* (somnia iam dicta) *in visitatione tua* (Tigur. *visitandi tui causa*,) *ne adjicias ad illa cor tuū. Multos enim deceperunt somnia: & exciderunt spe, quam collocauerant in eis.* Paulò aliter Syrus, *etsi*, inquit, *à Deo mandatum fuit errare in cogitationibus nocturnis, ne des illis cor tuum. Multi enim, qui in somnis erranerunt in via, & offenderunt in semitis suis.* Vox Græca Ἐπισκοπὴ significat inspectionem & visitationem Dei, tum eam, quâ misericordiam & opem affert: tum eam, quâ pœnas exigit ab aliquo. De hac accipit hunc locum noster Pineda in Iob 33. v. 16. in fine, q. d. *Si somnio aliquo minas tuis sceleribus intendi, & diuinam inspectionem ac visitationem repræsentari intelligas, tunc acquiescere illi poteris; illis verò minimè, quæ vanissimâ elatione cōplent animos somniantium, sicut scriptum est: Somnia extollunt imprudentes.* Potest tamen quælibet Dei *visitatio* hīc accipi, siue ea fiat ad consolandum & opitulandum, siue ad terrendum & puniendum.

Prudenter monet somnia ordinariè esse spernenda habendāque quasi somnia: excipit tamen eiusmodi, si videlicet à Deo Deiq; angelo immittantur, vel ad futuri præsignificationem, vel ad admonitionem & correptionem. Tale fuit somnium Iacob Gen. 28. Iosephi c. 37. Pharaonis c. 41. Salomonis 3. Reg. 3. 5. & in nouo testamento S. Ioseph sponsi B. Virginis, Matth. 1. & 2.

A

Porrò quibus indiciis somnia vera à Deo immissa, diiudicēda sint à falsis & inanibus, sapienter docet S. Gregor. lib. 4. Dial. c. 48. & 49. & ex eo. Rabanus hīc: *In hoc, Petre, inquit S. Gregor, sciendū est, quia sex modo tangunt animum imagines somniorū. Aliquando namq; somnia ventris plenitudine vel inanitate, aliquādo vero illusione, aliquando cogitatione simul & illusione, aliquando reuelatione, aliquando autem cogitatione simul & reuelatione generantur. Sed duo, quæ primò diximus, omnes experimento cognoscimus: subiuncta autem quatuor in sacra Scriptura passim inuenimus. Somnia etenim nisi plerumq; ab occulto hoste per illusionē fierent, nequaquam hoc vir sapiens induceret: dicens: Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.* Et iterum: *Non augur ab omni, nec observabis somnia; quibus profectò verbis cuius sint detestationis ostenditur, quæ auguriis coniunguntur. Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul & illusione procederent, vir sapiens minimè dixisset: Multas curas sequūtur somnia. Et nisi aliquādo somnia ex mysterio reuelationis orirentur, nec Ioseph præferendū se fratribus somnio vidisset, nec sponsum Mariæ vt ablato puero in Ægyptū fugere, per somnium angelus admoneret. Rursum nisi aliquando ex cogitationis simul & reuelatione procederet, nequaquā Daniel Prophetā Nabuchodonosor visione differens, à radice cogitationis euellisset, dicens: Tu rex cepisti cogitare in strato tuo, quid esset futurum post hæc: & qui revelat mysteria ostendit tibi, quæ ventura sunt. Et paulò post: Videbas, & ecce quasi statua una grandis: statua illa magna, & statura sublimis stabat contra te. Daniel itaq; dum somnium & implendum veraciter insinuat, & ex qua virtum sit cogitatione manifestat: patenter ostenditur quia hoc plerumque ex cogitationis simul & reuelatione generetur. Sed nimirū cum somnia tot rerum qualitatibus alternent, tāto ea credi difficilius debet, quanto & ex quo impulsu veniant facilius non elucet. Sanctis autē viris inest illusiones atque reuelationes, ipsas visionum voces atq; imagines quodā intimo sapore discernunt, vt sciant vel quid à bono spiritu percipiant, vel quid ab illusore patiantur. Nā si ergo hos mens casta nō fuerit, per deceptorē spiritū multis se vanitatibus immergit, qui nonnunquā solet multa vera prædicare, vt ad extremum valeat animā ex una aliqua falsitate laqueare.* Subdit deinde exemplum: *Sunt enim nostrūm nuper certum est consigisse, qui dum somnia vehementer attenderet, ex per somnium longa spatia bonæ vitæ promissa sunt. Cumque multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis collegisset, ita repentè defunctus est, vt nec illas omnes relinqueret, & ipse secum nihil ex bono opere portaret.*

B

D

Vers. 8. SINE MENDACIO CONSVMMABITVR VERBVM DEI, ET SAPIENTIA IN ORE FIDELIS COMPLANABITVR] Dixit, somniis, auguriis & diuinationibus non esse attendendum, nec credendū: nunc docet, attendendum & credendum esse legi Dei, eiusque doctoribus. Est occupatio. Dicet enim quis: Si non consulam diuinos, augures & oniromantes, quis me de futuris rebusque arcanis certiorem faciet? quis me docebit, quid hoc illóve casu agere, aut non agere, debeam? Huic obiectioni respondet dicens: *Sine mendacio consummabitur verbum.* q. d. Lex Dei, cum sit veritas, vtpote à prima veritate dicta, cōsummari & perfici potest & debet sine mendacio somniorum, augurionum, cæterarumq; diuinationū: quare cùm quid dubij practici occurrerit, v. g. quid bonum, quid malum sit, quid hoc illóve casu faciendum vel omittendū sit

quæ

quæ via ſit ad felicitatem? legem conſule, non diuinos, non augures, non ſomniorum interpretes: lex enim veriſſimè te hæc omnia, quę te ſcire conuenit, docebit; diuini autem & augures mendaciter & fallaciter. Sic Syrus ſeruus in Adelphis herum ſuum *ſomnium* vocat præ Demea, quem ſapientiam nuncupat: *Tu*, inquit, *quantus quantus es, nihil niſi ſapientia es; ille ſutilis, ſomnium.*

ET SAPIENTIA IN ORE FIDELIS (id eſt, veracis hominis, qui legis S. Script. & ſapientiæ diuinæ eſt ſtudioſus,) COMPLANABITVR] Id eſt, plana erit, facilis & expedita, vt nō ſint adeundi diuini, quorum reſponſa ſunt obſcura, implexa & ſeductoria: vt cùm Cræſo de victoria ſcitcitanti oraculum reſpondit: *Cræſus Halym perdet tranſgreſſus plurima regna.* *Perdet* enim ambiguum eſt: nam & actiuè accipi poteſt pro *uaſtabit* & euertet; & neutrè pro *amittet*, iiſque excidet & ſpoliabitur. Ita Lyran. *Complanabitur*, inquit, id eſt, *planè docebitur: nam occulta Scripturæ ſcit aperire & explanare, quia in eis eſt exercitatus.* Rurſum *complanabitur*, id eſt deprehendetur eſſe plana & expedita, nec aliquos erroris anfractus, aut conſcientiæ moleſtias ſcrupuloſve in ſe continens, ait Ianſenius. Tertiò, *complanabitur*, id eſt, cognoſcetur eſſe vndique plana & perfecta: quodque in ea ſita ſit hominis perfectio; hæc enim nihil habet inæquale, ſcabri vel torti, videturque eſſe mera planicies ſapientiæ & virtutis. Vnde Græca habent, *conſummabitur*, vel *perficietur*. Quocirca Rabanus legit, *complantabitur*, id eſt, ſolidabatur, perficietur, vt videatur in eo eſſe plantata & profundè radicata S. Auguſt. verò in Speculo legit *contemplabitur*.

Porrò Græca breuiter & clarè ſic habent: *Citra mendacium conſummabitur lex.* ἄνευ ψεύδους σύμπαν πᾶν τελειωθήσεται, id eſt, *& ſapientia oris fideli perfectio*; vel *ſapientia ore fideli perficitur*: hoc eſt, ſapientia, quæ ore veraci profertur, ipſa eſt, quæ perfectè hominem inſtruere poteſt de dubiis rebuſque omnibus, vt præter eam non ſit opus obſeruare ſomnia, augurias & diuinationes. Tigurina, *lex etiam ſine mendacio conſummata erit, oreque veraci perfecta ſapientia*; Syrus verò, *in loco, in quo non ſunt peccata, paſcit Deus; quia ſapientia iniquorum in nocte creditur*: q. d. Vbi non conſulunturdiuini, augures & oniromantæ, ſed ipſa Dei lex; ibi ipſe Deus conſulentes veris oraculis paſcit, docet & inſtruit; ibi plana plenaque & clara eſt veritas: at diuini, augures & oniromantæ verſantur in nocte tenebrarum & errorum, ideoque noctu conſulunt ſomnia ipſoſque dæmones, à quibus in mendaciorum & fraudum caliginem inducti miſerè decipiuntur & deluduntur, ac ſe conſulentes decipiunt & deludunt. Alludit ad Iſaiæ 8. & 19. *Cùm dixerint ad vos: Quærite à pythonibus, & à diuinis, qui ſtridunt in incantationibus ſuis: Numquid non populus à Deo ſuo requirit, pro viuis à mortuis? Ad legem magis & teſtimonium. Quòd ſi non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.* Vide ibi dicta.

Summa omnium eſt, q. d. Pro diuinis & oniromantis conſulite legē Dei, eiuſq, doctores & interpretes. Hi enim veraciter vos docebunt omnia ad ſalutē conducentia, quæ falsò & mendacē ſe enuntiaturos ſpondēt diuini & oniromāticæ. Vnde in ſequentibus docet, qui doctores ſint cōſulendi & ſequendi: igitur confert & præfert legē legiq; doctores diuinis & oniromātis, quòd illi vera doceant, hi falſa & mendacia; quodq; illorū doctrina & reſponſa ſint plana, aperta & clara: horū obſcura, ambigua, implexa. Dęmones enim olim cōſulti à diuinis de futurorū contingentium euētu, cùm eum ignorarent, ita ambiguè reſpondebant, vt quomodocumq, res caderent, viderentur verū dixiſſe, & quod euēturū erat, prædixiſſe. Sic Pyrrho regi Epiri cōſulenti oraculum & diuinos, an Romanos bello ſuperaturus eſſet? reſpo derunt illi: *Aïo te, Æacida, Romanos vincere poſſe*: quod ambiguū eſt tamq; ſignificat, quod Romani vincent Pyrrhum, quā quòd Pyrrhus Romanos, vti aduertit S. Aug. li. 3. de Ciuit. c. 17. Plura oraculorum ambiguorū exempla recenſet Euſebius li. 5. de Præpar. Euang. c. 10. & l. 6. c. 4. vbi ex Porphyrio docet, quòd Apollo Delphicus in ſuis oraculis faſſus ſit, ſe nonnumquam mentiri.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quā docet ſapientiam parari peregrinatione & experientiā multa.

Verſ. 9. Qui non eſt tentatus, quid ſcit? Vir in multis expertus, cogitabit multa: & qui multa didicit, enarrabit intellectū,

10. Qui non eſt expertus, pauca recognoſcit: qui autem in multis factus eſt, multiplicat malitiam.

11. Qui tentatus non eſt, qualia ſcit; qui implanatus eſt, abundabit nequitia.

12. Multa vidi errando, & plurimas verborum conſuetudines.

13. Aliquoties vſque ad mortem periclitatus ſum horum cauſa, & liberatus ſum gratia Dei.

Vanitati ſomniorum & diuinationum opponit veritatē experientię, vt ab illa, adeundo & audiendo viros doctos, non à diuinis petendam eſſe ſapientiam doceat: præſertim quia ipſa experientia oſtendit, ſomniorum obſeruationē & diuinationem eſſe res planè vanas, mendaces & fallaces.

QVI NON EST TENTATVS, QVID SCIT?] Hæc verba iam deſunt in Græco, olim tamen fuiſſe liquet ex Noſtro hic, & ex S. Ambroſ.) vel potius Victore Carthēnæ Epiſcopo, vt patet ex fine libri, atque ex Gennadio & Trithemio de Scriptor. Eccleſ.) lib. de Pœnitentia c. 26 vbi ea ſic legit & explicat: *Plerumq;*, inquit, *offenſionibus ſubiacet ſecura felicitas; ſentitur autem ad emendanda præterita efficitur, quē metus emendat: quia ſolliciter ſemper erit qui cauet ne idemidem ibi incidat, vbi iam antea cecidit. Sic gubernatorem facium periula experta ſollicitum, & in offenſos portus nonnumquam veretur intrare, qui vel ſemel incurrerit ex ſecuritate naufragium. Denique Scriptura diuina: Qui non tentatus eſt, inquit, qualia ſcit? vt offenderet, per tentationis cauſam tentatum ſemper efficit cautiorem, & per timorem magis corrigi, qui incautus antea fuerit, tentationis ſcientia.* Vers. 9.

Dixerat Siracides v. præced. *Sapientia in ore fidelis complanabitur*: nunc explicat, quis ſit ille fidelis dicitque eſſe eum, qui tentatus eſt, & in tentatione manſit conſtans, & fidelis Deo Deique legi. *Tentatus* hoc loco vocatur, qui multis tribulationibus ea ſibuiſq; iactatus, multa expertus eſt, multaque experiendo didicit: vti tentatus eſt Abrahā, cui a Deo iuſſus fuit exire è patria, & peregrinari

in terram Chanaan, in qua peregrinatione multa aduersa passus, multaqi expertus didicit, sapientiq; & perfectus euasit. De experientia enim & sapientia, quæ peregrinando acquiritur, maximè agit hic Siracides, qui propter eam se in Ægyptum, aliaq; loca peregrinatum asserit. Ipse ergo eum vocat sapientem dignum cui credamus, qui per tentationes à cælo eruditus est, & per multorum experientiam prudens doctusque euasit, vt possit & alios docere, consolari, mederi, consulere, dirigere.

Moral. hinc discite, tentationem non solùm meritum nobis in terra, & præmium in cælo parare; sed etiam magnam intellectui lucem affere, quâ sapiens, imò sapientiæ, id est, prudentiæ & virtutis, magister doctorque euadat. Sicut enim ij, qui sæpiùs interfuêre prælijs, optimè norunt eorum pericula æquè ac eorũ remedia, ac proinde hi optimi sunt belli duces: sic & qui sæpiùs cum dæmone colluctati eius tentationes superarunt, optimè norunt, aliosque docent modum confligendi cum eo, eiusque tentationes superandi, vt verbo & exemplo docuit S. Antonius, S. Hilarion, Macarius, Arsenius, aliique Anachoretæ.

VERS. 10. VIR IN MVLTIS EXPERTVS COGITABIT MVLTA; ET QVI MVLTA DIDICIT, ENARRABIT INTELLECTVM. QVI NON EST EXPERTVS, PAVCA RECOGNOSCIT, QVI AVTEM IN MVLTIS FACTVS EST, MVLTIPLICAT MALITIAM] Pro *in multis expertus* Complut. legunt πολλαπλῶς, id est, qui multa peregrinando peruagatus est; rursum, qui in multis sæpius deceptus est. Rontani verò legunt πολυδιδάκτως, id est, *eruditus*, edoctus, qui multa discendo, peregrinando, experiendo didicit: siue ergo vnum legas, siue alterum, in idem redit sensus. Rursum pro *qui multa didicit* græcè est πολύπειρος, id est, *qui multa expertus est*. Hęc ergo tria idem, vel penè idem significant, nimirum eum qui peregrinando multa vidit & audiuit, multaque per experientiam didicit. Huic opponit eum *qui non est expertus*, q.d. Qui multa vidit, audiuit & expertus est, hic multa prudenter cogitabit, consulet & suggeret, idem, cùm experiendo multa didicerit, *enarrabit intellectum*, id est, multarum rerum cognitionem, intelligentiam & prudentiam, &, vt Tigurina vertit, *sapienter differet*; at verò *qui non est expertus*, pauca cognoscit, & pauca enarrare potest; nimirũ *experientia est rerum magistra* & (vt ait Sapiens) *nihil sapientius experientiâ. Ipsa nos erudit experientia, ipsa vexatio dat intellectum*, ait S. Bernard. serm. 11. in Psal. *Qui habitat*. Et S. Nazianz. in Iambicis:

Senex quidem sum, plurimum at non nescius
Vitæ malorum: ruga nam rerum parit
Vsum: vnde sæpè nascitur prudentia.

Idem orat. 12. *Experientia*, ait, *multorum magistra*.

Experientia rerum magistra.

Quod sequitur: *Qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam*, obscurum est. Aliqui vt Lyranus, Hugo, Dionys. & Palacius pro *factus* legũt *fatuus*: cui fauet Græcum πολλαπλῶς, id est, deceptus seductus, q. d. Qui in multis delirat & fatuus est, hic in multis errat & peccat. Verùm Rom. Rabanus & ceteri passim legunt *factus*, nõ *fatuus*. Quod Primò, nõnulli apud Lyranũ sic exponunt, q.d. *In multis factus*, inquiunt, *est discurrens per multa cognoscẽda, sicut gallus ambulat super granum, & non figet intellectum suum in aliquo sufficienter exquirendo; hic multiplicabit malitiam: nã in nullo habet sufficientem notitiam, & per consequens habet inutilẽ & falsam doctrinam*. Et Dionys. Carthus. *In Multus factus*, inquit, *id est, per diuersa distractus, & tarde per multa diffusus, cùm vnum sit necessarium.*

Secundo, alij, *In multis factus*, inquiunt, vocatur multa velle experiri, eaque vana, curiosa, voluptuosa, quique multis se ingerit & immiscet: hic enim in multis peccat. Ita Rabanus. *Quid*, inquit, *sibi insinuare vult in eo quod dicit, Qui in multis factus est, multiplicauit malitiam suam: nisi quòd ille, qui mutabilis est mente, & per multas curas ac solicitudines secum diuisus, implicabilis est actione multorum vitiorum, criminibus sæpe sit obnoxius? Vel aliter, qui vanitatem fidei perdendo, multiplices hæreticorum sectas delusus sequitur, multorũ scelerum impetratibus implicatus perniciosè deserit, & malitiosa mentis multam nequitiam ostendit.*

Tertiò, *in multis factus*, id est, in multis deductus: qui enim decipitur & seducitur, non tam fit quàm est factus; scilicet factus est insipiens, erratus, gulosus, libidinosus, &c. quasi hic tres gradus & ordines hominum assignentur. Primus est eorum qui multa experiendo multa didicerunt. Secundus eorum, qui pauca experiendo pauca didicerunt. Tertius eorum, qui multa experti, sed in iis decepti & seducti sunt, ideoq; multiplicant malitiam, quã didicerunt, & in qua seducti corruperunt sunt. Hos enim propriè significat Græcũ πολλαπλῶς, quod Noster ad verbum vertit, *implicatus*. Vnde Lanienius hic exponit: Qui in multis rebus errore deceptus est & delirit, hũc necesse est per errores suos multa cõmittere malitiam, & sæpius peccare. Insinuatur ergo omni studio & labore comparanda sapientia, quo & ab inscitia & à malitia liberi simus. Multi enim peregrinãdo corrũpũtur, & singularum gentium fraudes, nequitias, turpitudines addiscunt & imbibunt, quas deinde exercent per omnẽ viã, quin & alios docent, vti patet in iis qui dum apud hæreticos peregrinantur, inficiantur hæresi, magiã, luxuriã, ebrietate.

Quartò, valdè probabiliter notat Ecmanoc. *In multis factus*, inquit, hoc est, in multis regionibus rebusq; versatus, multa peruagatus, multa expertus, hic *multiplicat malitiã*, id est, malitiæ cognitionẽ siue astutiam, q. d. Hic comparat sibi magnam calliditatem, vt non facilè à malis decipi & in fraudẽ induci possit. Græcè enim ὁ πολλαπλῶς πλανηθεὶς πανουργίαν; vbi τὸ πολλαπλῶς significare potest tã deceptũ, quã eum qui multas oberrauit regiones, multaque expertus est. Series ipsa orationis magis potest hoc secundũ significatũ. Vnde Romani vertunt, *qui autẽ vagatus est multiplicat astutiam*. Græcũ enim πανουργίαν, significat calliditatem & astutiã tam bonam, quę prudentię pars est; quam malã, quæ nequitia est, fraus & malitia. Alij vertunt, *qui autẽ oberrauit multa est calliditate*. Fauet huic expositioni antithesis huius hemistichij cũ priore. Opponit enim illũ *qui in multis factus est*, ei *qui non est expertus*: ergo *in multis factus* idẽ est quod *multa expertus*. Sicut enim experientia est causa scientiæ & prudentiæ, sic inexperientia est causa ignorantiæ & imprudentiæ. *Expertus* ergo *multiplicat malitiã*, id est calliditatẽ, quã malitias & fraudes omnes cognoscit & euitat, vel astutè eludat. Sic *malitia* & *nequitia* subinde sumitur pro calliditate & vafritie: ac malitiosus vocatur versutus, callidus, astutus, fallax, vt videre est apud Ciceron. l. 3. de Oratore. Præsertim quia Hebræi sæpè nomina & verba accipiunt in actu, non tam reali, sed mentali; vt cùm Ieremias audit à Deo: *Constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas & destruas*,

deſtruas, & diſperdas & diſſipes, & ædifices, & plantes: id eſt, vt prænoticas, prænunties & prophetes, has gentes à me eſſe diſperdendas, illas verò ædificandas & plantandas; vide ibi dicta. Simili tropo & ſchemate *malitiam* hic accipias pro malitiæ cognitione, ſiue calliditate.

Vers. 12. QVI TENTATVS NON EST, QVALIA SCIT? QVI IMPLANATVS EST, ABVNDABIT NEQVITIA] Pro *implanatus* Hugo legit *implantatus*: id eſt, inquit, in Scripr. & moribus infundatus (non fundatus) vel inconſtans & mutabilis. Et Dion. Carthuſ. *implantatus*, ait, id eſt, non radicatus in Deo per timorem & humilitatem, vti ſunt iuſti, de quibus dicitur Pſal. 19. *Plantati in domo Domini*. Verùm legendum eſt *implanatus*. Sic enim legunt codices Romæ correcti. Hic verſus deeſt in Græco & Syro ac in Latino codice Rabani. Vnde Franc. Lucas & Ianſenius ſuſpicátur, imò planè aſſeuerát, hunc verſú irrepſiſſe, vel adiectú eſſe ex altera verſione facta ex Græco verſus præced. qui ſic habet: ὁ σὺν ἐπιχειρήσῃ ὀλίγα οἶδεν, ὁ δὲ πλανηθεὶς πολλὴν πανουργίαν, quod v. præc. Noſter vertit, *qui non eſt expertus, panca recognouit: qui autẽ in multis factus eſt, multiplicat malitiam*; hic verò vertit, *qui non eſt tentatus, quæ ha ſcit? qui implanatus eſt, abundabit nequitia*. Τὸ enim πλανηθεὶς & duo ſignificat. Primò, vagatum per multa, quem v. præc. vocauit *factum in multis*. Secundò, deceptum, quẽ hoc verſu retentâ Græca voce vocat *implanatum*, de qua voce plura dixi c. 15. 12. Et vtraq; verſio huic loco cõgruit, vnáq; alteri ſubordinatur & ſubſeruit. Qui enim peregrè proficiſcuntur, & per exteros vagantur, hi ſæpè ab incolis alĩſque decipiuntur ac decepti fiunt cauti, diſcuntque ſapere, ne amplius decipiantur. Porrò eiuſdem, ſententiæ S. Scripturæ varias ſubinde extare verſiones, etiam Canonicas, oſtendi can. 8. in S. Paulum.

Senſus ergo eſt, q.d. Qui non eſt tentatus, græcè ἀπείρατος, id eſt, expertus multa (*tentare* enim eſt experiri vel experimentú capere) qualia ſcit? q.d. Pauca & modica ſcit: qui verò in multis tentatus, multaque vagando expertus, ſæpiùs *implanatus*, id eſt, deceptus eſt, hic vtique abundabit nequitia, græcè πανουργίᾳ, id eſt, aſtutiâ & calliditate, vt nequitias aliorum norit peruidere & declinare, vel callidè eludere; ita Emanuel Sà. Vnde Complut. vertunt, *qui non eſt expertus, novit panca: at qui deceptus eſt*; Rom. *qui vagatus eſt multiplicat aſtutiam*; Tigur. *qui non eſt tentatus, panca nouit: qui verò deceptus fuerit, acceſſionẽ fecerit calliditatis*; alij, *qui nõ eſt tẽtatus, panca nouit; at qui oberrauit, multa eſt callidutate*. Denique Syrus tres hoſce vẽrſus ita clarè reddit, *vir ſapiens intelligat multũ, & qui proſperatur omnia explorat. Qui non eſt expertus, parũ nouit: & qui expertus eſt, multiplicauit ſapientiam*. Sic Plato peregrinatus eſt in Ægyptum, ibiq; didicit ſapientiam ab Hebræis traditá Ægyptiis: idem peregrinando multa pericula ſubiit, multaſque ærumnas, fraudes & caſus expertus eſt. Idẽ fecit Solon, Pythagoras aliiq; philoſophi, ac inprimis Apollonius Tyaneus, teſte S. Hieron. ep. ad Paulinum. Quin & S. Hieron. Græciam, Galliam, Aſiam, Syriam, Palæſtinã, Ægyptum ſapientiæ & virtutis ſtudio, vt ſcilicet videret ſanctos Anachoretas & Religioſos, ab iiſque vitã Religioſam ediſceret, peragrauit: in qua peregrinatione multa diſerimina, labores, euentus ſe ſubiiſſe ipſe teſtatur. Hue facit illud Democriti apud Stobæum ſerm. 38. qui interrogatus *ad quid peregrinatio prodeſſet*? Reſpondit: *Vitæ frugalitatem dotes*. Offa quippe & thorus herbaceus peregrinanti famis ac laboris dulciſſimæ medelæ ſunt.

Peregrinatio docet ſapere.

Vers. 12. MVLTA VIDI ERRANDO (ita Rom. & Græca. Perperàm ergo Dionyſ. & alij legunt, *enarrando*) ET PLVRIMAS VERBORVM CONSVETVDINES] q.d. Multa vidi oberrando per varias regiones & academias ſtudij & experiẽtiæ cauſa, & plurimas verborum, id eſt rerum & nominum, conſuetudines. *Verbum* enim ſæpè ponitur pro re verbo ſignificata per metonymiã. Legit Interpres συνηθείας, id eſt, conſuetudines: iam legunt συνέσεις μου, id eſt, prudentia mea. Sic enim habent Græca, πολλὰ ἑώρακα ἐν περιπλανήσει μου καὶ πλείονα τῶν λόγων μου συνέσεις μου; quod Romani vertunt, *Multa vidi in circumerratione mea, & plura verborum meorũ intellectus meus*; ſicque explicant, q.d. His ipſis ſententiis quas alios doceo, magna ex parte ipſemet vſus ſũ, earumq; veritatẽ experiendo intellexi. Complut. verò τὸ περιπλανήσει accipientes in altero ſignificato, quod deceptionẽ notat, ſic vertũt, *multa vidi in deceptione mea, & fictiones verborũ intellectus meus*. Pro πλείονα enim, id eſt *plurima*, legunt πλάσματα, id eſt, *fictiones*, quibus ſcilicet idem verbum, id eſt eadem res, apud varias gentes variè fingitur, formatur & effiçitur. Vatab. verò legens πλάσματα vertit, *fermonumq; meorum technas ſapientia mea conſtitit*; Tigur. verò legens πλείονα: *Multa*, inquit, *vidi per errores meos, plura q;, quam dicam, intelligo*; alij, *multa vidi in oberratione mea, pluraq; quàm dicere poſſum intelligo*. q.d. Multa oberrando varias vrbes vidi, & plura intellexi dicique, quàm ſunt ea quæ hoc libro conſcribo, Syrus, *multum vidi cùm experiens ſum, & res multæ tranſierunt ſu, er me*.

Vers. 13. ALIQVOTIES VSQVE AD MORTEM PERICLITATVS SVM HORVM CAVSA, ET LIBERATVS SVM GRATIA DEI] Græca aliter hæc nectunt, aliumque dant ſenſum: *Sæpè*, inquiunt, *vſque ad mortem periclitatus ſum, & ſaluatus ſum horum gratia*, putà, multa pericula euaſi, & ſaluatus ſum per meam experientiam & prudentiam ſtudio & peregrinatione comparatam. Vnde Tigurina, *in periculum mortis ſæpè veni, rurſumq; per hæc euaſi*. Syrus, *multis vicibus ad mortem perueni, & liberatus ſum propter eas*. Noſter meliùs & pientiùs, *Iõ horum cauſa* iungit cum *periclitatus ſum*, & ad τὸ *liberatus ſum*, addit *Dei gratia*. q. d. Ego varias regiones oberrando & luſtrando ſæpiùs in pericula latronum, nauſragij, hoſtium, aliaque, quæ mortem mihi minabantur incidi: at Dei gratia me, vtpote ſapientiæ ſuæ ſtudioſum, Deique amantem & reuerentem, ab omnibus eripuit & protexit, quâ occaſione tranſit ad commendationem fidelitatis Dei, qui ſui cultores vbique tutatur & protegit.

TERTIA PARS CAPITIS.

Deum eſſe fidum ſuorum in ſe ſperantium in omnibus aduerſis aſylum.

Verſ. 14. Spiritus timẽtium Deum quæritur, & in reſpectu illius benedicetur.

15. Spes enim illorum in ſaluantem illos. & oculi Dei in diligentes ſe.

16. Qui timet Dominũ, nihil trepidabit, & non pauebit: quoniã ipſe eſt ſpes eius.

17. Timentis Dominum beata eſt anima eius.

18. Ad

18. Ad quem respicit, & quis est fortitudo eius?

19. Oculi Domini super timentes eum protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, & umbraculum meridiani.

20. Deprecatio offensionis, & adiutorium casus, exaltans animam, & illuminans oculos, dans sanitatem, & vitam & benedictionem.

VERS. 14. SPIRITVS TIMENTIVM DEVM QVÆRITVR, ET IN RESPECTV ILLIVS BENEDICETVR; (ita Rom. Minùs rectè ergo aliqui legunt, *& in conspectu illius benedicentur*,) VERS. 15. (SPES ENIM ILLORVM IN SALVANTEM ILLOS, ET OCVLI DEI IN DILIGENTES SE.) Græca resolutè pro eiusmodi parte vtriusque sententiæ, eam in vnam hanc conflant, *spiritus timentium Dominum vivet: spes enim illorum in salvantem illos*; Tigurina, *spiritus reverentium Dominum vivet: spes enim ipsorum sita est in servatore suo*; Syrus, *voluntatem timentium se facit Deus, quia magna est spes eius, & liberat*. q.d. Magnæ virtutis & efficaciæ est sperare in Deum: nam ipse omnes in se sperantes liberat. Nolter de more vberior & plenior est, ac pro ζήσεται, id est *vivet*, legit ζητήσει, id est, *requiret*. Siracides enim opponit spei, quam insipientes ponunt in somniis, auguriis & diuinationibus, spem in Deum, vt ab illa eos auocet & ad hanc traducat. q.d. O vos, qui vanè confiditis in diuinis, auguribus & oniromantis, audite me, qui hæc omnia vidi, & expertus deprehendi esse vana & fallacia, spem vero solicam sitam esse in solo Deo: hic enim ex omnibus periculis me liberauit. *Nam spiritus timentium Deum* non negligetur, sed exactè *requiretur* ab eo, vt illum in quibuslibet periculis C seruet, eruat, custodiat: *& in respectu illius*, id est, cùm cœperit Deus benignitatis suæ in oculos in illum respicere, *benedicetur*, id est, ex beneficentiæ Dei pelago omnem salutem, omnem opem, omne bonum consequetur. Causam subdit: *Spes enim illorum in saluantem illos*: q.d. Deus seruabit timentes se, quia ipsi omnem suam spem collocarunt nō in diuinis, somnispicibus & auspicibus, sed in solo Deo. *Oculi* autem *Dei* toti intenti sunt in sperantes & *diligentes se*, vt opportunè eos liberet à malis omnibus, & bonis omnibus cumulet, iuxta illud Psaltis Ps. 24. *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.* Ipse enim dixit & promisit: *Sanguinem* (consequenter vitam, & spiritum: spiritus enim non est aliud, quàm purior & nobilior sanguis) *animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis*, Genes. 9. 5. Et Ps. 9. 13. *Requirens sanguinem eorum recordatus est.* Et Ezech. 3. 18. *Sanguinem eius de manu tua requiram.*

Sperans in Deum ab eo benedicitur.

Nota Primò, v. præced. dixit Siracides, se à Deo sæpiùs liberatum à morte: nunc id extendit ad omnes Deum timentes, asseritque, quod omnis spiritus timentium Deum ab eo requiretur, vt liberetur: quodqs ille spiritus respiciens in Deum vicissim ab eo respicietur, & omni beneficio afficietur. Nam sicut timentes Deum in eum oculos tuos coniiciunt, vt ab eo saluentur: sic vicissim Deus in eos oculos tuos coniicit, vt liberet & saluet.

Nota Secundò, oculos timentium Deū in eius conspectu benedicendos, iuxta illud: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi: auxilium* Psal. 120.

A *meum à Domino.* Et illud: *Sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominū Deum nostrum.* Ergo commodissimè viri pij curant oculos suos continenter in Deum conjicere, iuxta illud: *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper.* Psal. 15.

Nota Tertiò. Si tu figis in Deum oculos, figet & ille in te; ô beatissimum gratiæ redditorem! Ergo si in vllam calamitatem incideris, intellige te coram oculis Dei incidere: ac ideò, si tibi expedierit, ab ea divelleris; ita Palacius. Vide S. Bernardum in Psalm. *Qui habitat*, serm. 15. & ceteris. Huc facit oratio S. Francisci ad impetrandum diuinum amorem: *Absorbeat, quæso, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub cælo sunt, ignita & mellifua vi amoris tui; vt amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es mori: per temetipsum Dei filium qui cum Patre, &c. Amen.* *Ardens votio S. Francisci.*

B Anagogicè, Deus requirit spiritum patientium & Martyrum, vt eum beet & glorificet cùm corpus affligitur, cōteritur, occiditur. Vnde Christus *Nolite*, inquit, *timere eos, qui occidunt corpus, animam autē non possunt occidere*, Matth. 10. 28. & S. Ioannes Apocal. 14. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodò iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Nam *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, Psal. 115. 15. *Spes præmij solatium est laboris*, ait S. Hier. Nam vt aiebat Socrates: *Sicut vir sine malitia non sufficit, sic nec spes sinè labore.*

QVI TIMET DOMINVM, NIHIL TREPIDABIT, ET NON PAVEBIT: QVONIAM IPSE EST SPES EIVS. VERS. 16. τὸ *trepidabit & pauebit* sumitur more Hebræo in actu non inchoato, sed perfecto, q.d. Trepidatione & pauore non superabitur, non obruetur, trepidationi & pauori non succumbet, sed cum spe opis diuinæ vincet & superabit. Vnde Romana pro οὐδὲν, id est *nihil*, vti legunt Complut. & Nolter, legunt οὐ id est, *non trepidabit*: ac trepidare & pauere dicuntur illi qui timore vincuntur: ibi enim timuli trepidant & expauescunt; Tigurina, *qui Dominum reueretur, nil formidabit, aut metuet, quia spes eius ipse est.* Alludit ad Prou. 28. 1. *Iustus quasi leo confidens, absque terrore erit*, vbi proximo opere plura Deo dante hac de re dicam. Et ad Ps. 124. 1. *Qui confidunt in Domino sunt mons Sion, non cōmouebitur in æternum.* Et ad Ps. 22. *Non timebo mala, quoniam tu mecū es.* Et Ps. 26. *Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Quæ intelliguntur dum D Deus spes iusti est: si enim ab eo oculos diuellas, incipies cū Petro in mari submergi. Item intellige de eo qui perfectè Deum timet, cuius perfecta charitas foras mittit timorē, quod si Christum vides timentem & pauentē, promptitudinē spiritus, non vero infirmitatem carnis, aduertas: quòd si iustus nihil timet innumera quę sunt in hoc sæculo mala, quia sentit quòd Deum secum habet, num non beata est eius anima? inquit Palacius. *Iustus nil timet.*

Aristot. libr. de Partib. animal. scribit animalia quædam valdè timida difficiliùs curari, & ad mansuetudinem traduci: sæpè enim videmus ex animantibus leones trigidesque mites fieri; lepores autem non ita: ex auibus etiam aquilas, hierofalcos, & id genus audaces qualdam alites, cicures passim conspicimus; turtures autem, passeres, & aliæ quædam timidiores auiculæ, pullis poppysmis mansuescunt. Ratio autem est in prompti

ptu, quia illa quę timidiora sunt, ne sese securanti omnino credant; timor ipse in caula est; cùm contrà audacioribus illis ipsamet audacia fiduciã inspiret. Si ergo hæc ita se habent, qua demũ ratione fieri potest, vt timor Dei efferos hominum animos ad mansuetudinẽ traducat? Huius rei rationem nobis offert ipsa timoris Dei natura, per quã non consternatur & dejicitur, sed magis erigitur & acuitur hominum animus: qui enim Deum ex animo timet, confestim reliqua omnia timere desinit, iuxta illud Prou. c. 14. *In timore Domini fiducia fortitudinis & filiis eius erit spes.* Lege Augustinum ser. 214. de Temp. vbi postquam verba illa expendit: *Timor Domini spes fortitudinis*; sic demum absoluit: *Discat timere, qui non vult timere: discat ad tempus esse sollicitus, qui semper vult esse securus: nam sicut in bona valetudine fames, non fastidio, sed cibo pellitur: ita in bona mente timor non vanitate, sed charitate pellendus est: discute ergo conscientiam tuam, & time Deum quisquis timere tam non vis.*

Ratio à priori.

Memorabile est exemplum S. Ioannis, qui à silentio perpetuo cognominatus est Silentiarius. Hic enim dum Alamundarus cum suis Saracenis inuaderet Palæstinam, ceteris fugientibus, solus ipse in monasterio remansit dicens: *Si Deus mei curam non gerit, vt quid viuo?* Nec eum ipes aut Deus fellit: mittit enim ilicò leonem, qui Ioannem custodiret die ac nocte, eumq; vbique comitaretur, ac contra Saracenos tutaretur, vti refert ocularus testis Cyrillus in eius Vita. Quare verè S. Damascen. ex Didymo in Parall. li. 1. c. 4. *Fieri*, inquit, *non potest, vt qui Dei timore præditus est, metu doloso sit, cùm illud Scripturæ monumentis proditum sit: Prater illum ne quemquam aliam metuas.*

Præclarè S. Ambros. li. 2. ep. 7. ad Simplician. *Vbi*, inquit, *sapientia, vbi virtus animi, vbi constantia & fortitudo: sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide. Sapiens ergo defectus rerũ ignorat, & varijs animum nescit sed fulgebis sicut sol iustitiæ, qui in regno Patris sui fulget.* Et lib. 2. de Abraham c. 10. *Non potest*, inquit, *bonus atque perfectus nõ esse, qui bonus acquisierit: quia & omnẽ habet virtutem, & imago bonitatis est.* Huc facit illud Sixti vel Sexti Philosophi sententia 277. & 304. *Sapientum animæ insatiabiles sunt in amore Dei. Particeps Dei est vir sapiens. Nihil tale potest Deum, sunt sapientes.*

Vers. 17. TIMENTIS DOMINVM BEATA EST ANIMA EIVS.

Vers. 18. AD QVEM RESPICIT (græcè, πρὸς ὃν ἐπέχει, id est, *cui attendit* vel *intendit*) ET QVIS EST FORTITVDO EIVS?] *Beata est*, tuq; in ipe, quia per timorem & amorem Dei sperat, certoque assequetur speratam à se beatitudinem cælestem rerum in re, quia beatitudo huius vitæ consistit in timore filiali, hoc est, in amore Dei; quia per eum fit amicus, filius & heres Dei ac coheres Christi: quare vt filius à Deo protegitur, dirigitur, omnique bono cumulatur. Tigurina, *reuerentis Dominum beata est anima: quem enim spectat, aut quo nititur?* Syrus, *qui timet Deum, beatus est spiritus eius: in quo confidat, & quis fuit ille fortitudo?* Pro *fortitudo*, græcè est στερέωμα, id est, firmamentũ; ita Complut. alij leguut κἀὶ στερέωμα, vnde neruosè vertunt, *quisnam eius aduersus calamitates fulcimentum?* Cui interrogationi respondet vi sequ. dicens: *Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, &c.* q. d. Timentis Deum anima est beata, quia respicit, innititur & foletur nõ homine, nõ angelo, sed Deo ipso omnipotẽte, qui suos ab omni malo protegit, & omni bono ditat beat-

A quęsita Rabanus. Iansenius verò hæc quasi per admirationem dicta accipit, q. d. O qualis & quãtus est ille in quem timens Deum suam collocat fiduciam, semper ad illum respiciens! Quantus est ille cui ipse innititur, & quem pro sua fortitudine habet, dicens: *Diligam te Domine fortitudo mea!* Hic sensus neruosior, sed prior simplicior est. Præclarè S. Gregor. Naz. in Distichis: *Alij*, ait, *aurum, alij opiparè instructas mensas, hoc est, vitæ lasciuias, alij fortes telas, alij frugiferam terram, alij denique quadrupedũ greges in pretio habent; ego verò Christum amplissimarum opũ instar duco: quem vtinam aliquando nudâ mente parè mihi intueri contingat: cetera autem mundus habeat.*

S. Augustin. lib. 1. de Cõsensu Euang. c. 17. quærit cur Romani colentes deos omnium gentium, nõ coluerint Deum Hebræorũ, cùm Hebræos, æquè B ac alias gentes subiugassent. *Nã*, inquit, *coluerunt, aliarum gentium deos, quas Romanũ subiecit imperium, præsertim cùm eorum sententia esset, omnes deos colendos esse sapientis*; ac respondet, dicens: *Nihil restat vt dicam, nisi quia solum se colo voluerit*: q. d. Quia Deus Hebræorum, vtpote verus & solus, totum poscebat cor, totum affectum, nec eum in alios diuidi patiebatur, insulsè ergo maluerunt illo carere, quã reliquis omnibus. Igitur Deus noster in se solum vult respici, solus vult amari & coli, quia solus diuino, id est, omni amore & honore est dignus. Et qui hoc facit, sentiet quòd ipse solus sit fortitudo, gloria, omneque bonum nostrum.

Deus vult vt in ipso solo spere-mus.

OCVLI DOMINI SVPER TIMENTES EVM] Tigur. *amatores suos respicit Dominus*, q. d. Oculi Dei iugiter respiciunt & intenti sunt in timentes, se, vt eos dirigant, protegant, liberent & donis omnibus locupletent. Nota. Oculi Domini lucidissimi sunt, benignissimi & potentissimi: quocirca ii omnes necessitates timentiũ se conspiciunt, & eorum miserentur, eisq; succurrere possunt & volunt. Hinc Deus totus est oculus: *Deus*, ait Plinius l. 2. c. 7. *totus est sensus totus visus.* Vnde Θεὸς, id est Deus, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι dicitur, id est, *à videndo*, ait Damas. lib. 1. de Fide c. 12. quia Deus omnia etiam secretissima & intima cordis peruidet. Ipse enim, vt ait S. Augustin. totus est lux, imò ipse est prima increata & immẽsa lux omnia illuminãs. Tiberius Cęsar teste Plinio l. 11. c. 38. & Suet. in Tiberio c. 66. oculos habebat splẽdidos, adeò vt nocte in tenebris sine lumine, ex hoc loco oculorũ suorũ splendore litteras videret & legeret. Sic & C. Marius ex oculis radios vibrabat, quibus percussus & perculsus restitit is qui eum occidere destinarat, teste Plutarcho in Mario. Multò lucidiores & fulgidiores oculos habet Deus, qui omnia circũspiciunt, omnia lustrant, imò illuminant & illustrant: sunt enim instar Solis, imò longè radiantiores sole, vti dixit c. 23. 28. Cogita si regis alicuius oculus tam magnus, tã lucidus esset, quàm est sol: quid non videret, quid nõ illuminaret? Atqui Dei oculus est instar Solis, imò longè maior & lucidior sole; quis ergo eius aspectum & lucẽ fugiet? Quocirca Psalmes Ps. 138. *Et dixit*, inquit, *Forsitan tenebræ conculcabunt me, & nox illuminatio mea in deliciis meis: quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.*

Deus totum est oculus.

Porrò vti lucidissimi, sic & vtrimque iustissimi sunt Dei oculi, vt & quemq; non timentẽ se pro demeritis castiget. Vnde Beda in Prouerbiis: *Ante Dei vultum*, inquit, *nil praui conflat insultum.* Quin & Seneca in Prouerb. *Nullum*, ait, *peccaueris esse locum*

locum sine teste. Quare merito suspirat S. Bernardus Serm. 15. in Ps. Qui habitat: O si mihi, ait, contingeret certum esse, mihi esse in omnibus nobis Filium offendens & vindicem qui solus perfecte novit quid sit in homine, videns in eo & quod in se ille non videt!

VERS. 20. PROTECTOR (scilicet est Dominus, qui immediatè præcellit,) POTENTIA, FIRMAMENTVM VIRTVTIS, TEGIMEN ARDORIS, ET VMBRACVLVM MERIDIANI. DEPRECATIO OFFENSIONIS, ET ADIVTORIVM CASVS, EXALTANS ANIMAM ET ILLVMINANS OCVLOS, DANS SANITATEM, ET VITAM, ET BENEDICTIONEM] Decem illustria dat Deo epitheta, vt iis ostendat, quantus sit ille; in quem timentes Deum sperant, vt meritò ideirco beati censendi sint. *Ipse enim*, ait Rabanus, *est protector potentiæ, ab omni adversitate protegens eos: firmamentum virtutis, confortans illos: ipse est tegimen eorum contra ardorem tentationis, & umbraculum contra validum æstum persecutionis (hunc enim meridies significat:) ipse est propitiatio delictas delicta offensionis: hic præbet adiutorium suis, ne cadant in peccatis maximis: exaltans animas fidelium suorum in culmine perfectionis, & illuminans oculos mentis eorum, præbens eis gratiam internæ contemplationis: dat ipsis sanitatem incorruptionis, vitam immortalitatis & benedictionem perpetuæ hereditatis: Venite, inquit, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi.*

Quinque paria epitheorum Dei. Primum.

Porrò hæc decem epitheta in quinq; paria partiri & combinare possumus. Primum par est *protector potentiæ*, id est, potens, q.d. Deus sua potentia, quâ est omnipotens, quasi clypeo impenetrabili, protegit timentes se. Idem est *firmamentũ virtutis*, id est roboris, hoc est, robustum, vt ei incurè inniti liceat, vtq; per illud omnia fortia aggredi audeamus, eaque opere compleamus. Græca pulchriùs & significatiùs habent ὑπερασπισμὸς δυνατείας, & σκεπασμα ἰσχύος, quod Tigurina vertit, *Dominus est potens: præsidiũ firmamentumq; validum*; alij, *dominus est protectio potentissima, & fulcimentum validissimum*; Syrus, *Dominus fiducia est magna, & protegens ab inimico*. Propriè ὑπερασπισμὸς, id est defensio & propugnatio, quæ fit per scutũ; ἀσπὶς enim est parma, clypeus, scutum propriè rotundum, quo vtebantur Lacedæmonij sicut πέλτη, quo Thraces: inde ἀσπίζω est clypeo protego. Ὑπασπιστὴς est bellator scutatus: ὑπερασπίζω, est strenuè defendo & propugno. ὑπερασπιστὴς, est strenuus propugnator, qui clypeo suo aliquem protegit. Sicut ergo Gedeon, Iephte, Samson, Dauid, Iudas Machabæus, &c. fuere hyperaspistæ Israelis siue Iudæorum: sic Deus est hyperaspistes & propugnator acerrimus omniũ se timentiũ. Alludit ad illud Dei ad Abraham Genes. 15. 1. *Noli timere Abrahã ego protector tuus sum*; Hebr. *anochi magen lach*, id est, *ego sum scutum tuum*; Septu. *ego hyperaspistes tuus*. Vide ibi dicta, & ad illud Ps. 90. 14. *Scuto circumdabit te veritas eius*. Et Ps. 5. 13. *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*. Hæc magna piorum est consolatio, quod Deus eos circumdet & protegat instar scuti, excipiens, scilicet, & infringens omnia tela, quæ à dæmone, carne & mundo in pios iaciuntur, ita vt priùs Deum tangere debeant, quàm ad pios peruenire queant: à Deo autem repelluntur vel eliduntur, vt ad pios neutiquam vel non nisi refracta, elisa, infirma & languida perueniant.

Porrò Deus protector triplicem *suis* adhibet custodiam: Primam, hominum; Secundam, angelorum; Tertiam, sui ipsius. Audi S. Bernard. serm. 15. in Ps. *Qui habitat*: *Quoniam in me sperabit, liberabo eum. Non in vigilibus, non in homine, non in angelo, sed me, inquit, speranti: mihi bonus nisi ex me, ne per ipsos expectes. Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum desursum est; descendens à Patre luminũ, Iac. 1. Ex me vigilia hominum videlicet, circa operã vtique manifesta: ex me nimirum custodes homines deputami. Ex me excubiæ angelorum observantium secretos meatus spiritualiter solliciti sunt, propulsantium suggestores iniquos. Ceterùm intima sensuum custodia secretissimæ intentionis, non modo ex me, verùm etiam per me fiat necesse est, quod sanè quidem humanis nequeat, sed ne angelicum quoque, oculum penetrare.* Solus enim Deus illabitur cordi, cuiusque intimas cogitationes & intentiones nouit, iuratur & dirigit iuxta illud Heb. 4. 12. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum; & discretor cogitationum & intentionum cordis.*

Secundum epitheorum Dei par est: *Tegimen ardoris, & vmbraculum meridiani*; græce *σκέπασμα καύσεως & εἰς σκιὴν δὲ μεσημβρίας ἔσται*, id est, *tegmen ab ardore, & tegmen à meridie*; Tigurina, *tegumentum ab æstu, vmbraculũ à meridie*; alij, *tegumentum aduersus æstum, & tegumentum aduersus meridiem*; Syrus, *liberans ab hoste & eripiens à plaga*. q. d. Deus timentibus se est quasi tegmen cõtra ardorem, & quasi vmbraculum contra æstum meridianum tentationis & tribulationis cuiuslibet. Tribulationes enim cruciant vtrumque hominem instar æstus & ardoris. Alludit ad illud Isaiæ 4. 6. *Et tabernaculũ erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & absconsionem à turbine & à pluuia*. q. d. Deus instar columnæ nubis tabernaculo incumbentis. Hebræorum castra præibat, eosq; quasi vmbella protegebat ab æstu, Exodi 13. 21. & num. 9. pari modo deducet suos in terram promissam, puta in cælum, eosque proteget ab æstu tentationum & aduersitatum. Alludit quoq; ad Ps. 90. 5. *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volãte in die, &c. ab incursu & dæmonio meridiano*; Chaldæus, *à caterua dæmoniũ qui grassantur in meridie*. Hebr. est צָהֳרַיִם *kerets*, quod aliqui, teste S. Hieron. dicunt esse dæmonem certum qui meridie grassatur, sicut קֶטֶב *deber*, qui noctu; ita R. Salomon & alij. S. Hieron. vertit; *à morsu impudentis meridie*. Sensus est, q.d. Deus te, si eum timeas, tutabitur, vt non timeas à dæmone & eius affectis tyrannis in *meridie*, id est, palàm & mediâ luce grassantibus, æque oppugnantibus: q.d. Tutus eris à malo, quod vel die vel nocte, vel palàm vel occultè, scienti tibi vel ignoranti, ait S. August. dæmon vel homo, machinari posset, siue priuatim siue publicè per inundationes, incendia, tempestates, vastitatem agrorum, persecutiones, bella, excidia, &c.

Secundum.

Tertium par est, *Deprecatio offensionis, & adiutorium casus*; græcè Φυλακὴ ἀπὸ προσκόμματος, καὶ βοήθεια ἀπὸ πτώσεως, id est, *custodia ab offensione, & adiutorium à casu*. Igitur Deus dicitur *deprecatio offensionis*, scilicet, passiua vel obiectiua, hoc est, à quo deprecamur custodiã (vt habent Græca) ne vspiam offendamus & impingamus; idem est *adiutorium*, ne cadamus; vel, si ceciderimus, vt ilicò resurgamus. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè actiua sumunt pro passiuis, abstracta pro concretis, potentiam pro obiecto. Sic passim in psalmis Psaltes ait Deo: *Tu es spes mea*, id est, obiectum spei meæ, siue

Tertium.

res à me ſperata: *in* ii *gloria mea*, id eſt, obiectum gloriæ meæ: tu es in quo & de quo glorior: *Tu es patientia mea*, id eſt, is propter quem patior. Sic hîc Deus dicitur *deprecatio offenſionis*, id eſt, is quem deprecamur, ne nobis offendere & labi permittat; nam *deprecari* & *precari* ſunt contraria: precamur enim bonum, vt detur: deprecamur malum, vt à nobis auertatur. Hinc Ouidius libr. 1. de Ponto elegia 2.

Sæpè precor mortem, mortem quoque deprecor idem.

q.d. Nunc precor mortem, vt me tollat: nunc deprecor, ne me tollat. q.d. Nunc vellem mori, nunc nollem. Sic deprecari periculum eſt illud auerſari, & precari ne eueniat. Hinc *deprecari* per metalepſin eſt amoliri & depellere, vt cùm ait Cicero orat. 4. in Verrem: *Nunc verò quòd faciat Hortenſius? auaritiæ crimina frugalitatis laudibus deprecetur?* id eſt, depellat, & ita oret, vt ne quis auarus exiſtimetur, ſed magis frugalis. Et orat. pro Plancio: *Nec me ſolum deprecatorem*, id eſt, ſeruatorem, *fortunarum tuarum, ſed comitem ſociumq; profitebor.* Et Plinius libr. 28. 2. *Etiam parietes incendiorum deprecationibus conſtribuuntur*, id eſt, certis verbis, quæ vim habeant auertendi incendia ab ædibus. Sic quoq; Deus eſt *deprecatio*, id eſt, deprecator, hoc eſt, ſeruator, depulſor & propulſator *offenſionis*. Atque hic ſenſus magis congruit cum Græco. Igitur Deus eſt *deprecatio*, hoc eſt, amolitio ſiue amotio *offenſionis*, putà, cuſtodia ab offenſione, vt habent Græca. q.d. Deus eſt cuſtodia, id eſt, cuſtos, qui ſuos ab offenſa cuſtodit, eamq; longè ab eis amouet & amolitur. Minùs genuinè ergo Raban. & Lyran. ſic exponunt: *Deus eſt deprecatio offenſionis*, id eſt, *deprecationem pro offenſione exaudiens*. Eſto hic ſenſus aliis iam datis ſubiiciatur, cum iiſque cohæreat.

Quartum. Quartum epithetorum Dei par eſt, *Exaltans animam, & illuminans oculos*; Tigur. *animam euehit, oculos illuminat*; Syrus, *lætitia cordis, & lumen oculorum.* q.d. Deus eſt, qui animam in malum quodlibet, ſiue culpæ, ſiue pœnæ & aduerſitatis cuiuſlibet prolapſam erigit. Idem eſt, qui oculos mentis tum ignorantiâ cæcutientes, tum mœrore tabeſcentes illuminat, exhilarat & lætificat. Lux enim, quia exhilarat, hinc ſymbolum eſt lætitiæ, ſicut caligo triſtitiæ. Igitur Dominus eſt in latere iuſtorum, vt ſuos oculos in eorũ neceſſitates intendat. Illis eſt *protector* potens, quia eos defendit à malo; & *firmamentum* forte, quia ipſos ſtabilit in bono; illis eſt *tegimen* ab æſtu, cùm à malis corporis protegit; & *umbraculum* à meridie, cùm à ſuperbia, ex bonis ſucceſſibus emergente, liberat. Illis eſt depulſor *offenſionis*, ne ſcilicet, in malum cadant; & *adiutorium caſus*, ne in dolos aduerſariorum impingant. Eorũ tandem *animas* gratiâ *exaltat*, eorum mentes ſapiẽtiâ *illuminat*, & illis omnia bona per *ſanitatem*, *vitam* & *benedictionem* ſignata communicat.

Quintum. Quintum par eſt, *Dans ſanitatem, vitam & benedictionem*; Tigur. *medicinam & vitam affert ac proſperitatem*; Syrus, *eſt ſanitas vita & benedictionis*, non formaliter, ſed cauſaliter. q.d. Deus eſt qui dat ſanitatem corpori & menti, ac vitam tum naturalem animæ, tum ſupernaturalem gratiæ & gloriæ. Denique *benedictionem*, id eſt, omne bonum, tum præſentis vitæ, tum futuræ & æternæ. Addit Syrus, *omnia dupla ſuper noſtros veniunt.*

Præclarè S. Bernard. lib. 5. de Conſider. ad Eugen. cap. 11. Deum ita definit, vel potiùs deſcribit:

A *Quid eſt Deus? quod ad vniuerſum ſpectat finis: quod ad electionem, ſalus: quod ad ſe, ipſe nouit. Quid eſt Deus? voluntas omnipotens, benenolentiſſima virtus, lumen æternum, immutabilis ratio, ſumma beatitudo: creans mentem ad ſe participandum, vinificans ad ſentiendum, efficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad ſecuritatem. Quid eſt Deus? Non minùs pœna peruerſorum, quàm humilium gloria. Eſt enim rationabilis quædam æquitatis directio, inenarrabilis atque indeclinabilis, quippe attingens vbique cuiuſlibet omnis prauitas, conturbetur neceſſe eſt. Quidni in hanc omne tumidum vel diſtortum impingat & confraſſetur?* *Dei pulchra deſcriptio.*

Symbolicè & propheticè Palacius cenſet, per hæc epitheta quaſi hieroglyphica denotari paſſionem & crucem, nouemque dotes & fructus Chriſti crucifixi: Porrò, inquit, ſub illis diuinis epithetis, quæ Deo Eccleſiaſticus tribuit, latent eximiæ & excellentiſſimæ Chriſti laudes. Cùm audis, Deum eſſe *protectorem* ſeu clypeum, intelligis Chriſtum pro nobis vulnerandum: nam clypeus excipit vulnera, quæ erat excepturus in pugna is qui clypeo protegitur. Quâ ratione etiam dicitur murus & antemurale. Secundò, cùm audis, Deum eſſe *firmamentum* (cui ſcilicet domus innititur) intelligis Chriſtum eſſe vehementer humiliandum, vt eſſet Eccleſiæ fundamentum, cui illa niteretur, ne flumina & venti, in eam irruentes poſſent in ruinam impellere. Tertiò, dum audis Deum eſſe *tegimen ardoris*, intelligis Chriſtum fuiſſe paſtorem, qui, vt ſol non noceret ouibus, ſolis ardori ſe obiecit meliùs quàm Iacob, qui ita ſuum munus paſtorale commendat: *Die noctuq; æſtu vrebar & gelu.* Geneſ. 31. 40. Quartò, cùm audis Deum eſſe *vmbraculum à calore meridiano*, intelligis Chriſtum hotâ ſextâ crucifixum, id eſt, meridie; & tunc ardorem vrentis Solis, id eſt, iuſtitiæ diuinæ, in ſe excepiſſe, iuxta illud: *Super me tranſierunt iræ tuæ*, ſcilicet, rigorem iuſtitiæ Dei (qui nos erat aduſturus) Chriſtus in ſe excepit, ac ideò nobis ſolem in vmbram redegit. Quintò, cùm audis Deum eſſe *deprecationem offenſionis*, intellige Chriſtum & in cruce & in cælo deprecari Patrem, ne in nos pro noſtris offenſis ſæuiat. Tum etiam deprecari nos, ne eum offendamus. Sextò, cùm audis Deum eſſe *adiutorium caſus*, id intellige, cùm nos cadendo decidimus in mortem & infernum, Chriſtus inde nos erepturus in mortem & infernum deſcendit, vt manum nobis lapſis porrigeret. Septimò, quod dicit, *exaltans animam*, ſic intellige, Chriſtus nos ſecum in cælum exaltabit; vt, ſicut deſcendit in inferiores partes terræ ad nos erigendos, ita aſcendit in ſummas partes cæli ad nos ſibi iũgendos. Octauò, cùm dicit, *illuminans animam*, docet fore, vt in cælo in eius lumine videamus lumen, id eſt, in lumine gloriæ glorioſi ſimus futuri. Nonò, cùm, ait; *dans ſanitatem & vitam & benedictionem*, notat, qualis erit æternitas gloriæ, quam electis Chriſtus eſt daturus, ſcilicet ſalus, vita & omnia bona. Ibi enim *inebriabuntur ab vbertate domus Dei, & torrente voluptatis* potabuntur, *quia apud te* (inquit) *eſt fons vitæ*, pſal. 35. v. 9. & 10. *Symbola crucis Chriſti.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Docens, quòd Deus raptorum & impiorum oblationes non probet, ſed reprobet.

Verſ. 21. Immolantis ex iniquo oblatio eſt maculata, & non ſunt beneplacitæ ſubſannationes iniuſtorum.

22. Dominus ſolus ſuſtinentibus ſe in via veritatis & iuſtitiæ.

23. Dona iniquorum non probat Altiſſimus, nec reſpicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine ſacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.

24. Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris ſui.

25. Panis egentium vita pauperum eſt: qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt.

26. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.

27. Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt.

28. Vnus ædificans, & vnus deſtruens: quid prodeſt illis niſi labor?

29. Vnus orans, & vnus maledicens; cuius vocem exaudiet Deus?

30. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius?

31. Sic homo qui ieiunat in peccatis ſuis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando ſe? orationem illius quis exaudiet?

VERS. 21. Docuit hactenus Deum protegere & benedicere timentes ſe: nunc docet quinam illi ſint, & in quo timor, id eſt, cultus & reuerentia Dei, conſiſtat. Primò igitur aſſerit, illam non conſiſtere in obligationibus Deo factis ex rapina & impietate. Ait ergo:

IMMOLANTES EX INIQVO (Græcè, ἀδίκου, quod Complut. vertunt, *iniuſto*) OBLATIO EST MACVLATA, ET NON SVNT BENEPLACITÆ SVBSANNATIONES INIVSTORVM.] Syrus, *ſacrificia iniquorum, quæ iniquitas ſunt, &* (id eſt, idcircò) *non acceptantur oblationes earum.* q.d. Qui ſacrificium offert ex re iniqua, vel iniquè parta, huius oblatio & victima quaſi polluta diſplicet Deo: & oblationes *iniuſtorum* potiùs ſunt *ſubſannationes* & irriſiones Dei, quàm veræ oblationes. q.d. Iniuſti per ſuas oblationes videntur potiùs ridere Deum, quàm eum colere & reuereri: tum, quia in ſua iniuſtitia & hoſtilitate Dei permanere volunt: tum, quia ex rapto aliove ſcelere victimas polluras Deo offerunt. Taxat impios nonnullos, qui in rapinis, fraudibus, vſuris, &c. viuunt, interimque oblationes Deo offerunt, quaſi per eas ſcelera ſua expient, aut Dei oculos excæcent, ſuiſque muneribus corrumpant, vt ea diſſimulet, nec puniat. Quæ eſt ſtolida blaſphemia: facit enim Deum præſidem, vel participem & laudatorem rapinæ, furti, aliarumque iniquitatum, vti faciebant Gentiles, qui ſingulis cupiditatibus ſuis & vitiis Deum aliquem præficiebant, vt eius ope per inuocationem, vota & victimas, ſibi conciliata, liberè pleneque eas explerent. Sic Libidini præficiebant Venerem, fraudi Mercurium, furtis Priapum, rapinæ Martem (vnde ei ſpolia offerebant, vt ab eo plura rapiendi fieret facultas:) voluptati Volupiam: ebrietati Bacchum: petulantiæ Salaciam. Vide S. Auguſt. l. 4. de Ciuit. c. 11. & l. 7. c. 21. & 22.

Pro *maculata* legit Noſter μεμωμημένη, à μῶμος, id eſt macula, iam legunt μεμωκημένη. Quod Complut. vertit, *ridicule*; Romana, *ſubſannata*. q.d. Deus ridet & ſubſannat oblationes factas ex iniquo. Rurſum pro *ſubſannationes* Noſter cum Romanis legit μωκήματα, id eſt, *ſannæ*, irriſiones; alii legunt μωμήματα, id eſt, *macula*. Complut. legunt δωρήματα, id eſt, *dona*. Hinc Tigurina vertit, *ſacrificium ex iniuſtè partis eſt irrito ſacrificanti, nec gratiam merentur donaria iniuſtorum*: tum, quia offerens eſt iniuſtus; tum, quia res oblata eſt iniuſta. Offert enim ex alieno, cùm Deus honorandus ſit ex proprio, ait Lyran. iuxta illud Prouerb. 3. *Honora Dominum de tua ſubſtantia*. Vnde S. Ambr. lib. 8. in ca. 19. Lucæ: *Dimidium*, inquit, *Zacchæus & electus à Chriſto, ſed dimidium bonorum ſuorum largiendo pauperibus, reddendo etiam in quadruplum, quæ fraude ſuſtulerat: alterum enim non ſat eſt, nec habet gratiam liberalitas, ſi iniuria perſeueret: quia non ſpolia, ſed dona quæruntur.*

Porrò τὸ *ex iniquo* ſignificat, non tantùm oblationes ex rapina ſimiliue iniuſtitia, ſed & ex quacumque iniquitate diſplicere Deo, putà, ſi fiant ex violatione alicuius præcepti diuini, ſiue decalogi. Hinc oblatio Iephte Iudic. 11. v. 31. quà vouit, ſi victor è bello rediret, ſe primum è domo ſibi occurrentem, etiamſi filia foret, immolaturum Deo, at victor rediens reipſa immolauit eam Deo, ipſi diſplicuit; quia hoc non tam erat ſacrificium, quàm homicidium, imò parricidium vetitum quinto Decalogi præcepto: *Non occides*. Sic oblatio, quam Phariſæi docebãt filios, vt parentes egentes negligerent eiſque dicerent, *corban*, id eſt, munus hoc Deo dicatum: ergo tibi, ô pater, illud dare non licet, reprobat Chriſtus Matth. 15. v. 6. Sic oblatio Saul ex pecoribus Amalec, quæ Deus iuſſerat occidi, quaſi oblationem inobedientiæ, reprobauit, adeoque Saulem regno priuauit Deus 1. Reg. 15. 22. & ſequ. Vnde Sapiens Eccleſ. 4. v. 17. *Multò melior*, inquit, *eſt obedientia quàm ſtultorum victima, qui neſciunt quid faciunt mali.* Sic votum, quo quis vouet victimam, vel oblationem, v.g. filium conſecrare Deo, ſi concubinâ potiatur, ex eaque illum ſuſcipiat, turpis eſt, & diſplicet Deo, tum propriè affectum in opus fornicationis, tum ob irreuerentiam ſeu contumeliam, quæ per tale votum Deo irrogatur. Eſtque tacita blaſphemia, quia dum ſcriò promittis Deo quod ſcis eſſe malum, inſinuas illud Deo placere, eoque coli & honorari. Similis irreuerentia erit, ſi eodem animo impleas, vti docet P. Leſſius l. 2. de Iuſtitia c. 40. de voto dub. 7. n. 36. & ſequ.

Dices, Chriſtus Lucæ 16. videtur contrarium ſuadere, imò præcipere. Ait enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Reſp. *mammonam*, id eſt, diuitias, vocari, *iniquitatis*, tum, quia multorum ſcelerum ſunt inſtrumenta; tum *iniquitatis*, quia iniquæ

quæ, id eſt, infidæ, fallaces, fugaces, non fideles & ſtabiles, quales ſunt opes ſpirituales & cęleſtes, quas proinde illis opponit Chriſtus eodem c. v. 11. tum denique, quia iniqui ſolas eas putant eſſe diuitias, quia diuinas non norunt. Ita S. Auguſt. tract. 35. de Verbis Domini. Nam alioqui ex vſuris & rapinis eleemoſynam facere non licere, docet ibidem S. Aug. & habetur 14. q. 5. can. 2. & 9. vbi idipſum ex hoc Eccleſiaſtici loco probatur.

Vers. 22. DOMINVS SOLVS SVSTINENTIBVS SE IN VIA VERITATIS ET IVSTITIÆ] ſupple, ſufficit. Pij enim, qui ſuſtinent & ſperant in Deo, dicunt illi cum Pſalte: *Quid mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum*, pſ. 73. 26. Et cum S. Aug. *Quæramus hic varia quæ vis, ipſe tibi Deus vnus omnia erit.* Et cũ S. Franciſco: *Deus meus & omnia.* Verè noſter Thomas à Kempis de Imit. Chriſti l. 3. c. 36. *Deus parum erit, & in terra iacebit; qui aliquid magni eſtimat, niſi ſolum vnum immenſum & æternum bonum. Et quidquid Deus non eſt, nihil eſt, & pro nihilo computari debet.*

Secundò, alij ſubaudiunt *requiritur*. q. d. Deus ſolus requiritur à pijs in eum verè & iuſtè ſperantibus. Ita Lyran. Illi, inquit, qui ſtant *in via veritatis & iuſtitiæ*, habent ſolum Deum verum pro Deo, & illórum acceptat munera: raptores & auari habent aurum & pecunias pro Deo, gulosus delicias, luxuriosus voluptatem tactus: & ideireò eorum ſacrificia non ſunt accepta Deo.

Tertiò, Palacius ſubaudit *adorandus eſt*: Deus, inquit, adorandus eſt ſolus, non ſimul cum idolo Dagon, 1. Reg. 5. id eſt, non ſimul cum iniquitatis idolo: & adorandus eſt *in via veritatis & iuſtitiæ*, non in via furti & rapinæ. Porrò pij dicuntur ſuſtinere Dominum, iuxta illud Pauli 1. Corinth. 6. *Glorificate & portate Deum in corpore veſtro*: & illud Dauidis pſal. 26. 30. *Viriliter age, & ſuſtine Dominum*: vt ſic mirabile gigantem à nano deferri: atqui Simeonem is gubernabat, quem deferebat, Lucæ 2. hæc Palacius.

Quartò & genuinè. q. d. Dominus ſolus eſt Dominus, & vt Dominum ſe exhibet ſuſtinentibus ſe in *via veritatis & iuſtitiæ*, id eſt, in via veræ iuſtitiæ, vt ſit hendiadys. Aut *in via veritatis* vitæ, quæ eſt practica, nec alia quàm iuſtitia & ſanctitas, Ita Lanienius. Dominus ſolus, inquit, eſt ſuſtinentibus ſe, hoc eſt, ſolum agnoſcit ſe pro Domino, & ſolùm adeſt his qui patienter illum exſpectant, viuentes in via veritatis & iuſtitiæ. Ita vt nec verborum falſitate cuiquam imponant, nec iniuſtitia operum quemquam opprimãt. Hos ſolos agnoſcit ſuos cultores & genuinos ſeruos, & vicißim ſe illorum eſſe dominum. Quod bi offerunt, id demum illi gratum eſt: imò ipſa veritas & iuſtitia, quam ſeruant, illi eſt gratiſſimum ſacrificium.

Hic verſus iam deeſt in Græco & Syro.

Moraliter Nota. Quòd Deus, licet ſit Deus & pater omnium, præſertim iuſtorũ, maximè tamen talis eſt *ſuſtinentibus ſe*, id eſt, conſtantibus & fortibus. Gloriatur, videlicet, Dominus ſe eſſe dominũ virorum robuſtorum, qui in via veritatis & iuſtitiæ perſeuerant, & virtutis impedimentis eos à bono trahentibus obſiſtunt. Sicut enim homo gaudet ſi habeat ſeruos fideles, & rex lætatur ſi milites habeat fortes ac robuſtos, qui nunqpam eum in acie deſerant, nec hoſtibus terga vertant: ita Dominus de ſuorum ſeruorum ac militum conſtantia & firmitate vehementer exultat.

Cornel. in Eccleſiaſt.

DONA INIQVORVM NON PROBAT ALTISSIMVS, NEC RESPICIT IN OBLATIONES INIQVORVM: NEC IN MVLTITVDINES SACRIFICIORVM DONORVM PROPITIABITVR PECCATIS] Docuit dona ex iniquo facta non placere Deo: nunc id extendit ad omnia *dona iniquorum*, etiam ex æquo & proprio facta. *Iniquorum*, intelligo in ſenſu compoſito, ſcilicet, in iniquitate ſua perſiſtentium; nam ſi de ea pœniteant, eamque ſeriò abdicare velint, vtiq; dona eorũ & ſacrificia pro peccato acceptabit Deus. Hæc enim ipſe ſanxit & inſtituit Leuit. 3. Nam, vt ait Pſalte pſal. 50. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non deſpicit.* Poſſunt tamen per *iniquos* hic accipi quiuis in peccato mortali exiſtentes, etiamſi in eo iterando non perſiſtant. Horum enim dona nõ probat Deus, ſicut probat dona iuſtorum, tanquam amicorum & filiorum ſuorum, ad promerendum de condigno maiorem gratiam, & peccatorum veniam. Vnde ex hac Siracidis ſententia docent probantque Doctores, ſatisfactionem eius qui eſt in peccato mortali, non valere ad remiſſionem pœnæ, nec pro ea ſatisfacere; ſed vt ſatisfactio valeat, debere eum qui ſatisfacit, præditum eſſe Dei gratiã & charitate. Ita paſſim Scholaſtici cum Magiſtro & S. Thoma in 4. diſt. 15. vnico Scoto excepto, quem paſſim alij refutant.

Per *dona* accipe victimas, oblationes, eleëmoſynas, vota & quælibet alia, quæ Deo, vel in honorem Dei damus & offerimus. Alludit ad Prouerb. 15. 8. *Victimæ impiorum abominabiles Deo: vota iuſtorum placabilia.* Græca de more concila ſic habent, *non complacet Altiſſimus oblationibus impiorum, neq; in multitudine ſacrificiorum propitiatur pro peccato.* Sic & Syrus. Intellige hæc de ſacrificijs, quæ ſolùm vim impetrandi habent ex opere operantis, ſiue ex virtute & merito ſacrificantis, qualia erant ſacrificia legis veteris: nam in lege noua ſacrificium Euchariſticum vim ſuam habet ex opere operato, eſto ſacerdos operans & ſacrificans ſit impius. In eo enim primarius ſacerdos & offerens eſt Chriſtus, qui eſt Sanctus ſanctorum, vti docet Conc. Trident. Veritatis huius ſententiæ teſtis eſt Cain, ad cuius, vtpote impij & auari, *munera non reſpexit Deus*, ſed ad Abelis pij & liberalis. Geneſ. 4. & Iudæi, quibus ait Iſaias c. 7. v. 11. *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum? plenus ſum: holocauſta arietum & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui: incenſum abominatio eſt mihi.* Caſtam ſubdit: *Manus enim veſtræ plenæ ſunt ſanguine.*

Vers. 23.

Recentius magiſque appoſitum exemplum eſt in Vita S. Columbani, liberè & fortiter obiurgantis Theodoricum impium Gallorum regem. Cùm enim aliquando aduentum eius rex cognouiſſet, erectã regio cultu, & reliqua neceſſaria ad eius hoſpitiũ longo famulorũ ordine deferri curauiſſet, quæ vt vidit Columbanus, vultu & voce auerſatus eſt, prolato verſu illo è Scriptura: *Munera impiorũ reprobat Altiſſimus*, indignumq; eſſe vt Dei ſeruorum ora eius cibis polluerentur qui cum ipſis tam iniuſtum bellũ gereret. Vix autem verba finierat, cùm vaſa omnia, quibus cibi illi cõtinebantur, diſrupta ſunt, vinum & ſicera in terram effuſa, reliqua huc illuc diſiecta. Qua re attoniti miniſtri, rex etiã ipſe territus accurrit, ſeque in eius poteſtate fore in rebus omnibus pollicitus eſt; quẽ tamen breui ad vomitum reuerſum, iterum Columbanus ſeuerioribus obiurgationibus & minis aggreſſus eſt. Idem dixit,

S. Columbanus ſprevit dona impij regis.

fecitque S. Antonius de Padua Ezelino tyranno munera offerenti, vti habet eius Vita.

Porrò cùm ait, *Dona iniquorum non probat Altissimus*; noli hinc inferre, omnia infidelium (multò minùs fidelium peccatorum) opera esse peccata, ideoque Deo exosa, vti olim nonnulli opinati sunt, & subinde indicare videtur S. Augustin. Hic enim iam manifestus est error: infideles enim & impij, etiam in impietate perstitentes, nonnulla faciunt opera virtutum moralium, ideoq; moraliter bona, vt cùm dant eleëmosynas pauperibus, cùm victimas Deo offerunt, cùm honorant parentes, &c. quæ quia honesta & virtuosa sunt, vtique Deo placent & probantur. Dicitur ergo Deus ea non probare, quia dantes & offerentes non probat, vt propter ea velit illis reconciliari, daréque gratiam & gloriam. Denique per *iniquos* intellige quoslibet, sed maximè raptores: qui ex rapinis pauperum dona Deo vel proximis offerunt: de his enim termo præcessit & sequitur. Atque hæc est summa iniquorum iniquitas.

A aut cogitari potest? Nam vt ait S. Greg. l. 7. epist. 111. *Quantus dolor patris sit perpendimus, si in eius conspectu filius vulnerator. Et hinc facilè cognoscimus, quantus apud Deum dolor exasperatur, quando ex sacrificium ex rapina tribuitur.* Et S. Chrysost. hom 33. ad Popul. *Quod eleëmosyna est ars omnium quæstuosissima*, vt ad eã suos incitet & à rapina auertat: *Audi*, inquit, *Scripturas dicentem: Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecunijs pauperum. Hanc itaque commutationem mente feruentes habeamus, hanc in parietibus, hanc in manibus, hanc in conscientia, hanc vbique: vt vel hic timor vigens in cordibus nostris, manus nostras à quotidianis cohibeat cædibus; cædes namque prior est rapina, paulatim pauperem deuorans.*

S. Isidor. l. 3. Sentent. cap. 60. *De rapinis*, ait, *eleëmosynam facere non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Vnde & Salomon: Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet*

B *filium in conspectu patris sui. Qui enim iniustè tollit, iustè nunquam distribuit: nec bene alteri præbet, quod ab alio male extorquet.*

Plenius S. Greg. (& ex eo Rabanus hic) 3. par. Pastor. admon. 22. Citato enim Iaia c. 61. *Ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocausto*, subdit: *Sed quanta eos animadversione remuat, per quendam sapientem Dominus demonstrat, dicens: Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimet filium in conspectu patris sui. Quid namque esse iniquius abominabilius potest, quam mors filij ante oculos patris? Hoc itaque sacrificium quanta iræ efficiatur, ostenditur: quid orbati patris dolori comparatur. Et tamen plerumque quanta tribuunt, pensant; quanta autem rapiunt, considerare dissimulant: quasi mercedem numerant, & perpendere culpas recusant. Audiant itaque quod scriptum est: Qui mercedes congregauit, misit eas in saculum pertusum. In sacculo quippe pertuso videtur quando pecunia mittitur, sed quando amittitur, non videtur. Qui ergo quanta largiuntur*

C *eleëmosynarum, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sæculo mercedes mittunt: quia profectò eas in spem suæ fiduciæ inuentas congerunt, sed non inuentas perdunt.*

Ampliùs & profundiùs explicat noster Salazar in Prou. 21. 27. in fin. q. d. *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, sunt qui victimat filium in conspectu patris*, id est, perinde facit ac si victimaret Christum in conspectu Dei Patris. Cum enim Christus per fidem, gratiam, amorem, Eucharistiam, ac curam peculiarem sit & viuat in pauperibus, fidelibus & Christianis; hinc qui illis per rapinas necessaria vitæ adimit, vitam ipsi Christo, qui in eis viuit, adimere videtur, itaq; quasi christicidium in conspectu Dei Patris committere. Rursum patri ingrata est & luctuosa mors filij, quia scilicet bonorum suorũ legitimo hærede priuatur. Cogita ergo, pauperes speciali iure ad Christi hereditatem vocari Iacobi 2. *Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni?* Nam licet eiusmodi pauperes per bonorũ defraudationem maturiùs subtrahi, sorte hereditaria regni ac vitæ æternæ non priuentur: tamen maiorem illam sortem amittere dicendi sunt, quam, si diutiùs viuerent, per voluntariã paupertatis tolerantiam assiduis promeritis attingerent: atque adeò, quod id eam maiorem sortem spectat, sublato per iniuriam pauperc, Deus ipse legitimo hærede priuari quodammodo dici potest. Hunc sensũ indicat Syrus, cuius verba v. 7. citabo.

Offerens spolia pauperum victimat Christum: Carl

Pauper ergo repræsentat personã Christi, vt quod boni vel mali sit pauperi, hoc ipsum Christus sibi factum æstimet. Qua de re mirũ extat exemplum apud

VERS. 24. QVI OFFERT SACRIFICIVM EX SVBSTANTIA PAVPERVM, QVASI QVI VICTIMAT FILIVM IN CONSPECTV PATRIS SVI] Tigur. *filium coram patre mactanti similis est, qui è bonis pauperum sacrificat*; Syrus, *sicut qui occidit filium coram patre suo, sic qui offert oblationem ex eo quod pauperum est*; quia ex substantia pendet vita pauperum. Qui ergo eam aufert pauperi, vitam eidem aufert: quod tantumdem est ac mactare & victimare filium in conspectu patris, quia pauper est filius Dei. Nam vt ait Psaltes ps. 9. 34. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Et vt ait Lyran. Licet Deus sit pater omniũ per creationem, tamen speciali modo est pater pauperum per hereditatis promissionẽ, dicens Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vnde Græca omisso τῷ quasi, nervosiùs & significantiùs sic habent, θύων, id est, *mactat*, vel magis propriè, *victimat & sacrificat filium in conspectu patris sui, qui adducit sacrificium ex pecunia pauperum*, q. d. Qui sacrificium offert ex bonis pauperum, non tantùm similis est mactanti filium, sed reipsa verè & propriè mactat victimatq; filium in conspectu patris; quia eripiendo illis bona eripit pariter & vitam, quæ bonis erat sustentanda: illis, inquam, quos ab alijs derelictos peculiariter sibi quasi filios arrogat & adoptat Deus.

Victima ex rapina pauperum quinque habet crimina.

Quare in uno hoc crimine quinque immania crimina continentur. Primum est rapinæ: quòd bona alteri, eique pauperi, eripiat. Secundum homicidij: quòd eripiendo bona pauperi, eripiat & vitam. Tertium parricidij: quòd occidat filium in conspectu patris, vt videatur patrem cum filio occidere, quorum vterque sibi est frater, vtpote filius eiusdem Dei patris: pater enim in filio, quem moriens posit se heredem & quasi alterũ se relinquet, viuit manetque superstes: quare si filius moriatur, pater ei se commori existimat: ideoq; qui filio necem struit, petit iugulum patris, patremque quasi interimit, vtpote qui viuat in filio, ac subinde magis quàm in seipso, vbi enim est amor, ibi est & anima & vita. Quartum deicidij: quòd filiũ Dei in ipso Dei conspectu perimat, qui enim Filium Dei tangit & violat, ipsum Deum, vtpote patrem, tangit & violat. Quintum sacrilegij: quòd Filium Dei Deo dilectissimum non tantùm occidat, sed & victimet, id est, in holocaustũ offerat Deo Patri. Quo quid tristius, quid immanius, vel horribilius dici

D

apud Leontium in Vita S. Ioannis Eleëmosynarij de Petro Telonario, qui ex auaro per visionē angelicam factus liberalis, omnia sua in pauperes distribuit, imò veste suâ pretiosâ se exuens, illam dedit pauperi naufrago. Hic eam vendidit: vendicam videns Petrus indoluit; sed Christus ei apparens, illa se indutum ostendit, dixitque: *Quid ploras Petre? Ecce ego illa vestis ex quo mihi illi dedisti, & gratias ago bonæ voluntati tuæ: quoniam frigore affligebar, & me cooperuisti me.* Ad se ergo reuersus Petrus cœpit beatificare egenos, ac dicere: *Viuit Dominus, si inopes Christus meus sunt, non moror, & fiam sanguis vnus ex eis.* Quare secretario suo iussit, vt se venderet, ac pretium daret pauperibus. Venditus ergo triginta nummis seruiuit hero instar mancipij, ac probra verberaq; à conseruis excipiens, patienter omnia sustinebat, ita vt haberetur & vocaretur amens. Agnitus tandem à notis eò peregrinantibus, & ad domum heri diuertentibus, vt vanam gloriam fugeret, è domo heri profugit, ac in fuga ianitori domus surdo & muto, vium tam linguæ quàm aurium restituit. Subiungit Leontius, pari modo se vendidisse Serapionem Sidonium, sicut S. Paulinus Nolæ Episcopus pro filio vidua Wandalis se vendidit pauperum amore, vt Christum, qui nùm diues esset, pro nobis pauper effectus est, pauperem pauper sequeretur. Quod proinde eius factū miris laudibus celebrant S. Aug. & S. Greg. Denique S. Greg. Nazianz. in Carm. sic canit:

Christum ergo nutrisq; pauperem nutriens:
Rebellia omnibus Christum tibi solum compara.

PANIS EGENTIVM VITA PAVPERVM EST: QVI DEFRAVDAT ILLVM, HOMO SANGVINIS EST] Vers. 25.
Probat quod dixit: *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium*, &c. hoc syllogismo: Substantia siue panis pauperum est vita eorum, quia vita eorum pane sustentatur: Atqui qui offert sacrificium ex substantia pauperum, hic aufert eis substantiam & panem: Ergo hic aufert eis vitam. Ergo qui panem illis proprium vel debitum *defraudat*, id est, fraude eripit vel priuat, hic *homo sanguinis*, id est, sanguinarius & homicida, est. Ita legunt Romana & Complut. Verum Græca Romæ correcta habent, *qui defraudat illum*, scilicet, vitam pauperum, *homo sanguinis est*; sic & Tigurina, *panis tenuis est vita pauperum: qui defraudat eum, est vir sanguinarius.* Sed eòdem redit sensus: defraudat enim vitam pauperum, qui defraudat panem: nam pane conseruatur vita. Ergo qui panem aufert à paupere, aufert ab eo vitam. Primò, hoc facit fur & raptor, qui panem ei eripit. Secundò, qui mercedem pro opere illi debitam negat, vti explicat v. sequ. Tertiò, qui exigit rigidè debitum à paupere, qui quod soluat non habet, nisi se priuet pane ad vitam necessario, vti sæpè faciunt principes & diuites auari. Quartò, qui pauperi in magna egestate & fame constituto panem non erogat, iuxta illud S. Ambr. *Pasce fame morientem: si non pauisti, occidisti.* Vnde Syrus vertit, *panis opprobrij, vita pauperum: & qui denegat eum illis, effundit sanguinem innocentem.*

Vers. 26. QVI AVFERT IN SVDORE PANEM, QVASI QVI OCCIDIT PROXIMVM SVVM. Vers. 27. QVI EFFVNDIT SANGVINEM, ET QVI FRAVDEM FACIT MERCENARIO, FRATRES SVNT] id est, similes & pene pares in scelere, ait Raban. & Lyran. Est hebraismus: nam *panem in sudore*, idem est, quod *panem sudoris*, hoc est, sudore partū. Hebræi enim sæpè regimen genitiui exprimunt per ablatiuum cum præpositione *in*. Duo ergo genera peccatorum comparat, & pene æquat homicidio. Primum, eorum qui substantiam sudore pauperis comparatam illi auferunt. Secundum, eorum qui mercedem mercenario debitam vel negant, vel minuunt, vel aliis modis aggrauant & intercipiunt. Horum vocat *fratres* homicidæ: quo significat eos non esse propriè homicidas, homicidium enim grauius est furto & rapinâ; sed illi affines & similes, imò verè homicidas in causa. Quia furtum hoc pauperi factum tendit ad eius necem & mortem, eiusque est causa: vnde est homicidium non formale, sed causale. Græca de more conciła duas sententias iam dictas in vnam hanc confiant: *Qui aufert victum, occidit proximum: & qui fraudat mercedem mercenary, effundit sanguinē* Tigur. *quem quis victu priuat, eū interficit: & qui mercedem subtrahit mercenario, effundit sanguinem.* Hinc defraudatio mercedis operariorum vocat peccatum clamans in cælum à S. Iacobo c. 5. v. 4. Vide ibi dicta. Porrò Syrus mirè vertit, *qui occidit proximum suum, hereditat opes eius: & qui effundit sanguinem innocentem, Deum orbat suis filio & herede.* Talis enim est innocens, imò *huius est hereditas & peculium Dei*, ait Sapiens. Pergit Syrus, *qui fraudat mercedem mercenary, fraudat creatorem suum, & ipse recipit retributionem malam.* Vide dicta v. 24. in fine.

VNVS ÆDIFICANS, ET VNVS DESTRVENS, QVID PRODEST ILLIS NISI LABOR? Græcè, *quid lucrantur amplius quàm laborent?*] VNVS ORANS, ET VNVS MALEDICENS (eidem pro quo alter orat) CVIVS VOCEM EXAVDIET DEVS?] Tigurina, *cùm quod extruit vnus, alter destruit, quid præter laborem redit ad vtrumque? Cùm quod precatur vnus, aliis deprecatur*, (Vatabl. *cùm quod alius optat, execratur alius*) *verius vocem exaudiet Dominus?* Syrus, *vnus ædificat, & alius destruit, quid vtilitatis acquirunt nisi laborem vanum? Vnus benedixit & alius maledixit, quorum è duobus vocem exaudiet Deus?* Vers. 28.

Ædificant & destruens nil lucratur nisi laborem.

Primò, Hugo & Dionys. hæc referunt ad dicta v. 21. & 24. putà, ad illum qui immolat ex iniquo & ex substantia pauperum, q. d. Talis esto bonum opus immolationis ædificet, tamen quia id destruit immolando ex iniquo & ex rapina pauperum, hinc nihil lucratur nisi laborem: sic licet sacerdotes, quibus offert, illi benedicant, tamen pauperes, à quibus ea rapuit, illi maledicunt, sit Dionys. Verùm obstat, quod talis nil boni ædificet. Esto enim opus immolationis in genere, & abstractè consideratum, sit bonum; tamen spectatum in individuo, quatenus hic & nunc fit ex rapina pauperum, absolutè & intrinsecè est malum. Talis ergo nihil ædificat, sed totum opus suum peruertit & destruit. Primò.

Secundò, melius Palacius hæc refert ad v. sequ. vt idem sit *ædificare* & *destruere* quod baptizari à mortuo, & iterum eum tangere, hoc est, pœnitere de peccato, & mox ad peccati vomitum redire: vt tres hæ parœmiæ, scilicet, Prima, ædificantis & destruentis; Secundò, benedicentis; Tertiò, baptizati & redeuntis ad sordes, idem significent, scilicet nihil prodesse peccati pœnitentiam, si post eam pœnitens iterum peccet. Secundò.

Tertiò, alij referunt hæc ad malum discordiæ in ciuitate, repub. monasterio, & quauis congregatione, q. d. Dum in cœtu aliquo est discordia, & quod vnus ædificat, alter destruit; tunc omnes vtrimque labores sunt sine fructu, cassi & inanes, Tertiò.

nullaque omnium eſt vtilitas, niſi quòd vtrimque laboretur incaſſum. Hîc ſenſus paroemiæ congruit; ſed huic loco eſt incongruus & impertinens. Non enim agitur hîc de concordia, ſed de immolatione impiorum.

Quarto. & gemind. Quartò & genuinè, Rabanus, Lyran. Ianſen. & alij hæc referunt ad v. 23. putà, ad dona iniquorũ, q.d. Iniqui nil æquirũt ex oblationibus, quas Deo eas improbanti offerunt, niſi inanem laborem. Eſt prolepſis ſiue occupatio. Præoccupat enim obiectionem, quã quis hîc facere poſſet, dicẽdo. Dona iniquorũ in ſe bona ſunt, nec ab iniquitate manãt, vt ab ea vitiari poſſint: Ergo illa in ſe honeſta ſunt, Deoque grata. Reſpondet, ea in ſe bona eſſe, Deoque grata, ſed inania & inutilia donantibus; quia quod ipſi vna manu ædificant, altera deſtruunt.

Dices, Iniquus offerens ſua dona eſt vna eademque perſona: hîc autem aſſignantur duæ perſonæ, ſcilicet, vna ædificans, altera deſtruens. Vnde in plurali ſubdit: *Quid prodeſt illis* (non illi) *niſi labor?* Ergo de illo hęc parabola accipi nequit. Reſp. iniquum offerentem dona Deo eſſe vnam perſonam formaliter, ſed duas virtualiter, ſiue politicè & interpretativè. Talis enim, quatenus offert dona Deo, eſt perſona ædificans ſua pietate & religione opus bonum, æquè ac proximum. Idem verò quatenus multa iniqua perpetrat, interpretativè eſt alia perſona, ſcilicet, ſuis vitijs & iniquis moribus deſtruens meritum & impetrationem ſuæ bonæ oblationis. Grauis enim malorum, etiam ſacerdotum, Scribarum & Phariſæorum erat error, totam ſanctitatem collocantium in externis ſacrificijs, cæremonijs, luſtrationibus à Deo in lege præſcriptis. Vnde credebant licere ſibi rapere, fornicari, calumniari, omniaque ſcelera peragere, modò Dei veri cultum externum retinerent: omnia enim ſcelera expiari victimis pro peccato. Tales ſunt etiamnum multi inter Chriſtianos, qui abutentes illo dicto Chriſti: *Quod ſupereſt, date eleëmoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis*, Lucæ 11. 41. expilant pauperes, pupillos opprimunt, vſuras exercẽt, peierant, fraudant, ac grauia quæque perpetrant pro quibus omnibus ſe Deo ſatisfacere cenſent per eleëmoſynas, quas dant pauperibus & Religioſis hoc fine, vt ipſi pro ſe orent, Deumque pro peccatis ſuis placent. Sacerdotes nonnulli impurè viuunt, cenſent tamen ſe officio ſuo egregiè ſatisfacere, ſi eloquenter concionentur, & Miſſas celebrent. Contra quos ait S. Proſper: *Stulte loqui & male viuere, non eſt aliud, quàm ſe ſua voce damnare.* Alij peculiares deuotiones ſibi indicunt, v. g. die ſabbathi iciunant, roſarium recitant, Officium legunt in honorem B. Virginis, & interim in grauibus ſceleribus perſiſtunt, perſuaſi neminẽ poſſe perire & damnari qui enixè B. Virginem, eò quòd ipſa ſit mater miſericordiæ. Quæ omnia diabolus eis aſtutè ſuggerit, vt per hoſce errores & illuſiones eos pertrahat in gehennam.

Hæc refellit hîc Sirachides, q.d. Erratis, ô miſeri & cæci, quia dona iniquorum in iniquitate perſiſtentium non probat Altiſſimus: Etſi enim dona & oblationes in ſe bonæ ſint, quæque ſint, vtpote actus virtutum, religionis, eleëmoſynæ, abſtinentiæ, &c. ideoque Deo gratæ & acceptæ, non tamen ob eas, gratus & acceptus eſt Deo is qui ea donat & offert, ſi ſit impius, & in ſcelerata vita perſiſtat, iuxta id quod dixit v. 23. *Nec in multitudine ſacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.*

Rationem dat hoc verſu: quia quod ipſe, vt pius, donando, & offerendo ædificat, id eſt, rectè beneque facit, aliiſque dat virtutis exemplum; hoc idem, vt impius, & quaſi alter, à te pio diuerſus, ſuis ſceleribus aſſiduis deſtruit. Quare ſuis donis & oblationibus omnem reconciliandi & impetrandi vim adimit, eaque enecuat & ſuffocat, vt nihil ei reſtet niſi labor boni operis & perditæ donorum expenſæ: ſicut cùm vnus ædificat domum, alter poſtridie deſtruit id quod ædificatum eſt; nil lucratur vterque niſi laborem continuum ædificandi & deſtruendi. Rurſum, quod ipſe, vt pius, per ſe, vel per pauperes & Religioſos, quorum preces per eleëmoſynas depoſcit, orat & obſecrat vt fiat, hoc ipſe, vt impius, maledicit & reipſa orat, vt non fiat, dum Deum ſuis ſceleribus irritat & ad vindictam prouocat, adeóque te omnem virtutem, gratiam & benedictionem odiſſe & execrari, reipſa & interpretativè ſceleratè viuendo proteſtatur. Inſuper dum pauper vel Religioſus pro eo orat; illiſque benedicit & bene precatur; alij quos expilauit, quibuſque multas iniurias inſulit, eidem maledicunt, omneſque diras imprecantur. Cuius, vel quorum, vocem audiet Dominus? vtique audiet tam maledicentium quàm benedicentium: illorum ergo vox horum vocem elidet & enecabit, vt nihil à Deo impetret vel conſequatur. In paroemijs enim ſimilitudo rei ſignificatæ per omnia præcisè adæquari nequit; alioqui non eſſet ſimilitudo, ſed res ipſa. Senſus ergo eſt, q.d. Is qui nunc impiè viuit, nunc dona Deo offert, ſimilis eſt duobus, quorum vnus ædificat, alter quod ædificatum eſt deſtruit: imò ſimilis eſt vni eidemq; qui ſtolidè priùs ædificat, poſtea ædificatum deſtruit, vti Penelope telam per diem textam nocte retexebat, ne, ſi eam pertexeret, ex promiſſo cogeretur nubere ſuis procis.

Intellige (vt dixi) ſi offerens vel dans eleëmoſynam, aliudve bonum opus agens, in peccatis perſeuerare velit, non actu (ſi enim actu, vitioſa eſſet oblatio & bonum opus: vitiaretur enim hac mala circumſtãtia, putà voluntate perſeuerandi in peccatis) ſed habitu. Nam ſi velit pœnitere etiam voluntate languida & inefficaci, id eſt, ſi deſideret pœnitere & vitam corrigere, ideóque offerat donum vel bonum opus, vt gratiam pœnitendi vitamq; emendãdi à Deo impetret, bonum valídũque erit donum & opus, ac Dei gratiam impetrare poterit. Quocirca Daniel c. 4. 64. Nabuchodonoſor regi infideli & tyranno ſuadet dicens: *Peccata tua eleëmoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum.* Vide ibi dicta.

VERS. 30. QVI BAPTIZATVR (Syrus, *qui lauatur*) A MORTVO, ET ITERVM TANGIT EVM, QVID PROFICIT LAVATIO ILLIVS? SIC HOMO QVI IEIVNAT IN PECCATIS SVIS, ET ITERVM EADEM FACIENS, QVID PROFICIT HVMILIANDO EE? ORATIONEM ILLIVS QVIS EXAVDIET?] *A mortuo*, id eſt, propter, vel poſt contactum mortui: aut potiùs *à mortuo*, id eſt, ab immunditia legali contracta à mortuo, dum eum tetigit. Eſt metonymia, S. Greg. l. 9. epiſt. 39. & in pſal. 4. pœnitent. ad illud: *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus*, & eum ſecuti Rabanus & Hugo, hæc accipiunt de Sacramento baptiſmi & Pœnitentiæ, q.d. Qui abluitur *à mortuo*, id eſt, à peccato, & iterũ illud perpetrat, quid prodeſt ablutio eius? *Poſt lauacrum*, ait Raban. *mundus eſſe negligit, quiſquis poſt lacrymas vitæ innocentiam non tuetur. Et lauan-*

VERS. 31.

Baptizari à mortuo, quid ſit. Reſp. Primo;

lauatur ergo, & nequaquam mundi ſunt qui commiſſa flere non deſinunt ſed rurſus flenda cõmittunt. Quibus ait Iſaias 1.1. Lauamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationũ veſtrarum ab oculis meis. Et Hugo: *Qui baptizatur à mortuo*, ait, *hoc eſt, qui mũdatur à peccato aqua cõpunctionis, ſi rurſus illud tãgit, nihil ei prodeſt: quia ſequẽs culpa pœnitentiam perdit.* Verùm hic lenius myſticus eſt: nam ad literam baptiſmus tempore Siracidis non erat Sacramentũ, ſed diu poſtea ad id inſtitutus fuit à Chriſto: quare baptiſmus hìc legalis accipiendus eſt, putà ablutio lege præſcripta Num. 19. quâ qui tetigerunt cadauer mortuum, ideoq; iuxta legem erant immundi, nec ingredi poterant templũ, ſe mundare & purificare debebant ablutione aquæ luſtralis, confectæ ex cinere vitulæ rufæ. q.d. Qui abluendo corpus aquâ hac luſtrali, expiauit immunditiem legalem, quã contraxit ex contactu mortui, putà, cadaueris, ſi iterum tangat cadauer, quid prodeſt ei prior ablutio? q.d. Nihil: nã rurſum per contactũ mortui factus eſt immundus, vti erat antè, ideoq; nouo eget baptiſmo nouaq; ablutione: ſic pariter *homo qui irritat in peccatis ſuis*, id eſt, propter peccata ſua (eſt enim Heb. בעבור, id eſt, in, pretij, ſignificans *propter*) ſcilicet, abolenda, vt eorũ veniam impetret, pro ijſque ſatisfaciat, ſi illa iteret & rurſũ perpetret, nihil prodeſt ei prior humiliatio, id eſt, *ieiunium*, vt vertit Syrus, (ieiunium enim debilitat corpus, & conſequenter humiliat animam. Vnde illud crebrum in Scripe. *Humiliate in ieiunio animas veſtras*,) nec Deus orationem eius exaudiet, quia ad peccatũ redijt, quaſi canis ad vomitum & ſus ad lutum: vnde ſordidus, imò ſordidior eſt quã fuit antè. Vide dicta 2. Petri 2. 22. ita Syrus & Tigurina, *ſi quis ablutus*, ait, *à cadauere, rurſus idem contigeris, quid ei prodeſt ablutio? Similiter ſi, cùm quis ſe propter peccata ſua macerat, abſtiq; rurſum, & patrat ea*, (alij, *& rurſum ea cõmiſſum it*) *quis preces eius exaudiet? aut quis ſibi afflictionis ſuæ profuit?* Nam, vt ait Ezechiel. c. 18. 24. *Si auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, omnes iuſtitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur, &c. in peccato ſuo, quod peccauit, morietur.* Pœnitẽti ergo, ſi relabatur in peccata, nil prodeſt pœnitentia præterita ad gratiam & ſalutem: prodeſt tamen eatenus, quatenus per eam deleta ſunt præterita peccata, vt propter ea non ſit puniendus in inferno. Rurſum ſi à peccatis poſterioribus reſurgat, reuiuiſcit prior pœnitentia, gratia, virtutes & merita, vti docent Theologi, vt propter ea copioſiorem & gratiam & gloriam ſit recepturus.

Secunda & vera.

Nota, τὸ *& iterum tangit eum*, olim in nonnullis codicibus deerat, vt apud S. Pacianum epiſt. 2. ad Sempronianum: *Qui*, inquit, *baptizatur à mortuo, nihil proficit, vtique qui hæretico fonte diluitur: ſic & qui peccatoris oleo vngitur, id eſt, qui ſpiritu ſatiatur immundo.* Sic quoque legit S. Cyprian. indeq; probat baptiſmum ab hæreticis collatum, eſſe inualidum, ideoque baptizatos ab hæreticis eſſe rebaptizandos. Sic enim ait epiſt. ad Quintum: *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lauatio eius? Manifeſtum eſt autem eos, qui non ſunt in Eccleſia Chriſti, extra mortuos computari, nec poſſe ab eo viuificari alterum, qui ipſe non viuat, quando vna ſit Eccleſia, quæ vita æterna gratiam conſecuta, & viuit in æternum, & viuificat Dei populum.* Sic quoque hic locus explicatur in Concilio Carthaginenſi, cui præfuit S. Cyprian. (vnde & exſtat inter opera S. Cypriani) quòd per *mortuũ* pariter accipit hæreticum, ideoque baptiſmum ab eo collatum cenſet eſſe irritum & itzandum. Hic fuit error S. Cypriani, cuius culpa paſſionis & martyrij falce recisa eſt, ait S. Aug. Affectæ verò eius, quia in eo poſtquam ab Eccleſia damnatus fuit, pertinaciter perſiterunt, hinc effecti ſunt hæretici, & cognominati Donatiſtæ: qui pariter hæc verba Eccleſiaſtici Catholicis obijciebant; quibus reſpõdit S. Aug. li. 2. Contra Creſcen. c. 25. *Cum audiret Catholicus. Qui baptizatur à mortuo, non ei prodeſt lauatio eius. Reſpondebit: Vnus Chriſtus, & iam non moritur, & mors vltrà ei non dominabitur: de quo dictum eſt Ioan. 5. Ipſe baptizabit in Spiritu ſancto: baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis*, (in nomine mortuorum, id eſt, deorum & idolorum) *Nõ enim ipſi à ſacerdotibus ſuis ſe accipere arbitrantur ſanctificationem, quam putant ſed à dijs ſuis. Qui quoniã homines fuerunt, & ita mortui ſunt, vt neq; ſuper terras, neque in requie Sanctorũ viuant, verè ipſi à mortuis baptizantur.* Verùm, vt dixi, non agitur hic de baptiſmo Chriſtiano, vtpote tum necdum inſtituto, ſed de ablutione Iudaica. Atq; addenda ſunt illa verba, *Et iterum tangis eum*: quæ alium ſenſum, quem initio dedi, expoſcunt. Illa enim conſtanter addunt codices Græci & Latini: vnde & S. Aug. ibidem c. 27. idem innuens, vel ſubdubitans: *Inſpiciat*, ait, *diligenter codices antiquos, & maximè Græcos, ne forte ipſa verba aliter conſcripta ex præcedenti & conſequenti contextione ſermonis aliam ſenſum intiment.*

Error S. Cypriani de rebaptizandis hæreticis.

Moraliter S. Eligius, qui floruit anno Chriſti 640. hom. 8. *Qui*, ait, *ſubſtantiam ſuam tribuit Deo, & animam ſuam offert inimico* (diabolo,) *impletur in illi quod ſcriptum eſt: Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit mortuũ quid profuit lauatio eius.* Sic & S. Greg. in pſ. 4. Pœnit. ad illud: *Cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies: Ille*, ait, *lauatur à mortuo, qui per pœnitentiam mundatur à peccato. Quem ſi contingeret cadẽ, quæ purgarat, iterando peccata committere, nihil contuliſſe videtur adhibita ſatisfactionis lauatio, quem maculauit inhoneſtus iterata facinoris turpitudo.* *Tropol.*

Idem 3. p. Paſtor. admon. 31. *Baptizatur*, inquit, *à mortuo, qui mundatur fletibus à peccato: ſed poſt baptiſma mortuum tangit, qui culpam poſt lacrymas repetit.* Quæ verba citantur de Pœnitent. diſt. 3. c. *Baptizatur*. Nam, vt idem S. Greg. ait l. 9. epiſt. 39. *Mortuum eſt omne opus peruerſum, quod ferebat ad mortem, quod vna iniuſtitia non vixit.*

Denique licet hæc ſententia propriè loquatur de peccato graui & mortali: hoc enim ſignificatur per *mortuum cadauer*: tamen analogicè adaptari poteſt peccatis & vitijs venialibus, præſertim voluntarijs, de quibus multi pœnitent & confitentur, ſed illicò in eadem relabuntur; vnde in ſuis hiſce defectibus manent, iacentq; mortui & inſenſibiles ad omnia monita cõfeſſariorum, rectorũ, prædicatorum. Hi enim in virtute non proficiunt, nec à Deo illuminãtur, aut gratiâ donantur inſigne accipiunt: quia illi per hos defectus obicem ponũt, quem ſi generosè remouerent & extirpent, vtiq; magna diuinorum luminum & chariſmatum dona percipient.

Hinc diſce, recidiuam peccati ipſo peccato eſſe grauiorem & periculoſiorem, tum ob grauiorem offendam & ingratitudinem, quam affert relapſus poſt acceptã veniã: tum quia relapſus lapſum priorẽ renouat & auget, vnde tolet lapſu eſſe maior & profundior: tũ, quia Deus relapſum abominatur, deſerit & deſpicit, imò acriter caſtigat. Vnde Chriſtus ad languidũ à ſe tantum: *Ecce*, inquit, *ſanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat, Ioã. 5. 14.* Quibus verbis, ait S. Cyrillus, *ſignificauit per*

Relapſus grauior lapſu.

peccati iteratiuum, hominem in deteriora prolabi mala. Quid pro eſt obſcero, ſtudioſè veſtes abluere, & lotas rurſum luto inquinare? Quid lauare manus, & ab hoſtes reuerſi contaminare ſordibus? ſicut ſus lota, ſtulti Sapiens, in volutabro luti, ita ſtultus qui iterat ſtulticiam ſuam. Eâdem de cauſa Chriſtus aduleram abſoluens monuit, dicens: *Vade, & iam amplius noli peccare*, Ioan. 8. 11. Vbi S. Cyrillus, vel potiùs Iudocus Clictouæus Doctor Pariſienſis: hic enim quatuor medios S. Cyrilli in Ioannem libros, qui intercideront (vidi tamè eos Romæ Græcè ſcriptos & reddentes ſtylum S. Cyrilli, atque eſt è noſtris qui illos in Latinum transfert vt edat) ſuppleuit: *Nam incaſſum*, inquit, *ſumitur medicina, ſi poſt inſtauratam ſanitatem, per vitæ incontinentiam qui conualuit, in priſtinum incidit morbũ. Quin imò relapſus in ægritudinem periculoſior eſſe ſolet & exitio propior, quàm prior illa fuerat languor: & quos prima valetudo aduerſa non extinxit, ſæpiùs iterata poſt reditam incolumitatem ægrotatio ſuſtulit è vita. Haud ſecùs fruſtra pœnitentiæ medicamentum ſumitur, ſi poſt eam peractam ad præſentia vitæ ſordes redatur. Hæc enim ſecunda admodum periculoſa eſt animæ febricitatio.* Et S. Chryſoſt. ſer. de lapſu primi hominis: *Noli*, inquit, *peccare poſt veniam, noli vulnerari poſt curam, noli ſordidari poſt gratiam.* Et ſtatim ſingulorum cauſas reddens. *Cogita*, inquit, *grauiorem culpam eſſe poſt veniam renouatum vulnus priùs dolere poſt curam: moleſtius hominem ſordidari poſt gratiam.* Et rurſum harum mutationum peruerſitatem expendens: *Indulgẽtiæ*, inquit, *ingratus eſt, qui poſt veniam peccat: ſanitate indignus eſt, qui ſe metipſum poſtquam curatus eſt, vulnerat: nec mundari meretur, qui ſeipſum poſt gratiam ſordidat.* Ac tandẽ huius grauitatem relapſus demonſtrans: *Grauis eſt*, inquit, *hominem inſtructum delinquere, grauius abſolutum peccare. Seruus prior eſt, qui peccauit poſt datam libertatem offendit.* Et S. Bern. ſer. 14. in Cant. *Timeas quidem*, inquit, *pro accepta gratia, amplius pro amiſſa, longè plus pro recuperata.* Et præclarus de primo ac ſecundo timore cauſas reddens, de tertio ſubdit. *Iã ſi gratia propitiata redierit, multò magis tunc timendum, ne forte contingat recidiuam patiuncta illa: Iam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis, recidere quam incidere eſſe deterius? Proinde imaleſcẽte periculo imaleſcat & metus.* Deniq; grauis eſt cenſura S. Petri ep. 2. c. 2. 21. *Melius*, inquit, *erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrò conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſanctæ mandato.* Vbi plura de periculo recidiuæ dixi.

CAPVT TRIGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, docet ſacrificium myſticum valdè ſalutare eſſe, recedere à peccato, & facere miſericordiam. Secundò, v. 6. docet, quanti valoris & gratiæ apud Deum ſit ſacrificium, quæq; conditiones ad illud requirantur. Tertiò, v. 14. docet Deum reſpuere ſacrificia & preces iniquas iniuſtorum: recipere verò & complecti æquas iuſtorum, præſertim iniurias patientium, pauperum & humilium, eaſque vlciſci.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ. 1. QVi conſeruat legem, multiplicat oblationem.

2. Sacrificium ſalutare eſt attendere mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate.

3. Et propitiationem litare ſacrificij ſuper iniuſtitias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniuſtitia.

4. Retribuet gratiam, qui offert ſimilaginem: & qui facit miſerjcordiam, offert ſacrificium.

5. Beneplacitum eſt Domino recedere ab iniquitate, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniuſtitia.

VERS. 1. VERS. 2. QVI CONSERVAT LEGEM, MVLTIPLICAT OBLATIONEM. SACRIFICIVM SALVTARE EST ATTENDERE MANDATIS, ET DISCEDERE AB OMNI INIQVITATE] Cap præced. docuit, Deum reprobare ſacrificia peccatorum: nunc congruo ordine ſubnectit, qualia & qualium Deus probet: adeoque qua in re cultus Deo gratiſſimus conſiſtat, aſſeritque, cum conſiſtere in obſeruatione legis & fuga peccatorum. Pro *oblationem*, Græcè θυσιφορεῖν, Rabanus, Palacius, Ianſenius & alij legunt *orationem*; Græcè, προσεύχεσθαι, ſicque exponunt, q.d. Bene orat, qui mandata ſeruat: conſeruare legem valet perinde ac ſi multùm oraſſet ſeruando legem. Verùm legendum eſt *oblationem* (noſtræ *orationis*) ſic enim legunt Romana & Græca. Et Syrus *feciſti*, inquit, *aliquid, quod ſcriptum eſt in lege, multiplicaſti cultum* vel *ſeruitutem*, putà, ſacrum hoc liturgiam, quam Hebræi & Syri vocant עבדה *aboda*. Similiter aliqui pro *legem*, legunt *verbum*, alij, *verbum legis*. Quæ omnia eòdem recidunt. Senſus eſt, q.d. Multi multas externas victimas boum & ouium Deo offerunt, & interim negligenter vel impiè viuunt, cenſentes in ſacrificijs externis conſiſtere vim ſacrificij Deo grati. At errant: nam Deus præ omnibus requirit ſacrificium internum, quo anima Deo offeratur, & macletur ad ſeruandam eius legem, & ad mortificandum concupiſcentias legi diuinæ repugnantes. Aſſero ergo, eum qui conſeruat legem, multas oblationes myſticas Deo gratiſſimas offerre: ſinguli enim actus conformes legi ſunt actus obedientiæ, iuſtitiæ, charitatis, temperantiæ, &c. qui Deo maximè placent, quibuſque Deus delectatur quaſi ſacrificijs ſibi oblatis. Nam vt ait S. Aug. lib. 10. Ciuit. 6. *Verum ſacrificium eſt omne opus quod agitur, vt ſancta ſocietate inhæreamus Deo, relatum ſcilicet ad illum finem bonum, quo veraciter beati eſſe poſſimus.* Tale eſt autẽ omne opus, quòd Deus

in

in lege præſcripſit & ſanxit. Probat idipſum S. Aug. ex S. Paulo Rom.12.1. cùm ait. *Obſecro itaque vos fratres per miſericordiam Dei: vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. Si ergo corpus, quo inferiere tanquam famulo, vel tanquam inſtrumento, vtitur anima, cum eius bonus & rectus vſus ad Deum refertur, ſacrificium eſt: quanto magis anima ipſa, cùm ſe refert ad Deum, vt igne amoris eius accenſa, formam concupiſcentiæ ſæculeris amittat, eiq; tanquam incommutabili formæ ſubdita reformetur; hinc ea placemus, quod ex eius pulchritudine acceperit, eſt ſacrificium?* Hæc S. Aug.

Obedientia eſt ſacrificium myſticum.

Moraliter notent hanc ſententiam Religioſi, qui ſub obedientia viuunt, & ab ea applicantur operibus Marthæ, vt eum Magdalena orationi & ſacrificio toties vacare non poſſint, quoties deſiderant: atque ex eo diſcant, quòd obedientia & opus obedientiæ ſit ipſis oratio & ſacrificium; nam obedientia mactat propriam voluntatem & iudicium Deo. Quæ ſanè rationalis hominiq; intima, ac ideò nobiliſſima eſt victima; ac *gladio præcepti ſe immolat*, ait S. Greg. l.35. Moral. c.10. Quocirca Deus ad Saulem: *Melior eſt*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auſcultare magis quàm offerre adipem arietum: quoniam quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idololatriæ nolle acquieſcere*, 1.Reg.15.22. Huc facit illud S. Baſil. hom. in Iulittam Martyrem: *Qui*, inquit, *bene ſemper agit, hic ſemper orat.* Per omnem enim virtutem Deo coniungimur. Quod eſt officium orationis.

SACRIFICIVM SALVTARE EST ATTENDERE MANDATIS] Eſt probatio vel confirmatio eius quod dixit, *Qui conſervat legē, multiplicat oblationem*; quia, ſcilicet, *ſacrificium ſalutare*, putà, quod pro ſalute obtenta vel obtinenda offertur, *eſt attendere mandatis*, q.d. Obſeruatio mandatorum apud Deum æſtimatur loco, gradu & dignitate ſacrificij, adeoq; tantum valet ad ſalutem obtinendam, quantum valet ſacrificium. Eſto enim ipſa non ſit ſacrificium proprie dictum, eſt tamen ſacrificium metaphoricum & myſticū, magis neceſſarium, magisq; gratum Deo, quàm ſacrificium agnorum & hircorū: quia per illud homo ſeipſum ſuoſque actus humanos, rationales, ſpirituales & diuinos offert Deo; hi autem longè præſtant brutâ carne agnorum & hircorum, quæ offertur in ſacrificio carneo.

Alludit ad ſacrificium pacificum, Leuit. 3. Deus enim initio Leuitici triplex ſanxit ſacrificium, ſcilicet, Primò, holocauſtum, quod totum offerebatur in honorem Dei, ideóque totum cremabatur; Secundò, pro peccato; Tertiò, pacificum ſiue ſalutare, quod ſcilicet, pro pace, id eſt, ſalute propria vel aliena, priuata vel publica, ſiue iam obtenta ad gratiarum actionem, ſiue adhuc obtinenda ad impetrationem Deo offerebatur. Vnde Tigurina vertit, *qui ſeruat legem, abundè ſacrificat*; *qui ſtudet præceptis, litat ſalutaribus*; alij, *qui attendit mandatis, victimam ſalutarem offert*; Græci Complur, *ſacrificator ſalutaris*, ſcilicet ſacrificij, putà pacifici, *attendit mandatis*; Roman. *ſacrificans ſalutare, qui attendit mandatis.* Nam, vt ait S. Greg. 9. Moral. cap. 31. *Nos ipſos ſacrificium Deo offerimus, cùm vitam noſtram diuino cultui dedicamus.* Syrus, *qui cuſtodit præceptum, beatus eſt ſpiritus eius.*

Eſt hyperbaton, quod ſic ordina & explica, q.d. *Recedere ab iniuſtitia* tum propriè dicta, tum largè ſumpta & generali, vt complectatur omne peccatum, ſicut iuſtitia generalis complectitur omnem virtutem: hoc eſt, recedere ab omni iniuria, omniq; peccato, eſt *deprecatio pro peccatis*, & etiam eſt quaſi litatio ſacrificij propitiationis, vel propitiatorij pro iniuſtitijs & peccatis aliquando commiſſis. Sicut enim peccatum eſt maximus contemptus, maximaq; offenſio Dei: ſic ex aduerſo fuga peccati, eſt maximus & gratiſſimus Dei honor, id eſt, religio & cultus cuius potiſſimus actus externus eſt ſacrificium: quare cùm quis ſeriò incipit diſcedere ab iniuſtitia & peccatis, tunc incipit Deum placare, & hoc ipſo tacitè veniam precatur, ac quaſi victimas mortificationis propriæ Deo immolat, quibus reconciliationem gratiamq; Deo emeretur & impetrat. Dicit hoc, non vt auocet homines ab oratione & ſacrificio, ſed vt doceat, quòd prima oratio primumq; ſacrificium debeat eſſe, diſcedere ab iniquitate, & mandata Dei ſeruare: ſine quo nec orationes, nec ſacrificia valent; & cum quo plurimùm valēt. Adde, receſſum ab iniquitate fieri non poſſe, niſi eliciendo actum virtutis oppoſitę. Nemo enim recedit à libidine, niſi per actum caſtitatis: nec à ſuperbia, niſi per actum humilitatis: nec ab ira, niſi per actum patientiæ: nec à gula, niſi per actum temperantię: nec à negatione fidei, ſi ad eam cogat tyrannus, niſi per actum martyrij, & ſic de ceteris. Omnes autem actus virtutum ſunt magni Dei cultus, quia ijs Deum earum auctor & legiſlator valdè colitur & honoratur. Ita hunc locū legunt & intelligunt Romani. Aliter priorem partem legit Ianſen. nimirum: *Et propitiatio eſt litare ſacrificium*; ſicque explicat, q.d. Clementia, qua quis alteri in ſe delinquenti facilè ignoſcit, eiq; fit propitius, eſt coram Deo velut litare & offerre ſacrificium pro peccatis admiſſis: quia per huiuſmodi clementiam propriorum delictorum venia obtinetur, iuxta illud Saluatoris: *Si dimiſeritis hominibus peccata eorum, & Pater cæleſtis dimittet vobis peccata veſtra*, Matth. 6. Aut q.d. Propitiatio, quâ quis ſtudet Deum ſibi reddere propitium, eſt velut offerre ſacrificium ſuper iniuſtitia.

Fuga peccati, eſt nobile ſacrificium eius.

Verùm legendum eſt cum Romanis eo modo quo paulò antè citaui; quare ſenſus initio datus eſt verus & genuinus. Hic verſus iam deeſt in Græcis, quia idem penè dicit quod dixit v.1. Græcus autem textus talia, quæ iterantur, ſolet reſecare & compendio complecti. Deeſt etiam in Rabano, ſed ipſe pro eo hunc ſubſtituit: *Deprecatio eius coram nubis Dei inueniet gratiam*; ſicque explicat, q.d. Deprecatio eius, ſcilicet qui recedit ab iniquitate coram Deo inueniet gratiam: quia bene operando ſeruauit iuſtitiam; iuxta illud Iſaiæ 58.v.6. *Diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos, & omne onus diſrumpe. Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagoſq; induc in domum tuam, cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. Tunc rumpet quaſi manè lumen tuum, & ſanitas tua citius orietur, & ambulabit faciem tuam iuſtitia tua, & gloria Domini colliget te. Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adſum.*

VERS. 3. ET PROPITIATIONEM LITARE SACRIFICII (minùs rectè Ianſen. & alij legunt *ſacrificijs*, id eſt, per ſacrificia) SVPER INIVSTITIAS, ET DEPRECATIO PRO PECCATIS, RECEDERE AB INIVSTITIA]

VERS. 4. RETRIBVET GRATIAM, QVI OFFERT SIMILAGINEM: ET QVI FACIT MISERICORDIAM, OFFERT SACRIFICIVM] Græcè, ἀνταποδίδωσι χάριν ὁ προσφέρων σεμίδαλιν, καὶ ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην θυσιάζων αἰνέσεως.

dixerunt. Quod dupliciter verras: Primò, vt vertit Noſter, q.d. Sicut *retribuit gratiam*, id eſt, gratias agit Deo pro beneficijs acceptis, *qui offert ſimilaginem*, id eſt florem ſimilę, ſiue pollinam farinæ: &, id eſt, ſic, *qui facit miſericordiã offert ſacrificium*, putà, *minchã*, quod fiebat ex ſimila, vel pura, vel cocta, & in panes aut liba & lagana efformata, vt patet Leuit. 2. v. 1. & ſeqq. Porrò ſacrificium *minchæ* lanciturn erat pro gratiarum actione, vt patet Leuit. 7. v. 12. Vnde Hebr. vocatur ſacrificium תודה *toda*, id eſt, confeſſionis, laudationis, gratiarum actionis. Septuag. vertunt *ἀινέσεως*, id eſt, laudis, quam vocem eos ſecutus vſurpat hic Siracides. Hic ſenſus magis connexus eſt, ac reſpondens phraſi Siracidis & Salomonis, qui, in Proverbiis paſſim loquitur per comparationem & ſimilitudinem, quâ poſterius hemiſtichium aſſimilat priori. Simili modo eſt hic vna comparatio: Comparat enim eum qui gratias agit Deo, offerendo illi ſimilam, ei qui miſericordiam facit, eamq; quaſi ſacrificat Deo. q.d. Sicut qui ſimilam offert ſimilque Deo, hic illi rem gratam facit gratoſque agit: ſic pariter qui ſimilam, aut quod ſimile dat pauperi, Deo rem gratam, & quaſi ſacrificium offert. Quod enim pauperi offert, hoc offert Deo, qui in paupere repræſentatur, & cuius amore & reuerentia pauperi offert: ſicut ergo ſi ſimilam offerres Deo, vtiq; ſacrificium eidem offerres gratum, gratiaſque Deo debitas exolueres: ſic pariter ſi eamdem, aut quam aliam eleëmoſynam des pauperi, Deo eandem offers; ac conſequenter quaſi ſacrificium eidem offers, & gratias, quas Deo debes pro beneficijs in te collatis, exolnis. Summatim igitur ſenſus eſt, q.d. Sicut gratus eſt Deo qui illi offert ſimilaginem: ſic & gratus eſt eidem miſericors, qui largitur eleëmoſynam.

Secundò, ſic verras cum Tigurina & aliis: *Qui reprendit gratiam* (Complut. addunt οὗς, id eſt, *ſuos qui*) *ſimilagine ſupplicat* vel *litat*, & *qui beneficentiam exercet, ſacrificium facit gratulationis* vel *laudis*: vt duo hîc virtutis officia commendentur, & inuicem aſſimilentur, ſcilicet, gratitudinis & beneficentiæ. q.d. Qui pro accepto beneficio rependit gratiam, hic quaſi ſimilam Deo litat: quo ſignificatur gratitudinem Deo grataro eſſe inſtar ſacrificii. Simili modo qui miſericordiam vel beneficentiam exercet, ſacrificium offert, & (vt Græcus habet) *ſacrificator eſt laudis*, id eſt, ſacrificium laudis Deo offert. Duo ergo ſacrificia laudis, quibus ſcilicet laudatur, delectatur & glorificatur Deus, ſunt gratitudo & miſericordia. Verùm, cur de gratitudine potiùs quàm de alia quauis virtute hic inijcitur mentio, cùm ſint aliæ potiores, magiſque comparãdæ cum miſericordia & ſacrificio? Quare prior ſenſus vti magis ſtrictus & connexus, ſic & magis aptus & genuinus eſt. Et iuxta eum facilè hanc ſecundam verſionem explices, eamque illi accommodes, vt in idem redeat ſenſus. q.d. Sicut qui rependit gratiam, ſimilaginem offert, ſic qui miſericordiam facit, offert Deo ſacrificium laudis. q.d. Miſericordia eſt quaſi oblatio ſimilaginis, quæ offertur in εὐχαριστίαν, id eſt, in gratiarum actionem: quia per eleëmoſynam, quam amore Dei das pauperi, refers gratias Deo pro tot donis debitas. Denique Syrus hoc modo vertit, *fœnerator fœnus magnum qui offert oblationem: & qui facit eleëmoſynam, cuſtodit legem.*

Nota, in Græco eleëmoſynam hîc vocari ſacrificium *dixerunt*, quod reſpondet Hebræo תודה *toda*, id eſt, laudis & gratiarum actionis, ac eleëmoſynarium ſacrificatorem laudis; Primò, quia ipſa fit ad laudem Dei, eſtque magna laus Dei. Secundò, quia facit vt pauperes laudent Deum, qui hanc mentem eleemoſynario inſpirauit, vt ſuæ neceſſitati ſuccurreret. Tertiò, quia alij videntes hãc beneficentiam laudant Deum, & ad eam mirandam incitantur. Quartò, quia ipſe eleemoſynarius dat eleemoſynam ex amore & honore Dei, ac ſæpè actu laudat Deum, quòd ſibi facultates animumq; dandi eleemoſynam aſpirarit. Vnde S. Paulus cõmendans eleemoſynas Corinthiorum ſibi datas, vt eas deferret fidelibus in Iudęa degentibus: *Quoniã*, inquit, *miniſterium huius officij non ſolùm ſupplet ea quę deſunt ſanctis, ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino. per probationẽ miniſterij huius, glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ in Euangelium Chriſti, & ſimplicitate communicationis in illos & in omnes, & in ipſorum obſecratione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias Deo ſuper inenarrabili dono eius*, 2. Cor 9. 12.

Eleemoſyna eſt victima laudis quadruplicatur.

Quocirca ſapienter S. Gregor. Nazianz. orat. de cura pauper. *Gratitudinis*, inquit, *aliquod ſpecimen Deo exhibeas, quòd te fecerit vnum illorum qui beneficia præſtare poſſunt, non autem quo opus habent accipere: & quòd nõ reſpiciendæ tibi ſint alienæ manus, ſed alijs tuæ. Diues eſto, non ſolùm opibus ſed etiam pietate. Ne ſolùm auri, ſed etiam virtutis poſſeſſione alios antecellas, exhibẽdo te probiorem & benigniorem. Deus eſto calamitoſis, Dei miſericordiam imitando: nihil enim beneficentiâ dominius in hominẽ cadit. Miſericordiam tuam ne nox quidem intercipiat. Ne dixeris: Alias redi: & in craſtinum dabo: nec quid fortè accidat inter propoſitum tuum & beneficium, vnde impediatur. Nudum ſi videris, veſtito, honorãs immortale tuum indumentum, quod eſt Chriſtus.* Nam vt ait S. Nilus: *Sicut lucis proprium eſt illuminare, ſic Dei proprium eſt miſereri ſuorũ operum.* Et Phocion apud Maxim. ſer. 7. *Nec ex templo ara, nec ex natura humana tollenda eſt miſericordia*, quia hæc eſt ara & victima gratiſſima Deo. Et Philo ibid. *Plus tibi delegẽdi ſunt, Imperator, qui ſupplices petẽtes beneficia abs te ſibi præſtari cupiunt, quàm qui munera tibi offerre ſtudẽt: hos enim debes remunerationem, illi verò debitorem tibi efficiunt Deum; qui in propijs numerat quę in ipſos contuleris, qui remuneraturus eſt optimis donis humanitatis tuæ & benignitatis inſtitutũ.* Ita ipſe ad Caium Imp. Deniq; diuinè Raphael ad Tobiam c. 12. 6. *Benedicite*, ait, *Deum cœli, &c. quoniam eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ purgat peccata, & facit inuenire miſericordiam, & vitam æternam. Quando orabas cum lacrymis, & ſepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abſcondebas in domo tua, ego obtuli orationem tuam Domino. Et nunc miſit me Dominus vt curarem te.*

Gemma.

Beneplacitvm est Domino recedere ab iniqvitate, et deprecatio pro peccatis recedere ab inivstitia] Hic verſus ſenſu, & pene verbis idem eſt cum v. 3. vbi eum explicui. Vnde Græca tam Romana quàm Complut. illum ſemel dumtaxat, idque hoc loco habent. Recedit ergo ab iniuſtitia quilibet pœnitens & iuſtus: ſed maximè eleemoſynarius: hic enim non tantùm aliena non rapit iniuſtè, ſed & ſua iuſtè, imò liberaliter elargitur. Eleemoſyna ergo eſt maximus ab iniuſtitia receſſus: quare illi præ aliis virtutibus hæc ſententia congruit, præſertim quia de ea proximè præceſſit ſermo. Pro *deprecatio* Græcè eſt ἐξιλασμὸς, id eſt, propitiatio, expia-

Vers. 5.

expiatio, lustratio, putà, sacrificium piaculare, siue propitiatorium & expiatorium peccatorum. Dixit v. præced. eleëmosynam esse sacrificium *laudis*, id est, laudis & gratiarum actionis: quale erat holocaustum, quod totum ad Dei laudem offerebatur & concremabatur. Rursum v. 2. dixit eamdem esse sacrificium salutare siue pacificum: hic asserit eamdem esse sacrificium *pro peccato*. Igitur eleëmosyna est triplex, adeoq; omnis generis sacrificium. Omne enim sacrificium vel erat holocaustum, vel pacificum, vel pro peccato. Vnde Tigurina vertit clarè, *recedere à malitia Deum placare est, & iniustitiam reliquisse piaculare sacrificium*; Syrus, *voluntas Dei est vt declines ab omni eo quod malum est, & prohibe patientiam tuam ne facias quod odiosum est*. Huc alludit Apostolus Hebr. 13. 16. dicens: *Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostijs promeretur* (Græcè εὐαρεστεῖται, id est, placatur, sibi complacet, delectatur, & quasi pulchrescit, vt vertit Syrus) *Deus*.

Eleëmosyna est omnis generis sacrificium.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De dignitate sacrificij, & conditionibus ad illud requisitis.

Vers. 6. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.

7. Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.

8. Oblatio iusti impinguat altare, & odor suauitatis est in conspectu Altissimi.

9. Sacrificium iusti acceptum est, & memoriam eius non obliuiscetur Dominus.

10. Bono animo glotiam redde Deo: & non minuas primitias manuum tuarum.

11. In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas.

12. Da Altissimo secundùm datum eius, & in bono oculo ad inuentionem facito manuum tuarum:

13. Quoniam Dominus retribuens est, & septies tantum reddet tibi.

VERS. 6. NON APPAREBIS ANTE CONSPECTVM DOMINI VACVVS. HÆC ENIM OMNIA PROPTER MANDATVM DEI FIVNT] Alij vertunt, *faciendæ sunt*; Tigur. *ne venias in conspectum Domini vacuus: hæc enim omnia præcepti causa instituta sunt*; Syrus, *ne apparas coram eo inaniter, quia omne qui facis quod virtuosum est, custodis præceptum*. Est occupatio, q.d. Dixi, sacrificium Deo gratum esse fugam peccati & misericordiam: at, ne inde opineris & inferas, sacrificia propriè dicta esse omittenda; addo & dico, neminem debere in conspectu Dei apparere vacuum, sed afferre oblationes & victimas lege præscriptas. Hæc enim omnia, licet ex se, siue ex opere operato (vti in lege noua facit Eucharistia & Sacramenta) non expient peccata; tamen faciendæ sunt propter mandatum Domini, qui ita sanxit. Primò, vt fideles cultum Deo debitum sacrificando exhiberent; Secundò, vt per victimas & preces gratiâ & dona Dei impetrarent; Tertiò, vt repræsentarent sacrificium crucis Christi, quo omnia peccata abolentur, omnisque à Deo gratia impetratur. Citat legem Exodi 23. 16. Et Deuter. 16. 16. *Tribus vicibus*, inquit, *per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui in loco quem elegerit: in solemnitate azymorum* (id est, Paschæ) *in solemnitate hebdomadarum* (id est, Pentecostes) *& in solemnitate tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus: sed offeret vnusquisque secundùm quod habuerit* (Septuag. *secundùm facultatem manuum suarum*) *iuxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei*, iuxta illud Tobiæ monitum datum filio cap. 4. 8. *Quomodo potueris ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impende*. Nam vt ait S. Ambros. lib. de Viduis: *Liberalitas non cumulo patrimonij, sed largitatis definitur affectu*. Et S. Chrysost. hom. 10. in 2. ad Corinth. *Multum ac parum non ad mensuram dati definit Deus, sed ad potentiam facultatum dantis*. S. Gregor. Nazianz. orat. 43. legit, *non apparebis in conspectu Domini vacuus*. Et explicans illustransque addit: *Verùm si quod pulchri habes, secum feres*: Deo enim pulcherrimo & præstantissimo pulcherrima & præstantissima danda sunt; vt ipse sancit Num. 18. 29. *Omnia*, inquit, *quæ offeretis ex decimis, & in donaria Domini separabitis, optima & electa erunt*.

Coram Deo ne apparas vacuus.

Causam huius mandati dat S. Irenæus lib. 4. c. 34. *Non apparebis*, inquit, *vacuus ante conspectum Domini Dei tui: vt in quibus gratus extitit homo, in his gratus ei deputatus, eum qui est ab eo, percipiat honorem*. q.d. Idcò non vacui, sed oblationes afferentes coram Deo apparebitis, Primò, vt profiteamini, vos hæc & plura accepisse à Deo, eique gratias referatis. Secundò, vt per hæc gratiam Dei vobis concilietis. Tertiò, vt per hæc honorem ingentem consequamini. Non enim Deus sui causa ea instituit, quasi hoc honore indigens, eiusque cupidus, cùm ipse à S. Triade infinitum habeat honorem: ita vt illi ab Angelis, hominibus, ceterisque creaturis cũ honorantibus nihil honoris addi possit: sed vestra causa id fecit, vt scilicet vos hoc honore afficiat. Honor enim magnus est Dei esse sacerdoté, Deo sacrificare, Deo offerre, quodque Deus immensus illa ab homuncione dignetur accipere, eaque rata & grata habere. Quartò, has oblationes sanxit Deus, vt ex illis alerentur Leuitæ & sacerdotes ad ministrandum Deo in templo: hi enim aliam hereditatem non habebant in Israel.

Vnde moraliter S. Chrysost. hom. 67. ad Popul. sub finem, & hom. 1. in 2. ad Timoth. ex hoc loco docet, nos non debere ingredi templum vacuos, sed afferentes eleëmosynam, quam partiamur in pauperes, qui ea de causa ante fores stant & mendicant. *Non apparebis*, inquit, *vacuus coram Domino: Iudæis hæc dicebantur, quanto magis nobis? propterea pauperes ante fores positi sunt, ne quis vacuus ingrediatur, sed vt introeat cũ eleëmosyna: si, vt misericordiam consequaris, introi: prius miserere. Qui verò posteriùs venit, plus debet: cùm enim nos incœperimus, secundus plus erogat. Factus Deum debitorem, & tunc cum pecu, mutua, & tandem Deum repete, vt cum fœnore recipias. Vult hoc Deus, non refugit. Si cum eleëmosyna petas, gratias habet: si tum eleëmosyna repetas, mutuas, & cum fœnore: ita vos exhorter. Nõ in manuum extensa,*

ne ſatis eſt audiri. Extende manus tuas, non in cælum, ſed ad pauperum manus. Si ad pauperum manus extenderis manum, ipſum cæli verticem tetigeris: qui enim illic ſedet, eleëmoſynam ſuſcipit; ſi enim porrexeris vacuas, nihil profeceris.

Myſticè. Myſticè, Theodor. in Exodi 23. qu. 53. lubetur inquit, vt diues eleëmoſynam impertiatur, dum Deum orat; is verò qui paupertatem elegit, vt animam bonis minimè vacuam, ſed copiam virtutum locupletatam afferat & offerat. Vnde Nazianzen. orat. 43. de Encæniis docet, nos encænia celebrare debere hoc modo, vt coram Deo non κενοὶ, eſt *vacui*, ſed *καινοὶ*, id eſt *noui*, appareamus. *At nunc,* inquit, *diuerſo modo nouus appare, ſi nempe vt totus immuteris: vetera tranſierunt: ecce facta ſunt omnia noua.* Quod explicans Niceras: *Nouus appare*, inquit, *non ſecundum hanc ſcripturam τῷ κενῷ, id eſt, vacui & nihil habentis, ſed iuxta alteram ſignificationem τῷ καινῷ, id eſt, noui, ac per virtutis progreſſum & incrementum innouati penitusq; immutati, vel à vitio ad virtutem, vel à virtute minori ad maiorem.* Si ergo cor amore mundi vano euacues, illudque vero vnius Dei amore innoues impleaſque, vtique hoc præceptum implebis.

Coram Deo appare nouus, non vacuus.

Exemplo S. Franciſci. Memorabile eſt, quod de S. Franciſco in Chronicis legimus, eum, cum Deo in oratione colloquentem in monte Aluerniæ, ne coram eo appareret vacuus, iuſſum à Deo apparente in flamma ignis, ſibi trinam facere oblationem. Cumque S. Franciſcus reſponderet: *Domine ego ſum totus tuus, & nihil habeo niſi tunicam, & chordam, & femoralia, & iſta ſimiliter tua ſunt*; præcepit ei Deus, vt manum mitteret in ſinum, & quidquid ibi inueniſſet, id ſibi offerret: Quod cùm ille feciſſet, reperit in ſinu ſucceſſiuè tres ingentes nummos aureos fulgidiſſimos, quos protinus Deo obtulit: ac mox intellexit, per trinam hanc oblationem figurari auream obedientiam, altiſſimam paupertatem, & ſplendidiſſimam caſtitatem: quas Deus menti eius indiderat, vt eas ſibi offerret. Hinc ergo diſcamus, & reipſa practicemus, vt, cùm ad Deum accedimus orando, Miſſam celebrando vel audiendo, communicando, non vacui accedamus; ſed offeramus ei aliquod bonum propoſitum vincendi nos ipſos in re quæ nos maximè à profectu impedit: aut faciēdi aliquod opus heroicum: aut certè offeramus Deo cor ab omni amore terreno vacuum, vt illud ipſe ſuo amore impleat. Nonnulli poſt S. Synaxin hæc duo vſurpāt magno fructu. Prius, vt Deo offerant id, quod putant Deo maximè eſſe gratum, quod ſcilicet maximè ab iis Deum cupere & expetere cēſent. Poſterius, vt viciſſim à Chriſto Domino petant gratiam vel donum aliquod, quo maximè indigent. Itaque Chriſtum quaſi medicum circumducunt per omnes animæ ſuæ potentias, ac vbi maiorem vident infirmitatem, rogant & obſecrant vt illam curare dignetur. Quocirca in qualibet S. Synaxi propriam & peculiarem gratiam cōſequuntur, vt legimus accidiſſe S. Catharinæ Senenſi & aliis. Hoc fuit dogma & praxis Cardinalis Bellarmini.

Anagog. Anagog. coram tribunali Chriſti nemo apparere debet vacuus bonorum operum, qui ſaluus eſſe velit. Audi S. Gregor. (& ex eo Rabanum) libr. 3. in Iob cap. 13. ad illud cap. 6. *Ambulabunt in vacuum, & peribunt. In vacuum quippe*, inquit, *Ambulans, qui nil ſecum de fructu ſui laboris portans. Alius namque a ſuſcipiendis honoribus exſudat, alius multiplicandis facultatibus æſtuat, alius promerendis laudibus anhelat; ſed quia cuncta hæc quiſque moriens deſeris, labores in vacuum perdidit: quia ſecum ante iudicem nihil tulit. Quòd contrà bene per legem dicitur: Non apparebis in conſpectu Domini vacuus. Qui enim promerende vitæ mercedem bene agendo non præmittit, in conſpectu Domini vacuus apparet. Hinc de iuſtis per Pſalmiſtam dicitur: Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos ſuos. Ad examen quippe iudicij portantes manipulos veniunt, qui in ſemetipſis recta opera, quibus vitam mereantur, oſtendunt. Hinc de vnoquoque electo Pſalmiſta iterum dicit: Qui non accepit in vano animam ſuam. in vano namq; animam ſuam accipit, qui ſola præſentia cogitans, quæ ſequuntur in perpetuū non attendit. In vano animam ſuam accipit, qui eius vitam negligens, ei curam carnis anteponit: ſed animam ſuam iuſti in vano nō accipiunt, quia intentione continuâ ad eius vtilitatem referunt quidquid corporaliter operātur: quatenus & tranſeunte opere, operis cauſa non tranſeat quæ vitæ præmia poſt vitam parat. Sed hæc curare reprobi negligunt: quia profectò ambulantes in vacuum, vitam ſequentes fugiunt, inuenientes perdunt.*

VERS. 8. OBLATIO IVSTI IMPINGVAT ALTARE, ET ODOR SVAVITATIS EST IN CONSPECTV ALTISSIMI] Tigurina, *aram pinguefacit immolatio iuſti, & odor eius Deo ſuauis eſt*; aliter Syrus, *oblationes iuſtorum*, inquit, *oratio oris eorum, & opera eorum cælū effodiunt. Altare*, id eſt, victimā altaris, ſiue quæ in altari Deo offertur. Eſt metonymia, continens enim ponitur pro contento. q.d. Pinguedo carnea impinguat victimam, & conſequenter altare, in quo victima offertur & mactatur, vt tamquam pinguis & excellens placeat tam Deo quàm hominibus, vti placuerunt victimæ pinguiores & meliores, quas offerebat Abel Geneſ. 4. At multò magis victimam *impinguat*, id eſt, pinguem & excellentem, ideoque Deo gratam, efficit iuſtitia & ſanctitas, indeq; deuotio offerentis. Hæc enim eſt interna & myſtica pinguedo, quæ victimam & ſacrificium ſpiritaliter impinguat, vt quaſi pinguis & præcellens mirè Deo placeat, ſitque acceptiſſima. Hoc vt ſignificaret Deus, iuſſit in omni ſacrificio, etiam pacifico & pro peccato, ſibi offerri cremarique totum adipem & pinguedinem victimæ, vt patet Leuit. 3. 3. & c. 4. 8. Vnde eò alludens Pſaltes orat pſ. 19. *Holocauſtum tuum pingue fiat*, id eſt, vt pingue & excellens à Deo acceptetur. Eſt metalepſis: *pingue* enim ponitur pro grato & accepto: quia victimæ pingues, vtpote meliores, acceptæ ſunt placentq; Deo & hominibus, ſicut macilentæ diſplicent, iuxta illud pſal. 62. *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum.* Idem orāt tres pueri in fornace Babylonia ſeſe per martyriū immolantes Deo: *Sicut in holocauſto*, inquiunt, *arietum & taurorum, & ſicut in millibus agnorū pinguiū: ſic fiat ſacrificium noſtrum in conſpectu tuo hodie, vt placeat tibi*, Daniel. 3. 40. Melior enim eſt pinguedo deuotionis pinguedine immolationis.

Deuotio ergo eſt quaſi adeps victimæ eam impinguans, & efficiēs vt Deo ſit pergrata & delicatas deuotæ enim mentes ſunt Dei deliciæ. Porrò deuotionem non femineam lacry marum, ſed veram & virilem, ita ex ima radice examinat, definit & explicat S. Thomas 2. 2. q. 82. a. 1. *Deuotio*, inquit, *dicitur à deuouendo: vnde deuoti dicuntur, qui ſeipſos quodammodo Deo deuouent, vt eiſi totaliter ſubdāt. Propter quod & olim apud Gentiles Deuoti dicebantur, qui ſeipſos idolis deuouebant in mortem pro ſui ſalute exituros,*

ſunt

ſicut de duobus Decijs T. Liuius narrat. *Vnde deuotio nihil aliud eſſe videtur, quàm voluntas quædam promptè tradẽdi ſe ad ea quæ pertinent ad Dei famulatũ. Vnde Exodi 35. dicitur, quod multitudo filiorũ Iſraël obtulit mente promptiſſima atque deuota primitias Domino. Manifeſtum eſt autem, quod voluntas promptè faciendi quod ad Dei ſeruitium pertinet, eſt quidam ſpecialis actus: vnde deuotio eſt ſpecialis actus voluntatis.* Idẽ art. 3 cauſas deuotionis aſſignãs, docet extrinſecam eius cauſam eſſe Deũ, qui eam menti aſpirat & inſpirat: intrinſecam verò eſſe meditationem. Nam, vt ait S. Auguſt. 14. de Trinit. cap. 8. voluntas oritur ex intelligentia. *Et ideo*, inquit D. Thomas, *neceſſe eſt quod meditatio ſit deuotionis cauſa, in quantum ſcilicet homo per meditationem concipit, quod ſe tradat diuino obſequio: ad quod quidem inducit duplex conſideratio. Vna quidem quæ eſt ex parte diuinæ bonitatis & beneficiorũ ipſius, ſecundùm illud pſal. 72. Mihi adhærere Deo bonum eſt, & ponere in Domino Deo ſpem meam. Et hæc conſideratio excitat dilectionẽ, quæ eſt proxima deuotionis cauſa. Alia vero eſt ex parte hominis conſiderantis ſuos defectus, ex quibus indiget vt Deo imitatur, ſecundùm illud pſ. 120. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi: auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terrã. Et hæc conſideratio excludit præſumptionem, per quam aliquis impeditur, vt Deo ſe ſubijciat, dum ſuæ virtuti innititur.*

Porro S. Bernard. in Sententijs: *Quatuor*, inquit, *eſſe dicuntur, quæ noſtræ gratiam deuotionis adaugent. Memoria peccatorũ, quæ hominem reddit humilem apud ſe. Recordatio pœnarum, quæ illum ſollicitat ad benè agẽdum. Conſideratio peregrinationis, quæ illum hortatur viſibilia debere contemni. Deſiderium vitæ perennis, quæ hominem incitans ad perfectum, cogit eum à terrenis affectibus voluntatis mutatione ſuſpendi.* Vide eumdem de cauſis & ſignis deuotionis & feruoris ſerm. 6. de Aſcenſ. Domini. Idem ſerm. 18. in Cant. Cauſam deuotionis aſſignat orationem. *Orando*, inquit, *bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum ſpiritus, quod inebriat, & carnalium voluptatum infundit oblitionem, Humectat interiora arentis conſcientiæ: eſcas bonorum actuum digerit & deducit per quædam animæ membra, fidem roborans, ſpem confortans, vegetans ordinanſq; charitatem, & impinguans mores.*

Zima cauſa meditatio.

Quadruplex.

ET ODOR SVAVITATIS EST IN CONSPECTV ALTISSIMI] Clemens Alex. lib. 3. Pædag. c. 12. legit, *odor ſuauitatis Deo eſt cor quod glorificat eum.* Addit-que: *Hæ ſunt coronæ, & ſacrificia, & aromata, & flores Dei.* Alludit ad illud Leuit. 1. 9. *In holocauſtum & ſuauem odorem Domino*: hoc eſt, vt Chaldæus clarè vertit, *holocauſti oblatio eſt, quæ ſuſcipitur cum beneplacito coram Domino.* Vnde pro *odorem ſuauem*, vel *odorem ſuauitatis*, Hebr. eſt רֵיחַ נִיחֹחַ *reach nichoach*, id eſt, *odorem quietis*, in quo ſcilicet ſuauiter quieſcit & delectatur Deus tamquam in ſacrificio ſibi accepto. Huius rei cauſa & ſymbolo omni victimæ imponebatur thus, illudque cum victima adolebatur & cremabatur, vt ſuauem ederet ſuffitum, qui naribus tam hominum quàm Dei anthropopathũs ſuauè oleret, eáſque oblectaret, vt patet Leu. 2. 2. Thus enim ſymbolum erat mentis eleuatæ in Deũ & ad Deum cum hac thuris vaporatione aſcendentis. Vnde illud Pſaltis pſal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Excipe victimã pro peccato: illi enim non imponebatur thus, vt ſignificaretur peccatum non bene vt thus, ſed peſſimè olere, & eſſe abominabile coram Deo, vt oſtendi Leuit. 5. 11. Hinc de Noë in fine diluuij Deo ſacrificante dicitur Gen. 8. 21. *Odoratuſq; eſt Dominus odorem ſuauitatis, aitq́, ad eum: Nequaquam maledicam terræ.* Vbi S. Chryſoſt. *Iuſti Noë virtus*, inquit, *fumum & nidorem victimæ Deo fecit odorem flagrantiæ.* Hoc eſt, quod docet hîc Siracides. q. d. Oblatio iuſti myſticè impinguat victimam, ideóque facit eam odoratam, id eſt, ſuauem gratámq; Deo: quia in naribus Dei ſuauiùs olet iuſtitia, ſanctitas & deuotio quàm omne thus & thymiama.

Huic Ieſu Sirach ſententiæ antiſtropha eſt illa vnius è 72. Interpret. S. Scripturæ numero vigeſimi ſeptimi. Vnde nonnulli opinantur illum eumdem eſſe cum noſtro Ieſu Sirach. Huic enim cùm Ptolemæus Philadelphus propoſuiſſet quæſtionem. *Quid ſit pulchritudine dignum?* Ille reſpondit: *Pietas, nam & ipſa pulchritudo quædam eſt præcellens: vita autem potentia, charitas, quæ quidem Dei munus eſt, quam & tu poſſides, cuncta in ipſa bona amplectens.* Ita Ariſtæas lib. de 72. Interpret.

SACRIFICIVM IVSTI ACCEPTVM EST, ET MEMORIAM EIVS (non iuſti, ſed ſacrificij: Græcè enim eſt αὐτῆς, ſcilicet θυσίας, id eſt, ſacrificij) NON OBLIVISCETVR DOMINVS] q. d. Sacrificium iuſti adeò placet Deo, vt eius nulla vnquam ipſum capiat obliuio: ſed eius perennem memoriam conſeruabit ad illud dignè remunerandum: nam oblationes illius temporis non erant acceptæ Deo, niſi ex fide & deuotione offerentium, ait Lyran. Tigurina, *ſacrificium iuſti eſt commendabile, memoriaq́; eius nulla obliuione abolebitur.* Alludit ad Leu. 2. v. 2. & 9. Tam hîc enim quàm ibi Græcè eſt eadem vox μνημόσυνον, id eſt, *memoriale*, quod Noſter vertit, *memoria*: *Ponet*, inquit, *memoriale eius ſuper altare.* Vide ibi dicta. Syrus, *donum hominis boni acceptabitur, & memoria iuſtorum obliuioni non tradetur in æternum.* VERS. 9.

BONO ANIMO GLORIAM REDDE DEO, ET NON MINVAS PRIMITIAS MANVVM TVARVM] *Bono*, id eſt læto, deuoto hilarique animo gloriam *redde Deo.* Græca δόξασον, id eſt *glorifica Dominum* ſcilicet per oblationes lege præceptas ad Deum glorificandum, ideóque eſto in Deum largus & liberalis, & *non minuas primitias*, eas accidendo, vel peiores offerendo, ſed potiùs eas adaugeas, & meliores Deo offeras. Vnde Tigurina, *honora Dominum oculo benigno ac munifico, nec primitias manuũ tuarum* (id eſt labore manuum tuarum partas, vel quas manu tua das, ait Vatabl.) *minue.* Lege iancitum erat, vt Iudæi primitias rerum omnium Deo dicarent, vt per eas omnes res eorum cenſerentur Deo offerri & dicari, Exodi 23. 16. & 19. Iubet ergo eas non libenter dari, nec auarè & ſordidè imminuit: ſed animo læto largo & liberali integras offerri. Porrò Syrus vertit, *bono oculo da pauperi, & me cõmunera in donis tuis.* VERS. 10.

Moraliter hîc diſce, quàm religio Deique cultus ipſi placeat, ideóque nobis cordi & curæ eſſe debeat, præſertim quia idipſũ lumine & impulſu naturæ cognouere, & ingẽri ſtudio exercuere Gẽtiles. Nulla enim gens tam barbara extitit ait Cicero de Natur. deor. quæ naturalis rationis ductu nõ cognouerit & coluerit numen aliquod. Idem fusè demonſtrat S. Aug. 1. Ciuit. 34. Rhodigin. l. 23. 1. Iuſtin. lib. 28. Halicarnaſ. li. 2. Excelluere hac in re Romani, qui rebus omnibus publicis & priuatis anteponebant cultũ deorum, & ante omnia exquirebant, qua ratione eorum cultum augere poſſent. *Antiquus*, ait Plutar. in Vita Marcelli, *ad ſalutem publicam rati, ſi magiſtratus deos ſuſciperent, quàm ſi hoſtes ſuperarent.* Hinc Romulus ante omnia conſtituit ea quæ ad numinis cultum pertinent. Inde quaſi felici

In rebus omnibus omnia ordinanda à cultu Dei.

sanctoque dato rebus exordio, ad remp. ordinandam progressus est. Ita Halicarn. l. 2. Romulum in sacris disponendis superauit successor eius Numa Pompilius. Idè faciendum docet Arist. 5. Pol. c. 11.

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quia Deus est summa & immensa maiestas, plena omni sanctitate, sapientia, potentia, clementia, iustitia, omnique virtute & perfectione: illi ergo debetur omnis honor & gloria. Rursum Deus est principiū, causa & finis frugum rerumque omnium: illi ergo omnium primitiæ debentur. Vnde S. Greg. Nazianz. orat. in Natalitia Deum ita describit: *Vniuersum esse in seipso numquam inceptum, numquam defuturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam & interminatum essentiæ pelagus.* Idem in Carmin.

In te omnia permanent, ad te cōfertim festināt omnia
Tu omnium finis, in vnus, & omnia, & nihil rerum.

Quia scilicet Deus non est res aliqua creata, sed omnes in immensum transcendit:

Cum neque vnum sis, neque omnia, quem te appellem,
Qui solus innominabilis & omninomius?

Et S. Dionys. de Diuinis nomin. c. 5. *Deus*, inquit, *nō est quouis modo ens & anticipans*: quia antequam creaturæ in se existerent, iam existebant in Deo. Et inferiùs: *In qua* (vnitate diuina) *omnia vnicè sunt cōiuncta supernuita & præexistentia supereſſentialiter.* Et c. 4. *In ipso est omne principium exemplare, finale, efficiens, formale, elementare: & simpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Vnde exclamat Apost. Roman. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! &c. quoniam ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula, Amen.*

Iure ergo Simeon cognomento Iustus, qui floruit sub vltima tempora Synagogæ, dictabat. *Mundum hunc trium rerum auxilio & firmitate solidari, cultu diuino, lege & misericordia.* Deus enim est basis & centrum mundi, quem nobis conciliamus piè eum colendo. Ita refertur in *Pirke auoth*, id est in Capitulis siue Prouerbijs patrum Hebr. cap. 1.

VERS. 11. IN OMNI DATO HILAREM FAC (Græcè ἱλάρυνον, id est, *hilarifica* vt vertunt Complut.) VVLTVM TVVM, ET IN EXVLTATIONE SANCTIFICA DECIMAS TVAS] *In*, id est cum, *exultatione*, lætitia & iubilo animi, *sanctifica*, (id est, offer, dica & consecra Deo, eique quasi fac sanctas & sacras *decimas tuas*: quod enim Deo, id est, sacerrimæ & sanctissimæ maiestati diuinæ, offertur, id hoc ipso fit sacrum & sanctum. Sic sæpè in Leuit. *sanctificare* sumitur pro consecrare. Vnde & Christus: *Ego*, inquit, *pro eis sanctifico* (id est, consecro in hostiam, & in cruce immolo) *meipsum*, Ioan. 17. 19. Syrus vertit, *in omnibus donis sit hilaris facies tua, & cum gaudio munera da ei qui non reddit tibi.*

Secūdò, Iansenius sic explicat. q. d. Per *exultationem* & lætitiā fac vt decimæ quas persoluis, sanctæ sint & gratæ Deo. Multū enim virtuti & sanctitati, æquè ac oblationi addit hilaritas animi. Hæc enim facit vt opus sit speciosiùs, intensius, melius & perfectius, ac hilaritate quasi sacchari conditum. Vnde *hilarem datorem diligit Deus*, Prou. 22. 8. iuxta Septuag. quæ verba citans Paulus 2. Cor. 9. 7. dum Corinthios hortatur ad eleëmosynam: *Non ex tristitia*, inquit, *aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Nam, vt ait S. Aug. in ps. 42. *Eleëmosyna plerumque fit à tristibus & murmurātibus, vt careant tedio interpellantis, non vt reficiant viscera diligentis. Hilarem autem datorem diligit Deus: ut si panem dederis tristis, & panem & meritū perdidisti. Ergo ex animo fac, vt ille qui intus videt, adhuc loquente te dicat: Ecce adsum.* Plura de hac hilaritate in dando dixi 2. Cor. 9. 7. Hilaritas enim est bonæ & deuotæ voluntatis signum, ait Lyran. adeoque ipsa est decor & flos virtutis: longè enim magis decorum est opus misericordiæ, obedientiæ, patientiæ, humilitatis, &c. quod fit hilariter, quàm quod fit animo tristi & mœsto, ideoque tardo & torpido. Vnde vidua hilariter offerens duo minuta plus ceteris plus offerentibus iudicata est obtulisse à Christo, Lucæ 21. 4.

Mysticè

Mysticè Rabanus: primitiæ, id est, initium operum; & decimæ, id est, finis eorumdem Deo offerenda sunt: denarius enim perfectionem & finem significat; quia vsque ad denarium numerus crescit, ibique quasi finiens ad principium redit: decem enim & vnum faciunt vndecim, decem & duo faciunt duodecim, & sic conlequenter de ceteris. *Ideoque*, inquit Raban. *sicut in primitijs principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorum operum ad Dominum referre præcipimur, à quo & boni operis initium, & perfectionis donatur effectus.*

Hilaria Gentilium.

Imitati idipsum sunt Gentiles, qui vti hilariter in victimis & oblationibus celebrabant sua Floralia, Vinalia, Bacchanalia, Saturnalia, sic & Hilaria. Audi Macrobiū l. 1. Saturnal. c. 26. *Celebratur lætitiæ exordiū ad octauū Calend. Aprilis*, (id est, die 25. Martij) *quo primùm tempore sol diem longiorē nocte prætēdit.* Olim ergo æquinoctium vernū incidebat in diem 25. Martij: vnde eadē die primitus à Deo creatum esse mundum multi opinantur, sicut eādem die recreatus & renouatus est, cùm Angelo nuntiante B. Virgo concepit Dei Filiū, & Verbum caro factū est, atque eodem post 34. annos à Christo redemptus est mundus. Doctiorum enim sententia est, Christum crucifixum & mortuū esse die 25. Martij. Meritò ergo illo die tot nominibus Hilaria celebrent non tolum Gentiles, sed & Christiani.

Christianorum.

Oblationes nostræ vnicæ sunt meritis Christi.

Porrò, quia orationes & opera nostra exilia & vilia sunt, ac ne minima ex parte diuinæ maiestati æqua & digna; hinc Deus dedit nobis Christū sibi æqualem, vt eum in sacrificio Eucharistiæ velut victimam Deo dignam & parem offeramus. Rursum voluit, vt per Christum omnia illi offeramus. Hinc praxis ad opera nostra, quæ in se exigua & abiecta sunt reddendum excellentissima Deoque acceptissima, est, si ea vniamus & inseramus Iesū Christi actionibus, meritis & passionibus, illisque vnita Deo offeramus: quare vnionis huius & coniunctionis ergò maioris illa æstimat, libentiusque ob infinitū illum amorem, quo erga Filium suum fertur, acceptat. Insuper actiones nostræ non tantū Deo iunt gratiores, sed etiam magis meritoriæ, ob infinita Domini nostri merita, quæ vi huius vnionis & oblationis ei factæ, eisdem abundanter communicantur. Quam ob causam D. Paulus ad hanc praxim nos excitat, dicens: *Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere omnia in nomine Domini Iesu Christi*, Col. 3. Lud. Blosius Abbas Lætiensis, magnus spiritalium rerum magister, in Instit. spir. c. 9. omnes spiritualem quæstum faciendi cupidos ad hāc praxim hortatur, inquiens: *Is qui se pietati & deuotioni addicit, confuescat omnia opera sua per sanctam intentionem ad Dei honorem referre, consuescat tam illa quæ agit, quàm ea quæ patitur, coniungere atque vnire operibus & doloribus Christi per rationem sine desiderium.* Et in suo Spirituali speculo ita loquitur: *Si bona opera & exercitia tua copulaueris vnieriſque actibus & exer-*

cibijs

tiũ; Christi, atque ita obtuleris illa Deo in laudem aternam; erit sanè ista oblatio ipsi Domino longè gratissima, & opera tua claritatem dignitatemq; ineffabilem recipient ex actibus Christi, quibus vniuntur; plumbum tuum, vt ita dicam, mutabitur in aurum optimum, & aqua tua in vinum excellentissimum. Ratio est, quia opera tua ex se vilia, obscura & imperfecta, maximè illustria, Deoque accepta hâc vnione euadent, eò quòd à Christi meritis singularem eximiamque bonitatem accipiant, non secùs quàm aquæ gutta in dolium vino plenum immissa, optimum vini saporem colorémque recipit. Prioribus in Spirituali institutione hæc annectit: *Bona opera illius qui istud piè observat, excellunt incomparabiliter bona opera eius qui non observat.* Iterumque in istius capitis fine: *Ista omnia*, inquit, *Dominus familiarissimus amicis suis reuelare dignatus est, vt nos hac ratione opera nostra reddamus nobilissima, nostramq; inopiam ex inexhausto meritorum Christi thesauro subleuemus, & animas nostras eisdem Christi meritis exornemus; vt hac denique ratione pro peccatis nostris facillimè satisfaciamus.* Quibus verbis magna bonorum emolumenta, quæ ex hoc exercitio in nos deriuantur, planè nobis demonstrat.

Apologus liberalis.

Hanc gnomen insigni apologo aquilæ & phœnicis exhilarat, scitilque morum documentis exornat Cyrillus l. 3. Apol. mor. c. 25. *De supernis infima, vipili contenta aquila prædam inuestigando prospectans, cùm phœnicẽ cerneret se igne genito comburentem, ad eum subitò descendit, & dixit: Numquid in combustione non doles? At ille respondit: Tu autem in venatione non gaudes? Tum illa; Etiam. Cui phœnix subiunxit: Certè sicut tu cupida delectaris in captione prædæ, ita phœnix in larga donatione substantiæ. Non enim minor est iucunditas in exhibitione liberalitatis, quàm in depredatione cupiditatis: omnem enim actionem virtutis, effusio sequitur delectationis. Propter hoc, charissima, in hoc igne non doleo, sed delector; quia in generatione alterius tam delectabiliter; quàm liberaliter totam meipsam effundo.* Denique idipsum exemplo viperæ, medullæ, cordis & stomachi commonstrat. *Numquam considerasti, quanto delectationis impetu in generatione se liberali vipera effundat, vt ne quidem mortis morsus amaritudinẽ sentiat? Nimirũ cuncta sua beneficia, non sine magna delectatione liberaliter natura cõmunicat. Sic generatiuã medullã vinifican beneficialiter cum suauitate largitur, & cum iucunditate effunditur, atque cùm dulcem chilum stomachus deuorauerit, delectatur. Omnis enim donatio liberalis, cum hilaritate est cordis. Quoniam eius effundere, est virtutem augere, virtutẽ perficere.* Denique ex aduerso illiberalis dedecora & damna recenseus: *At verò illiberalis*, inquit, *tenendo aurum, perdit seipsum; & foris dum possidet, intus veraciter nihil habet. Dolet si dederit, quin etiam datum perdit, eò quòd ex virtute non dederit. Si rapuerit, delectatur, & cæcus nescit quòd ipse amittitur. Sed quid habet, qui seipsum non possidet? Omnia enim transeunt cum personas; & propter hoc qui cupiditatis est seruus, nullius est dominus. Disperge ergo libenter, & dona hilariter, vt vna tu cum virtute possideas, & simul vniuersa, ac in æternum sis liber.* Quibus auditis, aquila ratione liberalitatis confusa, in superna auolauit.

VERS. 12. DA ALTISSIMO SECVNDVM DATVM EIVS (id est secundùm quod tibi dedit, iuxta opes à Deo acceptas, vt, si multum acceperis, multum Deo offeras; si parum, parum) ET IN BONO OCVLO AD INVENTIONEM FACITO MANVVM TVARVM] ita Roman. q.d. *Bono*, id est lætò, *oculo* & vultu fac oblationem secundùm quod inuenit manus tua, id est prout potes, & secundùm facultates tuas. Sic *facere* pro offerre & sacrificare sæpè sumitur in Leuitico, & alibi. Quin & apud Poëtam:

Cùm faciam (id est sacrificabo) *vitula pro frugibus, ipse venito.*

Vnde Iansenius per diastolen legit κατ' ἔυρεσιν, id est, *ad inuentionem*, q.d. Facito *ad*, id est, secundùm quod inueniunt manus tuæ, vel iuxta quod manibus tuis acquisisti. Tigurina neruosè vertit, *munera des Altissimo pro munificentia ipsius* (q.d. Esto munificus in Deum erga te adeò munificum, ac quantum ipse in te, tantum tu in ipsum esto munificus) *& oculo benigno quod ad manum est.* Clarè Syrus, *da Deo sicut dedit tibi oculo bono* (id est hilariter) *& manu grãda* (id est, largè & liberaliter:) *quo enim das pauperi, Deo fœneratur: quis enim est retributor nisi ipse?*

QVONIAM DOMINVS RETRIBVENS EST, ET SEPTIES TANTVM (Græcè ἑπταπλασια, id est, *septupla*) REDDET TIBI] Tigurina *nam Dominus repensator est, qui reddet tibi septies tanto amplius*; efficaciùs Syrus, *quia Deus retributor est, & millia millium ipse reddet tibi.* Duplicem dat causam & stimulum ad lætam & liberalem oblationem. q.d. Offer tua hilariter & liberaliter Deo, Primò, quia ipse tuus, & omnium est dominus qui tibi tua omnia dedit, & rursus eadem à te iure suo exigit. Secũdò, quia ipse cùm sit liberalissimus, non sinet se à te liberalitate vinci; sed si in ipsum sis liberalis, ipse in te vicissim longè erit liberalior, ac pro vno quod ipsi offers, retribuet tibi *septies*, id est, multipliciter. Septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis & vniuersitatis, vti fusè hîc ostendit Rabanus. Oblationes ergo primitiarum, decimarum, victimarum, &c. offerentem ditant: earum verò neglectus negligentem depauperat. Vnde Siracidem secutus R. Akiba in *Pirke auoth*, id est, in Apophth. patrum: *Traditio*, inquit, *est legis propugnaculum, sunt decimæ diuitiarum, vota abstinentiæ, & silentium sapientiæ, sunt propugnacula.* Decimæ ergo propugnant diuitias, sicut silentium propugnat sapientiam, & votum abstinendi propugnat abstinentiam.

Septenarius symbolus perfectionis.

Symbolicè & mysticè, Rabanus: *Det Altissimo secundùm datum sũ*, inquit, *qui beneficiorum suorum memor, quàm semetipsum rectè credendo & bene operando offert Deo: quia ab ipso habet quod substãtialiter est: quoniã ex ipso & per ipsũ, & in ipso sunt omnia.* Rom. 11. *Deinde hoc quod extra se sui muneris possidet, bona intentione recte in laudẽ eius expẽdat. Hoc est enim quod dicit: Et in bono oculo adinuẽtionẽ facito manuũ tuarũ; quoniã Dominus* (inquit) *septies tantũ reddet: hoc est, perfectã remunerationẽ retribuet. Septenarius enim numerus propter dona Spiritus sancti, quæ in eo demõstrãtur, perfectus est.* Et inferiùs: Anagogicè *Septenario numero perfectio æternitatis inuitur, cùm dies septimus in requiẽ Domini sanctificatus vocatur, cùm iam vesperam inesse non dicitur, quia æternæ beatitudinis requies nullo termino coarctatur. Hinc est etiam quòd lege data dies septimus feriatus esse præcipitur, vt æterna per illũ requies designetur; quia per septenarium numerum præsentis vitæ vniuersitas designatur. Tunc magis ostenditur, cùm post eum quoque ita octonarius subinfertur. Septenarium quippe cùm adhuc alius sequitur, ex ipso eius argumento exprimitur, quia finienda tempora æternitate concludantur. Scriptum est: Da partes septem, nec non & octo.* Eccl. 11. 2. *Per septenarium quippe numerum hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit: per octonarium verò vitam perpetuam designauit: quàm tamen sua nobis Dominus resurrectione patefecit, cùm Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est, sabbatum sequitur, à condutione octauus inuenitur.*

Octo requisita ad oblationem Deo placitam.

Nota hic octo conditiones quas requirit Deus ad oblationem, sacrificium, votum & quodlibet donum, vt ei placeat. Prima est v. 8. vt offeratur in iustitia, putà ab homine iusto & sancto. Hic enim Dei amicus est, imò filius, cùm peccator sit Dei hostis: hostium autem δῶρα ἄδωρα. Secunda est v. 10. vt offeratur animo bono, id est, sincero, iucundo, pio, deuoto ad ipsum glorificandum. Tertia ibidem, vt donum sit integrum, non recisum, non imminutum. Quarta v. 11. vt offeratur animo hilari, imò exultante. Quinta v. 12. vt sit præcellens & eximium, quia offertur Altissimo. Sexta ibidem, vt sit largum & liberale, tantum scilicet quantum ferunt vires & opes, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua*, Deut. 6. 5. Addit Christus. *Ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua*, Lucæ 10. 27. Septima v. sequ. vt munus non sit prauum, id est, vitiatum, mancum, distortum, corruptum; sed incorruptum & perfectum. Octaua, vt munus non sit iniquum, sed iustè partum, v. 15.

B

TERTIA PARS CAPITIS.

Quâ docet Deum respicere in preces non inferentium, sed patientium iniurias, pauperum scilicet & humilium, eosq; vlcisci.

Vers. 14. Noli offerre munera praua, non enim suspiciet illa.

15. Et noli inspicere sacrificium iniustum, quoniam Dominus iudex est, & non est apud illum gloria personæ. C

16. Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet.

17. Non despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitus.

18. Nónne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas?

19. A maxilla enim ascendunt vsque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis.

20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, & deprecatio illius vsque ad nubes propinquabit.

21. Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: & donec propinquet, non consolabitur: & non discedet, donec Altissimus aspiciat. D

22. Et Dominus non elongabit, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium: & Fortissimus non habebit in illis pátientiam, vt contribulet dorsum ipsorum:

23. & Gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem superborum, & sceptra iniquorum contribulet:

24. donec reddat hominibus secundùm actus suos, & secundùm opera Adæ, & secundùm præsumptionem illius:

25. donec iudicet iudicium plebis suæ, & oblectabit iustos misericordia sua.

26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluuiæ in tempore siccitatis.

NOLI OFFERRE MVNERA PRAVA, NON ENIM SVSCIPIET ILLA] Græce est μὴ δωροκόπει, quod Complut. vertunt, *ne dimmuas ex dono*; Roman. *ne minuas ex munere*; Tigurina, *ne offeras parta sordibus munera*; Iansenius, *ne decurtes munera*, vt scilicet per auaritiam ab eo quod Deo est dandum aliquid abradas, tibique reserues; alij, *noli munera offerre de quibus aliquid ademptum sit*; alij ad verbum, *ne præsidas donum*. Omnia hæc eòdem tendunt, nimirum, vetat offerre munera quæ iuxta legem non sunt integra, sed quibus aliquid deest, quæ vitium aliquod habent, quæ Noster vocat *praua*, id est, vitiata & corrupta, qualia sunt animalia, putà boues & oues cæcæ, claudæ, fractæ, mutilæ, berniosæ, scabiosæ, quales vetantur offerri, Leu. 22. 22. & seq. Deut. 15. 20. & Malach. 1. 8. VERS. 14.

Syrus verò vertit, *ne differas: non enim est acceptum*. Accipit ergo hæc de præcisione temporis, quasi vetet ne munus, vel victima præcepta offerri in sabbatho, offeratur feria tertia vel quarta. Ex dictis patet, optimè vertisse Nostrum δωροκόπει, præsertim quia 3. Machab. 1. sic sumitur, cùm ait, διωροκοπηθέντες εἰς μηχανὴν τῆς ἐκφυγῆς, id est, *muneribus corrupti malitiosæ fugæ gratia*. Vnde Lexica Græca, δωροκοπεῖν, inquiunt, est munera praua offerre. Sic κοπιδᾶν dicuntur frumenta & semina, cùm vitiantur, præsertim cùm inimica & malefica animalia eis innascuntur, vt patet ex Theophrasto lib. 8. Histor. plantar. cap. 10. & de Caus. plantar. lib. 4. cap. vlt.

ET NOLI INSPICERE SACRIFICIVM INIVSTVM; QVONIAM DOMINVS IVDEX EST, ET NON EST APVD ILLVM GLORIA PERSONÆ] Græcè est, μὴ ἐπιχεῖς θυσίᾳ ἀδίκῳ, id est, *ne intendas* vel *attendas sacrificio iniquo*, vt spem tuam in eo reponas, ac propter illud putes te Deo gratum fore. Vnde Syrus vertit, *ne confidas in oblationibus: quia Dominus facit iudicium, & non est coram eo acceptio personarum*; Tigurina, *nec iniquum inflictum sacrificium: quia Dominus iudex est, nec valet apud eum magnificentia personæ*. Græcum enim δόξα significat gloriam, dignitatem, magnificentiam, item opinionem, existimationem, nomen, famam, celebritatem. Putant magni & magnates nonnulli se, esto alios opprimant & deripiant, Dei gratiam sibi conciliaturos si magnifica exrapinis ei dona offerant, quasi Deus muneribus capiatur, vti capiuntur homines, iuxta illud Ouidij: VERS. 15.

Munera, crede mihi, capiunt hominesq; deosq;:
Placatur donis Iupiter ipse datis.

Horum errorem redarguit hic Siracides: quia Deus inquit, iustus est iudex, nec curat dignitatem vel gloriam personæ, aut munerum eius. Ipse enim est magnificentissimus; vnde sub eo omnia magnifica, omnesque magnates & magnifici parui sunt, minoresque quàm pulices & culices: quare eorum muneribus, quantumuis magnificis, non placabitur, vt eis faueat, eosque adiuuet & prosperet in oppressione pauperum. Vnde id clariùs explicans subdit: *Non accipiet Dominus personam in pauperem.*

Illustre huius rei exemplum recenset S. Greg. lib. 3. Dialog. cap. 26. *In Samnio*, inquit, *vener.* *Exemplum S. Greger.*

Vir

Mehes

Menas ſolitariam vitam ducebat. Huius ſtudium fuit, nihil in hoc mundo habere, nihil quærere : omnes qui ad ſe charitatis cauſa veniebant, ad æternæ vitæ deſideria accendere : Si quando autem quorumlibet culpas agnoſceret, nunquam ab increpatione parcere ; ſed amoris igne fuccenſus, ſtudebat in eis vehementer per linguam ſeuire. Id metuens Carterius, qui ſanctimonialem rapuerat, ſibiq; illicito matrimonio coniunxerat, fecit oblationes ſuas eaſque inter oblationes aliorum miſit. Quas vbi vir Dei cognouit per Spiritum, ſprenit atque abiecit, dicens : Ite & dixite ei : Oblationem ſuam omnipotenti Domino abſtulifti, & mihi tuas oblationes tranſmittis ? Ego oblationem tuam non accipio, quia ſuam abſtuliſti Deo.

Vers. 16. NON ACCIPIET DOMINVS PERSONAM IN PAVPEREM, ET DEPRECATIONEM LÆSI EXAVDIET] q. d. Deus non accipiet perſonam diuitis & potentis *in*, id eſt contra, *pauperem*, quæ ſcilicet lædit & opprimit pauperem, ſed potiùs *deprecationem* pauperis *læſi*; Græcè ἠδικημένου, id eſt, iniuria affecti, *exaudiet*, vt eius ſit vltor & vindex atque acriter puniat diuitem & potentem, qui pauperem iniuſtè afflixit & læſit. Vnde Tigurina, *nullam habet perſonæ rationem aduerſus inopem, ſed iniuriam paſſi precationem exaudiet*; Syrus, *non eſt coram eo acceptio perſonarum. Ingredietur coram eo oratio pauperis, & deprecationem merentium* (qui merentur exaudiri) *audit.*

Præclarè Rabanus : *Apud ſupremum iudicem*, inquit, *non quantitas muneris, nec perſona potentis appenditur, ſed quantitas deuotionis & humilitas cordis. Idèo hortatur vt non ex iniquo lucro offeramus munera Deo, ſed ex labore iuſto. Quoniam Dominus iuſtus index eſt, nec accipit perſonam diuitis, nec deſpicit perſonam pauperis.*

Deus ergo pauperum imprecationes diráſque exaudit, quia pauperum oppreſſorum eſt tutor, & diuitum opprimentium vltor. Atque licet ſubinde pauperes ex ira & impatientia illas imprecentur; tamen quia rem iuſtam petunt, hinc Deus illos exaudit, & diras opprimentibus immittit. Rarum eſt exemplum, ſed tota Hollandia promulgatum, Margaretæ Comitiſſæ Hollandiæ, quod recenſet Gaufredus Villarienſis monachus epiſt. ad S. Idam, Meyerus in Annalibus Flandriæ, Hadrianus Iunius in Batauia cap. 20. ſub finem. Paupercula enim femina gemellos enixa & lactans, ſtipem poſtulans à Comitiſſa, cum probro ab ea reiecta fuit. Dicebat enim, illam ex adulterio incertam prolem concepiſſe : fieri enim non poſſe, vt vno ex marito bina proles naſceretur. Illa pudicitiæ Deum teſtem inuocans : *Si*, inquit, *caſta ſum, non adultera (vti ſum) precor vt tot parias filios quot ſunt dies in anno.* Precem audijt Deus, & reipſa compleuit. Exſtat Lolduni iuxta Hagam Comitis tabula cum hac rei geſtæ epigraphe : *Margareta Florentij Comitis Hollandiæ filia, anno ſalutis 1276. ætatis ſuæ anno 42. ipſo die Paraſcenes, hora nona ante meridiem peperit infantes vivos promiſcui ſexus numero 364. qui poſtquam per Ven. Epiſcopum Gaudonem Suffraganeum præſentibus nonnullis proceribus & magnatibus, in pelui quadam baptiſmi Sacramentum percepiſſent, & maſculis Ioannes, fœmellis verò nomen Eliſabeth impoſitum fuiſſet ; ipſorum innocuum, ſimul cum matris, animæ ad Deum æternaliter victuræ redierunt, corpora autem ſub hoc ſaxo requieſcũt.* Plura puerperarum quæ multas vno partu enixæ ſunt proles, exempla recenſet Franc. Biuarius in Chronicon L. Dextri anno Chriſti 138. nu. 6. atque inter alia exemplum principis Portugalliæ, quæ vno partu nouem protulit filias, quæ omnes

Comitiſſa Hollandia peperit 364 proles.

illuſtres virgines & Martyres euaſêre. Nomina earum ſunt, *S. Geniberia, Victoria, Eumelia, Gemma*, (ſiue *Margarita*) *Marciana, Germana, Baſilia, Quiteria* & *Liberata*, ſiue *Wilgefortis*, quam Germani vocant *Ontcommeram*, cuius nomen Sanctis in Romano Martyrologio aſcriptum eſt die 20. Iulij.

Vers. 17. NON DESPICIET PRECES PVPILLI, NEC VIDVAM, SI EFFVNDAT LOQVELAM GEMITVS] Hue pertinet apologus & exemplum Æſopi mythologorum principis. Hic enim ob fallos ſuos apologos, quibus hominum vitia mordebat, ad iniuſtam necem raptus, dixit apologum ſcarabæi : qui iniuriam paſſus ab aquila, eius alis ſe inferens cum ipſa euolauit ad nidum, ibique oua eius dirupit : inde cùm aquila in ſinum Iouis oua quaſi in aſilo poſuiſſet, Deo ſupplicans, vt ea cuſtodiret ; ſcarabæus è ſtercore pilulâ factâ aſcendit, & in ſinum Iouis eam dimiſit. Iupiter aſſurgens vt ſimum excuteret, & oua eiecit oblitus, quæ & contriuit deiecta : *Et vos igitur*, inquit, Æſopus, *viri Delphi ne deſpicite hunc Deum, ad quem profugi, neque enim impios negliget.* Delphij verò hæc parum curantes rectà ad mortem eum agebant : quare ipſe alios ſimiles enarrans apologos : *Exoror*, inquit, *veſtram patriam, & deos teſtor, nec præter omnem iuſtitiam interire, qui me vbiſcentur exanditi.* Præcipitem igitur ipſum dederunt de rupe, & mortuus eſt. Non multò pòſt autem peſtilentiâ laborantes, oraculum acceperunt expiandam eſſe Æſopi mortem, Cui, quòd & conſcij ſibi eſſent iniuſtè eum interfeciſſe, etiam ejppum erexerunt. Sed primates Græciæ, ac doctiſſimi quique, cùm & ipſi quæ in Æſopum facta fuiſſent intellexiſſent, & in Delphos profecti ſunt, & cum illis habita inquiſitione, vltores & ipſi Æſopi mortis fuerunt. Ita Planudes in Vita Æſopi ſub finem.

Æſopi cades & vindicta.

Vers. 18. NONNE LACRYMÆ VIDVÆ AD MAXILLAM DESCENDVNT, ET EXCLAMATIO EIVS (viduæ) SVPER, id eſt, contra, DEDVCENTEM EAS ?] putà contra eum qui iniuſtè eam lædit, eique lacrymas excutit. q. d. Solent pupilli & viduæ quaſi deſertæ, derelictæ, & omnium iniurijs expoſitæ iniuſtè vexari, ſpoliari & opprimi à potentibus. Quare cùm aliud refugium non habeant, ad Deum confugiunt & clamant, vt ſuas iniurias auertat & vindicet : Deus autem, qui derelictorum patrocinium ſuſcipit, iuxta illud : *Tibi derelictus eſt pauper : orphano tu eris adiutor*, pſal. 9. 34. ipſorum preces non ſpernit, ſed aſpicit, auditque eorum loquelam cum gemitu, ſuſpirijs & lacrymis effuſam. Itaque etſi eorum lacrymæ deſcendant in terram, clamor tamen ipſorum aſcendit in cælum, & à Deo vindictam extorquet. Græca Romæ emendata non habent *τὸ εἶπε*, ſed tantùm *exclamatio*; q. d. Lacrymæ viduæ, etiamſi ipſa taceat, ſuapte vi clamant in cælum, poſcuntque à Deo vindictam contra eum qui eas prouocat. Tigurina, *ſupplicationem pupilli minimè negliget, nec preces fundentem viduam : nónne cùm lacrymæ viduæ ad maxillam eius deſluunt, aduerſus cientem eas opem implorat ?* Syrus, *non deſerit gemitum orphanorum, & orationem viduarum exaudit : amaritudines animæ pauperis ipſe exaudit.* Hinc Deus vocatur *pater orphanorum & iudex viduarum*, pſal. 67. 6.

Denique hæc iuſta eſt lex talionis, quam ſancit Deus Exodi 22. 21. *Viduæ*, inquit, *& pupillo nõ nocebitis. Si læſeritis eos, vociferabũtur ad me, & ego audiam clamorẽ eorũ, & indignabitur furor meus, percutiãq; vos gladio, & erunt uxores veſtræ viduæ, & filij veſtri pupilli.*

A MAXILLA ENIM ASCENDVNT VSQVE AD CÆ-
VERS. 19 LVM, ET DOMINVS EXAVDITOR NON DELECTABI-
TVR IN ILLIS] Hic verſus iam deeſt in Græco & Syro, quia explicatio eſt verſus præced. eiuſque clarior dumtaxat propoſitio. Tigur. *ſanè à maxilla ad cælum uſque redundat, & Dominus libenter exaudit eas.* Porrò Romana & Rabanus legunt, *non delectabitur in illis*: q.d. Deus videns lacrymas viduæ, adeò non delectabitur illis, vt grauiſſimè offendatur, indigneturq; & excandeſcat in eos qui ſua iniuſtitia eas eliciunt. Eſt mioſis: parum enim dicitur, & plus ſignificatur. Alij legunt, *delectabitur* affirmatiuè. q. d. Deus delectabitur lacrymis & precibus viduæ, eáſque exaudiet, vt eas contra oppreſſores tueatur, propugnet & vindicet. Rurſum noſter Pineda in c.4. Eccl.v.1. ſic exponit: *A maxilla enim aſcendunt in cælum*, vbi inſtar vaporum, qui è terra excitati ſunt, cõcreſcere videntur in nubes & pluuiam: *& Dominus exauditor non delectabitur in illis*, id eſt, cùm vehementer diſpliciuerit illi viduæ oppreſſio & calumnia, & illius lacrymis & clamore, pluuiam confertam ſupplicijs, tonitrua, fulmina, grandinem creat, quæ in impios & oppreſſores indignabundus eiaculetur.

Exſtat hac de re apud Aleiatũ inſigne emblema pugnæ inter ſcarabæum & aquilã, docens pauperes paruóſque à magnis impunè nõ lædi, nec eſſe cõtẽnendos, poſſeq; ſuam iniuriã vlciſci. Audi illud:

Bella gerit ſcarabæus, & hoſtem prouocat vltrò,
Robore & inferior, conſilio ſuperat,
Nam plumis aquilæ clàm ſe neque cognitus abdit,
Hoſtilem vt nidum ſumma per aſtra petat.
Quæq; confodiens prohibet ſpem creſcere prolis:
Hoc ſq; modo illatum dedecus vltus abit.

VERS. 20. QVI ADORAT DEVM IN OBLECTATIONE, SVSCIPIETVR, ET DEPRECATIO ILLIVS VSQVE AD NVBES PROPINQVABIT] Pro *qui adorat Deum*, Græcè eſt θεραπεύων, id eſt, cultor Dei. Vnde primi Chriſtiani θεραπευταὶ, id eſt, cultores, vocantur à Philone apud Euſeb. l.2. hiſt. c.17. Et primi monachi à Philone & S. Baſilio vocantur θεραπευταὶ, id eſt, cultores & miniſtri ſiue famuli Dei, quòd totos ſe eius famulatui addixiſſent, ijdem vocantur ἀσκηταὶ, id eſt exercitatores, ſcilicet cuiuſlibet virtutis vitæq; arduæ: ac θεραπευτρίδες καὶ ἀσκήτριαι, id eſt, famulæ & exercitatrices, vocantur virgines in virginitate Deo famulantes. θεραπεύω enim idem eſt quod ſeruio, colo, demereor: ac θεραπεία eſt cultus, obſeruantia, obſequium. Ariſtot. autem vel quiſquis eſt Auctor, lib. de Mundo: θεραπεία inquit, eſt cultus heroum, vt ἱερεία deorum.

Porrò *ἐν ἐπιεικείᾳ*, Romani codices commate diſterminant à *ſuſcipietur*, nectuntque cum *qui adorat Deum*. q.d. *Qui adorat Deum in obſtetratione*, Græcè ἐν ἐυδοκίᾳ, id eſt, bona voluntate, animo libenti, hilari & iucundo; hic ab eo *ſuſcipietur*. Alij tamen nectunt cum *ſuſcipietur*. Vnde Tigurina vertit, *religioſus ſuſcipietur cum benevolentia, & ad nubes pertinget eiuſdem precatio*; alij, *cultor Dei benevolè accipitur, eiuſq; precatio ad nubes continget.*

Moraliter diſce, quàm efficaces ſint Religioſorum orationes, quamque facilè & libenter à Deo exaudiantur, vt è terris ſuper nubes conſcendant, cælumque aperiant, & ad thronum Dei pertingant, ipſumque Deum inflectant. Id exemplo Eliæ, cælum ſua prece nunc claudentis, nunc referantis, docet S. Iacobus epiſt. c.5. v.17. & S. Chryſoſt. hom.41. in Gen. & hom.1. in 1. ad Theſſal.

A Sic Moſes ſua oratione reſtitit iræ Dei, eumquẽ quaſi coëgit vt toti populo parceret, Exodi 32. 32. & ſequ.

Sic Samuel totum Iſraëlem orando à Philiſtæis protexit, 1.Reg.7.10. & Lot vrbem Segor Gen. 19.22. Sic Iob amicis veniam impetrauit, c.42.8.

Sic Daniel orans cap.9. obtinuit Iudæorum liberationem è Babylone. Sic Dauid protexit Ieruſalem contra Aſſyrios 4.Reg.19.34.

Denique *quis dubitet mundum precibus ſtare Sanctorum?* ait Ruffin. præfat. in Vitas Pat. Ita hodie Religioſi & Religiotæ ſuis precibus conſeruant vrbes, alioqui ob ſcelera à Deo euertendas inſtar Sodomæ. Illi ergo ſunt bales & colũnæ reip. quos proinde venerari, ambire & alere ſæculares conuenit. Vide P. Platum l.1. de Bono ſtatus Relig. c.35.

ORATIO HVMILIANTIS SE NVBES PENETRA- VERS. 21.
B BIT: ET DONEC PROPINQVET NON CONSOLABITVR, ET NON DISCEDET DONEC ASPICIAT ALTISSIMVS] q.d. Mira eſt vis humilis & humiliatis: dum enim ipſe orans ſe coram Deo deprimit, & in abyſſum ſuæ vilitatis deſcendit, tunc aſcendit eius oratio vſq; ad nubes, imò eas penetrat & tranſſcendit: nec eo contenta, *donec* ad ſolium Dei *propinquet non conſolabitur*, id eſt, vt alij vertunt, *non admittet conſolationẽ*; Græca Romæ correcta *non requiescet*, hoc eſt, non conquieſcet, nec ceſſabit orare & clamare donec ad Deum euadat: denique à Deo *non diſcedet, donec Altiſſimus aſpiciat*, & concedat id quod poſtulat. Eſt meralepſis in verbo *aſpiciat*, & *non conſolabitur*. Afflicti enim, dum orãtes conſolationem non accipiunt, non ceſſant orare & clamare donec eam percipiant: vnde *non conſolari*, idem eſt quod
C non ceſſare. Quia ergo humilis vſque ad humum & ſolum ſe deijcit (vnde *humilis* dicitur quaſi *humo actiuus*, ait Iſidor. lib.10. Origin.) hinc eius oratio meretur à ſalo ad cælum, à ſolo ad ſolium Dei eleuari, ab eoque impetrare quod poſtulat.

Pro *humilis* Græcè eſt ταπεινῦ, quod reſpondet Hebræo עָנִי *ani*, ac tam pauperem & afflictum, quàm humilem mitémque ſignificat. Vnde Tigur. vertit, *oratio afflicti nubes penetrat: non conquieſcit, nec deſiſtit, donec perueniat ad Altiſſimum, qui agat curam eius, iuſtè iudicet, iudiciumq; exerceat*; Syrus, *oratio pauperum ſuper nubes aſcendit*, vel *nubes inclinat*; *& coram Domino maieſtatis ingreditur. Non tranſit donec inquirat de ea, & iudicium verum iudicet.* *Humilis oratio à Deo exaudiatur.*

S. Bernard. ſer.4. de Quadrageſ. pro *humilis* legit *iuſti*: *Oratio*, inquit, *iuſti penetrat cælos. Iuſtitia verò quæ eſt, niſi quæ cuique reddit quod ſuũ eſt? Noli ergo quaſi ſolum attendere Deũ: debitor es enim etiã Prælatus, etiã fratribus tuis; nec vult Deus vt parumpendas, quos ipſe nunquam parumpendit.* Idem ſer.3. de Epiph. *Oratio iuſti cælos penetrat. Nam qui auerſit aurem ſuam ne audiat legẽ: oratio eius erit execrabilis. Porrò, ſi iuſtus eſſe volueris, & non auertere aurẽ tuã à mandatis Domini, ne auertat & ipſe faciẽ ſuam à precibus tuis; neceſſe eſt vt nõ ſolum præſens ſæculũ contemnas, ſed & ipſam carnem caſtiges, & ſubijcias ſeruituti. Nã qui dixit: Niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet, nõ poteſt meus eſſe diſcipulus*, Luc. 14. *Idẽ dixit: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuã, & ſequatur me*, Matth.16. Porrò rationes ſui dicti Siracides innuit varias. Prima eſt, quòd humilitas adeò Deo ſit grata, vt exaudiri mereatur. Rurſum afflictio humilis ab omnibus derelicti ideoq; omnes ſuas ſpes in Deo reponentis, ita oculos Dei verberat, vt extorqueat quod petit, iuxta illud: *Dilexi quoniam inclinauit au-* *Cur? Ratio prima.*

rem

rem suam mihi, ps. 114. Ad quem versum D. Ambr. oratione de Obitu Theodos. sic ait: *Inclinat se nobis, vt nostra ad Deum ascendat oratio.* Et S. Hieron. *Quoniam*, inquit, *nos parui sumus & humiles, & non possumus nos extendere & exaltare: propterea Dominus inclinauit ad se suam, & dignatur exaudire nos.* Ac S. Aug. *Quia dilectionē spes solet accendere, dilexisse se dicit, quoniā speraut exauditurum Deum vocem deprecationis suæ. Incomparabilis quidē prærogatiua orationis, vt Deus omnipotens in solio gloriæ suæ consipantibus vndique Angelorū millibus, subtilè se demittat ex throno, inclinetq; aurem vt orationem è terra excipiat ascendentem.* Et S. Chrysost. in illud psal. 9. 13. *Non est oblitus clamorem pauperum: Orationis*, inquit, *vehiculum est humilitas.*

A armatum, exarmat, ac diuinam expugnat iustitiam.

Est prosopopœia. Oratio enim humilis & afflicti inducitur hic quasi persona, quæ in terris vim passa, & dolore saucia fugit, scanditque nubes, eatque peruadit, nec cessat donec ad solium Dei iudicis penetret, ibique iustas suas querelas explicet, & iniuriarum suarum vindictam impetret, sicut vidua illa per satellites omnes penetrauit ad Traianum Imp. petens iustam vindictam, dicentique ei: *Aut fac iustitiam, aut depone purpuram.*

Ex aduerso oratio hominis se exaltantis, læti & abundantis, dicitur ad nubes accedere, sed eas non peruadere, quasi exspectet Angelū aliquē, qui eam sursum perferat & Deo repræsentet, velut quæ moram pati possit, quamque non admodū referat statim expediri: non quòd non audiatur à Deo, sed quòd non statim suū sortiatur effectū. Sed oratio humilis, qui in tribulatione suā coram Deo effundit animā, ilicò præteruolat nubes, ilicò coram Deo admittitur; quia Deus est amator & curator afflictorum; & vt multū refert eis statim opem ferre, ita sine mora eos exaudit, liberat, protegit & vindicat. Ita Palacius. Hoc est quod coram Deo protestatur Iudith c. 9. 16. *Humilū & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Et Psaltes ps. 101. 18. *Respexit in orationē humilium, & non sprevit preces eorū.* Vnde S. Bern. hom. 1. super *Missus est*: *Sine humilitate audeo dicere*, inquit, *nec virginitas Mariæ Deo placuisset.* Hinc ipsa cecinit: *Respexit humilitatem ancillæ suæ*, Luc. 1. 48. Similia sunt Gen. 29. 32. Deut. 26. 7. Psal. 9. 14. & 30. 8. & 135. 23. & 137. 6. Isaiæ 57. 15.

Hinc S. Ioannes Apoc. 5. 8. vidit Angelū offerre Deo *phialas aureas plenas odoramentorū, quæ sunt orationes Sanctorum.* Bene *odoramenta*, Primò, quia sursum ad Deum ascendunt: sunt enim odoramenta Dei, quibus delectatur odoratus Dei. Secūdò, quia instar aromatū, quò magis tribulationis aut amoris igne ardēt, eò suauiorem odorē spargunt. Tertiò, quia non tantùm vnā virtutem olent, sed omnes illas pro quibus vir iustus orat & gemit. Hinc sunt thymiama ex variis aromatibus cōmistum & compositum, vti ostendi Exodi 30. 34. Orationi ergo symbolicè adaptes illud Cant. 3. 6. *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij?*

Secunda. Secunda, quòd humiles & afflicti soleant perseuerare in oratione, nec ab ea cessare, donec afflictionis suæ remedium impetrent: perseuerantia autem est neruus orationis, & impetrat quidquid tam assiduè postulat.

B

Tertia. Tertia, quia oratio humilis, est exilis & subtilis, vnde cordis sui subtilitate omnia penetrat. Ita S. Paulinus epist. 10. ad Seuerum, vbi subtiliter & piè hanc Siracidis sententiam explicat, applicatque Publicano Euangelico, atque alludens ad illud Christi Matth. 19. 24. *Facilius est camelū per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*: *Publicanus*, ait, *in corde detrito seipsum accusans Deo, & pectus afflictum crebrā manu tundens, & oculos conscientiæ pudore depressos in cælum leuare non audens, iniquitate illa vitiorum, dorso camelī æmula, se in humilitatem debitam strinxit, & respicientis animæ complanatione dilexit, vt se foraminis acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ arcto tramite ducit ad vitam, diuinarū aurium penetrator inferret. Oratio enim*, inquit, *humiliantis se nubes penetrat, qua contrà ille iactantiæ suæ spiritu diues Pharisæus, qui imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat; tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conueniret magis Deum quàm rogaret, intrare non potuit: quia infarctos arcta non capiunt. Nec poterat eò recipi lata iactantia, quo se humilitas angusta collegit, & angustia angustior contriti cordis exilitate penetrauit.* Qui deinde per acum accipit crucem Christi. *Qua mors nostra compungitur, mosq; ipsi Deo assumitur, per quam facilius in cor ingreditur humiliata iniquitas, quàm superba iustitia.* Humilitas ergo dat alas orationi, & oratio sine alis humilitatis in altum subuehi nequit.

C

Quarta. Quarta est, quòd oratio humilis est quasi sagitta, quæ ex arcu infernè validè tenso emissa, acriùs scopum ferit. Nam quò magis orans se humiliat, & velut chordam arcus sui dorsum retrahit, eò superiùs non modò ad nubes, sed ad ipsum vsque Deū orationis suæ sagittam validissimè mittit: quæ proinde quasi sagitta viri fortis, vt ait Ieremias c. 50 9. non reuertetur vacua: cuius typus fuit sagitta Ionathæ, de qua dicitur 2. Reg. 1. 22. *Sagitta Ionathæ nunquam redijt retrorsum.* Sic Christus, quia in arcu crucis deorsum summè fuit distentus & humiliatus; hinc collimatis in cælum oculis supplicans pro nobis, supplicationis telum validissimum emisit, quo Deum certissimè fixit, iuxta illud Hebr. 5. 7. *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq;, ad eum, qui posset illum saluum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia.* Sic & Tobias orans cum lacrymis exauditus est, Tob. 12. 11. Verè ergo dixit S. Chrys. hom. 41. ad Pop. *Magna armatura oratio*: quia non tantùm cælum, sed & Deum ipsum, quantumuis iratum & D

Et Dominvs non elongabit, sed iudicabit iustos, et faciet iudicium, et fortissimvs non habebit in illis patientiam) q. d. Deus nō tantùm aspiciet orationē humilis & iniustè afflicti, verùm etiā *nō elōgabit*, id est, nō in longū protrahet, vti faciūt iniqui & pigri iudices. Græcè, μὴ ἐκβραδύνῃ id est, nō tardabit; quod Hebræi dicūt לא יאחר *lo iaacher*; sed citò *faciet iudicium* iustorum, eosq; iudicabit, vindicabit, & iniurias illis à potentibus illatas vleiscetur: *& fortissimus*, Græcè ὁ κραταιὸς, id est, ille fortis, ille validus, ille potens, ille victor, ille imperator (apud quem est summa imperij totius vniuersi) scilicet antonomasticè per essentiā omnipotentem, *non habebit in illis*, scilicet iustis, eorumque iniurijs & clamoribus *patientiā*, vt patiatur se diu orari; Græcè, μὴ μακροθυμήσει, id est, nō erit longanimis, non jōganimiter exspectabit vel differet, sed ilicò iram induet, eamque effundet in oppressores eorum. Tigurina, *ceterùm Dominus non permanebit in mora, nec patientiam super eis præstabit omnipotens*; Syrus, *non transijt donec inquirat de ea* (oratione pauperum) *& iudicū verum iudicet: & etiam Dominus non reijcit* (in longum & seuum tempus)

Vers. 12.

& non deferet, neque irritã & faciet. Huc alluſit Chriſtus in parabola iniqui iudicis, ad clamores importunos viduæ, eam iudicantis & vindicantis. Huic enim conferens & anteferens Deum, ſubiungit: *Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte, & patientiã habebit in illis? Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorũ*, Lucæ 18.7

VERS. 23. VT (lanten. & Græca *quouſque*) CONTRIBVLET DORSVM IPSORVM: ET GENTIBVS REDDET VINDICTAM, DONEC TOLLAT PLENITVDINEM SVPERBORVM, ET SCEPTRA INIQVORVM CONTRIBVLET] Pro *contribulet* vtrobique Græcè eſt συντρίψῃ, id eſt, *conterat*. Sic igitur habent Græca, *donec contriuerit lumbos immiſericordium, & gentibus retribuerit vindictam, donec ſuſtulerit multitudinem* ὑβριστῶν (id eſt, *iniurioſorum*) *& ſceptra iniquorum contriuerit*; Tigurina, *donec lumbos inimicitiam conquaſſarit, genteſque multarit ſupplicio: donec ſuſtulerit turbam iniurioſorum, & iniuſtorum ſceptra confregerit*; Syrus, *quoadúſque vltiſcatur opera iniquorum, & populis reddat retributionem: donec perdat fortitudinem peccatorum, & principes iniquos abſcindendo abſcindat.* Hæc & ſequentia pendent ex τῷ *& fortiſſimus in illis non habet patientiam*, quod præceſſit. q.d. Deus fortiſſimus iudex & vindex, non diu patietur & tolerabit iniurias iuſtis illatas ab impijs & violentis, ſed protinus eorum lumbos & dorſa (hæc enim ſunt ſedes & ſymbolum roboris) conteret, & *gentibus* iniuſtis *reddet vindictã, donec tollat plenitudinem*, id eſt, multitudinem, *ſuperborum* ſuperbè & iniquè alijs dominantium, *& ſceptra*, id eſt regna, *iniquorum* conterat & euertat. Per *dorſum* ſignificatur iniquorum robur, violentia & tyrannis, quâ quaſi dorſo duro & oſſeo, incubuerunt dorſo iuſtorum, illudque eliſerunt; quod proinde à duriore Dei dorſo ſubigetur & conteretur. Dicitur ergo Deus *contribulare dorſum iniquorum*, id eſt, tribulum afflictionum ſuper eos in terra pronos deducere, ſicut Dauid *fecit ſuper eos* Ammonitas) *tribulis, & trahis, & ferrata carpenta tranſire, ita vt diſſecarentur & contererentur*, 1. Paral. 20. 3. Porrò *plenitudo ſuperborum* ſignificat eorum tum multitudinem, tum potiùs abundantiam opum, bonorum & deliciarum, quâ ſunt pleniſſimi.

Tacitè Siracides hîc notat Iudæorum ſui ævi afflictiones, quas patiebantur à Ptolemæo Lagi rege Ægypti, at prædicit breui fore, vt Deum, tribulum afflictionis dorſo Ægyptiorum inducat eorumque opes & vires imminuat. De quo plura cap. ſequ. Id ita accidit, nam, vt alia taceam, ipſi Ptolemæi Ægyptum & Ægyptios perdiderunt. Ptolemæo enim Euergeti, ſub quo hæc ſcripſit Siracides Iunior, ſucceſſit Ptolemæus per antiphraſin cognominatus Philopator, eò quòd patrem, matrem, ſoroſem & vxorem occidiſſet. Philopatori ſucceſſit Epiphanes, Epiphani Philometor, per antiphraſin quaſi matris amator, cùm eam interfecerit. Philometori ſucceſſit Euergetes iocundus, qui filijs & ciuibus Alexandrinis interfectis, omnia luctu complenit, ait Genebrardus in Chronico anno mundi 3964. Euergeti ſucceſſit Phiſcon, qui Cleopatram ſororem vxorem ducens, ipſo die nuptiarum eius filium *in complexu matris interfecit; atque ita eorum ſororis cade filij eius cruentus aſcendit. Poſt quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocauerant, fuit. Siquidem peregrinus militibus licentia cadis datâ omnia ſanguine quotidie manabant*, ait Iuſtinus lib. 33.

Ptolemæorum hiſtoria.

VERS. 24. DONEC REDDAT HOMINIBVS SECVNDVM ACTVS TVOS, ET SECVNDVM OPERA ADÆ, ET SECVNDVM PRÆSVMPTIONEM ILLIVS] *Adæ* id eſt hominis: *Adam* enim eſt & proprium nomen protoplaſti, & commune omnium poſterorum eiusdem, quia omnes prognati ſunt ex Adamo, tum, quia ex eâdem הָאֲדָמָה *adama*, id eſt terra, efformati ſunt. Ab *adama* enim factus & dictus eſt Adam. Vnde illud, *Et vocauit nomen eorum Adam, in die quo creati ſunt*, Geneſ. 5. 2. Vide dicta ibidem, & Geneſ. 2. 7. Idem patet ex Græco hoc loco: hic enim priore loco habet ἀνθρώπῳ, id eſt, *homini*; poſteriore ἀνθρώπων, id eſt, *hominum*. Porrò Palacius per *Adam* intelligit Ptolemæum Lagi, qui oppreſſit Iudæos. q.d. Reddet Deus *ſecundùm opera Adæ*, id eſt, hominis illius qui nos ita perſequitur, *& ſecundùm præſumptionem* ac cogitationem, qua ſubdolè Hieroſolymam occupauit, & Iudæos in ſeruitutem abduxit.

Pro *præſumptionẽ* Græcè eſt ἐν ϑυμήμασιν, id eſt cogitationes, quales quiſque ſibi præſumit & eligit. *Præſumptio* ergo hîc non arrogantiam & faſtũ, ſed cogitationem præſumptam & electam denotat. q.d. Deus reddet cuique non tãtùm ſecundùm actus, ſed & ſecundùm cogitationes & electiones ſuas; quia præmiabitur vel puniet quẽq; non tãtùm ſecundùm id quod operatus eſt, ſed & ſecundùm id quod liberè cogitauit, voluit, elegit. *Præſumere* enim Latinis idem eſt quod priùs ſumere; priùs autẽ res patranda præſumitur animo, id eſt, cogitatur, eligitur, decernitur, quàm opere perpetretur.

Alludit ad præſumptionem & electionẽ Adæ, qui præſumens & præeligens potiùs ligni vetitum quàm Deo obedire, meritas in ſe & poſteris omnibus huius præſumptionis dedit pœnas. Vnde Græcè eſt, *donec retribuerit homini ſecundum cogitationes ipſorum*. Quo ſignificatur actus informari fieriq; bonos vel malos, meliores vel peiores, per cogitationem, id eſt, intentionem, quam operibus ſuis voluntas præfigit. Actus enim externus ſæpè in ſe eſt indifferens, vt comedere, legere, ſcribere, loqui, &c. ſed fit bonus, ſi ex bona intentione procedat; malus autem, ſi ex mala: peior, ſi ex peiore; melior, ſi ex meliore. Vnde illud vulgò tritum:

Quidquid agant homines, intentio iudicat omnes.

Hæc enim dat ſpeciẽ actui morali, vt docent Ethici & Theologi. Vnde Tigurina, *donec rependerit cuique digna factis eius, & operibus hominum, quales merentur cogitationes eorum*; Syrus, *donec reddat malis vitas eorum, & operantibus improbitatem conſilia eorum.*

VERS. 25. DONEC IVDICET IVDICIVM PLEBIS SVÆ, ET OBLECTABIT (Græcè εὐφρανεῖ, id eſt, *lætificabit*) IVSTOS MISERICORDIA SVA] Deleripſit quid iudicium Dei facturum ſit impijs piorum oppreſſoribus; nunc deſcribit quid idem facturum ſit pijs oppreſſis ab impijs, nimirum quòd *oblectabit* eos *miſericordia ſua*, quâ eis retribuet præmium temporale, & gloriam æternam. Proponit autem impiorum pœnam; quia hæc ipſa cõſpecta à pijs eos oblectabit, iuxta illud: *Lætabitur iuſtus, cùm viderit vindictam peccatoris*, pſal. 57. 11. Rurſum præmium iuſtorum vocat *miſericordiam*, tum, quia à Deo miſericorditer ijs promiſſum eſt, non ex obligatione & iuſtitia, quaſi id eis promittere obligaretur Deus; tum, quia operis boni & meritorij principium eſt gratia, quæ operi dat totam dignitatem & vim merendi, iuxta illud: *Gratia Dei vita æterna*, Rom. 6. 23. tum denique, quia Deus præmiat vltra condignum, & ſupra meritum, idque facit gratis ex immenſa ſua liberalitate & miſericordia.

Vnde

Vnde illud: *Qui coronat te in miſericordia & miſerationibus*, pſalm. 102. Quapropter ſic vertit Tigurina, *donec abſoluerit vindictam populi ſui, eumq; ſua miſeratione lætum reddiderit*; Syrus *donec iudicet iudicium populi ſui, & lætificet eos retributione ſua*; alij, *donec iudicauerit cauſam populi ſui, & exhilarauerit eos pro miſericordia ſua.*

VERS. 26. SPECIOSA MISERICORDIA DEI IN TEMPORE TRIBVLATIONIS, QVASI NVBES PLVVIÆ IN TEMPORE SICCITATIS] *Speciosa*, id eſt, decora, grata, exoptata. Eſt metalepſis: quæ enim ſpecioſa ſunt, grata ſunt & exoptata oculis. Pro *ſpecioſa* Græcè eſt εὐκαιρότερον, quod tam opportunum & tempeſtiuum, quàm ſpecioſum, decorum & pulchrum ſignificat. Vnde aliqui vertunt, *opportuna miſericordia*, &c. idque huic loco valde eſt appoſitum. q.d. Sicut valdè opportuna accidit *pluuia tempore ſiticuloſo*, cùm ſcilicet terra ſicca, ſqualida & ſitiens pluuiam deſiderat: ſic pariter valdè opportunè ſuccurrit *miſericordia Dei* homini, cùm in tribulatione eſt poſitus: tunc enim eam ardenter expetit & exoptat, vt à tribulatione liberetur. q. d. Sicut mulier nobilis, dies & ſpecioſa tertis diebus v. g. feſtis, nuptialibus, triumphalibus, & ſimilibus ornat ſe veſtibus pulchrioribus, gemmis & monilibus, iiſque compta cum pompa & gloria in publicum prodit, vti de Iudith poſt cæſum Holofernem: & liberatum populum dicitur cap. 16.27. *Erat autem diebus feſtis procedens cum magna gloria*: ſic pariter *miſericordia Dei* licet hominibus ſemper ſit grata & ſpecioſa, tamen *in* die *tribulationis* cùm afflicti eà maximè egent & deſiderant, longè eis gratior & ſpecioſor appareat, iuxta illud vulgò tritum: *Deus ex machina*. Quare quo maior eſt tribulatio & humani auxilij deſperatio, eo iucundior accidit Dei opitulatio, ac præſertim in hora mortis, cùm iacitur alea æternitatis cæli vel gehennæ: tunc ergo Deus ſuis adeſt & ſuccurrit, ac dæmones & tentationes propulſat, præſertim ſi inuocetur Virgo Deipara: quam proindè Eccleſia quotidie ita nos ſalutare & precari docet: *Sancta mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc & in hora mortis. Amen.*

Complut. tamen Romani, & cereri vertunt *ſpecioſa*, quia decor, ſpecies & pulchritudo miſericordiæ, hoc eſt eleëmoſynæ & beneficentiæ, maximè apparet, cùm ea confertur homini afflicto & indigenti, ideoque ad illam anhelanti: ſicut ſpecioſus eſt cibus in ore famelici, potus in ore ſitibundi, veſtitus in corpore nudo. Sic forma informans materiam eâ priuatam, eam formoſam efficit: vnde & eius forma nuncupatur à Phyſicis. Vnde Tigurina vertit, *præclara eſt calamitoſo tempore miſericordia*, *ac velut nubes pluuiæ tempore ſiticulоſo*; Complut. legunt ὡς ὡραῖον, id eſt, *quàm pulchra eſt miſericordia in tempore tribulationis*, &c. Syrus, *confundetur inimicus in tempore tribulationis, quaſi nubes pluuiæ in tempore neceſſitatis.* Atque hac de cauſa permittit Deus iuſtos tribulari, vt tunc eis tantò meliùs ſapiat Dei miſericordia, quantò maior eſt eorum miſeria, maiorque miſericordiæ fames atque exſpectatio, iuxta illud: *Secundùm multitudi-*

A *nem dolorum meorum in corde meo conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* pſal. 93. 19. Et illud: *Populus qui ambulabas in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis* Iſaiæ 9. 2. Exemplum clarum eſt in eo qui è carcere longo & tenebroſo, iam exſpectans furcam, ſubitò eripitur, & euehitur ad regnum, ſicque ex ſeruo & reo rex, vti Ioſeph è carcere euectus eſt ad principatum Ægypti, Geneſ. 41. 41. Quantum eſt eius gaudium? Rursum in animabus iuſtis, cùm è Purgatorij carcere, igne & caligine liberantur, ſcandentique in cælum ad æternam felicitatem & gloriam. Quam pulchra eis accidit, quàm ſapida hæc Dei miſericordia, eaque tanta, vt è miſerrimis faciat feliciſſimos! Igitur pulchra eſt Dei iuſtitia, pulchra potentia, pulchra ſapientia, &c. ſed miſeris nobis nihil eſt diuina miſericordia pulchrius. Pulcher in cruce Chriſtus, quia miſericors in cruce Chriſtus, ait Palæius.

B Nota. Miſericordia formaliter & propriè eſt in Deo, non tamen eo modo quo eſt in nobis. In nobis enim eſt miſeria cordis (inde enim coaluit nomen *miſericordiæ*) & afflictio, qua alijs compatimur & condolemus. In Deo verò non eſt aliud quàm miſeriæ noſtræ ſubueniendi voluntas: nec enim cordis dolor cadit in Deum. Simili modo in Deo conſtituenda eſt ira, non vt turbidum animi motum, qui humorum concitatione rationem obnubilet, ſed vt ſimplicem voluntatis affectum ad vltionem accenſum denotat. Quia tamen ira propriè ſignificat motum animi bilem concitantem, miſericordia verò ſimplicem ſubuentionis affectum, quamuis à miſeria cordis nomen traxerit; ideircò ita in Deo ponitur metaphoricè, miſericordia propriè. Ita S. Iſidor. lib. 10. Origin. litt. M. *Hinc appellata*, ait, *miſericordia* (perperam aliqui legunt *miſeria*) *quòd miſerum cor faciat dolētis alienam miſeriam: ſed in Deo eſt miſericordia ſine vlla cordis miſeria.*

Miſericordia aliter eſt in Deo, quàm in nobis.

Portò generalis Dei miſericordia, eáque immenſa in triplici eius opere cernitur. Primò, eſt opus creationis; Secundò, iuſtificationis; Tertiò, incarnationis Verbi. Magna & admirabilis eſt miſericordia prima, quâ omnia ex profundo nihili educta, ad cellitudinem eſſentiæ & naturæ ſunt euecta: infinitè enim melior eſt eſſentia cuiuſque quam acceperunt, quàm nihilum vnde emerſerunt. Verùm infinitè præſtantior eſt miſericordia ſecunda, quâ omnia ad ſupernaturalem ordinem eleuata: nam infinitè præſtantior eſt gratia quàm natura, & ſtatus ille diuinus quàm conditio naturalis, & communicatio bonorum diuinorum, quàm omnia dona naturalia. Sed & hac miſericordiâ infinitè præſtantior eſt tertia, quâ diuina natura copulata eſt humanæ in vnam primam, per quam nobis præſtita redemptio, remiſſio peccatorum, iuſtificatio & omne bonum. Particularis autem miſericordia, quam Deus in dies cuilibet impendit, eſt innumerabilis. Quiſque ſibi ab eo impenſas recogitet, & cum gratiarum actione confiteatur Deo, vti facit S. Auguſt. in libris Confeſſionum.

Tres miſericordiæ Dei gradus

CAPVT

CAPVT TRIGESIMVM SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docuit sub finem cap. præcedentis quàm efficax sit oratio humilis & afflicti, quamq; prompta sit Dei misericordia adeam exaudiendam. Nunc eius in seipso dat exemplum. Igitur orat vt populus fidelis, putà Iudæi ab Ægyptijs, aliisq; Gentibus subacti, afflicti, & dispersi liberentur, & congregentur in Ierusalem, vtque Deus, Gentes conterat & conuertat ad verum Deum Iudæorum cognoscendum & colendum. Secundò, v. 20. agit de bonitate bonarum vxorum, vt vir quærens vxorem, bonam commodamque seligat potiùs quàm opulentam; vtq; eâ relictâ, ad aliam magis illecebrosam, quasi vagabundus, non deflectat.

NOta. Paulò ante ætatem Siracidis Ptolemæus Lagi, primus post Alexandrum Magnum Ægypti rex, Iudæos valdè afflixit. Nam Syriam regno suo adijciens, Hierosolymam prætextu sacrificandi ingressus, sabbatho occupauit. Deinde multos de Iudæa & Garizim captiuos traxit in Ægyptum, & vendidit, adeò vt eius filius & successor Ptolemæus Philadelphus, centum viginti millia Iudæorum libertati restituerit in gratiam Eleazari pontificis, qui ei misit LXXII. Interpretes, vt S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma conuerterent. Ita Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 1. & 2.

Ad litteram ergo Siracides orat Deum, vt Iudæos à Ptolemæo Lagi captos, dispersos & afflictos liberet. Idque impetrauit. Misit enim Deus Ptolemæum Philadelphum, qui non tantùm eos liberauit, sed & magnis donis & priuilegijs ipsos templumque honorauit. Verùm vlteriùs respexit Spiritus sanctus, scilicet ad conuersionem Gentium ab idololatria ad cultum veri Dei, putà à gentilismo ad christianismum, futuram per Christum & Apostolos. Sicut enim Ægyptij persecuti sunt Iudæos, sic Gentiles persecuti sunt veros veri Dei cultores, quos Deus liberauit mittendo eis Christum, Apostolos & viros Apostolicos, ac præsertim Constantinum Imper. quem repræsentat Ptolemæus Philadelphus, qui Christianis effectus, omnes præcedentium Impp. Gentilium persecutiones sistit & inhibuit, adeoque erectis templis, & profligatis idolis, toto orbe cultum Christi per omnes gentes propagauit. Est hic ergo tacita conuersionis Gentium adumbratio, & per modum precationis prophetia: orat enim vt Israëlitæ dispersi & afflicti congregentur, Deumque quietè & lætè vnanimes colant in Sion; vtque Gentes quæ eos afflixerunt conterantur, id est, comprimantur, & Sioni subdantur, vt videant, agnoscant & celebrent Dei potentiam & magnificentiam. Hoc fieri cœpit sub Ptolemæo Philadelpho, sed perfectum fuit à Christo & Apostolis, qui in Sion instituerunt Ecclesiam Catholicam: illi deinde subiecerunt omnes gentes, quæ exinde colunt & celebrant verum Deum, eiusque filium Iesum Christum. Ita Rabanus.

PRIMA PARS CAPITIS.

vers. 1. MIserere nostri Deus omnium, & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum

2. & immitte timorem tuum super Gentes, quæ non exquisierunt te, vt cognoscant quia non est Deus nisi tu, & enarrent magnalia tua.

3. Alleua manum tuam super Gentes alienas, vt videant potentiam tuam,

4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis, in eis,

5. vt cognoscant te, sicut & nos cognouimus, quoniam non est Deus præter te Domine.

6. Innoua signa, & immuta mirabilia.

7. Glorifica manum, & brachium dextrum.

8. Excita furorem, & effunde iram.

9. Tolle aduersarium, & afflige inimicum.

10. Festina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia tua.

11. In ira flammæ deuoretur qui saluatur: & qui perimunt plebem tuam, inueniant perditionem.

12. Contere caput principum inimicorum, dicentium: Non est alius præter nos.

13. Congrega omnes tribus Iacob: vt cognoscant quia non est Deus nisi tu, & enarrent magnalia tua: & hæreditabis eos, sicut ab initio.

14. Miserere plebi tuæ, super quam inuocatum est nomen tuum; & Israël, quem coæquasti primogenito tuo.

15. Miserere ciuitati sanctificationis tuæ Ierusalem, ciuitati requiei tuæ.

16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, & gloria tua populum tuum.

17. Da testimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ sunt, & suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo Prophetæ priores.

18. Da mercedem sustinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur: & exaudi orationes seruorum tuorum.

19. secundùm benedictionem Aaron de populo tuo, & dirige nos in viam iustitiæ

ſtitiæ, & ſciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus conſpector ſæculorum.

VERS. 1. MISERERE NOSTRI DEVS OMNIVM, ET RESPICE NOS (ſic habent & Græca) quod verò ſequitur: ET OSTENDE NOBIS LVCEM MISERATIONVM TVARVM] deeſt iam in Græcis. *Lucem* vocat lætitiam & hilaritatem Hebræis obuenturam ex miſeratione Dei, ſi eos ab Ægyptijs alijſque Gentibus afflictos liberet. Vnde Syrus vertit, *libera nos Deus omnes*, vt nos priſtinæ libertati, patriæ, opibus, gloriæ & regno reſtituas. S. Auguſt. 17. Ciuit. 20. legit, *Miſerere noſtri dominator Deus omnium.*

VERS. 2. ET IMMITTE TIMOREM TVVM SVPER GENTES, QVÆ NON EXQVISIERVNT TE, VT COGNOSCANT QVIA NON EST DEVS NISI TV, ET ENARRENT MAGNALIA TVA] Græca Complut. dumtaxat habent. *immitte timorem ſuper omnes gentes non exquirentes te*; Romana delent *τὸ non exquirentes te*; Syrus, *adhuc furorem tuum ſuper populos qui non nouerunt te*; Tigurina, *metum tui gentibus, quæ te non colunt, omnibus injice, vt cognoſcant nullum præter te Deum eſſe, magnificéq; facta tua prædicent.* Suis Iſraëlitis miſericordiam, hoſtibus verò timorem à Deo precatur: miſeretur enim Deus fidelium, cùm hoſtibus eorum injicit timorem; hunc autem injicit, cùm eos percutit & plagis afficit, vt ſequitur. Hoc autem facit Deus, non ex odio, ſed ex amore eorum, vt ſcilicet ipſi ſentientes potentem Dei manum & plagas, eum cognoſcant & venerentur, eiuſque magnifica in hoſtes, & miſericordiæ in fideles opera celebrent. Vnde explicans ſubdit:

VERS. 3. ALLEVA MANVM TVAM SVPER GENTES ALIENAS, VT VIDEANT POTENTIAM TVAM] Græcè, ἐπάρον τὴν χεῖρά σου ἐπ' ἔθνη, id eſt, *leua manum tuam ſuper gentes*, vt ſcilicet eas percutias, flagelles & caſtiges, vtipſæ videant & agnoſcant in te tuam potentiam, potentemque vindictam. Sic Deus dicitur extuliſſe manum ſuper Pharaonem, & Hebræos ex Ægypto eduxiſſe *in manu excelſa & brachio extento*, cùm magnis & excellis plagis Ægyptios percuſſit, coëgitque vt Hebræos liberos dimitterent, Exodi 6. 6. & cap. 14. 8. Tigurina, *intenta manum tuam gentibus alienis, vt potentiam tuam perſpiciant*; Syrus, *extolle manum tuam ſuper populum externum, vt cognoſcant fortitudinem tuam.*

VERS. 4. SICVT ENIM IN CONSPECTV EORVM SANCTIFICATVS ES IN NOBIS; SIC IN CONSPECTV NOSTRO MAGNIFICABERIS IN EIS] Pendet hæc ſententia à v. præced. q. d. Eleua manum tuam ſuper Gentes, percutiendo & ſupprimendo illas: ita magnificaberis in eis. *Sicut enim in conſpectu* earum (Noſter vertit *eorum*, per antiptoſin, quia rem ſignificatam reſpexit potiùs quàm nomen quod præceſſit: *eorum*, ſcilicet hominum, vel populorum, ex quibus Gentes conſtant & conflantur) *ſanctificatus es in nobis*, oſtendendo ſanctam tuam miſericordiam, qua nos è ſeruitute, multiſque ærumnis mirabiliter liberaſti, ac tantis donis cumulaſti, *ſic in conſpectu noſtro magnificaberis in eis*, putà Gentibus hoſtilibus, oſtendendo in eis magnum tuum robur, potentiam & vindictam, qua eos tam acriter caſtigabis & punies. Pro *magnificaberis* potuiſſet dicere *ſanctificaberis*, vel, vt Syrus vertit, *ſanctificeris*; quia eſt ſanctitas iuſtitiæ, æquè ac miſericordiæ, ac ſanctificetur Deus tam exercendo vindictam, quàm exhibendo clementiam, adeoque Deus eſt *ſanctus in omnibus operibus ſuis*, pſal. 144. 13. Sanctus in pœna, ſanctus in gloria; ſanctus in beatis, ſanctus in damnatis: ſanctus in cælo, ſanctus in inferno. Sed maluit dicere *magnificaberis*: quia in fidelibus & Sanctis propriè Deus ſanctificatur, vtpote in quibus per gratiam & ſanctitatem habitat: in infidelibus verò & impijs propriè magnificatur: quia in eis non habitat per ſanctitatem, ſed per magnam potentiam & vindictam. Græca habent optatiuè & precatiuè μεγαλωθείης, id eſt, *magnificeris*. Orat enim vt Deus in hoſtibus ſuis magnificetur, id eſt, magnum, potentem & glorioſum ſe oſtendat, atque vt talis ab hoſtibus agnoſcatur & timeatur. Vnde Tigurina vertit, *vt inſpectantibus illis numen* (prouidentiam) *tuum in nobis declaraueris, ita coram nobis maieſtatem tuam oſtendas in illis.* Sic quoque legit & intelligit S. Auguſt. lib. 17. Ciuit. 20.

VERS. 5. VT COGNOSCANT TE SICVT ET NOS COGNOVIMVS, QVONIAM NON EST DEVS PRÆTER TE DOMINE] Eſt metalepſis: *vt cognoſcant*, id eſt, vt cognitum timeant, reuereantur, colant & ament. Ex cognitione enim ſequitur timor, ex timore reuerentia ex reuerentia cultus, ex cultu amor. Docet plagas infidelibus & impijs eſſe optandas, non ex odio, vt perdantur; ſed ex amore, vt per eas Deum agnoſcant inuocent & diligant, itaque ſaluentur & beentur. Nam, vt ait Chriſtus Ioan. 17. 3. *Hæc eſt autem vita æterna: Vt cognoſcant te, ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* In quæ verba S. Cyrillus lib. 11. in Ioan. c. 16. *Cognitio*, inquit, *eſt vita ſpiritalem nobis benedictionem adducens, per quam Spiritus in cordibus noſtris habitat in adoptionem filiorum Dei, & veram pietatem per Euangelicam vitam, & incorruptibilitatem reformans. Cùm igitur origo, & quaſi promptus dictorum omnium bonorum, cognitio vera Dei eſſe nuncupetur; recte à Domino noſtro Ieſu Chriſto Vita æterna appellata eſt, quaſi mater & radix virtute naturaq; ſua vitam æternam pariens.*

Moral. de cognitione Dei.

Moral. diſce hìc, quòd cognitio Dei ſit fons omnis boni. Audi S. Gregorium Nazianz. orat. de ſtatu Epiſcop. *Regnum cælorum*, ait, *nihil aliud eſſe exiſtimo, quàm eius quod puriſſimum & perfectiſſimum eſt adeptionem. Perfectiſſima autem rerum omnium eſt Dei cognitio.* Quam Clemens Alexandr. libr. 6. Stromat. *perfectiſſimum bonum & per ſe expetendum.* appellat. Idem lib. 7. aſſerit eum qui Deum verè & magnificè cognouerit, non poſſe ſeruire voluptatibus, alijſque animi perturbationibus; ſed ſancta ſemper facere & cogitare, precari cum Angelis, &, licet oret ſolus, habere aſſiſtentem Angelorum chorum. Egregiè verò S. Hieron. *Notitia*, inquit, *vnius Dei, omnium virtutum poſſeſſio eſt.* Et alibi: *Memoria Dei excludit omnia flagitia.* Denique S. Auguſt. *Cognitione Dei*, ait, *nihil melius eſt, quia nihil beatius eſt, & ipſa vera beatitudo eſt.* Denique S. Bernard. ſerm. 37. in Cant. *Quid ſignoras Deum, poteritne ſpes eſſe ſalutis cum Dei ignorantia? ne hoc quidem: nec enim poteſt aut amare quod neſcias, aut habere quod non amaueris.* Mox autem hanc Dei cognitionem cum propria ſui cognitione coniungendam monet. *Noueris proinde*, inquit, *te, vt Deum timeas; noueris ipſum, vt æquè ipſum diligas. In altero initiaris ad ſapientiam, in altero & conſummaris: quia initium ſapientiæ timor Domini eſt, & plenitudo legis eſt charitas. Tam ergo vtraque ignorantia cauenda eſt tibi, quàm ſine timore & amore Dei ſalus eſſe non poteſt.*

In Ieremi. cap. 31. Serm. ita. de Temp.

VERS. 6. INNOVA SIGNA (Rabanus legit, *tranſi in nona ſigna*).

VERS. 7. *signa*) ET IMMVTA MIRABILIA. GLORIFICA MANVM, ET BRACHIVM DEXTRVM]q. d. Ede noua signa : *immuta*, Græcè ἀπόστρεψον, id est, alia nouáque patra miracula, immuta vetera in noua, prisca cum modernis commuta : patra similia, sed diuersa ab illis quæ patrasti duce Iosue contra Chananæos, & duce Mose contra Pharaonem & Ægyptios : atque hac ratione *glorifica*, id est, gloriosam effice, tuam *manum*, id est, tuam potentiam, tuumque *brachium dextrum*, id est, tuum robur, quo ferire & proterere soles tuos hostes; vt illud sentientes te glorificent, id est, te timeant, & vel inuiti tuas vires celebrent. Vnde Complut. addunt. *Vt enarrent mirabilia tua*; Tigurina, *renoues exempla, miraculaq; commutes: ostenta manum brachiumq; dextrum, vt miranda facta tua prædicent*; Syrus, *renoua signa & immuta miracula : corrobora manum & brachium dextrum.* Superbi & tyranni gloriantur in sua manu dextera, gladio & robore, dicuntque : *Manus nostra excelsa, & non Dominus, fecit hæc omnia*, Deut 32.27. At Deus eorum superbiam retundit, & manum manu potentiore confringit, vt sciant manum diuinam superare humanam ; nec hanc contra illam, imò sine illa, aliquid posse.

Idipsum sæpè Deus etiam per visiones viris sanctis ostendit. B. Iuniperus vnus è primis S. Fraciſci socijs, dum quadam vice oraret, & fortè aliquid magni de se conciperet, vidit manum in aëre pendulam, & protinus diuina vox insonuit: *Manus sine manu nihil potest facere.* q. d. Nullus est tam bonus, tam sapiens, tam potens, vt quippiam possit sine manu, id est, Dei potentia & auxilio, facere. Quod ille audiens, & gaudēs, & per domum exiliens aiebat: *Domine verum est.* Ita habent Annales Minorū auctore Luca Waddingo anno Christi 1210. n. 36.

Hoc est quod orat Psaltes psal. 74. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, & super filium hominis, quem confirmasti tibi.* Et psal. 131. 1. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* S. Bernard. hæc refert ad incarnationem Verbi (huc enim protendit se hoc loco acies Spiritus sancti, vti mox ostēdam) de qua sic loquitur serm. 4. in vigilia Natiuit. *Adde adhuc Domine Iesu, innoua signa, immuta mirabilia: nam priora quidem ipsa consuetudine vilescunt. Planè enim Solis ortus & occasus, terræ fœcunditas, temporum vicissitudo miracula sunt, & magna miracula sunt; sed toties hæc vidimus, vt iam non sit qui attendat. Innoua signa, & immuta mirabilia. Ecce, ait, noua facio omnia. Quis hoc ait? Agnus vtique qui sedebat in throno*, Apoc. 5. &c. *O noua verè miracula! Conceptus fuit sine pudore, partus sine dolore. Mutata est in Virgine nostra maledictio Euæ. Peperit enim filium sine dolore. Mutata est, inquam, maledictio in benedictionem.* In Christo enim & B. Virgine Deus fecit noua prodigia inaudita à sæculo, adeoque mutauit ordinem mundi, rerumque omnium. Sic & Rabanus, cuius verba mox recitabo. Mulier generat filium scientiā virum, ætate puerum, personā Verbum, naturā Deum, de Virgine in tempore natum, gratiā plenum, nomine & re Iesum, cognomine Christum. Quot quantaque hic in vno incarnationis mysterio mirabilia imò miracula! Totidem sunt in mysterio passionis, crucis, mortis, resurrectionis, ascensionis, &c. Igitur Christus est synopsis, summa & culmen mirabilium & miraculorum omnium, quæ à sæculo Deus patrauit. Audi ligillatim singulis Christum anteferentem Hugonem. *Mirabiliter*, inquit, *fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, mirabilius factus est ad imaginem & similitudinem hominis. Mirabiliter virga Aaron arida fronduit & fructum fecit, mirabilius virgo manens integra filium peperit. Mirabiliter serpens in palo vulneratos sanauit, mirabilius Christus in cruce omnes credentes curauit. Mirabiliter Elias filium viduæ suscitauit* 3 Reg. 17. *mirabilius Deus Pater filium à mortuis reuocauit. Mirabiliter Samson Philisthæos moriendo prostrauit, mirabilius Christus moriens mortem ipsam & dæmones superauit. Mirabiliter Ionas ex vtero ceti exiliit, mirabilius Christus ab inferis resurrexit. Mirabiliter Elias in curru igneo in paradisum ascendit, mirabilius Christus immortalis factus in cælum ascendit. Ibi Eliseus Eliam ascendentem querebatur, hîc Apostolorum cœtus Christum ascendentem mirabatur. Ibi Elias ascendens dimisit pallium, hîc Christus ad dexteram Patris misit Spiritum sanctum. Hæc est signorum innouatio, & mirabilium immutatio. Impleta est ergo petitio Iesu filij Sirach, innouata sunt signa, immutata sunt mirabilia. Ecce noua facio omnia dixit Dominus, Apoc. 21. 6. Probauisse modi psallit Propheta : Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit.*

Christus est synopsis omnium mirabilium.

EXCITA FVROREM, ET EFFVNDE IRAM. TOLLE (ita Romana : Græcè enim est ἐπάρον ; Syrus, *confringe* : perperam ergo Iansenius & alij contrariè legunt, *extolle*) ADVERSARIVM, ET AFFLIGE INIMICVM] Per *aduersarium* intelligit Ptolemæum Lagi eiusque asseclas, qui, vt initio capitis dixi, valdè afflixit Iudæos. Ita Palacius. Deus antropopathōs dicitur *excitare furorem*, cùm acres plagas immittit, vt videatur impijs sæuire & furere. Sic milites præliaturi acuunt iras, vt in hostem quasi furibundi insiliant, eumque proterant : ita enim est os roboris & virtutis, æquè ac vindictæ. Tigur. *extolle indignationem, & iram effunde; aduersarium aufer, & profliga inimicum*; Syrus, *confringe inimicum, & tessare fac aduersarium.* VERS. 8. VERS. 9.

FESTINA TEMPVS, ET MEMENTO FINIS, VT ENARRENT MIRABILIA TVA] *Festina*, id est, festinato & citò in lucem profer. Est hebraismus : *hal* enim ponitur pro *hiphil*, hoc est verbum neutrum pro actiuo. Sic ventus dicitur auolare paleas, quia flando facit eas auolare. Sic *festina*, id est, festinare fac, vel fac vt festinet & festinatò adueniat tempus liberationis nostræ. Græcè enim est σπεῦσον καιρὸν, id est, *accelera* & vrge *tempus*, siue occasionem liberandi nos & profligandi hostes nostros. *Memento finis*, quem destinasti malis nostris, ac infidelitati Gentium. q. d. Impone finem malis nostris, imò omnium gentium totiusque mundi, hoc est, mitte Messiam qui finem malis omnibus imponet. Ita S. Aug. l. 17. Ciuit. 20. Noster interpres legit ὁρᾶς vel ὁρισμῦ, id est, finis, vel decreti de imponendo fine. Iam legunt ὀργᾶς, id est, *iræ*, scilicet effundendæ in gentes nobis hostiles. Tigurina legit ὁρκισμῦ, id est, iuramenti, quo iurasti Abrahæ te fore nostrum patrem, protectorem & liberatorem. Tigurina ergo sic vertit, *vrge tempus, & memento iuramenti*; vt μεγαλεῖα (alij legunt, θαυμάσια, id est *mirabilia*) id est, *magnifica facta tua celebrentur*; Syrus, *palàm fac supplicium, & aduenire fac tempus; quia non est qui dicat tibi: Quid facis?* q. d. Adduc citò ô Domine, tempus quo nos liberes & hostes nostros comprimas vel profliges : tempus, inquam, à te definitum, imò iuramento firmatum, præsertim de Messia mittendo, qui nos ab omnibus hostibus malisq; liberet. Ad Messiam enim aciem mentis protendisse Siracidem, vel potiùs Spiritum sanctum, docet Rabanus, VERS. 10.

Prophetia de Christo.

Rabanus, Palacius, Iansenius & Lyranus ex R. Salomone, qui & rationem addit: *Vniuersi Prophetæ*, ait, *non sunt locuti nisi ad dies Messiæ; ita vt eorũ verba ad aduentum Messiæ, sicut ad finem ordinata sint.* Iam inde enim à tempore Siracidis expectabant, quin & etiamnum expectant Iudæi, aduentum Messiæ, vtà seruitute gentium liberentur. Finis enim legis & Prophetarum est Christus. Rom. 10.4. Apoc. 21.6. Quin & S. Aug. 17. Ciuit. 20. *In Ecclesiastico*, inquit *fides Gentium* futura prædicatur isto modo: *Miserere nostri dominator Deus omnium, & mitte timorem tuum super omnes gentes, &c. Vt agnoscant te, secundum quod & nos agnouimus, quia non est Deus præter te Domine. Hanc iub optandi & precandi specie prophetiam per Iesum Christum videmus impletam.*

Audi & Rabanum, *Hoc erat*, inquit, *vt diuina maiestas per manum & brachium dextrum, hoc est Dominum Christum, miracula, quæ antiquitus fuerunt facta, B innouet temporibus gratiæ: vt idẽ & vnus legis veteris & nouæ intelligatur esse Deus, mediator videlicet Dei hominumq́, homo Christus Iesus, qui cũ Patre & Spiritu sancto tunc & nunc facit mirabilia solus. Quòd autẽ postulat excitare furorẽ, & effundere vram, vt extollatur aduersarius, & affligatur inimicus; hoc significare vult, quòd necessariò per aduentũ Christi auferetur diabolus à cordibus infidelium, ne diutiùs eos in errore & in idololatria teneat captiuos.* Et paulò pòst: *Quod autẽ dicit: Festina ẽpus, & memento finis: hoc est quod Propheta in psalmis ad Deũ ait: Tu exurgens Domine misereberis Sion, quia venit tempus miserẽdi eius. Hoc erat, vt, quia tempus est nouissimæ horæ, & finis mundi appropinquat, veniat ille qui promissus est, & misereatur humano generi: quia ipse est expectatio gentium.* Præclarè S. Aug. tract. 55. in Ioan. *Christus*, inquit, *finis est perficiens, nõ interficiens, finis, quousque eamus, non ubi pereamus.* Sic & S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, Deũ & Christum vocat finem non consumentem, sed consummantem. Agens enim de impijs, qui *in circuitu ambulãt*, Ps. 11.v.9. *Ambulant*, inquit, *naturaliter appetentes, vnde finiant appetitũ, & inscienter respicientes vnde propinquent fini. Fini dico, nõ consumptionis, sed consummationis. Quamobrẽ non beato fine consummari, sed consummo vacuo labare accelerant: qui rerum magis specie, quàm auctore delectati, prius vniuersa percurrere, & de singulis cupiunt experiri quàm ad ipsum curent vniuersitatis Dominum peruenire.*

Porrò in Christo multa sunt mirabilia, quæ hic enarrari suadet Siracides, vt iure ab Isaia cap. 9. 5. Christus vocetur *admirabilis*, vtpote, *παράδοξος & ὑπόθεος*, id est, homo Deus, vt loquuntur Græci. *Mirabilia in Christo humana. Primum.* Primum mirabile est, quod natura humana completa, quæ in instanti formationis suæ per se alioquin subsistitisset, propriamq; constituisset hypostasiam, fuerit præuenta, accepto modo inexistendi, quo supra omnem creaturam elevata existeret in Verbo. *Secundum.* Secundùm, quòd Verbum ita naturam illam exceperit, eam sustentans, eiusque inexistentiam terminans, vt tamen nullam subierit mutationẽ, nullam intrinsecus nouam contraxerit ad illam habitudinem, nullum ordinem, nullã *ῥοπὴν* aut inclinationem: sufficiebat enim infinita illa vis hypostatica, vt se ad illam naturam extrinsecus attractam & velut inferam, absque vlla inmutatione velut terminus & basis hypostatica extenderet. *Tertium.* Tertium, quòd Verbum diuinum absque vlla noua habitudine ad naturam humanam, factum sit verus homo, sitque inter naturam diuinam & humanam ratione vnionis in Verbo mutua complexio, seu *περιχώρησις*, vt Damascenus ait lib. 3. c. 8.

Reliqua miracula sunt extrinseca, & debita tanto mysterio: veluti ex illo consectaria. Primum, quòd corpus in instanti perfectè formatum. Secundum, quòd omnipotens virtus Spiritus sancti vicem virtutis seminalis suppleuerit. Tertium, quòd anima illa beatissima in prima instanti creationis & infusionis sui, lumine gloriæ & omnibus cælestibus bonis eminentissimè fuerit repleta, adeò, vt per temporum spatia nulla ei potuerit fieri accessio. Quartum, quòd à virgine conceptus. Quintum, quòd à virgine natus absque virginalis claustri apertione, mirabili corporum penetratione, ex vtero, veluti lumen per vitrum, effusus. Sextum, quòd gloria animæ in corpus non redundarit, sicut gloria diuinitatis in animam, sed corpus manserit passibile. Septimum, quòd gaudium beatificum mœstitiam animæ & dolorum acerbitates non excluserit. Ecce decem stupenda miracula in hac mirabili vnione, quorum singula longam merentur cõsiderationem; ita noster Lessius de Diuinis perfect. lib. 12. c. 5. Quocirca S. Dionys. epist. 3. ad Caium, *Porrò*, inquit, *in Sacramento humanitatis Christi, hoc etiam arbitror Theologiam significare voluisse, quòd ex occulto supersubstantialis ille Deus in conspectum nostrum repentè processerit, humana substantia & carne vestitus; occultus tamen etiam post reuelationem, sit, vt diuinùs loquar, in ipsa quoque sua reuelatione perdurat.*

Miracula in Christo extrinseca. *Primum.* *Secundum.* *Tertium.* *Quartum.* *Quintum.* *Sextum.* *Septimum.*

Denique in hoc opere incarnationis Verbi mira & stupenda elucet Dei sapientia, potentia & clementia. Nam vt sapienter & piè ait S. Thomas opusculo 60. *Congruebat hoc opus Deo, quem decebat sapientiam suam ostendere, potentiam & bonitatem. Quid autem potentius, quàm coniungere extrema summè distantia? magna enim potentia fuit in cõnectione disparium elementorum, maior in coniunctione illorum ad spiritũ creatum, maxima verò in vnione ad spiritum increatum. Quid verò sapientius, quàm quòd ad complementũ totius vniuersi fieret coniunctio primi & vltimi, hoc est Verbi Dei, quod est omnium principium, & humanæ naturæ, quæ in operibus sex dierum fuit vltima creaturarum? Quid benignius & melius, quàm quòd creator rerum communicare se voluit rebus creatis? quæ benignitas magna fuit, in coniunctione sui cum omnibus rebus per præsentiam; maior, quia communicauit se bonis per gratiam; maxima, quia se communicauit Christo homini, & per consequens generibus singulorum in vnitate personæ.* Plura vide apud eumdem S. Thomam & Scholasticos 3. p. qu. 1. art. 1.

Mirabilia in Christo humana. Primum. Secundum. Tertium.

IN IRA FLAMMÆ DEVORETVR QVI SALVATVR: ET QVI PESSIMANT PLEBEM TVAM, INVENIANT PERDITIONEM] *Ira flammæ* est ira flammea, ira flammans & inflammans omnia; vel per hypallagen *in ira flammæ*, hoc est, in flamma iræ, putà in ardore & excandescentia iræ, scilicet in furore & acri vltione iræ tuæ, *deuoretur qui saluatur*, græcè, *ὁ σωζόμενος*, id est, vt alij vertunt, *qui salutis euasit*, q. d. Qui ex vna clade, v. g. ab inuasione hostium, salutis euasit, incidat in manus iræ tuæ Domine, vt peste alióue telo à te configatur & deuoretur. Vnde Lyran. Anagog. sic explicat. q. d. Qui euaserit in hac vita vltionem tuam, ira flammę infernalis absorbeatur. *Et qui pessimant*, id est, pessimè tractant vexantque (græcè enim est *κακοῦντες*, id est, affligentes) *plebem tuam*, scilicet nos Iudæos, hi *inueniant perditionem.* Vnde Tigurina vertit, *qui eua-* VERS. 13.

ferit ira ardenti absorbeatur, & oppressores populi tui consequan tur perniciem; Syrus, *in furore & in igne pereant hi: tunc enim, & omnes magnates & principes populi.* Alludit ad Isaiæ 24.18. *Qui fugerit à facie formidinis, cadet in foueam: & qui se exemerit de fouea, tenebitur laqueo.* Quæ similiter dicuntur à Ieremia c.48.44. Ita nunc qui saluatur ab aliis periculis, deuoretur à furentissima flamma. Ac si diceret: Qui euadendo gladium belli se in arcem receperit, ibi ab vltricibus flammis deuoretur.

Tropol. Rabanus censet hîc dici id quod dixit Christus: *Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam*, Lucæ 9.24. *Hoc*, inquit, *prædixit, quòd ii qui amant animas suas in voluptate istius vitæ, nec eas pro Christo ponere volunt, imò persequuntur plebem Catholicam, & fideles Dei interneciosi tradunt, in ira flammæ futuræ deuorentur, & æternam in igne gehennæ inueniant perditionem.*

VERS. 12. CONTERE CAPVT (græcè, κεφαλὰς, id est capita: sic & Syrus, PRINCIPVM INIMICORVM (legit ἐχθρῶν, pro quo Complut. legunt ἐθνῶν, id est gentium) DICENTIVM: NON EST ALIVS PRÆTER NOS] q.d. Contere & quasi annihila, sicut conteritur & quasi annihilatur vas testaceum, dum lapide tunditur & in puluerem redigitur: contere, inquam, regem nobis inimicum, v.g. Ptolemæum Lagi: illo enim contrito, ceteri eius principes pariter conterentur, aut certè persequi nos desinent. Horum enim superbia meretur dejici, & conteri: dicunt enim: Non est alius præter nos, qui scilicet ita potenter imperet & latè dominetur: vti nos: quare nos omnes domare possumus, & nemo nos; ita Tigurina, *contere*, inquit, *capita principum inimicorum, qui præter se neminem esse dicunt*: quasi se solos æstiment homines, ceteris vtantur quasi pecoribus & iumentis. Syrus, *tolle diadema inimico: qui dicit: Non est sicut ego.*

Allegor. Rabanus: *Caput*, inquit, *omnium iniquorum & infidelium, diabolus est. Hoc rogat Ecclesia, vt ipse conteratur, qui princeps est filiis seculi, & idololatras excitat in persecutiones Christianorum, dicentes: Non est alius præter nos; quia se solos in mundo arbitrantur dominari, nec subijci volunt æternæ Deitatis.*

Tropol. *caput pro principum inimicorum*, id est, caput & princeps septem vitiorum capitalium, est superbia. Superbus enim dicit: Non est alius præter me. Hic conteri meretur, & solet, vt ab omnibus exterminetur qui solus inter omnes esse & dominari volebat, iuxta illud Ps.67.22. *Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* Superbiâ enim excisâ, excinduntur cetera vitia; sicut capite serpentis confracto, confringitur totus serpens. Superbia enim inter vitia est id quod caput inter membra.

VERS. 13. CONGREGA OMNES TRIBVS IACOB, VT COGNOSCANT QVIA NON EST DEVS NISI TV, ET ENARRENT MAGNALIA TVA: ET HEREDITABIS (q. d. Itaque heredita) EOS SICVT AB INITIO] Græca tantùm habent, *congrega omnes tribus Iacob*; Complut. addunt, *Et hereditani eos sicut ab initio*: sed perperàm legunt κατακληρονόμησον, id est, *hereditani*, pro κατακληρονόμησας, id est, *hereditasti*; hoc est, hereditabis, hoc est heredita: sic enim Hebræi dicũt נחלת *venachalta*, id est, & hereditasti: pro & hereditabis, id est, & heredita. Est enim *vau* conuersiuum, quod vertit preteritum in futurum. Vnde Tigurina vertit, *congrega tribus omnes Iacob, vt cognoscant te solum præter te Deum esse, miraculaq; tua prædicent, & eas vt ab initio possideat.* Videtur ergo legisse κατακληρονόμησον, id est posside, heredita, vti legũt nonnulli. Syrus, *congrega omnes tribus Iacob, & hereditent sicut dixisti à diebus antiquis.* Duodecim tribus Iacob siue Israel in captiuitatem abductæ, & in varias gentes dispersæ fuerunt per Salmanasar & Nabuchodonosor. Post 70. annos congregatæ sunt, saltè Iuda & Beniamin per Cyrum. Rursum captiuæ factę & dispersę fuerunt per reges Persarum, & vltimò per Ptolemæum Lagi, & reges Syrię. Orat ergo, vt Deus eas cõgreget in vnam Synagogã siue Ecclesiam, quæ sit Dei quasi possessio, peculium & hereditas, sicut primitus congregauit & hereditauit eas per Mosen, cùm eas separatas ab Ægyptiis ceterisque Gentibus deduxit in Sina, ibique eis legem dedit & sacerdotium, easque quasi populum fidelem & sanctum ex omnibus populis sibi elegit & auctorauit.

Allegor. & primariò (ac proinde hic sensus potiùs literalis est quàm allegoricus. Sic & alibi subinde literalis sensus complectitur literam simul & allegoriam, vti ostendi in Prophetis) orat, vt veniat Messias, qui Iudæos & Gentes congreget in vnã Ecclesiam, vt fiat vnum ouile & vnus pastor. Christus enim venit ad hoc, *vt filios Dei qui dispersi erant, congregaret in vnũ*, Ioan.11.52. Audi Rabanum: *Postquam orationẽ explenit contra peccatores, & caput eorum diabolum; rogat sapientia pro Ecclesiæ statu, & salute credentium. Quid sunt enim tribus Iacob, nisi Ecclesia ex Gentibus congregata? ipsas enim prefigurauit minor filius, qui fraternam subripuit benedictionem. Hoc enim congregari petit, hoc est, in vnitate Catholicæ fidei solideri, vt fideliter Deum cognoscentes, & eius mirabilia in prædicatione sancti Euangelij narrent, & hereditas illius, sicut ab initio fidei ab eo possessi sunt, ita & vsque in seculum permaneant.*

Quia enim Israel, id est Iacob, fuit pater 12. Patriarcharum, quorum quisque propriam familiam & tribum constituit, quas omnes & solas Deus sibi in Ecclesiam, & populum fidelem sibique peculiarem elegit; hinc Israel typus est populi Christiani, & duodecim eius tribus sunt typus omnium gentium fidelium; tum, quia olim populus fidelis nõ erat alius quàm Israel; tum, quia ex Israële natus est Christus, B. Virgo, Apostoli, primique Christiani, adeoque Israëli Iudaico successit Israel Christianus, cui inserti sunt, deinde fideles Gentium. Nam vt ait Apostol. Rom.9.6. *Non enim omnes qui ex Israel sunt* (secundùm carnem vt Iudæi) *hi sunt Israelitæ: neque qui semen Abrahæ, omnes sunt filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Vnde illud Christi ad Apostolos Matth. 19.28. *Cùm sederis filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel*, id est, omnes fideles, tã Iudæos quàm Gentiles: hos omnes enim iudicabit Christus & Apostoli: olim enim duodecim tribus Israel, erant populus electus & Ecclesia Dei; quin & tempore Christi; imò hoc erat regnum Messiæ promissum. Vnde Gentes quæ Christo credidêrunt, in Ecclesiam hanc & populum, Iudaicum quasi insitæ sunt, & ciuitate donatæ; vt iam non Gentes, sed Iudæi, id est confitentes credentesque, appellentur, vt patet Rom.11.v.17.19. & sequ. Hinc S. Ioannes Apocal.21.12. ait se in portis cælestis Ierusalem vidisse inscripta nomina duodecim tribuum Israel.

Prophetia de vocatione Gentium.

MISE-

VERS. 14. MISERERE PLEBI TVÆ, SVPER QVAM INVOCATVM EST NOMEN TVVM ET ISRAEL, QVEM COÆQVASTI PRIMOGENITO TVO] q.d. Miſerere populi tui qui tuo nomine inſignitur, vocaturque populus Dei, ciuiſque fidei & cultui addictus: miſerere, inquam, Iſraelis ſiue populi Iſraelitici, *quem coæquaſti primogenito tuo*, id eſt, habuiſti, amaſti & tractaſti vt primogenitum, æquali gradu, honore & amore perſecutus es, quo patres proſequi ſolent ſuos primogenitos. Legit Interpres πρωτότοκον ἡμῶν ἔθου. Complut. legunt πρωτότοκον ἀνέγραψας, id eſt, *quem primogenitum nominaſti*, dicens Exodi 4.22. *Filius meus primogenitus Iſrael*: ſed eodē redit vtraque lectio, eumdemque ſenſum ingerit. Vnde Complut. ſic habent, *miſerere populi Domine, vocati in nomine tuo, & Iſrael, quem primogenitum nominaſti.* Licet in Græcis Romæ correctis hæc omnia à v. 13. vſque ad 20. à prioribus ſint diuulſa: priora enim habentur c. 33. ſequentia verò c. 36. æquè ac in Latina Vulgata. Et Syrus, *Lætare in populo tuo, & inuocetur nomen tuum ſuper illum, ſuper Iſrael, quē vocaſti primogenitum tuum*; Tigurina, *miſere Domine populi tui nomine tuo celebrati, & gentis Iſraelitica quam primogenito comparauiſti*; tum, in nomine, nominando ſcilicet eum primogenitum; tū, in cura & fauore, tractando eum vt primogenitum; tum, in hereditate, ſcribendo eum heredem terræ ſanctæ in terris, & æternæ in cœlis. Igitur reliqui populi cenſebantur quoq; filij Dei, ſed inter eos primus & quaſi primogenitus erat Iſraeli Iſraeli enim conuenit illud de primogenito dictum: *Prior in donis, maior in imperio*, Geneſ. 49.3. Miſerere ergo eius Domine, quia etſi peccauit, tamen Iſrael, hoc eſt, filius tuus primogenitus eſt, iuxta illud Hebræorum prouerbium: *Myrtus ſtans inter vrticas, myrtus nominatur.*

Nota. *Inuocari nomen* alicuius *ſuper* alterum, hebraicè idē eſt quod alterum alterius nomine vocari, atque in eius nomen, protectionem & quaſi familiam eſſe aſſcitum, illi eſſe addictum, illum reuereri & colere. Hoc enim ſignificat hæc phraſis Gen. 48.16. Deut. 18.10. 2. Reg. 6.1. Ierem. 44.9. Baruch 2.15. & alibi ſæpè. Vnde Græca hoc loco habēt, λαὸν κεκλημένον ἐπ' ὀνόματί σου, hoc eſt, miſerere *populo vocato in nomine tuo*, vel ex nomine tuo, vel nomine tuo, vt ſcilicet nomen Dei ſibi vſurpet & arroget, voceturq; populus Dei; quæ ſanè magna eſt dignitas tam populi totius, quàm animæ cuiuſque fidelis & ſanctæ; iuxta illud Iſaiæ 62.2. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema ſpecioſum in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà derelicta, ſed vocaberis voluntas mea in ea: quia complacuit Domino in te.* Et v. 12. *Et vocabunt eos populus ſanctus, redempti à Domino.*

Chriſtiani quaſi coæquentur Chriſto.

Myſticè: fidelis & ſanctus coæquatur, non præciſè & geometricè, ſed analogicè, moraliter & certa proportione, primogenito Dei, Ieſu Chriſto: quia ſicut Chriſtus eſt filius Dei naturalis, ſic fidelis & ſanctus eſt filius Dei adoptiuus, ac proinde heres Dei, coheres autē Chriſti, quæ ſanè admirabilis eſt dignitas, quā admirans Apoſtolus Rom. 8.24. *Quos præſciuit*, inquit, *& prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui* (vt ſint ſimiles & cōformes Chriſto in gratia & gloria) *vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus*; ita Rabanus. Chriſto ergo Sancti coęquantur non arithmeticè, ſed analogicè, id eſt, aſſimilantur & adaptantur quaſi mēbra capiti.

Cornel. in Eccleſiaſt.

A Sic 2. Reg. 22.34. ait David Deo: *Coæquans pedes meos cervis.* *Coæquans*, id eſt, in velocitate non æquales, ſed ſimiles efficiens: nec enim velocitas pedis humani præciſè æquare poteſt velocitatem pedis ceruini, ſed eam dumtaxat aliquatenus imitari, atque inſequi, non aſſequi. *Chriſtianus* ergo *eſt quaſi alter Chriſtus*, vti docet Nyſſen. de Profeſſ. nomin. Chriſtiani: *Viuat ergo quaſi alter Chriſtus.*

MISERERE CIVITATI SANCTIFICATIONIS TVÆ IERVSALEM, CIVITATI REQVIEI TVÆ] Peculiariter præ reliquis Iudææ vrbibus orat pro Ieruſalem, quia hæc erat metropolis populi Iſraelitici, arx fidei, aſylum religionis. Atque vt Deum ad miſerendum illi inflectat, dat ei tres titulos miſericordiæ Dei. VERS. 15.

Primus eſt; quòd ſit *ciuitas ſanctificationis* Dei, in *Trialogia Ieruſalem.*
B qua, ſcilicet, Deus ſanctificetur ſancteque colitur, tum internè per veram ſpem & religionem, tum externè per victimas ceteraſq; cærimonias à Deo ſancitas, idque in ſanctuario & templo à Deo electo & conſecrato.

Secundus, quòd ſit *Ieruſalem*, id eſt, viſio pacis, q.d. Tu, Domine, vocaſti hanc vrbem *viſionem pacis*, quia voluiſti vt populus in ea te protectore in pace degeret, & pacificè te coleret. Redde ergo illi hanc pacem, primitus promiſſam & præſtitam.

Tertius, quòd ſit *ciuitas requiei Dei*, quia, ſcilicet, Deus in eius templo, quaſi in domo ſibi propria iucundè requieſcebat, & habitabat in Sancto ſanctorum inſidens propitiatorio, ſupra arcam quaſi ſuper ſcabellum pedum ſuorum, vtrimq; circumdatus Cherubinis, indeque dabat oracula & reſponſa. Exodi 25.22. Vnde Tigurina vertit, *vrbi ſanctitatis tuæ miſerere, vrbem* (legit πόλιν, alij legunt τόπον, id eſt, locum) *tuæ quietis*, Syrus, *miſerere ciuitatis ſanctitatis tuæ Ieruſalem, loci habitationis tuæ.*
C

Allegor. Ieruſalem eſt Eccleſia Chriſti. Tropol. eſt anima fidelis & ſancta, cui hæc omnia facilè adaptes; ita Rabanus.

REPLE SION INENARRABILIBVS VERBIS (malè Biblia Regia legunt, *virtutibus*) TVIS, ET GLORIA TVA POPVLVM TVVM] Pro *verbis* græcè eſt λογίαις, id eſt, oracula, & quælibet dicta Dei: omnia enim quæ dicit Deus, ſunt oracula, ideoque certiſſima. Vnde Complut. legunt vertuntque, *reple Sion extollere oracula tua, & à gloria tua populum tuū*; Tigur. *Sionem extollendis oraculis tuis impleas, tuaq; populum tuum gloria*, repete, *impleas*; alij, *reple Sion vt tollat oracula tua, & populum tuum gloria*. Syrus, *imple Sion maieſtate tua, & gloria tua templū tuum.* Poſt Ieruſalem ciuitatem deſcendit ad præcipuam & ſanctiſſimam eius partem, putà ad templum, quod erat in monte Sion, oratque vt Deus illud impleat ſuis verbis, putà tū oraculis, quæ primitus aſſiduè edebat ex propitiatorio; tum promulgatione doctrinæ, & prædicatione legis diuinæ, eaque efficaci; vt auditores moueat ad eam opere perficiendam: opus enim audientię replet completq; verba legis & prædicantis. Poſſunt quoque per *verba* accipi Dei promiſſa, vt ſcilicet Deus præſtet immunitatem, pacem & ſanctitatem, quam promiſit ſe daturum in templo. Hæc omnia dicuntur *inenarrabilia*, quia numquam plenè pro dignitate ſatis enarrari, explicari, laudari & celebrari poſſunt & quia mentem ea guſtantem replent gaudio ineffabili, & iubilo qui enarrari nequit. VERS. 16.

Porrò cùm hæc præſtat Deus, tunc pariter replet gloria populum ſuum; quia ingens Iſraelis gloria

erat, quòd ſolus ex omnibus gentibus haberet domeſticum Dei oraculum, item Dei legem ac S. Scripturam, eiuſque doctores & prædicatores, iuxta illud Moſis Deuter. 4. 7. *Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, vt habeat cæremonias iuſtaq; iudicia, & vniuerſam legem quam ego proponam vobis hodie?* Porrò tempore Siracidis, imò longè anteriùs, putà in excidio Ieruſalem & templi per Nabuchodonoſor, defecerat hoc Dei oraculum, omniſque Prophetæ & prophetiæ, vti oſtendi Aggæi 1. v. 8. Orat ergo Siracides, vt Deus hæc Iſraeli reſtituat, præſertim per Chriſtum. Quocirca hæc prophetia planè pleneque adimpleta eſt à Chriſto, dum ipſe in Sion eructauit verba inenarrabilia & abſeondita à conſtitutione mundi. Ipſe enim eſt Λόγος, id eſt Verbum Patris, ideoq; Λόγιον iampridem muta & ſilentia, vocalia reddidit Iſraelis itaque ſumma cum gloria cumulauit; ita Raban. Lyran. Palacius, Ianſenius & alij.

Sion, id eſt ſpeculatio, eſt Eccleſia Chriſti

Allegor. Rabanus: *Sion*, inquit, *appellatur ſpeculatio; & meritò ſancta Eccleſia ſpeculatio dicitur, quia inde fidelium corda contemplantur gaudia regni cœleſtis, quam inenarrabilibus verbis ſuis Dominus replet, cùm eam notitia diuinorum librorum, vbi inenarrabilis virtus Dei, & inæſtimabilis gloria maieſtatis eius prædicatur, inſtruit, & ſignis miraculorum inter vniuerſas gentes emittere facit: ita vt inde omnibus per circuitum nationibus ipſa terroris ſit & honoris. Hinc legitur in Actibus Apoſtolorum, quod prædicante Paulo & miracula faciente, in Epheſinorum ciuitate cecidit timor ſuper omnes illos, hoc eſt Iudæos atque Gentiles, qui habitabant ibi, & magnificabant nomen Domini Ieſu*, Actor. 19. 17.

VERS. 17. DA TESTIMONIVM HIS, QVI AB INITIO CREATVRÆ TVÆ SVNT, ET SVSCITA PRÆDICATIONES, QVAS LOCVTI SVNT IN NOMINE TVO PROPHETÆ PRIORES.] Ita Roman. & Græca Minùs rectè ergo Ianſenius & alij pro *qui* legunt *quia*, & pro *prædicationes*, *prætationes*, quas ſcilicet Iſaias, Ieremias, Daniel, ceterique Prophetæ fundebant pro aduentu Meſſiæ. Senſus eſt. q. d. Teſtare per teſtimonium ſolitæ tuæ in nos beneficentiæ, quòd nos ſimus *creaturæ tuæ*, quòd ſcilicet primitus nos ex Ægypto redimendo tibi aſſegeris, populumque fidelem & tuam Eccleſiam creaueris & formaueris, vt, ſicut illud teſtatus es Pharaoni ceteriſque gẽtibus, operando tot plagas & miracula per Moſen in fauorem patrum noſtrorum; ita nunc idem in fauorem noſtri facere digneris. Quare *ſuſcita prædicationes*, id eſt, prædictiones Prophetarum de ope nobis à te præſtanda; illam reipſa nobis exhibendo. Alioquì enim illæ prædictiones ſopitæ & quaſi emortuæ videbũtur; ſuſcita ergo illas, vt nobis è ſomno euigilare, & quaſi à morte ſuſcitari & reuiuiſcere videantur, dũ à te reipſa complebuntur. Significat quod illæ, ſi opere à Deo cõpleantur, Hebræis adeò gratæ accident, ac ſi illæ cum Prophetis à morte rediuiuæ reſurgerent. Vnde Cõplut. habent, *da teſtimonium in initio creaturis tuis, & ſuſcita Prophetas in nomine tuo*; Tigur. *poſſeſſionibus tuis primus tribuas teſtimonium, & quæ Prophetæ nomine tuo prædixerũt moneas.* Legit enim κτήμασι, id eſt, *poſſeſſionibus*; pro quo Noſter legit κτίσμασι, id eſt, *creaturis*: vtrumq; verũ, & huic loco appoſitum. Iſraelitæ enim vti erant creaturæ, ſic erant & poſſeſſio ac peculiũ Dei. Rurſum legit προφήτας, id eſt Prophetas; pro quo Noſter legit προφητείαι,

A id eſt, prophetias, putà *prædicationes* ſiue prædictiones. Alij, *da teſtimonium primis tuis creaturis* (quæ ſumus nos Iſraelita) *& ſuſcita nomine tuo prophetas*; Syrus; *confirma teſtimonium ſeruorũ tuorum ſicut in initio, & veniant prophetiæ Prophetarum tuorum illorum, qui locuti ſunt in nomine tuo.* Nam vt ait S. Ioannes c. 1. 17. *Lex per Moyſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.* Quocirca S. Willibaldus, S. Richardi Angliæ regis filius, & primus Eyſtettenſium Epiſcopus à S. Bonifacio conſecratus; *Nouum*, inquit, *teſtamentũ ſe habet ad vetus, ſicut lux ad vmbram, ſicut veritas ad figuram, ſicut anima ad corpus, ſicut vita ad id quod vinificatur. Sicut enim corpus per animam vinificatur, ſic per veritatem in nouo teſtamento per Chriſtum exhibitam, promiſſiones veteris teſtamenti verificatæ ſunt.* Ita habet eius Vita c. 5. conſcripta à Philippo Eyſtettenſi Epiſcopo, quam Notis illuſtrauit noſter Gretſerus.

Lex nimirũ ad vetera eſt quaſi anima ad corpus.

B Nota. Fideles & Sancti ſunt *creaturæ* Dei, quia fides & ſanctitas ſuperat omnem naturam, omneque eius debitum & meritum, eſtque mera gratia, & quaſi gratuita creatio Dei, iuxta illud Epheſ. 3. *Ipſius enim factura ſumus, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Vide ibi dicta.

VERS. 18. DA MERCEDEM SVSTINENTIBVS TE, VT PROPHETÆ TVI FIDELES INVENIANTVR, ET EXAVDI ORATIONES SERVORVM TVORVM.] *Merces ſuſtinentium*, eſt bonum quod ipſi ſuſtinent & expectant, ac pro quo longanimiter patientes Deũm precãtur, putà liberatio Iſraelis, & ſaluatio per Chriſtum: hæc enim eſt merces ſultinentiæ, longæque expectationis & patientiæ, q. d. Mitte Domine Saluatorem à te per omnes Prophetas promiſſũ, C quem per tot annorum millia longanimiter, ſed auidiſſimè expectamus: hoc enim meretur noſtra tã longa ſuſtinentia; hoc debitum eſt Prophetis, vt illi *fideles*, id eſt veraces, *inueniantur*. Libera ergo ipſorum, imò tuam (tu enim per eos locutus es) ô Domine, fidem. Hoc denique poſcunt orationes noſtræ, quæ aſſiduè & ardenter id efflagitant. Vnde Tigurina, *da præmium*, inquit, *nitentibus expectatione tui, & ſic fides Prophetarum tuorum compareat* (alij, *& fidem Prophetis tuis conciha.*) *Preces ſeruorum* (legit cum Complut. ἱκετῶν, Romana legunt ἱκετῶν, id eſt *ſupplicũ*) *tuorum exaudi Domine.* Syrus, *& dabis mercedẽ illi qui expectat te, & Prophetæ tui fidẽ inuenient, & audies orationem ſeruorum.* Nã, vt ait Rabanus: *Abraham exultauit vt videret diem Chriſti, vidit & gauiſus eſt*, Ioan. 8. *Iſaias* c. 26 *ait: Domine ſuſtinuimus te, nomen tuum & memoriale tuũ in deſiderio animæ. Multi reges & iuſti voluerunt videre quæ vident Apoſtoli, & nõ viderunt; & audire quæ ipſi audiebant, & non audierunt. Hinc & Simeon reſponſũ accepit à Spiritu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Dominum. Vnde cùm eum præſentem in vlnas ſuas accepit, ait: Nunc dimittis Domine ſeruum tuum, ſecundùm verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei ſaluare tuum, quod præparaſti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.* Lucæ 2.

D Anagogicè, idem Rabanus: *Merces*, inquit, *ſuſtinentibus Deũ datur, quando fidelibus expectantibus gratiam Chriſti, & ſperantibus in eum remuneratio futuræ vitæ præſtatur. Ita enim dimiſſi Prophetæ fideles & veridici inueniuntur, & exauditur oratio deuota ſeruorum eius, qui erant quotidie vt aduenias regnum Dei, & fiat voluntas tua ſicut in cælo, & in terra.*

SECVN-

VERS. 19. SECVNDVM BENEDICTIONEM AARON DE (ita Roman. & Græca: perperàm ergo Iáſenius & alij paſſim pro *de* legunt *da*) POPVLO TVO, (*de populo tuo*, id eſt, pro populo tuo, quam ſcilicet populo tuo Aaron impendit & apprecatus eſt:) ET DIRIGE NOS IN VIAM IVSTITIÆ, ET SCIANT OMNES QVI HABITANT TERRAM, QVIA TV ES CONSPECTOR SÆCVLORVM] Pendet hic verſus à præced. q. d. *Da mercedem ſuſtinentibus te vt Prophetæ tui fideles inueniantur, & exaudi orationes ſeruorum tuorum, ſecundùm benedictionem* quam *Aaron* Propheta & pontifex iuſſu tuo dedit *populo tuo*: hanc enim illi, & pontificibus eum ſecuturis benedicendi populo formulam præſcripſiſti Num. 6. 24. dicens: *Sic benedicetis filiis Iſrael, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui. Conuertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem.* Imò addidiſti promiſſionem, te hanc benedictionem pontificis exauditurum, & opere completurum, dicens: *Inuocabunt nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis.* Orat ergo Siracides, vt Deus iuxta hanc benedictionem benedicat populo, & preces eorum exaudiat, ideoque dirigat eos in viam iuſtitiæ, vt in ea incedendo, operaque iuſta aſſiduè exercendo, Deo ſint honori, ſibi gloriæ, Gentibus exemplo, *& ſciant omnes quia tu es conſpector*, id eſt præuiſor, prouiſor, ordinator, gubernator, præmiator & vltor, *ſæculorum*, hoc eſt, hominum & operum omnium, quæ ab iis ſucceſſiuè ſæculo quolibet facta ſunt, fiunt vel futura ſunt. Vndè Græca habent: *Quoniam tu es Dominus ſæculorum.* Hinc Syri Deum vocant *giganteum ſæculorum*, quòd ſcilicet ipſe quaſi gigas immenſitate ſuæ præſentiæ potentiæ & ſapientiæ omnia ſæcula, & quæcumque in eis fiunt in infinitum ſuperat & tranſcendit; imò omnia mente manuque ſuâ concludit & complectitur. Vnde Tigurina vertit, *preces ſeruorum tuorum exaudi, ſecundùm bonam pro populo tuo precationem Aaronis, & dedue nos in viam iuſtitiæ, vt omnes qui terrâ habitant agnoſcant te Dominũ Deum eſſe ſempiternum*; Syrus, *& audies orationem ſeruorum ſecundùm deſiderium populi tui* (quod in benedictione ſua expreſſit Aaron,) *& cognoſcant omnes qui in finibus terræ, quia tu es Deus in ſæcula ſæculorum.* Simili modo Deum depingit Virgil. 1. Æneid. dum ita canit:

Deus eſt Dominus ſæculorum: Cur?

—— O qui res hominumq; Deumq;
Æternis regis imperijs, & fulmine terres.

Pulchriùs & neruoſiùs Boëtius lib. 3. de Conſol.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cæliq; ſator, qui tempus ab æuo
Ire iubes, ſtabilisq; manens das cuncta moueri,
Principium, vector, dux, ſemita, terminus idem.

Idem lib. 5.

Quæ ſunt, quæ fuerunt, venientq;
Vno mentis cernit in ictu:
Quem, quia reſpicit omnia ſolus,
Verum poſſis dicere ſolem.

Et Claudianus:

Ille pater rerum, qui ſæcula diuidit aſtris.

¶ Notat Galatinus lib. 2. de Arcanis fidei c. 10. & alij, ſacerdotes Aaronicos benedicendo populum, ſuper eum efformaſſe ſignum crucis, ſiue in modũ crucis manum dexteram tranſuerſim ſiniſtræ impoſuiſſe, aut eleuando mouendoq; dextram ſurſum & deorſũ, ſiniſtrorſum & dextrorſum crucẽ effinxiſſe, vt adumbrarent myſterium crucis Chriſti, eiuſq; fructum, ſcilicet, quòd per illam omnia

Ritus benedicendi Aaronis.

A in omnes omnium ſæculorum homines benedictio deſcendiſſet, deſcenderet, & deſcenſura eſſet. Addit Galatinus, eos tribus digitis erectis, ceteriſque duobus contractis, pronuntiaroque nomine tetragrámato Ieboua, aliàs inefabili, benedixiſſe populo, vt tam myſterium SS. Trinitatis, quàm Verbi incarnationis & crucifixionis (quæ duo ſũt prima religionis myſteria, imò ſumma & comprehenſio totius fidei) populo repræſentarent. Vide dicta Numer. 6. 24. vbi oſtendi ad hoc ſignificandum, pontificem benedicentem populo tertiò iteraſſe nomen Deus, ſicut nos formando crucẽ exprimimus ipſas tres perſonas SS. Trinitatis, dicendo: *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.*

Nota ſecundò, hâc benedictione pontificem populo apprecatum quidem eſſe pacem, id eſt, omne bonũ, ſed maximè vt Deus eius actiones dirigeret *in viam iuſtitiæ*, vti ait hîc Siracides & idipſum oſtendi Num. 6. 24. Sic enim dirigitur populus in cælum ad vitam æternã, quæ eſt præmiũ iuſtitiæ, & ſumma hominis felicitas. Sic & S. Paulus benedicit Epheſiis, dicens c. 3. 16. *Vt det vobis ſecundùm diuitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritũ eius in interiorem hominẽ, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris: in charitate radicati & fundati, vt poſſitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo & ſublimitas, & profundum: ſcire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.*

B

Hinc & S. Clemens Rom. lib. 2. Conſtit. c. 58. refert Epiſcopum initio Eccleſiæ debuiſſe benedicere populo, verbis iſtis: *Conſerua Domine populum tuum incolumem, & benedic hereditati tuæ, quam ſanguine Chriſti tui poſſediſti & acquiſiuiſti, & regale ſacerdotium & gentem ſanctam appellaſti.* *S. Clemens.*

C Denique S. Aug. ep. 90. ad Innocentium, teſtatur Epiſcopos benedicendo populum, ei à Deo apprecatos fuiſſe, vt rectè ac piè viuendo illi per omnia placerent. Porrò efficaces fuiſſe & eſſe pontificum & ſacerdotum benedictiones, ac à Deo exaudiri ſolitas, liquet ex eo, quòd idipſum promittat Deus Num. 6. 27. vnde & 2. Paral. 30. v. 27. dicitur: *Surrexerunt autem ſacerdotes atque Leuitæ benedicentes populo, & exaudita eſt vox eorum: peruenit q; oratio in habitaculum ſanctum cæli.* *S. Aug.*

Allegor. Rabanus: *Quæ eſt*, inquit, *benedictio Aarõ, niſi ordo & ritus ſacerdotij, quem Dominus dedit populo ſuo, quando adunauit eum Chriſto virgini ſuo filio? Ipſe eſt enim ſacerdos verus qui ſemetipſum obtulit hoſtiã Patri pro nobis, & corporis & ſanguinis ſui Sacramenta nobis tradidit, de quo ſcriptũ eſt: Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinẽ Melchiſedec. Qui nos fecit regnum & ſacerdotes Deo, & Patri ſuo. Vnde dicit Petrus Apoſtolus* ep. 1. c. 2. *Vos autem eſtis genus electũ, regale ſacerdotiũ, gens ſãcta, populus acquiſitionis: vt virtutes annũtietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumẽ ſuũ: ad quẽ accedentes lapidẽ viuum, ab hominibus quidẽ reprobatum, à Deo autẽ electum & honorificatum, & ipſi tamquã lapides viui ſuper ædificamini, domus ſpiritualis, ſacerdotiũ ſanctum, offerre ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum. Secundùm benedictionem enim Aarõ verè tunc datur populo Dei, quãdo dirigitur in viã iuſtitiæ; vt quod Aarõ prafigurabat in victimis corporalibus legis, hoc iſte in ſpiritualibus hoſtijs adimpleat Euãgelij. Sciant (inquit) omnes qui inhabitant terrã, quia tu es Deus conſpector ſæculorum. Hoc eſt, omnes gẽtes agnoſcant in mirabili Chriſtiani populi ſalnatione, quia tu es Deus ante omnia ſæcula, & poſt omnia ſæcula idem* D

manens, qui ita ordinabat præterita tẽpora, vt eis propter gratiã Chriſti ſupereminere faceret tempora futura.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De delectu ſermonum & vxorum, ac de cauenda vaga libidine, vagoq; diſcurſu.

Poſt orationem redit de more Siracides ad præcepta & dogmata ſapientiæ. Quare hoc loco ſubdit præcepta diſcretionis, quæ potiſſima eſt pars ſapientiæ practicæ, ſiue prudentiæ. Eius ergo varia dat variis in rebus monita, ac quaſi paralleta & comparata. Docet enim diſcretionem & delectum adhibendum eſſe Primò, in iis quæ audimus & legimus, vt bona à malis, vera à fallis, læta à triſtibus ſecernentes, non niſi bona, vera & læta menti commendemus. Secundò, v. 24. & 25. docet deligendam eſſe vxorem, quæ cum ſpecie faciles & commodos habeat mores. Tertiò, v. 27. 28. docet deligendum eſſe ſtabile matrimonium præ vago diſcurſu. Quartò, cap. ſequ. v. 1. docet amicum ſincerum à ficto dignoſcendum eſſe & ſeligendum. Quintò, ibidem v. 7. docet conſiliarium peritum & fidum ab imperito & infido ſecernendum; ita Lyranus.

Verſ. 20. Omnem eſcam manducabit venter, & eſt cibus cibo melior.

21. Fauces contingunt cibum feræ, & cor ſenſatum verba mendacia.

22. Cor prauum dabit triſtitiam, & homo peritus reſiſtet illi.

23. Omnem maſculum excipiet mulier: & eſt filia melior filia.

24. Species mulieris exhilarat faciem viri ſui, & ſuper omnem concupiſcentiam hominis ſuperducit deſiderium.

25. Si eſt lingua curationis, eſt & mitigationis & miſericordiæ: non eſt vir illius ſecundùm filios hominum.

26. Qui poſſidet mulierem bonam, inchoat poſſeſſionem: adiutorium ſecundùm illum eſt, & columna vt requies.

27. Vbi non eſt ſepes, diripietur poſſeſſio: & vbi non eſt mulier, ingemiſcit egens.

28. Quis credit ei, qui non habet nidum, & deflectens vbicumque obſcurauerit, quaſi ſuccinctus latro exiliens de ciuitate in ciuitatem?

VERS. 20. VERS. 21. OMNEM ESCAM MANDVCABIT VENTER, ET EST CIBVS CIBO MELIOR. FAVCES CONTINGVNT CIBVM FERÆ, ET COR SENSATVM VERBA MENDACIA] Ita Roman. Rabanus & Græca: perperàm ergo aliqui pro *ſenſatum*, legunt *inſenſatum*, hunćque dant ſenſum: Sicut fauces guloſi vel famelici *contingunt cibum* carnis ferinæ, id eſt, tranſglutiunt illum ſine debita maſticatione & probatione: ſic cor inſenſatum *verba mendacia* quæ audit, ſtatim in mentem tranſmittit, nec examinat ea an vera ſint vel falſa, ſed ſine examine & diſcretione verorum à falſis ea recipit, admittit & credit; ita Lyran. Et Palacius. Sunt, inquit, cibi agreſtes & ferini, at non deſunt fauces quæ eos contingant, & venter qui eos excipiat: ſic pariter cùm veritas ſit cibus cordis, eſt tamen cor inſenſatum quod mẽdacia vorat. Verùm pro *cõtingunt* græcè eſt γεύεται, id eſt, *guſtabit*; & pro *cor inſenſatum* græcè eſt καρδία σοφὴ, id eſt, *cor prudens, intelligens, ſenſatum.*

Comparatio ventris & mentis.

Comparat ergo diſcretionem ciborum, quam facit guttur & venter, diſcretioni ſermonum, quã facit auris & cor, ſiue mens: ſicut enim cibus paſcit guttur & ventrẽ; ſic ſermo paſcit aurem & mentem: ac ſicut cibus alius ſalutaris eſt, alius noxius ventri; ſic eſt ſermo alius ſalutaris, alius noxius menti. Quare ſicut Deus & natura dedit homini fauces & guttur, quaſi prælibatores & præguſtatores cibi, vt diſcernant cibum commodum ab incommodo & noxio, & commodum in ventrẽ tranſmittant, noxium verò reſpuant: ſic pariter Deus dedit homini oculos & aures, quaſi præguſtatores ſermonis lecti vel auditi, vt ſalutarem in mentem tranſmittant, noxium verò reſpuant. Denique ſicut venter vltimum facit cibi examen, noxiumque, qui ventri creat dolorem, nauleam, tormina, &c. vomitione oris, vel deiectione alui ejicit, ſalutarem verò amplectitur, concoquit, conſeruat, & in ſubſtantiam ſuam conuertit, eoque paſcitur, reficitur, roboratur; ſic pariter vltimum ſermonis examen facit mens; quæ ſi ſapiat, ſitque ſapiens, noxium ſermonem illicò rejicit, ſalutarem verò auidè excipit, digerit, retinet, & in ſui alimẽtum conuertit, eoque alitur, recreatur, corroboratur ad omne bonum cogitandum, meditandum, volendum & opere perficiendum.

Eſt pulchra & appoſita allegoria. Lectio enim vel auditio comparatur conuiuio, cibus ſermoni, fauces auribus, venter menti: vnde colligendũ relinquit, quòd, ſicut inſipiens eſt qui ventrem cibo noxio onerat, ſapiens verò qui non niſi ſalutarem & ſobrium in eum admittit: ſic pariter inſipiens ſit, qui promiſcuè omnes ſermones vtiles & inutiles, vanos & ſolidos, falſos & veros in mentẽ admittit: vanis enim, fallis & noxiis mens pariter ſit vana, falſa, ac noxam errorum & vitiorum, indeque pœnæ & damnationis, ſibi accerſit: ex aduerſo ſapiens ſit, qui nõ niſi ſermones vtiles, ſolidos, veros, pios & ſanctos in aures oculoſque & mẽtem admittit: per illos enim paſcitur & roboratur in omni virtute, vt magnis paſſibus tẽdat ad felicitatem æternam. Vnde Tigurina vertit, *venter omnium cibum capit* (omnis cibi eſt capax;) *eſt tamẽ cibus cibo melior. Vt fauces ferinam guſtu deprehendunt, ita ſagax animus verba mendacia*; Vatabl. *ficta*; Syrus, *omnem cibum accipit anima, ſed eſt cibus cibo ſuauior. Os guſtat ſaporem cibi, & cor ſapientum verba iniquorum.* Quod ergo noſter vertit, *fauces contingunt cibum feræ: contingunt*, hoc eſt, vt Græcus habet, γεύεται, id eſt guſtant, guſtuque diiudicant cibum ferinũ: ſic & cor ſenſatum guſtu ſenſuque mentis ſuæ diiudicat verba mendacia, ac vera à falſis diſcernit. Appoſitè comparat mendacium carni ferarũ, quia ſicut hæc agreſtis eſt & ferina, ideoque ventri & corpori humano inimica, aut ſaltem minùs congrua: ſic pariter mendacia agreſtia & ferina ſunt, ideoque inimica menti humanæ, cuius cibus eſt veritas: mendacium enim eſt cibus dæmonum, ait Palacius. Diabolus enim eſt pater mendacij, vt ait Chriſtus Ioan. 8. veritas verò eſt cibus angelorum & hominum.

VERS. 22. COR PRAVVM DABIT TRISTITIAM, ET HOMO

NO PERITVS PERSISTET ILLI] Cordi sensato, quod diiudicat & segregat verba vera à mendacibus, opponit cor prauum, græcè καρδία σπεβλή, id est, cor distortum, hoc est peruersum & versutũ, fallax & fraudulentum, q.d. Cor peruersum & fallax suis dictis & factis peruersis & fallacibus, multis dabit occasionem tristandi & dolendi: at homo peritus, græcè πολύπειρος, id est, multa expertus, prudens, sapiens, resistet illi; quia suâ prudentiâ aperiet eius prauitatem, errores & fraudes. Vnde Syrus vertit, *cor absconditum* (rectum, simulatum) *multa solicitudo eius, & vir sapiens intelliget hæc.*

Noster legit ἀντιποδώσει, id est, pedibus obuiàm ibit, hoc est, resistet illi, scilicet tristitiæ & mœrori. Iam legunt ἀνταποδώσει, id est, retribuet illi, q. d: Homo peritus & sapiens cordi prauo retribuet meritam suæ prauitatis castigationem & pœnam. Tigurina verò censet Siracidem seniorem hebraicè scripsisse יְשַׁלֵּם: *sasim lo*, id est, *pacì suæ consulet*, quod Siracides iunior vertit ἀνταποδώσει, id est, *retribuet*, quasi scriptum esset יְשַׁלֵּם: *iesallem*, id est, retribuit. Verùm Siracides iunior meliùs scivit quid scripserit auus, quàm Tigurina, præsertim cùm Ecclesia eius versionẽ probarit & receperit. Quamquam quod Tigurina vertit, *prauus animus mœrorem creat: at vir peritus tranquillitati suæ consulet*, rectè aptari potest versioni Vulgatæ: qui enim in eo resistit cordi prauo seminanti tristitiam & tristia, hic vtique tranquillitati suæ consulit.

Moral. Nota prudentiam & experientiam hominis periti mederi & resistere tam cordi peruerso, quàm tristitiæ; tum, quia cordis peruersi fraudes & malitias, quæ cautant tristitiam, aperit & discutit; tum, quia mille artes & modos suggerit, euadendi malum, quod cor prauũ minatur, quodque tristitiæ est causa, & ex aduerso mille rationes & obiecta lætitiæ adinuenit, mentique repræsentat, quæ exclusa tristitia eam efficiant hilarem & iucundam. Tristitia enim causatur ex phantasmate & obiecto tristi, quod hominem affligit: lætitia verò ex læto, quod hominem exhilarat. Iam prudens multa phantasiæ suggerit motiua lætitiæ, quæ omnia motiua tristitiæ excludant. Vide dicta cap. 30. 22. & sequent.

Vers. 23. OMNEM MASCVLVM EXCIPIET MVLIER, ET EST FILIA MELIOR FILIA] Primò Lyran. legens *& est filia melior filio*, sic exponit, q. d. Mulier in partu gratanter excipiet prolem masculam, quia vellet semper parere masculum, & tamen expedit ei aliquando parere feminam siue filiam: quia subinde filia est melior filio. Verùm Græca & Latina passim legunt *filia*, non *filio*: sic enim habent Græca Romæ correcta, *omnem masculum suscipiet mulier: est autem* (Complut. pro δὲ, id est, *autem* legunt γὰρ, id est *enim*) *filia melior filia*; Tigurina, *cuiusuis maris capax est mulier: est autem filia filiâ præstantior.* Syrus hunc versum omittit. Aliqui vertunt, *est enim filia filiæ melior*: Græcum enim ἔστι δὲ θυγάτηρ θυγατρὸς κρείσσων, tam vertas, *est autem filia filiæ melior*, quàm, *est autem filia filia melior*: sed posteriorem hanc versionem exigunt eà quę præcedunt & sequuntur, eamque amplectuntur Complut. Romani, Rabanus, cæterique Interpretes. Vnde & Rabanus legens, *est filia melior filiæ*, τὸ *filiæ* exponit *filiâ*, per priscam syntaxin, quâ *melior filiæ* dicebant pro *melior filiâ*.

Secundò, Palacius censet esse hypallagen: *Omnem masculum excipiet mulier*, hoc est, omnem mulierem excipiet masculus: at videat quam & qualem; quia vna mulier & filia, aliâ est melior.

Tertiò & planè, *omnem masculum* in maritum *accipiet mulier*, q.d. Non valdè examinant fœminæ, quibus vel qualibus viris nubant, sed maritum qui se offert, accipiunt: at viro, qui prudentior est fœminâ, caputque familiæ, diligenter aduertendum est, qualem vxorem ducat: est enim filia vna melior & præstantior alterâ, non solùm quia pulchrior, sed etiam quia magis viro morigera, pacifica, prudens, sedula, aptaque ad regendam familiam.

Hic versus est parallelus, & ex æquo respondens versui 20. eiusque est quasi apodosis, & similitudinis redditio. Sicut enim v. 20. dixit: *Omnem escam manducabit venter, & est cibus cibo melior*; sic hîc dicit: *Omnem masculum excipiet mulier, & est filia melior filia*, q.d. Vt venter excipit omnem cibum, & auris ac mens omnem sermonem; ita fœmina quemlibet masculum, & masculus quamlibet feminam excipere potest, & sæpè excipit; sed sicut ventri vnus cibus alio, & menti vnus sermo alio est melior, sic pariter masculo vna filia magis conuenit quàm alia. Cùm ergo vxorem quærit, diligenter examinet, quæ sit melior, quæque sibi magis conueniat, vtrum ea omnem vitam pacificè, honestè & sanctè transigat. Quæ enim insania est ventri cibos eligere meliores, vxorem verò non deligere meliorem?

Mysticè Rabanus: *Femina*, inquit, *quia pulchra & gratiosa, signum est gratiæ Dei: quæ nos Deo & angelis facit gratos & speciosos. Quòd autem ait: Est filia filiâ melior; ostendit distantiam esse in profectu scientiæ & virtutum operationis, & quedam opera esse bona, quædam autem perfecta; sicut ipse Dominus in Euangelio ostendit, dicens: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et verum: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Vnde & Paulus differentiam esse intelligi volens in Sanctorum remunerationis, ait: Stella enim à stella differt in claritate, ita & resurrectio mortuorum*, 1. Cor. 15. *Femina gratiosa gratia.*

SPECIES MVLIERIS EXHILARAT FACIEM VIRI SVI, ET SVPER OMNEM CONCVPISCENTIAM HOMINIS SVPERDVCIT DESIDERIVM] Vers. 24. q. d. Forma & pulchritudo fœminæ, tum externa, tum interna, quæ sita est in virtutibus & morum compositione, exhilarat faciem mariti, vt eâ contentus lætè viuat, nec aliam quærat: hęc enim forma viri concupiscentiam & desiderium incitat, & ad se rapit præ omnibus rebus, *& super omnem concupiscentiam*; id est, præ omni obiecto concupiscibili, quod hominis concupiscentiam in sui amorem allicit & irritat. Ita videmus iuuenes rapi specie pulchrarum mulierum, ac vt eâ potiantur, opes, famam, & sæpè vitam & salutem æternam in discrimen adducere. τὸ *desiderium* non est in Græco, vnde Tigurina vertit, *pulchritudo mulieris vultum exhilarat, omnemq; humanam incunditatem excellit*, alij, *& omnem hominis cupiditatem exedit*; Syrus, *pulchritudo mulieris laudat faciem eius, & super omnem concupiscentiam oculorum præualebit.* Significat, pulchritudinis in vxore ducenda habendam esse rationem aliquam, eò quòd hæc amoris coniugalis sit illex & conseruatrix. Verùm quia magis morum habenda est ratio, hinc de ea subdit: *Si est lingua cuiusquam*, &c. vide dicta cap. 26. 21.

Moral. disce hic, quàm illecebrosa sit species mulieris, *Moralis circa fœminas.*

mulieris, quamve cauenda ſit iuuenibus & caſtis; quia ipſa eſt res concupiſcibilis, quæ ſupra omnia concupiſcentiam irritat. Vnde S. Bern. ſer. 66. in Cant. *Cum femina*, inquit *ſemper eſſe, & non cognoſcere feminam, nonne plus eſt quàm mortuum ſuſcitare?* Et S. Franciſc. *Mulierum aſpectu & colloquijs, quàmis fortis ſpiritu infirmatur. Quis enim poteſt ambulare ſuper ſpinas, vt non cõburantur plantæ eius?* Prou. 6. 28. *Periculoſum ergo eſt earum formarum introrſus haurire imagines, quæ poſſunt aut edomitæ carnis reſuſcitare ignitulũ, aut pudicæ mentis maculare mutire. Frinolum profectò eſt quodcunq; mulieris colloquium, excepta ſola confeſſione, vel inſtructione breuiſſima, iuxta quod ſaluti expedit, vel congruit honeſtati.* S. Dominicus morienti vltimum ſuis hoc de caſtitate dedit monitum: *Eſto vſque in hanc horam carnis incorruptum me Dei miſericordia ſeruauit, illibatamq; mihi virginitatis munditiã cuſtodiuit; quæ vt etiam in vobis inuiolata permaneat, feminarum omnium ſuſpecta vitate conſortia.* Ita habet Vita eius apud Surium lib. 5. c. 1.

Myſticè de decore animæ ſanctæ.

Myſticè, Rabanus, & ex eo Gloſſa: Mulier eſt Eccleſia, & anima fidelis ſanctaque; item ipſa Chriſti gratia, quæ per prædicationẽ animas curat, & carnis concupiſcentiã mitigat. Hæc in Eccleſia abundat; cuius deſiderium eſt ſuper omnem concupiſcentiã hominis, quia in ea eſt decor virtutum, & pulchritudo doctrinæ, iuxta illud: *Fallax gratia & vana eſt pulchritudo, mulier timens Dominũ ipſa laudabitur*, Prou. 31. Huius ſpecies & decor, quam habet in recta fide & bonis operibus, exhilarat faciem viri, videlicet ſponſi ſui Ieſu Chriſti, qui delectatur in profectu eius, iuxta illud: *Confidit in ea cor viri ſui, & ſpolijs nõ indigebit. Fortitudo & decor indumentum eius*, &c. Prou. 31. *Non eſt vir illius ſecundum filios hominum*: quia Chriſtus eius ſponſus excedit omnem humanum decorem; iuxta illud, *Speciosus forma præ filijs hominum: diffuſa eſt gratia in labijs tuis: propterea benedixit te Deus in æternum*, Pſal. 44. Hæc ergo eſt poſſeſſio bona, imò optima: hæc eſt adiutorium homini datum, ad omnes huius vitæ labores & dolores fortiter ſuſtinendos: hæc eſt columna & requies totius vitæ præſentis & æternæ. Atque, vt air Rabanus, columnã dicitur fieri vt requies, quoniam ipſa quæ in præſenti eſt fragilitatis hominis ſuſtentaculum, ipſa in futuro per gloriam fiet requiei illius ſupplementum.

& B. Virgini.

Longè aptiùs, & quaſi propriè, hæc conueniunt B. Virgini, cuius pulchritudinis, virtutum & gratiarum decor exhilarauit *faciem viri*, id eſt, Chriſti ſui, quem concepit non vt infantem, ſed vt virum omni ſapientiã & virtute perfectum, iuxta illud Ierem. 31. 22. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: Femina circumdabit virũ*. Vnde illa ſua ſpecie rapuit [illegible]ſe deſiderium omnium hominum & angelorumquin & ipſius Verbi diuini, vt in vterũ ipſius deſcenderet, & ex ea carnem humanã aſſumeret. Ita Card. Halgrin. in Cant. 4. hæc verba Siracidis ſic explicat: *Species quidem mulieris*, inquit, *virum pauperem humiliat, ſenerum & auſterum emollit: Virginis autem ſpeciem ſic concupiuit Dominus, & ipſa eius deſiderium in tantum ſuperduxit, hoc eſt, ad tantum exceſſum perduxit, vt ad noſtram infirmitatem humiliatus ſit Omnipotens, & qui eſt vita viuentium, emollitus ſit ad mortem.* De Virgine enim hæc myſticè accipi, patet ex eo quod ſequitur: *Non eſt vir illius ſecundum filios hominum*, &c.

VERS. 25. SI EST LINGVA CVRATIONIS, (repete *ſi*) EST ET MITIGATIONIS ET MISERICORDIÆ: NON EST VIR

A ILLIVS SECVNDVM FILIOS HOMINVM] q. d. Si id vxore ad ſpeciem & pulchritudinem accedat lingua blanda & prudens, quæ tua diſcretione & gratia norit curare omnes viri & familiæ moleſtias, afflictiones & dolores: ſi inſuper accedat *lingua mitigationis & miſericordiæ*, quæ ſcilicet omnes viri & familiæ iras, mœrores & acerbitates norit mitigare, & ad miſericordiam, æquanimitatem benignitatemque inflectere; tunc ſanè vir, id eſt, maritus illius, non eſt ſimilis aliis hominibus, ſed omnes ſuperat, omniumque eſt fortunatiſſimus. Vnde Græca & Larina nonnulla, omittendo ſecundũ eſt, ſic clarè habent, *ſi eſt in lingua eius* (vxoris) ἵλεως, id eſt, *miſericordia*, καὶ πραότης, id eſt, *& manſuetudo*, (ita Rom. ſed Compl. addunt, & ἴασις, id eſt, *& curatio*, id eſt, facultas & gratia curandi)

B *non eſt vir illius ſecundum filios hominum*; Tigurina, *ſi linguæ eius inſit comitas, lenitas & ſalubritas; maritus eius non eſt filijs hominum comparandus.*

Tres dotes vxoris.

Nota hic tres inſignes dotes & virtutes in vxore requirendas. Prima eſt, vt in ore eius, æquè ac corde (os enim ſequitur cor, & quale eſt cor, tale eſt & os ac lingua) reluceat miſericordia: vt, ſcilicet, ſit miſericors in virum, filios, ſeruos, ancillas & externos, præſertim pauperes & afflictos, vt eorum infirmitates & miſerias toleret, ſolerter, ſuſtentet, ſubleuet quoad poteſt.

Secunda eſt lenitas & manſuetudo, qua omnibus ſe manſuetam tum verbis, tum geſtibus, tum operibus exhibeat.

Tertia eſt gratia dicendi & agendi, qua viri, familiæ, & quorũlibet rixas, iras, acerbitates, mœrores & dolores norit lenire, curare, conciliare. Nã multæ ſunt feminæ, præſertim ſpecioſæ, quæ ſua

C ſpecie & forma ſuperbiunt, ideoq; ſunt arrogantes, faſtuoſæ, immiſericordes, clamoſæ, rixoſæ, imperioſæ, ac proinde viris, toti familiæ, & externis moleſtæ & exoſæ. Hæc virtutes habuit Abigail, iiſque & marito ſuo Nabal vitam, & Dauidi conſcientiam ne Nabalum occideret, conſeruauit, dũ iuſtas Dauidis iras humili, gratioſo & efficaci ſuo ſermone mitigauit. Et Eſther, quæ Aſſuerum Iudæis offenſum placauit, itaque Iudæos omnes morte eripuit, & Aman eorum hoſtẽ cruci affixit. Et mulier illa Thecuitis, quæ Dauidẽ Abſalomo reconciliauit, 2. Reg. 14. 2. Et alia quæ Abelam vrbem ab excidio Ioab ſeruauit, 2. Reg. 20. 16.

& B. Virgini.

Myſticè, hæc tres virtutes eminentiſſimo gradũ habuit B. Virgo, quę proinde ab Eccleſia ſalutatur & inuocatur: *Saluę regina, mater miſericordiæ: vita, dulcedo & ſpes noſtra ſalue.* Ipſa enim lenit omnes & inuocantiũ mœrores & dolores. Ipſa Chriſti Deique iras mitigat. Ipſa omne vitium, omnẽ animi infirmitatem, curat & ſanat: quia *vir illius*, putà Chriſtus Dominus, *non eſt ſecundum filios hominum*; nam non eſt purus homo, ſed homo Deus. Itaque quâ Deus omnes homines in immenſum ſuperat; quâ homo longè ceteros homines ſapientiâ, virtute, gratia & gloria antecellit.

VERS. 26. QVI POSSIDET MVLIEREM BONAM, INCHOAT POSSESSIONEM: ADIVTORIVM SECVNDVM ILLVM EST, ET COLVMNA VT REQVIES] Ita Roman. & Græca, quæ habent στῦλον ἀναπαύσεως, id eſt, columna requietis; vel, vt alij legunt, ἀναπαύσεως, id eſt, requietum. Alij legunt *columna & requies*; quod eôdem redit; ſed prior lectio eſt concinnior & pulchrior. Senſus ergo eſt, q. d. Qui poſſidet vel acquirit (vtrumque enim ſignificat Græcum

Tres fructus vxoris bonæ.

Primum. Græcum ἀντίλημψιν) vxorem bonam, hîc Primò, inchoat possessionem, tum quia prima & præcipua possessio est vxor. Vnde Syrus vertit, *in præcipuo possessionis tuæ posside mulierem bonam: adiutorium est enim simile tibi, & columna cõtra te:* tum, quia per vxorem maritus adit hereditatem tam suam, quàm vxoris, ac comparat sibi domum, in qua cum vxore & prolibus nasciturus degat, qui priùs quasi solutus vagabatur, carens propria domo & hereditate. Vnde Hispani & Itali *casare*, id est, casam, hoc est domum, accipere, vocant matrimonium inire; quia per hoc quisque vir domum accipit, & quælibet femina domui mariti se mancipat: tum denique, quia per vxorem bonam & industriam maritus multa lucratur. Vnde Tigurina vertit, *qui nactus est vxorem bonam, rem facere parat: adiutricem habet consortem, & basim quietis.*

Secundò. Secundò, tali *adiutorium secundum illum est.* q.d. Talis maritus habet adiutorium simile sibi, putà vxorem sibi in natura humana & officijs similem: hæc enim creata est à Deo, vt sit adiutrix viri, cũque adiuuet in generatione, educatione & gubernatione proliũ ac familiæ, Gen. 2. 20. Sic & S. Ioseph habuit adiutricem S. Mariam quasi coniugẽ, in educatione Christi; æquè ac in omni virtutum profectu, vtpote fieret perfimilis. Audi S. Bernard. in serm. de S. Ioseph. *Amplius autẽ, quia omnia quæ sunt vxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Ioseph recipere poterat, et liberè, imò exhibebat, & breui interuallo. Quantas putas exhortationes, cõsolationes, promissiones, illuminationes, inflammationes, & æternorum bonorũ reuelationes recepit in transitu suo Ioseph à sanctissima sua sponsa Maria!* Et inferiùs: *Quomodo*, inquit, *cogitare potest mens discreta, quid tanta vnione uniret mentì tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? Vnde credo Ioseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione.*

Quàm sanctus S. Ioseph.

Tertiò. Tertiò, marito vxor est quasi *columna vt requies*, id est, quasi colũna in qua securè requiescat: vxori enim maritus credit filios, familiam, arcam, opes, adeoq; seipsum, vt in ea quasi in columna requiescere, imò subsistere videatur. Vnde pro *columna*, Tigur. vertit *basis*, Vatabl. *stabilimen*: hæc enim omnia significat Hebr. עמוד *amod* in est, columna stans & subsistens, à rad. עמד *amad*, id est, stare subsistere, stabilire. Vxor ergo bona est infirmitatis viri columna, & laboris requies, vt ei quasi columnæ tutò vir inniti possit, vtpote à qua erigatur, fulciatur, sustentetur & corroboretur.

Hunc esse sensum patet ex Græcis, quæ Romani sic legunt & vertunt, *qui possidet mulierẽ, inchoat possessionem, adiutricem secundum se, & columnam requietis*; ita Rabanus, Lyran. Iansen. & Palacius. quẽ audit Sensus, inquit, est q.d. Qui incipit possidere mulierem bonam, idoneam scilicet matrimonio, is incipit esse diues; quod textu sequenti planius fiet: sed & experientia textum aperit.

Secunda pars apertè alludit ad verbum Domini Genes. 2. *Faciamus*, inquit, *ei adiutorium simile sibi.* Hebræis est, *adiutorũ quasi coram ipso*, vt mulier sit adiutorium viro non à longè petendũ, sed quod ad manum sit, coramque obseruetur. Textus autem Latinus intimiorem sensum innuit, scilicet mulier est adiutorium viri, quasi esset alter vir. Si enim amicus est alter ego; multo fortiùs vxor, quæ de viri latere sumpta est, erit alter vir; vt ita A res viri curet quasi ipse vir. Et planè ita est: nam quæ foris vir comparat, intus femina vt vir conseruat.

Tertia pars indicat, quòd vxor non est solum columna, cui vir nititur; sed etiam est vt domus, in qua quiescit. Est ergo vxor viro in firmitate colũna: at in capacitate domus, requies: est igitur vt domus intra columnã ædificata. Hoc verò innuit, amicos alios columnas esse aliquando; at non ita vt vxor, quæ perpetua viro requies est, scilicet, dum viuit.

VBI NON EST SEPES, DIRIPIETVR POSSESSIO: ET VBI NON EST MVLIER, INGEMISCIT EGENS] Tigurina, *& cui non est vxor, ingemiscit vagabundus*, putà maritus, egens adiutorio, solatio & quiete vxoris. Græcè est ἀλαινόμενος, id est erro, peregrinans & vagabundus. Probat quod dixit, mulierem viro esse possessionem bonam, quia eam conseruat & auget, à contrario, q.d. Sicut possessio, v.g. ager, hortus aut vinea, si careat muro aut sepe, ab omnibus prætereuntibus diripitur: sic pariter vbi non est vxor, ibi vir errans de domo in domum cogitur sua alienis credere, imò permittere & exponere, qui ea furabuntur & diripient; quia caret vxore, quæ custos est domus, prolium & facultatum, adeoq; viri ipsius. Quocirca Paulus ad Titũ 2. 5 vult mulieres esse οἰκουργούς, id est, domus curam gerentes. Vide quæ ibi annotaui. Est igitur, ait Palacius, vxor sepes & vallum facultatũ viri: est clauis quâ viri thesaurus occluditur. Vxore enim abiente, nullæ viro tot sunt opes, adeò diripiuntur à seruis: quæ nos qui vxore caremus, quotidie experimur & ingemiscimus. Ergo qui vult esse diues, vxorem sibi paret. Vnde Syrus clarè vertit, *vbi locus sine sepe, racemantur* (id est, ita vindemiantur, vt ne racemus quidem racematoribus superstet) *vinea, & locus sine muliere discooperitus est & dissipatus.*

Vers. 27.

Secundò, Lyran. per *egentem* accipit pauperem qui mendicando oberrat, q.d. Vbi non est vxor, ibi ingemiscent pauperes; quia negabitur eis eleëmosyna: soleut enim feminæ viris esse misericordiores.

Denique S. Ephrem. tract. de Timore Dei, pro *mulier* legit *patientia*. Sic enim habet: *Egressus es cella tua, monache, ad ministerium? Custodi sensus tuos, vt nõ concilies tibi ipsi bella & perturbationes per cogitationes improbas. Vbi non est sepes, inquit* S. Scriptur. *diripietur possessio: & vbi non est patientia, ingemisces errans.* Nisi quis dicat S. Ephrem mysticè per *vxorem* accipere patientiam: hæc enim est sepes animæ, quæ eam facit hostibus imperuiam & insuperabilem.

Mysticè vxor est mortificatio.

Simili modo noster Aluarez de Pax lib. 2. part. 1. ca. 15. per vxorem hanc accipit abnegationem & mortificationem: hæc enim animam ita communit, vt nullam virtutum suarum direptionem timeat. Hæc rursum est possessio bona, de qua sequitur. Nam qui sui abnegationẽ possidet, habet iam initium magnarum opum, scilicet pretiosissimarum virtutum, quas talis coniugis parat industria. Habet etiam adiutorium valdè conueniens sibi, quod turbam seruulorum, scilicet, affectuum, reprimat, & totam domum cordis in pace contineat. Est quoque illi abnegatio columna, quæ illum à multis casibus culpisque defendat: & requies, in qua à desiderijs sæculi liberatus conquiescat.

Qvis (ita legendum cum Romanis & Græcis non *qui*, vel *cui*, vti legunt Lyran. Iansenius & alij) CREDIT Vers

CREDIT EI, QVI NON HABET NIDVM, ET DEFLECTENS VBICVMQVE OBSCVRAVERIT, QVASI SVCCINCTVS LATRO EXILIENS DE CIVITATE IN CIVITATEM?] Eſt hæc ſecunda ratio probans, quòd vxor bona ſit viro poſſeſſio, adiutorium & columna, à contrario; quia ſcilicet iuueni carenti vxore, ſed ſoluto & vago nemo credet. Senſus ergo eſt, q.d. Iuuenis carens vxore ſimilis eſt auibus vagabundis nido carentibus; ſed aliò & aliò tranſuolantibus, nunc in hac arbore, nunc in illa pernoctantibus, quas proinde quaſi furaces & rapaces reliquæ aues fugiunt, & à nidis ſuis arcẽt. Simili enim modo ἄγαμος, & cælebs *non habet nidum*, id eſt, fixam habitationem, vbi inueniri, conueniri, detineri, & vt vulgò, dicitur arreſtari poſſit; ſed eſt *deflectens vbicumq; obſcuraverit*, id eſt, hoſpitatur & pernoctat vbicunque eum oberrantem veſpera comprehenderit, imò eſt quaſi expeditus *latro* errans, aut potiùs celerrimè *exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quis ergo fidat ei? quis cum eo contractus ineat? quis cum eo negotia tractet? q. d. Nemo. Iuuenis enim nõ vxoratus, vagus, cupidus & audax, cauendus eſt vt erro, imò quaſi latro; quia vbicumque diuerſit, inſidiabitur tum pudicitiæ filiarum, tum opibus rebuſque à ſe concupitis, putans ſe impune id facturum, dum domum & vxorem filioſque non habeat, à quibus damna ab eo illata repeti poſſint: eò quod ipſe ſit ſolutus & ſolus, qui vim inferenti vt latro vel armatus reſiſtere, vel expeditus effugere poſſit. Paulò aliter Palacius: Vxor, inquit, eſt nidus, vbi vir quieſcit: qua qui caret, cui ſe credet, cui fidet? ſi enim ſeruis ſe committet, latronibus ſe committet. Iam vir carens vxore qui in ea dormit domo, in qua nox eum occupat, velut latro eſt: vt enim hic exilit de ciuitate in ciuitatem, ita ille de femina in feminam, quas adulterio polluit aut fornicatione.

Bona vxor viro eſt bona poſſeſſio.

No 2. Pro *latro ſuccinctus*, græcè eſt ἐνζωνος, Heb. חגור *gedud*, id eſt, accinctus gladio, armatus, expeditus, paratus ad pugnam ad inſultum, vel ad fugã. Vnde ſequitur, *Exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quocirca noſter Pineda in Iob 38. v. 3. ſic exponit, q.d. Stat ſemper paratus ad fugam, numquam ſecurus. Pro *exiliens* noſter legit ἀφαλλόμενος, vel ἐφαλλόμενος, iam legunt, ῥαλλόμενος, id eſt errans, oberrans, Græca ordinem hic commutant, adeoque vnam faciunt comparationem, quæ virtute duas includat. Sic enim habent, *qui enim credet ſuccincto latroni erranti de ciuitate in ciuitatẽ: ſic homini non habenti nidum, & deflectenti vbicumq; obſcuraverit*, repete, quis credet? q.d. Nemo. Tigurina, *quis enim fidat expedito latroni, ex alia in aliam ciuitatem oberranti? quis item homini non habenti nidum, & moranti* (alij, *diuertenti*, vel *pernoctanti*) *vbicunque adueſperaſcerit?*

Alludit ergo ad aues vagabundas nido carentes, quæ aliarum auium nidos inuadunt, qua exiorbent, pullos perdunt, ac ſua oua ſupponunt, vt ab auibus quarum nidus eſt, foueantur & excludantur, vti faciunt cuculi, teſte Ariſtot. lib. 9. Hiſtor. Animal. c. 29. quibus proinde à vulgo comparãtur fornicatores & adulteri. Rurſum alludit ad Prou. 27. 8. *Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum*. Vir ergo vagabundus ſimilis eſt aui carenti nido & vagabundæ. Primò, quia ſimiliter leuis eſt, incõſtans & vagus, cui proinde nemo fidit, neque eum eo rem habere vult. Nam vt rectè noſter Salazar ibidem annotat, omnes aues quamdiu pullos ſuos alunt in nidis, ibi quidẽ hærent, nec longiùs euagantur; ſed circũcircà obambulant: vbi autem pulli adulti euolarunt, nullibi ipſæ conſiſtunt, ſed hac illac vagæ & deerrantes peruolant. Ait ergo Salomon: Omnis homo inconſtans ac leuis, qui nulla in re diutiùs perſeuerat, ſed occupationes, artes, domos, ciuitates & terras in dies vertit ac permutat, ſimilis eſt aui quæ iam deſeruit nidum ſuum, atque adeò nullibi conſiſtit, cui propterea nec fidere, nec credere oporteat. Audi Senecam ep. 2. *Nuſquam eſt, qui ubique eſt: in peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Nõ prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur: nihil æque ſanitatem impedit, quàm remediorũ crebra mutatio: non coaleſcit plaga, quæ ſæpè transfertur. Nihil tam vtile eſt, quod in tranſitu prodit.* Hinc facit B locus acutus, ſed religioſus B. Ægidij, qui B. Bernardum à Quinta-valle (vterque erat è primis ſociis S. Franciſci) vocabat hirundinem, eò quòd integris quindecim annis facie & mente à terrenis abſtractus, in cælum ſuſpiceret, ac per montes & ſolitudinem diſcurrens, imò tranſuolans inſtar hirundinis terrena faſtidiens totus raperetur in Deum. Ita Waddingus in Annal. Minorum anno Chriſti 1241. n. 3 & 4. *Hirundo.*

Secundò, ſicut aues carentes nido, aliarum nidos & obuia quæque inuadunt, occupant, prædantur, vorant, deſtruunt: ſic & iuuenis vagus, cupiouſque inuadit & occupat quæcumque alicubi videt pulchra, ſpeciosa, commoda.

Tertiò, ſicut aues vagabundæ & tranſuolantes ex vno loco in alium, facilè retibus venatorum capiuntur: ſic & vagabundi facile in pericula, ſeruitutem mortemq; incurrunt, præſertim ſi latronum more furtum, rapinam, ſtuprum, cædem, ſimileue crimen, vt paulo antè dixi, committant. Sic videmus aucupes maximè inſidiari gruibus & anſeribus ſilueſtribus initio veris cùm aduolant, & autumni cùm auolant turmatim magno agmine: tunc enim alias ſagittis, alias bõbardis, alias viſco, alias retibus, alias alia arte capiunt & occidunt. Vnde S. Ambroſ. hos aucupes notans l. 5. Hexam. c. 18. *Quibus*, inquit, *nos inhoſpitali immanitate* (q.d. hoſpitij iura per immanitatem violantes) *molimur inſidias, & diuerſo genere nunc inſida ſede deſpere, nunc viſco eas fallere, nunc retibus aut laqueis captare conamur.* Simili modo qui patriam relinquit, & in alias regiones migrat oberratque, facilè in carcerem truditur, aut viliter ſeruire cogitur, aut fame, vel incolarum aut latronum incurſu occiditur. Vnde Septuag. locum citatum Prou. 27. 8. ſic transferunt, *ſicut ciim auis deuolauerit à proprio nido, ſic homo ſeruus ſit cùm peregrinatus fuerit à propriis ſedibus*: Syrus verò hunc Siracidis locum ita vertit, *quis credet inuenti qui ſimilis eſt cerno, qui tranſibit de ciuitate in ciuitatem: ſic vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur morietur.* Ita quotidie videmus Romæ peregrinos domi ſuæ honeſtos, diuites, literatos & ſplendidos, eò redigi vt agant cocos, equiſones, mendicos, & tandem in hoſpitali moriantur.

Myſticè. Rabanus: Nidum, inquit, *hîc nuncupat S. Eccleſiam, vbi piæ electorum animæ filios bonorum operum nutrimus. Vnde ſcriptum eſt in pſalmo: Paſſer inuenit ſibi domũ, & turtur nidum, vbi reponat pullos ſuos: vbi ergo requiẽ & tutelam habet, qui non intra ſanctã Eccleſiam manet? Vbicumque enim per hæreticorum dogmata, vel philo-* Eccleſia eſt nidus fidelium.

philosophorum studia deflexerit; semper in errore erit, & lucè sinceræ veritatis nusquàm inuenies. Quasi etiam succinctus latro de ciuitate in ciuitatem exiit, qua usquequaque in omnibus vagus & profugus de errore in errorè cadit.

Ex dictis liquet, Siracidem hoc loco ita commendare coniugium & domum propriam, quia hæc Iudæis rudibus & terrenis consulenda erant; vt tamen non reprobet cælibatum sacerdotum & Religiosorum, nec horum paupertatem, qua se omni possessione & dominio abdicant studio & amore rerum cælestium; cessio eam taceat, quia ad eam assurgere nequibat Iudæorum infirmitas & crassities: vnde ea Christo & Apostolis, filiis noui testamenti, perfectionis studiosis commendanda reliquit. Hi enim, inquit Iansenius, si, vt debent, pro vxore carnali sapientiam sibi in sponsam assumant, secuti Sapientem qui dicit: *Quæsiui illam mihi in sponsam assumere, & amator factus sum formæ illius*, facilè omnia cælibatus incommoda, quæ hic insinuantur, superabunt. Nam in ea summam pulchritudinem & voluptatem deprehendent, quia in lingua eius clementia est, & sanitas recreans, non enim habet amaritudinem conuersatio eius. In illa habebunt adiutorium, vt & in omnibus tribulationibus consolationem percipiant, & ad bona quæque agenda inuentur. Item hæc illis erit velut columna, in qua mens eorum suauiter quiescat, libera ab euagatione carnali. Per hanc & tuti benè muniti, & facilè fit vt fixam aliquam habitationem atque viuendi rationem sibi deligant, in qua Deo seruiant.

Sapient. 8.

Cælibes despondent sibi sapientiam.

Adde, sacerdotes & Religiosos terrâ & rebus terrenis, putà coniugio, domo, possessione, esse superiores, iisque nuntium remisisse, vt Deo vacent, ac in terra viuant non vitam humanam & communem, sed angelicam & diuinam. Quare hæc Siracidis præcepta, quæ vitam hominum communem spectant, ad eas non pertinent: illis enim, vt ait S. Ambrol. Christus est omnia, ac proinde eis maximè competit illud Apostoli: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. Et illud Psaltis Ps. 15. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei: tu es qui restituens hereditatem meam mihi.*

Denique Religiosis virisque Apostolicis vxores, domos & omnia relinquentibus, vt Christum sequantur, Christus promittit centuplũ, Matth. 19. vt pro vna vxore centum fratres, pro vna domo centum monasteria recipiant, sintque cosmopolitæ: imò mundi domini: *Fideli enim totus mundus diuitiarũ est.* Vnde Climacus gradu 17. asserit pauperem monachum esse mundi dominum: & quia iactauit in Deum curam suam, possidere per fidẽ omnes gentes in seruos. Idemque addit, pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiosè: omnia enim quæ habet aut habere potest, reputat quasi non sint, &, si recedere contingat, æstimat vt stercora. Ergo *auarus terrena ejurat vt mundi us; fidelis* & Religiosus *contemnit vt dominus*, ait S. Bernard. serm 21. in Cantic. Nam, vt ait S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. *Qui renuntiauit iam sæculo, mutat illi honoribus eius & regnis, & ideò qui se Deo & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Ibi ergo est nidus & domus eius. Vnde S. Augustin. lib. 10. Confess. c. 40. *Neque in his omnibus*, inquit, *quæ percurro, inuenio locum tutum animæ meæ, nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec à te quidquam recedat ex me.* Vide Hieron. Platum de Bono status Religi. lib. 2. c. 36. & sequent.

Religiosi mundi sunt domini.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN fine cap. præced. docuit delectum sermonum & vxorum, nunc docet delectum amicorum & consiliariorum. Igitur Primò, docet cauendos amicos fictos, & diligendos sinceros. Secundò, v. 7. vsque ad 23. docet quale & cum quibus ineundum sit consilium. Tertiò, v. 25. agit de sapiente, eiusq; fructu & præmiis. Quartò, v. 30. agit de continentia, siue de mortificatione concupiscentiæ & gulæ.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. OMnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulaui, sed est amicus solo nomine amicus.

2. Nonne tristitia inest vsque ad mortem? Sodalis autem & amicus ad inimicitiam conuertentur.

3. O præsumptio nequissima, vnde creata es cooperire aridam malitia, & dolositate illius?

4. Sodalis amico coniucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis aduersarius erit.

5. Sodalis amico condolet causa ventris, & contra hostem accipiet scutum.

6. Non obliuiscaris amici tui in animo tuo, & non immemor sis illius in opibus tuis.

OMNIS AMICVS DICET: ET EGO AMICITIAM COPVLAVI inter me & te tuosque amicos. Græcè ἰφιλίωσα αὐτῷ (licet τὸ αὐτῷ deleant Cõplut.) κἀγώ, id est, vt Roman. *ego cum illo amicitiã copulaui*, alij, *amicus ei fui & ego.* Complut. *amicus sum & ego.* SED EST AMICVS SOLO NOMINE AMICVS] q. d. Quilibet amicus tam fictus, quàm verus, imò magis fictus, iactabit se tibi & tuis amicis esse amicum; at vide cui credas: nam est amicus qui nomine dumtaxat est amicus, re ipsa verò est inimicus. Disce ergo seligere amicum verum à ficto, realem à verbali: vnde Tigurina, *quinis amicus, Huic ergo sum amicus, inquit, sed suus amici solo nomine tenus amici.* Igitur propriè perstringit eos qui omnium amici haberi volunt, & tales se iactitant:

Vers. 1.

VT

vt,si quando quis dicat. Ille est amicus meus,illicò subiungant. Ille quoque est amicus meus, vt totũ mundum videantur habere amicum, cùm tamen multos habeant hostes, & æmulos, vel extraneos & incognitos. Porrò Syrus hæc refert ad vagabundum,de quo c.præc.v.vlt. Sic enim habet: *Sit vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur moritur. Et amico suo dicit, Diligo, verùm est amicus nomine tenus, qui non perseverat vsque ad mortem. Amicus verus fiat anima tua sit tibi.*

Amicus medius inter inimicum & adulatorem.

Præclarè Aristot lib. 1. Magnorum moral. c. 25. amicum verum à ficto & ab inimico ita discriminat: *Amicitia*, inquit, *inter assentationem & inimicitiam medietas, in actione sermonéq; versatur. Assentator nomen est, qui plura quàm sit par, adfinéq; sibipsum, arrogat. At infensus inimicus, qui derogat etiam quæ adsunt; quorum neuter iure laudandus accedit. Inter quos medius est amicus, quippe qui nec plura præsentibus cuiquam astruit, neque quæ minimè conueniant laudauerit, neque è contrario imminuet, neque omnino aduersabitur, præterquam exsistimetur tribuendum. Huiusmodi igitur est amicus.* Hæc Aristot. Plinius verò lib. 7. c. 2. *Hyæna*, inquit, *sicut & ichneumon, nunc mas est, nunc femina. ita quidam sui dissimiles, nunc fortia loquuntur, nunc molliа: nunc philosophi sunt, nunc nepotes: nunc amici, nunc inimici.*

Plutarch. in Moral. κόλαξ, ait, est κόραξ, id est, adulator est coruus: *Qui a sint corui immolantes, sodalium oculos effodiunt: sic adulatores suis laudationibus rationem & mentem humanam corrumpunt. Lepus cuiusdam, amicus adulatorem natura hostem exsistimare debet. Lætandum magis reprehensoribus quàm assentatoribus: illi enim velut stimulo animos excitant, hi verò gratificantes dissoluunt & subuertunt.* Demosthenes verò aiebat adulatorem peiorem esse coruo, quòd ille viuos, hîc mortuos voret. Phauorinus: *Sicut Actæon*, inquit, *à canibus quos aluerat, laceratus est: sic adulatores eos à quibus aluntur, deuorant.* Epictetus: *Corui*, inquit, *mortuorum oculos corrumpunt, at adulatores animorum oculos excæcant.*

VERS. 2. NONNE TRISTITIA INEST (legit Interpres ἔνι, Complut. legunt μένει, id est manet) VSQVE AD MORTEM: SODALIS AVTEM ET AMICVS AD INIMICITIAM CONVERTENTVR.] Græca, omisso τῷ *autem* & pro *conuertentur* legendo *conuertuntur*, sic clarè habent: *nónne dolor est ad mortem vsque cùm sodalis & amicus vsque ad inimicitiam cõuertitur?* Cõplut. *nónne tristitia manet vsque ad mortem, sodalis & amicus, versus* (vel *conuertens*) *se in inimicitias?* Tigur. *nónne mœrorem affert ad mortem vsque manentem, sodalis, aut amicitiæ conuersus in inimicum.* Hæc lectio plena & clara est. Vnde duo manuscripti codices Latini ita pariter legunt in Latina Vulgata. Hinc & Rabanus sic explicat: *Maximum enim*, inquit, *malum est, & continuo dolore gemendum, quòd vbi speratur fidelitas, ibi inuenitur malignitas: & vbi amicitiæ assimulata est charitas, ibi inimicitia reperitur peruersitas.*

Verum, quia ceteri codices Latini, etiam Romæ emendati, constanter habent τὸ *autem* & *conuertentur*, hinc sensus magis pathetica hic est. q. d. Nónne amicus solo nomine, id est fictus & hypocrita, creat, alteri mœrorem tantum, vt mortem ei afferat, vel duret vsque ad mortem? Cùm enim videt se deceptum ab eo, cui se suaque secreta credidit, scilicet, se ea non credidisse amico, vt putabat, sed hypocritæ & inimico, qui sub nomine amici latebat, tunc nimirum inconsolabiliter A dolet & gemit vsque ad mortem. Interim autem sodalis & amicus hic nominalis & fictus, relinquens amico suam tristitiam, palàm & apertè ad inimicitiam conuertetur, quod magis tristitiam amici augebit, ac celeriorem ei mortem accersiet: quia, vt ait Lyranus, *Nulla efficacior pestis ad nocendum, quàm familiaris inimicus & sodalis, id est socius mensæ. Dicitur enim à sede, quasi sodalis: qui sedet cum alio in mensa: frequenter enim contingit, vt simul sedentes in mensa, antequam recedant ab inuicem, rixentur & pugnent.* hæc Lyranus. Sic & Lexicographi: Sodalis, inquiunt, dicitur in rebus leuioribus: & ferè in conuiuiis dicuntur sodales: quasi simul edales: vel, vt quibusdam placet, quia vnà sedeant, & simul sint in mensa. Vnde Quintilianus in Gladiatore: *Et tempestiuus*, inquit, *conuiuio, & periculosi isti adstantes sodalium turba, solutus atque affluens agerem.* Et Cicero pro Plancio: *Quos ego sodales voco, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso.* Et Plautus in Mercat. *Sex sodales reperi, virum, amicissimum, ciuissimum, Lepidum, ludum, iocum.* Hinc & Sodalitas vocatur collegium multorum, seu conuiuium. Vnde Caius Iureconsul. *Sodales*, inquit, *sunt, qui sunt eiusdem collegii.* Hinc liquet sodalem esse diuersum ab amico: sodales enim sæpè sunt inimici. Sic & Græci ἑταιρίαν, id est sodalitates, vocant societates conuiuendi & conuiuandi. Vnde Aristot. lib. 2. Polit. ἑταιρῶν τὰς συνουσίας vocat conuiuia sodalitiorum: quin & ἑταίρας, id est sodales, siue socias & amicas, vocant meretrices, quibuscum lasciui comessantur & fornicantur. *Sodalis quasi simul edens.*

Secundò, Iansenius τὸ *autem*, accipiens pro *enim*, sic expouit, q. d. An non amicitiæ occasione aliquando oritur tristitia perdurans vsque ad mortem? Contingit enim amicos ad inimicitiam conuerti. Hebr. enim *vau* est coniunctio generalis, significans &, *autem*, *enim*, &c. Vnde & Homerius ac Græci δέ, id est *autem*, vlurpant pro γάρ, id est *enim*: quin & prisci Latini. Vnde Plautus in Pseudol. *Autem* pro *enim*, ait, *nequaquam vir*, id est, profectò non vis. Sic hîc τὸ *autem* accipi potest pro *etiamnerò*. *Etiamnerò* autem postpositum in responsione, indignanti accommodum est; vt *nego etiamnerò. Is etiamnerò fum.* Sensus ergo erit, q. d. Nónne in amico nomine tenus, id est, ficto, inest tristitia vsque ad mortem? Etiamnerò talis sodalis & amicus ad inimicitiam conuertetur. Hoc autem parit tristitiam grauem & lethalem.

Tertiò, Palacius sic explicat, q. d. Tristitia est nobis inimica, inquid, sumusque nos ei aduersi? si ergo res tam nobis aduersa nobiscum permanet vsque ad mortẽ, cur amicitia res nobis adeò chara, non ita perdurabit? cur ad inimicitiam conuerteturˀ Iacob filio Iosepho amisso, tristitiam vsque ad mortem vult retinere, rem adeò noxiam, adeoque contra naturam: cur igitur Saul amicitiam Dauidis non retinebit, rem sibi adeò vtilem? Verùm hic sensus longè petitus & impertinens videtur.

Ratio à priori huius sententiæ est dignitas, vtilitas & necessitas amicitiæ, quam dum subuertit: fraudulentus & infidus amicus, velut solem tollit è mundo. Audi Ciceronem lib. de Amicit. *Cui potest esse vita vitalis, vt ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius quàm habere quocum omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quis esset* *Amicitia ita vita est quasi sol in mundo.*

eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes qui illis, æquè ac tuipſe, gauderet? Hæc Romanus; Atticus autem Cicero, S. Chryſoſt. inquam, homil. 2. in 1. Theſſ. *Eſt revera*, inquit, *amicus ipſa luce iucundior, germanum dico. Et ne mireris. Eſt enim nobis ſolem hunc extingui iucundius, quàm amicorum conſuetudine privari: iucundius in tenebris agere, quàm ſine amicis eſſe. Et quomodo dicam? quia multis ſolem iſtum videntes, in tenebris ſunt: qui verò amicorum copiam adepti ſunt, nec in afflictionibus quidem triſtitiam habent.* Huc facit illud Biantis: *Ama tanquam oſurus, odi tanquam amaturus*: quamquam Cicero lib. de Amicit. poſterius probat, prius improbat, & meritò: *Quonam enim*, inquit, *modo quiſquam amicus eius eſſe poterit, cuius ſe putavit inimicum eſſe poſſe? Quin etiam neceſſe erit cupere & optare, ut quàm ſæpiſſimè peccet amicus, quo plures det tibi tanquam anſas ad reprehendendum. Rurſus etiam rectè factis, & commodis amicorum neceſſe erit angi, dolere & invidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuſcumque eſt, ad tollendam amicitiam valet. Illud potiùs præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs parandis; ut ne quando amare incipe-remus eum, quem aliquando odiſſe poſſemus.* Et Ariſtoteles in libris Rhetor. *Non eſt amandum*, inquit, *quaſi ſis oſurus, quemadmodum aiunt, ſed ita exercendum odium, quaſi ſit aliquando amaturus.*

A

B

VERS. 3. OPRÆSVMPTIO NEQVISSIMA, VNDE CREATA ET COOPERIRE (amicitiæ simulatione, ait Lyranus) ARIDAM MALITIA ET DOLOSITATE ILLIVS?] Ita Romanus & Græca: perperàm Ergo Lyranus. Dionyſ. & alij legunt, *cooperire aridam malitiam & doloſitatem illius.* Quæ enim eſt *arida malitia*? Græcè eſt, ὦ πονηρὸν ἐν διανοίᾳ, id eſt, *ô ſcelerata cogitatio, unde* ἐκυλιάσθης, vel ἐνειλίσθης, id eſt, *devoluta es*; Complut. *involuta es, ut operires aridam*, ἐν δολιότητι, id eſt, *in doloſitate*, vel *fraudulentia*? Tigurina, *ô ſcelerata cogitatio undenam prorepſiſti, ut dolo terram operires*? Syrus, *inimicus & malus ad quid creati ſunt, niſi ad replendam terram operibus iniquitatis?*

C

Pronomen *illius* non eſt in Græco; ſed intelligitur: *illius*, ſcilicet, amici ficti, de quo ſermo præceſſit. Siracides indignans ad nequitiam ficti & doloſi amici exclamat, ac admirans quærit, vnde tantum nefas in orbem irrepſerit? q.d. O mortalium nequiſſima cogitatio! ô perfidia exeranda, quâ quis ſimulans ſe amicum, doloſè amicum ſupplantat, eiuſque ſummum ſe oſtendit inimicum! O ſimulata, inquit Hugo, & palliata hypocriſis, quæ fingis amicitiam, vbi non eſt; vnde tandem prodijſti? quomodo valuiſti terram operire tua malitia & doloſitate? ſcilicet, non ex cælo, nec ex terra ortum habes. Deus enim creauit naturam humanam rectam, ſinceram & fidelem; ſed ex orco in terram prorepſiſti: nimirum tuus pater eſt Lucifer, qui Dei & angelorum amicus, ſua peruerſitate factus eſt eorum inimicus: vnde inter amicos homines, qui Dei ſunt imagines, inimicitias ſuſcitare cœpit ab origine mundi, cùm fecit vt Cain Abelem fratrem occideret; & quotidie ſuſcitare non deſiſtit vbiuis locorum & gentium. hoc enim perfidiæ malum omnes prouincias, omnes gentes, omnes vrbes, omnia fora tribunalia, omnes cœtus, omnia collegia, quin & Sanctorum congregationes ac monaſteria non rarò inuadit, occupat & euertit. origo & auctor huius perfidiæ extrinſecus eſt diabolus: intrinſecus verò eſt amor proprius, putà cupiſcentia honoris, opum, deliciarum; ob hanc enim amicus fit inimicus. Vt enim hæc conſequatur ex ruina amici, ei perniciem machinatur. *Miratur ergo vir ſapiens*, ait Rabanus, *ortum nequitiæ: quam tamen conſtat ex mala voluntate creaturæ prolatam eſſe, & deteſtatur valdè hypocriſin: quia peſſimum vitium eſt, quemlibet hoc ſe fingere velle quod penitus non eſt; cùm malus ſe fimulet bonum, iniuſtus iuſtum, iniquus æquum, inimicus amicum, cooperiendo doloſitatem, & aridam doloſitatem, vbi non eſt pinguedo dilectionis & miſericordiæ: decipit enim veraciter ſemetipſum, cùm ſe honeſtum deluſorem putat eſſe aliorum.*

D

Expertus auctor, ait Palacius, hæc gemens dicebat. Nam Ptolemæus Lagi priùs Iudæis amicus, mox truculentiſſimum ſe eis inimicum exhibuit. Idem expertus Dauid dicebat pſal. 54. *Tu verò homo unanimis, dux meus & notus meus*, &c. Quin & Chriſtus cùm à Iuda proditus eſt; vnde ad eum conuerſus: *Iuda*, inquit, *oſculo filium hominis tradis?* Matth. 26. Verè Beda in Prouerbijs: *Malus vbi ſe ſimulat bonum, ibi eſt peſſimus. Non vivas aliter in ſolitudine, aliter in foro. Scorpiones dici poſſunt, qui bonis quidem in facie non reſiſtunt, ſed mox cùm receſſerint detrahunt.* Porrò Cicero 2. Offic. *Nec ſimulatum quidquam*, inquit, *poteſt eſſe diuturnum.*

SODALIS AMICO CONIVCVNDATVR IN OBLECTATIONIBVS, ET IN TEMPORE TRIBVLATIONIS ADVERSARIVS ERIT] Exaggerat rei indignitatem. q.d. O præſumptio perfida & ſcelerata, quòd ſodalis cum amico iucundatur, dum in menſa eius epulis oblectatur & deliciatur: idem verò ei aduerſatur in tempore tribulationis. Cur enim, ſi frueris amico in ſua proſperitate, cum lædis in aduerſitate? cùm enim tribulor, ſat habeo afflictionis, nec dignus ſum noua tribulatione. Cur ergo ſuper dolorem vulnerum meorum addis? Intolerabile eſt, quòd, cùm tuo fauore egeo, tu pro fauore mihi odium exhibeas. ita Palacius. Vnde pro *commendatur in oblectationibus*, græcè eſt ἥδεται ἐν εὐφροσύνῃ, id eſt, *iucundatur in lætitia*; Romana, *in oblectatione*, id eſt, tempore læto, iucundo & proſpero: hoc enim opponit tempori tribulationis triſti & aduerſo Complut. legunt, συναλγεῖ ἐν εὐφροσύνῃ, id eſt, *conmœret in lætitia*; Tigurina, *amicus rebus lætis familiariter vtitur amico, qui tempore calamitatis ſit aduerſarius*, nimirum quanta hæc indignitas? quàm nequam præſumptio? quàm ſcelerata cogitatio? Syrus, *malus eſt amicus qui propinquus eſt in menſa, & in tempore angustiæ ſurgit à conuiuio.* VERS. 4.

Hue alludit prouerbium Arabicum centur. 1. num. 97. *Quando audiveris virum loquentem de te bonum quod in te non eſt, ne credas: loquetur enim & malum quod in te non eſt.*

SODALIS AMICO CONDOLET CAVSA VENTRIS, ET CONTRA HOSTEM ACCIPIET SCVTVM] Eſt hic alius caſus, & quaſi alia ſpecies non veræ, ſed falſæ amicitiæ. q. d. Sodalis quamdiu ſimul eſt edalis, ſimulque conuiuit amico, ab eoque ſperat victum, opes, honores, ei etiam in aduerſitate poſito condolet: imò pro eo arma & ſcutum accipiet, vt eum contra hoſtem defendat. Verùm id facit ex gula, & opum honorumque fiducia, non ex vera amicitia. Vnde ſi lucri vel honoris ab amico conſequendi ampliùs non ſit ſpes, eum deſeret, & ad hoſtem eius tranſibit. Quare tali quoque fidendum non eſt. Igitur ſi verum amicum quæris, VERS. 5. Amicus cauſa ventris. *quid*

doloſa eſt, ait S. Auguſtin. procemio in pſalm. 119. in fine.

Tropolog. noli conſiliari cum inſidiantibus tibi, hoc eſt, cum tuis concupiſcentijs, paſſionibus & vitijs, v.g. cum ira, odio, inuidia: hæc enim tibi inſidiantur, ac ſatagunt te in peccatum, & in gehennam pertrahere. Hæc quoque æmulantur, id eſt, inuident nobis animi pacem, gratiam & gloriam; ac licet amicos ſe nobis ſimulent, reuera tamen cum diabolo inimico noſtro in perniciem noſtram conſpirant & coniurant. Horum ergo conſilium audiendum non eſt: ira enim ſuadet vindictam, contumeliam, verbera, milleque mala. At quia difficile eſt illud non audire, cùm inuitis illud ſuggerant, imò iugiter occlament; tutiſſimum eſt illa ipſa mortificare, & radicitus ex animo extirpare, vt voces & ſuſurros eorum amplius non audiamus.

B

VERS. 8. OMNIS CONSILIARIVS PRODIT CONSILIVM, SED EST CONSILIARIVS IN SEMETIPSO] q. d. Quilibet qui conſulet (vti proclives ſumus ad dãdum alijs conſilium) prodit, id eſt promit, profert; Græcè ἐξαίρει, id eſt effert, extollit, laudat conſilium ſuum, quod ipſe dat & ſuggerit: attamen non omnes dant conſilium in vtilitatem conſulentis, ſed multi in propriam: ſunt enim *conſiliarij in ſemetipſo*, id eſt, ſibi conſulentes, non ei qui petit conſilium. Quare vir prudens ſagaciter indaget, an conſiliarius in dando conſilio non ſpectet ſuam vtilitatem potiùs quàm eius qui petit conſilium: & ſi id deprehendat, caueat à tali conſiliario, eiuſque conſilio. Vnde Complut. vertunt, *omnis conſiliarius aufert* (ἐξαίρει enim idem eſt quod aufert, tollit, extollit) *conſilium: ſed eſt qui conſiliatur in ſeipſum*, ſcilicet, in ſui ipſius commodum. Roman. *omnis conſiliarius extollit conſilium: ſed eſt qui conſulit ſibi ipſi*; Tigurina, *omnis conſiliarius extollit conſilium ſuum, ſed ſunt qui ſuam in rem conſulant*. Extollit, id eſt, laudat & celebrat ſuum conſilium, quaſi aliorum conſilijs anteponendum, & præ illis ſequendum.

C

VERS. 9. A CONSILIARIO SERVA ANIMAM TVAM, PRIVS SCITO QVÆ SIT ILLIVS NECESSITAS: ET IPSE ENIM ANIMO SVO COGITABIT] Ita Roman. & Græca. Minùs rectè ergo Rabanus, Lanſenius & alij legunt, *& quid ipſe animo ſuo cogitet*: quamquam eòdem ferè redeat ſenſus. Senſus enim eſt. q. d. Cuſtodi tuam animam & mentem, ne cuiuis conſiliario credat & fidat: ſed priùs indaganum ſit in aliqua neceſſitate, qua vrgeatur, & penè cogatur magis illi, putà ſibi ipſi, quàm tibi, tuæque vtilitati conſulere. *Et ipſe enim animo ſuo cogitabit*: q.d. Ipſe enim cogitabit quomodo animo ſuo, id eſt ſibi ipſi, ſuiſque intentionibus conſulat, aut quomodo animo ſuo volenti ſuæ neceſſitati conſulere, obſequatur & ſatisfaciat. Vnde Græcè eſt, *ἑαυτὸν ipſe ſibiipſi conſulet*. Si quæras ergo, qua ratione ſeruabis animam tuam à conſiliario, ne noxio eius conſilio capiaris; hanc accipe: Antequam eum conſulas, perſpice quæ ſit eius neceſſitas, cuiuſque rei habeat indigentiam. Hanc enim ille, quem conſulis, habebit præ oculis, vt tibi conſilium dans, ſibi conſulat. Expende igitur, an ex negotio aliquid vtilitatis poſſit ad eum reſilire. Credendum enim eſt fore, vt conſilium inclinet in eam. Quare caue ab eo. Vnde Tigurina vertit, *caue tibi ipſi à conſiliario, & enim ipſe indigeat rei, priùs cogita: nam ipſi conſules*; alij, *cognoſce priùs quæ re opus ei ſit: etenim ipſe conſulet ſibi ipſi*. Quocirca Alfonſus Aragonum rex teſte Panormit. lib. 3. de eius Geſtis, interrogatus *quibus conſiliarijs maximè delectaretur? Libris*, reſpondit: *à quibus ſine metu, ſine gratia, quæ noſſe cuperet, fideliter audiret*. Fredericus verò Imper. vocatis in curiam conſiliarijs: *Vtinam*, inquit, *conſiliarij mei in palatij veſtibulo duas res deponerent. Sic enim & ipſi rectè conſulerent, & mihi etiam inter conſilia dijudicare facillimum eſſet*. Rogatus autem, *quænam illæ res eſſent? Simulatio & diſſimulatio*, reſpondit. Docuit autem principes commodis publicis rectè conſulere non poſſe, propter conſiliariorum priuatos affectus. Ita Æneas Siluius l. 3. de Geſtis Alfonſi. Certè quantum damni & ruinæ conſiliarij principum ſuis, non reipubl. commodis ſtudentes, principibus & prouincijs afferant, hoc æuo multis in locis gementes vidimus.

A

Igitur in conſiliario requiritur magna integritas, rectitudo, prudentia & ſolertia. Audi S. Ambroſ. lib. 2. Offic. cap. 12. *In quærendo*, inquit, *conſilijs plurimum valet vitæ probitas, virtutum prærogatiua, benevolentiæ vſus, frugalitatis gratia. Quis enim in cæno fontem requirat? quis de turbida aqua potum petat? Itaque vbi luxuria eſt, vbi intemperantia, vbi vitiorum confuſio, quis inde ſibi aliquid hauriendum exiſtimet? Quis vtilem iudicet cauſæ alienæ, quem videt inutilem vitæ ſuæ? Quomodo enim potero iudicare eum conſilio ſuperiorem quem video moribus inferiorem? Anne eum idoneum putabo, qui mihi det conſilium, quod non dedit ſibi? & mihi eum vacare credam qui ſibi non vacat? cuius animum voluptates occupant, libido deuincit, auaritia ſubiugat, cupiditas perturbat.* Rectè enim Salluſtius in Catil. *Omnes homines*, inquit, *qui de rebus dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet. Haud facilè animus verum peruidet, vbi illa officiunt; neque quiſquam omnium libidini ſimul, & vſui paruit: vbi intenderis ingenium, valet; ſi libido poſſidet, ea dominatur, animus nihil valet.*

Dotes requiſitæ conſiliarijs.

VERS. 10. NE FORTE MITTAT SVDEM IN TERAM, ET DICAT TIBI: BONA EST VIA TVA; ET STET E CONTRARIO VIDERE QVID TIBI EVENIAT] q. d. Ne fortè conſilium tibi dando *ſudem*, id eſt impedimentum, offenſionem & ſcandalum, cui impingas, figat in terra, dicens: *bona*, plana & æqua *eſt via* hæc (cùm tamen ſudes in ea ſit, in quam offendas) & interim reſiſtat videns, an cadas in ſude, quam fixit. Sudes enim eſt pertica, ſeu genus teli militaris, hoc eſt, paxillus igne torridus, quem in terra defigebat, vt hoſtis incautus in eum impingeret, eumque calcans pedem læderet. Vnde Cæſar lib. 1. de Bello ciuili: *Foſſas tranſuerſas*, inquit, *vias producit, atque ibi ſudes ſtipiteſq; præacutos defigit.* Et Virgil. 7. Æneid.

VERS. 10. VERS. 11.

D

Quadrifidaſque ſudes & acuto robore vallos.

Vbi Seruius: *Vallus & ſudes idem eſt.* Græci codices pro *ſudem* legunt κλῆρον, id eſt, *ſortem*. Sic ergo habent, *ne quando proijciat ſuper te ſortem, tibiq; dicat, Pulchrum eſt inſtitutum tuum: & ſtes ex aduerſo, vt quid euenturum tibi ſit videas*; Tigurina, *ne quam obuentionem amittat tibi, reclamque eſſe dicat inſtitutum tuum, atque interim ex aduerſo ſpectatorem eventus tui ſe conſtituat*; Vatablus, *ne forte ſortem committas & aleæ*, vel *ne ſortem ſuper te iactet*, &c. Senſus eſt, q.d. Antequam fidas conſiliario, explora priùs, an ipſe ex re, de qua eum conſulis, emolumentum aliquod ſperet: ne fortè propter illud conſilium tibi periculoſum, ſed ſibi vtile det, dicendo rectum eſſe inſtitutum tuum, quòd, ſcilicet, tu ipſi propo-

propoſuiſti, vel ipſe tibi ſuggeſſit: & interim ſtet ex aduerſo, exſpectans conſilij ſui euentum: vt, ſi benè cedat, illud dilaudet & præmium expoſcat; ſin malè, tibi illudat, & in te vel alium culpam mali ſucceſſus conijciat. Huiuſmodi ſanè perfidia, inquit Lanſenius, nimis in mundo obtinet, eamque videre licet in imperitis aduocatis & medicis, qui pharmaca ægris adhibent dubia & periculoſa; vt eorum virtutes explorent, & alijs mederi experiẽtiâ periculi & mortis alienæ diſcant. Vnde ille aiebat, ſe nolle medicum, niſi qui priùs centum occidiſſet. Talia ſunt conſilia hominum audacium & præcipitum: de quibus Phœbæa vox eſt Liuij l. 35 *Conſilia calida & audacia prima ſpecie læta ſunt, tractatu dura, euentu triſtia.*

Porrò Syrus tres verſus iam explicatos ſic vertit, *à conſiliario iniquo cuſtodi animam tuam, & cognoſce priùs quid quærit; quia & ipſe in ſeipſo meditatur: ne fortè iniiciat ſuper te dolum malum, & dicat. Quàm bona eſt via tua? & ſtabit è contrario, & videbit ignominiam tuam, vel lætabitur in ignominia tua.* Videbit, ſcilicet, & ridebit tuum dedecus.

Apologus. Appoſitus ad hanc gnomen exſtat apologus corui & vulpis apud Gabr. Faërnum: *Suſtulerat*, inquit, *corvus alicunde caſeum, & cum illo in altam arborem ſubuolarat. Vulpecula, quæ caſeum conſpiciſſet, ita illum adorta callidè fertur, cùm primùm formam & nitorem pennarum, & laudes augurij collaudaſſet: Planè, inquit, te ſummi Iouis volucrem eſſe dicam, ſi audiero etiam vocem & cantum dignum reliquis virtutibus tuis. Corvus laudibus vulpis inflatus, clamorem edere quàm maximum poſſet. Ita de aperto veſtro delapſo caſeo potita vulpes, irridens illum: Nihil, inquit, tibi deeſt corve præter cor.* Affabulatio:

Qui coràm in os tibi laudans conſulit, inſidias ſtruit:
Qui laude ficta ducitur, cor non habet.

VERS. 12. CVM VIRO IRRELIGIOSO TRACTA DE SANCTITATE, ET CVM INIVSTO DE IVSTITIA. Ita Roman. Lyran. Hugo, Dionyſ. & ceteri. Perperam ergo pro *irreligioſo*, aliqui legunt *religioſo*; & pro *iniuſto*, *iuſto*. Iam nonnulli hunc dant ſenſum. q.d. Coram irreligioſo lauda ſanctitatem, coram iniuſto iuſtitiam; vt diſcat amare & amplecti ſanctitatem & iuſtitiam; vt irreligioſum ad ſanctitatem pertrahas; vt iniuſtum iuſtitiam doceas. ET CVM MVLIERE DE EA QVÆ ÆMVLATVR; vt audiens virtutes eius prædicantem, illam non odiat: CVM TIMIDO DE BELLO; vt ad illud animetur, & pericula imminentia non timeat: CVM NEGOTIATORE DE TRAIECTIONE; vt bonas merces & vtiles emptoribus tranſportet: CVM EMPTORE DE VENDITIONE; ne pretium præter æquitatem adaugeat, CVM VIRO LIVIDO DE GRATIIS AGENDIS; ne de bonis aliorum triſtetur: *cum impio de pietate, & cum inhoneſto de honeſtate*; vt iſta vitia fugiant, & contrarias virtutes amplectantur: *cum operario agrario de omni opere*; ne ab hero ad aliud opus dimiſſus impatiens ſit, & impoſitum onus ſuperbè detrectet: *cum operario annuali de conſummatione anni*: in quo cùm mercedem ſit accepturus, æquum eſt vt diligenter laboret: *cum ſervo pigro de multa operatione*; vt ſegnitiem & negligentiam abijciat.

Verùm hunc ſenſum eſſe contortum, patet ex eis quæ ſequuntur: præſertim cùm ait: *Non attendas his in omni conſilio.*

Secundò, Rabanus & Ianſenius legunt, *cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum iniuſto de iuſtitia noli conſiliari, & cum muliere*, &c. Verùm, incongruè: nam, vt benè aduertit Franc. Lucas, non congruit vt primum membrum diſſimile ſit ſequentibus, & illi quidem addatur *tracta*, ſequentibus autem *noli conſiliari*; cùm Sapiens manifeſtè velit priùs docere, cum quibus conſilium capiendum non ſit, poſtea verò tandem, cum quibus capiendum ſit.

Tertiò, Græci codices hìc repetunt ſententiam poſitam v. 7. *Noli conſiliari cum eo cui tu ſuſpectus es, & ab eis qui tibi inuident, conſilium abſconde.* Deinde ſubiungunt: *Cum muliere de pellicè eius, cum timido de bello*, &c. repete *noli conſiliari.* Quod & Franc. Lucas in Latina Vulgata repetendum cenſet; vt omnes ſequentes antitheſes pendeant à τῷ *noli conſiliari.* Sic & Tigur. *ne conſulites cum eo cui ſuſpectus ſis, ne conſilium cum inuidentibus tibi communices: de religione cum irreligioſo, de iuſtitia cum iniuſto*, &c.

Verùm ſequenda eſt fides codicum ferè omnium Latinæ Vulgatæ, quam proinde retinendam cenſuere correctores Romani in Biblijs Romæ editis, quæ habet: *Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum iniuſto de iuſtitia.* Eſt continua ironia vſque ad v. 14. q.d. Si cum irreligioſo tractas & conſultas de religione & ſanctitate, cum iniuſto de iuſtitia, &c. inconſultè & ſtultè facis: quia irreligioſus non niſi irreligioſa, iniuſtus non niſi iniuſta quæ guſtat, ſapit & aſſiduè exercet, conſulet. Quiſque enim ſuggerit ea quæ capit & ſapit, quibuſq; oblectatur, & quæ continuè verſat & operatur.

Nec nouum eſt vel indignum, ironiam vſurpari à S. Scriptura, vti obijcit Ianſenius & Franc. Lucas. Nam ironicè loquitur Deus Adamo, irridens eius ſuperbiam & lapſum dicens: *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum*, Gen. 3 22. Et Salomon adoleſcenti cupedias ſuas ſequenti ironicè ait: *Lætare ergo iuuenis in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* Vnde ironiam hanc detegens ſubdit: *Et ſcito quòd pro omnibus his adducet te Deus in iudicium*, Eccl. 11. 9. Et Iſaias cap. 28. 10. Iudæis ironicè in os regerit ſuum illud: *Manda, remanda; exſpecta, reexpecta; modicum ibi, modicum ibi.* Similia plura ſunt in S. Script. Denique, ſi quis omnino nolit admittere hoc loco ironiam, ſubaudiat cum Palacio τὸ *& tibi nocebit*, vel quid ſimile, q.d. Si cum irreligioſo, tractes de religione, cum iniuſto de iuſtitia, nocebis tibi, vel malum accipies conſilium: nam propterea ſubdit: *Non attendas his in omni conſilio.*

Duodecim genera hominum vitanda in conſilio. Porrò duodecim hominum genera enumerat hìc Siracides, quibuſcum docet non eſſe ineundum conſilium; eò quòd vitioſo aliquo, eoque vehementi teneantur affectu, qui impedit quo minùs ſincerum, rectum & honeſtum de re propoſita ferre poſſint iudicium. Nam vt quiſque affectus eſt, ita ferè iudicat, ſententiamque exquirenti de rebus ita pronuntiat, vt ipſe ſentit. Vnde concludendum relinquit, omni vitioſo amore, cupiditate, ira, inuidia, ſimiliue affectu debere carere eum qui aſſciſcendus eſt in conſiliarium.

Primum. Primum genus eſt irreligioſorum, qui ſcilicet Deum non colunt nec reuerentur, vt debent, ac ſubinde numen omne contemnunt & negant, quales ſunt athei. Quis enim prudens hos conſulat de ſanctitate, id eſt de numine ſanctè colendo?

Secundum. Secundum eſt iniuſtorum, vt rapacium, furum,

rum, vſurariorum, fraudulentorum, violentorum, &c. Quis enim conſulat de iuſtitia illos qui nil niſi artes furandi, rapiendi, fraudandi, &c. norunt? Nam, vt dixit Siracides, cap. 8. 20. *Cum fatuis conſilium non habeas: non enim poterunt dicere niſi quæ eis placent.*

Conſultor eſt res ſacra.

Hinc vetus adagium quod recitat Zenodotus ex Epicharmo: Συμβουλος ἱερὸν χρῆμα, id eſt, *conſultor eſt res ſacra.* q. d. Conſultor plurimum vtilitatis afferre, ac religiosè pureque conſilium ijs, quibus eſt opus, dare poteſt & debet. Vnde Plato in Theage: *Quin illud etiam*, inquit, *dicitur Deum dore conſultorem rem eſſe ſacram.* Idem epiſt. ad Perdiccam: *Æquum eſt autem, vt & hoſpitale & ſacrum, vt dicitur, conſilium impertiam.* Exſtat inter Græcas ſententias hic Senarius:

Res eſt profectò ſacra conſultatio:

à viris ergo ſacris & religioſis petenda. Hi enim verè ſapiunt: à ſapiente autem petendum conſilium, iuxta illud Comici:

Conſultor ille ſit tibi vir qui ſapit:
Sapiens enim ſit ſapientum conſilio.

Et illud Sapientiæ Prouerb. 8. 12. *Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.* Celebre eſt illud: *Neque cæcum ducem, neque amentem conſultorem*, ſupple, adhibeto: dice, ſed à doctis: conſilium pete, ſed à conſultis. Et illud S. Baſilij orat. 21. de felicitate & prudentia: *Profectò diuina quædam res eſt conſilium.*

Contra hoc Siracidis & prudentiæ præceptum peccant illi, qui vocati à Deo ad ſui cultum, v. g. ad ſtatum Religioſum, de eo conſilia quærunt à ſæcularibus, parentibus & cognatis: tum, quia *animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei*, 1. Corinth. 2. 14. *Multi enim vident noſtras cruces, ſed non vident noſtras vncliones*, ait S. Bernard. tum, quia (vt ait S. Thomas opuſc. 17. cap. 9.) iniuriam Chriſto, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi, facit, qui illius audito conſilio, mortalis adhuc hominis conſilium requirit. Rectè enim idem S. Thom. 1-2. qu. 68. art. 1. ex Ariſtot. lib. 7. Moral. Eudem. cap. 18. quærens, quid ſit in anima primum ac princeps ad eam mouendam? ceterarum quidem partium ait eſſe rationem, rationis autem aliquid quod ſit ipsâ melius, non ſcientiam, vel doctrinam (hæc enim non eſſe meliora) ſed Deum: paulòque pòſt addit, eos qui à Deo mouentur, non indigere conſultatione: quippe qui meliori principio gubernentur quàm ſit ratio vel conſilium.

Egregiè verò & luculentè S. Bern. ſerm. *Ecce nos reliquimus omnia: Quantos*, inquit, *mundi ſapientia male dicta ſupplantat, & conceptum in eo extinguit ſpiritum, quem vulnerat Dominus vehementer accendi! Noli, inquit, præcipitanter agere, dum conſidera, diligentiùs inuere. Magnum eſt quod proponis, & opus habes multa deliberatione. Experire quid poſſis, amicos conſule, ne poſt factum pœnitere contingat. Hæc ſapientia mundi terrena, animalis, diabolica, inimica ſalutis, ſuffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ ſolet Deo vomitum prouocare. Cane tibi, ait. Vt quid enim? Cùm à Deo verbum eſſe non dubites, quid opus eſt deliberatione? Vocat magni conſilij Angelus, quid aliena conſilia præſtolaris? Quis enim fidelior, quiſue ſapientior illo? Deduc me, Domine, & deducar; fortior eſto, & innaleſce. Noui ego quænam ſint, quæ oportet fieri citò. Ab ore patri gehennæ eripior, & inducias peram, & retardabor, & tunctabor exire, ſi forsè interim fiat aliquid? Abſcondi ignem in ſinu meo, & exuſſe iam lateri, iam mutatis viſceribus, iam ſanie deſinente, diu mihi deliberandum eſt, an expergiſcar, an exeruiam, an abjiciam illum?* Et paulò inferiùs: *Amicos conſulas, qui non legis: Inimici hominis domeſtici eius. Quid frequentat Euangelium, qui Euangelio non obedit? At in eo ſanè legimus, promittenti cuidam ſequi Dominum, ſed defuncto prius patrem ſepelire volenti, reſponſum ab eo, vt ſineret mortuos ſepelire mortuos ſuos. Alteri quoque tantùm ſuo qui in domo erant valedicere cupienti. Nemo, inquit, mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.* Hactenus Bernardus.

Et cum muliere de ea quæ æmulatur: Tertium genus hominum inceptum ad conſilium, eſt mulier: hæc conſuli non debet *de ea* (minùs rectè Palacius & alij legunt *de his*, ſcilicet feminis, quas ipſa æmulatur & zelat) *quæ æmulatur*, ſcilicet, ipſam, quæ ſcilicet eſt æmula ipſius, v. g. pellex, quæ præ ipſa, imò contra ipſam ambit virum, vt illum ab ea ad ſe traducat, vti Iacobum ambierunt Rachel & Lia, Geneſ. 30. 15. Elcanam Anna & Phenenna, 1. Reg. 1. 6. Hoc enim ſignificat Græcum σὺν γυναικὶ ἀντιζήλῳ. Vnde Complut. vertunt, *cum muliere de pellice eius*; Romana, *cum muliere de æmula eius*; alij, *cum femina de æmulatrice eius.* Hanc enim illa ex inuidia & odio planè apud virum decolorabit & denigrabit; vt ſe præ illa viro commendet, eumque ad ſe, illâ (licet pluribus dotibus ornata, quæ proinde viro vtilior eſſet futura) excluſâ rapiat. Aliter Syrus, *ne conſilieris*, inquit, *cum muliere, vt non mœcheris cum ea*: ſecreta enim mentis inducunt ad ſecreta ventris. *Tertium.*

Quartum eſt: *Cum timido de bello*, quia timidus & meticuloſus timens ſuæ familiæ, fortunæ & vitæ, omnimodis diſſuadebit bellum, aliàs vtile, vel neceſſarium; ac pacem etiam iniquis & ignominioſis conditionibus capeſſendam ſuadebit. Pro hoc Syrus habet, *& cum inimico, vt non pugnes.* *Quartum.*

Quintum eſt: *Cum negotiatore de traiectione*, id eſt, vt Græcè, *cum mercatore de permutatione*; Syrus *cum mercatore de mercatura eius.* Mercator enim conſulet dicetque non quod tibi, ſed quod ſibi vtile ſit permutare. Rurſum *traiectio* hìc aceipi poteſt non permutationis mercium, ſed loci vel reſidentiæ: hanc enim ſignificat quoque Græcum μεταβολία, vt ſi v. g. conſulas mercatorem an expediat te tuas merces vel tuam perſonam negotiandi cauſa traijcere in Hiſpaniam, vel in Indiam: mercator conſulet non tam quod tibi, quàm quod ſibi conueniet: timebit enim ne lucra ipſius auertas vel imminuas; aut certè cupiet vt te eò transferas, vbi plus ipſi commodi & lucri afferas. Tali conſultori applices illud S. Auguſt. in pſal. 119. *Quia videtur habere pallium conſulentis, & habet venenum perimentis, lingua doloſa dicta eſt.* *Quintum.*

Sextum eſt: *Cum emptore de venditione*: emptor enim conſulet dicetque non quid tibi vendenti conueniat, ſed quid ſibi vtile ſit emere; ac ſuadebit, vt vili vendas id quod ipſe cupit. Rurſum pretium mercium indicabit infimum. Syrus pro emptore ſubſtituit venditorem: *Cum venditore*, inquit, *de re quam vendit ipſe.* Ipſe enim ſuadebit vt merces ſuas emas carò, licet viles, eaſque quas ipſe cupit extrudere. Porrò ſapiens fuit conſilium mercatoris illius paradoxi, ideoque ſequendum, qui, vt Romæ mihi à viro graui narratum eſt, rogatus qua arte locuples euaſiſſet? reſpondit: *Contraria* *Sextum.* *Paradoxi dicti ſcitu conſilium.*

straria via ceteris imitandis. Ceteri enim volunt vili emere, & carò vendere (vt aiebat Mimus apud S. Auguſt. 13. de Trinit. cap. 3.) *Ego verò*, inquit, *carò emo, & vili vendo. Carò enim emendo, optimas merces ſeligo, & comparo; vili vendendo, omnes emptores ad me allicio, qui longè plus lucri mihi afferent, quàm ſi parcius carò venderem.*

Septimum eſt: *Cum viro inuido de gratiis agendis*; Græcè, *cum inuido de gratitudine* vel *gratiarum actione*; Tigurina, *de gratulatione cum inuido*; quia inuidus gratiarum actionem inuidet, tum ei qui beneficium accepit, ne ſcilicet per gratiarum actionem gratiam dantis ſibi conciliet, pluraque ab eo impetret ſibique præripiat; tum ei qui beneficium dedit, quia inuidet eius honori & laudi.

VERS. 13. CVM IMPIO DE PIETATE, CVM INHONESTO DE HONESTATE, CVM OPERARIO AGRARIO DE OMNI OPERE, CVM OPERARIO ANNVALI DE CONSVMMATIONE ANNI, CVM SERVO PIGRO DE MVLTA OPERATIONE: NON ATTENDAS HIS IN OMNI CONSILIO] Octauum eſt, non eſſe conſultandum *cum impio de pietate*; Græcè, μὴ ἀντιλέγειν εὐσεβοῦντι, id eſt, vt Complut. & Roman. *cum immiſericordi de beneficentia*; Syrus, *cum eo qui eſt immiſericors, vt faciat miſericordiam*; Tigurina, *cum immani de humanitate.* Impius ergo hîc non in Deum, id eſt irreligioſus (de eo enim iam egit verſ. 12.) ſed immiſericors in proximos, pauperes & afflictos intelligitur. Hebræi enim חֶסֶד *cheſed*, id eſt *pietatem*, vocant miſericordiam, ac conſequenter *impietatem* vocant *immiſericordiam*. Rationem horum omnium dat Rabanus: *Quia eorum* inquit, *non conueniunt corda & actus, horum ſine dubio perplexatur conſilium. Quapropter is qui ritè conſilium cum quolibet vult agere, conſiliarij ſui primùm perpendere debet prudentiam, fidem, voluntatem, religioſitatem, & ſic eius viti conſilio.*

Nonum. Nonum eſt: *Cum inhoneſto de honeſtate*: inhoneſtus enim ignorans experſque honeſtatis, non niſi ſibi ſimilia, putà inhoneſta, ſuadebit. Hoc membrum iam deeſt in Græcis. Inhoneſtus eſt turpis, infamis, inciuilis, probroſus.

Decimum. Decimum eſt: *Cum operario agrario de omni opere*: quia operarius agrarius conductus vt agrum tuum excolat, multa opera excuſabit, quaſi inutilia, vt ſe opere leuet & ſubducat. Vnde Græca habent: *Cum pigro de omni* (id eſt, de vllo) *opere.* Herus ergo ab operario non exquiret an ager fodiendus, ſtercorandus, tarriendus ſit: ſed cum fodi, ſtercorari, tariri iubebit.

Vndecimum. Vndecimum eſt: *Cum operario annuali de conſummatione anni*, q. d. Cum operario ſiue mercenario, quem ad annum conduxiſti, vt agrum aut vineam excolat, vel aliud quid operis perficiat: non conſultabis de conſummatione anni, an ſcilicet quid reſtet hoc anno faciendum: ipſe enim citiùs volet annum finire, quaſi nil reſtet hoc anno faciendum, ſed quæ ſuperſunt ſequentibus annis peragi debeant: aut quaſi ipſe laborando ſatisfecerit anno ſuo, dicens ſe annum ſuum laborem, de quo pactus erat, conſummaſſe, ac proinde nihil ſibi ad laborem ſupereſſe, ſed integram annui laboris mercedem ſibi deberi. Græcè enim tantùm eſt, περὶ ἔτους τελείας, id eſt, *de conſummatione*, ſcilicet tam operis quàm anni.

A Pro *annuali*, vti & habent Græca Complut. ſcilicet ἐνιαίου, Romani legunt οἰκείου, id eſt, *domeſtico*, quem ſcilicet domi alis: nam hic minimè omnium vellet opus abſolui, vt ſemper haberet opus, in quo operam tibi elocaret ad lucrum. Vnde Syrus vertit, *cum mercenario qui decipit in opere ſuo.*

Duodecimum eſt: *Cum ſeruo pigro de multa operatione.* Piger enim ſeruus ob pigritiam, vt ſuæ inertiæ conſulat, multa opera verè vtilia, imò neceſſaria quaſi inutilia, importuna vel damnoſa diſſuadebit. Herus ergo ſeruum pigrum de opere non conſulet, ſed operari & ſudare iubebit; Syrus, *cum ſeruo qui quæris defraudare dominos ſuos, ne ſis illo conſiliarius.* Duodecimum.

SED CVM VIRO SANCTO (Græcè εὐσεβεῖ, id eſt, VERS. 13.
pio, religioſo, ASSIDVVS ESTO, QVEMCVNQVE COB GNOVERIS OBSERVANTEM TIMOREM DEI: CVIVS ANIMA EST SECVNDVM ANIMAM TVAM, ET VERS. 17.
QVI CVM TITVBAVERIS IN TENEBRIS, CONDOLEBIT TIBI] Syrus, *cum viris iuſtis ipſe habitans, quia ipſi timent peccare coram Deo: & cor eorum conuenit cum corde tuo: & ſi malefecit tibi, anima ſuæ ipſe malefecit: & ſi benefecit, animæ* (conſcientiæ) *ſuæ ipſe ſi gendum benefecit: quia fidelitas eius ipſa viuificabit eum, & ipſe conſiliarius quoque fidelis ſicut tu.* Hucuſque docuit quibuſcum non ſunt ineunda conſilia, nunc docet quibuſcum ſint ineunda, nimirum cum viris ſanctis & timentibus Deum. Hi enim nihil conſulent niſi conforme timori & amori Dei: huius enim ſunt obſeruantiſſimi. Vnde illorum *anima eſt ſecundùm animam tuam*, ſcilicet ſtudioſa timoris Dei & ſalutis ſuæ, perinde ac tu ſtudioſus es tuæ: quare ſi per tenebras ignorantiæ, imprudentiæ, cupiditatis, vel tribulationis *titubaueris*; Græcè πταίσῃς, id eſt, offenderis vel cecideris, ſcilicet, in aliquod peccatum, vel damnum, ex animo *condolebis tibi*, omniſque conſilio, ope & opera ſubleuare & ſolidare te conabitur. Vnde Tigurina vertit, *frequentes virum pium, quem moris obſeruantiam præceptorum Domini; cuius ad ingenium tibi accedat animus; & quem, ſi lapſus fueris, tui commiſereſtat.* Ita Lyranus, qui & addit: *Remotis impedimentis diſcretionis, his conſequenter patuntur eius promotiua; ea*ſ, *quatuor, ſcilicet conſilij ſanitas* (dum ait, *Cum viro ſancto aſſiduus eſto*) *verbi veritas, ſapientiæ claritas, & repreſſio ſenſualitas.* C

Nota Primò, τὸ *aſſiduus eſto*; Græcè ἐνδελέχιζε, id eſt, eſto continuus, non intermiſſus, aſſiduus, perpetuus: hic enim eſt ἐνδελεχὲς & ἐνδελέχεια eſt aſſiduitas, perpetuitas, perennitas. Nam in re graui non ſufficit ſemel conſultare, ſed aſſiduè cum viro probo de ea differendum eſt. Rurſus vt vir ſapiens, & ſanctus ſuam ſapientiam & ſanctitatem tibi affricet & afflet, longa mora & aſſidua cum eo conuerſatione opus eſt: perinde vt qui frigidus aëre calido calefieri cupit, aſſiduè in eo verſetur oportet. D

Nota Secundò, τὸ *cuius eſt anima ſecundùm animam tuam*, id eſt, Primò, vt Tigurina, qui eiuſdem tecum eſt indolis, propenſionis, ingenij, iudicij, animi: aut certè qui norit ſe ſuaque conſilia tuo ingenio & indoli adaptare & conformare. In conſilio enim, æquè ac prudentia, maximè ſpectanda eſt eius, cui conſuletur, indoles & animus. Multi enim conſilia dant in ſe bona, ſed non conuenientia indoli & animo conſulentis, quæ proinde ipſe

faſtidit, aut violenter exequitur, ideoque in ijs non perdurat, iuxta illud :

Tu nihil inuitâ facies dicſue Minerua,

Quare in conſilijs maximè valet ſympathia, vt cõſilium dans petenti ſimiles habeat, aut aſſumat & induat affectus.

Secundò, Lyranus: *Cuius anima eſt ſecundùm animam tuam*, id eſt, inquit, qui diligit te ſicut ſeipſum, vt tecum ſit quaſi cor vnum & anima vna. Et Palacius: Qui tibi, inquit, eſt amicus : ſiue quem amat anima tua; huius enim anima viciſſim amabit te. Anima enim vnius ſimilis eſt animæ alterius in affectu, præſertim amoris vel odij. Quare ſi ſcire voles, vtrùm aliquis te amet nec ne, pertenta & explora animum tuum, ac vide quomodo erga illum ſit affectus; ſi ſentias te erga illum amore affici, ſcito & illum te amore reciproco proſequi; ſin tu illum odio habeas, & ille te odiet. Nam vt in aqua facies reflexa ſimilis eſt faciei directæ intuentis, ſic cor hominis cordi alterius reſpondet. Vnde Prouerb. 27. 19. dicitur, *Quomodo in aquis reſplendent vultus reſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus*; Hebræi ex Hebræo vertunt, *ſicut in ipſa aqua vultus vultui reſpondet, ita cor hominis cordi hominis reſpondet.*

VERS. 17. COR BONI CONSILII STATVE TECVM: NON EST ENIM TIBI ALIVD PLVRIS ILLO] Eſt hypallage : *Cor boni conſilij*, id eſt, bonum conſilium cordis tui aſſume, illique innitere. Hoc enim tibi fideliſſimum eſt. Eſt hic ſecundus conſiliarius, q. d. Non tantùm à viro ſapiente & ſancto, ſed etiam à teipſo, & à corde tuo, pete conſilium. Cor enim in primis tibi ipſi fidelius dabit conſilium, quàm quiuis alius : deinde cor conſilium tuæ indoli & affectui (hunc enim nemo melius cognoſcit & ſentit, quàm cor tuum) maximè congruum dabit, vel minùs congruum attemperabit : denique cor tuum pro te ſummè ſolicitum, multa adinueniet ſibi conuenientia, quæ alij numquam inuenerint. Vnde Syrus vertit, *cor viri lætabitur in via ſua plus quàm in diuitijs ſeculi.*

Cor eſt oraculum boni conſilij.

Aut propriè q. d. Statue in teipſo cor quaſi tribunal, imò oraculum boni conſilij; vt cùm dubiũ, quid faciendum ſit, occurrit, cor tuum, quid facto ſit opus, conſulas: ideoque, in corde, quaſi in tribunali cauſam vndequaque diligenter & prudenter in omnem partem ventiles. Si enim hoc feceris, vtique cor tuum tibi erit dictator optimi conſilij : dictabit enim id quod ſummè tibi eſt conueniens, maximeque tibi vtile, & in rem tuam. Ad hoc enim Deus dedit homini cor, id eſt rationem, mẽtem & prudentiam, vt illam ſequatur : iuxta illud pſalm. 4. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.* Ratio enim humana eſt quaſi lux derriuata à ratione æterna, quæ eſt in mente Dei. Idcireò enim creauit Deus hominem *ad imaginem & ſimilitudinem* ſuam, Geneſ. 1. 26. vt ſcilicet haberet domeſticum hoc oraculum, quod in dubijs omnibus conſuleret & ſequereturr.

Vnde Græca habent, *conſilium cordis ſũum*, id eſt, *ſtatue*, vel ſtabili, & ſtabile hoc (alij, *ſtabile ſit*) *non enim eſt tibi fidelior eo*; Tigurina, *inſtitue conſilium in animo: nihil enim eſt illo tibi fidelius.* Siracidi conſentit Ben Sira alphabet. 1. littera *ſchin* : *Sexaginta conſiliarij ſi tibi fuerint, tamen conſilium animæ tuæ non deſeras.* Vbi Scholiaſtes : *Qui negotium*, inquit, *aliquod aggreditur, licet multos habeat conſiliarios quibus arcana ſua reuelet, numquam tamen ſpernat aut reijciat*

A *conſilium ſuum. Nam vt ait Salomon : Cor nouit amaritudinem animæ ſuæ : ſed potiùs ſuam, tametſi placeat, appendat cum aliorum ſententijs. Quæ ſi præponderet, ſequatur, ceteras repudiet.* Nam ſtultum eſt adeò ab alijs pendere, vt nullum tuæ ſententiæ locum relinquas. Prudenter Seneca: *Conſilium tuum*, inquit, *ſic apud alios ſit, vt abs te auctoritatem accipiat : ſic autem abs te auctoritatem accipiat, ne ſolus id probare videaris. Temeritas enim in aſſentiendo pernitioſiſſima eſt.*

Efficacia conſilij.

Porrò, quàm in rebus conficiendis efficax ſit conſilium, quamque viribus & robore corporis præſtet, pluribus exemplis docet Homerus Iliade ψ.

Conſilio ſanè multò, inquit, *quàm robore præſtat,*
Hirſutam quicumque parat ſecedere ſiluam.
Conſilio rurſum nauclerus in æquore nigro,
B *Dirigit vndiuagam nauim raptantibus Auſtris.*
Conſilio auriga aurigam vincitque præitque,

Gnoma de vi conſilij.

Quocirca Ariſtot. lib. 4. Polit. cap. 4. aſſerit conſultores eſſe partem reipub. neceſſariam. Antonius in Meliſſa p. 1. ſerm. 10. 11. & 12. citat has de conſilij vi ſapientum gnomas. Isocrates : *Bonus conſultor res eſt omnium vtiliſſima & potentiſſima.* Diodori: *Conſilium prudens multorum manus ſuperat. Sapiens robuſto præſtat.* Choricij: *Sine bono conſilio nihil efficit robur: prudentia verò quamuis robur non aſſumpſerit, multa multoties excogitat. Prudens enim conſultatio manuũ multitudinem vincit : imperita verò cum hominum turba deterior eſt. Sunt lupi licet vnus non timet multas oues, ſed omnes ingulat : ſic & vnus ſapiens multos imprudenter non veretur ſed ſuperat.* S. Baſilij : *Robur cum prudentia iunctum ſine ea verò damno afficit poſſidentes.* S. Gregorij Nazianz. *Melior eſt conſulta tarditas celeritate temeraria. Conſilium, vitæ lucerna vbique præcat.* S. Chryſoſtomi : *In ſingulis rebus quid eas antecedat, quid ſequatur animaduerte : & ſic eas aggredere.* Denique Salomon Prouerb. 11. 14. *Vbi non eſt gubernator*, inquit, *corruet populus : ſalus autem, vbi multa conſilia.* Et cap. 24. v. 3. & 5. *Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur. Vir ſapiens fortis eſt : & vir doctus, robuſtus & validus.*

Tres regulæ electionis Prima.

Iam quia mens timidorum in proprijs ſibi diffidit & trepidat, oratione præmiſſa roboret ſe triplici hac norma & praxi. Prima, quid vir prudens in hoc caſu judicaret faciendum ? vtique hoc & hoc. Illud ergo ipſe capeſſam, miſſiquè applicabo. Hac enim ratione non ſequor meum, ſed ſapiens prudentis conſilium. Hoc ſcrupulosis inculcandum, qui non audent ſuis ſcrupulis reniti, vt ſcilicet faciant intrepidè hoc, quod vir prudens ſpeculatiuè D iudicaret tali caſu faciendum. Secunda, ſi amicus meus meo loco & caſu conſtitutus à me conſilium poſceret, quod nam ei darem? vtique iſtud & iſtud, Idem ergo mihi dabo. Ita vicissim verſa Liuius Salinator inſignis bellator aſſerebat, *neminem fidelius dare poſſe conſilium, quàm eum qui id alteri ſuaderet, quod ipſe, ſi in eodem loco eſſet, facturus fuerit*; vti refert Liuius lib. 7. decade 4. Tertia, quid in hora mortis, quid in die iudicij, cùm coram tribunali Chriſti rationem huius operis redditurus ſiſtar, hac in re me feciſſe optabo ? vtique illud & illud. Idipſum ergo nunc eligam & peragam. Ita rationem Chriſto iudici factorum meorum congruam dare potero, ac ab eo laudem lætamque felicitatis æternæ ſententiam ſecurus præſtolabor. Denique quia nunc ignorantia, nunc amor proprius & cupiditas ſæpè hominem excæcant, tutius eſt, quoad fieri poteſt, ſincerum aliorum prudentum adhibere

Secunda.

Tertia.

adhibere conſilium : iuxta illud Prouerb. 3. 5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Nam, vt ait Plutarch. in Moral. *Vt lamiæ domi cæcutientes, foris nihil non vident; ita quidam in alienis negotijs plus ſatis oculati, in ſuis parum proſpiciunt.*

VERS. 18. *Anima ſancti cælitus vera: cur:*

* ANIMA VIRI SANCTI ENVNTIAT ALIQVANDO VERA, QVAM (id eſt pluſquam) SEPTEM CIRCVMSPECTORES SEDENTES IN EXCELSO AD SPECVLANDVM] τὸ *ſancti* iam non eſt in Græco, ſed vtique addendum eſt. Probat quod dixit v. præced. Vnde Græca addunt γάρ, id eſt *nam, enim.* Igitur ſenſus eſt. q.d. In dubijs præter conſiliarios adi conſilium cordis tui; ſiquidem ſapiens & probum eſt, illudque conſule. Nam anima viri ſapientis & ſancti enuntiat non rarò verum, præſertim practicum, quid ſcilicet agendum ſit, meliùs, *quàm septem*, id eſt, multi ſpeculatores è ſpecula videant & annuntient ea quæ circumcirca geruntur. Item myſticè, quàm multi doctores qui ſedent in cathedris vt circumſpiciant, id eſt ſpeculentur, veritatem, eamque auditoribus enuntient. Hoc eſt (inquit Ianſenius) nemo meliùs conſulere (vt plurimum) poteſt, quàm quiſque ſibi ipſi, ſi modo Deum timeat. Hic explicat cor conſilij, de quo præced. q.d. Dices, quomodo cor boni conſilij nanciſcar? Reſp. Si animam ſanctam habueris : hæc enim ſolet annuntiare vera, pluſquam ſeptem circumſpectores, qui ex alto ſolent terram circumſpicere & luſtrare. Hunc eſſe ſenſum patet ex Græcis, quæ ſic habent, *animus enim hominis plura quandoque renuntiare ſolet, quàm ſeptem ſpeculatores ſedentes in excelſo ſpecula*; Tigurina, *ſoles enim interdum plura monere ſuos cuiuſque animos, quàm ſeptem in celſa ſpecula ſedentes excubitores.* Quamquam noſter Interpres addens τὸ *ſancti*, videtur reſpexiſſe ad id quod dixi v. 15. *Cum viro ſancto aſſiduus eſto*; quia ſcilicet animâ ſancta enuntiat vera, &c.

Reſpond. quæ regitur à Deo.

Cauſa eſt, quòd Deus animas ſanctas peculiariter illuſtret, regat & dirigat. Imò Ariſtot. l. 7. Moral. Eudem. c. 18. aſſerit principium motus in anima, eſſe Deum. *Itaque*, inquit, *horum, qui prudentes ſapientesq; ſunt, celeris eſt vaticinatio & durabilis*: non quòd in anima, præſertim epileptici aut moribundi, ſit fatidicum quid, ſiue vis diuinandi arcana & futura, vt voluit Plato; ſed quòd in ea ſit ſolertia & vis ſapienter conſulendi & coniectandi. Si enim (quod à Philoſophis dicitur) animalia bruta diriguntur ab intelligentia non errante, vt araneæ, hirundines, &c. quanto potiùs animæ ſanctæ ab ea dirigentur? At, ſi dirigatur à Deo, num non magis verum videbit quàm ſeptem ſpeculatores? Iam ſolet dici, cor eſſe fidele, quòd videlicet homini ſoleat id quod expedit, conſulere. Tu interim Nota, inquit Palacius, licèt anima ſancta ſoleat vera dicere, & cor ſoleat fideliter conſilium præbere; at nihilominus vult Deus vltra ſanctitatem adhiberi lectionem, experientiam & obſeruationem, vt bene conſulas. Nam ideò iuuenes, quamuis boni, minùs idonei ſunt dandis conſilijs.

Maximè autem vult Deus inferiores conſulere ſuos Superiores : hi enim quaſi vicarij Dei eos illuminant & dirigunt, præſertim Religioſos, qui voto obedientiæ Superioribus ſe obſtrinxerunt. Obedientia enim hanc directionem meretur, vt ſcilicet obediens, qui amore Dei Superiori ſe regendum tradit, ab eo, Deo dirigente, rectis conſilijs & præceptis dirigatur ad ſalutem & vitam æternam.

A Myſticè Rabanus. *Septem*, inquit, *circumſpectores philoſophi, liberalium artium (quæ in ſeptenario numero ab ipſis comprehenduntur) ſunt traditores; ſed magis vera eſſe in omnibus claret Catholici viri modeſta doctrina, quæ in diuinis libris conſtat, quàm omnis philoſophorum multiplex in diſputando & in argumentando ſolertia. In hac enim pauca & puris ſermonibus irreprehenſibilis per omnia elucet veritas: in illa verò in exquiſitarum rerum obſcuris opinio garrula loquacitate, imò manifeſta apparet falſitas. Sed quia omnis ſapientia à Domino Deo eſt, nec illam quiſquam ſine eius munere habere poteſt, ideò ſubiungit dicens: Et in his omnibus deprecare Altiſſimum, vt dirigat in veritate viam tuam.* *Myſticè.*

Exemplum huius ſententiæ illuſtre fuit S. Franciſcus, qui, vt ait Bonauentura in Vita eius, quia Sanctus, ita illuminabatur à Deo, vt licet Theologiæ Scholaſticæ eſſet expers, de Theologicis tamen quæſtionibus difficilibus conſultus, meliùs & diuiniùs eas enodaret, quàm ſummi Theologi. Idem Chriſtianis Damiatam obſidentibus, & conflictum cum Saracenis parantibus, eum prohibuit, ac, ſi confligerent, prædixit eorum ſtragem : quæ & illis, Franciſco, vtpote in ſpeciem abiecto & pauperi, non credentibus, nec parentibus, acciditz nam tota in fugam verſa fuit militia Chriſtiana, ac ſex milia cæſa vel capta. *In quo euidenter innotuit*, ait S. Bonauent. cap. 12. *quòd ſpernenda non erat ſapientia pauperis, cùm anima viri iuſti enuntiet aliquando vera, quàm ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum.* Similia de S. Antonio ſcribit S. Athanaſius in eius Vita, & de S. Hilarione S. Hieronymus, ac de alijs Sanctis ſimilia narrantur in Vitis Patrum; adeò vt multi ex eis non tantùm ſapienter coniectando, ſed & verè diuinando, ac futura propherando, vera prænuntiarint, fuerintque veri & propriè dicti vates & Prophetæ. *Exemplum S. Franciſci.*

Cuius doni fons & origo fuit, quòd ipſi aſſiduè per diem & noctem in oratione cum Deo verſabantur, ibi eius ſecreta & gloriam peruidebant. Eleuantes enim à cunctis terrenis mentem in cælum, terram pedibus premebant, ac mortalibus altiores, in Deo fixi, eius arcana quaſi ſecretarij audiebant, & verè cernebant. Hunc donum prophetiæ aſſequendi modum & viam aſſignat S. Baſilius Proœmio in Iſaiam. *Prophetarunt*, inquit, *puræ ac pellucidæ animæ, veluti ſpecula facta diuinæ operationis, quæ imaginem integram & inconfuſam, nullâq; ex parte turbatam carnis affectibus repræſentabant. Cùm enim anima omni virtutis ſtudio dedita, vehementiùs Deum amore perpetuum Dei memoriam ſibi impreſſam ſeruat, atque hac re primùm apparat ſeſe, vt Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementiſſima in Deum intentione & arcano amore, numine afflata, digna propheticæ dono reddatur, Deo diuinam virtutem impertiente, animiſque oculos aperiente ad intelligendas quas velit ſpeculationes.* Et S. Maximus cent. 1. de charit. c. 95. *Quemadmodum*, ait, *ſol exoriens & mundum illuminans, cùm ſeipſum, tum res à ſe illuminatas demonſtrat; ita quoque ſol iuſtitiæ purgato animo exoriens, & ſeipſum videndum exhibet, & rerum quæ à ſe factæ ſunt, & deinceps fient, rationes demonſtrat.* Hoc ergo illuſtre propheticæ donum, vti puritate & oratione conſecuti ſunt priſci illi Aſcetæ : ita illud vicißim eorumdem eximiæ ſanctitatis & cum Deo coniunctionis fuit argumentum, eos ſcilicet fuiſſe viros eximios & diuinos, imò Angelos terreſtres, & homines cæleſtes. Nam, vt ait Tertullianus Apolog. cap. 20. *Teſtimonium diuinitatis, eſt veritas diuinationis.* Quin & ipſe Deus *Origo prophetandi eſt vnio cum Deo.* *Modus aſſequendi donum prophetiæ.*

de

de sua diuinitate cum idolis & idololatris, quasi in iudicio forensi contendens Isaiæ 41. vt illam eis deroget, sibique arroget, non alia quàm hac demonstratione rem conficit, causamque suam persegit: *Annuntiate quæ uentura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos.* q. d. Ego prænuntio futura, illáque vti prænuntiaui planè eueniunt: vos ò idola, imò dæmones, futura prænuntiatis quæ non eueniunt: ergo ego sum Deus verax & verus, vos estis dij mendaces & falsi; vti fuit Apollo Pythius, qui inde Loxias, ob obliqua & tortuosa responsa, est appellatus. Fuere itaque Ascetæ diuini Dei auditores & interpretes, quia Deo familiares & arctissimè coniuncti. Verè enim S. Bernard. lib. de Inter. domo cap. 69. *Certum*, ait, *signum tibi sit, quæcumque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis vel ab illo minùs diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem nondum sequi merueris. Vis nosse, quia sublimitas diuinarum reuelationum, sit manifestum diuinæ dilectionis indicium? Iam non dicam*, inquit, *vos seruos, sed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Satage ergo Deum tuum intimè & summè diligere, & omni hora in diuinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige ò anima teipsam, ad temetipsam, & in solo diuinitatis desiderio requiesce.

Hac enim ratione posterioribus à Christo sæculis multi Religiosi, Anachoretæ & Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Ruffinum oculatum testem Præfatione in Vitas Patrum lib. 2. *Exempla.* *Vidimus*, ait, *apud eos multos Patres cælestem vitam in terra agentes, & nonos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm vaticinandi officio insitatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem ac prodigiorum decrat efficacia. Tanta namque in eis est fides, quæ etiam montibus vt transferantur valeat imperare. Sunt ergo moribus ornati, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.* Hoc modo S. Benedictus, vti refert S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. in oratione ita mente in Deum fuit eleuatus, vt sub eo videret totum mundum, quasi paruum globum in radijs Solis collectum. Quærenti Petro, quomodo id fieri potuerit? respondet S. Gregor. causámque & modum assignat, dicens: *Quia videnti Deum angusta est omnis creatura*, & mens S. Benedicti in Deo dilatata, sub eo mundum quasi globum exiguum vidit: nimirum ex alta illa diuinitatis specula à longè illa per ænigma prospexit, quæ iam proximè in eadem facie ad faciem intuetur. Ita prophetauit Henoch omnium nostrûm parens, septimus ab Adamo; quia cum Deo ambulabat. Ita Moses factus est Propheta incomparabilis, quia in Sina cum Deo colloquebatur. Ita S. Martinus illustrem prophetiæ spiritum hausit ex alloquio Dei; quia iugiter cum eo versabatur, vti testatur Sulpitius in eius Vita.

VERS. 19. ET IN HIS OMNIBVS DEPRECARE ALTISSIMVM, VT DIRIGAT IN VERITATE VIAM TVAM] Tertius hic est, summúlque consiliarius, aliorum omnium auctor & director, scilicet Deus.

Tres hominis consiliarij. Primus enim est vir sanctus, de quo v. 15. Secundus est, cor cuiusque sapientis & iusti, de quo v. 17. tertius hoc loco est Altissimus, qui idcirco inuocandus est, vt & viro sancto, & cordi proprio consilia sana suggerat, eáque dirigat in veritate, vt careant errore, imprudentia & vitio, vtque sanctè executioni mandentur, & felicem sanctumque sortiantur effectum. Idcirco deprecabatur Christus Patrem in agonia, dicens: *Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, Matth. 26. 39. Ergo, inquit Palacius, velut obstringitur Deus ad præstandum quod petimus, si non voluntatem nostram, sed veritatem diuinam petimus. Ita Tobias monet filium cap. 4. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete abeo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hinc Tigurina hoc loco vertit, *cæterùm super his omnibus inuoca Altissimum, vt instituta tua dirigat feliciter*; Græca Complut. habent, *& in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat veritas viam tuam: veritas*, tum increata, purà Deus; tum creata & à Deo menti infusa, purà sapientia & prudentia. Alludit ad precem Dauidis psalm. 34. *Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus saluatoris mei, & te sustinui tota die.* Vnde Syrus hoc loco vertit, *& cum omnibus his este deprecans Dominum, vt ipse dirigat viam tuam in veritate coram hominibus, & coram omnibus.*

A Deo incipe. Docet ergo Siracides actiones omnes, & præsertim consilia inchoanda esse à Deo. Ita Moses gubernans Israëlem in dubijs omnibus, antequam ea resolueret, consulebat Dominum. Idem iussu Dei fecit Iosue Mosis successor: & cùm id facere omisit, deceptus fuit à Gabaonitis, Iosue 9. 14. Quocirca Isaias c. 30. 2. Iudæis fugientibus in Ægyptum Deo inconsulto, ignominiam & exitium minatur. Hinc olim multis in locis apud Christianos senatores iuri in curiam, priùs sacrificio Missæ intererant; vnde etiamnum sacella curiæ vicina vel annexa, ac beneficia omnúque sacrificandi quotidie ijs impositum, nonnullis in vrbibus inuemur. Idem videre & fecere Gentiles. Vnde Plinius initio Panegyrici: *Benè ac sapienter*, ait, *maiores instituerunt, vt rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus caperetur, quòd nihil rectè, nihilò, prouidenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, bonore auspicarentur.* Horat. lib. 3. ode 7. *Hinc* (à Deo scilicet) *omne principium: huc refer exitum.* Gellius lib. 14. c. 7. ex Varrone docet *immolare hostiam priùs, auspicarique, debuisse, qui senatum habiturus esset: de rebus quoque diuinis priùs quàm humanis ad senatum referendum fuisse.* Et de Scipione lib. 26. Liuius: *Iam inde ab initio præparans animo, ex quo togâ virilem sumpsit, nullo die priùs vilam publicam priuatamque rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret, & plerumque tempus solus ibi tereret.* Omnia ista respicit l. 3. de Ciuit. c. 21. S. August. cùm dixit, *Scipionis, qui Romæ Italiæque liberator, Hannibalis victor, Charthaginisque domitor fuit, adolescentiam vitamque describi dijs deditam, templisque nutritam.*

VERS. 20. ANTE OMNIA OPERA VERBVM VERAX PRÆCEDAT TE, ET ANTE OMNEM ACTVM CONSILIVM STABILE] putà consilium non futile, sed firmum & solidum. Pro *verbum verax*. Græcè tantùm est λόγος, id est, sermo, verbum, vel ratio. Vnde sic habent Græca, ἀρχὴ παντὸς ἔργου λόγος καὶ πρὸ παντὸς πράξεως βουλή *principium omnis operis verbum, & ante omnem actum consilium.* Iam Primò, Lyranus per *verax verbum* intelligit veracitatem & fidelitatem in promissis & responsis: *& ante omnem actum* præcedat *te consilium stabile*, scilicet sapientum & S. Scripturæ. Secundò Vatabl. vertit, *summa* (ἀρχὴ enim & principium, & præcipuum summumque significat) *omnis operis sermo est*, vel *esto* sermo, id est, *verbum verax*; quod Palacius sic appositè exponit, q. d. Antequam negotio manum adhibeas, cura vt aliquod

dliquod prouerbium verax, aliquam ſententiam probatam, aliquod conſilium experimento comprobatum præ oculis habeas, quod in negotio ſequare. En tibi ratio capiendi conſilium, Primò, ab amico & viro ſancto; Secundò, à corde ſuo; Tertiò, à Deo; Quartò, à verbo aliquo veraci. Sic Chriſtus Matth 4. à dæmone tentatus nihil omnino aggreditur, niſi præmiſſo verbo veraci & conſilio firmo; dicebat enim: *Non in ſolo pane viuit homo*, &: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* & demum: *Dominum Deum tuum adorabis.* Ita & tu nihil aggredere, niſi ex ſimilium ſententiarum præcepto. In quam rem mirè conducunt hi libri Sapientiales; prouerbia item philoſophorum & maiorum.

Tertiò, Tigurina vertit, *initium operis ſit ratio, & conſilium præcedat omne negotium.* Sic & Rabanus & Iantenius per *verbum*, tum vocale, tum mentale quod eſt ratio, intelligunt; vt idem hîc dicatur cum eo quod dixit cap. 32. *Fili ſine conſilio nihil fac. Verbum verax* enim eſt conſilium rectum, & iudicium practicum prudentiæ, ſiue prudens. Senſus ergo eſt: Ante omnia opera tua & omnem actum præcedat te verbum verax, quo certis rationibus diſcas, ſiue in te ipſo, ſiue ex aliorum conſilio facti tui rationem. Idem vocat *conſilium ſtabile*, quod ſcilicet firmis nititur rationibus, & ſtabili animo ſit exequendum. Non enim omne verbum & conſilium ſequendum, ſed quod veritate fulcitur & firmis rationibus.

Cautio S. Thomæ Aquin.

Conformis huic ſententiæ fuit gnome S. Thomæ Aquinatis, qui moribundus rogatus à monachis Ciſtercienſibus Foſſæ nouæ, *quomodo hoc vita ſine errore & lapſu tranſigi poſſet?* reſpondit: *Si in qualibet actione quis ita agat, vt rationem reddere poſſit cur eam faciat: ſic enim non finet ſe tranſuerſum agi à cupiditate, paſſione, caſu, aliúue re, quæ eum in errorem induat.* Hanc rationem actionum ſingularum, eamque exactam ab vnoquoque Chriſtus exiget in terribili illo & decretorio vltimi iudicij die.

VERS. 21. VERBVM NEQVAM IMMVTABIT COR: EX QVO QVATVOR PARTES ORIVNTVR, BONVM ET MALVM, VITA ET MORS: ET DOMINATRIX ILLORVM EST ASSIDVA LINGVA] Syrus paulò aliter: *Dominus*, inquit, *creauit omnia, bonum & malum, vitam & mortem: & qui dominus eſt linguæ ſuæ, liberabitur à malo.* Pro *verbum nequam immutabit cor*, Græca prorſus alia habent ac mirè inter ſe euariant; vt corrupta eſſe non ſit dubium. Nam complut. habent, *veſtigium mutationis* χαρᾶς, id eſt, *gaudij, vultus.* q.d. Signum quòd cor mutatum ſit à gaudio in mœrorem, vel vice verſa à mœrore in gaudium, apparet in vultu: vultus enim hilaris & gaudens, index eſt animi hilaris & gaudentis: vultus verò triſtis & tetricus, index eſt animi triſtis & tetrici. Græca verò Romæ emendata habent duntaxat, *Veſtigium mutationis cordis.* vbi planum eſt deſiderari nomen *vultus*, aut aliud ſimile quod ſit *veſtigium mutationis cordis.* Tigurina cum Romanis pro χαρᾶς legens καρδίας, id eſt, *cordis*, ſic habet, *indicium mutationis cordis eſt vultus*: nam ira, amor, odium, triſtitia, gaudium, cæteræque affectus cordis & animi, eorumque mutationes & viciſſitudines maximè cernuntur in oculis & vultu. Vnde illud S. Bernardi de Modo bene viuendi ad ſororem cap. 65. *Facies hominis ſpeculum eſt cordis.* Quocirca vti conſtantiùs, ita aptiùs certiuſque legunt Latini codices omnes Vulgatæ, *verbum nequam immutabit cor, verbum nequam* vocat conſilium prauum verbo prolatum, quod cor audientis & conſilium petentis immutat, id eſt, deprauat & ex bono in malum conuertit. Hoc enim opponit verbo veraci & conſilio ſtabili, quod ante opus præ oculis habendum eſſe monuit v. præcedenti. Porrò quantum hoc ſit malum, quantaque cordis ſit habenda cura, ne verbo nequam depraueter oſtendit, dum ſubijcit: *Ex quo* (corde) *quatuor partes oriuntur, bonum & malum, vita & mors.* q.d Cuſtodi cor, vt non audiat, nec excipiat niſi verbum verax & conſilium ſtabile: quia ex eo quaſi ex bono ſemine producet bona virtutum opera, quæ pariant ei præmium vitæ felicis, præſentis & æternæ: ſi enim audierit & exceperit verbum nequam, & conſilium prauum, ex eo quaſi ex malo ſemine producet malorum operum fructus, qui ei pœnam creabunt, ſcilicet mortem præſentem & æternam. Alludit ad Prouerb. 4. 23. *Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum quia ex ipſo vita procedit. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia ſint procul à te.* Vnde & ſubdit Siracides: *Et dominatrix illorum eſt aſſidua lingua.* τὸ *aſſidua* cohæret cum τῇ *dominatrix*, non *cum linguæ*, (licet id velit Hugo: *Aſſidua dicit*, inquit, *quia lingua ſemper declinat in illam partem, cui ſuerit affecta*) vt patet ex Græcis, quæ habent. *dominatrix horum* διὰ παντὸς, id eſt, *aſſiduè*, continenter & perpetuò, *eſt lingua.* Tigurina, *& quatuor exiſtunt genera, bonum & malum, vita & mors, quorum lingua aſſidua gubernatrix eſt.* Lingua enim docens conſulenſque bona bonos affectus inſtillat cordi audientis, ex quibus bona opera producit, quæ ei pariunt vitam gratiæ & gloriæ: lingua verò docens conſulenſque mala, malos affectus ingenerat cordi audientis, ex quibus ille parit mala opera, quæ ei creant mortem peccati & gehennæ. Vide ergo vt verbum nequam immutet cor. Cùm enim ex corde oriantur hæc quatuor, ſcilicet bonum & malum, vita & mors, ſicut ex paradiſo oriebantur quatuor flumina; eúmque lingua regat cor; ſequitur ex lingua quaſi ex primo fonte oriri hæc quatuor, ſcilicet bonum & malum, vitam & mortem, adeóque linguam horum quatuor eſſe gubernatricem & dominatricem. Adeò orationi ratio, ori cor eſt coniunctum. Vnde concludendum relinquit: Caue ergo ne verbum nequam haurias, multo minùs illud alijs ingeras & inſtilles: quia eius effectus erit actio nequam, præmium verò erit mors: ſtude verò vt verbum bonum hauſias, illudque alijs enunties & inſtilles: quia eius effectus, & quaſi proles erit actio bona; præmium verò erit vita, tum tua, tum tuorum, quibus verbum bonum inſtillaſti.

Nota actus boni & mali oriuntur ex corde phyſicè & effectiuè; vita verò & mors ex eodem oriuntur ethicè ſiue meritoriè. Cor ergo ſicut in homine eſt primum viuens, & vltimum moriens: ſic pariter idem eſt fons, origo & cauſa omnium actionum vitalium, tum naturalium, tum moralium, tum ſupernaturalium. Per *cor* intellige animum. Huc facit illud Prouerb. 18. 21. *Mors & vita in manu linguæ, qui diligunt eam comedent fructus eius.* Et illud Græcorum adagium, quod refertur à Suida & Zenodoto: *Lingua quò pergis? Erectum ciuitatem, eandem denuò euerſura.* Hinc Bias Amaſidi Ægyptiorum regi iubenti, vt ſibi quod in victima, quam ad illum miſerat, erat optimum & peſſimum remitteret, linguam reſciſſam remiſit, innuens linguam eſſe cauſſam omnis boni æquè ac mali. ita Plutarh. tract. de Loquacitate.

Est

CREDIT EI, QVI NON HABET NIDVM, ET DEFLECTENS VBICVMQVE OBSCVRAVERIT, QVASI SVCCINCTVS LATRO EXILIENS DE CIVITATE IN CIVITATEM?] Eſt hæc ſecunda ratio probans, quòd vxor bona ſit viro poſſeſſio, adiutorium & columna, à contrario; quia ſcilicet iuueni carenti vxore, ſed ſoluto & vago nemo credet. Senſus ergo eſt, q.d. Iuuenis carens vxore ſimilis eſt auibus vagabundis nido carentibus; ſed aliò & aliò tranſuolantibus, nunc in hac arbore, nunc in illa pernoctantibus, quas proinde quaſi furaces & rapaces reliquæ aues fugiunt, & à nidis ſuis arcēt. Simili enim modo ἄγαμος, & cælebs *non habet nidum*, id eſt, fixam habitationem, vbi inueniri, conueniri, detineri, & vt vulgò, dicitur arreſtari poſſit; ſed eſt *deflectens vbicumque obſcuranerit*, id eſt, hoſpitatur & pernoctat vbicumque eum oberrantem veſpera comprehenderit, imò eſt quaſi expeditus *latro* errans, aut potiùs celerrimè *exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quis ergo fidat ei? quis cum eo contractus ineat? quis eum eo negotia tractet? q. d. Nemo. Iuuenis enim nō vxoratus, vagus, cupidus & audax, cauendus eſt vt erro, imò quaſi latro; quia vbicumque diuertit, inſidiabitur tum pudicitiæ filiarum, tum opibus rebuſque à ſe concupitis, putans ſe impune id facturum, dum domum & vxorem filioſque non habeat, à quibus damna ab eo illata repeti poſſint: eò quod ipſe ſit ſolutus & ſolus, qui vim inferenti vt latro vel armatus reſiſtere, vel expeditus effugere poſſit. Paulò aliter Palacius: Vxor, inquit, eſt nidus, vbi vir quieſcit; qua qui caret, cui ſe credet, cui fidet? ſi enim ſeruis ſe committat, latronibus ſe committet. Iam vir carens vxore qui in ea dormit domo, in qua nox eum occupat, velut latro eſt: vt enim hic exilit de ciuitate in ciuitatem, ita ille de femina in feminam, quas adulterio polluit aut fornicatione.

Bona vxor quare ſit bona poſſeſſio.

No 2. Pro *latro ſuccinctus*, græcè eſt ἐζωνος, Heb. חגור *gedud*, id eſt, accinctus gladio, armatus, expeditus, paratus ad pugnam ad inſultum, vel ad fugā. Vnde ſequitur, *Exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quocirca noſter Pineda in Iob 38. v. 3. ſic exponit, q.d. Stat ſemper paratus ad fugam, numquam ſecurus. Pro *exiliens* noſter legit ἀφαλλόμενος, vel ἐφαλλόμενος, iam legunt, ἐφαλλόμενος, id eſt errans, oberrans. Græca ordinem hic commutant, adeoque vnam faciunt comparationem, quæ virtute duas includat. Sic enim habent, *quis enim credet ſuccincto latroni erranti de ciuitate in ciuitatē: ſic homini non habenti nidum, & deflectenti vbicumque obſcuranerit*, repete, quis credet? q.d. Nemo. Tigurina, *quis enim fidat expedito latroni, ex alia in aliam ciuitatem oberranti? quis item homini non habenti nidum, & moranti* (alij, *diuertenti*, vel *pernoctanti*) *vbicumque adueſperaſcerit?*

Alludit ergo ad aues vagabundas nido carentes, quæ aliarum auium nidos inuadunt, oua exiorbent, pullos perdunt, ac ſua oua ſupponunt, vt ab auibus quarum nidus eſt, foueantur & excludantur, vti faciunt cuculi, teſte Ariſtot. lib. 9. Hiſtor. Animal. c. 29. quibus proinde à vulgo comparātur fornicatores & adulteri. Rurſum alludit ad Prou. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum.* Vir ergo vagabundus ſimilis eſt aui carenti nido & vagabundæ. Primò, quia ſimiliter leuis eſt, incōſtans & vagus, cui proinde nemo fidit, neque cum eo rem habere vult. Nam vt rectè noſter Salazar ibidem annotat, omnes aues quamdiu pullos ſuos alunt in nidis, ibi quidē hærent, nec longiùs euagantur; ſed circūcirca obambulant; vbi autem pulli adulti euolarunt, nullibi ipſæ conſiſtunt, ſed hac illac vagæ & deerrantes peruolant. Ait ergo Salomon: Omnis homo inconſtans ac leuis, qui nulla in re diutiùs perſeuerat, ſed occupationes, artes, domos, ciuitates & terras in dies vertit ac permutat, ſimilis eſt aui quæ iam deſeruit nidum ſuum, atque adeò nuſquam conſiſtit, cui propterea nec fidere, nec credere oporteat. Audi Senecam ep. 2. *Nuſquam eſt, qui vbique eſt: in peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Nō prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur: nihil æquè ſanitatem impedit, quàm remediorū creberrima mutatio: non conſeſcit plantas, quæ ſæpè transfertur. Nihil tam vtile eſt, quod in tranſitu prodeſt.* Huc facit locus acutus, ſed religioſus B. Ægidij, qui B. Bernardum à Quinta-valle (vterque erat è primis ſociis S. Franciſci) vocabat hirundinem, eò quòd integris quindecim annis facie & mente à terrenis abſtractus, in cælum ſuſpiceret, ac per montes & ſolitudinem diſcurrens, imò tranſuolans inſtàr hirundinis terrena faſtidiens totus raperetur in Deum. Ita Waddingus in Annal. Minorum anno Chriſti 1241. n. 3 & 4.

Pugna ab hirundine.

Secundò, ſicut aues carentes nido, aliarum nidos & obuia quæque inuadunt, occupant, prædantur, vorant, deſtruunt: ſic & iuuenis vagus, cupiduſque inuadit & occupat quæcumque alicubi videt pulchra, ſpeciosa, commoda.

Tertiò, ſicut aues vagabundæ & tranſuolantes ex vno loco in alium, facilè retibus venatorum capiuntur: ſic & vagabundi facile in pericula, ſeruitutem mortemq; incurrunt, præſertim ſi latronum more furtum, rapinam, ſtuprum, cædem, ſimileue crimen, vt paulo antè dixi, committant. Sic videmus aucupes maximè inſidiari gruibus & anſeribus ſilueſtribus initio veris cùm aduolant, & autumni cùm auolant turmatim magno agmine: tunc enim alias ſagittis, alias bōbardis, alias viſco, alias retibus, alias alia arte capiunt & occidunt. Vnde S. Ambroſ. hos aucupes notans l. 5. Hexam. c. 18. *Quibus*, inquit, *nos inhoſpitali immanitate* (q.d. hoſpitij iura per immanitatem violantes) *molimur inſidias, & diuerſo genere nunc inſida ſede decipere, nunc viſco eas fallere, nunc retibus aut laqueis captare conamur.* Simili modo qui patriam relinquit, & in alias regiones migrat oberratque, facilè in carcerem truditur, aut viliter ſeruire cogitur, aut fame, vel incolarum aut latronum incurſu occiditur. Vnde Septuag. locum citatum Prou. 27. 8. ſic transferunt, *ſicut cùm auis deuolauerit à proprio nido, ſic homo ſeruus ſit cùm peregrinatus fuerit à propriis ſedibus:* Syrus verò hunc Siracidis locum ita vertit, *quis credet iuueni qui ſimilis eſt ceruo, qui tranſilit de ciuitate in ciuitatem: ſic vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur morietur.* Ita quotidie videmus Romæ peregrinos domi ſuæ honeſtos, diuites, literatos & ſplendidos, eò redigi vt agant cocos, equiſones, mendicos, & tandem in hoſpitali moriantur.

Myſticè. Rabanus: *Nidum*, inquit, *hîc nuncupat S. Eccleſiam, vbi piæ electorum animæ filios bonorum operum ſedulo enutriunt. Vnde ſcriptum eſt in pſalmo: Paſſer inuenit ſibi domū, & turtur nidum, vbi reponat pullos ſuos: vbi ergo requiē & tutelam habet, qui non intra ſanctā Eccleſiam manet? Vbicumque enim per hæreticorum dogmata, vel philo-*

Eccleſia eſt nidus fidelium.

philosophorum studia deflexerit; semper in errore erit, & lucē sinceræ veritatis nusquā inueniet. Quasi etiam succinctus latro de ciuitate in ciuitatem exibit, quia insatiabilis in omni re vagus & profugus de errore in errorē cadit.

Ex dictis liquet, Siracidem hoc loco ita commendare coniugium & domum proprium, quia hæc Iudæis rudibus & terrenis consulenda erant; vt tamen non reprobet cælibatum sacerdotum & Religiosorum, nec horum paupertatem, qua se omni possessione & dominio abdicant studio & amore rerum cælestium; esto eam taceat, quia ad eam assurgere nequibat Iudæorum infirmitas & crassities: vnde ea Christo & Apostolis, filiis noui testamenti, perfectionis studiosis commendanda reliquit. Hi enim, inquit Iansenius, si, vt debent, pro vxore carnali sapientiam sibi in sponsam assumant, secuti Sapientem qui dicit: *Quæsiui illam mihi in sponsam assumere, & amator factus sum formæ illius*, facilè omnia cælibatus incommoda, quæ hic insinuantur, superabunt. Nam in ea summam pulchritudinem & voluptatem deprehendent, quia in lingua eius clementia est, & sanitas recreans, non enim habet amaritudinem conuersatio eius. In illa habebunt adiutorium, vt & in omnibus tribulationibus consolationem percipiant, & in bona quæque agenda iuuentur. Item hæc illis erit velut columna, in qua mens eorum suauiter quiescat, libera ab euagatione carnali. Per hanc & iunt benè muniti, & facilè fit vt fixam aliquam habitationem atque viuendi rationem sibi deligant, in qua Deo seruiant.

Sapient. 8.

Cælibes desponderi sibi sapientiam.

Adde, sacerdotes & Religiosos terrâ & rebus terrenis, putà coniugio, domo, possessione, esse superiores, iisque nuntium remisisse, vt Deo vacent, ac in terra viuant non vitam humanam & communem, sed angelicam & diuinā. Quare hæc Siracidis præcepta, quæ vitam hominum communem spectant, ad eas non pertinent: illis enim, vt ait S. Ambros. Christus est omnia, ac proinde eis maximè competit illud Apostoli: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. Et illud Psalt. Ps. 15. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi.*

Denique Religiosis viriique Apostolicis vxores, domos & omnia relinquentibus, vt Christum sequantur, Christus promittit centuplū, Matth. 19. vt pro vna vxore centum fratres, pro vna domo centum monasteria recipiant, sintque cosmopolitæ: imò mundi domini: *Fideli enim totus mundus diuitiarū est.* Vnde Climacus gradu 17. asserit pauperem monachum esse mundi dominum: &, quia iactauit in Deum curam suam, possidere per fidē omnes gentes in seruos. Idemque addit, pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiosè: omnia enim quæ habet aut habere potest, reputat quasi non sint, &, si recedere contingat, æstimat vt stercora. Ergo *auarus terrena efficit vt mendicus; fidelis* & Religiosus *contemnit vt dominus*, ait S. Bernard. serm 21. in Cantic. Nam, vt ait S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. *Qui renunciauit iam sæculo, maior est honoribus eius & regnis, & ideò qui se Deo & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Ibi ergo est nidus & domus eius. Vnde S. August. lib. 10. Confess. c. 40. *Neque in his omnibus*, inquit, *quæ percurro, inuenio locum tutum animæ meæ, nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec à te quidquam recedat ex me.* Vide Hieron. Platum de Bono status Relig. lib. 2. c. 3. 6. & sequent.

Religiosi mundi sunt domini.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN fine cap. præced. docuit delectum sermonum & vxorum, nunc docet delectum amicorum & consiliariorum. Igitur Primò, docet cauendos amicos fictos, & diligendos sinceros. Secundò, v. 7. vsque ad 23. docet quale & cum quibus iucundum sit consilium. Tertiò, v. 25. agit de sapiente, eiusq; fructu & præmiis. Quartò, v. 30. agit de continentia, siue de mortificatione concupiscentiæ & gulæ.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. OMnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulaui, sed est amicus solo nomine amicus.

2. Nonne tristitia inest vsque ad mortem? Sodalis autem & amicus ad inimicitiam conuertentur.

3. O præsumptio nequissima, vnde creata es cooperire aridam malitia, & dolositate illius?

4. Sodalis amico coniucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis aduersarius erit.

5. Sodalis amico condolet causa ventris, & contra hostem accipiet scutum.

6. Non obliuiscaris amici tui in animo tuo, & non immemor sis illius in opibus tuis.

OMNIS AMICVS DICET: ET EGO AMICITIAM COPVLAVI inter me & te tuosque amicos. Græcè ἐφιλίωσα φίλους (licet τὸ φίλους deleant Cōplut.) κἀγώ, id est, vt Roman. *ego cum illo amicitiā copulaui*, alij, *amicus ei fui & ego.* Complut. *amicus sum & ego.* SED EST AMICVS SOLO NOMINE AMICVS] q. d. Quilibet amicus tam fictus, quàm verus, imò magis fictus, iactabit se tibi & tuis amicis esse amicum; at vide cui credas: nam est amicus qui nomine dumtaxat est amicus, re ipsa verò est inimicus. Discе ergo seligere amicum verum à ficto, realem à verbali; vnde Tigurina, *quinis amicus, Hunc ego sum amicus, inquit, sed sunt amici solo nomine tenus amici.* Igitur propriè perstringit eos qui omnium amici haberi volunt, & tales se iactitant;

Vers. 1.

vt

vt,si quando quis dicat. Ille est amicus meus,illicò subiungant. Ille quoque est amicus meus, vt totũ mundum videantur habere amicum, cùm tamen multos habeant hostes, vel æmulos, vel extraneos & incognitos. Porrò Syrus hæc refert ad vagabundum,de quo c.præc.v.vlt. Sic enim habet: *Sit vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur morietur. Et amico suo dicit, Diliga, verùm est amicus nomine tenus, qui non perseverat vsque ad mortem. Amicus verus sit tui anima tua sit tibi.*

Amicus medius inter inimicum & adulatorem.

Præclarè Aristot. lib. 1. Magnorum moral. c. 25. amicum verum à ficto & ab inimico ita discriminat: *Amicitia*, inquit, *inter assentationem & inimicitiam medietas, in actione sermonéq; versatur. Assentator namque est, qui plura quàm sit par, adsimulatione, ipsiam, arrogat. At infensus inimicus, qui derogat etiam quæ adsunt; quorum neuter iure laudandus accedit. Inter quos medius est amicus, quippe qui nec plura præsentibus cuiquam assimulat, neque quæ minimè conueniant laudauerit, neque è contrario imminuet, neque omnino aduersabitur, præterquam existimetur tribuendum. Huiusmodi igitur est amicus.* Hæc Aristot. Plinius verò lib. 7. c. 2. *Hyæna*, inquit, *fœmur & ichneumon, nunc mas est, nunc femina. ita quidam sui dissimiles, nunc seria loquantur, nunc molta: nunc philosophi sunt, nunc nepotes: nunc amici, nunc inimici.*

Plutarch. in Moral. κόλαξ, ait, est κόραξ, id est, adulator est coruus: *Qui a fœni corui immolantes, sodalium oculos effodiunt: sic adulatores suis laudationibus rationem & mentem humanam corrumpunt. Lepus cuidam, amicus adulatorem natura hostem existimare debet. Lætandum magis reprehensoribus quàm assentatoribus: illi enim velut stimulo animos excitant, hi verò gratificantes dissoluunt & subuertunt.* Demosthenes verò aiebat adulatorem peiorem esse coruo, quòd ille viuos, hîc mortuos voret. Phauorinus: *Sicut Actæon*, inquit, *à canibus quos aluerat, laceratus est: sic adulatores eos à quibus aluntur, deuorant.* Epictetus: Corui, inquit, *mortuorum oculos corrumpunt, at adulatores animorum oculos excæcant.*

VERS. 2. NONNE TRISTITIA INEST (legit Interpres ἔνι, Complut. legunt μένει, id est manet) VSQVE AD MORTEM: SODALIS AVTEM ET AMICVS AD INIMICITIAM CONVERTENTVR.] Græca, omisso τῷ autem & pro *conuertentur* legendo *conuertuntur*, sic clarè habent: *nónne dolor est ad mortem vsque cum sotio & amicus vsque ad inimicitiam conuertitur?* Cõplut. *nónne tristitia manet vsque ad mortem, sodalis & amicus, versus* (vel *conuertens*) *se in inimicitias?* Tigur. *nónne mœrorem affert ad mortem vsque manentem, socius, aut amicus conuersus in inimicum.* Hæc lectio plena & clara est. Vnde duo manuscripti codices Latini ita pariter legunt in Latina Vulgata. Hinc & Rabanus sic explicat: *Maximum enim*, inquit, *malum est, & continuo dolore gemendum, quòd vbi speratur fidelitas, ibi inueniatur malignitas: & vbi amicitiæ assimulata est charitas, ibi inimicitiæ reperiuntur peruersitates.*

Verum, quia ceteri codices Latini, etiam Romæ emendati, constanter habent τὸ autem & conuertentur, hinc sensus magis pathetic us hic est. q. d. Nónne amicus solo nomine, id est fictus & hypocrita, crear, alteri mœrorem tantum, vt mortem ei afferat, vel duret vsque ad mortem? Cùm enim videt se deceptum ab eo, cui se suaque secreta credidit, scilicet, se ea non credidisse amico, vt putabat, sed hypocritæ & inimico, qui sub nomine amici latebat, tunc nimirum inconsolabiliter A dolet & gemit vsque ad mortem. Interim autem sodalis & amicus hic nominalis & fictus, relinquens amico suam tristitiam, palàm & apertè ad inimicitiam conuerteretur, quod magis tristitiam amici augebit, ac celeriorem ei mortem accerset: quia, vt ait Lyranus, *Nulla efficacior pestis ad nocendum, quàm familiaris inimicus & sodalis, id est socius mensæ. Dicitur enim à sede, quasi sodalis: qui sedet cum alio in mensa: frequenter enim contingit, vt simul sedentes in mensa, antequam recedant ab inuicem, rixentur & pugnent.* Hactenus Lyranus. Sic & Lexicographi: Sodalis, inquiunt, dicitur in rebus leuioribus: & ferè in conuiuiis dicuntur sodales: quasi simul edales: vel, vt quibusdam placet, quia vnà sedeant, & simul sint in mensa. Vnde Quintilianus in Gladiatore: *Et temperiem*, inquit, *communis, & pernicies istos adunata sodalium turba, solutus atque affluens ageret.* Et Cicero pro Plancio: *Quos si non sodales vocas, effusam amicitiam nomine inquinas criminoso.* Et Plautus in Mercat. *Sex sodales reperi, virum, amicissimum, sinistrum, lætificum, ludum, iocum.* Hinc & Sodalitas vocatur collegium nuptiarum, seu conuiuium. Vnde Caius Iureconsul. *Sodales*, inquit, *sunt, qui sunt eiusdem collegii.* Hinc liquet sodalem esse diuersum ab amico: sodales enim sæpè sunt inimici. Sic & Græci ἑταιρίας, id est sodalitates, vocant societates conuiuendi & conuiuandi. Vnde Aristot. lib. 2. Polit. ἑταιρικὰ συσσίτια vocat conuiuia sodalitiorum: quin & ἑταίρας, id est sodales, siue socias & amicas, vocant meretrices, quibuscum laicli conuiuantur & fornicantur.

Sodalis quasi simul edens.

Secundò, Iansenius τὸ autem, accipiens pro enim, sic exponit, q. d. An non amicitiæ occasione aliquando oritur tristitia perdurans vsque ad mortem? Contingit enim amicos ad inimicitiam conuerti. Hebr. enim *vau* est coniunctio generalis, significans &, autem, enim, &c. Vnde & Homerius ac Græci δέ, id est *autem*, vsurpant pro γάρ, id est *enim*: quin & prisci Latini. Vnde Plautus in Pseudol. *Autem* pro *enim*, ait, *nequaquam vis*, id est, profectò non vis. Sic hîc τὸ autem accipi potest pro *eniminerò*. *Eniminerò* autem postpositum in responsione, indignanti accommodum est; vt *nego eniminerò*. *Is eniminerò sum.* Sensus ergo erit, q. d. Nónne in amico nomine tenus, id est, ficto, inest tristitia vsque ad mortem? Eniminerò talis sodalis & amicus ad inimicitiam conuertentur. Hoc autem parit tristitiam grauem & lethalem.

Tertiò, Palacius sic explicat, q. d. Tristitia est nobis inimica, inquid, sumusque nos ei aduersissi ergo res tam nobis aduersa nobiscum permanet vsque ad mortẽ, cur amicitia res nobis adeò chara, non ita perdurabit? cur ad inimicitiam conuerteretur? Iacob filio Iosepho amisso, tristitiam vsque ad mortem voluit retinere, rem adeò noxiam, adeoque contra naturam: cur igitur Saul amicitiam Dauidis non retinebit, rem sibi adeò vtilem? Verùm hic sensus longè peritus & impertinens videtur.

Ratio à priori huius sententiæ est dignitas, vtilitas & necessitas amicitiæ, quam dum subuertit: fraudulentus & infidus amicus, velut solem tollit è mundo. Audi Ciceronem lib. de Amicit. *Cui potest esse vita vitalis, vt ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius quàm habere quocum omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quo esses*

Amicitia in vita est quasi sol in mundo.

esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis, æquè ac tu ipse, gauderet? Hæc Romanus; Atticus autem Cicero, S. Chrysost. inquam, homil. 2. in 1. Thess. *Est revera*, inquit, *amicus ipsa luce immundior, germanum dico. Et ne mireris. Est enim nobis solem hunc extingui incundius, quàm amicorum consuetudine privari: iucundius in tenebris agere, quàm sine amicis esse. Et quomodo dicam? quia multi solem istum videntes, in tenebris sunt: qui verò amicorum copiam adepti sunt, nec in afflictionibus quidem tristitiam habent.* Huc facit illud Biantis: *Ama tanquam osurus, ods tanquam amaturus*: quamquam Cicero lib. de Amicit. posterius probat, prius improbat, & meritò: *Quonam enim*, inquit, *modo quisquam amicus eius esse poterit, cuius se putavit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit cupere & optare, ut quàm sæpissimè peccet amicus, quo plures det tibi tanquam ansas ad reprehendendum. Rursus etiam rectè factis, & commodis amicorum necesse erit angi, dolere & invidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potiùs præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs parandis; ut nequando amare incipe-remus eum, quem aliquando odisse possemus.* Et Aristoteles in libris Rhetor. *Non est amandum*, inquit, *quasi sis osurus, quemadmodum aiunt, sed ita exercendum odium, quasi sit aliquando amaturus.*

A

B

Vers. 3. OPRÆSVMPTIO NEQVISSIMA, VNDE CREATA ET COOPERIRE (amicitiæ simulatione, ait Lyranus) ARIDAM MALITIA ET DOLOSITATE ILLIVS?] Ita Romanus & Græca: perperàm Ergo Lyranus. Dionys. & alij legunt, *cooperire aridam malitiam & dolositatem illius.* Quæ enim est *arida malitia*? Græcè est, ὦ πονηρὸν ἐνθύμημα, id est, *ô scelerata cogitatio, unde* ἐκυλιάσθης, vel ἐκενολίσθης, id est, *devoluta es*? Complut. *involuta es, ut operires aridam*, ἐν δολιότητι, id est, *in dolositate*, vel *fraudulentia*? Tigurina, *ô scelerata cogitatio undenam prorepsisti, ut dolo terram operires*? Syrus, *inimicus & malus ad quid creati sunt, nisi ad replendam terram operibus iniquitatis*?

Pronomen *illius* non est in Græco; sed intelligitur: *illius*, scilicet, amici ficti, de quo sermo præcessit. Siracides indignans ad nequitiam ficti & dolosi amici exclamat, ac admirans quærit, vnde tantum nefas in orbem irreplerit? q.d. O mortalium nequissima cogitatio! ô perfidia execranda, quà quis simulans se amicum, dolosè amicum supplantat, eiusque summum se ostendit inimicum! O simulata, inquit Hugo, & palliata hypocrisis, quæ fingis amicitiam, vbi non est; vnde tandem prodijsti? quomodo valuisti terram operire tua malitia & dolositate? scilicet, non ex cælo, nec ex terra ortum habes. Deus enim creauit naturam humanam rectam, sinceram & fidelem; sed ex orco in terram prorepsisti: nimirum tuus pater est Lucifer, qui Dei & angelorum amicus, sua peruersitate factus est eorum inimicus: vnde inter amicos homines, qui Dei sunt imagines, inimicitias suscitare cœpit ab origine mundi, cùm fecit vt Cain Abelem fratrem occideret; & quotidie suscitare non desistit vbiuis locorum & gentium. hoc enim perfidiæ malum omnes prouincias, omnes gentes, omnes vrbes, omnia fora tribunalia, omnes cœtus, omnia collegia, quin & Sanctorum congregationes ac monasteria non rarò inuadit, occupat & euertit. origo & auctor huius perfidiæ extrinsecus est diabolus: intrinsecus verò est amor proprius, putà cupiditas honoris, opum, deliciarum; ob hanc enim amicus fit inimicus. Vt enim hæc consequatur ex ruina amici, ei perniciem machinatur. *Miratur ergo vir sapiens*, ait Rabanus, *ortum nequitiæ: quam tamen constat ex mala voluntate creatura prolatam esse, & detestatur valdè hypocrisin: quæ pessimum vitium est, quemlibet hoc se fingere velle quod penitus non est; cùm malus se simulet bonum, iniustus iustum, iniquus æquum, inimicus amicum, cooperiendo dolositatem, & aridam dolositatem, vbi non est pinguedo dilectionis & misericordiæ: decipit enim veraciter semetipsum, cùm se honestum deluforem putat esse aliorum.*

C

Expertus auctor, ait Palacius, hæc gemens dicebat. Nam Ptolemæus Lagi priùs Iudæis amicus, mox truculentissimum se eis inimicum exhibuit. Idem expertus Dauid dicebat psal. 54. *Tu verò homo unanimis, dux meus & notus meus*, &c. Quin & Christus cùm à Iuda proditus est; vnde ad eum conuersus: *Iuda*, inquit, *osculo filium hominis tradis*? Matth. 26. Verè Beda in Prouerbijs: *Malus vbi se simulat bonum, ibi est pessimus. Non vivas aliter in solitudine, aliter in foro. Scorpiones duo possunt, qui bonis quidem in facie non resistunt, sed mox cùm receserint detrahunt.* Porrò Cicero 2. Offic. *Nec simulatum quidquam*, inquit, *potest esse diuturnum.*

D

Sodalis amico conivcvndatvr in oblectationibvs, et in tempore tribvlationis adversarivs erit] Exaggerat rei indignitatem. q.d. O præsumptio perfida & scelerata, quòd sodalis cum amico iucundatur, dum in mentà eius epulis oblectatur & deliciatur: idem verò ei aduersatur in tempore tribulationis. Cur enim, si fueris amico in sua prosperitate, cum lædis in aduersitate? cùm enim tribulor, sat habeo afflictionis, nec dignus sum noua tribulatione. Cur ergo super dolorem vulnerum meorum addis? Intolerabile est, quòd, cùm tuo fauore egeo, tu pro fauore mihi odium exhibeas. ita Palacius. Vnde pro *commendatur in oblectationibus*, græcè est ἥδεται ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *iucundatur in lætitia*, Romana, *in oblectatione*, id est, tempore læto, iucundo & prospero: hoc enim opponit tempori tribulationis tristi & aduerso Complut. legunt, συνλέγεται ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *conuiuit in lætitia*; Tigurina, *amicus rebus lætis familiariter vtitur amico, qui tempore calamitatis sit aduersarius*, nimirum quanta hæc indignitas? quàm nequam præsumptio? quàm scelerata cogitatio? Syrus, *malus est amicus qui propinquus est in mensa, & in tempore angustiæ surgit à conuiuio.* Vers. 4.

Hue alludit prouerbium Arabicum centur. 1. num. 97. *Quando audieris virum loquentem de te bonum quod in te non est, ne credas: loquetur enim & malum quod in te non est.*

Sodalis amico condolet causa ventris, et contra hostem accipiet scvtvm] Est hic alius casus, & quasi alia species non veræ, sed falsæ amicitiæ. q. d. Sodalis quamdiu simul est edalis, simulque conuiuit amico, ab eoque sperat victum, opes, honores, ei etiam in aduersitate posito condolet: imò pro eo arma & scutum accipiet, vt eum contra hostem defendat. Verùm id facit ex gula, & opum honorumque fiducia, non ex vera amicitia. Vnde si lueri vel honoris ab amico consequendi ampliùs non sit spes, eum deseret, & ad hostem eius transibit. Quare tali quoque fidendum non est. Igitur si verum amicum quæris, exa- Vers. 5. Amicus causa ventris. quis

examina an ventris & commodorum cauſa te colat, an verò amicitiæ inſtinctu & ductu. Tales ſodales permulti ſunt in caſtris, quales perplures vidi in Belgio, qui pro Principe ſtabant & pugnabant, quamdiu ab eo lauta percipiebant ſtipendia, eráſque ipes lucri & prædæ: at eâ deficiente, vel ſi hoſtis maiorem oſtentaret, illicò ad eum tranſfugiebant. Præclarè Seneca: *Mel*, inquit, *muſcæ, cadauera lupi, frumenta formicæ ſequuntur: prædam ſequitur turba illa, non hominem.*

Pro *condolet* græcè eſt συμπονεῖ, id eſt, *collaborat*. Vnde ex Græco ſic vertas, *ſocius amicum laborantem adiuuat, eiq; collaborat ventris gratia, & contra hoſtem ſumit clypeum*; Tigurina, *eſt cùm cauſa ventris amicus adiuuat amicum, & aduerſus hoſtem* (legit vt Noſter πολεμίου, aliqui legunt πολέμου, id eſt, *aduerſus bellum*) *ſcutum arripit*. ita Lyranus, Ianſenius & Rabanus, quem audi: *Committendantur* (falſi amici) *in oblectatione voluptatis, & in tempore aduerſitatis recedunt. Arma contra hoſtem cauſa ventris ſuſtollunt, ſed fidi defenſores amici ſui non erunt: quia non proximum, ſed delicias diligunt.*

Aliter Palacius: Videtur, inquit, reprehenſio amicorum. q.d. Si ſodalis conductus *cauſa ventris*, id eſt, propter cibum condolet ſuo conductori, & contra eius hoſtem accipit ſcutum: cur amicus cauſa amicitiæ idem etiam delignabit? Et manifeſtum eſt, quòd contra hoſtes noſtros ſolemus conducere auxiliares, qui propter cibum, quem illis damus, fauorem ſuum nobis præbent.

Porrò Syrus omittens τὸ *cauſa ventris*, hæc contrariè videtur accipere de vero amicò, *Bonus eſt amicus*, inquit, *qui pugnat contra inimicum & tenet clypeum. Ne laudes amicum tuum in vicina, & ne des ei poteſtatem in domo tua.*

VERS. 6. NON OBLIVISCARIS AMICI IN ANIMO TVO, ET NON IMMEMOR SIS ILLIVS IN OPERIBVS TVIS] Corrige cum Romanis & Græcis ἐν χρήμασί σου, id eſt, *in opibus tuis*. Notat hîc & corrigit tertiam ſpeciem falſorum amicorum. q. d. Sunt quidam amici ſinceri quidem, ſed leues & inconſtantes, qui cùm ex tenui humilique fortuna ad magnas opes & gradus peruenerint, amicorum obliuiſcuntur, aut eorum ipſos pudet. Moneo ergo te, ô fili, ô diſcipule, vt, ſi hoc tibi contingat amici priſtini non obliuiſcaris; ſed eum in animo & corde geras & ames, eique tuas opes communices, iuxta illud S. Ioannis epiſt. 1. cap. 3. 18. *Filioli non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.* Vnde Tigurina vertit, *ne capiat animum tuum oblivio amici, nec rebus ſecundis tuis ſis ipſius immemor.* Sæpè enim verum eſt illud Ouidij lib. 1. Triſt. eleg. 8.

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora ſi fuerint nubila, ſolus eris.

Et illud eiuſdem ibidem:

Horrea formicæ tendunt ad inania numquam,
Nullus ad amiſſas ibit amicus opes:

Quocirca Plutarch. libr. de Amicitia in multos diffuſa: ſic cenſet: *Itaque vt Zeuxis pictor quærentibus cur tardiùs, longoque tempore pingeret, reſpondit: Ego longo tempori haud dubiè pingo, id eſt, æternitati: ſic perpetuam amicitiam conflare non licet, niſi longæ vitæ conſuetudine exactoq; iudicio.*

Præclarè S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) lib. de Amicitia cap. 16. *Ad amicitiam*, inquit, *quatuor pertinere ſpecialiter videntur, ſcilicet, dilectio & affectio, ſecuritas & iucunditas. Ad dilectionem ſpectat, cum benevolentia beneficiorum exhibitio. Ad affectionem, interior quædam præcedens delectatio. Ad ſecuritatem, ſine timore & ſuſpicione omnium conſiliorum & ſecretorum revelatio. Ad iucunditatem, de omnibus quæ contingunt ſine lætæ ſint, ſine triſtitia: de omnibus quæ cogitantur, ſine vana ſint, ſine vitilia: de omnibus quæ docentur vel diſcuntur, quædam dulcis & amica collatio. Illa prodit, qui ſolvit amicitiam.* Subiungit deinde: *Quatuor probanda ſunt in amico: fides, intentio, diſcretio, patientia. Fides, vt ei te ſecurè committas. Intentio, vt nihil ex amicitia niſi Deum, & naturalem eius bonum expectes. Diſcretio, vt quid præſtandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contriſtandum pro eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus & locum non ignorat. Patientia verò, ne correptus doleat, ne corripientem contemnat vel odiat, vt eum pro amico quælibet aduerſa ſuſtinere non pigeat.* Et S. Ambroſ. lib. 3. Officior. cap. 16. *Plerumque*, inquit, *inimicitiæ ſubeundæ ſunt propter amici innocentiam, ſæpè obtrectationes, ſi reſtiteris vel reſponderis cùm amicus arguitur & accuſatur: nec te pœnituerit huiuſmodi offenſionis. Iuſti enim vox eſt: Et mala mihi venerint propter amicos, ſuſtineo.* Idem de Baſilio hoc præſtante docet S. Chryſoſt. libr. 2. de Sacerdot. vbi poſt multa ſic eum loquentem inducit: *Aliter*, inquit, *amare non didici, niſi vt & meam animam in diſcrimen adducam, dum periclitantem amicum aliquem ſeruare opus eſt.* Idem: *Chriſtus Dominus diſcipulos docuit.* Ioan. 15. 13. *Maiorem*, inquit, *charitatem nemo habet, vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Cauſa eſt, quòd amicitia, *vt ſanctiſſimè & veriſſimè dixit* Cicero, ait S. Auguſt. lib. 3. contra Academ. cap. 6. *eſt rerum humanarum & diuinarum cum benevolentia & charitate ſumma conſenſio*: ergo tam in aduerſis, quàm in proſperis. Simile oculorum perilluſtre affert S. Cyprian. lib. de Singul. Cleric. oculis enim amicos aſſimilat: nec enim alter flecti aliquò poteſt, quin flectatur etiam alter: & ſi rectà vel obliquè hic aſpiciat, ille eodem modo aut ex obliquo, aut recta, aſpiciet. Non aliter amici eſſe debent; nam eodem modo ſemper, eâdem via, eumdem ad ſcopum vnanimes ferri debent. Huc facit & ſimile ceruorum, qui alternatim inuicem ſuccollantes, tranant flumina, de quo dixi Galat. 6. 2. Denique S. Ambroſ. ſuprà, *Solatium*, inquit, *huius vitæ eſt, vt habeas cui pectus tuum aperias, cum quo arcana communices, cui ferreum tui pectoris commiſſas: vt tolleres tibi fidelem virum, qui in proſperis gratuletur tibi, in triſtibus compatiatur, in perſecutionibus adhæreat. Fatilis vox, & communis, Tuus ſum totus, ſed paucioris eſt effectus.* Hæc ille, & verè: pauci ſunt qui id præſtent.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quale & cum qualibus ineundum ſit conſilium.

Verſ. 7. Noli conſiliari cum eo qui tibi inſidiatur, & à zelantibus te abſconde conſilium.

8. Omnis conſiliarius prodit conſilium, ſed eſt conſiliarius in ſemetipſo.

9. A conſiliario ſerua animam tuam, priùs ſcito quæ ſit illius neceſſitas: & ipſe enim animo ſuo cogitabit:

10. ne

10. ne fortè mittat ſudem in terram, & dicat tibi :

11. Bona eſt via tua; & ſtet è contrario videre quid tibi eueniat.

12. Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate,& cum iniuſto de iuſtitia, & cum muliere de ea quæ æmulatur : cum timido de bello , cum negotiatore de traiectione, cum emptore de venditione,cum viro liuido de gratijs agendis.

13, cum impio de pietate, cum inhoneſto de honeſtate,cum operario agrario de omni opere:

14 cum operario annuali de conſummatione anni,cum ſeruo pigro de multa operatione : non attendas his in omni B conſilio.

15. Sed cum viro ſancto aſſiduus eſto, quemcumque cognoueris obſeruantem timorem Dei.

16. cuius anima eſt ſecundùm animam tuam : & qui , cùm titubaueris in tenebris, condolebit tibi.

17. Cor boni conſilij ſtatue tecum : non eſt enim tibi aliud pluris illo.

18. Anima viri ſancti enuntiat aliquãdo vera , quàm ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum.

19. Et in his omnibus deprecare Altiſſimum , vt dirigat in veritate viam tuam. C

20. Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum conſilium ſtabile.

21. Verbum nequam immutabit cor : ex quo partes quatuor oriuntur , bonum & malum, vita & mors & dominatrix illorum eſt aſſidua lingua. Eſt vir aſtutus multorum eruditor, & animæ ſuæ inutilis eſt.

22. Vir peritus multos erudiuit , & animæ ſuæ ſuauis eſt.

23. Qui ſophiſticè loquitur , odibilis eſt : in omni re defraudabitur.

24. non eſt illi data à Domino gratia: omni enim ſapientia defraudatus eſt. D

VERS. 7. NOLI CONSILIARI CVM SOCERO TVO, ET A ZELANTIBVS TE ABSCONDE CONSILIVM] Ita legunt paſſim omnia Biblia Latina,ac Rabanus, Lyran.Hugo,Dionyſ.Ianſenius,Franc. Lucas, Palacius, hunćque dant ſenſum. q. d. Noli conſilium inire cum ſocero, id eſt,parre vxoris tuæ:ne vel in gratiam ipſius tibi nimis blandiatur , tuiſque deſiderijs inordinatis conſentiat & applaudat,vel malè tibi conſulat; vt benè conſulat filiæ ſuæ, vel ſecreta tua reuelet eidem quæ eſt vxor tua. Vnde Lyran. *Noli conſiliari cum ſocero tuo,* ſcilicèt, inquit, *de his quæ pertinent ad reſtrictionem vxoris tuæ : quia ipſe ſemper ſtabit à filia ſua , auertens à veritate ex carnali affectione.* Vnde illud.

Nec gener à ſocero, nec hoſpes ab hoſpite tutus.
Cornel.in Eccleſiaſt.

A Et Rabanus myſticè : *In ſocero,* inquit,*quia parte feminea cognationi adiunctus eſt, mulierem & mutabilem oſtendit animum. A quo nunquam tuta fides ſperanda eſt. Sic & zelus, qui præcipuè in ſexu prænalet femineo, inſtabilitatem mentis ſignificat, cui nunquam fides adhibenda eſt(quia vt quidam ait)ſicut littus ſine portu, infida eſt ſtatio nauium : ſic & animus ſine fide , periculoſus eſt in conſortio amicorum.*

Et Hugo : *Moraliter ſocer tuus,* inquit, *eſt carnalis affectus,pater vxoris tuæ , id eſt concupiſcentiæ tuæ. Iſtius conſilio non eſt credendum nec cum eo conſilium pertractandum de penitentia, vel de aliquo bono faciendo. Quod manifeſtè docuit Iacob Geneſ. 31. qui ignorante Laban ſocero ſuo , cum filijs & vxoribus atque pecoribus ſuis receſſit de Meſopotamia in terram Chanaan. Legitur Iudic. 19. quòd Leuita quidam credidit ſocero ſuo, vt cum eo tribus diebus maneret; hic in via amiſit vxorem ſuam à Gabaonitis oppreſſam, vnde poſtea ſtrages magna populi ſecuta eſt. Ideo dicit Auctor : Noli conſiliari cum ſocero tuo, id eſt conſilium ab eo quærere, nec tuum conſilium ei reuelare.*

Verùm corrigendum cùm Romanis & mantiſcriptis : *Noli conſiliari cum eo qui tibi inſidiatur , & à zelantibus te abſconde conſilium.* Sic habent & Græca, μὴ βουλεύου μετὰ τοῦ ὑποβλεπομένου σε, καὶ ἀπὸ τῶν ζηλούντων σε κρύψον βουλήν. Quod Complut.vertunt, *ne conſilieris cum eo qui reueretur te* (nam ex tui metu & reuerentia conſulet dicetque non id quod ſentit, ſed quod tibi placere & gratum eſſe ſcit) *& à zelantibus te abſconde conſilium;* Roman. *noli conſiliari cum eo qui te ſuſpectum habet, & à zelantibus te abſconde conſilium.* Suſpectus enim ſuſpecto ſuſpectum dabit conſilium. Tigurina, *ne conſultes cum* ■ *cui ſuſpectus es, nec inuidentibus tibi conſilium aperias* ; alij,*ne conſulta cum eo qui te limis aſpicit oculis , & ab iis qui æmulantur te occulta conſilium.* ὑποβλέπειν enim ad verbum , idem eſt quod ſubaſpicere , limis deiectiſque oculis aſpicere, atque obtueri ſic, vt auerſantes faſtidientéſque aliquid aſpiciunt , deſpicere ſiue deſpicari,auertari, contemnere ; item ſuſpicere, id eſt, ſuſpectum habere, ſuſpicari. Sic de Didone ait Virgil. Æneid.4.

Talia dicentem iamdudum auerſa tuetur,
Hinc illinc voluens oculos,

id eſt, ὑποβλέπουσα ἀ ὑφθαλμῶν.

Optimè ergo noſter vertit , *noli conſiliari cum eo qui tibi inſidiatur.* Vnde & ſequitur. *Et à zelantibus,* id eſt, æmulantibus & inuidentibus tibi , *abſconde conſilium.* Æmulus enim & inuidus tibi inſidiatur, conſiliumque tuum prodet,vel euertet, ac in ſuos vſus & commoda conuertet. Accedit Syrus : *ne conſilieris,* inquit,*cum inimico tuo,& ab eo cela ſecretum.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 17. *Cùm equitaueris leonem,cane ab vngue: id eſt, cùm factus fueris dux vel præfectus, cane à conſiliarijs malis.*

Denique Palacius,& ex parte Ianſenius, poſteriorem hanc lectionem cum priori ſic conciliant; videtur Auctor cùm hæc ſcriberet,præ oculis habuiſſe Iacob,qui Geneſ. 31. in negotio profectionis ſuæ & vxorum , conſilium à Laban ſocero ſuo non accepit : imò ab eo , & à filijs eius, qui Iacob zelabant & inuidebant , ſuum conſilium abſcondit. Vnde ſenſus huius loci ſumendus eſt , vt ſit hic : ſi ſocerum habes tibi ſuſpectum & inuidum , item ſi habes cognatos tibi inuidentes , & quoſuis alios tibi ſuſpectos, ab his ne conſilium cœperis : *Qui enim videtur habere palliam conſulentis, & habet venenum perimentis , lingua*

doloſa eſt, ait S. Auguſtin. proœmio in pſalm. 119. in fine.

Tropolog. noli conſiliari cum inſidiantibus tibi, hoc eſt, cum tuis concupiſcentijs, paſſionibus & vitijs, v.g. cum ira, odio, inuidia: hæc enim tibi inſidiantur, ac fatagunt te in peccatum, & in gehennam pertrahere. Hæc quoque æmulantur, id eſt, inuident nobis animi pacem, gratiam & gloriam; ac licet amicos ſe nobis ſimulent, reuera tamen cum diabolo inimico noſtro in perniciem noſtram conſpirant & coniurant. Horum ergo conſilium audiendum non eſt: ira enim ſuadet vindictam, contumeliam, verbera, milleque mala. At quia difficile eſt illud non audire, cùm inuitis illud ſuggerant, imò iugiter occlament; tutiſſimum eſt illa ipſa mortificare, & radicitus ex animo extirpare, vt voces & luſurros eorum amplius non audiamus.

VERS. 8. OMNIS CONSILIARIVS PRODIT CONSILIVM, SED EST CONSILIARIVS IN SEMETIPSO] q. d. Quilibet qui conſulet (vti proclives ſumus ad dandum alijs conſilium) prodit, id eſt promit, profert; Græcè ἐξαίρει, id eſt effert, extollit, laudat conſilium ſuum, quod ipſe dat & ſuggerit: attamen non omnes dant conſilium in vtilitatem conſulentis, ſed multi in propriam: ſunt enim *conſiliarij in ſemetipſo*, id eſt, ſibi conſulentes, non ei qui petit conſilium. Quare vir prudens ſagaciter indaget, an conſiliarius in dando conſilio non ſpectet ſuam vtilitatem potiùs quàm eius qui petit conſilium: & ſi id deprehendat, caueat à tali conſiliario, eiuſque conſilio. Vnde Complut. vertunt, *omnis conſiliarius aufert* (ἐξαίρει enim idem eſt quod aufert, tollit, extollit) *conſilium: ſed eſt qui conſiliatur in ſeipſum*, ſcilicet, in ſui ipſius commodum. Roman. *omnis conſiliarius extollit conſilium: ſed eſt qui conſulit ſibi ipſi*; Tigurina, *omnis conſiliarius extollit conſilium ſuum, ſed ſunt qui ſuam in rem conſulant*. Extollit, id eſt, laudat & celebrat ſuum conſilium, quaſi aliorum conſilijs anteponendum, & præ illis ſequendum.

VERS. 9. A CONSILIARIO SERVA ANIMAM TVAM, PRIVS SCITO QVÆ SIT ILLIVS NECESSITAS: ET IPSE ENIM ANIMO SVO COGITABIT] Ita Roman. & Græca. Minùs rectè ergo Rabanus, Ianſenius & alij legunt, *& quid ipſe animo ſuo cogitet*: quamquam eòdem ferè redeat ſenſus. Senſus enim eſt. q. d. Cuſtodi tuam animam & mentem, ne cuiuis conſiliario credat & fidat: ſed priùs indaga num ſit in aliqua neceſſitate, qua vrgeatur, & penè cogatur magis illi, putà ſibi ipſi, quàm tibi, tuæque vtilitati conſulere. *Et ipſe enim animo ſuo cogitabit*: q. d. Ipſe enim cogitabit quomodo animo ſuo, id eſt ſibi ipſi, ſuiſque intentionibus conſulat, aut quomodo animo ſuo volenti ſuæ neceſſitati conſulere, obſequatur & ſatisfaciat. Vnde Græcè eſt, *etenim ipſe ſibipſi conſulet*. Si quæras ergo, qua ratione ſeruabis animam tuam à conſiliario, ne noxio eius conſilio capiaris: hanc accipe: Antequam eum conſulas, perſpice quæ ſit eius neceſſitas, cuiuſque rei habeat indigentiam. Hanc enim ille, quem conſulis, habebit præ oculis, vt tibi conſilium dans, ſibi conſulat. Expende igitur, an ex negotio aliquid vtilitatis poſſit ad eum reſilire. Credendum enim eſt fore, vt conſilium inclinet in eam. Quare caue ab eo. Vnde Tigurina vertit, *cum tibi ipſi à conſilio, & cuius ipſe indigeat rei, priùs cogita: nam ipſi conſulet*; alij, *cognoſce priùs qua re opus ei ſit: etenim ipſe conſulet* ſibi, *cognoſce priùs qua re opus ei ſit: etenim ipſe conſulet*; Caietanus, *& quid ipſe animo ſuo cogitet*. Sed hæc omnia ſunt ſenſus, non verba.

A *ſulit ſibi ipſi*. Quocirca Alfonſus Aragonum rex teſte Panormit. lib. 3. de eius Geſtis, interrogatus *quibus conſiliarijs maximè delectaretur? Libris*, reſpondit: *à quibus ſine metu, ſine gratia, quæ noſſe cuperet, fideliter audiret*. Fredericus verò Imper. vocatis in curiam conſiliarijs: *Vtinam*, inquit, *conſiliarij mei in palatij veſtibulo duas res deponerent. Sic enim & ipſe rectè conſulerent, & mihi etiam inter conſilia dijudicare facillimum eſſet*. Rogatus autem, *quænam illæ res eſſent? Simulatio & diſſimulatio*, reſpondit. Docuit autem principes commodis publicis rectè conſulere non poſſe, propter conſiliariorum priuatos affectus. Ita Æneas Siluius l. 3. de Geſtis Alfonſi. Certè quantum damni & ruinæ conſiliarij principum ſuis, non reipubl. commodis ſtudentes, principibus & prouincijs afferant, hoc æuo multis in locis gementes vidimus.

B Igitur in conſiliario requiritur magna integritas, rectitudo, prudentia & ſolertia. Audi S. Ambroſ. lib. 2. Offic. cap. 12. *In quærendo*, inquit, *conſilijs plurimum valet vitæ probitas, virtutum prærogatiua, benevolentiæ vſus, frugalitatis gratia. Quis enim in cæno fontem requiret? quis de turbida æquæ potum petet? Itaque vbi luxuria eſt, vbi intemperantia, vbi vitiorum confuſio, quo inde ſibi aliquid hauriendum exiſtimes? Quis vtilem iudicet cauſæ alienæ, quem videt inutilem vitæ ſuæ? Quomodo enim potero iudicare eum conſilio ſuperiorem quem video moribus inferiorem? Anne eum idoneum putabo, qui mihi det conſilium, quod non dedit ſibi? & mihi eum vacare credam qui ſibi non vacat? cuius animum voluptates occupant, libido deuincit, auaritia ſubingat, cupiditas perturbat*. Rectè enim Salluſtius in Catil. *Omnes homines*, inquit, *qui de rebus dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet. Haud facilè animus verum prouidet, vbi illa officiunt; neque quiſquam omnium libidini ſimul, & vſui paruit: vbi intenderis ingenium, valet; ſi libido poſſidet, ea dominatur, animus nihil valet*.

C

VERS. 10. VERS. 11. NE FORTE MITTAT SVDEM IN TERRAM, ET DICAT TIBI: BONA EST VIA TVA; ET STET E CONTRARIO VIDERE QVID TIBI EVENIAT] q. d. Ne fortè conſilium tibi dando *ſudem*, id eſt impedimentum, offenſionem & ſcandalum, cui impingas, figat in terra, dicens: *bona*, plana & æqua *eſt via* hæc (cùm tamen ſudes in ea ſit, in quam offendas) & interim reſiſtat videns, an cadas in ſude, quam fixit. Sudes enim eſt pertica, ſeu genus teli militaris, hoc eſt, paxillus igne torridus, quem in terra defigebat, vt hoſtis incautus in eum impingeret, eumque calcans pedem læderet. Vnde Cæſar lib. 1. de Bello ciuili: *Foſſas tranſuerſas*, inquit, *vias perducit, atque ibi ſudes ſtipitesque præacutos defigit*. Et Virgil. 7. Æneid.

D

Quadrifidaſque ſudes & acuto robore vallos.

Vbi Seruius: *Vallus & ſudes idem eſt*. Græci codices pro *ſudem* legunt κλῆρον, id eſt, *ſortem*. Sic ergo habent, *ne quando proijciat ſuper te ſortem, tibiq; dicat, Pulchrum eſt inſtitutum tuum: & fies ex aduerſo, vt quid euenturum tibi ſit videat*; Tigurina, *ne quam obuentionem eminetur tibi, reclinumque eſſe dicat inſtitutum tuum, atque interim ex aduerſo ſpectatorem euentus tui ſe conſiſtat*; Vatablus, *ne ſorte te committat & alea*, vel *ne ſortem ſuper te iaciat*, &c. Senſus eſt, q. d. Antequam fidas conſiliario, explora priùs, an ipſe ex re, de qua eum conſulis, emolumentum aliquod ſperet: ne fortè propter illud conſilium tibi periculoſum, ſed ſibi vtile det, dicendo rectum eſſe inſtitutum tuum, quòd, ſcilicet, tu ipſe propo-

Duæ requiſitæ conſiliario.

propoſuiſti, vel ipſe tibi ſuggeſſit: & interim ſtet ex aduerſo, exſpectans conſilij ſui euentum: vt, ſi benè cedat, illud dilaudet & præmium expoſcat; ſin malè, tibi illudat, & in te vel alium culpam mali ſucceſſus conijciat. Huiuſmodi ſanè perfidia, inquit Lanſenius, nimis in mundo obtinet, eamque videre licet in imperitis aduocatis & medicis, qui pharmaca ægris adhibent dubia & periculoſa; ut eorum virtutes explorent, & alijs mederi experiẽtiâ periculi & mortis alienæ diſcant. Vnde ille aiebat, ſe nolle medicum, niſi qui priùs centum occidiſſet. Talia ſunt conſilia hominum audacium & præcipitum: de quibus Phœbæa vox eſt Liuij 1, 35 *Conſilia calida & audacia prima ſpecie læta ſunt, tractatu dura, euentu triſtia.*

Porrò Syrus tres verſus iam explicatos ſic vertit, *à conſiliario iniquo cuſtodi animam tuam, & cognoſce priùs quid quærit; quia & ipſe in ſeipſo meditatur: ne fortè iniiciat ſuper te dolum malum, & dicat. Quàm bona eſt via tua? & ſtabit è contrario, & videbit ignominiam tuam, vel lætabitur in ignominia tua.* Videbit, ſcilicet, & ridebit tuum dedecus.

Apologus. Appoſitus ad hanc gnomen exſtat apologus corui & vulpis apud Gabr. Faërnum: *Suſtulerat*, inquit, *corvus dilecunde caſeum, & cum illo in altam arborem ſubuolarat. Vulpecula, quæ caſeum concupiſſet, ita illum adorta callidè fertur, cùm primùm formam & miserem pennarum, & laudes augurij collaudaſſet: Planè, inquit, te ſummi Iouis volucrem eſſe dicam, ſi audiero etiam vocem & cantum dignum reliquis virtutibus tuis. Cornus laudibus vulpis inflatus, clamorem edere quàm maximum poſſet. Ita de aperto roſtro delapſo caſeo potita vulpes, irridens illum: Nihil, inquit, tibi deeſt corue præter cor.* Affabulatio:

Qui coràm in te te laudans conſulit, inſidias ſtruit:
Qui laude ficta ducitur, cor non habet.

VERS. 12. CVM VIRO IRRELIGIOSO TRACTA DE SANCTITATE, ET CVM INIVSTO DE IVSTITIA. Ita Roman. Lyran. Hugo, Dionyſ. & ceteri. Perperam ergo pro *irreligioſo*, aliqui legunt *religioſo*; & pro *iniuſto*, *iuſto*. Iam nonnulli hunc dant ſenſum. q.d. Coram irreligioſo lauda ſanctitatem, coram iniuſto iuſtitiam; vt diſcat amare & amplecti ſanctitatem & iuſtitiam; vt irreligioſum ad ſanctitatem pertrahas; vt iniuſtum iuſtitiam doceas. ET CVM MVLIERE DE EA QVÆ ÆMVLATVR; vt audiens te virtutes eius prædicantem, illam non odiat: CVM TIMIDO DE BELLO; vt ad illud animetur, & pericula imminentia non timeat: CVM NEGOTIATORE DE TRAIECTIONE; vt bonas merces & vtiles emptoribus tranſportet: CVM EMPTORE DE VENDITIONE; ne pretium præter æquitatem adaugeat, CVM VIRO LIVIDO DE GRATIIS AGENDIS; ne de bonis aliorum triſtetur: *cum impio de pietate, & cum inhoneſto de honeſtate*; vt iſta vitia fugiant, & contrarias virtutes amplectantur: *cum operario agrario de omni opere*; ne ab hero ad aliud opus dimiſſus impatiens ſit, & impoſitum onus ſuperbè detrectet: *cum operario annuali de conſummatione anni*: in quo cùm mercedem ſit acceptarus, æquum eſt vt diligenter laboret: *cum ſerno pigro de multa operatione*; vt ſegnitiem & negligentiam abijciat.

Verùm hunc ſenſum eſſe contortum, patet ex eis quæ ſequuntur: præſertim cùm ait: *Non attendas his in omni conſilio.*

Secundò, Rabanus & Ianſenius legunt, *cum viro religioſo tracta de ſanctitate, & cum iniuſto de iuſtitia, noli conſiliari, & cum muliere*, &c. Verùm, incongruè: nam, vt benè aduertit Franc. Lucas, non congruit vt primum membrum diſſimile ſit ſequentibus, & illi quidem addatur *tracta*, ſequentibus autem *noli conſiliari*; cùm Sapiens manifeſtè velit priùs docere, cum quibus conſilium capiendum non ſit, poſtea verò tandem, cum quibus capiendum ſit.

Tertiò, Græci codices hic repetunt ſententiam poſitam v. 7. *Noli conſiliari cum eo cui tu ſuſpectus es, & ab eis qui tibi inuident, conſilium abſconde.* Deinde ſubiungunt: *Cum muliere de pellice eius, cum timido de bello*, &c. repete *noli conſiliari.* Quod & Franc. Lucas in Latina Vulgata repetendum cenſet; vt omnes ſequentes antitheſes pendeant à τῷ *noli conſiliari.* Sic & Tigur. *ne conſulites cum eo cui ſuſpectus ſis, ne conſilium cum inuidentibus tibi communices: de religione cum irreligioſo, de iuſtitia cum iniuſto*, &c.

Verùm ſequenda eſt fides codicum ferè omnium Latinæ Vulgatæ, quam proinde retinendam cenſuere correctores Romani in Biblijs Romæ editis, quæ habet: *Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum iniuſto de iuſtitia.* Eſt continua ironia vſq; ad v. 14. q.d. Si cum irreligioſo tractas & conſultas de religione & ſanctitate, cum iniuſto de iuſtitia, &c. ineonſultè & ſtultè facis: quia irreligioſus non niſi irreligioſa, iniuſtus non niſi iniuſta quæ guſtat, ſapit & aſſiduè exercet, conſulet. Quiſque enim ſuggerit ea quæ capit & ſapit, quibuſq; oblectatur, & quæ continuè verſat & operatur.

Nec nouum eſt vel indignum, ironiam vſurpari *Ironia in Scripr.* à S. Scriptura, vti obijcit Ianſenius & Franc. Lucas. Nam ironicè loquitur Deus Adamo, irridens eius ſuperbiam & lapſum dicens: *Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum*, Gen. 3 22. Et Salomon adoleſcenti cupedias ſuas ſequenti ironicè ait: *Lætare ergo iuuenis in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* Vnde ironiam hanc detegens ſubdit: *Et ſcito quòd pro omnibus his adducet te Deus in iudicium*, Eccl. 11. 9. Et Iſaias cap. 28. 10. Iudæis ironicè in os regerit ſuum illud: *Manda, remanda; exſpecta, reexpecta; modicum ibi, modicum ibi.* Similia plura ſunt in S. Script. Denique, ſi quis omnino nolit admittere hoc loco ironiam, ſubaudiat cum Palacio τὸ *& tibi nocebit*, vel quid ſimile, q.d. Si cum irreligioſo, tractes de religione, cum iniuſto de iuſtitia, nocebis tibi, vel malum accipies conſilium: nam propterea ſubdit: *Non attendas his in omni conſilio.*

Porrò duodecim hominum genera enumerat hic Siracides, quibuſcum docet non eſſe ineundum conſilium; eò quòd vitioſo aliquo, eoque vehementi teneantur affectu, qui impedit quo minùs ſincerum, rectum & honeſtum de re propoſita ferre poſſint iudicium. Nam vt quiſque affectus eſt, ita ferè iudicat, ſententiamque exquirenti de rebus ita pronuntiat, vt ipſe ſentit. Vnde concludendum reliquit, omni vitioſo amore, cupiditate, ira, inuidia, ſimiliue affectu debere carere eum qui aſſciſcendus eſt in conſiliarium. *Duodecim genera hominum vitanda in conſilio.*

Primum genus eſt irreligioſorum, qui ſcilicet Deum non colunt nec reuerentur, vt debent, ac ſubinde numen omne contemnunt & negant, quales ſunt athei. Quis enim prudens hos conſulat de ſanctitate, id eſt de numine ſanctè colendo? *Primum.*

Secundum eſt iniuſtorum, vt rapacium, fu- *Secundum.*

rum, vſurariorum, fraudulentorum, violentorum, &c. Quis enim conſulat de iuſtitia illos qui nil niſi artes furandi, rapiendi, fraudandi, &c. norunt? Nam, vt dixit Siracides, cap. 8. 20. *Cum fatuis conſilium non habeas: non enim poterunt dicere niſi quæ eis placent.*

Conſultor eſt res ſacra.

Hinc vetus adagium quod recitat Zenodotus ex Epicharmo: Ζυμβελλ@· ἱερὸν χρῆμα, id eſt, *conſultor eſt res ſacra.* q. d. Conſultor plurimum vtilitatis afferre, ac religiosè pureque conſilium ijs, quibus eſt opus, dare poteſt & debet. Vnde Plato in Theage: *Quin illud etiam*, inquit, *dicitur Demodoco conſultorem rem eſſe ſacram.* Idem epiſt. ad Perdiccam: *Æquum eſt autem, vt & hoſpitale & ſacrum, vt dicitur, conſilium impertiam.* Exſtat inter Græcas ſententias hic Senarius:

Res eſt profectò ſacra conſultatio:

à viris ergo ſacris & religioſis petenda. Hi enim verè ſapiunt: à ſapiente autem petendum conſilium, iuxta illud Comici:

Conſultor ille ſit tibi vir qui ſapit:
Sapiens enim ſit ſapientum conſilio.

Et illud Sapientiæ Prouerb. 8. 12. *Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interfum cogitationibus.* Celebre eſt illud: *Neque cæcum ducem, neque amentem conſultorem*, ſupple, adhibeto: diſce, ſed à doctis: conſilium pete, ſed à conſultis. Et illud S. Baſilij orat. 21. de felicitate & prudentia: *Profectò diuina quædam res eſt conſilium.*

Contra hoc Siracidis & prudentiæ præceptum peccant illi, qui vocati à Deo ad ſui cultum, v. g. ad ſtatum Religioſum, de eo conſilia quærunt à ſæcularibus, parentibus & cognatis: tum, quia *animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei*, 1. Corinth. 2. 14. *Multi enim vident noſtras cruces, ſed non vident noſtras vncliones*, ait S. Bernard. tum, quia (vt ait S. Thomas opuſc. 17. cap. 9.) iniuriam Chriſto, in quo ſunt omnes thesauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſcondiri, facit, qui illius audito conſilio, mortalis adhuc hominis conſilium requirit. Rectè enim idem S. Thom. 1-2. qu. 68. art. 1. ex Ariſtot. lib. 7. Moral. Eudem. cap. 18. quærens, quid ſit in anima primum ac princeps ad eam mouendam? ceterarum quidem partium ait eſſe rationem, rationis autem aliquid quod ſit ipsâ melius, non ſcientiam, vel doctrinam (hæc enim non eſſe meliora) ſed Deum: paulòque pòſt addit, eos qui à Deo mouentur, non indigere conſultatione: quippe qui meliori principio gubernentur quàm ſit ratio vel conſilium.

Egregiè verò & luculentè. S. Bern. ſerm. *Ecce nos reliquimus omnia: Quantas*, inquit, *mundi ſapientia machinata ſupplantat, & conceptum in eo extinguit ſpiritum, quem volueras Dominus vehementer accendi! Noli, inquit, præcipitanter agere, dum conſidera, diligentiùs inquire. Magnum eſt quod proponis, & opus habes multa deliberatione. Experire quid poſſis, amicos conſule, ne poſt factum pœnitere contingat. Hæc ſapientia mundi terrena, animalis, diabolica, inimica ſalutis, ſuffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ ſolet Deo vomitum prouocare. Cane tibi, ait. Vt quid enim? Cùm à Deo verbum eſſe non dubites, quid opus eſt deliberatione? Vocat magnus conſilij Angelus, quid aliena conſilia præſtolaris? Quis enim fidelior, quiſue ſapientior illo? Deduc me, Domine, & deducar; fortior eſto, & innaleſce. Noui ego quænam ſint, quæ oportet fieri citò. Ab ore putei gehennæ eripior, & inducias peram, & retardabor, & cunctabor exire, ſi forte interim ſint ali-*

A *quid? Abſcondi ignem in ſinu meo, & exuſto iam latere, iam nudatis viſceribus, iam ſomite deſiuente, diu mihi deliberandum eſt, an expergiſcar, an exuuiam, an abijciam illum?* Et paulò inferiùs: *Amicos conſulas, qui non legit: Inimici hominis domeſtici eius. Quid frequentat Euangelium, qui Euangelio non obedit? As in eo ſanè legimus, promittenti cuidam ſequi Dominum, ſed defuncium prius patrem ſepelire volenti, reſponſum ab eo, vt ſineret mortuos ſepelire mortuos ſuos. Alteri quoque tantùm ſuis qui in domo erant valedicere cupienti. Nemo, inquit, mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.* Hactenus Bernardus.

Et cum muliere de ea quæ æmulatur: Tertium genus hominum inceptum ad conſilium, eſt mulier: hæc conſuli non debet *de ea* (minùs rectè Palacius & alij legunt *de his*, ſcilicet feminis, quas ipſa æmulatur & zelat) *quæ æmulatur*, ſcilicet, ipſam, quæ ſcilicet eſt æmula ipſius, v. g. pellex, quæ præ ipſa, imò contra ipſam ambit virum, vt illum ab ea ad ſe traducat, vti Iacobum ambierunt Rachel & Lia, Geneſ. 30. 15. Elcanam Anna & Phenenna, 1. Reg. 1. 6. Hoc enim ſignificat Græcum τῆς ἀντὶ ζήλου αὐτῆς. Vnde Complut. vertunt, *cum muliere de pellice eius*; Romana, *cum muliere de æmula eius*; alij, *cum femina de æmulatrice eius.* Hanc enim illa ex inuidia & odio planè apud virum decolorabit & denigrabit; vt ſe præ illa viro commendet, eumque ad ſe, illâ (licet pluribus dotibus ornata, quæ proinde viro vtilior eſſet futura) excluſâ rapiat. Aliter Syrus, *ne conſilieris*, inquit, *cum muliere, vt non mancheris cum ea*: ſecreta enim mentis inducunt in ſecreta ventris. *Tertium.*

Quartum eſt: *Cum timido de bello*, quia timidus & meticuloſus timens ſuæ familiæ, fortunæ & vitæ, omnimodis diſſuadebit bellum, aliàs vtile, vel neceſſarium; ac pacem etiam iniquis & ignominioſis conditionibus capeſſendam ſuadebit. Pro hoc Syrus habet, *& cum inimico, vt non pugnes.* *Quartum.*

Quintum eſt: *Cum negotiatore de tranſlatione*, id eſt, vt Græcè, *cum mercatore de permutatione*; Syrus *cum mercatore de mercatura eius.* Mercator enim conſulet dicetque non quod tibi, ſed quod ſibi vtile ſit permutare. Rurſum *tranſlatio* hic accipi poteſt non permutationis mercium, ſed loci vel reſidentiæ: hanc enim ſignificat quoque Græcum μεταβολὴν, vt ſi v. g. conſulas mercatorem an expediat te tuas merces vel tuam perſonam negotiandi cauſa trajicere in Hiſpaniam, vel in Indiam: mercator conſulet non tam quod tibi, quàm quod ſibi conueniet: timebit enim ne lucra ipſius auertas vel imminuas; aut certè cupiet vt te eò transferas, vbi plus ipſi commodi & lucri afferas. Tali conſultori applices illud S. Auguſt. in pſal. 119. *Quia videtur habere pallium conſulentis, & habet venenum perimentis, lingua doloſa dicta eſt.* *Quintum.*

Sextum eſt: *Cum emptore de venditione*: emptor enim conſulet dicetque non quid tibi vtenti conueniat, ſed quid ſibi vtile ſit emere; ac ſuadebit, vt vili vendas id quod ipſe cupit. Rurſum pretium mercium indicabit infimum. Syrus pro emptore ſubſtituit venditorem: *Cum venditore*, inquit, *de re quam vendit ipſe.* Ipſe enim ſuadebit vt merces ſuas emas carò, licet viles, eaſque quas ipſe cupit extrudere. Porrò ſapiens fuit conſilium mercatoris illius paradoxi, ideoque ſequendum, qui, vt Romæ mihi à viro graui narratum eſt, rogatus qua arte locuples euaſiſſet? reſpondit: *Contraria* *Sextum.* *Paradoxi diuiſcendi conſilium.*

traria via ceteris incedendo. Ceteri enim volunt vili emere, & carò vendere (vt aiebat Mimus apud S. Auguſt. 13. de Trinit. cap. 3.) *Ego verò*, inquit, *carò emo, & vili vendo. Carò enim emendo, optimas mercedes ſolvo, & comparo vili vendendo, omnes emptores ad me allicio, qui longè plus lucri mihi afferent, quàm ſi pauciores carò venderem.*

Septimum eſt: *Cum viro invido de gratiis agendis*; Græcè, *cum invido de gratitudine* vel *gratiarum actione*; Tigurina, *de gratulatione cum invido*; quia invidus gratiarum actionem invidet, tum ei qui beneficium accepit, ne ſcilicet per gratiarum actionem gratiam dantis ſibi conciliet, pluraque ab eo impetret ſibique præripiat; tum ei qui beneficium dedit, quia invidet eius honori & laudi.

VERS. 23. CVM IMPIO DE PIETATE, CVM INHONESTO DE HONESTATE, CVM OPERARIO AGRARIO DE OMNI OPERE, CVM OPERARIO ANNVALI DE CONSVMMATIONE ANNI, CVM SERVO PIGRO DE MVLTA OPERATIONE: NON ATTENDAS HIS IN OMNI CONSILIO] Octauum eſt, non eſſe conſultandum *cum impio de pietate*; Græcè, μὴ ἀνταλείφου σὺν ἀνηλεήμονι, id eſt, vt Complut. & Roman. *cum immiſericordi de beneficentia*; Syrus, *cum eo qui eſt immiſericors, vt facias miſericordiam*; Tigurina, *cum immani de humanitate*. Impius ergo hìc non in Deum, id eſt irreligioſus (de eo enim iam egit verſ. 12.) ſed immiſericors in proximos, pauperes & afflictos intelligitur. Hebræi enim חסד *cheſed*, id eſt *pietatem*, vocant miſericordiam, ac conſequenter *impietatem* vocant *immiſericordiam*. Rationem horum omnium dat Rabanus: *Quia quorum* inquit, *non conueniunt corda & actus, horum ſine dubio periclitatur conſilium. Quapropter si qui ritè conſilium cum quolibet viro agere, conſiliarij ſui primùm perpendere debet prudentiam, fidem, voluntatem, religioſitatem, & ſic eius viri conſilio.*

Octauum. Nonum eſt: *Cum inhoneſto de honeſtate*: inhoneſtus enim ignorans experſque honeſtatis, non niſi ſibi ſimilia, putà inhoneſta, ſuadebit. Hoc membrum iam deeſt in Græcis. Inhoneſtus eſt turpis, infamis, inciuilis, probroſus.

Nonum. Decimum eſt: *Cum operario agrario de omni opere*: quia operarius agrarius conductus vt agrum tuum excolat, multa opera excuſabit, quaſi inutilia, vt ſe opere leuet & ſubducat. Vnde Græca habent: *Cum pigro de omni* (id eſt, de vllo) *opere*. Herus ergo ab operario non exquiret an ager fodiendus, ſtercorandus, tarriendus ſit: ſed eum fodi, ſtercorari, tarriri iubebit.

Decimum. Vndecimum eſt: *Cum operario annuali de conſummatione anni*, q. d. Cum operario ſiue mercenario, quem ad annum conduxiſti, vt agrum aut vineam excolat, vel aliud quid operis perficiat: non conſultabis de conſummatione anni, an ſcilicet quid reſtet hoc anno faciendum: ipſe enim citiùs volet annum finire, quaſi nil reſtet hoc anno faciendum, ſed quæ ſuperſunt ſequentibus annis peragi debeant: aut quaſi ipſe laborando ſatisfeceris anno ſuo, dicens ſe annum ſuum laborem, de quo pactus erat, conſummaſſe, ac proinde nihil ſibi ad laborem ſupereſſe, ſed integram annui laboris mercedem ſibi deberi. Græcè enim tantùm eſt, σὺν ἐνιαυσίῳ τελείας, id eſt, *de conſummatione*, ſcilicet tam operis quàm anni.

Vndecimum. A Pro *annuali*, vti & habent Græca Complut. ſcilicet ἐνιαύσιον, Romani legunt ὀικεῖον, id eſt, *domeſtico*, quem ſcilicet domi alis: nam hìc minimè omnium vellet opus abſolui, vt ſemper haberet opus, in quo operam tibi elocaret ad lucrum. Vnde Syrus vertit, *cum mercenario qui decipit in opere ſuo.*

Duodecimum. Duodecimum eſt: *Cum ſervo pigro de multa operatione.* Piger enim ſeruus ob pigritiam, vt ſuæ inertiæ conſulat, multa opera verè vtilia, imò neceſſaria quaſi inutilia, importuna vel damnoſa diſſuadebit. Herus ergo ſeruum pigrum de opere non conſulet, ſed operari & ſudare iubebit; Syrus, *cum ſervo qui queris defraudare dominos ſuos, ne ſis illo conſiliarius.*

VERS. 15. SED CVM VIRO SANCTO (Græcè εὐσεβεῖ, id eſt, *pio*, religioſo, ASSIDVVS ESTO, QVEMCVMQVE COGNOVERIS OBSERVANTEM TIMOREM Dei: CVIVS ANIMA EST SECVNDVM ANIMAM TVAM, ET QVI CVM TITVBAVERIS IN TENEBRIS, CONDOLEBIT TIBI] Syrus, *cum viro iuſto ejus habitans, quia ipſi timens peccare coram Deo: & cor eorum conuenit cum corde tuo: & ſi malefacis tibi, animæ ſuæ ipſe malefacit: & ſi benefacis, animæ* (conſcientiæ) *ſuæ ipſe ſi gendum benefacis: quia fidelitas eius ipſa vivificabit eum, & ipſe conſiliarius quoque fidelis ſicut tu.* Huculque docuit quibuſcum non ſunt ineunda conſilia, nunc docet quibuſcum ſint ineunda, nimirum cum viris ſanctis & timentibus Deum. Hi enim nihil conſulent niſi conforme timori & amori Dei: huius enim ſunt obſeruantiſſimi. Vnde illorum *anima eſt ſecundum animam tuam*, ſcilicet ſtudioſa timoris Dei & ſalutis ſuæ, perinde ac tu ſtudioſus es tuæ: quare ▮ per tenebras ignorantiæ, imprudentiæ, cupiditatis, vel tribulationis *titubaveris*; Græcè πλάσῃς, id eſt, offenderis vel cecideris, ſcilicet, in aliquod peccatum, vel damnum, ex animo *condolebit tibi*, omnique conſilio, ope & opera ſubleuare & ſolidare te conabitur. Vnde Tigurina vertit, *frequentes virum pium, quem moris obſervantem præceptorum Domini; cuius ad ingenium tibi accedat animus; & quem, ſi lapſus fueris, tui commiſereſcat.* Ita Lyranus, qui & addit: *Remotis impedimentis diſcretionis, hìc conſequenter ponuntur eius promotiua; eaſq; quatuor, ſcilicet conſilij ſanitas* (dum ait, *Cum viro ſancto aſſiduus eſto*) *verbi veritas, ſapientia claritas, & repreſſio ſenſualitas.*

Nota Primò, τὸ *aſſiduus eſto*; Græcè ἐνδελέχιζε, id eſt, eſto continuus, non intermiſſus, aſſiduus, perpetuus: hic enim eſt ἐνδελεχὴς; & ἐνδελέχεια eſt aſſiduitas, perpetuitas, perennitas. Nam in re graui non ſufficit ſemel conſultare, ſed aſſiduè cum viro probo de ea diſſerendum eſt. Rurſus vt vir ſapiens, & ſanctus ſuam ſapientiam & ſanctitatem tibi affricet & affiet, longa mora & aſſidua cum eo conuerſatione opus eſt: perinde vt qui frigidus aëre calido calefieri cupit, aſſiduè in eo verſetur oportet.

Nota Secundò, τὸ *cuius eſt anima ſecundùm animam tuam*, id eſt, Primò, vt Tigurina, qui eiuſdem tecum eſt indolis, propenſionis, ingenij, iudicij, animi: aut certè qui norit ſe tuaque conſilia tuo ingenio & indoli adaptare & conformare. In conſilio enim, æquè ac prudentia, maximè ſpectanda eſt eius, cui conſuletur, indoles & animus. Multi enim conſilia dant in ſe bona, ſed non conuenientia indoli & animo conſulentis, quæ proinde ipſe

fastidit, aut violenter exequitur, ideoque in ijs non perdurat, iuxta illud:

Tu nihil inuitâ facies dicesve Minerua,

Quare in consilijs maximè valet sympathia, vt cõsilium dans petenti similes habeat, aut assumat & induat affectus.

Secundò, Lyranus: *Cuius anima est secundùm animam tuam*, id est, inquit, qui diligit te sicut seipsum, vt tecum sit quasi cor vnum & anima vna. Et Palacius: Qui tibi, inquit, est amicus: siue quem amat anima tua; huius enim anima vicissim amabit te. Anima enim vnius similis est animæ alterius in affectu, præsertim amoris vel odij. Quare si scire voles, vtrùm aliquis te amet nec ne, pertenta & explora animum tuum, ac vide quomodo erga illum sit affectus; si sentias te erga illum amore affici, scito & illum te amore reciproco prosequi; sin tu illum odio habeas, & ille te odiet. Nam vt in aqua facies reflexa similis est faciei directæ intuentis, sic cor hominis cordi alterius respondet. Vnde Prouerb. 27. 19. dicitur, *Quomodo in aquis respondent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*; Hebræi ex Hebræo vertunt, *sicut in ipsa aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet.*

VERS. 17. COR BONI CONSILII STATVE TECVM: NON EST ENIM TIBI ALIVD PLVRIS ILLO] Est hypallage: *Cor boni consilij*, id est, bonum consilium cordis tui assume, illique innitere. Hoc enim tibi fidelissimum est. Est hic secundus consiliarius, q. d. Non tantùm à viro sapiente & sancto, sed etiam à teipso, & à corde tuo, pete consilium. Cor enim in primis tibi ipsi fidelius dabit consilium, quàm quiuis alius: deinde cor consilium tuæ indoli & affectui (hunc enim nemo melius cognoscit & sentit, quàm cor tuum) maximè congruum dabit, vel minùs congruum attemperabit: denique cor tuum pro te summè sollicitum, multa adinueniet sibi conuenientia, quæ alij numquam inuenerint. Vnde Syrus vertit, *cor viri lætabitur in via sua plus quàm in diuitijs seculi.*

Cor est oraculum boni consilij. Aut propriè q. d. Statue in teipso cor quasi tribunal, imò oraculum boni consilij; vt cùm dubiũ, quid faciendum sit, occurrit, cor tuum, quid facto sit opus, consulas: ideoque in corde, quasi in tribunali caulam vndequaque diligenter & prudenter in omnem partem ventiles. Si enim hoc feceris, vtique cor tuum tibi erit dictator optimi consilij: dictabit enim id quod summè tibi est conueniens, maximeque tibi vtile, & in rem tuam. Ad hoc enim Deus dedit homini cor, id est rationem, mẽtem & prudentiam, vt illam sequatur: iuxta illud psalm. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Ratio enim humana est quasi lux deriuata à ratione æterna, quæ est in mente Dei. Idcireò enim creauit Deus hominem *ad imaginem & similitudinem* suam, Genes. 1. 26. vt scilicet haberet domesticum hoc oraculum, quod in dubijs omnibus consuleret & sequeretur.

Vnde Græca habent, *consilium cordis σῶον*, id est, *firmum*, vel stabili, & stabile hoc (alij, *stabile sit*) *non enim est tibi fidelior eo*; Tigurina, *institue consilium in animo: nihil enim est illo tibi fidelius.* Siracidi consentit Ben Sira alphabet. 1. littera *filia*: *Sexaginta consiliarij si tibi fuerint, tamen consilium animæ tuæ non deseras.* Vbi Scholiastes: *Qui negotium*, inquit, *aliquod aggreditur, licet multos habeat consiliarios quibus arcana sua reuelet, numquam tamen spernat aut reijciat consilium suum. Nam vt ait Salomon: Cor nouit amaritudinem animæ suæ: sed potiùs suam, tametsi placeat, appendat cum aliorum sententijs. Quæ si præponderet, sequatur, ceteras repudiet.* Nam stultum est adeò ab alijs pendere, vt nullum tuæ sententiæ locum relinquas. Prudenter Seneca: *Consilium tuum*, inquit, *sic apud alios sit, vt ab te auctoritatem accipiat: sic autem ab te auctoritatem accipiat, ne solus id probare videaris. Temeritas enim in assentiendo pernitiosissima est.*

Efficacia consilij. Porrò, quàm in rebus conficiendis efficax sit consilium, quamque viribus & robore corporis præstet, pluribus exemplis docet Homerus Iliade ψ.

Consilio sanè multò, inquit, *quàm robore præstat,*
Hirsutam quicumque parat succidere siluam.
Consilio rursum nauclerus in æquore nigro.
Dirigit vndinagam manum rapientibus Austris.
Consilio auriga aurigam vincitque præitque,

Gnoma de vi consilij. Quocirca Aristot. lib. 4. Polit. cap. 4. allexit consultores esse partem reipub. necessariam. Antonius in Melissa p. 1. serm. 10. 11. & 12. citat has de consilij vt sapientum gnomas. Isocratis: *Bonum consultor res est omnium vtilissima & potentissima.* Diodori: *Consilium prudens multorum manus superat. Sapiens robusto præstat.* Choricij: *Sine bono consilio nihil efficit robur: prudentia verò quamuis robur non assumpserit, multa multoties excogitat. Prudens enim consultatio manuũ multitudinem vincit: imperitia verò cum hominum turba deterior est. Sunt lupi licet vnus non timet multas oues, sed omnes iugulat: sic & vnus sapiens multas imprudenter non veretur sed superat.* S. Basilij: *Robur cum prudentia iunctum, sine ea verò damno affici possidentes.* S. Gregorij Nazianz. *Melior est consulta tarditas celeritate temeraria. Consilium, vitæ lucerna vbique præstat.* S. Chrysostomi: *In singulis rebus quid eas antecedat, quid sequatur animaduerte: & sic eas aggredere.* Denique Salomon Prouerb. 11. 14. *Vbi non est gubernator*, inquit, *corruet populus: salus autem, vbi multa consilia.* Et cap. 24. v. 3. & 5. *Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur. Vir sapiens fortis est: & vir doctus, robustus & validus.*

Tres regulæ doctrinæ Primæ. Iam quia mens timidorum in proprijs sibi diffidit & trepidat, oratione præmissa roboret se triplici hac norma & praxi. Prima, quid vir prudens in hoc casu judicaret faciendum? vtique hoc & hoc. Illud ergo ipse capessam, illiquè applicabo. Hac enim ratione non sequor meum, sed sapiens prudentis consilium. Hoc scrupulosis inggerendum, qui non audent suis scrupulis reniti, vt scilicet faciant intrepidè hoc, quod vir prudens speculatiuè iudicaret tali casu faciendum. *Secunda.* Secunda, si amicus meus meo loco & casu constitutus à me consilium posceret, quod nam ei darem? vtique istud & istud, Idem ergo mihi dabo. Ita vice versa Liuius Salinator insignis bellator asserebat, *neminem fidelius dare posse consilium, quàm eum qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit*; vti refert Liuius lib. 7. decade 4. *Tertia.* Tertia, quid in hora mortis, quid in die iudicij, cùm coram tribunali Christi rationem huius operis redditurus sistat, hac in re me fecisse optabo? vtique illud & illud. Idipsum ergo nunc eligam & peragam. Ita rationem Christo iudici factorum meorum congruam dare potero, ac ab eo laudem lætamque felicitatis æternæ sententiam securus præstolabor. Denique quia nunc ignorantia, nunc amor proprius & cupiditas sæpè hominem excæcant, tutius est, quoad fieri potest, sincerum aliorum prudentum adhibere

adhibere conſilium : iuxta illud Prouerb. 3. 5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Nam, vt ait Plutarch. in Moral. *Vt lamiæ domi cauentes, foris nihil non videntes ita quidam in alienis negotijs plus ſatis oculati, in ſuis parum proſpiciunt.*

VERS. 18. *Anima ſancti ſæpiùs vera: eur:*

* ANIMA VIRI SANCTI ENVNTIAT ALIQVANDO VERA, QVAM (id eſt pluſquam) SEPTEM CIRCVMSPECTORES SEDENTES IN EXCELSO AD SPECVLANDVM] τὸ *ſanctὴ* iam non eſt in Græco, ſed vtique addendum eſt. Probat quod dixit v. præced. Vnde Græca addunt γὰρ, id eſt *nam, enim.* Igitur ſenſus eſt. q.d. In dubijs præter conſiliarios adi conſilium cordis tui; ſiquidem ſapiens & probum eſt, illudque conſule. Nam anima viri ſapientis & ſancti enuntiat non ratò verum, præſertim practicum, quid ſcilicet agendum ſit, meliùs, *quàm ſeptem,* ■ eſt, multi ſpeculatores è ſpecula videant & annuntient ea quæ circumcirca geruntur. Item myſticè, quàm multi doctores qui ſedent in cathedris vt circumſpiciant, id eſt ſpeculentur, veritatem, eamque auditoribus enuntient. Hoc eſt (inquit Lanſenius) nemo meliùs conſulere (vt plurimum) poteſt, quàm quiſque ſibi ipſi, ſi modo Deum timeat. Hic explicat cor conſilij, de quo præced. q.d. Dices, quomodo cor boni conſilij nanciſcar? Reſp. Si animam ſanctam habueris: hæc enim ſolet annuntiare vera, pluſquam ſeptem circumſpectores, qui ex alto ſolent terram circumſpicere & luſtrare. Hunc eſſe ſenſum patet ex Græcis, quæ ſic habent, *animus enim hominis plura quandoque renuntiare ſolet, quàm ſeptem ſpeculatores ſedentes in excelſo ſpecula;* Tigurina, *ſolet enim interdum plura monere ſuus cuiuſque animus, quàm ſeptem in celſa ſpecula ſedentes excubitores.* Quamquam noſter Interpres addens τὸ *ſancti*, videtur reſpexiſſe ad id quod dixi v. 15. *Cum viro ſancto aſſiduus eſto*; quia ſcilicet anima ſancta enuntiat vera, &c.

Reſpond. quæ regitur à Deo.

Cauſa eſt, quòd Deus animas ſanctas peculiariter illuſtret, regat & dirigat. Imò Ariſtot. l. 7. Moral. Eudem. c. 18. aſſerit principium motus in anima, eſſe Deum. *Itaque*, inquit, *horum, qui prudentes ſapientesq; ſunt, celeris eſt vaticinatio & durabilis*: non quòd in anima, præſertim epileptici aut moribundi, ſit fatidicum quid, ſiue vis diuinandi arcana & futura, vt voluit Plato; ſed quòd in ea ſit ſolertia & vis ſapienter conſulendi & coniectandi. Si enim (quod à Philoſophis dicitur) animalia bruta diriguntur ab intelligentia non errante, vt araneæ, hirundines, &c. quanto potiùs animæ ſanctæ ab ea dirigentur? Ar, ſi dirigatur à Deo, num non magis verum videbit quàm ſeptem ſpeculatores? Iam ſolet dici, cor eſſe fidele, quòd videlicet homini ſoleat ■ quod expedit, conſulere. Tu interim Nota, inquit Palacius, licet anima ſancta ſoleat vera dicere, & cor ſoleat fideliter conſilium præbere; at nihilominus vult Deus vtra ſanctitatem adhiberi lectionem, experientiam & obſeruationem, vt bene conſulas. Nam ideò iuuenes, quamuis boni, minùs idonei ſunt dandis conſilijs.

Maximè autem vult Deus inferiores conſulere ſuos Superiores: hi enim quaſi vicarij Dei eos illuminant & dirigunt, præſertim Religioſos, qui voto obedientiæ Superioribus ſe obſtrinxerunt. Obedientia enim hanc directionem meretur, vt ſcilicet obediens, qui amore Dei Superiori ſe regendum tradit, ab eo, Deo dirigente, rectis conſilijs & præceptis dirigatur ad ſalutem & vitam æternam.

A Myſticè Rabanus. *Septem*, inquit, *circumſpectores philoſophi, liberalium artium (quæ in ſeptenario numero ab ipſis comprehendantur) ſunt traditores; ſed magis vera eſſe in omnibus claret Catholici viri modeſta doctrina, quæ in diuinis libris conſiſtit, quàm omnis philoſophorum multiplex in diſputando & in argumentando ſolertia. In hac enim pauca & puris ſermonibus irreprehenſibilis per omnia elucet veritas: in illa verò in exquiſitarum rerum obſcurans opinio garrula loquacitate, imò manifeſta apparet falſitas. Sed quia omnis ſapientia à Domino Deo eſt, nec illam quiſquam ſine eius munere habere poteſt, ideò ſubiungit dicens: Et in his omnibus deprecare Altiſſimum, vt dirigat in veritate viam tuam.* *Myſticè.*

Exemplum huius ſententiæ illuſtre fuit S. Franciſcus, qui, vt ait Bonauentura in Vita eius, quia Sanctus, ita illuminabatur à Deo, vt licet Theologiæ Scholaſticæ eſſet expers, de Theologicis tamen quæſtionibus difficilibus conſultus, meliùs & diuiniùs eas enodaret, quàm ſummi Theologi. Idem Chriſtianis Damiatam obſidentibus, & conflictum cum Saracenis parantibus, eum prohibuit, ac, ſi confligerent, prædixit eorum ſtragem: quæ & illis, Franciſco, vtpote in ſpeciem abiecto & pauperi, non credentibus, nec parentibus, accidit: nam tota in fugam verſa fuit militia Chriſtiana, ac ſex milia cæſa vel capta. *In quo euidenter innotuit*, ait S. Bonauent. cap. 12. *quòd ſpernenda non erat ſapientia pauperis, cùm anima viri iuſti enuntiet aliquando vera, quàm ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum.* Similia de S. Antonio ſcribit S. Athanaſius in eius Vita, & de S. Hilarione S. Hieronymus, ac de alijs Sanctis ſimilia narrantur in Vitis Patrum; adeò vt multi ex eis non tantùm ſapienter coniectando, ſed & verè diuinando, ac futura prophetando, vera prænunciarint, fuerintque veri & propriè dicti vates & Prophetæ. *Exemplum S. Franciſci.*

Cuius doni fons & origo fuit, quòd ipſi aſſiduè per diem & noctem in oratione cum Deo verſabantur, ibi eius ſecreta & gloriam peruidebant. Eleuantes enim à cunctis terrenis mentem in cælum, terram pedibus premebant, ac mortalibus altiores, in Deo fixi, eius arcana quaſi ſecretarij audiebant, & verè cernebant. Hunc donum prophetiæ aſſequendi modum & viam aſſignat S. Baſilius Procemio in Iſaiam. *Prophetarunt*, inquit, *puræ ac pellucidæ animæ, veluti ſpeculæ factæ diuinæ operationis, quæ imaginem integram & inconfuſam, nullaq; ex parte turbatam carnis affectibus repræſentabant. Cùm enim anima omni virtutis ſtudio dedita, vehementiùs Deum amore perpetuum Dei memoriam ſibi impreſſam ſeruat, atque hac re primùm apparat ſeſe, vt Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementiſſima in Deum intentione & arcano amore, numinis afflata, digna prophetiæ dono redditur, Deo diuinam virtutem impertiente, animiq; oculos aperiente ad intelligendas quas velit ſpeculationes.* Et S. Maximus cent. 1. de charit. c. 95. *Quemadmodum*, ait, *ſol exoriens & mundum illuminans, cùm ſeipſum, tum res à ſe illuminatas demonſtrat; ita quoque ſol iuſtitiæ purgato animo exoriens, & ſeipſum videndum exhibet, & rerum quæ à ſe facta ſunt, & diuinæ ſient, rationes demonſtrat.* Hoc ergo illuſtre prophetiæ donum, vti puritate & oratione conſecuti ſunt priſci illi Aſcetæ: ita illud viciſſim eorumdem eximiæ ſanctitatis & cum Deo coniunctionis fuit argumentum, eos ſcilicet fuiſſe viros eximios & diuinos, imò Angelos terreſtres, & homines cæleſtes. Nam, vt ait Tertullianus Apolog. cap. 20. *Teſtimonium diuinitatis, eſt veritas diuinationis.* Quin & ipſe Deus *Origo prophetandi eſt vnio cum Deo.* *Modus aſſequendi donum prophetiæ.*

de

de sua diuinitate cum idolis & idololatris, quasi in iudicio forensi contendens Isaiæ 41. vt illam eis deroget, sibique arroget, non alia quàm hac demonstratione rem conficit, causamque suam peragit: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & scimus quia dij estis vos.* q. d. Ego prænuntio futura, illáque vti prænuntiaui planè eueniunt: vos ô idola, imò dæmones, futura prænuntiatis quæ non eueniunt: ergo ego sum Deus verax & verus, vos estis dij mendaces & falsi; vti fuit Apollo Pythius, qui inde Loxias, ob obliqua & tortuosa responsa, est appellatus. Fuere itaque Ascetæ diuini Dei auditores & interpretes, quia Deo familiares & arctissimè coniuncti. Verè enim S. Bernard. lib. de Inter. domo cap. 69. *Certum*, ait, *signum tibi sit, quæcumque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis vel ab illo minùs diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem nondum sequi mereris. Vis nosse, quia sublimitas diuinarum reuelationum, sit manifestum diuinæ dilectionis indicium? Iam non dicam*, inquit, *vos seruos, sed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Satage ergo Deum tuum intimè & summè diligere, & omni hora in diuinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige ô anima teipsam, ad temetipsam, & in solo diuinitatis desiderio requiesce.

Hac enim ratione posterioribus à Christo sæculis multi Religiosi, Anachoretæ & Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Ruffinum oculatum testem Præfatione in Vitas Patrum lib. 2. *Exempla.* *Vidimus*, ait, *apud eos multos Patres celestem vitam in terra agentes, & nouos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm veticinandi officio sublimatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem ac prodigiorum deerat efficacia. Tanta namque in eis est fides, quæ etiam montibus vt transferantur valeat imperare. Sunt ergo moribus ornati, quieti, leues, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.* Hoc modo S. Benedictus, vti refert S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. in oratione ita mente in Deum fuit eleuatus, vt sub eo videret totum mundum, quasi paruum globum in radijs Solis collectum. Quærenti Petro, quomodo id fieri potuerit? respondet S. Gregor. causamque & modum assignat, dicens: *Quia videnti Deum angusta est omnis creatura, &* mens S. Benedicti in Deo dilatata, sub eo mundum quasi globum exiguum vidit: nimirum ex alta illa diuinitatis specula à longè illa per ænigma prospexit, quæ iam proximè in eadem facie ad faciem intuetur. Ita prophetauit Henoch omnium nostrùm parens, septimus ab Adamo; quia cum Deo ambulabat. Ita Moses factus est Propheta incomparabilis, quia in Sina cum Deo colloquebatur. Ita S. Martinus illustrem prophetiæ spiritum hausit ex alloquio Dei; quia iugiter cum eo versabatur, vti testatur Sulpitius in eius Vita.

A batur Christus Patrem in agonia, dicens: *Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, Matth. 26. 39. Ergo, inquit Palacius, velut obstringitur Deus ad præstandum quod petimus, si non voluntatem nostram, sed veritatem diuinam petimus. Ita Tobias monet filium cap. 4. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hinc Tigurina hoc loco vertit, *reterùm super his omnibus inuoca Altissimum, vt instituta tua dirigat feliciter*; Græca Complut. habent, *& in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat veritas viam tuam: veritas*, tum increata, putà Deus; tum creata & à Deo menti infusa, putà sapientia & prudentia. Alludit ad precem Dauidis psalm. 34. B *Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus salutaris meus, & te sustinui tota die.* Vnde Syrus hoc loco vertit, *& cum omnibus his esto deprecans Dominum, vt ipse dirigat viam tuam in veritate coram hominibus, & coram omnibus.*

Docet ergo Siracides actiones omnes, & præsertim consilia inchoanda esse à Deo. Ita Moses gubernans Israëlem in dubijs omnibus, antequam ea resolueret, consulebat Dominum. Idem iussu Dei fecit Iosue Mosis successor: & cùm id facere omisit, deceptus fuit à Gabaonitis, Iosue 9. 14. Quocirca Isaias c. 30. 2. Iudæis fugientibus in Ægyptum Deo inconsulto, ignominiam & exitium minatur. Hinc olim multis in locis apud Christianos senatores ituri in curiam, priùs sacrificio Missæ intererant; vnde etiamnum sacella curiæ vicina vel annexa, ac beneficia omnique sacrificandi quotidie ijs impositum, nonnullis in vrbibus inuemur. Idem videre & fecere Gentiles. Vnde Plinius initio Panegyrici: *Benè ac sapienter*, ait, *maiores instituerunt, vt rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus caperetur, quòd nihil ritè, nihilq; prouidenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.* Horat. lib. 3. ode 7. *Hinc* (à Deo scilicet) *omne principium: huc refer exitum.* Gellius lib. 14. c. 7. ex Varrone docet *immolare hostiam priùs, auspicariq; debuisse, qui senatum habiturus esset: de rebus quoque diuinis priùs quàm humanis ad senatum referendum fuisse.* Et de Scipione lib. 26. Liuius: *Iam inde ab initio præparans animo, ex quo togâ virilem sumpsit, nullo die priùs vilam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusq; eadem consideret, & plerumque tempus solus ibi tereret.* Omnia ista respicit l. 3. de Ciuit. c. 21. S. Augustin. cùm dixit, *Scipionis, qui Romæ Italiæq; liberator, Hannibalis victor, Charthaginisque domitor fuit, adolescentiam vitamque describi dijs deditam, templisq; nutritam.*

A Deo incipe.

Vers. 19 ET IN HIS OMNIBVS DEPRECARE ALTISSIMVM, VT DIRIGAT IN VERITATE VIAM TVAM] Tertius hic est, summúsque consiliarius, aliorum omnium auctor & director, scilicet Deus.

Tres homines consiliarij. Primus enim est vir sanctus, de quo v. 15. Secundus est, cor cuiusque sapientis & iusti, de quo v. 17. tertius hoc loco est Altissimus, qui idcireo inuocandus est, vt & viro sancto, & cordi proprio consilia sana suggerat, eáque dirigat in veritate, vt careant errore, imprudentia & vitio, vtque sanctè executioni mandentur, & felicem sanctúmque sortiantur effectum. Idcircò deprecaD ANTE OMNIA OPERA VERBVM VERAX PRÆCEDAT TE, ET ANTE OMNEM ACTVM CONSILIVM STABILE] putà consilium non futile, sed firmum & solidum. Pro *verbum verax*. Græcè tantùm est λόγος, id est, sermo, verbum, vel ratio. Vnde sic habent Græca, ἀρχὴ πάντων ἔργων λόγος· καὶ πρὸ πάσης πράξεως βουλὴ principium omnis operis verbum, *& ante omnem actum consilium.* Iam Primò, Lyranus per *verax verbum* intelligit veracitatem & fidelitatem in promissis & responsis: *& ante omnem actum* præcedat *te consilium stabile*, scilicet sapientum & S. Scripturæ. Secundò Vatabl. vertit, *summus* (ἀρχὴ enim & principium, & præcipuum summumque significat) *omnis operis sermo est*, vel *esto* sermo, id est, *verbum verax*; quod Palacius sic appositè exponit, q. d. Antequam negotio manum adhibeas, cura vt aliquod

Vers. 20.

aliquod prouerbium verax, aliquam ſententiam probatam, aliquod conſilium experimento comprobatum præ oculis habeas, quod in negotio ſequare. En tibi ratio capiendi conſilium, Primò, ab amico & viro ſancto; Secundò, à corde, quo; Tertiò, à Deo; Quartò, à verbo aliquo veraci. Sic Chriſtus Matth 4. à dæmone tentatus nihil omnino aggreditur, niſi præmiſſo verbo veraci & conſilio firmo; dicebat enim: *Non in ſolo pane viuit homo*, &: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* & demum: *Dominum Deum tuum adorabis.* Ita & tu nihil aggredere, niſi ex ſimilium ſententiarum præcepto. In quam rem mirè conducunt hi libri Sapientiales; prouerbia item philoſophorum & maiorum.

Tertiò, Tigurina vertit, *initium operis ſit ratio, & conſilium præcedat omne negotium.* Sic & Rabanus & Iantenius per *verbum*, tum vocale, tum mentale quod eſt ratio, intelligunt; vt idem hîc dicatur cum eo quod dixit cap. 32. *Fili ſine conſilio nihil fac. Verbum verax* enim eſt conſilium rectum, & iudicium practicum prudentiæ, ſiue prudens. Senſus ergo eſt: Ante omnia opera tua & omnem actum præcedat te verbum verax, quo certis rationibus diſcas, ſiue in te ipſo, ſiue ex aliorum conſilio facti tui rationem. Idem vocat *conſilium ſtabile*, quod ſcilicet firmis nititur rationibus, & ſtabili animo ſit exequendum. Non enim omne verbum & conſilium ſequendum, ſed quod veritate fulcitur & firmis rationibus.

Gnome S. Thomæ Aquin.

Conformis huic ſententiæ fuit gnome S. Thomæ Aquinatis, qui moribundus rogatus à monachis Ciſtercienſibus Foſſæ nouæ, *quomodo hæc vita ſine errore & lapſu tranſigi poſſet?* reſpondit: *Si in qualibet actione quis ita agat, vt rationem reddere poſſit cur eam faciat: ſic enim non ſinet ſe tranſuerſum agi à cupiditate, paſſione, caſu, aliáue re, quæ eum in errorem inducat.* Hanc rationem actionum ſingularum, eamque exactam ab vnoquoque Chriſtus exiget in terribili illo & decretorio vltimi iudicij die.

Vers. 21. VERBVM NEQVAM IMMVTABIT COR: EX QVO QVATVOR PARTES ORIVNTVR, BONVM ET MALVM, VITA ET MORS: ET DOMINATRIX ILLORVM EST ASSIDVA LINGVA] Syrus paulò aliter: *Dominus*, inquit, *creauit omnia, bonum & malum, vitam & mortem: & qui dominus eſt linguæ ſuæ, liberabitur à malo.* Pro *verbum nequam immutabit cor*, Græca prorſus alia habent ac mirè inter ſe euariant; vt corrupta eſſe non ſit dubium. Nam complut. habent, *veſtigium mutationis* χαρᾶς. id eſt, *gaudij, vultus.* q.d. Signum quòd cor mutatum ſit à gaudio in mœrorem, vel vice verſa à mœrore in gaudium, apparet in vultu: vultus enim hilaris & gaudens, index eſt animi hilaris & gaudentis: vultus verò triſtis & tetricus, index eſt animi triſtis & tetrici. Græca verò Romæ emendata habent dumtaxat, *Veſtigium mutationis cordis.* vbi planum eſt deſiderari nomen *vultus*, aut aliud ſimile quod ſit *veſtigium mutationis cordis.* Tigurina cum Romanis pro χαρᾶς legens καρδίας, id eſt, *cordis*, ſic habet, *indicium mutationis cordis eſt vultus*: nam ira, amor, odium, triſtitia, gaudium, cereríque affectus cordis & animi, eorumque mutationes & viciſſitudines maximè cernuntur in oculis & vultu. Vnde illud S. Bernardi de Modo bene viuendi ad ſororem cap. 65. *Facies hominis ſpeculum eſt cordis.* Quocirca vti conſtantiùs, ita aptiùs certiuſque legunt Latini codices omnes Vulgatæ, *verbum nequam immutabit cor*, *verbum nequam* vocat conſilium prauum verbo prolatum, quod cor audientis & conſilium petentis immutat, id eſt, deprauat & ex bono in malum conuertit. Hoc enim opponit verbo veraci & conſilio ſtabili, quod ante opus præ oculis habendum eſſe monuit v. præcedenti. Porrò quantum hoc ſit malum, quantaque cordis ſit habenda cura, ne verbo nequam deprauetur oſtendit, dum ſubijcit: *Ex quo* (corde) *quatuor partes oriuntur, bonum & malum, vita & mors.* q.d. Cuſtodi cor, vt non audiat, nec excipiat niſi verbum verax & conſilium ſtabile: quia ex eo quaſi ex bono ſemine producet bona virtutum opera, quæ pariant ei præmium vitæ felicis, præſentis & æternæ: ſi enim audierit & exceperit verbum nequam, & conſilium prauum, ex eo quaſi ex malo ſemine producet malorum operum fructus, qui ei pœnam creabunt, ſcilicet mortem præſentem & æternam. Alludit ad Prouerb. 4. 23. *Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum quia ex ipſo vita procedit. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia ſint procul à te.* Vnde & ſubdit Siracides: *Et dominatrix illorum eſt aſſidua lingua.* τὸ *aſſidua* cohæret cum τῷ *dominatrix*, non *cum lingua*; (licet id velit Hugo: *Aſſidua dicit*, inquit, *quia lingua ſemper declinat in illam partem, cui fueris aſſueta*) vt patet ex Græcis, quæ habent. *dominatrix horum* ἐνδελεχῶς, id eſt, *aſſiduè*, continenter & perpetuò, *eſt lingua.* Tigurina, *& quatuor exiſtunt genera, bonum & malum, vita & mors, quorum lingua aſſidua gubernatrix eſt.* Lingua enim docens conſulenſque bona bonos affectus inſtillat cordi audientis, ex quibus bona opera producit, quæ ei pariunt vitam gratiæ & gloriæ: lingua verò docens conſulenſque mala, malos affectus ingenerat cordi audientis, ex quibus ille parit mala opera, quæ ei creant mortem peccati & gehennæ. Vide ergo vt verbum nequam immutet cor. Cùm enim ex corde oriantur hæc quatuor, ſcilicet bonum & malum, vita & mors, ſicut ex paradiſo oriebantur quatuor flumina; eúmque lingua regat cor; ſequitur ex lingua quaſi ex primo fonte oriri hæc quatuor, ſcilicet bonum & malum, vitam & mortem, adeóque linguam horum quatuor eſſe gubernatricem & dominatricem. Adeò orationi ratio, ori cor eſt coniunctum. Vnde concludendum relinquit: Caue ergo ne verbum nequam haurias, multo minùs illud alijs ingeras & inſtilles: quia eius effectus erit actio nequam, præmium verò erit mors: ſtude verò vt verbum bonum hauſias, illudque alijs enunties & inſtilles: quia eius effectus, & quaſi proles erit actio bona; præmium verò erit vita, tum tua, tum tuorum, quibus verbum bonum inſtillaſti.

Nota actus boni & mali oriuntur ex corde phyſicè & effectiuè; vita verò & mors ex eodem oriuntur ethicè ſiue meritoriè. Cor ergo ſicut in homine eſt primum viuens, & vltimum moriens: ſic pariter idem eſt fons, origo & cauſa omnium actionum vitalium, tum naturalium, tum moralium, tum ſupernaturalium. Per *cor* intellige animum. Huc facit illud Prouerb. 18. 21. *Mors & vita in manu linguæ, qui diligunt eam comedent fructus eius.* Et illud Græcorum adagium, quod refertur à Suida & Zenodoto: *Lingua quò pergis? Erectum ciuitatem, eamdem denuò euerſura.* Hinc Bias Amaſidi Ægyptiorum regi iubenti, vt ſibi quod in victima, quam ad illum miſerat, erat optimum & peſſimum remitteret, linguam reſectam remiſit, innuens linguam eſſe cauſſam omnis boni æquè ac mali. ita Plutarh. tract. de Loquacitate.

Ex

EST VIR ASTVTVS (græcè, πανοῦργος, id est callidus, vafer) MVLTORVM ERVDITOR, ET ANIMÆ SVÆ INVTILIS EST] Hic versus legitur in Romanis & Græcis, sed desideratur in Iansenio, Lyrano, aliisque passim. Sensus est, q.d. Astutus, qui alios docet benè agere, cùm ipse malè agat, hic alijs vtilis, sibi inutilis, ideoque intipiens est: non enim sapit, qui sibi non sapit. Tigurina, *est qui prudens multos erudiat, qui idem animæ suæ sit inutilis.* Hic alijs est bonus, sibi ipsi nequam. Nam vera scientia & prudentia non in speculatione & doctrina, sed in praxi & operatione consistit. Et vt aiebat S. Franciscus, *tantum habet homo de scientia, quantum operatur: & religionis tantum est bonus orator, quantum operator*, vti refert Waddingus in Annal. Minor. anno Christi 1220. num. 25. Porrò Syrus pro versu iam explicato hunc habet, *omnis qui sapere sibi videtur, ipsemet fatuus est.*

VERS. 21. VIR PERITVS MVLTOS ERVDIVIT, ET ANIMÆ SVÆ SVAVIS EST] Est antithesis versus præcedentis. Nam opponit *peritum*, id est sapientem, expertum & prudentem astuto: quòd astutus alios erudiat, non teipsum; vnde alijs vtilis, sibi inutilis est: peritus verò & sapiens alios ita erudit, docetque bene agere, vt simul teipsum doceat & dirigat, æquè ac recreet, pascat & oblectet sua sapientia: quare alijs vtilis, sibi verò & vtilis & suauis est. Delectat enim eum quòd sapiat, quodque alios sapientes & sanctos efficiat.

Nota. Siracides v. 15. & 16. & sequ. duas in consiliario conditiones & dotes requisiuit; Primò, vt sit vir sanctus; Secundò, vt cum eo cui consulit, habeat sympathiam: hîc Tertiò requirit, vt quod ore consulit, opere demonstret. Homines enim magis credunt operi quàm ori; & quia si secùs faciat, alijs consulit, sibi non consulit: quare alijs consiliarius est, sibi non est, quod præposterum est magnæque imprudentiæ. Subdit quartum, vt non sit sophista. Vnde ait:

VERS. 23. QVI SOPHISTICE LOQVITVR, ODIBILIS EST: IN OMNI RE (Complut. habent, *omni sapientia*; Romana, *omni alimento*) DEPRAVDABITVR. NON EST ILLI DATA A DOMINO GRATIA: OMNI ENIM SAPIENTIA DEPRAVDATVS EST] Ita Romana. sic quoque hæc verba citat S. Augustin. lib. 2. de Doctr. Christian. cap. 31. Pro *qui sophisticè loquitur*, græcè est ὁ σοφιζόμενος ἐν λόγοις, quod Complut. vertunt, *sophistizans in sermonibus*; Romana verò, *qui sapientiam ostentat in sermonibus*, vti solent Sophistæ; Tigurina, *est qui verbis agens sapientem sit odiosus, qui idem omni sapientia careat*; Syrus, *est enim qui sapiens est, & in discursibus suis odio habetur; ab omni honore impedit seipsum. Est enim sapiens qui semper est sapiens.*

Porrò S. Augustin. loco iam citato requirens in studioso sacrarum Literarum, vt sit Dialecticus, non sophista: *Tantùm*, inquit, *ibi cauenda est libido vincendi & puerilis quædam ostentatio decipiendi aduersarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, & plerumque ita veras imitantes, vt non solum tardos, sed ingeniosos etiam minùs attentos decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei* (Diogeni Cynico) *cum quo loquebatur: Quod ego sum, tu non es. At ille consensit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipso quòd ille insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit. Ego autem homo sum. Hoc quoque cùm ab illo accepisset concludit dicens: Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Script. quantum existimo, detestatur illo lo-*

Sophisma recitatum à S. Augusti.

co, vbi dictum est: Qui sophistice loquitur, odibilis est. Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius, quàm grauitatem decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicatur. Hucusque S. Augustin.

Cornuti syllogismi qui

Ad sophisticam pertinent cornutæ argumentationes & syllogismi, qualis est ille Chrysippi apud Senecam epist. 49. *Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes.* Et captiones inextricabiles, quales sunt illæ crocodili, quem aiunt raptam à se puellam deuorare cupientem, ea lege matri se promisisse redditurum, si mulier verum diceret, quidquid ipse de reddenda puella constituisset: ἀπορία omnino captio. Nam si mulier respondisset, *Reddes*, quia reddere ipse non statuisset, vera non dixisset: contrà si dixisset illa, *Non reddes*, reddere non debuit, alioquin vera non fuisset responsio: quidquid igitur illa diceret, crocodilus non fuisset redditurus. Quintilianus lib. 1. cap. 10. hoc genus ambiguitates Crocodilinas vocauit: nominari etiam πόρισμα quidam monent. Simile est illud Protagoræ de quo Agellius lib. 4. Noct. Attic. cap. 10. Paria scribit de Corace, qui mercedem ab adolescente repetebat, Sextus Empiricus aduersus Mathematicos. Talibus vtitur dæmon, qui Euam omnesque homines suis sophismatibus decipere & capere satagit. Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. 14. dæmonem vocat *Sophistam struendæ malitiæ primarium.* Et S. Basil. hom. 22. *Primum & maximum & inuisum humanæ sapientiæ sophisma.* Et Rupert. lib. 3. in Gen. *Odibilium sophistarum maximum.*

Exempla.

Huic simile, inquit, Lactantius lib. 6. de Falsa sapientia cap. 6. *est illud quod in scholis proponi solet in asyllati generis exemplum, somniasse quendam ne somnus crederet. Si enim crediderit, tum sequitur, vt credendum non sit. Ita si nihil sciri potest, necesse est ipsum sciri, quod nihil sciatur. Si autem scitur posse nihil sciri, falsum est ergo quod dicitur, nihil sciri posse. Sic inducitur dogma sibi ipsi repugnans, seq; dissoluens.* Hi sunt nodi Gordij captioli & quasi insolubiles. Simile est illud apud Ciceron. lib. Academ. *Si dicis, te mentiri, verumq; dicis, mentiris: dicis autem te mentiri, verumq; dicis: mentiris igitur.* At qua ratione potes mentiendo verum dicere, siue mentiri & simul verum dicere: Huc pertinet illud Dauidis psal. 115. *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Cui *responderi potest*, (inquit S. Gregor. lib. 22. Moral. cap. 10. ex mente Sophistarum) *Si omnis, ergo & tu; Falsaque iam erit sententia, quam mendax ipse protulisti. Si verò ipse non es mendax, vera iam sententia non erit: quia dum tu verax, non omnis homo cognoscitur mendax.* Et de Cretensibus loquens D. Paulus ita scribit Tit. 1. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri; testimonium hoc verum est.* Atqui hic Propheta fuit Epimenides, poëta Cretensis: ergo & ipse fuit mendax. Si mendax, quomodo testimonium eius verum est? Plura recenset Scotus & Dialectici tract. de Insolubilibus. Illa tamen ex S. Script. solubilia sunt, vti ea suis locis resolui.

Discrimen sophistæ & sophi. Primum.

Sophistæ ergo à sophis, id est sapientibus, distinguuntur: Primò, quòd sophistæ suam ostentent sapientiam, vt habeantur sophi: sapientes verò modestè suam sapientiam celent, vel vbi opus est proferant. Vnde sophistæ à Plinio vocantur Sophocles, ὅτι δὲ σοφὸς καλεῖσθαι, quòd sapientes vocari velint, cùm reuera non sint. Esto Sophocles Poëta dictus sit, quasi σοφῶν κλέος, id est sapientum

sum decus & gloria. Secundò, sophistæ sapientiæ
Secundo. suæ, vtpote modicæ & minus solidæ, lenocinia orationis adhibent, eamque fucant pompa verborũ & phalerata eloquentia, vnde Protagoras, Libanius similesque oratores, vocati sunt Sophistæ, quia eorum sapientia non erat realis, sed *sapientia verbi*, vt ait Paulus 1. Cor. 1. 17. Sapientes verò cândido, puro & simplici sermone suæ mentis cõceptus, suamque sapientiam enunciant. Tertiò &
Tertio. propriè, sophistæ captiosis, ambiguis, implexis & fallacibus verbis & ratiocinijs illaqueant & decipiunt auditores, eosque capere, & in errorem inducere cõnantur: sapientes verò per rationes demonstratiuas vel probabiles, puram veritatem indagant, suisq; discipulis proponunt. Porrò sophistæ multi erant è philosophis & oratoribus tempore Siracidis, quos hîc ipse quasi sui æmulos perstringit. Simili modo S. Paulus perstringit sui æui sophistas, Apostolorũ æmulos; vt Apolonium Tyaneum, Epictetum, Dionem, Damym, Musonium ceteroſq; qui fideles à Christo & Apostolis ad se ostẽtatione sapientiæ, præsertim Erbices prætextu, & promissione vitæ honestæ & beatæ, traducere conabantur, vti dixi 1. Cor. 20. Quin *& Socrates* ait Plato in Euthydemo, *cum duobus fratribus sophistis, & vt illi sunt, contumeliosis disputans, quasi cum duobus monstris vnum congressus, cum illi probro obijcerent Dionysodorus, quòd fugeret, neq; ad interrogata responderet, respondit: Non inuria fugio. Nam cum alterutri sim impar, cur non fugiam ambos? Equidẽ Hercule multò sum imbecillior, qui tamen pugnare pariter ni̇ volui & aduersus hydram sophisticam, cui propter sapientiam pro vno sermonis capite amputato multa repullulabant, & aduersus cancrum sophisticum quendam è mari profectũ.* Mordaci videlicet allegoria Socrates è fratribus sophistis alterum hydram, alterum cancrum nominat, se verò Herculem. Atq; hinc prouerbium: *Ne Hercules quidem contra duos.* Idem Socrates Euclidi contentiosarum quæstionum admodum studioso: *Sophistis*, inquit, *ô Euclides, vti poteris, hominibus vti non poteris*, perinde ac si sophistæ vulpes vel simiæ essent, non homines.

Sensus ergo est, q.d. Consiliarius, doctor vel quilibet alius qui *sophisticè*, id est captiosè, ambiguè, insidiosè, deceptoriè *loquitur*, hic *odibilis est* Deo, angelis & hominibus, quibus chara est veritas, simplicitas, fidelitas, ac proinde ab iis explosus *omni re*, id est omni honore & lucro, adeoque alimento, vt habent Græca Roman. quod per sophisticen suam quæsiuit, *defraudabitur*. Impostor enim & sophista, cùm agnoscitur eius fraus, hypocrisis & deceptio, pro honore ignominiam, pro lucro sibilum reportat. *Non est* enim *illi data à Domino gratia*, id est, non est datum ei à Deo vt gratiam inueniat in oculis hominum, eisque sit gratus & gratiosus, quia *omni* vera *sapientia defraudatus*, id est, priuatus expertèque est. Significat sophistas, licèt initio ostentando suam sapientiam & eloquẽtiam, hominum gratiam sibi concilient; mox tamẽ vbi eorum sophismata & sophisticæ fraudes retegũtur, eam deperdere, ac pro gratia odium omnium incurrere: cùm ex aduerso sapientes initio, vtpote minùs cogniti, parui fiant; at vbi eorum sapientia perspicitur, magni ab omnibus habeantur: ac, sicut sapientia, sic & honor eorum solidus & perennis est. Sunt enim instar piperis, quod quo magis teritur, eo maiorem calorem, odorem & ignem exhalat.

Sapiens os ipse.

Cornel. in Ecclesiast.

A Moraliter hîc disce, doctori & consiliario duo esse necessaria, vt honoratus & locuples euadat, scilicet veram sapientiam & Dei gratiam, atque sapientiam conciliare sibi Dei gratiam. Deus enim sapientes promouet ad honores & opes.

Deniq; maximè sophistæ sunt hæretici, qui per sophisticas cauillationes fidem euertere; & fideles decipere ac peruertere satagunt: vnde ipsi omni Dei gratia ac sapientia priuati sunt, ideoque odibiles Deo, angelis & hominibus; ita Rabanus.

TERTIA PARS CAPITIS.

De sapientiæ fructibus & præmijs.

B *Vers.* 25. Est sapiens, animæ suæ sapiens: & fructus sensus illius laudabilis.

26. Vir sapiens plebem suam erudit, & fructus sensus illius fideles sunt.

27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, & videntes illum laudabunt.

28. Vita viri in numero dierum: dies autem Israel innumerabiles sunt.

29 Sapiens in populo hereditabit honorem, & nomen illius erit viuens in æternum.

C EST SAPIENS, ANIMÆ SVÆ SAPIENS: ET FRVCTVS SENSVS ILLIVS LAVDABILIS] Sophistæ opponit sophum, id est, verè sapientem, q.d. Sophista non est, sed videtur imperitis sapiens: at sophus non tantùm videtur, sed reuera est sapiens: quia ante omnia animæ suæ consulit, sibique sapit, dũ animam suam vera sapientia & virtute implet & adornat, deinde sapientiam suam aliis communicat, quare *fructus sensus*, id est mentis & intelligentiæ ipsius, est *fidelis*, vt habent Rom. id est sincerus, firmus & solidus; quia mentem pascit veritate & virtute, ideoque gratus & laudabilis est hominibus, æquè ac Deo & angelis. Vnde Græca Complut. habẽt, *est sapiens propriæ animæ, & fructus intellectus eius in ore* (dum loquendo eam aliis communicat) *laudabiles*; Tigur. *est qui animæ suæ sapiat, animæ in ore laudabiles sunt fructus prudentiæ*: legit cum Nostro & Complut. *sinetè*, id est, *laudabiles*: pro quo Romani legunt *meoi*, id est *fideles*; alij, *est sapiens animæ propriæ, eiusq. intelligentiæ fructus in ore laudabiles sunt. Quoniam*, inquit Rabanus, *ea quæ Deo sunt plenæ mente tractat, lingua profert, & vitæ operatione exercet.* Syrus, *fructus sapientum animabus eorum, & est sapiens qui animæ suæ* (vel sibi ipsi) *est sapiens, & fructus operum eius ex aspectu sanctitatis eius.* Vers. 25.

VIR SAPIENS PLEBEM SVAM ERVDIT, ET FRVCTVS SENSVS ILLIVS FIDELES SVNT] Est hæc secunda antithesis sophistæ & sophi, siue sapientis: sophista enim vri animam suam, sic & populum decipit & deludit; at verò sapiens non tantùm animæ suæ, id est sibiipsi, sapit; sed & plebem, vel sibi concreditam, vel in qua degit & habitat, erudit docetque verbo & exemplo, vt honestè, iustè & piè viuat: & *fructus sensus*, græcè *συνέσεως* id est intelligentiæ & doctrinæ ipsius, non sunt labiles, vt statim euanescant instar doctrinæ sophistarum, sed *sunt fideles*, id est, firmi & stabiles: quia veritas stabilis est, ideoq; stabiles parit proles & fructus; inde Hebræi dicunt, אמת *emeth*, id est, *veritatem* Vers. 26.

ſtabiles habere pedes, ipſá, ſtabilem conſiſtere. Tigurina, *vir ſapiens erudit populum ſuum, & fructus intelligentiæ ipſius ſtabiles ſunt*: alij, *certi ſunt.* Aliter Lyran. *fideles*, inquit, id eſt *ſide digni ſunt: tum, quia à veritate prima procedunt: tum, quia ad ipſam finaliter dirigunt.* Et Palacius: *Fideles*, inquit, id eſt, *nullo errore vel malitia maculati.*

VERS. 27. VIR SAPIENS IMPLEBITVR BENEDICTIONIBVS, ET VIDENTES EVM LAVDABVNT] Eſt hæc tertia antitheſis ſophiſtæ & ſophi, id eſt ſapientis: nimirum, ſophiſtæ omnes maledicunt, omneſque eum execrantur; at ſapienti omnes benedicunt, omneſque eum laudant & celebrant, ac, vt Græca habent, μακαρίζουσιν, id eſt, beatum prædicant. Vnde Complut. *vir ſapiens implebitur benedictione, & beatum dicent omnes eum videntes.* Poſſet quoque benedictio ſumi pro beneficentia, omnique bonorum cumulo. Vnde Tigurina vertit, *vir ſapiens felicitate cumulabitur, & beatum prædicabunt omnes qui eum viderint*; & Dionyſ. *vir ſapiens implebitur benedictionibus, id eſt*, inquit, *bonis & profectibus gratiarum, virtutum, donorum, fructuum & beatitudinum, in quibus omnibus creſcit atque perficitur, bene vtendo ſapientia ſua, videlicet diuina contemplando, & proximos inſtruendo.* Et Hugo, *Benedictionibus*, inquit, *tum dexteræ, tum ſiniſtræ*: dexteræ in futuro, quando ei dicetur cum aliis: *Venite benedicti Patris mei*, &c. ſiniſtræ in præſenti vita, putà gratia Dei, & laude hominum. Vnde & Syrus vertit, *qui ſapiens eſt anime ſue, ſaturabitur deliciis, & laudabunt eum omnes videntes eum.*

VERS. 28. VITA VIRI IN NVMERO DIERVM: DIES AVTEM ISRAEL INNVMERABILES SVNT.] *Viri*, id eſt, cuiuſque hominis: Hebr. enim אישׁ *iſh*, id eſt *vir*, idem eſt, quod *quilibet*. *In numero*, ſcilicet definito, certo & pauco. *In numero dierum*, ergo idem eſt, quòd definitorum & paucorum dierum ſunt. Eſt hypallage: *vita viri* eſt *in numero dierum*, hoc eſt, vita viri eſt in diebus numeri, id eſt in diebus numeratis & paucis. Hebræi enim יְמֵי מִסְפָּר *ieme miſpar*, id eſt, *dies numeri*, vocant paucos & facilè numerabiles. Senſus ergo eſt; q.d. Vita cuiuſq; hominis numerata & definita eſt, certiſque & paucis diebus à natura & à Deo circumſcripta, iuxta illud pſ. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum ſeptuaginta anni ſi autem in potentatibus, octoginta.* At verò dies Iſrael ſunt indefiniti & innumeri. Tigur. *vita cuiuſque tenſtat numero dierum, ſed Iſraelitarum dies ſunt innumeri.*

Dies Iſrael innumeri: quo ſenſu.

Quæres, quinam ſit hic Iſrael? Certum eſt per Iſrael hic non accipi Iacobum patriarcham, qui luctans cum angelo eumque vincens, ab eodem cognominatus eſt *Iſrael*, id eſt, dominans Deo, id eſt, angelo, qui Deũ repreſentabat, Geneſ. 32. 28. Nam Iacobi dies fuêre *parui*, id eſt pauci, & *mali*, id eſt ærumnoſi, vt ipſe ait Geneſ. 47. 9. Iacob enim vixit dumtaxat 147 annis, Gen. 47. 28.

Reſp. Prima.

Primò igitur, propriè per *Iſrael* accipias populũ Iſrael, prognatum ex Iacob; qui alio nomine dictus eſt Iſrael, vt ſenſus ſit, q.d. Vir quiſq; paucos viuit vitæ dies, at ſapiens dies viuit innumeros: licèt enim corpore moriatur, fama tamen eius perpetuò viuet apud populum Iſrael, id eſt, fidelem: populus enim perpetuò durat: eſto hic vel ille homo in populo moriatur. Nominat populũ Iſrael præ ceteris, quia ille ſolus ævo Siracidis habebat veram ſapientiam, id eſt, fidem, cultum & religionem Dei, iuxta illud Moſis Deut. 4. 6. *Hæc eſt veſtra ſapientia & intellectus coram populis, vt audientes vniuerſa præcepta hæc* (legis Dei) *dicant: En populus ſapiens & intelligens.* Ita Dionyſ. Palacius & Lyran. *Dies*, inquit, *populi Iſrael ſunt innumerabiles, id eſt diuturni: licet enim perſonæ ſingulares moriantur & naſcãtur ſibi ſuccedentes, remanet tamen vnitas populi. Sicut in fluuio aqua ſunt in continuo fluxu; remanet tamen identitas fluuij: homo verò ſapiens non ſolùm durat ſuo tempore ſed tranſit ad poſteros: propter quod eſt diuturna, & maximè in populo ſuo, qui magis nouit opera eius: ideò ſubditur: Sapiens in populo hereditabit honorem.*

Secundò, Ianſenius & Hugo per *Iſrael* accipiunt Iſraelitam, id eſt quemlibet ſapientem, hoc eſt fidelem & ſanctum, q.d. *Dies Iſraelis*, hoc eſt, Iſraelitæ, ſunt innumerabiles: quia infiniti & in perpetuum durantes, hoc eſt, Iſraelitæ propter ſapientiam ſuam, & veram Dei cognitionem, qua præ aliis donati ſunt, viuent in æternum, non ſolùm apud homines per nominis memoriam, ſed etiam apud Deum per gloriam æternam. Vnde Syrus vertit, *ſapiens populi hereditabit gloriam, & nomen eius permanet in vitam æternam.* Huic conuenit illud Eccleſiaſtæ 7. 13. *Hoc plus habet eruditio & ſapientia, quod vitam tribuunt poſſeſſori ſuo.* Sic quilibet ſanctus vocatur *Iſrael* ab Apoſtolo Galat. 6. 16. *Quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei.* Vide quæ de Iſraele dixi ibidem, & Geneſ. 32. 28. & c. 35. 10.

Secundò.

Alludit ad Iacob patriarcham, qui vt Iacob paucos vixit dies & annos; ſed factus dictuq; Iſrael, viuit tum perſonaliter in cælo vitã æternam: tum in poſteris, putà in populo Iſrael per multa ſæcula. Iacob ergo, id eſt, luctator & ſupplantator vitiorum modico tempore, meruit fieri Iſrael, id eſt, *dominans Deo*, vel, vt S. Aug. & alij, *vir videns Deum*, in æternum, q.d. ait Hugo, *dies Iacob luctantis terminum habent: ſed dies Iſrael contemplantis facie ad faciem interminabiles erunt.*

Allegor.

Allegor. *Iſrael* eſt Eccleſia, ſiue cœtus fidelium, & populus Dei, qui etiam in hoc mundo durabit vſque ad conſummationem ſæculi: vt hac iam ſententia comprobetur, inquit Ianſenius, id quod dixit, fructum ſapientiæ eſſe ſtabilem & firmum, Propter Dei enim verbum, quod ſequitur, perpetua futura eſt eius Eccleſia.

Anagogicè.

Anagogicè, *Iſrael* eſt beatus: hic enim viuit in cælo dies innumeros, ſcilicet felices & æternos. Ita Rabanus: *Quid eſt*, inquit, *quòd vitam viri in numero dierum comprehenſam dicens, addidit, dies Iſrael eſſe innumerabiles, niſi quòd Sanctorum vitam in cæleſti beatitudine oſtendit eſſe æternam & infinitam? Quòd autem vita præſens hominum certo numero in præſcientia Dei & diſpoſitione conſtituta ſit, oſtendit Iob, dicens cap. 14. Breues dies hominis ſunt: numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, quos præterire non poterit. At verò Iſrael dies, hoc eſt ſancti viri, qui recta fide & bonis operibus in hac præſenti vita Dominum ſemper coluit, poſt finem præſentis laboris, pura mente ſerenum Dei vultum in cæleſti regno perpetualiter contemplatur. Cuius boni ſicut nulla eſt labes; ita & gaudij nullus eſt finis.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 2. 11. 42. *Mundus tranſit tanquam ſcriptura delebilis, ſapientia ſtabilis eſt vt ſculptura.*

VERS. 29. SAPIENS IN POPVLO (Iſrael, id eſt fideli, vt dixit v. præcedenti) HEREDITABIT HONOREM, græcè δόξαν, id eſt, gloriam; Romana legunt, πίστιν, id eſt, fidem; vt ſcilicet omnes ei quaſi cæleſti oraculo fidem habeant: ET NOMEN ILLIVS ERIT VIVENS IN ÆTERNVM] Dat cauſam cur dixerit:

dies

dies autem Iſrael innumerabiles ſunt: quia ſcilicet ſapiens in populo Iſrael, vtpote perpetuo, obtinebit honorem perpetuum, ac *nomen*, id eſt, memoriam, famam & gloriam perennantem in æternum. Sic Salomon celebrans ſuum ſapientiæ ſtudium. Sap. 8. *Habebo*, inquit, *propter ſapientiam claritatem ad turbam, & honorem apud ſeniores in Eccleſia*, tam cæleſti quàm terreſtri, tam triumphante, quàm militante, iuxta illud c. 44. 14. *Corpora ſanctorum in pace ſepulta ſunt, & nomen eorum vnit in generationem & generationem.* Et illud Prou. 10. *Memoria iuſti cum laudibus, & nomen impiorum putreſcet.* Huc facit prouerbium Arabicum centuria 2. num. 21. *Diſce ſcientiam, ô puer, vt ſis imperator, & ne ſis ignarus, vt ſis deſpicabilis.* Et n. 22. *Scientia diadema eſt puero, & intellectus torques aureus.* Hinc & doctores cùm creantur, pileo, quaſi diademate coronantur, & torque aureo cinguntur. Et n. 25. *Non eſt gloriatio in opibus & ſtemmate, ſed gloriatio in ſcientia, & eruditione.* Et n. 29. *Acquire tibi aurum in menſura, & ſcientiam ſine menſura.* Et n. 34. *Scientia eſt lumen æternum, habetq; oculos lucidos.*

Anagog. Hugo: Nomen ſapientis, id eſt, iuſti, inquit, viuet in perpetuum; quia ſcriptum eſt in libro vitæ, iuxta illud Chriſti: *Gaudete, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis*, Lucæ 10.

QVARTA PARS CAPITIS.

De continentia & refrænatione concupiſcentiæ & gulæ.

Verſ. 30. Fili in vita tua tenta ruinam tuam: & ſi fuerit nequam, non des illi poteſtatem:

31. Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet.

32. Noli auidus eſſe in omni epulatione, & non te effundas ſuper omnem eſcam:

33. In multis enim eſcis erit infirmitas, & auiditas appropinquabit vſque ad choleram.

34. Propter crapulam multi obierunt: qui autem abſtinens eſt adjiciet vitam.

VERS. 30. FILI IN VITA TVA TENTA ANIMAM TVAM: ET SI FVERIT NEQVAM, NON DES ILLI POTESTATEM] Hæc pertinent ad verſ. 24. *Eſt ſapiens animæ ſuæ ſapiens.* Idipſum enim hic explicat, docetque potiſſimùm ſapientiæ veræ & practicæ officium in eo conſiſtere, vt ſapiens animam ſuam purget à vitiis & concupiſcentiis, eíque virtutes quaſlibet inſerat. Ait ergo: Fili in vita hac hoc potiſſimùm age, nimirum *tenta*, id eſt, ſcrutare & explora affectiones & deſideria animæ tuæ, & ſi videris ea eſſe *nequam*, id eſt, propenſa ad malum; *non des illis poteſtatem*, nec laxes eis habenas ſequendi & exequendi malum, ſiue nequitiam in quam propendent; ſed ea coërce & refræna, non tantùm ab illicitis, ſed etiam à licitis, quæ occaſionem dant & viam ſternunt ad illicita. Facilis enim lapſus eſt cupidi à licitis valdè concupitis ad illicita; v.g. qui amat vinum facilè labitur, ſi non in ebrietatem,

Cornel. in Eccleſiaſt.

A certè in nimium eius potum. Habeto ergo exploratos omnes animæ tuæ ſinus, vt ſcias in quæ vitia propendeat, ac ab illis eam ita retinæna, vt planè in contrarium eam diuertas & cogas: v.g. ſi videris eam propenſam in ſuperbiã, totis viribus flecte eam ad humilitatem, eamque occupa cogitationibus & officiis vilibus & humilibus; ſi videris eam propenſam in auaritiam, flecte eam ad liberalitatem; ſi ad gulam, flecte eam ad abſtinentiam & ieiunium, ſi ad iram, flecte eam ad manſuetudinem. Sic enim arbor curua in contrariam prorſus partem flectenda eſt, vt euadat recta; ita Rabanus, Lyranus, Palacius & alij. *Præcipit ſapientia*, inquit Rabanus, *homini, vt tantè ſeruet vitã ſuã, ne ſeriè per iniuriam in varijs deſiderijs diffluat, & in peccati mortẽ decidat: ideò dicit vt teneat animam ſuam, id eſt, vt probet animæ ſuæ voluntatem, & ſi fuerit peruerſa, non tribuat illi poteſtatem perficiendi eam.* Huc B facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 22. *Puta vitem tuam manu tua, non aliena*, id eſt, reprehende teipſum ſuper vitio tuo, priuſquam te alius reprehendat ſuper eodem. Et n. 14. *Lima ſpinas: lima*, id eſt, vince affectum carnis & cupiditates malas, eaſque reſeca lima rationis. Cupiditates enim inſtar ſpinarum hominem pungunt, ad ſcelus incitant, & ad exitium adigunt. Earum ergo acumen neceſſe eſt vt lima rationis tamquam duriori obtundamus ſi ſalus noſtra nobis eſt cordi.

Græca iam aliter habent, nimirum, *filia in vita tua tenta animam tuam, & vide quid ei malum ſit, & ne dederis ei*; Tigurina, *fili proba animam tuam in vita tua, explora quid noxium ei ſit, neque id ei indulgeas*; Syrus, *fili mi in vita tua tenta animam tuam, & vide id quod malũ eſt illi, ne des illi*, q. d. Indaga & explora diligenter inclinationes, affectus & vires animæ C tuæ; vt ſcias quid ei congruum & bonum, quid incongruum & malum ſit: quo facto tribue ei quod congruum & bonum, nega verò quod ei incongruum & malum deprehendiſti. Vnde ſequitur: *Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet*; v.g. anima aliquorum propendet ad ſtudia Theologica aliorum ad matheſin, aliorum ad artes mechanicas, aliorum ad bellum: quiſq; ergo animę det, quod eius inclinationi & viribus conuenit & congruit. Si enim eam cogat ad aliud, v.g. ſi amantem ſtudiorum cogat ad bellum, magnam illi vim inferet, ideoq; anima violenter in bello detenta gemet iugiter, nec in eo perſiſtere poterit, vtpote agens vitam ſibi moleſtam, ingratam & ærumnoſam. Id magis liquet in deligendo vitæ ſtatu. Aliis enim cõuenit & placet D ſtatus matrimonij, aliis ſacerdotij, aliis Religionis: quare ſi parẽtes, vt ſæpè fit, cogant filios iuniores ad Religionem, cùm ipſi ab ea abhorreant, & cupiant agere vitam in ſæculo, vtiq; filij in Religione agent vitam mœſtam & periculoſam, dataque occaſione iugum Religionis excutient, qua de cauſa tot vidimus, & videmus Apoſtatas. Sanè multi damnantur, quia ſtatum ſibi incongruum capeſſunt, adeoque multi damnantur in ſæculo qui ſaluarentur in Religione: & vice verſa.

Huic expoſitioni adaptari poteſt verſio noſtra, vti eam adaptat Ianſenius, hoc modo: In vita tua tenta animam tuam, id eſt, rimare & indaga quid animæ tuæ maximè conueniat, & ſi fuerit aliquid *nequam*, id eſt, noxium & incongruum illi, nõ des eius rei poteſtatem, nec ſinas eam illud capeſſere, vel eo vti & frui: ut hæc omnia pertineant ad de-

lectum in rebus adhibendum, de quo multa dixit initio capitis. verùm prior sensus vti simplicior & planior, ita & verior ac congruentior est.

VERS. 31. NON ENIM OMNIA OMNIBVS EXPEDIVNT, ET NON OMNI ANIMÆ OMNE GENVS PLACET] Dat causam cur anima nequam retrænanda sit nō tantùm ab illicitis, sed etiam à licitis: quia scilicet non omnibus omnia expediunt, sed quod vni, v.g. sobrio & casto vtile est, alteri, v.g. goloso & libidinoso, periculosum & noxium est, ac causa peccati & damnationis æternæ. Rursum esto aliquid alicui bonum, vtile & conueniens sit, tamen illud animæ eius non placet: quare aliud quod ei placet quærat oportet, iuxta illud:

Tu nihil invita facies dicesve Minervâ.

Vnde Græcè clariùs idipsum dicitur: *non enim omnia omnibus conducunt, & non omnis anima in omnibus sibi placet*; Tigurina, *non enim quæuis quibuslibet conferunt, nec quiuis animus quæcumque re felix est.* Nam quod inuitus & nolens agit, in eo miser & infelix est. Syrus, *quia non omnis tibi bonus est, & omnis animo in pauca delectatur.* Sapienter Poëta:

Nullum numen abest, si sit prudentia. Et: *Iuuenal. satyr. 14.*
Nunquam aliud natura, aliud sapientia dicit.

Et Persius:

Mille hominum species, & rerum discolor vsus:
Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

Iuxta Græcorum lectionem versus præcedentis, connexio huius versus cum illo clara est, vt patet ex dictis ibidem.

VERS. 32. NOLI AVIDVS ESSE IN OMNI EPVLATIONE, ET NON TE EFFVNDAS SVPER OMNEM ESCAM] Atheti descendit ad hypothesin, dixit v. 30. *Tenta animam tuam, & si fuerit nequam non des illi potestatem*; nunc eius dat speciem & exemplum commune & frequens. Plerique enim hominum propensi sunt in gulam, præsertim epularum & deliciarum. Primū enim Euæ & adæ peccatum fuit gula & esus pomi vetiti, quod ipsi in omnes posteros propagine peccati, æquè ac generationis & naturæ transfuderunt. Gula ergo cuiq; refrænanda & mortificanda est, Græca clariùs habent μὴ ἀπλησίου, id est, *ne esto inexplebilis in vllis deliciis, néve profusus sis in esca*; Complut. *non sis insatiabilis in omnibus deliciis, & ne effundaris* (Roman. *ne effundas te*) *super epulas*; Syrus, *ne multiplices illi* (animæ tuæ) *cibum deliciarum, & ne malus* (cupidus & inuidus) *fiat oculus tuus super cibo multo*; Tigur. *ne te ingurgites quibuslibet deliciis, nec in cibos effundas*: q.d. Cùm variorum ferculorū deliciæ tibi offeruntur, multæq; epulæ proponuntur, vti fit in conuiuijs; noli in eas te nimia edacitate & auiditate gulæ effundere, vt videaris omnia velle deuorare, esseque insatiabilis instar lupi: sed auiditatem hanc refræna & appetitui tuo dominare, ac sobriè cibis vtere, tum vt honori tuo, tum vt sanitati, tum vt conscientiæ tuæ cōsulas. Vnde medicorum præceptum: *Vescere citra saturitatem: surge à mensa non cum fastidio, sed cum fame. Omnis saturitas noxia.* Exemplo tibi sit S. Aug. qui l. 10. Confess. c. 31. Deum alloquens ait: *Hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.* Vide ibidem plura S. Ambros. epist. 25. *Vtamur*, inquit, *temperanter naturali cibo pro remedio parcius, non pro deliciis redundantius, propter infirmitatem, non propter voluptatem.* Vnde Deus concedens Noë esum carnium: *Quasi olera virentia*, inquit, *tradidi vobis omnia*, Genes. 9. 3. quia oleribus parce ad necessitatem vescimur. Quocirca S. Ambros. libr. de Noë c. 25. *Vtantur*, inquit, *qui vtuntur carne tamquam oleribus, non ad dilectationem, nec ad aruinam corporis, quam epula facere consueuerunt.* Et Mox: *Fortasse in hoc etiam commendatur temperantia edendi carnes sicut olera, non tam ad capiendam voluptatem, quàm ad vitæ sanitatem.*

Ede citra satietatem.

Porrò Iudæis identidem commendat Siracides refrænationem gulæ, quia ipsi in eam ab initio suæ gentis propensi fuere. Audi Tertul. lib. de Ieiunio c. 5. *Primus populus primi hominis insculpserat crimen, pronior ventri quàm Deo deprehensus, tùm de duritia Ægyptiacæ seruitutis valida manu Dei ereptus, terræ melle & lacte mananti destinatus, statim saturitatis Ægyptiæ detrimenta suspirans, Quando super ollas carnium, inquit sedebamus, &c.* Exodi 16. *allium potiùs & cepe, quàm cælum fragrare malebat.*

Ob hoc gulæ periculum Deus Genes. 9. concedens vsum carnium Noë, iussit eas priùs sibi immolari: vt securè, inquit S. Chrysost. ibidem, iis homo vti posset, vtpote quæ iam Deo oblatæ, litatæ & sanctificatæ essent. Hinc & mente præmittitur oratio & benedictio, vt cibi sanctificentur & gula in comedendo refrænetur. Vide dicta 1. Timoth. 4. v. 4. & 5.

Mystice hæc applices studio, meditationi, orationi, quæ sunt deliciæ animę, q.d. Noli nimis indulgere cupiditati studendi, meditādi, orandi: quia hic excessus corpus eneruat, caput hebetat, aciem mentis obtundit, spiritum suffocat. Vnde illud: *Saturitas panis mala, studiorum autem pessima.* *Studet citra satietatem.*

VERS. 33. IN MVLTIS ENIM ESCIS ERIT INFIRMITAS, ET AVIDITAS APPROPINQVABIT VSQVE AD CHOLERAM] Syrus, *quia præ multitudine cibi fit valetudinarius, & qui multus est in comedendo, infirmatur.* Pro *auiditas* græcè est ἀπλησία, id est insatiabilitas, auiditas, edacitas. Rabanus retinuit Græcum *aplestia*, pro quo aliqui manuscripti corruptè legunt *apoplexia*. Significat ergo gulam & nimiam epulationē causare morbos, præsertim choleram: nimij enim cibi accendunt caloré naturalē & sanguinē, qui accensus vertitur in bilem & choleram. Hinc cholera à medicis vocatur morbus, quo bilis cōmouetur, acuitur, accenditur, seq; effundit in stomachū & intestina, illaque tuo acore inficit, vitiat, mordet & cruciat; adeò vt crura manusq; cōtrahantur, ac anima deficiat, quin & subinde subitò quis moriatur; ita Cellius l. 4. c. 11. & Fernelius l. 6. de Part. morbis c. 3. Remedio est *mentastrum, terminibus cholericis sedandis efficacissimum*, ait Plinius l. 20. c. 14. Et clysteres, vti idem docet l. 31. c. 6.

Ebrietas facit ægros, sobrietas sanos.

Pro *infirmitas* legit Noster cum Complut. νόσος, pro quo Roman. legunt κόπος, id est, *labor*, Vnde sic habent: *In multis enim escis erit labor* (stomachi vt eas digerat, cuiusque tortura & vigiliæ, vti dixit c. 31. 23 (& ἀπλησία, id est, *insatiabilitas*, *appropinquabit vsque ad choleram*; Tigurina, *nam ingluuiem ciborum morbus comitabitur, & in bilem abibit insatiabilis edacitas.*

VERS. 34. PROPTER CRAPVLAM (græcè ἀπληστίαν, id est, voracitatem insatiabilem) MVLTI OBIERVNT; QVI AVTEM ABSTINENS EST, ADIICIET VITAM] Sobrietas ergo sanitatis, sapientiæ, castitatis, sanctitatis & longæuitatis est mater: crapula verò & ebrietas infirmitatis, hebetudinis, libidinis, vitiorū ac breuis æui. *Plures enim occidit crapula quam gladius.* Vide dicta c. 31. v. 23. Verè Palacius: Etiamsi, inquit, natura homini taxarit annos & dies vitæ, sobrius tamen eos prorogare potest per abstinentiam

tiam cibi; ebrius verò & gulosus eos decurtare & accidere per gulam & crapulam.

Denique axioma eſt viri ſapientis, eſto nonnullis videatur paradoxum: *Penè omnes homines morigula.* Nam plerique omnes ſæpè excedunt in cibo & potu, præſertim in conuiuiis, feſtis & recreationibus; atque hoc exceſſu viram abbreuiant, mortemque ſibi accelerant, alij plus, alij minus pro quantitate & qualitate exceſſus. Gula igitur & ingluuies corpus grauat, morbos creat, & vitam decurtat.

Græca habent, *propter ἀπληςίαν*, id eſt, vt Complut. *inſatiabilitatem*; Roman. *edacitatem multi obierunt; & attendens* (cauens ne in cibis & potibus excedat) *adijciet vitam*; Tigurina, *multi per intemperantiam intereunt: at qui temperans eſt, vitam prorogat*; Syrus *multi enim qui mortui ſunt per cibum multum: & qui cauet ſibi, prorogat vitam.* Vide quæ de abſtinentia dixi Daniel. 1. 15. & ſeq.

Sapienter S. Athanaſ. apud Antonium in Meliſſa p. 1. c. 57 *Corpora ægra*, inquit, *curationis & abſtinentiæ beneficio reſtituuntur: reſtituta verò per negligentiam & repletionem paulatim relabuntur, & ad eoſdem morbos retidunt.* Præclarè S. Ambr. de Elia & ieiunio c. 8. *Ieiunium*, inquit, *continentiæ magiſterium eſt, pudicitiæ diſciplina, humilitas mentis, caſtigatio carnis, forma ſobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ; miſerationis expenſa* (vt quod tibi ie unando ſubtrahis, expendas in miſeros) *lenitatis inſtitutio, charitatis illecebra ſenibus gratia, cuſtodia iuuenibus. Ieiunium eſt infirmitatis leuamen, alimentũ ſalutis. Nemo in crudelitatem ieiunando incidit, nullus per continentiam ictum ſanguinis ſenſit, imò nullus non repreſſit & repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ.* Vide S. Baſil. homil. de ieiunio. Siracidi conecinit R. Hillel. priſcus ille & ſapientiæ nomine percelebris, cuius hæc gnoma elegans & multiplex extat in *Pirke auoth*, id eſt, in Apophthegm. patrum c. 2. *Qui carnem multiplicat, vermes multiplicat: qui multiplicat diuitias, dolores multiplicat: qui mulieres multiplicat, multiplicat faſcinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat ſeruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui ſtudiũ multiplicat, pariter ſapientiam multiplicat: qui multiplicat conſilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat iuſtitiam, multiplicat pacem: qui famam acquirit bonam, ſibi acquirit eam: qui verbum legis acquirit, vitam in ſeculo ſeneratur æternam.*

Porrò *ἀπληςία*, id eſt, nimia auiditas & inſatiabilitas, non tantùm in cibis & potibus, ſed & in quibuſuis aliis rebus locum habet. Et in quacumque verſetur materia, noxia eſt tum animæ, tum corpori. Vnde quidam Sapiens dixit: *Omnes penè homines conſice & emori per rei alicuius ἀπληςίαν nimiamq; auiditatem*, ſiue in honorum ſit, ſiue opum, ſiue ſcientiarum, ſiue aliarum rerum.

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimo agit de honorandis medicis, deq; vtilitate medicinæ. Secundò, v. 9. inſtruit infirmum, datq; media quibus curetur. Tertiò, v. 16. docet in morte amicorum moderandum eſſe luctum ac cauendum à nimia triſtitia. Quartò, à v. 25. docet ſapientiam parari otio literario, mechanicas verò artes occupari negotio & opere manuali. ſcilicet agriculturam in agro colendo, ſculptoriam in ſculpendo, fabrilem in fabricando, plaſticen in plaſmando.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. HOnora medicum propter neceſſitatem: etenim illum creauit Altiſſimus.

2. A Deo eſt enim omnis medela: & à rege recipiet donationem.

3. Diſciplina medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatorum collaudabitur.

4. Altiſſimus creauit de terra medicamẽta, & vir prudens non abhorrebit illa.

5. Nónne à ligno indulcata eſt aqua amara?

6. Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus ſcientiam Altiſſimus honorari in mirabilibus ſuis.

7. In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis, & vnctiones conficiet ſanitatis, & non conſummabuntur opera eius.

8. Pax enim Dei ſuper faciem terræ.

Vers. 1. HONORA MEDICVM PROPTER NECESSITATEM] Græcè, *τίμα ἰατρὸν πρὸς τὰς χρείας αὐτ*: *Cornel. in Eccleſiaſt.*

μαῖς αὐτοῦ, quod Complut. & Roman. vertunt *honora medicum ad neceſſitates honoribus illius*, id eſt, qui illi debentur; Tigurina, *affice medicum honoribus ſuis propter neceſſitatem*; interpres Clementis Alex. lib. 2. Pædag. c. 8. vertit, *honora medicum propter vtilitatem eius*, χρεία enim ſignificat indigentiam, caritatem, vſum, neceſſitatem, operam miniſterium, vtilitatem, commoditatem. Syrus, *honora medicum quamdiu indiget illius: quia etiam ipſum creauit Deus.*

In fine c. præced. dixit multis ineſſe infirmitatẽ, ſcilicet, homines eſſe obnoxios variis morbis, partim ex lapſu & infirmitate naturę peccato corruptæ, partim ex ciborũ exceſſu, tum in quantitate, tum in qualitate eorumdẽ. Multi enim morbos cõtrahunt, quia cibos comedunt vel nimios, vel ſuæ naturæ & complexioni noxios. Hac de cauſa hoc cap. ſuggerit morborum remedium à Deo datum & inſtitutum, ſcilicet medicinam & medicũ Iubet ergo eum honorari; quia medicina non eſt ars mechanica, ſed liberalis. Vnde in Vniuerſitatibus comparatur Iuriſprudentiæ & Theologiæ, ac doctores medici inter doctores Iuris & Theologiæ ſuum gradum & locum obtinent.

Honor triplex medico debitus.

Honor in Scriptura tria ſignificat; Primò, reuerentiam; Secundò, obedientiam; Tertiò, ſuſtentationem perſonæ cõgnam. Sic filij iubentur honorare parentes; quia eos reuereri, eis obedire, &c.

ſi indigeant, ſuſtentare debent. Hic triplex honor pariter debetur medico. Qua in re multi peccant nolentes obedire præceptis medici, illaque parui pendentes: qua de cauſa ſæpè in morbos diuturnos & incurabiles, ipſamque mortem incidunt. Alij dum ægrotant, vt pareant ſumptibus, accerſunt circumforaneos impoſtores, alij empiricos periculoſos, alij etiam feminas, & anus ſuperſtitioſas, quæ ſuperſtitioſis lignis & benedictionibus morbos abigant. Sed ſuo damno: nam ſæpè vitæ & conſcientiæ noxam incurrunt. Suadet ergo Siracides, vt medicos honorent, id eſt aduocent, conſulant, reuereantur, eorum conſilia magni æſtiment & ſequantur. Cauſam dat dicens, *Propter neceſſitatem*, quia ſcilicet ad morbos curandos neceſſarius eſt medicus, vtpote qui & naturam morbi, & eius remedia callet, quorum neutrum ſcit æger & cæteri. Sicut ergo ad veſtes faciendas neceſſarius eſt ſartor, ad calceos ſutor, ad cibos coquendos cocus: ſic ad medicinas conficiendas neceſſarius eſt medicus. Vnicuique enim in ſua arte credendum eſt. Notat Palacius *vò propter neceſſitatem* nos admonere, ne medicum in quouis leui morbo aduocemus, ſed, cùm morbus eſt grauis: tum, quia leues morbi ſunt frequentes, optimeque ſuperantur patientia & prudentia: nam qui medicè viuit miſerè viuit, tum quia ſæpè medici eos curare neſciunt.

Cur?

Tropol triplicem hunc honorem debemus medicis animæ, qui ſcilicet animæ vitia, paſſiones & peccata curant: quales ſunt confeſſarij, rectores, concionatores; idque tantò magis, ait Rabanus, quantò anima præcellit corpori, ac morbi animæ grauiores ſunt morbis corporis, atq; ſalus æterna, quam confert medicus ſpiritalis, præſtantior eſt ſanitate corporali ad modicum tempus duraturâ, quam confert medicus corporalis. Maximè autè omnem honorem debemus Chriſto Domino, qui medicorum eſt medicus, tã animæ quàm corporis: quique theriacam præſtantiſſimam contra omnes morbos nõ aliunde, quàm ex ſanguine ſuo confectam nobis exhibet in Euchariſtia, ceteriſq; Sacramentis. *Ipſius* enim *huore ſanati ſumus*, vt ait S. Petrus epiſt. 1. c. 2. v. 24. & Iſaias c. 53. 4. ac ex eo S. Matth. c. 8. 17. *Verè langores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit.* Nimirum ipſe verus eſt Samaritanus, qui primum hominem, eiuſque poſteros à latronibus infernalibus ſpoliatos & vulneratos vſque ad mortem, oleo & vino iuæ gratiæ ſanauit, Lucæ 10. 34.

& medico ſpiritali.

Siracidi conuenit Ben Sira alphabeto 1. litera *Aleph: Honora medicum dum non indiges eius*, q.d. Honora medicum ante morbum, dum ſanus es, vt tibi in morbo præſtò ſit, ac deſeruiat rebus ſuis neglectis, & negotiis ceteris poſthabitis. Id extende ad animum: nam animi medicus eſt ſapiens, huic ergo magis honos habendus eſt: nam magis eius ope, conſilio & conſolatione indigemus. Scholiaſtes Hebræus refert ad Deum, q.d. Cole Deum, eumq; precare, priuſquam eius auxilio, tibi opus ſit. Nam vt æger diligentiorem experitur medicum, quem valens obſequio ſibi deuinxit: ſic afflictus benigniorem ſentiet Deum quem rebus integris coluit & inuocauit.

ETENIM ILLVM CREAVIT ALTISSIMVS] Græcè, *nam & illum creauit Altiſſimus*; Tigurina, *Dominus enim eius auctor eſt*: tum, quia inſtituit ſancitque hic & alibi, vt medicis vtamur in neceſſitate: tum, quia ipſe medicinam æquè ac pharmaca & herbas medicas creauit & produxit: tum, quia ſicut Adamo & Salomoni (qui ſcripſit de omnibus ab hyſſopo vſque ad cedrum: ex cuius ſcriptis multa ad Græcos, Arabes, Latinos, & ad nos vſque deriuata ſunt) inter alias ſcientias medicinam quoque indidit; ſic pariter nunc medicis indit habilitatem, ingenium & inſtinctum ad ſtudendum medicinæ, eamq; exercendam ad curandum infirmos. Nam ſicut eiuſdem architecti eſt domum facere, & labentem reficere; atque eiuſdem ſartoris & ſutoris veſtem vel calceum à ſe factum diffluxum & laceratum reſarcire & redintegrare: ſic pariter, cùm ad Deum ſpectet humani corporis formatio & temperies, ad eumdem quoque ſpectet oportet eiuſdem conſeruatio & refectio. A Deo igitur eſt omnis medela & medicina.

Eſt hic locus illuſtris de vtilitate & neceſſitate medici, & medicinæ, eiuſque vſu & ordine. Fuit olim opinio Catonis, Plinij & aliorum quos inferiùs citabo v. 3. & nunc eſt error Anabaptiſtarum docentium damnandum eſſe vſum medicinæ; eò quòd Aſa rex Iuda ob eum videtur reprehendi 2. Paral. 16. 12. & Hemorrhoiſſa Lucæ 8. 43. Verùm errant, nam illis locis tantùm reprehenditur nimia ſpes, & præpoſterus ordo medicinæ: nã verus ordo, vt docet hic Siracides, eſt, vt ægri primò & maximè nitantur Deo, quaſi archiatrõ, eumq; ſibi orationibus, pœnitentia & ſancta vita concilient; deinde cauſas ſecundas & medicinas adhibeant.

Cato cenſuit non. medendum medicis. Sic & Anabaptiſtæ errant

Alij ſtulta quadam religione (quæ Turcarum eſt) ſibi aliiſq; perſuadent, medicinæ opera neceſſaria non eſſe; eò quòd ſanitas & morbus, vita & mors penes Dei voluntatem ſint, ita vt nulla arte poſſit vitare homo quod Deus de eo decreuerit. Sed ignorant multa Dei decreta nõ eſſe abſoluta, ſed conditionata, ac pendere ab induſtria & arbitrio hominũ, v. g. Deus decernit, vt peſtis graſſans tangat omnes obuios & enecet; ſed conditionatè dumtaxat, ſcilicet, ſi ipſi locum peſte infeſtum nõ fugiant, aut contra eam antidota à ſe tradita non vſurpent. Sic cùm ægros decernit ſanare, decernit vt id fiat per pharmaca à ſe inſtituta. Igitur Siracides hic errorem iam dictum refellit, aſtruitque vſum medici & medicinæ multis argumentis.

Primum petitur ex eius neceſſitate, iam dicta v. 1. Secundum hoc v. ex eius auctore, qui eſt Deus qui ſicut inſtituit vt in Eccleſia ſua alij eſſent milites, alij agricolæ, alij opifices, alij iureconſulti, &c. ſic & inſtituit vt nõnulli eſſent medici. Tertium, v. ſequ. Quia, inquit, *à Deo eſt omnis medela*. Quartum ibid. quòd medici à regibus & principibus ſoleant donis honorari. Quintum v. 6. quia ideircò Deus herbis, ſuccis, plantis, metallis, gemmis, &c. tot tamque ſalutares & admirabiles virtutes indidit, vt ſcilicet iis vtamur ad medelam. Sextum eſt v. 5. ab exemplo ligni, quo Moſes dulcorauit aquas amaras. Exodi 15. 25. Septimum v. 7. ab experientia, qua experimur per pharmaca dolores leniri, & morbos curari. Vide hunc Siracidis locum de dignitate & vtilitate medicinæ, fusè pertractantem Franc. Valeſium Sacr. Philoſophiæ c. 74.

Vſus medici probatur ipſem argumento. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo.

Medici ergo opera vtilis eſt, imò neceſſaria, vtpote cuius ope multi è faucibus mortis eripiũtur, & quaſi reuiuiſcunt. Medicum verum & ſuæ artis peritum intelligo; nam imperitus reipub. eſt peſtis, & multorum homicida, imò carnifex. Quare ſicut prudentis eſt, medico perito ſe ſuamque vitam

tam credere, ita nihil imprudentius quàm cuicumque medicum se venditanti, ac cuilibet agyrtæ, imò anui & verulæ vix nendi peritæ, medendi artem profitenti, vitam & salutem suam, qua nihil est pretiosius, committere. Et hoc est quod maximè culpare voluêre Cato & Plinius.

Medicina mundo coæua.

Porrò Plinius lib. 7. c. 56. *Medicinam Ægyptij*, inquit, *apud ipsos volunt reperiam: alij per Arabum, Babylonis & Apollinis filium: herbariam & medicamentariam à Chirone, Saturni & Phyllyræ filio.* Verùm antiquior est medicina, adeoque coæua mundo; quia Adamo cum ceteris scientiis à Deo indita. Post hominum enim lapsum in peccatum, indeque in morbos & mortem, statim Deus clementissimus & prouidentissimus prouidit hominibus de remedio medicinæ; esto illa post aliquot sæcula magis fuerit exculta, & in methodum redacta, libriique conscripta ab Hippocrate, Galeno, aliisque antiquioribus.

VERS. 2. A DEO ENIM EST OMNIS MEDELA, ET A REGE ACCIPIET DONATIONEM] Rabanus legit *donum*; græcè δόμα, id est, *donatiuum*; Complut. legunt δόξαν, id est *gloriam*; Tigurina, *nam medicina manat ab Altissimo, & à rege munus accipiet*: tum, quia à Deo creatæ sunt vires herbarum & aliorum medicaminum: tum, quia earum cognitio & scientia à Deo indita fuit Adæ & posteris; à quibus eâ hauserunt medici. Vnde Tigur. vertit, *à Deo fiet intelligens medicus, & à rege accipiet munera*: tum denique, quia à Deo est omnis medicatio & curatio: hanc enim significat Græcum *iasis*. Deus enim cum herbis & pharmacis concurrit, quasi prima causa, & primarius agens ac medicans ad curandum per eas infirmi morbos & vulnera, iuxta illud: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementũ dat Deus*, 1. Cor. 3. Vnde medici, æquè ac ægri, maximè inuocare debent Deum, vt per medicinas & pharmaca sanitatem operari dignetur; vti fecere S. Cosmas & Damianus, S. Pantaleon, & alij, qui proinde morbis etiam incurabilibus medebatur virtute non tam humana quàm diuina, vti habet eorũ Vita. Quin & Hippocrates in ipso totius artis proœmio: *Non solùm*, inquit, *ægrotus præstare se debet opportuna facientem, sed & medicus, scilicet adhibere curationem, & Dominũ deprecari, vt dirigat opera sua.* Probat Siracides medicum esse à Deo, ideoque honorandum, quia medicina & medela eius est à Deo. Est argumentum à coniugatis; simile est si dicam: Calidum fit ab igne, quia calor fit ab igne: Gelu efficit frigidos, quia efficit frigus.

Vis à Deo.

Dices, Nonne magi & sagæ sæpè opera dæmonis ægros sanant? Resp. Sanare, at non vi sua, sed applicatione causarum secundarum, quas ad hoc Deus instituit: non ergo vi sua, sed Dei sanant, adeoq; Deus est qui sanat; dæmones autem tantùm applicant instrumenta Dei. Adde, sæpè phantasticam tantùm esse dæmonis curationem, idq; multis modis, quos recenset noster Delrio in Magicis. Denique curati à sagis & magis, communiter in eosdem, vel grauiores morbos recidunt.

Addit Siracides: *Et à rege accipiet donationem*, id est donatiuum, cùm scilicet ei sanitatem restituit, eiusque vitam conseruat, tuetur & prorogat: vnde videmus mirè à regibus honorari & ditari medicos, vtpote à quibus vita eorum pendeat.

VERS. 3. DISCIPLINA MEDICI EXALTABIT CAPVT ILLIVS, ET IN CONSPECTV MAGNATORVM COLLAVDABITVR] Pro *disciplina*, græcè est Γνῶσις, id est, *scientia*. Pro *collaudabitur* græcè est ϑαυμασθήσεται, id est, *admirationi erit*. Vnde Complut. vertunt, *scientia medici exaltabit caput illius, & coram magnatibus in admiratione erit*; Roman. *suspicietur*; Tigurina, *mouet admirationem proceribus*; Syrus, *ob scientiam medici exaltabunt illum, & coram regibus constituent eum.* Ita videmus medicos insignes per medicinam ad magnas opes & honores conscendere, & à magnatibus coli & suspici, iuxta illud:

Dat Galenus opes, dat Iustinianus honores:

& illud Plinij lib. 24. c. 1. conquerentis medicos Romanis, etiam Imperatoribus dominari: *Paremus externis, & vna artium* (medicina) *Imperatoribus quoque imperat.* Idem lib. 29. c. 1. tradit Erasistratum Aristotelis filia genitum, Antiocho rege sanato, centum talentis donatum fuisse à Ptolemæo filio Antiochi. Similia ingentia Cassiorum, Rubriorum, aliorumque medicorum stipendia vel honoraria ibidem recenset.

Plinius, Cato & alij damnarunt medicinam.

Quare eo loco Plinius grauiter in medicos & medicinam inuehitur & declamat, aitq; Romanos primis sexcentis ab Vrbe condita annis medicis caruisse, ac medicinã tandem medicorum expertos, eam damnasse. *Discunt*, inquit, *periculis nostris, & experimenta per mortes agunt: medico, tantùm hominem occidisse impunitas summa est.* Et mox: *Quid enim venenorum fertilius, aut vnde plures testamentorum insidiæ?* Hæc & plura Plinius ex Catonis sententia. Sed Plinium & Catonem refutat Valerius Sacræ Philosop. c. 74. Non enim ista sunt artis, sed hominum vitia. Plinio & Catoni tamen astipulati sunt multi veterum. Diogenes Cynicus medicos vocabat communes carnifices, teste Plutarcho in Laeon. Arcesilaus apud Laërtium lib. 4. c. 6. *Sicut vbi multæ sunt leges*, inquit, *ibi plurimum vitiorum est: sic plures sunt medici, vbi multi sunt ægrotantes.* Hadrianus Imper. moriens dixit illud Menandri vulgatum: *Turba medicorum Cæsarem perdidit*; ita Dio. Addunt alij; ipsum illud suo sepulchro quasi epitaphium inscripsi iussisse. Tiberius Cæsar ridiculum dicebat eum, qui post sexagesimum annum consuleret medicum, vtpote qui sexaginta annis non didicisset experientia, quid sibi salubre esset, quid insalubre. Nam, vt ait Plinius: *Medicinæ efficacissimus magister est vsus.* Et Plato in Conuiuio: *Medicus peritissimus est, qui nouit quid amet, quid respuat natura.* Nicocles medicos felices vocabat, *quoniam eorum successus sol instuetur, errores autem tellus operit*; ita Antonius in Melissa part. 2. serm. 76. Vbi & citat Stratonicum dicentem medico: *Laudo tuam experientiam, quia non finis infirmos computrescere, sed illos statim è vita liberas.* Paulanias olim medicum censebat optimum, qui non sineret ægrotos extabescere, sed quamprimùm tepefieret; ita Plutarch. in Laeon. Philemon, *Medico*, inquit, *& aduocato occidisse, impune est.* Democritus: Sapiens, inquit, cùm ei imperitus medicus dixisset, Vndenam senex factus es? respondit: *Quia non sum vsus medico.*

Refellumtur.

Verùm aliud hîc docet Siracides, multisq; argumentis probat, & celebrat medicos & medicinas, tamquam à Deo institutos. Vnde & angeli iis vsi sunt, vt Raphaël curans cæcitatem Tobiæ c. 6. v. 8. Sic & Gentiles docuerunt medicinam esse Apollinis & deorum inuentum. Vnde Ouid. 1. Metamorph. loquentem inducit Apollinem:

Inuentum medicina meũ est, opiferq; per orbẽ Dicor.

Hinc & Æsculapius, Hippocrates, Galenus, & multi

multi Philoſophorũ fuere medici. Accedit, quòd animala cetera ex inſtinctu naturæ certis herbis medeantur ſuis morbis, vti quodie videmus facere canes & feles. Tertullian. libr. de Pœnitentia in fine: *Cervus*, inquit *ſagitta tranſfixus, vt ferrum & irreuocabiles moras ictus de vulnere expellat, ſcit ſibi dictamno medendum. Herundo ſi excæcauerit pullos, nouit illos rurſus oculare de ſua chelidonia. Peccator reſtituendo ſibi inſtitutam à Domino exomologeſin faciens, præterbit illam, quæ Babyloniam regem in regna reſtituit?* Idem tradunt S. Hieron. in c. 7. Eccleſiaſtæ, 5. Pacianus tract. de Pœnitent. & Plinius lib. 8. c. 27. Sic palumbes ſibi medentur lauro, eiconiæ origanum comedentes ſtomachi faſtidium leuant. Quocirca Ægyptij medicinam repræſentabant per palumbem lauri ramuſculum ore geſtantem, ait Pierius Hierog. 22. p. 205. B. Alij per eiconiam, ait idem Hierog. 17. p. 159. A. Denique celebre eſt illud Homeri:

Medicina ſymbolica palumbes.

Vir medicus par eſt multorum millibus vnus.

Et illud Demadis: *Ægros medicos, infortunatis amicos adeſſe oportet:*

VERS. 4. ALTISSIMVS CREAVIT DE TERRA MEDICAMENTA; ſic ita Rom. Græcè enim eſt, *Φάρμακα*: perperàm ergo Ianſenius & alij legunt, *medicinam*: hæc enim non è terra, ſed è cerebro creata eſt) ET VIR PRVDENS NON ABHORREBIT ILLA] Syrus, *Deus de terra creauit medicamenta, & vir ſapiens non ſpernet ea.* Multi abhorrent à pharmacis, quia illa palato & ſtomacho ingrata ſunt, mouentque nauſeam, & ſæpè vomitum. At vir prudens non ideircò abhorrebit ea, ſciens illa à Deo creata, vt per ea ſibi paret ſanitatem: nam dolor eſt medicina doloris; ac dolor modicus & brevis pellit dolorem graue & diuturnum. Amplectitur ergo hoc Dei beneficium, cum gratiarum actione, ac quidquid in catapotiis eſt amaritudinis, magno animo tranſglutiet, idque pœnitentiæ pro peccatis præteritis & mortificationis loco accipiet. Qua de cauſa noſter B. Franciſcus Borja ſolebat pilulas dentibus maſticare, vt diu earum amaritudine palatum affligeret & cruciaret.

VERS. 5. NONNE A LIGNO INDVLCATA EST AQVA AMARA] Notat lignum quod Moſes iniecit aquis amaris in Mara, eoque illas dulcorauit, & Hebræis potabiles effecit, Exodi 15. & 16. Senſus eſt, q.d. Vel ex hoc ligno quod medicatum eſt aquis amaris, perſpicias vim medicinæ, quantumque virium ad medendum Deus dederit herbis, radicibus, lignis. Vnde videtur, quòd hæc vis dulcorandi, ligno illi fuerit naturalis, idque magis inſinuant Græca, quæ habent, *nónne ligno dulcuit aqua vt cognoſceretur vis eius* ligni quod præceſſit, non Dei) *ab homine?* Eſto Hebræi cenſeant lignum hoc fuiſſe amariſſimum, ac proinde per miraculum dulcoraſſe aquas. Quod ſi ſequaris, ſic exponas, q.d. Si per lignum amarum Deus tantam dulcedinem operatus eſt, quid faciet per herbas, quibus vires indidit ſimiles, & appoſitas ad hunc illumve morbum curandum? Vide dicta Exodi 15. 26. vbi fuſè de hoc ligno egi.

VERS. 6. AD AGNITIONEM HOMINVM VIRTVS ILLORVM, ET DEDIT HOMINIBVS SCIENTIAM ALTISSIMVS, HONORARI IN MIRABILIBVS SVIS] Ita hęc diſpungunt & connectunt Romani, licèt Ianſenius & alij cum Græcis modernis *τὸ ad agnitionem hominum virtus illorum*, referant ad verſum præced. Sed incongruè: nam *τὸ illorum* cùm ſit pluraſe referre nequit lignum ſingulare: refert ergo *medicamenta* vers. 4. Senſus igitur eſt, q.d. Deus creauit medicamenta & pharmaca ad hoc, vt homines virtutem & vires illorum agnoſcerent; imò hanc ipſam cognitionem & ſcientiam vel indidit, vel ſuggeſſit illis Altiſſimus; vt per hoc honoraretur in mirabilibus ſuis, ſcilicet tum virtutibus & viribus, quas pharmacis ipſe indidit, tum operationibus & effectibus, quos illa operantur in corporibus animalium & hominum ad ea ſananda, vel in ſanitate conſeruanda. Vnde Syrus vertit, *per lignum enim dulces facte ſunt aquæ amaræ, vt cognoſcatur virtus Dei, qui dedit filijs hominum ſapientiam, vt glorificetur in fortitudinibus ſuis.*

Id verum eſſe docet experientia in pharmacis tum ſimplicibus, tum compoſitis. Simplicibus: quanta enim & quàm admirabilis eſt virtus, quã Deus indidit colocyntidis ad expurgandum totũ corpus? rhabarbaro ad vacuandam bilem? agarico ad vacuandum plegma? alkermes ad melancholiam? roſmarino, rutæ, betonicæ, ſaluiæ, buglo ſſæ, menthæ, maioranæ, &c. ad corroborandum & exhilarandum cor, ſtomachum & cerebrum? Quis enarrat ſalutares virtutes auri potabilis, aquæ vitæ, ſiue vini cauſtici, argenti viui, ſalis, ſulphuris, aceti, lapidis bezohar, gemmarum, metallorum? &c. Vide Dioſcoridem, Plinium, Ariſtot. Matthiolum, Galenum, Hippocratem cæteroſq; Phyſicos & medicos. Sanè Ariſtot. lib. 1. de Part. animal. c. 5. *Nihil*, inquit, *in natura tam minutum eſt, tam vile, tam abiectum, quod non aliquid admirationis hominibus afferat.* Verè natura eſt inſtrumentum, imò organum diuinitatis. Vnde Ariſtot. ibid. & Galenus lib. 3. de Vſu partium c. 10. aſſerunt nullum eſſe opus naturæ, in quo miri & diuini aliquid non refulgeat, præferens Dei conditoris ſapientiam. Vide Læuin. Lemnium de Occultis naturæ miraculis, vbi inter alia lib. 2. c. 34. *Si ſuccus*, inquit, *malvæ aut mercurialis manus oblinas, inoffenſè citraq. læſionem plumbum liquefactum tractare poteris, modò celeri motu id perficias.* In hoc tamen auctore cenſores nõnulla correxerunt. Compoſitis: quàm mira enim, miræque virtutis eſt compoſitio pilularum cochiæ, aloës, gemmarum, &c. item tot ſiruporum, vnguentorum, cataplaſmatum, collyriorum, &c.

Pharmaca à Deo creata.

Natura organum diuinitatis.

Maximè verò id patet in theriaca, quæ facilè ex nonaginta ſimplicibus, apta proportione inter ſe commiſtis & contemperatis miscè componitur, valetq; contra venena, peſtem, ac penè omne genus morbi. Adinuenit eam Andromachus medicus tempore Neronis Imper. Simile, ſed antiquius eſt mithridatieum, ex 54. rebus compoſitum, Mithridatis regis Ponti inuentum, quo ipſe quotidie vtens, ita corpus contra venena obfirmauit, vt, cùm victus à Romanis iis ſe perimere vellet, ne à Romanis in triumphum duceretur, id efficere non poſſet.

VERS. 7. IN HIS CVRANS MITIGABIT DOLOREM, ET VNGVENTARIVS FACIET PIGMENTA SVAVITATIS, ET VNCTIONES CONFICIET SANITATIS, ET NON CONSVMMABVNTVR OPERA EIVS. VERS. 8. PAX ENIM DEI SVPER FACIEM TERRÆ] Syrus, *iis* (medicamentis) *medicus mitigat dolores, & etiam aromatarius conficit aromata; quia non deficit operatio & ſapientia de facie terræ.*

Senſus eſt, q.d. Altiſſimus, *in his*, id eſt per hæc, ſcilicet pharmaca è terra à ſe creata; aut *in his*, id eſt per

per hos, ſcilicet medicos, quibus dedit medicandi ſcientiam, curans ægrum, mitigabit eius dolores. Rurſum ex iiſdē *vngnentarius*, græcè μυροθήκη, id eſt aromatarius, pharmacopœus, *faciet pigmenta*, græcè μύγμα, id eſt, miſtum ſiue compoſitum ex variis aromatibus, herbis & ſuccis inter ſe contemperatis: *pigmenta*, inquam, ſiue compoſita *ſuauitatis*, quę ſcilicet ſuauem expirent odorem, recreantem nares & cerebrum ægri & ceterorum: atque ex iiſdem *vnctiones conficiet ſanitatis*; quibus ſcilicet vngendo corpus ægri illi ſanitatem reſtituat. Hinc *pigmentarius* vocatur aromatarius & pharmacopœus, qui ex aromatibus conficit compoſitum aliquod ſuaue & odoriferum; componendo enim illud quaſi pingit & fingit, facitque pigmentum. Sic *pigmenta* vocantur vnguenta, quibus vtuntur puellæ ad venuſtandam faciem: item colores pictorum, & metaphoricè colores Rhetorum: denique mendacia & fraudes: hæ enim indigent colore & ſuci compoſitione, vt veritatis ſpeciem induant; ſicut is quo pingitur non eſt naturalis color, ſed artificialis, arteque commiſtus & compoſitus.

ET NON CONSVMMABVNTVR OPERA EIVS] q.d. Hæc Pharmaca non ſunt conſummata, id eſt perfecta & planè ſufficientia, vt ſanitatem homini reſtituant: niſi Deus concurrat & per ea hominem ſanet: Dei enim eſt dare pacem, id eſt, ſanitatem ſuper faciem terræ; ita Tigurina, cuius verba mox recitabo. Aut potiùs, q.d. *Non conſummabuntur*, id eſt, non eſt finis herbarum & compoſitionum: nā indies vti noui morbi, ita contra eos nouæ herbarum vires & nouæ pharmacorum compoſitiones à medicis & aromatarijs inueniuntur, idq; ex mira Dei in homines benignitate & beneficentia.

PAX ENIM, id eſt, proſperitas & ſanitas, DEI eſt, id eſt, Deo curæ eſt, vt eam effundat SVPER FACIEM TERRÆ] ſicut ſuper eamdem facit oriri ſolem ſuum, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos: tanta enim eſt Dei bonitas & clementia, vt, licèt homines innumeris peccatis eum offendant, ipſe tamē illis ſua beneficia continuè communicet, ac interea, pharmaca noua contra nouos morbos ſuggerat & ſubminiſtret. Ita Valeſius Sacr. Philoſoph. c. 74. Vtilitatis medicinæ, inquit, aſſcripſit Eccleſiaſticus duo exempla, dicens: *Curans mitigabit dolorē, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerantiā morbi, & quamdam facultatis refectionem; vt, ſcilicet, per anodinas vnctiones dolor mitetcat, & per ſuauia pigmenta voluptas concilietur. Addit verò, *Et vnctiones conficiet ſanitatis.* q. d. Alias quoque conficiet vnctiones neceſſarias, quibus non ſoluat ſolùm dolorem, aut voluptatem conciliet, ſed morbum ipſum demoliatur, dolores aliquando etiam augens.

PAX igitur DEI SVPER FACIEM TERRÆ] quia *Dominus dabit benignitatem, & terra dabit fructum ſuum*, alimenta ſcilicet & medicamenta. Paulò aliter Palacius: *Pax Dei*, inquit, quâ vult hominibus mederi, eſt ſuper terram, id eſt in lapidibus & herbis terræ. Græca iam nonnullis omiſſis de more concisè ſic habent: *Hic medetur & dolorem eius tollit: hic iam aromatarius mixtionem conficit: nec finis eſt operum eius, & pax ab ipſo in ſuperficie terræ*; Tigur. *ipſe ſanat per hæc, tollitq; dolorem hominum, pharmacopola miſturas ſuas hic temperat cuius tamen non ſunt exacta opera, ſed à Domino dimanat in terram latè iacen-*

A *tem proſperitas. Miſturas*, ſcilicet, tam vnguenta ad vngendum corpus exteriùs, quàm catapotia & ſimilia, quæ ſumuntur interiùs, ac trajiciuntur in ſtomachum. Hoc enim duplici genere pharmacorum vti ſolent medici. Et Noſter fortè vtrumque hic notauit, prius per *vnctiones*, poſterius per *pigmenta*. Nec obſtat τὸ *vnguentarius*: hic enim idem eſt quod pigmentarius, aromatarius, pharmacopœus: inter pharmaca enim vulgò maximè nota ſunt vnguenta; præſertim quia antiquitus eò proceſſerat luxus vt vnguenta in potu adderent, teſte Ælian. lib. 12. & Iuuen. ſatyra 6.

Cùm perfuſa mero ſpirant vnguenta Falerno,
Et ſobata ſitis.

Allegor. hæc veriora ſunt in pharmacis animæ, putà SS. Sacramentis, præſertim Extremæ vnctionis, quæ lenit dolores animæ & corporis, ac vtrique ſæpè ſanitatem reſtituit, vti docet S. Iacobus c. 5. 14. Vide ibi dicta. *Pharmaca animæ ſunt Sacramenta.*

B Tropol. & Anagog. Raban. *Spirituales medici*, inquit, *ſecundum artis ſuæ peritiam, ſalubriter ad ſalutem animarum exhibent fomenta doctrinarū, vnguenta adhortationum, atque malagma aſſiduæ orationis medicabiles etiam potus atque cibos diuinarum Scripturarum. Faciunt etiam vbi neceſſe eſt exuſtionem excommunicationis, vel incuſionem virgarum, vt quoquo modo poſſint, hominem ab ægritudine vitiorum perducant ad ſanitatem bonorum virtutum. Quod autem dicit, non conſummari opera eius, ſignificat quod vſque ad finem mundi verus medicus noſter non ceſſat per miniſtros ſuos quotidie ſanitates in Eccleſia ſua operari, donec in extremo examine totum quod mortale eſt, abſorbeatur à vita: & tunc fiet, quod ſequitur, Pax Domini ſuper faciem terræ: quando abſumpta morte in victoria, reſurgent mortui incorrupti, & transferentur ad poſſidendam patriam cœleſtis regni.*

Denique pigmentarius noſter Chriſtus dat nobis *pigmenta ſuauitatis, & vnctiones ſanitatis*, id eſt præcepta ſuauia ſimul & ſana, putà, præcepta charitatis, quæ omnes labores & dolores leniunt, præſertim accedente vnctione gratiæ Chriſti, quæ *computreſcere* facit *iugum à facie Dei*, Iſaiæ 10 v. 27. Vide ibi dicta. Vide & noſtrum Biatum Viegas in c. 2. Apocal. Comment. 4. ſect. 57.

Audi Hugonem *Vnguentarius*, id eſt Chriſtus. *Vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis*, id eſt, Sacramenta nouæ legis, *vnctiones conficiet ſanitatis*, id eſt, dona Spiritus ſancti. Sacramenta Eccleſiaſtica vel Euangelica, *pigmenta* vocantur, quia redolent: *ſuauitatis*, quia ſuauia ſunt. Dona Spiritus ſancti dicuntur *vnctiones ſanitatis*, quia illis vngitur anima & ſanatur à ſeptem vulneribus peccatorum. Timor enim ſanat ſuperbiam, pietas inuidiam, ſcientia iram, fortitudo accidiam, conſilium auaritiam, intellectus gulam, ſapientia luxuriam. Cant. 1. *Meliora ſunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis.* Vbi Gloſſa: Vnguenta, inquit, ſunt dona Spiritus ſancti, quæ inuiſibiliter animam reficiunt. *Vnguentarium Chriſtus.*

D

SECVNDA PARS CAPITIS.

De officiis ægri vt ſanitatem recuperet.

Verſ. 9 Fili in tua infirmitate ne deſpicias teipſum, ſed ora Dominum, & ipſe curabit te.

10. Auer-

10. Auerte à delicto & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum.

11. Da ſuauitatem & memoriam ſimilaginis, & impingua oblationem, & da locum medico:

12. Etenim illum Dominus creauit: & non diſcedat à te, quia opera eius ſunt neceſſaria.

13. Eſt enim tempus quando in manus illorum incurras:

14. Ipſi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & ſanitatem, propter conuerſationem illorum.

15. Qui delinquit in conſpectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici.

VERS. 9. FILI IN TVA INFIRMITATE NON DESPICIAS TEIPSVM] Vt negligas ea adhibere quibus ſanitatem recuperes, ac ſine vlla procuratione valetudinis maneas quaſi iumentum; ſiue, quia de ſanitate deſperas, ſiue, quia nimis præſumis & præfidis de naturæ viribus, aut de cura & prouidentia Dei, ita in illum te tuaque reſignans, vt deſes & otioſus nolis admouere manum operi ad ea procurandum, quæ prudentia & medicina procuranda dictant, quæque Deus inſtituit & ſanxit. Tales ſunt multi plebeij, pauperes & ruſtici, qui ſe ſuoſque morbos planè negligunt, omnemque eorum curationem Deo relinquunt. τὸ *teipſum*, iam non eſt in Græco, ſed tantùm *non deſpicias*, ſcilicet te, tuam infirmitatem & ſanitatem. Tigurina nectit ſequentibus, ſicque vertit, *in morbo tuo, fili, ne prætermeas, quin Domino ſupplices: etenim ipſe ſanabit te*; alij, *fili, in agrotatione tua noli eſſe negligens; ſed præcare Dominum, & ipſe ſanabit te.* Eſt enim peccatum mortale, inquit Palacius, ſi ſpes eſt ſalutis, eam non curare. Porrò Rabanus pro *non deſpicias*, legit, *non deſperes teipſum; quia deſperatio*, inquit, *affligit animam, & mortem illi parit certiſſimam.*

Ægri officia. Primum.

SED ORA DOMINVM, ET IPSE CVRABIT TE] Syrus, *fili mi, etiam in mente tua ora coram Deo, quia ipſemet ſanat.* Primum eſt hoc ægri officium, ſcilicet, vt antequam medicinas & medicos conquirat pro ſanitate precetur Deum. Deus enim vitæ & mortis, infirmitatis & ſanitatis vti eſt auctor, ſic idem eſt & reparator: quare ſi humili, ſincero & ardenti corde inuocetur, ægrum ſi ita eius ſaluti æternæ expediat, ſanitati reſtituet, vti reſtituit Ezechiã, Iſaię 38. 5 Si non expediat, dabit robur ad

Infirmitatis vtilitas.

fortiter ſuſtinendos morborum dolores & ęrumnas, itaque augebit merita & coronas patientiæ & pœnitentiæ, ac charitatis, contemplationis, & deſideriorum cęleſtium, ad quę ægrum ſtimulat ipſa ægritudo. Audi S. Gregor. Nazianz. in ſenio ſemper infirmum, in carmine de Dei deſiderio:

At mea ſors magnus Deus eſt, multiq; dolores,
Atque grauis morbus, qui mihi membra quatit.
Ad breue me tempus lacera ſcelerate: relinquam
Nam tecum gaudens aſpera cuncta breui.
Namq; crucem membris, medioq; in corpore geſto,
Inq; vijs: crux eſt lauſq; decuſq; meum.

Gnome.

Vide eumdem epiſt. 64. 66. 67. ad Philagrium. Et in Diſtichis, vbi ait: *Sicut aurum in fornace, ita vir bonus afflictione exploratur, ac plerumq; dolor incolumitate lenior eſt, magiſq; expetendus.* Tantum enim Dei donum eſt infirmitas, quantum ſanitas, & ſæpè maius. Idem Nazianz. apud Antonium in Meliſſa c. 57. *Decebat nos*, inquit, *nec applaudere, nec flecti paſſionibus, ſed contemnere lutum, & corpus quidem noſtrũ pati ſinere, vtpote neceſſariò ſine nunc, ſine non multò pòſt pro lege naturæ diſſoluendũ (peribus enim aut morbo, aut longo tempore confectum) nos verò animam in ſublime tollere, & cogitationibus conuerſari cum Deo.* Ita faciebat S. Paula teſte S. Hier. in eius Epitaphio: *In lãguoribus*, inquit, *& crebra infirmitate dicebat: Habemus thęſaurum iſtũ in vaſis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem, & corruptionum hoc veſtiatur incorruptione. Et iterũ: Sicut ſuperabundant paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtũ abundat conſolatio. Ac deinde: Vt ſocij paſſionum eſtis, ſic eritis & conſolationis. In mœrore cantabat: Quare triſtis es anima, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi? ſalutare vultus mei & Deus meus.* S. Cyprian. ep. ad Demetrianum: *Nullus*, inquit, *ijs dolor eſt de incurſatione malorum præſentium, quibus fiducia eſt futurorum bonorum. Denique nec conſternamur aduerſis, nec frangimur, nec dolemus, neq; in vlla aut rerum clade, aut corporum vulnere mœſtamur: ſpiritu magis quàm carne viuentes, firmitate animi infirmitatẽ corporis vincimus.* Saluianus lib. 1. Gubernat. Dei: *Infirmitas carnis*, inquit, *mentis vigorem exacuit.* Audi & Bedam in Prouerbijs: *Infirmitas carnis ſi patiẽter ſuſtineatur, eſt quaſi purgatorius ignis.* Et: *Quantum bonum habeat ſanitas, oſtendit infirmitas.* Et S. Bernard. *Semper*, inquit, *in infirmo corpore validior eſt ſpiritus: nam virtus in infirmitate perficitur*, 2. Cor. 12. 9. Vide ibi dicta.

Denique audi S. Laurent. Iuſtin. in Ligno vitæ c. 2. de orat. *Omnes medici pecuniis, Deus autem noſter pura oratione ad conferendam ſanitatem placatur. Hæc ſpiritales ſanat morbos. Nam hæc eſt potiſſimum remedium eius qui vitiorum tentamentis æſtuat, vt, quotieſcumque quolibet tangitur vitio, toties ſe ad orationem vertat: quia frequens oratio vitiorum impugnationes extinguet. Et ſicut aquâ ignis extinguitur, ita concupiſcentiarum vitioſarum impetus oratione ſuperatur.*

Æger ergo crebrò recitet orationem S. Franciſci: *Gratias tibi ago Domine Deus, de omnibus his doloribus meis, teq; mi Domine rogo, vt centuplum ſi tibi placuerit, addas; quia hoc erit mihi acceptiſſimum, vt affligens me dolore, non parcas, cùm tuæ ſanctæ voluntatis adimpletio ſit mihi conſolatio ſuperplena.*

Denique quàm vtilis ſit infirmitas, quamque infirmus ſe Dei voluntati reſignare debeat, vt vel ſanitatem det, vel patientiam, pulchris exemplis S. Anronij Didymũ arguentis, quòd doloret ſe captum oculis, quos cum muſcis communes habemus; S. Pachomij, S. Thomę Cantuarienſis, S. Vedaſti & aliorũ, docet noſter Alfonſus Rodriguez tract. 8. de Conformit. cum voluntate Dei c. 18. Gnomen S. Pachomij recitaui ſuperiùs c. 2. v. 4.

VERS. 12. AVERTE A DELICTO, ET DIRIGE MANVS, ET AB OMNI DELICTO MVNDA COR TVVM] Syrus, *auſer iniquitates & mendacium, & ab his omnibus peccatis munda cor tuum.* Eſt hoc ſecundum ægri officium, vt ſcilicet conſcientiam ſuam examiner, &, ſi in ea aliquod delictum repererit, illud aboleat per pœnitentiam. Certum enim eſt morbos ſæpè hominibus ob delicta immitti. *Ideo* (ob indignam Synaxin) *inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt* (id eſt moriuntur) *multi*, ait Paulus 1. Cor. 11. 30. Et Chriſtus ad ægrum iam à ſe ſanatum: *Ecce ſanus factus es*, inquit, *iam noli peccare; ne deterius tibi aliquid contingat.* Ioan. 5. 14. Et S. Baſilius Reg. fuſiùs diſput. regula 55. *Morbi*, inquit, *ſunt*

Secundum.

ſunt flagella peccatorum, quibus nihil aliud agitur, niſi vt vitã noſtrã in melius commutemus. Sic Deus Oziã regem ſacerdotium inuadentem lepra percuſſit, 2. Paralip. 26. 18. æquè ac Mariam ſororem Moſis ob murmur, Num. 12. v. 10. Ita Ieroboam regem Iſrael idololatrantem, & manus extendentem in Prophetam, ariditate mulctauit, 3. Reg. 13. 4.

Porrò Siracides ad pœnitentiam tria requirit, ſcilicet Primò: *Auerte*, inquit, *à delicto*, ſcilicet mentem & voluntatem tuam, id eſt, concipe propoſitum ampliùs non delinquendi, nec peccandi. Vnde Græca Romæ emendata habent: *Amoue delictum*; Tigurina, *miſſum fac delictum.*

Præclarè Plinius Secundus l. 7. epiſt. ad Maximum: *Nuper*, inquit, *me cuiuſdam amici langnor admonuit, optimos eſſe mos, dum infirmi ſumus. Quem enim infirmum, aut auaritia, aut honor ſollicitat? non ameribus ſeruit, non appetit honores, opes negligit, & quantuluncunque, vt relicturus, ſatis habet: tunc deos eſſe, ſuum hominem eſſe ſe meminit: inuidet nemini, nemine deſpicit: ad ne ſermonibus quidem malignis, aut attendit, aut alitur. Si contingat euadere, in meliorem beatamq; deflimus vitam. Tales ergo eſſe ſani perſeueremus, quales nos futuros profitemur infirmi.*

Secundum eſt: *Dirige manus* ad rectam operationem; q.d. Propone deinceps te rectè operaturum, & inprimis te reſtituturũ quod rapuiſti, vel iniuſtè detines; ac benefacturum alijs, præſertim pauperibus indigentibus. Tigurina, *manus rectas exhibe: manus*, id eſt, opera tua & actiones, aut Vatabl. *Cùm enim homo ſibi ſolã dat*, inquit Palacius, *manus in ſe: at quando proximis dat, dirigit in eos. Audi Iſaiam huius loci interpretem cap. 58. 7. Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagoſq; induc in domum tuam: cùm videris nudum, operi eum. Tunc erumpet quaſi manè lumen tuum, & ſanitas tua citiùs orietur. Hoc ergo modo dirige manus, ſi tibi vis citò ſanitatem oriri.*

Tertium eſt: *Ab omni delicto munda cor tuum*, ſcilicet per contritionem & pœnitentiam, quæ nunc ex inſtitutione Chriſti includit confeſſionẽ & ſatisfactionem. Vnde liquet, pœnitentiam non eſſe nudam reſipiſcentiam, ſiue vitæ mutationem, qua homo nouum vitæ & virtutis genus ineat, (vt volunt Lutherani.) Inſuper ad eam requiri veteris vitæ in peccatis actæ deſtructionem per contritionem, caſtigationem & pœnitentiam.

Quocirca cap. *cùm infirmitas*, de pœnit. & remiſſ. ſanxit vt medici, priuſquam corpus grauiter vel periculosè ægrotantis curare incipiant, eum moneant de confeſſione facienda. Et quia hæc lex conſuetudine abrogata erat, ideircò Pius V. motu proprio anno 1566. qui incipit *ſuper gregem*, illam renouauit, addiditque ne medici vltra tertium diẽ viſitent ægrotũ, niſi de illius confeſſione ſibi conſtet: denique vt antequam ad gradum doctoratus admittantur, ab illis exigatur iuramentum, quo iurent ſe hanc legem ſeruaturos. de qua lege vide Suarez 3. p. to. 4 diſp. 35. ſect. 3. Ita B. Petrus Damiani epiſt. 129. ad Eremit. monachum eremi ſuę decumbentem in lecto ſic affatur: *Chariſſime frater Maure confitere, pœnitentiam age, & ſi quid eſt in te, quod fortaſſis à tremenda Miſſarum te celebratione prohibeat, venerabilis tua fraternitas ſacris obtemperare canonibus non contemnat.*

Pœnitere oportet in morte. Exempla.

Porrò pœnitentia maximè opus eſt in morte, vt reconcilietur Deo, vt ſatisfaciamus pro offenſis, ac infernum euitemus, breueq; habeamus Purgatorium. Vnde S. Aug. inquit Poſidon. in eius Vita, *decebat laudatos Chriſtianos & ſacerdotes abſque digna & competenti pœnitentia exire de corpore non debere. Quod etiam ipſe fecit vltima qua defunctus eſt ægritudine. Nam ſibi tuſſerat Pſalmos Dauidicos, qui ſunt paucißimi de pœnitentia, ſcribi, ipſoq; quaterniones iacens in lecto contra parietẽ poſitos diebus infirmitatis ſuæ inuehebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat.* S. Laurent. Iuſtinianus moriturus noluit in lecto decũbere, ſed in matta, dicens: *Non in pluma Dominus meus ſed in durißimo ligno cubitauit. Meminiſtis dicti B. Martini: Non decet Chriſtianum hominẽ mori niſi in cinere & cilicio.* Similia dixit & fecit S. Franciſcus, ceteriq; eximij Sancti, ac noſtro ſæculo S. Carolus Borromæus eiuſque aſſeclæ, qui morituri in cinere & ciſicio decubuerunt & occubuerunt.

DA SVAVITATEM ET MEMORIAM SIMILAGINIS, ET IMPINGVA OBLATIONEM] Tertium eſt hoc ægri officium, vt ſcilicet peractâ de peccatis pœnitentiâ, offerat Deo ſacrificium pro ſalute ſua. VERS. 11. *Tertium.*

Pro *ſuauitatem* græcè eſt εὐωδίαν, id eſt, ſuaueolentiam, ſiue ſuauem odorem: pro *memoriam* græcè eſt μνημόσυνον, id eſt, monumentum vel memoriale *ſimilaginis*, id eſt ſimilæ: ita vocabatur pars illa ſimilæ quę impoſito thure Deo cremabatur, vt per illã conſecretur tota ſimila Deo oblata & ſacrificata, vt dixi Leuit. 2. 2. Senſus ergo eſt, q.d. Offer Deo ſacrificium *mincha*, id eſt, farris & ſimilæ, quod impoſito thure ſuauem exhalet odorẽ, Deoq; ſit memoriale, tum tuæ oblationis & obſecrationis pro obtinenda ſalute corporis & animæ, tũ tuæ gratitudinis, & recognitionis diuinæ potentię & opis. Rurſum *impingua*, id eſt pinguem offer, *oblationem*, putà pinguem, ſelectam & inſignem victimam. Ferè enim cum *mincha*, id eſt ſacrificio farreo offerebant Deo victimam carneã, v.g. hœdum, ouẽ vel vitulum, vt perfectum eſſet ſacrificium: ſacrificium enim eſt quaſi conuiuium Dei. In conuiuio autem requiritur, tum ſimila & panis, tum caro animalium. Poteſt quoq; per *ſuauitatẽ* accipi, thus & thymiama ſuaueolens, quod Deo adolebant Hebræi: Vnde Tigurina, *ſuffimentum adole, commendatitiamq;* (Vatabl.) *commendatitiam*, vel *gratam, quæ ſcilicet ſacrificium autem Deo commendet) ſimilaginem, & munus optimum conſecra.*

Hoc verius fit in noua lege per ſacrificium Euchariſtiæ, quę ſimul eſt mincha & victima; quia in ea ſub ſpeciebus panis offertur Deo ipſa caro Chriſti, ipſeq; Chriſtus pinguis & ardens charitate deuotionis, quare hæc Deo ingẽ noſtri, pro quibus offertur, memoriam ingerit, vt omnes noſtras infirmitates ſanet, omneq; robur & bonum conciliet. Ita S. Gorgonia morbũ corporis prodigioſum quo laborabat, cùm medicos admittere nollet, Euchariſtię ſumptione miraculosè ſanauit, vti refert eius frater S. Gregor. Nazianz. orat. 11. qui orat. 19. idem refert de patre ſuo, eum ſcilicet morbum ſuum grauẽ celebrando Miſſam depuliſſe. Multo magis Euchariſtia medetur morbis animæ; vnde à Patribus vocatur *pharmacum immortalitatis*, quia eius virtute reſurgemus ad vitam immortalem, Ioan. 6. 42. *Panis ergo & vni*, ait Rabanus, *ſacrificium in memoriam Dominicæ paſſionis oblatum præcipuè animarum vulnera curat, cùm per ſacerdotis miniſterium in altari ſimul cum ſacris orationibus Deo offertur. Vnde ſicut B. Gregorius, in libris Dialogorum ait: Si culpæ poſt mortem inſolubiles non ſunt, multùm ſolet animæ, etiam poſt mortem, ſacra oblatio hoſtiæ ſalutaris adiuuare. Ita vt nonnunquam ipſe defun-*

S. Gorgonia ſanatur Euchariſtia.

ſun-

ſanctorum anima hoc vid-antur expetere: & non ſolum defuncto ſed etiam vivo multum profuturum eſſe idem ſacrificium creditur, ſi dignè offeratur.

Græci addunt ὡς μὴ ὢν ἀφέχου, id eſt, *tanquàm non exiſtens*: Rom. *tanquam non ſis*, q.d. Offer oblationem Deo, humiliando te tummè coram illa maieſtate, cuius nomen eſt *Ens*, ita vt coram illa eſtimes te non eſſe, nec exiſtere, quia tuum eſſe vmbraticum eſt, & vmbra tantùm eſſentiæ diuinæ, adeò vt Dei nomen ſit *ens*, creaturæ verò *non ens*, vti dixi Exodi 3. 14. Tigurina vertit, *vt qui nõ ſeras priores*, quod Vatabl. explicat. q. d. *Vt qui non prior ponas beneficium, ſed accepti gratiam teſſeris.* Verùm τὸ *tanquam non exiſtens* delent Latina omnia & S. Auguſt. in Speculo.

Myſticè hæc omnia infirmitati ſpiritali animæ, puta, eius vitijs & paſſionibus per octo remedia, quæ hic aſſignat Siracides, curandis pulchrè adaptat noſter Iac. Aluarez de Paz l. 5. de Vita ſpirit. p. 2. c. 13.

VERS. 12. ET DA LOCVM MEDICO: ETENIM ILLVM DOMINVS CREAVIT: ET NON DISCEDAT A TE, QVIA OPERA EIVS SVNT NECESSARIA] Quartum eſt hoc ægri officium, vt ſcilicet poſt orationem, pœnitentiam & ſacrificium, qua Dei archiatri opem implorauit, det quoque locum medico. Deus enim vult ſua beneficia homini largiri non per ſe ſolus, ſed homine cooperante: vult enim vt homo pariter faciat quod in ſe eſt, ac adhibeat media à Deo & à natura inſtituta, quale in infirmitate ad adipiſcendam ſanitatem eſt medicus & medicina. Addit, *Et non diſcedat à te*, quia non ſufficit ægro ſemel contuliſſe medicum, ſed crebrò eum conſulat oportet, vt medicus melius complexionem ægri, & qualitatem morbi indaget, eique pharmaca congrua adhibeat; præſertim quia morbus ſuos habet paroxyſmos, certiſque diebus ſuas variat vices & criſes, quas medicus ſtudiosè obſeruet oportet, vt iudicet de morbo eiuſq; remedijs. Et eſto reualeſcere incipiat æger, tamè ne ſtatim dimittat medicum, ne per imprudentiam vel ignorantiam, vel intemperantiam, in morbum recidat: recidiua enim morbi ipſo morbo eſt periculoſior. Igitur medicus ægro adſit, donec plenè conualeſcat, ac deinde modum tuendæ & conſeruandæ ſanitatis ei præſcribat. Vnde Tigur. vertit, *deinde locum des medico, vt enim Dominus eum fecit: nec diſcedat à te, quia ipſius indiges*: Rom. *nam & ipſo opus eſt.* Græcè enim eſt χρεία, id eſt opus, vtilitas, neceſſitas, indigentia, vti dixi v. 1. Syrus, *& etiam medito da locum; quia* etiam *in eo eſt vtilitas; quia tempus eſt, in quo per eum proſperetur valetudo.*

Quartum.

Lyran. per medicum, accipit ſpiritalẽ, putà ſacerdotẽ; quia, inquit, eius eſt orare pro ægro, vti ſubdit Siracides. Verùm clarum eſt intuenti, hæc omnia ad litteram pertinere ad medicũ corporalem.

Aſceta priſci abſtinebant medicis: cur?

Porrò veteres Aſcetæ & Anachoretæ medicis & medicinis abſtinebant, tũ, quia in eremis & locis ſolitarijs longè ab vrbibus & medicis degebant, rũ ſtudio paupertatis, auſteritatis, pœnitẽtiæ & mortificationis. Axioma enim eorum erat: *Morbus corporis, eſt purgatio animæ*: item, *Corporis infirmitas, eſt mentis ſanitas & firmitas*: ideoq; corpus ad omnes labores & dolores aſſueſcendo obdurabant; tum, quia ſuſpirabant ad cælum, vt ex hoc exilio liberi euolarent ad beatam vitam, ideoq; morbis & aſperitatibus, æquè ac delicijs & voluptatibus, ſuperiores euadere nitebantur. Ita S. Pachomius, vt habet eius Vita, Theodoro diſcipulo infirmanti non aliam medicinam dedit, niſi hanc. *In dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe, & quando voluerit Dominus, conferet tibi ſanitatem.* Alterũ verò reprehendit, quod manus laborando lacteas oleo perunxiſſet. Abbas alius in Vitis Patr. lib. 7. c. 20. diſcipulo ægrotanti hoc pharmacũ dedit: *Ne contriſteris, ô fili, ex infirmitate: ſumma enim religio eſt, vt ex infirmitate quis gratias agat Deo. Si ferrum es, per ignẽ amittis æruginem. Sin aurũ es, per ignem probatus à magnis ad maiora pro edis. Suſtine ergo & ora Deum, vt ipſe quæ vult illa concedat.* Ibidem alius ſæpè ægrotans, cùm per annũ morbo caruiſſet, mœſtus dixit Deo: *Reliquiſti me Domine, & noluiſti me hoc anno viſitare.* Morbus enim carnis purgatio eſt animæ.

Quocirca magnus ille Abbas Iohannes, qui Theodoſio Imp. victoriam contra tyrannos prædixit cuidam poſcenti à tertiana liberari: *Rem*, inquit, *tibi neceſſariam cupis abiicere. Vt enim corpora nitro abluuntur à ſordibus, ita anima languoribus aliiſq; huiuſmodi caſtigationibus purificantur.* Mox tamen votis eius obſequens, oleo à ſe benedicto eum curauit: ita Ruffinus in vita S. Iohannis, quę habetur in Vitis Patr. lib. 2. c. 1. iuxta editionem noſtri P. Roſweydi. Ibidẽ in Vita S. Poſthumij legimus eum intebrium & ſtomachi tormentis nec calidis rebus vſum, nec ieiunia imminuiſſe, dictitantem: *Quòd ſi corpori calido cibo conſulere ur, à Domino redempto anima non daretur.* Sic & S. Antonium in morbis non minuiſſe ieiunia, ſolitaque virtutum officia, refert in Vita eius S. Athanaſ. Similia de S. Hilarione ſcribi S. Hieron.

Verùm poſteriores Aſcetæ & Religioſi hunc priſcum rigorem temperarunt, ac ſecuti conſilium Siracidis medicos & medicinas admittunt, imò ſuadent & præcipiunt, vt videre eſt in Regulis S. Baſilij, S. Ben. dicti, S. Auguſtini, S. Francifci &c. Vide S. Baſilũ in Regulis ſuũs explicatis regula 55. vbi multis docet vtendum eſſe medicis & medicinis; ſed ita, vt ſpes ſanitatis in Deo potiùs quàm in illis reponatur. Vnde concludens ait: *Neque igitur fugienda penitus ars iſta eſt neq; rurſus omnia in ea ſalutis noſtræ præſidia collocanda; ſed quemadmodum, licet agriculturæ vſum acceperimus, frugum proventum tamen poſtulamus à Deo: & quamuis gubernatori clauum committamus, Deum tamen, vt nos ex alto inuolumes conſeruet, oramus: ſic nihilominus cùm medicum adhibemus, id, ratio ſieri concedit, nequaquam à ſpe illius erga nos bonitatis debebimus diſcedere. Mihi vero etiam ad colendam continentiam haud mediocre momentum ars hæc, de qua loquimur, videtur afferre. Siquidem animadverto ab ea & delicias amputari, & crapulam demouerì epularum, præterea varietatem & exquiſitam nimis condimentorum prandì exoptatam ſolertiam, tamquam inutilem improbari. In ſumma denique indigentiam ab ea ſanitatis matrem appelleri.*

Poſteriorum rigor temperatus in vſu earũ.

VERS. 13. EST ENIM TEMPVS QVANDO IN MANVS ILLORVM INCVRRAS (id eſt, incurrere, eorumque curæ te credere & committere debeas:) VERS. 14. IPSI VERO DOMINVM DEPRECABVNTVR, VT DIRIGAT REQVIEM TORVM, ET (Complut. pro & legunt *in*) SANITATEM PROPTER CONVERSATIONEM ILLORVM] *illorum*, ſcilicet non Medicorum, ſed ſacerdotum, qui offerunt Deo ſimilaginem & oblationem, vt dixit v. 11. Sacerdotum enim eſt deprecari Dominum pro ſalute ægri, medicorum verò eſt ei mederi. Fauent Græca dum ita legunt, *eſt tempus cùm & in manibus eorum eſt inuidia*, id eſt, *ſuauitas odoris.*

Nam

Nam & ipsi Dominum deprecabuntur, vt dirigat ipsis requiem & sanationem propter restituendam valetudinem: ἴασίν enim, id est, suauitas odoris, in offerendo thure & thymiamate, spectat ad sacerdotes, non ad medicos. q. d. Dum adhibes medicum, simul adhibe sacerdotes, qui suis precibus & sacrificijs inuocent Deum, vt dirigat medici consilia & pharmaca, eo modo, *vt requiem*, id est sanitatem & valetudinem, ægro restituant. Noster vertit *propter conuersationem illorum*, hoc est, quia ab eis hoc requirit vitæ eorum ratio, & quia præ alijs sanctitati & pietati student. ita Lyran. & Iansenius.

Verùm ἴασις, id est, suauis odor, scilicet herbarum, florum, aquarum medicarum, & aliorum pharmacorum, est quoque in manibus medici, vt per ea sanitatem ægro conferat. Adde, alios pro ἴασις, legere εὐοδία, id est, *successus*; prosperitas: nonnulli legunt εὐδοκία id est *voluntas*, beneplacitum. Vnde Tigurina vertit, *est cùm medicorum quoque manus successum consequantur: nam & ipsi dominum orant, vt lenimentum secundet sibi, vtque causet curationem.* Vbi ἀνάπαυσιν, id est, *requiem*, exponit *lenimentum*, quo medicus per pharmaca lenit dolores ægri. Alij, *orant Dominum, vt tribuat prosperam quietem, & sanationem victus causa*; Syrus, *quia orabit* (medicus) *ad Deum, & dabit per manus eius tibi sanitatem, & veniet per eum sanitas, & vita.* Quare aptiùs hæc referas ad medicos, quàm ad sacerdotes, ad medicos enim totus hic locus spectat. Est enallage: *illorum*, id est, illius, scilicet medici, de quo sermo præcessit. Dicit *illorum*, quia multi sunt medici: *illorum* ergo, id est, alicuius ex illis, quem vel tua voluntas & electio, vel necessitas tibi offeret.

Significat ergo Siracides, ait Iansenius & Valesius Sacræ Philos. c. 74. officium boni medici esse, non solùm remedia morbis accommodata applicare, eisque niti & confidere, sed etiam Deum invocare & orare, vt sua & ingenia & remedia ad ægrorum salutem dirigat ac fortunet. Res enim, in qua medicus versatur, est per se magna, magnisq; periculis obnoxia, quæ ob id non solùm prudentiam, sed etiam piam curam & solicitudinem requirit: quâ neglecta grauissimæ offensiones, ac perniciosæ curationes esse solent. Cùm enim arti suę plurimum fidunt medici, ita vt non curent Dei directionem implorare; fit nonnumquam, vt eorum conatus Deus non prosperet, sed subuertat. Itaque nostræ lectionis hic erit sensus: Est tempus, quando in medicorum manus incurras. Ipsi autem non suæ arti nimis fident; sed Dominum deprecabuntur, vt dirigat & fortunet requiem quam ægris adferre studeant, hoc est sanitatem; idque quia hoc pertinet ad eorum conuersationem, hoc est, officium & vitæ rationem.

Aliter Lyran. *propter conuersationem*, inquit, id est propter sanctam vitam illorum. Aliter & Palacius: *Propter conuersationem*, inquit id est, vt liceat medicis conuersationem habere cum ęgroto, quem ad salutem reuocarunt. Aut q. d. Rogabunt medici pro salute infirmi: nam si medicus infelix sit, ac neminem sanet, quomodo poterit cum hominibus conuersari? Ergo vt conuersationem cum eis habeat, roget pro eorũ salute, Græcè est ἵνα σωθῇ ἐμβίωσιν: ἐμβίωσις autem significat Primò, vitã; Secundò, victum; Tertiò, conuersationem. Vnde Primò, Tigur. vertit, *vt Deus secundet, & det curationem vitæ causa*, vt scilicet per curationem medici ægrum vitæ & sanitati restituat. Hinc & Roman. vertunt, *sanationem propter restituendam valetudinem.* Secundò, alij vertunt, *vt det sanationem victus causa*, vt scilicet Deus per manus medici sanitatem ægro restituat, hoc inter alios fine & fructu, vt scilicet medici sanando ægros victum tibi comparent: hæc enim est eorum ars ex qua viuunt. Tertiò, Noster vertit, vt *dirigat sanitatem propter conuersationem illorum*, eo sensu quem iam dedi.

Carnel. in Ecclesiast.

Nota hic, officium medicorum esse, nõ tantùm medica arte, sed & precibus, sanctaque vita ægris impetrare requiem & sanitatem, id est, quietam sanitatem, sanamq; quietem. Idem docet Hippocrates: idemq; fecere excellentissimi medici S. Cosmas & Damianus vti dixi v. 2. Sanctitas enim meretur, vt Deus dirigat actiones cuique proprias, easque secundet & prosperet. medicorum autem actio propria est medere & curare ægros. Ita Thalassius Asceta oratione & signo crucis curabat suos colicos dolores, & viperæ morsus, teste Theodoreto in Hist. relig. c. 22. Nam, vt idem ait c. 16. *Sanctorum deprecatio est commune omnium morborum remedium.* Ita S. Laurentius signo crucis Lucillum aliosque cæcos illuminauit. Ita in Vitis Patrum legimus, S. Hilarionem, S. Antonium, plurimosque alios Anachoretas oratione & oleo à se benedicto curasse graues & incurabiles multorum morbos.

Medicum inuocet Deum, vt medicina sit efficax.

QVI DELINQVIT IN CONSPECTV EIVS QVI FECIT EVM, INCIDET (Syrus, *tradetur*) IN MANVS MEDICI.] Legit Interpres ἐμπεσεῖται, id est, *incidet*: iam Complut. & Rom. legunt ἐμπέσοι, *incidat*, optatiuè vel imperatiuè, q. d. Dignus est qui incidat, vt hac pœna castigetur, ac ad Deum redeat. Tigur. vertit, *qui in Creatorem suum peccauerit, in manus medici solet incidere.* Sensus est q. d. Qui peccare audet coram Deo, imò contra Deum factorem suum, à quo suum Esse, suam sanitatem, omnęque bonum accepit; ipse hac sua ingratitudine & malitia meretur sanitate, imò vita, omnique bono priuari, ac morbis exagitari, ideoque medicorum manibus subiacere, à quibus multa dura & acerba remedia cogetur sustinere, & insuper pro tortura hac largum eis stipendium persoluere. Significat peccata esse causas morborum, indeque medicinarum molestarum & affligentium: quare abstinendum esse à peccatis, vt careamus morbis & medicinis. VERS. 15.

Nota aptam metaphoram vel allegoriam: medicus enim comparatur tortori vel iudici, medicinæ comparantur torturæ & carnificinæ, æger reo, peccata ægri criminibus rei. Hinc S. Script. sæpè morbos vocat funes, & lectum cui æger affigitur vocat carcerem; quia scilicet morbi sunt pœnæ peccatorum, quibus quasi funibus & eculeo peccator ligatur, constringitur & torquetur, ac consequenter de medico loquitur quasi de apparitore vel iudice, qui delinquentes comprehendat & conijciat in carcerem, iubeatque lecto decumbere, atque in eo quasi in eculeo potionibus, sectionibus, clysteribus, cucurbitis, balneis, cauterijs, vstionibus, alijsque sexcentis modis & cruciatibus torqueat & affligat. Ita sentit S. Iob morbis à Deo afflictus, cum dixit c. 7. 12. *Numquid mare ego sum aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Et Dauid psal. 17. 5. *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.* Et Christus sanans infirmam: *Mulier dimissa es ab infirmitate*, Lucæ 13. 11. Et v. 16. *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?* Hinc S. Laurentius

Medicina tortura.

Iustinianus senex ægrotans, cùm medicus eius carnes incideret, ad ictum ferri stetit immobilis, ac timenti medico dixit: *Incide audacter, neque enim lamina Martyrum nouacula tua superabit.* ita habet eius Vita.

TERTIA PARS CAPITIS.

De luctu mortuorum moderando, & cauenda tristitia.

Vers. 16. Fili in mortuum produc lacrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & secundùm iudicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius.

17. Propter delaturam autem amarè fer luctum illius vno die, & consolare propter tristitiam,

18. & fac luctum secundùm meritum eius vno die, vel duobus propter detractionem.

19. A tristitia enim festinat mors, & cooperit virtutem, & tristitia cordis flectit ceruicem.

20. In abductione permanet tristitia: & substantia inopis secundùm cor eius.

21. Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te: & memento nouissimorum,

22. noli obliuisci: neque enim est conuersio, & huic nihil proderis, & teipsum pessimabis.

23. Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.

24. In requie mortui requiescere fac memoriam eius, & consolare illum in exitu spiritus sui.

A affectu. Vnde omnes fere gentes planxerunt suos mortuos, vt hic planctus iuris gentium esse videatur. Sic Abraham fleuit mortem Saræ, Genes. 23. 2. Iacob mortem nuntiatam (sed falsò) Iosephi Genes. 37. v. 35. ac mortem Deboræ nutricis Rebeccæ, sepelientique eam subter quercum Bethel, inde loco nomen dedit, *Quercus fletus*, Genes. 35. 8. Ioseph planxit mortem Iacob: quin & Ægyptij eamdem planxerunt, Gen. 50. v. 9. & lequ. S. Augustinus planxit mortem matris S. Monicæ lib. 9. Confess. c. 12. Hunc enim planctum exigit communis fidelium humanitas, pietas & charitas.

Audi S. Paulinum epist. ad Pamachium consolatoria de obitu vxoris eius Paulinæ: *Bonæ lacrymæ charitatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Ioseph vltimus impendit patri. Bonæ & lacrymæ orationis, quibus & Dauid stratum suum per singulas noctes rigabat. Sed quid Sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit & Iesus amicum; hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, vt mortuo infunderet lacrymas, & quem resuscitaturus erat virtute diuina, infirmitate ingeret humana. Licèt in illo vno totam simul conditionem generis humani miserieors & miserator Dominus deplorauerit, & illis lacrymis peccata nostra fleuerit & luerit. Idcirco & tuæ, frater, lacrymæ sanctæ & piæ: quia simili affectione manarunt, & dignam cæsi cubilis fleuêre consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.*

B

ET SECVNDVM IVDICIVM CONTEGE CORPVS ILLIVS, ET NON DESPICIAS SEPVLTVRAM ILLIVS] Est hoc secundum ac tertium pietatis officium mortuis debitum. Secundum, vt corpus mortui tegatur sudario, sindone fasciisque sepulcralibus *secundùm iudicium*, id est, iuxta morem & ritum funerum, quem quæque regio vsurpat. Hebr. enim מִשְׁפָּט *mispat*, id est, *iudicium*, sæpè mortem & vsum significat. Dedecorosum enim, miserum & inuerecundum esset illud vestibus omnibus spoliare, & nudum spectandum omnibus proponere. Tigurina, *corpus eius contege iuxta ritum funerum*; alij, *secundùm consuetudinem eius* (vti solebat viuens regi & vestiri) *contege corpus ipsius*; Syrus, *& sicut decet, collige corpus eius, & ne contemnas sepulturam eius.*

C *Secundum.*

Tertium: *Et non despicias sepulturam eius*; Tigur. *nec sepulturam negligas.* Repete τὸ *secundùm iudicium*, id est iuxta ritum funerum & morem patriæ. Quo Primò, significatur & iubetur, corpus non esse proijciendum in sterquilinium, vti proijciuntur corpora boum & equorum; nec rursum inhumanum auibus & feris laniandum esse relinquendum; sed terræ, ex qua formatum est, reddendum; idque ob spem resurrectionis. Ideò enim corpora hominum, non animalium, terræ quasi custodi commendantur, vt in die resurrectionis terra Deo resuscitanti illa, quasi depositi sibi commendata reddat. Ita S. Maria Ægyptiaca moriens inscripsit (vel nomine eius angeli inscripserunt) terræ: *Sepeli Zosima miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ quod tuum est, & pulueri adijce pulueres. Ora Dominum pro me. Ipsa nocte salutiferæ passionis post diuinæ & sanctæ cænæ communionem.* Illa enim nocte mortua est. ita refert oculatus testis Zosimas Author Vitæ eius, qui & addit, leonem à Deo missum qui fossam vnguibus effoderet, in quam ipse corpus S. Mariæ inferret. Sic & duo leones à Deo missi, S. Antonio excauarunt sepulcrum S. Pauli primi Eremitæ, teste S. Hier. in eius Vita. S. Luciani presbyteri

D *Tertium.*

Bestiæ & angeli sepeliuerunt Sanctos.

Vers. 16. FILI IN MORTVVM PRODVC LACRYMAS (Nazianzen. orat. 10. legit *plora*) ET QVASI DIRA PASSVS INCIPE PLORARE] Tigur. *fili effunde lacrymas super mortuo, luctumque vt acerba passus exordire*; alij, *fili super mortuum dimitte lacrymas, & vt acerba patiens ordire lamentum.* De hoc lamento dixi cap. 22. 13. Syrus, *fili mi super mortuum multiplica lacrymas, & doleat is, & dicito vlulatum.* Ab ægris & morbidis congruè transit ad mortuos, quibus iubet victima iusta funebria persolui. Primum ergo officium mortuis debitum est deplorare eorum mortem, tum illorum, tum nostri causa. Illorum, quòd summum huius æui bonum, scilicet vitam, amiserint in perpetuum; quia numquam ad eam redituri. Nostri, quia vtile & gratum illorum, vtpote parentum, cognatorum, amicorum, vel vicinorum alloquium, consilium, auxilium, omneque cum eis commercium amisimus, numquam illud in hac vita recuperaturi. Sanè qui in morte cognatorum gaudent, eò quòd in eorum hereditatem & bona succedat, hi illis se ingratos & inhumanos exhibent. Alij quasi Stoici insensiles apathiam induunt, vt nullius amici vel rei deperditæ dolore tangantur. hi quoque carent humano & communi commiserationis

Iusta mortuo debita. Primum.

byteri & Martyris corpus iuſſu Maximiani Imp. A in mare proiectum delphinus è mari in littus extulit, vt honeſtè ſepeliretur. S. Staniſlai Cracouienſis Epiſcopi & Martyris corpus aquilæ à feris defenderunt, vt ſepulturæ mandaretur. S. Moſes & S. Catharina ab angelis ſepulti ſunt in monte Sina. S. Sebaſtianus poſt martyrium & mortem apparens S. Lucinæ iuſſit, vt corpus ſuum proiectum in cloacam inde eximeret, & in Catacumbis iuxta veſtigia Apoſtolorum S. Petri & Pauli ſepeliret. Sic honeſta ſepultura Martyribus ceteris à Chriſtianis procurata eſt, etiam cum præſentiſſimo vitæ periculo; imò plures hac de cauſa martyrij lauream adepti ſunt, vt videre eſt in Martyrol.

Quantum ſint & fructus ſepulturæ.

Sepultura ergo Primò, eſt decus defuncti; Secundò, refricat memoriam eius vitæ & virtutis; Tertiò, eſt memoriale reſurrectionis; Quartò efficit vt Sancti quibuſcum ſepelimur, pro nobis orent. ita S. Auguſt. lib. de Cura pro mortuis, vbi cap. 2. ait: *Iſta omnia*, inquit, id eſt, *curatio funeris, conditio ſepulturæ, pompa exequiarum, magis viuorum ſolatia ſunt, quàm ſubſidia mortuorum.* B

Secundò, iubet, vt ſepultura fiat *ſecundùm iudicium*, id eſt, ritum & morem patriæ. Sic Iudæi corpora ſepelienda inungebant aromatibus more Ægyptio, vti fecere Iacobo Geneſ. 50. 2. & Chriſto Domino Ioan. 19. 40. Ritus priſcus Chriſtianorum eſt, vt fidelium ſepulturas ornent pſalmodia, cantu, tedis, cereis accenſis, floribus, campanarum pulſu, veſtibus atris; vti multis SS. Patrum teſtimonijs & exemplis docet Baron, tomo 1. anno Chriſti 34. cap. 275. in funere S. Stephani.

Tertiò, vt fiat epulum funebre tum amicis, tum pauperibus, iuxta illud Tobiæ 4. 18. *Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue.* qua de re plura dixi ſuperiùs. C

Quartò, vt oretur, & ſacrificia fiant pro anima defuncti, vt fecit Iudas Machabæus pro ſuis in bello occiſis, 2 Machab. 12. 43. Idipſum fusè probat Bellarm. tract. de Purgatorio, & Baron. anno Chriſti. 34. c. 279.

VERS. 17. PROPTER DELATVRAM AVTEM AMARE FER LVCTVM (græcè *πίκρασον κλαυθμὸν*, id eſt, *amarum fac luctum*) ILLIVS VNO DIE, ET CONSOLARE PROVERS. 18. PTER TRISTITIAM. ET FAC LVCTVM SECVNDVM MERITVM EIVS VNO DIE, VEL DVOBVS PROPTER DETRACTIONEM] Syrus, *vinum & alimentum filijs hominũ qui flent, & fac mœrorem vt conueniat illi die vno aut duobus propter homines, & conſolare propter viam.*

Græca de more conciſa ſic vertunt: Complut. *acerbum fac fletum, & accende planctum.* Roman. *amarum fac ploratum, & caleſac planctum* (lacrymæ enim ſunt calidæ, & calefaciunt vultum, hinc viciſſim per calorem eliciuntur & augentur) *& fac luctum ſecundùm dignitatem eius vno die, vel duobus propter detractionem: & admitte conſolationem propter triſtitiam.* Tigurina, *acerbam cie lamentationem, & ne malè audias planctum accende* (alij *ardentem ede planctum*) *luctuq́, quo dignus eſt eum proſequere, idq́, die vno aut altero, vt emites calumniam: deinde admitte conſolationem, vt mœrorem minuas.* D

Delaturam v. ſequ. vocat *detractionem* & calumniam. q.d. Amarè plora mortem amici *propter delaturam*, ne ſcilicet quis cauilletur tibiq́e detrahat, imò apud alios deferat, accuſet & criminetur, quòd illum oderis, vel gaudeas de morte illius, ſi non amarè plores. At noli plorare more Ethnico inconſolabiliter ſed more fidelium poſt ploratum amarum vnius vel alterius diei, *conſolare*, id eſt, conſolationem admitte, *propter triſtitiam*, ne ſcilicet nimia triſtitia obruaris, illaq́e tibi morbum, maniam vel mortem conciliet. *Et fac luctum ſecundùm meritum* græcè *ἀξίαν*, id eſt dignitatem, *eius*, id eſt, iuxta quod dignus eſt à te deflere: magis enim dignus eſt defleri, ideoq́e reipſa deflendus princeps, quàm plebeius; pater, quàm cognatus; mecænas qui te aluit, quàm communis amicus; vir ſanctus, quàm ſimplex fidelis. Idq́e propter *detractionem*, ne ſcilicet quis tibi tamquam inhumano vel impio detrahat. Minùs rectè ergo Rabanus per *detractionem* accipit *abſceſſionem*, hoc eſt mortem, per quam anima abiecdit à corpore, ab eoq́e detrahitur & auellitur.

Porrò Iudæis carnalibus competebat amarus mortuorum ploratus: Chriſtianis verò ob clariorem fidem & certiorem ſpem reſurrectionis, valdè moderandus & mitigandus eſt. Vnde Apoſtolus 1. Theſſ. 4. 12. *Nolumus*, inquit, *vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut & ceteri qui ſpem* (reſurrectionis) *non habent.* Igitur fideles & Chriſtiani non tam lugent mortem Sanctorum, quàm quòd per mortem eorum ſancta doctrina & exemplis deſtituantur, vti planxerunt S. Stephanum planctu magno, Actor. 8. 2. Qua de cauſa S. Ambroſ. valdè lugere ſolebat ſenum mortem, qui ſua prudentia & ſanctitate iunioribus præibant viam virtutis & perfectionis. Vnde ipſe lib. 2. de Abel. c. 3. *Quam gaudeo*, inquit, *cùm aliquos mites ac ſapientes diu viuere video, & quia proſunt pluribus! Semiuter cùm huiuſmodi decedit, quamuis longæ ſenectute depoſitus, afficior, quia deſtruitur grex iuuenum muro ſenili.*

Dices, Quomodo cap. 22. 13. ſtatuit ſeptem dies luctui, hìc verò vnum tantùm vel duos? Reſp. Primus ille amarus ob mortuum parentem vel amicum ploratus & planctus durabat, & etiamnum durat, vno alterove die, quo peracto remittitur ille, ſucceditq́e moderatus & lenis luctus, durans ad ſeptem dies. Vide dicta c. 22. 13. Ita S. Paulinus hũc locum explicat & pertractat epiſtola ad Pammachium, qua eum lugentem mortem vxoris ſuæ Paulinæ quæ filia erat S. Paulæ conſolatur: *Scripſ. dimmæ*, inquit, *quæ producere nos lacrymas quaſi eueporando dolore permittis, termino quoque deſignato præſcribit tempora, cùm dicit amaritudinem luctus vno ferendam die. O diuitiæ bonitatis Dei! quàm pia idipſum ſollicitudine noſtri cauet, non pietatis propenſæ inuidus, ſed infirmitatis noſtræ conſcius, & omnis immoderati temperator. Lacrymas mortuo produci iubet, amaritudinem verò lugendi vno tantùm die claudit: illud porrigi ſinens quo relaxatur dolor, & anima reſpiret: iſtud verò præcidens, quod immoderato & irrationabili cruciatu mentem noſtram conficit, quodq́e diutiùs fragilitas noſtra non valet ſuſtinere. Sed hoc plenius, ipſa ſuo verbo pietas Dei explicat: ſubiecit enim: & conſolare maturè propter triſtitiam. A triſtitia enim feſſimat mors, & cooperiet virtutẽ: quia triſtitia illa tantùm ſalutaris, quæ ſecundùm Deum eſt, iſta autem (vt Apoſtolus ait) quæ ſecundùm hominem, hoc eſt, de infirmitate eſt, carnalis eſt triſtitia.* Sapienter S. Hieron. epiſt. 29. conſolans Theodoram lugentem mariti Lupicini obitum: *Verum*, ait, *eſt illud ſuper neceſſitate mortis prophetale vaticinium, quòd fratres diuidas, & chariſſima inter ſe nomina crudelis & dura diſſeciet? Sed habemus conſolatorem, quia Domini vox inſultatur, per quam ad eam dicitur: Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus inferne.* Et paulò pòſt: *Aduerſus ergo mortis duritiã, & crudeliſſimam neceſſitatẽ hoc ſolatio erigimur,*

S. Paulinus ſolatur Pammachium in luctu vxoris defuncte.

S. Hieron. Theodoræ.

mur, quòd breui viſuri ſimus eos, quos deſemus abſentes. Neque enim mors, ſed dormitio & ſomnus appellatur, vt quos dormire nouimus, ſuſcitari poſſe credamus & poſt deceſſum ſoporem vigilare cum Sanctis, & cum angelis dicere: Gloria in excelſis Deo.

Moderatio eſt luctus defunctorum.

Eamdem in luctu funereo ſuorum moderationem, verbis & factis docuere ceteri Patres, vt S. Auguſtinus in funere matris ſuæ Monicæ lib.9. Confeſſ.cap.12. S.Ambroſ.in obitu fratris ſui Satyri, Nyſſenus in oratione funebri fratris ſui S.Baſilij, S.Gregor. Nazianz. orat.10.quam habuit in funere fratris ſui Cæſarij, & 11. in funere ſororis ſuæ Gorgoniæ, & 19.in funere patris ſui Gregorij,ac S.Bern.ſerm.26. in Cant. in morte fratris ſui Gerardi. Eamdem moderationem adhibuit Chriſtus in morte Lazari, vbi lacrymatus eſt; ſed mox à lacrymis ad eius ſuſcitationem ſe transtulit, Ioan.11.35. Notauit id S.Baſil. homil.4. de Gratiarum actione: *Voluit*, inquit, *affectus, qui vitari nequeunt, aſtringere, & circumplexi intra modum quamdam temperiem & certos limites. Nimirum inclementiam quidem, quæ nullius tangitur commiſeratione deſinamus, tamquam feram immanem; ſtudium verò affectati doloris, & immoderatam lamentationem, velut rem ingenteroſam excludens.* Eadem eſt S. Cyrilli Alexand.explicatio lib 7.in Ioan.cap.20. *Erudit* inquit, *nos Dominus ſuis lacrymis, quonam modo charos noſtros vitæ functos, moderatis, & legerationis moderatis lacrymis flere debeamus. Nam ex toto nec compati nec mœrere ferinum eſt & durum: horum verò exuberantia, muliebre.* Accedit S.Iſidorus Peluſiota lib. 2 epiſt. 175. *Chriſtus*, inquit, *ob Lazarum lacrymas profudit, regulas nobis ac terminos figens, ne bacchantium more pro mœſtitia præcipites agamur.* Idem docuit vadens ad crucem: conuerſus enim ad filias Ieruſalem plangentes: *Nolite*, inquit *flere ſuper me*, Lucæ 23.28 Nã vt ait S.Leo ſerm.10. de Paſſione: *Solet ſexus infirmior, etiam pro iis qui morte ſunt digni, in lacrymas commoueri, & damnatorum exitijs præ naturæ communis conſideratione miſereri: ſed iſtum ſibi planctum Dominus Ieſus dedignatur impendi: quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam.*

A

Vers.19 A TRISTITIA ENIM FESTINAT MORS, ET COOPERIT VIRTVTEM, ET TRISTITIA CORDIS FLECTIT CERVICEM] Græca de more breuiùs ſic habent, *à triſtitia enim procedit mors, & triſtitia cordis flectit*, vel *curuat vigorem & robur*; Tigur. *nam triſtitia in mortem exit, animiq; triſtitia vires infringit*; Syrus, *quia à mœrore generatur anguſtia: ita enim cor malum* (id eſt miſerum & mœrens) *pluſquam mors confringit anxietate pauperes, & adducit triſtitiam: quia vita pauperis ad maledictionem cordis.*

Dat cauſam cur in luctu defunctorum mittenda ſit conſolatio, & moderanda triſtitia: quia ſcilicet triſtitia tria ingentia cauſat mala. Primum eſt, quòd ex ea manat, imò *feſtinat*, id eſt feſtinatò & citò obuenit, *mors*. Secundum, quòd *virtutem*, id eſt, vires hominis, *cooperit*, id eſt deprimit & ſupprimit, ac tandem obruit & opprimit, vt homo fiat eneruis, languidus, impotens & ineptus ad omnia. Tertium, quòd *flectat ceruicem*, vt homo qui antea alacer incedebat, animoſus & rectus, iam mœſtus incedat; deiectus & curuus, quaſi clumbis, proſtratis omnibus animi & corporis viribus. Triſtitia igitur accelerat mortem, attenuat vires, & inducit ſenium, quo ceruix curuatur, & homo ſibi accelerat mortem; quia vita eſt in calido & humido: at triſtitia frigida eſt & ſicca, terrena ſcilicet & melancholica: lædit verò triſtitia vitam; ac proinde neruos, in quibus ſunt vires hominis, terrenos facit & hebetes, ac ferè melancholiâ tectos, & ideò debiles: nerui igitur debiliores curuantur, ac ideò fit ſenex incuruus.

Tria triſtitiæ damna.

B

C

D

Vide quæ de damnis & remedijs triſtitiæ dixi cap.30.22. Sic & Lyran. *Triſtitia*, inquit, *eſt paſſio mortificatiua, & cooperit virtutem, id eſt, ſuffocat virtutem naturæ, qua debilitata cernix & caput flectitur, ſicut per fortitudinem eius erigitur.*

IN ABDVCTIONE PERMANET TRISTITIA: ET VERS. 20. SVBSTANTIA INOPIS SECVNDVM COR EIVS] Ita Roman. Complut. & alij legunt ἐν ἀπαγωγῇ, *in abductione*, vel inductione, id eſt, in plaga, calamitate, afflictione, vti dixit c.2.v.2. Verùm ceteri legunt cum Noſtro ἐν ἀπαγωγῇ, id eſt, *in abductione*. Rurſum Romani, & alij pro παραμένει, id eſt, *permanet*, legunt παρέβαινεν, id eſt, *tranſit*, abit, diſcedit. Vnde nonnulli ſic vertunt, *in inductione alit triſtitia*. q.d. Per inductionem animi, qua ſcilicet animus ſibi accerſit & inducit cogitationes lætas, ſibique perſuadet ſe eſſe felicem, abit triſtitia. Hinc & aptè ſubiungitur: *Et ſubſtantia inopis ſecundùm cor eius*, vt ſcilicet ſi inops cordi ſuo perſuadeat, ſe ſatis opum habere ad honeſtè viuendum, ſit lætus & felix; ſin autem perſuadeat ſibi deeſſe neceſſaria vitæ, miſer viuat & infelix. Hinc & Græca Romæ emendata habent, *in abductione tranſit & triſtitia, & vita pauperis ſecundùm corda*; & Tigurina, *emolienda* (obiecta & cogitationes triſtes) *mœſtitia præterit, & afflicti vita conflat animo*. Græcum enim βίος ſignificat propriè vitam, indeque victum, ſubſtantiam & opes, quibus vita conſeruatur. Verùm Noſter & ceteri legunt contrariè παραμένει, id eſt, *permanet*.

Abductio quid? Reſp. Primò.

Quæres, quænam hæc *abductio*, in qua permanet triſtitia? Primò, aliqui cenſent eſſe abductionem in carcerem. Vnde vertunt, *in carcere permanet triſtitia*: Græcum enim ἀπαγωγὴ, ſubinde idem eſt quod αἰχμαλωσία, id eſt captiuitas, coniectio in carcerem vel abductio.

Secundò.

Secundò Lyran.cenſet eſſe abductionem à bono ad malum: quia ſicut bona vita eſt cauſa lætitiæ, ſic mala eſt cauſa triſtitiæ: quare ſi quis à bona vita ſinat ſe abduci in malam, ex lætitia labitur in triſtitiam.

Tertiò.

Tertiò, magis litteraliter *abductio* hæc accipi poteſt, ab vſu rerum, & à conuerſatione hominum, putà, ſolicitudo & inedia: hæc enim & ſimilia pariunt melancholiam, vt patet in Timone Athenienſi, qui mœſtus ſemper fugiebat homines, imò optabat perire homines: vnde vocatus eſt μισάνθρωπος, id eſt, odor hominum, teſte Laërtio, Plutarcho & alijs. Ita Palacius: Si te abducas inquit, ab hominum familiaritate, permanebit in te triſtitia: quæ ſi permanſerit, actum eſt de ſubſtantia & facultatibus tuis: ſubſtantia enim hominis eſt ſecundùm cor eius. Si etiam homo cum attentione & diligentia ſuam ſubſtantiam tractet, eam conſeruabit: at ſi triſtitia preſſus eam negligat, planè ei peribit.

Quartò.

Quartò, meliùs Raban. & Ianſen. Explicant. q.d. Triſtitia permanet in homine per hoc, quòd abducit animum ſuum à conſolatione & conſideratione eorum quæ dolorem mitigare poſſunt: & ſubſtantia pauperis vel afflicti eſt ſecundùm cor eius, talis eſt & vita atque ſubſiſtentia eius: vt, ſi cor eius ſit mœrens, verè ſit miſera eius vita, & breuis futura: ſi lætum aut tranquillum, nihil ei obſit externa

terna calamitas, diuque eius vita ſit duratura. Aut *ſubſtantia pauperis eſt ſecundùm cor eius*, hoc eſt, ex corde dependet diuéſne quis ſit habendus an pauper. Si enim modico contentus eſt, & paupertatem æquo ferat animo, reputandus eſt verè diues: ſi verò animo eſt intranquillo, etiamſi multas poſſideat diuitias, verè pauper eſt. Itaque ſecundùm hunc ſenſum ſignificatur triſtitiam eſſe ingens malum, vtpote quæ diuitem facit egenum, & pauperem facit bis infelicem.

Quintò & genuinè. Quintò, ſimpliciter & planè accipi hic poteſt abductio in captiuitatem, inopiam, calumniam, ſimilemúe calamitatem, qua ſcilicet vel perſona abducitúr in exilium, aut carcerem, aut infamiam: vel opes eius & bona abducuntur & abripiuntur à furibus vel graſſatoribus, vti abducta fuêre S. Iobi cap. 1. Hæc enim cauſa eſt & obiectum triſtitiæ; & quamdiu manet iſta, manet & hæc.

Confirmatur Primò: nam Græcum ἀπαγωγὴ propriè idem eſt quod inductio, deductio, ſubmotio, abductio, exilium, captiuitas, in carcerem coniectio, accuſatio, & quæuis delatio. Et thema ἀπάγω, idem eſt quod abduco, abigo, abſtraho, ſubduco, defero, rapio ad ſupplicium, ad iudicem; in carcerem abduco.

Secundò, quia Complut. pro ἀπαγωγῇ legunt ἐπαγωγῇ quod Noſter vertere ſolet *obductio*. Vnde nonnulli manuſcripti hic legunt, *in obductione*, id eſt, in calamitate vel clade, quâ mens obducitur & obuelatur, *permanet triſtitia*.

Tertiò, quia ſequitur, *Et ſubſtantia inopis ſecundùm cor eius*. q.d. *In abductione*, id eſt ſpoliatione, inopia & calamitate, *permanet triſtitia*, &, id eſt quia, *ſubſtantia inopis eſt ſecundùm cor eius*, hoc eſt, efficit cor ſibi ſimile, illudque ſibi conformat; vt ſicut ſubſtantia inopis eſt arcta, modica, obſcura, lurida, ſordida; ſic eadem & cor ipſius efficiat arctum, modicum, puſillanime, obſcurum, luridum, ſordidum mœſtum, melancholicum. Sicut enim opes dilatant & exhilarant cor, ſic inopia, penuria & fames vicißim cor arctat & angustat efficitque triſte & mœſtum. Vnde Græcè eſt, *victus pauperis* vel *mendici* κατὰ καρδίαν, id eſt, *ſecundùm* vel contra *cor* eius: Complut. legunt, κατὰ ἐκ καρδίας, id eſt, *victus* vel *ſubſtantia pauperis* eſt *maledictio cordis*, id eſt, efficit cor malum, id eſt, miſerum, triſte & melancholicum. *Maledicere* enim ſubinde idem eſt quod malefacere, & *maledictio* eſt idem quod maleficentia & maleficium; ſicut ex aduerſo *benedicere* eſt benefacere, & *benedictio* eſt beneficentia, præſertim cùm Deo tribuitur: Dei enim dicere eſt efficax, idemque quod facere. *Dixit enim, & facta ſunt* omnia, Gen. 1. Poſſet quoque *ſubſtantia* accipi pro ſubſiſtentia & vita: hanc enim ſignificat Græcum βίος. q.d. Subſiſtentia & vita inopis eſt miſera, ſordida, mœſta & ſqualida; ſicut cor eius miſerum eſt, ſordidum, mœſtum & ſqualidum.

Myſticè Rabanus: *Vbi*, inquit, *dolor immoderatus obtinet cor, & abducitur animus ne recipiat conſolationem, ibi permanet triſtitia: quia hîc incipis per doloris afflictionem, & in futura permanet pœna, propter diffidentiam ſuperna conſolationis. Veraciter enim temperatur ſubſtantia viri inopis animo ſecundùm cor eius: quia quantum deeſt illi in fide & ſpe, tantum illi creſcit mœror in anguſtia & dolore.*

VERS. 22. NE DEDERIS IN TRISTITIA COR TVVM, SED REPELLE EAM A TE, ET MEMENTO NOVISSIMORVM, NOLI OBLIVISCI: NEQVE ENIM EST CONA VERSIO, ET HVIC NIHIL PRODERIS, ET TEIPSVM PESSIMABIS] Probat non nimis eſſe lugendum & triſtandum in morte amici; duobus argumentis, ſiue motiuis. Prius eſt, quòd triſtis ſibi mortem acceleret. Poſterius, quòd triſtis per luctum nihil proſit mortuo, ſibi verò obſit plurimùm. Senſus ergo eſt. q.d. Ne cor tuum des *in triſtitia*, Græcè εἰς λύπην, id eſt, in triſtitiam, vt ſcilicet totum te dedas & immergas triſtitiæ, vt illa te abſorbeat, obruat, totúmque occupet, ſicut qui ſe immergit mari, totus ab eo obruitur & abſorbetur: ſed *repelle eam à te*, accerſendo obiecta, cogitationes & exercitia quæ te lætum efficiant: & *memento nouiſſimorum*, id eſt, mortis & ſepulturæ, quæ tibi per triſtitiam accerſis & acceleras: ac horum *noli oblinißci*; quia poſtea non *eſt conuerſio*, græcè ἀναστροφή, id eſt, reuerſio & reditus ad vitam. q. d. Vide ne ex triſtitia mortem incurras, ex qua numquam redeas ad vitam. Inſuper huic, ſcilicet mortuo quem luges, per luctum *nihil proderis*, & *teipſum peſſimabis*; græcè κακώσεις, id eſt, affliges, lædes, & malè, imò peſſimè, afficies per nimiam mœſtitiam. Cur ergo tibi tantum accerſas incommodum ſine vllo illius commodo? ita Lyranus, Palacius, Ianſenius: Vnde & Tigurina vertit, *ne dedas animum tuum triſtitiæ, ſed eam abige memor extremorum, ne obliniſcaris eorum: neque enim inde reditio eſt, præterquam quòd non inueris illum, & teipſum excrucians.*

Myſticè Rabanus: *Ne occupet*, inquit, *triſtitia ſæculi cor tuum, quæ mortem animæ operatur; ſed abiice eam à te, & memento nouiſſimorum temporum: quia qualis hinc exis, talis ante iudicem præſentandus eris, vt recipias propria corporis prout geſſeris, ſiue bonum, ſiue malum. Proinde numquam oblitioni tradas nouiſſimæ horæ extrema, ſed ſemper paratus eſto: quia poſtquam hinc exieris, nequaquam vltra huc reuertens ſpatium bene operandi habebis; & ideo cautus eſto in omnibus, ne forte in obitu proximi plus æquo doleas: quia nihil proderis illi plorando, ſi temetipſum Deo feceris doloribus immenſis afficiendo.*

Porrò Syrus hîc prorſus aliò abit: omiſſâ enim triſtitiâ abit ad iuramenta & auaritiam. Sic enim habet, *ne des cor tuum iuramentis: recordare angußtiæ, & aufer peccata: & ne confidas in diuitijs, quia non eſt in illis ſpes: quia ſicut auis cæli quæ volat & reſidet, ita diuitiæ coram filijs hominum ſi lætificant, & alteri nocent.*

MEMOR ESTO IVDICII MEI (ſic & Complut. licèt Romana legant *ſui*, id eſt *eius*, ſcilicet amici defuncti:) SIC ENIM ERIT ET TVVM: MIHI HERI, ET TIBI HODIE] *Iudicij*, id eſt ſortis & conditionis, purà mortis meæ, quòd iam vita & viuis exceſſerim, ſimúque in ſtatu mortuorum. Memento ergo, quòd, ſicut mors mihi contigit heri, ſic eadem tibi continget hodie: hodie inquam, quia nulli mors certas dedit induciás vſque ad manè, quas optabat Chryſaorius moriens, videntíque dæmones vt ſe raperent, teſte S. Greg. hom. 19. & 34. in Euang. & 4. Dialog. c. 38. VERS. 23.

Mors vocatur iudicium ob tres cauſas. Mors vocatur *iudicium*, Primò, quia conſueta & communis omnibus: *iudicium* enim Hebræis ſæpè idem eſt quod mos & conſuetudo. Secundò, quia iuſto Dei iudicio Adæ & poſteris eius, ob inobedientiam & peccatum à Deo eſt inflicta, Geneſ. 3. 19. Tertiò, quia per mortem tranſimus ad iudicium & tribunal Chriſti, vt iudicemur de actis bene vel malè in vita, ac ſententiam æternitatis, vel

beatiſſimæ, vel miſerrimæ excipiamus: ac *qualis quiſque in morte reperitur, talis in iudicio præſentabitur*, ait Lyran.& Hugo.vnde & Tigur.vertit, *memento ſortem meam perinde eſſe, vt tua futura ſit: heri mihi, tibi hodie*, id eſt, breui vel paulò pòſt. Eſt enallage numeri: ponitur enim definitus pro indefinito. Iam Primò, Palacius cenſet hæc dici à Siracide nomine defuncti, vt duo inſinuet. Alterum, vt ſuperſtes auertat oculos à morte mortui, & conuertat in mortem ſuam citò ſortè futuram. Alterum, vt, ſi adeo impatienter fert mortem defuncti, conſoletur: nam fiet vt breui moriatur, ac ita mortuus mortuum imitetur. Hoc ſciens Dauid mortuo filiolo ſuo, depoſito luctu aiebat: *Numquid potero reuocare eum amplius? Ego vadam magis ad eum: ille verò non reuertetur ad me*, 2.Reg.12.

Secundò, melius Lyran.& Ianſen.cenſent hæc dici à Siracide ad hoc, vt poſt recenſita incommoda & damna nimiæ triſtitiæ ex morte amicorum, doceat quid fructus & commodi ex morte eorum capere debeamus, ſcilicet monitionem, nos quoque breui morituros, vt ad mortem ſanctam & felicem nos comparemus. Atque quo magis lectorem commoueat, ipſummet defunctum introducit loquentem, & communis ſortis quemque admonentem, quemadmodum in Epitaphijs frequenter fieri ſolet. *Memor*, inquit, *eſto iudicij mei*, hoc eſt conditionis meæ, quam Dei ordinatione & iudicio ſubire debui: *ſic enim erit* & tua conditio, cùm Deus ita de te fieri iuſſerit; q.d. Noli te ob mortem meã nimis diſcruciare, ſed illud potiùs ex illa lucri reporta, vt cogites quòd, qualis eſt conditio mea, & quale iudicium Deus in me exercuit, talis erit & tua aliquando conditio, & tale iudicium etiam tibi continget. Et ne illud in longum tempus differendum tibi promittas, quod heri mihi accidit, hoc ipſum tibi hodie exſpectandum eſt, & euenire poteſt. Bene enim dicit *hodie*, & non *cras*, vt intelligat quiſque, quemlibet diem præſentem ſibi poſſe eſſe vltimum, nec ſibi promittat certò aliquod vitæ tempus in futurum iuxta illud Poëtæ:

Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.

Sic & Rabanus: *Iudicium ſuum*, inquit, *dicit obitum de hoc mundo, quod vnicuique proprium eſt, tam præteritis, quàm etiam præſentibus: quia nullus eſt homo ſuper terram qui viuat, & non videat mortem. Et bene dicit, Mihi heri, & tibi hodie: ac ſi diceret. Quod in me iam completum eſt, in te modò inſtat implendum. Hæc enim admonitio bonorum patrum eſt, vt filios ſuos admoneant, quatenus diſcant in caſibus priorum, ſuum quoq; in præſenti ſæculo diuturnum non eſſe ſtatum. Ac ideò præparent ſibi bonorum operum viatum, quo in futura vita cum ſanctis angelis poſſint viuere in perpetuum.* Porrò Syrus paraphraſticè ita vertit, *recordare quòd illæ* (diuitiæ) *ſunt tibi ſciſſio* (à te ſcindentur & auferentur) *illi heri, & tibi hodie.*

Moral.de memoria mortis.

Moraliter ergo, quoties vides vel audis aliquem mortuum, cogita eum tibi dicere, & muto ore inclamare: *Memor eſto iudicij mei: ſic enim erit & tuum mihi heri, & tibi hodie.* Hinc nonnulli Religioſi, vt iugem ſibi inuicem memoriam mortis ingererent ita inuicem ſalutabant, vt prior diceret: *Moriendum eſt nobis*; reſponderet alter: *Neſcimus quando.* Alij cranium defuncti, vel imaginem mortis in cubiculo ſtatuunt, & ingiter oculis obijciunt, vt mortis meminerint. *Exempla.* S.Ioannes Eleëmoſynarius viuens iuſſit effodi ſibi ſepulcrum, ac quotidie admonitorem ſibi in aurem dicere: *Domine ſepulcrum tuum nondum perfectum eſt: iube ergo illud perfici; quia breui & fortè hodie morieris.* ita Leontius in eius Vita. S. Bernard. de Quinta Valle, primus S.Franciſci ſocius, eiuſque primogenitus, iam moriturus ſuis hoc cycnæum vitæ monitum occinuit: *Fratres mei ſtatum quem ego habui, & vos habetis; & quem nunc habeo, vos habituri eſtis. Inuenio autem in anima mea, quod pro mille mundis nollem non feciſſe Domino Ieſu.* ita Annal. Minorum.

Quin & Baſil.Imp. Exhort. ad Leonem filium c.41. cum monet ne regno, vtpote breui in morte finiendo confidat, ſed bene viuendo paret ſe ad mortem, vt per illam tranſeat ad beatam immortalitatem, & ad regnum cæleſte: *Illam regiam multi reges*, inquit, *quaſi inquilini habuerunt, ſed pauci regnum cæleſte, quaſi domum ſuam tenuerunt. Tu verò, amantiſſime fili, euitare non ſolum regno iſto terreno recte defungi, per omnem morum probitatem: ſed etiam cæleſte veluti hereditario iure conſequi, per omnimode virtutis exercitationem: hodie enim tua ſunt iſta palatia, craſtina die tua fortaſſe non erunt, & perende alterius fient, ac poſt perendinum diem alius adhuc poſt alium: ita vt nullius vnquam ſint propria: nam ſi multos viriſſim permutant dominos, proprie nullum legitimum habent. Quoniam ergo nos alijs cedere oportet iſtam dominationem, properemus per iter virtutis illa, vbi regnum eſt nec mortis, nec viciſſitudini obnoxium, cùm cætera omnia deſinant & præteneant.*

Denique noſtro hoc ſæculo Franciſcus Valeſius rex Franciæ captus à Carolo V. cùm in Hiſpania detineretur, carceri ſuo inſcripſit: *Hodie mihi, cras tibi.* Mouit id Carolum V. qui proinde memor miſeræ ſortis & viciſſitudinis humanæ, protinus ſubſcripſit: *Homo ſum, humani à me nil alienum puto.* Vide dicta c.7.40.& c.11.20.& c.14.12.& ſequ.

Notat Hugo, dici *tibi hodie* non *tibi cras*, tũ, quia quotidie morimur; tum, quia nemo de craſtino, quòd viuet, eſt ſecurus. Vnde Hebræi viuos & mortuos vno dumtaxat diſtinguunt puncto. Nam מתם *metim* per *ſcwa* vocant viuos; מתים *metim* verò per *ſere* vocant mortuos; vt ſignificent quàm fragile bonum ſit quod viui obtinemus: ſiquidem puncto vno ſupra alterum poſito à mortuis ſeparamur, quòd ſi punctum illud ſuprà poſitum dematur, & lateri affigatur, cum mortuis computabimur. tum, quia breui veniet vnum hodie, quo ſumus morituri; eumque illud ſit nobis incertum, ſi ſapimus, quodlibet accipere debemus, vt quotidie mortem exſpectemus, ad eamque ſimus parati, ideoque dicamus cum S. Antonio: *Hodie cœpi viuere Deo, hodie quoq; finiam & moriar.* Sap.Hor.l.1.Carm. *Vitæ ſumma breuis*, ait, *ſpem nos vetat inchoare longam.* Audi S.Ephrem ſer. *De his qui in Domino dormierunt*, to.3. *Ne nos in hodiernum vel craſtinum diem impura relaxet cogitatio: quoniam multi dum multa ſecum ſtatuerent, ad craſtinum non perueuerunt: at ſubitò rapti ſunt ſicut paſſerculi ab accipitre, & velut agni à lupo, & quaſi captiuum à latrone, nec loqui prorſus valentes, nec teſtamẽtum condere, neq; vocem vllam edere. Alij enim veſperi cubitum ſani concedentes, ad manè non peruenerunt. Alij ad menſam accumbentes, exſpirarunt. Alij inter ambulandũ & ludendum repentè ſunt mortui. Alij in balneo morientes, idem lauacrum pro epitaphio ac ſepultura habuerunt. Alij verò dũ nuptias celebrarent, in ipſo thalamo nuptiali ſubitò atque inopinatò abrepti ſunt, & eadem ſibi veſtimenta pro nuptijs pararunt atque profunere: ſucceſſerunt-q; in locum tibicinum lamentantes, & in locum ſaltantium atque ſtipendiantium lugentes atque ploranes.*

Hodie *tria notat. Primum. Secundum. Tertium.*

Deni-

Denique audi noſtrum Aluarez de Paz tom.2. lib.4.de cognitione ſui p.2.cap.7. hæc verba Eccleſiaſtici examinantem & patheticè perurgẽtem: *Memor eſto iudicij mei: ſic enim erit & tuum.* Tuum, inquam, ô homo qui vitam agis, qui vitali actione moueris, qui lucis huius vtura perfrueris; qui tam es huius ſæculi negotijs immerſus, & futuræ calamitatis oblitus: imanes ergo & noxias curas depone, & conditionis meæ horribilis recordationem admittito; quia mihi & tibi vna eſt communisque conditio, niſi quòd me heſterno die, te verò hodie comprehendet. *memor eſto iudicij mei*: id eſt, ſententiæ à Deo ſeuero iudice aduerſum me prolatæ, quam iam eius voluntas cui nemo poteſt reſiſtere, in me executioni mandauit, quia eadem certiſſimè aduerſum te prolata eſt, niſi quòd vel vt emenderis, vel ob negligentiam tuam acriùs puniaris, ad tempus breue differtur. Recordare, obſecro, ad bonum tuum, miteræ ſortis cui me communis natura ſubiecit; quia non alia tibi quàm mihi ſors parata eſt; ſed eidem & fragilis caro ſubijciet. Mortalis es, ſicut & ego: igitur morieris. Luteum vas es, ſicut & homines reliqui: igitur & confringeris. Viator es, qui quemadmodum & omnia caduca, ad finem tendis: ergo tandem mortis vmbra occupaberis. Ne longam & prolixam ætatem tibi promittas: nam mors mihi accidit heri, tibi verò hodie, quamuis ſis imparatus, aduenier. Eſt magna domina, quæ vniuerſis mortalibus dominatur: & ideò exſpectari vult, & paratos mortales ac diſpoſitos ad iter faciendum eſſe cupit: ipſa verò nullum exſpectat, ſed deſtinato tempore ſine vlla mora ad egrediendum vocat. Hoc autem tempus non longè diſtat, ſed hodie eſt; quia ſicut hodierna dies, citiſſimè tranſiet, etſi longinquum videatur. Sed nunc audi iudicium meum, audi ſigillatim ſortem ac conditionem meam, vt ex ea tuam valeas coniectare. Ego quidem mortem certiſſimam & incertiſſimam habui: certiſſimam, quia poſt peccatum irrefragabiliter morti fui adiudicatus: incertiſſimam, quia ſemper anceps fui quonam tempore eram moriturus, & cuinam generi mortis eram ex diuina ordinatione ſubiectus. Talem mi mortem certiſſimam, atque incertiſſimam tibi inſidiantem aduertito, &c. Poſt mortem verò quale erit iudicium tuum? Corpus tuum fiet cadauer luridum, fœtidum, vermibus ſcatens, quod omnes abominentur, ideoque in terram defodiant; vbi à bufonibus & ſerpentibus comederur. Animæ verò iudicium erit horribilius. Nam ſi in peccatis vixit terribilem iudicis ſententiam excipiet: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth.25.

Patheticа mortui ad viuentes oratio.

A

B

C

D

VERS.24. IN REQVIE MORTVI REQVIESCERE FAC MEMORIAM EIVS, ET CONSOLARE ILLVM IN EXITV SPIRITVS SVI] Primò, Rabanus cenſet hic iuberi, vt retineatur in mente memoria defuncti. *Monet*, inquit, *vt in tranſitu morituri, oblionem memoriam eius non tradas, ſed in mente eam ad ſui meliorationem continuò ſeruet.*

Requies mortui quinuplex. Prima.

Secunda. Secundò, Lyran. per *memoriam* intelligit monumentum, vel mauſolæum erigendum defuncto ad eius memoriam, quale Simon Machabæus erexit patri ſuo Mathathiæ, ac fratribus Iudæ & Ionathæ, qui patriam armis fortiter propugnauerant ac pro ea gloriosè occubuerant, 1.Machab.13.17.

Tertia. Tertiò, Dionyſ. ſic explicat. q. d. Memoriam morientis *fige in requie*, quàm animæ electorum habent poſt hanc vitam, loquendo ei de beatitudine æterna: vt dicat: *Portio mea Domine ſit in terra viuentium.*

Quarta. Quartò, Hugo. q.d. *In requie*, id eſt, in morte defuncti opta ei, vt ipſe eiuſque memoria in pace requieſcat, dicendo: *Requieſcat in pace*: idemque pro eo ſæpiùs Deum per te & alios precare.

Quinta. Quintò, idem Hugo, q. d. *In requie*, id eſt, in tranſitu ad requiem, putà in morte, fac vt moribundus mentem & memoriam abſtrahat à curis terrenis, eamq; figat in vita æterna ad quam tranſit, vt in ea conquieſcat. Verùm hæc omnia parerga eſſe, & huic loco incongrua, patet ex antecedentibus, & ex Græco, qui habet: *In requie mortui ſit quieſcat memoria eius*, id eſt, vt clarè Tigurina, *cum quieſcente defuncto depone memoriam eius.* Græcè enim eſt κατάπαυσον, id eſt, *ſit quieſcat* in ⸗ memoria eius, vel *ſeda* memoriam eius in mente tua.

Sensus ergo eſt. q. d. Memoria defuncti viuos amicos ſolet magno dolore cruciare & vexare, vt nec diu, nec noctu poſſint requieſcere; ſed tu, ſi ſapis, fac vt hæc in te quieſcat, ſedando ſcilicet dolorem ex morte defuncti conceptum. Sicut enim ille per mortem requieſcit à laboribus & ærumnis huius vitæ; ita pariter dolor ex eius morte conceptus in te conquieſcat: requieuit ille in pace, requieſcat etiam apud te memoria eius in pace, vt ſcilicet non te cruciet, non affligat, ſed tantùm ſeruetur ad hoc, vt eius amicitiam conſerues, eiuſque virtutes tibi imitandas proponas, ac pro eo ores. Eſt hoc tertium motiuum, ad moderandam triſtitiam in morte defuncti. Cùm enim ille quieſcat à luctu, cur tu indulgeas luctui? quin potiùs tu cum quieſcente pariter conquieſce, ac de eius quiete gaude, eique congaude. Vnde Syrus vertit, *& ſicut deſinis mortuus, ita deficit memoria illorum.*

Hunc ſenſum confirmat id quod ſequitur. *Et conſolare illum in exitu ſpiritus ſui.* ita Roman. & cetera Biblia. Minùs rectè ergo Ianſenius cenſet delendum τὸ *illum*, vt ſenſus ſit. q. d. *Conſolare*, id eſt conſolationem accipe, in exitu & in morte illius, vt idem dicatur cum eo quod præceſſit, *requieſcere fac memoriam eius.* Igitur legendo *illum*, ſenſus genuinus eſt. q.d In morte defuncti depone memoriam eius ⸗ cruciantem; ſed ante mortem dum agit animam, conſolare illum, tum proponendo illi ærumnas plurimas & maximas huius vitæ, à quibus eum mors inſtans liberabit, ac neceſſitatem mortis omnibus hominibus communem, atque beatam & æternam vitam, ad quam eum mors tranſmittet: tum oſtendendo te hæc ipſa viua fide & ſpe tibi impreſſiſſe, ideoque mortem eius patienter ferre, ac de ea conſolationem accipere; vt ipſe tuo exemplo eamdem patienter ferat, ac de ea conſolationem tuam vltrò accipiat: quia ſæpè moribundos magis cruciat dolor & mœror ſuorum, cùm ſcilicet vident ſua morte mœrere, plorare & eiulare filios, vel parẽtes aut amicos, quàm propria mors: cùm ergo vident eos non dolere, ſed conſolationem ex ſpe melioris vitæ, ad quam tranſeunt moribundi, concipere, etiam ipſi dolorem deponunt, & conſolationem concipiunt. ita Lyran Hugo & alij. Hunc ſenſũ inſinuant Græca, quæ habent, *conſolare te in illo*, id eſt, de illo, & cum illo, *in exitu ſpiritus ſui.* Eſt hebraiſmus: Hebræi enim verba contactus tam mentalis, quale eſt *conſolor*, quàm corporalis, conſtruunt cum ablatiuo præcedente præpoſitione *in*. *conſolari* ergo *in illo*, idem

est quod consolari illum, vel consolari cum illo; vt te solando illum pariter consoleris. Inter amicos enim solatium vnius est solatium alterius. Et verbum *consolor* est commune, scilicet tam actiuum quàm passiuum; ac significat consolationem dare æquè ac accipere. Vnde Syrus vertit, *& consolare eum in exitu animæ eius.*

Anima defuncti gaudet de consolatione parentum viuorum.

Addit Palacius, animam defuncti consolationem accipere, si per angelos, aut alios hinc emigrantes intelligat parentes vel amicos consolationem de sua morte accepisse, tristari verò & dolere, si illos intelligat illam assiduè lugere & plangere. Consolare, inquit, illum, id est, si ille viueret, & te adeò tristem videret, doleret planè, nec consolationem acciperet, nisi in prior consolationem acciperes. Crede igitur defunctum iam quoque ob tuam tristitiam tristari: consolare ergo illum consolationem ipse recipiens in exitu spiritus eius. Est hoc quartum argumentum. q. d. Parce luctui, si non causa tui, saltem causa morientis & defuncti, ne eum hoc tuo luctu affligas, ipò afflicto afflictionem addas & duplices.

Huc accedit Rabanus: *Monet*, inquit, *vt superstes eum qui de hoc sæculo migrare incepit, fide corroboret, & se confortet, quatenus in angustia vltimi temporis fides eius non deficiat, sed spem suam Deo committat: quia qui bene certantibus fidei merito promisit præmium, ipse sperantibus in se potens est sempiternum tribuere regnum.* Methodum adiuuandi morientes scripsit noster Polanus, Bellarm. & alij.

QVARTA PARS CAPITIS.

Qua docet sapientiam parari otio & studio, mechanicas verò artes occupari negotio & opera manuali.

Vers. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu, sapientiam percipiet: qua sapientia replebitur.

26. qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum.

27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, & vigilia eius in sagina vaccarum.

28. Sic omnis faber & architectus, qui noctem tamquam diem transigit, qui sculpit signacula sculptilia, & assiduitas eius variat picturam: cor suum dabit in similitudinem picturæ, & vigilia sua perficiet opus.

29. Sic faber ferrarius sedens iuxta incudem, & considerans opus ferri: Vapor ignis vret carnes eius, & in calore fornacis concertatur.

30. Vox mallei innouat aurem eius, & contra similitudinem vasis oculus eius:

31. Cor suum dabit in consummationem operum, & vigilia sua ornabit in perfectionem.

32. Sic figulus sedens ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, & in numero est omnis operatio eius

33. In brachio suo formabit lutum, & ante pedes suos curuabit virtutem suam.

34. Cor suum dabit vt consummet linitionem; & vigilia sua mundabit fornacem.

35. Omnes hi in manibus suis speraverunt, vt vnusquisque in arte sua sapiens est.

36. sine his omnibus non ædificatur ciuitas.

37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in ecclesiam non transilient.

38. Super sellam iudicis non sedebunt & testamentum iudicij non intelligent, neque palàm facient disciplinam & iudicium, & in parabolis non inuenientur:

39. sed creaturam æui confirmabunt, & deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.

SAPIENTIAM SCRIBÆ IN TEMPORE VACVITATIS] Ita passim legunt Biblia, Raban. Iansen. Lyran. Palacius, ceterique Interpretes, quin & S. August. in Speculo. Verùm corrige cum Romanis & Græcis *Sapientia scribæ in tempore vacuitatis*, scilicet comparanda est: esto eôdem redeat vtriusque lectionis sensus Græcè est, σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς, quod Complut. & Roman. vertunt, *sapientia scribæ in oppertunitate otij* vel, *scholæ*. *Schola* enim est vox Græca significans otium: inde schola vocatur literarum ludus, à σχολάζω, id est, *vaco*, quòd studiosi cæteris rebus omissis vni scientiæ vacare debeant, schola ergo est otium literarium. Quare parergum & amusum est illud Lyrani: *Sapientiam scribæ in tempore vacuitatis, id est*, inquit, *tùm stomacho es inanito, & à cibis vacuo: tunc enim magis viget intellectus. Aut in tempore vacuitatis, id est paupertatis; nam, vt ait Secundus Philosophus: Paupertas est scientiæ repertrix.* Verùm nil tale significat Græcum σχολή. Vnde Tigur. *literata sapientia per opportunitatem otij quæritur*; Syrus, *sapientia scribæ addet illi sapientiam*, scilicet per otium, & otiosum studium sapientiæ. Scribæ enim apud Iudæos erant literati & doctores, qui sacris Literis describendis, voluendis, meditandis, explicandis, commentandis tum voce, tum scripto insudabant.

Sapientia in otio comparanda. Curt

Sensus ergo est q. d. Sapientia doctoris S. Scripturæ, vel sapientis cuiusque in tempore otij literatij, quo ab alijs negotijs vacat, quærenda & comparanda est; tum, quia vasta est, ideóque exigit tempus integrum: tum, quia profunda est, ideóque poscit totam mentis attentionem. Nam vt ille ait:

Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

præsertim, quia mens hominis valdè limitata est & angusta: tum, quia scriba, id est, doctor vel scriptor sapientiæ ingentem requirit sapientiam, vt velut sol radios sapientiæ suæ in omnes auditores vel lectores spargat: quare totus ei intendat oportet. Vnde illud.

Cur-

Carmina ſeceſſum ſcribentis & otia quærunt.

Ita S. Iſidor. lib. 2. Sentent. c. 1. *Nullus*, ait, *ſapientiam Dei recipit, niſi qui ſe ab omni abſtrahere actionum cura contendit. Vnde & ſcriptum eſt: Sapientia ſcribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipſe percipiet eam.*

Sapientia otium negotioſum.

Porro hoc ſapientiæ otium, non eſt otioſum, ſed negotioſũ: negotiatur enim in exercenda omni virtute. S. Greg. Nazianz. ad S. Baſil. epiſt. 36. inter epiſt. S. Baſil. *Mihi verò*, inquit, *maximum negotium eſt ipſum otium. Vſque adeò ad otioſam hanc tranquillitatem contendo, quaſi omnibus lex quædam de iſta magnanimitate lata pareatur.* Et alius: *Sapiens ſuum duntaxat agit negotium*: circa cæteros ergo & cætera purum illi eſt otium.

Quocirca Diogenes Cynicus ſubſannans ſcholam Euclidis, quaſi minùs vtilia doceret, aiebat eã non eſſe σχολὴ, ſed χολὴ, id eſt bilé & moleſtiã, parere, teſte Laërtio lib. 6. cap. 1. Præclariùs S. Bern. lib. 2. de Conſider. ad Eugen. cap. 13. *Si rectè*, inquit, *Sapiens horratur ſapientiã in otio ſcribis cauendũ & in otio otium eſt. Fugienda proinde otioſitas, mater nugarum, nouerca virtutum.* Idem ſerm. 85. in Cant. *Cognata virtus*, ait *ſapientiæ eſt. Quidquid virtus elaborat, ſapientia fruitur; & quod ſapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exequitur. Sapientiã ſcribe in otio, ait Sapiens; ergo ſapientiæ otia negotia ſunt, & eo otioſior ſapientia, quo exercitatior in genere ſuo: è regione virtus exercitata clarior eſt, eoq; probatior, quo officioſior: & ſiquis ſapientiam virtutis amorem definierit, non à vero deuiare videbitur. Vbi autem amor eſt, labor non eſt, ſed ſapor; & fortè ſapientia à ſapore denominatur, quòd virtuti accedens quoddam veluti condimentum ſapidam facit, quæ per ſe inſulſa quodammodo & aſpera ſentiebatur.*

Excipe ab hac ſententia & regula, niſi quis adeò ſit expeditus & efficax, tantique cerebri & ſpiritus, vt plura animo complecti poſſit. Vnde S. Bernard. lib. 2. de Conſider. ad Eugen cap. 9. *Non defuere*, inquit, *Romani Pontifices qui ſibi otia inter maximæ negotia inuenirent. Obſidio vrbi, & barbaricus enſis ciuium ceruicibus immineba*t, *numquid iſtud terruit B. Papam Gregorium, quò minùs ſapientiam ſcriberet in otio? Eo nempe tempore (quod ex eius præfatione liquet, obſcuriſſimam & extremam partem Ezechielis tam diligenter, quàm eleganter expoſuit.* Sic & Moſes in deſerto regens, imò inſtituens, ſuiſque legibus & cæremonijs formans Eccleſiam & remp. Hebræorum, conſcripſit Pentateuchum. Sed tamen idem S. Greg. ibidem profitetur, negotia publica ſibi minuere ſtudium ſapientiæ, ac impedimento eſſe ne tantum ſapientiæ vacet, quantum optaret. Vnde vltimâ hom. in Ezech. deplorans calamitates Italiæ illatas à Gothis: *Iam cogor*, inquit, *linguam ab expoſitione retinere, quia tædet animam meã vitæ meæ. Iã nullus in me ſtudiũ ſacri eloquij requirat: quia verſa eſt in luctũ cithara mea, & organum meum in vocẽ flentium.* Studiũ enim ſapientiæ requirit mentis quietẽ: quare inter arma ſilent libri, nec Martẽ ſert Minerua.

S. Gregorij luctus ob pontificatũ.

Idem Greg. inconſolabiliter luget ſe à monaſterio abreptum ad pontificatum, quòd ab otio ſapientiæ auulſus eſſet ad negotia Eccleſiæ. Audi eũ lib. 1. Dialog. c. 1. *Mœror*, inquit, *quem quotidie patior, & ſemper mihi per vſum vetus eſt & per augmentum nouus. Infelix quippe animus meus occupationis ſuæ pulſatus vulnere, meminit qualis aliquãdo in monaſterio fuit, quomodo ei labentia cuncta ſubter erãt, quantũ rebus omnibus quæ volũtur eminebat; quòd nulla niſi cæleſtia cogitare conſueuerat; quòd etiã retentus corpore, ipſa iam carnis clauſtra contemplatione tranſibat; quòd mortem quo-*

A *que, quæ pene cũctis pœna eſt, videlicet vt ingreſſum vitæ, & laboris ſui præmium amabat. At nunc, ex occaſione curæ paſtoralis, ſæcularium hominum negotia patitur, & poſt tam pulchram quietis ſuæ ſpeciẽ, terrenæ actus pulueris fœdatur. Cumq; ſe pro condiſcenſione multorum ad exteriora ſparſerit, etiam cùm interiora appetit, ad hæc procul dubio minor redit. Perpendo itaque quid tolero, perpendo quid amiſi. Dumq; intueor illud quod perdidi, fit hoc grauius quod porto. Ecce etenim nunc magni maris fluctibus quatior, atque in mœni mentis tempeſtatis validæ procellis illidor. Et cùm prioris vitæ ſtatum recolo, quaſi poſt tergum reductis oculis viſo luctore ſuſpiro.*

Contemplatorum ſit mentes vacuæ.

Myſticè Hugo: Studiũ Sapientiæ, inquit, eſt ſtudium vitæ contemplatiuæ. hæc enim requirit otium, & mentẽ vacuam ab omni cogitatione & cura terrena, maximè carnali. Nam vt ait Rabanus: *Qui concupiſcentijs carnis & voluptatibus ſæculi ſeruire deſiit, ille Scripturã intentè meditando, ſupernæ contem-*
B *plationis munere gaudebit.* Vnde huic opponens vitã actiuam aratorum, fabrorum, &c. ſubdit: *Qui tenes aratrũ*, &c. Sapientiæ ergo otio vacat Magdalena ſedens ſecus pedes Ieſu, eiuſque verba audiens & meditans, quæ proinde audit ab eodem: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Actionis negotio vacat Martha, quæ proinde ſubinde turbatur & murmurat. vnde audit à Chriſto: *Martha, Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima: porrò vnum eſt neceſſarium.* Lucæ 11. Beati ergo, qui agũt Martham operantem, officioſam, ſollicitam: beatiores, qui agunt Magdalenam pœnitentem, amantem & contemplantem. Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 9. *Obſtrue quinque feneſtras, vt luceat domus, & habitans eam; hoc eſt, obſtrue vel coërce quinque ſenſus corporis, vt luceat anima tua in luce vitæ.* Sicut enim vt lux quæ in domo eſt, v. g. lux vel candela luceat, obſtruendæ ſunt feneſtræ, ne ingrediatur lux maior Solis (quia lux maior offuſcat minorẽ:) ſic pariter vt mens hominis, quæ quaſi lux in corpore à Deo eſt collocata, intendat ſapientiæ, ac cognitioni tam ſui quàm Dei, obturandi ſunt ſenſus corporei, per quos in res mundanas & illecebras diffunditur, diſpergitur, à ſe abit & euaneſcit.

Præparatio S. Baſil. ad contemplandum.

Præclarè S. Baſilius in Inſtit. c. 2. *Quod ſi mauis*, inquit, *Mariam Magdalenam imitari, quæ ſpreto corporis obſequio, altiùs in rerum dominarum contemplationem aſcendit, legitimè, & (vt par eſt) verè negotium tractato, corporis curam abijcito, agricolationem deſerito, apparatus etiam epularum & obſoniorum aſpernatur, & ad Domini pedes aſſidato, & quæ ille dicat auſcultato, vt arcanorum diuinitatis particeps efficiare; ſiquidem efficies ijs quæ corpori impenduntur, potior eſt dogmatum Chriſti cõtemplatio.* Et S. Greg. lib. 26. Moral. *Locus*, inquit,
D *humani cordis eſt delectatio vitæ præſentis, ſed cùm diuina aſpiratione tãgitur, locus noſtri cordis fit amor æternitatis: cõſideratione igitur æternæ patriæ de loco ſuo animus mouetur; quia derelictis infimis in ſupernis cogitationibus penitur: priùs enim quæ eſſent æterna neſciebat, in præſentiũ delectatione torpuerat, ſimulq; ipſe tranſiens amore tranſeuntium tenebatur: ſed poſtquã quæ eſſent æterna cognouit, poſtquam ſuperna lucis radios raptim contemplando contigit; admiratione ſummorum ſeſe ab infimis ſuſcitatus eleuauit, vt nulla iam ei niſi quæ æterna ſunt libeant, & deſpectis tranſeuntibus, ſola quæ permanent requirat.*

ET QVI MINORATVR ACTV, SAPIENTIAM PERCIPIET) q. d. Qui minimum habet negotiorum quæ agat, qui in paucis actibus exterioribus ſe occupat, qui pauca habet quæ agat (iuxta illud c. 11. 10 *Fili ne in multis ſint actus tui*;) hic percipiet ſapien-

tiam

tiam, ſi ſcilicet ei vacet legendo, ſtudendo, meditando, contemplando. Alioqui ſi otiolus & deleſtetur, minùs percipiet ſapientiam, quàm qui multus eſt in actione: actio enim parit experientiã, experientia prudentiam. Græcè eſt, ὁ ἐλαττούμενος τῇ πράξει αὐτοῦ σοφισθήσεται, quod Romani vertunt, *& qui minoratur actu ſuo ſapientiam percipiet*; alii, *diminutus opere ſuo erit ſapiens*; Tigur. *& qui negotijs ſuis minus habebit, ſapientiam parare poterit*, vel *ſapiens fiet*. Vide S. Bernard. lib. 1. de Conſider. cap. 5. vbi Eugenium Pontificem ita inſtruit & admonet: *Audi quid redarguam, quid ſuadeam. Si quod vnis & ſapis, totum des actioni, conſiderationi nihil; laudo te, in hoc non laudo. Puto quòd & nemo qui à Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet ſapientiam. Certè nec ipſi actioni expedit conſideratione non præueniri. Si item totus vis eſſe omnium, inſtar illius qui omnibus omnia factus eſt; laudo humanitatem, ſed ſi plena ſit. Quomodo autem plena, te excluſo? Es tu homo es. Ergo vt integra ſit & plena humanitas, colligat & te intra ſe finus qui omnes recipit. Alioquin quid tibi prodeſt inuicta verbum Domini, ſi vniuerſos lucreris, te vnum perdens? Quamobrem cùm omnes te habeant, eſto etiam tu ex habentibus vnus. Quid ſolus fraudaris munere eius? Vſquequò vadens ſpiritus, & non rediens? Vſquequò non recipis te & ipſe inter alios vicem tuam? Sapientibus & inſipientibus debitor es, & ſolus negas te tibi?* Ac tandem infert & concludit: *Denique qui ſibi nequam, cui bonus? memento proinde non dico ſemper, non dico ſæpè, ſed vel interdum, reddere teipſum tibi.* Nam actu minorari, non eſt penitus actionem relinquere, ſed abiectis inutilibus occupationibus, debitis ex iuſtitia, aut ex charitate ordinariè vacare. Hæ enim (vt experientia docet) cor non inquietant, & otia non modica ſapientiæ ſtudio mentiſque exercitationi concedunt. Complut. addentes negationem *non*, contrariè legunt ἡ σοφισθήσεται, id eſt, *diminutus opere ſuo non erit ſapiens*: tum, quia qui ceſſat ab opere legendi, ſtudendi, meditandi, non fiet ſapiens. Otium enim litterarium eſt quidem otium ab opere manus, ſed non ab opere mentis; imò ſtudere & meditari aſſiduè, ſummus mentis eſt labor ac negotium: tum, quia ſtudium ſapientiæ veræ & practicæ requirit, non nudam eius ſpeculationem, ſed & operationem ac praxim virtutum, vt dixit S. Bern. paulò antè citatus. Vatabl. verò vertit, *qui negotijs ſuis opprimitur, non parabit ſapientiam.* qui ſenſus reſpondet noſtræ Vulgatæ: Græcum enim ἐλαττούμενος & ſignificat quoque eum qui minuitur, inferior fit, ſuccumbit, opprimitur πράξει, id eſt, opere & negotio.

Præclarè S. Auguſt. lib. 19. de Ciuitat. cap. 19. *Otium ſanctum*, ait, *quærit charitas veritatis, negotium iuſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipienda atque intuenda vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſſitatem. Sed nec ſi omnimodo veritatis delectatio deferenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſſitas.* Quin & Plato in Hippia Maiore docet, ſapientem ſibi imprimis ſapere oportere, ideoque priſcos ſapientes à rerum ciuilium adminiſtratione abſtinuiſſe.

Quatuor remora contemplationis.

Denique S. Bern. ſerm. 23. in Cant. *In hoc arcanum*, inquit, *& in hoc ſanctuarium Dei, ſi quem fortè veſtrûm aliqua hora ſic rapi & ſic abſcondi contigerit, vt minimè audeat, aut perturbet vel ſenſus egens, vel cura pungens, vel culpa mordens, vel ea certè quæ difficilius amouentur irruentia imaginum corporearum phantaſmata; poterit quidem tùm ad nos redierit, gloriari & dicere: Introduxit me rex in tubiculum ſuum.* Vbi quatuor contemplationis impedimenta notat: Primum, eſt ſenſus egens, qualis eſt in ægro præſertim qui cerebro laborat; Secundum, eſt cura pungens; Tertium, culpa mordens, qualis eſt in peccatore vel ſcrupuloſo; Quartum, phantaſmata irruentia. Qui ergo his quatuor caret, hic aptus eſt ad contemplationem. Vide dicta Oſee 2. v. 14.

Qva (ita legendum cum Roman. & Græcis non *quia*, vt legunt multi) SAPIENTIA REPLEBITVR] Paſſim Latini hæc verba referunt ad id quod præceſſit; vnde poſt hæc verba ponunt hypocolon, vt ſenſus ſit: q. d. Qui minuit negotia & occupationes temporales, is percipiet ſapientiam, nec tantùm percipiet, ſed & replebitur illa, vt tota eius mens illa planè pleneque imbuatur & repleatur. ita Palacius. Verùm Biblia Latina Romæ emendata, Græca, Rabanus & Ianſenius hæc verba referunt ad ſequentia, ac Græca & Ianſen. legunt per notam interrogationis, hoc modo. *Quâ ſapientiâ replebitur qui tenet aratrum?* &c. Quæ lectio ſanè commodiſſima & planiſſima eſt: probat enim ſapientiam comparandam in otio, à contrario; quia ſcilicet agricolæ, fabri, ceterique opifices qui toti ſunt in negotijs & operibus externis, non poſſunt vacare ſapientiæ. Sic quoque legit & intelligit Theophylac. qui floruit anno Chriſti 900. ſcribens ad cap. 14. Lucæ: *Circa terrena occupatus*, inquit, *non vult ſpiritalis cœnæ particeps eſſe. Dicit enim Sapiens: In quo erit ſapiens qui tenet aratrum?*

Idque planè ſignificat Græcum τὸ σοφισθήσεται, id eſt, *quid*, vel *in quo*, vel *quo pacto, ſapiens euadet qui tenet aratrum?* &c. Quamquam Noſter videtur legiſſe ἡ σοφισθήσεται, id eſt, *qua ſapientia replebitur*, aſſertiuè, idque ſenſu quoque valdè accommodo, vti mox exponam. Græco conſentit Syrus, *quis enim*, inquit, *ſapiens euadet tenens aratrum? cum bobus conuerſatur, & boues ducit, & narrationes eius cum vitulis, & cor eius meditatur porcas ſationis ſuæ, & vigilia eius eſt ad complendum opus ſuum.* Porca in agro dicitur terra elata. Ita Varro lib. 1. de Re ruſtica, cap. 29. *Quod*, inquit, *eſt inter duos ſulcos elata terra, porca dicitur, quòd ea ſeges frumentum porrigat.* Et Columella lib. 2. c. 4. *Liras*, inquit, *ruſtici vocant portas, cùm ſit aratrum eſt, vt inter duos ſulcos latiùs diſtantes, medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat.*

Nota. In ſequentibus vſque ad finem capitis recenſet negotia, occupationes & opera agricolarum, fabrorum, figulorum, ceterorumque opificum mechanicorum; idque tribus de cauſis. Prima & potiſſima eſt, vt probet ſapientiam quærendam in otio, non in negotio, vti iam dixi. Vnde concludens v. 38. ait: *Super ſellam iudicis non ſedebunt, & teſtamentum iudicij non intelligent, neque palàm faciens diſciplinam & iudicium.*

Secunda, vt inſinuet in hiſce artibus mechanicis, eſto non ſit vera ſapientia, in ijs tamen eſſe vmbram, imò deriuationem & participium quoddam ſapientiæ: opifices enim in ſuis opificijs ſapientes ſunt, & ſapienter operantur. Vnde recenſitis omnibus v. 35. ſubdit: *Et vnuſquiſque in arte ſua ſapiens eſt.* Hinc de Beſeleel opifice tabernaculi ait Deus Exodi 31. 2. *Implevi eum ſpiritu Dei, ſapientia & intelligentia, & ſcientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro & argento & ære,* &c. Nam, vt ait Vegetius lib. 2. c. 24. *Antiqua eſt prudenſque ſententia, omnes artes in meditando conſiſtere.*

Tertia,

Sapientia regit artes mechanicas.

Tertia, vt ostendat eas dirigendas esse à sapientia: tum, quia regimen & speculatio dirigit praxin. Ad bonum enim statum ciuitatis, ait Lyran. requiritur sollicitudo magistratus, vt procuret diuersos artifices in artibus suis, sine quorum vsu non posset stare ciuitas, vt carpentarios, latomos, pannificos, &c. tum, quia sapientia docet, cognitionem & amorem Dei eiusque legis, coniungendam esse cum praxi mechanica, vt vtilis sit, ducatque operantem ad salutem & felicitatem. Vnde v.vlt. ait: *Deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, & conquirentes in lege Altissimi.* Id insinuant Roman. & Robanus, ac omnes Latini Bibliorum codices, qui hæc omnia legunt affirmatiuè, sine nota interrogationis. q. d. Hac sapientia per sapientum doctorum institutionem participatiuè replebuntur quòque agricolæ, fabri, figuli, ceteriique mechanici, quisque suo ordine, modo & gradu.

Sic & cap. 24. v. 6. & 40. dixit sapientiam Dei se extendere ad fabricam & regimen cælorum, aquarum, terræ, & totius vniuersi. Quin & Plato in Alcibiade docet sapientiam esse fundamentum iustæ, id est, bonæ operationis. Idem in Theage: *Sapiunt*, inquit, *agricolæ sapientum commercio. Sapiunt tyranni sapientum commercio. Sapiunt cœci sapientum commercio. Sapit luctator sapientum commercio.* Additque, sapientiam regere omnes artes, omneque genus hominum.

Porrò Siracides inter mechanicos, primos ponit agricolas: tum, quia eorum officium & exercitium antiquissimum est, vtpote ab origine mundi institutum à Deo. Adam enim à Deo positus fuit *in paradiso, vt operaretur & custodiret illum*, Genes. 2. 15. tum, quia agricolæ in repub. maximè necessarij sunt: hi enim sua segete, pecoribus & pecudibus sustentant vrbes & regna. Vnde Aristot. lib. 1. Oeconom. 2. *Agricultura*, inquit, *est maximè naturalis & iusta. Prodest etiam hæc plurimùm ad fortitudinem: non enim sicut viles artium corpora enervat, sed talia facit vt & sub dio consistere, & tolerare laborem valeant, & aduersus hostes pericula capessere.* Idem lib. 6. Polit. cap. 4. *Optimus populus*, inquit, *ille est, qui ex agricolis constat. Cum enim illis laborandum sit circa victum, operibus delinimentur suis, & aliena non appetunt: dulcissimè illis est opus facere, quàm in repub. versari.* Et inferiùs: *Post agricolarum multitudinem, optimus est populus vbi pastores sunt, & viuunt ex animalibus.* Vide Ciceronem lib. de Senectute, & ea quæ de agriculturæ bonis annotaui Genes. 2. 15. & Genes. 9. 20. Igitur de agricolis sic statuit Siracides, sicque eorum officium, studium & occupationem describit, imò agricolam ita pingit:

Agricultura prima artium: Cur?

VERS. 26. QVI TENET ARATRVM, ET QVI GLORIATVR IN IACVLO, STIMVLO BOVES AGITAT, ET CONVERSATVR IN OPERIBVS EORVM, ET ENARRATIO EIVS IN FILIIS TAVRORVM] Pro *in iaculo stimulo*, græcè est ἐν δόρατι κέντρου, id est, *in hasta* vel *iuste stimuli*, id est, in hasta vel iaculo, in cuius cuspide est stimulus, quo boues ad velociter incedendum agricola pungit & stimulat, vti videmus Romæ & per totam Italiam fieri. *Enarratio*, id est, cogitatio & sermo, eius est de *filiis taurorum*, id est de vitulis, vaccis & bobus, eorumque sobole, fœtura, multitudine, magnitudine & fructu. Pro *conuersatur*, Noster legit ἀναστρέφεται, iam legunt ἀνατρέφεται, id est, *nutritus*. Vnde Tigurina vertit, *qui tenet aratrum, qui infigens hastili stimulo boues agit, qui versatur in operibus eorum, & qui taurorum progeniem assiduè prædicat.*

Mysticè agricolæ sunt doctores.

Mysticè, Rabanus per agricolam accipit rectòrem & doctorem *Nam qui tenet*, inquit, *doctoris officium, & colere debet vomere Euangelico corda hominum, gloriatur in iaculo diuinorum testimoniorum, seminat verbum Dei stimulo exhortationis, agitat bruta quatenus non segniter viuant sed fortiter in bonis operibus conuersentur. Superbos quoque prædicationis sermone castigat, & disciplina Euangelica domat, vt non vacent otio, sed carnem suam macerantes, & desideria carnalia in se mortificantes, & vitia omnia à se extirpare festinent, & virtutes spirituales pro eis plantare certent. Quod autem per bouum & taurorum exitationem, vigilias dixit pastoris esse in sagina vaccarum, ostendit boni rectoris esse officium, vt vtriusque sexus curam habeat, & prædicationis studio eos pascat, alat & nutriat.*

VERS. 27. COR SVVM DABIT AD VERSANDOS SVLCOS, ET VIGILIA EIVS IN SAGINA VACCARVM] Græcè δαμάλεως, id est, *iuuencarum*. q. d. Arator & agricola toto corde suo, tota mente & animo suo attendit & intendit arandæ & sulcandæ terræ, & *vigilia*, id est, vigilans studium, *eius* est, *in sagina vaccarum*, vt scilicet eas alat, pascat, impinguet; tum, vt copiosè dent lac, butyrum & caseum; tum, vt insignes vitulos procreent; tum, vt fortes sint ad trahendum aratrum, vel iugum, cùm opus est. Vnde ad hoc manè citò surgit, & vesperè serò incumbit, totus huic rei intentus & inuigilans, vt ei suosque alat. Pro *in sagina*, græcè est εἰς χορτάσματα, id est, *in fœnum*, siue, *in pabula fœmina vaccarum*. Vnde Tigur. *nam is ducendis sulcis intendit animum, & in pabulis vaccarum conficiendis euigilat.*

Nota, *tò cor suum dabit* &c. Siracides repetit post opera singulorum opificum, vt significet cui rei quisq; cor suum applicet, cui studeat & inuigilet.

Agricolæ præcepta.

Porrò sapientia agricolandi præcepta tradit Plinius lib. 18. c. 19. *In arando*, inquit, *magnoperè seruandum est Catonis oraculum. Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco vario ne ares. Tempestiue ares. Tepidioribus locis à bruma proscindi arua oportet, frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturiùs sicca regione quàm humida: maturiùs densa terra quàm soluta, pinguis quam macra.* Vide ipsum Catonem & Varronem de Re rustica, quæ omnia facile est mysticè accommodare agriculturæ animæ.

VERS. 28. SIC OMNIS FABER ET ARCHITECTVS, QVI NOCTEM TAMQVAM DIEM TRANSIGIT, QVI SCVLPIT SIGNACVLA SCVLPTILIA, ET ASSIDVITAS EIVS VARIAT PICTVRAM: COR SVVM DABIT IN SIMILITVDINEM PICTVRÆ, ET VIGILIA SVA PERFICIET OPVS] τὸ *sic* refertum ad *sapientia replebitur*, quod præcessit v. 20. tum ad *tò cor suum dabit*, &c. quod sequitur, vti iam monui. Ab agricolis transit ad fabros; quia hi inter artes & artifices mechanicos secundum locum tenent. Et quia fabrorum variæ sunt species, incipit à sculptore. Hunc vocat *architectum*, non ædificij, qui scilicet præsit fabricæ, eamque dirigat, sed qui magister sit operis sculpendi & scalpendi, quique monogrammata (quas vulgò *plantas* vocant) excogitat noctu, ad quorum normam opus per se & suos administros interdiu perficiat. Hic igitur noctem vigilando, vt iam dicta excogitet, disponat & ordinet, *tamquam diem transigit*. Hic deinde *sculpit signacula* (ita legendum cum Roman. & Græcis, non *signaculo*, vt legit Palacius) *sculptilia*, id est, signacula & sigilla exsculpta,

exſculpta, græcè γλύμματα ζωγράφων, id eſt *ſculpturæ* vel cælaturas lignaculorum vel *lignorum*, id eſt ſimiles illis quæ fiunt in lignaculis vel *ſigillis*, vt vertit Tigurin. In ſigillis enim clarè cernitur ars cælatoris & ſculptoris. nã γλύμμα vocatur quæuis ſculptura & cælatura. Thema enim γλύφω idẽ eſt quod ſcalpo, rado, polio, cælo, inſculpo. Vnde, anaglypha vocantur cælaturæ aſperæ, non læues, vbi partes ſunt inæquales, & hæ illis eminent: de quibus Plinius lib. 33. 11. *Nunc*, inquit, *anaglypha in aſperitatemq́, exciſa circa lineamenta picturas quærimus.*

ET ASSIDVITAS EIVS VARIAT PICTVRAM] Id eſt, aſſidua eius cura, labor & operatio in eo ſita eſt, vt varias formas & figuras exſculpat. *Picturam* enim hîc vocat ſculpturam, per catachreſin: quia quod pictor pingit in tabula, hoc ſculptor pingit & fingit in lapide, auro, argento, &c. Pro *Picturam* enim græcè eſt ποικίλιαν, id eſt, *varietatem*, putà varias hominum, animalium & rerum imagines & figuras. Legit Interpres ἐπιμονὴ, id eſt *aſſiduitas*, & perſeuerantia in opere ob ſpem lucri: Complut. legunt ὄπωρὴ, id eſt, *inſtantia*, hoc eſt, inſtans & continuus labor.

CORSVVM DABIT IN SIMILITVDINEM PICTVRÆ. q. d. Totus intentus eſt vt imitetur picturam, & inſtar pictoris varias hominum, animalium, arborum, herbarum, &c. ſpecies & formas exſculpat. Pro *picturæ* græcè eſt ζωγραφίας, id eſt, deſcriptionis, ſiue effictionis & efformationis animalium, qualia pingere ſolent pictores, & ſculpere ſculptores. ET VIGILIA SVA PERFICIET OPVS] id eſt, vigili ſtudio & labore perficiet opus v. g. ſtatuam quam ſculpſit. q. d. Tota eius ſapientia ſita eſt, non in legenda & meditanda S. Scripr. rebuſque diuinis, ſed vt ſuum opus ſculptile pulchrè variéque ſculpat & efformet. Vnde clarè vertit Tigurina, *idem mos eſt fabri & architecti, qui ſimili ſtudio tradunt noctem ac diem: quæ ſigillorum in modum ſcalpunt celaturas, & qui variandis immorantur emblematis, in imitatione picturæ animum quoque occupant, & operi perficiendo inuigilant.* Sic & Syrus.

Cælum dicuntur quaſi ſtellis celatum.

Porrò cælaturæ, ſiue ſculptoriæ artis elegantia & dignitas, ex eo patet, quòd cælum & cælitum ſpeciem referat. Cælum enim ſideribus quaſi cælatum & ſculptum eſt, indéque dictum eſt cælum, ait Sipontinus & Ælius apud Varronem lib. 4. de Lingua Latina; licèt Varro cælum dici putet à Græco κοῖλον, id eſt cauum, eòquòd concauum ſit. Amplitudo verò artis ſculptoriæ eſt ingens: ſculptura enim eſt & dicitur cælatura, quam in auro, argento, ære, ferro, ligno, ebore, marmore, vitro, gemmis opera noſtra efficit. De antiquitate & vſu ſcalpendi marmora, vide Plinium lib. 36. cap. 5. vbi aſſerit artis huius originem cum Olympiadum origine cœpiſſe, quæ fuit in fine regni Oziæ regis Iuda, ſcilicet 23. annis ante Romam conditam. Vide Tabulam Chronologicam quam præfixi Geneſi.

Myſticè, Rabanus: *Quid per fabrum hunc*, inquit, *& architectum, qui ſtudioſè nocte dieq́, in opere ſuo laborat, vt ſignacula ſculpat, & hominis imaginem arte gemmaria, formet, niſi prædicatores ſancti inſinuantur, qui omni tempore aut docendo, aut exhortando, aut bona exempla oſtendendo, auditores ſuos inſtituunt, quatenus interioris hominis virtutem discant, & ad conditoris ſui imaginem animam humanam reforment? An non ille faber & architectus ſtrenuus in arte ſua fuit, qui in epiſtolis ſuis ita ſcripſit, dicens: Dei enim ſumus adiutores: Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis, ſecundùm gratiam Dei, quæ data eſt mihi, vt ſapiens architectus fundamentum poſui: alius autem ſuperædificat, vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet? Et alibi: Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Et in alio loco: Renouamini, ait, ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundùm Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. Et item: Eſtote ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos. Et rurſum: Nolite (inquit) contriſtare Spiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis, & reliqua. Quot enim ſpecies virtutum ſunt, tot operationes bonas & documenta doctores ſancti in mentibus electorum & conuerſatione exprimere ſatagunt; vt ſint ſancti & corpore & ſpiritu, docentes cum Apoſtolo: Ipſe autem Dominus ſanctificet vos per omnia, vt integer veſter ſpiritus & anima & corpus, ſine querela in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruentur.*

Sculptor eſt prædicator.

Rurſum Sancti ſunt in anima tua & proximorum, fabri virtutum, vt in ea expingant heroica facta patrum: quare inſtar pictorum eadem crebrò inuentent, legunt & relegunt; vt eadem ſibi imprimant & inſculpant. Vnde S. Baſil. epiſt. ad Greg. Theolog. *Sicut pictores*, inquit, *vbique quando imaginem ex imagine pingunt, ideaticum ad exemplar reſpicientes, characterem ad ſuum opificium inde transferre conantur: ita oportet eum qui ſtudet ſeipſum omnibus virtutis partibus perfectum reddere, ſanctorum vitas velut ſimulacra quædam viua & efficacia reſpicere, illorumq́, bona opera per imitationem ſua facere.* Sanè experientia didici, nihil ferè efficacius eſſe ad virtutem omnem, quàm crebrò legere Vitas Sanctorum, eaſque ſeriò meditari. Experire, & reipſa diſces magno tuo fructu.

VERS. 29. SIC FABER FERRARIVS SEDENS IVXTA INCVDEM, ET CONSIDERANS OPVS FERRI, VAPOR IGNIS VRET CARNES EIVS, ET IN CALORE FORNACIS CONCERTATVR. VOX MALLEI INNOVAT AVDEM VERS. 30. EIVS, ET CONTRA SIMILITVDINEM VASIS OCVLVS EIVS. CORSVVM DABIT IN CONSVMMATIONEM VERS. 31. OPERVM, ET VIGILIA SVA ORNABIT IN PERFECTIONEM] τὸ *ſic* refer rurſum tum ad *ſapientia replebitur*, quod præceſſit v. 26. tum ad τὸ *cor ſuum dabit*, quod ſequitur. A ſculptore tranſit ad fabrum ferrarium, ſub quo à pari vel ſimili intelligit aurifabrum, argentarium, ærarium (& hunc propriè ſignificat Græcum χαλκεὺς) plumbarium, ſtannarium, ceteroſque ſimiles. Fabri enim nomen generale eſt & amplum, vtpotè à faciendo dictum: quare ad plurimas artes pertinet, & pro ratione materiæ adiunctæ ad hanc vel illam ſpeciem determinatur. *Faber* igitur eſt omnis artifex, qui labore corporis aliquod artificium facit: ſiue qui è quauis materia aliquid facit & fabricat, excepto gypſo, argilla, cera & ſimilibus, hi enim plaſtæ dicuntur, ſiue figuli, quos proinde fabris ſubiungit & componit Siracides v. ſequ.

Fabri præſtantia ex Cyclopes.

Fabros igitur hîc ita graphicè pingit, vt Poëtæ ſuum Vulcanum, de quo mox. Vbi Nota. Totus v. 29. & 30. pendent à v. 31. *Cor ſuum dabit*, &c. q. d. Sicut agricola totum ſuum cor applicat agriculturæ, ſculptor ſculpturæ: ſic & faber ſuæ arti fabrilisæ proinde non habet otium, nec animum, vt intendat ſtudio ſapientiæ.

Porrò Plinius primos fabros ferrarios ceuſet fuiſſe Cyclopes (qui cum ſuo Vulcano vixère tempore Ioſuæ, teſte S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 12.) ſic enim ait lib. 7. cap. 56. *Fabricam ferrariam inuenere*

1.Cor.3.

inuenire Cyclopes. Figlinas Corœbus Athenienſis. In iis urbem Anacharſis Scythes. Fabricam materiariã. Dædalus, & in ea ferram, aſciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam: normam autem & libellam, & tornum, & clauem Theodorus Samius. Plinio ſuffragatur Plato in Conuiuio: *Sagittandi*, inquit, *medicandi & uaticinandi peritiam Apollo inuenit, Muſæ muſicam, Vulcanus fabrilem arteriam, Minerua texendi artificium: Iupiter deorum & hominum gubernandi rationem inuenit.* Verùm è Scripturis liquet eius inuentorem fuiſſe antiquiorem, adeoque ante diluuium, nimirum Tubal-Cain. *Qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri*, Geneſ. 4. 22.

Igitur fabrum ita deſcribit Siracides. Primò, inquit, *ſedet iuxta incudem.* Iuxta eã enim ſedet magiſter operis, forcipibus tenens ferſanſque ferrum, vel ex eo vas faciendum ſupra incudẽ, vt à miniſtris malleo feriatur & efformetur ad eius libitum.

Secundo, *conſiderat opus ferri*: eius enim eſt cõſiderare vbi, quomodo & quantum opus feriri & percuti debeat, vt vas efformetur tale quale ipſe cupit: græcè eſt *καλαμωθάτον ἔργω σιδήρῳ*, quod Romana vertunt, *addiſcens pigro* (tardo, lento) *ferro*; alij *tenuẽ plans rude ferrum.* Verum Noſter cum Cõplut. pro *ἔργῳ*, legit *ἔγγον*, id eſt, *opus ferri.* Sic & Tigur. *inuẽtus*, inquit, *operi ferri*; Tertiò, *vapor ignis vret carnes eius* Pro *vret* græcè eſt *πέξει*, id eſt, *liquefaciet*; Tigur. *exurebit*; Romana legũt *πέξει*, id eſt, *durabit.*

Vulcanus eſt ignis.

Hinc Vulcanus, fabrorum & armorum Deus ab antiquis putatus eſt: quo ſignificatur ignis. Dicitur enim Vulcanus, ait Iſidor, quaſi Volicanus, quòd canus per aëra volet. Volat enim flamma, cùm de nubibus naſcitur in fulgetris, & candida eſt. Hinc & Mulciber appellatur, quòd ferrũ mulceat. Fingunt enim Poëtæ hunc fuiſſe Deum, & Iouis ex Iunone filium, qui faber Ioui fulmina contra gigantes fabricauit. Hinc Vulcani inſulæ appellatæ. Hinc & Vulcanus pro ipſo igne ſumitur, ſicut Pallas pro literis, vt cùm dicitur *ardens Vulcanus*; & *ſpargere Vulcanum tectis*, id eſt, ſuccendere tecta. Denique Vulcanus à Poëtis, vocatus *Deus ignipotẽs*, quia fabri vi ignis ferrum, æs, omniaque metalla duriſſima liquant, domant, flectunt, & in omnes formas & figuras diducunt. Ita Virgil. lib. 8. Æneid.

——— *Ignipotens cælo deſcendit ab alto.*
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſq́, Steropeſq́, & nudus membra Pyracmon.

Quin & Prudentius:

Ipſe ignis, qui noſtrum ſeruit ad vſum,
Vulcanus perhibetur, &c. ac regnare caminis.
Fertur, & Æoliæ ſummus faber eſſe, vel Ætnæ,

Et S. Aug. lib. 7. de Ciuit. c. 16. *Vulcanũ*, inquit, *volunt ignem mundi.* Idem l. 20. cõtra Fauſtum c. 9. tradit pingi *Vulcanum claudum*, quia ignis *terreni motus eiuſmodi eſt*; quia ſcilicet ignis noſter numquam rectus eſt, ſed incuruus & quaſi claudicans. Idẽ in pſal. 113. cõcil. 2, docet Gentiles per deorũ ſimulacra ſignificaſſe quatuor elementa, ſcilicet Tellure terrã, Neptuno mare, Iunone aërẽ, Vulcano ignẽ.

Quartò, *& in calore fornacis concertatur*, id eſt, conflictatur: græcè *ἀγωνιεῖται*, id eſt, vt Complut. *pugnabit*; Romana, *& in calore fornacis tentabit*; Tigurina, *cum æſtu fornacis cõflictatur.* q. d. Faber certat contra ignis calorem, & contra ferri duritiem, vt illud igniat, ignitumque crebris malleorum ictibus flectat, molliat, & in vas placitum efformet. Vnde Syrus vertit, *flamma ignis rimas efficiunt in carne eius, & vritur calore ignis.*

Cornel. in Eccleſiaſt.

A Quintò, vox *mallei innouat* (aliqui legunt *intonat* græcè, *κανιεῖ* id eſt, innouabit, *aurem eius*, hoc eſt nouis & repetitis malleorum ictibus & ſonitibus pulſabit & feriet aurem eius. Vnde aliqui vertunt, *nouè obtundit aurem eius*, Tigur. *crebrò ferientes aures eius malleſonitu.* Et planè mirum eſt, ait Palacius, quàm miro ordine fabri malleis ferrum ignitum percutiant, diſſilientibus ex eo aſſiduè ignis ſcintillis; qualeſque ſonitus ſimiles ſemper & certos, qualemque concentum fabrilem edant.

Sextò, *contra ſimilitudinem vaſis oculis eius. Similitudinem* vocant exemplar & typũ, q. d. Faber ſæpiùs reſpicit exemplar ideam & typum vaſis formãdi, quẽ cõtra, græcè *κατέναντι*, id eſt, coram vel ante, ſe habet, vt iuxta illud vas efformet, eiq; illud adapteet. Vnde Tigur. vertit, *oculos ſuos ad conformandum inſtrumentum defigens*, alij, *in exemplum quod ex aduerſo, oculi eius intenti ſunt*; Syrus, *ſecundùm artem flectet manus ſuas, & ad typum operis ſui intendens oculi eius.*

B Denique *cor ſuum dabit in conſummationem operũ*, vt ſcilicet ea omnimodè conſummet & perficiat: *& vigilia ſua*, id eſt vigili ſuâ curâ, labore & malleatione aſſidua, *ornabit* vas *imperfectionem.* Græcè *ἐπὶ συντελείαν*, id eſt, *ad perfectionem*, vt ſcilicet illud per omnia perfectum efficiat. Quare Cõplut. & alij perperã legunt, *ornabit perfectionem*, id eſt, vas imperfectum. Clarè Tigurina, *animum ad opus abſoluendum applicat, & ad idem excubat exactè poliendum*; alij, *cor ſuum applicat ad perfectionem operum, & vigilia ipſius de ornandis illis poſt perfectionem.* Hiſce omnibus ſignificatur mira intẽtio & conſtantia fabri qui contra ignẽ & ferrum pugnare non ceſſat, ſed quaſi lento & cõtinuo igne vti & aſſari ſe permittit, ac malleorum ictibus aures obtundi ſibi ſinit, adeò vt ſæpè auditum perdat & ſurdus fiat, donec ferrum in eam formam quam mente deſtinauit flectat, ex eoque vas deſtinatum efficiat, ac proinde inſinuat eum ſpeculationi & ſtudio ſapientiæ non poſſe vacare, nec intendere; quia totus intendit ſuæ incudi & ferro.

Faber typum conſtantiæ omnia vincens.

Myſticè, hoc fabri exemplo docemur, nil eſſe tam durum, tam aſperum & arduum, quod non conſtans labor euincat; ac proinde nullum vitium eſſe tam inolitũ, quod non pertinax cura extirpet. Si ergo tanta conſtãtia labores in edomanda paſſione tua; quantã adhibet faber in edomando ferro, vtique illam flectes & perdomabis, præſertim accedente vi ignis, id eſt amoris & charitatis. Vnde Rabanus: *Per fabrum ferrarium*, inquit, *idem qui in architecto, hoc eſt ordo ſanctorum, prædicatorum, exprimitur*, D *qui iuxta incudem, hoc eſt iuxta durum præſentis vitæ laborẽ, ſedens, arma ſpiritalia, documenta videlicet diuina, ſcribendo aſq; docendo fabricat, quatenus contra hoſtis antiqui tentamenta ſuos fortiter dimicare doceat, & hereticorum atque philoſophorum ſectas peruerſas deuitare, atque perſecutorum minas cõtemnere faciat. Huius ergo fabri carnes, hoc eſt corpus, vapor ignis & calor fornacis vrit, cum tribulatio & perſecutio mundi eum fatigare non deſiſtit. Vox mallei innouauit aures eius, cùm edicta principũ terrorem tormentorum non ceſſant ingerere ſenſibus illius. At ipſe cor ſuum dabit, vt conſummet opus officij ſui: & vigilias ſolertiæ ſuæ ad hoc impendit, vt vaſa erectarum animarum ad ſcientiæ & virtutum perfectionem perducat. Vnde Paulus Apoſtolus horum armorum præcipuus fabricator, quibuſdam ſuis auditoribus ita ſcribens ait: Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos arma Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quia non eſt nobis colluctatio aduerſus* Ephes. 6.

carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritalia nequitiæ in cæleſtibus. Propterea accipite armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare.

Vide multiplices factorum malleorum ictus, quibus ſe ſuoſq; fideles tundit & expolit quaſi faber S. Paulus 2. Cor. 6. v. 4, & ſequ. *Exhibeamus*, inquit, *nos Dei miniſtros in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis*, &c.

Homo intendat legi vti faber ſuæ ideæ.

Appoſitè ad rem præſentem S. Baſilius in Regulis fuſiùs diſput. interrogat. 5. docet Chriſtianũ debere totum intendere Dei legi & voluntati, ſicut faber intendit ideæ iuxta quã opus fabricandũ eſt. *Vt enim faber ferrarius*, inquit, *verbi gratia, quandocunque delabrum aliquam ſine aſciam cudit, ſi aſſiduè illius memor ſit, vnde inſtrumentum illud faciendum ex pacto acceperit; & præſcriptam ſibi ab illo formã & magnitudinem animo verſet, & ad voluntatem eius qui condixit opus, dirigit quod facit: alioquin ſi eius memoriam menti ſibi patiatur excidere, prorſus aut aliud quippiam omnino, aut longè diſſimile efficiet ab eo quod facere inſtituerat, ſic Chriſtianus quoque ſi actiones ſuas omnes, ſiue minores, ſiue maiores, ad Dei voluntatem direxerit, is ſine controuerſia & egregiè opus illud perficit, & ſimul aſſiduã illius in anima ſibi memoriam conſeruat, à quo id iuſſus eſt facere vereq; illud dicere poterit: Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear, itemq; Pauli præcepto illi ſatisfaciet: Siue mãducatis, ſiue bibitis, ſiue quid aliud facitis, omnia ad gloriã Dei facite. Quòd ſi quis in eo, dum opus adminiſtrat, à perfecta illa præſcripti mandati norma deficiat, hunc perſpicuum eſt debilem Dei memoriam retinere.* Idem S. Baſilius homil. de humana Chriſti generatione, Verbũ incarnatum comparat ferro ignito. Sicut enim faber per ignem ferrum ignit facitque ignitum, vt videatur ipſe rerus eſſe ignis & tamen permanet ferri natura: ſic verbum carnem aſſumens eam quaſi deificauit, integrâ tamen manente carnis eſſentiâ. Idem S. Baſilius lib. 3. contra Eunomium, animâ charitate flagrantem comparat ferro ignito quam quaſi faber cudit & ignit Spiritus ſanctus. *Sicut ferrum*, inquit, *quod in medio igne iacet ferri naturam non amiſit: vehementi tamen ignis actione igneum, cùm vniuerſam ignis naturam in ſemetipſum acceperit, & colore & calore & actione ad ignem tranſit: ſic ſanctæ virtutes ex communicatione quam cum illo habent qui natura ſanctus eſt, per totam ſuam ſubſiſtentiam receptam iam quaſi tinctam ſanctificatione habent. Diuerſitas verò ipſis à Spiritu ſancto hæc eſt, quòd Spiritus natura ſanctus eſt; illis verò participatione ineſt ſanctificatio.*

Verbum incarnatum eſt quaſi ferrum ignitum.

VERS. 32. Sic (*τὸ ſic* refer tum ad *ſapientia replebitur*, v. 26. tum ad *cor ſuum dabit*, quod ſequitur, vt iam ſæpiùs monui) FIGVLVS SEDENS AD OPVS SVVM, CONVERTENS PEDIBVS SVIS ROTAM, QVI IN SOLICITVDINE POSITVS EST SEMPER PROPTER OPVS SVVM, ET IN NVMERO EST OMNIS OPERATIO EIVS] A fabro tranſit ad figulum, eiuſq; opus & occupationem deſcribit; ſcilicet Primò, quòd *ſedens ad opus ſuum conuertat pedibus ſuis rotã*, vt vas luteum radat, formet, poliat. Secundo, quòd ſolicitus ſit *propter opus ſuum*, græcè διὰ τὸ ἔργον, id eſt, *in opus ſuum*, hoc eſt, quòd ſolicitè inrẽdat operi ſuo, ne vas luteum, vtpote fragile, ſi incautè ab eo tractetur, frangatur & diſſiliat, aut in aliã formam quàm ipſe deſtinauit, rota currente abeat. Tertiò, quòd *in numero*, græcè ἐναρίθμιος, id eſt numerata, ſit *operatio eius*; quia ſcilicet cùm lutum ſit valdè friabile & flexile, ilicó ex eo multa vaſa effingit; vnde ea ſolet numerare certumq; eorum numerum ſibi præfigere: famuli quoque & adminiſtri hero ſuo cogũtur, per diem certum vaſorum à ſe effectorum numerũ pendere & adnumerare. ita Biblia Latina Romæ correcta, Græca Complut. & Roman. Vnde Tigurina vertit, *ſimiliter ſedens ad opus ſuum figulus, rotamq; ſuam pedibus verſans, ad opus ſuum totus incumbit ſolicitè, vt opificium omne ſuum habens in numerato.* Alij per *numerũ* intelligunt pretium; hoc enim numerari ſolet, per catachreſin vnde vertunt, *qui ſemper incumbit in curam operis ſui, & omnis operatio ipſius in pretio eſt.*

Minùs rectè ergo Lyran. Ianſen. & Palacius legũt cõtrariè ἀνεξάριθμος, id eſt, *innumera eſt operatio eius*, q.d. Plurima & quaſi innumera vaſa efformat. Igitur figulus, ait Palacius, ſemper in ſolicitudine poſitus eſt, vt noua vaſa edat, nouas formas excogiter, nouis picturis inſigniat: qua de cauſa innumera eſt operatio eius.

Porrò hanc artem non tantùm inſtituit, ſed & exercuit Deus, cùm ab origine mundi ex luto plaſmauit hominẽ. Genes. 2. 7. Vnde *Deus eſt figulus*, ait S. Auguſt. lib. 15. de Ciuit. c. 1. Ilique primus & priſcus, præſertim quia ex eadem luti maſſa facit vas aliud in honorem, aliud in contumeliã, Rom. 9. 1.

IN BRACHIO SVO FORMABIT LVTVM, ET ANTE PEDES SVOS CVRVABIT VIRTVTEM SVAM. VERS. 33.

COR SVVM DABIT VT CONSVMMET LINITIONEM, ET VIGILIÆ SVA MVNDABIT FORNACEM] Syrus totum hunc de figulo locum ſic vertit *ita etiam figulus qui ſedet iuxta rotam & mouet vngue ſuo vas: oculi eius in maſſa omnis operis eius & brachia eius fundunt lutum, & antequam moriatur, curuus & procumbens cadit, & cor eius poſitum eſt ad perficiendum opus ſuum, & vigilia eius ad ædificandum caminum.* VERS. 34.

Quartum opus figuli eſt, *brachiis formare lutum*, tum vt illud aqua ſubigat & debitè contemperet, ne ſit nimis ſiccum vel nimis humidum; tum vt ex eo iam ſubacto ſedens ad rotam vas pulchrum efformet, & vt græcè eſt, συμπάσῃ, id eſt figuret. Tigurina, *nunc lutum conformat brachio ſuo.*

Quintum eſt, *ante pedes ſuos turnabit virtutem ſuam*, græcè, ἰσχὺν αὐτοῦ, id eſt robur ſuum, vires ſuas: quia ſcilicet totis viribus curuat, inclinat & flectit ſe & pectus ſuũ verſus pedes ad opus, vt illud exactè efformet: dum enim pedibus agitat rotam in qua opus effingit; inclinato pectore & brachiis totus operi formando incumbit.

Alij pronomen αὐτοῦ referunt ad πηλὸν, id eſt lutum. Vnde Tigur. *nunc pedibus*, inquit, *vim ipſius luti profubigit.* Solent enim figuli lutum pedibus ſubigere, macerare, & aqua debitè temperare, vt tenax fiat & ductile, aptumque ad vas ex eo efformandum. ita Ianſenius: Figulus, inquit, brachio format & figurat lutum; ſed priùs ante pedes ſuos flectit, curuat & ſubigit vim ipſius luti, vt aptum fiat ad formam manibus & brachio inducendam. Huiuſmodi enim luti ſubactio, quæ eſt eius curuatio & temperatura, pedibus priùs fit. Sed Latina Vulgata verſio priorem ſenſum expoſcit.

Sextum eſt: *Cor ſuum dabit vt conſummet linitionem* Solent enim figuli vas à ſe effictum, intus & extra linire plumbo, ſtãno, rubrica, aliáue materia: tum, vt pulchrum colorem, ſpeciem & formam ei inducam: tum, vt illud conſoliden & corroborent. Vnde Tigurina vertit, *nunc curam impẽdit operi perficiendo*,

Inuendos alij, *cur applicat ad perficiendum linimentum*: hoc enim eſt χρίσμα, pro quo minùs rectè aliqui legunt χάρισμα, id eſt, *munus* vel donum.

Septimum eſt: *Et vigilia ſua mundabit fornacem*: q.d. Vigili cura & ſtudio fornacem priùs à ſe ſuccenſam emundabit, vt in illam mundatam inferat vaſa teſtea à ſe efformata, in eaque illa coquat, vt fiant ſolida & dura. Tigurina, *& ad excolendum caminũ elongilat*; alij, *& vigilia eius de purgando camino*.

Nota *ſò ad linitionem*, vel, vt græcè eſt, *ad perficiendum linimentum*. Nam Romæ, in Italia, aliiſque in locis ſolent vaſa teſtacea Primò, ex argilla, quam ipſi creram vocant, à figulo efformari; Secundò, ſole ſiccari, & in fornace coqui; Tertiò, miſtura ex arena & vini fæcibus ſiccatis, in cinerem redactis, plumbo item & ſtanno cõfecta, & circumcirca intus & foris liniri: quæ linitio facit, vt vaſa ſint ſolidiora & fortiora; itẽ alba & ſplendida; deniq; idonea vt vinũ, acetum, lac, alioſq; liquores cõtineant & conſeruent: vas enim teſtaceum ex ſola argilla confectum, omnes liquores, exceptâ aquâ & oleo corrumpit: linitio ergo hæc facit, vt eos tueatur & conſeruet. Hęc autem miſtura adhibetur in poculis, lancibus, pollubris, ceteriſque vaſis menſalibus; in vaſis verò culinarijs, vt ollis, omiſſo ſtanno adhibent plumbum, vaſque tantùm interiùs perlinunt, tum vt euadat robuſtum & nitidum, tum vt liquores reſque alias conſeruet. Hanc à plumbo miſturam Romani vocant *la vernice*, priorem verò è plumbo & ſtanno vocant *la maiolica*: ſtannum enim dat vaſis candorem & ſplendorem, quo non egent vaſa culinaria. Quartò, vaſa mentalia varijs coloribus depingunt, litteraſq; quas volunt ijs inſcribunt. Denique Quintò, ea in fornace percoquunt: vnde in ea percocta euadunt vaſa, ſolida, candida, elegantia, ſplendida, quibus proinde in omni ſuppellectili vtimur. Hæc Romæ à figulis S. Cæciliæ vicinis audiui, imò oculis inſpexi. Similis eſt ratio vaſorum quæ fiunt è porcellana, ſed ſicut horum materia eſt pretioſior, ita & color ac ſpecies elegantior & præſtantior.

Myſticè figuli ſunt prædicatores.

Myſticè, Rabanus per figulos, æquè ac agricolas, ſculptores & fabros, intelligit ſanctos prædicatores. *Ipſi enim*, inquit, *per diuerſa officia gradus ſui miniſterium dignè agunt, & doctrinã ſuam ſecundum qualitatem auditorum temperant: quia aliter manendi ſunt ſapientes, aliter inſipientes: aliter fortes, aliter infirmi: aliter iuuenes, aliter ſenes: aliter viri aliterq; fœmina. Ipſi aratro Euangelij excolunt agrum Domini. Ipſi oues & animalia Dominica paſcunt pabulo verbi. Ipſi ſculpunt ſignacula imaginis hominis in cordibus humanis. Ipſi per linguæ ſuæ miniſterium fabricant arma virtutũ. Ipſiq; fragiles & infirmos verbis & exemplis formant atq; confortant, quatenus eos efficiant vaſa honorabilia & ad miniſterium Dei aptiſſima. Hic ergo figulus in operando conuertit pedibus ſuis rotam, cùm præſentis vitæ volubilem conuerſationem, per veſtigia bonorum operum ſuis ſequacibus conuertit ad exemplum; qui ſollicitudinem gerit ſibi commiſſorum, vt bonorum operum inſiſtant actibus, qui ſuis factis infirmorum roborat operationem, & humiliatis atque manſuetudinis præbet exempla; qui cordis ſui totam voluntatem ad hoc ponit, vt quidquid aſperum ſit in moribus ſubditorum lenitatis ſuæ leniat documento, ad hoc; ſummè vigilantiã ſuam impendit, vt in cordis fornace igne exoquens charitatis totam operationem diſcipulorum, flammaconſolidet dilectionis: quia totum opus caſus ſui habet detrimentum, ſi charitatis illud non ſeruauerit firmamẽtum.*

VERS. 35. OMNES HI IN MANIBVS SVIS (alij vertunt, *Cornel. in Eccleſiaſt.*

A *in manus ſuas*) SPERAVERVNT, ET VNVSQVISQVE IN ARTE SVA SAPIENS EST: SINE HIS OMNIBVS NON ÆDIFICATVR CIVITAS] Eſt concluſio. q.d. Omnes hi, putà agricolæ, ſculptores, fabri, figuli, ceteriq́ue mechanici & opifices, ad veram illam & ſublimem ſapientiam, quæ cõſiſtit in ſtudio S. Scripturæ legum rerumq; diuinarum, non aſſurgunt: ſed tamen eius quamdam imitationem & participationem habent: nam *in manibus ſuis ſperauerunt*, id eſt, ſperant: quia manuum opere ſibi & familiæ ad victum & vitam neceſſaria comparant. *Et vnuſquiſque in arte ſua ſapiens eſt*: quia agricola ſapienter colit agrum, ſculptor ſapienter ſtatuas exſculpit, faber ſapienter fabricat gladium, figulus ſapienter fingit vas figulinum. Atque hæc omnia neceſſaria ſunt ad vitam communem hominum. Nam *ſine his omnibus ciuitas ædificari*, nequit

B Vnde Tigurina vertit, *horum omnium quiſque fretus ſuis manibus, opere ſuo conſumit quod habet ſapientiæ*; & Syrus, *omnes iſti propter ſolicitudinem ſuam, & omnes homines in opere artis eorum ſunt docti*, &c. *verum ad conſilium populi non ſedebunt*.

ET NON INHABITABVNT, NEC INAMBVLABVNT, ET IN ECCLESIAM NON TRANSILIENT] Ita hæc diſpungunt & coniungunt Biblia Latina Romæ correcta, idq; exigit ordo & nexus verborum, quæ omnia ſunt eiuſdem numeri, perſonæ, modi & temporis, ſcilicet futuri. Quare minùs rectè Ianſenius & alij coniungunt præcedentibus. q. d. Sine his opificibus nec ædificari ciuitas, nec inhabitari poteſt, ita vt homines in ea degant & inambulent. Vnde Tigurina vertit, *ſine his quidem non coletur vrbs vlla, nec inhabitabitur, nec perambulabitur*. Igitur genuinus huius loci ſenſus petẽdus eſt ex Græco. Nam pro *non inhabitabunt*, græcè eſt μὴ παροικήσουσιν, id eſt, non erunt paroeci & accolæ, qui ſcilicet templum aliquod vel curiam accolunt. Vnde ἡ παροικία, id eſt paroecia, vocatur curia, & vicinię conuentus, accolarũ coitio ad templum vel curiam: iuxta illam enim olim habitabãt ſenatores & primarij ciues: fabri verò & opifices, ne ſuo ſtrepitu & ſordibus turbarent ſenatores & ciues, ad ſuburbia, vel ad remota vrbis loca ablegabantur. ita agricolæ non in vrbe, ſed rure habitant: figuli quoque extra muros in arenarijs degunt, vbi argillam ſuam effodiunt, vt eam ad manum habeant. Olim quoque fabri in ſuburbijs, vel remotè à cœtu populi habitaſſe videntur, æquè ac exlatores iuxta ſua marmora & lapicidinas. ita Palacius. Huc facit quod Cicero 4. Academ. ex ſententia Lycurgi & Solonis aſſerit, *Non eſſe vrbes aut ciuitates, niſi quæ eſſent ſapientum*. Vnde addit: *Ego tibi, Carneade, prætor eſſe non videor, quæ ſapiens non ſum: nec hæc vrbs, nec in ea ciuitas*.

VERS. 37.

D NEC INAMBVLABVNT] quaſi iudices, magiſtratus, vel cenſores, inquit Palacius, qui vrbem obambulent, & conſiderent ne quid in ea malè geratur. Adde, otioſorũ eſſe, non opificum laborioſorum, per vrbem ambulare. Sic ſæpè alibi in Scripte. *perambulare* eſt ſenatorum & principum, notatque principatum vel magiſtratum, putà actum viſitandi, inquirendi, perſcrutãdi, diſponendi res omnes, vti oſtendi Zachar. 1. v. 11. vnde explicans ſubdit:

ET IN ECCLESIAM NON TRANSILIENT] Vt ſcilicet ſaliant in eccleſię prima & altiora ſubſellia putà vt dignitatem ſenatorum, ſacerdotũ vel doctorum obtineant, ut in eccleſia emineant, eiuſque ſint primores & capita. Aut *in eccleſiã*, id eſt, in cœ-

tum & conſilium ſapientum, *non tranſilient.* Vnde Compl. addunt: *In conſilio populi non requirentur;* & Tigur. *attamen nec ſententiam rogabuntur in conſultatione populi, nec in concione emanebunt.* Hinc & explicans ſubdit: *Super ſellam iudicis non ſedebunt,* &c. Sic dicitur Deut. 23.1. *Non intrabit eunuchus eccleſiam Domini,* vbi Oleaſter & Caietan. per *eccleſiam*, intelligunt primores eccleſiæ & cœtus Iudæorum, q.d. Eunuchus non erit è magiſtratu Iudæorum.

Nota. Pro διαβήσεται, id eſt, *tranſilient*, aliqui legunt διαπαλεῖται, id eſt, *aduocantur.* Vnde vertunt, *nec in contionem* (conſilium) *populi aduocantur.* Nota. Hoc ordinariè fiebat, & fit etiamnum, in magnis vrbibus (nam in paruis etiam fabri, & ſartores, & ſutores ſunt ſenatores & conſules:) extraordinariè tamen ſubinde ex hiſce vilibus opificijs nonnulli conſenderunt ad primas reipub. dignitates. Sic Agathocles ex figulina conſcendit thronum regni, factuſq; eſt Siciliæ rex: vnde cœnabat in vaſis teſtaceis, vt meminiſſet ſemper ſe eſſe figuli filium. Hinc Auſonius de eo canit:

Agathocles ex figulo rex.

Fictilibus cœnaſſe ferunt Agatoclea regem,
Atque abacum Samio ſæpè oneraſſe luto.

Senſus igitur eſt, q.d. Agricolæ & opifices eſto in ſua arte ſapientes ſint, & neceſſarij ad vrbes & domos ædificandas, tamen ad ſapientiam & honorem primariorum ciuium non aſſurgent, vt ſcilicet ciuitatis ſint rectores, iudices, doctores. Quare non inhabitabunt primarias vrbis partes, putà iuxta templum & curiam, ſed & remota vrbis, vel extra vrbem loca amandabuntur: nec inambulabunt in ea, quaſi conſules vel magiſtratus: quia *in eccleſiam*, id eſt eccleſiæ conſilium & regimen, putà vt in ea præſideant & præſint, *non tranſilient.* Vnde explicans ſubdit.

VERS. 38. SVPER SELLAM IVDICIS NON SEDEBVNT, ET TESTAMENTVM IVDICII NON INTELLIGENT, NEQVE PALAM FACIENT DISCIPLINAM ET IVDICIVM, ET IN PARABOLIS NON INVENIENTVR] Duo opificibus negat. Primum, *ſellam iudicis*, id eſt auctoritatem & poteſtatem iudicandi ciues q. d. Opifices non erunt iudices ciuitatis. Rationem ſubdit: *Et*, id eſt quia, *teſtamentum iudicij*, id eſt ritus, decreta, leges & conſtitutiones iudiciales, *non intelligunt.* q.d. Quia non ſunt Iuriſperiti, vtpote qui non iuri ſed incudi ſtuduerunt. Hebr. enim בְּרִית *berit*, & Græcum διαθήκη, id eſt *teſtamentum*, per catachreſin extenditur, vt non tantùm conſtitutionem & ordinationem teſtamentariam, hoc eſt vltimam voluntatem, & decretum morituri vel mortui; ſed & quamuis aliam ordinationem & conſtitutionem ſignificet, præſertim iudicij, iuxta quam ſcilicet, quaſi ius & iuſtum ciuitatis, index in iudicio iudicare & ferre ſententiam debet. Vnde aliqui vertunt, *& rationem iudicij non intelligent;* Tigur. *nec ſedebunt pro tribunalibus, nec ritum iudiciorum intelligent.*

Secundum eſt *Neque palàm facient diſciplinam & iudicium.* q.d. Opifices non erũt magiſtri & doctores, vt doceant alios *diſciplinam & iudicũ*, id eſt iuſtitiam, æquitatem & honeſtatem in moribus & humana vita ac cõuerſatione ſeruandam, &, id eſt quia, *in parabolis*, id eſt grauibus & eruditis ſapientum ſententijs perdiſcendis non occupantur, cùm toros eos occupet cura ſuæ artis & opificij. Olim enim apud Hebræos, Syros, aliosque Orientales magnus erat vſus quærendi parabolas, id eſt, tum ſimilitudines, tum prouerbia, tum ænigmata, tum graues ſententias, in ijſque quaſi veterum ſapientia conſiſtebat, vt patet ex lib. Iob, ex Parabolis Salomonis, ex Eccleſiaſtico, ex regina Saba, quæ venit tentare Salomonem in parabolis, 3. Reg. 10. Hinc & Chriſtus more gentis ſuæ, ſuam doctrinam docuit per parabolas. Significat duo eſſe officia quæ in repub. eminent, ad quę non aſſurgunt opifices, ſcilicet rectoris vel iudicis, & doctoris; eò quòd hæc eminentem requirant ſapientiam, ideoque ingens ſtudium poſcant; ac conſequenter otium & vacationem in operibus mechanicis.

Idem ſanxit Plato libr. 8. de Legibus, vbi hanc primam ciuitati dat legem: *Primum*, inquit, *vt ne ad magiſtratum quiſpiam* (cui cura ciuitatis incumbit) *opificio vlli operam nauet.* Cauſam ſubdit. *Quippe cui hoc tributum eſt à natura muneris, vt publicam ciuitatis ſalutem & publicum ornamentum ſueatur: atq; adeò non perfunctoria operâ ſatis ei ſit ad tanti muneris procurationem. Duas autem artes, aut duo inſtituta commodè tractare non poteſt vlla humana natura: nemo etiam vni arti ſatis vacare poteſt, & ſimul aliam exercenti præeſſe. Hoc igitur in noſtra repub. firmum ratumq; ſit, itaque velut primordium ponatur, vti ne quis duabus rebus vnà vacet, veluti, ne quis faber ærarius lignariam artem exercear.* Subdit pœnam, ſcilicet infamiæ notandum eum qui ſecùs faxit. Additque: *Si quis peregrinus duas artes tractet, vectalis, mulctis pecuniarijs, exilio plectito: vt his pœnis coërcitus diſcat ſe vnum eſſe, non autem multos vnà homines*, &, vt ſuperiùs ait, vt ſciat quòd ſit ἁπλοῦς non διπλοῦς, id eſt, ſimplex non duplex.

Platonis lex ne magiſtratus ſint opifices.

Pro παιδείαν, id eſt, *diſciplinam*, vt legunt Complut. & Noſter, Romani & Tigur. legunt δικαιοσύνην, id eſt *iuſtitiã*. Vnde vertunt, *neque palàm facient ſuſtitiam & iudicium*; Tigur. *neque verò de iure pronunciarint aùt æquo, nec arcana dictorum eruerint*; quaſi hæc pertineant ad præcedentia de officio iudicis.

VERS. 39. SED CREATVRAM ÆVI CONFIRMABVNT] q.d. Opifices res huius mundi creatas à Deo, homini ad vitam tuendam neceſſarias, arte ſua reficiunt & reſtaurant. Pro *creaturã*, Noſter legit cum Roman. κτίσμα, quod Tigur. vertit, *ſed opificia mundi firmãt*; alij, *ſed opificiũ ſæculi ſtabiliunt.* Clariùs enim αἰῶνος, quod Noſter vertit *ævi*, vertas *ſæculi*: Complut. legunt κτῆμα, vnde vertunt; *ſed poſſeſſionem ſæculi firmabunt*: *poſſeſſionem*, id eſt res quas homo in hoc mundo poſſidet, vt illum in earũ poſſeſſione ſtabiliant & confirment. Cùm enim omnes res creatæ ſint fragiles, caducæ, multiſque alterationibus & corruptionibus obnoxiæ; vt huic malo mederetur Deus, inſtituit artifices, qui illas reparare̅t & reſtaurarent, vt illæ partim in ſe, partim in ſui ſimilibus nouè ab opifice fabrefactis, per continuam tot ſæculorum ſucceſſionem, vſq; ad finem mundi perdurẽt, hominiſq; neceſſitatibus & vſibus ſeruiant.

Aliter Palacius: Nam per *creaturam ævi*, ſiue ſæculi accipit hominem, ſicut & S. Gregor. intellexit illud Marci vlt. *Prædicate Euangelium omni creaturæ*, id eſt homini, inquit. Omnis enim creaturæ aliquid habet homo, eſtque ipſe velut omnium creatorum participiũ. Eſt igitur homo *creatura ſæculi*, vtpote propter quem ſæculum conditum eſt; & cui omnia in ſæculo ſeruiunt. Mechanicorum enim & agricolarum eſt hominem confirmare, id eſt, homini ſeruire. Totum enim eorum opus in commodum hominis cedit. ita ipſe.

ET DEPRECATIO ILLORVM IN OPERATIONE ARTIS] q.d. Preces & vota opificum ſunt pro

ſelici

felici exercitio artis ſuæ, vt opera talia efficiant, qualia àrs cuiuſque exigit, ad vitam hanc commodè tranſigendam. Hoc enim vnum cogitant, hoc optãt, hoc orant aſſiduè. Vnde Tigurina vertit, *& pro exercitio artis vota faciunt*; alij, *& votum eorum in operatione artis.* A

ACCOMMODANTES ANIMAM SVAM, ET CONQVIRENTES IN LEGE ALTISSIMI] q.d. Opifices ita vacant arti & opificio ſuo, vt tamen ſtato tempore accommodent & applicent *animam*, id eſt animum ſuum ad audiendum, vel legendã legem Dei: illam enim perquirunt, vt eam cognoſcãt, & cognitam opere perficiant; vtpote cũ hæc vna ſit via, quæ animam ad ſalutem & felicitatem æternam in cælis perducat. Huic Latinæ ſententiæ & ſenſui adaptes Græca, quæ ſic habent, πλὴν ὃ ἀποδιδοὺς ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ ἀγνοημένου ἐν γήρᾳ ὑψίσου, id eſt, *præter dantem animũ ſuum, & ignorãtem in lege Altiſſimi.* Nam pro ἀποδιδοὺς, Noſter rectiùs legens ἀποδόντες, vertit, *accommodãtes*; & pro ἀγνοημένου, legẽs ἀγνοουμένους, vertit *conquirentes*: quamquam licèt legas ἀποδιδοὺς, id eſt *accommodantis*; & ἀγνοουμένου, id eſt, *conquirentis*, in genitiuo, vt aliqui legũ, aptè id referas ad *artis*, quæ præceſſit, eodẽ ſenſu: τὸ πλὴν verò omiſit Noſter quaſi encliticum, ac proinde in Latina verſione non neceſſarium: πλὴν enim idem eſt quod *præter*, *præterquàm*, *niſi*, *verumtamen*, *cæterùm*. Vnde ſic clarè vertas & explices, q.d. Opifices toti vacant arti ſuæ *verumtamen* ſtato tempore accommodant animam ſuam legi diuinæ: aut *præterquàm* vel *niſi quòd* ſtatis diebus ſe accommodent vacentque legi Dei. Qui ſenſus prorſus conuenit cũ Latina Vulgata. Quare mirum eſt Lanſeniũ modeatios Græca aliter interpretari, iiſque Latinam verſionem accommodare, ſed violenter. Vertunt enim, *præter eum qui dat animam ſuam, & cogitat in lege Altiſſimi*; ſicq; exponunt quaſi hæc verba non pertineant ad opificẽ, ſed ad ſapientem in otio vacantem ſapiẽtiæ, q.d. Illa quæ ſuperiùs dixi, ſcilicèt quòd in ciuitate erũt rectores, iudices & doctores, qui *ſedeant ſuper ſellã iudicis, & palã faciant diſciplinam*, &c. non pertinent ad opifices, qui toti vacant ſuo opificio, ſed ad ſapiẽtem, qui ſe totum dat legi Dei, & in ea aſſiduè meditatur. Aut breuiùs, q.d. Non eſt artificum veræ ſapientiæ operam dare, ſed tantùm illius qui animam ſuam dat ad perueſtigãdam legem Dei. Vnde quod Latinus vertit, *accommodantes animam ſuam, & conquirentes in lege Altiſſimi*. Græcæ lectioni & ſenſui iam dicto adaptant, ſubaudiendo *τὸ hoſce illa quæ dixi præſtabunt*. B

Verùm hæc violenta ſunt & multa ſubaudiunt, quæ vix vlli in mentem veniẽt. Quare ſtandum eſt Latino interpreti, illique Græca planè accommodanda ſunt eo modo quo dixi. Explicat enim ſapientiã opificũ, de qua dixit v. 25. *Quæ ſapientia replebitur*; & v. 35. *Vnuſquiſq; in arte ſua ſapiens eſt*, maximè conſiſtere in ſtudio legis diuinæ. Eſto enim opifici non tanta, nec tam plena legis Dei cognitio neceſſaria ſit, quãta eſt doctoris; tamẽ aliqualem indiget vt ſcilicet ſciat ea quę ad ipſũ pertinẽt, & ad quę obligatur, nimirum quid explicitè credere, quid agere, quid omittere debeat, vt ſalutem æternam conſequatur. Et in hoc eius ſapientia conſiſtit. D

Porrò Tigurina, vt aliorũ difficultates effugiat, hæc verba refert ad initium capitis ſequ. Vnde cũ eo illa connectens ſic vertit *ſolus qui ad legem Altiſſimi adiunxit animũ, & in meditatione eius verſatur, qui explorabit ſapientiam antiquitatis, & Prophetarum oraculis vacabit, is conſeruabit diſputationes virorum celebrium*: Sic & Syrus, *opifices*, inquit, *nõ percipient diſciplinam ſapientię, quia in factiuis ſæculi ſplendidi euadunt, & meditatio eorum in opere artis eorum. Verùm qui applicat ſe ad timendum Deum, & ad intelligendum legem vitæ, ſcient ſapientiam omnium antiquorum inquiret.*

Moral. Diſcant hic opifices, omnem ſuam ſapientiam conſiſtere in cultu Dei, ſi nimirum eum aſſiduè deprecentur, eiuſque legi aures, mentem & manum accommodent, præſertim vt omnia ſua opera Deo offerant, eaque ad ipſius honorem & gloriam operentur & perficiant. Meminerint artẽ virtuti eſſe cognitam. Sicut enim ars eſt ratio faciendorũ; ita virtus agendorum. Nam, vt ait S. Auguſt. lib. 4. de Ciuit. c. 21. *Ars ipſa bene recteq; viuendi, virtus à veteribus definita eſt. Vnde ab eo quod græcè ἀρετὴ dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxiſſe putarunt.* Si enim hæc præſtiterint, Deus eorum opificiũ proſperabit, faciétque vt in ſua arte eximij, indeq; celebres & locupletes euadant; ac inſuper eis augmenta gratiarũ ſuggeret, quibus magnos in cœlis gloriæ theſauros nanciſcantur. Artes enim ſunt dona Dei, communiter quidem naturalia, ſubinde tamen ſupernaturalia, & ſingulariter à Deo infuſa vti ars fabricãdi tabernaculũ à Deo infuſa fuit Beſeleel & Ooliab, de quibus ait ipſemet Deus Exodi 31. 2. *Ecce vocaui ex nomine Beſeleel, &c. & impleui eum ſpiritu Dei, & ſapientia, & intelligentia, & ſcientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro & argento & ære, &c. Dediq; ei ſocium Ooliab. Et in corde omnis eruditi poſui ſapientiam, vt faciant omnia quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcã teſtimonij, & propitiatorium, &c.* Deus enim eſt ipſa ars eſſentialis & increata, à quo omnis ars creata velut riuulus à fonte, ſcaturit & dimanat. Sic angeli docuerunt Iacob artẽ procurandi vt oues parerent agnos diuerſicolores, ſcilicet virgas populeas diuerſicolores in conceptu eis proponendo: qua arte ipſe ditatus eſt, vti dixi Geneſ. 30. & 37. Ita S. Eligius ſingulari Dei ope euaſit inſignis aurifaber, adeò vt Clotharius rex Francorum cũ ſibi artificẽ aſciuerit, ac Dagobertus rex per eum S. Martini thecam magnis expenſis confici curarit, quam ille miro opificio ex auro & gemmis conſtruxit; vti & S. Dionyſio, S. Germano, S. Quintino, aliiſque Sanctis ſimiles adornauit: vnde poſtmodum creari meruit Epiſcopus Nouiomenſis. ita Audoënus in Vita eius lib. 1. cap. 5. & 32. extat apud Surium die 2. Decembris. Ita S. Claudius, Nicoſtratus, Symphorianus & Caſtorius ſua pietate & ſigno crucis emerunt inſignes ſculptores & marmorum cæſores; qua de cauſa Diocletiano Imp. fuêre valdè accepti. Id videns & inuidens Simplicius, adhuc Paganus: *Adiuro vos*, inquit, *vt mihi dicatis, quis iſte Deus ſit in cuius nomine tam bene operamini.* Cui Symphorianus: *Si potes credere*, inquit, *in Ieſum Chriſtum, mox artem conſequeris, ſed & vitam æternam habebis.* Credidit Simplicius, artemque adeptus, eiſdem illuſtris martyrij factus eſt ſocius. Omnes enim à Diocletiano occiſi ſunt, eò quòd nollent Æſculapij idolum ſculpere. Eorum memoriam recolit Eccleſia die 8. Novembris. C

Porrò ars fabrilis directa à matheſi, mira & ſtupenda efficit. Fabrilis enim matheſin à theoria ad praxin deducit, eamque ex ſpeculatiua practicam & mechanicam efficit: in qua excelluit Archimedes, qui per eandem ſolus Syracuſas contra

Opificum ſapientia eſt in cultu Dei.

Romanos defendit & propugnauit. Archimedem secutus est Seuerinus Boëtius, princeps senatus Romani, illustrissimus protapiâ, doctrinâ, sanctitate, martyrio, qui omnia Græcorum dogmata & mechanica interpretando ad Romanos trâstulit. Vnde Theodoricus Gothorum rex apud Cassiodorum lib. 1. epist. 45. miré eius omnigenam scientiam dilaudans, *Translationibus tuis*, inquit, *Pythagoras musicus, Ptolemæus Astronomus, leguntur Itali. Nicomachus Arithmeticus, Geometricus Euclides audiuntur Ausonis. Plato Theologus, Aristoteles Logicus, Quirinali voce disceptãt. Mechanicum etiã Archimedem Latialem Siculis reddidisti. Et quascunque disciplinas vel artes fœcunda Græcia per singulos viros edidit, te vno auctore, patrio sermone Roma suscepit.* Mox mathesis huius mechanicæ siue fabrilis, mira recensens opera: *Facis aquas*, inquit, *ex imo surgentes, præcipites cadere: ignem ponderibus currere: organa extraneis vocibus insonare & peregrinis flatibus calamos complet, vt musica possint arte cãtare:* vt patet in organis ceterisque instrumentis hydraulicis vel anemicis, quæ scilicet vi aquarum, vel aëris & vẽti omnis generis modulos & harmonias edunt. Subdit Theodoricus: *Madentes fabricæ in aqua marina siccantur: dura cùm fuerint, ingeniosa dispositione soluuntur: metalla mugiunt: Diomedis in ære grues buccinant: æneus anguis insibilat: aues simulatæ frictionẽ* (vti videmus Tusculi in hortis Aldobrandinis, & Tiburi in Estensibus) *& quæ propriam vocem nesciunt, ab are dulcedinem probantur emittere cantilenæ.* Denique subiicit artem sphærarum, in quibus cælorum, Solis, lunæ, siderumque motus, ortus, occasus, eclipses repræsentantur arte mechanica mi viuum. Hæc & plura Theodoricus, qui deinde, vtpote Arrianus, amorem in odium vertens, Boëtium velut Catholicum metuens, ne Iustini Imp. arma contra se in Italiam euocaret, eumdem carceri Ticinensi mancipauit, in quo aureos de Consolatione Philosophiæ libros, ad sui & similium afflictorum solatium conscripsit; ac tandem eumdem capite mulctam nobili martyrio decorauit. Ferunt Boëtium caput sibi amputarum, instar S. Dionysij in manus accepisse, ac ad Ecclesiam detulisse. Audi Iulium Martianum in Vita Boëtij, quæ eius operibus præfigitur, & ex eo Baronium anno Domini 526. *Ticini incolæ semper à maioribus traditum constanter asseuerant, Senatorem, cùm regius speculator lætale vulnus intulisset, vtraque manu diuinum caput sustinuisse: interrogatumque, à quonam se percussum existimaret? ab impiis, respondisse: atque ita cùm in vicinum templum venisset, & flexis genibus ante altare sacra percepisset, post paulum expirasse.*

à martyrio.

Boetij luna in mathesi mira operans.

CAPVT TRIGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur probatq́; id quod dixit 1. præced. v. 25. sapientiam in otio quærendam, non in negotio. Igitur Primo, duo tradit media ad comparandam sapientiam Primum, studiũ & lectionem Prophetarum, aliorumq́; sapientum; item conuersationem cum eis, ac ad eos peregrinationem. Secundum orationem qua à Deo quis flagitet lumen, & donum sapientiæ. Deinde docet, quis sit fructus, laus & præconium sapientiæ, & sapientis, Secundò. v. 16. vsque ad finem capitis sapienter contemplatur potentia Dei opera, tum beneficentiæ, tum vindictæ, quibus omnes ad Dei laudem inuitat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. SApientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, & in Prophetis vacabit.

2. Narrationem virorum nominatorum conseruabit, & in versutias parabolarum simul introibit.

3. Occulta prouerbiorum exquiret, & in absconditis parabolarum conuersabitur.

4. In medio magnatorum ministrabit, & in conspectu præsidis apparebit.

5. In terram alienigenarum gentium pertransiet: bona enim & mala in hominibus tentabit.

6. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum, & in conspectu Altissimi deprecabitur.

7. Aperiet os suum in oratione, & pro delictis suis deprecabitur.

8. Si enim Dominus magnus voluerit spiritu intelligentiæ replebit illum:

9. Et ipse tamquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ, & in oratione confitebitur Domino:

10. & ipse diriget consilium eius, & disciplinam, & in absconditis suis consiliabitur.

11. Ipse palàm faciet disciplinam doctrinæ suæ, & in lege testamenti Domini gloriabitur.

12. Collaudabunt multi sapientiam eius, & vsque in sæculum non delebitur.

13. Non recedet memoria eius, & nomen eius requiretur à generatione in generationem.

14. Sapientiam eius enarrabunt gentes, & laudem eius enuntiabit ecclesia.

15. Si permanserit, nomen derelinquet plus quàm mille: & si requieuerit, proderit illi.

SAPIENTIAM OMNIVM ANTIQVORVM EXQVIRET SAPIENS, ET IN PROPHETIS VACABIT] Græcè, ἐν προφητείαις ἀσχολήσεται, id est, *in prophetijs occupabitur*; Tigurina, *sapientiam antiquitatis explorabit, & Prophetarum aratalis vacabit.* *Vers. 1.*

9. Et

q.d. Sapiens, qui poſthabitis opificum negotioſis exercitiis, otioſo vacat ſtudio ſapientiæ, eamque in otio literario perueſtigat; hic exquiret omnium antiquorum ſapientiam. Ad hoc enim opus eſt otio, & vacatione à ceteris rebus & negotiis. Igitur ſicut ea. præced. v. 26. vſque ad finem deſcripſit exercitia corporalia opificum, ſic hîc deſcribit exercitia mentalia ſapientis, id eſt, ſtudioſi ſapientiæ, qui ſapientiã acquirere ſatagit. Vnde Syrus ſapientem mechanico componens & anteponens: *Meditatio eorum* (opificum) inquit, *in opere artis eorum: verùm qui applicat ſe ad timendum Deum, & ad intelligendum legem vitæ, ſcient ſapientiam omnium antiquorum exquiret, & ad Prophetas veteres conuertetur.* Per *ſapientiam* accipit Philoſophiam & Theologiã, præcipuè ethicam, quæ hominis mores formet adeò planè & amplè, vt & familiam, ac ſubinde totam etiam remp. regere queat per œconomicam & politicam, quæ ethices generaliter ſumptæ ſunt partes & ſpecies. Sapientem igitur, id eſt, ethicum, œconomicum & politicum, hic inſtruit Siracides, ac primum ei exercitium aſſignat *exquirere ſapientiam omnium antiquorum*: vt non ſolùm ſacras Literas euoluat, inquit Palacius, ſed & profana ſcrinia ſcrutetur: nec contentus Peripatetica Ariſtotelis philoſophia, etiam Platonicam videat & Stoicã. Nam Ariſtoteles, Plato & Socrates floruerũt paulò ante Siracidem, ſcilicet ſub Alexandro Magno poſt quem 40. circiter ann. ſub initium regni Ptolomæi Philadelphi, hæc ſcripſit Siracides. Cum enim humana ſapientia ſit lumen quoddam ex diuinitatis luce procedens, non ſolùm hæc quærenda eſt in ſchola Peripatetica; ſed vbilibet eam reperiamus, veneremur oportet quod S. Paulus docuit, ſententias ex Poëtis adducens Actor. 17. alibi. Hæc Palacius.

Platoni ſtuduere Patres.

Hinc & olim S. Auguſtinus ceteriquè Patres ſtuduêre Platoni, adeoque Plato in Academiis Chriſtianis prælegebatur, vti nunc prælegitur Ariſtoteles. Sic Seneca, Plutarchus, Epictetus & ſimiles magnam morum docent honeſtatem. Idem fecêre priſci Hebræi. Vt alios taceam, Philo Iudæorum doctiſſimus, teſte S. Hieron. Platonem volutauit & imbibit. Vnde illud celebre *Aut Philo platonizat aut Plato philonizat.*

Sed maximè ſapientiæ ſtudioſus *Prophetis vacabit*, vt, ſcilicet eorum prophetias, vt habent Græca, perſcrutetur: hæ enim cùm dictatæ ſint à Spiritu ſancto ad hominum inſtructionem, & morum conformationem, vtique veriſſimæ, vtiliſſimæ, efficaciſſimæ & diuiniſſimæ ſunt.

Nota *ſè omnium*, quia aliquid ſinguli habent peculiare vel ſapientiæ, vel eloquentiæ, quod ab iis ediſcas. Omnes ergo legas oportet, vt omnimodam haurias ſapientiam. Audi Sidonium Apollinarem lib. 4. epiſt. 3. vbi laudans Claudianum Mamertum, eumque comparans priſcis ſapientibus, tam Gentilibus quàm Chriſtianis, ſingulorũ propria ita argutè & punctim aſſignat. *Sentit*, inquit, *vt Pythagoras, diuidit vt Socrates, explicat vt Plato, implicat vt Ariſtoteles, vt Æſchines blandiatur, vt Demoſthenes irraſcitur, verrat vt Hortenſius, aſſuat vt Cethegus, incitat vt Curio, moratur vt Fabius, ſimulat vt Craſſus, diſſimulat vt Cæſar ſuadet vt Cato, diſſuadet vt Appius, perſuadet vt Iulius. Iam ſe ad ſacroſanctas Patres præcõparatrone vamatur, inſtruit vt Hieronymus, deſtruit vt Ladãtius, aſtruit vt Auguſtinus, attollitur vt Hilarius, ſummittitur vt Ioannes, vt Baſilius terripit, vt Gregorius cõſe-*

Propria cuique veterum ſapientum dicta.

latur, vt Oroſius affluit, vt Ruffinus ſtringitur, vt Euſebius narrat, vt Eucherius ſalliuat, vt Paulinus prouocat, vt Ambroſius perſeuerat.

Per *Prophetas* intellige totam S. Script. ſyneedochicè: nam maior & difficilior pars S. Scripturæ ſunt Prophetæ. Hebræi enim S. Scripturam diuidunt in tres partes, ſcilicet in legem, prophetias & hagiographa. Lex continetur Pentateucho Moſis, hagiographa numerant Iob. Pſalmos, Prouerbia, Eccleſiaſtem, Cantica Paralipomenon, Danielem, Eſdram & Eſther: Prophetas diuidunt in priores & poſteriores. Priores vocant Ioſue, Iudices & quatuor libros Regum: poſteriores, Iſaiam, Ieremiam, Ezechielem, & duodecim Minores Prophetas, ita S. Hieron. in Prologo Galeato, qui Bibliis præfigitur. Prophetæ ergo maiorem & potiorem S. Scripturæ veteris partem occupant, ac proinde per eos omnes ſcriptores hagiographi, ſiue Canonici intelliguntur. Hi enim docent veram & diuinam ſapientiam, à Deo dictatam ad hominum inſtitutionem.

Primus modus parandi ſapientiam, eſt legere S. Scripr.

Pari modo ſtudium Prophetarum & S. Scripturæ fidelibus, veræ ſapientiæ ſtudioſis commendat S. Petrus epiſt. 2. cap. 1. 19 *Habemus*, inquit, *firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris: hoc primùm intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. Nõ enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines.* Idem Timotheo commendat S. Paulus epiſt. 2. c. 3. v. 15. *Ab infantia*, inquit, *ſacras literas noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia: vt perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.* Vide quæ illis locis annotaui.

Eſſæi ſtudioſi S. Scripturæ.

Sic Eſſæi, ſiue Iudæi, ſiue Chriſtiani: ſapiẽtiæ & ſanctitatis opinione celebres, *ſummum ſtudium veterum ſcriptis, adhibent, inde quæ animæ & corpori expediant eligẽtes*, ait Ioſeph lib. 1. de Bello Iudaico c. 7.

Maſorethæ qui?

Idipſum magno labore, & ſtudio præſtitêrũt priſci Rabbini & Maſorethæ, qui exactè omnes S. Scripturæ varias lectiones & ſcriptiones, omnes voces earumque varietates & ſenſus, ad conſeruandam S. Scripturæ integritatem, annotarunt, ideoque opus ſuum vocarunt *Maſoret*, id eſt traditio, à rad. מָסַר *maſar*, id eſt tradidit; vt *maſoret* idem ſit quod cabala. Rurſum, *maſoret* poteſt deduci à rad. אָסַר *aſar*, id eſt colligauit, & יָסַר *iaſar*, id eſt correxit. Nam vt notant Lexicographi, *maſar*, *aſar* & *iaſar* ſunt affinia vti voce, ita & ſignificatione, & ab hiſce tribus deduci poteſt vox *maſoret*. Si à *maſar*, id eſt tradidi, deriues; ſignificat traditionem, ſi à *iaſar*, ſignificat correctionem, caſtigationem, ſcilicet errorum in deſcribendis Bibliis admiſſorum. ſi ab *aſar*, ſignificat colligationem: quia eo libro ita colligerunt & colligarunt verba & voces omnes S. Scripturæ, vt ipſa diſſolui, corrumpi & interire nequeat. Et hoc ſignificat *maſoret*, Ezech. 20. 37. *Inducam vos in vinculo* (hebr. *in maſoret*) *fœderis*. q.d. Vos mihi fœdere conſtringam & deuinciam.

In eodem, longè magis poſt Chriſtum, deſudarunt Patres omnes, & Eccleſiæ Doctores. Nam, vt ait S. Ambroſ. epiſt. 44. ad Conſtantium: *Mare eſt Scriptura diuina, habens in ſe ſenſus profundos, altitudinem prophetiarum, ænigmatum.* Et S. Auguſt. lib. 12.

Confess cap.4. *Mira*, inquit, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas: horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* Quocirca idem epist.119.cap.21. *In ipsis*, ait, *S. Scripturis multò nescio plura, quàm scio.* Denique S. Nazianz. in Distichis: *Divinis*, ait, *oraculis, mentem assiduè patere, utilissimum est: hic enim ratione divinarum legum scientia comparatur. Stilo autem, pietatis magistrum patris loco tibi colendum esse.* Nam, vt ait S. Gregor. Præfat. in Iob: *In S. Scriptura agnus* (humilis) *natat, & elephas* (superbus) *mergitur.*

VERS.2. NARRATIONEM VIRORVM, NOMINATORVM CONSERVABIT, ET IN VERSVTIAS PARABOLARVM SIMVL INTROIBIT] Per *narrationem*, græcè διήγησιν, id est enarrationem, explicationem, intellige tum ipsam doctrinam sapientum v.g. scripta Mosis, Salomonis, Dauidis, Isaiæ, & cæterorum Prophetarum ab ipsis proposita & explicata; tum Rabbinorum qui in eos commentati sunt, explanationes: hæ enim propriè vocantur διηγήσεις, vt habent nonnulli codices. Generatim per *narrationem* accipe quæuis virorum sapientia celebrium dicta vel scripta. Vnde Tigurina vertit, *is conservabit disputationes virorum celebrium*, (alij, *clarorum*) *& penetrabit in dictorum recondit orum involucra*; Syrus, *narrationes cuiuscunque de mundo discet, & quæ profunda sunt cogitabit.* Per *versutias*, græcè ἐφόδους, id est argutias & involucra, *parabolarum*, accipe quasuis acutas graueisque veterum sententias de moribus componendis, de vita rectè & prudenter instituenda. Hæc enim Hebræi vocant *mischle*, Græci & Latini *parabolas*, siue illæ verè sint parabolæ, id est similitudines, siue prouerbia, siue ænigmata, siue quælibet aliæ obscuræ, ingeniosæ aut graues sententiæ, vt alibi dixi. Hæc ergo indagare, intelligere & memoriæ mandare debet sapientiæ studiosus. Hæ enim dicuntur & sunt τρόποι, id est versutiæ, à τρέπω, id est verto, torqueo, flecto, inflecto: tum, quia acutæ sunt & obscuræ, ideoque vertant & torquent animũ studiosi: tum quia ad varias res & actiones verti, inflecti & accommodari queunt: tum, quia occultè & callidè sæpè aliò vertunt mentem intelligentis, quia aliud significant, quàm prima fronte repræsentent, vt patet in Hieroglyphicis Ægyptiorum, in ænigmatibus & parabolis Syrorum: tum denique, quia voluntatem legentis vertunt & inflectunt à malo ad bonum, scilicet ad studium & praxin virtutis. Idem inculcauit Siracides cap.8. v.9.

τρόποι quæ.

Exempla studiosi imitentur.

Id præstitere SS. Ecclesiæ Doctores. Audi S. Hieron. præfat. in epist. ad Ephesios: *Numquam ab adolescentia aut legere, aut doctos viros quæ nescibam interrogare cessavi, aut me ipsum habui magistrum. Denique nuper ob hanc vel maximè causam Alexandriam perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia resolverem.* Audi Rufinum lib.11. Histor. cap.9. de S. Basilio & Gregor. Nazianzeno: *Ambo*, inquit, *nobiles, ambo Athenis eruditi, amba collega, per annos tredecim, omnium Græcorum sæcularium litterarum remotis, solis divinæ Scripturæ voluminibus, operam dabant, eorumq; intelligentiam non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis & traditionibus sequebantur, quos & ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat.* Plures citaui proœmio in Pentateuchum. Audi Rabanum hoc loco: *Exuris homo Ecclesiasticus, & diligentiùs discit sapientiam Patriarcharum & Prophetarum, & ad scripta eorum meditanda vacat: narrationem virorum nominatorum, hoc est Apostolorum & Euangelistarum, rectè credendo, & bene operando conservat in parabolis quoque Euangelicis diligenter sensum sedulo versatur, & mysticum sensum in sententiis divinis exquirens, latentem allegoriam in historica narratione investigat; vt sciat quid luculentum sermo juxta moralitatem & fidei regulam utilitatis habeat, quidve juxta allegoriam & anagogen spiritaliter accipiendum insinuet. Hic ergo in medio magnatorum ministrabit cùm inter Catholicos doctores disciplinaliter conversatur, & in Ecclesiasticis officijs strenuè ministrat (& hoc non vt laudem humanam appetat facit, sed vt coram oculis interni inspectoris, qui præsidet cælo & terræ, & dominatur omnium creaturarum, placeat.* Denique S. Hieron. epist. ad Paulinum: *Paulus Apostolus*, inquit, *ad pedes Gamalielis legem Moysis & Prophetas didicisse se gloriatur, vt armaturas spiritalibus telis postea diceret confidenter: Arma nostræ militiæ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei; & captivantes omnem intellectum ad obediendum Christo, & paratis subjugare omnem inobedientiam.*

2.Cor.10.

VERS.3. OCCVLTA PROVERBIORVM EXQVIRET, ET IN ABSCONDITIS, græcè ἐν αἰνίγμασι, id est, *in ænigmatibus*) PARABOLARVM, CONVERSABITVR, *Parabola* apud Hebræos sæpè idem significant quod *prouerbia*: vt idem dicatur posteriori hemistichio cum eo quod dictum est priori; quia pleraque prouerbia parabolam, id est similitudinem vel metaphoram habent admixtam. Possunt tamen distingui, vti ea distinguunt Græci & Latini. *Prouerbia* enim, græcè παροιμίαι, sunt sententiæ graues omnium opinione receptæ, & vulgò vsurpatæ, item allegoriæ; quæ aliò alludunt, aliudque innuunt. *Parabolæ* verò sunt similitudines & comparationes, quibus vna res alteri comparatur & assimilatur: & quia subinde res quæ vtrimque comparantur, sunt occultæ, aut certè modus eas comparandi est occultus; hinc pariter *parabolæ* sensus sæpè sunt occulti & recuditi; ideoque magno egent scrutinio & expositione, vt patet in parabolis & allegoriis S. Scripturæ, quæ proinde per parabolas hîc accipi possunt, vnde & nonnulli hîc vertunt, *in ænigmatis allegoriis versabitur.* Sic & Lyranus ac Rabanus: cuius verba paulò antè recitaui. Sic Essæi olim, qui totos se sapientiæ & contemplationi addixerant, assiduè rimabantur allegoricos & symbolicos S. Scripturæ sensus, teste Philone & Eusebio lib.8. de Præpar. Euangel. cap.4. atque hac ratione ingentem sapientiam sibi compararunt. Syrus, *sapientiam proverbiorum discet & omnia abscondita intelliget.*

VERS.4. IN MEDIO MAGNATORVM MINISTRABIT, ET IN CONSPECTV PRÆSIDIS (græcè, ἡγεμόνος, id est, præsidis, principis, ducis, gubernatoris, Complut. legunt ἡγεμόνων, in plurali: vnde vertunt *coram doctius* vel *principibus*) APPAREBIT [græcè ὀφθήσεται, id est *conspicietur.* Est hic nouus & secundus modus parandi sapientiam. Ad eam enim non sufficit legere & meditari scripta sapientum, sed insuper opus est eorum experientia & praxi. Hæc autem cernitur & discitur, tum in aulis Prælatorum & principum sapientum (hi enim multos

Secundus est audire alios sapientes.

tos habent ſapientes viros & conſiliatores) tum in ſubſellijs & tribunalibus iudicum. Igitur philoſophus, id eſt ſtudioſus ſapientiæ, *in conſpectu præſidis apparebit*: vt ſcilicet, tum principi ſe ſiſtat, tum iudici, vt coràm eo vel ſuam, vel alterius agat cauſam. Nam agere cauſam quodcumque, quantumuis hebes, acuit ingenium, ait Palacius. Rurſum in aulis diſcitur modus conuerſandi cum quolibet hominum genere, iſque politicus & ciuilis. Denique *τὸ miniſtrabit* non tantùm ſignificat *ſeruiet*, ſed & *publica munia obibit*: qua in re magna acquiritur experientia & prudentia. Vnde Tigurina vertit, *inter proceres obibit munia, & principibus apparebit*. Sic regina Saba venit ex Æthiopia in Iudæam ad Salomonem, vt audiret & diſceret ab eo ſapientiam, 3. Reg. 10. Vnde Syrus vertit, *inter principes ambulabit, & inter reges & magnates ſeruiet*.

Allegor. Allegor. vir Eccleſiaſticus apud *magnates*, id eſt, Epiſcopos & Prælatos, in Eccleſiaſticis officijs ſtrenuè miniſtrat; vt *in conſpectu præſidis*, id eſt, Dei inſpectoris, qui cœlo & terræ præſidet, decenter & cum laude appareat. ita Rabanus & Gloſſa.

Vers. 5. IN. TERRAM ALIENIGENARVM GENTIVM PERTRANSIET: BONA ENIM ET MALA IN HOMINIBVS (ita Romana & Græca, quæ habent *ἀνθρώποις*; malè ergo nonnulli pro *hominibus* legunt, *omnibus*) TENTABIT] Aliqui hunc verſum & præcedentem accipiunt, vt deſcribat non officium, ſed præmium ſapientis. q.d. Sapiens hiſce præmijs donabitur, vt coram principibus miniſtret, & publica honorum munia obeat: inſuper ab eis mittetur legatus ad alienigenas gentes, vt negotia publica cum ijs pertractet: quia ipſe bona & mala in hominibus *imlegeri*, id eſt *tentauit*, vt legit Rabanus. q.d. Ipſe per longam experientiam didicit explorare & cognoſcere hominum mores, ingenia, cogitationes, conſilia; ipſe peruidet quid in eis boni ſit, quid mali: vnde ſcit cum quibus, qua ratione & modo agere, & negotia ſibi commiſſa tractare debeat, vt ea ad optatum à principe, qui eum miſit, finem deducat. Verùm præmia ſapientis aſſignabit Sirachides verſ. 9. & ſequent. hic verò dat modos & media parandi ſapientiam. Igitur tertius modus eam parandi eſt, peregrinari per varias gentes, in eiſque audire, colloqui & verſari cum viris ſapientibus, nulla enim eſt gens, quæ non aliquid boni in ſenſu & moribus habeat. Igitur ſapiens in gentibus quibuſque explorabit, num quid boni habeant, illudque ſibi aſcerſet, ſi quid verò mali deprehendat, ab eo ſibi cauebit: bona ergo ſcrutabitur vt ſectetur; mala, vt euiter. Poſſunt quoque per *bona & mala*, accipi proſpera & aduerſa. q.d. Sapiens in omnibus tentabit, quid vtile, felix & proſperum, quidue noxium, infelix & aduerſum ſit, vt vtile & proſperum ſectetur, noxium & aduerſum fugiat & caueat. Vnde Tigurina vertit, *peragrat terras gentium alienigenarum: etenim bona ſimul & mala experitur inter homines*; Syrus *in ciuitatibus mundi ambulabit, bonum & malum in hominibus occultabit*. q. d. Sua bona vel mala non prodet, ſed abſcondet, ne ob ea aliquod diſcrimen incurrat.

Tertius eſt peregrinatio.

Exempla. Ita S. Hieronym. peragrauit Italiam, Galliam, Germaniam, Græciam, Syriam, vbique adiens & audiens viros doctos, itaque ſibi tantam ſapientiam comparauit. Audi eundem rationem & cauſam huius ſui facti reddentem in Prologo Galeato epiſt. ad Paulinum: *Legimus*, inquit, *in veteribus hiſtorijs quoſdam luſtraſſe prouincias, nouas adiſſe populos, maria tranſiſſe, vt eos, quos ex libris nouerant, coràm quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, ſic Plato Ægyptum & Architam Tarentinum, eamque oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laborioſiſſimè peregrauit: vt qui Athenis magiſter erat & potens, cuiuſque doctrinam Academia gymnaſia perſonabant, fieret peregrinus atque diſcipulus; malens aliena verecundè diſcere, quàm ſua impudenter ingerere. Denique dum litteras quaſi toto fugientes orbe proſequitur, captus à piratis & venundatus, etiam tyranno crudeliſſimo parens, captiuus, vinctus & ſeruus, tamen quia philoſophus, maior emente ſe fuit. Ad Titum Liuium lacteæ eloquentiæ fontem manantem, de vltimis Hiſpaniæ Galliarumque finibus quoſdam veniſſe nobiles legimus; & quos ad contemplationem ſui Roma non traxerat, vnius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus ſæculis celebrandumque miraculum, vt vrbem tantam ingreſſi, aliud extra vrbem quærerent. Apollonius, ſine ille magus, vt vulgus loquitur; ſine philoſophus, vt Pythagorici tradunt, intrauit Perſas, pertranſiit Caucaſum, Albanos, Scythas, Maſſagetas, opulentiſſima Indiæ regna penetrauit: & ad extremum, lenitate Phiſon amne tranſmiſſo peruenit ad Brachmanas, vt Hiarchamin throno ſedentem aureo, & de Tantali fonte potantem, inter paucos diſcipulos, de natura, de motibus ſiderum, & cœlorum curſu audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Aſſyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Paleſtinos, reuerſus Alexandriam, perrexit in Æthiopiam, vt Gymnoſophiſtas & famoſiſſimam Sebs menſam videret, in fabulo. Inuenit ille vir vbique quod diſceret, & ſemper proficiens, ſemper ſe melior fieret. Scripſit ſuper hoc pleniſſimè octo voluminibus Philoſtratus.* Hucuſque S. Hieron. Galli abolitanis ſæculis filios domo amandabant foras, vt ſeueriùs & ſtudioſius educarentur. Audi Cæſarem libr. 6. de Bello Gallico: *In reliquis*, inquit, *vita inſtitutis hoc ferè à reliquis differunt, quòd ſuos liberos, niſi cùm adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere poſſint, palàm ad ſe venire non patiuntur: filiumq; puerili ætate in publico conſpectu patris aſſiſtere turpe ducunt.*

Hac de cauſa inſtitutæ ſunt Academiæ, vt eas ſtudioſi ſapientiæ adeant, ibique audiant doctores & viros in omni ſcientia & ſapientia illuſtres. Qua de cauſa SS. Baſilius & Gregorius Nazianz. adiere Athenas, alij Alexandriam, vt Origenem, Pantenum, Heraclam, alioſque doctores viderent & audirent. Adde, ſæpè apud exteros plus eſſe libertatis, quietis & otij ad ſtudendum quam domi, vbi magni temporis fures ſunt parentes, amici, familiares. Vnde Hugo Victor. libr. 3. Didaſcal. c. 3. recitat celebrem de modo, & forma diſcendi ſententiam, ſex puncta præſcribentem:

Mens humilis, ſtudium quærendi, vita quieta,
Scrutinium taciturn, paupertas, terra remota:
(extera)
Hæc reſerare ſolent multis obſcura legendo.

Ac ſubijcit: *Ab omnibus libenter diſce, quid tu neſcis: quia humilitas, commune tibi facere poteſt, quod natura cuique proprium fecit. Sapientior omnibus eris, ſi ab omnibus diſcere volueris. Quæ ab omnibus accipiuntur,*

Accipiunt, omnibus ditiores fiunt. Audi Chryſippum in Proverbio:

Quod tu noſti, fortaſſis nouit aſellus.

Appoſitè Plinius lib.15.cap.30. *in ludo ſphæræ*, ait, *ſimul diſcunt & mittere & excipere commodè: at in doctrina prius eſt bene accipere quàm mittere, quemadmodum concipere prius eſt quam parere. Audiendum igitur prius*, iuxta illud Prouerb.1. *Audiens ſapiens, ſapientior erit.* Auditus enim eſt tenſus diſciplinæ, ait Philoſoph.

VERS.6. COR SVVM TRADET AD VIGILANDVM DILVCVLO AD DOMINVM, QVI FECIT illvm ET VERS.7. IN CONSPECTV ALTISSIMI DEPRECABITVR. APPERIET OS SVVM IN ORATIONE, ET PRO DELICTIS SVIS DEPRECABITVR] Syrus, *in corde ſuo ponet vt oret, & à Domino petat miſericordiam. Aperiet os ſuum in oratione, & pro peccatis ſuis precabitur bona.* Eſt hoc medium ad ſapientiam ordine quartum, ſed dignitate & neceſſitate primum, ideoque ceteris *diluculo* & primo manè præmittendum, vt ait Siracides. Senſus ergo eſt, q.d. Dixi media ad ſapientiam eſſe ſtudium, lectionem, auditionem, peregrinationem, & conuerſationem cum ſapientibus; nunc addo præcipuum, ſcilicet orationem, ſine quo iam dicta fruſtra adhibeas. Oratio enim impetrat lumen, quo & vtiles libros doctoreſque ab inutilibus ſecernas, quoque illa, quæ legis, audis & vides, intelligas, in tuum memoriæ recondas, & in tuum vſum conuertas: oratio igitur ceteris præëat, illaque dirigat oportet.

Quartum eſt oratio.

Nota *ſi pro delictis ſuis deprecabitur.* Significat enim in exilio iſto ſapientiam, id eſt iuſtitiam, non eò vſque progredi, vt nunquam homo peccet, ſed vt nunquam in delicto perſeueret, quin in illud agnoſcat, veniamque à Deo petat.

Porrò hæc oratio affectuoſa & contenta ſit oportet, adeò vt cor ei non commodetur, ſed totum *tradatur* & dedatur, idque *diluculo*, cùm cor & mens maximè valet vigetque, idque *ad Dominum qui fecit illum*: illius enim ſolius eſt dare ſapientiam, quæ dedit eſſentiam. Vnde Hebræi חכמות *ſapientia* vocant tã ſapientiam, quàm eſſentiam, vt innuant eundem eſſe fontem ſapientiæ & eſſentiæ, ſcilicet Deum, adeóque eſſentiam, animam, vitam & ſpiritum hominis, quâ homo rationalis eſt, quaſi cõſiſtere in ſapientia. Ex corde verò pleno tum ſapientiæ deſiderio, tum orandi pro ea affectus, hæc oratio ad eos dimanat, ſeque per illud in preces vocales magno affectu effundit, Hoc innuit *ſi aperiet os ſuum in oratione*: hæc enim oris apertio ingẽtis ſpiritus, affectus & deſiderij eſt iudicium, iuxta illud: *Dilata os tuum, & implebo illud.* Denique *in oratione pro delictis ſuis deprecabitur*, vt ſcilicet amoueat impedimenta ſapientiæ: hæc enim ſunt peccata & delicta, quæ obſcurant & excæcant mentem hominis, præſertim practicam, ac Dei illuminationem auertunt, iuxta illud: *In malevolam animam non introibit ſapientia*, Sap.2. Vnde Tigurina vertit, *inſtituit animum manè ad Dominum creatorem ſuum ſalutandum, & precatur ad Altiſſimum, os ſuum aperit ad orandum, peccataq; ſua deprecatur*; alij, *cor ſuum applicat ad quærendum ſtudioſè Dominum factorem ſuum, & coram Supremo precatur*, &c.

Audi noſtrum Aluarez de Paz hæc verba expendentem tom.3.de orat.mentali li.2.par.1.c.7. Egregium, inquit, ſapientis elogium, manè, id eſt ante omnia alia operà, orationis opus aſſumere. Is orationi ſe tradit, nimirum ſtrenuè & diligenter in orationem incumbit. Alijs operibus minimè tradendum eſt cor, ſed moderatè applicandum, ne in infimis hæreat, ne rerum viſibilium amore mergatur. At orationi tradendum eſt; quia idem omnino ſunt, cor orationi tradere, & illud Deo, cui oratione iungimur, conſecrare. Cor ſuum tradet ad vigilandum: nam oratio non ſomnolentia, ſed vigilia eſt, non ignauia, ſed ſollicitudo: quia ſollicitè & diligenter cor diuinis intendit, & intellectu apprehendit, vt affectu ac voluntate deguſtet. Meritò autem ſapiens (& hic non eſt alius quàm iuſtus) quaſi in orationem mergitur, &, alijs curis ſepoſitis, vigili curâ contemplationi dicatur, quia factorem ſuum alloquitur, & Deo altiſſimo ſe præſentat, à cuius benignitate omne bonum expectat. Res verò tanta non debet negligenter aſſumi, ſed ſtrenuè & grauiter vſurpari.

Moral. de oratione matutina.

Moraliter hîc diſce, diluculò mox vt euigilas, primitias cogitationis & operationis per orationem dandas eſſe Deo, eumque inuocandum, vt ipſe ſtudia ceteraſque actiones omnes ad ſuam gloriam, noſtramque & aliorum ſalutem dirigat. Vnde Pſalm.62.1. *Deus, Deus meus*, inquit, *in te de luce vigilo.* Idem inculcat crebrò Siracides, vt cap.4.13. *Qui vigilauerint ad illam* (ſapientiam,) *complectentur placentem eum.* Et c.32.18. *Qui vigilauerint ad illam, inuenient benedictionem.* Id omnes hauſerunt à Moſe, imò à Deo, qui per Moſen Hebræis ita ſanxit Deuter.6.7. *Meditaberis in eis* (verbis Dei & ſapientiæ) *ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens*, vide ibi dicta. Quocirca S.Baſil. Ad filiũm ſpiritalem, hoc ei dat documentum: *Quodcunque opus inchoaueris, primò inuoca Dominum, & ne deſines gratias agere, cùm feceris illud. Quære Dominum, & inuenies eum: nec dimittas, cùm tenueris vt copuletur mens tua in amore eius. Hoc ſtudi in vita tua, vt orationẽ puram offeras Deo.* Idem epiſt.1.ad Gregorium Theolog. *Eſquid beatius, quàm hominem in terra concentum angelorum imitari? inuenta ſtatim die in orationes ire? in hymnis & canticis Creatorem venerari? exinde ſole iam diluceſcente conuerti ad opera, nuſquam ſine oratione? denique canticis tanquam ſale condire actiones?* Plures citaui Deuter.6.7. ad illud, *Dormiens atque conſurgens.* Quocirca Paulinus (vel, vt alij, Auſonius) in cantico, ſiue precatione matutina ita diluculò precatur, & alios precari docet:

Quæ mundi à Deo petenda.

Da Pater hæc noſtro fieri rata vota precatu:
Nil mortuum cupiamq; nihil: ſatis hoc rear eſſe
Quod ſatis eſt: nil turpe velim, nec cauſa pudoris
Sim mihi: nec faciam cuiquam, quæ tempore eodem
Nolim facta mihi: nec vero crimine lædar,
Nec maculer dubio: paulum diſtare videtur
Suſpectus vereq; reus: male poſſe facultas
Nulla ſit, & benè poſſe adſit tranquilla poteſtas.
Sim tenui victu atque habitu, ſim charus amicis;
Nec timeat mortem bene conſcia vita, nec optet.

S.Bernard. verò epiſt.ad quemdam, quid à nobis requirat Deus, *Nihil dignius*, inquit, *cogitari poteſt, quam cor ad eum referre, qui vt viueres, mori voluit; nam & ipſius cor ſuum tradidit ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum. Vigilatio cordis ipſa, & cogitatio eius ipſa eſt, vt meditetur aſſiduè quid acceperit in bonis naturæ, quid in bonis gratiæ, quid in Dei filio pro nobis humanato, paſſo, mortuo.* Et anteà docens Deũ à nobis requirere cor, idque totum & inſolidum, iuxta illud, *Fili, da mihi cor tuum*: Tunc *ſiquidem*, inquit,

inquit, *cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat & circumflectitur super eum, & nihil vult possidere penitus præter eum. Sicq; colligato sibi animo eum diligit, vt sine ipso amarus sit omnis amor.*

Manè cor Deo offerendum.

Manè ergò offerendum est Deo cor, omnesque cordis per diem cogitationes & actiones. Porrò, Aristotel. in Oeconom. *Surgere de nocte,* inquit, *& ad sanitatem & ad philosophiæ studia prodest quamplurimum.* Hac de causa Religiosi plerique nocte surgunt ad meditandum & psallendum; idque sanitati conducere docent medici, experientia, & ratio. Cantus enim expectorat & consumit phlegmata post concoctionem reliqua, ceteramque digestionem adiuuat, calorem & spiritus excitat, membraque corroborat. Idem à Mose & Prophetis didicerunt philosophi & poëtæ. Vnde illud: *A Ioue principium* B & illud: *A te principium, tibi desinet.* Hinc Plato in Protagora docet poëtas id repræsentasse per fabulam vel apologum Promethei, quem fingunt à cælo fuisse furatum ignem, vt illum hominibus à se efformatis inderet, itaque eos sapientes & diuinos efficeret. Atque hac de causa hominem esse Deo cognatum, vt ob hanc eum Deo cognationem, Dei cognitionem, metum & cultum sibi quasi à natura insitum habere videatur.

Promethei apologus.

Quocirca philosophi, poëtæ, legislatores, suæ doctrinæ & inuentionis auctorem Deum perhibuerunt, quamuis illum diuersis nominibus appellarint, Orpheus Calliopen, Musæus Vraniam, Pindarus Polymniam, Homerus Clionem, Hesiodus Terpsichorem, Linus Phœbum, Virgilius Thaliam, Ouidius Euterpen, sui poëmatis auctores profitentur, iisque initiatis nil magnum aggrediuntur. Summus ille legislator Trismegistus Mercurio, Zaleucus & Zamolxis Vestæ, Charondas Saturno, Lycurgus Apollini, Solon Mineruæ, Minos & Plato Ioui, Numa Egeriæ, Mahumetus Gabrieli, Moles ineffabili Deo suarum legum inuentionem tribuerunt. C

VERS.8. SI ENIM DOMINVS MAGNVS VOLVERIT, SPIRITV INTELLIGENTIÆ (Tigurina *sapientiæ*) REPLEBIT ILLVM] Syrus, *in spiritu intelligentiæ sapiens fiet*: volet autem, si humili & ardenti prece rogetur & imploretur, iuxta illud: *Cùm inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ.* Ipse enim est Dominus magnus, non tantùm sapientiæ & intelligentiæ, sed & potentiæ, clementiæ & liberalitatis, vt tamquam Dominus potentissimus, clementissimus & liberalissimus, spiritum sapientiæ & intelligentiæ in postulantes effundat, iuxta illud Iac.c.1. *Si quis indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter*, vide ibi dicta. *Vò magnus* indicat magnum esse donum sapientiæ, quod non nisi magnis à magno Deo datur, vti datum est Salomoni, illud præ ceteris optione sibi factâ postulanti, 3.Reg.3.5. D

VERS.9. ET IPSE TAMQVAM IMBRES MITTET (græcè ἀνομβρήσει, quòd Complut. vertunt, *distillabit*; alij, *fiet imbrem effundet*: alij, *deplues*; Syrus, *ipse proferet proverbia in dupla, & laudabunt eum in consiliis eius*) ELOQVIA SAPIENTIÆ SVÆ, ET IN ORATIONE CONFITEBITVR DOMINO] Hucusque tradidit media ad comparandam sapientiam, nunc eius effectus & fructus recensct: inter quos

A Primus est, quòd *tamquam imbres*, id est copiosè & abundanter, æquè ac suauiter & vtiliter, *emittet eloquia sapientiæ suæ*, inprimis ad Deum, deinde ad seipsum, vt iis se dirigat, ac tandem ad proximum vt eum instruat, de quo v.10.& 11. Ad Deum, vt *in oratione ei confiteatur*, id est, eius immensam gratiam, potentiam, bonitatem, sapientiam laudet, celebret, ac pro collata sibi sapientia gratias agat, postulans vt eam augeat & perficiat. Primum enim eloquium sapientiæ dandum est Deo sapientiæ auctori, vt eum quasi sapientissimum sapienter, piè & magnificè celebremus, iuxta illud, *Psallite Deo, psallite, &c. psallite sapienter*, psalm. 46. 7. Atque hic pariter est primus orationis fructus, vt, scilicet, per eam impetremus donum Laudandi Deum, eique gratias agendi, per quod disponamur & gradum faciamus ad cetera Dei dona percipienda qua de causa S. Paulus orationi subiungere solet gratiarum actionem, vt patet 1.Timoth.2. 1.& 1.Thessal. 5. 17.& 18. *Sapientia & orationis fructus. Primus.*

Alludit ad Deuter. 32.2. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Imber ergo notat eloquij & sapientiæ: Primò copiam, Secundò, suauitatem; Tertiò, fœcunditatem, quòd fructum è cordibus audientium producat similem illi, quem imber producit è terra; Quartò, quòd è nube sapientiæ proferatur quasi è re non terrena, sed cælesti, adeoque eius originem esse à Deo in cælis. Porrò ad Deum hæc eloquia sapientiæ primò & principaliter spectare, patet ex eo quod addit, *& in ore Domino confitebitur*; & ex eo, quod de eloquiis quibus proximus instituitur, agit v.11. Vnde Tigurina vertit, *verba sapientiæ effundet, & Dominum oratione sua celebrabit*, Hinc Doctores à S.Gregor. vocantur Hyades, id est, stellæ pluuiæ; eius locum & verba recitaui cap.33.27. *Imber dat quatuor dotes sapientiæ.*

ET IPSE DIRIGET CONSILIVM EIVS, ET DISCIPLINAM, ET IN ABSCONDITIS CONSILIABITVR] Secundus est hic fructus sapientiæ, æquè ac orationis. Lyranus per *Ipse* intelligit Deum: q.d. Deus *diriget* & fortunabit *consilium eius*, qui sapientiæ est studiosus, vt felicem habeat successum: ac *in absconditis suis* eloquijs consilium illi suggeret ad prudenter & feliciter agendum omnia quæ animo destinat. Lyrano fauet versio Tigurina, quam mox citabo. Sic & Rabanus: *Det Dominus*, inquit, *fideli suo oratori spiritum intelligentiæ, vt sciat quando, vbi, & quomodo diuina eloquia proferre debeat, ipse; dirigit consilium bonæ voluntatis, & disciplinam rectæ conuersationis eius, & interna inspiratione illum consolatur ac roborat, vt diuina præcepta inter aduersa mundi fiducialiter prædicare valeat.* VERS.10. *Secundus*

Verùm ex Græco liquet τὸ αὐτὸς, id est *ipse*, referre sapientem, non Deum: repetit enim τὸ αὐτὸς, scilicet initio v.9.10.& 13. vt significet quòd ipse sapiens per eloquia sapientiæ, quæ quasi imbres emittit, tres insignes proferat fructus, primùm Deo, eum sapienter laudando; secundum sibi, scilicet seipsum sapienter dirigendo iuxta consilium & disciplinam Dei tertium proximo, eum sapienter instituendo.

Sensus igitur est, q.d. Ipse, scilicet sapiens, non sat habet sapientiam Dei mente imbibisse, sed & *diriget consilium eius* (Dei) quod scilicet Deum consulere vel è Script. vel è doctoribus & Pastoribus *Dirigimus consilium Dei tripliciter. Primò.*

bus cognouit, & *disciplinam*, græcè Παιδείαν, id est scientiam. q. d. Sapiens diriget Dei consilium, & dogmata ad praxim, vt scilicet ea quæ Deus cõsulit & docet, prudenter opere exequatur, & in mores cõferat, ac iuxta ea vitam omnem instituat, & conformet: hoc enim significat Hebr. יכון yichonen, Græcum κατευθύνει, quod Noster vertere solet, *dirigere*, scilicet, ex mente in opus, ac efficere vt opus sit rectum, integrum, firmum, stabile & constans, vt nulla aduersitatum vel tentationũ vi operans à recto se dimoueri patiatur. *Dirigere* ergo est directè exequi, hoc est, rectè, plenè, fortiter & feliciter executioni mandare consilium & disciplinam Dei: vti fecit Christus, de quo proinde ait Isaias c. 53 10. *Voluntas Domini in manu eius*, id est per eum, *dirigetur*, id est, executioni mandabitur.

Secundo. Rursum per hypallagen *dirigere consilium* Dei, est dirigere mores & vitam iuxta consilium Dei, eosque rectos & integros efficere. Sic Ioannes Baptista clamabat *Dirigite viam Domini*, Ioann. 1. 23. id est, vt Isaias ait cap. 40. 3. *Rectas facite semitas Dei nostri.*

Tertio. Denique per metonymiam, *dirigite*, id est rectum ostendite consilium Domini. Dum enim sapienter, rectè, & iustè iuxta Dei consilium viuimus, reipsa ostendimus toti mundo consilium Dei esse sapiens, rectum & iustum. *Et in absconditis suis*, græcè αὐτοῦ, id est eius, scilicet Dei qui præcessit (nisi αὐτοῦ, accipias pro ἑαυτοῦ id est *suis*: sed eòdem redit sensus; nam eadem sunt abscondita sapientis, quæ Dei: sapiens enim totus regitur à Deo) q. d. Sapiens vt sapienter dirigat se suosque actus iuxta consilium Dei, assiduè abscondita Dei præcepta, consilia & iudicia considerabit & consulet, in tisque *consiliabitur* græcè Διανοηθήσεται, id est *meditabitur*, vt iuxta ea vitam omnem instituat. Sicut Moses aliquid noui cum populo acturus, præsertim dubium, vel difficile, prius adibat tabernaculum, vbique consulebat Deum quid facto foret opus. Vnde Tigurina, *ipse consilium eius & scientiam instituet, vt de arcanis ipius meditetur.* Sicut Paulus raptus in cælum audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui, 2. Corinth. 12. Sic Psaltes profitetur de se ptalm. 50. dicens: *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Idem faciunt viri religiosi, sapientes & sancti, qui in omnibus consulunt Deum, cum eoque consiliantur. Imò ego noui virum, inquit Palæcius, de quo fama erat omne consilium, quod aliis dabat, à Deo per reuelationem accepisse, an non hic consiliabitur in abscondits Dei? Vnde Syrus vertit, *ipse intelliget proverbia & sapientiam, ipse intelliget abscondita.*

VERS. 11. IPSE PALAM FACIET DISCIPLINAM DOCTRINÆ SVÆ, ET IN LEGE TESTAMENTI DOMINI GLORIABITVR] *Tertius.* Tertius est hic fructus sapientis, scilicet quòd per eloquia sapientiæ suæ aliis *palam fiat*, græcè ἐκφανεῖ, id est exeit, patefacit, promit, edit, & palàm profert arcana sapientiæ diuinæ, quæ in corde abscondita continet, putà *disciplinam* græcè παιδείαν, id est institutionem, *doctrinæ suæ*, quàm scilicet, præclara doctrina, & ad mores conformandos insigni instructus sit. Adeò verò hæc palam faciet, vt publicè & assiduè *in lege testamenti Domini* glorietur, tum celebrando legis diuinæ magnalia, putà eius summam æquitatem, sapientiam, pietatem, sanctitatem, &c. tum gratias agendo Deo, quòd eius cognitionem tantam sibi communicarit, vt & alios eamdem docere possit. Sic Apostoli in Pentecoste promulgantes legem Christi, variis linguis loquebantur eius magnalia, Actor. 2. Vnde Tigurina vertit, *ipse palàm faciet disciplinam doctrinæ suæ, vt lege pacti Domini glorietur*; Syrus, *ipse profert sapientiam doctrinæ, & in lege vitam cogitabit.*

Dicitur lex *testamenti*, quia lex est conditio testamenti, id est fœderis & pacti, quod Deus tam in veteri, quàm in nouo testamento pepigit cum hominibus, putà cum fidelibus. Pepigit enim fœdus cum eis se eorum fore Deum. id est, boni omnis datorem, sub hac conditione, si ipsi legem eius obseruent.

COLLAVDABVNT MVLTI SAPIENTIAM EIVS ET VSQVE IN SÆCVLVM NON DELEBITVR] VERS. 12.

Externi sapientis fructus. Tres fructus quasi internos sapientis & sapientiæ hucusque recensuit, nunc totidem externos recenset. Primus est, quòd, sicut ipse auditoribus communicauit suam sapientiam, sic vicissim illi rependent ipsi laudem, honorem & gloriam, eamque perennem, vt *vsque in sæculum*, id est in omne æuum, non deleatur. Cùm enim perennis, semperque durans sit eius sapientia, perennes pariter habitura est discipulos & laudatores. Notæ discrimen veræ sapientiæ & falsæ, siue verorum philosophorum, & falsorum, quòd vera sit stabilis & æterna, ideoque transeat ad posteros per omnia sæcula, apud quos proinde laudem sui, suorumque doctorum suscitat, vti Prophetæ, Apostoli, virique Apostolici prædicarunt doctrinam diuinam & Euangelicam, quæ per omnia sæcula hucusque durat & floret, durabitque vsque ad finem mundi, imò per omnem æternitatem cum æterna eorum laude & gloria. Falsa verò sapientia ad tempus sui admirationem excitat, sed mox eius falsitate patescente negligitur, vilescit, confutatur, cum iugi, tum eius, tum doctorum eius probro & ignominia. Vnde Syrus vertit, *discent multi de sapientia eius, & in mundo non ibit in obliuionem nomen eius.*

Id patet in scholis philosophorum, & sectis hæreticorum, quæ omnes euanuerunt, & passim iam ab omnibus damnantur vt vanæ, erroneæ, fallaces & peruersæ. Vbi secta Simonis Magi, Menandri, Carpocratis, Apellis, Nouati, & ceterorum hæresiarcharum? vbi schola Protagoræ, Diagoræ, Hermippi, Diogenis, Empedoclis, Anaxagoræ, ceterorumque philosophorum? Euanuere omnes vt fumus, vt caligo coram luce Euangelij, vt cera liquata ab igne charitatis Christi. Ita Apostolus 1. Corinth. 1. 19. *Scriptum est*, inquit Isaiæ 29. 14. *Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi?*

NON RECEDET (ita Romana & Tigurina & alij: perperam ergo Complut. legunt affirmatiuè, Συνήσουσι, id est recedet, MEMORIA EIVS, ET NOMEN EIVS REQVIRETVR (legit ζητήσεται, iam legunt ζητέσει, id est *vinet*) A GENERATIONE IN GENERATIONEM] VERS. 13.

Secundus. Secundus est hic externus fructus sapientis q. d. Non tantùm ipsa sapientis sapientia transibit ad posteros sæculorum omnium, sed & eius memoria cum laude perennabit in æuum, & nomen

nomen eius *requiretur*, id eſt, in memoriam reuocabitur & commemorabitur, ut laudetur & celebretur per omnes mundi generationes, vti videmus celebrari nomen ſanctorum Doctorum, Paſtorum & Prælulum per memoriam & feſtum annis ſingulis recurrens, per elogia publica, per conciones, per cathedras, &c. Qua de cauſſa Eccleſia appoſitè hæc verba ijſdem attribuit, idcoq; ea legit in feſto eorumdem, pro prima lectione Officij Eccleſiaſtici & Miſſæ. Tigurina hunc verſum & præced. ita vertit, *multi perpetuò laudabunt huius intelligentiam, nec memoria eius deficiet aut abolebitur, ſed nomen eius vigebit per ſempiternas ſæculorum ætates.*

A

Vers. 14. SAPIENTIAM EIVS ENARRABVNT GENTES, ET LAVDEM EIVS ENVNTIABIT ECCLESIA] Aliqui legunt, *Eccleſia ſanctorum*; ſed τὸ *ſanctorum* delent Romana, Græca, & Syrus, qui habet, *ſapientiam recenſebunt Eccleſiæ, & laudes eius dicet populus.* Tertius eſt hic externus ſapientis fructus, ſcilicet quòd eius ſapientia, & conſequenter fama & laus anguſtis Iudææ & Synagogæ finibus non concludetur, ſed eos tranſiliens, penetrabit vſque ad Gentes infideles & atheas, eaſque ad ſapientiam, fidem, cultumque veri Dei pellieiet, ut Eccleſias Deo vero erigant & conſecrent, in quibus proinde laudem eius perpetim enuntiãbunt & celebrabunt. Id fieri cœpit tempore Siracidis, cùm Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti excitus famâ ſapientiæ Hebræorum, è Iudæa accerſiuit 72. Interpretes, qui vetus Teſtamentum ex Hebræo in Græcum conuerterent, ut à Græcis, id eſt Gentibus, legi poſſet: quo factum eſt, ut Gentilium multi S. Scripturam legemque Iudæorum auidè legerent, ſuſpicerent, & ut ſanctam colerent, ideoque illam amplecterentur, fierentque proſelyti. Pleniùs id factum eſt tempore Apoſtolorum, qui ſapientiam Chriſti prædicantes Gentibus, illas omnes ad Chriſtum conuerterunt, plurimaſque fundarunt Eccleſias in quibus perenniter Chriſtus, eiuſque Apoſtoli laudantur & celebrantur. Vnde Tigurina vertit, *gentes prædicabunt huius ſcientiam, & quinti cœtus laudem eius euulgabit.*

Tertius.

B

Porrò Apoſtoli & doctores ſuam ſapientiam communicarunt Gentibus tum verbo, tum ſcripto: verba enim tranſeunt, ſed ſcripta permanent in æuum. Quocirca omnes gentes & Eccleſiæ per omnia ſæcula enarrant & celebrant ſapientia ſcripta S. Petri, S. Ioannis, S. Pauli, S. Auguſtini, S. Gregorij, S. Ambroſij, S. Chryſoſtomi, S. Bernardi, S. Thomæ Aquinatis, ceterorumque Patrum & Doctorum, quia ex eis quotidie magna hauriunt ſapientiæ documenta, & virtutum incrementa.

C

Vers. 15. SI PERMANSERIT, NOMEN DERELINQVET PLVSQVAM MILLE: ET, SI REQVIESCERIT, PRODERIT ILLI] Ita legendum & diſpungendum cum Romanis & Græcis, ut comma ponatur poſt *permanſerit*, ac ſit *nomen* ſit ſuppoſitum verbi *derelinquet*. q.d. Si ſapiens permanſerit in vita, *nomen derelinquet plusquam mille*, id eſt nominatior & famoſior euadet, quàm mille alij è vulgo; quia plus lucis & fructus attulit, orbi, quàm mille etiam fideles religioſi, etiam prædicatores. Quis enim id non concedat S. Auguſtino, S. Bernardo, S. Thomæ Aquinati? &c. Sin defunctus per mortem requieuerit, hæc quies *proderit illi* tum ad famam in

Cornel. in Eccleſiaſt.

terris: tum ad vitam gloriamque æternam in cælis adipiſcendam. Vnde pro *proderit illi*, græcè eſt ἐμνήσθη αὐτῷ, id eſt, *acquirit ſibi*, ſcilicet, celebritatem & nomen. Porrò Græci codices nonnulli hæc inuerterunt, ſicque verba tranſponunt: *Si requieuerit, nomen relinquit celebrius quàm mille alij: & ſi permanſerit in vita, acquirit ſibi.* Quæ diſtributio, inquit Ianſenius, conuenientior eſt; quia morienti propriè competit relinquere nomen poſt ſe; viuenti verò acquirere ſibi famam.

Verùm codices Græci Complut. & Romæ emendati legunt ut Vulgata Latina. Accedit & Tigurina, quæ ſic vertit, *ſi manſerit, nomen pluſquam mille reliquerit: ſin exoluerit* (exoleuerit, & temporum lapſu obliuioni traditum ſit eius nomen & fama) *penes ſeipſum redegerit*, id eſt, ut Varabl. interpretatur, *ad ſe receperit ſibi profuturum.* Alij ſic explicant: Si permanſerit nomen eius & fama, relinquet pluſquàm mille, ſcilicet diſcipulos, & ſuæ doctrinæ ſectatores. ita Palacius, qui citat S. Ambroſium. Sic & Rabanus: Bonus, inquit, doctor ſi vita longiore viuat, multos lucratur, & plurimis ſit cauſa ſaluris: ſi autem obierit, ad æternam requiem migrabit, vbi merces condigna meritis illius à iuſto iudice redderur, iuxta illud Pauli 2. Timoth. 4. *Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Et: *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.* Porrò Syrus hoc refert ad doctrinam ſapientis: *Si complacuerit*, inquit, *in mille laudabitur: & ſi tacuerit, in populo exiguo.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Celebrat ſapientia & potentia beneficentiæ & maleficentiæ, ſiue vindictæ Dei opera, omneſq; ad ea celebrandum inuitat.

Verſ. 16. Adhuc conſiliabor, vt enarrem: vt furore enim repletus ſum.

17. In voce dicit: Obaudite me diuini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper riuos aquarum fructificate.

18. Quaſi Libanus odorem ſuauitatis habete.

D

19. Florete flores, quaſi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus ſuis.

20. Date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum veſtrorum, & in canticis labiorum, & citharis, & ſic dicetis in confeſſione:

21. Opera Domini vniuerſa bona valde.

22. In verbo eius ſtetit aqua ſicut geries: & in ſermone oris illius ſicut exceptoria aquarum:

23. Quoniam in præcepto ipſius placor fit, & non eſt minoratio in ſalute ipſius.

24. Opera omnis carnis coram illo,& non eſt quidquam abſconditum ab oculis eius.

25. A ſæculo vſque in ſæculum reſpicit, & nihil eſt mirabile in conſpectu eius.

26. Non eſt dicere: Quid eſt hoc,aut quid eſt iſtud? omnia enim in tempore ſuo quærentur.

27. Benedictio illius quaſi fluuius inundauit.

28. Quomodo cataclyſmus aridam inebriauit: ſic ira ipſius gentes,quæ non exquiſierunt eum, hereditabit.

29. Quomodo conuertit aquas in ſiccitatem, & ſiccata eſt terra: & viæ illius vijs illorum directæ ſunt, ſic peccatoribus offenſiones in ira eius.

30. Bona bonis creata ſunt ab initio, ſic nequiſſimis bona & mala.

31. Initium neceſſariæ rei vitæ hominum,aqua,ignis,& ferrum, ſal,lac,& panis ſimilagineus, & mel, & botrus vuæ, & oleum, & veſtimentum.

32. Hæc omnia ſanctis in bona,ſic & impijs & peccatoribus in mala conuertentur.

33. Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, & in furore ſuo confirmauerunt tormenta ſua.

34. In tempore conſummationis effundent virtutem: & furorem eius, qui fecit illos,placabunt.

35. Ignis,grando,fames,& mors,omnia hæc ad vindictam creata ſunt.

36. Beſtiarum dentes, & ſcorpij, & ſerpentes,& rhomphæa vindicans in exterminium impios.

37. In mandatis eius epulabuntur, & ſuper terram in neceſſitatem præparabuntur; & in temporibus ſuis non præterient verbum.

38. Propterea ab initio confirmatus ſum, & conſiliatus ſum, & cogitaui, & ſcripta dimiſi.

39. Omnia opera Domini bona, & omne opus hora ſua ſubminiſtrabit.

40. Non eſt dicere: Hoc illo nequius eſt: omnia enim in tempore ſuo comprobabuntur.

41. Et nunc in omni corde & ore collaudate, & benedicite nomen Domini.

A Idem hic facit. Dicit igitur. *Adhuc conſiliabor vt enarrem*,id eſt,rurſum,quaſi retumpto ſpiritu plura commentatus & meditatus edifferam & eloquar *conſiliabor* ergo, id eſt, conſilia tractabo, meditabor: græcè enim eſt ἐτι διανοηθεὶς ἐκδιηγήσομαι, id eſt, *adhuc cogitans enarrabo*. ita Complut. Romana, Tigurina, & alij. Pro *furore* græcè eſt διχομηνία, quod Complut. vertunt, *luna ſemiplena*;δίχα enim idem eſt quod dupliciter,bipartitò, bifariam, diuiſim: vnde διχοτομέω, eſt diſſeco in duo, ſeco,diuido in duas partes μήν verò eſt luna: q.d. Inſtar lunæ ſemiplenæ & creſcentis, ſatago creſcere ad plenam perfectamque ſapientiam & virtutem. Alij verò διχομηνία,vertunt,*luna dupla*,id eſt, *luna plena*.ita Romani: *tanquam plenilunium*,inquiunt,*repletus ſum*; Syrus, *intelligite, & dicam doctrinam meam ſicut luna in die quartadecimo*,
B purà in plenilunio; Tigurina, *quoniam inſtar lunæ plenæ* (quæ iam dimidium menſem exigit,ideoque à nouilunio progreſſa excreuit in plenilunium) *refertus ſum*. q. d. Sicut luna in plenilunio plena eſt lumine, ita ego à Deo donatus perfecta ſapientia, ad eiuſque culmen deductus illa plenus ium, imò ſuper effluens, vt cogar eam in alios ducendo & ſcribendo effundere. Noſter pro μήν, vel μηνία, legit μανία,id eſt, mania, furore,inſania. q. d: Ego enthuſiaſmo & ſpiritu Dei afflatus, ac quaſi ſacro furore plenus,ab eo impellor,& penè cogor hæc verba ſapientiæ, quæ mihi ſuggerit, enuntiare & eructare. Eſt enim quadruplex furor,ſiue inſania,ait Plato in Phædro;prima vatum, ſecunda myſtarum,tertia poëtarum,quarta amantium. Sic ſacro zelo & furore inſaniebat Paulus, *Quadruplex furor.*
C cum ob eum audiuit à Feſto præſide: *Inſanis Paule*, Cui ipſe: *Non inſanio optime Feſte, ſed veritatis & ſobrietatis verba loquor*, Actor.26.25. Et cùm ipſe de ſe ait: *Sine mente excedimus* (Chryſoſt. *fit inſanimus*) *Deo*,2.Corinth.5.13. Vide ibi dicta. Et Ieremias c.20.8. cùm ait: *Factus eſt mihi ſermo Domini in opprobrium,& in deriſum tota die. Et dixi:Non recordabor eius,neque loquar vltrà in nomine illius:& factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans clauſuſq; in oſſibus meis; & defeci, ferre non ſuſtinens.*

VERS.17. IN VOCE DICIT: OBAVDITE ME DIVINI FRVCTVS, ET QVASI ROSA PLANTATA SVPER RIVOS AQVARVM FRVCTIFICATE] Ita legendum cum Romanis: alij initium aliter legunt. Rabanus & Ianſenius omiſſo τῷ *dicit*, *In* in *voce* referunt ad v. præced. hoc modo: *furore enim repletus ſum in voce*.S.Auguſt. in Speculo legit, *in voce dicite*; alij,*in voce dicam*. Græca hæc verba planè omittunt. Vide Franc. Lucam in Notis hic.

D Porrò: *In voce dicat*, ſcilicet ipſa ſapientia, vel ſpiritus me afflans, ſiue ſacer eius furor: q.d. Sacer ille ſpiritus diuini furor, quo repletus ſum, corde meo concludi ſe non ſinit, ſed in vocem me erumpere cogit, ac dicere, imó contenta voce clamare: *Obandite me* (audite me, mihique obedite) *diuini fructus*: exaudite me filij ſancti (filius enim eſt fructus & propago patris:) ita nuncupat Iſraelitas, ſiue fideles: hi enim ſunt ſancti, quia vocati ad ſanctitatem, & reipſa ſanctificati in circumciſione, æquè ac nunc Chriſtiani in baptiſmo. Hos inuitat ad laudandum Deum, vt ſcilicet laudem, quaſi thymiama, & rem odoratiſſimam Deo offerant. Ait ergo: *Quaſi roſa fructificate*, id eſt, proferte Dei laudes, quaſi fructus roſarum odoratiſſimos: vt ſicut frutex roſæ planta-

VERS.16. ADHVC CONSILIABOR, VT ENARREM: VT FVRORE ENIM REPLETVS SVM] Solet Siracides à theſi ad hypotheſin deſcendere, nimirum poſt encomia & præcepta ſapientiæ generalia deſcendere ad particularia de particularibus virtutibus. Ita fecit c.13.cap.15.cap.16.c.24.& 25.

plantatus iuxta aquas profert copioſè roſas mirè fragrantes, ſic vos è corde veſtro promatis Dei encomia & laudes, quaſi roſas Deo odoratiſſimas & gratiſſimas. Vnde S.Auguſt. in Speculo legit: *Obaudite me diuini fructus aquarum* (ſapientiæ,) *& quaſi roſa plantata ſuper riuum fructificate.* Cetera verò quæ hîc ſequuntur vſque ad 27. ibidem planè ad verbum legit S.Auguſt. vti vertit legitque Noſter. Vnde colligas quàm antiqua ſit Vulgata Latina verſio Eccleſiaſtici, vtpote qua vtatur S.Augu. quaſi ſuo æuo recepta & communi. Pro *ſuper riuos aquarum*, græcè eſt ὅπι ῥεύμασι ὑγρῶ, id eſt, *ſuper fluxum humidum*, id eſt, vt Tigur. *audite me filij ſancti, & quaſi roſa iuxta fluuium aquoſum naſcens pullulate.* Romana *pro* ὑγρῶ legunt ἀγρῶ, id eſt, *agri*: vnde vertunt, *vt roſa nata iuxta fluuium agri germinate*: græcè eſt βλαστήσατε, id eſt, pullulate, germinate, producite frondes, flores & fructus ſcilicet tum charitatis, patientiæ, humilitatis & aliarum virtutum, tum maximè gratiarum actionis, confeſſionis & laudis diuinæ, vt, ſicut roſetum ſole oriente plurimos producit aperitque roſarum calices, ita & vos manè euigilantes, conſideranteſque tot nocturna & diurna, eáque noua in vos Dei beneficia, ex intimo corde erumpatis in continuas Dei hymnodias & laudes, quæ Deo accidunt ſuauiſſimæ, æquè ac roſæ ſunt hominibus, iuxta illud Anacreontis de roſa:

Roſa flos odoráque diuûm,
Hominum roſa eſt voluptas:
Decus illa gratiarum.

Vide quæ de roſa dixi cap.24.18.& Actor.12.13 Denique Syrus, *audite*, inquit, *me iuſti, & germinabit vero veſtra ſicut roſa, & ſicut cedri quæ plantatæ ſunt iuxta aquas, & ſicut aromata bona olebit odor veſter.*

Porrò Palacius ſic totum hunc locum explicat: Ego inquit, hîc intelligo noſtrum Auctorem irâ & zelo commotum contra impios, qui eo tempore miſerè Iudæos torquebant. Quos conſolari cupiens, ait, Furore plenus ſum contra impios; & is furor non conſiſtens in corde, ſed prodiens ad vocem, dicit: Audite me vos pij Iudæi, qui eſtis fructus diuini: vt tu lector attentiſſimè percipias mundum totum eſſe velut campum plantatum cælis, elementis, plantis & animalibus; vt hæc omnia proferant viros pios, velut fructus Deo dignos. Vocantur verò *diuini*, quia Deus eſt eorum cultor, & quia Deus eſt in eis, & quia Deus erit eorum, & ipſi Dei. Vos igitur, ô pij audite, & in mediis tribulationibus ne deficiatis, imò feliciùs bona opera edite, vt roſa facit iuxta riuos aquarum plantata. Quaſi thus (quod vocatur Libanus) odorem in hoc tribulationis igne proferte, florete vt lilium, emittite gratioſas frondes: vt quo magis premit vos impietas, hoc magis vireat pietas veſtra. Collaudate Deum etiam in preſſura, magnificum eum in ea prædicate: ac tum in labijs, tum in citharis hymnum ſequentem dicite. Hæc Palacius.

S.Sophia tres filias quaſi roſas.

Ita S. Sophia (id eſt ſapientia) genuit tres filias quaſi tres roſas, eaſque educauit ad virginitatem & martyrium, quod glorioſè obierunt ſub Hadriano Imp. Nomina earum ſunt Fides, Spes, Charitas; ſiue, vt Græci græcè eas in Menologio vocant, Piſtis, Elpis, Agape. Cùm enim Antiochus præfectus eas blanditijs & minis à Chriſto abducere conaretur, animosè reſpon-

derunt: *Nos neque tuas in hac vita delicias experimur, neque tormenta formidamus: quid enim Chriſtianis poteſt eſſe iucundius, quàm pati pro Chriſto?* Quare flagella, ignes, farragines, eculeos fortiter ſuperantes, tandem capite abſciſſo martyrium lætabundæ conſummarunt, cùm Fides eſſet duodennis, Spes decennis, Charitas nouennis, anno Chriſti 122. Extat earum Vita apud Surium Calendis Auguſti.

Allegoricè, Rabanus per aquas accipit baptiſmum, per roſas rubeas martyrium. q.d. *Obaudite, id eſt, attendite ad doctrinam meam, per baptiſmum regeneratæ vberes electorum mentes, & fructum martyrij in diſcurſu mortalis vitæ gignere non formidate; quia odorem ſuauiſſimum, & ſacrificium acceptabile Domino inde proferetis. Vnde ſubiungitur: quaſi Libanus odorem ſuauitatis habete, florete flores, quaſi lilium, &c.*

Symbolicè, totum hunc Siracidis locum appoſitè accommodat Roſario B. Virginis, vtpote matris æternæ Sapientiæ, Ioſephus Stephanus lib. de Roſario cap. 4. quot enim Salutationes angelicas, tot roſas myſticas annumeramus B. Virgini, ijſque quaſi corona eam ornamus: vnde à roſis hiſce nuncupatum eſt Roſarium. Atque hæ roſæ fructificant iuxta riuos aquarum; compunctionis ſcilicet, lacrymarum, & intimæ deuotionis. Sed audi Ioſephum: Roſarium vel florem ipſum ſignificat, vel locum roſis conſitum, vbi plures roſæ enaſcuntur. Quod nomen globulis precatorijs, vel calculis benedictis impoſitum, ſummam animi pietatem, & ingentem in Virginem deuotionem denotat. Nam cùm ipſa Virgo ſit venuſtiſſima Gratia, & ſplendens omnium rerum Aurora; nihil tam ex animo ipſi futurum eſſe arbitrati ſunt pij Chriſtiani, quàm ſi Virgini roſarum copiam deferrent, vel ſertum myſticis contextum floribus, ex Euangelicis conflatum vocibus, & odoriferis precum ſalutationiſque floſculis conſertum apportarent: ſunt enim diuinæ preces tanquam ſuauiſſima odoramenta, quæ in Dei nares ſpirant, & tamquam lectiſſimi flores, quibus diuini oculi grato ſpectaculo paſcuntur. Purpurantes violæ, candida lilia, rutilantes roſæ nunc aureis, nunc varijs, nunc luteis coloribus depictæ, Dei proſpectum oblectant, earumque odore & ſuauitate maximè Dei animus afficitur. Sic & orationes Sanctorum, quæ agri vberrimi odorem exprimunt, Dei oculis oblectamento eſſe ſolent; cùm ex florum & roſarum pulchritudine, qua campi egregiè depinguntur, animus noſter ad diuinas preces porrigendas, ab Eccleſiaſtico c.39. acriùs excitetur: *obaudite me*, inquit, *diuini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper riuos aquarum fructificate.*

Roſarium ex roſis ſalutat. Angelica.

QVASI LIBANVS ODOREM SVAVITATIS HABETE] Ita Roman. quæ τὸ *Libanus* ſcribunt per L. maiuſculũ, quaſi ſit nomen proprium montis, qui abundans pinis, cedris, cypreſſis, alijſque arboribus reſinoſis & odoratis, ex ijs ſuauem expirat odorem, ſic accepit & Syrus dum vertit, *odor veſter ſicut odor Libani in cedris ſuis.* Ianlenius tamen & alij τὸ *Libanus* ſcribentes minuſcula L. per eum accipiunt thus: hoc enim hebr. vocatur לְבוֹנָה *lebonah*, & græcè λίβανος vti dixi cap.24.21. Vnde Romani vertunt, *& quaſi thus odorem ſuauitatis emittite*; Tigurina & alij, *odore ſuaui in mundo thuris fragrate.* Tertiò & optimè, *Libanum* accipias vt nomen pro-

VERS. 18.

proprium arboris thuris, ſiue quæ thus profert: ſic enim τὸ Libanus accepit Siracides cap.24.21. dicens, *Et quaſi Libanus non inciſus vaporem habitationem meam*: eò enim hîc alludit. Ἢ enim *vaporauit habitationem meam*, idem, vel quaſi idem, eſt cum eo quod hic ait, *Odorem ſuauitatis habete.* Eòdem omnes hæ expoſitiones redeunt; arbor enim thurifera per thus odorem ſuauitatis expirat. ſenſus ergo eſt, q.d. Vos ô filij mei, ô philoſophi, ô philomuſi, inquam, ſapientiæ, inſtar thuris vaporem ſuauem tum virtutum ceterarum, tum præſertim laudis & gratiarum actionis, vti explicat v. ſequ. expirate, & ſurſum ad Deum quaſi thymiama Dei, illi odoratiſſimum emittite. Quare ſicut olim Aaronicus ſacerdos quotidie manè & veſpere in altari thymiamatis adolebat Deo thymiama: ſic fidelis, præſertim ſacerdos & Religioſus, quotidie manè & veſperè, imò crebrò per diem, laudis diuinæ thymiama Deo, ex corde religione & deuotione pleno exhibeat & offerat oportet.

VERS.19. FLORETE FLORES, QVASI LILIVM, ET DATE ODOREM, ET FRONDETE IN GRATIAM, ET COLLAVDATE CANTICVM, ET BENEDICITE DOMINVM IN OPERIBVS SVIS] *Florete flores*, id eſt florendo emittite & producite flores. Eſt enim ſignificatio Hebræa coniugationis actiuæ *hiphil*. Sic dicimus ridere riſum, lacrymari lacrymas, germinare germen. *Frondete in gratiam*, id eſt ad gratiam, grátioſè, vt gratioſas & ſpecioſas frondes proferatis. *Collaudate canticum*, id eſt laudando Dominum canticum ei canite. Vnde Complut. vertunt, *producite florem quaſi lilium, mittite*; Romani, *diffundite odorem, & laudate canticum, benedicite Dominum in omnibus operibus eius*; Tigurina, *florem vt lilium mittite, ſpirate odorem, & cantate laudem, Dominumq́, propter omnia opera ſua celebrate*; Syrus, *ſicut radix lilij reges attollite vocem, & laudate ſimul, & confitemini Domino ſuper omnibus operibus eius.* Alij per ablatiuum clarè vertunt, *florete flore ſicut lilium, mittite odorem, & laudate cantico, benedicite Domino de omnibus operibus eius.* Senſus eſt, q.d. Vos ô ſtudioſi ſapientiæ & virtutis, vos ô filij ſancti producite flores virtutum, ac laudis diuinæ, vt inſtar lilij effloreſcatis candore caſtitatis & puritatis vitæ, ac detis odorem & fragrantiam bonæ famæ, atque frondeatis gratioſè per morum compoſitionem & modeſtiam; vt in ijs inſtar lilij reſplendeatis miro fulgore virtutum, ac præſertim magnanimitatis animiq́; excelſi ſurſum, inſtar lilij, inter proſpera & aduerſa, per fortitudinem & ſpem in Deum erecti. Harum enim virtutum omnium ſymbolum eſt lilium, vti fusè oſtendi Oſee 14.6. ad illud, *Germinabit vt lilium.* Ita fiet, vt laude tam reali virtutum, quàm mentali & vocali iubilationis collaudetis Deum, cantetiſque ei iuge canticum, ac benedicatis eum in omnibus operibus ſuis. Nominat *lilium*, quia lilium ſymbolum eſt virginitatis heroicæ. Virgines autem in cælis canunt canticum nouum, ſequentes agnum quocumque ierit, Apocal.14.3. Hi nimirum ſunt Suſannæ, id eſt, liliatæ (שושן *ſoſan* enim Hebr. eſt *lilium*) quæ ſuâ caſtitate de mundo, carne & diabolo triumphantes, perenne virginitatis, inſtar lilij candicantis, epinicion canunt Deo & Agno. De his dicitur Cant. c.2.2. *Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias* Vbi Theodor. Lilium, ait, cùm exteriore decore ſplendet, tum aureum intus floſculum continet: ſic & ſancta virgo iuſtitiæ ſplendore circumdatur, & ſpiritale ſapientiæ cognitioniſque Dei donum in intimis penetralibus geſtat. Tune ergo florent flores ſicut lilium, id eſt, mores virginei omni gloria & ornatu fulgent, nitent animi, omniq́ue decore & pulchritudine quaſi frondibus veſtiuntur. Tune optimæ cogitationes (vt ait Paulus Philip.4.) & ſenſus optimi effloreſcunt. Tune flores fructus parturiunt (vt Cantic.8. legimus) & cæleſtia nobis vbera porriguntur, amorq́ue diuinus in nos diffunditur. Tune citharis & canticis omnia perſonant, in laudem Dei abdita cordis erumpunt, & omnia quæ intra nos ſunt nomini ſancto eius confitentur; quoniam in æternum miſericordia eius. Inde labia noſtra (vt Cantic.5. legimus) tamquam lilium incipiunt ſtillare myrrham primam; cùm omnes cogitatus, omneſque labores, qui nos ſæpè conficiunt, in Dei curam tranſmittuntur; ſperantes tandem futurum eſſe aliquando, quòd Deus omnis gratiæ (vt ait S.Petrus 1.epiſt.cap.5.) qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos ipſe perficiet, confirmabit, ſolidabitq́ue. Etenim languidus diuino amore animus, haud ſecùm oratione firmari, quàm animi deliquium florum odoribus reuocari ſolet; vt ſponſa Cantic.2. teſtatur, dicens: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Hinc ſicut lilium accedenti ad ſe ſuum impertit odorem, vt per aliquod temporis ſpatium odorem lilij redoleat: ſic & ſanctus plenus amore & laude Dei, eumdem alijs qui cum eo verſantur, impertit, vt eum redoleant & expirent.

Tropol. Rabanus, *Quoniam*, inquit, *ſicut roſa martyrium, ita & lilium caſtitatem ſignificat; vt oſtendat vtrumque noſtro conditori acceptabiliſſimum fore, dicit: Florete flores quaſi lilium; ac ſi patenter dicat: Date flores iucundiſſimos cum caſtitate cæleſtium virtutum, quarum odor & frondes ſpargantur per totum orbem ad exemplum animabus fidelium; hoc eſt quippe laudare canticum, & benedicere Dominum in operibus ſuis, vt corde, ore, ſimul & opere pro bonis ſuis totus homo gratias ſuo referat conditori.*

Anagogicè, noſter Pineda lib.6. de Rebus Salom.cap.5. hæc verba Siracidis refert ad gloriam & iubilum Beatorum in cælo. Lilium enim eſt ſymbolum ſtolæ candidæ, reſurrectionis & dotis claritatis, candidus enim fulgor, eſt velut diuinitatis ornamentum. Vnde angeli poſt reſurrectionem Chriſti, vt eam ſuâ ſpecie adumbrarent, apparuerunt in veſtibus liliatis, id eſt candidis & ſplendidis, Matth.vlt.3. & Marci vlt.5. Hinc S.Hilar.in Matth.2.28. docet lilia eſſe ſymbola angelorum, & angelicæ claritatis. Et pſalmus 44. inſcribitur Hebr. *ſoſannim*, id eſt *pro lilijs*, vt vertit S.Hieron. Symmachus verò, *triumphus pro floribus*: canit enim Epithalamium Chriſti & Eccleſiæ, cum alluſione ad nuptias Salomonis cum filia Pharaonis. Salomonis enim veſtes regales liliatas, id eſt liliorum effigie inſignitas fuiſſe docet Pineda. Noſter Interpres legit שושנים *ſoſannim*, vnde vertit, *pro his qui commutabuntur*; ſcilicet à bono in melius, inquit ibidem S.Baſil. & à corruptione in incorruptionem. Salomon ergo verus, id eſt Chriſtus, *triumphum acturus pro floribus* aut *lilijs*, vt dixit Symmachus, id eſt triumphans, triumphantemque Sanctorum Eccleſiam ſponſam ſibi

Lilium ſymbolum reſurrectionis.

Lilium typus virginitatis.

ſibi perpetuò adſeſſuram, comitem ducens in cæleſtem regiam, liliatâ gloriæ veſte ſplendidus opportunè dicit: *Refloruit caro mea.* Eccleſia verò aſſiſtens à dextris, ſimili veſte circumdata varietate, iam poſt reſurrectionem immutata, audiet canticum: *Florete flores quaſi lilium, & date odorem, & frondate in gratiam; & collaudate canticum, & benedicite Deum in operibus ſuis.* ſic pſalmus ille habet in titulo *ad intellectum*, id eſt, ad eruditionem & doctrinam, & in Salomonis liliatis veſtibus, atque liliorum candore arcanam futuræ reſurrectionis figuram & adumbrationem. Hæc Pineda. Hinc & in Officio Eccleſiaſtico Martyribus accinit Eccleſia: *Sanctorum velut aquilæ iuuentus renouabitur: florebunt ſicut lilium in ciuitate Domini.* Et tempore Paſchali: *Sancti tui Domine florebunt ſicut lilium, & ſicut odor balſami erunt ante te, Alleluia.*

A

VERS. 20. DATE HOMINI EIVS MAGNIFICENTIAM, ET CONFITEMINI ILLI IN VOCE LABIORVM VESTRORVM, ET IN CANTICIS LABIORVM ET CITHARIS, ET SIC DICETIS IN CONFESSIONE: OPERA DOMINI VNIVERSA BONA VALDE] *Date magnificentiam*, id eſt, magnificè magnificentiam eius celebrate & magnificate. *Confitemini in voce*, id eſt, voce eum laudate, putà *in canticis labiorum*, æquè ac in *citharis* ceteriſque inſtrumentis muſicis, vt dicatis *in confeſſione*, id eſt ex animo pleno laude Dei, auidoque ad ei toris præcordijs, æquè ac vocibus & organis iubilandum: *Opera Domini vniuerſa bona valdè*; quia nihil in aliquo eorum eſt mali, id eſt manci, mutili, vitioſi, defectuoſi; ſed omnia & ſingula quaquauerſum ſunt *bona valdè*, id eſt, integra, perfecta, irreprehenſibilia, vt ex ijs debeamus agnoſcere & celebrare Deum auctorem ipſorum. Opera intellige tum creationis, tum conſeruationis, tum gubernationis, tum beneficentiæ, tum vindictæ, vt, cùm nos alioſque ob peccata caſtigat. Hæc omnia ſunt bona valdè, tum Deo, tum nobis, tum toti vniuerſo; vt proinde in nullo etiam nobis aduerſo & moleſto Deo obmurmurare, ſed in omnibus eum laudare & glorificare debeamus. Vide dicta Geneſ. 1. 31. eò enim alludit hic Siracides. Ita Tigurina, quæ clarè ſic vertit, *tribuite nomini eius magnificentiam, ſuiſq; laudibus prædicate eum tam canticis oris, quàm citharis*; alij, *& celebrate eum laude ſuâ, tam odis labiorum quàm citharis. Porrò ita laudatione veſtrâ dicetis: Omnia opera Domini præclara ſunt*; Syrus, *enumerate eminentiam eius in laudibus, & confeſſione in voce alta, & ſic dicite; Omnia opera Dei pulchra ſimul, & vnaquæque ad miniſteria ſua creata ſunt.*

B

Præclarè S. Bernard. ſerm. 11. in Cantic. *Nihil ita propriè quemdam in terris repræſentat cæleſtis habitationis ſtatum, ſicut alacritas laudantium Deum Scripturâ dicente: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.* Vide quæ de laude Dei dixi Apocal. 4. & 7.

Citharæ aymon intuitu Rabanum.

Myſticè Rabanus: *Cithara*, inquit, *eſt, lignei ventris in imo ſita concauitas; quæ ſuſcepta chordarum fila tranſmittens ſonis dulciſſimis percuſſa proloquitur. Quæ ideò tale nomen accepit, quoniam cita iteratione percutitur. Huic meritò comparantur opera, quæ de terrenis rebus ad ſupernam gratiam porriguntur. Id eſt, dum eſurientem paſcimus, dum nudum veſtimus, dum ægrotum viſitamus, & cetera. Quæ licèt videantur carnalia, diuinitatis tamen amore peraguntur. Citharizamus quoque, cum in paſſionibus noſtris vel damnis ſerui ac*

Leti dicimus: Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum.

Græca Romæ correcta addunt, *Et omne præceptum in tempore ſuo erit* (Complut. addunt, *Non eſt dicere, Quid eſt hoc?*) *omnia enim tempore ſuo quærentur*; Syrus, *non eſt qui dicat: Hoc ad quid, & hoc ad quid? quia omnia ſecundùm conuenientiam creata ſunt & non eſt qui dicat: Hoc bonum eſt: & hoc malum eſt: quia omnia in tempore ſuo roborata ſunt.* Vatablus *omne imperium eius ſuum habet opportunitatem. Nihil eſt cur dicas: Quid hoc eſt? aut quorſum hoc? nam hæc ſuo tempore quærentur*, id eſt declarabuntur, ſcilicet fuiſſe bona & proba. Vnde v. 40. ait: *Omnia in tempore ſuo comprobabuntur.* Quibus verbis ſignificatur Deũ ſicut in operibus ſuis ſe bonum, ſic in ijſdem ſe potentem & efficacem oſtendere, vt nullus ijs obſiſtere, vel ea impedire aut remorari valeat. Duo igitur hæc, ſcilicet bonitas & potentia, maximè celebranda ſunt in operibus Dei. In his duobus enim elucet mira Dei ſapientia, qui ea licèt diſparata, imò in ſpeciem aduerſa, combinare & coniugare valet, ac efficaciam ſuauitate, iudicium miſericordiâ, ſeueritatem clementiâ, iram manſuetudine adeò aptè contemperat, vt vix vnum inueniatur ſine altero, imò vnum illuſtret & commendet alterum, indeque Deus vocatur Optimus maximus, ait Ianſenius, iuxta illud: *Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine*, pſal. 100. 1. Hoc eſt quod de Deo, Deiq; ſapientia ac prouidentia celebrat Sapiens c. 8. 1. *Attingit vſq; ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter.* Hęc autem ſuauitas tum in alijs elucet, tum in eo quòd faciat omnia opportuno tempore, vt vertit Tigurina: vt diſcant mortales ſe ſuũque iudiciũ ſubdere Deo; ſcùm vident impios dominari graſſarique in pios, ſciantq; Deum opportuno tempore eſſo, hominibus id longum videatur, caſtigaturum impios pro demeritis, pios verò liberaturum & præmiaturum pro meritis. Magna ergo ſapientia eſt, magna virtus in omnibus Dei operibus, ſiue nobis proſpera, ſiue aduerſa videantur, laudare Deum, Deique bonitatem & iuſtitiam prouidentiam & potentiam, ſanctitatem & fortitudinem, clementiam & magnificentiam. Qui id iugiter agit, hic ſapiens, hic ſanctus, hic Deo charus, hic perfectus, hic beatus eſt. Talis fuit regius Plaltes canens pſal. 33. 1. *Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.*

C

VERS. 22. IN VERBO EIVS STETIT AQVA SICVT CONGERIES: ET IN SERMONE ORIS ILLIVS SICVT EXCEPTORIA AQVARVM] Pro *congeries*, græcè eſt σωρὸς, id eſt aceruus, cumulus. Rurſum pro ἔστη, id eſt ſteterit, alij legunt ἔσται, id eſt erit, exiſtet. Vnde Tigurina vertit, *iuſſu eius vnda exiſtit inſtar acerui, & aquæ ad verbum oris eius ſe recipiunt*; alij, *dicto eius ſtetit aqua ſicut aceruus, & verbo oris eius receptacula aquarum. Exceptoria* enim, græcè ὑποδοχεῖα, vocantur receptacula, & quaſi vtres aquarum, in quæ Deus in mundi aquas vaſtiſſimas toto orbe ſparſas deduxit & conclusit. Nam initio mundi primò creauit Deus cælum, terram & abyſſum, id eſt, molem immenſam aquarum, quæ à terra vſque ad ſummum cælorum porrigebatur. Deinde ſecundo die mundi fecit firmamentum, quaſi interſtitium diuidens aquas quæ infrà cælos ſunt, ab aquis quas ſuprà cælos collocauit, ſiue ad temperandos ignes cæleſtes, vt voluêre veteres, & nonnulli

D

nonnulli moderni. Quin & S. Augustin. lib. 2. de Genesi ad literam cap.4.& 5. docet Saturnum idcirco esse frigidum, quod aquis hisce super cœlestibus infrigideret, sine alijs de causis, quas recensui Genes. 1.8. Tertiò verò die mundi Deus aquas infrà cœlos, quæ totam terram operiebant, in certos alueos & cauitates (quas idcirco tum in terra, tum sub terra tunc produxit, quę hic vocantur exceptoria) deriuauit, vt terra appareret arida posset que inhabitari ab hominibus & animalibus. Hoc enim est quod dicitur Genes. 1.9. *Dixit verò Deus: Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in vnum locum, & appareat arida. Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellauit Maria.* Siracides enim alludit ad genesim mundi, vt patet ex eo quod dixit v. præced. *Opera Domini vniuersa bona valdè.* Et quia inter hæc opera vnum è præcipuis fuit aquarum diuisio & distributio, vtpote ex quibus cetera deinde formata sunt, indieisque formantur, hinc illius præ ceteris hìc meminit. ita Rabanus & Palacius,

Secundò, Lyran. Iansenius & alij hęc accipiunt de aquis maris rubri & Iordanis, quas Deus diuisit, vt Hebræi per illas sicco pede transirent. Hàc enim diuisione etsi propriè non faceret ciuitates in terra, quæ aquas diuisas exciperent; miraculosè tamen sermone, id est præcepto & iussu suo, eas in cumulum sustulit, fecitque vt aquæ iuxta alueum intumescerent, itaque tumidas & quasi in alto pendulas ne defluerent, conseruauit, perinde ac si eas in vtre suspendisset, iuxta illud psalm. 77.13. *statuit aquas quasi in vtre.* Hoc enim miraculum transitus maris rubri & Iordanis, vt rem portentosam & omnibus sæculis inauditam, sæpè celebrat Script. vnde & mox hìc sequitur. Porrò Syrus pro *aquæ* substituit *solem*: sic enim habet, *Verbo suo eriri fecit solem, & verbo suo occidere eum facit.* Deinde addit: *In lætitia voluntatis eius factus est, & non est qui retardet præceptum eius.* pro quo Noster habet id quod sequitur:

VERS.23. QVONIAM IN PRÆCEPTO IPSIVS PLACOR FIT, ET NON EST MINORATIO IN SALVTE IPSIVS] *Placor*, græcè εὐδοκία, id est, beneplacitum, beneuolentia, placabilitas, fauor, &, vt Rabanus legit, *placatio*, *Minoratio*, id est, imminutio, defectus: q.d. Cùm Deus vult & præcipit aliquid in commodum, vel salutem hominum, ilicò, hic eius *placor*, id est, hæc eius beneuolentia, executioni mandatur, ac ipsa existit; quia nemo est qui salutem ab ipso decretam & præstitam imminuere possit. Vnde Complut. vertunt, *in præcepto eius omnis complacentia, & non est qui minuat saluationem.* (Romani, *saluare*) *eius*; Tigurina, *omnis fauor constat imperio eius, nec est qui salutem ipsius minuat*; alij, *in mandato eius est omnis beneuolentia, nec est qui eius salutem imminuat. Salutem* vocat, id quod homini & animalibus est commodo & saluti; quale fuit aquas secernere à terra, vt in ea degerent viuentia; ac diuidere mare rubrum, vt per illud transeuntes Hebræi liberarentur à manu Pharaonis persequentis, & saluarentur.

Aliter Palacius: Quia, inquit, aquæ à Deo conclusæ alueis maris & fluminum, in ijs non stant inuitæ, sed sponte tua; hinc in præcepto Domini placor fit & beneplacitum: nam aquis beneplacet sic ad præceptum Domini stare. Neque rursum quia stant, minuitur eius salus, imò aquæ saluæ ac integræ manent, ac si iuxta *specialem* naturam fluerent: sic pariter cùm Dei præcepto suspenditur piorum felicitas, ne more solito fluat, pij felicitatis impedimentum boni consulant, scientes id sibi non in minorem, sed in maiorem salutem cessurum. Verùm hìc sensus mysticus potiùs est, quàm literalis. Vnde Rabanus eumdem affert pro mystico.

VERS.24. OPERA OMNIS CARNIS (id est, hominis, qui carne & animâ constat) CORAM ILLO, ET NON EST QVIDQVAM ABSCONDITVM AB OCVLIS EIVS] Syrus, *opera omnium filiorum carnis coram eo, & non est qui abscondatur à conspectu eius.* Celebrauit Dei bonitatem & omnipotentiam, nunc celebrat omniscientiam, eamque inculcat hominibus; quia nullus maior ijs est stimulus ad benè agendum, & peccata cauendum, quàm scire & cogitare omnia agere in conspectu Dei iudicis & vindicis, qui omnia conspicit, singulaque est iudicaturus, & bona præmiaturus, mala verò acerrimè puniturus, iuxta illud Boëtij: *Magna nobis iniecta est necessitas bene agendi, quia in conspectu iudicis cuncta cernentis omnia agimus.* Nihil enim in cubiculis, nihil in latebris, nihil in tenebris, nihil in cordibus & mentibus est abscondidum ab oculis eius, sed omnia etiam abditissima & secretissima præuidet lucidissimus Dei oculus, neque tantùm præsentia, sed & præterita ac futura.

VERS.25. A SÆCVLO ENIM VSQVE IN SÆCVLVM RESPICIT] Græcè ἐπιβλέπει, id est, *respexit*, scilicet ab æterno: Deus enim in sua æternitate permanens & constans, omnes temporum differentias, & quæcumque in eis geruntur, quasi coram se gerantur, aspicit & intuetur. Æternitas enim est centrum circa quod omnia tempora voluntur. Sicut ergo, qui in axe rotæ consistit, videt circum se volui omnes rotæ partes: sic & Deus in axe æternitatis suæ consistens, videt circum se volui omnes partes temporis. Et sicut qui in alto monte consistit, videt omnia quæ infrà circa montem fiunt. Vide dicta cap.23.27. *Æternitas est centrum temporum.*

Porrò Deus non ita à sæculo in sæculum respicit, quasi omnia etiam præterita & futura realiter sint præsentia æternitati, in illaque etiam nunc realiter existant, eique coëxistant, vt intuitiuè ea videat Deus, vt nonnulli Theologi opinati sunt. Quomodo enim præteritum quod fuit, & amplius non est; ac futurum, quod erit & necdum est, potest nunc existere realiter esseque præsens æternitati? sed quod obiectiuè omnia sint Deo præsentia, quodque Deus tam perfectè præterita & futura videat obiectiuè, quàm perfectè præsentia videt intuitiuè.

QVARE NIHIL EST MIRABILE IN CONSPECTV EIVS] tum quia ipse, sicut suâ æternitate transcendit omnia tempora, sic suâ potentiâ transcendit omnia possibilia & factibilia, ac suâ scientia transcendit omnia scibilia & cognoscibilia; tum, quia omnes creaturæ respectu Dei sunt instar vermiculi; imò minutissimi puncti; tum denique, quia admiratio oritur ex eo quòd videatur effectus, cuius non videatur causa, inquit Aristot. Vnde ab admirari cœperunt homines philosophari: Deus autem omnes rerum causas non tantùm cognoscit, sed & ordinat ac procurat: vnde nihil miratur. Sic & sapiens & magnanimus, qualis erat Cyrus, inquit Xenophon in Cyripædia, nihil miratur: pueri verò & rustici omnia mirantur.

Secun-

Secundò, *nihil est mirabile*, id est, difficile & arduum, *in conspectu eius*. Est metalepsis: quod enim difficile est & arduum, hoc est & mirabile. Vnde vtrumque significat Hebr. פלא *pele*. Quocirca Tigurina vertit, *ei parent opera vniuersæ mortalitatis, nec datur oculos ipsius fallere*; alij, *nec licet occultari ab oculis eius: ab æuo in æuum prospicit*, (alij, *inspicit*, vel *introspicit*) *nec quidquam conspectui eius mirum est*; Syrus, *siue parum, siue multum, coram eo: siue robustum, siue durum, coram eo.*

A

VERS. 26. NON EST DICERE: QVID EST HOC, AVT QVID EST ISTVD? OMNIA ENIM IN TEMPORE SVO QVÆRENTVR] Solent homines ignorantes, curiosi & superbi mirari & iudicare nonnulla Dei opera, quorum ipsi causam, vsum & finem non intelligunt, quasi inutilia, superuacua, imò impertinentia. Vnde dicunt: *Quid est hoc? aut quid est istud?* q.d. Quis est huius vel rei istius vtus & finis, quid commodi hoc istuduè affert? Retundit eorum ignorantiam, curiositatem & fastum hîc Siracides, causamque subdit: *Omnia enim in tempore suo quærentur*. S. Hieron. in cap. 3. Eccles. legit *requirentur*, scilicet ad suos vsus, cùm ijs opus erit. Vnde Græca habent, *omnia enim ad vsus ipsorum creata sunt*: q. d. Omnia suum habent vsum, & ad eum suo tempore quo ijs opus erit, requirentur. Hinc & S. August. q. 2. ad Simplician. legit, *collaudemus canticum, & non dicamus, Quid hoc, quid hoc? omnia in tempore suo* (ad tempus suum, quo earum vsus erit necessarius) *creata sunt*. Idem tamen August. in Speculo legit vt Noster, *omnia enim in tempore suo quærentur*; Tigurina, *nil est cur quis dicat. Quid hoc est? aut quonam hoc?* alij, *quorsùm hoc?* Græcè enim est εἰς τί; id est, *ad quid? omnia enim in vsus suos creata sunt.*

B

Secundò, τὸ *quærentur*, per metalepsin accipi C potest cum Iansenio pro *cognoscentur*, vel declarabuntur, ac cognita *comprobabuntur*, vt ait v. 40. q. d. Omnia suo tempore cognita & manifesta erunt, ad quem vsum à Deo creata sint; etsi is hominibus modò incognitus sit. Simili metalepsi *quærere* sumitur pro quæsitum inuenire, & *interrogare* pro interrogationi respondere, vel interrogatum cognoscere, vt psalm. 10. *Dominus interrogat iustum & impium*: *interrogat*; id est interrogando cognoscit, vel tam plenè cognoscit, ac si omnia interrogasset & examinasset. Et cùm ait S. Petrus epist. 1. cap. 3. 21. *Bonæ conscientiæ interrogatio*, id est responsio vel declaratio. Vide ibi dicta: nam plura ibidem exempla similia attuli.

VERS. 27. BENEDICTIO ILLIVS QVASI FLVVIVS INVNDABIT] Ita Roman. Addunt Græca moderna, Iansenius & alij, *Et quomodo cataclysmus terram inebriauit*: q.d. Benedictio Dei instar diluuij terram bonis omnibus cumulat & inebriat. Vnde Tigurina vertit, *eamq; fœcundat velut inundatio*. Sed hæc verba cum Romanis, reijcienda sunt ad versum sequ. Planè enim *cataclysmus*, id est, diluuium tempore Noë peractum, repræsentat iram Dei, quæ sequitur, non autem eius benedictionem. Tigurina, *aspiratio eius terram quasi fluuius operit*: græcè est εὐλογία, id est, benedictio, id est, beneficentia, quam Deus terræ aspirat. Significatur abundantia beneficentiæ diuinæ in terram, quòd instar fluuij exundantis terram beneficijs suis obruat, dum ex ea tot genera herbarum, arborum, florum, fructuum, animalium & hominum producit, alit, conseruat, propagat; quo facit, vt terra sit blanda mater & nutrix omnium viuentium. Benedictio Dei, ait Palacius, est velut perennis fluuius à throno Dei vsque in centrum terræ decurrens, ac omnia complectens, irrigans, fœcundans, alens, gubernans, promouens. Vnde Syrus vertit, *benedictio eius sicut fluuius fluit*, id est, perfluit, affluit, influit.

D

Porrò Siracides propriè loquitur de benedictione tum temporali, tum spirituali, quam Deus vbertim instar fluuij effundit in fideles & pios, sicut iram instar cataclysmi effundit in infideles & impios, vt ipse subiungit: iuxta illud Christi: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Ioan. 4. 13. & c. 7. 38. *Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. ita Rabanus.

Anagog. Benedictio beatitudinis in Beatos effunditur à Deo instar fluuij aquæ vitæ, splendidi instar crystalli, procedentis de sede Dei & Agni, qui irrigat lignum vitæ, vt fructum proferat per singulos menses, Apocal. 22. 1. Vide ibi dicta.

VERS. 28. QVOMODO CATACLYSMVS ARIDAM INEBRIAVIT; SIC IRA IPSIVS GENTES, QVÆ NON EXQVISIERVNT EVM, HEREDITABIT] Ita hæc dispungunt & nectum Biblia Romæ emendata, & passim Latina correctiora; licèt Græca, vt dixi, priorem partem referant ad versum præced. Sed minùs aptè. nam *cataclysmus* licèt significet quamuis exundationem; tamen cùm absolutè ponitur, per antonomasiam significat diluuium generale, quo obruta fuit tota terra tempore Noë, vt patet c. 40. v. 10. cùm ait: *Et propter illos* (peccatores) *factus est cataclysmus*. Hoc autem cum ira Dei aptè comparatur, non autem cum Dei benedictione; quia ipsum processit ex summa ira Dei in peccata & peccatores. Adeò enim in eos exarsit, vt omnes, vno Noë cum familia excepto, diluuio merserit, simulque eum eis cetera animantia, arbores & plantas, quas in vsum hominis creauerat. Licèt Syrus, sicut benedictionem Dei comparauit fluuio: sic eidem comparat maledictionem: Ait enim, *Sicut fluuius fæcula irrigat, ita in furore suo populos tudetat, & conuertit terram irriguam eorum in salsuginem*. Sensus ergo Vulgatæ Latinæ est, q. d. Sicut tempore Noë ob peccata hominum diluuium totam terram obruit, inebriauit, possedit & quasi hereditauit per integrum annum: sic pariter ira & vindicta Dei, tum sæpè in terra, tum semper & perpetuo, in gehenna instar diluuij exundans gentes infideles & impias, quæ Deum non exquirunt, id est, agnoscere & colere nolunt, obruet, & inebriabit & hereditabit; sicut ex aduerso benedictio & beneficentia Dei instar fluuij obruet, inebriabit & hereditabit Iudæos, omnesque fideles & pios, vti præcessit, iuxta illud psalm. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Meminit cataclysmi, vt similem pœnam expectent peccatores, ideoque illius memores horreant peccata quæ cataclysmum toti orbi induxerunt. ita Lyran. Palacius & alij. Sicut enim diluuium superuenit hominibus securè vacantibus gulæ & ventri; eosque inopinatò obruit: sic & tuo tempore Dei ira hereditabit impios, qui nunc sine metu securè voluptuantur & triumphant, quia eos defunctos accipiet ira & vindicta Dei in perennem

hereditatem, vt in eorum animas & corpora per ignem gehennæ ſæuiat in æternum. Vnde Palæius: Digna, inquit, notatu res, iram Dei eſſe heredem impiorum, quæ mortem eorum expectet, vt ipſos in hereditatem ſuſcipiat. Quàm inexpectatus impijs & noxius heres iſte! Ex aduerſo heres piorum erit miſericordia, & gratia & gloria æterna. Iuxta verſionem Syriacam, Deus tam iratus quàm propitius comparatur fluuio: quia ſicut fluuius lenis & placidus rigat & fœcundat arua, exæſtuans verò ea obruit, mergit & ſuffocat: ſic & Deus iuſtis placidus, eos fouet & fœcundat; in impios verò ira exæſtuans, eoſdem demerget in tartara. Huius ſymbolum eſt fons Solis, qui per diem dulcis eſt & frigidus, nocte verò feruens & amarus. Audi Plinium libr. 2. cap. 103. *In Troglodytis*, inquit, *fons Solis appellatus dulcis, & circa meridiem maximè frigidus: max paulatim tepeſcens, ad noctis media feruore & amaritudine infeſtatur.* Sic Deus & Chriſtus in die huius vitæ omnibus dulcedinem miſericordiæ prærogat: in nocte verò extremi iudicij omnem iræ amaritudinem in impios eiaculabitur.

VERS. 29. QVOMODO CONVERTIT AQVAS IN SICCITATEM, ET SICCATA EST TERRA: ET VIÆ ILLIVS VIIS ILLORVM DIRECTÆ SVNT: SIC PECCATORIBVS OFFENSIONES IN IRA EIVS] Ita Roman. licèt Græca hæc combinent cum poſteriore parte verſus præced. hoc modo: *Sic eius iram gentes hereditabunt, ſicut conuertit aquas in ſalſuginem: viæ ipſius rectæ ſunt ſanctis, ſicut iniquis offenditula*; Tigurina, *ita (quæ non coluerunt eum) gentes iram eius percipient, vt aquas conuertis in ſiccitatem*, &c. Hebr. enim מלחה *mlecha*, & Græcum ἅλμη propriè ſignificat ſalſuginem, & terram ſalſuginis; ſed abuſiuè ſignificat terram ſiccam; quia talis eſt terra ſalſuginis, ſiue ſalina, putà locus aridus ex cuius terra colligitur ſal. Nam vt ait Plinius lib. 31. cap. 7. *Omnis locus in quo reperitur ſal, ſterilis eſt, nihilque gignit.* Sal enim terram excicat: ad generationem autem opus eſt humore.

Igitur Græca habent hic duas diſparatas ſententias, ac priorem ſic exponit Ianſenius: Ira Dei, inquit, eiuſque ſeueritas & vltio in gentes incredulas comparatur conuerſioni aquarum in ſiccitatem; vel, vt habent Græca, in ſalſuginem, hoc eſt, cùm Deus efficit, vt, vbi erat aquarum copia, fiat ſiccitas & ſterilitas: quia in eis quibus Deus iraſcitur, ſublato omnis gratiæ eius humore maxima fit ſiccitas, & ad bonum aliquod proferendum ſterilitas. Itaque his ſententijs, ſicut & ſequentibus, oſtenditur, quomodo differenter ſe Deus habeat erga electos & reprobos, quamque ſit efficax eius tùm beneficentia, tùm ſeueritas, miſericordia atque iuſtitia.

Noſter verò Vulgatus Interpres aptiùs duas ſententias in vnam coniunxit. Quam Primò Rabanus exponit de cataclyſmo, ſiue diluuio, de quo ſermo præceſſit. q.d. Quomodo poſt diluuij effuſionem aquæ ibant euntes & redeuntes, vt iterum appareret arida, & terra fructus ſuos germinaret; ita etiam poſt extinctionem impiorũ data eſt facultas electis Dei, vt proferrent fructus bonorum operum. Quòd autem dicit. vias Domini vijs illorum eſſe directas, oſtendit retributiones illius ſecundùm merita ipſorum eſſe diſpenſatas. Viæ enim Domini ſunt iudicia eius: viæ autem hominum opera illorum. Vnde Dominus (qui iuſtus eſt in omnibus viis ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis, & reddit vnicuique ſecundùm opera ſua) cuſtodit omnes diligentes ſe, & omnes peccatores diſperdet. Secundò, aptiùs Lyranus & Palæius hanc ſententiam referunt ad tranſitum Hebræorum per mare rubrum à Deo diuiſum, quòd deinde in ſuum alueum rediens merſit ſequentes & perſequentes Ægyptios, de quo ſermo præceſſit v. 22. & 23. Senſus ergo eſt, q.d. Sicut Deus conuertit mare rubrum diuidendo illud in duas (vel, vt Hebræi tradunt, in duodecim, iuxta numerum duodecim tribuum Iſrael, vt quælibet tribus per illud ſuam haberet propriam viam & ſemitam) partes, ac medium alueum ſiccando, itaque terra aluei, per quem tranſituri erant Hebræi ſiccata eſt: quo factum eſt, vt viæ illæ Dei, quas in mari aperuit Hebræis fidelibus & pijs, eſſent *directæ*, græcè εὐθεῖαι, id eſt rectæ, planæ, commodæ, vt ſcilicet per eas directè, planè & commodè tranſirent in terram aduerſam, itaque effugerent manus inſequentis Pharaonis: *ſic* pariter *peccatoribus offenſiones in ira eius*, ſupple, exiſtunt vel paratæ ſunt; quia ſcilicet Ægyptij inſequentes Hebræos offenderunt & impegerunt in eodem mari rubro; dum ira Dei reuoluit ſuper eos aquas maris, ijſque eos merſit & abſorpſit. Idem facit & faciet ceteris peccatoribus, præſertim in die iudicij.

Significat Deum eâdem re, quaſi inſtrumento vti ad liberandum pios, & ad caſtigandum impios, ſicut mari rubro liberauit Hebræos & merſit Ægyptios, ac ſicut eâdem concione vel miraculo conuertitur vnus, induratur alter. Vnde Græca ſic habent: Αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι τοῖς ὁσίοις, οὕτως τοῖς ἀνόμοις σκοτόμματα. quod Complut. & Roman. vertunt, *viæ illius ſanctis rectæ* vel *directæ, ſic iniquis offenſiones.* Noſter pro ὁσίοις, id eſt *ſanctis*, legit ὁδοῖς, id eſt *vijs illorum*, ſcilicet piorum, putà Hebræorum, qui ſicco pede Deo duce trãſierunt mare rubrum. Hoc enim ſuppoſitum velut ex circumſtantijs notum, & ex materia celebre more Hebræorum Siracides ſubaudiendum relinquit: opponit enim pios impijs, vt in iſtos Dei miſericordiam, in hos Dei iram & vindictam oſtendat. Vnde Syrus, *viæ impiorum directæ ſunt in conſpectu eius, etiam impijs ipſæ retribuentur*; Tigurina, *vt viæ eius planæ ſunt ſanctis, ita iniuſtis ſalebroſæ*; alij, *viæ ipſius rectæ ſunt ſanctis, & iniquis offendiculæ*: hæc enim propriè ſunt σκοτόμματα. Hæc ſententia multis modis accipi poteſt.

Primò, propriè de Hebræis in mari rubro, vt dixi. q.d. Viæ maris rubri directæ, id eſt peruiæ, planæ, commodæ & ſalutares fuerunt Hebræis pijs, quia illis dederunt effugium & ſalutem: eædem verò Ægyptijs impijs fuêre offendicula, quia in eis corruerunt & ſubmerſi ſunt. Æſopus, vt ferunt, obambulans rogatus à magiſtratu quò pergeret, reſpondit ſe neſcire. Cumque magiſtratus irriſum ſe æſtimans, indignè id ferret, eum in carcerem coniecit. Tunc Æſopus: *Iam benè igitur neſcire me dicebam quò irem: neſciebam enim quòd in carcerem iturus eſſem.* Ita neſcit homo quò vadat; idcirco roget Dominum cum Pſalte: *Perfice greſſus meos in ſemitis tuis, vt non moueantur veſtigia mea*, Pſalm. 16. 5.

Secundò, vt τὸ *directæ* accipias moraliter, q.d. *Viæ*, id eſt præcepta, conſilia, iudicia & prouidentia

dentia Dei, sanctis videntur esse recta & æqua, quia sentiunt se ijs dirigi rectissimè ad salutem: contrà hæc eadem peccatoribus videntur esse iniqua & distorta, quia eis sunt scandalo & offentioni: illa enim violando, vel ijs obmurmurando, corruunt in mortem præsentem & æternam: in quo patefit ira diuina extenta super eos. Hoc est quod ait Osee cap. 14. vlt. *Recta viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis: prævaricatores verò corruent in eis.* Ita Iansenius: Viæ, inquit, Dei pijs sunt rectæ, sic peccatoribus sunt offendicula, hoc est, pijs placent viæ Domini, easque approbant: at eædem viæ Domini displicent peccatoribus, eisque offenduntur, & in illas impingunt. Dicitur ergo quòd viæ Dei sunt directæ, hoc est rectæ, vijs bonorum, quia ipsi suis actionibus, suâque vitâ declarant se probare vias Dei, hoc est, & mandata eius, quæ hominibus præcepit, & vniuersa eius facta atque iudicia, quibus mundum gubernat, dum ei sedulam sine murmuratione obedientiam præstant. Peccatoribus autem viæ Domini sunt offendicula & scandala, quia impingunt & in eius mandata, quæ ipsis maioris lapsus sunt occasio, & in illius facta atque iudicia, contra quæ murmurant tamquam iniusta. Id autem fit in ira eius, nimirum quòd eius gratiâ destituantur, quâ de his quæ bona sunt rectè sentire valerent.

Tertiò, viæ Dei sanctis sunt *directæ*, id est, prudentes & prosperæ: quia eos prudenter dirigunt ad felicem euentum, eosque prosperant, felices & beatos efficiunt: at verò eædem impijs sunt tortæ, quia illi, cùm sint imprudentes, se suaque secundùm eas prudenter dirigere nolunt, ideóque eos miseros & infelices efficiunt, suntque eis occasio ruinæ in mala præsentia & æterna. Igitur viæ, id est, leges & iudicia Dei pijs videntur rectæ, impijs curuæ & tortæ. Primò, quia pijs sunt planæ & faciles, impijs arduæ & difficiles. Secundò, quia pijs videntur æquæ & sanctæ, impijs iniquæ & tyrannicæ. Tertiò, quia pijs sunt prosperæ & felices, impijs noxiæ & infelices, adeóque scandala & offendicula, per quæ cadunt & ruunt in mortem & gehennam. *Diligentibus ergo Deum omnia cooperantur in bonum*, Rom. 8. 28. vti non diligentibus omnia cooperantur in malum, ait S. Augustin. Mala ergo bonis sunt bona; malis verò mala. Sic crux Amani ipsi fuit crux, quia in ea suspensus fuit: Hebræis verò fuit salus & vita, Esther 7. 10. Tam solers, tam potens, tam efficax est prouidentia Dei. Vnde S. Augustin. Enchir. cap. 100. *Magna*, inquit, *opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius, vt mira & ineffabili modo non fiat, præter eius voluntatem, quod etiam contra eius fit voluntatem: quia non fieret, si non sineret: nec vtiq; nolens sinit, sed volens. Nec sineret bonus fieri malè, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.*

Via Dei pijs sunt recta, impijs torta duplicitèr.

VERS. 30. BONA BONIS CREATA SVNT AB INITIO, SIC NEQVISSIMIS BONA ET MALA] Græca delent *τὸ bona &*, sicque habent. *Bona bonis creata sunt ab initio, sic peccatoribus mala. Nequissimos* enim noster vocat peccatores: partim quia superlatiuum per metonymiam ponit pro positiuo, *nequissimos* scilicet pro nequam; partim quia peccatum in Deum est summa nequitia, maiorque quam vlla sit ex illis quæ in homines committuntur. Lectio Græca plana est: q.d. Deus ab initio creauit bona, putà cælum & æternam felicitatem, bonis; mala verò, putà gehennam & æternas pœnas, creauit & destinauit peccatoribus. Rursum & potiùs, q.d. Deus ab initio creauit, id est, ordinauit, disposuit, destinauit, vt bonis omnia, etiam mala, cederent in bonum: peccatoribus verò omnia, etiam bona, conuerterentur in malum; quia illi ipsis abutuntur in suam perniciem. Hoc enim intendit hîc probare, vt dixi in fine versus præced. Vnde allatis exemplis aquæ, ignis, salis, panis, &c. concludit v. 32. *Hæc omnia sanctis in bona, sic & impijs & peccatoribus in mala conuertentur.*

Latina verò lectio, *sic nequissimis bona & mala*, difficilis est explicatu: sic tamen explices, q.d. Impijs Deus creauit *bona*, quia omnes homines, etiam impios destinauit ad beatitudinem: *& mala*, quia hæc peccatis eorum in pœnam præparauit: q. d. Deus ex se suóque amore immenso bona præparauit tam bonis quàm malis; at mali suo abusu & malitia ea sibi conuertunt in mala: quo fit vt bona solis bonis fiant bona, cedantque in bonum. ita Lyran. Accedit Rabanus: *Bona*, inquit, *malis creata & præparata sunt, si se conuerterint à peccatis suis, & egerint pœnitentiam; mala autem, si perseuerauerint in errore & delictis suis, & pœnitentiam agere neglexerint.*

Addit Palacius, Deum malis primò præparare bona, deinde mala, quia in hac vita dat eis opes, honores, delicias, vt hic habeant suum paradisum; in futura verò dabit eis mala pro meritis, putà ignes gehennæ æternos. Latinæ consentit Syrus, *bonum*, inquit, *ab initio bonis creatum est, & etiam impijs sine bonum, sine malum.*

VERS. 31. INITIVM NECESSARIÆ REI VITÆ HOMINVM, AQVA, IGNIS, ET FERRVM, SAL, LAC ET PANIS SIMILAGINEVS, ET MEL, ET BOTRVS VVÆ, ET OLEVM, ET VESTIMENTVM] *Initium* aliqui accipiunt pro principio, q.d. Initio mundi hæc quasi necessariò ad vitam hominis creauit Deus. Vnde colligunt nonnulli ab initio mundi fuisse vuas, imò & sanguinem vuæ, vt habent Græca, id est, vinum, etli Noë primus vitem excoluisse, ad vinum copiosiùs & delicatiùs exprimendum legatur, Genes. 9. 20. Verùm pro *initium* græcè est ἀρχὴ, quod non tantùm principium, sed & principatum, primas, caput, summam significat, q. d. Inter necessaria vitæ hominis hæc decem primas tenent, vel, vt Tigurina, *summa omnium ad vitam hominis necessariorum conflat aquâ, igne, ferro, sale, simila frumenti, melle, lacte, sanguine vuarum* (id est vino) *oleo, vestitúque*; Syrus, *primum omnium eorum quæ necessaria sunt vitæ hominum, aqua, & ignis, & ferrum, & sal, & tritica, & adeps, & lac, & mel, & vuæ, & vinum, & oleum, & operimentum, & vestis.* Sicc. 11. 3. dixit de ape: *Initium*, id est, principatum, primas, *dulcoris habet fructus illius*, quia mel est dulcissimum, & inter dulcia primas obtinet.

Decem hominum vitæ necessaria.

Porrò hæc decem homini necessaria, non simpliciter (nam mel, vua, oleum non sunt absolutè homini necessaria) sed secundum quid, id est, opportuna valdè, & vtilia (vnde græcè est χρεῖα, id est, indigentia, vsus, necessitas, commoditas, vtilitas, putà res quâ opus est ad vsum) esse liquet. Nam aqua & ignis ad coquendum, calefaciendum, bibendum lauandum, &c. sunt necessaria: ferrum ad solidandum, compaginandum, fabricandum.

Primum. aqua. Secundum. ignis. Tertium. ferrum.

Audi Plinium lib. 34. 14. qui cum ferrum vocasset optimum pessimumque vitæ instrumen-

tum, cauſam ſubdit dicens: *Siquidem hoc tellurem* A *ſcindimus, ferimus arbuſta, ponimus pomaria, vites ſqualore deciſo annis omnibus cogimus iuueneſcere. Hoc extruimus tecta, cædimus ſaxa, omneſq; ad alios vſus ferro vtimur. Sed eadem ad bella, cædes, latrocinia non communia ſolùm, ſed etiam miſſili volutriq;, nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc verò pennato; quam ſceleratiſſimam humani ingenij frandem arbitror. Siquidem vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennaſq; ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non naturæ fiat accepta.* Idem cap. 15. docet è ferro fieri medicinas, quibus alopecia, podagra, profluuia, fiſtulæ, hæmorrhoides, pluresque alij morbi curentur. Porrò Caſſiodorus lib. 1. Variar. epiſt. 30 primum ferri, putà ferreorum armorum ad vſum belli, auctorem facit Belum, indeque dictum bellum; cùm priùs pugnis certaretur, vnde nomen pugna. B

Quarnum ſal.

Sal neceſſarium eſt, vt panis & herbæ condiantur, quæ alioqui eſſent inſulſæ & noxiæ. Vnde illud celebre dictum à Plinio lib. 31. cap. 9. *Totis corporibus nihil eſt vtilius ſale & ſole.* Et cap. 7. *Quin & pecudes*, inquit, *armenta q; & iumenta ſale maximè ſollicitantur ad paſtum, multo largiore lacte, multoq; grauiore etiam in taſco dote. Ergo vita humanior ſine ſale nequit degere, adeoq; neceſſarium elementum eſt, vt tranſierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nã ita ſales appellantur, omniſque vitæ lepos & ſumma hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo conſtat.* Mirum eſt, quod viri graues mihi aſſeruere, Cozakos pro lege habere, vt abſtineant ſale, idque ad caſtitatem, vt viuant ἄγαμοι & cælibes, totique vacent armis, nec cura vxoris & liberorum diſtrahantur. A ſale enim, vti dicta eſt, C ita & prouenit ſalacia. Sal enim quia calidum & mordax, ſtimulat ad Venerem. Qua de cauſa Ægyptios ſacerdotes cùm eſſent caſtiſſimi, adeò ſale abſtinuiſſe, vt pane quoque inſulſo veſcerentur, tradit Plutarch. lib. 3. Sympoſiac. quæſt. 10 Qui & addit ſalem ab Homero diuinum vocari, eò quòd ſal condimentum ſit iucundiſſimum, adeóque condimentorum omnium condimentum, eis ſuauitatem concilians: & quod vtiliſſimus ſit, omnibuſque rebus humanis interueniat. *Etenim*, inquit, *ab hominibus ea quæ vulgata ſunt, ſuſq; per totum genus humanum perſuadent vſibus, quã maximè diuinitatis titulo dignantur, vt aquam, vt lucem, vt anni tempeſtates.* Natura enim penè rebus omnibus ſalem immiſcuit, vt alibi oſtendi; tum denique, quia ſal res à corruptione conſeruat, & quodammodo æternat: hoc autem eſt opus diuinum. Hinc & Plato in Timæo, ſalis corpus dijs amicum & ſacrum eſſe dicit. Hinc & Iſidor. lib. D

Sal à ſalio, & ſole.

16. Origin. cap. 2. ſal deriuat à ſaliendo, quòd in ignem iniectum exhiliat: aut potiùs à ſalo & ſole, quod in ſolo, id eſt mari, vi Solis coaleſcat & concreſcat. Quocirca ſal ſymbolum eſt ſapientiæ, diſcretionis & prudentiæ, iuxta illud Chriſti Marci 9. 49. *Habete in vobis ſal.* Et omni victimæ adhibebatur ſal, vti dixi Leuit. 2. 13. vide Pierium Hierogl. 31. cap. 9. & ſeqq. Scripſit de ſalis vſibus & encomijs libros quatuor Bernardinus Gomeſius Archidiaconus Saguntinus, atque initio lib. 2.

Salis vſus multiplex.

Salem vocat, *quoddam menſæ numen*: Quia inquit, *hoc condimento non ſolùm guſtatui ſuauitas, atque ex ſuauitate voluptas accreſcit appetitui; ſed ex his etiam, tum ſtomacho, concoctio, tum in membra omnia ex concoctione digeſto, atque vniuerſo corpori robuſta conſequitur ſanitas & firmitudo.* Idem num. 7. ſalem vocat vberrimum naturæ fontem, & horreum bonorum. Num. 18. ſal maiore, inquit, quàm vinum hilaritate cor recreat & delectat, & perinde ac vinum cordi eſt vitalis. Nam iuxta Plinij aliorumque ſententiam aduerſus ſerpentum morſus, qui rectà cor petunt, diligenter admotus venenum omne anteuertit & enecat. Num. 20. in ſale ignea ac regiam ineſſe poteſtatem oſtendit ex eo, quòd Hannibal ſale & aceto ſaxa & rupes Alpium excauarit, ac per eas antea inuias exercitũ traduxerit Num. 70. docet ſalem epulantibus temperantiæ leges præſcribere, ipſumque eſſe fontem & originem omnium condimentorum, eò quòd admotus linguæ guſtuique mordeat, excitet, ficcet, aſtringat, contrahat, detergat & vrat. Lib. 3, num. 9. aſſerit ſalem eſſe magnam quamdam menſæ animam, imò ſalem eſſe quaſi ſolem, Lib. 4. nu. 48. oſtendit Hiſpanos olim eâ reuerentiâ ſalem habuiſſe, vt religio eis fuerit ipſum digitis è ſalino excipere; ſi ladijs ergo ſuis eum excipiebant. Vnde prouerbium: *Salem tur manu excipis, qua virum* (alij dicunt *Maurum*) *non occideris?* Cum enim eſſent bellicoſi, & à Mauris impeterentur, indignus cibo & ſale habebatur qui Maurum non occidiſſet. Hinc illud Liuij de Cantabris: *Ferox gens, nullam vitam rati ſine armis eſſe.* Denique num. 83. oſtendit ſale benedicto, quod ex decreto Alexandri I Pontificis aquæ luſtrali inditur, fugari dæmones: quòd illorum fœdiſſimam impuritatem luſtrali aqua, craſſiſſimam verò ignorantiam tale ſapientiæ mirabiliter reuincamus. Denique veteres Aſcetæ olim ad panem non aliud obſonium quàm ſalem adhibebant. Vnde illud Siſois Abbatis in Vitis Patr. *Victus monachi panis & ſal.*

Quinta mensa lac.

Lac eſt cibus naturalis & quaſi coæuus, homini: infans enim mox vt naſcitur, fugit vbera matris, æquè ac agnelli, vituli, hinnuli, ceteraque animalia. *Lac*, inquit Plutarch. lib. de Sanitate tuenda, *vſurpandum pro potu non eſt, ſed vt cibus, vnum validum, & ad nutriendum copioſum habens.*

Sextum. panis.

Panis ſimilagineus, græcè *ſimilago frumenti*, putà ex ſimila & farina, eſt communis hominum cibus: panis enim confirmat cor hominis.

Septimum mel.

Mel *ad innumeros valet vſus*, ait Plinius lib. 22. cap. 24. *Aculeos & omnia infixa corpori extrahit, tubera diſcutit, dura concoquit, dolores neruorum mulcet, vlceraq; iam deſperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipſius natura talis eſt, vt putreſcere corpora non ſinat: iucundo ſapore atque non aſpero, alia quàm ſalis natura. Faucibus, tonſillis, anginæ, omnibuſq; oris deſiderijs vtiliſſimum, areſcentiſq; in febribus linguæ. Iam verò peripneumonicis, pleuriticis decoctum: item vulneribus à ſerpente percuſſis. Et contra venena fungorum. Paralyticis in mulſo, quamquam ſuæ mulſo dotes conflant. Mel auribus inſtillatur tũ roſaceo: lendes & fœda capitis animalia necat. Vſus deſſumati ſemper aprior, ſtomachum tamen inflat, bilem auget, faſtidium creat, & oculis per ſe inutile aliqui arbitrantur.* Porrò Plutarch. lib. 7. Sympoſ. queſt. 3. docet mellis imum, vini medium, olei ſummum eſſe optimum, cauſamque aſſignat. Idem Plinius lib. 11. cap. 14. mel vocat nectar diuinum: *Non alia*, ait, *ſuauitas, viſq; mortalium malis à morte vocandis, quàm nectaris diuini.* Et paulò, antè, *medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, vlceribus, interiſq; viſceribus dona cæleſtia.*

Octauum. vua.

Botrus vuæ, æquè ac ſanguis vuæ, vt habent Græca, valdè nutrit, confortat, exhilarat.

Oleum

Nonum. oleum. Decimum. veſtis.

Oleum eſt cibus, lux & medicina. Vide S. Bernard. ſerm. 15. in Cant.

Veſtitus tegit nuditatem, & tuetur corpus à frigore & aëris iniurijs.

Nota. Hic non nominantur carnes, oua, piſces, nec in Latina Vulgata vinum; quia hæc non ſunt neceſſaria ad vitam. Vnde vſque ad diluuium ijs abſtinuiſſe videntur homines, vti dixi Geneſ. 9. v. 3. ac tantùm comediſſe botros, fructus, lac & mel. Ea fuit priſcorum frugalitas. Ita S. Gregor. Nazianz. viuebat pane, aquâ & ſale. Audi eum Carm. 9.

Brevis atque voluptas
Erumnas multas comites habet. At mihi cordi
Eſt panis rigidus, mihi grata obſonia præbet
Sal purum, ſimplex, nulloſq; inſtructa labore
Menſa, dein latices mihi ſobria pocula fundunt.
Hæ mihi diuitiæ ſummæ, Chriſtuſq; ſalutis
Auctor, qui noſtras velut ad ſublimia mentes.

Et S. Bernard. ſerm. 66. in Cantic. *Abſtineo à vino quia in vino luxuria eſt: aut, ſi infirmus ſum, modico utor, iuxta conſilium Pauli. Abſtineo à carnibus, ne, dum nimis nutriunt carnem, ſimul & carnis nutriant vitia. Panem ipſum cum menſura ſtudebo ſumere, ne onerato ventre ſtare ad orandum tedeat, & ne improperet etiam mihi Propheta, quia panem meum comederim in ſaturitate. Sed ne ſimplici quidem aqua ingurgitare me aſſueſcam, ne diſtenſio ventris vſque ad titillationem pertingat libidinis.* Idem epiſt. ad Robertum nepot. *Prudenter*, ait, *ſobrieque conuerſanti, ſatis ad omne condimentum ſal cum fame.* Idem in Formula vitæ: *Sicut ad crucem*, ait, *ſic accedas ad cibum, id eſt, numquam voluptate, ſed neceſſitate, paſcaris: & ſames, non ſapor prouocet appetitum.* Ita S. Anachoretæ ad cibum non adhibebant niſi panem, aquam & ſal. Idem erat pœnitentium cibus. Vnde 33. q. 2. cap. 8. Stephanus V. Papa Aiſtulfo, qui vxorem occiderat, inter alia hanc quoque pœnam iniungit: *Vt omnibus diebus*, inquit, *quibus pœnitere debes, vinum & ſiceram non bibas: carnem nunquam comedas, præterquam in Paſcha & in die Natalis Domini, in pane & aqua & ſale pœnitentiam age.*

Decem neceſſaria ad vitam ſpiritalem.

Myſticè decem dotibus & virtutibus inchoatur, conſeruatur, promouetur & perficitur vita ſpiritualis. Nam Primò, aqua eſt baptiſmus & compunctio lacrymarum. Secundò, ignis eſt ſpiritus, &c. eiuſque charitas & zelus, quem Apoſtolis & fidelibus inſpirauit in Pentecoſte. Tertiò, ferrum eſt patientia & conſtantia, quæ neceſſaria eſt ad innumeros huius vitæ labores & ærumnas fortiter & conſtanter ſuperandos: ferrum enim omnes mallei tunſiones fortiter & conſtanter patitur, vt ijs vas pulchrum efformetur. Idem viderunt Gentiles, qui Herculem formauêre è ferro. Vnde Plinius lib. 34. 14. *Eſt in eadem*, inquit, *vrbe* (Thebis) *ferreus Hercules, quem fecit Alcon, laborum Dei* (Herculis) *patientia inductus.* Patientia ergo Herculem fecit Deum. Quartò, ſal ſymbolum eſt diſcretionis; quæ inſtar ſalis omnia facit ſapida, cùm ſine ea omnia ſint inſipida & inſuſa. Vnde Chriſtus: *Habete in vobis ſal*, Marci 9. 49. Quintò, lac eſt innocentia, ſimplicitas, morumque candor, iuxta illud Iſaiæ 7. 15. de Chriſto paruulo, *Butyrum & mel comedet.* Et illud S. Petri epiſt. 1. cap. 2. 2. *Sicut modò geniti infantes, rationabile, ſine dolo lac concupiſcite.* Sextò, panis eſt Euchariſtia, quâ, vt ait Chriſtus Ioan. 6. nutritur anima in vitam æternam. Septimò, mel eſt caſtitas, quia mel à caſtis auibus producitur; & oratio, quæ à Deo impetrat cæleſtes conſolationes & bona omnia, ſicut mel è cælo depluit, eſtque ſuauiſſimum. Octauò, botrus vuæ eſt memoria paſſionis Chriſti, quæ nos corroborat contra omnia mala, & omne bonum confortat: in ☐ enim Chriſtus preſſus & calcatus omnem pro nobis effundit ſanguinem, ſicut vua preſſa & calcata in torculari omne ſuum effundit vinum. Nonò, oleum eſt miſericordia, eleëmoſyna, omniſque beneficentia. Decimò, Veſtimentum eſt modeſtia, quæ omnes virtutes iam dictas quaſi veſtis conſeruat, ornat, & perficit, facitque alijs conſpicuas, vt eaſdem imitentur & induant. Hic eſt ergo decalogus virtutum, æquè ac præceptorum Dei, in quo ſalus & perfectio noſtra conſiſtit.

Paulò aliter noſter Aluarez de Paz lib. 2. p. 1. de Mortificat. *Ad vitam ſpiritalem*, inquit, *neceſſaria eſt aqua compunctionis, qua lauemur: ignis Spiritus ſancti quo accendamur: ferrum tribulationis, quo domemur: ſal mortificationis, quo à putredine ſeruemur: lac puritatis, quo exornemur: panis virtutum, quo ſuſtentemur, mel conſolationis, quo roboremur: botrus zeli, quo bona adepta cuſtodiamus: oleum charitatis, quo emolliamur: & veſtimentum gratiæ, quo operiamur.* Sic ferè & Hugo. Huc facit illud S. Gregorij magnificè de S. Auguſtino, modeſtè & humiliter de ſe ſuiſque ſcriptis ſentientis, epiſt. 52 lib. 8. *Si delicioſo cupitis pabulo ſaginari, B. Auguſtini opuſcula legite, & ad comparationem ſimilaginis illius noſtrum furfurem non quæretis.* Sapiens eſt, qui è ſcriptis libriſque Doctorum pollinem colligit, furfurem relinquit.

HÆC OMNIA SANCTIS IN BONA, SIC ET IMPIIS ET PECCATORIBVS IN MALA CONVERTENTVR] *In mala*, tum culpæ, quia creaturis Dei abutuntur ad luxuriam, gulam, ſuperbiam, & cetera: tum pœnæ, quia per quæ quis peccat, per hæc & punitur; idque ſæpè in hac vita, & ſemper in futura. Quot enim impij perierunt, pereunt & peribunt aqua, igne, ferro, &c. In gehenna verò torquebit eos ignis, aliæque creaturæ, vel in ſe, vel in ſui memoria. Torquet enim damnatos mirificè, quòd creaturis Dei abuſi prouocarint in ſe iram Creatoris, ac conſequenter creaturarum omnium, & ideireò ab omnibus crucientur & torqueantur in gehenna. Hinc & in iudicio extremo omnes creaturæ, quaſi lictores aſtabunt Chriſto iudici, vt inſiliant in reprobos, eoſque affligant & plectant, iuxta illud Sapient. 5. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, &c. Et à petroſa ira plenæ mittentur grandines: exandeſcet in illos aqua maris, & flumina conturrent duriter. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquam turbo veniet diuidet illos.* Vnde Syrus vertit, *hæc bonis bona euadunt, & malis in maledictionem conuertuntur.* Vers. 32.

Huic ſententiæ Siracidis parallela eſt illa Salomonis Sapient. 14. 11. *Creaturæ Dei in odium factæ* (id eſt, ab impijs conuerſæ) *ſunt, & in tentationem animabus hominum, & in muſcipulam pedibus inſipientium.* Vnde Origenes in cap. 3. Ioſue: *Pec-*

catori

catori, inquit, *omnis creatura hoſtis eſt, iuſto ſeruiunt omnia.* Antiſtropha verò eſt illa Platonis in Theæteto: *illum*, ait, *dico ſapientem, qui ea quæ turpiam noſtrum videantur, & ſint mala, illorum naturâ communatâ effi ât vt & bona videantur, & reuera ſint bona.* Vnde concludit: *Quamobrem danda eſt opera, vt hinc illuc* (ab humana ſocietate ad diuinam) *quàm celerrimè fugiamus: fuga autem eſt, vt Deo quàm proximè fieri poterit, aſſimilemur atque conformemur: Deo autem nos aſſimulat iuſtitia & ſanctitas cum ſapientia coniuncta.* Qua de cauſa ait Beda in Prouerbiis, *Inuocandus eſt Deus iugiter, vt voluntatem ſimul & facultatem bene agendi nobis præſtare dignetur.*

VERS. 33. SVNT SPIRITVS QVI AD VINDICTAM, CREATI SVNT, ET IN FVRORE SVO CONFIRMARVNT TORMENTA SVA] Ita Roman. licèt Ianſen. & alij legant *flagella ſua*: hæc enim propriè ſignificat Græcum μάστιγας. Sed eòdem redit ſenſus. Syrus, *ſunt ſpiritus, qui ad retributiones creati fuerunt, & in furore ſuo montes eradicant.* Pergit oſtendere quàm impijs bona in mala conuertantur, quia, ſcilicet, Deus ob peccata omnia eis conuertit in flagella & caſtigationem, vt demonſtret quanta ſit Dei ſeueritas & ira in impios, æquè ac clementia & beneficentia in pios. Creauit ergo, id eſt, deſtinauit & deputauit impijs ſpiritus ad vindictam, dictante id iuſtitia, *quæ non permittit*, ait ex S. Auguſt. Lyran. *dedecus* culpæ *ſine decore* iuſtitiæ.

Quæres, quinam hi *ſpiritus*? Reſp. aliqui accipiunt ventos, procellas, typhones, ecnephias, preſteres, turbines grandines, fulmina, tonitrua, &c. quibus olim ſub Moſe Deus percuſſit Ægyptum, & ſæpè percellit impias prouincias & regna, iuxta illud pſalm. 10. *Pluet ſuper peccatores laqueos; ignis, ſulphur, & ſpiritus procellarum pars calicis eorum.* Et pſalm. 148 *Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum quæ faciunt verbum eius.*

Secundò, & potiùs per *ſpiritus* accipias angelos, tum bonos, qui ſunt adminiſtri diuinæ iuſtitiæ, ideoque percuſſerunt Sodomitas igne cæleſti, Ægyptios decem plagis ſub Moſe, Aſſyrios quoque ſub Sennacherib, Iſaiæ 37.36. tum potiùs malos, putà dæmones: hos enim creauit, id eſt, creatos à ſe, ſed in peccatum prolapſos, deputauit & auctorauit carnifices & lictores hominum impiorum, vt eos caſtigent & puniant, iuxta illud pſalm. 77. *Miſit in eos iram indignationis ſuæ; indignationem, & iram, & tribulationem, immiſſiones per angelos malos.* Sicut enim à rege creantur præſides, conſules & magiſtratus; ſic dæmones à Deo creati ſunt vindices, carnifices & tortores impiorum. Vel propriè *creauit*, quia licèt primariò & per ſe eos creauit ad bonum ſuum, & totius vniuerſi: ſecundariò tamen & quaſi per accidens, ſcilicet, ſi peccarent, vti præuidebat eos peccaturos, creauit eos ad vindictam impiorum. ita Dionyſ. Ergo tum in hoc aëre, inquit Palacius, tum in aquis, tum in terrarum cauernis, tum denique in inferno conſiſtunt dæmones, qui impiorum hominum ſcelera vt Dei miniſtri caſtigent; vt quibus voluntariè impij ſe ſubdiderunt in culpa, eis inuoluntariè ſubijciantur in pœna, ait Lyranus. Sic & Rabanus: *Poſtquam*, inquit, *homo à Deo conditus per diaboli ſuggeſtionem ſeductus eſt: iuſtè in eius poteſtatem traditus eſt: quia Domini ſui mandata tranſgrediens, inimici nefandi peruerſis ſuaſionibus conſenſit.*

A *Et ita Deus omnipotens (qui eſt ſummè bonus, imò ſummum bonum, vniuerſorum ordinator optimus) homines ſuperbientes ſub domino ſuperborum angelorum ſubegit; vt ab ipſis correpti diſcerent, quantum diſtat inter veri & piſſimi dominii, & inter tyranni crudeliſſimi ſeruitutem.*

Atque hæc eſt cauſa, cur dæmon ſubinde futuros euentus, v.g. morbos, mortes, neces perſuos diuinos, ſagas & magos prædicat, dicendo v.g. illi, qui eos de ſorte & morte ſibi euentura conſulit: Tu morieris aquâ, tu igne; tu tali anno ineides in febrim, phthiſin, peſtem; tu tali anno, tali modo morieris: quia ſcilicet dæmon prædicit id quod ipſe facturus eſt, nimirum quòd eis tali anno talem morbum vel mortem illaturus, aut procuraturus ſit: Deus enim eos qui conſulunt dæmonem, illi ſubijcit, illique in eos B poteſtatem dat ad caſtigandum eorum à Deo apoſtaſiam. *Dæmon futura prædicit: vnde*

ET IN FVRORE SVO CONFIRMAVERVNT TORMENTA SVA] Ita Complut. & Rom. legunt αὐτῶν, id eſt, *ipſorum*, hoc eſt *ſua*. Aliqui tamen legunt αὐτοῦ, id eſt, *eius*, ſcilicet Dei. Nonnulli id explicant de dæmonibus, qui ex deſperatione acti in furorem & rabiem contra Deum, & homines tamquam Dei imagines & peculium, eos tentant ad peccatum; vt ſecum pertrahant in gehennam, itaque confirmant & augent tormenta ſua; præſertim quia damnati in inferno rugiunt inſtar canum, inuicemque lacerant maledictis, quin & dentibus manibuſque: q.d. Dæmones *in furore*, id eſt, per inconuertibilem & obſtinatam ſuam auerſionem à Deo, meruerunt irrecuperabiliter condem- C nari. Eſt enim in eis amens furor, ait S. Dionyſ. ita Dionyſ. Carthuſ. *Nam ſicut peccatum eorum eſt irremediabile, ſic & tormentum interminabile*, ait Lyran. Et, vt inquit Rabanus; *Dæmones confirmant tormenta ſua, quia ipſi in futuro iudicio pro nequitia propria, & humani generis ſeductione ſupplicia ſubibunt æterna.* Quod accipe cum grano ſalis. Nam dæmones omnem pœnam damnationis eſſentialem meriti ſunt & acceperunt per nequitiam propriam, putà per ſuperbiam, quâ Deo rebellarunt. Quare pœnam hanc augere nequeunt per ſeductionem hominum, præſertim quia ipſi ampliùs non ſunt in via, ſed in termino, putà non ſunt in ſtatu merendi vel demerendi, ſed in ſtatu pro demeritis patiendi: per ſeductionem ergo hominum augent dumtaxat ſibi pœnam accidentalem. ita S. Thom. & Scholiaſt. 1. p. q. 62. a. 9. & q. 64. a. 2. D Errat ergo Magiſter Sent. in 2. diſt. 11. litera D. & G. vbi cenſet angelos, etiam bonos, profiteere in merito & præmio vſque ad diem iudicij.

Alij hunc locum interpretantur de dæmonibus non ſolùm in homines, ſed etiam in ſe inuicē per obiurgationes, execrationes, & quoſcumque alios modos, quibus poſſunt, irruentibus & inſultantibus. Id colligunt ex τῷ *firmauerunt tormenta ſua*: q.d. Dæmones non tantùm aliena, ſed etiam propria tormenta ſibi inuicem adhibuerunt, vt ita dæmones per dæmones, quibus poſſint modis, torquerentur. Verùm hic ſenſus huic loco impertinens & incongruus eſt. Agitur enim hîc de pœna non dæmonum, ſed hominum, quos Deus caſtigat per dæmones. Dæmones ergo in hominibus impijs *in furore confirmant tormenta ſua*, quia ex odio, quo flagrant in Deum & homines, in eos furunt, ideoq; ex

ex furore *confirmant*, id eſt, firmiter & conſtanter exequuntur, & vibrant in eos ſua flagella & tormenta, vt nemo eis reſiſtere valeat. Vnde Tigurina vertit, *ſunt ſpiritus ad vindictam creati, qui furiosè vibrant flagella ſua*; Vatablus, *qui furore ſuo flagella ſua roborant*: vel *animo ſuo ſupplicia inſtruunt*; alij, *ſunt ſpiritus qui ad vltionem creati ſunt, & in exandeſcentia ſua firmant flagella ſua.*

An damnati crucientur per dæmones?

Porrò Dionyſ. Carth. Quidam, inquit, exponunt hæc de punitione reproborum in inferno, quòd ſcilicet puniendi ſint per dæmones. Communiter tamen dicunt Doctores, quòd poſt diem iudicij ceſſabit executio & punitio illa per obſequium dæmonum, & quòd tunc communi igne punientur homines & angeli reprobi: quia, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 15. 24. tunc Dominus *euacuabit omnem principatum & poteſtatem*. Sic & Franc. Suarez tract. de Angelis lib. 8. c. 18. n. 1. aſſerit dæmones nulla miniſteria nullaſque actiones habere in inferno circa animas damnatas, ſed tantùm circa viatores in hac vita, vt eos tententent. Neque damnatos, inquit, propriè puniunt, quia circa pœnam ignis nullum peculiare miniſterium habere poſſunt. Idem tamen cap. 20. n. 1. idipſum limitat ad pœnam eſſentialem, ſcilicet ignis; nam poſſunt, inquit, eſſe miniſtri pœnæ accidentalis, vt ad deferendas animas damnatorum violenter & ignominiosè in infernum, ac ad detinendas, ſeu cuſtodiendas illas, vel etiam ad illas ſuo aſpectu, conuitijs, & recordatione malorum ſuorum affligendas: denique vt ab vno loco in alium, ab vna pœna in aliam, ab vno eculeo & tormento in aliud illas transferant, illudque ipſis violenter applicent, de qua re plura v. 35. Porrò Apoſt. 1. Corinth. 15. 24. tantùm negat fore ſubordinationem, & obedientiam inferiorum ordinum ad ſuperiores in dæmonibus poſt diem iudicij, quia hæc tantùm ab illis conſtituta eſt communi conſenſu ad tentandum homines in hac vita: cum hoc tamen conſtitit, dæmones ſemper fore torrores hominum, vtpote quibus homines in hac vita conſentiendo & peccando ſponte ſe ſubiecerunt. Cùm enim ex reuelationibus conſtet eos ante iudicium à dæmonibus torqueri, cur & poſt iudicium ab ijſdem non torqueantur? Lege hiſtoriam Vdonis Magdeburgenſis.

VERS. 34. IN TEMPORE CONSVMMATIONIS EFFVNDENT VIRTVTEM (græcè ἰσχύν, id eſt, vim, robur, fortitudinem ſuam:) ET FVROREM EIVS, QVI FECIT ILLOS, PLACABVNT] Ita Roman. Minùs rectè lanien. & alij pro *placabunt*, legunt *confundent*, ſicque exponunt, q.d. Spiritus ad vindictam creati *confundent furorem*, Dei, id eſt, eum magna rerum confuſione exequentur Dei furorem, omnia inuoluentes & perturbantes. Græcè enim eſt κοιμίσουσι, id eſt, ſiſtent, ſedabunt, conquieſcere facient. ita Complut. & Roman. quòd Noſter vertit, *placabit*. Cùm enim vindicta de peccatis ſumitur, tunc placatur & ſedatur furor Dei. Sic & hominum ira ſedatur & ſatiatur vltione & ſanguine hoſtium: hęc enim vltio ingens eis affert gaudium. Hoc eſt quod ait Deus Iſaiæ 1. 24. *Heu conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Sic de Phinees è zelo occidente principem tribus fornicantem cum Madianitide, itaque ſedante iram Dei, ait Pſaltes pſal. 105. 30. *Stetit Phinees & placauit, & ceſſauit quaſſatio.*

Diem *conſummationis*, hebr. יום כלה *killaion*, vocat *Carmel. in Eccleſiaſt.*

A diem conſumptionis, peremptionis, finis, interitus, & neeis, quo Deus eos fuccidere, finire, perdere & conſumere decreuit, quoque ſuam in eos iuſtitiam & vindictam conſummare, pleneque effundere conſtituit: q.d. Cùm tempus finis, perditioni & interitui eorum à Deo deſtinatum aduenerit, tunc ilicò ſpiritus ad vindictam creati effundent in impios omnes ſuas vires, omneque robur caſtigandi & affligendi; atque hac ratione placabunt furorem Dei factoris ſui. Vnde Tigurina vertit, *hi tempore perimendi vim effundunt, & conſummant iram creatoris ſui*; Syrus, *in tempore furoris vim ſuam oſtendunt, & ſpiritum eius qui creauit eos quieſcere facium.*

Anagog Rabanus, *in tempore conſummationis*, id eſt, in fine mundi ſub diem iudicij, omnia elementa, omneſque creaturæ, quaſi iratæ omnes vires ſuas effundent in impios, putà plagas illas horribiles, quas recenſet S. Ioannes Apocal. c. 8. & 9. & Chriſtus Matth. 24. Græcum enim συντέλεια, propriè ſignificat conſummationem, finem, terminum. Atque, vt ait Damaſcenus, duplex eſt συντέλεια μερικὴ καὶ κοινὴ, id eſt, partialis, & communis; partialis ſingulorum συντέλεια eſt θάνατος, id eſt, mors communis vniuerſorum eſt ἡ κοινὴ ἀνάστασις, id eſt, vniuerſalis reſurrectio.

IGNIS, GRANDO, FAMES ET MORS, OMNIA HÆC AD VINDICTAM, (Tigurina, *ſupplicij cauſa*,) CREATA SVNT; BESTIARVM DENTES, ET SCORPII, ET SERPENTES, ET RHOMPHÆA VINDICANS IN EXTERMINIVM IMPIOS] Tigurina, *ac gladius extialem pœnam irrogans impijs*; alij, *& gladius vltiſcens ad interneciuem impios*. Pro *grando* legit χάλαζα cum Roman. Tigurina & alijs. Iam Complut. legunt θάλασσα, id eſt *mare*. Pro *ſerpentes* legit ὄφεις: iam legunt ἔχεις, id eſt *viperæ*. Alludit ad illud Moſis Deuter. 32. 23. *Congregabo, ſuper eos mala, & ſagittas meas complebo in eis. Conſumentur fame, & deuorabunt eos aues morſu amariſſimo: dentes beſtiarum immittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium, foris vaſtabit eos gladius & intus pauor.* VERS. 35. VERS. 36.

Primum genus vindicum Dei, fuêre ſpiritus ad vindictam impiorum creati, v. 33.

Secundum hic aſſignat, ſcilicet ignem, grandinem, famem & mortem. Nam ignis fuit ſexta plaga Ægypti: Moſes enim ignem cinerem è camino ardenti acceptum proijciens in aërem per eum producebat vlcera in Ægyptijs, Exodi 9. 8. Grando fuit ſeptima plaga Ægypti, ibidem v. 18. Fames fuit nona: nam locuſtæ immiſſæ à Deo depaſtæ omnes ſegetes & gramina, induxerunt famem Ægypto: Exodi 10. v. 4. & 5. Mors primogenitorum tam hominum, quàm animalium fuit decima plaga Ægypti, Exodi 11. 5. Eandem ſæpè alijs ſæculis impijs immiſit Deus, & etiamnum ſæpè immittit. Mors enim præmatura hìc intelligitur, vel peſtis ſiue mortalitas.

Tertium genus vindicum, ſunt beſtiæ & feræ, putà leones, lupi, vrſi, pardi, &c. item ſcorpij, ſerpentes, & gladius hoſtilis, quę omnia Deus immiſit impijs Hebræis ob rebelliones, murmura, idololatriam, aliaque ſcelera eorum, in deſerto. Vnde & ea comminatus illis fuerat Moſes Deuter. 32. verbis paulò antè citatis, & Ezechiel cap. 5. 17. & ca. 14. 21. vbi haſce omnes plagas ad quatuor reuocat: *Si quatuor*, inquit, *iudicia mea peſſima, gladium, & famem, & beſtias malas, & peſtilentiam immiſ-*

fero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem & pecus. Quocirca Syrus vertit, *ignis, & grando, & lapides mortis, omnia hæc ad iudicium creata sunt: bestiæ, & scorpiones & serpentes, gladius vindictæ ad perdendum impios.*

Porrò hæc flagella immittit Deus impijs non tantùm in hac vita, sed & eadem, vel illis similia, immittit damnatis in gehenna Licet enim Lyran. & Dionys. censeant solum ignem esse formaliter in gehenna, qui virtutem habeat cruciandi eos, vt glaucus, scorpij, serpentes, &c. tamen alij probabiliter censent etiam alia ibi formaliter fore, quibus damnati crucientur, idque insinuat hîc Siracides, æquè ac cap. 7. 19. vti ibidem ostendi. Idem confirmant apparitiones damnatorum, reuelationes & visiones Sanctis exhibitæ, quas recenset Ven. Beda & alij.

In gehenna non solus est ignis, sed & alia tormenta.

Fauet B. Petrus Damiani serm. de S. Nicolao, vbi de pœnis inferni sic ait: *Ille est ignis, qui non succenditur; vermis, qui non moritur; frigus horrendum.* Et inferiùs: *Ibi alternantia mala impios sine fine discerpũt.* Sequitur S. Thomas in 4. dist. 50. q. 2. a. 3. quæstiunc. 1. vbi in corpore dicit damnatos non solùm pœnâ ignis, sed & plures alias sentire. Et Paludan. ac Durand. ibidem affirmant nõ solùm ignem, sed etiam omnia elementa fore instrumenta diuinæ iustitiæ ad torquendos damnatos. Sic & S. Bonauent. in 4 dist. 44. part. 2. qu. 2. docet non solùm ignem, sed & omnia elementa cruciare damnatos; vt iniurias sui creatoris vlciscantur, ac concludens ad 4 ait: *Vnde ibi erit ignis ardens, & aqua congelans, & aëris inquietudo & perturbatio, & terræ fœtor. Vnde S. Gregor. In inferno erit frigus importabile, ignis inextinguibilis, fœtor intolerabilis.* hæc S. Bonauent. Idem docet Richardus in 4. dist. 44. art. 10. probatque ex Sapient. ca. 6. 21. & Iob cap. 24. 19. *Ad nimium,* inquit, *calorem transeat ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius.*

Denique Franc. Suarez tract. de Angelis libr 8. cap. 12. num. 29. Sanè, inquit, verisimillimum est, quod D. Thomas suprà in 4. dixit, post diem iudicij plura futura esse corpora in inferno, quæ crucient damnatos homines in eorum corporibus. Quia purgato hoc sublunari mundo per ignem conflagrationis, omnia illius excrementa & corpora putida, ac malè olentia in locum infernj congregabuntur. Et fortasse ex speciali Dei ordinatione multa denuò fient, vt loci horrorem & fœtorem augeant. Et ita multa recensentur à Patribus citatis, præsertim à Cyrillo Alexandrino in oratione de exitu animarum. Semper tamen est differentia, quia pœna ignis est quasi essentialis inter pœnas sensus; aliæ sunt accidentales. Et ideo in tormento ignis non credo esse vicissitudinem aut cessationem aliquam, sed perpetuitatem in eodem statu & intensione. In alijs autem erit fortasse aliqua mutatio pro locorum varietate, vel per aliam occasionem nobis ignotam. An verò ibi futura sit nix vel aqua, & similia corpora igni contraria, magis incertum est propter repugnantiam, quamquam Deus facilè possit omnia componere si voluerit.

Nota. *Ignis, grando,* &c. ad vindictam impiorum creata sunt; non quòd hic fuerit primarius finis creationis eorum, vt censuit Origen. Deum, scilicet, ea condidisse, vt per ea puniret peccata animarum commissa ante earum incorporationem; sed quia ex malitia hominum in hunc vsum conuertuntur, & assumuntur à Deo, & ideo ad iniquorum terrorem, dicuntur ad illum effectum creata. Et ita respondet Manichæis S. Ambros. 3. Hexam. cap. 9. & S. August. li. de Genesi Manich. cap. 16. ac ex ijs Franc. Suarez lib. 1. de Opere sex dierum cap. 1. n. 16.

Addè, subinde primariò & per se hæc à Deo creari ad vindictam impiorum, vt cùm ignem gehennæ creauit ad cruciandos damnatos; cùm grandinem, ciniphes, locustas, pestem, aliasque plagas produxit, vt eas infligeret Pharaoni & Ægyptijs. Sic & hodie sæpè producit procellas, grandines, fulmina, locustas, pestes, &c. hoc solo fine, vt castiget peccata hominum.

Denique aptè sic puniuntur peccatores ob peccata. *Ignis* nimirum castigat & punit eorum luxuriam & voluptates sensuum, quibus contra Deum, Deique legem indulserunt. *Grando* sternit eorum fastum & superbiam. *Fames* cruciat eorum gulam & crapulam. *Mors* debetur eorum vitæ impiæ & scelestæ. *Bestiarum dentes* congruè puniunt eorum violentiam & tyrannidem, qua pios pauperesque oppresserunt, & quasi dentibus suis deuorarunt. *Scorpius* plectit eorum noxas, pugnas, verbera & cædes. *Serpentes*, vel, vt græcè est, viperæ eorum virulentiam, inuidiam, malignitatem ac parricidia, quibus contra Deum, angelos, parentes, cognatos, amicos ingratè & nequiter insurrexerunt, eisque mortem aliaque mala machinati sunt. Viperæ enim, quia nascendo perhibetur enecare matrem, fuisse olim pœna & tortores parricidarum. *Rhomphea* corpus perpetim transfigens, lanians, discindens, facit vt mortem æternam iugiter patiantur: nec tamen emoriantur, vti optant, numquamque fiat mortui, sed continuæ & æternæ morti ac gehennæ, tanquam pabulum perennæ reseruentur & alantur. Vide hîc quantum malum sit peccatum, quod tantas pœnas meretur, nec tamen ijs expiari potest, sed perpetim durat, ideoque perpetim cruciatur. Dum ergo peccatum te ad se inuitat, intuere hosce eius comites & satellites, qui te ilicò inuadent, ideóque fuge à peccato quasi à facie colubri. Sapienter S. August. serm. 250. de Tempor. *Libidinis*, ait, *momentum, æternum parit animæ infelici opprobrium & tormentum.*

IN MANDATIS EIVS EPVLABVNTVR, ET SVPER TERRAM IN NECESSITATEM PRÆPARABVNTVR, ET IN TEMPORIBVS SVIS NON PRÆTERIENT, VERBVM] Tria dicit de plagis iam recensitis. Primum, quòd *in mandatis* Dei, quibus Deus ea mittit ad peragendam vindictam impiorum, *epulabuntur*, græcè εὐφροσύνην, id est gaudebunt, exultabunt: tum propriè: nam serpentes, bestiæ, scorpij gaudent cùm pascuntur carnibus occisorum, quasi epulis sibi gratis & delicatis, vti gaudent vermes, lumbrici, bufones, cùm pingues carnes hominum, qui in vita gulæ & luxuriæ vacauerunt, depascuntur: tum metaphoricè, quia omnia animalia omnesque plagæ, quasi creaturæ Dei, naturali appetitu quasi delectantur & gaudent, perinde ac si lautè epularentur, quòd obtemperent creatoris sui voluntati & vindictæ. Sic sæpè alibi per prosopopœiam gaudium tribuitur rebus inanimis vel irrationalibus. Secundum, quod *in necessitatem* à Deo *præparentur*; vt scilicet cùm necesse fuerit eis vti ad vlciscendum scelera, ilicò ad id parata sint, seque quasi lictores Deo iudici sistant. Ita pestis fingit se Deo ad puniendum Dauid, quòd

VERS. 37.

quòd contra Dei voluntatem numeraſſet populum, 1. Paral. 21. Et mors ſe ſtitit Deo ad occidẽdum Philiſthæos, quòd arcam Dei detinerent; & Bethſamitas, quòd eam intuiti eſſent, 1. Reg. 5. & 6. Pro *in neceſſitatem* legit cum Roman. εἰς ἀνάγκην, iam Complut. legunt εἰς χεῖρας, id eſt, *in manus*, vt ſcilicet Deo ad manum ſint. Rurſum pro *in mandatis* cum Roman. legit ἐν παῖ, iam Complut. legunt ἐν ἀναπαῦ, id eſt, *in ortu*.

Tertium, quòd ſtato tempore iuſſa Dei exequentur ad amuſſim, nec latum vnguem ab ijs recedent, ſed præcisè & punctim ea opere perficient. Hominum, etiam iudicum & principum, iuſſa ſæpè detrectant milites, lictores, feræ, gladij, vt cùm olim tyranni in B. Theclam & Martyres immitterent leones, tigrides, ſerpentes, qui Martyrum pedes venerando oſculabantur & lingebãt. At Dei iuſſa efficacia nullus eſt qui detrectet, aut detrectare valeat. Vnde Tigurina vertit, *gaudent imperio eius, & actingunt ſe in terra vbi opus eſt, nec iuſſa temporibus ſuis præterennt*; alij, *præcepto eius lætantur, & in terra ad neceſſarios vſus præparantur, & ſuis temporibus non tranſgrediuntur ſermonem*; Syrus, *in tẽpore quo præcipit eis lætantur, & in omnibus diebus ſuis non reſiſtunt verbo eius, quia ab initio creata ſunt.*

A Vt v. g. Eſto Deus ad tempus differat pluuiam, hominesq; imperiti cenſeant eam nimis diu differri; tamen ſuo tempore, quod ipſe in ſua ſapientia videt eſſe aptiſſimum, ſi non huic vel illi loco, certè toti vniuerſo iuxta æternas prouidentiæ ſuę rationes & diſpoſitiones, eamdem exhibebit.

Non est dicere: Hoc illo nequivs est: omnia enim in tempore svo comprobabvntvr] q.d. Deus nihil fecit nequam, id eſt, malum & reprehenſibile, ſed omnia bona & laudabilia. Quare non licet dicere. Hoc illo peius eſt. cùm omnia ſint bona: ac licèt id hominibus rudibus vel cupidis nõ videatur; tamen *ſuo tempore* illa *comprobabuntur*, ſcilicet non eſſe nequam & mala, ſed bona & vtilia, v.g. quòd pij hic affligantur, impij proſperentur, ditẽſcant & exaltentur, videtur hominibus malum: at in die iudicij Deus oſtendet optimè ſe id feciſſe, optimaque ad id faciendum rationes habuiſſe. Vnde Tigurina vertit, *non eſt dicere: Hoc illo peius eſt: nam omnia ſuo tempore laudem inuenient.* Nemo ergo dicat, Noſtra tempora peiora ſunt prioribus, quia miſeriora ob bella, famem, peſtem, &c. Deus ſiquidem ſuo tempore oſtendet omnia fuiſſe optima & probatiſſima, optimeque per ſuas ætates, dies & horas à ſe diſpoſita. Præclarè Boëtius lib. 4. de Conſolat. *Sola*, inquit, *eſt diuina vis, cui mala quoque bona ſunt, cùm eã cognouerit vtendo alicuius boni effectum. Ordo enim quidem cuncta complectitur: vt quod ab aſſignata ordinis ratione diſceſſerit, hoc idem licèt in aliud, tamen in ordinem relabatur; ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.* *Soli Deo mala bona ſunt.*

Vers. 38. Propterea ab initio confirmatvs svm, et consiliatvs svm, et cogitavi, et scripta dimisi] Quia, inquit, ſic ſe res habet, vt dixi, nempe quòd omnia opera eius ſummæ ſunt potentiæ & benignitatis erga bonos, iuſtitiæ & ſeueritatis erga malos; id ò *ab initio* atque iam pridem & firmiter apud me ita eſſe ſtatui, & meditata mente ita eſſe cognoui, ideóq; & reliqui ſcripta ea, quæ modo dixi, verba: quæ & repeto: vt quæ maximè inculcata eſſe velim, & quæ ſummam dictorum continent, nempe quòd omnia opera Domini ſint bona, &c. Pro duobus illis, *confiſtatus ſum & cogitaui*, vnum eſt verbum διανοήθην quod iam aliquoties vertit *conſiderari*, pro meditari & cognoſcere. Pro *ſcripta dimiſi*, græcè eſt ἐν γραφῇ ἀφῆκα, hoc eſt, in ſcriptura reliqui, ſcilicet quod ſequitur, & præcedentis carminis fuit principium, inquit Iantenus. Vnde Græca habent, *propterea & initio firmatus ſum, & meditatus ſum, vel cogitaui, & in ſcriptura reliqui*; Tigurina, *quapropter confirmatus iam inde ab initio, meditatus ſum hæc; ſcriptiſque mandaui.*

B

Vers. 39. Omnia opera Domini bona, et omne opvs hora sva svbministrabit] Ita legendum cum Roman. non *ſubminiſtrauit*. q.d. Omnia opera Dei ſunt bona, quia ipſe quodlibet opus neceſſarium vel vtile ſubminiſtrat, & exhibet in ſuo tempore & hora, cùm ſcilicet eſt opportunum, reſq; ipſa exigit. Vnde Græca habent, *omnia opera Domini bona, & omnem vſum in tempore ſuo præbebunt*; Tigurina, *opera Domini bona ſunt omnia, ipſeq; ſuo tempore ſubminiſtrat quæcunque poſtulat neceſſitas*; alij, *& quæcunque neceſſaria ſuo tempore ſuppeditabit.*

D

Vers. 40. Non est dicere: Hoc illo nequivs est: omnia enim in tempore svo comprobabvntvr] q.d. Deus nihil fecit nequam, id eſt, malum & reprehenſibile, ſed omnia bona & laudabilia. Quare non licet dicere. Hoc illo peius eſt. cùm omnia ſint bona: ac licèt id hominibus rudibus vel cupidis nõ videatur; tamen *ſuo tempore* illa *comprobabuntur*, ſcilicet non eſſe nequam & mala, ſed bona & vtilia, v.g. quòd pij hic affligantur, impij proſperentur, ditẽſcant & exaltentur, videtur hominibus malum: at in die iudicij Deus oſtendet optimè ſe id feciſſe, optimaque ad id faciendum rationes habuiſſe. Vnde Tigurina vertit, *non eſt dicere: Hoc illo peius eſt: nam omnia ſuo tempore laudem inuenient.* Nemo ergo dicat, Noſtra tempora peiora ſunt prioribus, quia miſeriora ob bella, famem, peſtem, &c. Deus ſiquidem ſuo tempore oſtendet omnia fuiſſe optima & probatiſſima, optimeque per ſuas ætates, dies & horas à ſe diſpoſita. Præclarè Boëtius lib. 4. de Conſolat. *Sola*, inquit, *eſt diuina vis, cui mala quoque bona ſunt, cùm eã cognouerit vtendo alicuius boni effectum. Ordo enim quidem cuncta complectitur: vt quod ab aſſignata ordinis ratione diſceſſerit, hoc idem licèt in aliud, tamen in ordinem relabatur; ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.* *Soli Deo mala bona ſunt.*

Vers. 41. Et nvnc in omni (id eſt, toto: ponitur totum vniuerſale pro toto integro, per metonymiam) corde et ore collavdate, et benedicite nomen Domini *Et* idem eſt quod *igitur*: q.d. Igitur nunc auditis tot encomijs Dei, ac diuinę ſapientiæ, bonitatis & iuſtitiæ; toto corde, totu ſcilicet animi affectu & ſpiritu, indeque toto ore collaudate & celebrate nomen Domini, hoc eſt, ipſum Dominum ſapiẽtiſſimum, optimum, iuſtiſſimum, &c. ita Tigurina. Ipſe enim eſt abſolutus tuus rerumque omnium dominus, imò Rex regum & Dominus dominantium. Vnde S. Bernardus in Sententijs: *Ecce*, ait, *tu iumenti eſt qui feris cælum & terram: etiam creator tuus eſt, tu creatura; tu ſeruus, ille dominus: ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes: illi præcipuè Domino, qui te & fecit, & benefecit tibi, qui tibi miniſtrat ſiderum curſus, aëris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum vbertatem*, &c. Porrò Syrus totum hunc locum à v. 38. hucuſque ſic reddit: *Intelligite filij hominum, quia in ſcriptura ſcripta ſunt omnia hæc, & omnia opera eius bona, & vniuerſa pro tempore ſuo creata ſunt, & non eſt qui dicat, Quia hoc melius eſt illo: quia omnia collecta ſunt in theſauris eius, & in teſtamenti temporis eorum confirmantur. Itaque in toto corde veſtro benedicite Deum, & laudate nomen eius.*

CAPVT QVADRAGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribit graue iugum ærumnarum huius vitæ ex peccato ortum. Secundò, v. 19. per varias elegantes gradationes docet, quæ alijs ſint potiora & præeligenda, Tertiò, v. 29. agit de fugienda inopia.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. OCcupatio magna creata eſt omnibus hominibus, & iugum graue ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vſque in diem ſepulturæ, in matrem omnium.

2. Cogitationes eorum, & timores cordis, adinuentio expectationes, & dies finitionis:

3. à reſidente ſuper ſedem glorioſam, vſque ad humiliatum in terra & cinere:

4. ab eo qui vtitur hyacintho & portat coronam, vſque ad eum qui operitur lino crudo: furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracundia perſeuerans, & contentio.

5. & in tempore refectionis in cubili ſomnus noctis immutat ſcientiam eius.

6. Modicum tamquam nihil in requie, & ab eo in ſomnis, quaſi in die reſpectus:

7. Conturbatus eſt in viſu cordis ſui, tamquam qui euaſerit in die belli. In tempore ſalutis ſuæ exurrexit, & admirans ad nullum timorem.

8. Cum omni carne, ab homine vſque ad pecus, & ſuper peccatores ſeptuplum.

9. Ad hæc mors, ſanguis, contentio, & thomphæa, oppreſſiones, fames, & contritio, & flagella:

10. ſuper iniquos creata ſunt hæc omnia, & propter illos factus eſt cataclyſmus.

11. Omnia, quæ de terra ſunt, in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.

12. Omne munus & iniquitas delabitur, & fides in ſæculum ſtabit.

13. Subſtantiæ iniuſtorum ſicut fluuius ſiccabuntur, & ſicut tonitruum magnum in pluuia perſonabunt.

14. In aperiendo manus ſuas lætabitur: ſic præuaricatores in conſummatione tabeſcent.

15. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, & radices immundæ ſuper cacumen petræ ſonant.

16. Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis ante omne fœnum euelletur.

17. Gratia ſicut paradiſus in benedictionibus, & miſericordia in ſæculum permanet.

18. Vita ſibi ſufficientis operarij condulcabitur, & in ea inuenies theſaurum.

VERS. 1. OCCVPATIO MAGNA CREATA EST OMNIBVS HOMINIBVS, ET IVGVM GRAVE SVPER FILIOS ADAM, A DIE EXITVS DE VENTRE MATRIS EORVM, VSQVE IN DIEM SEPVLTVRÆ, IN MATREM OMNIVM] ſcilicet dum orimur, morimur, id eſt, mori incipimus, & ad mortem tendimus. *In terra orimur, in terra morimur, reuertentes in eam vnde ſumus aſſumpti*, ait S. Bernard. in feſto S. Martini. Quocirca S. Gregor. lib. 13. epiſt. 26. ad Ruſticiam: *Ego, ait, in tanto gemitu & occupationibus viuo, vt ad diem quem ago, me peruenisſe pœniteat, ſolaq; mihi conſolatio ſit mortis expectatio. Vnde peto vt pro me debeatis orare, quatenus de hac carnis carcere citiùs educar, ne tantis laboribus diutiùs torquear.* Cap. præced. deſcripſit Dei magnificentiam, potentiam, clementiam in pios, ſeueritatem in impios, vt eam proni colamus & veneremur: iam aptè ſubnectit conſiderationem miſeriæ & fragilitatis humanæ, vt eam conſiderans homo ſub Deo ſuo ſe magis humilier, eiuſque opem & gratiam efflagitet. ita Lyranus. Solet Sirachides combinare oppoſita & contraria, ac ab vno tranſire ad aliud; quia contraria iuxta ſe poſita magis elucęſcunt. Sic hîc à contemplatione maieſtatis diuinæ tranſit ad contemplationem infelicitatis humanæ, vt homo miſer vtramque contemplans, dicat cum Pſalte: *Abyſſus* meæ miſeriæ, *abyſſum* diuinæ miſericordiæ *inuocat*, Et cum S. Franciſco *Quis tu Domine, quis ego?* Tu abyſſus ſapientiæ, bonitatis, potentiæ & bonorum omnium, ego abyſſus ignorantiæ, malitiæ, infirmitatis, & malorum omnium. Exaggerat ergo hominum miſerias, vt pij diſcant eas patienter & fortiter ferre, vtpotè omnibus hominibus communes, ac in pœnam peccati originalis, quod ab Adamo omnes contrahimus, omnibus impoſitas, (pœnitentia enim peccatori à Deo impoſita patienter ferenda eſt, vt culpam luat & diluat) præſertim quia illæ magis tangunt impios, vt præ illis pij felices & beati eſſe videantur.

Occupatio pro moleſtia.

PRo *occupatio*, græcè eſt ἀσχολία, id eſt, moleſtia, inquietudo, ærumnæ, *magna*, tum grauitate, tum multitudine, tum amplitudine, quia ad omnes ſe extendit; tum duratione, quia per omnem vitam porrigitur. Pro *ſepultura*, legit cum Roman.

Dei

Θητός, iam Complut. legunt Μητρόπη, id eſt, *reuerſionis. Matrem omnium* vocat terram: terra enim eſt mater omnium viuentium, atque ex illa primitus à Deo formatus homo, Geneſ. 2. moriens iterum in eam reuertitur. Ita S. Gregor. 2. Moral. 11. *Quia verò*, ait, *nos omnes terra genuit, hinc non immeritò matrem vocamus. Vnde ſcriptum eſt: Graue iugum ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vſq; ad diem ſepulturæ omnium.* Hinc Iunius Brutus, duobus Tarquinij filijs oraculum Apollinis Delphici conſulentibus, quinam ex ipſis Romæ regnaturus eſſet, audienſque eum regnaturum, qui ante omnes matri oſculum dediſſet, illicò in terram procumbens, eamque oſculans pronus Romæ conſul creatus eſt. ita Valer. Max. lib. 7. cap. 3. Hoc facit ad conſolationem mortalium in morte, quòd per eam redeant ad communem matrem, putà terram, ex qua prodierunt. Quæq; enim res gaudet ad ſuum redire principium, æquè ac filius ad ſuam matrem.

Senſus ergo eſt, q. d. Moleſtia magna creata, id eſt, deſtinata & deputata eſt omnibus hominibus, etiam paruulis & innocentibus: *ac iugum*, id eſt, onus & pondus, *graue* multiplicium magnarumque ærumnarum, *ſuper filios Adam*, ad puniendum primum Adæ peccatum, quod ipſe ad poſteros omnes propagine vitiata & damnata tranſmiſit, idq; à primo die quo de ventre matris in hunc mundum prodeunt, vſque in diem vltimum quo moriuntur & ſepeliuntur, vt in terram ex qua à Deo formati ſunt redeant. Vnde Tigurina vertit, *moleſtia magna cuique homini deſtinata eſt, & graue iugum poſteris Adami, iam inde à die quo matris vtero emerſerunt, vſque ad eum quo communi omnium matre tumulantur*; Arabicus, *iam creauit multa & genera plurima, & deuinxit homines ex quo geniti ſunt in ventre matrum ſuarum, donec reuertantur in viam vitæ*, Syrus, „*res magnas creauit Deus, & genera valida ſuper filios hominum, à die quo egreſſi ſunt de ventre matris eorum, vſque dum recumbant in terra viuentium, laus eorum, & cogitatio cordis eorum, & ſinus verborum eorum, vſque ad diem mortis eorum.*

Iugum hoc ergo pœnarum & ærumnarum intellige, ſub quibus omnes aſſiduè per totam vitam ſuſpiramus & gemimus S. Auguſt. tamen libr. 5. Hypognoſt. (vel quiſquis eſt Auctor iſthæc enim liber non habet phraſim S. Auguſt. neque à Poſidonio, vel Beda, vel alio vetere citatur nomine S. Auguſtini) per *iugum* accipit ipſum peccatum originale: iugum enim culpæ ſecũ traxit iugum omnis pœnæ. Additque illud aptè vocari *iugum*, eò quòd ex duobus, Adamo ſcilicet & Eua, illud trahamus, ſicut iugum boum à duobus trahitur. Sanè plenior erit ſenſus, ſi vtrumque iugum hîc accipias, expliceſque ipſum eſſe peccatum cum ſua prole & proſapia, putà cum ſuis effectibus & pœnis; peccato enim propriè videtur conuenire verſ. 2. 5. & 9. Sed audi S. Auguſt. *Quod eſt hoc graue iugum, niſi peccatum? Et quare eſt dictum iugum, niſi quia ex duobus, Adam & Eua, venit: vel duorum premit & conterat colla, id eſt, maſculi & feminæ, malorum videlicet atque impiorum, quia in vtroque ſexu iugum ſunt. Ideò ait generaliter: Graue iugum ſuper filios Adam. Dicendo ergo, Super filios, ætates non diſcernis vel ſexus; & comparando iugum peccato, propter Chriſtum, qui ut ceteri, ex vſu coniugatorum natus non eſt, omnes ceteros eſſe peccatores æquauit. Hoc iugo, id eſt, originali peccato,*

Iugum Adæ quemadmodum.

reuinctli maiores atque minores, vitio ex ipſo orti, tanquam ærarium trahimus, quamdiu ſumus in mortis corpore, cuius cupiditatis vomere proſcinditur, hoc eſt corrumpitur, terra noſtra. Propter quod in libro Sapientiæ dictum puto: Corpus autem quod corrumpitur, aggrauat animam. A cuius tugi labore & onere, vel ærarii corruptione vt requieſcat, nemo ſolnitur propria voluntate & poteſtate, niſi ab illo iuſti iudicante & iudebitè miſerente, qui ait: Venite ad me omnes, qui laboratis & oneratis eſtis, & ego reficiam vos; tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris: iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.

Atque ex hoc loco probat, paruulos ex Adamo contrahere peccatum originale; quia hoc iugum Adæ etiam paruulis incubat. *Dum multis*, inquit, *ærumnarum generibus affliguntur, & in his omnibus, cùm quid patiantur, hoc dicere non poſſint; tamen pœnis ſe cruciari variis quodammodo loquuntur, cùm acuto punctu dolorum confuſos vocum eiulatus emittunt. Qui ſi minimè ſtimulo peccati protoplaſtorum percuſſi, ex quorum peccatrice carne peccati caro ſunt, patiuntur ſecundùm errorem veſtrum; Deus qui talem fecit naturam, vt pœnalibus animæ paſſionibus connecteretur, crudelis eſt, aut certè iniuſtus, vt innocentiam ſanctam, & nullius penitus erroris obnoxiam, tantis permittat vrgeri periculis, & in ipſis nonnumquam vitæ priuari. Quod niſi eos peccati originalis cauſa pati crediderit, ſine dubio Deum, qui valdè bona omnia fecit, arguitis.*

Hoc iugum Deus intentauit Adæ poſt peccatum, omnibuſque in eo poſteris, dicens Geneſ. 3. v. 17. *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ: in ſudore vultus tui veſceris pane, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reuerteris. Vnde benè dicitur iugum graue ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum poſitum eſſe, vſque in diem ſepulturæ in matrem omnium*, inquit Rabanus. Qui addit: *Huic ergo loco ſimile eſt illud, quod in Iob ſcriptum eſt: Militia eſt vita hominum ſuper terram. Quærens homo poſſidere carnem potuit, ſi benè ab authore conditus, poſſidere voluiſſet; cumq; ſe erigere contra conditorem ſtuduit, in ſemetipſo protinus carnis contumeliam inuenit: ſed quia cum culpa ſimul ab origine etiam pœna propagatur, incerto infirmitatis vitio maſcimur: & quaſi nobiſcum hoſtem deducimus, quem cum labore ſuperemus. Ipſa ergo hominis vita tentatio eſt: cui ex ſemetipſo naſcitur, vnde perimatur; quæ niſi ſemper ex virtute ſuccideris, quod ex infirmitate generat; ſemper tamen ex infirmitate generat, quod ex virtute ſuccidat. Sic itaque humana vita tentatio eſt, vt, niſi tam ab iniquitatis perpetratione compeſcitur, in ipſis tamen bonis operibus, modò malorum memoria, modò ſeductionis caligine, de intentionis ſuæ interruptione ſuſcitetur.* Audi S. Bernardum ſerm. 2. in Septuageſima. *Graue*, inquit, *iugum ſuper filios Adam: non autem in principio ſuper Adam, ſed nunc iam ſuper filios eius. Quid non graue miſeris, quibus & viuere labor eſt? Quibus & (quod pauci videntur aduertere, ſentire penitus nemo) ipſe quoque ſenſualitatis vſus inuenitur oneri, adeò vt nequeat ſuſtinere, niſi alterna requie foueatur. Quid non labor & dolor, afflictio perpetua ex omnibus quæ ſub ſole ſunt, quando & illud ei grauiſſimum eſt quo pauſſimum delectatur, vegetatio ſcilicet & ſenſibilitas carnis? Nimirum quàm ſit ei*

dulce conſortium triſte diuorſium manifeſtat, dum vix tandem anelli poteſt. dum corrupta ipſa corporis penitus intolerabilis eſt vegetatio. Sanè non ſimi, liuter corpus, ſed corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, vt immunem ab hoc grauamine primi parentis animam nouerit exiſtiſſe, deinde adhuc corpus geſtare incorruptum. Hinc & Gelaſius Papa epiſt. 1. contra Pelagianos, probat paruulos naſci cum peccato originali, omnesque homines egere gratia Chriſti, vt hoc iugo Adæ liberentur. *Graue iugum*, inquit, *ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris, &c. de quo (captiuitate iugi) non niſi ſolus Dominus noſter Ieſus Chriſtus commercio ſuæ redemit paſſionis, & mutata natiuitate nos eruit. Solus vtique venit quærere & ſaluare quod perierat, vt libertas, quæ per temerariam ſuerat deſerta ſuperbiam, inſtauretur reparata per gratiam: mutuoque vtæ humanæ voluntatis arbitrium, ſicut ſe ſeiendo diabolum, captiuitatem meruerat ſempiternam, ſic reformatæ ſubſequendo libertatis auctorem, amiſſum reduxit ad præmium. Hinc eſt quod ipſe Dominus ait: Cum vos Filius liberauerit, tunc vere liberi eritis.*

Iugum Adæ quanta complectatur.

Igitur hoc iugum complectitur omnes omnium hominum infirmitates, indigentias, dolores, mœrores, curas, angores, labores, contradictiones, perſecutiones, faſtidia, iniurias, rapinas, cædes, tentationes; quin & ipſas concupiſcentias, ac voluptates (vnde Vrbanus IV. Pontif. Metaphraſi in pſal. 1. ſub medium: *Iugum hoc*, inquit, *concupiſcentia eſt*) hæ enim innumeras moleſtias & afflictiones tecum afferunt, vt vita hominis non aliud eſſe videatur, quàm longa & perpetua mors; ac meritò quiſque condolens animæ ſuæ, dicat illud Epicteti: *Animula miſella, quæ cadaver geſtas.* O iugum graue, ò moleſtum onus corpus originali macula infectum, quod inſidet ceruicibus omnium filiorum Adæ, à primo die, quo lucis huius vſum accipiunt, vſque ad diem quo mortali vitæ valedicunt! Imò hoc iugum miſeram animam ab ipſo huæ creationis momento incipit premere, à cæleſtibus auocare, ad terrena degranare, & ad concupiſcibilia, praua, viliſſimaque inclinare. Anima igitur in corpore velut in ergaſtulo inclula tenetur, & membris quaſi compedibus prægranatur. Corpus enim animæ eſt pro nebula, quæ illam cælum & cæleſtia clarè intueri non ſinit; eſt ei pro illecebra, quæ ad malum lege Dei vetitum pertrahit; eſt ei pro catena, quæ eam affectuum pennis ad Deum euolare non permittit, iuxta illud Sap. 9. 15. *Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam*, ſed amore, non mole, ait S. Bernard. ſerm. 81. in Cant.

Corpus eſt carcer, nebula, & catena animæ.

Graphicè hoc iugum depingit S. Iob c. 14. & ibi S. Gregor. lib. 11. Moral. c. 26. S. Auguſt. in Soliloquio animæ c. 2. S. Hieron. epiſt. 139. ad Cyprian. in expoſit. pſal. 89. & S. Bernard. libr. Meditat. c. 3. & li. 2. de Conſid. ad Eugen. c. 5. & 9. Auctor. ſer. ad fratres in Eremo apud S. Auguſt. tom. 10. ſerm. 65. denique (ſimpliciter, ſed verè & ex vno è noſtris Thomas *à Kempis* de Imitat. Chriſti lib. 1. c. 22. & li. 3. c. 53. Vide Bellar. lib. 6. de Amiſſione gratiæ c. 15. vbi decem miſerias, quaſi pœnas humanæ naturæ ob peccatum originale inflictas, recenſet. Prima, eſt ignorantia in mente; Secunda, malitia in voluntate; Tertia, concupiſcentia; Quarta, calamitas, labor & dolor in corpore; Quinta, mors; Sexta, ira Dei; Septima, captiuitas ſub diabolo; Octaua, lites, rixæ, ſeditiones & bella; Nona, inimicitia & rebellio beſtiarum; Decima, omnia malæ quæ à cælo, terra, mari vel antè præciſa, vel omnino inopinata hominibus accidunt. Atque hæc omnia cenſet ſignificaſſe Eccleſiaſticus cùm dixit *Graue iugum ſuper filios Adæ*, &c. Quibus de cauſſis plerique veterum Ethnicorum ita humanæ vitæ miſerias deflent, vt vel naturam quaſi nouercam accuſent, vel per has miſerias, puniri peccata animarum in alia vita commiſſa ſuſpicentur. Vnde S. Auguſt. li. 4. Contra Iulian. c. 12. ait eos rem vidiſſe, cauſſam ignoraſſe. Vide Ethnicorum hac de re gnomas apud Theodor. lib. 5. de Curand. Græcor. affect. ſub initium, & S. Auguſt. lib. 4. Contra Iulian. cap. 12. 13. 14 15.

Decem pœnæ peccati originalis.

Moral. hinc collige quid, quale, quantum ſit peccatum, quanta eius malitia. Nam vnum Adæ peccatum hoc miſeriarum iugum non tantùm illi, ſed & poſteris omnibus, innumeris, inquam, hominum millionibus, induxit, inducit & inducet vſqi ad finem mundi. Si Deus peccatum alienum, putà Adæ, ita punit in filijs, quomodo punier propria ſingulorum? Ita vnam Adæ inobedientiam ita caſtigat in paruulis innocentibus, imò in iuſtificatis & ſanctis in hac vita, quomodo caſtigabit tot libidines, inuidias, cædes, hæreſes, quas reprobi quotidie accumulant, in gehenna? Ad hoc iugum tolerandum magna opus eſt pœnitentia & patientia. hæc enim planè illud lenit. Nam, vt ait Boëtius li. 2. de Conſol. *Nihil eſt miſerum niſi cùm putes: contrarij beata ſors omnis eſt æquanimitas tolerantis.*

VERS. 2. COGITATIONES SORVM, ET TIMORES CORDIS, ADINVENTIO EXPECTATIONIS, ET DIES FINITIONIS] A thoſi defendit ad hypotheſim; particulatim enim explicat occupationem, & iugum graue poſteriorum Adæ, quod propoſuit v. 1. q. d. Occupatio illa & iugum graue filiorum Adæ, ſunt Primò *cogitationes eorum*, quibus animum diſtrahunt & diliruciant, vt bona huius vitæ ſibi acciſcant, mala verò omnia auertant: ex quibus ſequuntur. Secundò, *timores* varij cor coarctantes, ne fortè bona, quæ appetunt, non aſſequantur, & in mala, quæ auerſantur, incurrant. Tertiò, *adinuentio expectationis*, id eſt, adinuenta & excogitata imaginatio inuentorum bonorum vel malorum, quaſi ipſa illos, aut potiùs illi ipſa, expectet. Græcè eſt ἐπίνοια προσδοκίας, id eſt, *imaginatio expectationis*, putà rerum deinceps expectandarum: expectatio enim & ſpes rei deſideratæ grauiter diuque, deſiderantem affligit & torquet. Romani vertunt, *conſideratio expectationis*; alij, *commentum expectationis*: ſæpè enim ſpes reuera non eſt ſpes, ſed commentum ſpei, quod ſcilicet homo ſibi comminiſcitur, & in mente fingit & pingit. Idem dico de timore. Quartò, *dies finitionis*, eſt, dies obitus & mortis, quo finitur hæc vita, omneque eius gaudium & voluptas. Vnde Tigurina vertit, *cogitationes eorum dies metuunt, animi, cum rerum expectandarum imaginationes, & diem vltimum.* Porrò mirum eſt, quàm imaginationes hominem torqueant, etiam rerum vanarum & nunquam futurarum. Sic legimus ex imaginatione alios amentes eſſe factos, alios cæcos, alios mortuos. Qui ergo ſapit, illas à ſe amoueat, aut certè compeſcat alioque inflectat. Imaginatur ille & expectat prælaturam, hic beneficium, alius hereditatem, alius locuples matrimonium. Tota ferè vita nobis expectando dilabitur, ait Palacius, viuimus & paſcimur vt chamæleontes aura ſpei, reipſa numquam fruituri. Quanto

ſit

sit imaginationis vis, docet Galenus lib. 3. de Interioribus, siue de Affectis locis, & Rhodiginus lib. 17. Variar. lect. cap. 2.

VERS. 3. A RESIDENTE SVPER SEDEM GLORIOSAM, VSQVE AD HVMILIATVM IN TERRA ET CINERE: AB EO QVI VTITVR HYACINTHO, ET PORTAT CORONAM, VSQVE AD EVM QVI OPERITVR LINO CRVDO] q. d. Ærumnæ huius vitæ iam recenlitę sunt communes omnibus, tam summis, quàm imis, adeóque incipiunt à residente super sedem gloriolam, putà à Pontifice & Imperatore, indeq; per omnes medios descendunt vsque ad infimos, qui humiles & abiecti sedent in terra & cinere. Rursum incipiunt *ab eo qui vtitur hyacintho*, id est, veste hyacinthina (hac enim olim vtebantur reges & principes, vti dixi Ezech. 16. 10.) putà à rege & principe, qui gestat coronam & diadema, vsque ad vilissimum & pauperrimum, qui vestitur veste è *lino crudo*, id est, recenti, rudi, grosso, duro (sic Hippocrates, Galenus, Aëtius probant fricliones ex lino crudo, quod Græci ἀμάλαγμα vocant) quæ proinde signum est extremæ paupertatis; adeò vt nec regi pareatur propter sublimitatem, nec imus euadat aut prætereatur propter suam vilitatem. Vnde Tigurina, *ab eo qui in solio sedet cum maiestate, vsque ad eum qui humi recumbit & in pulvere: & ab eo qui gestat hyacinthina & coronam, vsque ad eum qui humi recumbit lino crudo*, iuxta illud Poëtæ:

Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas
Regumq; turres.

Syrus, *à sedentibus in sedibus regijs vsque ad sedentes in terra & cinere, & à gestantibus diadema vsque ad eos qui induti sunt veste paupertatis.*

Incipit à Pontificibus & regibus, quia maiorum maiores sunt curæ & molestiæ, ac maximorum maximæ. Sapiebat hoc Adrianus VI. sapiens sanctúque Pontifex dum diceret: *Pontificiam sedem spinosam esse, iter vndique obsitum sentibus.* Proinde in eius sepulchro Romæ inscriptum legimus: *Adrianus VI. hîc situs est, qui nobil sibi infelicius in vita, quàm quid imperares, dixit.* Sapuit idem nuper Philippus III. Hispaniarum Rex, cuius hæc cycnæa fuit in morte vox: *Ad nihil aliud confert esse regem, quàm vt in morte pœnitent fuisse*, vti ipsum pœnituit. Hasce regum ærumnas graphicè recenset Lucianus in suo illo somnio, quo Gallum diuitem Mycillo pauperi suam quietem inuidentem, potentiumque ægritudines enarrantem inducit: *Morsus*, inquit, *curæ mordaces, suspiciones, odium, quo regem persequuntur ij qui cum illo vnum, insidiæ, atque tas ob res somnus rarus, & hic ipse perennis, & plena tumultus insomnia, cogitationes perplexæ, spes semper improba, ac non penuria, & occupationes, iudicia, expeditiones, edicta, fœdera, consultationes; quibus rebus fit, vt ne per somnium quidem aliqua re suauiri frui liceat. Verùm ut omnibus de rebus solus desipiat necesse est, milleque negotia sustineat.*

Regum maximæ molestiæ.

Quippe me Atriden Agamemnona dulcis habebat
Somnus, multigenas versantem pectore curas

idque cùm reliqui omnes Achiui sterterent.

VERS. 4. VERS. 5. FVROR, ZELVS, TVMVLTVS, FLVCTVATIO, ET TIMOR MORTIS, IRACVNDIA PERSEVERANS, ET CONTENTIO, ET IN TEMPORE REFECTIONIS IN CVBILI SOMNVS NOCTIS IMMVTAT SCIENTIAM EIVS] *Tempus refectionis* vocat, non tempus comestionis, sed tempus quietis (hanc enim significat Græca vox ἀναπαύσεως.) quo per somnium reficiendi & restaurandi sunt spiritus animales & vitales, per vigiliam & laborem fessi vel exhausti: q. d. Non tantum in vigilia per diem, sed etiam tempore nocturnæ quietis, quo per eam reficienda sunt membra ipse somnus sæpè vexat & perturbat scientiam & imaginationem hominis. Suggerit enim ei somnia & phantasmata, quæ eum vel ingenti metu percellunt, vel magna spe inflant, vel magno amore, ira aut odio concitant. Vnde Syrus, vertit, *& in tempore quo quiescunt in stratis suis in tempore noctis.* Sic pariter, & magis, per diem *scientiam*, id est, mentem, cognitionem & affectum hominis *immutat*, & quasi dementat. Primò, *furor*; græcè θυμὸς, id est, indignatio, excandescentia: hæc enim facit, vt homo non videatur vti ratione, sed furere & insanire. Secundò, *zelus*, id est æmulatio & inuidia, qua quis inuidet proximo, eumque superare & supplantare conatur; hæc enim mentem excæcat liuore & odio. Tertiò *tumultus*, græcè ταραχὴ, id est, turbatio, perturbatio; tumultus, quem concitat furor vel inuidia: hæc enim facit hominem tumultuari interiùs in corde, & exteriùs in opere; concitat enim seditiones, lites, rixas & cædes. Quartò, *fluctuatio*, græcè σάλος, id est, commotio, agitatio, fluctuatio, quia animus indignatione, inuidia, metu, aliáve passione agitatus, fluctuat, vt nunc hoc velit, nunc illud; nunc hoc consilium capiat, nunc illud, itaque pendulus hæret, sursque cogitationibus discerpitur & laniatur. Sic S. August. lib. 9. de Ciuit. cap. 6. ex Apuleio dicit, cor *mentis salo per omnes cogitationū æstus fluctuare.* Quintò, *timor mortis*: huius enim plurimæ indies occasiones & causæ offeruntur, adeò vt homo non habeat vnum annum, imò nec vnum diem certum vitæ, quin potiùs omni die & hora mortem occultè instantem, vel sibi insidentem timere possit & debeat. Sextò, est *iracundia perseverans*; hæc enim est quasi fel continuò pungens, amaricans, rodens & exedens animum instar tineæ. Legit Noster cum Romanis, Tigurina, & alijs μῆνιμα, vel μήνιμον, id est, ira diuturna, inueterata, odium, inimicitia vlciscendi tempus obseruans. Iam Complut. legunt, μίμημα; id est, imitatio, simulacrum; sed minùs congruè, vt videtur. Septimò, *contentio*: hæc enim est quasi erynnis, quæ turbat mentem, eamque inquietam efficit, agitque in mille iurgia, lites, verbera & neces. Hæ igitur septem passiones & perturbationes sunt septem partes & species iugi grauis hominibus tam summis, quàm imis incubantis per diem, quę æquè ac somnia per noctem immutant, agitant, alterant, lacerant hominis mentem, &, vt vertit Tigurina, *ingenium cuiusque varie efficiunt.* Quocirca ipsæ sunt quasi totidem animæ carnifices, eam lancinantes; vnde & passiones ac perturbationes nuncupantur, quòd animam perturbent, & passionibus diris excrucient, quas proinde in sapientem non cadere censebant Stoici. Audi S. August. lib. 14. de Ciuit. cap. 8. *Quas Græci appellant εὐπαθείας, latinè autem Cicero constantias nominauit; Stoici tres esse voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem, pro ægritudine verò vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia tristitiam maluimus dicere, negauerunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum quod facit sapiens. Gau-*

liam de bono adepto eſt, quod vbique adipiſcitur ſapiens. Cautio denique malum, quod habet ſapiens deuitare. Triſtitia porrò quia de malo eſt, quod iam accidit. Nullum autem malum exiſtimant poſſe accidere ſapienti, nihil in eius animo pro illa eſſe poſſe dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, vt velle, gaudere, cauere negent niſi ſapientem: ſtultum autem non niſi cupere, lætari, iuuare, contriſtari. Et illas tres eſſe conſtantiſsimè: has autem quatuor perturbationes; ſecundum Ciceronem plurimas autem paſſiones. Græcè autem illæ tres, ſicut dixi, appellantur εὐπαθείαι: illæ autem quatuor πάθη.

Verùm hanc Stoicorum ſententiam, quòd ſcilicet paſſiones iam dictæ in ſapientem non cadant, refutat S. Auguſt. libr. 9. de Ciuit. cap 4. docens ſapientem non tantùm quatuor poſterioribus, ſed & tribus prioribus, adeoque omnibus ſeptem paſſionibus eſſe obnoxium; ſed noſſe eas frænare & regere. Has impiorum paſſiones, pauores & angores egregiè deſcribit Sapiens toto cap. 17.

Anagogicè, Rabanus hæc omnia adaptat damnatis in gehenna: *Furor enim* inquit, *& zelus oſtenditur in vindicta, quando peccatores pro delictis ſuis cruciabuntur in pœna: vbi tumultus eſt & fluctus ira, quia nullus ordo, ſed perpetuus horror ibi inhabitat: vbi timor mortis eſt, & iracundia perſeuerans, & contentio. Verè vbi timor eſt mortis, vbi continuum incendium eſt gehennæ ignis; iracundia perſeverat & contentio: quoniam nulla pax ibi eſt, & nulla doloris mitigatio.* Et infrà: *Quid enim horribilius dici, quid cogitari poteſt, quàm damnationis vulnera ſuſtinere, & dolores vt nouum nunquam finire? in huius vitæ tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem horis cruciat, cùm pati tam caperit quod metuebat. Inferni ignibus reprobi traditi, & in ſupplicijs dolorem ſentiunt, & in doloribus anguſtiâ, puſſante ſemper pauore, feruntur: vt quod timens tolerent, & rurſum quod tolerant ſine ceſſatione pertimeſcant. Hîc flamma quæ ſuccendit, illuminat: illic ignis qui cruciat, obſcurat. Hîc metus amittitur, cùm tolerari iam caperit quod timebatur: illic & dolor dilaniat, & pauor anguſtat.* Et paulò poſt: *Tempus refectionis dicit tempus remunerationis, quando corpore condito in cubili ſepulchri, anima locis pœnalibus pro peccatis ſuis deputatur. Tunc ſomnus mortis immutat ſententiam eius, quia longè aliter tunc ſentit de actibus ſuis, quàm antè in hac vita ſentiebat. quia tunc omnia manifeſtabuntur quæ priùs fuerunt occulta: atque à malignis ſpiritibus ei in memoriam reducentur quæ hic negligebantur, aut obliuioni tradebantur.* Et poſt nonnulla: *Tunc modicum tanquam nihil eſt in requie, quia licet caro mortua & inſenſibilis à doloribus ad tempus requieſcere videatur in terra; anima tamen viuens à te nullius diei ſentit dolorem, & in die reſurrectionis ipſum corpus per quod peccauit, immortale recipiens, in pœnas viuet ſempiternas. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obſcuritate, ſic videlicet, à damnati ſpiritu pondus ſummæ æquitatis debet; vt quia à voluntate conditoris nequaquam ſunt veritis diſcrepare dum viuerent, in eorum quandoque interitu ipſa à ſuis qualitatibus etiam tormenta diſcordent, quatenus quo ſe inuicem pugnent, cruciatus augeant, & cum varie prodeant, multipliciter ſentiantur. Ita miſeris fit mors ſine morte, finis ſine fine, defectus ſine defectu; quia & mors vnit, & finis ſemper incipit, & deſinere defectus neſcit.*

In gehenna mors ſemper viuit.

VERS. 6. MODICVM TAMQVAM NIHIL IN REQVIE, ET AB EO IN SOMNIS, QVASI IN DIE RESPECTVS. CONTVRBATVS EST IN VISV CORDIS SVI, TAMQVAM QVI EVASERIT IN DIE BELLI. IN TEMPORE SALVTIS SVÆ EXVRREXIT, ET ADMIRANS AD NVLLVM TIMOREM] Syrus, *quod promittitur in viſione noctis, ſimul vir qui fugit à facie perſequentis: expergiſcitur, & videt quod non habet quidquam.* Compaſat ſomnium excubijs, & ſomniantem excubitori: vnde pro *in die reſpectus*, græcè eſt ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, id eſt *in diebus ſpeculæ.* Sicut enim vigil, qui toris in monte contra hoſtes excubat, ſollicitus eſt & pauidus, ac anxiè circumquaque reſpectat num quem videat aduentantem: & ſi videat hoſtem, illicò fugit ad ſuos in vrbem, vel aream: ſic prorſus facit & ſomnians. Senſus ergo eſt, quaſi dicat, Somnians, eſto in lecto quieſcat & dormiat, tamen modicum & quaſi nihil eſt in requie, parumque requieſcit: & *ab eo*, ſcilicet modico, quo fuit in requie. q. d. Poſt modicam ſomni tranquilli & inſomnijs vacui quietem, mox ſomniare incipit, atque *in ſomnis quaſi in die reſpectus*, id eſt proſpectus, quo inſtar vigilis in ſpecula excubantis anxiè circumquaque reſpicit & proſpicit quid agatur, ſubaudi, ſollicitus eſt & pauidus, quaſi dicat, Somnians ſollicitè pauidèque quaſi vigilat & excubat ad illa, quæ ſomnium ingerit vel minatur. Quare ſæpè *conturbatus eſt in viſu cordis ſui*; putà in viſione & phantaſmate imaginationis ſuæ: ſomniauit enim ſe circumdatum hoſtibus, putauitque ſe fugere *tamquam euaſerit*, græcè ἐκφύγῃ, vel, vt alij, ἐκπεφευγὼς, id eſt, *qui effugit*, in præterito, *in die belli*. q. d. Somniauit ſe eſſe obſeſſum hoſtibus, ideoque eos fugere, adeoque viuè id ſibi viſus eſt facere, ac ſi reipſa fugiſſet, & aſſidè fugiendo tandem effugiſſet manus hoſtium, ſaluuſque euaſiſſet. Quare *in tempore ſalutis ſuæ exurrexit*, id eſt, quando ſomniauit ſe fuga laptum euaſiſſe eſſeque ſaluum, præ gaudio è ſomno eugilans ſurgit, & admiratur ſe fuiſſe conturbatum & anxium *ad nullum timorem*, id eſt, vbi nihil erat timendum, quaſi dicat, Admirans videt, & agnoſcit omnia fuiſſe vana phantaſmata ſomnij, nec in re quidquam fuiſſe belli vel hoſtium, quod expauſceret & fugeret: nam, vt ait Sophar, *velut ſomnium auolans non inuenietur, tranſijt ſicut viſio nocturna.* Iob 20. 8. Vnde Vatablus clarè vertit, *paulum ac pènè nihil datur quieti: deinde in ſomnis animi, quaſi quo tempore quis in ſpeculis exiſtat, perturbantur imaginatione, & veluti qui ex conſpectu prælij aufugerit, excitantur tempore ſalutis ſuæ, vanumque terrorem admirantur.* Ita exactè verum experimur in ephialte, quem Latini Incubum vel Incubonem vocant, quo quis ſomniat ſe à mole quapiam vel ab hoſte inuadi, opprimi, ſuffocari & ſtrangulari, nec poſſe ſe effugere: vnde angitur, gemit, ſudat. Oritur id vitij ex crapula, & continua ventriculi cruditate; vnde vapores craſſi & frigidi elati cerebri ventriculos replent, prohibentque ſpiritus cerebri per neruos diffundi. ita Paulus Æginet. libr. 3. cap. 15. Hoc ſomniorum ludicrum, ſed graue ludibrium, expertus Iob dicebat cap. 7. vers. 14. *Terribis me per ſomnia, & per viſiones horrore concutis. Quamobrem elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea.* Et S. Auguſtin. libr. 10. Confeſſ. cap. 30. lugens ſua ſomnia inhoneſta: *Et tamen*, inquit, *valet imaginis illuſio in anima mea,*

Somniorum ludicra ludibria.

Somnium S. Auguſtino viſum somnium.

mea, & in carne mea; vt dormienti falſa viſa perſuadeant, quod vigilanti vera non poſſunt. Idem tamen Auguſtin. libr. 12. de Geneſi ad liter. cap. 2. fatetur somnio ſubinde ſibi somnianti vilum fuiſſe somnium, non rem veram: *Quamquam*, inquit, *mihi accidiſſe ſeio, & ob hoc etiam alijs accidere potuiſſe, vel poſſe non dubito, vt in ſomnis videns, in ſomnis me videre, ſentire, illaſq; imagines, quæ ipſam noſtram conſuetudinem ludificare conſueuerunt, non eſſe vera corpora, ſed in ſomnis* ut *præſentari; firmiſſimè etiam dormiens tenerem atque ſentirem.* Sed etiam tunc ſæpè aliquid falſi, vel quod reuera non exiſtit, ſomnio admiſceatur, vti ibidem ſubdit S. Auguſt.

Anagog. Rabanus hæc omnia adaptat damnatis, qui *eſtimauerunt*, inquit, *per proſperitatem mundi quaſi per ſomnium deluſi, quòd tempus pacis eſſet, & non belli.*

Vers. 8. CVM OMNI CARNE, AB HOMINE VSQVE AD PECVS, ET SVPER PECCATORIBVS SEPTVPLVM] q.d. Hæ ærumnæ & paſſiones iam recenſitæ obueniunt omni carni, id eſt animanti, tam hominibus quàm pecoribus: nam & pecora ſomniant, ſuiſque ſomnijs pereelluntur, vt docet Ariſtot. de Diuin. per ſomnium cap. 1. & Plinius lib. 10. cap. vlt. *Præter hominem*, inquit, *ſomniare equos, canes, boues, pecora, capras palam eſt. Ob hoc creditur, & in omnibus quæ animal pariunt. De ijs quæ ſua gignunt, incertum eſt; ſed dormire* ut, *certum.* Verùm peccatoribus hę ærumnę accidunt *ſeptuplum*, id eſt longè ampliùs. Hos enim exagitat ira, furor, zelus, ceteræque paſſiones, indeque ſomnia turbulenta & pauida, vti de Ægyptijs docet Sapiens cap. 18. dicens: *Viſus ſomniorum malorum turbauerunt illos, & timores ſupernenientes inſperati.* Cauſę ſunt multę. Prima, quòd Deus perſequatur & affligat peccatores, Secunda, quòd pij patientiùs ferunt mala, quàm impij, vtpote deſtituti gratia Dei, & pleni cupiditate, ſuperbia, impatiętia. Tertiò, quòd pij ad Deum quaſi ad aſylum in tribulatione confugiãt, Deus autem ſolatur eos ſperantes & inuocantes ſe: neutrum obtingit impijs. Vnde Tigurina vertit, *hoc omni coniunctum eſſe animanti, tam homini, quàm pecudi: at ſceleroſis ſepties tanto ampliùs*; alij, *omnibus hæc adſunt carni, tam hominibus, quàm iumentis, & peccatoribus inſuper ſeptuplo plura.* Nota. *τὸ ſeptuplum* ſignificat, copiam & plenitudinem horum flagellorum, quæ obuenit impijs. Sic Geneſ. 4. 15. & 24. *Septuplum*, ait, *vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties.* Vbi Procopius: *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat.* Vnde illud Leuit. 26. 28 *Corripiam vos ſeptem plagis.* Et Pſal. 78. 13. *Redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinum eorum.* Vide Delrio adagio 10. Porrò Syrus vertit, *cum omnibus filijs carnis curæ eorum ſunt, & diuitiæ cum timore expergefaciunt eos.*

Ærumnæ magis cruciant impios quàm pios, ob tres cauſas.

Vers. 9. AD HÆC MORS, SANGVIS, CONTENTIO, ET RHOMPHÆA, OPPRESSIONES, FAMES, ET CONTRITIO, ET FLAGELLA: SVPER INIQVOS CREATA SVNT HÆC OMNIA, ET PROPTER ILLOS FACTVS EST CATACLYSMVS] Pro *adhæc* græcè eſt *τοῖς πᾶσιν*, quod Roman. Tigurina & alij referunt ad *ſeptuplum*, quod præceſſit: vnde vertunt, *ſeptuplo plura.* Dixit de ærumnis homini intrinſecis, iam recenſet extrinſecas, & aforis homini aduenientes, quas omnes aſſerit communes quidem eſſe omnibus, ſed tamen maximè tangere peccatores. Tales ſunt mors ab alio violenter illata, effuſio ſanguinis, contentiones, rhomphæa, id eſt, gladius feriens & lædens, oppreſſiones, fames, contritio, id eſt vaſtatio hoſtilis, & flagella quælibet. Hæc omnia omnibus quidem obueniunt, ſed maximè affligunt lædunturque peccatores, Vnde & propter eos orbi inductum eſt à Deo diluuium, ſiue cataclyſmus tempore Noë. Peccatoribus enim hæc Deus propriè immittit vt flagella culpæ, ad vleiſcendum eorum ſcelera; iuſtis verò tantùm ad probationem & augmentum virtutis & meritorum: quare eis inferuntur non vt mala, ſed vt bona, inquit Ianſenius. Vnde Tigurina vertit, *mors, cædes, diſſidia, gladius, oppugnationes, fames, clades, ſupplicia: ſimul omnia hæc in iniuſtos creata ſunt, & propter ipſos à Deo diluuium extitit.* Igitur hæc flagella propriè propter peccatores, ad caſtiganda eorum peccata, à Deo creantur, id eſt producuntur & immittuntur; ſed per concomitantiam tangunt quoque bonos, qui cum peccatoribus habitant, & commiſti ſunt: perinde ac ſol pluuia, grando, gelu, frigus, calor tangunt omnes loci incolas, ideoque bonos cum malis. Quare prudenter monet Sapiens:

Gaudere parcè oportet, & ſenſim queri:
Totam quia vitam miſcet dolor & gaudium.

Vers. 11. OMNIA, QVÆ DE TERRA SVNT, IN TERRAM CONVERTENTVR, ET (id eſt *ſimul*: eſt enim & comparationis, comparans aquam terræ) OMNES AQVÆ (ſcilicet viuæ, hoc eſt mobiles & fluentes, non ſtantes vel ſtagnantes) IN MARE REVERTENTVR] ex quo ſcilicet primitus prodierunt, Gen. 1. 9. q.d. Omnia redeunt ad ſuum principium, ſcilicet quæ ut terra prodierunt, redeunt ad terram: quæ ex aquis, ad aquas & mare, Nominat mare, quia initio mundi Deus omnes aquas quæ ſub cælo ſunt, ſegregauit à terra in locum vnum, *congregationeſque aquarum appellauit maria*, Gen. 1. 9. Quare mare tunc conſtituit principium, imò concepraculum & receptaculum aquarum omnium, vt ſcilicet ipſum per cuniculos & venas ſubterraneas per totam terram ſparſas, perque vapores quos euaporat in aquam pluuiamque reſolutos, eſſet matrix & origo omnium fontium & fluminum, vti dixi Geneſ. 1. 9. & pluribus dicam Eccleſ. 1. v. 7, qui ſic habet: *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.* Eò enim alludit hìc Siracides: vbi vide noſtrum Pinedam. Vnde Græca habent, ἐξ ὕδατος εἰς θάλασσαν αἱ ποταμοὶ πάντες, id eſt, *ex aquis*, ſcilicet nata, *in mare*, putà in aquas (quarum matrix eſt mare) *reflectuntur*, vel deflectunt, Tigurina, *quæcunque è terra conflata, in terram redeunt, & è mari orta in mare remeant*, Vbi aduerte, quod in Proœmio monui, Tigurinam non verbum verbo, ſed liberiùs ſenſum, quem auctor eius in mente ſibi efformauit, reddere; vnde cum non tam Interpretem, quàm commentatorem agere. Nam pro *ex aquis* (vt eſt in Græco) ipſe vertit, *ex mari*; quia cenſuit omnia flumina prodire è mari.

Hæc generalis ſententia commodè exponenda eſt, *omnia*, id eſt pleraque omnia, plurima: nam non omnia omnino ex terra nata in terram conuertuntur: domus enim, arbores & ligna, quæ comburuntur, conuertuntur in ignem, fumum & aërem, non in terram: ſic pariter non omnes omnino aquæ in aquas & mare redeunt, vt patet in ijs quę radijs Solis calefactæ in exhalationes, indeque

que in ignem vel aërem conuertuntur, ac in ijs quæ terra miſtæ in lutum & terram vertuntur: ſed plurimæ & maximæ, vt ingentia flumina in mare decurrunt & remeant. Vnde & viri docti cenſent, mare Caſpium, licet planè ab alijs appareat ſeparatum, occultè tamen per arcanos meatus iungi Oceano, & in illum decurrere.

Dicit hoc Siracides, vel vt explicet mortem, de qua dixit v. 1. 4. & 9. quę eſt præcipua pars iugi incombentis poſteris Adę v. 1. q.d. Iugi huius potior pars & terminus eſt mors, per quam homines è terra nati (vt & cęteræ res omnes) in terram reuertuntur, iuxta legem in eos latam Genes. 3. 19. Quin & impij per mortem non tantùm ſecundùm corpus, ſed & ſecundùm animam in terram, cui illam affixerunt, reuertuntur: abeunt enim in gehennam, quæ eſt in centro terræ. Vel potiùs, hanc ſententiam quaſi exordium, ad ſequentia referas: per eam enim oſtendit Siracides iugum & ſtultitiam impiorum, qui cùm proni in terram velut pecora terræ bonis incumbunt, vt coaceruent opes, familias, filios, nepotes, mox ijdem priuantur; eò quòd omnia in terram è qua prodeunt, reuoluantur & relabantur: cum pij cor ſuum affigentes fidei & virtuti, coaceruent opes cæleſtes in æternum duraturas, iuxta illud: *Memento homo quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* Ergo, ò inſipiens & infelix homo, cur affigis humo diuinæ particulam auræ? cur non potiùs animam tuam Deo tuo reddis, vt cum eo in æterna gloria perennet? Vnde idipſum applicans & explicans ſubdit: *Omne munus & iniquitas delebitur.* Hoc voluit Syrus dum vertit, *omne quod de terra eſt, in terram reuertitur, & quod de excelſis, in exceſſum.*

Audi S. Hieron. in Eccleſ. 1. v. 7. *Omnia flumina* (vel *torrentes*, vt ipſe vertit) *intrant in mare.* Putant quidam, inquit, *aquas dulces quæ in mare fluunt, vel ardente deſuper ſole conſumi, vel ſalſugine maris eſſe pabula: Eccleſiaſtes autem noſter, & ipſarum aquarum conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & de matrice abyſſo in ſua ſemper ebullire principia. Melius autem Hebraei ſub torrentium & maris nomine, per metaphoram, de hominibus ſignificari arbitrantur, quòd in terram de qua ſumpti ſunt, redeant; & torrentes vocentur, non flumina, eò quod citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.*

Hunc hominis ex humo exitum & reditum, ſiue ortum & occaſum, paſſim illi refricat & ob oculos ponit S. Script. vt Geneſ. 3. 19. *Donec reuertaris in terram de qua ſumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* Iob 10. v. 9. *Memento, quæſo, quòd ſicut lutum feceris me, & in pulverem reduces me.* Iob 34. 15. *Homo in cinerem reuertetur.* Pſalm. 103. 29. *Auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in pulverem ſuum reuertentur.* Pſal. 145. 4. *Exibit ſpiritus eius, & reuertetur in terram ſuam.* Eccleſ. 12. 7. *Reuertatur pulvis in terram ſuam unde erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Qui ergo ſapit, iugiter hunc ſui reditum cogitat, præſentia deſpicit, futura ſuſpicit, vnit æternitati.

Citat hæc Siracidis verba Concil. Triburienſe ca. 16. & habetur 13. qu. 2. can 14. ex iſtique probat. Eccleſiaſticam terræ ſepulturam nõ eſſe pretio vendendam, quòd terra iure naturæ ſit omnibus communis, imò omnium mater, quæ proinde filios ſuos vti naſcentes, ita morientes gremio ſuo ſponte ſuſcipit. *Terram*, inquit, *terram genuiſti, & in terram conuerteris, qui de terra ſumeris.*

OMNE MVNVS, ET INIQVITAS DELEBITVR, ET FIDES IN SÆCVLVM STABIT] Eſt hendyadis, *Munus & iniquitas*, hoc eſt, munus iniquitatis, munus iniquum, munus datum vel acceptum ad patrandã iniquitatem. q.d. Sicut omne, quod è terra ortum eſt, perit & in terram reuertitur, ſic pariter omne munus terrenum datum, iniquè, v.g. ad corrumpendum iudicem, adeoque omnis iniquitas cum ſuo auctore, ſcilicet homine, peribit, & in terram quaſi originem ſuam redibit: *fides* verò, id eſt fidelitas, veritas, ſinceritas, iuſtitia, integritas, qua quis à recto nec prece, nec pretio ſe diuelli ſinit (hanc enim ſignificat Hebr. אֱמֶת *emet*, & Græcum πίστις) in æternum ſtabit; quia æternam à Deo laudem & gloriam conſequetur. q.d. Ex omnibus rebus terrenis nil conſtat & perennat, niſi iuſtitia & virtus, cetera omnia abolentur, & in terram, vnde prodierunt, relabuntur. Qui ergo quærit bona ſtabilia & perpetua; non ſectetur opes & honores huius vitæ, vtpote non plus quàm vita ipſa duraturas, ſed ſtudeat integritati & virtuti, quæ etiam in cælo per omnia ſęcula permanebit. Quocirca Tigurina vertit, *omnis largitio & iniuſtitia abolebitur, & integritas manet perpetuò*; Syrus, *omnis qui peccat & mentitur, peribit, & felices in ſæcula etiam ipſi ſuſtitabuntur.* Vnde explicans ſubdit: VERS. 12.

SVBSTANTIÆ, græcè χρήματα, id eſt pecuniæ & opes, INIVSTORVM SICVT FLVVIVS SICCABVNTVR, ET SICVT TONITRVVM MAGNVM IN PLVVIA PERSONABVNT] Ita legendum cum Roman. & Græcis, non *ſiccabitur* & *perſonabit*, vti legit Ianſenius; Rabanus verò & quinq; manuſcripti apud Franc. Lucam pro *perſonabunt*, legunt *manabunt*; quia Græci codices nonnulli teſte Pagnino, pro ἐξηχήσει, id eſt *perſonabunt*, legunt, ἐκχεῖται, id eſt, *manabunt*, effundent. Senſus eſt, q. d. Opes iniquorum affluunt inſtar torrentis ſubitò exorti; ſed ſicut torrens mox vt ceſſat pluuia, detumeſcit & ſiccatur, ſic pariter & opes iniquorum mox decreſcunt & euaneſcunt. Rurſum, ſicut tonitru cum pluuia horrendo fragore reſonat, ſed & perſonat, id eſt perſtrepit, & ſonando pertranſit & abit, ſic pariter opes iniquorum magna pompa ſtrepituque famulorum, equorum, curruum, tubarum, &c. reſonando pertranſeunt & dilabuntur. Vnde Syrus vertit, *bona mendacij ſicut torrens dilabentur, & ſicut flumina quæ replentur à nubibus leuibus, cùm illa ceſſant deficiunt, & germen hominibus impijs non erit.* Vatablus verò breuiter & clarè, *facultates iniuſtorum in modum fluminis exarefcent, & vt ingens tonitrum cum pluuia detonabunt*, id eſt, *tonare deſinens & faſtum deponens, vel per tumultum diſſipabuntur, & quaſi impetu profundentur.* Alludit ad Prouerb. 10. 25. *Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius: iuſtus autem quaſi fundamentum æternum. Iniquorum ergo theſaurus*, ait Rabanus, *ſunt inopportunè & indiſcretè colligitur, ita vehdè & velociter diſſipatur: qui ad tonitrui ſimilitudinem in impetu auaritiæ tempeſtatem facit, ſed citò in ipſo tumultu faciſcit. Vnde ſcriptum eſt pſalm 9. 7. Inimici defecerunt framea in finem, & ciuitates eorum deſtruxiſti, periit memoria eorum cum ſonitu.* In tonitru ergo notatur tum celeritas, tum impetus & violentia, tum ſtrepitus & fragor ruinæ impiorum. VERS. 13.

In

VERS. 14. IN APERIENDO MANVS SVAS LÆTABITVR: SIC PRÆVARICATORES IN CONSVMMATIONE TABESCENT] Primò, Lyranus, Hugo, Dionys. Eman. Sà, & alij planè & clarè sic explicant, q. d. Sicut iniustus, de quo v. præcedenti, ad modicum tempus, quo aperit manus suas ad accipiendum munera, lætatur: sic peccatores tandem in *consummatione*, id est, consummatè, plenè & perfectè, *tabescent*, id est, vt Græca habent, ἐκλείψουσιν, id est, deficient, peribunt & interibunt in æternum. Opponit enim breuem eorum lætitiam, quæ non plus durat quàm aperitio manus, longo & pleno eorum interitui. *Gaudent quippe*, ait Rabanus, *ad tempus in prosperitate mundana, cùm aperiunt manus suas, vt rapiant aliena: sed quia prævaricati sunt Dei præceptum, quo ait, Non concupisces rem proximi tui, in consummatione tabescent; quando vacui bonis operibus pro peccatis suis demergentur in infernum.* Totus enim hic locus pingit velocem transitum interitumque abundantiæ & felicitatis impiorum.

Secundò, Tigurina vertit, *cùm quis manus aperuerit, gaudebunt dilabi; sic prauè agentes prorsus deficient.* Supplet enim & subaudit τὸ *dilabi*, quod non est in Græco, vt sensus sit, q.d. Sicut aquę pluuiæ manibus contractis exceptæ gaudent quodámodo, cùm aperta manu dilabi sumitur in terram, quia tendunt ad centrum suum, ad quod naturali appetitu feruntur, vt in eo conquiescant: sic pariter gaudebunt omnes boni, imò omnes creaturæ, cùm prauè agentes deficient, vt redeant ad terram, & ad gehennam; hæc enim debetur eorum prauitati, qua perturbarunt ordinem totius vniuersi, quare hac sua pœna satisfacient scandalo, quod dederunt toti mundo, & perturbationi, quam in eo fecerunt; quia per hoc eorum supplicium iustamque vindictam redintegrabitur ordo vniuersorum, quem ipsi turbarunt, ideoque de eo quasi gaudebunt omnes creaturæ.

Peccatum est perturbatio vniuersi.

Tertiò, Palacius hæc refert ad tonitruum; vnde nonnulli vertunt, *cùm ipsum* (scilicet tonitruum) *manus aperuerit, lætabitur*, &c. q. d. Iniustus est velut tonitruum magnum, magnum edens fragorem & sonitum; at non lætatur, nisi dùm aperit manus, id est, non durat, nisi dum radios velut manus extendit. Loquitur enim de tonitruo fulguri misto, quod non durat, nisi ferè dum suam explicat lucem: ita prævaricatores, licèt videantur sonare & fulgere, breui tamen in sua consummatione tabescent. Verùm obstat, quod Græcum αὐτὸν, id est, *ipsum*, vtpote masculinum, nequeat referri ad βροντὴ, id est *tonitruum*, vtpote feminini generis.

Quartò, Iansenius αὐτὸν referens ad ὑετὸν, id est pluuiam; vnde & Romani vertunt, *in aperiendo ipsam*, scilicet pluuiam, *manus suas lætabitur*, sic exponit, q.d. Cum pluuia aperuerit manus suas, hoc est, sese largiter super terram effuderit, lætabitur quòd terrorem, scilicet tonitrui, superauerit, & hominibus ademerit, quos & lætari facit suo in terram defluxu; quia pluuiâ copiosè cadente, cessant tonitrua & fulgura, & minùs timentur. Vnde dicitur in Psalmis; *Fulgura in pluuiam fecit.* In hac ergo parte adhuc perstitur in similitudine v. præcedenti proposita, eaque hic absoluitur. Et per protopopœiam tribuitur pluuiæ aperire manus suas & lætari, quemadmodum & in Psalmis dicitur: *Flumina plaudent manu.* Significatur ergo, quòd quemadmodum torrens aliquis exsiccatur per calorem Solis, & tonitruum superatur per pluuiæ defluxum: ita & opes diuitum simul cum ipsis subitò deficiunt per superuenientem eis vltionem diuinam, qua tamquam imbre eos obruente superatur omnis eorum terror, quem opibus suis confisi inferebant; sicque lætabitur iustus ab eorum terrore liberatus. Vnde subijcitur: *Sic prævaricatores in consummatione tabescent*, hoc est, ita deficient vt penitus consumantur. Hic sensus magis connexus, neruosus & appositus est, sed obscurior & intricatior, cùm primus sit facillimus & planissimus.

VERS. 15. NEPOTES IMPIORVM NON MVLTIPLICABVNT RAMOS, ET RADICES IMMVNDÆ SVPER CACVMEN PETRÆ SONANT] Dixit opes impiorum esse caducas & fragiles, nunc idem dicit de stirpe & posteris, q.d. Nepotes impiorum non habebunt multos filios, nec sicut arbor bene fundata ramos longè lateque multiplicat, ita ipsi multam generabunt filiorum propaginem, quæ per multa sæcula continuetur, sed in tertia vel quarta generatione succidentur, vti Deus minatus erat Iudæis Exodi 20. 5. Sic Deus succidit familiam Saul, 2. Reg. 21. & familiam Hielis, qui reædificauit Iericho, 3. Reg. 16. 34 ac familias Ieroboam; Iehu, Manahem, Phacee, ceterorumque impiorum regum Israel, vti fusè narrantur lib. 3. & 4. Regum.

ET RADICES IMMVNDÆ SVPER CACVMEN PETRÆ SONANT] q.d. Impij parentes sunt instar radicis non in terra profundè, sed in petra leuiter & tenuiter fundatæ; quæ proinde cum arbore ex se prodeunte facilè ventis agitatur, ventoque agitata in ramis perstrepit & resonat: sed simul cum ipso sonitu conuellitur, & eradicatur. Simili enim modo impij pomposè perstrepunt & resonant, ad modicum tempus: sed quia radices non habent à Deo fundatas, hinc breui ab eo succidentur & euellentur cum tota sua stirpe & posteritate. Græca hoc lòco non habent *hò sonant*, sed illud reijciunt ad initium versus sequent. Vnde sic habent: *Nepotes impiorum non multiplicant ramos, & radices immundæ super duram petram.* q.d. *Et*, id est *quia*, ipsi sunt velut radices impuræ malè fundatæ super petram; ac proinde multam ex se sobolem emittere nequeunt. Vnde Complut. vertunt, *super præcipitem petram*: quæ scilicet secum radicem & arborem in se fundatam in præceps trahit, ac deorsum præcipitat; Tigurina, *non multiplicabit ramos soboles impiorum, nec impuræ radices in rupe excelsa*, Græcum enim ἀκροτόμῳ, & duram, & excelsam, & præcipitem rupem significet. Verùm ex Græco excidit τὸ ἠχεῖ, vel doricè ἀχεῖ, id est, sonant, eò quòd ἀχεῖ, immediatè sequitur, sed aliud significans: vnde scriptores imperiti putantes alterum esse superfluum, illud hoc loco omiserunt; cùm tamen sensus id exposcat: alioqui enim deest verbum, quod sensum expleat.

Alludit ad Sapient. 4. 3. *Spuria vitulamina* (græcè, μοσχεύματα, id est, propagines, stolones, siue noui surculi ex arbore præcisi & in terra plantati. Græcizat Interpres; deriuat enim *vitulamen* à vitulo, sicut Græci deriuant μοσχεύματα à μόσχος, id est, vitulus) *non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita à vento commouebuntur, & vimietate ventorum eradicabuntur.*

SVPER

VERS.16. SVPER OMNEM AQVAM VIRIDITAS, ET AD ORAM FLVMINIS ANTE OMNE FOENVM EVELLETVR] Subaudienda eſt vox comparatiua *ſicut*, quam Hebræi in parabolis & ſimilitudinibus ſæpè ſubticent & ſubaudiunt: q.d. Impiorum ſoboles, propago & proſperitas eſt ſicut viriditas, id eſt, viride gramen, quod *ſuper*, id eſt iuxta, *omnem*, id eſt quamlibet, *aquam*, ob humoris copiam citò enaſcitur & germinat quidem, ſed & citò ante omne aliud fœnum, id eſt, gramen vel herbam demetitur, vel proteritur, vel euellitur; quia ſitum *ad oram fluminis*, quam homines ambulando pedibus calcare, & animalia depaſci ſolent, vtpote locum omnibus patulum & peruium. Pro *viriditas* græcè eſt ἴχος, vel ἄχη, vel ἄχος, quod Romani retinent. Vnde vertunt, *achi ſuper omnem aquam*. *Achi* eſt vox Hebræa ſignificans paludem, ait S. Hieron. in tradit. in Geneſ. Alludit enim Siracides ad Septuag. qui Geneſ. 41. 2. pro eo quod Noſter cum Aquila vertit, *paſcebantur in paluſtribus*, retinentes Hebræam vocem *achu*, vertunt, *paſcebantur in achi*. Scholiaſt. ἄχη, inquit, eſt *plantarium tenue & herboſum*. Noſter Iob 8. v. 11. Hebr. *achu* vertit *carectum*, quem ſecuti nonnulli hoc loco ſic vertunt, *carex iuxta quamuis aquam, & labra fluminis, ante quodlibet gramen euellitur*. Porrò Tigurina pro ἄχος, legens ἄχη, id eſt, tenuiſſimus cauliculus ille, qui primum è radice plantarum pullulat, indeque Latinis pullus dicitur, ſic vertit, *pullus eorum ſuper quamuis aquam, aut oram fluuij ante omnem herbam elidetur*. Eòdem redit ſenſus, quamquàm liberiùs, & contra fidem codicum, pro ἄχος, Tigurina ſubſtituat ἄχη. Idem facit ſubinde alibi; vt monui in Proœmio 1 quod in Cicerone, Plauto, Terentio faciunt noſtri Critici, vt vitium ſcriptoris coniectando, vocemque vicinam ſubſtituendo corrigant, quæ audacia in profanis fortè ferenda, at non ſacris & hagiographis. Syrus, *radix enim peccatorum ſunt ſpica quæ germinat in crepidine rupis, & ſicut germen quod germinat ad oram fluminis, quod ante omnem viriditatem areſcit.*

Alludit ad Iob 8. v. 11. *Numquid virere poteſt ſcirpus abſque humore? aut creſcere carectum* (Hebr. *achu*, quod Siracides hic græcè vertit, ἄχι) *ſine aquâ? Cùm adhuc ſit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas areſcit: ſic viæ omnium qui obliniſcuntur Deum; & ſpes hypocritæ peribit.* Et v. 17. *Super acervum petrarum radices eius denſabuntur, & inter lapides commorabitur. Si abſorbuerit eum de loco ſuo, negabit eum, & dicet: Non noui te.*

VERS.17. GRATIA SICVT PARADISVS IN (Complut. *cum*) BENEDICTIONIBVS, ET MISERICORDIA IN SAECVLVM PERMANET] Multi hæc accipiunt de gratia Dei. Ita Rabanus, *Gratia Dei*, inquit; *quæ ſuperabundat in fidelibus & electis Dei, ſicut paradiſus fructificat diuerſas ſpecies virtutum.* Et Lyranus, *Sicut paradiſus*, inquit, *eſt locus amœnus & bonis fructibus plenus, ſic gratia Dei gratioſam facit animam ad Dei habitationem, & bonis operibus plenam.* Et Dionyſius, *Impius*, inquit, *modo præcello deficientibus, gratia Dei in collationibus eius ita pulchrificat, ſtabilit & delectat iuſtos, ſicut paradiſus ille terreſtris, locus amœniſſimus, eſt ſemper tranquillus.* Ideò ait Apoſtolus Hebr. 13. *Optimum eſt gratia ſtabilire cor.* Et Sapiens Prouerb. 10. *Benedictio Domini diuites facit, & non ſociabitur eis afflictio.* Hæc magna eſt conſolatio iuſto, licet afflictiſſimo, quòd ſcilicet ſit in gratia Dei, quæ inſtar paradiſi eum cumulat omni iucunditate, decore, fructu & benedictione ſpiritali; adeoque eum efficit habitaculum hortumque voluptatis Dei, in quo Deus cum homine familiariter agit & colloquitur. ita Palacius. Vnde Syrus vertit, *opera rectorum in momento benedicentur, & opera iniſtorum in ſæculum ſubſiſtent; & qui appropiat ad eos, ſicut qui inuenit theſaurum.*

Eleemoſyna eſt paradiſus.

Verùm meliùs per gratiam accipias beneficentiam: tum quia gratia hîc opponitur iniuſtitiæ impiorum; de qua v. 13. & 15. tum quia iungitur cum miſericordia: poſterius enim hemiſtichium more Hebræo explicat & perficit prius. Senſus ergo eſt: q.d. *Gratia*, id eſt, benignitas, beneficentia & miſericordia in indignos & pauperes, eſt *ſicut paradiſus* à Deo benedictus, proferens fructus optimos & immortales, qui in æternum permanent: tale enim eſt augmentum gratiæ, meriti & gloriæ, quod cauſatur à beneficentia, æquè ac bona opera, quæ à pauperibus per eleëmoſynam ſuſtentatis fiunt: quæ omnia quoad meritum & mercedem in æternum permanent. Vnde Vatablus clarè vertit, *benignitas inſtar horti fortunati eſt, & beneficentia permanet in perpetuùm.* Sicut enim paradiſus erat locus perpetuò virens, florens & fructificans omni fructuum decore & genere: ſic & miſericordia in ſe, & in ſuis effectibus fructibuſque, ſemper viret & floret.

Huc alludit Apoſtolus 2. Corinth. 9. 6. vbi Corinthios exhortans ad eleemoſynam ait, *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, &c.

Moral. Nota, quantum bonum ſit beneficentia & eleemoſyna, vtpote quæ æquetur paradiſo Dei. Quare bona omnia à Deo data paradiſo, quæ recenſui Geneſ. 2. 8. tropologicè rectè attribuas beneficentiæ.

VERS.18. VITA SIBI SVFFICIENTIS OPERARII CONDVLCABITVR (Rabanus legit *indulcabitur*,) ET IN EA INVENIES THESAVRVM] Verſu præcedenti miſeriæ vitæ iniuſtorum oppoſuit beatam vitam miſericordis & eleemoſynarij, nunc eidem opponit vitam operarij, quæ inter beatas ordine ſecunda eſt. Senſus ergo eſt, quaſi dicat, *Vita ſibi ſufficientis*, græcè αὐτάρκους, id eſt ſua ſorte contenti, (alij, *cui eſt quantum ſufficit*) *operarij*; qui operando manibus victum ſibi parat, *condulcabitur*, id eſt, dulcis, quieta, iucunda & ſuauis operario apparebit, & reuerà erit: &, id eſt quia *in ea inuenies* tu, qui eam ſequeris vel amplecteris, *theſaurum*, id eſt opes ingentes, tum quietis & lætitiæ, tum bonæ & ſanctæ conſcientiæ, tum etiam diuitiarum temporalium. Hæ enim per diurna lucra quotidiana mirè accreſcunt, præſertim quia Deus ijs iam iuſtis & iuſto labore partis benedicit, eaſque auget & multiplicat. Vnde S. Paulus 1. Tim. 6. *Eſt autem*, inquit, *quæſtus magnus pietas cum ſufficientia*; græcè αὐταρκείᾳ, id eſt, animo ſibi ſufficienti, ſuiſque contento.

Porrò Græca aliter, nimirum ſic, habent: *Vita ſufficientis ſibi operarij condulcabitur, & ſuper vtraque qui inuenit theſaurum.* quaſi hîc incipiat ternarius comparationum, quem Noſter inchoat v. ſequenti, ita vt tria hîc inter ſe conferat Siracides, ſcilicet Primo, operarium; Secundò, ſibi ſufficientem; Tertiò, eum qui inuenit theſaurum, & hunc tertium duobus prioribus anteferat. q. d. Beatus eſt Primò, operarius; Secundò, ſibi ſufficiens, id eſt ſua ſorte contentus; ſed vtroq; beatior eſt tertius, ſcilicet

ſcilicet qui inuenit theſaurum. Huic enim ſine opere & labore, quaſi dormienti felici fortuna adnolant opes, ob quas non tantùm tibi ſufficiens, ſed & copioſus ac abundans euadet.

Verùm hic non tres, ſed duo comparantur. vnas idemq; ac alioqui Siracides addidiſſet copulam &, eaque duos denotaſſet dicendo: *Vita ſufficientis, & operary condolebitur.* Idipſum vidit Tigurina, vnde copulam addidit, vertitque, *vita ſorte ſua contenti, operarij, ſua viuendo habet ſuauitatem, ſed vtraque maiorem qui theſaurum adeptus eſt.* quod Vatabl. explicat, *id eſt, cui res eſt relicta, non labore parta,* iuxta illud Martialis:

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundiſſime Martialis, hæc ſunt:
Res non parta labore, ſed relicta, &c.

Sed Tigurina copulam & ex ſe addidit contra fidem codicum Græcorum, qui omnes illa carent. Quare noſtra lectio Vulgata, vti congruentior, ita & verior eſt; iuxta quam gaudeant operarij & artifices vita ſua & opere manuali: ſi enim ea contenti viuant, erunt felices, in eaque inuenient theſaurum. Quocirca meritò hic exclamat Palacius: Quid quæritis, homines, mercaturam? cur officia in domibus regum? quærite vitam operarij, qui tibi non diuitias, ſed quod ſufficit, quærit. hæc vita dulciſſima eſt, hæc theſaurus eſt, hæc vita naturalis eſt vita, quam inſtituit in paradiſo Deus: eſt vita nulli noxia: eſt vita à mundi malis alienata eſt vita comparando cælo maximè commoda.

Felix vita operarij.

Dimidium plus toto.

Quocirca ſapienter Plato lib. 5. de Republ. citat laudatque illud paradoxum Heſiodi: *Dimidium plus toto*, explicatque tyrannis auaris & ambitioſis, qui omnibus volunt dominari, & ſuos fines vndequaque dilatare; cùm latius eſſet ſuis pauciſque viuere contentum. Idem libr. 3. de Legibus, vt oſtendat inſitam principum potentiam, nullisque finibus determinatam, eſſe præſentem peſtem omnium imperiorum, ſubdit id ideò accidere, quòd ignorent principes cupidi & ambitioſi Heſiodum rectè dicere, *Dimidium ſæpè toti præſtare: quandoquidem damnoſum eſt, rem totam accipere: dimidium tantùm accipere, moderatum eſt: moderatum verò immodico & immoderato, tamquam potius priori, ſanè antecedit.* Sic in litibus auari actores, qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte aduerſa tranſigere, ſæpè totam perdunt: quibus ſanè vtilius fuiſſet petere dimidium quàm totum; cùm ob dimidium, quod recuſarunt, perdant totum, quod auarè ambierunt.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Dat varios rerum ternarios in quibus tria inter ſe comparat, ſed tertium duobus anteponit: hæc enim fuit veterum elegantia, & quaſi rhythmus Hebræorum.

Verſ. 19 Filij, & ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & ſuper hæc mulier immaculata computabitur.

20. Vinum & muſica lætificant cor: & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ.

21. Tibiæ & pſalterium ſuauem faciunt melodiam, & ſuper vtraque lingua ſuauis,

22. Gratiam & ſpeciem deſiderabit oculus tuus, & ſuper hæc virides ſationes.

23. Amicus & ſodalis in tempore conuenientes, & ſuper vtroſque mulier cum viro.

24. Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & ſuper eos miſericordia liberabit.

25. Aurum & argentum eſt conſtitutio pedum: & ſuper vtrumque conſilium beneplacitum.

26. Facultates & virtutes exaltant cor, & ſuper hæc timor Domini.

27. Non eſt in timore Domini minoratio, & non eſt in eo inquirere adiutorium.

28. Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, & ſuper omnem gloriam operuerunt illum.

FILII, ET ÆDIFICATIO CIVITATIS CONFIRMABIT NOMEN, ET SVPER HÆC MVLIER IMMACVLATA COMPVTABITVR.] Ita legendum cum Romanis & Græcis, ſcilicet, *filij & ædificatio*; non *filij ædificatio*. Rurſum legendum *ſuper hæc* non *ſuper hanc*, vti legit Ianſenius & alij. Tria enim hic inter ſe comparantur: nam hic incipit ternarius comparationum, quo Siracides imitatur Salomonem Prouerb. 30. v. 15. 18. 21. 29. tria inter ſe confert, & tertium duobus præfert. Senſus ergo eſt: q.d. Duo ſunt quæ *confirmant nomen*, id eſt, quæ celebre faciunt nomen, & diuturnum, quæque famam longæuam cuipiam conciliant, ſcilicet Primò, filij; Secundò, *ædificatio ciuitatis*, ſi quis ſcilicet ciuitatem ædificet, vti Ninus Niniuen, Nemrod Babylonem, Alexander Alexandriam, Romulus Romam: ſed vtrique præferendum eſt tertium, ſcilicet *mulier immaculata*, græcè γυνὴ ἄμωμος, id eſt vxor irreprehenſibilis. ita Tigurina, *liberi*, inquit, *& exſtructa ciuitas nomen ſtabile reddunt: ſed potior vtriſque cenſenda vxor inculpata eſt.* Complut. hic mutili ſunt: omittunt enim tertium membrum de muliere: vnde illud ſupplent Romani. Porrò Syrus pro vna hac ſententia dat duas: *Maieſtas & honor*, inquit, *ſtatuent nomen, & plus vtroque ille qui inuenit ſapientiam. Ædificatio & plantatio renouant nomen, & plus vtroque mulier ſapiens.*

VERS 19.

Ternarij comparationum. Primus.

Igitur Primò, *filij* in plurali (græcè enim eſt τέκνα) id eſt, copia filiorum celebrat & propagat nomen patris, vtpote in quibus quaſi ſuperſtes viuit & repræſentatur pater, iuxta illud Euripidis: *Columnæ domorũ ſunt filij maſculi.* Vnde filij vocantur בָּנִים *banim*, à בָּנָה *bana*, id eſt ædificauit, quod ipſi ædificent domũ & familiam patris. Quocirca Antonius Pius Imper. biduo priuſquam moreretur, admiſſis amicis de filio ſuo dixit, id quod Philippus de Alexandro, ſcilicet, ſe æquo animo mori, cùm filium relinqueret quaſi alterum ſe. ita Capitolinus in Antonio. Secundò, celebrem facit *ædificatio ciuitatis*, vel phyſica, vti Cain primam mundi

ei uitatem ædificauit, eamque à nomine filij Henoch vocauit Henochiam, Genes. 4. siue moralis & legalis, qua quis ciuitatem bonis legibus ordinat & instituit, eamque bonis moribus efformat: vti Solon leges dedit Athenis, Lycurgus Spartæ, Numa Romæ. hi enim celebrantur quasi legislatores vrbium. Verùm his duobus præferenda est vxor inculpata. Quid enim prodest filiorum turba, quid nominis gloria, si tibi est vxor infida, impudica, rebellis, dicax, stulta, quæ te assiduè cruciet, angat, vexet, enecet? Vxor enim est socia thori, mensæ, domus; quæ vbique te comitatur, tuoque lateri adhæret quasi altera tui pars: vt si illa sit nequam, vbique intus è te affligat & discruciet, nec illam magis abijcere pollis, quàm dimidiam corporis tui partem à te reiecare. Adde, quòd, sicut vxor honesta & prudens magnum decus & nomen marito conciliat, iuxta illud: *Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ*, Prouerb. 31. Sic ex aduerso ingens & indelebile marito est probrum vxor meretrix, aut maligna & nequam. Talis Antonio Imp. fuit Faustina, Socrati Xantippe, Samsoni Dalila. Hæ sanè eorum famæ plus nocuerunt, quàm si illibetes & priuati obijssent, nec reipubl. gubernaculis præfuissent. Significat ergo, vt quis bonum nomen sibi paret, ante omnia curandum vt vxor sit inculpata: hæc enim ei ingens decus conciliabit. Denique vxor proba parit educatque filios probos, per quos ædificat domum & familiam, ac consequenter ciuitatem. Igitur in ea simul habes hæc tria, quæ sanè vni soli, vel duobus præstant.

Mysticè Rabanus: *Constructio*, inquit, *bonorum operum confirmat nomen Christianum: quia ille verè Christianum se esse probat, qui Christi mandata rectè credendo & bene operando seruat: & super hæc mulier immaculata, hoc est, anima munda, sancta & incoinquinata computatur. Præcipuum ergo & supremum in meritis electorum virginitas habet præmium: quia & angelis sociatur in cælis, & Agnum sequitur, quocumque ierit.*

VINVM, ET MVSICA LÆTIFICANT COR: ET SVPER VTRAQVE DILECTIO SAPIENTIÆ. Vers. 20. Hæc enim est spiritalis, diuina, animæque intima, eam illuminans, sanctificans & perficiens: quare multo magis animam delectat, quàm vinum & musica, quæ exterius tantùm aures & palatum corporea delectatione afficiunt, titillant & mulcent. Tigurina, *vinum & musica cor exhilarant: sed utroque magis studium sapientiæ.* Appositè confertur & præfertur dilectio sapientiæ vino & musicæ: quia ipsa est spiritale vinum mentem inebrians, & spiritalis musica animum oblectans. Porrò Syrus pro sapientia substituit amicitiam: *Vinum vetus*, inquit, *lætificat cor, & melior est amicitia amici.*

Nota. *Dilectio sapientiæ* proprié est dilectio virtutis. Inter virtutes autem primas tenet charitas: vera enim sapientia consistit in timore & amore Dei: iuxta illud cap. 1. 14. *Dilectio Dei honorabilis sapientia*, vide ibi dicta. Posset quoque *dilectio sapientiæ* accipi pro sapientia dilectionis per hypallagen, quæ est sapientia diligendi: summa enim sapientia est scire diligere Deum: aut *dilectio sapientiæ*, id est, dilectio sapiens: charitas enim debet esse prudens. Simili phrasi Apost. 2. Thessal. 2. 10. vocat *charitatem veritatis*, id est veram.

Moral. Quanta sit vis & energia sapientiæ & charitatis, disce ex eo quòd conferatur & præferatur vino & musicæ, quæ potentissima sunt ad animos excitandos, & quaquauersum flectendos. De vino res nota est: de musica patet ex dictis cap. 32. v. 5. & 7. Vnde S. Iustinus Martyr vim musicæ sacræ, putà hymnodiæ & psalmodiæ, Christianorum sapientiam & charitatem excitantis, celebrans quæst. 107. ad Orthodoxos: *Excitat*, inquit, *hæc cum voluptate quadam animum ad flagrans eius, quod carmine celebratur, desiderium: affectiones & concupiscentias carnis sedat: cogitationes malas inimicorum, quos cernere non est, amolitur: mentem ad fructificationem diuinorum bonorum vigat: præstatu decertatores generosos & fortes, per constantiam in rebus aduersis efficit: omnium rerum, quæ in vita tristes & luctuosæ accidunt pijs, affert medicinam.* Id expertum se profitetur S. August. lib 9. Confess. cap. 4. vbi Deum alloquens: *Quas*, inquit, *tibi voces dabam in psalmis illis, & quomodo inde inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare, si possem, toto orbe terrarum aduersus typhum generis humani.* Lege quæ sequuntur. Quocirca Clemens Alexandr. Exhort. ad Gentes cantorem suum, id est, Christum in Script. & psalmis canentem, præfert Orpheo & Amphioni, qui feruntur saxa & lapides traxisse canendo, sed fabulosè: *Solus*, inquit, *cantor meus difficillimas feras mansuefacit, volucres quidem, nempe eos qui sunt leues; serpentes, eos qui deceptores; leones, eos qui sunt animosi & ad iracundiam concitati; sues, eos qui sunt voluptati dediti; lupos, eos qui sunt rapaces; lapides autem & ligna, qui sunt insipientes.* Vnde concludit *Vide quantum potuerit nouum canticum: homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris.* Rursum S. Iustinus orat. 2. ad Gentes, eos inuitans ad Christi fidem & sapientiam: *Estote*, inquit, *sicut ego, quia & ego sicut vos*, Galat. 4. v. 12. *Accedite*, inquit, *Græci, discite. Estote vt ego, quoniam & ego eram vt vos. Hæc me cepernnt, & doctrinæ vis enthea (hoc est vis diuina) & sermonis efficacitas. Quoniam sicut incantator peritus formidabilem serpentem fugat, postquam fecit vt è suo latibulo exiret; sic sermo ex intimis animi penetralibus formidabiles sensuum affectus expellit: ac primùm cupiditatem, ex qua quidquid formidabile est nascitur.* Idipsum se expertum profitetur B. Petrus Damiani serm. de Christi Natali: *Ohm*, inquit, *mihi Tullius dulcescebat: blandiebantur carmina poëtarum: philosophi verbis aureis insplendebant, & frenes vsque in exitium dulces, meum inuitauerant intellectum. Lex, Prophetæ, Euangelium, Epistola, & omnis gloria sententiarum Domini mei & seruorum eius, aut parua videbantur, aut nulla. Nescio modò quid dulcius immurmurat filius Iesse, qui vario sermonum & sententiarum concentu omnes illos, quos diligere consueueram, ineloquentes reddit & mutos.* Hæc est ergo diuinæ sapientiæ harmonia, quæ omnes musicorum concentus suauitate & efficacia superat & transcendit. Denique *dilectio sapientiæ* increata, putà Dei, est reciproca, ideoque vera amicitia. Nam vt ait Christus: *Qui diligit me, diligetur à Patre meo*, Ioan. 14. v. 21. Magnum bonum, magna suauitas est diligere Deum, sed longè maior est scire se diligi à Deo. Quem enim Deus diligit, hunc in filium adoptat, heredem regni cælestis instituit, gratia & gloria donat, omnique bono cumulat & beat.

Hæc est secunda trias delectabilium, in quâ palma datur dilectioni sapientiæ, quæ sanè est chari-

Mor. de virtutibus.

Secundum.

charitas; vel charitatis effectus : hanc enim ſignificat Græcum ἀγάπην. Sequitur tertia huic affinis.

VERS. 21. *Tertium eſt: lingua ſua ſuauior tibia & pſalterio.*

TIBIA ET PSALTERIVM SVAVEM FACIVNT MELODIAM : ET SVPER VTRAQVE LINGVA SVAVIS] Syrus, *munda*; Tigur. *fiſtula, & pſalterium ſuauem edunt cantum : at lingua ſuauis vtrumque ſuperat.* q.d. Sermo ſuauis magis mentem afficit & delectat, quàm melodia inſtrumentorum muſicorum; tum, quia ſermo hic ab ore & animâ prodiens, eſt viuus & vitalis, cùm illa ſint mortua & inania; vnde ille hiſce efficacior eſt. Sermo enim ſuauis ſecum quaſi vehit mel internum & ſuauitatem animæ à qua promanat, eamque defert in aures & cor audientis : itaque ſuo vitali diuinæ dulcedinis melle eam imbuit & dulcorat, iuxta illud Prou. 16.24. *Fauus mellis verba compoſita* : tum, quia hic ſermo eſt ſenſatus, ſecumque vehit prudentiam & ſapientiam, atque eam infigit animo audientis; quæ ibi hærens eam diu mouet, afficit & paſcit; cùm concentus muſicus illicò cum ſono tranſeat, nec quidquam poſt ſe relinquat. Hinc fit, vt lingua ſuauis iram ſedet, triſtitiam profligat, omneſque paſſiones quaſi excantet, ac quiduis audienti perſuadeat. Id vitium fuit, & etiamnum videtur in Apoſtolis, & Apoſtolicis prædicatoribus, quorum lingua ſuauis medetur contritis corde Iſaiæ 61. v. 1. Item in pacificis, qui diſſidentes animos conciliant iuxta illud : *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, Matt. 5. Vnde Rabanus ſic explicat vtrumque verſum : *Vinum*, inquit, *& ars muſica cum inſtrumentis ſuis per vocis ſonoritatem naturaliter delectant & mouent humanum animum: ſed dilectio ſapientiæ, & lingua ſuauiter docens multò plus confortat cordis intellectum.* Sic videmus confeſſarios ſuaues ad ſe pœnitentes allicere & flectere quocumque volunt: ſic & concionatores ſuaues magis influere in animos audientium, quàm auſteros & minaces.

Ratio.

Ceruum capiunt muſica.

Rurſum appoſitè confert & præfert linguam ſuauem tibiæ & pſalterio : quia ipſa eſt animata & rationalis tibia & pſalterium, quæ non niſi dulcem edit melodiam. Pierius Hierogl. 7. de ceruo cap. 1. tradit ceruum, licèt fugaciſſimum animal, ita melodia detineri, vt conſiſtens capi necarique ſe patiatur : quanto magis hominem rationalem fugitantem detinebit & amicabit ſermo comis & blandus? Ratio à priori eſt, quòd dulcedo ſit amica naturæ, illique quaſi mel & nectar, quo illa paſcitur, ducitur, capitur. Hinc capitur dulcedine lactis, mellis, ſacchari, &c. quæ dulcem efficiunt ſanguinem, indeque dulces ſpiritus tam amandi quàm loquendi. Quocirca Plutarch. in Artaxerxe aſſerit Perſis ſolemne fuiſſe, vt mel lacti permiſtum darent in potum, quia ſanguinem efficit dulciſſimum : hic autem dulces & amabiles parit amores & mores, æquè ac ſermones. Hinc ſponſus ait Cant. 4. 11. *Fauus diſtillans labia tua, mel & lac ſub lingua tua.* Et Prouerb. 16.24. *Fauus mellis compoſita verba, dulcedo animæ, ſanitas oſſium.* Et c. 15.4. *Lingua placabilis lignum vitæ.* Et v. 1. *Reſponſio mollis frangit iram.* Sic Neſtorem commendat Homerus, quòd ex ore eius melle dulcior flueret oratio. Memorabile eſt quod ſcribit Valer. Maxim. lib. 8. c. 9. Valerium, plebis Romanæ contra ſenatores rebellionem ſuaui oratione ſedaſſe; ac L. Antonium tempore ſeditionis Marianæ miſſos ad ſe obtruncandum milites ita ſuauiloquentia obſtupefeciſſe, vt diſtrictos iam & vibratos gladios cruore vacuos vaginis redderent. Sic Cicero lib. 2. de Republ. concordiam, quam parit ſuauitas eloquij, comparat tibijs & concentui muſico : *Vt in fidibus*, inquit, *ac tibijs, atque cantu ipſo ac vocibus concentus eſt quidam tenendus ex diſtinctis ſonis, iſque concentus ex diſſimillimarum vocum moderatione, vnus tamen efficitur & congruens : ſic ſummis, & infimis, & mediis interiectis ordinibus, vt ſonis, moderata natura cantus concentum diſſimillimorum conſiſtat : & quæ harmonia à muſicis dicitur in cantu ea eſt in ciuitate concordia, quæ ſine iuſtitia nullo pacto eſſe poteſt.*

VERS. 21. GRATIAM, ET SPECIEM DESIDERABIT OCVLVS TVVS, ET SVPER HÆC VIRIDES SATIONES] id eſt, viridia lata, viridia germina. Aliqui manuſcripti legunt, *viride ſationis*; græcè χλόην σπόρου, id eſt, *viriditas ſeminis*; Syrus, *decor & pulchritudo, concupiſcentia oculorum, & plus vtroque ſpicæ agri*; Tigur. *oculus tuus deſideret venuſtatem, & pulchritudinem : ſed virens ſeges eſt vtroque gratior.* Igitur *virides ſationes* propriè ſunt virides ſegetes: hæ enim valde virent, ſuoque virore & ſpe opimæ meſſis intuentium oculos animoſque mirè recreant: imò hæ ſolæ propriè ſunt virides. Vnde Simon Porcius Comment. de coloribus, colorem viridem diſtinguit ab herbaceo. Extenſiuè tamen per virides ſationes accipe omnia viridia germina, & folia etiam herbarum ceterarumque plantarum. Ab auribus tranſit ad oculos. Eſt ergo hic trias obiectorum quæ oblectant oculos: q. d. Venuſtas rerum, & ſpecies ſiue formoſitas corporum recreant viſum : ſed multò magis id facit viriditas camporum : hæc ergo maxima eſt venuſtas & formoſitas, idque multas ob cauſas.

Quartus.

Viridia ſata ſummè oblectant oculos: cuius Cauſa prima.

Prima eſt, quòd illa rerum venuſtas, & corporum formoſitas ſæpè ſit arte facta & fucata, vt cum pictores res venuſtè pingunt, vel ſculptores ſculpunt; aut cùm feminæ ſtibio, ceruſſa & purpuriſſo faciem colorant, vel veſtibus artificioſis ſe ornant: viriditas autem plantarum ſit ſincera & ſimplex, vtpote à natura illis indita. Natura enim ſuperat artem, & naturalis pulchritudo arte factam, iuxta illud Chriſti de lilijs Matth. 6. *Dico vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis.*

Secunda.

Secunda eſt, quòd forma corporum ſit illecebroſa, illiciatque ad turpem cupiditatem : viriditas autem ſit pura, illibata & caſta, ſimilemque delectationem oculis ingerat.

Tertia.

Tertiam dat Palacius, ſic explicans : Gaudet oculus videns grata & decora ædificia, aut videns venuſtatem & pulchritudinem feminarum : at verò, tu fili, deſidera campos tuos tritico ſeminatos, atque virentes. Rectè enim Quintilianus : *Stultum eſt plus æſtimare rubentes violas, quàm fructibus oneratas alnos. Ex illis paleas, ex his collige grana.*

Quarta.

Quarta eſt, quòd inter omnes rerum ſpecies & colores, quibus paſcitur oculus, emineat color viridis, præſertim naturalis camporum, idque tum quia viridis maximè contemperatus eſt viſui, ac conſiſtit in medio quodam viſui valdè proportionato. Nam albus color nimis diſgregat, diſpergit & diſſoluit viſum : ex aduerſo niger nimis viſum congregat, ſtringit, coarctat & contriſtat : viridis verò inter vtrumque medius, nec nimis diſgregat, nec nimis congregat; ſed æqua quadam ratione afficit viſum. Cauſa eſt, tum, quòd albus multum

habeat lucis, quæ diſgregat; niger multum opacitatis, quæ congregat. Ex commiſtione enim lucidi & opaci oriuntur omnes colorum varietates, vt docet Ariſtot. & Philoſophi lib. 3. de Anima: viridis autem lucem opacitate congruenti habet temperatam, ita tamen vt viſum acuat, excitet, delectet, corroboret. Vnde pictores ex colore luteo & cæruleo contritis & commiſtis, viridem efficiunt: luteus enim & cæruleus mirè lucem cum opacitate contemperant; tum, quod plurimæ, & quaſi infinitæ ſunt ſpecies viriditatis, adeoque quælibet herba & planta proprium habeat virorem diſcriminatum à cæteris, ita vt intuens quis campum, vel hortum plantis refertum, videat viriditatis pluximas varietates & ſpecies, alias magis magiſque albicantes, alias magis magiſque nigricantes; alias obſcuras, alias claras; alias etiam ſplendentes & fulgidas: quæ omnia ſimul intueri, mirũ eſt quàm recreet oculos. Ita Ariſtot. in Problem. ſect. 31. n. 20 docet oculum viridibus recreari & meliorem effici, tum quia viridis color medium eſt albi & nigri; tum quia humidior eſt & moderatior. *Omnis*, ait, *cùm ad res ſolidas contendunt, laborant laſſanturque: cùm ad humidas molleſque, quòd nihil ſibi obſtat, paſſim oberrant, & licentia perluxeſcunt: cùm ad virides, quòd illæ vt ſolidæ mediocriter ſunt, ita ſatis humoris continent, neque vllo detrimento afficiunt, & ad immorandum in hiſce amplius innituntur, eò quòd coloris huiuſmodi habitus modicè ſeſe conſpectui offert.* Inſuper viridia ſegetum eſt tapes oculi. rides plantæ ſunt quaſi tapetes & aulæa Dei, quibus hanc mundi aulam campoſque conueſtit: quæ ſanè eos magis ornant, quàm periſtromata aurea ornent palatia principum. Viror enim ex humore oritur; ideoque viror & vigor, eſt quaſi vita plantarum, quia eius alimentum eſt humor; vnde omnes herbæ ob humorem vitalem, habent virorem; & herbaceus viriduſque color, eſt viridis. Ex aduerſo quæ ſiccantur & emoriuntur, virorem deponunt. Quare quàm varius, variéque eum terreſtri materia commiſtus eſt humor; tam varius oritur viror. hoc autem plurimis, & quaſi innumeris fit modis. Hinc viror rei vigorem ſignificat, adeóque Latinis viror à vigore nomen ſumpſit: vnde dicitur viridis ætas, viridis ſenectus, virides animi, id eſt viuaces, vigentes & vegeti. Denique ſmaragdi decor eſt à virore. Audi Plinium lib. 37. c. 1. *Nullius coloris aſpectus oculis iucundior eſt. Nam herbas quoque virentes frondeſq; auidè ſpectamus: ſmaragdos verò tanto libentiùs, quoniam nihil omnino viridius compararum illis, virent.*

Alleg. Rabanus: *Gratiam & ſpeciem*, inquit, *ſuperant virides ſationes; enim ornatum templi, & culturæ diuerſitatem, cæremoniarumq; & feſtiuitatum obſeruantiam, quam prius* (Iudaicus) *populus ſub lege habuit, Euangelij prædicatio in toto orbe terrarum ſeminata, fide gentium, & bonorum operum viriditate excellit.*

Virides ſationes ſunt vigor & ſalus. Tropol. Virides ſationes ſunt virores & feruores iuuenum. v. g. Nouitiorum incipientium Deo piè & religiosè ſeruire: hi enim omnem rerum venuſtatem & ſpeciem ſuperant, magiſque oculos intuentium oblectant; plus tamen ijs mentem paſcit matura ſolidáque virtutum ſeges, quæ in viris fœmináſque ſanctis conſpicitur. Huc facit illud:

Gratior eſt pulchro veniens in corpore virtus.

Rurſum virides ſationes fuêre primi Chriſtiani ac præſertim S. Stephanus ceteríque Chriſti diſcipuli & diaconi, qui ætate virentes & ſpiritu vigentes, mirè oculos Dei & hominum ſua virtute & feruore recrearunt: vnde ex hac ſatione tanta deinde Virginum, Martyrum, Religioſorum, ceterorumque fidelium meſſis ſuccreuit. Similiter virides ſationes fuêre pueri, puellæ & iuuenes, qui vigorem ætatis, putà puerilem vel adoleſcentiam, per gratiam motui ſuæ à Deo inſitam conſecrauêre Deo per martyrium, votum virginitatis, religionem, quales fuêre S. Agnes, S. Cæcilia, S. Priſca, S. Pancratius, S. Vitus, S. Laurentius, S. Vincentius, & innumeri alij, quorum viror virtutis omnibus fuit oblectationi & admirationi.

Vnde S. Auguſt. lib. 2. de Geneſi contra Manich. c. 3. per *herbam virentem* vel *viride agri*, quod Deus die tertia mundi produxit Geneſ. 1. 11. myſticè accipit *ſpiritalem atque inuiſibilem creaturam, propter vigorem vitæ*, quales ſunt angeli, quibus virgines comparat & adæquat Chriſtus, Matth. 22. 30. Vnde ſubdit S. Aug. *Quia & nunc viride agri Deus facit, ſed pluendo ſuper terram, id eſt, cùm facit animos reuiniſcere per verbum ſuum, ſed de nubibus eas irrigat, id eſt de Scripturis Prophetarum & Apoſtolorum.*

Sic & S. Ambroſ. lib. 3. Hexam. cap. 7. per herbam virentem accipit *vitæ viriditatem, quæ hilarioris vitæ quaſi flos prætendit iucunditatem, putà adoleſcentem pubeſcentis ætatis viriditate florentem.* Et cap. ſeq. graphicè depingit admirabilem germinationis modum: *Inde*, ait, *cùm ſe granum reſoluerit, herbam germinat: grata ipſa iam ſpecies herbeſcentis viriditatis; quæ ſtatim genus ſatum ſimilitudine ſui prodit. Paſcuntur oculi grato ſpectaculo.* Addit talia eſſe ſeminaria virtutum. Denique mira ſatorum remedia ſubiungit: *Ceruus æger*, inquit, *ramuſculas olea mandit & ſanus fit. Locuſtas quoque folia olea arroſa liberant ab ægritudine. Rubi folia ſuperiacta ſerpenti interimunt eum. Culices non tanguns ſe ſi abſinthij herbam cum oleo coquis, & eo te perunxeris.*

Accedit S. Bernardus ſerm. 60. in Cant. qui per vineas virentes & florentes, de quibus Cant. 2. 13. accipit nouitios: *Vineæ*, inquit, *florentes odorem dederunt, quod nihilominus appropinquantis fructus indicium eſt. Hic odor ſerpentes fugat. Aiunt floreſcentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec vllatenus nouarum ferre odorem florum, quod volo attendant nouitij noſtri, & fiducialiter agant, cogitantes qualem ſpiritum acceperint, cuius primitias dæmones non ſuſtinent. Si ſic nouitius feruor, quid erit abſoluta perfectio? Perpendantur ex flore fructus, & ſaporis virtus ex vi æſtimetur odoris. Vineæ florentes odorem dederunt.* Et inferiùs: *Cæterùm ſi vineæ anima, flos opus, odor opinio eſt, fructus quid? martyrium. Et verè fructus vitis, ſanguis eſt martyris. Cùm dederit, inquit, dilectus ſuis ſomnum, ecce hereditas Domini, filij; merces, fructus ventris. Propemodum dixiſſem, fructus vitis; quidni ſanguinem vuæ, dixerim mercatiſſimum ſanguinem innocentis, ſanguinem ſuſti? quidni muſtum rubens probatum, pretioſum, planè de vinea Sorec, torculari paſſionis, expreſſum? Denique pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius.*

Rurſum S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 15. explicans illud Iob c. 39. 8. de onagro: *Virentia quæque perquirit*, ſic ait: *Arentia quippe ſunt omnia, quæ temporaliter condita, ventura ſine ſatietate vitæ præſentis quaſi æſtiuo ſole ſiccantur. Virentia autem ſunt vocata, quæ nulla temporalitate marceſcunt. Huic ergo onagro virentia perquirere, eſt ſancto cuique viro deſpectis rebus tranſitorijs in æternum manſura deſiderare.*

S. Hieron. verò epiſt. 139. ad Cyprianum explicans

cans illud psalm. 89. *Manè sicut herba transeat, manè floreat & transeat, vespere decidat, induret & arescat:* Omnis, inquit, *humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim manè virens herba, & suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatim ij, marcescens amittit pulchritudinem, & in fœnum, quod conterendum est, vertitur: ita omnes species hominum vernant in parvulis, floret in iuvenibus, viget in perfectæ ætatis viris: & repentè dum nescit: inarescit caput, rugatur facies, cutis priùs extensa contrahitur; & extremo fine, quod his dicitur vespere, id est senectute, vix monstri potest, ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed penè in alium commutetur.* Vnde concludit: *Æternitati comparata brevis est omnium temporum longitudo. Omne, quod in sæculo longum videtur, apud te Deus breve est: dies enim & anni, quibus humana vita contracta est, si comparentur æternitati, reputabuntur pro nihilo.* Quarta est hæc trias comparationum: sequitur quinta.

VERS. 23. AMICVS, ET SODALIS IN TEMPORE CONVENIENTES (subaudi, grati sunt, & sese delectant) ET SVPER VTROSQVE MVLIER CVM VIRO] Pro *in tempore convenientes*, græcè est εἰς καιρὸν ἀντιτύποντες, id est ad tempus occurrentes. q.d. Pergratum est cùm amicus amico, vel sodalis sodali multo tempore non visus, in tempore, præsertim necessitatis vel commoditatis, cùm eius operâ indiget, occurrit: at longè gratior est vxoris cum viro continua, perpetua & indissolubilis vnio. Per hanc enim non tàtùm tempore necessitatis, sed & quouis alio alter alteri occurrit & succurrit, consulit, solatur, adeoque quasi dimidium iugi & oneris alterius portat: vnde & vocantur coniuges & coniugati, iuxta illud Genes. 2. 24. *Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem* (multò magis sodalem & amicum,) *& adhærebit vxori suæ.* Vnde Tigurina, *vt amicum commodè congruat cum amico; vir tamen & vxor concordes utrique præferendi sunt.* hi enim sunt intimè amici & sodales. Syrus, *amicus & socius in momento benedicuntur, & plus utroque mulier bona.*

Antitypon.

Concordiæ exempla in bobus, equo, & vipera.

Præclarè ex S. Basilio S. Ambros. lib. 5. Hexam. cap. 7. coniugibus concordiæ & beneuolentiæ exempla & stimulos dat bouem, equum, quin & viperam. *Comparem*, inquit, *sanum & bos requirit, & equus diligit: & si mutetur alius, trahere iugum nescit compar alterius, & se non totum putat: tu ingalem repudias tuum, & putas sæpè mutandum: & si uno defecerit die, suspicaris rivalem: & statim incognitam, quasi cognitam pudoris exequeris iniuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, & blando proclamat sibilo: atque ubi aduentare comparem senseris, venenum evomit, reverentiam maritо deferens, verecundata nuptialem gratiam: ut mulier aduenientem de longinquo maritum consuetudine repellis. Vipera mare prospecta: explorat iter coniugis: tu iniuriis viam viro obstruxisti: ut istum montes venenum, non reiicis: tu coniugalis amplexus tempore diruum virum æstuas: nec erubescis nuptias, nec reveris maritum. Sed etiam tu vir, (possumus enim, etiam sic accipere) depone tumorem cordis, asperitatem morum, cùm tibi sedula vxor occurrit: propelle indignationem, cùm blanda coniux ad charitatem provocat. Non es dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed vxorem. gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam.*

Medium ad concordiam.

Porrò medium efficax ad hanc viri & vxoris vnionem suggerit Apostolus Ephes. 5. 33. dicens: *Vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diliget: uxor autem timeat* (reuereatur) *virum suum.* In quæ verba commentans S. Chrysost. homil. 20. notat inter virum & vxorem esse conditionis dissidiũ, eò quòd statu sint impares, cùm vir sit caput, vxor sit subdita, quæ virum suscipit & reuereatur, sed per amorem hoc dissidium tolli, eosque fieri pares: amor enim viri facit quasi æquilibrium reuerentiæ vxoris. Cùm enim vxor reuerenter se deprimit & subdit viro, amor viri se ad eam demittit, eamque eleuat & attollit, sibique facit parem & æqualem. Amor ergo viri ex æquo respondet reuerentiæ & subiectioni vxoris, cum eaque facit æquilibrium, sic vt inter virum & vxorem in quadam inæqualitate sit æqualitas, & in dissimilitudine ponderum æquilibrium. Alludit autem S. Chrysost. ad Græcam vocem εὔζυγος, quæ coniuges significat: est autem ζυγὸς vox anceps, iugum atque libram significans, ita vt εὔζυγος sicut *coniuges* sic & *collibres* aut *æquilibres* vertere liceat. Sicut ergo æquilibrium in bilance facit lancium æqualitatem & concordiam: sic amor faciens æquilibrium viri & vxoris; eorum inducit parilitatem, vnionem & pacem. Sed audi Chrysost. *Alterum principatus locum habet vxor, proinde neque ipsa honoris æqualitatem appetat: est enim sub capite, ne ille tamquam subiectam contemnat, corpus namque est. Et si caput contempseris corpus, & ipsum simul perdis. Sed dilectionem inducas, quæ obedientiæ ac subiectioni ex æquo respondeat, quale est quando manus, pedes & reliqua omnia membra capiti seruiunt, illud vicissim eorum curam & prouidentiam agit, omnem sensum in ipsis habens. Nihil isto coniugio melius. Et quomodo potest esse dilectio, inquit, præsente timore? tum sanè potissimum potest. Quæ enim timet virum, diligit etiam: quæ diligit, timet vt caput, diligat vt membrum; quandoquidem & caput membrum est totius corporis. Propterea mulierem Deus subiecit, virum verò illi præfecit, vt par sit. Nam vbi honoris est æqualitas, aut vbi familia dominatur, vel omnes principatum gerunt, ibi nunquam poterit esse pax: sed necesse est vnum esse principatum, atque id vbique in rebus corporalibus.*

Tropol. optima & gratissima est vnio, qua in homine pars inferior superiori, putà portio concupiscibilis rationali, ac sensus menti, quasi vxor viro se subiicit, illique per omnia vnitur, & concordat: hæc enim est summa amicitia, sodalitas & coniugium. Vide quæ de concordiæ bono dixi cap. 25. v. 2.

VERS. 24. FRATRES IN ADIVTORIVM IN TEMPORE TRIBVLATIONIS (subaudi, adueniunt, vel accurrunt) ET SVPER BOS MISERICORDIA LIBERABIT] Græca pro *in adiutorium*, habent *& adiutorium*. Vnde Syrus, *frater & auxiliator in tempore tribulationis, & plus utroque eleëmosyna redimit*; & Tigurina, *fratres & auxilia profutura tempore calamitatis: sed misericordia præstantior utrisque liberatrix est.* q. d. Fratres in tempore tribulationis fratri afflicto occurrunt, vt illi opitulentur, eumque liberent: at longè magis misericordia exercita in miseros à misericorde, illi, si in miseriam aliquam inciderit, occurret, vt illum ex ea liberet: quia scilicet impetrabit à Deo auxilium & gratiam, quæ eum eruat & saluet, iuxta illud Tobiæ cap. 4. *Eleëmosyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.* Vide dicta cap. 3. 34. Monet parabola, inquit Iansenius, plus fidendum esse in præsidio bonorum operum, quàm in præsidio hominum, quã-

Sensus.

tumuis amicorum. Nam gratissimum quidem, tutissimum & validissimum est auxilium, quod in tempore tribulationis frater fratri impendit; sed superat auxilium eleëmosynæ præstitæ: hoc enim auxilium ex Deo est, illud ex hominibus.

Est hæc sexta trias comparationum, sequitur septima. Siracides enim multiplicat triades, vt in ijs adumbret mysterium SS. Trinitatis: hæc enim, vtpote essentialis, increata & immensa, est origo & fons triadis creatæ & finitæ, adeoque in illa se exprimit & repræsentat: atque hac de causa rebus omnibus ternarium quemdam, vel potentiarum, vel operationum, vel similium rerum, quasi sui imaginem inseruit, vti ostendi Amos 1. vers. 3. sed ita, vt ipsa omnes & singulas in immensum superet.

VERS. 25. *Septimus.* AVRVM ET ARGENTVM EST CONSTITVTIO PEDVM; græcè Χρυσίου καὶ ἀργυρίου πῶμα, id est, stare faciunt, B statuunt, erigunt, firmant & stabiliunt pedem: ET SVPER VTRVMQVE CONSILIVM BENEPLACITVM] subaudi *est*; hoc est, bene placet, gratum est & acceptum. Græcè enim est βουλὴ εὐδοκιμεῖται, id est, *consilium approbatur*: q.d. Opes auri & argenti firmant hominem, eiusque statum, vt firmiter in eo consistat, nec ab eo facilè deijci possit, vtque in eo fidenter & securus obambulet, at longè magis approbatur & perplacet sanum consilium: hoc enim longè magis eum firmat, gressusque eius dirigit, vt stabiliter obambulet sine metu cadendi vel offendendi. Vnde Arabicus vertit, *aurum & argentum stabiliunt* (Syrus, *confirmant.*) *pedem: & melius his omnibus consilium bonum*; Tigurina, *aurum quidem & argentum statum eius plane confirmabit: sed prudentia est vtroque commendabilior.* Nam vt ait Isocrates ad Demonicum: *Sapientia sola possessionum im-* C *mortalis. Arbitrare optimum esse, à dijs quidem bonam fortunam, à nobis ipsis autem bonum consilium.* Sed accipe hoc cum grano salis, scilicet quòd consilium sit à nobis, iuuante tamen Deo; bona verò fortunæ, ferè sint à solo Deo.

Consilij præstantia quæsita. Ratio à priori est, quòd aurum & argentum inanima sint & externa: consilium autem sit rei intimum, eiusque quasi basis, imò anima. Sicut enim ratio dirigit hominem, vt rationaliter agat & viuat, sic consilium dirigit actiones & res, vt prudenter fiant, & firmiter consistant. Consilium enim suggerit omnia rei adminicula & fulcra, atque amouet omnia eius obstacula & firmitati contraria. Quocirca regna, resp. vrbes, collegia, cœtus, qui consilio reguntur, firmi consistunt, crescunt & exaltantur, iuxta illud Prouerb. 11. 14. *Vbi non est gubernator, populus corruet: salus autem, vbi multa consilia.* Sicut enim salus & curtus nauis pendet à perito gubernatore & gubernaculo; sic salus resp. à sapiente consiliario & consilio. Et cap. 20. 18. *Cogitationes consilijs roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella.* In bello enim plus valet consilium quàm plurimi milites. Sic Romani *possederunt omnem locum consilio suo & patientia*, 1. Machab. 8. v. 3. Alexander Magnus rogatus qua ratione tam breui tempore orbem debellasset, respondit, *consilijs, eloquentia, & arte imperatoria*, teste Stobæo serm. 54. *Gnoma.* Vnde Veget. lib. 3. cap. 9. duci exercitus maximè commendat sapientum consilia. Pallienus Crispus Neronis Imp. vitricus dicere solebat, se quorundam hominum consilium malle quàm beneficium. Antonius Pius Imp. nihil agebat in re bellica vel ciuili, nisi ex prudentum consilio dicens: *Æquius est vt ego tot talium, amicorum consilium sequar, quàm vt tot tales, amici meam vnius sequantur voluntatem.* Ita Iulius Capitol. in eius gestis. Memorabilis est gnome Euripidis: *Vnicum consilium rectum magnam militum manum vincit.* Plus enim possunt modicæ vires consilio armatæ, quàm magnæ consilij expertes. Paulus Æmilius aiebat, *Imperatorem si minùs ætate, certè moribus & consilio senem esse oportere.* Denique Antonius in Melissa parte 2. serm. 60. *Qualis*, inquit, *est ciuitas, cuius diruta sunt mœnia, talis est vir qui non omnia agit cum consilio.* Sic Chusai tuo consilio plus erexit Dauidem, quàm si multa talenta auri ei dedisset. Nam eum profugum à facie Absalomi regno restituit, 2. Reg. 17. Idem fecit consilium, quod Iethro dedit Moysi. Exodi 18.

Mysticè, Hugo per consilium accipit Euangelicum, v.g. paupertatis. q. d. Melior est magisque placet Deo & Sanctis paupertas Euangelica, quàm omnes opes auri & argenti: scriptum est enim, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Matth. 5.

Sequitur trias octaua, vel, vt alij (qui primam numerant v. 18. *Vita sine sufficientis operarij*, &c.) computant, nona, vltima scilicet & perfectissima, timoris Domini; sicut nonus angelorum, puta Seraphinorum, chorus, est summus & perfectissimus, quia ipsi summè timent, id est, reuerentur amant & glorificant, Deum, vnde ab amoris ardore vocantur *Seraphim*, id est, ardentes & inflammati, aliósque inflammantes. *Octauus.*

FACVLTATES (græcè χρήματα, id est, pecuniæ, VERS. 26 diuitiæ) ET VIRTVTES EXALTANT COR: ET SVPER HÆC TIMOR DOMINI] *Virtutes*, græcè ἰσχὺς, C id est, vires, robur, fortitudo; perperàm ergo in Rabano legitur *victus* pro *virtus*; Syrus, *fortitudo & robur exaltant cor, & plus vtroque timor Dei.* Sensus est. q.d. Opes & vires erigunt homini cor, eumque faciunt animosum & audacem, vt neminem metuat: at longè magis erigit cor facitque animosum timor Domini: licèt enim timor humanus cor contrahat, eneruet & deprimat; tamen timor Dei cor dilatat & extollit, viresque auget: tum, quia timor hic facit hominem Deo obedientem, eiúsque leges exactè seruantem; quem proinde quasi suum fidelem famulum tutatur Deus: tum, quia timor hic causat spem in Deum, quæ hominem, vtpote Deo innixum, facit intrepidum, imò quasi omnipotentem, vt dicat cum Apostolo: *Omnia possum in eo qui me confortat*: tum, quia timor D hic vel est amor, vel includit amorem Dei; Deus autem sui amantes quasi amicos & filios charissimos redamat, protegit, defendit contra omnes hostes, & quæuis aduersa. Denique timor Dei exaltat cor, quia dat lætitiam cordi, dat longitudinem dierum, dat omnem & in vita & in morte benedictionem, vt dictum est c. 1. & 2. Vnde Tigur. vertit, *erigunt quidem animum opes, & potentia, sed vtroque præstat religio Domini.* Timor enim Dei, est Dei veneratio, religio, cultus, obsequium, obedientia & amor. Ita timor Dei exaltabat cor Dauidis, vt in medijs periculis, vndique obsessus à Saule & hostibus, fidens, securus & alacer maneret: *Dominus illuminatio mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium,*

in

in hac ego ſperabo, pſalm. 26. Sic videmus Apoſtolos & viros Apoſtolicos timore Dei armatos magnanimè maxima tentaſſe, & feliciter confeciſſe; ac indies tentare & conficere, vt reges, principes, ſapientes, diuites ſibi ſubiugent, prouincias & regna conuertant, totumque orbem Chriſto ſubdant.

Animi colli ſortitudo.

Quocirca S. Baſil. in illud pſalm. 14.4. *Ad nihilum deductus* (græcè *annihilatus*) *eſt in conſpectu eius malignus* (improbus:) *timentes autem Dominum glorificat*, ſic ſcribit: *Magno prorſus & præſtanti animo opus eſt, & qui in nullam ſe ſinat deflecti partem humanarum rerum, quique virili fortitudine præditus ad ſummum tam peruaſerit iuſtitiæ habitum, ſuum ius vt cuique pro dignitate diſpertiat, & malignè agentes nouerit ad nihilum deducere; quantolibet magiſtratu iſti polleant, quantiſlibet referti opibus ſe venditent, ſint licèt generis claritudine conſpicui & illuſtres, quamlibet ſui nominis ſplendorem iactent ac celebrent; tantùm ſi in his deprehendatur vlla vitæ malignitas; hos, inquam, ad nihilum deducere, hoc eſt, ne tantilli quidem æſtimare, excelſi eſt prorſus & præſtantis animi. Contra verò timentes Dominum, vt hi pauperes ſint, ignobiles, idiotæ ſermone, corpore debiles; hos gloria & laudibus attollere, ac beatos exiſtimare addecet eum, qui ſpirituali doctrina eruditus, tales didicerit planè eſſe beatos. Eiuſdem namque bene inſtitutæ mentis fuerit, & agentem iniqua, quamuis clarum & potentem, nihili pendere, & timentem Dominum glorificare, quamuis tenuem, pauperis ac deſpicabilis vitæ, nec quidquam externorum poſſidentem, quæ nos mouent ad illius commendationem.*

VERS. 27. NON EST IN TIMORE DEI MINORATIO, ET NON EST IN EO INQVIRERE ADIVTORIVM] Ita Latina Romana & Græca Complut. licèt ea quæ Romæ correcta ſunt habeant φόβῳ, id eſt *timori*, pro *in timore*. Perſiſtit in encomio timoris Dei, quaſi apicis ſapientiæ, omniſque boni, ac de more in eius laudes excurrit. Ait ergo: *Non eſt in timore Dei minoratio*, græcè ἐλάττωσις, id eſt, diminutio, defectus, inopia: q.d. Nihil deeſt timori Dei, vt hominem ſaluet: ipſe enim ſufficit, eſto cetera deſint: quare non eſt opus, vt quis inquirat adiutorem vel adiutorium, quod ſcilicet adiuuet timorem ad ſaluandum hominem; quaſi is per ſe ſit diminutus & inſufficiens ad hoc, egenſque alterius auxilio. Timor enim ceteras virtutes & bona vel complectitur, vel impetrat à Deo. Vnde Syrus, *non eſt in timore Dei defectus, & non eſt opus quærere cum illo adiutorem*; & Vatabl. *religioni Domini nihil deeſt, nec opem in ea deſideres*, iuxta illud pſal. 33. *Timete Dominum omnes ſancti eius; quoniam nihil deeſt timentibus eum. Diuites egenerunt, & eſurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* In omnibus alijs auxilijs & rebus eſt diminutio & defectus; ac proinde omnes egent ope & auxilio alterius: at ſecùs eſt in timore Dei; quia hic nititur Deo, omniaque habet & poteſt in Deo, iuxta illud Iacob ad Ioſeph Geneſ. 49. 24. *Sedit in forti arcus eius*, &c. *Deus patris tui erit adiutor tuus.* Et illud Iacob ad Aſer Deuter. 33. 26. *Aſcenſor cæli auxiliator tuus; magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna: eiciet à facie tua inimicum, dicetq;, Conterere.* Vide ibi dicta. Timens Deum ergo nullius opis indiget, quia Dei ope iuuatur & fulcitur.

VERS. 28. TIMOR DOMINI SICVT PARADISVS BENEDICTIONIS, ET SVPER OMNEM GLORIAM OPERVERVNT ILLVM] ſcilicet timorem Domini. Dixit v. præced. timorem amouere omne malum; nunc dicit conciliare omne bonum. q.d. Timor Dei eſt *ſicut paradiſus benedictionis*, id eſt, benedictus à Deo cui ſcilicet Deus benedixit, id eſt, benefecit omni amœnitate, omni fructuum genere, copia & præſtantia eum decorans & locupletans. Sicut enim paradiſum omni fructuum, ſic timentem ſe omni virtutum genere cumulat, ac præſertim paſcit eum ligno vitæ, id eſt, Euchariſtia, quaſi pane immortalitatis; qui ſcilicet veram & beatam immortalitatem ipſi conciliat, vti promiſit Chriſtus Ioan. 6. 52. Simili modo v. 17. *gratiam*, id eſt, beneficentiam, comparauit paradiſo benedictionis. Sicut ergo infernus eſt, vbi peccatum mortale eſt: ita paradiſus & cælum eſt, vbi gratia & timor Dei eſt, vbi ſcilicet nullius criminis reatus conſcientiam mordet. Timor enim Dei beatam facit animam, vti dixi cap. 34. Hinc Sancti qui timent Deum, in Scriptura vocantur cæli, iuxta illud pſal. 18. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei.* Et pſal. 88. *Confitebuntur cæli mirabilia tua.* Et Apocal. 12. *Lætamini cæli, & qui habitatis in eis.* Quocirca *ſuper omnem gloriam*, id eſt, præ omni decore & gloria tam Deus, quàm homines & angeli, *operuerunt*, id eſt, conueſtierunt & ornarunt timorem Domini; dum timentem Deum præ omnibus laudant, honorant, celebrant, exaltant, magnificant; non tantùm verbis, ſed & rebus: quia cum ſuis donis, gratijs, honoribus, dignitatibus, priuilegijs, ſtatibus, gradibus, adeoque omni gratia & gloria condecorant. Vnde Syrus, *timor Dei ſuper omnia exaltatus eſt, apprehende illum fili mi, & ne dimittas illum; quia non eſt ſicut ipſe. Timor Dei in tempore benedictus, & ſuper omnem honorem ipſe laudatur*; & Vatabl. *religio Domini inſtar horti fortunati eſt, in quo contegendo omnis eſt ſuperata magnificentia.* Noſter legit ἐκάλυψαν, id eſt, operuerunt, in plurali: iam Complut. & Romana legunt in ſingulari ἐκάλυψεν, id eſt, *operuit*, veſtiuit, ſupple, Deus paradiſum, æquè ac timorem & timentem Deum. Alij vertunt, *timor Domini ſimilis eſt felici paradiſo, cuius operimentum omnem gloriam exuperat.* Timor Dei ergo eſt gemmea calyptra, aurea cyclas, diadema ſmaragdinum, regium paludamentum; quod longè magis timentem Deum exornat, quàm omnes purpuræ & ſceptra exornant reges & principes. Alludit ad benedictiones & beneficia data Patriarchis timentibus Deum: q.d. Has & plures obtinebis, ijſque coronaberis, ſi timueris Deum. Præſertim verò alludit ad illam quam Iacob imprecatus eſt Ioſepho Geneſ. 49. 25. *Omnipotens benedicat tibi benedictionibus cæli deſuper, benedictionibus abyſſi iacentis deorſum, benedictionibus uberum & vulue. Benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum eius: donec veniret deſiderium collium æternorum: fiant in capite Ioſeph, & in vertice Nazarei inter fratres ſuos.* Similia tribui Ioſeph imprecatur Moſes moriturus Deuter. 33. 13. Quàm ergo lætari, exultare & iubilare perpetim debet iuſtus tot Dei benedictionibus circumuallatus, & quaſi obrutus? quàm in aduerſis & arduis eſſe ſecurus, conſtans, magnanimus, quem Deus vndique coronat ſua miſericordia & miserationibus? Porrò Syrus addit hic duas gnomas, quæ deſunt in Græcis & Latinis: *Fili mi*, inquit, *ei qui poſſit te, ne deneges. Neſis bonus ad occidendum ſed eſto bonus ad viuificandum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De cauenda inopia.

Verſ. 29. Fili in tempore vitæ tuæ ne indigeas: melius eſt enim mori, quàm indigere.

30. Vir reſpiciens in menſam alienam, non eſt vita eius in cogitatione victus: alit enim animam ſuam cibis alienis.

31. Vir autem diſciplinatus & eruditus cuſtodiet ſe.

32. In ore imprudentis condulcabitur inopia, & in ventre eius ignis ardebit.

VERS. 29. FILI IN TEMPORE VITÆ TVÆ NE INDIGEAS? MELIVS EST ENIM MORI QVAM INDIGERE] Redit ad id quod dixit v. 18. *Vita ſibi ſufficientis operarij condulcabitur*; vt oſtendat quàm cauendum ſit otium, quod eſt cauſa inopiæ: quamque amplectendus ſit labor & operatio, quæ eſt cauſa opum & abundantiæ. Vtrumque enim docet timor Dei, iuxta illud Pauli: *Eſt quæſtus magnus pietas cum ſufficientia*, 1. Timoth. 6.

Pro *indigeas* & *indigere* græcè eſt ἐπαιτῆν, id eſt, mendicare: quia indigentia eſt cauſa mendicitatis. Eſt ergo metonymia. Noſter enim Interpres ſolerter expreſſit cauſam pro effectu, qui ordinariè ex tali cauſſa conſequitur: vnde Græca eleganter ſic habẽt, Τέκνον ζωὴν ἐπαιτήσεως μὴ ζήσῃς χρῆσον δουλεύειν ἢ ἐπαιτῆν, id eſt, vt Complut. *vitam mendicitatis* (Roman. *mendicationis*; alij, *mendicam*) *ne vitaſ: melius eſt mori, quàm mendicare*; Tigurina, *fili cane ne vitas mendicato: mortuum eſſe præſtat, quàm mendicare*. q. d. Fili ne otio & deſidia te in ſummam egeſtatem & neceſſitatem aſſiduè mendicãdi conijcias: indigentia enim & egeſtas hìc non quælibet, ſed grauis & continua, quæ hominem cogat viuere mendicato, intelligitur. Alioqui nemo eſt, ne rex quidem, qui non quandoque alicuius rei ſit indigus. Cauſa eſt, quòd vita mendicorum ſit pauperrima, miſerrima, ſordidiſſima, oneroſiſſima tam alijs, quàm ſibi; ac propriè quòd apud Iudæos erat infamis: erat enim ſignum iniquitatis & vitæ ſceleratæ. Ad hanc enim caſtigandam Deus Iudæis comminatus erat, & reipſa infligebat rerum penuriam & mendicitatem; ſicut ex aduerſo iuſtis legemque ſuam ſeruantibus promiſerat opes, rerumque copiam, vt patet Leuit. 26. toto penè capite, ac Deuter. 15. 4. *Omnino indigens & mendicus non erit inter vos.* Vnde & Pſaltes inter ceteras maledictiones impij, hanc quoque aſſignat; *Nati eius tranſferantur filij eius, & mendicent*; pſal. 108. Inter benedictiones verò pij hanc: *Non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem*, pſalm. 36. Verùm Chriſtus hãc infamiam ſuſtulit, adeoque beatos pauperes ſpiritu pronuntiauit, ipſeque paupertatem hanc amplexus, Chriſtianis, præſertim Eccleſiaſticis & Religioſis perfectionis auidis, eam ſectandam propoſuit. Hæc enim eſt paupertas non coacta, ſed voluntaria, ſponteque ad exercitium humilitatis, patientiæ, pœnitentiæ ſuſcepta; vtque homo liber à deſiderijs curiſque terrenis totus vacet Deo & contemplationi rerum cæleſtium, ac per hoc opibus maximis in cælo à Deo beetur. Talis enim non reſpicit in mensam alienam, vt ſequitur, ſed in Deum ipſum, qui ſibi ſeruientibus regnumque cælorum quærentibus promiſit ſe tẽporalia adiecturum. Talis quoque orando, prædicando, dicendo, &c. vtilior eſt reip. quàm ſi laboraret manibus. vnde Apoſtolus 1. Corinth. 9. *Si nos*, inquit, *vobis carnalia ſeminamus, multum eſt ſi carnalia metamus.* imò Chriſtus Lucæ 10. *Dignus eſt operarius cibo ſuo.* Vnde S. Franciſcus in Regula cap. 8. paupertatem ſuis impensè commendans: *Fratres*, inquit, *nihil ſibi approprient, nec domum, nec locum, nec aliquam rem; ſed tanquam peregrini & aduenæ in hoc ſeculo in paupertate & humilitate Domino famulantes, vadant pro eleëmoſyna confidenter. Nec oportet eos verecundari; quia Dominus pro nobis ſe pauperem fecit in mundo. Hæc eſt illa celſitudo altiſſimæ paupertatis, quæ vos chariſſimos fratres meos heredes regni cælorum inſtituit, pauperes rebus fecit, virtutibus ſublimauit. Hæc ſit portio veſtra, quæ perducit in terram viuentium: cui totaliter inhærentes, nihil aliud pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti in perpetuum ſub cælo habere velitis.* *Celſitudo paupertatis ſpiritu.*

Tropol. Rabanus appoſitè hæc accipit de acedia & inertia ad exercendas virtutes, & conquirenda bonorum operum merita & lucra. *Admonet*, inquit, *nos ſapientia, ne per otioſitatem perdamus tempus nobis indultum, ſed magis laboremus rectè credendo; intentè legem Dei meditando, atque bene operando; vt hìc habeamus opes virtutum, & in futuro vitam æternam. Melius eſt enim à præſenti vita citò decedere, quàm hìc diu inutiliter viuere; quia otioſitas diuturni temporis maiorem in tormentis habebit vindictam.* Citat deinde exemplum virginum fatuarum, quæ carentes oleo, dum illud emendicant & quærunt, excluſæ ſunt à nuptijs cæleſtibus; & ſeruorum, qui talenta domini laboriosè expendentes, æternam ab eo mercedem receperunt, Matth. 25. *Tropol.*

VIR RESPICIENS IN MENSAM ALIENAM, NON EST VITA EIVS IN COGITATIONE VICTVS: ALIT ENIM ANIMAM SVAM CIBIS ALIENIS. VIR AVTEM DISCIPLINATVS ET ERVDITVS CVSTODIET SE] Pro *non eſt vita eius in cogitatione victus*, Græcè eſt, οὐκ ἔστιν αἰτιᾶ βίου ἐν λογισμῷ ζωῆς, id eſt, *non eſt vita eius in æſtimatione*, reputatione, computu, *vitæ*. q. d. Talis vita non eſt æſtimanda & cenſenda vita, ſed mors potiùs longa & aſſidua, qui aſſiduè eget, famet, mendicat, deſpicitur & ridetur. Vnde à Græcis talis vita vocatur ἀβίωτος βίος, id eſt, vita ſine vita, vita non vitalis, vita miſerorum morientium potiùs quàm viuentium. Sic quoque Noſter accipi poſſet: ſæpè enim victus ponitur pro vita, quia hæc victu & cibis ſuſtentatur, vt ſit metonymia. Planiùs tamen Noſtrum & conſequenter Græca ſic exponas. q. d. Mendicus, qui cum non habeat menſam & cibum, quoſe alat, cogitur reſpicere in menſam alienam, vt ea paſcatur; hic, inquam, vitam agit otioſam & inertem, nec cogitat de laborando, vt ſibi victum paret: *alit enim animam*, id eſt vitam *ſuam cibis alienis.* Pro *alit* græcè eſt ἀλλογήσει, id eſt *cõtaminabit*: quia mendicorum vita eſt ſpurca, miſera, inops, vilis, ſordida, ſtolida & infamis, imò beſtialis & canina: canes enim mendicant ad menſam heri, iugiterque ad eum reſpiciunt, vt ſibi os aliquod proijciat quod rodant: vnde mendicus vitam non habet propriã, ſed alienam: vita enim eius eſt in poteſtate *Mendicorum vita mors potiùs quàm vita* VERS. 30. VERS. 31. ROB

non sua, sed diuitis, in quem respicit, quisque eum alit: vt ille, si nolit eum alere, vita priuandus & fame conficiendus sit: periode vt incarcerati pendent à manu & ore præfecti carceris, vt ab eo victum vitámque recipiant, vel fame conficiantur, & mori cogantur. Quare *vir disciplinatus & eruditus*, id est prudens & sapiens, *custodiet* se, ne in vitam tam miseram sua inertia incidat: sed potiùs laborando comparabit sibi alimenta, vt vitam agat propriam, honestam, quietam, iucundam. Vnde Tigur. vertit, *vir mensam alienam spectantis vita non est pro vita deputanda: nam animum suum contristat* (Vatabl. *inquinat*) *cibis alienis: quod cauebit vir prudens & eruditus*; Complur. legentes εἰς ἐγκαθέτον, sic vertunt, *vir respiciens ad alienam mensam, non habet vitam in ratione vitæ: inquinabit animam suam in cibis alienis: vir autem sapiens & eruditus custodiet*; Romani verò legentes εἰς ἐγκαινισμὸν, vertunt, *vir respiciens in mensam alienam, non est vita eius in computatione vitæ*, &c. alij, *eius vita non est habenda vita*, &c. *vir autem sciens & eruditus id cauebit*; Syrus, *virum qui spectat in mensam alienam, nemo reputabit virum. Odit animam suam qui amat voluptates, & vire qui cognoscet eas, dolor viscerum sunt.*

A damnúmque *sentiet*: nam *in ventre* & stomacho *eius ignis*, *id* est fames ex calore stomachi excitata, exardescet, eúmque affliget & cruciabit; qui si laborare voluisset, famem omnem abundè depulisset, ac simul suo pudori, famæ & honestati consuluisset. Vnde Arabicus vertit, *quæstio* vel *petitio impudentis, timor in ore illius; velut ignis in ventre illius ardet*; Tigurina, *ori impudentis suauis est mendicitas* (alij *mendicatio*) *ignis ardet in ventre eius.* Ita videmus homines viles, & errones vagabundos, imprudenter & impudenter mendicare malle, quàm laborando victum quærere: ex hac impudenti inertia & inopia aguntur sæpè in furta, rapinas, latrocinia, aliáque scelera, vti experientia constat. Qua de causa multæ vrbes rectè moratæ, in quibus viget politia, non permittunt mendicos, sed cogunt pauperes si vires habeant, laborare: sin viribus ob ætatem vel morbum careant, finíque indigenæ, alunt eos in nosocomijs vel hospitalibus: exteros verò ad suas ciuitates & pagos relegát. Hac de causa Plutarchus in Laconicis laudat Lacedæmonios, quòd mendicos habebant velut infames, & mendicitatem velut probrum, eò quòd & otium odissent, & minimo essent contenti. Benignitas autem in mendicos est quidem actus magnæ virtutis: sed ea piorum hominum bonitas alit plurimorum malorum luxuriosam ignauiam. Vnde Lacon, inquit, rogatus à mendico vt sibi daret eleëmosynam, respondit: *Si quid dedero, magis es futurus mendicus: atque istius probrosæ vitæ tuæ auctor fuit qui tibi primus dedit, sed, fecit inertem.* Quocirca Salomon moralium sapientissimus mendicitatem deprecatur Prou. 30. 8. dicens *Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria, ne fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam. Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer & periurem nomen Dei mei.*

Tropol. Rabanus pergit hanc sententiam adaptare inerti ad bona opera, cui suauis est sua pigritia; sed ob hanc igne gehennæ cruciabitur. Cui enim, inquit, *modo placet magis desidiæ otio torpere, quàm verbo doctrinæ proximis prodesse; hic in futura pœna ardens, etiam pœnitentiæ doloribus in animo æstuans sine remedio cruciabitur.*

VERS. 32. IN ORE IMPRVDENTIS CONDVLCABITVR INOPIA, ET IN VENTRE EIVS IGNIS ARDEBIT] Ita Roman. Pro *imprudentis* græcè est ἀναιδοῦς, id est, *impudentis*: & ita legit Rabanus, Iansen. & alij, quin & Syrus, *in ore imprudentis*, inquit, *suauis erit mendicatio, & sicut ignis ardet in medio eius.*

Pro *condulcabitur* perperam aliqui legunt *conculcabitur*; græcè enim est γλυκανθήσεται. Per *inopiam* metonymicè accipitur mendicitas, & vita mendica, cuius inopia & inertia est causa: hanc enim significat Græcum ἀνιαρὸς. Nam aliàs hæc sententia esset aduersa illi cap. 13. 30. *Nequissima pauperies in ore impij*. Sensus ergo est. q.d. Homo imprudens & impudens, qui caret prudentia æquè ac pudore, dulcem sibi æstimat mendicitatem, quia mauult iners inuerecundo ore mendicare, quàm honestè manibus laborare, vt victum sibi comparet: præfert enim inertiam labori, suauitatem honestati, inuerecundiam pudori. Quocirca pœnam

CAPVT QVADRAGESIMVM PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit ad initium c. 40. agitq; de vltima parte ingi posteris Adæ incumbentis, putà de morte. Igitur Primò, v. 1. vsque ad 8. docet quibus amara sit mors, quibus iucunda. Secundò, à v. 8 ad 17. agit de filijs probrosis, de maledictione impiorum, deq; pulchritudine ac cura boni nominis. Tertiò, à v. 17. ad finem varia recenset, de quibus est erubescendum. Porro congruo ordine hæc prosequitur: ex primo enim sequitur secundum, ex secundo tertium. Primò enim docet mortem amaram esse diuitibus, qui in hac vita delicijs & prosperitate affluunt, dulcem verò esse pauperibus & afflictis, vt inde ostendat mortem in se non esse adeò amaram & terribilem, vti multi autumant, sed id pendere ex affectu & dispositione hominum, scilicet amaritudinem mortis prouenire ex nimio affectu vitæ suauis & deliciosæ. Vbi enim hic affectus non est, vt in pauperibus & afflictis, ibi non amara, sed dulcis est mors. Ex quo concludit, non esse metuendam mortem, quòd illa communis naturæ sit debitum, ideoq; ex necessitate omnibus nullo excepto subeunda. Cùm igitur nulli semper viuere liceat, hinc Secundò, colligit curandum cuique esse, vt moriens bonum sui nomen & famam posthumam, in qua semper viuat, relinquat. Vnde Tertiò, disserit de bono nomine, in quo illud consistat, docetq; consistere in eo si quis nil committat pudendum, cuius, scilicet, eum pudere, & de quo erubescere merito debeat, quænam autem illa sint, sigillatim recensct.

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. O Mors quàm amara est memoria tua, homini pacem habenti in substantijs suis;

2. viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti accipere cibum!

3. O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus.

4. defecto ætate, & cui de omnibus cura est, & incredibili, qui perdit patientiam!

5. Noli metuere iudicium mortis. Memento quæ ante te fuerunt, & quæ superuentura sunt tibi: hoc iudicium à Domino omni carni.

6. & quid superueniet tibi in beneplacito Altissimi? siue decem, siue centum, siue mille anni.

7. Non est enim in inferno accusatio vitæ.

VERS. 1. O MORS QVAM AMARA EST MEMORIA TVA HOMINI PACEM HABENTI (græcè, εἰρηνεύοντι, id est, *pacificè viuenti*) IN SVBSTANTIIS SVIS; VIRO QVIETO (græcè ἀπερισπάστῳ, id est indistracto, otioso, quieto) ET CVIVS VIÆ DIRECTÆ SVNT IN OMNIBVS, ET ADHVC VALENTI ACCIPERE CIBVM!] id est sano, vegeto & valido, cui sapit cibus, qui suis opibus & delicijs fruitur & deliciatur. q. d. O quàm acerba est non solùm ipsa mors, sed etiam mortis memoria diuiti, qui pacificè opes magnas possidet, in ijsque conquieuit; vt nullæ curæ, lites, molestiæ eum ab hac sua pace & quiete deturbent vel disturbent: *cuius viæ*, id est actiones, *directæ*, id est prosperæ & felices sunt *in omnibus*, cui scilicet omnia prosperè succedunt, vt filias suas bene collocarit, filios ditarit, seruos honestarit, &c. quique adhuc sanus valensque est, vt suis vti fruique possit. Mors enim hæc omnia ipsi adeò iucunda adimit cum vita; quare acerba ei accidit: quæ enim cum amore possidentur, hæc cum dolore auelluntur: ac quantus est amor, tantus est & dolor. Quocirca S. Chrysost. apud Antonium in Melissa: *Mors*, inquit, *hominis diuitis & fortunati est duplex*, quia anima eius æquè adhæret diuitijs & felicitati, ac corpori: quare dum ab vtrisque auellitur, duplicem quasi oppetit mortem. Vnde multi in morte suspirant, quòd suas opes relinquere debeant. Vis ergò vt mors eiusque memoria non te torqueat? viuens abdica à te delicias & opes, easque eroga in pauperes, vti faciunt Religiosi, aut certè affectum ab eis auerte, eumque in Deum confer, vti fecere Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, ceterique sancti reges & patriarchæ. Vnde Syrus vertit, *ô mors quàm mala es viro diuiti qui sedet in bonis suis, viro qui validus est, & prosper omni tempore, & motus in eo est, & facultas ad eligendum diuitias vel mortem*; & Vatabl. *quàm amara est, ô mors, tui memoria homini quieto in bonis suis* (alij, *pacatè fruenti bonis suis*) *viro vacuo negotijs, felicique per omnia, & cibum adhuc sumere valenti!* Talis enim, inquit Dionys. sensibilia & caduca plus diligit, quàm diuina & æterna. Idcircò amarum est ei non solùm à præsentibus separari, sed etiam de ipsa separatione meditari. E contrario verè sapientes mortem assiduè cogitant, & quòd post eum non sit reditus ad vitam; sed mox tremendum Dei sequatur iudicium, & pœnæ grauissimæ; quanta etiam molestia tunc sit tentationum morientes impugnantium, denique quàm miserum sit non esse paratum ad mortem. Quocirca S. Basilius (quod & olim dixerat Plato) rogatus ab Eubulo: *Quæ est definitio philosophiæ?* respondit: *Prima definitio philosophiæ, meditatio mortis. Ille verò admirans ait: Quis est mundus?* ait: *Qui est super mundum*, vti refert Amphiloch. in Vita S. Basilij.

A

Huic Siracidis sententiæ parallelæ sunt philosophorum gnomæ Senecæ in Prouerbijs: *O vita misero longa, felix brevis!* Platonis: *Molestior est fortunatis mors, quàm laboriosè viuentibus.* Secundi philosophi, qui teste Laërtio rogatus ad Adriano Imper. quid esset mors? respondit: *Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, diuitum pauor, pauperum desiderium, inenitabilis eventus, incerta peregrinatio, latro hominis, somni pater, fuga vitæ, vinorum discessio, resolutio omnium.* B. Alcuini Flacci disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Mors est inenitabilis eventus, incerta peregrinatio, lacrymæ viuentium, testamenti firmamentum, latro hominis.*

Gnomæ

B

Mors quid

Alleg. Palacius: Si huic, inquit, ita depicto viro tam est tristis memoria mortis in hoc mundo, viro sancto meliores, id est spirituales, opes habenti, pace post multas pugnas comparatâ, vitâ sine animarum cura quadamtenus otiosâ, cui omnia prosperè cadunt; quàm erit tristis, quàm horrenda, quàm intolerabilis mortis secundæ memoria! O quale est memorari, fieri posse vt anima talis æternum sit sine Deo? Fauet etymon mortis. Nam, vt ait S. Isidor. lib. 11. Origin. cap. 2. *mors dicta est, quòd sit amara, vel à morte, qui est effector mortium; siue mors à morsu primi hominis, qui vetitæ arboris pomum mordens mortem incurrit.* Additque: *Tria sunt genera mortis acerba, immatura, naturalis: acerba infantium: immatura iuuenum: matura, id est naturalis, senum.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Ossa nuda*, inquit, *spectata nos admonent, ne quid huius vitæ nobis proprium ac certum esse credamus.* Quocirca S. Siluester Auximanus, viso adolescentis nobilis sepulchro, eiusque ossa contemplans, compunctus ait: *En ego sum quod hic fuit, & breui ero quod hic est.* Quare, relictis omnibus, in eremum apud Fabrianum secessit, vnique Deo vacans congregationem instituit quæ ab eo Siluestrina nuncupatur. Migrauit in cælum anno Domini 1267. ita habet Vita eius scripta ab Andrea monacho Fabrianensi, S. Antonius in Chronic. Ferrarius & alij.

Mortis etymologia.

C

Exemplum illustre huius sententiæ est apud Damascenum in Historia Barlaam & Ioasaphat c. 5. Ioasaphat enim filius regis Abenner, iussu patris in omnibus delicijs educatus, adeò vt nesciret quid esset mors, vel homines mori; cùm à suis tandem idipsum didicisset, ingemuit dixitque: *Ergone me mors me aliquando corripiet? Et quisnam erit qui mei post mortem meminerit, cùm tempus omnia oblitione contriuerit? Num præterea morte functus in nihilum dissolvar, an contrà altera quædam est vita, & alter mundus?* Quorum omnium veritatem & ratio-

D

nem

nem edoctus à Barlaam, ad Chriſtum conuerſus, tandem relicto regno eum in eremum ſecutus, vitam angelicam in terris egit, ac per felicem mortem tranſiuit ad angelorum immortalitatem. Barlaam enim moriens hoc ei documentum quaſi teſtamentum reliquit: *Ad laborum diuitem, ac temporis diuturnitatem animo ita temparatus eſto, tamquam quotidie diſceſſum è vita expectans; atque eumdem diem tibi vitæ monaſticæ tum initium, tum finem eſſe exiſtimans. Sit ſemper quæ à tergo ſunt obliuiſcens, atque ad ea quæ à fronte ſunt, teipſum extendens, ad deſtinatum perſequere, ad bravium ſuperna vocationis Dei in Chriſto Ieſu.*

VERS. 3. O MORS, BONVM EST IVDICIVM TVVM HOMINI INDIGENTI, ET QVI MINORATVR VIRIBVS, DEFECTO ÆTATE, ET CVI DE OMNIBVS CVRA EST, ET INCREDIBILI QVI PERDIT PATIENTIAM [] Ita Roman. & Græca: malè ergo Palacius, Ianſen. & alij pro *patientiam* legunt *ſapientiam*: quamquam hæc duo coniuncta ſunt; patiens enim verè eſt ſapiens; & qui perdit patientiam, perdit & ſapientiam, quæ docet patienter omnia aduerſa tolerare: quare dum ſit impatiens, ſit pariter inſipiens. Aliter Emmanuel Sà, *qui perdit ſapientiam*, inquit, eſt decrepitus, qui præ ſenio delirat, aut certè multorum oblitus perdidit quaſi memoriam: hunc enim ſatius eſt mori, quàm viuere.

Eſt antitheſes verſus præced. q. d. Sicut diuitibus, qui abundant opibus, delicijs, ſanitate, pace, quibuſque omnia proſperè ſuccedunt, acerba eſt mors: ſic eadem iucunda eſt pauperibus, miſeris & deſperatis; quia ab his ærumnis liberat eos, iuxta illud cap. 30. *Melior mors; quàm vita amara.* *Iudicium* vocat tum decretum & ſententiam Dei, quo omnes Adæ poſteros damnauit ad mortem, Geneſ. 3. tum morem, conſuetudinem, neceſſitatem moriendi omnibus communem & ineuitabilem, ac quaſi fatum: hanc enim ſignificat Hebr. מִשְׁפָּט *miſpat*, id eſt iudicium. Vnde Tigurina vertit, *quàm iucundum eſt, ô mors, fatum tuum homini egeni, defectoq; viribus, decrepito, undique deſtricto, deſperabundo, patientiaq; deſtituto*; Syrus, *quàm felix es vire qui fractus eſt, & deficiens animo, viro ſeni qui moritur omni momento, & caret alimento, & non eſt in eo vis ad operandum!* Inſuper iudicium morti datum ſignificat mortem, quæ ante peccatum erat tyrannus, poſt peccatum factum eſſe iuſtum iudicem; tum, quia ipſa eſt adminiſtra & executrix diuinæ iuſtitiæ, & ſententiæ mortis in hominem à Deo latæ; tum, quia ipſa reſtituit terræ quod ſuum eſt, reducitque hominem in ſuam originem; tum denique, quia ipſa miſeris, quibus hæc vita iniqua eſt, quique in ſola morte iniuriarum & ærumnarum ſuarum ſolarium & remedium repoſitum habent. æquè & iuſtè ſuccurrit, eoſque liberat. Igitur mors, mortiſque ſententia ſuauis accidit Primò, homini indigenti, qui ſcilicet graui, continua & inextricabili rerum ad vitam neceſſariarum penuria laborat: huic enim ſatius videtur ſemel mori, quàm continua fame cruciari, & lenta tabe emori: multo iucundior eſt mors pauperibus ſpiritu, qui ad vitam & opes cæleſtes ſibi à Chriſto promiſſas anhelant. Quocirca S. Franciſcus dato ſibi à medico mortis nuntio exclamauit: *Beneueniat ſoror mea mors*, iuſſitque Fratribus vt canticum gratiarum actionis Deo canerent. Cumque à F. Elia moneretur cuique fideli in morte eſſe

Mors ſuauis eſt. Primò. indigenti.

A lugendum & pœnitendum, magno feruore erumpens: *Sine me frater*, inquit, *gaudere in Domino, in laude eius, & in infirmitatibus meis; quia Spiritus ſancti cooperatione ita ſum Deo meo vnitus, vt libeat planè in Altiſſimo iucundari.* Igitur vocatis cantoribus, ſummo iubilo cecinit cum eis canticum, quod ipſe vocabat Solis, alta voce exclamans: *Laudetur mi Domine propter ſororem noſtram mortem, quam nullus viuens poteſt euadere. Væ illis, qui moriuntur in peccato mortali. Beati illi qui in hora mortis ſuæ inueniunt ſe conformes tuæ ſanctiſſimæ voluntati: mors enim ſecunda non poterit eis nocere. Laudate & benedicite Dominum meum & gratias agite, & ſeruite illi cum magna humilitate.* ita habet Speculum Vitæ eius cap. 101. & 102. part. 1. ac Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Chriſti 1226. num. 22.

B Secundò ei, *qui moratur*, id eſt, deſtituitur, *viribus* per morbum; qui ſcilicet aſſiduè languet, infirmatur, dolet capite, ſtomacho, ceteriſque membris. Ab hiſce enim ceteriſque omnibus vitæ incommodis; ac fortunæ miſeræ procellis liberat eum mors. *Secundò. ægro:*

Tertiò, *defecto ætate*, græcè ἐσχατογήρᾳ, id eſt, vt Complut. *in extrema ſenectute conſiſtente*; Tigurina, *decrepito*. Nam vt ait Pſaltes pſalm. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor.* Quare *ſenectus ipſa morbus eſt*, iſque non vnus, ſed multiplex, vt graphicè deſcribit Eccleſiaſtes cap. 12. Per ſenem ergo accipe decrepitum, tot miſerijs quot annis onuſtum, cui nulla liberationis inſi in morte eſt ſpes. Nam alioqui ſenes communes, quibus adeſt aliqua in vita iucunditas, horrent C mortem, eoque magis quo ipſa vicinior eſt. Sanè vidi plures ſenes, etiam Religioſos & Sanctos, qui ægerrimè ferebant mortis & migrationis ex hac vita inſtantis ſibi mentionem fieri. Eſt hoc inter alia ſenectutis vinum, vt vitam optent ſenes cùm viuere deſinunt. Idipſum apologo mortis & ſenis feſtiuè repræſentat Æſopus. *Senex*, inquit, *inciſa à ſe ligna cùm ferret, multam ibat viam, ac ob multum laborem depoſito in loco quodam onere, mortem inuocabat: ſed mors cùm adeſſet, tanſamq; peteret, propter quam ſe vocaret, perterrefactus ſenex ait. Vt onus meum attollas. Fabula ſignificat omnem hominem eſſe vitæ cupidum, licèt infortunatus ſit & mendicus.* *Tertiò. decrepitæ*

Præclarè S. Auguſt. ſerm. 113. de Tempor. *Nónne audiuimus* inquit, *& vidimus homines in aliquibus tribulationibus & anguſtijs, conflictationibus & ægritudinibus dum ſunt conſtituti, & vident ſe laborare, nihil aliud dicere: Deus mitte mihi mortem, accelera dies meos; & quando venit ægrotudo, curritur, adducuntur medici, ſolidi & munera promittuntur. Dicit tibi ipſa mors: Ecce adſum, quam paulò antè à Domino petebas; quid me modò fugere vis? inueni te falſatorem & miſeræ vitæ amatorem. De his autem diebus quo agimus, Apoſtolus ait: Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. Non ergo ſunt mali dies quos agimus in corruptela huius carnis, in tanta vel ſub tanta ſarcina corruptibilis corporis, inter tantas tentationes, inter tantas difficultates vbi falſa voluntas, nulla ſecuritas gaudij, timor torquens, cupiditas auida, triſtitia arida? Ecce quàm malos dies, & nemo vult finire ipſos dies malos, multumque hinc rogant homines Deum, vt diu viuant. Quid eſt autem diu viuere, niſi diu torqueri? Quid eſt aliud viuere, quàm malos dies malis diebus addere?*

Quartò, *cui cura eſt de omnibus*, græcè ᾧ περισπασμός περὶ πάντων, id eſt, circa omnia diſtractio, ſollicito, *Quartò. anxio.*

cito, anxio & districto, vt vertit Tigurina, vt scilicet necessaria vitæ sibi, suæque familiæ comparet; aut vt è lite difficili, principis indignatione, aliáve re molesta & periculosa se extricet & expediat.

Quintò desperanti. Quintò, *incredibili*, græcè ἀπιθοῦντι, id est, diffidenti, desperanti, qui scilicet desperat de fortuna meliore, aut molestiam periculumve graue se posse euadere. Hic enim perdit ὑπομονὴν, id est patientiam, sustinentiam, expectationem melioris sortis, qua scilicet expectando & sperando prosperam fortunam, patienter toleret, & sustineat præsentem sibi aduersam. Hinc desperatio multos adigit ad laqueum; quocirca ipsa omnium miseriarum est miserrima: ceteras enim omnes homo sustinet per spem, quæ si perdatur per desperationem, nullum miseriæ leuandæ restat remedium: sed ea miser opprimatur & obruatur necesse est.

Nota. Asserit hisce ærumnosis non bonam esse, sed bonam videri mortem; ac proinde eos licèt infelices, hac parte tamen feliciores esse prioribus, diuitibus scilicet & felicibus, eò quòd hi horreant mortem, illi expectent, imò sæpè optent. Verùm sicut in his sæpè nimius est horror mortis, sic in illis nimius eiusdem est appetitus: vnde vt hominẽ ad mediocritatem deducat, docetque qua ratione & moderatione mortem excipere debeat, subdit: *Noli metuere iudicium mortis.*

Tropol. ergo palacius: Tu lector, inquit, attolle in excelsum oculos, & dic, O quàm bona est mors viro in spiritualibus diuiti, siue iuuenis sit, siue senex: siue curam habeat, siue cura careat: siue credat malis suis exitum fore, siue non credat! O quàm felix fuisset Salomon, si cùm Cantica scribebat, vita defunctus fuisset! quàm felix Iudas, si antequam pecuniam accepisset, vitam amisisset! Ergo mors bona bonis, malis verò mala: vt enim *mors peccatorum pessima*: ita *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, psalm. 115.

VERS. 5. NOLI METVERE IVDICIVM MORTIS. MEMENTO QVÆ ANTE TE FVERVNT, ET QVÆ SVPERVENTVRA SVNT TIBI: HOC IVDICIVM A DOMINO OMNI CARNI] Tigurina, *fatum mortis ne metuas, sed superiorum memineris, & posteriorum: hoc vtique fatum à Domino iniunctum esse omni mortalitati*; Syrus, *ne timeas mortem, quia ea ipsa est portio tua. Recordare quòd priores & posteriores apud te sunt; quia his est finis omnium coram Deo.*

Mortem non esse metuendã. Ratio prima. Probat mortem non esse metuendam, nec detrectandam, sex argumentis.

Primum est, quia ipsa est *iudicium*, id est iusta, non iniusta: ob peccata enim iusto iudicio tibi infligitur; per culpam enim tum Adæ, tum tuam meritus es pœnam mortis.

Secunda. Secundum, *memento quæ ante te fuerunt*, quòd scilicet in sæculis quæ ante te fuerunt, omnes sint mortui, nemoque à mortis lege fuerit exceptus: memento quoque *quæ superuenitura sunt tibi*, quòd scilicet post te per omnia sæcula ventura omnes viuentes morituri sint, vt meritò tu ab hac vniuersali mortis lege excipi nec possis, nec velle debeas. Vnde Græca sic habent: μνήσθητι σεαυτοῦ ὅτι καὶ ἐσχατος, quæ masculinè accipiendo sic clarè vertas, *memento eorum qui te priores fuerunt, & nouissimorum*, qui scilicet nouissimè futuri sunt: sicut enim priores omnes sunt mortui, sic nouissimi ad vnum omnes sunt morituri.

Tertia. Tertium, memento quòd hoc *iudicium* mortis sit commune *omni carni*, id est omni homini, imò A omni animanti. q.d. Est hic mos, hæc sors, hæc natura omnis carnis, vt, cum ex se sit fragilis, corruptibilis & mortalis, aliquando corrúpatur & moriatur. Vnde cùm quis moritur, dicitur ingredi viam vniuersæ carnis: *Vbi constituta est domus omni viuenti*, Iob 30. 23. idque confirmatum & lancitum est à Domino vniuersorum, qui vitæ & necis cuiusque habet potestatem, in pœnam peccati: cuius sententiam nemo prudens declinare possit, aut velit, etiam Gentilis. Sic Anaxagoras auditâ filii morte, dolorem sistit, dicens: *Sciebam me genuisse mortalem.* Idem absens ad mortem damnatus, id nuntianti: *Iam olim*, inquit, *istam sententiam tulit natura æquè in illos, atque in me.* ita Laërtius lib. 2. c. 3. Et Seneca: *Stultum est*, inquit, *timere quod vitare non* B *possis. Stultum est dolere in eius conditione se esse, in qua nemo non est. Solatium est grande, cum vniuerso vno rapi.* ita ipse de Prouid. c. 5. Thales dicebat, *nihil interesse inter vitam & mortem; quod vtraque sit secundum naturam*, Cuidam obstrepenti: *Cur igitur tu non morieris?* Respondit: *Ob hoc ipsum quia nihil refert. Potiùs enim habetur, quod acciditur.* ita Laërtius lib. 1. cap. 1. Socrates damnatus ad mortem fugere noluit, dicens: *Libens mei Deo, qui mihi eos dedit, curæ erunt: amicos hinc discedens iuueniam vobis meliores: me vestra quidem consuetudine diu caruissent: nam vos breui eôdem estis commigraturi.* Aristoteles dictitabat, *optimum esse migrare è vita velut è conuiuio, neque fastidiendum, neque temulentum.* Epictetus dicebat *præstare animæ, quàm corpori mederi*; cùm præstet mori, quàm malè viuere, vti refert Antonius in Melissa part. 1. serm. 58. Æschines gloriosè mori summam dicebat esse felicitatem, cùm mors omnibus ex æquo sit fatalis, teste Stobæo serm. 115. Vbi & citat Gorgiam, qui rogatus an libenter moreretur. *Maximè*, dixit: *nam tanquam ex putri & diffluente domunculo non inuitus discedo.* Agis rex Lacedæm. rogatus, *quo pacto quis libertatem suam tueri possit? Si mortem*, inquit, *contempserit.* ita Plutarch. in Lacon. vbi & citat Agesilaum qui rogatus *quæ via esset ad eximiam gloriam? Si mortem*, inquit, *contempseris.* Hic enim mortis contemptus hominem facit intrepidum ad heroica in bello omnique re facinora designanda. Et Callieratidam dicentem: *In bello aut vincere, aut mori honestissimum*: hoc enim naturæ est, illud virtutis. Et Damindam exclamantem: *O feminini quid nobis acerbi poterit accidere, qui mortẽ contemnimus?* Isocrates ad Demonicum: *Mori*, ait, *omnium fatum decreuit: pulchrè verò mori proprium bonis natura attribuit. Immortalia quidem sapias, magnanimus existendo: mortalia verò, modestè præsentibus fruendo.* Lucianus: *Quid sunt homines? Dei mortales. Quid* D *Dei? homines immortales.*

Exemplo & sententiæ.

Tropolog. Tropol. Hugo: *memento quæ antè fuerunt*, id est, inquit, de quo factus es, scilicet de limo & de nihilo: *& quæ superuenturæ sunt tibi*, id est, ad quid deuenies memento. q.d. Memento quia cinis es, &c. vel sic: *Memento quæ ante te fuerunt*, id est, coram te, in præsenti, id est, memento qualis est vita tua præsens: *& quæ superuenturæ sunt tibi*, id est, qualis erit vita futura. q.d. Considera ingressum tuum, quàm immundus fuit; progressum tuum, quàm laboriosus; egressum tuum, quàm periculosus. Natiuitas enim hominis immunda est, vita laboriosa, mors periculosa. Hinc natiuitas plena est pudore, vita dolore, mors timore. Vnde S. Bernard. *Recole homo vnde venis, & erubesce, vbi sis, & ingemisce; quò vadis, & contremisce.*

ET

VERS. 6. ET QVID SVPERVENIET TIBI IN BENEPLACITO ALTISSIMI? SIVE DECEM, SIVE CENTVM, SIVE MILLE ANNI] Ita Romana & Græca, licèt Ianſenius & alij notam interrogationis non ponant poſt τὸ *Altiſſimi*, ſed in fine poſt τὸ *anni*. Græcè tamẽ pro ὑπερβαίνῃ, id eſt *ſupernemet*, legunt ἀπαναίνῃ, id eſt *recuſes*, renuas: ſic enim habẽt, ἢ τί ἀπαναίνῃ ἐν εὐδοκίᾳ ὑψίστου, id eſt, vt Complut. & Roman. *& quid recuſes*, vel *rennas in beneplacito Altiſſimi*? q.d. Nihil eorum quæ ſunt in beneplaro Dei recuſare voles aut vales, ergo nec mortem, nec ſtatutum tibi à Deo moriendi tempus: hoc enim vnum eſt inter infinita beneplacita Dei. Vnde Tigurina, *quomodo autem recuſes, quod placuit Altiſſimo?*

Quarta. Eſt hæc quarta ratio cur mors non ſit detrectanda, quia ſcilicet illa cuique immittitur modo & tempore decreto & diſcreto à beneplacito Dei, cui omnis creatura ſe ſubdat, imò conformet oportet: Dei enim voluntas & beneplacitum eſt ſanctiſſimum, ſapientiſſimum, potentiſſimum, optimum & clementiſſimum.

Noſtræ Latinæ Vulgatæ ſenſus eſt ſimilis, q.d. Quid tibi ſuperuenire aut occurrere poſſit, quidve fingere vel excogitare queas, quo iudicium & ſententiam Dei de morte, certoque eius tempore in tertium mutare, vel declinare, vel inflectere valeas? ſiue enim decem, ſiue centum, ſiue mille annos vitæ tuæ præfixerit, illo contentus eſſe oportet: nec enim vel horam, vel momentum ad hoc tempus à Deo præfixum addere, vel minuere potes: iuxta illud, *Conſtituiſti terminos meos qui præteriri non poterunt*, Iob. 14. Et illud: *In manibus tuis ſortes meæ*: Septuag. *tempora mea*, pſ. 30. 16.

Secundò, alij exponunt: q.d. Quid tibi ſuperuenire, id eſt accidere & adijci, poterit ad decem vel centũ, vel mille annos, quos iudicium Dei tibi ſtatuit & præfixit? q.d. Nihil. Nullus enim vel hilum adijcere poteſt ad id quod ipſe decernit.

Tertiò, Lyran. ſic legit & exponit: *Et quæ ſupernatant tibi à beneplacito Altiſſimi, ſiue decem, ſiue centum, ſiue mille anni*, ſupple & repete ex v. præced. *hoc iudicium tibi eſt à Domino*: in quo proinde conquieſcas oportet. Sic & Dionyſius: *Quæ ſupernatant tibi in beneplacito Altiſſimi*, id eſt, inquit, tempora vitæ, quæ tibi reſtant ſecundùm diuinæ voluntatis præordinationem, *ſiue decem, ſiue centum, ſiue mille anni*. q.d. Hæc tibi ſufficiant, & grauiter ea accipias, ac fructuosè expendas, & tuam voluntatem in hoc diuinæ ſubijce voluntati. Qui id facit, ideoq; longioris vitæ deſiderium, ac mortis metum vincit; non effeminatus eſt, ſed vir & herus, non vilis ſed ſapiens, non puer ſed adultæ virtutis, ideoq; hac ſua animi fortitudine ac robore ſplendidè refulget: ſicut ſplendidè refulſit Socrates, ſibi paratam mortem hilari animo excipiẽs: refulſit Epictetus qui deſtituto fortunæ muneribus, tranquillam ducebat vitam: refulſit Anaxarchus, qui in mortario contuſus exclamabat: *Contunde quantum vis, Anaxarchum nunquam contunde*. Tria ſunt quæ maximè optari ſolent, à nauta portus, à peregrino patria, à ſeruo libertas. Homo per mortem, quę maximum eſt malorum corporis, ex mari & fluctibus mundi in portum tendit, ex dubia peregrinatione in patriam, ex carcere in libertatẽ prodit. Demum nihil reperitur quod nos magno honore, gloria & fama dignos reddat magis hac ſalutari victoria. Quæ quàm ſit iucunda, animoque ingenuo dulcis & grata, tantum abeſt vt poſſit exprimi verbis, vt vix poſſit concipi mente: nil enim animo recte formato iucundius contingere poteſt, quàm ſua prudentia vicille fortunam. cetera videntur tantum, non autem reuera ſunt voluptates.

Hilariter excipienda eſt mors multis de cauſis.

Hue faciunt ſententiæ Diogenis, Diadochi, S. Chryſoſt. & S. Baſilij, quas citat Antonius in Meliſſa par. 1. c. 58. Diogenes enim videns quemdam lugentem, quòd in peregrina terra moriturus eſſet, dixit: *Quid luges, ô ſtulte: vndecunque eadem via eſt ad inferos.* Diadochi: *Qui exeundi tempore laborat metu, non liberè tranſibit principes inferorum. Eſt enim anima timiditas, illorum malitiæ velut patrona & adintrix. Anima verò quæ in Dei dilectione exultat tempore diſceſſus, ſuper omnes tenebroſos ordines elata cum angelis pacis fertur.* S. Chryſoſt. *Gaudendum eſt mortem ſiue inuenis, quòd ſtatim liberatus ſis huius vitæ malis: ſiue ſenis, quòd ijs rebus quæ in vita exoptanda videntur, ad ſatietatem vſque fruitus, abieris.* S. Baſilij: *Sunt carceri inclusorum alij quidem diutiùs in afflictione vinculorum permanent, alij verò celeriùs liberantur: ſic etiam animarum aliæ diu in hac vita detinentur, aliæ breuiùs, creatore noſtro prouidente nobis ſingulis ſapienter profundaq; conſilio, quod humana mente indagari non poteſt, iuxta menſuram cuiuſque dignitatis conuenientem. Non audis Danidem dicentem: Educ de carcere animam meam? Non audiſti de ſancto, quòd ſoluta ſit anima eius? Simeon autem Dominum noſtrum vlnis complexus, nónne hæc verba profudit: Nunc dimittis ſeruum tuum Domine? Nam corporis conuerſatio ad ſuperiorem vitam properanti, quamis afflictione & carcere grauior eſt.*

NON EST AVTEM IN INFERNO ACCVSATIO VERS. 7. (græcè ἐλεγμὸς, id eſt, redargutio) VITÆ] Primò & genuinè, ſenſus eſt, q. d. Quiſque debet contentus eſſe annis decem, vel centum, vel mille vitæ ſibi à Deo præfixis & conceſſis: quia in inferno nemo redarguitur quòd decem, vel centum, id eſt paucos, vel multos annos vixerit; ſed quòd ſibi à Deo datos, ſiue paucos, ſiue multos, otiosè tranſegerit, maleque vixerit. Rurſum nemo eſt in inferno, qui accuſare poſſit breuitatem vel longitudinem vitæ, ac querì ſe nimis parum vel nimis diu vixiſſe, aut plures annos ſuę iuuentuti & complexioni ex natura fuiſſe debitos, vt Deo cõdemnanti alleget & excuſet breuitatem vitæ, dicendo: Si diu vixiſſem, multa bona feciſſem, inquit Lyran. ac peccata pœnitentia expiaſſem. Hue facit illud Senecæ libr. de Breuitate vitę cap. 1. *Non exiguum temporis habemus, ſed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum conſummationem large data eſt ſi tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur, vltima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus: ſicut ampla & regia opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento diſſipantur: quamuis modica ſi bonæ cuſtodi tradita ſunt, vſu creſcunt: ita ætas noſtra, benè diſponenti, multum patet.* Nam, vt ait Comicus: *Ætatis arctæ ſpatium extendis virtus.* Vnde Alexander Magnus apud Curtium lib. 9. *Ego*, inquit, *me metior non ætatis ſpatio, ſed gloria.*

Secundò, q.d. Deus in inferno non redarguet, nec puniet te quòd multum vel parum vixeris, ſed quòd ſceleratè vixeris. Igitur non vitæ breuitas, ſed malitia timenda eſt.

Tertiò, alij, q. d. In inferno non eſt appella-

tio ad Plutonem, Ditem, Rhadamantum, alioſue deos vel iudices, quos ponebant Gentiles; vt quis coram eis allegans ſe nimis parum vixiſſe, impetret reditum ad vitam, pluresque vitæ annos; aut vitam tam citam & fugacem accuſans, cogat eam redire; aut anima defuncti ad eam redire velit & ſatagat, iuxta illud Virgil. 6. Æneid. ex Platone & Pythagora.

Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.

Myſticè, Dionyſ. *Non eſt in inferno accuſatio vitæ*; hoc eſt, inquit, nulla ſalubris reprehenſio propriæ vitæ eſt in inferno, cùm non ſit ibi ſtatus aut tempus pœnitendi, vel merendi, iuxta illud pſal. 6. *In inferno autem quis confitebitur tibi?* nihilominus eſt in inferno pœnitentia ſera, iuxta illud Sapient. 5. *Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt.* Vide præcedentia & ſequentia miſerabilia, ſed infructuoſa. Quare qui ſapit, ante mortem vacet pœnitentiæ ſalutari, & exercitio bonorum operum. Hęc Dionyſ. ſic & Lyran. ac Delrio adagio 197. loco 38. Damnatis, inquiunt, nec accuſandi, nec confitendi præteritæ vitæ peccata vllum tempus eſt reliquũ; imò nec id faciendi flexibilis vlla voluntas. Adduntque hunc ſenſum eſſe literalem, ſed potiùs videtur myſticus, vt patet ex cauſali *enim*, & ex Græcis, quæ hæc nectunt cum centum & mille annis, de quibus v. præced.

Porrò Græca hanc ſententiam cum præced. combinant, ſicque legunt: *ſive decem, ſive centum, ſive mille anni, non eſt in inferno accuſatio* vel *redargutio vitæ*; Tigurina, *ſive decem habeas, ſive centum, ſive mille annos, vita nullam habet adverſus orcum excuſationem.* Quo minùs moriens ad eum deſcendat, ſive citò, ſive tardè iuxta annos cuique à Deo præfinitos. Vide hic rurſum liberiorem eſſe verſionem Tigurinam.

Quinta. Eſt hæc quinta ratio cur mors non ſit detrectanda, quia ſcilicet fruſtrà quis eam detrectet, cùm in inferno nulla ſit appellatio, nullus ad vitam reditus.

Sexta. Meminit Siracides ſolius inferni poſt mortem, non cæli; quia eius æuo omnes, etiam iuſti, deſcendebant ad infernum vſque ad Chriſtum, qui ſuo ſanguine cælum reſerauit. Atque ex eo ſexta & potiſſima ratio non metuendæ mortis petitur, ſcilicet quòd per eam tranſeamus ad meliorem vitam in cælis. mors enim Sancti eſt ianua vitæ beatæ & æternæ. Pij ergo mortem non timent, ſed amant & ambiunt. Ita Damaſcenus in Hiſtor. Barlaam & Ioſaphat c. 4. narrat duos monachos, quibus rex Abenner mortem minabatur, intrepidè reſpondiſſe: *Rectè dixiſti, ô rex, qui mortem metuunt, id curant quonam pacto eam effugiant. Quinam autem hi ſunt, niſi qui fluxis rebus inhæſerunt, eaſq; ad ſtuporem vſque mirantur? Qui quidem, cùm in altera vita quidquam boni ſeſe conſecuturos eſſe deſperent, à præſentibus diuelli nequeunt, ob eamque cauſam mortem timent. At non qui iam pridem mundum, & ea quæ in mundo ſunt, odio proſequimur, arctamq; & anguſtam viam Chriſti cauſa ingredimur, nec mortis metu, nec præſentium rerum cupiditate afficimur: verùm futurarum dumtaxat rerum deſiderio tenemur. Quoniã igitur mors ea, quam nobis infertis, ad ſempiternam & præſtantiorem vitam tranſitus efficitur, idcirco cupiditati potiùs nobis eſt, quàm terrori.*

Sancti optant mortem.

Exempla & gnoma.

Idem fecêre ceteri aſcetæ. Vnde in Vitis Patrum lib. 7. cap. 44. vbi duodecim Anachoretarum quotidianæ meditationes, quaſi ſtimuli ad virtutem recenſentur, ſecundi hæc vox eſt: *Ego dixi, Ex quo renuntiaui terræ, hodie renatus es, hodie cœpiſti ſeruire Deo, hodie hic inhabitare cœpiſti: ſic eſto quotidie peregrinus, & craſtino liberandus, hoc mihi quotidie conſulebam.* Quinti iſta: *Ego angelos aſpecto aſcendentes & deſcendentes ad vocationem animarum, & ſemper finem meum opperior, dicens: Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.* Sexta iſta: *Ego per ſingulos dies puto mihi à Domino dici: Laborate propter me, & ego quieſcere faciam vos. Adhuc modicum decertate, & videbitis ſalutare meum, & gloriam meam. Si diligitis me, ſi filij mei eſtis, ad patrem rogantes reuertimini.*

Alfonſus Aragonum rex, teſte Panorm. & Æ-nea Siluio in eius Vita, adoleſcentem qui mortem horrebat, conſolans: *Non eſt*, inquit, *cur mortem adeò timeas; cùm hæc bene pareq; morientibus ſit vita, atque eius vitæ principium, quæ neque doloribus, neque timori, neque inuidiæ, neque erumnis vllis ſubiecta eſt.* Quocirca aptè pieque Palacius: Chriſtiane, inquit, altior tibi Theologia eſt: non enim tuum eſt mortem timere, ſed optare: cupere diſſolui & eſſe cum Chriſto: mori tibi multo melius. tuum eſt vitam habere in patientia, mortem in deſiderio, tua conuerſatio non in terris eſt, ſed in cælis: tuum eſt dicere: *Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Quo enim Dei amor ardentiùs viſcera tua exurit, hoc impatientius eſt deſiderium mortis. Vide S. Cyprian. tract. de Mortalitate, & S. Ambr. lib. de Bono mortis.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De filijs probroſis, de maledictione impiorum de pulchritudine & cura boni nominis.

Verſ. 8. Filij abominationum fiunt filij peccatorum, & qui conuerſantur ſecus domos impiorum.

9. Filiorum peccatorum periet hereditas, & cum ſemine illorum aſſiduitas opprobrij.

10. De patre impio queruntur filij, quoniam propter illum ſunt in opprobrio.

11. Væ vobis viri impij, qui dereliquiſtis legem Domini Altiſſimi.

12. Et ſi nati fueritis, in maledictione naſcemini: & ſi mortui fueritis, in maledictione erit pars veſtra.

13. Omnia, quæ de terra ſunt, in terram conuertentur: ſic impij à maledicto in perditionem.

14. Luctus hominum in corpore ipſorum, nomen autem impiorum delebitur.

15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille theſauri pretioſi & magni.

16. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in æuum.

Filii

VERS.8. FILII ABOMINATIONVM SVNT FILII PECCATORVM, ET QVI CONVERSANTVR SECVS DOMOS IMPIORVM] Legit Interpres per diæreſim μετ' οἴκους, id eſt, *ſecus*, vel iuxta, *domos*: iam legunt vnica voce παροικίους, id eſt paroecijs, vicinijs: vnde Complut. vertunt, *filij abominabiles* (Tigurina *exetrabiles*) *ſiunt filij peccatorum, & qui conuerſantur in vicinijs impiorum*; alij, *qui verſantur cum vicinis impijs*; Romani retinent Græcum *paroecijs*, cauſamque addunt: Quoniam, inquiunt, non liquet an hic ſenſus ſit, *& filij impiorum ſunt huiuſmodi, vt quieſcere non poſſint, ſed frequentibus ſediũ mutationibus agitentur*; an vt in Vulgata, *& qui conuerſantur ſecus domos impiorum*. Verùm nobis ſequenda eſt Vulgata: illa enim proprium Græcorum ſenſum expreſſit, vnde eidem conſentiunt Complut. Tigurina, & cæteri, licèt Syrus totam hanc partem prætereat: vertit enim, *ſemen deſpicabile generatio peccatorum, & progenies vilis filij generatio iniquorum*. Senſus ergo eſt, q.d. Filij peccatorũ qui ſcilicet vel phyſicè ex peccatoribus naſcuntur, ab ijſque educantur; vel moraliter ab ijs in vita & moribus efformantur, vt diſcipuli à magiſtris, ſubditi à Prælato, ciues à magiſtratu, &c. hi, inquam, fiunt *filij abominationum*, id eſt, ſummè abominabiles: quia patres ſuos, imitantur tum per ſe, tum inſtigati ab illis ipſis: patres enim ſuos mores & ſenſa filijs inſtillant. Idem dico de illis, *qui conuerſantur ſecus domos impiorum*, id eſt, qui cum impijs domi & familiariter verſantur: hi enim impiorum impios ſermones actuſque imbibunt; qua de cauſa fiunt apud homines abominabiles: ideoq; infames. Quocirca Ben-Sira alphab. 2. litera Phe: *Auerte*, inquit, *faciem tuam à ſocijs malis: ne habeto cum eis iter* (ne eas in via cum eis (*Celabe pedem tuum ab eis, ne capiaris retibus ipſorum*. Vide Prouerb. 1. 15.

Tranſit à morte ad mores & famam, vt innuat felicem eſſe mortem proborum, qui filios poſt ſe relinquunt benè inſtitutos & moratos, in quibus ipſi poſt mortem quaſi viuant, famamq; & nomen ad poſteros conſeruent & propagent: ex aduerſo infelicem eſſe mortem peccatorum, qui poſt ſe relinquũt filios impios, per quos eorum memoria & nomen fiat abominabile & infame: vitæ enim ſuccedit fama poſthuma; bonæ bona, malæ mala. Quare viuentibus illius maxima habenda eſt ratio, vt in illa honeſtè & gloriosè viuant; ideoque filios ſuos honeſtè inſtituere debent, vt ipſi hac eis famam bonam concilient.

Nota. Hæ & ſimiles ſententiæ ſignificant quid ſæpè fiat, non quid ſemper. Nam ſubinde mali & infames parentes bonos & glorioſos relinquunt filios; vti Achaz reliquit Ezechiam, Amon Ioſiam, Saul Ionatham: & vice verſa boni parentes relinquunt peruerſos filios; vti Dauid Abſalomum & Adoniam, Ioſias Ioakimum, Ezechias Manaſſem.

VERS.9. FILIORVM PECCATORVM PERIT HEREDITAS, ET CVM SEMINE ILLORVM ASSIDVITAS OPPROBRII] Græcè ἐπιλαχοῦσα ἀνειδισμός, id eſt, *aſſidua eſt infamia*, continuatur, & permanet probrum; Complut. *continuò manet improperium*. Τὸ *illorum* tam refer ad *filiorum*, quàm ad *peccatorum*. q.d. Filij peccatorum non ſolùm erunt abominabiles & infames, ſed & bona ſibi à parentibus relicta perdent vel luſu & luxu, vel per lites, naufragia & infortunia: quia ſæpè iniuſtè à parentibus ſunt acquiſita; ideoque Deus iuſtus iudex iuſtè ea auferet,

& ad alios transfert. Rurſum non tantùm ipſi ſunt infames, ſed & probrum ſuum ad ſuum *ſemen*, putà ad filios & nepotes, tranſmittunt; ita vt tota proſapia per futuras generationes perpetuo probro maculetur & notetur. ita Tigur. *Hereditas*, inquit, *liberorũ ſceleroſorum interibit, & opprobrium poſteritatem eorum aſſiduè comitabitur*. Huc facit illud pſ. 7. vbi recenſitis impij ſceleribus ſubdit & concludit: *Propterea deſtruet te Deus in finem, euellet te & emigrabit de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium*. Porrò Syrus habet, *à filio iniquo peribit imperium, & cum ſemine eius habitabit egeſtas*. Ex dictis liquet, quòd patres ſint velut pictores morum, (conſequenter & famæ) qui filijs imprimuntur: filij enim ſunt quaſi pſittaci ac ſimiæ, qui quidquid audiunt à parentibus, quidquid in illis inſpiciunt hoc quaſi naturali mentis inſtinctu mox in ſeipſis effingunt: ſic loquuntur, ſic operantur, vti à parentibus addiſcunt.

DE PATRE IMPIO QVERVNTVR FILII; QVONIAM PROPTER ILLVM SVNT IN OPPROBRIO] tum, quia probrum patris tranſit ad poſteros, eſtque probrum filiorum: tum, quia probroſi mores filiorum prodeunt ex probroſis moribus parentum. Pro *querunturs* malè aliqui legunt *quærentur* per diphthongum: græcè eſt μεμψοῦται, id eſt, *accuſabunt*. Vnde Tigurina, *liberi accuſant patrem impium, quoniam propter ipſum veniunt in vituperationem*; alij, *probris afficiuntur*. Vniuerſi enim improperant filijs parentum ſuorum ſcelera; ſicut Iudæis probro æterno datur, quòd patres eorum occiderunt Chriſtum. Syrus, *patrem iniquum filij recti maledicent, quia propter ipſum contempti fuerunt in mundo*.

VERS.10.

Porrò, ſi filij accuſant parentes in hac vita, multo magis eos accuſabunt in die iudicij, cùm propter eorum prauam educationem videbunt ſe cum eis damnari ad gehennam, vbi perpetuò eos culpabunt, imò maledicent dicendo: Maledictus ſis pater, qui me ad gehennam educaſti. Meritò igitur ait ex S. Gregorio Dionyſius: *Vnuſquiſque præſidens tot mortibus, tot æternis damnationibus dignus eſt, quot perditionis exempla ſubditis præbuit*. Hinc ſcriptum eſt Sap. 4. *Ex iniquis ſomnis filij qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ aduerſus parentes*. Verùm filij magis ſeipſos quam patres accuſare deberent, cùm ſua culpa imitati eos, gehennam meruerint; præſertim quia filij impietate ſæpè ſuperant parentes: *Accuſans autem debet eſſe melior accuſato*, ait Ariſtot. 2. Politic.

VERS.11. VERS.12. VÆ VOBIS VIRI IMPII, QVI DERELIQVISTIS LEGEM DOMINI ALTISSIMI. ET SI NATI FVERITIS, IN MALEDICTIONE NASCEMINI: ET SI MORTVI FVERITIS, IN MALEDICTIONE ERIT PARS VESTRA] Complut. alijque Græci codices poſt τὸ *Altiſſimi* addunt: *Nam ſi multi fueritis, ad interitum eritis*; Tigurinâ, *nam etiamſi fecundi fueritis ad exitium, interibitis*. Verùm hæc verba delent codices Græci Romæ emendati, æquè ac Noſter, nec cohærent cum ſequentibus. Rurſum Rabanus legit *naſcemini* in præſenti: ſed cum Romanis legendum *naſcemini* in futuro: hoc enim ſignificat Græcum γενηθήσεσθε. Pro *in maledictione erit pars veſtra*, græcè eſt κατάραν μεταθήσεσθε, id eſt, *in maledictionem diſpertiemini*; Complut. *diuiſi eritis*; Romana *ſuperabimini*.

Impij in maledictione naſcuntur, quo ſenſu? Reſp. Primo.

Iam quoad ſenſum. Primò, Origeniſtæ, aſſeclæ Platonis, & Pythagoricæ μετεμψυχώσεως, id eſt,

id est, transmigrationis animarum; ex hoc loco & similibus docebant, animas ante corpora præexistisse, ac ob peccata tunc cõmissa mitti in corpora quasi in carcerem, vt in eo pœnas peccatorum luant, ideoque in maledictione nasci. Verùm hic error iam pridem damnatus est. Rursum Caluinus ex hoc loco & similibus censet, Deum ante omnem præuisionem operum pro libito hos elegisse & addixisse cœlo, illos maledixisse, id est, reprobasse, & addixisse inferno. Verùm hoc est blasphemũ eius fatum, quod omnes sanæ mentis execrantur. Nam inde Beza Caluinũ suum secutus scribens in 1. Ioan. c. 1. infert docetq; nulla peccata esse reprobis venialia, neque vlla electis mortalia; adeoque pro reprobis nõ esse orandum, quæ omnia insana & impia sunt. Insuper Semipelagiani hinc contendebant reprobos in Dei in maledictione nasci, eò quòd Deus ob peccata eorum præuisa: eos reprobarit, & ad maledictam natiuitatem destinarit. Verùm hoc implicat: prius est enim nasci, quàm iam natum peccare: quare priùs prædestinauit Deus vt reprobi nascerentur, quàm prouiderit eorum peccata, ac ob ea eos reprobarit. Si dicas, peccata fuisse à Deo præuisa non absolutè, sed conditionatè, si, scilicet, eos crearet & nasci faceret, hoc pariter absurdum est: Deus enim neminẽ punit pœna absoluta ob peccatum eius conditionatè futurum; pœna enim absoluta requirit culpam actualem & absolutam. Vide S. Aug. hanc sententiam refellentem lib. de Prædest. Sanctorum c. 13. & 14.

Secundò. Secundò, alij hæc referunt ad peccatum originale: ob illud enim omnes nascimur filij iræ & maledictionis Dei, Ephes. 2. Verùm hoc peccatum commune est omnibus, tam electis quàm reprobis. Hic autem agitur de peccato impiorum quod ipsi actu committunt, ideoque maledicuntur & damnantur.

Tertiò. Tertiò, Palacius hæc accipit non de prima natiuitate, sed secunda & iterata, qua nõnulli iam nati & mortui ab Elia, Eliseo, & alijs fuere reuocati ad vitam, & quasi iterum nati. q. d. Si peccator iam mortuus resuscitetur, & iterum quasi nascatur, nascitur in maledictione; quia in maledictione mortuus est: nec enim post mortem agi potest fructuosa & salutaris pœnitentia. Verùm hi resuscitati fuere admodum pauci; nec peccatores, sed paruuli innocentes.

Quartò. Quartò, Iansenius censet hîc agi de derelictione reproborum in massa peccati originalis & damnationis; ac significari quòd Deus ante præuisionem operum, ob peccatum Adæ, videns omnes eius posteros eo infectos, decreuerit hos inde eripere & saluare; illos in ea derelinquere, maledicere & damnare, iuxta illud Roman. 9. 11. *Cùm nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, &c. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sensus ergo est, inquit Iansen. q. d. Deus reprobos & in natiuitate, & in morte maledixit. Decreuit enim eos in peccato originali, in quo nascuntur, derelinquere, ac in morte damnare. Verùm dura, & huic loco incongrua est hæc interpretatio. Dura, quia Deus vult omnes Adæ posteros saluare, ideóque misit Christum, vt omnes saluaret: quare neminem reprobat ante præuisionem peccati finalis, in quo quis decedit & moritur, vti ostendi Osee 11. 9. Incongrua, quia hîc non agitur de maledictione peccati originalis, sed actualis, vt patet ex præcedentibus, & sequentibus, ac ex *tũ qui dereliquisti legem Domini Altissimi*; vtique per actum proprium. Adde, propriè hîc agi non de reprobis omnibus, sed de impijs peccatorum filijs, de his enim sermo præcessit. Vnde

Quintò. Quintò, idem Iansenius censet nomine *maledictionis*, hîc non significari æternã Dei reprobationem, sed miseriam & calamitatem aliquam in hoc mundo diuinitus inferendam, siue ob parentum, siue ob propria peccata. Iuxta quem intellectum etiam rectè dicitur, quòd impij, cùm nascerentur, propter præuisa eorum futura mala opera, nati sunt ad sustinendam Dei maledictionem, hoc est Dei vltionem in hac vita: sicut, & cum moriuntur, propter peracta mala opera, maledictionem Dei, hoc est damnationis vltionem, sustinere coguntur. Vnde Syrus vertit, *væ hominibus iniquis, quia infelicitas comitabitur eos vsque ad diem mortis eorum.*

Sextò generaliùs. Dico ergo, pro *in maledictione*, græcè est εἰς κατάραν, id est, *ad maledictionem*, quam scilicet vestris sceleribus, quæ patrabitis, vobis accersetis. Est prosopopœia. Abstrahit enim à natiuitate impiorum, loquiturque impijs quasi nondum natis; quos scilicet Deus præuidit malè acturos forèque impios. q. d. Væ vobis impij impiorum filij, quos Deus præuidit impios parentum mores imitaturos, ac derelicturos legem suam. Misera est vestra sors & conditio: nam si nascamini, (vti reipsa nascemini) ad maledictionem nascemini, quia à parentibus educabimini in peccatis, viuetisque sceleratè, ob quæ Deus vobis maledicet: sin moriamini, ad maledictionem æternam, putà ad gehennam, transmittemini; vt pars & sors vestra sit cum damnatis, à Deo maledictis per omnem æternitatem. Ita Lyran. *Væ*, inquit, *est comminatio maledictionis æternæ. Et si nati fueritis, id est natiuitas vestra facta est ad maledictionem culpæ, & mors vestra ad maledictionem gehennæ, non ex auctore naturæ, sed ex defectu parentalis disciplinæ.*

Adde, per natiuitatem metonymicè accipi posse vitam, ad quam nascimur. q. d. O impij, & in vita, & in morte eritis maledicti: quia viuetis in maledictione culpæ, moriemini in maledictione gehennæ. Vnde Figurina pro γένησθε, id est, *nascemini*, legens γένησθε, id est, *fueritis, vixeritis*, vertit, *væ nobis viri impij, legis summi Dei desertores. Si vixeritis, eritis execrabiles: sin obieritis, itidem detestabiles.*

Insuper impiorum parentum generatio, & impiorum filiorum natiuitas sæpè est vitiata & maledicta: quia impij parentes per sanguinem & semen vitiatum suam crapulam, libidinem, iram, & cetera vitia, prauasque inclinationes transfundunt in filios; quocirca eorum filij nascuntur in maledictione, quia propensi ad omne malum. Adde, quòd Deus generationi impiorum maledicens, maledicat sæpè filijs propter maledictos parentes, iuxta illud Noë maledicentis Chanaan filio propter patrem Cham: *Maledictus Chanaan*, quia scilicet patris sui Cham impietatem sequetur, Genes. 9. 25. Hinc Deus Chananæos stirpitus excidi iussit per Hebræos; quia eorum semen & prosapia planè erat vitiata & incorrigibilis, vti docet Sapiens c. 12. 10. *Non ignorans*, ait, *quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum: semen enim erat maledictum ab initio.*

Denique potest hæc sententia accipi in sensu formali, quo impij dicuntur nasci, quando peccant

&

& impij agunt: tunc enim videntur quasi nasci ex impietate. *Impij* enim in Script. vocantur non omnes peccatores, qui in aliquod peccatum ex fragilitate labuntur; sed insignes & eximij dumtaxat, qui scilicet habitum & callum peccandi sibi induxerunt, in eoque sunt obfirmati, vt ex certa & destinata malitia peccent: quales sunt infideles & athei, qui impiè negant omne numen. Per prosopopœiam enim Scriptura tribuit tam impietati & peccato, quàm virtuti & sanctitati suam generationem, posteritatem & prosapiam. Vnde sicut vocantur filij obedientiæ, iustitiæ, charitatis, misericordiæ, qui totos se addicunt obedientiæ, iustitiæ, charitati, misericordiæ, ita vt ex ea prognati esse videantur; quomodo de Catone dixêre Gentiles *Cato & continentia ex eodem vtero prognati vidêtur*: sic vicissim vocantur filij superbiæ, inobedientiæ, luxuriæ, impietatis, illi qui planè sunt superbi, inobedientes, luxuriosi, impij, ita vt ex vtero superbiæ, luxuriæ, impietatis procreati videantur.

Alludit ad id quod dixit cap. 3. 1. *Filij sapientiæ Ecclesia instorum, & natio illorum obedientia & dilectio.* Vide ibi dicta. Sic sensus erit. q.d. Væ vobis impij, qui deseliquistis legem Domini: siue enim nascamini in vestra impietate, nascemini in maledictione: Deus enim impietati & impijs maledicit, siue moriamini in impietate, moriemini in maledictione; quia sicut vixistis in culpa, sic moriemini in pœna & gehenna. Huic sensui valdè congruit quod sequitur:

VERS. 13. OMNIA QVÆ DE TERRA SVNT, IN TERRAM CONVERTVNTVR: SIC IMPII A MALEDICTO (græcè, κατάρας, id est, *maledictione*) IN PERDITIONEM] q.d. Sicut è terra orta in terram redeunt & occidunt; sic impij nati ex maledictione, puta ex maledicto parentum semine, atque ex sua maledicta impietate, in morte redibunt in maledictionem puta in perditionem & gehennam, vbi est quasi mare & receptaculum omnis maledictionis, id est, omnis culpæ & pœnæ, omniumque impiorum & sceleratorum. Græca Complut. delent τὸ *à maledicto*; sed illud restituunt Roman. Tigur. & alij. Vnde Tigur. sic vertit, *quæcumque è terra conflant, in terram abibunt: itemq; impij ab exectatione ad interitum.* Simili sensu dicas: Impij in infernum redibunt; quia ex inferno prodierunt. Impij in gehennam post mortem revertentur; quia ex ea prognati sunt: nam prognati sunt ex culpa & impietate, cuius regia sedes & thronus est in inferno, cui insidet & præsidet Lucifer, qui suorũ scelerum virus omnibus hominibus aspirat. Vnde omnes impij vocantur *filij Belial*, id est filij dæmonis & Luciferi: ideoque cum eo maledictionis sententiam accipientes à Christo iudice, audient: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius* Matth. 25. ita Raban. Lyran. Dionys. & alij.

VERS. 14. LVCTVS HOMINVM IN CORPORE IPSORVM: NOMEN AVTEM IMPIORVM DELEBITVR] *In corpore*, id est propter corpus, puta propter corporis mortem & interitum. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè ב, id est *in*, vsurpant pro *propter*. Græca habent: *Luctus hominum in corporibus ipsorum: nomen autem peccatorum* (legendum enim cum Roman. ἁμαρτολῶν, non cum Complut. ἀνθρώπων, id est *hominum*) *non bonum delebitur*. Verùm τὸ *non bonum*, delendum cum Nostro: otiosè enim additur & sensum imminuit, imò interuertit: impij enim optant bonum suum nomen non deleri, A malum autem & infame gaudent deleri. Iam primò, Lyran. hunc dat sensum: *Luctus hominum, puta humanè & rationabiliter viventium, in corpore ipsorum.* q.d. Si affligantur boni, hoc est in præsenti vita tantùm, quamdiu sunt in hoc mortali corpore *nomen autem impiorum delebitur*, scilicet de libro vitæ, & sic cruciabuntur morte gehennæ. hæc Lyran. Cui accedit Dionys. *Luctus hominum in corpore ipsorum*, hoc est, inquit, homines boni & rationabiles in hac carne mortali, valleq; lacrymarum deplangunt se & sua, ac proximorum peccata, de quibus asserit Veritas: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Quin & Rabanus: *Hîc homines*, inquit, *ponit pro sapientibus qui bene ratione animæ viuunt, & diuinis obediendo subduntur mandatis. Hi in præsenti vita tantùm luctum habent, postea autem in gaudio lætabuntur perpetuo. Vnde scriptum est: Beati qui lugent nunc quoniam ipsi consolabuntur. Cæterùm nomen impiorum delebitur, quia in infernum demersi æternæ oblitioni tradentur. His enim dicturus est iudex: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem: amen dico vobis, quia nunquam noui vos.*

Secundò, ergo Iansenius planè ad literam sic explicat. q.d. Lugentur homines, cum corpus eorum moritur & sepulturæ traditur; atque huiusmodi luctu memoria & nomen mortuorum celebratur: sed hæc ad memoriam eius seruandam non proficient: quia nomen impiorum, quod sæpè celebre est in hac vita, post mortem statim delebitur, simulque cum corpore, aut paulò pòst sepelietur. Atque sic lugentur homines propter corpus ipsorum, cùm illud moritur & sepelitur: at impij magis lugendi essent, quòd simul cum corpore etiam eorum nomen & celebris memoria deleatur.

Vnde Tigurina vertit, *vt corpora suorum luctu prosequantur homines; nomen tamẽ sceleratorum malum interibit.* Vis enim antithesis, quæ solet esse in prouerbijs Salomonis & Siracidis, hoc loco in eo consistit, quòd hominum vita intereat, ideoque lugeantur: at impiorum non tantùm vita, sed & cum vita nomen & fama interiturum sit, ideóque magis lugendi sunt. Illo enim ævo cùm obscura esset fides resurrectionis, beatitudinis & gloriæ cælestis, omnes tam fideles quàm infideles optabant & anhelabant ad famam & gloriam, vt in ea superessent, ac quasi superstites viuerent: hinc procurabant sibi magnifica sepulcra, columnas, statuas, titulos, &c. quibus Roma & Italia est referta, quocirca mirè dolebant, si putarent citò nomen suum & famam interituram. Vnde pro ingenti pœna hoc æis intentat Sapiens Prouerb. 10. *Nomen impiorum putrescet*, & Psaltes psal. 9. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et: *Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.* Et rursus: *Nomen eorum delesti in æternum, & in sæculum sæculi.* Huc accedit Palacius: Luctus cadauerum, inquit, durare solet, quantum sunt illa præsentia, nam ex quo mandãtur sepulturæ, solent lacrymæ deficere. At nomen & fama impiorum, quamuis reges sint & principes, deletur nonnumquam etiam antequam sepulturæ mandentur; nam vt audit plebs eos esse mortuos, eorum impietates recensere cessat igitur eorum fama, incipit infamia.

Nomina sceleratorum olim vitabantur. Exempla.

Porrò veteres Hebræi, Græci & Romani ita nomina sceleratorum detestabantur, ac obliuione sepeliebant, vt illa nec nominare, nec alicui suorum indere, nec quomodolibet vsurpare sustinerent. Hinc apud Hebræos nemo sustinuit vocari Cain,

Cain, Cham, Chanaan, Nemrod, Pharaos & apud Christianos nemo sustinet vocari Iudas, ne Iudæ proditoris nomen se suamq; stirpem funestet. Apud Græcos, teste Strabone li. 14. cauerunt Ephesij, nomen eius qui Dianæ templum incenderat, promuntiari: nec auditum esset, nisi Theopompus id vulgasset, quod erat Erostratus aut Eratosthenes. Romani cauerunt, ne nomina patriciorum malè de republ. meritorum, & ob eam causam damnatorum, cuiquam eiusdem gẽtis patricio inderentur: familia Manliorum apud eosdem cauit ne quis suorum Marci prænomen haberet, postquam M. Manlius Capitolinus, ob affectati regni suspicionem, de saxo Tarpeio præcipitatus est. ita Plin. de Viris illustr. aut Sueton. Antonini cognomen, quod Heliogabalus adeò celebre, ac vitatum alijs Imperatoribus, vitæ turpitudine infamauit, nullus post eum gessit; senatusq; consulto ex omnibus publicis operibus deletum est, ac pro diro detestabilique repudiatum. ita Sabel. lib. 6. Enneade 7. Lucij prænomen abiecit gens Claudia, cùm è duobus gentilibus eo præditis alter latrocinij, cædis alter conuictus esset. ita Sueton. in Tiberio. Decreuit senatus debellato M. Antonio, ne quis ex Antoniorum gente Marcus nominaretur, teste Plutarcho in Antonio. ita noster Lorinus in epist. S. Iudæ v. 1.

VERS. 15. CVRAM HABE DE BONO NOMINE: HOC ENIM MAGIS PERMANEBIT TIBI, QVAM MILLE THESAVRI PRETIOSI ET MAGNI] Syrus, *reflecte super nomen tuum, quia ipsum comitabitur te plusquam mille thesaurorum fraudis*, id est, per fraudem parta & acquisita. Dixit nomen malum impiorum esse delendum, ex quo hìc infert curandum esse bonum nomen per bonas virtutis actiones; ne in hoc impiorum malum incidamus, perdamusque cum vita omne nomen & famam. q. d. Insiste bonis & heroicis virtutum actibus, vt per eos acquiras bonum nomen apud Deum, angelos & viros probos, quin & apud improbos: improbi enim, etsi improbè viuant, in alijs tamen amant & admirantur probitatem & virtutem. Tanta est virtutis amabilitas & claritas. Rationem subdit, quòd nomen bonum diutiùs permaneat quàm mille thesauri: tum, quia thesauri homini pereunt cum vita; nomen autem bonum ei permanet post vitam per multa sæcula: tum, quia thesauri à furibus, latronibus & hostibus viuenti & inuito eripi possunt, ac sæpè eripiuntur: nomen autem bonum inuito eripi nequit: quia quamdiu voles studere virtuti, tamdiu apud omnes bene audies.

Apperitus fame oritur ex immortalitate anime.

Porrò anima quia immortalis est, vti in se semper viuit, ita pariter optat semper viuere per bonã famam in mente & memoria hominum. Quare hìc appetitus famæ certum est indicium immortalitatis animæ. Si enim anima moreretur & interiret, ad quid prodesset ei nomẽ & fama apud homines? nullum enim haberet eius sensum & gustum: imò damnatos qui sunt in morte secunda, v.g. Alexandrum, Cyrum, Iulium Cæsarem, philosophos non recreat, sed potiùs cruciat nomen & fama, quam obtinent apud homines: tum, quia eis indecens & ignominiosum videtur, viros tam famosos & celebres ita cruciari & vilipendi in inferno: tũ, quia appetitus famę & glorię fuit eis causa tyrannidis, rapinæ & scelerum, ob quæ damnati sunt, Græcè est, *habe curam nominis: hoc enim tibi manebit potiùs quàm thesauri mille auri.* ita Vatabl.

A Alludit ad Prouerb. 22. 1. *Melius est nomen bonum quàm diuitiæ multæ.* Nomen enim & fama est bonum altioris ordinis, quàm sint opes. Sicut ergo omne argentum non potest æquari auro minimo in dignitate, etsi in pretio ex æstimatione hominum æquetur: sic omnes opes nõ possunt æquari famæ minimæ in dignitate & præstantia, licèt satisfactio famæ læsæ apud viles personas subinde fiat per aurum & argentum. Porrò cura famę incumbit quidem omnibus, sed maximè Pastoribus, Prælatis, item ijs qui lucro animarum student, ac Religiosis: fama enim Religiosi est fama Religionis, vt tota Religio: subinde malè audiat ob infamiam alicuius Religiosi. Vnde Apostolus: *Prouidentes*, inquit, *bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram hominibus*, Rom. 12. 17. Et: *Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*, 1. Corinth. 4. *Quam a de cura boni nominis.*

B Talis ergo ‖ famam suam negligat, iniustus est & crudelis.

Salomonem & Siracidem secuti philosophi idẽ scripto reliquerunt. Seneca de Remed. fortunæ: *Bona*, inquit, *spuria hominũ iudex est pecunia.* Isocrates apud Stobæum ser. 46. *Plus tibi curæ sit vt honestam famam, quàm diuitias ingentes libens relinquas: nam hæ mortales sunt, illa immortalis.* Plautus in Mostell. *Ego si bonam famam mihi fornasse, fac eo dives.* Vnde illud supplicium impijs intentatum: *Nomen eorum deleti in æternum, & in sæculum sæculi.* ps. 9. 6 Et Prouerb. 10. 7. *Memoria iusti cum laudibus* (Septuag. *cum encomijs*) *nomen impiorum putrescet.* Denique elegantèr R. Simeon in *Pirke auoth*, id est, in Sententijs patrũ c. 4. *Tres*, ait, *sunt coronæ, scilicet corona legis, sacerdotij & imperij: verum cora bona fama illustrior longè & pretiosior his omnibus est.*

C BONÆ VITÆ NVMERVS DIERVM: BONVM AVTEM NOMEN PERMANEBIT IN ÆVVM] Aliqui per *vitam bonam* accipiunt iucundam, hilarem, felicem: q.d. Felicitas huius vitæ est numerata, ideoque finienda, & breuis: at *nomen bonum* durat per multa sæcula. Sic enim *bonum* sæpè sumitur pro iucundo, *malum* pro tristi, vt, *Este quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Melius tamen (magisque propriè per *vitam bonam* accipias honestam, probam, iustam & sanctam, *Numerus dierum* est paucitas: pauci enim dies facilè sunt numerabiles & mensurabiles, iuxta illud psalm. 38. 6 *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, quis est, vt sciam quid desit mihi. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihilum ante te.* Pro *mensurabiles*, S. Hieron. vertit *breues*: hebr. enim est מנפח *tepachot*; Septuag. σπιθαμὰς, id est, palmares, id est dodrantales quatuor digitorum mensurã non excedentes, σπιθαμὴ enim est mensura quatuor digitorum, quæ est tertia pars palmi, estque minima mensura inter eas quæ solent in manibus fieri & brachijs. Ita Hesychius, Theodor. Genebrar. Iansen. & alij in psalm. 38. Sensus ergo est: q.d. Dodrantali, id est minimã, mensurã dimensus es & definiuisti dies vitæ meæ; pauciſſimos, & quasi momentaneos decreuisti dies meos. Hinc Hebræi *viros numeri* vocant viros paucos, & *dies numeri* dies paucos, quasi exigui numeri, & facilè numerabiles. Dicit igitur Sirac ides: Bona vita paucos habet dies, & eirò numerabiles: at bonum nomen quod per eam cõciliatur, permanet, in æuum. Ita Tigurina, *dies*, inquit, *hanę vitę pauci sunt: nomen autem bonũ manet in perpetuum*; alij, *bona vita numero dierum finitur: sed nomen* VERS. 16.

bonum

bonum in ſæculum permanet. Eſt hic acer ſtimulus ad bonam vitam & virtutem; quòd ſcilicet per modicum breuemque eius laborem paremus nobis nomen æternum, idq; ſemper apud Deum, angelos & Beatos in cælo: apud homines verò non ſemper, ſed frequenter. Sancti enim hic celant ſuas virtutes, cupiuntque ſoli Deo & angelis innoteſcere: quorum proinde gloria maior erit in cælo. Parua enim eſt, ideóque parui facienda fama huius vitæ.

TERTIA PARS CAPITIS.

Recenſet ea, de quibus eſt erubeſcendum.

Dixit curam magnam eſſe habendam boni nominis: nunc aptè ſubiungit & recenſet ea quæ maleſunt nominis maleq; famant homini verecundiam & infamiam pariunt; ad hoc, vt ſtudioſus boni nominis ab ijs ſibi caueat, & contraria quæ bonam famam conciliant, accerſat.

Verſ. 17. Diſciplinam in pace conſeruate filij, ſapientia enim abſcondita, & theſaurus inuiſus, quæ vtilitas in vtriſq;?

18. Melior eſt homo qui abſcondit ſtultitiam ſuam, quàm homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.

19. Verumtamen reueremini in his, quæ procedunt de ore meo.

20. Non eſt enim bonum omnem reuerentiam obſeruare: & non omnia omnibus beneplacent in fide.

21. Erubeſcite à patre & à matre de fornicatione: & à præſidente & à potente de mendacio:

22. à principe & à iudice de delicto: à ſynagoga & plebe de iniquitate:

23. à ſocio & amico de iniuſtitia: & de loco in quo habitas.

24. de furto, de veritate Dei, & teſtamento, de diſcubitu in panibus, & ab obfuſcatione dati & accepti:

25. à ſalutantibus de ſilentio: à reſpectu mulieris fornicariæ: & ab auerſione vultus cognati.

26. Ne auertas faciem à proximo tuo, & ab auferendo partem, & non reſtituendo.

27. Ne reſpicias mulierem alieni viri, & ne ſcruteris ancillam eius, neque ſteteris ad lectum eius.

28. Ab amicis de ſermonibus improperij: & cùm dederis, ne improperes.

VERS. 17. DISCIPLINAM IN PACE CONSERVATE FILII: SAPIENTIA ENIM ABSCONDITA, ET THESAVRVS INVISVS (id eſt, vt Ianſen. legit, *occulti*) QVÆ VTILITAS IN VTRISQVE? VERS. 18. MELIOR EST HOMO, QVI ABSCONDIT STVLTITIAM SVAM, QVAM HOMO QVI ABSCONDIT SAPIENTIAM SVAM] Solet Siracides ſubinde compellando excitare diſcipulum & lectorem ad attentionem; vti ſolent facere præceptores: præſertim vbi longior eſt oratio: tunc enim diſcipuli eius longitudine fatigati, tædio afficiuntur & indormiunt: vnde ad vtrumque præcauendum nouo quaſi exordio eos excitare, nouamque eorum attentionem ſibi conciliare ſtudent, maximè cùm nouum occurrit dicendi argumentum, vti hic occurrit. Hic ergo eſt prologus eorum quæ dicturus eſt de erubeſcentia, rebuſque erubeſcendis, quo ſtimulat lectores: vt ad ea attendant, eaque menti imprimant & conſeruent.

Ait ergo: *Diſciplinam in pace conſeruate filij.* Primò, planè & ſimpliciter per *pacem* accipias animi tranquillitatem & quietem: hæc enim quaſi diſpoſitio requiritur in diſcipulo, vt præceptoris doctrinam excipiat, capiat & conſeruet. Qui enim animo ſunt inquieto vel perturbato, incapaces ſunt diſciplinæ. Vnde Ariſtot. in Ethicis diſcipulum requirit, qui paſſiones habeat ſedatas & compoſitas. Præſertim verò per pacem accipit animi demiſſionem & manſuetudinem, quæ humiliter & pacificè excipit dicta magiſtri. Superbi enim & contentioſi, qui dicta magiſtri diſcutere & cenſere volunt, ac contra ea diſputare & arguere, inepti ſunt ad hauriendam magiſtri doctrinam. Tales ſunt iuuenes audaces, effræni & inſolentes qui cum à ſenioribus audiunt, erubeſcendum eſſe de moribus tam liberis, audacibus, incompoſitis; reſpondent in ijs nihil eſſe quod erubeſcant, ſed ſenes eſſe imperioſos, moroſos, ſcrupuloſos, timidos; ideóque illis timenda & pudenda videri, quæ reuera timenda & pudenda non ſunt. Senſus ergo eſt, q.d O filij, ô diſcipuli, ſi vultis capere meam diſciplinã, afferte animum, quietum, humilem, pacificum: illo enim mea dicta capietis, intelligetis & conſeruabitis. Ego enim veſtri cauſa, veſtroque commodo illa eloquor & conſcribo: nolo ea mihi ſeruare, nec in mente mea recondere; ſed vobis tãquam ſapientiæ theſaurum panderè & communicare. Sicut enim theſaurus, ſi abſcondatur, nulli eſt vſui: ſic & ſapientia, ſi à ſapiente celetur, nulli prodeſt: cùm ad hoc ei à Deo data ſit, vt per eam non tantùm ſe, ſed & alios doceat dirigatque ad virtutem & ſalutem: ideóque melior eſt ſtultus, qui abſcondit ſtultitiam ſuam; quàm ſapiens, qui occultat ſapientiam ſuam. Vide quæ de vtraque hac ſententia dixi cap. 20. v. 32. & 33. Ibi enim vtraque habetur, & hic repetitur.

Eamdem humilitatis & pacis conditionem à ſuis fidelibus exegit Chriſtus: vnde ait, *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea parvulis. Ita, Pater: quoniam ſic placitum fuit ante te,* Matth. 11. v. 25. Quin & Pythagoras à diſcipulis non tantùm pacem, ſed & quinquennale ſilentium exegit. Vnde illud, *αὐτὸς ἔφα, ipſe* ſcilicet Pythagoras, *hoc dixit:* ergo ſinè alia diſquiſitione credendum & faciendum eſt. ita Lyran. Dionyſ. Ianſen. & alij.

Secundò, ſublimius: *diſciplinam in pace*, id eſt pacis, vel de pace (Hebræi enim per ב, id eſt *in*, ſignificant regimen genitiui) *cõſeruate filij*: q.d. Sequentia, quæ vos docebo de cauendis rebus pudendis & erubeſcendis, ſpectant ad pacem: vt ſcilicet pacem, gratiam & honeſtatem cum omnibus colatis. Hanc ergo diſciplinam, cum ſit pacis, & de pace, quæ omnibus eſt optabilis, ſtudioſè excipite.

Prosperа mentem dissoluunt.

Tertiò, *pax* Hebræis significat prosperitatem, rerumque copiam & abundantiam. q.d. Disciplinam hanc meam seruate, non tantùm rebus aduersis & tristibus, sed etiam secundis & lætis, dum affluitis opibus, delicijs omnique felicitate: hæc enim solent mentem disciplinæ tenacem laxare, & dissoluere; vt ad ea adeò concupita dilabatur & diffluat. Vnde S. Bernardus serm. 2. in Ramis palmarum: *Licèt*, inquit, *multos frangat aduersitas, tamen multò plures extollit prosperitas, sicut scriptum est: Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod significatur aduersitas: & decem millia, id est, multò plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur.* Idem libr. 2. de Consider. cap. 12. *Est vtique, si diligenter attendas, quàm rarus semper extiterit, qui non vel modicè in prosperitate animum relaxauerit à sui custodia & disciplina. Quando hoc incautus non fuit ad disciplinam, quod ignis ad cerā, quod Solis radius ad nivem vel glaciem. Sapiens Dauid, sapiens Sālomon fuit: sed blandientibus nimis secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto despuit. Magnus, qui incidens in aduersa, non exiuit vel parum à sapientia, nec minor, cui præsens felicitas, si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius inuenerēs, qui sapientiam retinuerunt contrariā sibi fortunā, quàm qui propitiis non perdiderunt. Præferendus ille, & magnus est, cui inter prospera saltem risus indecentior, aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.* Quærunt doctores, cur Iob graui & multiplici tentatione pulsatus, victor euaserit; Adam verò vna leuique Euæ illecebra illectus succubuerit, seque & posteros omnes perdiderit? Causam assignat S. Augustinus in psal. 47. *Vicit homo* (Iob) inquit, *in flentore, victus est* (Adam) *in paradiso*, q.d. Iobum dolores & aduersa non fregerunt, Adamum deliciæ & prospera subiugarunt. Quocirca dæmon magis homines tentat per prospera quàm per aduersa, actum sæpè certus est de victoria, cùm, scilicet, delicias mundi & carnis blanditias dulci quodam, sed periculoso bello ducit in aciem, aduersus hominem luteum & carneum, tunc crebrò vincit & triumphat: caro enim capitur rebus prosperis & carnalibus: in aduersis verò, quasi per antiperistasin, mens carnem exigit & corroborat. Hunc sensum expressit Tigurina, *filij*, inquit, *conseruate disciplinam rebus prosperis. Cùm sapientia latet, & thesaurus est absconditus, quid est in vtrouis vtilitatis? Homo celans stultitiam suam præstat homini sapientiam suam ostentanti.*

Iob vicit in flentore, Adam victus est in paradiso.

Quartò, Palacius explicat, q.d. O filij dum in pace viuitis, hanc quàm vobis trado disciplinam, seruate.

Mysticè Rabanus: *Disciplinam*, inquit, *in pace conseruate filij. Disciplinam ergo in pace conseruat, qui secundùm duo præcepta charitatis, in sanctitate & iustitia viuere certat. De quo Paulus ad Hebræos scribens ait: Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deū. Et quia non sufficit cuilibet per se bene viuere, si proximis suis in sana doctrina, quantum potest, non studuerit prodesse, protinus subiungitur: Sapientia enim abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque?* Et inferiùs: *Vnde & bene per Salomonem dicitur Proverb. 11. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumenta quippe abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicetur, quia in solius culpa silentij pro multorum, quos corrigere potuit, pœnam damnatur. Et: Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriatur: qui enim exteriùs prædicando benedixit, interiùs augmenti pinguedinem recipit: & dum vino eloquij auditorum mentem inebriare non desinit, potu multiplicati muneris inebriatus exhilescit. Vnde Isaias c. 6. Væ mihi*, inquit, *quia tacui. Et Paulus actor. 20. 26. Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium; non enim subterfugi, quo minùs annuntiarem omne consilium Dei vobis.* Hæc sparsim Raban.

A

VERVMTAMEN REVERAMINI IN HIS QVÆ PROCEDVNT DE ORE MEO. NON EST ENIM BONVM OMNEM REVERENTIAM OBSERVARE: ET NON OMNIA OMNIBVS BENEPLACENT IN FIDE] Ita Romana & Græca. Perperàm ergo pro ἐντραπήτε, id est, *reuereremini*, aliqui legunt, *reuertimini*: & pro αἰσχύνην, id est, pudorem, verecundiam, reuerentiam, legunt contrariè *irreuerentiam*. Pro *verumtamen*, græcè est μεγαρῦν, id est, *ergo*, igitur, quocirca. VERS. 19. VERS. 20.

B

Sensus est. q.d. Dixi quòd disciplina hæc mea sequens de verecundia à vobis, ò discipuli, excipienda sit in pace mētis humilis, demissæ & quietæ; igitur vt eam præstetis, *reuereremini*, id est, reuerentiam, pudorem & verecundiam induite, circa ea quæ vobis dicturus sum esse reuerenda & erubescenda. Nam non omnis omnium reuerentia, id est, pudor bonus est. Sunt enim, quos pudet coram hæreticis profiteri fidem, coram libidinosis castitatem, coram gulosis sobrietatem, &c. qui pudor sanè prępostерus & peruersus est. Rursus sunt alij, quos pudet humilitatis, mortificationis, pœnitentiæ, zeli: quia frigidi & tepidi sunt, vitaque & virtute communi contenti; vnde non probant noua, rara & heroica opera virtutis.

C

Quocirca *non omnia omnibus bene placent in fide*, id est, fideliter, rectè, iustè & sanctè facta. q. d. Horum tamen pudere non debet, quia hic pudor nō est bonus, ideóque non imitandus; sed generosè superandus & profligandus. Simili modo dixit cap. 37. 31. *Non des illi* (animæ nequam) *potestatem: non enim omnia omnibus expedium; & non omni animæ omne genus placet.* Quare vt bonum pudorem à malo & præpostero discernatis; docebo Primò, quorum vos pudere; Secundò, quorum non pudere debeat. Vnde dico; *Erubescite à patre & matre de fornicatione*, &c.

Reuereri pro pudere.

Vbi Nota, Latinum interpretem sæpè *reuerentiam* vsurpare pro pudore & verecundia: ac *reuereri* pro pudere & erubescere; vt psalm. 34. v. 26. *Erubescant, & reuerentur simul, qui gratulantur malis meis: induantur confusione & reuerentiā, qui magna loquuntur super me*, Psalm. 68. 20. *Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reuerentiam meam.* 1. Corinth. 15. 34. *Ad reuerentiam* (id est, pudorem, vt vos pudeat) *vobis loquor.*

D

Fides pro constantia.

Rursum τὸ *in fide* significat fideliter, integrè, rectèque facta. Sic Deus dicitur fecisse *omnia opera in fide*, id est, integrè & perfectè, psalm. 32. 4. Posset quoque *fides* accipi pro constantia: q. d. Non omnia, quæ in fide, id est, constanter & generosè, fiunt, placent omnibus: multi enim politicè mutant mores & sermones, vt se omnibus accommodent: quia pudet eos virtutis & constantiæ. Sic Hebr. בֶּאֱמוּנָה *beemuna*, id est, *in fide*, vocant id quod cū firmitate & constantia fit, siue quod firmiter, constanter & solidè agitur. Sic Tobias ait cap. 2. 18. *Filij sanctorum sumus; & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his qui fidem suam numquam mutant ab eo.* Et Apocal. 13. 10. *Hic est patientia,*

tia, & fidei (constantia) *sanctorum*. Hoc significatum sequitur Tigurina, sed sensum aliò detlectit: Sic enim vertit, *neque enim quanu verecundiâ teneri pulchrum est; nec omnia solidè probanda sunt in omnibus.* Aliter vsurpat Apostolus *in fide*, vel ex fide Roman. 14.23. scilicet pro eo, quod fit iuxta credulitatem, & dictamen conscientiæ, quâ quis credit hoc illudve sibi licere facere sine peccati scrupulo.

Porrò Lyran. pro *reuerentiam* legens *irreuerentiam* sic explicat: Non est bonum, inquit, discipulo aliquam irreuerentiam habere ad doctorem, eius doctrinam contemnendo, vel negligendo. Et non omnia doctoris dicta omnibus discipulis, *bene placent in fide*, id est, licèt sint fidei conuenientia, tamen eis non placent: quia sunt imbuti opinione aliâ: q.d. Propter huiusmodi tamen displicentiam, ostendere non debent aliquam irreuerentiam: vnusquisque enim in suo sensu abundat. hæc Lyran. & Dionys.

Palacius verò: Non est bonum, inquit, omnem inuerecundiam & impudentiam habere: non est bonum omnino carere verecundiâ: nec enim res impudenter factæ omnibus placent, ac si fideliter fierent. Pudeat igitur facere coram omnibus, quod non omnibus placebit, imò multis displicebit; vtpote quod non factum est fideliter & rectè.

Mysticè Rabanus: *Et non omnia omnibus placent in fide. Non enim vna eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morũ qualitas astringit. Sæpè namque aliis efficiunt, quæ aliis prosunt: quia & plerumque herbæ, quæ hæc animalia nutriunt, alia occidunt: & lenis flabilis equos mitigat, canibus instigat: & medicamentum quod hunc morbum imminuit, alteri vires ingis: & panis qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo Doctorum; vt & ad sua singulis congruat, & tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat.*

VERS. 21. *Sedecim res erubescenda. Prima, est fornicatio.*

ERVBESCITE A PATRE, ET A MATRE DE FORNICATIONE] Recenset sedecim res, quarum vel ob peccatum & scelus, quod continent, vel ob indecentiam & inhonestatem, quemque pudere debet. Prima, est fornicatio: de hac enim omnes erubescere debent, sed maximè filij à patre & matre, id est, coram patre & matre: idque quia parentes ægerrimè ferunt filios fornicari; tum, quia hoc ingẽs eis est probrum; tum, quia signum est negligentiæ parentũ, quòd scilicet filios non satis rectè caste que educarint & conseruarint; tum, quia cupiunt filios honesto matrimonio iungi, per quod legitimos nanciscãtur nepotes, qui sibi in hereditate succedant; non illegitimos, spurios & incertos: tum denique, quia si sint filiæ, & fornicentur, nulli honesto & pari eas in matrimonium eloeare possunt: nemo enim vult ducere viriatas & meretrices. Præclarè Demades pudorem in femina aiebat pulchritudinis arcẽ esse. Et Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, *vt domi parentes, in via obuios, in solitudine reuererẽtur seipsos.* Pudor enim iuuenes optimè deterret à peccando, qui nusquam nõ adest, si quis reuereatur seipsum. ita Laërtius l. 5. c. 5. Socrates asserebat: *Hospitalem Deũ inter homines, qui iusti pudoris participes sunt, versari.* Idem docebat discipulos, *vt hæc tria in omni vita seruarent: in animo prudentiam, in vultu verecundiam, in lingua silentiũ.* ita Maximus ser. 41. Echereus *verecundis pudentibusq; lucem fauere fulminatorem* dicebat. Democritus: *Malum*, inquit, *etiam si solus fueris neq; dixeris, neque feceris. Discе autem teipsum multò magis, quam alios reuereri.* ita Stobæus ser. 29. Sapienter Isocrates Dæmonicum instruit dicens: *Nunquam quidquam turpe facturus, spera te latiturum. Nam vt alios lateas, tibi ipse conscius eris. Omnia videare facere, tanquam nemonem lateas; licèt enim nunc lateas, posse tamen conspiceris.*

Gnoma de pudore.

Secunda res, de qua erubescendum est: ET A PRÆSIDENTE, ET A POTENTE DE MENDACIO] Nota. Græcum, ἐνώπιον, quod Noster vertit à, accipitur pro *coram* vel *apud*: notat enim personam, coram qua, vel apud quam, siue cuius respectu, & propter quam (quod Hebræi dicunt פְּנֵי *nippene*, id est, à facie. in conspectu) est erubescendum; sicut, περὶ id est *de*, notat obiectum, siue materiam erubescendi. Vnde Tigurina vertit, *pudeat vos fœrtationis coram patre, aut matres mendacij coram principe & potestatem gerente*; alij, *pudeat vos fornicationis propter patrem ac matrem; & mendacij propter præsidem ac potentem.* Principes enim & præsides sicut amant veraces & veritatem, vtpote necessariam ad rectè iudicandum, consulendum, regendum: ita ex aduerso oderunt mendaces & mendacium; nolunt enim decipi, & in errorem induci: præsertim quia ipsorum dos & laus præcipua est sapientia, cui contraria est fraus & falsitas: & quia mendaciũ apud ipsos valdè nocet reipubl. & bono publico. vnde videmus principes, dum falsò ab adulatoribus informantur de reipubl. & subditorum statu, pessimè regere, & rempe perdere. *Secunda est mendacium.*

VERS. 22. *Tertia est negligentia in officio.*

Tertia est: A PRINCIPE, ET A IVDICE DE DELICTO] Græcè περὶ παραπτώματος, id est, de negligẽtia, quâ scilicet quis œconomus, procurator, aduocatus, simileve officiũ apud Iudices vel principes obiens, in eo negligens est; ac per negligentiam omittit ea quæ officium ei commissum requirit: per hoc enim fit, vt index iudicium peruertere, vel certè incidere, aut remorari cogatur, æquè ac princeps negotia publica; aut certè eorum edicta & mandata contemnuntur: dum præfores, ceterique eorum officiales ea in praxim redigere, eorumque transgressores castigare negligunt.

Porrò Palacius sic explicat, q. d. Caue delinquere in oculis iudicis & principis: nam hic si te comprehendat in flagranti delicto sine alijs testibus te castigabit & puniet; vti Moses castigauit Hebræos adorantes vitulum aureum, Exodi 32. Alius, q. d. Ne principi vel iudici detrahas, imputéve delictum, v. g. tyrannidem, iniustitiam, auaritiam, &c. iuxta illud Pythagoræ: *Nunquam in astrum digitum intende, hoc est, de supremis viris nil temerè loquaris.*

Quarta est iniquitas.

Quarta est: A SYNAGOGA, ET PLEBE DE INIQVITATE] Tigurina, *pudeat te criminis coram cœtu & populo.* quia si coram cœtu populi & plebis agas quid iniquum contra eius priuilegia, leges (ἀνομία enim est id quod est cõtra leges, & exlex) consuetudines; omnes in te concitabis, vt te odio probrisque persequantur, & opibus vel vita mulctent, iuxta illud c. 7. *Non pecces in multitudinem ciuitatis, neq; te immittas in populum.* Nam si pecces in vnum, vnum timebis vltorem: at si in populum, eum totum contra te cõcitabis: vnus placari potest, at quomodo placabis totam multitudinem? Hoc expertus Roboam regno decem tribuum excidit, 2. Reg. 12. Sapienter ergo Isocrates Dæmonicum erudit, dicens: *Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior: multis enim pecuniis*

Malior

melior est profecta à multitudine laus. Vita calumnias licet falsas: quia vulgus non tam ad veritatem, quàm ad famam respicit. Existima nihil esse humanum stabile. Sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis.

VERS. 23. *Quinta, est iniustitia.*

A SOCIO ET AMICO DE INIVSTITIA] Quinta res, de quâ pudere nos debet, est *iniustitia* coràm *socio & Amico*; quia scilicet illi iniuriam & noxam iniustè inferimus: omnis enim iniustitia est turpis & pudenda, sed maxime ea quæ irrogatur amico & socio: cui non tantùm ius nomine iustitiæ, sed & beneficiũ ratione societatis & amicitiæ debemus; præsertim quia ipse se suaque credit nobis, quasi fidis suis amicis. Præclarè Isocrates ad Demonicũ: *Similiter turpe iudica*, inquit, *inimicorum vinci maleficiis, & amicorum superari beneficijs.*

Sexta, est furtum.

Sexta est: DE LOCO IN QVO HABITAS, DE FVRTO] Pro *de loco*, græcè est præpositio ἐπὶ τοῦ, quam, vt paulò antè dixi, Noster vertit *à*, id est, coram, apud, propter. Vnde Complut. & Roman. vertunt *à loco*, Noster vertit, *de loco*; quia locus non est persona, vti sunt pater, princeps, iudex, & cæteri præcedentes, quibus proinde præfixit præpositionem *à*, id est coram. Verùm, quia per locũ intelligit personas loci incolas, hinc commodius vertas, *à loco*; Tigur. *pudeat te furti in loco quem incolis*. q.d. Erubesce furari in loco, vbi habitas: tum quia turpe est domum viciniamque tuam commaculare furto, vt à vicinis audias fur, omnesq; te velut infamem fugiant & execentur: quis enim suis rebus non metuat à vicino fure? tum, quia locus, v.g. patria, nos genuit, educauit, aluit alitque; quare fidelitatem summam à nobis poscit. Ergo indignum est, si illam furto vexemus & deprædemur. Quomodo ergo tu feras communem, qua te tui omnes notent infamiam? quomodo vicissim ciues tui patientur te publicum furem?

Portò quod addit, DE VERITATE DEI, ET TESTAMENTO] Iansenius opinatur hoc membrum irrepsisse ex cap. seq. vers. 2. esseque delendum, eò quòd non habeat adiunctam materiam, putà peccatum, de quo sit erubescendum. Verùm illud constanter legunt codices Latini & Græci, quare referendũ est tum ad furtum, tum ad quinque præcedentia. q. d. Erubesce de furto, & de quinque criminibus ceteris iam recensitis, *de* (græcè ἐπὶ) id est coram, vel propter, *veritatem Dei, & testamentum*, id est legem; quia scilicet Dei veritas, id est æquitas, iustitia & lex illa prohibent, illisque graues pœnas intentant; vt hæc lex distinguat à sequentibus, in quibus quædam recenlebit erubescẽda, non quòd crimina sint, sed quòd inhonesta sint, & dedeceant. Tigurina vertit, *pudeat vos coram veritate Dei, & pacto*, alij, *propter veritatem Dei, & testamentum.*

Secundò, Lyran. *De veritate Dei, & testamento*, inquit, transgrediendo debet homo erubescere: quia Deus videt vbique. Et Dionys. Vbique, inquit, & semper, & summè verecundemini de violatione & inhonoratione veritatis legis diuinæ, & præceptorum ipsius: quoniã ipse Altissimus omnia intuetur.

Aliter Palacius, qui hæc refert ad sequens *de discubitu in panibus*. Erubescite, inquit, à veritate Dei, & testamento eius; ne discumbatis in panibus in cultum idolorum. Certum enim est olim idololatras habuisse vsum comedendi idolothyta in deorum suorum cultum; iuxta illud: *Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.* Imò, & fideles in veri Dei latriam comedebant, iuxta illud: *Epulaberis coram Domino tu, & filius tuus.* Erubescite igitur discumbere ad comedendum coram falsis dijs; cùm veritas Dei & testamentum, quod cum ipso pepigistis, id vobis prohibeat, Vnus est verus Deus: ergo vnum illum adorabis: rursum fœdus cum vnico Deo pepigisti, cur fœdere violato deos falsos adoras? *Exodi 32.* *Deuter. 26.*

Mysticè.

Mysticè hæc sex pudenda sic explicat Rabanus. *Altiore sensu*, inquit, *coram matre Ecclesia, & patre Deo erubescit de fornicatione, qui idololatriam Gentilium, seu simplicitatem sectatur hæreticorum: anima enim, quæ relicto Dei consortio sequitur peruersorum errorem, spiritaliter fornicatur: vnde & damnabitur. Erubescit autem à præsidente, & à potente de mendacio, qui coram oculis diuinæ maiestatis præuaricator esse conuincitur sponsione sua, quam promisit in baptismi perceptione.*

VERS. 24. *Septima, discubitus in panibus, quid.*

DE DISCVBITV IN PANIBVS, ET AB OFFVSCATIONE DATI ET ACCEPTI] Septima res erubescenda est *discubitus in panibus*, per quem Primò, Palacius, vti paulò antè dixi, intelligit discubitum in idolijs, esumque idolothytorum, putà panum & ciborum idolis immolatorum. Secundò, Lyranus accipit primam sedem in mensa alterius (panis enim poni solet in capite mensæ, vbi residet paterfamilias) quam vetat Christus Lucæ 24. dicens: *Cùm inuitatus fueris ad nuptias, recumbe in nouissimo loco*: primum enim locum accipere propria auctoritate, signum est ambitionis magnæ. Tertiò, Dionys. insuper accipit excessum in pane & cibo per gulam. Sic & Rabanus, *in die iudicij*, inquit, *confusione dignus apparebit, qui comessationi & ebrietati semetipsum tradens turpiter incubuit.*

Verùm hæc, vel parerga, vel mystica esse liquet ex Græco qui habet ἡ ἐπὶ πήξεως ἀγκώνος ἐπ' ἄρτοις, id est, vt Complut. & Roman. *à fixione cubiti in panibus*; alij legunt, ἐπ' ἄρτου, id est, *supra panes.* Sensus est, q.d. In mensa pudeat te figere cubitum supra panem, illique incumbere, vti faciunt pagani & agrestes. Hoc enim Primò, rusticũ est & inciuile. Vnde Grobbianus (ita vocatur libellus de Ciuilitate, vel potiùs inciuilitate morum) inter alios rusticitatis & inciuilitatis actus hunc nominatim assignat, & taxat. Secundò, hoc signum est irreuerentiæ in Deum: illum enim in cibis & donis suis modesto graroque ore & gestu reuereri debemus: ipse enim ijs nos gratis pascit à iuuentute nostra. Tertiò, hoc signum est superbiæ: qui enim incumbit pani, videtur esse dominus mensæ & conuiuij, omnibusq; conuiuis velle dominari; quasi qui eos pane suo pascat, illumque eis negare possit, si velit. Quartò, hoc signum est gulæ: sic enim gulones Hebræi suspirantes ad ollas carnium, dicebant Mosi: *Vtinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in satietate!* Exodi 16.3. Sic porci incubant siliquis, & boues pascuis.

Symbol.

Symbolicè, discumbit in panibus diues, qui spes vitæ reponit in copia suarum frugum & opum, vel in excellentia artis suæ: vti faciebat ille qui ambitiosè sibi dicebat: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.* Quocirca dixit illi Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt?* Lucæ 12.19. Hunc sensum innuit Tigurina, dum vertit, *ne reponatis cubitum in victu parando.* q.d. Ne inuita-

nitamini, & præſidatis in arte parandi vobis victum & opes.

Octaua, eſt *offuſcatio dati & accepti*: offuſcatio & denigratio famæ, putà infamia. q. d. Erubeſce de infamia, quam incurres ſi non poſſis iuſtam reddere rationem & computum dati & accepti; ſi plus acceperis, quàm expenderis; ſi ſummam accepti non poſſis exæquare ſummæ dati & expenſi: hoc enim te arguet vel furem, vel diſſipatorem & prodigum rei alienæ tibi commiſſæ. Liber enim rationum dati & accepti clarus, non obfuſcatus eſſe debet. Erubeſce igitur ſi fuſcedo quæpiam liberum expenſarum offuſcauit, vt rationem integram debiti reddere nequeas, ait Palacius. Rurſum erubeſce, ſi dederis vel acceperis munera ad peruertendam iuſtitiam, aut ad rem turpem aliudve ſcelus perpetrandum. Item ſi beneficium acceptum indignâ recompenſatione fœdaris. ita Lyran. Dionyſ. Ianſen. Pro *offuſcatio* enim græcè eſt ἐπογμισμὸς, quod Complut. vertunt, *contemptus*; alij, *denigratio*: νόγμξ enim, id eſt cornus, dictus eſt à νυγὸν, id eſt nigrum, eò quòd ſit nigerrimus. alij, *repulſio contumelioſa*; Tigurina, *vituperatio*: *Ne vel dando*, inquit, *vel accipiendo ſubeatis vituperationem* ἐπογμισμὸς enim, ait Heſychius, eſt χλεύασμὸς, ὕβρισμα, φαυλισμὸς, ἀποδοκιμασία, id eſt, vituperatio, denigratio, fraus, contumelia, impoſtura ἐπογμίζω enim eſt idem quod vitupero, denigro, conuitior, infamo, εἰς νόγμας ἀποπέμπω, id eſt, ad coruos mitto, in malam crucem relego, profligo, eijcio, damno, odio proſequor. Hic ſenſus eſſe poſſet, q. d. Noli coruum agere, noli eſſe furax, noli re denigrare rapacitate: corui enim poma, &c. furantur, & in nidum inferunt, nec vnquam referunt aut reſtituunt.

Myſticè Rabanus hæc refert ad auarum, *qui per parſitatem*, inquit, *ea proximis non tribuit, quæ cum ceteris omnibus communiter habenda à Deo accepit.*

Vers. 25. A SALVTANTIBVS DE SILENTIO: A RESPECTV MVLIERIS FORNICARIÆ: ET AB AVERSIONE VVLTVS COGNATI. NE AVERTAS FACIEM A PROXIMO TVO: ET AB AVFERENDO PARTEM, ET NON RESTITVENDO] Nona res erubeſcenda eſt, q.d. Pudeat te de ſilentio à ſalutantibus: ſi ſcilicet te ſalutantes non reſalutes, ſed ſileas, ſilenſq; pertranſeas. Hoc enim inofficioſum eſt, inciuile, ruſticum, animiq; auerſi & arrogantis indicium. Tigur. *pudeat te ſilentij coram ſalutantibus.* Hoc ſilentium ſilentij cùm quis non appellat, nec ſalutat amicum, Græci ἀποστοργίαν vocant: de quo Ariſtot. lib. 8. Moral. *Quòd ſi*, inquit, *diuturna fuerit abſentia, videtur & neceſſitudinis obliuionem adferre. Vnde dictum eſt illud: Multas amicitias ſilentium diremit.* Huc facit illud Alphij fœneratoris apud Columel. *Bona nomina nonnunquam mala fieri, ſi nunquam interpellés.* Per *nomina* intellige debita vel iuſtitiæ, vel amicitiæ, quæ ſi nunquam interpellentur, id eſt repoſcantur, in obliuionem abeunt & euaneſcunt.

Nona, eſt non reſalutare ſalutantes.

Aliter noſter Salazar in Prouerb. c. 27. nu. 78. Erubeſce *à ſalutantibus de ſilentio*, hoc eſt, inquit, erubeſce ſalutare alios *inter noctis ſilentia*. q.d. Noli eſſe antelucanus, ſiue nocturnus & importunus ſalutator, iuxta illud Prouerb. 27. 14. *Qui benedicit proximo ſuo voce grandi de nocte conſurgens, maledicenti ſimilis erit.* q.d. Quiſquis intempeſtâ nocte ſalutes inclamat propter grauem moleſtiam, quam ſalutatis affert, ſomnum eorum interturbãdo, eoſq; percellendo; hic maledicentibus, & malè precantibus nihilo diſpar cenſebitur. Sic ergo *de ſilentio* idem eſt, quod *de nocte*, ſiue nocte ſilenti. Verùm hic ſenſus obſcurior, minuſque vſitatus videtur. Adde, quòd Græcum περὶ, id eſt *de*, hoc loco notat non tempus ſed materiam, de qua erubeſcendum eſt: ſicut ἀπὸ, id eſt *à*, notat perſonas; vti dixi v. 21.

Huc facit illud Iſocratis ad Demonicum: *Moribus quidem ſis facilis ſalutator, verbis autem bonus ſalutator. Eſt autem facilis quidem ſalutatoris, appellare obuios; boni autem ſalutatoris, verbis ipſis humaniter accipere.*

Porrò Syrus hanc gnomen ita paraphraſticè reddit: *Quicunque ſalutatur & filet, ipſe eſt fraudator magnus; ſalutationem quam impertitus es ei, non reddis tibi; depoſitum quod das illi, ita reddit tibi.* Ita contingit, vt qui ſalutationem non reddunt, neque depoſitum reddant. Præclara eſt ſententia: *Reſaluta ſemper: imò ſaluta prior.* Sic B. Virgo prior ſalutauit Elisabetham, eamq; cum prole impleuit Spiritu ſancto. Sic Apoſtolus in omnibus epiſtolis fideles officioſè ſalutat. *Salutate*, inquit, *omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecum ſunt fratres, ſalutant vos omnes ſancti*, Philip. 4. Vbi Ambroſiaſter: *Salutatio fratrum*, inquit, *ſolatium inuicem præſtat: quaſi imagines enim exhibet diuiſorum.* Denique honor (qualis eſt ſalutatio) eſt in honorante & ſalutante, non in honorato & ſalutato.

Excipe caſum vnum, quando ſcilicet negotijs altioribus, vt precibus, contemplationi, ſacrificio quis vacat: tunc enim ita Deo tota mens danda eſt, vt ſalutantes non reſalutet, imò nõ audiat, nec videat. Qua de cauſa Eliſeus iuſſit Giezi, vt ſuſcitaturus mortuum mentem totam in Deum eius opẽ implorando colligeret, ac neminem per viam ſalutaret, 4 Reg. 4. 29. Idem iuſſit Chriſtus 72. diſcipulis cùm eos miſit ad prædicandum, Lucæ 10, 4. Et S. Carolus Borromæos Romæ ſolitas ſeptem baſilicarum obiens ſtationes, ita precibus & Deo vacabat, vt ſalutatus licèt à parentibus & amicis neminem tamen reſalutaret. Idem faciebat noſter B. Aloyſius Gonzaga. Idem plurimos feciſſe Romæ anno iubilei 1625. magna animi voluptate conſpexi. Simile ſilentium colebant Pythagoræ diſcipuli, ideoq; piſces in honore habebant, quòd ſi natura ſua ſint ſilentes & muti. Vnde Plutarc. in Sympoſiacis Pythagoricos ait à piſcium eſu abſtinuiſſe ex reuerẽtia, quòd hos quaſi diſciplinæ ſuæ domeſticos agnoſcerent, propter ἀχημοσύνην, id eſt ſilentium, quod inter animantium genera piſcibus eſt proprium, ceteris enim quibuſque ſua eſt vox. Cauſam affert Ariſtot. l. 4. Hiſtor. anim. c. 9. quòd piſcibus neq; pulmo ſit, neque guttur, neq; arteria, quæ tria ad vocem requiruntur. Addit Athenæus Pythagoricos ſolos piſces nõ guſtare, quaſi ſacros ob ſilentium, quod Pythagoras docuit. Igitur ſicut is qui cum rege colloquitur, neminem licèt ſe ſalutantem reſalutat, vel interroganti reſpondet: ſic multò magis idipſum facere debet qui cũ Deo in oratione colloquitur. Hoc enim exigit Numinis maieſtas, honor & reuerentia, coram qua omnis officioſa ſalutandi vrbanitas faceſſat oportet.

Oratio excludit ſalutationes.

Pythagorici non edebant piſces ob ſilentium.

Decima eſt: pudeat te *à reſpectu*, græcè ἐξ ἐμφάσεως, id eſt, aſpectu, intpectione, *mulieris fornicariæ*; Tigurina, *pudeat te inſpicere mulierem meretricem.* Hoc enim eſt ſignũ animi impudici & fornicarij. Oculi enim ſunt in amore duces: & vbi eſt oculus, ibi eſt amor, mens & animus. Vnde Chriſtus: *Ego autem dico vobis*, inquit, *quia omnis qui viderit mulierem*

Decima, eſt aſpectus meretricis.

ad

ad concupiscendam eam, iam mechatus est eam in corde suo, Matth. 5. 28. Pudet nos rem turpem, olidam & fœtidam inspicere, in eaq; oculos figere: multò magis pudeat inspicere meretricem, quid enim turpius & putidius meretrice? Memorabile est, quod in vita S. Ephrem, de eo in hæc verba scribit Auctor. S. Ephrem ingrediens vrbem Edessam rogauit Deum, vt in ingressu obuiam haberet hominem, qui secum à S. Scriptura sermonem exordiretur. Occurrit ei meretrix, eumque attentiùs intuita est. Ad quam Sanctus: *Dic*, inquit, *mihi puella, cur ita intentis in me intueris oculis?* Cui illa: *Intueor te, quia ego mulier ex te viro sumpta sum. Tu autem me me intuearis, sed terram, ex qua tu vir sumptus es.* Quæ cùm audisset S. Ephrem, glorificauit Deum, quòd per meretricem tam sapienter ex sancta Scriptura se instruxisset.

Vndecima. auersio vultus à cognato.

Vndecima est: Pudeat te *ab auersione vultus cognati*, hoc est, *à cognato*; Græcè, ἀπὸ ἀποστροφῆς πρόσωπου συγγενοῦς, (Complut. legunt ἐυγενοῦς, id est, *nobilis*) quod Tigurina vertit, *pudeat te auertere faciem à cognato*; alij, *pudeat te ob auersum vultum cognati*. Si enim tu ab eo vultum tuum auertas, ipse vicissim tuum à te auertet. Aliter Iansenius: Monet, inquit, pudendum esse de auersione vultus cognati, hoc est, de eo quod vultus eius & aspectus contemnitur. Sic enim dictum est *auersio vultus cognati*, sicut psalm. 131. *Non auertas faciem christi tui.* Pro eo non contemnas, nec aspernetis faciem christi tui: auersio enim vultus signum est contemptus. Vnde superbi, cùm ex humili in altum assurgunt, dedignantur aspicere & salutare suos cognatos & propinquos, quem fastum hìc taxat Siracides.

Duodecima. auersio vultus à proximo.

Duodecima: *Ne auertas faciem à proximo tuo.* Hoc membrum deest in Græco: vnde Iansenius suspicatur illud irrepsisse in Latino, atque ex versione, vel commentario alicuius insertum esse contextui: videtur enim duntaxat esse expositio membri præcedentis. Verùm Latini codices constanter habent hoc membrum: vnde videtur id olim in Græco extitisse, præsertim quia aliud est auertere faciem à cognato, aliud à proximo. Igitur postquam monuit à cognatis nõ esse auertendum vultum, monet idem non esse faciendum proximo cuilibet quantumuis extraneo, pauperi, vili & misero. Omnes enim proximi sumus, id est, fratres, ab eodem Deo creati, ex eodem parte Adamo & matre Eua prognati, eodem Christi sanguine redempti, eodem baptismo renati, in eadem Ecclesia, fide, spe & charitate coadunati. Quare pudendum & indignum est, aliquem talem auersari, ab eoque vultum auertere.

Decima tertia, partem ablatam non restituere.

Decima tertia: Pudeat te *ab auferendo partem, & non restituendo.* q. d. Pudeat te cognato, vel proximo auferre partem iure hereditario aliove simili illi debitam, eamdemque detinere, nec illi restituere; hæc enim continua est violentia, & iniustitia. Propriè taxat eos qui ex eo quod inter plures diuidendum est, aliquot partes auferunt, sibique vsurpant, quasi postea illas restituturi, & in massam communem relaturi; at vbi eas consumpserunt, vel securè possident, de restituendo non cogitant.

Græca aliter habent, nimirum ἀπὸ ἀφαιρέσεως μερίδος & καὶ δόσεως, id est, *ab ablatione partis & donatione*; Tigurina, *pudeat te parte sua aut dono defraudare quemquam*; alij, *pudeat te ob ablatam partem donationemq́*: q. d. Cùm cognato vel proximo aliquid donatum, vel testamento relictum est quod tecum diuidat; tu noli eum suâ parte & dono spoliare, vt totum tibi vendicare & occupare velis. Hæc enim tyrannis est, leonina societas, & publicum furtum. Noster pro καὶ δόσεως videtur legisse ἄνευ ἀποδόσεως, id est, *sine restitutione*, hoc est *non restituendo.*

Vers. 27.

NE RESPICIAS MVLIEREM ALIENI VIRI, ET NE SCRVTERIS ANCILLAM EIVS: NEQVE STETERIS AD LECTVM EIVS] Clarè sensum reddit Interpres: nam Græca hęc eâdem phrasi, qua præcedentia enuntiant: *à consideratione* (Complut. *ab animaduersione*, græcè enim est μὴ ἐμβλέπειν) *mulieris coniugatæ: à sollicitatione* (græcè ἀπὸ περιεργίας, quod Complut. vertunt, *curiositate*) *ancillæ eius*: supple & repete, *erubesce*, vel pudeat te: *& ne steteris super lectum eius*; Complut. *ne steteris ad cubiculum eius*; Tigurina, *pudeat te concumbere cum muliere viro iunctâ: adhæc ancillæ eius iam spiam attentare pudicitiam, & ad lectum eius accedere*; alij, *pudeat ob contemplationem maritatæ mulieris, ob curiosam sollicitationem ancillæ ipsius, & ne steteris ad lectum eius.*

Decima quarta, est intuitus mulieris coniugatæ.

Decima quarta res valdè erubescenda, est curiosus aspectus & intuitus mulieris coniugatæ: hic enim est signum & initium adulterij, cuius tantum apud omnes gentes est probrum, tanta in familiam & remp. iniuria, vt mariti æquè ac iudices vbiuis ferè locorum illud morte vindicent. Huic affine est tentare ancillam eius: honor enim ancillæ est honor dominæ, mariti & totius domus. Paulò aliter Palacius, q. d. Erubesce, ne concupiscas vxorem alienam, nec ab eius ancilla scruteris quid sua domina faciat, eam ad lenocinium dominæ solicitando: neque noctu stes foris gyrans domum, vbi lectus eius est, scilicet dominæ. Itaque Author deterret à concupiscentia vxoris alienæ, & à solicitanda eius serua, vt heram solicitet; & à circumeundo loco vbi vxor aliena lectum habet.

Hic sensus valdè commodus & appositus est, eumq; innuit τὸ *ne scruteris*: ac solent lenones per ancillas parare sibi aditum ad heras.

Mysticè Rabanus, *Ancilla*, inquit, *est cupiditas carnalis, quæ subijci debuit spiritus imperio, iuxta illud, quod Dominus ad Cain ait: Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius. Sed ipsa versa vice dominatur in reproborum conuersatione. Idcirco prohibemur hanc ancillam scrutari, hoc est suggestionibus illius subijci; & stare ad lectum eius, in delectationibus videlicet illius accumbere. Vnde sapientia in Proverbijs hanc mulierem in cubili suo luxuriantem, & ad sui commixtionem alios illicientem reprehendit, ipsumq́ vias suas prohibet, dicens: Nunc ergo, fili, audi me, & attende verba oris mei: ne abstrahatur mens tua in vijs illius, neque decipiaris semitis eius; multos enim vulneratos deiecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea: viæ inferi domus eius penetrantes interiora mortis.*

Genes. 4. Prou. 5.

Vers. 28.

AB AMICIS (perperam aliqui addunt *cane*: hoc enim delent Græca & Latina Romana) DE SERMONIBVS IMPROPERII: ET CVM DEDERIS, NE IMPROPERES] q. d. Coram amicis erubesce improperare eis quippiam: & si quid eis donaueris, noli improperare: hoc enim est inciuile, probrosum, & amicitiæ iniurium. Vnde Glossa interlinearis: *Datum effusas, qui improperat. Imitare Deum, qui dat affluenter, & non improperat.* Et Rabanus: *Obscurat enim datum*, inquit,

Decima quinta, est exprobratio.

qui

qui malo impropery lacerat proximum; Tigurina, *pudeat te appetere contumelijs amicos, aut quod donaris, exprobrare*. Sapienter Iſocrates Demonicum admonet: *Si quòs*, inquit, *vis facere amicos, bonum quippiam dic de ipſis ad renuntiaturos; principium enim amicitiæ laus, ſimultatis verò vituperatio.*

Decimaquinta eſt hæc res erubeſcenda. Sequitur decimaſexta initio c. ſequ. quam proinde Palacius, Tigurina & alij huic capiti annectunt.

Myſticè hæc omnia ſic explicat noſter Aluarez de Paz de mortificat. hominis inter. lib. 2. p. 3. c. 3. Hæc, inquit, tibi confuſionis ſint occaſio, ſi in conſpectu parentum, ſcilicet Chriſti & Eccleſiæ, rem creatam immodicè amans, fueris ſpiritualiter fornicatus: ſi fueris coram Deo omnium iudice & omnipotente mentitus: ſi in aliquo in conſpectu eiuſdem iudicis rei ac factoris deliqueris: ſi plebem aut congregationem, in qua viuis, iniquitate ſcandalizaueris: ſi ſocium iniuriâ affeceris: ſi in domo tua de furto in legem Dei admiſſo notatus fueris: ſi in conuiuio ſuperbiens primas ſedes elegeris: ſi muneri tuo minimè ſatisfaciens, tuam famam denigraueris: ſi ſalutantes præ arrogantia non ſalutaueris: ſi intentis, aut minùs pudicis aut cautis oculis pulchram mulierem aſpexeris: ſi ad ampliorem dignitatem euectus, propinquos aut amicos habitos in humili ſtatu, contempſeris. Pro his & alijs ſimilibus, quæ peccata ſunt, tibi erubeſcendum eſt: at pro illis, quæ à natura ex diuinæ prouidentiæ ordine ſuſcepiſti, nulla eſt habenda confuſio.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAp. præcedenti docuit, de quibus erubeſcendum: nunc docet, de quibus non ſit erubeſcendum. Igitur ſicut ibi ſedecim ſpecies pudoris boni aſſignauit, ita hîc tredecim ſpecies pudoris mali aſſignat. Inde v. 9. vſque ad 15. agit de cuſtodia filiarum, & cauendis mulieribus. Denique à v. 15. vſque ad finem agit encomiaſtem ſapientiæ & omniſcientiæ Dei in admirabili Solis, maris, ceterorumq; operum fabrica, diſpoſitione & gubernatione.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. NOn duplices ſermonem auditus de reuelatione ſermonis abſconditi, & eris verè ſine confuſione, & inuenies gratiam in conſpectu omnium hominum: ne pro his omnibus confundaris, & ne accipias perſonam vt delinquas.

2. De lege Altiſſimi, & teſtamento, & de iudicio iuſtificare impium,

3. de verbo ſociorum & viatorum, & de datione hereditatis amicorum.

4. de æqualitate ſtateræ & ponderum, de acquiſitione multorum & paucorum,

5. de corruptione emptionis & negotiatorum, & de multa diſciplina filiorum, & ſeruo peſſimo latus ſanguinare.

6. Super mulierem nequam bonum eſt ſignum.

7. Vbi manus multæ ſunt, claude; & quodcumque trades, numera, & appende, datum verò & acceptum omne deſcribe.

8. De diſciplina inſenſati & fatui, & de ſenioribus, qui iudicantur ab adoleſcentibus: & eris eruditus in omnibus, & probabilis in conſpectu omnium viuorum.

Vers. 1: Decima ſexta, eſt reuelatio ſecreti.

NON DVPLICES SERMONEM AVDITVS DE REVELATIONE SERMONIS ABSCONDITI] Hæc pertinent ad finem cap. præced. Eſt enim hic decima ſexta & vltima res erubeſcenda: Vnde Græca hæc eâdem phraſi, quâ præcedentia enunciant, hoc modo, Ἀπὸ ἀνυπροσιτου, ἢ λόγου ἀκοῆς, & ἀπὸ ἀποκαλύψεως κρυβίου λόγου ἀσεφείας, id eſt, *ab iteratione, & ſermone auditus, & (το & eſt exegeticum, idemque valet quod id eſt) à reuelatione ſermonum abſconditorum*, ſupple & repete, *erubeſce*; Tigurina, *pudeat te, quod auditione acceptũ fueris, enunciare alteri, & res ſecretas effutire.* Igitur *non duplices*, id eſt, non iteres, *ſermonẽ auditum*; quem ſcilicet audiuiſti vt ſecretũ: quod tibi ſemel dictũ & commiſſum eſt, ſecundò dicere, alterique reuelare nolis. Vnde explicans ſubdit: *De reuelatione ſermonis abſconditi*, ſubaudi & repete, *erubeſce*: q.d. *Duplicare ſermonem auditum* non eſt aliud, quàm reuelare ſermonem abſconditum: cuius rei quemque pudere debet: habet enim ſpeciem infidelitatis & proditionis. Huc facit illud Iſocratis ad Demonicum: *Diligentiùs ſerua verborũ quàm pecuniarũ depoſita. Oportet enim bonos viros meremur iramento fideliorum præſtare.* Laudat Maximus ſerm. 20. Demoſthenem, cui cùm quiſpiã exprobraret oris graueolentiam, reſpondit: *Bene dixi: multa enim in os ſecreta computrescunt.* Solent enim res in occulto congeſtæ computreſcere.

ET ERIS VERE SINE CONFVSIONE (græcè ἀναισχυντήσεις, id eſt, pudibundus) ET INVENIES GRATIAM OMNIVM HOMINVM] q.d. Si hæc ſedecim erubeſcenda, quæ iam recitaui, obſeruaueris, deque iis erubeſcas, ac proinde ea caueas; vtique eris pudibundus & verecundus, proculque ab omni confuſione & ignominia, ideoque gratioſus apud omnes homines. Pudibundus enim ſtudiosè cauet omnia pudenda, quæcumq; ſcilicet ei confuſionem, id eſt, pudorem & verecundiam, creare poſſunt. Sicut ex aduerſo impudens & inuerecundus multa facit audacter & impudenter, quæ ei confuſionem & ignominiam afferunt. Tigurina, *ita demum verecundus verè fueris, & gratiam inueneris apud omnes homines.*

NE PRO HIS OMNIBVS CONFVNDARIS: ET NE ACCIPIAS PERSONAM, VT DELINQVAS] Est antithetis præcedentium. Hucusque recensuit sedecim res, de quibus est erubescendum: nunc à contrario subiungit tredecim, de quibus non est erubescendum. Quare hîc propriè incipit c. 42. Dicit ergo: *Ne pro his omnibus*, quæ scilicet iam dicturus sum, *confundaris*, græcè αἰσχυνθῇς, id est, pudefias verecundaris, erubescas: ita vt ob pudorem ea omittas & negligas. Vnde id explicans subdit: *Et ne accipias personâ vt delinquas*. q.d. Ne ex metu & verecundia adeò respicias & reuerearis personam aliquam, vt propter eam aliquid contra legē, æquitatem vel honestatem committas & pecces. Peruersus enim est pudor, qui ad peccatum cogit, vel impellit. Tigurina, *in his omnibus ne des locum pudori: nec personæ cedas, vt delinquas*; alij, *ne de his te pudeat: néue suscipias personam, vt pecces.*

Tredecim species pudoris mali.

VERS. 2. DE LEGE ALTISSIMI, ET TESTAMENTO: ET DE IVDICIO IVSTIFICARE IMPIVM] Repete *ne confundaris*. Prima hæc res est, de qua non est erubescēdum. q. d. Ne confundaris, néue te pudeat legis Dei Altissimi, quod scilicet eam serues, vel defendas. Ipsa enim est *testamentum*, id est vltima voluntas Dei continens eius pacta & promissa, quæ legē seruantibus pollicitus est & præparauit. Multi enim ex pudore legem Dei publicè coram hominibus mundanis & vanis seruare non audent, quibus comminatur Christus: *Qui me erubuerit, & sermones meos, erubescam & ego illū coram Patre meo*, Lucæ 9. Tigur. *ne des locū pudori in lege, & pacto Altissimi*. q.d. Nullius te pudor astringat ad violandā legem & testamentū Dei, vel meliùs: Si legem & testamentum Dei seruasti, nulla propterea afficiaris verecundia. Iubet lex Dei pati iniurias: offerre alteram maxillam percutienti vnam: ministrare seruis nostris. Si hęc facimus, iniustum est vt propterea afficiamur verecundia; licèt nobis id alij improperent. Imò verò adeò nos legis Dei pudere non debet, vt de ea exultare & gloriari debeamus, iuxta illud c. 39. 12. *In lege testamenti Domini gloriabitur*. Summa enim hominis gloria est, quòd Deo suo obediat, obsequatur & seruiat, iuxta illud c. 23. 38. *Gloria magna est sequi Dominum*. Hugo per *testamentum* accipit nouum, quod Christus instituit & sua morte sanciuit, de quo S. Augustin. *O mira dispensatio, à testatore fugiunt heredes, & intuentur in cruce latrones!* In hoc testamento septem legauit, pauperibus regnum cælorum, mitibus terram viuentium, lugentibus consolationem, esurientibus iustitiam satietatem, misericordibus misericordiæ consecutionem, mundis corde Dei visionem, pacificis Dei filiationem.

Prima, est pudor obseruationis legis Dei.

Secunda res non erubescenda, est veracitas iudicij: q.d. Ne confundaris, id est, pudore suffundaris; & ne accipias personam, vt propter respectum & reuerentiam personæ cuiuspiam, *de iudicio*, id est in iudicio, iustifices impium: ita vt in gratiam potentis peruertas iudicium, causamque ei qui ius habet, abiudices, & ei qui ius non habet, adiudices. Tigurina, *ne des locum pudori: ne personæ cedas* (hæc enim in omnibus sequentibus repetenda sunt) *in iudicio, quo secundùm impium iudices*. Causam dat S. Isidor. lib. 3. Sentent. c. 53. *Qui enim*, inquit, *consanguinitatis vel amicitiæ fauore, sine inimicitiarum odio, iudicium peruertunt: sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur*. Hoc est, quod in sensu mystico taxat Deus per Ezechielem cap. 13. v. 19. *Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt*. Nā vt exponit S. Gregor. homil. 27. in Euangel. *Non morientem interficit, qui iustum damnat: & non viciurum viuificare nititur, qui reum à supplicio absoluere conatur*. Peruulgatum est illud, iudicē, si fieri posset, exoculatum esse oportere, ne quempiam litigantium agnoscat. Hinc Plutarch. in lib. de Iside: *Thebu*, ait, *iudicum imagines visuntur absq; manibus, & summi iudices oculi carent, eò quòd iustitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur*. Item Deut. 11. sic Deus iudices informat: *Quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus. Nullus erit distantia personarum: ita parvum audietis vt magnum, nec accipietis cuiuspiam personam: quia Dei iudicium est*. Huc spectat illud Petri Rauenn. apud Nanium in Iudice: *Nihil adeò gloriosè luces in iudice sicut amare & exhibere iustitiam sine omni acceptione personarum. Tesle enim Tullio prouerbialiter dicitur, Exuit personam iudex quisquis amicum induit. Æquitas, cui iudex obsequitur, sinistram odij vel amoris dexteram odit. Nam talis esse debet iuris ministet, vt in eius manu nullius auctoritate persona erubescat aut vacillet libra iustitiæ.*

Secunda, est pudor veri iudicij.

Iudicum effigies sine manibus à Cœt

VERS. 3. DE VERBO SOCIORVM, ET VIATORVM] Tertia res non erubescenda est: Ne confundaris *de verbo sociorum & viatorum*: græcè, περὶ λόγου κοινωνῶν καὶ ὁδοιπόρων; quod Primò, Tigurina vertit, *ne des locum pudori in salutandis sociis & viatoribus*; Vatabl. *in compellandis sociis & hospitibus*. Secundò, Paleius: Solent socij, inquit, verba quædam dicere, quæ nos pudore suffundunt: solent idem & viatores; qui vt prouocent ad risum, probra iaciunt in eum cui occurrunt. Monemur ergo, ne rubore perfundamur ex verbis sociorum; nec enim hostes sunt, qui iniuriæ causâ illa dicant; sed sunt socij, qui risus aut amoris causâ nos prouocant ad ruborem. Similiter ex verbis viatorum: nec enim illi ob contumeliam, sed ad alleuiandum viæ laborem, scurrilia illa profundunt.

VERS. 3. *Tertia, est pudor iocū sanctorum.*

Tertiò, alij oueliùs λόγον, id est verbum, vertunt rationem, causam, litem, negotium. q.d. Ne confundaris in ratione, lite vel causa, quā socius tuus habet cum extraneis, quales sunt viatores, stare rectus pro veritate & æquitate; vt ob socij tibi amicitiā coniuncti metum & reuerentiam, illi præter ius faueas & extraneos iniustè condemnes; malens offendere Deum, quàm socium; ac violare iustitiam, quàm amicitiam.

Secunda explicatio plana est, naturalis & obuia; sed tertia profundior, eamque exigere videtur τὸ *Et ne accipias personam, vt delinquas*, v. 1. quod ad sequentes hosce casus referendum est. Aliter hæc explicant Rabanus, Lyranus & Dionysius: sed sensus iam datus videtur genuinus.

Quarta est: Ne confundaris DE DATIONE HEREDITATIS AMICORVM] græcè ἐπιῤῥοῦ, id est, sociorū & sodalium, qui scilicet in eadem hereditate participant, & partem obtinere debent. q.d. In distributione & diuisione hereditatis æqualiter & fideliter inter socios & heredes diuidēdę noli ex pudore vni plus fauere, quàm alteri; vni plus tribuere & dare, quàm alteri. Hoc enim est contra iustitiā distributiuā, & sæpè commutatiuam, quando scilicet heredibus per testamentum, legatum, donationem, &c. ad hereditatem ius acquisitum est.

Quarta, est pudor æquitatis in diuidendo.

Vnde

Vnde Tigurina vertit, *ne des locum pudori in hereditate consortium partiendo.*

Aliter Palacius, q.d. Si amicus fidei tuæ hereditatem commendauit, quam scilicet alicui alteri dares; nulla inopiæ verecundia cogat te, quin fidem serues, & hereditatem illi tribuas, cui ex fideicommisso debetur. Nam eam tibi vsurpare rapinæ piaculum est.

VERS. 4. DE ÆQVALITATE STATERÆ ET PONDERVM, DE ACQVISITIONE MVLTORVM, ET PAVCORVM] *Quinta, est pudor iniæ mensuræ.* Quinta res non erubescenda, est æqualitas & iustitia stateræ & ponderum, q.d. Ne confundaris, nec pudeat te exactum esse in seruanda æqualitate mensurarum & ponderum: etsi alios passim in ea fraudem facere cernas, ipsique te rideant. quasi scrupulosum & impudentem, qui non nouis malis artibus occultè rem tuam augere, iuxta illud Ps. 61. 10. *Mendaces filij hominum in statheris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Tigurina, *ne des locum pudori in adæquanda libra, aut ponderibus*; græcè οὐκ ἀναισχύντως ζυγῷ, id est, *in accurato examine staterę ac ponderum.* Multi enim auari institores, etsi ex proposito non curent inæqualia ponderare, tamen negligunt examinare an inæqualia sint: imò cùm suspicantur ea talia esse, dissimulant gaudentque, putantes peccatum iniustitiæ in hac inæqualitate regi per inscientiam vel ignorantiam affectatamqua in re grauiter errant.

Mystice statera prudentis Iudicij. Mystice Rabanus: *Statera dolosa*, inquit, *non tantùm in mensuratione pecuniæ, sed & in iudiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis; aliter sodalis, aliter audit ignoti; Statera vtique libras iniqua. Sed & is, qui sua bene gesta meliora, quàm proximorum; suaq; errata iudicat leuiora, quàm aliorum, trutina ponderat dolosa. Nec non & ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum, ipse autem vno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam, qui bona in publico, & multa agit in occulto, pro iniquitate libræ dolosæ abominatur à Domino. At qui sinceriter egit in omnibus, qui causam & causam æqua lance discernit; is nimirum iusti iudicis voluntati & actioni congruit.* Mysticas alias septem stateras, quibus expendenda sunt singula cuiusque opera, recensebo Prou. 11. 1.

Sexta, est pudor parui lucri iniusti. Sexta: Ne confundaris *de acquisitione multorum, & paucorum.* q.d. Non pudeat te, quòd alij iniustè per dolosa pondera multum lucrentur, tu verò per iusta lucreris pauca: quia melius & fructuosius est parum lucrari iustè, quàm multa iniustè. Aut q.d. Non pudeat te tuæ iustitiæ, iustęque fortunæ, siue multùm, siue parùm lucreris & possideas: sed sorte tua iustè parta contentus esto. Pluris enim est iustitia, quàm opes immensæ: pluris est paupertas iusta, quàm abundantia iniusta. Rursum non pudeat te sectari parua lucra, quia per parua multiplicata gradatim peruenitur ad magna. Vnde Hebræorum est prouerbium: *Melius est lucrari multa quinque, quàm pauca decem*: quia multa quinque addita, maiorem numerum efficient, quàm pauca decem; ita Palacius. Vnde Tigurina, *non pudeat te in possidendis tua multis, tua pauca.* Huc facit paradoxum mercatoris, cuius superiùs memini: *Ditatus sum emendo caro, & vendendo vili pretio.* Aliter Lyranus & Dion. q.d. Pudeat te multa lucrari per rapinam, pudeat item te pauca lucrari per tuam inertiam & desidiam. Verùm prior sensus est genuinus.

VERS. 5. DE CORRVPTIONE EMPTIONIS ET NEGOTIATORVM, ET DE MVLTA DISCIPLINA FILIORVM, ET SERVO PESSIMO LATVS SANGVINARE] *De Septima, est pudor dissipare monopolij.* Septima res non erubescenda est: Non confundaris *de corruptione emptionis, & negotiatorum*; ita Rabanus, Lyranus, Dionysius: licèt alij nonnulli pro *corruptione* legant *correptione*, huncq; dent sensum, q.d. Ne pudeat te corripere & redarguere fraudes & iniustitias, quæ à mercatoribus in emptione & venditione committuntur. Ita legit & intelligit Iansenius: qui eidem alteram lectionem, quæ habet *de correptione*, sic adaptat & conciliat, q.d. Non pudeat te de reprehensa vel vitiata corruptione emptionis & mercatorum. Verùm Romana, Rabanus, Lyranus, Dionysius, & alij constanter legunt *corruptione*. q.d. Non pudeat te quòd videas multos mercatores tui similes, corrumpere merces, quas vendunt, earumque pretia, itaque multum ditescere; cùm tu integras vendas merces, iustaque pretia, ideoque parum ditescas. Pluris enim est integritas conscientiæ cùm paupertate, quàm corruptela conscientiæ cum magnis thesauris.

Aut potiùs q. d. Non pudeat te corrumpere emptionem, græcè πράσιν, id est venditionem, vel auctionem publicam negotiatorum cùm, scilicet, ipsi faciunt monopolium, & inter se, vti sæpè fit, vel tacitè, vel expressè conspirant, vt merces pluris non emant, vel minoris non vendant; esto pretium plus iusto augeant, vel imminuant: q d. Non pudeat te turbare & dissipare monopolia, & conspirationes iniquas mercatorum, quibus res vel pluris iusto vendunt, vel minoris iusto emunt; ferendo scilicet pretium maius in emptione, ac minus in venditione; illudque non rigidum, sed moderatum.

Huic expositioni fauent quidam Græci codices, qui habent: *Non pudeat te* οὐκ ἀδιαφθόρου πράσεως, id est, *de emptione incorrupta*, hoc est bonæ fidei, quæ fit iusto pretio. Communiter tamen legunt οὐκ ἀδιαφόρου πράσεως. q.d. Non pudeat te de differenti venditione; quòd: scilicet, in pretio differas à ceteris mercatoribus, plus æquo rigidis, tuaque merces moderato pretio diuendas. Adpe, ἀδιαφορία (vnde deducitur ἀδιάφορον) significare distrahere diuellere, perdere, resoluere, discutere; quòd noster vertit *corrumpere*. q.d. Non pudeat te distrahere & dissipare iniquas mercatorum conspirationes, quibus explicitè vel implicitè conspirant, vt merces minoris iusto emant, vel pluris iusto vendant; sic enim patrocinaberis iustitiæ, ac in rempub. iustum mercium pretium induces. Per *emptionem* intelligitur venditio, ac vice versâ per venditionem intellige quoque emptionem: hæc enim sunt correlatiua ac in actione publica, quam significat πρᾶσις, æquè ac alia quauis, vtraque interuenire necesse est.

Aliter Iansenius, q.d. Non pudeat te in differentijs, controuersijs & litibus, (hæc enim significat τὸ ἀδιάφορον,) quæ de venditione, & emptione oriuntur inter mercatores, citra gratiam & verecundiam iudicare pro æquitate; illique rem addicere, cui ex iustitia debetur: esto partem aduersam tibi amicam offendere debeas.

Porrò codices Græci Romæ correcti pro ἀδιαφόρου, id est, *differenti*, contrariè legunt διαφόρου, id est, *indifferenti*, hoc sensu: q.d. Non pudeat te de indifferenti venditione, vt scilicet indifferenti & æquali pretio vendas omnibus, non pluris

externis quàm ciuibus, nó pluris militibus quàm rusticis, non ploris inimicis quàm amicis. Vnde Tigurina, *ne des locum pudori in æquabili venditione mercium* alij, *indifferenti venditione mercatorum*, id est, *quæ sit æquabilis aut varia, cuius ratio non sit diuersa, vt res venales pluris minorisue vendantur*: alius rursum vertit *non pudeat te de indifferentium*, id est *forensium rerum mercatu & negotiatoribus*; alius, *non pudeat te de indifferentis venditione*, vt fiat oppositio inter indifferentem, id est, quemuis hominem, & mercatorem: q.d. Non pudeat te æquabili pretio, & indifferenter vendere eodem pretio plebeijs, rusticis, ceteritque qui mercatores non sunt, ac ipsis mercatoribus.

Octaua, est pudor castigationis filiorum.

Octaua res non erubescenda est *multa disciplina*, græcè παιδεία id est, institutio, correctio, castigatio, *filiorum*. Sunt enim multi qui eam erubescunt & omittunt, ne habeantur nimis duri in filios, vel nimis minuti & scrupulosi, quo fit vt filij suæ libertati & concupiscentiæ indulgentes, fiant proterui, rebelles, obscœni, rixosi, & proni ad omne malum. Tigurina, *ne des locum pudori in crebra liberorum castigatione.*

Nona, est pudor flagellandi seruum malum.

Nona est: Non confundaris, nec pudeat *te seruo pessimo*; græcè πονηρῷ id est prauo, peruerso, malitioso, *latus sanguinare*, id est, flagellis cruentare, & cædere vique ad sanguinem. Tigur. *ne des locum pudori in latere mali serui cruentando verberibus.* Durities enim serui duritiâ plagarum frangenda est, & malo nodo malus quærendus cuneus. Cauendum tamen ne id fiat ex ira, ideoque modus excedatur. Qua de causa Plato ait Lycurgus, seruum suum delinquentem per se noluit castigare, sed castigandum alteri tradidit: ne iratus modum excederet, & notaretur crudelitatis.

Mystiecè, seruus prauus est concupiscentia, & caro in gulam libidinemque prona: hæc disciplinis, ciliciis & verberibus castiganda est, etiam vsque ad sanguinem; vt spiritui se subdat: vti fecêre S. Dominicus fundator Ordinis Prædicatorum, qui singulis noctibus ter catena ferreâ vique ad sanguinem se cædebat, scilicet Primò, pro peccatis propriis; Secundò, pro animabus quæ cruciantur in Purgatorio; Tertiò, pro omnibus in peccato mortali existentibus. Item alter S. Dominicus Loricatus, qui quotidie disciplinas per integrum Psalterium faciebat; B. Petrus Damiani, S. Vincentius, qui publicas flagellantium se vsque ad sanguinem processiones vbiuis locorum instituebat; ac hoc anno Romæ Alexander Cardin. Vrsinus, qui tum aliàs, tum in profestis B. Virginis, in eius honorem se vsque ad sanguinem diuerberare solebat, vt ei se suumque cruorem & vitam offerret.

Exempla diuerberantium se ad sanguinem.

VERS. 6. SVPER MVLIEREM NEQVAM BONVM EST SIGNVM] Pro *signum* græcè est σφραγὶς, id est *sigillum*, sera, claustra. Decima est hæc res non erubescenda. q.d. Si vxorem vel filiam nactus es prauam & peruersam, non pudeat te illi custodiam exactam adhibere; imò, si opus sit, eam concludere, & seris obserare; ne libidini habenas laxet, aliudue scelus perpetret, quod longè maiorem pudorem & ignominiam tibi pariet, quàm eius clausura. Maior ergo pudor minori propulsandus est. Tigurina, *ne des locum pudori in mala male mulieri vtiliter adhibenda*; alij, *bonum est obsignari malam mulierem.*

Decima, est pudor custodiæ mulieris prauæ.

VERS. 7. VBI MANVS MVLTÆ SVNT, CLAVDE; ET QVOD-CVNQVE TRADAS, NVMERA, ET APPENDE: DATVM VERO ET ACCEPTVM OMNE DESCRIBE] Vndecima est hæc res non erubescenda: q. d. Vbi multi sunt homines & famuli multæque manus: vt inter eas probabile sit aliquos esse furaces, res tuas claude & obsera, ne quis eas furetur. Cùm verò supellectilem vel mentalem, vel cubicularem similemue alicui tradere oportebit; ne quid ex ea vel furto, vel negligentia depердas, Primò, eam numera, alterique adnumera, vt eodem numero tibi reddat & remuneret. Secundò, si res est, quæ libra appenditur, ac pro pondere æstimatur, appenda illam, vt rem eodem pondere tibi reddat & rependat. Tertiò, in libro rationum datum omne describe, æquè ac acceptum; vt constet quid dederis, quidue ex dato receperis, quidue tibi recipiendum reliqueris. Hæc enim exacta diligentia à viris prudentibus non verteretur tibi pudori & ignominiæ; sed prudentiæ & prouidentiæ: esto famuli furaces similesque idcircò te vocent auarum, tenacem, scrupulosum. Quocirca hac praxi vtuntur œconomi industrij principum, Cardinalium, ecclesiarum, monasteriorum, &c. eaque ratione res eorum integras conseruant. Nam Hispanorum est prouerbium, ait Palacius: *In arca aperta iustus peccat.* Occasio enim facit furem.

Vndecima, est pudor obseruandi res suas.

Tigurina, vt pari syntaxi hæc efferat, quæ præcedentis, pro *claude* vertit *claudendo*: quia Hebræis, inquit, eadem est vox infinitiui, & imperatiui. Verùm, etsi Hebræis sit eadem, Græcis tamen non est eadem, sed diuersa κλεῖσον enim tantùm est imperatiuus significans *claude*, non verò infinitiuus vt significet *claudere*, vel *claudendo*. Sic igitur habet Tigurina, *ne des locum pudori, claudendo* (quòd claudas cellas & areas) *vbi manus multæ sunt: in eo quod cuipiam traditurus es, ad numerum ponduſq́, tribuendo, omnisq; dando vel accipiendo syngraphus teſtata.*

VERS. 8. DE DISCIPLINA INSENSATI, ET FATVI, ET DE SENIORIBVS, QVI IVDICANTVR AB ADOLESCENTIBVS] Duodecima res non erubescenda est *disciplina insensatis* sed vera, actiua, quam scilicet des, & doceas insensatum; an passiua, quam scilicet accipias & discas ab insensato? Palacius passiuam accipit: q.d. Si quid te fatuus docuerit, ne te pudeat ab eo discere. *Sæpè etenim est alitor verba opportuna locutus.* Et latet nonnunquam margarita sub concha. Exemplo tibi sit Silenus Alcibiadis, & S. Augustinus etiam à puero doceri paratus. Ergo non adeò quis, quam quid dicat, est attendendum. hæc Palacius.

Duodecima, est pudor castigationis stulti.

Verùm melius *disciplinam* accipias actiuè: hæc enim propriè conuenit insensato & stulto: q.d. Ne confundaris, nec pudeat te disciplinam dare, id est, corripere & castigare insensatum & stultum, vt à stultitia desistat: ab hac enim castigatione multos retrahit pudor, ne, scilicet, videantur, quòd cum stultis agant, à quibus vicissim stulta dicteria & scommata audire & excipere debeant. Vnde Tigurina vertit, *ne des locum pudori insipientibus & stultis erudiendis*; Vatabl. *castigandis*, alij, *ne te pudeat in castigatione dementis & stulti.*

Decima tertia, & vltima est: Ne confundaris *de senioribus, qui iudicantur ab adolescentibus*: de tertia, pudor scilicet, adiuuandis & defendendis, ait Iansen. Aut potiùs & germaniùs: Nõ pudeat te de *senioribus*, id est seniorũ; Græcè ἐν πρεσβύταις, id est, extremè

Decima tertia, est pudor defensionis senum.

extremè ſenum, decrepitorum, ſilicerniorum. Hebræi enim *min*, id eſt *ex*, cum ablatiuo, ſumunt pro regimine genitiui: q.d. Nō te pudeat extremè ſenum, vt eos tuearis, cùm à iunioribus petulanter iudicentur, ridentur, vexentur. Non te pudeat decrepitorum cauſam agere, eiſque patrocinari contra petulantiam adoleſcentum eos ſubiannantiū. Noſter τὸ ἐξ ἀνηγέρων, id eſt *ſenioribus*, immediatè retulit ad φεῖσαι, id eſt *de*, quod præceſſit. Alij verò id ipſum referentes ad παιδείας, id eſt *diſciplinæ*, ſic vertunt, *non te pudeat de diſciplina decrepitorum*, id eſt non te pudeat admonere, & modeſtè corripere decrepitos, quando diſceptant cum adoleſcentibus ſe quaſi deliros irridentibus, dicendo, Bone vir, ſenex es & grandæuus: noli curare quid iuuenes iſti inſolentes dicant; pertranſi, quaſi non audias: ita lites & probra vitabis & ſopies. Nō conuenit in decrepitum contendere cum iuuenibus: hoc enim dedecet ætatem, grauitatem & prudentiam tuam. Vnde Complut. & Romani vertunt, *ne confundaris de diſciplina amentis, & ſtulti, & decrepiti litigantis cum adoleſcentibus*; Tigur. *ne des locum pudori, cùm decrepitus iuuenem cum iuuenibus experitur*, vt ſcilicet vel decrepito, vel iuuenibus contra ius faueas, cauſamque iniqui iniquè foueas & defendas: ſed ei, cui ius competit, ſiue is decrepitus ſit, ſiue iuuenis, illud ipſum tribuas & addicas. Alij vertunt, *ne te pudeat, neue perſonam accipias in decrepita* ſene (defendendo, vel admonendo, & dirigendo) *diſceptante cum iuuenibus.*

Porrò Palacius hoc membrum, æquè ac præcedens, paſſiuè accipit. q.d. Si etiam ſeniores te aliquid docent, tu ab illis diſce, quamuis illi iudicentur, aut etiam rideantur ad adoleſcentibus; eſt enim in canis prudentia. Qui & addit: Alius ſenſus eſſe poteſt: Si ſeniores pertrahantur ad iudicium ab adoleſcentibus; te nihil pudeat contra ſenem iuſtum ferre iudicium: ſicut Daniel c. 13. licèt puer iudicauit & condemnauit ſenes adulteros inſidiantes Suſannæ.

ET ERIS PRVDITVS IN OMNIBVS, ET PROBATIS, græcè διδοκιμασμένος, id eſt probatus, IN CONSPECTV OMNIVM VIVORVM] Ita Romana: hoc enim ſignificat Græcum πάντας ζῶντας, id eſt *omnis viuentis*. Perperàm ergo Iantenius, & alij pro *viuentum* legunt *virorum*. Senſus eſt, q.d. Si hęc ſedecim erubeſcenda, quæ recenſui, erubueris & caueris; ac viciſſim tredecim non erubeſcendā, non erubueris, ſed audaciter feceris, *mansè dupivet*, id eſt, rectè inſtitutus, benè moratus, verè ſapiens & prudens; ac vt talis probaberis, laudaberis & celebraberis, ab omnibus viuentibus. Complut. vertunt, *& eris eruditus*, *verax & approbatus coram omni viuente*; Tigurina, *ita demum eruditus verè ſueris, omniq; vitæ commendatus*; Vatablus, *probatus.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De cuſtodia filiarum & cauendis feminis. Hæc enim pudorem & infamiam, de quo hactenus egit, hominis conciliant.

Verſ. 9. Filia patris abſcondita eſt vigilia, & ſolicitudo eius aufert ſomnum, ne fortè in adoleſcentia ſua adulta efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat: 10. ne quando polluatur in virginitate ſua, & in paternis ſuis grauida inueniatur: ne forte cum viro commorata tranſgrediatur, aut certè ſterilis efficiatur.

11. Super filiam luxurioſam confirma cuſtodiā, ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, à detractione in ciuitate, & obiectione plebis, & confundat te in multitudine populi.

12. Omni homini noli intendere in ſpecie: & in medio mulierum noli commorari:

13 de veſtimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.

14. Melior eſt enim iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.

FILIA PATRIS (græcè παρθένος, id eſt, *patri* in datiuo) ABSCONDITA EST VIGILIA, ET SOLICITVDO EIVS AVFERT SOMNVM, NE FORTE IN ADOLESCENTIA SVA ADVLTA EFFICIATVR, ET CVM VIRO COMMORATA, ODIBILIS FIAT] Senſus eſt, q.d. Filia patri ſuo affert occultam vigiliam; hoc eſt, etiam oportet patrem vigilare in ſtatum & mores filiæ; adeoque hæc vigilia, vigilantique & perpes ſolicitudo, vt congrua ætate nuptui tradatur, nec à quopiam, iuuene decipiatur, vel praui quid hauriat & addiſcat, patrem ita coquit & affligit, vt ſæpè noctu ei ſomnum adimat. Tigurina, *filia patri occultam affert vigiliam, & ſomnum abigit ſolicitudo eius.* Porrò prima patris de filia ſolicitudo eſt illa, quam ſubdit: *Ne* in domo paterna *adulta* (ita legendum cum Romanis, non *adultera*, vt Iantenius, Palacius, & alij) *efficiatur*; Græcè ἐξαμάρτῃ, id eſt, *ne ſuper adoleſcat*, ne florem ætatis (hunc enim ſignificat ἄνθος) prætereat, ne ſeneſcat, ne vigore decreſcat, ne marceſcat ætate. Tigurina, *ne maturitas ætatis eius exoleſcat*; Romana, *ne fiat ſuperadulta* (minùs rectè Complut. *ne fortè abutatur flore ætatis*) vt iam flore iuuentutis prætereito, & vigore ætatis defloreſcente, minùs ſpecioſa, minuſq; gratioſa ſponſum ſibi parem inuenire nequeat, iuxta id quod huc alludens Paulus ait 1. Cor. 7. 36. *Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virginem ſuam, quòd ſit ſuperadulta* (Græcè ὑπέρακμος, quod idem eſt cum Noſtro ὑπέρανθος) *& ita oportet fieri, quod vult faciat: non peccat, ſi nubat.* Hinc rurſum timet pater, ne filia ſua adulta *cum viro commorata*, illi *odibilis fiat*, & ab eo repudietur. Sæpè enim tranſeunte flore iuuentæ, tranſit pariter amor; & quæ iuuenculæ erant viris in delicijs, grandæuæ ſunt faſtidio. Quocirca Hebræis permiſſus erat libellus repudij, quem dabant vxori exoſæ, itaque eam à ſe ablegabant, cum eius ſæpè æquè ac parentum ignominia & damno. Quocirca Syrus vertit, *filia patri ſuo oneri eſt valdè, & cura eius aufert ſomnum ipſius, in iuuentute ſua, ne malè audiat, & à marito ſuo ne ſpernatur.*

Vers. 9.

Patri filia exhibenda.

Ratio à priori.

Ratio à priori.

Ratio à priori eſt, feminei ſexus & ætatis leuitas, infirmitas, inexperientia, inconſtantia. Tritum eſt illud:

Quid leuius vento? fulmen. Quid fulmine? fama.
Quid fama? mulier. Quid muliere? Nihil.

Ratio extrinſeca eſt, quia plurimi iam Pharaones,

Cornel. in Eccleſiaſt.

Abimelechi, Sichemi, Thelei, Parides, Iasones, plurimiq; alij puellarum pulchritudinis & pudicitiæ astutissimi explorators, dolosissimi insidiatores, violentissimi raptores, & improbissimi corruptores, vt Argo centoculo custode opus sit ad tutandam contra eos filiarum virginitatem. Virginibus enim magis, quàm corruptis, ab eis laqueis tenduntur; idque astu diaboli, vt florem & decus virginitatis, quâ filia nihil habet pretiosius, ei adimat & diiperdat. Vnde, vt ait S. Aug. epist 5. olim *dictorum probra non solùm in fabulis audienda patuit, sed ium etiam in theatris spectanda propositi, vbi carmina plura essent quàm numina.* Huic Siracidis sententiæ antistrophi est illa Ben-Siræ alphab. 2. litera Teth: *Thesaurus vanus* (qui frustra, & in vanum occultatur, cùm occultari nolit vnde alij vertunt, *abscondito vana*) *est filia patri suo, cui dum metuit, nocte non dormit.* Et litera Iod: *Dormit, non dormit* (id est dormiendo non dormit; vix parumque, & anxiè dormit) *custos puellæ parvulæ forsan in adolescentia sua decipietur, & adultior facta scortabitur.* Nam virgo vitium passa, vbi exoleuerit, & nubiles annos egressa fuerit, fere meretrix euadit. Et litera Cheth: *Chari sunt cuiuis homini mares: sed væ patri fœminarum*; quod Hebræorum Rabbini dicunt: *Beatus ille, qui filios habet masculos: sed væ patri fœmellarum.* Addunt ijdem *totam mundi machinam lugere, quando puella nascitur: & contrà gaudere, cùm mas editur.* Sed hæc Rabbinorum sunt commenta.

VERS. 10. NE QVANDO POLLVATVR IN VIRGINITATE SVA ET IN PATERNIS SVIS (ædibus) GRAVIDA INVENIATVR] Secunda patris solicitudo de filia est, ne ante coniugium dum in paterna domo degit virgo, ab adolescente quopiam decipiatur & imprægnetur: quod ipsi, ac patri ignominiosum æquè ac damnosum erit: nemo enim honestus vxiatam ducere volet. Tigurina, *ne stupro polluatur in sua virginitate: nèue in domo paterna fiat grauida.*

NE FORTE CVM VIRO COMMORATA TRANSGREDIATVR, AVT CERTE STERILIS EFFICIATVR] Tertio solicitudo patris est, ne filia in coniugio cum viro degens prævaricetur, & transgrediatur fidem legemque coniugij per adulterium; nèue sterilis euadat. Tigurina, *ne quando viro iunctæ, faciat flagitium; aut ne in matrimonium data sterilescat.* Concinit Ben-Sira liter. Caph. *Cùm nupta eru filia, inquit, tu anxius eris de ea valdè, dicens: Fortè liberos habebit, fortè non habebit: & cùm senuerit, ne fortè veneficia exerceat.* Multæ enim senes & anus ob paupertatem, persecutionem, æmulationem, vindictam, aliámue molestiam fiunt magæ & lagæ, deduntque se dæmoni; vt ab eo miseria liberentur, vel bonum concupitum assequantur. Huc facit illud Poetæ: *Qui multiplicat vxores, multiplicat veneficia.* Vxor enim zelotypa vt ad se pellicias maritum, & ab æmula auertat, dabit ei philtrum, aut æmulæ toxicum vt eam perimat.

Porrò *eò sterilis fiat* Lyranus exponit, & dat causam: Ex nimio, inquit, concubitu: hic enim facit sterilem: nam libido in tenera ætate nimiam appetentiam mouet; hæc nimium concubitum: hinc prodit sterilitas. Potest etiam exponi sic, q. d. Aut certè in pœnam libidinis admissæ in domo paterna, Deus eam faciat sterilem in domo mariti.

VERS. 11. SVPER FILIAM LVXVRIOSAM CONFIRMA CVSTODIAM] NE QVANDO FACIAT TE OPPROBRIVM VENIRE INIMICIS, A DETRACTIONE IN CIVITATE, ET OBIECTIONE PLEBIS; ET CONFVNDAT TE IN MVLTITVDINE POPVLI] Pro *luxuriosam* græcè est ἀναιδευομένην, quod Noster cap. 26. 13. vertit, *non auertentem se*, id est, lasciuam, procacem, impudentem, in libidinem pronam. Hinc enim firma custodia adhibenda est; ne, si libere cum iuuenibus agere permittatur, eis se prostituat; itaque patrem probro afficiat: *à detractione*, id est, ob detractionem vicinorum & ciuium, qua tam familiæ ob lasciuiam, quàm patri ob negligentem eius custodiam obtrectent; eumque vocent patrem meretricis: *& obiectione* (ita legendum cum Romanis, non *abiectione*) *plebis*; qua plebs palàm filiæ fornicationem patri & tacitum in eam consensum improperet, & in os obijciat. Græcè est, *ne quando faciat te* ἐπίχαρμα, id est risum, irrisionem, gratulationem, *hostibus*, λαλιὰν ἐν πόλει ἐχθρῶν λαῶν, id est *fabulam in ciuitate, famosum in populo.* Complut. *ne facias te ludibrium hostibus, laqueum in ciuitate, & appellationem populi*; Roman. *ne quando faciat te gaudium inimicis, fabulam in ciuitate, & vocatum populi*, vt scilicet populus publicè te vocet & appellet lenonem, cornutum, leortatorem, &c. Tigurina, *filiæ impudenti custodiam adhibe; ne te in ridiculum faciat inimicis, ciuitatiq; fabulam; ne famosum in populo, nèue in vulgus reddat ignominiosum.* Nam lege Mosis filia in domo patris fornicata, iubebatur ante ipsam domum patris lapidari, Deuter. 22. 21. quæ summa erat ignominia tam patri, quàm filiæ. Vnde Syrus, *fili mi super filia tua constitue custodiam, ne faciat tibi nomen malum, & fabulam, & obloquutionem in populo, & in congregatione ciuitatis tuæ ignominiam inducat tibi in obloquutionem populi.*

VERS. 12. OMNI HOMINI NOLI INTENDERE IN SPECIE: ET IN MEDIO MVLIERVM NOLI COMMORARI] q. d. Nulli homini intende (nam Hebræis *non omni*, idem est quod *nulli*) nullius faciem fixiùs intuere, in nullius specie oculos defige. Hoc enim curiosum est, & sæpè castitati periculosum; species enim & pulchritudo non tantùm mulierum, sed & iuuenum illecebrosa est, ac concupiscentiam exstimulat tum feminarum, tum marium. Porrò Syrus sic habet, *omni viro ne reuelis quod est in corde tuo; & inter mulieres ne exeruas sermones tuos*; Complut. *omnis hominis noli intendere in speciem: & in medio mulierum noli considere*; Tigurina, *ne contempleris quemquam hominem gratia pulchritudinis*: (Vatabl. *ne quem ex forma iudices*) *nèue inter mulieres desideas*; alij, *ne intuere vllum hominem propter pulchritudinem: nèue in medio mulierum considato.* S. Cyprian. de Singular. Cleric. *in medio mulierum nulli assidua esse.* Ex assiduitate enim sequitur libertas, ex libertate proteruia. Vnde concludit: *Vbique fugienda est, nec continuanda cum mulieribus præsentia: sed quasi transeunter fœminis exhibenda est accessio quodammodo fugiens.* Memorabile est quod de B. Hugone Gratianopolitano legimus, cum, cùm per 52. annos fuisset eius vrbis Episcopus, ac ordinariò matronarum confessiones, etiam crebriùs confitentium, exciperet; nullam tamen ex facie, sed aliquas ex voce dumtaxat agnouisse. Adeò continens, custosque erat oculorum; eosque demissos, non in vultum, sed in humum defigebat.

Sapienter S. August. in Regula, quæ habetur *Oculorum* in fine tomi 1. c. 21. de oculis ita sancit: *Oculi vestri custodia. esse iaciuntur in aliquas fœminarum, figantur in nullam.*

Neque

Neque enim quando proceditis, feminas videre prohibemini ſed appetere, aut ab ipſis appeti velle, crimineſũ eſt. Nec ſolo tactu atque affectu, ſed aſpectu quoq; appetitur, & appetis concupiſcentia feminarũ. Nec dicatis vos habere animos pudicos, ſi habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius. Et cùm ſe inuicem ſibimet, etiam tacente lingua, conſpectu mutuo corda nuntiant impudica, & ſecundùm concupiſcentiam carnis alterutro delectentur amore, euũ intactis ab immunda violatione corporibus fugit caſtitas ipſa de moribus. Nec putare debes qui in feminam figit oculũ, & illius in ſe diligit fixum, ab aliis ſe non videri cùm hoc facerit: videtur omnino, & à quibus ſe videri non arbitratur. Sed eſto lateat, & à nemine hominũ videatur, quid facies de illo deſuper inſpectore, quẽ latere nihil poteſt? An idèo putandus eſt non videre, quia tãtò videt patientiùs, quantò ſapientiùs? Ille ergo vir ſanctus timeat diſplicere, ne velit femina malè placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit feminam male videre. Illius nomen & in hac cauſa commendatus eſt timor, vbi ſcriptum eſt. Abominatio eſt Domino deſigens oculum.

Oculorum colloquia.

VERS. 13. DE VESTIMENTIS ENIM PROCEDIT TINEA, ET A MVLIERE INIQVITAS VIRI] Ita Romana ceteraque Latina Biblia: nam Græca omittunt *à viri*: nonnulla, vt Complut. & Romana, pro *viri* ſubſtituunt *mulieris*. Vnde Tigur. *nam vt tinea naſcitur è veſtimentis ita à mulere iniquitas muliebris*; alij, *& à muliere malitia femina*; Syrus, *quia ſicut ſuper veſtem cadit tinea, ita zelus ſuper mulierem ob malitiam ſociæ eius*. Verùm lectio Latina multò congruentior & verior eſt; quam ſequitur S. Cyprian. aliique Patres. Eſt hæc valdè appoſita ſimilitudo, qua libido aſſimulatur tineæ.

Libido eſt tinea. Primo.

Nam Primò, vt rectè Ianſenius, ſicut tinea innaſcitur veſtibus, atque ab eis ſuam trahit originem: ita in ipſo mulierum aſpectu & conuerſatione cum eis inſita eſt iniquitas viri; quæ inde velut naturaliter progignitur, non minùs mentem hominis corrumpens, quàm tinea veſtes. Sicut ergo veſtes diligenter cuſtodiendæ ſunt, ne eis corrumpens tinea ingeneretur: ita & mens hominis vigili cuſtodiâ munienda eſt, ne ei à mulierum contortio corruptio ingeneretur: quæ ſi ſemel admittatur, ſicut ingenerata veſti tinea ſæpe ſerpit, & totam veſtem erodit, ita & libidinoſa cogitatio in mente recepta paulatim prorepit, & totam eius pulchritudinem exedit, niti tempeſtiuè occurratur. Celebre eſt illud Muſæi: *Pulchritudo femina acutior eſt velocis ſagitta. Oculus verò ma eſt: ab oculi ictibus vulnus dilabitur, & in præcordia viri venit.* Et illud Philoſophi: *Quid eſt pulchritudo? breuis tyrannus, blãda deceptio, thorax detrimentum, regnum fallitur, flos facilè cadens, amica inimicitia, concors diſcordia, ſplendor fugax, dulcis ſenſuum laqueus.* Breuiter, ſed neruosè noſter Campianus in libello Decem rationum fidei, omnia mundi pulchra ita pingit: *Aurum, gloriam, delicias, veneres contemnite. Quid enim aliud ita ſunt, niſi terrarum ilia, ſanerus aër, pegma vermium, bella ſterquilinia?*

Pulchritudinis elogia.

Secundò, ſicut naturale eſt ex veſte oriri tineam, ita ex femina viri concupiſcentiam, tibi nihil tale volenti naſcitur in veſte & è veſte tinea: ita nihil tale volenti, imò repugnanti, naſcitur ex femina deſiderium. Scitum illud S. Hieronymi apoſtrophum: *Femina ignis, vir ſtuppa, diabolus flabellum*: ſuffiat enim, vt ſtuppa ignem concupiſcentiæ concipiat, eoque deflagret.

Secundò.

Tertiò, tinea inſenſibiliter in veſte naſcitur, & ſine ſenſu eam erodit, & conſumit: ſic & inſenſibiliter ex conuerſatione viri cum muliere oritur libido, etiam inter caſtos & Religioſos; vt ſe caſtos & accenſos videant, antequam ignem vſtionemque ſenſerint.

Tertiò.

Quartò, ſicut tinea veſtem, & ſeipſam cum veſte conſumit, ſic & libido ſecum libidinoſo interimit & perdit. Vide quæ de tinea Oſeæ 5. v. 12.

Quarto.

Audi S. Cyprianum tract. de Singularit. Clericorum, hunc locum pertractantẽ, & Clericos ad fugam mulierũ exſtimulantem: *De carbonibus, inquit, ſcintillæ diſſiliunt, de ferro rubigo, nutritur morbus, aſpides ſibilant: & mulier fundis concupiſcentiæ peſtilentiam, quam Salomon ſic comparat dicens: De veſtimentis procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Et mox: *Qui deſſexit vinculum nuptiarum: & alter vinculis feminæ obligatur, quamuis nullo concubitu miſceatur, deſiderio tamen, viſu, colloquio, coniunctione ſemper oblectatur. Nam ſi deſiderium femina non haberet, numquã feminã ſuis oblectamentis aſſumeret.* Et inferiùs: *Quinti* (feminæ) *tanta tolerabilius eſt audire baſiliſcum ſibilantem.* Ita ſanè videmus hodie nonnullos viros bonos, etiam Eccleſiaſticos, feminarum, quarum confeſſiones audiunt, vel quas in pietate promouere ſatagunt; ſenſim occulto amore, ſi non carnali, certè ſenſuali ita ſubtiliter capi, vt ipſimet ſe eo teneri nesciant. Vnde Rabanus: *Periculosè*, inquit, *tibi miniſtrat, cuius vultum frequenter attendis. Nam impudici oculi non norunt animæ pulchritudinẽ, ſed corporum.* Quocirca S. Hieron. ad Nepotianũ, eum monet, dicens: *Omnes puellas & virgines Chriſti, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne ſub eodem tecto manſites, nec in præterita caſtitate confidas. Nec ſanctior Dauide, nec Salomone potes eſſe ſapientior. Memento ſemper, quòd paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier eiecerit. Ægrotanti tibi quilibet ſanctus frater aſſiſtat, & germana, vel mater, vel probata quædam apud omnes fides. Scio quoſdam conualuiſſe corpore, & animo ægrotare cepiſſe.*

S. Baſilius Admonit. ad filium ſpirit. *Vide, inquit, ne te ſeducat corporis pulchritudo, & decorem animæ tuæ amittas. Ne improbo oculo tuo intueris ſpeciẽ mulieris, ne intret mors per feneſtras tuas. Non aperies aures tuas ad perficienda verba earũ: nec concupiſcas nequitiam in anima tua. Mulieris carnem non velis tangere; ne per tactum eius inflammetur cor tuũ, & ſpiritu tuo laberis in perditionẽ. Sicut enim ſenum proximans igni comburitur: ita qui tangit mulieris carnem, non euadit ſine damno animæ ſuæ: & licèt corpore caſtus euaſerit, mente tamen ac corde corruptus abſcedit. Dic mihi, quæſo, ſih, quid ſunt profectus animæ? amare carnis pulchritudinem? Nónne ſunt fœnum cùm à ſeruore æſtatis percuſſum fuerit arefcit, & paulatim priſtinum decorem amittit: Similis eſt etiam ſpecies humanæ naturæ, ſuccedente ſibi ſenectute omnis decor priſtinus deperit: & quos in amorem ſui antea concitabat, poſtmodum odium eorum efficietur.*

Mulier ſimilis igni.

Idem de S. Virginitate feminam comparat magneti: ſicut enim magnes trahit ad ſe ferrum, licet diſſitum, ſic virum ad ſe pellicit ſpecies & vox feminæ. Idem in cap. 3. Iſaiæ, mulierem comparat baſiliſco, qui viuos eos quos intuetur necat. *Ipſe enim conſpectu*, inquit, *obſcœnam denuntiat animæ impuritatem. Dum enim ſuauiter & blandis arridet oculis, prolicit ad explendam libidinem. Iactu enim oculorum ſagittam planè exitialem emittit, viuſmodi tandem obitum rumor de baſiliſci natura, quem dicunt ſolo aſpectu corrumpere ſuos ſpectatores.*

magnetis.

& baſiliſci.

VERS. 14. MELIOR EST ENIM INIQVITAS VIRI, QVAM MVLIER BENEFACIENS, ET MVLIER CONFVNDENS IN OPPROBRIVM] Hæc ſententia paradoxa videtur & explicatu credituque difficilis; vnde hæreticis docentibus planas & claras eſſe S. Scripturas, à Catholicis objici ſolet. Memini in Belgio hæreticæ cuidam in naui Antuerpienſi, ſeic Bibliam & Bibliorum peritam impudenter iactanti, Catholicum hæc verba in os obiecisſe, vt eorum ſenſum deprimeret: mox illam, vel quòd neſciret, vel quòd erubeſceret eum, vtpote ſuo ſexui verecundum, pandere, obmutuiſſe; itaque ſe omnibus deridendam propoſuiſſe.

Iniquitas viri melior mulieris benefacientis, quo ſenſu, Heſ. Primo.

Primò igitur, Scholia Vatablo aſcripta taxant Noſtrum, ceteroſq; interpretes, quòd eorum verſio & ſententia parum pia videatur. Quomodo enim inquiunt, melior eſt iniquitas viri, quàm beneficentia mulieris? Quocirca hic vertunt, *melior eſt deformitas viri quàm pulchra mulier*. Hebræum enim רע & malum, & deformè ſignificat, ſicut טוב *tob* notat tam pulchrũ quàm bonum, iuxta illud: *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Verum Græcum πονηρία malitiã ſignificat, non deformitatẽ: & ἀγαθωσύνη ſignificat benefaciẽtem mulierem, non pulchratã. Vnde Ioſephus, licèt Hebræus, li. 2. contra Apionem citat hunc locum, vt habent Græca & Noſter: atque Eccleſiaſticum vocat legem diuinã: & ex eo quaſi ex diuina lege teſtimonium citat, cùm de nuptijs agit. Ait enim, γυνὴ χείρων, φησὶν (ſubaudi νόμος, id eſt, lex, de ea enim agit) κἀνδρὸς οὐ τὴν πονηρίαν, ἢ ἡ πονηρία γυναικὸς ἀγαθωσύνη γυναικός. Quæ verba Ioſephi interpres partim malè reddidit, partim præterijt: ſic enim transferas oportet: *mulier peius eſt quiddam viro per omnia, & ipſius viri malitia præferenda eſt beneficentiæ mulieris.* Quod Eccleſiaſticus hic ait totidem verbis: *Melior eſt iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.*

Secundò. Secundò, Lyranus limitat ſententiam ad cohabitationẽ: q.d. Melius eſt cohabitare viro iniquo, quàm mulieri benefaciẽti. Verùm hæc limitatio nodum non ſoluit; neque additur à Siracide, nec addenda eſt: ſiue enim cohabitet ſiue non cohabitet; melior eſt iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.

Tertiò. Tertiò, alij paſſim per virum accipiunt rationem, per mulierem ſenſum & concupiſcentiam: q.d. Melius eſt corripi & caſtigari à ratione, quàm concupiſcentiæ blanditijs deliniri & illici. Verùm hic ſenſus myſticus eſt, non literalis.

Quartò. Quartò, Leuinus Lemnius medicus lib. 4. de Occultis naturæ miraculis c. 13 fusè ſic explicat: *Melior eſt iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.* Cui ſententiæ hunc, inquit, ſubeſſe ſenſũ interpretor, vt vir etiam ignauus, iners, ſomniculoſus, negotiandi omniſque mercaturæ ac rerum gerendarũ rudis atq; imperitus, paulò dexteriùs negocia ſua perficiat, quàm mulier præceps & temeraria, quæ inani ſapientiæ perſuaſione, atque inconſiderata confidentia nihil nõ aggrediatur: q.d. Mulier omnia quàm vir deteriùs elicit. Vir enim ſui diffidẽs, cunctanter ac circumſpectè, aliorũ fultus adminiculo, quos in conſilium aſciſcit, ſingula conficit atq; exequitur, ita vt ſucceſſum operatiorem conſequantur, quàm ſi eadem à femina arroganti, ac ſapientiæ opinione turgida, vt ferè cõſpici ſolent, tententur. Siquidem huiuſmodi mulieris conatus & induſtria magna ex parte in deterius deuergit, quod ita efferri ſolet Belgico idiomate: Dat quaeſte dan een man is beter dan 't beſte dan eene vrouwe: hoc eſt, ſi quid operis muliebri induſtria abſolutum perfectumque ſit, minus laudis promeretur, quàm viri rudis & inchoatũ, ob mentis ſcilicet & conſilij inopiam, tarditatem atque hebetudinem, ob caloris naturalis defectum, & quòd animus languidus humidæ materiæ incumbit atque immerſus eſt, ſic vt ſegniùs ſe proferant facultates animæ, atq; ad res gerendas ſint inidoneæ, parumque appoſitæ. Quocirca Romani quibus ſumma fuit ornandæ ſtabiliendæque reipublicæ cura, matronas, Ciceronе teſte, propter naturæ infirmitatem, in tutorum poteſtate eſſe volucrum, nec vlla ciuili adminiſtratione fungi. Paulus quoque, qui mentes hominũ indefeſſo labore ad ſolidam fidem inſtruit, ac ſeduló pietate informat, mulieri ob animi impotentiam, hoc eſt, affectum, à temperantia ac moderatione auerſum, in cœtu conſeſſuque ſolenni ſilentium imperat. 1. Cor. 14. nec patitur vel concionandi munus obire, vel in comitijs quæſtionem mouere, aut ſuffragijs intereſſe, vllam què proferre ſententiam.

Idem. Idem deinde aliam huius loci ſubnectit expoſitionem, q.d. Potior eſt nequitia viri, quàm proba quidem mulier, ſed quæ poſtmodum cauſa ſit infamiæ, & ex cuius commercio naſcatur dedecus, hoc eſt, præſtat cum viro improbo cõtrahere aut negotiari, quàm cum muliere lucata rem habere: tametſi enim in ſpeciem primaq; fronte probitatem ac decus præ ſe ferre videatur, nec aliquid ſuci aut fraudulentiæ foris oſtentare; poſtmodum tamen inconſtantem experieris, vertipellem, captiosam, lubricam, fallacem, fraudulentam, atque impoſturæ intentamenta vt ſi vir quiſpiam alicui imponat, aut in negotio quempiam defraudet, fraus & impoſtura viri iuſtitia ſit, præ mulieris nequitia ac fallacia. Hæc Lemnius, in cuius opere Cenſores nonnulla expunxerunt. Hæc poſterior expoſitio propiùs ad veritatem, & genuinam huius ſententiæ mentem accedit.

Sanè & genuinè. Senſus ergo genuinus hic eſt. Dat cauſã (vt patet ex τὸ *enim*, quod habent Latina, etſi id deſit in Græcis) eius, quod dixit: *In medio mulierũ noli commorari. De veſtimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Quia ſcilicet mulier eſt res tã illecebroſa, periculoſa & damnoſa, vt melior, ſit iniquitas, græcè πονηρία, id eſt, malitia, malignitas, maleficentia, viri, quam bonitas, benignitas & beneficentia mulieris. *Melius* ergo, id eſt, minùs malum eſt; vel potiùs *melius*, id eſt iatius eſt negotium habere, vel incidere in virum maleuolum & maleficum, quàm in mulierem beneuolã & beneficam: tum, quia vir maleficus eſt occaſio patientiæ, humilitatis, mortificationis, aliarumque virtutum; mulier verò benefica eſt illecebra concupiſcentiæ & peccati, eaque duplex. Primò enim illicit & illaqueat, quà mulier; Secundò, quà benefica: amor enim, & beneficentia ingens eſt amoris illicium: tum, quia à viro maleficо, quaſi ab hoſte tibi caues, teque cuſtodis & munis: à muliere verò benefica adeò non caues, vt velis nolis cogaris eam redamare, ideoque ipſa te tandem ſibi ſubijciet, teque amore ſui ita captiuabit, vt tecum faciat quidquid voleti; vti mulieres Salomonem deduxerunt ad idololatriam, Dalila Samſonem prodidit Philiſtæis, &c.

Igitur melior eſt *iniquitas*, id eſt, malignitas, moleſtia,

leſtia, vexatio, iniuria viri; quàm mulier blanda & benefaciens: quia ipſa eſt dulce venenum, ac blandiendo & benefaciendo concupiſcentiam viris incitat; eumque ducit ad opprobrium & exitium, iuxta illud: Mulier, cui benefacit, ei ſe proſtituit. Id graphicè deſcribit Salomon Prou. c. 7. 10. Malitia autem, & iniuſta vexatio viri patientiam quidem exercet, ſed non creat periculum: vnde colligendum reliquit, quòd magis cauenda ſit mulier, præſertim benigna & benefica, quàm vir auſterus, moleſtus, rudis & ferus. Hunc eſſe ſenſum liquet ex eo quod ſubdit, *Et mulier confundens in opprobrium.* Nam το eſt cauſale, ſignificans *quia*. q. d. Quia mulier benefica ſuis illecebris hominem ſibi ſubiugat, eumq; confundit, id eſt ignominia afficit, ducitque ad opprobrium præſens & æternum: ideircò præ viro maligno cauenda eſt. B Ex quibus verbis liquet, ait Ianſenius, Siracidem non abſolutè omnem beneficentiam mulieris reijcere; ſed eam dumtaxat, quæ occaſio eſt confuſionis & opprobrij. Nam alioqui Beneficentia S. Cæciliæ ſaluti, honori & gloriæ fuit S. Valeriano: quia cum Chriſtianum, ſanctum & Martyrem effecit. Sic Clotildis ſua comitate domuit Clodoueum, fecitque fidelem. Idem fecere multæ aliæ reginæ, ſanctæque virgines. Vnde aliqui ex Græco ſic vertunt, *potior eſt malitia viri, quàm mulier benefica: mulier enim pudenda probro eſt*; Tigurina, *melior eſt nequitia viri, quàm mulier benignam ſe præſtans, mulier quæ eadem auctor eſt probroſæ turpitudini*; quod Vatablus exponens, *Melior*, inquit, id eſt *minùs mala*. q. d. *Ad turpes amores plus eſt periculi à benignitate etiam & comitate mulierum, quàm ab aperta virorum nequitia.*

Ita Palacius; Melius eſt, inquit, verſari cum viro iniquo, quàm cum femina blanda. Illius enim iniquitas te ejicit & repellit à ſe: huius autem blandimenta prouocant & attrahunt ad ſe. Iniquum virum omnes odiunt, blandam feminam vix eſt qui non amet.

Et Dion. Melior eſt, inquit, iniquitas viri, quàm mulier benefaciens; non directè, ſed occaſionaliter, id eſt, minùs periculoſus & nocens eſt vir iniquus, quàm mulier bona, quoniã minùs allicit ad concupiſcentiæ inflammationem: quanto enim melior & facetior eſt mulier, tanto eſt cõcupiſcibilior. Hûc etiam ſenſũ patet ex eo quod ſubditur, *Et mulier confundens in opprobrium*, id eſt ad confuſibilem libidinem trahens, & ad grande opprobrium, quod inde conſequitur; hæc Dionyſ.

Vide Anaſtaſium Nicenum in Quæſt. S. Script. quæſt. 63. (extat tom. 1. Biblioth. SS. Patrum) vbi inter alia ex S. Chryſoſtomo hæc mulieri dat vel elogia vel epithetas *Quid eſt mulier? in terra naufragium, fons ſiccus, theſaurus cædium, ſors baratri occurſus, lapſus oculorum, animarum exitium, cordis lancea, interemptum permities, ſceptrum inferorũ, præceps deſiderium. Quid mulier? ſanctorum calumnia, quies ſerpentis, diaboli ſolatium, ægritudo inconſolabilis, formax ſuccenſa, eorum qui ſeruantur ſcandalum, vitiorum immedicabile, diuina noxa, prodigiorum hoſtiarium, officina dæmonum. Quid mulier? malum amatorium, meditamentum impudens, fera inexpugnabilis, impetus et appetitio, os effrenatum, triumphus myſteriorum, dux tenebrarum, magiſtra delictorum, ſcelerata oblectatio, cupiditas inſatiabilis, ſimul dormiens intemperantia, ſimul expergiſcens ſollicitudo, veſtita vipera, quæ ſua ſponte eligitur pugna, diuturnum damnum, domus tempeſtas, viri

ribus & discipulis sibi soli sanctè viuentibus, animæque suæ benefacientibus. *Nam tu quidem*, inquit, *in tui custodia vigilans benefacis: sed, qui innat multos, melius facit & virilius. Quod si implere non sufficis absque aliqua iniquitate, id est, absque quadam inæqualitate vitæ & conuersationis tuæ, memento quia charitas operit multitudinem peccatorum.* Quare melior Deoque gratior est vir Apostolicus, etsi in defectus aliquos labatur; quàm solitarius vel mutualis sibi soli Deoque vacans, ideoque defectuum vitæ actiuæ expers. Sicut melior est canis venaticus, qui lepores capit, etsi aliquando currendo per sentes pedes cruentet; quàm catellus speciosus, qui heræ suæ sinu continetur, ab eaque delicatè paicitur, vti cuidam Sanctorum Christus reuelauit.

Quinto. Quartò, noster Aluarez de Paz l. 4. de dignit. perfect. c. 16. per viros accipit perfectos, per mulieres imperfectos & tepidos: quorum bonitas, inquit, ideò illorum iniquitati supponitur, quia perfectus ex modico cælu magnam humiliatem capit, & imperfectus ex bono opere sæpè in gloriam inanem & superbiam erigitur. Denique melior est vir iniquus, id est, publicus pœnitens quàm mulier benefaciens, id est, Pharisæus de suis ieiunijs & precibus se iactans.

Aluar. de fuga feminarum. Moraliter discant hic Christiani, etiam sacerdotes & Religiosi, quàm sibi à feminis etiam benefacientibus, pijs & deuotis (imò magis ab his, quàm ab alijs) cauere debeant: ne ex igne hoc vel flammam, vel certè fumum concipiant. Sciebat hoc S. Franciscus, qui (vti habent Annales Waddingi anno Christi 1219. n. 43. & 47.) præuidens pericula famæ & spiritus suis fratribus ex cura & familiaritate Clarissarum imminentia, (quæ paulò post sub Vrbano IV. rei probauit euentus) ab eâ suos absolui enixè petijt & impetrauit à Cardinale Hugolino, qui postea creatus Pontifex, dictus est Gregorius IX. Quin & suos ab eis retrahens, sæpiùs turbato animo dicebat: *Timeo ne, dum Deus nobis abstulerit vxores, diabolus nobis procuraverit sorores.* Imò quemdam è suis moniales visitantem increpans, iussit in flumiù, vt erat vestitus, immergi frigidissimo anni tempore in Decembri, addens: *Extingue hac aqua scintillas, quæ in te ignis & mitus, sed periculosus ignis accendit: laua & absterge hic undis secretas sordes, quæ te ipsio tibi fortè adhæserùt.* B. Ricerius socius S. Francisci donum eximiæ castitatis à Deo acceperat, & tamen studiosè vitabat mulieres. Rogatus, cur? respondit: *Nisi id facerem, forsan ipsis Dei iudicio tã præclaro munere priuarer;* ita Annal. Waddingi anno Christi 1220. n. 8. Idem dixit & fecit S. Thomas de Aquino, vti habet eius Vita. Memorabile exemplum extat in Annalibus eiusdē anno Dom. 1217. n. 24. Sancia, inquit, soror Alfonsi II. regis Lusitaniæ, habebat in aula puellam nobilem & deuotam, cui nomen Maria Garcia: hæc quēdam Patrem Franciscanum pium & religiosum (adeò vt post mortem, S. Antonius de Padua viderit eius animam in cælum conscendere) conuenire, eiusque pijs colloquijs pasci desiderabat: dumque frequenter eum lacrymis idipsum expeteret, Pater importunè rogatus ad illam accessit, ignem vnâ, paleas alterâ manu ferens: quas vt igni admouit; illæque subitò conflagrarunt, adiunxit *Domina, ideò tuum quæsitum pium vestro consortiū, & familiare colloquium; quia idipsum quod palea ex accessu ad ignem nactæ sunt, nanciscuntur etiam Religiosi, qui cum feminis sæpiùs aut familiarius colloquuntur; ingentemq; illum perdunt fructum, quem ex sancta oratione, & diuino alloquio possent percipere.* Quo facto dictoque pedissequa rubore perfusa discessit, nec amplius viri Religiosi alloquium expetijt. Notent hoc & imitentur nostri cœnobitæ & sacerdotes.

S. Ludouicus ex eodem Ordine S. Francisci, indeque creatus Archiepiscopus Tolosanus, adeò feminas fugiebat, vt ne eum matre quidem familiariùs solusque colloqui sustineret. Mirantibus & objicientibus: *Quomodo feminas fugis, qui de femina natus es?* Respondit sapienter: *Ideò eas fugio, quia ex vna earum natus sum;* ne scilicet ad eas redire me exstimulet naturalis cupiditas, quæ suam amat reuisere originem. S. Ignatius fundator Societatis nostræ, vt ait Ribadeneira in eius Vita li. 5. c. 11. omnium quidem mulierum familiaritatem, etiam earum quę spiritales sunt, aut videri volunt, vitandam esse docebat; sed earum maximè, quæ ætate, conditione, statu periculosiores sunt. Quarum ex consuetudine plerumque aut fumus sequitur aut flamma. *De vestimentis enim procedit tinea, & à mulieribus iniquitas viri.* Idem omnibus suæ Religionis alumnis seuerè curam Monialium interdixit: vt habet Ribadeneira l. 3. c. 14. S. Franciscus Xauerius dictitabat mulieres adiri maiori periculo, minore fructu: Vide Turselinum in eius Vita lib. 6. c. 17.

TERTIA PARS CAPITIS.

Celebrat magnalia sapientiæ & omniscientiæ Dei.

Vers. 15. Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi annuntiabo. In sermonibus Domini opera eius:

16. Sol illuminans per omnia respexit, & gloria Domini plenum est opus eius.

17. Nonne Dominus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit Dominus omnibus stabiliri in gloria sua?

18. Abyssum, & cor hominum inuestigauit: & in astutia eorum excogitauit.

19. Cognouit enim Dominus omnem scientiam, & inspexit in signum æui, annuntians quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt, reuelans vestigia occultorum.

20. Non præterit illum omnis cogitatus, & nō abscondit se ab eo vllus sermo.

21. Magnalia sapientiæ suæ decorauit: qui est ante sæculum & vsque in sæculum, neque adiectum est.

22. Neque minuitur, & non eget alicuius consilio.

23. Quam desiderabilia omnia opera eius, & tamquam scintilla, quæ est considerare!

24. Omnia hæc viuunt, & manent in sæculum, & in omni necessitate omnia obaudiunt ei.

25. Omnia

25. Omnia duplicia, vnum contra vnum, & non fecit quidquam deesse.

26. Vniuscuiusque confirmauit bona. Et quis satiabitur videns gloriam eius?

VERS. 15. MEMOR ERO IGITVR OPERVM DOMINI, ET QVÆ VIDI ANNVNTIABO] Est conclusio operis, & libri de morum præceptis (vt patet ex *τῷ igitur*:) illa enim concludit Siracides doxologia & laude Dei: vti viri Religiosi solent opera sua concludere gratiarum actione & glorificatione Dei; inter quos excellit Titelmannus, qui singulos Physicæ suę libros pio concludit hymno, quo res physicas illo libro pertractatas inducit celebrantes magnalia sui creatoris. Sensus ergo est, q.d. Absolui meam Ethicam, finiui mea de moribus præcepta: superest vt Deo, qui hæc mihi suggessit, eadem offeram & referam. Igitur, vt concludam, commemorabo & celebrabo opera Dei, Deumque in suis operibus. A Deo cœpi, in Deo finiam, eique dicam: *A te principium, tibi desinet.* Id patet ex Græco, qui pro *igitur* habet δὴ (vel, vt alij volunt, δὲ) quæ est vocula tranſitus ab vna materia & parte orationis ad alteram, significans *porrò, denique, sanè, iam, age, cæterùm, tandem, equidem.* Vnde Tigurina vertit, *equidem commemorabo facta Domini*; alij, *recordabor nunc operum Domini*; alij, *porrò, tandem*, vel *denique recensebo opera Domini, & quæ vidi enarrabo. Quæ vidi*, hoc est quæ oculis inspexi, vel in libris legi, vel mente contemplatus & intuitus sum, vel ab alijs audiui & didici. Visus enim, quia sensuum præcipuus, pro quolibet sensu ponitur, vti sæpiùs monui. *Vidi* ergo, idem est quod *cognoui.*

IN SERMONIBVS DOMINI OPERA EIVS] Ita dispungendum cum Romanis & Græcis, vt nic noua sententia incipiat & finiatur. Subaudi *creati sunt, conseruantur & gubernantur*, q.d. Verbo iussuque Domini omnia eius opera creata sunt, &, vt ab eo creata sunt, ita pariter ab eòdem conseruantur & reguntur. Conseruatio enim creaturę nō est aliud quàm creationis eius continuatio. Vnde creaturę singulis momentis, quibus à Deo conseruantur, quasi à Deo creantur: pēdent enim iugiter ab influxu Dei, qui eis suum Esse dat & dando cōseruat, sicut radij pendent ab influxu Solis, ita vt si sol se subducat, ilicò radij euanescant: sic pariter si Deus suum influxum subduceret, ilicò totus mundus in suum nihilum, ex quo per creationem à Deo eductus est, rediret & relaberetur. Hoc est quod canit Psaltes ps. 32. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et v. 9. *Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.*

Iansenius & alij hanc sententiam nectunt cum præcedentibus hoc modo & sensu: *Annūtiabo, quæ vidi in sermonibus Domini opera eius*, hoc est, prædicabo opera Domini quæ ego vidi in sermonibus eius, id est in Genesi, cæteriſq; sacris libris descripta. Aut: Annuntiabo non tā meis, quàm Domini, sermonibus ea opera quæ vidi & obseruaui. Vnde Tigurina vertit, *quæ vidi edisserā verbis diuinis opera illius*; quod Palacius explicat de prophetia, indeq; colligit Siracidem fuisse Prophetam. q.d. Edisseram ea, quæ mente per propheticum lumē illustrata vidi. Sic ait Isaias c. 1. v. 1. *Visio Isaiæ quam vidit*, &c. Verùm distinctio Romana & Græca priorem sensum iam datum expoſcit.

A SOL ILLVMINANS PER OMNIA RESPEXIT (græcè ἐπιβλεψε, id est inspexit, hoc est, inspicit, intuetur,) ET GLORIA DOMINI PLENVM EST OPVS EIVS] Explicat *τὸ & quæ vidi annuntiabo*. q.d. Annuntiabo & celebrabo gloriosa opera Domini, quia ea vidi per lumen Solis: sol enim omnia illuminans inspicit, ac à se illuminata omnibus inspicienda proponit, ex qua Solis illuminatione fit, vt singulis appareant opera Domini, eorumque decor & pulchritudo; itaque proinde in iis Domini gloria & maiestas resplendens clarè à singulis cernatur & conspiciatur; vt omnes, si verum dicere velint, cogantur exclamare: *Gloria Domini plenum est opus eius*, ac cum Seraphinis: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius* Isaiæ 6. 3. Quos secutus Isaias cæterique Prophetæ idem exclamarunt, ac etiamnum viri sancti & Religiosi ea contemplantes exclamant. Vnde Tigurina vertit, *sol lucidus collustrat omnia, & magnificentia Domini plenum est opus eius.* Indicat finem & vsum Solis: sol enim ad hoc inter alia creatus est à Deo, vt omnia eius opera hominibus faciat conspicua, eorumque splendorem & gloriam iis demonstret, itaq; eos excitet ad iugem Dei amorem & laudem: iuxta illud Ps. 18. 6. de sole: *Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius: & occursus eius vsque ad summum eius: nec est qui se abscondat à calore eius.* Ita Solis cælique intuitu ad Dei laudem excitatus Dauid canit: *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*, &c. *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti*, Psal. 8. 1. Et Habacuc c. 3. 3. *Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius.* Et v. 11 *Sol & luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Sanè quoties solem intuemur, in has similesue Dei laudes erumpere deberemus.

VERS. 16.

Nota *τὸ respexit*: nam nonnulli veteres censuerunt solem esse animam, imò esse Deum, qui omnia respiciat: inde vocatum oculum mundi. Hinc & Poëta Deum dixit esse solem, qui omnia videt, & omnia audit. Quocirca Persę adorauerunt solem quasi Deum, eumq; vocauere Mithram. Romani prisci salutabant solem orientem: quin & Manichæi SS. Trinitatem ita desipiebant, *dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare; Filij autem in sole virtutem, in luna sapientiā; Spiritum verò sanctum in aëre*, ait S. Augustl lib. 20. contra Faustum c. 6. Idem lib. 1. de Genesi contra Manich. c. 3. *Solem*, inquit, *illi* (Manichæi) *sic colunt, vt particulam dicant esse lucis illius, in qua habitat Deus.* Verùm hic est error, imò blasphemia. Metaphoricè ergo dicitur respicere sol; quia scilicet radios lucis suæ nunc in hunc locum, nunc in illum spargit, itaq; eum collustrat & visibilem efficit.

Notat Palacius Deum non esse minorem in verme, quā in sole & cælo; licèt in sole maior hominibus appareat Dei gloria, quàm in verme: nā reuera vermis, imò musca, præstantior est sole; quia musca animata est, sol inanimis. Ita S. Aug. lib. de Duabus animabus contra Manichęos c. 3. *Atque hîc*, inquit, *si forsè turbati à me quærerent: Num etiam muscæ animam huic lucis præstare censerē? respon-* *Musca sole dorem. Etiam: nec me terreret musca, quæ parua est, sed præstat. quæ vina firmaret. Quæritur enim quid illa membra tā exigua*

exigua vegetet, quid hunc atque illum pro naturali appetitu tantillum corpuſculum ducat, quid currentes pedes in numerum moueat, quid volantis pennulas modereatur ac vibret? Quod qualecunque eſt, bene conſiderantibus in tam parvo tam magnum eminet, vt cuius fulgori perſtringenti oculos præferatur.

Aues cantando excitant homines ad Dei laudem.

Nota Secũdò Sol in aurora exoriens creaturas omnes, ſed maximè aues, reſpiciens excitat ad lætitiam, cantum, laudemque glorię Dei. Vnde aues ſolares vocantur, præſertim lucinia, quæ aues ceteras ſuauiſſimè modulando antecurrit, vt homines à ſomno ad Dei laudem ſecum concinendam inuitet. Vnde S. Ambroſ. lib. 5. Hexamer. cap. 12. *Non dubito, inquit, quòd inter canoras aues ſomnũ ſentire non poſſit, quem tali ad vigilandũ gratia pronocetur.* Et mox. *Vnde mihi votè pſittaci dulcedinem? merularum? Vtinam ſaltem luſcinię cantus, quæ dormientem de ſomno excitet. Ea enim aues ſignificare ſolet diei ſurgentis exortum, & effuſorem diluculo deferre lætitiam.* Idem Ambroſ. ſerm. in Malach. c. 1. qui extat in fine tomi 2. docet nos inſtar auium tam manè quàm veſpere debere Deum laudare, eique gratias agere. *Nónne videmus, inquit, minutiſſimas aues ſùm illucęſcentem diem antea producit, in quibuſdam nidorum cubiculis varia dulcedine perſonare, & id ſtudioſè agere priuſquam procedant, vt creatorem ſuum, quia loquela non poſſunt, ſuauitate demulceant? & quemadmodum vnaquæque earum, quoniam confeſſione nequit; modulis prodat obſequium? ita vt videatur ſibi deuotiùs gratias agere, quę dulciùs perſonauit: hoc etiam peracto diei curſu ſimiliter facere. Quid ergo ſibi vult iſta certis temporibus deſponſa cantilena & ingens intentio, niſi vt gratiarum quædam ſit immoderata confeſſio? Paſtori enim ſuo aues innoxię, quia ſermone non poteſt, ſuauitate blandiuntur.* Et poſt nonnulla: *Aues ergo propter viles eſcas gratias agunt: tu pretioſiſſimis epulis paſceris, & ingratus es? Quis igitur non erubeſcat ſenſum hominis habens, ſine pſalmorum celebritate diem claudere, cùm ipſa aues ad gratificandum pſalterij ſuauitate perſultent? & eius gloriam non verſuum dulcedine perſonare, cuius laudem volucres modulata cantilena pronuntiant? Imitare ergo, frater, minutiſſimas aues, manè & veſperè Creatoris gratias referendo. Et ſi es deuotior, imitare luſciniam, cui quantum ad dicendas laudes dies ſola non ſufficit, nocturna ſpatia pernigili cantilena decurrit. Et tu igitur laudibus tuis diem vincens, operi tuo adde nocturna curricula, & inſomnem ſuſcepti laboris induſtriam pſalterij ſerie conſolare.* Porrò, quàm mira in

Luſcinia melodia.

luſcinia ſit laudandi modulandique gratia, quâ homines ad ſui imitationem inuitat, graphicè deſcribit Plinius lib. 10. cap. 29. *Primum, inquit, admiranda tanta vox tam parvo in corpuſculo, tam pertinax ſpiritus. Deinde in vna perfecta muſicæ ſcientia modulatus editus ſonus; & nunc continuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur conciſo, copulatur intorto: promittitur renouato, infuſcatur ex inopinato: interdum & ſecum ipſe murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extenſus, vbi viſum eſt vibrans, ſummus, medius, imus. Breuiterq; omnia tam parvulis in ſanibus, quæ tot exquiſitis tibiarum tormentis ars hominum excogitauit. Viſum iam ſæpè, iuſſas canere cœpiſſe, & cum ſymphonia alternaſſe.*

Allegor. Rabanus, *Sol, inquit, eſt Chriſtus, qui & lumen ſapientiæ diuinæ eſt, & ſplendor iuſtitiæ. De quo alibi legitur: Orietur vobis timentibus nomẽ meũ, ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pẽnis eius. Ipſe eſt lux vera quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundũ, &* A *omnia conſpicit; quia non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: gloria enim Domini plenum eſt opus eius, quoniam ſapientia eius lucet in factis ipſius. Vnde per Prophetam dicitur: quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti.*

Denique Syrus per *gloriam* accipit miſericordiam Dei. Sic enim vertit, *ſunt ſol qui oritur ſuper omnia, manifeſtata ſunt miſericordiæ Domini ſuper omnia opera eius.*

NONNE DOMINVS FECIT SANCTOS ENARRARE OMNIA MIRABILIA SVA, QVÆ CONFIRMAVIT DOMINVS OMNIPOTENS STABILIRI IN GLORIA SVA?] Sic legendum cum Romanis & Græcis Romæ correctis per interrogationem; licet Complut. hæc legant aſſertiuè verantque, *non induxit ſanctos Dominus, vt enarrent omnia mirabilia ſua.* Omnia enim nemo enarrare ſufficit, quia ſunt inenarrabilia, iuxta illud Iob 28. *Qui facit magna & inſcrutabilia, & mirabilia, quorum non eſt numerus.* Verùm, vt dixi, legenda ſunt hæc per notam interrogationis; licet enim ſigillatim opera Dei enarrare, & pro dignitate celebrare nemo ſufficiat, quiſque tamen ſufficit vt ea generatim, ſiue per ſua genera & ſpecies illuſtriores enarret & celebret. Pro *confirmauit* græcè eſt ἐστερέωσεν, id eſt, firmauit, ſtabiliuit: vnde στερέωμα vocatur firmamentum. Pro *omnipotens*, græcè eſt παντοκράτωρ, id eſt, omnia vincens, omnia continens, omnia potens, omnibus dominans. Pro *ſtabiliri* græcè eſt, στερεχθῆναι τὸ πᾶν, hoc eſt, *vt ſtabiliretur vniuerſum.* Minus rectè ergo Raban. Dionyſ. & Lyran. pro *ſtabiliri* legunt *ſtabilis.* Igitur ſenſus eſt, q. d. Deus omnipotens non fluxa, ſed firma, ſtabilia & perdurantia

Vers. 17.

B

C

fecit opera ſua, vt in iis firmaret & ſtabiliret gloriam & magnificentiam ſuam per totum vniuerſum. Pro *ſua* enim græcè eſt αὐτοῦ, id eſt, *ipſius*, ſcilicet Domini. Vnde Vatabl. clarè vertit, *nónne Dominus ſanctis prædicanda conſtituit omnia miracula ſua* (omnia enim Dei opera ſunt mirabilia, ideoque quaſi miracula) *quæ fundauit Dominus idem omnipotens, gloriaq; ſua cuncta conſtabiliuit?* al. *nónne effecit in ſanctis Dominus, vt poſſint enarrare mirabilia eius, quæ firmauit Dominus omnipotens; quo vniuerſum hoc ipſius gloria ſtabiliretur?*

Deus ſingulis ſuis operibus ſui effigiem inſculpſit.

Porrò gloria hæc, eſt glorioſa Dei potentia, ſapientia & bonitas, quæ res omnes & ſingulas vti ex nihilo creauit, ita conſeruat, auget multiplicat. Phidias clypeo à ſe efformato, ſuam adeò affabrè inſeruit effigiem, vt alterum ſine altero eradi, vel aboleri non poſſet. Ita Deus ſingulis rebus creatis, ac præſertim homini, glorioſam hanc ſui inſeruit effigiem, vt eradi nequeat, imò vt opus hoc eius videri nequeat, quin, ſi penitiùs inſpicias, ipſũ protinus intuearis operis auctorem, Deum creatorem. Vide dicta Geneſ c. 1. & 2.

D

Præclarè S. Gregor. 26. Moral. 8. *Si vigilanter*, inquit, *exteriora conſpicimus, per ipſa eadem ad interiora reuocamur. Veſtigia quippe creatoris noſtri, ſunt mira opera viſibilis creaturæ, ipſum namq; adhuc videre non poſſumus; ſed iam ad eius viſionem tendimus, ſi eum in his, quæ fecit miramur: eius ergo veſtigia creaturam dicimus, quia per hæc quæ ab ipſo ſunt, ſequendo, imus ad ipſum.* Et paulò pòſt; *Viæ*, inquit, *ad creatorem ſunt opera conſiderata Creatoris. Quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur: in iſtis vijs à ſapientia omni nobis prouidentia occurritur, quia factoris nobis virtus inquirenda proponitur in omne quod mirabiliter factum videtur; & quicunque*

ſe

se verteris anima, si vigilanter intendit, in ipsis ipsis Deum inuenit per quæ reliquit: eiusq; potentiam ex earum consideratione nouit, quorum amore deseruit: & per quæ peruersè cecidit, per hæc conuersa reuocatur.

Anagog. Sancti angeli, & homines beati in cælo iugiter enarrant mirabilia Dei, dicentes ineffabili voce: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, &c. Si quæras, quænam sunt hæc *mirabilia*? Resp. Sunt illa certè, quæ Dominus omnipotens confirmauit, ac stabilia fecit in gloria sua. Planè multa sunt in hoc mundo mirabilia Dei. Sed hæc non confirmauit Deus vt stabilia essent: at gloria Beatorum, visio diuinæ essentiæ, eius amor, ciuitas cælestis, cæli conuexú, stellarum ordines, hæc sunt mirabilia, atque vt stabilia, ita dignissima, quæ à sanctis angelis continenter enarrentur. Habet hic Theologus causam, quare Deus Sanctos creauit: scilicet, vt hi enarrent mirabilia Dei. S. Paulus aliam dedit, scilicet vt in eos ostenderet diuitias gloriæ suæ. Habet Secundo, Sanctos in gloria enarrare omnia mirabilia Dei; vtpote qui cognoscunt in Deo omnes creaturas, quas Deus creauit. Tritum enim est in schola: Beatos nosse omnia quæ Deus continet eminenter, licet non quæ formaliter continet, inquit Palacius; quod alibi discutiendum est. Denique Syrus vertit, *non deficiunt sanctis Domini numerare gigantes istates* (hoc est prodigiosas magnitudines) *portenterum eius. Fortitudinem dedit timentibus se ad standum coram gloria sua.*

Tamen 9.

VERS. 18. ABYSSVM, ET COR HOMINVM INVESTIGAVIT, ET IN ASTVTIA EORVM EXCOGITAVIT] Id est, astutias eorum excogitando cognouit. Est hebraismus. Transit à Dei maiestate, potentia & gloria ad celebrandam eius sapientiam, omniscientiam & prouidentiam. Græci non habent τὸ *hominum*: vnde τὸ *eorum* oportet vt referant ad *abyssum & cor*. Sic enim habent: ἄβυσσον καὶ καρδίαν ἐξίχνιασεν, καὶ τὰ συνυφασμένα αὐτῶν διενόησεν. id est, *abyssum & cor perscrutatur, & astutias eorum intelligit & considerat*, Roman. *meditatur*; alij, *de calliditatibus eorum cogitat*. Quocirca per *astutias* nonnulli intelligunt subtiles rationes, & arcana sapientiæ & prouidentiæ diuinæ consilia, quæ in rebus creatis, sed maximè in abyssо & corde humano relucent, imò verius abscondita sunt. Lyranus per *abyssum* intelligit diabolum: q.d. Astutias eorum, scilicet tam diaboli, quàm cordis humani pernouit Deus. Verùm hoc mysticum est. Quare rectè Interpres noster in Græco legit, vel certè subintellexit τὸ *hominum*: horũ enim propriæ sunt astutiæ, id est, astuta consilia, machinationes & fraudes, quas nemo nisi Deus penetrat & perscrutatur. Aut certè *Tò cor* ponitur distributiuè pro corde singulorum & omnium hominum, vt *cor* idem sit quod *corda*. Vnde Tigur. vertit, *profundũ & corda perscrutatur, & perno it technas eorum*. Per *abyssum* ergo intelligit quoduis profundum, vt centrum terræ, in quo est infernus, dæmones & damnati; sed maximè profundum aquarum & maris: hoc enim proprièvocatur abyssus, Genes. 1. 2. quasi ἀβύθῳ vel ἄβατος, id est, sine fundo; quòd maris fundus homini sit incognitus, & vix vestigabilis: Deus tamen eum inuestigat, id est, cognoscit, & ad fundum vsque penetrat & peruidet; scit enim Deus præcisè quàm profundum sit mare vbique & in omnibus locis, quot in eo sint guttæ aquarum, quot pisces, conchæ, gemmæ, &c. quid in eius fundo sit, quot numero arenæ, lapilli, metalla, &c. Est metalepsis:

Cornel. in Ecclesiast.

A *inuestigare* enim significat peruidere; quia ex inuestigatione & scrutinio homines perueniunt ad rei cognitionem & euidentiam. Sic *excogitauit*, idem est quod cogitando cognouit, vt paulò antè dixi.

Similiter Deus inuestigat, id est, penetrat & peruidet, cor hominis aliàs prauum & inscrutabile, vt ait Ierem. cap. 7. 9. adeò vt omnes eius latebras, sinus & angulos vsque ad imum vndequaque perspiciat & perlustret; ideoque omnes eius astutias, id est, dolos, fraudes, simulationes, calliditates, machinationes inspicit & pernoscit. Appositè cor hominis componitur cũ abyssо; quia instar abyssi profundum est, tenebrosum, obscurum & imperuium, nullique hominum vel angelorum, sed soli Deo penetrabile & conspicuum. Vnde aliqui ad litteram hìc per *abyssum* accipiunt cor hominis, vt τὸ & sit exegeticum significans *id est*, q.d. Abyssus & (id est) cor hominis profundum & inscrutabile instar abyssi, à solo Deo vestigatur & intimè cognoscitur. Vnde Syrus vertit, *abyssum & cor scrutatur, & omnia occulta hominum sicut sol manifesta sunt coram eo.*

Cor hominis est abyssus.

B

C

VERS. 19. COGNOVIT (Tigurina *tenet*, *callet*) ENIM DOMINVS OMNEM SCIENTIAM, ET INSPEXIT IN SIGNVM ÆVI, ANNVNTIANS QVÆ PRETERIERVNT, ET QVÆ SVPERVENTVRA SVNT, REVELANS VESTIGIA OCCVLTORVM, τὸ *enim* dat causam præcedentium. q.d. Deus cognoscit abyssum & corda hominum, quia ipse est omniscius & cognoscit omne scibile. Nam per *omnem scientiam* intellige omne scibile: siue omne quod scitur aut sciri potest, siue ab angelis, siue ab hominibus, hoc enim omne Deus cognoscit, & vno mentis cernit in ictu. Est metonymia: ponitur enim habitus pro obiecto, putà scientia pro scibili.

Quæres, quodnam est *signum æui*, quod inspicit Deus? Iidorus Clarius & Palacius pro *signum* legunt *finem*; sed græcè est σημεῖον, id est *signum*: Complut. legunt in plurali σημεῖα, id est signa. Primò, Lyranus per *signum æui* accipit decursum sæculi. Et Rabanus: *Inspicit Dominus*, inquit, *in signum æui, quia omnes ætates mundi tam præteritæ, quam etiam præsentes, siue futuræ in præsentia eius sunt: quando apud illum nihil præteritum, nihil futurum est, sed omnia præsentialiter videt.*

Signum æui quodnã.

Resp. Primo.

Secundò, Dionys. per *signum æui* accipit mensuram æui, & per *mensuram* metonymicè accipit mensurata omnia, quæ mensurantur æuo. *Inspexit in signum æui*, hoc est, inquit, in mensuram æuiternorum seu perpetuorum, cuncta quæ mensurantur æuo, cognoscens; de quo ait Boëtius: *Qui tempus ab æuo ire iubes.* Et Iob. 28. v. 3. *Vniuersorum finem ipse considerat.* Vnde Syrus vertit; *manifesta sunt coram eo quæcumque eueniunt in mundo.*

Secundò.

D

Tertiò, Palacius per *signum*, vel, vt ipse legit, *finem æui*, accipit æternitatem: hæc enim est sinus & signum omnium, quæ fiunt per omne æuum & sæculum. Vbi Nota, inquit, obiectum intellectus diuini æternitatem suam esse: æternitas verò est vnum punctum indiuisibile, in se tamen comprehendens omne æuum & omnia tempora: est enim velut sinus, vbi tempora & æuum omne concluditur. Eadem æternitas est signum ac punctum indiuisibile, vnde incipit & finitur omne æuum. Eadem igitur est obiectum, in quòd Deus inspicit: eadem est sinus æui: eadem signa & signũ æui. Est ergo illustrissima Dei quarta laus, quòd in æter-

Tertiò.

nitatem reſpiciat, in qua præſentiſſimè omnia videntur. Vnde quinta laus Dei procedit, ſcilicet, quòd *annuntiat* certò *ea quæ præterierunt, & quæ ſuperuentura ſunt.*

Quarto. Quarto, Aſtrologi accipiunt ſigna cæleſtia ſiue ſidera, eorumq; conſtellationes, putà concurſum, motum & influxum ſtellarum in hæc inferiora. Vnde nonnulli ipſorum cenſent Deum in ſtellis, quaſi in ſignis deſcripſiſſe & præmonſtraſſe omnes in terra futuras rerum mutationes & euẽtus: quare ipſi ex ſtellis, quaſi prognoſticis futura coniectant. Verùm hic eſt error, quem refutaui Geneſ. 1.14. Fateor tamen, vt ibidem dixi, ſtellas eſſe ſigna quorumdam euentuum naturalium. Id enim dicitur Geneſ. 1.14. quò hîc alludit Siracides.

Quinto. genuinè. Quintò ergo, ſenſus genuinus eſt, q.d. Nouit Deus quo ſigno, vel quibus ſignis præuijs ſæcula & tempora, reliquæ omnes in ijs commutentur, mutent vices, vnaque alteri ſuccedat. Deus enim ſuauiter ſæculorum ſeriem diſponens & connectens, ſtatuit quædam ſigna ſibi cognita, nobis autem incognita, quæ futuras rerum mutationes indicent, ad eaſque diſponant & præparent, v.g. ſtatuit Deus, vt tali ſæculo poſt tot annorum centurias vel millia veniret Chriſtus, ac poſtea Antichriſtus; deſignauit enim ipſe ad hoc præciſè ſæculum imò annum, menſem & diem, quo id futurum eſſet. Ex anno ergo & ſæculo à ſe deſignato, quaſi ex ſigno à ſe præſtituto, cognoſcit Deus quo tẽpore veniret Chriſtus, & quo venturus ſit Antichriſtus. Sic in tranſlationibus regnorum & monarchiarũ Deus ſtatuit cuique certam temporis & annorum menſuram, ſiue periodum, ex qua quaſi ex ſigno cognoſcit quando tranſlatio hæc futura ſit. Rurſũ in ipſis regnis ſtatuit quædam ſigna futuræ trãſlationis, ſtatuendo v.g. vt, cùm Aſſyrij, Græci, Perſæ, Romani impleuerint menſuram peccatorum ſuorum fini monarchiæ eorum à Deo præſtitutam; eumque inter ſe cœperint ſeditiones & ſchiſmata internecina concitare; tunc euertantur, & ad ſucceſſores tranſeat monarchia vel regnum. Hæc enim naturalis & communis tranſlationis regnorum ſuit, & etiamnum eſt, cauſa ac ſignum.

Ratio à priori. Ratio à priori eſt, connexio vniuerſi, omniumque in eo rerum: Deus enim omnes res mundi & ſæculi decurrentis apta & certa ſerie ordineque inter ſe connexit, vt vnum eſſet præuium ſignum, imò cauſa, ſequentis & ſecuturi. Audi Boëtium lib. 4. de Conſolat. proſ. 6. *Prouidentia*, ait, *eſt diuina ratio in ſummo omnium principe conſtituta, quæ cuncta diſponit: fatum verò inhærens rebus mobilibus diſpoſitio, per quam prouidentia ſuis quæque nectit ordinibus*, &c. *Ordo namque fatalis ex prouidentiæ ſimplicitate procedit.* Et inferiùs: *Igitur vti eſt ad intellectum ratiocinatio, ad id quod eſt id quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad punctũ medium circulus: ita eſt fati ſeries mobilis ad prouidentiæ ſtabilem ſimplicitatẽ*, &c. *Hæc actus etiam fortunaſque hominum indiſſolubili cauſarum connexione conſtringit: quæ cùm ab immobilis prouidentiæ proficiſcantur exordijs, ipſas quoque immutabiles neceſſe eſt eſſe. Ita enim res optimè regentur, ſi manens in diuina mente ſimplicitas, indeclinabilem cauſarum ordinem promat; hic verò ordo res mutabiles, & alioqui temerè fluituras propria incommutabilitate coerceat: quo fit vt tamen ſi vobis hunc ordinem minimè conſiderare volentibus, confuſa omnia perturbataq; videantur, nihilominus tamen ſuus modus ad bonum dirigens cuncta diſponat.* Et ſub finem: *Ordo enim quidam cuncta complectitur,*

A *vt quod ab aſſignata ordinis ratione diſceſſerit, hoc idem licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.* Hic ergo infallibilis ordo cauſarum rerumq; connexio eſt ſignum æui: ex cauſa enim velut ex ſigno infallibili præeunte videt Deus, quid certò ſecuturum & futurum ſit: certa enim eſt omnis prouidentiæ eius diſpoſitio.

Portò per *ſignum* vel ſigna *æui* ſiue ſæcula, metonymicè accipe ipſam deſignationem ſæculi. Vnde Tigurina vertit, *conſignationem æui conſpicit*: deſignauit enim ab æterno Deus quid quouis tempore faciendum & futurum eſſet, atq; ex hac ſuæ mentis deſignatione, ſecreto & decreto, quaſi ex ſigno infallibili, imò quaſi ex cauſa certiſſima cognoſcit, quid quouis tempore vbiuis locorum futurum ſit. Per deſignationem enim metonymicè intelligit
B res deſignatas quouis ſæculo futuras, putà decurſum ſæculi & rerum per ſingula ſæcula, vti dixit Rabanus & Lyranus. Loquitur Siracides anthropopathẽs, ſiue more humano (& alludit ad Gen. 1.14. *Fiant luminaria* (ſol & luna) &c. *& ſint in ſigna & tempora*: vnde ipſe cap. ſequent. v. 6. lunam vocat *ſignum æui.*

Homines enim præſertim rudi illo ſæculo, cenſebant, quin & etiamnum nonnulli aſtrologi cenſent, ſigna rerum futurarum præexiſtere in cælo & ſtellis: vnde ex horoſcopo, id eſt, ex conſtellatione quæ exiſtit in cuiuſlibet natiuitate, coniectant & diuinant de eius æuo, id eſt, de omnibus quæ ei per omnem vitam obuentura ſunt: horoſcopus ergo eis erat ſignum æui. Hos enim redarguens
C Ieremias ait cap. 10. *A ſignis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt*: q. d. Gentes obſeruant ſtellas earumque concurſum, aſpectum & motum, quaſi ſigna rerum futurarum vt ex illis futura diuinent. At errant: ſignum enim ſiue ſigna futurorum poſuit Deus non in cælis, ſed in mente ſua, putà in ſuo decreto. Ipſe ergo ſolus ea nouit, ex ipſiſque futura prænouit & prædicare poteſt. Vnde explicans ſubdit: *Annuntiet quæ præterierunt, & quæ ſuperuentura ſunt*: q.d. Deus ſolus ex ſignis, quæ poſuit in mente ſua, poteſt cognoſcere futura æquè ac præterita: ipſe ergo ſolus ea prænuntiare poteſt. Vnde Deus per Iſaiam diſceptans cum idolis & idololatris de diuinitate, hoc argumento conuincit ſe ſolum verum eſſe Deum, idola autem falſos deos: quòd ipſe ſolus certò vereq; prænuntiet quæ futura ſunt, idola autem falsò
D & mendaciter ea diuinent vel coniectent. *Accedant*, inquit Iſaiæ 41. *& nuntient quæ uentura ſunt; priora quæ fuerunt nuntiate. Annuntiate quæ uentura ſunt in futurum, & ſciemus, quia dij eſtis vos.* Nam vt ait Tertul. Apolog. 20, *Teſtimonium diuinitatis, eſt veritas diuinitatis.* Sola enim diuinitas vim habet diuinandi futura.

Deniq; idipſum pleniùs explicans Siracides ſubdit, *Reuelans veſtigia occulterum* (vitioſè in Romanis Latinis è Græco tranſlatis legitur *oculorũ* pro *occulterũ*) q.d. Deus ſolus nouit rationes & modos, per quos quaſi certa ſigna & veſtigia veſtigẽtur & cognoſcantur res occultæ, quales ſunt res futuræ, & arcanæ cordium cogitationes & intentiones, eoſq; reuelat Prophetis alijſq; Sãctis, quibus ipſi libuerit vt ipſi ea prædicere, alijs q; præſignificare queant.

Symbolicè, ſignum æui eſt Chriſtus Dominus, tum quà Deus: ſic enim per eum quaſi verbum & ideam Deus fecit, & conſequenter ordinauit diſpoſuitq;,

Horoſcopus aſtrologorum.

Reijcitur.

Symbol. ſignum æui eſt Chriſtus.

posuitque, sęcula, Hebr. 1. 2. tum quà homo sic enim per eum Deus prædestinauit & disposuit omnes Ecclesiæ, fidelium, sanctorum & electorum generationes. vnde ipse vocatur *pater futuri sæculi*, Isaiæ 9. Denique ipse positus est *in signum cui contradicetur*, vti prædixit Simeon Lucæ 2. 34.

VERS. 20. NON PRÆTERIT ILLVM OMNIS COGITATVS, ET NON ABSCONDIT SE AB EO VLLVS SERMO] *Non omnis*, id est nullus, Vnde Tigurina, *non præterit eum vlla cogitatio, nec vllus sermo clam ab ipso est*; alij, *neq; latet eum vllus sermo*; q.d. Deus omnes hominum cogitationes & sermones introspicit. Vnde Sapiens deterrens homines à murmuratione, hoc vtitur argumento, quòd omne murmur audiatur à Deo iudice & vindice; *Quoniam rerum*, inquit, *illius* (mali dici) *testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ eius auditor. Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum*: & hoc (id est hic spiritus; sed dicit *hoc*, quia respicit ad Græcum πνεῦμα, id est, spiritus, quod est generis neutri) *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non poterit latere, nec præterire illum correptio iudicium.* Sapiens, 1. 6. Sensus est, q. d. Spiritus sanctus cum Patre & Filio omnia continet, id est, per essentiam, præsentiam & potentiam complectitur, ambit & conseruat omnes creaturas: omnia ergo sunt in Spiritu sancto. quare omnes res & voces sunt intra ambitum complexumq; Spiritus sancti, non foris: quocirca nihil illud latere potest, quin omnia quasi coram se, imò intrà se facta videat & audiat.

Per *cogitatum* intellige quoque affectum: vtrumque enim peruidet Deus. Nam ait S Bernard. de Interiori domo cap. 39. *Ibi est cogitatio tua, vbi est affectio tua: ibi cor tuum, vbi est desiderium tuum: quamuis illud sæpiùs in cogitatione volumus, cuius amore plus affectisumus.* Vis ergo nosse quid ames? adverte quid sæpè cogites animoque voluas; hoc enim est quod amas.

VERS. 21. MAGNALIA SAPIENTIÆ SVÆ DECORAVIT: QVI EST ANTE SÆCVLVM ET VSQVE IN SÆCVLVM, NEQVE ADIECTVM EST, NEQVE MINVITVR, ET NON EGET ALICVIVS CONSILIO] hoc est, vt habent Græca, μεγαλεῖα δὲ σοφίας αὐτοῦ id est, *magnifica opera sapientiæ suæ ornauit, qui est ante sæculum, & in sæculum, neque adiectum fuit, neq; diminutum, neque indiguit vllius consilio*; Complut. addentes ἀφ' id est *per*, sic clarè habent, *magnalia* (magna opera sua) *per sapientiam suam decorauit, qui* (legunt ὅς, pro quo Roman. legunt, καὶ ἐστι ἐκ, id est, & *quatenus est*) *ante sæculum & in sæculum, neque additus est, neque diminutus est, & non indiguit alicuius consiliario*; Tigurina, *mirabilia sapientiæ suæ exornauit, & cùm subsistat ex ante æuum in æuum perpetuum, neque auctus est, neque diminutus, neque vllius indiguit consiliario*, significat ergo Primò, Deum magnifica sua opera per sapientiam mirè exornasse: nam vt de Deo ait Sapiens c. 11. 22. *Omnia in mensura & numero, & pondere disposuisti.* Ratio est, quia ipse est immensus vti essentia, ita & sapientia ac duratione. Existit enim ab æterno ante omnia sęcula, & idem perdurabit in sæcula sęculorum: quare omnia sæcula, resq; omnes quæ in sæculis fiunt, sua sapientia in immensum transcendit, ambit & complectitur. Quocirca magnificis hisce Dei operibus per tot sæcula nihil adiectum est, neq; imminutum, sed per tot sæcula eo modo, quo à Deo creata sunt, perseuerat. Deus enim ea ita perfecit & perfectè ornauit, vt nihil eis addi possit: *Dei enim perfecta sunt opera*, Deut. 32. 4 Et: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* Gen. 1 31. Complut. & Tigur. hæc vertunt masculinè de Deo. q. d. Deus etsi sit iam antiquus, vt fuerit ante sæculum; & duraturus sit in omne sæculum; tamen per tot annorum spatia nihil ei accreuit, nihil decreuit, nõ accessit ei aliquid sapientiæ, virtutis & perfectionis, sed nec decessit. Ratio est, quia ipse per omnia est immensus & infinitus: infinito autem nihil addi potest. Denique cùm ipsius sapientia sit infinita & increata, vtique non indiget alicuius consiliarij, vel consilij. Huc alluſit Apostolus Rom. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?*

VERS. 23. QVAM DESIDERABILIA (græcè ὡραιότητες, id est amabilia, iucunda, desiderabilia) OPERA EIVS, ET TAMQVAM SCINTILLA, QVÆ EST CONSIDERARE!] Legit *sic* σπινθὴρ, id est, *tanquam scintilla*; codices Romæ emendati legunt in plurali ὡς σπινθῆρες, id est, *tanquam scintillæ*. Sensus est q.d. O quàm speciosa, vtilia, amanda & admiranda sunt opera Dei, siue eorum speciem in se, siue vtum & commoda, quæ hominibus afferunt, spectes! certè tam speciosa sunt, vt Psaltes dicat: *Delectasti me Domine in factura tua*, psal. 91. Sanè quia ab illo sunt, amanda sunt: & quia ipsa illa facit, vicissim tantoperè amandus est. Quoniam ipsa sunt *tanquam scintillæ* diuinitatis, diuinæq; potentiæ, sapientiæ, amoris & beneficentiæ, ex qua velut ex igne ardentissimo & efficacissimo ipsa quasi scintillæ dissiliũt quæ proinde operę pretium est attenta meditatione *considerare*. Elementa ergo, cęli, stellæ, sunt quasi scintillæ diuinitatis profilientes ex illo Deo, qui ignis consumens est, Deut. 4. Sic Isaias cap 40. 15. eadem vocat *stillã situlæ*, quæ scilicet ex Deo quasi ex situla, imò quasi ex oceano distillat. Aliter Iansenius: Opera inquit Dei, *quæ est*, hoc est, quæ licet nobis, *considerare*, sunt *tanquam scintillæ*; quia minimam tantùm partem operum Dei cognoscimus, iuxta illud Iob c. 26. *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius, & cum vix parvam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Et mox c. sequ. dicit Sapiens: *Pauca vidimus operum eius.* Iam Complut. Tigur. & alij tollunt τὸ ἐστι, sicq; legunt, ὡς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ὡραιωμένα, καὶ ἕως σπινθῆρος ἐν θεωρήσει, id est, *quàm desiderabilia sunt omnia opera eius, & vsq; ad scintillam est contemplari!* Tigur. *quàm amœna sunt opera ipsius, & ad scintillam vsque spectabilia!* q. d. Omnia Dei opera magna, vique ad minimum eorum punctum digna sunt consideratione & admiratione, adeò vt si vel culicem attentè consideres, eiusque membra singula tam affabrè distincta & composita, obstupescas, admirans immensitatem sapientiæ diuinæ in tam exiguo animalculo. Idem est de floscule quolibet. Verissimum est illud:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vide quæ de minimis dixi initio prooemij in Minores Prophetas, & Zachar. 4. 10. Alius vertit, *quæ desiderabilia sunt opera eius, quæ spectare licet* (dumtaxat) *vt scintillam*: quæ versio congruit cum sensu paulò antè à Iansenio assignato.

Hinc disce, quòd mundus sit scintilla & stilla diuinitatis. Quocirca ex scintilla hac ad ignem, ex stilla, ad mare, putà ad Deum, accendere debemus

eúmque in ſingulis creaturis contemplari, & admirari, vt faciebat S. Antonius, S. Auguſtinus in Confeſſ. S. Ambroſius, S. Baſilius in Hexamer. S. Franciſcus, S. Ignatius fundator Societ. noſtræ, qui ex rebus minimis, vt floſculis, mente aſcendebat ad Deum, eiuſque ſapientiam, bonitatem & potentiam admirabundus contemplabatur. Idemque in Regulis nobis præcipiũt & ſanxit, vt ſatagamus in creaturis agnoſcere creatorem, eum in omnibus amando, & omnes in eo, iuxta ſanctiſſimam eius voluntatem.

Deus enim operatur in omnibus rebus & operibus ſuis intimè eſt præſens per eſſentiam, præſentiam & potentiam, quibus ſicut illa creauit, ſic eadem conſeruat, id eſt, continuò quaſi creat, ne in nihilum ſuum, ex quo creata ſunt, relabãtur & reuoluantur. Quamobrem Deus eſt, ait S. Dionyſ. de Diuin. nom. cap. 10. *πανυπόστατος*, id eſt, *omnitenens, fundus & fundamentum omnium, quòd ſit omnium ſedes, omnia continens & complectens, & cuncta ſtabiliens, fundans atque conſtringens, & vniuerſum in ſe ipſo ſolubile præſtans: & ex ſe veluti ex omnitenente radice cuncta producens, atque ad ſe, vt ad omnitenens fundum, vniuerſa conuertens, & continens vt omnium ſedes omnicapax: omnia contenta vna præcellenti connexione communiens, neque ſinens ea ſibi excidere, ne tanquam exactiſſimo domicilio motu diſperant.* Et c. 13. *Pertingens ad omnia penitus, & ſuper omnia indefectibus largitionibus, & incorruptibilibus operibus.* Quocirca res omnes & ſingulæ intimè & eſſentialiter pendent à Deo, imò magis pendent à Deo, quàm à ſeipſis, multò magis quàm radius pendeat à ſole, à quo totum ſuũ eſſe accipit; vel homo ab anima, à qua vitam & eſſentiam accipit. Vnde Plato Deũ dixit eſſe animam mundi: quia Deus aſſiduè intimiùs influit in res omnes Eſſe quod habent, quàm anima influat in corpus illud animando, viuificando, & vitales operationes per illud exercendo. Hanc eſſentialem rerum omnium à Deo dependentiam ſignificat S. Bernard. li. 5. de Conſider. dicens: *Qui item Deus, ſine quo nihil eſt; tam nihil eſſe ſine ipſo quàm nec ipſe ſine ſe eſſe poteſt. Ipſe ſibi ipſe omnibus eſt: ac per hoc quodammodo ſolus eſt: ipſe qui ſuum ipſius eſt & omnium Eſſe.* Vbi apertè eſſentialem à Deo dependẽtiam docet: Et infrà: *Quid eſt Deus? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ex quo omnia creabiliter, non ſeminabiliter: per quem omnia, ne alium auctorem, alium opificem arbitreris: in quo omnia, non quaſi in loco, ſed quaſi in virtute.* Quin & Apoſtolus de Dei filio ſiue Verbo loquens Hebr. 1. *Qui cùm ſit ſplendor gloriæ*, ait, *& figura ſubſtantiæ eius, portanſque omnia verbo virtutis ſuæ.* Vbi Anſelmus: *Portat*, inquit, *omnia, id eſt, ſurſum tenet ne decidant, & in nihilum reuertantur, vnde creata ab ipſo fuerant: & ſuſtentat ea non labore & difficultate, ſed imperio ſuæ potentiæ.* Hac de cauſa S. Gregor. docet Deum eſſe ſupra & infra omnia, vt omnia contineat & ſuſtenter. Sic enim ait 2. Moral. c. 12. *Cælum palmo metiens, & terram pugillo concludens, oſtenditur*, inquit, *quid ipſe ſit circumquaque rebus cunctis, quas creauit, exterior. Per ſedem ergo cui præſidet, intelligitur eſſe interiùs ſuprаque, per pugillũ quo continet, exteriùs ſubterque ſignatur. Quia enim ipſe manet intra omnia, ipſe extra omnia, ipſe ſupra omnia, ipſe infra omnia & ſuperior eſt per potentiam, & inferior per ſuſtentationem; exterior per magnitudinem, interior per ſubtilitatem; ſurſum regens, deorſum continens; extrà circumdans, interiùs penetrans, nec alia parte ſuperior, alia inferior: nec alia parte exterior, atque alia manet interior, ſed vnus idemque totus vbique præſidendo ſuſtinens, ſuſtinendo præſidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans.* Hinc & Scholaſtici præcisè & ſcholaſticè docent, Deum cùm res conſeruat, eas continuò creare. Ita Scotus in 2. diſt. 1. q. 5. aſſerit, *quòd res dici poteſt ſemper creari quamdiu manet, quia ſemper accipit Eſſe à Deo.* Et Gabr. Vaſq. in 1. diſp. 74. n. 17. *Conſeruatio*, inquit, *rei ſecundùm ſe totam eſt vera creatio & productio ex nihilo.* Et Lud. Molina 1. p. q. 10. art. 5. diſp. 1. *Per influxum eundem indiuiſibilem actionis*, inquit, *qua primò contulit angelo eſſe, eum conſeruat, & confert illud idem Eſſe, toto decurſu temporis, quod primò illi contulit; idque eo ipſo, quòd ab indiuiſibili actione, qua primò coepit illi conferre Eſſe, non deſiſtat.* Sic & Suarez in Metaph. tota diſp. 21. idem fusè confirmat. Igitur in ſingulis rebus Deum latentem intimeque præſentem, ac quaſi rei cuiuſq; animam & ſpiritum intueri debemus, ac eum in ſuis operibus laudare & admirari, atque ex illis ad ipſum velut opificem aſſurgere, ipſiuſq; omnipotentiam, ſapientiam & bonitatem cum Sirachide contemplari & celebrare.

Res omnes eſſentialiter pendent à Deo.

OMNIA HÆC VIVVNT, ET MANENT IN ÆTERNVM, ET IN OMNI NECESSITATE OMNIA OBAVDIVNT EI] *Viuunt*, id eſt vigent; Tigurina *vigent hæc omnia & durant per ænum, adq; omnes vſus cuncta obediunt.* Græcum enim χρεία ſignificat vſum, neceſſitatem, opus, vtilitatem, &c. Varijs modis, inquit Sanſenius, celebrat Dei opera, quæ ſicut commendauit ab eorum pulchritudine, ita nunc ab eorum duratione & obedientia. Tribuit eis viuere, quia in ſuo eſſe & vigore perſiſtunt. *Manere* dicit *in ſæculum* quia perdurant vel in ſe ipſis, vel in ſua ſaltem ſpecie. *Obediunt* Deo *in omni neceſſitate*, quia per illa, quidquid Deus vult, præſtatur ad omnem neceſſarium vſum. Nam vt dicit Pſalmiſta: *Omnia ſeruiunt tibi.* Porrò Syrus vertit, *omnes factura eius in ſæculum in veritate firmę, & in ſanctitate glorificant, & viuunt, & conſiſtunt in ſæculum, & ad omnes voluntates eius omnes ipſæ paratæ ſunt.* Præclarè S. Auguſtin. lib. 10 de Ciuit. cap. 12. *Quidquid*, inquit, *mirabile ſit in mundo, profectò minus eſt quàm totus hic mundus, id eſt cælum & terra & omnia quæ in eis ſunt: ſint autem ipſe qui fecit, ita magnus quo facit oculatus eſt, & incomprehenſibilis Domini. quamuis itaque miracula viſibilia naturarum videndi aſſiduitate vilueriut; tamen cùm ea ſapienter intuemur, conſtantiſſimus rariſſimiſque maiora ſunt.* Idem in pſal. 144. 4. *In eo quod vides*, inquit, *quid ibi laudatur? ſpecies, vtilitas, aliqua virtus, aliqua potentia rerum iſtarũ. Si pulchritudo te delectat, quid pulcherius faciente? Si vtilitas laudatur, quid illo vtilius qui fecit omnia? Si virtus laudatur, quid illo potentius, à quo etiam facta non diſſiliunt ſed regnatur & gubernantur omnia?*

Mundi ma. gnitudo.

VERS. 24.

OMNIA DVPLICIA, VNVM CONTRA VNVM, ET NON FECIT QVIDQVAM DEESSE] Celebrauit opera Dei à pulchritudine, ab vſu, à duratione, nunc ea celebrat à diuerſitate & ordine, quòd rã varia & diſformia, imò aduerſa ſint; & tamen apto ordine inter ſe compoſita & compaginata; vt ex diſcordi diuerſarum rerum quaſi vocum concordia, pulcherrimam harmoniam efficiant. Ait ergo, *omnia duplicia*, græcè *δίπτυα*, id eſt bina vel gemina ſunt, quorum vnũ contrarium eſt alteri. q. d. Deus ad ornatum vniuerſi fecit, vt quæque res haberet ſuum par ſibi compoſitum & oppoſitum. *Et nõ fecit quidquam deeſſe*, ſcilicet à ſuo contrario, hoc eſt, non fecit, quidquam habere defectum ſui paris oppo-

VERS. 25.

oppoſiti & antitheſis,vt idcirco altero quaſi pede deficeret & claudicaret ; ſed vnicuique ſuum par appoſuit & oppoſuit.Græcè enim eſt,*non fecit quidquam* ἐκλεῖπον,id eſt,vt Complut. *defectuoſum*; alij, *deficiens & mancum*,quod ſcilicet non habeat ſuum compar,cui comparetur & contrarietur.Sic carni oppoſuit ſpiritum,terram cælo,aquam igni,aërem terræ,angelum corpori, hominem bruto, humilitatem ſuperbiæ, caſtitatem libidini , & virtutes ceteras ceteris vitijs. ita Franc. Valeſius Sacræ Philoſ.c.76.vbi oſtendit hanc ſententiam non tam de ſingulis rebus,quàm de rerum generibus accipiendam.Patet hoc in arbore categoriæ ſubſtantiæ, in qua ſubſtantiam diuidunt duæ differentiæ oppoſitæ,ſcilicet corporeum & incorporeum ; ac ſimili modo quodlibet aliud genus continua ſerie duæ differentiæ oppoſitæ in duas ſpecies partiuntur. Idem videre eſt in ſerie ceterarum categoriarum. Imò in omnibus creatis eſt quædam dualitas oppoſita,ſcilicet actus & potentia,aut materia & forma,aut mas & fœmina. Vide dicta c.33.15.vbi hãc ſententiam iterauit Siracides : ibi enim fusè eam explicui. Varabl.clarè vertit *gemina ſunt omnia quorum alterum contrarium eſt alteri, nec fecit mancum quidquam eſt* ; alij, *omnia bona ſunt , vnum alteri contrarium,nec fecit quidquam deficiens.* Porrò Arabicus vertit, *& creata ſunt omnia duo & duo, vnum eſt contra ſe ium ſuum , non creans ex eis quidquam vanè* , id eſt in vanum vel in vacuum. Vide Franc. Valeſium loco iam citato,vbi hæc dat exempla.Ens,inquit, diuiditur in duo oppoſita ; ſcilicet in ſubſtantiam & accidens : ſubſtantia in corpoream & incorpoream, corporea in corruptibilem & incorruptibilem:corruptibilis in ſimplicem & miſtam:miſta in viuentem & non viuentem : viuens in ſenſibilem & ſenſu carentem: ſenſibilis in rationalem & irrationalem:ſimplex,putà elementum,aliud actiuum aliud paſſiuum:& vtrumlibet horum duplex. Nam aliud calidum , aliud frigidum : aliud humidum, aliud ſiccum. Cetera omnia,horum mixtura conſtant. Sic colores omnes conſtant mixtura albi & nigri,& ſapores, dulcis & amari; & ſoni,grauis & acuti & ſi vnum horum exiſtit,neceſſe eſt & alterum illi oppoſitum exiſtat,vt nihil deſit ipſi, totique vniuerſo.Quocirca Syrus vertit,*omnes ipſe bina & bina (combinata) altera oppoſita alteri : neque creauit quidquam illorum otiosè , ſed vnum cum altera, binas & binas.Et quis ſatiatur intuendo decorem illarũ.* Huc facit illud Ouidij 1. Metamorph. de prima rerum geneſi:

Frigida pugnabant calidis,humentia ſiccis,
Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus
Hanc Deus,& melior litem natura diremit,

Tropoh. Auctor. Imperfecti in S.Matth. apud S.Chryſoſt.hom.15. *Omnium*,inquit,*malorum prima & fortiora ſunt tria mala, id eſt gula, auaritia , & vana gloria,(quibus proinde diabolus tentauit Chriſtum in deſerto) & vide quomodo aduerſus tria mala inuenta ſunt bona , id eſt eleemoſyna contra auaritiam , ieiunium contra gulam,oratio contra vanam gloriam. Omnia mala habent contraria bona , per quæ ſuperentur demptâ vanâ gloriâ. Idèo quantumuis bona feceris volens compeſcere vanam gloriam,tanto magis extollas eam & cauſa eſt iſta,quia omne malum ex malo naſcitur,ſola autẽ vana gloria de bono procedit:ideo non extinguitur per bonum ſed magis nutritur.Ergo nullum remedium contra vanã gloriam eſſe poteſt,niſi oratio ſola,& hæc ipſa vanitatẽ generat,niſi cautè proſpexeris, ſi fortè bene orauerit.*

Cornel.in Eccleſiaſt.

In omnibus creatis eſt dualitas oppoſita.

Exempla.

Sola vana gloria bono bono vincitur , ſed nutritur.

A ~ VNIVSCVIVSQVE CONFIRMAVIT BONA ET QVIS SATIABITVR VIDENS GLORIAM EIVS ?] q.d. Deus vniuſcuiuſque operis & rei à ſe creatæ bona & dotes firmiter tuetur & conſeruat per appoſitionem & oppoſitionem comparis contrarij. Vnum enim contrarium firmatur ex altero : ſic materia ſubſiſtit per formam,potentia per actum: pulchreſcit albũ ex nigro. Senectus iuuat iuuenes conſilio ; iuuenes iuuant ſenes viribus : nobiles iuuant plebem armis ; plebs nobiles procurando illis panem,potum,veſtem,&c. Ex aduerſo langueſcit & perit calor ſine frigore , ſiccum ſine humido,album ſine nigro,&c. Contrarium enim ſua oppoſitione excitat, acuit & intendit contrarium ſibi oppoſitum. Atque hac de cauſa Deus cuiq; contrarium, quaſi ſui æmulum & antagoniſtam oppoſuit.Hunc eſſe ſenſum liquet ex Græco qui τὸ ἓν ex v. præced. repetit : ἐν τῷ ἑνὶ ἐχέρωσεν τὸ ἀγαθά,id eſt *vnum*(ex binis & geminis ſibi oppoſitis præced.) *vnius*,id eſt alterius comparis *ſtabiliunt bona*,Tigur. *alterum commendat bona alterius.* Contraria enim iuxta ſe poſita magis eluceſcunt.

Quocirca hanc Dei ſapientiam admirans exclamat : *Et quis ſatiabitur videns gloriam eius* ? Syrus *illarum*,ſcilicet creaturarum Dei; Tigurina,*& quis ſpectando gloriam Dei ſatietur* ? alij , *& quis expleatur videndo gloriam eius*? q.d. Quis mortalium conſiderans tam gloriosa Dei opera,in quibus gloria bonitatis,ſapientiæ & potentiæ diuinæ adeò ſplendet & coruſcat,ea ſe exſatiare queat? q.d. Nemo. Loquitur de viatoribus : nam in cælo beati omnes ſatiantur gloria Dei; quia eum vident facie ad faciem, ſed ita vt ſatietas acuat deſiderium, nõ creet vel augeat faſtidium : ſatiantur enim videndo Deum,& tamen ſemper deſiderant eum contemplari: iuxta illud, *Satiabor cum apparuerit gloria tua*, pſal.16. Vt infinita taceam mirabilia Dei opera, vnũ dumtaxat affero. In India præſertim in Moluccis & Iaua,eſt auis dicta Manucodiata,pedibus planè carens,ideoque apos cognominata quod in aëre perpetuò volet,indeq; Auis cæli vel paradiſi indigitata:imò nonnulli cenſuerunt eam volando dormire,comedere,generare. Sed hoc refutat Aldrouandus li.12.Ornithol.c.22. eò quòd nullum animal poſſit eſſe in perpetuo motu: & quia ſi in alto dormiret,vtique ſua grauitate in terram decideret. Igitur loco pedum habet duo fila in cauda quibus quietis capiendæ tempore, arborum ramis ſe annectit. Hinc Manucodiata ſymbolum eſt animi cæleſtis iugiter in cælo cum Deo & angelis verſantis. Quocirca Lucas Gentiles emblem.78. Manucodiatam in ſublime expanſis alis volitantẽ, capite cælum aſpicientem depingit, ſubiecto hoc lemmate : *Sine pondere ſurſum*.q.d. Animus humanus ſemper ad altiora aſpirare debet , & terrena iſta velut caduca ac fragilia contemnere. Etenim animus à corpore diſiunctus,cælum petit,cadaver in cinerem vertitur. Emblematis iſtius venuſtate, ait Aldrouandus,pellectus ſimile omnino in agello meo depingendum curaui , ſed hoc lemmate: *Sic animus petat alta.*

Auis ſine pedibus.

Nota ex Scholaſticis & Leſſio de Perfectionibus diuinis li.14.c.1.Duplex eſt Dei gloria,interna & externa. Interna rursũ duplex eſt:obiectiua & formalis. Obiectiua gloria Deo intrinſeca eſt ipſa diuinitas,ſeu ſplendor & excellentia diuinitatis & perſonarum diuinarum : ob hanc enim dignissimus eſt qui ab omnibus cognoſcatur,ametur,

Gloria Dei obiectiua.

laudetur, &c. Sic paſſim in Scripturis excellentia diuinitatis, & omnia huius excellentiæ ſigna dicuntur gloria Dei. Formalis gloria Deo intrinſeca eſt cognitio, amor & gaudium Dei de ſeipſo: ſine quòd ipſe à ſeipſo infinitè & adæquatè cognoſcatur, ametur & cum infinito gaudio ac ſuauitate guſtetur. Infinitè enim maior eſt gloria Dei, quòd ipſius bonitas & perfectio à ſe cognoſcatur, ametur, æſtimetur, quàm ſi amaretur & laudaretur ab infinitis angelis & hominibus. In iſtis duobus ſita eſt gloria Dei intrinſecè, quam ipſe ab æterno pleniſſimè poſſedit, vnde ad hanc acquirendam vel augendam mundum non creauit, ſed propter aliam quamdam quæ ipſi extrinſeca eſt, quę etiam duplex eſt. Altera enim eſt obiectiua, & conſiſtit in excellentia & pulchritudine rerum creatarum, ſed maximè filiorum Dei, vt ſunt omnes Beati. Sicut enim gloria principis ſæcularis dicitur conſiſtere potiſſimùm in ſplendore & pulchritudine aulicorum: ita externa gloria Dei obiectiua conſiſtit potiſſimum in ſplendore & multitudine aulicorum cæleſtium; ſecundariò in alijs rebus creatis. Altera eſt gloria formalis, quę ſita eſt in Dei viſione, amore, gaudio & actibus hinc ſequentibus; nimirum quatenus ipſe à Beatis cognoſcitur, amatur, guſtatur, laudatur & benedicitur in omnem æternitatem. In hac re completur tota gloria Dei externa, & ad illam tota rerum creatarum ſpecies & pulchritudo ordinatur. Siracides hoc loco agit de gloria Dei externa, quæ ex creaturarum ſpecie & decore reſultat.

Formalis.

Homini ſeruit omnis creatura vt ipſe ſeruiat creatori.

Moral. Opera Dei, quia pro nobis ab ipſo creata ſunt, nullam à nobis gratitudinem depoſcunt, nimirum memoriam, amorem, ſeruitutem ſeu obſequium, & perpetuam cum gratiarum actione laudem: Deus enim omnia quæ in mundo ſunt, pro nobis non tantùm creauit & conſeruat, ſed & aſſiduè laborare, nobiſq; ſeruire facit. Nobis enim gyrantur cæli, ſplendet ſol, lucent ſidera, ſpirant venti, cogũntur nubes, deſcendunt imbres, aſſurgunt montes, currunt flumina, mouentur maria, germinat terra, fœcundatur aqua, & parturit omnis rerum natura. Hæc omnia noſtri cauſa, vt nobis ſeruiant & commodent, Deus ſic eſſe, ſic moueri & operari iuſſit. *Ille ſolem ſuum ortui facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* Ille *hominem conſtituit ſuper opera manuum ſuarũ. Omnia ſubiecit ſub pedibus eius, oues & boues vniuerſas, inſuper & pecora cãpi: volucres cæli, & piſces maris, qui perambulant ſemitas maris.* Si ergo ille totam rerũ naturam noſtræ ſeruituti mancipauit, omnis ratio poſtulat, vt vicißim nos totos illius obſequio mancipemus. Si illius imperio & impulſu totus mundus ſine intermiſſione pro nobis laborat, & noſtris commodis noctes dieſq; ſeruit; par eſt vt nos illi tota vita ſine intermiſſione ſeruiamus; præſertim cum eo ipſo quo res creatæ nobis ſeruiunt, ipſemet nobis ſeruiat, & pro nobis aſſiduè in creaturis & per creaturas laboret. Illæ enim ſunt inſtrumenta, vt quæ omnem vim ſuam ab ipſo habeant, & ſine eius auxilio & cooperatione aſſidua nihil poſſint: ipſe verò eſt principalis motor, director & auctor omnium commodorum, quæ nobis ex rebus creatis proueniunt. Itaq; ſi Deus ipſe continuò pro nobis laborat, vt noſtris commodis ſeruiat, qua fronte nos illi ſeruire, & pro eius gloria laborare recuſabimus? Vnde S. Bernardus de quadruplici debito: *Ecce*, inquit, *in ianuis eſt qui fecit cælum & terram, & creator tuus, tu creatura; ille ſeruus, ille dominus; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es illi debes, à quo totum habes: qui & te fecit & benefecit tibi, qui tibi miniſtrat ſiderum curſus, aëris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum vbertatem. Huic reuerâ totis medullis, totis viribus ſeruiendum, ne forte indignationis oculo te reſpiciat & deſpiciat, & conteras in æternum.* Et inferiùs poſt recenſitum recreationis & redemptionis Chriſti beneficium. *Cùm ergo*, inquit, *ei donauero quidquid ſum, quidquid poſſum, numquid ſimile ſit eſt, ſicut ſtella ad ſolem, gutta ad fluuium, lapis ad montem, granum ad acerum? Non habeo niſi minuta duo; imò minutiſſima, corpus & animam, vel potiùs vnum minutum, voluntatem meam, & non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantus tantillum tantis beneficijs præuenit, qui tot ſe totum me comparauit? alioquin ſi illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conſcientia vado ad viſcera miſericordiæ Dei noſtri, & audeo illius ſanguinis non guttas, ſed undas à quinque partibus corporis, in meum pretium deturquere?* Quocirca ſeruiat tibi Domine omnis vita mea, intenta ſit in gloriam tuam omnis cogitatio mea, omnis fortitudo, omne ſtudium, omnis actio mea. Exhauriantur in tuum obſequium omnes vires animi ac corporis mei, vt aliquid ſaltem tuo rependam amori, nec omnino ingratus coram te inueniar. *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt, nomini ſancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in miſericordia & miſerationibus: qui replet in bonis deſiderium tuum*, quando *renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.*

CAPVT QVADRAGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Theſi deſcendit ad hypotheſim, putà à laude operum Dei in genere ad laudem particularium operum. Celebrat ergo magnificentiam Dei ex pulchritudine cæli v. 1. Solis, v. 2. lunæ v. 6 & ſtellarum, v. 9. iridis, v. 12. niuis, fulgurum, nubium, v. 14. grandinis, tonitruorum, ventorum, turbinis nimirum, v. 16. pruinæ, gelu & glaciei, v. 21. maris & inſularum, v. 25. Vnde concludit Deum ex toto corde totiſque viribus eſſe laudandum & celebrandum, quia ipſe infinities maior eſt omni laude.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ. 1. ALtitudinis firmamentum pulchritudo eius eſt, ſpecies cæli in viſione gloriæ.

2. Sol in aſpectu annuntians in exitu, vas admirabile opus Excelſi.

3. In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere?

nere? Fornacem custodiens in operibus ardoris.

4. Tripliciter sol exurens montes, radios igneos exsufflans, & refulgens radijs suis obcæcat oculos.

5. Magnus Dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter.

6. Et luna in omnibus in tempore suo, ostensio temporis, & signum æui.

7. A luna signum diei festi, luminare quod minuitur in consummatione.

8. Mensis secundùm nomen eius est, crescens mirabiliter in consummatione.

9. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriosè.

10. Species cæli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus.

11. In verbis sancti stabunt ad iudicium, & non deficient in vigilijs suis.

Firmamentum.

VERS. 1. ALTITVDINIS FIRMAMENTVM PVLCHRITVDO EIVS EST, SPECIES CÆLI IN VISIONE GLORIÆ] Incipit; à pulchritudine firmamenti: licet enim eo altius sit cælum crystallinum, empyreum etiam speciosius; tamen hęc minùs nobis in terra aspectabilia sunt, cùm firmamenti species per stellas omnibus coruscet.

Pronomen *eius* Primò, referre potest Deum; de Deo enim immediatè præcessit: *Quis satiabitur videns gloriam eius?* hæc autem Dei gloria maximè cernitur in pulchritudine firmamenti, quę intuentem nunquam exsatiat; vt sensus sit, q.d. *Altitudinis* id est altissimum, *firmamentum est pulchritudo eius* scilicet Dei, seu pulcherrimum opus, in quo pulchritudo Dei artificis relucet, iuxta illud psalm. 18 *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.*

Porrò Palacius sic explicat: firmamentum altissimum est pulchritudo Dei, id est, maxima: quæ enim Dei sunt, maxima sunt. Sicut enim in psal. 67. *Montes Dei* vocantur maximi, & *homo Dei* vocatur homo diuinus; & *filij Dei* Genes. 6. vocantur sublimissimi aut sanctissimi: ita pulchritudo Dei vocatur pulchritudo maxima. Secundò, còmmodiùs *τὸ eius* referas ad *τὸ altitudinis*, per quam accepit altitudinem cæli & mundi, vt sensus sit. q.d. *Altissimis*, id est cæli altissimi, pars nobilissima, putà *firmamentũ*, siue cælũ stellarum, est *pulchritudo eius*, scilicet altitudinis, hoc, est cæli altissimi: q.d. Firmamentũ altissimi cæli, est eiusdem cæli decus & pulchritudo: sicut enim gloria est Dei, sic pulchritudo propriè est cæli creaturarum, in qua gloria Dei refulget. *Stellæ sunt gemmæ & faces cæli.* Nihil enim ita ornat totam cęlorum machinam ac pulchritudo firmamenti, vtpote quod tot quasi gemmis, pyropis & adamãtibus, quot astris & stellis resplendet, indeq; dictum est cælum quasi sideribus cælatum, Gen. 1. 8. Imò quot astra, tot tedæ, tot lampades, tot ignęæ faces in cælo colluceant, totique mundo prælucent. Adde stellarum ordinem, motum, & influxum, varietatem, cõstantiam. Sanè videtur stellarum, quasi militum Dei acies ordinata repræsentare exercitum ordinatissimum. Vnde & Deus Sabaoth, id est, exercituum, scilicet angelicorum sidereorum, nuncupatur.

A Posset quoque *τὸ eius* referri tam ad firmamentum, quàm ad altitudinis. q.d. Pulchritudo firmamenti est pulchritudo altitudinis, id est altissimi cæli, mundique totius.

Porrò Græca iam clarè & eleganter sic habent: *χαυχήμα ὕψους στερέωμα καθαρότητος*, id est, vt Complut. *superbia* vel *gloria, altitudinis firmamentum mundities*. q.d. Superba gloria altæ huius mũdi machinæ est firmamentum mundum, id est nitidum, purum, pellucidum. Roman. *gloriatio altitudinis, firmamentum puritatis*; Tigur. *ornamentum altitudinis, puritatis firmamentum*; alij, *exultatio altitudinis firmamentum purum*: *χαυχήμα* enim idem est quod superbia, gloria, gaudium, exultatio. Firmamentum enim stellis tot tantisque superbum & gloriosum, gaudium affert intuentibus, adeóque videtur esse gaudium & exultatio angelorum, hominum, mundique totius vt de eo gloriari posset cælum, si sensus & gloriationis esset capax. B Græcis nostram Latinam Vulgatam accommodare conatur Iansenius hoc modo: Similem sensum, inquit, habebit nostra lectio; si genitiuus *altitudinis* non coęstruatur cum *firmamentũ*, sed cum substantiuo *pulchritudo*, vt relatiuum *eius* ex phrasi Hebraica redundet, sicut cùm dicitur: *Dominus in cælo sedes eius*, pro Domini sedes in cælo est. Itaque sic erit oratio distinguenda, vt post *altitudinis* fiat paruus punctus, ac deinde sequatur *firmamentũ pulchritudo eius*, est, hoc est, firmamentum est pulchritudo ipsius altitudinis, quia ipsam altitudinem exornat. Verùm hæc durior & obscurior est traiectio & interpretatio. Planè enim Noster videtur aliter legisse in Græco vel Hebræo, qui àm iam sit in Græco: nam omittit *τὸ καθαρότητος*, & illius loco substituit *τὸ eius*. Rursum si ita legisset vt iam habent Græca; clarè vertisset, C *gloria altitudinis est firmamentum mundities*: quo sum enim verba Græca tam ordinata & clara inuertisset & obscurasset vertendo, *altitudinis firmamentum pulchritudo eius est*? videtur ergo ipse in Græco sic legisse: *ὕψους στέρεωμα χαυχήματος αὐτοῦ*, id est *altitudinis firmamentum pulchritudo eius est*, quæ lectio sensum, quem secundo loco dedi, exposcit. Vnde explicans subdit:

SPECIES CÆLI IN VISIONE GLORIÆ] q.d. Species & pulchritudo firmamenti, quæ est species & pulchritudo totius cæli & mundi, est id, in quo videtur gloria tum ipsius cæli, tum Dei, qui auctor & creator est cæli. Est hypallage inuertens ordinem; recto enim ordine dicendum fuisset, *Visio gloriæ Dei est in specie cæli*. Huc pertinet expositio Palacij. Species cęli, inquit, est in visione gloriæ, id est species cæli est visio gloriæ, hoc est, perinde est ac si gloriam videres. Sic dicitur psal. 75. *Factus est in pace locus eius*, id est, pax est locus eius. Hinc cęlum græcè dicitur *οὐρανος*, ab *ὁρῶ*, id est videri, quòd oculorum visioni expositum sit, ait S. Basilius homil. 8. Hexam. aut quòd visioni & visui sit peruium: vel vt Aristoteles (siue Apuleius, vt alij volunt) lib. de Mundo dicitur, *οὐρανος*, quasi *ὁρος*, *τῶν ἄνω*, id est terminus superiorum corporum. Idem dicitur *ὅλαμπος*, quasi *ὁλολαμπὴς*, id est totus lucens. Lux enim & splendor est gloria cæli, quæ visum ad se rapit & oblectat. Aristoteli consentit Philo lib. de Mundo. Latinè verò dicitur cælum quasi cælatum, quòd sigilis sit signatum & quasi sculptum, ait Sipontinus. Nam *species cæli gloria Stellarum*, ait Siracides v. 10. Aut propriè *visio*; hebr. מַרְאֶה *mare*, sæpè metonymicè significat *Cæli etymon.*

ipſum obiectum, putà rem viſam aut viſibilem. q.d. Species & decor cæli cernitur in viſibili gloria, quam cælum oſtentat, putà in ſpectabili oſtenſione fulgoris & ſtellarum, ipſaque eſt *ſpectaculum cæli magnificum*, vt vertit Tigurina. Sic Lanienius: Per appoſitionem, inquit, iungitur *ſpecies cæli* cum *firmamentum*, vt ſit ſenſus: Firmamentum, hoc eſt ſpecies cæli, in viſione gloriæ, hoc eſt, habens aſpectum gloriioſum, & præclarũ, hæc, inquam, ſpecies & forma cæli, eſt pulchritudo & gloria altitudinis.

Myſticè cælum eſt ipſe Deus.

Metonymicè & myſticè, pulchritudo cæli, ſiue ſpecies & gloria firmamenti, repræſentat pulchritudinem, ſpeciem & gloriam Dei, qui quaſi cælũ increatum inhabitat cælum creatum; ideoque cæli creati gloria & maieſtas tantùm eſt vmbra gloriæ & maieſtatis increatæ & immenſæ SS. Trinitatis: huius enim ſolium & thronus eſt cælum: huius pariter ſymbolum eſt vnum, verum ſiue pulchrum, & bonum. Vnum enim appropriatur Deo Patri, qui vnus & primus eſt fons SS. Trinitatis: verum ſiue pulchrum Deo Filio, qui eſt *ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ* Patris, Hebr. 1. bonum Spiritui Sancto, qui eſt bonitas, amor & nexus Patris & Filij. Similiter Plato hęc tria vnum, bonum, pulchrum explicat & conternat. Ipſe enim in Menone, Protagora & Alcibiade ita pulchrum definit: *Pulchritudo eſt vitalis fulgor ex ipſo bono manans per ideas, rationes, ſemina & vmbras effuſus; animos excitans vt per bonum in vnum redigantur.* Plato enim vnum, bonum & pulchrum ita iuncta eſſe cenſuit, vt vnum ſine altero reperiri nõ poſſe exiſtimauerit. Deum dixit eſſe ipſum vnum, ipſum bonum, ipſum pulchrum: hæc enim in Deo ſunt ipſemet Deus: vnum, eſt tamquam caput; bonum, eſſentia & finis: pulchrum, eſt ſplendor inde fulgens: Deus vt vnus, omnia dulciſſimè nectit; vt bonus, cuncta procreat ac perficit; vt pulcher, excitat, inuitat & allicit. Pulchritudo cùm ſit ſplendor admirationem excitat: ideò Deus vt pulcher, admirationem, amorem & deſiderium parit; vt bonus, deſideria explet, amore quę perficit; vt vnus, cuncta eminentiſſimè, quamuis apud nos pugnantia, feliciſſimè ligat. Deus eſt ea eminentiſſima trinitas vnius boni & pulchri, tamquam origo & principium: mens verò, & ſinguląe eius ideæ, ſunt tales per propriam formam: anima per rationes: natura per ſemina: demum vmbræ in materia per imitationem & participationem. Primum ergo pulchrum abſolutè eſt ipſe Deus, à quo ſuam pulchritudinem haurit angelus & homo, cęlum & terra, ceu radius à ſole. Hominis autęm pulchritudo ſita eſt in mẽte, putà in ſapientia & virtute: veſtigium verò & vmbra vel imago eius reſplendet in decore corporis, qui maximè decet reges & principes. Hi enim ſunt Dei in terris vicarij & ſimulacra, ac velut dij quidam terreni. Quocirca Socrates in Phædro Platonis ait, bonam corporis figuram bonæ mẽtis argumentum eſſe, aut certè adiumentum. S. Ambroſ. 2. de Virg. *Species corporis ſimulacrum eſt mentis, figuraq; probitatis.* Et anonymus in elegantiſſimo ad Conſtantinum Panegyr. *Non fruſtra*, inquit, *doctiſſimi viri dicunt, naturam ipſam magnis animis domicilia corporum digna metari, & ex vultu hominis ac decore membrorum colligi poſſe, quatenùs illò cæleſtis ſpiritus intrarit habitator.* Eadem habet Latinus Pacatus in Paneg. ad Theodoſ. poſt quæ ſubdit: *Virtus tua meruit imperium; ſed virtuti addidit forma ſuffragium; illa præſtitit vt oporteret te principem fieri, hæc vt decerent.* Eodem ſpectat illud Porphyrij ex Euripid. *Priami ſpecies digna imperio.* Et Plinij in Panegyr. ad Traianum: *Iam*, inquit, *preceritas corporis, iam honor capitis, & dignitas oris longè latéq; principem oſtentat.* Sic & Claudian. de Stilicone:

Iam tum conſpicuus, iam tum venerabilis ibas,
Spondebatq; ducem celſi nitor igneus oris,
Membrorumq; modus,

Pulchritudo Dei.

Pulchrum corpus indicat pulchrã mentem.

Allegor. eſt Eccleſia.

Allegor. Firmamentum repræſentat Eccleſiam in petra fundatam à Chriſto. Ita Rabanus: *Pulchritudo firmamenti*, inquit, *per charitatem ſiderum potentiam oſtendit creatoris: ſed multiplicius decor Eccleſiæ in virtutibus & miraculis Sanctorum excellentiam manifeſtat redemptoris: quia ipſe ſolus æternus ſplendore ſuo illuſtrat credentes, & ardore iudicij ſui punit peccatores.* Hinc cæli ſunt Apoſtoli, qui enarrant gloriã Dei, pſal. 18. 1. Et celſus à cælo dicitur, quaſi ſublimis & cæleſtis, ait Iſidor. lib. 10. Origen.

Anagog. eſt cælum empyreum.

Anagog. firmamentum repræſentat cælum empyreum; quot enim ſtellis firmamentum, tot Sanctis Sanctorumque dotibus & aureolis reſplendet cælum empyreum, iuxta illud Daniel. 12. *Qui docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiã erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Et 1. Corinth. 15. 41. *Alia claritas Solis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in claritate; ſic & reſurrectio mortuorum.* Huc ergo oculos mentis & corporis noſtri, auulſos à terra, iugiter conuertamus ac defigamus oportet, vt cum S. Ignatio de Loyola crebrò cælum ſuſpiciente dicamus & ſuſpiremus: *Quàm ſordes mihi terra cùm cælum aſpicio.* Et cum Fulgentio contemplante ſplendorem & pompam aulæ Romanæ: *Si ſic fulget Roma terreſtris, quomodo fulgebit Ieruſalem cæleſtis?* Ita ſancta Machabæorum mater animans filium ad martyrium: *Peto*, inquit, *nate vt aſpicias ad cælum, &c. ita fiet vt non timeas carnificem iſtum, ſed dignus fratribus tuis effectus particeps ſuſcipe mortem, vt in illa miſeratione cum fratribus tuis te recipiam*, 2. Machab. 7. 28. Sic pariter mater S. Symphoriani eum animauit ad martyrium, ei inclamans: *Nate nate memento æternæ vitæ, cælum ſuſpice, & ibi regnantem tuere: ibi enim vita non eripitur, ſed immutatur in melius.* Quocirca adoleſcens fortiter Ieſu Chriſti cauſa carnifici ceruices præbens, nobilem martyrij agonem obijt Auguſtodini die 22. Auguſti, quo die Eccleſia eius memoriam quotannis rediuiuam celebrat.

Cælum ſpectanti ſordet terra.

Exempla.

Portò Tigurina hunc verſum primum nectens cum ſecundo, cenſet hæc omnia eſſe elogia, non firmamenti, ſed Solis. Sic enim vertit, *ornamentum altitudinis puritatiſq; firmamentum, ac ſpectaculum cæli magnificum eſt ſol lucem annuntians* &c. q.d. Sol eſt ornamentum altiſſimi cæli, & firmamentum ac fundamentum puriſſimæ lucis, atque ſpectaculum cæli magnificum. Verùm ceteri omnes hæc accipiunt de firmamento ſiue cęlo ſtellato, nõ de ſole: de ſole enim ſequitur. Libet hic exclamare cum magno ſanctoq; Boëtio li. 2. de Conſolat. in fine:

O felix hominum genus,
Si veſtros animos amor,
Quo cælum regitur, regat.

Symbolicè S. Bernar. per firmamentum accipit B. Virginem. Sic enim ait ſerm. 3. in Salue regina: *Fiat*, inquit, *firmamentum, & diuidat aquas ab aquis; omnibus firmamentis firmius firmamentum tu domina, quæ cum quem cæli calorem capere non poterant, cepiſti & concepiſti, portaſti & non defeciſti, genuiſti, aluiſti, educa-*

eluceaſt. Tu in medio aquarum diuiſiſti aquas ab aquis, affectus videlicet æternorum ab affectibus temporalium. Poſuit in hoc firmamento Deus ſolem & lunam, Chriſtum & Eccleſiam; & ſtellas, prærogatiuas gratiarum multas. Et paulò pòſt : *Ipſa tabernaculum Dei, ipſa templum, ipſa cælum, ipſa terra, ipſa ſol, ipſa luna & ſtella matutina.*

Symbolicè, cælum pulchritudine ſua omnes recreans, & influxu motuque ſuo omnia viuificans & fœcundans, notat magnos & magnificos debere eſſe ſummè in omnes beneficos. Idipſum appoſito cœli & terræ apologo, bellis gnomis velut cœlum ſtellis, cælato & oculato, repræſentat Cyrillus lib.3. Apolog. moral. c.21. cui titulus: *Quòd liberalis omnibus quibus poteſt, donet.* *Apologus benefici.* *Aſpiciès terra*, inquit, *quòd primum mobile præter ipſam, diuino motu omnibus communicato, cuncta ſecum viſibilia raperet; locuta eſt ei dicens: Vt quid inquietas omnia? cur tibi non ſufficis, motum tuum influere tantùm uni? At ipſum reſpondens deſuper dixit: Bene locuta es ſi ſola terra, obſcura dementiâ, tenacitate arida, ſupiditate perpetuò ſitibunda. Non attendis quòd meum inquietare ſit volitare, meum mouere ſit clarificare, ac meum rapere ſit liberaliſſimè donare? Omnibus enim quæ mecum mouentur meam naturam communico, virtutem impendo, ſanſalutarem diſtribuo: quòd ſi forte uni vel paucis ſuperabundans meum beneficium illiberaliter impartiri voluiſti, tunc certè mihi, haud aliis, crudeliter inuidiſti. Conſidera quæſo quòd, ſicut uniuerſum recipit, ſic uniuerſalis virtus communiter agit. Igitur quemadmodum in vera luſtitia, ita & beneficentia libera ad omnes diriguntur.* Idem deinde exemplo Solis, hepatis & cerebri commonſtrat. *Sic liberaliſſimo radio cuncta Titan reſperſit, nec umquam effuſionis ſuæ ſplendoris terminos coarctauit. Hepar uniuerſis membris ſanguinem cibalem diſtribuit, & cor vitalem vaporem per totum corpus diffundit. Cerebrũ cunctis etiam membris ſenſum influit, & totum corpus ſibi ſubditum animæ vinum facit. Igitur qui liberaliter donat, quibus poteſt accommodat: quia non eſt perſonarum acceptor, ſed communis beneficiorum largitor. Quibus auditis, verecunda terra obmutuit.*

Similia.

Sol.

VERS.2. SOL IN ASPECTV ANNVNTIANS IN EXITV, VAS ADMIRABILE, OPVS EXCELSI] Arabicus, *creauit ſolem, vt eo illuminentur, & glorificent eum patres!* (eſt exclamatio) *Admiratio: ars Excelſi* Tigurina, *ſol lucem annuntians, cùm emergit machina admiranda, opus Altiſſimi.* Syrus hæc refert ad cœlũ ſiue firmamentum, de quo v.1. vertit enim, *fecit cælum ad videndum, & ad glorificandum, vas admirationis, opus Excelſi.* A firmamento tranſit ad ſolem, quaſi primarium & magnificentiſſimum Dei opus. Participium *annuntians* pendet ex verbo *exoris* v.ſeq. Sed quid annuntiat ſol? Reſpondet Ianſenius, gloriam Dei; hanc enim ſubaudiri. Vnde pro ἐν ἐξόδῳ, id eſt, *in exitu*; Complut. legunt ἐν ἐνδόξῳ, id eſt, *in glorioſo.* q.d. Sol annuntiat glorioſam ſummamq; Dei gloriã. Verùm ſimpliciùs per hebraiſmum ſic exponas: *Sol in aſpectu*, id eſt aſpectum, *annuntians*: Hebræi enim verba contactus tam mentalis quale eſt annuntio, quàm corporalis conſtruunt cum ב id eſt *in*, & ablatiuo. Sic dicunt: credo in Deo, id eſt credo Deo. Iam per aſpectum intelligit lucem & radios: hîce enim ſol aſpicit & illuſtrat terram. Senſus ergo eſt q.d. Sol aſpectum id eſt lucem, auroram & diem, hoc eſt, tempus operandi, annuntiat in exitu, id eſt in egreſſu & ortu ſuo. ita Vatablus, *Sol*, inquit, *lucem enuntians cùm emergit.*

Aut, quod eòdem redit, q.d. *Sol in aſpectu ſuo*, id eſt, in ortu ſuo, quo incipit ſua luce aſpicere terrã *annuntiat in exitu*, id eſt, exitum ſiue egreſſum & ortum ſuum, putà auroram. Tunc enim ſol auricomus exoriens, & inſtar ſponſi decorè procedens oſtendendo ſuam ſpeciem, quaſi ſalutat homines omneſque creaturas, eiſque benè precatur tacitè dicendo: Saluete mortales, bonum diem vobis precor. En diſcuſſis noctis tenebris vobis exorior; en vobis affero lucem, lætitiam & vitam. Surgite ergo & euigilate mecum. Flores florete, frondes frondete, arbores fructificate, aues canite Deo laudem, animalia exite ad paſcua, homines properent ad ſua opera, iuxta illud pſalm.103.22. *Ortus eſt ſol & congregati ſunt*, &c. *Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam uſque ad veſperam.* Exitus ergo hîc non occaſum, (vt vult Palacius. q.d. Sol in occaſu ſuo annuntiat ſerenum, aut ventos, aut pluuias: hęc enim ex Solis occaſu cognoſcuntur) ſed ortum Solis ſignificat: hunc enim Hebræi vocant מוֹצָא *motſa*, id eſt exitum ſiue egreſſum: iuxta illud pſal.18.6. *Ipſe tanquam ſponſus procedens de thalamo ſuo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à ſummo cælo egreſſio eius.*

In ortu enim & aurora ſol apparet pulcherrimus inſtar ſponſi, aurea purpureaq; radiorum corona redimiti. Vnde à Poëtis vocatur ῥοδοδάκτυλος, id eſt roſeos habens digitos, aureus, auricomus, flammeus, igneus. Ita Virgil. Æneid.12.

Puniceis inuecta rotis aurora rubebat.

Et lib.7.

Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis.

Et lib.8.

Qualis ubi Oceani perfuſus luciſer vndis,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſq; reſoluit.

Nota, Sol hebr. tria habet nomina. Primò enim vocatur שֶׁמֶשׁ *ſemes*, id eſt miniſter, à radice שָׁמַשׁ *ſamas*, id eſt miniſtrauit, eò quòd lucem omnibus adminiſtret. quodque à Deo ſtatutus ſit vniuerſalis miniſter lucis, per quam cuncta fouet, vegetat, fœcundat. *Tria nomina Solis.*

Secundò, vocatur חַמָּה *chamma*, à calore, quod omnia calefaciat: itaque viuificet: חָמַם *chamam* enim eſt calefacere.

Tertiò, vocatur חֶרֶס *cheres*, ab ariditate & exſiccatione, quam calore æſtuque ſuo effeit: *cheres* enim vocatur teſta ſicca & arida. Hinc de ſole ait Eccleſ. hoc cap.v.3. *In meridie exurens terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere?* In ſole ergo tria ſunt admiranda, nimirum ſumma lux, ſummus calor, ſumma velocitas. Vnde S. Ambroſ.4. Hexam.1. *Sol*, ait, *oculus eſt mundi, iucunditas terræ, cæli pulchritudo, naturæ gratia, præſtantia creaturæ.*

Myſticè noſter Pineda in Iob c.36.v.33. ad illud: *Annuntiat de ea (luce) amico ſuo, quòd poſſeſſio eius ſit.* Sicut Sapiens, inquit, ſcripſit: *Sol in aſpectu annuntians in exitu.* Quid annuntiat exoriens ſol? Quidam putant annuntiari ab illo lucem: ſed frigidè; quid enim annuntiari indiget quod videtur? Illud verius, Annuntiare gloriam Dei, quam cœli quoque enarrant. Sed quid exiſtimas annuntiari à ſole exoriente Dei gloriam, quàm eſſe illum dominum & regem gloriæ: id eſt, in Solis imagine

&

& lucis splendore annunciare Deum suis amicis, lucem ipsam esse Dei possessione atque hereditatem.

Sol est imago Dei.

VAS ADMIRABILE, OPVS EXCELSI. Dionys. c. 4. de divin. nom. ait, *solem esse significatricem, expressam & euidentem diuinitatis, & diuinæ bonitatis imaginem.* Sicut sol, sic longè potiùs Deus, inquit, *omnia illustrat, efficit, vivificat, continet, perficit, estque eorum quæ sunt, & mensura, & æternitas, & numerus & ordo, & complexus, & causa & finis.* Et paucis interiectis: *Clara*, inquit, *expressaque diuinitatis imago est magnus hic sol, totus lucens ac semper splendidus: omnibus etiam quæ eius lucem capere possunt collatus, habetque lumen per omnia diffusum sursum & deorsum, ac si quid est quod eo non participet, id eius luminis tenuitati aut paruitati non est tribuendum, sed ijs quæ quia aperta non sunt ad capiendum lumen, ad illud capiendum non explicantur. Itaque illius radius immensa splendoris magnitudine penetrat, ad vitam excitat, alit auget, absoluit, gignit, renouat: ac lumen mensura est atque numerus bonorum, dierum, totiusq; nostri temporis: colligit conuertitq; ad se omnia, quæ videntur, quæ moriuntur, quæ illustrantur, quæ calescunt, & vno nomine ea, quæ ab eius splendore continentur: itaque ἥλιος, id est sol, dicitur, quòd omnia ἀ λλὰ ποιεῖ, id est congregat colligatq; dispersa, eaque omnia cum expetunt quæ sensu percipiuntur, aut quòd cernere cupiant, aut sentire, illustrari, calescere, omnemoque contineri à lumine.*

Est ergo sol *vas admirabile*, *opus Excelsi*, quia Deum non tantùm clarè repræsentat, sed diuinitatis eius thesauros in omnes terræ creaturas liberaliter effundit & dispertit.

Nota rò *vas*. Manichæi enim ceusuerunt solem esse quasi vas & nauim, vti mox ostendam. Verùm sol dicitur *vas*, non quòd habeat formam vasis aut nauis, sed *vas*, id est instrumentum, organum. Sic enim Hebræi vocant כלי *kele*, id est *vasa*, hoc est instrumenta, *belli*: sic Simeon & Leui vocantur *vasa*, id est instrumenta, *iniquitatis*, Genes. 49. v. 5. & S. Paulus vocatur *vas electionis*, id est, instrumentum electum ad prædicandum, Actor. 9. Adde, solem habere formam vasis rotundi, siue globi sphærici, qui quasi vas intra se continet vires rerum inferiorum, ait Palacius. Sensus ergo est, q. d. Sol est vas, id est organum & instrumentum Dei admirabile adeoque opus excelsum dignum Deo excelso, eiusque maiestate & magnificentia.

Sol vas admirabile. Primò.

Idque Primò, vnitate: sol enim vnicus est in mundo, quasi lucis arbiter & monarcha orbis, adeoque phœnix sæculorum: phœnix enim non est aliud quàm sol, vti ostendi in Genesi. Hinc sol est symbolum Dei vnius & solius, adeoque pulcherrimum Dei simulacrum; *quem, quia respicit omnia solus, verum possis dicere solem.* Vnde & sol dicitur, eò quòd solus ex omnibus sideribus sit tantus, vel quòd solus, cùm est exortus, obscuratis omnibus alijs appareat, vt ait Cicer. li. 2. de Nat. deor.

Secundò.

Secundò, puritate & splendore: quia sol non videtur esse aliud, quàm tota puritas, tota lux & claritas. hinc omnium astrorum est dux & princeps. Vnde Secundus Philosophus interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est sol?* Respondit: *Cæli oculus, splendor lucis accessus, dici ornatus, horarum distributor.* Et Alcuinus siue Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio. *Quid*, inquit, *est sol? splendor orbis, cæli pulchritudo, naturæ gratia, honor diei, horarum distributor.*

Tertiò.

Tertiò, magnitudine: quia sol centies & sexagies maior est terra: vnde 160. globos terræ in se caperet & complecteretur. Alij censent solem longe esse maiorem. Audiui Romæ insignem mathematicum, qui asserebat solem octingenties maiorem esse globo terræ, idque se certò per dioptras & instrumenta mathematica deprehendisse.

Quartò.

Quartò, altitudine: firmamentum enim distat à terra octoginta millionibus milliarum cum dimidio; inter firmamentum autem & solem tantùm interiacent Saturnus, Iupiter & Mars. Cogita ergo quanta sit Solis altitudo, nimirum vt minimum sol à terra distet quatuor millionibus milliarium, vt ostendi Genes. 1. 16.

Quintò.

Quintò situ: situs est enim in medio planetarum, quasi rex omnes illuminans & dirigens. Vnde Seruius lib. 5.

Sol operum medius summo librabat Olympo
Lucentes, ceu staret, equos.

Moderni mathematici per tubum opticum deprehenderunt Mercurium & Venerem, quin & Martem, circa solem moueri & gyrari, ac quasi chorcam & triadem circa eum agere.

Sextò.

Sextò, motu & velocitate: quia sol quotidie 24. horis percurrit ambitum sui orbis, totiusque cæli vastissimi, ab Oriente per Meridiem in Occasum & Septentrionem.

Septimò.

Septimò, gyro: quia gyrat per omnes plagas mundi, vt omnes prouincias, gentes, reliquæ oras illuminet. Vnde Virg. 4. Æneid.

Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Octauò.

Octauò, efficacia: quia sol omnibus dat vigorem, motum & vitam. Vnde illud Aristot. *Sol & homo generant hominem.* Ideoque abeunte sole per noctem & hiemem omnia flaccescunt, torpescunt, infirmantur & moriuntur.

Nonò.

Nonò, calore, qui tantus est, vt gonam Torridam exurat. vnde sol est imago SS. Trinitatis. Sicut enim sol ex se producit splendorem, & per eum calorem, sic Pater producit Filium qui est splendor Patris, Hebr. 1. & per Filiũ producit Spiritum sanctũ qui est calor & amor Patris & Filij.

Decimò.

Denique sole nihil in hoc aspectabili mundo est vel ad speciem pulchrius, vel ad rerum gignendarum commoditatem fœcundius: qui vitalem vim ac salutarem stirpibus & animantibus communicat; qui hoc est in æthere, quod in animali cor; qui vices temporum, annumque nouo semper flore redeuntem ex vsu naturæ temperat, eiusque partes ita diuidit, vt inter se non secùs atque in choro nectantur; cuius vis & potestas motus reliquorum luminum constituta dimensione moderetur: qui longè lateq; diffuso splendore superare omnia atque infera, & ipsos stellarũ ignes collustrat: cuius influxus in abditissimos vsque recessus penetrat, & terræ viscera irrorat, & aurum ac gemmas progignit: qui vt gigas summa celeritate cursum conficit, vt sponsus aspectus sui gratia omnia decorat: qui est veluti cor vniuersi, mundi oculus, iucunditas diei, cæli pulchritudo, naturæ gratia: quẽ denique Deus quasi pulcherrimum tibi simulacrum in cælo constituit. Vnde Anastasius Sinaita lib. 1. Hexam. Græcum ἥλιος, id est *sol*, deriuat ab Hebr. עליון *elion*, id est *altissimus*, qualis est Deus, quod sol altissimus sit, & Dei maiestatem oculis corporeis suo splendore, calore & virtute repræsentet. *Sol* verò Latinis dicitur à *solus*, *quòd solus ex omnibus sideribus sit tantus* (scilicet centies & sexagies maior globo terræ) *vel quòd solus, cùm est exortus, obscuratis omnibus alijs appareat*, inquit Cicer.

Cicero lib.2. de Natura deorum. Hinc Perſæ aliæque Gentes ſolem coluerunt vt Deum, ac Manichæi cenſuerunt ſolem eſſe Chriſtum. Varro verò lib.4.de lingua Latina. *Sol dictus*, inquit, *quòd ſolùm ita lucet, vt ex eo dies ſit: Luna, quòd ſola lucet noctu; itaque dicta Noctiluca, cui templum erat in palatio.* Veriùs pſal.18.6. *In ſole*, inquit, *poſuit tabernaculum ſuum*; Chald. *Sol poſuit tabernaculum ſuum illuminationem in illo.* q.d. Deus in ſole thronum claritatis ſuæ collocauit, vt inde fulgoris ſui radios quaquauerſum vibraret. Hinc priſci Gentium Theologi, vt Iamblicus, & Macrob.lib.1.Saturn.c.27.& 30. omnia Gentilium numina in ſole conſtituerunt. Denique ſol eſt ſymbolum æternitatis, iuſtitiæ & veritatis; vnde illud Pythagoræ: *Contra ſolem* (id eſt veritatem) *ne loquaris.* Et Orpheus ſolem vocat oculum iuſtitiæ: ac iudices in Bithynia tribunal Soli exponebant, quaſi Solis inſtar ſinceriſſimè iudicaturi. ita noſtri Conimbric. lib.2. de Cælo cap.5.q.2.art.2.

Plura de Solis encomijs vide apud Plutarch. lib. de Doctr.principum, Macrobium lib.1.Saturnal. à c.17.& 23 S.Ambroſ.lib.4.Hexam.c.1.S.Dionyſ. de Diuin.nomin.c.4. S.Gregor.Nazianzen. orat.de noua Dominica, & orat.2.de Theolo. Eugubinum in ſua Cotmop.c.1.in Geneſ. Hieroglyphica Solis recenſet Pierius Hierogl.44. Ob haſce Solis dotes tam eximias S. Franciſcus compoſuit hymnum, quem ipſe vocauit Solis, ad laudandum in ſole Deum eius opificem, quem quotidie à ſuis recitari voluit. Compoſuit eum acceptâ reuelatione de ſua prædeſtinatione & electione ad gloriã, in gratiarum actionem, putà biennio ante mortem, paulò poſt impreſſa ſibi à Chriſto quinque vulnerum ſtigmata. Vnde & moriens eundem ſibi præcini voluit. Hymnus ſic habet: *Altiſſime, omnipotens, bone Domine, tuæ ſunt laudes, gloria, honor, & omnis benedictio, tibi ſoli referendæ ſunt, & nullus homo dignus eſt nominare. Laudetur Domine Deus meus propter omnes creaturas tuas, & ſpecialiter propter honorabilem fratrem noſtrum ſolem, qui dieſcere facit, & nos illuminat per lucem: pulcher eſt & radians, & magni ſplendoris, tuiq; Domine ſymbolum præfert. Laudetur Dominus meus propter ſororem lunam, & ſtellas, quas in cælo creauit claras & belles. Laudetur Dominus meus propter fratrem ventum, aërem, nubes, ſerenitatem, & propter omnia tempora per quæ omnibus creaturis miniſtrat alimentum. Laudetur Dominus meus propter ſororem aquam, quæ eſt multùm utilis, humilis, pretioſa & caſta. Laudetur Dominus meus propter fratrem ignem, per quem noctem illuminat: ruſtus eſt, rutilus, iucundus & acer. Laudetur Dominus meus propter noſtram matrem terram, quæ nos ſuſtentat & alit, produciq; varios fructus, varicolores flores & herbas.* ita Waddingus in Annalibus Minorum anno Chriſti 1224.n.32. Qui & addit S.Franciſcum recitato per ſuos hoc hymno coram Senenſibus, eorum graue diſſidium ſedaſſe.

Hymnum Solis S. Franciſci.

Alleg. firmamentum eſt Eccleſia, ſol Chriſtus, luna B.Virgo, ſtellæ ſunt Sancti. ita Rabanus, nimirum.

——Micat inter omnes
Virginis ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Vide dicta Geneſ.1.14. Hinc de Chriſto dicitur Zachar.6.12. *Orietur vobis ſementibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.* Vide ibi dicta, & Iſaiæ 45.1.

Porrò facile eſt omnes dotes Solis, quas iam recenſui, myſticè Chriſto accommodare. Præclarè B.Damaſcen ſer.de Transfigur. quærit cur Chriſti facies in ea reſplenduerit ſicut ſolis: respondet quod ſol expreſſum gerat typum Chriſti. Sicut enim in ſole ſunt duo; ſcilicet lux & corpus: ſic in Chriſto eſt Verbum & caro, ſiue deitas & humanitas. Rurſum ſicut lux prior fuit ſole, id eſt, corpore ſolari: nã creata eſt die primo mundi, ſol autem die quarto; ſic deitas prior fuit humanitate. Tertiò, ſicut lux Solis indefinita & circumſcripta eſt, corpus verò definitum & circumſcriptum: ſic & deitas in Chriſto immenſa eſt, humanitas verò corporis locíq; terminis circumſcripta; ſicut ergo lux induit corpus ſolare, illudque lucidiſſimũ reddit, ſic verbum induit carnem, illamq; omni gratia & ſapientia radiantiſſimam effecit. Adde, ſicut ſol omnia lucida facit, læta, vegeta & viuida; ſic & Chriſtus. Vnde de eo ait Pſalter pſal.18. *Nũ eſt qui ſe abſcondat à calore eius.* Plura de ſole quà typus eſt Chriſti, dixi Apocal.1.v.16. Hinc Chriſtus apparuit S.Lutgardi non quaſi vnus ſol, ſed quaſi mille ſoles. Audi Thomam Cantiprat. in Vita eius apud Surium 16.Iunij: *Interrogauit quidam amico ſpiritali, cuiuſmodi Chriſtus faciem in contemplatione videret, reſpondit: In momento apparet mihi ſplendor ineſtimabilis, & inſtar fulguris video ineffabilem eius glorificationis pulchritudinem; quæ niſi raptim ſubduceretur adſpectu contemplationis meæ, mortalis vitæ huius imbecillitas eam ferre nullo modo poſſet. Poſt eum autem fulgorem manet ſplendor intellectualis, & cum illo quæro eum, quem raptim videram: ſed non inuenio. Itaque dicebat oculos Chriſti tam ineffabili coruſcare ſplendore, vt ſi ſplendor ille Solis lumini infunderetur, in infinitum amplius ille ſolem obſcuraret, quàm Solis radij Stellarum lumen obtegant. Religioſus quidam ſacerdos ſcire cupiebat, quid ſibi vellent ea verba: Pulchriores ſunt oculi eius vino. Vidit ergo in ſancto calice diuina myſteria celebrans Chriſti faciem, eiuſq; oculos tanto lumine radiantes, vt mundum vniuerſum, etiam in mediis tenebris, longè vberius quam vel mille ſoles poſſent illuſtrare. Nec facile credi poſſet quantum arſerit Lutgardis Chriſtum videndi deſiderio.* Huicuique Cantiprat. omnium ſecretorum Lutgardis conſcius & adminiſter.

Sol typus Chriſti. Primo. *Secundo.* *Tertio.* *Quarto.*

A Chriſto Sancti eximij participant, vt ſint & vocentur ſoles; quia vt ſoles ſua ſapientia & ſanctitate illuminant & accendunt homines mundanos, ideoque vt ſoles ceteris Sanctis præfulgebunt, iuxta illud Chriſti: *Fulgebunt iuſti ſicut ſol.* Hi ergo ſunt ſoles ſoli, ſali & cæli, vt de quolibet eorum dici poſſet: *Hoc eſt vas admirabile, opus excelſi*; quia excelſa Dei amore & gratia heroicè ſuperat tam agendo, quàm patiendo. Sic S.Paulus fuit vas electionis Dei excelſi, Actor.9. Chriſtum tuum imitare, ô Chriſtiane, eſto ſol mundi inſtar S. Pauli: ſol in templo, ſol in platea, ſol in ſchola, ſol in foro ſol in menſa, ſol in cubiculo, vbiq; vibrans radios virtutis tuę. Ita S.Remigius luce cælesti, inſtar Solis ipſi incumbente deſignatus eſt Epiſcopus Rhemenſis, teſte Hincmaro in eius vita. S.Columbani mater ex eo grauida, in ſomnis vidit è ſinu ſuo rutilantem ſolem, nimioque fulgore micantem procedere, & mundo ingens lumen præbere, quod viri ſapientes interpretati ſunt, Columbanum ſua doctrina & ſanctitate illuſtraturum orbem. Hoc eſt quod canit Debora Iudic.5. *Qui autem diligunt te, ſicut ſol in ortu ſuo ſplendet, ita reſulſent.* ita Ionas Abbas in Vita S. Columbani cap.2. extat apud Surium die 21.Nouembris.

& Sanctorum.

Sed

& B. Virginis.

Sed præ omnibus, & super omnes vas Dei admirabile fuit B. Virgo. Audi S. Bonauent. in Speculo Virginis cap. 7. *Maria*, inquit, *plena fuit resultatione, siue expressione diuinæ gloriæ, iuxta illud Ecclesiastici. Gloria Domini plenũ est opus eius. Antonomastice opus Domini mirabile est Maria, de qua dicitur in Ecclesiastico: Vas admirabile, opus Excelsi. Verè opus mirabile, quia nusquam inuenitur simile. Vnde de hoc dicitur: Non est factum tale opus in vniuersis regnis, non in regno cælestium, nec terrestrium, nec infernorum. Hoc enim opus plenum est Dominicæ gloriæ, quia supra omnem puram creaturam refulsit & relucet plenissimè in Maria.* Nam *præter assumptam à Verbo naturã nullum est opus, nulla creatura, in qua tanta diuinæ gloriæ materia relucear, sicut in Maria:* Et infrà: *Plena est omnis terra gloria eius, sicut dicitur in Isaia, Plena est tota Maria, relucens in se plenissimè diuina gloria.* hęc ille. Hinc & Christus S. Brigittæ fatus est dicens: *Mater mea est ista dulcissima, quæ à hominibus ad me trahe.*

VERS. 3. IN MERIDIANO (tempore) EXVRIT TERRAM, ET IN CONSPECTV ARDORIS EIVS QVIS POTERIT SVSTINERE? q. d. Sol in meridie, præsertim tempore æstiuo, calefacit & exurit terram, adeò vt ardorem eius vix vllus ferre & sustinere queat. Græcè est, *in meridie eius arefacit terram, & in conspectu* (id est conspectum) *ardoris eius quis sustinebit?* Tigurina, *cùm is meridianus torret regiones, quis æstum ipsius sustineat?* Syrus, *in meridie vrit terram, & coram ardore eius quis poterit stare?*

Ad litteram hoc est ænigma Solis, mystice charitatis. Sol enim symbolum est ardentis charitatis & grandis beneficentiæ, quia suis radijs omnia calefacit & inflammat. Haber hac de re insignem apologum Solis & noctis Cyrillus lib. 3. Apolog. moral c. 22. cui titulus: *Quod liberalis grãditer donet.* *Apologus charitatis.* *Ad solis præsentiam*, inquit, *facta die cùm nox totaliter fuisset exclusa, statim ei lamentabiliter dixit: Vt quid tantam claræ lucis copiam effudisti, & me ex toto orbe habitabili propulsasti? Nonne sufficiebat tibi lumen ad visionis necessitatem profudisse? Cui ille respondit: Nimirũ infrigidatiua es corporis, ac pectoris constrictiua, & propter hoc loqueris vt amara. Quid est virtus? nonne vltimum potentiæ à Philosophis definitur? Vnde qui infra potestatis validitatem agit, nondum virtualiter egisse committur. Quare qui non quantum potuit, benefecit; aberrans à virtute defecit. Cæterum quid est aliud liberalitas, quàm libera beneficentiæ magna voluntas? Homo nimirum deficientior est, si donat minus quàm potest: voluntatis enim euidens signum est, beneficium tradium. In muneribus igitur largiendis non suscipientis attendenda est dignitas, sed donantis: quoniam in beneficijs virtus attenditur, non persona.* Profert deinde exemplum vtriusque; liberalitatis Alexandrum, illiberalitatis Antigonum. *Exempla.* *Antigonus quidam talentum pennis illiberaliter denegauit, quia exactissimi summ indignitate Philosophi paltans, Plus, inquiebat, est quàm tibi dari conueniat. At non sic Alexander Macedo, dum argenteum, quid nimis vltra quam satis esset, euidam dedisset; mox liberaliter respondit: nimirum non assueti persona dignitatem, sed ad regalis munificentiæ grandiratem.* Denique exemplar beneficentiæ Deum, liberalissimum in se suisque creaturis, præsertim in anima, bombyce & phœnice omnibus imitandum proponit. *Exemplar Dei.* *Attende ad primarium liberalitatis fontem, vnde bonitatis omnis vena trahitur; quantum realitatis mundo tribuit? quantæ pulchritudinis firmamentum fecit? & quantum in eo posuit splendoris? Numquid in vniuerso reliquit aliquod punctum bonitatis suæ beneficio vacuum? Sic vtique anima liberaliter agens, subiecto corpori tantum quantum potuit, tribuit. Sic liberalis vermiculus viscera propria in beneficium cunctis dedit. Sic largissima phœnix in generatione alterius, totam in seminarium puluerem semetipsam effundit. Verè igitur liberalitatis beneficium non est charum, sed charius: nec est magnus, sed maximum: neque tantum, sed totum bonum. Quo dicto magister veritatis quæsiit.*

VERS. 4. FORNACEM CVSTODIENS IN OPERIBVS ARDORIS: TRIPLICITER SOL EXVRENS MONTES] Pro *custodiens*, græcè legit φυλάσσων, iam legunt φυσῶν, id est, *insufflans*; sed eòdem redit sensus. Qui enim fornacẽ accensam vult seruare & custodire, hic necesse est vt in eam sæpiùs insufflet, ac insufflando ardorem eius excitet & acuat. Subaudienda hic est nota similitudinis *sicut*, *sit*, hanc enim sæpè subticent & subaudiunt Hebræi. Comparat enim ardorem Solis cum ardore fornacis, & illum huic præfert. q. d. Sicut custos qui habet curã fornacis, vt eam accensam conseruet ad opera ardoris, v. g. ad lateres ardore ignis coquendos, sæpè in eam insufflando ingentem excitat ardorem: sic pariter, imò *tripliciter*, id est, vt vertit Syrus, triplò magis sol suo ardore exurit terram, ac præsertim montes, quos à summo manè vsque in vesperam assiduè ignitis radijs ferit & verberat. q. d. Sol magis ardet & vrit quàm fornax, in qua vi ignis conflantur lateres, vitrum aut metalla, vt ferrum, æs, stannum, campanæ, tormenta bellica. Sanè vidi in montibus Ardennæ fornaces in quibus liquarur ferrum, adeò ardentes, vt speciem ignis inferni mihi repræsentarent: cogita ergo quantus sit ardor Solis, qui fornaces omnes æstu superat. *Solis ardor similis fornaci.*

Porrò eum efficit sol, RADIOS IGNEOS EXSVFFLANS; ET REFVLGENS RADIIS SVIS OBCÆCAT OCVLOS] *exsufflans*, id est emittens, vibrans, eiaculans. Legit interpres enim Complut. ἐκφυσῶν, id est *exsufflans*, iam Romani legunt ἐμφυσῶν, id est *insufflans*; sed eodem sensu. Dum enim sol ex se emittit & exsufflat igneos radios, eos emittit & insufflat in terram. Pro *obtexat* græcè est ἀμαυροῖ, id est *obfuscat*. q. d. Tantus est calor Solis, vt exurat montes; tantus vicissim eius est fulgor vt obfuscet, obtundat, & quasi occæcet aciem visus humani. Vnde Vatablus clarè vertit, *ter tanto magis sol montes excalefacit, quàm qui fornacem sufflat vrendis operibus, & vaporem igneum exhalans, fulgore radiorum perstringit oculos.* Porrò S. Augustin. lib. 2. de Moribus Manichæorum c. 8. *Sol ille*, inquit, *tui generis flectus, qui verè nihil inter visibilia pulchrius inuenitur, aquilarum oculos vegetat, nostros fauciat inspectus & tenebret; sed fit per consuetudinem, vt nos quoque sine incommodo aciem figamus.*

Nota τὸ *tripliciter*. Manichæi enim censebant solem esse vas triangulum, simile naui. Sic & lunam, *quem replari dixerunt*, inquit S. Augustin. epist. 119. ad Ianuar. *sicut repletur nauis, ex fugitiua parte diei, cùm magna pars diei magnis laboribus de inquinamento purgata, de toto mundo atque omnibus cloacis fugiens, reddatur Deo lugenti.* Idem li. 20. contra Faustum cap. 6. *Solem*, inquit, *nauim quandam esse dicitis: ita non tantùm, vt dicitur, toto cælo erratis, sed & natatis. Deinde cùm omnium oculis rotundus effulgeat, eaque illi figura profui ordinis positione perfecta sit, vos eum triangulum perhibetis, id est, per quandam triangulum cæli fenestram lucem istam mundo terrisque radiare. Ita fit vt ad istum quidem solem dorsum cerniceque curuetis; non autem ipsum tam clara rotunditate conspi-*

cuum

eum, ſed neſcio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confectam cogitatu, adoretis. Quam profectò faber ille non faceret, ſi, quemadmodum emuntur ligna, quibus nauigiorũ tabulæ componuntur, ſic emerentur & verba, quibus hæreticorum fabulæ confinguntur. Igitur hoc eſt eorum delirium.

Tripliciter ergo idem eſt quod multipliciter, aut potiùs idem quod triplo magis ardet ſol quàm fornax. Aliter Palacius: Sol, inquit, tripliciter operatur: ſiquidem exurit montes, igneos torrentes euomit, ac longiſſimè refulget. Cuius rei teſtis eſt Ætna mons à Solis exuſtus ardore, igneos amnes velut radios exſufflans, atque eiecta flamma refulgens. Nec Ætna ſolus, ſed & alij montes quos lib. 2. cap. 6. Plinius multos refert. Demum ſol radijs ſuis obcæcat oculos: tanta eſt illi clariſſimæ lucis abundantia, vt nequeant mortales eam oculi non conniuentes ſuſtinere.

Myſticè ſol exurens montes tripliciter eſt Spiritus diuinus, vel eius conſolatio, quæ Primò, memoriam ſanctis cogitationibus replet. Secundò, illuminat intellectum; Tertiò, voluntatem inflammat; claritate autem obcæcat oculos: nam aucta in nobis luce cæleſti, quæ quàm parum ſciamus & ſimus, aperit, omnis antea concepta præſumptio euaneſcit. ita S. Bonau. & ex eo Aluarez de Paz de Præconio humilitatis cap. 6.

Multi cenſuit ſolem eſſe ignem. Probant Primò.

Ex hoc loco & ſimilibus nonnulli veteres, quin & moderni inſignes Mathematici cenſuerunt & cenſent, ſolem eſſe igneæ naturæ, adeoque ipſum verè eſſe ignem & fornacem cæleſtem. Primò, quia id videtur dicere hoc loco Siracides. Secundò, quia id videtur arguere ardor eius, qui tantus *Secundò.*

Tertiò. eſt, vt omnem ignis ardorem ſuperet. Tertiò, quia omnis lux, quæ ex ſe vibrat lumen & radios, eſt ignis: ſi enim lux ignis eſt flamma, ergo pariter lux

Quartò. Solis eſt flamma & ignis. Quartò, quia id arguere videntur maculæ & faculæ, quæ per tubum opticum aſſiduè in ſole volui & reuolui cernuntur; ſicut in fornace flamma cum fumo conuoluitur, & reuoluitur. Qua de cauſa appoſitè videtur Siracides ſolem comparaſſe fornaci, quia ſol non videtur eſſe aliud quàm facularum & flammarum conuolutio & reuolutio. Vnde Syrus vertit, *vapor ab eo* (ſole) *exitat ac ſicut vapor ignis.* Ob has ergo aliaſque rationes multi cenſuerunt ſolem & aſtra eſſe igneæ naturæ, imò ignes, iuxta illud: *Vox æterni ignis, & non violabile nomen.* Ita priſci. Ægyptij ſtellas eſſe ignes autumarunt: Anaximander docuit ſolem ignem eſſe puriſſimum: Anaxagoras ſolem eſſe candentem laminam, ſeu ferrum: Plato in Timæo neceſſarium eſſe docet, quia cælum viſibile eſt, ex igne conſtare, ſaltem potiore ſui parte: Stoici idem omnes docent ſidera eſſe ignea, paſciq́ue & ali vaporibus ex aquis & terra ſublatis, & ad ſe attractis. Quod etiam ſequitur & tuetur Balbus apud Ciceronem lib. 2. de Natura Deorum, & poſt eum Plinius lib. 2. cap. 9. Seneca lib. 7. Natur. quæſt. Similia commemorat etiam Plutarchus lib. 2. de Placit. phil. addens cap. 13. & 20. cenſuiſſe Diogenem ſidera eſſe terrea & pumicea, & quaſi mundi ſpiracula: Empedoclem putaſſe ſtellas inerrantes cryſtallo adnexas eſſe, errantes verò ſolutas; Xenophontem ſtellas efformaſſe è nubibus ignitis, quæ exſtinguerentur interdiu, & ad nocturnas tenebras reuiuiſcerent, quaſi carbones; itaque ortus & occaſus, accenſiones & exſtinctiones eſſe. Democritum & Metro-

Aduers.

dorum ſolem ferrum ſaxumue ignitum poſuiſſe; Philolaum Pythagoricum, vitreum: Epicurum terream denſitatem ac montem è pumicea materia. Præcipuè verò celebratur à ſcriptoribus opinio Anaxagoræ, qui, cùm lapis ingens colore adiuſto in Ægos Thraciæ amnem è cælo decidiſſet, quem ipſe caſurum prædixerat, affirmauit cælum omne ex lapidibus conſtare; ſolemque ipſum candens ſaxũ eſſe. vnde Euripides eius diſcipulus in Phaëthontis tragœdia, ſolem auream glebam nominauit. Eiuſdem lapidis meminit Plutarchus in Lyſandro, Damachus in ijs quę de religione ſcripſit, Plinius lib. 2. Natur. hiſtor. cap. 58.

Sed & S. Auguſtinus ijſdem Stoicorum ac Platonis placitis inſiſtens, pluribus locis indicat cælum & aſtra conſtare natura ignea, vt notauit etiam Magiſter Sentent. lib. 2. diſt. 14. Namque lib. de Geneſ. ad literam cap. 4. cùm Auguſtinus quatuor tantùm agnoſcat corpora ſimplicia, è quibus totus hic mundus coagmentatus eſt, terram, aquam, aërem & ignem, hunc maximè cælo aſſignat.

Et lib. 2. de Geneſi ad literam cap. 3. ait: *Itaque ſuper aërem parus ignis eſſe dicitur cælum. Vnde etiam ſidera atque luminaria facile coniectant, illius videlicet ignea lucis in eas formas, quas in cælo cernimus, conglobata diſpoſitaque natura.* Clemens Alexandr. lib. 8. Strom. Stoici, inquit, dicunt ſolem eſſe ἀναθυμίασιν νοερὰν ἐκ θαλαττίων ὑδάτων, id eſt, *eſſe intelligens vinculum ex aquis marinis*, vt aliqui vertunt; ſed perperàm: vertendum enim eſt, *eſſe aliquid accenſum ex aquis marinis intellectu præditum*: ἀναθυμίασιν enim Græci vocant id quod accenſum eſt. Chryſippus ἐξαμμα vocat: quia Stoici cenſebant ſidera marino humore paſci.

Fauent eidem ſententiæ plerique alij ſancti Patres, quicunque aquas ſupra firmamentum exiſtentes veras aquas, & ad refrigerandum temperandumque ardorem ſiderum in cælo poſitas fuiſſe tradiderunt. Sed & apertè ipſum totum firmamentum igneum eſſe naturæ ſenſiſſe videtur Gregorius Nyſſenus in Hexaëm. item Alcuinus qu. 23. in Geneſ. 1. Anſelmus lib. 1. de Imagine mundi cap. 25. & Dionyſius Carthuſ. enarrat. in Geneſin. art. 20.

Accedit ratio ex viſu & intuitu: ſolem enim & aſtra non tantùm lucida eſſe, ſed etiam flammantis cuiuſdam & coruſcantis naturæ, ex perpetua omnium ferè ſtellarum ſcintillatione colligi videtur. Idem ſignificat nomen Ætheris, vt de cælo empyreo taceam, quod ab igne dicitur. Eſt ergo æther ignis, non elementaris, ſed cæleſtis. Huc accedunt illi quoque doctores, qui aſtra cenſent eſſe igneæ naturæ, cælos verò ex aquis conflatos. Ita S. Cyrill. catech. 9. diſertè docet *aquam eſſe cælum, & ignem in eo ſolem, & lunam, & ſidera.* Idem docet Ioſeph. lib. 1. Antiq. c. 1. Clem. Rom lib. 2. Recogn. Theodor. q. 11. in Geneſ. Gennadius, Seuerianus, Ven. Beda in Hexamer. Solem quoque ignem eſſe diſertè aſſerit Tertull. lib. de Anima cap. 8. in fine, S. Baſil. homil. 3. Hexam. S. Ambroſ. lib. 2. Hexamer. cap. 3. Cæſarius quæſt. 68. Chryſoſt. homil. 6. in Geneſ. Procopius in cap. 1. Gen. Arnobius lib. 2. & 8. contra Gentes, Anaſt. Sinaïta lib. 2. Hexam. Lactant. lib. 2. cap. 6. Alcuinus & Beda quæſt. 1. in Geneſ. Iſidorus lib. 3. Orig. cap. 48. Hugo Victorinus in Geneſ. cap. 1. Hinc & Eccleſia in hymno Eccleſiaſt. canit:

Quarto die qui flammeam
Solis veram constituens.

Patrum iam citatorum verba recitat noster Salianus initio tomi 1. Annal. in quarto mundi die.

Etymon Solis Hebr. Fauet etymon Hebræum. Sol enim hebr. vocatur שֶׁמֶשׁ *shemes*, q.d. שֵׁאֵשׁ *shemes*, id est *ibi ignis*, sicut cæli ex aquis constati vocantur שָׁמַיִם *shamaim*, id est, *ibi aquæ*, vti dixi initio Genes.

Denique recentiores nonnulli mathematici, qui per dioptras efficacissimas solem Solisque figuram studiosè multis annis obtenuarunt, asserunt solem esse ignitum, idque colligunt ex maculis & faculis, vt dixi, quas in eo nouas & nouas conspiciunt, vt aliæ aliis assiduè succedant. Idipsum confirmant ex eo, quòd esto lumen possit esse sine igne, vt patet in lumine à sole in aëre diffuso; tamen lux ipsa, quæ lumen diffundit, vbique videatur cum igne coniuncta, vt patet in luce candelæ, lampadis, ignis, &c. Ergo lux Solis pariter est lux ignita, adeoque ignis. Idem colligunt ex effectu: sol enim sua luce & radijs calefacit totum orbem; calefactio autem & calor est propria actio & effectus ignis. Addunt aliqui: Ex hoc igne cælesti proditurum ignem quo sub diem iudicij conflagrabit mundus, sicut ex cælo prodierunt aquæ quibus obrutus fuit mundus in diluuio. Quis enim alius ignis ad totum mundum exurendum sufficeret? hæc illi.

Verùm Aristoteles, quem sequuntur passim Philosophi & Theologi, docet cælum & cælos non elementa, nec igneæ, sed cælestis esse naturæ; quam proinde ipsa quintam essentiam vocat; ac proinde illos non actu, sed virtute esse calidos, quia vim habent calefaciendi. Vide Conimbr. ceteroquin lib. de Cælo.

Allegor. de Christo. Alleg. Rabun. *Sol ipso*, inquit, *qui oritur timentibus Deum in aspectu, hoc est, in præsentia incarnationis suæ, euangelizauit regnum Dei, cuius nativitas singularis admirabilis est, quia non ex viri semine, sed ex virtute Omnipotentis Verbum caro factum est. In conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? quia nullus corporalibus oculis diuinitatis eius splendorem potest sufferre. Ideò assumpsit velamen carnis, vt fragilitas hominum splendorem aliquo modo posset sufferre diuinum. Hic fornacem custodit in operibus ardoris, quia supplicia præparat peccatoribus gehennæ ignis: tripliciter exurens montes, quando superbos pro cogitatione mala, pro lequela nefanda, pro operatione iniqua æterna exruciat flamma. Radijs suis prauorum excæcat oculos, quando mysticis verbis pro nequitia sua superbientium deludit intellectum*, Matth. 13. 13.

VERS. 5. MAGNVS DOMINVS QVI FECIT ILLVM ET IN SERMONIBVS EIVS FESTINAVIT ITER] *Festinauit* actiuè capitur pro festinatò accelerauit iter. q. d. Verbo & iussu Dei velocissimè per iter suum decurrit, vt potiùs volare videatur, iuxta illud de sole psalm. 18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam*: nam sol qualibet hora motu suo conficit milionem milliarium, & insuper centum & quadraginta millia milliarium: quod tantumdem est ac si terræ ambitum & gyrum circumcurreret quinquagies, vti ostendi Genes. 1. Syrus, *magnus est Dominus qui creauit eum, & in verbis Sancti accelerauit gressus suos*; Tigurina, *magnus est Dominus creator illius, cuius iussa profectionem accelerat*. Porrò pro *κατέπαυσεν*, vt legunt Roman. Noster, Syrus, Tigurina & alij, id est *festinauit*, accelerauit; Complut. contrariè legunt *κατέπαυσεν*, id est, *cessare fecit*, quod etiam verum habet sensum. q. d. Sol ilicò cessat à motu suo licèt velocissimo, cum Deus id iubet. Sic Iosue cap. 10. iussu Dei stitit solem, & Isaias cap. 38. v. 8. coram Ezechia solem retroëgit per decem lineas.

Luna.

VERS. 6. ET LVNA IN OMNIBVS IN TEMPORE SVO, OSTENSIO TEMPORIS, ET SIGNVM ÆVI] A sole transit ad lunam, eiusque miram lucem visumque celebrat: hæc enim sunt duo maxima luminaria cæli, sed sol est maius, luna minus, Genes. 1. Sol enim centies & sexagies maior est tota terra, luna verò trigesies & nouies minor est globo terræ, vt docent astronomi, & tamen ipsa nobis in terra æqualis penè videtur Soli, eò quòd luna vicina sit & ceitima terræ, sol verò altissimus & remotissimus. Hinc luna est æmula Solis, ac noctis decus, ideoque à Poëtis vocatur Phœbe quasi Phœbi, id est Solis, soror: ac luna quasi lucens vna, quia sola nocte lucet, eam illuminans, vti sol diem. *Luna etymon & nomina.* Pro *in omnibus* Interpres legit cum Roman. *ἐν σώοις*, iã Complut. legunt *εἰς σωσιν*, id est *in statum* vel stationem. Vnde sic habent, *lunam fecit in statum ad tempus suum, demonstrationem temporum, & signum seculi*; alij, *& lunam fecit ad stationem ad tempus summ, indicium temporum, & signum seculi. Stationes* vocat statas lunæ mutationes & vicissitudines, quibus nunc est noua, tunc crescens, nunc plena, nunc decrescens, idque per stata tempora. Syrus, *luna stat in tempora, designatio temporum, & signum à seculo*; Tigurina, *lunam idem fecit, vt suo tempore existat indicium temporum, & signum æui.*

Porrò nostræ versionis sensum sic clarè exponit Iansenius. Post solem, inquit, etiam *luna in omnibus*, hoc est, apud omnes gentes, vel potiùs in omnibus suis mutationibus, quæ ei accidunt in tempore suo, est *ostensio temporis & signum æui*, hoc est temporis: significat enim mensium exordia, & partes eorum sequentes; quia singulis mensibus suum circulum absoluit. Sol quidem etiam ostendit tempus; quia suo discessu & accessu ostendit æstatem, hiemem, ver & autumnum, & circulo suo absoluto ostendit annum esse absolutum. At peculiariter lunæ tribuitur quòd sit ostensio temporis, quia celeriùs, sæpiùs & distinctiùs ex varia lunæ mutatione temporis frequens & continua percipitur mutatio.

Denique luna non tantùm est signum sæculi & rerum sæcularium, sed & causa: nam dominatur humidis. Vnde astronomis dicitur præesse infantiæ, argento & pituitæ: hinc & in plenilunio ostrea pleniora sunt. Rursus fluxus & refluxus maris causatur à luna; ac noctu lucente luna crescunt humida, vt ros, imbres, aquæ. *Aquæ magnæ plus fluunt de nocte*, ait Aristot. lib. 3. Meteor. causa est luna, vt dixi, & absentia Solis, qui per diem educens vapores ex aquis, ita aquas imminuit. Vnde Palacius: Nota, lector, inquit, verbum illud. *Et luna in omnibus in tempore suo*, quod verbum summam habet philosophiam & summas lunæ laudes. Sensus enim est, quòd omnia hæc inferiora ferè subsunt lunæ, & gubernantur à luna. Vide æstus maris, plantationes, sectiones & insitiones arborum, collectiones fructuum, infirmationes lunaticorum, phlebotomias infirmorum: & demum nihil ferè est in hoc orbe nostro, quod quadamtenus non pendeat à luna.

Porrò

Porrò Palacius *τὸ in signum anni* siue sæculi accipit, quasi idem sit cum illo Gen. 1. 14. *Fiant luminaria*, &c. *& sint in signa*, scilicet serenitatis, ventorum, pluuiarum, æstuum, &c. Hinc Secundus philosophus interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est luna?* Ait: *Cæli purpura, Solis æmula, maleficiorum inimica, solamen iter agentium, præsagium tempestatum.* Apuleius de Deo Socratis: *Luna*, inquit, *Solis æmula, noctis decus, est diei adiutrix, noctis oculus: stellæ sunt fata hominum.* Sed hæc fata sunt ficta Genethliacorum commenta. Et Alcuinus Flaccus disput. cum Pipino: *Luna est oculus noctis, rotis larga, præsaga tempestatum, stellæ sunt pictura culminis, nautarum gubernatores, noctis decor.* Huc facit illud Astrologorum:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Vide de præsagijs Solis & lunæ nostros Conimb. tract. 7. in Meteora c. 3.

Luna elogia.

Ænigma lunationū explicatum.

Huc pertinet ænigma lunæ & lunationum, siue lunaris anni, quem suo per duodecim menses gyro luna describit, quod proposuit Cleobule filia Cleobuli Lindij, teste Gyraldo in Ænigmatibus:

Est vnus genitor, inquit, *cuius sunt pignora bis sex:*
His quoque triginta natæ, sed dispare forma.
Aspectu hinc niueæ, nigris sunt vultibus inde.
Sunt immortales omnes, moriuntur & omnes.

Est autem huiusmodi ænigmatis solutio: Luna, vel annus lunaris duodecim habet lunationes siue menses, quorum quilibet triginta diebus, luce & tenebris distinctis, perficitur. Sunt immortales genericè, quia numquam cessat dierum & noctium mensiumque successio; specificè tamen, vel potiùs individuè singuli, moriuntur & desinunt. Quare Theodectes ænigma hoc sic proposuit: Duplices sunt, inquit, sorores, quarum vna parit alteram, & ipsa quæ genita est gignentem interimit, gignitque alteram, à qua & ipsa interimitur. Dies enim prior gignit sequentem, & ab eo interimitur, quia ei locum cedit, & esse desinit.

Sophista verò Nectenabo regis Ægypti, simile ænigma Æsopo proposuit: *Est*, inquit, *templum magnum, & in ipso columna duodecim habens urbes, quarum quælibet triginta trabibus sustineatur: has verò trabes duæ circumeunt mulieres.* Quod resoluens Æsopus: *Templum*, inquit, *est mundus, columna verò annus, urbes menses, trabes autem dies, & mulieres ipsæ duæ, dies & nox.*

Denique Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est annus? quadriga mundi. Quis ducit? nox & dies, frigus & calor. Quis est auriga eius? sol & luna. Quot habet palatia? Duodecim. Qui sunt prætores palatiorum? Aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, arcitenens, capricornus, aquarius, pisces.*

VERS. 7. A LVNA SIGNVM DIEI FESTI, LVMINARE QVOD MINVITVR IN CONSVMMATIONE] q.d. A luna nos Iudæi accipimus signum & indicium diei festi. Nam festum Neomeniæ, id est nouæ lunæ, incidebat in nouilunium; festum verò Paschæ, à quo cetera computabantur, incidebat in plenilunium, putà in 15. lunam siue 15. diem primi mensis Nisan. Lunam vocat *luminare quod minuitur in consummatione*, id est, in perfectione, putà in plenilunio; eo enim peracto luna mox minuitur, corniculatur & decrescit, cùm sol semper idem plenusque in suo orbe permaneat. Vnde alij vertunt, *lumen in fine decrescens*; græcè, Φως εἰς μειώσιν & Ὑστερίαν,

Cornel. in Ecclesiast.

A id est, vt Roman. *luminare quod minuitur super consummationem*; Complut. *in consummatione.*; Syrus, *à luna enim signa festorum, luminare quod deficit in extremitate*; Tigurina, *lunâ dies festus designatur luce decrescente donec deficiat.* Quare licèt mirabile sit lunæ incrementum ex obscuro ad summam lucis gloriam, tamen totam mirabilitatem deprimit mutatio & casus. Hinc luna inconstantiæ & mutabilitatis est symbolum iuxta illud cap. 27. 12. *Homo sanctus in sapientia permanet sicut sol: nam stultus vt luna mutatur.* Idipsum repræsentat nomen Hebræum. stultus enim hebr. vocatur כסיל *kesil*, ob inconstantiam. q.d. Qui mente parum firma constat, neque semper est eiusdem consilij & propositi, sed vertumnus, qui mutatur in horas, & varijs cupiditatibus agitatur; is simillimus est inconstantis lunæ, non semper eamdem faciem ostentantis, & non tam
B dierum damna suâ celeritate reparantis, quàm incrementa subinde perdentis.

Lunam imitantur margaritæ, quas & lunâ crescente plenas reperiri scripsit Dioscorides, & post plenilunium captæ cum tempore minuuntur & decrescunt, vt ex certis experimentis tradit Cesalpinus libro 2. de Metallicis cap. 22.

Mystice luna est B. Virgo multiplicater.

Mystice noster Alcazar in Apocal. cap. 12. v. 1. notat. 2. Luna, inquit, est B. Virgo, Primò, quia lucem gratiæ maiorem cæteris stellis, id est Sanctis, hauriit à Christo, qui est sol iustitiæ: atque per gratitudinem *omnem suæ lucis haustum eò regerit, vnde accepit.* quod de luna pariter scribit Plinius. Secundò, quia sicut luna maximè dominatur terræ & mari: sic & B. Virgo terrigenis, cilque in nocte huius sæculi clara luce præfulget. Tertiò, quia
C sicut luna, teste Plinio *humilis est & excelsa, quia alias admota cælo, alias contigua montibus*; sic & B. Virgo in oculis suis erat humilis, sed in oculis Dei excelsa; & quia humilis, ideò excelta. Ipsa se ancillam Domini, dum ab angelo salutaretur, nominauit, ideò facta est mater Dei. Itaque mirare in ipsa triplex coniugium rerum summè disparatarum, quòd ipso eius nomine Maria repræsentatur. Primum coniugium est humilitatis & celsitudinis siue maiestatis, quòd ipsa humilis & paupercula facta sit Deipara & regina angelorum: vtrumque significat nomen Maria. *Mariam* (sic enim pronuntiant Syri) enim significat *stillam maris*: מר *mar* enim Syris est gutta, siue stilla situlæ, ים *iam* est mare. Ecce humilitas. Quid enim stilla minutius? Rursum *Maria* dicitur quasi מרורה *marorem*, id
D est celsitudo. Ipsa ergo est stilla maris per humilitatem, ideoque ipsa pariter est celsitudo ac stella maris, vti eam nuncupat & inuocat S. Bernard. Euthym. S. Hieron. totaque Ecclesia in hymno, *Aue maris stella*: denique ipsa est mare sapientiæ & gratiarum. Secundum coniugium est puritatis & pœnitentiæ siue crucis. Puritatem innuit rursum *τὸ stillæ maris*: vniones enim, siue margaritæ (quæ symbolum sunt puritatis & virginitatis) ex stillis rotis in conchis marinis concrescunt. Rursum *Maria* hebr. idem est quod *myrrha* vel *amaritudo maris*, quæ symbolum est pœnitentiæ & crucis, quam B. Virgo tota vita subijt, præsertim astans Christo crucifixo, vt nos doceret, matrem puritatis & castitatis esse pœnitentiam & mortificationem. Tertium coniugium est paupertatis & opulentiæ. Nam B. Maria, id est *stilla maris* sibi fuit pauperrima: eadem, vt *Mariam*, id est, *domina maris*; ditissima facta est à Christo, adeò

Triplex coniugium rerum disparatarum in B. Virgine.

vt quaſi מלקוש *more*, id eſt pluuia temporanea, omnem gratiam è cælo depluat in ſe inuocantes. Sicut ergo luna *minuitur in conſummatione* : ſic B. Virgo humilis & minuta eſt in ſua perfectione & exaltatione, vt, cùm fieret mater Dei, ancillam ſe nuncuparet.

Allegor. Hugo per lunam accipit Eccleſiam. Vide eum ſingula Eccleſiæ adaptantem.

In luna habitare homines cenſent antiqui.

Porrò Xenophanes apud Ciceronem libr. 4. Quæſt. Acad. optinatus eſt habitari in luna, eamque eſſe terram multarum vrbium & montium. Idem cenſent alij de Marte & alijs planetis, eò quòd Mars per tubum opticum deprehenſus ſit habere circa vel ſupra ſe alias ſtellas, quæ eius planum illuſtrent, ſicut ſol & luna illuſtrant terram ob eius incolas & habitatores. Porrò Plutarchus lib. 2. de Placitis Philoſoph. c. 30. *Pythagorei*, inquit, *aiunt lunam terreſtrem videri, quia ſunt & noſtra terra, circumhabitatur, à maioribus quidem & pulchrioribus animantibus, quinquies denies noſtrorum quanti atem continentibus, neque vllum excrementum deficientibus: tanta autem dici longitudine.* Idem tract. de Facie in orbe lunæ, de lunæ incolis fusè diſſerit, ac inter cetera ait : *Ego iſtos qui in luna incolunt, multò magis mirari exiſtimo cum terram intuentur, tamquam faecem & cannum vniuerſi per tot humores, nubes nebulaſq; apparentem, locum obſcurum, humilem, immobilem, poſſe eam animalia producere & nutrire, motu, reſpiratione & calore prædita.* Verùm hæc Philoſophis ſunt paradoxa.

Hanc gnomen & hoc ænigma, tropologicè appoſito & erudito lunæ & ſimiæ apologo condecorat Cyrillus lib 1. Apol. moral. c. 9. cuius titulus: *Tantùm æternum dilige, & numquam dolebis: In plenilunio*, inquit, *ſimia cordu lætitia exultanti vulpes mox aſtitit, & hæc dixit : Indica mihi ſoror, cur ſic exultas, vt tecum gaudeam, huius tantæ iucunditatis quæ ratio, & exultationis quæ cauſa? At illa læta lætanter reſpondit: Nimirum lunari, quam amo, plena luce nunc fruor; quoniam hanc diligo, & quâ cetera perfruuntur hac lætor. Ad hæc vulpes adiunxit : Putabam certè chariſſima (ne turberis) manu, naſo, vicinoq; oculo, & æſtimatiuâ præclarâ, ad rationis naturam te præ cunctis animantibus acceſſiſſe; ſed vt ex vana gratulatione cognoſco, adhuc permanes de longinquo. Quanto enim magis à ratione ſeiungimur, tanto quidem ab homine plus diſcrepamus. Puto enim, ni fallor, quòd amare lucem veram ſit bonum, ſi tamen eius ſit ſtabile fundamentum: quia amare aliquid peritturum, nihil aliud eſt quàm finaliter dolere. Quantum enim id quod diligimus gaudemus eſſe habitum; tantum etiam mox dolemus, cum eſt amiſſum. Vnde fit vt delectatio de re quæ eſt perdita, ſi tum vertatur in dolorem, & amor atque iucunditas in mœrorem.* Id deinde explicans vulpi ſubijcit: *Igitur quòd lumen diligis laudo te; ſed quòd lunare lumen mutabili frueris, tè non laudo. Hac enim nocte ſi plenâ lunâ lætaris, cùm defecerit ſequenti veſpere, triſtaberis. Impoſſibile enim eſt amato perdito non dolere: & ſic quid tibi reſiduum erit de præterito gaudio niſi præſens dolor? Amatum ſiquidem rapit ſecum vbicumque gaudium, ſed idem cùm tranſierit, mox eius fines occupat luctus. Verùm non eſt ſapientis gaudere vt doleat, ſed ad tempus lugere, vt ſemper gaudeat. Infelix quippe eſt commutatio de iucunditate in luctum, de gemitu verò beata eſt in gaudium commutatio. Propter quod chariſſima, vt tua ſit gaudioſa dilectio & fruitio permanſura, illam dumtaxat dilige lucem, & ea fruaris, quæ dialis eſt, atque inuariabilis, ac ſumma. Illius enim ſecura eſt lætitia atque plena. Propter hoc autem, ſicut amamus, ita & ſumus : habet enim amor tantùm de chamæleontis, vnde tranſimus cum amatis, aut ſiſtimus; & cum eiſdem vileſcimus, aut cheri ſumus. Sed quid lugenti chamæleonti de colore aureo mutato in luteum ſagax coruus reſponderit, non audiſti? Claude pone aurum, deſuper lutum, & de cetero reſpice aurum. Quibus dictis, vale ſuperaddens receſſit.*

Apologus animas eſſe æternas.

Sapientis gaudium quale?

MENSIS SECVNDVM NOMEN EIVS EST] *Eius* refer non ad menſem, ſed ad lunam : græcè enim eſt femininum αὐτῆς, quod non niſi lunam reſpicere poteſt. Vnde Tigurina vertit, *menſis nomen ipſius* (lunæ) *accipit.* Sic c. 6. 23. dixit : *Sapientia ſecundum nomen eſt eius*, ſcilicet, aſpera & difficilis, vti præceſſit. Senſus eſt. q.d. Menſis vti à luna ſui exordium, medium & finem accipit, ita pariter ab eadem ſortitur & nomen. Nam hebraicè (hebraicè enim hæc ſcripſit Siracides ſenior, quæ iunior in Græcum tranſtulit) menſis dicitur חדש *chodes*, id eſt *innouatio*, à noua luna, eiuſque innouatione : rad. enim חדש *chadas* ſignificat innouare. Sic pariter Græci nouum menſem vocant νεομηνίαν, & Latini nouilunium à noua luna : quin & lunatio idem eſt quod menſis. Vnde ſequitur de luna, eiuſque innouatione, quæ ſit initio menſis. VERS. 8.

Menſis etym.

CRESCENS MIRABILITER IN CONSVMMATIONE] quia luna creſcit & corniculatur varie & mirabiliter, donec conſummetur, id eſt conſummatum plenumque lumen accipiat in plenilunio. Quocirca Vatabl. vertit, *& creſcens mutationibus eſt mirabilis.* Vide Plinium lib. 2. cap. 9. Syrus, *menſis ſecundùm nomen eius eſt, & creſcit ſublimiter in mutatione.*

Rurſum *menſis* Hebr. dicitur ירח *ierach*, à ירח *iareach*, id eſt luna, quòd luna ſua lunatione, id eſt per orbem ſuum decurſu & circuitu deſcribat mẽſem. Nam ſol annum exigit in curſu & circuitu ſuo per zodiacum, luna verò menſem : hinc *menſis* à luna menſuram & nomen accepit: idem enim eſt quod lunatio. Sic & Græcis menſis vocatur μὴν ſanè, & μήνη, id eſt à luna : imò Macrobius Latinam vocem *menſis* deriuat à Græco μὴν, licèt Cicero lib. 2. de natura Deorum menſem deriuet à metiendo. Ait enim: *Qui quia menſa ſpatia confirmant, menſes nominantur.* Sic pariter Belgæ & Germani è maen / id eſt luna, menſem vocant maent. Sic & Anglis *monat* vocatur menſis à *mon*, id eſt luna. Simili modo Auctor lib. de Spiritu & anima apud S. Aug. tom. 3. cap. 10. vocem *mens* deriuat à μήνη, id eſt luna; quia *ſicut luna*, inquit, *creſcit & decreſcit, & varia viciſſitudine commutatur, in id tamen quod ſunt quadam perfecta nonnunquam ſe reſtituit : ſic mens nunc caput ſummis inſerit, nunc decidit in infimis, nunc ſeſe inferens ſibi verò falſa redarguit; modò ad corporalia regenda deflectitur, modò æternis rationibus inſpiciendis vel conſulendis adhæreſcit. Mens vniuerſorum capax, & omnium rerum ſimilitudine inſignita, omnia eſſe dicitur.* Idem tamen paulò pòſt : *Mens*, inquit, dicitur, *quaſi eminens*, quòd in anima emineat, & ad diuina contemplanda aſſurgat.

Pro *creſcens mirabiliter in conſummatione*; Compl. legunt, ἀυξανόμενος ἐθαυμάσθην ἀποκαταστάσει, id eſt *creſcens*, vel auctus, *mirificauit mutatione*, id eſt vt Tigurina, *creſcens mutationibus eſt mirabilis*; Romani pro ἐθαυμάσθην, cum Noſtro legentes θαυμαστὸς, vertunt, *creſcens mirabiliter mutatione*; alij, *cum mutatione.* Luna enim ſola inter ſtellas per ſingulos menſes aſſiduè creſcit & decreſcit, impletur & minuitur. Quocirca luna deiectis cornibus apud Ægyptios erat hieroglyphicum menſis, teſte Pierio Hierogl. 44 cap. 18.

Stellæ,

Stellæ.

VERS. 9. VAS CASTRORVM IN EXCELSIS, IN FIRMAMENTO CÆLI RESPLENDENS GLORIOSE] Lunam vocat *vas caſtrorum*, id eſt inſtrumentum bellicum & caſtrenſe Dei; tum, quia ipſa ſua luce eminet inter ſtellas, quæ in Script. vocantur caſtra & militia Dei. Vnde Rabanus & alij legunt *reſplendens gloriosa*: tum, quia aſtrorum eſt quaſi fax, imò ſol, dux & anteſignana, adeoque videtur eſſe nocturnus ſol illuſtrans cælum, ſtellas, totumque orbem. Vnde inter eas incedit quaſi regina gloria luminis & pulchritudinis, præpotens & admirabilis, hinc & luna dicta quòd luce luceat vna per noctem, vel quòd luce luceat aliena.

Alludit ad ſtationes nocturnas caſtrorum, quarum quatuor noctis vigilias, quibus mutabantur B excubiæ & excubitores, diuidebant iuxta motum lunæ.

Luna eſt Eccleſia.

Allegor. Rabanus: *Luna*, inquit, *eſt Eccleſia quæ à Chriſto quaſi à ſole ſuum mutuatur lumen & gratiam, quæ modò perſecutionibus videtur immanni, iterumque, tranquillitate recepta clariſſimi luminis hilaritate completur. Vnde dicitur; quòd creſcat mirabiliter in conſummatione. Ipſa ſanè eſt vas caſtrorum in excelſis, in firmamento cæli reſplendens gloriosa: quia in ipſa animarum fidelium conſiſtit turba, quæ in firmamento veritatis & diuinæ prædicationis per totum orbem gloriosa reſplendet.*

Stellæ ſunt acies Dei.

Secundò, per enallagen numeri *vas caſtrorum* accipi poteſt pro *vaſa caſtrenſia*, quales ſunt ſtellæ. q.d. Velut inſtrumenta & arma bellica Dei ſunt ſtellæ, quæ in firmamento reſplendent gloriosè: ſtellæ enim vocantur arma, imò milites & militia Dei; quia magno numero, ordinata & conſtanti C ſerie quaſi acie incedunt & procedunt quaſi acies bellica ordinata à Deo. Ita Palæus & Ianſenius: Vas caſtrorum, inquit, vocat totum illum, qui in cælis videtur, aſtrorum apparatum inſtar caſtrorum pulchrè ordinatum & diſpoſitum. Vnde & *militia cæli* dicitur, & exercitus Dei, quo Deus ad iuſſa ſua compléda vtitur. Eſt enim Græcis *σκεῦος παρεμβολῆς*, quod rectè verti poteſt, *apparatus, inſtructio*, vel *armatura caſtrorum*: à *σκεῦος* enim, quod vas ſignificat, & quæuis arma, deriuatur verbum *σκευάζω*, quod eſt *paro & inſtruo*. Dicit ergo poſt ſolem & lunam eſſe etiam in excelſis inſigne *vas caſtrorum*, hoc eſt, veluti apparatum militarem reſplendentem in firmamento cæli, qui & ipſe mirabiliter Dei gloriam declarat. Vnde Syrus *vertit, vas exercitus in excelſis, quod reſplendet in firmamento cæli*; Tigurina, *apparatus caſtrenſis in altitudine, in ſolo D cæleſti, refulgens eſt decus cæli, gloria aſtrorum*; quod Noſter v. ſequ. vertit, *ſpecies cæli gloria ſtellarum*. Hic enim verſus ad ſequentem ſpectare, ibique expleri videtur.

Stellarum elogia. Primum.

In ſtellis enim Primò, mirus, & quaſi caſtrenſis eſt ordo, ſique certus & conſtans. Vnde & ſtella à ſtando dicitur, quòd ſtellæ in cælo ſtare videantur. *Donum autem vniuerſi (& cuiuſque rei) conſiſtit in ordine*, ait Ariſtot. lib. 12. Metaphyſ.

Secundum.

Secundò, ſtellas flammeæ naturæ eſſe cenſet Cicero lib. 2. de Natura deorum, Plato, Plinius & alij ſuperiùs citati. Vnde & ardentes à Poëtis vocantur. Verè modernus Poëta: *Lucidæ*, inquit, *cæli lampades ſtellæ; naturæ ſuculi, noctis oculi, lunæ famulæ, Solis flammulæ.*

Tertium.

Tertiò, ſtellarum magna eſt multitudo, qualis eſt militum in caſtris. Plinius lib. 2. cap. 45. aſſerit in firmamento eſſe 1600. ſtellas effectu viſuq; inſignes. Aſtrologi verò numerant 1022. ſed longè plures ſunt, quæ vel non videntur, vel, non niſi confusè, vt quæ in Galaxia commiſtam lucem exhibent, faciunt que viam lacteam. Vnde *quo quiſque acutiùs ſtellas intuetur, tanto plures videt* ait S. Auguſt. lib. 16. Ciuit. cap. 23.

Quartum.

Quartò, magnitudine eminent ſtellæ. Nam ſtella quælibet in firmamento longè maior eſt tota terra. Diſtinguunt aſtrologi ſtellas in ſex magnitudinis differentias, traduntque illas, quæ primæ & ſummæ magnitudinis ſunt, continere magnitudinem terræ centies & ſepties: quæ ſecundæ, nonagies: quæ tertiæ, 72. quæ quartæ, 54. quæ quintæ, 39. quæ ſextæ & infimæ, decies octies. Inſuper aſtronomi ſtellas à ſe notatas in 48. conſtellationes, ſiue imagines, redegerunt. Eſt verò conſtellatio certus ſtellarum numerus alicuius animalis, ſiue alterius rei effigiem ſitu ordineque repræſentans. Hinc ſtella erat hieroglyphicum Dei, ait Horus Apollo. Hinc & Pan Deus (quaſi totius naturæ auctor & comprehenſor) pingebatur ſtellis inſignitus, de quo Orpheus:

Pana voce magnum, qui totum continet orbem.

Vide Pierium lib. 44. Hierogl. cap. 24.

Quoties ergo noctu cælum tot ſtellis quaſi gemmis diſtinctum & radians intuemur, mente aſſurgamus ad earum opificem Deum, eique cum Pſalte gratulando concinamus: *Confitemini Domino dominorum, quoniam in æternum miſericordia eius. Qui fecit luminaria magna, &c. ſolem in poteſtatem* (in dominium) *diei: lunam & ſtellas in poteſtatem noctis: quoniam in æternum miſericordia eius.* Porrò, quomodo ex ſole, luna & ſtellis aſcendere poſſimus ad Deum, ipſum contemplari, admirari & venerari, piè & eruditè docet Cardin. Bellarm. lib. de Aſcenſione mentis in Deum, gradu 7. vt inde diſcamus cæleſtia ambire, terrena deſpicere, fortia agere, fortia pati. Hæc enim via iuxta ad aſtra, hoc iter ad empyreum. Hac via in cælum iuêre Sancti, qui id circò in cælo coruſcant vt ſtellæ. Vide quæ annotaui Daniel. 12. 3. Geneſ. 1. 16. Apoc. 2. 28. vbi varias dedi analogias Sanctorum & ſtellarum. Deus enim in cælo inter lucis aurum, adamantes & gemmas, Sanctos ſuos & electos velut ſtellas, ſcalpro æterni ſui decreti cælauit & inſculpſit, iuxtà illud Chriſti: *Gaudete quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis*, Lucæ 10. 20. Ad has ſtellas, eorumque hoc cælum anhelans S. Martinus iam moribundus, cùm æſtuans febri ſupinus in illud ſuſpiceret, ac diſcipuli ſuppliciter ab eo peterent, vt conuerſo corpore tantiſper, dum remitteret morbi vis, conquieſceret: *Sinite me*, inquit, *cælum potius quàm terram aſpicere, vt ſuo iam itinere iturus ad Dominum ſpiritus dirigatur.* Qua propter ipſe oculis ac manibus in cælum ſemper intentus, inuictum ab oratione ſpiritum non relaxabat, ait Sulpitius in eius Vita.

SPECIES CÆLI GLORIA STELLARVM, MVNDVM ILLVMINANS IN EXCELSIS DOMINVS] q. d. *Species*, græcè *κάλλος*, id eſt, pulchritudo; Syrus, *ornamentum cæli*, eſt *gloria* id eſt glorioſa claritas, numerus & ordo *ſtellarum*, per quas Dominus habitans in excelſis mundum illuminat. Noſter legit *κόσμον φωτίζων*, id eſt, *mundum illuminans*: iam legunt *κόσμος φωτίζων*, id eſt, *ornatus illuminans*. Rurſum Noſter legit *κύριος*, id eſt *Domi-*

VERS. 10.

κυρίου iam legunt κυρίου, id eſt *Domini*, in genitiuo. Vnde ſic vertunt, *pulchritudo cæli eſt gloria ſtellarum, ornatus illuminans in loco Domini ſupremi*; Complut. *in altiſſimis Domini*; Roman. legunt, *ſpecies cæli gloria ſtellarum, ornatus illuminans in excelſis Dominus.* Sed Vulgata lectio Latina meliùs fluit, ideoque verior eſt. Tigurina, *decus cæli gloria aſtrorum, ornatuſq; illuſtre in regione celſa Domini.* Hæc vltima verba ſignificant cauſam cur ſtellæ exornent cælum, quia ſcilicet in eis reſidet Dominus: dignum autem eſt Domini thronum his luminibus exornari. Porrò quàm hæc ſpecies cæli & ſtellarum placeat oculos etiam philoſophorum & Gentilium, audi docentem Lactant. lib.6.cap.20. *Aiunt*, inquit, *philoſophi multò eſſe præclarius, & homine dignius, cælum potiùs quàm cælata mirari, & hoc pulcherrimum opus intermicantibus aſtrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quàm picta, & picta, & gemmis diſtincta mirari. Sed cùm deſertè ad contemptum terreſtrium nos exhortatiſſint, & ad cæli ſpectaculum excitauerunt; tamen ſpectacula hæc publica non contemnunt:* Ex illis vnum producam Senecam: *Dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cuius inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum ceteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, internalla & cauſas inueſtigare, ſpectare tot per noctes ſtellas micantes, dum cum his ſim, & cæleſtibus (qua homini fas eſt) immiſcear, dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam, quantum refert mea quid calcem?* hæc Seneca Conſolat. ad Albinam c.9.

Denique ſolem, lunam & ſtellas à Deo per intelligentias, id eſt angelos, qui, vt ait Apoſt Hebr. 1. Dei & diuinæ gubernationis ſunt adminiſtratorij ſpiritus, moueri, conſtans eſt philoſophorum & Theologorum ſententia, indeque manare tantam motus eorum conſtantiam & ordinem liquet. Ita docet S.Dionyſ.Cæl.hierarch.c.5. & 8.S.Auguſt. lib.3.de Trinit.cap.4. Origen. hom.13. & 14. in Numer.S.Gregor.4.Dialog.4.S. Thomas opuſc. 10.q.3.Bonau.in 2.d.14.art.3.q.2. Plato lib.1.de Legibus, Ariſtot.12.Metaph.8. & alij. vide Conimbric.lib.2.de Cælo cap.5.quæſt.5.

VERS. 8. IN VERBIS SANCTI (minùs rectè Rabanus legit *ſanctis*) STABVNT AD IVDICIVM, ET NON DEFICIENT IN VIGILIIS SVIS] q. d. Stellæ quaſi milites obedientiſſimi & promptiſſimi *ſtabunt*, id eſt ſtare ſolent, & continuò ſtant, *in verbis ſancti*, id eſt iuſſu & præcepto Dei ſanctiſſimi, *ad iudicium*; vt, ſcilicet, eius iuſtam ſententiam, ſanctumque imperium vindicando hoſtes eius, vel protegendo fideles eius ſeruos, inuiolabiliter exequantur. Deinde perpetuò vigilant & excubant, ac nunquam laſſatæ deficiunt, vt quieſcant, vel ceſſent à ſuis vigilijs & excubijs ſibi à Deo commiſſis; vt in terra laſſantur noſtri milites & vigiles. Deinde pro εἰς κρίμα, id eſt *ad iudicium*; Complut. per ſynæreſin vnica voce legunt ναυκρίμα, id eſt illicò, continuò, ſtatim.q.d.Stellæ aſtant Deo promptæ, vt ilicò exequantur eius iuſſa: vel potiùs, vt Complut.vertunt, *in verbis ſancti ſiſtent* (ἱσταντι enim eſt actiuum, ſignificans ſiſtent, ſtare facient) *condemnat eum*.q.d. Iuſſu Dei ſtellæ ilicò exhibebunt eius condemnationis ſententiam, vt vindictam & plagas ab eo decretas præſentes ſiſtant. Per ſtellas intellige tum ſtellas, tum angelos ſtellarum motores & rectores. Pro *non deficient* Noſter legit μὴ ἐκλυθῶσιν, id eſt, non diſſoluentur, non fatiſcent, non deficient; Complut. legunt μὴ ἐκκαυθῶσιν id eſt, *non accendentur, non exardeſcent*. q. d. ſtellæ, eſto continuò vigilent, luceant & ardeant, numquam tamen exardeſcunt & inflammantur incendio, multo minùs ira & impatientia, vt ordinem & ſtationem ſuam deſerant, terramque accendant & comburant; vti feciſſe Phaëthontem, Solis filium è cælo lapſum, fabulantur Poëtæ. Aliqui codices Græci vtrumque legunt: Tigurina, *ad imperium ſancti ſuo conſiſtunt ordine, nec ſtationes ſuas deſeſſa deſernnt*; Syrus, *per verba ſancti ſtabunt ſecundùm præſcriptum ſibi, & in curſu ſuo non variabunt.* Alludit ad Baruch 3.33. *Emiſit lumen, & vadit; & vocauit illud, & obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodiis* (græcè eſt eadem vox quæ hìc, ſcilicet φυλακαὶ) *ſuæ, & lætatæ ſunt, & vocatæ ſunt, & dixerunt. Adſumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas.* Et ad Iudic.5.20. *Stellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt*: angeli enim ſtellarũ motores è ſtellis & cælo vibrantes & grandinantes lapides, tonitrua & fulmina in Siſaram, eiuſque caſtra, ea diſperdiderunt, æquè ac ijſdem profligarunt Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, Exodi 14.24.

Paulò aliter explicat Palacius: q.d. *In verbis ſancti*, id eſt, ſi Deus ſanctus dixerit, vt ſtellæ ſtent, ſtabunt promptæ expectantes Dei iudicium & decretum, tenebuntque iter ſuum, licèt curſu rapidiſſimo currant.

Myſticè Rabanus: *Ornatus Eccleſiæ*, inquit, *eſt ſanctorum pulchritudo: hi in verbis ſanctis, id eſt, in doctrina veræ fidei, permanentes expectant iudicium Dei: nec aduerſitatibus iſtius ſæculi franguntur, neque ad iracundiam extimantur; ſed patienter omnia ferentes perſiſtunt in cuſtodia gregis ſibi commiſſi, memores ſemper, illudq; Dominicum ſedulò in corde volentes: Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum, quando reuertatur à nuptijs: eſtote parati; quia quâ horâ non putatis, Filius hominis veniet: in patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.* Allegor.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Iris.

Verſ 12. Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum: valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo.

13. Gyrauit cælum in circuitu gloriæ ſuæ, manus Excelſi aperuerunt illum.

VIDE ARCVM, ET BENEDIC EVM, QVI FECIT ILLVM: VALDE SPECIOSVS EST IN SPLENDORE SVO] Poſt firmamentum, ſolem, lunam & ſtellas quinto loco exhibet & celebrat iridem, quaſi opus ſpecioſum Dei, vt inde ad Dei laudem excitemur, ac quoties iridem conſpicimus, toties ad Deum aſſurgamus, & in iride Dei magnificentiam collaudemus. Dicit ergo: *Vide arcum*, ſ. il cet exteſtem, putà iridem, *& benedic eum*, id eſt, lauda & glorifica Deum, *qui fecit illum*, quia *valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo.* Nam iris eſt tricolor: triplicem enim colorem exhibet, eumque lucidum & ſplendentem, putà puniceum, viridem & purpureum, atque primum ſecundo, ſecundum tertio decorè ſubordinatum VERS. 12.

dinatum & contemperatum, vt pulchram colorum harmoniam, & quasi musicam spectantium oculis exhibeat. Caulam physicam cur iris fiat, sitque tricolor, dat Aristot. lib. 3. Meteorol. cap. 3. Syrus hæc & sequentia vsque ad cap. 44. omittit. Tigurina, *contemplare arcum splendore* (alij, *fulgore*) *suo perelegantem, & auctori eius gratulare*, dicendo: Benedictus tis Domine, qui tam speciosam & fulgentem iridem creasti. Et si illa tam speciosè fulget, quàm speciosus, quàm fulgidus es tu Deus noster, qui in immensum speciem & fulgorem iridis omniſque creaturæ exuperas, vt illæ tecum collatæ deformes, obscuræ & tenebrosæ videantur.

Iridis causa, & mirabilia. Primum. Porrò iridis causa est, reuerberatio radiorum Solis oppositi in nube rorida, opaca & concaua. Quocirca licèt tres primarij iam dicti sint iridis colores, multos tamen alios pro diuersitate nubium, & reuerberationis radiorum Solis sibi adiciscit & induit, adeoque, vt ait Virgil. 5. Æneid.

Mille trahit varios aduerso sole colores.

Idem lib. 9. iridem vocat decus cæli. Ouidius verò 6. Metamorph. graphicè iridem describens, sic de ea canit:

Qualis ab imbre soles percussus solibus arcus,
Inficere ingenti longum curuamine cælum.
In quo diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

VERS. 13. GYRAVIT CÆLVM IN CIRCVITV (græcè ἐν κυκλώσει, id est, in circuitione: ita Complut.) GLORIÆ SVÆ E MANVS EXCELSI APERVERVNT ILLVM] Celebrauit iridem à specie & fulgore, nunc eamdem Secundò, celebrat à figura, putà à curuatura per medium cælum, dicendo *gyrauit*, id est, cinxit, ambiuit cælum *in circuitu*, id est, per circuitum, *gloriæ suæ*, id est, gloriosæ suæ pulchritudinis & splendoris. Iris enim instar magni arcus, curuando ambit totum hemisphærium nostrum, ac protenditur ab Ortu in Occasum, vel à Meridie in Septemtrionem. Varabl. pulchrè, *gloriosa curuatura sua cælum succingit circulo*. Iris ergo videtur esse glorioſus cæli baltheus, zona & cingulum. Alij, *ambit cælum circulo glorioso*: curuatura enim iridis vndequaque est tam præcila & exacta, vt ad tornum circino adæquata & circinata videatur. Vnde Manil. lib. 1.

Secundum.

Vtq; suos arcus per nubila circinat iris.

Tertium. Tertiò, celebrat iridem ab amplitudine, dicendo: *Manus excelsi aperuerunt*, græcè ἀνέῳξαν, id est, explicarunt, extenderunt, *illum*. Vnde Tigurina, *manibus Altissimi eum extendentibus*: extenditur enim & porrigitur iris ab vna cæli extremitate in aliam: quare nulla manus humana vel angelica, sed sola diuina eum extendit. Hæc ergo tria sunt mirabilia & quasi miracula iridis.

Quartum. Adde Quartum, nimirum constantiam. Iris enim numquam mutat tres colores, splendorem, curuaturam in quacumque nubium diuersitate, diuersaque densitate, raritate, rorulentia, &c. cùm tamen phœnomena aëris & nubium ob diuersam nubium dispositionem sæpè speciem, colorem, formam situmque mutent: sed iris in omnibus, vbique, & per omnia eumdem semper tenorem, colorem & formam seruat, quod sanè est admirabile, ac certum indicium eam Dei semper sibi constantis manu efformari.

Quintum. Quintum est, quòd iris matutina portendat pluuias, vespertina serenitatem. ita Iulius Scaliger Exercit. 80. Manè enim fit in nube rosida, & in aquam solui parata. Vnde Ouidius 1. Metamorph.

Concipit ira aquas, alimentaque nubibus affert.

Seneca verò lib. 1. Natur. quæst. cap. 6. *Arcus*, inquit, *à Meridie ortus magnam vim aquarum vehit. Si circa Occasum resedit, rorabit & leniter implebit. Si ab Ortu circaue surrexerit, serena promittit.* Aliqui pro *rorabit* legunt *tonabit*: vnde ex Seneca cenſent, iridem à Meridie nascentem pluuias augurari, à Septemtrione ventum, ab Occasu tonitru, ab Oriente serenitatem.

Sextum. Sextum est, quòd iris sit imbrifera, ac per imbrem, quem affert, terram fœcundet. Adhæc iris fit ab opposito sole, velut in terram despectante. æquè ac in nubem; sed ita, vt terra sit media quasi inter nubem & solem: vnde fit, vt quo sol est humilior & occasui propinquior, eo iris sit sublimior & quo superior, eo iris demissior: quia Soli est opposita. ita Valetius Sacræ Philos. c. 78.

Septimum. Septimum, quod iris, vt docet Aristot. lib. 5. Histor. animal. cap. 22. multum conferat ad generationem mannæ, siue mellis aërij. Insuper Plinius lib. 12. 24. & lib. 17. 15. docet iridem miram suauitatem & odorem aspalatho, alijsque herbis & plantis aspirare. Laërtius asserit saluberrimo iridis imbre afflatas rosas, fragrantiùs redolere.

Octauum. Octauum, est ordo colorum: in iride enim sunt tres trium colorum semicirculi. Primus & summus est puniceus siue citrinus, medius est viridis, infimus est purpureus. Causa est, quod radius lucis cum exigua opacitate, efficit colorem puniceum, cum mediocri viridem, cum maiore purpureum. Talis autem opacitatis varietas & ordo est in nube, cùm in ea fit iris. Hinc dicitur *Iris quasi aëris, quòd per aërem ad terras descendat*, ait Isidor. lib. 13. Orig. c. 10. Quocirca Plato in Theæteto irim Thaumantis filiam, propter admirationem dictam censuit. Vnde Ouidius 4. Metamorph.

Roratis illuxit aquis Thaumantias iris.

Nonum. Nonum est, quòd iridis colores non sint veri, sed apparentes: ex transparentia enim lucis solaris per nubem & aquam, caulatur hæc apparentia colorum. Sic apparens, non verus, color multicolor est in collo columbæ, in halonibus, virgis, parelijs, alijsque phænomenis, quæ in aëre & nubibus apparent. Quocirca physici ita iridem definiunt: *Iris est arcus multicolor in nube rorida, opaca & concaua, ex radiorum Solis oppositi reflexione apparens oculis spectantium.* Hinc iris quoque fit & apparet iuxta fontes, cùm manè radijs Solis verberantur. Item iuxta lumen lucernæ, cùm illud fuligine & fumo refrangitur. Hac de causa iris non cadit sub nostrum aspectum, nisi simus inter nubem in qua iris splendet, & solem ipsum constituti: quia ipsa nubes est quasi speculum, à quo fit ad oculos reflexio, vt docet Aristot. lib. 3. Meteor. cap. 4.

Decimum. Decimum est, quòd plures simul fieri possint irides, idque dupliciter. Primò, si vtraque iris directè fiat a sole, v. g. si sol sit in medio cæli, & vtrimque, ad Ortum scilicet & Occasum, sit nubes apta ad impressionem iridis: tunc enim iris vna apparebit ad Ortum, altera ad Occasum. Secundò, cùm ex reflexione primæ iridis fit secunda, quæ ideirco est debilior: & ex reflexione secundæ fit tertia, quæ proinde est maximè debilis, ita vt vix videatur.

Vndecimum. Vndecimum, & maximum est, quòd iris sit signum diuinæ clementiæ & beneficentiæ, & pacti cum Noë & hominibus; quòd deinceps nul-

lum orbi inducturus in diluuium: sic enim cum Noë pactus est Deus, Genes. 9. 13. Atque hac de causa ob iridem maximè benedicendus & glorificandus est.

Iridis elogia.

Hinc & iris à viris sapientissimis concordi elogiorum celebrata est calculo: à Chrysostomo nuncupatur Dei hominibus reconciliati chirographum, ab Hieronymo supernæ clementiæ simulacrum, cælestium inducіarum pignus à Damasceno, ab Augustino diuinæ amicitiæ tessera, sempiterni fœderis obses à Bernardo, ab Ambrosio inuiolabilis virtutis Dei & multiformis gratiæ specimen, cælestis benignitatis typus à Cypriano, à Gregorio S. Spiritus idea, beneuolentissimi Numinis testimonium à Nazianzeno, à Basilio pacis sequestra, à Beda diuinæ propitiationis symbolum, deorum Mercurius ab Ethnicis, ab Anaxagora serenitatis præludium, Thaumantis siue admirationis filia à Platone, diuini splendoris imago à Pythagora, multifarium lucis decus à Philone, à Macrobio benignissimum cæli prodigium, astrorum lingua ab Homero, ab alijs denique diuina quædam astrologa, superum legata, felicitatis index, tranquillitatis præco, lætitiæ præambulatrix. Porrò à moderno Poëta hilæ elogijs salutatur:

Illustrissima lucis pupula, aëris alumna
Edita patre sole, patria cælo.
Prodiga luminis, nuntia numinis.
Legata serenitatis, præsaga felicitatis.
Obses fœderis, hospes ætheris, cimus fœderis.
Pacis pincerna, naturæ lucerna.
Dei spectaculum, Dei miraculum.
Colorum progenies, colorum congeries.
Mille luminum irradiata facies, varietate maculis.
Colorum imperatrix, eademque temperatrix.
Illustri parente illustrior soboles.

Quid iris mysticè & symbolicè significet, fusè dixi Genes. 9. 13. Apoc. 4. 3. & Ezech. 1. 28.

Iris est typus crucis Christi.

Quibus adde, iridem esse symbolum crucis Christi: in cruce enim quasi in arcu extētus & distentus Christus, validissimas orationis & amoris sagittas sursum ad Deum Patrem eiaculatus est; quibus cor eius vulnerauit, vt nostri misereretur, nobisque peccata remitteret: quin & nos sibi in filios & heredes adoptaret.

Iris 35. Trinitatis symbolum. Primò.

Denique appositè S. Basilius epist. 43. ad Gregorium Episcop. Nyssenum fratrem de differentia ὑποστάσεως καὶ οὐσίας, SS. Trinitatem comparat iridi. Primo, quia sicut iris est vna & tamen tricolor, sic Deus est vnus in essentia & trinus in personis.

Secundò.

Secundò, sicut iris trinos hosce colores efficit per refractionem radiorum Solis in nube: sic Trinitas personarum oritur ex Solis diuini, id est, Patris æterni, intellectione, quæ vim generationis habet & spirationem.

Tertiò.

Tertiò, *sicut in iride*, inquit, *colorum discrimina clarè cognoscimus, & tamen alterius ad alterum diffidium sensu percipi nequit: ita & proprietates trium hypostaseon, perinde ac flos quidam eorum colorum qui in iride visuntur, in singulis personis quæ in S. Trinitate creduntur, separatim relucent: eius verò proprietatis quæ secundùm naturam est, nulla alterius personæ ad alteram differentia excogitari potest: sed in communicatione τῆς οὐσίας, notiones propriæ in vnaquaque communiter resplendent.* Hucusque S. Basilius.

TERTIA PARS CAPITIS.

Nix, fulgura, nubes, pruina.

Vers. 14. Imperio suo accelerauit niuem, & accelerat coruscationes emittere iudicij sui.

15. Propterea aperti sunt thesauri, & euolauerunt nebulæ sicut aues.

VERS. 14. IMPERIO SVO ACCELERAVIT NIVEM, ET ACCELERAT CORVSCATIONES EMITTERE IVDICII SVI] Pro *coruscationes*, græcè est ἀστραπὰς, id est, fulgura & fulmina. Pro *accelerauit*, Complut. legunt κατέπαυσεν, id est, *cessare fecit*. Verùm Græci codices Romæ correcti, & ceteri habēt κατεσπευδεν, id est, *accelerauit*. Vnde Tigurina, *idem imperio suo niuem vrget* (vt celeriter in lucem prodeat) *& fulgetra pro iudicio suo concitat*. Sentus est. q.d. Deus non longo molimine, vti faciunt homines, sed celeriter & penè in instanti producit & emittit niuem tam densam & copiosam, vt totum aërem suis floccis impleat; adeò vt radios Solis, ipsumque cælum aspectui nostro intercipiat. Nix enim, vt & aliæ res ita obedit Deo, vt verbo iussuque eius euocata, illicò ei se existentem & præsentem sistat: tanta est verbi Dei efficacia, tanta tuus erga Deum vocantem obedientia. Porrò non frustra, sed ad magnum terræ hominumque commodum Deus mirabiliter emittit niues. Nam Primò, emittit niues, quasi aues aëris, vt per eum volando, eum purgent & purificent. quot enim sunt flocci niuis, tot quasi aues sunt cæli, tot quasi plumæ candidæ cycnorum. Secundò, nix soluit frigus: incidit enim rigorem aëris frigore constipati, & quasi conglaciati. Tertiò, nix fœcundat terram. Vnde Hispani hoc habent prouerbium: *Annus niuosus, annus fertilis & copiosus.* Denique Psaltes psal. 147. *Qui dat niuem*, inquit, *sicut lanam.* Nix enim in candore, leuitate, densitate, calore & mollitie, ait Theodor. ibidem, similis est lanæ. Nam nix quasi lana terram tegit ad eam fouendam, calefaciendam & fœcundandam: dum halitus & exspirationes terræ cohibet, & intus repellit; dumque resoluta, liquata instar sacchari sensim terram irrorat & impinguat. Quocirca extat hoc niuis ænigma:

Commoda niuis.

Primum.

Secundum.

Tertium.

Quartum.

Candidior cygni plumis, sum filia bruma,
Dura minùs glacie, sed nec minùs algida: sunco
Raptor, at fluidum in laticem tabesco tepore.
Signa nouem, fuerit si littera prima recisa:
Cor mihi si iungas, vox est eius atrior vlla.

Mysticè, nix symbolum est tentationis & tribulationis, qua probatur & roborātur virtus fidelium. Vnde S. Ephremi in Serm. ascet. ad imitationem Prou. *Tempore nouis*, inquit, *perueftigatur fera, & tempore tentationis inuestigat satanas monachum: probatio autem monachi in tentationibus apparet.* Et anteriùs: *Multi habitu monachi, at pauci certatores: tempore autem certaminis monachi probatio apparet.*

Rursum multò magis *accelerat* Deus *coruscationes* & fulgura: quia quasi in momento fulgur apparet, transitque ab Oriente in Occidentem. Simile, sed efficacius est fulmen, quod non est aliud, quàm exhalatio ex nubium collisione ignita, indeque magno impetu erumpens velex eussa.

Mira-

Mirabilia fulminis. Primum. Secundum. Tertium.

Mirabilia, & quasi miracula fulminis sunt hæc. Primò eius celerita: Secundò, eius ignea natura, item efficacia: nihil enim est tam validum, quod non sternat. Tertiò, varietas: fulmen enim aliud terebrat, quia videlicet valdè subtile est & flammeum: aliud dissipat, quia valdè conglobatum, & spiritus coacti admixtione conflatum: tertium aduritt, quia ignitum. Quartò, quòd fulmina feriant sæpiùs altos montes & prærupta turres. Causa est, quòd cùm obliquè ferantur, celsissima quæque obuiàm fiant, ideoque in ea frequenter impingant. Vnde Claudian ad Hadr.

Quartum.

Incubuit numquam cælestis flamma salicibus,
Nec parui frutices iram meruere Tonantis;
Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Quintum.

Quintum tradit Plinius lib. 2. c. 55. lib. 37. 10. fulmine non ici laurum, nec aquilam, nec corallium, nec vitulum marinum. Sed hæc fabulosa, vel certè dubia videntur. Nam laurum fulmine tactam narrat Vicomercatus in lib. 3. Meteorol. c. 10. Sextum, quòd fulmen rara & mollia non lædat: quia celerrimè per ea transit, densa verò ac dura; quæ resistunt, feriat & sternat. Ratio est quòd in duris, vt eorum contumaciam vincat, diutiùs moretur, omnesque vires suas colligat & expromat, inquit S. Damascen. in Physicis cap. 17. Sic fulmen illæsa vagina ensem inclusum liquat; bursa intacta aurum, æs & argentum inclusum conflat; inuiola o ligno circa pila ferrum dissoluit; integra carne ossa comminuit. Albertus Magnus lib. de Tonitruo cap. 21. refert dolium fulmine correptum frangi & comburi, ipsum autem vinum subitò concretum stare, ita vt rigor ille triduo duret. Ferunt autem vinum, quod fulmine concretum fuit; cùm ad liquorem redit, potum exanimare, vel dementiam inducere. Ratio est, quia fulmen habet in se noxias qualitates sulphuris, aut alterius similis materiæ, quibus vinum inficit. Denique peruulgatum est, venenata interdum post fulminis ictum, plagam deponere; & è contrario quæ nihil antea veneni habebant, ipsum concipere. Ratio est, quia illis fulmen venenum exurit: his verò sulphuream noxiamque qualitatem imprimit. Ita Conimbr. tr. 2. in Meteora, c. 6.

Sextum.

Fulgura sunt iudicij diuini.

Porrò *coruscationes* dicit esse *iudicij sui*, scilicet diuini.

Primò.

Primò, quia Deus secundùm suum, non hominum, nec angelorum iudicium, cùm scilicet ei videtur, creat, mittitque fulgura.

Secundò.

Secundò, quia per fulgura, sua iudicia, id est minas & vindictas, exercet: dum per ea peccatores metu percellit, & subinde morte percutit: idque significat etymon fulguris & tonitrui. Nam, vt sit S. Isidor. lib. 13. Orig. cap. 8. & 9. *tonitruum dictum, quòd sonus eius terreat: nam tonus sonus, fulgur & fulmen, ictus cælestis iaculi, à feriendo dicti: fulgere enim ferire est ac percutere.* Hinc illud Poëtæ:

Fulgura, & humanas motura tonitrua mentes.

Vide dicta cap. 16. 18.

Tertiò.

Tertiò, quia dies iudicij frequentissimis & vehementissimis coruscationibus horribilis erit, iuxta illud psal. 96. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.* Idem patet Apoc. cap. 8. 5. & cap. 16. 18.

Quartò.

Quartò, *iudicij sui* significat Deum non temerè, sed magnâ consideratione, iudicio & ratione emittere fulgura. ita Vatabl. Mirabile verò Dei iudicium est, quòd fulmen alta & dura sternat; demissa & mollia pertranseat, vti paulò antè dixi.

A Mysticè, nix est purgatio peccatorum per pœnitentiam & lacrymas, iuxta illud Isaiæ cap. 1. 18. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* ita S. Hieron. in psal. 147. Vnde Dauid psal. 50. *Asperges*, inquit, *me Domine hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor.*

PROPTEREA APERTI SVNT THESAVRI, ET EVOLAVERVNT NEBVLÆ SICVT AVES] Pro *nebulæ*, græcè est νεφέλαι, id est *nubes*: quia nebula est nubes demissa, siue inferiorem aëris regionem occupans. Tigurina, *propter hoc penetralia reclauduntur, & nubes volucrum more prouolant.* Thesauros enim vocat cellas & apothecas, in quibus reclauduntur nummi, fruges & opes; non quòd Deus verè tales habeat apothecas, sed quòd nubes & nebulæ in Deo, Deique voluntate & omnipotentia, quasi in thesauro & cella reconditi sunt; & ad eius nutum, quasi aperta cella in lucem edantur, ac in aërem prosiliant, iuxta illud Iob 38. 22. *Numquid ingressus es in thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti: quæ præparaui in tempus hostis, in diem pugnæ & belli?* Per *nebulas* intelige tum quaslibet: nam etiam illæ, quæ in mediâ regione aëris sunt, volant quasi magnæ aues, & ex illis euolant nàues, pluuiæ, grandines, &c quasi aues minores. vnde de illis statim subdit: *In magnitudine sua posuit nubes.* Tum peculiariter intellige nebulas, & pruinas: hæ enim sunt quasi canæ & candidæ aues hiemis, quæ in aspero gelu volant per aërem, insidentque arboribus & herbis. De quibus Psaltes psal. 147. *Nebulam*, hebr. כְּפוֹר *kephor* (id est, vt S. Hier. vertit, *pruinam*) *sicut cinerem spargit.* Pruina enim similis est cineri colore, copiâ & virtute: nam instar cineris exurit & consumit nimium terræ humorem, itaque eam fertilem & fœcundam efficit. Nam alioqui nebula propriè dicta est illa pars nubis, quæ ad aquam gignendam inidonea, post nubem in pluuiam resolutam, quasi nubis excrementum remanet. Vnde Aristot. lib. 1. Meteor. c. 9. *nebulam* vocat nubem sterilem, eamque serenitatis futuræ signum esse asserit. Hinc mysticè, pruina est dolor de peccatis, & compunctio. Hæc enim mentem dolore æquè ac amore vrit, itaque eam expurgat, & gratiæ capacem, virtutibusque fertilem efficit. ita S. Hier. in psal. 147.

Vers. 15.

Nubes quasi aues Dei.

Secundò, valdè appositè Palacius: Quia, inquit, post coruscationem grandis solet descendere pluuia, meritò dicit *propterea*, id est, propter coruscationem, *aperti sunt thesauri*, & in mari, & in aëre, vt inde pluuia ruat. Vnde sequitur, *Euolauerunt nebulæ sicut aues*: dictu enim mirum, quomodo coruscationibus euanescentibus, & pluuiâ cessante, nubes auolent vt aues; cælo effecto sereno, ac si tempestas non præcessisset: iuxta illud, *Post tempestatem, tranquillum facit*, Tobiæ 3. 22.

QVARTA PARS CAPITIS.

Grando, terræmotus, tonitrua, venti, turbo, nix.

Vers. 16. In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.

17. In conspectu eius commouebuntur montes, & in voluntate eius aspirabit Notus.

18. Vox

18. Vox tonitrui eius verberabit terram, tempestas Aquilonis, & congregatio spiritus:

19. & sicut auis deponens ad sedendum aspergit niuem, & sicut locusta demergens descensus eius.

20. Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus, & super imbrem eius expauescet cor.

VERS. 16. IN MAGNITVDINE SVA POSVIT NVBES (græcè ἐν μεγαλείῳ αὐτοῦ ἰσχυσε νεφέλας, id est, *magnificentiâ suâ fortificauit nubes*, vel *corroborauit nubes*; Nolter pro, ἴσχυσε, id est corroborauit, videtur legisse ἔστησε, id est stitit, posuit) ET CONFRACTI SVNT LAPIDES GRANDINIS] Tigurina, *nubes exuget magnâ potentiâ sua, vt elidat lapides grandinis.* Præterita, *posuit, corroborauit*, more Hebraico sumuntur pro præsenti, *ponit, corroborat.* Sensus est. q. d. Deus magnâ suâ potentiâ *ponit*, id est fistit, stipat, densat, firmatque nubes: ac ex ijs ita densatis confringit quasi frustatim lapillos & globulos grandinis, non quòd nubes immediatè in grandinem conuertat, vt vult Isidorus; sed quòd nubes resoluat in aquæ guttas, quæ vi frigoris statim constringantur, & in globulos grandinis congelascant. Ita ex Aristot. Valesius S. Philos. cap. 54. Grando, inquit, videtur quibusdam fieri ex nubibus, primùm quidem in glaciem duratis; deinde ventorum frigore comminutis in frustula, aut etiam calore Solis: itaque esse grandinem frustula decliæ glaciei, ea verò heri in ipso descensu rotunda, longo illo præcipitio velut conuoluta. Fuit hæc sententia inter antiquos philosophos, Epicuri, inter Christianos, D. Isidori Hispalensis, cui videntur suffragari illa verba capitis 43. Ecclesiast. *In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.* Hæc enim apertè videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie scilicet) factam esse grandinem. Ceterùm Aristot. euidenter satis refutauit hanc sententiam cap. 12. 1 Meteor. his verbis: *Absurdum præterea suspicari, aquam superiori in loco congelascere, quandoquidem fieri non potest vt id consequatur, antequam reddatur aqua, neque vllo tempore aqua suspensa permanere potest.* hæc Arist. Ex quibus palàm fit, ex nube aquæ guttas fieri priùs, his deinde seorsum cadentibus & gelascentibus fieri grandinem, & ipsarum guttarum figuram retinere. Illud verò Ecclesiast. ita intelliges, confractos esse lapides grandinis, hoc est decisos ex nube, non quidem gelatâ priùs, sed per particulas in guttas abeunte: verum enim ita etiam est, lapides grandinis ex nube esse decisos; etsi non sint decisi facti iam lapides, sed post decisionem lapidauerint. Hoc est quod Deum celebrans Iob ait cap. 38. 30. *In similitudinem lapidis aquæ durantur*, scilicet in glacie & grandine: hæc enim est aqua frigore constricta & lapidescens. Et Psalm. 147. 17. *Mittit crystallum suam, sicut buccellas.* q. d. Deus emittit grandinem congelatam instar crystalli, *sicut buccellas*, id est sicut frusta & fragmenta. Crystallus enim græcè dicitur à κρύος, id est frigus, & κρύω, id est contraho, constringo. Vnde & gemma crystallus Plinio nihil aliud est quàm glacies sub terra nimio frigore sic constricta & indurata, vt resolui nequeat de quo v. 22.

Grandinis formatio.

Grando fœcundat terram.

Porrò grando fœcundat terram: grana enim grandinis instar granorum sacchari, terram edulcorant, humectant & nutriunt. Idē magis faciunt nubes, dum in pluuiam resolutæ in terram depluunt, eamque impregnant & fœcundant, iuxta illud psal. 146. 8. *Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam. Qui producit in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum. Qui dat iumento escam ipsorum.* Et psal. 103. 13. *Rigans montes de superioribus suis: de fructu operum tuorum satiabitur terra, &c. vt educas panem de terrâ, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo.* Terra enim per pluuiam impregnata, producit frumentum, vinum, oleum, omnesque fruges, herbas, arbores & plantas.

Mystice grando sunt minæ Dei.

Mystice, grando significat minas gehennæ, iræ & vindictæ Dei, quas nemo ferre potest: has liquefacit Deus, cùm eas suis consolationibus & promissionibus lenit & mulcet: itaque terram cordis nostri edulcorat, humectat, nutrit, & bonorum operum fertilem efficit. ita S. Hieron. in psal. 147. *item persecutiones.* Item grando sunt persecutiones: talis fuit grando lapidum, qua impetitus Stephanus, Saulum eos grandinantem sua prece conuertit, ex eoque fecit Paulum. Vnde Prudent. Peri Stephan.

Martyrum semper numerus sub omni
Grandine creuit.

Hi sunt thesauri Dei in nive & grandine persecutionum, ait Rabanus qui & addit: *Grando quoque est libera sanctorum increpatio. Grando enim venenum pertusit, liquida rigat. Sancti autem viri corda audientium terrenta ferunt, & blandientes infundunt: nam quemadmodum ferunt, Propheta testatur dicens: Virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt; & quemadmodum blandientes rigent, securus adiunxit: Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt*, psal. 144. v. 6. & 7.

Apologus de tumultu superbiæ & pace humilitatis.

C Symbol. nubes sunt symbolum celsitudinis & ambitionis, quæ parit grādines tumultuum & humiliationum. Eleganti apologo nubium & terræ, id oculis subijcit Cyrillus lib. 2. Apolog. mor. c. 12 cuius titulus: *Contra appetitum mundanæ celsitudinis.* *Exorta*, inquit, *de tellure nubecula, statim cœpit innato desiderio sursum ferri. Cui terra mater dixit: dic mihi ex quo, & vbi nata fuisti? nonne in me, & ex me? Cur ergo super matrem erigeris, & natale solum cunctis gratissimum, facta peregrina relinquis? Quin etiam sursum elata vel à tempestatibus innolueris, aut ab æstu abuio consumeris. Rogo, igitur, nata quiesce, & in patrio salutaris humilitatis sinu recumbe. At illa minùs prudenter respondit: Appetitus quidam desiderabilis celsitudinis sursum me cogit ascendere, cui contradicere si liceret, non placet. Ad hæc multum illi terra tempatiens dixit: Dic mihi, quæso, quò erigi concupiscis? Cui nubes: Anhelo*, inquit, *pertingere in Aquilonis sublimia, vbi constituta, toti vniuerso visibili*
D *sim prælata. Quo audito, mater tellus deridēs caliginis caligatem, subiunxit: Satis patet, vt parum antè genita infantiliter es locuta. Nam minimè positionis cælestis ordinem didicisti, nec mundi situm mirabilem attendisti.* Idipsum hac ratione physica & astrologica demōstrat *Respondi mihi, quæ pars primò moueatur in cælo, nonne Orientalis? Inde namque stella dualis ascēdit, & quasi motu suo, cæteris iisdem sideribus, rectè Oriens appellatur. Igitur hæc pars dextera est cæli: quæ enim pars in animali prima mouetur, hæc dextra vocatur. Igitur si, vt patet, Oriens cæli dextrum inducetur, necessariò concluditur, eius polum Antarcticum esse sursum. Ab eo enim tradunt Philosophi, Orientalis motus principium deriuari. Quin etiam in corpore animalis pars illa dextra est, in quā caput primò influxit. Ceterùm primum motum cælestis lationis ex Meridionali polo principium sumere, hac ratione dignoscitur:*

Ratio physica.

ſcitur. Quia nimirum vertice hominis verſus illum ſitua-
to, mox eius dextra, ſi voluatur, ab Oriente mouetur.
Itaque ſi Meridionalis in cælo polus ſurſum eſt, Aquilona-
ris erit perconſequens deorſum. Ex quibus concludit, & hoc epimythium quaſi apologi ſcopum fru-
ctumque colligit: *Quare charissima ſi tuus fert ani-*
mus verſus ipſum ventilare, putans erigi, profundaberis,
& cùm credideris te ire ſurſum, tunc demergeris in mundi
maximam abyſſum, accidetq; tibi ſic cum ſuperbis decipi,
qui dum iactantiæ flatu ſe ſurſum elevari opinantur,
tunc deorſum ad ima inferni, & diuinæ ictu iuſtitiæ
profundantur; & cùm videntur altiſſimè efferri, ſpecula
decepti fallacia, tunc profundiſſimè demerguntur. Qui
enim contra verum mundi curſum erigitur, neceſſario lo-
cus eius ex oppoſito in inferno præparatur. Ex conditoris
autem prouidentia, ſuperborum locus habitabilis Aquilo-
nari loco ſupponitur, vt exſitu mundiali addiſcant, illud
quidem quod ſecundùm mundanæ viſionis aſpectum vi-
detur ſuperius, in veritate fore inferius. Quamobrem fu-
gientes huius ſæculi fallax ſurſum, ad verum humilitatis
tendamus deorſum. Sic enim natura, vbi pari modo mem-
bra fingebat, tamen inferius collocato capite, de matris
alueo infantulum mittit in hunc mundum, & humilita-
tis magiſtra cornu cordis, ut pedem propterea ſinuat deor-
ſum. His definitis quæuis.

VERS. 17. IN CONSPECTV EIVS COMMOVEBVNTVR MONTES: ET IN VOLVNTATE EIVS ASPIRABIT NOTVS] Græcè, ἐν ὀπτασίᾳ αὐτοῦ, id eſt, *in aſpectu eius*: q.d. Cùm Deus irato, vel potenti & efficaci vultu aſpexerit terram & montes, qui tanta tamque graui mole conſiſtunt, ſolo aſpectu nutuque illos concutiet, & terræmotum inducet, iuxta illud pſ. 103. *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere.* Ac rurſum, cùm voluerit blandiri terræ & hominibus, *in vo-*
luntate eius aſpirabit Notus, id eſt, Auſter. Tigurina, *montes ipſo deſpicente commouentur*: & *Auſter flabit, cùm ipſe vult.* Alludit ad Habacuc 3. *Aſpexit, & diſſoluit gentes: contriti ſunt montes ſæculi.* Et inferiùs: *Viderunt te, & doluerunt montes.* Eſt igitur terra inſtar pauidi ſerui, qui tremit, ſi iratior eum aſpexerit herus, ait Palacius. Porrò Complut. hunc verſum cum ſequenti ita inuertunt & combinant: *Vox tonitrui eius dolere* (tremere) *facit terram; & in aſpe-*
ctu eius commouebuntur montes, per tonitruum & terræmotum. *In voluntate eius flabit Notus: & tem-*
peſtas Boreæ, & conuerſio ſpiritus, ſicut aues volantes
diſpergit nimem. Verùm Græci codices Romę emendati planè habent vt Latina Vulgata.

Myſticè Rabanus, Montes, inquit, ſunt ſuperbi: Notus, hinc Auſter, eſt gratia Spiritus ſancti, qui delicta mortis gelu conſtricta, ſui caloris ardore diſcutit: itaque ſuperbos Dei timore & amore concutit.

VERS. 18. VOX TONITRVI EIVS VERBERABIT TERRAM: TEMPESTAS AQVILONIS, ET CONGREGATIO SPIRITVS] *Vox tonitrui*, eſt ſonus & fragor tonitrui; vel per hypallagen eſt tonitruum vocis, id eſt, tonitruum vocale, & magna voce reſonans: tam enim ipſum tonitru, quàm eius vox & fragor, verberat terram & terrigenas. *Verberauit*, id eſt, verberat, hoc eſt veberare ſolet. Omnia enim hæc præterita more Hebræo ſumuntur pro præſenti, & ſignificant actionis diuinæ morem & conſuetudinem.

Tonitrus verberat terram. Primò.

Tonitru enim verberat terram, Primò, quia oritur ex vehementi colliſione nubium, quæ vehementem facit aëris impulſum, quo terra verbera-
A tur. Secundò, quia hæc colliſio horribilem excitat fragorem, qui verberat aures hominum: tãta enim eſt, vt mundi machina concuti, & à centro concelli videatur. Tertiò, quia ingenti metu percellit & percutit mentes audientium, etiam regum & Imperatorum, iuxta illud, *Secundò.* *Tertiò.*

Humanas mouet horrida tonitrua mentes.

Sanè Auguſtus Cæſar ita percellebatur tonitruo, *vt in locum abditum & concameratum ſe reciperet; ac*
ſemper & vbique pellem vituli marini circumferret pro remedio, ait Suetonius in eius vita c. 90. Sic & hodie multi, etiam fideles & ſancti, valdè percelluntur dum tonat, & tonitru tanto ſono rebont. Quartò, tonitru eiaculatur fulmina & fulmineos *Quartò.*
lapides; qui non rarò turres, montes, arbores, domos, homines & animalia ſternunt & euertunt:
B vti ſæpè vidimus.

Porrò tonitrui cauſa materialis, eſt exhalatio ſicca & calida: formalis, eſt colliſio nubium cum fragore & ſonitu; efficiens, eſt pugna exhalationis è nube conantes erumpere: finalis, eſt metu tonantis numinis homines percellere, vt ſcilicet homines timeant Deum. ita Ariſtot. in Meteor. Vnde Silius Ital. lib. 17. graphicè hunc fulminis terrorem ita depingit: *Tonitrui quatuor cauſæ.*

Vt cùm fulminibus permixta tonitrua mundum
Terrificant, ſummiſq; labat domus alta parentis:
Omne hominum in terris trepidat genus; ipſaq; oborta
Lux atrox micat, & præſens aſtare virtutem
Creditur intento percuſſis Iuppiter igne.

Ecquis non metuat fulminantem & altitonantem Omnipotentis dexteram?

Pro *verberauit*, græcè eſt ὠδίνησεν, id eſt, dolere
C & parturire fecit terram, hoc eſt, eam ita commouit, quaſi præ ingenti metu & dolore eſſet paritura, & fœtum enixura. ita Complut. Roman. Ianſen. & alij. Vnde Tigurina, *ſonitus tonitrui eius terram dolore commouet.* Eſt catachreſis valdè appoſita: concuſſio enim terræ quaſi ad tonitru Dei expaueſcentis, repræſentatur per dolorem & pallorem feminæ parturientis.

Pro ὠδίνησεν, aliqui legunt ὠνείδισεν, id eſt, *increpauit*. vnde Rabanus legit, *vox tonitrui eius exprobrauit terram.* Codex Vaticanus habet συνέκρουσεν, id eſt, *concuſſit*, percuſſit; quod magis conſonat cum noſtro *verberauit*. Porrò tonitruum prius eſt fulmine, cùm eius ſit cauſa. Tonitru enim eſt colliſio & fragor nubium, qui fulmen elicit & exprimit: & tamen priùs videmus fulmen, quàm audiamus tonitruum quia viſus celerior eſt auditu; tum, quia
D ſonus tardior eſt, tardiuſque ferit auditum, quàm ſpecies viſibilis, præſertim fulgoris, feriat viſum; tum, quia verber tonitrui, quo aures perinde ac nubes, aëremque verberat, adeò graue & ponderoſum eſt, vt pluſculum temporis requirat, leniuſque ad aures proſerpat. Simile eſt in tormentis bellicis: prius enim videtur ignis, quàm audiatur fragor ignem eliciens, eiuſque vi globum eiaculãs: Vnde milites vito igne tormenti, ſat habent temporis vt ſe à globo, quem eiaculatur, ſubducant.

Simile ſchemate Pſaltes Dei magnificentiam in voce tonitrui eius celebrans toto pſalm. 28. *Vox*, inquit, *Domini ſuper aquas: Deus maieſtatis intonuit: vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia: vox Domini confringentis cedros, &c. vox Domini intercidentis flammam ignis.* Tonitru enim eiaculatur inciſa & diſſecta quaſi fulmina, vnum poſt

aliud

aliud aſſiduè. *Vox Domini præparantis cervos*, per terrorem ad partum; S. Hieron. *obſtetricans*; Symmachus & Aquila, *parturiens*; Chald. *parturire faciens cervas*. Ceruæ enim vuluam habent anguſtam, quæ pauore tonitrui dilatatur, vt facilius pariant.

Tonitru eſt vox Dei.

Vox ergo Dei horribilis, potens, magnifica eſt tonitru. Nam nulla res ita magnificentiam Dei celebrat, eumque hominibus terribilem & metuendum facit, ac tonitru eiuſque fulmen. Vnde Iob cap. 40. 4. *Si habes brachium*, inquit, *ſicut Deus: & ſi voce ſimili tonas.* Et cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt? & revertentia dicent tibi, Adſumus?* Sanè Horatius licèt Epicureus, & contemptor deorum & numinis; tamen terrore tonitrui coactus agnouit & confeſſus eſt Deum. Audi eum lib. 1. Carm. ode 34.

Parcus deorum cultor & infrequens,
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro, nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos: namque Diſſpiter
(id eſt, Iupiter ſiue Deus)
Ignes coruſco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum,
Quo bruta tellus, & vaga flumina,
Quo Styx, & inviſi horrida Tanari
Sedes, Atlanteuſque finis
Concutitur. Valet ima ſummis
Mutare: & inſignem attenuat Deus.

Quin & Lituani, tempore Iagellonis anno Domini 1326. fulmen, quaſi numen adorabant, teſte Mart. Cromero lib. 15. de Rebus Polon.

Hinc Deus à Græcis vocatur ὑψιβρεμέτης, Latinè Altitonans; quia tonitru totum tremefecit Olympum. Et Iob c. 37. 4. *Poſt eum*, inquit, *rugiet ſonitus: tonabit voce magnitudinis ſuæ; & non inueſtigabitur, cùm audita fuerit vox eius. Tonabit Deus in voce ſua mirabiliter, qui facit magna & inſcrutabilia.* Fauent etyma. Nam vt ait Iſidorus lib. 13. Origin. c. 7. & ſeq. *tonitruum dictum, quòd ſonus eius terreat: nam tonus, ſonus: qui ideò interdum tam grauiter concutit omnia, vt cælum diſcidiſſe videatur. Fulgur & fulmen ictus eſt cæleſtis iaculi à feriendo dicti: fulgere enim ferire eſt ac percutere. Nebula, quaſi nubila, & nubes ab obnubendo, hoc eſt, aperiendo terram: unde & nuptæ, quòd vultus ſuos velent; & Neptunus, quòd nubat, id eſt, mare & terram tegat. Pluuiæ, quaſi fluuiæ, quòd fluant. Grando, quia ſimilis grano. Glacies à gelu & aqua, quaſi gelacies, id eſt, gelata aqua. Pruina à perurendo. Ros à Græca ῥοῇ, aut quia rarus eſt, non ſpiſſus vt pluuia. Caligo, quia calore aëris genita. Tenebræ, quòd teneant umbras. Procella, quòd percellat, id eſt, percutiat & euellat. Aqua quaſi æqua, quòd ſuperficies eius æqualis ſit. Hinc & æquor appellatum, quia æqualiter ſurſum eſt. Ventus, quòd ſit vehemens & violentus. Fragor, à fractarum rerum ſonitu. Aquilo, quòd aquas aſtringat & nubes diſſipit. Auſter, quòd hauriat aquas. Mare, quòd amaræ ſint eius aquæ.* Hæc & plura S. Iſidorus.

Etyma grandinis, fulminis tonitrui &c

Anagog. tonitruum eſt ſententia damnationis.

Anagog. vox tonitrui erit vox Chriſti iudicis, qui cælo Sanctos, inferno impios adiudicabit, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. 25. Hæc enim vox impios ira percellit, vt dicant *montibus*, *Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos*, Apoc. 6. Adeoque erit efficax, vt eos ilicò conuolnat & deturbet in tartara. Si ergo ita formidamus tonitru ilicò tranſiens, quomodo formidare debemus tonantem vocem Chriſti, quæ fulmen æternæ damnationis in peccatores vibrabit & eiaculabitur? Tropol. vox tonitrui fuit S. Ioannes Baptiſta: ipſe enim fuit *vox clamantis in deſerto*, Iſaiæ 40. Vide S. Baſil. totum pſalmum 28. qui eſt de voce tonitrui, S. Ioanni adaptantem.

Allegor. eſt prædicatio Euangelij.

Allegor. vox tonitrui, eſt prædicatio Euangelij, ſiue vox Chriſti & Apoſtolorum euangelizantium, quæ terram & aquas, id eſt, populos multos, commouit ad pœnitentiam: cedros & montes, id eſt, ſuperbos tum dæmones, tum homines, confregit: intercidit, id eſt diuiſit, ignem, ſcilicet charitatis, dum Spiritum ſanctum ſpecie ignearum linguarum diſpertitarum in Pentecoſte Apoſtolis immiſit & indidit: concuſſit deſertas Gentium regiones. Eadem ceruas, id eſt timidos & tardos ad partum virtutum, pauore iudicij Dei præparat: induxit diluuium, id eſt, baptiſmum, in quo veluti cataclyſmo vniuerſa peccata merguntur. ita S. Baſil. Theod. Didymus, Origen. S. Auguſt. in pſal. 28. Audi & Rabanum hìc: *In tonitruo*, inquit, *ipſe incarnatus Dominus figuratur: quia ex antiquorum patrum conuenientia prophetia ad notitiam noſtram, quaſi ex nubium concurſione prolatus eſt: qui inter nos viſibiliter apparens, ea quæ ſuper nos erant, terribiliter ſonuit. Vnde & ipſi ſanctis Apoſtolis de eius gratia generati, boanerges, id eſt filij tonitrui ſunt vocati: aliquando autem, (ſicut dictum eſt) tonitruum pro ipſa eius prædicatione accipitur, per quam ſupernorum iudiciorum terror auditur. Vox quidem tonitrui exprobras terram, quando prædicatio diuina carnalibus (qui terræ nomine rectè cenſentur) increpando, innotuit ſua vitiaque hos depoſitis, ſe præparent ad audiendum præcepta diuina. De hoc quoque tonitruo ſcriptum eſt: Vox tonitrui tui in rota, illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ, commota eſt, & contremuit terra. & hoc quoque comparatiuè dicitur; quia tonitrui vox ita reuoluitur, quaſi de rotis venire perſtrepentibus audiatur. Sic enim, cùm de ſummo funditur, ſpatia ætherum volubili murmuratione pertranſit, vt rotatu atque ſtrepitu ipſe ſonitus ſentiatur: ſine magis in rota orbem terrarum debemus accipere, qui in ſpeciem rotæ abſoluta rotunditate concluditur. In rota ergo, id eſt, in mundo, vox tonitrui eius egreſſa eſt, quando prædicatores Chriſti circulum totius orbis verbis tonantibus impleuerunt.*

Tempestas Aquilonis, et congregatio spiritvs] Græcè, συσφὴ πνεύματος, id eſt, vertex venti, turbo, qui in orbem rotatus omnia ſecum rotat & gyrat, adeò vehemens & procelloſus eſt, vt domos, naues, currus euertat, imò abripiat; qualis eſt ecnephias, preſter, & turbo ſiue typho, præcipua nauigantium peſtis: qui non vela tantùm, ſed ipſa etiam nauigia contorta frangit & abſorbet, ac nonnumquam in altum abrepta ſecum aufert: ſimiliterque in terra euulſas arbores, & ingentia ſaxa aliorſum deuehit. Vnde Olympiodorus typhona dictum cenſet, Διὰ τὸ σφόδρα σφοδρῶς, id eſt, *quòd validè & vehementer corpora, in quæ incidit, verberet & quatiat.* Porrò cùm ait, *Tempeſtas*, &c. repete *verberauit terram.* Ventus enim, præſertim Aquilonaris, terram ita verberat, vt eam rigore & glacie conſtringat: &, cùm impetuoſus eſt, ſegetes, arbores, quin & turres proſternat. Vnde Albinus Flaccus Diſput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *eſt ventus? Aëris perturbatio,*

Ventus vis.

batio, mobilitas aquarum, ſiccitas terræ. Quid eſt gelu? perfectio herbarum, perditio fœnorum, vinculum terræ, fons aquarum.

Rurſum Græci, & Ianſenius, alijque Latini hæc verba referunt ad *Et aſpergit niuem*, quod ſequitur: Aquilo enim affert niuē. Vnde Tigurina hæc nectens cum v. ſequ. vertit, *Aquilonaris procella, turbóq; venti more volucrum deuolantium, niuē, in modū fidentium locuſtarum deſcendentem ſpargit: vt albentis pulchritudinem miretur oculus, & imbrem animus ſtupeat.*

Vers. 19. ET SICVT AVIS DEPONENS AD SEDENDVM, ASPERGIT NIVEM, ET SICVT LOCVSTA DEMERGENS DESCENSVS SVOS] Ita Romana. Complut. aliæque Latina, licet Græci, Ianſen. & alij deleant primum &. Nam eo deleto hic verſus cum præced. cohæret. Senſus eſt, q.d. Deus per Aquilonem ſpargit niuem in terram, vt eam tegat & foueat, ſicut ſolent greges auium deuolare, ſeque deponere & conſidere in terra, itaque eam tegere & operire. Aut ſicut locuſtarū agmina demergunt ſe in terram, eamque operiunt: ſic planè nix copioſè deſcendens terram cooperit. Comparat enim denſitatem & frequentiam floccorum niuis, cum denſis agminibus auium & locuſtarū: quia ſicut hæc, ſic & illi terram planè obtegunt. Addit Palacius: Deus, inquit, aſpergit niuem ſuper terram, velut ſi gallinam ſuper oua collocaret: vt enim auis ſuo calore oua fœcundat, ita nix ſuo in terram caſu eā fouet, & fœcundā reddit: is enim annus felix eſt, qui niuoſus eſt, ſcilicet niue terram fœcundante. & deſcenſus eius eſt ſicut locuſta deſcendens: nam flocci niuis cadētes aſſimilantur locuſtis è ſublimi in terram venientibus. Hunc eſſe ſenſum liquet ex Tigurina iā citata, & ex Græcis, quæ clarè ſic habent *ſpargit niuē vt aues volantes: cinſq; deſcenſus ſimilis eſt locuſtæ diuertentis*; Complut. *& ſicut locuſta deſtruens, deſcenſus eius.* Græcum enim καταλύων & diuertentem, & deſtruentē ſignificat: ſolent enim locuſtæ terram obſidentes eam depaſcere & deſtruere. Sed ſimilitudini magis congruit prior ſignificatio diuertentis; nix enim, quæ hic comparatur locuſtæ, obſidens terram, eam non deſtruit, ſed fouet, calefacit, irrigat, & fœcundat.

Vers. 20. PVLCHRITVDINEM CANDORIS EIVS ADMIRABITVR OCVLVS, ET SVPER IMBREM EIVS EXPAVESCET COR] Nix enim adeò candida eſt, vt fulgeat & ſplendeat, ac ſuo candore & ſplendore oculos intuentium hebetet & obtundat. Per imbrem figuratè accipe copiā niuis: nix enim copioſè quaſi imber deſcendit & depluit. Aut *imbrem* vocat aquam, in quam liquatur & reſoluitur nix, quæ tanta eſt, vt ilicò ingentes faciat torrentes, flumina duplicet, imò triplicet; adeò vt exundent, & campos, ſegetes, domos, armenta abripiant & obruant: quare meritò hunc nimium imbrē expaueſcant corda hominum. Denique flumina pleraq; vel oriuntur, vel valdè increſcunt ex niue liquata. Vnde fluminum origo eſt in Alpibus, aliiſque montibus niue oppletis: nix enim ibi denſa & copioſa, radijs Solis reſoluta ingentes facit riuos & fluuios. Admiranda ergo niuis ſunt hæc.

Nivis mirabilia.

Primum. Primum eſt candor eximius. Vnde Chriſti, in transfiguratione, facies reſplenduit ſicut ſol, veſtimenta autem eius facta ſunt alba vt nix. Matth. 7.

Secundum. Secundum, copia, quā aērem & terram cooperit.

Tertium. Tertium, quòd terram foueat & fœcundet. Vide Plinium lib. 17. cap. 2.

A Quartum, quòd radio Solis tacta liquetur. *Quartum.*

Quintum, quòd liquata torrentes & fluuios ingentes efficiat. Vnde niuis ænigma apud Sympoſium hoc extat: *Quintum.*

Puluis aqua tenuis, modico cum pondere lapſus,
Sole madens æſtate ſtinens, in frigore ſiccus,
Flumina facturus, terras priùs ocupo terras.

Huic ſimile eſt illud Cucurbitæ quod ſubdit:

Pendeo dum naſcor, rurſum dum pendeo naſcor:
Pendens commouetur ventis, & nutrior undis:
Pendula ſi non ſum, non ſum iam iamq; futura.

Quocirca propter hæc & ſimilia quaſi naturæ miracula, cum Pſalte exclamare debemus: *Quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti: impleta eſt terra poſſeſſione tua*, Pſal. 103. Et: *Domine Dominus noſter; quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra! Quoniam elevata eſt magnificentia tua ſuper cælos*, Pſalm. 8. Et *Laudate Dominum de terra, dracones, & omnes abyſſi. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum; quæ faciunt verbum eius*, Pſalm. 148.

Audi noſtros Conimbr. niuis cauſas, ortum & qualitates deſcribentes in Meteora tract. 7. cap. 5. *Cauſa niuis.* Cum nubes, inquiunt, in media aëris regione ob vehementem frigiditatem, antequam in aquam ſoluatur, gelaſcit; nix efficitur. Itaque nix eſt nubes friabili denſitate conglaciata: quæ nubes tanto maiorem ſicciatem obtinet, quàm illa quæ in aquam mutatur, quanto valentioris frigoris efficientia concreuit: ſiquidem frigus dum ſtringit, humorem exprimit, & foras euocat. Eſt tamē nix mollior; quàm pruina: quia pruina, ſicuti propè terram oritur, ita maiorem habet in ſe copiam exercretionis terreæ, cuius vi magis durefit. Itaque nix ſiccior eſt quàm aqua, & ideò cōtinuata decidit; & tamen eſt minùs ſicca quàm pruina; vnde in morem lanæ extenditur. Oritur autem candor in niue potiſſimùm, merito earum partium quæ magis aëreæ ſunt. Ob quam item rationem albeſcit ſpuma, & aqua interfuſo oleo, vt docet Ariſt. 2. de Gener. anim. c. 2. vbi etiam niuem ſpumam quamdam eſſe ait: quod vſurpauit deinde Plinius lib. 17. Natur. hiſtor. c. 2. Hic verò niuis candor, vti Albertus M. & nonnulli alij opinati ſunt, non eſt color tantùm apparens, vt in multis cōcretionibus aēreis; ſed verus & exp. eſſus: alioquin nō ita diu perſeueraret etiam in niue compreſſa, ac minimè tranſlucida. Et paulò inferiùs; Sed enim alia etiā cauſa prædicti candoris afferri ſolet, videlicet frigiditas, quæ in nonnullis rebus auctor candoris eſt. Argumento eſt, quòd ij, qui frigidas incolunt regiones, vt Septentrionales, candidiores ſunt: eſt enim nix tanto candidior, quanto eius ſpuma laxior: quia ſic plus habet pellucidi elementi. Hæc Conimbr. qui & ſub finem capitis inuehuntur in eos qui niue abutuntur ad delicias potus, & ad ſui ſtomachi ſeruitutem concretæ aquæ reponendæ inſtruxere officinas. *Hen*, inquit Plinius lib. 19. Natur. hiſtor. c. 4. *hen prodigia ventris. Hi nives, illi glaciem premant, pœnaſq; montium in voluptatem gulæ vertunt. Seruatur algor æſtibus, excogitaturq; vt alienis menſibus nix algeat. Decoquunt alij aquas, mox & illas hiemant. Nihil itaque homini ſic, quomodo terram natura planet:* Refert etiam Plinius lib. 31. c. 3. Neronis inuentum fuiſſe decoquere aquam, vitroque demiſſam in niues refrigerare.

Symbol. Rabanus. *Tempeſtas Aquilonis & congregatio ſpiritus*, ſunt varia tentamenta diaboli

(ipſe enim frigidus, vt Aquilo; omnia bona per frigus & aediani corrumpere iatagit) qui voluit ſedere in lateribus Aquilonis, Iſaiæ 14.13. *Hîc propter elationem cordis rectè ani comparatur; qui aſpergit ninem ad ſedendum, cùm per rigorem malitiæ, vbi inſidat, præparat ſibi habitaculum. Ipſe quaſi locuſta aſcenſu ſuo demergit; quia quidquid viride vel fructiferum reperit, corrodere atque extirpare contendit. Pulchritudinem verò eius oculus admirabitur, cùm ſe fingit miniſtrum eſſe luminis, & legatum patris. Per vmbrem eius expauefcit cor, quando apertas perſecutionum procellas videt; vt quos non potuit blanda fictione, hos ſedatas tormentis magnitudine.*

QVINTA PARS CAPITIS.

Pruina, venti, glacies.

Verſ. 21. Gelu ſicut ſalem effundet ſuper terram: & dum gelauerit, fiet tamquam cacumina tribuli.

22. Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelauit cryſtallus ab aqua, ſuper omnem congregationem aquarum requieſcet, & ſicut lorica induet ſe aquis.

23. Et deuorabit montes, & exuret deſertum, & extinguet viride, ſicut igne.

24. Medicina omnium in feſtinatione nebulæ & ros obuians ab ardore venienti humilem efficiet eum.

VERS. 21. GELV SICVT SALEM EFFVNDET SVPER TERRAM: ET DVM GELAVERIT, FIET TAMQVAM CACVMINA TRIBVLI.] Pro *gelu* græcè eſt πάχνη, quod propriè pruinam ſignificat, vti vertunt Complut. Romana, Tigurina, & alij. Porrò pruina ab Ariſtot. lib. de Mundo definitur ἠέρος & πεπηγυίης, id eſt ros conglaciatus: dum enim ros frigore nocturno denſatur & conglaciatur, fit pruina. Rectè tamen Noſter vertit *gelu*: tum, quia pruina eſt gelu: tum, quia πάχνη, non ſolùm pruinam, ſed quoduis gelu ſignificat: vnde παχνόω, idem eſt quod denſo, conſtipo, conſtringo, conglacio. Pro *gelauerit*, perperàm Raban. Lyran. & Dionyſ. legunt, *flauerit*: græcè enim eſt πεγεῖται, id eſt glaciata, à πήγνυμι, πεχνόω & πάχνη iam dictis.

Pro *cacumina* minùs rectè Raban. legit *acumina*: græcè enim eſt ἄκρα, id eſt ſummitates, cacumina, culmina. Eòdem tamen redit ſenſus, qui eſt, q.d. Deus effundit gelu & pruinam, quaſi ſalem ſuper terram quæ dum conglaciata fuerit, adhæſeritque tectis, arboribus, herbis, &c. fiet ſicut *cacumina tribuli*, id eſt, ſicut ſummitates ſpinarum, ſcilicet aculeata & aſpera. patet hoc in ſtirpe, quæ in rigidâ hieme ex tectis longæ & acuminatæ, quaſi acies lanearum continua ſerie ordineque dependent. Pro *tribuli* græcè eſt σκολόπενδρα, id eſt, vt Cõplut. *ſudium*; Rom. *tribulorum*; alij, *palorum*; Tigurina, *idem pruinam in modum ſalis humi fundit, quæ congelida palis imponat apicem.* Noſter vertit *tribuli*: quia tribulus eſt ſpinę genus à ſemine triangulari dictum, vel quòd cuſpidatum trifariam feriat; de quo Ouid. 5. Metamorph.

---- Lolium tribuliq; fatigant
Triticea meſſes.

A Pruinæ æquè ac roris cauſam & generationem ita deſcribunt noſtri Conimbr. tract. 7. in Meteora c. 8. Roris & pruinæ materia eſt vapor exiguus & ſubtilis: cauſa efficiens remota eſt eadem, quæ reliquarum impreſſionum, videlicet, calor cæleſtis vaporem euocans: cauſa proxima efficiens eſt frigus ſerenæ noctis: quod ſi temperatum ſit, vaporem in rorem cogit; ſi vehemens, congelat in pruinam. Docet Ariſtoteles c. 10. lib. 1. Meteor, rorem & pruinam in ima parte aëris generari: quia calor talem vaporem excitans imbecillus eſt: alioqui ſi vehemens foret, eum altiùs euheret, vel omnino abſumeret. Deinde ijdem roris & pruinæ commoda æquè ac damna ita deſcribunt: Solent pruina & ros, ſi opportunè obueniant, aruis non parum commodare. Namque pruina hiemali tempore calorẽ intus concludit, & in radices agit, atq; eamdem ferè, quam nix, vtilitatem importat. Ros terram madefacit irrigatque, & herbeſcentem ſegetum viriditatem euocat ac nutrit. Verùm hæc eadem alienis orta temporibus plurimùm nocent: quandoquidem ſera pruina adurit lacteſcentes germinum oculos, & inuitatam veri temporis clementia ſtirpium & vinearum iuuentutem enecat; atque omnem interdum ſpem fructuum vnius noctis ſpatio præripit, monente homines naturâ, quæ ſpectatiſſimè florent, celerrimè marceſcere. Eſt autem intempeſtiua pruina niue pernicioſior; quia nix, ſicuti ob aëreæ ſubſtantiæ commiſtionem minùs compacta eſt, ita minùs premit ea, quibus incubat; ac proinde minùs adurit. Fit hæc aduſtio, vt docet Theophraſtus lib. 5. de Cauſis plantarum c. 16. exprimendo (conſumpto priùs calore, cui frigus directè aduer- *Pruinæ & roris generatio.*

B ſatur) atq; eliciendo foràs totum humorem, quo exhauſto neceſſe eſt arefcere, tamquam igni flores, germina, aliaque eiuſmodi. Exprimit autem frigus humorem, quia hinc inde coërcet & comprimit: quæ verò comprimuntur, ſi humida ſint, humorem reddunt.

C Porrò pruinam Siracides comparat ſali, quia illi ſimilis eſt. Primò, colore: alba enim eſt, vt ſal. Secundò, figura; quia grana pruinæ ſparſa per terrã paſſua & rotunda ſunt ſicut grana ſalis; adeò vt, ſi hæc per terrã ſpargas is qui procul ea aſpicit; diſcernere nequeat an grana ſalis ſint, an pruinę. Tertiò, quòd, ſicut ex aqua cõſtricta & cõglaciata fit pruina, ſic & ſal fit ex aqua marina conſtipata & condẽſata. Vnde pruina, inquit Valeſius c. 77. Sacrę Philoſ. eam dẽ habet cum niue generationem; hoc ſolùm diſcrepans, quod circa terrã conſiſtit: habet enim ſe ad niuẽ pruina, ſicut ros ad pluuiã, D & glacies ad grandinẽ. Ceterùm in multis alijs ſal toto genere diſcrepat à pruina. Sal enim, ait Valeſius, inſignem habet naturam vix ulli alteri ſimilem: ſiquidem neque in metallis eſt, quia non diſſoluitur calore; neque in lapidibus, quia diſſoluitur aqua: neque in terræ generibus, quia totus diſſolutione abit in aquam; non quidem in ea ſubſidens, ſed ſolutus in aquam craſſiorem, neque verò eſt aqua, quia non abſumitur ab igne, ſed vritur potiùs, vt terra. Quid ergo illum eſſe dicas, niſi αὐτόχθονες, hoc eſt ſui generis? Quod ſit autem id genus, ſeu quis modus miſtionis, inueſtigandum. Primùm quidem falſum ſaporem remiſſione amari fieri, & amarum fieri terræ vſtione, apertè indicat Galenus: nam exuſtis rebus ſupereſt cinis, qui nihil eſt aliud quàm terrea exuſtarum *Pruina ſæpe ſimilis ſali.* *Mira ſalis natura.*

rerum

rerum pars ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui depositâ in aquam ignitione fit frigidâ terrâ; aquam verò vertit in salsum lixiuium, itaq; amarum fit maxima terræ vsti one: salsum hac ipsâ adiectione humoris, aliquatenus attemperatâ. Sal verò est illud terreum vsti, quod cum aqua permiscetur facilè, permistum verò ipsam reddit salsam. Id operè percipitur; quia ex aqua salsa, quæ colligitur siue ex mari, siue ex salinis, per distillationem separatur sal; & fit succus potui aptus: quandoquidem igitur separatione talis dulcescit, permistione illius erat salsa: estque sal terra illa exusta, quæ cum aqua facilè permiscetur; non est autem vsta vsque ad amaritudinem, sed infra; argumento, quòd vbi vstio plurimum creuit, mare ipsum prorsus salso est amarum, vt quod mortuum appellatur. Hæc Valetius.

Mystic è gelu est frigus infidelitatis.

Symbol. Rabanus: *In gelu*, inquit, *frigus infidelitatis figuratur; in sale verò infœcunditas germinis. Gelu ergo sinit salem antiquus hostis, super terram effundit, cùm per frigus infidelitatis terrenorum corda ad fructus bonorum operum inhabilia reddit: & dum tentationum procellæ flauerit, facit ea tamquam tribuli acumina; hoc est spinis vitiorum asperrima: vt in ijs obdurentur quasi crystallus, id est glacies, vti sequitur.*

Vers. 22. FRIGIDVS VENTVS AQVILO FLAVIT, ET GELAVIT CRYSTALLVS AB AQVA] A pruina tranlit ad ventos, præsertim Aquilonem, qui pruinæ & crystalli, id est glacici (græcè enim κρύσταλλος, idem est quod glacies) est causa. Aquilo enim suo frigore constringit aquam, quæ constricta fit estque glacies, iuxta illud Iob 38. *Flante Deo concrescit gelu*, Hinc ænigma glacici celebratur: *Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.* Aqua enim quasi mater per frigus generat glaciē, quæ per calorem resoluta rursum redit in matrem, gignitque aquam. Aquilonem, æquè ac niuem repetit & inculcat hic Siracides; quia Aquilo in ventis excellit, estque aerrimus, æquè ac nix & pruina in vaporibus cōdensatis & conglaciatis. Porrò summa naturæ mirabilia, & quasi miracula, sunt hæc tria, scilicet: tonitruum, fulmen & ventus; horum enim adæquatam claramque causam, quæ menti planè satis faciat, Physici reddere nequeunt. Quocirca in varias ipsi de ventorum natura, origine & motu abeunt sententias. Hippocrates lib. 2. de Victus ratione, dicit ventos omnes spirare à niue, glacie, gelu vehementi, fluminibus & stagnis, terraque humida & refrigerata. Anaximander etiam fluxum aëris, cuius tenuissimas maximeque humidas partes sol absumpserit, ventum esse aiebat. Stoici ventum omnem fluentis aëris impetum vocabant, qui pro locorum & regionū diuersitate varia nomina obtineat. Vitruuius lib. 1. Architect. c. 6. ventū dixit esse aëris fluentem vndam cum incerta motus redundantia. D. Isidorus li. 13. ventum definit aërē commotum: D. Damascenus l. 2. Fid. orthod. c. 8. aëris fluxum siue agitationem. Denique Astrologi aërem percitum ventum esse statuerunt, qui cùm omnia ad siderum dominantiū vim & aspectum referant; aiunt aërem dispari stellarum errantium ictu, radiorumq; multiformi actu commoueri, tumque ventorum portas aperiri, cùm Iupiter Solem & Lunam & Mercurium, aut eumdē Mercurium Mars diametrali radiatione inspexerit, vel ei quadrata fuerit coniunctus: vel vbi vterque in signis aëreis fuerit, vt in Geminis & libra aut cum Luna & Iupiter in ariete & scorpione A pariter fuerint constituti: deindè luna æquabili societatis potestate cum Mercurio coierit; ita nostri Conimbr. tract. de Ventis c. 6.

Generatio ventorum.

Procreationis autem ventorum à varijs variæ reddūtur causæ. Quidam enim putant causam ventorū esse nubes in aere extensas, sua mole, aetem hinc & inde premētes & impellentes; ex taliq; nubium motu & impulsu ventum fieri. Alij verò dicunt ventū procreari ex conflictu sinuum maris in quatuor terræ partibus: nam quando sinus Australis aut Aquilonaris confligunt in Oriēte, dicunt ex illo motu maris conturgere ventum qui vocatur Subsolanus: quando verò huiusmodi sinus confligunt in Occidēte, agitato aere ex motu maris conturgere ventū, qui dicitur Fauonius: si verò sinus Orientalis & Occidentalis conflictū emittant, in Meridie fieri ventum, qui dicitur Auster: si verò in Septemtrione, procreari eum qui vocatur Boreas: ex alijs autem refluxionibus maris intermedijs collaterales ventos prosilire. Nōnulli verò arbitrantur fieri ventos ex cauernis terræ; quòd aer labilis sit naturæ, & penetret eius cauernas, indeque egrediatur: & dicunt, cùm pars altera conatur exire, alia verò subintrare, fieri conflictum, & moueri aerem, & huiusmodi aeris impulsum & motum, esse ventum: ideoque Æoliam regionem esse ventosam, quòd sit cauernosa. Plura vide apud Fredericum Bonauenturam toto libro de Causa ventorum motus. Porrò Aristoteles, quem passim iam Philosophi sequuntur, docet materiam ventorum esse exhalationem calidam & siccam idque multis argumentis euincit. Motum ergo ventorum in hunc modum effici: Solis & aliorū siderum attractu multi halitus, qui (vti diximus) materia ventorum sunt, confertim in sublime elati ad mediam aeris regionē perueniunt: inde ab aere illo frigido & denso protrusi, refracto ac dissultanti impetu retiliunt: & quia pulsu deorsum aguntur, & ob insitam leuitatem in superiora contendunt; dum neutra pars vincit, quasi partitâ contentione neque sursum, neque deorsum, sed obliquè fluunt.

Tria mira naturæ.

Ventus quid?

Hæc de ventis Philosophi, & nostri Conimbr. tract. 6. in Meteora c. 3. Sed ijdem verè & sapienter addunt: Verùm, vt ingenuè fateamur, hoc vnū est ex ijs quæ in naturæ contemplatione magna ex parte latent: adeò vt ob id Ps. 134. & Ieremiæ 10 dicatur Deus producere *ventos de thesauris suis*, id est de occultis naturæ causis; præsertim cùm videamus tot ventorum species. Primarij enim venti sunt quatuor, scilicet Eurus qui flat ab Ortu, Zephyrus ab Occasu. Auster à Meridie, Aquilo à Septemtrione. Sed secundarij sunt duodecim; quisque enim ex hisce quatuor tres alios habet sibi collaterales, ita vt vniuersim sedecim sint species ventorum: quinimò nonnulli numerant 32. cuique enim primario non tres sed septem collaterales assignant. Meritò ergo Dei magnificentiam Siracides hic celebrat à productione ventorum, præsertim Aquilonis, qui acerrimus est.

Venti sunt arcanum Dei.

ET GELAVIT CRYSTALLVS AB AQVA] *Crystallus*: vt dixi, est glacies: vnde Complut. vertunt, *& gelabitur ab aqua*; Tigurina, *glacie ex aqua cōeunte*; alij, *concrescit aqua in glaciem*; κρύσταλλος enim Homero, Plutarcho, Thucydidi, & alijs Græcis idem est quod glacies; imò inde dictus est crystallus lapis, vel gemma illa pellucida ἀπὸ τῦ κρύος ἀπὸ τῦ κρύος, id est, ab eo quòd gelu contrahatur; vt

Vers. 23. *Crystallus est glacies.*

vt docet Plinius lib. 37. c. 2. *Contraria hunc causa cry stallum facit*, inquit, *gelu vehementiore concreto nec alibi certè reperitur, quàm vbi maximè hibernæ niues rigent, glacieméq; esse certum est vnde & Græci nomen dedere.* Plinium secuti nostri Conimbr. tract. in Meteora c 5 docent gemmam crystallinam verè concretescere ex gelu & glacie, ideoque duplicem esse hanc gemmam, vnam ex gelu conglaciatam, alteram metallicam & fossilem. Plinius, inquiunt, lib. 37. c. 2. affirmat perfrigidis regionibus concrescere aliquando niues in crystallum: ideò nec eam reperiri nisi vbi maximè hibernæ niues rigent, vt in cauernis Alpium: vnde ipsam plerumque à locis inuijs funè pendentes extrahunt. Itaque ait crystallum esse glaciem: vnde & nomen Græci dedêre. Dicitur enim à κρύος, id est glacies, & στέλλω, id est, contrahо, quod ex glacie frigoris vehementia obdurescat in lapidem. Gigni verò ita crystallum confirmat præterea experientia: cùm hoc etiam tempore è præaltis & frigidissimis supibus, vt è Pertinianis, quæ in extremis iam Noricis, euchatur. Sed & intra terram, vt in venis tam metallicis quam propriis, vt alios pretiosos lapides, crystallum inueniri constat.

SVPER OMNEM CONGREGATIONEM (perperàm Raban. legit *contractionem*: græce enim est συναγωγὴν, id est *congregationem*) AQVARVM REQVIESCET (crystallus, id est glacies) ET SICVT LORICA INDVET SE AQVIS] q. d. Glacies constringit & conglaciat omnem congregationem aquarum, adeoque subinde ipsa flumina licèt maxima; in iisque quasi considet & requiescit firmiter & securè: quia aquis conglaciatis & condensatis quasi loricâ se induit & communit, vt faciliùs sit loricam pertundere & rumpere, quàm aquas profundè fortiterque conglaciatas. Aqua enim ex se est fluida, tenera & mollis: sed per glaciem indurescit sicut lorica ferrea. Ergo tunc gelu quiescit super omnem congregationem aquarum: nam congelantur lacus adeò, vt super ipsis carri transeant onusti, quin & bellica tormenta: congelatur denique mare: nam ideò mare glaciale nuncupatur. Græcè est, ᾧ ὡς θώρακα ἐνδύσεται τὸ ὕδωρ, id est, glacies *quasi thoracem induet aquas*, scilicet cõcretas & conglaciatas: ita Complut. vt τὸ ὕδωρ, sit accusatiui casus. Verùm Romani accipiunt vt nominatiui, vnde vertunt, *& tanquam lorica induet aqua*. q. d. Aqua induit glaciem quasi loricam, eaq; quasi lorica se obfirmat & communit contra alia elementa sibi inimica. Omnia hæc vera sunt, & eòdem redeunt: nam & glacies induit se aquis cõcretis quasi loricâ, & vicissim aquæ concretæ sese induunt glacie quasi lorica: aquæ enim concretæ seipsis nõ sunt aliud quàm glacies. Porrò Tigurina totam hanc sententiã ita reddit, *tum frigidus spirando ventus, Boreas glaciem ex aqua cogente omnem aquarum collectionẽ eduxit, quasi thoracem eis induens.* Sanè mira est Dei potentia, quæ per glaciem aquas adeò labiles, caducas & fluxas ita constipat, condẽsat & roborat, vt lapidescant, lapidumq; & loricæ ferreæ duritiẽ induant. Quod admirans Iob c. 38. *De cuius vtero*, inquit, *egressa est glacies? & gelu de cœlo quis genuit?* Ac tres pueri in fornace Babylonia *Benedicite*, inquiebant, *rores & pruina Domino: benedicite gelu & frigus Domino: benedicite glacies & nives Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.* Daniel. 3.

Glacies instar loricæ ferreæ.

VERS. 23. ET DEVORABIT MONTES, ET EXVRET DESERTVM, ET EXTINGVET VIRIDE, SICVT IGNE] Perperàm Rabanus & alij legunt, *sunt ignem*: sicque exponunt, q. d. Glacies suo frigore extinguit viride, sicut eadem per idem frigus extinguit ignem. Græcè, *extinguit herbam sicus ignis*. Tigurina, *montes depascitur, deserta perurit, & herbam velut ignis perimit.* q. d. Glacies omnia montium gramina, omnemq; virorem desiccando deuorat: simili ratione frutices, herbas omniaque virentia deserti arefaciendo quasi exurit & extinguit, perinde ac si igne virides herbas afflaret & exsiccaret. Est catachresis: ignis enim solus propriè vrit: Aquilo verò & frigus improprie vrunt: quia scilicet acriter sensum tactumq; perstringunt & cruciant, similemque dolorem excitant ei quem excitat ignis, cùm manum membrumque aliquod aduris: & quia herbas plantasque deliccatis instar ignis: nimium enim frigus extinguit in eis calorem natiuum, qui humorem ad vitam & virorem necessarium attrahebat. Vide calore hoc extincto, ideoq; humore deficiente, siccantur & exarescunt. Hoc est, quod ait Iacob Genes. 31. 40. *Die nocturno, æstu vrebar & gelu*, & Psaltes Ps. 91. *Per diem sol non vret te, neque luna per noctem*: cautando scilicet frigus nocturnũ acre & exurens. S. Basil. homil. de 40. Martyribus ait eos frigore totos exustos. Lucanus: *Vrebant montana nives.* Hinc frigidus dicitur vrens. Virgil. 1. Georg. *Boreæ penetrabile frigus adurat.* Et Tacitus lib. 15. Annal. *Ambusti multorum artus vi frigoris, & quidam inter exuuias examinati sunt.* Vnde Pompeius Festus, Pruina, inquit, dicitur à perurendo, quòd frondes herbasque perurat: perinde ac Græci πάχνην vocat pruinam & frigus matutinum, ab ἄχνη, id est vro.

Frigus vrit, quo sensu.

MEDICINA OMNIVM IN FESTINATIONE NEBVLÆ ET ROS OBVIANS AB ARDORE VEHEMENTI HVMILEM EFFICIET EVM) crystallum scilicet, hoc est, gelu & glaciem. Perperam Rabanus legit *obuians ardori*: Græca enim & Latin. Rom. habent *ab ardore.* Sensus est, q. d. Remedium omnium incommodorum, quæ affert gelu & glacies, est nebula & ros subitò flante Austro excitatus, ab humido calore & ardore vehementi: hæc enim humiliant, id est expugnant, humectant, & dissoluũt glaciem, coguntq; vt in aquas, ex quibus concreuit, redeat. Græca habent, *ros obuians à calore*, vel *post calorem exhilarat*; Complut. *lætificat.* Ros enim suo frigore temperans calorẽ, exhilarat homines & plantas. Tigur. *quorum omnium præsens remedium est nubes, & ros ab vredine succurrens eadem exhilarat.* Hinc Alcmanus Lyricus poëta rorẽ vocat Iouis & lunæ filiam: quia noctu calore lunæ ex aëre vapor eleuatur, qui frigore nocturno concrescens labensq; in herbas & gramina, fit ros, qui earum est quasi gemma. Vnde Lucret. lib. 2. *Herbæ gemmantes rore recentes*: ac ouibus & pecoribus gratissima efficit pabula, iuxta illud Virg. Georg. 3.

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Et Ouidius lib. 3. Fastor.

Mollis erat tellus roratæ mane pruinæ,
Cauerant herbæ rore recente quater, &c.
Tempus erat, vitreæ quo primùm terra pruinæ
Spargitur,

Hæc admirans S. Iob ait c. 38. *Quis est pluuiæ pater, vel quis genuit stillas roris?*

VERS. 24.

Symbol. Rabanus: Omne frigus & glacies Aquilonis, id est, diabolici & peccatorum, curatur & fit incarnatione, doctrina & gratia: quam optans Isaias c. 45. *Rorate*, inquit, *cæli*

Ros est Christi incarnatio & gratia.

cæli desuper, & nubes pluant iustum. Vide ibi dicta. Et Psaltes: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*, Ps. 71. 6. Vnde eius typus fuit ros descendens in vellus Gedeonis, Iudic. 6. 37. Rursum *stillæ roris*, ait Rabanus, *ipsi sancti prædicatores sunt, qui arua pectoris nostri inter mala vitæ præsentis, quasi inter tenebras siue noctis arentia, gratia superna largitatis infundunt: hic siquidem ros humilem fecit diabolum, hoc est defectum; quia occultas insidias eius claro sermone produxit in manifestum; vt iam mundus ab idololatria & persecutionis tempestate cessaret, qui se diu illusum ab antiquo hoste senserat.*

Tropol. noster Aluarez de Paz tract. de Mortificat. sub initium, per nebulam accipit mortificationem, quæ omnium vitiorum est medicina. Frigiditatem enim animæ, & corporis gelu, quod solet herbas & flores sanctorum desideriorum absumere, mortificatio, quæ instar nebulæ subobscura est, & aliquid tristitiæ habens, non sine mirabili facultate dissoluit, & omnem ignauiam socordiamque repellit.

SEXTA PARS CAPITIS.

Mare & insulæ.

Vers. 25. In sermone eius siluit ventus, & cogitatione suâ placuit abyssum, & plantauit in illâ Dominus insulas.

26. Qui nauigant mare, enarrant pericula eius: & audientes auribus nostris admirabimur.

27. Illic præclara opera, & mirabilia: varia bestiarum genera, & omnium pecorum & creatura belluarum.

28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia.

29. Multa dicemus, & deficiemus in verbis: consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.

30. Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua.

31. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipsius.

32. Glorificantes Dominum quantumcumq; potueritis superabit enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius:

33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude.

34. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: non enim comprehendetis.

35. Quis videbit eum, & enarrabit: & quis magnificabit eum sicut est ab initio?

36. Multa abscondita sunt maiora his: pauca enim vidimus operum eius.

37. Omnia autem Dominus fecit: & pie agentibus dedit sapientiam.

A IN SERMONE EIVS SILVIT VENTVS, ET COGITATIONE SVA PLACAVIT ABYSSVM, ET PLANTAVIT IN ILLA DOMINVS INSVLAS] Pro νησους, id est, *insulas*, aliqui legunt, ησυχ̃ς, id est, *tesuit*: ita Græci codices Romæ correcti, & multi Latini, qui cum Iansenio sic legunt, *Et plantauit illum Dominus Iesus.* q.d. Abyssum, id est, mare plantauit Christus, non quà homo sed quà Deus, Deique Verbum: verbo Domini enim cæli firmati sunt; sic & mare, terra, omnesque creaturæ; ita Rabanus. Verùm corrigendum est cum Complut. ceteris̃que Græcis ac Latinis Romanis, νησους, id est, *insulas.* Sensus est, q.d. Deus suo sermone & iussu ventum licèt validissimum sistit, inhibet, efficitque vt planè sileat. Idem *cogitatione*, græcè λογισμ̃ω, id est sua cogitatione, sermone, iussu, hoc est, cùm cogitat, vult & iubet *placauit abyssum*; hoc est mare vndis æstuans, fluctibusque in cælum iactans sedauit, id est, sedat, placidumque & tranquillum efficit. Idem in ea, scilicet abysso, id est mari, plantauit insulas, vt in media aquarum abysso & vastitate vel firmæ consistant, vel fluitent & natent: sunt enim in Belgio aliisque in locis insulæ in aquis fluitantes; quod sanè mirabile est Dei opus. Complut. *in sermone eius quieuit abyssus, & plantauit in ea insulas*; Tigurina, *profundum consilio suo tranquillat, & in ea fundat insulas*; alij, *oratione sua sedat abyssum* &c. Sic Christus imperauit ventis & mari Matth. 8. Nam vt ibidem ait S. Hieron. *Omnes creaturæ sentiunt creatorem: quibus enim increpatur & imperatur, sentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant automatia; sed maiestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt.* Sic & Rabanus. Mysticè Hugo, Christus, inquit, placat & pacat abyssum cupiditatis & ambitionis humanæ. Nota, τὸ *plantauit* significat insulas in mari plantatas esse, & eminere quasi arbores. Sicut enim Deus Genes. 2. in paradiso plantauit varias arbores: sic idem in mari plantauit varias insulas, quæ mare ornent sicut arbores paradisũ? & sicut hę paradiso, sic insulę mari quasi Dei horto insertæ & quasi inoculatæ sunt. Rursum τὸ *plantauit* significat insulas firmatas & radicatas esse in mari, sicut plantæ radicantur in terra, quod sanè mirum est: mare enim in perpetuo est motu & fluxu; *Vnde mare à meando dictum est*, ait Rabanus, *quod semper eat ac redeat.* Denique τὸ *plantauit* significat insulas instar plantarum esse fertiles, magnasque & multas frugum fructuumque species producere: circumfluuntur enim mari & aquis vndequaque. Hinc *insulæ* dicuntur quasi *in salo*, id est mari, positæ, ait Sext. Pompeius, & Isidor. lib. 14. Origen. c. 6. Vers. 23.

Porrò, quantum in mari sit insularum decus, quamque ad miraculum admirabile Dei opus, ex earum regina, Sicilia inquã, docet Plinius l. 3. c. 8. *Verùm ante omnes claritate Sicilia, Sitania Thucydidi dicta, Trinacria pluribus, aut Triquetra, à triangula specie: circuitu potens, vt auctor est Agrippa, DCXVIII. M. passuum: quondam Brutio agro cohærens, mox interfusa mari annisa XII. M. in longitudinem freto, in latitudinem autem M. D. P. iuxta columnam Rhegiam. Ab hoc dehiscendi argumento, Rhegium Graci nomen dedêre oppido, in margine Italiæ sito. In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis, mare vorticosum, ambo clara fauitia. Ipsius Triquetræ, vt diximus, promontorium Pelorus vocatur, aduersus Scyllam vergens in Italiam; Pachynum in Græciã CXLIIII. M. ab eo distãte Peloponne-* Sicilia eius.

so: Lilybæum in Africàm CLXXX. M. intervallo à Mercurij promontorio, & à Caralitano Sardiniæ CXX. M. Et mox, *Promontorium Drepanum, colonia Tauromininm, quæ antea Naxos, flumen Asines, mons Ætna nocturnis miris intendus. Crater eius patet ambitu stad. xx. Faucilla Tauromininm & Catanam vsque pertenus feruens, fragor verò ad Maronem & Gemellos collet. Stopuli tres Cyclopum, portus Vlyssis, colonia Catana. Flumina Symethum, Terias. Ietus Lastrygonij campi. Oppida, Leontini, Megaris, amnis Pantagies. Colonia Syracusa, cum fonte Arethusa.*

Deus parat maria tentationum.

Mysticè, Dominus Iesus parat maria tentationum & tribulationum, imò ipsa maria procellarum viris Religiosis nauigantibus in Indias, Iapones & Sinas, vt ipsius fidem disseminent: atque in ipsis fundat insulas, putà Ecclesias fidelium, quæ cùm vndique mari infidelium & persecutorum cingantur, permanent tamen, solidæque consistunt vt insulæ, imò vt horti & paradisi omni gratiarum flore, omnibus virtutum fructibus vernantes. Eia ergo Apostolicè Argonauta, qui ad Indos nauigas, qui immensa marium spatia Iesu amore & zelo emetiris, magnos cape animos. Nõ te percellat Oceani vastitas, non consternent fluctus ad sidera quasi lese attollentes: Iesus melior nauclerus quàm Iason, tibi adest: illo duce quid trepidas? ẽ æstus, ẽ frigora, ẽ malacia, ẽ venti cõfligant & affligant; Iesum aspice, Iesum inuoca, Iesus imperat ventis & mari. Si syrtes, si vada, si naufragia immineant, dicito: Tibi nauigo mi Iesu, tibi viuo tibi morior. *Omniũ periculorum Christus solutio est*, ait Cyrill. Alexandr. Si piratæ, si hæretici ingruant, dicitó cum S. Athanas. *Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si conssistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Si mors, si carcer, si martyrium, si ignes immineant; hæc pro te sustinuit Iesus, ac surſum in te pro te & pro me sustinebit, si cum vti nomine, ita imitatione & opere referas & præferas. *Consortiũ enim meretur nominis, qui consortium meretur & operis*, ait S. Ambr. ser. 2. Socius es Iesu, socius esto tribulationum, socius laborum, socius vitæ & mortis, vt socius sis felicitatis & gloriæ. *Si enim compatimur, & conglorificabimur*, Et: *Sicut socij passionum estis sic eritis & consolationis*, 2. Cor. 1. 7. Ergo *quibus fortis est Christus, hostium vim non timent*, ait Ennodius.

VERS. 26. QVI NAVIGANT MARE ENARRENT PERICVLA EIVS: ET AVDIENTES AVRIBVS NOSTRIS ADMIRABIMVR] cùm ea enarrari audiemus; ita Romana. Alij cum Græcis legunt *admiramur*, in præsenti; Tigurina, *qui nauigant mare, narrant pericula eius, quæ nos miramur audita auribus nostris.* Alludit ad Psalm. 106. *Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis: ipsi viderunt opera Dei, & mirabilia eius in profundo.*

Hinc Cato, ait Plutarch. aiebat se trium pœnitere. Primò, quod vllo die in hac vita tam fragili & instabili manssisset intestatus; Secundò, quòd feminæ secretum credidisset; Tertiò, quòd mari se commisisset, eoque nauigasset, quò poterat terrestri itinere profectsi. Aliorum sapientum hac de re gnomas recitaui Thren. 2. 13.

Mysticè Rabanus: Mare est hoc sæculum plenum tentationibus & periculis: *Vbi diabolica, inquit, fine numero serpere probantur insidiæ, malitiaq; dæmoñ velut quibusdam fluctibus, animarum instabilitas commouetur. Mare enim ipsa recidunt, dum nauſragare compellunt; quia non est dubium illum vndas immanissimas pati, qui mergitur gurgite peccatorum.*

VERS. 27. ILLIC PRÆCLARA OPERA, ET MIRABILIA: VARIA BESTIARVM GENERA, ET OMNIVM PECORVM, ET CREATVRA BELLVARVM] Græcè κτίσις κητῶν, id est, *creatura* vel *natura cetorum*: hi enim ob vastitatem vocantur belluæ. Complut. pro κτίσις, legunt κρίσις. id est, *discretio cetorum*. Pro *præclara* græcè θαυμάσια ἔξοχα, *paradoxa*. Complut. *inopinata*; Rom. *incredibilia*; Tigur. *miracula*; Græca Roman. sic habent, *illic incredibilia & admirabilia opera: varietas omnis animalis, creatura cetorum*; Tigurina, *incredibilia sunt ibi miracula: omnigena varietas animantium, & natura cetorum.*

Cetorum mira natura. Primo.

Noster fortè pro κτίσις, legit φύσις, id est, *natura cetorum*. Mira est enim eorum natura. Primò, in magnitudine tam vasta: nam in Indico mari sunt balenæ *quaternũm ingerum*, ait Plinius lib 9. c. 3.

Secundo.

Secundò, *ora balenæ habent in frontibus, ideoq; summa aquæ natantes in sublime nimbos efflant*, ait Plinius ibid. c. 6.

Tertio.

Tertiò, mira est balenarum cum orcis pugna, quam ibidem describit Plinius.

Quarto.

Quartò, mira est species cetorum. Molæ enim, æque valdè diuersæ sunt cetorum species, quas recensent Aldrouandus & Rondeletius libr. de Piscibus.

Quinto.

Quintò, balena cùm sit tanta moles carnea, gaudet tamẽ luce & sole. Vnde aliqui dictam censent balenam φύσιν τὸ εἰς φῶς ἔσεσθαι, quòd ad lucem aduolet, & in luce solis apricari gaudeat: esto alij alia balenæ dent etyma, quæ recensct Aldrouandus c. 2. de balena. Sextò, balenę, vtpote cæcutientis, iter dirigit musculus piscis, quem natura ei prouidit, ducemque viæ dedit. Ita Plinius lib 9. c. 62. *Amicitia exempla sunt*, inquit, *balena & musculus: quando prægrauat supercilium pondere obtutis eius oculis, infestantia magnitudinem vada pranatans demonstrat, oculorumq; vice fungitur.*

Sextus.

Septimò, balenæ fistulam habent pro brachijs.

Octauus.

Octauò, balena cùm fœtus ob aquæ defectum terræ adhærent, aquam instar fluuij ore receptam in eos eiaculatur, vt natare possint, itaque eos periculo liberat. Testis est Philostratus l. 2. de Vita Apollonij.

Nonus.

Nonò, oculi balenæ capitis humani magnitudinem superant, & quatuor vlnis à se inuicem distant.

Decimus.

Decimò, balenæ nonnullæ in ventre continent ambram. Plura vide apud Aristot. Aldrouandum & Rondeletium.

Maris mira. Primum.

Porrò plura sunt mirabilia & quasi miracula maris, quæ Dei creatoris magnificentiam assiduè nobis inclamant & celebrant. Primum inter ea est, immensa maris vastitas, longitudo, scilicet, latitudo & profunditas, ob quam vocatur abyssus, quasi profundum sine fundo.

Secundum.

Secundum, maris tempestates & fluctus, qui aliquando in cælum quasi ad sidera videntur assurgere, & mox subsidere, ac in profundum quasi barathrum demergi. Rursum fluctuum collisiones, rugitus & fragores; vt leonis rugientes, vel tonitrua sese collidentia tibi audire videaris, qui sanè nauigantibus periculũ æquè ac horrorem creant.

Tertium.

Tertium, quòd in elemento tam instabili & fluxo stabilitæ sint insulæ.

Quartum.

Quartum, quòd illud ipsum ita fluidum, liquidum & tempestuosum sit nauigabile, atque nauibus quasi curribus velut solum solidũ se substernat. Sanè videmus naues maximas maximis oneribus onustas sulcare liberè maria, & ab Occiden-

te

te in Orientem vastissima Oceani spatia transmittere. Fuit patrum ætate Magalianus, qui inaudito à sæculis exemplo totum orbem triennio circumnauigauit, nunc{que} hos, nunc illos Antipodes lustrauit, indeque nati nomen inditum *vtcterne*, & fretum ab eo repertum, Magalanicum appellatum.

Quintum. Quintum, quòd in ea sint varia bestiarum genera, non tantùm piscium sed & cancrorum concharum, ostreorum, amphibiorum, insectorum, zophytorum, &c. Piscium species multi, ait Palacius, numerant 153. tot scilicet quot pisces S. Petrus reti conclusit iussu Christi, Ioan. vlt. Verùm alij longè plures numerant; vnde Psaltes psalm. 103.25. ait in mari esse *reptilia, quorum non est numerus*: quòd non solum ad individua, sed etiam ad species referas.

Sextum. Sextum, quòd in mari sint omnium pecorum B genera, vt ait Si. acides omnia igitur pecora terrestria, habent sibi similia quoad formam & figuram in mari: sed mare insuper plura alia profert, quæ non est reperire in terra. Mare ergo suos habet marinos canes, equos, vitulos, boues, vulpes, picos, simias, porcos, elephantes, salamandras, mustelas, hirundines, hircos, lepores, binnulos, lupos, pardales, gallinas, gallos, grues, coruos, cuculos, passeres, perdices, phasianos, aquilas, &c. quorum effigies, naturam, & indolem describit Vlysses Aldrouandus, & Guil. Rondelet. lib. de Piscibus. Quin & in mari nascuntur herbæ, & arbores aquatiles; imò lunæ & stellæ, viuentia in eodem, teste Æliano libr. 15.4. Plinio lib. 9.c.60. & Aristot. lib. 5. Hist. anim. c. 15. Denique in mari sunt Satyri, sirenes, monachi, parasiti. Vide Pinedam in Iob c.26.v.5. in fine.

Septimum. C Septimum, quòd in mari sit *creatura belluarum*, id est, cetorum; varias enim cætorum species & monstra produxit. Porrò ceti siue balenæ ita subinde grandes sunt & immanes, vt non tantùm quatuor elephantes adequent; sed & domos, palatia, ipsasq; insulas repræsentent. Igitur pisces marini, ait Aldrouandus, maximi sunt inter animalia, aues minimæ, terrestria magnitudine sunt mediocria. Quia mare tam vasta corpora sustinere & alere potest, quæ non posset alere terra, multò minùs aër; ideoque aues, quæ viuunt in aëre, sunt minimæ. Insuper mira est indoles & sagacia piscium: vt alia taceã, delphin adeò ciuilis & ingeniosus est, vt homines amet quasi fratres, musica delectetur, in parentes sit pius, piscatorum socius, beneficis gratus, retia suâ astutiâ euadat. Plura de eius prudentia & sagacitate habet Aldrouandus. Delphinos tranquillo mari colludentes, tempestatem præsagire, ait Plinius. Hinc poëtæ fabulantur homines in delphinos transmutatos. Denique delphin rex maris nuncupatur. Cur? an quia velocissimus omnium animalium, ocyor volucre ac telo, teste Plinio lib. 9. c. 8.

Octauum. Octauum, est maris motus. Nam mare ab Oriente in Occasum fluit. Deprehenderunt id Hispani ex Hispania nauigantes in Indiã Occidentalem, quod iter conficiunt vno mense; quia secundo mari nauigant: redeuntes verò ex India in Hispaniam, indigent spatio quatuor mensium, quia aduerso mari & contra eius nixũ nauigant. Habet & mare tres alios motus, quos recensent nostri Conimbr. tract. 8. in meteora cap. 3. Porrò motus maris ab Oriente in Occasũ causa est motus Solis & cæli totius ab Oriente in Occidentẽ: à sole enim & cælo vis occulta in Oceanum influit; quæ mare versus eamdem partem rapit.

Nonum. Nonum est, æstus maris, quo mare reciproca agitatione nunc ad littus accedit; nunc in se redit subitq{ue}. Æstus huius causa est luna; hæc enim mari & humidis dominatur: vnde mare cum luna ab Ortu vsque ad Meridiem fluit & crescit, refluit verò cùm luna à Meridie ad Occasum declinat. Rursus cum luna ab Occasu sub terra ad noctis fastigium, siue ad punctum Meridiei oppositum procedit, crescit quoque fluitq{ue} mare; ac demum à noctis fastigio vsque ad ortum cum eadem decrescit & refluit; ita S. Basil. 6. Hexam. S. Ambros. 4. Hexam. D. Thom. Scotus, & passim philosophi. Mirabilis est æstus Euripi, qui septies per diem fluit & refluit, cuius causam cùm percipere nequiret Aristoteles, dicitur tædio & labore confectus, illic diem suum obijsse. Vnde illud: *Aristoteles non capit Euripum, sed Euripus capit Aristotelem.*

Decimum. Decimum est, maris purgatio. Plin. lib. 2. c. 98. ait omnia maria purgari plenilunio, quædam tatis diebus, intellige potissimùm: nam maria quouis anni tempore tum alia, tum superfluitantia corpora in littus extpuunt, Cadauera enim recentia mari iniecta primò ad vadum feruntur deinde post aliquot dies emergunt & supernatant, donec fluctu voluente ad oram maritimam ejiciantur. Esto ergo mare ob sordes influentes sit impurum; qua de causa Pythagoras dixit mare esse Saturni lacrymas; tamen idipsum per se puritatis amans seipsum purificat & lustrat.

Vndecimum. Vndecimum est, quòd mare locum situmq{ue} mutat. Vnde loca nonnulla, in quibus olim fuit terra, nunc occupat mare; & vice versa. Sic Delos & Rhodus ex aquis denuò extitisse dicuntur. Sic vltra Melon emersit Anaphe, inter Lemnum & Hellespontũ sita. Sic nonnullę insulæ tactæ sunt, quæ antea cohærebant continenti: nam Sicilia ab Italia auulsa dicitur, Cyprus à Syria, Eubœa à Bœotia, Besbycum à Bithynia.

Duodecimum. Duodecimum est, maris littus, quod mare intra alueũ suum coërcet, vt licet exæstuet, non tamen limites litoris sibi à Deo præstitutos transiliat, iuxta illud Iob 38.8. *Quis conclusit ostijs mare?* Et respondet v.10. *Circũdedi illud terminis meis, & posui vectẽ & ostia, & dixi. Vsque huc venies, & non procedes amplius; & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Mare mundi venter. Denique mare est quasi mundi venter. Id docent versus Macrobiani, qui ita mundi molem homini, eiusque membris adæquant:

Cœlestis mundus caput est, mare venter opacum,
Terra pedes, aures versantur in æthere summo,
Lux oculi quam solis habet splendentis imago.

Igitur cælum est magni huius hominis caput, mare est venter, terra sunt pedes, auris est aër, oculi sunt radij Solis. Sicut enim homo est microcosmus, sic vicissim κόσμος, id est mundus, est magnus homo.

Quocirca quoties mare videmus, audimus, legimus, attollamus mentis oculos ad Deum maris auctorem; eiusque in mari omnipotentiam, sapientiam, bonitatem contemplemur & admiremur, dicamusque cum Psalte: *Quàm magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra possessione tua. Hoc mare magnũ & spatiosum manibus* (finibus:) *illic reptilia, quorum non est*

numerus. Animalia pusilla cum magnis; illæ manes pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei: omnia à te expectant, ut des illis escam in tempore, Psal. 103. 26.

VERS. 28. PROPTER IPSVM CONFIRMATVS EST ITINERIS FINIS, ET IN SERMONE EIVS COMPOSITA SVNT OMNIA.] Græcè εὐόγησε πάντα, id est, constant omnia. Lyran. & Dionys. hæc referunt ad littora maris, quæ mare continent & constringunt, ne exundet: q.d *Propter ipsum*, scilicet abyssum (abyssus enim græcè tam est nomen masculinum quam femininum) hoc est Oceanum, restringendum, *confirmatus*, id est, firmiter positus, *est finis & terminus itineris*, quasi fluxus & motus illius; vltra quem non progreditur vt terram occupet, putà littus, iuxta illud Psalm. 103. *Terminum posuisti, quem non transgredientur: neque conuertentur operire terram.*

A omnium creaturarum, sed & medium earum; quia in sermone & dicto eius omnia sunt composita, constituta & stabilita. Ergo non solùm Deus est principium & finis rerum; sed & medium, per quod vita rerum constitit. Igitur ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.

Mysticè Rabanus: *Propter ipsum*, inquit, *hoc est filium Dei, confirmatus est ordo transeuntium rerum, & terminus constitutus est lunæ: quæ sunt ab ipso verbo Dei vniuersa originem acceperunt, sic & in ipso finiuntur. Ipse enim in Apocalyps. c. 22. & 13. ait; Ego sum α & ω, principium & finis.* Mystice.

Verùm τὸ *propter ipsum*, vel, vt græcè est, δι' αὐτὸν, id est *per ipsum*, potius refertur ad Deum: Deo enim, non mari competit id quod sequitur; *Et in sermone eius composita sunt omnia.* Igitur *itineris finem* vocat finem creaturarum, ad quem scilicet singulæ suo quasi itinere continuò tendunt & pergunt; quia hic eis à Deo *confirmatus*, id est firmiter positus & stabilitus est. q.d. Omnes creaturæ sunt in perpetuo motu & itinere ad suũ finem, firmiter enim & constanter ad finem suum tendunt, nec desistunt donec eum assequantur: nã, vt dixi, sol, luna & stellæ sunt in perpetuo motu: nix, ros, pruina, venti, &c. assiduè decendunt vel perflant terram; idque ob finem cuique præfixum & proprium; quòd ergo ad finem sui itineris & motus firmiter tendant, eumque consequantur, hoc est per Deum tamquam causam efficientem, & propter Deum tamquam causam finalem, quia Deus est vltimus omnium creaturarum & motuum finis. Omnes ergo creaturæ per diuersa itinera ad diuersos fines proximos tendunt; sed omnia hæc tandem coëunt in Deo, qui est vltimus omnium finis, vt scilicet in omnibus eluceat & laudetur eius bonitas, potentia, sapientia, iustitia, &c. Hinc omnes creaturæ reipsa dicunt illud S. Aug. *Creasti nos, Domine, ad te; & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

B

C

Vnde pro *confirmatus est*, codices manuscripti legũt *consummatus est*. q.d. Deo duce omnia ab eo creata consequuntur suum finem, ad quem diriguntur, & instinctu naturę sibi à Deo indita, suapte ponte quasi feruntur & currunt: tibi enim cõsummatur eorum creatio, natura & bonũ. Quocirca explicans subdit: *Et in sermone eius cõposita*, id est disposita, ordinata: *sunt omnia*: scilicet rerum omnium principia, media & fines inter se ita aptè à Deo sunt compositi: vt vnum respiciat alterum, eoque firmetur, finiatur & perficiatur; ita Palacius. Sensus, inquit, est, q. d. Iter creaturarum omnium confirmatur, & prosperè succedit propter Deum. Quia enim Deus finis est omnium, ideò quæ in finem suum prosperè veniunt, Dei causa veniunt: est enim ipse α & ω, principium & finis. Ergo cõfirmari finem itineris, est rem firmiter ad finem venire; si ergo veniunt arbores ad fructuũ maturitatem, si segetes maturescunt, si animalia perficiuntur; propter Deum perficiuntur: vt scilicet ipsi grata sint, eius obediendo voluntati. Dictũ enim est, *Omnia propter semetipsum operatus est Dominus.* Addit Auctor; non solùm Deũ esse finem

D

Verùm prior lectio aptior veriorque est, eique conformis est Vulgata Latina. Videtur enim ex vltimo α quod est in *ἐυοδία*, connexo cum πᾶς; cùm id non intelligeretur, conflatũ & corruptum ἄγγελος. Suspicatur Vatablus in Hebræo Siracidis senioris fuisse מַלְאַכְתּוֹ *melachto*, id est *opus eius*, scilicet feliciter successit, pro quo in margine scriptum fuerit מַלְאָכוֹ *melacho*, quod *angelum eius* significat.

Porrò Græci codices hic mirè variant. Nam præter duas lectiones iam recensitas, Aldi Manutij codex habet: δι' αὐτῶν ἐυοδεῖ πᾶς αἰτεῖ, id est, *propter ipsos*, vel *ipsa*, *finis eius suauem odorem habet*; Germanicus, δι' αὐτῶν ἐυοδεῖ πᾶς αἰτεῖ; id est, *propter ipsa prosperatur finis eius*; alij, δι' αὐτὸν ἐυοδεῖ πᾶς αἰτεῖ, id est, *propter ipsum* (Dominum) *prosperè diriguntur fines eorum.*

MVLTA DICIMVS, ET DEFICIMVS IN VERBIS.] VERS. 29. q.d. Licèt multa dixerimus de operibus Dei, tamen deficiemus in ijs recensendis, explicandis, laudandis & celebrandis. Vide nouem consideranda & admiranda in operibus Dei, quæ recensui Genes. 1. 31. Porrò quisque omnia & singula Dei opera cõsiderare debet, ac si sibi soli ea fecisset: sic enim sibi seruiunt, ac si soli seruirent: atque Deus ita illi intendit, ac si soli intenderet, soliusque curam gereret, ait S. August. in Soliloquijs c. 14. Præclarè S. Basil. homil. 11. Hexam. Vniuersa, inquit, hæc mundi moles perinde est ac liber literis exaratus, palàm cõtestans ac deprædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam maiestatem

ſtatem enuntiam tibi intellectuali creaturæ, vt ſcilicet in eo nunc Dei ſapientiam, nunc bonitatem, nunc omnipotentiam, nunc alia attributa contempleris, admireris, colas & reuerearis.

CONSVMMATIO AVTEM SERMONVM, IPSE EST IN OMNIBVS] q.d. Cùm non poſſimus omnia Dei opera verbis enumerare & celebrare, finis & ſumma verborum & ſermonum ſit, quòd Deus eſt in omnibus, adeóque Deus eſt omnia: quia omnium eſt principium, medium & finis, omnium eſt cauſa efficiens, conſeruans & finalis. Græcè enim eſt, *συντέλεια λόγων τὸ πᾶν ἐστι αὐτὸς*, id eſt, *finis autem dictorum, ipſe eſt omne*. Clarè Tigurina, *dixerimus multa* (de Deo Deique operibus) *nec tamen ſatis feterimus: ceterum ſumma dictorum eſt, ipſum eſſe omnia*. Deus ergo eſt *πᾶν*, id eſt omne, vniuerſum. Complut. & Romana vertunt vt Noſtert *ipſe eſt in omnibus*, quia, ſcilicet Deus formaliter non eſt omne: Deus enim non eſt ſol, non cælum, non aër, non equus, &c. ſed cauſaliter Deus eſt omne: quia in omnibus eſt præſens, ea efficiens, conſeruans, dirigens, mouens, gubernans, & in omnibus mirabilem ſe exhibens. Ianſenius vertit, *conſummatio verborum, ipſe eſt vniuerſum*, hoc eſt, ſumma dictorum & dicendorum de operibus Dei eſt hæc: Deus eſt omnia, hoc eſt, omnia ad ipſum referri debent, omnia ei tribuenda, & quòd ſunt, & quòd perdurent, & quòd aliquid perficiant: ipſe eſt omnium principium, medium & finis: ex quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia; ipſe eſt, qui in omnibus eſt attendendus. Itaque in noſtra lectione illud, *in omnibus*, non eſt iungendum cum ſequentibus, vt multi diſtinguunt, ſed cum *ipſe eſt*: & eſt punctus faciendus poſt *conſummatio autem ſermonum*; vt ſit ſenſus: ſumma omnium, & ſummatim dicam; ipſe eſt in omnibus; quomodo & de Chriſto dicitur à Paulo, quòd omnia in omnibus adimpleat. In Græcis eſt maxima Dei laus: habent enim in hunc modum, *Conſummatio verborum: ipſe eſt omne*, ſiue *ipſe eſt vniuerſum*. Quod verbum habes frequenter dictum à Mercurio Trilmegiſto, vt videre eſt in Dialogo 9. & 10. ſed maximè 5. Pimandri; vbi ait: *Vt veritatem liquidem fatemur, Deum eſſe cuncta fatebimur*. Neque verò ab hac Theologia multùm Paulus abhorret, cùm ait: *Tunc filius ſubiectus erit ei, vt ſit Deus omnia in omnibus*. Et Ioannes dicens: *Quod factum eſt, in ipſo vita erat*; id eſt, omnes res factæ, in ipſo ſunt vita. Alluſit etiam huc Salomon cùm Spiritum ſanctũ vocauit mundum ſubtilem. Qui locus explicat omnia. Sanè mundus hic corporalis eſt, omnia corporalia corporaliter complectens. At Deus eſt mundus melior, omnia corporalia incorporaliter & immutabiliter continens: vt meliùs ſimus omnes in Deo, quàm in nobis. Ideò Deus eſt omnia eminenter. Ideò eſt principium, medium, & finis: ideò via, veritas & vita. Cùm ergo noſter Auctor ait Summã omnium eſſe, quòd Deus ſit in omnibus, intellige, vt principium, medium & finis: rerum cauſa, ſcilicet efficiens, conſeruans & finalis vniuerſorum, ait Palacius: in quo tantùm corrige, quod *τὸ mundus* Sapient. 7. 23. videatur accipere pro orbe vel vniuerſo, cùm *mundus* ibi idem ſit quod purus; græcè enim eſt *καθαρὸν*, eſto Sapiens ibid. v. 16. & 18. ſatis ſignificet Deum Deique ſapientiam omnia quæ in mundo ſunt continere & complecti, ac conſequenter Deum eſſe mundum tranſcendentalem.

1. Cor. 15. *Ioan. 1.* *Sap. 7. v. 22. & 23.* *Ephe. 1.* *Ioan. 14.*

Hinc rurſum Deus eſt conſummatio vti rerũ, ita & ſermonum omnium: tum, quia ſermocinando & laudando res creatas, implicitè ſermocinamur & laudamus Deum eorum opificem & creatorem: tum, quia omnium cogitationum, operum & ſermonum noſtrorum ſcopus, finis & centrum debet eſſe. Deus; vt cum S. Dominico & S. Thoma Aquinate, *omnis ſermo noſter ſit cum Deo*, vel *de Deo*, vel formaliter & expreſsè, vel virtute & implicitè. *In manu enim illius & nos, & ſermones noſtri*, Sapient. 7. 16.

Symbolicè, *Conſummatio ſermonum: ipſe eſt in omnibus*. Primò, q.d. Deus eſt qui omnes ſermones, id eſt, omnes res quas ſermone eloquimur, conſummat, id eſt, perficit. Rurſum conſũmat, id eſt, ad finem perducit: vt ſuo curſu peracto ceſſent, terminentur & deſinant, iuxta illud Pſ. 118. *Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis*; q.d. Deus omnia conſummat & finit, ac ſolus poſt omnia ſupereſt, quaſi rerum omnium terminus & conſummatio, in quas omnia finiuntur & deſinunt; vti flumina labuntur & defluunt in mare. Vnde Græcè eſt *αὐτὸς ἐστι τὸ πᾶν*, id eſt, ipſe eſt omnia. Secundò, propriè ſermonum conſummatio eſt Deus: quia omnes ſermones de creaturis ſunt inconſummati, imperfecti, mutili; quia ipſæ creaturæ ſunt mutilæ & imperfectæ: at ſermo de Deo eſt conſummatus & perfectus; quia ipſe in ſe quaquauerſum eſt conſummatus & perfectus, imò immenſus & infinitus.

Nota. Deus eſt *τὸ πᾶν*, id eſt omne & omnia: tũ quia Deus formaliter in ſe habet oceanum & plenitudinẽ entis, putà omne Eſſe, omne viuere, omne ſapere, omnem potentiam, omnem maieſtatẽ, omnem fortitudinem, omnem gloriam, &c. tum, quia eminenter continet res omnes; tum, quia cauſaliter eſt omne: omnia enim creat & efficit. Deus ergo eſt *τὸ πᾶν*, id eſt, omne & omnia: quia ipſe eſt *τὸ ὄν*, id eſt, ens primum eſſentiale, immẽſum: à quo omnia alia entia neceſſariò & eſſentialiter pendent, adeò vt, ſi per impoſſibile non eſſet Deus, impoſſibile foret omne aliud ens. Hinc fit vt omne ens pẽdeat à primo ente ſiue à Deo, ſicut radij pendent à ſole, calor ab igne, imò longè magis: adeò vt res quælibet magis pendeat à Deo & Eſſe diuino quàm ab Eſſe proprio. Sic ergo Deus eſt prima entitas, prima veritas, prima ſanctitas, prima lux, prima bonitas, prima ſuauitas, prima vita, prima ratio, prima mens, &c. à qua ceteræ omnes quæ ſunt & eſſe poſſunt, ita neceſſariò pendent, vt, ſi illa non eſſet, nulla aliarum eſſe & exiſtere poſſet: quia ab illa prima velut ab idea ſua & cauſa eſſentiali fluit omnis creata entitas, veritas, ſanctitas, vita, mens angelorum, hominũ, & rerũ omnium. Tanta eſt diuinitas, tantus Deus noſter, tanta creaturarũ à Deo dependentia. Ipſe ergo eſt *τὸ πᾶν*, ipſe eſt omne Eſſe tam ſuum, quàm creaturarum omnium. Vnde eius nomen eſt *Iehoua*, id eſt, *qui eſt*, vel, *ego ſum qui ſum*, Exod. 3. 14. & c. 6. 3. Vide ibi dicta.

Deus eſt τὸ πᾶν, id eſt omne.

Hinc fit vt Deus ſit fundus, anima, ſpiritus & quaſi corpus rerum omnium, totiuſque vniuerſi. Ipſe enim creaturas quaſi vmbras conſeruat, continet, ſuſtẽtatque alioqui, niſi à Deo aſſidoè conſeruarentur & continerentur, in ſuum nihilum, è quo à Deo eductæ ſunt, relaberentur. Sicut ergo vmbræ magis pendent à corpore illas ſpargente, quàm à ſeipſis: ſic multò magis creaturæ omnes

pendent

pendent à Deo, quàm à ſeipſis: vt omnes illi confiteri & dicere debeant cũ S. Franciſco: *Deus meus & omnia*, tu es meum & rerum omnium τὰ πάντα.

19. me. Igitur Deus eſt τὸ πᾶν Primò, localiter, quia omnia vniuerſi loca permeat & occupat; vtpote qui ſit vbique per eſſentiam, præſentiã & potentiam. Vnde ipſe quaſi eſt primum & increatum ſpatium, ſiue locus immenſus recipiens & locans loca & locata omnia; vti pulchrè docet noſter Leſſius l.2.de Attributis diuinis c.1.ex S.Dionyſ. c.1.de Diuin.nomin.vbi Deum vocat *ſedẽ & fundum, in quo omnia firmantur & recumbunt*. Quare totus mũdus eſt in Deo, ſicut paruula ſpõgia in vaſtiſſimo mari: vel ſicut globulus vitreus in lumine Solis: quia ab eo vndique penetratur & ambitur.

Secundò. Secundò, Deus eſt τὸ πᾶν, arithmeticè: quia omnes rerum ſpecies, numeros, gradus, ordines in ſe continens, ſingulis ſuum numerum, ſpeciem & gradum elargitur: iuxta illud, *Omnia in menſura, numero & pondere diſpoſuiſti*, Sapientiæ 1.

Tertio. Tertiò, Deus eſt τὸ πᾶν metaphyſicè: quia ipſe eſt ens entium, eſſentia eſſentiarum omnium, actus actuans potentias rerum omnium. Audi S. Dionyſ. de Diuin.nomin.c.1. Deus, ait, eſt, *omne principium, omnis finis, vita omnis, omnis immortalitas, omnis ſapientia, omnis ordo, omnis concentus, omnis vis, omnis conſeruatio, omnis firmitas, omnis diſtributio, omnis intelligentia, ratio, ſenſus, habitus: omnis ſtatus & motus, omnis connexio, omnis temperatio, omnis amicitia, omnis conuenientia, omnis denſio, omnis terminus, totaque omnia.*

Quarto. Quartò, Deus eſt τὸ πᾶν, phyſicè, quia ipſe eſt *natura naturans naturarum omnium*: ipſe enim cuique ſuam naturam, naturæque dotes diſpertitur: ſicut enim lux à candela lumen, riuus à fonte aquam ſuam haurit: ſic omnis res ſuam naturam à Dei natura emendicat & accipit. Vnde Plato cenſuit Deum eſſe animam mundi, quem ſecutus Virgil. ſic de eo canit:

Spiritus intus alit, totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Quinto. Quintò, mathematicè & opticè. Si enim mente res abſtrahas à materia, & fundum rerum omnium intuearis, videbis ibi latentem Deum, qui omnia ſuſtinet, ordinat, menſurat. Vnde Poëta: *Iuppiter eſt quodcunque vides*; non quòd creatura ſit Deus creator, ſed quod Deus ſit baſis, fundus, columna, quantitas & ſubſtantia rerum omnium: quia ſingulis ſuam ſubſtantiam & quantitatem creat, conſeruat, ſuſtentat.

Quocirca S.Dionyſ. de Diuin. nomin. aſſerit Deũ eſſe centrum vniuerſi. Sicut enim centrũ eſt baſis circuli, ſic Deus eſt baſis vniuerſi. Rurſũ, ſicut in centro coëunt & vniuntur omnes lineæ diametrales ad circumferentiã: quo verò illæ magis à centro, eo quoq; magis à ſe inuicem diſcedunt & diſtãt: ſic pariter omnes creaturæ coëunt & vniũtur in Deo: vnde cùm homines vel angeli à Deo per peccatũ diſcedunt, pariter à ſeſe inuicẽ ſeparantur, abeuntq; in odia & ſchiſmata. Dum ergo intueris creaturam, acie mentis penetra ad eius fundum, ibique latentem Deũ intuere, admirare & venerare. Sed ad hunc lynceum viſum lyncea acie opus: Deus enim licèt in ſe clariſſimus, nobis tamen eſt ſpiritus ſubtiliſſimus, & lucem habitat inacceſſibilem. Aquilæ ergo & lynces ſunt, qui lynceis oculis creaturas ad fundum vſque penetrant, Deumque ibi reſidentem peruident.

Sextò. Sextò, actiuè & operatiuè: Deus enim non tantùm dat ſingulis rebus ſuam naturam, menſuram, dotes & qualitates; ſed & operatur in eis omnia earum opera: iuxta illud, *In ipſo viuimus, mouemur & ſumus.* Actor. 17. Sextò.

Dum ergo vides ſolem tanta velocitate cælum pereurrentem, orbemque illuminantem; cogita Deum, qui tã curſum, quàm illuminationem tribuit Soli; adeoq; ſolem impellit, agit & agitat, vt tam velociter procurrat, terramque illuſtret. Dum vides plantas pulchrè frondẽtes, flores belliè floreutes, arbores inſignes fructus producentes, &c. cogita Deum, qui has frondes, flores & fructus operatur & producit. Idem cogita in operationibus rerum omnium, ac præſertim animæ tum tuę, tum cuiuſcumque: dum enim anima tua videt, audit, ſapit, imaginatur, cogitat, ratiocinatur, intelligit, vult, recordatur; Deus eſt, qui hæc omnia & ſingula in anima tuã operatur. Deũ ergo in anima tua tam præſentem & operantem intuere, ama & adora. Quocirca S.Bernard. in Sententijs: *Hi, inquit, qui ſolo Deo vacant, conſiderantes quid ſit Deus in mundo, quid in hominibus, quid in angelis, quid in ſe ipſo, quid in reprobis contemplantur quia Deus eſt mundi rector & gubernator, hominũ liberator & adiutor, angelorum ſapor & decor, in ſeipſo finis & finis; reproborũ terror & horror: in creaturis mirabilis, in hominibus amabilis, in angelis deſiderabilis, in ſeipſo incomprehenſibilis, in reprobis intolerabilis.* Plura hac de re vide apud eumdem ſerm. 46. & 23. in Cantica.

Allegor. Deus & Chriſtus eſt τὸ πᾶν: quia ômnis fidei, gratiæ, virtutis fidelibus omnibus eſt auctor & cauſa: iuxta illud Pauli, *Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autẽ Spiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus: Et diuiſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* 1.Cor.12.4. Deus enim in Chriſto res omnes ſummauit & collegit, vt Chriſtus ſit anacephalæoſis, perfectio, finis, epilogus, corona, ſumma & compendium nõ tantùm legis & Prophetarum, ſed & omnium Dei operum, ac totius vniuerſi: iuxta illud, *Propoſuit inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis & quæ in terra ſunt*, Epheſ.1.10. Hinc Chriſtus vocatur α & ω, principium & finis, Apocal.1.8. vide ibi dicta. Vnde & Chriſtus moriens in cruce exclamauit: *Conſummatum eſt.* Chriſtus & gratia eſt noſtrum πᾶν.

Anagog. Deus & Chriſtus in cælo Beatis eſt τὸ πᾶν, id eſt, omne bonum, omnis felicitas, omnis gloria, iuxta illud 1.Cor.15.28. *Vt ſit Deus omnia in omnibus.* Deus Beatis eſt πᾶν.

Denique eleganter S.Bernard. τὸ πᾶν deſcribit lib.5.de Conſider.c.11. *Quid, inquit, eſt Deus? Quod ad vniuerſum ſpectat finis: quod ad electionẽ ſalus; quod ad ſe, ipſe nouit. Quid eſt Deus? voluntas omnipotens, beneuolentiſſima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, ſumma beatitudo. Creans mentem ad ſe participandum, viuificans ad ſentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad ſecuritatem. Quid eſt Deus? non minùs pœna peruerſorum, quàm hominum gloria: eſt enim ratissabilis quædam æquitatis directio, inconuerſibilis atque indeclinabilis, quippe attingens vbique, cui illiſa animi grauitas conturbetur neceſſe eſt.* Dei deſcriptio pulchra.

Tropol. Tropologicè, ô creatura, ô homo, ô anima fidelis, euoca ſpem & amorem tuum à creaturis, & confer in Deũ, qui eſt tuus πᾶν. Ex nihilo veniſti, ideoq; nudus, imò rebus omnibus, indiges: fruſtra eas petis & emendicas à creaturis, cùm ipſę nõ ſint τὰ πᾶν,

πᾶν, ſed vt tu ἓν πάντων indigeant. Cur vmbras, cur riuulos conjectaris? Cur non adis fontẽ, imò oceanum bonorum omnium? ſi ſapientiâ indiges: Deus eſt ipſa ſapientia fontalis, à quo omnis ſapientia dimanat: ſi ſanitate & robore cares: Deus eſt ipſa immortalitas, ſanitas & robur: ſi charitate, ſanctitate, virtutibus es deſtitutus; Deus eſt ipſa ſanctitas, charitas, & virtus. Omni re indiges? adi τὸ πᾶν. Vndique doloribus, calumnijs, paupertate, ærumnis vexaris? adi Deum, ipſe eſt τὸ πᾶν, quod omni dolori, calumniæ, paupertati, ærumnæ medetur. Ipſe vti eſt τὸ πᾶν maieſtatis, omnipotẽtiæ, omniſcientiæ: ita pariter eſt τὸ πᾶν, omnis patientiæ, omnis fortitudinis, omnis conſilij, omnis gratiæ; ideoq; pantheon omnis religionis, omnis obedientiæ, omnis timoris & amoris colendus & venerãdus: omnes enim creaturæ quaſi naturali ſenſu Creatorem ſentiunt, venerantur, adorant, obediunt, timent & amant: ideoque, vt alia taceam, in paſſione Chriſti ſol & luna attrati, Dei ſui mortem luxerunt, petræ ſciſſę, monumenta aperta ſunt, totuſque orbis è ſuo centro conuulſus contremuit. Quid ergo hic non faciet homo? vtique Deum ſuum πᾶν toto corde amet, colat, obediat, metuat. Plus enim, vt antè dixi, pendet à Deo quàm a ſe: ideoque magis bonum Dei, quàm ſuum propriũ diligere tenetur, pro eoque emori; & ſi opus eſſet, annihilari: Dei enim bonum, eſt bonum cuiuſq; & totius vniuerſi, idque magis quàm ſit bonum cuique proprium, vel commune toti vniuerſo. Si ergo timor hominis, v.g. regis vel tyranni, vrgeat ad offendam Dei, magis timeat homo offendere Deum quàm regem. Rex enim ſolùm corpora, Deus verò corpus & animam perdere poteſt in gehennã, Matth. 10.28. Sicut enim Deus eſt πᾶν dulcedinis & gaudiorũ electis, ſic & eſt πᾶν amaritudinis & tormentorum reprobis; vtpote qui omnibus, imò infinitis pœnis eos excruciare poſſit. Si amor creaturæ alliciat ad peccatum; dicat, Magis amo τὸ πᾶν, quàm guttam vel vmbram boni, ſi ſollicitudo, angor, cura mentem diſtrahat; eam conjiciat in Deum, qui eſt τὸ πᾶν, id eſt omnium prouiſor, curator & ordinator: ſi res ardua aggredienda viribus noſtris ſuperior; reſpiciat in τὸ πᾶν, dicatque cum Apoſtolo: *Omnia poſſum in eo, qui me confortat*: omnia poſſum in Omnipotente: Omnipotens enim tuos in ſe ſperantes facit omnipotẽtes, ait S. Bernard. In hoc ergo Dei Oceano nata, ſicut piſces in mari; vola, ſicut aues in aëre gyrant & regyrant, ſicut atomi in radijs Solis. Præclarè S. Bernard. ſer. 18. in Cantica: *Nihil*, ait, *eſt in rebus humanis, quod poſſit replere creaturã factam ad imaginem Dei, niſi charitas Dei, qui ſolus maior eſt illa.* Et S. Anſelm. *Si aliquid diligo, quia bonum; quod millies melius, magis amare debeo. Cur ergo per multa vagaris, ô homo, quærendo bona animę tuę & corporis? Ama vnum bonum, quod omne bonũ eſt, & ſatis eſt. Deſidera ſimplex bonum, quod eſt ſummum bonum, & ſufficit. Riuuli bonorum concupiſcibilium diuerſi: fons vnus omnium Deus: ſed melior & concupiſcibilior fons quàm riuulus, cauſa quàm effectus; imò incomparabiliter melior.*

Moral. Ergo conſummatio & perfectio ſapientiæ & virtutis tã hominis, quàm angeli eſt Deus, putà vnio cum Deo, ſi ſcilicet omnes cogitationes, intentiones & actiones noſtras dirigamus in Deum; eumq; in omnibus creaturis, & omnes in eo amemus; ſi eum iugiter preſentem nobis imaginemur. Anima enim in illa meridie ſui creatoris aſpectu vulnerata, amore illo æterno accenditur, quo nõ tantum illum ſtringit ampliſſimis amplexibus; ſed omnia ad eũ trahit, omnia in eo videt; & illum vnum in omnibus intuetur, ad eum anhelat & ſuſpirat, dicens: Quoties ſuſpiro & reſpiro, ad te, ô Deus meus, ſuſpiro & aſpiro. Quare vbicumque ſit, quidquid agat, ſiue comedat, ſiue bibat, ſiue ſtudeat, &c. eum aſpicit, quem diligit: omnia propter eum agit, qui ſe dilexit: in eoq; viuit, moritur & quieſcit per quietem amoris & contemplationis, ſedetque in pulchritudine pacis & requie opulenta. O Domine Deus cordis mei, ô ignis, qui dulciter ardes & ſecretè luces, ſuauiterque odoras! occupa totam regionẽ mentis meæ; ô rex Regum, rex æternæ gloriæ, vt te ſolum eſuriam & ſitiam, ad te ſuſpirem, tuamque melliflua faciem videre æſtuanter concupiſcam. Transfige amabilis Ieſu medullas animæ meæ ſuauiſſimo dilectionis telo; perfode cor meum ignea charitate, vt prorſus langueat anima mea tui deſiderio, & amore tota reſoluatur, tota liquefiat, tota in te tranſeat. Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ ſub cælo ſunt, vt ipſa tibi ſoli liberè intendat, tu ſolus illam vt proprius poſſeſſor inhabites; deſcendat in me ſuauiſſimus odor tuus: veniat mihi diuinæ caritatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras & ſempiternas in me ſuſcitet concupiſcentias.

Hæc per vmbram viderunt Gentiles, ſed rem ipſam non peruiderunt, ideò ad ſuperſtitiones detorſerunt. Arcades enim finxerunt Deum, cui nomẽ dedêre Pan, quòd vniuerſæ materiæ eſſet dominus. Pan, inquit Seruius, Deus eſt in naturæ ſimilitudinem formatus: vnde & Pan dictus eſt, id eſt, omne: habet enim cornua, in radiorum Solis & lunæ ſimilitudinem. Rubet eius facies, in æthereis imitationem, in pectore nebridem habet ſtellatam, ad ſtellarũ imaginem, pars eius inferior hiſpida eſt, propter arbores, virgulta & feras. caprinos habet pedes, vt oſtendat terræ ſoliditatem: fiſtulam ſeptem calamorum geſtat, propter harmoniam cæli in quâ ſeptem ſoni ſunt. pedum habet, id eſt, baculum recuruum, propter annum, qui in ſe recurrit, quia hic totius naturæ Deus eſt. A Poëtis fingitur cum amore luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor. Quocirca Euſebius lib. 3. Præpar. Euang. Pana vniuerſi ſymbolum eſſe affirmat: cornua ei data propter ſolem & lunam; pantheræ pellem propter varietatem cæleſtium. Vnde illud Orphei:

Pana voco, magnum qui totum continet orbem,
Qui mare, qui cælum, qui terras frugiferentes,
Æternumq; ignem: hic Panes ſunt omnia membra.

Homerus verò in Hymnis:

Panaq; dixerunt, quia cunctos inuerit idem.

Plura de Pane habet Giraldus de Dijs Gentium ſyntagm. 7. & Natalis Comes lib. 5. Mytholog. c. 6. Igitur ob cauſas iam dictas à veteribus philoſophis vocatus eſt Deus τὸ πᾶν, id eſt, *vniuerſum*, vt docet Eugubinus de Perenni philoſoph. lib. 3. c. 8. quia vniuerſa quę aliquo modo Eſſe participant, complectitur. Et in oraculo illo, *Magnus Pan mortuus eſt* (cuius meminit Plutarch. in lib. de Oraculor. defectu) Chriſtus *Magnus Pan*, vt quidã volunt, quia eſt omnium dominus, & omnia in ſe continet; etſi alij aliter illud intelligant. Eôdem iuxta multorum interpretationem pertinet illud quod Dominus ait Moyſi Exodi 33. *Ego oſtendam*

omne

Gentiles Deum vocarunt Pan.

ante bonum tibi: nimirum quia in Deo sunt omnia. Quocirca B. Laurentius Iustinian. Patriarcha Venetorum dictitabat, *Veram scientiam esse scire hæc duo, scilicet Deum esse omnia, & se esse nihil*; ita habet eius Vita.

Deus est omne, homo nihil.

Denique sicut Dei nomen est πᾶν, id est omne: sic hominis & creaturæ nomen est οὐδὲν & οὐδέν, id est, nullus & nihil; quo nomine se vocans Vlysses, callidè Polyphemi iras elusit, eiusque manus euasit, vt alibi recensui. Homo ergo dicat Deo: Quis tu Domine, quis ego? tu πᾶν omnis boni, ego οὐδέν, id est, nihil & nihilum, siue entitatem, siue sapientiam, siue potentiam, siue virtutem spectes. Tuum ergo est, ὁ πᾶν, meum οὐδὲν implere. Ego ex me nihil sum, nihil scio, nihil possum, nihil valeo. Ex te sum aliquid, scio, possum & valeo tantum, quantum mihi communicare, & gratis elargiri tibi placuerit. Miserere ergo οὐδενὸς, id est, nullus, ὁ πᾶν, & ex tua bonorum abysso gutta aliquot bonitatis illi impertire, vt ex nullo & nihilo fiam aliquis & aliquid: itaque tuæ plenitudinis particeps, subditus, encomiastes & præco. Hęc est sapientia Sanctorum.

VERS. 30. GLORIANTES (id est, glorificantes) AD QVID VALEBIMVS? IPSE ENIM OMNIPOTENS SVPER OMNIA OPERA SVA. VERS. 31. TERRIBILIS DOMINVS, ET MAGNVS VEHEMENTER, ET MIRABILIS POTENTIA IPSIVS] Deinceps vsque ad finem capitis hortatur omnes ad Dei creatoris laudem, vt totis animi corporisque viribus eum laudent & celebrent eò quòd ipse maior sit omni laude, eiusque maiestas & excellentia mente comprehendi, idcoque verbis exprimi nequeat. Græcè δοξάζοντες πῶς ἰσχύσομεν, quod Romani vertunt, *glorificantes quò valebimus?* q. d. Quantulum est, quòd nos possumus Deum glorificare? nam *glorificantes*, id est, glorificando, eum *quò valebimus pertingere?* vtique numquam pertingemus ad apicem maiestatis eius: imò vix tenuia eius vestigia à longè assequemur. Ratio est, quia Deum non nisi ex operibus eius possumus agnoscere & celebrare. Opera autem Dei Deo infinitum sunt minora & depressiora. *Ipse enim omnipotens* in immensum trascendit & eminet *super omnia opera sua*. Ipse est *terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipsius*: q. d. Deus vincit omnem gloriam quam illi dare possumus: tum, quia est omnipotens, & terribilis vehementer; nos autem parum possumus in laude, æquè ac in omni alia re & actione: tum, quia ipse est magnus vehementer: nos autem parui, & præ eo ne formicæ quidem sumus. Quomodo ergo giganteam illam maiestatem mente aut verbis dimetiri, digneque celebrare poterimus? Tum, quia mirabilis est potentia eius: vnde eam admirari, at non effari, nec penetrare possumus: nam ex ignorantia oritur admiratio, ait Aristot. initio Metaphysicæ Tigurina, *quantum*, inquit, *valebimus laudando? ipse enim maior est omnibus suis operibus. Terribilis est Dominus, & perquam magnus, potentiaq; sua mirabilis.*

Quocirca S. Gregorius Nazianz. Hymno ad Deum ita eum celebrat:

O vna Trinitas, te vnum canam monarcham,
Origo cui nec vlla est, verbo nec vlla:
Exedit Esse cuius sermonis omne robur,
Atq; cuius omnem splendor fugit supremus.

Quin & Psaltes: *Magnus Dominus*, ait, *& laudabilis nimis: & magnitudinis eius non est finis*, Psal. 144. 3.

Quod explicans Rabanus hîc: *Miranda complexit*, inquit, *vera prædicatio sic laudare Dominum, vt quantum magnus, non æstimes explicandum: sensus enim tuus creatura defitis, & ad illa retractio semper extrescit. Nam sicut nullo loco clauditur, ita nec eloquentiâ quamvis amplissimâ eius possunt præconia terminari: virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis: cuius vera definitio est, finem in sanctis laudibus non habere.*

Quocirca hoc propriùm est Dei, vt quo plus cognoscatur, eo plura cognoscenda demonstret; quo enim quis magis de Deo Deiq; potentia meditatur, eo magis immensitatem eius conspicit, ac plura semper & plura infinitum sibi scrutanda & meditanda aduertit: sicut quo quis profundiùs ingreditur in mare, eo plura & profundiora in eo sibi emetienda superesse deprehendit. Nã Deus, vt ait Psaltes psal. 17. 12. posuit *tenebras latibulum suum*. Quocirca sapienter Naz in Apolog. *Quantum*, inquit, *Deus percipitur, tantum idem se subducit; & manet q; sui ex eo quòd fugit, ac velut comprehensus se proripit, ad superna illum.* Idem orat. 49. quæ est de fide, Deum ita definit vel potiùs describit: *Certè*, inquit, *hoc est Deus, quòd, cùm dicitur, non potest dici: cùm æstimatur, non potest æstimari; cùm definitur, ipsa definitione crescit: quem omnia nesciunt, & metuendo fiunt.* Hoc est quod ait Sophar amicus Iob c. 11. 7. *Forsitan vestigia Dei comprehendes, & vsque ad perfectũ Omnipotentem reperies? Excelsior cælo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mẽsura eius, & latior mari.* Et Psaltes, *Credidi*, inquit, *propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis* Psal. 115. v. 1. In quem locum D. Chrysost. *Quisquis*, inquit, *inuisibilẽ Dei manifestatem oculo cordis contemplatur, & cognoscit Deũ hominẽ tanto sublimiorem, quanto cælum fœnum sublimius: nil mirum si obstupescat intrà se, & dicat: Ego autẽ humiliatus sum nimis. Vnde & Abraham in comparatione Dei terrã se esse & cinerem dicebat.* Gen. 18. 27. Et S. Gregor. l. 18. Moral. c. 27. *Sancti*, inquit, *omnes quanto magis diuinitatis interna conspicunt, tanto magis se nihil esse cognoscunt. Nusquã quippe legitur, quòd Abraham cinerem & pulverẽ se esse professus est, nisi cùm haberet Dei mentis collocutionem. Esse enim se aliquem fortasse crederet, si veracem essentiam, quæ super ipsum est, minimè sensisset.* Neque verò id hominibus duntaxat accidit, sed & angelis, quin & Cherubinis ac Seraphinis. Idcirco enim duabus alis velant faciem tam Dei quàm suam, Isaiæ 6 quòd tantum iubar diuinitatis quasi è vicino intuentes, illius fulgore immenso hebetentur, caligent & quasi excæcentur. Si ita mirabilis est Deus in operibus creationis, quanto mirabilior est in operibus redemptionis?

VERS. 32. GLORIFICANTES DOMINVM QVANTVMCVMQVE POTVERITIS: SVPERVALEBIT ENIM ADHVC, ET ADMIRABILIS MAGNIFICENTIA EIVS (Malmundariensis codex, quem citat Franc. Lucas, τὸ & præponens τῷ *adhuc*, sic legit, *superualebat, & adhuc admirabilis magnificentia eius*) VERS. 33. BENEDICITE DOMINVM, EXALTATE ILLVM QVANTVM POTESTIS: MAIOR EST ENIM OMNI LAVDE] *Glorificantes*, id est, glorificate Dominum. Et hebraismus: ponitur enim participium pro Imperativo, æquè ac Roman. 12. 12. Sensus est, q. d. Glorificate Deum quantum potestis: quia quantumcumque glorificaueritis, numquam pro dignitate eius id feceritis, nec adæquabitis eius maiestatem & gloriam, sed ipsa in infinitum vestras laudes

laudes & præconia transscender, in immensum enim maior est omni laude creata creator omnium hominum & angelorum.

Græca hos duos versus in vnum conflant, hoc modo: *Glorificantes Dominum, exaltate quantum potestis: excedet enim etiã adhuc*; Complut. *excedet enim & amplius*; alij, *adhuc enim superemineb it*; Tigurin. *quantum potestis extollite Dominum laudando: siquidem semper laude maior est*. Quare sicut S. Bernar. tractatu de Diligendo Deo, verè & sapienter dixit: *Causa diligendi Deum, Deus est: modus diligendi Deum, est sine modo diligere*: quia Deus infinitè amabilis est: sic pariter verè & sapienter dicas, Modus laudandi Deum, est laudare sine modo; quia infinitè laudabilis, quantumcumque ergo eum laudes, superualebit adhuc. Quia quo quis plura cognoscit de Deo, eaque celebrat, eo plura in illo videt immensa & incomprehensibilia, multò magis laudanda & celebranda: sicut quo montem altiùs ascendis, eo plures vides campos & terras, longiusq; vltus aciem porrigis; imò eminùs videns montem excelsum putas, quòd cacumen eius cælum tangat; & vbi eum conscenderis, vides quàm longè à cælo distet. Hoc est, quod ait Nazianz. orat. 1. *Tales est Dei natura, tantum recedit, quantum capitur*. Hic verum est illud: *Abyssus* ignorantiæ *abyssum* sapientiæ Dei *inuocat*. Et illud Psaltis psalm. 63. v. 7. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*. Quod explicans S. Cyprianus libr. de Operibus cardinal. in prologo pag. 3. 21. 25. *Quidquid*, ait, *audiri, vel videri, vel sciri potest, non conuenit maiestati: hebes est in hac consideratione omnis acies sensuum, & caligat aspectus: hanc inuisibilem lucem & inaccessibilem naturam sex alis, hinc & inde Seraphim flatu & volatu circumuent & abscondunt, flatu æternitatis immobilitatem monstrantes, volatu vero altitudinem eius, sic in superioribus elenatum, vt quantumlibet ad cor altum homo ascendat, exaltetur Deus, & comprehensionis importunitatem euadat*. Et infrà: *Gustamus, delibamus, adoramus, & propè est*; cumque *accesseris, longiùs abit*. Quo ergo altiùs ascendis ad Deum, eo magis vides quàm Deus sit sublimis, eò altiùs super te tuamque cognitionem vides exaltari Deum. Sic quo magis colis & amas Deum, eo magis colendum & amandum cernis, eoque magis colere & amare concupiscis. Idem est in perfectione: quo enim magis proficis in virtute, eo maiores virtutis campos vides, in quos excurras; eo longiùs te à virtutis termino & culmine abesse cernis, eo magis ad procurrendum in via perfectionis, vt eius metam apicemque contingas, incitaris.

Immensitas Dei immensum poscit laudem.

Alludit ad illud psalmi 144. 3. *Magnus Dominus & laudabilis nimis, &* (id est) *quia magnitudinis eius nõ est finis*: q.d. Quia Dei magnitudo siue deitatem, siue prouidentiam, siue potentiam, siue bonitatem, siue durationem, siue regnum & dominium in homines, angelos, totumq; vniuersum per omnia sæcula spectes, est quaquauersum infinita; hinc pariter infinita ei laus, æquè ac seruitus cultusque debetur. Ne ergo putes te sat laudasse & coluisse Deum, sat pro eo laborasse, quia ipse sua magnitudine omnẽ tuum laborem, cultum & laudem in immensum superat & transscendit. Satagè ergo indies magis & magis eum laudare & colere, vt quod vt non potes, conatu & desiderio infinitè eum, vt meretur, laudandi & colendi, assequaris. Vnde S. Augustin. in vers. pl. 144. iam citatum, *Ideò*,

A inquit, *dixit valdè* (sic August. legit pro *nimis*) *quia magnitudinis eius nõ est finis: ne forte incipias velle laudare, & putes te laudando posse finire, cuius magnitudo finem non potest habere, &c. Ergo si ut eius magnitudinis non est finis, sic tua laudis non erit finis*. Et Chryt. in eumdem vers. *Et magnitudinis eius non est finis*: *quod alius interpres dixit, immensio*, (alius *inuestigatio*:) *quod autem dixit est eiusmodi: Quoniam magnum habet Dominum, sis quoque tu excelsus, & te expica à rebus quæ ad hanc vitã pertinent. Sume spiritus, qui superent præsentium rerũ humilitatẽ; non vt sis elato animo & insolens, sed magno & excelso, &c. alto verò est animo, qui mente est humili, & præsentis vitæ vmbras nihil esse existimat*.

Exaltantes eum replemini virtvte, ne laboretis: non enim comprehendetis] Pro *ne laboretis*, græcè est, μὴ κοπιᾶτε: quod Secundò, verti potest *ne lassescatis*. Vers. 34.

B Primò, ergo Palacius, Dionys. Glossa, Lyran. & alij cũ Nostro vertunt, *ne laboretis*; & sic exponunt, vt sit correctio, q.d. Si magno es ingenio, acumine & robore; indue virum, vires omnes exprome, exere lacertos, vt Deũ pro dignitate collaudes. At ne labores incassum, volens Deum Deiq; laudes conceptis à te verbis & præconijs adæquare: non enim eum comprehendes nec adæquabis, quia ipse tuas laudes vincit & superat in immensum. Vnde Glossa, Lyran. & multi Theologi ex hoc loco probant Deum esse incomprehensibilem, cò quòd à nobis perfectè cognosci & comprehendi nequeat.

Secundò, & planiùs, Tigur. Iansen. & alij vertũt, *ne lassescatis*; q.d. Exaltate Deum quãrum potestis virtutem, id est, vires omnes, in eius laudes exerite, nec in eo totis viribus laudando lassescatis: quia C quantascumq; vires exeruerit is, quantumcumque in eo laudando laboraueritis & delassati fueritis; numquam tamen comprehendetis, id est, numquam plenam, perfectam, adequatam eius dignitati laudem consequemini. Laborate ergo & lassate vos in eius dilaudatione; quia omnis vester labor, omnis lassitudo, omnis dilaudatio non sufficit ad hoc, vt eum, prout meretur & dignus est, dilaudetis. Igitur τὸ *non laboretis* per catachresin & metalepsin idem est, quod *ne in labore lassescatis*; sed in eo alacres persistite & crescite. Sic ca. 16. 27. de cælis dixit: *Nec esurierunt, nec laborauerunt* (id est, delassati sunt:) *& non desiterunt ab operibus suis*. Ita Tigurina. *Ergo*, inquit, *extollendo eo vires exercete, nec lassescatis, nec enim poteritis satisfacere*; alij, *extollentes illum roboris plurimum adhibete, ne defatigemini: nam ne sic quidem assequemini*. Rationem subdit Siracides dicens: D *Quis vidit eum, & enarrabit?*

Moraliter docet hìc Siracides varios esse gradus tum intensionis, tum extensionis laudis diuinæ: ac Dei cultorẽ per hos gradus sensim debere ascendere, vt in dies magis & perfectiùs Deum laudet, ac, si fieri potest, modum inueniat, quo Deum laudando adæquet, eumque laudet tantum quantum laudabilis est. Nam multiplex est laus Dei, multisque modis & gradibus Deus à nobis laudari & glorificari potest, vti alia occasione obiter indicaui c. 15. 9. Sed hìc plenius pertractandum est. *Gradus laudandi Deum.*

Primus est, quo omnes creaturæ muta voce suum Creatorem iugiter celebrant, dum in ipsis eius potentiam, sapientiam, bonitatem omnibus commendant & ostentant, iuxta illud psalm. 18. v. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum*. Hunc sibi arroget si- *Primus*

delis quiſque inuitando eum Dauide creaturas omnes ad Dei laudem: *Benedicite omnia opera Domini Domino*, &c.

Secundus, quo homines, præſertim fideles & ſancti, in terra, conſiderantes immenſam Dei maieſtatem, beneficentiam & perfectionem, eam mente & voce deprædicant: ac quia id in hac vita plenè præſtare nequeunt, aſpirant ad alteram, dicentes: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.* Ita S. Franciſcus conſiderans perpetim immenſam Dei pulchritudinem, ad eam aſpirabat, & præ deſiderio languebat, adeóque illi immortuus eſt dicendo: *Educ de cuſtodia animam meam ad confitendum nomini tuo: me expectant iuſti, donec retribuas mihi.* teſtis eſt S. Bonau. in eius Vita.

Tertius. Tertius eſt, quo Beati in cælo, homines & angeli, præſertim Seraphini ardentes amore & admiratione Dei, ſemper ei accinunt, *Alleluia, Sanctus, ſanctus ſanctus, Dominus Deus ſabaoth: plena eſt omnia terra gloriâ eius*, Iſaię 6. Apocal. 4. Sicut ergo philomelæ integros dies & noctes canunt, laudantque Deum initio veris, nec aliâ re quàm cantu ſuo delectantur, eumque ſemper augere & intendere, alioſque omnes ſuperare contendunt; adeò vt quandoque ex hac vocis contentione rumpantur & morianter: ſic & Beati ac Seraphini omnes vires ſuas exhauriunt in laudando Deum, & cùm vident ſe eum dignè, vt meretur, laudare non poſſe, ſed in immenſum eum eſſe pulchriorem & laudabiliorem; optant in immenſum amplius eum laudare: ſed quia ſe vinci ab eo vident, in eo gaudent, quòd tantus ſit Deus vt omni laude ſit ſuperior.

Quintus. Quartus eſt, quo B. Virgo, & Chriſtus laudant Deum. B. Virgo enim, ſicut omnes homines & angelos longè ſuperat in gratia, ita in gloria ac viſione Dei; vnde magis penetrans Dei ſpeciem & attributa, excellentius omnibus ea Celebrat. Longè verò magis facit id Chriſtus qua homo, cuius gratia & gloria eſt gratia & gloria capitis, à quo ceteri omnes ſuam gratiam & gloriam participant. Quis cõprehendet quanto ardore, quanta perfectione, quanto iubilo Chriſtus glorificet Deum Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum in ſe, & in opere incarnationis, quod in ſe operatus eſt, ſibiq; tribuit; vt ſcilicet hæc ſua humanitas vniretur Verbo, ideoq; hic homo hypoſtaticè eſſet Deus, & Dei Filius, ac per eam operaretur redemptionem noſtrã & ſalutem totius vniuerſi? Hos omnes modos vſurpare nobiſque arrogare poſſumus, optando & gratulando Deo laudes omnium Sanctorum, omnium Seraphinorũ, B. Virginis & Chriſti Domini; ac cum ijs iungendo noſtras voces & laudes, vti facit Eccleſia in Miſſa, in Præfatione Canonis. Verùm nulla laus, ne Chriſti quidem, cùm ſit finita, adæquat dignitatem Dei, vtpote infinitam.

Quintus. Quintus & adæquatus ergo modus laudandi Deum eſt, quo ipſa SS. Trinitas ſeipſam contemplans infinitè laudat & glorificat ab omni æternitate in omnem æternitatem. Hanc Dei ipſius laudem crebrò vſurpat Eccleſia, imò ſinguli, dum in fine pſalmi cuiuſque canunt: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto.* Hìc enim non intelligitur gloria creata, ſed increata, eſſentialis & æterna Dei: quam ipſe habet in ſe, per ſeipſum, ex ſeipſo; & quæ eſt ipſemet Deus: vt patet ex eo quòd ſubdimus: *Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen.* q. d. Semper laudetur & glorificetur Deus eâ laude & gloriâ, quam habuit ante omnem creaturam in ſua immenſa æternitate & æterna immenſitate: quâ ſcilicet Pater laudat Filium, & ſanctum Spiritum; & hi vicißim laudant Patrem infinitâ, perpetuâ & intentiſſimâ laude. Quocirca S. Franciſcus crebrò iubilabat: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, hac enim ratione gratias reddebat ad ſingulã Dei beneficia. Vnde non poterat ſatiari repetitione huius verſiculi, quem ſummè omnibus commendabat; nominatim verò cuidam fratri laico valdè tentato, & licentiam petenti vt literis operam daret: *Addiſce*, inquit, *frater chariſſime, verſiculum hunc, Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, & ſacram ſcripturam omnem tenebis.* quod vt fecit tentatus, nullam ampliùs ſenſit moleſtiam, & tentationem omnem literas addiſcendi ſuperauit. ita refert Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Dom. 1221. n. 30.

Doxologia S. Franciſci. Siracidis Dei doxologias imitatus S. Franciſcus, hanc ex Apocalypſi & Pſalmis compoſuit; quam ipſe recitationi Horarum Canonicarum præmittere ſolebat, vt feruentiùs pſalleret, Deique laudes perſonaret. Recitat eam ex Piſano, Firmiano & alijs, Lucas Waddingus to. 1. opuſcul. S. Franciſci pag. 103. eſtque hæc: *Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus noſter omnipotens, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt. Laudemus & ſuperexaltemus eum in ſæcula. Dignus es Domine Deus noſter accipere laudẽ, gloriam, & honorem, & benedictionem. Laudemus & ſuperexaltemus eum in ſæcula. Dignus eſt Agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem & diuinitatem & ſapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem. Laudemus & ſuperexaltemus eũ in ſæcula.* Verſ. *Benedicamus Patrem & Filium cum ſancto Spiritu.* Reſp. *Laudemus & ſuperexaltemus eum in ſæcula.* Verſ. *Laudem dicite Deo omnes ſerui eius, & qui timetis Deum, pusilli & magni.* Reſp. *Laudate & ſuperexaltate eũ in ſæcula.* Verſ. *Laudent eum glorioſum cæli & terra.* Reſp. *Et ſuperexaltent & laudent eũ in ſæcula.* Verſ. *Et omnis creatura quæ in cælo eſt, & ſuper terram, & ſubtus terram, terra, & mare, & quæ in eis ſunt.* Reſp. *Laudẽt & ſuperexaltent eum in ſæcula.* Verſ. *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto.* Reſp. *Laudemus & ſuperexaltemus eum in ſæcula.* Verſ. *Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper.* Reſp. *Laudemus & ſuperexaltemus*, &c.

Præclarè Ven. Beda in Prouerbijs, *Opere*, inquit, *multis quàm verbis Deus laudatur & prædicatur.* Vtrũque ipſe præſtitit: vnde in feſto Aſcenſionis Chriſti in Veſperis decantans, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, ſpiritum doxologum Deo reddidit, ac cum Chriſto in cælum aſcendit, ibidem perpetim cum Beatis Deum laudaturus, anno à Chriſti Domini incarnatione. 731. ita Baron. in Annal. anno iam dicto.

Porrò ſicut hymnus & laus mentalis æquè ac vocalis, adæquans Dei dignitatem, non eſt alius, niſi hic vnicus iam dictus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, ſicut erat in principio & nunc, & ſemper* &c. Sic & hymnus ac laus realis eamdem adæquans non eſt alius, niſi vnicus, ſcilicet ſacrificium Euchariſtiæ. In eo enim Deo offerimus victimam ei adæquatam, ſcilicet vnigenitum eius Filium, ad eius laudem & gloriam in cruce immolatum, quaſi diuinum SS. Trinitatis holocauſtum. Vtraque ergo hæc Dei laus diuiniſſima eſt, ideoque crebrò

Realis Dei laus ſumma eſt ſacrificium Euchariſtiæ.

Sancti nil-phisiter laudant Deum.

crebrò vsurpanda. Insuper sancti nõ tantum corde, & ore, sed & opere ac vitâ laudant Deum, ac laudare in dies meliùs & perfectiùs omni studio laborant, idque tripliciter: Primò, agendo; Secundò, patiendo; Tertiò, prædicando. Agendo, quia continuò agunt opera virtutis, vt humilitatis, orationis, charitatis, quibus glorificatur Deus, aliique ad Deum glorificandum accenduntur: quare omnis eorum vita est continua Dei laus. Patiendo, quia omnia, quæcumque patiuntur, siue à natura, siue à dæmone, siue ab amicis vel inimicis, siue à Deo, siue à seipsis, mortificando membra sua; omnia hęc referunt ad Dei laudem & gloriam. Et sanè hæc vti aspera, ita fortis, realis & solida, ideoq; mirè Deo grata & iucunda est glorificatio. Ita Christus maximè glorificauit Deũ, cùm in cruce se illi in holocaustum ad eius laudem obtulit. Et Martyres maximè glorificarunt Deum, cùm eculeos, ignes, cruces, bestias, vngulas, scorpiones fortiter & alacriter sustinentes, canebant: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Hinc B. Teresia: *Domine, ait, da pati, aut mori.* Prædicando, quia prædicatione vel sermone suo alios ad Deum cõuertunt, qui conuersi Deum laudant, alioſque ad id inducunt. Igitur magna Dei laus est conuersio & zelus animarum. Hi ergo sunt philomelæ cælestes, imò angeli qui iugiter laudant Deum: Beatorum enim orium est iugis doxologiæ Dei negotium.

A Beatis præparauit Deus. Adhæc, de ijs quæ in maris & terræ visceribus abdita, aut apud exteras Gẽtes, & antipodes nobis incognita latent. Omitto possibilia. Deus enim potest infinitos nouos mũdos creare, qui non tantùm hunc mundum nostrum, sed & sese inuicem gradatim in immensum superent & antecellant. Si ergo opera Dei plurima ignoramus, vtique ea laudare pro dignitate nequimus: multò minùs eorum auctorem Deum, qui illis immensùm perfectior est.

VERS. 35. QVIS VIDEBIT EVM, ET ENARRABIT? ET QVIS MAGNIFICABIT EVM, SICVT EST AB INITIO?] q. d. Quis vidit Dei maiestatem & magnificentiam quaquauersum immensam, vt eam pro dignitate & veritate ex æquo enarrare valeat? q. d. Nemo. *Deum enim nemo vidit vnquam; vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, enarrauit nobis*, ait S. Ioãnes cap. 1. non omnia, sed ea, quæ Deus enarrari voluit, quæq; ad fidem & salutem hominum sufficiunt. Et quis eum magnificare & celebrare poterit, *sicut est ab initio?* id est, ea dignitate, vt eum eiusque maiestatem, quæ ab omni æternitate eadem semper, immensa & beatissima subsistit, laudando exæquet? q. d. Nemo, etiamsi omnes omnium angelorum & hominum voces & laudes in vnum conspirarent. ita Tigurina: *Quis*, inquit, *vidit, vt possit enarrare? Quis eum extollit pro dignitate?* Græcè ad verbum est, *quis eum vidit, vt enarret?*

QVIS MAGNIFICABIT EVM, SICVT EST?] Angeli & Beati vident quidem Deum, sicut est: vnde & enarrando glorificant eum, *sicut est*, id est intuitiuè eum vident & laudant: at nõ magnificant, *sicut est*, id est, pro suæ essentiæ & maiestatis dignitate & merito, quod intendit Sirachides. Qui ergo laudant Deum, vsurpant officium angelorum, suntq; quasi angeli terrestres. Vnde S. Bernard. serm. 7. in psal. *Qui habitat*: *Solent psallentibus*, inquit, *quoque dignanter commiscere sancti angeli, sicut Psalmista ait: Præcenerunt principes coniunctis psallentibus, vnde & dicebat: In conspectu angelorum psallam tibi. Vsurpemus igitur & nos officium, quorum sortimur consortium. Dicamus eis, Psallite Deo nostro, psallite regi nostro, psallite.*

B

C

D

VERS. 36. MVLTA ABSCONDITA SVNT MAIORA HIS (operibus Dei, quæ paulò antè enarraui, quæque oculis videmus, aut mente concipimus) PAVCA ENIM VIDIMVS OPERVM EIVS] De angelorum enim multitudine, natura, speciebus, choris, hierarchijs, dotibus pauca scimus. Item de cælis, sole, stellis; ac præsertim de ijs quæ in cælo empyreo

VERS. 37. OMNIA AVTEM DOMINVS FECIT, ET PIE AGENTIBVS DEDIT SAPIENTIAM] Hæc est conclusio. q.d. Summa dictorum hæc sit, quòd omnes res existentes factæ & creatæ sint à Deo; etsi multas vtpote absconditas nec videamus, nec cognoscamus: quodque *pie agentibus*; græcè, *τοῖς εὐσεβέσιν*, id est, pijs, Deum colentibus, *dedit sapientiam*, non omnem, sed sufficientem ad hoc, vt ex operibus Dei Deum agnoscant, laudent, timeant, ament, eiusq; præceptis obediant, itaq; salutem, felicitatem, & vitam æternam, ad quam à Deo conditi & vocati sunt, consequantur. Hæc enim est practica veraque sapientia, quam solis pijs dedit Deus. Impij enim, etsi multa speculatiuè de Deo, deque rebus creatis, cognoscant: tamen quia ex illis non assurgunt ad Dei amorem, timorem & cultum, vt ab eo beentur; idcircò verâ & salutari sapientiâ sunt destituti.

Omnipotentia Dei quoquo modo mensura.

Ex ijs quæ hoc c. & præced. dicta sunt, collige quantum, quàm vastum, amplum, immensum sit omnipotentiæ Dei pelagus. Atque vt idipsum pleniùs perspicias, & geometricè quasi dimetiaris, accipe quinos ex intima Theologia calamos pariter immensos, quos suggerit noster Lessius libr. 5. de Perfectionib. diuinis c. 1. Primò enim immensitas omnipotentiæ Dei colligitur ex eo, quòd totum hoc vniuersum omnia rerum genera complectens fecerit. Vnde accidenter patet, illum alia similia sine fine efficere posse, sicut pictor, qui vnam formam potest excellentissimè depingere, potest etiam quaduis alias, quas animo complecti potest: & architectus, qui vnam palatij ideam potest animo concipere, & opere exhibere, potest etiam alias quasuis. Igitur potest Deus alios & alios cælos, alia & alia elementa, alios & alios angelos, ac creaturas quaslibet, imò mundos innumeros distinctos ab hoc quem creauit producere, idq; sine fine & termino tum multitudinis, tum excessus & præstantiæ: potest enim mundum alium hoc quem condidit præstantiorem creare, & in eo alios angelos, cęlos & creaturas præstantiores his, quos condidit, producere, atq; hoc rursum alium præstantiorem, & tertiò iterum hoc alium præstantiorem, idque continua serie in infinitum. Imò commune Theologorum axioma est: *Deus potest quidlibet efficere, quòd contradictionem non implicat.*

Prima.

Secundò, ex modo faciendi tum ex parte actionis, tum ex parte termini. Ex parte actionis; quia summa facilitate, nimirum solo verbo & iussu. *Ipse enim dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt.* Nihil facilius verbo. Hæc summa facilitas, signum est summæ potentiæ, ac proinde omnipotentiæ. Ex parte termini, quia ex nulla materia, sed ex nihilo; quod nunquam philosophi potuerunt vel animo concipere, quare & ex hac parte eius potentia limite careat. Confirmatur, quia quò res longiùs distat ab Esse, eo maiore opus est potentia, vt retrahatur ad Esse: atqui longissimè distat ab Esse,

Secunda.

quod non latet in potentia materiæ, sed in puro nihilo, solaq; potentia obiectiua: ergo ad hoc opus est maxima potentia, quæ sola est omnipotentia.

Tertiò. Tertiò, colligitur ex infinitate essentiæ: potentia enim sequitur essentiam. Nam vel est ipsa rei essentia, considerata vt effectiua; vel quiddam sequens essentiam per modum naturalis proprietatis. Ergo cùm essentia sit penitus infinita, potentia quoque omnino infinita erit: sunt enim hæc inter se commensa.

Quartò. Quartò, ex participabilitate essentiæ: tanta enim est potẽtia, quanta est essentia in ratione participabilis ad extra: sed essentia infinitis modis est participabilis seu imitabilis; idque secundùm singulos gradus rerum, qui sunt esse, viuere, sentire, intelligere: ergo potentia est infinita. Vide S. Thomam l. 2. contra Gentes cap. 22. vbi similes aliquot rationes eleganter adducit.

Quintò. Quintò, ex ratione sapientiæ: quia tanta est potentia, quanta est sapientia. Quidquid enim Deus per suam sapientiam potest concipere vt operabile, per suam potentiam potest efficere: sicut perfectus pictor quidquid potest imaginari, potest exteriùs depingere. Atqui infinitas rationes & species rerum infinita illa sapientia concipit: ergo potest omnes illas producere. Itaque omnia possibilia continentur in essentia diuina tamquam in originali radice, & quasi in exemplari formali, in quo etiam existunt obiectiuè modo perfectissimo & illustrissimo: magis enim ibi fulgent, quàm in suis naturis creatis. In potentia, tamquam in causa effectrice.

Quocirca dictorum anacephalæosin colligentes, & hunc omnipotentiæ Dei oceanum gratulabundi & admirabundi venerantes, exclamamus: O adorandam, tremendam, & religioso silentio venerandam omnipotentiam tuam, Domine rex sæculorum, qui omnia per te potes, quidquid possunt omnes creaturæ tuæ: à qua omnis potentia, omnis vis, omnis energia rerum omnium est instituta & dependens, qui omnia ex nihilo solo verbo condidisti, & condita eodem subsantifico influxu conseruas, ex omnipotentiæ tuæ manu ea veluti suspensa tenens, ne in suum nihilum relabãtur; coram quo totus mundus est instar pilę modicæ, & omnes gentes instar stillæ roris antelucani. Qui reipsa potest efficere & præstare, non solùm quidquid omnes homines & angeli animo concipere, sed etiã quidquid sapientia tua infinita potest excogitare: par enim est potentia tua sapientiæ tuæ, & æquè latè se extendunt & diffundunt, cum hæc sola sit illius regula & mensura. Quam enim aliam habeat mensuram potestas immensa, nisi immensam? hinc non minùs ea tenes & possides quæ non sunt actu in Esse producta, quàm quæ Esse & speciem exteriùs acceperunt. Delitescunt enim in thesauris potentiæ & sapientiæ tuæ, & ad minimum nutum tuum in Esse foras prosilient, & dicent: Adsumus ad obsequium tuum. Nõ indiges laudibus & obsequijs nostris: si enim velis, infiniti tibi mox suppetent famuli, qui incomparabiliter te melius colant, & omni laude celebrent.

Hymnus omnipotentia Dei, ausq; synopsi.

CAPVT QVADRAGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

INcipit hîc tertia pars libri. Nam (vt dixi eius initio) prima parte, putà primo capite, tradidit elogia sapientiæ. Secunda parte, puta à capite secundo hucusque, tradidit præcepta sapientiæ, nunc verò hac tertia vsque ad finem libri dat exempla sapientiæ. Solent enim ethici sua præcepta per exempla illustrare, & commendare.

Hoc igitur capite, Primo, laudat Patriarchas, & viros sapientes in genere vsque ad v. 16. Inde speciatim dilaudat, Henoch, Abraham, Isaac & Iacob. Vnde codices Græci Roma correcti, huic capiti titulum præfigunt, Hymnus patrum: & Tigurina, Maiorum laudes. Simili modo Sapiens lib. Sapientiæ præmittit elogia sapientiæ, deinde cap. 10. eiusdem subdit exempla, laudando Adam, Noë, Abraham, Lot, Iacob, Ioseph, Mosen, Hebræos &c. Et Apostolus Hebr. 11. post fidei elogia, celebrat fidei athletas Henoch, Noë, Abraham, Mosen, & c.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. LAudemus viros glorioſos, & parentes nostros in generatione sua.

2. Multam gloriam fecit Dominus, magnificentia sua à sæculo.

3. Dominantes in potestatibus suis, homines magni virtute, & prudentia sua præditi, nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum.

4. & imperantes in præsenti populo, & virtute prudentiæ populis sanctissima verba.

5. In peritia sua requirentes modos musicos, & narrantes carmina scripturarum.

6. Homines diuites in virtute, pulchritudinis studium habentes: pacificantes in domibus suis.

7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, & in diebus suis habentur in laudibus.

8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum.

9. & sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: & nati sunt, quasi non nati, & filij ipsorum cum ipsis.

10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt:

11. cum semine eorum permanẽt bona.

12. hereditas sancta nepotes eorum, & in testamentis steterit semen eorum:

13. &

13. & filij eorum propter illos vſque in æternum manent : ſemen eorum & gloria eorum non derelinquetur.

14. Corpora ipſorum in pace ſepulta ſunt, & nomen eorum viuit in generationem & generationem.

15. Sapientiam ipſorum narrent populi, & laudem eorum nuntiet eccleſia.

VERS. 1. LAVDEMVS VIROS GLORIOSOS, ET PARENTES NOSTROS IN GENERATIONE SVA] Præclarè Origen. lib. 1 in Iob: *Sunt cæli luminaria*, inquit, *ac ſidera cunctis indefinenter quæ ſub cælo ſunt fulgent, &c. ſic & Sanctorum virtutes inſignia, atque beatiſſimi eorum agones omnibus in perpetuum ſingulariter lucent, omnibus in æternum bonorum formam tribuunt, omnibus ſub ſole pietatis exemplū oſtendunt:* Apoſtolus enim ait, *Stella differt à ſtella in claritate, &c. Sed & angelus ad Danielem: Tunc iuſti fulgebunt, vt luminaria cæli, & tanquam ſol & luna, & tanquam ſtellæ in ſæcula. Sic itaque effulgent atque emicant. Alius fide fulget, vt Abraham; alius caſtitate, vt Ioſeph, &c.* Ideireo ergo Deus per Siracidem hæc patrum exempla, viua vitæ ſanctæ exemplaria nobis proponit, ſcilicet, vt ait S. Baſil. epiſt. 1. ad Greg. Nazianz. *Beatorum virorum vitæ literis traditæ velut imagines quædā viuæ, diuinæ rei p. ad bonorum operum imitationem propoſitæ ſunt.* Et paulò pòſt: *Quemadmodum pictores cum imaginem ex imagine pingunt, frequenter ad exemplar reſpicientes, lineamenta inde ad ſuum opificiū tranſferre contendunt: ſic oportet eum, qui ſtudet ſeipſum omnibus virtutis partibus perfectum efficere, ad ſanctorum hominum vitas, velut ad ſtatuas mobiles & actuoſas oculos intendere, atque illorum bona per imitationem ſua facere.* Conciſius Ennodius in Vita S. Epiphanij Ticinenſis Epiſcopi: *Pingebat actibus ſuis paginam, quam legiſſet. Quod libri dormiſſent, vita ſignabatur.* Hinc Philo lib. de Abraham, *Eaſdem*, ait, *vitas patrum leges & poſterorum.* Et S. Iſidorus Hiſpalenſis 2. Septent c. 11. *Si ad boni mutationem, diuinæ, quibus admonemur, præcepta deeſſent, pro lege nobis Sanctorum exempla ſufficerent. Ad conuerſionem ſeu correctionem morialiū maximè proſunt exempla bonorum: mores enim inhumanius non quærunt proficere ad bene viuendum, niſi perfectorum informentur exemplis patrum.* Et poſt nonnulla: *Ob hanc vtilitatem, ſcribuntur Sanctorum ruinæ & reparationes, vt ſpem faciant ſalutis humanæ, &c. Exempla Sanctorum, quibus adiutatur homo, varias faciunt confectari virtutes: humilitatis ex Chriſto: deuotionis ex Petro: charitatis ex Ioanne, obedientiæ ex Abraham: patientiæ ex Iſaac: tolerantiæ ex Iacob: caſtimoniæ ex Ioſeph: manſuetudinis de Moyſe: conſtantiæ de Ioſue: benignitatis de Samuel: miſericordiæ de Dauid: Abſtinentiæ de Daniel,* Et S. Baſil. in Gordium Martyrem. *Virorum*, inquit, *qui bene in republ. verſati ſunt hiſtoria, velut lux quædam, his qui ſaluantur, ad vitæ viam præfulget.* Et rurſum: *Exhortatio ad temperantiam eſt vita Ioſeph: imitatio ad fortitudinem eſt Samſonis hiſtoria, &c.*

Eſt concluſio libri, qua à laude operū Dei tranſit ad laudem heroum Dei, quia hi inter opera eminent & excellunt. Hi enim ſunt quaſi cæli & ſoles animati, qui corde, ore & opere enarrant, gloriam Dei. Hos ergo proponit & recenſet hic Siracides, eorumque heroica facta pro Dei lege & virtute patrata celebrat: vt documentorum ſuorum de virtutibus huc vſq; traditorum det exem-

pla, quibus oſtendat illa practicatu eſſe poſſibilia: vſu fieri facilia, fructu eſſe glorioſa; vt ita omnes ad eos imitandos incitet & exſtimulet. Vnde Syrus vertit, *& ego laudabo viros gratioſos, patres noſtros, qui fuerunt in generationibus ſuis.*

Nota, Non quoſlibet celebrat, ſed Primò, *viros*, qui ſcilicet animo ſunt virili & excelſo, qui viros ſe præbent in virtute, qui ardua aggrediuntur & ſuperant. Feminæ enim, & homines feminei, qui effeminato ſunt animo, ad magnam virtutem nō aſſurgunt. Sub viris intellige viragines, quales fuere Sara, Rebecca, Anna mater Samuelis, Suſanna, mater Machabæorum; & in nouo Teſtamento S. Helena, S. Pulcheria, S. Agnes, S. Cæcilia, S. Lucia, S. Agatha. & innumeræ aliæ, quarum dux & princeps fuit B. Virgo, vt omni virtute & gratiâ præ omnibus hominibus & angelis pleniſſima, ita omni laude noſtra ſuperior. Hæ enim, cùm ſexu eſſent feminæ, virtute ſe viragines præſtiterunt, viroſque viribitate ſuâ vicerunt; ideòque maiores præ illis laudes & coronas in cælis æternas meruerunt.

Secundò, celebrat viros, non quoſlibet nec cōmunis virtutis & famę; ſed *glorioſos*, qui ſcilicet heroïca & glorioſa fidei, ſpei, charitatis, patientiæ, fortitudinis, &c. facinora ediderunt, per quæ gloriam apud Deum, homines & angelos numquam interituram adepti ſunt. Loquitur Siracides de gloria virtutum propriè, non miraculorum; eſto aliqui ex heroibus quos celebrat, miraculis quoque fuerint illuſtres, vt Moſes, Ioſue, Iſaiæ, &c. nam de multis nullum legimus miraculum. Quod enim miraculum patrauit Adam, Sem, Seth, quos laudat c. 49. 19. Nehemias & Ieſus filius Iosedec ac Zorobabel, ibidem v. 13. ac Simon Oniæ quem laudat tota c. 50. Sic primis à Chriſto ſæculis permulti canonizabantur ſancti Martyres & Confeſſores ob gloriam virtutum, non miraculorum. Virtus enim ſanctum efficit, eaque, ſi heroica ſit glorioſum, non miracula: cùm hæc ſubinde patrari queant ab impijs in teſtimonium veritatis & fidei, vt patet Matth. 7. 22. Nunc tamen ea iuſtis de cauſis in canonizatione requirit Eccleſia.

Tertiò, celebrat *parentes* ſuæ gentis, id eſt, Patriarchas, principes & Prophetas Hebræorum: Patriarchæ enim vi naturali generatione, ſic & virtutis inſignis exemplo fuere parentes poſterorum Iudæorum: principes ſapienter populum regendo, & contra infideles propugando: Prophetæ docendo, prædicando, magna miraq; efficiendo, politici vel myſtici fuere parentes Iſraelis: filiorum enim eſt ex filiali amore, gratitudine, pietate & reuerentia, quam erga parentes gerunt, eorum præclara facta celebrare (honor enim parentum eſt honor filiorum) ſeque & contribules, ceteroſq; omnes ad eos imitandos accendere. Magnus enim virtutis ſtimulus eſt domeſticum patrum & auorum ſpeculum, aſſiduè oculos mentemque verberans.

Quartò, *in generatione ſua*, id eſt, quorum quiſque vixit & luxit ſæculo ſuo. Alij enim vixerunt primò ante diluuium ſæculo, illudque ſuo valore illuſtrarunt, vt Henoch: alij ſęculo diluuij, vt Noë: alij primo poſt diluuium ſęculo, vt Abrahā, Iſaac, Iacob: alij ſecundo, vt Moſes, Ioſue, Caleb: alij tertio, vt Dauid, Ezechias, Ioſias, &c. Quiſq; enim ſui ſæculi fuit quaſi lux & fax. Græcè eſt τῶ γενέσει, id eſt, *generationi*, quod cohæret cum τῶ *parentes*.

q.d. Laudemus parentes noſtros,qui nobis ſunt parentes generatione,id eſt,qui nos genuerunt vel naturali naturę,vel morali virtutis propagine. Vnde Tigurina,*porrò laudemus viros præclaros, & quibus progenati ſumus maiores noſtros*; alij,*laudemus, nunc viros inclytos, patres noſtros genere.*

Laudantur viri inclyti quatuor de cauſis. Primo.

Porrò laudat Siracides patres præclaros multis de cauſis: Primò,quia laus patrum eſt laus Dei,qui eos ad tanta euexit,vt dicet v.2. Secundò,quia laus patrum eſt laus filiorum, totiuſque gentis: voluit enim Siracides apud Ægyptios, inter quos viuebat,ceteraſque Gentes,celebrare ſuum populum, ſuoſque Hebræos, aliàs multis nominibus Gentibus inuiſos & contemptibiles. *Secundo.*

Tertio. Tertiò,quia virtus patrum hoc præconium merebatur: proprium enim virtutis præmium eſt laudis elogium; præſertim quia multi ex ipſis laudem omnem humanam quam merebantur fugerunt,& ſponte abdicarunt, omnemque mundi gloriam calcarunt: quæ honoris fuga & gloriæ calcatio merita eſt hunc honorem & gloriam. Honor enim velut vmbra ſequitur fugientes,fugit verò ſequentes & captantes ſe. Celebrari ergo eos hîc voluit Deus,quia ipſi,dum viuerent,nominis celebritatem fugerunt, ſtuduerunt humilitati, latere elegerunt; imò multi idipſum non tantùm in vita, ſed & poſt mortem efficere conati ſunt. S. Ephrem in teſtamento, graui interdicto vetuit,ne poſt mortem funebri oratione laudaretur: *Nulla Ephrem,* inquit,*vtetur in carmina,nullamq; laudem adhibuerit,ne me cum pretioſo ſepeliuerit veſtimento, nęue priuatum corpori meo conſtituerit tumulum: mihi enim cum Deo conuenit,vt inter peregrinos commorer. Aduena quippe ego ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei.*

S. Ephrem vetuit funebrem ſui laudem.

& Paſchaſius Idem vetuit Paſchaſius Radbertus Abbas Corbeiēſis, qui ſcripſit de Veritate corporis Chriſti in Euchariſtia,diemque obijt anno Domini 851. ſic enim habet Auctor Vitę,quæ operibus eius præfigitur. *Nihil illuſtrius fuit ſumma animi eius modeſtia & humilitate,qua de ſe ipſe,cùm maximi ab omnibus fieret, modicè omnino ſentiebat. Itaq; monachorum ſe omnium perpſema,Leuitarumq; vltimum appellare ſolebat,Diaconi gradu contentus, ad presbyterij honorem numquam aſſurrexit. Quàm ſui deſpicientiam vt poſt mortem quoque ſingulari exemplo teſtaretur, commendatis ſub vitæ ſuæ die diſcipulis edixiſſe fertur, ne quis de ipſius vita quidquam literis conſignaret.*

Marcianus Anachoreta cùm audiſſet plures expetere corpus ſuum poſt mortem, iuramento obſtrinxit Euſebium diſcipulum,vt occultè illud terræ mandaret, vti narrat Theodor. in Hiſtor. SS. Patrum cap. 3.

& S. Antonius. Sic & S. Antonius moriens adegit ſuos, vt ſecretò corpus ſuum ſepelirent, ne quis illi honos deferretur. Teſtis eſt S. Athanaſ. in eius Vita. Notum eſt ex S. Hieron. quantum S. Hilarion omnes honores & laudes fugerit. Tantus fuit in Sanctis mundi,laudis & gloriæ contemptus; tantus ſilentij & humilitatis amor,vt incogniti viuerent,& incogniti morerentur.

Quare. Quartò,quia virtus laudata creſcit. Rurſum ad virtutis ſequelam efficaciora ſunt, magiſque monent exępla quàm præcepta & hortamenta. Quocirca S. Baſil. in Aſceticis ſapienter admonet,virtutis ſtudioſo intuenda & exprimenda eſſe maiorum exempla. Sic enim ait: *Sunt pictores cùm imaginem in imagine pinguns, exemplar idemidem reſpectantes, lineamenta eius transferre conantur magno ſtudio ad ſuum opi-*

ficium: ita qui ſeſe meditatur omnibus numeris virtutis abſolutum reddere, velut ſimulacra quædam ſpirantia & actuoſa Sanctorum vitas reſſicere opus, probaq; illorum opera ſua imitãdo facere. Nyſſen. in Encomio S. Baſilij. *Oratione*, ait, *potior fuerit ea laus quæ per opera præſtatur ac repræſentatur. Hoc verò quid eſt? vt per memoriam illius vita noſtra melior quàm eſſe ſolet, efficiatur. Sicut enim ſculpturæ in ſigillo decorem nemo oratione illã laudando exprimit: ſic efficacior eſt magiſtri laus quæ per vitam, quàm quæ per orationẽ, repræſentatur. Sic igitur fratres etiam nos ſobrietate ſobrium imitantes, factis noſtris virtutem pro dignitate laudemus; & itidem in ceteris omnibus miraculum ſapientis participatione ſapientię repræſentetur: laus paupertatis per hoc, vt etiam nos ſuperfluarum facultatum materialium expertes ſimus: contemptus mundi huius nõ modò dicatur quòd ſit laudabilis atq; glorioſa quædam res; ſed earum rerum, quæ per mundum probantur & expetuntur, contemptionis ac deſpicientiæ teſtis ſit vita. Ne dicas ſolum quòd ille Deo dedicatus & addictus eſſet; ſed tu quoq; teipſum Deo dedica atque addic: nec quòd ſolum ei bonum atque poſſeſſio eſſet, ea quæ ſperatur requies; ſed etiam ipſe congrega tibi has diuitias quemadmodum ille: licet enim tranſtulit ille de terra thę inſtitutum in cælum, tranſfer item tu. In ſacroſanctis & à furum iniuria tutis cæli erariis ſuas diuitias depoſuit; imitare per hoc etiam tu magiſtrum. Perfectus enim erit diſcipulus, ſicut magiſter eius.*

Sic & Climacus gradu 26. præcipit,vt è pluribus optimos nobis ad exemplum proponamus, Zeuxidis exẽplo qui picturę ſuę Iunonẽ, Agrigentinis omnibus virginibus inſpectis, quinque præcipuas elegit,ex quibus, quod eſſet in vnaquaque præcipuum,imitaretur,quin & S. Paulus Heb. 13 7. *Mementote*, inquit, *præpoſitorum veſtrorum quorum intuentes exitum converſationis imitamini fidem.* Et, *imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti*, 1. Corinth. 11. 1. Hinc eamdem Sanctorum exemplorum ſpeculam,ceu normam regulamque, valdè commendat S. Auguſt. in pſal. 87. S. Hieron epiſt. 102. Caſſian. collat. 2. c. 4. S. Gregor. 24. Moral. c. 6. & lib. 33. c. 37. S. Ambro. 2. Officior. 20. S. Chryſoſt. de Compunct. cordis, S. Ephrem tom. 2. epiſt. ad Ioannem monachum, S. Bernard. ſerm. de altitud. & baſſit. cordis, & ſerm. 54. in Cantic. *Armantur enim filiorum animi, dum patrum recenſentur triumphi.* ait S. Eucherius. *Sanctè ad imitandum proponendi.*

Porrò patres veriores & præſtantiores ſunt qui ſpiritu,quàm qui carne generant, qui ſcilicet,alios verbis & exemplis ad virtutem & ſanctitatem efformant. Deique, qui ſummus eſt pater, filios heredeſq; efficiunt. Vnde S. Auguſt. collat. Carthag. tertia 242. *Honorificentiæ cauſa*, inquit, *patres appellamus eos, qui nos vel tempore vel meritis præceſſerunt.* Hinc ijdem dicti ſunt Papæ, de cuius vocis etymo ſic ſcribit Remigius Antiſiodor. de Celebrat. Miſſæ: *Papa*, inquit, *ſecundum quoſdam dicitur admirabilis vel coronatus; ſed, quod melius eſt, pater patrum, id eſt, Epiſcoporum.* Et hoc pluries alludunt Auctores. Olim autem non ſoli Epiſcopi, ſed omnes virtute præſtantes clerici vocabantur Papæ. Vnde Walfridus Strabo de Rebus Eccleſiaſt. cap. 7. *Papa*, ait, *tranſijt in dignitatis nomen, vt clerici venerandi eodem nomine appellarentur.* Quare Coëpiſcopi Protopapę dicti ſunt, teſte Ballamone can. Apoſt. 59. Deinde ſoli Epiſcopi nuncupati ſunt Papæ. Sic in Epheſina Synodo can. 1. Cyrillus vocatur Papa Alexand. S. Hieron. in epiſt. ad S. Aug. eum vocat Papam. Sidonius Apollin. lib. 8. epiſtol. 1. & ſeq. Lupum, Leon-

Papa etymon. Primum.

Papa Epiſcopi.

Leontium, Theoplaſtum, alioſque Epiſcopos vocat Papas. Addit Baron. in Martyrol. in Addit. ad diem 10. Ianuarij Epiſcopos nuncupatos eſſe Papas vſque ad annum Domini 850. Exinde verò nomen Papæ ſoli adhæſiſſe Pontifici Romano, quod poſtmodum ſanctione ſua confirmauit Gregor. VII. Pontif. in Synodo Romana anno Domini 1073. quà ſtatuit contra ſchiſmaticos, vt Papæ nomen vnicum eſſet in orbe Chriſtiano, nec liceret alicui ſeipſum vel alium eo nomine appellare. Ibidem docet Baron. *Papa* non eſſe idem quod *Pater patrum*: eſto enim *Pa* pro *pater* poſitum in ſaliari carmine teſtetur Feſtus; tamen veteres diſtinguunt Papam à patre patrum, vt cùm Synodus Epiri in epiſt. ad Hormiſdam Papam ita ſcribit; *Synodus veteris Epiri &c. Domino noſtro per cuncta ſanctiſſimo & beatiſſimo Patri Patrum, communiſtro ac principi Epiſcoporum, Hormiſdæ Papæ.* Germana ergo interpretatio nominis Papæ eſt, vt à Græca voce πάππας, id eſt *pater*, deſcendat: licèt alij deducant à πάππω, id eſt, *auus*. Hæc Baron. Accedit Euſtachius, qui ait Romana lingua Papam ſignificare patrem. Denique nonnulli eruditi linguarum periti cenſent tam Græcum πάππας, quàm Latinum Papa à Chaldæo *Abba* (quod deſcendit ab Hebr. *Ab*) id eſt, *pater* deriuari. Ita Petr. Gregor. in Syntag. Iuris vniuerſi p. 2. lib. 15. c. de Abbatibus nu. 1. *Abba*, inquit, *idem eſt quod vniuersè Papa.* Et Spiegelius in Lexico verbo *Abbas*, ait apud Græcos *Abbas* appellatos *Papas*, velut Moſcouitæ pronuntiant *papas*. Parentes ergo primi quos celebrat hic Siracides, fuere primi Abbæ & Abbates, πάππαι & πάπποι, Papæ & patres patrum.

Secundum.

VERS. 2. MVLTAM GLORIAM FECIT (græcè ἔκτισε, id eſt, creauit, condidit) DOMINVS, MAGNIFICENTIA SVA A SÆCVLO] Putà per *magnificentiam*, id eſt, magnificam ſuam potentiam, ſapientiam, bonitatem & operationem; quam habuit *à ſæculo*, id eſt, ab initio mundi & temporis, imò æternitatis. Complut. addunt ἐν αὐτοῖς, id eſt, *in ipſis*, ſcilicet viris glorioſis. Sic enim habent, *multam gloriam creauit Dominus in ipſis magnificentia ſua à ſæculo*; Roman. *magnificentiam ſuam à ſæculo*; q.d. Dum Deus gloriam tantam creauit in Sanctis, hoc ipſo oſtendit & exhibuit magnificentiam ſuam, quam habuit à ſæculo, id eſt, ab æterno. Gloria enim Sanctorum eſt opus magnificentiæ Dei, adeoque ipſa eſt glorioſa Dei magnificentia: hęc enim non eſt aliud, quàm gloria Dei magnifica; Syrus, *multum gloriæ adiudicatum eſt illis, & omnis maieſtas eorum ſuper generationes ſæculi.*

Nota τὸ *gloriam* reſpicit τὸ *glorioſos* v. 1. q.d. Patres noſtri fuere viri glorioſi ob gloriam multam, quam eis contulit Deus Multam dico. Nam Primò, hæc gloria viros illos fecit glorioſos & inclytos. Secundò, hæc glorioſum fecit ſæculum ipſorum: Deus enim eos, quaſi faces imò ſoles orbi dedit, vt illum ſuo quiſque æuo illuſtraret: v.g. dedit Henoch, vt ille quaſi ſol illuſtraret ſæculum legis naturæ; dedit Noë, vt quaſi ſol illuſtraret ſæculum diluuij; dedit Abraham, vt ille quaſi ſol illuſtraret ſæculum primum poſt diluuium, & ita de cæteris. Deus enim pro ſua magnificentia cuique ſæculo ſucceſſiuè hos hæroës quaſi ſtellas, imò ſoles, dedit, vt eius ignorantię & vitiorum tenebras ſua lux diſcuteret. Tertiò, hanc gloriam ſibi ipſi creauit Deus: dum enim gloriam tantam Sanctis contulit, hoc ipſo ſeipſum apud homines glorificauit, gloriamq; ſuam oſtendit & celebrauit. Vnde Tigurina vertit. *Dominus per hos multam gloriam ſibi peperit, idq; ſua ab æuo condito magnificentia.* Gloria enim Sanctorum & horum eſt gloria Dei eos ſanctificantis & extollentis: ſicut gloria operis eſt gloria opificis, & gloria imaginis eſt gloria exemplaris. Igitur magnificentia fuit cauſa, cur Deus patres tam glorioſos efficeret; quia ſcilicet Deus Magnificentiſſimus in ea volebat toti mundo oſtendere ſuam munificentiam & magnificentiam.

Triplex hæc gloria, fuit triplex cauſa quæ mouit Apoſtolum, vt imitatus Siracidem, poſt elogia fidei, tantoperè celebret tot tantoſque heroës fidei, Hebr. 11. Rurſum triplex hæc gloria fuit triplex cauſa, quæ mouit Eccleſiam, vt Siracidem & S. Paulum ſecuta, celebret Sanctos illuſtres; ſic enim à priſcis temporibus Eccleſia Latina in Martyrologio, & Græca in Menologio, Martyrum Sanctorumque heroïcos agones celebrat, poſteriſque imitandos proponit. Arque hæc fuit prima Martyrum Sanctorumque canonizatio, quam deinde ſecuta eſt particularis illa & ſolennis, quæ de more fit à Pontificibus. Primus autem quem legimus à Pontifice ſolemni ritu canonizatum, fuit S. Suitbertus Epiſc. Werdenſis, qui ſub Carolo Magno canonizatus eſt à Leone III. anno Domini 803. ita Baron. Bellarm. & alij. Secundus fuit S. Vdalricus Epiſcopus Auguſtanus, qui canonizatus fuit anno Domini 993. à Ioanne XV. Pontifice, vt patet ex eius Bulla canonizationis.

Ritus.

Canonizationis origo.

Porrò in canonizatione cuiuſque Sancti, duo facit Pontifex. Primò, refert in Sanctorum catalogum, eumque vt talem Eccleſiæ colendum proponit & ſancit. Secundò, eius feſtum, die quo obijt & in cælum tranſijt, toti Eccleſiæ celebrandum indicit. In nonnullis quoque officium de eâdem fieri præcipit. Sic in S. Bonauenturæ canonizatione, quæ fuit anno Domini 1480. ait Sixtus IV. Pontifex. *Ipſum SS. Confeſſorum, Pontificum & Doctorum conſortio ſolenniter aggregamus; mandantes Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, &c. vt feſtum ipſius ſecunda Dominica menſis Iulij ſingulis annis ſolenniter & deuotè celebrent, diuinum officium velut pro vno Confeſſore, Pontifice & Doctore tam publicè quàm priuatim, prout contigerit, perſoluentes. Franciſcanis verò huiuſmodi officium ſub feſto duplici & octaua celebrandi concedimus facultatem.* Sic in canonizatione S. Bernardini anno 1450. ait Nicolaus V. Pontifex: *Ipſumq; canonizamus, mandantes feſtum in numero ſanctorum Confeſſorum non Pontificum decantari.* Prima omnium, cui conceſſum fuit officium, fuit S. Brigida: nam Bonifacius IX. in eius canonizatione, quæ facta eſt anno Domini 1391. ſic ait: *Statuentes vt ab vniuerſali Eccleſia anno quolibet die obitus euiſdem, feſtum ipſius & officium, ſicut pro vna Sancta non Virgine nec Martyre, deuotè & ſolenniter celebretur.* Simili deinde modo Pius II. in canonizatione S. Bennonis ſtatuit, vt ab vniuerſali Eccleſia quolibet anno feſtum ipſius, & officium ſicut pro vno Confeſſore Pontifice die 16. Iunij ſolenniter celebretur. Sic Clemens VII. canonizans S. Antonium Archiepiſcop. Florentinum, eius feſtum indicit, ac officium diuinum velut pro vno

Confeſſore Pontifice celebrari ſancit: Patribus verò Prædicatoribus ſub ritu duplici. Sixtus V. in canonizatione S. Didaci: *Statuentes*, inquit, *vt ab vniuerſali Eccleſia anno quolibet die 12. Nouembris feſtum ipſius, & officium ſtatu pro vno Confeſſore deuotè celebretur.* Idem officium de S. Raymundo & S. Hyacintho indicit Clemens VIII. ac de S. Carolo Borromæo, & S. Franciſca Romana Paulus V. in eorum canonizatione.

Neque hic recens canonizatos feſto officioque colendi eſt mos; ſed peruetuſtus ab ipſis Eccleſiæ primordijs. Sic enim S. Stephani Protomartyris, ceterorumque Martyrum feſtum celebrari ſanxerunt Apoſtoli, teſte S. Clemente l. 8. Conſtit. c. 33. Sic S. Cyprian. epiſtol. 37. *Dies eorum* (Martyrum) *quibus excedunt*, inquit, *annotate, vt commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus.* Sic S. Auguſt. libr. 20. Contra Fauſtum cap. 21. *Populus Chriſtianus*, inquit, *memorias Martyrum religioſâ ſolemnitate concelebrat, & ad exitandum imitationem, & vt meritis eorum conſocietur, atque orationibus adiuuetur.* S. Gregor. ad Eulogium epiſt. 29 lib. 7. *Nos*, inquit, *penè omnium Martyrum diſtinctis per dies ſingulos paſſionibus, collecta in vno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus eorum veneratione Miſſarum ſolemnia agimus.* Vnde liquet veteres feſta Martyrum celebraſſe quotannis in die martyrij eorum, Miſſam celebrando, in eaque eorum nomina commemorando & inuocando: atque inde factum eſt, vt in Canone Miſſæ non niſi Martyrum nomina poſita legamus; & quotidie commemoramus dum dicimus, *Communicantes & memoriam venerantes in primis*, &c. Olim tamen etiam nomina Virginum & Confeſſorum non Martyrum recitabantur, teſte S. Aug. lib. de Virgin. cap. 45. *Perhibet*, inquit, *Eccleſiaſtica auctoritas, in qua fidelibus notum eſt, quo loco Martyres, & quo loco defunctæ ſanctimoniales recitentur.* Quocirca pridie diei natalis eorum annuntiabantur nomina in Eccleſia (vt hodie fit in Martyrologio) quorum natalitia recenſenda eſſent die ſequenti, quorumq; vnà cum ſacrificio foret commemoratio facienda. Has Eccleſiaſticas tabulas Tertull. lib. de Corona militis, faſtos appellat. Porrò Miſſas has celebrabant in altaribus ſuper corpora & ſepulcra Martyrum, ad eorum honorem erectis, indeq; eccleſias vocabant Martyria, quaſi Martyrum ſepulcra & monumenta. Pluribus hæc omnia demonſtrat Baronius Prætapitular. in Martyrologium Rom. c. 4. Idem ab olitanis temporibus fecere Græci, Sanctos ſuos recolentes in Diptychis, & Menologijs.

Potiò Siracides hic æquè ac Apoſtolus Hebr. 11. propriè non intendit texere catalogum Sanctorum & electorum; ſed tantùm virorum illuſtrium. Eſto enim plerique eorum fuerint ſancti & electi: de nonnullis tamen res dubia, vel incerta eſt, vt de Salomone, Zorobabel, Ieſu filio Ioſedec, Nehemia, & Iudicibus Iſrael.

Vers. 3. DOMINANTES IN POTESTATIBVS SVIS, HOMINES MAGNI VIRTVTE, ET PRVDENTIA SVA PRÆDITI, NVNTIANTES IN PROPHETIS DIGNITATEM PROPHETARVM] Raban. omittit τὸ *in Prophetis*, vel, vt Græca habent, *in prophetijs.* Vnde ſic legit, *nuntiantes dignitatem Prophetarum*, Hæc participia *dominantes, nuntiantes, imperantes*, &c. non poſſunt referri ad *laudemus* v. 1. ſic enim deberent eſſe accuſatiui caſus, iam autem ſunt nominatiui, vt patet ex Græco κυριεύοντες, βυλευόμενοι, ἀπαγγέλλοντες, quare more Hebræo hæc participia accipienda ſunt pro præteritis, q.d. Dominati ſunt, nuntiarunt, imperarunt. Vnde Tigurina vertit, *qui regnis ſuis dominati ſunt, viri potentia celebres: qui conſilio ingenij ſui valuerunt, qui prodiderunt oracula ſatorum*, alij magis ad verbum vertunt, *qui dominari ſunt in regnis ſuis, & viri potentiâ celebres fuerunt, conſultantes intelligentiâ ſuâ, annuntiantes prophetias.* Similis hebraiſmos notaui 2. Corinth. 10. 15. Rom. 12. 12.

Dat cauſam cur laudandi ſunt patres, laudiſque materiam & obiecta varia aſſignat. Primum eſt, *Dominantes in poteſtatibus ſuis*: græcè ἐν ταῖς βασιλείαις αὐτῶν, id eſt, *in regnis ſuis.* Quod Noſter vertit, *in poteſtatibus ſuis*: cuiq; enim regi in regnum, & principi in principatum competit ius & poteſtas regendi & dominandi iuxta leges & iura cuiuſque regni & principatus, vnde aliqui legunt, *in poteſtatibus ſuis.* Pleriq; enim patres quos laudaturus eſt Siracides, fuere Patriarchæ, iudices, principes & reges Iſrael: Patriarchis enim in ſuas familias, vtpote ampliſſimas, competebat ius principis & regis, vti oſtendi Geneſ. 38. 24. Senſus ergo eſt, q.d. Laudemus patres noſtros glorioſos; quia ipſi fuere inſignes reges & principes qui magnâ auctoritate, iure & imperio dominati ſunt in Iſrael, eumque rexerunt iuxta leges & iura à Deo ſancita, præſertim vt eum in veri Dei fide, cultu & obedientia continerent, & ab infidelibus protegerent. Porrò inter bona temporalia nullum glorioſius eſt regno & regiâ dignitate.

Tropol. Rabanus: Rex magnus eſt, inquit, qui regit ſeipſum, qui dominatur animo ſuo, præſertim iræ & concupiſcentiæ. Nam & priſci reges, inquit, *fuere facultatibus abundantes, ſed maiori poteſtate ſemetipſos regebant, cùm ab illicitis concupiſcentijs cœrcebant.*

Secundum eſt, *Homines magni virtute*, græcè eſt ἄνδρες ἐνσημοι ἐν δυνάμει, id eſt viri nominati, famoſi & celebres in potentia & robore: tum, quia in regno fuerunt potentes: amplum enim dives & potens habuerunt regnum; vti habuit Dauid, Salomon & poſteri; tum, quia potentes & victorioſos habuere exercitus, quibus vicinos reges debellarunt, ſibique ſubiecerunt, tum, quia ingenti animi robore, magnitudine & generoſitate ad magna fortiter audenda & conſtanter perficienda excelluerunt: hos enim Hebræi vocant גִּבּוֹרֵי חַיִל *anſe chail*, id eſt, viros virtutis, id eſt ſtrenuos, fortes, animoſos: quales fuere Ioſue, Dauid, Iudas Machabæus, &c. bellica virtute clariſſimi: tum denique, quia magna in Deum fide prædixi, ſtupenda patrarunt miracula & portenta. Vnde Syrus vertit, *oſtenderunt in prophetia ſua ſigna.*

Moraliter diſce hic, virtutem conſiſtere in animi vigore & robore ad ardua quælibet ſuperanda: vnde virtus à viro dicta, & propriè fortitudinem ſignificat, quòd viri maximè fortitudo ſit, ait Cicero Tuſcul. 1. Quocirca virtus à variis variè definitur vel deſcribitur. *Virtus*, ait Cicero Tuſcul. 2. *eſt perferendorum malorum fortis atque inuicta patientia.* Idem lib. 5. de Finibus: *Virtus eſt vis illa, qua res, cuius eſt virtus, perfecta redditur.* Idem lib. 2. de Inuent. *Virtus eſt animi habitus, naturæ, modo, rationi conſentaneus.* Idem ad Plancum lib. 10. epiſt. 3. *Omnia ſumma conſecutus es virtute duce, comite fortuna.* Plato in Menone, ſiue in Dialogo de virtute, quatuor dat eius definitiones. Prima: *Virtus viri ciuilis eſt,*

Quid virtus. Ciceronis deſinitio.

eſt, ad ciuilium rerum adminiſtrationem congruenter paratum eſſe. Secunda virtus, eſt facultas, qua omnibus præeſſe valemus. Tertia virtus, eſt gaudere honeſtis. Quarta virtus, eſt appetitus honeſti, & facultas illud aſſequendi. Idem in lib. de Rep. *Virtus eſt habitus animæ, quo potentia naturalis eius quàm optimè opus ſuum exercet.* Idem lib. 2. de Legibus: *Virtus eſt obedire rationi.* Alcinous de doctrin. Platon. cap. 31. *Virtus eſt affectio animæ perfecta, & optima, ornatum, concordem & ſtabilem efficiens hominem.* Theages: *Virtus eſt habitus decori.* Rurſum Plato in Theæteto dixit virtutem eſſe ſimilitudinem cum Deo; & alibi, Optimum animi habitum per ſe laudabilem. Plotinus Enn. 1. libr. 6. cap. 6. ait eſſe animi purificationem. Ariſtot. in 7. Phyſicor. contex. 16. eſſe perfectionem animi, & conſtitutionem eius ſecundùm naturam: in 10. Moral. Nicomach. ca. 5. affirmauit, virtutem eſſe omnium menſuram: & in 1. Rhetor. eſſe facultatem comparandi quæ bona ſunt, eademque ſeruandi: ac inſuper eſſe facultatem multa & magna in alios beneficia conferendi; eſſe facultatem, quæ poteſt omnes omnibus in rebus adiuuare; eſſe habitum rectè diſponentem appetitum ſenſuũ & actiones eius. Alij dixerunt eſſe humani animi ſanitatem. Stoici *Virtus*, aiunt, *eſt vacuitas perturbationum, animiq; tranquillitas.* S. Auguſt. libr. de Morib. Eccleſ. cap. 11. *Virtus eſt rectiſſima animi affectio.* Idem de Quantitate animæ ca. 16. *Virtus eſt æqualitas vitæ, rationi vndique conſentientis.* Additque virtutem ſimilem eſſe circulo, quia per illam ſapiens fit *in ſeipſo totus teres atque rotundus.* Idem libr. 4. de Ciuit. cap. 21. *Virtus eſt ars bene rectèque viuendi. Vnde ab eo quod græcè ἀρετὴ, dicitur virtus, nomẽ artis Latines traduxiſſe putarunt.* Idem libr. 15. Ciuit. cap. 22. *Virtus eſt ordo amoris, iuxta illud Cantic. 2. Ordinauit in me charitatem.* S. Ambroſ. li. 8. in Lucæ cap. 18. *Virtus eſt nolle peccare, atque ita tenere perſeuerantiam voluntatis, vt voluntas infantiam, vſus imitetur naturam.* Idem in pſal. 1. *Prima virtus eſt, vt non frangaris aduerſis, nec extollaris ſecundis.* Idem lib. 2. de Abel cap. 2. *Perfectæ virtutes ſunt, ſi fallicitudines ſæculares, & corporales illecebras victor animus, delinimenta q; voluptatis excludat, liber à ſæculo, Deo deditus, nihilq; de tramite rectæ intentionis immunes, nec affectus ſui tempora nunc luxuria diuidens, nunc labori.* Nazianz. in Præceptis ad virgines; *Virtus in medio vitiorum ſita eſt, velut roſa inter ſpinas.* Sic & Ariſtotel. libr. 2. Ethic. cap. 6. *virtutem definit eſſe mediocritatem.* Vnde Horatius:

Virtus eſt medium vitiorum vtrimque reductum.

Idem Nazianz. alibi: *Virtus eſt bonum quod per vim efficitur. Virtutis natura eſt ad vnicum Dei cultum reſpicere; virtus inclyta tacitis gradibus ſe tollit in altum.* Quocirca Stoici cæteriq; philoſophi cenſuerunt, ſummum bonum huius vitæ ſitum eſſe in virtute, idq; demonſtrant hiſce rationibus. Primò, ſummum bonum eſt in animo; in animo autem nihil eſt ſalutarius & præclarius virtute. Secundò, ſummum bonum id iudicari debet, ex quo pendet vniuerſa noſtra perfectio: virtus eſt huiuſmodi: virtus enim perficit id cuius eſt virtus, & opus eius. Tertiò, ſummum bonum id ſtatui debet, quòd eùm ex ſe ſit bonum, cætera omnia bona reddit: huiuſmodi eſt virtus. Nam eius beneficio munera fortunæ & naturæ redduntur bona nobis, quæ ſeorſum à virtute potiùs nobis obſint quàm proſint. Quartò, ſummum bonum id iudicari debet, quod (ſeiunctis cæteris omnibus) bonum reddit id cui conuenit; & eo ſeiuncto ab alijs, derelinquit illud boni expers: huiuſmodi eſt virtus: ex eo enim quòd homo eſt virtute præditus, etiamſi ei cætera omnia deſint, ſtatim dicitur vir probus; ſi autem ea abſit, adſint cætera omnia, nequaquam bonus & probus nuncupabitur. Quintò, ſummum bonum eſt maximè potens, omnia vincens, omnia ſuperans, omnia cum eo pugnantia repellens: huiuſmodi eſt virtus: ea enim ſola muniti, fortunam vincimus, naturæ incommoda reijcimus, munere continentiæ incontinentiam coërcemus, heroica virtute feritatem proſternimus. Sextò, ſummum bonum debet eſſe firmum & conſtans: apud nos autem nihil virtute firmius & conſtantius reperitur: dum enim extrinſecus fortunæ venti nos agitant, dum intus dimicant naturæ contrarietates ex quibus conſtamus, dum amici nos deſerunt, dum principes huius mundi nobis ſunt aduerſi; ſola virtus intus reuocata animum reddit tranquillum, ſola nos intrepida comitatur; de qua id quod de Muſis cecinit Ouidius, congruenter enunciare valemus:

Has ſaltem nullus potuit peruincere terror.
Ne noſtrum comites proſequerentur iter.

Et Seneca epiſt. 93. dicebat: Hoc aduerſus virtutes valent calamitates, damna & iniuriæ, quod aduerſus ſolem valent nebulæ; imò minùs, quia virtus in calamitate refulget, & aduerſitate perficitur. Præterea ſummum bonum huius eſt naturæ & conditionis, vt quatenus ſummum bonum eſt, non poſſit non prodeſſe; at hoc virtuti competit. Præclarum enim virtutis priuilegium eſt (vt in 1. Rhetor. monuit Philoſophus) quòd ea ſola malè vti non valeamus, ac inſuper, quod admirabiliùs eſt, ea ſola (dum nobis ſe offert neceſſaria occaſio) non valeamus non vti; de ratione enim virtutis moralis eſt, nõ ſolùm vt agamus id quod oportet, verùm inſuper quando oportet. Inſuper ſummum bonum id iudicari debet, quod menſura & regula eſt cæterorum bonorum, ac Deo pro facultate nos reddit ſimiles: huiuſmodi eſt ſola virtus: ea ergo (vt dixit Philoſophus 10. Moral. Nicomach. cap. 5.) eſt menſura omnium (rectum enim iudex eſt ſui obliqui) ea ſola nos maximè purgat, & purgatos euehit ad ſupera. Hinc Deus, tanquam amicum ac ſibi ſimilem, dicitur viſitare virum probum ac ſapientem. Demum ſummum bonum dicitur eſſe iucundiſſimum, honeſtiſſimum, vtiliſſimum, ſemper conſimile, naturę hominis conſentaneum, ordinem ſtatuens inter partes animæ, ac hominem reddens ſimilem magno mundo: huiuſmodi eſt ſola virtus.

Tertium eſt, *Prudentia ſua præditi*, græcè ξυνιέντες ἐν ἑαυτοῖς, id eſt, conſultantes vel conſiliantes, intelligentes, id eſt prudentes & ſapientes: prima enim potiſſimæ prudentiæ pars eſt conſilium. Prudens enim eſt, qui nouit in quouis euentu, præſertim in re difficili & periculoſa, ſapiẽs dare conſilium. Porrò hæc prudentia triplex eſt, ſcilicet ethica, quæ hominem ipſum; œconomica, quæ familiam; politica, quæ rempubl. prudenter regit & adminiſtrat. Triplicem hanc prudentiam habuere Patriarchæ & principes, quos hic celebrat Siracides. Nam vt ſapienter ait S. Dionyſ. epiſt. ad Demophilum: *Qui ſe ipſe rexerit; alterum etiam re-*

get:

A B C D

Ariſtotelis. Stoicorum ſententia. S. Ambroſ. Plotinus. Virtus eſt ſummum bonum huius vitæ. Prob. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octaua.

get: & qui alterum, etiam domum; qui domum, etiam ciuitatem, qui ciuitatem, etiam nationem.

Quartum est, *Nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum*, id est populo annuntiabant, commendabant & inculcabant in Scripturis Prophetarum, eorumdem dignitatem, quantæ scilicet tum ipsæ prophetiæ, tum ipsi Prophetæ earum auctores sint dignitatis & auctoritatis, nimirum diuinæ, quia à Deo dictatæ & inspiratæ fuere Prophetiæ; ac consequenter quamâ reuerentiâ & obedientiâ sint excipiendæ. ita Lyran. & Dionys. Sub Prophetis intellige legem & Pentateuchum. Moses enim fuit princeps vti principum & pontificum, sic & Prophetarum. Atqui Moses præcipit Deut. 17. 18. vt rex nouus, mox vt inauguratur, habeat Deuteronomium, illudque assiduè legat, vt iuxta illud se & suos regat. *Postquam*, inquit, *sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuitici generis, & habebit secum, legetq; illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & cæremonias eius, quæ in lege præcepta sunt.* Ita fecere pij reges & principes, vt Iosias 4. Reg. 22. 1. & Esdras 2. Esdræ 8. 18. ac similes, qui proinde vti pè & landè, sic & prosperè feliciterq; Deo fortunante regnum administrarunt. Israelis enim regnum non erat merè ciuile & politicum, sed & Ecclesiasticum ac diuinum: quare reges regere debebant populum iuxta legem Mosis, & oracula Prophetarum: sicut reges & Imperatores Christiani regere debẽt, populum iuxta Christi legem & Euangelium. Qua in re excelluit Iagello Lituaniæ & deinde Poloniæ princeps, qui Polonis & Lituanis fidem Christi adeò feruenter instar doctoris & concionatoris prædicauit, vt eos ad Christum conuerterit; quare Polonorum tam Apostolus quàm princeps extitit. Eius pietatem & zelum imitantur moderni Polonorum reges & principes, qui ab eo prognati Iagellonidæ nuncupantur, eoque titulo gloriantur. Floruit Iagello anno Domini 1390. tempore Tamberlanis. Ita Martinus Cromerus de Rebus Polon. lib. 15. & Orat. funebri in morte Sigismundi primi.

Iagellonis Rolum.

Secundò, Iansenius sic explicat, q.d. Nuntiabant, inquit, patres in libris propheticis dignitatẽ Prophetarum, hoc est, eam suis scriptis, & relictis post se diuinis oraculis declarabant; nuntiabant ergo, id est, re ipsa ostendebant & exhibebant dignitatem prophetiæ, dum eam à Deo accipientes in libris conscribebant, ex quibus illa populo legeretur & annuntiaretur. Plerique enim patrum fuere Prophetæ, qui prophetias vel ore dictarunt, vel calamo scripserunt: itáque Dei oracula & voluntatem populo annuntiarunt. Vnde græcè est ἀπαγγελλόντες ἐν προφητείαις, id est, *annuntiantes in prophetis*, hoc est, vt Tigurina & alij vertunt, *annuntiantes prophetias & oracula*. Hebræi enim verba cõtactus tam mentalis, quale est appetitio, quàm realis, construunt cum ב, id est *in*, & ablatiuo, vti iã sæpiùs monui. Vnde noster Emmanuel Sà subaudiens *sè secundùm* sic exponit; q.d. Annuntiantes prophetias secundùm dignitatem Prophetarum: q.d. Maiores nostri fuerunt Prophetæ, & prophetias ediderunt dignas Prophetis, vt meritò inter Prophetas magnos censendi sint. Tales fuit Iosue, de quo ait cap. 46. v. 1. *Fortis in bello Iesus Nave, successor Mosi in prophetis*; q.d. Maiores nostri non tantùm prudentia fuere præditi, sed & prophetiæ ac spiritu prophetico clari; quare regimen eorum non tantùm fuit prudens, sed & propheticum ac diuinum; quia prudentia non tam humana quàm diuina rexere populum, vtpote in dubijs omnibus consulentes oraculum Domini, vt fecit Moses & Iosue Num. 17. 21.

Tertiò, Palacius sic exponit. q. d. Maiores nostri erant nuntiantes inter Prophetas dignitatem propheticam suam, quæ maxima laus est. Quam vt intelligas, id Nota. Licèt olim Deus multis dederit spiritum prædicendi futura, atque ideo vt essent suo modo Prophetæ, vt dedit Sybillis & Balaam; tamen dignitatem propheticam & canonicam solis dedit Iudæis, qui agnoscentes se Spiritu sancto inspiratos loqui, asserebãt se esse Prophetas; ac ideò suam dignitatem propheticam nuntiabant & pronuntiabant; & propterea horum prophetias Ecclesia vt canonicas suscepit & suspexit. Iam est sensus apertus: parentes nostri erant inter Prophetas, qui prædicebant futura, dignissimi, nuntiantes suam propheticam dignitatem, id est, dicentes se esse veræ Ecclesiæ Prophetas.

Rursum alij sic explicant, q.d Nuntiantes non tantùm plebeijs & rudibus, sed & ipsis Prophetis, id est viris doctis & sapientibus dignam Deo & se prophetiam, id est, sapientiam. Vnde Syrus vertit, *sapientes docuerunt in sapientia eorum.*

Quartò, Franc. Lucas in Annotat. hîc Manuscripta duo, inquit, cum Rabani textu omittunt τὸ *in prophetis*, leguntque, *nuntiantes dignitatem prophetarum.* Alia manuscripta tollunt non tantùm *in prophetis*, sed etiam *nuntiantes*, scribuntque quod reliquum est, *in dignitate Prophetarum.* Harum lectionum altera videtur Vulgari, quæ in Notation. huius cap. collocata est, præferenda; ex Græcis enim docemur satis alterum superfluere, vel *dignitatem prophetarum*, vel *in prophetis*, ἀπαγγελλόντες (habent codices Græci ἐν προφητείαις, *qui annuntiarunt in prophetis*; quod est, qui prophetias & diuina oracula annuntiarunt. Vtra autem præferenda sit, non facilè dixero; prior, *nuntiantes dignitatem prophetarum*, Græco conformior est; posterior, *In dignitate prophetarum*, ab alterius eruditionis suspicione alienior: cui si subaudias, constituti, vel quid simile, id significatur, quod auctor velle videtur, Propheticeo spiritu excellentes. Possit in eumdem sensum prior lectio accipi, si per *dignitatem Prophetarum* intelligas prophetias, ob quas Prophetæ sunt in honore. Hæc Franc. Lucas. Verùm nobis sequẽda est lectio Romæ correcta, quam passim continent codices Latini.

ET IMPERANTES IN PRÆSENTI POPVLO] Pro *imperantes* græcè est ἡγούμενοι, id est, duces, vel imperantes, ducentes, præeuntes, antegredientes, præducentes. Ducis enim est præire militibus & populis: ita patres & principes isti Israel tam armis, quàm verbo & exemplo præibant Israelitis; ideoq; *in præsenti*, id est, populo sui æui, qui tunc illis præsens erat. Est ampliatio: *præsens* enim hic ampliatur ad præteritum; quia quod nobis est præteritum, patribus erat præsens.

ET VIRTVTE PRVDENTIÆ POPVLIS SANCTISSIMA VERBA] Intelligitur hìc verbum, sed quod? Rabanus & Palacius subaudiunt *loquentes* vel *instruentes*. q.d. Non ecdo sed cælo digna locuti

Vers. 4.

locuti. Lyran. ex v. præced. repetit *nuntiantes*, q.d. Patres loquebantur, vel nuntiabant populis ſanctiſſima verba legis diuinæ. Iantenius verò ſine verbo ſic explicat: Quoniam, inquit, durum eſt repetere ex alia ſententia verbum *nuntiantes*, cùm iam aliud intereſſerit participium: & quia quod reſpondet illis dictionibus *ſanctiſſima verba*, ponitur in nominatiuo apud Græcos (habent enim σοφοὶ λόγοι) ideò magis conuenit ſic accipere, q.d. Et per vim & efficaciam prudentiæ eorum fuerunt ipſis populis ſanctiſſima veba, hoc eſt, per eos populus habuit ſancta eloquia Dei. Multa ſcripta habent, *populi ſanctiſſima verba*: quæ lectio magis conſentit Græcis, in quibus eſt genitiuus λαοῦ, & nominatiui σοφοὶ λόγοι, *ſapientes ſermones*. Itaq; ſenſus erit, quòd patres illi *virtute prudentiæ* fuerunt *ſanctiſſima verba* populi, hoc eſt fuerunt, per quos populus ſanctiſſima verba à Deo percepit: vt cauſaliter dictũ ſit, quòd patres fuerunt ſanctiſſima verba populi. Verùm hęc explicatio coactior & durior eſt. Dico ergo repetendum eſſe participium *imperantes*, græcè ἡγούμενοι, id eſt, *præeuntes*, q. d. Maiores noſtri imperabant & præibant populis ſibi ſubditis ſanctiſſima verba, dum eos verbo & exemplo incitabant ad obſeruationem ſanctiſſimæ legis Dei. Hæc eſt enim virtus prudentiæ, vt quod verbo doces & imperas, idipſum doceas & præeas exemplo: facta enim dant efficaciam verbo, exemplum dat auctoritatem imperio. Sic fecit Ioſeph iuxta illud pſalm. 104. *Miſit rex & ſolvit eum, &c. Vt erudiret principes eius* (Pharaonis & Ægypti) *ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.* Sic Dauid, Ezechias, Ioſias, &c. non ſolùm Iudæis, ſed & alijs, quos ſubijciebant, populis Dei præcepta tradiderunt. Nam vt ait S. Baſilius hom. 3. Hexam. diuinam doctrinam profanæ conferens & anteferens: *Quantum caſtè viuentium mulierum pulchritudo meretricæ formoſitati præponitur, tanto noſter ſermo dignoſcitur prælatus eſſe illorum doctrinæ.*

Porrò Noſter aliter legit & diſpungit in Græco, quàm modò legitur ſic enim nunc legitur & diſpungitur: ἡγούμενοι λαοῦ ἐν παιδείᾳ, καὶ ἐν συνέσει γραμματικῆς λαοῦ. Deinde nouo verſu, σοφοὶ λόγοι ἐν παιδείᾳ αὐτῶν, id eſt, vt Complut. & Roman. *duces* vel *rectores populi in conſilijs, & in intellectu literaturæ populi. Sapientes ſermones in diſciplina eorum.* Tigurina, *qui populo præfuerunt conſilio, atque cognitione, peritiâ literaturæ ſcribarum populi, quorum dictis ſapientibus conſtitit eruditio.* Noſter verò legit εὐγλώσσους λόγους, id eſt *ſanctiſſima verba*, eaque nexuit cum *imperantes*; quod præceſſit; Syrus, *dicentes parabolas in libro virorum fortium.*

VERS. 5. IN PERITIA SVA REQVIRENTES MODOS MVSICOS, ET NARRANTES CARMINA SCRIPTVRARVM] Pro *in peritia*, Raban. Lyran. & alij legunt *in puericia*, (vtrumque enim ſignificat vox Græca ἐν παιδείᾳ) & ſic vertiſſe noſtrũ Interpretem ceniet Ianſen. Videtur enim Siracides reſpexiſſe ad Dauidem, qui à pueritia & iuuentute cœpit ludere cithara, & poſtea enarrauit & dictàuit carmina ſcripturarum: atque ad filios Prophetarum, qui Deo canebant hymnos & carmina, 1. Reg. 10. Verùm legendum eſt *in peritia*: ſic enim legunt codices Romę correcti, & ferè ceteri omnes. Notat enim non cantores, ſed auctores pſalmorum, & ſacrorum carminum, æquè ac muſices & modulationis, qua tum voce, tum pſalterio, alijſque inſtrumentis pſalmos & hymnos in templo canebant, & alios canere docebant: quales fuere Dauid, Aſaph, Idithun, filij Core.

Senſus eſt: q.d. Nonnulli è maioribus noſtris nõ tantùm rexerunt populum, eumq; docuerunt legem Dei; ſed in ſua peritia & ſcientia inuenerunt modos muſicos Deum laudandi & celebrandi; ac enarrarunt, dictarunt & compoſuerunt *carmina ſcripturarum*, id eſt, carmina iam in S. Scriptura, præſertim in pſalterio deſcripta; vt hac ratione populum in Dei cultu firmarent, eumque laudare, inuocare & adorare docerent.

Hunc eſſe ſenſum liquet ex Græco, qui ſic habet: ἐκζητοῦντες μέλη μουσικῶν, διηγούμενοι ἐπὶ ἐγγραφῆ. Alij per diaſtolen legunt ἐν γραφῇ, quod Complut. vertunt, *requirentes melodias muſicorum, & enarrantes carmina ſcripta*; Romani legentes ἐν γραφῇ, vertunt, *carmina in ſcriptura*; alij, *apponentes verſus ſcriptos*; Tigurina, *qui concentus muſicos inueſtigauerunt, qui carmina ſcriptis prodita explicauere.* Vt laudet hîc non ſolùm cantores & pſaltes, ſed & doctores, ac hymnorum & pſalmorum interpretes. Hi enim ſua expoſitione docent populũ pſallere intelligenter & ſapienter: vt ſcilicet mente intelligant, & affectu ſapiant ea quæ pſallunt: quod ingens Eccleſiæ & fidelium eſt bonum. Quocirca inter alias S. Gregorij laudes, hæc vna non infima eſt, quòd cantum hymnorum & pſalmorum ad meliorem ordinem & melodiam, quæ ab eo Gregoriana vocatur, redegerit. Imò S. Paulus fideles ad melodiam hanc hortatur dicens: *Implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & hymnis, & cãticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deo, & Patri*, Epheſ. 5. 18. Sic de S. Cæcilia legimus: *Cantantibus organis Cæcilia Domino decantabat, dicens: Fiat cor meum immaculatum, vt non confundar.*

Simili phraſi & elogio S. Baſilius à S. Gregorio Nyſseno vocatur *aurea dogmatum ᾠδὴ*, id eſt, *philomela*, ita dicta quaſi ἀεὶ ᾄδων, id eſt, *perpetuò canens*, vbi ſemel inceperit. Huic enim aui diebus ac noctibus quindecim continuis, varius & ſuauiſſimus eſt ſine intermiſſione cantus, teſte Plinio lib. 10. cap. 29. & Ariſtot. li. 8. de Natura animal. cap. 3. Sic enim aſſiduè S. Baſilius inſtar philomelæ, Dei dogmata aurea voce omnibus occinuit. Sic S. Dionyſ. Areopag. vocatur *volucris cæli* à S. Chryſoſtomo homil. de falſis prophetis: S. Ephrem *ſonora lyra Spiritus ſancti* appellatur à Theodoreto: S. Athanaſius à S. Greg. Nazianz. nuncupatur *veritatis tuba.*

Priſci Ethicam carmine tradidere: curt

Porrò priſci nationum ferè omnium Theologi & Patriarchæ, ſuam de Deo ſapientiam, ac de moribus Ethicam modulato carmine poſteris conſignarunt, vt illa ſuauiùs in animos influerent, & memoriæ tenacius inhærerent, quæ muſico carminis concentu crebrò & aures & mentem demulcerent. Ita nimirum Deus veterum more Poëtarum legem Gentibus ferens, per aurem blandè lapſus in mentem, ſuauitate carminum imperium inuaſit animorum, vt eos ad cæli delicias amoremque Numinis amantiſſimi raperet. Ita Moyſes carmen legis ſeruandæ cecinit Deuter. 32. Ita ante Moyſen S. Iob patientiæ magiſter, ac primus heroïci carminis auctor eodem opus ſuum conſcripſit

ſcripſit. Hos duces ſecuti Debora, Dauid, Salomon, Ezechias, Iſaias, ceteriſque Prophetæ, quin & B. Virgo, ſuos cæleſtis doctrinæ & pietatis æſtus melodica verſuum harmonia ediderunt. Idem imitati ſunt Gentium heroës & Philoſophi, vt Orpheus, cuius hymni de Deo extant, Trifmegiſtus, Pythagoras, Solon, Apollo, Homerus, Heſiodus, Sibylla, Hyſtaſpes priſcus Perſarum rex, Socrates, Plato, qui tragœdias, dithyrambos & epigrammata diuino dicitur luſiſſe ingenio; Ariſtoteles, Numa Pompilius, Scipio Africanus, Cato, Cicero, Iulius & Auguſtus Cæſares, alijque innumeri, qui ſua de moribus dogmata numeroſa carminũ modulatione tradidere. Idem inter Chriſtianos ſecuti ſunt S. Gregor. Nazianz. S. Gregor. Magnus, S. Damaſus, Clemens Alexandr. Maximus, Synefius Amphilochius, Damaſcenus, Sophronius; ac nuper S. Franciſcus Xauerius Indiarũ Apoſtolus, qui vt Indos fide Chriſti imbueret, præcipua Chriſtianæ doctrinæ capita metris Indicæ linguæ elegantèr illigabat: illis primò informabat pueros: pueri deinde facto choro præeunte Xauerio eadẽ carmina in vijs, in compitis, in agris templiſq; decantabant. Ad cantus inauditi nouitatem & voluptatem vndiq; concurrebant Indorum greges, quibus rerum quæ canebantur admiratione ſuſpẽſis, Xauerius ſingula explicabat: atque hac ratione Indos conuertit. Idem vidit Plato, dum li. 3. de Republ. docu t pueros primò docendos eſſe muſicam, ac per eam ethicam bonoſque mores.

Exempla.

Chriſtus citharœdus.

Myſticè, S. Auguſt. in pſal. 56. v. 6. ad illa: *Exurge pſalterium & cithara*, docet Chriſtum eſſe muſicum & citharœdum, qui ſuauia doctrinæ & pietatis carmina animæ accinat, idque vt carmen Deo noſtro concinamus alacrius. Virginalis, inquit, illa Chriſti Domini caro pro nobis operans diuina, pſalterium eſt: eiuſdem eadem caro pro ſalute hominum patiens humana, cithara eſt, chordis amoris in cruce continuè diſtenſa, ideoque ſonora & canora.

Vers. 6. HOMINES DIVITES IN VIRTVTE, PVLCHRITVDINIS STVDIVM HABENTES: PACIFICANTES IN DOMIBVS SVIS] Græca eſt, *homines diuites ſubminiſtrati*, vel *inſtructi robore* vel fortitudine; *pacificè viuentes in habitationibus ſuis*, vel cõmorationibus & vicinijs ſuis: græcè enim Complut. legunt καπικίαις; alij, παροικίαις: Tigurina, *viri diuites, qui excelluere potentia, qui domi ſuæ proſperè vixerunt.* Pax enim Hebræis ſignificat proſperitatem, rerumque abundantiam: nec enim ſemper bella gerebant, ſed bello pacem ſibi ſuiſque quærebant, & parabant. Syrus, *quieſcentes in robore ſuo.* Hic verum eſt illud: *Tibicen fortuna virtus.* In Græco ergo maiores à tribus bonis externis commendantur, ſcilicet Primò, à diuitijs; Secundò, à virtute, id eſt, robore tum corporis & animi, tum militum & exercituum; Tertiò, à pace & proſperitate. Latinus verò interpres addit quartum, ſcilicet *pulchritudinis ſtudium habentes*, quod variè explicant: Primò, Lyran. *pulchritudinis*, inquit, id eſt legis & Propherarum, quorum ſtudium eſt valdè pulchrum; iuxta illud Geneſ. 49. *Nephthalim ceruus emiſſus, dans eloquia pulchritudinis.*

Secundò, Palacius nectens τὸ *pulchritudinis* cum *virtute*, ſic explicat: *Studium habebant*, inquit, *in virtute pulchritudinis*, id eſt, in pulcherrima virtute. Eſt enim phraſis Hebræa *altitudinis firmamentum*, decere pro altiſſimo firmamento *ita virtus pulchritudinis*, id eſt, virtus pulcherrima, ad quam comparandam eius pulchritudine illecti illi maiores totum ſtudium adhibebant.

Tertiò, Ianſenius, vt Latina Græcis adapter, Significatur, inquit, eos in virtute, id eſt in fortitudine & robore, habuiſſe *ſtudium pulchritudinis*, hoc eſt, eos dixiſſe illud eſſe pulchrum ſtudium & excellens, vt ſibi compararent fortitudinem, & inſtructi eſſent viribus tum corporis, tum exercitus ſui. Cùm enim alij in deliciis & voluptatibus conſtituant pulchritudinis & excellentiæ ſtudium illudq; pulchrum ducant; iſti in robore habebant ſtudium pulchritudinis, vt ſcilicet bene eſſent inſtructi contra hoſtes ſuos externos. Verùm *τὸ pulchritudinis ſtudium habentes*, deeſt in Græcis: vnde ijs adaptari nequit. Rurſum Biblia Romæ correcta & alia paſſim, *τὸ virtutis* per comma ſubiectum diſtinguit à *τῆς pulchritudinis*: ergo hoc cum illo iungi nequit.

Dico ergo, ſenſus eſt, q. d. Maiores noſtri fuere ſtudioſi pulchritudinis, vt ſcilicet pulchrè templũ & res ſacras exornarent, vtque τὸ πρέπον, & decorum in omni re ſeruarent. q. d. Erant decori in Dei cultu, omnique actione: ideoque Deo angeliſque amabiles, & hominibus admirabiles. ita Rabanus: *Pulchritudinis ſtudium habentes*, inquit, *vt Moſes & Salomon, qui tabernaculum & templum cum variis vaſis & vtenſilibus Domino ædificarunt.* Et Dionyſ. Carthuſ. *Homines*, ait, *diuites in virtute, id eſt poteſtatiuè in ſpiritualibus & temporalibus opulenti: vt conſtat de Dauid, Aſa, Joſaphat, Ezechia, Ioathan, & Joſia in lib. Reg. & Paral. pulchritudinis ſtudium habentes, id eſt diligenter inuenti circa ornatum cultus diuini & templi decorem*, magna enim eſt illecebra pulchritudinis: valdè enim alliciuntur homines ad Dei cultum, omnemque virtutem, ſi in ea videant pulchritudinem. Vnde S. Dionyſ. de Diuin. nomin. cap. 4. καλὸν, inquit, id eſt pulchritudo, dicitur, eò quòd ad ſe καλεῖ, id eſt vocat illicitque omnia. Id videmus in ornatu templorum, altarium, veſtiũ ſacrarum, muſica, organis, &c. quæ ſua ſpecie & decore rapiunt homines ad ſe Deique cultum. Sic Chriſtus ſua pulchritudine vultus, oris, ſermonum & actionum omnes in ſui amorem rapiebat, iuxta illud pſalm. 44. 4. *Speciоſus forma præ filijs hominum*; (Chaldæus, *pulcher es animo & corpore, rex Meſſia, præ reliquis hominibus.*) *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis*, &c. *Specie tuâ & pulchritudine tuâ intende, proſperè procede, & regna.* Sic & Eccleſia eius ſponſa, de qua ibid. v. 12. dicitur, *Aſtitit regina a dextris tuis in veſtitu deaurato, circumdata varietate*, &c. *Et concupiſcet rex decorem tuum.*

Decori ſtudendum.

Vers. 7. OMNES ISTI IN GENERATIONIBVS, (per generationes, ætates & ſæcula ſibi continuè ſuccedentia) GENTIS SVÆ GLORIAM ADEPTI SVNT, ET IN DIEBVS SVIS HABENTVR IN LAVDIBVS] Id eſt, in diebus ſuis dedêre materiam laudis perpetuæ, vt tunc & deinceps à poſteris omnibus laudarentur. Græcè enim eſt καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν καύχημα. quod Complut. vertunt, *& in diebus ſuis gloriationem*, ſupple & repete, *adepti ſunt*, Roman. *& in diebus ipſorum gloriatio*; alij, *& in diebus ipſorum eſt quo gloriemur*; Tigurina, *omnes in gloriam ſuam adepti ſuis ætatibus, ſuiſque temporibus laudi fuerunt*; Syrus, *omnibus iſtis in generationibus ſuis honor, & in diebus eorum laudes.*

Qui

VERS. 8. QVI DE ILLIS NATI SVNT, RELIQVERVNT NOMEN NARRANDI LAVDES EORVM] quia ſcilicet à ſanctis patribus ſanctè educati, eorumque ſanctos mores imitati dederunt poſteris materiam laudis tam ſuæ, quàm patrum. Legit Interpres *οἱ ἐξ αὐτῶν καταλιπον ὄνομα*, id eſt (vt rectè Noſter vertit) *qui de illis nati ſunt reliquerunt nomē*. Laudat enim parres à ſibi ſimili, ſancta & felici prole ac ſoboie. Iam *τὸ οἱ* poſtponentes, ſic legunt *οἱ ἐξ αὐτῶν οἱ καταλιπον ὄνομα*, id eſt, *ſunt ex ipſis, qui reliquerunt nomen ad laudem enarrationem*. Quaſi hîc duo genera piorum deſcribantur, vnum illuſtrium hoc vertu, qui ſcilicet poſt ſe nomen & famam reliquerunt: alterum obſcurorum vſeq. quorum ſcilicet nomen cum vita interijt: vnde de ijs ait, *Et ſunt quorum non eſt memoria*. Verùm illa verba ad impios, non ad pios pertinere, ibidem oſtendam. Quare lectio Latina hîc & alibi purior & veriot eſt Græcâ moderuà: quamquam & Græca iuxta Latinam exponi poſſit hoc modo. q.d. *Sunt ex ipſis*, ſcilicet prognati filij, *qui reliquerunt nomen* ad laudē tam ſuam, quàm parentum, hoc enim idem eſt cū eo, quod Noſter vertit, *qui de illis nati ſunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorū. Sic vive, ne fruſtra te natum intelligas* ait Tullius in Catone Maiore

VERS. 9. ET SVNT QVORVM NON EST MEMORIA: ET PERIERVNT QVASI NON FVERINT: ET NATI SVNT, QVASI NON NATI: ET FILII IPSORVM CVM IPSIS] Nonnulli, vt dixi, hæc accipiunt de altero genere piorum, eorum ſcilicet, qui obſcuri vixerunt & obierunt, vt poſt ſe ſui famam non reliquerint. Vnde Syrus Græcum ſecutus totam hanc ſententiam ſic effert: *Sunt ex eis qui reliquerunt poſt ſe nomen, vt ſint ſermo in laudibus eorum. Et ſunt in ijs, quorum non eſt memoria, & perierunt ſicut perierunt*. Verùm ad impios hæc pertinere, patet ex phraſi verborum vſitata in Scriptura, qua de impijs, non de pijs, dicitur eos perijſſe, quaſi non fuerint: quodque nati ſint, quaſi non nati. Rurſum id patet ex antitheſi verſus ſequentis, quâ hîce impijs patres pios opponens ſubdit: *Sed illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt*.

Quæres, quos impios perſtringit hîc Siracides? Ianſenius cenſet perſtringi Philiſtæos Ammonitas, & Moabitas, vtpote infideles, & hoſtes Iſraëlis: quorum proinde nomen & poſteritas planè interijt: ſed hoc remotius æquo, & longiùs petitum videtur, nec ſatis connexum & oppoſitum verſui præced. (Hic enim verſus pendet à præced. eiuſque eſt pars, alterumque membrum; vt patet ex Græco, & Latinis Romanis. Haſce enim gentes potiùs oppoſuiſſet patribus & Patriarchis, quàm ijs qui de illis nati ſunt: Patriarchæ enim genti ſuæ dederunt originem & nomen, ideóque eam repræſentant; non autem filij eorum, præſertim cùm inter filios eorum multi fuerint obſcuri, imò impij.

Meliùs ergo Palacius cenſet hunc verſum, æquè ac præcedentem, pertinere ad natos ſive filios Patriarcharum. Horum enim filiorum duo genera aſſignat, vnum piorum, ideoque illuſtrium; alterum impiorum, ideóque obliuione ſepultorum. Ne quis enim obijciat, Patriarchas habuiſſe etiam filios peruerſos, ideóque ignobiles, qui nomen parentum non tam honorarunt, quàm dehoneſtarunt; id præoccupat, dicens, id verum eſſe; ſed tales filios cum ſuis planè interijſſe, ideóque eo ſtatu eſſe quaſi non fuiſſent. Vnde quaſi non exiſtentes, imò quaſi qui numquam in rerum natura fuerint, computaris qui proinde patrum, & filiorum patres ſequentium, gloriam obſcurare non poſſint. Senſus ergo & antitheſis huius verſus & præcedentis eſt. q.d. Ex illis viris glorioſis nati ſunt filij digni, quorum laudes & nomina, narrentur nati ſunt alij filij indigni memoria, qui perierunt, ac ſi nō fuiſſent: non ipſi ſolùm, ſed & eorum filij. Nam ex ſanctis illis & potentibus filij non ſolùm boni & memoriâ digni; ſed & mali, quos perpetua ſepeliuit obliuio, nati ſunt. nec enim boni ſunt omnes fructus, quos fert arbor bona. Verùm filiorum piorum laus & nomen ſupereſt, impiorum verò obliuioni traditum eſt: quare illud patrum gloriam commendat, hoc cùm deletum ſit, illi nocere aut derrahere nequit.

Porrò maximè notat diſcretionem & diſparitatem filiorum Abrahæ, & Iſaac cum poſteris ſuis. Nam ex Abraham natus eſt Iſaac; qui vti fidei & ſanctitatis, ſic & familiæ, opum & benedictionum Abrahæ fuit heres. Ex eodem Abraham natus eſt Iſmaël, qui ex familia Abrahæ eiectus & exheredatus, ita ab eadem factus eſt extorris & alienus, & poſteri eius Agareni & Saraceni infidelitate, prauiſque moribus infames, ferè fuerunt hoſtes populi Dei, putà olim Iudæorum, nunc Chriſtianorum. Similiter Iſaac genuit Iacob, eumque fidei, familiæ, terræ ſanctæ, & promiſſionum ſibi à Deo factarum reliquit heredem: Eſau verò à ſe pariter genitum, eiuſque poſteros Idumæos ijs exeluſit; vnde Idumæi ita periere, vt ne nomen quidem eorum ſuperſit.

VERS. 10. SED ILLI VIRI MISERICORDIÆ SVNT, QVORVM PIETATES NON DEFVERVNT [*Viri miſericordiæ* vocantur non tam paſſiuè, qui miſericordiam à Deo conſecuti ſunt (vt vult Rabanus) quàm actiuè, ſcilicet viri planè miſericordes, adeò vt ex miſericordia quaſi matre geniti, ex eaque toti conflati videantur, qualis fuit Iob dicens cap. 31. 18. *Ab infantia mea creuit mecum miſeratio, & de utero matris meæ egreſſa eſt mecum*. Hebraicè vocantur אַנְשֵׁי חֶסֶד *anſe cheſed*, id eſt, *viri pietatis*, id eſt viri beneficentiæ, hoc eſt planè benefici; vnde Vatab. vertit, *viri bene merentes*: Tigurina, *viri miſericordiâ freti*: vel אַנְשֵׁי תַחֲנוּנִים *anſe tachnunim*, id eſt, *viri miſerationum* quorum ſcilicet viſcera & corda plena ſunt commiſeratione & miſericordia. Poſſet quoque verti, *viri precum*, orationum vel deprecationum, id eſt feruentiſſimi deprecatores & oratores pro populo. Pietas enim duplex eſt, vna erga Deum, ſcilicet eius cultus, inuocatio & oratio: altera in proximum, ſcilicet miſericordia & beneficentia; præſertim, quia oratio iuſti ex maxima beneficentia, plus enim boni impetrat à Deo, quàm dare poſſit homo.

Viri miſericordiæ, quid.

Pro *pietas* græcè eſt *δικαιοσύναι*, id eſt *iuſtitiæ*. Sed *iuſtitiæ* in Script. ſæpè ſignificant opera miſericordiæ, quæ Noſter vocat *pietates*, quibus ſcilicet proximo vel dando, vel commodando, vel conſulendo, vel docendo, vel regendo, vel defendendo, vel ſanctas leges, ritus, ordines inſtituendo, vel quauis alia ratione ſubueniendo, benefacimus. Hæc enim beneficentia, pietatis, iuſtitiæ & ſanctitatis certum eſt indicium: quia certus indiuiduuſque eius eſt comes & effectus. Vnde patribus hoc præ cæteris dat elogium, quòd fuerint viri miſericordiæ, ac pij beneficique inceſſanter.

Pro *non defuerunt*, græcè eſt, *οὐκ ἐκλείψεσαν*,

id eſt,non ſunt obliuioni traditæ. Vnde Ianſen.opinatur legendum *non defierunt*, ſed Romani & alij legunt, *non defuerunt*,ſcilicet in hominum memoria,hoc eſt, non venerunt in obliuionem. Verùm,quia hoc minoris eſt momenti, de eoque ſuò in ſequentibus agitur; hinc potiùs videtur Noſter legiſſe οὐκ ἐπλεόθησαν,id eſt,non ſunt finitæ, non defuerunt, non ceſſarunt. q. d. Viri hi adeò fuere pleni miſericordiâ & pietate,vt eorum pia & benefica opera numquam habuerint finem, vel terminum: ſed alia alijs accumulando, imò adaugendo,ipſi ſemper ſine modo & termino,tum ſingulis,tum omnibus benefacere ſtuduerint,nouoſque benefaciendi modos excogitauerint, & vſurparint.Fauet Syrus dum vertit,*ſed iſti viri gratiæ & iuſtitiæ; gratia eorum finem non accipiet.*

Apoſtoli viri miſericordiæ duplicitur.

Appoſitè hæc SS. Apoſtolis Petro & Paulo adaptat S.Bernard. ſerm.3. de ijſdem: *Meritò*, inquit, *fratres, Apoſtolis ſanctis attribuit mater Eccleſia, quod in Sapientiæ libris legitur: Hi ſunt viri miſericordiæ, quorum iuſtitiæ obliuionem non acceperunt,cum ſemine eorum permanent bona. Sunt enim hi planè viri miſericordiæ, ſiue quia miſericordiam conſecuti, ſiue quia miſericordia pleni, ſeu quia miſericorditer à Deo nobis donati ſunt. Et vide quam miſericordiam conſecuti ſint. Paulum interroga de ſeipſo,vel magis ſponte confitentem audiuit: Qui fui blaſphemus, & perſecutor, & iniquus ſed miſericordiam conſecutus ſum.* Et poſt multa aſſerit, *viros miſericordiæ fuiſſe Apoſtolos,id eſt,plenos miſericordiâ, ſeu viros miſericordiæ datos Eccleſiæ vniuerſæ: ſcimus enim quòd viri iſti nec ſibi vixere, nec ſibi mortui ſunt; ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, magis autem nobis omnibus propter illum. Quantum enim proderit nobis eorum iuſtitia, quando ipſa quoque, ſicut oſtenſum eſt, tantum profuere peccata? Pro nobis facit eorum vita,eorum doctrina, etiam & mors ipſa. Etenim in conuerſatione continentiam,in prædicatione ſapientiam,in paſſione ſua patientiam nobis beati Apoſtoli contulerunt. Quantum vſque hodie conferre non ceſſant miſericordiæ plenum, quod eſt ſanctorum fructus orationum. Quamuis & in ipſa eorum vita adhuc inuenias, quod adnumeres, fiduciam ſcilicet, quam nobis miraculorum exhibitione præbuerunt. Et quis enumeret quàm multa nobis per eos beneficia prouenerunt? Benè ergo de eis Scriptura loquitur, Quoniam hi ſunt viri miſericordiæ.*

Deinde S.Bernard. Pro *quorum pietates non defuerunt*, legens cum Græcis, *quorum iuſtitiæ obliuionem non acceperunt*,idipſum ſic ſingulis adaptat: *Vis vt nec tua accipiat obliuionem? A triplici caue periculo, & florebis in æternum ante Dominum. Legis enim: Quia tepidus es,incipiam te euomere ex ore meo. Legis? Si auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua,&c. omnium iuſtitiorum eius non recordabor. Legis quibuſdam dicendum in iudicio: Nõ noui vos;illis ſine dubio, qui receperunt mercedem ſuam. Ergo omnis iuſtitia tepida,omnis tranſitoria,omnis venditacrit in obliuionem coram Domino. Sed non ita Apoſtolorum iuſtitiæ,quod ex eo ſatis apparet, quod ſequitur: Cum ſemine eorum permanent bona. Manent enim vſque hodie in nobis Apoſtolorum veſtigia,& eorum religio,quia ex Deo eſt,non poteſt diſſolui. Itaque ſemen Apoſtolorum ſumus per prædicationem, ſed per adoptionem & hereditatem ſemen Chriſti,& Apoſtolorum nepotes.*

Apocal.3. Ezech.18. Matth.7.

VERS.11. VERS.12. CVM SEMINE EORVM PERMANENT BONA,HEREDITAS SANCTA NEPOTES EORVM] Ita Romana: varia eſt enim hic lectio tam Latinorum, quàm Græcorum codicum. Græci enim Complut. legunt, *cum ſemine eorum permanet bona hereditas, nepotes eorum in teſtamentis.* quod Vatabl. explicat: *Quorum progenies manet bona poſſeſſio, quorumque ſemen fœdere comprehenſum eſt*; Syrus, *cum ſemine eorum perſeuerans eſt felicitas eorum, & radix eorum in filios filiorum eorum*; Romani verò, *cum ſemine eorum permanebit bona hereditas,nepotes eorũ*; Rabanus autem,*cum ſemine ipſorum perſeuerant bona,hereditas ſancta nepotum illorum*; Hugo, Ianſenius & alij, *& cum ſemine ipſorum perſeuerat bona hereditas, & nepotum illorum ſemen in teſtamentis ſtetit.* Sicque legendum cenſet Francile. Lucas, quòd hæc lectio Græcis modernis ſit conformior. Verùm nobis ſequenda eſt lectio Romana,vti communior,ſic & aptior veriorque. Senſus ergo eſt,q.d.Quia patrũ pietates non defuerunt, ſed permanſerunt; hinc earum merito Deus tribuit, vt cum ſemine, id eſt poſteris,eorum permaneant pariter bona quælibet tum temporalia,tum ſpiritalia: ac præterim hoc, quod iure maximum cenſeri debet, vt *hereditas ſancta* ſint *nepotes eorum*,vt ſcilicet poſt ſe relinquãt heredes ſanctos, putà ſanctos nepotes, vtique illi patres ſanctos imitentur: ac ſicut in poſſeſſiones opeſque, ſic & in ſanctitatem ipſorum iure quaſi hereditario ſuccedant: dat enim hoc Deus ſæpè ſanctitati patris, vt eius nepotes ſint ſancti, eſt enim ipſe miſericors *in tertiam & quartam generationem.* Exodi 20. Magna ſanè Dei eſt benedictio patrum & familiarum,cùm ob patrum documenta, exempla & merita ſanctitas ad filios & nepotes longâ generationum ſerie tranſmittitur, vti fidei cultuque Dei veri ab Abraham, Iſaac Iacob, Moſe,&c.ad omnes poſteros,totumque Iſraëlem tranſmiſſa eſt. Adde, *τὸ ſancta hereditas nepotum illorum*,vti multi legunt notat ſancta Dei promiſſa de Meſſia, de protectione Dei, de iuſtitia, gratia, gloria,&c. quæ Deus nepotibus patrum promiſit & præſtitit,eò quòd fidem & ſanctitatem patrum ſint imitati: huiuſmodi enim promiſſionum ius, inquit Ianſenius, patribus ſuis filij Patriarcharum ſucceſſerunt velut iure hereditario, fueruntque illæ promiſſiones eis velut bona hereditas. Vnde S. Paulus inter cetera dicit,Iudęorum fuiſſe promiſſa Dei: & monet vt imitatores efficiamur eorum, qui fide & patientia hereditabant promiſſiones. Et ſubiungit de heredibus poſt citationis: *Volens,* inquit, *Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iusurandum.* Et poſtea dicit, Noë inſtiturum heredem iuſtitiæ, quæ per fidem eſt. Hæc eſt ergo bona hereditas,quæ tranſit ad ſemen Patriarcharum, non tantùm carnale, ſed multò magis ſpiritale.

Rom.4. Hebr.6. Hebr.11.

ET IN TESTAMENTIS STETIT SEMEN EORVM] τὸ & eſt exegeticum & cauſale,q.d.Nepotes eorum fuerunt ſancta patrum hereditas,id eſt, ſancti eorum heredes: quia ipſi, qui fuere *ſemen*, id eſt filij & poſteri eorum, *ſteterunt in teſtamentis*, id eſt,perſtiterunt in legibus & mandatis Dei: hæc enim vocantur *teſtamenta*, id eſt pacta: quia ſub hac conditione Deus cum Patriarchis,eorumque poſteris iniit fœdus, ſi ſcilicet ipſi ſeruarent eius leges & præcepta. Hinc Secundò, hæc ſententia referenda eſt ad priorem partem verſus præced. *Cum ſemine eorum permanent bona*: hæc omnia bona hic explicat,eaque vocat *teſtamenta* q.d. Quia ipſi ſanctè perſtiterunt in teſtamentis,id eſt,in legibus, fœdere Dei ſancitis; hinc pariter perſtiterunt in teſtamentis,id eſt,in bonis fœdere Dei promiſſis. q.d. Filij & nepotes ſucceſſerunt in hereditatem & bona, quæ quaſi hereditaria Deus promiſerat patri-

patribus & poſteris eorum idque propter illos ipſos patres, quos filij imitantur, quibuſque iure hereditario tam in fide, quàm in bonis ſuccedunt. Vnde Tigurina & Ianſenius ſic explicant: Stetit in teſtamentis, id eſt foederibus Dei, ſemen patrum, id eſt, in illis ſemen illorum vſque in æternum futurum comprehenſum eſt. Vnde pro ἔστη, id eſt *ſteterunt*; Complut. legunt ἐστὶ, id eſt *eſt*. Promiſit enim Deus patribus ſe fore Deum non tantùm illorum, ſed & ſeminis ipſorum poſt eos in ſempiternum. Geneſ. 17.7. idque propter patrum merita, iuxta illud Geneſ. 22.18. *Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ: quia obediſti voci meæ.* Rectè ergo hic dicitur: Et filij eorum ſteterunt, hoc eſt, comprehenſi ſunt in teſtamentis Dei propter illos. Vnde & Græca idipſum repetunt, ac ex ijſdem Tigurina iterando ita vertit, *ſedere comprehenſa eſt progenies eorum, eademque ſuccedens poſteritas.*

Porrò hoc ſemen patrum, tempore Siracidis erat carnale, putà Hebræi, ſecundùm carnem prognati à patribus. Iam verò ijs per infidelitatem & impietatem in Chriſtum degenerantibus à fide & vita patrum, ideoque ab eorum hereditate & benedictione excluſis; in eam ſuccedunt filij ſpirituales putà fideles & Chriſtiani, qui ſecundùm fidem ſunt filij Abrahæ, ideoque eius benedictionis, & promiſſorum de gratia & gloria æterna ſunt hæredes, vti docet Apoſtolus Rom. 9.8. Vnde de his ſubdit:

VERS. 13. ET FILII EORVM PROPTER ILLOS VSQVE IN ÆTERNVM MANENT. *filij* non tam carnales, putà Iudæi: licèt enim hi tempore Siracidis eſſent fideles, ideoque glorioſi iam tamen ſunt infideles, ideoque inglorij, degeneres, viles, abiecti & infames ob occiſum Chriſtum: quàm ſpirituales, putà fideles tam ex Gentibus, quàm ex Iudæis, qui fidem & Religionem Abrahæ & Patriarcharum ſequuntur. Hi enim in æternum permanebunt tum in cælis per felicitatem, tum in terra per continuam fidelium propaginem & ſucceſſionem. Ideoque *ſemen eorum* non carnale, ſed ſpirituale, putà fidelium ſanctorumque propago continua, ET GLORIA EORVM NON DERELINQVETVR] Græcè, οὐκ ἐξαλειφθήσεται, id eſt, non delebitur, non obliterabitur; Tigurina, *poſteritas eorum manebit in perpetuum: nec gloria eorundem abolebitur*; Syrus, *in teſtamento eorum ſtat ſemen eorum, & filij filiorum eorum in operibus bonis: & vſque in ſæculum permanens eſt memoria eorum, & gloria eorum oblivioni non tradetur.*

VERS. 14. CORPORA IPSORVM IN PACE SEPVLTA SVNT] Syrus, *ſollecta ſunt.* Primò *in pace*: quia mortui ſunt pleni dierum, æquè ac bonorum operum, in ſenectute bona, ſaturi vitæ huius, auidi alterius melioris vti de Abraham dicitur Geneſ. 25. 8. Corpus enim tot tamque longis & continuis huius ævi laboribus, doloribus, ærumnis, perſecutionibus, hoſtibus, cum quibus aſſiduè conflictatur, feſſum & fractum, optabat per mortem ijs omnibus liberari, ac requieſcere in ſepulcro, ſicut anima in ſinu Abrahæ, iuxta illud Iob 3.15. *Nunc enim dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem*, &c.

Mortui in pace. Primo.

Secundo. Secundò, *in pace*: quia habuerunt ſua iuſta funebria, putà exequias, planctum, pompam funeris, &c. tamquam in pace ſepulti, quæ in bello ſæpè negantur. Inter hæc iuſtè autem computantur preces, eleëmoſynæ, & ſacrificia pro defunctis, qualia Iudæos credidiſſe & vſurpaſſe liquet 2. Machab. 12. v. 43.

Carnel. in Eccleſiaſt.

A Tertiò, *in pace*: quia à ſuis, & inter ſuos, cum quibus pacificè & amicè vixerant, ſepulti ſunt. Hoc enim eſt naturale hominis deſiderium, vt eſſ quibus amicè vixeris, cum iiſdem pacifice ſepelias: vt inter amicos & conſanguineos ſit communio ſepulcri in morte, vti fuit domûs in vita. Hinc Abraham ſepultus eſt cum Sara vxore in ſpelunca duplici, Geneſ. 25.10. In eâdem ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca: ideoque in eadem ſepeliri voluit Iacob cum Lia, Geneſ. 49.31. Hinc Ioſeph moriens in Ægypto, ibidem ſepeliri noluit, ſed inter ſuos in Chanaan: vnde adiurans ſuos, *Aſportate*, inquit, *oſſa mea vobiſcum de loco iſto*, Geneſ. 50.24. Hinc illa phraſis in Script. frequens, *Congregatus*, vel, *appoſitus eſt ad patres ſuos.* *Tertiò.*

Quarto, *in pace*: quia corpore quieſcente in ſepulcro, anima deſcendebat ad limbum patrum, ibique inter ſuos amicè quieſcebat in ſinu Abrahæ. Vnde Tigur. vertit, *in re placida ſepulta ſunt eorum corpora.* *Quartò.*

B

Quintò, *in pace*: quia ſepulcra eorum non fuere turbata, nec violata: vti Gentiles ſepulcra ſuorum turbabant, euocando manes defunctorum per diuinos & magos. Sicut Saul per pythoniſſam euocauit animam Samuelis; qui proinde indignans ei dixit: *Quare inquieta{ſti me vt ſuſcitarer?* 1. Reg. 28.15. *Quintò.*

Sextò, *in pace*: quia expectabant reſurrectionem in qua corpus cum anima in pace & felicitate perpetua beatum & glorioſum degeret, iuxta illud Pſalmi: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam.* Et illud Simeonis: *Nunc dimittis ſeruum tuum, Domine, ſecundùm verbum tuum in pace.* Hinc Romæ in introitu cryptæ S. Priciliæ, vbi plurima Sanctorum corpora ſepulta ſunt, inſcriptum legimus: *Expectamus hîc requiem*: quam defunctis apprecatur Eccleſia, dicens, *Requiem æternam dona eis Domine.* *Sextò.*

C

Septimò, *in pace*: id eſt, in honore, decore & ſplendore ſiue opulenter, ſplendidè & magnificè (*pax* enim Hebræis opes, rerum copiam, omneque bonum ſignificat) ſepulta ſunt; quia habuerunt monumenta, imò mauſolæa opulenta & magnificat quale fuit Dauidis, de quo audi Ioſephum lib. 7. Antiq. ſub finem: *Sepelivit autem eum filius Salomon Hieroſolymis magnificè præter ſolennia illa in regum ſepulcris, illatis etiam in monumentum eius maximis diuitijs, quarum magnitudinẽ facile ſit conijcere ex hoc quod dicemus. Nam poſt annos D. CCC. Hyrcanus pontifex oppugnatus ab Antiocho, cognomine Pio, Demetrij filio, volens pecuniam ei dare, vt abducto exercitu obſidionem ſolueret; nec valens aliunde ſumere, apertâ cellâ monumenti Dauidis, & prolatis inde tribus talentorum millibus eorumq; parte Antiocho numeratâ, oppugnationis periculo ſe exemit ſuus & alibi indicauimus: At verò poſt multos annos elapſos, Herodes rex aliâ cellâ apertâ magnam pecuniæ ſummam ſuſtulit.* Similia fuere aliorum regum, Patriarcharum & Prophetarum monumenta, quæ poſteri magna reuerentia coluere & venerati ſunt, iuxta illud Chriſti: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui ædificatis ſepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum*, &c. Matth. 23.29. Sic Iacob erexit titulum in ſepulcro Rachel vxoris ſuæ, Geneſ. 35.20. Sic de Chriſto prædixit Iſaias c. 11.20. *Et erit ſepulcrum eius glorioſum.* Sic Romæ & alibi videmus & veneramur glorioſa & magnifica S. Petri, S. Pauli, S. Laurentij, S. Sebaſtiani, S. Cæciliæ, S. Agnetis, &c. monumenta. Vt alia taceam, quæ in hanc rem admiranda recenſui Iſaiæ 11.14. *Septimò.* *Dauidis Mauſoleũ.*

D

Vide & mirare quàm glorioſum ſit Aſſiſij S. Franciſci humilis & pauperis (qui pro Chriſto orbis ſe ludibrium & prodigium effecit, adeóque moriens ex ſumma humilitate optauit, & quantum in ſe erat voluit ſepeliri in colle inferni, putà in loco malefactorum ſupplicijs deſtinato) monumentum. vnde eidem hoc epitaphium vncialibus litteris inſcribi iuſſit Pontifex: *Franciſci Romani celſa humilitate conſpicui, Chriſtiani orbis fulcimenti, Eccleſiæ reparatoris, corpori nec viuenti, nec mortuo, Chriſti crucifixi plagarum clauorumq; inſignibus admirando, Papa nonæ fuæ ætatis collacrymans, lætificans & exultans inſtitit, manu, munificentia poſuit, anno Domini M. ccxxvij. xvj. Kalendas Auguſti. Ante obitum mortuus, poſt obitum viuus.* Quia ſcilicet in vita mortificationem Ieſu in corpore ſuo circumtulit, poſt mortem verò integro corpore ſtans, & viuidis oculis reſpectans in cælum, cum ſacris ſtigmatibus ſibi à Chriſto impreſſis, ſanguine quaſi recenti manantibus perſeuerat. Talem enim eum vidit Nicolaus V. Pontif. anno 1449. Vide Waddingum in Annal. Minorum anno Chriſti 1230.

Epitaphium S. Franciſci.

ET NOMEN EORVM VIVIT IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM] Tigur. *nomenque viuit per omnes ætates ſæculorum*, tum in cælo apud Deũ, angelos & Beatos, tum in terra apud homines omnium terrarum & temporum. Per *nomen* intellige tum nomen & famam, tum metonymicè rem nominatam, ſiue cuius eſt nomen, putà ipſos patres. Hi enim quoad animam tempore Siracidis viuebant feliciter in ſinu Abrahæ, iam verò poſt Chriſtum viuunt feliciùs in cælo, ac reſurrectione cõmuni reſurgentes in corpore & anima viuent feliciſſimè, ac gloria æterna donabuntur; quin & multi eorum iam cum Chriſto reſurrexerunt, & in cælum glorioſi aſcenderunt, vt patet Matth. 27. 52. Corpori enim eorum, quod in pace ſepultum eſſe dixit, opponit nomen quod maximè in anima conſiſtit. Anima enim deſiderat nomen & famam æternam, quia ipſa eſt immortalis & æterna, appetitúque eſſe beata & felix in æternum; cuius beatitudinis comes & aſſecla eſt fama æterna. Hic ergo appetitus famæ & nominis æterni, ſignum & effectus eſt immortalitatis animæ. Ex eo enim quòd ipſa ſit immortalis, appetit immortale nomen, ſed verum, non vmbraticum, putà fundatum in immortali eius felicitate & gloria. Quid enim prodeſt Alexandro, Pompeio, Iulio Cæſari nomen æternum cùm anima eorũ crucietur in gehenna, nec ſenſum huius nominis & famæ habere queat, imò eam ignoret? vel, ſi cognoſcat, id ei non ad voluptatem, ſed ad maius tormentum cedit. Porrò huius nominis, famæ & gloriæ radix & cauſa eſt virtus eximia: hæc enim parit nomen & famam, fama parit gloriam. Hinc Romæ in templo S. Mariæ Angelorum ſepulcro Cardinalis Alciati hoc epitaphium inſculptum legimus:

Virtute vixit,
Memoria vivit,
Gloria vivet,
Fama per ora volat, ſpiritus aſtra tenet.

Magnus ille & felix, cui in veritate dari poterit hoc epitaphium.

Appetit anima nomen æternum, quia ipſa eſt immortalis & æterna.

VERS. 15. SAPIENTIAM IPSORVM NARRENT POPVLI, ET LAVDEM EORVM NVNTIET ECCLESIA] Ita Roman. licet Ianſen. & nonnulli alij pro *narrent* legant in præſenti *narrant*, & pro *nuntiet*, *nuntiat*. Sic & Tigur. *populi*, inquit, *prædicant ſapientiam eorum, contiſq; laudes celebrant.* Græca habent in futuro, *ſapientiam ipſorum enarrabunt populi, & laudem* ἐξαγγελεῖ (licet Complut. & Romana alio accentu legant ἐξαγγέλλει in præſenti, id eſt *annuntiat* (id eſt *annuntiabit Eccleſia*. Omnia hęc eòdem redeunt. q.d. Heroës hi ob ſua facinora digni ſunt, vt eorum ſapientiam & laudes perpetuo celebret Eccleſia, ideóque horror omnes vt id faciant, nec dubito quin multi id facturi ſint, quare ſicut nunc eos celebrant, ita deinceps omni ævo celebrabunt. Nam *ſanctorum memoria eſt ad virtutem via, & ſanctitatis ſtimulus*, ait S. Antonius, teſte Athanaſ. in Vita eius cap. 28.

SECVNDA PARS CAPITIS.

continens encomia ſingulorum Patriarcharum.

Encomium Henoch.

Verſ. 16. Henoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradiſum, vt det gentibus pœnitentiam.

HENOCH PLACVIT DEO, ET TRANSLATVS EST IN PARADISVM, VT DET GENTIBVS POENITENTIAM] Poſt communes omnium laudes, iam ſingulorum elogia orditur. Incipit ab Henoch omiſſo Adam, Abel, Seth, Enos; quia Henoch his omnibus ceteriſque anteceſſoribus fuit illuſtrior, ideoque dignus, qui quaſi dux ducat hunc heroum chorum, præſertim quia Henoch non ſibi tantùm ſanctè vixit, vti Abel, Seth; ſed & toti orbi ſua ſanctitate præluxit, ac multò magis prælucebit in fine mundi, quò à Deo reſeruatur & deſtinatur. Henoch enim *ambulauit cum Deo*, id eſt, vt Septuag. eoſque ſecutus Siracides vertunt, *placuit Deo*, ſcilicet, ſicut ſeruus chariſſimus ſuo placet hero, aut filius placet patri. Vide dicta Geneſ. 5. 22. vbi & de tranſlatione eius dixi. Porrò S. Irenæus lib. 4. c. 30. *Henoch*, ait, *ſine circumciſione placens Deo, cùm eſſet homo, Dei legatione ad angelos fungebatur, tranſlatus eſt, & conſeruatur vſq; nunc teſtis iudicij Dei, quoniam angeli quidem tranſgreſſi deciderunt in iudicium, homo autem placens tranſlatus eſt in ſalutẽ.* Angelos vocat, quos Moſes Geneſ. 6. 2. vocat *filios Dei*, putà filios Seth, qui commixti ardenti concupiſcentia cum filiabus hominum, putà Caini, ex eis procrearunt gigantes ſuperbos & impios, ob quos proinde Deus induxit orbi diluuium, ſùm priùs ad eos corrigendos miſiſſet Henoch, ſed fruſtra. Hos filios Dei & gigantes Irenæus, ſecutus Ioſephum, Philonem & alios, cenſuit, vt videtur, fuiſſe angelos vel bonos, vel malos ſiue dæmones. Vide dicta Geneſ. 6. Cauſa ergo tranſlationis Henoch fuit eximia eius ſanctitas, qua mirè placuit Deo. Vnde Nazianz. in carm. de Laud. virgin.

Alma fides, ait, *pietaſq;, ad ſidera vexit Henochum.*

Et orat. 20. *Omnis eius vita*, inquit, *nil aliud quàm tranſlatio erat*: mentem enim à terra tranſtulerat in cælum ad Deum, cum quo ambulabat. Et auctor de Mirabil. S. Script. apud S. Auguſt. lib. 1. cap. 3. *Henoch*, inquit, *ſine morte, per totius pene ſæculi tempus remotus ab hominum conuerſatione cuſtoditur, vt in eo, qualiter homines, ſi non peccarent, generatâ prole cum-*

VERS. 16.

tranſmutaretur in vitam ſpiritualem ſine morte, offenderetur.

Nota, *τὸ in paradiſum* iam non eſt in Græco, ſed Noſter id olim in Græco legit, vti cenſet Sixtus Senenſis, Delrio & alij; aut certè in *τῷ tranſlatus eſt* ſubintelligi intellexit, vti vult Ianſenius. Communis enim Eccleſiæ & fidelium omni ævo ſenſus fuit, Henoch tranſlatum eſſe in paradiſum: quare cùm dicebatur Henoch trãſlatus, illicò omnes intelligebant in paradiſum eſſe tranſlatum. Id ita eſſe liquet ex S. Athanaſ. in narratione Nicenæ Synodi, vbi ait quòd Henoch *μετέθη*, id eſt, tranſlatus eſt, ſcilicet in paradiſum, vt doctè vertit eius interpres: comparat enim S. Athanaſ. Henoch Adamo in eo quòd Adam poſitus ſit in paradiſo, Henoch verò *μετέθη*, id eſt trãſlatus ſit in paradiſum: nec enim alius locus ei cum Deo ambulanti, & iam à terris tranſlato cõgruus aſſignari poterat. Quare de fide eſt Henoch eſſe tranſlatum in paradiſum. Id enim expreſsè hîc aſſerit S. Script. putà Latina Vulgata, quam vt authenticam veramque S. Script. in omnibus recipiendam, Græciſque & Hebræis anteferendã eſſe ſanxit S. Synodus Trident. ſeſſ. 4. Vnde concors ſententia Patrum & interpretum, ac cõmunis totius Eccleſiæ ſenſus eſt, Henoch tranſlatum eſſe in paradiſum, etſi nonnulli, quis & vbi ſit hic paradiſus, dubitent. Simili modo pſalmo 95. 10. *Dominus regnauit*, Septu. olim addebant *à ligno*. Sic enim legerunt S. Iuſtin. S. Cyprian. Tertull. S. Auguſt. S. Leo, Arnobius, Lactãtius, Caſſiodorus, Theodulphus, ac etiamnum legit Pſalterium Romanum, quin & hymnus Eccleſiaſt. de Paſſione: iã tamen nulli codices Græci vel Latini habent *τὸ à ligno*, imò nec S. Hier. in Pſalmorũ editione iuxta Sept. à ſe correcta: multo minùs in verſione ſua ex Hebræo. In Hebræo enim non eſt *τὸ à ligno*; ſed Septuag. id addiderunt myſterij cauſa, vt Chriſti regnum merito crucis adeptum prophetarent, quod tamen iam excidit, & in nullis Biblijs reperitur; quin & Theodor. idipſum non legit in Comment. Pſalm.

Henoch tranſlatus in paradiſum.

Quæſt. Reſp. Primò.

Quæritur ergo, quis ſit paradiſus, in quem tranſlatus eſt Henoch? Primò, aliqui per paradiſum accipiunt limbum patrũ, ſiue ſinum Abrahæ, de quo Chriſtus in cruce dixit latroni pœnitenti: *Hodie mecum eris in paradiſo*. Verùm ante Chriſtum limbus hic carcer erat inferni, non paradiſus terræ aut cœli, Chriſtus autem poſt mortem eò deſcendens, beauſque patres, ac donans eos viſione ſuæ diuinitatis, carcerem hunc commutauit in paradiſum.

Secundò.

Secundò, alij per paradiſum accipiunt cælum. Ita S. Ambroſ. lib. de Paradiſo c. 3. ait Henoch raptum eſſe ad cælum, & S. Hieron. in c. 9. Amos, aſſerit eum cum Elia aſcendiſſe in cælum. Sic & S. Gregor. homil. 29. in Euang. Sic & Dorotheus in Synopſi, ait eos cælos penetraſſe ac cum angelis in cælis agere. Et Alcimus Auitus lib. 4. de Diluuio cap. 6. canit eos

Terrenas liquiſſe domos, intraſſe ſupernas.

Vnde Procopius Gazæus in Geneſ. 2. & nonnulli alij inferunt eos eſſe beatos, & frui viſione Dei, ac in corporibus glorioſis regnare cum Chriſto.

Verùm huic ſententiæ repugnat, quòd necdum ſint mortui, ac rediturí, vt pro Chriſto laborent & moriantur, itaque beentur & glorificentur. Certabunt enim contra Antichriſtum ab eóque occidentur. Pluribus eandem ſententiam refutaui Geneſ. 5. 22.

Porrò S. Ambroſ. S. Gregor. & nonnulli alij iam citati, exponendi ſunt commodè, ſcilicet quòd per cælum accipiant aërem: cenſuerunt enim paradiſum eſſe loco terris altiore & aëreo, idque ex eo quòd Elias dicatur per turbinem raptus in cælum, 4. Regum 2. Quare ſicut ille locus exponi poteſt, quòd ſcilicet Elias raptus ſit in aërem, vt per illum tranſferretur in paradiſum; ſic quoque eodem ſenſu exponi poſſunt Patres citati. Sic enim diſertè ſe explicat S. Gregor. homil. 29. in Euangel.

Terrũ, eſſe terreſtrem. Prob. Primò.

Dico ergo, paradiſum hunc eſſe in terra, ac videri terreſtrem illum, in quo primitùs à Deo collocatus fuit Adam. Probatur id Primò, quia hunc in Script. ſignificat communiter nomen *paradiſus*, cum ſimpliciter nominatur: nam aliàs aliquid additur, quo determinatur ad quid aliud.

Secundò.

Secundò, quia Elias & Henoch non ſunt in cælo, cùm necdum ſint mortui, multò minùs beati non etiam ſunt in inferno, quia ille eſt carcer & gehenna, non paradiſus. Ergo ſunt in terra. Si in terra, ergo ſunt in paradiſo terreſtri, cùm nullus ſit locus melior & dignior eorum raptu & felici vita, tum ob loci puritatem & amœnitatem, tum ob aëris temperiem & benignitatem.

Tertiò.

Tertiò, quia eò raptum eſſe Henoch, ac deinde Eliam, diſertè docent plurimi Patrum & Doctorum, ac inprimis S. Irenæus l. 5. Contra hæreſ. c. 5. vbi aſſerit ſe id accepiſſe ex traditione presbyterorum Aſiæ, qui idipſum ab Apoſtolis acceperunt; S. Iuſtinus Martyr (vel quiſquis eſt Auctor: non enim videtur eſſe S. Iuſtini, quia citat Originem qu. 81. & 83. ac q. 86. citat Irenæum, eumque vocat Martyrem, cùm Iuſtinus vtroque fuerit antiquior) quæſt. 85. ad Orthodoxos, Victorinus in Apolog. c. 11. S. Athanaſ. epiſt. de recipienda Nicena Synodo, S. Ephrem apud Barcepham lib. de Paradiſo cap. 1. S. Hieron epiſt. 61. ad Pammachium, vbi Henoch & Eliam vocat *colonos paradiſi*; S. Auguſt. l. 1. de Peccat. mer. & remiſſ. cap. 3. Primaſius. Haymo, Anſelm. Ribera in cap. 11. ad Hebr. S. Iſidorus lib. de Vita & morte Sanct. c. 3. S. Thom. 3. p. qu. 49. a. 5. ad 2, vbi addit probabile eſſe eos ligno vitæ ali, & conſeruari; Lyran. & & Palacius hîc, Abulenſ. in Geneſ. c. 5. Bellar. li. de Gratia primi hominis c. 12. D. Soto in 4. diſt. 46. q. 1. a. 1. Gregor. de Valentia tom. 1. diſp. 7. q. 6. puncto 2. ad 3. Tyræus de Filij Dei apparit. Taborina c. 3. Suarez 3. p. q. 59. ar. 6. diſp. 56. ſect. 1. Malvenda de Paradiſo c. 87. Delrio adagio 787. Hi auctores dicunt Eliã & Henoch non tantùm raptos eſſe in paradiſum, ſed etiamnum in eo degere; vnde Rabanus hunc Siracidis locum ſic legit, *Henoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradiſo.*

Dices: Paradiſus poſt Henoch tempore Noë obrutus fuit aquis, indeque eius amœnitas depetijt: ergo tunc iã eo degere nequibat Henoch. Reſp. Multi negant antecedens, alij iã totum, alij ex parte. Quid enim vetat dicere, Deum partem aliquam paradiſi à diluuio intactam ſeruaſſe, vt in eo conſeruaret Henoch, qui vti à culpa erat immunis, ſic congruebat vt eſſet & à pœna diluuij? Sed eſto totus paradiſus cataclyſmo fuerit obrutus; is tamen aquis mox ſubſidentibus tursũ emerſit, cui proinde cum amœnitate ſuum ciuem Henoch, in ære tempore diluuij ſublatum, reſtituit Deus. Hominis enim terreni locus eſt terra, non aer: in terra autem Henocho iam in gratia per

Henoch æternitatis candidatus.

raptum confirmato, & æterniratis candidato congruentior non erat locus, quàm paradiſus. Hæc valdè probabiliter dicuntur; nihil tamen hic de fide certum eſt, vt docet S. Auguſt. l. 2. de Peccat. mer. & remiſſ. c. 3. Quare nonnihil exorbitat Sixtus Senenſis lib. 5. Biblioth. annot. 36. dum aſſerit contra regulam rectæ fidei eſſe, negare Henoch & Eliam tranſlatos eſſe in paradiſum terreſtrem: nam paradiſus quemlibet locum amœnum ſignificat, ſiue in cælo ſit, ſiue in aere, ſiue in terra. Vnde S. Chryſoſt. homil. 21. in Geneſ. S. Gregor. homil. 29. in Euangel. S. Cyprian. de Montibus Sina & Sion aiunt, neſciri in quem locum tranſlati ſint Henoch & Elias.

Symbolicè *ſò in paradiſum*, ſignificat Henoch æquè ac Eliam in magna corporis & animi quiete ac voluptate degere: paradiſus enim eſt locus voluptatis. ita S. Gregor. hom. 29. in Euang. vbi docet Henoch & Eliæ raptum præſignaſſe aſcenſum Chriſti in cælum. Nam vterque per raptum confirmatus eſt in gratia, & in bono, ita vt non ſint in periculo peccati vllius: ſunt enim medij inter viatores & beatos, ac candidati beatitudinis. Rurſum

Henoch confirmatus in gratia.

cùm ſint iuſti, & mereri non poſſint, vtiq; æquum eſt vt nec poſſint demereri: alioqui eſſet iniqua, & ad malum quàm ad bonum pronior, ideóque peior eorum conditio. Secundò, hinc infert Suarez loco citato, eos minimè pati inordinatos fomitis motus, nec illam corporis corruptionē, quæ aggrauat animam, & ſenſum deprimit multa cogitantem: tum, quia ad perfectam animi puritatem & quietem hoc ferè neceſſarium eſt; tum etiam, quia cùm priuentur perfecta felicitate, eamque Dei abſentiam propter ipſummet Deum patientiſſimè ferant, decet vt ſaltem fruantur maximis bonis & gaudijs tam in animo, quàm in corpore; neque enim corpora, quæ corrumpuntur, illorum aggrauant animas; aut terrena inhabitatio ſenſus eorum tamquam multa cogitantes deprimit, qui cum Deo ambulaſſe noſcūtur: factum eſt impedimentū omne de medio, occaſio vniuerſa ſublata, materies nulla relicta eſt, quę eorum affectum aggrauet, vel deprimat intellectum. Nam & priorem (id eſt Henoch) ob hoc raptum Scriptura cōmenſorat, ne fortè vincat malitia ſapientiam, & ne intellectus eius, vel anima, vltrà decipi valeat aut mutari. Tertiò, ex dictis colligit ibidem Suarez, eos maximis Dei conſolationibus diuiniſque illuſtrationibus, ac frequentibus reuelationibus gaudere, de ijs ſaltem rebus quæ eorum ſtatui conſentaneæ ſunt. Vnde non dubito, inquit, quin aduentum Chriſti, mundique redemptionem per ipſum iam conſummatam agnouerint. Illius enim venturi expreſſam fidem priùs habuerunt, eiuſque aduentum maximè deſiderarunt; non ergo decebat eos in tenebris nunc & in errore verſari, quin potiùs de Elia cōſtat ex Euangelio, eum in die transfigurationis vidiſſe & allocutum fuiſſe Chriſtum: atque idem exiſtimari poteſt de Henoch, ſcilicet quòd aliquando ipſum viderit. An verò nunc videant illum ſecundùm humanitatem, incertum eſt. Vnde S. Bernard. ſerm. 6. de Aſcenſ. Domini: *Felices*, inquit *illi viri, per quos diuina aſcenſio legitur præſignata, Henoch raptus, tranſlatus Elias: felices, planè qui ſoli iam Deo vnuntur, ſoli vacant, intelligendo, diligendo, fruendo.* Et rationem addit, quam apud eumdem vide.

Sapient. 4. Vita Henoch qualis.

Tropol. Henoch cum Deo ambulantem & in paradiſo verſantem imitantur Religioſi, qui abdicatis curis ſæcularibus totos ſe Deo conſecrarunt, vacantque orationi & contemplationi. Talis fuit Bonoſus ſocius S. Hieronymi, de quo ipſe epiſt. 41. ad Ruffinum: *Quaſi quidam*, inquit, *nouus paradiſi colonus intedit: nullus ibi agricolarum, nullus monachorum adhæret lateri comes. Solus ibi, imò iam Chriſto comitante non ſolus vides gloriam Dei, quam etiam Apoſtoli niſi in deſerto non viderant.* Talis fuit quoque S. Marcella. Vnde idem S. Hieron. epiſt. 18. ad Marcellam: *Habeat ſibi Roma*, inquit, *ſuas tumultus, arenas ſæuas, circos inſanias, theatra luxurient, nobis adhærere Domino bonum eſt, & ponere in Domino ſpem noſtram, vt cùm tanta reperiamus in cælo, parua & caduca quæſiſſe nos doleamus in terra.* Vnde & addit: *Videri & videre, ſalutari & ſalutare, à propoſito monachorum, & à quiete alienum eſt.*

Religioſi ſimilis Henoch.

Anagog. Henoch typus fuit reſurrectionis & renouationis mundi; vnde Henoch hebraicè idem eſt quòd innouatio, inquit Anaſtaſius Sinaita Patriarcha Antioch. lib. 7. Hexamer. Et lib. 10. *Henoch*, inquit, *primus tamquam placens Deo deſcripſit, ac figuranit reſurrectionem immortalis effectus, & à Deo tranſlatus.* Et Tertull. lib. de Anima c. 58. loquens de Henoch & Elia: *Æternitatis candidati*, inquit, *ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis edidicunt.* Sic & Theodor. quæſt. 45. docet Henoch fuiſſe præconem & typum reſurrectionis. Et S. Greg. 8. Moral. ſub fin. *Henoch*, inquit, *dedicatio dicitur: Iniqui ergo ſe in primordijs dedicant, quia in hac vita, quæ antè eſt, cordis ſæculum plantant, vt hîc ad votum floreant, & ſequenti patria funditus areſcant. Ex iuſtis verò ſeptimus Henoch oritur, quia eorum vitæ feſta dedicatio in fine ſeruatur.* Hinc S. Epiphan. in Ancorato longiuſculè ante finem Henoch & Eliam vocat *duos primogenitos noſtræ reſurrectionis*. Et S. Aug. li. 15. de Ciuit. c. 19. *Henoch*, ait, *tranſlatio noſtræ dedicationis* (quæ fiet in reſurrectione) *eſt præfigurata dilatio.*

Henoch, id eſt, innouatio, typus reſurrectionis.

Henoch ſimilis fuit S. Iulianus ſecundus Conchæ in Hiſpania Epiſcopus, qui proinde moriturus anno Domini 1208. die 28. Ianuarij cinere & cilicio coopertus, vidit B. Virginem ſtipatam choris angelorum & virginum cantantium: *Ecce ſacerdos magnus, qui in diebus ſuis placuit Deo*, &c. ac B. Virgo ad eum conuerſa: *Accipe*, inquit, *ſerue Dei palmam in ſignum virginitatis, quàm iugiter inuiolatam conſeruaſti.* Vnde poſt mortem aſtantes vidêre ex ore eius prodeuntem palmam niue candidiorem, quæ concinentibus pariter angelis in cælum ferebatur. Mira enim fuerat eius vita, ac inter alia cùm baptizaretur, apparuit mitra cum baculo portendens ſanctum eius epiſcopatum, in quo omnes ſuos prouentus erogabat in pauperes, cùm interim ipſe vimina texendo victum ſibi tenuem compararet. Quocirca iumenta cælitus miſſa ad eum frumenta in pauperes eroganda deportarunt. Hęc & plura in eius Vita refert Franc. Eſcudero ſacerdos è Societ. Ieſu.

S. Iulianus à B. Virgine palma donatus.

VT DET GENTIBVS POENITENTIAM] Ita legendum cum Rom. & Græcis, ſcilicet *pœnitentiam*, non *ſapientiam*, vt legit Rabanus & alij; licèt eōdem redeat ſenſus: vera enim peccatoribus ſapiētia eſt pœnitentia. Senſus eſt, q. d. Tranſlatus eſt Henoch, vt rediens det gentibus exempla, monita, ſtimulos & hortamenta pœnitentiæ, quibus ipſæ commotæ pœnitentiam agant pro peccatis, quas in fine mundi per Antichriſtum, eiuſque præcurſores

ſores aſſeclas toto orbe abundabunt, & inſtar diluuij exundabunt. Sicut enim S. Ioannis Baptiſtæ, qui præcurſor fuit primi aduentus Chriſti, vox erat, *Pœnitentiam agite*, appropinquat Chriſtus, *appropinquat regnum cœlorum*, Matth. 3. v. 2. ſic multò magis eadem erit vox Henoch & Eliæ, præcurſorum ſecundi aduentus Chriſti venientis ad iudicium.

Nota *Ex gentibus.* Henoch enim fuit Gentilis, putà ante Abraham & Moſen, quibus data eſt circumciſio & iudaiſmus: ipſe ergo quaſi Gentilis Gentibus contribulibus, imò filijs (omnes enim homines ſicut prognati ſunt ex Noë, ſic & ex Henoch, qui fuit atauus Noe) ſuis prædicabit pœnitentiam; ſicut Elias, quaſi Iudæus, eamdem prædicabit Iudæis, ideóque veſtientur ſaccis, id eſt cilicijs, tamquam præcones pœnitentiæ, Apocal. 11. 3.

Ex hoc Siracidis loco certum eſt, Henoch æquè ac Eliam, rediturum ſub finem mundi, vt homines ab Antichriſto in infidelitatem, vitiaque omnia protractos, reducant ad fidem & virtutem. Hic enim eſt ſenſus & conſenſus Eccleſiæ omniumque orthodoxorum. Idem prædixit S. Ioannes Apocal. 11. 3. vbi & eorum vitam mortemque deſcribit. Vide ibi dicta.

Porrò Deus ex infinitis hominibus ſuo beneplacito hos duos elegit ad tantum opus, ideóque inſigni Dei amore, religione & zelo eos induit & armauit. Idque congruè, quia Henoch fuit ante diluuium in lege naturæ ex priſcis primiſque orbis patriarchis: Elias verò fuit Propheta in lege Moſis per ſanctitatem, zelum & miracula notiſſimus, & Iudæis expectatiſſimus. Igitur illos, non alios, huic operi deſtinauit; tum vt admirabilior eſſet eorum prædicatio ac teſtificatio; tum, vt oſtenderetur idem Deus omnis legis, naturæ, ſcriptæ & gratiæ; atque idem Chriſtus, eademque fides, quæ ab initio mundi vſque ad finem prædicatur, & in eadem Eccleſia militante perſeuerat.

Græci codices moderni hic, vti & alibi ſæpè, à Latina Vulgata diſſentiunt. habent enim; Ἐνὼχ μετατέθη ὑπόδειγμα μετανοίας, Ϛ μέλλουσιν, id eſt, *Henoch tranſlatus eſt exemplum pœnitentiæ generationibus*; Tigurina, *Henoch ſublatus eſt exemplum emendandæ vitæ nationibus*; alij, *ætatibus*; vt ſcilicet ex eius tranſlatione, inquit, Ianſenius omnes intelligentes Deo curæ eſſe eos qui illi ſtudent placere, etiam ipſi à mala ſua vita conuertantur, & pœnitentiam agant, Deo ſe commendare ſtudentes. Aut q. d. Tranſlatus eſt Henoch, quia, cùm viueret, erat omnibus generationibus exemplum pœnitentiæ: vt ſignificetur eum tranſlatū, quia, cùm viueret, erat omnibus ſpeculum pœnitentiæ; nimirum quia ſua ſancta vita homines ſui ſæculi docebat pœnitentiam, & ad eam trahebat. Noſtra ergo lectio, vt accedat ad lectionem originalem, ſic videtur accipienda; Henoch tranſlatus eſt in paradiſum, hoc eſt, in locum aliquem voluptatis ſoli Deo notum, vt hac ſua tranſlatione daret Gentibus pœnitentiam, hoc eſt, ad meliorem vitam homines prouocaret, intelligentes quàm ſint Deo curæ hi qui placent ei, & quàm odiat peccatores, ex quorum conſortio ante tempus ſuum famulum rapere ſtuduit. De eo enim videtur peculiariter dictum illud Sapient. cap. 4. *Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.* Cùm enim mundus iam cœpiſſet ex corruptione peccati Adæ, & exemplis filiorum Cain eſſe peſtilentiſſimos, mille iam ferè exactis annis à condito Adam, 669. annis ante diluuium, Dominus huic Henoch indidit inſigniter bonam mentem, & in timore Dei illum perfecit, vt ambularet in innocentia cordis ſui ad omne beneplacitum Dei, vt eſſet velut lucerna ardens in tenebroſo ſæculo: ſanctiſſimè enim vixit 355. annis, homines ſui ſæculi facto & verbo pœnitentiam docens: quem, cùm nō proficeret, rapuit ex hoc ſæculo nequam, tum, ne malitia mutaret animum eius ex prauitate peſſimorum exemplorum; tum, vt ipſa tranſlatione oſtenderet Deus, quàm ſint illi curæ, pij, & quàm oderit impios, ex quorum conſortio rapuit ſeruum ſuum, tamquam quo dignus non erat mundus, ſicque etiam eis pœnitentiæ daret occaſionem.

Hæc Ianſenius, qui proinde negat ex hoc loco efficaciter probari Henoch venturum in fine mundi, vt contra Antichriſtum dimicet. Verùm planè alius eſt ceterorum Interpretum & fidelium ſenſus. Quocirca noſter Interpres pro ὑπόδειγμα μετανοίας, videtur legiſſe ἵνα δῷ μετάνοιαν, id eſt, *vt det pœnitentiam*; eamq; lectionem ſecuti videntur veteres & recentiores paſſim, qui ex hoc loco vnanimiter & conſtanter docent, Henoch venturum cum Elia contra Antichriſtum: non enim eſt alius in Script. locus qui clarè idipſum ſignificet. niſi hic. Igitur Latina Vulgata præferenda hoc loco, æquè ac alijs, eſt Græcis modernis, planeque amplectenda ex decreto Concilij Trident. ſeſſ. 4. Quare nō Latina Græcis, ſed Græca Latinis adaptanda ſunt, vt ſenſus ſit, Tranſlatus eſt Henoch, vt ſit exemplum & documentum pœnitentiæ ætatibus futuris in fine mundi. Hoc enim arguit vè *tranſlatus eſt*. Nam vt ſuo ſæculo eſſet viuum exemplar pœnitentiæ, non transferri, ſed in vita ſuperſtes manere debuiſſet; cùm ergo tranſlatus ſit, ſignum eſt eum futuris ſæculis reſeruari. Vnde Tertull. lib. de Anima c. 50. loquens de Henoch & Elia: *Morituri*, inquit, *reſeruantur vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguant.* Et S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor; non enim videtur eſſe S. Auguſt. lib. 1. de Mirabil. S. Scrip. c. 3. *Henoch*, inquit, *adhuc ſine morte in teſtimonium nouiſſimi temporis reſeruatur.* Idem S. Auguſt. li. 9 de Geneſ. ad lit. c. 9. Eliæ venturo ſocium aſſignat Henoch: ſic & S. Proſper in Dimidio temp. 13. Cæſarius dialogo 3. & 5. in fine, S. Gregor. 14. Mor. 11. & hom. 2. in Ezech. Damaſc. lib. 4. c. 27. atque alij paſſim, quos citaui Apocal. 11.

Henoch venturus eſt vt Antichriſtum profliget.

Imò S. Cyprian. vel quiſquis eſt auctor (ſtylus enim arguit non eſſe S. Cypriani Carthaginenſis Epiſcopi) tract. de Sina & Sion, aſſerit inde vocatū eſſe Henoch, id eſt, innouatum, *eò quòd in conſummatione mundi innouari habet in hoc mundo, ad confundendum & reuincendum Antichriſtum.* Sicut enim ipſe ſuo æuo mundum libidine & vitijs corruptum innouauit; ita idem in fine mundi rediens & quaſi innouatus, eumdem iam ſeneſcentem, imò decrepitum, robore & vigore ſui ſpiritus innouabit.

Hinc probabile eſt, raptum hunc Henoch fuiſſe media luce & publicum, omnibuſq; conſpicuum, imò ſplendidum & auguſtum; v. g. ab angelis apparentibus in curru igneo, vel in nube, vel in corpore glorioſo: tum, quia hoc merebatur eximia eius ſanctitas, ac conuerſatio cum Deo & angelis: tum, quia per raptum ſtaturus fuit à Deo pœnitentiæ & ſanctæ vitæ exemplar hominibus

Henoch raptus fuit publicus & auguſtus.

ſui æui, æquè ac futuris ſæculis; tum, quia ex hoc publico raptu communis fuit hominum quolibet ſæculo opinio & ſermo, Henoch raptum eſſe in paradiſum, indeque rediturum vt contra Antichriſtum decertet; tum denique, quia eius ſocius Elias raptus fuit in curru igneo, 4. Reg. 2. Henoch autem non fuit inferior Elia, imò Elias fuit filius Henoch, quia ab eo per Noë recta ſerie generationum prognatus deſcendit. Vnde S. Ambroſ. in pſal. 118. octon. 7. *Henoch*, inquit, *propter deuotionem raptus ad cœlum, ſerrena malitiæ vitia euaſit.* Hinc idē S. Ambroſ lib. 3. in Lucam ſub finem, docet Henoch fuiſſe typū Chriſti: *Henoch*, inquit, *nõne manifeſtum & pietatis Dominicæ & diuinitatis indicium eſt, eò quod non mortem ſenſerit Dominus, & ad cælũ remeauerit, ſuius generis auctor raptus ad cælum eſt.* Idem rurſum lib. de Paradiſo cap. 3 *Henoch*, inquit, *qui dicitur latinè Dei gratia, raptus ad cælum*, id eſt in aërem. Et mox: *Henoch carbunculus quidem eſt, lapis bonus odoris, quem operibus ſuis ſanctis Henoch detulit, gratiam quandam factis & moribus ſpirans: Noë verò tanquam Praſinus lapis, vitalem colorem prætulit. Siquidem diluuij tempore ſolus, ac veluti futuræ conſtitutionis vitale ſemen, in arca eſt reſeruatus.* Denique lib. de Iſaac c. 8. *His alis* (charitatis) *euolauit Henoch raptus ad cælum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Noë.

Vers. 17. Noe inuentus eſt perfectus, iuſtus, & in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio.

18. Ideò demiſſum eſt reliquum terræ, cùm factum eſt diluuium.

19. Teſtamenta ſæculi poſita ſunt apud illum, ne deleri poſſit diluuio omnis caro.

Vers. 17 NOE INVENTVS EST PERFECTVS, IVSTVS, ET IN TEMPORE IRACVNDIÆ FACTVS EST RECONCILIATIO] Rabanus addit, *vt de gentibus pœnitentiam*: ſed nil tale habent ceteri codices Latini & Græci. Ab Henoch quaſi primo pœnitentiæ in mundo vitijs cooperto præcone, progreditur ad ſecundum, Noë ſcilicet, qui Henoch fuit abnepos; Henoch enim genuit Mathuſalem, qui genuit Lamech, cuius filius fuit Noë: quare ſicut Henoch fuit ſeptimus ad Adam, ita Noë ab eodem fuit decimus, in eóque finitur prima decas generationum, primumque mundi ſæculum. Rurſum Henoch raptus fuit anno mundi 987. Noë verò diluuiũ extitit anno mundi 1656. quare diluuium trãſlatione, Henoch poſterius fuit annis 669. quibus cùm homines gradatim magis magiſque à fide & iuſtitia deficerent, ac in omnia vitia ruerent, ita vt omnis caro corrupiſſet viam ſuam, Deus miſit Noë, vt eſſet præco pœnitentiæ, ac comminando diluuium homines ad frugem reduceret. Verùm cùm id fruſtra tentaret, hominibus in ſcelere obfirmatis, Deus iratus toti orbi immiſit diluuium, quo omnes perdidit, vno Noë excepto. τὸ *iuſtus* iungi poteſt cum *perfectus*, vnde Tigur. vertit, *Noë perfectè iuſtus eſt mansitus*. q. d. Noë perfectus fuit in iuſtitia & ſanctitate: vel, ſi commate A τὸ *iuſtus* à τῷ *perfectus* diſiungas, vti diſiungunt Romani, Rabanus & alij, τὸ *iuſtus* explicat τὸ *perfectus*, q. d. Noë fuit perfectus, quia fuit iuſtus κατ' ἐξοχὴν, & per excellentiam, quia ſcilicet fuit iuſtiſſimus & ſanctiſſimus, adeóque ſui æui phœnix & ſol iuſtitiæ, ambulauit enim cum Deo, &, id eſt ideireò, *in tempore iracundiæ*, cùm ſcilicet Deus iratus vellet totum genus humanum perdere, *factus eſt reconciliatio*, quia placauit Deum, vt ſeruaret genus humanum per ſe ſuosque filios in arca. Fuit ergo ipſe naturæ humanæ & noui ſæculi ſeminarium: vnde & Ianus bifrons eſt appellatus vti dixi in Geneſi: Ianus, quia vitifer vinique inuentor: יין *iain* enim Hebræis eſt vinum:) bifrons, quia vidit duo ſæcula, vnum ante, alterum poſt diluuium, adeóque, vt ait Nazianz. *Noë ſecundi mundi fuit pater.* Et in orat. 20 Noë, inquit. *arcam fidei ſuæ commiſſam accepit, & ſecundi mundi ſeminia parua ligno credita, atque aduerſus aquarum vim conſeruata.* Idem in Carm. de Vita Chriſti, *O arca Noë*, inquit, *ſola funeſtis aquis erepta, mundumq; alterum in parua gerens ſemente, vetera præſtitum & ſana fide.* Aliter Lyranus & Dionyſ. cenſent enim Noë vocari *reconciliationem*, eò quòd Deum ſacrificio conciliarit ad promittendum, ſe ampliùs orbi non inducturum cataclyſmum. Verùm hoc Siracides dicit v. 19.

B Pro *reconciliatio* græcè eſt ἀντάλλαγμα, id eſt commutatio, permutatio, redemptio & redemptionis pretiũ. Fuit ergo Noe pietas & ſanctitas pretium, quo ipſe à Dei iuſtitia quaſi redemit tum familiam ſuam, ne mergeretur communi diluuio, tum conſequenter ſpem & propaginem generis humani. ideo *demiſſum eſt ei reliquum terræ*, id eſt, ſemen reliquum in terra, quo ab exterminio ſeruata fuit hominum ſoboles. Vnde Noe fuit typus Chriſti redemptoris, qui ſuo ſanguine quaſi pretio, C genus humanum emit & redemit ab interitu. Vide dicta 1. Petri 3 v. 20. & 21.

Noe phœnix ſui æui.

Rurſum Noe fuit ἀντάλλαγμα & ἀντάλλαγος, id eſt commutatus, permutatus, ſuccedaneus, ſuppoſititius; quia pro impijs ſui ſæculi hominibus pereuntibus diluuio fuit ſuppoſitus & ſubſtitutus ad ſeruandum ſemen & propaginem hominum. Syrus, *Noë in tempore diluuij factus eſt recuperatio mũdo, & propter eum facta ſunt liberatio.* Minùs rectè Tigur. ἀντάλλαγμα vertit, *præmium*: vertit enim, *ei* (Noë) *tempore ſupplicij contigit præmium.*

& remedium.

Noſter ἀντάλλαγμα accipit pro καταλλαγμα, id eſt conciliatio, reconciliatio, pacificatio, & ſic accipiunt Complut. Romani, & alij paſſim. Fuit ergo Noe *reconciliatio*, id eſt remedium, pretium, & inſtauratio generis humani ob ſcelera à Deo exitio addicti & adiudicati. Vnde S. Ambroſ. in pſal. 118. Octon. 7. *Noë*, inquit, *propter iuſtitiã diluuij vitiorum, generis factus eſt ſuperſtes humani.* Igitur, vt ſummatim iam dicta colligam; Noe in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio, vt ob meritum iuſtitiæ diluuium euaderet, & hominum genus, iratum Deum placando, velut, redimeret & reconciliaret. Vtrumque ſignificat vox *reconciliatio*, græcè ἀντάλλαγμα, id eſt permutatio, redemptio, reconciliatio, ſeu pretium, quod ad redimendum ſeu reconciliandum offertur; aut res ipſa quæ commutatur, ἀπὸ τοῦ ἀντιμάσσω, id eſt permuto, redimo. Hoc ergo fuit iræ Dei ἀντάλλαγμα: Primò, quia dato velut quodam iuſtitiæ ſuæ pretio ab interitu mundum redemit, ac ſeipſum cum ſuis quaſi humanæ naturæ ſeminarium in arca ſeruauit. Secundò,

eundò, quia etiam dato ex holocaustis, quæ Deo obtulit Genes. 8. 20. *odore suauitatis*, quasi quodam pretio, seu cõmutatione pro fœrore peccatorum, Dei naribus oblata, mundum Deo reconciliauit. *Ideo* in gratiã Noë *dimissum est reliquum terræ*, putà reliquiæ tam hominum quàm cæterorum viuentium, quæ inundante omnia diluuio seruata sunt in arca, & orbi terrarum permissa: τὸ enim τῇ γῇ, id est *terræ*, est datiui casus. q.d. Ipsi terræ, id est ipsis terrigenis, dimissæ sunt reliquiæ.

Vide hìc quanta fuerit sanctitas Noë, ac quantum possit coram Deo vnus eminenter sanctus: Noë enim sua sanctitate Deo volenti perdere totum genus hominum, restitit, manusque quasi ligauit, vt sibi & generi pareceret. Tam potens est vel vnus vir perfectus & eximiè sanctus.

Non significant Rectores.

Tropol. Rabanus & Lyranus: Noë, inquit, significat rectores, qui inter fluctus sæculi arcam, id est Ecclesiam, regunt, & prædicant baptismum pœnitentiæ, orationibus & sacrificijs Deum placantes humano generi. Sic & S. August. in psal. 132. *Noë*, inquit, *significat rectores Ecclesiæ, quos ipse arcam in diluuio gubernauit.*

Vers. 18. IDEO DIMISSVM EST RELIQVVM TERRÆ, CVM FACTVM EST DILVVIVM] *Reliquum* substantiuè hic capitur, idem enim est quod *reliquiæ*: has enim significat καταλειμμα. q.d. Ob Noe sanctitatem, qua Deum iratum reconciliauit terræ & humano generi, dimisit Deus illi aliquid reliqui, id est aliquas reliquias hominum ad terram incolendam & colendam, atque ad propagandum genus humanum, ne illud interiret, scilicet Noe cum filijs. Nam vt ait S. Petrus 1. ep. c. 3. 20. in arca *octo animæ saluæ factæ sunt.* Vnde clarè vertit Syrus, *ideoq; reliquus terræ factus est, cùm extitit diluuium*; alij, *propterea extiterunt reliquiæ in terra.* Simili phrasi & sensu ait Isaias c. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus*, scilicet perissemus vt Sodoma & Gomorrha. Pro *cùm factum est diluuium*, minùs rectè Græca habent, *ideirco factum est diluuium* nec enim Noe seruatus est propter diluuium; nec diluuium factum est propter Noe, nisi hoc sensu exponas, q.d. Vt Noe solus cum suis seruaretur terræ reliquus, ideirco factum est diluuium; vt scilicet eo reliqui omnes mergerentur, Noe verò solus ex eo per arcam enataret quod intendebat Deus. Hinc Hebræi aiunt Noe tres mundos vidisse & expertum esse, primum ante diluuium, sed corruptissimum: secundum in diluuio iam mersum & perditum: tertium, post diluuium, ex se & suis renascentem & reflorescentem. Quare accepit similem benedictionem sicut Adam: *Crescite & multiplicamini*, &c. Genes. 9. 1. Hinc & diutissimè præ cæteris, vno excepto Mathusalem, vixit, vt posteros tum propagaret, tum doceret, & in vnius Dei fide cultuque institueret. Noe enim vixit annos 950. Mathusalem verò annis 969. Porrò natus est Mathusalem anno mundi 687. Cùm autè Adam vixerit 930. annis, hinc sequitur Mathusalem cum Adamo vixisse 242. annis, vt ab eo verã philosophiam & Theologiam plenè audire potuerit. Rursum Noe natus est anno mundi 1056. & versari potuit cùm Mathusalem 600. annis ab eoque omnem sacram & naturalem scientiam accipere, vt novo mundo ex se nascenti magister existeret. Vnde S. Ambros. in psal. 39. *Noë*, ait, *ad semen futurorum est reseruatus, vt ex illo institutæ seminæ in hominibus pullularent.* Et lib. de Noe c. 1. *Deus Noë ad renouandum semen hominum reseruauit, vt esset institutæ seminarium.*

Non post Mathusalem longæuissimus: Cur?

Allegor. Hugo, *Ideò*, inquit, *id est merito passionis Christi (qui tempore iracundiæ factus est reconciliator humani generis ad Deum Patrem, pacificans per sanguinem crucis suæ siue quæ in terris sunt, siue quæ in cælis) dimissum est reliquum terræ, id est saluatum est genus humanum, cùm factum est diluuium, scilicet sanguinis & aquæ de latere Christi manantis.*

TESTAMENTA SÆCVLI POSITA SVNT APVD ILLVM, NE DELERI POSSIT DILVVIO OMNIS CARO] *Testamenta* vocat pacta, *sæculi*, id est cum sæculo, hoc est mundo, putà cum Noë ceteris que hominibus eius posteris à Deo inita, de non inducẽdo ampliùs orbi diluuio, quo rursùm mergatur omnis caro hominum & animantium; vel pacta *sæculi* vocat pacta æterna, & in omne sæculum duratura, vt alludat ad τὸ *recordabor fœderis sempiterni, quod pactum est inter Deum & animam viuentem*, Genes. 9. 16. vbi huius fœderis perpetui signum & confirmationem dat iridem. Vide ibi dicta: vnde Tigur. vertit non tam a verbum quàm paraphrasticè, *cum eo* (Noë) *initum est pactum sempiternum, nunquam mortales omnes abolendos esse diluuio.* Sic & Syrus, *& iurauit Deus quòd non erit vltrà diluuium, iuramenta quæ iurauit illi in veritate, quòd non peribit vniuersa caro.* Diluuium aquæ intelliges nam diluuio ignis peribit & cremabitur totus orbis sub die iudicij: vti docet S. Petrus epist. 2. cap. 3. Igitur Deus cum Noe quasi cum altero Adam totius generis humani capite pepigit fœdus æternum & numquam violandum, de hominibus numquam iterum diluuio extinguendis. Hoc fœdus cum reliqua Dei cognitione, fide & cultu tradidit Noë posteris post diluuium (vixit enim post diluuium 350. annis) sed præsertim Abrahæ, qui cum Noë superstite adhuc vixit 58. annis: natus est enim Abraham post diluuium anno 292.

Vers. 19.

S. Basil. mundi columen vt Noe.

Similis Noë fuit S. Basilius, quem proinde in eius epitaphijs hisce elogijs decorat S. Greg. Nazian. *Tu solus & vitam doctrina, & vitæ doctrinam aquasti: vt vnus est Deus alibi regnans; sic vnum te, Basili, dignum Pontificem nostra ætas vidit, veritatis vocalissimum nuntium, clarissimum Christianorum oculum, animæ multiplici pulchritudine lucentem, Ponti, & Cappadocum etiamnum illustre decus & ornamentum. Te supplex oro, vt pro mundo stes, donaque offeras.* Et inferiùs: *Basili magna Christi gloria, sacerdotum ciuitatisque, nunc in multas partes dissecta, columen, &c. Tonitruum erat oratio tua, fulgur vita.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Encomium Abrahæ.

Vers. 20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, & non est inuentus similis illi in gloria: qui conseruauit legem Excelsi, & fuit in testamento cum illo.

21. In carne eius stare fecit testamentum & in tentatione inuentus est fidelis.

22. Ideò iureiurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terræ cumulum.

23. &

23. & vt stella exaltare semen eius, & hereditare illos à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ.

VERS. 20. ABRAHAM MAGNVS PATER MVLTITVDINIS GENTIVM, ET NON EST INVENTVS SIMILIS ILLI IN GLORIA] Tigur. *magnus Abraham pater multarum gentium, non exstitit ei gloria similis:* Syrus, *Abraham pater totius populorum, & non reperta fuit macula in gloria eius.* Tertius hic est Patriarcha, & orbis in fide & cultu Dei instaurator, nimirum *Abraham*, qui *magnus* extitit electione, sanctitate, honore. Alludit ad etymon Abram & Abraham: initio enim vocatur *Abram* quasi אַב רָם *ab ram*, id est pater excelsus; deinde à Deo vocatus est *Abraham*, quasi אַב רַבִּים הָמוֹן *ab ram hamon*, id est, pater magnæ multitudinis gentium, ex eo partim secundùm carnem (vti fuerunt Iudæi) partim secundùm fidem & spiritum (quales sunt fideles & Christiani, qui imitantur fidem Abrahæ) nascituræ & propagandæ. Vide dicta Genes. 17. 5.

ET NON EST INVENTVS SIMILIS ILLI IN GLORIA] tum, ob eximiam eius fidem & sanctitatem, qua tactus dictusque est pater credentium, id est, fidelium & sanctorum; tum, quia Deus cum eo & posteris eius iniit singulare pactum, eique nouam dedit religionem circumcisionis & iudaismi; tum denique, quia ei promisit Messiam, quòd scilicet ex posteris eius nasceretur Christus, in quo benedicendæ essent omnes gentes. Plura colliges ex dictis Genes. 12. & sequ. Vnde S. Ambros. in psal. 118. *Abraham*, inquit, *propter fidem seminarium posteritatis suæ toto orbe diffudit: Israel* (Iacob) *propter laborem tolerantiam populum credentium proprij nominis signaculo consecrauit.* Idem lib. de Abraham, & alibi: *Abraham*, inquit, *pater fidei, princeps familiæ Gentium* (fuit enim Abraham ante circumcisionem Gentilis) *& generationis Domini, pater electionis, pia confessionis per iustitiam fidei factus mundi heres, fortissimus at patientissimus sensu deuotionis & fidei, virtutum omnium exemplar.* Denique in Ecclesia prisca, putà in Synagoga Iudæorum, nullus tantam habuit venerationem & gloriam, quantam *Abraham*, vtpote eius pater, fundator & Patriarcha.

Porrò Palacius sic explicat *Non est inuentus similis illi in gloria*, scilicet fidei. Credidit enim (cùm iam grandæuus esset, & emortua vulua Sarę) fore suum semen, velut stellæ exili, vt Paulus prosequitur. Tum Secundò, non fuit similis, cum quo Dominus ita frequenter & familiariter loqueretur, & cui tanta promitteret. Tertiò, limbus vocatur sinus Abrahæ: tantus erat Abraham.

Elogium S. Epiphanij Ticinensis.

Simile elogium Theodoricus rex Gothorum dedit S. Epiphanio Episcopo Ticinensi, qui illius æuo fuit pater & salus Italiæ, vti refert B. Ennodius in eius Vita. Sic enim de eo loquitur Theodoricus: *Este hominum, cuius totus Orbus similem non habet: nem vidisse præmium est, vitam quis habitare securitas. Fortissimo muro ciuitas Ticinensis inexhausta, vallatur, quos oppugnantium nulla vis possit obruere, quos nequaquam Baharis fundæ transcendat excursus. Si quæ necessitas inter undas certaminum accesserit, tutum est apud istum matrem familiasq; deponere, & expeditum exercitus militare bellorum.* Ipse enim præter alia multa, Ticinum ab Odoacre rege dirutum & diruptum, quasi Papa, id est pater patriæ, reædificauit, eique Papiæ nomen indidit: in qua deinde Theodoricus regni sedem constituit.

A Simile elogium in *Pirke aboth*, id est in Apophth. patrum Hebr. cap. 2. R. Ioseph dedit discipulo suo R. Eliezer dicens: *Eliezer filius Hyrcani talis est, tam ex cognitæ & perfectæ virtutis, vt de eo liberè affirmare possim: etsi omnes sapientes Israel in vna bilance statuæ ponerentur, ipsum solum in altera positum æquilibrium sapientiæ facturum.* Simile præ omnibus suis discipulis, innocentiæ, puritatis, candoris testimonium Alexander Alensis dedit discipulo suo S. Bonauenturæ, dicens: *Bonauentura adeò innocens est, vt non videatur peccasse in Adamo.*

QVI CONSERVAVIT LEGEM (Syrus, *verba*) EXCELSI] Perperàm Dionys. legit *conseruares*: codices enim Græci & Latini, æquè ac Interpretes constanter legunt, *conseruauit*. Dionysium secutus est Auctor Epist. in Missa de Communi Confessoris Pontif. *Este fatorder magnus*, &c. quæ Epistola con-
B flata est ex variis, huius capitis & sequ. versiculis, nonnullis additis, nonnullis demptis scilicet ex hoc v. 20. omisso *τῷ in gloria*, ex v. 22. & 25. atque ex cap. sequ. v. 8. & 19. & 20. sed immutatis & Pontifici adaptatis.

Legem, tum naturalem, tum positiuam, qua iussus fuit à Deo exire è terra & cognatione sua, peregrinari tota vita, immolare filiũ Isaac, Ismaelem cum Agar vxore sua domo expellere, circumcidere se & suos, &c. in his enim ceteris que omnibus sibi à Deo imperatis, quamuis difficilibus & arduis, Abraham prompte obediuit Deo, eaq; ideò exécutus est: ideircò Deo fuit charissimus, adeò vt cum eo peculiare pactum non semel, sed secundò & tertiò inierit, quo suam omnem illi promisit benedictionem. Vnde de eo subdit:

C ET IN TESTAMENTO, id est pacto, FVIT CVM ILLO] q. d. Deus cum Abraham quasi amico & socio, imò quasi par cum pari dignatus est pacifici, & fœdus inire. Primum fœdus fuit Genes. 15. cùm ad illud sanciendum Abraham immolauit vaccam, capram & arietem, eáque diuisit per medium, ac Deus specie ignis per victimas fœderales ritu veterum medius incessit. Vnde v. 18. dicitur: *In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abraham.* Secundum fuit fœdus circumcisionis, Genes. 17. Tertium addi posset, quando immolauit Isaac: ob hanc enim immolationem Deus pacta & promissa illi facta innouauit & confirmauit, aliudque addidit longè maximum de Messia ex eo nasciturο. *Benedicentur*, inquit, *in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*, Genes. 22. 18.

Tur Deus fœdus iniit cum Abraham.

Secundò, *τὸ in testamento fuit* exponi posset. q. d.
D Abraham pactis cum Deo initis stetit, hoc est, conditiones pacti à Deo requisitas constanter implenit, scilicet Dei iussis per omnia obediuit; vt posterior versiculi pars pertineat eòdé quo prior, nimirum ad conseruationem legis Excelsi. Vnde Tigur. vertit, *in seruauit legem Altissimi, & in pacto eius permansit*: per *pactum* intellige conditiones & leges pacti: nam de ipso testamento, siue pacto, subdit v. sequenti.

Denique *τὸ qui* sumitur pro *quia*: nam dat rationem cur Abrahæ non fuerit *similis in gloria*, quia scilicet contemnit per omnia legem Excelsi. Vnde Syrus: *qui fuit dotatus Excelso, & iuxta pactum eum illo.*

VERS. 21. IN CARNE EIVS STARE FECIT TESTAMENTVM (Syrus, *in carne eius confirmatum fuit ei pactum,*) ET IN TENTATIONE INVENTVS EST FIDELIS] Duo, inquit, Ianienius, commemorat hæc sententia, quæ

in

in Abraham ſunt præclara. Alterum, quòd *in carne eius ſtare fecit teſtamentum*, hoc eſt, cõtituit pactum ſuum Deus, dum ſcilicet ei præcepit carnis circumciſionem in ſignum & confirmationem fœderis cum eo iniri, idque valdè aptè & conuenienter. Quia enim in pacto Dei continebantur quædam non ad ipſum tantùm, ſed etiam ad ſemen ipſius pertinentia, nempe quòd eſſet Deus ſeminis eius poſt ipſum, quòd ſemini eius daret promiſſam terrã, quòd ſemen eius eſſet multiplicandum ſicut arena maris, & quòd in ſemine eius eſſent benedicendæ omnes gentes terræ, (quod non niſi per Chriſtum ex ipſo naſciturũ perficiendum erat) rectè in generationis membro ſignum fœderis illius conſtitutum eſt, vt hoc ſigno diſtingueretur à reliquis gentibus ſemen Abrahæ, ad quod promiſſiones illæ de ſemine pertinebant. Igitur Deus Abraham cum poſteris, quaſi ſeruos ſuos ſtigmate circumciſionis ſignauit, vt velut ſerui à Deo ſignati ipſi ſoli ſeruirent; Deus verò vicißim eos quaſi famulos ſuos aleret, protegeret, beneficeret.

Nota. Pro *in carne eius*, verti poteſt, *in carne ſua*. ita Tigur. *rarum*, inquit, *eſſecit in corpore ſuo pactum*; alij, *carne ſua confirmauit fœdus*. Hoc enim ad inſignẽ Abrahæ laudem pertinet, quòd ad Deo obediendum fœduſque cum eo ineundum, ipſe pro ſe totáque familia & poſteris omnibus, tam duram fœderis conditionem vltrò ſuſceperit, ac ſuam ſuorumque carnem circumciderit, imò quòd circumcißionem carnis velut ſignum pacti cum Deo iniri paſſim deprædicarit, in eaque gloriatus ſit.

Alterum præclarum Abrahæ facinus fuit, quòd *fidelis inuentus ſit in tentatione*, qua Deus eius fidẽ & obedientiam tentauit, ſubendo ſibi immolari filiũ Iſaac, ex quo paulò antè numeroſam ſobolem, adeóque Chriſtum Dominum promiſerat: obedientiam, quia vnicum filium ſibi chariſſimum immolauit; fidem, quia firmiter credidit Deum reſuſcitaturum Iſaac, vt promiſſam ex eo poſteritatem præſtaret. Vnde Apoſtolus Rom. 4. 18. de eo ait *Qui contra ſpem in ſpem credidit*, ſcilicet, contra ſpem naturæ credidit in ſpem gratiæ & promiſſionis diuinæ, quòd Deus reſuſcitaret Iſaac. Et Hebr. 11. 17. *Fide obtulit Abraham Iſaac cùm tentaretur, & vnigenitum offerebat, qui ſuſceperat repromiſſiones, ad quem dictum eſt: Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen, arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus: vnde eum & in parabolam accepit*, eamque multiplicem, vt ibidem expoſui. Quocirca vigorem animi ſtrenuum ac virilem Abrahæ nemo ſatis laudauerit, quo paternum affectum tam fortiter vicit, vt nihil fleneritz tam conſtanter iuſſa Dei executus eſt, vt ne punctum quidem temporis intermiſerit: tam viriliter ſacrificium perfecit, vt gladium in ceruices Iſaac diſtrinxerit. Quocirca meritò à S. Chryſoſt. hom. de Abraham, hoc elogio inſignitur: *Martyr vixit & non vixit, mortuus & non mortuus*, & Nazianz. orat. 41. *Venerandus Abraham*, inquit, *patriarcha ille, illud charum & anguſtum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, ſacerdotij perfectio, qui voluntarium Deo ſacrificium offert, vnigenitum nimirum ſuum, atque ex pollicitatione acceptum.*

Abraham Martyr vixit & mortuus.

VERS. 22. IDEO IVREIVRANDO DEDIT ILLI GLORIAM IN GENTE SVA, CRESCERE ILLVM QVASI TERRÆ CVMVLVM, ET VT STELLAS EXALTARE SEMEN EIVS, ET HEREDITARE ILLOS A MARI VSQVE AD MARE, ET A FLVMINE VSQVE AD TERMINOS TERRÆ] q. d. Propter tantam fidem & obedientiam Abrahæ in immolatione filij oſtenſam, Deus omnia promiſſa illi præſtita iteravit, & iuramento confirmauit, ac nouum maximumque addidit de Meſſia ex eo naſcituro. Alludit, imò citat Geneſ. 22. 16. *Per memetipſum iuraui, dicit Dominus: quia feciſti hanc rem, & non peperciſti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam quæ eſt in littore maris: poſſedebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum.* Deinde adiungit promiſſionem maximam de Chriſto, dicens: *Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ.* Vnde Ianſenius cenſet hanc ſignificari hic cùm ait: *Dedit illi gloriam in gente ſua*: gloria enim ſumma Abrahæ fuit, quòd in ſemine eius benedicendæ eſſent omnes gentes, quia ex ipſo Chriſtus erat naſciturus, in quem ad imitationẽ fidei Abrahæ credituræ erant omnes gentes, & per fidem cum fideli Abraham benedicendæ. Vnde Græca hoc loco habent, *ideò iureiurando ſtatuit*, vel *confirmauit, benedicere gentes in ſemine ipſius*: hanc enim benedictionem Noſter vocat *gloriam in gente ſua*. Secundò, *gloriam* hîc accipias ampliorem, qua ſcilicet futurus erat pater numeroſæ ſanctæq; gẽtis, putà pater fidelium & Sanctorum, inter quos tamen primus & præcipuus erat Chriſtus. Vnde Rabanus legit, *dedit illi ſemen in gente ſua*, nimirum quod explicat, dum ſubijcit, *Creſcere*, id eſt, vt creſceret, *quaſi terræ*, ſcilicet arenæ, *cumulus: & vt ſtellas exaltare*, id eſt, vt exaltaret, *ſemen eius* tum gloria, tum numero, tum opibus, tum regno, tum victorijs, tum templo, tum oraculis, &c. *& hereditare illos*, id eſt, vt hereditarent, *à mari*, ſcilicet Occidentali, *vſque ad mare*, ſcilicet mortuum, *& à flumine magno*, Euphrate, *vſque ad terminos terræ*, non totius, ſed Palæſtinæ, in qua tunc conſiſtebat Abraham, cuius gentes recenſuerat Geneſ. 15.

Allegor. tamen id de tota terra verum eſt in Chriſto filio Abrahæ, qui omnes fines orbis terræ obtinuit, ſibique & ſuæ fidei ac Eccleſiæ ſubiecit.

Porrò Tigurina ſic vertit, *quapropter confirmatum eſt ei iureiurando, gentes per ſemen eius beandas eſſe, ipſumq; inſtar terreni pulueris* (Græcum enim χοῦν, tã puluerem, quàm terram ſignificat) *multiplicandum, tum extollendos ad aſtra poſteros eius, atque à mari vſque ad mare ſedes habituros, & à flumine vſq; ad terminum terræ*; Syrus, *propterea iuramentis iurauit illi Deus, quòd benedicentur in ſemine eius omnes populi: ad multiplicandum ſemen eius ſicut arenam maris, & ad dandum ſemen eius ſupra omnes populos, ad hereditare faciendum eos à mari ad mare, & ab Euphrate vſque ad terminos terræ.* Hęc promiſſio impleta eſt in Dauide, qui imperauit quaſi vniuerſę terrę hoc loco promiſſę, vt colligitur 2. Reg. 8. Et in Salomone, vt patet 3. Reg. 4.

Encomium Iſaac.

24. Et in Iſaac eodem modo fecit propter Abraham patrem eius.

25. Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus, & teſtamentum confirmauit ſuper caput Iacob.

VERS. 24. ET IN ISAAC EODEM MODO FECIT, (Syrus iuranit) PROPTER ABRAHAM PATREM EIVS] Pro *fecit* græcè eſt ἔστησε, id eſt ſtatuit, conſtituit, confirmauit. q. d. Iuramentum quo iurauit Deus, dare Abrahæ & poſteris eius. Primò, terram promiſſam:

miſſam; Secundò, amplam poſteritatem; Tertiò, benedictionem omnium gentium in Chriſto ex ſe naſcituro; hanc ex Abraham moriente tranſtulit non in Iſmael, ſed in Iſaac filium eius ex Sara, illamque in capite Iſaac conſtituit & confirmauit vt illi hæc tria bona à Deo promiſſa cederent, in eiuſque, non Iſmaelis fratris ſui, poſteros deriuarentur, idque fecit ob merita Abrahæ patris eius. Iſaaco enim ſic loquitur Deus Gen.26. *Ero tecum, & benedicam tibi: tibi enim & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has complens iuramentũ quod ſpopondi Abrahã patri tuo. Et multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli. Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, eò quod obedierit Abraham voci meæ.* Græca hûc verſum cum ſequenti nectunt: vnde Tigurina vtrumque ita vertit & nectit, *cum Iſaac ſimiliter conſtitutum eſt propter Abraham patrem eius: omnes homines felicitate donandos eſſe: pactumq; ad caput Iacob ſanctum in quiete ſalij, & in Iſaac ſtabilitum iſta propter Abraham patrem ipſius, benedictionem ſcilicet omnium hominum, & pactum quod requieuit ſuper caput Iacob.*

Cur Iſaac heres Abrahæ, non Iſmaelis Cauſa Prima.

Porrò cauſa prima & principalis, cur ad Iſaac, non ad Iſmael, tranſtulerit Deus ſuum fœdus ſuaque promiſſa, fuit libera eius voluntas & electio: acceſſoriæ fuere, Prima, quòd Abraham genuerit Iſaac ex Sara primaria coniuge, Iſmaelem verò ex Agar ancilla: iure gentium ergo Iſaac ſuccedebat Abrahæ, non Iſmael. *Secunda*: quòd Abraham Iſaac præ Iſmael diligeret. *Tertia*, fuit fides & obedientia Iſaac, qua imitatus patrem Abraham illi volenti ſe Deo immolare conſenſit, vtroque ſe ei victimam obtulit: vnde problema eſt, vtrius virtus & obedientia fuerit maior, Abraham filium immolantis, an Iſaac immolati? Rationes in vtramque partem recenſui Geneſ.22. Porrò id factum eſt in figuram paſſionis Dominicæ, inquit Rabanus, vt ſcilicet Abraham repræſentaret Deum Patrem immolantem filium vnigenitum Ieſum Chriſtum pro ſalute mundi.

Secunda.

Tertia.

BENEDICTIONEM OMNIVM GENTIVM DEDIT ILLI DOMINVS, ET TESTAMENTVM CONFIRMAVIT SVPER CAPVT IACOB] Syrus, *benedictio omnium antiquorum requieuit ſuper caput Iſrael, quem vocauit filium meum primogenitum Iſrael.* q. d. Deus fecit vt ex Iſaac, non ex Iſmael naſceretur Chriſtus, Abrahæ & ſemini eius promiſſus, in quo benedicendę, id eſt iuſtificandæ & ſaluandæ, ſiue, vt Tigurina, vertit, *beande* erant omnes gentes. Benedictio enim omnium gentium non eſt aliud, quàm gratia & gloria omnibus gentibus in Chriſtum credentibus, eique obedientibus, à Deo promiſſa & præſtita, vt patet ex citatis locis Geneſeos. Quare minùs rectè nonnulli *benedictionem* hîc accipiunt actiuè pro laude, qua ſcilicet omnes gentes laudaturæ erant Iſaac, eumque benedicturæ ob promiſſa hæc Dei illi præſtita.

ET TESTAMENTVM CONFIRMAVIT SVPER CAPVT IACOB] q. d. Deus pactum initum à ſe cum Abraham & Iſaac conſtituit in capite Iacob, non Eſau fratris ſui, & in Iacob eiuſque poſteris ratum & firmum eſſe voluit, græcè κατεπαυσεν: id eſt, quieſcere fecit, iuxta illud: *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui*, Malach.1. Id Deus præſtitit Iacob Gen. 28.13. cùm ille dormiens vidit ſcalam, per quam aſcendebant & deſcendebant angeli, Deumque ſcalæ innixum ſibi dicentem audiuit: *Ego ſum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Iſaac. Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo: eritq; ſemen tuum ſicut puluis terræ: dilataberis ad Occidentem & Orientem & Septentrionem & Meridiem: & benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ.*

QVINTA PARS CAPITIS.

Encomium Iacob.

*Verſ.*26. Agnouit eum in Benedictionibus ſuis, & dedit illi hereditatem, & diuiſit illi partem in tribubus duodecim.

27. Et conſeruauit illi homines miſericordiæ: inuenientes gratiam in oculis omnis carnis.

AGNOVIT EVM IN BENEDICTIONIBVS SVIS, ET DEDIT ILLI HEREDITATEM, ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBVBVS DVODECIM] Syrus, *dedit illi hereditatem & conſtituit eum patrem tribuum, & proceſſit, & diuiſus eſt in tribus duodecim.* Agnoſcere Dei non eſt nudum & otioſum, ſed efficax & affectuoſum, quia coniunctum cum fauore, amore, beneuolentia & beneficentia. Sic enim Deus agnoſcit ſuos prædeſtinatos & electos, cùm eis præparat & donat gratiam & gloriam, iuxta illud: *Cognouit Dominus qui ſunt eius*, 2.Timoth.2.19. Ex aduerſo in die iudicij damnans reprobos dicet eis, *Nunquam noui vos: diſcedite à me qui operamini iniquitatem*, Matth.7.23. Simili modo pater agnoſcit filium cùm eum alit, docet, heredem inſtituit: & ouis agnoſcit ſuum agnum, cùm eum ad vbera admittit, alienum excludit: & gallina pullos, cùm legitimos ſub alas recipit, adulterinos repellit. VERS.26.

Agnouit ergo Deus Iacob *in benedictionibus*, id eſt, fauit, fouit & amauit eum benefaciendo illi, dandoq; hereditatem terræ promiſſæ, putà Chanaan. Vnde Tigur. vertit, *aſpirationes ſuæ eidem Deus affuit*, q.d. Aſpirauit Deus Iacobo ſuum fauorem, gratiam & opem. Secundò, propriè *agnouit* Deus Iacob *in benedictionibus*, cùm eum quaſi legitimum Abrahæ filium & heredem, benedictionum Abrahæ à ſe promiſſarum pariter heredem inſtituit, & ab ijs Eſau quaſi minùs probatum excluſit, ideoq; Iacobo, non Eſau, dedit poſſeſſionem terræ promiſſæ: perſonæ, inquam, Iacobi dedit eam in ſpe & promiſſione, poſteris autem eius dedit eam per Ioſue in re & poſſeſſione.

Porrò Deus ſæpiùs benedixit Iacobo, Primò, per patrem, cùm ſcilicet ei Iſaac benedixit, ac ius primogenituræ præ Eſau attribuit, Geneſ.27. Secundò, cùm Deum ſcalæ innixum, ſibique benedicentem vidit & audiuit, Geneſ.28. Tertiò, cùm luctans cum angelo eique prævalens, ab eo benedictus eſt, & nuncupatus Iſrael, Gen.32.28. Quartò, cùm abiectis domeſticorum ſuorum idolis, Deum adorauit in Bethel, Geneſ.35.9. *Iacob quater benedictus à Deo.*

ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBVBVS DVODECIM] Per *partem* Ianſen, & alij accipiunt hereditatem ſiue portionem hereditariam, putà terram Chanaan, quæ fuit tota hereditas Iacobo à Deo promiſſa: hanc enim Deus diuiſit in tribus duodecim ex 12. filijs Iacob progenitas & proſeminatas. Vnde Complut. legunt, *& diuiſit partem eius in tribubus, quas diuiſit duodecim.* Secundò, per *partem* propriè accipi poteſt pars hereditaris, ſiue terræ promiſſę, quam cuiq; tribui iuſſu Dei diuiſit

&

& adimensus est Iosue c.15. q.d. Deus illi, scilicet Iacobo, diuisit hereditatem, partiendo eam in partes *in tribubus*, id est per tribus *duodecim*, ita vt cuique tribui suam partem, ex æqua totius terræ diuisione illi proportionatam & debitã, assignaret: τὸ enim *partem* sumitur distributiuè: singulis enim tribubus suam partem æquo diuiũonis iure attribuit. Vnde Græci, Romani & ceteri pro μερίδα, id est *partem*, legentes μερίδας in plurali, id est *partes*, sic habent, *& diuisit partes eius, partiunq; est in tribus duodecim*: fuerunt enim tot partes terræ, quot erant tribus, putà duodecim; Tigurina, *distribuit partes eiusdem* (hereditatis) *& diuisit in tribus duodecim*. Licèt enim tribus Leui, quia sacerdotalis, non habuerit partem Chananææ, sed Deus, id est, Dei oblationes & victimæ, eius fuerint pars & hereditas; tamen loco Leui successit tribus Ioseph, quæ in duas à Iacobo diuisa, scilicet in Ephraim & Manasse, compleuit numerum duodecim tribuum Israel, id est, ex Iacob qui dictus est Israel, prognatarum, Genes. 48.13.

A *est memoria*. De Mose enim dicitur Exodi 11. 3. *Fuitque Moses vir Magnus valdè in terra Ægypti coram seruis Pharaonis & omni populo.*

Porrò Rabanus in textu sic legit: *Et conseruauit illi misericordiam inuenientem gratiam in oculis omnis carnis.* in Commentario verò sic: *Conseruauit illi misericordiam suam, & inuenit gratiam*, &c. Quod secutus Auctor Epistolæ, *Ecce sacerdos magnus*, &c. quæ in Missa legitur de Communi Confessoris Pontificis, legit: *Conseruauit illi misericordiam suam, & inuenit gratiam coram oculis Domini*, quæ verba ipse ex suo conceptu ita adaptauit, quasi Pontifici sancto magis conuenientia, immutans τὸ *carnis*, in τὸ *Domini*; eò quòd omnes Põtifices gratiosi fuerint in oculis Domini; sed non omnes in oculis omniũ hominum: nam multi castigantes vitia populi & principum, (vti ex officio debebant) eis inuisi & exosi fuere. Porrò idem Auctor totam illam Epistolam conflauit ex sententiis illustrioribus huius capitis & sequẽtis, ac ea quæ dicuntur de Henoch Noë, Abraham Isaac, Iacob, Mose, Aaron & Phinees, ipse applicauit cuilibet sancto Pontifici; nonnullis tamen immutatis: perinde ac S. Bernardus sententias S. Script. Sanctis adaptat. Henoch enim, Noë, Abraham, & ceteri omnes iam recensiti fuêre sacerdotes & pontifices, vtpote primogeniti, vel habentes ius primogenituræ, in quo continebatur ius sacerdotij.

Allegor. Rabanus. *Confirmatum est testamentum super caput Iacob, hoc est Gentilis populi, qui posterior ad gratiam fidei & baptismatis regenerationem accessit. Cui tamen plenitudo benedictionis paternæ prouenit: & dedit illi hereditatem, supernæ videlicet patriæ: & diuisit ei partem in tribubus duodecim, vt per duodecim Apostolos edoctus, simul cum illis regnum Dei possideret æternum, huic conseruauit Dominus misericordiam suam, vt haberet gratiam in oculis omnis carnis: quia Ecclesia Christi ab omnibus gentibus honoratur, & digna laude propter culturam veri Dei, vniuerso mundo praedicatur.*

Vers. 27. ET CONSERVAVIT ILLI HOMINES MISERICORDIÆ, INVENIENTES GRATIAM IN OCVLIS OMNIS CARNIS] q.d. Deus Iacobo hanc gratiam fecit, vt ex posteris eius quolibet æuo aliqui viri misericordes existerent, qui suos contribules dirigerent, fouerent, alerent, protegerent, ac præsertim in vera fide & cultu Dei conseruarent & promouerent. Tales fuere Moses, Aaron, Ioseph, Phinees, de quibus cap. sequ. Vnde Syrus, *& exierunt ab eo viri iusti, & inuenit misericordiam in oculis omnium viuentium.* Græca legunt in singulari *hominem & inuenientem*, idque referunt aliqui ad Ioseph qui fratres aluit, & gratiosus fuit Pharaoni & Ægyptiis: alij ad Mosen, de quo proximè sequitur. Vnde Tigurina, & nõnulli alij hinc ordiuntur c. 45. sicque vertunt, *& eduxit ex eo virum misericordem* vel *pium*; Tigurina, *ex hoc virum procreauit adeptum misericordiam, omnium mortalium oculis gratiosum, Deoq; simul charum & hominibus, Moysen, cuius beata*

B

CAPVT QVADRAGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat Moysen vsque ad v. 7. Inde Aaronem vsque ad v. 28. Inde Phinees vsque ad finem capitis. Laudat autem eos tum ob praclara facinora, tum ob ingentia dona eis à Deo collata.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Moysis.

Vers. 1. Dilectus Deo & hominibus Moyses: cuius memoria in benedictione est.

2. similem illum fecit in gloria sanctorũ, & magnificauit eum in timore inimicorum, & in verbis suis mõstra placauit.

3. Glorificauit illum in conspectu regum, & iussit illi coram populo suo, & ostendit illi gloriam suam.

4. In fide & lenitate ipsius sanctũ fecit illum, & elegit eum ex omni carne.

5. Audiuit enim eum, & vocem ipsius & induxit illum in nubem.

6. Et dedit illi coràm præcepta, & legem vitæ & disciplinæ, docere Iacob testamentum suum, & iudicia sua Israel.

C

DILECTVS DEO ET HOMINIBVS (Syrus, *dilectus coram Deo, & etiam in oculis hominum*) MOYSES: CVIVS MEMORIA IN BENEDICTIONE EST] Græcè, ὃν τὸ μνημόσυνον ἐν εὐλογίαις, id est *cuius memoriale in benedictionibus*, Tigurina, *cuius beata est memoria*; alij, *cuius memoria omnibus modis est benedicta*; Vatab. *est sanctis omnis*, vt crebrò Moysis fideles, putà Hebræi, meminerint, & quoties meminerunt, de eoq; loquuntur, toties ei benedicant, id est eum laudent, glorificent, omnemque illi felicitatem & gloriam precentur. Hinc Rabbini vsurparunt illam suam eulogiam, vt, quoties patrum vel virorum bene meritorum iam defunctorum meminerunt, dicant, *zichronam liveracha*, id est, *memoria eorum sit in benedictione.* *Vers. 1.*

Porrò causa, cur Moyses Deo & hominibus

fuerit dilectus & benedictus, fuit eximia eius virtus, qua populum ex Ægypto ſaluum deduxit in terram promiſſam, ac præſertim manſuetudo: de en enim dixit Siracides c.3. 19. *Fili in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam diligeris.* Cauſas ibidem aſſignaui. *Moyſes autẽ erat vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra*, Num. 12. 3. Sic eximia Dauidis laus eſt, quòd de eo dicatur: *Memento Domine Dauid, & omnis mãſuetudinis eius*, Pſ. 131. 1. Igitur inter viros miſericordiæ, quos Siracides in fine c præc. dixit Deũ conſeruaſſe Iacobo, primus & ceterorum anteſignanus eſt Moyſes. Vide quę de laudibus Moyſis dixi proœmio in Pentateuch. ſectione 3.

Tropol. S. Bernard. hanc ſententiam adaptat ſancto, vti nomine, ſic & re Benedicto, ſer. de eo: *Dilectus ſanè Deo*, inquit, *& hominibus: cuius non ſola præſentia in benedictione fuit, ſicut ſunt multi dilecti Deo ſoli, quia ſoli Deo iam cogniti: ſed & memoria eius etiã nunc in benedictione eſt. Nam & vſque hodie in tripliceꝫ amoris Dominici confeſſionem, triplici hoc fructu paſcit Domini gregem. Paſcit vita, paſcit doctrina, paſcit interceſſione. Per quam inceſſanter adiuti fructificate & vos chariſſimi; quoniam in hoc poſiti eſtis, vt eatis & fructum afferatis.*

Quis dilectus Deo. quis proximo?

Porrò dilectum Deo facit Dei amor, obedientia, oratio, contemplatio: dilectum proximo facit proximi amor, cura, beneficẽtia, cum ſcilicet quis proximo ſuccurrit & opitulatur, ac præſertim cũ è cœno peccatorum & inferno eum extrahit, & in viam ſalutis reducit. Dilectum Deo ergo facit vita contemplatiua, dilectum proximo facit vita actiua vtramque igitur iungat, qui vtriſque cupit eſſe dilectus, vti vtramque iunxit Moyſes, qui & in monte cum Deo verſabatur, & in caſtris populum Dei legem edocebat.

VERS. 2. SIMILEM ILLVM FECIT IN GLORIA SANCTORVM, ET MAGNIFICAVIT EVM IN TIMORE INIMICORVM, ET IN VERBIS SVIS MONTRA PLACAVIT] Syrus vertit, *magnificauit* (vel *nutriuit*) *eum in benedictionibus, & corroborauit eum ad terrores.* Tria hic celebrat in Moyſe. Primò, quòd *in gloria ſimilem illum fecerit ſanctorum*, id eſt, ſimilem Sanctis, putà Patriarchis, Henoch, Abraham, Iſaac & Iacob, eap præcedenti celebratis græcè, ὡμοίωσεν αὐτὸν δόξῃ ἁγίων, id eſt, *ſimilem fecit gloriæ ſanctorum*; ita Complut. Roman. Tigurina, *hunc gloriæ ſanctorum* (Vatabl. *hunc gloriæ ſanctis*) *æquiparauit*; alij, *aſſimilauit eum gloriæ ſanctis.* Magna hæc, eſt laus Moyſis, quòd tanta eius ſit gloria, vt gloriæ & gloriofis factis doniſque ſummorum Patriarcharum, Abrahæ, Iſaac & Iacob æquiparetur. Secundò, quòd *magnificauit eum in timore inimicorum*, quia per Moſen tot prodigia in Ægypto & in deſerto patrantem Deus ineuſſit ingentem timorem & pauorem Pharaoni, Ægyptiis, Amalecitis, ceteriſque Chananæis Hebræorum inimicis. Vnde Tigurina vertit, *efferit eum magnum terrendis hoſtibus*; alij propriè, *magnum eum fecit terroribus hoſtium* græcè enim eſt in plurali, ἐν φόβοις, id eſt, in timoribus vel terroribus. Timebant enim Ægyptij & gentes Moyſen, quaſi fulmen, & quaſi Iouem ſuum tonantem & fulminantem, dum tonitribus, fulminibus, ignibus, grandinibus, ceteriſque plagis prece à Deo elicitis verberabat Ægyptum. Vnde audiit à Deo *Conſtitui te Deum Pharaonis*, Exodi 7. 1. Quæ verba explicans S. Ambroſ. lib. de Paradiſo c. 2. hanc eorum moralem dat cauſam. *Erat enim*, inquit, *victor paſſionum omnium, nec vllis captus ſæculi illecebris, qui omnem iſtam ſecundùm corpus habitationem cæleſtis puritate converſationis obduxerat, mentem regens, carnem ſubijciens, & regia quadam auctoritate caſtigans, nomine Dei vocatus eſt, ad cuius ſimilitudinem ſe perfectæ virtutis veritate formauerat. Et ideò non legimus de eo ſicut de ceteris; quia deficiens mortuus eſt, ſed, per verbum Dei mortuus eſt: Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur; neque adiectionem capit. Vnde & addidit Scriptura: Quia nemo ſcit ſepulturam eius vſque in hodiernum diem, vt tranſlationem magis quàm interitum intelligat.*

Moyſes dominans paſſionibus, vocatur Deus.

Tertium.

Tertiò, quòd *in verbis ſuis* (græcè αὐτοῦ, id eſt, *eius* ſcilicet Moſis) Deus *monſtra placauit*; græcè, ἐπαῦσεν κατέπαυσεν, id eſt, ſigna vel portenta quieſcere & ceſſare fecit: quia monſtroſas & portentoſas plagas ad preces Moſis inflictas, eiuſdè prece ſedabat & auferebat Deus, vti ranarum plagã ſedauit Exodi 8 9 Contrariè Tigurina, *per huius uſſa* inquit, *deſignauit miracula* τὸ κατέπαυσεν, quod alij vertunt *ceſſare fecit*, reſpondeat Hebr. הֵנִיחַ *heniach*, quod etiã verti poteſt, *demiſit, depegit, niſi malis ſoluit præſligias* magorum Pharaonis, inquit Vatabl. Virga enim Moſis conuerſa ab eo in ſerpentem, deuorauit virgas magorum, ab eis pariter conuerſas in ſerpentes, Exodi 7. 12. *Heniach* enim ſignificat quieſcere fecit, poſuit, demiſit, depoſuit; vt ſenſus ſit: Moſes fecit ſigna, id eſt plagas decem, quieſcere in Ægypto, id eſt, plagas has dimiſit in Ægyptum, vt illam occuparent, in eaque quieſcerent. Sic enim ranæ, ciniphes, locuſtæ, grandines, & tenebræ iuſſu Moſis occuparunt totam Ægyptũ. Vtrumque verum, vtrumque magnificum & glorioſum Moyſi; & virum maius ſit, incertum: tam enim glorioſum fuit Moyſi plagas cæleſtes ad nutum inhibere & ſiſtere, quàm eaſdem euocare & infligere. Quare Moyſes fuit *miraculorum epilogus*, vti docet Nazianz. orat. 1. Portò Pomponius Lętus: *Monſtrum*, inquit, *à monendo dictum eſt, velut monſtrum, quòd monſtret futurum, & moneat voluntatem deorum: quod etiam prodigium, velut prædictum; & portentũ, quod portendat: & oſtentum, quòd oſtendat* rem nouam prænuntiam futuri. Sic & Iſidorus lib. 11. Origin. c. 3. niſi quòd *prodigia* interpretur quòd *porrò dicant*, id eſt, futura prędicant. Sic Xerxi vulpes ex equa genita, regnum eius diſſoluti portendit. Sic plagæ hæ Moyſis erant monſtra, quia portendebant & monſtrabant, imò efficiebant imminens Ægypto & Pharaoni exitium.

Monſtri & prodigij etym.

VERS. 3. GLORIFICAVIT ILLVM IN CONSPECTV REGVM, ET IVSSIT ILLI CORAM POPVLO SVO, ET OSTENDIT ILLI GLORIAM SVAM] Quartum Moyſis encomium eſt, quòd Deus per tot prodigia, plagas & victorias, quas per Moyſen patrauit, glorioſum eum fecerit coram Pharaone rege Ægypti, Agag rege Amalec, Og rege Baſan, & Seon rege Amorrhæorum, quos omnes Moſes regnis priuauit, & occidit: ob quæ gloriam eius admirati ſunt & celebrarunt omnes reges Chanaan, imò totius orbis.

Secundum.

Quartum.

Quintum, quòd *iuſſit illi coram populo ſuo*, id eſt, quòd in præſentia populi, totoque populo ſpectante, Deus loquens cum Moſe dedit illi iuſſa & mandata perferenda ad populum. Vnde Græci habent, ἐνετείλατο αὐτῷ πρὸς λαὸν αὐτοῦ, id eſt *mãdata dedit ei ad populum ſuum*; Syrus, *de populo ſuo.* Id fecit Deus, cum in Sina dedit Moyſi fabulas lapideas

Quintum.

Deo Moyſis laudis. Primum.

lapideas Decalogi, ceteraque præcepta cæremonialia & iudicialia: deinde cùm ad oſtium tabernaculi de more cum Moyſe colloquens in oculis populi, ei ſignificabat quid tam ab ipſo, quàm populo fieri vellet, Exodi 20. & ſequ. Leuit. 1. 1. & alibi ſæpè.

Sextum. Sextum eſt, quod *oſtendit illi gloriam ſuam*; Syrus, *honorem* vel *maieſtatem ſuam*, cum ſcilicet coram Moyſe in ſpelunca poſito angelus Deum repræſentans, ingenti lumine & gloria coruſcus pertranſiuit, eique tergum, non faciem oſtendit, vti ei promiſerat dicens: *Poſteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris.* Vnde S. Auguſt. & alij putant Moyſen tunc vidiſſe diuinam eſſentiam: verùm contrarium eſt verius, vti oſtendi Exodi 34 & 35.

Vers. 4. IN FIDE ET LENITATE IPSIVS SANCTVM FECIT ILLVM, ET ELEGIT EVM EX OMNI CARNE] Syrus, *in eius fide & in ipſius manſuetudine elegit eum ex omnibus hominibus.* Septimum eſt hoc Moyſis elogiũ. Per fidem accipi poteſt Primò, fides propriè dicta; Secundò, fiducia in Deum; Tertiò, & apriſſime fidelitas, iuxta illud Dei de Moyſe: *Moyſes in omni domo mea fideliſſimus eſt.* Num. 12. Moyſes enim fideliſſime Dei mandata apud populum exequebatur. Per *lenitatem* intelige manſuetudinem, de qua ibidem dicitur: *Erat Moyſes vir mitiſſimus*, &c. Et, ſi eſt ideircò, ſcilicet ob tantã Moyſis fidelitatem & manſuetudinem, Deus *elegit eum ex omni carne*; quia ex omnibus hominibus cum vnũ delegit, qui eſſet legatus Dei ad Pharaonem, atq; dux & moderator Iſraëlis, eumque in manu potenti educeret ex Ægypto in terram promiſſam. Ad hæc enim fidelitas erga Deum, & lenitas erga proximos, maximè aptum efficiunt hominem: ſic enim debemus eſſe lenes in proximum, vt tamen ſimus fideles Deo, nec ob nimiam lenitatem eius offenſas & iniurias in Deum diſſimulemus. Sic vicißim debemus fideles eſſe Deo, vt tamen non ſimus nimis rigidi, ſed lenes in proximum, vt leniter eius infirmitates toleremus, lapſus erigamus, vacillationem ſolidemus. Vnde Tigurina vertit, *ſanctum reddidit hunc fide & placabilitate: & ex omnibus elegit mortalibus*; alij, *fide & manſuetudine ſanctificauit ipſum, & elegit eum ex omnibus hominibus.* Igitur ſicut Saul à Deo electus fuit in regẽ, quia non erat eo vir melior in Iſrael, 1. Reg. 10. & ſicut Petrus electus fuit in pontificem, quia maximæ erat charitatis, Ioan. vlt. ſic & Moyſes ex omnibus hominibus electus fuit dux populi, quia non erat eo ſanctior nec aptior.

Lenitas ſanctificat virũ. Notã *ſanctum fecit*, vel, vt græcè eſt, *ſanctificauit illum*: fideles enim, id eſt, fidelitas & fidelis obediẽtia erga Deum, Deiq; leges, ſanctificauit hominẽ, neque ac lenitas & clementia erga proximos: mãſuetus enim & lenis per lenitatem affectus habet ordinatos & compoſitos, ideoque puros & ſanctos; vnde S. Baſilius in Pſal. 33. *Qui nullum*, inquit, *in motibus ſuis perturbationi reliquerunt locum, hi demum manſueti appellantur.* Et S. Auguſt. lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 3. *Mites*, ait, *ſunt qui cedunt improbitatibus, & non reſiliunt malo*, vt appetiti iniuriis, probris, maledictis, imò lapidibus (vti Moyſes à populo appetitus fuit,) non ſe vindicent, imò non irascantur; ſed potiùs appetentibus condoleant, eoſque lenire ſatagant, ac pro eis Deum exorent. Quin & Ariſtot. lib. 4. Ethic. c. 4. *Manſuetus*, inquit, *ille eſt, qui perturbatione vacat, &*

A *ab effectu minimè ducitur; ſed quemadmodum ratio ipſa ſtatuerit, ita & ob id & tamdiu fit.* Et Speuſippus Platonis nepos ſic definit: *Manſuetudo*, ait, *eſt conſtitutio animæ aduerſus iræ impetum immobilis, moderata temperies animæ.* Rurſum ſancta huiuſmodi lenitas eſt charitas, vel certè charitatis comes, iuxta illud Pauli: *Charitas patiens eſt, benigna eſt*; 1. Cor. 13.

Vera ergo lenitas non eſt naturæ indoliſque bonitas, ſed gratiæ & charitatis benignitas, ideoque vera ſanctitas; ac vicißim vera ſanctitas eſt ipſa charitatis lenitas, imò ipſa diuinitas eſt increata & eſſentialis lenitas. Vnde Deus & Spiritus ſanctus Eliæ apparuit, non in tonitru, nõ in fulgure, nõ in terræ motu, ſed in ſibilo auræ tenuis 3. Reg. 19. v. 12. Quocirca Ruffinus Præfat. in Vitas Patrum agens de priſcis Anachoretis ſanctiſq; eximiis, propheriæ & miraculorum dono illuſtribus: *Tanta namque*, inquit, *in eis eſt fides, quod etiam montibus vt transferantur valeant imperare. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo vnius quaſi membri germanitate conſtricti.*

Ita S. Bernard. ſerm. de S. Malachia, docet eum his duabus alis ad ſanctitatem euolaſſe, fide in proſperis, lenitate in aduerſis tolerandis. *In fide*, ait; *& lenitate ipſius ſanctum fecit illum. Fide calcabat mũdum Ioanne atteſtante, qui ait, Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra*, 1. Ioan. 5. *Nam in ſpiritu lenitatis dura quælibet & aduerſa æquo animo tolerabat. Hinc quidem poſt Chriſtum fide calcabat maria, ne caperetur illecebris: inde in patientia ſua poſſidebat animam ſuam, ne moleſtiis frangeretur. De his enim duobus habes in Pſalm. 90. caſuros à latere tuo mille, & decem milia à dextris tuis, quod multò plures proſperitatis fallaciæ, quam aduerſitatis flagella deuincant.* Idem in vigilia Natiuit. ſerm. 5. *Sanctificamini hodie, & eſtote parati: ſanctificamini*, inquit, *magis ac magis de virtute in virtutem proficiendo, & eſtote parati perſeuerando. In quibus tamen ſanctificabimur? Legis de quodam dicente Script. Quorum in fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illum: neque enim hominibus ſine lenitate, non plus quàm Deo ſine fide placere poſſibile eſt.*

Præclarè S. Chryſoſt. homil. 6. in Acta: *Non ita ſtatim*, inquit, *medicus febricitanti à febribus liberaris ſua cura, vt longanimis vir iracundum & prauæ flagrantem, apprehenſum refrigerabis per ſpiritum proprietatem ſermonum. Et quid de medicis dico? Neque ferrum ignitum & aquæ inſtactum ita ſtatim calorem amittit, ſicut ſi incidat in animum longanimem homo iracundus.* Et mox: *Nam manſuetus quidem ſibi ipſi eſt dulcis & aliis vtilis: iracundus verò & ſibi inſuauis & aliis damnoſus.* Idem ſerm. de manſuetud. to. 5. docet manſuetum in domo, in Eccleſia, in ciuitate eſſe id, quod ſunt nerui in corpore, eum eſſe imitatorem Chriſti & ſimilem Deo.

Porrò in omnibus quidem illuſtris virtus eſt manſuetudo, ſed maximè in principibus, qualis fuit Moyſes, quorum quo maior eſt celſitudo, eo admirabilior eſt animi demiſſio & mititas. Quocirca Marcus Antoninus Imp. apud Lampridium Spartianum & alios clementiam celebrans: *Hæc*, *Gnoma.* inquit, *Cæſarem deum fecit, hæc Auguſtum conſecrauit, hæc patrẽ tuam* (Fauſtinam coniugem alloquitur) *Pij nomine ornauit.* Et Plinius in Panegyrico Traiani: *Quoniã armis*, inquit, *arma tutantur, metuq; & terrore infirma ſunt vincula charitatis.* Et rurſus: *Malè vim ſuam poteſtas aliorum contumeliis experitur, malè terrore veneratio acquiritur, longeq; valentior amor ad*

abſtinendum, quod velis, quàm timori; ideoq; melius fides quàm ferrum tueatur principē, plusq; diligi quam timeri Cæſarē deceat. Hac de cauſa S. Ambroſ. lib. 1. Offic. c. 22. ita ſancit *Diſceptatio ſine ira, ſtudium ſine amaritudine ſit, monitio ſine aſperitate, hortatio ſine offenſa.* Vide eundem lib. 2. Offic. c. 7. vbi Moyſen exemplum manſuetudinis ſtatuit. Verba eius recitaui c. 3. v. 19. & S. Auguſt. de S. Virgin. c. 31. *Menſura*, ait, *humilitatis tuæ ex menſura ipſius magnitudinis data eſt.* Sic etiam hunc locum interpretatur Origen. tract. 24. in c. 22. Matth. probatque exemplo Chriſti: *Quantum enim*, inquit, *fuerat magnus, tantū ſe humiliauit.* Huius rei ſimilitudinem affert Guilielm. Paradin. de Inſtit. princip. *Solem enim*, inquit, *cùm eſt altiſſimè promectus in Zodiaco, tū tardiſſimi motus eſt: ita quo fortuna te ſubuexit altiùs, hoc oportet animo leniori minuſque feroci eſſe.* Quocirca Chilon apud Laërt. lib. 1. c. 4. potentiæ adiungendā manſuetudinem iubebat: *Vt à ſuis*, inquit, *princeps non tam metum extorqueat, quàm imperet reuerentiam, reuerentiæ comes eſt amor, metui odium, amari autē non ſolum honeſtius eſt, verùm etiam tutius.* Idē extende ad viros ſapientia & virtute excelſos: hi enim ſi comes ſint & humiles, longè erunt excelſiores, Deo & hominibus gratiores, ac diabolo formidabiliores. Nam, vt ait S. Chryſoſt. in illud Iſaiæ 6. *Vidi Dominum*, homil. 4. *Sicut nauta qui vacuā habent nauem, non metuunt piratarum inſultum, ſed qui habent onuſtam: piratæ enim eò properant, vbi aurum, vbi argentū, vbi lapides pretioſi ſunt: ſic diabolus non facilè perſequitur peccatorem, ſed iuſtum, vbi multæ ſunt opes, quanto maiores tanto magis ſubmiſſe teipſum.*

Zelus & lenitas S. Philaſtrii.

Moyſi in lenitate, æquè ac zelo, ſimilis fuit S. Philaſtrius Epiſcopus Brixiēſis, coæuus S. Ambroſio & S. Auguſtino, qui eū dilaudat epiſt. ad *Quoduult Deum*. Vnde S. Gaudentius, S. Philaſtrij in epiſcopatu ſucceſſor, hoc de eo edidit encomium: *Philaſtrius vniuerſum Romani orbis ambitū peragrans, quaſi alter Paulus Dominicum ſeminat verbum, vt eo populorū pectoribus inſito, omne martyrij genus pro Chriſto libentiſſimè tolerare vniuerſi poſſent.* Cumq; aduerſus Gentiles, Iudæos & hæreticos prædicaſſet, pluribus ad orthodoxæ fidei cultū reuocatis, quorundā infidelium verberibus affectus, nō multò pòſt cum Dominica paſſione ſtigmatizatus, felicem animā Deo reſtituit. *Quapropter reminiſcamur, vehemens ille Philaſtrij patris noſtri ardor quantam poſſederit in ſanctis moribus lenitatē, illa celſitudo ſcientiæ quāta fuerit humilitate ſublimis, illa diuinarum rerum peritia quàm fuerit ignara terreſtrium. Erat enim humanæ gloriæ neſcius, acer diuini honoris exactor, nō quærens quæ ſua erāt, ſed quæ Ieſu Chriſti: amicitias ſæculi & officia mundana contemnens, ſeruitio Dei iugiter adhærebat. Erat idem Sanctus ira brevis, indulgentia facilis, ſuperans patientia, humanitate demulcens, in corripiendo diſtrictus, in relaxando abſolutus, liber in agendo, omni ætati & conditioni & ſexui mira benignitate communis, humillimis quibuſcumque coniunctus.*

Vers. 5. AVDIVIT ENIM EVM ET VOCEM IPSIVS, ET INDVXIT ILLVM IN NVBEM Ita Roman. licet Græca moderna & Rabanus legant, *auditam fecit illi vocem ſuam*, vel, vt Complut. *audire fecit* (ἀκουστόν enim eſt audire facere) *eum vocem ſuam*, eum ſcilicet ex Sina Deus per angelum tubali voce decalogum promulgauit, ceteraque præcepta iudicialia & cæremonialia Moyſi oretenus tradidit. Eodē ſenſu accipi poteſt Latina verſio Vulgata. q.d. Deus elegit Moyſen ex omni carne in populi ſui ducē; quia hac Dei electione factū eſt, vt vnus Moyſes A præ ceteris audiret Deum & (ſi & exegeticū eſt ſignificans *id eſt*) vocem ipſius: quando ſcilicet cū Deo ore ad os tā in Sina, quàm ad oſtium tabernaculi, colloquebatur, ab eoq; inſtituebatur dux & docebatur modos ducendi & regendi populum: & id eſt *idcirco*, *induxit illum* Dominus *in nubē*; græcè γνόφον, id eſt caliginem, in qua latebat, ſeſeq; velabat maieſtas illa clariſſima & immenſa lux diuinitatis: vt ſcilicet in ea proximè ad Deum accederet Moyſes, cum eoque ſecretiſſimè & familiariſſimè colloqueretur. Licèt enim reliqua præterita *fecit*, *elegit*, *induxit* ſpectent ad Deum, tamē *ſi audiuit* videtur ſpectare ad Moyſen: id enim ſeries materię & narrationis exigere videtur. Neq; hęc enallage perſonarū noua eſt vel mirāda, quia crebra in Script. & familiaris Hebræis: ſæpè enim ab vna perſona tranſeunt ad aliam, nec tamen eā B nominant, aut diſtinguunt, ſed ex circumſtantiis nominandā & diſtinguendā lectori relinquunt. Si tamen ad eandem perſonam hæc omnia præterita referre malis, putà ad Deum; ſenſus erit, q. d. Deus elegit Moyſen ex omni carne, vt liquet ex affectu. Nam ob hanc Moyſis electionē & dilectionem Deus audiuit eum, id eſt vocem ipſius, cùm ipſe orans pro toto populo, iā internecioni ob adoratum vitulum aureum à Deo addicto, eidem ſuis precibus & meritis veniam impetrauit, Exodi 32. Prior ſenſus magis videtur appoſitus, tum Græcis, tum iis quæ ſequuntur: quem exprimens Tigurina ſic vertit, *vocem ſuam hanc edidit audiendam, induxitque eum in nebulam.*

Octauum Moyſis elogium.

Octauum hoc eſt Moyſis elogium, quòd ſcilicet à Deo eductus in caliginem ſuam, ibi vocem Domini audierit, & familiariter cum eo ſit colloC cutus. In hanc Dei caliginem mente conſcenderunt viri ſanctitate & contemplatione eximij, vt in ea Deum habitantem per vmbram cernerent & audirent. De caligine hac vide S. Dionyſ. de Diuinis nominib. Hinc diſce illud: *Mereberis Deum, ſi homines fugeris.*

Seceſſus in nubem quis.

Præclarè S. Gregor. Naz. orat. 1. *Nihil*, inquit, *mihi tam optandum cuiquā eſſe videbatur, quàm vt occluſis ſenſibus, atq; extra mundum carnemq; poſitus, & in ſeipſum collectus, nec niſi quantum neceſſitas exigit, quidquam humanarum rerū attingens, atque ſecum ipſe & cum Deo colloquens, ſuperiorem in rebus quæ ſub aſpectum cadunt, vitam ageret, diuinaſq; ſpecies puras ſemper, nec terrenis vllis & errantibus formis admixtas, in ſeipſo circumferret: Deiq; & rerum diuinarū purum omnino ſpeculū ſit, indieſq; efficiatur, ac lucē per lucē aſſumat, clariorem videlicet per obſcuriorem: iamq; futuri æui bonum percipiat, & cum angelis verſetur, ac lucè in tenebris ſit, terram deſerat, atque à Spiritu ſurſum colligatur.*

Vers. 6. ET DEDIT ILLI CORAM PRÆCEPTA, ET LEGEM VITÆ ET DISCIPLINÆ, DOCERE IACOB TESTAMENTVM SVVM, ET IVDICIA SVA ISRAEL] Ita Roman. Syrus, *diſpoſuit coram eo legem vitæ & benedictionem ad docendum eos qui ſunt domus Iſrael, leges ſuas, & fœdera, & iudicia ſua.*

Perperàm ergo multi legunt, *dedit illi cor ad præcepta*: græcè enim eſt, ἔδωκεν αὐτῷ καρδίαν πρόσωπον ἐντολάς, id eſt, *dedit ei coram mandata*, coram, id eſt in præſentia, in conſpectu. q.d. Deus legem dedit Moyſi non per internuntium quaſi abſens abſenti, per ſeipſum coràm, quaſi præſens præſenti, loquens cum illo facie ad faciem. Alludit ad Exodi 33. 11. *Loquebatur*, inquit, *Dominus ad Moyſen, ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum*

sanum. Et Numer. 12. 8. vbi Moyses conferens & præferens alijs Prophetis, quibus Deus per visionem, vel per somnium loquebatur, de Moyse ait: *Ore ad os loquor ei & palàm, & non per ænigmata & figuras Dominum videt.*

Legem vocat *vitæ*, tum, quia lex docet quomodo rectè iuxta Deum & rationem sit viuendum; tum, quia lex sui obseruatoribus promittebat lõgam & felicem vitam præsentem; tum, quia si ex fide & charitate impleretur, præstabat vitam beatam & æternam. Alludit ad Leuit. 18. 5. *Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.*

Rursum legem vocat *disciplinæ*, græcè παιδείας, id est *scientiæ*, quia lex docet veram scientiam practicam, quæ hominem docet quid agere, quid vitare debeat, vt Deo placeat, ab eoque gratia & gloria donetur. Noster vertit *disciplinæ*, tum, quia per legem Iudæi eruditebantur quasi discipuli à præceptore: tum, quia lex quasi disciplina castigabat & frænabat illicitos concupiscentiæ motus, & incompositos Iudæorum mores.

Tertiò, legem vocat *testamentum*, id est pactum, quia lex est conditio pacti inter Deum & homines initi. Pepigerat enim Deus cum Abraham, Isaac, Iacob, Moyse & Hebræis se eis fore Deum, id est patrem, tutorem & prouisorem, hac conditione, si ipsi leges suas seruarent, eique se seruos fideles exhiberent.

Quintò, legem vocat *iudicia*, quia lex statuit & præscribit id quod æquum & iustum est, ac secundùm illam iudices omnes in iudicijs iudicare debent; quare cùm inter Hebræos erant lites, hæ omnes secundùm legem & per legem iudicandæ & dirimendæ erant. Vnde Tigurina vertit, *hæc præcepta coràm tradidit, legem vitæ scientiæque vt pactum edoceret Iacob, & ius in suum Israelem.* Idem ergo est pactum, quod ius siue iudicium; sicut idem est Iacob, qui Israel: Hebræi enim à suo Patriarcha qui dictus est Iacob & Israel, nunc Iacob, nunc Israel vocantur; posterius ergo hemistichium explicat prius more Hebræo.

Nonum. Nonum est hoc encomium Moysis, quòd fuit legislator diuinus: legem enim, quam dedit Hebræis, ex ore Dei accepit.

Moyses Legislator S. Nazianz. Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 6. *Quis legislatorum*, inquit, *illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron, non minùs pietate, quàm corporibus fratres; vel potiùs ille quidem Pharaonis Deus, & Israelitarum amussis & legislator, & nubem ingrediens, & diuinorum mysteriorum spectator, & præsul, & tabernaculi illius verus fabricator, quod à Deo non ab homine constructum est: ambo autem æquè sacerdotes: Moyses enim, ait ille, & Aaron inter sacerdotes eius.* Psalm. 98. *Ille principum princeps, & sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua vtens, ipsique vicissim in ijs rebus operam nauans quæ ad Deum pertinebant: hic illi statim secundus, ille autem dignitate & propinquitate ad Deum longè antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelem trajicientes, hostes demergentes, panem superne irrorantes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim educentes. Ambo per sanctam manuum extensionem, sublimiores, mysterij figuram Amalecitas opprimentes. Ambo ad promissam terram duces vice se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest?* Fuit ergo Moyses diuinarum sanctor legum, & diuinitatis quasi vicarius: ille sacerdotum princeps, & sacerdos principum: ille maris & ventorum imperator: ille fontium, fluminum, nubis, ignis, cæli temperator: ille naturæ dominus, & miraculorum omnium opifex: ille tyrannorum domitor, & Pharaonis Deus. Plura de Moysi dixi in proœmio Pentateuchi.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Aaronis.

Vers. 7. Excelsum fecit Aaron fratrem eius, & similem sibi de tribu Leui:

8. & statuit ei testamentum æternum, & dedit illi sacerdotium gentis: & beatificauit illum in gloria.

9. & circumcinxit eum zona gloriæ, & induit eum stolâ gloriæ, & coronauit eum in vasis virtutis.

10. Circumpedes, & femoralia, & humerale posuit ei, & cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro,

11. dare sonitum in incessu suo, auditum facere sonitum in templo, in memoriam filiis gentis suæ.

12. Stolam sanctam, auro, & hyacintho, & purpura opus textile, viri sapientis iudicio & veritate præditi:

13. torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri, & opere lapidarij sculptis, in memoriam secundùm numerum tribuum Israel.

14. Corona aurea super mitrã eius expressa signo sanctitatis, & gloria honoris: opus virtutis, & desideria oculorũ ornata.

15. Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia vsque ad originem.

16. Non est indutus illa alienigena aliquis, sed tantùm filij ipsius soli, & nepotes eius per omne tempus.

17. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quotidie.

18. Compleuit Moyses manus eius, & vnxit illum oleo sancto.

19. Factum est illi in testamentum æternũ, & semini eius sicut dies cæli, fungi sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius.

20. Ipsum elegit ab omni viuente, offerre sacrificium Deo, incensum, & bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo.

21. & dedit illi in præceptis suis potestatem, in testamentis iudiciorum, docere Iacob testimonia, & in lege sua lucem dare Israel.

22. Quia contra illum steterunt alieni, & propter inuidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan & Abiron, & congregatio Core in iracundia

23. Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, & consumpti sunt in impetu iracundiæ.

24. Fecit illis monstra, & consumpsit illos in flamma ignis.

25. Et addidit Aaron gloriam, & dedit illi hereditatem, & primitias frugum terræ diuisit illi.

26. Panem ipsis in primis parauit in satietatem: nam & sacrificia Domini edent, quæ dedit illi & semini eius.

27. Cæterum in terra gentes non hereditabit, & pars non est illi in gente: ipse est enim pars eius, & hereditas.

A Deo conciliet. Quocirca S. Ambros. de Dignit. sacerdot. c. 3. asserit *nihil esse in hac sæculo excellentius sacerdotibus, nihil sublimius episcopis reperiri.* Idem in Leuit. c. 10. ad Simplicianum: *In causa prophetiæ*, inquit, *Moses præfertur sicut Prophetæ; vbi autem causa & munus & officium sacerdotij est, præfertur Aaron sicut sacerdos.* Hinc Aaron typum gessit Christi pontificis, vti idem ait lib. 2. de Fide ad Gratian. sub initium.

Rursum *sanctum*, id est, Deo sacratum sanctumque sacerdotem: sic enim omnis sacerdos, quia Deo dicatus & consecratus, vocatur *sanctus*, etsi ob prauam vitam sit sceleratus. Hic tamen titulus eum assiduè commonefacit, vt sicut officio, sic & vita sit sanctus. Vnde S. Ambros. de Dignit. sacerd. c. 3. *Dignè*, inquit, *noscamus quid sumus: & quod sumus professione, actione potius quàm nomine demonstremus: vt nomen congruat actioni, actio respondeat nomini; ne sit nomen inane, & crimen immane; ne sit honor sublimis, & vita deformis; ne sit diuina professio, & illicita actio; ne sit religiosus amictus, & irreligiosus pectus; ne locutionem simulemus columbinam, & mentem habeamus caninam; ne professionem monstremus ouinam, & ferocitatem habeamus lupinam.*

Vers. 7. EXCELSVM FECIT AARON FRATREM EIVS, ET SIMILEM SIBI DE TRIBV LEVI] A Mose principe B transit ad Aaron fratrem Mosis, quē Deus elegit in primum pontificem Hebræorum, eumque hereditarium, vt scilicet pontificatum ad posteros, putà ad primogenitos omnes ex se succedituè procreandos, transmitteret. Hunc ergo Deus extulit, *fecitq; excelsum & similem sibi: sibi*, id est illi, putà Moysi. q. d. Deus assimulauit Aaronem Moysi: tū ratione genealogiæ, quia vterque ex eâdem tribu Leui quam Deus sibi in sacerdotalē elegit, adeóque ex eisdem parentibus est progenitus; tū quia Aarō fuit socer & administer Mosis in enuntiandis Dei iussis Pharaoni, ac in patrandis plagis & miraculis (vt patet Exodi 7. & 8.) ad educendum populum ex Ægypto, iuxta illud: *Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris ei omnia, quæ mādo tibi, & ille loquetur ad Pharaonē, vt dimittat filios Israel de terra sua*, Exodi 7. 1. Quocirca Naz. orat. 1. *Aaron*, C inquit *secundum Moysen primus apud Deum obtinebat*: & orat. 6. eum vocat *sacerdotem sanctissimum*. Vnde Græca habent, *euexit*, vel *exaltauit*, *Aaronem sanctum, similem illi, fratrem eius, ex tribu Leui*. Tribus enim Leui à Deo electa & euecta erat ad sacerdotium, sicut tribus Iuda ad regnum: vnde Leuitæ ceteris erant honoratiores, quasi dicati & consecrati Deo, vti modò sunt Religiosi & sacerdotes. Hinc *Leui* & Leuita idē est, quod *copulatus*, Genes. 29. 34. quòd totus Deo copulari & adhærere debeat. Aliqui etiam *Leui* interpretantur *ipse mihi* quasi Deus dicat: Ipse est Leuita, hoc est, ipse totus mihi est consecratus, ipse totus est meus: ergo illum in meum ministrum, in amicum, in filium coopraui, vt ipse vicissim totum se mihi addicat & copulet, reliqua spernat & fastidiat. Hanc etymi rationem dat Philo lib. de Plant. Noë: *Quod apud alios*, inquit, *alia sint in pretio, apud illum verò solum ille optimus maximus auctor rerum omnium.* Et post nonnulla: *Eadem* (eamdem rerum mundi despiciendam) *legislator sæpè docet eos qui non cupiunt creatis rebus diuescere, fastidientes quidquid gentium est, præ ingenti familiaritate eius, quem solum habent pro diuitiarum felicitate, quæ sine perfectissimo.*

Leui etyma.

In Græco non est ὕψωσεν, id est, extulit simpliciter: sed cōpositè, ἀνύψωσεν, id est, sursum extulit, superexaltauit, in sublime euexit. Syrus, *& exaltauit eum illū, sanctū Aaron de tribu Leui.* In republica enim, diuina, ideoq; summa est dignitas sacerdotij: sacerdos enim negotia reipubl. tractat cum Deo, estque quasi internuntius inter Deum & populum, vt tam Deum populo quàm populum

Vers. 8. STATVIT EI TESTAMENTVM ÆTERNVM, ET DEDIT ILLI SACERDOTIVM GENTIS] Syrus, *posuit illum in firmitatem populi*; pontifex enim est firmitas populi. Hæc est exaltatio & celsitudo Aaronis quòd Deus *testamento*, id est pacto æterno, statuerit & consignarit illi *sacerdotium*, & pontificatum *suæ gentis*, putà Hebræorū, sanciens vt in eius progenie permaneret semper sacerdotiū, adeò vt nullus posset esse sacerdos, nisi prognatus ex Aarom ac nullus posset esse pontifex, nisi tamquam primogenitus descenderet ex Aaron. Vocatur *æternum*, non absolutè, sed respectiuè; quia scilicet duraturum erat semper, quamdiu duratura erat illa lex & religio Iudaismi. Mysticè etiam *æternum*, quia in suo antitypo, putà in sacerdotio Christi & Christianorum (quod præfigurabat, cuiusque erat typus) durabit in æternum: nouum enim Christi sacerdotium implet & perficit vetus Aaronis sacerdotium. Vnde Tigurina, *pactum æternum sanxit cum eo, commisitq; ei sacerdotium populi.*

ET BEATIFICAVIT ILLVM IN GLORIA] Syrus *dedit super illum de honore suo & gloria, eleguitq; illum in celsitudine honoris sui.* Palacius per *gloriā* accipit visionem Dei. Sicut enim Deus hanc gloriam dedit Mosi, vt Deum viderit, & cum eo tractarit; sic & eamdem communicauit fratri eius Aaroni, quando iussit eum cum Mose ascendere in verticem montis Sinæ, vbi Deus gloriam suam videndam exhibebat, Exodi 19. 24. Verùm pro *gloria*, græcè est εὐπρέπεια, id est, ornatus & vestitus compositus, mundus & elegans. *Gloriam* ergo vocat ornatum vestium sacerdotalium & pontificalium, qui Aaronem glorioſum & quasi beatum efficiebat. Sensus ergo est, q. d. Deus Aaronem quasi felicem & beatum effecit tam glorioſo sacerdotio, eiusque amictu & ornatu ita splendido & magnifico. Vnde explicans subdit:

Vers. 9. ET CIRCVNCINXIT EVM ZONA GLORIÆ] Rabanus, Dionys. & alij pro *gloriæ* legunt *iustitiæ*, quia zona hæc, inquit Palacius, cum esset vltimū pontificis ornamentum, perfectionem & iustitiā Aaronis significabat, iuxta illud quod de Christo ait Isaias c. 11. *Et erit iustitia cingulum lumborum eius.*

Rursum pro ζώνη græcè est στολή, id est stola, amictus,

amictus, vestis oblonga & vsque ad talos demissa. Vnde Tigurina, *elegantí cultu beatum reddidit, & amicuit habitu glorioso*; alij, *beatis illũ præclaro ornatu & induit eum stola gloriosa*; Syrus, *induit eum vestibus hyacinthinis*. Noster fortè pro ζωλὴ legit ζωνὴ, id est *zona*: huic enim propriè cõuenit τὸ περιέζωσεν, id est, *circumcinxit*, & quia stolã nominat v. lequ. Deniq; quia valdè ornabat pontificem zona, eaq; duplex; Prior, interior communis omnibus sacerdotibus, qua tunicã lineam succingebant; secunda exterior, propria pontifici, ex purpura, cocco, hyacintho & bysso retorta, quæ cingebat ephod & Rationale, ideoque augusta erat, & balthæus vocabatur, de qua dixi Exodi 28.39.

ET INDVIT EVM STOLAM GLORIÆ] Id est, vestem gloriosam: nec enim pontifex vestem habuit quæ propriè diceretur stola. Stola ergo quamlibet vestem, amictum & ornatum significat ἀπὸ τοῦ στέλλειν, id est induendo, dicta. Sic Iosephus 15. Antiqu. c. vlt. stolam pontificiam vocat pontificis amictum, de cuius custodia inter reges & præsides certatum asserit.

Nota. τὴν *gloriæ* ter hîc repetitur, vt significetur trina, id est, plena & omnimoda gloria. q.d. Amictus pontificis terq; quaterque, hoc est omnimodè & quaquauersum, erat gloriosus: pontifex enim non minus dignitatis ab eo mutuabatur quã beati à doctibus gloriosis imò gloriã pontificis gloriæ Beatorum erat specimen & imago, adeò vt qui viderent pontificem in habitu hoc glorioso, non tam hominem quàm beatum vel angelum è cælo lapsum, imò numen aliquod intueri sibi viderentur; vti contigit Alexandro Magno, cum ei occurrit Iaddo pontifex, teste Iosepho lib. 11. Antiq. c. 8. Græcè est, ἐνέδυσεν αὐτὸν συντελείαν καυχήματος, id est, vt Complut. *induit eum consummatione gloriationis*; Tigurina, *perfecta magnificentia ornauit eum*; alij, *vestiit eum consummata gloriatione*. Vnde explicans subdit:

Gloria pontificis similis gloriæ Beatorum.

ET CORONAVIT EVM IN VASIS VIRTVTIS] Id est, instrumentis vestium eximiis, quibus eius *virtus*, id est, potestas, robur & auctoritas pontificalis declaretur, ob quam omnes eum honorabant, colebant & metuebant. Græcè est, ἐστερέωσεν αὐτὸν ἐν σκεύεσιν ἰσχύος, *firmauit eum in vasis fortitudinis*; alij, *roborauit eum vestibus roboris*; Syrus, *honorauit eum vestibus roboris*. Nota. *vasa* Hebræi vocant quælibet instrumenta, ac nominatim vestes, apparatus, ornamenta. Sic Deut. 22. 5. dicitur: *Non induetur mulier veste virili*, hebr. כְּלִי גֶבֶר *kele isch*, id est, græcè σκεῦος ἀνδρὸς, id est, *vasis viri*. Xenophon lib. 4. Pædiæ Cyri, τὰ τῶν ἵππων σκεύη, vocat ornamenta & stragula equorum. Imò σκευὴ femininè, idem est quod habitus, vestitus, cultus, ornatus, gestamen; & σκευάζω, idem est quod apparo, compono, vestio, adorno, concinno, induo, instruo.

Vestis pontificis vocatur Virtutis. Primo.

Rursum τὸ *virtutis* (hebr. חַיִל *chail*) id est, roboris, potestatis, maiestatis, auctoritatis; item opulentiæ, diuitiarum: opes enim efficiunt hominem potentem. Vnde Tigurina vertit, *instruxit eum apparatu opulento*; Vatabl. *eximiot* vestes enim pontificis erant intextæ auro & gemmis, ideoque pretiosæ & opulentæ, ac plenæ maiestatis & magnificentiæ, quæ omnia significat hebr. *chail*, id est, *virtus*. Pontifex enim hoc suo magnifico ornatu repræsentabat magnificentiam & maiestatem Dei, cuius erat vicarius & vicegerẽs in terra. Addit Tertiò, Palæcius ex Galatino, vestes pontificis vocari *virtutis*,

Tertio.

A id est, roboris, quia pontifex iis indutus dabat oracula, quod est opus magnæ virtutis & potentiæ: quin & in lamina aurea præferens nomẽ ineffabile *Iehoua*, subinde patrabat miracula. Ita Iaddus pontifex hisce pontificalibus indutus occurrens Alexandro Magno Iudæis infenso, cum sacro horrore ita percult, vt sibi simplicem & Iudæis beneuolum effecerit, teste Iosepho lib. 12. Antiq. c. 8. & de vestibus pontificis dicitur Sapient. 18. 15. *His antè erat qui exterminabat, & hos extimuit.* Quartò, *virtus* accipi potest pro valore, arte, industria, vt opus virtutis sit opus affabrè factum, & magna arte elaboratum: qua phrasi Itali & Galli insignem artificem vocant *vn vaillant homme*.

Quarto.

Mystice, Rabanus: *Vestimenta*, inquit, *pontificis non aliud sunt, quàm opera virtutum, & sapientiæ doctrina: quæ verè Domini sacerdotes ornant, cùm in his cõuersari ritè inueniuntur. Vnde & hîc dicitur. Coronauit illum in vasis virtutis: sapientes antè corde, quos ad faciendas easdem vestes Deus spiritu prudentiæ replenit, ipsi sunt Prophetæ & Apostoli, cæteriq; doctores veritatis, qui nobis apertissimè manifestant, quomodo viuere sacerdotes & ministri altaris, & qualiter docere debeant, siue exemplo suæ actionis, siue verbo exhortationis ostendunt.*

Mystice.

CIRCVMPEDES, ET FEMORALIA, ET HVMERALE POSVIT EI (id est, vt alij legunt, *imposuit ei*, hoc est, induit eum,) ET CINXIT ILLVM TINTINNABVLIS AVREIS PLVRIMIS IN GYRO, DARE SONITVM IN INCESSV SVO, AVDITVM FACERE SONITVM IN TEMPLO, IN MEMORIAM FILIIS GENTIS SVÆ] Per *circumpedes*, vel, vt multi legunt, *circumpedales*, Primò, Lyran. & Dionys. intelligunt sandalia: hæc enim circumdant tegũntque pedes. Secundò, melius Rabanus accipit tunicam lineam quæ communis

VERS. 10.

VERS. 11.

Circumpedes quid? Resp. 1. Secundo.

C erat pontifici cum aliis sacerdotibus: hæc enim vsque ad pedes porrigebatur. Tertiò, optimè accipias tunicam hyacinthinã quæ propria erat pontifici, quæque Exodi 28. 4. vocatur מְעִיל *meil*: hæc enim circumcingebat pedes, vt *circumpedes* dici posset: vnde græcè est ποδήρης, quo nomine Sept. (quos sequi solet Siracides) vocant tunicam hyacinthinam pontificis, Exodi 28. Esto S. Hieron. epist. ad Fabiolam, tunicam lineam vocet quoque ποδήρη, id est talarem, eò quòd ad πόδας, id est pedes & talos, esset demissa, æquè ac tunica hyacinthina. Pro *femoralia*, græcè est περισκελὴ, hoc enim nomine Septuag. Exodi 24. 42. vocant feminalia vel femoralia. Siracides ea hîc in Græco primò loco ponit, quia ipsa erant prima & intima vestis pontificis, æquè ac cuiuslibet sacerdotis.

D Pro *humerale* græcè est ἐπωμὶς, quo nomine Septuag. Exodi 25. 6. vertunt Hebr. אֵפוֹד *ephod*, erat palliolum tegens humeros vsque ad renes, contextum ex filis aureis, hyacinthinis, coccineis, purpureis & abyssinis, ideoque suo fulgore perstringens oculos instar caracallarum, ait S. Hieron. epist. ad Fabiolam. In huius ephod medio ante pectus erat hiatus, qui implebatur Rationali quadrangulo, mira pulchritudine contexto, in quo erant duodecim lapides pretiosi, insculpti nominibus duodecim tribuum, de quibus fusè egi Exodi 28.

Tropol. breuiter S. Gregor. 2. p. Pastor. cap. 3. singula hæc moribus sacerdotis adaptat: *In sacerdotis*, inquit, *habitu aurum fulget, vt in eo intellectus sapientiæ principaliter emicet: cui hyacinthus adiungitur, vt per omne quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos, sed ad amorem cælestium surgat.*

Tropol. vestis sacerdotalis.

Purpura permisceatur, vt sacerdotale cor in semetipso suggestiones vitiorũ reprimat, eisq; velut ex regia potestate contradicat. Bis intinctus coctus adiungitur, vt omnia virtutum bona ex charitate decorentur: quæ quia Deum & proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Quid verò per byssum, nisi candens decore munditiæ testimonia designatur? Quia byssus torta pulchritudini superhumeralis innectitur; quia tunc testimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cùm per abstinentiam caro fatigatur.

Addit tintinnabula, quæ ex fimbria tunicæ hyacinthinæ dependebant numero 72. ait S. Hieron. ad Fabiolam, erantq; ex auro immixta totidẽ malis punicis (quæ proinde hic in Græco addita sunt) contextis ex cocco, purpura, hyacintho, & bysso, ita vt alternis esset tintinnabulum & malũ punicum. Causam subdit, *In memoriam filiis gentis suæ*, id est, vt memores essent datæ legis in Sina clangente tuba. Aut potiùs, q.d. Vt populus hoc pulsu recordaretur diuinæ maiestatis, eamque reuereretur in pontifice templum ingrediente ad sacra Dei obeunda. Vide dicta Exodi 28.35. Minùs rectè vertit Tigur. *ad filiorum populi sui commẽdationem*: μνημόσυνον, enim memoriale & memosiam significat non commendationem.

Vers. 12. STOLAM SANCTAM, AVRO, ET HYACINTHO, ET PVRPVRA, OPVS TEXTILE VIRI SAPIENTIS, IVDICIO ET VERITATE PRÆDITI] Pro *opus textile* græcè est ἔργου ποικίλου, quod Complut. vertunt *opere polymitario*; Roman. *variatoris*; alij, *phrygionis*; alij, *opere variegato*; Tigurina, *augusto habitu varij operis & artificij*, quale est opus phrygionum siue acupictorum.

Stola, licèt propriè sit vestis ad talos demissa, præsertim muliebris, tamen absolutè quamlibet vestem significat, à στέλλω, id est, vestio, induo. Hic ergo significat Rationale. Alludit enim ad Exodi 28.4. vbi Septuag. recensentes στολὰς, id est vestes sanctas pontificis, primam ponunt λογεῖον, id est pectorale, siue Rationale. Hoc ergo dicitur *stola*, id est vestis sancta, quia inter omnes vti erat pretiosissima, vtpote è gemmis duodecim conflata, ita erat & sacratissima. In Rationali enim quasi habitabat Deus: nam in illo consulebatur, & per illud responsa dabat. Vnde vocatur λόγιον, id est oraculum. Sensus ergo est, q.d. Deus induit Aaronem quasi pontificem stolam sanctam, id est Rationale sanctum, quod erat opus textile ex filis aureis, hyacinthinis & purpureis contextum, à viro sapiente *inducto & veritate*, id est, vera prudentia & arte ad illud texendum & ornandum prædito, putà à Beseleel, de quo dicit Deus Exodi. 31.3. *Implebi eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quid quid fabre fieri potest ex auro, &c.*

Græca iam aliter habent, nimirum, λογίῳ κρίσεως δηλοῖς ἀληθείας, id est, *Rationali iudicij signis*, vel *manifestationibus veritatis*; Tigurina, *pectorali iudicij* (Vatabl. *pectorali rituali*; quia, inquit, eo ritu Deũ consulere iubebatur) *cum doctrina & veritate*.

Per quem significantur *vrim & thummim*: hæc enim Septuag. vertunt, δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν, id est *manifestationem & veritatem*, eò quòd Deus per ea pontifici te consulenti de re futura vel dubia manifestaret veritatem. Quidnam hæc fuerint fusè disputaui 28.30.

Vers. 13. TORTO COCCO OPVS ARTIFICIS, GEMMIS PRETIOSIS FIGVRATIS IN LIGATVRA AVRI, ET OPERE LAPIDARII SCVLPTIS, IN MEMORIAM SECVNDVM NVMERVM FILIORVM ISRAEL] Pro *torto* Græca Romana habent *torta*, scilicet stola, *cocco*, id est, ex filis coccineis; Tigurina, *opere coccineo filis artificiosè simul & pretiosis lapidibus sigillorum modo sculptis, operoq; sculptoris illigatis in auro* (alij, *celaturis sigillaribus auro demissis*) *cũ scriptura monumenti causa incisa, secundùm numerum tribuum Israel.*

Pergit hìc describere Rationalis fabricam, vsum & finem, scilicet quòd illud confectum erat *torto cocco*, id est ex filis coccineis tortis, duodecim gemmis auro illigatis, & incisis 12. tribuum nominibus insignitum, idque *in memoriam secundùm numerum filiorum Israel*, hoc est, vt pontifex in pectore gestans nomina duodecim tribuum Israel, memor esset se illas sinu & pectore suo debere amantissimè complecti, eaq; omni charitate prosequi pro eisque Deum assiduè precari. Rursum *in memoriam*, scilicet Dei, vt Deus videns pontificem Rationali indutum, memor quasi redderetur filiorum Israel obiecto Rationalis, in quo eorum nomina insculpta cernebat, ac eis iuxta promissa patribus facta per omnia opitularetur.

CORONA AVREA (ita Roman. licet Iansen. & alij legant *coronam auream*, repete, imposuit ei) SVPER MITRAM EIVS EXPRESSA SIGNO SANCTITATIS, ET GLORIA HONORIS; OPVS VIRTVTIS, ET DESIDERIA OCVLORVM ORNATA] *Corona aurea* est lamina aurea, quæ instar dimidiæ coronæ, siue semicirculi, velabat & ornabat frontem pontificis, & ad vtramque aurem porrigebatur, vbi vitta hyacynthina pileo capitis alligabatur. *Mitram* græcè κίδαριν, vocat insuiam pontificis, quam ita describit Iosephus lib. 3. Antiq. c. 8. *Pileo quasi ceteri sacerdotes vtebatur, super quem extabat alius consutilis ex hyacintho variatus: hunc aurea corona triplici ordine circumdabat. Expressa signo sanctitatis*, quia scilicet in lamina hac quasi in ligno, id est in sigillo, insculptum erat קֹדֶשׁ לַיהוָה *kodes Ladonai*, id est *sanctitas Domino*; vt nimirum sanctissimi Dei pontificem se profiteretur, quem omnes reuererentur, in eoque Deum venerarentur; vtque hoc titulo moneretur, debere se sanctitatem Dei tui, tam eloquio quàm vita & moribus exprimere. Perinde ac Seraphini ministrantes & assistentes Deo, iugiter eum adorant inclamando: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum*, Isaiæ 6. Vnde Sapiens Sapient. 18.24. ait, quod magnificentia Dei scripta fuit in diademate capitis pontificis. Nam pro *Adonai*, vt vulgò legitur, insculptum erat laminæ nomen *Iehoua* tetragrammaton, quod Iudæis adeò erat sanctum, vt esset ἄῤῥητον καὶ ἀνεκφώνητον, id est ineffabile: vnde quoties illud occurrebat, eo reuerentiæ causa suppresso, vice eius pronuntiabant *Adonai*; quem morem gentis suæ, etiam Christus & Apostoli secuti sunt. Hinc vocatur *opus virtutis*, id est gloriæ, & maiestatis, vt dixi v. 9. Addit Palaeius dici *opus virtutis*, id est fortitudinis & potentiæ, quia nomen *Iehoua* laminæ inscisum patrabat miracula. Græcè est ἐντύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος (quæ Siracides de more mutuatus est à Sept. Exodi 28.36. pro quibus Noster ibidem vertit *sculpes opere celatoris sanctum Domino* (quod Complut. vertunt, *sculpturam* Roman. *efformationem*) *signaculi sanctitatis*; Tigurina, *in modum sigilli sanctè sculpturata*; alij, *expressa figura sigilli sacri.*

Vers. 14. Addit Tertiò, quòd hæc corona, putà lamina, ponti-

pontifici fuerit *gloria honoris, & opus virtutis*, id eſt, erat ornamentum illi glorioſum & honorificum eximio, auguſto & reuerendo opere, quod ſummam eius virtutem, id eſt poteſtatem & auctoritatem demonſtraret, fabrefactum; adeò vt ipſum eſſet *deſideria oculorum ornata*, quod ſcilicet intuentium oculos & deſideria ornatu ſuo & elegantia ad ſe rapiebat, & mirè oblectabat; idque ad hoc, vt hac ratione pontifex omnes ad ſui, & multò magis ad Dei amorem, deſiderium, cultum & veneration em alliceret. Vnde Sapiens c. 18.24. *In veſte poderis*, inquit, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius ſculpta erat.* Porrò Græca Complut. elegantèr & neruosè totam hanc ſententiam ſic efferunt, *Coronam auream ſuper mitram, ſculpturam ſignaculi ſanctitatis gloriationè honoris, opera* (in plurali, græcè enim eſt ἔργα *virtutis contupiſcentias oculorum, ornata, pulchra*; Tigurina, *aurea ſupra mitram corona* (veſtiuit Aaronem) *in modū ſigilli, ſanctè ſcalpturata, ornamento honorifico, & eximio opere, oculorumq; decoro ac ſpectabili obtectamento*; alij, *corona aurea impoſita tidari, expreſſa figura ſigilli ſacri, gloriatione honorifica, opere valido, contupiſcentias oculorum, ornamentis ſpecioſis.*

Octo veſtes Pontificis.

Porrò hoc ordine & ritu veſtes haſce omnes induebat pōtifex. Primò, induebat femoralia, ſuper hæc injiciebat tunicā lineam, eamque zona ſtringebat: huic ſuperinduebat tunicam hyacinthinam ſuper quam ephod cum Rationali accingebat ſecunda zona: capiti imponebat tiaram, cui affixa erat lamina aurea cum hac inſcriptione, *Sanctum Domino*. Octo ergo eius erāt veſtes, ſcilicet femoralia, tunica linea, tunica hyacinthina, ephod, Rationale, zona, tiara, lamina aurea; quę ſignificabāt

Myſtica earum ſignificatio.

octo dotes & virtutes neceſſarias ſacerdoti & pōtifici. *Quia in Rationali*, ait Rabanus, *plenitudo ſcientiæ exprimitur: in ſuperhumerali bonorum operū actus, in tunica hyacinthina cœleſtis cōuerſatio: in tintinnabulis prædicatio ſacri verbi: in tunica linea, quæ & byſſina dicitur, nominatur, eò quòd ad talos pertingebat, conſummatio caſtitatis inſinuatur: in baltheo continentiæ: in tiara, quæ caput tegebat, omnium ſenſuū cuſtodia: in femoralibus verò caſtimonia corporis contra libidinem: corona autem ſupra mitram, in qua expreſſum erat ſignū caſtitatis*, (ita habet codex; ſed pro *caſtitatis* puto legēdum *ſanctitatis*: ſic enim habet Siracides, *hoc eſt nomen omnipotentis Dei, honorificentiā ſignificat diuinæ maieſtatis, quā in arte ſtatus noſtri, & ſuper omnia ſtatuere debemus. Ita vt in omnibus actibus noſtris, ſermonibus & converſatione honorificetur Deus per Ieſū Chriſtum Dominum noſtrum, qui eſt caput corporis Eccleſiæ, & ſalvator omniū, maximè fidelium.* Et S. Thom. 1. 2. q. 102. a. 5. ad 10. in fine *Sunt*, inquit, *quatuor omnibus ſacerdotibus neceſſaria, ſcilicet caſtitas, quæ ſignificatur per femoralia: puritas vitæ, quæ ſignificatur per lineā tunicā: moderatio diſcretionis, quæ ſignificatur per cingulū: & rectitudo intentionis, quę ſignificatur per tiaram protegentē caput. Sed præ his pontifices debent quatuor habere. Primò quidem ingens Dei memoriā in contemplatione: & hoc ſignificat lamina aurea habens nomē Dei in fronte. Secundò, quòd ſupportent infirmitates populi, quod ſignificat ſuperhumerale. Tertiò, quod habeant populum in corde, & in viſceribus, per ſolicitudinem charitatis, quod ſignificatur per Rationale. Quartò, quòd habeant converſationē cœleſtem per opera perfectionis, quod ſignificatur per tunicam hyacinthinam. Vnde & tunicæ hyacinthinæ adiungantur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ ſignificatur doctrina diuinarū, quæ debet coniungi cœleſti converſationi pontificis. Adiungūntur etiā malæ punicæ, per quæ ſignificatur unitas fidei, & concordia in bonis moribus: quia ſic coniuncta debet eſſe eius doctrina, vt per eā fides & pacis unitas non rumpantur.*

VERS. 15. SIC PVLCHRA ANTE IPSVM NON FVERVNT TALIA VSQVE AD ORIGINEM] ſcilicet ab origine mūdi: græcè enim eſt ἕως αἰῶνος, id eſt, *vſque in ſæculum*, id eſt à ſæculo, & ab origine ſæculi. Minùs rectè aliqui legunt, *vſque ad orientem*. q. d. Ab orierte mundo, quod idem eſt cum ab origine mundi. q. d. Eſto repetas acta præcedentium ſæculorum vſque ad originem mundi, nil tam pulchrum in veſtibus ſacerdotum, nullum ornatum ſacrum ita ſpecioſum, ita auguſtum inuenias, atq; fuit amictus Aaronis; quia eum fecit Beſeleel arte, non humana, ſed diuina, ſiue à Deo cælitus ſibi intuſa, Exodi 31. quæ autem diuina ſunt, omnem artem humanam ſuperant, ait Palacius.

VERS. 16. NON EST INDVTVS ILLA (corona, ſiue lamina aurea præferente nomen Iehoua, reliquaque veſte ſacra Aaronis) ALIENIGENA ALIQVIS, SED TANTVM FILII IPSIVS SOLI; ET NEPOTES EIVS PER OMNE TEMPVS] Per *alienigenam* non tantùm intellige Gentilem, ſed & Iudæum oriundum ex alia tribu & familia, quā Leui & Aaronis. Solus enim Aaron, eiuſque filij & nepotes primogeniti ſuccedentes patri in pontificatum, poterant indui veſtibus hiſce pontificalibus. Quo ſignificatur Primò, magnum priuilegium Aaronis, quòd ſcilicet non tantùm ipſi, ſed & poſteris eius, iiſque ſolis, à Deo addictus, ac iure quaſi hereditario appropriatus ſit pontificatus. Secundò, magnam dignitatem & ſanctitatē veſtium pontificalium, vtpote quibus nemo niſi poſteri Aaronis, iique pontifices indui poſſent. Tertiò, allegoricè ſignificabat vnum fore in lege noua pontificem, ſcilicet Chriſtum, quem figurabat Aaron, cuius vicarij & ſucceſſores futuri eſſent Pontifices Romani, qui ſimili veſtium ſplendore ſuum, imò Chriſti decorem, auctoritatem, maieſtatem repræſentarent. Vt enim eſſet vna Eccleſia, voluit Chriſtus vnum eius eſſe caput, ſcilicet Pontificem: ſicut enim in vno corpore humano vnum eſt caput, quòd reliqua membra regat: ita in corpore myſtico Eccleſiæ vnum ſit caput oportet, cuius membra ſint reliqui fideles, qui à capite hoc regantur.

Aaronis octo veſtes. Primum.

Secundum.

VERS. 17. SACRIFICIA IPSIVS CONSVMPTA SVNT (græcè ὁλοκαρπωθήσονται, id eſt, integra conſumpta ſunt, omnino combuſta ſunt tamquam holocauſta, quæ tota cremebantur Deo) IONE QVOTIDIE] A veſtibus tranſit ad ſacrificia Aaronis, eaque celebrat primùm ab igne cæleſti, qui ea conſumpſit: Aaron enim conſecratus pontifex à Mose illicò primum ſacrificium obtulit, eoque quaſi primitias ſuas celebrauit quas vt Deus probaret, igne cælitus demiſſo victimas eius conſumpſit, Leuit. 9. 23. *Apparuitq;*, inquit, *gloria Domini omni multitudini, & egreſſus ignis à Domino deuorauit holocauſta*; atque hic ignis cæleſtis iuſſu Dei altius in tabernaculo, ardineeps ceteras poſterorum omnium victimas abſumpſit: quem quia non adhibuerunt Nadab & Abiu, ſed communi igne thurificarunt, hinc igne diuino combuſti ſunt. Leuit. 10. 2. Porrò quod ait *quotidie*, accipe de ſacrificio iugi, putà duobus agnis quorum vnus manè, alter veſpere quotidie Deo in holocauſtum offerebatur, Exodi 29. 38. De eo enim hic agi patet ex Græco, qui ſic habet;

habet: *Sacrificia ipsius* (Complut. pro *αὐτοῦ* id est *ipsius*, legunt *αὐτῶν*, id est *ipsorum*: nec enim solus Aaron, sed quiuis Sacerdos offerre poterat sacrificium iuge) *sient holocaustomata quotidie assiduè bis.* Primò enim offerebatur iuge sacrificium; deinde cetera holocausta & victimæ, quæ eodem igne cælesti sensim consumebantur, vti iancitur Leuit. 6.9. Vnde Tigurina vertit, *feliciter* (plane, omnino) *consumi solita sunt horum sacrificia, bina videlicet quotidiana assiduitate*; ex ea enim hoc sacrificium vocabatur iuge, siue assiduum & perenne. Hoc est secundum Aaronis encomium, æquè ac officium scilicet ius & potestas sacrificandi Deo.

VERS. 18. COMPLEVIT MOYSES MANVS EIVS, VT VNXIT ILLVM OLEO SANCTO] q. d. Moyses consecrauit manus Aaronis, implendo illas tum oleo, quo eas consecrando perungebat, tum muneribus & victimis, quas ipse initiandus & consecrandus pro sua consecratione Deo offerret, Leuit. 8. Vbi ritum consecrationis tam Aaronis in pontificem, quàm filiorum eius in Sacerdotes, explicui. Nota est phrasis Hebræa, qua *implere* vel *complere manus* significat consecrare, ob causas iam dictas; & quia *implere manus*, ait Iansenius, est eas perficere, eique ius dare & potestatem offerendi Deo sacrificia, sic enim perficiuntur manus: quod non est aliud, quàm consecrare eas, vt vertit S. Hieron. Num. 3.3. Iudic. 17.5. & 12. & 3 Reg. 13. & 32. & alibi sæpè. Vnde Tigurina vertit hoc loco, *manus huius consecrauit Moyses, & cum sacro inunxit oleo.*

Implere manus est consecrare: Vnde?

Tertium. Tertium est hoc encomium Aaronis, quod per Moysen sacratus, Deoque consecratus sit Pontifex. Vnde Syrus non verbum verbo, sed sensum reddens *Impositi illi*, inquit, *Moyses manum suam, & unxit illum unctione sanctitatis.*

VERS. 19. FACTVM EST ILLI IN TESTAMENTVM ÆTERNVM, ET SEMINI EIVS SICVT DIES CÆLI, PVNGI SACERDOTIO, ET HABERE LAVDEM, ET GLORIFICARE POPVLVM SVVM IN NOMINE EIVS] q.d. Deus dedit & conjugauit Aaroni *& semini*, id est, posteris eius, sacerdotium, quasi pactum æternum, vt in eius stirpe perennet & duret quamdiu durant dies cæli, dedit inquam, illi *fungi sacerdotio & habere laudem*, id est, habere officium laudandi Deum per hymnos, psalmos, sacrificia aliasque functiones sacras: græce enim est λειτουργεῖν αὐτῷ ἄμα & ἱερατεύειν, id est, administrandum liturgia, id est, sacro ministerio & sacerdotio fungendum; *& glorificare populum suum*, græcè εὐλογεῖν, id est, vt Syrus, benedicere populo, *in nomine suo*, putà suo pontificio iure & auctoritate, iuxta ritum & formam sanctam à Deo Num. 6.24. Pro *suo* græcè est *αὐτοῦ* quod alij vertunt, *ipsius*, scilicet Dei. Aliter Palacius, *glorificare populum*, inquit, est suis intercessionibus populo gloriam & felicitatem impetrare: pontifex enim adeò debet esse sanctus, vt eius interuentu Deus populum glorificet.

Quartum. Hoc est quartum encomium, æquè ac officium sacerdotis, scilicet laudare Deum, & benepræcari populo. Hinc disce, quòd sicut angelorum est perpetim laudare Deum in cælis, sic sacerdotum officium est eumdem iugiter laudare in terris, qua de causa Ecclesia Officium Ecclesiasticum sanxit, illudque per horas distribuit, vt illud recitent sacerdotes, eoque singulis horis psallent laudentque Deum. Vnde S. Ignatius Martyr & Episcop. Antioch. videns in raptu angelos *ἀντιφώνως*, id est, alternis vocibus & choris laudantes Deum, eumdem ritum & chorum psallendi in Ecclesiam induxit. Tigurina vertit, *pacto sempiterno concessum est huic & eiusdem progenitei volumdis cælo debuo ministrare Deo simul & sacrificare, eiusq, nomine sanctè precari populo ipsius.*

Ex hoc loco sumptum est Capitulum, quod in Officio Ecclesiastico Confessoris Pontificis, ad Nonam legimus: *Fungi sacerdotio, & habere laudem in nomine ipsius* (Græcum enim *αὐτοῦ*, tam verti potest *ipsius*, id est Dei vel populi, quàm *suo*, vti vertit hic Notter) *& offerre tibi incensum dignum in odorem suauitatis.* Si enim tanta fuit *gloria* Aaronis; longè maior est gloria Pontificis & sacerdotum noui testamenti; vti docet Apostolus 2. Cor. 3. Hi enim non carnes taurorum & hircorum, sed ipsum Christum Dei filium immolant, Hebr. 9. quanta ergo deberet eorum esse puritas, sanctitas, reuerentia, religio? Candidè, sed verè & nerosè, noster Thomas theodidactus de Imitat. Christi libr. 4 cap. 5. *Quando sacerdos*, inquit, *deuotè celebrat, Deum honorat, angelos lætificat, Ecclesiam ædificat, viuos adiuuat, defunctis requiem præstat, & sese omnium bonorum participem effici.* Vide S. Gregor. p. 2. Pastor. cap. 3. & lib. 1. Registri epist. 24. S. Chrysostom. libris sex eximiis quos scripsit de Sacerdotio, S. Ambros. de Dignit. sacerdot.

VERS. 20. IPSVM ELEGIT AB OMNI VIVENTE, OFFERRE SACRIFICIVM DEO, INCENSVM (Syrus *thura*) ET BONVM ODOREM IN MEMORIAM PLACARE PRO POPVLO SVO] Pro *sacrificium*, græcè est *κάρπωσις*, id est, munus, oblatio, sacrificium; ita dicta à *καρπὸς*, id est fructus, eò quòd victima cedat in fructum id est, in vsum, honorem & possessionem Dei; vel, vt alij; quòd victima esset fructus offerentis, vtpote eius labore vel opibus comparata, vnde vertunt, *elegit eum ex omni viuente, ad offerendum quid ex fructibus percepisset, Domino. Sacrificium* ergo significat victimam carnem, quam Aaron & quilibet sacerdos offerebat ante tabernaculum in altari holocaustorum, quod erat ante Sanctum sub dio, vt fumus & nidor carnium combustarum euaporaret & spargeretur per aërem. *Incensum* verò significat thymiama quod offerebatur, quotidie manè & vesperè cum iugi sacrificio in altari thymiamatis, quod erat in ipso Sancto, Exodi 30. *Incensum & bonum odorem*, id est, incensum boni odoris, siue thymiama suaue olens & odoratum. Est hendiadys. Sensus ergo est, q.d. Deus sua singulari gratia non tam gratum faciente, quam gratis data, ex tot millibus Hebræorum vnũ elegit Aaronem in sacerdotẽ & pontificem, qui vel per se, vel per filios suos sacerdotes, offeret Deo sacrificium carneum in altari holocaustorum, & thymiama suaueolens in altari thymiamatis: idq; Primò, in honorem Dei, vt scilicet homines optima, quæ habẽt, offerrent Deo: alioqui Deus vti carnibus non pascitur, ita nec bonis odoribus in se delectatur, imò nec odoratum aut nares habet, quibus eos odoretur. Secundò, *in memoriam*, vt scilicet memorem quasi faceret Deum populi sui, *& placare*, id est, ad placandum ipsum, vt nimirum Deus iratus reconciliaretur populo, aut non iratus propensior & fauentior fieret populo, non quòd victimæ legis veteris id facerent per se & ex opere operato, vti facit

sacri-

ſacrificium & Sacramentum legis nouę; ſed quòd id præſtarent ex opere operantis, putà ex deuotione ſacerdotum victimas ſacrificantium, & laicorum eaſdem offerentium.

VERS. 21. ET DEDIT ILLIS IN PRÆCEPTIS SVIS POTESTATEM, IN TESTAMENTIS IVDICIORVM DOCERE IACOB TESTIMONIA, ET IN LEGE SVA LVCEM DARE ISRAEL] *Poteſtatem* intelligo non diſpenſandi (nec enim pontifex poterat diſpenſare in lege diuina) ſed, vt ſequitur, docendi, & explicandi legem Dei eamque in dubiis interpretandi, & controuerſias definiendi. Interpretatio enim hæc & definitio iure diuino competebat pontifici; hoc enim ius ei dedit Deus Deut. 17. 8. *Si difficile*, inquit, *& ambiguum apud te iudicium eſſe perſpexeris, &c. venies ad ſacerdotes Leuitici generis, & ad iudicē, qui fuerit illo tempore, quæreſq; ab eis; qui indicabunt tibi iudicij veritatem.* Nota. Re idem ſunt præcepta teſtamenta, iudicia, teſtimonia, lex; licet etymo & connotato differant; præcepta enim dicuntur *teſtamenta*, id eſt pacta, quia conditiones ſunt pacti inter Deum & homines, vti ſuperiùs dixi; eadem vocantur *iudicia*, quia præſcribebant id quod iuſtum eſt: vnde ſecundùm ea iudici iudicandum erat, iuſtaque ferenda ſententia. Dedit ergo Deus Aaroni & ſucceſſoribus *poteſtatem* iam dictam in *teſtamentis iudiciorum*, id eſt, in iudiciis, hoc eſt, in præceptis ſuis, quibus teſtatus eſt quid vellet ab eis fieri, quibuſq; pepigit fœdus cum Iſrael. Vnde poteſtatem hanc explicans ſubdit, *docere*, id eſt ad docendum, *Iacob*, id eſt Iſraelitas, *teſtimonia*, id eſt mandata Dei, *& in lege ſua lucem dare Iſrael*, id eſt legem Dei illuſtrare & explanare Iſraeli. Cùm enim lex ſit lux, vtique qui legem docet, hic lucem dat. Vnde Tigur. vertit, *eidem mandata ſua* (nā pro ἐν ἐντολαῖς. id eſt, in præceptis, vti legit Noſter Tigur. cū Complut. legit ἐντολὰς, id eſt præcepta, mandata) *tradidit, & ſecundùm præſcripta iura poteſtatem, vt qua teſtatus eſſet edoceret Iacob, & Iſraeli legem ſuam illuſtraret.* Aliter Palacius, Dedit, inquit, Deus pontifici *poteſtatem in teſtamentis iudiciorum*, id eſt, vt per teſtamenta, id eſt præcepta, populum ſuum iudicaret, vt reuera omnes pontifices, vſque ad Samuelem populum iudicauerunt; tempore verò Samuelis iudicium ſæculare tranſlatū eſt ad Saul ceteroſque reges. Nam Dauid & Salomon hæc ſæcularia iudicabant, vt patet 2. Reg. 12. & 3. Reg. 3. ſemper verò manſit in pontifice poteſtas iudicandi cauſas valdè dubias & difficiles, Deuter. 17. 8. ita ipſe. Sed hæc alibi examinanda ſunt.

Illud verum eſt, per *teſtamenta iudiciorum* hic propriè accipi mandata non quæuis, ſed iudicialia & cæremonialia, in quibus ſæpè dubium iuris in iudiciis occurrebat quod à pontifice erat reſoluendum & definiendum. Planè enim alludit ad Deuter. 17. 8. *Si difficile & ambiguum apud te iudicium eſſe perſpexeris, inter cauſam & cauſam legem & legem, & iudicium intra portas tuas videris verba variari, &c. venies ad ſacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem*, putà pontificem. Vide ibi dicta. Ita Lyran. & Dionyſ. *In teſtamentis iudiciorum*, inquit, *id eſt in diſpoſitionibus & pactis iudicialium mandatorum dedit eis auctoritatem diſcernendi, quid eſſet in quibuſcumque etiam arduis caſibus ſentiendum & obſeruandum: quoniam difficiliores cauſæ & lites referebantur ad pontificis iudicium.* Eſt hoc quintum Aaronis elogium.

Quintum.

VERS. 22. QVIA CONTRA EVM STETERVNT ALIENI, ET PROPTER INVIDIAM CIRCVMDEDERVNT ILLVM HOMINES IN DESERTO, QVI ERANT CVM DATHAN ET ABIRON, ET CONGREGATIO CORE IN IRACVNDIA. VIDIT DOMINVS DEVS, ET NON PLACVIT ILLI, ET CONSVMPTI SVNT IN IMPETV IRACVNDIÆ. FECIT ILLIS MONTRA, ET CONSVMPSIT ILLOS IN FLAMMA IGNIS] Syrus, *& irearuit eis plagam, conſumpſitque eos vi furoris ſui.* Sextum eſt hoc Aaronis elogium, quod ſcilicet Deus eius æmulos, ei ſcilicet ſacerdotium inuidentes, Core, Dathan & Abiron cœlitus ſiderarit & ſacro igne concremarit, itaque Aaroni ſacerdotium ſtabilierit, eiuſque reuerentiam & metum omnibus inculſerit. Hiſtoria fusè enarratur Num. 16. vbi eam explicui. Tò *quia* non eſt in Græco, ſed in Latinis paſſim, ac pendet ab eo quod ſequitur, *Vidit Dominus Deus, & non placuit illi*, &c. q. d. Quia contra Aaronem à Deo conſtitutum pontificem inſurrexerunt alieni; hinc Deus id videns eos graui vltione, ſcilicet igne, cremauit & occidit. Vocat eos alienos, quia licèt eſſent Iſraelitæ, erant tamen alij & alieni à familia Aaronis, cui Deus conſignarat ſacerdotium. Inſuper *alieni*, id eſt, aduerſi hoſtes & æmuli Aaronis. Denique erant *alieni* à fide, obedientia, humilitate & ſpiritu ſuorum auorum, Abrahæ, Iſaac & Iacob. *Monſtra* vocat portenta inſolita & inaudita nouæ & prodigioſæ vindictæ, ſcilicet quòd terra eos viuos dehiſceret, ſocios verò eorum numero 250. flamma diuina conſumeret. Vnde Tigur. *edidit in eos miracula, cùm eos igne flammante ſua confecit*, alij, *fecit eis portenta, abſumendo eos igne flammante.* Aliter Palacius: Monſtra, inquit, fuere dæmonum ſpectra. Cùm enim terra ſele aperuit, dæmones viſi ſuēre, & flamma promicuit quæ rebelles abſumpſit. Sed de his dæmonum ſpectris nil habet Script. Num. 16.

Huc facit quod ſcribunt traduntque Rabbini in *Pirke auoth*, & alibi, dicentes: Decem prodigia patribus noſtris oſtenſa ſunt in domo ſanctuarij: Nulla mulier ob odorem ſacrificiorum abortiit: nidorem nullum aut malcuolentiam efflauit caro holocauſti: ne minima quidem muſca viſa eſt in loco occiſionis hoſtiarum: in die expiationis nihil pollutionis accidit ſacerdoti magno: ignem altaris nulla extinguere valuit quantalibet imbrium copia, ſed nec ventus fumantem ignis recta ſurſum tendentis columnam ſuo turbine & impetu diſſipauit: nihil defectus notatum eſt in homer, quæ eſt hordei menſura, quam ſecundo die Paſchæ ſacerdos implere conſueuerat, neque in duobus panibus, ſed nec in panibus propoſitionis, aut in pane ſacerum, qui mutabatur in ſingulas ſeptimanas, & ſuper auream ſanctuarij menſam collocabatur. Et cùm Hebræi, qui ad celebrandum Paſcha conuenerant, & ſtantes à confluentis populi frequentia comprimerentur; nihilominus cùm ad adorationem ventum eſt, laxè ſe poſitos, ac ſine vlla irruentis turbæ compreſſione mirarentur. Serpens autem & ſcorpius quaſi aculei aut veneni expertes nulli nocuerunt in die illa, & nemo proximo ſuo dixit; arctor à circumſtantibus me in loco in quo habito in Ieruſalem. Verùm horum fides ſit penes illos, olent enim quid cabaliſticum, ne dicam Iudaicum & fabulolum.

VERS. 23.

VERS. 24.

Sextum.

VERS. 23. ET ADDIDIT AARON GLORIAM, ET DEDIT ILLI HEREDITATEM, ET PRIMITIAS FRVGVM TERRÆ

TERRÆ DIVISIT ILLI] Tigur. *Aaronem verò auxit gloria, & fructum ei constituit hereditarium. Attribuit ei primitias primorum fructuum.* Septimum est hoc Aaronis elogium, quòd æmulis eius confusione perpetua damnatis, Deus Aaroni gloriam accumularit, eamque triplicem. Prima fuit, cùm inter duodecim virgas duodecim tribuum sola Aaronis virga per miraculum floruit, frondui, tubiqué amygdala produxit; vt hoc portento Deus ostenderet se illum vnum ex omnibus elegisse in pontificem. Numer. 17. Secunda fuit, quòd omnes Leuitas eius ministerio addixerit. *Ego dedi tibi*, inquit, *fratres vestros Leuitas de medio filiorum Israel, & tradidi donum Domini, vt seruiant in ministeriis tabernaculi eius*, Num. 18. 6. Tertia fuit, quòd suam hereditatem, putà suas victimas, primitias, oblationes, ei consignauit, vnde Syrus, *& posuit super Aaron honorem, dedit que illi hereditatem suam primitias sanctificatis.*

Septimum.

Triplex gloria Aaronis.

VERS. 26. PANEM IPSIS (scilicet Aaroni & filijs eius sacerdotibus; ita Rom. minùs rectè alij legunt *ipsis*) IN PRIMIS PARAVIT IN SATIETATEM NAM ET SACRIFICIA DOMINI EDENT, QVÆ DEDIT ILLI ET SEMINI EIVS] Per *Panem* tum similam & panes inde confectos, qui Deo offerebantur, (vnde Syrus vertit, *ordines panum*) tum quemlibet cibum phrasi Hebræa accipe. q. d. Deus copiosè ad satietem & abundantiam prouidit Aaroni & sacerdotibus de annona, *in primis*, id est, in primitiis primisque fructibus, dando scilicet ei primitias (quæ sunt optimi tercę fructus) totius Israel. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ hæc cũ primitiis, de quibus v. præced. ita connectunt: *Primitias primorum prouentuum distribuit ei: in primis* (in primitiis) *panem præparauit in abundantia*; Roman. *panem, in primis paranit ad satietatem*, id est, vsque ad satietatem, vt pane ad satiem vescerentur: *nam & sacrificia Domini edent, quæ dedit illi & semini eius*, putà filiis & posteris eius sacerdotibus. Ingens hi erat prouentus Aaronis & sacerdotum: nam omnes victimæ Dei (excepto holocausto, quod totum Deo cremabatur) eis cedebant. Cùm enim sacrificium esset quasi Dei conuiuium, in quo Deus cum hominibus dignabatur quasi conuiuari, ac panes & carnes essent quasi cibus Dei, vinum verò quod libabatur esset quasi potus Dei; Deus qui cibo & potu non indiget, hæc omnia transtulit in sacerdotes, quasi suos domesticos, ac per eos hæc comedebat & bibebat. Sacerdotes ergo erant quasi os Dei, qui cibum & potum vice Dei comederent & biberent, itaque sacrificium Dei consumerent & perficerent.

VERS. 27. CETERVM IN TERRA GENTES NON HEREDITABIT, ET PARS NON EST ILLI IN GENTE: (Syrus, *non diuisit diuisionem cum eis*) IPSE EST ENIM PARS EIVS, ET HEREDITAS] Tigurina, *cæterùm in terra populi nullam habet possessionem, nec in gente sua portionẽ adeptus est: nam ipse Dominus hereditaria eius obuentio est.* Octauum est hoc elogium Aaronis & sacerdotum, quòd scilicet Deus in diuisione terræ sanctæ per Iosue c. 15. facta duodecim tribubus, exceperit tribum Leui sacerdotalem, noluerit que eã habere partem in terra, quia ipsemet volebat eius esse pars & hereditas, dando ei suas victimas, decimas, oblationes: idque adhoc, vt Leuitæ & sacerdotes toti sibi suoque cultui & ministerio vacarent, nec tam in terra quàm in cælo cum Deo & angelis versarentur. Alludit Sirachides; imò citat ANum. 18. 20. vbi Dominus Aaroni & posteris ita loquitur: *In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego pars & hereditas tua.* Vbi Septuag. quos sequitur Siracides, sic habent, *in terra eorum non hereditabis, & pars non eris tibi in illis: quoniam ego pars tua, & hereditas tua.* Dupliciter, inquit Palacius, Deus erat hereditas sacerdotum, & quia dabat illis quæ populus ei offerebat, & quia volebat vnicus esse eorum amor.

Octauum.

Audiant hæc sacerdotes & Prælati nouæ legis, multoque magis sibi quàm Aaroni & Aaronicis dici putent à Deo: *In terra nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego pars & hereditas tua.* Tibi, ô sacerdos, Deus est hereditas opima, cælestis & diuina, vt quid terrenam, vilem & caducã ambis? vt quid terram cælo, solum soli, aurum Deo præ- B fers? Iudaicum te ostendis sacerdotem, non Christianum, imò viliorem & deteriorem; Iudaicus enim nil in terra possidebat. Tu multa possides, & plura possidere cupis; agros agris, opes opibus, beneficia beneficiis insatiabiliter accumulas, quasi in æternum hic victurus, quasi hic paradisum & beatitudinem habiturus. Vbi est fides tua? vbi est spes tua? vbi cor tuum? vbi anima tua? vsquequo in ære, non in æthere. *O cunctæ in terras animæ, & cœlestium inanes!* Vide dicta Num. 18. 20.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Phinees.

C *Vers.* 28 Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini:

29. & stare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ suæ placuit Deo pro Israel.

30. Ideo statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum & gentis suæ, vt sit illi & semini eius sacerdotij dignitas in æternum.

31. Et testamentum Dauid regi filio Iessæ, de tribu Iuda, hereditas ipsi & semini eius, vt daret sapientiam in cor nostrum iudicare gentem suam in iustitia, ne abolerentur bona ipsorum, & gloriam ipsorum in gentem eorum æternam faceit.

D

VERS. 28. PHINEES FILIVS ELEAZARI TERTIVS IN GLORIA EST, IMITANDO EVM IN TIMORE DOMINI ET STARE IN REVERENTIA GENTIS: IN BONITATE ET ALACRITATE ANIMÆ SVÆ PLACVIT DEO PRO ISRAEL] Id est, *placauit Deum pro Israel*, vt habent Græca; ita legendum cum Roman. Minùs rectè ergo Iansenius & alij legunt, *placuit Deo Israel.* Nota Primò. Phinees dicitur tertius, scilicet ab Aarone: q. d. Primus sacerdos & pontifex à Deo institutus fuit Aaron, secundus Eleazarus Aaronis filius, tertius Phinees, filius Eleazari, & Aaronis nepos; ita Lyran. & Dionys. Verùm, quia non dicit, tertius in sacerdotio, sed *tertius in gloria*; hinc potiùs sensus

VERS. 28.

VERS. 29.

ſenſus eſt. q. d. In tribu Leui, cui Deus primitias A conſignauit, pontificatum & ducatum, primus in gloria factorum & portentorum eminens & eximius fuit Moyſes, ſecundus Aaron, tertius Phinees: Præterit enim Eleazarum filium Aaronis & patrem Phinees, quòd de eo nil inſigne & eximium narret S. Scriptura. Porrò Arabicus aliter explicat τὸ *tertium*, cùm ſic vertit, *& Phinees filius Eleazari, qui in ſua gigantestate* (id eſt, gigantea fortitudine & robore) *incepit tria genera de honore in zelo, quo zelatus eſt ſuper timitate Iſrael*; Syrus, *Phinees quoque filius Eleazari, virtute ſua aſſecutus eſt tres honores zelo, quo commotus eſt in Madianitidem, & in filium Iſraeli; & quòd fleterit in ſciſſione populi ſui, & deprecatus eſt ſuper Iſrael. Tres honores* vocat triplicem gloriam triplicis virtutis, ſcilicet Primò, zeli quo occidit Madianitidem; Secundò, conſtantiæ qua ſteterit fidelis Deo in apoſtaſia populi; Tertiò, orationis, qua populo veniam à Deo impetrauit. B

Nota Secundò. Pro *in imitando eum*, græcè eſt, ἐν τῷ ζηλῶσαι αὐτὸν. quod Primò, verti poteſt, *in imitando eum*, cùm ſcilicet Phinees imitatus eſt *eum*, ſcilicet Aaronem, auum ſuum in timore Dei, quia ſcilicet æquè ac Aaron timuit, id eſt reueritus eſt coluit & amauit Deum. Aut *eum*, ſcilicet Moyſen, de quo initio capitis fuit ſermo, à quo Phinees fuit tertius in gloria. Zelum enim Moyſis æmulatus eſt Phinees, cùm principem occidit, ſicut Moyſes eum Leuitis Iſraelitas vitulum aureum adorantes occidit. Exodi 32. 28. ita Palacius. Secundò, verti poteſt, *in zelando eum*, cùm ſcilicet Phinees zelarétur *in timore Domini*, id eſt, pro Dei timore, honore & cultu zelosè occideret principem tribus Simeónis cum Madianitide fornicantem & idololatrantem. ita Arabicus & Syrus. Hiſtoria fusè narratur C Num. 25. vbi eam explicui. Vnde Tigurina vertit. *porrò gloria tertius ab his eſt Phinees Eleazaro natus, eò quòd flagrarit ſtudio religionis*; Vatabl. *eò quòd animosè ſe geſſerit pro religione.* Timor enim Dei ſignificat Dei cultum & religionem. Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 19. Phinees à zelo nuncupatum cenſet: laudans enim *Phinees zelum*, addit. *A quo etiam nomen obtinet.* Verùm Phinees, vel vt Hebræi dicunt, Pinchas (Septuag. enim literam *chet*, vtpotè gutturalem & durioris pronuntiationis, mollire ſolent & vertere per ε. vnde pro Corach vertunt *Core*, pro Tharach *Thare*, pro Paſach *Phaſe*; ſic & pro Pinchas vertunt *Phinees*) zelum ſignificare nequit, ſed os vel aſpectum, parcentis vel operientis, confidentis aut protegentis, ex פה *pi*, id eſt os, vel פנים *panim*, id eſt facies, & חס *chas*, id eſt parcere, vel operire, confidere. ita Pagnin. in Nomin. Hebræis. D Fortè Nazianz. alludit ad Hebræorum opinionem, qui cenſuere Phinees eſſe eundem cum Elia ac proinde adhuc viuere. Similis enim fuit vtriuſque vita & zelus: Eliæ enim cognomen & epitheton fuit zelotes. Vide dicta Num. 25. 13.

Nota Tertiò, *ſtare in reuerentia gentis*, id eſt ſtando, vel, cùm ſteterit Phinees fidelis & conſtans *in reuerentia*, id eſt, in pudore, probro & ignominia, qua gens ſua, putà Iudæi ruebant in amplexus puellarum Madian cum eis fornicando, & colendo Beelphegor ſiue Priapum, Numer. 25. Legit Interpres per ſyſtolen ἐντροπῆς, id eſt reuerentia, pudore; iam per diaſtolen legunt ἐν τροπῇ, id eſt in *conuerſione*, vel defectione & apoſtaſia, cùm ſcilicet Iudæi à Deo apoſtatarunt coluerunt que Beelphegor. Vnde Tigurina vertit, *eò quòd populo deſci-*

ſcenti obſiterit optima animi ſui alacritate; alij, *eo quod ſteterit in defectione populi*; alij, *quod ſtatuerit ſe in defectione populi*, ſcilicet hyperalpiſten Dei, aut ſtatuerit ſe quaſi vallum & murum populi, ne totus rueret in ſcorta & idola: ſtῶσα enim tam actiuum eſt quàm neutrum, tamque ſtatuere quàm ſtare ſignificat.

Senſus ergo eſt. q. d. In tribu Leui ſacerdotali poſt Moyſen & Aaronem, tertius in gloria factorum illuſtris eſt Phinees, quia ipſe imitatus eſt Moyſis zelum in timore, id eſt cultu veri Dei, tuendo & propugnando, dum *irreuerentia*, id eſt in ignominia publica fornicationis & idololatriæ Hebræorum, ipſe fortis & alacriter inſiliit in reum ſceleris, eumque occidit, itaque turbam reliquam à ſcelere compeſcuit; quo facto tam heroico mirificè *placuit Deo pro Iſrael*, græcè ἐξιλάσατο περὶ τῦ Ἰσραὴλ, id eſt, vt Complut. & Roman. *placauit* (Deum) *pro Iſrael*; Tigurina, *expiauit Iſrael.* Ita enim placuit Deo hic zelus Phinees, vt eum populum idololatrantem perdere videntem placarit & exorarit, eiuſque vindictam & plagam ſiſterit, Numer. 25. Quocirca R. Hillel in *Pirke aboth*: *Eſtote*, inquit, & exhibete vos *tamquam filios & diſcipulos Aaron qui pacem omni cura quærebat, ſtudiosum, hominum amator, quos ad obſeruantiam legis adducebat.* Item: *Qui honorem auidus quærit, honoris iacturam facit. Qui quod habet conditionis, non confert ad ſtudium legis, hic tandem miſerè periturus eſt. Qui legem neglexit, morte dignus eſt: & qui corona legis abutitur, hic etiam ex tunc ſuccidatur.*

IDEO STATVIT ILLI TESTAMENTVM PACIS, VERS 30.
PRINCIPEM SANCTORVM ET GENTIS SVÆ (Syrus, *propter hoc iurauit illi Deus, quòd ædificares illi altare*, in tabernaculo Moyſis, & poſteris in templo Salomonis, vt in eo ſacrificarent Deo) VT SIT ILLI ET SEMINI EIVS SACERDOTII DIGNITAS IN ÆTERNVM] *Teſtamentum pacis* vocat pactum pacificum & proſperum, afferens pacem & felicitatem vt ſcilicet Phinees pacificè & proſperè præeſſet Iſraelitis, quaſi diuinus pontifex. Vnde ſtatuit eum *principem ſanctorum*, vt ſcilicet quaſi princeps præſideret ſanctis, tum perſonis, puta Leuitis & ſacerdotibus, tum vaſis & locis, putà tabernaculo in ſancto & Sancto ſanctorum; imò ſtatuit vt *ſacerdotij*, id eſt pontificatus, *dignitas* in eius familia permaneret *in æternum*, tamdiu ſcilicet quamdiu duratura erat lex & iudaiſmus. Eſto enim pontificatus poſt Phinees fuerit tranſlatus ad Heli, qui deſcendebat ex Ithamar, non ex Eleazar & Phinees, tamen id modico fuit tempore: nam mox à Salomone pontificatus reſtitutus fuit Sadoc, qui deſcendebat ex Phinees, ac deinceps in eius familia ſemper manſit. Vnde Machabæi, qui fuêre pontifices, Phinees vocant patrem ſuum, 1. Machab. 2. 54. *Phinees*, inquit Mathathias, pater Iudæ Machabæi & fratrum eius, *pater noſter zelando zelum Dei accepit teſtamentum ſacerdotij æterni.* vide dicta Numer. 25. 13. Porrò Vatabl. clarè vertit, *quapropter Dominus pactum fœderis ei proſperitatis, auctiſtem fore ſacrorum populi ſui, & ipſum poſteritatemq; eius perpetua ſacerdotij magnificentia potituros.*

ET TESTAMENTVM DAVID REGI FILIO IES- VERS. 31.
SÆ DE TRIBV IVDA, HEREDITAS IPSI ET SEMINI EIVS, VT DARET SAPIENTIAM IN CORDE NOSTRVM IVDICARE GENTEM SVAM IN IVSTITIA, NE ABOLEBRENTVR BONA IPSORVM, ET GLORIAM IPSORVM IN GENTEM EORVM ÆTER-

ÆTERNAM FECIT] τὸ ὡς eſt comparatiuum, ſiue nota comparationis & ſimilitudinis cum verſ. præced. Ab eo enim pendet hic verſus, eiuſque eſt quaſi altera pars & dimidium ei connexum & innexum: Comparat enim & quaſi combinat pactum Dei de ſacerdotio perpetuando in familia Phinees, cum pacto Dei de regno perpetuando in familia Dauid; vnum enim illuſtrat & nobilitat alterum, æquè ac populũ Itrael. Iſraeli enim Deus proſpicere voluit de ſtabili & perpetua ſucceſſione regum, vt remp. & politicos; ac pontificum, vt Eccleſiam & ſacra adminiſtrarent: in his enim duobus cardinibus vertitur, & voluitur felix regimen & adminiſtratio populi, & cuiuſlibet reip. Senſus ergo eſt, q.d. Sicut Deus dedit Phinees in ſpiritualibus ſacerdotium æternum, ſic pariter in ciuilibus dedit Dauid & poſteris eius regnum æternum, vt ipſi eſſet velut *hereditas*, id eſt hereditarium: idque B adhoc, vt Phinees & ſacerdotes ſapientiam docerent Iſraelitas, Dauid verò & reges gentem iuſtè iudicarent: idque hoc fine, ne *bona ipſorum*, ſcilicet tum Dauidis & Phinees, tum populi Itrael vnquam aboleantur: quare hac ratione *gloriam ipſorum* apud *gentem eorum*, putà apud Iſraelitas ſæculorum omnium *æternam* & perennantem effecit. Vnde Syrus clarè vertit, *atque etiam Dauid filius* (vnus vetuſtus codex addit *eſſe*) *ex tribu Iuda, hereditauit* (ſic) *& hereditas Aaroni* (puta pontificatus & ſacerdotium) *filii & ſemini ſuo* à Deo attributa & appropriata fuit. *Nunc benedicite Deo, qui dedit vobis ſapientiam cordis ad iudicandum populum ſuum in nomine ſuo, ne in oblivionem veniat bonum* (beatitudo, felicitas) *illorum, & poſeſſio eorum in vniverſas ſæculi generationes.*

Porrò in laude Phinees fit mentio Dauidis; quia *Dauid*, ait Rabanus, *in diſtributione miniſterorum Domini* (*qua eos in viginti quatuor ſortes diuiſit, vt vicibus ſuis miniſtrarent coram Domino*) *non minorauit gloriam Phinees, ſed etiam auxit. Vnde in Paralipomenon, vbi Coritæ ſuper opera miniſterij, cuſtodes veſtibulorum tabernaculi, & familiæ eorum per vices caſtrorum Domini cuſtodientes introitum memorantur, ita ſubiungitur: Phinees autem filius Eleazari erat dux eorum coram Domino: ex hoc Hebræi tradunt, quòd idem Phinees adhuc in eo tempore vixerit, & in tabernaculo vices miniſtrantium ordinauerit.*

Verùm in hoc falluntur Hebræi: non enim potuit Phinees viuere vſque ad tempora Dauidis: Quare ille Phinees iam citatus ex 1. Paralip. 1. 9. 20 alius fuit ab hoc noſtro Phinees: ille enim fuit Leuita dumtaxat, hic noſter verò fuit Pontifex: ille fuit poſt captiuitatem Babylonicam, hic paulò poſt Moyſen. ita Lyranus in 1. Paral. c. 9.

Græca hic obſcura ſunt, ac poſteriorem partem optatiuè efferunt hoc modo: *Et teſtamentum Dauidi filio* (vnus vetuſtus codex addit *eſſe*) *ex tribu Iuda, hereditas regis ſit, ex filio ſolo: hereditas Aaron & ſemini eius. Det vobis ſapientiam in corde veſtro, iudicare populum ſuum in iuſtitia: ne aboleantur bona ipſorum: & gloria eorum in generationes eorum.* Ita legunt codices Romæ emendati. obſcura hæc ita illuſtrat explicatque Vatabl. *Porro quod Dauidi ijſq; filio de tribu Iuda pactum eſt, fructus hereditarius regis ſilij è filio vnici* (id eſt nepotis vnici, ſcilicet Chriſti, inquit Vatab.) *fructus item hereditarius Aaroni, eiuſdemq; progenitis paciſcitur, corda noſtra ſapientia imbuat, qua ſuſtè regatur populus ipſius, ne bona ipſius aboleantur, aut ſecuris eorum gloria eius.*

CAPVT QVADRAGESIMVM SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Legatur Ioſue vſque ad v. 9. inde Caleb vſque ad v. 13. inde Iudices vſque ad v. 16. inde Samuel vſque ad finem capitis.

PRIMA PARS CAPITIS.

C

Encomium Ioſue.

Verſ. 1. FOrtis in bello Ieſus Naue ſucceſſor Moyſi in prophetis, qui fuit magnus ſecundùm nomen ſuum.

2. Maximus in ſalutem electorum Dei, expugnare inſurgentes hoſtes, vt conſequeretur hereditatem Iſrael.

3. Quam gloriam adeptus eſt in tollendo manus ſuas, & iactando contra ciuitates rhomphæas?

4. Quis ante illum ſic reſtitit? nam hoſtes ipſe Dominus perduxit.

5. An non in iracundia eius impeditus eſt ſol, & vna dies facta eſt quaſi duo?

6. Inuocauit Altiſſimum potentem in oppugnando inimicos vndique, & audiuit illum magnus & ſanctus Deus in ſaxis grandinis virtutis valdè fortis.

7. Impetum fecit contra gentem hoſtilem, & in deſcenſu perdidit contrarios.

8. vt cognoſcant Gentes potentiam eius, quia contra Deum pugnare non eſt facile.

FORTIS IN BELLO IESVS NAVE, SVCCESSOR MOYSI IN PROPHETIS, QVI FVIT MAGNVS SECVNDVM NOMEN SVVM, MAXIMVS IN SALVTEM ELECTORVM DEI, EXPVGNARE INSVRGENTES HOSTES, VT CONSEQVERETVR HEREDITATEM ISRAEL] Græca de more concila ſic habent, *fortis in bello Ieſus Naue, & ſucceſſor Moyſi in prophetis: qui fuit magnus ſecundùm nomen ſuum in ſalutem electorum eius expugnare hoſtes, vt hereditarent Iſrael*; Tigurina, *fortis bello Ieſus Naue filius Moſi ſucceſſit in munus propheticum. hic electis Dei ſeruandis magnam* VERS. 1. VERS. 2.

magnum sibi nomen peperit, dum consurgentes hostes vlciscitur, & Israelitas induxit in possessionem; Arabicus vero, *Iesus*, inquit, *filius Nun seruatus est, vt fieret successio de Moyse maximo* (vt post Moysen maximum succederet in regimen populi) *& vt faceret Deus excelsus per manus illius liberationem, & salutem dilectis suis*; Syrus, *vir fortis Iesus filius Nun, in prophetiam seruatus est, vt esset velut Moyses magnus, & ad præferendam illius manu salutem amicis suis, & ad vindicandum viros hostiles.* Syriacè ad verbum est, *filius fortitudinis* vel *virtutis Iesus*, hac fortitudine vel virtute pollens & præditus.

Pro *fortis* græcè est κραταιός, id est, validus, potens, robustus, victor: sicut κρατύνειν, est vincere, occupare, domare. Causa fortitudinis Iosuæ primaria fuit, promissio Dei, qua eum semel, iterum & tertiò corroborauit, dicens: *Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum: non dimittam, nec derelinquam te. Confortare & esto robustus: tu enim sorte diuides populo huic terram, pro qua iurani patribus suis*, Iosuæ 1. Huc facit quod narrat Aristæas in Histor. 72. Interpretum (è quibus vnum fuisse Siracidem Iansenius & alij opinantur) Ptolemæum Philadelphum cuiq; suam quæstionem politicam proposuisse, ac ei qui ordine quintus erat hanc, *Vt in rebus bellicis rex inuictus existat?* eumque respondisse: *Si non armis, si non potentiæ suæ fidat, sed Deum semper imploret, vt iuste agendi sibi consilia dirigat.*

Iesus idem est qui Iosue: hebr. enim & latinè vocatur *Iosue filius Nun*: à Septuag. verò & Græcis vocatur *Iesus filius Naue*. Vide quæ de hoc nomine dixi Num. 13. 17. Hic ergo laudatur Primò, ab inuictæ fortitudine, qua viuente adhuc Moyse deuicit Amalecitas, Og regem Basan, & Sehon regem Amorrhæorum, Moyse verò defuncto omnes reges Chanaan superauit & occidit, totamque Chananæam subiugauit, vt patet ex toto libro Iosue. *Iosue laus. Prima.*

Secundò laudatur, quòd fuerit successor Moysi in regimine populi, æquè ac in spiritu prophetico. Vnde fuit *in Prophetis*, id est vnus è Prophetis, vel inter Prophetas; græcè, *in prophetijs*. q.d. Iosue non tantùm tamquam dux, sed & tamquam Propheta successit Moysi pariter Prophetæ, vt regeret populum non tam humana prudentia, quàm diuina: nam in dubijs rebusque omnibus consulebat Dominum, quid facto esset opus; itaque à Deo per omnia dirigebatur, vt suauiter & fortiter regeret populum, eumque victorem Chananæorum efficeret. Vnde Num. 27. 18. Moyses moriturus imponens Iosue manus, eum iussu Dei auctorauit, & quasi consecrauit suum successorem ducemque populi: addiditque: *Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet Dominum.* Sed & ipse Iosue sæpius cum Deo colloquens, ab eodem instructus & directus fuit, vt patet Iosuæ c. 1. 2. & sequ. *Secunda.*

Hinc & nonnulli veterum tradunt, Iosue fuisse cælibem & virginem: tales enim fuêre plerique Prophetæ. Fuisse Iosue cælibem colligunt ex eo quòd Scriptura nullam vxoris vel filiorum eius faciat mentionem, vti de coniugatis in veteri Testamento facere solet. Vnde S. Ignatius epist. ad Philadelphenses, virginibus proponit imitandum Iosue, quasi qui primus inter filios Abrahæ vexillum virginitatis erexerit. licèt enim Melchisedec id fecerit ante Iosue; tamen is non erat ex stirpe Abrahæ. S. Ignatium sequitur S. Hieron. lib. 1. Contra Iouin. vbi postquam multis probauit Iosue fuisse virginem, ita concludit: *Moyses moriens plangitur à filijs Israel, Iesus autem quasi victurus non plangitur: nuptiæ enim finiuntur in morte, virginitas post mortem incipit coronari.* Denique S. Chrys. sermone de Martyribus: *Ab origine mundi*, inquit, *innocens Abel occiditur, Henoch Deo vero Placens transfertur, iustus Noë inuenitur, Abraham fidelis probatur, Moyses mansuetus dignoscitur, Iesus castus, Dauid lenis, Elias acceptus, Daniel sanctus, tres pueri victores reddiuntur.* Fuit ergo Iosue cælebs & virgo, typus diuinæ virginitatis Christi Domini. *Iosue fuit virgo.*

Tertiò, Iosue fuit *magnus secundum nomen suum*, quia Iosue & Iesus, idem est quod saluator, scilicet populi Israel, dum eum contra tot hostes tutatus, saluum deduxit in possessionem Chananææ. quod opus sanè magnum & eximium fuit: tam ergo nomine, quàm reipsa magnus fuit Iosue, ac expressus typus Iesu Christi. De quo proinde pariter angelus ait B. Virgini: *Ecce concipies & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & Filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Lucæ 1. 31. & 32. Vnde explicans subdit: *Maximus in salutem electorum Dei.* q.d. Iosue quoad nomen fuit magnus, quia vocatus Iesus, id est saluator; sed longè maior fuit quoad rem nomine significatam: fuit enim maximus in præstanda salute electis Dei, putà Israelitis, qui erant populus à Deo in Ecclesiam & regnum electus: *expugnare*, id est expugnando, *insurgentes hostes* Chananæos, *vt consequeretur hereditatem Israel*, id est vt Israel, non Iosue, consequeretur hereditatem Chananææ: patribus promissæ: græcè enim est ὅπως κληρονομήσῃ τὴν κληρονομίαν, id est, *vt hereditare faceret Israelem*, vel *vt in hereditatem* (terræ promissæ) *induceret Israelem.* *Tertia.*

Nec enim Iosue heres fuit Israelis, vt ipse possideret totum populum totamque Chananæam, cùm ipse exiguam tantùm eius partem, scilicet Thamnatsare, post factam terræ inter tribus diuisionem, sibi selegerit & possederit. Qua in re mira elucet Iosue continentia, æquè ac liberalitas. Poterat enim ipse quasi dux populi, & victor Chananææ, meliorem eius partem sibi vindicare; sed totam illam cessit suis popularibus; modicam verò eius portionem, eamque montosam & asperam, sibi selegit. Quod admiratam esse S. Paulam, cùm locum hunc viseret, refert S. Hieron. in eius Epitaphio.

Pro *expugnare* græcè est ἐκδικῆσαι, id est, *vlcisci, vindicare*, nimirum expugnando & occidendo Chananæos hostes Israelis. Qua in re typus fuit Iesu Christi, qui spiritales hominum hostes, putà dæmones, peccata, mortem & infernum, expugnauit, itaque eis salutem non corporalem & temporalem, vti Hebræis fecit Iosue, sed spiritalem & æternam tum laborando, tum patiendo & moriendo peperit. Vnde S. Hieron. epist. ad Paulinum de omnibus diuinæ historiæ libris: *Iesus Naue*, inquit, *typum Domini non solùm gessit, verum etiam nomine præfert. transit Iordanem, hostium regna subuertit, diuidit terram victori populo, & per singulas vrbes, vicinos, montes, flumina, torrentes atque confinia, Ecclesiæ cælestisq; Ierusalem spiritualia regna describit.* Et S. August. lib. 16. Contra Faustum cap. 20. *Verus*, inquit, *Israelita recordatur in figura illum mortuum Iesum, qui introduxit in terram morientium, & agnoscat in veritate viuum Iesum, quo du-*

Moysi plangitur, non Iosue: cur

in intret in terram viventium. Rursum S. Hieron. ep. ad Paulam de obitu Blesillæ, ait in Script. mortem Moysis plangi, non verò Iosue; quia Moyses typus fuit legis veteris, in qua omnes descendebant ad inferos: *In Iesu verò*, inquit, *id est in Euangelio, per quem paradisus est apertus; mortem gaudia sequuntur.*

VERS. 3. QVAM GLORIAM ADEPTVS EST IN TOLLENDO MANVS SVAS, ET IACTANDO (græcè ἐπανῖναι, id est, extendendo) CONTRA CIVITATES RHOMPHÆAS] id est gladios, vel etiam tela & iacula oblonga instar hastæ: hæc enim vocantur quoque rhomphææ, & propriè iaciuntur, vti vertit Noster: quamquam *iactare rhomphæas* idé esse possit, qūod vibrare gladios: qui enim gladium vibrat, eum circumquaque agitat & iactat. Vnde Tigurina, *quantam est adeptus gloriam quoties manus suas extulit, & gladium suum vibrauit in ciuitates?* Rhomphæa enim tam gladium quàm iaculum significat. Vnde rhōphæa per metathesin literarum, idem est quod framea. Rursum Gellius lib. 10. cap. 29. rhomphæas tam inter tela, quàm inter gladios annumerat. *Rhomphæa*, ait, *genus teli est Thracæ nationis, potiorumq; hoc vocabulum in Q. Ennij Annalium* 14. Syrus *quàm pulchrum illi cùm tolleret hastam quam manu tenebat, eamq; moueret contra ciuitates!* Alludit ad primam Iosue expeditionem & expugnationem vt bis Hai, in qua Iosue cap. 8. dicitur: *Iosue verò non contraxit manum, quam in sublime porrexerat gerens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.* Igitur *iactare* Iosue *rhomphæam* propriè fuit extendere & agitare hastam cum clypeo, vel clypeum ad hastam appensum contra vrbem Hai: Hebræa enim vox כידון *kidon*, quam Noster, Symmachus & Iosephus vertunt, *clypeum*; Chaldæus & eius sæculi recentiores vertunt *lanceam*, aut telum, aut hastam, aut vexillum. Verisimile enim est Iosue clypeum per hastam in altum sustulisse, vt ab insidijs quas iuxta vrbem posuerat, conspici posset. Hoc enim signum eis dederat Iosue, quo admonerentur vrbem inuadere, cùm ipse iam simulando fugam hostem ex vrbe elicuisset, vti docet ibidem Abulens. & Theodor. q. 10.

Porrò hæc eleuatio hastæ & clypei symbolum erat præsentis virtutis & victionis diuinæ, sicut & eleuatio manuum Moysis contra Amalec, Exodi 17. Hinc hastam cum clypeo eousque in altum sustulit Iosue, quousque omnes Haienses ab Hebræis cæderentur, Iosue 8. v. 26.

Rhomphæa Iosue typus crucis Christi.

Allegor. Iosue repræsentabat hic Christum crucifixum: protendit enim manus efficaces versus Hai, id est versus orbem istum satanæ tyrannide vastatum: Hai enim vastitatem significat: neque eas retrahit tamquam cruci affixus, donec consummata de peccato, dæmone, morte & inferno sit victoria.

VERS. 4. QVIS ANTE ILLVM SIC RESTITIT? NAVI HOSTES IPSE DOMINVS PERDVXIT] Malè nonnulli legunt *pertransiit*. Sensus est. q. d. Moses ceteriq; Patriarchæ, hostes Israelis magis fuga declinarunt, quàm pugna oppugnarunt. Primus fuit Iosue, qui contra hostes Israelis stetit intrepidus, pedemq; cum ijs contulit, eosque profligauit: nam ipse Dominus hostes perduxit in manus Iosue, illosque ei tradidit, Iosue 10.

Græca hic variant: nonnulli enim legunt, vt Noster, πολεμίους, id est *hostes*; alij legunt, πολέμους, id est *bella*. Rursum pro πόδας legunt πρὸς, id est *Domini*. Vnde vertunt, *nam prælia Domini ipse adduxit*, id est direxit, & ductor eorum fuit. ita Tigurina, *quis ante eum talis exitit: quippe qui gesserit bella Domini*: Græca tamen Romæ correcta Nostro consentiunt: sic enim habent, *quis ante illum sic stetit? nam hostes ipse Dominus perduxit*; alij, *quis ante illum fit pugnauit* (Stare enim est verbum castrense; vnde stare in acie est pugnare.) *Hostes enim Dominus ipse afflixit*; Syrus, *quis potens ad standum coram eo? Nam bellum Domini ipse fecit.*

AN NON IN IRACVNDIA EIVS IMPEDITVS EST SOL, ET VNA DIES FACTA EST QVASI DVO?] Legit ὡς δύο, id est *quasi duos*, alij legunt, πρὸς δύο, id est *ad duos*, eodem sensu. vnde vertunt, *& vna dies extenuit ad duas.* Pro *in iracundia* legit ἐν ὀργῇ iam legunt ἐν χειρὶ, id est, *in manu eius*, id est, opera & imperio Iosue. *In iracundia*, id est, ex zelo & ira contra hostes Dei, *vt scilicet* impios Chananæos deleret, impellente eum ad hoc spiritu, vt patet Primò, ex euentu: reipsa enim stetit sol, *obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israel*, Iosue 10. 14. non obediuisset autem Dominus voci Iosue, nisi eam probasset & inspirasset. Secundò, quia Siracides hic laudat Iosue quòd stiterit solem: ergo fecit hoc Iosue ex prudentia & virtute. Tertiò, quia Deus regebat Iosue, vti rexerat Moysen, vti ei promiserat Iosue 1. 5. Quare temerarius fuit, qui dixit Iosue imprudenter & temerario ausu imperasse Soli, vt consisteret.

Pro impeditus est sol, græcè est ἀνεκόπην, ὁ ἥλιος, quod Complut. & alij passim vertunt, *retrocessit sol*: ἀνακοπὴ ζεσις, enim ad verbum est referre pedem, retrorsum ire, remetiri gressum. Verùm quia Iosue cap. 10. 12. dicitur sol stetisse, non verò retrogressus; hinc melius Noster vertit *impeditus est sol*, scilicet à suo cursu & progressu, stititque suum iter: hoc enim quoque significat τὸ ἀνακόπτειν. Vnde Tigurina vertit, *nónne sol restitit huius operæ, & dies vnus excreuit ad duos?* Syrus, *in manu eius steterit sol, & fuit dies vna duo dies.* Cùm enim Iosue pugnaret pro Gabaonitis contra quinque reges, ac partâ victoriâ cuperet eos planè delere, veritus ne dies deficeret, & hostes per tenebras noctis fuga elaberentur, iussit stare solem, dareq; lucem ad hostes persequendos & internecione delendos. Quocirca magna in Deum fiducia (Deo vtique interiùs eum hoc audendum animante, imò incitante, & felicem imperij euentum, adeoque miraculum promittente) dixit coram toto populo: *Sol contra Gabaon ne moueatis, & luna contra vallem Aialon: steteruntq; sol & luna donec vlisceretur se gens de inimicis suis. Nónne scriptum est hoc in libro iustorum? Stetit itaque sol in medio cæli, & non festinauit occumbere spatio vnius diei. Non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israel*, Iosue 10. 14. Hoc vtique Iosue potentum est à sæculis inauditum, æquè ac eius fiducia & pietas in Deum; ob quam Deus obediens voci ipsius steterit solem cæloque omnes, ac pro eo pugnans deleuit hostes.

Nota & pondera τὸ *obediente Deo voci hominis*, indeque æstima quanti apud Deum meriti fuerit Iosue. *Intellige*, ait S. Chrysost. homil. 27. in epist. ad Hebr. *quantus est iustus. Dixit Iesus Nave: Stet sol circa Gabaon, & factum est. Veniat igitur omnis mundus, magus autem duo, aut tres, aut decem, & viginti mundi dicant, & faciant hoc; sed non poterunt. Amicus verò*

Dei

Dei creaturis amicis suis imperabat; magis autem amicum suum posuisset, & obedierunt servus & ille qui deorsum erat superioribus imperabat.

In hac historia Nota Primò. Pro *Sol non moueris*, hebr. est, *sol tace*. Vnde R. Salomon ait, solem quotidie suaues modulari hymnos in laudem Dei, sed tunc ab ijs iussu Iosue siluisse. Rabbinus hîc sequi videtur Platonicos, qui in orbibus cælestibus Sirenes constituunt suauiter canentes. Sed hæc sunt deliria: constat enim cælos, anima ac consequenter voce cantuque destitui. *Sile* ergo, id est quiesce, siste, ne mouearis, vt vertit Noster. Est catachresis frequens Hebræis.

Sub Iosue cum sole stetérunt omnes cæli.

Secundò, verius est cum sole stetisse & lunam, omnesque orbes cælestes: alioqui enim maius fuisset nouumque miraculum, quòd sole stante, cæli & stellæ ceteræ mouerentur, magnaque fuisset in cælis & terra, eaque continua rerum perturbatio. vti fusè ostendit Abulensis Iosue 10. Quare tunc non fuit tempus, quod est mensura motus primi mobilis: hic enim motus tunc cessabat: fuit tamen tempus, id est, duratio quæ existentiam rei cuiusque comitatur, cuius mensura erat duratio cæli & primi mobilis.

Tertiò, Lyranus, Vatablus, Serrarius, Salianus & alij censent solem fuisse in meridie, cùm eum stitit Iosue: præuideus enim non satis fore temporis post meridiem ad consummandam victoriam, in meridie solem stitit. Fauent verba Iosue citata, quæ aiunt solem stetisse in medio cæli. Sed illa non conuincunt. Nam Hebræi *τὸ in medio* sæpè sumunt more vulgi, non geometricè, vt in medio cæli idem sit quod in ipso cælo vel hemisphærio nostro. Sic Christus sepultus dicitur *in corde terræ*, id est, in ipsa terra: non enim fuit sepultus in eius corde, in est, in medio, Matth. 12. 40. Vnde alij non minùs probabiliter censent, solem tunc fuisse vicinum occasui. Ideò enim iussit eum stare Iosue, quia iam occidebat, & hostis per tenebras noctis euasisset: in meridie enim non erat causa eum sistendi, cùm adhuc dies futura esset per sex vel septem horas, quibus hostes persequi poterat. ita Abulens. Dionys. Hugo, Magalianus & alij, idque significatur Iosue 10. cùm dicitur: *Non festinauit sol occumbere*. q. d. Sol erat iam vicinus occasui, ad eumque festinabat: sed ad verbum Iosue stetit, non occubuit.

Quot horarum dies Iosue? Resp. Primò.

Quæres, quantus fuit hic dies, & quot horæ ei sunt additæ?

Præsupponо in Iudæa diem longissimum, qualis est in solstitio æstiuo (sub quod hæc pugna contigisse videtur) non esse 18. vt aliqui volunt, sed 14. dumtaxat horarum.

Iam Chaldæus Paraphrastes asserit hunc diem fuisse 36. horarum: quare cùm dies artificialis esset duodecim horarum, Deus stare fecit solem per 24. horas, quæ additæ duodecim iam dictis faciunt 36. ita S. Dionys. Pro eadem sententia citatur S. Iustinus Dialog. contra Tryphonem, quasi senserit diem istum fuisse 36. horarum, ita vt præter 12. horas naturales additæ ei fuerint 24 horæ supernaturales: dicitur enim Iosue cap. 10. sol stetisse *spatio vnius diei*. quod ipse de die naturali 24. horarum accipit. Verùm potiùs id accipiendum videtur de die artificiali: hæc enim sola lucem præbuit, idque innuit Siracides hîc, dicens: *Et vna dies facta est quasi duæ*: q. d. Dies, quæ solet esse 12. vel, in solstitio æstiuo, 14. horarum, facta est 24. vel 28. horarum: stetit ergo sol per 12. vel, vt summum, per 14. horas: hæc enim abundè sufficiebant ad consummandam victoriam. Ita noster Cosmus Magalianus in Iosue 10. censet idem hunc in solstitio fuisse 14. horarum, ijsque sole iam accedente ad occasum elapsis, Deum iussu Iosue stitisse solem totidem horis, scilicet 14. vt vniuersim hic dies fuerit 28. horarum: fuit enim duplicatus, vt ait hîc Siracides. Diem verò, quo iussu Isaiæ ad preces Ezechiæ retrogressus est sol, censet fuisse 32. horarum.

Secundò, geminat.

Allegor. Theodor. in Iosue 10. q. 13. Sicut sol, inquit, pugnante Iosue stetit, ita dum Christus in cruce moriens morte sua mortem dissolueret, sol in meridie continuit radios suos, & tenebris opleuit terram. *Tropolog.*

Tropolog. S. Cyrillus in Collectaneis: Gabaon inquit, est mens sublimis: vallis est caro morte humiliata: sol est oratio mentem illuminans: luna est lex naturalis carni persuadens, vt animæ subijciatur: luna enim est symbolum naturæ propter mutabilitatem. Quisquis ergo per piam vitæ institutionem acie confligit contra inimicos spiritales, fit Iesus Naue, & precatur vt sibi stet sol in Gabaon, id est, vt oratio mentem illuminet & exaltet; luna autem in valle, id est, permaneat & corroboretur ei lex naturalis, carnis vitia edomans & mortificans. Et Rabanus: hîc: Iesus, inquit, facit ne vnquam sol iustitiæ fidelibus suis occumbat, sed semper oriatur, & credentium corda lumine veritatis perfundat. *Allegor.*

Politicè Iosue hîc se peritum belli ducem ostendit: imperat enim, vt sol stet contra Gabaon, itaque illi sit aduersus & noxius, sibi verò secundus & commodus. Ordinaturus enim aciem tria ante omnia prospicere debet, nimirum solem, ventum & puluerem: solem, vt eum habeat à tergo, non à fronte; nam sol à fronte in pugna eripit visum: ventum, vt sit secundus; nam si sit contrarius tela flectit ac deprimit, hostium verò tela adiuuat & promouet: puluerem, quia si is à fronte congeratur, oculos implebit & claudet. *Tria in acie præuidenda, sol, ventus, pulus.*

Porrò quod dicitur Iosue 10. 14. *Non fuit antea, nec postea tam longa dies*, intellige vsque ad tempus illud, quo hæc scripsit vel Iosue, vel potiùs Samuel, aut quis alius. Nam post Samuelem Isaias c. 38. 10. retroegit solem ad decem lineas. Vnde S. Dionys. epist. ad Polycarpum, censet illum diem fuisse 32. horarum; cùm hic Iosuanus fuerit tantùm 14. vel 28. horarum: quamquam alij valdè probabiliter censeant, illum Isaiæ diem 15. dumtaxat fuisse horarum, vti dixi Isaiæ 38.

Rursum 1. Paralip. 4. 22. nominatur filius Sela, *qui stare fecit solem, viriq; mendacij, & securus, & intendens.* Vbi Rabanus & Glossa censent hunc filium Sela reuera stitisse solem; quasi Deus per eum ob peccata enormia illius ætui mutarit cursum Solis, vt homines ad peccatorum agnitionem & pœnitentiam induceret. Porrò hunc filium fuisse Elimelech, socerum Ruth cap. 1. censent Hebræi. Verùm *τὸ qui stare fecit solem*, vti & nomina quæ sequuntur, est nomen proprium filij Sela, qui hebraicè vocatur *Isaljm*, id est, *qui stare fecit*; Noster addidit, *solem*. Sic pro *viri mendacij*, hebr. est *Cozeba*, quod Noster vertit *mendacij*: pro *securus* hebr. est *Isoc*: pro *intendens* hebr. est *Saraph*. Sunt igitur hæc nomina propria filiorum Sela, quæ Latinus interpres furinè reddidit, iuxta eorum etyma:

etyma: qua de cauſa id fecerit, incertum eſt. Quare pariter incertum eſt, an hic Ioakim reuera ſtiterit ſolem. Noſter Magalianus in Ioſue c. 10. v. 22. annotat. 7. vbi multa hac de re congeſſit, cenſet eum dici Ioakim, id eſt, ſtatorem Solis, quòd ſuis precibus inſtar Eliæ tantam ſiccitatem & ſterilitatem orbi ob peccata ſui ævi induxerit, vt ſol ſtare terramque vrere videretur.

Stitit ſolem Abbas Mutius.

Denique nonnulli alij eximij Sancti ſimili modo ſolem ſtitiſſe memorantur. Ita S. Abbas Mutius proficiſcens ad viſitandum ægrum, ſolem occumbentem ſtitit. Audi Ruffinum lib. 2. Vitar. SS. Patr. c. 9. *Cùm videret iam ſolem demergi, ait ad eum: In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti ſta paululùm in itinere tuo, & expecta me, donec ad vicum perueniam. At ille cùm aliqua iam mergi cœpiſſet ex parte, reſtitit, nec priùs occubuit quàm homo Dei perueniret ad vicum: ſtantes autem & intuentes moras Solis in occaſum mirabantur omnes, quibus ipſe: Non meminiſtis vocem Domini: Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, maiora horum ſigna facietis?* Eodem modo ſimilique de cauſa ſolem ſtitiſſe dicitur Abbas Beſſarion lib. 6. Vitar. SS. Patr. c. 2. vbi & alius ſenex idem feciſſe narratur.

& Beſſarion.

Idem factum ſub Carolo Magno & ſub Carolo V.

Rurſum ſtetiſſe ſolem ſub Carolo Magno ad vlciſcendos Dei hoſtes, nimirum Saracenos, qui Rolandum Comitem alioſque Caroli principes occiderant in clade Roncevallenſi: ac pari modo ſtetiſſe ſolem ſub Carolo V. Imp. cùm is Saxonem ſuperauit & cœpit, docent Lud. Auila lib. 2. Belli Germanici, Conſaluus de Illeſcas parte 2. Hiſtor. Pontif. & alij, quos citat & ſequitur noſter Chriſtoph. Schreiner lib. de Refractionibus cæleſtibus cap. 32. in fine: quin & Turpinus Archiepiſcopus Rhemenſis, Carolo Magno coæuus & familiaris, de illo idem teſtatur c. 26. Vitæ eiuſdem. Sed Turpinus hic de fide ſuſpectus eſt, imò fabuloſus, vt notant Baron. Bellarmin. Poſſeuinus de Scriptor. Eccleſ. & alij.

& ſub Godefrido Bullonio.

Godefridus Bullonius Hieroſolymam expugnauit anno Domini 1099. feria ſexta, eâdem ſcilicet die & hora, qua ibidem crucifixus eſt Chriſtus, atque eâdem illa die ſol aliquot gradibus retroceſſit, ait Eucherius hiſtor. c. 21. & ex eo Genebrardus lib. 4. Chronolog.

& in expugnatione Ormi.

Pari modo ſolem ſtetiſſe, ac ad quatuor horas curſum ſuum continuiſſe eo die, quo Hiſpani ſæculo præcedenti pugnarunt cum Mauris apud Oranum, illudque occuparunt auctore & quaſi duce Franciſco Ximenio Cardinali, viro prudentia, doctrina (vnde idem curauit edi Biblia Complutenſia hebraicè, græcè & latinè) ſanctitate & rebus geſtis eximio, teſtatur Aluarus Gomecius lib. 4. de Geſtis eius, additque eo miraculo Mauros nonnullos ad Chriſtum conuerſos, atque idem miraculum accidiſſe Carolo V. contra Saxonem pugnanti.

Nota in his omnibus caſibus non videri verè ſtetiſſe ſolem: hoc enim notaſſent aſtronomi totius orbis. Nec tanto miraculo opus erat: poterat enim alio adminiculo tale iter vel pugna peragi, nimirum poterat Deus producere lucem, quæ eis præluceret, vti fecit filijs Iſrael Exodi 10. 23.

Sol viſus non in ſe, ſed per radios reflexos.

Dices, Abbas Mutius & Beſſarion dicuntur vidiſſe non tantùm lucem, ſed & ſolem ipſum; ergo reſtitit ſol. Reſp. Negando conſequentiam. Ad antecedens dico ipſos vidiſſe ſolem per radios non directos, ſed in nube reflexos: Deus enim adduxit nubem denſam, fecitque vt ſol poſt occaſum in eam radios vibraret, qui à nube reflexi in terram, ſolem ipſum aſpicientibus apparere faciebant, terramque illuminabant; ſicut in ſpeculo quis videt ſeipſum per ſpecies ſuiipſius à ſpeculo in oculum intuentis reflexas. Et ſi quis nummum ponat in vaſe, ab eoque diſcedat vt nummum non videat, ſi vas impleat aqua ilico nummum videbit perſpecies nummi ab aqua ad oculum reflexas. Sic manè ſæpè ſol necdum ortus cernitur, per radios ſui à nube oppoſita ad oculum reflexos. Sic Hollandi hiſce annis in noua Zembla, quæ polo ſubiacet, vbi per hiemem vna continua eſt nox per plures dies viderunt ſolem, antequam ipſe ortus eſſet in illo horizonte; quia ſcilicet ſol gyrabat ſub horizonte, ſuoſque radios in nubes opacas, quæ ſupra horizontem erant, vibrabat; nubes verò illos reuerberantes ad oculos intuentium, per eos ſolem repræſentabant. Sic multa videntur per radios refractos quæ per directos videre eſſet impoſſibile. Addè, ſubinde videri non ſolem; ſed parelium, idque per radios directos: ſol enim nubem oppoſitam illuſtrans & penetrans, ſubinde ſui formam in ea planè perfectèque exprimit, vt videatur eſſe ipſiſſimus ſol, cùm tantùm ſit imago Solis, quæ vocatur parelius. Sic ſubinde ſimul apparent duo, imò tres ſoles; ſed vnus eſt verus ſol, ceteri ſunt parelij, id eſt figuræ & ſimilitudines Solis.

VERS. 6. INVOCAVIT ALTISSIMVM POTENTEM INOPPVGNANDO INIMICOS VNDIQVE (cùm ſcilicet Ioſue & Hebræi vndique cingerent & oppugnarent Chananæos, ac vice verſa cùm viciſſim Chananæi conſpirantes vndique oppugnarent Ioſue & Hebræos:) ET AVDIVIT ILLVM MAGNVS ET SANCTVS DEVS, IN SAXIS GRANDINIS VIRTVTIS VALDE FORTIS] q. d. Ioſue in arctis conſtitutus, & vndique à Chananæis oppugnatus, non confiſus eſt ſuis armis, ſed opi Altiſſimi: quare eam fidenter & ardenter implorauit: quocirca Deus potens & ſanctus pugnans pro Ioſue & populo fideli; eum exaudiens cælitus in Chananæos vibrauit lapides grandinis, quibus eos contriuit. Erat enim grando *virtutis valdè fortis*, græcè δυνάμεως κραταιᾶς, id eſt, potentiæ & efficaciæ validè. q. d. Grando hæc tam potens, fortis & efficax erat, vt homines & iumenta ſterneret & occideret. Vnde Tigurina, *cùm hoſtes eum vndique premerent, inuocauit dominatorem altiſſimum, & magnus Dominus exaudiuit eum vehementi violentaq; grandine lapidando*; alij è contrario vertunt, *inuocauit ſupremum verum potentem, cùm premeret hoſtes vndique.* Sic enim vertas quoque τὸ ἐντῷ θλίβειν αὐτὸν ἐχθρὸς κυκλόθεν, hoc enim ambiguum eſt, tamque ſignificat quòd Ioſue preſſerit Chananæos vndique quàm quòd Chananæi preſſerint ipſum Ioſue: Ioſue enim iuſſu Dei oppugnans Chananæos omnes per circuitum, validò egebat Dei præſidio ad illos expugnandos: quocirca prudenter illud inuocauit. Viciſſim Chananæi omnes videntes ſibi parari excidium, conſpirantes contra Ioſue & Hebræos eos vndique impetebant.

Hiſtoria grandinis enarratur Ioſue 10. 11. Cùm enim Ioſue pro Gabaonitis pugnaret contra quinque reges, *conturbauit eos Dominus*, inquit, *à facie Iſrael, contriuitq; plaga magna in Gabaon, &c. miſit ſuper eos lapides magnos de cælo uſque Azeca, & mortui ſunt multò plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percuſſerant filij Iſrael.* Reliquos verò fugientes perſecutus Ioſue iuſſit ſtare ſolem; donec omnes interime-

interimeret. Addit Ioſephus lib. 5. Antiqu. c. 2. non ſolùm lapidoſa & inuſitata grandine, verùm etiam tonitruis & fulminibus terribilem fuiſſe illam tempeſtatem, æquè ac fuerat illa Ægyptiaca, quæ perdidit Pharaonem & Ægyptios, Exodi 9. 23. & c. 14. v. 24. & 25. vnde Syrus addit: *Exaudiuit illum in ſaxis grandinis, & ſulphur de cælo demiſit, & impetu deiecit ſuper gentem hoſtilem*, vti fecit Sodomæ, Gen. 19. Similia cælitus præſidia immiſit Deus legioni Chriſtianorum Fulminatrici ſub M. Aurelio Imp. teſte Euſebio lib. 5. Hiſtor. c. 5. ac poſtea Theodoſio Imp. contra Eugenium tyrannum decertanti. de quo Claudianus in eius Panegyrico:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conuurati veniunt ad claſſica venti.

Sanctitas in Deo quid?

Nota hîc duplex epiteton Dei, *magnus & ſanctus* (licèt τὸ *ſanctus* iam non ſit in Græco.) Dicitur enim Deus *magnus* non tantùm quoad quantitatem, quia immenſus per totum vniuerſum, imò ſupra cælos per ſpatia imaginaria in infinitum ſeſe extendit, ſed quoad quamlibet perfectionem: magnus ergo, id eſt, infinitus in maieſtate, eſſentia, ſapientia, robore, iuſtitia, omnique virtute. *Sanctus* dicitur, cuius affectus & mores exactè congruunt legi æternæ, hoc in nobis fit accidentaliter, Deo autem idipſum eſt eſſentiale: quare per eſſentiam ipſe eſt ſanctus, adeoque eſſentia eius eſt ipſa ſanctitas, quatenus eſſentia rationem voluntatis obtinet, quæ ſimili modo eſſentialiter congruit cum lege æterna, quæ eſt in mente Dei. In Deo enim vna eadémque ſimpliciſſima res ſunt mens, voluntas, eſſentia. Si ergo mens Dei eſſentialiter eſt, eſt & eius voluntas ac eſſentia. Rurſus cùm lex æterna oriatur ex ratione diuinæ eſſentiæ (quæ ſicut eſt origo primordialis omnis perfectionis, entitatiuæ, ita etiam omnis perfectionis moralis, & omnis rectitudinis affectus & moris) fit vt perfectio & ſanctitas conſiſtat etiam in coniunctione cum Deo per affectum. Vnde amor Dei eſt ſanctitas. Quare cùm Deus ſibi ipſe maximè ſit coniunctus, tum per naturam ſuam, tum per affectum amoris, ipſe maximè ſanctus eſt. Denique ratio ſanctitatis, vt à nobis concipi poteſt, conſiſtit in puritate animi altera ab omni contagione & labe peccati, vt docet Dionyſ. c. 12. de Diuinis nominib. *Sanctitas eſt*, inquit, *vt more noſtro loquar, ab omni ſcelere libera, & omnino perfecta, & omni ex parte immaculata puritas.* Talis autem puritas maximè conuenit Deo. Hinc Deus dicitur *ſanctus in omnibus operibus ſuis*: quia omnes eius affectus, & omnes eius operationes exactiſſimæ legis æternæ rectitudini conformantur. Voluntas enim ipſius per ſe, ſuamque eſſentiam legi æternæ ex æquo reſpondet & commenſuratur: quia tam perfectè vult rectitudinem, quàm perfectè illam concipit. Vnde ſicut intellectio & iudicium rectitudinis eſt infinitè perfectum: ita quoque amor & affectus rectitudinis eſt infinitè perfectus, vtpote intrinſecam ſuam regulam adæquans. Deus ergo ſanctus eſt in miſericordia, clementia, amore: ſanctus pariter eſt in iuſtitia & vindicta, quæ iniuſtos & impios pro meritis caſtigat, vti hîc per Ioſue caſtigauit Chananæos. Sic Deus ſanctus eſt in glorificatione Beatorum, ac æquè ſanctus eſt in damnatione reproborum: quia in illis immenſam miſericordiam, in his terribilem iuſtitiam exercet. In Deo autem tanta eſt iuſtitia, quanta miſericordia, & illa huic par & æqualis eſt in ſanctitate & perfectione.

Deus eſſentialiter eſt ſanctus.

Moraliter diſce hîc in omni prælio, corporali æquè ac ſpirituali, validiſſima eſſe arma orationis. Hæc enim victoriam à Deo, cuius eſt eam dare, poſcit & impetrat. Sic orante Moſe Ioſue vicit Amalec Exodi 17. 11. Sic Iudas Machabæus prælijs ſemper præmittens preces, tam illuſtres obtinuit victorias: ſolùm in vltimo non legitur oraſſe, ideóque in eo cecidit & occubuit.

IMPETVM FECIT CONTRA GENTEM HOSTILEM, ET IN DESCENSV PERDIDIT CONTRARIOS, VT COGNOSCANT GENTES POTENTIAM EIVS; QVIA CONTRA DEVM PVGNARE NON EST FACILE] Suppoſitum verborum *fecit & perdidit* non eſt Ioſue, ſed Deus exaudiens & pugnans pro Ioſue: Deus enim per lapides grandinis perdidit eius hoſtes. Vnde pro *impetum fecit contra gentem*, græcè eſt κατῆξεν ἐπ' ἔθνη πόλεμον, id eſt, vt Complut. *diſrupit ſuper gentes bellum*, putà aciem bellicam & pugnam. Alij, *fecit vt cum impetu ruerent in gentes bellum*; Tigurina, *prælio in gentes irruit*: κατηχέω enim idem eſt quod ingruo, percutio fortiter, collido, frango, rumpo, præcipito, deturbo cum impetu; vti factum eſt in diluuio, cùm ruptis cataractis cæli impetuoſus depluit imber. Senſus ergo eſt. q. d. Deus pugnans pro Ioſue contra Chananæos aperuit & diſrupit cataractas cæli, indeque grandinauit & præcipitauit in eos magno impetu & fragore ſua iacula bellica, putà ſaxa grandinis, fulmina, & tonitrua quibus *in deſcenſu* Bethoron, vt dicitur Ioſue 10. 10. *perdidit contrarios*, ſcilicet Chananæos hoſtes Dei & Iſraelis. Idque hoc fine, *vt cognoſcant Gentes potentiam* græcè πανοπλίαν, id eſt plenam armaturam, ſiue omne genus armaturæ (qualia ſunt grando, fulmen, tonitru, &c.) *eius* (Dei) *quia contra Deum pugnare non eſt facile*, id eſt, eſt impoſſibile: eſt enim miſis. Græcè ὅ τ' ἐναντίος κυρίῳ ὁ πόλεμος αὐτοῦ, id eſt, vt Romani vertunt, *quæ contra Dominum bellum eius*, hoc eſt, vt Ianſenius, quia bellum Ioſue placuit Deo, & gerebatur fauente Domino. Sic & Tigurina, *vt Gentes*, inquit, *cognoſcerent arma eius, & bellum ab eo geri fauente* (Vatablus *inſpiciente*, vel *ante oculos*, quod Hebræi dicunt לפני *lephne* (*Domino*. Alij aptiùs ad Noſtrum vertunt, *vt cognoſcerent gentes omnis ſua arma, quia contra Dominum & bellum cuiuſque ipſorum*; vt τὰ αὐτῶν ſumas diſtributiuè pro quolibet. Huc alluſit Chriſtus duellans cum Saulo, eumque ſternens, dicendo: *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*, Actor. 9. 5. Sic Gentiles tradunt Titanas cum Ioue belligerantes ab eo ſideratos, ac fulmine in tartara eſſe præcipitatos. Vide quid Deus S. Iob ſecum diſputanti ingerat Iob 40. v. 1. & ſequ. Sanè vt alia taceam, hoc anno 1626. & præced. euidentia & ad oculum ſpectabilia vidimus huius ſententiæ exempla, quando hæreticos rebellantes Deo ſuiſque principibus orthodoxis toties & cum tanta ſtrage profligatos, quando capita hæretici fœderis ferè vniuerſa cita & funeſta nece occubuiſſe, quando Catholicos principes tot, tantis tamque continuis victorijs potitos ſpectauimus; vt qui Deum fauere cauſæ Catholicorum neget, vel cæcus, vel inſanus ſit. Sapiant ergo qui ex ijs reliqui ſunt, & ſociorum exemplo diſcant, *quia contra Deum pugnare non eſt facile*: quod niſi faciant, breui ſimilem ſtragi ſociorum cladem & interitum expectent: Deus enim nonnullam vindictæ tarditatem grauitate compenſat.

VERS. 7.

VERS. 8.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Iosue & Caleb.

Vers. 8. Et secutus est à tergo potentis.

9. & in diebus Moysi misericordiam fecit ipse, & Caleb filius Iephone, stare contra hostem, & prohibere gentem à peccatis, & perfringere murmur malitiæ

10. Et ipsi duo constituti, à periculo liberati sunt à numero sexcentorum millium peditum, inducere illos in hereditatem, in terram quæ manat lac & mel.

11. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, & vsque in senectutem permansit illi virtus, vt ascenderet in excelsum terræ locum, & semen ipsius obtinuit hereditatem;

12. vt viderent omnes filij Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.

VERS. 8. ET SECVTVS EST A TERGO POTENTIS: ET IN VERS. 9. DIEBVS MOYSI FECIT MISERICORDIAM IPSE, ET CALEB FILIVS IEPHONE, STARE CONTRA HOSTEM, ET PROHIBERE GENTEM A PECCATIS, ET PERFRINGERE MVRVM MALITIÆ] Rabanus Palacius & alij passim pro *potentis* legunt *potentes* in plurali, sicque explicant, quasi auctor persistat in narranda victoria Iosue contra quinque reges iam dictos. Nam vt narratur Iosue 10.17. quinque illi reges videntes suorum stragem, remanserunt à tergo Iosue, seque absconderunt in spelunca. At Iosue exsis eorum militibus ad eos rediit, fecitque vt omnes Israelitæ eorum colla calcarent. Ergo *secutus*, id est insecutus, *est à tergo potentes*, quia ad eos rediit, quos à tergo dimiserat, eosque trucidauit.

Verùm pro *potentes* legendum est *potentis*: sic enim legunt Græca & Latina Romana. *Potentis* scilicet Domini Dei: q.d. Iosue secutus est Dominum potentem, eique obediuit, firma spe confidens, quòd potentissimi Dei ope sibi promissa Hebræi superarent Chananæos, quantumuis potentes & robustos: quia vt ait Iansenius, cùm alij exploratores humani timoris spiritum sequerentur, spectantes solùm quid humanis viribus possent, atque ob id animos populi confringerent suæ diffidentiæ verbis; isti duo alio spiritu ducti diuinam potentiam & veracitatem considerabant, cogitantes quid possent per eum, qui suis promisit terram Chananæorum, ideoque ausi sunt alijs omnibus contradicere. Et ob id hîc dicitur Iosue secutus post potentem, quia eius potentiam considerabat, non autem humanam infirmitatem.

Historia narratur Num. 13. & 14. vbi eam explicui, & hîc dicitur de eis, quòd *in diebus Moysi* fecerunt *misericordiam*; hoc est opus pietatis, & in Moysen & in ipsum populum; quia scriptum est de Caleb, quòd compescens murmur populi, quod oriebatur contra Moysen, ait: *Ascendamus & possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.* Qua autem in re fecerint misericordiam, ostenditur cùm sequitur: *Stare contra hostem*, hoc est, stando contra hostem, & prohibendo populum à peccatis: iusti-

A tiui enim Græco more hîc rursum positi sunt pro gerundijs, vel exponendi sunt ita, vt starent contra hostem & prohiberent gentem. Sensus ergo est, q.d. Caleb & Iosue piè fortiterque egerunt pro Deo, Moyse & populo, vt starent constanter contra hostem, putà contra Chananæos, suadendo Hebræis vt contra eos dimicarent, ac victoriam Dei potentis opere is pollicendo, itaque prohibuerunt gentem à peccatis seditionis, rebellionis & murmuris quia suæ animositate & animosa oratione ad populum eius murmur infregerunt, illudque compescuerunt & sedarunt: hoc enim significat Græcum κωλύειν. Pro *hostem* Noster cum Græcis Romæ emendatis legit ἐχθρῶν, Complut. verò & alij legunt ὁσιλησίας, id est, *Ecclesiam*. q.d. Iosue &
B Caleb fortiter steterunt contra Ecclesiam, id est contra cœtum, putà contra murmur cœtus, siue populi congregati. Vnde Tigurina, *nam ipse potentem secutus est, temporibusq; Moysis amicum ei se præstitit, dum ipse cum Caleb Iephone nato se hosti opponeret, ac prohiberet peccare populum* (prohibendo eum ab apostasia & reditu in Ægyptum) *frementemq; malitiosum pacaret*; alij, *sedaret murmur improbitatis*, id est, murmur improbum improborum. Nota phrasim, *sequi à tergo potentis*, est tergum potentis, id est potentem sequi, sicut famulus sequitur herum à tergo: sequi autem potentem Deum, est Deo credere, Deo confidere, Deo obedire, Deo per omnia obsequi, vti explicatur v. 12. Alludit, imò citat illud Num. 14.24. *Seruum meum Caleb, qui plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc*, Syrus, *atque etiam ipse perfectus fuit post Deum* (perfectè Deo, ciusque voluntati consensit & est obsecutus; alius textus habet, *compleuit*, vel *consecrauit se ministerio Dei*)
C *& in diebus Moysis fecit misericordiam ipse & Caleb stando in scissione populi, ad conuertendum congregationem, ad dissoluendum nomen malum de terra promissionis.*

Moraliter nil timendum sequenti Deum Iust.

Moraliter discant hîc fideles licèt infirmi, sequi tergum Dei potentis, præsertim cùm ab eo ad res arduas & difficiles, v.g. ad apostolatum, ad Indias, ad viram excelsam vocantur. Magnis animis, magnaque fiducia Deum sequantur; quia ante se habent præambulam Dei potentiam, imò omnipotentiam quasi scutum, quod omnes difficultates recipit elidítque, ac quasi arietem bellicum, qui omnes hostium oppositiones disijcit & sternit. Nil ergo est quod timeant tanto duce, tanto clypeo, tanto muro: nullum enim telum ad eos pertingere potest, nisi priùs anteauralem & antegredientem eos Dei potentiam disijciat: hoc autem factu est impossibile. Dei ergo potentia vndique obuallati & obarmati omnia euincent: Deus enim pugnat pro eis, imò antegrediens omnia sternit & compianat. *Quid times*, ait S. Aug. *homo in sinu Dei positus?* Deus enim, ait S. Bernard. sperantes in se sequentes facit omnipotentes, vt dicant cum S. Paulo: *Omnia possum in eo qui me confortat.* Dei enim proprium est eligere & corroborare infirma, vt confundat fortia. Quocirca quo maior est hominis infirmitas, eo maius robur ei confert Deus, si inuocetur. Igitur quo quis est infirmior, eo spem & animos non minuere, sed augere potest ac debet: si enim id fecerit, certò aderit ipsi Deus maiori potentia, maioresque vires ei suggeret. Quocirca cogitet id sibi à Deo dici, quod ab eo dictum fuit Cyro. *Ego ante te ibo, & glorioso terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreas confringam. Et dabo tibi thesauros* *Isaia 45.2.*

thesauros absconditos, & arcana secretorum, vt scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel.

VERS. 10. ET IPSI DVO CONSTITVTI (græcè ὄντες, id est, existentes. q.d. Iosue & Caleb cùm ipsi essent duo soli, siue duo dumtaxat, & constanter resisterent murmuri populi) A PERICVLO LIBERATI SVNT A NVMERO SEXCENTORVM MILLIVM PEDITVM] *Periculum* intellige mortis & exclusionis à terra sancta: omnes enim Hebræi superantes annum vigesimum, qui facilè erant sexcenta millia, ob murmur Dei sententia damnati sunt ad mortem, vt scilicet morerentur in deserto, nec ingrederentur in terram promissam, exceptis solis duobus, scilicet Iosue & Caleb: hi enim quia pro Deo murmuri se opposuerunt, hinc eam ingressi sunt, imò ceteros in eam induxerunt, Numer. 14. Vnde explicans subdit:

INDVCERE ILLOS IN HEREDITATEM, IN TERRAM, QVÆ MANAT LAC ET MEL] q. d. Vt Deus induceret illos, scilicet Iosue & Caleb, & per eos ceteros omnes Hebræos in hereditatem Chananææ, quæ adeò fertilis erat, vt lacte & melle manare videretur. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ sic habent. *Et ipsi duo cùm essent, conseruatò sunt ex sexcentis millibus peditum, quò induceret eos* (Tigurina, *vtpote inducendi*) *in hereditatem, in terram fluentem lacte & melle*; Syrus, *& ipsi soli liberati sunt de sexcentis millibus*, &c.

VERS. 11. ET DEDIT DOMINVS IPSI CALEB FORTITVDINEM, ET VSQVE IN SENECTVTEM PERMANSIT ILLI VIRTVS (græcè ἰσχὺς, id est fortitudo, robur) VT ASCENDERET IN EXCELSVM TERRÆ LOCVM (in Hebron. Syrus, *ad dandam illi potestatem super robur terræ*) ET SEMEN IPSIVS OBTINVIT HEREDITATEM] Caleb enim iam 85. annorum existens adeò fuit validus, vt à Iosue petierit & obtinuerit montem & vrbem Hebron, eamque armis expugnans sibi suisque fecerit hereditariam. Historia narratur Iosue c. 14. 6. & sequ. Vnde v. 10. Caleb sic ait ad Iosue: *Hodie octoginta quinque annorum sum, & sum sic valens, vt eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum* (ante 45. annos) *illius in me temporis fortitudo vsque hodie perseuerat, tam ad bellandum, quàm ad gradiendum.* Subdit deinde, quomodo Hebron & gigantes in ea habitantes expugnarit. hac de causa Caleb in Hebron sepultus est. Audi S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, iter eius per terram sanctam describentem: *Ascendit*, inquit, *Hebron: hæc est Cariatharbe, id est oppidum virorum quatuor* (Iosue 14. 15.) *Abraham, Isaac, Iacob, & Adam magni, quem ibi conditum iuxta librum Iesu Naue Hebræi autumant: licèt plerique Caleb, quartum putent, cuius ex latere memoria monstratur.* Disce hic quantus fuerit Caleb, qui cum Abraham, Isaac & Iacob sepeliatur & comparetur, vt eis quartus addatur.

Caleb *leo, significat sicut leo*

Cur? Resp. Primò.

Secundò.

Hinc Caleb hebr. alludit ad כַּלְבִּיא *kelabi*, id est, *sicut leo*. Leoni enim comparatus est Iudas, ex quo prognatus est Caleb, Genes. 49. 9 Primò enim sicut leo est fortissimus animalium, sic Iudas fortissimus fuit fratrum, & Caleb Israelitarum sui æui. Secundò, leo solus ex animalibus reeuruos vngues habentibus, simul ac natus est oculos aperit ac videt, vnde à Plutarcho *solare animal* nuncupatur. Multi censuere leonem insomnem esse & non dormire. Verùm id negat Aristot. & ceteri, qui tamen fatentur, quòd leo dormiens moueat caudam, & semiapertis oculis dormiat, eò quòd eos habeat ingentes, vt palpebris occludi non possint. Hinc leo vigilantiæ est symbolum. vnde leones insculpi solent ad fores templorum, vti Romæ videmus, quasi eorum custodes. Sic vigilans fuit Caleb, vt se & suos induceret in terram promissam. Tertiò, leo cùm senescit melior est, ait Pierius Hieroglyph. Vnde senex ille apud Aristophanem senectutem suam leoninæ conferens, eam plurium iuuenum robori anteponit. Talis fuit Caleb, cui *Dominus dedit fortitudinem, & vsque in senectutem permansit illi virtus, vt ascenderet in excelsum terræ locum.* Similes sunt sapientes & iustis qui in senio deficientibus viribus corporis crescunt viribus mentis, ac studio sapientiæ se oblectant, imò prælibant delicias paradisi, & ad eas anhelant. Nam vt ait S. Bernard. serm. 2. in illud: *Non est regnum*, &c. *Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Ierusalem in principio Lætitiæ meæ: Verè in principio Lætitiæ, quæ finis illic repositus est. Principium gaudij illius quod hic quandoq; sentimus, stilla est, guttula est, de flumine illo descendens cuius impetus Lætificat ciuitatem Dei.* Quartò, leo hebr. dicitur *labi* à לֵב *leb*, id est *cor*, quasi cordatus: corde enim est excelso, robusto & impauido. Sic Caleb dicitur כָּלֵב *keleb*, id est, *fortis cor*. fuit enim ipse cordatus, sapiens, magnanimus, ac inter primos heroës sui sæculi.

Tertiò.

Quartò.

Sic Cyrus apud Xenophontem moriens, extremæ iam senectutis, negabat se vnquam sensisse senectutem factam imbecilliorem, quàm fuisset adolescentia; nimirum imbecillitas senum sæpè prouenit ab intemperantia & excessu vel cibi, vel laborum, vel passionum, præsertim iræ & tristitiæ: hæc qui vitat, validam vegetamq; exiget senectutē.

VERS. 12. VT VIDERENT OMNES FILII ISRAEL, QVIA BONVM EST OBSEQVI SANCTO DEO] Græcè est, *quia bonum est ambulare à tergo Domini*, id est, sequi Dominum, eique obsequi, vt dixi v. 8. Tigur. *vt scirent omnes posteri Israelis, qui Dominum sequi bonum sit*, dum vident Iosue & Caleb ingressos in terram promissam cum tot triumphis tantaque gloria, eò quòd confisi & obsecuti sint Deo; ceteros verò omnes ab ea exclusos, eò quòd murmurantes terga vertissent Domini, diffisi tam diuinæ promissioni & potentiæ, quàm suarum virium infirmitati. Deum, quem v. 8. vocauit *potentem*, hic vocat *sanctum*, qui scilicet sanctè & fideliter præstet ea quæ promisit, vti hic promiserat Hebræis Chananæam: quod credentes Iosue & Caleb, sanctè Deo sancto obsecuti sunt. Quis enim prudens non sequatur præuiam sanctitatem? quis non obsequatur Deo sancto, imò qui est ipsa increata, immensa & augustissima sanctitas, à quo omnis hominum & angelorum sanctitas velut radius à sole dimanat?

Huic sententiæ affines sunt duæ gnomæ 72. Interpretum, quibus coæuus fuit Siracides, ac fortè vnus ex ipsis. Nam Ptolemæus Philadelphus cuique 72. Interpretum quæstionem ethicam proponens, ei, qui ordine erat trigesimus, hanc proposuit: *Quid sit in gloria potissimum? Ad quam ille ocyùs respondit: Deum venerari, non sacris, inquam, neque muneribus, verùm animi puritate, ac fide candida eius voluntatem sequi.* Ex aduerso ei qui ordine 57. erat, hanc proposuit: *Quare quis inglorius fiat?* Ad quam ille respondit: *Si quando superbiâ quis ductus exasperetur, vituperationes tunc subeunt & gloriæ priuatio: nam Deus totius gloriæ dominator, eā quo vult deducit.* Sicut ergo magna gloria est humiliter sequi Dominum, sic è contrario magnum probrum est superbire

perbire & nolle ſequi, ſed præire Dominum. ità Ariſtæas in hiſtor 72. Interpretum. Vide dicta cap. 23.38. ad illud : *Gloria magna eſt ſequi Dominum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Iudicum Iſraëlis.

Verſ. 13. Et iudices ſinguli ſuo nomine, quorum non eſt corruptum cor: quia non auerſi ſunt à Domino.

14. vt ſit memoria illorum in benedictione, & oſſa eorum pullulent de loco ſuo,

15. & nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, ſanctorum virorum gloria.

VERS. 13. ET IVDICES SINGVLI SVO NOMINE (id eſt ſinguli viritim & nominatim) QVORVM NON EST CORRVPTVM (Syrus, *non aberrauit*) COR: QVI NON AVERSI SVNT A DOMINO, ſcilicet, laudentur, vel digni ſunt laude, perinde ac Aaron, Phinees, Ioſue, Caleb, ceteriquè iam nominati.

VERS. 14. VT SIT MEMORIA ILLORVM IN BENEDICTIONE, ET OSSA EORVM PVLLVLENT DE LOCO SVO,

VERS. 15. ET NOMEN EORVM PERMANEAT IN ÆTERNVM, PERMANENS AD FILIOS ILLORVM, SANCTORVM VIRORVM GLORIA] A Ioſue & Caleb recta ſerie & ordine temporum deſcendit ad iudices. Laudat ergo hìc iudices, id eſt vindices Iſraelis, putà Othoniel, Barac, Gedeon, Samſon, &c. qui ſuo robore & virtute Iſraelem ab Idumæis, Syris, Philiſthæis, aliiſque hoſtibus liberarunt & vindicarunt, quorum heroica facta, prælia & victoriæ deſcribuntur in libro Iudicùm. Porrò non omnes Iudices laudandos aſſerit, ſed tantùm *quorum non eſt corruptum cor*; græcè, *quorum non eſt fornicatum cor*, id eſt, non prolapſum in idololatriam (hæc enim in Script. vocatur fornicatio, putà ſpiritualis & myſtica) quique *non ſunt auerſi à Domino*: nonnulli enim Iudices fuêre impij, vti Abimelech filius Gedeonis qui 70 fratres occidit, Iudic. 9. Ceteri verò plerique, qui fuêre pij & zeloſi, digni ſunt æterna laude, *vt ſit memoria illorum in benedictione*. Minùs vſitatè Ianſenius *τὸ vt* accipit pro *vtinam*, vti accipit Terentius cùm ait : *Vt*, id eſt vtinam, *illum dij deæque perdant* : græcè enim non eſt *ὡς*, ſed *εἴη*, id eſt *ſit*, quod eſt optantis. q.d. Vtinam ſit. *Et oſſa eorum pullulent de loco ſuo*. q.d. Oſſium id eſt ſepulcri eorum, & conſequenter ipſorummet, virens ſemper & florida ſit memoria, vt eorum fama iugiter rediuiua conſeruetur & augeatur. Vnde explicans ſubdit : *Et nomen eorum permaneat in æternum*, per hoc quòd promanet & permaneat apud *filios illorum*, quæ ingens horum *ſanctorum virorum*, virtuti eorum debita eſt gloria. Eſt metonymia & metalepſis ex oſſibus enim intelligitur ſepulcrum, ex ſepulcro memoria, ex memoria fama & gloria Iudicum illuſtrium. Rurſum *pullulare* ſumitur pro reuireſcere, & ſemper vigere. De hac phraſi plura dicam cap. 49.12. Vnde Græca habent. *Oſſa eorum reuireſcant*, vel *reflореſcant, in loco ſuo, & nomen ipſorum ἀνανεω-*

A *τωθείη*, id eſt *commutatum*; Romana *reſtauratum*; *glorificatio ipſis in filiis*. q. d. Nomen & fama ipſorum transferatur, commutetur & reſtauretur in filijs, in quibus, dum ipſi parentes quaſi reuiuiſcunt & glorificantur, hoc ipſo reſtauratur eorum nomen, fama & vita. Varabl. *Porrò iudicum quoque nominatim omnium, quorumcumque non ſcortatus eſt animus, & quicumque à Domino non defecerunt, fauſta felixque fuerit memoria. Oſſa eorum locis ſuis reuireſcant, nomenq; eorum per ſucceſſiones ad celeberrimos quoſq; poſterorum tradatum.* Sicut enim flos in hieme emortuus in vere reuireſcit & reuiuiſcit, ſic & patris nomen in morte quaſi emortuum in filijs, diſcipulis & poſteris reuireſcit & reuiuiſcit. Symbol. & Anagog. oſſa ſunt ſymbolum reſurrectionis & gloriæ æternæ, iuxta illud Iſaiæ 66.14. *Oſſa veſtra quaſi herba germinabunt*. Et Ezechiel vidit c. 37. v. 3. & ſeq.

B oſſa accedere ad oſſa ac reuiuiſcere, ad ſymbolum reſurrectionis. Vide vtrobique dicta.

Symbolicè, oſſa Sanctorum pullulant & reuireſcunt, cùm ſui venerationem & reuerentiam fidelibus, etiam per miracula, incutiunt : quocirca fideles oſſa & reliquias Sanctorum religiosè ſeruant & venerantur, ideoque per eaſdem magna à Deo beneficia impetrant, vti de reliquijs S. Stephani oculatus eſt teſtis S. Auguſt. 22. Ciuit. 8. Atque hæc eſt ſanctorum virorum gloria : hæc enim gloria conſiſtit in ſanctitate, putà in religione, humilitate & charitate, quam Deus miraculis teſtatam facit. Vnde Syrus hìc vertit, *oſſa eorum rutilent ſicut lilia, & relinquant nomen ſuum bonum filijs ſuis, & vniuerſo populo laudes ſui.*

C

QVARTA PARS CAPITIS.

Verſ. 16. Dilectus à Domino Deo ſuo Samuel propheta Domini renouauit imperium, & vnxit principes in gente ſua.

17. In lege Domini congregationem iudicauit, & vidit Deus Iacob, & in fide ſua probatus eſt propheta.

18. Et cognitus eſt in verbis ſuis fidelis, quia vidit Deum lucis:

19. & inuocauit Dominum omnipotentem, in oppugnando hoſtes circumſtantes vndique, in oblatione agni inuiolati.

D

20. Et intonuit de cælo Dominus, & in ſonitu magno auditam fecit vocem ſuam,

21. & contriuit principes Tyriorum, & omnes duces Philiſthiim:

22. & ante tempus finis vitæ ſuæ & ſæculi, teſtimonium præbuit in conſpectu Domini, & Chriſti; pecunias & vſque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accuſauit illum homo.

23. Et poſt hoc dormiuit, & notum fecit regi, & oſtendit illi finem vitæ ſuæ. & exaltauit vocem ſuam de terra in prophetia delere impietatem gentis.

DILE-

VERS. 16. DILECTVS A DOMINO DEO SVO SAMVEL PROPHETA DOMINI, RENOVAVIT IMPERIVM, ET VNXIT PRINCIPES IN GENTE SVA] Syrus, *dilectus Creatori suo, qui postulatus est de ventre matris suæ continens in prophetia* (cælebs in Prophetis, Nazaræus in Prophetis) *Samuel iudex & sacerdos, cuius in verbo firmatum est regnum, & unxit principes ac reges populo.* A Iudicibus transit ad Samuelem, quia ipse Iudicum fuit vltimus, & pro Iudicibus reges, & regnum Israeli induxit; ideoque quasi aristocratiam Israelis mutauit in monarchiam. Samueli ergo hæc dat elogia: Primum, quòd fuerit *dilectus à Domino Deo suo*, idque à puero: à puero enim Deus Samuelem amauit & in delicijs habuit, quasi suum vtpote quem mater sterilis à Deo precibus impetrasset, ideoque natum eidem reddidisset & consecrasset ad seruiendum ei in tabernaculo; ita vt Samuel videretur verus esse minister Dei, & viciſſim Deus præ ceteris videretur propriùs esse Deus Samuelis. Hanc enim emphasin habet τὸ *Deo suo*. Alludit ad 1.Reg.2.21. *Magnificatus est puer Samuel apud Dominum.* Et inferiùs: *Puer autem Samuel proficiebat atque crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus.* Vnde *Samuel* hebr. dicitur quasi שְׁאוּל מְאֵל *Saul meel*, id est, postulatus à Deo, iuxta illud 1.Reg.1.20. *Concepit Anna, & peperit filium, vocauitq; nomen eius Samuel, eo quod à Domino postulasset eum.* Mox v.27. referens & offerens eum Deo: *Pro puero isto orani, & dedit mihi Dominus*, inquit, *petitionem meam quam postulaui eum. Idcirco & ego commodaui eum Domino cunctis diebus quibus fuerit commodatus Domino.* q.d. Hic filius meus cùm natus est, à me vocatus est *Samuel* quasi *Saul meel*, id est postulatus à Deo: nunc verò idem vocetur *Samuel* quasi שְׁאוּל מְאֵל *Saul kel* (vt habent Hebræa) id est, à me donatus & oblatus, imò redditus Domino. Quocirca nonnulli apud Abulensem eo loci non improbabiliter censent *Samuel* esse idem, quod *Ismael*. q.d. *Exaudito Dei*, vel exaudita est à Deo, scilicet postulatio mea. Denique S. Hier. in nominibus Hebraicis, S. Greg. in lib. 1. Reg. c. 1. Origenes & Angelomus ibidem: *Samuel*, inquiunt, idem est quod שְׁמוּעֵל *semo el*, id est, *nomen eius est Deus*: quia Samuel fuit quasi terrenus quidam Deus Israelis, adeoque typus Christi filij Dei. Et hoc quoque alludit nomen Samuel; licèt hæc non sit ratio etymi matris, cur scilicet ab ea vocatus sit Samuel. Idem dico de illo Lyrani in Different. Scriptur. *Samuel*, inquit, *dicitur quasi* שֵׁם אֵל *sem el*, id est, *positus illum Deus.* Hinc liquet Samuelem fuisse dilectum Deo, vtpote qui magis à Deo quàm ab Elcana & Anna procreatus sit, ideoque potiùs Dei quàm Annæ dicendus sit filius, eaque de causa vocatus est Samuel, vt quoties ipse nomen suum audiret, eoque vocaretur, totiès Dei recordaretur, eique se totum debere agnosceret, ac lubens sè Deo per nazareatum redderet & consecraret, graviaque eius exercitia & onera vltrò amore Dei quasi patris sui capesseret.

Samuelis elogia. Primum.

Samuelis etymus quatuor.

Elogium Secundum.

Secundum, quòd fuerit *Propheta Domini*: cum Moyse enim Propheta prophetia videbatur penè emortua, sed eam suscitauit Deus in Samuele. Vnde S. Petrus Actor. 3. à Samuele orditur prophetiam & Prophetas de Christo: *Omnes prophetæ*, inquit, *à Samuel & deinceps, qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos.* Porrò Samuel adhuc puer cœpit prophetare, colloqui cum Domino, & ab eo de futuris, ijsque rebus maximis, vt de clade Heli & totius populi, edoceri, vt patet 1.Reg.3. A

Tertium, quòd *renouauit imperium*, id est, de nouo instituit imperium, dum regimen & imperium Iudicum transtulit in regium: erigendo enim regiam potestatem nouum instituit regimen, quo renouauit, roborauit & amplificauit imperium Israelis: validius enim est regimen & imperium regni siue monarchiæ, quàm sit iudicum & aristocratiæ. Vnde græcè est καινίσαι βασιλείαν (ita Romana, licet Complut. legant in plurali βασιλείας, id est *regna*) hoc est instituit, incepit, constituit, creauit regnum & règes, scilicet primò Saülem, deinde eo à Deo reiecto Dauidem, cuius posteri continua successione fuêre reges Israelis vsque ad eius excidium, & captiuitatem Babylonicam. Vide rei gestæ historiam 1.Reg.8.& sequ. Samuel ergo regimen gentis per Iudices aristocraticum in melius, putà in monarchicum, transmutauit: fecit enim vt politia Iudæorum iudiciaria fieret regia. Alludit ad 1.Reg. 11.14. vbi dixit Samuel ad populum post victoriam, quam Saul nouus rex de Naas rege Ammon obtinuerat: *Venite & eamus in Galgala, & innouemus ibi regnum. Et perrexit omnis populus in Galgala, & fecerunt ibi Saul regem coram Domino.* Licet enim Saul iam à Samuele fuisset constitutus rex in Maipha, 1.Reg. 10.24. tamen post hanc victoriam ab eodem solemniter inunctus fuit rex in Galgala præuijs sacrificijs cum iubilo & applausu totius populi, quem Samuel post contestationem suæ integritatis adiurauit, vt cum nouo rege seruaret cultum & legem veri Dei: sicque ibidem innouauit, id est, confirmauit & stabilitiuit nouum noui regis regnum. Vide 1. Reg. cap. 12. B C

Tertium.

Quartum, quòd ipse non tantùm Saülem & Dauidem constituit reges, sed & eosdem quasi Propheta & sacerdos vnxit & consecrauit, vt essent reges sancti sacrati Deo sancto, ad sanctè regendum Israelem, populum Deo dicatum & sanctum. Vnde Tigurina vertit, *sacrus Domino suo, cuius erat propheta, Samuel reges constituit, populoq; ipsius vnxit principes.* Reges enim sunt principes populi.

Quartum.

VERS. 17. IN LEGE DOMINI CONGREGATIONEM IVDICAVIT, ET VIDIT DEVS (perperàm aliqui legunt, *Deum* vel *Dominum*) IACOB] Quinta est hæc laus Samuelis, quòd *in lege*, id est ex lege, iuxta legem, non autem iuxta suam cupiditatem, auaritiam, fauorem, vel acceptionem personarum iudicarit *congregationem*, id est, vt græcè est, *synagogam*, siue cœtum populi: *Et*, id est, *quia vidit Deus Iacob*; græcè. καὶ ἐπεσκέψατο κύριος τὸν Ἰακώβ, id est, *respexit & visitauit Dominus Iacobum.* q.d. Cùm Israel hinc eiusdem opprimeretur à Philisthæis, inde ecclesiasticè vexaretur à filijs Heli, qui impiè, scandalosè & tyrannicè sacra & sacrificia administrabant, ideoque miserrimus esset tum reip. tum Ecclesiæ in Israele status; Deus eius misertus, suaque misericordia respiciens, visitans & liberans *Iacobum*, id est Israelem; opportunè submisit Samuelem, qui tantis malis mederetur, ac iustè, integrè & sanctè regeret & iudicaret populum, eumque à Philisthæis liberaret: itaque & rempub. suo robori, & Ecclesiam Israelis suæ sanctitati restitueret. Vnde Syrus vertit, *in lege illius imperauit congregationibus* (vel sua auctoritate visitauit congregationes) *sicut præcepit Dominus*

Quintum.

Dominus Iacobi, ſiue Iſraëlis & Tigurina, *lege Domini gubernabit multitudinem, cùm Dominus idem Iacob reſpiceret*; alij, *ex lege Domini indicabit Synagogam, & reſpexit Dominus Iacobum.* Alludit, imò citat illud 1. Reg. 7. 13. *Et humiliati ſunt Philiſthiim, nec apposuerunt vltrà vt venirent in terminos Iſraël. Fuit itaque manus Domini ſuper Philiſtæos, cunctis diebus Samuelis.* Et v. 15. *Iudicabat quoque Samuel Iſraëlem cunctis diebus vitæ, & ibat per ſingulos annos circuiens Bethel & Galgala & Maſphat, & iudicabat Iſraelem in ſtipradictis locis: iudicabat*, id eſt ius dicebat, lites dirimebat, cauſas forenſes diiudicabat.

A

Vers. 18. ET IN FIDE SVA PROBATVS EST PROPHETA, ET COGNITVS EST IN VERBIS SVIS FIDELIS, QVIA VIDIT DEVM LVCIS] Sexta eſt hæc laus Samuelis, quòd *in fide*, id eſt fidelitate ſua in Deum, *probatus ſit propheta*, quòd ſcilicet fideliter munus propheticum, ſiuè legationem Dei ad populum ſibi à Deo iniunctam obierit, integrè & fortiter populo edicens, & exequens iuſſa Dei, nullius offenſam vel odium veritus. Hinc *cognitus eſt in verbis ſuis fidelis*: tum, quia nihil prædixit vel edixit, quod non à Deo audiuiſſet; tum, quia omnia quæ ipſe prophetauit, fideliter & verè, vti ipſe prædixerat euenerunt: *quia vidit Deum lucis*, id eſt, quia ipſe verè illuſtratus fuit à Deo luce diuina & prophetica, ac ea dumtaxat, quæ in illa vidit, ad populum retulit: inde enim ipſe cæteríque Prophetæ vocati ſunt Videntes, & prophetia dicta eſt Viſio.

Sextum.

B

Vbi Nota, propheriam aliquando vocari viſionem, aliquando auditionem; ac Prophetæ aliquando dicunt ſe vidiſſe, aliquando ſe audiſſe verbum Dominis; quia in intellectu & intellectuali reuelatione ſæpè idem eſt audire & videre: atque Hebræi *videre* pro audire, imò pro quouis ſenſu & cognitione ſumunt, vt liquet Exodi 20. 18. Quare Samuel dicitur *vidiſſe*, id eſt audiſſe, *Deum lucis* futura ſibi reuelantem. Adde, videri Samuelem vidiſſe Deum, id eſt angelum vicarium Dei in ſpecie vel corpore aſſumpto, vt ſatis colligitur ex 1. Reg. 3. verſ. 10. & 21. dicitur Dominus veniſſe, & ſtetiſſe vocaſſeque Samuelem, eíque apparuiſſe in Silo.

C

Nota *τὸ quia vidit Deum lucis*, poſſe accipi vel cauſaliter iuxta ſenſum iam datum, vel donatiuè, q.d. Samuel cognitus eſt fidelis, *quia*, id eſt *quòd*, viderat Deum lucis. q. d. Omnes cognouerunt eum vidiſſe *Deum lucis*, id eſt cognitionis & prophetiæ auctorem: hoc eſt, omnes cognouerunt eum verè eſſe Prophetam Dei, nec loqui ex ſuis imaginationibus, ſed ex viſis & viſionibus à Deo acceptis. Huic ſenſui fauent Græca quæ ſic habent, ἐν πίστει αὐτοῦ ἐπιβεβάθη προφήτης, καὶ ἐγνώσθη ἐν ῥήμασιν αὐτοῦ πιστὸς ὁρατικός, id eſt, *in fide ſua examinatus, exquiſitus & probatus fuit propheta, & agnitus eſt in verbo ſuo fidelis in viſione.* ita enim legunt Græca Romæ correcta, licet Complut. deleant τὸ πιστὸς ὁρατικός, id eſt *fidelis in viſione.* Sed omnino hæc verba addenda ſunt: poſterius enim hemiſtichium explicat prius more Hebræo. q. d. Samuel *in fide*, id eſt fidelitate ſua, *probatus* fuit *propheta*, id eſt, ipſe agnitus eſt in verbis & oraculis ſuis fidelis eſſe in viſione, id eſt in prophetia, quòd ſcilicet verè viſiones non ſuas ſed Dei enuntiaret, eò quòd omnia prorſus prout prædixerat euenirent. Viſio enim, Heb. *chazon*, vocatur prophetia, ob cauſam quam paulò antè dedi. Vnde Tigurina vertit, *hic fide ſua propheta probatus eſt, verbiſq; ſuis eſſe fide vaticina* (vaticinandi) *compertus.* Alludit, imò citat 1. Reg. 3. 16. *Non cecidit ex omnibus verbis eius* (Samuelis) *in terram. Et cognouit vniuerſus Iſrael, quod fidelis Samuel propheta eſſet Domini.*

D

Porrò vocatur *Deus lucis*, &, huc alludens ait S. Iacobus epiſt cap 1. 17. *pater luminum*, quia Deus eſt increata, immẽſa, perennis & fontalis lux, ideoque cauſa omnis lucis & luminis creati, tum corporalis, tum ſpiritalis, vti eſt veritas, illuſtratio mẽtis, prophetia, &c. Prophetæ ergo veri ſunt, qui vident Deum lucis, ab eoque edocentur: falſi verò Prophetæ ſunt, qui vident principem tenebrarum, ab eoque in tenebris edocentur ea, quæ tenebroſa, id eſt incerta, obſcura, dubia, falſa & impia ſunt.

Vers. 19. ET INVOCAVIT DOMINVM OMNIPOTENTEM IN OPPVGNANDO HOSTES CIRCVMSTANTES, VNDIQVE IN OBLATIONE AGNI INVIOLATI] Septima hæc eſt laus Samuelis, quòd, ſicut ipſe fuit Propheta fidelis, & iudex incorruptus; ſic idem fuerit inuictus debellator hoſtium, & propugnator populi. Cùm enim Philiſtæi vndique circumſtarent & oppugnarent populum Iſrael, nec ille eſſet reſiſtendo; Samuel exoratus à populo inuocauit Deum *παντοκράτορα*, id eſt potentem per eminentiam, hoc eſt, præpotentem & omnipotentem, offerendo illi in holocauſtum agnum inuiolatum, id eſt, immaculatum & incontaminatum. Debebat enim agnus qui Deo offerebatur, eſſe *ἄμωμος*, id eſt immaculatus, adeoque agnus paſchalis debebat eſſe anniculus Exodi 12. 5. id eſt vnius anni, ideoque generationis & libidinis expers, atque illibatus & incontaminatus, vt repræſentaret Chriſtum puriſſimum & ſanctiſſimum, qui verè eſt agnus immaculatus & incontaminatus, imò auferens & expians omnes mundi maculas. Ita S. Gregor. hanc explicans hiſtoriam lib. 3. in 1. Reg. cap. 7. v. 9. *Agnus*, inquit, *dicitur* (Chriſtus) *pro innocentia, lacteus pro aſſumptione naturæ, vnus pro ſingularitate potentiæ, integer pro fidei noſtræ firmiſſima ſoliditate.*

Septimum.

Pro *agni*, Noſter cum Græcis Romæ emendatis legit ἀρνὸς, pro quo corruptè Complut. & alij legunt ἀνδρὸς, id eſt *viri*: Samuel enim obtulit non ἀνδρα, id eſt virum, ſed ἄρνα γαλαθηνὸν, id eſt agnum lacteum, ideoque tenerum, impollutum & inuiolatum, vt vertit Noſter. Rurſum nonnulli pro *inuiolati* perperàm legunt *immolati*. Syrus, *ipſe quoque contriuit hoſtes vndique circumſtantes in ſua oblatione agni lactis*; Tigurina liberiùs vertit, *dominum potentem inuocauit, cùm prementibus eum vndique hoſtibus agnum lacteum immolaret.* Vide rei geſtæ hiſtoriam 1. Reg. 7. 9.

Tropolog. S. Gregor. loco paulò antè citato: *Agnum*, inquit, *offerimus, cùm per bonum caſtitatis & innocentiæ Redemptori noſtro conformamur, & cùm doctrina innocentium patrum noſtrorum paſcimur, veluti ubera ſugimus, quibus ad æternam vitam nutriamur. Vnum quoque agnum offerimus, ſi poſt initia religioſæ conuerſationis, nulla polluimur inquinatione prauitatis. Vnum quippe agnum offert, qui propoſito innocentiæ ad pollutæ vitæ maculas nequaquam diſtat: à quibus redeat per iterationem bonæ operationis. Integrum quoque agnum offerre, eſt ad æternam vitam non ſolùm carnis continentiam, ſed & mentis integritatem præparare. Integrum ergo agnum Domino nequaquam offert, qui carnem Deo per continentiam conſecrat, ſed mentis ſuæ ſecreta ab immundarum cogitationum leſcinia non refrenat. Vnum enim agni partem ſacrificio ſubripit, qui puritatem cordis corporis continentiæ non coniungit.*

Tropolog. oblationis agni.

Er

VERS.20. ET INTONVIT DE CÆLO DOMINVS, ET INSONITV (Syrus, *ſtrepitu*) MAGNO AVDITAM FECIT VOCEM SVAM (tonitrui ſui: hæc enim eſt VOX DEI) ET CONTRIVIT PRINCIPES TYRIORVN, ET OMNES DVCES (Syrus, *tyrannos*) PHILISTHIIM] Citat 1.Reg 7.10.vbi dicitur: *Philiſthiim* (cùique per mare contermini & confœderati Tyrij, vt hîc dicitur) *iniere prælium contra Iſrael: intonuit autem Dominus fragore magno in die illo, & exterruit eos, & cæſi ſunt à facie Iſrael*, qui perſecutus eſt eos vſque ad locum & lapidem qui inde dictus eſt Lapis adiutorij. Addit Iosephus lib.6.Antiq.c.2. dicens: *Priſquam victimam* (agni) *totam flamma abſumeret, nondum ſacro peracto, hoſtis in conſpectu aciem explicat, rem facilem ſe habere putans, interceptis Iudæis imparatis & inermibus. At longè aliter accepit ſunt: primùm enim terra inbente Deo ſub pedibus eorum intremuit, & vacillante veſtigio nutabant: nonnullis etiam in* B *improuiſos hiatus prolabebãtur: deinde fulminibus crebris attoniti, & ignitis fulguribus oculos ac manus ſeminflati, vt ne arma quidem retinere poſſent, in fuga ſpem tutam ponebant; cùm ſubitò Samuel in perturbatos irruit, cæſiſq; plurimis, reliquos vſque Carmæos, (id loci nomen eſt) perſequi non deſiit, & fixo ibi ſue victoriæ fugæq; hoſtium terminis lapide, qui trophæi vice eſſet, appellauit eum Fortem, in ſignum donatæ à Deo contra hoſtem fortitudinis.* Hęc Iosephus, qui more ſuo nonnulla addit ad hiſtoriam S.Script. ſiue traditione accepta, ſiue exornationis cauſa, ad conciliandum ſuis Hebræis apud Gentes nomen & decus. Sanè ſub tonitru intelliguntur fulmina, quia communiter hęc ſeſe inuicem comitãtur, imò tonitru eſt cauſa fulminis, in illudque reſoluitur & definit. Atque ſolet Deus, qui in vindicta eſt efficax, non ſolùm per tonitru metu percellere, ſed & per fulmina ſiderare, C & conterere ſuos hoſtes.

Trop. tonitrua ſunt ſortia Sanctorum deſideria.

Tropol. S.Gregor. loco paulò antè citato, per tonitrua accipit deuota Sanctorum deſideria cæleſtia, quibus ipſi fugãt hoſtes, putà diabolos. *Velut enim tonitrua*, inquit, *terruit ſuerunt, dum in electis mentibus, quas tentando pulſauerunt, ingentem ſonitum diuinæ virtutis expauiſcunt. Quia verò fragore magno intonuiſſe Dominus dicitur, quid eſt aliud, niſi quia imperfecta Chriſtianorum deſideria dæmonibus terribilia non ſunt? Frager enim magnus tonitrui, perfectum eſt vnuſquiſq; deſiderium electi. Dùm igitur fragore magno ſuper Philiſthæos Dominus intonat, tunc à filijs Iſrael cæduntur: quia dum electorum mentem perfecta deuotio ad ſuperna gaudia erigit, omne quod aduerſæ militat parti, à ſe penitus abſcindit. Bene quoque priùs territ Philiſthæi, deinde à filijs Iſrael cædi memorantur: nam terrentur electorum deuotione, cæduntur opere. Et quia opere deuotio prior eſt, terreri priùs, poſtea verò cædi rectè perhibentur. Nam priùs donum bonæ voluntatis à Domino accipimus, vt conſilia malorum ſpirituum poſt modum confutare valeamus. Bene etiam Dominus ſuper Philiſtæos intonuit & exterrere eos dicitur; filij autem Iſrael illos cædere perhibentur: quia bona deſideria nobis per diuinam gratiam miniſtrantur, ſed nos dona gratiæ per conatum liberi arbitrij ad virtutum victorias promouemus.*

VERS.22. ET ANTE TEMPVS FINIS VITÆ SVÆ ET SÆCVLI, TESTIMONIVM PRÆBVIT IN CONSPECTV DOMINI, ET CHRISTI; PECVNIAS ET VSQVE AD CALCAMENTA AB OMNI CARNE NON ACCEPIT; ET NON ACCVSAVIT ILLVM HOMO] Eſt hæc octaua laus Samuelis, quòd adeo fuerit integer & incorruptus in iudicando, vt nullum vel minimum à quoquam munus acceperit, nec eum accuſare vel criminari quis, quantumuis vafer & malitioſus, potuerit. Senſus ergo eſt, q.d. Samuel antequam finiret vitam & ſæculum, ſiue antequam è vita & ſæculo hoc decederet ac moreretur, conteſtatus eſt totum populum, omneſq; Iſraelitas in teſtes vocauit ſuæ innocentiæ & integritatis in conſpectu Dei, quem adorauerant, & cui ſacrificarant nouo rege Saule creato in Galgala, vt à Deo felicis regni, eius auſpicia depoſcerent; *& in conſpectu Chriſti*, id eſt regis Saulis, quem chriſmate in regem inunxerat Samuel: conteſtatus, inquam, eſt quòd ipſe toto tempore quo fuit iudex Iſrael, *pecuniæ, & vſque ad calceamenta*, id eſt, nihil prorſus, ne vile quidem & minimũ (tales enim erant calcei, præſertim Palæſtinorum, quorum calcei erant ſandalia, ſiue ſolæ inſ. tnè dumtaxat pedem tegentes, ſupernè verò ligulis pedi aſtricti) *ab omni carne*, id eſt ab vllo homine, *non accepit*: græcè eſt, *non accepi*, vt ſint verba Samuelis conteſtantis ſuam integritatem. Quod adeò verum fuit, vt in toto populo nullus eſſet, qui eum de hac aliáve re accuſare poſſet vel auderet. Tigurina liberiùs de more vertit, *ante tempus vitæ finiendæ coram Deo & vnctio ipſius teſtatus eſt, ſe nec pecunias ab vllo mortalium, nec ad calceamenta vſque quidquam accepiſſe: neque verò quiſquam eſt cum criminatus*; alij, *& ante tempus æterni ſoporis* (ſic enim vertas quoque τὸ κοιμήσεως αἰῶνος, quod ad verbum ſonat, *dormitionis ſæculi*: ita vocat mortem) *conteſtatus eſt coram Domino, & coram vnctio eius: pecuniam, ne calceos quidem, ab vllo homine accepi; & nemo eum vocauit in ius.* Sic enim verras quoque τὸ ἐνεκάλεσεν, quod Noſter vertit, *accuſauit*. Hiſtoria narratur 1.Reg. 12.1. Syrus, *& in tempore quo requieuit ſuper lectulum ſuum, teſtificatus eſt coram Deo & coram chriſto eius, quòd munus & donum ab homine non ſuſceperit.*

Samuelem auorum memoria imitatus eſt illuſtris ille Angliæ totius iudex & Cancellarius, ac inuictus fidei vſq; ad mortem athleta, Thomas Morus, qui, vt in eius Vita ſcribit Thomas Stapletonus c.8. & 20. cùm à puero vſque ad annum ætatis 50. in magnis in republ. officijs verſatus fuiſſet, tamen non auxit annuum cenſum vltra ſexaginta aureos nummos, aut paulò ampliùs: cum nuper quidam ibidem paucis annis cenſum ſuum auxerit ad ſexagìnta millia. Quocirca cùm Morus impiè capitis damnatus ad ſupplicium duceretur, eique occurreret mulier petulãter illi obijciens corruptelam, quòd in lite ſua diiudicanda non modicam ſibi feciſſet iniuriam; reſtitit Morus, ac conſtanti vultu & voce: *Ego*, inquit, *optimè cauſæ tuæ memini, ac, ſi hac ipſa hora mihi de ea indicandum foret non aliam ferrem ſententiam, quàm olim tuli.* Si Morum omnes imitarentur, non eſſent tot Verres, tot verſicula prouinciarum.

Thomas Morus magnanimus.

VERS.23. ET POST HOC DORMIVIT, ET NOTVM FECIT REGI, ET OSTENDIT ILLI FINEM VITÆ SVÆ, ET EXALTAVIT VOCEM SVAM DE TERRA IN PROPHETIA DELERE IMPIETATEM GENTIS] Nona eſt hæc laus Samuelis, quòd non tantùm in vita, ſed & poſt mortem prophetarit. Vnde Græca initio habent, *Et poſtquam ipſe dormiuiſſet, prophetauit.* Cùm enim Saul cinctus ab hoſtibus adiret pythoniſſam, peteretque ab ea ſuſcitari Samuelem, vt ab eo ſciſcitaretur quid facto opus: Samuel apparuit Sauli, illique interitum & toti genti cladem ob impiam vitam prænunciauit, quę & paulò poſt ad verbum contigêre. Vide hiſto-

Nonum.

Octauum.

riam 1.Reg.28. Sytus,& *poſt mortem ſuam interrogatus eſt oſtendit q. regi viam eius, & exaltauit de terra vocem ſuam in prophetia, ad ceſſare faciendum peccata.*

An verus Samuel apparuerit Sauli.

Quæritur, An verus fuerit Samuel, qui apparuit Sauli, an phantaſticus; ſiue, an verè apparuerit anima Samuelis, an eius larua per illuſionem dæmonis? Nonnulli veteres, quibus non ſatis cognita fuit fides & auctoritas huius libri Eccleſiaſtici, centent fuiſſe Samuelem phantaſticum, ac laruam illuſionemque diaboli, putà dæmonem in ſpecie & forma Samuelis. ita Tertull. libr. de Anima cap. 57. Procopius, Eucherius, Beda in 1. Regum c.28. Eòdem inclinat, ſed dubitando, S. Auguſt. lib.2.ad Simplic. quæſt.3. S. Auguſtin. ſequitur Iantenius: Samuel, inquit, dicitur prophetaſſe, quia dæmon euocatus à pythoniſſa coactus fuit ab angelo Samuelis illa edicere Sauli, quæ Deus illi infligere deſtinabat.

Negant alijqui.

Probant Prob. Primo.

Ratio eſt prima, quia hęc vmbra Samuelis obediuit pythoniſſæ, eiuſque magiæ, ac eius incantationi, dæmoniſque vi & poteſtate ſuſcitata videtur: pythoniſſa enim nõ alium quàm ſuum pythonem, id eſt, dæmonem familiarem, euocauit. Hoc autem indignum, imò impium, eſt tentire de anima Samuelis Prophetæ, tam pij & ſancti. Fuit ergo hæc larua dæmonis, non anima Samuelis.

Secunda.

Secunda, quia vmbra hæc inter alia dixit Sauli: *Cras autem tu & filij tui mecum eritis*, 1.Reg.28.19. Samuel autem erat in limbo patrum, cùm Saul videatur deſcendiſſe ad infernum damnatorum, vtpote moriens in flagranti delicto ſuperſtitionis & magiæ, quo cõſuluit dæmonem per pythoniſſam; fuit ergo dæmon, qui ei dixit: *Cras autem tu & filij tui mecum eritis*, ſcilicet in gehenna.

Aſſerunt alij verius.

Verùm contrarium longè verius eſt, ſcilicet apparuiſſe verè ipſam animam Samuelis in corpore aëreo aſſumpto, quale aſſumunt angeli dum hominibus apparent. Probatur Primò, quia id clarè & amplè docet hìc Siracides, dum ait Samuelem poſt mortem prophetaſſe, & exaltaſſe de terra vocem ſuam in prophetia, adeóque hanc vltimam & maximam laudem dat Samueli; cùm potiùs ingens probrum & dedecus fuiſſet Samueli, ſi eius vmbra & forma vſurpata à dæmone ſeruiſſet pythoniſſæ, eiuſque magiæ & incantationi.

Prob. Primo

Secundo.

Secundò, quia idem clarè ſignificat narratio rei geſtæ 1.Reg.28.10.& ſeq. vbi non alius nominatur, deſcribitur, loquitur, prophetat, quàm Samuel Propheta.

Tertio.

Tertiò, idipſum arguit eius prophetia, qua graviter, verè & ſeuerè nomine Dei Sauli mortem, Hebræis cladem, ob ſcelera intentat & vaticinatur, quæ omnia ad literam vti prædixerat Samuel, euenerunt; vt non dubium ſit hanc non fuiſſe coniectionem vel illuſionem diabolicam, ſed veriſſimam prophetiam, Deique oraculum.

Quarto.

Quartò, ita ſentiunt plures & graviores auctores nimirum S. Auguſt. de Cura pro mortuis c.15. Ioſephus li.6. Antiq. 14. S. Ambroſ. in c.1. S. Lucę, S. Hieron. in c.7. Iſaiæ, Iuſtinus contra Tryphon. Abulenſ. Lyran. Caiet. Dionyſ. Sanchez in 1. Regum cap.28. Rabanus & Palacius hìc, S. Baſilius epiſt.80. Bellarm. lib. 2. de Purgat. cap.6. Thyræus li.1. de Apparit. ſpirituum c.16. n.410. qui æquè ac S. Aug. plura apparitionum ſpirituum, præſertim beatorum, exempla recenſet.

Ad Primum Reſp.

Ad Primum aduerſæ partis fundamentum reſpondeo, Samuelem apparendo non obediuiſſe pythoniſſæ, nec eius dæmoniſque vi coactum fuiſſe ſeſe oſtendere Sauli; ſed iuſſu Dei ſponte occurriſſe pythoniſſæ, imò præueniſſe & impediuiſſe eius incantationem & effectum. Id liquet Primò, ex eo quòd, cùm Saul cõſuluit pythoniſſam, ilicò ſe ei oſtendit Samuel, antequam ipſa ſua carmina magica recitare, rituſque magicos (qui moroſi & longi ſunt) ad euocandam vmbram Samuelis exercere poſſet, vt patet 1.Reg 28.12. Secundò, ex eo quòd pythoniſſa turbata eſt, cùm vidit Samuelem, antequam eum euocaret. Samuel ergo non à pythoniſſa, ſed à Deo ſuſcitatus, pythoniſſæ ſponte occurrit, & incantationes præuenit, tum, vt eas impediret, ne dæmon reſponderet, ait Caietanus: tum, vt Saulem & Hebræos pro hoc magiæ crimine, aliiſque ſceleribus, denuntiatione mortis & cladis futuræ caſtigaret & pleĉteret. Ita S. Auguſt. ad Simplic. lib.2 quæſt.3. *Non eſt abſurdum credere*, inquit, *ex aliqua diſpenſatione diuinæ voluntatis permiſſum fuiſſe, vt non inuitus, nec dominante aut ſubiugante magna potentia, ſed volens atque obtemperans occultæ diſpenſationi Dei, quæ & pythoniſſam illam & Saulem latebat, conſentiret ſpiritus Prophetæ ſe oſtendi aſpectibus regis, diuina eum ſententia percuſſurus.*

Simili modo, cùm Balaam vellet conſuiere dæmonem pro Balaac rege Moab, præuenit eum angelus Dei, ac ſublimem illam de Iſraele & Chriſto prophetiam per ipſummet Balaam edidit, Num.22.32.

Sic quoque cùm Ochozias rex Iſrael æger mitteret legatos, ad conſulendum idolum Beelzebub de vita & ſanitate ſua, præueni eos Elias, ac propter hoc peccatum illi ex Deo mortem prænunciauit & intentauit, 4.Reg.1.16.

Dices, Samuel apparens ait Sauli: *Quare inquietaſti me vt ſuſcitarer:* Ergo ad poſtulationem Saulis fuit ſuſcitatus. Reſp. Ita eſt, at non ad poſtulationem pythoniſſæ. Poſtulatio enim Saulis non cauſa, ſed occaſio fuit, cur Deus ſuſcitaſſet Samuelem, ad Saulem caſtigandum & plectendum.

Ad ſecundum.

Ad Secundum reſp. τὸ *mecum eritis*, ſignificare generatim & confuſè locum ſtatumq; defunctorum, non autem particulatim & diſtinctè eius receptaculum & ſedem, an ſcilicet is limbus patrum futurus eſſet, an gehenna: q. d. Cras tu & filij tui moriemini, & apponemini ad mortuos, ac mecum eritis in loco ſtatuq; mortuorum, putà apud inferos; ſed diſpari ſorte & receptaculo: ego enim in limbo ſum, tu deſcendes ad gehennam: *Nec enim ibi Saul malus, vbi Ionathas bonus meruit recipi*, ait Beda. Et S. Auguſt. loco citato ad Simplic. τὸ *mecum eris*, inquit, *non ad æqualitatem felicitatis, ſed ad parem conditionem mortis referatur; quod vterque homo fuerit & vterque mori poterit, iamq; mortuus mortem viuo prænunciabat.*

Samuelis elogia.

Ex dictis patet quantam laudem & gloriam meretur Samuel. Theodor. qu.54. in lib 1. Reg. eum non tãtùm ſanctiſſimum, ſed & *diuiniſſimum* nuncupat. Philo libr. de Temulentia, *regum Prophetarumque maximum*, imò homine ſublimiorem. *Samuel*, inquit, *fortaſſis homo accipitur tamen non vt cõpoſitum animal, ſed vt mens ſolo Dei cultu ac miniſterio gaudens.* Sic Moyſen idem Philo libr. 1. Vitæ eius. ſcribit *ſtupori fuiſſe omnibus familiaribus, tamquam nouum naturæ miraculum, incertis, qualis mens habitaret in eius corpore, humanane an diuina*, Subdit Philo de Temulentia, Samuelem Nazaræum fuiſſe, ac nec vinum nec ſiceram bibiſſe vſq; ad finem vitæ.

caulam

cauſam adijcit : *Adſcriptus eſt enim in diuinum exercitum, qui numquam imperatoris ſapientiſſimi prouidentia deſituitur.* Denique Samuel tanti erat apud Deum meriti, vt oratio eius efficaciſſima Moyſis orationi validiſſimæ, qua toti Iſraeli, ob odoratum vitulum à Deo neci deſtinato, veniam impetrauit Exodi 32. æquetur à Ierem. 15. 1. *Siſteterit*, inquit, *Moyſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum.* Cauſam dat S. Gregor. homil. 27. in Euang. quòd manſuetus fuerit vt Moyſes, ac pro inimicis ſuis Deum exorarit. Quocirca S. Chryſoſt. hom. 2. de Sacerdot. de Samuele agens, eum fuiſſe aſſerit, *qui reliquos anteiret bonitate ac moribus, tantoq; interuallo omnes retrò Sanctos antecellere videretur, quantum in ſegetibus felices eminent ſpicæ.*

CAPVT QVADRAGESIMVM SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENcomium Nathan, deinde Dauidis v. 2. vſque ad v. 14. Inde Salomonis & Roboam partim elogium, partim vituperium vſque ad finem capitis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Nathan.

Verſ. 1. Poſt hæc ſurrexit Nathan propheta in diebus Dauid.

Vers. 1. POST HÆC SVRREXIT NATHAN PROPHETA IN DIEBVS DAVID] Pro *Propheta* Noſter cum Com plut. legit in Græco ἐπροφήτευσε, iam Romani, Tigurina & alij legunt προφητεύειν, id eſt *prophetare*. Rurſum pro *poſt hæc*. Græca legunt μετὰ τοῦτον, id eſt *poſt hunc*, vel μετὰ τοῦτο, id eſt *poſt hunc*; ſcilicet Samuelem. Vnde vertunt, *poſt hunc ſurrexit Nathan, vt prophetaret in diebus Dauidis*; Vatablus *poſt hunc exortus eſt Nathan qui tempore Dauidis functus eſt munere prophetico*; Syrus, *poſt illum ſurrexit Nathan Propheta, ad audire faciendum* (vel ad præcipiendum, ad prænonendum, ad prædicendum) *coram Dauid.*

Siracides ſicut cap. præced. Sauli præmiſit Samuelem, ſic hic Dauidi præmittit Nathan prophetam : quia, ſicut Samuel Sauli recti regiminis omniſque boni cauſa extitit, ſic & Nathan Dauidi. Vnde politicè diſcimus, ſalutem & felicitatem regum & regnorum in eo conſiſtere, ſi habeant non tantùm conſiliarios politicè iuſtos & ſinceros, ſed & Propheras, putà ſanctos Pontifices, concionatores, confeſſarios, viros religioſos & diuinos, qui eis ex Deo quid agere, quid cauere debeant, denuntient: ac proinde reges & principes tales ſibi omni ſtudio accerſere debere, eos audire, illis obtemperare, ſi ſuæ conſcientiæ & ſubditorum ſaluti conſultum velint. Ita Conſtantinus Magnus ſibi accerſiuit S. Sylueſtrum, Theodoſius S. Ambroſium, Arcadius S. Chryſoſtomum, Clodouæus S. Remigium, Hermenegildus cæteriq; reges Hiſpaniæ S. Leandrum, S. Iſidorum, S. Ildephonſum, ſimileſq; ſanctos & theodidactos Antiſtites, quorum conſilijs & monitis regna tam fide, virtute & pietate, quàm opibus, victoriis omnique rerum copia floruere.

Porrò Nathan hic fuit eximius Propheta, ideoque datus à Deo pro inſigni dono Dauidi, vt eius eſſet monitor & director. Vnde & *Nathan* hebr. idem eſt, quod *datum* vel *donum* : datus enim fuit Dauidi, vt Samueli iam defuncto, qui Dauidem in regem inunxerat, ſuccederet ad prophetandum, tum propriè, ſcilicet ad prædicendum futura, vti prædixit eidem poſteritatem regiam continuam & perennantem, 2. Reg. 7. tum metaphoricè, ſcilicet ad docendum, monendum, conſulendum & exhortandum Dauidem; vti eum magna ſpiritus libertate & fortitudine monuit, & corripuit de homicidio Vriæ & adulterio cum Bethſabee, eumque ad pœnitentiam ſanamque & ſanctam mentem reduxit, 2. Reg. 12. Quocirca Dauid moriturus iuſſit Salomonem filiũ inungi in regem à Nathan propheta, & à Sadoc pontifice, 3. Reg. 1. 32. Denique integritas & ſinceritas Nathan liquet ex eo, quòd cùm rogatus à Dauide de templo fabricando annuiſſet, eumque ex Deo incitaſſet ad fabricam; mox vt à Deo contrarium audijt, ſententiam ſuam retractauit. 2. Reg. 7. 3. Quocirca omnes Interpretes conſentiunt, Nathan Propheram Dauidi regi fuiſſe perfamiliarem & aſſiduum, ac apud Dauidem graue & fidele fuiſſe eius conſilium, vtpote cum quo partiri curas, & de ſummis rebus deliberare conſueſſet. Idque ſatis indicat Script. 2. Reg. 7. 2. & Siracides hic, cùm ait Nathan ſurrexiſſe, vt eſſet Propheta in diebus Dauid, vt ſcilicet regi in regendo eſſet ſocius, auxiliaris, imò pædagogus, monitor & præceptor, vti docet noſter Pineda l. 1. de Rebus Salom. c. 19. n. 6. Quippe cùm rex, inquit, in ſummo & in lubrico poſitus perlelitetur, ac multis animi morbis, vt qui maximè, obnoxius ſit, Propheta indiget, qui regem ſuſtineat, qui lapſum contineat, qui ægrotanti ſalutarem conſilij & correptionis medicinam faciat. Neq; verò ſine cauſa dictũ eſt Eccli 47. 1. *Surrexit Nathan propheta in diebus Dauid.* Non enim ideò dicitur, quo tempore floruerit, aut ſub quo rege, vt fides cõcilietur illius prophetiæ: quemadmodum initijs prophetarum tempus & ætas principum ſæcularium notatur, quippe nullum amplius verbum de Nathan ſubiungitur. Sed vt tum regis indigentia ſignificaretur; tum, Prophetæ laborioſiſſimum regi aſſiſtendi, illi conuiuendi, & illum admonendi, corrigendi, curandi, onus à Deo impoſitum. Ita S. Epiphan. libr. de Vita & morte Prophetarum : *Nathan*, inquit, *Propheta in lege Domini Dauidem inſtituit.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Dauidis.

Verſ. 2. Et quaſi adeps ſeparatus à carne, ſic Dauid à filijs Iſrael.

3. Cum leonibus luſit quaſi cum agnis: & in vrſis ſimiliter fecit ſicut in agnis ouium, in iuuentute ſuâ:

4. Nunquid non occidit gigantem, & abſtulit opprobrium de gente?

5. In tollendo manum ſaxo fundæ deiecit exultationem Goliæ:

6. Nam inuocauit Dominum omnipotentem, & dedit in dextera eius tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis ſuæ.

7. Sic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronã gloriæ:

8. Contriuit enim inimicos vndique, & extirpauit Philiſthijm contrarios vſque in hodiernum diem: contriuit cornu ipſorum vſque in æternum.

9. In omni opere dedit confeſſionem Sancto, & Excelſo in verbo gloriæ.

10. De omni corde ſuo laudauit Dominum, & dilexit Deum, qui fecit illum: & dedit illi contra inimicos potentiam:

11. & ſtare fecit cantores contra altare, & in ſono eorum dulces fecit modos.

12. Et dedit in celebrationibus decus, & ornauit tempora vſque ad conſummationem vitæ, vt laudarent nomen ſanctum Domini, & amplificarent manè Dei ſanctitatem.

13. Dominus purgauit peccata ipſius, & exaltauit in æternum cornu eius: & dedit illi teſtamentum regni, & ſedem gloriæ in Iſrael.

VERS. 2. ET QVASI ADEPS SEPARATVS A CARNE, SIC DAVID A FILIIS ISRAEL] Pro *ſeparatus* alij legunt *ſaturatus à carne*, quia adeps carne paſcitur & quaſi ſaturatur: ſubtilior enim, tenerior, & melior pars carnis & ſanguinis conuertitur in adipem. vnde adeps eſt in carne quod pollen in farina, medulla in oſſe, flos in arbore, vitellus in ouo, ſtacte in myrrha, lacryma in vino. Verùm græcè eſt ἀφωρισμένος ἀπὸ σωτηρίου, id eſt *ſeparatus à ſalutari*, putà ab hoſtia pacifica, quę pro ſalute perſonæ, familiæ vel regni offerebatur, Leuit. 3. quam proinde Vatablus vocat hoſtiam felicem: ad eam enim hîc reſpicit. q.d. Sicut adeps è victimis pacificis per ſacerdotem ſeparabatur à carne, vt Deo adoleretur: ita Dauid ex vniuerſis Iſraelitis à Deo ſelectus & dilectus fuit: in hoſtia enim ſalutari, ſiue pacifica, ſolus totuſque adeps cedebat & cremabatur Deo; reliqua caro cedebat partim ſacerdotibus, partim offerentibus. Vnde Rabanus legit, *quaſi adeps ſalutaris* (id eſt hoſtiæ pacificæ) *ſeparatus à carne*: quo *oſtendit*, inquit, *eum gratia Spiritus ſancti repletum, à carnalium & peccatorum hominum conſortio in moribus & vitâ ſequeſtratum eſſe & alienum.* Sic enim habent Græca, *ſicut adeps ſeparatus à ſalutari* (ob hoſtia pacifica,) *ſic Dauid* ſeparatus & ſecretus fuit) *à filijs Iſrael.* Prima hæc eſt laus Dauidis, quòd vt adeps fuerit ſelectus & electus à Deo. Arabicus, *vtus præſtantia adipis ſuper ſancto,* (Syriacè *ſuper pharet*, id eſt, *ſuper carne diuiſa & inciſa*, quæ erat ſancta, id eſt Deo ſacra & conſecrata,) *ſic præcelluit Dauid ſuper Iſrael.* Vnde ex Arabico & Syro ſic vertas: *ſicut excellentior eſt adeps ſancto* (id eſt carne ſancta quæ offertur Deo,) *ſic excelſior eſt Dauid Iſraele.*

Dauidis laus. Prima.

Tropol. noſter Alnarez de Paz tractat. de Obedientia lib. 5. p. 2. cap. 4. per adipem ſeparatum & conſecratum Deo accipit Religioſum, vtpote qui totum ſe Deo dicauit: Sæcularis, inquit, ſanctus eſt, ſicut caro ſacra Deo in hoſtia pacifica oblata, quæ partim in vſum ſacerdotis cedebat, partim ab ipſo offerente eum gratiarum actione comedebatur. Religioſus verò obediens eſt ſicut adeps multo ſacratior, quem totum ignis in honorem Dei abſumebat. Atque adeò vita obedientis eſt verum merumque holocauſtum, & obedientia illum planè beatum facit; quoniam ſimilem beatis ſpiritibus, & toto tempore Deo deditum, & illi conſecratum cõſtituit. Talis adeps fuit S. Anſelmus, qui libr. de Similit. cap. 84. *Domine*, inquit, *mea hactenus poteſtatis erat, quidq; mihi libebat bonum malumq; faciebam. Verùm quia tuus omnino debeo eſſe, tibiq; ſoli tantùm bona opera fructificare, me totum tuæ trado poteſtati, vt amodò tibi ſanctiſicem. Quod vt melius tibi facere valeam, me vni ex Eccleſiæ Prælatis ſubdam, qui me cuſtodiens ea tantùm opera doceat agere, quæ tibi magis placere.*

Adipis ſacri & Dauidis analogia. Prima.

Potrò rectè Dauid comparatur adipi hoſtiæ pacificæ: Primò, quia ſicut adeps eſt optima & lapidiſſima pars carnis; ſic Dauid optimus fuit Iſraelitarum.

Secunda.

Secundò, ſicut adeps hic dicatus erat Deo, cùm cetera caro cederet hominibus: ſic Dauid totum ſe Deo, Deique voluntati, amori & laudi dicauit. Vnde Deus de eo gloriatur: *Inueni Dauid filium Iſſe virum ſecundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*, 2. Reg. 13 22.

Tertiò.

Tertiò, adeps ob candorem, ſymbolum eſt puritatis; ob ſeparationem à carne, ſanctitatis angelicæ, quæ fuit in Dauide: Dauid enim non quærebat quę ſua ſunt, vti faciebant ceteri, ſed dumtaxat quæ Dei; vnde illius amori & obſequio ſe totum impendit & ſuperimpendit. Quocirca S. Chryſoſt. homil. de Dauide & Saule, cùm Dauidem *ſeparatum à carne* contemplatur, angelum ſibi efformat illuſtrem in cælo, illuſtrem in terra, eumque aſſerit ad Euangelicæ philoſophiæ faſtigium peruenſſe animi moderatione; millies meruiſſe martyrij coronam, qui Saulem hoſtem acerrimum, ſuum iugulum quotidie petentem, propter Deum noluerit occidere: denique hominem in natura humana vitam præſtitiſſe angelicam.

Addit Pineda de Rebus Salom. lib. 1. cap. 2. num. 3. per adipem ſeparatum à carne amplificari admirabilem Dauidis ſanctitatem, eò quòd, teſte Galeno li. 2. de Nat. facult. c. 3. adeps exanguis ſit, cùm tamen generetur ex ſanguine; qui cùm humidior ſit, & vitæ quoddam quaſi pabulum & irrigatio, partibus neruoſis & membranoſis eſt affuſus, quippe ſpecioribus & tenuioribus pingui illo natiuo humectandis, ne celeriter inedijs & exercitationibus exſiccatæ indurescerent. Præterea ſui ſemper eſt ſimilis, ſine dolore, ſine ſenſu. Vides hîc repræſentatum vitæ ſupra humanum candorem precantis regis: *Libera me de ſanguinibus Deus, Deus meus.* Et, *vt ſieret cor eius immaculatum*, ac denique *non acquieſcentem carni & ſanguini*,

Vides

Vides regiam mansuetudinem, & mollissimorum viscerum benignitatem affusam pauperibus, & tenuioribus, sustentantem, subleuantem, reficientem laborantes: semper sui similem erga Deum, erga homines, siue felicem, siue ærumnosum: denique ita erga Saulem hostem atque inimicos erecto, alacri, beneficio animo, ac si sine iniuriarum ac malorum dolore, & sine vllo esset sensu rerum humanarum. Quid in tanta sanctitate similius adipis sancti separati à carne?

Quarta. Quartò, adeps symbolum est optimi regis & principis. Nam, si adipis in medicinis vsus humanæ vitæ salutares, ad optimi & sanctissimi principis officia in rempubl. transferas, quid non inuenies in Dauide, quod ad populi sibi subiecti salutem & incolumitatem non faciat? Quæcumque, inquit medicus, benè nutriuntur, adipem obtinèt. *Galenus de Simplic. medic. facult. lib. 10.* Vbi igitur princeps virtutem adipis habet, bene nutritur populus, bene pascitur: vbi adipis officiũ & vicem suis subditis præstat, non macrescit respubl. nullos contrahit morbos doloresve, qui principis seu adipis beneficio & opera leuari, molliri, concoqui non valeant.

Quinta. Denique sicut adeps est pinguissimus, adeóque tota carnis pinguedo: sic Dauid ardens charitate, diffluens deuotione, pietate in Deum, æquè ac misericordia in proximos (vtriusque enim symbolum est adeps) excelluit, vti patet ex eius Psalmis, qui non aliud quàm deuotionem in Deum, & amorem in proximum spirant. Propriè autem adeps Deo dicatus ex qualibet victima, significabat intentionem in quouis opere dirigendam esse ad Deum, vt scilicet opus fiat purè ad honorem & gloriã Dei, vti dixi Leuit. 3.17. quod præstitit præ alijs Dauid. Quocirca ipse ab amore & dilectione nomen accepit: Dauid enim hebr. idem est quod dilectus. Vnde & filius eius Salomon dictus est *Iedidia*, id est, *amabilis Domino*, eò quòd *diligeret eum Dominus*, 2. Reg. 12. v. 25. licet S. Aug. lib. 22. contra Faustum c. 87. & in psal. 34 Dauid interpretetur manu fortem, vel desiderabilem.

VERS. 3. *Dauid lusit cum leonibus.* CVM LEONIBVS LVSIT QVASI CVM AGNIS ET IN VRSIS SIMILITER FECIT SICVT IN AGNIS OVIVM, IN IVVENTVTE SVA] Græcè, *cum leonibus lusit quasi cum hœdis, & cum vrsis quasi cum agnis suis*, sicut à venatore leones & vrsi venabulo conficiuntur. Vnde Arabicus vertit, *secuit leones cum vrsis velut agnos, vt gigas in adolescentia sua*; Syrus, *leones quasi hœdos occidit, & vrsos quasi agnos in puericia sua.* q.d. Dauid iuuenis pascens oues, adeò fuit fortis, alacer & animosus, vt sine labore & timore quasi iocando & ludendo interfecerit leonem & vrsum gregem inuadentes, 1. Reg. 17. 34. Est enallage numeri: *cum leonibus*, id est cum leone: *cum vrsis*, id est cum vrso: sed dicit, *cum leonibus & cum vrsis*, tum ad auxesin elogij & carminis: tum, quia qua facilitate vnum, eâdem plures potuit occidere, ac, vt videtur, reuera plures occidit, vti innuitur 1. Reg. 17. 34. vbi Dauid ait Sauli: *Pascebat seruus tuus gregẽ patris sui, & veniebat leo vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebam.* quæ verba rem non semel dumtaxat, sed sæpiùs factam & quasi solitam significant, vti aduertit ibidem noster Sanchez & Abulensis. Qui & addit, hanc fortitudinum non tam naturalem fuisse, quàm miraculosè Dauidi inditam, cùm ipse à Samuele vnctus fuit in regem, tunc enim *directus est spiritus* (fortitudinis æquè ac sapientiæ) *Domini*

Cornel. in Ecclesiast.

A *à die illa in Dauid, & deinceps*, 1. Reg. 16. 13. ac mox c. 17. subiungitur lusus Dauidis cum leone & vrso.

Nota catachresim, qua lusus ponitur pro certamine & pugna: hæc enim est lusus militum & fortium. Sic 2. Reg. 2. 14. ait Abner ad Ioab: *Surgant pueri, & ludant coram nobis: ludam*, id est duellent: duellum enim est ludus spectantium: sic lupus ludit cum ouibus, canis cum lepore, felis cum mure, cùm eum laniat & vorat. Porro vox *lusit* significat Dauidis non modò virtutem ac iuuenile robur, sed singularem quoque dexteritatem ac strenuitatem, quippe qui *per modum ludentis facili conatu ac delectabiliter leonem occiderit, ac si agnum interfecisset: & in vrsis similiter fecerit sicut in agnis ouium*, inquit Hugo & Dion.

Allegor. *Christus leonem & vrsum strangulauit, quando ad inferna descendens omnes de eorum faucibus liberauit*, ait S. Augustin. serm. 197. de Temp. Huc facit Apophthegma R. Iuda in *Pirke auoth*, id est in Apophtheg. patrum, *Audacem te oportet esse vt pardum, alacrem ad cursum & expeditum pedibus quasi capream: sicut aquilam regiam & solarem volatrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem: denique ad instar leonis cuiusdam strenuum ac bellicosum, fortem & magnanimum ad mandandum executioni Dei ac patris tui voluntatem.*

Simili modo viri obedientiâ, & innocentiâ & sanctitate eximij lusere cum leonibus. Ioannes Anachoreta ab Abbate per iocum iussus adducere leænam, protinus ad eam accedens: *Abbas meus*, inquit, *præcipit vt alligem te, & perducam ad eum*: quare eam cepit, ligauit & ad Abbatem perduxit. hæc est vis, hic lusus obedientiæ, ita Ruffinus li. 3. Vitar. SS. Patr. nu. 72. Gerasimus (falsò aliqui vicinia nominis decepti, id adscripsere S. Hieronymo) Abbas leoni spinam è pede euellens, ita eum cicurauit, vt, clitellas instar asini dorso ferret; ac moriente Gerasimo & sepulto, sepulturæ eius incumbendo seu lugens eiulansque eidem quasi hero, imò patri suo commoreretur & consepeliretur. ita Ioannes Moschus in Prato spirituali cap. 107. Cùm S. Antonius sepelire vellet S. Paulum primum eremitam, accurrerunt ad eum duo leones, qui sossam vnguibus effoderunt, in qua Paulus sepeliretur, ac deiectâ ceruice benedictionem ab Antonio postulantes, eâ impetratâ læti ad sua redierunt. ita S. Hieron. in Vita S. Pauli. Idem Moschus c. 58. narrat Iulianum Stylitam iussisse leoni multa damna prouinciæ inferenti, vt ex prouincia excederet; ac leonem obedientem ilicò excessisse. S. Sabbas Abbas sub vesperam ingressus cauernã, in qua leo suos alebat catulos, iussit leoni vt secum manere; vel, si id nollet, sibi locum cedere. cessit leo, & cum catulis excessit in aliud spelæum, ita habet eius Vita. Simeon Priscus hospitibus à via aberrantibus duos leones, quasi ludens viæ duces assignauit, qui proinde eos securè recto itinere deduxerunt. Eidem leo in spelunca iussus locum cedere cessit, quin & borrum attulit dactylorum. ita Theodor. in Philotheo c. 6.

Sic & Sanctis. Exempla.

Ita Sancti ludunt cum leonibus, lupis & feris eisque imperant tamquam seruis Domini, Dei, amici, imò patris sui. Tanta est virtus innocentiæ & sanctitatis, ex qua Adam primitus, & quicumque postmodum ad primæuam integritatem accesserunt, bestijs & feris, qua famulis suis, vice Dei imperarunt & dominati sunt.

Sic S. Franciscus lusit cum auibus & lupis: Eu-

gubij enim lupum populo mirè infeſtum cicurauit inito cum eo, quaſi animal rationale eſſet, pacto, quòd ille nullum læderet viuens, & vicißim ciues illum alere tenerentur. Ita conuentum in publico foro inter vtroſque præmiſſa concione, qua vir ſanctus oſtendit animalia hæc ferocia ſubinde à Deo immitti, vt peccatem populum ſui moneat officij, & ad vitam honeſtam reducat. Vixit per biennium inter eos ingrediens & egrediens lupus, ſua contentus refectione quotidie ſibi à ciuibus præſtitâ; ad cuius conſpectum omnes excitabantur ad Dei laudes, & maiorē S. Francißci reuerentiam, qui de more eum fratrem lupum appellabat: ob creationem enim omnibus communem, creaturas quaſlibet vocabat fratres & ſorores, vtpote filios vnius Dei creatoris. Ita Waddingus in Annal. Minorum anno Domini 1222. nu. 18. qui & ſubdit, poream à S. Franciſco maledictam, eò quòd agniculum occidiſſet, ilicò ægrotare cœpiſſe, ac tertio die mortuam.

Moral. vincunt leones qui graues difficultates fortiter ſuperant.

Moraliter, viri fortes & magnanimi ludunt cum leonibus, quando occurrentes in via Dei & virtutis difficultates, perſecutiones, obices quantumuis arduos, heroicè illæſi & quaſi ludibundi tranſcendunt & ſuperant, dicentes: *Omnia vincit amor* (Dei,) *& nos cedamus amori.* Suus ergo cuique leo datus, iſq; ſuperandus eſt. Sic S. Antonius dæmonibus in ſpecie leonum & luporum ſibi inſultantibus illuſit, eoſque irridens diſſipauit. Dæmon enim, ſi eum timeas, terribilis erit vt leo, ſin deſpicias, infirmus & abiectus erit vt formica. Vnde myrmecoleon, id eſt formicâ leo, vel formicarius leo, vocatur à Septuag. Iob 4. v. 11. vti ibidem explicat S. Gregor. Audi S. Antonium apud S. Athanaſ. *Vna*, inquit, *eſt ratio vincendi inimicum, lætitia ſpiritualis, & animæ Dominum ſemper cogitantis ingis recordatio, quæ demonum ludos quaſi fumum expellet.*

Secunda laus Dauidis.

Secunda eſt hæc laus Dauidis, quòd leones & vrſos quaſi ludens interfecerit. Sequitur tertia de proſtrato Goliath.

VERS. 4. VERS. 5. NVMQVID NON OCCIDIT GIGANTEM ? ET ABSTVLIT OPPROBRIVM DE GENTE ? IN TOLLENDO MANVM, SAXO FVNDÆ DEIECIT EXVLTATIONEM GOLIÆ] Syrus, *monit manum ſuam funda, & contriuit vniuerſam ſuperbiam Goliæ.* q. d. Dauid iuuenculus occidit gigantem Goliath, qui exprobrabat caſtris Saul, & Hebræorum infirmitatem & ignauiam, ac ſingulos eorum prouocabat ad duellum, idque fecit expeditè & facilè, ſcilicet extollendo dumtaxat manum, eaque rotando fundam, qua ſaxum ita validè & dexterè intorſit, vt illud infixerit in frontem Goliath, itaque eum proſtrauerit, ac proprio gladio caput illi amputarit. Nota Pro *exultatione* græcè eſt γαυρίαμα, quod tam ſuperbiam, vt vertit Vatablus, & iactantiam, quàm exultationem ſignificat. Prodibat enim in duellum contra Dauidem Goliath exultabundus & iactabundus, contemnens Dauidis iuuentutem, quaſi certus de victoria, & ilicò eum mactaturus; ſed Dauid hunc eius faſtum & exultationem retudit, tum voce audacter ei necem comminando: *Veni*, inquit, *ad me, & dabo carnes tuas volatilibus cæli, & beſtijs terræ*: tum lapide, quo eum in terram deiecit.

Tertia laus Dauidis.

Vbi Nota Primò, prudentiam bellicam in Dauide. cùm enim puer us & inermis, impar eſſet Goliath giganti & armato, nec cominus cum eo pedem conferre poſſet; eminùs rem geſſit, & iactu lapidis hoſtem proſtrauit, vti nunc faciunt ſclopetarij, qui licèt debiles validiſſima hoſtium corpora glande plumbea ſternunt.

Goliath conflatus ex arrogantia.

Aduerte. Pro *Goliath* dicit *exultationem Goliæ*, ac ſi illo in homine nihil eſſet niſi arrogantia, pluſque ſuperbiæ atque elationis haberet ille, quàm carneæ molis & roboris. Quamobrem Dauid non gigantem, ſed gigantis arrogantiam & elationem deiecißſe ac peremiſſe videtur. Goliath immanior gigas prauo & ſuperbo iudicio ſuo, quàm corpore fuit. Appoſitè regius Vates cecinit: *Decidant à cogitationibus ſuis*, pſal. 5. *Prophetia eſt, non maledictio*, ait S. Augu. Exitus hic nimirum eſt ſuperborum, qui tandem ex altiſſimis æquè ac vaniſſimis ſuarum cogitationum in ipſo fundatis vento caſtellis ac montibus, in immenſam calamitatum profunditatem miſeri præcipitantur. Hoc eſt, quod in Moab arguit Iſaias c. 16. *Audiuimus ſuperbiam Moab: ſuperbus eſt valdè. Superbia eius & arrogantia eius plusquam fortitudo eius.* Vbi S. Cyril. *Bellum*, ait, *gerit Deus cum ſuperbis, & pugnat cum iis, qui de ſe modeſtè ſentire nolunt; imò fruſtra inſumeſcunt, & altè tollunt ſupercilium, imæq; naturæ ignorant imbecillitatem.* Huc facit prouerbium vulgò celebre: *Gigantum arrogantia.*

Goliath non lapide, ſed gladio occiſus.

Nota Secundò. Siracides dicit, *Saxo fundæ deiecit exultationem Goliæ*; non autem dicit, Saxo occidit Goliath. Vnde nonnulli cum Ioſepho cenſent, Goliath ictu lapidis non fuiſſe occiſum, ſed proſtratum dumtaxat & ſopitum, quem deinde Dauid gladio amputando caput occiderit. Alij tamen cenſent Goliath ipſo lapidis ictu fuiſſe occiſum, quia Dauid tanto impetu lapidē vibrauit in frontem Goliæ, vt is fracto oſſe fixus hæreret in cerebro, illudque pariter frangeret & diſſiparet: fracto autem cerebro neceſſe eſt hominem emori. ita cenſent Theodor. Abulenſ. & noſter Salianus in hiſtoria Dauidis. Priori ſententiæ magis fauet Script. 1. Reg. c. 17. v. 50. dicens: *Tulit gladium eius, & eduxit eum de vagina ſua, & interfecit eum.* Ergo gladio, non lapide occiſus eſt Goliath; vt qui in eodem ſuperbè gloriabatur, eodem miſerè interiret. Ita Dauid luſit cum Goliath, ſicut luſerat cum leone & vrſo; adeoq; ille luſus cum feris, huius cum gigante fuit ſpecimen & præludium. Præclarè S. Auguſt. lib. 8. Confeſſ. cap. 3. *Triumphas*, ait, *victor imperator, & non viciſſet niſi pugnauiſſet. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium eſt in triumpho.*

VERS. 6. NAM INVOCAVIT DOMINVM OMNIPOTENTEM, ET DEDIT IN DEXTERA EIVS TOLLERE HOMINEM FORTEM IN BELLO (Syrus, *dedit in manu eius fortitudinem ad occidendum gigantem belligerum*) ET EXALTARE CORNV GENTIS SVÆ] *Dedit in dextera eius*, ſcilicet κράτος, vt habent Græca, id eſt *robur*. Hinc patet, Dauidem proſtraſſe Goliath viribus non ſuis, ſed Dei: inuocans enim Deū ante duellum, hauſit ab eo tantum robur, vt vnius lapidis ictu turrim carneam (ſic enim Goliath vocat S. Chryſoſt. homil. 45. ad Popul.) deiecerit, & è medio ſuſtulerit, eaque ratione extulerit *cornu*, id eſt robur, vires, caſtra, decus & gloriam, *ſuæ gentis*, putà Hebræorum. Ex hoc loco liquet, Dauidem ante duellum humili & feruida prece inuocaſſe Dei opem, ac ſuis diffiſum viribus, fiſum diuinis, alacrem in prælium procurriſſe; etſi id taceatur in lib. Regum. Atque hæc fuit cauſa tum roboris illi additi, tum victoriæ per illud obtentæ. Adde, publica illa proteſtatio Dauidis, qua contra Goliath pro-

proceden ſ ait: *Tu venis ad me cum gladio, & haſta, & clypeo: ego autem* (inermis) *venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Iſrael, quibus exprobraſti hodie, & dabit te Dominus in manu mea, & percutiam te* (ex quibus verbis liquet, Dauidem à Deo promiſſionem victoriæ accepiſſe, ideóque intrepidè iniiſſe duellum tot titulis impar.) interpretatiua fuit Dei & diuini auxilij inuocatio. Denique tradunt, vel fabulantur Rabbini, Dauidem lapidibus ſuis, quibus deiecit Goliath inſcripſiſſe nomen Dei & Patriarcharum, putà Abraham, Iſaac, Iacob. Moſis, Aaron & ſuum, itaque eum ſuperaſſe. Idem tradit Philo, vel potiùs Pſeudophilo in Antiquitat. Biblicis.

Imitentur Dauidem duces & milites, vt Dei opem inuocent ante prælium; item fideles quilibet dum in tentatione contra mundum, carnẽ & dæmonem decertant: oratio enim dat robur ad vincendum. Si hoc robore vtantur, eiq; ſtrenuè cooperentur; ſi, inquam, tantis animis, quantis Dauid, inuadant ſuum Goliath, putà ſuum vitium capitale, ſiue illud ſuperbia ſit, ſiue gula, ſiue acedia, vtiq; illud ſuperabunt & reſecabunt. Ita S. Wenceſlaus rex Boëmiæ, à Radiſlao Duce Curmienſi Boëmiam inuadẽte prouocatus ad duellum, illud acceptauit, vt bellum duello, & populi periculum ſuo vnius redimeret. Deo igitur ſuppliciter inuocato, equum vir ſanctus conſcenditque mox aduerſarius eius vidit illi ab angelo haſtam porrigi, ſe verò ab eodem hac voce moneri: *Noli ferire.* Quo viſo perterritus, ex equo deſilijt, ac ad pedes Sancti procidit veniam petens: quem ad parcẽdum quam ad vlciſcendum paratiorem inuenit. ita habet Vita S. Wenceſlai.

S. Wenceſlaus per angelum in duello vitor.

Hinc patet, Dauidis hoc duellum cum Goliath fuiſſe licitum & ſanctum, tum, quia inſtigante Deo initum; tum, quia auctoritate regis Saulis ad neceſſariam reipubl. defenſionem ſuſceptum. Secùs eſt de duellis qui priuatâ auctoritate, ad priuatæ iniuriæ vindictam capeſſuntur: hæc enim planè illicita, iniuſta & ſcelerata ſunt, ideóque grauiſſimis pœnis à ſacris Canonibus & Concil. Tridentino caſtigata.

Vers. 7. SIC IN DECEM MILLIBVS GLORIFICAVIT EVM, ET LAVDAVIT EVM IN BENEDICTIONIBVS DOMINI, IN OFFERENDO ILLI CORONAM GLORIÆ] Ita legunt Roman. item Græci Compl. & Roman. ſcilicet ὅτι, id eſt *ſic*, hoc eſt, hac de cauſa, propterea, ſcilicet propter profligatum Goliath. Simile eſt Ioan. c. 4. v. 6. *Ieſus ergo fatigatus ex itinere ſedebat ſic ſupra fontem*: ſic, id eſt propterea, ſcilicet propter fatigationem ſedebat. Pro ὅτι, Tigurina legit ὅτῳ, id eſt, *ei*, ſcilicet λαῷ, id eſt populus vel gens, quæ præceſſit, aut Deus: vnde vertit, *ei ei gloriam tribuit decem millium* (cæſorum, inquit Vatabl.) *& commendationibus Domini*, id eſt ſuis, *reddidit laudabilem, & ei diadema gloriæ dedit.* Senſus eſt, q. d. Populus, & Deus per populum (putà mouens & incitans ad hoc populum) Dauidem ob cæſum Goliath *glorificauit in decem millibus*, id eſt perinde ac ſi decem millia Philiſtinorũ percuſſiſſet, tanti enim æſtimabatur vnus Goliath, eò quòd ipſe tota Hebræorum caſtra ſui timore perculiſſet, dum ſingulos eorum prouocauit ad duellum, quod nemo alius fuit acceptare, niſi ſolus Dauid, qui eo proſtrato tota Hebræorum caſtra metu & probro liberauit, ac in certam victoriæ ſpem erexit. Alludit ad id quod populus Dauid à duello cum triumpho reuertenti acclamauit: *Percuſſit Saul mille, & Dauid decem millia*, 1. Reg. 18. vnde Syrus, *propter hoc laudauerunt eum mulieres in decem millibus: Modicum prælatus eſt, & contriuit hoſtes ſibi vndique circumſtantes.*

Rurſum Deus per populum *laudauit Dauidem in benedictionibus Domini*, id eſt iuſſis, (eſt hebraiſmus in Scriptura creber & obuius) hoc eſt, ingentibus, diuinis, Deoque dignis, quando ſcilicet obtulit *illi coronam gloriæ*, id eſt regiam dignitatem & coronam, creando illum regem Iſraelis: hæc enim regni oblatio magna fuit laus & benedictio Dauidis; cum enim populus laudans acclamauit Dauidi: Viuat rex Dauid, viuat Goliæ victor, viuat domitor Philiſtinorum. Alludit ad pſal. 20 v. 3. quo populus ad literam gratulatur ſalutem & victoriam Dauidi, & Allegor. Chriſto pro hominum redemptione. ita S. Auguſt. Hieron. Athanaſ. & Euſeb. ibidem. Ait enim: *Quoniam prauenſti eum in benedictionibus dulcedinis, poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Senſus eſt: Nos Iſraelitæ gratulamur Dauidi victori & regi noſtro, *quoniam tu Domine praueniſti eum in benedictionibus*, id eſt beneficijs, *dulcedinis*, græcè χρηστότητος, id eſt bonitatis & benignitatis, ſcilicet Dei. q. d. Beneficijs benigniſſimis & dulciſſimis benigniſſimi & dulciſſimi Dei prævenisti Dauidem ante eius meritum, imò antequam ipſe peteret, dum effeciſti vt omnium bonorum affluentia ei vltrò obueniret, ac præſertim dum eum regem creaſti, & coronã regiam è gemmis pretioſis adornatam capiti eius impoſuiſti. Eſt hæc quarta laus Dauidis, putà acclamatio populi glorioſa, & oblatio regni: regnum enim ei à toto populo delatum eſt.

Quarta Laus Dauidis.

CONTRIVIT ENIM INIMICOS VNDIQVE, ET EXTIRPAVIT PHILISTHIIM CONTRARIOS VSQVE IN HODIERNVM DIEM: CONTRIVIT CORNV IPSORVM VSQVE IN ÆTERNVM] Sytus, *vſque hodie*: Græca omiſſo τῷ enim ſic habent, *Contriuit inimicos in circuitu & ἐξωδόντωσε*, id eſt deſtruxit, extirpauit, & *ad nihilum redegit, Philiſthiim aduerſarios*; *vſque hodie contriuit cornu eorum.* Eſt hæc quinta laus Dauidis, ſcilicet quòd Philiſtæos dominantes Iſraeli, eique ob cæſum Saulem regem inſultantes compreſſerit, imò contriuerit; non quòd omnes occiderit, ſed quòd fortiſſimis eorum cæſis reliquos ſibi & Iſraeli ſubiugarit, adeóque attriuerit *cornu*, id eſt, vires, regnum & gloriam ipſorum, vt deinceps ampliùs Hebræis imperare nequiuerint.

Quinta.

Noſter nerioſiùs addit τὸ enim, ſignificat enim cauſam, cur populus ita glorificarit Dauidem, vt eum regem ſuum crearit, quia ſcilicet ipſe cecidit Goliath, vireſque Philiſtæorum, qui perpetui fuere hoſtes Iſraelis, aſſiduis prælijs & victorijs detriuit: ijs enim meruit, rex creari. Vnde & rex factus cœpta proſecutus, eoldẽ prorſus profligauit, iuxta illud 2. Reg. 8. 1 *Percuſſit Dauid Philiſthæum, & humiliauit eos, & tulit Dauid frænum tributi de manu Philiſthæum.*

Quocirca eadem & plura elogia tribuas Dauidi, quę nuper Stephano Batoreo inuicto Poloniæ regi, Moſcorum domitori, & Turcarum terrori attribuit Staniſlaus Reſcius li. 3. Vitę Cardin. Hoſij ſub finem c. 10. *Rex*, inquit, *omnium ſeculorũ memoria & prædicatione dignißimus. Omnium planè regiarum & heroicarum virtutum laudibus & exemplis ad imitandum abundans. In Eccleſia Dei pluſquam ſater-*

Elogia Stephani Batorei.

dos. In republica pluſquam rex. In exercitu, pluſquam imperator. In acie pluſquam miles. In iudicio pluſquam Iurisconſultus. In ducendis ſententijs pluſquam ſenator. In aduerſis ferendis pluſquam vir. In publica munda libertate pluſquam ciuis. In amicitijs colendis pluſquam amicus. In conuictu pluſquam familiaris. In venatione pluſquam leo.

VERS. 9. IN OMNI OPERE DEDIT CONFESSIONEM SANCTO, ET EXCELSO IN VERBO GLORIÆ] Syrus, *propter hoc dedit verba in voce confeſſionis & honoris*, putà gratiarum actionis & laudis. Varablus, *in omni opere ſuo laudem ſummo numini honorifica oratione tribuit.* Sexta eſt hæc laus Dauidis, q.d. Dauid omnem ſuam fortitudinem, omnem victoriam de Goliath & Philiſtæis, omnia præclara ſua facinora attribuit, non ſibi, ſed Deo: quocirca in omni opere *dedit confeſſionem*, id eſt laudem, *Sancto*, q.d. Totam operis laudem adſcripſit Deo, non ſibi; Deo, inquam, qui eſt ſanctus per eſſentiam, ideoque omnium ſanctorum & heroicorum operum, quæ Dauid & Sancti faciunt, fons, ſcaturigo & cauſa. *Et Excelſo in verbo gloriæ*, q.d. Dauid omnium præclarorum & excellentium operum ſuorum gloriam aſſignauit, non ſibi, ſed Deo excelſo: ideóque eum laudauit & glorificauit hymnis verbiſq; magnificis & glorioſis, vti facit in Pſalmis, vbi crebrò Deum his titulis celebrat: *Dominus illuminatio mea & ſalus mea: Diligam te Domine fortitudo mea: Dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus: Protector meus, & cornu ſalutis mea, & ſuſceptor meus: Dominus regit me, & nihil mihi deerit*, & cetera.

Sexta.

Deo omnis laus operis tribuenda.

Diſcamus à Dauide omnem laudem bonorum operum quę facimus, in Deum referre, vt dicamus cum Iſaia c. 26. 12. *Omnia opera noſtra operatus es nobis*, ac cum Pſalte pſal. 113. 9. *Non nobis, Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam*, ac cum S. Paulo: *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, in cæleſtibus in Chriſto, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius in charitate*, Epheſ. 1. v. 3. & c. 2. 10. *ipſius enim factura ſumus, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Porrò Dauid expreſſus fuit typus Chriſti. Vnde omnia quæ Dauid fecit Synagogæ Iudæorum, eam formans, ornans & defendens contra inimicos temporales, eadem luculentius multò Chriſtus præſtitit, præſtatque Eccleſiæ Chriſtianorum, eam fundans, decorans & protegens contra hoſtes ſpirituales. ita Rabanus & alij paſſim.

Dauid typus Chriſti.

VERS. 10. DE TOTO CORDE SVO LAVDAVIT DOMINVM, ET DILEXIT DEVM QVI FECIT ILLVM: ET DEDIT ILLI CONTRA INIMICOS POTENTIAM] Syrus, *in omni corde ſuo dilexit creatorem ſuum.* Eſt amplificatio. q.d. Dauid non tibiſe, non ex parte, non frigidè, non remiſsè, ſed ex omni, id eſt, ex toto, *corde* laudauit Deum, dicens: *Confitebor tibi Domine in toto corde meo.* Porrò laudis huius cauſa fuit dilectio, quia ſcilicet ex *omni*, id eſt, ex toto corde dilexit Deum, idque ob duas rationes & rationes. Prior eſt, quia Deus *fuit*, id eſt creauit, illum. Dauid ergo quaſi creatum totum ſuum Eſſe, totum bonum, quantum quantum erat, acceptum retulit Deo creatori. Vnde Vatabl. vertit, *toto corde dilexit creatorem ſuum & illum.* Poſterior, quia idem Deus qui fecit illum, dedit *illi contra inimicos potentiam*: q.d. Dauid ex toto corde ſuo dilexit Deum tanquã ſuum belli ducem, victorem & triumphatorem, dicens: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*, pſal. 143. 1. Et cum Paulo: *Deo gratias, qui ſemper triumphat* (triumphare facit) *nos in Chriſto Ieſu*, 2. Corinth. 2. 14. Quocirca S. Chryſoſt. hom. de Dauid & Goliath? *Sanctiſſimus homo*, inquit, *ſecundùm cor Dei, quidquid Deus cogitat, gerit; quidquid mente cõcipit, perficit. Dum enim cordi Dei cor proprium iungit, & menti eius mẽtem ſuam annectit, hoc eſt, vt quæ vult Deus velit, & quæ non vult ſimiliter nolit; ſic cum Dominus indiuiduo amore & communicata charitate dilexit.* Et Irenæus libr. 4. cap. 45. loquens de Dauide: *Faciebat*, inquit, *omnia ſecundum conſilium ſpiritus, & placebat Deo.*

A

Quare verè S. Chryſoſt. in pſalm. 50. *Dauid*, inquit, *in regali culmine monachi vitam imitabatur.* Et hom. 30. in Geneſ *in purpura & diademate monachorum vitam tranſigendebat.* Dauidẽ imitatus Theodoſ. Imp. *palatium ſic diſpoſuit, vt haud alienum eſſet à monaſterio*, ait Socrates lib. 7. cap. 22. Vnde in eo S. Pulcheria cum ſororibus ſuis, æquè ac Theodoſij, in virginitate & Dei laudibus Deo iugiter ſeruiuit. de quo vide noſtrum Raderum in Aula regia.

B

Dauid quaſi monachus.

Moraliter diſce hîc, perfectionem Dauidis, & cuiuſlibet Sancti, conſiſtere in continuo amore & laude Dei, vt ex toto corde Deum amet & laudet; idque non tantùm quando cum Deo orando vel pſallendo verſatur, ſed etiam quando externa regni, familiæ proximorum, æquè ac propria negotia curat & agit. Amor enim Dei hæc omnia ex Deo, eiuſque charitatis ſpiritu optimè & ſuauiſſimè conficit, ita vt mens affixa Deo ſine diſtractione ſe extendat ad res externas peragendas, quaſi inſtrumentum Dei illam, omniaque eius opera regentis & gubernãtis; quo fit vt & ipſa Deo conſila, ſibique diffiſa, tota Deo vniatur, ex eóque pendeat, ac conſequenter ſine diuulſione imperturbatè & facilè ſe porrigat ad ea, quæ ſunt ſalutis proximorum procuranda: procurat enim ea quaſi negotia Dei ſui, quem intimè amat & colit; idque ex virtute & ſpiritu, quem ſuggerit ei Deus. Simile eſt in circino: circini enim pes vnus hæret fixus in centro, alter verò circumductus circumſcribit peripheriam, ſiue circulum perfectiſſimum; quia enim vnus pes hæret in centro, hinc ille alterum dirigit, ne quo exorbitet, ſed circumactus circulum vndequaque æquè à ſe diſtantem, ideóq; exactiſſimum deſcribat. Simili enim modo cor per charitatem affixum Deo, mouet manus, pedes, oculos, &c. ad auxilium proximorum, omniaque ex Dei nutu & amore facillimè, ſanctiſſimè & feliciſſimè conficit. Qui ergo vult breui & facili compendio eniti ad perfectionem & eximiam ſanctitatem, plurimumque mereri; hic crebrò per diem, imò horam, iteret actus amoris Dei ſuper omnia, imò omnes ſuos actus externos hoc actu charitatis interno imperet, informet, deuiret & viuificet. Sic omnes eius actus erunt actus charitatis, non tantùm proximi, ſed & ipſius Dei, eoque eius vita erit continua laus & amor Dei, vt, ſi comedat, bibat, dormiat, ſtudeat, doceat, concionetur, &c. non niſi ex amore Dei id faciat: ideoque initio operis, & ſubinde in medio eius, illud totum Deo per amorem offerat, dicatque, Domine, cupio comedere, dormire, ſtudere, &c. non vt ſatisfaciam gulæ, naturæ, ambitioni, curioſitati,

C

Perfectio ſita in continuo Dei amore & laude.

D

tari, &c. ſed purè & ſimpliciter ex amore tui, vt tuæ voluntati & ordinationi latisfaciam, ac per illa fortior & aptior fiam ad te amandum, atque ad alios tuo amore & laude inflammandos.

Modus & praxis præſentiæ Dei. Prima.

Porrò vt mens ad hunc perfectionis apicem euadat; oportet vt exerceat ſe in meditatione præſentiæ Dei, vt ſcilicet ſtudeat Deum ſibi vbique proponere præſentem, in eumque quaſi ſummum bonum toto cordis affectu & amore feratur. Quam ad rem multi ſunt modi & praxes. Faciles ſunt hæ. Prima, ſi quis Deum quaſi ſpiritum per cælum, aërem, terram omneſque creaturas diffuſum, qui omnes ſuſtentet, vegetet, roboret, ſibi reprælentet. *Secunda.* Secunda, ſi Deum in corpore & anima tua vtraque conſeruantem, viuentem, viuificantem intueatur. *Tertia.* Tertia, ſi Deum ad omnes actiones ſuas, præſertim ſpirituales & ſupernaturales, concurrentem, ſibique cooperantem, imò quaſi ſocium ſe adiuuantem, aſpiciat; ſi enim meditor, ſi amo, ſi ſpero, ſi quid aliud ago, Deus mihi intimè præſens eſt, & ad has actiones concurrit, imò impellit. *Quarta.* Quarta, ſi Deum incarnatum putà iacentem in præſepio, concionantem, vel in cruce pendentem, prout ſibi facilius & delectabilius eſt, mente efformet, quaſi coram eo omnia agat, illique omnia offerat. Facilius enim in phantaſia, vtpote corporea, Deum corporeum quàm incorporeum concipere & effingere poſſumus. *Quinta.* Quinta, ſi ſacerdos eſt, & quotidie, vt par eſt, celebret, excitet fidem viuam, qua viuè apprehendat Dei Filium, Chriſtum Dominum gloriæ, realiter, perſonaliter & ſubſtantialiter in altari per verba conſecrationis præſentem ſiſti, manducari, & in ſtomacho manere, quamdiu ſpecies ſacramentales manent; iis verò per calorem ſtomachi tranſmutatis, eumdem manere virtualiter, perinde ac manet virtus cibi vel vini generoſi poſtquam à ſtomacho conuerſus eſt in ſubſtantiam manducantis: hæc enim virtute cibus hominem alit, auget, roborat, lætificat. Idem facit Chriſtus in Euchariſtia: ibi enim eſt cibus noſter. Quare ſacerdos cum Chriſto, vel perſonaliter, vel virtualiter, præſente & exiſtente in anima ſua, familiariter & iugiter conuerſetur, illum veneretur, amet, adoret, illi ſuas & aliorum, imò totius mundi miſerias alleget, poſcens gratiam & opem. Ita ſemper inſtar Henoch & Noë, non tantùm cum angelis, ſed cum ipſo Deo ambulabit, ipſum vnicum toto cordis affectu diliget, colet, venerabitur, laudabit & glorificabit.

Exemplum perennis Dei laudis & amoris vitum & eximium Siracides hîc ſtatuit Dauidem: Dauid enim, vt taceam eius geſta in libris Regum deſcripta, in Pſalmis non aliud facit, quàm pſallere, id eſt, laudare Deum, ſuumq; in eum amorem & affectum eximium exprimere. Vnde identidem ingeminat: *Diligam te Domine fortitudo mea: Diligite Dominum omnes ſancti eius: Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem deprecationis meæ? Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum! concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini: Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea eſt*, &c. Ex quibus liquet, cor Dauidis plenum fuiſſe amore ac laude Dei: ex hac enim plenitudine in baſce iubilationes, amores & ſuſpiria ad Deum aſſiduè prorupit; indeque totum Iſraelis regnum, ex Deo ſapienter, fortiter, ſuauiter & feliciter per 40. annos rexit & gubernauit. Quocirca Daniel ab Euthymio præfat. in Pſalm. vocatur *diuinus Orpheus*, ſcilicet per pſalmos ſuos animorum tumultus ſedans, & vndas cogitationum compeſcens, ait S. Baſilius homil. 1. in pſalm. 1.

Dauidem ſequitur S. Auguſt. præſertim in libris Confeſſ. Audi eum lib. 10 c. 28. *Cùm inhæſero tibi ex omni me, nuſquam erit mihi dolor & labor, & vita erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, ſublevas eum; quoniam tui plenus non ſum, oneri mihi ſum. Consendunt lætitiæ meæ fletus cũ lætandis mœroribus, & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Heu mihi Domine miſerere mei.* Et cap. 9. *O amor, qui ſemper ardes, & nunquam extingueris! charitas Deus meus, accende me. Continentiam iubes: da quod iubes, & iube quod vis.*

Et stare fecit cantores contra altare, et in sono eorvm dvlces fecit modos] Græcè μέλη, id eſt, modulationes & melodias. Complut. addunt, *Et quotidie laudabant in canticis ſuis*; Vatablus, *cantores conſtituit ante aram qui ſuaues ſono cantus ederent, carminibuſq; ſuis laudes agerent quotidie*; Syrus verò, *quotidie ſemper laudes ſuas* (cantica ſua) *dicebat coram altari, dedit laudes* (compoſuit cantica) *magnas ſingulis annis.* Septima eſt hæc laus Dauidis, quòd non tantùm ipſe per ſe ex toto corde laudarit Deum, ſed & publicos cantores inſtruerit, qui quotidie nomine totius populi Deum laudarent, eique pſalmos concinerent coram altari holocauſtorum, atque hac ratione omnes ad Deum laudandum inuitarent, & exemplo ſuo incitarent; imò quòd pſalmos affectibus amoris & doxologiæ pleniſſimos dictarit, cantoribuſque voce & organo aliiſque inſtrumentis decantandos tradiderit. Vnde *in ſono eorum dulces fecit modos*, tum quia ſanxit, vt cantores dulci vocum & inſtrumentorum melodia pſalmos canerent; tum, quia dulces canendi modos & tonos ipſe per ſe, perque ſuos muſicos præfectos adinuenit, & cantoribus vſurpandos præleripſit, vti in Eccleſia Latina cantum Eccleſiaſticum ad certos modos & tonos redegit S. Gregorius Pontif. Id Dauidem feciſſe patet ex titulis pſalm. 4. 5. 6. 7. & aliorum in Hebræo. Vnde iure Dauid vocatur Regius Pſaltes. Vide 1. Paral. 25. *Septima laus Dauidis.* VERS. 11.

Audi S. Hieronymum ad Paulinum de omnibus S. Script. libris: *Dauid*, inquit, *Simonides noſter Pindarus & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus atque Serenus, Chriſtum lyra perſonat, & in decachordo pſalterio ab inferis excitat reſurgentem.* Et B. Petrus Chryſologus ſerm. 118. *Cantat*, inquit, *B. Dauid oblectabat, & mulcebat charum pecus in paſtuis: cantu dura didicit ſuperare bellorum: cantu meruit ducere populos ad ſalutem: cantu valuit vocare Gentes, reducere Iudæos, fugare dæmones, Dei filios ad ſuperni Patris obſequium euocare.* Ad concinendos in templo pſalmos inſtruxit ille quatuor millia cantorum: exercitum diceres; & verè caſtrorum chorum. Verùm eiuſdem hodie pſalmis vbique modulandis vniuerſæ mundi nationes ſunt chorus, & mundus ipſe templum eſt, in quo Dauid vnus æterno diuinitatem ſpiritu canit. Deus ergo per Dauidem compoſuit pſalmos modumque pſallendi, quem non tantùm Synagoga Iudæorum, ſed & Eccleſia Chriſtianorum vbiuis locorum & gentium, per omnia ſæcula vſurparet & ſequeretur. Spiritus ſanctus enim ea ratione & modo Pſalmos Dauidi dictauit vt omnibus ſæculis, omnibus gentibus, omnibus ſtatibus, omni ſexui, ætati & hominum generi congruant. Vnde olim

1. Paral. cap. 23.

olim in eccleſiâ promiſcuè populus cum Clericis pſalmos concinebat, ac ſacerdoti orationem colligenti reſpondebat, *Amen*. Hoc eſt quod ait S. Hieron. præfat. lib. 2. Epiſt. ad Galatas: *Ad finalitudinem cœleſtis tonitrui Amen reboat*. Et Autonius in Ephemerid:

Conſona quem celebrant modulati carmina David,
Et reſponſurus ferit aera vocibus, Amen.

Vſus & fructus pſalmodiæ.

Porrò vſus, fines & fructus pſalmodiæ; multos & magnos aſſignat SS Patres. S. Chryſoſt. Præfat. in pſalm. 41. *Nihil*, ait, *animam æquè erigit; & à terrâ liberat. & exolvit à vinculis corporis, & amore ſapientiæ affixit, & vt res omnes ad hanc vitam pertinentes irrideat, proficit, vt verſus modulatus, & vinum canticum numero compoſitum, &c. Ideò Deus pſalmos conſtituit, vt ex re ſimul caperetur vtilitas & voluptas.* Pſalterij enim argumentum eſt, vt omnia geſta tum veteri Teſtamento, tum gerenda in novo per modum laudis recenſeat. Pſalterium ergo eſt cōpendium & breviarium totius S. Script. epitome & regiſtrum Bibliorum, conſummatio totius Theologicæ paginæ. Eſt hæc definitio magni Dionyſ. Areopag. de Eccleſ. hierarch. cap. 3. Pſalmorum liber, ait S. Baſil. proœmio in Pſalmos, quidquid in Prophetis, Lege, hiſtoricis vtile eſt, id omne complexus eſt: futura prædicit, hiſtorias narrat, leges viuendi præſcribit, agenda præcipit, &, vt verbo dicam, commune diſciplinarum & documentorum eſt promptuarium. Et infrà: *Pſalmus eſt animarum tranquillitas, pacis arbiter, turbas & fluctus cogitationum compeſcens, iracundiam mollit. Pſalmus amicitiæ conciliator, diſſidentium connexio, inimicorum reconciliatio: quis enim tumultum exiſtimabit eum, cùm quo vnam ad Deum vocem emittit? Quare quod maximum eſt bonorum omnium, charitatem præſtat pſalmorum commodulatio. Pſalmus dæmones fugat, auxiliares angelos adducit: in nocturnis terroribus ſecuritas, in diurnis laboribus requies eſt, infantibus tutela, iuuenibus decus, ſenioribus ſolatium, mulieribus honeſtiſſimus ornatus: ſolitudines celebres facit: elementum inexpertis, incrementum proficientibus, firmamentum perfectorum. Pſalmus eſt vox Eccleſiæ, ac feſtos dies illuſtriores reddit, & perfundit gaudio. Pſalmus eſt angelorum opus, reipubl. functio, ſpirituale thymiama.* hactenus S. Baſilius.

Exemplo.

S. Baſilio penè ad verbum adſtipulatur S. Auguſtin. *Pſalterium*, ait, *communis quidam doctrinæ theſaurus eſt, & vniuerſi animæ paſſionibus, quæ humanas animas variè angunt, ſuccenturiat: pſalmus ſignifer eſt potis, ſpirituale thymiama, exercitum cœleſtem hoſtem reprimit, ſobrietatem ſuggerit, lacrymas mouet.* Hæc & plura S. Auguſtinus Præfat. in Pſalmos, qui & id ipſum ſe ex perto profitetur li. 9. Confeſſio. c. 6. *Quantum*, inquit, *fleui in hymnis & canticis tuis, ſuauiter ſonantis Eccleſiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ inſtillabant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & exæſtuabat affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & bene mihi erat cum eis.*

Narrat S. Gregorius 4. Dialog. cap. 47. Merulum virum religioſum aſſiduè pſalmodiæ intentum, cœlitus fuiſſe coronatum: *Hunc*, inquit, *per nocturnam viſionem dictum eſt: Paratus eſto quia Dominus iuſſit migrare te. Cumque ille non habere ſe ſumptus ad migrandum diceret, reſponſum protinus audiuit, dicēs: Si de peccatis tuis agitur, dimiſſa ſunt. Quod cùm ſemel audiſſet & magno adhuc metu trepidaret, nocte quoque alia eiſdem verbis eſt admonitus. Tunc poſt quinque dies ſolus ſurrexit, cunctis fratribus orantibus flentibusque, deſunctus eſt. Alius etiam frater in eodem monaſterio Merulus dicebatur, vehementer lacrymis atque eleemoſynis intentus. Pſalmodia verò ex ore illius penè nullo tempore ceſſare conſueuerat, excepto cùm aut alimentum corpori, aut membra dediſſet ſopori. Huic nocturna viſione apparuit, quòd ex albis floribus corona de cœlo in caput illius deſcendebat. Qui mox moleſtiâ corporis occupatus, tam magna ſentiuit animi atque hilaritate defunctus eſt. Ad cuius ſepulchrum dum Petrus, qui nunc monaſterio præeſt, ſibi ſepulturam facere poſt annos quatuordecim voluiſſet, tanta, vt aſſerit de eodem ſepulcro illius fragrantia ſuauitatis emanauit, ac ſi illic florum omnium fuiſſent odoramenta congregata. Qua ex re manifeſtè patuit, quàm verum fuit, quòd per nocturnam viſionem vidit.*

Et debit in celebrationibvs (id eſt, celebri atibus feſtorum: has enim ſignificat Græcum ἑορτὰς) decvs, et ornavit tempora vsqve ad consvmmationem vitæ, vt lavdarent nomen sanctvm Domini, et amplificarent mane Dei sanctitatem] Pro *decus* græcè eſt εὐπρέπειαν, id eſt decentiam, decorem, ſpeciem, ornatum, q. d. Dauid celebritatibus & feſtis addidit decus, dum ſtatuit vt in ijs Leuitæ pſalmos Deo æternis in modùm choris concinerent, dumque ijs addidit cantores eximios, qui eoldem voce æquè ac organis, cymbalis, cæteriſque inſtrumentis muſicis decora harmonia perſonarent; vti nunc videmus feſtorum decus eſſe inſignem muſicam & organa. Atque hac ratione tempora feſtorum ornauit quamdiu vixit, putà vſque ad mortem, ſanciendo vt Leuitæ & cantores laudarent nomen ſanctum Domini, & *amplificarent*, id eſt canendo celebrarent, magnificarent & exaltarent; græcè, ὑμνῶσι, id eſt perſonarent, reſonarent, *Dei ſanctitatem*. Inter omnia enim Dei attributa ſanctitas Dei eſt colenda, adoranda, hymnis & laudibus celebranda: deitas enim eſt increata & immenſa ſanctitas; ac per eſſentiam ſancta ſacraque maieſtas, ab omnibus hominibus & angelis ſummè veneranda, laudanda & glorificanda. Vnde Iſaias cap. 6. vidit Seraphinos acclamantes Deo: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum.* Hinc Sancti, qui participant Dei ſanctitatem, participant & veneration em: vnde ſicut Deum colimus latriâ, ſic Sanctos duliâ; & B. Virginem Deiparam, & Sanctorum reginam, hyperdulia.

Alij vertunt, *vt à tempore matutino reſonaret ſanctuarium* Dei laudibus & hymnis: ſanctuarium enim hebr. vocatur קוֹדֶשׁ *kodes*, id eſt ſanctitas; quia locus hic erat ſanctiſſimus, vtpote templum, domus & thronus Dei. Sic & Salomon dicitur *paraſſe ſanctitatem* v. 15 id eſt, ædificaſſe ſanctuarium, ſue templum ſanctum Deo. Alludit ad 1. Paral. 23. vbi Dauid ſanxit, *vt Leuitæ ſtent manè ad confitendum & canendum Domino, ſimiliterq; ad veſperam tam in oblatione holocauſtorum, quàm in ſabbatis, & calendis, & ſolemnitatibus reliquis.*

Ex dictis liquet, quanta quamque eximia fuerit Dauidis ſanctitas, quantæque apud Deum gratiæ & meriti. Nam, vt alia taceam, Pſalmi à Dauide conſcripti oſtendunt eius cor & pectus plenum fuiſſe in Deum deſiderijs, ardoribus, laudibus, zelo, pietate, omnique virtute heroica. Quocirca noſter Pineda in Salom. libr. 1. cap. 2. num. 8. concludit Dauidis ſæculo nullum inter Iſraelitas nedum inter Gentes, Dauidi fuiſſe parem aut ſupparem

Dauidis cor plenum laudis diuinæ.

parem in sanctitate, imò Dauidem in eo nõ fuisse minorem Abrahamo, Isaaco & Iacobo; quin & Dauidem fuisse sanctiorem Abrahamo diserte docet Abulen. Matt. 22. quæst. 135. & 154. Salmerõ tom. 3. tractat. 16. & fauet S. Chrysostom. in ca. 1. Matth. hom. 2. Eumdem Iosia, Ezechia, ceteriſq; regibus fuisse sanctiorem docet Barradius lib. 3. suæ Concordiæ c. 15. & consentiunt ceteri.

VERS. 13. DOMINVS PVRGAVIT (Syrus, *dimisit*; Vatabl. *abolevit*) PECCATA IPSIVS] Pro *Dominus* Rabanus Iansen. & alij legunt *Christus*, sicq; exponunt, q.d. Peccata Dauidis purgauit Christus; tum quà Deus (Dei enim solius est condonare peccata) tũ quià homo; quia per merita futura Christi præuisa à Deo, Deus condonauit peccata Dauidi & alijs Sanctis veteris Testamenti: vnde Christus dicitur *agnus occisus ab origine mundi*, Apocal. 13. v. 8. Rursum alij pro *Christus* legunt *spiritus*: nimirum ex κύριος, facili vicinarum literarum flexu & lapsu depravatum est χριστὸς, id est *Christus*: quod cùm scribæ non caperent (eò quòd Christus necdum natus esset tempore Dauidis) pro *Christus* substituerunt *spiritus*.

Verùm legendum est κύριος, id est *Dominus*: sic enim legunt Roman. & Græci Complut. ceterique. Sensus est, q.d. Dominus peccata homicidij, quo Dauid occidit Vriam; & adulterij, quo mœchatus est cum Bersabee vxore Vriæ, purgauit, mittendo ad eum Nathan Prophetam, qui eum corripiens ad pœnitentiam inflexit, vt Dauid compunctus diceret: *Peccaui Domino*. Vnde illicò audiuit à Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatũ tuum*, 2. Regum c. 12. v. 13: Est hæc octaua laus Dauidis, quod Deus eum ita adamarit, vt peccata grauia ei condonarit, nec ob ea ipsum abiecerit, vti abiecit Saulem, sed regnum ipsi & posteris eius stabilierit vsque ad excidium Hierosolymæ. Quare pœnitentia & reconciliatio Dauidis cum Deo non solùm ipsi, sed & Salomoni ceterisque posteris profuit. Vnde S. Ambros. lib. 1. Apolog. Dauid cap. 2. *Nullum*, inquit, *attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiua cumulauit, & acrior ad currendum surrexit*.

Octaua laus Dauidis.

Nota hìc miram fragilitatem Dauidis, & cuiuslibet hominis sancti: Dauid enim vir secundùm cor Dei, tui æui angelus, sanctitate par quibusuis Patriarchis & Prophetis, ecce tibi ad conspectum vnius fœminæ labitur in enormia peccata adulterij & homicidij. Quis non obstupescat? quis non expauescat? quis licèt sanctissimus de perseuerantia præsumat: Nimirum id permisit, & permittit etiamnum subinde, in viris eximijs Deus, ad hoc, vt singulis inclamet illud Pauli Philipp. 2. v. 12. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate*. Ex aduerso Nota Dei clementiam & gratiam, quæ Dauidem adeò profundè lapsum per Nathan erexit, & in pristinum sanctitatis gradum restituit, imò altiùs euexit, & maiori timoris & humilitatis sensu solidauit.

ET EXALTAVIT IN ÆTERNVM CORNV EIVS] *Cornu* symbolum est roboris, regni, victoriæ & gloriæ, vti ostendi Daniel. 7. 8. Hæc enim Deus Dauidi dedit in æternum: tum, quia ea possedit Dauid in posteris, quamdiu duravit Synagoga & resp. Israelis, vsq; ad eius excidium per Chaldæos: tum, quia mysticè longè excellentiùs ea possidet perpetim in Christo ex Ie progenato. Vnde de Christo angelus ad Deiparam ait: *Dabit illi Dominus Deus sedem (regni) Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, partà in Ecclesia militante per gratiam, in triumphante per gloriam æternam, Lucæ c. 1. v. 32. Est igitur hìc tacita promissio Christi ex Dauide nasciturì, quæ nona & maxima Dauidis fuit laus, decus & gloria.

Nona Dauidis laus.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTVM REGNI, ET SEDEM GLORIÆ IN ISRAEL] Hoc est, vt alij vertunt, *& dedit illi pactum regni & solium gloriæ in Israel* q.d. Deus pacto promisit Dauid regnum, quodq; posteri eius continuè ipsi succederent in regno glorioso Israelis. Glorioso dico, quia Israel solus erat populus & Ecclesia Dei, ab eo honoratus & glorificatus sanctis Patriarchis, Prophetis, lege, templo, vera religione, sacrificijs, miraculis, opibus, felicitate, gloria, &c. Vnde Vatablus vertit, *fœdere pactus est ei regnum, & solium maiestatis in Israel*. Pro *regni*, Noster cum Complut. & Roman. legit βασιλείας, alij legunt βασιλέων, id est *regum*, vt scilicet reges continua serie ex Dauide descenderent, eique in regno succederent: quare eòdem redit sensus.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium & vituperium Salomonis & Roboam.

Vers. 14. Post ipsum surrexit filius sensatus, & propter illum deiecit omnem potentiam inimicorum.

15. Salomon imperauit in diebus pacis, cui subiecit Deus omnes hostes, vt cõderet domum in nomine suo, & pararet sanctitatem in sempiternum: quemadmodum eruditus es in iuuentute tua.

16. & impletus es, quasi flumen, sapientia, & terram retexit anima tua.

17. Et replesti in comparationibus ænigmata; ad insulas lõgè diuulgatum est nomen tuum, & dilectus es in pace tua.

18. In cantilenis, & prouerbijs, & comparationibus, & interpretationibus, miratæ sunt terræ,

19. & in nomine Domini Dei, cui est cognomen, Deus Israel.

20. Collegisti quasi aurichalcum aurũ, & vt plumbum complesti argentum.

21. & inclinasti femora tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo.

22. dedisti maculam in gloria tua, & profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, & incitari stultitiam tuam.

23. vt faceres imperium bipartitum, & ex Ephraim imperare imperium durum.

24. Deus autem non derelinquet misericordiam suam, & non corrumpet, nec delebit opera sua, neque perdet à stirpe nepotes electi sui: & semen eius, qui diligit Dominum, non corrumpet.

25. De-

25. Dedit autem reliquum Iacob, & Dauid de ipsâ stirpe.

26. Et finem habuit Salomon cum patribus suis.

27. Et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam,

28. & imminutum à prudentia, Roboam, qui auertit gentem consilio suo:

29. & Ieroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, & dedit viam peccandi Ephraim, & plurima redundauerunt peccata ipsorum.

30. Valdè auerterunt illos à terra sua.

31. Et quæsiuit omnes nequitias, vsque dum perueniret ad illos defensio, & ab omnibus peccatis liberauit eos.

A quidquid Deus tribui Iuda honoris & dignitatis supra ceteras contulit, id propter Dauidem contulisse censet S. Augustin. in psalm. 77. 70. ad illa: *Elegit Dauid seruum suum.* Idem libr. 17. de Ciuit. cap. 14. notat Dauidem fuisse primum regem sanctum in terrena Ierusalem, quæ est vmbra futuræ, hocque insigne fuisse Dauidis priuilegium, decus & gloriam.

B

Vers. 14. Post ipsvm (legit cum Complut. μετ' αὐτὸν, iam Romana legunt μετ' αὐτὸν, id est, *cum ipso*) svrrexit filivs sensatvs (Syrus, *rex fortis habitans in quietis*) et propter illvm (Dauiden) dejecit omnem potentiam inimicorvm] q.d. Propter merita & sanctitatem Dauidis Deus deiecit omnem impetum inimicorum, vt nemo auderet Salomoni Dauidis filio sese opponere, sed ille liberè regnaret, lateque suum imperium propagaret. Vnde Græca habent, καὶ δι' αὐτὸν κατέλυσεν τὸν πλανώμενον, id est, *propter illum habitauit*, vel, vt Rabanus habet, *requieuit in latitudine*, tum animi (putà in magna animi confidentia & securitate) de qua dicitur 3 Reg. 4. 29. *Dedit Deus sapientiam Salomoni, &c. & latitudinem*) putà magnanimitatem & magnificentiam) *cordis quasi arenam, quæ est in littore maris*: tum regni, quod latissimum & amplissimum habuit Salomon, vt patet 3. Reg. 4. Vnde Vatablus vertit, *huic successit filius sapiens, qui per eum in amplam venit possessionem* Rursum τὸ κατέλυσεν, vertas, *destruxit in latitudine*, id est, longè lateque; quod noster vertit, *deuicit omnem potentiam inimicorum*: nam κατέλυσεν & destruere & habitare significat.

C

Vocatur *sensatus*, siue sapiens, quia Salomon facta sibi à Deo optione petendi quod vellet, petijt sapientiam, eamque obtinuit: *Quia postulasti verbum hoc*, inquit, *ecce feci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, in tantum vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed & hæc, quæ non postulasti, dedi tibi: diuitias scilicet & gloriam, vt nemo fuerit similis tui, in regibus cunctis retro diebus*, 3. Reg. 3. 11.

D

Nota 1° *propter illum*: inde enim liquet rursum sanctitas & merita Dauidis, scilicet quòd propter illa Deus Salomoni & posteris tam potens & felix regnum concesserit. Vide Pinedam li. 1. de Rebus Salom. c. 2 nu. 10. vbi ostendit omnem Salomonis potentiam, opes, gloriam, sapientiam, &c. adeóque quidquid Deus Salomoni & posterioribus regibus contulit, id totum Dauidis fuisse vel beneficium, vel eximiæ illius sanctitatis præmium. Vnde Hierosolymæ, tempore Ezechiæ à Sennacherib obsessæ & desperatæ, Deus succurrit ob merita Dauidis: *Protegam*, inquit, *vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter Dauid seruum meum*, 4. Reg. 19. 34. nimirum quia Deus suam in templo, Dauid in Sione regiam sedem locarat. Vide S. Chrysostom. homil. 8. ad Popul. Rursum

Salomon imperavit in diebvs pacis, cvi (legit cum Roman. ᾧ, id est, *cui*; Complut. legunt ὡς, id est, *quoniam*) svbiecit Deus omnes hostes, vt conderet domvm in nomine svo (Deus per Salomonem,) et pararet sanctitatem in sempiternvm] q.d. Salomoni Deus concessit summam pacem, eique subiecit omnes hostes, hoc fine, vt ædificaret domum, quam nomine Dei nuncuparet, Deoque dicaret, vt vocaretur & esset templum Dei, atq; vt pararet & adornaret *sanctitatem*, id est, sanctuarium (hoc enim hebr. vocatur קֹדֶשׁ *codes*, id est, sanctitas, quia locus sanctissimus) duraturum in æternum, non absolutè, sed respectiuè, scilicet tamdiu, quamdiu duratura erat resp. & Synagoga Iudæorum, putà vsque ad excidium eorum per Chaldæos. Vers. 15.

Nota Primò. Ab hac summa pace dictus est rex *Salomon*, id est, *pacificus*, שְׁלֹמֹה *Sralom* enim Hebræis est pax. Porrò pax eis significat opes, prosperitatẽ, rerumq; copiã, qualem habuit Salomon ad fabricam templi: hæc enim omnia parit pax. A Salomone Turcarum Imperatores vocarunt se Selymos & Solymannos, quasi sui æui & gentis Salomones, & Germani Fredericos: Fredericus enim Germanis idem est quod pacis diues, siue pace abundans. Deniq; bella Dauidis hanc pacem crearunt Salomoni: bello enim paranda est pax, præsertim cum infidelibus & hæreticis. Simili modo Dauid præparauit Salomoni, opes & materiam ad fabricam templi necessariam: quæ quanta fuerint liquet ex templi magnificentia, 3. Reg. 7. imò Dauid Salomoni ideam totius templi, omniumque eius partium reliquit & tradidit. Vnde sequitur: *Quemadmodum eruditus es à iuuentute tua*, quod multi referunt ad præcedentia, q.d. Fabricasti domum Deo eo modo, forma & idea, quam didicisti & accepisti à parte tuo Dauide, 1. Paral. 29. 1. & seq. Verùm meliùs cum Romanis & Græcis hæc verba referas ad versum sequ. *A Salomone dicti Solymi & Solymanni.*

Nota Secundò. Pro *cui subiecit Deus hostes*, Græca Compl. habent; *quoniam Deus pacauit in circuitu eos*; Roman. *cui Deus requiem dedit in circuitu*, quia scilicet *subiecit* ei *hostes*, vt explicat Noster. Rursum alii qui addunt καὶ ἐδοξάσθη, id est, *& glorificatus est*. Vnde Vatabl. *Salomon regnauit tempore pacifico, & gloriam adeptus est, postquam Deus circumiecta loca pacata reddidit, vt nomine ipsius staturet edem, & sacrarium perpetuum pararet.*

Nota Tertiò, Salomonis nomen iussu Dei fuisse inditum. Sic enim Deus ait Dauidi 1. Paral. 22. 9. *Filius, qui nascetur tibi, erit vir quietissimus: faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum: & ob hanc causam Pacificus* (putà Salomon) *vocabitur, & pacem & otium dabo in Israel cunctis diebus eius.*

Qvemadmodvm eruditvs es in iuventvte tva, et impletvs es (Iansen. & alij pro *es*, vtrobique legunt *est* in tertia persona,) qvasi flvmen sapientia] Vox *quemadmodum* non est comparantis, sed admirantis: græcè enim est ὡς ἐπὶ ἔτους; Vers. 16.

Quem ad modum *pro admirationis.*

ἐν νεότητί σου, id est, *quàm sapiens in iuuentute tua fuisti, & tu modum fluminis repletus fuisti intelligentia.* Sic sumitur, *quemadmodum* pro *quàm* per admirationem Ps. 35.8. *Quemadmodum* (S. Hieron. & Chald. *quàm*) *multiplicasti misericordiam tuam*; Syrus, *quàm sapiens fuisti in pueritia tua Salomon, & fluxit velut fluuius sapientia, in intelligentia tua, & in celsitudine gloriæ regis*; Arabicus, *regum*. q.d. O Salomon quanta sapientia à Deo infusa dotatus fuisti in iuuentute tua (nam in senectute delicasti & idola coluisti:) nimirum sicut flumen repletur copia aquarum, ita tu à Deo repletus fuisti abundantia sapientiæ & eloquentiæ. Rectè enim fluens sapiensque eloquentiæ oratio flumini assimilatur; hæcque omnes etiam dissitos ad se allicit rapitque, vti fecit in Salomone.

Nota hic, Salomonẽ sapientem fuisse à iuuentute, & penè à puero, idque ex institutione tum Dei, tum Dauidis & magistrorum. Verum enim est illud Plutarch. lib. de Educandis liberis, *ad pueri eruditionem tria requiri, scilicet naturam, doctrinam & exercitationem. Natura quippe*, inquit, *absque disciplina si sit, cæca est: disciplina, si natura desit natum, defecta: exercitatio, his duobus demptis, imperfecta est. Et quemadmodum ad agriculturam primùm requiritur bonum solum, deinde peritus colonus, denique semina frugi: ita planè natura solo, agricolæ magister, semina præcepta respondent.*

Porrò quanta & quàm ampla fuerit sapientia Salomonis à Deo indita, docet ipsemet Sapient. 7. cùm ait: *Ipse* (Deus) *dedit mihi horum quæ sunt scientiam veram, vt sciam dispositionem orbis terrarum, & virtutes elementorum, initium & consummationem & medietatẽ temporum, vicissitudinum permutationes, & commutationes temporum, annorum cursus, & stellarum dispositiones, naturas animalium, & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum, & quæcumque sunt abscondita & improuisa didici, omnium enim artifex docuit me sapientia.* Ex quibus liquet Salomonem fuisse insignem physicum, cosmographum, astrologum, medicum, adeoque scientiarum omnium encyclopædiam absoluisse.

Salomon retexit terram. Primo.

ET TERRAM RETEXIT ANIMA TVA] Primò, aliqui hæc accipiunt de Ophir & Indis, quas nauibus suis detexerit, & peruias fecerit Salomon; sicut auorũ memoria sub annum Domini 1490. Christophorus Columbus nauigando detexit & aperuit Indias Occidentales, Vasceus Gama Orientales.

Secundò.

Secundò, alij exponunt, q.d. Salomon retexit terram effodiendo ex eius visceribus aurum, argentum & thesauros absconditos. Sic Dido admonita à Sichæo marito defuncto apud Virg. 3. Æneid.

Veteres tellure recludis
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.

Tertiò.

Tertiò, *retexit*, id est, texit, contexit, operuit: hoc enim significat Græcũ ἀνεκάλυψεν, q.d. Adeò plenus, abundans & inundans fuisti sapientia, vt instar fluminis vel maris exundantis, eãdẽ obtueris & repleueris totam terram, vt legit Vatabl. vt scilicet incolæ totius terræ eã cognoscerent & celebrarent. Rursum Salomon contexit totam terram suis parabolis, id est, parabolis suis complexus est vniuersas herbas & arbores terræ. Vnde regina Saba venit ex Æthiopia in Ierusalem, vt audiret Sapientiam Salomonis, 3. Reg. 10. indeq; reges Æthiopiæ siue Abyssiæ, putà Preteiannes, iactánt & gloriãtur se filios esse Salomonis; vtpote prognatos ex Regina Saba, quã grauidam effecerit Salomõ: etsi hoc creditu sit difficile. Hoc est quod dicitur 3. Reg. 4. 34. *Veniebant de cunctis populis ad audiendã sapientiam Salomonis, & ab vniuersis regibus terræ, qui audiebant sapientiã eius.* Verùm, quia tã *retexit* apud Latinos non operire & tegere, sed contrarium, scilicet aperire & detegere significat; hinc Noster pro ἐπεκάλυψεν videtur legisse ἀπεκάλυψεν, id est aperuit, retexit, patefecit.

Quarto.

Quarto ergo & genuinè, sensus est, q.d. Salomon sua sapientia *retexit*, id est, detexit, aperuit, eruit, reuelauit terram, id est, ea, quæ in terra hominibus erant secreta & abscondita, ipse patefecit secreta naturæ, & proprietates rerum occultas, ac præsertim earum quę sub terra latent, quales sunt metalla, gemmæ, radices: hæ enim in apertum protulit Salomon, tum ea eruendo & effodiendo, tum ea explicando & enarrando, iuxta illud 3. Reg. 4. 32. *Disputauit super ligno à cedro quæ est in Libano vsque ad hyssopum quæ egreditur de pariete: & disserut de iumentis, & volucribus, & reptilibus, & piscibus*; ita Dionys. Palac. Iansen. & Pineda libr. 4. de Rebus Salom. c. 22. in fine. Hunc sensum exigit id quod sequitur:

VERS. 17.

ET REPLESTI IN COMPARATIONIBVS ÆNIGMATA] q.d. In parabolis tuis *replesti*, id est, plena, hoc est plurima, composuisti *ænigmata*. Sic *replere* pro plena multaque afferre, sumitur à Paulo Rom. 15. 19. cum ait: *Ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum replenerim* (id est, plene prædicauerim) *Euangelium Christi*. 2. Tim. 4. 17. *Vt per me prædicatio impleatur*, & alibi.

Porrò *ænigmata* sunt dicta obscura & difficilia, constantia grauissimis sententiis, aut etiam similitudinibus & comparationibus, ductis ex occultis rerum proprietatibus. Vnde Græca habent, *terrã contexis anima tua*, & *replesti* (terram) *in parabolis ænigmatum*; Vatabl. *animus tuus omnem terram aperuit, & allegoriis ænigmaticis implenit.* Ex omnibus enim partibus mittebantur, qui ænigmata & res obscuras Salomoni proponerent (vti Hiram regem Tyri fecisse testatur Iosephus 8. Antiq. 2.) quæ omnia ipse ita clarè solideque explicabat, vt omnes obstupescerent.

AD INSVLAS LONGE DIVVLGATVM EST NOMEN TVVM, ET DILECTVS ES IN PACE TVA] Vatabl. *pacq; tua fuisti gratiosus*; alij, *charus*: q.d. O Salomon ob tuam sapientiam, pacem & magnificentiam celebris euasisti toto orbe, vt etiam insulani te celebrarent & glorificarent. Hebræi enim cùm terras & gentes remotas & abditas incognitasque significare volunt, nominant insulas: tum, quia insulæ, vndique mari circumdatæ ab omni terra eaque incolis sunt semotæ: tum, quia Iudæi nauium & nauigationis ante Salomonem expertes, eos, qui in mari, putà in insulis vel trãs mare, habitabãt, cẽlebant procul à Iudæa in alio climate, & quasi in nouo orbe habitare. Vnde illud; *Reges Tharsis & insulæ munera offerẽt*, ps. 71. v. 10. q.d. Reges remoti, qui trans mare dominãtur, æquè ac insulani à Iudæis ceteriſq; terræ incolis semoti, subdent se Christo, quasi vero Salomoni, eique munera offerent. Et Isaias c. 60. 9. prædicens gentium remotarũ transuersionẽ ad Christum & Ecclesiã.

Me, inquit, *insulæ expectant & naues maris in principio, & adducam filios tuos de longè.*

ET DILECTVS IN PACE TVA] Id est propter pacem tuam, q.d. Quia pacem tuo regno procurasti, ac pacem cum vicinis, quin & cum remotis gentibus, quales erant in Ophir, coluisti, atque pacificè regnasti, ideircò charus fuisti tam tuis Iudæis, quàm quibusuis gentibus, regibus & principibus, vt quod adulatoriè dictum fuit Neroni, verè dicatur Salomoni: *Nemo vnus homo tam charus fuit vni homini, quàm tu tuo imperio.* Hinc Salomon à Nathan vocatus est *Iedidia*, id est, amabilis Deo æquè ac hominibus: omnes enim amant pacem & pacificos: magnæ enim virtutis & sapientiæ est ita agere & regere, vt pacem cum omnibus habeas. Vnde Salomon tamquam rex pacificus, amatus & celebratus fuit toto orbe: quia non armis, sed mirabili prudentia & lenitate, orta ex magnanimitate, in pace regnum administrauit. Atque hæc fuit causa tantæ potentiæ, tantique ampli regni Salomonis: nihil enim ita valet ad vincendos hostes, & deuinciendos exterorum animos, atque concordia & pax. Qua de re ita pulchrè, æquè ac verè sanciunt leges Visigothorum libro 1. tit. 2. c. 6. *Sicut modestia principum temperantia est legum, ita concordia ciuium victoria est hostium. Ex mansuetudine enim principum oboritur dispositio legum, ex dispositione legum institutio morum, ex institutione morum concordia ciuium, ex concordia ciuium triumphus hostium: sicque bonus princeps interna regens, & externa conquirens, dum suam pacem possidet, & alienam abrumpit, celebratur & in ciuibus rector, & in hostibus victor.*

Concordia ciuium est victoria hostium.

Ex aduerso *principum sæuitia bellum est*, putà belli causa, ait Seneca lib. 1. de Clementia c. 5. Nam vt idem ait c. 7. *Non alia facies est quieti moderatiq; imperij, quàm serenum cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum tenebrisq; obscurum est inter trementes, & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem, qui omnia turbat, inconcusso.*

VERS. 18. IN CANTILENIS, ET PROVERBIIS, ET COMPARATIONIBVS (græcè, *parabolis* ET INTERPRETATIONIBVS MIRATÆ SVNT TERRÆ, ET IN NOMINE
VERS. 19. DOMINI DEI, CVI EST COGNOMEN DEVS ISRAEL] Syrus, *expectant*, vel *sperant audire te interpretantem proverbia, & sapientiam in libro, & in prophetia obstupefecisti populos, vocatusq; es in nomine Dei cuius est honor, qui invocatus es super Israel* græcè, *in odis, & proverbiis, & parabolis, & interpretationibus te admirate sunt regiones: in nomine Domini Dei totius terræ, qui vocatur Deus Israel*; Vatabl. *te miratæ sunt regiones propter carmina & proverbia, simul & allegorias interpretationesque, ac nomen Dei, qui Deus Israelis est cognominatus.* Complut. addunt *tuus: Qui*, inquiunt, *cognominatus est tuus Deus Israel.*

Psalmi Salomonis nuper editi.

Eximius ergo & admirabilis fuit Salomon, Primò, in pangendis odis, id est canticis & carminibus, quorum pars aliqua & velut reliquiæ extant in Cantico Canticorũ. Nuper etiam noster Lud. de la Cerda cum Aduersariis edidit Psalterium Salomonicum, putà octodecim psalmos Salomonis, siue illi ab ipso Salomone, siue potiùs ab aliquo alio nomine Salomonis sint compositi: nam nemo veterum horum Salomonis psalmorũ meminit: atque hi psalmi 18 recens in membranis antiquis bibliothecæ Augustanę, græcè manuscripti reperti sunt. Adde, singulos horce psalmos hoc titulo prænotarit *Psalmus Salomonis*; quasi psalmi hi non sint Salomonis, sed Salomoni dicati vel adscripti, eò quòd Auctor in illis Salomonem loquentem & psallentem inducat.

Secundò, in *proverbiis*, quorum pars aliqua extat in lib. Prouerbiorum.

Tertiò, in *parabolis*, id est comparationibus & similitudinibus, quibus gaudent Syri. Vnde iis post Salomonem crebrò vsus est Christus, iuxta illud: *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, Ps. 77. 2. Matth. 13. 35.

Quartò, in *interpretationibus*, quibus scilicet Salomõ interpretabatur & explicabat tũ ænigmata & sermones obscuros, tum rerum præsertim abditarum naturas reconditas, & proprietates occultas.

Quintò, *in nomine Domini Dei*, id est in virtute, ope, protectione, beneficentia Dei. Mirabantur enim homines, etiam Gentiles, quòd Deus Salomoni quasi filio suo tantam sapientiam, pacem, opulentiam, felicitatem, gloriam, bonorumque omnium copiam contulisset: adeò vt vocaretur Deus Salomonis, vt habent Complut. æquè ac Israelis: atq; vicissim Salomon vocaretur filius Dei primogenitus, iuxta illud: *ipse erit mihi in patrem, & ego ero ipsi in filium*, 2. Reg. 7. 14. *Et ego primogenitũ ponam illum, excelsum præ regibus terræ*, Psal. 88. 28. Rursum *in nomine Domini*, significat Salomonẽ in omnibus inuocasse nomen Domini, eique suam sapientiam, gloriam, bonaque omnia accepta tulisse, non tibi suisque viribus: quæ sane insignis fuit in tanto fastigio animi demissio & humilitas. Hinc Deum inuocans pro sapientia ait: *Mitte illam de cælis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te*, Sapient. 9. 10.

Nota hebraismum: *mirari in cantilenis, proverbiis, parabolis, in nomine Domini*, idem est, quod mirari cantilenas, proverbia, parabolas, & nomen, id est virtutem Dei assistentem Salomoni, eumque tot bonis cumulantem. est enim *beth* contractus, notum hebraicè peritis; ita Vatabl. Alludit ad 3. Reg. 10. v. 1. *Sed & regina Saba audità famâ Salomonis in nomine Domini* (q.d. Auditâ famâ sapientiæ à Deo datæ Salomoni, ac eorum quæ faciebat Salomon ope Domini. Vnde Vatabl. vertit, *ex nomine Domini*) *venit tentare eum in enigmatibus*; quæ auditis respontis Salomonis exclamauit vers. 9. *Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui complacuisti, & posuit te super thronum Israel, eò quòd dilexerit Dominus Israel in sempiternum.*

In hisce omnibus Salomon fuit typus Christi, qui pacem orbi attulit: vnde vocatur *Princeps pacis*, Isaiæ c. 9. v. 6. æquè ac veram sapientiam, opes & gloriam non terrestrem, sed cælestem; ita Raban.

COLLEGISTI QVASI AVRICHALCHVM AVRVM, VERS. 19
ET VT PLVMBVM COMPLVSTI (id est multiplicasti, vti dixi versu 16.) ARGENTVM] *Aurichalcum* dicitur æs rubens fulgensque vt aurum; græcè est, *congregasti aurum quasi flammam*; & *multiplicasti argentum quasi plumbum*; Syrus, *congregasti quasi plumbum aurum, & argentum quasi terram.* Argentum enim non est aliud quàm terra alba, aurum rubra, ait S. Bernardus. A sapientia transit ad opes Salomonis, quas ingentes & penè ad miraculum stupendas ei dedit Deus. Est hyperbole apposita, vtpote in qua similia similibus, putà aurum aurichalco, argentum plumbo comparantur.

Vna libra auri valet decem argenti. & vna argenti 50. æris.

parantur. Porrò in pretio magna est dissimilitudo: vna enim libra auri valet quingentas libras æris, siue auri chalci: vna enim libra auri valet libras decem argenti, atque vna libra argenti valet libras 50. æris, multiplica decem per 50. habebis quingenta. Alludit ad 3. Regum c. 10. v. 21. *Non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis.* Et v. 27. *Fecitq; (Salomon) vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum.* Et 2. Paralip. 1. v. 15. *Præbuitque rex argentum & aurum in Ierusalem quasi lapides.* Cernent aliqui vituperari hîc Salomonem à nimio studio coacernandi opes, quod regibus Israel vetuit Deus Deuter. 17. v. 17. Verùm dico: Laudatur hîc Salomon ab opibus, vti laudatus fuit à sapientia; sed opes illi fuere illecebræ fastus, auaritiæ, gulę & luxurię, per quæ sensim vlterius prolapsus, tandem corruit in barathrum idololatriæ. Opes ergo bonæ sunt bene vtenti, sed malæ abudenti: facile autem est iis abuti, difficile bene vti. *Opes*, inquit Diogenes apud Dionem orat. 4. de regno, *amicis concupiscentiæ & studij ferunæ & ministræ sunt.* Vide Pinedam lib. 7. de Rebus Salomon. c. 13. vbi ostendit quando, & quantum in opibus coacernandis peccarit Salomon.

Opes Salomonis quantæ.

Porrò quantæ fuerint opes Salomonis, vel ex hoc conijce, quòd Dauid moriens pro fabrica templi reliquerit ei centum milia talentorum auri, quæ faciunt mille & ducentos milliones aureorum; argenti verò mille millia talentorum, quæ faciunt tantumdem: libra enim vna auri olim valebat decem libras argenti. Reliquit ei ergo vniuersum bis mille milliones, & insuper quadringentos milliones aureorum. Vide Vilalpandum tom. fin. tom. 2. in Ezechiel. p. 2. lib. 5. disp 3. cap. 43. & sequ. vbi probat Dauidem & Salomonem annuo reditu opibusque superasse tributa & opes non tantùm Romanorum, sed & Chaldæorum, Persarum, omniumque regum & monarcharum: licèt alij viri docti contrarium sentiant, scilicet promissa Dei de Salomonis præcellentia intelligenda esse accommodè, nimirum respectu cæterorum regum Israelis, non autem exterorum. Itaque Nabuchodonosorem, Cyrum, Alexandrum, Cæsarem, Augustum opibus & gloria Salomoni fuisse pares, imò superiores.

ET INCLINASTI FEMORA TVA MVLIERIBVS: & cum femoribus mentem, sapientiam, sanctitatem, & gloriam tuam: hæc enim Salomon subiugauit libidini & voluntati mulierum, ideoque prodegit & perdidit: POTESTATEM HABVISTI IN CORPORE TVO]. Id est, validum habuisti corpus, & tot feminarum potens, ait Lyranus & Dionys. Secundò & melius, q. d. Abusus es tuo corpore ad tuum libitum, vt contra Dei præceptum illo liberè vtereris ad tuas libidines explendas. Non enim agitur hîc de naturæ robore, sed de vitio animæ, quo Salomon pro libito corpore abutebatur; cùm tamen corpus non esset eius, sed Dei, vt ait Apostolus. 1. Corinth. c. 6. v. 14. & 19. Græcè est ἐκτήσω, id est, in potestatem redactus es corporis tui, q. d. Fecisti te mancipium tuę carnis & concupiscentiæ, æquè ac mulierum, quas insanè adamasti, adeò *vt assidua carnis petulantia vsque ad perfidiam carnis peruenires*, ait S. Gregorius 12 Moral. 12. Pro *femora* legit ἀγγύας, alij legunt

Cornel. in Ecclesiast.

A ὀσφύας, id est viscera. Vnde vertunt, *inclinasti tua ilia mulieribus, & redactum est in alienam potestatem corpus tuum*; Vatabl. *lumbos tuos applicuisti mulieribus, & vincte corpore tuo passus es.* q. d. Vincte à femina pallus es, quod est turpissimum: feminæ enim inclinasti ceruicem, totumque corpus humiliasti; qui est habitus superati & triumphati hominis. Alij sic explicant. q. d. Supplex & procumbens in genua, feminæ potestati subiecisti corpus tuum: nimirum diuitiæ duxerunt Salomonem ad delicias, delicię ad insatiabiles libidines, quæ tamen præcisè in Salomone non fuere peccata mortalia, quia exercitæ intra terminos conugij: concubinæ enim eius fuere vxores secundariæ: fuerunt tamen peccata mortalia aliis nominibus, tum, quia tantæ & tam ardentes in eo
B fuerunt, vt mallet Deum relinquere & idola colere, quàm tuas libidines & amatias offendere. *Fecit*, inquit S. Augustin. libr. 11 de Genesi ad liter. c. 42. *quod facibat non esse faciendum ne suas, quibus deperibas atque defluebas, delicias contristaret.* Tum, quia nimis ingentes & multę fuere contra præceptum Domini Deuter c. 17. v. 17. habuit enim Salomon 700. reginas, trecentas concubinas, 3 Regum 11. 3. Tum, quia pleræque hæ vxores fuere alienigenæ è gentibus Iudææ vicinis, quibus cum Deus seuerè vetuerat Iudæis inire conugia, ob periculum idololatrię. Exod 34 16. Denique Syrus clarè vertit, *dedisti mulieribus robur tuum, & potestatem dedisti eis in corpore tuo* (corporis tui) vel *præfecisti eas corpori tuo.*

Nota, *potestatem* hîc accipi posse vel actiuè, q. *Potestas*
d. Nimiam potestatem vsurpasti in corpus tuum, *passiuè sæ.*
C cùm illud non Dei legi, sed tuæ libidini seruire *prouocasti*; vel passiuè, q. d. Alienam potestatem, putà mulierum tibi dominantium, admisisti in corpus tuum, permisisti vt illæ potestatem in te exercerent, earum verò iugum & imperium subiisti, coactus es parêre illarum libidini, etiamsi iniusta, indecora & superba præciperent. Sic enim Hercules paruit Omphalæ suæ amasiæ, eiusque flagellum & minas extimuit, de quo Deianira apud Ouid.

Dixeris infelix sentica trunca facta habenis,
Ante pedes dominæ pertimuisse minas.

Ita viriles animos dementat, deiicit & sternit amor. Hunc sensum exigit Græcum ἐκτήσω, id est, *in potestatem redactus es.* Sic Apostolus 1. Cor. 11. v. 10. *Ideò debet mulier habere potestatem super caput suum: potestatem* scilicet passiuam, putà velum, quo testatur se potestati viri esse subiectam: è
D contrario Salomon mulierosus potestati mulierum se suumque corpus subiecit, quasi alter Sardanapalus. Quàm verum est illud: *Amare & sapere vegetum est etiam sapienti*, imò sapientissimo Salomoni. Vide nostrum Pinedam libr. 7. de Rebus Salom. c. 7.

DEDISTI MACVLAM IN GLORIA TVA (Vatabl. *insisti gloriæ tuæ maculam*) ET PROPANASTI SEMEN TVVM] Syrus, *dedisti maculam in honore tuo, & opprobrio effecisti stratum tuum*, q. d. Maculasti, deturpasti, infamasti tantam tuam gloriam fædâ & indelebili maculâ ignominiosæ libidinis, & consequenter idololatriæ; sicut stola alba turpatur iniecto atramento, & purpura iniectis excrementis. Eâdem maculâ maculauit gloriam suam Pipinus, Constantinus

VERS. 22.

Macula gloriæ Salomonis.

Monomachus, Henricus VIII. rex Angliæ, multiq; alij reges & principes. Verè dixit Ecclesiasticus c.19.v.2. *Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes.* Sic multi illustres viri candidam iuuentutis stolam, turpi senectutis macula instar Salomonis dedecorarunt: nimirum maculam hanc in gloriam suam dedit Origenes, Tertullianus, Hosius Cordubensis præses Concil. Nicæni, cum in senio delirans cessit Arrianis; & Constantinus Magnus, dum præter alia seductus ab Arrianis, ab Ecclesia sua eiecit S. Athanasium. Vnde meritò palatio eius affixum fuit hoc carmen: *Saturni secula quis desideret? Sunt hæc gemmea, sed Neroniana*, vti refert Sidonius Apollin. Baronius & alij. Propriè verò maculam hominis iniicit libido: hæc enim affert probrum & ignominiam, sicut ex aduerso castitas affert candorem & decus. Vnde S. Leocadia apparens S. Ildephonso, qui celebrarat integeratum & æternum candorem virginitatis B. Mariæ Deiparæ: *O Ildephonse*, inquit, *per te vnus gloria Dominæ meæ.*

Pro *maculam*, græcè est μῶμον, quod Secundò, verti potest, *vituperationem* & reprehensionem: nihil enim est in homine luxurioso, quod non reprehensione sit dignum, quodque Momus non carpat. Opes enim eius in turpes vsus expenduntur, corpus libidine polluitur, mens tota fœdis imaginibus turpatur, denique omnes animæ & corporis vires libidini famulantur; ita Pineda lib.7. de Rebus Salom.7. Quare sapienter monet Cyrillus Hierosol. catechesi 4. *Ne parua voluptate*, inquit, *vendas magnam dignitatem.* Præclarè S. Bernard. ep. 129. ad Innocentium de perseuerantia: *Si cautela*, inquit, *Samson, & si Salomonis deuotio perseuerantiã retinuissent; nec is profectò priuaretur viribus, nec hoc sapientia.* Idem lib.2. de Consider. c.12. monet Eugenium Pontif. vt in tanto pontificatus honore, gloria & felicitate se cautè custodiat, ne in peccatum prolabatur, vti prolapsus est Dauid & Salomon. *Eſt vtiq;*, inquit, *si diligenter attendas, quàm rarus semper extiterit, qui non vel modicè in prosperitate animũ relaxauerit à sui custodia & disciplina. Quando hoc imanitis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad niuem vel glaciem? Sapiens Dauid, sapiens Salomon fuit: sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto defipuit. Magnus, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius inueneris qui sapientiam retinuerunt contrariâ sibi fortunâ, quàm qui propitiâ non perdiderunt. Præferendus ille & magnus est, cui inter prospera saltem risus indecentior aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.*

Eius causa fuit nimia felicitas.

Et S. Augustin. libr. 17. Ciuit. c.20. loquens de Salomone, *Hic*, inquit, *bonis initiis malos exitus habuit. Quippe secunda res, quæ sapientium animos fatigant, magis hunc obfuerunt, quàm profuit ipsa sapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & longè latèq; laudata.*

ET PROFANASTI SEMEN TVVM] Primò *profanasti*, græcè ἐβεβήλωσας, id est, polluisti, maculasti, contaminasti *semen tuum*, per impuras libidines & æternam ignominiam. Est catachresis. Profanum enim sumitur pro immundo Actor. 10.v.14.& 15. quia Iudæi cibos communes sibi & Gentilibus, censebant profanos & immundos.

Salomon profanauit semen suum. Primo.

A Secundò, propriè *profanasti semen tuum*, purum & sanctum, vtpote hominis fidelis, sapientis & sancti, cùm illud commiscuisti cum mulieribus infidelibus, insipientibus & impiis. Nam, vt ait Apostolus: *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur.* 1.Cor.6.v.16. Semen enim Israel erat sanctum, Isaiæ c.6.v.13. Gentium verò profanum & sacrilegum. Vnde illud Daniel ad senes impios, *Semen Chanaan, & non Iuda*, Daniel.c.13. v.56. Secundò.

Tertiò, *profanasti semen tuum*, id est filios tuos, cùm illos procreasti ex mulieribus idololatris & impiis, quæ eosdem educarunt in sua idololatria & impietate. Tertiò.

Quartò, *profanasti semen tuum*, quia fortè illud more idololatrarum contecrasti idolo Moloch: huic enim solebant offerre semen humanum, imò & filios proprios immolare & conterere, vt dixi Leuit.c.18.v.21. vxores enim Salomonis coluerunt Moloch, ipsumq; ad eumdem colendum induxerunt, 3.Reg.c.11.v.5.& 7. Vnde Palacius opinatur Salomonem filios suos immolasse Moloch, æquè ac Pineda lib.7. de Rebus Salomon. c.11, n.3. in fine, qui & coniecturam addit. Nam, inquit, non alium Salomonis filiũ legimus, quàm Roboam, ac duas præterea filias, vt, si alios (vt videtur) ex tot vxoribus & concubinis suscepit, malos malè perdidisse videatur infana parentis religio, ac nefarius Molochius ignis. Quartò.

Quintò, *profanasti semen tuũ*, quia origo & causa fuisti, vt idololatria tua etiam post mortem tuam proserperet & grassaretur inter Hebræos. 3.Reg. c.14.v.22. Hoc est, quod subdit Siracides, *Induxere iracundiam ad liberos tuos.* Vnde & fana idolis & diis Gentium à Salomone ædificata, manserunt per multa secula vsque ad Iosiam, qui ea destruxit, 3.Reg.c.23.v.13. Quintò.

Ex hoc loco & ex 3.Reg.c.11. multi cum S. Prospero lib.2. de Prædict. c.27. S. Cypriano epist.7. de obseruanda disciplina, S. Gregorio 2. Moral.c.2. Lyran. in 2.Reg.c.7. Abulens. 3.Reg. c.11. qu.vlt. Andr. Vega lib.12. in Concil. Trident.c.2. Bellarmino lib.1.de verbo Dei c.5. hæresi 6. B. Iohannes Capistranus lib. de Auctorit. Papæ, Perezius in epist. ad Rom.c.8. qu.27. & fusè Iohannes Cognatus libro de hac re edito c. 18. & sequ. censent Salomonem esse damnatum. Primò, quia Siracides assignat lapsum Salomonis, tacet verò eius pœnitentiã, quam non tacuit in lapsu Dauidis dicens v.13. *Dominus purgauit peccata ipsius.* Idem facit Script. 3 Reg.c.11. Secundò, quia, si Salomon post lapsum verè pœnituisset, vtique debuisset destruere idola & idolia à se fabricata: hoc autem non fecit: nam illa manserunt vsque ad Iosiam, vti iam dixi. Ergo mortuus est in peccato & impœnitens. Tertiò, quia ideò Deus Salomoni tot opes, delicias, honores, omnemque mundi gloriam concessit, vt eum in hac vita remuneraretur, in altera verò puniret eius scelera tam enormia. Vnde S. Augustinus in Psalm.126. sub initium, Salomonem reprobarum asserit: sicut enim signum prædestinationis est affligi in hoc mundo, ita signum reprobationis est bonis mundi affluere, illisque intemperanter se immergere, sicut fecit Salomon. Vnde B. Nilus, qui opinione magnæ sanctitatis floruit anno Domini 976.

An Salomon saluatus sit? Negans pars prob. Prima. Secundò. Tertiò.

rogatus

rogatus *an Salomon salvus fit*, respondit: *De Salomone nihil vspiam legimus in sacra Scriptura, quod post peccatum pœnitentiam egerit, sicut Manasses. Quis ergo de illo dicere poterit, quod salvus sit?* ita habet eius Vita, & ex ea Baronius anno Christi 976.

Affirmant alij.

Alij tamen cùm S. Hieronymo lib. 2. contra Iouin. S. Ambrosio lib. 2. Apolog. Dauid. c. 3. Hilario in Ps. 52. Cyrillo catech. 2. & Bacchario, qui fuit coæuus S. Augustino, epist. ad Ianuarium, mitiùs loquuntur, bencque de Salomonis pœnitentia & salute confidunt, atq; coniecturas afferunt probabiles. Ita noster Delrio procem. in Cant. Barradius tom. 1. lib 5. c. 9. & fusè Pineda lib 8. de Rebus Salom. c. 1. & sequ.

Denique tertij inter vtramque sententiam inuicem oppositam incedunt medij ac de Salomonis salute dubitant, neutram vt in partem inclinare velint. Hi sunt Hugo à S. Victore, Hostiensis, Panormitanus, Innocentius, Archidiaconus, Turrecremata, Feuardentius, Pamelius & alij, quos citat & penè sequitur noster Lorinus præfat. in Ecclesiasten c. 2. Vrgent secundi illud Dei de Salomone promissum: *Misericordiam autem meam nō auferam ab eo.* 2. Reg. c. 7. v. 12. Ps 88 v. 34 Verùm hæc misericordia intelligitur non de Salomonis salute, sed de regni eius & prosapiæ regalis propagatione. Subdit enim: *Sint abstuli à Saul quem amoui à facie mea*; nè coram me regnaret, surrogans ei regem Dauidem oculis meis placentem: ac præcedit: *Et stabilem thronum regni eius vsque in sempiternum.* Propter Dauidis enim merita promiserat Deus, se progeniem eius in regno perpetuaturum; nèc propter Salomonis demerita se pollicitationem hanc reciscturum.

Dubia Salomonis salus: cur?

Vt vt est, hominibus incertam & dubiam Salomonis salutem voluit esse Deus, vt omnibus metum sanctum incuteret, doceretq; fugere mundi delicias & pompas, quasi periculosas, & ad peccatum illices. Fortè Deus secretâ sua clementiâ miserens animæ Salomonis ob merita eius priora, & ob merita Dauidis patris, eamq; expians pro expiatione hanc ei pœnitentiam publicam iniunxit, vt coleret hacce Doctorum censuras, vtque patiatur omnes homines dubitare de eius salute, multos etiam desperare, cumque damnatum asserere. Hæc enim ignominia tam longa & cōtinua, vtique afficit punitque Salomonem. Vnde B. Mechtildis, sub annū Domini 1300. hanc de Salomone reuelationem habuit: *Rogata*, inquit, *à quodam fratre, Dominum in oratione requisiui: Vbinam essent animæ Samsonis, Salomonis, Origenis, & Traiani? Cui Dominus: Quid pietas mea cum anima Samsonis egerit, volo esse ignotū, vt homines se de inimicis suis vlcisci amplius pertimescant. Quid misericordia mea cum anima Salomonis fecerit, volo homines latere, quatenus tot malia peccata ab hominibus magis detestentur. Quid verò benignitas mea cum anima Origenis efficerit, volo esse absconditum, vt nullus in scientia sua confidens audeat elevari. Quid verò de anima Traiani liberalitas mea miserit, volo homines ignorare, quatenus fides Catholica in hoc magis extollatur; quia hic licet omnibus polleret virtutibus, Christiana tamen fide ac baptismo carnit.*

Vers. 22. Vers. 23.

INDVCERE IRACVNDIAM AD LIBEROS TVOS, ET INCITARI STVLTITIAM TVAM. VT FACERES IMPERIVM BIPARTITVM, ET EX EPHRAIM IMPERARE IMPERIVM DVRVM] Ita Roman. q.d. Tuis peccatis, ô Salomon, non tantùm tibi nocuisti, sed

A & posteris: induxisti enim iram & vindictam Dei super eos, vt in iis puniret te, præsertim quia ipsi, tuam impietatem & idololatriam secuti sunt. Pro *incitari* perperam alij legunt *in ceteris*: pro quo alij pejùs corruperunt, *in cisharis*: græcè enim est κατανυγῆναι, id est *compungi*. Sensus est, q.d. Deus iustè te puniens fecit, vt stultitia tua incitaretur in seipsa, & dolore compungeretur, cùm tu, qui in pace semper vixeras, intelligeres Deum suscitasse seruum tuum Ieroboam contra te, qui tandem sub filio tuo Roboam se fecit regem Israel, siue decem tribuū, duasq; tantùm tribus Iuda & Beniamin Roboamo reliquit. Vnde factum est *imperium bipartitum*, vt scilicet alij essent reges Israel, alij reges Iuda; & *ex Ephraim* imperaret *imperiū durum*: Ieroboam enim prognatus ex tribu Ephraim

B constituit regnum Israel durum, græcè ἀπειθῆ, id est rebelle, contumax; quia pertinaciter reges Israel vsque ad vltimum rebellarunt Roboamo & regibus Iuda, suumque regnum & schisma mordicus tutati sunt & propugnarunt.

Quocirca Vatabl. vertit: *offensam contraxisti liberis tuis, & ex stultitia tua cepisti dolorem: vnde bipartitò durissum est imperium, regnumq; rebellionis ortum ex Ephraim*; alij sic, *vt adduxeris iram in liberos tuos, & compunctus fueris in amentia tua: & imperiū fuerit diuisum, & ex Ephraim principatum obtinuerit regnum contumax.* Historia rei gestæ fusè narratur 3. Reg. 11. & 12. Græca Romę correcta pro *cōpunctus fueris*, legūt in prima persona, *cōpunctus sum in stultitiâ tua*, quasi sint verba Siracidis dolētis de lapsu Salomonis. Rursum pro *imperium bipartitū*, legit Noster cū Græcis passim δίχα νεμηνία: Complut. verò legunt δίχα νεμηνίᾳ, vnde vertunt, *vt fieres sine imperio* (δίχα enim significat *duplex, bipartitū*, & cū genitiuo significat *sine, absque:*) quia cùm Roboam Salomonis filius perdidit decem tribus, & tantùm seruauit sibi tribum Iuda cum Beniamin; potiori regni parte, adeoq; regno quasi exutus est. Deniq; Syrus vertit *ad inducendā* (vel *inducendo*) *iniquitatē super filios filiorum tuorum, vt ingemiscant super cubili suo, vt diuisi sint in duo regna, de domo Ephraim regno Ethnico* (sic & Arabicus) vel *stulto.*

C

Vers. 24.

DEVS AVTEM NON DERELINQVET MISERICORDIAM SVAM, ET NON CORRVMPET, NEC DELEBIT OPERA SVA, NEQVE PERDET A STIRPE NEPOTES ELECTI SVI: ET SEMEN EIVS QVI DILIGIT DOMINVM, NON CORRVMPET] q. d. Deus licèt iratus Salomoni & posteris eiusdem eos prorsus non abiicit à regno, sicut abiecit posteros Saulis, sed misericordiam Dauidi promissam præstabit, *nec*

D *delebit opera sua*, putà pacta & promissa de perpetuando in eius stirpe regno inita: vnde *non perdet à stirpe*, id est, stirpitus & radicitus non euellet nec disperdet *nepotes electi sui*, putà Dauidis, *& semen eius qui diligit*; græcè, *qui dilexit Dominum* EX toto corde, eiusdem scilicet Dauidis, *non corrumpet*; sed faciet vt eius posteri perpetua successione regnēt in tribu Iuda, quæ omnium tribuum erat præcipua, regalis, maxima & fortissima; idque faciet propter Christum ex Dauide & tribu Iuda nascicturum, in quo regnum Dauidis perpetuabitur in omnem æternitatem. Imò ea de causa permisit Deus in pœnam peccatorum Salomonis, decem tribus subducere, se à tribu Iuda & regno Salomonis, vt tribus Iuda à ceteris separata meliùs & puriùs vni Deo seruiret, ac Christum sibi promis-

Cur Deus diuiserit duas tribus à decem.

ſum ſola poſſideret, certoque ex ſe prognatum iuxta promiſſa Dei Dauidi factæ aliis tribubus & gentibus teſtaretur & demonſtraret. Quare hæc miſericordia non tam ad Salomonem, quàm eius miſertus ſit Deus, eumque ſaluarit, vt aliqui volunt, quàm ad eius poſteros, vt illi in regno ſuccederent, permiſit eique præſtita eſt propter merita, non Salomonis, ſed Dauidis. Vnde Vatabl. vertit, *non tamen omiſit miſericordiam ſuam Dominus, nec ex operibus ſuis diſperdidit: neposes electi ſui haudquaquam abolent, nec progeniem amatoris ſui* (Dauidis) *ſuſtulit; ſed dedit Iacob reliquias, & Dauidi radicem ex ipſo*, quod vltimum ita vertit Mutter, *dedit autem reliquum Iacob, & Dauid de ipſa ſtirpe*; Syrus, *atqui Deus non derelinquit miſericordiam ſuam, & non proiicit verbum ſuum ſuper terram, & non perdet ſemen amicorum ſuorum, & filios iuſtorum ſuorum non contumabit: & dabit liberationem Iacob, & Dauidi regnum magnum*, id eſt maximum.

Vers.25. DEDIT AVTEM RELIQVVM IACOB, ET DAVID DE IPSA STIRPE] Pro *reliquum* græcè eſt καταλειμμα, id eſt reliquiæ, ſiue ſtirps & proſapia ſuperſtes. Por ò *Iacob & Dauid* iunt datiui caſus vt patet ex Græco articulo τῷ. Senſus ergo eſt, q d Ex miſericordia Dauidi, de eius ſtirpe regali perpetuanda à Deo promiſſa, factum eſt vt Deus, licet iratus ob idola Salomonis & Iſraelitarum, tamen ob fidem datam Iacobo & Dauid, Iſraelem non prorſus abiiceret, ſed ex eo ſeruaret ſibi tribum Iuda, in qua continuò regnarent reges fideles prognati ex ſtirpe Dauidis.

Alludit ad 2.Reg.7 & Pſ.88.v.31. *Si derelinquerint filij eius legem meam, & mandata mea non cuſtodierint, viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo, &c. & quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Semel iuraui in ſancto meo, ſi David mentiar: ſemen eius in æternum manebit, & thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo.* Quæ omnia inchoatè impleuit Deus in nepotibus & poſteris regibus ex Dauide prognatis, perfectè verò in Chriſto Dauidis pariter filio: cuius regnum abſolutè eſt æternum, ſplendidiſſimum & glorioſiſſimum.

Vers.26. ET FINEM HABVIT (græcè, ἀπεκόπη, id eſt, *requieuit*) SALOMON CVM PATRIBVS SVIS. Vers.27. ET DERELIQVIT POST SE DE SEMINE SVO GENTIS STVLTITIAM (Syrus, *multiplicantem ſtultitiam*,) Vers.28. ET IMINVTVM A PRVDENTIA (Syrus *expertem ſcientiæ*, Vatabl. *inopem mentis*; græcè, ἐλαττούμενον συνέσει, id eſt *deſtitutum intelligentia*) ROBOAM, QVI AVERTIT (Vatabl. *alienauit*) GENTEM CONSILIO SVO] Græcè ἀπέστησεν λαόν, id eſt, *deficere fecit populum & apoſtatare*, tum à cultu Dei, tum à Regno Dauidis; magna enim fuit inſipientia Roboami, vt, cùm inaugurandus eſſet rex, ac ad feliciter inchoandum regnum deberet benignitate & clementia ſibi conciliare animos populi, ipſe ſua duritie & inclemencia eumdem prorſus à ſe auerteret, adeò vt decem tribus abalienatæ nouum regem ſibi conſtituerint Ieroboam. Sed audi ſtultitiam Roboami omiſsâ ſententiâ ſenum, ex iuuenum ſtultorum conſilio populo inſultantis: *Pater meus aggrauauit iugum veſtrum, ego autem addam iugo veſtro: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem eadem vos ſcorpionibus*, 3.Reg.12.v.14. Quæ maior ſtultitia? quæ maior barbaries?

Nota: τὸ *derelinquit poſt ſe*, ſignificat Salomonem A cauſam fuiſſe ſtultitiæ Roboam, omniumque malorum quæ ex ea ſecuta tantum, quia ſtultitiam Salomonis patris voluit Deus punire per ſtultitiam Roboami, vt per eam decem tribus ab eo auelleret, vti ipſe per Ahiam prophetam ſe facturum prædixerat 3.Reg.11.v.31. tum, quia Salomon ſtultitiam ſuam exemplo ſuo docuit & impreſſit Roboamo: Salomò enim cùm præter 300. concubinas, 700. haberet reginas, quarum ſingulas regio ſplendore, pompa & magnificentia æquabat ac in equis, curribus, ſtipatoribus, fabricis, cæteriſque eſſet ſplendidiſſimus; Roboam hanc patris pompam & magnificentiam imitari voluit. Quare cùm pater ob hanc magnificentiam grauia populo onera & tributa impoſuiſſet, ipſe maiora eidem imponere voluit; indeque orta eſt populi B rebellio & ſchiſma. *Stultitia Roboam. Primo.*

Rurſum ſtultitia Roboam liquet ex eo, quòd in religione & moribus euaſerit tandem corruptiſſimus; vt eius tempore vniuerſum regnum corruptiſſimè vixerit, vt patet 3.Regum 14.v.22. *Fecit*, inquit, *Iudas malum coram Domino, & irritauerunt eum ſuper omnibus, quæ fecerunt patres eorum in peccatis ſuis, quæ peccauerunt: ædificauerunt enim & ipſi ſibi aras & ſtatuas: ſed & effeminati fuerunt in terra, fecerunt q; omnes abominationes gentium.* Potrò nõ ſolùm peccaſſe (quod multorum aliorum fuit) ſed etiam non pœnituiſſe, (quod obſtinatiſſimæ impietatis fuit) colligitur ex 2.Paral.12.v.14. vbi illius geſta hac clauſula concluduntur: *Fecit malè & non præparauit cor ſuum vt quæreret Dominum*, quod ad extremam impœnitentiam & damnationẽ referendum cenſet Abulenſis ibid.v.21. Cuius etiam impietatem exaggerat incredibilis illic affectus & amor, quo Maacham vxorem proſequebatur, impiiſſimam feminã & principem in ſacris Priapi, vt ſcribitur 3.Reg.15.v.13. & 2.Paral.11.v.2. tum quod ſcribit Ioſephus 8 Antiqu.c.3. cum videret regni ſui tanta incrementa, factum fuiſſe contemptorem veræ religionis, ita vt etiam populum in imitationem ſui pertraheret, ne iuſtitiæ ſtudiis regem ſuum offenderent; ita Pineda lib.7. de Rebus Salom.c.24.n.7. C

Addunt aliqui, Roboam fuiſſe imminutum prudentia & cerebro, eò quòd à Salomone genitus ſit anno ætatis vndecimo vel duodecimo, vt ait S.Hieron. epiſtola ad Vitalem: illa enim ætas, cùm ſit imbecillis & inualida, facit vt filius quem gignit, ſit imbecillis pariter & inualidus tum corpore, tum mente & animo. Verùm longè probabilius eſt Roboam genitum à Salomone non 12. ſed 18. circiter ætatis anno, ac ſequ. anno 19. vel 20. cœpiſſe Salomonem regnare, tumq; peregiſſe iudicium illud prudens in lite meretricum 3.Reg. c.3.v.16. quod ſanè oſtendit eum maturæ fuiſſe ætatis & iudicij (eſto S.Ignatius epiſt.ad Magneſian. cenſeat illum hoc iudicium peregiſſe anno ætatis octauo.) Videtur ergo Salomon regnum iniiſſe anno ætatis 20. eumq; regnaſſe annos 40. obiiſſe anno ætatis 60. Nam 3.Reg.11.4. dicitur mortuus ſenex: Roboam autem ei in regno ſuccedens erat 41. annorum; natus ergo fuit anno ætatis Salomonis 18. vel 19. ita Abulenſ. in 3.Reg. c.11.qu.14. Caietan. ibidem, ac Pineda lib.7. de Rebus Salom.c.24. in fine: D *Tertia.*

Vers.29. ET IEROBOAM FILIVM NABAT (repete, *derelinquit poſt ſe* Salomon) QVI PECCARE FECIT ISRAEL ET

ET DEDIT VIAM PECCANDI EPHRAIM, ET PLVRIMA REDVNDAVERVNT PECCATA IPSORVM] q. d. Salomon suis peccatis meruit, vt Ieroboam à se euectus sibi rebellaret: moriens ergo hunc sui & Roboami æmulum, rebellem & hostem reliquit, qui à decem tribubus Rex Israelis constitutus fecit vitulos aureos, quos in Dan & Bethel collocans Israeli adorandos proposuit, itaq; *dedit viam peccandi Ephraim*, id est Israeli, siue decem tribubus: in hisce enim præcipua & regalis, ceteraturnque caput erat tribus Ephraim. Ex quo plurima idololatriæ, gulæ, luxuriæ, omnisque vitij peccata redundauerunt. Nam vt ait Sapiens c. 14. v. 27. *Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium, & finis.* *Viam* vocat occasionem & materiam peccandi, putà fabricam idolorum siue vitulorum. Dicit tamen; *viam*, quia collocando eos in Bethel & Dan, docuit eos viam idola colendi, mirorum viam eundi in Dan & Bethel ad petendam opem deorum quos ibi collocarat. Alludit ad 3. Reg. 12. v. 29. *Posuitque vnum in Bethel & alterum in Dan: & factum est verbum hoc in peccatum: ibat enim populus ad adorandum vitulum vsq; in Dan.* Porrò causa cur hos vitulos fabricarit, significatur ibidem v. 26. *Dixit q, Ieroboam in corde suo: Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid si ascenderit populus iste vt faciat sacrificia in domo Domini in Ierusalem, & conuertetur cor populi huius ad dominum suum Roboam regem Iuda, interficientq; me, & reuertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit duos vitulos* (imitat Apis, siue bouis Ægypti; quem Hebræi coluerunt in Ægypto, & postea in deserto, vti dixi Exodi 32. v. 4.) *aureos, & dixit eis: Nolite vltrà ascendere in Ierusalem: Ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.*

Ieroboam erga idololatras Israelitas.

Fuit ergo Ieroboam princeps politicorum, qui, vt statum suum iniustum vel rebellionem stabiliant, mutant fidem & religionem; ne populus per vetam religionem conscientiæ stimulis actus, redeat ad priorem legitimum principem. Sed Deus, qui capit prudentes sæculi in sua astutia, effecit, vt hoc ipsum quod Ieroboam censebat esse regni sui fulcrum, fuerit eiusdem ruina & euersio: ob hanc enim idololatriam à se inuectam, ipse cum tota familia fuit exesus radicitus, vti ei comminatus fuerat Elias Propheta 3. Reg. 14. 14. Vera erga religio stabilit regnum, falsa illud euertit. Eadem causa iam agitur in Anglia, Scotia, Hollandia, idemque sequetur effectus. Porrò Syrus sic vertit, *& non sit memoria ipsi Ieroboam filio Nabat, qui peccauit & peccare fecit Israel, & dedit domui Ephraim offendiculum, ad abducendos eos captiuos à regione sua.*

Fuit politicorum princeps.

VALDE AVERTERVNT (peccata iam dicta) ILLOS A TERRA SVA] q. d. Peccata idololatriæ & reliqua inde exorta, expulerunt Israelitas à terra sua: Deus enim primò per Assyrios, deinde per Babylonios, eos ob scelera terrâ sanctâ velut ea indignos, eamque suis sceleribus contaminantes, expulit. Vnde Græca hæc cum præcedentibus connectentes, sic clarè habent: *Peccata ipsorum multiplicata fuerunt valdè, sic vt abegerint eos à terra sua*; vide historiam 4. Reg. 17.

VERS. 30.

ET QVÆSIVIT OMNES NEQVITIAS, VSQVE DVM PERVENIRET AD ILLOS DEFENSIO, ET AB OMNIBVS PECCATIS LIBERAVIT EOS] *Quæsiuit*, sicut Israel seductus à Ieroboam: græcè est ἐξεζήτησεν, id est, *exquisiuerunt*, scilicet Israelitæ: idem ergo est lensus, scilicet, quasi dicat, Apertâ per Ieroboam viâ peccati & idololatriæ, populus regem suum sequens, & erga nouos deos inflammens adinuenit noua idola, nouos ritus sacrilegos, noua scelera.

VERS. 31.

Quæres quænam est *defensio* quæ stitit hasce Israelis nequitias. Primò, Lyranus accipit liberationem Hebræorũ à Babylone factam à Cyro; vel, vt alij, ab Artaxerxe Longimano, qui anno septimo regni sui misit Eldram, 1. Esdr. 7. & seq. & anno vigesimo Nehemiam in Ierusalem, ad eam reædificandam, Nehemiæ c. 1. & seqq. Iudæi enim Babylone redeuntes in Ierusalem, redierunt pariter ad cultum Dei cultum & pietatem. *Defensio quæ? Resp. Primo.*

Secundo, Rabanus & Dionys. per *defensionem* accipiunt redemptionem fidelium factam per Christum: Christus enim nos liberauit à peccatis omnibus. Verùm hic sensus est allegoricus potiùs quàm literalis. *Secundo.*

Tertiò, ergo melius Palæus, q. d. Ephraim involutus est omnibus iniquitatibus idolorum, donec veniret Elias (de quo Auctor statim dicet) qui Dei causam defendit facto miraculo ignis holocaustum absumentis, ac ita liberauit populum à peccatis idolorum: nam videns miraculum illud dixit: *Dominus ipse est Deus*, &c. Historiam habes 3. Regum 18. Porrò vocatur miraculum illud *defensio*, scilicet quia Deus, ac eius lex atque religio ab Elia defensa sunt, & vera ac sancta demonstrata. Vnde Syrus vertit, *& multiplicauit peccata eorum valdè, & de omnibus nequitiis consilium peruersum est ab eo, donec surrexit propheta similis igni*; putà Elias. *Tertiò.*

Verùm Nota. Pro *defensio* græcè est ἐκδίκησις, id est, *vindicta*, vltio: sic enim antiqui *defendere* dicebant pro vlcisci, vti ostendi Rom. 12. 19. ad illud, *Non vos defendentes*, id est vindicantes, *charissimi*. Sic Gellius lib. 9. c. 1. *defendo* sumit pro arceo, depello, citatque illud: *Claudius hostes facilè à pomis defendebat*, id est, depellebat. Græca ergo sic habent: *Omnem malitiam exquisierunt, donec ira & vltio veniret super eos.* Hæc vltio etiam competit Eliæ: ipse enim vltus est iniurias Dei occidendo omnes prophetas Baal (vnde de eo subdit c. 48. 7. *Qui audiuit, &c. in Horeb iudicia defensionis*: græcè, ἐκδικήσεως, id est, vltionis) itaque populum peccatis idololatriæ liberauit, 3. Regum 18. 40. Sed inchoatè dumtaxat: nam mox per Achab, Iezabel, aliosque impios reges, populus impulsus ad idola rediit.

Quartò, igitur plenè & perfectè, *defensio*, id est vltio, hæc fuit captiuitas Assyriaca & Babylonica, de qua sermo præcessit. Vnde ex Græco hæc omnia sic clarè vertas cum Vatablo & aliis, *ergo multiplicata sunt peccata eorum adeò, vt eos pellerent terra sua, quia omne scelus exquisierunt, donec indignatio inuaderet eos, & vltio per quã omnia peccata luerent.* Sensus ergo est, ait Iansenius, Israel à Ieroboam malè edoctus *quæsiuit omnes nequitias*, hoc est, studiosè quasuis peregit, donec à Deo eorũ nequitiis prouocato, nec ampliùs ferre volente, perueniret super illos Dei vindicta, qua Deus defendit se, & ita vltus est de iniuria sibi ab eis illata, quæ defensio & vltio liberauit eos ab omnibus peccatis: hoc est, finẽ imposuit eis peccandi, vt ampliùs in sua terra Deum suis peccatis prouocare non possent, quas tam studiosè ibi sectati sunt & exquisiuerunt. *Quarto.*

Quinto gressus.

Verùm,quia hæc non fuit tam liberatio,quàm punitio & perditio Israel tantum,hinc *tò liberauit* sic melius exponas, qd. Deus Iudæos (quibus multi ex decem tribubus commisti fuêre) vicissim, punientisque captiuitate Babylonica, liberauit eos ab omnibus peccatis;tum,quia abstulit eis idola; aurum & argentum, quæ eis fuerant occasio idololatriæ,gulæ,luxuriæ, aliorumque scelerum: tum; quia Iudæi videntes se à Deo puniri & transferri in Babylonem, ad mentẽ & ad Deum redierunt; supplicesque peccatorum veniam & opem postulârunt: adeoq; hac vltione Dei admoniti respuerunt,vt,cùm antea in idola essent promissimi, post captiuitatem tamen Babylonicam planè mentem mutarint, nec deinceps idola vlla coluerint, saltẽ publicè & communi consensu. Vnde moraliter dicas, quàm vtilis sit vindicta & vltio, tum Dei tum principum Deum imitantium: hæc enim sui terrore tollit peccata, ab eisque populum liberat. Quocirca Psaltes impiis eam optat, dicens: *Imple facies eorum ignominia,& quærent nomen tuũ*, Ps.82.17. Et Sapiens c.14.7. *Benedictũ est lignũ per quod fit iustitia.* Quod ergo virga est puero, cauterium morbo,lima ferro,flagellum equo,stimulus boui,hoc peccatori est pœna & castigatio, de qua re plura dixi Exodi 32.27.& sequ. Num.25.v.8. & alibi.

CAPVT QVADRAGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENcomium Eliæ vsque ad v.13. inde Elisei vsque ad v.19. inde Ezechiæ vsque ad v.23. inde Isaiæ vsque ad finem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Eliæ.

Vers.1. ET surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat.

2. Qui induxit in illos famem, & iritantes illum inuidia sua pauci facti sunt, non enim poterant sustinere præcepta Domini.

3 Verbo Domini continuit cælum,& deiecit de cælo ignem ter.

4.sic amplificatus est Elias in mirabilibus tuis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi?

5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in verbo Domini Dei.

6 Qui deiecisti reges ad perniciem & confregisti facilè potentiam ipsorum & gloriosos lecto suo.

7. Qui audis in Sina iudicium, & in Horeb iudicia defensionis.

8. Qui vngis reges ad pœnitentiam, & prophetas facis successores post te.

9. Qui receptus es in turbine ignis,in curru equorum igneorum.

10.Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor patris ad filium,& restituere tribus Iacob.

11. Beati sunt, qui te viderunt. & in amicitia tua decorati sunt,

12.nam nos vita viuimus tantùm,post mortem autem non erit tale nomen nostrum.

VERS.1. ET SVRREXIT ELIAS PROPHETA QVASI IGNIS, ET VERBVM IPSIVS QVASI FACVLA [græcè λαμπὰς,id est fax,facula funalis,candelabrum, lumen funale,splendor, ARDEBAT] Græcè ἐκαίετο, id est,*ardebat & vrebat*. Vnde Complut. *verbum ipsius quasi fax vrebat*; Vatabl. *porrò Elias propheta veluti ignis est exortus, sermo eius instar facis flagrantis*; Syrus,*surrexit propheta similis igni,& verbum eius ardens quasi clibanus succensus.* Sequitur Siracides ordinem temporum: post Salomonem enim inter illustres Israelis viros & heroës eminuit Elias, qui idololatriam & impietatem per Salomonem inuectam & per Ieroboam propagatam,tuo zelo & animi robore restrinxit: ad hoc enim eum Deus excitauit,tantoque spiritu dotauit. Hoc significat *tò surrexit*. Sicut ergo c.47.v.1. dixit: *Et surrexit Nathan propheta in diebus Dauid*; sic hic ait, *Et surrexit Elias propheta quasi ignis*,quod enim Nathan fuit Dauidi,hoc Elias fuit Iotaphat & regibus Israel, Isaias Ezechiæ. & Ieremias Iosiæ: qui ideircò per hos Prophetas celebres & illustres euaserunt.

Sensus ergo est q.d.Deus excitauit Eliam,qui zelo Dei veræq; religionis in corde ardebat quasi igne, ideoq; verbum oris ipsius ex corde igneo promanans,erat quasi fax ardens & incendens auditores, obedientes quidem charitate & amore Dei, inobedientes verò igne cælesti consumens. Zelus enim Eliæ plures idolatras occidit quàm conuertit: occidit enim 850.ariolos, magos & pseudoprophetas, longè plures occidit fame triennali,de qua v.sequ. Fuit enim in Elia magis zelus iustitiæ & vindictæ ad perdendos impios, quam clementiæ & charitatis ad eos conuertendos:hic enim seruabatur Christo & Apostolis in lege gratiæ. Vnde cùm Ioannes & Iacobus instar Eliæ vellent Samaritas, eò quòd nollent Christum recipere, perdere igne, ac dicerent Christo: *Domine vis dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?* Christus increpauit illos,dicens: *Nescitis cuius spiritus estis: Filius hominis non venit animas perdere,sed saluare*, Lucæ 9.v.54.

Elias ergo compararur igni & faculæ, Primò, quia ardebat charitate Dei, eamque docendo & prædicando alios accendebat, itaque eos in veri Dei fide,cultu & amore continebat;vel,si ad Baal & idola deflexillent, ad Deum verum conuertebat. *Elias similis igni. Primo.*

Secundò,quia flagrabat zelo honoris Dei, idcoque *Secundo.*

eoque iuſtitiæ & vindictæ ; ad exterminandos idololatras, Deo iniurios.

Tertio. Tertiò, quia in verbis & operibus erat efficax; adeò vt ea per miracula exequeretur & faneiret quocirca adeò ardentia fundebat verba, vt flammas eructare videretur: non enim inflantia erant, ſed cunctos inflammantia. Similis fuit vox S. Ioannis Baptiſtæ, qui proinde dicitur veniſſe in ſpiritu & virtute Eliæ. Hinc Elias, vel, vt Hebræi dicunt, Eliabu, hebraicè idem eſt quod אל יה *el Iah* id eſt, *fortis Deus*, ait S. Hieron. vel אלי *eli*, id eſt, *fortitudo mea*, eſt יה *Ia* vel *Iehova*, id eſt *Deus*. Diuinâ enim fortitudine & omnipotentiâ armatus confregit Baalitas, domuit Achab cum Iezabele; cælo & terræ imperauit, ad tot tantaque miracula patranda.

Quarto. Quartò verbum Eliæ vocant *faculæ*, quia ignem apud Idololatras excitauit incendium, tum ſterilitatis & famis, quo plantas hominesque arefecit & exuſſit: tum ignis, quem è cælo in idololatras euocauit. Ita ſe explicat Sirachides dum ſubdit: *Qui induxit in illos famem.* Et mox: *Verbo Dei continuit cælum, & deiecit de cælo ignem ter.* Ita S. Chryſoſt. homil. de Petro & Elia recens edita, ſterilitatem hanc & famem vocat febrem, quæ inſtar ignis æſtuare facit hominem. *Videtis*, inquit, *exuſtus ſermo eius, tum ſubitò mutatus aër, cælum æneum factum: ideoque, ſermo in terræ viſcera tanquam febris incubuit; & è veſtigio exaruerunt omnia, omnia ſolitudine ac veſtitate horruerunt, herbæ ſiccatæ ſunt, plantæ ſimul & arbores*, &c.

Elias ignis nutritus quatenus? Tradit S. Epiphanius in Vitis Prophet. in Elia, Eliam flamma fuiſſe enutritum in ſignum ardentis eloquij eius: non quòd verè flamma fuerit enutritus (hoc enim eſt impoſſibile) ſed quòd flamma lamberet eius vultum & os, in illudque videretur ingredi, illumque cibare & paſcere. Sic & Dorotheus in Synopſi: *Cùm naſciturus*, inquit, *eſſet Elias, pater eius Sabacha vidit illum ab angelis albicantibus ſalutari; & ignis tanquam faſciis involui, & flamma ignis velut cibo ali. Et Ieroſolymam profectus vè iſtam indicauit, dictumque illi eſt ex oraculo, ne timeret: fore enim vt puer naſciturus in lucem haberet, & quæ diceret firmam ſententiam haberent, indicaretque Iſraelem in gladio & igne.* Simili modo S. Dominicus Patrum Prædicatorum fundator, quaſi ævi ſui Elias, matri præmonſtratus fuit per faculam ardentem: ipſa enim grauida viſa eſt ſibi videre ſe vtero geſtare catulum, præferentem ore facem ardentem, quæ totum orbem illuminabat pariter & accendebat. Viſionem probauit euentus: ipſe enim per ſe ſuoſque affectus fuit fax, id eſt, lux & ardor ſæculi ſui & ſequentium. Sic hoc ævo S. Ignatius fundator Soc. Ieſu, ignem ſacrum quo ardebat, omnibus aſpirabat, ſuiſque quos in varias oras mittebat, dicebat: *Ite incendite orbem*, non ardore, ſed amore.

& S. Dominicus.

Allegor. Elias typus Apoſtolorum in linguis igneis. Allegor. Elias ardens vt ignis, repræſentabat Apoſtolos, corde igneo & linguis igneis à Spiritu ſancto acceptis in Pentecoſte, euangelizantes toto orbe magnalia Dei & Chriſti. Vnde de iis dixerat Chriſtus: *Ignem veni mittere in terrã, & quid volo niſi vt accendatur?* Lucæ 12.49 Hinc Cherubini ſtipantes currum gloriæ Dei, luere ignei, Ezech. 1. 13. *Aſpectus eorum*, inquit, *quaſi carbonum ignis ardẽtium, & quaſi aſpectus lampadarũ.* Vnde S. Chryſoſt. homil. 4. in Acta: *Sicut ab igni*, inquit, *quotquot volet aliquis lucernas accendit, nec ignis imminuitur: ita & in*

A *Apoſtolis tunc temporis accidit. Non enim per ignem tãtum gratiæ largitas demonſtrabatur, ſed vnuſquiſque ſpiritus fontem accepit.* Et inferiùs: *Sicut igneus homo ſi in medias incidat ſtipulas, nihil lædetur, ſed magis vim exeret ſuam: nec enim ille quidquã patitur mali, ſed quæ his reluctantur ipſi ſeipſos perdunt. Ita nunc euenit. Imò potiùs ac ſi quis ignẽ geſtans luctetur tam in qui portas ferunt: itidem & Apoſtoli illos adorti ſunt multa cum fiducia*, &c. q.d. Sicut ignis non lædit à fœno, ſed illud lædit ignis; ſic Apoſtoli à Gentibus perſequentibus nihil paſſi ſunt, ſed eos potiùs ſibi ſubiugarunt, & igne ſuo diuino inflammarunt. Talis fuit S. Paulus, qui inſtar ignis cæleſtis ſiue fulguris, imò inſtar Seraphini, tot vrbes, tot gentes, tanta terræ marisque ſpatia celerrimè prouolauit, conuertit, accendit. Præclarè igitur S. Chryſoſt. homil. de laudibus S. Pauli: *Paulus*, ait, *in terra gradiens ſit ſe agebat in cunctis, quaſi angelorum ſocietate frueretur. Nam poſſibile adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantiſque fragilitatibus ſubditus, in nullo inferior ſupernis virtutibus apparere certabat. Nã & tamquam pennatus totum docendo peruolauit orbẽ, & velut incorporeus labores omnes periculaque contempſit, & quaſi iam cælum poſſidens cuncta prorſus terrena deſpexit; & tamquam cum ipſis iam incorporeis degeret, ita ſuæ mentis intentione vigilauit: & angelis quidẽ ſæpe diuerſarum gentium cura commiſſa eſt, ſed nullus eorum ita creditum ſibi gubernauit populum, vt Paulus vniuerſum gubernauit orbẽ. Michaël gens commiſſa eſt Iudæorum, Paulo verò terræ ac maris, atque vniuerſi orbis habitatio.* Et mox: *Quamodo non admirabile hoc atque improviſum videtur? cum ex terrena lingua ſermo proſiliens mortem fugat, peccata diſſolvit, tenebras tacitatis illuminat, & mutatione miriſica terram convertit in cælum.*

B

C Elias igitur fuit typus Apoſtolorum, qui quaſi ſagittæ igneæ fuerunt, ex arcu Chriſti crucifixi validiſſimè tenſo eiaculatæ, orbem ferientes & accendentes amore Dei, iuxta illud Pſ. 7. 14. *Sagittas ſuas ardentibus effecit.* Vbi S. Auguſt. *In hoc arcu*, ait, *fortitudine veteris teſtamenti, quaſi nervo quodam, duriſtæ veteris flexa & redomita eſt. Hinc tamquã ſagittæ emittuntur Apoſtoli, qui divina præconia iaculantur: ſagittas ardentibus operatus eſt, id eſt, qui percuſſi divino amore flagrarent. Quæ enim alia ſagitta percuſſa eſt quæ dicit: Vulnerata charitate ego ſũ?* Cant. 2. 5. & c. 5. 8. *Græca habẽt, Sagittas ſuas ardentibus operatus eſt. Latina, Ardentes ſine ipſæ ſagittæ ardeant, ſive ardere faciant, quod vnq; non poſſunt, niſi & ipſæ ardeant.* Et inferiùs: *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus vaſtatoribus, id eſt, quibus percuſſus atque inflammatus tanto amore ardeat regni cælorum, vt omnium reſiſtentiã, & à propoſito revocare volentiũ, linguas contemnas & perſecutiones deridas, dicens: Quis me ſeparabit à Charitate Chriſti?*

D

Tropol. Elias ſunt zeloſi. Tropol. Elias repræſentat viros zeloſos, reformationis & morum ſtudioſos ac præſertim feruentes doctores & prædicatores, qui ſuo ardore alios ſuccendunt, iuxta illud Ierem. 20. 9. *Factus eſt* (ſermo Domini) *in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſuſque in oſſibus meis: & defeci, ferre non ſuſtinens: nimirum:*

Ardeat orator ſi vult accendere plebem.

Verè S. Chryſoſt. homil. 1. ad Popul. *Sufficit*, inquit, *vnus homo zelo Dei ſuccenſus totum corrigere populum.* Id patuit in Elia, Eliſeo, Iſaia, Ioanne Baptiſta, aliisque Prophetis. Id patuit in S. Bernardo, qui vocatus à Deo ad Ordinem Ciſtercienſem, factus eſt ſicut ignis qui combuſſit ſilvam, & ſicut

ſicut flamma comburens montes, hinc inde priùs vicinora quæque corripiens, poſtmodum in vlteriora progrediens. Sic enim ignis, quem Deus accenderat in corde S. Bernardi, primò omnes fratres, deinde exteros plerosq; ad iuem Religionis votum capeſſendum inflammauit, adeò vt matres abſconderent filios, vxores detinerent maritos, amici amicos auerterent: quia voci eius Spiritus ſanctus tantæ dabat vocem virtutis, vt vix aliquis aliquem tene et affectus. Igitur S. Bernardus annos natus 22. cum ſociis triginta ingreſſus eſt Ciſtercium anno Domini 1113. vide Auctorem Vitæ eius lib. 1. c. 3. & ſequ. Idem patuit in S. Dominico, vt iam dixi, qui quaſi angelorum vnus omnes ad cælum voce, vita & exemplo vocabat, ac diuini amoris flamma abſorptus omnes eàdem accendere ſatagebat. Vnde rogatus à quodam, ex quonam libro tam ardentes conciones hauriret? reſpondit: Ex libro charitatis. Huic vni, inquit, ſtudeo, ex eoque verba non inflantia, ſed inflammantia depromo. Socius ei fuit S. Franciſcus, de quo S. Bonauent. in Vita eius c. 12. *Omnis ætas*, inquit, *omniſq; ſexus properabat virum nouum mundo celitus datum, & cernere & audire: erat enim verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omnũque mentes admiratione replebat. Propter quod omnes cuiuſcumq; conditionis, quos in aperto vel occulto reprehendebat, ſancta cum veneratione ſuſcipiebant & exaudiebant, vt interiùs compuncti, vel vitam componerent, vel timore & horrore correpti, contra corripientem inſurgere non auderent.* Ineo ergo impletum fuit illud Pſ. 96. *Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ.* Quocumq; enim S. Franciſcus diſcurrens diuertebat, velut fulgur commouebat incolas, velut coruſcatio illuminabat obuios, & velut ſagitta potentis acuta corda penetrabat; ita vt plurimi eius veſtigia ſequerẽtur, ceteri mores in melius cõmutarent. Eius enim ſanctitati ita radianti, verbiſque ignitis & miraculis adeò raris nullum pectus, quantumuis durum, reſiſtere poterat, quin molleſceret, & ignem diuinum ab eo affl.tum conciperet. Hoſce noſtro æuo ſecutus S. Ignatius fundator Soc. Ieſu, contra Lutherum Luciferi igne ardentem, ſurrexit quaſi ignis Spiritus ſancti, ignitoque eius ſpiritu frigida tam Catholicorum, quàm hæreticorum corda ſuccendit & igniuit. Elias igitur viuum fuit prædicatorum verbi Dei ſpeculum: ignea enim eius fuit mens, ignea lingua, ignea manus, quibus Iſraelem conuertit.

Præcepta concionandi data à S. Franciſco.

Audi aurea prædicandi præcepta ſuis concionatoribus à S. Francisco tradita in Opuſc. collat. 17. & in Annalib. Waddingi an. Chriſti 1220. n. 30. *Volo fratres chariſſimi, miniſtros verbi Dei tales eſſe, vt ſtudiis in eadem ſpiritualibus, nullis aliis officiis impediantur. Hirtum à magno illo Rege edocti ſunt ad edicta, quæ ex eius ore procedunt populo demandanda. Priùs ergo prædicator haurire debet ſecretis orationibus, quod poſtea ſacris offendat ſermonibus: priùs intus calefieri, quàm extrà verba proferre. Reuerendum ſanè eſt hoc officium, & qui illud adminiſtrent, ab omnibus reuerendi. Iſti vita ſunt corporis, impugnatores dæmonum, mundi lucerna. Laudandi ſunt prædicatores illi, qui pro tempore ſibi ſapiunt, ſibiq; guſtant: illi verò malè ſciunt diuidere, qui prædicationi totum, deuotioni verò nihil impendunt. Alij etiam plangendi ſunt, qui vendunt ſæpè, quod ſaciunt, oleo vanæ laudis.* Subdit deinde: *Officium prædicationis, fratres, patri miſericordiarum omni ſacrificio eſt acceptius, maximè ſi ſtudio foueris charitatis impenſum, vt ad id laboret prædicator magis exemplo quàm verbo, magis lacrymoſa prece quàm loquaci ſermone. Plangendus proinde prædicator tamquam vera pietate priuatus, qui in prædicatione non animarum ſaluti, ſed propriam laudem quærit, ſine quâ prauitate deſtruit vitæ, quod ædificat veritate doctrinæ. Præferendus huic eſt ſæpe ſimplex & elinguis, qui bono exemplo alios prouocat ad bonum. Donec ſterilis peperit plurimos, inquit Propheticè, & quæ multos habebat filios, infirmata eſt. Sterilis eſt pauperculus frater, qui generandi in Eccleſia filios non habet officium. Hic pariet in iudicio multos, quia quos nunc primatus orationibus conuertit ad Chriſtum, ſua gloria tunc index aſcribet. Quæ multos habet filios, infirmabitur, quia prædicator vanus & loquax, qui multis nunc quaſi ſua virtute genitis gaudet, cognoſcet tunc ſe nihil proprij habere in eis.*

Hunc concionandi modum à S. Franciſco didicit S. Antonius de Padua, qui proinde cũ flammis igneis pingi ſolet: nam quaſi alter Elias Spiritus ſancti igne ſuccenſus, ignitis ſermonibus vrebat frigida hominum corda, & à vitiis quibuſlibet ad virtutes traducebat. Vide Vitam eius c. 13. extat apud Surium die 13 Iunij. Qui ergo tales ſunt, vtique ſunt doctores & prædicatores Seraphici, imò Seraphini, quali fuit S. Bonauentura, cognomẽtus Doctor Seraphicus quia lectorem illuminando vt Cherubinus, inflammat pariter vt Seraphinus.

VERS. 4. QVI INDVXIT IN ILLOS FAMEM, ET IRITANTES (ita Romana & Græca: perperam ergo Ianſen. & alij legunt *imitantes*) ILLVM INVIDIA SVA PAVCI FACTI) aliqui legunt *tabeſacti*) SVNT: NON ENIM POTERANT SVSTINERE PRÆCEPTA DOMINI] Græca Complut. de more concila ſic habent, *& induxit in illos famem fortem, & zelo ſuo diminuit eos*; Roman. *pauco feſit eos*; Syrus, *defecit vel conſẽdit eos*; Vatabl. *famem grauem immiſit in eos, vehementiaq; ſua redegit ad paucos, quòd nõ poſſent ferre inſta Domini.* Græcè eſt τῷ ζήλῳ αὐτῶν ὀλιγοστοὺς αὐτοὺς, id eſt, *zelo ſuo redegit eos ad paucitate.* Noſter pro αὐτῶν legit αὐτὸν, id eſt, *ipſorum* vel *ſua*: Vnde zelum accepit pro inuidia, quia ipſi Iſraelitæ idololatræ perſequebantur Eliam, ipſiq; inuidebant poteſtatem inducendi famem, aliaque miracula patrandi, eò quòd famem eis induxiſſet. Senſus ergo eſt, q. d. Elias zelãs pro honore & cultu veri Dei ſua prece, imò iuſſu, clauſit cælũ ne plueret, itaq; ſterilitatem terræ & famem Iſraelitis idololatris induxit; tum, vt oſtenderet Dei veri potentiam ſupra idola & idololatras tum, vt potẽti vindicta plecteret eorum idololatriam & ſcelera. Ex hac fame Iſraelitæ idololatræ, qui iritabant & vexabant Eliam per ſuam æmulationem & inuidiã redacti ſunt ad paucos. Nam multi fame enecti periere, eò quòd nõ ſuſtinerent præcepta Domini de fuga idolorum, deque ſequendi veri Dei fide & cultu, quæ eis inculcabat Elias. Hiſtoria huius famis narratur 3. Reg. 17. 1. vbi Elias igneo ſuo zelo & fiducia in Deum imperans cælo: *Viuit Dominus*, inquit, *Deus Iſrael, in cuius conſpectu ſto, ſi erit annis his ros & pluuia, niſi iuxta oris mei verba.* Itaque clauſit cælum, ſtititque pluuiam, & famẽ induxit Iſraeli per tres annos: nam tertio anno monitu Dei cælum reſeruit, vt daret pluuiam copioſam; itaque pro fame rerum copiam induxit. 3. Reg. 18. 1.

Hoc

Miracula Elię. Primum.

Hoc est primum prodigium & miraculum, quod patrauit ignitus & thaumaturgus Elias, eoque fe Eliam, id est, fortitudine & efficacia Dei præditum, ac verbum suum instar facułæ potens esse, potenterque homines fame velut igne consumere, demonstrauit.

VERBO DOMINI CONTINVIT CÆLVM] q.d. Iussu Domini, siue iubens ex ore & potestate Dei, clausit cælum ne plueret super terram, vti iam dictum est, idque tribus annis & mensibus sex, vti ait Christus Lucæ 4. v. 25. & S. Iacob. c. 5. 17. Pro *continuit*, græcè est ἀνέχεν, quod Romana vertunt, *continuit*; Vatabl. *inhibuit*; Complut. *sustinuit*, id est, sursum extulit & eleuauit, vel eleuatum continuit & prohibuit cælum ne plueret. Est catachresis: nam etiam Hispani, cum vehemens imber cælo depluit, dicunt cælum deorsum venire, siue descendere, non in se, sed in suo effectu, scilicet pluuia. Audi S. Chrysost. serm. 2. de Elia to. 1. *Cùm Elias Propheta sanctissimus populum prauaricatum aspiceret, unumq; Baal & lucos despecto Domino coli à sacrilegis permideret, eumque creatore despecto figmentis sese nemoribusque omnis populus addixisset; zelo Dei commotus, Iudæam terram sterilitatis sententia, & pluuiarum sterilitate addixit. Tum subito anhelat terra, siccatur cælum, siccant amnes, fontes arescunt, omnis humor imo petit, supera desiit: aër fervet, serenitas torquet, tranquillitas pœna est: æstuant nubes, dies arescunt: sata torrentur, arbusta ægrotant, prata deficiunt, membra languent, campi ciuuant, qualibet terra, herbas quas produxit interimit, tam Dei universa creatura tefiatur. Molesta est fames, ubi quod esurit necessitas, deesse nouerit.* Et mox: *Ebeo altior mundo, proximus cælo, montis habitaculo, & Deo colloquio frueretur, ne illorum pœnam despiceret, quorum scelera videre non posset.* Et inferius: *Denique stabat Elias medius inter Deum & populum. Stabat inquam inter sacrilegos sanctus, inter peccatores iustus, inter profanos deuotus, aduocationem cunctis populis præsiturus: obsurgat populum, exorat Deum, iram Domini auertit, & errantem populum à Dei cultura ad Dei lætitiam reuocauit. Coniungit Dominum populo, & Deo populum. Fit per Eliam una concordia inter Deum & hominem, inter populum & genitorem; & vt vniuersi dicerent, Verè Dominus Deus ipse est Deus, clauis cæli sit sermo Eliæ sanctissimi: iubet enim, & clauditur: orat postmodum, & aperitur.*

ET DEIECIT DE CÆLO IGNEM TER] Ita Romana & Græca. Perperam ergo Iansen. & alij pro *ter* legunt *terræ*; quod Palacius sic explicat, quasi ignis hic de cælo venerit ad Eliam in monte, Elias deinde ignem hunc rotarit in terram, vbi milites erant cum capturi; vnde ait, *deuexit à se ignem terræ*, id est, in terram. Verùm, vt dixi, legendum est *ter*, non *terræ*. Vatabl. *ignem de cælo ter deduxit*, nimirum bis in duos pentacontarchos, siue quinquagenarios, quos submiserat Ochozias, vt Eliam caperent, & ad se perduecrent, 4. Reg. 1. 10. & tertiò quando certauit contra Prophetas Baal: ignem enim cælitus in victimam suam deuocato & delapso, eos vicit, itaque veri Dei metum & cultum demonstrauit, ac Prophetas Baal occidit, 3. Reg. 18. 38. Vnde Syrus vertit, *& descendere fecit tribus vicibus ignem de cælo, super altare, & super homines impios.*

Secundum. Secundum est hoc potens prodigium Eliæ, quo Elias igneus cælo quaquauersum dominatus est, eiusque naturam quasi suspendit & inuertit: cùm enim cælo naturale sit dare pluuiam: ipse eam inhibuit, vimque pluendi in cælo stitit: ex aduerso cùm ignis è cælo non descendat, sed potiùs in cælum ascendat, ipse tertiò fecit ignem de cælo in terram descendere. Elias ergo fuit ignipotens, imò cælipotens.

Idem faciet in fine mundi quando redibit cum Henoch, vt certet contra Antichristum, eiusque asseclas: hos enim ipse efficaci & ardenti ratione & oratione conuincet, ac simul igne in eos immisso comburet, iuxta illud Apocal. 11. 5. *Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum; & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint.* Vide quę ibidem annotaui.

Quis ergo resistat Eliæ, qui ore non verba, sed fulmina vibrat, vt sciat ante se victorem, quàm beneficatorem? Præsta quippe flammarum, triumphi sunt: quorum pompa lux est, quorum plausus fragor incendij. Hic impletum est illud Zachar. 2. 5. *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius.* Quid tui metuat ab hostili ferro, quem cælestis ignis tuetur? Quid trepidet ab hominum incursu, qui se videt in complexu diuinitatis? Non arma quæuis eliquabunt hæ flammæ? non audaciam compescet hic ardor? non sudorem ex inimicis vultibus, non sanguinem è venis hic ignis eliciet? Ignis enim aquæ, aëris, terræ, corporumque omnium victor est, & tibi obsistentium sæuus vltor, cuncta afflans, fulminans, & in fauillas cineresque redigens.

Allegor. Elias vti in aliis omnibus, ita & in immissione ignis, fuit typus Christi; qui Spiritum sanctum in linguis igneis misit in Apostolos in Pentecoste: hoc enim igne succenderunt orbem, idola combusserunt, impietatem cum impiis eliminarunt. Rursum Elias ignem cælo deuocans ad conflammandum sacrificium, typus est sacerdotis Christiani, qui Spiritum sanctum cælo euocat in consecratione Eucharistiæ ad perficiendum sacrificium transubstantiationis, quo panis & vinum in corpus & sanguinem Christi verè & substantialiter conuertuntur: quod licet quotidianum, est tamen miraculum miraculorum. Ita S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio, sacerdotem Eliæ conferens & præferens: *Adest* enim, inquit, *sacerdos non ignem gestans, sed Spiritum Sanctum: is preces diuturnas fundit, non quod flamma cælitus delapsa sacra oblata absumat; sed vt gratia in sacrificium influens, per illud ipsum omnium animos inflammet, & puriores reddat oblato igne excelso purgatos prior.* Cuius rei symbolo super caput S. Basilij, S. Martini, aliorumque illustrium sacerdotum, dum celebrarent, apparuit globus igneus, vel columna ignea.

Porro S. Ambros. lib. de Elia & ieiunio cap. 2. hoc miraculum ceteraque Eliæ merito ieiunij ipsius assignat: ieiunauit enim ipsos 40. dies instar Christi, 4. Reg. 19. 8. *Eliæ*, inquit, *ieiuno ore pax emisso cælum clausit sacrilego populo Iudæorum, &c. Ieiunus filium viduæ ab inferis suscitauit, ieiunus pluuias ore deposuit, ieiunus ignes de cælo eduxit, ieiunus curru raptus est ad cælum, & quadraginta dierum ieiunio diuinam* *Ieiunium patrat miracula.*

minam acquiſiit præſentiam. Tunc denique plus meruit, quando plus ieiunauit. Ieiuno ore ſtatim fluenta lordanis, & redundantem fluminis alueum repentinè ſiccatum puluerulento tranſmigrauit veſtigio. Merito illum dignum cælo diuina iudicauit ſententia, vt cum ipſo raperetur corpore, quòniam cæleſtem vitam viuebat in corpore, ac ſuperuæ vſum cõuerſationis exhibebat in terris. Et c. 3. *Quid eſt enim ieiunium, niſi vitæ imago cæleſtis? Ieiunium refectio animæ, cibus mentis eſt. ieiunium vita eſt angelorum: ieiunium culpæ mors, excidium delictorum, remedium ſalutis, radix gratiæ, fundamentum eſt ſaſtitatis. Hoc ad Deum gradu citiùs perueniitur: hoc gradu Elias aſcendit antequam curru hunc hereditatem ſobrietatis & abſtinentiæ ad ſuum abiens diſcipulo derelinquit. In hac virtute & ſpiritu Eliæ venit Ioannes. Denique in deſerto & ille vacauit ieiunio: eſca autem eius erat locuſta & mel ſilueſtre. Et ideò qui vitæ humanæ poſſibilitatem continentia ſupergreſſus fuerat, non homo, ſed angelus æſtimatus eſt.*

A

VERS. 4. SIC AMPLIFICATVS EST ELIAS IN MIRABILIBVS SVIS. ET QVIS POTEST SIMILITER SIC GLORIARI TIBI?] Græcè, *quantam gloriam conſecutus es ô Elia mirabilibus tuis, & quis poteſt ſimiliter ac tu gloriari?* Vatabl. *quantam gloriam miraculis tuis adeptus es Elia, aut quis paria tecum glorietur?* Syrus, *quàm terribilis es Elia? & quis eſt ſicut tu, ipſe laudetur.* Siracides admirans multitudinem & magnitudinem portentorum, & admirandorum operum Eliæ, ad eum ſe conuertens, eique congratulans exclamat: Quis tam mirabilis & glorioſus in facinoribus ſuis, ac tu ô Elia? Elias enim prodigiis & heroicis operibus omnes anteceſſores ſuperauit vno excepto Moyſe, ſed nec Moyſi fuit impar. Nam & mortuum ſuſcitauit, & ignem ter de cælo deduxit, & curru igneo raptus eſt in cælum, & adhuc ſuperſtes viuit rediturus, & certaturus contra Antichriſtum, ab eoque martyrio laureandus, quorum nihil competit Moyſi. Porrò Elias & Sancti in ſuis operibus gloriantes, non in ſe, ſed in Domino quaſi eorum auctore gloriantur, iuxta illud Apoſtoli: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*, 2. Cor. 11. Dicunt ergo cum Pſalte: *Non nobis Domine, non Nobis: ſed nomini tuo da gloriam*, Pſal. 113.

B

VERS. 5. QVI SVSTVLISTI MORTVVM AB INFERIS DE SORTE MORTIS IN VERBO DOMINI DEI] Syrus, *qui viuificaſti mortuum, ab inferis ſecundùm voluntatem Domini*; græcè, *qui ſuſcitaſti cadauer ex morte, & ex inferis animam verbo Excelſi*; Vatabl. *qui defunctum excitans à morte, & animam ab orco verbo Altiſſimi.*

Tertium eſt hoc prodigium Eliæ, quòd ipſe primus ab orbe condito fuerit, qui mortuum ad vitam reuocauit. Fuit is puer filius viduæ Sarepranæ, quem Elias verbo, id eſt inuocatione Dei ſuſcitauit, 3. Reg. 17. 21. *Expandit*, inquit, *ſe, & menſus eſt ſuper puerum tribus vicibus, & clamauit ad Dominum, & ait: Domine Deus meus reuertatur, obſecro, anima pueri huius in viſcera eius. Et exaudiuit Dominus vocem Eliæ: & reuerſa eſt anima pueri intra eum, & reuixit.*

C

Tradunt Hebræi, quos ſequitur Dorotheus in Synopſi in Ionam, Rupertus & alij, puerum hunc ſuſcitatum ab Elia fuiſſe Ionam Prophetam, qui proinde vocetur filius Amathi, id eſt, veritatis, eò quòd mater videns filium ſuſcitatũ dixerit Eliæ: *Nunc in iſto cognoui, quòniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt.* Sed falluntur: nec ebim tempus, nec patria, nec cetera conſentiunt, vti oſtendi prooemio in Ionam.

Nota. Idem eſt *ſuſtuliſti de ſorte mortis*, quod *ſuſtuliſti ab inferis*: ante Chriſtum enim ſors mortis & morientium erat infernus, putà limbus patrum: ad illum enim deſcendebant omnes iuſti. Fuit hæc felix ſors pueri, qua à ſorte mortis tranſlatus eſt ad ſortem vitæ & viuentium.

Sic S. Franciſcus ſuſtulit S. Bonauenturam de ſorte mortis, indeq́ue vocatus eſt Bonauentura: nam cùm quadriennis langueret ad mortem, neque ſpes vlla vitæ, aut medicorum remedium ſupereſſet; pia mater precibus & meritis S. Franciſci vota ſua & puerum commendauit, vouens quòd, ſi ſanum reciperet adoleſcentem, eidem reſtitueret, Ordinique Minorum offerret. Mœrentem matrem conſolatus S. Franciſcus, pro puero orauit & impetrauit, vt repentè ſanus exiliret, quo repentino gaudens miraculo, & futura prophetans patrio dixit idiomate: *O Bonauentura!* ac inde ei deinceps hoc nomen adhæſit: nam priùs vocabatur Ioannes. Vnde in priſcis nonnullis eius codicibus ita inſcriptum legimus: *Fr. Ioannes Bonauentura*, ſed cùm frequentiùs omnia Deo iuuante bene feliciterque ea lucederent, factum eſt vt communiter Bonauentura dumtaxat à Latinis & Italis, ac à Græcis Eutychius, id eſt, bonæ fortunæ, ſiue Fortunatus appellaretur; ita Waddingus in Annal. Minor. anno Chriſti 1221. num. 25. *S. Bonauentura vnde?*

D

Sic Tropol. & Anagog. omnes Sancti, præſertim ſaluandi & electi, eruti a morte peccati & gehennæ ſunt Bonauenturæ & fortunati, eſto multis aduerſis & tentationibus exagitentur: impij verò & reprobi, eſto hîc triumphent, ſunt eruntq; Malauenturæ & infelices. Nam vt ait S. Auguſt. lib. 12. de Ciuit. c. 20 *Spes noſtræ infelicitatis eſt & felicitatis infelix*: licet enim id alia mente & fine dicat S. Auguſt. ſcilicet cõtra Origeniſtas, qui ponebant animarum circulationem, quæ damnatæ aliquando ſaluarentur, & beatę aliquando damnarentur tamen idipſum huic loco, putà piis & impiis in hac vita magis congruit: nam in his abſolutè verum eſt, in illis conditionatè tantùm, ſcilicet ſuppoſitâ ſententiâ Origenis, quæ in ſe falſa eſt.

VERS. 6. QVI DEIECISTI REGES AD PERNICIEM, ET CONFREGISTI FACILE POTENTIAM IPSORVM, ET GLORIOSOS DE LECTO SVO] Græcus de more conciſus & bimembris ſic habet, *qui deduxiſti reges ad perditionem, & glorioſos de lecto ſuo*; ita Complut. hac enim ratione *confregiſti facilè potentiam ipſorum*; vnde Vatabl. *qui deduxeris reges ad interitum, & de ſede ſua glorioſos, eorumq́; potentiam infregeris*; Syrus, *dejiciens honorabiles de thronis ſuis.* Additque: *Et audire fecit in tentatione ſua reprehenſionem eorum*: pro quo Noſter vertit, *qui audis in Sina iudicium.*

Quartum eſt hoc prodigium Eliæ priori contrariũ: in tertio enim ſuſcitauit à morte filium viduæ pauperculæ; hîc verò reges potentes ob idololatriã & ſcelera morte mulctauit. Fuêre ij quatuor. Primus fuit Achab cũ ſua impia vxore Iezabel: vtriq; enim Elias interitum prædixit & comminatus eſt, quin & ſuis precibus illum à Deo impetrauit. 3. Reg. 21. vbi ob occiſum Naboth ex ore Dei illi, toriq; eius familiæ intentat exitium: *Quartum.*

Inter-

interficiam, inquit, *de Achab mingentem ad parietem* (id eſt, omnes vſque ad canem) *& cluſum & vltimum in Iſrael*: Et v.23. *Canes comedent Iezabel in agro Iezrahel*, vt vbi peccarat, ibi puniretur: vinea enim Naboth, ob quam occupandam eum iniuſtè occiderat, ſita erat in Iezrahel. Secundus fuit Ochozias filius Achab, qui ægrotans conſuluit Beelzebub deum Accaron, an ſanitati reſtituendus eſſet, an verò moriturus. ob hoc ſcelus Elias ei mortem denuntiauit, 4.Reg.1. Tertius fuit Ioram frater Ochoziæ, qui ei demorituro in regnum Iſraelis ſucceſſit, quem cum tota proſapia Achab occidit Iehu, itaque omnem familiam Achab extinxit, vti prædixerat Elias 4. Reg.9. Quartus fuit alter Ioram filius Ioſaphat rex Iuda, cui Elias per literas morbum, ex eóque mortem, intentauit, itaque tam in Ioram quàm in Ochozia impletum fuit, quod hîc de Elia ait Siracides: *Deiecit gloriosos de lecto suo.* Audi rem geſtam 2.Paralip.21.12. vbi Script. cùm recenſuiſſet apoſtaſiam & ſcelera Ioram, ſubdit: *Allatæ ſunt autem ei literæ ab Elia Propheta, in quibus ſcriptum erat: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Quoniam non ambulaſti in viis Ioſaphat patris tui, & in viis Aſa regis Iuda, ſed inceſſiſti per iter regum Iſrael, & fornicari feciſti Iudam, & habitatores Ieruſalem, imitatus fornicationem domus Achab; inſuper & fratres tuos, domum patris tui, meliores te occidiſti; ecce Dominus percutiet te plaga magna cum populo tuo, & filiis & uxoribus tuis, vniuerſoq; ſubſtantia tua; tu autem egrotabis peſſimo lãguore viſceri tui, donec egrediantur viſcera tua paulatim per ſingulos dies.* Et v.18. *Et ſuper hæc omnia percuſſit eum Dominus alui langore inſanabili. Cumq; dies ſuccederet dies, & temporum ſpatia volverentur, duorum annorum expletus eſt circulus, & ſic longa conſumptus tabe, ita vt egereret etiam viſcera ſua, langore pariter & vita caruit. Mortuuſque eſt in infirmitate peſſima, & non fecit ei populus ſecundùm morem combuſtionis exequias, ſicut fecerat maioribus eius.*

Elia litera ex paradiſo.

Vbi Nota, Eliam has litteras miſiſſe poſt raptũ ſuum ex paradiſo. Raptus enim fuit regnante Ioſaphat patre Ioram, & conſequenter antequam regnaret Ioram, vt patet ex eo quòd ſub Ioſaphat prophetarit Eliſeus, diſcipulus & ſucceſſor Eliæ 4.Reg 3.14. Ita cenſent Hebræi in Seder olam c.17. Lyranus, Maluenda l.9. de Antichriſto c.2. & noſter Salianus in Annal. vbi aſſerit Eliam has literas ſcripſiſſe & miſiſſe ad Ioram poſt nouem annos à raptu, ex paradiſo, ſiue per angelũ forma hominis indutum, ſiue per hominem ad hoc, vt maius haberent pondus, maioremque auctoritatem ad eum percellendum, & ad eius aſſeclas conuertendos. Niſi dicas cũ Torniello & Emmanuele Sà, Eliam præſcium futurorum, ante raptum has literas ſcripſiſſe, & tradidiſſe Eliſeo, vt poſt raptum ſuo tempore eas traderet Ioram regi. Quod enim Caietan. aſſerit, Eliam harum literarum ſcriptorem alium fuiſſe ab Elia Thesbite Propheta, vti fundamento, ita & veriſimilitudine caret.

Ex dictis videas Eliam, eſto paradiſi colonum, tamen priſtinum pro Deo zelum gerere, ac res mortalium curare, deque ſuæ gentis ſalute eſſe ſollicitum. Similem ſollicitudinem Hebræorum geſſit Ieremias in limbo exiſtens, orans pro eis & Iuda Machabæo, 2.Machab.15.14. Sic Elias cum Moyſe apparuit Petro, Iacobo & Ioanni in transfiguratione Chriſti, eique teſtimonium perhibuit, quòd ipſe verus eſſet Meſſias, Matth.17.

Cornel. in Eccleſiaſt.

A Qvi avdis in sina ivdicivm (græcè ἐλεγμὸν, id eſt, increpationem; Syrus, *reprehenſionem*) et in Horeb ivdicia defensionis] id eſt, vindictæ (hanc enim ſignificat Græcum ἐκδικήσεως, quibus, ſcilicet Deus, ita honorem ſuum erat defenſurus, vt ſimul vleiſceretur & plecteret idololatras. Vide dicta cap.47.v.31. Aliud ergo hoc loco ſignificat *iudicium*, aliud *iudicia*. Vnde Complut. habent, *qui audis in Sina correptionem Domini & in Choreb iudicia vindictæ*. Horeb. vel, vt Hebræi dicũt, Choreb. eſt mons Sina, vel pars eius, vti dixi Exodi 17.6. Quintum eſt hoc Eliæ portentum. Citat 3.Reg.19.12. vbi Elias furentem perſecutionem Iezabelis fugiens, hinc metuens, puſillanimis & mœrens; illinc zelo vindictæ æſtuans, optanſque vt Deus Iezabelem cum ſuis perderet & ſideraret; modeſtè increpitus & correptus fuit à Domino per ſibilum auræ tenuis, ſiue lenis. Cum enim Elias pauidus & turbatus degeret in ſpelunca mõtis Sina, dixit ei Deus: *Quid hic agis Elia? at ille reſpondit: Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Iſrael: altaria tua deſtruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus ſum ego ſolus, & quærunt animam meam vt auferant eam. Et ait ei: Egredere, & ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit, & ſpiritus grandis & fortis ſubuertens montes, & conterens petras ante Dominum: non in ſpiritu Dominus, & poſt ſpiritum commotio: non in commotione Dominus, & poſt commotionem ignis: non in igne Dominus, & poſt ignem ſibilus auræ tenuis.* Septuag. addunt, *Et ibi Dominus*, nam ex hoc ſibilo Deus locutus eſt Eliæ, partim eum conſolans. B eiuſque puſillanimitatem & diffidentiam redarguens, partim dans ei iudicia defenſionis, hoc eſt decreta vindictæ in impios idololatras, quæ expetebat Elias. Ait enim ibidem v.15. *Vnges Hazael regem ſuper Syriam, & Iehu filium Namſi vnges regem ſuper Iſrael: Eliſeum autem filium Saphat, qui eſt de Abelmeula, vnges prophetam pro te. Et erit, quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Iehu: & quicumque fugerit gladium Iehu, interficiet eum Eliſeus. Et derelinquam mihi in Iſrael ſeptem millia virorum, quorum genua non ſunt incurvata ante Baal, & omne os quod non adoravit eum oſculans manus.*

Vers.7. Quintum.

Deus in ſibilo auræ tenuis: cur?

Nota finem & ſcopum huius viſionis fuiſſe, vt Deus Eliam ira, tædio & dolore ob impunitatem idololatrarum & Iezabelis ſuccenſum pacaret, conſolaretur & erudiret. Initio igitur oculis ipſius offert tria maximè violenta, putà, Primò, D ventum validiſſimum; Secundò, terræmotum; Tertiò, ignem, q.d. Mihi omnia elementa, omneſque creaturæ, ſummæ, mediæ & infimæ, famulantur, preſtò & ad manum ſunt, vt idololatras & Iezabelem diſperdam ilicò, ſi velim: at non eſt vſitatus hic meæ prouidentiæ & clementiæ modus; vnde nolo eo vti. Ideircò ait ad ſingula: *non in eis Dominus*: Quarto denique loco auribus eius offert lenem ſpiritum, ſiue auræ ſibilum, vt per eum repræſentaret ſe ſuamque prouidentiam: ſpiritus enim hic lenis ſignificat diuinam patientiam, ſuauitatem ac longanimitatem ad punienda peccata & peccatores, quam imitari & induere oporteat Eliam, & omnes electos. Vnde pro *ſpiritus auræ lenis* hebr. eſt קוֹל דְּמָמָה דַקָּה *kol demama daka*, quod Septuag. vertunt, φωνὴ ἀύρας λεπτῆς, id eſt, *vox auræ moderatæ*, ſiue lenis. Tertull. lib.4. Contra Marcion.cap.23. *vox ſpiritus mitis: Non in igni, in-*

quit, *Dominus, ſed in ſpiritu mitis* Vatabl. *vox ſubmiſſa, gracilis*; Tigurina, *ſibilus tranquillus & tenuis*; Pagnin. *vox tenuis*; Chaldæus, *vox canentium in ſilentio*; alij, *vox ſubmiſſa, ſubtilis*. Erat ergo hic propriè ſibilus, ſed dicitur vox, quia ex eo Deus loquens Eliæ edebat ſibilo ſimilem, ſcilicet ſubmiſſam, lenem & ſubtilem vocem. Submiſſa notat Dei manſuetudinem, ſubtilis efficaciam: Dei enim prouidentia & operatio tam in gubernando, quàm in vindicando ſicut eſt manſueta & ſuauis, ita viciſſim eſt potens & efficax iuxta illud: *Attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter*, Sapient 8. 1.

Ita hanc viſionem explicat Theodor. Procopius & Caietan. 3. Reg. 19. & Irenæus lib. 4. Contra hæreſes ca. 37. *Docebatur*, inquit, *propheta turbatior, & concitatior ad vindictam, minùs agere: & Domini aduentus ſignificabatur poſt legem per Moyſen, mitis & tranquillus* (cùm Filius Dei incarnatus & conuerſatus eſt in hoc mundo) *& regni eius mitis & pacifica requietio*: nimirum tranquillus eſt Deus, tam in puniendo quàm in miſerendo, *& tranquillus Deus trãquillat omnia, & quietum aſpicere quieſcere eſt*, ait S. Bernardus in Octo punctis perfectionis. *Quare omnia utilia quamuis neceſſaria videantur, ſpernãda tamen ſunt, vt perturbato deuitetur, vt pacis dilectionisq; tranquillitas ſeruetur: quia nihil pernicioſius ira, nec charitate quidquam utilius, nec tranquillitate animi pretioſius; propter quæ non ſolum commoda carnalium, ſed & ſpiritualium ſpernenda videntur.* Sic & Tertull. lib. de Patientia cap. 13. *Sedet*, inquit (patientia) *in throno ſpiritus eius mitiſſimi & manſuetiſſimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo linet; ſed eſt tenera ſerenitatis apertus & ſimplex, quem tertio vidit Elias. Nam vbi Deus, ibidem & alumna eius, patientia ſcilicet. Cùm ergo ſpiritus Dei deſcendit, indiuidua patientia comitatur eum, ſi nos eam cum ſpiritu admiſerimus, in nobis morabitur ſemper.* Vide S. Gregor. 5. Moral. 26. vbi per ſpiritum hunc lenem accipit Spiritum ſanctum.

Quocirca hic ſpiritus, ſiue ſibilus tenuis & lenis detulit vocem Dei erudientem Eliam nimis perturbatum, & puſillanimem, putantemque ſe vnicum ſupereſſe Dei veri cultorem, Prophetam & propugnatorem, ceteros omnes ab Achab & Iezabele eſſe occiſos. Vnde hoc redarguens Deus ei dixit: *Derelinquam* (reſeruabo) *mihi in Iſrael ſeptem millia virorum, quorum genua non ſunt incuruata ante Baal.*

Rurſum ſpiritus, ſiue ſibilus hic ſubtilis ſignificabat Dei virtutem ſpiritalem, vindictamque efficacem, & omnia penetrantem; ſicut ſpiritus ſiue ventus ſubtilis omnia penetrat. Vnde hic ſibilus pariter habuit *inducta deſenſionis*, id eſt, vindictæ; tum, quia ante ſe quaſi lictores præmiſit ventum validiſſimum, terræmotum & ignem, quibus Deus ad libitum vti poteſt, & ſubinde vtitur ad puniendos impios; ſed ita vt ipſe maneat in ſpiritu leni, id eſt, in ſua manſuetudine & tranquillitate animi: tum, quia Deus ex hoc ſibilo indicauit Eliæ modũ vindictæ, in idololatras & Iezabelem exercendæ per Hazael, Iehu & Eliſeum. Quamobrem per ſibilum hunc lenem Elias depoſuit quidem animi perturbationem, puſillanimitatem & impatientiam; at non zelum vindictæ in idololatras. Nam per illum paulò pòſt 3 Reg. 21. extremam perniciem intentauit Achab, Iezabeli, omnibuſque eorum filijs & poſteris.

Tropol. Hinc nonnulli viri eruditi cenſent, Deum hac viſione quaſi in ſpeculo oſtendiſſe modum, tum quo ipſe peccatores per pauores, plagas & flagella exagitat & concutit, vt pœniteant, ac ſpiritum lenitatis gratiæ reconciliationis cum Deo recipiant; tum modum quem Principes, iudices, rectores, concionatores, ceterique ſeruare debeant in puniendis & corrigendis diuinæ legis tranſgreſſoribus, vt ſcilicet per minas acres, increpationes & flagella eos percellant, & diuinæ legis contemptum vlciſcantur, ac de impijs iuſtum ſupplicium ſumant, itaque per hos quaſi viarum ſtratores iter Deo præparent, dum per illa peccatores ad pœnitentiam vitæque mutationem adigunt, vt ſcilicet non antè aſſumant ſuauitatem lenis & refrigerantis auræ, donec Deum eiuſque reconciliationem & gratiam aduentare videant, quem antecedunt, & cui hoſpitium parant, ventus, commotio & ignis, hoc eſt minæ, terrores & flagella.

Hunc ſenſum indicat verſio Chaldæa, quæ pulchra eſt, & hæc omnia facta eſſe per angelos ſignificat: ſic enim habet, *ecce gloria Domini reuelatur, & ante eum erat exercitus angelorum ventis, dirumpentium montes, & confringentium petras ante Dominum: non erat in exercitu angelorum ventis maieſtas Domini. Et poſt exercitum angelorum venti erat exercitus commotionis: non erat in exercitu angelorum commotionis maieſtas Domini. Et poſt exercitum angelorum commotionis exercitus angelorum ignis: non erat in exercitu angelorum ignis maieſtas Domini. Et poſt exercitum angelorum ignis vox canentium in ſilentio*, quaſi demulcentium, & cantu ſuo exhilarantium animum Eliæ mœrentem, pauidum & perturbatum.

Vers. 8. QVI VNGIS REGES AD POENITENTIAM, ET PROPHETAS FACIS SVCCESSORES POST TE] Sextum eſt hoc egregium Eliæ facinus, quòd ſcilicet iuſſu Dei Hazael vnxerit in regem Syriæ, & Iehu in regem Iſrael *ad pœnitentiam*, id eſt, ad pœnam & vindictam idololatrarum, vt ſcilicet illi punirent & occiderent cultores Baal & Iezabelem: græcè enim eſt *εἰς ἀνταπόδομα*, id eſt, *ad retributionem*, vt ſcilicet eis meritas ſcelerum pœnas irroges & retribuas. ita Lyran. Hugo, Ianſen. & alij. Vnde Vatabl. vertit, *qui reges ad vicem rependendam, & prophetas tibi ſucceſſores vnxeris.* Eſt enallage numeri, *prophetas*, id eſt, Prophetam: vnum enim Eliſeum in Prophetam vnxit Elias, itaque eum ſibi ſucceſſorem deſignauit, 3. Reg. 19. 19. ſed vnus Eliſeus fuit inſtar multorum. Syrus, *vngens reges ad deuincendum obligationibus*, id eſt, obligans eos ad faciendam Dei vindictam. *Sextum.*

Aliter Palacius: *Ad pœnitentiam*, inquit, hoc eſt, quia pœnitebat Deum, quod Benadad conſtituiſſet regem Syriæ; ideò occidi eum iuſſit per Hazael; ipſumque in regem Syriæ per Eliam inungi, 4. Reg. 8. & quòd Ioram filium Achab conſtituiſſet regem Iſrael; ideò eum occidi iuſſit per Iehu, ipſumque in Regem Iſrael per Eliam inungi, 4. Reg. 9. Sic de Saule ait Deus: *Pœnitet me quòd conſtituerim Saul Regem*, 1. Reg. 15. 11. Verùm priorem ſenſum exigunt Græca.

Dices, Hazael & Iehu vncti ſunt in reges ab Eliſeo, quomodo ergo eos hîc dicitur vnxiſſe Elias? Reſp. Primò, quia Elias iuſſit Eliſeo, vt eos in reges inungeret: quod enim quis per alium facit, per ſe facere videtur, vt habet regula Iuris. Secundò, videtur etiam Elias eos vnxiſſe

ſſe per ſe : id enim ei diſertè iuſſit Deus 3.Reg. 19.15. cui paruiſſe Eliam non eſt dubium, ita vt Eliſeus ſecundò eos vnxerit, & Eliæ vocationem confirmarit. Sic & Saul ac Dauid ſecundò vncti ſunt in reges, vt patet 1.Reg.10.1.iuncto cum 1. Reg.11.v.14. & 15. & 1.Reg.16. v.13. iuncto cum 2. Reg.5. 3. ita Palacius. Vide Abulenſ. 3. Reg.19.q.21.

VERS.9. QVI RECEPTVS (græcè, ἀναλημφθεὶς, id eſt, aſſumptus) ES IN TVRBINE IGNIS, IN CVRRV EQVORVM IGNEORVM] Arabicus, *& rapuit te turbo in paradiſum equis*, hoc eſt igneis, vt qui in vita imperaueras igni in cælo, iam ab igne quaſi eius imperator & triumphator, veharis in cælum. Pro *in turbine* græcè eſt ἐν λαίλαπι, id eſt, *in procella ignea*. Videtur ergo Deus emiſiſſe fulgetra, coruſcationes & fulgura, ſimileſque igneas procellas, quæ Eliam raperent & veherent in cælum. Vatabl. *qui procella ignea ſublatus es in curru equorum ardentium*: Syrus, *raptus es ſurſum equis igneis in cælum.*

Septimum. Septimum eſt hoc Eliæ prodigium, ſanè admirabile & ſtupendum.

Hiſtoria narratur 4.Reg.2.11. *Ecce*, inquit, *currus igneus & equi igniti diuiſerunt utrumque* (Eliam & Eliſeum,) *& deſcendit Elias per turbinem in cælum. Eliſeus autem videbat & clamabat : Pater mi, pater mi, currus Iſrael, & auriga eius*, Hebr. & Septuag. *currus Iſrael & equites eius*, q.d. Tu, ô Elias, es totum robur Iſraelis : tuo enim zelo, æquè ac oratione & precibus, magis iuuas Iſraelem, quàm magna curuum & equitum armatorum multitudo. ita Procopius, Chaldæus, Vatabl. Caietan. & alij.

Nota. S.Chryſoſt. ſerm. de Aſcenſ. Eliæ, cenſet hunc currum & equos verè fuiſſe igneos, imò ignes. *Stat intrepidus*, inquit, *ſuper ignem ac rotas, nec incaleſcunt animo veſtigia. Totum corpus ignis ambit, nec laditur : per colla, per latera flamma diſcurrit innoxia.* Verùm currus hic non videtur fuiſſe verè igneus, nec equi verè igneis : ſic enim combuſſiſſent Eliam (niſi miraculum hic ponas ſine neceſſitate) ſed videbantur igneis, ignique dumtaxat ſpeciem habebant : erant enim reuera angeli, qui ſurſum vectabant Eliam, ſed ſpeciem curruum & æquorũ igneorum aſſumpſerunt, ſicut aſſumunt ſpeciem corporis humani cùm hominibus apparent : certum enim eſt illam tantùm eſſe ſpeciem & ſimilitudinem, non veritatem corporis humani.

Elias raptus curru igneo: Cur. Cauſa. Prima. Porrò id factum eſt multis de cauſis. Prima eſt, vt igneus hic currus, & equi repræſentarent igneũ Eliæ animum ad Deum, igneam charitatem, igneum zelum : ob hunc enim meruit curru hoc igneo vehi in cælum. Ita S. Ambroſ. in pſal.118. octon.7. *Retexit*, inquit, *quòd Elias propter zelum Dei, curru ignatus in aërem, cæleſtis ſedis hoſpitium meum generis acquiſierit incolatu.* Sic & S.Chryſoſt. ſerm. 1.de Elia in fine, cauſam raptus Eliæ dat, nimirum eius zelum, ne eo perderetur & periret orbis. ſic enim Deum induxit loquentem ad Eliam : *Quia peccatores ob zeli meo feruorem ferre non vales, aſcende quaſi in cælum; ego autem in terra peregrinus ero. Nam ſi diu tibi manendum in terris, propediem humanum genus, quòd continuò à te plectitur, aboleretur. Deus tranſi in cælos, ô Elia, non poteſt ignis cohabitare calamo. Impeccabiles tentabernales poſthac habiturus es : inter angelorum choros habitare te faciam : ego autem cum peccatoribus peregrinabor, qui humeris meum erratricem hominem portare poſſum, qui clamo peccatoribus omnibus : Venite ad me omnes qui laboratis, ego non pauco vos, ſed requieſcere vos faciam.*

Simili modo S. Franciſcus ardens Dei zelo, ablens ſui Ordinis Fratribus apparuit velut ſol in curru igneo, quaſi alter Elias. Audi S.Bonauent. in Vita eius cap.4. & ex eo Waddingum in Annal. Minorum anno Domini 1210.num.25. *Ecce*, inquit, *ferè media noctis hora quibuſdam ex fratribus quieſcentibus, quibuſdam perſeuerantibus in orando, currus igneus mirandi ſplendoris per oſtium domus intrans, huc atque illuc per domicilium tertiò ſe conuertit : ſuper quem globus lucidus reſidebat, qui Solis habens aſpectum noctem clarere fecit. Obſtupefacti ſunt vigilantes, excitati ſimul & exterriti dormientes ; & non minùs ſenſerunt cordis claritatem quàm corporis ; dum ex virtute mirandi luminis, alterius alteri ſua conſcientia patefacta. Inuelexerunt namque concorditer omnes, videntibus inuicem vniuerſis in cordibus ſingulorum, ſanctum Patrem abſentem corpore, præſentem ſpiritu, tali tranſfiguratum effigie, ſupernis irradiatum fulgoribus, & ardoribus inflammatum, ſupernaturali virtute, curru ſplendente ſimul & igneo ſibi demonſtrari à Domino, vt tanquam veri Iſraelitæ poſt illum incederent; qui virorum ſpiritualium, vt alter Elias, factus fuerat à Deo currus & auriga.*

Secunda cauſa eſt, quòd per igneum hunc raptum Eliæ in cælum, voluerit Deus ſtabilire fidem, religionem & prædicationem Eliæ contra Iezabel & cultores Baal, quòd ſcilicet doctrina eius eſſet cæleſtis, & à Deo, qui ignis conſumens eſt; Iezabelis verò eſſet diabolica & infernalis. Ideò enim raptus eſt ſurſum in cælum, id eſt, in aërem, cùm non eſſet manſurus in cælo & aëre; ſed per aërem tranſferendus in paradiſum terreſtrem, vt cæleſtis eius doctrina & vita à Deo profecta monſtraretur. *Secunda.*

Tertia, quòd, vt initio dixi, ignis Eliam quaſi ſuum imperatorem reuereretur, eique quaſi famulus ſuum vitrò deferret obſequium. Angeli etiam Eliam quaſi virum non tantùm angelicum, ſed & diuinum ſuſpicerent: angelorum enim ſymbolum eſt ignis, iuxta illud : *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*, Hebr.1.7. Nam angelorum fuit hic currus Eliæ. Ita S. Ambroſ. ſerm. de Eliseo in fine tom.1. *Elias*, inquit, *magiſter Eliſei, numquid angelis docentibus raptus ad cælum eſt, & quadriga ignea impoſitus, quaſi in quodam triumpho victor aſcendit? victor enim extiterat non gentium barbararum, ſed ſæcularium voluptatum : ſiquidem graniores inimici ſunt praui mores, quàm hoſtes infeſti : vt facilè intelligamus hoc tempore malignitatem hoſtium vinci poſſe, quàm morum. Ergo Eliam angeli ad cælum perferunt, Eliſeum angeli in terris cuſtodiunt.* *Tertia.*

Quarta, quia, vt docet S. Chryſoſt. homil. de aſcenſ. Eliæ, igneus hic currus, velut triumphalis, debitus fuit Eliæ, ob tot præclara eius facinora : *Deus*, inquit, *Rex regum, Eliam ſuum tota ſe corporis & animæ feruentiſſimo zelantem, poſt multorum laborum ſudores, poſt durarum perſecutionum grauiſſimas fatigationes, poſt tantarum bellorum magnas illuſtreſq; victorias, opima de mundo & diabolo ſpolia referentem, igneo curru atque equis flammantibus impoſitum, triumphali gloria præfulgentem, ad ſua regna voluit peruenire. Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem ſacrorum, moderatorem diſcrepantium voluptatum, Iſraelis aurigam, qui ad iugum remouis Dei, quoniam laſciuos & vagos animos reuocauit, frenis ſeriſque adſtrinxit, & ad iter diſciplinæ rectæ* *Quarta.*

tenore currendum concordi quadam copulatione compo-
suit; ad regna cælestia curru atque equis transmolaret cur-
sum. Hinc poëtas atque pictores in figuranda Solis imagi-
ne, exempla credo sumpsisse: qui curru atque equis fulgen-
tibus ipse rutilans atque radians, & fluctu Oceano sub-
latus, inter præruptos montium scopulos eundem, quasi
ad cælestia videatur ascendere, in similitudinem luminis
eius inducti. Sol enim Græco sermone Elios appellatur.
Vnde Elias verè Elios, quoniam curru atque equis
fulgentibus igne de Oceani fluctu, id est, de mundi com-
motione, per montium scopulos, id est, per magnorum la-
borum difficultates progrediens, ad cælestia demum cur-
sus ascendit.

Quinta. Quinta, ignis hic congruit officio, ad quod reseruatur Elias, videl. est ad præuenientium gloriosum & igneum Christi aduentum ad iudicium. *Ignis* enim *ante ipsum præcedet*, psal. 96.

Symbol. Symbolicè, ignis hac significat ignem gehennę, B quem peccatoribus inuentauit Elias, cùm ipse eidem dominaretur. Nam vt ait S. Chrysost. loco iam citato: *Quantum iste gehennæ ignibus illusisset, qui sic cælestibus assueuerat moderari?*

Allegor. Allegor. igneus hic triumphalis currus Eliæ scandentis in cælum, fuit expressus typus gloriæ & triumphi Christi ascendentis in cælum. Illum enim stiparunt omnes angeli, etiam Cherubini & Seraphini, qui toti sunt flammei & ardentes amore diuino. Hic enim Eliæ currus fuit triumphi, æquè ac currus Cherubim fuit currus triumphi Dei & Christi Ezech. 1. ita S. Bernard. serm. 3. & 6. de ascensione Domini.

Anagog. Anagog. igneus hic Eli currus, qui Eliam rapuit in cælum, eumque fecit immortalitatis candidatum, repræsentat resurrectionem beatam San- C ctorum ad vitam æternam, & gloriosam in cælis: Elias enim curru hoc igneo non tantùm de Achab & Iezabele, sed & de ipsa morte triumphauit. Vnde S. August. li. 15. de Ciuit. cap. 29. Eliam & Henoch vocat *primogenitos nostræ resurrectionis*. Et Tertullian. lib. de Resurrect. carnis cap. 38. *Henoch & Elias*, inquit, *nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; quia tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunes tantem carnis edisserunt; cuinam fidei testimonium signant, nisi quæ credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta?*

Tropol. Tropol. S. Ambros. de Isaac cap. 8. per currum igneum accipit quadrigam charitatis, cuius rotis quasi alis in cælum subuehimur, imò subuolamus. *His alis* (charitatis) inquit, *Elias curru igneo, & equis igneis ad superna translatus.* Currus ergo est animæ equi boni sunt virtutes quatuor cardinales; ignis D est charitas; auriga est Christus. Idem lib. de Naboth cap. 15. *Cum resipiceretur Elias*, inquit, *& curru quasi ad cælum ferretur, clamauit ad eum Eliseus: Pater agitator Israel & eques eius, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas; constantiæ meritò hos accepisti currus, hos equos ad diuina currentes: qui moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobauit, ideò tanquam auriga bonæ certaminis, victor æterno præmio coronaris.*

Vers. 10. QVI SCRIPTVS ES IN IVDICIIS TEMPORVM LENIRE IRACVNDIAM DOMINI; CONCILIARE COR PATRIS AD FILIVM, ET RESTITVERE TRIBVS IACOB] Octauum est hoc Eliæ elogium. Pro *scriptus*, græcè est καταγραφεὶς, id est, *conscriptus, descriptus.* Vnde multi legunt *inscriptus. Iudicia temporum*, sunt definitiones temporum à Deo rebus futuris decretæ, & quasi adiudicatæ, putà statuta à Deo Eliæ, & cuilibet homini reique tempora. Decreuit enim Deus iusto suo sapientique iudicio, vt post tot millia annorum tali tempore, tali anno, mense & die rediret Elias ad certandum pro Christo contra Antichristum. *Iudicia* ergo *temporum* sunt series, ordines & successiones sæculorum, & temporum rerumque, quæ quouis tempore euenturæ sunt ex Dei iudicio & decreto, putà chronologia quę est in mente Dei, quamque Prophetis reuelauit: q. d. Qui præscriptus & prædictus es, vt redeas certo tempore à Deo iudicato & definito, vt eius iram lenias. Vnde Palacius sic explicat, q. d. Qui inscriptus es, id est, de quo scriptum est in prophetis (putà Malach. 4. 5.) temporum futurorum, quòd venies ad leniendam B iram Dei. Sic & Dionys. Minùs aptè Lyran. per *iudicia temporum* accipit tempora iudicij, vt sit hypallage, q. d. qui decretus es venire temporibus ante iudicium, ad detegendam perfidiam Antichristi.

Pro *iudicijs* græcè est ἐλεγμὸν, id est, ostensio (ἐλέγχειν enim est conuincere, probare, ostendere) quam Noster vocat iudicium. q. d. Qui in propheticis libris scriptus es, quòd in nouissimorum temporum ostensione leniturus es iram Domini. Aut qui descriptus, qui destinatus es ad leniendũ, cùm signa nouissimi temporis manifestabuntur, iracundiam Domini. ita Franciscus Lucas hic.

Verùm pro *iudicia temporũ* græcè est ἐν ἐλεγμοῖς εἰς καιρὸς, quod proprie significat *in redargutionibus ad tempora*, vt scilicet opportuno tempore redarguas impios in fine mundi, sicut olim redarguisti Iezabelem & Baalitas. Vnde Græca Romę correcta sic habent, *qui descriptus es in correptionibus ad tempora lenire iram ante furorem*: legunt enim πρὸ θυμοῦ. Complut. verò legentes πρὸς θυμὸν, id est, *ad furorem*; & pro ἐν ἐλεγμοῖς, legentes ἐλεγμοὺς, id est, *correptiones*, sic habent: *qui scriptus es correptiones* (subaudi, facere) *in tempora, ad lenienda iram iudicij Domini* (decreti & parati) *ad furorem*; Vatabl. *qui ad reprehensiones certis temporibus designatus es, ad parandã iram iudicij diuini ante furorem*, quem exercebit in die iudicij impios deturbando in tartara; alij, *qui præscriptus es ad redarguendum in opportuna tempora, ad sedandam iram Dei.* Iuxta Græcum ergo *iudicia* vocantur iustæ redargutiones & correptiones, quas nomine Dei impijs faciet Elias opportunis temporibus. Et sic Noster v. 7. dixit: *Qui audis in Sina iudicium*, id est, correptionem: græcè enim est eadẽ vox, quæ hic, scilicet ἐλεγμὸν. Sensus ergo Græcis originalibus conueniens, inquit Iansen. hic erit: Tu, ô Elia, scriptus es lenire iracundiam Domini, idque per iudicia & redargutiones tuas, quas pro zelo tuo certis temporibus exercebis in populo Israelitico, vt tuis seueris commotionibus compuncti, suis vitijs relictis, redeant ad Deum, sicque leniatur & sedetur iracundia Dei. Græcè enim in correctioribus libris est, καὶ γραφεὶς ἐν ἐλεγμοῖς εἰς καιρὸς, *conscriptus in redargutionibus ad tempora.* Et conuenienter illud *in redargutionibus*, vel *in iudicijs* refertur ad sequens verbum *lenire.* Patet etiam, quod dicitur *in iudicijs temporum* referri ad iudicia Dei, vt significetur Eliam venturum, vt, cùm exercenda erunt certis temporibus iudicia Dei, quibus mundum redarguet, leniat sua doctrina iracundiam Domini.

Octauum. Elogium.

Qua

Elias redibit vt Iudæos conuertat ad Chriſtum.

Qua ratione autem lenienda ſit ira Dei explicat, dum ſubdit: *Conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob*: q.d. Elias leniet iram Dei faciẽdo, vt Iudæi in fine mundi imitentur ſuos Patriarchas, vt ſcilicet credant in Chriſtum iam præſentem, in quem ipſi credidere venturum, ac proinde vt Patriarchæ Iudæos velut legitimos ſuos tam quoad fidem, quàm quoad naturam, filios agnoſcant, ament & complectantur; atque hac ratione duodecim tribus Iacob, id eſt, omnes Iſraelitas, reſtituet auitę fidei, religioni, gratiæ, ſplendori & ſaluti. Citat Siracides verba Malachiæ cap. 4. 5. vbi ea fusè explicui. Syrus, *ipſe venturus eſt antequam veniat dies Domini, ad conuertendum filios ad patres, & ad annuntiandum tribubus Iacob.*

Cautè hìc legendus eſt Ianſenius, dum ait ex hoc Malachię & Siracidis loco probari non poſſe, quòd Elias verè venturus ſit tempore Antichriſti. Dici enim poſſet, inquit, Siracidem iſtud dicere ſecundùm receptam ſuo tempore opinionem, qua creditum fuit ex verbis Malachiæ Eliam venturum, cùm id non eſſet implendum in propria eius perſona, ſed in Ioanne Baptiſta, qui Chriſti aduẽtum præcurſurus erat in ſpiritu & virtute Eliæ. Verùm Malachiam, indeque Siracidem, loqui ex proprio, id eſt Spiritus ſancti, ſenſu, ac Eliam in perſona venturum, multis oſtendi Malach. 4. v. 5. Vnde Ianſenius re meliùs conſiderata, ſententiam ſuam retractaſſe videtur in Concordia Euangel. ſcribens in cap. 17. Matthæi. Idipſum clarè docet verſio Arabica, quæ ſic habet, *& futurus es vt venias*, id eſt, *venturus es.* (hoc enim ſignificat hic arabiſmus, quem Arabes ab Hebræis acceperunt) *ante Dominum fortem, ante diem illius, vt conuertas corda filiorum ad patres ſuos.*

Vers. 11. BEATI SVNT QVI TE VIDERVNT, ET IN AMICITIA TVA DECORATI SVNT] Legit cum Rom. & Vatabl. κεκοσμημένοι, id eſt, ornati, decorati ſunt; iam Complut. & alij legunt κεκοιμημένοι, vnde vertunt, *& in dilectione obdormierunt*; Syrus, *beatus qui vidit te, & mortuus eſt: verumtamen non moritur* (non morietur) *ſed viuens viuit*, id eſt, viuet.

Vers. 12. NAM NOS VITA VIVIMVS TANTVM, POST MORTEM AVTEM NON ERIT TALE NOMEN NOSTRVM] Verba præterita *viderunt & decorati ſunt*, amplianda ſunt ad futurum *videbunt & decorabuntur*. Eſt enim hìc prophetia de futuro, quando ſcilicet Elias redibit in fine mundi, vt conuertat corda patrum ad filios, vti præceſſit. Senſus ergo eſt, ait Palacius, Beati ſunt qui in viderunt, & in amicitia tua decorati ſunt. Nam nos vita viuimus tantùm, poſt mortem autem non erit tale nomen noſtrum, q.d. Beati ſunt illi Iudæi, qui te venientem ante diem iudicij viderint, & tua amicitia decorati fuerint, quia ſcilicet credent in Chriſtum, & ab ipſo glorioſi in cælum transferentur. At nos, ſcilicet Iudæi, qui vique ad Chriſti in cælum aſcenſionem futuri ſumus, poſt mortem noſtram non aſſequemur tale nomen, vt ſtatim à morte glorioſi dicamur & ſimus. ita Palacius, qui hæc de futuris dumtaxat accipit. Magis propriè apteque alij hæc partim de præteritis, partim de futuris intelligunt, q.d. Beati & erant qui olim te tantùm viderunt atque amauerunt; & erunt qui te reuertentem videbunt atque amabunt, tuaque monita recipient, & in opere perficient. Diſſimilis enim in admodum es à nobis; quia nos tantùm viuimus vita hac mortali ac breui peritura: poſt mortem autem non erit tale nomen noſtrum, quale tuum, qui nec deprehenderis eſſe mortuus, & poſtquam ſublatus es, etiam prophetico ſcripto prædicaris rurſum mittendus, idque in ſalutem totius populi. ita Ianſenius. Poſt mortem ergo non erit nomen noſtrum, quale eſt tuum, quia nec vita noſtra, nec doctrina, nec facta ſunt tuis ſimilia, ait Lyra. longè enim ijs & tuo zelo ſumus impares, & heroicis tuis facinoribus inferiores. Nam hęc verba tam ad futurum quàm ad præteritum eſſe referenda, patet ex Græco, in quo non ſunt verba, ſed participia ἰδόντες & κεκοιμημένοι, quæ tam per futurum quàm per præteritum exponi poſſunt. Sic enim habet: μακάριοι οἱ ἰδόντες σε καὶ οἱ ἐν τῇ ἀγαπήσει κεκοιμημένοι· καὶ γὰρ ἡμεῖς ζωῇ ζησόμεθα. quæ ſic ad verbum vertas, *beati videntes te, & in amore obdormientes; nam & nos vita viuemus*, cùm ſcilicet poſt tuum reditum à te conuerſi & ſanctificati, ac in Dei gratia & charitate defuncti, reſurgemus ad gloriam, & à Chriſto iudice donabimur vita beata & æterna vita. Tigur. *beati qui te viderint, benevolentiaque fuerint conſecrati, qua nos vita vivemus*; alij, *beati qui te viderint, & in charitate obdormierint: nam & nos vita viuemus.*

Vtile verſari cum zelo ſo.

Moraliter hìc diſce, quàm ſalutare & beatum ſit verſari cum viris eximijs, ſapientia & zelo pleniſ: hi enim ſuum zelum & ſpiritum ſibi familiaribus affricant, & quaſi inhalant. Sicut enim ſtipula, ſi accedat ad ignem, ab eo caleſcit, & tandem ignitur: ſic pariter qui ad virum igne diuino flagrantem accedit, eodem accenditur, & inflammatur. Ita Eliſeus, & filij Prophetarum verſantes cũ Elia, eius zelum & heroicos animos imbiberunt, & factis expreſſerunt. Sic qui cum S. Paulo & Apoſtolis tractabant, eorum igneos animos induebant. Sic Iſaias cap. 6. agens cum angelis & Seraphinis, ab eis angelicus & ſeraphicus effectus eſt. Sic qui cum S. Franciſco verſabantur, incenſum eius paupertatis, orationis & charitatis ſpiritum hauriebant. Ex aduerſo qui cum timidis, tepidis, ignauis verſatur, fit & ipſe timidus, tepidus, ignauus: iuxta illud, *Qui cum ſapientibus graditur, ſapiens erit: amicus ſtultorum ſimilis efficietur*, Prouerb. 13. 20.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Eliſei.

Verſ. 13. Elias quidem in turbine tectus eſt, & in Eliſeo cõpletus eſt ſpiritus eius: in diebus ſuis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum.

14. Nec ſuperauit illum verbũ aliquod, & mortuum prophetauit corpus eius.

15. In vita ſua fecit monſtra, & in morte mirabilia operatus eſt.

16. In omnibus iſtis non pœnituit populus, & non receſſerunt à peccatis ſuis, vſque dum eiecti ſunt de terrâ ſua, & diſperſi ſunt in omnem terram:

17. & relicta eſt gens perpauca, & princeps in domo Dauid.

18. Quidam ipſorum fecerunt quod placeret Deo: alij autem multa commiſerunt peccata.

ELIAS QVIDEM (ita Roman. minùs rectè ceteri Latini & Græci pro *quidem* legunt *qui*, *in turbine rectus eſt* (Syrus, *collectus eſt in cælum*) ET IN ELISEO COMPLETVS EST SPIRITVS EIVS] q.d. Elias quidem turbine tectus raptus eſt ab hominibus à terra in cælum, &, id eſt ſed, tamen ſpiritum ſuum in terra reliquit: illo enim repleuit Eliſeum ſuum diſcipulum, heredem & ſucceſſorem. Eſt hypallage. *In Eliſeo completus eſt ſpiritus Eliæ*, id eſt Eliſeus repletus eſt ſpiritu Eliæ, vt habent Græca. Vatabl. *Elias qui in turbine rectus eſt, cuiuſq; ſpiritu repletus eſt Eliſeus*: alij clarè reddunt hebraiſmũ qui eſt in Græco, *hi ne Eliæ*, inquiunt, *qui turbine rectus fuit etiam Eliſei repletus eſt ſpiritus: vel etiã Eliſeus repletus eſt ſpiritu*, Cõplu. & alij pro *autẽ*, id eſt *eius* legẽtes ἁγίου, id eſt *ſancti*, ſic habent, *Elias qui in turbine rectus eſt, & Eliſeus repletus eſt Spiritu ſancto*. Rurſum alij pro πνεύματι Θ', id eſt ſpiritu, legentes σώματι Θ', id eſt *ore*, vertunt. *Eliſeus repletus eſt ore Eliæ*, vt ſcilicet os haberet igneum, & verbum eius quaſi facula arderet, inſtar Eliæ, v. 1. Syrus, *recepitq; prophetam dupliciter Eliſeus, ac multas tentationes & ſigna locutum eſt ex illius.*

Elogia Eliſei. Primum.

Eſt hic epilogus & clauſula laudum Eliæ, per quem appoſitè tranſit ad laudes Eliſei. Quare eſt hoc nonum encomium Eliæ, & primum Eliſei, quòd ſcilicet Elias tanti fuerit zeli, vt is non ſolùm ad præſentes, ſed & abſentes ac futuros ſeſe extenderit, quodque rapiendus in cælum, eum tranſtulerit in Eliſeum, vt is quaſi ſui vicarius verum Dei cultum tueretur, certaretque contra idololatras, ac Iſraelem in Dei religione & pietate conſeruaret. Quia in re Elias fuit typus Chriſti, qui abiturus in cælum Apoſtolos ſpiritu ſuo imbuit, vt Eccleſiam à ſe inchoatam promouerent, & per totum orbem propagarent. Porrò Elias communicando ſuum ſpiritum nihil de eo deperdidit, ſicut qui ſua face facem alterius accendit, nihil deperdit, ſed potiùs ſuum lumen multiplicat & adauget: & qui charitatem ſuam ac zelum aliis aſpirat, eum non minuit, ſed intendit. Hiſtoria narratur 4. Reg. 2. Elias enim rapiendus in cælum dixit Eliſeo diſcipulo & ſucceſſori ſuo: *Poſtula quod vis, vt faciam tibi, antequam tollar à te. Dixit que Eliſeus: Obſecro vt fiat in me duplex ſpiritus tuus.*

Spiritus duplex Elia quis? Reſp. Primo.

Vbi quæritur, quinam ſit duplex ſpiritus Eliæ, quem petijt & obtinuit Eliſeus? Multi duplicem interpretantur duplo maiorem, quaſi duplo maior ſpiritus fuerit in Eliſeo quàm fuerat in Elia: ſpiritus, inquam, prophetiæ & miraculorum. Nam Elias tantùm octo miracula patraſſe legitur, Eliſeus verò ſedecim, quæ ſigillatim enumerat Rupertus lib. 5. in lib. Reg. cap. 37. ita Theodor. & Procopius ibidem, ac Rabanus hìc, qui allegor. duplicem hunc Eliſei ſpiritum explicans de Apoſtolis: Chriſtus, inquit, quaſi Elias habuit ſimplicem ſpiritum, ſcilicet copiam gratiarum & virtutum; at Apoſtoli duplicem, ſcilicet remiſſionem peccatorum (quæ in Chriſto, vtpote impeccabili, eſſe non potuit) & copiam gratiarum. Sic & S. Proſper lib. 2. de Prædeſtin. & promiſſ. c. 30. vbi ſic legit, *Volo vt ſpiritus, qui in te eſt, duplum in me ſit*, idq; allegoricè applicans Apoſtolis: Chriſtus, inquit, quaſi alter Elias, duplum ſpiritum Apoſtolis infudit, ſemel poſt reſurrectionem, dicens: *Accipite Spiritum ſanctum quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis.* Secundò poſt aſcenſionem in cælum, dum in Pentecoſte Spiritus ſancti largitatem in Apoſtolos effudit, quo factum eſt, vt Apoſtoli maiora patrarent miracula quàm fecerat Chriſtus, vti ipſe promiſerat Chriſtus Ioan. cap. 14. v. 12. dicens: *Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipſe faciet, & maiora horum faciet.* Hinc & Chriſtus paucos in Iudæa convertit, Apoſtoli verò totum mundum Chriſto ſubegerunt. Sic & S. Ambroſius ſerm. 89. *Elias*, inquit, *cùm ſimplicem ſanctitatis ipſe haberet ſpiritum, Eliſeo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimiſit in terra quàm ipſe portauit in cælo.* Hinc & Eliſeus ſeptennalem famem Iudææ induxit, cùm Elias triennalem tantùm induxerit. Rurſum Eliſeus plures idolorum cultores occidit quàm Elias. Idem S. Ambroſ. ſerm. 2. de Eliæo qui habetur in fine tom. 1. *O hereditas pretioſa*, inquit, *in qua plus heredi relinquitur, quàm habetur: plus conſequitur qui accipit, quàm poſſideret qui largitur. Pretioſa planè hereditas, quæ dum à patre transfertur ad filium, meritorum quodam fœnore duplicatur. Igitur Elias cùm ſimplicem ſanctitatis ipſe haberet ſpiritum, Eliſeo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimiſit in terris, quàm ſecum portauit ad cælos: & licèt ipſe ad altiora tollus transferetur corpore, apud filium tamen maiore manet ſanctitate. De Eliſei autem meritis quid dicamus, cuius hæc prima laus eſt, quòd patrem voluit gratia ſuperare; dum dari ſibi amplius poſtulat, quàm ſit apud eum eſſe qui poſſidet? Auarus quidem eſt in petendo, ſed idoneus in promerendo. Dum enim à patre plus exigit quàm habebat, facit eum meritis ſuis plus præſtare quàm poterat.*

Accedit Auctor de Mirabil. S. Script. l. 2. c. 22. (extat tom. 3. operum S. Auguſt.) qui & cauſam affert. *Hæc verò poſtulãs Eliſeus*, inquit, *non elationis affectum ſuper magiſtrum ſuum voluit, ſed videns peccata populi innumera, à Propheta qui relinqueretur, non ſimplici Eliæ ſpiritu; ſed duplici compoſiti poſſe præuidit.* Sic & S. Bernard. ſerm. 3 & 6. de Aſcenſ. qui & myſterium addit, ſcilicet per Eliam ſignificari Chriſtum, per Eliſeum Apoſtolos qui maiora quàm Chriſtus patrarunt miracula. Nam ſola vmbra Petri ſanabat quoſlibet infirmos, Actor. 5. 15. quod Chriſti vmbram feciſſe non legimus. Denique huic ſententiæ fauent Septuag. qui vertunt, *fiat iam ſpiritus qui eſt in te διπλῶς*, id eſt, *duplicitèr, in me*; & Syrus hic, *recepitq; prophetam dupliciter Eliſeus.*

Reſp. Secundo. Tertiò.

Verùm Abulenſis & alij probabiliùs contrarium cenſent, & ſic explicant. q. d. Eliſeus, Spiritus qui in te eſt, ô Elia, duplex, fiat pariter in me duplex: *duplex*, id eſt multiplex, magnus, validus, potens. Sic enim ſæpè capitur τὸ *duplex*, vti oſtendi Ierem. 40. 2. Deuter. 21. 17. & alibi.

Prob. 1.

Probatur id Primò, quia Eliſeus fuiſſet arrogans, ſi, cùm eſſet diſcipulus, duplo maiorem petijſſet ſpiritum ab Elia magiſtro ſuo, quàm ipſe habebat. Nec Elias ei dare poterat, quod non habebat: dedit ergo ei ſuum duplicem ſpiritum. Et hoc eſt quod dicitur 4. Reg. 2. 15. *Requieuit ſpiritus Eliæ ſuper Eliſeum*, iſque completus, vt ait hìc Siracides, id eſt plenus, non imminutus. Sicut enim habuit Elias duplicem ſpiritum, ſcilicet prophetiæ & miraculorum, ita eumdem plenè habuit Eliſeus, inquit Palacius.

Secundo.

Secundò, quia Siracides hic v. 4. ait de Elia: *Quis poteſt ſimiliter ſic gloriari tibi?* q. d. Eliæ nemo fuit par aut ſimilis: ergo nec Eliſeus.

Tertio.

Tertiò, quia hìc ait cõpletum eſſe ſpiritum Eliæ in Eliſeo, non autem duplicatum. Græca clarè habent, & *Eliſeus repletus eſt ſpiritu illius*, ſcilicet Eliæ.

Quarto.

Quartò, quia pro *ſpiritus duplex* hebr. eſt פִּישְׁנַיִם בְּרוּחֵךְ *pi ſchenaim beruchacha*, id eſt, *in duorum in ſpiritu*

ritu tuo ſit ſuper me; in duorum, id eſt duplex menſura, ſiue duplex portio ſpiritus tui, hoc eſt inquit Vatabl. Da vt duæ partes tui ſpiritus diuiſi in tres partes ſint mecum. Noluit petere tantam gratiam ſibi fieri, quantam magiſtro. q.d. Noli me efficere tantum quantus es, ſed da mihi ſolùm duas partes tui ſpiritus. hæc Vatabl. Pagninus vertit, *ſit, obſecro, menſura duarum partium de ſpiritu tuo ſuper me.* Senſus ergo eſt, q.d. Primogenitus ſolet os duorum, id eſt, duplicẽ portionem habere in hereditate patris, cùm cæteri filij habeant ſimplicem. Habeam ergo & ego tuum ſpiritum non ſimplicem, vt alij Prophetæ; ſed duplicem, id eſt potentem, validum & multiplicem, ad propagandum & propugnandum Dei cultum contra tot idololatras & hoſtes: ego enim tuus ô Elia, ſum primogenitus, imò vnigenitus. Succedam ergo in totius tui ſpiritus hereditatem & poſſeſſionem, vt eius ſim heres ex aſſe. Spiritus enim Eliæ, quem poſtulabat Eliſeus, eſt is, quem deſcripſit Siracides v. 1. *Surrexit Elias quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat*, nimirum igneus zelus ad propugnandam veram Dei fidem, amorem & cultum contra idololatras & ad patrandum miracula in veræ fidei confirmationem, & extirpationem idololatriæ.

Hinc multi duplicem ſpiritum interpretantur, ſpiritum prophetiæ & miraculorum. ita ibidem Eucherius, Angelomus, Procop. Theodor. Lyran. Dionyſ. Palacius & Ianſen. hic, & S. Thom. 4. contra Gentes c. 11. ſub prophetia enim intelligitur zelus prædicandi, & propugnandi verã fidem: hoc enim faciebant Prophetæ, hocque erat eorum officium. Alij per *ſpiritum duplicem*, accipiunt donum gratiæ gratum facientis & gratis datę. Accedit Cajetã. in 4. Reg. 2. qui cenſet Eliſeum petiiſſe & accepiſſe ſimplicem ſpiritum Eliæ, ſed hunc fuiſſe duplicem reſpectu aliorum Prophetarum, quia eorum ſpiritu duplo erat maior: Eliſeus enim erat quaſi primogenitus Eliæ, ideóque poſt Eliam futurus aliorum Prophetarum quaſi princeps & pater, ac proinde maiori, imò duplici regebat ſpiritu. Longè enim maiori eget ſpiritu Superior, qui aliorum curam gerit, eoſque perficit, quàm inferior, qui ſibi ſoli viuit.

Tropol. Tropol. duplex ſpiritus, eſt ſpiritus vitæ actiuæ & contemplatiuæ. Item, ſpiritus orationis & mortificationis: vnus enim ſine alio parum prodeſt. Adhæc S. Bernard. ſerm. 3. & 6. de aſcenſ. Duplex ſpiritus, inquit, eſt illuminatio intellectus, & affectus purgatio. Deniq; S. Cyprian. vel quiſquis eſt Auctor. (ſtylus enim humilior arguit nõ eſſe S. Cypriani) tract. de Operibus cardinalib. Chriſti ſerm. 12. qui eſt de Spiritu ſancto: *Sic Eliæ ſpiritum duplicem*, inquit, *recepit Eliſeus, non quòd in duas ſubſtantias idem ſpiritus ſit diuiſus, & duos Prophetas ſanctus habuerit ſpiritus: ſed quòd populo Chriſtiano, cuius typum Eliſeus gerebat, accepto Spiritu ſancto, data ſit poteſtas in opere & ſermone, & aſcendentem Eliam, id eſt Chriſtum, pio deſiderio proſecutus, fide claruerit & intellectu, & vita, & ſignis & miraculis fulſerit & exemplis. Hic ſacrorum ordinum diſtributor reges creat & principes, ſacrat pontifices, eligit ſacerdotes, Hic ſapientia Salomonem, intellectu Danielem, Ioſeph conſilio, Samſonem fortitudine, Moyſen ſcientia, Dauid pietate, Iob timore proſequitur, & ſanctorum animas omnimodis fœcundat virtutibus, in tantum affectus pacificos promebens, vt tam in cœlis noſtra ſit converſatio, diffuſa in nobis charitate per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Hic in pudicis mentibus ſibi ſtatuit manſionem. Hic humiles & cælibes habet domeſticos, abominatur avaros, falſarios deteſtatur. Hic Giezi mercenarium lepra condemnat, & Ieroboam vendentem ſacerdotia cum apoſtatis locat. Hic Simonem gratia Dei mundinatorem à ſanctorum conſortio exheredat, cuius deteſtabiles auſus vltrix rima confundit & quaſſat. Hic Balaam ad maledicendum conducto ſilentium imponit & per aſinam redarguendum, collaſo ad parietem pede vacuum pecunia, contumelia ornatum, claudicantem ad propria remiſit confuſum. Hic omnibus Eccleſiæ Sacramentis intereſt, quæ ipſe efficit & conſummat. Hic peccata diluit, hîc iuſtificat impios, & ad vitam reuocat mortuos. Hic diſcordes pacificat, & vinculo dilectionis adſtringit & ligat. Hic nos cælo inuehit, & à mundi huius vanitatibus auulſos ſuperni regni conſortes heredes: cuius ſumma eſt felicitas, quòd corpus iſtud ſpirituali affectu cum angelis conuerſabitur, nec vltra erit carnis & ſanguinis aliquis appetitus; ſed erit omnium plena ſufficientia, cognoſcibilis Deus, & inhabitator ſpiritus ſanctus.

IN DIEBVS SVIS NON PERTIMVIT PRINCIPEM, ET POTENTIA NEMO VICIT ILLVM] Græcè, *in diebus ſuis non eſt commotus à principe & non ſubegit eum quiſquam*: hoc eſt enim, οὐκ ἐταράχθη ὑπὸ ἀνθρώπου, id eſt *nemo eum ſibi ſubiugauit*, nemo ei dominatus eſt. Vatabl. *in temporibus ſuis nihil eſt permotus ab principes, nec imperium cuiuſquam pertulit.* Legit ἀρχόντων in plurali, id eſt principes, cùm Noſter & alij legant in ſingulari ἄρχοντα, id eſt principem ſed per enallagen numeri *principem*, hoc eſt *principes*. Senſus eſt, q.d. Eliſeus liberè prophetauit & prædicauit veri Dei cultum, nihil veritus regum idololatrarũ & impiorum offenſam, minas & cædes, ſed intrepidè & in barbam eis reſtitit, eoſque redarguit. Ita vocatus ad caſtra trium regum, ſcilicet duorũ impiorum, Ioram filij Achab, & regis Edom, ac tertij pij ſcilicet Ioſaphat regis Iudæ: qui omnes ſuppliciter in ſiti & defectu aquæ eius prophetiam & opem depoſcebant, animosè dixit ad Ioram: *Quid mihi & tibi eſt? Vade ad prophetas patris tui & matris tuæ, &c. Viuit Dominus exercituum in cuius conſpectu ſto, quòd ſi non vultum Ioſaphat regis Iudæ erubeſcerem, non attendiſſem quidem te, nec reſpexiſſem*, 4. Reg. 3. 14. Rurſum cinctus ab exercitu regis Syriæ, cùm Giezi eius miniſter pauidus exclamaret: *Hen, hen, domine mi quid faciemus?* reſpondit Eliſeus: *Noli timere: plures enim nobiſcum ſunt quàm cum illis. Cumq; oraſſet Eliſeus, aperuit Dominus oculos pueri, & vidit: & ecce mons plenus equorũ & curruum igneorũ* (erant hi angeli) *in circuitu Eliſei*, 4. Reg. 6. 17. Hæ ergo auxiliares angelorum copię faciebant cum omnibus regibus & exercitibus potentiorem. Si Deus enim pro nobis, quis contra nos? ſi angeli nos tuentur, quis nobis nocere quæat? Et v. 32. de rege Ioram: *Numquid ſcitis*, inquit, *quòd miſerit filius homicidæ hîc, vt præcidat caput meum?* Hanc intrepidam libertatẽ Eliæi imitati ſunt heroës fidei, S. Ioannes Baptiſta redarguens Herodẽ, S. Athanaſius, S. Hilarius, Euſebius Vercellenſis, & præ omnibus Lucifer Calaritanus, acriter inuecti in Conſtantium Arrianum Imp. eumq; nũcupantes Antichriſtum; S. Chryſoſt. corripiens Eudoxiam Imperatricem; S. Ambroſius caſtigans Theodoſium, Maximum, Valentinianum Imp. ac Iuſtinam Imperatricem Arrianam: quia Deo pleni & recti nil creatum formidabant.

NEC SVPERAVIT (græcè οὐκ ἐπλεόνασεν, quod alij vertunt, *inſultauit*) ILLVM VERBVM ALIQVOD] Primò, q. d. Nullæ regis Ioram vel aliorum minæ, nec blandi- VERS. 14.

blanditiæ & promiſſa potuerunt infringere, vel deijcere adamantinum animum Eliſei, vt patet 4. Reg. 6. 32. Vnde Vatabl. vertit, *nulla res ſuperauit eum*; & Lyran. *nullum verbum*, ait, *comminationis vel adulationis eum à veritate retraxit*; Syrus, *& non dominata fuit illi omnis caro*, id eſt vllus homo, *& omne verbum non celatum fuit illi*. Vnde Secundò, q.d. Nulla res abſcondita ſpectans ad bonum, vel ſuũ, vel publicum, latuit eum, nec ſuperauit eius prophetiam & cognitionem; ſed protinus per ſpiritum propheticum omnia cognoſcebat & reuelabat, vti detexit omnes inſidias Syrorum regi Ioram 3. Reg. 6. 12. vbi famuli regis Syriæ ſuſpicantis ſe domi habere proditores, qui ſecreta ſua reuelarent regi Iſrael, ſe purgantes dicunt: *Nequaquam domine mi rex, ſed Eliſeus Propheta, qui eſt in Iſrael, indicat regi Iſrael omnia verba quæcumque locutus fuerit in cubiculi tui.* Sic abiens Eliſeus vidit Giezi accipientem munera à Naaman Syro: *Nonne cor meum*, inquit, *in præſenti erat?* &c. 4. Reg. 5. 26. Secundum hunc ſenſum ſecutus Arabicus, ſic vertit, *nec latuit eum quidquam de rebus factis*, id eſt mundi huius.

ET MORTVVM PROPHETAVIT CORPVS EIVS] Id eſt, vtait Dionyſ. corpus Eliſei ſepultum ſuſcitauit quemdam à latronibus interfectum, qui in ſepulcrũ Eliſei profectus, dum ſacra eius oſſa tetigiſſet, diuina virtute reuixit, per quod patuit eum verum fuiſſe Dei Prophetam, 4 Reg. 13. 20. *Prophetauit* ergo, id eſt miraculum edidit: hoc enim erat opus Prophetæ. Vnde Vatabl. vertit *corpus eius Prophetam egit etiam poſt obitum*; Arabicus clarè, *& viuificauit mortuum mortuus*. Hoc ſanè mirabile & paradoxum, quòd mortuus mortuum viuificet, cùm naturaliter mortuus viuum mortificet.

Prophetare quadruplicitèr ſumitur.

Nota. Prophetare propriè eſt futura prædicere ex inſtinctu & reuelatione Dei, ſed quia Prophetæ, qui futura prædicebant, erant viri ſancti & zeloti multaq; alia faciebant ad Dei gloriam; hinc per catachreſin prophetare Primò, ſumitur pro docere, vel prædicare, & exhortari ad pietatem. Sic 1. Corinth. 14. ſæpè Apoſtolus doctores vocat Prophetas: Prophetæ enim docebant, prædicabãt & exhortabantur populum ad pium Dei cultum. *Primo.* Secundò, ſumitur pro pſallere & Deo laudes canere: hoc enim faciebant Prophetæ. Sic Aſaph & Heman dicuntur prophetare, id eſt pſallere in citharis, pſalteriis & cymbalis, 1. Paral. 25. 1. Sic & Saul inter Prophetas Dei laudes canentes prophetauit, id eſt, correptus Dei ſpiritu laudes Deo cecinit. Vnde prouerbium: *Num & Saul inter prophetas?* *Secundo.* 1. Reg. 19. 23. Tertiò, ſumitur pro miracula facere: hæc enim patrabant Prophetæ, vtpote viri ſancti & diuini. *Tertio.* Quartò, ſumitur pro prophetiam confirmare. Sic dicuntur oſſa Ioſeph prophetaſſe de quo cap. ſequ. v. 18. Hic duobus vltimis modis ſumitur: Eliſeus enim *mortuus prophetauit*, id eſt, miraculum patrauit, putà ſuſcitauit mortuum, eoque confirmauit ſuam prophetiam, id eſt ſuam prædicationem de vero Dei cultu contra idololatras, æquè ac ſuam ſanctitatem. *Quarto.* Vide dicta 1. Corinth. 14. initio capitis.

Simili modo prophetant reliquiæ Sanctorum, dum miracula patrant, quibus tum ſanctitatem ſuam tum fidem veram, quam viuentes docuerunt & prædicarunt, confirmant. Propriè verò nonnulli Sancti defuncti prophetarunt, dum poſt mortem indices & teſtes fuerunt veritatis occultæ, vt *Exempla mortuorum qui prophetarunt.*

A cùm Petrus defunctus ſuſcitatus à S. Staniſlao Cracouienſi Epiſcopo coram Boleſlao rege teſtatus eſt, ſibi pretium agri à ſe venditi à S. Staniſlao perſolutum eſſe. Sic S. Antonius de Padua, vt patrem accuſatum de homicidio, ſed falsò, periculo liberarer, occiſum ſuſcitauit, & ad tribunal produxit, vbi rogatus à iudice innocentiæ patris teſtimonium perhibuit, eumque à morte eximit. Sic Macarius Ægyptius S. Antonij diſcipulus, quemdam homicidii falsò accuſatum, occiſum interrogando, ab eoque teſtimonium innocentiæ accuſati eliciendo, calumnia liberauit, vt habetur lib. 2. Vitar. SS. Patr. cap. 28. Sic magnus ille Spiridion Trimituntis in Cypro Epiſcopus, filiam Irenem defunctam è ſepulcro euocans, ab ea didicit locum depoſiti, quod depoſitarius illi crediderat, & à patre repoſcebat, vti refert Sozomen. lib. 1. cap. 11. & B Socrates lib. 1. cap. 12. Denique S. Auguſt. lib. de Cura pro mortuis cap. 11. *Pro certo*, inquit, *cùm Mediolani eſſemus, audiuimus quòd cùm debitum repeteretur à quodam, defuncti patris cautione prolatâ, quod filio neſcente à patre tam fuerat perſolutum; contriſtari homo graviſſimè cœpit, atque mirari quòd ei pater moriens non dixeris quod deberet, cùm feciſſet etiam teſtamentum. Tunc nimis anxio apparuit idem pater eius in ſomnis, & vbi eſſet recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit. Quo inuento inuentis atque monſtrato, non ſolùm falsi debiti calumniam propulſauit, ſed & paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando eſt perſoluta pecunia.*

IN VITA SVA FECIT MONSTRA (græcè τέρατα, id eſt, portenta, prodigia, miracula. vnde Arabicus vertit, *multiplicauit miracula in vita ſua.* Eliſei miracula multa & magna continua ſerie enarrantur à c. 2. lib. 4. Reg. vſque ad c. 14.) ET IN MORTE MIRABILIA OPERATVS EST] Nam moriturus Eliſeus manibus regis Ioas ſuas imponens, eiuſque ſagittas benedicens, fortitudinem ac victoriam illi contra Syros impertijt. Eidè iubens iaculo percutere terram, cùm ille ter eam percuſſiſſet, trinam de Syris victoriam prænunciauit addens, plures eum habiturum fuiſſe, ſi pluries terram percuſſiſſet, 4. Reg. 13. 14. Eliſeus ergo & in vita, & in morte, & poſt mortem prophetauit, id eſt miracula patrauit, quibus ſe verum eſſe Dei Prophetam, ſuamque fidem & prædicationem eſſe diuinam, Iſraeli comprobauit. Aliter Syrus, *in vita ſua*, inquit, *fecit prodigia, & in morte* (poſt mortem) *ſua viuificauit mortuum.* de quo v. præced. C Vers. 15.

IN OMNIBVS ISTIS NON POENITVIT POPVLVS, ET NON RECESSERVNT A PECCATIS SVIS, VSQVE DVM EIECTI SVNT DE TERRA SVA, ET DISPERSI SVNT IN OMNEM TERRAM: ET RELICTA EST GENS PERPAVCA, ET PRINCEPS IN DOMO DAVID] Vatabl. *adeò vt populus paucissimus relinqueretur in domo Dauidica*; Syrus, *& relictus eſt Iudas ſolus, modius poteſtate domui Dauid.* q.d. Elias & Eliſeus ſubmiſſi à Deo ad extirpandum idololatriam & impietatem per Ieroboam inuectam in Iſrael, id eſt, in regnum decem tribuum, per tot ſigna & miracula parum profecerunt, quia populus ſequens reges ſuos idololatras & impios, nõ receſſit ab eorum idololatria & impietate. Quocirca tota gens decem tribuum iuſto Dei iudicio variè afflicta à regibus Aſſyriorum, tandem anno 6. Ezechiæ regis Iuda prorſus exciſa eſt, dum captâ Samariâ populus abductus eſt in Aſſyriam, indeque per totum orbem diſperſus. Abductis ergo decem D Vers. 16. Vers. 17.

tribu-

tribubus relicta est gens perpauca duarum tribuum, Iuda & Beniamin, ac princeps & rex ex domo & familia Dauid: sed & hæc contagio idololatriæ & impietatis à cognato & vicino Israele per vices infecta nunc Deum, nunc idola coluit: vnde & ipsa quoque tandem excisa est à Chaldæis sub Sedecia vltimo rege Iuda, ac captiua abducta in Babylonem. Hoc est quod subdit:

Vers. 18. QVIDAM IPSORVM FECERVNT QVOD PLACERET DEO: ALII AVTEM MVLTA COMMISERVNT PECCATA] q.d. Omnes reges Israel fuerunt idololatræ & impij, at ex regibus Iuda quidam fuere pij, vt Dauid, Iosaphat, Ezechias, Iosias: alij impij, vt Achaz, Manasses, Iechonias, Sedecias, &c. Porrò quia inter pios eminuit Ezechias, ac sub eo facta est captiuitas decem tribuum, ita vt euerso regno Israel ipse solus regnaret in Iuda, atque sub eo floruit Isaias Propheta celeberrimus, quem familiarem habuit & directorem, ideireo ceteris præteritis solius Ezechiæ elogia recenset.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Ezechiæ.

Vers. 19. Ezechias muniuit ciuitatem suam, & induxit in medium ipsius aquam, & fodit ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum.

20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib, & misit Rabsacen, & sustulit manum suam contra illos, & extulit manum suam in Sion, & superbus factus est potentia sua.

21. Tunc mota sunt corda, & manus ipsorum: & doluerunt quasi parturientes mulieres.

22. Et inuocauerunt Dominum misericordem, & expandentes manus suas, extulerunt ad cælum: & sanctus Dominus Deus audiuit citò vocem ipsorum.

Vers. 19. EZECHIAS MVNIVIT (Syrus, *refarsit*) CIVITATEM SVAM (Ierusalem, metropolim regni Iuda) ET INDVXIT IN MEDIVM IPSIVS AQVAM (corruptè in exemplaribus Græcis Romæ correctis legitur, *induxit in medio ipsorum Gog*, pro *Geon*, de quo mox) ET FODIT FERRO RVPEM, ET ÆDIFICAVIT AD AQVAM PVTEVM.] Laudat Ezechiam, quòd imminente obsidione vrbi Ierusalem à Sennacherib, ipse eam munierit restauratione murorũ, turribus, armis, clypeis, ducibus; sed maximè fiducia & ope diuina, vti narratur 2. Paral. 32. Rursum, quòd induxerit aquam in vrbem, ideoque rupem intermediam ferro dileiderit; nam in vrbem è superiori fonte Gion aquas per subterraneos canales introduxit, & fecit eas scaturire in Piscina interiori grandi, quam ædificauit in medio vrbis ad Aquilonem templi: atque ad eam fabricauit puteum, vt totam irrigaret ciuitatem (vnde Græca habent *puteos*) ne populus in obsidione positus aquę laboraret penuria 2. Paralip. 32. 30. Sic Brugis Flandrorum non sunt putei, sed ex vno puteo siue fonte per canales aqua in omnes vrbis plateas, & vicos deducitur. Roma verò aquæ ductibus plena est, & in his principi Romani suam ostenderunt magnificentiam. Rursum Ezechias restaurauit fontem Siloë, cui piscina siue natatoria Siloë conducta erat, in qua lauans oculos cæcus iussu Christi illuminatus est, Ioan. 9. Vide Adrichomium in Descriptione Ierusalem.

Vers. 20. IN DIEBVS IPSIVS ASCENDIT SENNACHERIB, ET MISIT RABSACEN, ET SVSTVLIT MANVM SVAM CONTRA ILLOS, ET EXTVLIT MANVM SVAM IN SION] *Contra illos*, scilicet Iudæos, Ezechiæ subditos, quos obsidebat: hoc enim, velut ex libris Regum notissimum, subaudiendum reliquit. Porrò Græca Complur. (nam Romana repetunt ἐπῆρεν, ἢ ἐπῆρεν, vnde vertunt, *& promouit: & promouit manus eius in Sion*; alij verò legunt cum Nostro ἐπῆρεν ἢ ἐπῆρεν, id est, *sustulit & extulit*: quin & Rabanus legit tam *sustulit* quàm *extulit*, prorsusque habet vt Latina Vulgata) non habent τὸ *sustulit manum contra illos*: videtur enim esse idem cum eo, quod sequitur: *Et extulit manum suam in Sion*. Vnde Iansenius suspicatur hanc repetitionem ex diuersis versionibus in vnam iunctis ortam esse. Nam & codices nonnulli tantùm habent: *Et sustulit manum suam in Sion*, putà contra Ierusalem, illi insultans, & minans excidium. Vide insultationem eius & minas enarrantem ca. 36. vbi eas explicui.

ET SVPERBVS FACTVS EST POTENTIA SVA] Græc. ἐν τῇ ἐμεγαλαύχησεν ἐν περηφανείᾳ αὐτοῦ, id est, *& magna iactauit superbia sua*; Vatabl. *contra Sion manum suam extulit, & superbia sua gloriatus est*, blasphemans quòd Deus non posset Ierusalem è manu regis Assyriorum liberare, sicut dij gentium suos ab eâdem non potuerant eripere. Syrus, *extulit manum suam in Sion, & blasphemauit cum audacia aduersus Deum.*

Vers. 21. TVNC MOTA SVNT CORDA, ET MANVS IPSORVM: ET DOLVERVNT QVASI PARTVRIENTES MVLIERES] q.d. Auditis minis Rabsacis, Iudæorum corda pauore, indeque manus tremore concussa sunt, & tanto dolore correpta, quanto corripiuntur parturientes. Græcè est ἐζαλεύθησαν, id est, agitata sunt, æstuarunt, sicut agitantur & æstuant fluctus maris dum est tempestas. Vatabl. *perculsa sunt*; alij, *fluctuarunt*. Quocirca non desperarunt, sed Dei, qui, cùm auxilia humana desunt, suis sępe invocantibus ilicò succurrit, opem imploranti.

Vers. 22. ET INVOCAVERVNT DOMINVM MISERICORDEM, ET EXPANDENTES MANVS SVAS, EXTVLERVNT AD CÆLVM: nam *Ezechias scidit vestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini* (Dei auxilium imploraturus) *& misit Eliacim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus opertos sacco, ad Isaiam filium Amos Prophetam*, &c. dicentes: *Leua orationem pro reliquis, quæ reperta sunt*, Isaiæ 37. Quocirca ET SANCTVS DOMINVS DEVS AVDIVIT CITO VOCEM IPSORVM] nimirum sanctus Deus sancto Ezechiæ, eiusque populo ad preces sancti Isaiæ succurrit, & blasphemum Sennacherib abegit & profligauit. Hinc appositè *Isaias* hebr. idem est quod *salus Dei*; *Ezechias*, vel, vt Hebræi pronuntiant, *Chizkiahu*, idem est quod *robur & fortitudo Dei*, vnde Syrus hìc vertit, *expandit Ezechias coram Domino manus suas: Deus quoque exaudiuit orationem eius, & liberauit eos per Isaiam Prophetam.*

QVAR-

QVARTA PARS CAPITIS.

Encomium Iſaiæ & Ezechiæ.

*Verſ.*23. Non eſt commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis ſuis, ſed purgauit eos in manu Iſaiæ ſancti prophetæ.

24. Deiecit caſtra Aſſyriorum, & contriuit illos angelus Domini.

25. nam fecit Ezechias quod placuit Deo, & fortiter iuit in via Dauid patris ſui, quam mandauit illi Iſaias Propheta magnus, & fidelis in conſpectu Dei.

26. In diebus ipſius retrò redijt ſol, & addidit regi vitam.

27. Spiritu magno vidit vltima, & conſolatus eſt lugentes in Sion. Vſque in ſempiternum.

28. Oſtendit futura, & abſcondita antequam euenirent.

A eſt veſtigia pietatis & virtutis Dauid patris ſui. Nam confregit idola, quin & ſerpentem æneum, quem erexerat Moſes, eò quòd populus eum vt Deum adoraret: deſtruxit excelſa: ſolemne Paſcha inſtituit: cultum & religionem veri Dei non tantùm in Iuda, ſed & in Iſrael reſtituit: ſacerdotes & Leuitas aluit, ac ad Dei ſacra religiosè procuranda exhortatus eſt. Ob hæc ergo pietatis officia meruit, vt Ieruſalem liberaretur ab excidio Sennacherib, 2. Paral. 19. Pro *fidelis in conſpectu Dei*, græcè eſt πιστὸς ἐν τῷ ὁράσει αὐτοῦ (Noſter, pro *eius* legit ϑεῦ, id eſt *Dei*) *ſui*, putà in prophetia ſua, qua fideliter, liberè & conſtanter ea annuntiabat populo, quæ à Deo illi reuelata fuerunt; non verò ſua cõmenta, aut mentis ſomnia & figmenta, vti faciebant pſeudoprophetæ. Vatabl. *vaticinatione ſua fidus*, vel *certus*, quia non dubia, ſed certa prophetabat, quæ ſcilicet certò ſciebat Deum ſibi dixiſſe. Græcum enim πιστὸς, id eſt *fidelis*, reſpõdet Hebræo נאמן *neeman*, id eſt fidus, verus, certus, firmus, ratus, ſtabilis; Syrus, *laudabilis prophetarum*, id eſt inter Prophetas, vel præ ceteris Prophetis.

B

Porrò Iſaias vocatur *magnus propheta*, quia à Seraphino accenſus calculo ignito conſecratus eſt Propheta, factuſque quaſi Seraphinus, & ordinis Seraphici, ad accendendum amore diuino torpentia & algida Iudæorum corda, Iſaiæ 6. Porrò Iſaiæ magnitudo animi & zeli enituit in carpendo liberrimè regum, principum & populi vitia, iſque comminando pœnas à Deo imminentes. Vnde illud cap. 1. 10. *Audite verbum principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorrhæ.* Quocirca S. Paulus Rom. 10. 20. ait: *Iſaias autem audet, & dixit.* Vbi Origines, *Audet*, inquit, & liberè prædicat, cùm ſciret ſibi ex eo imminere mortem. Nam hac de cauſa lignea ſerra ſerratus, Martyr duro, ſed glorioſo agone occubuit. Denique Iſaias omnium Prophetarum eſt magnificentiſſimus, eloquentiſſimus, ſublimiſſimus & clariſſimus. Vide dicta argumento in Iſaiam.

Iſaiæ Propheta magnus cur?

C

Vers.23. Non est commemoratvs peccatorvm illorvm, neqve dedit illos inimicis svis, sed pvrgavit eos in manv Isaiæ sancti Prophetæ] q. d. Deus non eſt recordatus peccatorum, quæ Iudæi & patres eorum admiſerant, ac eorum quaſi oblitus impediuit ne traderentur in manus Sennacherib; ſed purgauit eos à peccatis *in manu*, id eſt per manum, id eſt per operam & induſtriam, putà per exhortationem Iſaiæ: hic enim exhortans eos ad pœnitentiam & orationem, effecit vt pœnitentes, veniamq; à Deo poſcentes eam impetrarent, itaque liberarentur à Sennacherib. Vnde pro *purgauit* græcè eſt ἐλύτρωσεν, id eſt liberauit, vel potiùs redemit eos. Erant enim Iudæi à Sennacherib certo exitio addicti, ſed Deus ab illo eos redemit & liberauit per Iſaiam, qui precibus meritiſque ſuis hanc liberationem eis impetrauit, eandemque Ezechiæ & Iudæis promiſit & prænuntiauit, Iſaiæ 37. 6. Græca de more conciſa hæc tantùm habent, *& ſanctus è cælo exaudiuit eos, & redemit eos manu Iſaiæ.* Porrò Iſaiæ datur hoc elogium & titulus, quòd fuerit *propheta ſanctus*, id eſt ſingulariter & eximiè ſanctus præ alijs Prophetis, qui & ipſi fuere ſancti, ſed non ſicut Iſaias, quæ ſanè magna eſt Iſaiæ laus & dignitas, talem ergo hoc loco eum canonizat S. Scripr. imò Spiritus ſanctus, quod vix alteri factum reperias.

D

Vers.24. Deiecit castra Assyriorvm, et contrivit illos angelvs Domini] Pro *deiecit* græcè eſt ἐπάταξε, id eſt *percuſſit*; Syrus, *contriuit*; Vatabl. *cecidit*; Complut. *peſſumdedit*: angelus enim Domini vna nocte in caſtris Sennacherib percuſſit 185. millia Aſſyriorum: vnde caſtris exutus ſolus fugit Sennacherib, tandemque à filijs necatus eſt, 4. Reg. 19. 35. & Iſaiæ 37. 36. vide ibi dicta.

Vers.25. Nam fecit Ezechias qvod placvit Deo, et fortiter ivit in via David patris svi, qvam mandavit illi Isaias propheta magnvs, et fidelis in conspectv Dei] Pro *fortiter iuit*, græcè eſt ἐνίσχυσεν, id eſt, fortiter ſe geſſit, robuſtè egit, validè ſectatus

Vers.26. In diebvs ipsivs retro redivit (minùs verè Syrus *vertit*) sol, et addidit regi vitam] Cùm Ezechiæ ægrotanti ad mortem Iſaias ex Deo promiſit ſanitatem & vitam, & ad aſſecurandam hanc promiſſionem fecit, vt vmbra Solis in horologio Achaz retrogrederetur, & conſequẽtur ipſe ſol, vt patet ex hoc loco. Duplex ergo fuit hic miraculum. Primum, quòd ſol regrederetur; Secundum, quòd regi deſperatæ valetudinis adderetur vita. Vtrumque tribuitur tum pietati & precibus Ezechiæ, quæ id merebantur; tum ſanctitati, orationi & meritis Iſaiæ, quæ à Deo impetrarunt. Quocirca Iſaias c. 38. 18. ait Ezechiæ: *Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum.* Vnde pariter *Et addidit regi vitam*, referendum eſt ad Iſaiam. Poteſt tamen quoque ad ſolem, qui anteceſſit, referri hoc ſenſu, quòd ſol regrediens portenderet rediturum regi ſanitatem, adeóque tot annos regis vitæ addendos, quot horis illo die auctus fuit ſol, nimirum quindecim. In Prophetis enim dicitur ille, qui prophetat vel portendit aliquid, illum ipſum efficere, quia illud ipſum certò euenturum prænunciat & edicit: prophetia enim falli nequit: vnde quod ipſa prædicit, neceſſum eſt vt eueniat. Dum ergo quippiã prædicit, morali modo efficit & cogit, vt idipſum eueniat. Vnde S. Cyrill. in Iſaiæ 38. 8. *Quod remigraturus in vitã eſſet Ezechias*, inquit, *planum facit Deus retrogredientis Solis vmbrã & die ad inuſitatã horarum*

Iſaias retrogrẽſſ ſolem.

rarum mensuram prolatat2. Et Auctor de Mirabil. S.Script. apud S. Augustin. lib.2.c.28. *Conuenienter*, inquit, *tale signum regi in mortis expectatione posito aptissimum euenit, quod Dominus fieri taliter per solem congrua dispensatione disposuit: quoniam sicut sol in principio occasus sui positus in diei instituũ reducitur, sic rex in mortis expectatione constitutus quasi ad incipientis vitæ gaudia reuocatur. Tantũ quoque temporis, id est quindecim annos eius vitæ, se Dominus dixit addere, quatenus, nascituros tunc filius (Manasses), consumpto illo tempore, regnum defuncti patris valeret gubernare.* Plura de hoc regressu Solis, & sanatione Ezechiæ dixi Isaiæ 38.

VERS. 27. SPIRITV MAGNO VIDIT VLTIMA, ET CONSOLATVS EST LVGENTES IN SION] *Spiritus magnus* hic est prophetiæ, putà magnum & amplum lumen propheticum, quo dotatus Isaias *vidit ultima* græcè ἐσχατα, qua voce Septuag. solent vertere Hebræum אַחֲרִית *acharonim*, id est posteriora, vti vertit hic Vatabl. Quare *ultima* vel *nouissima* in Prophetis vocantur tempora Messiæ, quæ scilicet post plura sæcula erant futura, etiamsi absolutè non sint vltima, nisi quòd respectu status legis naturæ & legis Mosaicæ, status legis Christianę, sit absolutè vltimus. Alludit ad Isaiæ 2 vbi Isaias prophetans de tempore Christi & Ecclesiæ, ait: *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles: & fluent ad eum omnes gentes.* Adde, Isaiam absolutè vltima prænunciasse, vti ostendam v. seq. Pro *spiritu magno* Syrus vertit *spiritu gigantitatis* vel *gigantum*, id est spiritu valido, excelso, extenso, porrecto longissimè; vti gigantes vident vltra ceteros homines.

Consolatus est lugentes in Sion: quid

Porrò Isaias *consolatus est lugentes in Sion*: Primò cùm Ezechiã & Iudæos ob metum Sennacherib perculsos, spe certæ liberationis recreauit. Rursum cùm Iudæis in Babylonem abducendis, ex ea reditum promisit. Secundò, cùm sui temporis viros fideles & pios dolentes de sui æui sceleribus &ærumnis, promissione aduentus Messiæ liberatoris & sanctificatoris consolatus est. Vnde ait cap.40. A *Consolamini, consolamini populo meus, &c. Loquimini ad cor Ierusalem*; adeoque alibi passim fideles animat & solatur, totusq; solatijs diuinis refertus est. Tertiò, cùm etiamnum fideles *in Sion*, id est in Ecclesia, lugentes huius vitæ peccata & miserias, promissione gratiæ & gloriæ Christi consolatur. Vnde cap.61.1. ita Christum suos consolantem inducit *Spiritus Domini super me, &c. vt consolarer omnes lugentes in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Ad quem locum hic alludit Siracides, vt patet verba vtrimque conferenti.

VSQVE IN SEMPITERNVM OSTENDIT FVTVRA, ET ABSCONDITA ANTEQVAM EVENIRENT] Syrus, *Flans in mundo vidit signa, & tentationes antequam venirent*; Vatabl. *in æuum vsque futura prænuntiarunt, arcanaq; facta priùs quàm euenirent.* Isaiæ enim vaticinia se porrigunt ad Christum & Ecclesiam duraturam per omnia sæcula vsque in finem B mundi. Nam Christi ex Virgine conceptionem, natiuitatem, prædicationem, miracula, passionem, mortem & resurrectionem ita graphicè describit, vt teste S. Hieron. non tam Prophetam quàm Euangelistam agere videatur. Rursum prænuntiat ea, quæ futura sunt in fine mundi, putà vniuersale iudicium, resurrectionem, & renouationem mundi, vt patet c.24.v.21. & seq. c.25.8. c.26.v.21. Denique prænuntiat felicitatem piorum in cælo, & infelicitatem impiorum in gehenna, quarum vtraque perdurabit in omnem æternitatem. Vnde cap.32. v.17. *Et erit*, inquit, *opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitas vsque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.* Et c.33.14. *Quis poterit habitare vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Et c.35.10. *Redempti à Domino conuertentur, & venient in Sion cum laude: & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Similia habet cap.60.19. cap.65.17. cap.66.22.

CAPVT QVADRAGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudatur Iosias vsque ad v.9. Inde Ieremias, Ezechiel & duodecim Prophetæ minores vsque ad v.13. Inde Zorobabel, Iesus filius Iosedec, & Nehemias vsque ad v.16. Inde vsque ad finem capitis regreditur Siracides ad priores priscosque patres, ac retexit laudes Henoch, Ioseph, Seth, Sem & Adam, eosq; inter se comparat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Iosiæ.

MEmoria Iosiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarij.

2. In omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria: & vt musica in cõuiuio vini.

3. Ipse est directus diuinitus in pœnitentiam gentis, & tulit abominationes impietatis.

4. Et gubernauit ad Dominum cor ipsius, & in diebus peccatorum corroborauit pietatem.

C 5. Præter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam, omnes peccatum commiserunt:

6. nam reliquerunt legẽ Altissimi reges Iuda, & contempserunt timorem Dei.

7. Dederunt enim regnum suum alijs, & gloriam suam alienigenæ genti.

8. Incenderunt electam sanctitatis ciuitatem & desertas fecerunt vias ipsius in manu Ieremiæ.

9. Nam male tractauerunt illum, qui à ventre matris consecratus est propheta, euertere, & eruere, & perdere, & iterum ædificare, & renouare.

MEMORIA IOSIÆ IN COMPOSITIONEM ODORIS FACTA OPVS PIGMENTARII] Ita Latina VERS. 1.

tina Roman. & Græca Romæ correcta. Minùs rectè ergo pro *facta* Cõplut. legunt *facto* vel *confecto*; & alij, *facti*. Rurſum pro *opus* Græca iam habent ἔργῳ, id eſt *opere*. Vide Franc. Lucam in Notis hic. Græca Romana ſic clarè habent, *memoria Ioſiæ in compoſitione incenſi, facta opere vnguentary*. Vatab. *inſtar miſturæ odoramenti artificio vnguentarij temperatæ, eſt Ioſiæ memoria*; Syrus, *nomen Ioſiæ ſunt thuribulum incenſi* (alius codex habet *incenſorum*) *commiſti multitudine aromatum*; alij, *memoria Ioſiæ vt compoſitio thymiamatis confecti opere pigmentarij*. Senſus ergo eſt, q.d. Memoria Ioſiæ eſt inſtar compoſitionis odoriferę (qua ſcilicet res odorifere apta proportione inter ſe commiſcentur & cõponuntur, vt fiat quid miſtum valdè odoratum, & ſuaviſſimè redolens) *facta*, id eſt confecta, velut *opus pigmentarij* hoc eſt, ſuaviſſima & gratiſſima tam Deo & angelis, quàm hominibus, præſertim Iudæis, eſt Ioſiæ memoria. Sicut enim pigmentarius ſiue aromatarius ex congrua commiſtione & compoſitione aromatum, conficit compoſitum quoddam mirè odoriferum: ſic pariter memoria Ioſiæ ex varijs eius virtutibus & præclarè factis compoſita & conflata efficit famam eius mirè fragrantem, ſuauem & iucundam omnibus poſteris. Alludit ad thymiama (græcè enim pro *odoris* eſt θυμίαμα τῆς ὀσμῆς) quod componebatur ex commiſtione quatuor aromatum, ſiue rerum odoratarum, nimirum ex ſtacte, onycha, galbano & thure, Exodi 30. 34. ſic enim memoria & fama viri ſancti & pij, qualis erat Ioſias, conflatur ex pluribus virtutibus præſertim quatuor per aromata totidem iam dicta repræſentatis: ſtacte enim repræſentat mortificationem, onycha caſtitatem, galbanum charitatem, thus religionem & orationem. Hinc Apocal. 5. 8. S. Ioannes vidit 24. ſeniores habentes *phialas aureas plenas odoramentorum, quę ſunt orationes ſanctorum*. Vide dicta Exodi 30. 34. Quocirca Arabicus vertit, *nomen Ioſiæ velut thuribulum, in quo eſt de omni fumatione bona*, quod ſcilicet omnem fumum ſuaveolentem exhalat.

Virtutes ſunt thymiama. Primò.

Primò, igitur ſicut thymiama non ex vno aromate, ſed ex varijs componebatur: ſic decus virtutis Ioſiæ, memoria & fama non ex vna virtute, ſed ex varijs, ac præſertim ex quatuor iam dictis, conflata fuit & compoſita. Vnde S. Greg. li. 1. Moral. c. 39. *Thymiama*, ait, *ex aromatibus componimus, cùm aliarı boni operis virtutum multiplicitate redolemus*. Et Philo li. de Somnijs: *Sunt*, ait, *odoramenta ſuauolentia replent proximos, ſic vicini & conterminı ſapientis, ex afflatu eius latiſſimè ſe diffundetis, meliores euadunt*. Sic adoleſcentulæ, hoc eſt teneriores animæ, perceptâ ſponſi virtutum fragrantiâ, illectæ clamant: *Poſt te curremus in odorem vnguentorum tuorum*, Cant. 1. 3.

Secundò.

Secundò, ſicut aromata apta menſura inter ſe commiſceri debebãt, vt fieret thymiama: ſic & virtutes apta proportione inter ſe componendę ſunt, vt quid pulchrum & redolens efficiant: alia enim v.g. magnificentia, humilitas, eleëmoſyna, obedientia decet ſubditum, alia ſuperiorem: alia plebeium, alia principem, alia laicum, alia ſacerdotem, alia Religioſum, &c.

Tertiò.

Tertiò, thymiama maximè notat pietatem Ioſiæ circa cultum Dei, reſque ſacras promouendas: ipſe enim ſuſtulit aruſpices, magos, ſacerdotes, ſacrificia, altaria & templa idolorum fabricata à Salomone, Achaz, Manaſſe & Ieroboam, ac pro eis veros Dei ſacerdotes, & ſacra, ipſumq; verum thymiama reſtituit. Lege ſancta eius circa hanc rem geſta toto cap. 23. l. 4. Reg. Ioſias ergo fuit exciſor omnis ſuperſtitionis, & inueteratæ per tres annorum centurias idololatriæ, ac auitæ veræque religionis reſtaurator. Quocirca Ioſiæ nomen, virtus & pietas trecentis annis ante eius natiuitatem, ſub exordia idololatriæ inuectæ à Ieroboã, prædicta fuit à Deo per Prophetam 3. Reg. 13. 1, *Et ecce*, inquit, *vir Dei venit de Iuda in ſermone Domini in Bethel, Ieroboam ſtante ſuper altare, & thus incente. Et exclamauit contra altare in ſermone Domini, & ait: Altare, altare: hæc dicit Dominus: Ecce filius naſcetur domui Dauid, Ioſias nomine, & immolabit ſuper te ſacerdotes excelſorum, qui nunc in te thura ſuffiendunt, & oſſa hominũ ſuper te incendet*. Hanc de ſe prophetiam poſt trecentos annos impleuit Ioſias, cùm, vt dicitur 4. Reg. 23. 15. *Inſuper & altare quod erat in Bethel, & excelſum quod fecerat Ieroboam &c. deſtruxit atq; combuſſit*. Et v. 20. *Et occidit vniuerſos ſacerdotes excelſorũ, qui erant ibi, ſuper altaria: & combuſſit oſſa humana* ſacerdotum, qui tempore Ieroboam in altaribus iſtis ſacrificarunt idolis. Quocirca v. 25. ſubditur: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reuerteretur ad Dominum in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in vniuerſa virtute ſua, iuxta omnem legem Moyſi: neque poſt eum ſurrexit ſimilis illi*.

Idcircò appoſitè vocatus eſt à Deo *Ioſias*, hocque nomen tribus ante eum ſæculis ab eo prædictum, & exordio idololatriæ Ieroboam oppoſitum fuit: *Ioſias* enim vel, vt Hebræi pronuntiant, *Ioſiahu*, hæc omnia eius geſta iam dicta ſignificat: *Ioſias*, enim Primò, hebr. dicitur quaſi יֹ֣שִׁי *ſeiſa*, id eſt munus, vel oblatio Dei; aut quaſi אֵשׁ יָהּ *eſ ia*, id eſt ignis Dei, vel vrens Dominus; quia flagrãs zelo Dei, igne combuſſit idola & idololatras. Vnde Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 1. in Matth. ad illa verba: *Amon autem genuit Ioſiam. Ioſias*, inquit, *interpretatur, vbi eſt hoſtia Domine? vel ſalus Domini, &c. Prouidentia autem Dei ſecundùm quod futurus erat Ioſias, diſpenſauit ei nomen imponi, vbi eſt hoſtia Domine? aut ſalus Domini: quia in eo verè fuit hoſtia Domini. Tale enim ſacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec poſt eum. Et ipſe fuit hoſtia Deo, ſecundùm quod mandat Apoſtolus*, Rom. 12. *Vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem: Et ipſe fuit populus, qui in tempore ſuo ſalus*, Et mox: *Tertius eſt Ioſias, cuius nomen prophetatum eſt priuſquam naſceretur: ij tres ſunt Samſon, Ioſias, Ioannes*. Horum enim trium nomina antequam naſcerentur, prædicta & impoſita ſunt à Deo.

Ioſias etymo. Primo.

Secundò, *Ioſias* hebr. idem eſt quod יְהוֹשֻׁעַ *Ieſuia*, id eſt ſalus Domini, vti iam dixit Auctor Imperfecti, adeoque Ioſias quaſi idem eſt quod Ieſus: eius enim expreſſus fuit typus, vti mox oſtendam.

Secundo.

Tertiò, *Ioſias* dici poteſt quaſi יֹ֣שִׁי *ieſia*, id eſt exiſtens Dominus aut Domini: quia plenus Deo eius honorem vindicauit, cultumque reſtituit. ita Pagnin. in Interpret. nomin. Hebraic.

Tertio.

Quartò, *Ioſias* idem eſt, ait Pagnin. ibidem, quod ceſſatio Domini, vel requies Domini, vel requieſcet Dominus, vel requies mea Dominus; quia ipſe ceſſare fecit iram Dei contra idololatras, ac Deus in eo quaſi in templo ſuo requieuit, & ipſe vicißim in Deo. Denique ipſe effecit vt Deus in Iſraele, Ieruſalem & templo poſtliminio redux quieſceret.

Quarto.

Magis genuinè Ioſias idem eſt quod יְהוֹשִׁיָּהוּ *ieſiahu*, id eſt abrenuntiauit (ſic enim vertunt Septuag. genuinè

Quinto.

&

& noster Ecclesiastæ 2. 20.) abdicauit, ablegauit Dominus, scilicet idola & idolorum cultores. Hoc enim fecit Deus per Iosiam.

Allegor. Allegor. Iosias est Iesus Christus, qui igne charitatis & zeli luceentus, seipsum fecit hostiam Deo pro salute hominum in ara crucis. Quocirca memoria vitæ & passionis Christi omnibus Christianis est odoratissima & suauissima, præsertim Religiosis & Sanctis perfectionis studiosis, quorum assidua cogitatio est de Iesu Christo: ac proinde Iesus illis est quasi vnguentum odoriferum ex varijs speciebus aromaticis, putà ex humilitate, obedientia paupertate, patientia, fortitudine, charitate ceteriſq; eximijs virtutibus commistum atq; compositum, quod mentem soboræ ad pugnam contra spirirales hostes, & sensum interioris odoratus mirè oblectat. Nam vt ait S. Bernard. in Cant. ser. 15. ad illud: *Oleum effusum nomen tuum*: nomen *Iesu*, si nominetur & inuocetur *exercitatos reparat sensus, virtutes roborat, vegetat mores bonos atque honestos, castas fouet affectiones.* Et inferiùs: *Nihil ita ira impetum cohibet, superbiæ tumorem sedat, sanat luxuriæ vulnus, restringit luxuriæ fluxum, extinguit libidinis flammā, sitim temperat auaritiæ, ac totius indecoris fugat prurigines: siquidem cùm nomino Iesum, hominem mihi propono mitem & humilem corde, benignum, sobrium, castum, misericordem & omni denique honestate ac sanctitate conspicuum, eumdemq; ipsum Deum omnipotentem, qui suo me & exemplo iuuet, & roboret adiutorio. Hæc omnia simul mihi sonant, cùm insonuerit Iesus. Sumo itaque mihi exempla de homine, & auxilium à potente; illa tanquam pigmentarias species; hoc tanquam vnde aruam eas, & facias confectionem, cui similem meduorum nemo facere possit. Hoc tibi electuarium habes, ô anima mea, reconditum in vasculo vocabuli huius, quod est Iesus: salutiferum certè, quodq; nulli vnquam pesti tuæ inueniatur efficax. Semper tibi in sinu est, semper in manu; quo tui omnes in Iesum & sensus dirigantur, & Actus. Denique & inuitans: Pone me, inquit, signaculū in corde tuo, signaculum in brachio tuo.* Cantic. 8. Idem in formula honestæ vitæ sub initium: *Sit tibi Iesus*, inquit, *semper in corde & nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat. Hic tibi sit cibus & potus, dulcedo & consolatio tua, mel tuum, & desiderium tuum, lectio tua, & meditatio tua, oratio & contemplatio tua, vita, mors & resurrectio tua.* Quocirca viri spirituales, qui satagunt Deum semper habere præsentem, ac iugiter in Dei præsentia versari; incipiunt hanc Dei præsentiam tibi efformare in Deo incarnato, putà in Iesu Christo: hunc enim facilius est concipere & phantasiæ imprimere, quàm ipsum Deum qui purus est spiritus. Vide nostrum Aluarum de Paz tract. de Perfecta contemplat. li. 5. parte 1. apparatu 2. c. 7.

Tropolog. Tropol. Iosias est quiuis vir sanctus & zelator honoris diuini, qui aceruum virtutum, quasi thymiama, tibi miscet & cõponit, quod omnes oblectet, & ad sui imitationem alliciat: cuius proinde memoria & gloria longè latèque spargitur & perennat; præsertim talis est, qui hæresim & impietatem profligat & extirpat, quiq; auitæ religionis & pietatis est restaurator, & quales omni sæculo Deus suscitauit. Tales fuere S. Athanasius, S. Augustinus, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, & nuper noster S. Ignatius. Atque è regibus & principibus Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, Iagello, Casimirus, S. Ludouicus, ac moderni Imperatores, Reges & Duces orthodoxi.

A Huc facit similis vnius è 72. S. Script. interpretibus, apud Aristæam to. 7. Biblioth. SS. Patrum, sententia. Ptolemæus Philadelphus enim 72. interpretibus S. Scripturæ singulis singulas quæstiones Ethicas proponens, quarto hanc proposuit: *Quomodo rex & iudex bonam assequatur famam?* Ad quam ille: *Si omnibus*, inquit, *ex æquum ratione præbueris, & nihil superbè, nihilq; pro potentiæ tuæ viribus contra delinquentes agas. Id autem assequeris, si Dei dispositionem inspectes, qui dignis sua vota perficit, peccantibus verò vel per insomnia, vel opere demonstrat quid illis nociuum sit: neque secundùm eorum peccata, neque pro magnitudine virium suarum homines cædit, sed manifestudine vsus corrigit rectè.*

Nota. *Memoria* Primò, hìc accipi potest simpliciter pro recordatione. q. d. Recordatio Iosiæ est *Memoria pro gloria.*
B suauissima & gratissima. Secundò *memoria* accipi potest pro fama & gloria, per metalepsin: memoria enim Iosiæ fuit glorioſa. Sic ea. 46. 14. dicitur, *memoria*, id est fama & gloria, Iudicum Israël, *sit in benedictione.* Et ea. 39. 13, *Non recedet memoria*, id est gloria, *eius* (sapientis.) Vnde explicans subdit: *Et nomen eius requiretur à generatione in generationem.* Et psal. 111. 6. *In memoria æterna erit iustus.* Hinc *memoria* metonymicè significat monumentum erectum ad memoriam & gloriam. Item diem festum institutum ad memoriam Sancti, vel rei alicuius glorioſæ, iuxta illud psal. 144. 7. *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt.* Sic dies festi Martyrum à Cypriano, indeq; in Martyrologijs, vocantur memoriæ Martyrū: hos enim dies annotari & recoli ac celebrari iubet S. Cyprianus lib. 3. epist. 7. *Cùm*, *Memoria Martyrum qua*
C inquit, *confessioni accedit moriendi terminus, consummata Martyris gloria est. Denique & dies eorum, quibus excedunt, annotate, vt commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus* (*quamquam Tertullus scribat & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem glorioſæ mortis exitu transeunt,*) *& celebrentur hic à nobis oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum, quæ cùm voluntum Domino protegente celebrabimus.* Vocantur hi dies memoriæ, quia ijs anniuersariè recurrentibus, recolebant & prædicabant heroica Martyrum dicta, facta, tormenta, constantiam, victoriam. Vnde idem Cyprian. li. 4. epist. 5. *In ferno Dei*, inquit, *victoriam gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit. Nec rudis iste aut nouus est in Celerino, titulus gloriarum, quia eius Celerina iampridem martyrio coronata est, &c. dum diabolum Christi confessione profternunt, palmas à Domino & Coronas illustri passione meruerunt. Sacrificia pro eis semper, vt meministis, offerimus, quoties Martyrum passiones & dies anniuersaria*
D *commemoratione celebramus.* Celebrabāt enim super memorias, id est super sepulchra & monumenta, Martyrum. Atque inde cœpit origo scribendi Martyrologia, ac primus quòd sciam, qui Martyrologium scripsit, fuit Eusebius Cæsareensis, qui paulò post S. Cyprianum vixit: voluerunt enim in Martyrologijs extare memoriam Martyrum, tum ad eorum gloriam, tum ad posterorum exemplum. Eadem de causa Siracides hìc texit catalogum, & quasi Martyrologium Iosiæ, & Sanctorum veteris Testamenti. *Origo Martyrologij.*

IN OMNI ORE QVASI MEL INDVLCABITVR (græcè γλυκανθήσεται, id est, *dulcescet*, dulcis erit) EIVS MEMORIA, ET VT MVSICA IN CONVIVIO VINI) Syrus, *sicut mel palato, dulcis est eius memoria; & velut canticum super potationem vini*; Vatab. *omni* VERS. 2.

ori mellis in medũ dulcis, & vt in ſecundo vini conuiuio muſica. q d. Omni ori narranti pia & ſancta facta Ioſiæ, dulcis erit eius commemoratio inſtar mellis, & inſtar muſicæ. Suauem gratamque Ioſiæ memoriam explicat per tria, quæ tres primarios ſenſus mirè oblectant, ſcilicet per incenſum & thymiama, quod odoratum æquè ac vilum, per mel & vinum, quod guſtum; per muſicam, quæ auditum paſcit & mulcet. Sicut ergo mel mira ſua dulcedine dulcorat palatum, muſica in conuiuio opiparo rapit auditum: ſic commemoratio Ioſiæ mirè delectat os mentemque commemorantis; vt videatur ſibi mel comedere; & aures audientis, vt videatur ſibi ſuauiſſimum in conuiuio concentum audire, in quo vti ſauces epulis & vino, ita aures muſica harmonia paſcuntur. Vbi indirectè & tacitè ſuauitatem memoriæ Ioſiæ non tantùm muſicæ, ſed & conuiuio vinoque odorato & delicato aſſimilat. Id reuera ita accidiſſe, liquet ex 2. Paral. 35. 25. (quò hic illudit Siracides) vbi de mortuo Ioſia dicitur: *Vniuerſus Iuda & Ieruſalem luxerunt eum: Ieremias maximè: cuius omnes cantores atque cantatrices vſque in præſentem diem, lamentationes ſuper Ioſiam replicant, & quaſi lex obtinuit in Iſrael*, vt de ijs quaſi de re vſitata, & omnium ore celebrata dicatur: *Ecce ſcriptum ſertur in lamentationibus.* Lamentationes hæ Ieremiæ fuerunt carmina in laudem geſtorum Ioſiæ à Ieremia compoſita, quæ omnium ore tenebantur, & canebantur cum ſuauiſſima & gratiſſima eius recordatione, fama, & gloria. Quare lamentationes hæ diuerſæ fuere à Threnis Ieremiæ, vt ibidem oſtendi.

Mel ſeruat corpora ne putreſcant.

Porrò appoſitè memoriam Ioſiæ melli comparat quia, ſicut mel conſeruat corpora ne putreſcant; ſic & memoria conſeruat nomen & famam, ne corrumpatur. Ita Plinius li. 22. c. 24. *Mellis natura*, inquit, *talis eſt vt putreſcere corpora non ſinat, iucundo ſapore atque non aſpero, alia quàm ſalis natura.* Vnde Babylonij corpora defunctorum melle condiebant, vt manerent incorrupta. Audi Statium lib 3. Syluar.

Duc & ad Emathias manes, vbi helliger vrbis
Conditur, Hyblæo perfuſus nectare dorat:

Audi & Corippum de Iuſtino Imp. iuniore auunculi corpus condiente:

Thura Sabæa cremant, fragrantia mella liquentis
Infundunt patetis, & odoro balſama ſucco.
Cetera alia ſpecies, vnguentaq; mira ſeruantur.
Tempus in æternum ſacrum ſeruantia corpus.

Idem docet Columba libr. 2. Xenophon lib. 5. Græc. rer. & Scaliger exerc. 119. qui ſuiculos melle perfuſos diu ſeruari, & facilè transferri poſſe docet. Memoria ergo Ioſiæ eſt quaſi mel in ore, quia eiuſdem ſermone quaſi melle conſeruatur, quando omnes odorata recordatione & honorata laude eum proſequuntur, nec ſinunt famam nomenque eius intermori aut corrumpi, iuxta illud pſal. 119. 7. *In memoria æterna erit iuſtus, ab auditione mala non timebit*; nimirum ſapientia, & iuſtitia eſt quaſi mel, conſeruans ſapientem & iuſtum in hominum memoria, ne putreſcat & interëat, iuxta illud Prouer. 24. 13. *Comede fili mi mel, quia bonum eſt*, &c. *ſic & doctrina ſapientiæ anima tuæ: quam cum inueneris, habebis in nouiſſimis ſpem, & ſpes tua nõ peribit.* Et Prou. 10. 7. *Memoria iuſti cum laudibus* (Septuag. *in encomijs*) *nomen impiorum putreſcet.* Denique huc facit illud Iphigeniæ apud Euripidem in Tauris:

Et apis populatricis mentium.

Liquorem florum tuo infundam rogo.

Veteres enim ſemel infundebant rogo, quo parentum vel amicorum defunctorum corpora cremabant, vt per hoc innuerent, quàm grata dulciſque ſibi fuiſſet eorum in vita conuerſatio, ac poſt mortem futura eſſet eorumdem memoria & recordatio: hæc enim ſola eis apud homines ſupereſt, viuitque poſthuma.

Allegor. Allegor. Ioſias eſt Ieſus Chriſtus cuius natiuitatis, paſſionis, reſurrectionis, &c. gratiſſima apud fideles & ſanctos eſt memoria, adeoq; vt ait S. Bernard. *Ieſus eſt mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Sicut enim mel ori dulciſſimum eſt, ſic os viri pij, cum ex abundantia cordis de Ieſu ſuo loquitur, quaſi mel & guſtare & fundere videtur; vti S. Franciſcus quoties Ieſum pronuntiabat, toties intima dulcedine perfundebatur; vt ſibi mel lingere videretur. Rurſum Ieſu nominatio & commemoratio, viro pio eſt quaſi muſica in conuiuio vini; quia auditui dat gaudium, & lætitiam, adeò vt exultent oſſa humiliata, vt ſcilicet virtutes, quæ oſſa ſunt animæ, hac memoria rigata refloreſcant, & abiecto omni tepore in ſanctè operando feruereſcant. ita noſter Aluarez loco iam citato.

Tropol. Tropol. Ioſias eſt quiuis fidelis & ſanctus, præſertim zelator & reſtaurator religionis & pietatis, cuius memoria diſcipulis & poſteris dulcis eſt, vt mel, vt vinum, vt deliciæ, vt muſica. Quocirca ſapienter S. Chryſoſt. hom. 30. in Geneſin, docet memoriam & famam non parari magnificis fabricis, columnis, titulis, ſed heroicis virtutibus, & præſertim charitate & eleëmoſynis: illa enim vana & caduca ſunt: hæ veræ & ſtabiles. rurſum hæ ſanctæ & cæleſtes ſunt; illa ſæpè cum ſcelere, ſæpiùs cum vanitate coniuncta, quare per illa non tam laus, quam probrum paratur. *Igitur*, inquit S. Chryſoſt. *hoc non eſt memoriam aſſequi, ſed infamari, & ſpectatorum linguas acuere in accuſationem. Quod ſi omnino æternam memoriam amas, ego tibi viam monſtrabo, qua poteris ſemper celebrari, & quæ dabit tibi fiduciam in futuro ſæculo. Hoc pacto igitur poteris & commemorari & celebrari quotidie, encomijſq; eneli, & poſt hanc vitam; ſi has pecunias in manus inopum diſpenſes, relictis lapidibus, & ſplendidis ædificijs, & villis, & balneis. Hæc memoria immortalis, hæc memoria innumeros tibi theſauros conciliat, hæc memoria à ſarcina peccatorum alleuiat, hæc multam tibi fiduciam apud Deum conciliat. Cogita, obſecro, & hæc verba, quæ ſinguli dicturi ſunt: Eſto hunc miſericordem & benignum, hunc manſuetum, hunc ſuauem, hunc tam largum diſpenſatorem. Diſperſit enim, inquit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum.* Et paulò inferiùs *Vno die diuitias diſperſit, & iuſtitia eius manet in ſæculum, & memoriam facit immortalem. Vidiſti memoriam, quæ ſe in omne ſæculum extendit? Vidiſti memoriam magnis & ineffabilibus plenam bonis? Tali ædificio noſtri memoriam relinquere ſtudeamus. Nam lapidibus ædificaſſe non ſolum nihil nobis prodeſſe poterit, ſed nos continuò & clara voce infamabit. Et nos hinc abimus deſerẽtes peccata inde parta, & ædificia hic relinquimus: quin nec frigidam & inutilem memoriam conſequimur, ſed potiùs probris deturpamur nomenq; ſtatim tranſit ad alterum. Et enim ſic res habent, vt ab hoc ad alĩ tranſeant, & ab illo iterum in alium. Et hodie quidem domus dicebatur huius, eras vel alio die & mox dicetur alterius.* Subdit deinde exemplum Tabithæ, cuius eleëmoſynas poſt mortem omnes celebrarunt, Actor. 10. 9. ac demum concludit: *Si memoriam quæris, ſi veram gloriam amas, hanc imitare, tales domos exstrue, noli ſumptu-*

ptus

ptus tuos inanimatis impenderes, ſed cum illis, qui eiuſdem ſunt generis, miſericordiam facito. Hæc laude digna eſt memoria, hæc magnum lucrum affert.

VERS. 3. IPSE EST DIRECTVS DIVINITVS IN POENITENTIAM GENTIS, ET TVLIT ABOMINATIONES IMPIETATIS] q.d. Ioſias à Deo fuit deſtinatus, electus & directus ad gentis Iudaicæ conuerſionem. Vnde ipſe abſtulit abominanda impiorum idola, excelſa, lucos, magias, incantationes, lupanaria etiam effeminatorum, id eſt ſcortorum maſculorũ: quod eſt peccatum abominandum, ideoq; mutum & præ execratione non nominandum. vide 4. Reg. 23. 25. Quæ omnia impietas impijs regibus & hominibus erigenda & colenda ſuggeſſerat.

Pro *in pœnitentiam* græcè eſt ἐπιστροφήν, id eſt *conuerſione*, vt ſcilicet conuerteret Iudæos ab idololatria ad cultum veri Dei, ab impietate ad pietatem à luxuria ad caſtitatem &c. quæ conuerſio fit per pœnitentiam. Pro eſt *directus diuinitus*, Græca iam tantùm habent κατώρθωσε: quod Primò. Compl. & Romani ad verbum vertunt, *directus eſt*. Secundò, alij vertunt actiuè, *rectè ſe geſſit*; quod ſequitur ex primò: qui enim dirigitur à Deo, hic vtique rectè ſe gerit. Vnde Vatabl. vertit, *hic in populo reformando dexteritate vſus eſt, & abominandas impietates ſuſtulit.* Magna enim dexteritate opus eſt: vt abuſus & ſcelera inolita tollantur, præſertim communia & frequentata à toto populo. Vnde S. Auguſt. epiſt. 64. ad Aurelium, & habetur diſt. 44. c. *Conſeſſationes*, docet conſeſſationes & ebrietates, quæ in Africa fieri ſolebant à populo in feſtis Martyrum, nõ violenter, ſed leniter & dexterè tollendas, *Non ergo aſperè*, inquit, *quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſa iſta tollantur, magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando; ſic enim agẽdum eſt cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda eſt in peccata paucorum. Et ſi quid minantur, cum dolore fiat, de Scripturis communendo vindictã futuram, ne nos ipſi in noſtra poteſtate, ſed Deus in noſtro ſermone timeatur. Ita priùs monebuntur ſpirituales, vel ſpiritalibus proximi, quorum auctoritate & leniſſimus quidẽ, ſed inſtantiſſimis admonitionibus cetera multitudo frangatur.* Quocirca Henricus IV. nuper Franciæ rex ſapienter dictabat, hæreſim naſcentem vi reprimendam, & inſtar naſcentis incendij aquis ſuffocandam, ferroq; opprimendam; creſcentem verò & gliſcentem, conſilio diſſipandam, perfectam deniq; & formatam complexu ſuperandam, vt ſcilicet amore, beneuolentia & beneficentia hæreticos tibi devincias, itaque ſenſim ab hæreſi ad veram fidem abducas: ne, ſi violenter id efficere velis, omnes in te concites, tibique & regno periculum crees. Porrò Syrus aliò abit: *Quoniam*, inquit, *abſtinendus eſt à tentationibus, & abſtulit opera erroris, tradidit q; Deo cor ſuum*; alius codex habet, *non fuit amplius opera peruerſa ſua, & tradidit Deo cor ſuum.*

Vitia communia leniter tollenda.

VERS. 4. ET GVBERNAVIT (græcè, κατεύθυνε, id eſt *direxit*) AD DOMINVM COR IPSIVS (cor ſuum,) ET IN DIEBVS PECCATORVM (ἀνόμων, id eſt iniquorum & impiorum hominum) CORROBORAVIT PIETATEM] Græcè κατίσχυσεν. quod alij vertunt, *fortiter tenuit pietatem*. Meliùs & neruoſiùs Noſter vertit, *corroborauit*: quia Ioſias non tantùm in ſe tenuit, ſed & alijs omnibus magna animi ſpirituſque ſui efficacia & robore impreſſit verum pitmique Dei cultum, pios in eo confirmando, impios ad eum pelliciendo, & tam præmijs quàm pœnis propoſitis conuertendo. Vnde Varabl. vertit, *pietatem*

A *temporibus impiorum conſtabiliuit*; Syrus, *fecit veritatem*. Hinc Ioſias celebrauit Pascha ſolemne & commune, quale nunquam antea à temporibus Iudicum celebratum fuerat, vti dicitur 4 Reg. 23. 22. Sacerdotũ quoq; & Leuitarum officia neglecta, vel collapſa priſtino vigori reſtituit, 2. Paralip. 35. 1. Nota. Prius hemiſtichium indicat cauſam poſterioris. Cauſa enim cur Ioſias corroborauerit pietatem, eſt, quòd ipſe direxerit ad Deum cor ſuum, eum amando & colendo *in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in vniuerſa virtute ſua*, 4. Reg. 23. 25. Qui enim toto corde Deum diligit & colit, hic vtique zelum pro eius cultu induit, vt omnia illi contraria euertere, omnesque ad eumdem totis viribus traducere & conuertere ſatagat.

Porrò magnum robur pietatis & religionis ſitum eſt in pietate regum: hi enim cùm magna au-
B ctoritate & potentia polleant, religionem collapſam reſtaurare & corroborare valent, ſi id efficaciter & robuſtè velint: vti liquet in Conſtantino Magno, Theoſio, Carolo Magno, S. Ludouico, ceteriſque pijs regibus.

PRÆTER DAVID, ET EZECHIAM, ET IOSIAM OMNES (reges Iuda) PECCATVM COMMISERVNT] Græcè παραπλήσιον ἐπλημμέλησεν, id eſt *delictum deliquerunt*; Syrus, *corruperunt*; Vatabl. *perfidiosè defecerunt*. Per *peccatum* enim non quodlibet (ſic enim peccauit & Dauid homicidio & adulterio) ſed antonomaſticè idololatriam & ſuperſtitionem intelligit. Hoc eſt enim peccatũ peccatorũ, quod ſecum cetera omnia adducit: idololatra enim eſt apoſtata, qui perfidè à Deo ad idolũ, id eſt ad dæmonem, deſciſcit. *Peccatum* ergo intelli-
C ge idololatriæ, vel cultæ, vel non omnino ſublatæ. VERS. 5.

Dices: Etiam rex Aſa & Ioſaphat fuere veri Dei cultores & oſores idolorum. Reſp. Id verum eſt, ſed tamen peccauit vterque peccato idololatriæ vicino & annexo. Nam nec Aſa, nec Ioſaphat *abſtulit excelſa*, ſcilicet templa & altaria erecta in montibus, lociſq; excelſis, quæ Deus vetuerat, 3 Reg. 15. 14. & 3. Reg. 22. 44. Inſuper cum idololatris regibus Iſrael, Achab, Ochozia & Ioram amicitias & connubia iunxit, itaque eorum idololatriam indirectè fouit & roborauit, quã ob cauſam ſemel & iterum acriter reprehenſus fuit à Propheta ſubmiſſo à Deo, 2. Paralip. c. 19. 2. *Impio*, inquit, *prabes auxilium, & his, qui oderunt Dominum amicitia iungeris & idcirco iram quidem Domini mereberis; ſed bona opera inuenta ſunt in te, eò quòd abſtuleris lucos, &c.* Et cap. 20. 37. *Prophetauit autem Eliezer, &c. ad Ioſaphat dicens: Quia habuiſti fœdus cum Ochozia, percuſſit Dominus opera tua, contritæq; ſunt, naues, nec potuerunt ire in Tharſis.*
D

Notent hunc locum reges & principes Chriſtiani diſcantq; non ſufficere quòd ipſi ſint orthodoxi & pij, ſed inſuper Deum ab eis requirere, vt hæreticos & hæreſim, quoad poſſunt, extirpent, omneſque ſibi ſubditos faciant orthodoxos, & veræ fidei ac religionis cultores: ſi enim Aſa & Ioſaphat reges pij dicuntur peccaſſe magnum, imò maximum, idololatriæ commiſiſſe, quòd vel excelſa non abſtulerint, vel cum idololatris fœderati & coniugati fuerint; vtique eidem peccato affines cenſebuntur, qui hæreticos & hæreſim tolerant, imò ſerpere & gliſcere permittunt, quique cum eis temerè fœdera contra Eccleſiam & Eccleſiæ principes ſanciunt: hoc enim eſt fouere hæreticos, & fauere hæreſi, fidem verò & fideles deprimere

Hæreticus verè eſt idololatra.

imò debellare: hæreſis enim eſt idololatria. Nam hæreticus ſuam hæreſim quaſi idolũ effingit alijſque colendum proponit, imò verè & propriè hæreticus Deum non verũ, ſed fictum & fallum format & colit. Qui enim dicit Deum non habere filium, vti docebant Arriani; aut non eſſe trinum in perſonis, vti docebant Sabelliani; aut non eſſe liberi arbitrij, vti docent moderni; aut quid aliud falsò ipſi affingit, vtique nondum verum, qui eſt; ſed alium Deum, qui non eſt; ac proinde falſum numen, & idolum à ſe confictum colit: Deus enim verus habet filium, eſt trinus in perſonis, eſt liberi arbitrij, &c. Quare Deus carens filio, tribus perſonis, libero arbitrio, &c. vtique non verus, ſed fictus falſuſque, ideóque diabolicus & idolum eſt. Vide dicta in Epiſt. S. Iudæ v. 8. & 2. Petri 2. 10.

Idipſum vidêre & ſanxêre Philoſophi. Plato li. 2. de Repub. religionem, verumque Dei cultum baſim & fundamentum reipubl. conſtituit. *Prima*, inquit, *in omni repub. bene conſtituta cura eſto de vera religione.* Et lib. 7. *Eius reipub. quæ felix eſſe volet, magiſtratus ſi veri Dei & veri boni cognitione edocentur prima ſtatim ab infantia.* Cauſam ſubdit: *Veri Dei veriq; boni ignorantia innumerabilium, tum priuatarum, tum publicarum calamitatum, peſtimorumq́, conciliorum in repub. fons eſt & origo.* idq; toto deinceps libro commonſtrat. Idem lib. 2. de Legibus: *Princeps*, inquit, *ſuis incul.et, nemnullas res externas abſque virtute, pietate in Deum, & iuſtitia eſſe vtiles vel iucundas.* Et lib. 4. *Religio vera eſt firmamentum reipub. ideoq; potiſſima de conſtituenda cura reipub. eſſe debet.* Et lib. 10. *Vera religio baſis reip. itaq́ue omnis impietas pumenda.*

VERS. 6. NAM RELIQVERVNT LEGEM ALTISSIMI REGES IVDA, ET CONTEMPSERVNT TIMOREM DEI] Ita Roman. dat cauſam cur omnes reges Iuda præter Dauidem, Ezechiam & Ioſiam peccatum idololatriæ commiſerint, illam vel exercendo & faciendo, vel permittẽdo; quia, inquit, omnes vel ex parte, vel in totum *reliquerunt legem* Dei, *& contempſerunt timorem*, id eſt reuerentiam, cultum & religiõnem *Dei*. Græcè eſt, *nam reliquerunt legem Altiſſimi, reges Iudæ defecerunt*; Vatabl. *reges Iudaici deſciuere.* In totum id fecere Achaz, Manaſſes & alij qui idola erexerunt: ex parte, qui excelſa non abſtulerunt. Vnde de Salomone, Aſa, Ioſaphat, Ioas, Amaſia & Azaria regibus alioqui pijs in lib. Regum dicitur, & hæc macula laudibus corũ injicitur: *Verumtamen excelſa non abſtulit.* Et tamen excelſa hæc pleraque non idolis, ſed Deo vero erant erecta: verum quia Deus ea vetuerat ob periculum idololatriæ, hinc culpantur reges, qui ea permiſerunt, nec ſuſtulerũt.

VERS. 7. DEDERVNT ENIM REGNVM SVVM ALIIS, ET GLORIAM SVAM ALIENIGENÆ GENTI] *Nè enim* probat id quod præceſſit. q.d. Quòd reges Iuda dereliquerint legem & timorem Domini, patet ex effectu. Nam *dederunt*, id eſt ſua impietate meruerunt fueruntque cauſa vt daretur regnum eorum glorioſum alienigenis, putà Aſſyrijs & Babylonijs. Pro *dederunt* legit Noſter cum Græcis Roman. *ἔδωκαν* in plurali; Compiut. verò legunt in ſingulari *ἔδωκε* id eſt *dedit*, ſcilicet Deus irritatus ſceleribus regum Iuda. Rurſum pro *regnũ* græcè eſt *κέρας*, id eſt *cornu*, id eſt robur, imperium, regnum. Beſtiarũ enim robur, quo ceteras impetunt & ſubigunt, ipſiq; imperant, ſitum eſt in cornibus. Vnde aliqui ex Græco ſic vertunt, *prodiderunt enim cornu ſuum aliis, & gloriam ſuam genti alienæ.* Per *gloriam* ſignificantur non tantum opes, decus, magnificentia, ſed & maieſtas templi, ſacrarum, pontificum, oraculorum, Prophetarum, doctorum, &c. Hæc enim omnia deſtruxerunt vel profanarunt Chaldæi. Syrus, *dederunt eius* (gloriam & fortitudinem) *ſuam alijs, & honorem ſuum gentis alienæ.*

Encomium Ieremiæ.

VERS. 8. INCENDERVNT (ſcilicet alij, ſiue gens alienigena præceſſit) ELECTAM SANCTITATIS CIVITATEM, ET DESERTAS FECERVNT VIAS IPSIVS IN MANV IEREMIÆ] q. d. Impij reges Iuda ſua impietate meruerunt, vt alij, ſiue gens aliegena, putà Chaldæi, incenderent regni eorum metropolim, putà Ieruſalem, ciuitatem fidelem & ſanctam, ac à Deo electam, vt in ea ſibi templum erigeret in quo habitaret, vtque viæ eius olim ita frequentatæ à Chaldæis deſolarentur, fierentque incolis & habitatoribus vacuæ, ac deſertæ *in manu Ieremiæ*, id eſt prout per Ieremiam fuerat prophetatum & comminatum, ſiue *iuxta vaticinium Ieremiæ*, vt vertit Vatabl. Eſt hebraiſmus: *manus* enim, quia inſtrumentum omnium operum, hinc Hebræis ſignificat cauſam inſtrumentalem, idemque valet quod *per*: *in manu* ergo *Ieremiæ*, idem eſt quod per operã & os Ieremiæ, ſiue per Ieremiam prophetatum. q.d. Iuxta prophetiam Ieremiæ. Syrus, *eraditauerunt* (demoliti ſunt) *ciuitatem ſanctã, & deſerta fecerunt* (vel æruginauerunt) *deſtructa illius in diebus Ieremiæ.*

VERS. 9. NAM MALE TRACTAVERVNT ILLVM, QVI A VENTRE MATRIS CONSECRATVS EST PROPHETA, EVERTERE, ET ERVERE, ET PERDERE, ET ITERVM ÆDIFICARE, ET RENOVARE] Græcè, *vexarunt enim illum, cùm à matrice conſecratus eſſet propheta ad eradicandum, & maleſaciendum, & perdendum, & ſimiliter ad ædificandum, & plantandum.* q.d. Cauſa cur Ieruſalem ſit incenſa & vaſtata à Chaldæis, fuêre eius ſcelera, ac præſertim impietas ſacrilega in Ieremiam Prophetam, à Deo miſſum ad eius ſalutem, exercita, nimirum quòd Hieroſolymæ reges Iechonias & Sedecias, ac populi principes Ieremiã malè tractarint, incarcerarint, & in foſſam demerſerint, vbique ibidem morituram, niſi Abdemelech eunuchus liberaſſet eum, Ierem. 38. 7. Illum, inquam, qui ex vtero à Deo deſtinatus, & quaſi cõſecratus erat Propheta, vt certò prædiceret has gentes euertendas, fuiſque ſedibus eruendas, euellendas & diſperdendas; illas verò rurſum inſtaurandas & renouandas. omnes enim hi infinitiui *euertere, eruere, perdere, ædificare, renouare*, actionẽ non realem, ſed mentalem, vel potiùs verbalem ſignificant, idemque valent quod prædicere euertendas eruendas, perdendas, ædificandas, renouandas eſſe gentes. Propherę enim dum aliquid futurum prophetant, ita certi & efficaces ſunt, itaq; certò illud ipſum euenit, ac ſi reipſa manibus ſuis illud operarentur & perficerent. Citat Ierem. 1. 5. *Priuſquam te formarem in vtero, noui te; & antequam exires de vulua, ſanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te.* Et v. 10. *Ecce conſtitui te hodie ſuper gentes, & ſuper regna, vt euellas, & deſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædifices, & plantes.* Vide quæ ibidem annotaui.

Encomium Ezechielis.

Verſ. 10. Ezechiel, qui vidit conſpectum gloriæ, quam oſtendit illi in curru Cherubim.

11. Nam commemoratus eſt inimicorum

tum

rum in imbre, benefacere illis qui oſtenderunt rectas vias.

VERS. 10. EZECHIEL, QVI VIDIT CONSPECTVM GLORIÆ (Dei) QVAM OSTENDIT ILLI IN CVRRV CHERVBIM] *Ezechiel*, ſubauditur eſt ille nobilis Propheta, qui poſt Ieremiam, imò cum Ieremia prophetauit. Vnde Vatabl. vertit, *porrò* vel *autem eſt Ezechiel, qui vidit viſum gloriæ*. Aut, vt Ianſenius, pendet hic verſus à v. 12. ibique expletur. q.d. *Ezechiel*, id eſt Ezechielis (Ezechiel enim Græcis æquè ac Hebræis eſt indeclinabile, idcóq; cuiuſlibet caſus) *qui vidit conſpectum gloriæ*, &c. *Et duodecim Phophetarũ oſſa pullulent de loco ſuo*, pro quo Complut. habent, *ſit memoria in benedictionibus*. q. d. Ezechielis & duodecim Prophetarum memoria ſit benedicta.

Porrò currus Cherubim fuit ſymbolum prouidentiæ & vindictæ Dei, quâ quaſi curru bellico infidens armatus fertur in impios, quaſi hoſtes ſuos eoſque debellat & proterit. Vide quæ de curru hoc dixi Ezech. 2. vbi fuſè eum, tum ad literam, tum allegoricè, tropolicè & anagogicè explicui.

VERS. 11. NAM COMMEMORATVS EST INIMICORVM IN IMBRE BENEFACERE ILLIS, QVI OSTENDERVNT VIAS RECTAS] *τὸ nam* dat cauſam, cur memoria Ezechielis ſit benedicta & celebris. Rurſum explicat currum Cherubim, nimirum, vt dixi, hoc curru ſignificari Dei prouidentiam, qua punit impios, pijs autem beneficus eſt. Vnde Tigurina, *hic ſub imbre memoris inimicorum* (id eſt, ſub allegoria imbris mala inimicis Dei prædixit, vt explicat Vatabl.) *rectaq; incedentes erexit*. q.d. Ezechiel meminit vindictæ Dei, quòd ſcilicet Deus vltor impiorum in eos plagas ſuas depluat, detonet, & fulguret inſtar imbris tonitruo & fulmine perſonátis, & procellæ deſuper irruentis. Meminit quoque beneficentiæ, quam Deus oſtendit pœnitentibus, qui ſcilicet *vias*, id eſt actiones ſuas prauas corrigunt, & *rectas* efficiunt: ijs enim vitam promiſit Ezechiel, tum præſentem, tum æternam, vt patet Ezech. c. 18. 22. c. 33. 16. & 19. Alludit imò citat Ezech. c. 13. 13. vbi Iudæis impijs per imbrem Dei vindictam intentat. Et c. 38. 22. vbi Gog, & Magog ducibus Antichriſti intentat imbres, grandines, tonitrua & fulmina: illa enim reuera Deum in impios vibraturum in fine mundi, docet S. Ioannes Apoc. 16. 21. *Et grando magna*, inquit, *ſicut talentum deſcendit de cælo in homines*. Vide vtrobiq; dicta. Accedit, quòd S. Epiphanius & Dorotheus in Vita Ezechielis, eum multa portenta & miracula patraſſe narrant, præſertim in aquis & fluuijs.

Pro ἀγαθῶσαι, id eſt *benefacere*, alij legunt καταβῶσαι, id eſt *derogare*; Complut. καὶ κατόρθωσεν, id eſt, *& direxit*. vnde Syrus vertit, *atque etiam ſuper Iob dixit* (Ezechiel c. 14. v. 14.) *quod omnes viæ eius iuſtitiæ* (directæ & iuſtæ) *fuerunt*. Vbi aduerte, Syrum videri hæc tranſtuliſſe ex Hebræo, non ex Græco: nam pro אֹיְבִים *oiebi*, id eſt, *inimici*, legit alijs punctis אֵיבִי *Iob*.

Encomium duodecim Prophetarum.

12. Et duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt ſe in fidè virtutis.

VERS. 12. ET DVODECIM PROPHETARVM OSSA PVLLVLENT DE LOCO SVO: NAM CORROBORAVERVNT (græcè παρεκάλεσαν, id eſt conſolati ſunt) IACOB, ET REDEMERVNT EE IN FIDE VIRTVTIS] Græcè, ἐλύτρωσαν αὐτὸς ἐν πίστει ἰσχύος. id eſt, *liberarunt ipſos* (Nolter *αὐτὸς* accipit pro ἑαυτοὺς, id eſt *ſeipſos*) *in fiue ſpei*, hoc eſt, per fidem, qua certò ſperabant euenturum, quod prophetabant, liberarunt Iacobæos, putà Iudæos, à malis ſuis, vt ſi non reipſa liberarentur, certè ſpe & fide iam eſſent liberati, iuxta illud Pauli: *Spe Salui facti ſumus*. ita Ianſen. Vnde Vatabl. vertit, *duodecim quoque Prophetarum oſſa de locis reuiuiſcant, memoriaq; eorum ſanctus ſit & beata. Enimuerò quiſq; conſolatus eſt Iacob, & ſpe fidei ſeruauit eum*. Noſter pro *fide ſpei* vertit, *fide virtutis* quia fides ſpei, id eſt quæ certò ſperat futurum id quod Deus promittit & prædicit per Prophetas, eſt fides virtutis, id eſt fides valida, potens & efficax. Latinæ ergo verſionis noſtræ ſenſus eſt, q.d. Oſſium & ſepulcri, ac per conſequens ipſorum duodecim Prophetarum, virens ſemper, grata & florida ſit memoria: nomen & fama eorum cum ſepulcris & monumentis ipſorum perennet, vt videantur reuiuiſcere & magis viuere defuncti, quâ cùm reipſa viuerent, adeò eorũ laus, decus & gloria promanet ad poſteros, imò permaneat in æternum, vt quoties poſteri in ſpexerint eorum oſſa & ſepulchra, toties eorum virtutum & oraculorum gloriolam memoriam renouent & celebrent, dignoſque prædicent, quorũm oſſa inter Patriarchas & Apoſtolos ad gloriam cæleſtem reſurgent in vniuerſali hominum reſurrectione. Eſt metalepſis: *oſſa* enim ponuntur pro ſepulchro, ſepulcrum pro ſepultis, puta pro ipſiſmet Prophetis, nimirum cõtentum pro continente; & *pullulare* idẽ eſt quod ſemper vigere & florere. Cauſam ſubdit *Nã corroborauerunt Iacob in fide &* pietate vnius veri Dei & Meſſiæ, quem prædixerunt venturum: *corroborauerunt*, inquam, tum vaticinãdo, tum ſuis meritis & precibus robur & auxilium Dei populo impetrando: *& redemerunt ſe in fide virtutis*, putà in fide, non quali quali, ſed valentiſſima, & potentiſſima; vel *in fide virtutis*, id eſt, in fidelitate maximè ſtrenua & efficaci *redemerunt*, id eſt liberarunt; & immunes præſtiterunt ſe ab omni culpa, pœna & calumnia: quia nonnihil ea quæ Deus reuelabat fideliter & conſtanter prolocuti & vaticinati ſunt. Simili enim phraſi de Ioſue aliiſque Iudicibus Iſrael dixit c. 46. 13. *Et Iudices quorum non eſt corruptũ cor, qui non auerſi ſunt à Domino, vt ſit memoria illorum in benedictione, & oſſa eorũ pullulent de loco ſuo*, hoc eſt, vt explicat ſubdit. *Et nomen eorũ permaneat in æternũ, permanens ad filios illorum, ſanctorum virorum gloria.*

Oſſa ergo hæc Prophetarum etiam nunc pullulant, & pullulabunt vſque ad finem mundi, dum ipſi per ſua monumenta & oracula Chriſtianis, Iudæis omnibuſque Gentibus aſſiduè prædicant & prædicabunt Meſſiæ aduentum, eiuſque fidem, mores, ſpiritum, omnemque virtutem & ſanctimoniam. Vnde Syrus, *duodecim quoque prophetæ* (claudentur) *ſint oſſa eorum incuba ſubter ſe: quoniam ſanauerunt Iſrael, & fiduciam habere fecerunt eos qui liberandi ſunt.*

Oſſa Prophetarum pullulant quomodo.

Encomium Zorobabel, Ieſu filij Ioſedec, & Nehemiæ.

Verſ. 13. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu:

14. Sic & Ieſum filium Ioſedec: qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltaue-

altauerunt templum sanctum Domino paratum in gloriam sempiternam.

15. Et Nehemias in memoriam multi temporis, qui erexit nobis muros euersos & stare fecit portas & seras, qui erexit domos nostras.

VERS. 13. QVOMODO AMPLIFICEMVS, (græcè μεγαλύνωμεν, id est, *magnificabimus*. scilicet dignè pro meritis; Vatabl. *quantopere extollemus*) ZOROBABEL? NAM ET IPSE QVASI SIGNVM (Syrus, *signaculum*, vel *annulus signatorius*) IN DEXTERA MANV] Ianienius & alij addunt, *Israel*; sed idipsum delent Latina, Romana & Græca omnia, cùm Zorobabel fuerit signum in manu Dei, non Israelis, nisi dicas cum Ianseuio *Israel* esse datiui casus. q.d. Zorobabel fuit signaculum Dei ad obsignandũ Israelem. Citat Siracides illud Aggæi 2.24. *In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel, &c. & ponam te quasi signaculum, quia elegi te.* Pro *signaculum*, hebr. est חותם *chotam*, id est sigillum. q. d. Ego Deus te ô Zorobabel, diligo, arctèq; complector vti annulus signatorius diligi, complecti & custodiri solet ab eo qui illum manu gestat. Vide dicta Aggæi 2.24. vbi fusè hoc signaculum tam ad litteram de Zorobabel, quam allegoricè de Christo exposui. Post duodecim Prophetas celebrat Zorobabel principem, & Iesum pontificem, qui fuêre duces populi è Babylone redeuntis, ac templum Dei à Chaldæis combustum reædificarunt.

VERS. 14. SIC ET IESVM FILIVM IOSEDEC? QVI (Iesus & Zorobabel) IN DIEBVS SVIS (Syrus, *in paupertate sua*) ÆDIFICAVERVNT DOMVM (Dei, putà templum, vt sequitur,) ET EXALTAVERVNT TEMPLVM SANCTVM DOMINO, PARATVM IN GLORIAM SEMPITERNAM] Templum enim hoc secundum ædificatum à Iesu & Zorobabel durauit semper quamdiu scilicet durauit Synagoga & respub. Iudæorum, vsq; ad excidium eius per Titum & Vespasianum. Rursum in templo hoc Christus Dominus præsentatus est, docuit, prædicauit, miracula patrauit, denique fundauit Ecclesiam suam cuius gloria durabit semper in omnem æternitatem. Alludit ad illud Aggæi 2.8. *Veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, &c. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ, dixit Dominus exercituum.* Vide ibi dicta. De Iesu hoc plura dixi Zachar. 3.1. & seq.

Pro *templum* legit cum Complut. Vatabl. & alijs ναὸν, pro quo Romana legunt λαὸν, id est *populum*, sed eodẽ redit sensus; populus enim sanctus fit ex templo sancto, dum scilicet illud reædificat, frequentat, colit, in eóque Dei legem discit & perficit atque vtrumque effecere Iesus & Zerobabel.

VERS. 15. ET NEHEMIAS IN MEMORIAM MVLTI, TEMPORIS (subaudi, fit) QVI EREXIT NOBIS MVROS Ierusalem à Chaldæis EVERSOS, ET STARE FECIT PORTAS ET SERAS, QVI EREXIT DOMOS NOSTRAS] q.d. Inter heroẽs recensendus quoque est Nehemias, æternâ memoriâ dignus, ipse enim veniâ impetratâ ab Artaxerxe rege persarum, anno regni eius 20. Ierusalẽ euersam à Nabuchodonosor reædificauit tam quoad portas & muros, quam quoad domos priuatas. Ipsius enim iussu, ordine & distributione priuati quique domos in vrbe ædificarunt. Vide Nehemiæ c. 2. & sequ. Græca Complut. & Vatabl. habent, *inter selectos insuper est multa*, vel, vt Complut. *diuturna memoria Nehemias qui excitauit nobis muros collapsos, portasq; constituit cum vectibus & domorum nostrarum singula*, id est, *areas & fundamenta*; Complut. *sola erexit*, Vatabl. *subsirmauit*. Hac de causa appositè vocatus est hebr. *Nehemias*, id est *consolator Dominus*, vel *cõsolatus à Domino* ait Rabanus. Syrus, *Nehemiæ memoria multiplicetur, quoniam erexit destructiones nostras, & instauranit euersiones nostras, fecitq; portas nostras & seras nostras.*

Encomia tria comparata. Primum, Ioseph comparatum cum Henoch; Secundum, Sem comparatum cum Seth; Tertium, Adæ comparatum cum ceteris hominibus.

16. Nemo natus est in terris qualis Henoch: nam & ipse receptus est à terra.

17. Neque vt Ioseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi.

18. & ossa ipsius visitata sunt, & post mortem prophetauerunt

19. Seth & Sem apud homines gloriam adepti sunt: & super omnem animam in origine Adam.

VERS. 16. NEMO NATVS EST IN TERRIS QVALIS HENOCH: NAM ET IPSE RECEPTVS EST A TERRA. VERS. 17. NEQVE VT IOSEPH, QVI NATVS EST HOMO: PRINCEPS FRATRVM, FIRMAMENTVM GENTIS, RECTOR FRATRVM, FIRMANENTVM POPVLI. VERS. 18. ET OSSA IPSIVS VISITATA SVNT, ET POST MORTEM PROPHETAVERVNT] Syrus obscurè vertit, *pauci creati sunt super terram velut Henoch, & mater vt Ioseph non peperit, atq; etiam corpus eius in pace collectum est.* Siracides hic concludit encomia patrum quorum meminit Script.) omittit enim Iudam, Ionatham, Simonem, ceteroſq; Machabæos tot victorijs celebres, quia hi eum secuti sunt, eiusque æuo fuere posteriores) per anacephalæosin. Igitur ad primos regrediens, aliquot ex ijs eminentes à se prætermissos recensẽt, ac inter se comparat. Quocirca sicut cœpit ab Henoch, ita in eodem desinit, eò quòd ipsi comparat Ioseph à se prætermissum. Esse enim hîc comparationem Ioseph cũ Henoch, liquet ex τῷ neq; vt Ioseph, vt habent Roman. & ex Græco, qui v. 2. habet οὐδὲ ὡς Ἰωσὴφ ἐγενήθη ἀνὴρ, id est, *neque vt Ioseph natus*, vel *facilis est vir*, quod item de Henoch dixerat versu priori: Siracides enim more veterum in hisce ethicis suis gnomis gaudet comparationibus, vti hactenus sæpè vidimus; illæ enim fuere elegantiæ illius æui. Simili modo Palæius scripsit Vitas comparatas virorum illustrium; comparat enim Græcos Romanis, quẽque suo simili. Sic comparat Theseum cum Romulo, Hannibalem cum Scipione Africano, Alexandrum Magnum cum Iulio Cæsare, Demosthenem cũ Cicerone, Agesilaum cum Pompeio, Themistoclem cum Camillo, Aristidem cum Catone, Pyrrhum cum C. Mario, Periclem cum Fabio Maximo, Lycurgum cum Numa Pompilio, Solonem cum Publicola, Lysandrum cum Sylla, &c.

Sensus ergo est, q. d. Sicut primo mundi sæculo ante diluuiũ, nullus fuit similis Henoch virtute & pietate; ipse enim ambulauit cum Deo, ideoq; raptus est in paradisum, vt in fine mundi gentes ab Antichristo ad Christum abducat & conuertat; sic pariter posteriori sæculo post diluuium nullus fuit similis

ſimilis Ioſepho, *qui natus eſt homo*, græcè ἀνὴρ, id eſt vir quia à puero virilem ſapientiam, modeſtiam, grauitatem, virtutem præ ſe tulit. Rurſum *natus eſt homo*, vt eſſet *princeps fratrum*, æquè ac Ægyptiorum: ad hoc enim à puero deſtinabatur à Deo, vnde adhuc puer cùm tredecim eſſet annorum, per ſomnia prophetica vaticinatus eſt Geneſ. 37.

Comparatio Henoch cum Ioſeph. Primo.

Igitur Primò, ſicut Henoch euectus eſt in paradiſum, ſic Ioſeph euectus eſt ad principatū Ægypti.

Secundo. Secundò, ſicut Henoch ſua pietate mirè placuit Deo, ſic & Ioſeph.

Tertio. Tertiò, ſicut Henoch ſalutem dedit gentibus ſui æui, ac magis dabit in fine mundi verbo & exemplo; ſic pariter Ioſeph ſalutem dedit Ægyptijs & Hebræis; tum temporalem, patiendo eos in fame; tum ſpiritualem, imbuendo eos vera Dei cognitione & cultu, iuxta illud pſal. 104. 21. *Conſtituit eum* (Pharao Ioſephum) *dominum domus ſuæ, & principem poſſeſſionis ſuæ, vt erudiret principes eius ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.*

Quarto. Quartò, ſicut Henoch fuit ſui æui Nazaræus, quia ſeparatus à conuerſione hominū ambulauit cum Deo; ſic & Ioſeph fuit Nazaræus inter fratres ſuos, Gen. 49. 26. Hinc *Henoch* heb. idē eſt quod *dedicatio*, quia totus fuit dedicatus Deo; ſic & Ioſeph.

Quinto. Quintò, ſicut Henoch fuit Propheta, ſic & Ioſeph. Vnde *Ioſeph* hebr. idem eſt quod *additus*, vel auctus ſcilicet dono prophetiæ: licèt mater Rachel eum vocarit *Ioſeph*, eò quòd, cùm antea eſſet ſterilis iam hoc filio aucta eſſet Geneſ. 30. 24.

Sexto. Sextò ſicut Henoch ob ſuam ſeparationem & ſanctitatem multa paſſus eſt à ſui ſæculi hominibus, qui fuēre impiiſſimi, ac plura patietur ab Antichriſto eiuſque aſſeclis, adeóque ab eo occidetur & martyrio laureabitur: ſic pariter Ioſeph multa à fratribus & Ægyptijs in carcere paſſus eſt. Vnde Arabicus vertit, *defuit* (non fuit) *in hominibus qui ſimilis ſit Henoch, & non eſt genitus in mulieribus vt Ioſeph, in præſtantia patientiæ ſuæ.* Ioſeph enim admirabilis fuit in multis, ſed præſertim in patientia & caſtitate. Audi S. Zenonem Veron. ſer. de Pudicitia. *Ioſeph*, inquit, *Hebræus adoleſcens, clarus genere, clarior pulchritudine, morum clariſſimus probitate, fuit inter filios Iacob ætate minor, ſed ſpiritu maior: quem domini ſui vxor prius amare cœperat, quàm ederant fratres.* Et poſt nonnulla: *O quantum es miranda pudicitia, quæ aliter laudari te non vis, quàm vt cuſtodieris, ſolo bonæ conſcientiæ contenta! Tu in virginibus felix, in viduis fortis, in cōiugibus fidelis, in ſacerdotibus pura, in Martyribus glorioſa, in angelis clara, in hominibus regina. Tu es honor corporum, tu theſaurus animarum, tu ſacrificium Deo charum, legitimum Dei templum, ſacrarium pudoris.*

Alludit ad Geneſ. 49 22. vbi Moyſes elogia Ioſeph recenſens, inter cetera ait: *Sedit in fortí arcus eius, &c. inde paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael. Paſtor*, id eſt, vt explicat hic Siracides, *princeps fratrum*, & rector Ægypti: *lapis Iſrael*, id eſt, *ſtabilimentum populi*: Ipſe enim omnes fratres ſuos filios Iſrael ſiue Iacobi, cum ſuis familijs aluit & ſtabiliuit in Ægypto. Porrò τὸ *rector fratrum*, *ſtabilimentum populi*, videtur ex alia verſione hic inſitum. Nam τὸ *rector fratrum* idem eſt cum eo quod præceſſit *princeps fratrum*; & τὸ *ſtabilimentum populi*, idem eſt cum eo quod præceſſit, *firmamentum gentis.*

Denique *oſſa ipſius* (Ioſeph) *viſitata ſunt*, id eſt curata ſunt: curauit enim Moyſes Exodi 13. 19. educens Hebræos ex Ægypto, vt pariter exportarentur oſſa Ioſeph in terrā promiſſam, prout pepe-

A tierat & prædixerat Ioſeph moriturus, Geneſ. 50. 23. Cauſas ibidem aſſignant Græca complur. addunt ἐπεσκέψατο, id eſt *viſitata* (Vatabl. *conſeruata*) *ſunt à Domino*: vnde aliqui vertunt, *oſſa illius viſitauit*, vel *reſpexit Dominus.* Alludit enim ad verba & oraculum Ioſeph, qui in morte hanc prophetiā quaſi cygneam vocem edidit: *Deus viſitabit vos: aſportate oſſa mea vobiſcum de loco iſto*, Geneſ. 50. 24.

Oſſa Ioſeph prophetauerunt. Primo.

B Hinc *& oſſa* Ioſeph *poſt mortem prophetauerunt*, id eſt prophetiam, quam Ioſeph viuens de exitu Hebræorum ex Ægypto cum oſſibus ſuis ediderat, hanc poſt 144. annos (tot enim anni fluxēre à morte Ioſeph vſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto) oſſa eius confirmarunt. Quando enim cum caſtris, & per caſtra Hebræorum ex Ægypto in terrā promiſſam efferebantur oſſa Ioſeph; hoc ipſo eadem tacitè teſtabantur, & muta voce loquebantur, priſtinam eius prophetiam de hoc exitu cum oſſibus ſuis fuiſſe effectúque veram, eamque quaſi appoſito certo euentus ſigillo obſignabant & confirmabant. Eſt catachreſis: *prophetare* enim hic idem eſt quod prophetiam confirmare. Vide dicta c. 48. v. 14.

Secundo. Aliter Palacius: Ego, inquit, credo oſſa Ioſeph prophetaſſe quia aliquod miraculum per ea Deus operatus eſt, aliquem mortuum viuificando, aut languidum ſanando: ſic enim dixit prophetaſſe mortuum corpus Eliſei, quia occiſum à morte ad vitam reuocauit, cap. 48. v. 14.

Tertio. Porrò Ioannes Alba Electorum cap. 98. per hypallagen, quæ verba orationis inuertit & tranſponit, ſic exponit: *Oſſa Ioſeph viſitata ſunt, & poſt mortem prophetauerunt*, id eſt Ioſeph viuens prophetauit de illis (ſcilicet fratribus ſuis) poſt mortem ſuā viſitandis à Deo, & de ſuis oſſibus, ſcilicet aſportandis in terram Chanaan. Nam oſſa Ioſeph non viſitata, ſed aſportata narrantur, & fratres illius viſitati, Gen. 50. nec oſſa prophetauerunt, ſed Ioſeph de oſſibus ſuis. Similis phraſis eſt auctor. 1. 18. *poſſedit* (Iudas proditor Chriſti) *agrum de mercede iniquitatis*, pro de mercede iniquitatis poſſeſſus, vel emptus eſt ager. Et Actor. 8. *In humilitate iudicium eius ſublatum eſt*, pro eo, quòd diceres, ſublatus vel ablatus eſt Chriſtus de terra, mortuus eſt humilitate iudicij, ſiue humili iudicio, hoc eſt, vili ſupplicio, ſiue morte crucis probroſa & infami. Verum ſenſus initio datus vt ſimplicior, ſic germanior ac neruoſior eſt.

C

VERS. 19.

D SETH ET SEM APVD HOMINES GLORIAM (virtutis & præſidentiæ, ait Gloſſa (ADEPTI SVNT, ET SVPER OMNEM ANIMAM IN ORIGINE ADAM] Syrus, *Seth, & Sem & Enos inter homines creati ſunt, & ſuper omnes hos Adam.* Secunda eſt hæc comparatio, qua confertur Sem cum Seth in gloria. Primò enim ſicut Seth ab initio mundi fuit primus pater piæ generationis piorum, qui ex eo prognati ſunt, oppoſitus Caino, qui parens fuit impiorum; vnde filij Seth vocantur *filij Dei*; filiæ verò Cain vocantur *filiæ hominum*, Gen. 6. 2. ita poſt diluuium cùm renouatus eſt mundus. Sem fuit pater piæ generationis Patriarcharum, putà Abrahæ, Iſaac, Iacob, &c. ex quibus prognatus eſt Chriſtus; oppoſitus Cham, ex quo orti ſunt Chananæi, ceteriſque infideles & impij. Vnde S. Auguſt. lib. 15. de Ciuit. c. 17. *Cùm ergo*, inquit, *eſſet* Adam *vtriuſque generis pater id eſt & cuius ſeries ad terrenā, & cuius ſeries ad cæleſtem pertinet ciuitatem; occiſo Abel, atq; in eius interfectione commendato mirabili ſacramento, facti ſunt patres duo*

Comparatur Sem cum Seth. Primo.

singulorum generum, Cain & Seth: in quorum filijs, duarum stirpium status erat, in genere mortalium, euidentiùs indicia claruere, aperiri, &c.

Secundò. Secundò, vt nomen Sem literis alludit ad nomen Seth, ita alludit & ętymon: *Sem* enim hebr. idem est quod *nomē*, fama. q. d. Nominatus, famosus, celebris ob sapientiam & virtutem, ac præsertim ob Dei & patris sui Noë reuerētiam: qua eius in ebrietate nuditatem contexit, quam irridebat Cham, Genes. 9. 22 & 23. *Seth* verò idem est quod *positus*, suppositus, scilicet prò pio Abel, quem occiderat Cain: iuxta illud Genes. 4. 25. *Vocauitq; nomē eius Seth dicens: posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain*, vt scilicet per Seth in posteris stirps & nomen Adæ propagetur & celebretur. Hinc S. Epiphanius hæresi 34. Seth interpretatur ἀνάπαγιν, id est commutationem, quia pro Abel commutatus & suppositus est.

Tertiò. Tertiò, tam Sem quàm Seth fuit typus resurrectioni: sicut enim per Seth quasi reuixit & resurrexit Abel & Cain occisus, eiusque virtus & pietas: ita pariter per Sem reuixit mundus, & humanum genus diluuio mersum & penè extinctum. Vnde S. Augustin. li. 15. de Ciuit. c. 17. *Seth*, inquit, *interpretatur resurrectio*, quia in Seth Abel repositus, & quasi resurrexisse videbatur. Et c. 18. *Et Seth*, inquit *natus est filius & nominauit nomen eius Enos. Hic sperauit, inuocare nomen Domini Dei, nempe clamat confessio veritatis. In ipse igitur venit homo, filius resurrectionis in ipse venit, quamdiu peregrinatur huc ciuitas Dei, quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus namq; illis hominibus Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hîc ciuitas Dei, id est homo qui sperauit inuocare nomē Domini Dei: ipse enim fidus factis summus, ait Apostolus: spes autē quę videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Et S. Chrysost. hom. 21. in Genes. *Excitauit* inquit, *mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Vide quomodo obscurè hoc verbo resurrectionis exordia hic ostendit. Nam dicebat, q. d. Pro eo qui occidit excitauit mihi hunc. Sed quia nondum erat tempus resurrectionis, non lapsum insectatus est, sed alium pro illo.*

Sion & Seth typi resurrectionis.

Rom. 8.

Quartò. Quartò, tanta fuit sanctitas Seth, vt à fidelibus cognominaretur Deus, ait Suidas: similis fuit Sem vnde à patre Noë præ Cham & Iaphet benedici meruit, Gen. 9. dignusque habitus est, & electus à Deo, vt ex eo progigneretur Christus Deus & homo. Hinc Hebræi censent Sem fuisse eundem cū Melchisedec, cuius & sanctitas celebratur à Mose Genes. 14. & à Paulo Hebr. 7. Sem enim vixit vsqs ad tempora Melchisedec & Abrahæ: quamquam verius sit Sem non fuisse Melchisedec, vti locis iam citatis ostendi. Accedit, quòd S. Cyrillus *Sem* interpretatur *perfectionem*. Sanè Sem fuit vir perfectus in sanctitate, æquè ac sapientia.

Quinto. Denique tam Sem, quàm Seth, fuit pater filiorum Deiræ sicut Seth fuit pater & princeps Ecclesiæ ante diluuium, ita Sem fuit post diluuium.

Allegor. Alleg. tam Sem quàm Seth repræsentant Christum patrem Sanctorum tam præsentis, quàm futuri sæculi, Isaiæ 9. 6. Christus enim est Seth, id est positus & fundatus à Deo, vt sit lapis angularis Ecclesiæ, iuxta illud Isaiæ 28. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularē, pretiosum in fundamento fundatum.* Idem Christus est Sem, id est nomen, quia ob eius humilitatem & passionem Deus Pater *dedit illi nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum*, Philip. 2. 9. ita Glossa.

Vita & progenies pia Seth.

Porrò hæc de Seth dicta confirmat Iosephus, qui sic de eo scribit lib. 1. Antiq. c. 3. *Hic à patre educatus: vbi ea ætatis venit, vt iam quid rectum esset discernere valeret, virtutis studijs se totum dedidit: & cùm ipse vir optimus euasisset, etiam nepotes sui similes post se reliquit. Qui quoniam erant omnes bona indole præditi, & patriam absque seditione incolebant, in perpetua felicitate vitam exegerunt, & fidelem scientiam, & cœlestium rerum cognitionē exegitarunt.* Rursum nostri Rader. in Animaduers. ad Chronicum Alexand. n. 5. refert ex fragmento cuiusdam Chronici ex Palatina bibliotheca, Serum 40. anno ætatis subitò raptum ab angelo, & 40. dierum spatio non fuisse visum, eoque tempore diuinitus didicisse filios suos peccatorios, & mundum aquis inundatum iri, ac præter paucos periturum: venturum etiam salutis auctorem Christum, eique parentibus exposuisse. In illo autem cum angelo congressu cœlesti splendore circumfusum, quem per reliquam vitam tenuerit. Quæ quamuis Raderus vereatur, ne ex Sethianorum hæreticorum libris excerpta fuerint, qui raptum ferebant Sethum, vt refert Epiphanius; alij tamen verisimilia autumant: Sethiani enim hæretici censebant Seth esse Christum, eò quòd Deus in Seth omnia virtutis & puritatis genera depoluisset, quod nulli nisi Christo conuenit. Vide Epiphan. hæresi 39. nil autem tale dicit codex ille Palatinus.

Raptus & prophetia Seth.

ET SVPER OMNEM ANIMAM IN ORIGINE ADAM] supple & repete, *gloriam adeptus est*. q. d. Adam primus homo & protoplastus, omnem hominem excedit origine & principio: ipse enim primus omnium creatus est à Deo, ac vicissim ipse progenerauit ceteros homines omnes quotquot fuerunt, sunt & erunt. Hęc est ergo Adami gloria, quòd ipse inter homines sit primus immediatè à Deo conditus, ac consequenter quòd ipse omnium hominum sit origo & principium. Arabicus hic, vti & aliàs sæpè, à Græcis & Latinis discrepat: sic enim habet, *porrò Seth & Enos in primis hominibus Dei excelsi* (quos creauit Deus excelsus) *laudauit eum* (Seth; nec enim Adam vidit Sem) *pater noster Adam.*

Adam triburs excellit omnes posteros. d

In tribus ergo confertur & antefertur Adam ceteris hominibus. Primò, creatione, quòd scilicet ab origine mundi ante omnes ipse creatus sit à Deo. Secundò, origine, quòd ipse ceterorum omnium sit origo & parens. Tertiò, dominio, quòd ipse vt Patriarcha, imò vt vicarius Dei non tantùm filijs & posteris, sed & ceteris animalibus totique mundo, quasi rex præesset & dominaretur. Vnde Græca habent, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον ἐπὶ τῆς γῆς Α' δὰμ, id est, *& super omne animal*, vel *omne vivum in creatione Adam*, Vatab. *in natura rerum Adam inter cuncta animantia*: licèt in Complut. τὸ ζῶον desit.

Adam ciuis mundi.

Quocirca Philo lib. de Mundi creat. Adamum vocat *mundi ciuem*. Vnde S. Basilius epist. 1. ad Maximum philosophum, eum vocat πολίτην κόσμου, id est *ciuem orbis*, & Nazianz. orat. 23. in laudem Heronis (qui idem est cū Maximo S. Basilij) eum vocat *totius orbis terrarum ciuem*. Quin & Diogenes Cynicus rogatus, Cuias esset, κοσμοπολίτην, hoc est, *mundi ciuem* se esse respondit. Idem de Socrate refert Cicero Tusc. 5. nimirum:

Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor.

CA-

CAPVT QVINQVAGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Encomium Simonis pontificis.

Verſ. 1. SImon Oniæ filius, ſacerdos magnus, qui in vita ſua ſuffulſit domum, & in diebus ſuis corroborauit templum. 2. Templi etiam altitudo ab ipſo fundata eſt, duplex ædificatio & excelſi parietes templi. 3. In diebus ipſius emanauerunt putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum. 4. Qui curauit gentem ſuam, & liberauit eam à perditione. 5. Qui prævaluit amplificare ciuitatem, qui adeptus eſt gloriam in cõuerſatione gentis: & ingreſſum domus, & atrij amplificauit. 6. Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ, & quaſi luna plena in diebus ſuis lucet. 7. Et quaſi ſol refulgens, ſic ille effulſit in templo Dei. 8. Quaſi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quaſi flos roſarum in diebus vernis, & quaſi lilia quæ ſunt in tranſitu aquæ, & quaſi thus redolens in diebus æſtatis. 9. Quaſi ignis effulgens, & thus ardens in igne. 10. Quaſi vas auri ſolidum, ornatum omni lapide pretioſo. 11. Quaſi oliua pullulans, & cypreſſus in altitudinem ſe extollens, in accipiendo ipſum ſtolam gloriæ, & veſtiri eum in conſummationem virtutis. 12. In aſcenſu altaris ſancti, gloriam dedit ſanctitatis amictum. 13. In accipiendo autẽ partes de manu ſacerdotum, & ipſe ſtans, iuxta aram. Et circa illum corona fratrum: quaſi plantatio cedri in monte Libano. 14. ſic circa illum ſtetерunt quaſi rami palmæ, & omnes filij Aaron in gloria ſua. 15. Oblatio autem Domini in manibus ipſorum, coram omni ſynagoga Iſrael: & conſummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelſi regis. 16. Porrexit manum ſuam in libatione, & libauit de ſanguine vuæ. 17. Effudit in fundamento altaris odorem diuinum excelſo principi. 18. Tunc exclamauerunt filij Aaron, in tubis productilibus ſonuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Deo. 19. Tunc omnis populus ſimul properauerunt, & ceciderunt in faciem ſuper terram, adorare Dominum Deum ſuum, & dare preces omnipotenti Deo excelſo. 20. Et amplificauerunt pſallentes in vocibus ſuis, & in magna domo auctus eſt ſonus ſuauitatis plenus. 21. Et rogauit populus Dominum excelſum in prece: vſque dum perfectus eſt honor Domini, & munus ſuum perfecerunt. 22. Tunc deſcendens, manus ſuas extulit in omnem congregationem filiorum Iſrael dare gloriam Deo à labiis ſuis, & in nomine ipſius gloriari: 23. & iterauit orationem ſuam, volens oſtendere virtutem Dei. 24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies noſtros à ventre matris noſtræ, & fecit nobiſcum ſecundùm ſuam miſericordiam: 25. det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus noſtris in Iſrael per dies ſempiternos; 26. credere Iſrael nobiſcum eſſe Dei miſericordiam, vt liberet nos in diebus ſuis. 27. Duas gentes odit anima mea: tertia autem non eſt gens, quam oderim: 28. qui ſedent in monte Seir, & Philiſthijm, & ſtultus populus, qui habitat in Sichimis. 29. Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus filius Sirach Ieroſolymita, qui renouauit ſapientiam de corde ſuo. 30. Beatus, qui in iſtis verſatur bonis: qui ponit illa in corde ſuo, ſapiens erit ſemper. 31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit: quia lux Dei, veſtigium eius eſt.

VERS. 1. SIMON ONIÆ FILIVS, SACERDOS MAGNVS, QVI IN VITA SVA FVLSIT DOMVM (Dei, putà templum) ET IN DIEBVS SVIS CORROBORAVIT TEMPLVM] Syrus, *mater fratrum ſuorum, & corona populi ſui, Simeon filius Nathanie, ſacerdos magnus in cuius diebus ædificata eſt domus, & corroboratum eſt templum*, vel *creuit opus templi*, pro *templum*. Legit eum Roman. Vatabl. & alijs ναὸν, pro quo Complut. legunt λαὸν, id eſt *populum*. Vatabl. *adde & Simeonem Oniæ natum pontificem maximum, qui ſeptem ædem inſtaurauit* (alij, *reſarcuit*) *in vita ſua, templumque ætate ſua firmauit.*

A datos, ſua ætate vel ſæculo magna virtutis & pontificatus gloria vixerat. Laudat Simonem Primò, à cura templi: hæc enim ad eum propriè ſpectat: pontificis enim templi, cuius eſt pontifex, propria eſt cura; Secundò, à cura populi; Tertiò, à cura ſui ipſius, quòd ſcilicet curarit vt in moribus eſſet compoſitus, taliſque qualem decet eſſe pontificem, qui ſcilicet ceteros omni honeſtate, decore & gratia antecellat. *Simon laudatur à tribus.*

Poſt patres & heroës, quos celebrat S. Scriptura ſubijcit Siracides laudes inſignis pontificis Simonis, qui paulò poſt vltimos patres in S. Script. laudatos, ſua ætate vel ſæculo magna virtutis & pontificatus gloria vixerat. Laudat Simonem Primò, à cura templi: hæc enim ad eum propriè ſpectat: pontificis enim templi, cuius eſt pontifex, propria eſt cura; Secundò, à cura populi; Tertiò, à cura ſui ipſius, quòd ſcilicet curarit vt in moribus eſſet compoſitus, taliſque qualem decet eſſe pontificem, qui ſcilicet ceteros omni honeſtate, decore & gratia antecellat.

Quæritur, quinam ſit hic Simon? Nota ex Ioſepho lib. 11. Antiq. ſub finem, & li. 12. c. 2. 3. 4. 5. hanc fuiſſe generationem, ſucceſſionem & ſeriem pontificum Iudęorum illius ævi, putà ſæculo Siracidis. Iaddo (quem Alexander Magnus, licet Iudęus, eo quòd Darium regem Perſarum ſuum hoſtem *Quis Simon hic?*

ſtem adiuuiſſent, infenſus, reuerſus eſt & adorauit) genuit Oniam primum, Onias genuit Simonem Iuſtum, eiuſque fratrem Eleazarum: Simon Iuſtus genuit Oniam ſecundum, cognomento Auarum: fuit enim puſilli arctique animi: Onias ſecundus genuit Simonem iuniorem, ſiue ſecundum: Simon ſecundus genuit Oniam tertium, cognomento ſanctum.

Seniat Pontificum illius aui.

Porrò laddo in pontificatu proximè ſucceſſit filius, Onias primus: Oniæ Simon Iuſtus, vtpote ſenior Oniæ filius. Simoni ſucceſſit frater Eleazarus, qui 72. Interpretes S. Scripturæ miſit ad Ptolemæum Philadelphum; eò quòd Onias ſecundus Simonis Iuſti filius, moriente patre eſſet paruulus ideóque incapax Pontificatus: Eleazaro ſucceſſit patruus Manaſſes; Manaſſi Onias ſecundus, Simonis Iuſti filius iam adultus: Onię ſecundo ſucceſſit filius Simon iunior, ſiue ſecundus: huic Onias tertius, ſiue Sanctus, hic eſt enim ille Onias, qui reſtitit Heliodoro poſcenti opes templi, eumque ab angelorum flagellatione ſuis precibus liberauit, 2. Machab 3. 31. Hic paritèr eſt ille Onias, quem Iudas Machabæus vidit protenſis manibus orantem pro populo, 2. Machab. 15. 12. Hic denique Onias extruſus eſt à fratre Iaſone (qui magna pecuniæ vi pontificatū emerat ab Antiocho) ac tandem occiſus eſt ab altero fratre Menelao, quem Antiochus Iaſoni in pontificatu ſurrogarat. Quocirca Iudas Machabæus eiuſque fratres, videntes poſt Oniam pontificatum profanari, vendique impijs hominibus; eum armis ſibi vendicarunt, ſuoque principatui annexerunt, quod factum eſt 124. annis poſt Simonem Iuſtum. Nam Simon Iuſtus pōtificatu & vita functus eſt, iuxta computum noſtri Saliani, anno mundi 3765. Iudas verò Machabæus pontificatum iniit anno mundi 3889 qui fuit annus 147. Græcorum, ſiue Seleucidarum, ante Chriſti verò natalem fuit annus 164.

Aliqui Simonem hic iuniorem accipiunt.

His poſitis multi cenſent Simonem, quem hic laudat Siracides, eſſe iuniorem ſiue ſecundum. ita Euſebius in Chronico olympiade 137. Sigonius l. 8. de Repub. Heb. c. 2. Adrichomius in Deſcript. Ieruſalem: noſter Serarius in lib. Machab. in catalogo pontificum, Rabanus, Lyranus, Hugo & Dionyſ. hic. Hi auctores, ſi conſequenter loqui velint, dicere debent hoc caput 50. & ſequens 51. conſcriptum eſſe à Siracide non ſeniore ſiue auo, ſed iuniore ſiue nepote, qui in prologo ait ſe vixiſſe ſub Ptolemæo Euergete: ſub illo enim floruit Simon ſecundus, cùm Siracides ſenior floruerit ſub Ptolemæo Lagi, vel Philadelpho, ac conſequenter ante Simonem ſecundum. Nam Euſebius in Chronico tradit Simonem iuniorem pontificem creatum eſſe anno 15. Ptolemæi Euergetis, cùm iam Siracides ſenior eſſet defunctus: nec enim Euergeti conuiuere aut coæuus eſſe potuit. Verùm hoc dicere durū eſt, atque ac nouum, nec vllus interpres aut doctor (quod ſciam) claſſicus eſt qui id auſus ſit aſſerere, præſertim cùm ipſe Siracides iunior in prologo aſſeueret ſe dumtaxat Siracidis ſenioris, ſiue aui librum ex Hebræo in græcum tranſtuliſſe, non autem partem eius compoſuiſſe. Et quis audeat in alterius, præſertim Hagiographi, ſcripta manum mittere?

Reſp. Simon hic eſt ſenior.

Quocirca longè verius, imò certum eſt, Simonem hic accipi ſeniorem ſiue primum, qui cognominatus eſt Priſcus, non iuniorem ſiue ſecundum. ita cenſuit Genebrardus, Salianus, Torniellus in Chronolog. ac Ianſenius, Palacius & Emanuel Sà hoc loco.

Prob. Primo

Probatur Primò, ex eo quòd Simon ſenior fuerit illuſtris, eique illuſtria hæc elogia competant quæ iuniori competere nequeunt, cùm de iuniore nil memorabile narretur à Ioſepho, vel alio quopiam. De ſeniore verò ſic ſcribit Ioſephus lib. 12. Antiqu. cap. 2. *Onia pontifice defuncto ſucceſſit ei filius Simon Iuſtus cognominatus, quòd & Deum piè coleret, & eius ſumma proſequeretur benuolentia. Qui mortuo ſuperſtite vnico filio paruulo* (Onia ſecundo) *frater eius Eleazarus pontificatum aſſumpſit, cui Ptolemæus hoc modo ſcripſit.* Subdit Ptolemæi Philadelphi litteras, quibus ab Eleazaro miti ad ſe petit 72. Interpretes.

Secundo.

Secundò, quòd ex connexione & acoluthia, ſiue conſequētia orationis, ſatis liqueat, hoc caput eſſe eiuſdem Auctoris, cuius ſunt omnia præcedentia hucuſque. Illa autem ſunt Siracidis ſenioris; ergo & hoc caput eſt ſenioris, qui multis annis Simonem iuniorem ætate præceſſit. Quòd ſi Siracides iunior hoc caput attexiſſet præcedentibus, quæ ſunt ſenioris ſiue aui, vtique hoc epigraphe aliqua indicaſſet, nec ſuos partus fraudulenter alteri inſtar cuculi ſuppoſuiſſet.

Tertiò.

Tertiò, ſi hæc ſcripſiſſet Siracides iunior de Simone iuniore, vtique meminiſſet Eleazari & 72. Interpretum, qui Simonem & ætate & geſtis & gloria anteceſſerunt. Siracides autem ſenior non meminit Eleazari, vel quia ante eum defunctus, vel quia noluit viuentem adhuc laudare, iuxta illud à ſe præceptum ca. 11. 30. *Ante mortem ne laudes hominem.*

Quartò.

Quartò, quia Simon ille, cuius laus hic texitur, iā erat defunctus, vt patet ex eo quod de illo hic dicit: *Qui in vita ſua ſuffulſit domum, & in diebus ſuis corroborauit templum.* Simon autem iunior vixit cum Siracide iuniore, & fortè ei ſuperuixit. Scripſit ergo hæc Siracides ſenior de Simone ſeniore, eo iam defuncto poſt eius mortem.

Ex hoc loco colligitur Siracidem ſeniorem has Simonis ſenioris laudes, & conſequenter librum hunc, qui vulgò Eccleſiaſticus dicitur, conſcripſiſſe ſub initium regni Ptolemæi Philadelphi vel certè ſub finem regni Ptolemæi Lagi, qui quaſi pater Philadelphum proximè anteceſſit. Nam ſcripſit hæc poſt mortem Simonis ſenioris: Simon autem ſenior mortuus eſt ſub finem regni Lagi, ſcilicet quatuor annis ante regnum Philadelphi, vt docet Euſebius in Chronico. Ergo ante id temporis hæ eius laudes, adeóque Eccleſiaſticus ſcribi non potuēre à Siracide ſeniore.

Allegor.

Allegor. Simon hic vti nomine, ita & pontificatu, ſapientia ac virtute repreſentat Simonem Petrum, quem primum Chriſtus ſuæ Eccleſiæ præfecit Pontificem, vt ceteris ſecuturis ideam veri Pontificis exhiberet, quàm hîc deſcribit Siracides: quare omnia, quæ de Simone Priſco dicit Siracides, mutato cognomine applices longè potiori ratione Simoni Petro.

Tropol.

Tropol. Simon hic vocatur *ſacerdos magnus*, tum quia pontifex, tum quia rerum geſtarum gloria eminuit. Vnus hic laudatur inter ſacerdotes & pontifices, quia inter eos excelluit: ita hodie multi ſunt ſacerdotes, ſed pauci qui encomia mereantur. Præclarè Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. hom. 43. in Matt. & citatur diſt. 40. can. 12. *Multi ſacerdotes*, inquit, *& pauci ſacerdotes: multi in nomine, & pauci*

& pauci in opere. Videte ergo fratres, quomodo ſederis ſuper cathedram; quia non cathedra fecit ſacerdotem, ſed ſacerdos cathedram; non locus ſanctificat hominem, ſed homo locum ſanctificat. Non omnis ſacerdos ſanctus, ſed omnis ſanctus eſt ſacerdos. Qui bene ſederis ſuper cathedram, honorem accipis cathedræ: qui malè ſederit, iniuriam facit cathedræ. Ideoq; malus ſacerdos de ſacerdotio ſuo crimen acquirit, non dignitatem: in iudicio enim tuo ſedes. Si quidem bene vixeris & bene docueris, populum inſtruis: ſi bene docueris, & malè vixeris, tui ſolius condemnator eris. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum inſtruis, quomodo viuere debeat: bene autem docendo & malè viuendo, Deum inſtruis quomodo te debeat condemnare.

QVI IN VITA SVA SVFFVLSIT DOMVM, ET IN DIEBVS SVIS CORROBORAVIT TEMPLVM] Iam enim à reædificatione templi facta à Zorobabel & Ieſu Pontifice, ſub auſpicijs Darij Hyſtaſpis regis Perſarum 1. Eſdr.6. elapſi erant 230. anni, quibus multa in templo vetuſtate hiabant, alia minabantur ruinam: quocirca ſarta tecta templi inſtaurauit Simon, vtpote pontifex, ideoque templi præſes & curator. Porrò ex ſequentibus colligitur. Simonem maximè inſtauraſſe ædificia ambientia templum illudque firmantia. Pro quo Nota, montis Sion verticem fuiſſe arctum & anguſtum præ magnificentia & magnifico templo, quod in eo erigere deſtinabat Salomon. Quocirca Salomon valles monti Sion vicinas aggeſta terrâ impleuit, muriſque circumdedit & firmauit. Audi Ioſephum lib.8. Antiq.c.2. *Vallibus*, inquit, *expletis tam profundis, vt ad proſpectum oculi caligarent, & aggeſtâ ad quadringentos cubitos terrâ, eam vertici montis in quo templum extructum eſt æquarit, atque hoc modo factum eſt, vt area fani cum ſolo templi æquaretur. Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnæ è matina faxo ſuſtentabant & laquearia cedro expolita tegebant. Fores verò habebant omnes ex argento fabricatas.* Idem lib.6. de Bello c.6, *Intro*, inquit, *vix templo atque aræ ſufficiebat iacens in ſummo planities, quòd vndique præceps erat atque declivis. Cùm autem rex Salomon, qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxiſſet, vna porticus aggeri eſt impoſita*, &c. Subſtructiones ergo, ſiue peribolus & muri aggeſtam hanc terram continentes & cingentes, à Simone reſtaurari, roborati, altiores & craſſiores effecti ſuêre.

Porrò τὸ *ſuffulſit* maximè ſignificat antheridas quibus paſſim templorum muros extrinſecus ſuffulciri videmus, à Simone templo additas, auctas & roboratas: item illum porticus templo adiacentes auxiſſe & roboraſſe: hæ enim templum ſuffulciunt, æquè ac ornant, vti videmus Romæ baſilicam Vaticanam S. Petri, cæteraſque porticibus ante ingreſſum erectis ornari & roborari.

VERS. 2. *Simon fundauit templum: quomodo*

TEMPLI ETIAM ALTITVDO AB IPSO FVNDATA EST, DVPLEX ÆDIFICATIO ET EXCELSI PARIETES TEMPLI] Nonnulli propriè templum accipientes cenſent Simonem illud duplo altius, quàm erat erexiſſe. Cum enim Cyrus 1. Eſdræ.6.3. permiſiſſet Iudæis templum ædificare ad ſexaginta cubitos altitudinis dumtaxat, ne ſcilicet, ſi altius erigeretur, Iudæi inde ſibi arcem ad Cyro rebellandum conficerent; Simon in duplum, ſcilicet ad centum viginti cubitos altitudinis illud erexit. ita noſter Sanchez in Aggæi c.2.v.10.n.35.

Alij valdè veriſimiliter *templum* hic accipiunt pro porticibus & fabricis annexis templo, illudq; ſuffulcientibus: has enim ſignificat Græcum περίβολον (quod Noſter vertit *parietes*) id eſt ambitus, vallum, ſeptum, munitio, murus, porticus, lorica murorum, ſimileſque ſubſtructiones. Vnde Syrus, *poſitus eſt murus, & propugnacula, & inſtructus eſt ambitus* (peribolus) Quocirca noſter Salianus in Annalib. anno mundi 3765. ſic exponit: Simon, inquit, ſuffulſit domum & corroborauit templum, quia templi ſubſtructiones, quibus externa ſuſtentabatur templi arca, à Chaldæis incendio diſſipatas, à Zorobabele prætermiſſas, ſiue properante, ſiue regijs parcente ſumptibus, ne regis liberalitate abuti videretur, Simon ædificauit. Earum dicitur *altitudo duplex*, vt habent Græca; quia templum qua parte altiſſimum fuit, non niſi 120. cubitorum fuit: ſubſtructio verò à radice montis ad eius verticẽ 300. (vt oſtendit Vilalpando in fabrica tẽpli, id eſt, altior duplo, atque eo ampliùs. Et quoniam firmiſſimum erat id ædificium, dicitur munimentum excelſum periboli templi, quem ſcilicet peribolum in ſumma ora ſuſtentabat. Et ne periboli nomen, quod in Græco eſt, quis aliò trahat, mox ſequitur: *Curam gerens populi ſui à caſu*, pro quo Vulgata Latina eodem ſenſu habet, *Qui curauit gentem ſuam, & liberauit eam à perditione*, videlicet iuxta legem Domini Deuter.22.8. *Cùm ædificaueris domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio & in præceps ruente.* Dices, Noſter hæc accipit de altitudine non ſubſtructionis ſiue periboli, ſed ipſius templi, ait enim *Altitudo templi fundata, & exceſſi parietes templi.* Reſp. Templũ hic non præcisè pro ipſo templo, ſed pro complexu omnium ædificiorum, porticuum, arcarum ad templum pertinentium ſumitur. *Duplex ergo ædificatio* dicitur, quòd duplo maior altitudine & craſſitie eſſet reliquis quibuſcumq; templi muris: craſſitudo enim in imo erat 150. cubitorum, quæ ſenſim minuebatur vſque ad 50. cubitos in ſummo. Hoc autem facto ſimul etiam *ingreſſũ domus & atrij amplificauit*, vt ait Siracides; quia excitatis vndique his molibus, laxior area tota circumquaque facta eſt. Hæc Salianus.

Verùm quia nec Siracides, nec Ioſephus, nec quis alius illius æui explicat qualis fuerit hæc fabrica Simonis; hinc nihil certi de ea definire poſſumus, præſertim quia noſtra Vulgata Latina aſſerit quidem templum altius fuiſſe erectum à Simone; at non addit, in duplum. Ait enim *duplex ædificatio*, non duplex altitudo. Vnde cum Hugone & Palacio per *duplicem ædificationem* accipi poſſet duplex tabulatum, ſiue duplex contignatio aut cum Ianſenio duplex ambitus, vel duplex paries & murus templi. q. d. Simon extulit porticum, vel murum templo cohærentem, eumque duplici contignatione duplo altiorem quàm erat, ædificauit, itaque erexit excelſos parietes ambientes templum, vt ijs totum templum ambiretur, muniretur & tegeretur. Fauent Græca Romæ correcta, quæ ſic habent, *& ab ipſo fundata eſt altitudo duplicis* (ſcilicet ὀχυρώματος, id eſt, munitionis vel οἰκοδομῆς, id eſt ædificationis, vti videtur legiſſe Latinus Vulgarus) *reparatio excelſa ambitus templi* legunt enim διπλῆς, id eſt *duplicis*; & περιβόλου, id eſt *ambitus* in genitiuo, pro quo Complu. legunt διπλοῦν, id eſt duplex, & περίβολον, id eſt ambitus, vel ſeptum, in nominatiuo. Vnde Complut. ſic habent, *& in ipſo fundata eſt altitudo duplex reparatio excelſus circuitus templi*; vbi potiùs τὸ *duplex* referas ad *reparatio* quàm ad *altitudo*: itaque idem exur-

get

get ſenſus, quem expreſſit Noſter, & Græca Romæ correcta. Tigurina tamen ſic legit & vertit, *ab hoc duplex altitudo fundata eſt, celſum munimen illud templum ambiens.* Sed & hic *duplex altitudo* accipi poteſt duplex contignatio: quòd ſi illam pariter duplo altiorem, quàm fuerat prior, fuiſſe contendas, non repugnabo. Verùm adiecrè, illam non fuiſſe in ipſo templo, ſed περίβολῳ, id eſt in ſepto, porticu vel muro templum ambiente, ut vertit Tigurina.

Myſtice. Myſticè Rabanus: *Doctores*, inquit, *ſancti templi altitudinem fundant, quando Chriſti incarnationem, paſſionem & reſurrectionem in fide credentium collocant: vt totius ædificij ſumma, hoc eſt boni operis forma, inde conſurgat. Vnde fit quòd duplex ædificatio excelſos parietes templi faciat, quando verbo & exemplo de Iudæis & Gentibus plurimos ad artem virtutũ docendo & exhortando erigunt. parietes enim domus Dei in expoſitione Catholicorum Patrum duos populos intellectos eſſe reperimus; & meritò, quia inde conſurgens ſtructura creſcit in templum ſanctum in Domino.*

VERS. 3. IN DIEBVS IPSIVS EMANAVERVNT PVTEI AQVARVM (Syrus, *fodit fontem*; Arabicus, *effoſſi ſunt fontes*) ET QVASI MARE ADIMPLETI SVNT SVPRA MODVM] Græcè eſt μεϊμετρον, id eſt *ſupra modum*; pro quo Romani & alij legunt τρίμετρον, id eſt *triplum*, ſiue triplici menſura. Pro *emanauerunt* Rabanus, Palacius & alij legunt, *remanauerunt*. q.d. Putei ante Simonem deficeati, qui aquam manare ceſſabant, operâ Simonis aquæductibus reſtitutis eam remanauerunt, id eſi rurſus manare cœperunt. Vnde græcè eſt ἐλαττοῦνται, id eſt *imminuti ſunt*. Pro *quaſi mare* græcè eſt ὡς χαλκὸς, id eſt *velut æs*: pro quo alij legunt ὡς λάκκος, id eſt, *velut lacus* vel ciſterna. Vnde Roman. vertunt, *& as quaſi maris perimetrum*, vel, vt alij legunt, *trimetrum*. Sentius eſt, ait Palacius, q. d. In diebus Simonis deerant aquæ puteorum, ſed ipſe refectis canalibus eas reſtituit; vbi inſumpſit æs vt mare: tantę fuerunt expenſę in canalium & puteorũ reparatione. *Significatur*, inquit Iauſenius, quòd cùm in diebus ipſius putei aquarum defeciſſent deficientibus aquis, quæ per aquæductus in ciuitatem influere ſolent; opera Simonis rurſum quaſi mare abundè repleti ſunt, ita vt curauerit aquæ ductus reparari & reſtitui: quemadmodum ſuprà dictum eſt de Ezechia, quòd induxerit aquas in ciuitatem, quæ facilis eſt & expedita loci huius ſententia. Tigurina, *huius temporibus receptacula aquarum aſſiccata ſunt, æneaq; fuit pars maris ferè tertia.* Vbi valdè coactè mare vocat *æneum*, id eſt ſiccum, quo modo exlum æneum aliquando dicitur. Sed hęc expoſitio id habet incommodi, quòd nihil pertinent hæc verba ad laudem Simonis. Tolerabilior eſt altera, quæ locum hunc ad mare æneum refert, quia in ſingulari legitur δοχεῖον, id eſt receptaculum, vt ſignificetur mare æneum in reſtauratione templi factũ fuiſſe multò minus, quàm olim à Salomone; à Simone autem fuiſſe factum μεϊμετρον, id eſt ſupra modum amplum & capax; vel, vt alij, habent, τρίμετρον, id eſt triplo maius. Scaliger interpretatur ciſternam quamdam ab eo fuiſſe munitam laminis æneis ad aquam continendam, vertique vult, *ſub eo laminis æneis introrſa ciſterna, cuius ambitus eſt inſtar maris*, ſcilicet Salomonici. Sed hanc expoſitionem ipſe conficit ſibi, mutatis tribus vocabulis in vnico verſu; quo modo facile eſt quælibet loca, & ad quem placebit ſenſum traducere. Torniellus hæc refert ad templi aquæductus, quibus cruor victimarum expurgabatur, quorum meminit Ariſtæas & Euſebius, adde & Hieron. & Septuag. apud Vilalpandum. ita Salianus anno mundi 3765. n. 10.

Simonis aquæductus.

Myſticè Rabanus per *puteos* accipit profunditatem S. Scripturæ, quæ in diuinis libris quaſi concluſa figuris latet, ſed ſanctorum prædicatorum ore ad plurimorum ſocietatem quaſi mare redundat.

VERS. 4. QVI CVRAVIT GENTEM SVAM, ET LIBERAVIT EAM A PERDITIONE] Rabanus legit, *à pernicie*; Syrus & Arabicus, *liberauit populum ſuum ab inimicis*: Græca habent tantùm, ὁ φροντίζων λαοῦ αὐτοῦ εἰς πτῶσιν, id eſt, *curam gerens populi ſui contra caſum*; Vatabl. *hic populo ſuo ſeduló cauit à ruina*; quod noſter Salianus, vti dixi v. 1 exponit de lorica ſiue ſepto, quod fecerit Simon in porticibus templi ſublimibus, ne quis ex ijs incautus ambulãs præceps caderet & in terram ruens collideretur. Verùm arctior eſt hæc interpretatio; præſertim quia hic v. 4. non cohæret cum v. 2. vbi actum eſt de hiſce porticibus, ſed ſequitur v. 3. vbi actum eſt de puteis & aquis.

Simonis quanta cura populi.

Quare noua tertiáque hæc videtur laus Simonis, eáque ampla & propria Pontifici, quòd ſcilicet curam magnam geſſerit populi, ne in aliquod malum, vel periculum ſpiritale aut corporale incideret: pontifex enim ſubditorum, perinde ac paſtor ouium, curam gerere debet, eoſque à lupis, furibus, iniuria aëris, fame, liti, omnique malo tutari, præſertim ne quis pſeudopropheta, hæreticus vel atheus, eos ſuæ perfidiæ veneno inficiat; ne quis impudicus, raptor, aliáſue ſceleratus ſuæ ſcelera illis affricet; ne doctores & prædicatores boni, qui pabula verbi Dei probè pieque populo ſubminiſtrent, deſint, &c. Videtur autem Siracides peculiare aliquod malum Iudæis imminens hic notare, quod propulſatum ſit à Simone; licèt idipſum in particulari non explicet. Fortè fuerit hoc quòd, cum Ptolemæus Lagi teſte Ioſepho 12. Antiqu. ca. 1. & 3. multa Iudæorum millia in Ægyptum captiua abduxit, Simon ei reſtiterit ne plura abduceret, vtque abductis de rebus neceſſarijs prouideretur, ac præſertim vt in fide ſolidarentur ne ab Ægyptijs in idololatriam pertraherentur, procurarit. Aut potiùs. q.d. Ptolemæus Philadelphus initio contriuit gentem Iudęorum, ac poſteà flexus auctoritate & intercęſſione Simonis Pontificis, in eam benignus & benefieus extitit, adeò vt ab Eleazaro fiarre Simonis poſtularit 72. Interpretes. ita Palacius.

VERS. 5. QVI PRÆVALVIT AMPLIFICARE CIVITATEM, QVI ADEPTVS EST GLORIAM IN CONVERSATIONE GENTIS: ET INGRESSVM DOMVS ET ATRII AMPLIFICAVIT] Legit interpres πλιορκῆσαι, id eſt, *amplificare*, iam legunt πλιορκῆσαι, id eſt *obſidere*, quod Romana explicant, *ad propulſandum obſidionem*. Vnde alij legunt ἐν πλιορκήσει. id eſt *in obſidione*, id eſt, contra obſidionem. Alij aliter. Vnde videas magis credendum codicibus Latinis, vtpote conſtantibus & conſentientibus, quàm Græcis ita variantibus & diſſentientibus; præſertim quia de eâdem amplificatione ſubdit. *Et ingreſſum domus & atrij amplificauit*. Noſter Salianus citatus verſ. 2. per *ciuitatem* accipit templum. q.d. Simon amplificauit exędras, porticus, ceteraſque

Amplificatio ciuitatis quam.

cæteraſque domos & fabricas templo annexas: templum enim multa continebat ædificia, eratq; quaſi parua ciuitas; vnde ciuitas vocatur Ezech. 40.2. Vti explicant Richard. Lyranus & Vilalpãdus. Ratio eius eſt, quòd amplificatione Hierotolymæ illo tẽpore non fuerit opus, eò quòd illa ciuibus valdè eſſet imminuta & deſtituta. Nã Ptolemæus Lagi centũ viginti millia Iudæorum recenter tranſtulerat in Ægyptum, ac Seleucus primus poſt Alexandrum Magnũ rex Aſiæ & Syriæ (à quo Seleucidarũ ſiue Græcorum anni numerantur in libris Machabæorũ) multas in Aſia ciuitates extruxerat, eaſque Iudæis repleuerat, teſte Euſebio in Chronico. Verùm ciuitas hîc à tẽplo diſtinguitur. De templo enim egit v. 2. quare propriè accipienda videtur: nec ei amplificatæ Iudæi incolæ deeſſe poterant, vtpote qui per totam Iudæam, imò totum orbem ſparſi per polygamiam multiplicabantur inſtar piſcium, vti dicitur Exodi 1.12. in Hebræo; vti hodie eos Romæ, & per Italiã mirè creſcere & multiplicari cernimus. Fateor tamen amplificationẽ hanc Hierotolymæ, maximè factam in monte Sion, tum quod in eo eſſet templũ; tum quòd in eo eſſet arx à Dauide ædificata, quæ reliquam vrbis partẽ ſibi ſubiectam tutabatur & propugnabat. Igitur Simon amplificauit Ieruſalem & Sionem tum plateis & domibus, tum ciuibus & incolis. Prætertim verò amplificauit ingreſſum domus Dei, putà templi eiuſque atrij: *ſequa de cauſa adeptus eſt gloriam in conuerſatione gentis*, dum ſcilicet in tua gente, id eſt, inter Iudæos quaſi pontifex adeò in templũ, ciuitatem & ciues ſuos beneficus & magnificus, amanter æquè ac magnificè cõuerſabatur. Sic legunt & intelligunt Romani, Rabanus, Gloſſa & alij; licèt lanienius & nonnulli legant: *Et in ingreſſu* (græcè, ἐν ἐξόδῳ, id eſt *in egreſſu*) *domus velamẽti domus & atrij, ampliſicatus eſt*. Sed eôdem redit ſenſus, q.d. Sicut ipſe in multis benefecit genti ſuæ, ita vicißim gloriam ab ea conſecutus eſt, dum in ea probè & decenter conuerſatus eſt; cumque eum aut ingredi templũ vel atrium contingeret, aut egredi peracto ſuo officio, amplo à populo honore affectus & decoratus eſt. Vnde Tigurina, *quàm ſe gerebat honorificè cùm verſabatur in populo, cumq; à domicilio velo præteuſo* (putà è templo: hoc enim obductum erat velo, vt patet Exodi 26.31. Heb. 9.2.) *procedebat quaſi ſtella matutina inter nebulas*. Porrò gloriam hanc explicat per varias comparationes ſtellarũ, lunæ, Solis, iridis, liliorum, ignis, thuris, oliuæ, &c. quæ ſubjicit dicens.

Vers. 6. QVASI STELLA MATVTINA IN MEDIO NEBVLÆ, ET QVASI LVNA PLENA IN DIEBVS SVIS LVCET.

Vers. 7. ET QVASI SOL REFVLGENS, SIC ILLE EFFVLSIT IN TEMPLO DEI] Vatabl. *velut ſol irradians templum Altiſſimi*. Comparat Simonem pontificem Primò, ſtellæ matutinæ, id eſt lucifero, qui inter nebulas tranſlucens, Soliſque ortum præcurrens & prænuntians, gratiſſimus eſt hominibus poſt longas noctis tenebras lucem diei præſtolantibus. Similiter enim modo Simon poſt longas captiuitatis Babylonicæ & Ægyptiacæ ſub Ptolemæo Lagi calamitates, errores & vitia, velut lucifer inter nebulas refulſit, tum populum ſua maieſtate & beneficentia exhilarans, tum verbo & exemplo eidem prælucens. A lucifero gradatim aſcendit ad lunam plenam, inde ad ſolem: ſicut enim luna lucíferum, ſic ſol lunam luce & ſplendore ſuperat. Sed eundò ergo comparat Simonem lunæ plenæ, quæ noctem adeò illuminat, vt in ea homines videre, ambulare, ſuaſque res peragere poſſint perinde ac ſi eſſet dies. Tertiò eumdem comparat Soli. Sicut enim ſol ſuo ſplendore omnibus rebus lucem, calorem, lætitiam & vitam communicat; ſic & Simon populum luce cæleſtis doctrinæ & vitæ illuminauit, exhilarauit, amore diuino accendit, eique vitam diuinam aſpirauit. Vide cauſas & analogias plures cur ſapientes & Sancti comparentur ſtellis, lunæ & Soli, quas recenſui Geneſ. 1. 14. & 16. Iſaiæ 45.1. Dan. 12.3. Apoc. c. 1. v. 20. & c. 2.28.

Similimodo Deus excitauit S. Athanaſium, S. Auguſtinum, S. Hieronymum, S. Benedictum, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciſcum, &c. quaſi ſui qui luciferos, lunas & ſoles. Vnde vir religioſus, teſte S. Bonauẽturâ, vidit animã S. Franciſci morientis, ſub ſpecie ſtellæ præfulgidæ à cãdida ſubuectâ nubecula, ſuper aquas multas ſurſum recto tramite in cælum ferri, vt ſignificaretur eam ſublimi ſanctitatis cãdore, & cæleſtis ſapientiæ ſimul & gratiæ vberrare, promeruiſſe locũ introire lucis & pacis, vbi cũ Chriſto ſine fine quieſcit & regnat. Quo circa Gregorius IX. canonizans S. Franciſcum, orationem habuit ad populũ de Sanctis laudibus, ſermonem ſic exorſus: *Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ, ſic ille effulſit in templo Dei*, teſte S. Bonauentura in vita S. Franciſci c. 15. & Luca Waddingo in Chronic. Minorum.

Anima S. Franciſci ſpecie ſtellæ cælum aſcendit.

Meminerint ergo ſacerdotes, præſertim pontifex, ſe talem & mente, & verbo, & vita eſſe debere, vt ſit quaſi lucifer, quaſi luna, imò quaſi ſol radians in templo Altiſſimi; vtque quaſi ſol non in terra, ſed in cælo cum Deo & angelis conuerſetur, ſitque *quaſi obambulans quidem in terra Deus, & ſanctus in carne angelus*. Vnde Syrus, *quàm decorum* (pulchrum) *illi in egreſſu ſuo de templo, cùm appareret de ſub velamine quaſi ſtella matutina inter nubes, & quaſi luna in diebus Niſan* (menſis primi, ſiue paſchalis, qui noſtro partim Martio, partim Aprili reſpondet,) *& quaſi ſol refulgens ſuper aedes*, vel aula, vel palatia magna.

Allegor. Simon pontifex eſt Chriſtus, ait Hugo; vt per ſolem fulgentiſſimam Chriſti deitatem intelligas, per lunam corpus eius deitatis ſplendore quaſi tranſfuſum, & in cruce quidem etſi plenum in diebus ſuis, atque adeò deitatis eiuſdem radijs lucidum, quodammodo tamẽ mortis velut obiectu eclipſim paſſum: per ſtellam denique lucidam animam, quæ ſemper fixa in firmamento deitatis, per iugem fruitionem etiam in cruce colluxit. Adde, ſtellam in medio nebulæ, Chriſtum pontificem in cruce, in mediis illis tenebris eſſe, vel eamdem eius animam, & diuinitatis fulgore & gratiarum pulchritudine radiantem; ſed corpore ad crucem denigrato & nebuloſo velut circumdatam. Lunam plenam in diebus ſuis, eumdem in media paſſionis ſuæ morte fulgentẽ, & velut acceptos ſupernè ſplendores reddentem, noſque Deo reconciliantem, vt in Moyſe olim in monte Sinai fuit adumbratum, facie quidem ob ſplendorem cornuta, ſed velo, vt à populo conſpici poſſet, operta, quod etiam S. Bonauentura contemplatiuis viris accommodat. Denique ſolem quoq; in cruce refulgentem, & peccatorum noſtrorum nebulas, quorum illæ tenebræ ſymbola erant, diſſipantem, obcæcantem infide-

Allegoria, Chriſto.

Simon fuit ſic quaſi ſtella, luna & ſol.

les,& credentes illuminantem,licet mente intueri & contemplari.

Hinc Simon,hebr. idem est quod audiens, exaudiens, obediens; quia Christus Patri fuit obediens vsque ad mortem crucis; hinc vicissim ab eo audiri & exaudiri meruit pro sua reuerentia Heb. 5. Aliter Rabanus: *Simon*, inquit, interpretatur *pons mœrorem*, à ⊐Ψ *schaa*, id est *pressit*, & ΙΨ *ôn*, id est *dolorem*; aut audi tristitiam, à ΥΡΨ *scena*, id est *audi*, & ΙΨ *on*, id est *tristitiam*; quia Christus nostros dolores nobis abstulit & in se transtulit, iuxta illud Isaiæ 53.4 *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* *Simonis, etymon.*

Simili Solis orientis & effulgentis comparatione vti sunt Poëtæ, vt Q. Catulus:

Constiterant ad solem exorientem forte salutans,
Cùm sinistrò à lœua Rossius exoritur.
Pete mihi liceat, cælestes dicere vultus:
Mortalis visu pulchrior esse deo.

Tropol. idem Hugo: Differentiam doctorum, inquit, siue quorumlibet fidelium significat, quibus Dominus diuersas largitur gratias, diuidens singulis prout vult, 1. Cor. 12. In quibusdam enim lucet quasi *stella matutina*, id est, in via pœnitentiæ pœnitentibus, in medio nebulæ, id est, nebulosæ conscientiæ. In alijs *quasi luna plena*, id est in proficientibus, qui plenam quidem iustitiam habent, sed nõ perfectam, quia non est ibi status. In alijs refulget *quasi sol*, id est, in perfectis, qui & benè calent & perfectè lucent: calent tibi, & lucent alijs Ioan. 5. *Erat Ioannes lucerna ardens & lucēs*. Eccli. 27. 12. *Homo sanctus in sapientia permanet sicut sol*, Christus etiã stella matutina fuit in natiuitate. Apoc. 2. 26. *Qui vicerit & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellã matutinam.* Hæc est stella quæ perduxit Magos vsque ad Iesum in Bethleẽ, Matth. 2. Habuit autem hæc stella sex radios, sicut & quælibet alia stella habet, quibus totam Ecclesiam illustrauit. Primus est radius humilitatis, quẽ emisit in natiuitate. *Parvulus enim natus est nobis.* Isaiæ 9 Secũdus est radius vilitatis, quẽ emisit cùm voluit inuolui pannis vilibus & in præsepio reclinari, Lucæ 2. Tertius est radius voluntariæ paupertatis; Quartus, patientiæ; Quintus, obedientiæ; Sextus, sapientiæ, quæ effulsit in eius prædicatione. *Tropolog. stellæ sunt doctores, sex radijs, id est virtutibus, præfulgentes.*

Vers. 8. QVASI ARCVS REFVLGENS INTER NEBVLAS GLORIÆ, ET QVASI FLOS ROSARVM IN DIEBVS VERNIS, ET QVASI LILIA QVÆ SVNT IN TRANSITV AQVÆ, ET QVASI THVS REDOLENS IN DIEBVS ÆSTATIS] Syrus, *quasi arcus in nubibus, & quasi spica agri, & quasi lilium regis* (regium) *in fontibus aquarum, & quasi arbores Libani in diebus collectionis fructuum*, Vatabl. *vt arcus splendidis refulgens nubibus, vt flos rosarum tempore verno, & quasi ad aquas profluentes lilia, vt thurifer surculus tempore æstatis. Nebulas gloriæ* vocat nubes splendidas, quas scilicet iris suo fulgore illustrat, eisque suam gloriam, id est fulgorem & pulchritudinem communicat. Vnde Græca Complut. habent αἰς τόξον φωτίζον νεφέλας (Roman. & νεφέλαις, id est, in nubibus, vel inter nubes & nebulas, vt vertit Noster) ἰρίδος, id est, *vt arcus illustrans nubes gloriæ*, id est claritate gloriosas & splendidas. A stellis, luna & sole descendit ad iridem, eique comparat Simonem: iridis enim fulgor, tricolorque decor est admirabilis, vti multis ostendi c. 43. 12. Ab iride descendit ad flores odoratissimos & pulcherrimos, puta rosas & lilia; quæ sunt *in transitu aquæ*, id est, quæ sita sunt ad profluentes aquas, iisque rigantur, aluntur & efflorescunt: lilia enim, cùm sint frigida & calida, aquas amant & sitiunt. Vide quæ de lilijs dixi Osee c. 14. v. 3. A floribus transit ad aromata, putà ad thus. Per *thus* hic accipe, non aroma, sed arborem quæ thuris aroma profert: græcè enim est εἰς βλαστὸς λιβάνου, id est, *vt germen*, vel surculus, *thuris*, siue thurifer, vt vertit Vatabl. Addit *diebus æstatis*, nam in æstate Solis ardore icta hæc arbuscula thurifera, suauiorem quàm alio tempore exprimit vaporem & odorem, vtpote sole illum eliciente, quòd maximè fit circa ortum canis, ait Plinius libr. 12. c. 14. Hæ similitudines significant Simonem Primò, in se fuisse merè decorum, moribusque compositum; Secundò, venerandum & amabilem fuisse populo; Tertiò, vitia populi suæ doctrinæ luce, & sanctæ vitæ odore & exemplo discussisse.

Nota 1° *quasi flos rosarum in diebus vernis.* In vere enim nirum odorem exhalat rosa, ob veris teporem. Vnde rosa ver efficit amœnum, decorum, odoratum, vt, quod ait Poëta, ver sit formosissimus annus: rosa enim est purpura veris.

Allegor, hic flos est Christus, Nazarenus noster, totus floridus, qui quouis flore speciosior in vere patiens *sub cruoris colore vernauit*, ait S. Ambrosius lib. de Spiritu sancto c. 5. Itaq; in corona illa spinea se ad crucem instar rosæ expandens, ac suo se cruore perfundens, mire splenduit ac rutilauit, vt olim eius typus ardens in medio rubi flamma. Exodi 3. Rursum *vernauit* quia cùm in cruce succisus emarcuisse videretur, rubebat elegantiùs, vt flos regius, & ad regni perennitatem reuirescens vernabat. Audi S. Ambrosium in loco iam citato tractantem illud de Christo Isaiæ 11. 1. *Et flos de radice eius ascendet. Flos*, ait, *odorem suum succisus reservat, & contritus accumulat, nec annisus amittit: ita & Dominus Iesus virga regalis flos, in illo patibulo crucis nec contritus emarcuit, nec annisus euanuit, sed illa lanceæ punctione succisus, fanè speciosius suffusi cruoris colore vernauit: mors ipse nescius, & mortuus æternæ vitæ munus exhalat.* Quin & rubentes ipsas sanguine spinas, non iam spinas, sed suaue rubentes rosas, aut cariophyllatos flores poëta Hispanus optimè dixit, ait noster Iacob. Pintus de Christo crucifixo lib. 4. tit. 4. loco 1. n. 15. *Rosa est Christus.*

Tropolog. rosa notat puritatem, verecundiam, charitatem, mortificationem, (rosa enim nascitur spinis, & inter eas nascitur) quæ mirè ornat fideles, præsertim sacerdotes. Vide quę de rosa, & Sãctis roseis dixi Actor. c. 12. v. 13. Quibus adde, S. Elisabetham Lusitaniæ reginam, quæ floruit anno Domini 1300. à qua omnes Lusitanię & moderni Hispaniæ reges recta genealogiæ serie descendunt num. 14.) quamque nuper ob eximiam sanctitatem Sanctorum catalogo adscripsit Vrbanus VIII. cùm profusa esset in eleëmosynas, ideoq; accusata apud maritum regem Dionysium, quòd opes regni prodigeret, ac quodam die regi occurreret sinu pleno nummis in pauperes erogandis, rexq; rogaret, Quid geris in sinu? illa respondit, *Gero rosas*, ac aperto sinu regi rosas ostendit; nimirum Deus ad tegendam reginæ pietatem nummos in rosas verterat; sed rege abeunte rosæ reuersæ sunt in nummos, quos ipsa in pauperes distribuit; ita habet eius Vita. Appositè: rosa enim suo candore integritatis, æquè ac charitatis & beneficentiæ suo rubore est symbolum, præsertim *Rosa notat puritatem & charitatem.* *S. Elisabeth nummos vertit in rosas.*

quia

quia roſa medicinalis & benefica eſt, multiſque electuarijs inſeruit.

Roſa Martyrum. Quocirca Rabanus: *Quid*, ait, *per flores roſarum in diebus veris, niſi Martyrum ſanguis in virore noſcentis Eccleſiæ exprimitur? quia tunc maximè prædicatores ſancti trucidati ſunt pro dogmate Euangelicæ fidei, & quid per lilia, niſi caſtorum & virginum ordo, qui in tranſitu labentis ſæculi ſemetipſos caſtrauerunt propter amorem Dei?*

VERS. 9. QVASI IGNIS EFFVLGENS (cùm noctu flamma emicat & in altum ſe extollit, ait Palacius) ET THVS ARDENS IGNE] Græca iungunt ignem cum thure hoc modo: *Quaſi ignis & thus in ſœculo.* Hic thus accipitur pro aromate, non pro arbore; vnde Syrus, *quaſi odor thuris ſuper thuribula.* Confertur enim Simon igni fulgenti, & thuri in eo ardenti, quę duo ſimul iuncta & ſplendore, & calore, & odore aſtantes reerearit: ſimilis enim modo Simon pontifex & ſplendore ſapientiæ, & ardore ſuauitateque deuotionis Deo gratiſſimæ, inſtar thuris excelluit. Ita Rabanus, *In thure*, inquit, *pura oratio exprimitur, quæ redolet in diebus æſtatis; qua eius odor ſpargitur in claritate fidei, & ardet in igne amoris: licèt enim thuris odor per ſe bene oleat, appoſitus tamen igni fortiùs redolet: ſic & oratio pura, licèt per ſe Deo ſit grata, tamen ſi adhibito igne paſſionum in dilectione perſeuerauerit, coram oculis Dei magis grata redolebit.*

Rotæ maximè notant verecundiam, lilia caſtitatem, thus orationem, ignis charitatem, quæ Simonis, id eſt ſacerdotis, præſertim Prælati & Pontificis, primariæ ſunt dotes & virtutes, iuxta illud quod de Onia III. Simonis huius abnepote dicitur

Onia virtutes. 2. Machab. c. 15. 12. Iudam Machabæum vidiſſe *Oniam, qui fuerat ſummus ſacerdos, virum bonum & benignũ, verecundum viſu, modeſtum moribus, & eloquio decorũ, & qui à puero in virtutibus exercitatus ſit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorũ.* Hæc de cauſa ſacerdos in ſacris thus Deo adolet, ac ſimul orat: *Fiat oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.* Sacerdos enim debet eſſe vir orationis, in eaque adeò validus & potens, vt medius & velut ſequeſter inter Deum & populum interueniat, Deoque irato manus quaſi liget, eumq; populo reconciliet; vti Aaron thurificans plagã ignis in populum graſſantem ſtitit. Num. 16. 47. Præclarè nuper D. Auila: Sacerdos, inquit, ſit quaſi alter Moyſes reſiſtens iræ Dei, & quaſi alter Aaron ſiſtens plagam Dei. Polleat ergo dono orationis, non ex ſe, ſed ex afflatu Spiritu ſancti: poſtulet pro toto populo gemitibus inenarrabilibus, vti fecit Chriſtus in cruce, Heb. 5. 7. Chriſti ergo gemitus & ardores induat.

Oratio virtutum antiſtita. Præclarè inſuper B. Gregor. Nyſſenus tract. de Scopo Chriſtiani: *Nobis*, inquit, *amplius orationi inſiſtendum eſt: ſiquidem hæc, veluti chori virtutum antiſtita quædã eſt, & per ſanctitatem arcanam & ſpiritalem, & affectum inenarrabilem Deo coniungit eum, qui in prece perſeuerat; qui deſiderio feruens ſatietatem precationis non inuenit, imò ſemper à bonis appetitu corripitur, iuxta id quod dictum eſt: Qui edunt me, adhuc eſurient; & qui bibunt me, adhuc ſitient, atque alibi: Dediſti lætitiam in corde meo, Pſalm. 4. 7. Et Dominus Lucæ 17. 21. Regnum cælorum intra vos eſt: regnum appellauit gaudium deſuper inſitum animis per ſpiritum; quod eſt arrhabo ſempiterni gaudij, quo tunc fruentur Sanctorum animæ.*

VERS. 10. QVASI VAS AVRI SOLIDVM, ORNATVM OMNI LAPIDE PRETIOSO] Syrus, *quaſi torques auri* (ex *Cornel. in Eccleſiaſt.*

A auro) *variegatus optimè, & ornatus lapidibus pretioſis*; Vatabl. *vt vas auro ſolidum, omnigena gloria decoratum.* Alludit ad Rationale pontificis, quod auro & duodecim pretioſis gemmis, totidem pontificis virtutes repræſentantibus conſtabat, de quibus multa dixi Exodi 28. 17. proinde hîc plura non addam. Myſticè Rabanus, *In auro*, inquit, *ſplendor ſapientiæ, in lapidibus pretioſis virtutum decor exprimitur: cùm ergo virtutes ſacræ fulgori ſapientiæ intermiſcentur, vas animæ hæc habens pretioſiſſimum eſſe demonſtratur.* *Simon ſimilis vaſi aureo.*

VERS. 11. QVASI OLIVA PVLLVLANS, ET CYPRESSVS IN ALTITVDINEM SE EXTOLLENS, IN ACCIPIENDO IPSVM STOLAM GLORIÆ, ET VESTIRI EVM IN CONSVMMATIONEM VIRTVTIS] Syrus, *quaſi oliua decora, cuius ſunt rami magni: & quaſi arbor vnguenti ſaturo* (referta; Arabicus, *obuoluta*) *ramis, in accipiendo veſtes ſanctitatis* (ſanctas,) *& in amittendo ſe veſtibus gloriæ.* Comparat hic poſt multa alia Simonem oleæ & cypreſſo, perinde ac ſapientiam eiſdem comparauit c. 24. v. 17. & 19. vt oſtendat ſapientiam & ſapientem, qualis erat Simon, in ſe complecti omne pretium, omneque decus rerum omnium, eum ſcilicet in ſe continere omne id quod pretioſum & pulchrum eſt in cælis æquè ac in terris, putà in arboribus, floribus, aromatibus, gemmis, metallis, &c.

oliua. Comparat ergo hîc eum oliuæ, tum, quia oliua eſt arbor ſpeciola frondibus, & fœcunda fructibus: nã profert oliuas ex quibus fit oleum, quod ſimul lux eſt, cibus & medicina: lucem enim præbet in lampade, cibat eſurientes, plagis morbiſque medetur, vt ait S. Bernard. ſerm. 15. in Cant. in illum: *Oleum effuſum nomen tuum.* Hæc omnia populo præſtitit Simon, & quiuis ſapiens ac ſanctus. Vnde pro *oliua pullulans*, græcè eſt ἐλαία κάλλυσμα καρπὸς, id eſt *germinans fructus.*

cupreſſo. Rurſum comparat Simonem pontificalibus amictum, grauiter & decorè in templo, incedentem cupreſſo, tum ob mentis altitudinem (cupreſſus enim altiſſimè verticẽ erigit) tum ob ſpeciem: cupreſſus enim frondibus ſuis tam apto ordine compoſitis adeò decorè veſtitur, vt referat ſpeciẽ capitis humani egregiè comati, & pexi. Vnde Græca habent, *quaſi oliua decora*, vel *ſpecioſa, germinans fructus, & quaſi cupreſſus exaltata in nubibus*, vel *vſq; ad nubes*; Tigurina, *vt oliua elegans & fructifera, quaſi cypreſſus ad nubes vſq; procera, cùm ſumebat glorioſum habitum, cumq; omni magnificentia induebatur, atque in aſcenſu altaris amictum ſanctitatis decorabat.* Quod Noſter vertit, *in accipiendo ipſũ ſtolam gloriæ*, id eſt, cùm indueret veſtes pontificias, quæ glorioſæ erant & magnificæ, ac diuinitatis indices: Numen enim Dei, ipſamque deitatem, in nomine *Iehoua* laminæ aureæ inſculpto, æquè ac in Rationali, totoque cetero ornatu repræſentabat pontifex; *& veſtiri eum in conſummationem virtutis*, id eſt, cùm veſtiretur perfecto & conſummato illo ornatu, qui ſacerdotalis & pontificalis virtutis, hoc eſt poteſtatis & auctoritatis, erat index, ſymbolum & argumentum. Græcè, *cùm ſe induebat conſummatione gloriationis*, id eſt, conſummato decore & gloria veſtium pontificalium. Sic de Aaronis amictu dixit capit. 45. v. 9. *Circumcinxit eum zona gloriæ, & coronauit eum in vaſis virtutis.* Aliter Palacius: Conſummatio virtutis, inquit, vocatur lamina cui conſummatiſſima virtus, id eſt nomen Dei *Iehoua* erat inſculptum.

Recte. Rectè igitur glorioſus pontifex Simon comparatur cypariſſo, quia cypariſſus, id eſt cuprellus vel cyprellus, eſt arbor elegans, recta, procera, ſemperque frondens ac conuoluta, ſurſumque in acumen & conum deſinens, præſertim ſi mas ſit (cupreſſus enim alia mas eſt, alia femina. (Vnde à *Cypreſſus conifera.* Poëta Conifera vocatur & Aëria. Ita Virgil.

Aëria quercus aut conifera cypariſſi.

Et Martial. lib. 2.

Daphnonas, platanos ac aërias cypariſſos.

Adhibita funeribus? Ex aduerſo quia cuprellus cæta nunquam reuirelcit hinc à Gentilibus feralis habita, & Inferis conſecrata, indeque atra & funeſta eſt dicta; quia mortui quaſi planè exciſi non reuiuiſcunt, & à mortuo nihil amplius eſt ſperandum; ita Plinius l. 16. c. 33. Hinc & Ouid. lib. 3. Triſt. eleg. 13.

Funeris atra mihi ferali cincta cupreſſu.

Myſticè Rabanus: *In oliua*, inquit, *lux fidei & affectus miſericordiæ: in cypreſſo verò aliquando perfectionis & odor ſuauiſſimus bonæ voluntatis, quam habens ſancti, intelligitur.* Vide quæ de ſymbolis oliuæ & cypreſſi dixi c. 24. v. 17. & 19. Et Palacius: Simõ, inquit, ſimilis fuit oliuæ, quæ charitatem erga proximos in oleo figurat: & cupreſſo, quæ contemplationem & chari atẽ erga Deum erectam, ſua proceritate & rectitudine in cælũ oſtendit. Habet pontifex ſpeculum, in quo videat qualem ſe præſtare debeat, ſcilicet tam benigna & purũ quàm ſunt lucifer, luna, ſol, tam in ſe pura, tam erga nos benigna. Iam vt arcus admonet Deum tœderis ſui, ne terram diluuio perdat: ita Pontifex adeò ſanctus ſit, vt Deum admoneat ne peccatores puros inferni condemnet. Tertiò, vt roſæ, lilia, & arbor Sabæa tam ſunt odoratæ: ita Pontifex ſit bonus odor Chriſti. Quartò, vt ignis ardet & purificet ſita zelus Pontificis ardeat, & ſordes depellat. Quintò, vt thus olet in igne, ita ille in perſecutione. Sextò, ſit vas aureum charitate, ſolidum humilitate, ornatũ omnibus gemmis, ſcilicet omnibus virtutibus. Septimò, ſit oliua miſericordia, cupreſſus in mentis erectione.

Septem dotes ſacerdotis & Pontificis.

Cur Sancti nonnulli ſtillent oleum. Symbolicè hîc Nota, Sanctos eximios comparari oliuæ, quia exceſſuerunt oleo pietatis & miſericordiæ. Vnde & nonnulli poſt mortẽ ſtillant oleũ, eò quòd in vita præ aliis fuerint oediti operibus pietatis & charitatis, cuius ſymbolũ eſt oleũ. Ita oleũ ſtillat ex corpore S. Nicolai, S. Catharinę, S. Walpurgę. Qua de re audi Philippũ Eyſtettenſem Epiſcopũ in Vita S. Willibaldi primi Eyſtettenſis Epiſcopi c. 35. *Et ideò de Sanctorum corporibus ſacri olei demanatio plenitudinem exuberantis miſericordiæ, ac redundantiam uiſceroſæ pietatis, ac lenitiuæ mititatis præcendendo figurat: fuerunt namq; hi Sancti, qui habent ſcaturiginem emanationis ſacri olei, miſericordiſſimi ac piiſſimi in vita, & ideò miſericordiam conſecuti per ſigna miſericordiæ & pietatis hominibus poſt mortẽ laudabiliter innoteſcunt. Sic B. Walpurgis virgo, tamquã oliua in domo Domini fructuoſa, & quaſi oliua in campis Eccleſiæ ſpecioſa, per oleũ effuſum dilatauit nomen ſuum. Rimulo enim ſuæ ſacræ emanationis, notitia ſanctitatis eius derivata eſt in fines terræ, oleo miſericordiæ & pietatis illuminans cæcos, ſpiritualiter & corporaliter patientes: eſurientes in bonis, pro affectu ſanctis deſiderij, corpore ſanitatos ſanans, contritis corde medetur.*

VERS. 12. IN ASCENSV ALTARIS SANCTI GLORIAM DEDIT SANCTITATIS AMICTVM] Syrus, *in egreſſu ſuo ad recipiendum laudem decore virtutis ſanctuarij*, id eſt in A amictu ſe iis quæ honorem & gloriam præferebant, ſiue veſtes ſint, ſiue ornamenta. Nota τὸ *aſcenſu*: altare enim erat excelſum, vnde ad illud aſcendere oportebat: Vnde *altare dicitur quaſi alta ara: ara, quod in ea ardeant victimæ*, ait S. Iſidor. lib. 15. Origin. c. 4. Græcè, ἐδόξασεν περιβολὴν ἁγιάσματος. Quod Primò, vertas cum Complur. *glorificauit circuitum ſanctitatis*, id eſt, glorificauit ambitum ſanctuarij. q.d. Pontifex pontificali magnificentia redimitus, decorabat & glorificabat totum templi circuitum. Secundò, περιβολὴ non tantùm ambitum, ſed & amictum ſignificat. Vnde meliùs cum Roman. vertas, *in aſcenſu altaris ſancti gloriam dedit amictu ſanctitatis*; Tigurina, *amictum ſanctitatis decorabat*; alij, *glorificabat amictum ſacroſanctum* q.d. Simon pontifex ſua grauitate & ſanctitate glorificabat veſtem pontificalem, ipſumq; ſacerdotium, adeò vt ipſe honoraret & decoraret potiùs pontificatum, quàm ab eo decoraretur. B Idem videtur voluiſſe Noſter dum vertit, *gloriam dedit ſanctitatis amictum*. q.d. Amictum ſanctum dedit eſſe gloriam, hoc eſt, effecit eum glorioſum, decorauit & glorificauit eum ſuæ perſonæ dignitate & maieſtate: ſic enim reges & principes graues, moribus ornati, & per omnia compoſiti magis ornant veſtes Regales, quàm ab iis ornentur. Scitum eſt illud Alexandri Seueri Imp. *Imperatoria maieſtas conſtat virtute, non corporis cultu.* Et illud Alfonſi Aragonum regis apud Panorm. lib. 1. de eius geſtis: *Malo moribus & claritate meos excellere, quàm diademate & purpura.* Qui enim indigni purpura decorantur, ſunt, quod vulgò dicitur, ſimiæ in purpura, in quos competit illud S. Hieron. ex Ciceronę: *Cæſar dum indignos exornat, non ipſos honeſtauit, ſed ornamenta ipſa turpauit.* C

Poſſet tamen noſtra Latina verſio ſic ſimpliciter accipi. q.d. Simon *gloriam dedit ſanctitatis amictum*, hoc eſt, Simon ſplendidus & glorioſus fuit ſanctitatis amictu tum interno, tum externo; vnde Vatablus vertit, *inſignis erat ſanctitatis amictu.* Simonis enim ſanctitas, grauitas, & compoſitio morum interna decorabat ſanctam illam veſtium pontificalium compoſitionem & ornatum externum, vtpote qui ſanctitatis internæ erat tantùm ſignificatio quædam & repræſentatio, vti dixi Exodi 28. 30.

Ex quo diſcant ſacerdotes, ſeipſos illis ſanctis virtutibus moribuſque ornare, quales ipſe Ordo habituſque requirunt & præferunt, vtque iiſdem ſacerdotium ornent, populoque commendent potiùs quàm ab eo ornentur & decorentur. Vnde Rabanus: *In aſcenſu altaris*, inquit, *ſanctitatis amictum dabat, qui ſacerdotij ſui iura ritè cuſtodit, vt rectè ſubditos doceat, & pro illis quotidie ad Deum preces fundat.* Sic S. Paulus Epheſ. 3. 6. & 2. Cor. 4. 6. ait ſe illuminaſſe Euangelium, quia ſua admirabili doctrina & vita illud reddebat lucidius, ſplendidius & illuſtrius. D

VERS. 13. IN ACCIPIENDO AVTEM PARTES (legit μέρη, id eſt *partes*: iam legunt μέλη, id eſt *membra*) DE MANV SACERDOTVM, ET IPSE STANS IVXTA ARAM (græcè, περὶ τὸ εὐπρόσδεκτον, id eſt, *iuxta focum altaris*) ET CIRCA ILLVM CORONA FRATRVM: QVASI PLANTATIO CEDRI (Complut. κέδρων, id eſt *cedrorum*) IN MONTE LIBANO, SIC CIRCA ILLVM STETERVNT QVASI RAMI PALMÆ; ET OMNES FILII AARON IN GLORIA SVA] VERS. 14.

ſva] Ita hæc diſpungunt Biblia Roman. licèt aliter diſpungat Ianſenius & alij. Senſus eſt, q.d. Cũ Simon pontifex acciperet *partes*, græcè μέλη, id eſt, membra animaliũ immolatorum offerenda & imponenda altari holocauſtorum, vt in eo Deo cremarentur; tunc ipſe erat ſtans circa aram quaſi ſacerdos & pontifex ſacrificaturus Deo pro toto populo. *Et circa illũ*, id eſt cingens, coronans & cõdecorans illum erat *corona fratrum*, putà minorum pontificum, ſacerdotum & Leuitarum, quaſi diaconorum, qui omnes ſubſeruiebant ipſi, ipſumq; ornabant & honorabant; perinde ac cedrus procera in Libano circum ſe plantas cedrorũ minorum habet, quibus ornatur & decoratur; & ſicut palma circum ſe habet multos ramos ex eodem truncо germinantes, quibus vallatur, ornatur & roboratur: omnes enim rami tandem in eamdem palmæ arborem coëunt, in eaque vniuntur. Pari modo & decore hi omnes ſacerdotes & miniſtri cinxerunt Simonem pontificem *in gloria ſua*, id eſt in decore & glorioſo ſuo amictu, ordine, officio miniſterio, modeſtia, grauitate & pietate. Vnde Vatab. vertit, *cùm item membra è manibus ſacerdotum accipiens ſtabat ad focum aræ cingente eum corona fratrum, cedro in Libano natæ ſimilis erat, illa perinde vt ſtirpes palmarum, & omnibus prognatis Aarone cum ſua magnificentia circumſtantibus, ſacrificiaq; Domino manu tenentibus coram vniuerſo cœtu Iſraelitarum.*

Simon ſimilis cedro.

Comparat ergo Simonem pontificem Primò, cedro, quòd, ſicut cedrus eminet minoribus cedris ſiue ſurculis, quibus cingitur & coronatur, qui ex eodem truncо vel radice progerminant; ſic & Simon eminebat ceteris ſacerdotibus, eiſque quaſi corona cingebatur & coronabatur, qui ex eodem truncо, putà Aarone, prognati erant.

& palmæ.

Secundò, comparat eum palmæ: ſicut enim palma in altum cacumen attollens, ei cumeirca ramis ex eodem truncо prognatis ambitur, & inſtar coronæ circumdatur, qui tandem palmę ſe inſerunt, & cum ea in vnam arborem coëunt; quo fit vt palma forinſecus, tota ſit nodoſa: ſic pariter Simõ ceteris Dei miniſtris eminens, iis eircumeirca in orbem cingebatur, qui cum eo vnum clerum, vnumq; ſacerdotium efficiebant; ſed ita vt à Simone omne ſuum decus & gloriam acciperent.

Nota. Hæc ſacrificia quotidie obibant ſacerdotes minores, in feſtis tamen ſolemnioribus, præſertim in feſto Expiationis, ea per ſe obibat pontifex, ingrediens & luſtrans Sancta ſanctorum, Leuit. 16. tumq; hac ſacerdotum corona circumdatus magnam pontificatus magnificentiam præ ſe ferebat qua populum ad deuotionem & reuerentiam ſui, & magis Dei excitabat.

Corona & maieſtas Pontificis.

Antitypè idem facit Pontifex Romanus, qui dũ in feſto Paſchæ, & SS. Petri & Pauli ſolenniter in baſilica eorumdem celebrat, vndiq; cingitur Cardinalibus purpuratis, mitratis Epiſcopis, ſacerdotibus, diaconis, ſubdiaconis, acoluthis, ceteriſq; altaris miniſtris veſtibus ſacris redimitis, pulchro ordine, modeſtia, reuerentia, pietate circumſtantibus & miniſtrantibus. Circumſtant & legati Imperatorum, Regum & Principum: totus denique populus tãto numero, vt ſubinde baſilica licet capaciſſima, eum vix capiat. Denique, perſonarum apparatus, ſacrorum maieſtas, muſicorũ ſymphonia, &c. cæleſtis paradiſi gaudia repræſentant; in quo Deo iubilant ex ordine nouem angelorum chori, omneſq; Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Martyrum, Virginum, Religioſorum & Confeſſorum cœtus.

Sic de S. Baſilio ſcribit ei intimus S. Gregorius Naz. orat. 20. quæ eſt de laudibus S. Baſilij, quòd, cùm Valens Imp. Arrianus infenſus S. Baſilio in feſto Epiphaniæ adiret eccleſiam, vt eum inde ejiceret, viditſe S. Baſilium ſuis Clericis circumdatum tanta maieſtate & pietate ſacris operantem, vt vertiginem paſſus pœnè in animi deliquium inciderit. Sed audi S. Greg. rem geſtam enarrantem, *Poſtquam enim intus fuit, atque ipſius aures pſalmorum cantu non ſecus ac tonitruo quodã perſonuerunt, plebiſque pelagus vidit, omnemq; ordinem & concinnitatẽ, quæ tam in ſacrario, quàm prope ſacrarium erat, angelicam potiùs quàm humanam: atque ipſum quidem ante populum recto corpore ſtantem, qualem Scriptura Samuelem deſcribit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac ſi nihil noui contigiſſet, vllam in partem ſe mouentem, ſed Deo, vt ita dicam, & altari affixum: eos autem, à quibus cingebatur, cum timore quodam ac reuerentia ſtantes: hæc, inquam, ſimulatque perſpexit (nec enim ſimile quidquam vnquam viderat) humanum quiddam paſſus eſt, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur. Atque id plerisque adhuc obſcurum & incognitum erat. Verùm, cùm dona, quæ ipſemet effecerat, diuinæ menſæ offerenda eſſent, nec quiſquam, vt mos ferebat, ſimul ea caperet (quòd non ſatis liqueret an ea Baſilius acceptarus eſſet;) tum verò manifeſtè ſe affectus prodidit: ita enim turbare cœpit, vt, niſi quiſpiam ex ſacrario miniſtrum vacillantem ſuppoſita manu retinuiſſet, miſerè vtique & lubricè prolapſurus fuerit.*

S. Ambroſ.

S. Baſilij æmulus & aſſecla fuit S. Ambroſius, qui proinde, cùm Theodoſius Imp. poſt Offertorium in templo intra cancellos conſtitiſſet, per Diaconum percunctatus eſt, cur ibi moraretur? cumque ille reſponderet: Vt videam ſacra peragi myſteria; rurſum miſſo Diacono eidem renuntiauit, vt agnoſceret locum ſuum: nam cum, in quo conſiſteret eſſe ſacerdotibus Pontificem ambientibus deſignatum; atque adiecit: *Purpura Imperatorem facit, ſacerdotem nequaquam.* Tanti Antiſtitis maieſtatem reueritus Theodoſius paruit, atque extra cancellos ad locum laicorum & populi ſe tranſtulit.

Myſticè.

Myſticè Rabanus: *Bonum eſt*, inquit, *vt qui primus eſt in ordine, præcipuus ſit in bona operatione & eruditione doctrinæ. Deinde fratres eius illum circumſtent, hoc eſt, imitentur: fratres enim hic poſſumus intelligere presbyteros, diaconos & ceteros minoris ordinis viros, qui boni paſtoris ſium ſequantur exemplum, & coram omni ſynagoga Iſrael, hoc eſt credentium multitudine, dignè ſui ordinis agant officium, vt inde omnes prouocentur ad laudandum omnipotentem Deum: ita enim ipſa Veritas in Euangelio præcepit dicens: Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cœlis eſt*: Matth. 5.

Oratio autem Domini in manibus ipſorum, coram omni ſynagoga Iſrael: et conſummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelſi regis porrexit manum ſuam in liberatione, et liberavit de ſanguine vvæ. Effvdit in fvndamento altaris odorem divinvm excelso principi] Syrus, *circumdantibus illum velut corona fratribus ſuis omnibus filijs Aaron in ſuo ipſorum honore, tenentibus oblationes manibus ſuis coram vniuerſo populo Iſrael, donec compleuerunt* (alius codex habet, *complenit*, ſcilicet Simon pontifex) *miniſtrare altari, & miniſtrare*

Vers. 15.

Vers. 16.

Vers. 17.

in lætitia ſanctitatis: porrexit ad vrceum manum ſuam, & accepit vinum veteris, & effudit ſuper latus altaris in odorem beneplaciti. Pro *conſummatione fungens*, græcè eſt συντέλειαν λειτουργῶν, id eſt, *conſummationem miniſtrans & ſacrificans*; hoc eſt, perfecto & conſummato munere ſacerdotij fungens, ſiue vltimas ſacrificij partes exequens, & ſacrificium perficiens: vltima enim pars erat libatio ſanguinis victimæ, id eſt, effuſio vini in pauimentum altaris: hæc enim effuſione vinum conſumebatur in honorem Dei, ideoque ei offerri & ſacrificari cenſebatur. Aliter Palacius: ipſe enim per *conſummationem* accipit holocauſtum: hoc enim, quia totum Deo cremabatur, hinc erat perfectum & conſummatum ſacrificium. Oſtendit in præcedentibus decorem coronæ ſacerdotum circumſtantium pontificem, nunc eorum declarat opus & miniſterium: q.d. Sacerdotes circumſtantes pontificem habent oblationem in manibus quam tradunt pontifici, vt is eum Deo offerat. Tunc pontifex conſummaturus ſacrificium, & extremam ei manum impoſiturus, vt ampliorem oblationi Dei excelſi gloriã addat; extendit manum ſuã ad phialam vino plenam, quam effundens in pauimentum altaris ei libat, id eſt, libat & offert Deo excelſo, iuxta illud, quod ſancitũ eſt Num. 28. v. 14. *Vinum ad libamentũ offeret in odorẽ ſuauitatis*; græcè σπονδὴν ὀσμῆς εὐωδίας, quæ verba hic paſſim Siracides vſurpat in Græco. Sed Noſter vertit, *odorem diuinum*; tum, quia erat ſuauiſſimus & optimus, vtpote vini optimi & odoratiſſimi: optima enim ſunt Dei, ideoque vocantur diuinarum, quia Deo dicatus erat & conſecratus; tum denique, quia ſicut in victimis, ita & in libamine apponebant thus; quod dicit *diuinum*, quia communi gentium vſu nulli nili Deo offertur & adoletur, vti dixi Leuit. 2. 2.

Immolationis & libationis vinus.

Audi de immolatione & libatione S. Iſidorum lib. 6. Origin. c. 19. *Immolatio, dicta eò quod in molâ altaris poſita victima* (alij à mola ſalſa, id eſt, farina cum ſale inſperſa capiti victimæ) *vnde & mactatio poſt immolationem eſt. Nunc autem immolatio panis & calicis conuenit: libatio autem calicis tantummodo oblatio eſt. Hinc eſt illud. Et libauit de ſanguine vuæ. Sic & Poëta Æneid. 7. Nunc*, ait, *pateras libate Ioui*; *libare enim propriè fundere eſt, ſumptumq; nomen de Libero, qui in Gratia vſum reperit vitis.*

Loquitur Siracides de magnificentia ſacrificiorum Simonis quali recenti, quam ipſe oculis ſpectarit, cuiuſq; grata apud omnes extet memoria.

Allegor. de Euchariſtia.

Allegor. Rabanus: *Conſummata oblatio offertur*, inquit, *excelſo regi, quando corpus Chriſti in ſacro altari offertur Deo omnium dominatori, vbi & libatio fit ſanguine vua, quando ſanguis Redemptoris exhibetur in calice: quod ſundendum eſt in fundamentũ altaris, hoc eſt totũ agendum in commemorationẽ noſtri Redemptoris: ipſe eſt enim fundamentum, quod portat totum Eccleſiæ ædificium. Cuius oblationis odor ſuauiſſimus eſt excelſo principi, quia beneplacet ac gratiſſima eſt Deo Patri omnipotenti.* Denique ſanguinem Chriſti optimè repræſentat ſanguis vuæ: hic enim eſt vinum non albũ, ſed valdè rubrum, quod ſanguinis habet colorem: ac Palæſtini vinum rubrum habent, non album. Vide Delrio adagio 52.

VERS. 18. TVNC EXCLAMAVERVNT FILII AARON, IN TVBIS PRODVCTILIBVS INTONVERVNT, ET AVDITAM FECERVNT VOCEM MAGNAM IN MEMORIAM CORAM DEO] Syrus, *vocem validam ad benedicendum coram vniuerſo populo.* Iuſſerat enim Deus Moyſi Num. 10. facere duas tubas ductiles ex argento; quibus clangerent filij Aaron in feſtis tempore ſacrificij. Nam v. 10. ait: *Si quando habebitis epulum, & dies feſtos & calendas, canetis tubis ſuper holocauſtis & pacificis victimis, vt ſint vobis in recordationem Dei veſtri*: vt ſcilicet hoc iubilo teſtemini vos memores eſſe Dei, cui iubilatis, ac vicißim & potiùs vt Deus hac veſtra deuotione animique alacritate prouocatus, recordetur veſtri, veſtras preces & vota exaudiat, vobiſq; ſit propitius & beneficus. Hoc ipſum Siracides vocat, *In memoriam coram Domino*, vt ſcilicet Deus excitus veſtro hoc tubarum iubilo, memor ſit veſtri, vobiſq; benefaciat. Vnde Tigurina vertit, *vocem ingentem edere commendationis cauſa*, qua ſcilicet de Deo commendebat; Vatabl. *celebrationis cauſa*, qua ſcilicet Deum laudent & celebrent.

Clangor tubarum & cymbalorum in ſacrificio, Cur?

Porrò duabus hiſce tubis David & Salomon multas alias addidere, eaſque tradidere ſacerdotibus ad clangendum tempore immolationis, cùm Leuitæ perſonarent, cymbalis, citharis & pſalterijs. Hoc eſt enim quod dicitur 2. Paral 5. 12. in dedicatione templi Salomonis: *Tam Leuitæ quàm cantores, &c. veſtiti byſſinis, cymbalis & pſalteriis & citharis concrepabant, ſtantes ad Orientalem plagam altaris, & cũ eis ſacerdotes centum viginti canentes tubis. Igitur cunctis pariter & tubis, & voce, & cymbalis & organis, & diuerſis generis muſicorum concentibus, & vocem in ſublime tollentibus, longè ſuauius audiebatur, ita vt cùm Dominum laudare cœpiſſent, & dicere: Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in æternum miſericordia eius; impleretur domus Dei nube.*

Sic antitypè longè potiori ratione & iure in ſacrificio Miſſæ tempore Offertorij & Conſecrationis cantores & muſici perſonant vocibus & organis. Audi S. Iſidorum lib. 1. de Offic. Eccleſ. c. 14. *Offertoria*, ait, *quæ in ſacrificiorum honore canuntur, Eccleſiaſticus liber indicium eſt veteres cantare ſolitos, quando victimæ immolabantur. Tunc exclamauerunt*, ait, *filij Aaron in tubis. Non aliter & nunc in ſono tubæ, id eſt, voris prædicatione, cantu accendimur, ſimulq; corde & opere laudes Domino declamantes, inhibemus, in illo ſcilicet vero ſacrificio, cuius ſanguine ſalnatus eſt mundus.*

Angeli aſſiſtunt ſacrificio.

Quocirca non tantùm cantores, ſed & angeli ſumma reuerentia altare tunc circumſtant, Deoq; conſona voce iubilant. Audi S. Chryſoſt. lib. 6. de Sacerdotio: *Per id tempus & angeli ſacerdoti aſſident, & cœleſtium poteſtatum vniuerſus ordo clamores excitat, & locus altari vicinus in illius honorem, qui immolatur, chorus angelorum cinctus eſt.* Angelorum ſacrificio Miſſæ miniſtrantium exempla plura recenſui Num. 4. v. 49. Et S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 58. *Quis*, inquit, *fidelium dubium habere poſſit, in ipſa immolationis hora ad ſacerdotis vocem cœlos aperiri; in illo Ieſu Chriſti myſterio angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cœleſtibus iungi, vnumq; ex viſibilibus atque inviſibilibus fieri?*

Allegor.

Allegor. Raban. *Filij Aaron*, inquit, *ſacerdotes ſunt Chriſti, & miniſtri altaris diuini: hi vocem exaltant in tubis ductilibus: hoc eſt, prædicationem exhibent doctrinæ per paſſionem conſummatæ in memoriam coram Domino. Ductiles autem aptè dicuntur, quia fideles diuerſis paſſionibus tuſi Domino largiente proficiunt, & tãto plus creſcunt, quanto amplius duri malleſ fuerint iteratione percuſſi. Malleus enim eſt diabolus, de quo Propheta dixit: Contritus eſt malleus vniuerſæ terræ*, Ierem. 50.

VERS. 19. TVNC OMNIS POPVLVS (ſinguli de populo) SIMVL

SIMVL PROPERAVERVNT, ET CECIDERVNT IN FACIEM SVPER TERRAM; ADORARE DOMINVM DEVM SVVM, ET DARE PRECES OMNIPOTENTI DEO EXCELSO] Syrus, *& dederunt in confessionem* (in laudem & gratiarum actionem) *vocem suam, & delectati sunt simul in precè* q.d. Ad oblationem & clangorem vnanimem sacerdotum excitus populus, eos quasi duces suos secutus deuotionis pariter spiritum induit, ac pronus in terram corruens adorauit Deum, suasque preces & vota ei obtulit. Idem iussit fieri Nabuchodonosor in dedicatione statuæ aureæ, Daniel. 3. v. 5. & 6.

Populus olim sacerdoti succinebat, Amen.

Simili modo totus populus Christianus olim succinebat sacerdotibus, respondendo *Amen*; teste S. Paulo 1. Cor. 14. v. 16. Vnde S. Hieron. præfat. in epist. ad Galat. lib. 2. *Ad similitudinem*, inquit, *cælestis tonitrui Amen rebas.* Et Ausonius in Ephemeride:

Consona quem celebrant modulati carmina Dauid,
Et responsuris ferit aëra vocibus Amen.

Quin & in multis Germaniæ locis in festo Paschæ & Natalis Christi, totus populus in templo hymnos Christo nascenti & resurgenti canit, & reboando iubilæ, vt animi lætitiam & deuotionem testetur.

VERS. 20. ET AMPLIFICAVERVNT PSALLENTES IN VOCIBVS SVIS, ET IN MAGNA DOMO ACVTVS EST SONVS SVAVITATIS PLENVS] Pro *amplificauerunt psallentes in vocibus suis* græcè est ἐδόξασαν οἱ ψάλλοντες ἐν φωναῖς αὐτῶν, *& laudauerunt cantores vocibus suis.* Vnde patet dictionem *psallentes* apud nos non esse participialiter accipiendam, nec attribuendam toti populo, sed nominaliter pro cantoribus, vt sit sensus: *Et psallentes*, hoc est, inquit Iansen. Leuitæ, quorum ex institutione Dauidis officium erat cantare psalmos & carmina; populo in terrâ prostrato, *amplificauerunt* Deum *in vocibus suis*, hoc est, eum glorificauerunt, eiusque laudem amplè & magnificè extulerunt: sicque in magno illo templi & atriorum ædificio, auctus est sonus plenus melodia. Primùm ergo sacerdotes tuba cecinerunt, deinde populus in terram prostratus est, & cantores suo officio functi sunt. Illis autem canentibus quid populus fecerit, subdit, dicens: *Et rogauit populus*, &c.

Pro *in magno domo*, græcè est ἐν πλείονι οἴκῳ pro quo nonnulli legunt ἐν παντὶ οἴκῳ, id est, in tota domo; q.d. Quia domus Dei erat ampla & fornice tecta, hinc augebatur dulcis musicorum concentus in ea: fornicatæ enim testudines, quia voces continent & reuerberant, hinc augent sonũ, ac subinde efficiunt echo. Complut. legunt, ἐν πλείονι ἤχῳ, id est, *in multo* vel *multiplici sono.* Sic & Vatablus, *Cantores autem*, inquit, *vocibus suis laudes egere, vt suaue plurimo sono carmen ederetur*; alij, *& collaudarunt cantores psalmorum vocibus suis, multiplici sono carminum modi dulcuerunt.* Sic & hodie dum in festis solemnibus plures sunt numerosique chori musicorum, mirè sonora & concinna editur ex contona tot vocum modulatione melodia & concentus suauissimus.

VERS. 21. ET ROGAVIT POPVLVS DOMINVM EXCELSVM IN PRECE VSQVE DVM PERFECTVS EST HONOR DOMINI, ET MVNVS SVVM PERFECERVNT] Hæc pertinent ad v. 19. eumque explent: significant enim quòd populus perrexerit adorare Deum, quamdiu sacerdotes & cantores sacrificiis & psalmis Deum celebrabant; q.d. Populus sacerdotibus & Leuitis consentiens, & quasi succinens perrexit Deũ rogare & precari, donec perfectus est honor, græcè κόσμος, id est, ornatus: hoc est, ornata psalmodia, sacrificia, cæremoniæ & cultus Domini, putà donec sacerdotes & cantores suum *munus*, græcè λειτουργίαν, id est, sacrum ministerium litandi & psallendi, perfecerunt. Vnde Vatabl. vertit, *interim populus summo Domino supplicare, precesq́; fundere coram misericordi, donec absolueretur cultus ipsius sacraq́; ministeria peragerentur.* Populi enim est sacerdotibus obsequi, eosque in cultu Dei subsequi, vt sic vtrique vicissim suas in Deo colendo partes agant.

Nota hìc sacrorum cultus vocatur κόσμος, id est ornatus. Primò, quia in se pulcher & decorus erat; Secundò, quia ornabat Ecclesiam, ipsumque Deum; Tertiò κόσμος significat nitorem & ornatum vestium sacerdotalium, quo vtebantur sacerdotes, donec sacra perficerent, quibus honorabant tam sacra, quàm Deum, cui sacra faciebant.

Nota Secundò, τὸ *perfecerunt*: inde enim discant laici non discedere è templo, nec cessare à prece & laude Dei, donec sacerdotes sua sacrificia, psalmodias, conciones & doctrinas absoluerint: sicut enim perfectum à sacerdotibus Deus exigit sacrificium & laudem, sic & à populo.

VERS. 22. TVNC DESCENDENS, MANVS SVAS EXTVLIT IN OMNEM CONGREGATIONEM FILIORVM ISRAEL, DARE GLORIAM DEO A LABIIS SVIS, ET IN NOMINE IPSIVS GLORIARI] Græca Complut. pro *dare gloriam Deo*, legunt δόξαν εὐλογίαν κυρίου, id est, *dare benedictionem Domini*, subaudi, populos: videtur enim hìc Siracides significare benedictionem, quam sacerdos peracto sacrificio impertiebatur populo, dicens: *Benedicat tibi Dominus, & custodiat te*, &c. Num. 6. 24. Et sic benedixit populo Aaron celebratis suis primiciis, Leuit. 9. 23. Verùm Græca Romæ correcta, Vatabl. Tigurina, & alij pro κυρίου, legunt κυρίῳ, id est, *Domino* in dativo, vnde vertunt, *dare benedictionem Domino*, id est, benedicere, laudare & glorificare Dominum, quod Noster clarè vertit, *dare gloriam Deo.* Sacerdos enim benedicens populo simul benedicebat Deũ, quia à Deo velut omnis boni datore, cuius magnificentiam & beneficentiam celebrabat, precabatur populo omnem gratiam, omneque bonũ: qua prece vtique significabat & protestabatur, Deum esse omnis boni fontem, quod sanè est Deum benedicere & laudare, atque *in nomine ipsius gloriari*: quia omnis boni laudem & gloriam Deo assignabat. Vnde Vatablus vertit, *deinde cum defendisset, ille manus suas ad omnem cœtum Israëlitarum laudes Domino labijs suis agendo, eiusdemq́; nomine gloriando, extendere.*

Alludit hìc factum Salomonis, qui in dedicatione templi sui peractis sacrificiis, ita Deo æquè ac populo benedixit: *Benedictus Dominus qui dedit requiem populo suo Israel*, &c. *Sit Dominus Deus noster vobiscum*, &c. *Sit quoque cor nostrum perfectum cum Domino Deo nostro*, &c. 3. Reg. 8. 56. Simile fecere Ionathan & Nehemias sacerdotes in sacrificiis, quæ obtulerunt in purificatione templi, in qua à Deo missus fuit nouus ignis è cælo in victimas, 2. Machab. 1. 23. *Orationem autem*, inquit, *faciebant sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionathe inchoante, ceteris autem respondentibus. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum: Domine Deus omnium creator, terribilis & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus rex, solus præstans, solus iustus, & omnipotens,*

& æternum, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos, accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel, & confidi partem tuam, & sanctifica, &c. Vbi manifestè vides sacerdotes benedixisse Deum, æquè ac populum: Deum laudando, & de suis attributis ei congratulando; populum, bona illi à Deo impetrando & postulando. Vtrumque ergo faciebat sacerdos, & vtrumque ad eum ex officio spectabat. Vnde Palacius: Benedictio Salomonis, inquit, 3. Reg. 8. fuit Deum exaltare, & fidelem in promissis ostendere. Tunc Salomon flexit vtrumque genu, & felicia populo à Deo impetrare contendit; simul diuinam laudans potentiam, quæ posset cuncta quæ vellet. Ad eum modum Simon fecit; nam conuersus ad congregationem, quæ in atriis stabat intenta, extulit in cælum manus labiis suis dans gloriam Deo, & in nomine exultans, quòd tanta beneficia ab eo accepisset. Tunc conuersus ad altare, iterum orationem coram Domino fudit pro felicitate Israelis, ostendens à Deo felicitatem dependere.

Ritus pontificis benedicentis populo.

Igitur pontifex benedicens populo eleuabat manum sursum, mox eam deprimebat deorsum; inde à sinistra mouebat ad dexteram describendo formam crucis, inquit, Iansenius, Palacius & alij. Vide dicta c. 36. v. 19. populus verò flexis genibus pontificis benedictionem excipiebat, vti modò Romæ fieri videmus cùm Pontifex solennitèr benedicit populo, præsertim in festo Ascensionis Christi, vt eius benedictionem imitetur, de qua plura dixi, Actor. 1. v. 9.

VERS. 23. ET ITERAVIT ORATIONEM SVAM, VOLENS OSTENDERE VIRTVTEM DEI] supple, & agnoscere & commendare: q. d. Simon pontifex ob deuotionem tum suam, tum populi, iteratò eleuans manus benedixit tam Deum quàm populum, vt hac benedictione exultans ostenderet, & publicè celebraret virtutem Dei, putà Primò, Dei potentiam, sanctitatem & magnificentiam; Secundò, Dei fidelitatem & bonitatem, qua tot beneficia assiduè Israeli præstabat. Tertiò, *virtus* hæc accipi potest efficacia benedictionis, quam populo dabat pontifex: q. d. Simon iterauit suam benedictionem, vt ostenderet eam fore efficacem, & reipla complendam; quia nomine & iussu Dei promittentis se eam ratam habiturum, & reipla præstitutum, eã impertiebat populo. Num. 6. 34. Vnde Græca pro *virtutem* habent εὐλογίαν, id est, benedictionem, beneficentiam, gratiam. Pro *iterauit* legit Interpres ἐδεήσατο, in singulari; iam Complut. & nonnulli alij legunt in plurali ἐδεήσαντο, id est, *iterarunt*, scilicet Israelitæ. Rursum pro *ostendere* Noster legit ἐπιδείξασθαι, iam Complut. & alij legunt ἀπιδείξασθαι, id est, *suscipere*; vnde hunc versum explicant de populo, non de pontifice, sicque vertunt, *& iterarunt adorationem, vt susciperent benedictionem ab Altissimo*; Tigur. *inde rursum preces iterarit ad benignitatem Altissimi percipiendam*; Vatabl. *ad gratiam impetrandam ab altissimo*. Quæ verba significant, ait Iansen. populum qui priùs tempore sacrificij se semel in terram prostrauerat, vt dictum est vers. 19. peracto sacrificio, cùm Simon pontifex eum esset benedicturus, rursus se adorãdo Deum prostrauisse, vt susciperet benedictionem non tam à pontifice quàm à Deo altissimo, sicut ei imprecabatur pontifex dicens: *Benedicat tibi Dominus*. Vnde & in nostra versione in verbo *iterauit* repeti potest nomen *populus*, & nomẽ *orationem* accipi potest pro *adorationem*, vt habent Græca; vt sensus sit: & populus sacerdote ipsum benedicente iterauit adorationem suam, volens ostendere virtutem Dei, se scilicet agnoscere. Verùm aptiùs hæc referas ad pontificem, vt patet ex copula &, quæ hæc immediatè præcedentibus connectat: præcedentia autem ad Simonem pontificem spectant, non ad populum. Accedit, quòd Græca emendata in singulari legant; planè eo modo quo legit Noster: habent enim: *Et iterauit in adoratione*, id est, iterauit adorationem, *ad ostendendum benedictionem ab altissimo*: q. d. Simon Deum adorauit, vt ostenderet se benedicere populo nõ nomine & virtute sua, sed Dei, cuius opem adorando implorabat, vt is benedictionem suam faceret efficacem, & in effectum deduceret. Ad Simonem enim omnis hæc laus pertinet.

Moral. disce hic benedictionem pontificum, æquè ac Patriarcharum fuisse efficacem, & magnã habuisse virtutem; idque ex institutione & promissione Dei, qui per pontificem benedicebat populo, Num. 6. 34. ideoq; populus flexis genibus auidè & reuerenter eam excipiebat. Efficacior est benedictio Pontificum Christianorum, vtpotè quæ fit nomine, meritis & virtute Christi, à quo omnis in homines gratia dimanat. Vide dicta c. 3. 11. & Num. 6.

VERS. 24. ET NVNC ORATE DEVM OMNIVM, QVI MAGNA FECIT IN OMNI TERRA, QVI AVXIT DIES NOSTROS A VENTRE MATRIS NOSTRÆ, ET FECIT NOBISCVM SECVNDVM SVAM MISERICORDIAM] Ita Roman. & Græca Perperam ergo passim pro; *Et nunc orate*, legunt, *& plus oratis*. Pro *orate* græcè est ὑμνήσατε, id est, benedicite. Prima enim orationis pars debet esse Dei benedictio, id est, laus, & gratiarum actio, vt per eam Dei beneuolentiam nobis conciliantes, nouam ab eo gratiam emendicemus & emereamur, vti ostendi 1. Tim. 2. 1. Vnde Vatabl. vertit, *nunc quoque Deo rerum omnium laudes agite, Deo per omnia magnifico, qui nobis ab vtero indies augescere dedit, & nobiscum egit pro sua misericordia.*

Est conclusio capitis & totius libri. Nam post recensitam benedictionẽ Simonis pontificis hortatur populum, vt pontificem suum sequens & imitans, adorando benedicat Deum, id est, eum laudet, eique gratias agat; idque triplici titulo & causa. Prima est generalis, quia Deus *magna fecit in omni terra*: ergo ab omnibus terræ incolis cũ gratiarum actione laudandus & celebrandus est. Secũda est specialis, quia Deus *auxit dies nostros à vẽtre matris nostræ*; quia scilicet Deus nobis à natiuitate hucusque conseruauit & prolongauit dies & annos vitæ nostræ, vt alij ad 50. alij ad 60. alij ad 70. annum Deo dante sani, læti, fideles & fortunati vixerint: sub vita enim omnia non tantùm ad vitam necessaria, sed & vtilia ac commoda, tã corporalia quàm spiritalia accipe, quæ Deus omnibus, sed maximè fidelibus suis, putà Iudæis, illo ævo singulari cura & prouidentia, tamquam pater summè prouidus & beneficus procurabat: Deus enim suorum ab vtero per omnem vitam, vsque ad vltimum vitæ spiritum specialem gerit curam & sollicitudinem. Vnde Dauid: *In te*, inquit, *proiectus sum ex vtero*, Ps. 21. 11. Et: *In te confirmatus sum ex vtero: de ventre matris meæ tu es protector meus*, Ps. 70. 6. Et: *Suscepisti me de vtero matris meæ*, Ps. 138. 13. Et Isaias c. 44. 2. *Dominus*, &c.

ab

ab vtero auxiliator tuus. Et c.46. 3. *Qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua.* Et c.49.v.5. *Formans me ex vtero ſeruum ſibi.* Et v.1. *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.* Et Ieremi.c.1.5: *Priuſquam te formarẽ in vtero, noui te: & antequam exires de vulua ſanctificaui te.* Tertia eſt, quia *fecit nobiſcũ* non ſecundùm iuſtitiam, qua noſtris peccatis iuſtè poterat rependere pœnas & maleficia, ſed *ſecundùm ſuam miſericordiam*, vt peccata noſtra diſſimularet, & pœnitentibus condonaret; quin & ſuam gratiam, omnemque beneficentiam tum temporalem, tum præſertim ſpiritalem, ſiue externam ſiue internam, conferre & rependere non ceſſaret.

VERS.25. DET NOBIS IVCVNDITATEM CORDIS, ET FIERI PACEM IN DIEBVS NOSTRIS IN ISRAEL PER
VERS.26. DIES SEMPITERNOS. CREDERE ISRAEL NOBISCVM ESSE DEI MISERICORDIAM, VT LIBERET NOS IN DIEBVS SVIS] Pro *iucunditatem*, vti legunt quoque Græci codices Romæ emendati; Complut. legunt εἰρήνην, id eſt, pacem; Tigurina & alij addunt καὶ εὐφροσύνην, id eſt, *& lætitiam* ſiue iucunditatem. Pro *per dies ſempiternos* græcè eſt ἐπὶ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, id eſt, *per dies ſæculi.* Pro *credere* græcè eſt, ἐμπιστεῦσαι, quod Complut. vertunt, *vt cum fide faciat miſericordiam eius*; Romani, *fidelem faciendo nobiſcum miſericordiam ſuam.* Noſter meliùs vertit *credere*; ἐμπιστεύω enim idem eſt quod credo, fidem adhibeo, vti ex Galeno, Alexandro Aphrodiſ. & aliis docet Budæus in Comment. linguæ Græcæ. Vnde 2.Paral.20.20. Septuag. vertunt, ἐμπιστεύσατε ἐν κυρίῳ θεῷ ὑμῶν, & ἐμπιστευθήσεσθε, id eſt, *credite in Domino Deo veſtro, & ſecuri eritis*, vt vertit Noſter. Pro *in diebus ſuis*, græcè eſt αὐτοῦ, quod cum Romanis tam *eius*, putà Simonis pontificis, quàm *ſuis* verti poteſt: q.d. Liberet nos Deus ab omni malo toto tempore pontificatus & vitæ Simonis pontificis noſtri, Deo, & hominibus clari. Complut. & Vatabl. pro αὐτοῦ, legunt ἡμῶν, id eſt, *noſtris.* Græca ergo Romæ correcta ſic habent, *det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus noſtris in Iſrael ſecundùm dies ſæculi, fidelem faciendo nobiſcum miſericordiam ſuam: & in diebus eius* (Simonis) *liberet nos.* Vatablus, *is nos perfundat iucunditate animi noſtriſq; temporibus pacem concedat, vt priſcis ſæculis in Iſrael, vt miſericordiam ſuã in nos ratam faciat, noſq; temporibus noſtris liberet*; alij, *det nobis lætitiam cordis, vtq; pax ſit in diebus noſtris in Iſrael ſecundùm dies ſæculi, vt fidè faciat miſericordiæ ſuæ apud nos, & in diebus ſuis redimat nos.* Imitatur Siracides Simonẽ pontificẽ: quare ſicut ille ſacrificia benedictione cõcludebat, ſic & ipſe librum ſimili benedictione concludit, apprecans Iſraeli *iucunditatem cordis*, id eſt lætitiam animi: quia in ea conſiſtit felicitas vitæ tã præſentis quàm futuræ, iuxta illud quod dixit c.30.23. *Iucunditas cordis hæc eſt vita hominis.* Porrò, vt hanc lætitiã obtineat Iſrael, optat ei pacẽ perennem hoc fine, vt Iſrael expertus iugem hanc Dei in ſe beneficentiã certiùs credat, id eſt ſibi perſuadeat, perpetim ſibi adeſſe Dei miſericordiam, vt ei ſe ſuaque omnia fidenter credat committat, ideoque in quauis difficultate ad eam recurrat, ac certa fiducia eam inuocet, omniaque quæ petit ab ea impetret, quo fiat vt illa liberet nos ab omni malo in diebus ſuis. *ſuis* vel ad Deũ referri poteſt. q.d. Liberet nos Deus *in diebus ſuis*, id eſt perpetuis, quibus ſcilicet Iſraelẽ curat, protegit & gubernat, aut potiùs *ſuis* referas ad Iſrael, q.d. Deus liberet Iſraelẽ in diebus ſuis, id eſt, quamdiu Iſrael erit Iſrael, putà quamdiu Iſrael erit Eccleſia & populus Dei; ita Palacius: Vt Simõ, inquit, precatus eſt felicia populo; ita precatur Author primùm, vt Deus det iucunditatẽ cordis, quare comprehendit felicitatem priuatam: cùm enim corde lætus ſum, felix ſum. Nã & Paulus ait: *Gaudete in Domino ſemper, iterũ dico gaudete.* Philip.4. Secundò, vt det pacem in diebus noſtris, & ſemper: quæ eſt felicitas publica; nam pax eſt ſtatus omnium bonorum. Tertiò, ſpeciatim petit, vt Iſrael credat ſibi Dei miſericordiam adeſſe: ſi enim id, vt debet, credat, habebit liberationem ab hoſtibus, per omnes dies quibus vixerit Deus. Quod Deus præſtitit, non extinguens gentem Iudæam vſque ad Chriſtum, per quẽ meliùs liberati, verè liberi ſunt per omnem æternitatem. De ſpiritualibus Iudæis loquor: *Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neque quæ in manifeſto in carne, eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt: & circumciſio cordis in ſpiritu.* Rom. 2.28. Vnde Syrus hos tres verſus, ſcilicet 24.25.26. ita conuertit, *laudauerunt q; populus terræ Deum, qui fecit prodigia in terra, qui creauit homines de ventre matris ſuæ, & gubernat eos ſecundùm voluntatem ſuã, ad dandam eis ſcientiam cordis, & ſit pax inter eos, & conſiſtat cum Simone miſericordia, & cum ſemine eius ſint dies cæli*, id eſt perpetim in æternum.

Paulò aliter Dionyſ. Carth. accipit *Tò credere nobiſcum*, &c. q.d. Det Deus Iſraeli pacem, quatenus filij Iſrael hinc inde per Gentes diſperſi percipiant & credant Deum miſericorditer eſſe cum eoſque feſtinent ad terram Iſrael reuerti, vt *liberet eos* (ſic enim legit Dionyſ. Ianſen. & alij paſſim; ſed pro *eos* legendum eum Roman. & Græcis *nos*) à captiuitate & ſeruitute gentium omnique malo; ſic & Lyranus.

DVAS GENTES ODIT (Syrus, *in duabus gentibus contriſtata eſt*) ANIMA MEA, TERTIA AVTEM NON EST GENS, QVAM ODERIM: QVI SEDENT IN MONTE SEIR, ET PHILISTHIIM, ET STVLTVS POPVLVS, QVI HABITAT IN SICHIMIS] Interſerit hæc de tribus gentibus Iſraeli inimicis Siracides, ex amore & zelo Iſraelis. Quia enim omnia fauſta precatus eſt Iſraeli, ſuumq; eximium in eum affectũ oſtendit, orans, vt Deus eũ ab hoſtibus protegat; nunc conſequenter oſtendit ſuũ in gentes tres hoſtiles odium, eò quòd illę Iſraeli perpetim eſſent infeſtæ; ſicut ergo Iſraelis fidem & pietatem celebrauit, ita nunc trium gentium infidelitatem, impietatem & hoſtilitatem deteſtatur. VERS.27. VERS.28. *Tres gentes exoſa Iudæi.*

Græca, iam pro *in monte Seir*; habent *in monte Samariæ*; ſed perperam: nàm ſic non tres gentes hic nominarentur, ſed tantùm duæ: Samaritani enim iidem ſunt cum Sichimitis: Samaritanorum enim metropolis poſt excidium Samariam vrbem, fuit Sichem. Vide hic rurſum vt Latina Vulgata correctior ſit & præſtet Græcis originalibus. Pro *odit* græcè eſt προσώχθισεν; quod Complut. vertunt, *exoſa fuit anima mea*; Roman. *odit anima mea*; Vatablus, *infenſus fuit animus meus*; alij, *offenſa eſt anima mea.* Idem verbum habetur Pſal. 94.10. vbi dicitur: *Quadraginta annis offenſus fui generationi illi*; græcè προσώχθισα, Hebr. קָצַט *atus*: quod Aquila & Symmachus vertunt, δυσαρεστήθην, id eſt, *ægrè tuli, offenſus ſui, faſtidiui*; Chald. *aſſeruatus ſum*; S. Hieron. *diſplicui mihi*; Vatabl.

Vatablus, *vixatus sum, contendi, etiam tædio pertuli.* Sensus ergo est, q.d. Ego Siracides sicut fideles & pios Israelitas, ciues meos, toto animi affectu cõplector, ita planè auersor tres gentes infideles & impias, quæ Deo exosæ sunt, & eius populo, putà Israeli, vti vicinæ, eumque quasi circumsidentes, ita eidem summè infestæ.

Prima. Idumæi. Prima gens est Idumæorum, qui habitant *in monte Seir*: horum enim in Israelem odium cœpit in Esau, primo eorum patre, qui Iacobum fratrem ob præreptam sibi primogenituram, internecino odio est prosecutus, illudque patris odium posteri non tantùm imbiberunt, sed & vehementer auxerunt.

Secunda. Philistini. Secunda gens est Philistinorum: hi enim, vt ex libris Iudicum & Regum constat, perpetuò bellis & cladibus affecerunt vexaruntque Israelem.

Tertio. Samaritæ. Tertia gens, quam summè odi, est Cuthæorum, siue Samaritanorum Iudæis infensissimorum, quorum metropolis erat Sichem. Vnde de ea dicit, *Tertia autem gens non est gens, quam oderim*; quæ verba sic ordinanda sunt, q.d. *Tertia gens quã oderim*, id est, quàm meritò odisse debeam, *non est gens*, id est, non est digna gentis nomine. Quapropter Syrus & Græca habent tantùm: *Duas gentes odit anima mea, atque tertiam, quæ non est gens*, id est, non meretur nomen gentis. Aut certè *tertia autem non est gens quam oderim*, q.d. Tertia sicut nõ est gens, sic nec odio digna, quia vilis, abiecta; tum, quia non erat vna gens, sed conflata ex multis Assyriorum gentibus, putà ex Babylonijs, Cutæis, Auathæis, Enathæis, Sepharnaimitis vt patet 4. Reg. 17. 24. erat ergo non tam gens, quàm miscellanea plurium gentium turbarum, quia non erat illa gens, quàm se esse iactabat, nimirum Iudæa, oriunda ex Iacob & Patriarchis: hoc enim iactasse de se Samaritas, patet Ioan. 4. 20. Porrò vocat hanc gentem *stultam*, quia cum Deo vero Israelitarum colebat idola Assyriorum, vt patet 4. Regum 17. 24.

Origo schismatis Samaritanorum. Hinc Iudæi Samaritanos maximè oderant, adeò vt nullum cum eis vellent habere commercium, vt patet Ioan. 4. 20. Recens autem maioris odij occasio accesserat, quam innuit voce *Sichimis*. Pro quo Nota, Manassen, Iaddi pontificis fratrem in vxorẽ accepisse Nicato, filiam Sanaballat Cuthæi, quem Darius rex Persarum præfecerat Samariæ: eumque Manasses ob hoc cum alienigena matrimonium, sacerdotio Hierosolymis spoliandus esset, cogitauit eius repudium. Sanaballat ergo ne eã repudiaret, promisit ei pontificatũ nouum: quare ædificauit templum simile Hierosolymitano in monte Garizim, ad cuius radices sita erat Sichem, quæ tunc erat Samariæ caput; (Sichem enim à Ieroboam primo rege Israel, siue decẽ tribuum, facta erat caput Samariæ; ac licèt postea Amri rex idipsum transtulerit in Samariam vrbem; tamen tempore Alexandri Magni rursum Sichẽ erecta est in caput Samariæ, teste Iosepho lib. 11. Antiq. Porrò Sichem tempore Christi corruptè dicta est *Sichar*, postea *Neapolis*) atque ibidem pontificem constituit Manassem generem suum. Quocirca de templo hoc velut schismatico & Hierosolymitani æmulo, assidua Iudæis cum Samaritis fuit controuersia & contentio, vt patet Ioan. 4. 20. Hæc omnia patent ex Iosepho lib. 11. Antiq. c. 7. & 8. & lib. 12. c. 1. Excisum est tandem hoc templum post A ducentos annos ab Hyrcan pontifice, Simonis, fratris Iudæ Machabæi, filio, teste Iosepho lib. 13. c. 17. Igitur Siracides inculcat hîc odiũ Sichimitarum, quia eorum schisma & contentio recruduit sub eius tempora, ob templum schismaticum recens erectum in Garizim iuxta Sichem: hoc enim erectum fuit tempore Iaddi pontificis, qui fuit auus Simonis iusti, cui coæuus fuit Siracides. Vnde eius laudes operoso pertexit hoc c. 50. Audi Iosephum tẽpora Ptolemæi Lagi, sub quo vixere Simon Iustus & Siracides, describentem lib. 12. Antiq. c. 2. *Seditiones continuæ erant inter eorum* (Iudæorum, qui sub Ptolemæo in Ægyptum migrarunt) *posteros, & Samaritas, insitutæ patriæ pertinaciter retinentes, prognabantq; inter se inuicem, dum Hierosolymitanis sanctum templum sacrosanctum esse affirmant, & victimas à Iudæis non alibi mittendas: Samaritæ contra in montem Garizim eas mitti debere contendunt.* B

Mysticè Rabanus, & ex eo Iansenius: Israel est Ecclesia & populus Christianus, cuius tres infensissimè hostes sunt. Primò, Idumæi, id est, Iudæi, qui æquè vt Idumæi, ex fidelibus Patriarchis, Abraham, Isaac & Iacob progeniti spirituales eorũ in fide filios, putà fideles Christianos, persequuntur. Vnde vocantur *Edom* & Idumæi, id est, rufi; quia sanguine Christi, quem occiderunt, & Christianorum rubricati: & *Seir*, id est, pilosi; quia superbi & duri obstinatè in sua perfidia persistunt. Secundò, sunt Philistim, qui interpretantur ruina duplex, ait Raban. Hi repræsentant Gentes idololatras, Turcas & Saracenos, qui nihil commune habent cum Christianis, sed in sua idololatria & sceleribus perseuerantes Christianos atrocissimè persequuntur. Tertiò, sunt Samaritæ, qui repræsentant hæreticos. Hi stulti habitant in Sichimis, id est, in humeris siue laboribus; quia quotidie peruersa scribendo & praua docendo, stultè laborem suum consumunt, vt se & alios in errorẽ & gehennam pertrahant. Dicentes ergo se sapientes, stulti facti sunt, Roman. 1. Hi non sunt gens vna, quia ex variis locis orti, & ex variis sectis & hæresibus etiam inter se contrariis conflati; veritatem tamen religionis sibi solis contra Catholicos orthodoxos vendicare audent, mentientes se Apostolorum esse filios & discipulos, eorumque doctrinæ insistere. *Mysticè, tres gentes quid significent?*

Rursum Idumæus, velut frater natu maior Iacobo, siue Israele, repræsentat mundum; Philisthæus dæmonem; Sichimita carnem, ait Palacius: Sichem enim corrupit Dinam Iacobi filiam, Genes. 34. Porrò hi tres hostes circumident & occidunt fideles & Ecclesiam, sicut Israelem & Iudam circumsidebant & obsidebant Idumæi à Meridie, Philisthæi ab Occidente, Sichimitæ à Septemtrione.

DOCTRINAM SAPIENTIÆ ET DISCIPLINÆ SCRIPSIT IN CODICE IPSO IESVS FILIVS SIRACH IEROSOLYMITA, QVI REVOCAVIT SAPIENTIAM DE CORDE SVO] Syrus, *omnia proverbia sapientum, & ænigmata eorum scripta sunt in codice ipso.* Hic versus & sequentes duo videntur esse adiecti Siracidi seniori siue auo, à Siracide iuniore siue nepote, vt ostendat libri huius auctorem esse Iesum filium Sirach auum suum: veteres enim, vt Moses, Iosue, Dauid, Samuel, &c. gloriam fugientes nomen suum libris non præfigebant. Vnde in calce nomen ab aliis addebatur, vt scire- Vers. 29.

ſciretur libri auctor. Atque hæc de cauſa de tot libris S. Auguſtini, S. Hieronymi, S. Cypriani, &c. velut incertis & dubijs, vtpote olim anonymis, tanta eſt inter doctores diſceptatio. Eadem eſt de auctoribus libri Ioſue, Iudicum, Regum, Paralipomenon, Iudith, Tobiæ, Eſther, Machabæorũ, &c. Addidit ergo hæc Ieſus Sirach, vt teſtetur librorum hunc ſcriptum ab auo ſuo. Verùm nil obſtat quo minùs hæc ab ipſo Ieſu ſcriptore, ſiue auo ſcripta dicantur: ſic enim in alijs nonnullis veterũ libris nomen ab ipſo auctore in calce adiectum legimus. Vnde Græca Romæ correcta pro *ſcripſit*, legunt in prima perſona *ſcripſi*, quaſi ipſe auus loquatur dicatque: Ego Ieſus doctrinã ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſi in codice iſto. Primus qui nomẽ ſuum operi præfixit, fuit Salomon. Prouerbia enim ſua ipſe ſic inchoat: *Parabolæ Salomonis filij Dauid, regis Iſrael.* Græca nonnulla vt Tigurina, ad *Ieſus filius Sirach* addunt, *Eleazar*, vel *Eleazari*, quaſi Ieſus hic fuerit filius Sirach, qui Sirach fuerit filius Eleazari; ita vt Ieſus fuerit nepos Eleazari. Vnde aliqui opinati ſunt Ieſum hunc fuiſſe nepotem Eleazari pontificis, qui 70. interpres miſit ad Ptolemæum Philadelphum. Verùm id refutaui in prologo: Ieſus enim hic fuit coæuus Simoni pontifici qui Eleazarum in pontificatu anteceſſit, illumque quaſi fratrem eius heredem & ſucceſſorem reliquit. Nam in Simone finit elogia patrũ, nec vllam Eleazari ſucceſſoris facit mentionem. Quare paulò poſt Simonis mortem hunc librum ſcripſiſſe videtur, ſub initiũ regni Ptolemæi Philadelphi: vnde & nepos eius in prologo fatetur, ſe librum hunc ex Hebræo in Græcum tranſtuliſſe ſub Ptolomæo Euergete, qui Philadelpho proximè in regnum Ægypti ſucceſſit. Quocirca alij cenſent Sirach patrem Ieſu, alio nomine vocatum Eleazarum: erant enim Iudæi polyonymi. Verùm *tò Eleazar*, vel *Eleazari*, delent codices Græci Romæ emendati, æquè ac Latini omnes: quare planè irrepſiſſe videtur, eſſeque delendum.

An Sirach fuerit nepos Eleazari pontificis.

Porrò Ieſus *renouauit ſapientiam de corde ſuo*, quia priſcam veterum ſapientiã, ſiue Ethicam, iam obſoletam, & penè oblitioni traditam, de nouo reſcripſit, itaque eam quaſi nouam edidit & vulgauit. Græcè eſt ἐξεμαξεν σοφίαν ἐκ καρδίας, id eſt *diſtillauit*; Rom. *diffundit ſapientiam à corde*, Vatab. *effundit animi ſui ſapientiam*; alij, propriè, *vt imbrem effundit ſapientiam è corde ſuo*; iuxta illud Moyſis: *Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina*, Deuter. 32. 2. Vide ibi dicta.

VERS. 30. BEATVS QVI IN ISTIS VERSATVR BONIS, QVI PONIT ILLA IN CORDE SVO, SAPIENS ERIT SEMPER] Syrus, *beatus vir qui in his meditabitur, & diſcet ea, & capiet ea, & faciet ea.* Nota. Adeo inſitum naturæ eſt beatitudinis deſiderium, vt nemo ſit qui non velit eſſe beatus. Vnde S. Auguſt. lib. de Trinit. c. 13. *Omnes quidam*, inquit, *cùm ſe promiſſet in theatro quid in animo haberent, & qui vellent emnes, alio ludis eſſe dicturum; atque ad diem conſtitutum maior multitudo conflueret; ſuſpenſis ſilentibus omnibus, dixiſſe perhibetur: Vis vultis emere & caro vendere, &c. Ennius quoque dicens: Omnes mortales ſeſe laudari expetunt, videtur pronunciaſſe hominum omnium voluntates, &c. At ſi dixiſſet. Omnes beati eſſe vultis, miſeri eſſe non vultis; dixiſſet aliquid quod nullus in ſua non agnoſceret voluntate.* Ibidem enim oſtendit aliquos non cupere laudem, nec opes; ſed nullus prorſus eſt qui non cupiat eſſe beatus. Verùm multi quærunt beatitudinem vbi non eſt, putà in honore, epulis, diuitijs. Siracides ergo hic digito ad fontes intento, indicat locum ſedemque beatitudinis eſſe ſapientiam; vt ibi eam quæramus, alibi eam non inuenturi. Sola enim ſapientia, hoc eſt ſola virtus, beat.

Beatitudo ſita in ſapientia.

VERS. 31. SI ENIM HÆC PERCVRRIT, AD OMNIA VALEBIT: QVIA LVX DEI, VESTIGIVM EST] Syrus, *altitudo* (eminentia) *timoris Dei ſuper omnia exaltata eſt: vide eum fili mi, & ne dimittas eum.* Sensus eſt, q. d. Beatus erit, qui in bonis, tum virtutibus, tum earum præmijs, quæ hoc libro deſcribit, legendo & meditando aſſiduè verſatus; quare qui ea in corde ſuo recondit, ſapiens euadet. Si enim hæc in opus & praxim redegerit, ad omnia quę agenda erunt, fiet potens & validus (græcè enim eſt ἰσχύσει) *quia lux Dei, veſtigium eius eſt.* Eſt metonymia: *veſtigium* enim ponitur pro greſſu qui fit per veſtigia. q. d. Quia ambulat, & veſtigia greſſuũ actionumque ſuarum figit in luce legis ſapientiæ Dei, iuxta illud Chriſti *Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.* Ioan. 8. 12. Vnde Vatablus vertit, *qui hæc egerit, valebit ad omnia; quia veſtigium ponit in luce Domini, qui ſapientia præmunit*; quia ſcilicet Ieſus Sirach hæc ſcripſit non ex cerebro ſuo, ſed ex illuſtratione lucis diuinæ. Alludit ad columnam ignis & lucis, quæ quaſi dux vitæ Hebræos præceſſit in deſerto, eoſque certò duxit & perduxit in terram promiſſam: quacumque enim illa præcedebat, illac ſequebantur Hebræi, ibique veſtigia ſua figebant, Exodi 13. 21. Eadem de cauſa Abrahæ apparuit lampas in caligine, tranſiens inter diuiſiones victimarũ, Geneſ. 15. 17. lampas enim tranſiens repræſentabat Deũ, qui Hebræis quaſi in tenebris Ægypti oberrantibus præcendit facem, vt rutò exirent; itaque Hebræos inuitabat ad exitum. Quare populo Hebræorum tunc *lux Dei* fuit *veſtigium eius*: quia ſcilicet populus præeuntis lucis veſtigia ſecutus eſt. Idem Tropol. Deus facit iuſtis, dum eis viam ad virtutem, perfectionem & beatitudinem præluens indicat & commonſtrat. Id facit per illuſtrationes rerum diuinarum & cæleſtium, quas quaſi fulgura menti immittit.

Græca Complut. Vatablus & alij addunt: *Et pijs dedit ſapientiam. Benedictus Dominus in ſæculum, Fiat, fiat.* Verùm codices Romæ emendati hæc omittunt: prior enim pars mutuata & tranſſumpta videtur ex fine c. 43. poſterior ex fine Pſ. 88.

CA-

CAPVT QVINQVAGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat & celebrat Deum, quòd se à multis afflictionibus & periculis liberarit. Inde v.18. ostendit quantum à puero studuerit sapientiæ, quantosq; ex ea fructus perceperit. Denique v.31. omnes suo exemplo ad sapientiæ studium hortatur & accendit.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. ORatio Iesu filij Sirach: Confitebor tibi Domine rex, & collaudabo te Deum saluatorem meum.

2. Confitebor nomini tuo: quoniam adiutor & protector factus es mihi.

3. & liberasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & labijs operantium mendacium, & in conspectu astantium factus es mihi adiutor.

4. Et liberasti me secundùm multitudinem misericordiæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad escam,

5. de manibus quærentium animam meam, & de portis tribulationum, quæ circumdederunt me:

6. à pressura flammæ, quæ circumdedit me: & in medio ignis non sum æstuatus:

7. de altitudine ventris inferi, & à lingua coinquinata, & à verbo mendacij, à rege iniquo, & à lingua iniusta.

8. laudabit vsque ad mortem anima mea Dominum,

9. & vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.

10. Circumdederunt me vndique, & non erat qui adiuuaret. Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat.

11. Memoratus sum misericordiæ tuæ Domine, & operationis tuæ, quæ à seculo sunt:

12. quoniam eruis sustinentes te Domine, & liberas eos de manibus gentiũ.

13. Exaltasti super terram habitationem meam, & pro morte defluente deprecatus sum.

14. Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore superborum sine adiutorio.

15. Laudabo nomen tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione, & exaudita est oratio mea.

16. Et liberasti me de perditione, & eripuisti me de tempore iniquo.

17. Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini.

A ORATIO IESV FILII SIRACH] *Oratio*, id est hymnus & psalmus, quo gratias agit Deo pro liberatione sua è tot periculis & malis, eumque laudat & glorificat: oratio enim genus est amplum, omnem mentis ad Deum eleuationem, collocutionem, vnionem significans: quod multas sub se continet species, quarum vna est hymnodia & psalmodia, siue laus & gratiarum actio, vt patet 1. Tim. 2. 1. Sic Pharisæus orabat dicens: *Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominũ*, Luc. 18. v. 11. Sic angeli & Beati in cælo orant & adorant Deum, eius sanctitatem & magnificentiam admirando, & exclamando. *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria tua.* Et: *Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum*, B Apocal. 5. 13. & c. 4. v. 8. & seq. & c. 7. 12. *Vers.1.*

Porrò ad literam scripsit hunc hymnum Siracides pro se, scilicet vt gratias agat Deo pro sui liratione, & beneficiis ab eo acceptis: Spiritus sanctus tamen per eum voluit hic toti Ecclesiæ, omnibusque fidelibus dare formam gratias agendi Deo pro liberatione è quibuslibet periculis & malis. Vnde Ecclesia eam vsurpat applicatque S. Agneti, alijsque sanctis Virginibus & Martyribus; illamq; legit in earumdem Officio & Missa: ita Rabanus. Siracides ergo præscribit hic modum variæ agendi Deo omnibus Sanctis, præsertim Virginibus, & Martyribus, pro salute animæ & C corporis, & maximè castitatis à Deo inter tot tentationes & violentias semper conseruatæ. Fuit enim hoc perpetuum quasi Dei studium, vt virgines fideles, quas tyranni in lupanari omnium violentiæ & libidini prostituebant, à Deo virginum patrono & vindice per miraculum illæsæ perpetuò seruarentur, vti patuit in S. Agnete, S. Lucia, S. Agatha, ceterisque omnibus. *Hymnus Syracidis ad quid*

CONFITEBOR TIBI DOMINE REX, ET COLLAVDABO TE DEVM SALVATOREM MEVM] Syrus, *laudabo nomen tuum Domine quotidie.* Pro *confitebor* græcè est, ἐξομολογήσομαι, id est, faciam exomologesin, edam confessionem meam, vt scilicet verè & sincerè coram toto mundo confitear & profitear me innumeris malis circumdatum, & penè oppressum, nullâ meâ vel humanâ virtute, sed solius Dei ope ab omnibus liberatum, saluum & D incolumem euasisse. Deum vocat *regem*, vt opponat eum Ptolemæo regi se affligenti. q. d. Rex Ptolemæus me afflixit, sed Deus, qui est Rex regum, & Dominus dominantium, ab eius manu & tyrannide me liberauit. Rursus vocat eum σωτῆρα, id est *saluatorem*, tum, vt alludat ad nomen Iesu Christi Saluatoris, cuius ipse typum nomine, què ac doctrina & passione sua, præferebat: Christi enim meritis omnis hæc eius liberatio, omnisque gratia asscribenda est. Nam hebraicè *Iesus* idẽ est quod græcè σωτὴρ, latinè Saluator, Matth. 1.

Tum,

Tum,vt alludat ad Ptolemęum Lagi ſuum perſecutorẽ,qui Soter cognominatus eſt,ſed falsò,teſte Ioſepho 12.Antiq.ca.1.q.d. Ptolemæus non fuit meus ſoter,id eſt ſaluator,ſed oppreſſor: Deus opt. max.& Chriſtus meus, verus fuit ſoter,qui me ab omnibus Ptolemæi afflictionibus potenter & clementer eripuit. Siracides imitatur Prophetas, vt Iſaiam, qui poſt populi liberationem in doxologiã erumpens c.12.1.*Confitebor*,inquit,*tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuerſus eſt furor tuus,& consolatus es me.* Idem fecere tres pueri cùm à Deo ſeruarentur illæſi in fornace Babylonia,Dan.3.v.51 & 57. vbi ob tãtum miraculum & beneficium iubilãtes: *Benedicite*,inquiunt,*omnia opera Domini Domino,laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula*,&c. Idem facit Habacuc ca.3.*Domine audiui auditionem tuam, & timui.* Vnde v.8.*Ego autem*,inquit,*in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* Idem crebrò facit Dauid in Pſalmis,vt pſal.9.2.*Confitebor tibi Domine in toto corde meo.* Pſal.56.10.*Confitebor tibi in populis Domine,& pſalmum dicam tibi in Gentibus.* Pſal.88.6 *Confitebuntur cæli mirabilia tua Domine.* Pſal.105.1. *Confitemini Domino quoniam bonus,quoniam in ſæculũ miſericordia eius.* Pſal.106.21. *Confiteantur Domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum.*

Quibus exemplis docet Spiritus ſanctus,nos perpetim debere Deo gratias agere pro innumeris beneficijs, quibus nos à plurimis, etiam occultis, periculis liberat,& in dies plurima dona, quæ non cognoſcimus,vel non aduertimus,elargitur & cõfert, vti docet S.Chryſoſtom. in formula gratias agendi Deo,quam alibi recitaui. Vide quæ de Dei laude & gratiarum actione dixi Apoc.4.v.8.& c.5.23.& c.7.12.

VERS.2. CONFITEBOR NOMINI TVO: QVONIAM ADIVTOR ET PROTECTOR FACTVS ES MIHI] Syrus *enarrabo nomen tuum in Canticis. Fiducia mea à ſæculo es ô Excelſe*; Vatabl.*nomini tuo gratulor,quòd mihi defenſor fueris & adiutor.* Pro *confitebor*, græcè rurſum eſt, ἐξομολογήσομαι,id eſt profitebor meam infirmitatem, meaque mala, ac Dei virtutem & beneficentiam, qua me ex omnibus malis eripuit: noſtræ enim infirmitatis & diuinæ virtutis bonitatiſque humilis & grata confeſſio, ſumma eſt Dei laus & gratiarum actio.

Imitatur Dauidem, qui Deum ſolet vocare & inuocare *adiutorem & protectorem.* Deus enim eſt *adiutor*, ait Iantenius,ad ſuperandum mala iam parata *protector*, ne obruant mala futura. *Adiutor* ad benefaciendum: *protector* ad euitandum mala. Porrò quibus in rebus Deus fuerit tibi adiutor & protector explicat,dum ſubdit.

VERS.3. ET LIBERASTI CORPVS MEVM A PERDITIONE, A LAQVEO LINGVÆ INIQVÆ (græcè, ἐκ παγίδος Ø, Διαβολῆς γλώσσης,id eſt, *è laqueo calumniæ linguæ*; Vatabl, *à labijs linguæ calumniatricis*) ET A LABIIS OPERANTIVM MENDACIVM] *Operantium*,id eſt loquentiũ: opus enim labiorum non eſt aliud,quàm loqui.*Operantium* ergo *mendacium*,id eſt contra me concinnantium calumnias, fraudes, falſa teſtimonia,&c. Vnde Vatabl. *quòd aduerſus labia mendacia dicta,contraque aduerſarios mihi tuleris auxilium.*

ET IN CONSPECTV ASTANTIVM FACTVS ES MIHI ADIVTOR] Pro *aſtantium* legit cum Roman. & alijs παρεστηκότων, iam Compl.& Vatabl.legunt ἀνθεστηκότων,id eſt *contraſtantium*, hoc eſt,aduerſantium mihi. Vt hęc omnia intelligantur,notandum eſt ex Ioſeph 12,Antiq.1.Ptolemæum Lagi (ſub A quo floruit Siracides) proximè poſt Alexandrum Magnũ regem Ægypti,dolo occupaſſe Ieruſalem, in eamq; ſæuiſſe,hos ſpoliando, illos occidendo, alios perplures captiuos abducendo: *Ingreſſus enim ſabbatho vrbem*,ait Ioſeph,*velut ſacrorum gratia Iudæis nec arcentibus (quòd nihil hoſtile ſuſpicarentur) & aliquantum diem in otio & quiete agẽtibus,ſine difficultate potitus dominatur, acerbè eam & inclementer tractauit.* Et mox:*Ptolemæus multos captiuos ex montana Iudæa tractatu,& Hieroſolymorum uxoria,Samariaq; & Garizim in Ægyptum traductos,iuſſit ſedes ibi figere.* Vnde c.2.narrat Ptolemæum Philadelphum,qui Ptolemæo Lagi quaſi patri in regnum ſucceſſit, manumiſiſſe 120.Iudæorum millia in gratiam Eleazari põtificis,qui eidem 70 Interpretes,ad Biblia Hebræa in Græcum idioma cõuertendum,tranſmiſerat. Videtur ergo Siracides,vtpote Hieroſolymita, & vir in ea vrbe princeps,ac ſapientia clarus, huic cladi interfuiſſe, eiuſq; non minima pars extitiſſe. Cùm igitur in miſerãda,illa ſtrage multi Iudęi occiderentur,maximè viri nobiles & ſapientes,quòd eos ſuę tyrannidi reſtitutos timeret Ptolemęus; videtur & Siracides velut vnus è primarijs vrbis ciuibus & principibus,cum alijs quæſitus ad necem,atque ex Ægyptiorum gladijs,ignibus & tormentis (quibus vrbs ab hoſte occupata cõflagrabat) ereptus ope diuina. Hoc eſt quod hìc ipſe cõmemorat & celebrat.ita Palacius,Ianſenius & alij. Ait ergo: *Liberaſti corpus meum à perditione*;græcè ἐξ ἀπωλείας, id eſt *ab interitu*,putà à morte,quæ in vrbis vaſtitate mihi in ſingulas horas à graſſante hoſte imminẽs,& quaſi præſens,iugiter ab oculos verſabatur. *A laqueo linguæ iniquæ*,id eſt,*calumniatricis*, vt vertit Vatab.Credendũ eſt,inquit Palacius,aliquẽ delatorẽ detuliſſe Ptolemęo,vbi Auctor lateret,vt inde abduceretur ad pœnam, & contra eum mendacia fuiſſe conficta,ideò ait, *A labijs operantiũ mẽdacium*, *& in conſpectu aſtantium factus es mihi adiutor.* Credo Auctorem corã Ptolemæo & ducibus eius adductum,mendacia contra ſe audiuiſſe; ſed cum in tam ancipiti cauſa orante Deus adiuuit, ne occideretur. Vnde Syrus,*liberaſti*,inquit,*animã meã à morte, prohibuiſti carnes meas à corruptione, de manu inferi liberaſti pedes meos.* Fortè Siracides apud Ptolemæum medaciter accuſatus fuit alicuius ſeditionis aut perduellionis, quòd ciues & vicinos ad ei quaſi hoſti reſiſtendũ,eumq; vrbe expellendum occultè ſollicitaret: hoc enim magiſtratus & ſenatoris (qualis putatur fuiſſe Siracides) videbatur eſſe officium.

Ptolemæi Lagi ſæuitia in Iudæos.

Philadelphi in eosdem clementia.

Siracides accuſatus apud Ptolem. ſed à Deo liberatus.

Simili modo apud Theodoricum regẽ Gothorũ in Italia,accuſati fuêre Symmachus & Boëtius ſenatus Romani principes, ac Ioannes Pontifex, quòd Romam & Romanos ad ei,velut Arriano, rebellandum ſollicitarent, ac contra eum Iuſtini Imp. auxiliũ implorarent,qua de cauſa omnes ab eo occiſi illuſtre obiere martyrium: ſed mox ſceleris pœnas dedit Theodoricus, proiectus in ollam Vulcaniam,vti narrat S.Gregor.lib.4. Dial.c.30. Vide Boëtium in libris de Conſolat.philoſophiæ, quos ea de cauſa in carcere conſcripſit,dignos vtique tanto principe,philoſopho & Martyre.

Cauſa calumnię quoque fuiſſe videtur,quòd Siracides, vtpote Scriba & doctor legis auitæ, Iudæos,præſertim in Ægyptũ abducendos,doceret, vt ab Ægyptiorũ idolis & moribus cauerent,ac in paterna religione fideq; à Deo Moyſi tradita cõſtantes perſiſterent: inde enim accuſarunt eũ quaſi Ægyptiorum & Ptolemæi hoſtem,vti ſolent politici

CAPVT QVINQVAGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat & celebrat Deum, quòd se à multis afflictionibus & periculis liberarit. Inde v. 18. ostendit quantum à puero studuerit sapientiæ, quantoque ex ea fructus perceperit. Demique v. 31. omnes suo exemplo ad sapientiæ studium hortatur & accendit.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. ORatio Iesu filij Sirach : Confitebor tibi Domine rex, & collaudabo te Deum saluatorem meum.

2. Confitebor nomini tuo: quoniam adiutor & protector factus es mihi.

3. & liberasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & labijs operantium mendacium, & in conspectu astantium factus es mihi adiutor.

4. Et liberasti me secundùm multitudinem misericordiæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad escam,

5. de manibus quærentium animam meam, & de portis tribulationum, quæ circumdederunt me:

6. à pressura flammæ, quæ circumdedit me: & in medio ignis non sum æstuatus:

7. de altitudine ventris inferi, & à lingua coinquinata, & à verbo mendacij, à rege iniquo, & à lingua iniusta.

8. laudabit vsque ad mortem anima mea Dominum,

9. & vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.

10. Circumdederunt me vndique, & non erat qui adiuuaret. Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat.

11. Memoratus sum misericordiæ tuæ Domine, & operationis tuæ, quæ à seculo sunt:

12. quoniam eruis sustinentes te Domine, & liberas eos de manibus gentiũ.

13. Exaltasti super terram habitationem meam, & pro morte defluente deprecatus sum.

14. Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore superborum sine adiutorio.

15. Laudabo nomen tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione, & exaudita est oratio mea.

16. Et liberasti me de perditione, & eripuisti me de tempore iniquo.

17. Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini.

A ORatio Iesv filii Sirach] *Oratio*, id est hymnus & psalmus, quo gratias agit Deo pro liberatione sua è tot periculis & malis, eumque laudat & glorificat: oratio enim genus est amplum, omnem mentis ad Deum eleuationem, collocutionem, vnionem significans: quod multas sub se continet species, quarum vna est hymnodia & psalmodia, siue laus & gratiarum actio, vt patet 1. Tim. 2. 1. Sic Pharisæus orabat dicens: *Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominũ*, Luc. 18. v. 11. Sic angeli & Beati in cælo orant & adorant Deum, eius sanctitatem & magnificentiam admirando, & exclamando. *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria tua.* Et: *Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum*, B Apocal. 5. 13. & c. 4. v. 8. & seq. & c. 7. 12. *Vers. 1.*

Hymnus Syracidæ ad quid.

Porrò ad literam scripsit hunc hymnum Siracides pro se, scilicet vt gratias agat Deo pro sui liratione, & beneficiis ab eo acceptis: Spiritus sanctus tamen per eum voluit hic toti Ecclesiæ, omnibusque fidelibus dare formam gratias agendi Deo pro liberatione è quibuslibet periculis & malis. Vnde Ecclesia eam vsurpat applicatque S. Agneti, alijsque sanctis Virginibus & Martyribus; illamq; legit in earumdem Officio & Missa; ita Rabanus. Siracides ergo præscribit hic modum g atias agendi Deo omnibus Sanctis, præsertim Virginibus, & Martyribus, pro salute animæ & C corporis, & maximè castitatis à Deo inter tot tentationes & violentias semper conseruatæ. Fuit enim hoc perpetuum quasi Dei studium, vt virgines fideles, quas tyranni in lupanari omnium violentiæ & libidini prosternebant, à Deo virginum patrono & vindice per miraculum illæsæ perpetuò seruarentur, vti patuit in *S.* Agnete, *S.* Lucia, *S.* Agatha, ceteriſque omnibus.

CONFITEBOR TIBI DOMINE REX, ET COLLAVDABO TE DEVM SALVATOREM MEVM] Syrus, *laudabo nomen tuum Domine quotidie.* Pro *confitebor* græcè est, ἐξομολογήσομαι, id est, faciam exomologesin, edam confessionem meam, vt scilicet verè & sincerè coram toto mundo confitear & profitear me innumeris malis circumdatum, & penè oppressum, nullâ meâ vel humanâ virtute, sed D solius Dei ope ab omnibus liberatum, saluum & incolumem euasisse. Deum vocat *regem*, vt opponat eum Ptolemæo regi se affligenti. q. d. Rex Ptolemæus me afflixit, sed Deus, qui est Rex regum, & Dominus dominantium, ab eius manu & tyrannide me liberauit. Rursus vocat eum σωτῆρα, id est *saluatorem*, tum, vt alludat ad nomen Iesu Christi Saluatoris, cuius ipse typum nomine, eque ac doctrina & passione sua, præferebat: Christi enim meritis omnis hæc eius liberatio, omnisque gratia asseribenda est. Nam hebraicè *Iesus* idem est quod græcè σωτὴρ, latinè Saluator, Matth. 1.

Tum,

Tum,vt alludat ad Ptolemęum Lagi ſuum perſecutorẽ,qui Soter cognominatus eſt,ſed falsò,teſte Ioſepho 12.Antiq.ca.1.q.d. Ptolemæus non fuit meus ſoter,ideſt ſaluator,ſed oppreſſor:Deus opt. max.& Chriſtus meus, verus fuit ſoter,qui me ab omnibus Ptolemæi afflictionibus potenter & clementer eripuit. Siracides imitatur Prophetas, vt Iſaiam, qui poſt populi liberationem in doxologiã erumpens c.12.1.*Confitebor*,inquit,*tibi Domine, quoniam trans es mihi:conuerſus eſt furor tuus,& conſolatus es me.* Idem fecere tres pueri cùm à Deo ſeruarentur illæſi in fornace Babylonia,Dan.3.v.51 & 57. vbi ob tãtum miraculum & beneficium iubilãtes: *Benedicite*,inquiunt,*omnia opera Domini Domino,laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula*,&c. Idem facit Habacuc ca.3.*Domine audiui auditionem tuam. & timui.* Vnde v.8.*Ego autem*,inquit,*in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* Idem crebrò facit Dauid in Pſalmis,vt pſal.9.2.*Confitebor tibi Domine in toto corde meo.* Pſal.56.10.*Confitebor tibi in populis Domine,& pſalmum dicam tibi in Gentibus.* Pſal.88.6 *Confitebuntur cæli mirabilia tua Domine.* Pſal.105.1. *Confitemini Domino quoniam bonus,quoniam in ſæculũ miſericordia eius.* Pſal.106.21. *Confiteantur Domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum.*

Quibus exemplis docet Spiritus ſanctus,nos pertetim debere Deo gratias agere pro innumeris beneficijs, quibus nos à plurimis, etiam occultis, periculis liberat,& in dies plurima dona, quæ non cognoſcimus,vel non aduertimus,elargitur & cõfert, vti docet S.Chryſoſtom. in formula gratias agendi Deo,quam alibi recitaui. Vide quæ de Dei laude & gratiarum actione dixi Apoc.4.v.8.& c.5.13.& c.7.12.

VERS.2. CONFITEBOR NOMINI TVO: QVONIAM ADIVTOR ET PROTECTOR FACTVS ES MIHI] Syrus *enarrabo nomen tuum in Canticis. Fiducia mea à ſæculo es ô Excelſe*; Vatabl.*nomini tuo gratulor,quòd mihi defenſor fueris & adiutor.* Pro *confitebor*, græcè rurſum eſt, ἐξομολογέομαι,id eſt profitebor meam infirmitatem, meaque mala, ac Dei virtutem & beneficentiam, qua me ex omnibus malis eripuit: noſtræ enim infirmitatis & diuinæ virtutis bonitatiſque humilis & grata confeſſio, ſumma eſt Dei laus & gratiarum actio.

Imitatur Dauidem, qui Deum ſolet vocare & inuocare *adiutorem & protectorem.* Deus enim eſt *adiutor*, ait Ianſenius,ad ſuperandum mala iam parata *protector*, ne obruant mala futura. *Adiutor* ad benefaciendum: *protector* ad euitandum mala. Porrò quibus in rebus Deus fuerit ſibi adiutor & protector explicat,dum ſubdit.

VERS.3. ET LIBERASTI CORPVS MEVM A PERDITIONE, A LAQVEO LINGVÆ INIQVÆ (græcè, ἐκ παγίδος, ἀφ' ὁλῆς γλώσσης,id eſt, *è laqueo calumniæ linguæ*; Vatabl, *à labijs linguæ calumniatricis*) ET A LABIIS OPERANTIVM MENDACIVM] *Operantium*,id eſt loquentiũ:opus enim labiorum non eſt aliud,quàm loqui.*Operantium* ergo *mendacium*,id eſt contra me concinnantium calumnias, fraudes, falſa teſtimonia,&c. Vnde Vatabl. *quòd aduerſus labia mendacia dedita,contraque aduerſarios mihi tutoris auxilium.*

ET IN CONSPECTV ASTANTIVM FACTVS ES MIHI ADIVTOR] P.o *aſtantium* legit cum Roman. & alijs παρεστώτων, iam Compl.& Vatabl.legunt κατεστώτων,id eſt *contraſtantiũ*, hoc eſt,aduerſantium mihi. Vt hęc omnia intelligantur,notandum eſt ex Ioſeph 12,Antiq.1.Ptolemæum Lagi (ſub A quo floruit Siracides) proximè poſt Alexandrum Magnũ regem Ægypti,dolo occupaſſe Ieruſalem, in eamq; ſæuiſſe,hos ſpoliando, illos occidendo, alios perplures captiuos abducendo: *Ingreſſus enim ſabbatho vrbem*,ait Ioſeph,*velut ſacrorum gratia Iudæis nec arcentibus (quòd nihil hoſtile ſuſpicarentur) & aliquam eum diem in otio & quiete agẽtibus,ſine difficultate potitus dominatur, acerbè eam & inclementer tractauit.* Et mox:*Ptolemæus multos captiuos ex montano Iudæa tractatu, & Hieroſolymorum uicinia,Samaritaſq; & Gazizim in Ægyptum traductos,inſitis ſedes ibi figere.* Vnde c.2.narrat Ptolemæum Philadelphum,qui Ptolemæo Lagi quaſi patri in regnum ſucceſſit, manumiſiſſe 120.Iudæorum millia in gratiam Eleazari põtificis,qui eidem 70 Interpretes,ad Biblia Hebræa in Græcum idioma cõuertendum,tranſmiſerat. Videtur ergo Siracides,vtpote Hieroſolymita, & vir in ea vrbe princeps,ac ſapientia clarus, huic cladi interfuiſſe, eiuſq; non minima pars extitiſſe. Cùm igitur in miſerãda,illa ſtrage multi Iudęi occiderentur,maximè viri nobiles & ſapientes,quòd eos ſuę tyrannidi reſtitutos timeret Ptolemęus;videtur &Siracides velut vnus è primarijs vrbis ciuibus &principibus,cum alijs quæſitus ad necem,atque ex Ægyptiorum gladijs,ignibus & tormentis (quibus vrbs ab hoſte occupata cõflagrabat)ereptus ope diuina. Hoc eſt quod hic ipſe cõmemorat & celebrat.ita Palacius,Ianſenius & alij. Ait ergo: *Liberaſti corpus meum à perditione*;græcè ἐξ ἀπωλείας, id eſt *ab interitu*,putà à morte,quæ in vrbis vaſtitate imihi in ſingulas horas à graſſante hoſte imminẽs,& quaſi preſens,iugiter ab oculos verſabatur. *A laqueo linguæ iniquæ*,id eſt,*calumniatricis*, vt vertit Vatab.Credendũ eſt,inquit Palacius,aliquẽ delatorẽ detuliſſe Ptolemęo,vbi Auctor lateret,vt inde abduceretur ad pœnam, & contra eum mendacia fuiſſe conficta,ideò ait, *A labijs operantiũ mẽdacium, & in conſpectu aſtantium factus es mihi adiutor.* Credo Auctorem corã Ptolemæo & ducibus eius adductum,mendacia contra ſe audiuiſſe,ſed eum in tam ancipiti cauſa orantẽ Deus adiuuit, ne occideretur. Vnde Syrus,*liberaſti*,inquit,*animã meã à morte, prohibuiſti carnes meas à corruptione, de manu inferi liberaſti pedes meos.* Fortè Siracides apud Ptolemæum medaciter accuſatus fuit alicuius ſeditionis aut perduellionis, quòd ciues & vicinos ad ei quaſi hoſti reſiſtendũ,eumq; vrbe expellendum occultè ſollicitaret: hoc enim magiſtratus & ſenatoris (qualis putatur fuiſſe Siracides) videbatur eſſe officium.

Ptolemæi Lagi ſæuitia in Iudæos.

Philadelphi in eoſdem clementia.

Siracides accuſatus apud Ptolem. ſed à Deo liberatus.

Simili modo apud Theodoricum regẽ Gothorũ in Italia,accuſati fuêre Symmachus & Boëtius ſenatus Romani principes, ac Ioannes Pontifex, quòd Romam & Romanos ad ei,velut Arriano, rebellandum ſollicitarent, ac contra eum Iuſtini Imp. auxiliũ implorarent,qua de cauſa omnes ab eo occiſi illuſtre obiere martyrium:ſed mox ſceleris pœnas dedit Theodoricus, proiectus in ollam Vulcaniam,vti narrat S.Gregor.lib.4. Dial.c.30. Vide Boëtium in libris de Conſolat.philoſophiæ, quos ea de cauſa in carcere conſcripſit,dignos vique tanto principe,philoſopho & Martyre.

Cauſa calumnię quoque fuiſſe videtur,quòd Siracides, vtpote Scriba & doctor legis auitæ, Iudæos,præſertim in Ægyptũ abducendos,doceret, vt ab Ægyptiorũ idolis & moribus cauerent,ac in paterna religione fideq; à Deo Moyſi tradita cõſtantes perſiſterent: inde enim accuſarunt eũ quaſi Ægyptiorum & Ptolemæi hoſtem,vti ſolent politici

tici religionem ad politiam trahere, & in fide religiosos non tantùm perfidiæ, sed & politiæ iuæ aduersarios interpretari. Quod si ita est, Martyr contendus est Siracides, vtpote qui martyrio Iesu Christi, patiendo pro Dei lege & fide, patientia sua præluserit, eiusq; typum tam nomine quam prædicatione, tam vitæ innocentia & sanctitate, quàm persecutionũ & tormentorum tolerantia gesserit. Certè in festis SS. Virginum & Martyrum hoc legit Ecclesia in Officio diuino; vnde sentire videtur Siracidem suo hîc martyrio ijs viam strauisse.

VERS. 4. ET LIBERASTI ME SECVNDVM MVLTITVDINEM MISERICORDIÆ NOMINIS TVI A RVGIENTIBVS PRÆPARATIS AD ESCAM, DE MANIBVS QVÆRENTIVM ANIMAM MEAM, ET DE PORTIS TRIBVLATIONVM, QVÆ CIRCVMDEDERVNT ME] q.d. Liberasti me non meis meritis, sed ob tuam immensam misericordiam ab hostibus in vrbis vastatione furibundis, instar leonum scilicet rugientibus, prædæque & cædi inhiantibus, qui quærebant *animam*, id est vitam meam, perdere. Per *portas tribulationum*, Primò, Palacius intelligit iudices. Solebant enim Hebræi in portis iudicia exercere, & reos condemnare. q.d. Per Deum liberatus sum à iudicibus meam condemnationem agitantibus, meamque necem ordientibus. Secundò, Dionys. q.d. Liberasti me ab ipsis tribulationibus, quę sunt portæ & viæ ad mortem, & ad vitam futuram, imò ad vitam beatam, si æquanimiter Dei intuitu & amore sustineantur.

Tertiò & aptiùs, per *portas* accipe ingressus, incursus, irruptiones dentas tribulationũ: sicut enim per portas hostis irrumpens in vrbem, eam ferro flammaq; vastat; sic dum portas tribulationum in aliquem laxat aperitq; Deus, illæ facto agmine in hominem irruunt, eumq; prosternunt & obruunt. Alludit ad irruptiones militum Ptolemæi in Ierusalem, per portas dolo vel vi apertas: hi enim vti vrbem, ita Siracidis domum & familiam vastare satagebant, sed Deus eum protexit & liberauit. Dicit ergo: vti omnes vrbis portæ apertæ Ptolemæo, viam dederunt irruentibus vndique militibus ad eam vastandam: ita omnes tribulationum aditus in me laxari videbantur, vt omnes tribulationes in me irruerent, meq; perderent; sed Deus me ab eis tutatus est & eripuit. Sic Virgil. 1. Æneid. de ventis è cælo in terram erumpentibus, eamque horrisonè perflantibus ait:

Quæ data porta ruunt, & terras turbine perflant.

Adde, in portis significari robur & infirmitatem penè insuperabilem tribulationum: portæ enim vrbiũ solent esse munitissimę & robustissimæ. q.d. Videbar mihi vndique cinctus tribulationibus, velut portis quibusdã validissimis & insuperabilibus, sed Deus omnes superauit & diffecit. Legit Interpres πυλῶν, id est portis: iam legunt πολλῶν, id est multis. vnde vertunt, *de multis tribulationibus*: Vatabl. *è plurimis, quas perpessus sum, afflictionibus.*

Porrò vocat *misericordiam nominis* Dei, quia Deus misericordiam nomine suo præfert. Vocatur enim *miserator, misericors, multæ miserationis, pater misericordiarum, Deus totius consolationis*, &c. Exodi 34. 6. ps. 110. 4. & 2. Corint. 2. Vt significetur Deo propriũ esse misereri & parcere, ac misericordiam ipsũ esse connaturalem, intimam & essentialem, de eaque velut de nomine proprio Deum gloriari. Vnde Græca Romæ correcta addentia &, legunt *misericordiæ & nominis*; Syrus, *saluasti me in multitudine misericordiarũ tuarum, ab offendiculo* (scandalo) *& perditione liberasti me, & de manu quærentium animã meam, & à multitudine angustiarum mearum liberasti me.*

VERS. 6. A PRESSVRA FLAMMÆ (Syrus, *à flamma ignis*) QVÆ CIRCVMDEDIT ME: ET IN MEDIO IGNIS NON SVM ÆSTVATVS,] scilicet non sum ambustus. q.d. Me ab acri tribulatione & validæ persecutionis æstu liberasti, quæ instar ignis me vndequaq; vallabat & vrebat, id est, acriter cruciabat: sic enim *ignis & flamma* per catachresin, sæpè tumitur pro quolibet acri dolore & cruciatu; vt psal. 16 3. *Igne me examinasti.* Psal. 65. 10. & 12. Eccl. 2. 3. ita Rabanus, Iansen. & alij. Pollet tamen *ignis & flamma* hîc propriè accipi. Quid enim prohibet, inquit Palacius, iudicis sententia Siracidem in rogum flãmantem fuisse proiectum, vti olim fuêre iuuenes Hebræi in fornacem Babylonicam iniecti, Daniel. 3. atque inde fuisse à Deo liberatum: Vnde Græca habent, *à suffocatione flammæ in circuitu, & de medio ignis, vbi non sum æstuatus*; alij, *vbi non exarsi.* Flamma enim intercludens halitum & respirationem, hominem suffocat. Vnde Vatabl. *ex igne suffocationem undique minanti, ex igne, quem non accenderam.*

Porta tribulationum, quæ Resp. Prima.

Secunda.

Tertia

Mysticè Glossa: Ignis significat æstum libidinis: huius enim repressio & extinctio, est singulare donum gratiæ Dei: qui enim ignem concupiscentiæ vicerunt, vicerunt quoque ignem corporeum. Vnde S. Agnes ob castitatem in medio flammarum illæsa, expansis manibus exultans orabat. *Te deprecor omnipotens, adorande, colende, Pater metuende, quia per sanctum filium tuum cuasi minas (scr. legis tyrannę, & carnis spurcitias immaculato calle transiui; & ecce venio ad te, quem amaui, quem quæsiui, quem semper optaui, Te confiteor labijs, te corde, te totis visceribus concupisco.* ita S. Ambros. serm. 90.

Qui vincit ignem concupiscentiæ, vincit & ignem corporeum.

Exemplum S. Agnetis.

S. Peregrinus Diaconus Anconitanus, & Martyr sub Diocletiano, cùm in craticula ferrea igne subiecto extenderetur, oleoque perfunderetur, Deum hisce verbis precatus: *Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas*; &: *Libera me à pressura flammæ, quæ circumdedit me*, incendium illud sine læsione superauit, vti ex monumentis Ecclesiæ Anconitanæ narrat Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 16. Maij.

& S. Peregrini.

Memorabile est quod de Abbate Petro, cui cognomen Igneus, legimus in Vita S. Ioannis Gualberti, fundatoris Ordinis Vallis Vmbrosæ, nimirum Petrum hunc, vt simoniam Archiepiscopi Florentini probaret & coargueret, inuocato prius Deo veritatis & religionis vindice, per medios flammarum globos vti intrepidum, sic & illæsum pertransisse, indeque Igneum cognominatum.

Petri Ignei.

Magis mirabile & memorabile est quod de nonnullis Martyrum legimus, eos ad rogum damnatos, cùm corpus acribus flammarum cruciatibus absumeretur; animum tamen in ijs illæsum inuictumque, ac tormentis omnibus superiorẽ perstitisse, perinde ac foret angelus, nec in suo sed in alieno corpore vteretur, qui proinde Deo gratulãs iubilansque dicebat: *Liberasti me à pressura flammæ, quæ circumdedit me, & in medio ignis non sum æstuatus.*

VERS. 7. DE ALTITVDINE VENTRIS INFERI, ET A LINGVA COINQVINATA, ET A VERBO MENDACII, A REGE INIQVO, ET A LINGVA INIVSTA] repete, liberasti me. *De altitudine*, id est profunditate: hanc enim significat Græcum βάθος. Sic mare altum vocamus profundum. Sensus est. q. d. Liberasti me ab alto, id est profundo, ventre inferni. Cogitabam

rabant me occidere, & ita mittere in infernum: omnes enim, etiam iuſti, ante Chriſtum poſt mortem deſcendebant in infernum, putà ad limbum patrum: licèt enim Ianſenius per *infernum* accipiat mortem & ſepulcrum; meliùs tamen magiſque propriè accipias infernum. Alludit ad Ionam in ventre ceti ſepultum, ibique Deum inuocantem: *De ventre inferi clamaui*, inquit, c.2. *& exaudiſti me.* Senſus eſt, q. d. Videbar mihi à morte & inferno abſorptus, & in eorum ventre ita profundè demerſus, ſicut Ionas fuit in ventre ceti; ſed ſingulari Dei ope inde erutus ſum, & cum Iona vitæ reſtitutus. Præclarè Tertull. libr. ad Martyres ca. 2, *Nihil intereſt*, inquit, *vbiſitis in ſæculo, qui extra ſæculum eſtis: vagamini ſpiritu, ſpatiamini ſpiritu, proponentes vobis illam viam, quæ ad Deum ducit: quoties eam ſpiritu deambulaueritis, toties in carcere non eritis. Nihil enim ſentit in neruo, cùm animus in cælo eſt.*

Nam ſentit cruus in nerno, cum animus eſt in cælo.

Simili modo Sapient. 10. 19. dicitur: *Ab altitudine inferorum eduxit eos.* Et c. 17. 13. tenebras Ægyptiacas vocat *impotentem verè noctem, & ab infimis & altiſſimis inferis ſuperuenientem.* Profunditati enim quæ eſt in fundo terræ & inferni, reſpondet altitudo eximiæ ſuperficiei terræ: quantum enim profundus eſt fundus terræ, tantum ab eo in altum eminet extima eius ſuperficies. Sicut ergo fundi ingens eſt profunditas, ſic ſuperficiei ingens eſt altitudo. Semidiameter enim terræ (qui metitur diſtantiam extimæ ſuperficiei terræ à centro terræ) iuxta Ariſtot. continet Italica milliaria 7954. iuxta Ptolemæum milliaria 3245. iuxta recentiores verò 3035. ita noſter Clauius in Sphæra c. 1. pag. 116. Tot ergo milliaribus deſcendit Siracides, & quiuis alius Patrum, dum moriens è terra deſcendit ad infernum, qui eſt in centro terræ, vt habet communis Theologorum opinio. Quare rectè dicit, *ab altitudine ventris inferi*, &, vt vertit Vatabl. *ex imo Orci ventre eduxiſti me.*

Terra vſque ad centrum profunda eſt 3035. milliaria.

ET A LINGVA COINQVINATA] Græcè, ἀκαθάρτου, id eſt *impura.* Ita vocat linguas calumniantium & falsò ſe accuſantium ex odio, inuidia, alióve impuro affectu.

Moral. hic diſce linguam detractoris vocari contaminatam, quia detractio omnes ſordes, id eſt peccata & defectus, proximorum, ſub detractoris quaſi ſerpentis lingua recondit.

ET A VERBO MENDACI (notat teſtes, qui mendax & falſum contra ſe teſtimonium dixerant.) A REGE INIQVO (puta à Ptolemæo Lagi, vti dixi v. 3) ET A LINGVA INIVSTA] aſtantium Ptolemæo, eumque ad iniuſtam Siracidis mortem inflammantium, ait Palacius. Quamquam per hæc omnia eoſdem accuſatores, eorumque calumnias accipere poſſis. Idem enim alijs ali, ſque verbis exaggerat. Vnde Græca habent, *à ſermone mendax* (qui fuit) *regi calumnia* (prodiens) *ex lingua iniqua*; Vatabl. *ab iniuſta apud regem criminatione, & ab iniuſtæ linguæ calumnia.*

VERS. 8. VERS. 9. LAVDAVIT VSQVE AD MORTEM ANIMA MEA DOMINVM, ET IN VITA MEA APPROPINQVANS ERAT IN INFERNO DEORSVM] Syrus, *pervenit ad inferos anima mea, & ſpiritus meus mortis appropinquauit.* legit noſter Interpres ᾔνεσεν, id eſt laudauit, hoc eſt, *laudabit.* Iam legunt ἤγγισεν, id eſt, *appropinquauit*: vnde vertunt, *appropinquauit vſq; ad mortem anima mea, & vita mea erat prope infernum infimum*; Vatabl. *ad mortem vſque propinquarat anima mea, vitaq; ideorſum quàm proximè orcum acceſſerat.* Noſter Cornel. in Eccleſiaſt. meliùs legit ᾔνεσεν, id eſt *laudauit*: dat enim cauſam cur adeò laudet Deum: nam τὸ & more Hebræo eſt cauſale, ſignificans *quia* q. d. Quamdiu viuam, quamdiu ſpirabo, iugiter vſque ad mortem ex intimis animæ medullis laudabo Deum; &, id eſt *quia*, cùm iam eſſem in limine mortis & inferni, ipſe me pro infinita ſua miſericordia inde reduxit & eripuit. Ex dictis patet, per *infernum* hìc non rectè accipi mortem & ſepulcrum: ſepulcra enim cùm ſint iuxta extimam ſuperficiem terræ, non poſſunt vocari *altitudo*, id eſt profunditas, *ventris inferi*, nec infernus infimus, vel, vt Noſter vertit, *deorſum*; græcè κατωτάτω, id eſt imi ſiue infimi: pro quo aliqui malè legunt κακωτάτω, id eſt peſſimi.

Anagog. Hugo hæc exponit prophetice de Patribus è limbo per Chriſtum liberandis.

Tropol. hæc exponas de periculis peccati & damnationis, quaſi Siracides & quiuis pius laudet Deum, quòd totius vitæ tempore præſeruarit aut liberarit illum à grauioribus peccatis, & proinde à gehennæ ſupplicijs, ad quæ anima corpore hoc degrauata, & ſollicitante concupiſcentia incitata, appropinquabat, ſed Dei gratia retentabat & in bono ſolidabat. Hi ergo dicant gratulanter cum Pſalte: *Niſi quia Dominus adiuuit me, paulò minùs habitaſſet in inferno anima mea.* Et cum S. Maria Ægyptiaca pœnitente: *Miſericordias Domini in æternum cantabo.* Et cum Iſaia cap. 1. 9. *Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles eſſemus.*

Trop. de periculis peccati.

CIRCVNDEDERVNT (hoſtes & tribulationes) ME VNDIQVE, ET NON ERAT QVI ADIVVARET. RESPICIENS ERAM IN ADIVTORIVM HOMINVM, ET NON ERAT] Tribulationem exaggerat, ut Dei opem, indeque ſuum gaudium & gratulationem exaggeret. Vide S. Auguſt. 8. Confeſſ. 3. vbi hoc ſtatuit axioma: *Vlique maius gaudium moleſtia maior præcedit*; illudque probat inductione: *Triumphat*, ait, *victor imperator, & non viciſſet niſi pugnauiſſet. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium eſt in triumpho. Iactat tempeſtas nauigantes, minaturque naufragium; omnes futura morte palleſcunt: tranquillatur cælum & mare; & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger eſt pharus, & vena eius malum renuntiat: omnes qui eum ſalutem cupiunt, ægrotant ſimul anima, ſit ei reſtè, & nondum ambulat priſtinis viribus, & ſit iam tale gaudium, quale non fuit cùm ante ſaluus & fortis ambularet.* Vide S. Tho. 1. 2. q. 32. art. 4. vbi docet triſtitiam præteritam eſſe cauſam delectationis. Verè Poëta:

VERS. 10.

Triſtitia præterita tunc at lætis amo.

Gaudia præterita tumulant inopina dolores.

MEMORATVS SVM MISERICORDIÆ TVÆ, DOMINE, ET OPERATIONIS (perperàm Palacius, Ianſen. & alij legunt, *cooperationis*: græcè enim eſt, ἐργασίας, id eſt, *operationis.* ita Romana) TVÆ: QVÆ A SÆCVLO SVNT] Syrus, *memoratus ſum miſerationum Domini, & miſericordiarum eius quæ à ſæculo ſunt; qui liberat omnes qui confidunt in ea, & ſaluat eos ab eo qui robuſtior eſt eis.*

VERS. 11.

QVONIAM ERVIS SVSTINENTES TE DOMINE, ET LIBERAS EOS DE MANIBVS GENTIVM] q. d. Cùm vndique hoſtibus & tribulationibus vallarer & cingerer, reſpectabam num quis hominum mihi auxiliari poſſet & vellet; ſed nullum reperi; cùm alij poſſent, ſed nollent; alij vellent; ſed non poſſent, mihi in tantis ærumnis

VERS. 12.

conſtituto auxiliari. Quare omni ope humanâ deſtitutus ad Deum confugi, vnicum deſolatorum refugium & aſylum: memor enim fui miſericordiæ tuæ & operationis, quam (ſcilicet miſericordiam tuam & operationem) à mundi exordio fidelibus tuis afflictis exhibere ſoles, vt eorum miſereris, & magna miraque pro eorum liberatione & ſalute operaris: quoniam pro infinita tua pietate eruere ſoles *ſuſtinentes*, græcè ὑπομένοντας, id eſt *expectantes* te, tamque opem patienter & ardenter inuocando pręſtolantes, & liberas eos de manu gentiũ, qui tuos cultores perſequuntur. Ita Vatabl. *Comprehenſum*, inquit, *me tenebant vndique, nec compārebat adiutor: ad humanum auxilium reſpectabam, nec vllum erat. Tum miſericordiæ tuæ Domine recordatus ſum, & eorum quæ ab æuo condita geſſiſſes, te eorum qui in te fidunt liberatorem eſſe, & è manibus hoſtium vindicem.*

Proprium eſt Dei rebus deſperatis ſuccurrere.

Nota hîc proprium eſſe Dei, diuinum præſtare auxilium, cùm deeſt humanum; ac proinde Deum ſingularem gerere prouidentiam & curam orphanorum, viduarum, pauperum, omniumque derelictorum ab hominibus. hanc enim exigit Dei miſericordia, pietas & magnificentia, iuxta illud, *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*, pſal. 9. 14. Hoc eſt quod vulgò dicitur: *Deus ex machina*, id eſt ex improuiſo apparens. Rebus enim planè perplexis & quaſi deſperatis ſeſe oſtendere & ſuccurrere ſolet Deus, omneſq; difficultates expedire & complanare, præſertim ſi à fidelibus ſui cultoribus deuotè & ardenter inuocetur. Vnde illud Euripid. in Oreſte: *Apollo in mediis tumultibus apparens, res turbatiſſimas ſubitò componit.* Cùm enim rerum difficultas maior eſt quàm vt poſſit humana ope explicari, tunc tempus eſt vt Deus oſtendat ſuam potentiam & prouidentiam, omniaque difficilia & perplexa explicet, faciatque facilia. Cùm ergo ſalus ex inſperato oſtenditur apparet è machina Deus, Deique virtus & bonitas. Sic Philo in Legat. ad Caium, narrat ſe cum ſocijs à Iudæis legatum miſſum ad D. Caligulam Imp. vt deprecaretur ne Iudæos cogeret ſe adorare velut numen; ſed dum à Caio reiectus repulſam pateretur, dixiſſe ad ſocios: *Nunc demum nobis ſperandum eſt de ſorte meliori; maiorq; fiducia figenda in Deo, quia tunc ſolet auxilium ſuccurrere diuinum, cùm deeſt humanum.* Res ergo deſperatæ ſunt fori diuini, & quæ ab hominibus deſerta ſunt, vni relinquuntur Deo: ideóq; in ijs non deſperandum, ſed magis ſperandum, magiſq; ſpes acuenda in Deum; vtpote cui illa præ ceteris curæ ſunt & cordi.

EXALTASTI SVPER TERRAM HABITATIONEM MEAM] Legit, ὑψώσας ἐπὶ γῆς οἰκετείαν μου, id eſt, *exaltaſti à terra domum & familiam meam*; vt ſcilicet in terra feliciter viuerem & gloriosè habitarem. Ideóque pro morte defluente deprecatus ſum, vt ſequitur, cõfidens ſcilicet quòd ſolito more me à morte liberares, quin & exaltares. Iam legunt: ὑψώσας ἐπὶ γῆς ἱκετείαν μου, id eſt, *extuli ſuper terram ſupplicationem meam*. q.d. E terra eleuaui rẽtem meam ad Deum ſupplicans & deprecans, vt me à morte defluente mihi imminente eriperet. Minus rectè Compl. pro γῆς, id eſt *terram*, legunt ὀργῆς, id eſt *iram*: vnde vertunt, *exaltans ab ira ſupplicationem meam.* Nam Romani ceterique legunt γῆς, non ὀργῆς.

ET PRO MORTE DEFLVENTE DEPRECATVS SVM] Græca iã habent, ὑπὲρ θανάτου ῥύσεως ἐδεήθην, quod Compl. vertunt, *pro morte liberationem rogani*; A Roman. *pro mortis liberatione deprecatus ſum*; Vatabl. *vt à morte liberarer orani.* Noſter pro ῥύσεως, id eſt, *liberatione*, legit ῥεύσεως, id eſt *fluxu*. Vnde vertit pro *mortis fluxu*, id eſt, *pro morte defluente deprecatus ſum.*

Mors defluens quæ? Reſp. Primo.

Quæres, quis eſt fluxus mortis, ſiue quęnam eſt *mors defluens?* Reſp. Primò, *mors defluens* dicitur, quę in omnes defluit & dilabitur. q.d. Deprecatus ſum ne raperer vorticibus mortis ſucceſſiuè in omnes, ſed hoc tempore in me defluentis: ſicut enim mare fluuius vel torrens exęſtuans & exundans, nunc huc defluens, nunc illuc, ſenſim omnes & omnia abripit; ſic mors nunc in hunc defluit eumque abripit, nunc in illum, itaque ſenſim omnes aufert. Rurſum ſicut naufragi dum vaſto mari iactantur, alij his, alij illis fluctibus hauriuntur & abſorbentur: ſic homines omnes huius vitæ fluctibus iactati; alij his, alij illis fortunis caſibus & incurſibus merguntur. Igitur ſicut per natiuitatem orimur, & fluimus in ortum & vitam: ſic per mortem diffluimus in interitum & occaſum. Quin & vita noſtra non eſt aliud, quàm continuus fluxus ad mortem. ideóque mors ipſa ab initio vitæ in nos defluere incipit per tot infirmitates & miſerias, quæ ſenſim hominem conſumunt, donec ijs obruatur & moriatur; perinde ac riuus aquæ, licèt exiguus, ſi aſſiduè fluat in foſſam, eam ſenſim fluendo tandem implebit, adeóque merget homines, quantumuis magnos & gigantes, boues & equos in ea exiſtentes.

Secunda.

Secundò, *mors* dicitur *defluens* per hypallagen, quia omnes homines pedetentim in eam defluunt & dilabuntur: iuxta illud: *omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur*, 2. Reg. 14. 14. Et Poëta.

Omnia præterunt more fluentis aquæ.

Tertio.

Tertiò, *mors* dicitur *defluens*, quia mors conſiſtit in diffluxu & diſſolutione quatuor humorum, ſpirituum, neruorum, organorum, omniumq; membrorum hominis: ſicut enim vita cõſiſtit in eorum compagine & harmonia, ſiue debita ſingulorum proportione, quæ fit per calorem naturalem, & temperiem cuique propriam: ita hac deficiente diſſoluitur illa compago & harmonia, ſicque homo diſſoluitur & moritur. Adde, omnes ferè homines mori fluxu rheumatis & catarrhi ex redundante pituita, quo fauces opplentur; iráque homo ſuffocatur: vnde moribundi ſolent gutture gargarizare, eóq; ſonitum quaſi ſuffocationis vel ſtrangulationis edere. Quocirca *Gorgias* Rhetor iam ſenex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tanquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus diſcedo.* ita Stobæus ſerm. 115.

Quarto.

Quartò, *mors* dicitur *defluens* metonymicè, putà cauſaliter, quia omnes & omnia facit defluere & dilabi, mors enim facit vt dilabantur ſanitas, vita, vigor, ſenſus, motus, opes, amici, omniaque bona mundi, tum interna, tum externa, quibus affluebat homo, dum viueret & vigeret. Huc facit illud Iob 22. 16. *Qui ſublati ſunt ante tempus, & fluuius ſubuertit fundamentum eorum.* Vbi S. Gregor. per fluuium iugiter fluentem accipit, *quotidianum temporis lapſum, & præſentis vitæ mortalitatem.* Hugo verò fluxum intelligit mortis, quæ inſtar fluuij impetu maximo incurrit in omnia ea, quæ intuitui ſunt obnoxia. Et noſter Pineda eidem accommodat hoc noſtri Siracidis: *Pro morte defluente deprecatus ſum.* q.d. Deprecatus ſum vt mors, quæ vitæ noſtræ fundamenta lambit & erodit inſtar fluentis fluuij, pauliſper

liſper à me dilaberetur, meque intactum & illæ- A
ſum relinqueret.

Denique per mortem defluentem accipit mortem certam & naturaliter ineuitabilem, quæ ſcilicet certo curſu & deſtinato fluxu in hominẽ defluit, vt nõ ſit poſſibile homini eam auertere; ſicut non eſt poſſibile homini auertere fluxũ fluminis ſuo alueo in arborem hominemue defluentis. Id patet ex præcedentibus, dixit enim immediatè antè: *Non erat qui me adiuuaret. Reſpiciens eram in adiutoriũ hominum, & non erat.* Tunc ergo rebus profligatis, certoq; morte mihi imminente ad te, Deum confugi, *ac memoratus ſum miſericordiæ tuæ Domine, & pro morte* certò in me *defluente deprecatus ſum.*

VERS. 14. INVOCAVI DOMINVM PATREM DOMINI MEI, VT NON DERELINQVAT ME IN DIE TRIBVLATIONIS MEÆ, ET IN TEMPORE SVPERBORVM SINE ADIVTORIO] Græcè, ἐπεκαλεσάμην ὑπηρέτην κύριόν μου, *Ministrum*, quod Complut. & Roman. vertunt, *in tempore ſuperborum deſtitutionis*, cùm ſcilicet dominantibus ſuperbis ab omnibus deſtituerer & derelinquerer, itaque omni humano carerem adiutorio. Varabl. *opem negantibus ſuperbis*; alij, *in tempore quo dominantur ſuperbi, deficiente auxilio*; Syrus, *leuaui de terra vocem meam, orauí & inuocaui patrem meum de excelſo* (dicens) *Domine gigas* (Syri Deum vocant Gigantem ſæculorum, ob fortitudinem, magnitudinem & æternitatem) *& ſaluator, ne derelinquas me in die angustiæ, quæ contriſtat.*

Deus eſt gigas ſæculorum: cur?

Nota hîc, Siracidi & Iudæis priſcis cognitum fuiſſe Deum Patrem, & Deum Filium, adeoque myſterium SS. Trinitatis. Inuocat enim *Dominum*, id eſt Deũ Patrem Domini ſui, putà Dei Filij, qui per incarnationem futurus erat Meſſias & Chriſtus, id eſt redemptor & ſaluator hominum, vt eos à peccatis omnibuſque malis hoſtibus liberaret. Quocirca ad Meſſiam quaſi liberatorem ipſe ceteriq; omnes anhelabant, ideóque hîc eius mentionem iniecit, q. d. Inuocaui Deum Patrem Verbi æterni, ſiue Meſſiæ ad nos venturi; vt per eum eiuſque merita me à tantis tribulationibus liberaret; adeóque ſtatuto ab eo tempore cum ad nos mitteret, vt ab omnibus malis me ceteroſque fideles ſuos eripiat. Tantum eſt, ait Palacius, Deum adorare quatenus Pater eſt, tantum valet apud Patrem memoria Filij. Plus valet mentio Patris, quàm omnipotentis, &c. amat enim Pater Filium. Ideo Eccleſia à Filio inſtituta Patrem per Filium deprecatur, omneſque orationes & Collectas ita concludit: *Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum*, &c.

Siracidi cognita fuit S. Trinitas.

Alludit ad illud pſal. 109. *Dixit Dominus Domino meo.* Et pſal. 2. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et pſal. 70. *Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis.*

VERS. 15. LAVDABO NOMEN TVVM ASSIDVE, ET COLLAVDABO ILLVD IN CONFESSIONE, ET EXAVDITA EST ORATIO MEA] *In confeſſione*: Varabl. *cum gratulatione.* Eſt hyperbaton, ſiue inuerſus ordo: *Inuocaui Dominum patrem Domini mei, &c. & exaudita eſt* ab eo *oratio mea*: quocirca *laudabo* Domine *nomen tuum aſſiduè.* Aut certè τὸ & more Hebræo exponendum, per *quia*. q. d. Laudabo nomen tuum, &c. &, id eſt *quia*, exaudita eſt à te oratio mea. vnde Tigur. vertit, *laudabo nomen tuum omni tempore, & memorabor tui in canticis: tunc exaudiuit Dominus vocẽ meam, auſcultauit ſupplicationem meam, & liberauit me ab omni malo, & ſaluauit ab omni mor-*

Carnel. in Eccleſiaſt.

rore. Aliter Ianſenius, q. d. *Inuocaui Dominum patrem Domini mei* in tribulatione, dicendo: Si me ab ea liberes, laudabo nomen tuum aſſiduè; & ſic me cum huiuſmodi voce orante, exaudita eſt oratio mea. Verùm hæc explicatio multa ſubaudit, & ſupplet quæ non ſunt in textu.

ET LIBERASTI ME DE PERDITIONE, ET ERIPVISTI ME DE TEMPORE INIQVO] Græcè πονηρῷ, id eſt *malo*, moleſto, maligno, malefico, difficili, anxio, periculoſo, quo ſcilicet mali & iniqui dominabantur, meque & ceteros æquos pioſque tui cultores opprimebant Varabl. *nam ſeruaſti me ab interitu, & ex improbo tempore eripuiſti.* Idem aliis & aliis verbis refricat & inculcat; quia cor habebat plenum tam ſenſu ſuarum afflictionum, quàm gratiarum actione, laude & iubilo Dei, qui ex omnibus eum eripuit. VERS. 16.

B

Identidem repetit Siracides τὸ *liberaſti*, vt ſeſe è multis anguſtijs liberatum profiteatur, Deoque liberatori exultabundus gratias agat. Simili modo S. Wilgefortis, virgo & Martyr (quam celebrat Martyrol. Romanum die 20. Iulij) alio nomine nũcupata eſt *Liberata*, quod à Deo è multis tribulationibus fuerit eruta. Vnde Breuiarium Segunt inum (ibi enim ſacrum eius corpus quieſcit; vnde & à ciuibus velut vrbis tutelaris & patrona, magno honore colitur) cùm narraſſet eam Carelli regis Luſitaniæ filiam, ac matrem eodem partu nouem enixam filias, nimirum Geniberam, Victoriam, Eumeliam, Gemmam (Margaritam) Marcianam, Germaniam, Baſiliam, Quiteriam, & Wilgefortem ſiue Liberatam; matrem, inquam, de tanto puellarum partu verecundatam iuſſiſſe obſtetrici, vt omnes ſecretò in flumine ſubmergeret; ſed obſtetricem pijs matronis illas educandas tradidiſſe; quæ proinde omnes ſanctæ virgines & Martyres, licèt diuerſis locis & temporibus, euaſerè, ac velut nouem cæleſtes Muſæ nouem angelorum choros exornant; ſubdit: *Dimiſſis igitur cunctis ſororibus ad regna cæleſtia, tandem B. Liberata multis tormentis cruciata, cùm à ſede auelli non poſſet, capitis abſciſione migrauit ad Dominum. Et ſic liberata à fluminis ſubmerſione* (quando nata eſt,) *liberata ab infidelitatis errore* (per baptiſmum,) *liberata à corruptione carnis* (nam pro pudicitia paſſa eſt.) *liberata ab ergaſtulo corporis per martyrij triumphum, libera peruenit ad Chriſtum.* Fuſiùs harum nouem ſororum agones & martyrium, ex priſcis Hiſpaniarum Eccleſiarum monumentis authenticis, deſcribit Franc. Bauarius in Comment. ad Chronicon L. Dextri, anno Chriſti 138. vbi & validis rationibus contendit S. Margaritam, quam colit Eccleſia die 20. Iulij, eſſe Gemmam, vnam nouem ſororum iam dictarum.

PROPTEREA CONFITEBOR, ET LAVDEM DICAM TIBI, ET BENEDICAM NOMINI DOMINI] Græcè *nomen Domini*, id eſt Dominum. q. d. Benedicam & glorificabo Dominum per ſuum nomẽ, nominando ſcilicet & exaltando ſanctum eius nomen. Varabl. *propterea gratulor tibi, & laudes ago, Domine, nomenque tuum celebro.* Aliter Palacius, qui per *nomen Domini* accipit filium Dei, in quo quaſi in nomine, voce & verbo agnoſcitur Pater. Non ſolum, inquit, laudat Deum, ſed etiam laudes dicit nomini Domini, qui eſt filius Dei: iuxta illud Ioan. 12. *Pater clarifica nomen tuum*, id eſt filium tuum, ita ipſe. VERS. 17.

SECVNDA PARS CAPITIS. LIBRIQVE EPILOGVS.

Post elogia, præcepta, exempla sapientiæ toto libro tradita, more oratorum concludit acri exhortatione, lectores incitando, vt eam sibi conquirant & comparent, modum autem eam comparandi docet esse orationem, & studium à puero: sic enim se eam à teneris annis comparasse, ideoq; ex amaris eius radicibus dulces tandem eiusdem fructus percepisse commemorat.

Vers. 18. Cùm adhuc iunior essem, priusquam oberrarem, quæsiui sapientiam palàm in oratione mea.

19. Ante templum postulabam pro illa, & vsque in nouissimis inquiram eam. Et efflоruit tamquam præcox vua.

20. Lætatum est cor meum in ea. Ambulauit pes meus iter rectum, à iuuentute mea inuestigabam eam.

21. Inclinaui modicè aurem meam, & excepi illam.

22. Multam inueni in meipso sapientiam, & multùm profeci in ea.

23 Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.

24. Consiliatus sum enim vt facerem illam: zelatus sum bonum, & non confundar.

25. Colluctata est anima mea in illa, in faciendo eam confirmatus sum.

26. Manus meas extendi in altum, & insipientiam eius luxi.

27. Animam meam direxi ad illam, & in agnitione inueni eam.

28. Possedi cum ipsa cor ab initio: propter hoc non derelinquar.

29. Venter meus conturbatus est quærendo illam: propterea bonam possidebo possessionem.

30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam: & in ipsa laudabo eum.

VERS. 18. CVM ADHVC IVNIOR ESSEM, PRIVSQVAM OBERRAREM, QVÆSIVI SAPIENTIAM PALAM IN ORATIONE MEA] q.d. Dum essem iuuenis, videremque alios mihi coæuos per varias Iudæorum & Philosophorum sectas errores q; oberrare, ego, ne in eosdem errores inciderem, per eosque quasi erro & vagabundus oberrarem, sectis omnibus earumq; scholis relictis palàm, græce ἐπιφανῶς, id est apertè, publicè ex professo vnam quæsiui sapientiam, quare adij eius fontem & auctorem Deum, assidua oratione ex toto corde postulans, vt eam mihi communicaret, dixique cum Salomone Sap. 9. 4. *Da mihi Domine sedium tuarum assistricem sapientiam.* Et v. 10. *Mitte illam de cælo sancto tuo & de sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te.* Vnde aliqui exponunt sic: *Priusquã oberrarem*, id est priusquam idololatrarem: idola enim antonomasticè vocãtur *errores*; tum obiectiuè, quia multorum errores & erroneos cultus terminant; tum effectiuè, quia in multos errores inducunt. Sic 1. Reg. 5. 7. *Dura est manus eius super nos, & super Dagon deum nostrum*; Chald. vertit, *& super Dagon errorem nostrum*. Sic per varias Philosophorum sectas & errores oberrauit S. Iustinus Philosophus & Martyr, donec à Deo per hominem vel angelum veram sapientiam est edoctus, vti fusiùs enarraui Proœmio in Pentateuchum. Sic per Manichæorum errores oberrauit in iuuentute S. August. donec precibus S. Monicæ matris à Deo fuit illustratus. Quocirca S. Iacobus sapienter monet c. 1. 5. *Si quis vestrùm*, inquit, *indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.* Ita hodie multi per Philosophorum vel hæreticorum scholas oberrant, perduntque veram scientiam, fidem, pietatem, gratiam & salutem.

Errat pro idololatria.

Error S. Iustini.

Pro *priusquã oberrarem*, græcè est πρὸ οὗ πλανηθῆναί με, quod Primò, verti potest, *priusquam errarem* vel *oberrarem*; Tigur. *antequam seduceret.* Secundò, cum Vatablo, *priusquam peregrinarer*, scilicet ad visendos homines sapienter, scholas & academias, in quibus audirẽ & discerem sapientiam. Vide dicta c. 36. v. 5. Sed prior sensus germanior & aptior est: iuuentus enim mille erroribus exposita est, partim ob curiositatem & socios, partim ob concupiscentiam, per quam extra se vagatur per multiplices huius vitæ voluptates, & desideria erroris instar illius filij prodigi adolescentioris, qui peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. Lucæ 15. 13 qui proinde Deo supplex dicat: *Erraui sicut ouis, quæ perit: quære seruum tuum Domine*, psal. 118. v. vlt.

Porrò qui sapientiam quærit & inuenit, Deum quærit & inuenit: Deus enim est ipsa increata sapientia, à qua omnis creata velut radius à sole dimanat. Vnde Syrus vertit, *cùm essem puer, complacuit mihi in ea* (Domino, de quo v. præced. *& quæsiui eam: incessit pes meus in veritate Domine mi. A pueritia mea noui doctrinam, & orani orationem illius cùm parvulus essem & multam inueni doctrinam.*

ANTE TEMPLVM POSTVLABAM PRO ILLA, ET VSQVE IN NOVISSIMIS INQVIRAM EAM] id est, vt Vatabl. *sectabar eam vsq; ad extremum*, scilicet ætatis & vitæ meæ. Pro *ante templum* Iansenius, Palacius & alij legunt *ante tempus*, cui congruit τὸ *& vsque in nouissimis inquiram eam.* q.d. Ante maturum sapientiæ percipiendæ tempus, & antequam tempus esset, quo communiter solent homines percipere sapientiam, aut pro ea orare; ego postulaui pro illa; nec desinam pro ea obtinenda laborare, sed vsque in nouissima vitæ meæ tempora inquiram eam, vt quæ nec satietatem affert, nec fastidium.

VERS. 19.

Verùm legendum cum Roman. *ante templum*: hoc enim significat Græcum ἐναντι τοῦ. nam sacerdotes soli oraturi ingrediebantur templum, putà Sanctum & Sanctum sanctorum: hoc enim dicebatur הַיכָל *hechal*, id est templum, siue basilica: laici verò, qualis videtur fuisse Siracides, oraturi ante Sanctum, imò ante atrium sacerdotum in atrio laicorum, quod proinde erat eorum templum, cõsistebant. Vnde Secundò exponi posset, q. d. Intempestiuè, putà summo manè, aut vespere, & noctu (vti faciebat S. Casimirus, S. Genouefa, S. Carolus Borromæus & alij) adibam templum à Deo postu-

poſtulaturus ſapientiam; at cùm templum, putà atrium laicorum, clauſum inuenirem, ante templum orabam Deum in templo reſidentem ſuper arcam & Cherubim, in propitiatorio ſancti ſanctorum, vt ſapientiam mihi infunderet.

S. Baſil. & Nazianz. nullam nouam plateam niſi ad templum & ſcholas.

Hinc diſce, meliorem & efficaciorem eſſe orationem, quæ fit in templo quàm quæ fit domi. Quocirca de S. Baſilio & S. Gregorio Nazianzeno legimus apud Ruffin. & alios, quòd; cùm Athenis ſapientiæ darent operam, nullam vrbis viam vel plateam noſſent, niſi vnam quæ pergebat ad templum, & alteram quæ ducebat ad ſcholas. Sic olim Chriſtiani noctu ſolebant ante valuas templi procumbere, & orare, ipſaſque valuas deoſculari, quin & idem per diem Romæ non tantùm in iubileo, ſed ſæpè aliàs fieri videmus. Ita S. Chryſoſt. hom. vltim. in 2. ad Corinth. *Nonne videtis*, ait, *quos etiam veſtibula templi huius oſculantur, illi quidem flectentes, alij autem manu tenentes, & os manum admouentes?*

VERS. 20. ET EFFLORVIT (ita Roman. malè Ianſen. & alij legunt *& florebit*, peius Rabanus, *& defluxit*) TAMQVAM PRÆCOX VVA, LÆTATVM EST COR MEVM IN EA. Jq. d. Sapientia, quam tanto ſtudio ſectatus ſum, ante tempus in me florem & fructum protulit, eóq; mirè me pauit & oblectauit, vti ſolet vua præcox quæ, ſcilicet quę ante alias matureſcunt, ſiue primò & ante tempus maturæ: ſicut enim vuę continent vinum, quod totum hominem reficit, roborat, lætificat, viuificat: ſic ſapientia continet vinum ſpiritale, quod mentem Dei cognitione & amore implet & inebriat, quod proinde Apoſtolis propinauit Spiritus ſanctus in Pentecoſte, adeò vt de ijs Dei amore inflammatis, tamque diuina & ardentia eructantibus dicerent Iudæi: *Muſto pleni ſunt iſti*, Act. 2. Hoc eſt quod ait Sapiens Prouerb. 9. 1. *Sapientia ædificauit ſibi domum, &c. immolauit victimas, miſcuit vinum*, & ad illud ſui ſtudioſos inuitans: *Venite*, inquit, *comedite panem meum, & bibite vinum, quod miſcui vobis.* Vnde *lætatum eſt cor meum in ea*, multò magis quàm quis ſitiens lætatur in muſto & vuis præcocibus, iuxta illud Dauidis pſ. 115. *Calix meus inebrians quàm præclarus eſt!*

Igitur ſapientia in me *effloruit tanquam præcox vua*, quia præcox ingenium, præcox ſapientiæ ſtudium, præcocem ſapientiæ fructum & præmaturum ſenſum mihi pepererunt; cùm alij vel pueri, vel adoleſcentes nimium immaturi, nimiumque acerbi in ſapientiæ ſtudio tunc temporis inueniri ſoleant. q. d. Puerilis ætas per ſeſe ad ſapientiam acerba, in me ſapientiæ præcocis beneficio maturuit. Græca habent, *ex flore tanquam matureſcentis vuæ lætatum eſt cor meum in ea.* q. d. Eo tempore quo nullus eſſe ſolet ſapientiæ in pueritia guſtus fructuíue, ſed tantùm flos aliquis, & bonæ indolis atq; ingenij ſpecimen; in me tamen ille flos ſimul cum matureſcentis fructus dulcedine & ſuauitate coniunctus fuit. Vnde aliqui clarè vertunt, *tanquam de flore matureſcentis vuæ lætatum eſt cor meum de ea.*

Simili modo Salomon in iuuentute præcocem à Deo petijt & obtinuit ſapientiam, vti oſtendit Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 2. vbi & num. 5. aſſerit Siracidem in Salomonis perſona hìc loqui ac dicere: *Cùm adhuc iuuior eſſem, priuſquam errarem, quæſiui ſapientiam.*

Solida lætitia non niſi in Deo.

Moral. hìc diſce non eſſe veram ſolidamq; lætitiam & delectationem, niſi in Deo eiuſque ſapientia, id eſt pietate & virtute. In Deo enim eſt omne bonum, quod mentem allicit & ad ſe pellicit, vt in eo quaſi centro conquieſcat, imo in eo quaſi in pelago bonorum natet, eique ſe immergat & inebriet. Id expertus Pſaltes exclamat pſal. 40. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abſcondiſti timentibus te!* Egregiè S. Auguſt. lib. 4. Confeſſ. ca. 10. *Quapropter ſum*, inquit *ſe verterit anima hominis, ad dolores figitur, ubi præterquam in te, ſanctiſi figitur in pulchris extra te, & extra ſe.* Imò & Plato in Philebo, amicos Dei tantùm veris delectationibus frui dicit. Optimè S. Bernard. epiſt. 114. *Illud ſolum*, ait, *& verum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore ſuſcipitur, & omnis alienæ incunditas, mœror eſt, omnis ſuauitas, dolor eſt; omne decorum, fœdum; omne poſtremò quodcumque aliud delectare poteſt, moleſtum.*

AMBVLAVIT PES MEVS ITER RECTVM] Græcè, *aſcendit pes meus in rectitudine*; Vatabl. *pes meus recta ingreſſus*; alij, *recta inceſſit*. q. d. A puero vitam prudenter rectèque inſtitui, non inceſſi per errorum auia, nec per obliquas vitiorum ambages; ſed recto itinere progreſſus ſum, nimirum in omnibus ſecutus ſum veræ prudentiæ dictamen, vt ad ſapientiam practicam, putà ad virtutem peruenirem. Dictamen autem prudentiæ erat, rectum iter ad hanc ſapientiam eſſe Primò, orationem; Secundo, lectionem & meditationem legis diuinæ: Tertiò, ſtudium virorum ſapientum & ſanctorum, vti docuit c. 39. v. 1. & ſeq. Nota Græcum ἀνέβη, id eſt *aſcendit*; quia, vt ad ſapientiam hanc peruenias, aſcendas oportet de carne ad ſpiritum, de concupiſcentia ad mortificationem, de ſuperbia ad humilitatem, de gula ad abſtinentiam, de auaritia ad paupertatem, denìq; de terra ad cælum. Rurſum *iter rectum* ad Deum eſt recta intentio, qua quis non ſua commoda, ſed Dei gloriam ſuamq; & proximorum ſalutem in ſtudio ſapientiæ & virtutis ſpectat & intendit.

A IVVENTVTE INVESTIGABAM EAM] Sicut venator ſolet leporem vel cervum per veſtigia ſequi vt eum comprehendat, tanto, imò maiori ſtudio ſapientiam venari oportet. Plato li. 6. de Legibus docet, eos qui in re vel arte quapiam excellẽtes euadere cupiunt, debere ſe in ea à puero aſſiduè exercere. Hoc veriſſimum eſt in ſapientia & virtute. Id ſignificarunt veteres per Herculem, quem finxerunt puerum in cunis angues elidere ſolitum; virum deinde leones, hydras ceteraque monſtra domaſſe, ſenem tãdem cælum humero fulcire. Sic vt ſenes cęlo potiamur, pueri angues concupiſcentiæ elidamus oportet, ac viri deinde contra mundum, carnem & diabolum decertantes, omnia ſuperemus. Innuit hoc Iſaias c. 11. 8. dicens: *Delectabitur infans ab vbere ſuper foramine aſpidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet.* Themiſtocles cùm centum & ſeptem annos vixiſſet, moriens dixiſſe fertur: *Omnes ætatis annos & dies in honeſtiſſimo literarum, ac ſacro Philoſophiæ ſtudio conſumpſi. Dolco me nunc egredi è vita, quando ex literarum fonte ſapere incipio.* Idem ferè de Theophraſto commemorat Cicero in Tuſcul. Sic Timotheum epiſtol. 2. c. 3. v. 15. laudat S. Paulus, quòd ab infantia ſacras Litteras didiciſſet, vbi plura huius rei exempla recenſui.

INCLINAVI MODICE AVREM MEAM, ET RECEPI ILLAM] Græcè, *inclinani paulùm aurem meam, & admiſi & comparaui mihi multam eruditionem*, id eſt *diſciplinam.* VERS. 21.

VERS. 22. MVLTAM INVENI IN MEIPSO SAPIENTIAM, ET MVLTVM PROFECI IN EA] Græcè, πολλὴν, id est, *profectus factus est mihi in ea*; Syrus, *ingens factum est mihi in honorem*. Significat ad sapientiam comparandam non opus esse ingenti, difficili & prolixo studio, vti nonnulli autumant, ideoque ab ea prosequenda deterrentur; sed modico labore multam sapientiam comparari. q. d. Post orationem qua à Deo postulabam sapientiam, admoui aurem, & audini tam quæ Deus interiùs mihi sapienter inspiraret, quàm quæ doctores exteriùs me docerent, auideque illa excipiens multam inueni sapientiam, quam mente ruminans, ac voluntate gustans, & opere exercens, multum profeci in ea, præsertim quia à puero hæc feci, antequam auris & mens mea cupiditatis, & errorum illecebris imbueretur & deprauaretur. Quare cùm aurem & mentem meam velut tabulam rasam exhibuerim sapientiæ, illa facilè & ilicò omnem sapientiæ doctrinam hausit & inbibit, firmiterque retinuit: iuxta illud,

Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu.

Intellige hæc de facilitate sapientiæ quoad eius inchoationem, putà quoad eius cognitionem, quæ est in intellectu, ac amorem & desiderium, qui est in voluntate: nam eius executio & perfectio ardua & difficilis est. Vnde v. 25. ait: *Colluctata est anima mea in illa*. Causa est dup'ex. Prior, quòd sapientia in se sit facilis & clara, æquè ac fœcunda & abundans, instar Solis. Sicut ergo sol magnâ lucem affert vel modicè eum intuenti; sic & sapientia. Accedit, quòd mens humana à natura propensionem habeat ad sapientiam, ac eius lucis scintillas non modicas ab ortu insitas. Huc facit Magorum ænigma, quod citant Platonici, & Giraldus in Ænigmatib. *Est res vndique lucida, est res vndique obscura, est partim lucida, partim obscura*. nimirum, res planè lucida est mens diuina: res vndiq; obscura est anima irrationalis: partim lucida, partim obscura est hominis intellectus & ratio. Sic in ordine corporum res vndiq; lucida, est stella quælibet supra lunam: res vndique obscura, est aër: res partim lucida, partim obscura, est luna. Igitur sicut luna à sole facilè illuminatur, sic & mens humana à Deo.

Posterior, quòd doctor sapientiæ sit Deus & Spiritus sanctus, qui interiùs mentem mira luce illustrat, quo fit vt facilè capiat quæ exteriùs ei doctor instillat, Vnde S. Leo serm. 1. de Pentecoste. agens de Apostolis, quos Spiritus sanctus linguis igneis in eos illapsus, subitò doctores orbis effecit: *O quàm velox, inquit, est sermo sapientiæ, & vbi Deus magister est, quàm citò discitur quod docetur!*

Moral. dilce hic virtutem esse facilem ei qui illius est cupidus & auidus, vt modico labore eam assequi queat, præsertim si iuuenis sit, qui necdum contrarios vitiorum habitus induit. Primò, quia virtus est secundum naturam; ham conformis rectæ rationi: vitium autem est contra naturam, quia deforme rationi, legi & Deo: virtus enim ipsa non est aliud quàm recta ratio exculta atque perfecta. Secundò, quia auiditas & cupiditas virtutis non æstimat labores & difficultates pro ea consequenda, sed omnes leues censet, & generosè superat, vtpote tanto virtutis pretio & præmio longè inferiores & minores. Id significarunt veteres hoc emblemate & prouerbio, quod recitat Plutarch. lib. 1. Sympos. q. 5. *Musicam docet amor, licèt prius fuerit rudis.* per musicam enim, vt notat Manutius in Adagijs, significarunt sapientiam: hæc enim est summa animæ harmonia, quæ proinde Musis dicata erat: hanc enim docet amor. Hinc & Socrates apud Platonem in Conuiuio ait, animam corpori immortali expergisci amoris stimulis, ab eoque primos ad virtutem impetus accipere, quasi excusso soporis veterno. Tertiò, quia gratia Christi dat alas roboris & alacritatis, quæ facile efficiunt omne difficile. Quartò, quia vsus & exercitium virtutis sensim omnes difficultates alleuiat, habitumque inducit, habitus autem feliciratem operandi tribuit. Vnde S. Leo serm. 5. de ieiunio 7. mensis: *Hic, inquit, affectus, quo amor terrenus excluditur, bonorum operũ consuetudine roboratur: quia necesse est, vt bonis actibus conscientia delectetur, & libenter faciat, quod fecisse gaudeat.* Quintò, quia, vt docet Abbas Isaac apud Cassian. collat. 9. c. 4. animus humanus similis est leuissimę plumæ, quę nisi aqua aut humore aliquo crassiore superfula fuerit, vel exiguo flato in aërẽ è terra extollitur. Simili enim modo animus hominis, vtpote spiritus, naturalem habet insitam leuitatem, qua nisi cupiditatibus terrenis degrauetur, ad superna facilè effertur, & humilia fastidiens ad cælestia euolat. Sextò, quia amor facit, vt continua exercitatione tranleat quasi homo in ipsius virtutis affectum, vt nihil ea suauius, nihil vitio amarius æstimet. *Nec enim tarius ac pretrosius quidquam præsenti iudicat puritate, cui puna grauis est, vel virtutum pernicioſa transgressio, vel ipsius vitij virulenta contagio*, ait Cassian. Collat. 11. cap. 9.

Sapientia facilis, duplex ea causa.

Ænigma mentis.

Virtus est facilis.

Prima.

Secunda.

Musicam docet amor: quam?

VERS. 23. DANTI MIHI SAPIENTIAM DABO GLORIAM] Græca Complut. δώσω δύναμιν id est, *dabo potentiam*. q. d. Confitebor & celebrabo quòd eius virtute & potentia sapientia mihi communicata & indita sit. Sed Rom. & ceteri legunt, δώσω δόξαν, id est *dabo gloriam*; Vatabl. *cùm itaque profectum in ea sim assecutus, fatebor gloriam illius, qui mihi contulit sapientiam*. q. d. Deo, qui instar Solis iugiter illuminat mentem, eamque suâ sapientiâ illustrat, dabo sapientiæ meæ gloriam, palamque prædicabo me non à me ipso, sed à Deo illam adeptum, dicamq; cum S. Paulo: *Soli sapienti Deo per Iesum Christum honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen*, Rom. 16. 27. & cum S. Iacobo c. 1. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum* (quale est imprimis sapientia) *de sursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè enim nos genuit verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius*. Vide ibi dicta.

Porrò Deo quasi primo sapientiæ doctori prima eius danda est gloria; angelis autem & hominibus, per quos Deus eã nonnullos docet, sua quoque à discipulis danda est gloria, sed participata, tanquam Dei instrumentis & interpretibus. Vnde Syrus vertit, *præceptori meo dabo gratiarum actionem*. Extat Hippocratis medicorum principis iuramentum, quod sic habet: *Testor deos omnes, me tributurum præceptori meo, à quo hanc artem edoctus sum, non minùs quàm parentis, à quo sum genitus: vitam cum eo communicaturum: res omnes quas illo necessarias esse intellexero, pro viribus meis ministraturum: progenies eius fratrum loco habiturum.*

Iuramentum Hippocratis.

Nota. Non ait *ei qui dedit*, sed δόντι, id est *danti*: quia Deus non tantùm dedit, sed instar Solis assiduè menti indit sapientiam, etiam conseruando & augẽdo: conseruatio enim est rei creatę in suo Esse creato conseruatio, ac proinde noua iugisq; quasi crea-

creatio: iugi enim Dei creatoris influxu indigent omnes creaturæ, vt in ſua eſſentia conſeruentur, quem ſi ſubtrahat Deus, ilicò in ſuum nihilum ex quo à Deo eductæ ſunt recident & relabentur.

VERS.24. CONSILIATVS SVM ENIM, VT FACEREM ILLAM: ZELATVS SVM BONVM, ET NON CONFVNDAR.

VERS.25. COLLVCTATA EST ANIMA MEA IN ILLA, ET IN FACIENDO EAM CONFIRMATVS SVM] *Nè enim* dat cauſam cur ei data ſit ſapientia. Ne quis enim ex eo quod dixit v.21. *Inclinaui modicè aurem meam, & excepi illam*, putet eam otianti & incurio datam, ac à ſolo Deo ſine ſuo labore inditam, addit ſe pro ea conſilia, labores, & luctas varias ſubijſſe, Deus enim negotiantibus opitulatur non otiantibus, vigilantibus non dormientibus, nec deſides adiuuat ſed laborantes, eiſque cooperatur & collaborat. Vnde Euripid. *Otiantibus nullus adeſt deorum*, ſed cætus dæmonum. nam vt ait Caſſianus lib.10.de Inſtit.Cœnob.c.23. *Ab antiquis Patribus ſancita eſt ſententia: operantem monachum dæmone vno pulſari, otioſum verò innumeris ſpiritibus deuaſtari.* Igitur docet hîc modum, quo ſapientiam ſit conſecutus, nimirum Deo eam operanti cooperando & collaborando. Primò ergo dicit, *conſiliatus ſum vt facerem illam*; græcè διενοήθην, id eſt *cogitaui*; Vatabl. *decreui præſtare illam*. q.d, Conſiderans pulchritudinem ſapientiæ, eamque admirans conſilium cepi, deliberaui, reſolui, firmiterque decreui illi me diſcipulum tradere, ac facere quidquid illa iuberet. Rurſum cepi conſilium inueſtigandi modos & rationes, quibus id præſtare poſſem.

Deus negotiantibus opitulatur, otiantibus dæmon.

Secundò, *zelatus ſum bonum*, id eſt, exarſi amore boni & honeſti, quod illa mihi proponebat, meq; vt facerem docebat. Zelo enim ingentique animi ardore opus eſt, vt tantum bonum tot difficultatibus obſitum quis conſequatur. Ideireo *non confundar*, id eſt, non exeidam mea ſpe & conatu: ſed bonum ſapientiæ, quod tanto zelo proſequor, reipſa aſſequar. Aut potius *non confundar*, id eſt, non erubeſcam, nec verecundia afficiar ſequendo eius dictamina, ac exequendo quod illa me facere iubet: nõ pudebit me palàm, aperta fronte, & clara voce profiteri diſcipulum & ſectatorem ſapientiæ & virtutis; eſto ab hominibus mundo carnique deditis ea de cauſa irridear & ſubſanner, habearque ſtultus, vilis, contemptibilis. Diſce hîc Philotheæ, amans, inquam, Dei & virtutis, ſuperare ruſticum pudorem, ac contemnere hominum iudicia & riſus; vt dicas cum S.Paulo; *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem*; Galat.1.v.10.ita non confunderis coram hominibus in vita, nec coram Deo in morte, nec coram Chriſto in die iudicij.

Tertiò, *colluctata eſt anima mea in illa*, id eſt pro illa aſſequenda & opere exequenda, Vatabl. *animus meus cum illa conflictatus eſt*; alij, *acriter pugnauit* (hoc enim ſignificat Græcum Ἀγωνιᾶν) *anima mea pro illa*. q.d. Acriter certaui cum meis concupiſcentijs legi ſapientiæ repugnantibus, ac cum ijs quaſi antagoniſtis pro virili luctatus ſum, vt ijs, quæ à ſapientia me retardabant & auocabant, ſuppreſſis, liber & expeditus vni ſapientiæ ſeruirem & viuerem. Igitur hæc lucta non fuit contra ſapientiam, ſed pro ſapientia cõtra cupiditates & vitia: fuit tamen indirectè cum ipſa ſapientia. Sicut enim Iacob luctans contra angelum eum vicit, ab eoque benedici meruit: ſic myſticus Iacob, id eſt luctator & ſupplantator vitiorum, luctatur cum ſapientia, vtpote quæ quaſi virgo caſta & intacta fugit Iacob & hominem luctantem cum vitijs, vtpote adhuc vitijs & maculis infectum; ſed dum ipſe ea quaſi Iacob domat & ſupplantat, ſinit ſe ab eo teneri vincique ſapientia, atque ei multifariam benedicit. Vide dicta Genel.32.25.

Colluctatio animæ cum ſapientia: vnde

Porrò, huius colluctationis cauſa & ratio à priori eſt, quòd anima humana partim ſit rationalis inclinans ad bona ſpiritualia, partim ſenſitiua inclinans ad bona ſenſibilia, ſicque homo videtur conflatus ex angelo & bruto; & hęc cum illa aſſiduè luctatur, ſed pars ſenſitiua in eo vehementior exiſtit, & ſecum rationalem ſæpè trahit ad ſua obiecta ſenſibilia, neglectis ſpiritualibus. Nam, vt rectè docet noſter Leſſius lib.12.de Perfection. diuin.cap.9. mens humana, cùm inter naturas rationales ſit infima, ac proinde carni mortali inſerta, & ſenſibus, addicta; nihil præter ſenſibilia & temporalia, vt honores, diuitias, voluptates perfectè apprehendit: ſpiritualia, vt pulchritudinem virtutum, & bona vitę futuræ, obſcurè & confuſè. Hinc fit vt à ſpiritualibus moueatur parum & languidè, à ſenſibilibus multùm & validè: motiones enim affectuum, cognitionis apprehenſionem ſequuntur. Quare, obiectis difficultatibus, & ijs quæ carni moleſta, homo facilè retrocedit, & ſtudium virtutis abijcit: moleſtias enim illas, vtpote ſenſibiles & naturales, validè apprehendit; cumque oriantur ex rebus obſcuris & non ſatis per experientiam comprobatis, fingit eas centuplo grauiores quàm reuera ſint, & ita facilè ab illis vincitur. Bonum enim imperfectè apprehenſum (quale eſt bonum virtutis & gloriæ cæleſtis) non tantum attrahit, quantum ingens moleſtiarum imaginatio deterret. In bonis autem ſenſibilibus perſequędis (qualia ſunt opes, honores & voluptates) etſi magnæ difficultates ſe offerant; mens tamen humana perſtat: quia etſi illæ moleſtię per ſe deterreant, magis tamen bonorum ſperatorum vehemens apprehẽſio allicit, quorum ardens amor facit, etiam ipſas moleſtias longè ſquàm reipſa ſint minores videri. Hæc eſt penè tota ratio & prima origo, cur via virtutis, alioquin per ſe facilis & iucunditatis plena, videatur difficilis & amara; è contrario via ſæculi, reuera aſpera & moleſtiſſima, videatur facilis & iucunda. Plus enim allicit fortis apprehenſio bonorum ſenſibilium, quàm deterreat imaginatio malorum illis annexorum: & plus deterret valida imaginatio moleſtiarum, quę ſtudio virtutis ineſſe videntur, quàm apprehenſio bonorum ſpiritualium (quæ in nobis valdè tenuis eſt & obſcura) alliciat. Dominus igitur huius infirmitatis noſtræ conſcius, vt fortius apprehenderemus bonorum ſpiritualium excellentiam, & minoris æſtimaremus difficultates annexas; proponit hîc Siracides exemplum, ſtimulum & conſilium, vt ſcilicet per ſapientiæ ſtudium bonis ſpiritualibus audiendis, legendis, meditandis, exercendis aſſiduè inſiſtamus, ijſque mentem plenè imbuamus, vt ipſa fiat ſpiritualis, eóque ſecum rapiat partem inferiorem & animalem, indeque alios quoque tanti boni faciat participes. Nam vt ait S.Auguſt. in Sententijs nu.122. *Magnus bonorum labor eſt, mores tolerare contrarios: quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet iuſtum aliena peccata iniquitas, quantum à ſua recedit.* Hæc enim eſt vis charitatis & zeli, vt inſtar ignis omnia inflammet.

Homo quaſi conflatus ex angelo & beſtia.

Porrò noſter Pineda lib.3.de Rebus Salomon. c.3. cenſet hæc dici in perſona Salomonis, de eóq; ſic

ſic explicat q.d. Inter varias cogitationum colluctationes & conflictus de optimo vitæ genere ſectando, *conſtituens ſum*, id eſt eligendo inij cõſilium tradendi me totum ſtudio ſapientiæ. Cenſet enim Siracidem doctrinam & ſenſa Salomonis conſcribere,

Quartò, *& in faciendo illam confirmatus ſum*, Græca Complut. & Roman. legunt, καὶ ἐν ποιήσει λιμῷ διηγεῖσθαι μένων, id eſt, *in effectione famis diligenter egi*, vel diligentiam adhibui. q.d. Quàm diligens & ſedulus eſt homo famelicus, vt cibum conſequatur, quo famem leuet: tam diligens ego fui in ſtudio ſapientiæ, vt eius famẽ & auiditatem exſatiarem. Verùm Tigur. Vatab. & alij pro λιμῷ legentes μῦ vertunt, *& in operatione mea exactus ſum*; Vatab. *facta mea perpendi*, hoc eſt, vt Ianſenius, actiones meas diligẽter & exactè expendi, num cum præceptis ſapientiæ conuenirent, vti faciebat Dauid dicens: *Cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos in teſtimonia tua*. Pſal. 118. Qua de re diuinè ſcripſit S. Bernardus libros quinq; de Conſideratione ad Eugenium Pontif. Alij vertunt, *& in effectione mea exquiſitus ſui*. Quò accedit Noſter, *& in faciendo illam confirmatus ſum*. q.d. Vt ſapientiam ſemper facerem, eiuſque dictamina explerem, obfirmaui animum, eſto luctam in eius praxi non modicam cum carne ſentirem; tamen firmus in ea perſtiti, & conſtanter perſeueraui: Græcum enim Διηγεῖσθαι ſignificat Primò, exactè diſcutio, diligenter expendo; Secundò, exactè compono & abſoluo; Tertiò, affabrè facio; Quartò, omni ope & exactâ diligentiâ efficio, exequor diligẽter. Quocirca Syrus vertit, *cogitaui benefacere, & non reuertar quando inueniam illã. Conglutinata eſt anima mea cum illa & faciem meam non auerti ab ea. Dedi animam meam poſt eam* (tradidi me totum illi) *& in ſæculum ſæculorum non obliniſcar illius.*

Quatuor requiſita ad ſapientiam.

Moral. diſce hic ad ſapientiæ & virtutis cõſecutionẽ requiri, Primò generoſam animi reſolutionem, & propoſitũ efficax ad eam proſequendam; Secundò, ardorem & zelum; Tertiò, colluctationem & mortificationem cupiditatum; Quartò, animi robur, conſtantiam & perſeuerantiam in virtutis ſtudio & operatione. Igitur neceſſe eſt ei, qui ſapientiæ donũ in mente accipit, laborare, neruos intendere, totis viribus cõniti, vt quę iubet ſapientia, fortiter exequatur: præcipit enim aduerſa carni, mundo, & dæmoni. Cum hiſce ergo diu multumque ei colluctãdum eſt: at idcirco, non delaſſetur, nec cadat animo, quia ipſa colluctatione nõ debilitatur, ſed confirmatur animus; perinde ac Iacob luctans cum angelo, ideóque claudicans, ex lucta fortiſſimus effectus eſt, vt angelo & Deo præualeret: vnde vocatus eſt Iſrael, id eſt præualens vel dominans Deo, vti dixi Gen. 32. 28. Nam vt ait S. Paulus 2. Corinth. 12. 9. *Virtus in infirmitate perficitur*. Et Pſaltes Pſal. 141. 4. *In deficiendo ex me ſpiritum meum, & tu cognouiſti ſemitas meas*. ita Palacius. Hic verum eſt illud Claudiani in Nuptijs Honorij Imp.

Via ad virtutem eſt perardua.

Non quiſquam fruitur veris honoribus,
Hyblæos latebris nec ſpoliat fauos,
Si frondi caueat, ſi timeat rubos.
Armat ſpina roſas, mella tegunt apes.
Creſcunt difficilis gaudia integia.

Ad culmen ergo ſapientiæ arduo & acceliui aſcenſu eſt opus.

Ardua per præceps gloria vadit iter.

S. Auguſt. tractat. de Virgin. *Diuerſis*, inquit, *ſe-*

A *minibus pectoris tui colles ſere, nunc alimoniis mediocribus, nunc ieiuniis parcioribus, lectione, opere, prece, vt mutatio laboris induciæ ſint quietis.* Hiſce mediis ad aream virtutis ſentim euadimus, robur colligimus, inuicti efficimur. Audi Senecam lib. de Conſtant. ſapient. ad Seren. cap. 3. *Quomodo quorundam lapidum expugnabilis ferro duritia eſt, nec ſerari, adamas, aut cædi vel ſcindi poteſt, ſed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quæ iam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfusa, vigorem ſuum habitumque conſeruant; quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi vlla lanitiæ veſtigia tot verberati procellis oſtentant; ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli.*

Præclarè Nazianz. orat. 23. *Philoſophicus*, inquit, *animus ex eo, quod paſſus ſit, generoſior redditur: atque* B *vt candens ferrum frigidæ aſperſione, ita periculis obdureſcit* iuxta illud Horatianum:

Duris vt ilex tunſa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipſo
Ducit opes animum quæ ferro.

MANVS MEAS EXTENDI IN ALTVM, ET INSIPIENTIAM EIVS LVXI] Ianſen. addit: *Et ignorantias meas illuminauit*. Verùm hæc delent Romani, alijque plures. Pro *inſipientiam eius luxi*, Palacius, Ianſen. & alij multi legunt, *in ſapientia eius luxit anima mea*, q.d. Cùm anima mea colluctaretur intra ſe, & ſuas actiones ſecum expenderet; extendi manus ad Deum, vt me illuminaret, videremque meos errores & lapſus, ſine quibus hæc vita mortalis non ducitur. Illuminauit ergo me Deus, *& in* C *ſapientia*, id eſt per ſapientiam mihi à Deo infuſam *luxit*, id eſt lucida facta eſt, *anima*; quia Deus eam illuminans fecit eam cognoſcere ſuos errores & lapſus, eoſque corrigere. VERS. 26.

Verùm pro *in ſapientia* corrigendum cum Romanis *inſipientiam*, græcè enim eſt ἀγνοήματα, id eſt *ignorantias*. Rurſum pro *luxi* non eſt ἐφώτισα, id eſt luxi, à luceo, vt vult Lyran. & Dionyſ. ſed ἐπένθησα, id eſt luxi, à lugeo, indolui, ingemui. ita Hugo, Ianſen. & alij.

Senſus ergo eſt. q. d. In iſta colluctatione ſapientiæ & inſipientiæ, virtutis & vitij in anima mea, de qua verſ. præced. deprehendi magnam meam infirmitatem, æquè ac ignorantiam ſiue inſipientiam, meque in multis errare, deficere & labi. Manus ergo expandi in altum, orans Deum, vt infirmitatem meam robore ſapientiæ corroboraret, ac inſipientiam ſuæ ſapientiæ colluſtraret: ideóque inſipientiam eius, ſcilicet animæ meæ, colluctantem, vt dixi v. præced. coram Deo luxi & defleui. Græca habent, *manus meas expandi in altum, & ignorantias eius* (animæ meæ ſæcum luctantis) *intellexi*; Vatabl. *& errores illius* (animæ meæ) *agnoui*. D

Aut planiùs & potiùs, q.d. Ignorantiam & inſipientiam eius, ſcilicet ſapientiæ, agnoui, hoc eſt, agnoui quòd non ſaperem, quod ignorarem ſapientiam, quòd eſſem inſipiens; atque hanc meam ſapientiæ ignorantiam & inſipientiam luxi & defleui. Vnde nonnulli codices, quos citat Franc. Lucas in Notis hìc, legunt, *& in inſipientia eius* (id eſt, ob ignorationem ſapientiæ) *luxit anima mea*, itaque legendum cenſet ipſe Lucas. Pro *luxi* Noſter legit cum Græco codice Vaticano, & cum Græco Romæ correcto ἐπένθουν, id eſt, *cogitaui*.

gitani. Porrò Syrus vertit, *manus mea aperuit oſtium eius, & circumdedi eam* (vel circumuallarus ſum ab ea) *& intellexi eam, & in puritate inueni eam.*

VERS.27. ANIMAM MEAM DIREXI AD ILLAM, ET IN AGNITIONE INVENI EAM] Græcè, pro *in agnitione* eſt ἐν καθαρσεμῷ, id eſt *in purificatione*; alij, *per puritatem inueni eam.* Sed eôdem redit ſenſus: *Agnitionem* enim intelligit propriæ inſipientiæ, errorum & lapſuum, eamq; efficacem, putà quæ eorum pœnitentiam, & correctionem & purificationem imperat & efficit: hæc enim agnitio & purificatio recta eſt via ad ſapientiam & virtutem, de quo plura v.35. Senſus ergo eſt, vt rectè Ianſenius. q.d. Cùm in me deprehenderem & deflerem multam inſipientiam meam, animam meam direxi ad ſapientiam, curuatam ex parte, & obtenebratam animam erigendo ad ſapientiam, à qua illuminari & purgari optaui, & per agnitionem errorum meorum, & ſecutam hinc purgationem, inueni ipſam ſapientiam. Vera enim ratio percipiendæ ſapientiæ eſt agnitio propriæ inſipientiæ, ſiue qua cognoſcimus quàm multa verè ignoremus, ſiue qua cognoſcimus vitæ noſtræ defectus, ſi eam agnitionem ſequatur humilis pro ſapientia precatio, & vitæ morumque emendatio atque correctio.

Notat Palacius appoſitè dici *in agnitione inueni eam*; quia ſicut charitas inuenitur amando, patientia ſufferendo, humilitas ſe deijciendo; ſic ſapientia inuenitur ſe cognoſcendo, id eſt *in agnitione.* Aperiendo enim oculos, & videndo thesauros ſapientiæ, qui abyſſum meæ inſipientiæ implere ſufficiunt, illam inueni: habitus enim ſapientiæ in ſuo actu inuenitur. Si enim multa cognoſco, inuenio multam me habere ſapientiam. Porrò, vt dixi, ſapientia conſiſtit in agnitione theſaurorum ſapientiæ, æquè ac abyſſi propriæ inſipientiæ, hanc illi comparando, opponendo, & humili prece ſubſternendo, vt eam illuminet & impleat, iuxta illud S. Franciſci: *Quis tu Domine? quis ego? Tu abyſſus ſapientiæ & bonæ, ego abyſſus inſipientiæ & mali.*

Denique Nota in purificatione affectuum, ac puritate caſtitatis & vitæ inueniri, imò conſiſtere ſapientiam. *In malenolam enim animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis,* Sapient.1.4. Ita narrat Ruffinus S. Gregorio Nazianzeno per viſum apparuiſſe duas virgines inſignes, cumq; ille ſtudio caſtitatis earum aſpectum fugeret, illæ comiter ad eum: *Nos,* inquiunt, *ſorores ſumus, vna ſapientia, altera caſtitas nominatur. Miſſæ ſumus ad habitandum tecum; quia per puritatem incundum nobis in anima tua habitaculum præparaſti.* Et B. Hugo Lincolnienſis Epiſcopus chriſtianiſmum aiebat tria requirere: *Exigit,* inquit, *vas & veritas beati nominis huius, vt indeſinenter teneatur charitas in corde, veritas in ore, caſtitas in corpore non fallaciter Chriſtiani.*

Chriſtianiſmus Tria requirit.

POSSEDI CVM IPSA (perperàm Lyran. & alij legunt *cum ipſis*, ſcilicet doctoribus ſapientiæ) COR AB INITIO: PROPTEREA NON DERELINQVAR] Hoc quoque ordine hunc verſum & præcedentem legunt Græci Complut. habent enim, *animam meam direxi ad illam, & in purgatione inueni eam. Cor poſſedi cum ipſa ab initio, propterea non derelinquar,* Codices verò Romæ emendati nonnulla immutant & traijciunt: habent enim, *animam meam direxi ad illam, cor acquiſiui cum eis ab initio, & in purificatione inueni eam: propter hoc non derelinquar*; Syrus, *cor poſſedi mihi ab initio, propter hoc non derelinquam eam.*

Iam Primò, Ianſenius hunc dat ſenſum, q. d. Ab initio vitæ meæ ego ex dono Dei obtinui, & habui cor ſapientiæ coniunctum, eamque ſemper deſiderans; idcóque firmiter confido, quòd non derelinquar à Deo & ſapientia eius; quia eius raro dono ab infantia ſemper illi addictum habui cor. Nec frigidè eam quæſiui, ſed venter meus cõturbatus eſt quærendo eam, hoc eſt, interiora mea omnia ſtudio quærendæ ſapientiæ commota fuerunt. Vnde Vatabl. vertit, *coniunctum cum illa cor adeptus ſum ab initio.*

Secundò planiùs & ſimpliciùs: Hebræi dicunt קניתי לב. *kaniti leb*, id eſt acquiſiui, & acquirendo poſſedi cor (ſic *poſſidere* ſumitur pro acquirere, parare, efficere; Prouerb.8.22. & alibi: eſt metalepſis) vt ſcilicet per ſapientiam cordatus euaderem & prudens: cor enim fons eſt & ſymbolum prudentiæ, maturitatis, conſtantiæ & fortitudinis. Hinc Scipio Naſica vocatus eſt *corculum*, ob inſignem prudentiam de quo Cicero Tuſcul.1. *Alijs,* inquit, *cor ipſum animus videtur: ex quo exſordes, vecordes, concordeſque dicantur; & Naſica ille prudens bis Conſul, corculum.* Et Plinius lib.7. cap.31. Catos, Corculos, apud Romanos cognominatos eſſe refert, qui ſapientia præſtiterunt: priſci enim Philoſophi in corde ſapientiam conſtituerunt. Et Ennius ſe tria corda habere dixit, eò quòd tres linguas calleret, putà quòd latinè, oscè & græcè ſciret. Præclariùs verò Salomon à Deo donatus ſapientia accepit *latitudinem cordis,* id eſt animi magnitudinem, amplitudinem & liberalitatem, 3.Reg.4. Sic Ieremias cap.5.20. ait: *Audi populе ſtulte, qui non habes cor.* Et Oſee cap.7.11. ait de Ephraim: *Columba ſeducta non habens cor.* Vide ibi dicta. Corde ergo caret, qui ſapientia caret: ſapientia enim dat cor. *Propter hoc non derelinquar,* nec à ſapientia, nec à Deo; quia vbi eſt cor, ibi eſt ſapientia, ibi eſt Deus.

Cor ſymbolum prudentiæ & animæ.

Ennius tria corda habuiſſe ſibi videtur.

Tertiò, Dionyſ. & Palacius: In ſapientia poſſedi cor, id eſt, inquiunt, poſſedi animam & meipſum, vt quaſi dominus & poſſeſſor imperarem omnibus animæ moribus & affectibus, eoſque fræno ſapientiæ mihi ſubditos, ſibique inuicem in pace aſſociatos continerem. Sic ait Chriſtus Lucæ 21.19. *In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras;* quia patiens per patientiam dominatur animæ ſuæ, eamque in pace continet & regit: impatiens verò non dominatur illi, nec eam poſſidet, ſed potiùs poſſidetur ab ira, & conſequenter à Satana. Sic auarus non habet ſe, ſed habetur à nummis. vnde auari vocantur *viri diuitiarum,* quaſi ſerui earum, vtpote qui non poſſident, ſed poſſidentur à diuitijs, pſal.75.6. Sic libidinoſus poſſidetur à venere & ventre. Et qui facit peccatum amittit ſeipſum; quia ſe fecit ſeruum & mancipium peccati, 2.Petri 2.19.

Denique præclarè noſter Cauſſinus lib.3. Parab. Hiſtor. cap.3. Cordis effigies, ait, hieroglyphicum ſapientiæ & fortitudinis eſt. Hinc Varro tradit, hominis annieuli cor duarum eſſe drachmarum, quinquagenarij conſtare drachmis centum; ab eo tempore annis ſingulis totidem imminuitur drachmis, quot excreuerat; creditumque inde ex defectu humani cordis, non vltra

Mirum cordis per annos incrementum & decrementum.

vltra centeſimum annum poſſe homines viuere. Cor igitur ſapientiæ ſedes & typus, vaſculum quidem paruum, vt ait Macarius homil. 43. ſed in quo recipiantur omnia. Ibi Deus, ibi angeli, ibi vita & regnum: ibi cæleſtes vrbes, ibi theſauri gratiæ. At ſi prauum fuerit, ibi dracones, ibi leones, ibi beſtiæ venenoſæ, ibi aſperæ & falebroſæ viæ, ibi præcipitia, ibi theſauri vitiorum.

Androdamas ſpecies adamantis, typus ſapientiæ.

Idem lib. 11. cap. 22. ſapientiæ ſymbolum dat Androdamantem: Androdamas, inquit, argenti nitorem habet, & penè adamas, quadratis ſemper teſſeris. Magi putant nomen impoſitum ab eo quòd animorum impetus vel iracundias domare & refrænare dicatur; ſi credimus Iſidor. Origin. lib. 16. cap. 14. Apodoſis, ſiue redditio paraboiæ, eſt hæc: Nullus eſt alius androdamas, quàm ſapientia moderatrix animi, expultrixque vitiorum. Hæc incitatas permotiones, & inſtar torrentis & fluminis effuſas reprimit & ſiſtit, diſſipatâ tot affectuum caligine.

VERS. 29. VENTER MEVS CONTVRBATVS EST QVÆRENDO ILLAM: PROPTEREA BONAM POSSIDEBO POSSESSIONEM] Vatabl. *viſcera* (Hebr. מעי *mei*) *mea commota ſunt ad quærendam illam: propterea bonam poſſeſſionem nactus ſum*; Syrus, *viſcera mea ardent vt fornax ad intuendum in eam: propter hoc poſſedi eam poſſeſſionem bonam.*

Primò, Dionyſ. & Palacius per ventris conturbationem intelligunt ieiunium: hoc enim ventrem fame latrantem turbat & humiliat, iuxta illud: *Humiliabam in ieiunio animam meam*, pſal 34. vt ſenſus ſit. q. d. Sicut dæmon pater erroris & mendacij ejicitur in ieiunio & oratione, Marc. 9. ita è contrario ego ceterique ſapientiæ ſtudioſi, eam quæſiuimus & acquiſiuimus ieiunio & oratione; perinde ac ſtulti eandem amittunt crapula, garrulitate & diſſolutione animi.

Secundò & genuinè, pro *venter*, Noſter cum Græcis Romę correctis legit κοιλία, ſed Complut. legunt καρδία, id eſt cor. Verùm eòdem redit ſenſus: nam per cor velut præcipuum cetera viſcera, totuſq; venter intelligitur per ſyneedochen. Senſus ergo eſt. q. d. Cor meum ſummis votis, deſiderijs & conatibus quęrens ſapientiam, variis cogitationibus, deliderijs, curis & ſollicitudinibus agitatum & conturbatum eſt: at vbi eam, quam tantoperè quærebam inueni, per eam acquiſiui bonam poſſeſſionem, putà ipſam ſapientiam, quæ pretioſior eſt omni auro & argento: ac per ſapientiam poſſedi cor meum, vt dixi v. præced. Vnde Rabanus: *Quòd dicit*, inquit, *ventrem ſuum conturbatum inquirendo illam, vel hoc inſinuat quòd in eius meditatione anxium habuerit animum; quia omnis diſciplina in præſenti amara eſt. Vel hoc intimat, quòd per eius notitiam ad peccatorũ ſuorum compunctionem ſit pœnitentiam. Vnde ſcriptum eſt. Qui addit ſcientiam, addit dolorem. Hinc & Ioannes in Apocalypſi narrat, quòd angelus daret ſibi librum, & diceret: Accipe librum, & devora illum, & faciet amaricari ventrem tuum: ſed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Et accepi librum de manu angeli, & devorani illum, & erat in ore meo tanquam mel dulce, & cùm devoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus. Sed poſſidet in hoc bonam poſſeſſionem, quando per huiuſcemodi conuerſionem ad æternam perueniet requiem: qui enim conuerſus ingemuerit, ſaluus erit. Et: Beati qui lugent nunc, quoniam ipſi conſolabuntur.* Matth. 5.

Venter pro corde.

Apoc. 10.

Ezech. 3.

& 18.

Tropol. noſter Aluarez de Paz lib. 4. de digni-

A tate perfectionis parte 2. cap. 10. Sapientiæ, id eſt perfectionis, inquit, ſtudioſus adipiſcitur bonam poſſeſſionem. Quę profectò poſſeſſio non eſt alia, quàm ipſe Deus: nam illum perfecta charitas in mentem infert, & in cordibus noſtris habitare facit. Si igitur perfectio animæ poſſeſſio Dei eſt ergo & felicitas: & ſi perfectus Deum ipſum poſſidet; eſt ergo beatus & felix. *Quid enim poteſt eo eſſe felicius*, inquit Proſper Regienſis Epiſcopus, *in quem efficitur ſuus conditor ſenſus, & hereditas eius dignatur eſſe ipſa diuinitas: ſi modo eum ſanctis operibus colat, omnes fructus ex illo percipiat, in illo & de illo ſuauiter viuat, & nihil terrenum cum illo poſſideat? Quia omnium conditor, cui nihil eorum quæ fecit, valet æquari, non dignatur cum his quæ condidit poſſideri. Denique quid vltrà quærit, cui omnia ſuus conditor ſit; aut quid ei ſufficit, cui ipſe non ſufficit?* O tu ergo qui mundo cõtempto, quia minimè ſinus tui cordis explebat, aliud bonum quæris, quod te repleat, quod te ſatiet, quod te beatum & felicem efficiat, perfectionem inquire, qua Deum ipſum, vltra quem nihil bonum, nihil pulchrum, nihil deſiderabile, & intra quem omnia bona, omnia pulchra & omnia deſiderabilia continentur, felicisſimè poſſidebis.

VERS. 30. DEDIT MIHI DOMINVS LINGVAM MERCEDEM MEAM: ET IN IPSA LAVDABO EVM] Syrus, *dedit Dominus linguæ meæ mercedem, & in labijs meis laudabo eum*; Vatabl. *Dominus mihi præmio dedit linguam, qua & laudabo ipſum*; alij, *vt in ea laudem ipſum*. q. d. Deus dedit mihi linguam eruditam, piam & eloquentem, qua diuina ſapientiæ dogmata rectè eloqui valeam; vt ipſa ſit merces ex parte ſtudij & laboris, quem impendi ſapientiæ. Idcircò per ipſam laudabo Deum, tum eum in oratione glorificando, tum eius laudes & præconia populo & lectoribus per lectiones, conciones, colloquia & ſcripta deprædicando, eoſque ad Dei laudem & cultum incitando. Huc facit illud Ciceronis: *Eloquentia nihil aliud eſt, quàm copioſè loquens ſapientia.* Et illud Salomonis Sapient. 7. 15. *Mihi dedit Deus dicere ex ſententia, & præſumere digna horum, quæ mihi dantur.* Et illud Prouer. 15. 2. *Linguæ ſapientum ornat* (Hebr. *bonam reddit*) *ſcientiam.*

Eſt hæc tertia bona poſſeſſio, quam adeptus eſt per ſapientiam. Vnde Palacius ſic explicat, q. d. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam, & in ipſa laudabo eum. Senſus eſt: Dedit mihi Dominus bonam poſſeſſionem. Primo, ſapientiam; Secundò, cor eum ipſa; Tertiò, linguam, qua & alios docere, & Deum laudare poſſim. Planè dat Dominus linguã, qui aperit os mutuorum, & linguas infantium diſertas facit. Et rurſum: *Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt ſciam ſuſtentare eum, qui laſſus eſt verbo.* Et Spiritus ſanctus linguas igneas Apoſtolis diſtribuit, quibus loquerentur magnalia Dei. Datur autem lingua in mercedem, quia enim Auctoris lingua laborauit orando, datur ei in ſtipendium, vt lætetur laudando. Ergo vt merces diuitis illius erat, vt lingua quæ delicijs affluebat in hoc ſæculo, amburatur in inferno; ita merces linguæ laborantis in oratione eſt, vt delectetur in Dei ſui laudatione. Sic S. Antonius de Padua in præmium ſuæ ſapientiæ & virtutis, accepit linguam ſapientem & ardentem docendi & prædicandi, qua auditores innumeros cognitione & amore Dei ſuccendit. Quocirca poſt eius mortem anno 32. S. Bonauentura

Sap. 10.

Iſaiæ 50. 4.

Act. 2.

Linguæ S. Antonij Paduani incorruptæ.

lin-

ſinguam S. Antonij adhuc intè grana, cum lacrymis exoſculans : *O lingua*, inquit, *quæ ſemper laudaſti Deum, canſaque extitiſti, vt alij eumdem laudarent; nunc miraculo integritatis tuæ oſtendis quanti meriti ſis apud Deum, qui te ad tam ſublime officium creauit.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Concluſio & adhortatio ad ſtudium Sapientiæ.

Siracides hucuſque propoſuit ſe in exemplum Philoſophis, id eſt ſapientiæ ſtudioſis, ac triplicis poſſeſſionis præmio, quod per eius ſtudium aſſecutus eſt, tacitè omnes ad idem illexit : nunc verò clarè & apertè omnes ad illud ipſum hortatur & inuitat. Vbi Nota. Siracides huucuſque oſtendit quàm ſtudioſus fuerit in dicenda ſapientia, nunc oſtendit quam cupidus ſit eiuſdem docendæ. Verè enim ſapientis eſt, id quod didicit docere alios: vice verſâ, inſipientis eſt, velle docere quod non didicit. Vnde S. Greg. præf. in Paſtor. Sunt plerique, *inquit*, qui dum metiri ſe neſciunt, quæ non didicerunt docere concupiſcunt; qui pondus magiſterij tantò leuius æſtimant, quantò vim magnitudinis illius ignorant.

Sapientis eſt quod didicit docere.

Verſ. 31. Appropiate ad me indocti, & congregate vos in domum diſciplinæ.

32. Quid adhuc retardatis? & quid dicitis in his? animæ veſtræ ſitiunt vehementer:

33. Aperui os meum, & locutus ſum : Comparate vobis ſine argento.

34. & collum veſtrum ſubijcite iugo, & ſuſcipiat anima veſtra diſciplinam : in proximo eſt enim inuenire eam.

35. Videte oculis veſtris, quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem.

36. Aſſumite diſciplinam in multo numero argenti, & copioſum aurum poſſidete in ea.

37. Lætetur anima veſtra in miſericordia eius, & non confundemini in laude ipſius.

38. Operamini opus veſtrum ante tempus, & dabit vobis mercedem veſtram in tempore ſuo.

VERS. 31. APPROPIATE AD ME INDOCTI, ET CONGREGATE VOS IN DOMVM DISCIPLINÆ.] Vatablus, *accedite ad me imperiti, & in domo diſciplinæ verſamini* : græcè enim eſt ἀυλισθῆτε, id eſt verſamini, conuerſamini; Syrus *declinate ad me inſipientes, & permanete in doctrina.*

Poſſent hæc accipi, vt verba ſapientiæ inuitanti ad ſe, & ad domum ſuam omnes expertes ſapientiæ, vt eam à ſe addiſcant: ſic enim ſapientiam ad ſe inſipientes inuitantem induxit c. 24. Verùm germaniùs ad literam hæc accipias vt verba Siracidis, qui indoctos ad ſe velut doctorem ſapientiæ, ac conſequenter ad domum ſuam quaſi ſcholam ſapientiæ inuitat. In præcedentibus enim hucuſque de ſe ſuaque perſona locutus eſt Siracides : ergo cùm ſubnectit, *Appropriate ad me*, de ſe perſonaliter intelligit. q.d. Recenſui modum, quo ego ſapientiam adeptus ſum, appropiate ad me, & ad domum meam : ego tum modum ſapientiam conſequendi, tum ipſam ſapientiam vos docebo. Sapientiam Ethicam intelligit : vnde eam vocat *diſciplinam*, quæ ſcilicet vitia caſtigat, moreſque omnes ad virtutem efformat & componit. Vnde Palacius: Siracides, inquit, imitatur Salomonem dicentem Prouerb. 9. *Si quis eſt paruulus veniat ad me. Et inſipientibus locuta eſt : Venite, comedite*, &c. Et item : *Vſquequò paruuli diligitis infantiam, & ſtulti ea, quæ ſibi noxia ſunt, ſapient?* &c. Ita nunc Author indoctos ad ſapientiam inuitat : quia verè indoctus eſt, quem tu non erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Iam quia Author videbat ſe Dei lumine collustratum, nihil veretur dicere : *Accedite ad me, & illuminamini*, &c. Et ego certò credo Authorem in aliqua domo docuiſſe : ſicut & Apoſtolus in ſuo conducto docebat omnes ad ſe venientes. Ad hanc igitur domum Author diſcipulos inuitat; quam *domum diſciplinæ* vocat. Hæc Palacius. *Act.* 28.

Huic ſimilis eſt gnome R. Ioſeph filij Ioëzer in *Pirke auoth*, id eſt in Capitulis ſiue Prouerbijs patrum: *Sit domus tua quaſi quoddam aſylum ſapientibus: impulueratе pulueре pedum eorum, ac ſitibundo gutture auidè ſermones eorum excipe.* Ibidem cap. 1. *Viri ſynagogæ*, inquit, *hæc tria documenta vobis dedere: prudentes eſtote in iudicando, plures vobis ſtudete facere diſcipulos, ſepem denique ac propugnaculum legi ponite.* Ibidem Samai ſocius R. Hillel. *Parcum*, inquit, *te volo in loquendo, multum in agendo : vultu autem hilari & benevolo omnem ad te venientem excipe.* Ibidem cap. 4. Barzoma quatuor hæc problemata proponit : *Quis verè ſapiens dici poteſt ac debet? Ille*, inquit, *qui ſe ſemper & ab omnibus doceri deſiderat, iuxta illud Pſalm.* 118. *Super omnes docentes me intellexi. Quis eſt potens? Ille*, inquit, *qui fortiter tentationi reſiſtit. Dicit enim Script. Melior eſt patiens viro forti: & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium*, Prouerb. 16. 32. *Quis eſt appellandus dines? Is*, inquit, *qui ſuis contentus eſt, nec appetit aliena, ſicut ait Pſal. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Pſalm.* 127. 2. *Beatus es in ſpe exſpectationis: bene autem erit tibi in re & fruitione conſummatæ beatitudinis. Beatus, inquam, es in præſenti ſæculo : & bene tibi erit in altero. Quis eſt in honore ac preſto? Ille*, inquit, *qui alios obſeruat & colit debita reuerentia iuxta regulam in S. Script. ſtatutam : Quicumque glorificauerit me glorificabo eum : qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* 1 Reg. 2. 30.

Ibidem R. Iſmael : *Qui eo fine diſcit*, inquit, *vt alios poſtmodum doceat, illi Deus & diſcendi gratiam confert pariter & docendi. Et qui hoc animo diſcit, vt ſuos ipſius mores inſtruat, dat illi Deus vnde diſcat & doceat, & quod alios docuit, in opus & praxim redigat.*

Igitur ex hoc loco habes, tempore Siracidis ipſum ſimilesque ſapientes ſapientiam, præter-

tim Ethicam de virtutibus, quibus perfectionem & felicitatem aſſequimur, deque Deo rite ſanctéque colendo docuiſſe, vel in ſcholis publicis, vel domi ſuæ. Sic Abraham eamdem docuit ſuos liberos, ſuamque familiam; quin & peregrinos, quos hoſpitio recipiebat, ſicut tradit Ionathas auctor Targum Hieroſolymitani, vti dixi Geneſ. 21. 33. Hinc & vrbs in Iudæa dicta eſt *Cariaſepher*, id eſt ciuitas literarum, quòd illæ in ipſa docerentur, quodque ſcholis & magiſtris eas docentibus abundaret, Ioſue 10. & ſequent. ac Iudicum 1. Fuit ergo Cariatſepher Vniuerſitas & Academia Palæſtinæ, ait Adrichomius in deſcript. terræ ſanctæ in tribu Simeonis Num. 41. *Abraham doctor ſapientiæ.*

Imò Iacobus Middendorpius libr. 1. de Academijs in Italia, ex Beroſo lib 3. Antiq. & alijs aſſerit Noë poſt diluuium primùm in Armenia, deinde Vetuloniæ in Italia gymnaſium erexiſſe, ibique publicè iura diuina & humana, morum diſciplinam, ritumque colendi Deum docuiſſe, qua de re nonnulla dixi Geneſ. cap. 9. in fine. Quod ſi ita eſt; primus Academiarum inſtitutor fuit Noë. Vnde Rebecca Geneſ. 25. 22. *Perrexit vt conſuleret Dominum*; vbi Ionathas iam citatus vertit, *abiit, vt peteret miſericordiam in domo, vbi conuenabatur Sem*, Et illud ibidem v. 27. *Iacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis*; Onkelos vertit, *Iacob vir integer miniſter domus doctrinæ*. quod ipſe & Hebræi ad ſcholas ſapientiæ referunt, quas frequentabat Iacob doctoribus Sem & Heber, aut ſecundùm alios Melchiſedec, rerum diuinarum & pietatis ſtudio vacans: miniſter enim idem eſt quod auditor & diſcipulus. Sic Salomon erexit academiam in arce Sionis, Prouerb. 9. 1. de qua vide noſtrum Pinedam lib. 3. de Rebus Salomonis cap. 27. & 28. *& Noë.* *& Sem.* *& Salomō.*

Myſticè, *domus* ſapientiæ & *diſciplinæ* eſt Eccleſia Catholica; item templum in quo concionatores docent & prædicant veram fidem, virtutem & pietatem. Inſuper collegia, oratoria ac cœtus virorum ſapientum. Denique *domus diſciplinæ* eſt ſtatus Religionis, quæ mores hominum reformat, eoſque per tria vota Deo deuincit & obſtringit. Vide P. Platum lib. 1. de Bono ſtatus Religioſi c. 21. & lib. 3. c 5. & 11.

VERS. 25. QVID ADHVC RETARDATIS? ET QVID DICETIS IN HIS? (id eſt *de his.*) ANIMÆ VESTRÆ SITIVNT VEHEMENTER] Sic & Græci Complut. licèt Romana alijque deleant τὸ & *quid dicetis?* Varablus, *quidnam cunctamini? & quid dicetis ſuper his, cùm animæ veſtræ vehementer ſitiant?* Eſt acris exhortatio, quâ quaſi ſtimulo pungit audientem vel legentem hæc, vt ſapientiæ ſtudio ſe dedat. q. d. Quid moramini? quid in his adhortationis meæ verbis excuſationis afferre poteſtis? Si animæ veſtræ ſunt velut terra ſitiens, id eſt aridâ & indiga veræ ſapientiæ, quæ irrigentur, viuant, fructuſque vitæ ſanctæ proferant; atque ego ea de cauſa os meum aperui, vt velut imbres emitterem eloquia mea, cur non venitis ad bibendum, & pleno ore ea hauriendum? τὸ enim *ſitiunt* ſignificat ſitim, non tam deſiderij; ſic enim non diciſſet: *Quid adhuc retardatis?* quàm ariditatis & indigentiæ. Syrus tamen deſiderij ſitim accipit: *Vſquequo*, inquit, *deficietis his? & anima veſtra erit ſitiens vnum*, ſummum bonum, putà Deum?

A APERVI OS MEVM, ET LOCVTVS SVM: COMPARATE VOBIS SINE ARGENTO] ſcilicet *ſapientiam*, (vti addunt aliqui vel *ſcientiam*, vt addit Syrus) quam aperto ore vobis propono. Varablus, *aperto ore dicto: ſine argento comparate vobis.* q.d. Cùm animæ veſtræ rudes & imperitæ inſtar terræ æſtuantis ſitiant optentque imbrem ſapientiæ, quo irrigentur, & ad fruges bonorum operum fœcundentur, in aperto plenoque corde & ore vobis illum offero & propino. Auidè ergo eum excipite & haurite, vt ſitim & ariditatem veſtram leuetis. Nec eſt quòd excuſetis dicendo, vos non habere pretium, quod pro ea rependatis; vti Philoſophi carò admodum vendebant ſuam ſcientiam: ecce enim ego gratis eam vobis offero. *Comparate* ergo, id eſt excipite, eam *ſine argento*, ſine pretio: ſolum enim pretium hic eſt affectus deſiderantis ſapientiam, eamque auidè excipientis: nec enim inuito illa obtrudenda eſt. B

* Alludit ad Iſaiæ 55. 1. *Omnes ſitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, properate, emite & comedite: venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione argentum & lac. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? Audite audientes me; & comedite bonum: & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.* Quæ quia ibidem explicui, hic non repetam.

ET COLLVM VESTRVM SVBIICITE IVGO (Syrus, *inducite iugo illius*) ET SVSCIPIAT ANIMA VESTRA DISCIPLINAM: IN PROXIMO EST ENIM INVENIRE EAM] τὸ & eſt exegeticum: poſterior enim pars explicat priorem. q. d. Collum veſtrum ſubijcito iugo ſapientiæ, hoc eſt, ſuſcipiat anima veſtra diſciplinam, qua inordinatos animi motus iuxta Dei legem, rectamque rationem ordinetis & componatis, omneſque veſtras actiones conformetis voluntati diuinæ. Pro *in proximo eſt*, græcè eſt ἐγγὺς ἐστι, id eſt propè eſt, vt inueniatis eam. Vnde Varablus, *ceruicem veſtram ſubijcite iugo, & anima veſtra ſuſcipiat diſciplinam: in promptu eſt enim inuenire eam*; Syrus, *proximus eſt quærenti illam, & qui dat animam ſuam* (qui ei intendit ex animo) *inuenit eam.* Alludit ad illud Moyſis 30. 11. *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum, nec in cælo ſitum, vt poſſis dicere: Quis noſtrûm valet ad cælum aſcendere, vt deferat illud ad eos? &c. Sed iuxtà te eſt ſermo valdè in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum.* Igitur Dei mandatum, ſiue lex, vocatur *iugum*; quia premit ceruicem ſuperborum, & frænat concupiſcentiam carnalium: ſed, vt Rabbini dicunt, lex vocatur & eſt *iugum cæli*, quia à Deo gratiam ad legem implendam ſubminiſtrante eſt impoſitum, iuxta illud S. Leonis: *Iuſtè inſtat præcepto, qui præmiis auxilio* Sic Ieremias ait Thren. 3. 27. *Bonum eſt viro, cùm portauerit iugum ab adoleſcentia ſua.* Et Chriſtus Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris: iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Hinc ex aduerſo *filij Belial*, id eſt ſine iugo, vocantur inobedientes, rebelles, apoſtatæ, qui iugum Dei, ſapientiæ & legis excutiunt. Rurſum alludit ad illud Sapient. 6. 13 *Clara eſt & quæ nunquam marceſcit ſapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat, qui ſe concupiſcunt, vt illis ſe prior oſtendat.* C VERS. 34.

VIDE-

Vers. 35. VIDETE OCVLIS VESTRIS, QVIA MODICVM LABORAVI, ET INVENI MIHI MVLTAM REQVIEM] Duos ſenſus hic affert Palacius. Prior, inquit, eſt: Videte, obſecro, etſi pro ſapientia obtinenda aliquantum laborarim, multam in ea tamen requiem inueni: quis enim poſſet tam multa de quauis materia, vt ſcripſi, ſcribere, niſi qui requiem multam animo haberet? Alter ſenſus germanus, vt credo, eſt: Oculis veſtris me conſpicite: laboraui equidem ſub iniquo rege; ſed me iam videtis in multa requie felicem: id verò factum eſt ob ſapientiam; eam ergo & vos comparate. Videtur Author poſt afflictionem multam felicitatem habuiſſe, vt olim Iob, vt poſtea Dauid, & alij multi. Vnde Syrus vertit, *Laboraui in ea modicum, & inueni eam multùm.*

Tertiò, ſimpliciter & planè ſic exponas. q. d. Ex illis quæ hoc c. v. 19. & ſeq. ac toto libro de ſapientia, eiúſque experientia & fructu diſſerui, euidenter colligite, & oculis mentis perſpicite, quantam ex modico labore, quem ſapientiæ impendi, collegerim mihi requiem. Ex hiſce enim meis dictis & ſcriptis colligetis, me omnes animæ turbulentos motus & perturbationes per ſapientiam ita ordinaſſe & compoſuiſſe, vt totus in ſapientiæ pace & iucunditate conquieſcam & delicier. Nam vt ait Clemens Alexand. l. 2. Pædag. *Medicinâ medetur corporis morbis, ſapientiâ autem animi perturbationibus.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 15 in plagam grandinis: *Prima ſapientia*, ait, *eſt vita proba & honeſta Deoque perpurgata, vel certè ſe purgans; Deo, inquam, qui puriſſimus & ſplendidiſſimus eſt, ſolumq; purgationis ſacrificium à nobis requiris.* Ratio eſt Prima; quia, vt dicere ſolebat S. Bernardus: *Sapiens eſt ſui quæque res ſapiunt, prout ſunt.* Ita habet auctor Vitæ eius lib. 3. cap. 1. Sapiens ergo omnia accipit prout ſunt, omnibus euentis aequieſcit: ſemper ergo eſt in pace. Secunda, quia, vt ait Comicus in Hecyra: *Illud eſt ſapere, qui vbicumq; opus ſit, poſſis animum flectere.* Et alius: *Sapiens res ſibi ſeq; rebus accommodat.* Vbique ergo pacem & requiem inuenit. Tertia, quia *ſapiens ſemper eſt ſolutus, ſemper ſui iuris.* habet enim animum terra celſiorem in Deo fixum. vnde omnia tam aduerſa quàm proſpera, quæ ei accidunt, parui pendit, & ad ſe non pertinere exiſtimat, iuxtà illud: *Mundana ſperne, id culmen eſt ſapientiæ.* Quarta, quia *triſtium gubernatrix eſt ſapientia*: quare ſapiens per ſapientiam omnia triſtia vel auertere, vel fortiter ferre, vel ijs mederi nouit. Quinta, quia ſapiens futura proſpicit, ac futuris longè, antequam eueniant, malis partim aſſueſcit, partim prouidet. Sexta, quia quiſquis ſapit, ſorti ſuæ ſe accommodat, ac ſorte ſuâ quam Deus ei admenſus eſt, ſiue proſpera ea ſit, ſiue aduerſa, contentus viuit. Septima quia *ſapientis anima ſemper ad latus eſt Dei, dicitq; ſue: Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. *Vt enim ſapiens Deum, ſic ſapientis animam ſequitur Deus. Quare quæ poſſidet Deus, poſſidet & ſapiens.* Ab omnipotente ergo fit omnipotens ab impaſſibili impaſſibilis, ab inuincibili inuictus. Huc facit illud. *Quis ſapiens? qui vnis cum dijs ex pari.* Denique gaudet ſapiens in labore ſapientiæ & virtutis quantumuis arduo, quia certâ fide & ſpe credit & ſperat ex modico labore conſequi æternam quietem in gloria cælesti. Modicus enim labor perennem parit felicitatem, quæ eſt omnium bonorum aggregatio & cumulus. Legimus in Vita B. Galgani Senis excuſa anno Domini 1572. & ex ea apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 17. Decemb. B. Galganum à voluptuoſa vita ad auſteram ſanctamq; à Michaele Archangelo euocatum, in eremum ſeceſſiſſe, ac cælestem in orationibus, ieiunijs, omniſque auſteritate vitam agentem, poſt annum cælesti voce ad æternam requiem inuitatum hiſce verbis: *Satis eſt quod laborauiſti, metes nunc quod ſeminaſti*; in cælum emigraſſe anno ætatis 33. ſub annum Domini 1181. An non hic modico labore magnam requiem ſibi peperit? S. Stephanus ſeptem menſibus Diaconi officium exercens, diſputans cum Iudæis, Chriſti fidem ingenti zelo prædicans, quantam quietem & gloriam adeptus eſt? eodem enim anno quo Chriſtus 25. Martij, ipſe 26. Decembris pro Chriſto lapidatus martyrij στέφανον laureamque adeptus eſt. S. Laurentius quinque diebus, qui à morte S. Sixti ad eius craticulam interfluxerunt, modicis ſed heroicis laboribus cum Valeriano Imper. decertans, quàm illuſtres ſibi in cælo & in terra creauit triumphos! Quare ſapienter S. Franciſcus hac breui, ſed neruoſâ concione ſuos ad omnes virturis agones excitabat: *Modica voluptas, pœna immenſa: modicus labor, gloria æterna multorum vocatio, paucorum vitulio, omnium retributio.* Et S. Ephrem in ſerm. Aſcetico ad Fratres: *Poſt tentationem requies, poſt formicam apes, id eſt acerbitatem laboris dulcedo quietis excipit, & aſperitatem vitæ gaudium.*

Sapiens eſt in perenni pace & gaudio: Cur?

Cauſa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Septima.

Octaua. Et ſpe beatitudinis.

Vers. 36. ASSVMITE DISCIPLINAM IN MVLTO NVMERO ARGENTI, ET COPIOSVM AVRVM POSSIDETE IN EA] Tripliciter hæc exponas. Primò. q. d. Comparate vobis diſciplinam & ſapientiam in multo, id eſt per multum numerum argenti (Hebr. enim ב id eſt *in*, ſignificat ſæpè pretium, idemque valet quod *per*) putà prætio multæ pecuniæ, quia per eam poſſidebitis copioſum aurum; tum, quia ſapientia veras opes homini confert, ſpirituales ſcilicet, quæ mentem rerum cognitione & virtutibus dititem efficiunt; tum, quia ipſa ſecum afferre ſolet opes corporales ſapienti ad ſuum ſtatum neceſſarias, vel vtiles, vti Salomoni tamquam regi attulit innumera auri & argenti talenta. Vnde Syrus, *audite doctrinam meam modicam & argentum & aurum poſſidebitis per me.* Hinc & ex Græco nonnulli vertunt, *participate diſciplinam multo numero argenti, & multum auri per eam acquiretis.* q. d. Comparate vobis ſapientiam, etiamſi eam magno prætio; adeóque tota ſubſtantia veſtra comparare debeatis. Secundò, & neruoſiùs Rabanus. q. d. Comparate vobis diſciplinam *in multo*, id eſt præ multo, *numero argenti*, præferte illam & potiorem ducite omni auro & argento: quia per ipſam copioſum aurum & opes tum ſpirituales, tum corporales poſſidebitis: Hebræum enim ב, id eſt *in*, ſubinde ſumitur pro מן *min*, id eſt *præ*. Tertiò. q. d. Comparate vobis diſciplinam *in*, id eſt cum, multo numero argenti: quia ſcilicet ipſa ſecum defert omnes opes, eáſque ſapienti largitur. Vnde explicans ſubdit: *Et copioſum aurum poſſidete in ea.* Ita Vatabl. *Participes*, inquit, *eſtote diſciplinæ cum magno argenti numero, & cum ea multum auri acquirite.*

Nota *poſſidete*, id eſt, poſſidebitis per ſapientiam copioſum aurum: tum, quia ipſa plus valet quàm

omne aurum, cóque longè prætioſior eſt, iuxta illud:

Gradus honorum. *Auro quid melius? Iaſpis. Quid Iaſpide? Virtus. Quid virtute? Deus. Quid deitate? Nihil.*

tum, quia ſapientia ſæpè procurat ſapientibus aurum. Eſt enallage modi frequens in Script. præſertim in promiſſionibus. Per illam enim ſignificat Script. ſi id fiat à nobis, quod ipſa præſcribit, promiſſionem præmij fore certiſſimam & infallibiliter complendam, quaſi iam nihil ſuperſit nili manum ad fructum illum colligendum, ſiue ad promiſſum reipſa capiendum extendere. Sic dicitur pſal. 33. 6. *Accedite ad eum, & illuminamini*, id eſt ſi acceſſeritis ad Deum, certò ab eo illuminabimini. Similia ſunt Iſaiæ 55. 2. Oſee 10. 12. & alibi. Huc facit illud S. Ephrem in Cantico ſpirituali de laude ſapientiæ: *Relinque negligentiam, perditionis erarium. Poſſide aurum cum menſura, & doctrinam abſque menſura.*

VERS. 37. LÆTETVR ANIMA VESTRA IN MISERICORDIA EIVS, ET NON CONFVNDEMINI IN LAVDE IPSIVS] τὸ *eius* non refert ſapientiam (græcè enim eſt maſculinum αὐτῆ) ſed Deum datorem ſapientiæ. q. d. Lætamini, exultate, & gratias agite Deo, qui per immenſam ſuam miſericordiam offert & confert vobis ſapientiam: & ſi id præſtiteritis, numquam confundemini in laude eius, quòd ſcilicet Deum laudaueritis; ſicut ſæpè confunduntur, qui laudant homines, à quibus magna ſperant: ſed fruſtra. Aut potiùs, *non confundemini*, græcè, μὴ αἰσχυνθεῖτε, id eſt, *non confundamini*, id eſt non pudeat vos perpetim laudare Deum: eſto ob id ab omnibus profanis parúmque religioſis irrideamini. Vnde Vatablus, *Anima veſtra lætetur benignitate eius, nec vos laudum eius pudebit.* Porrò Palacius: Scio, inquit, Græcis relatiua *eius* & *ipſius* eſſe maſculina, & ita ad Deum, non ad ſapientiam referri, ſed cùm Græci codices ſæpè tam ſint varij, magis placet ad ſapientiam referre, vt ſit ſenſus: Cùm ſapientia ſe vobis miſericordem & benignam oſtenderit, lætetur anima veſtra; aperiat vniuerſos ſinus ſuos, vt

Pſal. 85. benignitatem ſapientiæ ſuſcipiat. *Cor meum*, inquit *& caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Dulciora ſunt iudicia ſapientiæ ſuper mel & fauum; eſt enim

Pſal. 18. ſapientia Verbum Dei, filius Dei. O quantùm ille animam lætam reddere poteſt! O quàm rectè ſpiritus meus ſuper mel dulcis, & hereditas mea ſuper

Eccl. 24. mel & fauum! Vide dicta cap. 14. in fine. Iam verè

Eccli. 14. *Pſal. 62.* dictum eſt: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum.* Nam vbi anima exultatione ſapientiæ adimpletur, laudes Dei eructat & ebullit. Hoc dicit Author, Lætetur anima veſtra in miſericordia ſapientiæ: tunc eam laudabitis, nec vos pudebit vnquam ipſam laudaſſe. Pudebit laudaſſe diuitias, honores, demum laudaſſe terrena; at pulchram, diuitem & honeſtiſſimam ſapientiam amaſſe & laudaſſe, numquam in ſæcula pudebit. Porrò Sayrus vertit, *Lætabitur anima veſtra in pœnitentia mea, & non confundemini in cantibus meis.*

VERS. 38. OPERAMINI OPVS VESTRVM ANTE TEMPVS, ET DABIT VOBIS MERCEDEM VESTRAM IN TEMPORE SVO] τὸ *operamini* ſignificat ſapientiam, de qua ſemper agit, non eſſe otioſam & inanem ſpeculatiuam, nec ſolùm in affectu & interno amore virtutis conſiſtere, ſed eſſe operoſam, atque in actiones virtutis emanare. Vnde has vocat *opus veſtrum*, quod ſcilicet vobis ſapientiæ ſtudioſis ipſa præſcribit, quódque vobis manebit in omne æuum, vobiſque conciliabit æternam felicitatem & gloriam; cùm cætera mundi huius bona, vt opes, honores, deliciæ non ſint opus veſtrum, vobiſque manſurum, ſed mundi, vtpote quæ à mundo nunc dentur, nunc auferantur, & ad alios transferantur, adeóque cum mundo, imò ante mundum ſint interitura. Quocirca Chriſtus Ioan. 6. 27. *Operamini*, ait, *non cibum, qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam.* Opus ergo ſapientiæ, id eſt rationis, virtutis, felicitatis & æternitatis, eſt opus noſtrum, id eſt nobis à Deo deſtinatum, nobis dignum, nobis manſurum, nos beaturum. Porrò *virtuti ante tempus* tripliciter exponi poteſt. Primò. q. d. *Operamini opus veſtrum*, putà opus ſapientiæ & virtutis, antequam pateat & elabatur vobis tempus operandi, & merendi æterna præmia: vt notet duo tempora, vnum huius vitæ quod eſt tempus merendi; alterum futuræ vitæ, quod erit tempus mercedem recipiendi: iuxta illud Galat. 6. 10. *Dum tempus habemus operemur bonum: tempore enim ſuo metemus non deficientes.* Vnde Vatabl. vertit, *ante amiſſam occaſionem* (hanc enim ſignificat Græcum καιρὸς) *fungimini officio veſtro, ſuoque tempore præmio vos afficiet.* *Virtuti ante tempus ſtudendum. Primò.*

Alludit ad Iacob ambientem Rachel in ſponſam: vnde pro ea ante nuptiarum tempus ſeruiuit Laban patri Rachelis per 14. annos paſcendo greges illius, ac videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine, Geneſ. 31. 15. Nam vt ait Albinus Flaccus diſput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid eſt ſpes? refrigerium laboris. Quid eſt quod amara facit dulcia? fames. Quid eſt quod hominem non laſſum facit? lucrum.* Huc accedit Gloſſa: Operamini, inquit, opus veſtrum, ante tempus iudicij; Lyran. ante tempus mortis. Vnde Sapiens Eccleſiaſtæ 9. 10. *Quodcumque*, inquit, *facere poteſt manus tua, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas.*

Secundò, Palacius ſic exponit. q. d. *Operamini ante tempus*, id eſt in iuuentute, vt ego feci, qui ante tempus poſtulaui eam, cùm nondum tempus videbatur petendi. Aut potiùs. q. d. Ne expectetis tempus quærendi ſapientiam, præuenite omne tempus: fallimini ſi creditis ſenectam expectandam ad eam quærendam: arripite igitur quamuis eam comparandi occaſionem. Ne contingat vobis *Cant. 5.* quod contigit ſponſæ, quæ cùm aperui, peſſulum oſtij ſui, ſponſum qui diu ad ianuam pulſauerat, iam abijſſe doluit. Igitur *operamini ante tempus*, idem eſt quod, operamini etiam ante tempus. *Dabit*, inquit, *mercedem in tempore ſuo*, dabit ſcilicet ſcientia mercedem, non quouis tempore, ſed tempore ſuo, cùm oportuerit. *Secundò.*

Huc accedit noſter Pineda l. 3. de Salomon c. 3. qui ſic explicat: *Operamini*, inquit, *opus ante tempus*, & q. d. Dum non habetis ſapientiam, etiam ante tempus ſenectutis (tunc enim ſuo tempore videtur maturè prouenire) enitimini, vt illam bonis operibus, & aſſiduis vigilijs atque laboribus promereamini. Quippe illa tandem vobis aderit non quidem oſcitantiæ & ſumnolentiæ, ſed ſolicitudinis, & vigiliarum præmium, meſcéſque opportuna, vt in me cernitis.

Ter-

Tertiò. Tertiò, pleniùs & ſublimiùs. q.d. *Operamini opus veſtrum*, putà veſtræ ſapientiæ & virtutis, *ante tempus*, ſcilicet mercedis, vt in tempore ſuo, mercedi ſcilicet à Deo deſtinato, mercedem veſtram quiſque operi ſuo congruam & commenſam recipiatis. q.d. Operamini opera bona in præſenti vita, vt in futura mercede donemini: præſens enim ſæculum eſt operis & meriti; futurum verò erit quietis & mercedis. Nota vò *mercedem*, quam ſcilicet cuique maiorem vel minorem pro qualitate & quantitate operum, Deus iuſtus iudex taxabit. Igitur in hac vita non eſt tempus mercedis, lætitiæ & diuitiarum; ſed eſt tempus militiæ, laboris & crucis. Ergo ſi illa Deus daret in hac vita, non tempore ſuo ea daret. Expecta igitur, ô Chriſti athleta tempus ſuum, quo Deus ea tibi certò, imò magno cum fœnore præſtabit. Denique Syrus ſic concludit, *Operamini opus veſtrum non in tempore ſuo, & dabitur merces veſtra tempore ſuo. Benedictus Deus in ſeculum, & laudabile nomen eius in generationem & generationem. Hucuſq; verba Ieſu filij Simeonis* (fortè Sirach pater Ieſu, alio nomine dictus eſt Simeon) *qui vocatur Bar-Siro* (id eſt filius deuincti) Arabicus, *Bar-Sirach.*

Finis ſapientiæ ſtrix æternitas. Imitatur Siracides Salomonem, putà Eccleſiaſticus Eccleſiaſten, qui ita librum ſuum concludit: *Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obſerua: hoc eſt enim omnis homo*, id eſt, hic finis, hæc meta, hæc felicitas, hæc gloria, hæc omne bonum hominis. Vnde Rabanus: *Huic ſententiæ*, inquit, *canon totius diuinæ legis concordat, & hoc reſonat, hoc docet, hocq; hortatur, vt dum tempus habemus, ſemper bono operi inſiſtamus; quatenùs in tempore opportuno iuſtiſſimo iudice retribuente, æternam mercedem pro hoc accipiamus.*

Finis enim omnis ſapientiæ & doctrinæ, omniſque actionis & virtutis eſt æterna merces, felicitas & gloria. quæ ſanè omnes extimulare & accendere deberet ad aggrediendum heroïca virtutum opera, eaque multiplicanda & augenda: quot enim talia facimus, tot coronas gemmeas & adamantinas nobis in cælis adornamus. *Ad magna enim præmia*, ait S. Greg. homil. 37. in Euang. *peruenire non poteſt, niſi per magnos labores. Vnde Paulus egregius prædicator dicebat: Non coronabitur, niſi qui legitimè certauerit. Delectet igitur mentem magnitudo præmiorum, ſed non deterreat certamen laborum.* Præclarè S. Auguſt. in Pſal. 93. *Venale eſt, quod habeo dicis Dominus, tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, Regnum. Quantum valet? Pretium eius labor eſt. Quantus labor? Æterna requies æterno labore emenda erat. Sed qualis miſericordia Dei! Non dicit, Decies centena millia annorum labora, non dicit, Vel mille annos labora, non dicit, Quingentos labora; ſed, Cùm vixis labora paucis annis, inde iam requies erit, & finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo vnam ſiliquam ad accipiendos theſauros ſempiternos: ſiliquam laboris ad requiem ſempiternam.* Et S. Bernard. ſerm. 4. de Aſcenſ. *Quid illi graue poterit videri, qui ſemper mente tractat, quod non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam? Quid concupiſcere poterit in ſeculo nequam, cuius oculus ſemper videt bona Domini in terra viuentium, ſemper videt æterna præmia?*

Aſcetarum ſtimulus erat præmiū æternitatis. Hæc præmia ſibi iugiter ob oculos poſuere priſci Aſcetæ & Anachoretæ, iiſque velut acribus virtutis ſtimulis, ad ardua quæque ſeſe incitabant. Audi Damaſcenum in Hiſtor. Barlaam & Ioſaphat cap. 12. *Per hæc exempla, & per huiuſmodi exitiones & actiones, terrenis celeſtium vitam imitati ſunt: vt qui in ieiunijs & precibus, ac vigilijs, in calentibus lacrymis & luctu ab omni animi diſtractione liberi, in peregrinatione ac mortis memoria, in lenitate, animiq; affectu abiectundia remoto, in labiorum ſilentio, in paupertate atque inopia, in caſtitate ac pudicitia, in humilitate & quiete, ac denique in perfecta erga Deum & proximos charitate præſentis vitæ curriculum confecerint, angeliſque moribus expreſſerint. Ob eamq; cauſam Deus miraculis ac ſignis, varijſque virtutibus eos exornauit, effectiq; vt admiranda eorum vita rationis ſono, ipſi quoque vbis terrarum fines perſonent.* Deinde vnius S. Antonij Vita in exemplum propoſita, iſta ſubijcit: *Beati certè illi ac ter beati, vt qui Dei amore flagrarunt, atque ob ipſius charitatem omnia pro nihilo duxerunt. Siquidem lacrymas profuderunt, dieq; ac nocte in luctu verſati ſunt, vt perpetuam conſolationem adipiſcerentur: ſeipſos vltrò depreſſerunt, vt illic in altum attollerentur: carnes ſuas fame ac ſiti & vigilijs confecerunt, vt illic paradiſi delicijs & exultatio ipſos exciperet: Spiritus ſancti tabernaculum per cordis puritatem exiſtimarunt, quemadmodum ſcriptum eſt: Inhabitabo in ipſis & inambulabo. ſeipſos mundo crucifixerunt, vt ad Chriſti dexteram ſtarent: lumbos ſuos in veritate ſuccinxerunt, atque in promptu ſemper lampades habuerunt, immortalis ſponſi aduentum expectantes. Nam cùm mentu oculis prædicti eſſent, horrendum illum diem ſemper proſpiciebant: atque tum futurorum bonorum, tum futuri ſupplicij contemplationem ita in corpore defixam gerebant, vt ab ipſa numquam dimellerentur: atque hîc laborare ſtuduerunt, vt ſempiternæ gloriæ compotes eſſent: perturbationum expertes, non ſecùs atque angeli fuerunt; nunc cum illis quorum vitam imitati ſunt, chorias agunt. Beati illi ac ter beati, quoniam firmis mentis oculis præſentium rerum vanitatem, atque humanæ proſperitatis inconſtantiam perſpexerunt, eaque reiecta ſempiterna bona ſibi ipſis condiderunt, ac vitam eam, quæ numquam occidit, nec morte interrumpitur, arripuerunt.*

Igitur vera ſapientia non eſt aliud quàm vera ſanctitas, ſancta felicitas, felix æternitas. Quocirca *ſurſum vocatos animos terrena deſideria non deprimant, ad* ÆTERNA *præelectos peritura non occupent, viam veritatis ingreſſos fallaces illecebræ non retardent*, &c. ait S. Leo ſerm. 2. de Aſcenſione.

S. Antonius apud S. Athanaſ. *Sicentum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi ſumus in futuro, ſed pro annis prædictis omnium nobis ſæculorum regna tribuentur.* Quidquid hîc vides, breue eſt. Æternum cogita: ſemel cogitatum, dictum, factum, æternum eſt.

S. Gregor. lib. 6. epiſt. 26. ad Andream: *Si bona quærimus, illa diligamus quæ ſine fine habebimus. Si autem mala pertimeſcimus, illa timeamus quæ à reprobis ſine fine tolerantur.*

S. Gregor. Nazianz. epiſt. 57. ad Eudoxium: *Ad Deum contende, progredere, animo volita, vitam æternam arripe. Nuſquam ſpes tuas figle, quouſque ad illud ſummè expetendum, & beatum bonum peruenieris.*

S. Auguſt. ſerm. 39. de Tempore: *Tota ſeries ſcripturarum nos à terrenis ad cæleſtia erigi adhortatur, vbi vera & ſempiterna eſt beatitudo.*

S. Bruno fundator Carthuſiæ in carmine de vanitate mundi:

Sic viuunt homines tanquam mors nulla ſequatur,
Et vehit infernus fabula vana foret.

Æternitati comparata brevis eſt omnium temporum longitudo. In conſpectu enim tuo mille anni quaſi dies una reputantur. S. Hieron. epiſt 139. ad Cyprianum. *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis Domine, & æternitas temporum. Halleluia.* 4. Eſdræ 2. & Offic. Eccleſ.

VIVE ÆTERNITATI.

O ÆTERNITAS, quàm longa es! quàm interminа! quàm ratò verſaris in mentibus hominum! A ô ÆTERNITAS, quàm pijs beata, quàm impijs miſera es! ô viua ſemper eadémque ſæculorum omnium ÆTERNITAS!

Tertull. Exhortat. ad Martyres, cap. 3. *Bonum certamen ſubituri eſtis, in quo agonotheta Deus vivus eſt; xyſtarches Spiritus ſanctus; corona* ÆTERNITATIS, *brauium, angelicæ ſubſtantiæ politia in cælis, gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.*

FINIS.

ADDI-

ADDITIO DE BEN-SIRA.

IN Proœmio pollicitus ſum me in calce operis, niſi id nimis exereſceret, daturum integrum Ben-Sira, Siracidi noſtro cognominem, affinem & perſimilem. Fidem datam libero: veſtigaui Ben-Sira Romæ, Pariſijs, Antuerpiæ, Lugduni, Francofurti apud omnes penè Europæ typographos, quin & apud Synagogæ ac Iudæorum Rabbinos; ac nuſquam reperi, quod eius genuinum foret & prælo dignum. Romæ in Vaticano inueni quæſtiones & problemata Hebraica manuſcripta, nomen Ben-Sira præferentia, eadémque à Rabbinis Hebræorum accepi ac perlegi, ſed planè diuerſa ab eius Alphabeto Prouerbiorum comperi, apocrypha, nomen Ben-Sira mentientia, illique à ſciolo quodam afficta, vtpote futilia, fabuloſa, erronea, ac planè tanto viro indigna; ac proinde ab ipſiſmet Hebræis proſcripta ac legi vetita. Nam in ipſo libri limine traditur prodigioſa Ben-Siræ generatio ex matre virgine, quæ non ex viro, ſed aliunde ex vapore vel humore conceperit: quæ meræ ſunt næniæ & fabulæ Iudaicæ. In ipſo libro Auctor proponit quæſtionem, cur Deus certum genus muſcæ vel vermiculi inutile, imò noxium homini, vtpotè eius caput inuadens & in cerebrum penetrans, crearit? Ac reſpondet, Id feciſſe eò quòd eodem Titum Imper. Roman. occidere, itaque ſuperbiam eius ſternere, ac crudelitatem in Iudæos exeisâ Hieroſolymâ exercitam vindicare decreuiſſet. quæ non ſolùm ridicula & nugacia ſunt, ſed apertè aſyſtata & chronologiæ repugnantia. Ben-Sira enim aliquot ſæculis vixit ante Titum, imò ante Chriſtum. Nam vt habet communis Hebræorum ſententia, vixit alterâ ætate poſt Ieremiam Propheram, cuius etiam nepos fuiſſe exiſtimatur. filium habuit Vzielem nomine, & nepotem Ioſephum, vtrumque ſapientiæ laude clarum, quorum ſubinde meminit Scholiaſtes Alphaberi Ben-Sira. Idem Auctor narrat veſpam ore geſtaſſe araneum, ac ſtultum quemdam baculo veſpæ araneum excutere deſtinaſſe, accuriſſe Dauidem regem, ac miratum, cur Deus tres res adeò ineptas & inſulſas, putà veſpam, araneum & ſtultum creaſſet? Deum verò miranti reſpondiſſe, ſe veſpis punire noxios, vti Chananæos puniuit, Sapient. 12. 8. araneo purgare domum, quòd is noxios ad ſe trahat humores: ſtulto tueri ſubinde vitam ſapientum, vti Dauid ipſe ſimulans ſe ſtultum coram Achis rege, mortem ſibi imminentem euaſit 1. Reg. 21. v. 13. Plura eiuſdem farinæ affert, quæ planè leuicula, Iudaica, fabuloſa & ſapiente indigna ſunt.

Similia ſunt problemata Phyſica, quæ ceteris immiſcet. Cur, inquit, in ſtillicidijs ſtilla vna ſigillatim in lapidem deſtillat, non duæ ſimul? ac reſpondet: Ne lapidem citò exterant & conſumant. Cur in ceteris corporis membris ex vno poro duo pili oriuntur, in capite verò ex vno poro vnus capillus dumtaxat? ac reſpondet. Quia id noceret viſui & oculis, quorum ſedes eſt in capite: ab oculis enim ſuccum & ſpiritus ad ſeſe auocarent ac abſtraherent plures capilli ex eodem poro naſcentes, &c. Ex quibus liquet Auctorem hunc planè diuerſum eſſe à priſco illo Ben Sira, eiuſque nomen conciliandæ auctoritatis cauſa ſibi arrogaſſe. Porrò Rabbini Hebræorum Romæ mihi aſſeuerarunt, nullas alias Ben-Sira gnomas hebraicè reperiri, præter bina eorum Alphabeta in Proœmio à me recenſita, quæ ſanè tanto viro digna ſunt, ac antiſtrophis noſtro Siracidi reſpondent. Vnde nonnulli autumant Ben-Sira eumdem eſſe cum Siracide; ego non eumdem, ſed perſimilem eſſe cenſeo: Ben Sira enim nepos fuiſſe Ieremiæ ab Hebræis perhibetur; Ieſus Sirach verò fuit de ſtirpe Ieſu filij Ioſedec, ſummi pontificis in captiuitate Babylonica, ait Genebrardus in Chronol. pag. 16. qui cum Zorobabel principe iuſſu Dei templum reædificauit, vt patet Zachariæ 3. & Aggæi 2. Conferat lector Ben-Sira cum Siracide, & videbit gnomas vtrimque planè, velut ouum ouo, ſimiles, & ſubinde eaſdem, ac ſimul iucundè diſſonam vtriuſque conſonantiam, & conſonam pariter diſſonantiam admirabitur. Qua de cauſa initio operis gnomas Ben-Sira ethicas præfixi, paucas quidem, ſed prægnantes, ac cuiuis ætati, ſtatui graduique perutiles, raras, & paucis cognitas, vt Siracidem illuſtrent, illique alternante velut choro ἀντιφώνως, reſpondeant, atque idem ſententioſum melos lucciuendo iucundam pijs auribus mentibuſque harmoniam, ad morum conformationem appoſitam efficiant. Vtere lector & fruere.

Porrò Rabbinis priſcis ante Chriſtum cognitum fuiſſe Eccleſiaſticum, habitúmque Canonicum, ideóque hebraicè extitiſſe, liquet ex dicto factoque R. Simeonis Ben Sata, qui fuit frater vxoris Alexandri Iannæi, cuius Alexandri pater fuit Hyrcanus, auus Simon frater Iudæ Machabæi. Cùm enim hic Alexander ſecta Sadducæus, regiam coronam ſibi impoſuiſſet, regemque Iudææ ſe feciſſet, ac ſimul eiuſdem ſummus vellet remanere pontifex, vti fuerat Simon, Ionathas & Iudas Machabæi obſtiterunt ei Phariſæi dicentes, neminem ſimul poſſe eſſe regem & pontificem: quare ſi rex eſſe vellet, pontificatum in alium reſignaret. Hac de cauſa ipſe Phariſæos perſecutus eſt, & ſeptingentos ex eis Crucifixit, vti ex Ioſepho lib. 13. Antiq. c. 22. & Chronicis Hebr. narrat Genebrard in Chron. Idem deinde vt Phariſæos ſibi conciliaret, R. Simeonem iam nominatum primarium è Phariſæis ad conuiuium inuitauit, eumque inter ſe & reginam conſidere fecit, dixitque: *En quantum te Phariſæum honoro.* Cui R. Simeon: *Iure*, inquit, *& meritò id facis: nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſidere illum faciet.* Quæ verba ſunt Eccleſiaſt. c. 11. v. 1. Ita rem narrant Hebræi in I. *Berachot*, id eſt benedictionum, cap. 3. Vnde colligas Rabbinos ante Chriſtum (nam Alexander hic & R. Simeon centum annis Chriſtum antecеſſerunt) Eccleſiaſtici librum vti legem, hoc eſt vti Canonicum, habuiſſe, ac hebraicè lectitaſſe. Nam ſententia hæc iam citata, hebraicè extat in libr. *Berachot*. Hebraicè dico, id eſt hieroſolymitanè, putà ſyriacè. Hebræi enim poſt reditum ex Babylo linguam Hebræam corruperunt, & cum Chaldæa commiſerunt: vnde hæc eorum lingua dicta eſt Hieroſolymitana, ſiue Syriaca, Rabbini quoque melioris notæ, qui poſt Chriſtum ſcripſerunt, ex Ben-Sira, id eſt Eccleſiaſtico, ſæpè ſententias cum laude Auctoris & libri citant hebraicè, id eſt ſyriacè. Thalmudici verò Eccleſiaſticum

reie-

reiecerunt, legíquè vètuèrunt. Sic enim habet eorum Thalmud : *Omnis Iſraelita habebit partem in futuro ſæculo, &c. Nemo legens libros* חיצונים *chiſonim*, id eſt exotericos, *habebit partem in futuro ſæculo.* Vbi Gemara : *Qualis*, inquit, *eſt Ben Sira* (putà Siracides, ſiue Eccleſiaſticus : ipſi enim vnum tantùm Ben Sira agnoſcunt, quem faciunt auctorem tam Eccleſiaſtici quàm Alphabeti iam dicti.) Cauſam addit, ſed obſcuram, quam clarè explicat R. Salomon, quòd ſcilicet Siracides conſtituat plures perſonas in Deo. Nominat enim Spiritum ſanctum c.1.v.9. Patrem & Filium c.24.v.5. & c.51.v.14. Iudæi autem negant S. Trinitatem, dicuntque Deum vnum eſſe in perſona æquè ac in eſſentia, quæ eſt illorum perfidia ; cui aliud velum prætexunt, ſcilicet ſe ſequi Canonem Eſdræ, hoc eſt, ſe agnoſcere illos dumtaxat libros pro Canonicis, quos Eſdras in ſuo Canone recenſuit : quare nec Sapientiam, nec Eccleſiaſticum, nec libros Machabæorum, &c. pro Canonicis habent; quia hi ſcripti ſunt poſt tempora Eſdræ.

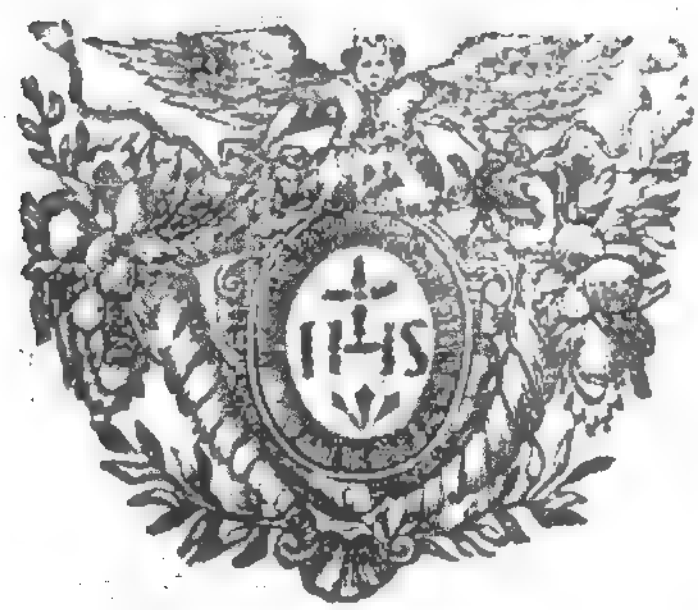

INDEX

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

quæ hoc in Eccleſiaſticum Commentario explicantur, vel obiter illuſtrantur,

Prior numerus paginam, ſecundus columnam, littera addita eas, quæ columnis interpoſitæ ſunt, ſignificant: vbi ſolus numerus ponitur cum littera, ad proximè nominatam paginam referri ſignum eſt: ſi ſolùm numerus ſine littera occurrat, nõrus proœmium indicari.

EX PENTATEVCHO.

*Ex.Cap.*5.*v.*22. Henoch ambulauit cum Deo. *pag.*928. *col.*2.*litt.c*

9.25. Seruus ſeruorum erit fratribus ſuis. 554.2.b

20.11. Forſitan non eſt timor Dei in loco iſto. 55.2.c

24.40. Dominus direxit viam meam. 630.2.b

25.22. Perrexit vt conſuleret Dominum. 1034.1.b

49.5. Vaſa iniquitatis bellantia. 886.1.c

24. Sedit in forti arcus eius, *&c.* inde paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael. 1003.1.d

26. Benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum eius. 107.1.c

50.24. Aſportate oſſa mea vobiſcum de loco iſto. 1003.2.a

*Exodi Cap.*12.*v.*11. Calceamenta habebitis in pedibus. 117.1.b

13.2. Sãctifica mihi omne primogenitum. 707.1.a

20.7. Non aſſumes nomen Domini tui in vanum. 724.2.b

7. Nec enim inſontem habebit Dominus eum, *&c.* 236.1.b

20.12. Honora patrem tuum & matrem tuam. 266.1.b

33.20. Faciem meam videre non poteris. 400.1.c

*Leuiti cap.*13. *v.*55. Si lepra mutauerit colorem ſuum. 666.1.d

*Deuteron.cap.*32. *v.*16. Prouocauerunt eum in dijs alienis. 638.1.d

33.17. Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius. 155.2.a

EX LIBRO IVDICVM.

*Cap.*14.*v.*14. De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo. 535.2.b

14.18. Si non araſſetis in vitula mea. 188.1.d

EX LIBRO I. REGVM.

*Cap.*2.*v.*9. Pedes ſanctorum ſuorum ſeruabit. 79.2.d

EX LIBRO II. REGVM.

*Cap.*2.*v.*14. Surgant pueri, & ludant coram nobis. 217.1.b.965.2.a

7.12. Miſericordiam meam non auferam ab eo; ſicut abſtuli à Saul quem amoui à facie mea. 977.1.b

22.34. Coæquans pedes meos cervis. 759.2.a

EX LIBRO III. REGVM.

*Cap.*10.*v.*1. Regina Saba, auditâ famâ Salomonis, in nomine Domini venit tentare eum. 973.1.d 474.2.c

EX LIBRO IV. REGVM.

*Cap.*2.*v.*9. Obſecro vt fiat in me duplex ſpiritus tuus. 990.1.c.& ſeqq.

EX LIBRO I. PARALIPOM.

*Cap.*4.*v.*22. Sela qui ſtare fecit ſolem, virique mendacij, & ſecurus, & incendens. 952.2.d

25.1. Aſaph & Heman qui prophetarent in citharis. 992.1.c

EX LIBRO I. ESDRÆ.

*Cap.*5.*v.*7. Dario regi pax omnis. 558.1.c

7.6. *Eſdras* ſcriba velox in lege Domini. 244.1.d

EX LIBRO TOBIÆ.

*Cap.*2 *v.*18. Quam Deus daturus eſt his qui fidem ſuam numquam mutant ab eo. 860.2.d

EX LIBRO IOB.

*Cap.*1.*v.*12. Ecce vniuerſa quæ habet in manu tua ſunt. 366.2.c

2.6. Ecce in manu tua eſt. 366.2.c

4.11. Tigris perijt, eò quòd non haberet prædam. 187.1.b

9.9. Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas. 713.1.a

14.1. Homo natus de muliere, breui viuens tempore repletur multis miſerijs. 260.2.c

20.5. Laus impiorum breuis, & gaudium hypocritæ ad inſtar puncti. 181.2.b

21.5. Superponite digitum ori veſtro. 151.2.c

22.16. Qui ſublati ſunt ante tempus, & fluuius ſubuertit fundamentum eorum. 1023.2.d

38.9. Cùm ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obuoluerem. 509.2.b

38.30. In ſimilitudinem lapidis aquæ durantur. 898.1.d

EX PSALMIS.

*Pſal.*10.*v.*6. Dominus interrogat iuſtum & impium. 823.1.c

13.3. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. 409.2.d

16.3. Igne me examinaſti. 1022.2.a

17.27. Cum electo electus eris, cum peruerſo peruertêris. 599.1.d

18.6. In ſole poſuit tabernaculum ſuum. 887.1.a
19.4. Holocauſtum tuum pingue fiat. 744.2.c
20.3. Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis, poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. 967.2.b
28.7. Vox Domini intercidentis flammam ignis: vox Domini præparantis ceruos. 900.1.a
30 16. In manibus tuis ſortes meæ. 704.2 d
32.4. Omnia opera eius in fide. 860.2.d
33.1. In Domino laudabitur anima mea. 638.1.c
v.6. Accedite ad eum,& illuminamini. 1036.1.a
35.8. Quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam. 973.1.a
38.6. Menſurabiles poſuiſti dies meos. 858.2.c.d
40.2. Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem. 501.2.b
48.3. Simul in vnum diues & pauper. 409.2.d
v.11. Simul inſipiens & ſtultus peribunt. ibid.
50.6. Dele iniquitatem meam, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. 410.1.c
v.12. Cor mundum crea in me Deus. 46.2.c
v.14. Spiritu principali confirma me. 715.2.c
55.5. In Deo laudabo ſermones meos. 638.1.c
57.4. Alienati ſunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero. 60.2.d
61.10. Verumtamen vani filij hominum, mendaces in ſtateris. 369.2.c
65.11. In ſtillicidijs eius lætabitur germinans. 64.1.b
68.20. Tu ſcis confuſionem & reuerentiam meam. 860 2.c
70.17. Quoniam non cognoui litteraturam, introibo in potentias Domini. 583.1.b
71.10. Reges Tharſis & inſulæ munera offerent. 973.2.d
75.6. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. 1031.2.d
77.10. Non cuſtodierunt teſtamentum Dei. 383.2.d
81.1. Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem deos dijudicat, 223.2.a
88.16. Miſericordia & veritas præcedent faciem tuam. 692.1.b
89.17. Opus manuum noſtrarum dirige. 630.2.b
90.1. Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur. 163.2.b
v.5. Non timebis ab incurſu & dæmonio meridiano. 732.2.c
94.10. Quadraginta annis offenſus fui generationi illi. 1017.2.d
95.10. Dominus regnauit à ligno. 929.1.b
104.3. Laudamini in nomine ſancto eius. 638.1.c
109.3. Tecum principium in die virtutis tuæ. 255.2.b. 516.1.a
115.11. Omnis homo mendax. 780.2.c
118.95. Teſtimonia tua intellexi. 501.2.c
126.4. Sicut ſagittæ in manu potentis, ita filij excuſſorum. 553.1.d
v.5. Cùm loquetur inimicis ſuis in porta. 640.2.a
128.3. Supra dorſum meum fabricauerunt peccatores. 188.1.c
131.10. Non auertas faciem Chriſti tui. 364.1.b
132.1. Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum! 330.1.b. 569.1.d
138.6. Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt. 107.1.c
140.3. Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circumſtantiæ labijs meis. 617.2.c.d
144.3. Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis. 913.1.d
147.5. Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit. 509.d.& ſeqq.
17. Mittit cryſtallum ſuam ſicut buccellas. 898.1.d

EX PROVERBIIS.

Cap.2.v.18. Et ad inferos ſemitæ ipſius. 236.1.a
3.7. Time Deum, & recede à malo. 556.1.a.c
7.& 8. Time Deum, & recede à malo: ſanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrigatio oſſium tuorum. 575.1.c
4.18. Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendes procedit, & creſcit vſque ad perfectam diem. 696.1.b
v.23. Omni cuſtodia ſerua cor tuum. 558.1.c
8.22. Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum. 47.1.b.159.1.d.255.2.b.515.2.d
20.12. Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit vtrumque. 35.1.c
22.2. Diues & pauper obuiauerunt ſibi vtriuſque operator eſt Dominus. 35.2.a
v.29. Vidiſti virum velocem in opere ſuo. 673.2.d
23.20. Noli eſſe in conuiuijs potatorum, nec in comeſſationibus eorum qui carnes ad veſcendum conferunt. 427.2.a
v.21. Vacantes poculis & dantes ſymbola conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio. 428.2.a
25.1. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo. 689.2.c
26.7. Quomodò pulchras fruſtra habet tibias claudus, ſic indecens eſt in ore ſtultorum parabola. 455.1.a
v.20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis, & ſuſurrone ſubtracto iurgia conquieſcent. 216.2.c
27.14. Qui benedicit proximo ſuo voce grandi de nocte conſurgens, maledicenti ſimilis erit. 863.1.d
30.1. Agur filius vomentis. 672.2.b

EX ECCLESIASTE.

Cap.1.v.1. Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. 724.2.b
3.2. Cognoui quod non eſſet melius niſi lætari & benè facere in vita ſua. 333.1.a
11.1. Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas quia poſt tempora multa inuenies eum. 621.2.b.625.1.c
12.13. Finem loquendi pariter omnes audiamus, &c. hoc eſt enim omnis homo. 1037.1.b

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap.1.v.8. Hoc quod continet omnia, ſcientiam habet vocis: propter hoc qui loquitur iniqua, non poterit latere, nec præteriet illum corripiens iudicium. 879.1.b
1.13. Deus mortem non fecit. 283.2.b
v.14. Sanabiles fecit nationes orbis terrarum. 385.2.a
2.2. Fumus flatus eſt in naribus noſtris, & ſermo ſcintilla ad commouendum cor noſtrum. 407.2.b
3.5. In paucis vexati, in multis bene diſponentur. 130.1.d
4.11. Raptus eſt ne malitia mutaret intellectũ eius, aut ne fictio deciperet animam illius. 931.1.d

7.25. Vapor eſt virtutis Dei & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera. 41.2.c
8.3. Contubernium habens Dei. 41.2.c
v.21. Quoniam aliter non poſſem eſſe continens. 175.2.b
11.24. Miſereris omnium quia omnia potes. 92.1.b
16.28. Vt notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare. 695.2.a

EX LIBRO CANTICORVM.

Cap.4.v.3. Sicut vitta coccinea labia tua. 618.2.d

EX ISAIA.

Cap.41.v.23. Annuntiate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dij eſtis vos. 778.1.a
45.6. Ego Dominus faciens pacem, & creans malum. 46.2.c

EX IEREMIA.

Cap.1.v.10. Conſtitui te hodie ſuper gentes, vt euellas & deſtruas. 47.2.a.728.2.d
10.2. A ſignis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt. 878.2.b

EX EZECHIELE.

Cap.20.v.37. Inducam vos in vinculis fœderis. 811.2.d

EX DANIELE.

Cap.4.v 34. Omnia opera eius vera. 86.1.c
7.9. Aſpiciebam donec throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit. 511.2.c

EX OSEA.

Cap.6.v.6. Miſericordiam volui, & non ſacrificium. 304.1.d

EX AMOS.

Cap.1.v.3. Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quartum non conuertam eum. 569.2.a

EX AGGÆO.

Cap.2.v.24. Ponam te quaſi ſignaculum, quia elegi te. 1003.1.b

EX S. MATTHÆO.

Cap.5.v.45. Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos. 590.1.d
6.34. Sufficit diei malitia ſua. 330.1.b.645.1.c
10.41. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet. 302.1.c
19.7. Moſes mandauit dare libellum repudij. 372.1.b
21. Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. 645.1.c
2.2. Ite in caſtellum quod contra vos eſt. 493.1.b

EX S. MARCO.

Cap.16.7. Dicite diſcipulis eius & Petro. 154.2.a 191.1.a

EX S. LVCA.

Cap.16.9. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. 142.1.b.c.734.2.d

EX S. IOANNE.

Cap.1.1. In principio erat Verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. 42.1.b.c
4.6. Ieſus fatigatus ex itinere ſedebat ſic ſupra fontem. 967.1.c
4.23. Veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate. 86.1.c
6.27. Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam. 345.1.d
8.44. Ille in veritate non ſtetit. 399.1.d
Ille homicida erat ab initio. 409.1.d
15.1. Ego ſum vitis vera. 86.1.c
17.19. Ego pro eis ſanctifico meipſum. 746.1.c
20.15. Domine ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollam. 539.2.c

EX ACTIS APOSTOLORVM.

Cap.1.v.18. Poſſedit agrum de mercede iniquitatis. 1003.2.c
8.33. In humilitate iudicium eius ſublatum eſt. 1003.2.c
9.15. Vas electionis eſt mihi iſte. 886.1.c

EX EPIST. AD ROMANOS.

Cap.8.v.26. Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. 513.2.b
12.19. Non vos defendentes chariſſimi. 979.2.c
15.19. Ita vt ab Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum replcuerim euangelium Chriſti. 973.2.b

EX EPIST. I. AD CORINTHIOS.

Cap.7.v.34. Vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. 576.2.d
10.16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nónne communicatio ſanguinis Chriſti eſt. 237.1.b
10.22. An æmulamur Dominum? 638.1.d
11.10. Ideò debet mulier habere poteſtatem ſuper caput ſuum. 945.2.c
15.34. Ad reuerentiam vobis loquor. 860.2.d

EX II. AD CORINTHIOS.

Cap.9.v.8. Potens eſt Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. 293.2.c

EX EPIST. AD GALAT.

Cap.5.v.3. Teſtificor omni homini circumcidenti ſe. 610.1.c

EX EPIST. AD EPHESIOS.

Cap.2.v.20. Creati in operibus bonis quæ præparauit Deus. 114.2.b

EX EPIST. I. AD TIMOTHEVM.

Cap.5.v.17. Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur. 266.1.b
6.10. Radix omnium malorum eſt cupiditas. 257.1.a

EX II. AD TIMOTHEVM.

Cap.1.v.9. Secundum gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu, ante tempora ſæcularia. 47.2.a
4.17. Vt per me prædicatio impleatur. 973.2.c

EX EPIST. AD TITVM.

Cap.1.v.12. Dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta, &c. teſtimonium hoc verum eſt. 780.2.d

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ.

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

*Cap.*11.*v.*1. Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. 557.1.d

13.16. Talibus enim hoſtijs promeretur Deus. 473.1.a.547.2.d

EX EPIST. S. IACOBI.

*Cap.*5.*v.*3. Ærugo eorum in teſtimonium veſtrum erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis. 625.2.c

EX EPIST. I. S. PETRI.

*Cap.*3.*v.*21. Bonæ conſcientiæ interrogatio. 823.1.c

5.12. Conteſtans hanc eſſe veram Dei gratiam. 86.1.c

EX EPIT. I. S. IOANNIS.

*Cap.*3.*v.*9. Omnis qui ex Deo natus eſt, peccare non poteſt. 590.1.c

EX APOCALYPSI.

*Cap.*13.*v.*10. Hic eſt patientia & fides ſanctorum. 860.2.d

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM
MEMORABILIVM.

Aaron quomodò populum benedixerit. 761. 1.d *in quo fuerit Moysi par.* 942.1.b *fuit typus Christi pontificis* 2.a.c. 945.2.c *sacerdotium illius familiæ perenne promisit Deus.* 943.2.b 946 1.c *quâ gloriâ sit ab eo donatus.* ibid d. 943.1.a.b *soli eius posteris pontificatus fuit à Deo additus.* 945.1.b.& 2.b. 946.1.c *eius sacrificia ignis cœlitus missus absumpsit.* 945 2.d *est per Moysen consecratus pontifex.* 946 1.b *offerebat per se & suos Deo sacrificium carneum, & thymiama suave olens.* 2 d *in dubijs legem Dei interpretabatur.* 947.1.a.c.d *ei insidentes sacerdotium castigati.* 2.a *ab eo eius gloria accumulata.* 948.1 a *eius solius virga floruit & fronduit: omnes Levitæ eius ministerio addicti fuêre: accepit à Deo victimas, primitias, oblationes.* ibid. *ei abundè & ad satietatem de annona Deus providit.* ibid.b *ingens eius promeritus.* ibid.c

Abba idem est quod pater. 919.1.b

Abbacyrum in calumnijs patiens & constans erat. 570.1.c

Abductio in qua permanet tristitia quanam sit. 796.2.c d

Abigail lenivit sermone Davidem iratum mitigavit. 157.1.b & *Nabalo vitam conservavit.* 764.1.c

Abire post aurum quid sit. 660.2 b.d

Abraham præ alijs Semitis Deus sibi elegit. 706.2.c *quam diu cum Noë vixerit.* 933.2.c *ex Abram dictus est Abraham.* 934 1.a *fuit pater multitudinis gentium.* ibid. *Non est invenitus illi similis in gloria.* ibid b *eius fides.* ibid.c. 935.1 c *eius cum Deo familiaritas.* 934.1.c *legem tum naturalem, tum positivam exactè servavit.* 2 c *eius obedientia.* ibid.b d 935.1.b.c. 936 1 b *ter cum eo Deus fœdus iniit.* 934. 2.c *quare ei præscripta fuerit circumcisio.* 935.1.a.b *eius animus virilis.* ibid d *fuit martyr vivus & mortuus.* ibid d *omnia ei promissa Deus servavit, quin & Messiam ex eo nasciturum promisit.* 2.a *in eo erant omnes gentes benedicendæ.* ibid.b *est pater fidelium & sanctorum.* ibid. *fuit doctor sapientiæ.* 1034.1.a

Abscondere pecuniam turpe & damnosum est. 625.2.a.c

Absentia est amoris impuri remedium. 231.1 c

Absterrij soli apes sunt ad studia. 632.2.b

Abstinentia auxerit morbos. 417.2.d.& *seqq.* 418.2.d *nimia à cibis corpori & animæ nocet.* 671.2.a

Abyssini reges unde se vocent filios Salomonis. 973.2.a

Abyssus quid sit, hanc pervidet & penetrat Deus. 877.1 d

Academiarum quis fuerit auctor. 1034.1 a.b *quare instituta* 813.2.c

S Acathij Martyris in tormentis constantia 482.2.c

qui plus Accepit, maiorem reddere rationem Deo debet. 103. 2.d *à manu Domini quodcunque immittit, benignè Accipiendum.* 81.1.c

Accipiter severè educat pullos. 644.2.a

Accusatio sui est certa ad Deum via. 405.1.d *falsa plerumque recidit in falsò accusantem.* 600.2.d *accusatio vitæ quomodò apud inferos non sit.* 853 2 c.d

Acedia filia. 121.1.c *damna.* 473.1.c *remedia.* 292.1.d 2.c *acedia velut somnus est.* 607.1 d

ἀκηδὲς & ἀκηδία, quid sint, & unde derivantur. 121. 2 b

amarer vocatur metaphoricè Acetum. 122.1.a

Ach Hebræis, Græcis & Latinis est interjectio dolentis & lamentantis. 172.2 c

Achabum cum sua Iezabele Elias morte mulctavit. 984 2 d

Acharis, homo est inficetus, insulsus, ingratus, 454.1.c d *tales sit fabula vana, quomodò.* 1.a c

Acidus idem est quod molestus, iracundus, indignans. 121. 2.c d

in Acie via sunt providenda, sol, ventus, pulvis. 953.2.c

Aconitum cur vocetur pardalianches. 616.1 a

Acroama est narratio quæ à vulgo libenter auditur. 689.1.c *item narratio mensalis, item cantus* ibid.

Actio quando assumenda sit, quando contemplatio. 802.1.a.b *Sancti assiduè in vita actione Deum laudant* 915.1.a *actio præstat speculationi & parit experientiam.* 802.1.a

Actiones nostræ à Deo præmeditatæ antequam fiant. 657.1 b *ipsa Christi merito unita, Deo sunt offerendæ, ita fiunt ei gratiores magisq; meritoriæ.* 746.2.c.d *sunt à Deo inchoandæ.* 778 2.b *actiones inutiles cavendæ, utiles & ex initia debita assumendæ.* 803.1.b

Actiua vita nocet contemplationi. 802.2.b

Actus omnis sapientiæ in nobis & Angelis est alicuius, talem & habuit Deus ab æterno. 46 2 b *actus noster semper sit compositus & decorus.* 445.1.b.2 b *actus intensiores virtutum supernaturalium secum afferunt augmentum charitatis & gratiæ.* 71.1.d *actus vitæ spiritualis semper immutandi.* 346.1.a *actus multæ exigui parvum habitum.* 429.2 b *Deus novit actus humanos antequam fiant.* 500 2.a *actus peccati excitant ad sui iterationem.* 589.1.c *actus sunt consilio, non eventu metiendi.* 697.2.d *actus virtutum includuntur in fuga viti contrarij.* 741 2.b *sunt boni vel mali ab intentione quam ijs voluntas præfigit.* 752. 2.c *vitijq; oriuntur ex corde physicè & effectivè.* 779. 2.d *sunt omnes charitatis & amoris actus informandi & vivificandi.* 968.2 d

Adam & proprium est nomen protoplasti, & commune omnium eius posterorum. 752.2.a *peccavit è superbia* 255. 2.d. & 256.1 d *eius peccatum cæterorum peccatorum fuit causa.* 256.2 a *in creatione accepit scientiam omnium rerum naturalium.* 391.2.b *fuit doctissimus philosophus & absolutus Theologus* 393.1.a *an prænoverit filij Dei incarnationem.* 394 1.a *eius lapsus describitur.* 407.2.d *hunc permisit Deus ad bonum finem.* 366.1.b *post eum mansit liberi arbitrij.* 367. 1.d *Adam luna comparatus, quia mutabilis.* 592. 2.a *eius dira est medicina scientia.* 787.1.a.b *eius peccatum multipliciter in posteris castigatur.* 832.2.c 833.2.b.c. & 834 1.b.2.a *quale ingenium ei Deus post illud inseverit.* 833.2.b c. & 834 2 b c.d *inter primæva beatitudinis statu excidit.* 839.1.b *ipse omnes homines excellit origine, creatione, dominio.* 1004.2 c *fuit civis totius mundi.* ibid.d

Adeps est melior & subtilior pars carnis. 964.1.c 2.b *eius & Davidis regis analogia.* 2 b c.& *seqq. in hostia pacifica soluit adeps Deo adolebatur.* 1.d.2.b *adeps est exanguis. esi ex sanguine gignatur: alia eius proprietates.* ibid.d *est symbolum optimi principis.* 965.1.a *in omni sacrificio Deo cremabatur.* 744.2.c

Adiaphora bona quæ dicantur. 197 2.c

Adiutorium viri est uxor bona. 765 1.b.d

ἀδολεσχία propriè est quidlibet temerè effutire. 190.1.d

Adolescentes in mensa sint taciturni & pauciloqui. 690.2.c 691.1.a *deferre debent senioribus.* 690.2 d 691.1.d *non se æquent dignioribus & magnatibus.* 691.1.c *surgant mensâ statim surgant.* 693.1 c *eos decet verecundia.* 691. 1.b.692.1.b 2 b.861.1.d *quidam adolescens falsò accusatus adulterij cum S. Elisabetha regina commissi mirabiliter fassus cruce* 601.1 b

Adorationes tres SS. Trinitatis. 511.1.c

Adrianus Imp. inedià se ipse confecit insto Dei iudicio. 602.1.c *eius decimum de medicis.* 787.2.c

Adrianus VI. Pontifex quid de Pontificatu censuerit: eius epitaphium. 686.1.a.835.1.c

Aduena non facilè credendum. 299.2.c.d

Aduersa sæpè magis prosunt quàm prospera. 282.2 d.283 1.a *ostendunt veros amicos & inimicos.* 159.2.a b.306.2.b.d 307.1.a.b *probant sanctos & fideles.* 77.1.b.78.1.b 82 1.d.130 1.a.d 2.b *post aduersa sequuntur prospera.* 190.2.c.& *seqq.* 293 1.b *in illo non est desperandum.* 292 1 b c *non est in illis amicus deserendus.* 489. 2.d

Aduersitas est signum divinæ electionis. 585.1.d *per hanc viri fortes fortiores evadunt.* 711 1 b

Adulacio in regum aulis frequens est. 329.1.b d

Adulatores plerumq; etiam sunt calumniatores. 453.2.d *sunt arrosores, non arrisores.* 521 1.b *canis assimilantur.* 668.1.b

Adultera ſtatuit ſpurio hereditatem ex alieno matrimonio. 501.2.d *eius culpa quamplex eſt.* 502.1.a *non poteſt adulterari, niſi maritus vel filij id dent ad hoc facultatem.* *ibid.b* *quintuplex eius pœna.* *ibid.c. & ſeqq.* *eſt maledictum & probrum hominum & ſæculorum.* 2.a.b

Adulterium paſſim malè audit. 864.2.b *eius in mulière varia ſunt cauſa* 566.2.b *illud ſemper puniuit Deus.* 500.2.d.501.1.c.2.b

Adulterorum mira cæcitas. 497.2.b.c.d *timent homines, non Deum.* 498.1.c.d.2.a *eorum pauor & pœna.* 500.

Aduocati iniuſti cuilibet cauſæ patrocinantur. 703.1.b

Aduſtio quomodò in herbis, floribus & germinibus fiat. 902.2.b

Ædificans & deſtruens nil lucratur niſi laborem. 737.2.b *& ſeqq* 738.1.d.2.a

Ægidij gnome *de perfectione virtutis & amoris.* 158.2.d *quid ſenſerit de Minoritarum è ſolibus ſuis expulſione.* 634.2.c

Ægor pro ſalute Deum primò precetur. 790.1.c *peccata pœnitentia expiet.* 2.d *pro ſanitate recuperanda offerat ſacrificium.* 791.2.b *etiam medicum aduocet in morbi periculo, idque crebrò.* 792.1.b *ſacerdotes pro ſe orare iubeat.* 791.1.a *primò Deum ſibi conciliet, deinde medicos adhibeat.* 786.2.b.787.1.c *agro languido mors ſuauis eſt.* 851.2.a *quomodò magi & ſaga agros ſanent.* 787.1.d

Ægroti viſitandi. 210.1.d *& alijs officijs demandi.* 2.a 211.1.a.c

Ægyptij cranium mortui in conuiuijs circumferebant 214.1.a *in mari rubro merſi, Deo vindicante.* 824.2.b.d *timebant Moyſen prodigia operantem.* 938.1.d *eorum ſacerdotes ſolæ abſtinebant ad caſtitatem.* 826.1.c

Ægyptus balſamum habet, ex quo B. Virgo vò conceſſit. 527.2.d *omnem vtilitatem & felicitatem ſuam debet Nilo.* 541.1.d.2.a

Ænigma quid ſit. 973.2.c *ænigma quoddam Hebraicum de voce viros & mulieres ſignificante.* 574.1.a *aliud de anno lunari.* 891.2.b *de die & nocte.* *ibid.* *de nine.* 897.2.c.901.2.a *de glacie.* 903.1.b *de mente.* 1028.1.c

Æqualium & reſpondentia quædam in omnibus & ſingulis ſeruantur. 711.2.d

Aër initio mundi non fuit creatus purus. 509.2.c

Æramenta facilè ſordes & æruginem contrahunt. 307.1.c *maximè ſi verſa ſint.* 308.1.d

Ærugo ſymbolum eſt inimicitiæ. 307.1.d *eius vſus in medicina.* 2.a *ea alio tollitur.* 309.1.a *metaphoricè pro maledicentia & timore accipitur.* 307.2.a

Ærumna humanæ vitæ varia ob peccatum Adæ. 834.1.b *& ſeqq.* *homo magis impius cruciatus quàm pius.* 835.1.b.c

Æſopi mythologi elogium. 23.2.c *quando vixerit.* 315.1.b 2.a. *&* 601.1.d *quid reſpondent Solomi liberè Craſſum cohortanti.* 315.1.c *vnde dictus Æſopus.* 2.a *quæ Enno filio dederit præcepta vitæ.* 571.1.a *eius mors & vindicta apud Delphos.* 749.2.a.b *rogatus quæ res; reſpondit ſe neſcire.* 824.2.d

Æſtus marini cauſa eſt luna. 907.2.a

Ætas tenera flectenda eſt, non ſenilis. 643.2.a

Ætas myſtica virtutis, & virtute prediti. 58.2.b *ætas hominis poſt diluuium paulatim acciſa & immutata eſt.* 390.1.c *ætatum ſingularum proprij affectus.* 169.1.a

Æterna ſicut, ſingula quæ operamur. 716.1.d *æterna præ oculis habenda ſunt.* 1037.2.d

Æternitatis definitio & etyma. 663.1.b *eius & eui diſtinctio.* *ibid.c* *ipſa quid ſit, quomodò ſit obiectum in quod Deus inſpicit.* 879.2.d *ſeparat Deum ab omni re creata.* 515.2.c *conſtat rerum contrarijs.* 712.1.b *ei debemus operari.* 716.1.d.1.a *eſt centrum temporum.* 822.2.c *æternitas felix eſt finis omnis ſapientiæ & virtutis.* 1037.1.c *non ambit totum tempus toti tempori ſimul coexiſtendo.* 48.1.d *ea præ oculis habenda peccantibus.* 196.1.b.c *eius longitudo.* 412.2.b.c *eius concipienda modus* *ibid.d*

Æther eſt ignis non elementaris, ſed cæleſtis. 889.2.d

Ætna mons ignes torrentes euomit. *ibid.1.a*

Æuum vnde dicatur, quomodò ab æternitate diffèrat. 663.1.c.44.2.b *&* 412.2.a *æuum ſanctum eſt ſæculum futurum, non præſens.* 546.2.b

Affectiones animi indicantur vultu, naſo, oculis fronte. 444.1.d

Affectus hominis finitus eſt & limitatus. 158.1.d *affectus mentis vim addit orationi.* 190.2.a *affectibus imperans princeps eſt.* 241.1.b

Affectus alterius quomodò explorandus. 667.2.d *affectus carnalium eſt reuocandus.* 771.2.a *affectu addiſcere volentis emitur ſapientia, velut pretio dato.* 1034.2.a.b *affectus oculis ſe prodit.* 573.1.c *affectus animi mali ſunt contrarijs ſuperandi virtutibus.* 783.2.a *affectus & intentiones hominum perſpicit Deus.* 878.2.d 879.1.c

Afflicti oratio à Deo exauditur 750.2.d *afflicti conſolandi ſunt* 135.2.b

Africana Eccleſia S. Ambroſij exemplo ſuſtulit epulas in ſepultura defunctorum. 648.2.d

Agapes primorum Chriſtianorum deſcribitur. 238.2.a.d.688.2.b *eæ etiam adhibebantur in ſepultura defunctorum.* 644.2.c

Agathocles ex figulo rex Sicilia factus, ſemper in fictilibus conuabat. 808.1.b

ἀγάλλεσθαι fuêre multi gentiles. 469.1.d

Ageſilas regis in vita rigore conſtantia. 594.1.b

S. Agnes in medijs flammis manſit illæſa. 1022.2.b

Agnitio diuinorum fructus eſt ſapientiæ. 532.2.a *ſed agnitio propria inſipientiæ eſt ratio eius percipiendæ.* 1031.1.b

Agnoſcere Dei eſt efficax & effectuoſum. 963.2.b

Agno paſchali comeſo pſalmos canebant Iudæi. 694.1.b *agnus in holocauſtum offerendus debebat eſſe immaculatus.* 960.2.b *in Chriſtum repræſentabat.* *ibid.* *huius oblationis tropologia.* *ibid.d* *agni concolores ſunt artifici generanti.* 640.1.b

Agones celebres in Græcia erant quatuor. 138.2.d

Agonizor pro agonizo ſumit interpres Eccleſiaſt. 138.2.c

Agricolæ in repub. ſunt neceſſarij. 803.1.b.c *quod eorum ſit ſtudium.* 2.b

Agricultura antiquiſſima artium eſt. 803.1.b.c *qua eius præcepta.* 2.c *agriculturæ labores.* 169.1.a.b *& fructus.* 170.1.a *eſt artium optima.* 191.1.d *à Deo inſtituta eſt in ſtatu innocentiæ.* 2.c

Agur quid Salomonem quare vocetur *filius vomentis.* 672.2.b

ἀιὼν quid ſignificet, *&* vnde dicatur. 412.1.d

Alacritas corporis & corpus & animum vegetat. 673.1.c.2.d *in ſtudio virtutum maximè requiritur.* 674.1.a

Ala ſex ſymbolica Seraphim operibus noſtris addenda vt in cælum euolent. 716.1.a.b

Albedo viſum nimis diſpergit & diſſoluit. 843.2.d

Alciati Cardinalis epitaphium. 928.1.d

Alcibiades prudenter periculum capitis declinauit. 112.1.d

Alcons ſagittandi peritia. 305.2.c

Alcibius mortuum vxori ſe totum Dei ſeruitio *in*cipiunt. 262.2.c.267.2.a.b

Alexander Iannæus ſimul rex & pontifex eſſe voluit: *fuit inimicus Phariſæorum.* 1039.

Alexandri Farneſij Parmæ Ducis bellica peritia. 183.2.c

Alexandri Magni gloriæ cupiditas. 183.2.a *eius vitia familiares imitabantur.* 314.1.a *quare Calliſthenem de medio ſuſtulerit.* 321.1.a *ſibi adulantibus aures dabat.* 329.1.a *gloriam ſuam obſcurauit iracundiâ.* 654.2.b *eius liberalitas.* 888.1.d *pontificem Iaddo pontificalibus indutum veneratus eſt.* 943.1.b 2.a.1005.2.a

Alexandri Seueri Imp. lenitas. 258.2.c *ab Vlpiano Ethicam Politicam didicit.* 3

S. Alexandri Patriarchæ Alexandrini clementia. 605.2.a

Alexander Vrſinus Cardin. in profeſſu B. Virginis ſe vſque ad ſanguinem diuerberare ſolebat. 868.1.c

S. Alexius peregrinatus eſt per XVII. annos mendicando. 634.2.d

Alfonſus Aragonum rex quid de regibus cenſeret ab aliarum nutu pendentibus. 714.2.b *quid de Hypocritis ſentiret.* 73.1.c *inimicos beneficijs vincebat.* 309.2.d

Allia ſymbolum ſunt conuentionis. 278.2.a

Alphabetum ethicum Ben Sira duplex. 29.2.d.30.2.a *item S. Gregorij Nazianzeni.* 31.2.a

Alta à fulmine feriuntur. 897.1.a *altum ſubinde idem quod profundum.* 1022.2.d

Altare erat gradibus aſcendendum. 1012.2.a

Altera capitu & conditione quærenda non ſunt. 106.1.d.2.b 107.1.c.109.1.b *qui talia quærant.* 106.2.c.d.107.1.a

Alypius S. Gregorij Nazianzeni nepos, curtus & parua erat, ideò à marito deſpiciebatur. 273.2.b

Amabilitas in loquendo omnium amorem conciliat. 452.1.a.b

qualiter Deus Amandus in omni fortuna. 283.1.b.c

Amans Deum nihil patitur mali. 700.2.b

Amantibus nihil difficile eſt. 170.2.d.171.1.c *amantium inſania & ſtupor.* 233.1.c *amantium Deum ſuſpiria.* 206.2.b.c *hi ſunt diuini.* 503.1.c *ſunt quoque longani.* *ibid.d*

Amaritudo tollit ſapientiam dupliciter. 466 1.d *quid propriè ſit amaritudo.* 2.a

Ambitio turbat pacem & concordiam. 549.1.b *eius damna & cruces.* 181.1.b

Ambitioſi in regum gratiam ſe omnimodis inſinuat. 714.1.c *idque ſæpè per artes magicas.* *ibid.* *eorum exitus ſæpè funeſtus.* *ibid.d* *ſunt infrunniti.* 490.1.c *deijcimntur* 451.1.d

S. Ambroſius quare ſuſtulerit opulas pro animabus defunctorum. 648.2.d *lugebat mortem ſenum ſanctorum.* 795 2.b *Imp. peccantes liberè redarguit.* 991 2.d *Theodoſium Imper. choro inſſu excedere.* 1013.2.c *orbicam totam pauciſ eſt complexus.* 32 1.b *eius in morte confidentia* 56.1.d *eius adhuc pueri ori inſederunt apes.* 272 2.a *ſecretum ſibi commiſſum mire ſeruauit.* 227 2.a.438 1.c

Amica olim amaſijs coronas imponebant. 686.2.a

Amicitia conſanguinitate preponderat. 555.1.a.b *nititur fidelitate.* 596.1.a *perditur revelatione ſecreti.* 2.d.597.1.b 2.b.c.d *id amicitia in vita eſt quod ſol in mundo.* 768.2.d *ad eam quatuor ſpecialiter ſpectant.* 770.1.d

Amicitia tres gradus. 158 1.c *amicitia ſit cum paucis.* *ibid.* *b.d.& ſeqq.* *amicitiæ origo.* 1.a *ad germanam amicitiam tria requiruntur.* *ibid.c* *amicitia prima lex.* 139.2.a *amicitia vſque ad aras.* 2.d *virtute nitatur, non rebus caducis.* 160.1.d *amicitia feminea qua ſit.* 2.d *amicitia ollaris qua.* 161 1.a *amicitia vera cur vocetur vnanimis* 162.1.a *amicitiæ definitio & deſcriptiones.* *ibid.c.d* *amicitiæ vera commoda & elogia.* 163.1.d *& ſeqq.* *eſt ſortis protectio & pamphlia.* *ibid.* *vera illa eſt quæ Deo nititur.* 2.c *eſt amico theſaurus* 164 1.a *eius leges & officia varia.* *ibid.c* 166.1.b *variis gradibus ad eam perueniendum* 167.1.c *Genelium de ea gnoma.* *ibid.d* *vna naturalis eſt, altera ſupernaturalis.* 2.b *eſt ſexus potior.* 197.1.b.2.a.b *eius imago eſt ſpeculum* 308.1.c *& ſeqq.* *ſit inter pares* 342.b *quæ re maxime lædatur.* 484.1.a.b *eam quinque vitia abrumpunt.* *ibid.c.d*

Amici ſecreta non prodenda. *cur.* 484.1.d.596 1.a.b *quia hic ab amico per ſecreti revelationem produtus, ab eo auertitur.* 597.1.b c.2.b.c *amico nihil negandum.* 625.1.c.d *amico nemo ſe nimis ſubijcias.* 714.1.a.b *amicus cauè eſt diligendus.* 767 2.c.770 1.a *non eſt deferendus in re tenui ab altero locupleto.* *ibid.1.c* *in eo quatuor probanda ſunt.* 2.a *pro amico multa ſubeunda ſunt.* *ibid.b* *amicus eſt medium inter inimicum & adulatorem.* 768.1.a *eius pretium.* 769 1.a *tam eſt diligendus in aduerſis quàm proſperis.* 770.2.c *debet eſſe vnanimus cum amico* *ibid.* *eius animum explorandus ex animo proprio.* 776 1.a *ei non eſt iniuria irroganda* 862 1.a *amicus ſuus magnum vitæ humanæ ſolatium eſt.* 770.2.c *quantum in ſit bonum* 554.2.d *fratres conſanguineos.* 555 1.a *amicus ollaris & menſalis eſt plerumq; infidus.* 769.1.d *amicus fictus occultè machinatur amico dolum.* 598 2.a *omnibus imponit ſua ſimulatione.* *ibid.* *non fictus apud amicum.* *ibid.b c* *eius dolus in ipſius caput recidunt.* 599.1.a *hic amico applaudit commodi ſui cauſa, alioqui in corde eum ſubſannat.* 702 2.d.703 1.a.c *alterè alteri mortem* 768 1.d *& mox eiſdem inimicus.* 2.a *talis primum ex orco prodijt.* 769.1.c *quàm acerbum talis ſit malum.* 2.b *eſt mox transfuga.* *ibid.d*

Amici fidi qui ſint. 154.2.b 156 1.d 160.1.b.c.2.a 161 1.a.b *qui veri.* 162.1.a.b.163 2.c.165.1.c.166 1.b.c *talium exempla.* 163.2.a.b *amici falſi ioſi & inſolentes carpuntur.* 156.1.d.2.a *amici pauci ſeligendi.* 158.a.b.d.& *ſeqq.* *pluribus amicis ſimul ſatisfacere impoſſibile eſt* 2.b *amici veri corripiunt, falſi blandiuntur.* 119 1.a.b *primò probandi in rebus parvis & aduerſis.* 2.a *non facilè ob amici moves amicitiam diſſoluunt.* 160 2.a.b.c *amici ollares & gulæ.* 161.1.a.c *amici æquales ſint.* *ibid.d* *eorum omnia ſunt communia* 166.2.d *non facilè mutandi.* 234.2.d *amici amicorum effigiem olim in pala annuli ſculptam gerebant.* 397.2.a *inuerſi non ſunt aſſiciendi.* 483.1.a 2.a.b *& quali.* 484.1.a.b.c *ſed inuandi in aduerſis.* 484 2.d *amicis legabatur olim pars hæreditatis.* 485.1.b *ſalutandi ſunt.* 2.c

Amici Dei pariter ſunt amici inferorum. 553.2.c *amici ſibi ſimiles quomodo habeantur.* 683 2.d

Amiſſus index eſt aſſectus inverſi. 444 2.c

Amicus amici cum a nil faciat præmi. 134 2.d 115.1.a 114.2.c.159 2.d *amicus ſecundùm tempus quis ſit.* 160.1.b *amicus verus non facilè concipitur olim.* 2.d *amicus ſit tibi æqualis.* 161.1.d *quid amico præſtet.* 163.2.a 164.1.b *& ſeqq.* *eadem cum amico ſentit & vult* 308.1.c *ei ex opibus benefaciendum* 343 1.b *amicus amico amicitiæ iure debet correptionem.* 439.1.c.d 440.1.a *amici vitia non ſunt propalanda* 443.2.c *nec cum eo fraudulenter agendum* 2.a *quæ ſint officia amici.* 486, 1.a.b *amici fidelis quantum ſit pretium* 164 b.c *licet ſubinde eum magis amare, quàm proprium patrem.* *ibid.d* *eſt medicamentum vitæ & immortalitatis.* 165 1.b c.& *ſeqq* 166.1.b *quantum vſus bonum.* 165.1.d *datur à Deo.* 2.a *eſt theſaurus magnus.* 164 1.a *amicus verus adeſt amico aduerſis oppreſſo* 306 2.d.& *ſeqq.* *eumque malis conſolatur.* 316 2.c *ſed falſus in aduerſis eum deſerit.* 311 1.a *vinum dolis.* *ibid.c* 2.a 311.b.c *amicum vetus nouo eſt melius.* 134.2.d & *ſeqq.*

Amomum non eſt roſa Ieriehuntina. 524.1.a.b *proprium erat feminarum virginum.* 528.1.a

Amor Dei crescit, crescendo timere. 557 2.a *cauſat timorem, & hic illum.* *ibid.b c* *excutit amantem ad ſemper laborandum & patiendum pro Deo.* 593 1.d *in eo conſtituo ſita perfectio eſt.* 962 2.b *amor Dei eſt idem cum timore Dei.* 54 2.a.57 1.b.c *eius ſunt ſeptem gradus.* 204.2.b *ſex eius actus.* 208 2.a *puri amoris Dei quod ſit ſignum.* 283.1.a.b *hunc deperire indies debemus.* 355 2.a *amor proximi naſcitur ex amore Dei.* 96.2.b *amoris impuri remedium eſt abſentia.* 231.2.c *amor carnalis eſt paſſio vncantis cura* 574 2.a *facit impudentes.* *ibid.b* *huc etiam in Eccleſiaſticos ſe ſenſim inſinuat.* 891 2.b.894 1.b *amor parentum in filios.* 639 1.d *amor animalium in fœtus, & eorum in pullos.* 2.b.c *amor proprius fons & origo eſt detractionis.* 617 1.b *eſt auctor inter inſeros inimicitiæ.* 769 2.a

Amor facit vigiliam. 125.2.c *transformat amantes.* 168.1.a *eum conciliat ſimulando, idq; in omni re.* 323 2.d 324.1.c 2.a.368 2.c *ex eo naſcitur dolor, & ex dolore amor.* 448.1.b *amor hominis vtinàm lamentatus eſt.* 158.1.d *amor & benevolentia qui differant* *ibid.c* *amor ſapientiæ optima eſt ad eam diſpoſitio* 177 2.d *amor maternus & ſponſalis quàm tener & honorabilis.* 354.2.a.b.c *amor mutuus cauſa eſt concordiæ.* 547.2.b *amor amorem conciliat.* 368.1.c.668.1.a *omnia vnit & concordat.* 578.2.a *facit æquilibrium viri & vxoris,* 845.1.a.b *docet ſapientiam.* 1028 1.d

Anabaptiſta cuiuſmodi medicis non eſſe vtendum. 786.2.b

Anachoretæ quomodo aſperas pœnitentias ſubirent. 698 2.b *eorum plurimi habuerunt domum propheticam.* 778 1.b *abſtinebant medicis.* 792.1.d *eorum abſtinentia.* 827.1.c *mortem non exhorrebant.* 855.1.d *ſtimulabant ſe ad laborandum præmij cæleſtis intuitu.* 1037.1.d *inuicem occurrentes mortis memoriam refricabant.* 341.1.a *plerique fuêre longæui.* 67.1.c

Anacreon regi Polycrati accepta ab eo talenta duo remiſit, quod eorum cauſâ inquietus eſſet 659.1.b

Anadidymus capitur ſubinde pro ἀναδιδυμῶσις, id eſt, reddo propullulo. 69.1.b

Anaphe inſula è mari emerſit. 907.2.c

Anaxagoras filij mortem generoſè tulit 852 2.a *eius de ſole ſententia.* 889 1.c.2.a *Dei creatoris fuit aſſertor.* 5

Anaxarchi philoſophi conſtantia. 594.1.b

Ancilla alterius uxoris non eſt ſeruanda, nec ſollicitanda. 864.2.b.c *ancillæ morata decus ſunt dominarum.* 199 1.b

S. Andreas Corſinus ex lupo repentè mutatus eſt in agnum. 326.1.b

Androdamas ſpecies adamantis eſt typus ſapientiæ. 1032.1.a

Andromachus Iberinæ fuit inuentor tempore Neronis. 710.2.d

Andronicus Imper. iuuenior vnde ad tantam morum licentiam deuenerit. 637.2.c

Angeli ſtando aſſiſtunt SS. Trinitati. 311.2.c *non alterantur.* 593.1.b *lætitiam mentis aſſerunt.* 647.2.b *interdum Sanctos ſepelierunt.* 794,2.d *ſunt adminiſtri diuinæ iuſtitiæ.* 828.1.c *non proficiunt in merito & præmio.* 2.d *ſtellas mouent & dirigunt.* 894.1.b.d *Dei eſſentiam & diuinitatem plenè pernoſſe non poſſunt.* 912.2.c *aſſiſtunt ſacrificio Miſſæ* 1014 2.c *quomodo Deum orent & adorent.* 1020.2.a *angeli boni vel mali non fuêre filij Dei qui genuere gigantes.* 928.1.d *angeli non ante, ſed cum mundo creati ſunt* 47.1.d *eorum officium eſt ſeruire Deo.* 112.1.c *non ſunt corporei.* 194.2.c *aſſiſtunt eranistibus* 319 2.a *coram Deo conuerſantur* 382.2.b *præſunt orbibus cæleſtibus* 385.2.c.d 386.2.d *non defatigantur.* 387 1.a *mira inter eos eſt concordia.* *ibid.b.2.b* *per ſe non poſſunt edere miracula.* 395.2.c

395.2.c *sua sorte contenti sunt.* 402.2.a
Angerona simulacrum quale esset. 402.1.d
Anima habitat in corde. 471.2.b *anima tum propriè, tum alienæ culturæ nostra est ruslicatio.* 191.2.d *magis à Deo pendet & sustentatur, quàm à se ipsa.* 204.1.c *est forma formarum. ibid. anima anima quare vocetur Deus.* 203.2.d *hinc citata debetur.* 204.1.b *ipse eius vita est.* 322.2.b *quid ei præstare debeat. ibid.c ligatur Deo fide, spe, charitate.* 89.2.a *anima iusti est sedes sapientiæ.* 64.1.d *anima calida qua vocetur.* 495.2.d & seqq.
Anima multipliciter à Deo vocantur. 50.2.d *animas alienas curantes, non negligant proprias.* 335.2.d *anima sanctorum plenè à peccatis purgata, statim ad Dei visionem admittuntur.* 293.2.a *anima sancta similis est paradiso voluptatis.* 541.2.b *item velut uxor bona.* 568.1.d & *velut pulchra mulier.* 764.1.b *omnium vera, cur.* 777.1.c *quia à Deo regitur. ibid.c est velut ferrum ignitum.* 806.1.c *anima sanctas parit quietem conscientiæ.* 646.2.c *ei tunc credendum cùm iubet servari mandata Dei* 699.2.b *eius tres hostes.* 1018.2.c *anima quomodo pro fratribus ponatur.* 606.1.c
Anima sua quinam misereantur. 651.1.b.c *qui eius sint hostes.* 2.c *anima gaudet in corpore sobrio.* 671.1.a *in corpore velut in ergastulo agit.* 858.1.d 928.1.c *immortalis est, hinc optat semper vivere in memoria hominum.* 858.1.d 928.1.c
Animarum unus ingens est. 685.2.d *earum zelus & conversio, magna Dei laus est.* 915.1.b *animæ à viventibus à Purgatorio liberatæ, suos adiutores postea sæpè visibiliter defenderunt.* 618.2.b *ipsa gaudent de consolatione parentum vivorum.* 800.1.a *earum Purgatorio raptarum gaudium.* 753.2.a *eas credebant Gentiles post mortem quiescere & velut dormire.* 648.1.a & *habere corpora tenuia.* 2.a
Animal omne habet tactum. 471.2.b *omne animal diligit sibi simile.* 323.1.c.d.2.c *animalia omnia timent hominem.* 390.2.b *carent loquela & voce articulata.* 391.1.d
Animalia ab aqua potum carent morbis, & catharrhis. 632.2.a *omnia factum suos diligunt.* 639.2.b 640.1.a *dirigentur ab intelligentia non errante.* 777.1.c *eorum quædam sola aqua nutriuntur.* 613.1.b *quadam certis herbis medentur suis morbis.* 788.1.a *non omnia cum omnibus exercent inimicitias.* 711.2.a *animalia timida difficulter ejiciuntur.* 730.2.d *animalia noxia homini sunt commoda* 710.2.b *animalium minima sunt apes, terrestria mediocria, maxima sunt pisces.* 907.1.c
Animalis pars hominis nobis est cum feris & bellua communis. 260.1.c *ex ea post amissam innocentiam revocavit superbia & concupiscentia. ibid. animales sunt similes pueris.* 130.2.d
Animi cruciatus longè gravissimus est. 558.1.d *animus fidei ad superna sustollitur.* 1028.2.b *in somno non sapit secundum Platonem.* 725.1.d *animi cælestis emblema est acus magnetizata.* 881.2.c
Animosi tauris comparantur. 155.2.b
Anna matrona animi magnitudo. 556.1.b.598.2.a
Anni lunaris enigma 891.1.b.c *quomodò annus unus non melior est altero.* 703.2.c.& seqq. *anni viri bonam habentis uxorem duplices sunt.* 567.2.d 568.1.a *annis vita sibi à Deo datis quisque debet esse contentus.* 853.2.c *annos à natura præscriptos ars & Deus augere & duplicare potest.* 568.1.a
Annulus Iosephe datus quid mysticè denotet 776.1.c
Annum in quot menses divisserint Romulus & Julius Cæsar. 478.2.d *annus XXXVIII. quo Jesus Sirach junior in Ægyptum se venisse dicit, unde arcessendus.* 39.2.b.d *anni vitæ cuique à Deo determinati sunt.* 390.1.d
S. Anselmus quantopere peccatum detestaretur. 478.1.c *omnia agebat cum consilio* 697.1.d *se regendum Prælato cuidam tradidit.* 964.2.b
Antidota quædam pluribus venenis adversantur. 711.2.b
Antigonus rex deos rogabat ut se ab amicis tuerentur, & cur. 162.2.a.188.2.a *consilium suum tacitum servavit.* 216.2.a *eius illiberalitas.* 888.1.d
Antiochus Epiphanes Judæos ad impietatem compulit. 423.1.b *graves Deo pœnas dedit.* 602.1.b
αἰτιοπροσῶπος & αἰτιοπρόσωπος *quid sint.* 493.1.a
Antithesis notatur in omnibus rebus creatis. 881.1.a
Antitheta rerum vicissitudines ornant. 711.1.b
Antoninus Imper. Faustinæ adulteria cur patieretur. 565.1.a *Ethicam percalluit, malè dictus Philosophus.* 2
Antonius cognomen vitæ turpitudine infamavit Heliogabalus. 858.1.a
S. Antonini Archiepiscopi Florentini in morte exultatio. 56.2.b
S. Antonius Dei opem patienter exspectabat. 79.2.c *eius confusio visa S. Paulo Eremitæ.* 133.2.b *litteras Constantini Magni ad se missas parvi fecit.* 320.1.c *omnem vitæ diem cogitabat esse extremum.* 342.1.c *vultu erat sereno & hilari.* 591.2.d 341.2.b *quâ consideratione suos ad vitæ rigorem animaret.* 593.2.b *ipsidem lætitiam spiritualem identidem commendabat.* 651.1.d *in morbo de austeritate nihil remittebat.* 792.2.b *oleo à se benedicto ægrotos curabat.* 793.2.b *secretò sepeliri voluit.* 918.1.d
Antonius Monachus Meliſſa auctor, quâ ætate vixerit. 562.1.d
S. Antonius de Padua formidus fuit concionator. 981.2.b *occisum quendam vitæ restituit, ut patrem innocuum morti eriperet.* 992.2.a *eius lingua diu post mortem incorrupta est reperta.* 1032.2.d *moriens B. Virginem invocavit.* 56.2.b
Antonij Picentini Hypocritæ exitus & catastrophe. 73.1.c
Anus plerumque bibaces sunt. 572.2.c
Anxijs & solicitis optabilis est mors. 852.1.d
ἀνταγωγὴ etiam ad captivitatem refertur. 796.2.c *item alia significat.* 797.1.b
ἀντιθέσις variam habet significationem. 376.1.a
Apis quid nos doceat. 272.1.a *est animalium sapientissima. ibid.b.c est symbolum sapientiæ ethicæ, œconomicæ, politicæ.* 242.1.d 272.1.d.2.c 273.1.a *eius arma, natura, passio describuntur.* 272.1.d *sunt agricolæ magnus quæstus.* 2.c *earum in cellis constructarum industria ibid.c.d earum respubl. consilia, mores, duces, pugna.* 273.1.a.b *est symbolum Christi & B. Virginis.* 274.1.b *item Religiosorum & Prædicatorum. ibid.c*
ἀπὸ sæpè pro apud vel coram capitur. 861.2.a.862.1.b.a 863.2.a
Apollo Delphicus fuit mendax. 778.1.a & *fassus est se subinde mentiri.* 727.2.a
Apollo abbas perpetua in lætitia vivebat. 651.2.a
Apollodorus architectus ob libertatem ab Adriano Cæsare necatus est. 321.1.a
Apollonius Tyanæus non nisi aquam bibebat. 651.2.a
Apologi morales S. Cyrilli elegantes sunt & ad mores formandos accommodi. 23.1.a.b *apologis utitur sæpè S. Scriptura. 1.d per eos olim ethica tradebatur, ipsisq; usi sunt prisci Philosophi. 1.b elogium apologorum. ibid.c.d ijs usi Patres tam Græci quàm Latini. ibid.d.24.1.a.b & alij. 1.d.2.a.b.c non sunt mendacia, sed veracitas. 24.1.c movent efficacius quàm præcepta. 2.c parcè ijs utendum. 24.2.d*
Apologus Struthionis, de hypocritis. 72.1.d *frumenti & lilij de patientia.* 82.1.a.b *spinæ & ficus, de sinceritate.* 88.2.a *viperæ, de filijs ingratis.* 101.1.a *Solis & Mercurij, de modestia.* 104.1.c *murium & felis, de periculo.* 111.2.d *arundinis & olivæ, de cedendo potentioribus.* 138.1.c *leonis & asini, de pauca loquendo, multa agendo.* 140.2.a *asini & leonis de extollentia.* 155.1.c *rhinocerotis, de superbientibus ob robur. ibid.d erinnacei & viperæ de amicitia.* 159.1.a *alaudæ & heri, de amicitia fida.* 163.1.a *canis & lupi, de fideli amico.* 165.1.a *simiæ & vulpis, de arrogantia.* 181.2.b *pavonis regnum ambientis, de eligendis maioribus.* 183.1.c *asini, leonis, vulpis, de societate cum potentiori non iucunda.* 214.2.c *equi & muli, de audacibus.* 224.1.d *vulpis & simiæ, de societate assumenda* 225.1.c & *alius de imprudentia principum.* 242.1.d *corvi & vulpis, de avaritia.* 250.1.a.b *aëris & terræ, de humilitate.* 259.1.a *arundinis & cannæ, de gloriatione.* 265.1.a *culicis & leonis, de parvorum vi.* 271.1.a *leonis & vulpis, de non contemnendis parvis. ibid.b hirci & ericij, de inani gloriatione.* 275.1.a *ovis catulum lupi lætantis, de malum sibi paranibus.* 279.1.c *cassitæ & aucupis, de dolosis.* 299.1.d *gruis & lupi, de improbis benefaciendo.* 305.1.a *vulpis & aspidis, de inimico cavendo.* 307.2.b *cacabi & ollæ de impari societate.* 315.1.a.b *cameli, de mansuetis* 318.1.d *philomelæ, formicæ & apis, de superbis. ibid. philomelæ, formicæ & accipitris, de principe malicos subvertente.* 321.2.b *lupi & agni, de potente pauperem opprimente.* 325.1.b

325 1.b *magri & simia, de inuidia.* 337.2.c *mortis & vita* 342 1.d *panenis & philomela, de sorte data bene vtenda.* 401.2.c *vulpis & cerui, de leuiter credendo.* 434.1.c *columbæ & cerui, de secreto* 436.1.d *oculi & auris, de exteriore compositione* 445.2.a *hirundinis & cygni, de silentio.* 446.2.a *galli & vulpis, de inflantia solertia.* 468.1.b *bouis & lupi de pigritia.* 474.1.c *cerui & hinnuli, de timore.* 482.1.b *noctua & lucis, de peccatis nocturnis.* 501.1.d *palmæ, ficus, olivæ & lauri de iusti viri perfectione.* 522.2.a *de pudore in hominem ingredi non audente, amore præsente.* 574.2.b *galaxi, asbesti, synochitis & carbunculi, de constantia.* 594.2.b *philomelæ & aucupis, de venatione secretorum amici.* 597.1.d *cancri & serpentis, de dolosis subuersis.* 599.2.a *& alij de eadem materia.* 600.2.a.b *leonis, asini & vulpis, de impari societate.* 601.1.d *lupi & vulpis, de calumnia cadenti in calumniatorem.* 2.d *passerum & passerum, de afflictis inuadendis.* 602.1.d *equi & apri, de iniuriarum vindicta appetentia.* 604.2.b *aquilæ, solis, apri, de bilingui sibi malum creante.* 611.2.b *columbæ & luti, de detractore.* ibid.d *cerui & vanis, de lingua frænanda.* 619.2.a *terræ & aëris, de liberaliter dando.* 625.2.d *adolescentis & gryphorum, de veris opibus.* 646.1.d *vulpis, simiæ, & elephanti, hyænæ, galli, castoris, de opum damno.* 649.1.d *vulpis & pardi, de gula.* 669.2.c *mustarum, de eadem re.* 670.1.d *struthionis & gallinæ, de præsumptuoso.* 691.2.c *asini & equi. de sorte data amanda.* 718.2.c *asini dominos mutantis, de prioris sorte delegenda pro secunda.* ibid. *aquilæ & phœnicis, de liberali.* 747.1.b *scarabæi & aquilæ, de iniusta vindicta.* 749.2.a *cerui & vulpis, de infida consilio.* 773.1.b *senis opentis mortem, de vita expidiente.* 852.2.c *cœli & terræ, de magnatibus beneficis.* 885.1.a.b *Solis & noctis, de liberalitate.* 888.1.c *lunæ & simiæ, de amore æternorum.* 892.1.b *nubium & terræ, de tumulto superbiæ, & pace humilitatis.* 899.2.c

Ἀπόνοια idem quod amentia, item afflus, superbia, desperatio. 479.2.d

Ἀπορία & penuriam & anxietatem significat. 584.2.a

Apostasia à Deo est origo omnis superbiæ. 255.1.d *eadem reperitur in omni peccato.* 2.a.256.1.a *est prima superbiæ species.* 255.2.b.256.1.a *ex ea sequuntur omnia peccata.* 256.1.b

Apostoli omnia officia hominis christiani paucis scripsis sunt complexi. 31.1.d *eorum pro animarum salute laborestes* 192.1.a *orbem terrarum per partes Christo subegerunt.* 386.1.c *eos alens, mercedem Apostolorum accipies.* 302.1.d *in Pentecoste acceperunt flammam sapientiæ.* 540.1.a *columnis comparantur.* 579.1.b *erant hospites terræ, cives cœli.* 634.2.b *sapientiam Christi Gentibus prædicarunt, idq; verbo & scripto* 817.1.c *à Deo confortati, mira præstitere.* 847.1.a *eorum euangelizantium vox fuit ceu tonitru.* 900.2.a.b *fuerunt viri misericordiæ duplicitèr* 918.1.b *sunt designati per Eliam.* 981.1.d.2.c *fuêre velut sagittæ ignea.* 2.c

Apostolici viri columnis comparantur. 579.1.b *sunt hospites terræ, cives cœli* 634.2.b *Deo adiuuante mira tentant.* 847.1.a *Deo gratiores sunt, etsi in aliquos defectus labantur, quàm solitarij & monachi.* 874.1.a

Appetitus subesse debent rationi. 200.1.c.d *hi per eam & sapientiam sunt domandi.* 174.1.a *appetitus terrenorum est pix animæ.* 314.1.d *index est carentiæ.* 488.1.d

Appetitus viri & mulieris diuersi sunt. 564.2.a

ἀπροσηγορία est salutationis omissio. 863.1.c

Aqua dicitur quasi aqua. 900.1.d *eius & sapientiæ analogia.* 542.1.b *quod modis ad homines transfundatur:* 543.2.a *est homini necessaria* 825.2.d *eius potus est maximè salutaris & sanus* 632.2.a.b.d *eius elogium.* ibid.c.d *cui rei aqua potus seruiat.* ibid.d.633.1.a.b *triplicem ad vsum bibitur* ibid.1.b *aquæ species sunt quinque.* ibid *an nutriat.* ibid. *aquam calidam in conuiuijs bibebant veteres.* ibid. *alia eius vtilitates.* ibid.d *eius tamen potus crudiratis parit & tristitiam.* 671.2.a *eâ vinum debet dilui.* 679.1.c *quando ipsa sit bibenda, quando vinum.* ibid.d *ipsa per glaciem indurescit.* 904.1.c *aqua nebulosa operuit terram initio mundi, ex qua deinde reliqua creata producta sunt.* 509.2.d *aqua ductus Hierosolyma exstruxit Ezechias rex.* 993.1.d *aquæ omnes à mari oriuntur.* 837.2.c *non omnes tamen in mare & aquas redeunt,* ibid.d. *eas quomodò initio mundi Deus separarit.* 821.2.d *aqua super firmamentum qualiter & quare sint.* ibid 829.2.c *aquæ maris Rubri transmutatæ Hebræis veritas; velut pendentes steterè & dimissæ.* 822.1.b.824.2.b.d *aqua bona est mater.* 101.1.d *est symbolum gloriæ æternæ.* 369.1.c.d

Aquilæ pullos quàm citò educat. 373.1.c *pulli plumescentes quomodo doceat volare.* 644.2.b

Aquilo quod habeat etymon. 900.1.d *eius intensum frigus.* 903.1.b *est ventus acerrimus.* ibid.c.900.2.d

Arabes sua plerasq; à Syris acceperunt. non contra. 40.2.d *præteritum pro futuro vsurpant* 177.2.d

Arabica versio Ecclesiastici parum est authoritatis & parum sincera. 22.2.b *Arabica lingua Hebræa affinis est.* 172.1.c *Arabica proverbia à quo collecta, & quando.* 40.2.c

Aranea tactum habet acutissimum. 471.2.b

Arare mendacium item est quod cudere. 188.2.b.c.d

Araxes fluuius non est idem qui Iaxartes. 542.2.a 543.2.c *eius rapacitas.* ibid.2.d

Arbor foliata parum est fructifera. 348.1.a *arbores gaudent sui similibus* 324.1.b *arbor vitæ symbolum erat sapientiæ.* 337.1.c

Arboris cultura ostendit fructum, & qualis ipsa sit. 586.1.b.c *arbor scientiæ boni & mali vocatur lignum offensionis.* 659.2.d *arbores etiam in mari crescunt.* 907.1.b *arbores sacræ sunt cedrus, cupressus, palma & oleа.* 518.2.c *arbores resinosæ sponte fudant resinam.* 530.1.a *arbores aquis irrigatæ crescunt, frondent, florent, fructificant.* 633.1.c

Ἀρχὴ tam initium quàm principatum, præcipuum, caput & primas significat. 208.2.a.255.2.b.256.1.a.272.1.b.516.1.a.778.1.d 825.2.c

Archelaus rex quid responderit nimia petenti. 301.2.b

Archimedes suæ mathesi solus Syracusas contra Romanos diu propugnauit. 809.2.d

Architectorum quod sit studium & opus. 203.2.d

Architriclinus erat idem qui symposiarcha. 682.1.a

Ardali vetus ara apud Trœzenios, super quæ Musis & Somno deo res diuina fiebat. 723.1.b

Ardor Solis quàm sit intensus. 838.2.a.b.c

in Arena multitudinis, paruitatis, potentiæ, Dei elucet sapientia. 44.2.d *arenarum quis sit numerus.* 45.2.c *sunt innumerabiles.* ibid.d

libra una Argenti valet 50. aris. 975.1.a

Arietes semper mentiuntur, nec ijs creditur etsi vera dicant. 724.1.a.b *quomodo & quare verum dicant.* ibid.b

Aristoteles ethicam philosophiam à Socrate acceptam expolauit. 5. *eius elogium: de eius doctrina censura: de Dei prouidentia quid sentiat.* ibid. *multa ab Hebræis dedicit.* 6 *eius errores in doctrinâ.* 11 *erat Balbus.* 313.2.d *datus Alexandro magno præceptor.* 637.1.d

Armus dexter cum pectuscule sacerdotibus Aaronitis cedebat 207.2.a.208.1.a *armus cur Saulis à Samuele in conuiuio reseruatus.* 184.1.b.687.1.c

Aromata sacra erant galbanus, myrrha, stacte, thus. 518.2.c

Arriani asserebant Filium Dei non esse Deum, sed creaturam. 462.d

Arrij scintilla neglecta totum orbem incendit. 199.1.c

Arrogantia fugillatur. 182.2.b

Ars virtuti cognata est. 809.2.a *ars fabrilis directa à mathesi stupenda efficit.* ibid.2.a *artes mechanicæ sunt pars & vmbra sapientiæ.* 802.1.d *regnantur ab ea.* 802.1.a *sunt dona Dei.* 43.1.a 809.2.b

S. Arsenius fuit pædagogus Arcadij & Honorij Imp. 637.2.b

Artaxerxes Longimanus de sua longa manu quid dixerit. 141.2.b.621.2.d

Artes sunt duplices, vnde vtraq; enata. 2

Asa rex Iudæ pius in quo tamen contra pietatem peccarit. 999.2.c

Ascensus Christi in cœlum fuit per raptum Eliæ designatus. 988.1.b

vocabantur olim monachi Ascetæ. 750.1.c *multi habuere donum prophetiæ* 777.2.d.778.1.a.b *abstinebant medicus.* 792.1.d vide *Anachoretæ.*

Asini etymon. 719.1.a *asinus symbolum est libidinis & adulterij.* 354.1.b *item seruorum & discipulorum.* 717.2.c.d *asini descripto & ænigma.* 718.1.a.b *patientia eius.* 2.b *in quo homine sit beatior.* ibid.c *est emblema pauperis.* 327.1.c

Asinius Pollio cur Augusto camillam: si camillus non rutulerit, 215.1.c

Asoti in mensa qui sint. 672.2.b.

Aspala-

Aſpalathum arbuſtum deſcribitur: eius virtutes. 526.2.c.d 527.1.a.b *an ſit ſanctalium rubrum, an lignum Rhodium.* ibid.1.d

Aſpaſia fuit Cyro regi inſtar oraculi domeſtici. 578.1.a

Aſpectus meretricius cauendus. 863.2.d *item cuiuſlibet coniugata, & virginis.* 230.2.b.c.864.2.b

Aſpera poſt hanc vitam in dulcia mutabuntur. 292.1.a

Aſpu anhelitus ſuo obnias, impotentes reddit. 197.2.c *eiam beneficijs miteſcit.* 309.1.c

Aſtaris eſt clypeus rotundus. 732.1.c

Aſtra non ſunt animata. 107.1.a

Aſtrologorum horoſcopus refellitur. 878.2.b.c

Aſtutia Dei quæ dicantur. 51.1.b *eas nemo pienè cognoſcere poteſt.* ibid.c

Aſtutias hominum penetrat & perueſtigat ſolus Deus. 877.1.d

Aſtutum malus alijs prodeſt, ſibi obeſt. 780.1.a

S. *Athanaſij intrepidus animus & conſtantia.* 481.1.b 593.2.b.c *nulli ceſſit, ſed omnes aduerſarios ſuperauit.* 701.1.c.d *dictus eſt veritatis tuba.* 923.2.d

ab Athois non eſt petendum conſilium. 773.1.d

Athenis quomodò probarentur qui eo ſtudiorum cauſâ ventitabant. 130.1.b

ἀπραγμόνως de tauris propriè dicitur. 156.1.c

Attendere, eſt cum affectu aſpicere. 142.2.a *cur nemo poſſit attendere multis rebus ſimul.* 278.2.d.299.1.a

Atticus aduena *prouerbium in quos quadret, & vnde enatum.* 299.2.c

Attributa in Deo ſunt vnum & idem cum eius eſſentia. 42.1.a

Auaritiâ quomodò nihil ſit ſceleſtius. 248.2.d & ſeqq. *in quando ſit peccatum mortale.* ibid. *eſt iniuria Deo* 249.1.a *item reip.* ibid.b *ipſimet auaro.* ibid. *omnibus hominibus quos defraudat & expilat.* ibid.d *auro & fragilibus.* 2.a *omnibus elementis & creaturis.* ibid.b *item omnibus legibus.* ibid.d *eſt radix omnium malorum.* ibid & ſeqq 251.2.d *eius munia.* 250.1.a.b *eſt iniqua ob ſex rationes.* 338.2.d *duriora ſuis ſectatoribus imperat, quam iubeat Deus.* 339.1.a *eſt inopia mentis.* 581.2.c *hominem in ruinam & exitium agit.* 583.1.d *eius comes inuidia eſt.* 666.2.b.c

Auarus dicitur quaſi auri auidus. 659.1.a *reipſa pauper eſt.* 550.1.b 581.2.c *dolet videns edulia ſua à conuiuis conſumi & conſcindi.* 665.2.c.666.1.b.d *eius oculi nequam ſunt.* 666.2.b *ab omnibus fugillatur.* 674.2.d 675.1.d *non mutuat niſi cum vſura.* 614.1.d *poſſidetur ob opibus ſuis.* 1031.2.d *animam ſuam vendit diabolo.* 249.1.c *nihil eo ſceleſtius eſt.* 248.2.d & ſeqq. *quibus ſit iniurius.* 249.1.a.b.d 2.a.b.c 251.1.c.d *quomodò proyciat intima ſua, & quæ.* 251.1.c *eius in Chriſtum iniuria.* 2.a *omnibus eſt exoſus.* 252.1.c *res eius heredes poſt mortem.* 255.1.a *ab eo ſi quid acceperis, ſit maleficium.* 454.1.d 2.a *non libenter dat mutuo* 2.b *ardet auaritiâ quaſi igne.* 495.2.a *eius varia phreneſis.* 285.2.d.286.1.c. & ſeqq.287.1.c *per ſphingem denotatur.* 286.2.b.c *item per gryphes.* 335.1.a *item per accipitrem.* 336.2.c

Auari plerumq; ſunt inuidi. 334.1.a.2.b.336.1.a *eorum miſeria* 334.1.c.d.2.a.b *vocantur aſini & muli* 2.a *decem eorum ſtultitia* ibid.c *ſimiles ſunt monedulæ.* 335.1.a *ſerui ſunt opum ſuarum, non poſſeſſores.* ibid.b *ſibi ſunt inuiſi.* ibid.c.2.c *eorum vanitas & pœna.* 1.d *ſunt volunt extra ſe.* 2.a *nullum bonum ex opibus habent.* ibid.c *ſui ſunt interfectores.* 336.1.a.b *ſunt ſimiles Timoni & Midæ:* ibid.c *quando alicui benefacimus, id faciunt ignoranter vel nolenter.* 336.2.a.b *eorum ſigna phyſiognomica.* 338.1.d *ſunt inſatiabiles, proinde volut hydropici* 2.a.b *animam ſuam & corpus conſumunt curis, deſideriis & anxijs cogitationibus* ibid.c.339.1.a *in menſa ſua triſtantur.* 339.1.b *eorum ſordes.* ibid.c.d *relinquunt in morte opes ſuas ingratis & prodigis heredibus.* 340.2.c.144.1.d

Auceps quomodo perdices & capreas capiant. 298.1.c

Ausaces deſcribuntur. 223.2.d. & ſeqq.224.1.b.475.1.c *in mille pericula ſe conijciunt.* 696.2.d 698.2.c *eorum conſortia vitanda & cur* 223.2.c.d *facilè ruunt in eadem.* 224.2.c

Audacia contraria timori eſt. 68.1.b.475.1.b *naſcitur ex cupiditate & auiditate.* 475.1.b & *ebrietate.* 680.2.a *vnde dicatur.* ibid. *propriè innocuum eſt.* ibid.c

Audire non ſatis eſt, ſed operibus agere. 6

Audita non exaurienda paſſim alijs. 435.2.c.d & ſeqq.

Auditoribus diſtrendi & audiendi auidis, proferenda ſunt ſata, non aliàs. 689.1.b

Auditus ſenſuum diſciplina eſt. 178.1.a

Auerſio vultus eſt contemptus ſignum. 864.1.b

Auguria plerumq; mendacia ſunt. 724.2.d

S. *Auguſtinus ethicam totam parua ſumma tradidit.* 32.1.d *eius dictum de pœnitentia in morte.* 146.1.c *ſe libenter corrigi docuit, patiebatur.* 264.2.a *aliorum detractiones menſa ſua arcebat.* 238.1.b *ad nulla conuiuia accedebat.* 633.2.a *quomodò eum in morte pœnituerit.* 791.1.d *putabat ſolem & aſtra eſſe naturæ igneæ.* 889.2.a *eius errores in iuuentute.* 1016.1.a

Auguſtus Cæſar fuit in prolibem infelix 98.2.c *coniugem miſerè percellebatur.* 899.2.a

quanta Auiditas ſapientiæ in nobis eſſe debeat. 114.1.d

vnde Auiditas ſpiritualis orum habeat. 536.2.c *auiditas nimia in omni pœnè re cauſat mortem.* 785.2.b

Auis paradiſiaca ſymbolum eſt animi cœleſtis. 881.2.c *aues cum ſuis ſimilibus volant.* 582.1.b.d *ſunt imago virtutum* ibid.d *ſunt ſymbolum vagorum.* 766.1.a.2.a.b *pullos ſuos mirè diligunt.* 639.2.c *canendo excitant homines ad laudem Dei.* 876.1.a.b *ſunt inter animalia, minima.* 907.1.c

in Aulis regnat ſimulatio & fictio. 598.2.d *in eis diſcitur conuerſatio cum quolibet hominum genere.* 813.1.a *in eis quomodo ſit verſandum.* 220.1.b *earum damna.* ibid.c *ea abundant hypocritis.* 443.2.c

Aulicorum miſeria & miſera mors. 236.2.c.d

Aures occludenda detractoribus. 616.1.b.d *comparantur vineæ.* 2.a *ea occludenda ne quid ex temerè effutiat.* 618.1.b

Auribus percipitur diſciplina. 391.1.a *earum vſus.* 392.1.a *aures æqui animum eius indicant.* 141.1.c

Aurora roſeos fingitur habere digitos. 523.1.b *hinc dicitur roſea & purpurea.* 885.2.b *ſapientiæ amica eſt.* 125.2.c

Auro peruertitur æquitas & iuſtitia. 215.2.b.c.216.1.c *ipſum cur pallens.* 314.2.b *multos habet caſus & præcipitia.* 653.2.d 660.1.a *è terra eruitur* 973.1.d *eius libra una valet decem argenti.* 975.1.a.b *in auro ſperare, & non ſperare, quid ſit.* 660.2.c.661.2.d *quid ſit poſt aurum abire.* 660.2.b.d.661.1.d 662.1.a vide Opes

Auſter dictus quòd aquas hauriat. 900.1.d

Auxilium neceſſarium ad bene operandum Deus homini promiſit. 366.2.a

B.

Babyla Patriarcha Antioch. martyrium. 139.2.c

Babylonij principes in Danielem iniurij, pœnas dederunt 601.2.a

Bacchanalia ſunt dies ſtultorum. 372.1.a.423.1.a *ſunt probrum chriſtianiſmi.* 431.2.d

Bacchus colebatur per feminas potius quàm viros. 572.2.b *hederâ coronabatur* 686.2.c *ei canebatur hymnus in menſa.* 688.2.a

Balaamum diabolum conſulere volentem prænunit angelus Dei. 962.2.b

Balena mirè amat ſuos fœtus. 639.2.d *balenæ vnde dicatur.* 906.2.b *earum mira vaſtitas.* 907.1.c vide Cetus.

Balſamum ſolum intra Engaddi vrbem colligebatur. 521.1.c *inter aromata excellit: ſtillat opobalſamum: vbinam naſcatur.* 527.2.c.d *à Iudæa in Ægyptum migrauit.* 528.1.a *quomodo colligatur.* ibid.a.d *eius odor maſculus eſt.* ibid.c *eius paſtu vipera venenum amittunt.* 2.b *quomodò id adulteretur.* 530.2.b *ſinceri balſami virtutes.* ibid.c

Baptiſmus veteris teſtamenti, erat ablutio ab immunditia legali. 739.1.a *baptiſmus ab hæreticis collatus validus eſt.* 361.2.d 724.2.a.739.1.d *eſt velut uterus Eccleſiæ.* 61.1.c 242.1.d

Bdeizari à mortuo quid ſit. 738.2.d

S. *Barlaam per apologos Ioſaphatum regem docuit.* 241.1.d

βασιλικὸν dicitur quaſi βαίνειν λαῶν. 241.1.d

Baſiliſci deſcriptio: eſt inuidi ſymbolum. 337.1.b *item æternitatis* 413.1.a *item feminarum.* 871.2.d

S. *Baſilius omnia ethica præcepta in breue redigit compendium.* 31.2.b.c *eius elogium.* 44.2.a.94.1.a.933.2.c *Demoſthenis cœco de Theologia diſputare volenti quid reſpondent.* 106.2.b *magnum egrorum curam geſſit.* 211.1.b *Valenti Imperatori mortem minitanti quid reſpondent.* 594.2.a S. *Scripturæ impensè ſtudioſus.* 801.1.d

dictus

dictus Aurea dogmatum philomela. 923.2.c *eius in sacrum obeundis mandatus.* 1013.2.a *Athenis nullam norat plateam nisi ad templum & ad scholas.* 1027.1.a

βάσκανος, *id est invidus, unde dicatur.* 337.1.a

Bassiani Imp. filia lacryma. 312.1.a

Battologia est fusilis verborum profusio & repetitio. 190.2.a

Beani quomodo in academijs probentur. 130.1.c

Beant nos innocentia, beneficentia, iustitia. 331.2.d

Beatitudo consistit in visione Dei. 173.2.a *sita est in sapientia.* 1019.1.d *eam optant omnes.* 2.a *beatitudinis aeternae dulcedo quanta sit.* 535.1.d.2.d *eam semper sperat iustus & sapiens.* 1035.1.d *beatitudines nouem huius vitae.* 552.2.d 553.1.a.b

Beatus dicitur quasi benè auctus. 660.1.d *beati in cœlo viuent in aeternum.* 781.2.c *norunt omnia quae Deus eminenter continet.* 877.1.b *satiantur gloria Dei.* 881.2.b *semper Deum laudant, sed id adaequatè facere nequeunt.* 914.1.b.915.1.c *non obliuiscuntur omnium tribulationum huius vitae.* 294.1.b *eorum stola quàm futura sit gloriosa.* 360.1.b

quis vere Beatus. 349.1.d *nemo ante mortem beatus est.* 294.2.a.b

Ven. Beda *cantans* Gloria Patri & Filio, &c. *in Vesperis spiritum reddidit.* 914.2.c

Bellator longanimis, impiam patiens, res miseranda est. 579.2.d

Bellua marina etiam factus suos diligunt. 639.2.d

Bellum dictum à Belo rege Assyr. 826.1.a

Belus armorum ferrearum est auctor. *ibid.*

Benedicere sumitur interdum pro benefacere. 797.1.c *quomodo benedicuntur electi à Deo.* 707.2.d.708.1.c.d 710.1.b.c

Benedictio pontificis Aaronici qualis esset. 761.1.a.d 2.a *quid ea populo apprecaretur.* 2.a.b.1015.2.c *& quo ritu.* 1016.1.b.d *benedictio sacerdotum & Patriarcharum magna erat virtutis, ibid.* 2.d *benedictio quasi venias super sapientes & pios* 782.1.a.b *quàm abundans sit benedictio Dei in terram, fideles & Beatos.* 823.1.d 2.a.b

Benedictio filiorum patres honorantium est stabilis, & quomodo in nouissimo operum maneat. 98.1.c.d *haec firmat domos illorum.* *ibid.*d 2.a *benedictio sequitur timentes Deum.* 126.2.c *benedictio Dei est efficax & realis.* 101.1.c *causat progressum virtutum.* 289.2.d *quomodo ipsa festinare dicatur.* 290.1.a.b

S. *Benedictus vidit totum mundum in radio solari collectum.* 380.1.d *à carne tentatus in spinis se voluutauit.* 523.2.a *vidit in raptu totum mundum quasi parvum globum in radijs Solis collectum.* 778.1.c *fuit Deo & hominibus dilectus.* 918.1.a

omnia nostra Benè faciendo sunt. 715.2.a 716.1.c.2.d. 717.1.a

Benefaciendum proximo propter Deum. 300.1.b *quibus & quomodo sit benefaciendum.* 300.2.b.c. & *seqq.* 301.1.c *maximè iustis.* 302.1.b.303.1.b *non malis.* 305.1.a *benefaciendum simul & bene loquendum.* 416.1.c.d

Beneficentia sit celer ut placeat. 119.1.d *facit quasi deos.* 122.2.b *sit hilaris.* 415.1.c.d *cur.* 2.c *est propria principum virtus.* 240.2.b.248.1.c *facit fortes, & est fortitudo.* 622.1.b *decet principes & potentes.* *ibid.*c *certum est indicium sanctitatis.* 925.2.d *Dei beneficentia in terra* 813.2.d *beneficentia mulieris, quae occasio est opprobrij, necessaria est viro, non aliàs.* 873.1.a.b

Benefici ab omnibus laudantur. 674.2.d *sunt fortes & potentes.* 622.1.b *beneficae mulieres est duplex illecebra concupiscentiae & peccati* 872.2.d.& *seqq.*

Beneficij gratia & decus in quo consistat. 301.1.a *personae congruum sit oportet.* *ibid.* *in eo quatuor sunt obseruanda.* *ibid.*d *non est dandum inde peccandi occasionem fomentibus.* 303.1.d *in eo nullus semper praferendus iniusto.* 304.1.d *& dignior indigneri.* 2.b *quando vile, quando inutile sit.* 451.1.b

Beneficia citò oblitioni tradentur. 245.2.c *sunt quasi margaritae* 415.2.d *danda sunt vultu hilari.* 1.c.d.2.a *non verbis aspera.* 2.c.416.1.c.2.d *quomodo ea corrumpantur.* *ibid.*2.d *beneficijs diuinis ingratus duplici paena castigabitur.* 451.1.c

Beneficium aetate sit debitum. 713.2.d *beneficium datum non est exprobrandum.* 864.2.d

electio ad gloriam, vel reprobatio, Beneplaciti diuini est 707.1.b.2.c *huic omnes se accommodare debent.* 863.1.b *id nemo mutare potest.* *ibid.*c

Beneficus beneficium ostendat, non seipsum. 198.1.c

Benevolentia sit erga omnes, amicitia erga paucos. 158.1.a

Ben Sira alius est à Siracide. 20.1.a.b.c.367.2.a *quando vixerit.* *ibid.*a.& 1039. *eius filius & nepos fuere sapientes.* 20.1.a 1039. *habet nonnulla erronea.* *ibid.*c *in qui modò circumfertur scatet fabellis indoctis.* *ibid.*c *aliquot gnomae recensentur veri Ben Sira.* 29.2.d.& *seqq.* *problemata ei adscripta sunt apocrypha, excepto alphabeto Proverbiorum: eius stirps & doctrina.* 1039.

S. *Bernardus quibus in libris ethicam tradat.* 32.2.c *cella ei visa calum est.* 633.2.b *eius abstinentia & frugalitas.* 827.1.b *omnes penè notes ad Religionem coëgit.* 982.1.a & *seqq.*

S. *Bernardi de Quinta valle de eundo ad inferos in morte laetitia.* 56.2.a.607.1.c *cur dictus sit bernardo.* 766.2.b *eius morientis vox* 795.2.a

Beseleel artifex fuit à Deo donatus arte. 944.2.d 945.2.a

Bessarion abbas solem fixit. 954.1.b

Bestia invida quanam sint. 337.2.a *bestijs familia est impius.* 480.1.d *bestiae fetus suos mirè diligunt.* 639.2.b *etiam musica capiuntur.* 688.2.d *subinde Sanctos sepelierunt* 794.2.d *per bestias optimè puniuntur impiorum violentia & tyrannis* 830.2.b *eorum genera diuersa in mari reperire est.* 907.1.a

Bethel, *id est domus Dei, ob cultum idolorum postea dicta est Bethauen, id est domus peccati.* 87.2.b

Bianti Primi ethica 28.1.a

de Bibacitate nemo se iactet. 676.1.b *bibacitas mulierum.* 572.2.a.b

initio refectionis non est Bibendum. 668.2.d *bibendi leges praescribebat olim in conuiuijs symposiarcha.* 682.2.c

Bilingues non sunt constantes in dicto. 150.1.d *sunt velut serpentes bisculci.* 152.1.c. & *vt fures.* 2.b

Bilinguis quis sit: est maledictus. 611.2.a.b

Bilis atra & flauia multos enecat. 67.2.b *bilis peccatori excitanda non est.* 221.1.b.c, *est amara & acris & mordax.* 679.2.b *bilis caremia sunt longeua.* 654.2.c

βίος *tam vitam quàm victum significat.* 117.2.c.721.1.d

Bithyni iudicibus tribunal in Solis conspectu statuebant, cur. 185.1.d

S. *Blancha filium suum Ludouicum sanctum efficit.* 637.2.b

Blasphemia est conuitium in Deum vel Sanctos 101.1.c *apertum Dei habet inhonorationem.* 493.1.b *mortem adfert animae & corpori.* *ibid.*c *ea erat exosa Iudaeis.* *ibid.*c & 595.2.b

Blasphemans in Deum, ab eo punietur. 600.2.d

Boetius per Mathesin mens aptatus est, eius elogium & martyrium. 810.1.a.b.& *seqq.* *carceri inclusus spe meliorum se solabatur.* 293.1.a *apud Theodoricum Regem Gothorum fuit falsò accusatus.* 1021.2.d *sub eodem obijt martyrium.* 253.2.a

Boleslaus Bohemiae Rex vnde ad tantam impietatem deuenerit. 637.2.c

S. *Bonauentura memorabilia ethica.* 33.1.b,c & *seqq.* *mirè fuit innocentiâ.* 332.1.d *eius elogium.* 934.2.a *fuit doctor Seraphicus.* 982.2.b *vnde sit dictus Bonauentura.* 984.2.a

S. *Bonifacius exultauit de monasteriorum fuga peccatis verbis exprobranda.* 375.1.b

Bona semper mala permissa sunt. 291.1.c.d *bona temporalia promissa sunt Iudaeis, spiritualia Christianis.* 35.2.b

Bonitas & potentia quomodo Deo combinata sit. 811.2.b

Bonosus quàm perfectus fuerit Religiosus. 930.2.a

Bonum triplex est. 302.2.d *est sui diffusiuum.* 355.1.a *bonum illud suspectum quod non Dei beneplacitum, sed solae hominis voluntas dictauit.* 425.1.b *bonum Dei minimum plures aestimandum est quàm omne bonum creaturarum* 128.1.c *bonum omne permixtam habet amaritudinem.* 523.1.a *ex integra causa constat.* 724.1.c *id Spiritui sancto appropriatur.* 884.1.b *summum bonum non est in diuitijs situm.* 661.2.c *sed in virtute.* 921.1.d *bonum Dei, est bonum cuiusq; & ebrium vniuersi.* 911.1.b *bonum sapè idem est quod laetum & iucundum.* 330.1.b.569.1.d *bona si eu abutamur, nobis vertuntur in mala.* 680.2.b *bona peccatoribus conuertuntur in malum* 825.2.a.b 828.1.a *bona sensibilia mentem humanam magis mouent quàm spiritualia.* 1029.2.a.2 *inter bona sunt quidam gradus.* 1036.1.a vide Opus.

Bos symbolum pigri. 473.2.a *item laboris.* *ibid.*b *cur bouis figura didrachmis insculperetur.* *ibid.*c *boues olim arabant.* 188.1.d *boues communium lupum imponunt.* 549.1.a

Brachium eſt laboris ſymbolum. 207.1.d
Brachmanes ob aquæ potum longæui ſunt. 632.1.b
Braſilij vinum habent è palma alicuius arboris expreſſum. 679.1.a
Breuiloquium viros ſapientes decet. 29.2.e
Breuitas vitæ in inferno non cruciatur. 853.2.d
S. Brigida multa per reuelationem à B. Virgine accepit. 534.1.e *ei prima, dum canonizaretur, conceſſum vt in eius honorem officium recitaretur.* 919.2.d
Brugenſis ciuitas ex vno puteo tota aquas habet. 993.1.d
S. Bruno quâ vere ordinem Carthuſienſem inſtituerit. 73.1.d
Bruta carnes libertatis. 366.2.e
Bugloſſa herba vnde dicatur. 524.1.e
Bupleſhalmum planta deſcribitur, vnde dicatur. ibid.1.b
Burſæ veterum ſigillo obſignabantur. 396.1.a
Buſiris tyrannis quod facit alijs, luit. 600.2.d

C.

Cachinnus ſignum animi diſſoluti eſt. 469.2.a
Cadauer hominis ſerpentes, beſtiæ & vermes generat. 254.2.c.d *ſudario eſt inuoluendum.* 794.2.b.c *cadauera à mœrori eximuntur ad lætum.* 907.2.b
Cades deſertum idem quod Sin: palmis abundabat. 521.
Caduceus Mercurij ſymbolum erat pacis. 150.2.e
S. Cæcilia in quo apes ſit imitata. 272.2.a
Cædes flammæ aſſimilatur. 485.1.d 1.a
Cæleſtis gloria lætitia. 85.1.a.b.403.1.c.d *cæleſtia conſtantia ſunt.* 288.1.b
Cælibatus ſacerdotum à Siracide non reprobatur. 767.1.a vide *Caſtitas, Virginitas*
Cælibes deſponſent ſibi ſapientiam. ibid.1.a.b vide *Virgo.*
Cælum eſt receptaculum omnium Dominum. 64.2.a *cæli an ſint fluidi, an ſolidi.* 108.2.c *eorum ornatus & motus perpetuus.* 386.2.b.c *non ſunt animati.* ibid.d *dicitur quaſi ſtellis calatum.* 804.1.c.883.1.a.2.d *eius pulchritudo repræſentat Dei pulchritudinem & gloriam.* 884.1.a. *eſt domus Dei* ibid. *non eſt ignea natura, ſed cæleſtis* 890.1.b *eius influxus non facit hominem fortunatum, ſed tantùm ad illam diſponit per accidens.* 704.2.d *an Henoch in id ſit tranſlatus.* 929.1.d *cælum emittit Eleëmoſyna* 617.2.b *cælum empyreum eſt domus & habitatio Dei.* 510.1.d *id per ſtillatum repræſentatur.* 884.1.b *id ſpectanti ſordet terra* ibid. *cælorum conſenſus & concentus* 387.1.a.b.548.1.b.d *non tantum edunt harmoniam.* 951.1.a *ſtarenus ij cum ſole ſub Joſue.* ibid.
Cærimonialia præcepta ſunt externa, non in ſe, ſed in rebus noui teſtamenti quas adumbrabant 394.2.a
Fr. Cæſarius Spirenſis zelator feruentis Religionis quid à S. Francisco audierit: eius mors 423.1.d
Calces Paleſtinorum ſuperbè patebant. 961.2.a
Caleb fortiter rebellionem totius populi ſuperauit. 956.1.d.2.a 957.1.a *eius robur in ſenio.* ibid.c.2.a.b *ſepultus eſt in Hebron. quid nominis eius etymon ſignificet.* ibid.2.b
Caligo diuina vocat nubes eſt, in qua quaſi in throno reſidet Deus. 511.1.c *caligo quod habeat etymon.* 300.1.d *cur Deus in ea dicatur habitare.* 45.1.b
C. Caligula Imp. inſolentia. 329.2.b *fama voc.* 378.1.b *eius veſtes gemmatæ erant* 360.1.a
Calix ſortis aduerſæ vel proſperæ per metaphoram, vnde in Scriptura ortum habuerit. 681.2.c
Calliditas iuſta & iniuſta qua ſit. 442.1.d *calliditas duplex eſt.* 466.1.a
Καλεῖν dicitur, eò quod ad ſe καλῶ, id eſt voco, omnia. 914.2.c
Calumnia patent filios fidelium immunes eſſe à peccato originali. 60.2.c *qualem afferat infernum.* 193.2.c *emiſſi animi tullorum dormiunt vſque ad diem Iudicij.* 193.2.a *Deum facit auctorem peccati & erroris.* 361.1.c
Calumnia honorabilis eſt. 351.2.b.a
Calumnia non eſt iteranda. 435.2.b *eſt ſtuprum innocentiæ.* 447.2.d *calumnia mendax in primis timenda eſt.* 569.2.d.570.1.a *eam patientes fortiter, mirificè à Deo illuminantur & conſolantur.* 370.2.b *remedia ſubinde in calumniantem.* 600.2.d
Calumniator morte & inferno peior eſt. 614.1.c.d.2.a.c vide *Detractor, Lingua.*
Camenæ eſt ſtoloidum animal, vnde dicatur. 328.1.b *eſt tamen manſuetum.* ibid.d
Candor morum placet Deo. 73.2.b
Candor in nimo vnde trahatur. 601.2. *eſt veræ color & expreſſus.* ibid
Canis ſymbolum eſt iræ & inuidiæ. 560.2.a *item impudentium.* 526.2.a 577.1.c *immundum eſt animal.* ibid.
Canon Miſſæ cur nomina Martyrum nomina contineat. 920.1.b
Canones Concilij Niceni, item Apoſtolorum, cur in diſcrepent quoad numerum à ſe inuicem. 22.1.b
id Canonizatio eſt Sanctis, quod diebus feſtis nimis. 705.1.c *vnde ea ortum habuerit.* 919.2.b *qui in ea ritus ſeruentur.* ibid.cd
quod Canticum Solis S. Franciſcus appellarit. 832.2.a
Cantores laudantur in S. Scripe. 923.1.d.2.a
Cantus feminei vis & illecebra. 230.1.c.d
Cantus olim continuis adhibebatur. 688.1.b.c *quis eius ritus & ordo.* 2.a *is communium exulaverat.* 689.2.b.690.1.c *digeſtioni ciborum conducit.* 815.1.a *cantus Eccleſiaſticus non ſit laſciuus, ſed grauis.* 688.2.d *is audiendus cum reuerentia.* 690.2.b
Caprarum ſolertia. 609.1.a.b *capra capitur pro ſatore grani.* 667.2.a
Capræ difficillimè capiuntur. 213.1.a *amat perdices.* 498.2.c
Capitis præcipua vis eſt in actione & eloquio. 312.1.c
Caput non eſt verberandum, ſed curandum. 643.1.c *capitum Eccleſiaſtici ordo alius eſt in Græcis ac Latinis Bibliis.* 713.2.a
Carbonibus nobilis aſſimilatur. 821.1.b
Cardinalibus innititur tota Eccleſia. 382.2.a
Cariath ſepher fuit Academia Paleſtinæ. 1034.1.a
Carnalibus hominibus ſapientia eſt aſpera. 170.1.a
Caro ſymbolicè eſt diues mendax. 549.2.d *ſpiritui debet ſubijci.* 553.1.b 554.1.a *eſt velut nequam mulier.* 559.2.d *item velut ſeruus.* 718.1.c.721.2.b *carne parcè vtendum eſt.* 784.1.d *carnem B. Virginis & Chriſti edimus in ſumptione Ven. Euchariſtiæ.* 537.2.d *caro laſciuit ſuperbiuit ſperiu.* 193.1.a *velut ſeruum eſt.* 546.2.b.c *ei nunquam cedendum.* 509.1.c *ab eius viribus plurimi dimicantur.* 195.1.c *eſt ſyrtium anima.* 407.1.a *eſt inſtrumentum diaboli ad nos oppugnandos.* ibid.b *delicatius nutrita ſit congeries ſordium, & cloaca vermium.* 431.2.c.433.1.a *caro & ſanguis quomodo ſint nequiora diabolo.* 406.2.d *quid hac in Scriptura ſignificent.* ibid. *Caro immunda omnes tangentes coinquinabat, ſanctis nullum ſanctificabat.* 479.2.c *caro cerumna ſobrios cauere facit.* 67.2.a
S. Carolus Borromeus à quolibet de defallibus moneri exorabat. 464.2.b *in cilicio mori voluit.* 791.2.a *ſtationes Romanas obiens numinem in via reſaluabat.* 865.2.c
Carolus Magnus Pontifices Roma mirè coluit. 207.1.b *maximâ curâ educauit filios & filias.* 637.2.b *in Saxones deuincente fletit ſol.* 954.1.b
Caroli V. modeſtia. 187.2.b *eſt à Deo maximis periculis ereptus.* 245.1.c *quid dixerit de regnum infelicitate.* 253.1.a *regno & imperio ſponte ſe abdicauit in quieta villarum.* 254.1.b *celeriter bellum Germanicum confecit.* 674.1.a *memor ſuis ſortis & viciſſitudinis humanæ.* 798.2.b *in Ducem Saxonem debellatum fletit ſol.* 954.1.b
Carthaginenſes in crucem agebant imperatores, ſi proſpere euentu prauo conſilio rem geſſiſſent. 698.1.b
Caſimirus II. Poloniæ Rex in concilio procerum exſpauit. 253.2.b
Caſſij, parentes ſeptuagenarios fame necabant. 99.2.b
Caſpium mare per occultos meatus in oceanum decurrit. 838.1.a
S. Caſſianus à diſcipulis eſt ad mortem vſque compunctus. 555.1.c
Caſſi prædijs Sanctis Deum ſequuntur. 503.1.a
Caſtigatio ſcelerum Deo placet. 184.1.b.2.d *caſtigationis effectus.* 643.2.b *ea conuenit ſeruis.* 717.1.a.& ſeqq. 719.2.a
Caſtimonia mundo impoſita media. 100.2.c *caſtimonia cuſtos vera fides & Religionis eſt* 497.2.d *exempla eorum qui pro ea mundo acubuerunt.* ibid. *caſtitatem & caſtos amant oles: ea caſtitatis ſymbolum fuit.* 526.1.a.b *caſtitas quæ res pereat & creſcat.* ibid.b *ea pars honorem.* 531.2.d *quanti faciendo ſit à coniugibus.* 577.1.d *in eius voto tam ſimplici, quàm ſolemni, poteſt Pontifex diſpenſare.* ibid.2.a.b *adfert candorem & decus.* 976.1.a *inuincibilem ignem & vehementiam donat.* 955.2.b
Catarrhi defluxu plerig, emoriuntur. 1014.2.c
Cataſtrophe dicitur tragediarum funeſtus exitus. 413.2.b
S. Catharina Senenſis in qualibet communione peculiarem gratiam conſequebatur. 744.1.d *vi ſacra ſynaxeos ſine cibo corporali vllo viuebat.* 358.2.d *cum oculis formicarum agens, eius facierum ſanabat.* 499.1.a

MEMORABILIVM.

Cato diſtichorum moralium auctor quis fuerit. 29.2.c.446. 2.b *eius conſtantia.* 594.1.c *is amicorum ſecreta celabat.* 196 2.b *mitibus præibat.* 685.1.c *eum trium verum pœnitebat.* 905.1.d

Cato ſeipſum occidens puſillanimus fuit. 10.

Cauda index eſt animi in leone. 141.1.c

Caupones non ſunt à mendacio liberi. 380 2.a

Cauſe hominu ſymbolum ſunt grues 424.1.a.b

Cedrus alta eſt, & amat alta. 519 1.c *modia eſt, recta & ſolida. ibid.d odorata eſt, medulla incorrupta, & durriſſimè durat.* 2.a *eius fructus. ibid.b eius ſuccus fugat ſerpentes. ibid.c reſinam habet laudatiſſimam quæ variis morbis medetur ibid.d*

Celeritas in bello maximè neceſſaria eſt. 674.1.a

Cellæ propriæ commoda. 633.1.d.& ſeqq.

Celſitudo animi ſancti omnia terrena deſpicientis. 126.1.c *celſitudo parit tumultum.* 899 2.a

Certandum pro veritate & ſalute anima. 138 2.c *certandum eſt contra vitia inſtantes ad meliora conantes.* 76.1.c

Certos pro certo uſurpat interpres Eccleſiaſtici. 278.1.c

Cerna parunt tonante cælo. 382.1.c *quomodo pullos ad curſum exerceant.* 644.2.b

Ceruiſia Septemtrionalibus loco vini eſt. 679.1.a

Cervix inuenum curuanda eſt. 643.1.c *quia indurata non ſtellitur, ſed frangitur. ibid.d*

Cervorum vinacium. 671.d *cornu dextrum ex inimicis intra terram abſcondunt.* 337.2.a

Cervum muſica capitur. 843.1.c

Ceti homini parent. 590.2.d *ob magnitudinem vocantur bellua.* 906 2.a *eorum vaſtitas, deſcriptio, variæ ſpecies: gaudent luce & ſole ibid. quomodò fœtus terræ adhærentes liberent à periculo. ibid.c eorum oculi. ibid.* vide *Balena.*

Chaldæus interpres Bibliorum ſæpè paraphraſtem agit. 66.2.c

Chaldæi Ieruſalem incenderunt & templum. 1000 2.a

Chamæleon ſymbolum eſt praui & inconſtantis. 112.2.c

terra Chanaam fuit inter poſteros Iacobi diuiſa. 936 2.d

omnes Chananæi non fuerunt damnati. 707.1.d

χειμὼν eſt probus cui vitio adſignatur. 481 2.b

Charitas eſt theſſera iuſtitiæ. 94 2.c *cur ei obedientia ingratur. ibid.c.95.1.c in ea præcipuè conſiſtit iuſtitia.* 63. 2.a *eſt perfecta amicitia tam hominis cum Deo, quàm hominis cum homine* 167.2.c.305.1.d *quomodò ſimetur viſitatione infirmorum* 210 2.a.b *vinculum eſt virtutum. ibid.2.b charitas palma repræſentatur.* 522. 2.a *in triplici hominum genere reperitur.* 547.1.d *eſt mater concordiæ.* 548 2.c *etiam inimicos diligi iubet.* 563 2.a *eſt velut uxor proba.* 578 2.c *eſt virtus, ſine qua nulla eſt integra virtus.* 675.1.c *inter cæteras virtutes præcellit* 690.1.a.842.1.d *eius vis.* 2.a *eius rotis in cælum ſubuehimur.* 987.1.c *charitas Chriſti & B. Virginis erga nos.* 538.1.a

Charitate ut homo ametur, qualiter conſiderandus ſit. 305. 1.d *eius vis in inimicis reconciliandis.* 308 2.d *non quærit quæ ſua ſunt: eius latitudo.* 387.2.d *charitas perfecta nihil non in amico tolerat.* 484.2.a

Charitum trium ſymbola. 302.1.a *cur ipſæ & Horæ ſorores fingantur* 344.1.b *Charites tres fidelium ſunt ſanctitas, latria, ſpes.* 313.2.d *ſunt pediſſequæ virorum.* 576 1.c *eas à matrimonio exulare non debent. ibid.d.2.a*

Chelydri & cherſydri idem ſunt ſerpentes. 519.2.c

Chilon antequam ad coenam inuitatus conderet, conuinarum ſcire volebat nomina. 681.2.a *eius ſententia ethica.* 281.d

Chinenſis roſa mira. 523 2.c

Chiron Achillu magiſter myſticè expoſitus. 556.1.d

Cholera corpus mirè cruciat & pungit. 670.1.b *cholera quod genus morbi ſit.* 784 2.c

Choragus idem eſt qui princeps chori, & ſuppeditator inſtrumenti ludicri. 564.2.b

Chorea ſunt illicia virorum. 230.1.c

χειμὼν variam habet ſignificationem. 564.2.b

χεὶρ quàm diuerſa ſignificet. 785.2.c

χρήματa tam poſſeſſiones quàm pecunias & fortunæ bona ſignificant. 149.1.c *dicuntur à χρῆν.* 334.1.c

Chriſma conficitur ex oleo & balſamo. 518.1.c

Chryſoſtomus & Chryſologus unde dicti. 177.1.a

Chriſtiani per certamen debent coronam cæleſtem promereri. 77.2.c.d *ſunt populus Dei electus.* 515 1.c *ſunt Sion & Ieruſalem myſtica* 517 1.c.d *item ſors & pars Dei. ibid.d Libano comparantur.* 519.1.d *ſunt ſancti.* 578. 2.a *quomodò iuris cepebant.* 795.1.b *eos nimiſpero plorare non debent.* 2.a *nec mortem timere.* 854 2.b *ſunt velut ſoles.* 887.2.d *ſecundum fidem ſunt filij Abrahæ.* 927.1.b *& hi in æternum manebunt ibid.c Chriſtiani priſci aut ſepulcra defunctorum equibus ponebant.* 648 2.a *item ad ſepulcra Martyrum. ibid.c in æde ſua lectionem ſacram habebant* 688.1.a *item concentum muſicum.* 2.a *finita menſa orabant.* 694.1.b *fuere velut viridis ſatio nes* 845.1.d vide *Fideles, Pij.*

Chriſtianiſmus eſt profeſſio ſanctitatis. 91.1.a *quid à nobis requiratur.* 1031.1.d

Chriſtianus coæquatur moraliter Chriſto filio Dei primogenito. 719.1.d *eſt hæres Dei, cohæres Chriſti. ibid. eius vita eſt in abſtinentia.* 655.2.b

Cibat ſapientia ſui cultores 357.1.a

Cibus & ſapientia inter ſe conferuntur. 357 1.a.c.d *cibus & labor inuicem attemperare debent.* 673.1.d *hic augendus, ille minuendus.* 2.c *cibus modicus homini ſufficit & expedit.* 669.1.c *cibus nimius veſperi noxius eſt. ibid.c.d.670.1.a.b cibi & ſermonis analogia.* 762.2.a.b *cibos aniùs ante alios inuadere indecens eſt. & quia indecens.* 665.1.a.b *in menſa non omnes dicendi, nec vorandi.* 668.1.b *à cibis liquidioribus ordiendum prandium* 669. 1.a *cibis vilibus veſcentes ſunt robuſtiores & vegetiores delicatis.* 671.2.c *cibi nimij ingeſti ejiciendi vel vomitu, vel per alvum.* 672.1.d *cibi nimij & indigeſti quæ mala creent.* 670.1.a.b.671.1.c.d *alia rerum in damna. ibid.1.d cibi & potus vite ut apparerentur & menſæ inſerverunt. cunabas archetriclinum.* 682.2.b *cibi antequam ſumantur benedicendi ſunt.* 784.2.b

Cidaru pontificia Aaronici deſcribitur. 944.2.c.d

Cinis repræſentat animam in qua charitas emortua eſt. 2.50. 2.a *ſymbolicè eſt memoria mortis* 251.1.b

Cinnamomum valdè odoratum eſt, odoremque habet delicatum & ſubtilem: unde dicatur. 527.2.b

Circulus eſt paradigma amoris Dei & proximi. 324.1.c *circulus rerum humanarum.* 254.1.d

Circumcelliones hæretici ſuis dolis periere 601.1.a

Circumciſio Abrahæ præſcripta fuit à Deo in confirmationem fœderis cum eo initi, & quare in membro generationis. 935. 1.a.b

Circumpedes quæ eſſet veſtis pontificia. 943.2.b.c

Circumſpectio magna dos eſt 349 1.a.b 2.c.d *pars eſt ſapientiæ.* 177.2.d *ipſa in verbis adhibenda eſt.* 486.2.c *eâ opus eſt in valetudine tuendâ.* 674.1.a

Cithara etymon, huic comparantur opera pietatis. 821.1.d

Citò dandum, cur 112.2.c.& ſeqq.

Ciuitatum conſtructio Dei inuentum eſt; multiplicatio, eiuſdem donum. 375.1.a *ciuitates magnificentiſſimæ Germaniæ iuxtà monaſteria conſtructæ ſunt. ibid.b*

quare Ieruſalem vocetur Ciuitas ſanctificationis. 759.2.a *item ciuitas requiei Dei. ibid.b ciuitates integras ſubuertit lingua nequam.* 612.1.c *ciuitatum ædificatio celebre nomen facit.* 841.2.c.d

Clemens Alexandr. ſæpè utitur apologis. 24.1.b

Clementis Ancyrani longum martyrium. 287.1.c

Clementia in Deo, omnium attributorum eius ſummum. 91. 2.c.d *clementia regibus maximè neceſſaria.* 939.2.d

Cleobuli Lindij ethica præcepta. 28.1.b

Cleombrotus ſpe beatitudinis, ſe è muro præcipitem dedit. 18

Cleonis mulieris bibacitas. 372 2.a.b

Cleopatra in roſas talentum expendit in ſumptuoſo ſuo convivio. 686 2.d

Clericus non tractet ſæcularia. 300.1.a *clericus quidam blaſphemus fulgure interijt.* 269 2.b

Clerici virtute præſtantes olim dicti ſunt Papæ. 918 2.d

Clothildis Clodouæum maritum ad Chriſtū traduxit. 577.2.d

Cœna ſit ſobria. 670.1.c *eius commoda.* 2.c

Cœnabant veteres, non prandebant. 669.1.a.c

Cœmpere in nuptijs quæ dicerentur. 355 1.a

Cogitandum aſſiduè de Deo. 238.2.c

Cogitatio, meditatio, contemplatio, quomodò differant. 349.2.a *cogitationes prauæ dum incipiunt, elidendæ ſunt.* 429.2.b

Cogitatio matura mater eſt conſilij & iudicij. 551.1.a *cogitatio talis eſt, qualis homo* 584.2.c *cogitatio probitatis colorem aufert ſomnum.* 656.2.b *cogitatio libidinoſa in mente recepta paulatim prorepit.* 271.1.c *cogitationes latè ſunt aſſumendæ.* 650.1.a.652 1.a *cogitationes anxiæ diuitum de opibus ſuis adaugendis eos valdè inquietant.* 657.1.d *cogitationes inanes ſunt velut ſomnia maleficorum.* 725. 1.b *cogitationes etiam à Deo cauſigantur & præmium accipiunt.* 752 2.b *cogitationes cordium nouit Deus eaſque Sanctis revelat.* 878.2.d.879.1.a

à Cognato non eſt vultus auertendus. 864.1.b
Cognitio Dei adducit ſpiritalem benedictionem. 715.2.b *eſt virgo omnis boni.* ibid.c *eſt coniungenda cum ſui ipſius cognitione.* ibid.d *plura de eo aperit cognoſcenda.* 913.1.a
Cognitio ſapientiæ practica perducit ad vitam æternam. 173.2.b *cognitio abſtractiua poſſibilium in Deo eſt inutile exiſtimium.* 43.2.a
Cognitorum ordo in Deo quis ſit. 49.2.c
Cohabitatio viri cum fœmina periculoſa eſt. 233.2.c
Collegia & ſchola ſunt domus diſciplinæ. 1034.1.c
Color herbaceus & viridis qui differat. 843.2.b *colorum varietates omnes ex miſtione lucidi & opaci oriuntur.* 844.1.a *colores multi non ſunt veri, ſed apparentes.* 895.2.c
Colubер gerit venenum in capite. 559.2.c *eſt imago diaboli,* ibid.d
S. Columbanus ſpreuit dona Theoderici regis impij. 735.2.d *præſignificatus eſt per ſolem ante ortum.* 887.2.d
Columbarum mira ſoliditas. 317.2.a
Columna aurea denotat B. Virginem. 576.2.c *& omnem bonam mulierem.* 578.2.d *item viros Apoſtolicos.* 579.1.b *columna vt requies eſt bona vxor viro.* 765.1.c.d *columna lucis Hebræos in deſerto deduxit.* 1019.2.c
in menſa quomodò Comedendum. 665.1.b.c *comedentes multum, multùm corpus exercent.* 673.1.d.2.a *comedere priùs eſſet commune honeſtatis causa.* 668.2.a *comedere citra ſatietatem, ſalubre eſt.* 671.2.b
Comitas mater eſt concordiæ. 548.2.c
Commentatores Eccleſiaſtici, quis 22.1.d
Commiſtionem ad communium è ſymbolis conflatum, quàm ad ſcelerum patrocinium referri poteſt. 427.1.b
præxis pia Communicandi. 744.1.c.d *communicantes aſſiduè & dignè, ſunt caſti.* 538.1.a
cur in Communitate aliqui odia ſemmant. 152.1.d
Communis vita in cœtu ineunda eſt. 684.2.b
in Comparationibus ſita erat elegantia priſciani. 1002.2.d
Compaſſio lenat dolorem afflicti. 209.2.c
Compedes ſymbolica ſapientiæ. 173.2.d.174.2.b *ſunt hæ inſignia libertatis.* 174.1.b
Complexionem animi indicat vultus, meſſus, oculi, frons. 444.1.d
Compoſita medicamenta quanta vi polleant. 788.2.c
Compreſſio in communijs moleſta & indecora eſt. 667.2.b
Compunctio de peccato, eſt ſummum Dei amor. 448.1.b *per myrrham denotatur,* 528.2.d *item per nebulam* 597.2.c
in Conceptione Chriſti fecit Deus noua prodigia, & mandata à ſæcula. 756.1.d 757.1.d.2.a *fuit planè mirabilis.* ibid.1.c d.2.a
Concionatores opere præſtant, qui ore docent. 140.1.c *qui nimis de externo ornatu verborum ſolicitè ſunt, fructum & ſpiritum concionis amittunt.* 348.1.a *eorum ſanctitas elucet ex auditorum ſancta vita.* 295.1.a *ſunt animæ medici* 786.1.b.c *item velut ſculptores.* 804.1.d.2.a *item fabri ferrarij.* 805.1.c.d *item figuli.* 807.1.c *concionatores feruentes per Eliam repræſentantur.* 981.2.d *quales eſſe debeant.* 982.1.d *quomodo ſe erga peccatores gerent.* 986.2.a vide *Prædicator.*
Concoctio cibi ſumpti magis ab aqua quàm à vino iuuatur. 633.1.b
Concordia prima & præcipua eſt virtus, ea in triplici hominum genere requiritur 547.1.c *eius cauſa eſt amor mutuus.* 2.b *eius bona.* 548.1.a.b *etiam eius cauſa eſt SS. Trinitas* ibid.c *res diuina eſt, eius effectus.* 548.1.a.b *eſt muſica Deo & hominibus gratiſſima.* 690.2.a *eius exempla in bono & vitioſa* 845.1.c *concentui muſico comparatur.* 843.2.a *concordia coniugalis quod ſit incensimum.* 845.1.d *concordia ciuium, eſt victoriarum hoſtibus.* 974.1.b vide *Amor, Charitas.*
Concubina non erant primaria vxores. 355.1.b *ijs non minùs eſt credendum.* 202.1.d
Concubinatus vitandus non coniugatis. 432.1.d *is in Hiſpania in nullo celebratur.* ibid.
Concupiſcentia eſt obex ſapientiæ acquirendæ, idèò hic nobis tollendus. 50.1.b *eam reſecat ethica Chriſtiana.* 130.2.c *eius ignis punitur igne gehennæ.* 195.1.c *eſt multimoda.* 130.1. *nata eſt in homine ex peccato.* 260.1.d *alienigenæ comparatur.* 300.2.a *ſemper arguenda.* 309.1.d *intrat vnà cum homine.* 548.1.d *eius motum ſentire, non eſt peccatum, ſed ei conſentire* 424.1.d *ipſa refrænanda eſt.* 2.a.b.425.1.a *idq; vinci à timore Dei & diſciplinâ.* 174.1.a.488.1.d *eius violentia.* 424.2.a.b *eſt velut furor.* ibid.c *repugnat legi naturali & diuinæ.* ibid.d *eius filiæ.* 489.1.b *eius emblema.* 2.c *ipſa eſt prurigo.* ibid. *item velut beſtia,* 200.1.c *eius adimpletio varia cauſat mala.* 425.1.d *eius typus eſt limax.* 2.b.c *eſt cæca & vitioſa.* ibid.c.d *concupiſcentia mulieris eſt velut ignis.* 252.2.b *quàm illa ſit potens* 764.1.a *concupiſcentia ſapientiæ eſt concupiſcentia Sp. ſancti,* 179.1.c *eſt velut neguam mulier.* 559.1.b.2.d *cur vocetur peccatum: ingiter hominem ſecretò titillat: eius motum ſurripit.* 539.1.c.d *eſt ſimilis puero quondam.* 642.2.c.d *eam domat Dei recordatio.* 607.2.d *ex ea oriuntur triſtitiæ.* 652.2.c *eſt ſerua rationis & ſpiritus.* 721.2.b *ab ea non eſt conſilium capiendum* 772.1.a *eſt auſteritate frangenda.* 868.1.c *ea dominans vex eſt.* 920.2.b *qui eius ardorem vincit, vincit etiam ignem corporum.* 1022.3.b *concupiſcentia oculorum eſt velut diues mendax.* 550.1.b *& concupiſcentia carnis velut ſenex ſatuus* ibid.c *ex concupiſcentia mulieris concupiſcentia viri naſcitur.* 871.1.d *concupiſcentiæ prauæ ſunt per contrarias virtutes euincendæ.* 783.1.d.2.a vide *Cupiditas.*
Concuſſione lacrymarum ſuam Deus oſtendit præſentiam & potentiam. 381.2.b.c.382.1.a
nemo citò eſt Condemnandus. 277.1.a.c
Condemnanda ſunt peccata aliena ei, qui ſua petit à Deo condonari. 604.1.a.b.605.1.a.b.d 606.1.b.608.2.a
Confeſſarij ſunt animæ medici, ijs honor deferendus 786.1.b *confeſſarij magnatum ſæpè conſcientias ſuas commaculant.* 314.2.d
in Confeſſione Sacramentali ſecreti fides Religioſa eſt. 590.2.c
Confeſſionis peccatorum encomia. 137.1.a *ea non tantùm Deo, ſed & ſacerdoti in veteri lege fiebat.* 404.1.c *ſine ea nemo ſaluari poteſt.* 2.a *ea facienda in ſanitate, non in morbo.* 405.1.b *ea fit vel Deum laudando, vel nos accuſando.* 404.1.c *etiam laudem Dei & gratiarum actionem inuoluit.* ibid.b *confeſſio peccati, initium eſt emendationis.* 448.1.b *hæc fieri debebat in ſacrificio pro peccato.* 207.2.d
Confirmat Deus puſillanimes & deſperabundos, diuerſimodè. 399.1.b
Confirmationis Sacramenti effectus. 528.1.c
Confitenda ſunt peccata. 137.1.a.c
quando adducat Confuſio peccatum. 132.2.d.134.1.d *confuſio bona & mala quæ ſit.* 490.2.a.b
Congregari ad patres, idem eſt Hebræis quod mori. 377.2.d
Congregationi congruit concordia. 547.1.d 549.1.d
Coniuges ſunt velut vnus homo ciuilis. 547.1.d *inter ſe habeant conſenſum & concordiam,* 2.a *eorum mutuus amor quàm gratus ſit.* 845.1.b.c *coniugibus bonis anni ſunt duplices.* 568.1.a.b
Coniugium impar grauis eſt onus. 554.1.b *coniugium dictum à iugo.* 571.1.b.c *eius tota felicitas conſiſtit in mutuo coniugum amore.* 576.1.d 2.a *eius ſanctitas in fide mutuo ſeruanda.* ibid.2.d *in B. Virgine fuit coniugium triplex verum ſummè diſparatarum.* 891.2.c *coniugij fides ſeruanda eſt.* 502.1.a.b
in quo Conſanguinei ſint amico præponendi. 551.2.a
Conſcientia quomodò examinanda. 91.1.c *eius remorſus admiſſo iam peccato.* 461.1.d *hic remorſus in damnatis, eis vocatur vermis.* 196.1.d.2.d *ipſa in hora mortis denudat cuique quid egerit.* 294.1.c *ſtatuit ſibi tribunal* 418.2.a.b *conſcientia mala ſemper pauida & ieiuna eſt.* 482.1.a *conſcientia bona, diuitiæ multæ.* 330.2.b.d *eſt remedium triſtitiæ.* 333.2.d
Conſcientia bona lætitia. 63.1.c.d 646.2.c.655.2.c *ea eſt triſtitiæ remedium.* 650.2.a.b *conſcientia data à Deo cuique velut pædagogus, lex & norma actionum* 699.1.c *eius dictamen quatenus ſequendum.* ibid.1.a *contrà hoc dictamen aliquid faciens; peccat, etſi res in ſe non ſit mala, ſed bona.* 2.a
Conſcius eiuſdem criminis ſemper timetur. 436.2.a
Conſeruatio creaturæ eſt creationis eius continuatio. 875.1.c 880.1.a.2.a *& velut noua creatio.* 1028.2.d
Conſiliarij dum conſulunt, explorandi ſunt, an non proprio commodo ſtudeant. 772.1.b.2.d *& an non ſint in aliqua neceſſitate.* 1.c.d *quid in ijs cauendum* 2.a *eorum dotes.* ibid.b.780.1.b *quales conſiliarij deligendi.* 714.2.a.775.2.b *conſiliarij hominis tres ſunt.* 778.2.d
Conſiliarios habere oportet pauces. 158.1.a.2.b *in præcipuis conſilium.* 278.1.b
Conſilium malum ſemper conſultori peſſimum. 152.2.a *conſilia arcana fidenda ſunt.* 225.1.b.c 227.1.b *conſilium formatur*

firmatur à fibula. 226. 2.a *firmat hominem contra omnes incidentes casus.* 482.1.b *consilium laborum quod dicatur.* 487.2.b *consilij anima est secretum.* 226.1.d

fin: Consilio nihil faciendum. 696.2.d.697.1.b.2.b *quod consilio fit, bene fit, nec de tali facto dolendum.* ibid.1.b.c *consilium bonum quomodò sibi homo dare possit.* 776.2.c.d *quanti id in rebus conficiendis sit momenti.* ibid.2.a *quomodo id capiendum sit.* 777.1.d *cum quibus id non sit iucundum.* 773.2.d.774.2.a.c.d.775.1.b.c.d.2.a *id dirigit actiones & res, ut prudenter fiant: sine eo nulla regna vigent & firma sunt.* 846.1.c *eius necessitas.* ibid.a.d *ipsum certissima prudentiæ pars est.* 911.2.d *consilium Dei tripliciter dirigimur.* 815.2.d. & seqq. *consilium malum non est alijs dandum.* 779.2.a.c *consilia propriè ignium sunt.* 150.2.c.d *ea sunt consilia quæ capiuntur.* 650.1.c *consilia iam capta celeriter executioni sunt mandanda.* 674.1.b *non sunt ex eventu ponderanda* 697.2.d.& seqq *à Deo sunt inchoanda.* 778.2.b *consilia hominum penetrat & pervertit Deus.* 877.1.c *consilia Euangelica non habuêre prisci Iudæi.* 717.1.d

Consolationes S. Scripturæ & piorum librorum adhibere sibi debet tentatus. 78.2.d *consolatio post desolationem sequitur.* 290.1.c

Consolor tam actiuè quàm passiuè accipitur. 300.1.a

Consonantes antiqui non geminabant. 347.2.c

Consortia improborum noxia sunt. 320.2.b *ea sunt cauenda.* 314.1.b.479.1.b.c.2.a vide *Societas.*

Conspectus Dei est metuendus, cur. 382.1.c

Constans vir nulli cedit. 594.1.b

Constantia mentis & iudicij collaudata. 150.1.b.c *item verborum.* ibid.d *eius exempla.* 2.a *constantia in suæ vocationis, gradus, officio & virtute hominis est necessaria.* 287.2.c.481.1.c *eius remedia.* ibid.d.289.1.b.c *ipsa quoque in omni opere necessaria.* 288.1.d 2.a *ipsa invidiæ remedium est.* 337.2.b

ad Constantiam in virtute stimuli. 593.1.d.& seqq. *ea propriè virorum est.* 594.1.a *ipsa omnia vincit.* 805.2.c.d *ferro donetur.* 827.1.d

Constantinum Imper. sacerdotes honorabat. 209.1.a *citò credulus præcipitanter consilium Crispi filij sui.* 277.1.a.433.2.d *filios recte instituit.* 637.2.b *persecutiones Gentilium Imper. præcedentium fugit & imbibit.* 754.1.b *S. Athanasium Ecclesiæ restit.* 976.1.a

Constantinus Ultimus Imp. Constantinopol. in Spiritum S. iniurium Deo passus dicit. 53.2.b.c

Constantius quomodò veros Christianos à fictis secreverit. 167.1.b

quos abrenuntiationes vocent Constitutiones. 893.2.a.b

in re grauissapè Consultandum est. 776.2.d

Consuetudo peccandi quàm sit noxia. 186.2.a *consuetudinis vis.* 313.2.d.314.1.a

Consultores sunt res sacræ. 774.1.a *sunt pars reip. maximè necessaria.* 776.2.b *etiam sibi consulant per bonam vitam.* 780.1.c *quales esse debeant.* 697.2.c vide *Consiliarius.*

Consummatio idem est quod consumptio. 464.2.d

Consummationis tempus est dies consumptionis & necis. 829.2.a *eaque duplex est partialis & communis.* ibid.b *quomodò Deus consummationis sermonem esse dicatur.* 909.2.a.b *item consummatio sapientiæ & virtutis.* 911.1.d

qua præparatio requiratur ad Contemplandum. 801.2.c.d

Contemplatio, meditatio, cogitatio, quomodò distinguantur. 349.2.a *contemplationi vacans moritur in sapientia.* 350.1.a

Contemplatio actione potior est. 801.2.b.802.1.d *eius quatuor sunt remora.* ibid.1.d *ei vacans sit mentis vacuum ab omni cogitationes & cura terrena.* 801.2.a

Contemplatione omnes animæ vivet Deo viuunt. 206.1.d *mente conscendunt ad Dei caligines.* 940.2.c

Contentio verborum fugienda. 278.1.d.2.a

Contentio malorum malorum est causa. 608.2.c *pacis pugnam.* 610.1.b *mentem hominum inquietat.* 835.1.c

Contenti sunt, sunt diuites. 330.1.b. 632.1.c. & *beati.* 402.1.b

Continentia refranat omnes motus ebullientes concupiscentiæ. 652.1.d *continentia in mensa seruanda præcepta.* 668.2.b.c

Contra sæpe usurpatur pro à versus. 493.1.a.b

Contractus mercantium sæpenè peccatis. 582.1.b.c.2.a

Contradicere non oportet mendacij te commentientibus. 1,6.2.c

Contrapositiones in omnibus rebus naturalibus & inanimis

videre est. 711.2.a.b.& seqq. *harum origo ipsa SS. Trinitas est.* 712.1.d

Contrarium vnum præsente altero cum suum interuis, 711.1.b *quare ea conjocet & contraponat Deus.* 710.1.c.d *eorum à se inuicem contradependentia, & vsus.* 2.a *hæc vniuersum ornant.* 711.1.b *ijs constat æternitas.* 711.1.b *firmantur & excitantur à se inuicem.* 881.2.a

Commissum in quo beneficium præstes 505.1.b

Contumeliam de vno audiens, eam alteri non narrat. 435.2.c

Conuersatio quæ pericula causa est, fugienda 311.2.a *conuersatio cum mulieribus quàm sit periculosa.* 299.1.b

Conuerti ad Dei quid sit. 463.1.d.2.c *conuertendum citò ad Deum per pœnitentiam.* 147.2.c.d.& seqq.

Conuiuium exules ab amicitia. 483.1.a.2.a b.484.1.a *hoc eam abrumpit.* 484.1.c *illud tollere nimium suos gradus.* 2.b.c *eius & fumi quatuor analogia* 485.1.d *conuiuia iucundis assumus correctionis & institutionis est inceptus.* 495.1.a

Conuiua quomodò se in mensa gerere debeant. 665.1.a.d.2.a 667.1.a.b.2.a.c.688.1.c.d.2.a.d 669.1.a.672.1.b.680.2.c.681.1.a *conuiua inuicem in patina non compermant.* 667.2.a *eos olim excipiebas, compellabat, disponebat & regebat modimperator.* 681.1.d 683.1.d *quomodo sint in mensa collocandi.* 682.1.d *symposiarchum sumum muneribus & fercula honorabant, & subinde mysticis.* 687.1.b.c *olim accumbebant coronati.* 686.1.d & *quare.* 2.b

Conuiuium sit inter paucos, quod olim conuiuas complecterentur. 427.1.c *inibi sunt conuiuiis adhibendi.* 238.1.c.2.a *in eo sæpè fama aliena detrahitur.* 440.1.c *illi olim musica adhibebatur.* 475.2.b.688.1.b.c.689.2.b.690.1.c *eruditis bonisque sermonibus condiatur.* 687.2.d 688.1.b *conuiuia aliena frequentare dissuadetur.* 633.2.a.b *in ijs ostenditur bona vel mala educatio.* 668.2.b *sunt occasio gaudij & lætitiæ, non tristitiæ vel contemptus.* 680.2.d *eorum quis esse finis & scopus.* 682.1.d *conuiuiorum priscæ leges.* ibid.c *ea olim ex collectis symbolis instruebantur.* 687.1.a

Cooperandum Deo in nobis operanti. 1029.1.b

Cordis symptomata. 89.1.a.b *eius descriptio.* ibid.b *capitur pro anima.* ibid.d *soluitur merore.* 2.a *cor durum est superbum, obstinatum in malo, impœnitens.* 210.1.a.b *in nouissimis à Deo frangitur.* ibid.c *est sacratum.* 112.2.b *huius & cordis sapientia ancipites.* 114.1.c 2.a.c *cor ægro assimilatur.* 181.1.a *eius arcana caute seruanda sunt.* 217.1.b *omnes suas passiones & affectiones in reliquum corpus, & præsertim in faciem transmittit.* 330.2.b.c *est symbolum secreti.* 471.1.c *item prudentiæ & magnanimitatis.* 2.b *alia eius proprietates.* ibid & 483.1.c *cordis & oculi analogia quinque.* ibid.1.c *facie se enuntiat.* 561.1.c *cor sanctum & sanctitate stabilitum est instar vrbis immobile.* 579.1.d *cor debet excoli, cuius fructus est cogitatio & sermo.* 586.2.a *dubij hominis optimum consilium.* 776.1.b.c *ideò ipsum in dubijs consulendum.* ibid.c.d.777.1.a.b *est origo omnium actionum vitalium, tum naturalium, tum moralium.* 779.2.d *ex eo dependet an quis habendus dives vel pauper.* 797.1.a.b *est id orationi præsto tradendum, alijs rebus tantùm commodandum.* 814.2.a *id Deo super omnia tradendum est.* ibid.d & *quidem manè.* 815.1.a *id penetrat & pervidet Deus.* 382.2.c.d.877.1.c.2.a *ipsum est vitæ abyssus.* 1.b.2.a *quanta sit capacitas.* 1032.1.a *cor splendidum idem est quod hilare & liberale.* 655.1.d *etiam sinum & ventrem significat.* 1032.1.c *est symbolum prudentiæ & animæ.* 1031.2.b *id per annos crescit & decrescit.* ibid.d

Core, Dathan & Abiron cur vocentur alumni. 947.2.b *quomodò sint à Deo castigati.* ibid. *an à dæmonibus flamma absumpti.* ibid.

S. Cornelij Pontificis martyrium & elogium. 139.1.d.2.a *pontificatum nec voluit nec postulauit.* 182.1.d

Cornu. Iansenius fallò putat tantum Latinum Ecclesiastici Græco esse adaptandum, ideoque vbi ille vberior est non esse genuina verba Sirachidis. 36.1.d vide *Ecclesiasticus.*

Cornix symbolum garrulitatis est. 226.2.b

Cornu symbolum est roboris, regni & gloriæ. 971.1.d.1000.1.d

Corona dicta quasi cohonora 65.1.b 686.1.c *capitur pro rei apice, fine, consummatione.* 65.1.b *insigne erat principatus & potestatis.* 176.1.d *debetur sapienti vt regi & sacerdoti.* 177.1.b *symbolum est perfectionis.* ibid.& 686.2.b

686.2.b *corona dabatur in comitio imperatori ibid. d cur coronas herbeas aut floreas gestarent olim comites. ibid. quid corona illa significaret.* 2.b

Corpus laboribus vegetatur & roboratur. 191 1.d *cur vocetur anima.* 338.2.c *corpus instar est symbolicè formosi sensatum.* 199.2.a *corpus nostrum plenum est sordibus.* 632.1.b *eius exercitatio conducit sanitati.* 673.1.a.b *huius utilitas.* 2.b.c *corpus servum & asinus est anima, quare domandum & tundendum.* 718.1.c.721 2.b *est anima carcer, nebula, caligo.* 834.1.c *corpus pulchrum est index mentis pulchræ.* 884 1.d *corpora varia post diem iudicij damnatos in gehennam torquebunt.* 830.1.c

Correptio mansueta cur sit grata. 102.2.c *fiat ex amore.* 439.1.d *item leniter, tempestivè & opportunè.* 1.b *est quasi pharmacum hominem restituens sibi & menti. ibid.c non procedat ex ira.* 445.2.d *damna quæ ex hac proveniunt.* 446.1.a *correptio peccantis est instar specula & pharmaci* 463 2.a.b

Correptus sapiens se emendat, stultus exacerbatur. 439.1.c.d *correptus se non excusat, sed culpam agnoscat, dolet, ea pœnitet.* 448 1.a

Corripiendi sunt peccantes. 135.2.a.b *idq; secretò.* 439.1.a *quo corripiendi affectu* 221.2.b

Corripiens alium ex ira sibiipsi dedecus parit. 446.1.a *si id faciat prudenter & leniter, cum à peccato divertit.* 447.1.a.b

Cosaki fide abstinent ad castitatem. 826 1.b

SS. Cosmas & Damianus morbis incurabilibus medebantur cooperatione divina. 787.1.c 793 1.a

Crapula malum. 669.1.c.d 670 1.a.b.2.a.& *seqq.* 671 1.c 2.c 672.1.c *ipsa enumeranda est ibid 1.c mater est infirmitatis, hebetudinis, libidinis & vitiorum.* 679 2.d

Cratetis Thebani impudentia & ineptiæ. 469.2.d *aurum in mare abiecit, ut melius philosopharetur.* 266.2.d

Creare in Scriptura capitur pro facere, dicere, gignere. 46.2.c 47.1.a *item pro possidere.* 1.b *creare quid proprie sit.* 409 1.b *quo sensu creavit Deus omnia simul. ibid.a.& seqq.* 2.c

Creatio hominis latè deducitur. 389.1.d.& *seqq.*

Creatio universi ordinata sunt ad institutionem sanctorum statim à Christo per B. Virginem. 506.2.c *hæc per partes exponitur.* 811.2.d,812 1.a

Creaturæ omnibus indita lex & norma qua seruentur & moueant. 1 *illa interciderent & earum species evanescerent nisi Deus sapientia sua sigillo eas continuò consignaret.* 54.1.d 875.1.c.860.1.a 2.a *pendent & sustentantur à Deo.* 204 1.a *in illis solus creator amandus est.* 285 1.a.b *sunt vestigia Dei.* 330.2.b *ab eo singula properant sibi locum acceperunt.* 386.1.d

Creaturæ nomen non convenit Filio Dei. 508.1.a *creaturæ cedunt impijs in mala culpæ & pœnæ.* 827.2.c *dum impios puniunt, gaudent quodammodo hac vindicta.* 830.2.d *& ad hæc paratæ sunt, cùm ipsis Deus ad eas vindicandas uti vult. ibid. cum iussa statotempore & punctum perficiunt.* 831.1.a *ad creatorem nobis iter ostendunt.* 880.1.a.2.a *earum genera singula habent suum oppositum.* 881.1.a.b *seruiunt hominis, ut ipse seruiat creatori.* 882.1.b *omnes sunt in perpetuo motu.* 908.1.b *omnes ad diversos fines per diversa itinera tendunt, idq; propter Deum, & Deo duce ibid.c.d omnes sunt & consistunt in Deo, & essentialiter ab eo dependent.* 880.1.b.909.2.b.c.d.& *seqq* 910.1.c.d *ibi ipsi operantur earum opera. ibid.2.a.b non possunt hominem plenè satiare ibid.d.911 1.d omnes quasi naturali sensu creatorem sentimus, venerantur & timent. ibid.1.b eum etiam muta voce dilaudant.* 913.2.d

Creavit Deus hominem cum consilio 697.2.a.b *& omnia à nihilo solo verbo.* 915.2.d *quomodo plaga per elementa, meteora & bestias à Deo creata sint, & primariò nonnunquam creentur.* 830.1.d.2.a

Credens citò decipitur. 433 2.a *est, & levis & imprudens. ibid.b.434.1.b.2.a quibus credendum, quibus non.* 434.2.d

Credere anima, id est conscientia, quando & quomodò oporteat. 699 1.c.2.a.b

Creditor habet in debitorem ius & potestatem. 622.2.c *mutuum reddere impotenti non irascatur, sed patienter se gerat.* 624.2.c

Credulitas nimia quàm sit noxia. 433.2.c.d

Credulus lingua detractoris amittit requiem suam. 612.2.d

Cretenses filios habebant eos servos. 97.2.b

Cribrum vox dicitur quasi currifrugum, 584.1.b

Criminatio publica alicuius grave malum est. 569.2.c *quæ dicantur Crocodilina argumentationes.* 780.2.b

Crocodilus symbolum est muneris imperiosi. 229.2.b *crocodili lachryma quæ vocentur.* 312 1.a

Crœsus ad regnum damnatus cur Solonem inclamaret. 295.1.d

Crucifixum caput S. Ioanni Gualberto, quòd inimico peperciisset, quasi gratias agens, inclinavit. 607 2.c

Crudeles in pecora & bestias, etiam in homines sunt crudeles. 199.2.d

Crux Christo cessit in triumphum & gloriam. 176 1.a.b *Crux Christi è quibus lignis compacta sit.* 521.1.a *ab ea petendum remedium in cruce & adversis,* 711.1.a *eius symbola varia.* 733.2.a.b *per iridem designatur.* 896.1.c *in Iosue rhomphæa, denotatur.* 912.1.d

Crystallus, id est glacies. unde dicatur: crystallina gemma quæ sit. 898.1.d.903.2.d.904 1.a *unde nascatur. ibid.1.a ea est duplex, una è gelu congelata, altera fossilis: ubi nascatur. ibid.*

Cubitopani non est immorandum. 862.2.c

Cuculi ova sua supponunt in alienum avium nido: sunt symbolum adulterorum 766 1.d

Culpa omnis sepsepulam habet pœnam. 181.1.c *culpa gravior est etiam pœnâ gehennæ.* 614.2.b *Deus eius non est auctor, sed iustus ordinator.* 710 1.a

Cultro osseo vel lapideo incidatur balsamum. 518.1.d

Cultus Deo gratissimus consistit in custodia legis, & peccatorum fuga. 740.1.d *cultus divinus Deo unicè placet.* 745.2.d *ab eo in rebus omnibus ordinandum ibid pulchritudine & decore promoveatur.* 924.2.c *est basis & fundamentum reip.* 1000.1.b *cultus B. Virginis præservat à peccatis, & perseverantiæ donum efflagitat.* 538 1.c *hic signum est electionis divinæ.* 515.1.d *non tamen immunis in peccatis persistentes.* 738.1.d

Cunctatione opus est cùm periculum morâ declinari potest. 674.1.b

Cupiditas opum conservandarum quando sit peccatum mortale 280.1.d *est pix animæ.* 314.1.d *cauta audacia est.* 475.2.b *cupiditates dum mortificantur acrius exsurgunt.* 76.1.c *cupiditas est fons & origo discordiæ.* 548.2.c *eius refrenatio vera sunt opes.* 646 2.a *ei serviens pessimus Dominus servit.* 712 2.a *non debet dominari, sed famulari.* 864 2.c Vide *Concupiscentia, Passio.*

Cupidus opum est pauper. 330.1.b

Cupressus arbor frondes habet capillatas, & in comum assurgentes: eius utilitas. 520 2.a 1012.1.a *semper virens, nec vitam agit.* 520.2.b *eius vis medica: fœtida non recrepsit, aranei; proinde symbolum mortis & funeris, & stilla feralis. ibid.c.1012.1.a ex ea fabrefiebant deorum simulacra, & horum sarcophagi.* 520.2.d *fugat blattas & tineas.* 521.1.b *eius succincta descriptio. ibid.1012.1.a refert speciem capitis humani egregiè ornati & pexi.* 520.1.d 1011.2.c

Cura castitatis tuenda hominem conficit. 636 2.b *cura animarum ingens est.* 685.2.d *curæ anxiæ deponendæ.* 650.1.d *& Deo resignandæ.* 2.a *hominem exedunt.* 654.1.d.2.a.d *reddunt eum in quietum & vigilem.* 657.2.a

iuxta Curiam habitabant olim senatores, non opifices. 807.2.c

Curiositas multa videndi & experiendi est mortificanda. 107.2.a.b.288.1.c *curiositas magna est alienas secreta explicavi.* 227.1.b *asperatur.* 278.2.a *item circumspiciendi.* 725.2.d

Currus & equi igniei quibus Elias raptus, quid sibi velint. 987.1.c.d *quid allegoricè & anagogicè.* 988.2.b *currus Cherubim sunt symbolum providentiæ & vindictæ Dei, quæ in impios fertur.* 1001.1.b

quos Cyathos in mensa biberunt veteres. 677.1.a *hi in comitijs etiam coronabantur.* 686.2.d

Cyclopes an fuerint primi fabri ferrarij. 804.2.d

Cymbalorum usus in sacrificijs Leviticis. 1016.2.b

S. Cypriani error circa hæreticorum baptismum. 739.1.d *eius de Tertulliano iudicium.* 27 1.a

Cyprus insula à Syria avulsa dicitur. 907.2.c

Cyrillus Apologeticum moralium auctor, quis fuerit, quo tempore vixerit. 23 1.a.b.c

Cyrillus Alexandrinus symbolis & apologis gaudet. 24.1.b

Cyrillus quidam Hippomensis in filium indulgentior, ab eo vocatus est. 644.1.b

Cyri somnium de tempore vitæ suæ. 221.2.b *eius vocatus senectus.* 957.2.b.c

MEMORABILIUM.

D.

Dallyli cibus erant Anachoretarum, & modò Aſyrium. 521.2.a *eorum dulcor & ſalubritas.* ibid.

Damonum pœna eſt graviſſima. 558.1.d *à divinis conſultis plerumq; ambiguè reſpondebant.* 727.1.a 2.a *ſunt carnifices impiorum, & quomodò ad hanc vindictam à Deo creati ſint.* 828.1.c.d *non omnes ſunt in inferno.* ibid.d *unde prædicant futura.* 2.a *per ſe inflictionem hominum augent ſibi pœnam accidentalem, non eſſentialem.* ibid.c *an unus per alium caſtigetur.* ibid.d *an & qualiter damnatos in gehenna excrucient.* 829.1.a.b *an ut ceſſabit poſt diem judicij ſubordinatio inferiorum ordinum ad ſuperiores* ibid.c *tentans etiamnum.* 1029.1 vide *Diabolus.*

Dama timida cur agrè capiatur. 223.1.a *figura eſt pauperis.* 325.2.d

Damnati carent bene agendi libertate. 113.2.b *damnatorum apud inferos pœna quàm ſit atrox.* 195.1.c *cur igne crucientur.* ibid.& ſeqq *eorum lamenta.* 196.2.d *à vermibus cruciantur.* 255.1.a *quid eos maximè crucier.* 294.1.a *numquam morientur.* 341.1.d *ſibi imprecantur damnationem, non defectui gratiæ.* 370.2.c.d & ſeqq. *invicem cruciant.* 461.2.d *ſunt in inferno velut in faſcem colligati.* 465.1.a *cur non ſint lugendi pijs* 467.2.c *eorum apud inferos pœna eſt graviſſima.* 558.1.d.836.1.b.c *per quas pœnas torquendi ſint.* 830.2.a.b.& ſeqq.2.a.b *mortem perennem patiuntur, & ſemper vivunt.* 2.b 836.1.c.d *quomodo à creaturis omnibus crucientur.* 827.2.c *an per dæmones crucientur.* 829.1.a.b *eos etiam crucient illuſtris fama quam apud homines habent.* 858.1.d

Damnationis auctor non eſt Deus. 709.2.d *ſed quiſq; ſibi ipſi.* 364.2.c *damnationis ſententia à Chriſto pronuncianda erit inſtar tonitrui reboantis.* 900.1.d

Dandum ſemper aliquid Deo. 743.1.a.c

Δανείζειν idem eſt quod mutuo, ſine cum uſura, ſine ſine ea, 222.1.c 452.2.c 621.1.c

Dans invitus, panem dat lapidoſum. 416.1.c

Dans liberaliter ſervat mandata, quomodò. 621.1.d

Dare quàm accipere, beatius eſt. 141.2.b *dare animum, eſt ſeipſum addicere.* 229.1.a.231.2.a

Davidis regis manſuetudo. 102.1.b *ante arcam ſaltans ſeipſum vicit.* 134.1.c *confeſſus eſt ducibus hoſtium ſibi reconciliatis.* 309.1.b *ne Nabalum occideret ab eo impetravit Abigail.* 764.1.a *facile injurias in ſe commiſſas condonavit.* 609.2.a *habuit magnificum manſuetarium* 927.2.c *adauxit gloriam pontificum.* 950.2.a *Nathanem Prophetam habuit in doctorem & pædagogum.* 963.1.d.2.b.c *cur dicatur fuiſſe adeps à carne ſeparatus & à Deo electus.* 964.1.d *erat optimus Iſraëlitarum* 2.b *cius elogium.* ibid.c & ſeqq.965.1.a.b *cius nomen eſt idem quod dilectus.* ibid.1.c *juvenis exiſtens lenonem & virum occidit.* ibid. & forſan ſæpiùs. ibid.d *cius fortitudo fuit à Deo.* ibid 966.1.d *cius dexteritas & ſtrenuitas.* 965.2.a *Goliathum juvenculum occidit, & quidem dextrè per lapidis ictum.* 966.1.c.d *ſed Dei ope.* 2.d & ſeqq *quanti hanc victoriam populus fecerit.* 967.1.d & ideò ei regnum obtulit. 2.a *Philiſthæos contrivit.* ibid.c *omne ſuum robur & victoriam non ſibi, ſed Deo attribuit.* 970.1.a *fuit expreſſus typus Chriſti.* ibid.c *Deum ex toto corde dilexit.* ibid.d.2.a.964.2.c *fuit quaſi monachus.* ibid *fuit plenus amore & laude Dei.* 969.1.d 970.2.d *publicos cantores inſtituit qui quotidiè Deum coram populi domino laudarent.* 969.2.b.d *quos & pſalmos doxologia pleniſſimos dictavit & tradidit, & dulcem canendi tonos admonuit.* ibid.b.c.970.2.b *eximia eius ſanctitas* ibid.d *gravia eius peccata Deus condonavit.* 971.1.c *eius pœnitentia etiam poſteris profuit.* ibid. *eius regnum confirmavit Deus in æternum.* ibid.d 2.a.950.1.a *ex eo natus eſt Chriſtus* 971.2.a.977.2.d 978.1.c *ob eius merita Salomoni & poſteris Deus tam pacem & felix regnum conceſſit.* 972.1.d.977.1.b.2.c *quidquid honoris & dignitatis, huic conceſſum fuit id Davidis invitus eſt conceſſum.* 972.2.a *eius bella filio pacem peperere* ibid.c *tradidit eidem opes, materiam & ideam templi ædificandi.* ibid. *quantum opum ei tradiderit.* 975.1.b

Dè, ideſt autem, ſubinde pro δὲ, id eſt enim, uſurpatur. 768.1.c

Dè eſt vocis tranſitus ab una materia ad alteram. 875.1.b

Quantum Deberat homo Deo. 462.1.a

Debita non ſunt petenda inter convivandum. 681.1.a

Decalogi præcepta moralia jure vocari poſſunt æterna. 394.2.a *eius prima tabula Dei cultum ſpectat, altera cum proximi.* ibid.d

Decima triplices Judæis præſcripta erant. 208.2.b *cur hæ vocentur inertia ſanctorum.* ibid.c *debebant eſſe ex optimis.* 339.2.b

Decore ſtudendum in omnibus. 924.2.b

Decrepito mors optatior eſt. 852.2.b

Decreta Dei ſunt conditionata, non abſoluta. 786.2.c

Defatigatio nimia nocet corpori 673.1.c

in Defectus aliquos labens, teneter ſe ipſum corripiat & dirigat. 265.2.b

Defendo olim vicibus ſignificabat. 979.2.c

qua Defenſione ſtinxerit Iſraëlita nequitiæ. ibid.& ſeqq.

in Deformi corpore ſæpè habitat mens formoſa. 271.2.b

Defraudatio mercedis pauperum, eſt tacitum homicidium. 737.1.a.b

pro Defunctis offerenda ſunt ſacrificia. 795.1.c vide *Mortuus*

Delectus ciborum ſuadetur in crapula. 672.1.d

Delectatio ſpiritualis major eſt carnali ob tria. 693.2.b.c *at delectatio carnalis ſpirituali vehementior.* ibid.c

Deliberandum eſt diu. 697.1.c

Deliciæ cur morbi ſint obnoxij. 67.1.a

Delicia ſæculi qua cogitatione temperanda ſint. 291.2.d *delicia ſunt adiaphora.* 329.2.c *contraria ſunt compunctioni.* 631.2.d *delicia ſpirituales guſtate acuunt famem.* 537.1.a

nemo non Delictum committit. 332.1.b *delictum eſt peccatum omiſſionis.* 2.d *delictum & peccatum quomodò diſſerant.* 580.2.c

Delos inſula ex aquis demùm emerſit. 907.2.c

Demerita ſunt cauſa reprobationis. 707.1.d.2.b

Delphij ob necatum Æſopum mythologum pœnas dederunt. 749.2.b

Delphin mirè civilis & ingenioſus eſt. 907.1.c *vocatur vervex maris.* ibid.d

Democritus moralem ſcientiam à Magis Perſis didicit. 5

Demonax quid curioſa ſciſcitantibus reſponderit. 107.2.b

Demoſthenes aurea corona eſt ab Athenienſibus donatus. 177.2.a *aqua potui aſſuetus erat.* 633.2.b *ſecreti ſervantiſſimus fuit.* 865.2.c

Denarius numerum perfectionem & finem denotat. 746.2.a

Denotatio idem eſt quod ignominia, confuſio. 152.2.b

Dentium virus. 308.2.a *dentes lupini ſunt ſalutares.* 325.2.a

Dependentia omnium rerum à Deo 880.1.b

Deprecor ſæpè idem eſt quod amolior & depello. 733.1.a

Derelicti omnes ab hominibus, Deo ſunt cura. 1024.1.b

Deſiderium in virtute proficiendi auget profectum. 593.2.a *deſideria ſortia Sanctorum ſunt velut tonitrua.* 961.1.c

Deſiderys carnis non eſt acquieſcendum. 309.1.d

Deſidia damna. 673.2.d

Deſignavit Deus ab æterno quid quovis tempore faciendum & futurum ſit. 878.2.a

Deſolatio poſt conſolationem ſequitur. 290.2.d

Deſperantes meliora, optant mortem. 852.1.a

Deſperatio noxia eſt. 332.2.a.333.1.c *qua ejus cauſa.* ibid.1.c *miſerarum omnium miſerrima eſt.* 852.1.a *rebus Deſperatis ſuccurrere Deus ſolet.* 1025.1.b.c *peccator non Deſperet de venia impetranda.* 186.2.b

Determinatio effectus quoad individuum ſit à Deo. 103.1.c

Detractio quantum ſit malum. 152.1.d.2.b.153.2.a.437.1.a.d.2.a *ſemper inter narrandum crevit.* 435.2.c.d *ſemel ex uno audita, non eſt referenda aliis.* ibid.c *eſt velut ſagittatio.* 438.1.a *eſt conſtupratio juſtitiæ.* 447.2.d *propria ſtultorum eſt.* 472.2.a *detractionis mala.* 611.2.b *eius impedienda remedia.* 616.2.c.d *eius origo quæ ſit.* 617.1.b

Detractores omnibus exoſi ſunt. 472.2.b *ſimiles ſunt proditoribus.* 437.2.d *detrahentes aliis, & ſe laudantes, habent duplex cor & duplicem linguam.* 88.1.c *eorum deſcriptio.* ibid.d *detractoris lingua triplex eſt.* 611.1.a.d *eius mala.* ibid.c.2.a.c *ea vocantur convicinata.* 1023.1.c vide *Lingua plus nocet morte & inferno.* 614.1.c d.2.a *ei eſt vultus mœroſus oſtendendus.* 616.2.a *detractores ſæpè præſenti morte puniti, ſemper æternè.* 610.2.a

Devoti olim qui dicerentur. 744.2.d

Devotio offerentis, victimam Deo gratam facit. ibid.c *eſt quaſi*

INDEX RERVM ET VERBORVM

quaſi adeps victimæ. ibid.d quid ſit devotio. ibid.d eius cauſa intrinſeca, eſt meditatio. 741.1.a

Deus pater non eſt ſapiens ſapientia genita, ſed propria & ingenita. 53.1.b *genuit Verbum ex cognitione Spiritus ſancti. ibid.d*

Deus eſt naturæ auctor: item erigo exhibeo ſupernaturalia. 2. *eius elogia & deſcriptio.* 9.499.1.c.d.2.b.c 733.2.a.746. 1.a 761.1.c.d 910.2.d.912.2.b *ipſe eſt fraenum ſapientiæ & virtutis.* 14. *eius attributa ſunt unum & idem cum eius eſſentia.* 42.1.a.91.2.c *in mente eius ab æterno fuerunt omnia veri ſub ratione æternæ diſtincta.* 43.1.c *novit omnia per ſuprema cauſas. ibid.d quanta eius ſit rerum etiam poſſibilium cognitio.* 2.a *idæ, ex vi cognitionis eſſentiæ. ibid.b eius ſapientia eſt incomprehenſibilis.* 45. 1.a.411.1.b.d *cur habitare dicatur in caligine & nube.* 45.1.b *minutiſſima quæque videt, penetrat, & in numerato habet.* 46.1.a.c *eius eſſentia eſt in ſingulis locis & ſpatijs tota, & eius vis ſapientiæ verſatur circa res ſingulas. ibid.c omnia videt & prævidet ob infinitam efficacitatem oculi ſui divini* 48.2.a 380.2.a 498.1.b.c.499.1.b.2.d *in eo non eſt ulla variatio vel ſucceſſio viſionis rerum.* 48. 2.b *quia in eo eſt ordo cognitorum* 49.2.c *in eo eſt univerſitas obiectorum & intelligibilium. ibid.d omnia creata perfectiora reddere poteſt* 51.2.b *ſapientiam ſuam creaturis communicavit, & rebus omnibus creatis indidit.* 54.1.a.b *eius notiones ſunt ſigilla rerum creandarum. ibid.c odit & detegit hypocritas, quia iſte prima eſt veritas.* 73.1.c.138.2.b 189.1.d *omni amore, timore, cultu, reverentia dignissimus eſt.* 74.2.a.206.2.d *in Sanctis qui in tot tentationes vixerunt, permittit nonnullas exigua.* 78.2.b *ira in eo eſt purum.* 80.2.b *ſolus totum hominis cor habere vult.* 86.1.c.d 87.1.b.c *via eius eſt virtus.* 89.2.d *eius miſericordia & clementia ſumma.* 91.2.c.d 91.1.a.b.405.2.b.c.406.1.b *ſibi peccatorum remiſſionem reſervat, iudicibus inferioribus vindictam ſcelerum committit.* 92.1.b *eſt ſummè patiens, quia omnium eſt potens. ibid.c honorem parentibus delatum, ſibi delatum reputat* 96.2.d *gaudet humiliatis.* 104. 2.a *eius opera ſunt incomprehenſibilia.* 108.2.a.d 109. 1.a *exaudit preces pauperum.* 119.1.c.120.1.b.462.2.d *exhibet ſe matrem Eleëmoſynarijs.* 122.c.d *eius erga hominem affectus.* 123.1.a 354.2.c.d *qualem vitam ſuis communicet.* 124.1.d *eſt vita eſſentialis & increata, item vita prima, æterna, ſupervitalis.* 2.c.d *ſuos probat adverſis.* 77.1.b.78.1.b.130.1.a.201.1.d *ſed ea adimetitur cuique pro viribus.* 171.1.c *ac eos poſteà exhilarat.* 131.2.a *eſt prima iuſtitia.* 138.2.b *honoris ſui zelotes eſt.* 143.2.a *omnia videt & punit, ſimul tamen longanimis eſt.* 144.1.a.413.1.d.2.a.d.414.1.a.b *quod ſemel condemnavit, non revocat.* 146.1.a *ſolus vult ab homine amari.* 158.2.d *eſt amicus fidelis & fortis* 163. 2.b *procurat ſuis veros amicos.* 166.2.a *eſt origo & fons amicitiæ. ibid. ex toto diligendus eſt.* 174.2.b.d *non delectatur oratione verboſa.* 190.1.c *eſt ſummè colendus, & cur.* 203.2.d.204.2.a.b *cuique in officio adeſt.* 225.2.a *amavit nos ab æterno.* 235.1.a *eum qualem fingant Ethnici hæretici carnales* 238.2.b.c *eſt ingerendus pro oculis & in memoria habendus. ibid.d.349.1.b ſolus dat regibus regnum & poteſtatem.* 242.2.b *in eius manu eſt ut homo potius creet principem quàm alium.* 243. 2.d *dat doctoribus honorem ſuum & ſapientiam.* 244. 2.a *eius gloria & honor conſiſtit in regimine univerſi. ibid.b ab eo omnis proſperitas datur. ibid.c dona ſua non dat uni omnia.* 270.1.d *parum & abiecta eligere gaudet.* 271.2.a *in eo ſunt omnes virtutes, humilitate exceptâ.* 275.2.d *eius opera cur dicantur mirabilia.* 276.1.b *eius eſt dare divitias.* 281.1.a.282.1.a.c.2.a *quomodò creavit errorem & tenebras.* 284.2.a *ſubitò poteſt pauperes ditare.* 289.2.a.c *in altera vita lætantium & dolentium ſortes commutabit.* 292.1.a *in die obitus unicuique operum mercedem retribuit.* 293.2.a.b *non abhorret hominum vilium conſortium.* 315.1.c *in ſe ſperantes non fallit.* 317.2.b *vult nos quàm proximè & frequentiſſimè ad ſe accedere.* 320.2.a *diligendus ſimul & invocandus eſt.* 321.1.d.2.a *eſt anima vitæ.* 2.b *ei conformari debemus.* 324.2.b *ex creaturis inveſtigatur.* 350.2.b *amantibus ſui, à nobis eſt reclamandus.* 355. 2.a *qualem & quomodò ſuis doctrinam indat.* 359.2.a *diverſimodè à nobis eſt laudandus* 363.2.d *ei competit ſumma laus tum activa tum paſſiva.* 364.1.b *omnes vult ſalvos fieri.* 2.c 709.2.d *non eſt peccati auctor.* 365.1.c.d 371.2.b.372.2.a.b.488.2.c *neque malorum operum.* 708.1.b *nullum fecit malum* 365.2.d *cur peccata permittat.* 366.1.b.c.371.2.c *timentes ſpecialiter protegit, regit, intuetur, æſtimat, videt, eorumque preces exaudit.* 80.2.a.83.1.b 88.2.d.371.1.c.d.2.a 380. 2.d 499.2.d.414.1.d *eius ordinatio, permiſſio, directio vocatur præceptum.* 372.1.b.c *odit impios & impietatem. ibid.c eſt propriè Deus Sanctorum.* 374.1.d *ſæpè innoxios cum nexijs punit, & tam malos quàm paucos.* 376.1.a.378.2.b *in cervicoſos & duros maximè animadvertit.* 378.1.d.2.b.c *iram ſuam temperat miſericordiâ.* 379.1.b *ſingulos æquè ac omnes tuetur, videt, curat.* 380. 1.d 499.2.d.500.1.c *eſt ſol omnia luſtrans.* 380.1.d *omnes homines & creatura ſunt coram illius oculo quaſi unus atomus.* 380.2.c *omnes mundi partes intuetur & tremore concutit.* 381.2.b *eius aſpectus metuendus eſt & terribilis.* 382.1.c.d *habet prævidentiam univerſorum.* 386.2.a *opera ſua etiam ornavit ibid.b eius erga hominem creatum munificentia.* 389.1.d *Adamum formans non aſſumpſit formam humanam.* 2.a *ingiter curat an homines legem à ſe datam etiam obſervent.* 395.1.b *Iſraëlitas ipſe per regebat & curabat.* 2.a.c *eſt unus actu, tres virtute, id eſt, unus eſſentia, tres in perſonis.* 400.2.a *in eo omnia ſunt unum.* 409.2.b *ſolus habet perfectionem iuſtitiæ & potentiæ.* 410.1.b *inter reliqua eius attributa excellunt fortitudo & miſericordia.* 2.c *eius opera ſummè perfecta ſunt. ibid.d nullis laditur peccatis aut blaſphemijs.* 412.1.c *talem ſe exhibet erranti, qualem ſe erans exhibet illi.* 420.2.b.c *eius ira in impios tempore iudicij.* 421.2.b *eius provida diſpoſitio firma & inconcuſſa eſt.* 481.1.b *eius auxilium eſt implorandum recte loqui & benè vivere volenti.* 487.1.a *eſt dominator vitæ.* 2.b *cur ſuos ad peccata tentari permittat.* 488.2.c.d *temerè nominandus non eſt.* 491.2.c *eius oculus ſole lucidior eſt.* 499.1.c.d.2.a *creata à ſe tuetur & gubernat.* 500.1.d *facta hominum nomi antequam fierent.* 2.a *dux eſt eorum qui ipſum ſequuntur.* 504.1.a.b *unde & quare Deus ſabaoth vocetur.* 506. 1.a *Deus monte concipit verbum divinum intelligibile, tum eſſentiale, tum notionale & perſonale.* 507.2.a *eius habitatio & domus eſt cælum empyreum* 510.1.d *habitat in tabernaculo ſapientiæ.* 513.2.d & ſeqq *eſt æternus.* 515.2.c *in Sion firmam ſedem habebat.* 516.2.a.b *natura ſua dulcis eſt.* 535.1.c & ſeqq. *ſumma in eo eſt concordia, & amas eo accendere.* 548.1.c *omnibus rebus creatis concordiam indidit. ibid.d diligentiam eſt pro omnibus.* 565.2.d *ſui amantibus bonam uxorem procurat.* 569.1.a *pulcher eſt per originem & cauſam.* 576.1.b *item conſtans & immutabilis.* 590.1.c *peccatores tum diligit poſt pœnitentiam, quàm ſi non peccaſſent.* 597.1.c 985.2.d 986.1.b.2.a *cur dolos pernicium alijs machinantes deteſtetur.* 599.1.d *& pœnas eos graviter.* 2.b.d & ſeqq. *in peccatores animadvertit.* 602.2.d *eius offenſio ſumma eſt.* 604.1.b *libenter peccatoribus ignoſcit.* 605.2.c.d.609.2.d *feria illius memoria paſſiones omnes refrenat.* 608.1.a *in benefactos eſt beneficus.* 621. 1.b *eſt liberaliſſimus.* 622.1.d *inebriat nos donis ſuis etiam non neceſſarijs.* 693.2.a *creavit hominem cum conſilio.* 697.2.a *eſſe in dubijs conſulendum eſt.* 1.b.699. 2.a.702.2.a *quomodò nos ei totos credere debeamus.* 699.1.c *inſſit diem & annum unum eſſe feſtum pra alio.* 704.1.a *quem vult felicem facit aut infelicem.* 2.c *eſt rector fortunæ, bene nihilei fortuitum ibid.d quòd unum pra alio diligit, ſoli eius eſt voluntati attribuendum.* 705.1.b.706.1.a.707.2.c.708.2.b.709.1.c *tempora anni variè diſpoſuit.* 705.2.a *cur hominum ſortes & ſtatus voluerit diverſos eſſe.* 706.1.a *ſemper ſibi ſeparavit aliquos ut eſſent ſibi peculiariter chari ac fideles.* 2.b.c *neminem maledicit aut reprobat niſi propter eius culpam.* 708.1.a *cur hos eligat, illos reprobet.* 710.1.b.c.d *ei nonnulli excellentia opera offerunda ſunt.* 716.2.b *vult ſolus cœli cæteris exclusis.* 731.2.a *totus eſt oculus. ibid.b eſt protector potentiæ.* 732.1.b *item firmamentum roboris & ſuorum hyperaſpites. ibid.b.c triplicem ijs adhibet cuſtodiam. ibid.d eſt item regimen arderis, & umbraculum meridiani.* 2.b *item deprecatio offenſionis, & adiutorium caſus. ibid.d.& ſeqq. animam exaltat & illuminat.* 733.1.c *dat ſanitatem & benedictionem. ibid.d ſe Deum conſtantium & robuſtorum exhibet.* 735.1.c.d *nullo honore opus habet.* 743.2.c *ab eius cultu in omnibus rebus ordiendum.* 746.1.a *non ſinit ſe liberalitate vinci.* 747.2.b *muneribus non capitur.* 748.2.d *affectum offerentis, non perſonam, aut munus æſtimat.*

intuetur. 749.1.*b* *eſt pater orphanorum & viduarum.* 2.*c d* *vocatur ſertiùs per antonomaſiam.* 751.2.*d* *quomodò in eo ſint miſericordia & ira.* 753.2.*b.c* *eſt ſanctus in omnibus operibus ſuis.* 251.1.*a.* 755.2.*a* *eſt dominus zelotarum.* 761.1.*b* *qui ab eo mouentur, non indigent conſultatione.* 774.1.*c* *eſt inuocandus vt optimus conſiliator in rebus dubijs.* 778.1.*d* *ſummus eſt medicus.* 780.1.*d* 2.*a* *ab eo eſt omnis curatio & medicina.* 787.1.*a.b* *eſt ſanitatis author & reparator.* 790.2.*c* *vult ſua beneficia largiri homine cooperante.* 791.1.*b* *ab eo omnes artes, etiam mechanicæ, deſcendunt.* 809.2.*b.c* *dat potentibus ſapientiæ ſpiritum.* 815.1.*c.d* *quomodò ſimul potens ſit & clemens.* 821.2.*b* *eius oculus videt & nouit omnia.* 822.1.*a* *omnes temporum differentias intuetur, & quidquid in ijs geritur.* *ibid.b* *præterita & futura videt perfectè obiectiuè.* *ibid.c* *nihil ei eſt mirum.* *ibid.d* *tam tractus quàm propitius fluuio comparatur.* 824.1.*a.c* *ei mala ſunt bona.* 831.2.*b* *ipſe eſt omnium dominus.* *ibid.c* *non minor eſt in vermiculo quàm in ſole & talo.* 875.2.*d* *eius effigies in omnibus operibus eius apparet.* 876.2.*c.d* *nouit quibus ſignis præmijs res omnes & ſæcula commutentur, vnaque alteri, succedat.* 878.1.*a* *nihil ei vnquam accreuit, aut decreuit.* 879.1.*a* *in omnibus operibus ſuis intimè eſt præſens per eſſentiam, præſentiam, potentiam.* 880.1.*a* *eſt ſupra & infra omnia, vt omnia contineat & ſuſtentet.* *ibid.d* *creata conſeruando, continuò ea quodammodò creat.* 2.*a* *quæ dicatur eius gloria obiectiua.* 881.2.*d* *quæ formalis.* 882.1.*a.b* *quæ Dei ſunt, ſunt maxima.* 883.1.*c* *eius pulchritudo.* 884.1.*b.c* *eſt vnum pulchrorum bonum.* *ibid.* *ſol eius typus eſt.* 886.1.*a* *eius liberalitas.* 888.1.*d* *eius maieſtas per fulmen & tonitrua oſtenditur.* 897.1.*c.d.* 899.1.*b.c.* 2.*d.* 900.1.*a.c* *eſt vltimus omnium rerum finis.* 908.1.*c.d* 909.1.*a* *item medium.* 908.1.*d* *ipſe eſt in omnibus & eſt omnia.* 909.1.*a & ſeqq* 1.*b.c.* 912.1.*a* *eſt mundus melior omnia corporalia incorporaliter complectens.* 709.1.*d* *eſt rerum & verborum omnium conſummatio.* 2.*a* *omnia vniuerſi loca permeat & occupat* 910.1.*a* *creatis ſingulis ſuum numerum, ſpeciem & gradum elargitur.* *ibid.d* *eſt ens entium, & actus actuans potentias rerum omnium, item naturæ naturans naturarum omnium.* *ibid.* *eſt baſis, fundus, quantitas & ſubſtantia rerum omnium.* *ibid.c* *eſt centrum vniuerſi.* *ibid.d* *operatur in creatis omnia eorum opera.* 2.*a* *eſt beatis omne bonum & gloria.* *ibid.c* *per Pana Deum Arcadum deſignatur.* 911.2.*d* *ſuperat omnem gloriam & laudem quam ei dare poſſumus.* 912.1.*c.* 2.*d* 913.1.*d.* 2.*b* *quo plus cognoſcitur, eò plura cognoſcenda demonſtrat.* 912.2.*a.* 913.1.*c* *eius immenſitas immenſam poſcit laudem.* *ibid.* 1.*d* *non tamen plenè & adæquatè laudari poteſt.* 2.*b.c* *eius laudandi varij ſunt gradus.* *ibid d & ſeqq.* *eius omnipotentia quinque mensuræ.* 915.2.*b.c* *poteſt adhuc plura efficere & de nouo creare & perficere.* *ibid.c* *verbo creauit omnia, & quidem ex nihilo.* *ibid.d* *erat olim hereditas Leuitarum.* 948.2.*a* *eſt eſſentialiter ſanctus.* 955.1.*b* *in quo, & vnde ſit ſanctus.* *ibid c.d* *eſt increata & ſempitalis lux.* 960.2.*a* *qualiter eius præſentia vbiq; nobis fingenda ſit* 969.1.*a.b* *ſuos curat iam inde ab vtero per omnem vitam.* 1016.2.*c.d* *eſt ſimul eorum adiutor & protector.* 1021.1.*c* *eius proprium eſt parcere & miſereri.* 1022.1.*d* *& rebus deſperatis ſuccurrere.* 1024.1.*b* *æmulatur negotiantibus* 1029.1.*d*

Διαβάλλω & criminari & infamia notam afferre ſignificat. 569.2.*c*

Διαβολὴ & Διάβολος quid ſibi velint. *ibid.*

Deuterocanonici libri S. Scripturæ qui vocentur. 15.1.*c*

Diabolus tentat ad Dei cultum primò accedentes. 75.2.*c.* 76.1.*a & ſeqq* *idem eſt qui Zabulus.* 86.2.*b* *primò ſnos exhilarat, deinde affligit.* 130.2.*c* *peccanti paduram adimit, confitenti reſtituit.* 137.1.*c* *cur vocetur myrmecoleon* 187.1.*b* *in horrendis formis torquebunt damnatos.* 255.1.*a* *ei non credendum.* 318.1.*d* *potius ſuggeſſit, vt deorum ſcelera ſcripto proderent.* 365.2.*c* *roboratur per delectum parvorum delectorum, vt ad iniuria hominem tentet* 410.2.*a* *ſerpenti ſimilis eſt.* 461.2.*a* *diaboli cum Deo contremiſcunt.* 382.2.*a.b* *diabolus ſuperbus, mendax & ſtultus eſt, maximè ſuperbus.* 549.2.*c.d* *ei ſeruire miſerrimum eſt.* 554.2.*c* *ſemper peccatori inſidiatur, vt eum ad peccatum, & per illud in gehennam pertrahat* 589.2.*b* *ſæpè corporaliter occupauit detractores* 620.2.*a* *non eſt vini auctor.* 678.1.*b* *caput iniquorum eſt* 758.1.*c* *primùm inimicitias ſuſcitauit.* 769.1.*c.d* *ſophiſticus argumentator eſt.* 780.2.*b* *Septentrione denotatur.* 901.2.*d* *an apparuerit in forma Samuelis à Saule euocati per pythoniſſam.* 962.1.*a.b* *ſitimetur, eſt vt leo; ſi deſpicitur, abiectior vt formica.* 966.1.*b*

vide *Dæmon.*

Diaconi quare ab Apoſtolis primùm inſtituti. 682.1.*a*

Διαφορὰ variam habet ſignificationem. 1030.1.*b*

in Dijta conſiſtit ſanctitas 671.1.*d.* 2.*b.c*

Διάφορον idem eſt quod teſtamentum. 340.2.*c*

Διαφορέω diſtraho, diuello, perdo ſignificat. 867.2.*c*

Διάφορος quid propriè ſignificet. 197.2.*c*

Dicaces non ſunt dictertis imputandi. 217.1.*a.b*

Dicere Dei eſt efficax. 797.1.*d*

Δίκη ſignificat duplex & cum genitiuo, finc. 977.2.*c*

δίκαιον quid ſignificet. 818.2.*a*

Dictamen conſcientiæ. vide *Conſcientia.*

Dictamen ſapientiæ quod ſit. 43.1.*c* *ipſum à Deo manat* *ibid.*

Dictum omne æternum eſt. 716.1.*d*

Dies ſæculi quomodò dicantur innumerabiles. 45.1.*d* *dies iudicij terribilis & horrendus eſt.* 419.1.*d* vide *Iudicium.* *dies delictorum quintuplices ſunt.* 423.1.*a & ſeqq.* *dies ſeptem luctus præfiniti erant.* 478.2.*a.b* *dies vna an melior altera ſit.* 703.2.*c & ſeqq.* 705.1.*d* *dies & nocte anigma.* 891.1.*c* *dies qualibet cogitanda vt extrema.* 716.2.*c.* 798.1.*c.* 2.*c.d* *quot diebus lugendi ſint mortui.* 795.2.*b.c* *die 25. Martij mundus creatus eſt & recreatus.* 746.2.*b* *dies numeri Hebraïs idem eſt quod pauci & facilè numerabiles.* 782.1.*c* *dies Ioſuæ quo ſol ſtetit, quot horarum fuerit.* 953.1.*c.d* *dies Paraſceues longiſſimus eſt 14 horarum.* *ibid.d*

vnde Differentia tanta inter homines ortum habeat. 704.2.*a.b*

Differre capitur ſubinde pro diſtrahere & diſturbare. 197.1.*d*

Difficile nihil eſt Deo. 823.1.*a*

Difficultates graues ſuperantes, vincunt quaſi leones. 966.1.*b* *difficultates in via virtutis magis homines deterrent, quàm quæ in vitiorum via occurrunt.* 1019.2.*b.c*

Diffidentes Deo ſunt duplici corde. 86.1.*a*

qua Dignatio corrogationis voretur. 687.1.*a.b*

in Dignitate habita non eſt gloriandum. 274.2.*d.* 275.1.*d*

Dijs ſuis aſſcribebant Gentiles ſua ſcelera. 365.2.*b*

Dilectio honeſta fructus eſt ſapientiæ. 532.2.*a* *dilectio Dei ceteris omnibus donis clarior eſt.* 555.2.*d* *à timore oritur & perficitur.* 557.1.*a*

quis Dilectus Dei, quis proximus ſit. 938.1.*b*

Diligens Deum ab eo viciſſim diligetur. 841.2.*d.* 846.1.*d*

Diligentia in operando conſeruat valetudinem, & pellit mœrorem. 673.2.*d*

Diluuium Deus ex ſumma ira in peccatores immiſit. 823.2.*c* *quo anno mundi contigerit.* 934.1.*d* *quare id immiſſum.* *ibid.* 933.1.*c*

Dimidium plus eſt toto, quomodò. 841.1.*c*

Diogenis in ſeruitute libera vox 263.2.*c.* 264.1.*a.b* *Alexandro magno ſe prætulit.* 320.1.*b* *vnde dictus ſit Cynicus.* 326.2.*a.b* *non libenter peregrinabatur.* 635.2.*c* *tamen dicebat ſe mundi ciuem.* 1004.2.*d*

S. Dionyſius Areopagita dictus eſt volucris cali. 923.2.*c* *breuem Theologiam Hierothei explicuit.* 27.2.*d*

Dioryx non eſt Araxes fluuius, ſed foſſa, rauus, alueus, in quem quoduis fluuius derivatur. 542.2.*a.b*

Dioſcori occulta ſcelera detexit Deus. 73.1.*b*

Dipſas ſerpens ſymbolum auaritiæ eſt. 338.2.*b*

minora Diſcenda antè magna. 151.2.*a*

Dirigo ſignificat ſubinde proſperare. 630.2.*a.b* *dirigimus conſilium Dei tripliciter.* 815.2.*d & ſeqq.*

Diſciplina varia ſignificat. 702.1.*b.c*

Diſciplina ſapientiæ quænam dicatur. 31.2.*d* *diſciplina, ſapientia, ſcientia quomodo differant.* 283.2.*d*

Diſcipulorum quæ ſint munia. 385.1.*a* *eorum docilitas, obedientia, profectus magnam doctori affert voluptatem & vtilitatem.* 555.1.*c* *diſcipuli boni magiſtrorum morientium ſunt veluti imagines.* 639.1.*c* *vt aſini regendi ſunt diſcipuli.* 717.2.*d* *qui diſcipuli doctrina admittenda idonei.* 859.2.*a.b*

Diſcordia pater eſt Lucifer 548.2.*b* *item cupiditas.* *ibid.c* *diſcordia in cœtu bono ſtructa deſtruit.* 737.2.*d*

Diſcretio veluti ſepes eſt in audienda detractione. 616.2.*a* *diſcretio quibus in rebus ſit adhibenda.* 762.1.*a.b* *ſale donatur.* 817.1.*d*

Diſcumbebant veteres ad menſam. 283.1.*c.* 253.2.*b*

INDEX RERVM ET VERBORVM

Discum ferreum iacere solebant luctatores. 170.2.c.d
ex Discumsu optimè mens cuiusq; dignoscitur. 586.2.d
Dissimiles mores dissimilia studia sequuntur. 323.1.d
Dispositio ad sapientiam est amor eius. 177.2.d
Dissoluti corde sunt pusillanimes. 89.1.a
in Distortis plerumq; distorta anima est. 271.2.c
ob Distractionem in oratione verba eius non sunt iteranda. 190.2.b *involuntaria non est peccatum.* ibid.a
Distribuere capitur subinde pro discernere & diiudicare 453.2.a
Diuescendi cupiditas causa est iniquorum contractuum. 582.2.a *diuescendi in odium paradoxum.* 774.2.d
quando suos Ditet Deus. 289.2.a.293.1.c
Diues & pauper inuicem necessarij sunt. 35.2.a *diuites non timentes Deum, vero honore carent.* 267.1.a *eorum superflua debentur pauperibus debito charitatis.* 117.1.c *ijs diuitibus soluere differentes, peccant contra iustitiam & charitatem.* 121.1.b *putant sibi suos opes sufficere.* 142.2.c.143.1.b *eorum fastus & vapina intolerabilis est.* 143.1.c.d *cum ijs quare non sit litigandum.* 215.2.b *ne sunt diuitijs insolescant* 190.1.b *plerumque opprimunt pauperes.* 315.1.a.b.1.b.d.316.1.c.2.b.d 327.1.c.d.1.a *diuites amari similes sunt hirudini* 316.1.d *labores pauperum devorant.* 2.b *multa eis promittunt vt eorum opera utantur.* ibid.d *aegrè coelum ingrediuntur.* 318.1.c *qui non conueniunt cum pauperibus.* 327.1.a.2.c *qua inter eos sit differentia.* 2.d.& seqq. *ab omnibus inuitantur.* 327.2.d 328.1.c.d *cur.* 328.1.a *non possunt esse iusti nisi in pauperem benefici sint.* 2.d *ab omnibus colantur, & suspiciantur.* 329.1.a.d *in quo pauperie infeliciores sint.* 455.1.c *diues mendax displicet omnibus.* 540.2.a *quis coelis sit mysticè.* ibid.d *diues in auro non sperans, beatus est.* 660.1.c.d *diues in auro non peccans rarissimus est.* ibid.1.c 661.2.b *diues id è diuitijs inuitetur, vt probetur an ijs non sit abusiue.* ibid.2.c *perfectus est, si non peccet.* ibid.d *eius est ex diuitijs Eleemosynas facere.* 664.1.b 672.2.d *non ponat spem vitae in opum copia, vel artis suae excellentia.* 861.2.d *qui diues esse vult, vxorem sibi paret.* 765.2.b *diuiti se ieiuno & vegeto mors, eiusq; memoria grauis est.* 850.1.c.851.1.b *talis duplici moritur morte.* 850.2.d *quis verè diues dicendus sit.* 1033.2.c *diues ager miserior pauperis bonis fano* 645.1.a.b *huius diuitiae sunt inutiles.* 648.1.b.c 649.1.b.d *diues impius, licèt ager, melius habet hic viuens, quàm post mortem.* 646.2.d
Diuinatio erronea à diabolo professa res mendax est. 724.2.c *diuinationum veritas est testimonium diuinitatis & sanctitatis.* 777.2.d
Diuini somnia diuersimodè exponunt, vnde eorum vanitas elucet. 725.2.d *eorum responsa obscura sunt.* 727.1.a.c *per daemonem subinde vera praedicunt.* 828.2.a
Diuinitas in Deo est eius gloria obiectiua, eiq; intrinseca. 881.2.d
Diuinitatem ambitiosè punire solet Deus. 143.2.a *eius famem omnes appetere sunt.* 413.2.d
Diuites quare & vndenam multa peccata committant. 581.1.c *in quo sint idolis similes.* 649.1.c *parum habere multum diuitem.* 658.1.c *in opibus suis possunt saluari* 660.1.d *idq; tripliciter.* 2.a.b *eorum peccata.* 661.1.c *eorum & pauperum diuersum studium in labore subeundo.* 658.1.a
Diuitiae cur vocentur iniquae. 142.1.b.c.2.a *eas ne aspicienda quidem* 2.b *non iuuant post mortem.* 143.1.a *eas solas magnificarunt mundani.* 166.2.c *non sunt multiplicandae* 280.1.c *earum cupiditas quando sit peccatum mortale.* ibid.d *non explent mentem.* 2.c *sequuntur fugientem.* ibid.d *sunt donum Dei, hinc dat eas sapi non solicitis, negat solicitis.* 281.1.a.282.1.a.b 2.a *quae bonae, quae malae.* 329.2.b.c.330.1.a.b *iniquè parta non perennant, sed diffluunt.* 464.1.c *nocent stultis & insipientibus.* 450.2.c.d *sunt res indifferentes.* 581.2.a *earum comparandarum nimium studium tabefacit carnem hominis* 656.2.a.657.1.a *hoc auertit eius mentem à Deo.* ibid.1.c *earumq; inquietae.* ibid.d.1.b *ex multis iurgia exitia.* 658.2.c.659.1.a *faciunt hominem miserum.* ibid.1.b *à malo eum malo liberant.* ibid.1.c *earum damna & opprobria.* 2.b *illis cor non apponere, magnum & rarum Dei donum est.* 660.1.c *multorum peccatorum fons causa.* 658.2.a.661.1.d *quare malae sint.* ibid.2.a *diuitiae verae sua sunt in eorum contemptu.* 661.2.c *cur vocentur facultates* 662.1.b *qui magni facientes contra naturam operantur.* ibid.b *earum finis.* ibid.c *sunt probatio & tentatio.* 662.2.c *sunt occasio & praecandi & benefaciendi.* ibid.d *quo modo conseruentur.* 684.1.a *quare vocentur iniquitatis.* 734.2.d *sapè prouenuunt ab vxore bona.* 765.1.a.d *earum affectus exuendus est.* 850.1.d vide Opes, Aurum.
Diuortium thori solius fornicationis causa licet. 567.1.a
sapientis est Docere alios quae ipse didicit. 1033.1.b
nemo doceat alium, quod prius ipse non didicit. 110.1.a.151.2.a.277.1.c
Docti multi fuere deformes corpore. 171.2.d *sunt in dubijs consulendi.* 727.1.d.2.c *ab ijs capienda sunt consilia* 774.1.b *sint comes & humiles.* 940.1.b
Doctor sit primus in opere. 140.1.c *non docenat nisi quae prius didicit.* 110.1.a.151.2.a.277.2.c *sit concha non canalis, quomodò* 359.1.d *doctor sapientiae à Deo missi debet.* 361.2.c *sit erga discipulum benevolus.* 534.2.a *item vt fons effluens & affluens.* ibid.b. *bonam in docendo seruet methodum.* 702.1.c *faciat prius quàm doceat.* ibid.d *vt vtiliter doceat, tria ei sunt necessaria.* ibid. *in dubijs consulat Dominum per orationem.* 2.a & *sibi & alijs prodest.* 546.2.c.713.1.d
Doctorum insignia quatuor. 177.2.a *quomodò à Deo accipiant honorem suum.* 244.2.a.b *sunt luminores sapientiae.* 351.1.c *quae illis aureola in coelo detur* 360.1.a *doctores sancti sunt velut cedri.* 520.1.a.b *item cum lucifer & stella Veneris.* 713.1.a *item velut lunulae.* ibid.b *sunt mystici agricolae* 803.2.a *per stellas representantur sex virtutibus, cum radijs, fulgentes.* 1018.1.b *doctores falsi, amore lucri quidnis docent, & quibuslibet se accommodant.* 703.1.a *doctores dum creantur, pileo & torque ornantur.* 783.1.a vide *Sapiens Concionator, Praedicator.*
Doctrina, scientia, sensus quomodo differant. 136.1.a.b *doctrina pueris molesta est.* 172.2.a *item stultis* 468.1.a *sapè latet in deformi corpore.* 272.1.c *doctrina acquisita prodit insciturn.* 411.2.b *doctrina misericordiae qua dicatur.* 414.2.c *doctrina non debet abscondi, sed in apertum produci.* 458.2.d.459.2.b *sapiens in ornat quasi aureus annulus.* 469.2.b *doctrina falsa est verè loquela comparata morti* 493.2.a *doctrina ornatur à sancta vita* 689.2.d.690.1.b *imbri comparatur.* 1034.1.d 2.a *doctrina vera & diuina potior est omnibus argutijs philosophicis.* 777.2.a *doctrina Euangelica sepulturam diffundit.* 544.2.d *se etiam, velut lux, ad remotissimas gentes extendit.* 545.1.c *hoc vocatur aurora,* ibid.d vide *Sapientia.*
Dogmata sapientiae diuinae cur vocentur mysteria. 178.1.a
Dolor leuatur compassione. 209.2.c *doloris comes est voluptas.* 402.2.d *paris amorem, & amor dolorem.* 448.1.b
Dolosorum nequitia. 297.2.b.298.1.a.2.b.299.1.a
Dolosus suo dolo capi meretur. 599.1.d *cum luce tandem hic, vel in futuro.* 42.b *multos conatur decipere.* 763.1.a
Domesticorum vinculum, est amor & concordia. 547.1.d *ijs non est vsquequaque fidendum.* 699.1.b
Dominans sibi, rex est. 920.2.b.921.2.d vide *Cupiditas, Concupiscentia.*
S. Dominicus auctor est rosarij B. Virginis. 524.2.d *suis sacculo sui Ordinis.* 572.2.a *eius morientis monita ad suos.* 764.1.a *singulis noctibus se ferrea catena vsq; ad sanguinem caedebat.* 868.1.c *per igneam faculam significatus est ante ortum.* 981.1.c *inde totus facilius est igneus.* 982.1.a
B. Dominicus Loricatus semper in austeritatibus crescit. 593.1.a *quotidie disciplinas per integrum Psalterium faciebat.* 191.2.b.868.1.c
Dominium vxoris in virum vnde ortum habeat. 229.1.a
inter Dominos malos & seruos, differat solum nomen. 712.2.a
Dominus asperior in seruos sibi ipsi & familiae nocet. 462.2.a.b *domini multi à seruis & domesticis proditi fuere.* 297.1.d
Domitianus Imp. in muscas crudelis erat. 199.2.d
Domus sapientiae, tresque partes & cellae quae sint. 64.1.d
Domus seruis hominis ad tegendam turpitudinem. 632.1.b.c *domus propria commoda varia.* 633.1.d.& seqq.634.1.a
Dona Dei sunt immutabilia. 285.1.d & *perennia.* ibid.a *ea Deus dat prout & cui vult.* 283.2.a
Donatistae confebant ab haereticis baptizatos, esse rebaptizandos. 724.2.a.739.2.a
Donatus presbyter S. Ambrosio detrahens, à Deo punitus fuit. 620.2.a

ut Domum Deo gratum fit ollo conditiones requiruntur. 748. 1.a *dona iniquorum Deus reprobat.* 735.2.a b.738.1.d *imò ipſi ex ijs nihil lucrantur.* ibid.1.a.2.a

Dormiens eſt imago peccatoris. 477.1.c d

Dugongnũ eſt munera prava offerre. 748.2.b

Dorjum iniquorum pios opprimentium à Deo tandem contribulabitur. 752.1.b.c

Dulia & gloriam & opinionem ac famam ſignificat. 748.2.c

Doxologia S. Franciſci de Deo. 915.1.b

Drachma argenti eiuſdem eſt pretij cum regali Hiſpanico, at auri eiuſdem cum Coronato Gallico. 39.2.d

Dualitas eſt numerus accommodatus diuiſioni. 711.2.c *dualitas oppoſita reperitur in rerum creatarum generibus.* 881.1.a b.c

Duello nõ ſunt iniuria vindicanda. 606.1.d *duella quatenus licita & illicita ſint.* 967.1.c

Dulcedo eſt amica naturæ, & valet mel. 843.1.c *quanta dulcedo ſit ſapientiæ.* ibid 2.a

Dulcor & ſuauitas diſtinguuntur. 235.1.d *dulcor etiam in verbis locum habet.* 311.1.d

Duobus dominis nemo placere poteſt. 112.1.d 2.a.d *qui dicuntur duabus ingredi viæ.* 112.1.d.2.a *duos deos colere quid ſit.* 87.2.a.c

Duplex ſæpè capitur pro multiplex, magnus, validus. 990. 2.c.991.1.a *quomodò omnia duplicia creata ſint.* 880. 2.d

Duplices corde qui dicantur. 86.1.d.2.a.& ſeqq.

Duplicitas triplex notatur, cordis, oris, mammæ. 87.1.a

Dura à fulmine feriuntur, non mollia. 897.1.b

Durcus equus *proverbium de quibus dicatur.* 297.1.d

Duritres cordis deſcribitur. 110.2.a.b *hæc eſt aperta ad damnationem via.* 111.1.a

Durities heronum cogit ſeruos ad necem. 721.2.a

qui eligendi ſint in Duces 684.1.d vide *Princeps.*

E.

Ebrietas in muliere, maximè probroſa eſt. 572.1.c d *eius damna.* 2.a.671.1.d 680.2.a.784.2.d *ecompatatur aquæ cui ferrum infingitur.* 676.2.b.c *opus diaboli eſt.* 678.1.c *eius deſcriptio.* 680.1.b.c *eius effectus.* ibid.d.2.a.b

Ebrioſus vitam deturpat. 677.2.a *eſt velut damon.* 680. 1.c

Ebrius plerumque vinum excitat. 679.2.b.680.2.b *ebriorum mores.* ibid 1.a b.d.2.a.681.2.a

In Eccleſia Chriſtiana habitat & requieſcit SS. Trinitas. 514. 1.b *ipſa eſt peculium Chriſti, in eaq; ſemper habitabit.* 517.1.c.d *eius collum eſt B. Virgo.* 518.1.a *eſt Chriſti palmetum amœniſſimum.* 521.2.b *peccatis offenditur.* ibid.c *palma aſſimilatur.* ibid.2.b.& ſeqq. *ſe per orbem extendit.* 531.1.a.545.1.c *comparatur areolæ hortorum.* 544.1.c.d *vocatur hortus plantationum.* 2.a *eſt velut Ieruſalem* 759.2.c *& velut Sion.* 760.1.b *per pulchram mulierem deſignatur* 764.1.b *eſt nidus fidelium.* 766.2.d *ea erat parpana.* 782.2.c *eius typus eſt firmamentum.* 884.2.a *item luna.* 891.1.892. 2.a 893.1.b *cur Sanctos celebret & canonizet.* 919.2.b *eius caput eſt unum, & ipſa una.* 945.2.c *per Iſrahelem deſignatur.* 1018.2.b *eſt domus diſciplinæ.* 1034.1.c *Eccleſia etiam pro ſapientum cœtu & concilio ſumitur.* 807. 2.d *Eccleſia ianua aſſimilatur.* 351.1.a *in ea lupi habitant cum agnis.* 326.1.a *per omnes partes orbis diffuſa eſt.* 386.1.c *congregatio & cœtus quilibet hominum etiam Eccleſia eſt.* 467.2.c *ipſa melius fidelium cœtum ſignificat, quàm concio.* 358.2.d *cur Eccleſia preces & reſponſoria ſua iterat.* 190.2.a *ſemper laudat SS. Trinitatem.* 363.2.c

Eccleſiaſtes liber Salomonis unde dicatur. 25.1.c

Eccleſiaſticos non licet eſſe caupones & mercatores. 580.1.b

Eccleſiaſticus liber an ſit canonicus. 15.2.a.b *id negant hæretici, & unde.* ibid. *probatur eſſe.* 2.a.& ſeqq. *citatur à variis Patribus Græcis & Latinis.* 2.c.16.1.d *olim exſtitit hebraicè, & habitus eſt canonicus à Rabbinis.* 1039 *eius auctor non eſt Salomon, ſed Ieſus filius Sirach.* 17.1.c *cur Salomoni ſit attributus.* 2.b.& ſeqq. *annectitur ut plurimum libris Salomonis.* ibid.d *numeratur inter libros prophetices.* 18.1.d *quando ſit ſcriptus.* 19.1.d *& quidem hebraicè.* 2.c.d *vel potius ſyriacè* 20.2.b *hebraicè non extat.* 35.1.b *eius interpres Latinus quis fuerit.* 20.2.d *cur Græcus eius textus ita ſit varius.* 22. 1.c *eius varij interpretes & commentatores,* ibid.d *ſæpè utitur apologis.* 23.1.d *eius argumentum.* 25.1.c *cur vocetur παραίνετικὸς.* ibid.b.26.2.d *quare dicatur Eccleſiaſticus.* 25.2.c *in quo præſtet Proverbijs Salomonis.* 1.d *tres eius libri partes.* ibid.a.b *capitum eius omnium brevis ſynopſis.* ibid.c.d. & ſeqq. *earumſdem virtutis officium particulariter recenſet, & omnes partes moralis doctrinæ.* 26.2.d *multis præſulis eum aſſiduè legunt.* 27.1.a *methodus huius libri.* ibid.b *tractat ethicam tam naturalem quàm ſupernaturalem.* ibid.b *ſententiarum eius ordo ſæpè in Græcis eius eſt quàm in Vulgata* 2.a.b *in præceptis moralibus tradendis Ethnicos omnes ſuperat.* 29.2.c *eius ſtylus.* 33.2.b *in eo ſæpè vertitur verbum* eſt *aut ſunt: item ſcopus & finis ſententiæ.* 35. 1.c *eius ſententiæ non ſignificant quid ſemper, ſed quid plerumque contingat.* 2.a.b *non ſervat in ijs ordinem aut connexionem.* ibid.b *ſæpè ab una ſententia ad aliam & vicinam.* ibid.c *omnigena præcepta complectitur.* ibid. *eius libri ſcopus eſt agere de ſapientia tum in genere, tum in ſpecie.* 169.1.d

Echinus terreſtris ex invidia ſuum corium corrumpit. 337 2.b

Ecnephias quàm ſit vehemens ventus. 900.2.d

Edendum citra ſatietatem 784.1.d vide *Comedere.*

Educatio bona filiorum eſt bona reip. ſeminarium. 637.1.a c.d 2.d

Educatio mollis vires mentis & corporis enervat. 200.2.a

Effectus non præiudicatur, niſi ex præviſa cauſa. 203.1.b

Effeminatus vir magnum eſt probrum. 564.2.c d

Efficax gratia ſummorum Dei donum eſt. 708.1.c.d *eius elogia.* 1.a

Egreſſus Solis eſt eiuſdem ortus. 585.2.b

de Eleazaro filio Aaronis nihil eximium narrat Scriptura. 949.1.a *miſit LXX. interpretes ad Ptolem. Philadelphum.* 18.2.d 19.1.d

Electa oportet ſint opera noſtra, non qualia qualia. 348.2.b

Electi quomodo ſint à Deo prædeſtinati & benedicti. 707.2.d 708.2.c.709.2.b.710.1.c

Electio prædeſtinatorum facta eſt poſt præviſum peccatum originale. 203.2.b *electio efficax cuiuſq; electi ad gloriam non eſt à Deo facta ante præviſa eius merita ex mero Dei beneplacito.* 707.1.b *electionis in re dubia tuta regula.* 776.2.c.d

Eleëmoſyna dantis cauſam agit apud Deum. 100.2.d *peccata expiat.* 114.2.d.115.1.a 622.1.c *non tamen ſine pœnitentia.* 116.1.c *eſt aqua peccati ignem reſtinguens.* 115.1.a.b *eſt ſecundus baptiſmus* ibid.c *cur peccatum exſtinguat.* ibid.d.2.a *dantem à lapſu in periculum & peccata præſervat.* 116.1.b.c *eius elogia.* 2.a b.123.1.c *& commendatio.* 380.1.a *ipſa pauperi debetur.* 117.1.c 121.1.b *ex illa eius vita pendet.* 117.2.c *varia eius ſpecies.* ibid.d *citò danda eſt.* 118.1.b.c.2.c.& ſeqq. *ſtimuli ad eam.* 120.1.c.d *dantes facit quaſi deos.* 122. 2.b *quanti apud Deum ſit momenti & meriti.* 123.1.b 397.1.b.d *parum innata in peccati ſtatu data, diſponit tamen ad pœnitentiam.* 303.1.a.b.738.1.c.2.a *quando & quomodò ea peccatori danda.* 205.1.b.2.a.d 303.2.a.b *magna data pio parva, impio.* 304.1.b *ex opibus à Deo acceptis faciendæ eſt.* 339.2.a *eſt in vita melior quàm in morte.* 343.1.c.d *in Script. vocatur iuſtitia.* 345.1.a.397.2.b *non liberat à gehenna graviter peccare pergentem.* 371.2.c *in morte hominis ſubvenit.* 396.2.a b *cur vocetur ſignaculum.* 397.1.a *eſt ſignata in manu Dei.* ibid. *hanc ſemper eius recordatur.* 2.a.398.1.d *impetrat Eleëmoſynario gratiam & peccatorum pœnitentiam.* ibid.b *eſt velut ſaculus pecunia.* ibid.c *diligenter & curioſè conſervat gratiam.* ibid.d *eius gratia confertur gratia miraculorum.* 398.1.b *etiam apud hoſtes gratiam invenit, averſis dæmonis.* ibid 612.1.c *non prodeſt damnatis.* 2.a *datur animo hilari.* 415.1.c.746. 1.d.2.a *eam dans magis accipit, quàm det.* 416.1.d *eſt præparatio quædam ad orationem.* 421.2.a *Eleëmoſyna ſpiritualis qua ſit.* 305.2.b *ea potior eſt temporali.* 627.2.c *Eleëmoſyna vocatur incenſa ſanctorum & ſacrificium.* 209.1.a *Eleëmoſyna magna validam requirit manum* 621.2.c.& ſeqq. *eſt actus magnæ beneficentiæ, & heroicum requirit animum* ibid.d *conciliat Dei gratiam & hominum amorem.* 626.1.a *eſt concludenda in corde pauperis, & quomodo.* ibid 2.b.& ſeqq. *exorat Deum pro domo.* ibid.c.627.1.c.d.628.1.b.664.1.a *facienda eſt occultè.* 626.2.d *debet pauperem reficere & conſolari.* 627.1.a *gaudet pauperi dari.* ibid.b.c *eius unio & perennitas.* ibid.d.2.b *ipſa velut pennata & levis eſt.*

eſſ. 1.b eſt lancea & ſcutum contra haſtes. 628 1.a etiam animabus defunctorum prodeſt. 648.2.c quare vocatus puerus Isboseth. 663.2.e opes ſtabilit. ibid.2.d.164 1.b eius conditiones. ibid.1.b in omnes eſt effundenda. e.a non eſt faciendo ex uſura & rapina. 734.1.d.735. 2.a.736.1.a b hac quinque habet nomina. 736.1.c.d & ſeqq.737.2.c.738.1.a eſt ultima Laudis quadruplicitèr. 742.1.d.2.a eſt maximus receſſus ab iniuſtitia. 2.d ſeiplos ſacrificantes in ſe includit. 743.1.a duntaxat dicitur. 622.1.b 616.1.d.2.a.747.1.b eſt vetus paradiſus profectus fructus immortales & optimos. 840.2.a.b eternum dentinomen parit. 993.2 b.c ad eam imitatio & motus. 741.2.b.c

Eleãmoſynarij remunerantur fœcunditate & numero filiorum 100 2.b ijs Deus ſemper proſpicit & benefacit. 115.2.d hunc Eleãmoſynary filio Chriſtus à patre datus curatur, ei de diuite optare proſpexit. ibid non timeans inopiam. 111.1.a à Deo omnia pauca impetrant. 397.1.c d ſunt in oculis & mente Dei. 2.a.b Eleemoſynarius charitatem tuam Dei, tum proximi habet. 621.2 a eius generoſitas. ibid.c eius ſtrenuitas. 622.1.a ab omnibus amatur & benedicitur. ibid.b.674.2.d pauperes impensè amat & fouet. 627. 2.b dat Eleemoſynam ex amore & honore Dei. 742.2.a recedit ab iniuſtitia. ibid.d

Elementorum concordia, conſervat ipſum vniverſum. 548.1.b omnia elementa damnatos in gehenna, & impios in hac vita cruciant 819.2.c.d.830 1.b exigentibus peccatis, in bonum vſum à Deo convertuntur. ibid 2 a

Eleph antes ab hominibus circumeuntur. 590.1.c ſenectutem bonorant. 691.2.b

Elias quando ſit raptus. 985.1.c in quem paradiſum raptus ſit. 929.1 d.2 a b.c venturus cum Antichriſto decertaturus. ibid.1.d.930.2 d.931.1.b.2.b.988.1.a.989. 1 b hic raptus eſt in gratia confirmatus. 930.1.b a non patitur vllas inordinatas fomitis motus. ibid. maximis Dei conſolationibus, illuſtrationibus, & revelationibus gaudet. ibid.c nomen Chriſti adumbrat. ibid.d eſt typus reſurrectionis mortuorum 2 b c in fine mundi omnes ad pœnitentiam excitabit 931.1.a Iudæis tunc maximè prædicabit. ibi 988.1.d.989.1.a.d eum ipſe ad hoc maximè delectum. 931.1.a Ochoziæ mortem prænunciavit. 962.2.b quomodò Dei cultum miraculo ſtabiliverit. 979. 2.b vitus eſt iniurias Dei occidendo pſeudoprophetas. ibid c ipſe idololatriam maximè fugit. 980.2.b eius zelus pro honore Dei. 987.1.d huc fuit iuſtitia potius quàm clementia adprecatoris commotendos. 980.2.c igni comparatur & facula. ibid d & ſeqq. ardebat charitate Dei. ibid. in verbis & operibus erat efficax. 981. 1.a quod nominis eius etymon ſit. ibid. excitavit apud ido olatras incendium, tum famis, tum ignis. ibid.b quomodò ignis nutritius dicatur. ibid. fuit typus Apoſtolorum in linguis igneis. ibid.d eius famem Iſraelitis & ſterilitatem terræ induxit. 982 2.c terram eius pluviam terra reddidit. ibid.d cælum eius orationi clauſit. 983.1.a tertiatum cælo deiecit. ibid.d fuit calopodius & ignipodius 2.a in quo fuerit typus ſacerdotum. ibid.e eius ad patres miracula. ibid.d varia eius miracula. 984 1.b c primùm mortuum ad vitam revocavit. ibid.d reges quatuor potentes ob idololatriam & ſcelera mores mutavit 1.d quas litteras ad Ioram regem à paradiſo miſerit. 985.1.a etiam raptus geſſit curam gentis ſuæ. ibid.d fuit à Deo ob nimium vindictæ zelum reprehenſus. 2.a.b quid per fibrium aura tenuis ab eo dictum. 986.1.a.c.d quomodò Hazaelem & Iehu unxiſſe dicatur. 2 d eius raptus quomodò contigerit. 987.1 a.b raptus eſt ab Angelis in ſpecie currus & equorum igneorum. ibid c.1.c cur. 1.c.& ſeq. eius doctrina erat talaſſia. 2 b eius raptus fuit quaſi triumphus. ibid.d ignem gehennæ peccatoribus intentavit. 988.1.b ſpiritum ſuum in Eliſæo reliquit. 990.1.a in quo Chriſti typus fuerit. ibid.b.983.2 a quis eius duplex ſpiritus. 990.1 c

E. Eliezer elogium. 914.2.a

Cur Deus hos Eligat, hos reprobet. 708.1.a.709.2.b.710. 1.b.c.d

Eligendum in dubijs id quod in hora mortis habuiſſe & egiſſe voles. 211.2.d

S. Eligij morientis exultatio. 56.1.a Duxit inſignis aurifaber uxorem. 809.2.c

S. Eliſabetha Hungarica inimicis ſuis beneficia à Deo poſtulabat. 607.2.d

S. Eliſabetha regina Portugallia ſæpè fuit adulterij accuſata. 601.2.b animum vitiis in reſiſtit. 1010.2.

Eliſæus cur vrſos immiſerit in pueros ſibi illudentes. 640.1.c ſuccellus eſt heres ſpiritus Eliæ. 990.1.b an eo manerent habuerit. ibid.c.2.a negatur, ſed habuit remedium, 2.c.d.& ſeqq. quare duplici ſpiritu opus habuerit. 991. 1.c nihil veritus principum iras, Deo veritatem liberè prædicavit. 2.b.c eius intrepida libertas & conſtantia. ibid.d.& ſeqq. novat omnia arcana, eaq; per ſpiritum prophæticum revelabat. 992. 1.a eius corpus ſepultum mortuum vita reddidit. ibid.b.d varia eius miracula. 2 c

Eloquentia quanta ſit vis. 843.1.d eloquentia ſapientum & ſtultorum diſcrimen. 471. 1.a eloquentia illa bona eſt, quæ ſpirat ſapientiam. 2.a

Elymas quid propriè ſonet. 172 1.d

ἐμφάνεια quid propriè ſignificet. 793 1.d

in Emendo intercurrit peccatum. 582. 1. b.c

Emptes vili pretio, ſæpè aliam ineſtimam putantur. 451. 2.b.c

Empedocles quare ſympoſiarchan in ius vocarit. 622.2.d

ἐμπεδόω idem eſt quod credo, fidem adhibeo. 1017.1.b

Emptio & venditio ſunt correlativa. 867.2.d non eſt conſulendum cum Emptore de venditione. 774.2.d

Enallage modi in Script. frequens eſt. 1036.1 a

ἐνεργὴς varia ſignificat, inter cetera, efficiens. 175.2.a 602 2.b

Encratitæ docebant vino abſtinendum eſſe. 678.1.b

ἐνδελεχὴς & ἐνδελεχῶς quid ſint. 454.2.a.775 2.c.d

Engaddi urbs prius dicta eſt Aſaſenthamar. 521.1.c eius ruina Cadet. ibid d

ἐνθύω & fidcinibus, & fidem do, ſignificat. 222.2.c

Enixus quare dictus ſit tria habere corda. 1031 2.b

Ens nomen eſt ſolius Dei. 792 1 a ens omne ſine Deo nequit ſubſiſtere, & in eo continetur. 909.2 c

Enthuſiaſmus quadruplex eſt. 818.2.b

Entitas omnis creata eſſentialiter manat ab entitate increata Dei. 43.2.d

ἐντεῦξις quid propriè ſignificet. 672 2.d.673.2.c.d

ἐνεργεῖν in Eccleſiaſticis veritatem plerumq; obductio 797. 2 b

ἐνίσχω idem eſt quod attendo, invado, incumbo animi. 149.1.a item alia & contraria ſignificat. 310.2.c

Epheſina Diana templum trabes habebat cedrinas. 519.2.b

Epinyctis quod genus morbi ſit. 836.1.d

Epbod quale eſſet, deſcribitur. 943.2.d

Ephraim tribus fuit regia. 977.2.a.979 1 a

S. Ephrem Syrus aliàs Syriacus verſionem citat, quàm eſt moderna. 21.2.b ſcripſit ſua ſyriacè, non græcè. ibid.c eius commentarij in univerſam S. Scripturam. ibid.c modò conſentit cum textu Græco, modò cum Latina Vulgata, modò ab utroque diſſentit. 21.1.d Ethicam Evangelicam paucis ſententijs tradidit. 32 2.c cæteros Patres ſpiritu timoris & compunctionis antecellit. 75 2.a eò per viſum apparuit vitis fructifera. 531 2.a eius ſapientia. 534.1 c qualiter per meretricem ſit inſtructus. 864.1.a vertit funebrem ſui laudem. 918.1.b dictum eſt Sonora lyra Spiritus ſancti. 933.2.a

Epicletus totam Ethicam duobus verbis eſt complexus. 28.2.a in paupertate tranquillam vitam vixit. 853.1.c

Epicurus voluptatis animi aſſertor fuit, non corporis. 5

S. Epiphanij Ticinenſis elogium. 914.2.a

Epiſcopi pauperum, orphanorum & viduarum ima tuentur. 121.1.c propenant ſuis menſam doctrina & Euchariſtiæ. 687.1.d quomodo initio Eccleſiæ populo benedicerent. 761.1.b.c olim vocati ſunt Papæ. 918.2.d Epiſcopos ſuillos audiunt reges & principes. 968.1.c eorum virtutes ſeptem. 1012.1.b.c

ἐπιστήμη ſcientiam, diſciplinam, & peritiam ſignificat. 575. 1.a

Epiſtola de eam manu Confeſſarij Pontif. unde ſit confiata. 334. 2.b.937.2.a b

ἐπιτροπὴ diverſa ſignificat. 419.1.a

Epulationis damna. 428.2.a

Epulo ad ſepulcra Gentilium apponebantur. 648.1.d item ad Martyrum à Chriſtianis. 2.a epulum funebre pauperibus & amicis inſtituendum eſt. 795.1.b

Epulo in inferno non habuit linguam quàm potiſſimùm refrigerari. 194.2 d.& ſeqq.

Equa à pullis frenis hippomanes devorat. 537.2.a

Equus indomitus ſit intractabilis. 641.2.b.a equus hinnit vel ex amore, vel ex ira. 702.2.d.703.1.b equi in circulum coacti hoſtem imparant. 549.1.a

Eraſiſtratus medetur ob Antiochum regem ſanguinis ſalutem dempſit.

donatus eſt. 787.2.a

Eremitæ plurimi fuêre longæui. 67.1.c *in deſerto etiam alios docebant, proximoſq; proderant.* 459.1.a

ἐργολαβία eſt idem quod operam loco, operis faciendum conducere. 610.2.d

ἐργολάβος & ἐργολάβεια, referuntur ad laborem conductum. ibid.

Eroſtrati nomen erat abominandum apud Græcos. 858.1.a

Error practicus in omni peccato continetur. 484.1.c.2.b

Error capitur interdum pro idololatria. 1026.2.a *error quicunque in vitio & pœna, nocet corpori & animæ.* 671.2.a

Erubeſcenda quæ ſint. 861.1.c. & ſeqq.

quinam Erubeſcant veritatem confiteri. 132.2.d

Eſau fuit Excluſus à benedictionibus Abrahæ & Iſaacæ à Deo factis. 936.2.c

Eſdræ libros ſacros correxit, & nouis characteribus conſcripſit. 244.1.d

Eſſæi quare connubio abſtinerent. 574.1.c *edebant cum ſacra lectione.* 688.1.a *fuerunt ſtudioſi S. Scripturæ.* 811.2.c *rimabantur eius ſenſus allegoricos & ſymbolicos.* 812.2.c

Eſſentia Dei eſt infinita. 916.1.a

Eſther prudentia ſua Iudæos omnes morti eripuit. 764.2.c

Eſuries eſt optima diſpoſitio ad ſapientiam. 537.1.b

Et eſt nota comparationis, valetque idem quod ſic. 36.1.a.313.1.c.377.2.c.477.2.b.558.1.b *item quod* ergo, quare. 378.1.c

ἑταῖραι, id eſt ſodales, cur dicantur meretrices. 768.2.b

Ethica naturalis humana natura comes eſt 1. ethices naturalis cum ſacra analogia: antiquitas eius, & origo. 2. regibus eſt neceſſaria 3. eius auctores & diſcipuli: inter ſcientias ei palmam dederunt priſci. 4. eius elogium. ibid. eius officia & materia 6. 7. vitia caſtigat, & iudicium hominum de agendis reformat. 9. 10. ſuit tantùm vana virtutis cultrix. 10 eſt princeps ſcientiarum. 11. eius & iuriſprudentiæ connexio, & ſubalternatio. 12. oſtendit viam ad beatitudinem. ibid. olim per apologos & fabulas docebatur. 23.2.b ea perfectè in Eccleſiaſtico traditur. 25.1.a.26.2.d etiam ad politicam & œconomicam ſe extendit. 811.2.a ethicam priſci carmine tradidere, cui. 923.2.d

Ethica ſupernaturalis & Chriſtiana quæ ſit. 1. eius origo. 2 eius fructus eſt præſtantia. 3. eius antiquitas apud Hebræos 5. 6. eius officia, materia argumentum. 6. eius in docendo vis. 7. mentem & intellectum mirè illuſtrat. 9. vitia domat & expellit. ibid in Deum deſinit. ibid. damnat philoſophorum Ethicam. 10. ad beatitudinem ſuos aſſeclas deducit, eiuſque amorem ijs indit. 13

Ethica mythica quàm ſit antiqua. 315.1.d.2.a

Eua quid ſit, & unde vox deriuetur. 457.1.b

Eua ſignificat fœminam. 560.1.b *an Eua ſola peccans filios infeciſſet peccato originali.* 565.2.d *per eam factum eſt initium peccati.* ibid.b.c

Euangelica perfectio longè maior eſt eâ quam Iudæi ſectabantur 717.1.c.d

Euangelij prædicatio fuit cum vox tonitrui. 900.2.a.b

Euangeliſta docent ſupernaturalem in Euangelio tradunt. 6

Euboea inſula à Bœotia auulſa eſt. 907.2.c

Εὐχαρις lingua qua ſit. 157.2.c

Euchariſtia eſt panis vitæ. 357.2.b.c.358.1.d *eius fructus.* 2.a *poſt eam ſumptam non ſtatim ad res externas declinandum eſt* 343.2.d

Euchariſtia eſt velut balſamum. 528.1.d *in ea edimus carnem B. Virginis.* 537.2.d *ipſa vitam dat animæ.* 678.1.a *eſt ſimul mincha & victima.* 791.2.c *fumenti impetrat ſanitatem.* ibid *medetur morbis animæ.* ibid.d *in eius ſumptione qualiter Dei præſentia fingenda ſit.* 969.1.b.c *eius ſacrificium eſt laus realis ſummæ Dei.* 914.2.d *per ſacrificia priſca denotatur.* 1014.1.c *eius oblatio vim impetrandi habet ex opere operato.* 735.2.c 743.1.d

εὐχὴ nunc orationem, nunc votum ſignificat. 420.1.a.421.2.a

Euodius eſt beneplacitum, voluntas, id quod vult Deus. 71.2.d

Eutuchi non ſunt actus metuendi. 697.2.d

Eutychij tyranni aduerſus Theodoſium Imp. inſurgentis exitus. 600.2.c

Exirare eſt effeminare. 612.2.b

Exmenes rex vocabat à ſuâ tribu adiri ſe rex, non ut frater. 320.2.d

Exiens eſt benevolentia, favor, amicitia. 575.2.d

Eunuchi comminſci habebant virgines, ſed his ſæpè abutebantur. 447.1.d *eorum frigiditas.* 649.1.d

ἐυφροσύνη varia ſignificat. 125.2.b

Euripus ſepties per diem fluit & refluit. 907.2.a

Eusebius Cæſarenſis primus Martyrologium ſcripſit. 997.1.d

Euſebius Anachoreta parvum delictum acri pœnitentia caſtigauit. 430.2.a *eius alacritas in infirmitate toleranda.* 65.2.c

Euſebius Nicomedienſis Conſtantinum Magnum S. Athanaſio reddidit infenſum. 297.1.a

S. Euthymij morientis monitum de hoſpitalitate. 636.1.a *quando ſit mortuus.* 2.a

Eutropij eunuchi potentia & intolerabilis regimen, eiuſque ruina. 554.1.d.2.a

cur Excelſa in veteri lege vetita fuerint. 1000.1.c

Excelſus animus iram facilè moderatur. 608.1.b

Exceptoria aquarum qualia Deus tertio mundi die creauit. 812.1.a

Exceſſus in omni re, etiam bonæ noxius eſt. 784.2.b.c.785.2.b

Exempla Sanctorum aſſiduè inſpicienda ſunt. 917.1.a.b.918.1.d.2.a

Exempla plus mouent, quàm præcepta. 24.1.d

Exercita à profeſſione aliena ſuſcipienda non ſunt. 299.2.d

Exercitium moderatum ſanitati conducit. 646.1.b.673.1.b *eius utilitas.* 2.b *exercita pia hora certa diſtincta ſeriò non ſunt facilè omittenda.* 636.2.c

Exorare pro placare ſumitur interdum. 376.1.c.378.2.c

Expectandum à Deo auxilium tentato. 79.2.d

Expectando nobis vita dilabitur. 834.2.d

Expectantibus Deum quæ detur merces. 760.2.b.d

Expectatio tam bonorum quàm malorum mirè animum diſcruciat. 884.2.c

Experientia rerum magiſtra eſt. 728.1.c.2.c.d

Exprobratio datæ beneficij rei erubeſcendæ eſt. 864.2.d

Externa nihil proſunt, ſi non ſequatur vita bona. 738.1.d 740.2.d

Externa non ſunt ſpectanda, nec ſecundum ea iudicandum. 269.2.d 271.2.d 274.1.a.275.1.c

Extollentia nocet proximo, & amicitiam diſſoluit. 154.2.d

Extranei non ſunt facilè in domum admittendi. 299.2.c *nec eis ſecreta committenda.* 216.1.b.c

Ezechias rex vrbem Ieruſalem quomodò munierit: aquam in eam per canales induxit. 993.1.d *fuit prius rex.* 994.1.a

Ezechielis encomium. 1001.1.a.b *eius portenta & miracula.* ibid.c

F.

FAba notat iudicium, iudicumque ſuffragium. 278.2.b *faba apponebantur ad ſepulcra gentilium.* 648.1.d

Faber nomen generale ad varias artes extenditur, digno ſimulque ex aliunde. 840.2.c *faber ferrarius etiam multiplex eſt.* ibid. *eius deſcriptio.* 805.1.a.b.d.2.a.b *fabri ferrarij primi an fuerint Cyclopes.* 804.1.d *eorum induſtria.* 805.1.a.b.d.2.a.b *olim remotè à cœtu populi habitabant.* 807.2.c.808.1.b

Fabiola publica confeſſio, quòd vivo marito repudiato alteri nupſiſſet. 404.2.a.b

Fabricij Romani conſtantia. 150.2.b.418.1.b.c

Fabula vide *Apologus.*

Fabulis delectantur inſipientes & ſtulti. 454.1.d.2.a.c

Fabuloſa Ethica quàm ſit antiqua. 315.1.d.2.a

Facies ſubinde capitur pro perſona. 243.2.d *facies ſpeculum mentis eſt.* 330.2.c.331.1.a.2.a *facies Dei coram qua orare iubet Eccleſiaſt. varia ſignificat.* 400.2.b *facies index eſt cordis.* 565.1.c vide *Vultus.*

Facio pro ſacrificio ſæpè ſumitur. 747.2.a

Facta aliorum non ſunt curiosè rimanda. 278.1.d

Factiones priſcæ Alborum & Nigrorum, Guelforum & Gibellinorum Italiæ duæ turbarunt. 608.2.d

Factum priuſquam fiat, examinandum, item cùm iam factum eſt. 697.2.c *omne factum à nobis, æternum eſt.* 716.1.d

Facultates filijs non tradenda ante mortem. 714.2.d.715.1.b.2.b, *ſed in morte.* 717.1.c

Fama maxima habenda eſt ratio, idq; per ſe. 855.1.c *quare ad eam priſci tam fideles, quàm infideles, ita anhelarint.* 857.2.c *hoc oritur ex anima immortalitate.* 854.1.d.928.1.c *quibus maximè curanda fama.* 858.2.a *quomodò bonam famam rex & iudex aſſequatur.* 997.2.a *fama imporum ceſſat poſt mortem.* 857.2.b.d

Fames spiritualis unde nascatur. 536.2 b & seqq.
in Familia qualibet est imago SS. Trinitatis, maximè in familia Verbi incarnati. 548.1.d
Familia stabilimentur per filios parentibus honorem deferentes. 98.2.b.c
Familiaritas cum principe periculosa est. 237.1.a & nimia parit contemptum. 494.1.d
Fama regis Latij uxor à marito virgis cæsa ad mortem, quid vinum bibisset. 573.1.a
Fani etymon. 216.1 a.b *fanum honorare Turca.* ibid.b
Fanerinus sapienter cessit Imp. Hadriano, cui erat infensissimus. 215.1 c
Felicitas impiorum non diu durat. 235 2.b c *eaque in tormenta transit.* 236.1 a c *felicitatis seculi non est nimis fidendum, quia fugax.* 187 2 b.422.1.b c *non est in opibus sita.* 645.1.a *felicitas nimia multis causa est lapsus.* 976.1.c *felicitas veteris legis erat in bonorum abundantia sita, Evangelica in carentia temporalium.* 717.1.d *felicitas terrena Judæis semper promittitur; Christianis cælestis & spiritalis.* 568.1.b • *felicitas impiorum brevis est.* 838.2 .c.d.839.1 a
§ *Feliciula virgo & Martyr læta tormenta subiit.* 57 2.b
Felix multos habet inimicos. 306.2.b.307.1.b
Feminæ decet pudor & timor, sunt præ viris devotæ. 61.1.d *à viris in communijs deberent segregari.* 233.2 c *earum consortia vitanda, etiam lecta* 429 1 c *omnes vitandæ sunt.* 764.1.a *sunt misericordiores viris.* 765 .2.c *ijs nunquam est credendum.* 771 2 a *earum levitas, infirmitas, inconstantia.* 869 2.d *fœminæ apud Ægyptios & Lycios olim imperabant.* 564.2.c vide *Mulier, Uxor*
Femoralia erant prima pontificij vestis 943 2 c
quæ Fenestræ mystica sint, per quas Deus videri possit. 330.2.d & seqq
Fera hominem timent, & ab eo demantur. 390.2.b.c.d *quæ fera ferissima edat.* 365.1.b
Ferdinandus Magallanus orbem totum triennio circumnavigavit. 907.1 a
Ferrum symbolum est duræ servitutis. 614 1.c *item constantiæ.* 827.1.d *ferrum ignitum aquæ intinctum induruit.* 676.2.a b *ferri usus & necessitas: est optimum & pessimum vitæ instrumentum.* 825.2.d
Fervor Dei servire incipientium est velut viridis seges. 844. 1.d
Festorum dierum & annorum, & non festorum, distinctio unde ortum habeat. 704.1.a b.705 2.a c *festa nonnulla Judaica incipiebant non à die, sed à luce.* 704.1 b *ac reliqua omnia incipiebant à vespera præcedente.* 705. 2.b *alia erant majora, alia minora.* ibid c.d *festa Sanctorum publicè celebrari jubentur in eorum canonizatione.* 919.2 c.d *ab initio Ecclesiæ hæc capita celebrari, & quo ritu.* 920.1.b
Festus Avienus fabulas conscripsit. 315.1 a
Fidei jubendum non est supra quàm solvendo sis. 221.2.c.d
Fidei jubere quid sit. 631.2.a
Fidejussio pro altero quantum sit beneficium. 628.a.b 629 1.c *quæ ejus formula olim esset.* 628.2.b *quid in ea cavendum* 629.1.b.631.1 b *earum exemplum fidejussionis.* 629.a b *fidejussio temeraria quæ cavetur mala.* 630.2.a b
Fidejussor duplex est. 628 2.c *triplici cautela sibi caveat.* 629.1 b *ei satisfaciendum est.* 2.c.d.630.1.a.2.a *mancipio is similis est.* 631.2.a
Fideles jubi capaces sunt veræ sapientiæ & præmij ea. 505.2.b *cur vocentur Ecclesia & exercitus.* 506.1.a *deberent omnes erga B. Virginem bene esse affecti.* 538 1.a *eorum cœtus est velut area hortensis.* 544.1.c *sunt corona doctorum suorum.* 687.2.a *ut Deus semper benedixit & exaltavit.* 707.1.a *cognascuntur Christo primogenito Dei.* 759.1 d *sunt creatura Dei.* 760 2.b *sæpè per diem Deum laudent.* 820.1.a.b vide *Pij, Sancti, Justi.*
Fidelis est Deus erga fidelem sibi. 368.2.a
Fidelibus concrepuit est timor Dei. 60.1.b.c *certant pro Deo & justitia contra tentationes.* 139.1.c
in Fidelitatem peccat qui amici arcana detegit. 596.1 a *fidelitas servorum in quo sita sit.* 720.2.c.d *fidelitas & benitas sanctificant hominem.* 938 1 c.d
Fides sanctorum charitate informata est. 60.2.c & *hæc Deo placet.* 369.1.a *ejus præmia.* 83.1.d *ejus fructus.* 84.2.c.d 85 2.a *fides antiqua præstat nostræ.* 235 1.d *nemini profitenti citò non est credendum.* 433 2.b *intrepidè est confitenda* 132.2 d 135.2.c
Fides est instrumentum bonorum & donorum omnium. 557.1.c *sine ea Deus nequit cognosci.* ibid. *acuit & elicit timorem & amorem Dei.* ibid.d *fides languida & mortua causa est damnationis.* 2 a *fides per dilectionem operans ornat doctrinam.* 690.1.b *fides & veritas in æternum manet.* 838.1.a *subinde fides capitur pro rectitudine & constantia* 860.2.d
Fides, Spes, Charitas, tres filiæ S. Sophiæ fuêre Martyres. 819. 1.d
Fiducia in Deum in operibus omnibus adhibenda. 716.1.b *tentationis optimum remedium est.* 83.1.a.b.c *est nervus orationis.* 186.2.c
Figulus vasa diversa formans, symbolum Dei est. 709.2 b.c *omnia in opere suo industria.* 806.1.d.2.c.d & seqq. *primus figulus fuit Deus.* 2.b *est symbolum prædicatorum.* 807. 1.c.d
Filia dissoluta & audax infamat se & parentes. 474 2 b.d 471.1.a *imprudens hæreditatem viri accipit.* 474.2.c *filia quomodò casta servanda.* 200.2 c *non nimis blandè habenda.* 201.1.a.c *sunt matris imitatrices* 294.2.c *earum elocatio quoto anno facienda.* 201.2.d *Filia est viri conspectum fugere* 573 2.c *filia inverecunda falax est.* 574.1.a.b *filia una quemodò sit melior altera.* 763.1.d 2 a *filia omnia patri custodienda.* 869.2.c *quare.* ibid.& seqq.870.1.b *maximè lascivæ & procaces.* 573.2. b.d 870.2.a
Filius cùm jungitur genitivo præmij vel pœnæ, apud Hebræos idem est quod dignus; cùm verò genitivo virtutis aut vitij, idem est quod studiosus & discipulus. 94.1 a *unde derivetur vox filius.* 639.1.d *filius est peculium & possessio patris.* 97.2.c *quid patri debeat* 1.a 2.a.b d.98.1.a. 99 2.d *item filius amittit ex aliis parentibus nasci.* 202. 2.d.& seqq. *filius improbus deus ut est pœna.* 373 1.b *parentes despicit & neglegit.* 2.c *talis quomodò castigandus.* 374.1 c *filius ad omnem patris vocem tremat.* 641.1.a *est velut vita ejus* 736 1.d *si vis pro patre mori volentis exemplum.* 639.1 a *filius & pater quasi una persona sunt.* 640. *filium indulgenter habitus, postea parentibus timorem incutet.* 642.1.d.2.b *Filij fidelium non sunt à peccato originali immunes, ut vult Calvinus.* 60.2.c *filij parentibus obediant, & cur.* 95.2.a b *matres non negligant.* 96.1.a.b *hoc si faciant, expiant peccata.* ibid.d & seqq. *hi benedicuntur à parentibus.* 2.c & *obedientes sentient ipsi filios suos.* 97.1.a *serviant parentibus amore filiali* 2.b *ne velint ijs videri potiores aut sapientiores.* 99 1.a *quid ijs præstare debeant.* ibid.d.2.c *filij patres honorantes præmiantur prole numerosa, quæ similiter ipsos honoret.* 100.1.a *qui parentes vexant, vexantur à suis filijs.* 101.1.c *eorum ingratitudo flagellatur.* 2.a b *parentes ut plurimum imitantur.* 294.2. c.d *filij sapientia qui dicantur ab Ecclesiastico.* 94.1.b. 2.b.d *filij adulterini non sunt plerumque longævi.* 502.1.d *vel sunt flentes.* 2 a *Filij probi & morigeri patri decus & gaudium afferunt.* 553.1.c *hic de eorum bono vel malo gaudet vel dolet, præsertim quia tales superstites relinquit.* ibid c *eorum gloria cur lucerna comparetur.* 640.2.b *quid docendi sint.* 644 1.d *ijs non nimis credendum.* 699 1.b *ijs non est danda possessio ante mortem.* 704.1.a.b.2.d 715 2.b *sed in morte.* 717.1.c *quam parentibus honorem debeant* 785.2 d *eorum probitas vel improbitas pendet à parentibus.* 855 2.a.b *non parentes, sed seipsos, si damnentur, accusare debent.* ibid.c *quòd sint impij, sæpè proveniat à vitiato parentum semine.* 856.2.c *ijs sæpè Deus maledixit propter impios parentes.* ibid.2.d *suos castigandos, nec libertatem ijs indulgendam.* 868. 1.b *eorum est præclara facta patrum celebrare.* 917.2.d *filij multi propagant nomen patris.* 841.2.d *filij magnorum virorum plerumque sunt degeneres.* 644.1.a.b *filij spirituales sunt gaudium & decus suis patribus.* 640 2.a *filij sancti sunt benedictio patrum.* 926.2.b *filij Dei vocantur filij Seth. quare.* 928.2.c
Filius Dei Patri est similis. 640.1.c.d *per eum Pater rogandus est.* 1025 1.c *est Patris sapientia, Verbum, conceptus mentalis, notitia, intellectio.* 42 1.a *fuit ab æterno, idque in sinu Patris, eiusdemque est cum Patre essentiæ.* ibid.c d *ipse est sapientia notionalis.* ejus descriptio 2.a *item sapientia creata & genita.* ibid.b.c.44 1.c.46.2 a c *quomodò creari à Patre dicatur, id est gigni & produci.* 47. 1.a *ipse à Patre factus est caput omnium ejus prædestinationum, operum, effectorum, creaturarum & virtutum.* 2.c *cur vocetur Verbum.* 48.2 d *cur fons ex monte patris emanans.* 49.2.a *productus est in Spiritu sancto.* 52.2.c.d *apparuit in omnibus visionibus veteris testamenti.* 58.1.a vide *Jesus Christus.*

Fimbria extimæ vestimenti lacinium quid denotarunt. 177.1.a *earum essent colores.* ibid.b

Finis est principium agibilium. 211.2.a

Finis legis est Christus. 757 1.a.b

Firmamentum an sit ignea natura 889.2 c *firmamentum est decimus cælo.* 883.1.d *unde dicatur exultatio totius mundi.* 2.a *est typus Ecclesiæ & cæli empyrei.* 885.2.a.b *concauum & conuexa superficies eius quantum à terra differ.* 45 2.b.c

Flagella docent sapere. 475.2.c.476.1.a

Flamma imago & figura est linguæ. 615.1.b

Flava meretrix opes immanes corpora quælibet corrasit. 231. 2.d

S. Florentius vrsum animum custodiæ præstitit. 316 1.a *vita hæc & caro nostra est Flos fœni.* 346.2 b.c

Flos est symbolum virginitatis. 531.2.d *flores & fructus in arbore simul non exiliunt.* 532.1.a *floribus cur coronarentur comitia.* 686.1.a.b

Fluctuatio animi mirè hominem lacerat. 835 2.b

quàm Fluctus maris sæpè horrendi sint & vasti. 906.2.d

Fluminis & sapientiæ analogia. 542.1 b c *flumina sunt terræ oculi & lux.* 541.1.a *è mari nascuntur, & in eo desinunt.* 837.2.c *planèq; oriuntur vel validè increscunt è nimis liquata.* 901.1.d.2 a *cur flumina sacra sint Euphrates, Tigris, Phison, Geon.* 518.2.d

Fluxus mortis quis dicatur 1024.2.a.c *fluxus rerum humanarum & mundanarum.* ibid.d

mulier quædam quomodo Deo Fœnerata sit. 621.2.d

Fœnerari in Scrip. aliquando significat mutuare simpliciter, absq; fœnore. 222 1.d 451.2.c

Fœno vitæ nostræ comparatur. 346.2 b.c

Fœnum. vide *Fœnus*

Fœtor oritur è commixtarum arctè sedentium numero. 667.1.b

Folia symbolica hominum quæ sint. 156.2.a *eorum & hominum analogia varia.* 347 2.b & segq. *folium unde dicatur.* ibid.c

Fons sapientiæ Verbum Dei est, & quod. 48 2 c.49.1.b

Fons diuini eloquij abundantissimus est. 534.2.b *fons Iesu locus celebris in Ægypto ad irrigationem horti balsamorum.* 528, 1 a *qui fons Solis apud Troglodytas.* 824.1.a *fons quidam ad modos musicos & tibias mutatus fuit.* 629.1.a

Forma vox unde dicatur. 231.1.b *forma allicit ad libidinem.* 231.1.a *est rete fœminarum.* 232.2.b *est bonum fugax, & proinde vire spernenda.* 170.1.a.2.a *moderata in vxore probatur.* 561.2.d *forma muliebris illicium.* 563.1.c.d *forma corporum est illecebrosa.* 843.2.c

Formula vitæ liber S. Bernardo adscriptus, an eius propriè sit. 32.2.c

Fornicaria flercori confertur. 232.1.d . vide *Meretrix.*

fornicarij non saturantur libidine. 496.2 d.497.1.a.b *sunt veluti effrenes.* 497 1.d. *sensum putrescunt.* 432.2.d *eorum congrua pœna est fœtor & dolor.* ibid. & segq. vide *Luxuriosi.*

Fornices augent sonum, & efficiunt echo. 1015.1.c

Fornicario ex otio facilè nascitur. 574.1.b *est res probrosa & erubescenda, maximè apud parentes.* 861.1.c.d

Fornicationis damna. 231.2.b *reddit hominem effrontem & impudentem* 431.1.d *fundet multa alia scelera.* ibid. *eius alia damna.* 431.2.b.c.d *ob eam plerique damnantur.* 233.1 b vide *Libido.*

Fortes probantur aduersis. 77.1.b 82.1.d.171.1.b.c *in aduersis, cauendum fortiores* 711.1.b *Deus, fortium propriè Deus est.* 735.1.d

Fortitudo ad liberalitatem requiritur. 624.2 a *fortitudo quas res aggrediatur.* 698.2.c *fortitudo in Deo iustum est iustitia & clementia.* 91.2.c *in fortitudine non est gloriandum.* 155.1.d *fortitudo & virtus qui differant.* 205.1.d *fortitudo hominis probatur per tribulationes.* 171.1.a *ea iudici necessaria est.* 184.1.a.b

Fortuitum nihil est respectu Dei. 244.2.d

Fortuna instabilitas. 295 1.d 2.a b *fortuna fortunans est Deus opt. max.* 244.2.d *fortuna varijsq; remedium est contraria memoria.* 290.2 c *fortuna bona causa est Deus.* 704.2.c

Forum venalitium est locus impostorum. 582.2.b

Frani quales ori faciendi. 618.2.b

Fragilitas etiam sanctorum virorum. 971.1.c

Franciscam cuiusdam cautela in fœminis ædimendis. 874.1.d

S. Francisci in morte iubilus. 56.2.a *de rebus diuinis & Deo differebat perfectius quàm vllus Theologus.* 66.1 d *ingiter inquirebat quid in se Deo esset placitum.* 90.1.b *eius manifestudo.* 105.1.a *quid ex ea sit consecutum.* 2.c.d *eius paupertas in paupertes effusa.* 117.2.a.b *eius humilitas.* 105.1.a 361.1.c *ob eam meruit exaltari.* 269.1.c *lupum cicurauit.* 325.2.d *dimetrum in rotarum signo crucis conuertit.* 523.2 a *qua visione fit ad trina vota Religiosa animatus.* 588.2 a *hac obtinuit Deo sub specie trium aureorum.* 744 1 b *detrahentes alijs acriter castigabat.* 616 2.d *pro lupo Eugubinis respondit* 629.2.b *eius epistola de recipiendis lapsis & benignitate Superiorum.* 684.2.c. *corpus tractabat vt asinum.* 718.1 c *eius ardens oratio* 730.2.a *fuit doctus dominicus, & domo prophetia clarus.* 777.2.a b *mortis nuntium gratulabundus excepit.* 851.1.d *timuit pericula fratribus sua è cura Clarissarum imminentia.* 874.1.b c *composuit hymnum Soli ad laudandum in sole Deum eius opificem.* 887.1.b.c *qua mira per eum effecerit.* ibid d *perpetuò ad cælum aspirabat.* 914.1.a *crebrò repetebat* Gloria Patri & Filio, *&c.* 2.a *eius doxologia quam Hosia Canonicus præmutebat.* ibid.b *Assisij monumentum gloriosum habet: eius epitaphium: post mortem integro corpore fuit respectum in cælum* 928.1.a *auibus imperauit vt hominibus.* 967.2.d *omnes amore Dei incendebat.* 982.1.b *quælibet præcepta sua concionatoribus præscriberet.* ibid.d *S. Bonauenturam languidum sanitati reddidit* 984.1.a *nonnisi cum suauitate nomen Iesu pronunciabat.* 998.2.a *eius anima sub specie stellæ prafulgidæ in cælos ascendere visa.* 1009.2.a *quomodò suos ad pro virtute laborandum adhortaretur.* 1035.2.b

F. P. Franciscus Borgia quotidie mori discebat. 283 2.d *eius humilitas.* 192.1 d *agor dentibus pilulas masticabat, vt earum amaritudine diu afflige retur.* 788.1.c

Franciscus Titelmannus singulos Physica sua libros pio hymno concludit. 875.1 a

Franciscus Vatablus saltè ab hæresi ad ipsorum sensa detorsus. 22.1 b

S. Francisci Xauerij fortitudo animi. 11 2.d *etiam dormiens cum Christo colloquebatur.* 586 1 d *quare regem Sinarum tentarit conuertere.* 713.1.d *doctrina Christiana capita Indico carmine Indis proponebat.* 914.1.b

dum Francisco Ximenio Card. duce Oranum Hispani occupant, flexit sol. 954.1.c

omnes fuimus Fratres, origine, fide & religione. 625 1.d.710. 2.d.721.2.b.864.1.c *fratri nihil negandum* 625 1.d *fratres vocant Hebræi quosuis consanguineos.* 347.1.d *fratres Iosephi in ipsum inimici, ab eo afflicti sunt.* 601.2.b

Fredericus II. Imp. Franciscanos variè exagitauit. 634.2.c

Frigus albedinem inducit. 901.2.c.d *qua ratione vrat.* 904.2.a

Frons indicat animi possiones & affectiones. 444 1.d.2.a

Frondes dicuntur à frendo. 347.2 c *à foliis quomodò differant.* ibid.

Fructus sapientiæ varij, & quomodò hos anima percipiat. 170. 1.b.c *fructus & flores sapientiæ ac doctrinæ idem sunt.* 531. 2.d *fructus eius sunt quatuor.* 532.2.a *sunt vnisoni fœni, solidi.* 781 2.c.b *fructus Eleemosynæ qui sint.* 840.2.a.b *cur sacrificium vocetur fructus.* 946.1.b

Frugalitas sanitati conducit. 646.1 b *frugalitas primorum parentum.* 631.2.c.d.827.1 a *ea est in mensa adhibenda.* 668.1.b 669.1 c

Frumen est illa pars gurgulio quæ saporem sentit. ibid.2.b 490.1.b

qui Frumentum mystice abscondere dicantur. 135.1 d

Frunisco idem est quod fruor. 490.1.b

Fuga occasionis est primum medium peccati fugiendi 185 1.b *fuga filios pudori suo consulam.* 573 2.c *fuga peccati est nobile sacrificium.* 741.2.a

quantus sit Fulgor Solis. 888.2.c

Fulgura sunt symbola potentiæ & magnificentiæ Dei 381 2.c.d

Fulmen unde dicatur. 900.1 c *quid sit.* 896.2.d *eius celeritas.* ibid. *varia eius mirabilia.* 897.1.a b *mittere fulmina propriè Dei est.* ibid c.d *per ea terret & percutit peccatores.* ibid.d.900.1.a.b *mittuntur ab eo magno iudicio.* 897.1.d *eius causa, cur videantur prius quàm tonitrua audiantur.* 899.2.c

Fumi & commixtij analogia. 485.1 d

Fusibus & clauis Christus cruci est affixus. 176.1.b

Furiatres impiorum sunt peccatum, tristitia, desperatio 333.2.d

à Furibus & furacibus non est petendum consilium. 77 2.2.d

Furor & ira qui differant. 602.2.a b *furor quadruplex est.* 818 2 b *est etiam sacer.* ibid. *furorem excitat Deus, dum acres in impios plagas immittit.* 756.2.b

Furtum quomodo mendacio minùs grave sit. 416.2 d & segq. *furti cuiusdam occulta detectio fabula diuinitus.* 498.2.c

498 2.c *furtum pauperi factum, eſt tacitum homicidium.* 737 2.a.1.d *id cauendum in patria ſolo, & quàm id infame ſit.* 862.1.b
Futura omnia qualiter Deo præſentia ſint. 822.2.è *ij ſe ſolum ea prænouit.* 878.1.b 2.c
dum Futurum præcepto alicui Eccleſiaſtici ſubditur, per Concilium expoſt debet. 36.2.c *futura non cogitantes, ſunt inſenſati & fatui.* 384.1.a.b *futura non ſunt realiter præſentia æternitati.* 48.1.c

G.

Gabrias antiquus mythologus. 315.2 a.325.1.b
Gabrielem angelum inuocare condemnat ad conſtantiam in virtute: & qua illius ratio ſit ratio. 593 1.d
Galbanum eſt reſina frutici qui dicitur ferula. 329.2.a
Galeni ſobrietas: quamdiu vixerit. 417.2.d.646.1.c *quàm valetudinarius fuerit corpore.* 646.1.c
B Galganus poſt annum auſteritatis cælo donatus eſt 1035 2.a
Galienus Imp. quomodo in mangonem gemmarium animadverterit. 9.
Ganges fluuius auriferne ſit, an idem qui Piſon. 540 2.a.b
Garrulitas noxia eſt. 140.1.d *& inimica ſapientiæ.* 226.2.b *propria ſtultorum eſt.* 470.2 c.d.471.1.a
Garrulus eſt quaſi parturiens. 437.2 c.d *rarò eſt ſapiens.* 448 1.d *eius oratio in ore nascitur, non in corde.* 471.1.b
Gaudere in Domino quid ſit. 647 1.b *quomodo in eo ſemper gaudere poſſimus.* ibid.c *gaudere etiam dicuntur res inanimatæ.* 830.2.d *gaudere de malo inimicorum, quatenus liceat.* 555.2.b.c.d
Gaudium perenne eſt bona cum cremento 333.2 d.646.2.c *gaudium timentium Deum.* 360.1 b.c *id nulla mala incurrentia extinguere queunt.* 647.1 d *gaudium verum eſt in bona conſcientia & ſanctitate.* ibid 1.a.646.2.a *& ſeqq.* 647 1 c.655.2 c *omne gaudium præcedit moleſtia.* 1023 2.c *quale ſit gaudium ſapientiæ* 892.1.d *id eſt perenne.* 1035.1.b.c *gaudia mundana ſunt lenta & inconſtantia.* 590.2.d
Gehenna timor ab anima peccata propellit. 68.2.d vide *Infernus.*
Gehon fluuius an ſit Nilus. 541.2.b.c.& ſeqq.
Gelu deſcriptio. 901.1.a
γενὰ & ſæculum & generationem ſignificat. 819.2.b.c.d 386.1.b
Generatio ſubinde capitur pro fructibus. 119.1.d
Generatio eſt ſpecies reſurrectionis. 659.1.a *generatio ſua tribuitur virtuti & peccato.* 817 1.a
γένημα eſt fœtus, germen, propago, à γενάω. 260.2.b
Gens vox declinatur à genus. 385.2.b *gens qualibet in terra ſuam habet generationem, ſucceſſionem, proceſſum, finem.* 386.1.d *gentes aliquando ſignificat per catachreſin genera.* 385.2.a.b *gentes ſuperbæ ſolent à Deo excindi.* 258.2.c
prò Gentium ab idolatria ad Chriſti fidem converſione Sirach. oranit. 754.1.b *hæc dum in Chriſtum credunt, ſunt veri fideles & Iudæi.* 758.2.d *gentes tres exoſæ Iudæis erant.* 1017.2.c.d *& quos hæ deſignent.* 1019.2.b c
Gentiles ſua agendi ratione Chriſtianos confundunt 7. *habuere tantùm ſtellas virtutes.* ibid.9 10.11. *eorum ſcripta quomodo Chriſtiani cauere & legere debeant.* 27.1.c.d *eorum ſapientes ſuam doctrinam ordiuntur à Deo, Deique Religione.* 74.2 b *in oratione adhibebant battologiam.* 190.1 d 2.a *eriam nouiſſima pro oculis habebant.* 214. 1.a *erant Iudæi infeſti, & velut extranei.* 226 2.c *inimicis vicijſi ſolebant.* 246 2 c *humillimum abominati ſunt.* 260.1.a *à Iudæis vocantur canes.* 326.2.a *diis ſuis aſcribebant ſua ſcelera* 365.2 b *ſunt hoſtes Dei & veræ ſapientiæ.* 512 2.a *cenſebant iniurias vindicare eſſe ſignum magnanimi, tolerare puſillanimi.* 606.1.d *cur riderent Iudæos.* 634.1 b *cenſebant animas poſt mortem quieſcere, & quaſi dormire.* 648.1.a *hinc apponebant ijs cibum & potum.* ibid.d *res ex quibus commodum capiebant vt deos venerabantur.* 671.1.b *menſa benedicebant, eaq; finita diis libabant & ſacrificabãt.* 694.2.d *opinabantur ſomnia à Deo vel genio ſuo immitti.* 722.1.b *ſingulis cupiditatibus & vitijs Deum aliquem præficiebant.* 734.2.a *ſuas pœnas à deorum inuocatione prædicabantur.* 778 2 c *eorum multi ſacram Scripturam græcè iam conuerſam legerunt.* 817.1 b *ſunt ab Apoſtolis ad fidem Chriſti conuerſi.* ibid.c *quare naturam vt nouercam accuſarent.* 834.2.a *ſepulcra ſuorum per manium euocationem turbabant.* 927 2.b
S.Gerardus in morte inſultabat. 56.1.a
S.Geraſimus leonem manſuetum habuit. 326.1 a.561.1.a 965.2 c
Germani priſci lucos ſacros ingredientes, vinculis ſe obligabant. 174.2 c
γέρων apud Spartanos erat magiſtratus è ſenibus conſtans. 550.2.d 691.2 a *γέρων vnde dicatur.* ibid 2.a
S.Gertrudis tribulatione facta eſt Chriſti ſponſa. 581.1.c
Geſtus hominis qualis eſſe debeat. 470.1.b *ſit decorus & pudicus.* 445.1.b.2.b
Gigas ſæculorum eſt nomen Dei. 370 2.c 761.1.b.1025.1.b *gigantes ob ſuam impietatem & libidinem à Deo diluuio ſunti cum omni ſobole.* 376.1.b.c *in morte videntur ad Deum clamaſſe, ſed fruſtra* ibid d *gigantes myſtici qui.* 2.b *vnde vocentur terræ filij.* ibid c *fuerunt ſuperbi.* 489.1.a
femina quando Gignatur à viro, quando mas. 270.1.a
Glacies vox vnde deducatur. 960 1.d *eius enigma* 903.1 b *inſtar lorica ferrea dura eſt.* 904 1 c *herbas & fata omnia velut aurit* 2.a *quomodo reſoluatur.* ibid.c
Gladius peccati typus eſt. 461.2.c
Gloriandum non in honore & opibus, ſed timore Dei. 162.2 a
Gloria breuitas. 275 1.a *eius dignitas.* 359.2 c *ſequitur fugientes* 275 2.d *gloria vera hominis eſt timor Dei.* 161.1 d.2.a *gloria corona parata eſt Sanctis in cælo* 177. 2 c *gloria vana ſola bona non vincunt, ſed inficiunt.* 881.1.d *quid ſit gloria poſſimum ſit.* 957.2 d *ea danda primùm Deo, deinde hominibus ob acceptam ſapientiam* 957.2.d *SS. Trinitas laudat ſeipſam gloria increata & eſſentiali.* 914.1.d *gloria Dei per nebulam repræſentatur.* 510 1 b *hæc in omnibus ſpectanda eſt.* 716.1.a *gloria Dei duplex eſt, interna & externa.* 881. 2 c *interna, alia obiectiua, alia formalis* ibid 882 1.a *extrinſeca etiam eſt duplex, obiectiua & formalis* ibid. 1.a.b *gloria omnium Sanctorum plenitudinem habuit B.Virgo.* 517.2.d *gloria Sanctorum eſt Dei gloria* 919.2.a *gloria animæ Chriſti in corpus redundauit.* 757 2.a *gloria Abrahami in quo ſita ſit.* 934.1.b *gloria pontificia Aaronici erat ſimilis gloriæ Seraphim.* 943.1 b *gloria ſit triplex à Deo addita* 948 1.a Gloria Patri. & Filio, &c. *eſt laus mentalis Dei dignitatem adæquans.* 914.1 d.2 d
γλύμμα & γλύπτα verba ſculptoria ſunt. 804.1 a
per Gnomas breues Ethicam docuerunt priſci tam Græci quàm Romani. 27.2.b c *item Salomon & Siracides.* 1 a.b *gnoma Ethica Phocylidis.* 27.2.d *ſeptem Græci ſapientum* 28.1.a. & ſeqq. *Pythagoræ.* 1 d *Iſocratis.* 2.d & ſeqq. *Ben-Sira.* 29.2 d. & ſeqq. *S.Gregorij Nazianzeni & Baſilij.* 31.2.a.b.c.d *S. Ambroſij.* 32.1.a.b *S. Auguſtini.* 1.d *S.Gregorij Magni.* ibid.2.b *S. Thomæ Aquinatis* 2 d *S. Bonauenturæ.* 33.1.b.c
Gobrias ex inuidia à rege Aſſyriorum ſpiculo traiectus. 195 2.a
Godefridus Bambergenſis & Herbipolenſis Epiſc. quomodo ſe ad omnem virtutem excitaret. 196 1.c 413.1.b
Godefrido Bullonio Ieruſalem oppugnante ſteriles. 954.1.c
Goliath inclabundus à Dauide ſunda proſtratus eſt. 966.1.c 2 a *an in lapide, an gladio occiſus.* 2.b
Gordij nodi dicuntur captioſi ſyllogiſmi. 780.2.c
Gorgias libenter moriebatur. 852.2.c *ad curioſa ſuſcitantem reſponſum.* 107.2.d
S.Gorgonia ſumpta Ven. Euchariſtia à morbo prodigioſè ſanatur. 791.2.d
Graculus vnde dicatur. 313 2.a
Gradus orbis terrarum quot contineat ſtadia. 45.1.b.d
Græca Latinis in Eccleſiaſt. adaptanda ſunt, non cõtra 931 2 b
Græci negant diuinitatem Spiritus ſancti, ideò à Deo excidiſſe ſeſe Spiritus ſancti. 53.2.b *in Concil. Florentino confeſſi ſunt Purgatorium.* 195. 1.b *vino dediti erant.* 697 1.c *vtebantur cerone in cominijs.* 686.1.d *ibi quoq; quæſtiones doctas proponebant.* 687.2 d *item canebant.* 688. 1.d *quomodò menſa benedicerent, & ea remota Deo gratias agerent.* 694.2.b.c
Græca lingua cognitio interpreti S.Scripturæ neceſſaria eſt 35.1.b *Græcus textus in Eccleſiaſtico eſt Latino conciſior.* 36.1.c *hunc minoris ſolet quàm hic.* 1.a *Græca exemplaria Bibliorum mirè variant: quæ ſint perfectiſſima.* 21.1.a *vnde natũ ſit ea varietas in Eccleſiaſtico.* ibid c
Grando plerumq; ſequitur poſt tonitrua & fulgur. 692.1 d *quomodò naſcatur* ibid. *eâ punitur impietas falſitas & ſuperbia* 830.2 b *vnde naſcatur & formetur grando.* 898. 1.b.c *fœcundat terram.* ibid.d *quid ſymbolicè denotet.* 2.a.b *grandinis tripudium.* 900.1.c *ab ea contriti ſunt Chananæi ſub Ioſue.* 954.2 c.d

Gratia Dei eſt diſpoſitio ad ſapientiam. 179.2.d *eius augmentum inſto datur à Deo eodem inſtante quo actum bonum elicit.* 290.1.a *hacq; ab eo perficitur.* 285.1.d *hac oleo aſſimilatur.* 309.1.a *eam vocationi congruam Deus dare ſolet.* 359 2.d *gratia ſufficiens datur & præparatur à Deo etiam impijs.* 370.2.d.371.1.a *gratia omnis eſt efficax in actu primo.* 371 1.b *eam diligenter conſeruat Eleemoſyna.* 377 2.d *rectè pupilla oculi comparatur.* 398.1.a *eſt decor & venuſtas animæ. ibid. ea diligenter conſeruanda eſt. ibid.b datur fermido & alacribus.* 414.2.d *neceſſaria eſt ad linguæ moderationem.* 487.1.a *per gratiam efficacem vitia in Sanctis eradicantur.* 259.1.c *gratia Chriſti quàm ſit potens.* 325.2.d *gratia falſa quæ vocetur in ſecreti proditione.* 226.2.d *gratia in muliere etiam ſedulitatem & diligentiam ſignificat.* 575.1.b *eius vis. ibid.c.2.a maximè ſe exerit in ore & oculis.* 1.d *virtuſq; qualitas: quibus ſenſibus percipiatur. ibid. gratia mulieris quadrupliciter accipitur.* 576 1.b *gratia eſt vita & decor pulchritudini ibid. à Deo habet ſuam originem. ibid.b.c quid ſit gratia, an ſit quid creatum. ibid. quomodò præcedat verecundiam.* 692.1.a.b *ſimilis eſt concertationi. ibid.c. 2.a gratia Dei plenitudo in B. Virgine fuit.* 517, 2 b.c *gratia non venit niſi per orationem & mortificationem.* 529.1 d 708 1.d *animam vigat & inebriat.* 544. 2 b *ad ſalutem requiritur, & incipit à timore.* 556 2 b *oculos Dei & angelorum paſcit.* 575.1.d 2.a b *eſt velut lux cæleſtis.* 587 2 a *omnibus natura bonis præponderat.* 645.2.d *verecundiam & timorem quomodò præcedat.* 692.2.d *gratiam efficacem dat Deus electis, reprobis ſufficientem quidem, ſed inefficacem.* 708.1.c *gratia efficax eſt gratia prædeſtinationis, eſtq; ſummum Dei donum. ibid. perducit hac hominem ad ſalutem & gloriam æternam. ibid.d eius elogia. 2.a gratia præmittit ut domina, voluntas ſequitur ut ancilla. ibid. per mulierem ſpecioſam repræſentatur.* 763 2 b.764.1.b *eius decor & ſpecies. ibid.1.b amœna eſt inſtar paradiſi.* 840.1.d *Vinſtum cumulat omni decore, incunditate & fructu ſpirituali 2 a gratia Chriſti omnes egent.* 814.1.a *hac velut rei eſt.* 905. 1.a *gratia prima, quæ eſt primus effectus prædeſtinationis. eſt pura gratia.* 904.2.d *gratia & gloria eſt hereditas ſapientiæ* 535.1.d

ordo Gratianorum, in quo Chriſtus & B Virgo primi ſunt, eſt idea iuxta quam Deus ordinem totius univerſi diſpoſuit. 507.1.a *gratia animos hominum capiunt & inflammant.* 575.1.c *dicuntur videre. ibid. gratiarum actio decorat conuiuium maximè ſacrum.* 689 2.d *ſunt Deo agenda pro omnibus ab eo accepta.* 695 2.d *item pro ſapientia obtenta.* 815.2.a *item ob accepta beneficia.* 1016 2.c.d

Gratia quomodò pingerentur, & quid earum ſitus & ordo deſignet. 302.1.a vide *Charites.*

Gratiani Imp. in benefaciendo promptitudo. 319.2.b

Gratitudo Deo grata eſt inſtar ſacrificij. 742.1.c

Gravitatem lenitati patres miſcere debent. 642.2.c

S Gregorium Magnum Ethicam præclarè in Moralibus docet. 32.2.b *cur ſimplici ſtylo utatur.* 43.1.a *mira eius in pauperes effuſio.* 663.2.c *ob eam Pontificatum meruit.* 622.1.b *huius negotia quærunt ſibi impedimento eſſe in ſapientia ſtudendo.* 801.1.c *eius luctus ob Pontificatum. ibid.d canticum pſalmorum in meliorem ordinem redegit.* 923.2 b.969.2.c

Gregorius XIII Pontif. S. Caleſtinum mirificè coluit. 699.1.a *in omnibus operibus præſtare voluit.* 715.2.b

S. Gregorius Nazianzenus frequenter utitur apologis. 23.2.d *pauca verſibus Ethicen totam Chriſtianam complexus eſt.* 31.2.a.b *ei appanuere per viſum ſapientia & caſtitas.* 58.1 a.588.2.a.1031 2.c *eius pater effuſus in pauperes erat.* 664.1.c *varè Theodoſium Imp. accedebat.* 714.1.b *S. Scripturam ex maiorum expoſitione intelligebat.* 801 2.d *ſale, aqua & papa vivebat.* 817.1.a *Athenis nullam norat platæam niſi ad templum & ſcholas.* 1027.1.a

S. Gregorius Turonenſis perſpexit equitem non S. Gregorij Magni, ab cuj. cathedra aurea donatus eſt. 273.1.d

Greſſuum exterior maturitatem reſpondere debet interiori ſtabilitati mentis & animi. 579.1.a.b

Grues ſymbolum ſunt concordiæ, quia vivunt concorditer. 548. 2 d *item cautelæ.* 424.2.a

Grypis auris ſymbolum eſt divitiis auari. 327.1 d

Gubernatio tota in ſapientia poſita eſt. 240.2.a

Gula hominem torpefacit & in brutum mutat. 385.1.d *eſt hominis mortificanda.* 2 a *ducit ad libidinem.* 489.2.b *eſt inexplebilis.* 490.1.a.d *& impudens. ibid.d*

Gula damna. 671.2 d *eſt cauſa multorum malorum.* 670.1.d 2.a. *& ſeqq.* 671.1 d.2.c *ea primum Ada fuit peccatum: homini eſt refrenanda* 784.1 c.d *eius periculum.* 2.b *cauſat morbos. ibid.c & mortem.* 785.1.a *gula impiorum fame punitur.* 830.2.b

Gulones aſſimilantur in epulis. 325.1.c *ſimiles ſunt lupis.* 490. 1.c *dum vivere non poſſunt, nec dormire, eorum inſomnia gravia.* 670.1.d.671.1 c *eorum venter ſepulcrum eſt. ibid.2.d*

Gutta eſt Halle, ſive lacryma myrrhæ. 529 2.a

H.

H ſæpè apud Latinos vertitur in S. 197.2.d 230.1 b

Habitus peccandi ad peccatum inclinat. 589.1.b

Hæreſis orta eſt à nimia curioſitate. 109 2.b *eſt multiplex.* 230.1.a *eſt adulterium ſymbolicum.* 502.2.b *eſt velut mulier nequam* 559.1 a.b *maximè invadit impios.* 615.2.b *quo pacto vellenda & impedienda.* 999.1.c *hæreſes priſcæ omnes interiere.* 816 2.c

Hæretici Eccleſiaſticum negant eſſe Scripturam Canonicam. 15.1.b *ſunt ſubdoli & hypocritæ.* 112.2.c. *ſibi ipſi magiſtri ſunt.* 178.1.c *diverſi genij ſunt.* 312.1.b *ſunt ſuperbi & doloſi.* 306 1.a *, ſunt veri animæ inimici.* 309 2.a *eorum familiaritas periculoſa eſt.* 314.1.c.224. 1.b *vident paupertatem Evangelicam.* 330.1.d *ſunt lupi.* 325.2.c *ſunt velut gigantes feri & timidi.* 376. 2.c *an valide baptizent, & ab eis baptizati ſint rebaptizandi.* 739.1.d.2 a *ſunt maximè ſophiſtæ.* 781 2 a *ijs non favebant reges pij.* 999.2 d *cur Samaritis aſſimilentur.* 1018.2 c *hæreticorum rebellantium ſuos principibus funeſtus exitus.* 955.2.d

Hæreticum verè eſt idololatra. 1000.1.a

Hæpagus proprios edere filios à rege Perſarum juſſus, dolorem diſſimulavit. 316.1.b

Harpocrates ſilentij emblema eſt. 151.2.b *quis fuerit. ibid. ad æquales Hauſtus non propinabant nec bibebant veteres.* 681.2.d

Hebetes non vituperandi, ſed patienter docendi. 200.1.b

Hebræi cœnabant coronati. 632.2.a *inter cœnandum proponebant problemata & quæſtiones.* 687.2.d *item adhibebant muſicam.* 688.1.c *poſt cibum ſumptum Deo adhibebant muſicam.* 689.2.d *parabolas, proverbia, enigmata & alias graves ſententias inquirebant.* 858.1 d *nunc Iſrael, nunc Jacob vocantur.* 941.1.c *poſt reditum à captivitate Babylonica linguam patriam corruperunt.* 1039. *gaudent apologis & paræmijs.* 24.2.a *uſurpant verba realia pro verbalibus & mixtalibus.* 47.2.a.661.2 a *idem habent pronomen abſolutum & reciprocum.* 52.1.a 561.2.d *abſtracta ponunt pro concretis.* 94.2.b.732.2.d *captum excedentia vocant ſortiora, altiora, profundiora.* 107.1 c *antecedentia ſubſtantivo ſubnectunt pronomen demonſtrativum.* 120.1.b *notas ſimilitudinis ſæpè ſupplendas relinquunt.* 177.1.c *non* omne *illis eſt* nullum. 188.2.d *ponunt potentiam pro obiecto* 269 2.d *gradum comparativum quo carent, exprimunt per negationem.* 304.1.d *morem exprimunt per futurum.* 323.1.c *ſolem, aſtra, cælos vocant milites Dei.* 385.2.a *uno tempore exprimunt omnia.* 413 1.d.473.1.b *gradibus comparationis carent.* 418.1.b *carent caſibus, hinc unum pro alio ponunt.* 454.2.b.540.1.b *verbum concordat ſæpè cum ſubſtantivo proximiori, etſi ad remotum referendum ſit.* 458.1.a *Hebræi omnes in deſerto ob murmur exploratorum puniti ſunt.* 377.2.c.957.1.a *ſæpè uſurpant verbum neutrum pro activo.* 513.2.b.756.2.c *ſuppoſitum aliunde notum ſubaudiendum ſæpè relinquunt.* 539.2.b *participio utuntur pro indicativo quo carent.* 540.1.b.920.2.a *ſæpè ſubaudiunt relativum* qui *ibid. utuntur enallage numeri.* 601.1.c *verba contactus ſunt realia, ſive mentalia, conſtructa cum in.* 320.2.c.676.1.a.799 2.d. 885.1.d.922 1 d.944 2.c *verba accipiunt in actu non reali, ſed mentali.* 728. 2.d *item actiua propaſſivis.* 732.2. d *regimen genitivi exprimunt per ablativum cum præpoſitione* in 737.2.a in *ſæpè pro* propter *uſurpant.* 857.1.d *imperativi & infinitivus eadem illis vox eſt.* 868.2.b de *cum ablativo ſumunt pro regimine genitivi.* 869.1.a *ſæpè ſubticent notam ſimilitudinis.* 888.2 a *ſæpè ab una perſona tranſeunt ad aliam nec tamen eam nominant aut diſtinguunt* 940.2.a.b *ſervos & gentes remotas vocant inſulas.* 973. 2.d

INDEX RERVM ET VERBORVM

HEBRAEARVM VOCVM SYLLABVS.

Aleph & chet *sæpè inter se commutantur.* 172.1.b
Aboda *passim in Script. vocatur Dei cultura & ministerium.* 74.1.c
Ach *Hebræis est interiectio dolentis, ut & Latinis* 172.2.c
Achatit *plerumque vertitur nouissimum.* 175.1.b
Achi *significat paludem, carectum , id etiam in Romanis Bibliis legitur.* 840.1.a
Achmut *est amara, tristitia, nigredo.* 173.1.a & achmeta *chaldaicè est scrinium, urna, lagena.* ibid.
Adon *vel* adonai, *id est dominus , formatur ab* éden *id est fulcrum.* 242.1.d
Adonai *pronuntiabant Iudæi pro nomine tetragrammato* Iehoua. 944.2.d
Ain & *oculum & fontem significat.* 391 2.d
Alam *Hebræis & Arabibus penè idem sonat.* 172.1.c
Ana, *id est humiliati sæpè pro pati & dolere accipitur, & pro pauperiem pati.* 81.2.c
Ania *tam humilem & miserum quàm pauperem significat.* 2:8. 2.a & ana *humiliare vel affligere.* 418.2.d
Anro *syriacè est idem quod hebr.* Sirach. 20.2.a *nec habet nomen proprium, sed agnomen.* ibid.a
Bara, *id est creauit, amplissima significationis est.* 514.1.d
Berit *non tantùm ordinationem testamentariam, sed & quamuis aliam significat præsertim iudicij.* 803.1.c
Bath *sæpè capitur pro* caph *similitudinis, vel potius mensura.* 368.2.d
Caleb *vnde deducatur.* 957.1.d
Chaffa *idem est quod mater viuentium.* 560.1.c
Chaim *tam victum quàm vitam significat.* 117 2.c
Chamma *nomen Solis , à rad.* chamam . *id est , calefacere.* 881.2.c
Chapaz, *id est festinare, sæpè significat trepidare.* 79,1.d
Charas *arare & fabricare significat.* 188.1.c
Chartar & ascam *quomodo differant.* 207.2.c
Cheres *est nomen Solis ab exercitione quam efficit astu suo.* 885.2.c
Chesed *idem est quod benignitas, pietas, Electissima, iustitia.* 115.1.a.303.1.c
Cheuia à chaui, *quare vocetur serpens.* 560.1.c
Chochma, *id est sapientia, diuersas habet radices.* 172.1.b *alludit ad* ochma. *ibid. item ad* choachma. *ibid.d*
Chodes, *id est, mensis, dicitur à rad.* chadas, *id est innouare.* 892.1.a
Gabar, *id est esse fortem, etiam vincere & superare significat.* 107.1.c
Gamal, *id est camelus, in Latinum linguam transiit.* 318. 1.c
Haga, *est meditari, inde formatur* magim, *id est, sapientes , illud alludit ad* aga, *id est laborare, affligere.* 172.1.d
Iain & ien *vnde Ianus , idem est quod græcè* οὐρανός. 678.1.d 679.2.c
Ierach, *id est mensis, dicitur à* Iarach, *id est, luna.* 892.2.b
Ilm *est nomen sapientiæ.* 178.1.c & *quæ inde derivantur.* ibid.d
Kadar & *nigrum esse significat & tristem.* 443.2.a
Kana & *possidere & comparare significat.* 159.1.d
à Keman, *id est occultauit, descendit* michman & machman *id est thesaurus, latibulum.* 172.1.b
Kereb & deber *duo sunt dæmonia, quemodo differant.* 732. 2.c
Ki *sæpè non causam , sed effectum significat, imò sæpè est malitiosum.* 256.1.a
Kinnamon *idem est quod cinnamomum.* 527.2.b
à Lebona, *id est ybur, Græcum* λίβανος *derivatum est* laben *est idem quod album.* 529.2.c d
Lechem, *id est panis, quemlibet cibum significat.* 632.1.a
Malmad, *id est stimulus , formatur à* lamad, *id est docuit.* 172.2.a
Mammona *vnde derivetur , &* mammon *vnde* mammon *vocentur diuitiæ.* 141.1.c
Mariam & marom & Maria *nomina sunt B. Virginis, quid ea mystice significent.* 891.2.c.d
Masar, asar, iasar, *affinia sunt voce, ita & significatione, & ab his tribus deduci potest vox* masoret. 811 2.d
Masoret, *id est traditio, à quâ rad. deducatur.* ibid.c
Massa, *id est assumptio, vocatur doctrina & prophetia.* 440. 2.d
Micne *possessiones significat & pecora.* 142.1.a
Min, *id est, a, de, ex, sæpè significat, præ, plusquam.* 542.2.a
Mispar, *id est, iudicium, significat quod cuique competit aut debetur.* 709.2.c
Misse *Hebræis vocatur sententia qualibet illustris quasi excellens præ cæteris, à rad.* maschal. 36.1.c
Nahar & *illuminare & confluere significat.* 542.1.a
Nasa *tam pro mutuo quàm vsura vsurpatur.* 222.1.c
Nascim, *id est, femina, formatur à rad.* anasch, *id est infirmatus est.* 574.1.a *item à rad.* nasca, *id est, obtinuit est , quòd in vi patris nomen non perpetuetur.* 639.1.d
Nephilim *est nomen gigantum, id est cadentes.* 376.2.c
Nesech, *id est morsus , cur dicatur vsura , an id derivetur à* nachas, *id est serpens.* 452.2.d
à Nin *formant Arabes & Hispani* niño, *id est puer.* 400. 1.d
Nose *vnde hebraicè vocetur nummus & creditor.* 612.2.b
Oznaim *Hebræi dicuntur aures quasi* mozenaim, *id est bilances.* 277.1.d
Panai *trilitteratum repræsentat tres Personas SS. Trinitatis , imò tres eius litteræ sunt signa trium hypostaseon.* 400.1.a
Panim & *faciem & personam significat, estq; pluralis numeri, & caret singulari , & quæ symbolica eius rei ratio.* ibid.c
Paras *dividere, dispergere, venerilare significat.* 149.2.a
Phison à *rad.* pus, *idem est quod copia, multitudo.* 540.1.a
Rachma & rochma *differunt significato.* 554.2.d
Raphaim, *id est dissoluentes, cur vocentur gigantes.* 376.2.c
Raschia à *rad.* tascha *vocatur chaldaicè creator & quare.* 622.2.c
Reim *tam amicos quàm proximos significat.* 238.1.b
Rescit, *id est principium, deducitur à* ros, *id est caput.* 58. 2.a
Samuel *quatuor habet etyma.* 959.1.b.c
Sarach *quid hebraicè sonat : hinc* saroch, *id est corrigia.* 20. 1.d.2.a
Scemes, *id est minister, vnde dicatur sol* 885.2.c.890.1.a
Schor, *id est taurus, vnde dicatur:* 255.2.d
Sopherim, *id est scribæ, Hebræi vocabantur litterati.* 244. 1.d
Sosannim , *inscriptio est psalmi 44. id est, pro filijs vel floribus: exponitur hic de Christo, Ecclesia & Salomone.* 820. 2.d
Talmud, *id est doctrina, derivatur ab* alam, *id est abscondit, &* lamad, *id est docuit.* 172.2.a
Toda *sacrificium, erat idem quod holocaustum.* 742.1.a 743.1.c
Tsade *Hebræum redditur ab interpretibus per s. Latinum:* 10.2.b
Tsarach *an idem* sarach. 20.1.b
Tuscia & *sapientiam & essentiam significat.* 814.1.c
Vau *conuersiuum vertit præteritum in futurum.* 758.1.d
Zachar *vocatur filius masculus, à* zacher, *id est , memoria, quod in filio patris nomen & memoria post mortem perstat.* 639.1.d
Hedera Baccho sacra, eaq; coronabantur bacchantes. 686.2.c *hedera vnde dicatur : eius vis contrà ebrietatem.* ibid. *est signum vini vendibilis.* ibid.d
ἡλιος *vnde dicatur.* 886.2.d
Henoch non sibi tantùm sanctè vixit , sed & tuti orbi suæ sanctitate præluxit. 928.2.c.d 931.2.a *quare à Deo sit in cælum translatus.* 928.2.d *est in paradisum translatus.* 929.1.b & *in quem.* ibid.c.d. & *sqq. an in cælum.* ibid.d *redibit vt pro Christo contra Antichristum decertet.* ibid. 930.2.d.931.1.b.2.b.c *translatus est in Paradisum terrestrem.* 929.2.a.b.c *etiamnum in eo degit* ibid.d *est æternitatis candidatus.* 930.1.a *in magna animi & corporis quiete & voluptate degit , ellq; in gratia confirmatus.* ibid.d *non patitur vllos inordinatos sensitiuos motus.* ibid. *maximis Dei consolationibus & diuinis illustrationibus gaudet.* ibid.a *verisimile est ipsum Christum aliquando vidisse.* ibid.d *est typus resurrectionis,* 2.b *in fine mundi omnes ad pœnitentiam excitabit.* ibid. *fuit Gentilis, & omnium hominum parens est.* 931.1.a *cur ipse perissimum Antichristi tempore veniat.* ibid.b *raptus est vt homines ad meliorem vitam prouocaret.* ibid.d *alia causa eius raptus.* 2.a *fuit hic publicanus & augustus.* ibid.d *non est Elias inferior.* 932.1.a *fuit typus Christi.* ibid.
Henoch & Ioseph Patriarchæ inter se comparantur. 1005.1.a
Henrici IV. Gall. regis dictum de hæreses extirpatione. 998. 1.c
D. Henricus Suso à diuina sapientia est ad eam sectandam animatus. 58.1.b.c *vidit per raptum sapientiam facie puellæ, deinde adolescentis.* 508.1.b.531.2.b

Heraclitus philosophus nunquam risit. 469.1.d
Herba aquis irrigata crescunt, frondent, florent, fructificant. 633 1.c *herba omnes virorum diuersum habent.* 844. 1.a.b *nonnulla mira vi pollent.* 1.a *multæ ab iride suauitatem hauriunt.* 895.2.b *variæ in mari crescunt.* 907.1.b
Hercules fœminæ Omphalæ ancillans. 975.2.c *ne corpori fauit parum.* 271.1.a
Hereditas non tradenda vxori vel filijs, vel amicis 714.1.a *hæc æquè est dividenda.* 866.2.d *hereditas Dei Israelitæ sunt.* 516.2.a.d *hereditatis pars olim amicus testamento legabatur.* 485.1.b
tres Herodes superborum & sæuorum. 255.1.a
B. Hermannus Ioseph à B. Virgine mirificè dilectus & adiutus est. 356.2.c *fuit B. Virgini desponsatus ob eximium erga eam affectum.* 524.2.c
Hermon mons, alio nomine dictus est Sion. 520.1.c
Herodes Agrippa vestis regiæ superbiens, subitò Deo pœnas dedit. 271.1.b
Herodes Antipa quare dictus vulpes. 299.2.d
Herodes Ascalonita in familiam Hyrcani adscitus, eius stirpem omnem extinxit. ibid.c agens dolosè, dolo suo captus est. 600.1.b. *eius pœnitio & interitus.* 602.1.b
Herodis pisces nihil nisi aquam habebant. 632.2.c *herodum filij vt plurimum degeneres.* 644 1.a.b
Herum qualis esse debeat. 140 2.d *domus suæ curam habeat & seruorum.* 199.1.b *eius decus & dedecus pendet à seruis. ibid. curet & sua iumenta.* 2.b *quomodò se cum seruo gerat.* 718.1.a *quod facit seruus, sibi facit.* 720.2.d *eorum duritiæ cogit seruos ad necem.* 721. 2.d
Hesiodus primus apologorum auctor fuisse dicitur. 23.2.b
Hesperus & Lucifer eadem est stella, sed diuersa reputata. 293. 1.a
Heua *non significat serpentem hebraicè, sed matrem viuentium, syriacè.* 560.1.c.d
in Hieme constructa domus non est habilis, & cur. 464. 2.c
per Hieroglyphica tradebant veteres suam doctrinam. 172. 1.b
S. Hieronymus auctor est versionis Vulgatæ, non tamen omnes Bibliorum libros conuertit. 20.2 d.33.2.c *est egregius ethicæ magister per omnes vitæ status.* 32.2.a *quare subinde in versione sit simplicior.* 33.2.d *peregrinos Romanos in Bethlehem hospitio excipiebat.* 296 2.b *studio sapientiæ & virtutis multas provincias peragrauit.* 729. 1.d.801.1.d.809.1.d. & *seqq.*
Hilaria Gentiles celebrabant die 25. Martij. 746.2.b
S. Hilarion migrabat de loco in locum. 634.2.b *omnem laudem fugit.* 918.1.d *etiam cum occulto fornicatore agere nolebat ob famæ suæ periculum.* 433 1.a
Hilaritas condiuerat beneficia. 415.1.c.d *cur.* 2.a *hilaritas cordis etiam ad exteriora se diffundit.* 569 1.c *multum addit virtuti, sanctitati & oblationi.* 746.1.d *est signum boni voluntarij.* 2.a
Hippocrates fuit ergà præceptorem suum gratus. 1028.2.d
Hieronymus Theologiam summatim breuibus est complexus. 27. 2.c
Hirudo symbolum est diuitum auarorum. 316 1.d
Hirundo denotat garrulos, ingratos, spurcos, infidos. 296.1.d *cicurari nequit. ibid. symbolum est suspiriosum, & amicitiæ infidæ.* 152.1.b.161.1.b.311.1.a *pullos cæcutientes oculis chelidonia.* 644.2.a
Hispani quo reuerentia olim salem exceperint. 916.2.b
Historia magistra vitæ est. 178.2.d
Hodie *quomodò intelligatur.* 798.2.c.d
Holocaustum erat sacrificium laudis & gratiarum actionis. 742.1.a. 743.1.a
Homicidarum fratres myopiti qui sint. 737.2.a
Homini iam vnde ab initio à Deo sapientia est indita. 1. *ex hominis sepulti cadauere bestiæ & vermes nascuntur.* 254. 2.c.d *hominis miseria & nihil.* 255.1.b 260.2.d 412. 2.a.413.1.c. 2.d *eius creatio quare à Deo laudata non sit.* 270 1.b *homo hominum amat, quia amat suam humanitatem quam in alio videt.* 323.2.c *eius inconstantia & mutabilitas.* 287.2.d *liberum habet arbitrium.* 367.1.a & *seqq. quamuis conditus sit liber, habet tamen legem qua refrenetur.* 368.1.a *è cælo constat & terra.* 369 1.d *quàm gratus Deo creatori esse debeat.* 389.2.a *eius in omnia creata dominium.* 390.2.a.b *septem ei dotes à Deo indita.* 391.1.b.c *& alia quatuordecim* 392.1.b.& *seqq. quid debeat Deo: non superbire.* 392. 1.b.c *quibus illi multis rationibus creationis ad virtutem excitare seipsum debeat. ibid. & seqq. eius elogium.* 2.d *Deo fratre gloriatur.* 394.1.b *eius fragilitas ad labendum.* 406.1.a.b.2.b.407 b.2.a.c *omnia eius exigua sunt & brevia.* 412.1.c.d *est ex parte angelus, ex parte brutum.* 424 2.d
Homines sunt similitudo sapientiæ Dei. 54.1.d *similes sunt foliis arborum.* 347.1.d.2.b. & *seqq.*
Homo facilè in peccatum labitur, nisi timore Dei retineatur. 583 2.a *seipsum exercitans nil nisi malum reperiet.* 584. 1.a *lunæ assimilatur.* 592.2.d *fragilis est & mundus.* 605.1.d *homo homini æquiescat.* 2.b.c *quòd vnus homo alteri præcellat, non est à natura, sed à Dei voluntate & electione.* 704.1.b.c.2.a *homo debet semper aliquid agere boni aut mali.* 720.1.a *cur vocetur creatura sæculi.* 808.2.d *quomodo per Adamum redditus miser, infirmus, & peccato obnoxius.* 833 2.a.d 834.1.b.c *mortuus in terram reuertitur.* 838.1.c.d *qua consideratione se humiliet.* 852 2.d *ei Dei effigies inscripta est.* 876 2.d *ei creata est, conseruatur, & seruit omnia res creata, hinc ipse Deo obsequi & famulari debet.* 882.1.b.c. & *seqq. plus pendet à Deo quàm à se.* 909.2.d.911.1.b *ipse in se nihil est* 912.1.a *est quasi conflatus ex angelo & bestia.* 1029.2.a
Varios Hominum ordines statuit Deus ob tres causas. 704. 2.a *eorum mutationes. ibid.b eorum alij à Deo benedicuntur & exaltantur, alij maledicuntur & humiliantur.* 708 2.c 709.2.c.711 1.b *omnes in manu eius sunt.* 709. 1.c.2.c *omnes paulatim morimuntur.* 1024 2.b
Honestas in Ecclesiastico capitur pro diuitijs. 531.1.c.656.2.a
Honestus *capitur pro diues.* 314.2.a
Honor in Script. complectitur veneracionem, obedientiam, sustentationem. 207.1.a.166.1.b *honor summus est, à Deo honorari.* 161.1.b *quis honor animæ debeatur.* 265.2.c *honor pauperis ex timore Dei, & diuitis ex opibus inter se comparantur* 266.2.a.c *honor est affluus omnium virtutum.* 271.1.d *honor parentum subordinatur honori & pietati in Deum.* 96.2.b *honor hic multa officia complectitur.* 97.1.a.2.a b.d *est basis familiæ & felicitatis filiorum.* 98.2.b *honor est Deo sacrificare, & offerre* 743 2.c *honor in Script. tria significat.* 783.2.d *honor sequitur fugientes, fugit sequentes se.* 918.1.b
Honorantes parentes suos, benedictionem ipsorum & Dei promerentur. 98.1.a.b
Honores non sunt quærendi. 182.1.b.2.a *non sunt improbis dandi, nec procurandi* 304.2.d *sequi solent commoditatem* 291.1.a *sunt bona adiaphora.* 529.2.c
cur Hora mortis æquivocè dicatur hora. 293. 2.d
Hora & Charitas cur fingantur esse sorores. 344.1.b
Horoscopus astrologorum rejicitur. 878.2.b.c
Hosius Cordubensis in senio delirans, cessit Arrianis. 976. 1.a *primò distinxit in SS. Trinitate essentiam à personis.* 400.2.b
Hospes dolosus cauendus. 196.2.d *exempla.* 297.1.b
Hospes dicitur quasi ostijs alienis pedem inferens. 634.1.a
Hospitalitas sit discreta. 396 2.c.d
in Hospitijs lupa non permittenda. 432 1.c
Hostis anima quis sit. 652.1.c *hostes olim bello capti fiebant serui.* 719.2.b *hostes fidelium sæpè à Deo percutiuntur.* 755.1.b.c *vere hostis fidelium.* 1018.2.b.c *item anima. ibid.c*
B. Hugo Gratianopolitanus nullam mulierem ex facie cognouit. 870.2.d *oculos caute custodiebat.* 231.1.c
Humana omnia modica & parua sunt 412.2.a.b 413.1.c
Humanitas in bestiam Iudam à Deo commendata erat. 200. 1.a
Humanitas Christi fuit ei velut columna nubis. 510.1.a *quanta illi collata sit gratia & alia dotes.* 514.1.a *est tabernaculum Dei & filij Dei.* 1.a *summa fuit dignitas quòd hæc Dei filia vnita sit. ibid.d*
Humana natura in Christo fuit elevata, vt in Verbo existeret. 757.1.d *humana sapientia etiam addiscenda est vbicunque eam reperiatur.* 811.1.b
Humerale pontificis describitur. 943.2.d
Humerus symbolum est arrogantiæ & fastus. 174.2.a *item roboris & fortitudinis.* 184.1.c
Humida à luna regnantur, & noctu ea crescunt. 890.2.d
Humiliare se *Hebræa idem est quod immanare & se affligere.* 81.2.c.418.2.d *humiliari valdè debemus.* 192.1.d & *quibus rationibus* 193 1.a
Humiles soli merentur gratiam. 104.1.a *solummodo quod debent Deo, proximo, sibi. ibid.c minùs placent principibus.* 310.

320.1.b exaltantur. 451.1.d.2.a
Humilis & hypocrita differunt in opinione quam de ſe habent. 73.1.a tripliciter quis humilis dicitur. 269.1.b ſi humiliationem ſui ferat modeſtè, exaltabitur. ibid.b c. humilis eſt generoſus. 318.2.c eſt verè ſapiens & ſenſatus. 361. 2.b humilis dicitur, quaſi homo acclinis. 750.2.c eius oratio à Deo exauditur. ibid & cur. ibid.d.& ſeqq. humilis animus in diſcipulo requiritur, vt doctrinam traditam admittat. 859.2.b
Fr. Humilis Franciſc. eſt à Chriſto de vita ſtatu aſſumendo monitus. 684.2.b
Humilitas optima tentationes vincendi ratio. 78.1.d.2.a preparatio eſt ad dona Dei excipienda. 90.2.c eſt origo manſuetudinis. 102.2.b magna docet magnos. 103.1.c vera eſt magnitudo & magnanimitas. ibid.d.105.1.c ſumma debetur Deo. 104.2.b index eſt ſanctitatis. 105. 2.a praxis & modus eam aſſequendi. ibid.d eius elogium. 2.b eius robur. 155.2.a eſt ſanitas animi. 156. 2.b eius ſeptem gradus. 319.2.c & alij duodecim. 193. 2.b eius actus varij ibid.c duodecim eius ſigna. ibid.d eſt prima & propria virtus Chriſti. 238.1.b eius cultura reges longeuos facit. 259.2.d fuit Gentibus exoſa. 260.1.a ſi patiens, ſemper exaltabitur. 269.1.b ſola exaltat. 269.2.c.275.2.c ipſa non eſt in Deo. 275.2.d ſed competit homini. ibid. quomodo eam Deus nos docuerit 276.1.a eam fingunt etiam eius aduerſarij. 443. 2.c propriè eſt virtus debita diuinæ maieſtati 319.1.b humilitas nimia quæ ſit. 318.2.d.319.1.a humilitatis fi-ſta ſchema. 442.2.c.d humilitas vestè aſſalutbo conferetur. 527.1.b. propriè pauperum eſt. 549.2.a quàm Deo ſit grata. 750.2.d quietem & pacem parit. ibid. 2.c.d humilitas & celſitudo in B.Virgine mirè coniunctæ fuêre. 891.2.c
Humores quatuor in ſobrio valdè temperati ſunt. 670.2.d humores mali ſeruntur ſunt diſſipandi 418.2.d
Hus Bohemus anſer eſt. 157.1.d
Huſſita in Bohemia ſuis occurrentes lacrymantur. 312.1.b
Hyacinthus color eſt regum. 176.2.d
Hyades ſtellæ ſymbolum ſunt doctorum & prædicatorum. 713. 1.b
Hyæna ſpecies lupi eſt, vel lupo affinis; ipſa deſcribitur. 326. 1.c
ὕβρις & ὑβρίζω violentam iniuriam ſignificant. 461.2.a
Hydra ſerpens erat multorum capitum, quem per ignem Hercules expugnauit. 181.1.d
Hydrops ſymbolum auaritiæ. 338.2.a
Hymnus canebatur in honorem Bacchi & aliorum deorum in menſa. 688.1.a hymnus Solis S.Franciſci. 887.1.b hymnus omnipotentiæ Dei. 916.2.a hymnos Chriſto naſcenti & reſurgenti canit totus populus in Germania. 1015. 1.b
ὑπερεκπὸς & ὑπερπὸς accipitur pro ſuperadditum. 869.2.c
Hyperaſpiſtes quid propriè ſit. 732.1.c
ὑπὸ ſubinde eſt idem quod ἀπὸ. 102.2.b
ὑποβλίπω quid propriè, quid metaphoricè ſignificet. 771.2.c
Hypocriſis omnem veritatem veramq; iuſtitiam & virtutem elidit. 72.1.c eius ſymbolum eſt ſtrurbio. ibid.d item talpa & mulus. 2.a.b eam Deus detegit. ibid.c.73.1.d
Hypocrita aliam & aliam perſonam induens, eſt velut hiſtrio. 72.1.c eum ſemper detegit Deus 2.c.73.1.d eſt duplici corde. 86.2.a eius eſt habitus, aſſumtâ vulpe. [illegible] 1.d eſt plenus dolo. 442.2.c.d.443.1.c.d ab eo cauendum. 443.2.a.b.c quomodò dignoſcatur. ibid. d.444.1.b.c eius proprietates. 550.1.c.d hic Deo ſeruit in proſperis, in aduerſis prævaricatur. 701.1.c
ὑπόληψις accipitur ſubinde pro ὑπόνοια, id eſt opinio, cogitatio. 109.1.d
ὑπομονὴ tolerantiam ſimul & patientiam ſignificat. 379.1.d
ὑπόνοια, ἀπόνοια & ὑπόνοιαι quid ſint. 552.1.c.2.b.d

I.

Iacob vnde dictus ſit Iſrael. 782.1.d.1030.1.d quomodò vixerit dies innumerabiles. 782.2.b typus eſt ſanctorum & electorum. 515.1.c tribulatione à Deo probatus eſt. 585.2.c in eo firmum & ratum voluit Deus eſſe pactum à ſe initum cum Abraham & Iſaac. 936.1.d.2.c quomodò ſit à Deo agnitus in benedictionibus. 2.c fuit quater ab eo benedictus. ibid.d eius lucta cum angelo quos deuexerit. 1029.1.d
Iacobi eremita auſteritas. 65.2.d
P. Iacobus Laynez nouiſſe vnum librum ſimul legebat. 279.2.b matrimonium Iacobi cum Lia & Rachele quid ſymbolicè deſignet. 70.2.a
S. Iacobi Niſibita oſſa vrbem ab inuaſione Perſarum conſeruarunt. 375.1.b
B. Iacoponus fuit ſpeculum humilitatis, mortificationis, charitatis. 718.2.a
Iagello Lithuaniæ princeps fuus ad fidem Chriſti conuertit. 921. 1.b
Iamna ſapientia myſtica quæ ſit. 351.1.a.b
Ianus primus erat præſes ianuarum. 351.1.c
Ianus bifrons putatur eſſe idem qui Noë. 678.1.d.932.2.a
Ibis in genio odorata eſt. 120.2.a
Idola pauperes è ligno fabricabant. 660.1.a ea autonomaſiæ vocantur errores. 1026.1.a
Idolatria Iſraelis auctor fuit Ieroboam. 979.1.a ipſa peccatum maximum eſt. 999.2.b eſt ſpiritualis fornicatio. 958.1.c
Idolothyta comedebantur in cultum deorum. 862.1.d.2.b
Idumæi ita periere, vt ne nomè quidem eorum ſuperſit. 925.2.b quare infenſi eſſent Iſraelitis. 1018.1.a iuſti typus Iudæorum modernorum. 2.b
Ieiunium fons ſanguinis, & febris concupiſcentiæ eſt. 234.1.d
Iedidia fuit nomen Salomonis. 965.1.c
Iehoua Dei nomen Iudæis erat ineffabile. 944.2.a
Ieiunium ſummari conducit. 418.1.a.b.2.d 785.1.b vocatur humiliatio. 1032.1.b parat miracula. 983.2.d eius encomium. 984.1.a
Iephte oblatio quare Deo diſplicuerit. 734.2.c
Ieremias fuit malè à Iudæis habitus: fuit à ventre matris ſanctificatus. 61.1.b.1000.2.c
Iericho vrbs perditionis & anathematis fuit à Deo deuota. 377. 1.d quid hebraicè ſonet. 523.2.b 524.1.c vaſa Ierichuntia quàm eximia. 523.1.b.c an eadem cum amomo. 524.1.a
Ieroboam regnum Iſraëlis à Iuda diſtraxit. 977.2.a fuit origo idololatriæ Iſraelis. 979.1.a fuit princeps politicorum. ibid.c quare fuerit cum ſtirpe exciſus. ibid. an à Salomone in filium ſit coopratus. 199.1.a
Ieruſalem tria dantur elogia 759.2.a.b fuit partim exciſa ob iniuriam Ieremiæ irrogatam. 1000.2.c
Ieſu nomen quàm ſit ſuaue. 998.2.a
tres Ieſus celebres in veteri Teſtamento fuêre. 19.2.b.c
Ieſus Chriſtus cur ad turbas per parabolas concionaretur. 24. 2.a.c.70.1.b.172.1.a.308.2.a 974.2.a totam abſtinam Chriſtianam paucis complexus eſt ſententijs. 31.d in omnibus dictis & factis miram oſtendit ſapientiam. 42.2.c creari prædeſtinatus eſt, vt crearetur in tempore ſecundum humanitatem, & ab æterno genitus eſt ſecundum diuinitatem. 47.2.b eſt Verbum Dei cæleſte. 49.1.a & fons vitæ. 2.d item fons ſapientiæ. 50.2.a quos in mundo fecerit ingreſſus. ibid.c Phariſæorum hypocriſin detexit. 72.2.d antequam prædicaret, à diabolo tentari voluit. 78.1.c eius manſuetudo. 102.1.b in eius ſchola diciſur humilitas & charitas. 103.2.b ſibi reputat factum quod pauperi impenditur. 116.1.b voluit pelecanus nos ſuo ſanguine vnificat. 124.1.c nobis præit viam iuſtitiæ, doctrina, exemplo & gratia præueniente. 125.1.d eſt via & vita. 2.a eſt verus amicus, & amicus amicorum, & quibus in rebus. 167.2.c.d funibus & clauis videtur cruci affixus fuiſſe. 176.1.b veritas eſt, & veracis amat. 189.2.a peccatores benignè ſuſcepit. 217. 2.b cur ex Virgine ſit natus. 226.1.d indicium præſtitæ ei propria eſt. 240.2.a optimus fuit rex. 243.1.a quomodò ei Deus honorem ſuum communicarit. 244.2.b eius propria virtus eſt humilitas. 258.1.b eius typus eſt apis. 274.1.b.2.c ei datur, quòd eius diſcipulo & iuſto. 301.1.b.c eius virtutes nobis ſunt imitandæ. 324.2.b dicitur agnus, & agnos amat. 325.1.a nobis ſemper in ore & opere eſſe debet. 250.1.a mos meritus ſua matri commendandi. 356.1.b ipſe noſter eſt panis. 357.2.b.d eius oculi quàm amabiles & efficaces. 382.2.a eſt paſtor errabundum reducens. 414.2.a ipſe ſolus pro peccatis ſatisfacere poterat. 462.1.b fleuiſſe legitur, non riſiſſe. 469.1.a homo fieri voluit vt hominibus viam præiret per labores & dolores. 504.2.a quâ Deus eſt ſapientia increata perſonalis; qua homo, eſt ſapientia incarnata. 505.2.a non eſt pura creatura. 506.1.c eſt finis totius vniuerſi. 2.c.d in eo eſt omnis ſapientia & ſcientia diuina abſcondita. 507.1.d prodijt ab æterno ex mente Dei. ibid. factus homo Patrem non deſeruit. 2.a vt Deus, eſt primogenitus ante omnem creaturam. ibid.c procedit & gignitur non à natura diuina, ſed intellectu Patris. ibid.d

MEMORABILIVM.

ibid.d eſt genitus, non creatus. 508.1.a *quomodò ſit primogenitus Patris. ibid. indicaturus ſedebit in nube.* 510.2.c *humanitus fuit ei velut columna nubis: item B. Virginis uterus. ibid. in quo videatur Patre minor, eiq; miniſtrare.* 513.1.a *præcepta eius exequitur. ibid.a hinc factus eſt homo ibid.d apud Iudæos poſt incarnationem egit, docuit, habitauit.* 2.a *eſt idem & unus cum B. Virgine* 514.1.d *quanta illi ob unionem cum diuina natura ſit gratia collata* 2.a *omnia ſua quæ homo debet matri. ibid.c. quantopere ei obligetur. ibid. per incarnationem omnes homines ſibi amore obſtrinxit.* 517.2.a.b *refrigerium eſt omnibus ad ſe confugientibus.* 526.2.d *per eum omnia ſancta & odorata reddi debent.* 529.2.b *Eccleſiam quomodo uxorem.* 530.2.a *Sacramenta ab eo profecta ſunt.* 531.1.b *eſt velut uua. ibid.2.b.d eſt ſuus origo omnium virtutum.* 532 2.b *quàm iis ſit dulcis.* 535.2.c.537.2.c *ipſe ſolus plenam ſapientiam in mundum tulit.* 539.2.a.c *fuit filius Dauid. ibid.b eius ſapientia. ibid d. & ſeqq.* 540.1.a.c d.2.c.541.1.a.b. 2.b.c.d *hauſit à Patre omnem ſapientiam, gratiam & virtutem.* 543.1.d *quomodo & qualiter ad limbum patrum deſcenderit.* 545.2.a *perſonaliter non deſcendit ad infernum damnatorum. ibid.c d dedit in purgatorio iubileum. ibid.d nobis laborauit in mundo.* 546.2.d *fuit in cruce quaſi ſcopus, in quem Iudæi ſua tela verborum eiaculati ſunt.* 582.2.b *eſt velut iuſtitia, poderis, & firmamentum.* 587.2.c.d *luna aſſimilatur.* 591.1.c *eſt ſol iuſtitiæ.* 592.1.a *pro crucifixoribus ſuis rogauit.* 607.2.c *pro noſtris debitis apud Patrem ſpoponderit.* 629. 2.d *eius crucifixi dotes & fructus.* 733.2.a.b *& ſeqq. eſt pater pauperum: hinc qui hos opprimunt, Chriſtum quodammodo vulnerant.* 736.2.c.d *quo die conceptus & paſſus ſit.* 746.2.c *cruus in cruce pro nobis exanditus eſt.* 751.1.d *eſt ſynopſis omnium mirabilium.* 756.1.d *& finis Prophetarum.* 757.1.a.b.d *quæ in eo mirabilia intrinſeca & extrinſeca fuerint. ibid 2.a docuit in Sion: eſt & Verbum Patris.* 760.1.a *eſt verus ſacerdos.* 761. 2.c *eſt medicus præſtantiſſimus.* 786.1.c.789.2.c *quomodò in Lazari morte ſit lacrymatus.* 796 1.a.b *apportatam eſt Euangelicam amplexus, & eam Chriſtianis ſectandam propoſuit.* 848.1.d *ipſe ſol & lux eſt.* 876. 1.d *eſt ſignum uni, quòd Deus & quòd homo.* 878.2.d. *per ſolem repræſentatur* 887.2.a.b.890 1.c *eſt compendium omnium operum Dei ac totius uniuerſi.* 910.2.c *eſt fidelibus auctor omnis gratiæ & virtutis. ibid.b quomodò Deum Patrem & Sp. ſanctum quà homo glorificet.* 914. 1.c *eſt velut citharœdus.* 914.1.c *in quo Apoſtolos ſe fecerit maiores.* 990.1.d *eſt perfectus cum unguentum odoriferum* 997.1.a *eius memoria gratiſſima eſt Sanctis.* 998.1.a *in Seth & Sem repræſentatur.* 1004.1.d *item per ſtellas, lunam ſolem.* 1009.2.c.d.1010 1.b *idem eſt roſa. ibid.2.b*

Ieſus filius Ioſedech Pontifex quando floruerit. 19.2.c

Ieſus filius Sirach, ſenior, fuit auctor libri Eccleſiaſtici. 17.1.c *& ſeqq. imitatus eſt per omnia Salomonem.* 2.b.35.1.b *multa ex eo deprompſit, & ſuis addidit.* 17.2.b *fuit Hieroſolymita.* 18 1.b *& vir magnus & ſapiens. ibid.c & Propheta. ibid.d per varias regiones eſt peregrinatus. ibid.c.d quando vixerit, & quot annis ante Chriſtum.* 2.a.& ſeqq 19.1.c.39.2.a *an fuerit ex LXXII. interpretibus S. Scripturæ* 18.2.b *non fuit nepos Eleazari pontif.* 19.1.b *fuit præcoci ingenio. ibid.c per varias tribulationes fuit à Deo probatus.* 2.a *fuit vir probus & figura Chriſti ibid.a.b eſt alius à Ieſu filio Ioſedec ibid.c item à Ben-Sira* 20.1.a.c *fuit de ſtirpe ſacerdotali.* 19.2.d

Ieſus filius Sirach, iunior, Eccleſiaſticum ab auo ſuo Ieſu compoſitum in Ægypto reperit. 37.2.a.c *eum ex Hebræo in Græcum idioma tranſtulit.* 18.1.c *quando is vixerit.* 2.c.19.1 a.b.20.1.a.39.2.a *non eſt auctor huius libri, ſed tantùm interpres.* 19 1.b.2.d 20.2.d.40.1.c *digeſſit eius ſententias & variè tranſcripſit, inde eſt tanta varietas in textu Græco.* 36.2.a.37.2.a *ipſe quoq; addidit prologum libro.* 38.1.a *eius verſio magna habita fuit auctoritatis.*

vide *Siracides.*

S. Ignatius Antioch. pſallendi ritum & chorum in Eccleſiam induxit. 946.1.d.2.a

S. Ignatius de Loiola vigore animi morbos ſuperabat. 65.2.d *eius charitas in inimico morbido vulnando.* 210.1.d *cæleſtibus gaudebat.* 570.1.d *feminas cur vitandas ſuaderet.* 874.2.a.b *totus fuit ignitus.* 981.1.b.982.1.c

S. Ignatius Martyr ad Deum inceſſanter ſuſpirabat. 239.1.b

Ignem nihil tentare audent. 698.2.c

ſol an ſit Ignitus & verè ignis. 889 1.b.c.d

Ignis & animæ analogia. 195.1.d *ignis optimè exprimit æternum furoris diuini in damnatos.* 2.b *hinc pœnarum gehenna ſymbolum eſt.* 369.1.c.d *ignis noſter in quo differat à gehennali.* 194.2.d *ignis conſummans impios, quintuplex eſt.* 464.2.d *ignis ſymbolum eſt iræ.* 610. 2.b *& angelorum.* 985.2.c *item libidinis.* 1022.2.b *& mulieris.* 871.2.c *ſæpè ſumitur pro acri dolore & cruciatu.* 1012.2.a *à poëtis in Vulcano repræſentatur.* 805.1.b.d *quatenùs hominum vitæ ſit neceſſarius.* 815. 2.d *non ſolo igne cruciabuntur impij in gehenna.* 830. 1.a.b *ſed in cruciatu primarius & eſſentialis eſt. ibid.d non fuit primariò ad vindictam impiorum creatus. ibid. ignis aptè peccatorum luxuriam caſtigat.* 830.2.a *ignis qui ſacrificia prima Aaronis abſumpſit, perpetuò in tabernaculo alitus eſt.* 945.2.d

Ignis infernalis an corporeus ſit. 193.2.b. *& ſeqq. affirmatur eſſe.* 194.1 b. *& ſeqq. quomodò agat in ſpiritum.* 195. 1.a *incorruptibilis eſt.* 195 2.a *eſt ſymbolum cæli empyrei. ibid. eſt & ſulphureus, cur.* 2.b.c *& maxima pœnarum. ibid.d non lucet, ſed eſt mera caligo* 196.1.a *cum igne purgatorio idem eſt.* 398 2.a

Ignoſcere iniurias inferenti, regium eſt. 145.2.b *porta cæli eſt.* 607.1.b

Ignoti homo non ſunt excipiendi. 296.2.d

Illuminatio mentis & intellectus à Deo petenda eſt. 488.1.a

Imaginationes rerum etiam nunquam futurarum miræ homines torquent. 834.2.d

Imago Dei in homine manet, quamdiu eſt homo. 367. 2.c *imago Dei naturalis in hominis anima eſt, ſed ſupernaturalis in gratia & virtutibus.* 389.1.d.2.b

puerum, quid propriè vocetur. 480.2.c

qua in re ſit Imberi ſapientiæ ſymbolum. 815.2.a.b

Immenſitas Dei immenſam poſcit laudem. 913 1.d

cum Immiſericordia non conſultandum de miſericordia. 775. 1.b

Immiſericordiam Hebræi vocant impietatem. ibid.

Immolatio unde dicta ſit. 1014.1.c

Immortalium animæ à ſumo appetitu pateſcit. 858.1.d *eam optant omnes.* 638.2.d

Immortalitatis ſtola Sanctis in cælo parata eſt. 177.2.c

Immunditia legalis tollebatur aſperſione aquæ luſtralis. 739. 1.a

Immundum per ſe rem nullam mundare poteſt. 724.1.d

Immutabilitas cauſa eſt æternitatis. 663.1.d

Impatiens in tentatione, ab ea non purgatur, ſed uritur. 82. 1.a

Impatientia extinguit in nobis Spiritum S. 655.1.a *eam expellit timor Dei.* 67.1.d

ſecum ſe Impendens aliis, ſibi iniurius eſt. 335. 2.d

Imperatiuus dum præcepto alicui Eccleſiaſtici ſubditur, per Subiunctiuum eſt exponendus. 36.2.c

Imperatores dum coronarentur, mortalitatis admonebantur. 253.2.c

Imperfecti à perfectis quomodò in motu & geſtu diſtinguantur. 445.1.d

auctor Imperfecti nonnullos habet errores. 583.1.b

Imperitia propriè iuuenum eſt. 475.1.d

Imperium mulieris in virum eſt indignum. 564.2.c.d

Impietas armata conſilio inſuperabilis eſt. 551.2.b *impietatis ſedes regia in inferno eſt.* 855.1.c

Impius quaſi diabolus eſt. 471.2.c *quem dum maledicit. maledicit ſeipſum. ibid c.d ſemper habet diabolum in ore.* 472.1.b *lupo aſſimilatur.* 325.1.a *eſt omnibus grauis & intolerabilis.* 479.2.d.480.1.a.b *eſt velut brutum.* 480 1.d *vagus eſt in cogitationibus & verbis.* 702.2 b.c *diebus profeſtis eſt ſimilis.* 705.1.b *impij non habent veram ſapientiam practicè practicam* 71. 1.b *eorum etiam corda in Dei ſunt manu.* 372.1.c *ciuitates reddunt deſolatas.* 374.2.d *ex malitia peccant, & peccato gaudent.* 433.1.a *quaſi ſtuppa colligata à Deo conſumentur.* 464.2.c *ſunt in gehenna colligati.* 465. 1.a *cur eorum conſortia vitanda.* 479 1.b.c.2.a *tum animæ, tum famæ, tum corpori periculum creant.* 479. 1.c.d *tunc miſeri ſunt, cùm appetitui ſatisfaciunt, & tunc felices, cùm puniuntur.* 480.2.a *vera carent beatitudine, etiam in hac vita. ibid.b ſemper ſunt timidi.* 481. 2.a *quatenùs odio proſequendi ſint.* 553 2.b *ijs ſeruire periculoſum eſt* 554.2.c *nonniſi vitioſa proferunt.* 595. 1.d *quomodò tradantur linguis maledicis,* 615.2.a.b

impij laudant impios. 663 2.*b* *ij plerumq; mala accurrunt, non pij.* 700.2.*c* *regnis suis depellantur.* 708.2.*d* *eorum oblata Deo displicent.* 734.1.*c.*738.1.*d.*735.2.*a.b* *nihil ipsi ex ijsdem acquirunt.* 738.1.*a* *imò ea destruunt.* *ibid b* *eos quomodò Deus puniat.* 823.2.*c.d* & *seqq.* *eorum posteri non perennabunt.* 839.2.*b.c.*840.1.*a* *quo sensu in maledictione nascantur.* 855.1.*d* *impij in Script. vocantur peccatores in peccando obdurati.* 837.1.*a* *nati ex maledicto parentum semine, in maledictionem gehennalem transibunt.* *ibid.*1.*c* *vocantur filij diaboli,* *ibid.d* *perunt quasi non fuerint* 925.1.*c.d.*2.*a* *ello dominentur in vita, sunt infelices & erunt.* 984.2.*c*

Implere *capitur pro continere.* 540.1.*d* *& pro consecrare.* 946.1.*b* *item pro plenum offerre.* 71.2.*d*

Impossibilium impotentia divina potentia est argumentum. 372.2.*b*

Improbitatis impotentia insatiabilis. 215.1.*d*

Improbus accipitur pro importuno. 320.1.*d* *improbi & probi tres notæ.* 339.1.*d* vide *Impius, Malus.*

Improperium abrumpit amicitiam. 484.1.*d*

Imprudentium causas abrietas. 680.2.*a*

Impudentia nascitur ex gula & libidine. 490.1.*d* *eius effectus & noxa.* 1.*a* *mater est impudicitia.* 577.1.*c*

Impudica ut plurimum fuco sunt illita. 232.1.*b* *vagantur per urbem.* 566.1.*d*

Impudicitia muliebris se oculis prodit. 573.1.*b*

Impulsus cordis ad bonum assiduè à Deo petendus. 488.1.*a*

Impunitas vitiorum ascribenda iudici ea non punienti. 184.2.*a.d* *impunitus peccandi magnum malum est.* 410.2.*a*

nihil Impunitum relinquit Deus. 344.1.*c*

Incarnatio Verbi Dei sunt opus spirantis sancti. 53.2.*a* *hæc maximum est opus inter Dei magnalia.* 394.1.*a* *quomodò se per eam Dei Filius demiserit.* 513.1.*d* *hæc apte iride representatur.* 526.2.*c* *ab ea omnis B. Virginis & nostra sanctitas derivatur.* *ibid.d* *in ea plurima sunt miracula.* 756.1.*d* *in ea elucet Dei sapientia, potentia, clementia* 757.2.*b* *est velut res.* 904.2.*d*

Incensum idem est quod thymiama, ☞ *Deo bis per diem offerebatur.* 946.2.*c*

Incessus gravis vel vagus index est animi maturi vel inconstantis. 578 2.*d* *sit verecundus & modestus.* 445.1.*b*

Incipiendum semper in studio virtutum. 411.2.*b.c*

Inclinationes animæ quæ re indagandæ sunt, antequam quis alicui officio aut statui applicetur. 783.2.*c.d*

Inconsideratio & incontinentia loquendi sæpè causas peccatum. 494.1.*a*

Inconstantes miserè perunt 288.2.*b* *similes sunt undis vagis.* 766.2.*a*

Inconstantia & mutabilitatis exempla. 150.1.*a* *inconstantia hominis à peccato originali accessit.* 287.2.*d*

Incubus morbus unde oriatur. 836.2.*d*

Indi nonnulli parentes senio confectos mactant & devorant. 93 2.*b.* *Iderum indocilitas & stupor.* 476.1.*c* *cæruleabantur ceruleati.* 686.2.*c*

Indigent omnes semper re aliqua. 848.1.*c* *indigenti mori solatium est.* 851.1.*d*

Indignis non est benefaciendum 300.2.*b* *id tamen quandoq; fieri solet.* 2.*c* *non sunt ijs conferendi honores.* 304.2.*d*

quisque regredus est secundum Indolem. 643 2.*c* *indoles melior subinde est causa sortis melioris & fortunæ.* 703.2.*d* *indoles in consilio spectanda est eius cui consulitur.* 775.2.*d*

Indisciplinato cur non sit communicandum. 216.2.*d*

Indoctus probus melior est docto improbo. 441.1.*c*

Inebriare subinde significat saturare, replere. 64.1.*b* *inebriat nos Deus domi suis, & amore quo dat, item bonis spiritualibus.* 693.2.*a.b*

Iners quis propriè sit. 473 2.*a* *mavult mendicare, quàm honesto labore victum sibi comparare.* 849.1.*c*

Inertia quæ parens mala. *ibid.*2.*a* *quàm sit periculosa.* 423.1.*c*

in honore socordem Infamia memor esto. 291.1.*a*

Infernalis ignis an sit corporeus. 193.2.*b* & *seqq.* *quomodò à Patribus non corporeus dicatur.* 194.2.*b.* vide *Ignis.*

an ad Infernum damnatorum Christus personaliter post mortem descenderit 545.2.*c d* *infernus vocatur silentium.* 648.1.*a* *eo est peior lingua maledica.* 614.2.*b.c* *in eo nam est pœnitentia.* 854.1.*a.b* *nemo ibi vitæ brevitatem vel longitudinem potest accusare, nec ob eam damnabitur.* 853.2.*c.d* *inferni nomine etiam vocatur limbus patrum.* 614.2.*a* vide *Limbus.*

Infideles veras virtutes non habent. 11. *quatenùs odio prosequendi sint, & de eorum malo quatenùs gaudendum.* 553 2.*b.c* *omnia eorum opera non sunt peccata.* 736.1.*a* vide *Gentiles.*

Infidelitatis frigus per gelu repræsentatur. 903.1.*b*

Infirmi spem & fiduciam in Deo constituant. 956.2.*c* vide *Æger.*

Infirmitatis propriæ cognitio est optima tentationes vincendi ratio. 78.2.*a* *sæpè merita adauget.* 790.1.*d.*792.1.*d* vide *Morbus.*

Infirmos visitando crescimus in charitate Dei & hominum. 210.2.*a.b.*211.1.*c*

Inflare accipitur pro inspirare. 124.2.*b.c.*

Infrenatus quid sit, & unde vox derivatur. 490.1.*b.c.*669.2.*b*

quâ re quis sui Inglorius. 957.2.*d*

Ingluvies. vide *Gula.*

Ingrato an sit benefaciendum. 300.2.*c.*301.2.*c.*304.2.*b*

Ingredientes templum semper aliquem deum Ekernosynam. 743 2.*d*

Ingressus sapientiæ quomodò sint mandata æterna. 50.1.*c.* & *seqq.*

Ingundis regina marinum ab arvinisimo concepit. 577.2.*d*

cum Inhoneste non est consultandum de honestate. 775.1.*c*

de Inimici morte & malis non est lætandum. 219.1.*b.c* *quando id liceat* 2.*b* *inimico reconciliato non facilè credendum.* 307.1.*c.*2.*b.c* *eius virtus.* 308.1.*d.*2.*a* *ei verè in amicum converso fidendum.* 2.*c* *si fecerit.* *eum amicum reddas.* 309.1.*a.b* *ab inimico cavendum.* 2.*b.*310.2.*a.c.*311.1.*c.*2.*a* *parvo cum fructu corripitur.* 439 1.*a.b* *inimici quare cavendi sint.* 162.1.*c.d* *in malis proximi gaudent.* 306.2.*b* *diligendi sunt, ut suos diligit Deus.* 503.2.*c* *inimici animæ quinam sint.* 309.1.*c.*2.*a*

Inimicitia sunt mortales, amicitia immortales. 160.2.*a.b* *inimicitiæ fraternæ sunt graviores aliis.* 188.2.*a* *inimicitia est arcus ob septem analogias.* 307.1.*d* *eius virulentia.* 308.1.*a.b* *est serpens & fera.* 310.2.*a.d* *inimicitia auctore diabolo in orbem prodijt.* 769.1.*d*

Inimicum ex amico facies, est truculentissimum. *ibid* 2.*a* *inimici etiam diligendi sunt.* 553.2.*a*

Iniquitas viri melior est benefacientis meliore, quo sensu. 872.1.*a.* & *seqq.*2.*c*

Iniquitatis populi index perfringere debet. 184.1.*b*

Initium sæpè idem est quod origo & causa. 256.1.*b* *initium sapientiæ est timor Dei, quo sensu.* 58.2.*a.b.* & *seqq.* *initia mundi quæ vocentur.* 385.1.*d* *quæ initia sanctorum offerenda Deo.* 208.1.*d.*2.*d* *in Script. idem est quod erat ante tempora.* 515.1.*b* *initium significat etiam summum, præcipuum.* 631.1.*a* *item principatum.* *ibid.d* vide ἀρχή.

Injuria affectum liberare ab ea insignis misericordiæ est. 121 2.*a* *idq; faciendum generosè.* 122.1.*a* *iniuria in amicum cavenda.* 483.2.*b* *ea est irreconciliabilis.* 484.1.*b.c* *iniuriæ potentiorum ferenda pauperi.* 315.2.*d* *earum illatio causa est eversionis regnorum.* 247.2.*d.* 248.1.*a.b* *eas oblivisci heroicum est.* 245.1.*d.*2.*b.c* *ab inimico illata gravis est.* 559.2.*a* *iniuriæ condemnandæ septem stimuli.* 603.1.605.1.*a.d.*2.*b.c.*606.2.*c* 607.2.*b.*608.1.*c* 609.1.*c* *eam vindicare putabant Gentiles esse heroicum.* 606.1.*d* *eius perpessio porta cæli est.* 607.1.*b*

ab Iniustis non est capiendum consilium. 783.2.*d*

Iniustitia causa est cur regna de gente in gentem transferantur. 247.2.*d.* & *seqq.* *non est amico & socio irroganda.* 862.1.*a* *iniustitia in pondere & statera cavenda est.* 867.1.*a.b* *iniustitia generalis omne peccatum complectitur.* 741.2.*a*

Innocens subinde sumitur pro impunito. 236.2.*b* *innocens nemo coram Deo est* 183.1.*a*

an in statu Innocentiæ idem numero futuri essent homines qui nunc prædestinati sunt 203.2.*a* *& an viri & fœmina pari numero tunc nascituri.* *ibid.c*

Innocentiam tandem Deus tuetur & ulciscitur. 614.2.*d* 615.1.*c* *lucis designatur.* 817.1.*d* *eius quanta sit vis.* 965.2.*d*

Inobedientes vocantur filij Belial, id est sine iugo. 1034.2.*d*

Insania magis obnoxia sunt fœmina quàm viri. 564.1.*a*

Inscriptio templi Isidis in Ægypto. 51.1.*c*

Insensati, vocantur exsordes. 384.1.*a*

Insolentia filia libidinis & gulæ est. 490.1.*d*

Inspirationibus divinis obedire multis partis bona. 131.1.*c*

Insti-

Inſtitutio filiorum commendatur. 200.1.d *an quanti ſit momenti.* 637.1.a.c.d *hæc à puero eſt inchoanda.* 1.d
Inſula unde dicatur. 903.2.c *inſulæ in aquis velſirmæ conſiſtunt vel ſtruant.* ibid.b *ſunt in mari quodammodò plantatæ, item firmatæ, eæq; ſunt fertiles.* ibid.c *inſulæ nonnullæ factæ ſunt quæ ante continenti adhærebant.* 907.2.c *inſulas vocabant Hebræi etiam terras remotas, etſi continentes* 973.2.d
Inſuper haberi *quid ſit.* 434.1.d.2.b
Inſuſpicabilia verba quæ vocentur. 552.1.c
Intellectus prior eſt voluntate & potentia. 46.2.c *intellectus idem eſt cum ſapientia apud Eccleſiaſticum.* 48.2.b
Intelligere in Eccleſiaſt. idem eſt quod ſapere & prudenter agere. 48.1.b
Intemperantiæ damna tria. 670.1.a
Intentio reddit actum bonum vel malum. 752.2.c *hæc in omni opere ad Deum dirigenda eſt.* 965.1.b *intentio vitia in ſtudio ſapientiæ habenda.* 1027.2.c
Interpres ſapientiæ vitam habebit æternam. 538.2.a *interpres Latinus Vulgata ſubinde propria nomina vertit iuxtà eorum etyma.* 953.2.d
Interpres Latinus Eccleſiaſtici quis fuerit. 20.2.d *eius antiquitas.* 21.1.a 37.1.c *eſt in ſtylo ſimplex, durior, & diſcrepat à verſione aliorum librorum.* 21.1.d.33.2.b *eius verſio Syri & Græci eſt anteferenda.* 22.1.a *eius perfectio & ſinceritas.* ibid. *eius ſtylus barbariſmos habet.* 33.2.d *uſurpat phraſes & verba & nomina ſuo ſæculo uſitata, iam obſoleta.* 34.1.b.c 36.2.c *voces & phraſes, quas in nova ſignificatione uſurpat, recenſentur.* 34.2.a *& ſeqq. quia græcizat, hinc videtur fuiſſe Græcus.* ibid.c.35.1.b *amplior & uberior eſt Græco textu.* 36.2.a 41.2.b 63.1.b.75.1.b.85.1.d.91.2.a.138.1.c 142.1.b.196.2.b. 232.2.d.234.2.c.252.2.a. 343.1.a. 360.2.d.368.1.c. 384.2.c *ad eum eſt corrigendus textus Græcus.* 36.2.a
Interrogatio tota audienda, antequam reſponſum detur. 151.1.c *interrogatio ſubinde ponitur pro flagellis & tormentis* 492.1.b
quomodo quis intrepidus exeat. 699.2.d
Inuitus omnis futurorum eſt in Deo ex vi comprehenſionis eſſentiæ. 45.2.a *inuitus ſicus inuenis aut puella illecebroſus eſt.* 870.2.c
Inualetudo valde lenta mors eſt. 645.2.b
Inuenta an inuentori cedant, an pauperibus danda. 623.1.b
Inuerecundus multa facit ob quæ in confuſionem incidit. 865.2.d
Inuidiæ deſcriptio. 337.1.d *eius remedium* 2.b *eius nequitia.* ibid.d *eſt furina, non humana.* ibid.a *quàm ſit nequam & maligna.* 338.1.c.d.667.1.b.c *quid ipſa ſit.* ibid. *unde dicatur: dolet de alterius proſperitate.* 561.2.c *ipſa inuidum excæcat.* 654.2.a *eſt comes auaritiæ.* 666.1.b *mentem excæcat fumo & olio.* 833.2.b
Inuidus dicitur quaſi inuitè videns. 337.1.a *eius deſcriptio.* ibid. *eius ſymbola varia.* ibid.b.& ſeqq. *eſt ſui interfector.* ibid.b.c *alijs inuidet commoda, quibus non vtitur.* 2.a *eſt puſillanimis.* 338.1.d *incipientem conuerti acribus verbis, & ſubinde verberibus infeſtatur.* 771.1.a *inuidi ſimiles muſcis, aruginі, damonі, vipera & panthera.* 667.1.b.c *ijs non ſunt conſilia aperienda.* 771.2.c *maximè de gratijs agendis.* 775.1.a
Inuitè nihil faciendum eſt. 784.1.a.b
Inuitus dans, corrumpit beneficium ſuum. 416.2.a
Inuocare nomen alicuius ſuper aliquem quid ſit. 759.1.c
Ioakim filius Sela quare dictus ſtirpſe ſolam. 954.1.a
Ioannes Abbas mutuabat libenter, niſi non redderetur. 622.2.d
Ioannes Eremita oleo à ſe benedicto ægros ſanauit. 792.2.a *leonem capit, ligauit & ad Abbatem perduxit.* 965.2.b
S. Ioannes Apoſtolus ſymbolis & apologis gaudet. 24.2.b *à Sapientia diuina edoctus fuit.* 358.2.d
Ioannis Aragonum regis de regum miſeria vox. 254.1.b
Ioannes Baptiſta in quo fuerit velut ſol. 392.2.a *pro inſtitia accubuit.* 139.1.b
S. Ioannes Columbinum lectionis Vitæ S. Mariæ Ægyptiacæ conuerſus eſt. 459.2.b
Ioan. Chryſoſt. ad nulla commoda accedebat. 633.2.a
Ioannes Eleëmoſynarius extrema ſemper pra oculis habebat. 213.2.c.342.2.b *viſo miſericordiæ eſt ad Eleëmoſynam incitatus.* 92.1.d.588.2.a 617.1.d *manum habebat liberalem.* 622.1.a *etiam in mutuando liberalis erat.* ibid.c *ſua omnia pro pauperibus oppignorauit Mauricio Imp.* 628.1.d *ei ob liberalitatem Deus & homines bonè dixere.* 675.1.b *ſibi mortis memoriam identidem refricabat.* 798.1.d
S. Ioannes Gualbertus eadem commiſſum cuidam hoſti ſuo condonauit. 607.2.c
P. Ioannes Maldonatus quotidie quinquies mortis præſentiam ſibi ob oculos ponebat. 342.1.c
Ioannes Perſa libenter dabat mutuum. 622.2.c
Ioan. Pontifex quare à Theodorico rege necì datus. 1021.2.d
Ioannes Reſſenſis parvo Epiſcopatu contentus, ampliores recuſauit. 179.1.d
S. Ioannis Silentiarij in Deum fiducia: hinc eſt à Leone contra Saracenos protectus. 731.1.b
Iob primus homines ad morum compoſitionem efformauit. 6. *pupillos propugnauit.* 121.1.c *quomodo cum ſuis rideret.* 642.2.c *quomodo in ſuis aruminis mortem optarit.* 647.2.d *in ſtercore damonum vicit.* 860.1.b *opus ſuum carmine conſcripſit.* 923.2.d
Ioci menſales moderabatur ſympoſiarcha. 682.2.c *ioci amicorum non ſunt in malam partem accipiendi.* 866.2.b
Ionæ prophetæ non fuit puer Sarepteanus ab Elia vita reſtitutus. 984.1.d
Ioram filio Ioſaphat regi Iuda Elias per literas mortem eſt comminatus. 985.1.a *eius ſtrenua mors.* ibid.b
Iordanis fluuius unde ſacer dicatur 140.2.c *exundat tempore veris.* ibid. *typus eſt baptiſmi.* ibid.d
B. Iordani de Eleemoſyna ſuæ indignè collatæ reſponſio. 301.2.d
Ioſaphat Rex Iudæ pius fuit, ne patrem tamen peccantem. 999.1.c
Ioſaphat filium regis Abenner, à Barlaam conuerſum, in eremum conceſſit. 850.2.d
Ioſeph Patriarcha typus fuit Chriſti. 176.1.b *in carcere manſit, quia ſperauit in homine.* 585.2.d *eius elogium: comparatur cum Henoch.* 1003.1.a.b *unde vocatus Ioſeph.* ibid.b *varia paſſus eſt, fuit in æſtimate & patientia mirabilis.* ibid.c *eius oſſa ex Ægypto in Chanaan aſportata.* ibid.d *an aliquod miraculum unus patrarunt.* 2.b
S. Ioſeph habuit B. Virginem adiutricem in educatione Chriſti, & in virtutum profectu: quàm fuerit ſanctus. 765.1.b
Pl. Ioſephus cenſuit voluntatem internam peccandi non eſſe peccatum. 455.2.a *ſæpè hiſtorias gentis ſuæ enarrat contra rei veritatem.* 961.1.b
Ioſiæ regis quàm grata fuerit memoria. 996.1.a.b 998.1.a b.d *eius pietas circa cultum Dei* 996.1.d.999.1.a d.1.a *eius virtus & nomen tribus ante nativitatem ſæculis à Deo per Prophetam prædicta ſunt.* 996.1.a *eius nominis etymon varia.* ibid.b c.d *quid allegoricè & tropol. deſignet.* 997.1.a d 998.2.a
Ioſua fortitudo data à Deo. 951.1.a *eius victoria.* ibid.b 2.d. *fuit Moyſi ſucceſſor in regimine populi & ſpiritu prophetico.* 1.c *unde fuit Propheta.* ibid. *fuit virgo & cælebs.* ibid.d *eius nomen quid ſonet.* 2.a *fuit typus Ieſu Chriſti.* ibid. b.d.19.2.a *eius continentia ac liberalitas.* ibid.c *ſalutem Iſraelitis attulit.* ibid.b.d *cur eius mors non plangatur* 952.1.a *quo ritu Hai urbem expugnarit.* ibid.c *ſolem à zelo ſtitit.* 2.b.& ſeqq. *in arctis conſtitutus Deum innocuum ab eo eſt exauditus.* 954.1.c
Ira furor brevis eſt, & valet momentum 68.1.c *fruitur ſurgijs & maledictis.* 216.1.c *homini memorem vitæ it.* 224.1.d *perturbat corruptionem & reprehenſionem* 445.2.d *velut ignis calidus eſt.* 496.1.a *ira nemo corrigendus.* 221.1.b *ira bona & mala qua ſit.* 133.1.a b *maledicta iram Dei concitat.* 319.2.d *hæc ingruit in peccatores impœnitentes.* 147.1.b *quomodò hæc ſeſtimare & proximare dicatur.* ibid.c.d *ira in Deo eſt iuſtitia & vindicta.* 378.2.b *eam reprimit inſtus per timorem & amorem Dei* 98.1.c *ipſa deponenda eſt* 602.2.d *eius remedium eſt memoria Dei.* 607.2.d *eam vetat ira.* 608.1.c. *varia parit peccata.* 2.c.d.609.1.c *igni ſimilis eſt.* 106.2.b *parit inſaniam & furorem.* 610.1.a *hominem exedit.* 654.1.d.2.d *eius damna* 2.b *Spiritum ſanctum contriſtat.* 655.1.b *hominis mentem prodit.* 676.1.c.d *ſedatur & ſaciatur vltione hoſtis* 829.1.d *qualis ira in mulierе damnetur.* 559.2.d *ira mulieris deſcribitur.* 564.1.b.c *ira in Deo nonniſi metaphoricè eſt.* 753.2.c *hæc dilunio comparatur.* 823.2.b.c *eſt velut brevis impiorum.* 824.1.a *ira flamma, idem eſt quod ira flammea.* 757.2.d *ira & furor quomodò differant.* 602.2.a.b
Iracundi ſapientia ſuam iracundiam frenat. 141.1.a *plerumque audaces ſunt.* 224.2.b *iracundi deſcribuntur.* 825.1.a

Ire-

INDEX RERVM ET VERBORVM

Iracundia eſt filia ſuperbiæ, & per peccatum indulta. 260.2.b
eſt vitium mulierbre & mollis animi. ibid.c.360 2.c *hominem mentem eripit & rationem.* 835.2.a
Iracundus eſt velut veſanus & dæmon. 610.2.c.d.
Iraſci peccatis, laudabile eſt, non aliàs. 602.2.c
Ire poſt deos alienos quid ſit. 660.2.b
S. Irenæum ſæpè vrituur apologis in ſuis ſcriptis. 24.1.a
Iris vnde dicatur 895.2.b *quid ſit,* ibid.c *eſt incitamentum ad Deum laudandum.* 894.2.d *eius colores tres ſunt inuicem ſubordinati.* ibid. 895.1.a.b *eius cauſa qua ſit.* ibid.1.a *eſt inſtar arcus magni, & videtur cæli zona.* ibid b.c *eius amplitudo & conſtantia in ſitu & coloribus.* ibid.c.d *iris matutina & veſpertina quid portendat.* ibid.d *eſt imbriferum.* 2.a *confert ad generationem mellis aëris.* ibid b *cur dicatur Thaumantis filia.* ibid.c *eius colores, non ſunt veri, ſed apparentes.* ibid. *vbi fiat plerumque.* ibid. *plures irides ſimul fieri poſſunt.* ibid.d *eſt ſignum diuinæ clementiæ & pacis cum Noë.* ibid.526.2.c *varia eius elogia.* 896.1.a.b *eſt typus crucis Chriſti & SS. Trinitatis.* ibid.c *item incarnationis Chriſti.* 516.2.c
Irriſio alterius miſeriæ odioſa eſt. 187.2.a.b *hæc cauenda.* ibid.d *& ſeqq.*
Ironia ſubinde à Scriptura ſacra vſurpatur. 773.2.b
Irreligioſi non ſunt in conſilium adhibendi. 773.2.d
Irriſor omnes irridet, etiam amicos. 703.1.b
Iſaacum Deus præ Iſmaëlitis elegit. 706.1.c *ipſe fuit hæres omnium benedictionum Abrahæ factarum.* 936.1.a *& cur ipſe, non Iſmael.* ibid 1.b *eius fides & obedientia in immolatione ſui* ibid. *ex eo natus eſt Chriſtus, non ex Iſmaele.* ibid.c
Iſaias fuit eximiè ſanctus præ aliis Prophetis 994.1.c *hinc vocatur Propheta magnus.* 2.b *liberè carpſit principum vitia.* ibid. *eius elogium.* ibid.c *ſolem retrogradi inſſit, & regi vitam reſtituit.* ibid.953.2.c *ultima tempora prænunciat.* 995.1.a.2.a.b *quomodò dicatur conſolatus lugentes in Sion.* 1.b *Chriſti & Eccleſiæ tempora prædixit.* 2.a
S. Iſidorus agricolæ Deo vacando nihil amittebat ex opere aiurno. 281.1.b
S. Iſidorus Hiſpalenſis initio tardioris ingenij, aſſiduâ ſtudio doctus euaſit. 200.1.b
Iſis ſymbolum eſt ſapientiæ cæleſtis. 51.1.c
Iſmael Iſaacum fratrem oppugnans figura eſt carnis animam oppugnantis. 76.2.a *quare non fuerit hæres promiſſionum Abrahæ patri ſuo factarum, ſed ſolus Iſaac.* 936.1.b
Iſmaelis alterius filia lacryma. 311.2.b.312.1.a
Iſmaelitæ fuêre hoſtes Iudæorum. 925.2.b
Iſocratis ethica præcepto Demonico data. 28.2 d. *& ſ. 93.*
Iſrael eſt Dei regnum, reſpub. & populus. 395.1.c.d.2.a.c *hinc dicitur pars Dei.* 396.1.a *ſuis populus Dei electus.* in quo miſit radices. 515.1.a.b.729.1.a 971.2.a *eſt & pars & hæreditas illius.* 516.2.c *& filius eius primogenitus.* 759.1.a *habebat domeſticum Dei oraculum, & legem.* 2.d. *& ſeqq.* *hinc ei ſemper cura fuit* 1017.1.d 2.a *ei promiſſionis habuit perpetuam ſucceſſionem regum & pontificum.* 950.1.a *eius regnum erat politicum ſimul & Eccleſiaſticum.* 922.1.b *typus eſt populi Chriſtiani.* 758.1.c.d
Iſraelitæ ſoli verum habebant ſapientiam. 782.1.d *quomodò eorum dies ſint immemorabiles.* ibid.2.a *olim vocabantur ſancti.* 812.2.d *ob idololatriam in Aſſyriam abducti fuêre.* 979.1.d.2.d 992.2.d *in ea ſemel capta ſemper perrexere.* 979.2.a
apud Italos in comitijs fœmina ſeparata ſunt à viris. 233.2.c.
Iteratio peccati nouum eſt peccatum. 460.2.a
quare tribus Iuda à decem aliis diuulſa. 977.2.d *ipſa ob idololatriam in Chaldæam fuit abducta.* 993.1.a 1000.1.d
Iudæa palmis abundabat. 521.1.b
Iudæi Eccleſiaſticum in canonem ſacrum non recipiunt. 15.1.b.2.c.1040. *Gentiles auerſabantur.* 226.2.c *connubiabantur ſeparati à fœminis.* 233.2.c *erant duræ cervicis.* 308.2.c *non tolerabant meretrices.* 43.1.2.b *eorum afflictio ſub Ptolemæo Lagi.* 75.1.a *eorum plurimi à captiuitate Ægypti redempti per Ptolemæum Philadelphum.* 39.2.d *ſunt dilecti Deo gens.* 512.2.a.515.1.a.b *inimicos oderant.* 553.2.b *quæ de cauſa vxores dimiſerunt.* 567.1.a *blaſphemiam exhorrebant.* 595.2.b *apud gentes ſua homines peregrinantes diuertebant.* 634.2.b *Gentibus erant ludibrio.* ibid. *quo ritu ſepelierunt.* 637.1.a *iuxta ſepulcra mortuorum epulum ſuperbis inſtruebant.* 648.1.b *non niſi bona temporalia ſperabant.* 655.2.b *quo ritu in feſtiuis epulis Deo gratias agerent.* 693.2.d.694.1.c *ſemper ad gulam fuêre propenſi.* 784.2.a *corpora mortuorum inungebant aromatibus.* 795.1.b *mortuos nimis plangebant.* 2.a *ſolli habuere dignitatem prophæticam.* 922 2.a *poſt Babyl. captiuitatem idola publicè nonculuerunt.* 979.2.a.980.2.a *eorum immunitio per Ptol. Lagi & Seleucum I Syriæ regem.* 752.1.c.1009.1.a *eorum mira multiplicatio.* ibid.1.b *per infidelitatem & impietatem in Chriſtum à fide & vita patrum ſuorum degenerantes, ſunt ab eorum hæreditate excluſi.* 927.1.b *eorum propterea pœna.* 615.1.c *Chriſto illudentes, in rege ſuo Agrippa ab Alexandrinis poſt illuſi ſunt.* 601.1.d *maximè ab Elia in fine mundi conuertentur.* 931.1.a.938.2.d.989.1.a.d *in deſignantur per Idumæos priſcos.* 1038 2.b *negant perſonas in SS Trinitate.* 507.2.c.1040. vide *Hebræi, Iſrael.*
Iudæi moderni Chriſtianis fœnerari licitum ſibi putant, non Iudæis.
Iudex ſit fortis & potens, & cur. 184 1.a.b, 187.1.a.b.c *& in iudicando æquus.* 184 2.c.185.1.b.c *plebi ſe non accommodet.* 185.2.a *nec eam offendat.* 186.1.c *non ſit puſillanimis.* 187.1.a *ſecundum iudicem iudicandum eſt.* 223.1.c *ei ſententiam pronunciaui credendum.* ibid.d *in iudicibus aſſiſtit Deus.* 2.a *inauditis partibus ſententiam proferre non debent.* 277.2.d *pelleant ſapientia* 240.2.a.d *item beneficentia.* ibid.b *ſæpè auro corrumpuntur* 215.1.c *& ſeqq. qui tales, ſugillantur, & ſimiles ſunt mutis.* 458.1.a.b.d *iudices iniqui iuſtitiam vitæ conſtuprant.* 447.1.d 2.d *cur principes vocentur Iudices.* 240.1.c *Iudex ſit ſenex & grandæuus.* 550.2.d *ſit velut cæcus & manibus truncus.* 866.2.a *quomodò ſe erga delinquentes gerere debeat.* 986.2.a *Iudæum Iſraelis alij pij & zeloſi, alij impij fuêre.* 958.1.c
Iudicare non oportet quemquam ex ſpecie. 269.2.d *& non priùs quàm adeo.* 418.1.b *idcirco ne iudicemur à Deo.* 419.2.a
Iudicialia præcepta quando dicantur fuiſſe æterna. 394.1.a
ad poteſtatem Iudiciariam tria requiruntur. 240.2.a
Iudicium eorum requiritur in omnibus actionibus & ſide. 150 1.c *iudicium de aliorum factis ſemper ſuſpendendum.* 277.1.a.b *iudicium Dei cur vocetur teſtamentum.* 383.2.b *id ſemper pra oculis habendum.* ibid.b *ei ſe debet homo ſemper præparare.* 417 2.a.b *iudicium particulare cuiuſq; ſit ſtatim à morte eius.* 294.1.d *iudicij extremi timor ſalutaris eſt.* 69.1.a *iudicium proprie ſonum eſt.* 550.2.d *iudicium æquum bonos præmio, malos pœna afficit.* 709.2.c *iudicium eſt Hebræis ſæpè idem quod mos.* 797.2.d. *cur iudicij nomine vocetur mors* ibid. *aliquando idem eſt quod iuſtum.* 695.2.d *iudicium iuſtum & verum iudicandum.* 866 1.d.867.1.b *iudicij dies quare vocetur agnitionis.* 587.2.d *pauperis & diuitis ſortes commutabit.* 316.1.b *erit horribilis frequentiſſimis fulguribus.* 897.1.d *iudicia Dei ſanctis videntur æqua, impijs iniqua.* 815.1.a *cur præcepta legis, iudicia vocentur.* 941.1.b.947.1.b *iudicia temporum quæ dicantur.* 987.2.a.c *iudicia ſunt æqua.* 184.2.c.d.185.1.b
Iudocus Cliſtouæus libros IV. S. Cyrilli in Ioan ſupplenit. 740.1.a
Iugum ferreum lingua maledica multiplex eſt 614.1.b *iugo domantur animalia fera & indomita.* 719.2.c *ea deſignatur lex Dei.* 1034.2.b *iugum graue ſuper filios Adæ quod ſit.* 839.1.b.c *qualia & quanta id complectatur.* 834.1.b 2.b.c.d 835.1.a 2. c.d
Iugurtha à Maſiniſſa in regiam receptus, eius ſimilium exortis. 299.2.a
Iuliani Imp. impietas eluxit ex vultu, inceſſu & habitu diſſoluto. 444.2.a *ob prauam inſtitutionem factus eſt apoſtata.* 637.2.c *temerarie periit.* 698.2.c
S. Iulianus anachoreta, dictus Hoſpitator, patrem occidit ob nimiam credulitatem. 434.1.b *aſſiduè ad Dei iudicium ſe comparabat.* 417.2.b
S. Iulianus Conchenſis Epiſc. fuit à B. Virgine palma donatus eius vita fuit mirabilis. 930.1.c
Iuliano Stylita loco obedituo loco excedere iuſſus. 965.2.a
Iulius Cæſar in periculis fuit intrepidus. 245.1.c *liberator ignouit inimicis.* 605.1.d *ſuis ſe in labore & periculis æquiſſimum præbebat.* 685.1.b
Iulianus Hyginus fabulas conſcripſit. 315.2.a

Iumenta dicuntur à iumando: ea tres ob cauſas ſunt curanda. 199.2.b.c.719 1.a *non ſunt oneribus nimijs grauanda.* ibid.d

B.Iunperus per viſionem dedicit nos ſine Deo nihil poſſe. 756.1.b *eius in ferendis opprobrijs patientia.* 607.2.c

Iunius Brutus unde ſic dictus. 490.1.c *primus Conſul Romæ creatus eſt.* 833.1.a

Iuramentum quare illicitum. 491.2.a *torquet animam.* 491.1.c

Iurans temerè Deo iandum poenas dabit. 492.1.b *eius infortunia.* ibid.c *iurans iuramentum non præſtans, dupliciter peccat.* ibid.2.a

Iurare omnem Dei cultum ſignificat. 88.1.a *à iurandi conſuetudine denuntiatur ad periurium.* 491.2.a *iurare prius eſt quàm occidere.* ibid.c

Iuriſprudentia ethicæ nititur, eiſq; eſt ſubalterna. 12.

Iuſta quæ mortui debeantur. 794.1.b.c.& ſeqq.

Iuſtificare ſubinde ſignificat iuſtum declarare. 236.1.b

Iuſtificationis ordo & modus, quis. 61.1.c *iuſtificatio impij incipit à timore ſeruili.* 130.2.c

S.Iuſtinus Martyr in ſola lege Chriſti quietem & ſapientiam reperit. 50.2.b

Iuſtinus an ſit auctor libri quæſtum. LXXXV. ad orthodoxos 919.2.b *eius errores per varias ſectas Philoſophorum.* 1016.2.a

Iuſtitia formalis & generalis ſita eſt in obſeruantia omnium mandatorum Dei, & capitur pro Religione ac qualibet virtute. 63.2.a.b.70.2.a.c.75.1.b.345.1.a *ſubinde capitur pro pietate.* 100.1.d *pro ea uſque ad mortem certandum.* 138.2.b *eius comes eſt pax.* 150.2.b *iuſtitia & miſericordia Dei ſimul iungi ſolet.* 379.1.c *iuſtitia originalis præſtabat gratiæ Chriſti* 367.2.a *iuſtitia generalis eſt velut veſtis polorie.* 587.1.d *eaq; duplex.* 2.a *tres eius in homine effectus.* ibid. *proteget & confirmabit hominem in die iudicij.* ibid.b *iuſtitia ſæpè ſumitur pro operibus iuſtis.* 587.1.c.696.2.d.915.2.d *iuſtitia in lucro potior opibus intemeratis.* 867.1.d *iuſtitia & miſericordia in Deo æqualis eſt.* 915.1.d

Iuſtitia in omnibus cauſis attendenda. 121.1.d *pingitur ut virgo libram tenens & gladium, cur.* 247.2.a.b.c *eius violatio, ſymbolicum ſtuprum eſt.* ibid.c

nemo planè iuſtus eſt. 183.1.a *inter iuſtum & peccatorem nequit eſſe ſocietas.* 324.2.d *iuſtus agno aſſimilatur.* 325.1.a *cum impio ſortitatem non iuat;* 326.2.c.d *ei benefaciendum pro iniuſto.* 302.1.b.c.2.a.304.1.d 2.b *ſolet eſſe miſericors.* 303.1.c *confidit ut leo* 481.2.b.c *magis opere quàm verbo Deo placere geſtit* 521.2.d *ſemper vivat & floreat.* ibid. *gaudet oppreſſionibus.* 522.1.a *in Chriſto & cum Chriſto fructus bonorum operum ſemper profert, aduerſis non cedit.* ibid.b.c *Chriſtum ſemper ſuit.* ibid.c. *iuſtus in peccatum prolabens res deplorandæ eſt.* 580.1.a *iuſtus ſemper creſcit in ſapientia & ſanctitate* 696.1.b *legi & fidelis, & lex illi.* 710.2.b *eſt in cogitationibus eſt verbis conſtans.* 702.2.c *eſt inchoatè prædeſtinatus.* 706.1.d.2.a *cius oratio penetrat cælos.* 750.2.c.d *& à Deo ſtatim exauditur.* 751.2.d *ſemper inhiabat poteſt.* 847.2.d *imperat Deo.* 932.2.a *aliquando peccat.* 814.1.b

Iuſti, etſi pauperes, honorandi ſunt. 262.2.b.c *iuſtorum tres ſunt claſſes.* 332.1.c.d *indigent miſericordia Dei, & ab ea coronantur.* 92.2.c *ſtudere debent obedientiæ & charitati.* 94.1.b.d *eorum genus eſt proſapia virtutis.* ibid.c *tribulationem optimum quia ea probantur.* 585.1.a.b.2.a *ad multos annos ſine peccato mortali poſſunt eſſe.* 590.1.d *Soli comparantur.* 591.2.c *creſcunt ut ſol.* 593.1.b *in die iudicij impios condemnabunt, à quibus vexati, pios, qui ſibi compaſſi, glorificabunt.* 602.1.c.d *eos lingua calumniatrix probat & illuſtrat.* 615.1.a.b *quomodò ijs mala non accurrant.* 700.1.d.2.d *quare ijs oppoſuerit Deus peccatores.* 710.1.c *nihil timent.* 730.1.c *à Deo protegantur.* 732.1.c.d *idque triplici cuſtodia.* ibid.d *eorum memoria eſt perennis.* 783.1.a.b *ijs quatenus & quare arumna infligantur & flagella.* 837.1.c.2.a vide *Fideles, Pij, Sancti.*

Iuuenes diſcant ſapientiam. 550.1.d.2.a *eorum ſunt vires & opera.* ibid.2.d *iuuenis hieroglyphicum.* 642.1.a.b *iuuenis non vxoratus eſt ſimilis auibus vagabundæ, & canendus ut cerno & lauo.* 766.1.a.b.d.2.a.b *ſenioribus deliris & imbecillis non inſultent.* 99.2.c.218.2.b *hi mœbant, non ſeniores.* 201.2.c

In Iuuentute diſcendum, vt ſapientia in ſenectute fructus edat. 169.1.b.c.550.2.a *iuuentutis vitia in ſenium uſq; durant.* 284.1.d *audax eſt, cur.* 475.1.c.d *ea Deo dicanda, non vitijs.* ibid.b.405.1.c *eius hieroglyphicum.* 642.1.a *ſimilis eſt equo indomito.* ibid.b *flectenda & caſtiganda eſt.* 643.1.c.d *honorare debet ſeniores.* 691.1.d *variis erroribus expoſita eſt.* 1026.2.b *in ea ſtudendum ſapientiæ & virtuti.* 1036.2.c

K.

Κατάγνωσις & reprehenſionem & condemnationem ſignificat. 151.2.c

Καταλλάττω, καταλλαγὴς & καταλλαξὶς quid ſint 462.1.d

Καταχάσμη eſt altemo furor arbitrio. 129.2.b

Κλᾶσμα idem eſt quod filum retortum. 277.1.b

Verbi Κοπίω vnica compoſitione gaudet Sinaridet. 234.1.a.b

L.

Laboris commoda. 191.1.b.d.2.a.b *labor parit virtutem & ſapientiam.* 331.1.b *eſt gloria animæ.* eiuſq; dignitari congruus. 266.1.b.d *labor inuenum eſt.* 550.2.c *labor omnis bruti eſt.* 393.2.b *labor & cibus inuicem attemperari debent.* 673.1.d *labor cibum præcedere debet, non ſubſequi.* 1.a *labore modico ſapientia paratur.* 1028.1.a *eum perennis beatitudo.* 1035.1.d

Laborans non debet inuitare. 673.1.c.d *laborandum non eſt pleno ventre.* 2.a

Labia moderans quantum inde boni colligat, & non moderans quantum mali. 491.1.d *labiorum ſignaculum eſt præmeditatio dicendorum.* 486.2.c

Lac cibus naturalis eſt, & homini quaſi connatus. 826.2.c. *eſt ſymbolum innocentiæ & candoris morum.* 827.1.d

Latana quædam ſeruire iuſſa, liberam ſe profeſſa eſt. 721.2.d

Lacedemonij philoſophiæ moralis perſtudioſi fuere, 5. *eorum tricboria de ætate triplici.* 218.2.c *non peregrinabantur.* 633.2.c *mendicos habebant infames & mendicitatem velut probrum.* 849.1.b

Lacryma ſolant eſſe veri doloris indices. 211.2.b *dum ficta ſunt in viro, valdè violenta ſint oportet.* ibid. *lacryma mœſtricum ſunt ficta.* 312.1.a *lacrymas pupillorum & viduarum reſpicit Deus.* 749.2.c.& ſeqq. *lacryma Chriſti in morte Lazari quid nos doceant.* 796.1.a.b

Ladiſlaus Hungariæ rex ſpem ſuam vitæ excedit. 253.2.c

Læta & triſtia inuicem ſuccedunt. 290.1.c.d.& ſeqq.293.1.a

Lætitia tres fructus. 651.1.b.2.d *ipſa eſt velut hominis vita.* 1.b *eſt theſaurus indefectibilis ſanctitatis.* ibid.c *lætitia vera & ſolida conſiſtit in ſanctitate.* ibid. 1027.1.d *& ex ea naſcitur.* 652.2.c *lætitia ſæculi non eſt pura, nec diu durabit.* 651.1.c *lætitia fouet & auget ſanitatem.* ibid. *facit hominem longæuum.* 2.d *corroborat ſpiritum vitalem.* ibid.

Lauinus Lemnius quædam habet cenſura digna. 788.2.c

Laici templo non exeant niſi ſacro officio peracto. 1015.2.b *Sanctum non ingrediebantur.* 1026.2.d *non audendi in accuſatione Epiſcopi.* 299.1.a

Lamentationes Ieremiæ ſuper morte Ioſiæ quæ ſuerint. 998.1.b

Laminam auream geſtabat pontifex Aaronicus in fronte. 944.2.b *quid ei eſſet inſcriptum.* ibid.c *unde ducatur opus virtutis.* ibid.d *unde gloria bonorum.* 945.1.c *& cœlorum deſiderium.* ibid.

ſub Lapide certo theſauri defodiebantur. 625.2.c. *lapis onerarius erat, ad quem inſtaurandos vires ſuas probabant* 170.2.b.c.d *lapis philoſophicus multos terſit irrito conatu.* 109.2.a

Lapſus per linguam fallacem grauis eſt. 453.2.c.d.& ſeqq.

Latina verſionis Eccleſiaſtici antiquitas. 20.2.d.21.1.a.b.2.d *eius perfectio, & auctoritas: Græcis eſt anteferenda & Syris.* 21.1.a *ijs enim eſt uberior.* 652.2.a *& correctior.* 1017.2.d *Latina verſio noui Teſtamenti & Pſalmorum ſimplex & candida eſt, & ſolœciſmos habet.* 33.2.b.c *Latera virgis & flagellis tundenda ſunt, non caput.* 643.1.a *ſunt ſymbolum petulantiæ.* ibid.

Laxitudo charitatis. 387.2.d

Latria propriè dicta, exhibenda eſt Deo & Chriſto. 117.2.a

Laudare Deum continuò debemus. 403.1.d.2.c. *vdq; dum vnumus.* ibid.d *id opus Sanctorum eſt* 363.1.d.2.a *idq; exerceamur.* 2.d *vmens planè laudari non poteſt.* 295.2.d *& ſeqq.*

Laudare Deum eſt adumbrare ſtatum Beatorum. 821.1.d *id omnibus in rebus facere poſſe, magna ſapientia eſt.* 2.c.

2.c id docemur ab auibus canoris. 876.1 a.b id eſt ſacerdotis officium. 942.1.d modus laudandi cum eſt laudare ſine modo. 913.1.a Varij ſunt gradus laudandi cum tum intenſiuè, tum extenſiuè. ibid.2.d

S.Laurentius Martyr pro breui certamine cæleſtia brauium meruit. 1035.2.b

S.Laurentio Iuſtiniano adoleſcenti apparuit ſapientia diuina. 65.2.a mors voluit in matta.791.2.a in carnis inciſione conſtans fuit. 794.1.a

Laurus cur dicatur infamis. 216.2.a etiam fulmine icitur. 897.1.b

Laus ſapientiæ, eſt laus Dei 363.1.c laus Dei ſumma,eſt eius maieſtatis confeſſio. 404.1.b laus patrum, eſt laus Dei & filiorum. 918.1.a

Lectio ſpiritualis ad orationem viam ſternit. 420.2.a lectio ad menſam apud Religioſos commendatur.688.1.a lectio comeſtione comparatur. 762,2.a.b.c

Legata pia in morte non damnantur.343.1.c ea eis debent ab heredibus ſolui. ibid.d

Legere gentes veterum, ſapientiæ parandæ conducit 178.2.b

Legio fulminatrix caliſtio à Deo præſidia accepit. 955.1.a

Legiſlatores prifci etsi ſæpe amantes fuere 3. à Deo ſe leges ſuas accepiſſe callabant. 815.1.b.c

Lenitas mulieres corrigendæ ſunt. 559.1.a lenitas & fidelitas ſimul iungenda ſunt 939.1.c.d fidelium lenitas eſt charitas, aut ſaltem ei coniuncta. 2.a eſt vera ſanctitas. ibid.

Leo interiora habet ſimilia cæteris. 140.2.c humiliauit ſe parcit.141.1.c infectatur onagros. 327.1.b eſt ſymbolum rapacis & tyranni. 2.b & peccati. 461.2.b hominem timet.390.2.c humilitate,beneficijs & ſanctitate delinitur. 560.2.d.605.1.c eſt peccati ſymbolum. 588.2.d.& ſeqq. item lingua maledica. 615.2.c.d. & ſeqq & vigilantia. 957.2.a & impiorum. 157.1.b eſt fortiſſimus animalium: mox vi natus eſt vidit. 957.1.d cum ſenescit, mœbor eſt.2.a eſt impudens. ibid.b eius ora via eſt in oculis. 589.2.b eius venatio & fuga. ibid.c leones exanarunt ſepulchrum S.Paulo primo Eremita. 794.2.d ſanctis viris parucrunt. 965.2.b.c

Leo III. Pontifex inimicis ſuis ad necem poſtulatis vitam impetrauit. 606.1.a

Leo IX. Pontifex leproſum in proprio lecto collocari iuſſit. 211.1.d

Leonardus Leſſius Soc. Ieſu de dubio aliquo difficili conſuluit. inuocare ſolebat Spiritum ſanctum,antequam id reſoluerat. 702.2.a

qua ſit Leonina ſocietas 215.1.a

Lepus ſymbolum eſt celeris auditus. 278.1.b

Lethe fluuius apud inferos à poetis fingitur. 13. oblionem præteritorum inducit. 194.1.b

Leues ſunt bicordes. 86.2.d

Leui quod ſit etymon. 942.1.c eum eiuſq; poſteros ex omnibus Iacobi poſteris Deus ſibi in ſacerdotes & miniſtros elegit.706.2.c non habuit partem in Chanaan. 937.1.a 948.1.d

Leuita omnes miniſterio pontificio addicti fuere. 948.1.a quia dicati Deo,cæteris erant honoratiores. 942.1.c Deus erat eorum pars. 948.1.d

Lex cur vocetur nomine teſtamenti. 287.1.c 941.1.b.608.1.c cur nomine iudicij. 608.1.c eius obſeruatio, timor Dei, & ſapientia inter ſe connexa ſunt. 70.2.d.71.1.b.c quem inter ſe habeant ordinem. 71.1.a hinc ſæpe pro eodem ſumuntur & confunduntur. 2.a lex Dei peccatori dura & grauis eſt. ſed iam iuſtificato facilis.131.2.a eius potentia. 215.1.d eſt ſapientiæ feneſtra. 351.1.d vocatur diſciplina, cur. 394.1.c item hereditas. 2.b quantum Dei bonum ſit. ibid. tradicendo diſcitur. 465.2.b eius obſeruatio verum parit ſapientiam & intelligentiam. ibid.c inordinatos motus refranat & componit. ibid.d volut memoriale Dei eſt. 535.1.a verax iracundiam & vmilitatem. 608.1.c inbet pauperi benefacere. 615.1.a eius cuſtodia ditat. 626.1.b pax eſt vella & aqua, impax diſſerta & iniqua. 825.1.a.b.c ſinceris eſt causa ſalutis, hypocritis & prauaricatoribus cauſa perditionis. 695.2.c iuſto fidelis eſt, quomodo.701.2.b ipſa in omnibus agendis eſt conſulenda. ibid.d quia eſt oraculum inſtitia. 702.1.a in futuris rebuſq; dubijs conſulenda eſt. 726.1.d. & ſeqq. & planè ad eas reſpondebit.727.1.b.d eius obſeruatio eſt tacita & implicita oratio 740.1.d 2.c item oblatio. 2.d 741.1.c hæc non eſt erubeſcenda, ſed glorioſa. 866.1.b.c lex eadem animo volenda & renolenda. 806.1.a.b quare vocetur vita, ſcientia & diſciplina. 941.1.a cur vocetur ignis. 1034.2.c.760.2.a legi ſuæ parcas principi, quia ea tenetur non minùs quàm ſubditi.685.1.a.c

Lex Euangelica eſt lex vltima, ſuoſq; cultores cælo tranſcribit. 50.2.b lex noua ad veterem eſt velut anima ad corpus. 1034.2.a lex Moſis quanta cum maieſtate & tremore lata ſit.394.2.c cum lata fuit Deo ſummè glorioſa. ibid.d lex naturalis & moralis eſt fons ſapientiæ. 49.1.b.c

Leges iudiciales iudicium vocantur, cæremoniales teſtamentum,morales diſciplina. 394.2.a

Libanus mons abundabat arboribus præſtantiſſimis. 519.1.a 819.2.d vnde dictus, eſt thuris ferax.529.2.c λίβανος id eſt thus. vel arbor thuriſera, ab Hebræo lebona deducitur. ibid 2.c.819.2.d

Libario vini erat vltima ſacrificij pars. 1014.1.a

Libellus repudij Iudæis permiſſus erat in ſolucbus matrimonijs 566.1.d.869.2.d

Liber de Diuitijs Sixto III. aſſcribitur, eſt Pelagiani alicuius. 650.2.a liber de Ordine vitæ, an ſit S. Bernardi. 692.2.d libri de Pœnitentia quis ſit auctor: videtur Victorio Cartenna Epiſcopi. 148.1.a libri Canonici S.Scripturæ duplicis generis ſunt. 15.1.c libri omnes S.Scripturæ vnus liber ſunt. 279.2.d.727.2.a liber Hypognoſticon an ſit S.Auguſtini. 833.1.c liber de Spiritu & anima an ſit S. Auguſtini. 873.2.b liber de Mirabilib.S Scripturæ an ſit S.Auguſtini. 931.2.a liber de Sina & Sion an ſit S.Cypriani. ibid.2.d liber experimentorum debet eſſe clarus, non offuſcatus. 363.1.a.b libri olim cedri ſucco inungebantur. 319.2.d libri Machabæorum non cenſentur inter hagiographos, ſed hiſtorici. 712.2.d.1040. libri ſunt optimi conſiliarij 772.2.a libris ſuis ſcriptores ſanctis nomen non præfigebant. 1018.2.d

Liberalis, hic & in futuro felix eſt. 123.1.a eſt fortis & validus. 621.2.a

Liberalitas propria principum eſt virtus. 40.1.a.675.1.d mater eſt concordiæ 548.2.c damnum delectat. 747.1.b.c

S.Liberata Martyr, alio nomine dicta Vvlgefortis. 1025.2.b.c

Libertus ſummè mulieribus placet. 566.1.b præſtat omnibus delicijs & opibus. 633.2.a.634.1.b ad eum adſpirat ſeruus otioſus. 719.1.c.d. 2.b libertatis optimus vſus, eſt vſus veræ ſeruitutis.127.2.c.d libertatis origo eſt facultas conſultandi. 366.2.c libertate ſua debet homo vti ad bonum 370.1.d 1.a

Liberum arbitrium homo habet. 367.1.a.b.& ſeqq. id non excludit Dei gratiam. 368.2.c eſt inſtar libræ. 369.2.a.d eius ſextuplex dignitas. 370.1.c id eſt ad bonum conuertendum. 2.a

Libidinis mala & potentia: eſt ſuperbiæ filia 156.2.c diſſoluit amicitiam. ibid.d ignis exardeſcens comparatur. 238.2.b vix euelli nequit 233.1.b ob eam plerique damnantur. ibid.c vna inflammat aliam. 431.2.b.432.1.a eius tutor fuga occaſionum. 432.1.a contra eam remedia. ibid.b.c eius damna. 2.b. 433.1.b eſt inexplebilis.489.2.d.490.1.a.d.496.2.d & impudens.490.1.d eſt velut ignis ardens: eius tres ſpecies. 496.1.b non conſeneſcit cum ſeneſcunt. 467.1.d ducit ad atheiſmum. 2.a dedecet ſenectutem. 549.2.b hominem efficiunt & dementat. 975.2.c eumq; dedecorat. 976.1.a reddit eum rapacem ſione dignum. ibid.b libido mulierum. 574.1.a.d.2.c.d. qua eius cauſa. 575.1.a libido ſanitati nocet.646.1.b eſt thuca.871.1.c.d.2.a eſt ſenex, fatua, adultera. 550.1.a vide Meretrix,Mulier.

Libra libertatis & rationis. 370.1.a

à Licitis facilè ad illicita dilabimur. 783.1.d.784.1.a

Lignum offenſionis quod dicatur. 659.2.d lignum inteſtinum adulcauit aquas Mara. 788.1.c

Lilium plurimarum virtutum eſt ſymbolum. 810.1.c item virginitatis.ibid.d item reſurrectionis & dotis claritatis.2.a item Angelorum & Angelica puritatis. ibid.d

Limax dicitur à limo eius ſemper adhæret 425.2.b eius natura deſcribitur. ibid.c.d

in Limbo agebant animæ Sanctorum ante Chriſti aduentum. 293.3.d.2.a 340.2.c 984.2.a 1023.1.a quemodo in ea ſapientia viſitari & illuſtrari.545.2.a.b.c.d an hic ſit paradiſus in quem Henoch tranſlatus eſt. 929.1.a.b

Lingua dulcis conciliat amicitias.157.1.c.2.a lingua ſapientis & ſanctorum eſt aurea.177.1.a lingua loquendo dicitur arare.188.2.b eius & ſermonis vſus ſolo homini datus eſt. 391.1.d quid homini confcrat. 2.b indomabilis eſt. 440.1.d nu proferat niſi præmeditatum. 487.1.a lingua falſa eadem qua mendax & fallax. 453.2.d

Linguæ lapſus multiplex & periculoſus eſt. 554.1.c quàm ſit facilis.332.2.a ex ea oritur bonum & malum, vita & mors

mors. 779.2.c hinc eſt optimum ſimul & peſſimum. ibid.d plures occidit quàm gladius. 613.1.d tum propria, tum aliena. 2.a.b ſibi eſt inimica. ibid.c jàpè corpus & animam necat. 614.1.d.2.c ſimilis eſt flammæ. 611.1.b ſolum per Dei gratiam domatur. 2.a ipſa ut frangatur, as occludendum. 617.2.b obſignanda eſt & ſigillanda. 618.2.a. & ſeqq. eius damna 620.1.a lingua Deum laudans eſt merces ſtudij ſapientiæ impenſa. 1032.2.b.c

Lingua tertia & duplex eadem eſt, & talis eſt detractoris. 612.1.a.c.d eius damna, ibid. & 2.a.c. 613.1.a. 614.2.b.c. 615.1.a. 620.1.a lingua nequam eſt vniuerſitas iniquitatis. 612.1.c beatus qui in eam non incidit. 613.2.d. 614.1.b eius dominium eſt intolerabile. ibid.1.b.c eſt peior morte. ibid.c.d & inferno 2.a.c eius malum tandem patebit. ibid.d ipſamet malignos tandem cruciat. 615.1.a.c.2.a comparatur leoni & pardo. 2.c.d ipſa deſcribitur. ibid & ſeqq. cum illa non loquendum, nec ei applaudendum. 617.2.b lingua ſuauis quanta ſit vis & energia. 843.1.a.b

Lingua Græca & Hebræa neceſſaria eſt interpreti S. Scripturæ. 35.1.b

Linguæ remiſſæ ſunt in aſiano ſextuplicitèr. 140.1.b.c linguatus eſt idem qui loquax. 216.1.d cum tali non eſt litigandum. ibid. quanta reip. afferat mala. 239.2.b.c

Linum crudum erat veſtis pauperrimorum. 835.1.b

Lippientem irritans cur lippiat. 313.2.b

Lis litem ſerit. 608.2.d eſt ſimilis ſcintillæ 2.a multas fraudes, odia & alia peccata creat. ibid.2.c eam ſibi accerſunt, qui omnibus negotijs ſe immiſcent. 631.1.a

S. Lucifredus Epiſc. Tiburtinus ſingulari fuit patientia. 585.2.b

non Litigandum cum potente. 214.2.c.2.b nec cum diuite. 215.2.b nec cum loquace. 216.1.d nec cum arrogante. 217.1.b

Litteras alienas aperiens, obnoxius eſt ſecreti ſeruandi. 596.2.b littera Elia poſt raptum è paradiſo ad regem Israel. 985.1.c quomodò hæ illi tradita. ibid.

Litus mare intra alueum ſuum cõtinet. 907.2.c

Liuor æruginis comparatur. 307.2.b. 308.1.b

Locus vocatur vita inſtitutum in quo quis Deo ſeruit. 289.1.d 2.a locus eſt conſeruatiuus rei locatæ. 324.1.c

Loculi coniunctim & concorditer viuunt. 548.2.d

Longanæ ſunt bile carentes. 654.2.c

Longanimitas hominis & animalium, quæ. 654.2.a eius mater eſt ſobrietas. 784.2.d

Λογεμπορος qui dicantur. 317.1.a

Loligo piſcis nigrum humorem emittit. 307.2.b

Longanimis & parcus quomodò differant. 144.2.b

Longanimitas tentatis neceſſaria eſt. 79.2.d longanimitas Dei. 144.1.a.b.d

Loquaces primis ignitis aſſimilantur. 216.2.b vide Linguarum.

Loquela in homine eſt actus rationis & conſilij. 391.2.a loquela mortis contraria quæ dicatur. 493.1.c. & ſeqq.

Loquendum ſemper de Deo, & ubi oportet. 238.1.c item opportunè. 448.2.c.449.1.a quando loquendum, quando tacendum. 487.2.a loqui volens imorem Dei auxilium. 618.1.a

Loramentum quoduis vinculum ſignificat. 480.1.b

Lot è Sodoma fugiens ſymbolum verè pœnitentis eſt. 150.2.d

Lotharingia Dux moderno initium Ducatus à Deo auſpicatus, variis legis ſanctus tulit. 432.2.b

Lucernâ repræſentatur B. Virgo. 576.2.c & bona vxor. 578.1.b. & ſeqq. item præmium gloriæ ex inſtitutione bonæ filiorum. 640.2.b

S. Luciani Martyris corpus delphinus à mari in litus extulit. 795.1.a

S. Lucia datum ſuum vinum in pauperes erogauit. 343.1.d

Luciferi & angelorum peccatum fuit ſuperbia. 256.2.a.b eius in Vdonem damnatum ludibria. 311.2.b eſt pater diſcordiæ. 548.1.b

Lucifer ſtella hominibus eſt gratiſſima. 1009.1.d

Lucifer Calaritanus Epiſc. liberè Conſtantium Augum reprehendit. 991.2.d

Lucra iniuſta conterit Deus vel iudex. 582.1.c.d lucrum modicum iuſtum potius eſt magno iniuſto. 867.1.c.d

Lucretia Romana pudor vitioſæ fuit & mendacium. 133.2.d

Luctandum aſſiduè cum vitijs. 1019.1.d & pro adipiſcenda

virtutum. 1030.1.c

Luctus in morte amici qualis ſit aſſumendus. 795.1.d is eſt moderandus. 478.1.c. 796.1.a. 797.1.a 799.2.b.c. 801.1.b eo mortuorum memoria celebratur. 257.2.b eius virus. 478.2.c.d

Ludere pro litigare ſubinde ſumitur. 217.1.a

Ludouicus filiorum Caroli Magni minimus ob humilitatem dignus fuit patri in regno ſuccedere. 269.2.a

S. Ludouicus Francorum rex ſacerdotes & Religioſos mirè colebat. 207.1.b iuſtitia exactus cultor fuit. 248.1.d lupanaria tota Gallia prohibuit. 431.1.d

S. Ludouicus Archiep. Toloſanus ne cum matre quidem ſolus colloqui volebat. 874.2.a

Ludouici Bauariæ Ducis conſtans reſponſum in captiuitate. 594.1.d

Lugendum cum lugentibus. 109.2.c.d

Luna mutatur ſemper. 590.2.a cùm apud nos lucet, cæli non lucet; tunc maximè nobis ſplendet, cùm maximè diſtat à ſole. 2.b.c innocatur ab amantibus, & cur. ibid.c facit homines inſtabiles, verſatiles, lunaticos. ibid.d. 592.2.b mutatur cum ratione & cauſa. 591.1.a luna deficiens non periclitatur. 2.a eſt imago hominis inconſtantis. 592.2.d. 591.2.a eius etymon, nomina & magnitudo. 590.2.a.b. 591.1.a aſtendit temporum viciſſitudines & menſium partes. 590.2.c cauſa eſt rerum ſæcularium, quia humidis dominatur. ibid. inferiora omnia ea gubernantur. ibid.d eius elogia. 591.1.a anigma de anno lunari & luna. ibid.b Indiæ feſta indicabat. ibid.d ſymbolum eſt B. Virginis 2.b an in ea habitent homines. 891.1.a variè creſcit & cornigulatur. 2.b.d cur dicatur vas caſtrorum in excelſis. 893.2.a eſt ſtellarum dux & ſol nocturnus. ibid. luna ſimulacrum adorantes viri vxoribus ſe apud Meſopotamios ſubdebant ei qui Luna, vxoribus dominabantur. 564.2.c lunam Manichæi naui comparant. 888.2.d

Lunatici cum luna mutantur, ſapiunt & deſipiunt. 590.2.d 592.2.b.c

Lupanaria an permittenda Chriſtianis. 431.2.a quæ eorum commoda. ibid. incommoda eorum plurima ibid.b.c.d ſunt à dæmone inuecta ibid.c ſunt reliquiæ gentiliſmi. ibid.d reſtringenda ſunt, ut pauca ſint. 432.1.c ea Roma ſuſtulit, multis renitentibus Pius V. Pontifex. ibid.d item Philippus IV. per totam Hiſpaniam. 431.2.d lupanar in quod S. Agnes ducta Roma, in templum conuerſum eſt. 431.2.d

Lupata & lupi ſunt frena equorum aſperrima. 325.2.b

Lupi & agni antipathia. 324.2.d 325.2.c quomodò ſub Chriſto lupi habitent cum agnis 385.1.b lupus eſt ſymbolum gulæ & ſanitiei ibid.c eius ingluuies & ſanities. ibid. 490.1.c eius maligna vis. 325.1.d ira re modica tamen eſt ſalutaris. 2.a S. Franciſco obedivit. 629.2.b 965.2.d

Luſcinia præcinit pullis vt canere diſcant. 644.2.b manè aues cogit modulando antecurrit. 876.1.a eius melodia. ibid.c.d

Luſitana quædam princeps nouum filium vno partu enixa eſt. 749.1.d

Luſus capitur pro duello & certamine. 965.2.a

S. Lutgardis vidit Chriſtum ſicut mille ſoles. 887.2.b

Lutherani quomodo deſinant pœnitentiam. 791.1.c

Lutherus volut taurus libidinoſus fuit. 156.2.c

Lutum quomodò à figulo ſubigatur. 806.2.c.d

Lux à Deo creata, cuius non defutura poſt diem iudicij 509.1.a eſt ſymbolum lætitiæ & beneficentiæ. 655.1.d. 733.1.c eſt gloria cœli. 883.2.c.d lucis nomine vocatur gaudium & conſolatio. 85.2.a

Luxurioſi ſunt infruniti. 490.1.a

Luxus filia diuitiarum, mater tyrannidis. 316.2.b

Lyæus vnde dicatur. 679.2.c

Lycurgus per duos catulos oſtendit, quanti referat vtilè filios inſtituere. 637.2.d

Lynx vrinam ſuam ex inuidia occultat. 337.2.a

Lyra olim in conuiuijs circumferebatur. 688.2.a

M.

MAcedonij Diaconi innocui in calumnia patientia. 570.1.c

Machabæi fuere poſteri Phinees. 949.2.d quare pontificatum ſibi vendicarint. 1006.1.b

Machetes Abbas quomodò ſe cum detractoribus gereret. 616.2.c. 617.1.a

INDEX RERVM ET VERBORVM

Machiauelli impia & atheа axiomata & principia. 685.2.c
C. Manij militis capti & intrepida responsio. 594.1.d
Magia vox Hebraa est, & unde deriuetur. 172.1.d *celebris erat apud reges Persarum.* 3
Magi celebres erant apud reges Persarum. ibid sic dicebantur sapientes, quasi meditantes & scrutantes arcana. 172. 1.d *sæpè operâ dæmonum agros sanant* 787.1.c
Magistratus populo tumultuanti non cedat, nec se accommodet. 185 2.a.b d *artifices diuersos in urbe procurat.* 805 1.a *qui præficiendi magistratibus.* 684.1.d
Magistro grauis est, si docendi labor cassus sit. 555.1.c
Magnalia Dei perfecta sunt. 410.2.d
Magnanimi descriptio. 141.2.c.d *qua eius sint signa.* 338. 1.d
Magnanimitas fidelium quanta esse debeat. 624.2.d
Magnus idem quod magnus. 263.1.b *magnatibus debetur submissio & reuerentia.* 120.2.c *Deo comparati, parui sunt, & minores quàm pusilli.* 748.2.d
Magnes symbolum seminarum est. 871.2.d
Magnetarchæ erat magistratus apud Macedones. 120.1.c
Magnificatur Deus in impijs. 755.1.a
Magnificentia Dei elucet in Sanctis. 919.1.c.2.a
Magnis magna conuenit humilitas. 103 1.a
S. Magno Martyri apparens angelus, eum est consolatus. 647. 2.b
Mahometes qua elogia det B. Virgini 543.2.c *fabulosus finit.* 590.2.a *suis vni potum interdixit.* 678.1.b
Mala parentum duplicia sunt. 180.1.c *mala semper bonis admixta sunt.* 291.1.c.d *malorum fabri cauendi.* 299. 1.d *malorum omnium duo elementa, ambitus & auaritia.* 336.1.c *mala tam culpa quàm pœna iustis non occurrunt.* 700.1.d *quando mala vertantur in bona.* 2.a *mala & malos quomodò Deus permittat.* 710.2.a *mala bonis sunt bona, malis mala.* 825 1.c.2.a
S. Malachias Archiepisc. legis simul fuit & fidelis. 939.2.b *eius Modestia visus.* 469.1.d
Maledicere capitur interdum pro maledicere. 797.1.c *quomodo impij maledicuntur à Deo.* 708.1.a *& quare.* 710.1.c
Maledici tam à Deo quàm à iudice pœniuntur. 435.1.c *tandem lingua sua virulentiam lunxit.* 615.1.a.c.2.a *jàm morte præsenti, semper æterna punitis.* 620.1.d.2.a vide *Lingua.*
Maledictio parentum in filios sæpè est efficax. 98.2.c *nemo maledictio Dei reatis est.* 101 1.2 *maledictio Dei in improbos præsupponit peccatum originale vel actuale.* 708.1.a.b 2.c.d *quomodò in ea nascantur impij.* 856.1.a *maledictionem Dei eiusdem hac vita improbi sustinent.* ibid. 2.a.b
Maleficus vir pejor est benefica muliere. 872 2.d.& *seqq.*
Malitia lesus est & inconstans. 592.2.c *capitur subinde pro miseria & infirmitate.* 645.1.b *& pro calliditate & astu.* 728.2.d *malitia mulieris malorum summum est, & ipsa summa.* 558.1.d.2.a.560.2.a b.561.1.a
Malum culpa parit malum pœna. 180.1.b *malo benefacere, indignum est.* 305.1.a vide *Benefacere. malum sæpè vocatur id quòd tristis est molestum est.* 330.1.b *malum magis destruit, quàm bonum construat.* 479.2.b.c *malum plerumque recidit in auctorem.* 599.1.c.d.2.b d 600.1.a. *& seqq. quare Deus oppeserit malum bono.* 710 1.c.d *& eius remedium posuit in ipso malo.* 2.c *malum culpa quomodò cedat in bonum hominis & totius vniuersi.* ibid.1.d.2.b
Mammona vox unde deriuetur. 142.1.c
Manasses fil. Iudæo pontificis fuit auctor schismatis Samaritanorum à Iudæis. 1018.1.c.d
Mancipium vide *Seruus.*
Mandans, mandata etiam opere præstet. 140 1.b
Mandata Dei æterna sunt via ad sapientiam. 50.1.c.2.a *eorum observatio animam conseruat.* 368.1.c.d *sunt velut nubes pluuiam minantes.* 607.1.b *incutiunt jnsti præuaricatoribus timorem.* 2.a *comminantur mortem præsentem & æternam.* 606.2.d *eorum observatio est succincta & implicita oratio.* 740 1.d *item velut sacrificium.* 741.2.d.1.c vide *Lex, Præcepta.*
Manè Deus per orationem requirendus. 125. 2.d. 695 1.d.2.a 815.1.a *manè semper cogitandum, illum diem fore vltimũ.* 716.2.c *manè orationi ante omnia insistendum.* 814.2.b *quæ manè à Deo petenda.* ibid.1.a
Manes duos finxit Deus, vnum malum, alterum bonũ. 365.1.c
Manichæi damnabant agriculturam. 191.2.d *docebant vinum esse à diabolo productum.* 678.1.b *quomodo SS Trinitatem desiuerent.* 875.2.c *solum censuerunt esse Christum.* 887.1.a *eum comparant nani.* 888.1.d
Manlij in consulem electi constantia. 594.1.b.c *Manlij cur à prænomine Marcus abstinerent.* 358.1.a
Mansuetudo fons est omnis virtutis & boni. 502 1.a *conciliat omnium benevolentiam.* ibid a.c.d *eius merces,* ibid.d *eius origo est humilitas.* 2.b *frangit iram in correpto & inferiore.* ibid.d. *hominem conciliat & animæ pacem.* 265.2.b *in discipulo requiritur.* 859.2.b *ipsa sanctificat.* 939.1.d *quid sit.* 2.a *est regibus maximè necessaria.* ibid.d
Mansuetus quis dicatur. 939.1.d *quàm sit in rep. necessarius.* 2.d *mansueti mitigant animos superbos & essreos.* 141.1.c
Manucodiata auis symbolum est animi cælestis. 881.2.c
Manus valida est liberalis. 621.1.d 2.a c.622.1.d *manus symbolum & instrumentum est Eleemosynæ.* 621.1.d.2.b *eius osculatio erat signum adorationis.* 623 2.a *manus Hebræis instrumentum significat.* 1000.1.b *item ducatum, auctoritatem, potestatem.* 131.1.d.742.1.a.366. 566.2.a.2.b *in Script. symbolum est Spiritus sancti.* 400 1.d *manus implere est consecrare* 946.1.b
S. Marcella assiduè nouissima in mente habebat. 213.1.a *se prorsus à jaculo abdidit, & Deo consecrauit.* 910.2.a
Marcellus II. Pontifex quid de Pontificatu censerat. 686.1.a
Marcianus eremita occultè se sepeliri mandauit. 918.1.c
Marcilius accipitur pro torpido, desidè, ignauo. 281.2.c
SS. Marcus & Marcellianus tormenta tyranni irrisérũt. 57.2.b
Mare unde dicatur. 905.2.c *est principium & receptaculum omnium aquarum.* 837.2.c *eius profundum & mirabilia eius nouit Deus.* 877.1.d *id Deus cum vult, sedat.* 905.2.b *ipsum insulis ornatum est.* ibid.c *eius mirabilia.* 906.2.c.& *seqq. varia animalia producit.* 907.1.a.b.c *eius motus est ab Oriente in Occidentem, & cur.* ibid.d.2.a *eius æstus* 2.a *mirè seipsum purgat.* ibid.b *sæpè locum & situm mutat* ibid.c *limites suos non excedit.* ibid.c *est quasi mundi venter.* ibid. *in eius mirabilibus Dei omnipotentia & sapientia elucet.* ibid.d *mare procellosum viris Apostolicis placat Deus.* 906.1.a.b *eius profunditas.* 499 1.c
Margarita cum luna crescunt & decrescunt. 891.2.b *è roris stellis nascuntur.* ibid.d
Margarita Comitissa Hollandiæ ter peperit proles quot sunt dies in anno. 749 1.c.d
S. Maria Ægyptiaca fuit à spiritu luxuriæ diu in deserto tentata. 77.2.c *ibi vitam angelicam vixit, eamq; Zosima narrauit.* 459 1.a *à Zosima velut terra mandari.* 794. 2.d
S. Maria Magdalena perpetuò peccata sua planxit. 146.1.d
Maria uxor Ottonis tertij Imp. innocuum falsò accusans adulterij, igni addicta est. 496 2.a
B. Maria virgo est radix sapientiæ. 512 a.c *eius dotes, virtutes, excellentias, prudentiam nemo potest comprehendere.* ibid a.b *sola Verbi incarnationem, natiuitatem, vitam, & gesta per experientiam cognouit oculatem, & magis mentalem.* ibid. *sui cultoribus sapientiam infundit.* ibid.c *creata est in Spiritu sancto.* 53.2.a *mira eius gratia.* ibid. *eius profunda humilitas.* 104.2.d *omnes ad se confugientes seruat.* 126.1.b.532 1.d *eos ad cælum vectà ducit.* 175.1.b *eius seruitio se multi addicunt.* 274.2.d *ordinem Seruitarum suo cultui dedicatum ruinam habuit.* ibid. *ejus assimilatur.* 274.1.b *est janua cæli.* 351 1.d *est nobis mater honorificata.* 355. 2.d. *& seqq. est mater fidei, spei, charitatis.* 356.1.c *& mater misericordiæ.* ibid.d *B. Joanni quasi mater accurrit.* ibid. *ob virginitatem facta est mater Dei.* 2.a *cultoribus sui gratiam & honestatem non modo edendam præbet, sed & propinat bibendam.* ibid c *ipsa transcendit longis intervallis omnem reliquorum Sanctorum gratiam.* 402. 2.b *inter puras creaturas est opus Dei sapientissimum.* 506.1.b c *in quo eas longè superat.* ibid.d *in conceptione à Deo accepit gratiam & sanctitatem singularem: est idea omnis sapientiæ, gratiæ & sanctitatis hominum ac angelorum.* ibid.d *eamq; semper auxit.* ibid. 545.1.a *est mater æterna sapientiæ in se incarnata.* 506.1.d *fuit à Deo prædestinata ante omnes creaturas.* 2.a *facta est nobis causaliter sapientia, justitia & sanctificatio: quomodo sit mater nostra.* ibid.b *fuit causa finalis cur Deus vniuersa creauit.* ibid.c *in omnes inuocantes se sapientiam & gratiam transfundit.* 508. 1.d *lucem suam per totum mundum spargit* 509.1.c.d *quomodo sit nebula.* 510.1.c *omnium est ultrix.* ibid.d *est velut nubes nobis, & fuit Christo.* 2.c.d

est

eſt Dei magnificentia. 512.1 *b* *eſt tabernaculum ſapientiæ creata & increata.* 514.1.*c* *quanta illi ob maternitatem filij Dei data ſit gratia & cognitio.* 2.*a* *unde eius nomen derivetur.* *ibid.b.*529 1.*c* *magis eſt mater Dei, quàm reliqua matres hominum.* 514.2.*c* *eius dignitas ibid.* *ex Iudæa orta inter eos habitauit.* 515.1.*d* *Chriſtianos primos & electos omnes ducit & docet.* *ibid.* *eius cultum aſſiduus ſignum eſt electionis diuinæ.* *ibid.* *ut quadruplex eſſet principium, ab æterno prædeſtinata eſt.* 519 1.*b* *fuit Deo ſemper præſens* *ibid.c* *à prima ætate in templo miniſtrauit.* 2.*a* *eſt in plenitudine ſanctorum diuerſimodè.* 517.2.*a. & ſeqq.* *omnes dotes & gratiæ omnium Sanctorum in ſe collectas, à Deo infuſas accepit.* *ibid.* *habet & plenitudinem gloriæ omnium Sanctorum.* *ibid.d* *Sanctis omnes ita plenitudo eorum communicatur.* 518. 2.*a* *ipſa velut Eccleſia collum eſt.* *ibid.* *quare ſub eius pedibus luna fingatur.* *ibid.b* *eſt ſanctitatis omnis theſaurus.* *ibid.b.c* *eſt velut cedrus.* 519.1.*a.b* *palma & phœnici aſſimilatur.* 521.2 *a.b* *eius charitas ſumma.* 2.*a* *eſt roſa in Iericho, cui roſæ proprietates adaptantur.* 524.1.*c.d* *eſt oliua ſpecioſa in campis.* 525 2.*d* *item platanus omnes umbra ſua tegens.* 526.1.*a* *poſt conceptionem filij Dei mirabiliter in ſanctitate & ſapientia creuit.* *ibid.d* *eſt balſamum & cinnamomum.* 528.1.*b.c* *& ſeqq.* *veram Dei cognitionem à Iudæis ad Gentes tranſtulit.* *ibid.b* *eius virtutes fuit perfecta & virilis.* *ibid.d.* *nec vlla vitioſitate permixta.* 2.*a* *dæmonis vires elidit.* *ibid.b* *per myrrham deſignatur.* *ibid.d* *ne minimis quidem virtutum actus in ea deſiderati ſunt.* 529. 1.*a* *ſemper in Deum fuit mente intenta.* *ibid.* *omnes virtutes in ea habitarunt.* *ibid.b.c* *mortificationi ſuæ addicta.* *ibid.c* *nullam gratiam vel virtutem habuit ſine magno labore & oratione aſſidua.* *ibid.d* *ipſa velut vitis eſt.* 531.2.*b* *ipſius virginitas & humilitas* *ibid.c.d* *delectatur honeſtate.* *ibid.d.* *in ea coniuncta ſunt virginitas & fœcunditas.* 532.1 *a* *eſt mater pulchra dilectionis, cimitus refugij, ſpes ſanctorum.* 2.*c.d* *eſt gratiæ plenitudo.* 533 2.*a* *peccatorum aſylum eſt.* 534.1.*c.d.* 536. 2.*c* *varia eius elogia.* 534.1 *d* 2 *a.* 537.1.*b.* 543.1.*d* *eſt dulciſſima.* 536.1.*b.c.d* *eſt velut manna.* *ibid.d* *eiusdem Turcæ eam deprædicant.* 2.*a* 543.1.*c* *quo magis amatur, eo maiorem ſui amorem excitat.* 537.2 *b* *eius carnem adimus in Sac. Euchariſtia.* *ibid.b* *forſitan ipſi eandem ſuam nobis carnem in ea reliquit Chriſtus* 538.1.*a* *à peccatis ſuos cultores ſinceros præſeruat.* *ibid.c* *eſt aquæductus fluuij diuini.* 543.2 *a.b.d* *Araxi fluuio comparatur.* *ibid.d* *vigat ortum Eccleſiæ, ipſaque eſt paradiſus voluptatis.* 544.2.*b.c* *alia eius elogia.* *ibid.*1.*b* 2.*c.d.* 545.1.*b.*568 1 *c* *eſt mare gratiarum.* 545.1.*b* *Ioſephi virum ſuum beatificauit.* 568.1 *c.*576.1 *b* *comparatur Soli, lucernæ, columnæ, fundamento.* 576.2.*b c.*592.1.*c* *in morte invocata ſuccurrit.* 753.1.*c* *eius gratia & virtutes exhilararunt Chriſtum velut virum ſuum.* 764. 1.*c.*2.*c.* *roſarium legere ſi pergratum eſt.* 819 2.*b c* *eſt velut cælum ſtellatum.* 884.2.*d* *eius typus eſt Iol.* 888.1.*a* *item luna.*891.2.*b* *eius nomen* Maria & mariam & marom *exponitur myſticè ſecundum etymologias.* *ibid.c d* *fuit celſa ſimul & humilis.* *ibid c* *fuit pura ſimul & cruce afflicta.* *ibid.d* *fuit ſibi pauper, & alijs opulenta.* *ibid* *quomodo Deum in cælo laudet.* 914.1.*c* *eſt omni laude humana ſuperior.* 917 2 *a.b*

Marinus B. Petri Damiani frater ſolemni ritu ſe obſequio B. Virginis dedicauit. 175.1.*a* *eius mors.* *ibid.*

Mariti ſint ſapientes & prudentes potiùs quam opulenti & nobiles. 201.2.*d* *magnificiant caſtitatem & continentiam uxoris.* 577. vide *Vir, Coniux, Mulier.*

C. Marij oculi radios ex ſe vibrabant. 731.1 *c*

in Marte ſtella an habitum hominis. 891.1.*a*

Martinus SS. Trinitatem vidit. 400.2.*a*

S. Martino apparuit Chriſtus veſtem illa chlamyde, quam is pauperi dederat. 116.1.*b* *habuit donum prophetiæ.* 778. 1.*d* *mœrens cælum identidem reſpicere volebat.* 893. 2.*c.d*

in Martio creſcunt flumina ob liquatas nives 540.1.*d* *tunc erat in Iudæa meſſis.* 2 *d*

Martyres fidem intrepidè confiteri debent. 132.2 *d.*135.2.*c* *in tormentis & pœnis inhiabant.* 57.2.*a* *hac conſideratione gubernia vincebant.* 68.2.*d* *pro veritate & iuſtitia occubuerunt.* 139.1 *b* 189 2 *a* *veri Dei amici fuere.* 164.2.*a* *vi Euch. Euchariſtiæ ad tormenta ſubeunda corroborabantur.* 358.1.*d* *eorum conſtantia.* 401.1 *d.*481. 1.*c* *eorum ſupplicationes ſæpè mortuorum Martyres fuere.* 502.1.*a* *Martyres ſunt qui tentationibus probantur.* 77. 1.*c* *coronantur roſis.* 512.2.*d* *per roſas deſignantur.* 1011.1.*a* *eorum ſepulcra primi Chriſtiani cupidè viſere honorabant.* 648.2.*c* *quo intuitu ad omnia ſe tormenta offerrent.* 698 2.*b* *patiendo ſummoperè Deum glorificarunt.* 915.1 *b* *eorum agones Eccleſia quare celebrari & conſecrari inſtituit.* 919.2.*b* *& eorum feſta celebrari.* 920 1.*a* *eorum memoria quæ vocentur.* 997.2.*b* *ignem & flammas conſtanter ſuperarunt.* 1022 2.*d* *plurimi effecti Martyres quòd Martyres honeſtè ſepeliſſent.* 795. 1.*a*

Martyria olim dicebantur Eccleſiæ. 920.1.*c*

Martyrium monachus leproſum in via repertum in humeros ſuſtulit. 211.1.*d*

Martyrologij quæ ſit origo. 997.2.*c.d*

Mas quando gignatur, quando fœmina. 270.1.*a*

Maſoreta in id incumbebant, ut S. Scripturæ integritatem tuerentur. 811.2.*c*

Mater familias vocabatur primaria vxor, &c. 355.1.*b* *matrem ſuam quomodo refrigeret filius honorans patrem.* 97 1.*b.d* *matrum amor & cura circa filios.* 96.1.*a* 98. 2.*a.*354.2.*b* *his ſi non honorent, extinctæ pereunt.* 96.1.*d* *& ſeqq.* *cur ea gaudeant honore quem filij patri exhibent.* 97.1.*b c* *hi earum vitia tolerent.* 100.1 *c* *harum gemitus illis non ſunt ſpernendi.* 202.2.*b*

Maternitas Dei in B. Virgine ſumma eſt dignitas. 514.1.*c*

Mathematici moderni multa per diopteram inuenerunt, quæ veteribus incognita fuere. 108.2 *b*

Matheſis mira efficere poteſt. 810.1.*b c*

quamdiu Mathuſalem cum Adam & Noë vixerit. 933.1 *d*

Matrimonium filiarum grande onus eſt. 201.2.*a* *matrimonium in SS. Trinitate repræſentatur.* 548.1.*d*

quanti Mauritius Imp. Ioannem Eleemoſ. faceret 628.2.*b*

ad Maxima ſemper eſt aſſurgendum. 716.2.*d.* *& ſeqq.* *ea naſcuntur ex minimis.* 299.1.*c*

Maximilianus I. Imp. dies ante mortem mortis memor vixit. 254.1.*a*

Mecœnius vxorem, quòd vinum bibiſſet interfecit. 573.1.*a*

S. Mechtildis angelicè loquebatur. 716.2.*b* *eius vocatio de Salomone, Samſone, Origene, Traiano.* 977.1 *c* *ſuâ ſuauiloquentiâ omnium animos rapiebat.* 157.1.*d*

Medicamenta à Deo ſunt creata. 788.1.*b.*2.*a* *quotidie adhuc nova ab hominibus adinuenientur.* 789.1 *b*

Medicina eſt ars liberalis. 785.2.*d* *quomodò ſit à Deo creata.* 786.2 *a.*787.1.*b.*2.*d* 788.1.*b.*2.*a* *eius vſus & neceſſitas.* 786.1.*c d* *eſt mundo coæva* 787.1.*a* *torturæ conferitur.* 793.2.*a* *eſt per ſe magna, magniſq; obnoxia periculis.* *ibid.*1.*c*

Medici obſeruare debent ægri ſomnia. 721.1.*c.d* *triplex ijs debetur honor.* 786.1.*a* *eorum neceſſitas.* *ibid.* *id.b* *in morbis grauibus.* *ibid.b* *vſus eorum.* 2.*c.d* *inuocare debent Deum ut ipſis cooperetur pharmacis.* 787 1.*c.*793. 1.*b.*2 *a* *plerumque diſcedunt.* 787.1.*a* *eorum vituperium.* *ibid.*2.*b.c* *quomodò olim in honore fuerint.* *ibid d.& ſeqq.* *ægri ſemper maneant de confeſſione inſtituenda.* 791 1 *c* *notæ morborum criſes & vires.* 792. 1.*c* *comparantur tortori vel iudici.* 793.2 *c.d* *medicus imperitus eſt homicida hominum.* 786.2.*d* *diſcit damno alieno.* 773.1 *a* *medicis ſpiritualibus obſequendum & credendum eſt.* 786.1.*b.c* *eorum officium & opera.* 789. 2.*b*

Meditanda ſunt ſapientiæ præcepta exacti & aſſidue. 179.1 *b*

Meditari in iuſtitia quid ſit. 349.2 *c.d.*350.1.*d*

Meditatio illa eſt optima quæ ad actiones particulares & ſingulares deſcendit. 179.1.*d.*2.*a* *meditatio, cogitatio, contemplatio quomodò differant.* 349.2.*a* *meditatio quadruplex eſt cauſa deuotionis.* 745.5 *b*

Medium ſæpè ſumitur non geometricè. 953.1 *b*

Medulla impinguat & fouet oſſa. 375.1.*b*

Megarenſes quomodò à lenonibus ſuis vexati. 600.2.*b* *ſpes non curabant.* 644.1.*c*

Megarice ſphinges proverbio vocantur meretrices. 286.2.*d*

Melampus medicus primus apud Græcos vinum aqua dilui præcepit. 679.1.*c*

Melancholia eſt anima carnificina. 653.1.*d* *turbat iudicium.* 446.1.*a b*

Melancholici ſtatim affliguntur & quærulantur. 438.1 *d* *ſunt ſuſpiciaces, nec apti ad alios corripiendos* 109.2.*c.*446. 1 *b* *ſemper triſtes habent cogitationes.* 584.1.*c* *ſunt cogitabundi & ſuſpicaces.* 650.1.*c* *ſemper poſt factum dolent.* 697.1.*a*

Mellis dulcor. 272.1.*b.c* *eſt typus ſapientiæ.* *ibid.c.*2.*b* *eius*

eius vſus & deſcriptio. 826.2 c.d eſt ſymbolum caſtitatis & orationis. 817.2.a corpora ſeruat ne putreſcant. 998.1.b.c cur rogo parentum vel amicorum à veteribus infunderetur. 2.a mel nerium generatur ab iride. 895 2.b

Mira Membrorum ſingulorum hominis fabrica. 391.2.b.c.d & ſeqq.

in Membris hominis quæ ſecundum oppoſita latera ſita ſunt, reperiuntur quædam æquabilitas, etiam in ſim. 711.2.d

Memoria ſanctorum æterna eſt, & quidem cum honore, impiorum cum infamia. 259.2.c Deus in memoria ingiter habendus. 322 2.c d

Memoria Dei in omnibus operibus habenda eſt. 716.1.a quomodo memoria mortui quieſcere debeat. 799.1.d.2.b quamodò memoria Joſiæ regis ſit in compoſitionem odoris. 996.1.a.c memoria paſſionis & vitæ Chriſti Chriſtianis eſt veluti unguentum odoriferum. 997.1.a memoria accipitur etiam pro fama & gloria. ibid 2.b. item metonymicè pro monumento ad gloriam erecto. ibid. memoriæ Martyrum quæ olim dicerentur. ibid.

menſis, id eſt menſis, dicitur à mênin, id eſt luna. 892.2.c

Menas vir venerab. reiecit dona impij. 749 1.a

Mendacium adverſus fratrem cauendum. 188.1.b.2.a item aliud quodcunque. 2.c & ſeqq. id malum eſt, nec unquam licitum. 188.2.d. & ſeqq. id eſt hominum improborum & perversorum 436.1.d.2.a displicat Deo. 2.b mendacium officioſum ducit ad alterum grauius. ibid c comparatur furto. ibid.d omnes boni mores dehonestat, 457.1 c.d mendacium quodlibet malum & vitium ſignificat. 361.2.c dedecus & dimites. 549.2.a id ſerium & agreſte eſt. 762.2.d eſt res erubeſcenda. 861. 2.a

Mendax eſt diabolo ſimilis. 456.2.a eſt deterior fure, quomodo. ibid.d. & ſeqq. ſemper audienti ſuſpectus eſt, etiam vera loquens. 457.1.c eſt infamis. ibid.d mendax etiam poteſt verari qui aliud docet, aliud facit. 361. 2.c mendaces non ſunt memores ſapientiæ. 362.1.a raro verum dicunt. 714.1.a.b

Mendicitas quàm ſit probroſa & ſordida. 848.1 c.2.d

Mendici validi non ſinendi mendicare. 849.2.b mendicorum vita mors potius quàm vita eſt. 848.2.c.d

pluvia unde dicatur. 892.2.c

Mens unde dicta ſit. 352.1.d.892.2.c omnes ſenſus continenter in ſe continet. 357.1.b mens inquit teroſa eſſe. 720. 1.a eius & ventris comparatio. 762.2 a.b cur ſpiritualia non tam perfectè apprehendas quàm ſenſibilia. 1029. 2.a.b mentis enigma. 1025.1.c mens ſancta habitaturo eſt Dei, 514.1.b mens fortis & diſcreta per virum & indiſcreta per mulierem denotatur. 873.2.c.d mens pulchra à pulchro corpore colligitur. 884.1.d mens in Deo defixa non facilè mutatur. 595.1.d

Menſa ſpiritualis quæ ſit. 665.1 c quæ in menſa ſint ſeruanda. ibid. 1.a.d.667.1.b.d.2.c.668.1.b.2.a.d.680.2.c 681.1.a

Menſis unde dicatur. 892.2.c à luna exordium, medium, finem, nomen capit. ibid.a b

Menſtrua mulierum ſunt cauſa earum iracundiæ. 564.1.b eorum virulentia. 308.2.b

nullius in gratiam Medicandum eſt. 134.2.c.d.135.1.d mentiendi voluntas etiam in ſe mala eſt. 189.1.a nemo eſt qui non mentiatur. ibid. conſuetudo mentiendi peſſima eſt. ibid.b

Mercator facilè negligit Dei cultum. 580.1.d eius negligentia varia. 2.d cum eo non eſt conjugendum de mercium aut perſonæ tranſactione. 774 2.c mercatores vix ſunt immunes à peccato. 582.1.b.c 2.a an poſſint ſaluari. 583.1.b qui mercatores damnentur. ibid.c habeant timorem Dei præ oculis. ibid.d

Mercatura hominem totum ſibi vendicat. 580.2.a res eſt periculoſa. ibid.b in ea facilè intercurrit peccatum. 582. 1.b habet pericula ſaluris. 2.d qualis damnetur. 683. 1.b.c

cum Mercenario annuali non eſt conſultandum de anni conſummatione. 775.1.d

Mercedem mercenario debitam negantes, vel minuentes, vel alio modo intervertentes ſunt veluti homicidæ. 737.2.a merces reſpondet labori huius vitæ, ſed non quoad tantum nitatem. 1037 1.c

Merces laborem ſolatur. 191.1.b

Mercurij Triſmegiſti elogium. 20. cenſuit deus ab hominibus fieri. ibid.

Mercurius cur dicatur dux gratiæ. 575.1.d eſt Deus mercatorum. 582.2.c

Mereri poſt mortem nihil poſſumus. 345 1.c.d. & ſeqq.

Meretrix eſt vorago patrimonij. 231.2.b.c.d comparatur ſtercori 232.2.d eſt cloaca ſordium. 233.1.a eius illecebroſa verba. ibid.d eſt multivola. 229.2 c.d meretrices publicæ an permittendæ ſint: negatur 431. 2.b.c d nec in hoſpitijs. 432.1.c ſunt vagæ. 566.1.d earum aſpectus cauendus. 863.2.d vide *Libido, Lupanar, Mulier.*

Merita bonorum operum aſſerumuntur. 379.1.b.c ea ſingulis momentis adangere poſſumus. 419 2.d merita cuiuſque cauſa ſunt electionis ad gloriam. 707.1.b 2.b ante eorum præviſionem nullum Deus pro libito elegit vel malodixit. 856.1.a

Merulus aſſiduè pſalmodia incentum cælitus ſuis cecinisse. 970.1.d

adventum Meſſiæ Judæi & Prophetæ ſemper expectarunt, & etiamnum expectant. 757.1.a.b.758.2.b.760.2.b c.1025. 1.c

Meſſis quomodò paretur per terræ laborem. 169 2.a.d in Ægypto ſit in Maio. 541.1.d

Metellus ſecreti minùs tenax fuit. 226.2.a

Metentium cauſa homines latent. 308.2.c.d

μετάνοια & μετανοεῖν quid ſignificent. 573.1.d

Metus optimus inſtitiæ & gratiæ cultus eſt. 75.1.c metus tam eſt de futuro quàm de præterito. 145.2.d acer eſt ſtimulus ad veram pœnitentiam. 146.2.c

Meum & tuum ſunt cauſa diſcordiæ. 348.2 c

Mezentius tyrannus quàm fuerit atrox. 237.1.b

S. Michael olim fuit præſes Synagogæ, nunc Eccleſiæ. 395.2.a

Midas rex aſininum ſymbolum eſt avarorum. 336.1.c cur ei dares aſinina auriculæ 616.2.d

Miles decrepitus pauper, res deplorandæ eſt. 579.1.d

Milites Romani invitabant ſe nunquam locum deſerturos. 401. 1.b

Milo Crotoniates vires corporis exercitio auxit. 593.1.c

Mimi cuiuſdam facetiæ & lepos. 582.2.c

Mina Dei myſticè ſunt grandis. 898.1.a

Mincha quale ſacrificium eſſet. 742.1.a.791.2.b cum eo ſere ſimul offerebatur carnea victima. ibid 2.c

cur Minerua è cerebro Jouis nata fingatur. 44.1.b cur ei oleæ ſacra ſit. 516.1.a

Minima etiam perfectè & exactè facienda ſunt. 153.1.a.299. 1.c.715.2.a.716 2.d.717.1.a

Miniſter idem eſt quod auditor. 1034 1.b

Minorita à Frederico II. diverſimodè ſunt exagitati. 634.2.c

Mirabilia in Chriſto alia fuêre intrinſeca, alia extrinſeca. 757. 1.c.2.a qualia mirabilia Dei ſtabilita angeli & Sancti ingiter enarrent. 877.1.a.b

Miracula Deus per ſe operatur. 395 2.c plurima continentur in Chriſti ortu, vita, morte, reſurrectione. 756.1.d miracula non faciunt ſanctum, ſed virtus. 917.2.b.c iam tamen illa in canonizatione Sanctorum requiruntur. ibid.c. quæ miracula Rabbini tradant in ſanctuario patribus ſuis oblata. 947.2.c

nihil Miratur Deus. 812.2 d

qui Miſereantur animæ ſuæ. 652.1 b.c miſeri Dei eſt proprium. 1022.1.d miſeretur Deus ex ſeipſo, non ex merito noſtro. 379.1.a

Miſeri non ſunt irridendi. 187 2.a.b eorum gemitus audit Deus. ibid.c eorum patrocinium Deo gratiſſimum eſt. 122.1.c

Miſeria hominibus impoſita in pœnam peccati originalis. 852. 2.c

Miſericordia Dei quanta ſit. 92.1.a b ipſa ſola eſt cum eo. ibid.d eſt opus divinum. ibid. ea infinita eſt. 2.a cur ea indigeant juſti, & ab ea coronentur. 92.2.c ea abutitur, qui ea confiſus peccat liberius. 147.1.a Deo propria eſt virtus. 379.1.a hac eius moderatur inſtitiam. ibid.b magis hac patet in homine à peccatis præſervando, quàm lapſum ex illis educendo. 366.1.b hac quanta ſit, triplici è capite perſpici poteſt. 405.2.b.c hac & hominum inter ſe comparatur. 414.1.b.c miſericordia propriè eſt in Deo, non tamen eo modo quo in nobis eſt. 753 2.b una generalis eſt. rurſ. triplex & immenſa, alia particularis & innumerabilis. 2.c.d hac ſubvenit opportunè homini tribulato. 753.1.b.c quàm ſit ſpecioſa. ibid.d.2.b tres eiuſdem gradus. 2.c eſt ei connaturalis & intima. 1022.1.d miſericordiam in egenos exercens offert ſacrificium myſticum. 742.1.b.c & quaſi ſacrificium ſimilaginis. 1.d ipſa ſemper vivet. 840.2.b ipſa miſero quodammodò occurrit. 845.2.d viri miſericordia

alia sunt qui planè misericordes sunt. 925.2.c *misericordiæ Domini sibi collatæ quis non recogitet, & pro eu gratias ei agat.* 751.2.d

Misericordiæ signa physiognomica. 119.1.b.c *huic est misericordia & Eleëmosyna danda.* 303.1.b *misericors in alios misericordiam Dei sibi conciliat.* 315 1.d.2.a.414.2.c *etiam libenter das mutuum.* 621.1.b *hic fortis est.* 2.a *misericors Deo gratissimus est.* 742.1.b

Missa Canon sola Martyrum nomina continet. 720.1.b *Missæ olim celebrabantur super sepulcra vel corpora Martyrum.* ibid.c

Missio filij Dei in mundum vocatur præceptum. 513.1.c

Mites qui dicantur. 959.1.d *eius signa physiognomica.* 102.1.c *est plerumq; humilis.* 258 2.a vide *Mansuetus.*

Mithridaticum à variis rebus componitur, inventum est regis Mithridatis. 788.2.d

in Mixtorum concordia consistit status & decus universi. 548. 1.b

μονοσήμου varium habet significationem. 595.2.b

Moderatio cibi & potus mater est sanitatis. 671.1.d

Modestia continua & constans distinguit perfectos ab imperfectis. 445.1.d *modestia mulieris quanti æstimanda sit.* 577.1.d *modestia propria adolescentiæ virtus.* 691.1.b 692.1.b.c.1.b.c *virtutes omnes conservat, ornat, perficit.* 817.2.a

Modica qui spernit, paulatim decidet. 428.2 b.c vide *Parua.*

Modimperatur bibendi mensuram præscribebat. 677.1.a 681.2.d 682.2.c *quare is in convivium creabatur.* 681.2.d *varia eius nomina.* ibid. *fortè eligebatur vel suffragijs* 682.1.a *quæ eius essent partes & officia.* ibid.d 2 b.c *qualis esse debeat.* 683.1.a.b *se communis aquet.* ibid. *sit moderatè sobrius.* ibid b *curam habeat convivarum.* 685 1.d *ei dabatur corona* 686 1.d *& honorabatur à communis symbolis.* 687.1.b.c

Modus excedens Modum, bonum est. 673.1 b

Monades erant sacerdotes Bacchi. 571 2 b

Moloch colebatur immolatione filiorum. 976.2.a

Μῶμος, id est macula, derivatur ab Hebræo mum. 298 1.a *Momus quis essit Deus.* 298.2.a

Monachi quidam hypocrita quomodo à Deo puniti. 73.1.c *monachi valde tenues qui.* 88.1.c *monachi sunt ut apes sedulæ.* 273.2.a *monachi veri qui sint.* 661.2 c

Monarchia regimen potentius quàm aristocratia. 919.2.b

Monedula dicta quod monitum furetur. 335.1.a

Monere & moneri proprium amicorum. 440.1 a

S. Monica iracundum virum patiendo sustinuit. 69.2 c *amarè flebat filij sui hæresin & libidinem.* 477.2.b *commixtio sitis vinolentiam exuit.* 605.1 c

Monita omnigena in Ecclesiastico traduntur. 35.2.c

Monitio ab irato non est grata audienti. 102 2 c

Monopolia dissipare laudabile est. 867.2.a.b.c

Monstri quod sit etymon. 938.2.c *monstra varia producit mare.* 907 1.b.c

Monstrositatem patitur natura in membris, at non in corde. 86.2.c

Monumenta mortuis erigi solent. 799.1.d *monumenta magnifica habebant Iudæi.* 627.2.c.d

Moralis philosophia. vide *Ethica.*

Morbi probant hominis patientiam & humilitatem. 171.1.a *quomodò curentur.* 457.2.c.d *in morbis ad Deum per orationem & pœnitentiam recurrendum est.* 419.1.a *sæpè sunt causa sanitatis.* ibid.b *morbi varij à libidine sequuntur.* 433.1.b *morbus Gallicus veteribus incognitus, congruè fornicarios vexat.* 433.1.a *morbi quanta sint hominis miseria* 645.2.b *qua eorum plurimorum sint causa.* 646.1.b.673.2.d.785.2.b.c *morbi peccata impediunt.* 657.2.c *eorum utilitas.* 790.1 c.d *sæpè ob peccata immittuntur.* 2.d *vocantur funes.* 793.2.c

Mordacitas cauenda in amicitia. 483.2.b

Mores efferi vincuntur ab humilitate. 141.1.c

Meri satius est quàm calumnijs impeti. 614.1.a. *moriendum omnibus ex decreto Dei & moriendi necessitate.* 798 1.b.c 2.a.851.1 c 852.1.d.2.a.1024.1.b.c *pendomnes gula morientur.* 785.1.a *morientes quomodò consolandi sint.* 799.2.c.d.800.1.b

Mors semper ante oculos habenda. 212.1.a.b.213.2 c d 342. 2.b *velut somnus est.* 477.2 a *à Deo non est creata.* 283.2.b *de morte inimicorum non est lætandum.* 219.1.b *in morte pijs & impijs pro meritis dabitur merces.* 293. 1.c.d *aufert memoriam præteritarum voluptatum, & crucias sensu dolorum præsentium & futurorum* 293.2.d *ante eam nemo dicendus beatus.* 294.2.a.b *omnibus certò impendet* 340.2.b.c.d 341 1.b *eius dies est incerta.* 341 1.a.2.a.b *citò intrat.* 346.2.a *mors mystica quæ à Deo descendat.* 283.1 d.2.a *cur vocetur testamentum sæculi.* 347.1.c *mors attentius considerata mortem affert afflictionibus malis.* 607 1.a *mors naturalis inferior est quoad damnum morte quam adfert longa maledica.* 614.1.c.d *quomodò mors melior sit quàm vita amara* 647.2.b.c d *à tristitia accelerata* 796. 1.c *nihil debet in luctus usque mane.* 797.2.d *vocatur iudicium ob tres causas.* ibid. *quod ex morte aliorum commodi capere debeamus.* 798.1.b *eius memoria ingrata habenda.* ibid.d *ubiq; & semper timenda, quia incerta.* 835.2.b *per eam homines in terram reuertuntur.* 838.1.a *mors, eiusq; memoria diuitis in opibus suis conquiescenti est amara.* 850.1.c *mortis definitio.* 2.b *eius etymon.* ibid.c *est administra & executrix diuinæ iustitiæ.* 851.1.c *quibus suauis sit.* ibid.d 1.a.b.d.852. 1.a *nec optanda, nec memorenda est.* 852.1.b *cur non sit detrectanda.* ibid.c.d.853.1.a.854.1.c *ob peccata iustè infligitur.* 348.1.c.2.a *eius contemptus reddit hominem intrepidum ad heroica in bello facinora designanda.* 2.c *cuius; immittitur modo & tempore decreto à Deo beneplacito.* 853.1.a *excipienda est hilariter.* ibid.d *à quibus malis per eam homo liberetur.* ibid. *per eam fit ad meliorem vitam transitus.* 854.1.c *eam Christiani timere non debent* 2.b *homini est inamabilis.* 1025.1.a *mors & fluctus quæ vocetur, & quare.* 1024.2 a.b. & *seqq. mors omnes sensus ex hac vita tollit.* ib.d.a *vnde ea in homine oriatur.* ibid.c *in morte aliorum cur plorandum.* 794 1.d.795.1.c.d *mors Christi mortis nostræ remedium est.* 711.1.a *mors sanctorum qualis sit.* 520.2.d

appetitus carnis assiduè Mortificandi sunt. 309.2.a

Mortificatio facit sanctum & sapientem. 315.1.d *castitatem tuetur.* 523.2.a.891.2.d. *per myrrham designatur: eius vires & effectus.* 528.2.d 529 1.a *orationem debet comitari.* 529.1.a *frigus animæ & corporis gelu dissolvit.* 905.1.a *mortificatio passionum est velut bona vxor animæ.* 765.2.d

Mortuo baptizari quid sit. 738.2.d. *mortui contactus olim contaminabat.* 739.1.a.b *mortuis quæ iusta funebria debeantur.* 794.1 d.& *seqq. quare eorum mors ploranda.* ibid 1.d *eorum corpora sudario & linteo involuenda.* 2 b *terræ mandanda sunt.* ibid.d *honesta sepultura pro ritu patriæ eis procuranda.* 795.1.b *eorum luctus moderandus.* ibid.d.2 a 796.1.a.b 792.2.a b 799.1.b.c 800.1 b *eorum ad vivos oratio & commonitio.* 799.1.a.b *eorum requies est quintuplex.* ibid.d 2.a *post mortem gaudent de consolatione parentum vivorum.* 800.1.a.b *omnes qui ante nos fuere, mortui sunt.* 832.1.d *cur mortuis cupressus adhibeatur.* 1012 1.a

Mortuis varia à vivis debentur. 109 1.d 2.a b *quæ diebus plorandi sint.* 478.2.a.b *& quo ritu.* ibid.c *non laudant Deum.* 404.1.a *sunt imago peccatoris.* 477. 2.a.b

Morum compositio est medicina pars. 671.2.b

μῦς δρων etiam metaphoricè de hominum stirpe usurpatur. 899.2.d

Motus concupiscentiæ non sunt sequendi 309.1.d *motus sit decorus & modestus.* 445.1.b.c

Motus maris est ab Oriente in Occidentem. 907 1.d

Moysis egregius Ethices fuit magister. 6. *eius mansuetudo.* 102.1.b *à Dei colloquio facilius est Prophetia* 778.1.d *in dubijs Deum consulebat.* 2 b.816.1.c *fuit princeps principum, pontificum, prophetarum.* 922.1.a *fuit Deo & hominibus dilectus.* 937.2.c *æquiparatur summis patriarchis.* 938.1 c *per eum Deus terrorem incussit inimicis Israelis.* ibid.d *dominans possessionibus, vocatur Deus.* 2 a *precibus suis plagas & signa cessare fecit.* ibid. *factus est gloriosus coram regibus: fuit Dei ad populum interpres.* ibid.d.940 1.d 2.a *vidit manifestatem Dei, non essentiam:* 939.1.a *eius fidelitas, mansuetudo, lenitas* ibid.b.940.1 a *audivit Deum loquentem, & cum eo locutus est.* 2.a.b *dedit Deus ei legem per scripturam.* ibid.d *fuit legislator dominus.* 941.1.c *eius elogium & fasces.* ibid.c.d

Mulieris tectum ornamentum est. 233.2.b *cum ea non est comparandum.* 234.1 a.c *ab ea mala omnia nascuntur.* ibid.c *est creata vt virum adiuvaret.* 391.1.a.765.1.b *mulieris abortientis emblema est aqua calcans lupi vestigia.* 325.2.d *mulier compta & fucata morum hebdomadi illiciens.*

ciunt. 232.1.b at mulier ſenſus magni facunda. 198. 1.b.c mulier zelotypa multa in virum machinatur mala. 218.1.d facilè zelotypam concipit. 2.b vide Femina, Meretrix, Vxor.

Mulieres non imperent viris. 229.1.b & ſeqq. earum conjuncta vitanda 230 1.b.2 a.299.1.b deceptarum multes japientes 431.1.b.c.871.2.a.b.874.1.b mulieres ſtulta facilè abortiuntur. 438.1.b

Mulier paſſionibus tota agitatur. 558.2.a etſi ſubinde viros ſuperet animo & conſtantia. ibid.b ſi dicat, vult viro præſſe. 565.1 a eam viro dominari, res indigna eſt. 564.2.d.713.2 c ſi ei imperet, ei erit contraria. 563. 2.c cum eſt obſequi viro. 566 2.c cum amori vir non parcis indulgeat. 560.1.a eſt cauſa ruina totius generis humani. 565.2.c d.566.1.a eſt auida libertatis. 566. 2.b non eſt aſpicienda 58.2 c altera, præcipitantia & furoris obnoxia 562.2.d.& ſeqq. eſt appetens vindicta. 564.1.b ſæpè viro eſt mortis cauſa. 565 1.c dicitur à mollitie 573 2.d natura falax eſt. 574.1 a.b ſemper ab alio cuſtodiri debet. ibid.c eius qualitates recenſentur. 2.a eſt ut reſpectui inferior 2.d ei parvis multa & magna non ſunt committenda. 713.2 d non eſt ei danda poſſeſſio & hæreditas. 714 1.a eius ſpecies quàm ſit illecebroſa. 763.2 d.872.1.d 873.1.a c negotia ſua decentiùs gerit quàm vir. 872.1.d facetæ in ſolemni confeſſu 2.a compoſita inventa eſt, niſi prima fronte probitatem præ ſe ferat. ibid.b ſimilis eſt igni, magneti, baſiliſco. 871.2 c.d non eſt confidenda de amicula ſua. 774.2 b eius epitheta 873. 2.d ejus eſt ſepulcrum dealbatum. 2.a verecunda ſit & pudorata. 576 1.d 577.1.a

Mulier bona, ſancta, ſedula, honeſta bene virum, eiuſq; vitam adauget 567.2.d.569 1.c mulier ſortis quæ ſit: hæc obtigit virum ſuum. 568.1.d.2.b mulier bona datur viro bono pro mercede operum bonorum. ibid.c.d talis eſt peculiare Dei donum. ibid.d.575.2.c ea virum ſuum exhilarat. 569.1.c & eum impingunt. 575 1.a.b quanti ſit pretij. ibid.c.d.576.1.d 577.1.c Soli comparatur. 577 2.b.c faccundat domum & temp. 578.1.a per lucernam & candelabrum repræſentatur. ibid.b.c gerit oculos demiſſos. 573.1.c

Mulier ebrioſa plerumq; incunda eſt. 572.1.c quantum illa malum & probrum ſit. 2.a.b.d plerumque impudica eſt. 573.1.a mulier garrula & loquax homini quieto eſt moleſta. 561.2.a mulier fucata tegit ſuam turpitudinem. 561 2.c

Mulier mala quàm grave ſit malum. 558.1.d.2.a.b.559.1.d 2.b.560.2 a.561 1.a hæc caſtiganda eſt à mariro exemplo virtutis & prudentia, & tractate. 559.1.a ut ſerpenti comparatur. 2.c 560.1.b eius invidia ſerpentina. ibid.1 d eſt ea ut furia. 561.2.a reddit maritum luridum & melancholicum. ibid.b. 565.1.b 569.1.d de eius moleſtate vir non multum audet queri pra pudore. 561.2.d obtingit hæc plerumque peccatori in pœnam. 562.1.a debet à viro caſtigari. ibid.b. viri vires enervat. 565.1.c 567.2.d non eſt ei indulgendum vel in modico. 566. 1.b.c. eſt viro ſæpè cauſa damnationis. 568.1.b eum confundit. 569 1.d totum conjugium conturbat 571. 1.c comparatur ſcorpioni. ibid.d. & ſeqq. ebria eſt & vinoſa. 572.2.a item garrula. 577.1.c mulier impudica per oculos ſe prodit. 573.1.b.c eius geſtus & inceſſus. 2.a eſt vaga. 566.1.d huic eſt cuſtodia adhibenda. 568.1.d

Mulier pulchra gratia eſt ſymbolum. 763 2.b.764.1.b

Mulier zelotypa marito cordis dolorem affert. 570.2.b eum turbat. 571.1.c ſuam amaritudinem quibuſvis communicat & exponit. 570 2.c ex omni re occaſionem accipit & captat de marito conquerendi. ibid. exemplum quoddam mulieris zelotypæ. ibid.d

Mulierum deſcriptio. 585.2.c.d 560.1.a.2.a.561.1.a.b natura ſunt deſidioſa, ſegnes & pigræ. 568.2.b incidunt in ſervores pannos magis quàm viri. ibid.c earum levitas & fragilitas. 573.1.d plerumque zelotypæ ſunt. 570. 2.b & ſibi placentes. ibid.d maximè nocent dum amorem ſimulant. 571.2.c. an inter bruta rationabilia referenda 574.1.a earum encomia qui deſcripſerint. 575.2 d.& ſeqq. ſunt delectu ſæpè ambæ. 763 2.a earum converſatio quàm ſit noxia. 871.1.c.d.2 a dominatæ ſunt Salomoni. 975.2.a.c mulieres conjugatas ſubvertit lingua detractoria. 611.2.c.d earum naturam pericloſum eſt. 864.2.b mulieres plebeia ſunt concitatrices nobilium. 564.1.c opulenta dominantur viris. ibid. 2.c.565.1.a mulieres Romanæ in veterum poteſtate erant. 872 2.a

Multa no ſunt ſimul ſuſcipienda. 278.2.c.d.279.2.b.d.288 2.d

Multiloquij damna. 449.2.c.d.450.1.a.b

Multiloquus peccat diverſimodè. 449.2.c.d

qua Multiplicatio bona, qua noxia. 785.2.a.b

Multitudini nemo ſe accommodare debet. 185.2.a nec eam offendere. 186.1.b

In Multitudine multum non loquendum. 691.1.d

Multivola mulier, eſt meretrix. 229.2.d

Mundanarum rerum inſtabilitas & vanitas. 412.1.c

Mundus cum omni ſua perfectione creatoris perfectionem exprimit 1. cius dies & anni an queant numerari 45.1.d eſt quadam muſica. 150.2.c locus eſt lacrymarum, non riſus. 469.1.a plenus eſt laqueis. 237.2.a.b ei non credendum. 309.1.c

Mundi finis eſt Chriſtus & Maria. 506.2.d mundus ſolidatur cultu divino, lege, miſericordia. 746.1.c eius eventus per partes exponitur. 317 2.d.318.1.a.321.2.d 8.2.1 a eius excrementa, ille iam igne expurgate in locum inferni colligentur. 830.1.c eſt ſimilis & ſibi ministratis 879.2.d eius miracula. 880 2 c eſt magnum bonum. 907 2.d & volut liber Dei majeſtatem repræſentans & exponens. 908 2.d totus eſt in Deo ſicut ſpongia in mari. 910.1.a mundus eſt ſenex futurus. 550.1.a mihi ingratus eſt hoſpes. 635.2.a.b eſt mare plenum tentationibus & periculis. 906.1.d

Munus æſtimatur ex animo donantis, & dandi celeritate 119. 1.b munera excæcant oculos judicum. 457.2.d reddunt eos mutos. 458.1.a.b & captivantes. ibid.d ea accipere quàm periculoſum. 458.1 d 2.a.b

Munus iniquum perit & in terram redit. 838.1.a munera bus ſymbolicis modimperatorem convivia celebraſſe dicuntur. 587.1.c qua munera prava in ſacrificio dicantur. 748.2.a.b

Murena in cauda animam habet. 212.1.b

Murmurationem expellit timor Dei. 67.2.d ea promeret Dei vindictam & mortem. 491.2.a

Muſa olim roſis coronabantur. 512.2.d

Muſca & hirundo circuiri nequeunt. 298.1.d muſca ſole præſtat, quia animata eſt. 875.2.b

Muſculus piſcis eſt dulcis balena. 906.2.c

Muſica olim in conviviis adhibebatur, & quare. 475 2.b 688.1.b.c.2.d 689.2.b 690.1.c eius & vini ſympathia. 689.2 b.842.2.a in templis veſtri adhibetur. 688.2.c vis eius ad morbos ſanandos. 589.1.a eius elegantia in quo conſiſtat. 2.a

Muſtum minùs ſanum eſt, & gratum appetitui. 235 1.c.d

Mutamur ſemper quamdiu vivimus. 295.2.b.c.d mutationi homo eſt obnoxius. 704.2.b

S. Mutius Abbas ſolem occumbere volentem flevit. 954.1.a

Mutuum accipit quaſi jus & poteſtatem mutuatarium. 622. 2.c ſæpè à mutuatario fraudatur. 623.1.c.2.c.d non propterea deſinas mutuari. 624.2.d.625.1.a d.2.a 626. 1.d.627.1.c

Mutuatarius quid debeat mutuanti. 622.2.b.623 1.c eius fraudes 623.2.b.624.1.a

Mutus dicitur à muſſando. 458.1.a

Mutuum dare eſt actus miſericordiæ. 621 1.b eſt ſpecies Eleemoſynæ & beneficentiæ. ibid.c qui id petunt ære alieno gravantur. 2.d id dantes magno ſint animo oportet. 624.1.a mutuum in neceſſitate negare, peccatum eſt. 2.b reddere negantes, peccant in juſtitiam. 623.1.b.c.2.b mutuum quare non ſumendum. 624.1.b ſimuli ad mutuandum. 2.d.625.1.a.d.2.a

Myrmecoleon quale ſit animalculum, quid ſymbolicè deſignet. 187.1.b

Myrrha arbuſtum deſcribitur: exſudat ſtatim. 518.2.c.d eius effectus. ibid.d enigma de myrrha. ibid.

Myſteria quæ dicantur. 372.1.a myſteria multa ſuperant captum humanum. 108 2.d myſteria omnia vitæ Chriſti ſcatent prodigijs. 750.1.d

Myſtica ſcientia & doctrina quæ ſit. 172.1.a

Mythologi ſunt apologorum ſcriptores. 454.2.d

Mythologia quàm ſit antiqua. 315.1.d.2.a

N.

NAbuchodonoſor eſt ob extollentiam à Deo punitus. 143. 1.d.155.1.b

Narratio Dei quæ vocetur. 178.2.b narratio iterata ſemper ſub manum variatur. 435.2.d narratio importuna gravis eſt audienti. 436.1.b narrationes ſenum non ſunt deſpiciendæ. 819.2.c.220.1.d

Naſturtium unde dicatur, eſt ſymbolum diuum pauperes enutrientis. 317.1.d
Naſus indicat paſſiones & affectiones animi. 444.1.d
Nathan Propheta à Deo pro unſigni domo Davidi datus. 963.1.d *datus ei ad prophetandum & monendum, ibid. & ſeqq. eius ſinceritas & integritas.* 2.b *fuit ei perfamiliaris & aſſiduus.* ibid.
Natio ſumitur pro generatio & ſucceſſio hominum. 85.2.b 385 2.a *natio à Gentilibus etiam habita pro deo.* 85.2.b *natio ſapientum qui vocentur.* 94.1.b.d.2.b
Nativitas Chriſti è virgine fuit mirabilis. 757.2.a
Naturam & perſonam philoſophi non diſtinguebant. 400.2.a *natura humana eſt obiectum amoris naturalis.* 305.1.d *eius ſtates ſunt velut ſolia.* 347.2.d *natura lex quid hominem doceat.* 424 2.d
Naturæ pauciſ eſt contenta. 632.1.a.c *contra naturam operantur qui opes concernunt & diligunt* 661.2.b *natura communis eſt, eademq; in ſingulis individuis.* 703.2.d *eſt organum diuinitatis.* 788.2.b.c *tria naturæ ſummè mirabilia.* 903 1.c
Naves maxima etiam onuſta à mari ſorbentur. 906.2.d *nauis aſſimilant Manichæi ſolem & lunam.* 888.2.d
Naufragus quidam Deo duce ſalutem poſt XXII. rediurnum iactationem ad littus appulit. 701.1.b
Nauta Eleëmoſynam negantes diuinitus ſunt in mercibus caſtigati. 120.1.c
Nazarei voto ſe Deo obligabant. 208.1.c
Nebridius in aula nutritus, aulam deſpexit. 220.1.b
Nebula quid proprie ſit. 897.2.c *ſymbolum eſt tenebrarum & mœſtitiæ.* 309.2.c *eius proprietates.* 510.1.c *eſt ſymbolum gratiæ Dei. ibid.b nebulæ ſunt quaſi nubes Dei.* 897.2.b
Neceſſarij vocantur amici, & amicitia neceſſitudo. 266.1.d
in grani Neceſſitate conſtituto obligamur Eleemoſynam dare. 629.1.a
Negant peccatum duplicitèr quaſi peccet. 448.1.c
maxima eſt parentum Negligentia circa filios. 643.2.d *negligentia in officio res erubeſcenda eſt.* 862.2.b.c
Negotia ſimul multa ſuſcipienda non ſunt. 278.2.c.d.279.2.b.d *negotia periculoſa, vel valdè laborioſa, non ſunt capeſſenda* 698.2.a *negotia varia ſimul multi exequi poſſunt.* 801 1.c *negotium ſapientia eſt in otio ibid.* 1.a
Nehemias Ieruſalem reædificauit tam quoad muros, quàm quoad domos primates. 1001.1.d
Nepotis etymon. 900.1.c
Nequam *quid propriè ſit, unde vox derivatur.* 157.1.a *ſubinde idem eſt quod miſer.* 407.1.c. 413.2.b *aliquando capitur pro moleſto.* 630.1.d
Nequitia improbis ſupplicium eſt. 480.1.d
Nervum quis ſit frutex. 531.1.a
Nero Imp. ex animalia crudelis erat. 199.2.d *eius omnia ſibi arrogantia vox.* 236.2.c *matrem necare voluit vipera, fuit.* 710.1.d
Nerva Imp. nunquam riſit. 469.1.d
S. Nicolaus Tolentinus dum ante mortem canentium angelorum audiuit. 56.2.c
Nidus fidelium eſt Eccleſia. 766 1.d
Niger color viſum nimis congregat & ſtringit. 843.2.d
Nili ortus ubi eius exundatio: exundationis huius cauſa. 49.1.b.541.1.c.d *an idem qui Gihon. ibid.b quid boni adferat Ægypto.* 1.a
S. Nilus quid de Salomonis ſalute reſponderit. 976.2.d.977.1.a
Niſan idem erat menſis qui Martius, & menſis novarum frugum & meſſis. 540.1.d
Nix modica quomodò oppidum obruerit. 430.1.d *nix Deo promptè obedit.* 896 2.b *eſt ſimilis lanæ: enigma nivis ibid.c.* 901.2.a *ſymbolum eſt tribulationis & tentationis.* 896 2.d *quid myſticè denotet.* 897.1.a *eius denſitas terram operit, ceu agmina hoſtium vel animum.* 901.1.b *terram fouet & fœcundam reddit ibid.b.d nivium eius candor, copia. quamvis aquæ progignat. ibid.c d* 2.a *eius cauſa: eſt mollior quàm pruina. ficcior quàm aqua.* 2.b *cauſa candoris eius eſt aër & frigus. ibid.c albor eius verus eſt, non apparens. ibid. nivis uſus ad doctrinæ portas reprehendatur. ibid.d nivis commoda.* 510.1.a.896.2.b.c
Nobilitas vera in virtute ſita eſt. 261.2.d.261.1.a.2.c
Noctua non ferunt platani foliorum contactum. 516.1.d
Noë Iuſtus & nobilitatus à timore Dei. 261.2.c *primus vites excoluit, & vinum expreſſit.* 678.1.c *diſtinxit à Gentilibus Iunum bifrons. ibid.d* 932.2.a *fuit Henochi abnepos.* 932.1.c *hominibus diuinitus eſt comminatus, ni reſipiſcerent. ibid.c fuit iuſtus, & amicus plenus.* 2.a *factum eſt hominum reconciliator, & reconciliatio. ibid.a.b.d fuit typus Chriſti redemptoris. ibid.c. quomodo fuerit ſuppoſititius pro impijs ſupplicans. ibid. eius ſanctitas.* 429.1.a.933. *ſignificat Eccleſiæ rectores. ibid.b vidit tres mundos ibid.c fuit poſt Methuſalem longæviſſimus, & cur. ibid.d Deum cum eo pactum iniit de non amplius orbi diluuium immittendo.* 2.a.b *fuit doctor ſapientiæ, an in Italia gymnaſium erexerit.* 530.1.b
Nomen Ieſu ſuaviſſimum eſt 531.2.b.c 537 2.c *nomen bonum quanti faciendum. & quare* 858.1.c.d 2.a *diu id permanet.* 1.c.2.c.d *nomen impiorum poſt mortem ſtatim delebitur.* 857.2.b *anima appetit nomen æternum, quia ipſa eſt immortalis.* 928.1.c *nomen ſuum auctor ſacræ in libro ſuo non præfigebat, ſed ab aliis ad calcem addebatur.* 1018.2.d
Nomen æternum habent dicti. 360.1.d *nomen Dei temerè nominari non debet.* 491.1.a
Nomina ſceleratorum olim vitabantur, & oblivione ſepeliebantur. 857.1.d *nomina virginum & Confeſſorum olim etiam in Miſſa Canone continebantur, iam ſola Martyrum* 920.1.b *nomina Sanctorum olim pridie in Eccleſia annuntiabantur, quorum natalitia poſtridie celebranda erant. ibid.c*
Nominatio irreverens Dei & Sanctorum noxia eſt. 491.2.c.d 492.1.a.b
Nonna S. Gregorij Nazianzeni mater liberalis in pauperes erat. 664.1.c
Notiones Dei ſunt quædam ſigilla rerum creandarum. 54.1.c
Novem ſorores unius partus omnes fuêre ſanctæ & Martyres. 749.1.a
Novenarius numerus imperfectus eſt. 513.1.b
Nouiſſimum *in Script. accipitur pro eo quod poſterius eſt, &* ▸ *ſequitur.* 811.b *noviſſimorum memoria habenda eſt in omnibus actionibus.* 211.2.a *quantum hæc adfert boni. ibid.b.* 212.1.c *hæc eſt regula omnium agendorum* 211.2.c.d *ea cogitanda quaſi vicina.* 212 1.a.b.2.a.b *eorum recordatio tutum depcni ſuadet.* 606.2.c.607.1.a *eadem concupiſcentiæ imminuit.* 657.2.c
quomodò Novitij in Religionibus probentur. 130.1.c *ſunt velut viridia ſegetes.* 244.1.d *& vinea florentes.* 2.c
Noxa præſtò eſt temerè ſtudentibus. 631.1.d
Nubendum eſt pari. 564.1.b.665.1.b
Nubes vox unde dicatur 900.1.c *ipſæ ad Dei nutum agitantur & oriuntur.* 897.2.a *ſunt quaſi aves Dei ibid.b terram fœcundant.* 898.2.a *ſunt ſymbolum calſundinis & ambitionis. ibid.c item thronus gloriæ Dei.* 510.2.a.b
Numeri dies ſunt iidem qui pauci & breves. 858.2.c.d *numerus capitur pro paucitate. ibid.d*
Nuptiarum ritus erat triplex apud Romanos. 335.1.c
Noto ſuo Deus terram & montes concutit. 899.1.b *nutus oculorum ſunt nonnij luxuria interna.* 573.1.b

O.

Obduſtus & obduſtio, idem eſt quod calamitas. 559 1.d *capitur etiam pro ſupplicio & clade.* 213.2.b
Obedientia Superiori, à Deo dirigitur. 777.1.d *obediendum ſtatim Deo ad perfectionem vocanti.* 674.1.a *ei obediunt creata omnia.* 880 2.b.c
Obedientiæ teſſera eſt ſapientia & juſtitia. 94.2.c *oritur ex dilectione. ibid.d facit divinos. ibid. eius perfectio in quo ſita ſit.* 95.1.a.c *eſt ſacrificium myſticum.* 741.1.a.b 964.2.a
Obiectum peccati allicit ad peccandum. 589.1.d
ut Oblatio Deo placeat, adeo ad eam requiſita. 748.1.a *oblationes iniquorum ſunt irriſiones Dei* 734.1.d *eas ipſe reprobat.* 2.c.735.2.a.d 736.1.d *oblationes noſtræ vincula meritis Chriſti.* 746.2.c
Oblationes protemplis quare vocentur initia ſanctorum. 208.2.d
Obliviſci iniuriarum heroicum eſt. 345.1.d
Obſervanda ſunt opes domeſtica propter furtes. 868.2.a
Obſervatio legis & mandatorum eſt tacita oratio. 740.1.d *item myſticum ſacrificium.* 741 2.d

Obſtinati in peccatis ſunt in perpetuis doloribus. 113.2.a *eos deteſtatur Deus.* 435.1.c
Obtrectator eſt etiam qui alienis verbis aliquem defert. 436.1.a
Occaſionis emblema. 132.1.b *occaſio peccati fugienda.* 121.2.a *occaſio in actionibus obſervanda eſt.* 132.1.a *occaſio benè agendi non eſt negligenda.* 343.2.d *ſed captanda.* 344.1.b 588.2.c
ſe Occupationi nulli certa applicantes ſagittantur. 634.2.d.& ſeqq. *occupatio magna & honeſta expellit ſpiritum triſtitiæ.* 653.2.d *eſt divitiarum ſeminarium.* 720.1.d *occupatio ſumitur ſubinde pro moleſtia.* 832.2.c
Ochozia Eliæ mortem intentavit ob idolum conſultum. 885.1.a
ἐκτὸς eſt idem quod differo, tardo, neglego. 210.1.c
Oclonarius ſymbolum eſt vitæ æternæ. 747.2.d
Oculus malus auari ſemper ſertur ad mala. 339.1.d *oculo elato ſe prædit ſuperbia.* 488.2.d *oculi & cordis ſimilitudines.* 483.1.c *oculi proprietates. ibid. oculus Dei ſuper homines excubat duplicater.* 393.2.b *iſq; luce ſua omnia illuminat & conſpicua reddit. ibid. eſt velut oculus domini & magiſtri ibid.d eum nemo poteſt fallere.* 498.1.a.d.2.a.c.499.1.a.c *& peccati mediatores.* 232.2.a *eos cuſtodiat tam vir, quàm virgo, & omnis caſtè vivere volens.* 230.2.d.231.1.b.c.2.d.497.1.b.870.1.d *in ijs elucent ira & invidia & alia paſſiones animi.* 357.2.c.371.1.d.444.1.b.c.d *in quo hominis conducens.* 391.2.a *eorum uſus. ibid.d ſenſui comparantur. ibid. eorum fabrica. ibid. unde dicantur.* 392.1.a *oculo nihil timentius & impatientius.* 665.2.b *viri ſibus maximè capiuntur.* 843.2.c.d.844.1.a.b.c *oculus nequam eſt oculus auari & invidi.* 665.2.c.1.b *oculi in amore duces ſunt.* 271.1.d.563.2.a.863.2.d *ij à feminis avertendi.* 563.2.b 870.2.d *per eos tacita fiunt colloquia.* 871.1.a *oculi timentium Deum quomodò in conſpectu eius benedicentur.* 730.1.d *oculi Dei luciditſimi & inſtiſſimi ſunt.* 731.2.b *omnia perſpiciunt & penetrant.* 822.2.b *oculi elati ſunt ſignum ſuperbiæ & impudicitiæ.* 573.1.b *oculi quales qualia vitia denotent. ibid.c.d*
Odientes aliquem ſemper ei nocere volunt. 559.1.d.2.b *odiens corripientem odit medicinam.* 463.2.b
Odium peccati nequit eſſe nimium. 400.2.d *odium corripientis de peccato Deo diſplicet.* 453.1.a
Odium mater eſt invidiæ & vindictæ. 608.2.d *odia omnia ſunt naturalia, ſunt voluntaria, per binarios exercentur.* 711.2.c
Odor ſanctitatis à victimis ad Deum aſcendebat. 745.1.d
Oeconomi principum quomodò ſe erga ſibi concreditos gerere debeant. 868.2.a.b
Offenſa Dei ſumma eſt & infinita. 604.1.b *offenſæ memoria ex animo deponenda.* 606.2.a.b
Offerens ſpolia pauperum quinq; gravia ſcelera committit. 736.1.c *victimæ quodammodo Chriſtum.* 2.c.d
cur in Offertorio cantores perſonent vocibus & organis. 1014.2.b
Officium ſignificat omne quod alteri exhibere debemus. 121.1.b *Officium periculoſum vel onerioſum nimis, non eſt ſuſcipiendum.* 698.2.b *officium de Sancto recitari iubetur, dum ſolemniter canonizatur.* 919.2.c.d *officium Eccleſiaſticum per horas diſtributas recitare tenentur ſacerdotes.* 946.1.d
οἶνος vox unde derivetur. 678.1.d *inde dicitur vinum.* 679.2.c
Olea vel oliva ſpecioſa eſt candore, fronde, fructu. 525.2.c *quarum rerum ſit ſymbolum. ibid. ejus eſt ſapientia & caſtitatis: Minervæ erat ſacra.* 526.1.a *quomodo conſecretur, & fiat edulis ibid.b eſt arbor ſpecioſa ſimul & fecunda.* 1011.2.b
Olei proprietates. 525.2.c *eſt cibus, lux, medicina.* 827.1.a 1011.2.b *eo denotatur miſericordia & Eleemoſyna* 827.2.a *cur Sancti nonnulli poſt mortem oleum ſtillent.* 1012.1.c *impedit æruginem.* 309.1.a
ὄλυμπος unde dicatur cælum. 283.2.d
Omnia omnibus non expediunt. 784.1.a
Omnipotentia Dei quàm vaſta ſit, & latè pateat. 915.2.b *omnipotentia eſt ratio immenſæ miſericordiæ in Deo.* 91.1.a.b
ὀμάλιον eſt lenum crudum. 835.1.b
Onager eſt aſinus ſilveſter, natura timidus. 327.1.b
S. Oneſimus ſervus Philemonis, factus eſt Epiſc. Epheſinus. 199.1.d
Onus III. pontifex fuit vir ſanctus. 718.2.d *cius elogium.* 1006.1.b *& virtutes.* 1011.1.c
Oniromantæ plerumq; mentiuntur, & conjectant 724.1.a.b 725.2.d 726.1.c
Onocrotalus an idem cum pelecano. 1241.c
ὀνὸς dictus quaſi ὄνησις, quòd proſit. 719.1.a
O, erudam diem licet, poſt hanc vitam non licebit. 339.2.c 340.1.d 2.a 341.2.a.b 345.1.b
Operari mendacium eſt calumniari. 1021.1.a
Operarius ebrioſus non locupletabitur. 428.1.b.2.a.b
Operarius ſua ſorte contentus, felicior divite eſt. 840.2.c *opes acquirit Deo benedicente. ibid.c.d.841.1.b cum operarii à ſtipendio non eſt conſultandum de ullo opere.* 775.1.c
Operationes ſingularum creaturarum operatur Deus. 910.2.a.b
Opes res ſunt viliſſimæ. 249.2.c *dicuntur ab ope quam miſeræ* 334.1.c *cum Deo, cum domino in unum cedant* 339.2.a.b *ijs fruendum in vita, quia poſt mortem alijs cedent.* 344.1.c *ex eis primò ſolvenda ſunt debita.* 2.d 345.1.a *opes ſpirituales promittuntur in lege nova Deum timentibus.* 289.2.b.d *opes ſunt ira & litis fomites.* 609.2.c.d *non proſunt ægris divitibus.* 648.1.b.c *multæ ſunt exitio.* 658.2.c.659.1.a *reddunt hominem miſerum. ibid.* 1.b.c *eas contemnere res maxima eſt.* 661.1.d *inferiores ſunt nomine bono.* 858.2.a *bona ſunt bene utenti, mala abutenti.* 975.1.b *opes vera quæ ſint.* 646.2.a *ea ſunt ſita in earum contemptu.* 661.2.c *eæ vocantur facultates.* 662.2.b *opes iniquorum affluunt citò, & reſiliunt & pereunt, cum ſtrepitu.* 838.2.c.839.2.a *opes abſconſæ mortem animæ adferunt.* 625.2.b vide Divitiæ.
Ophir quæ ſit regio. 179.2.d
Opifices mechanici etiam in ſua arte ſapientes ſunt. 802.2.d *& ſeqq.* 807.2.a *non ſunt aſſumendi in ſenatum. ibid.d* 808.1.a.b.c.2.a *nec alios docere debent diſciplinam & judicium.* 1.d.1.a *ſunt in republ. neceſſarij.* 808.2.c.d *qualis legis Dei cognitio illis neceſſaria ſit.* 809.1.d *eorum ſapientia ſita in cultu Dei.* 2.a
Opilio dicitur quaſi oviilio. 686.1.b
Opinio mali magis affligit, quàm ipſum malum. 650.1.a
Opobalſamum eſt ſuccus balſami. 527.2.a.c
Oppreſſio pauperum clamat vindictam è cælo. 462.2.c
Optima ſectanda ſunt. 272.1.d
Optimum & peſſimum quid ſit. 666.2.d
Opulentia veterum conſiſtebat in pecoribus & agris. 661.1.a
Opus vulgare excellenter factum ſit excellens. 348.1.c *operis initium, voluntio, conatus creaturæ, finis & exitus Deo ab Eccleſiaſticis tribuuntur.* 36.1.b *opus virtutis eſt nobis à Deo datum, & nos beant.* 1036.2.a *opere impoſito caſtigatur otioſitas & inſolentia.* 719.2.a *opera Sancti tripliciter Deum laudant.* 915.1.a
Opera omnia ad juſtam rationis normam menſuranda ſunt. 153.2.b *opera tam bona quàm mala, velut ſol rutilant in conſpectu Dei.* 396.1.b.c *opera impiorum proſperantur.* 114.2.b *opera omnia mundana intermoriuntur.* 348.1.b.c *opera Dei non ſcrutanda.* 108.1.b.c.2.a *cur plurima eorum capacem noſtrum ſuperent.* 2.a 383.2.a *ea mirè perfecta ſunt.* 410.2.b *abſcondita ſunt & mirabilia* 276.1.a.b *ſunt velut feneſtra, per quas videtur Deus.* 351.1.a *opera bona ſunt veluti fructus hominis.* 156.2.a *& quaſi filij.* 295.1.b *ſunt in hac vita agenda, quia poſt mortem non erit merendi locus.* 345.1.c.d *& ſeqq. ea omnia in die judicij per os Chriſti declarabuntur, eſſe ſancta.* 348.2.a.457.2.c *non ſunt vituranda aliquâ prudi circumſtantiâ.* 415.1.b *omnia magna ſunt & facta, ſunt per circumſtantiam.* 593.2.a *omnia facienda ſunt excellenter* 715.2.b 716.1.c *modus & præmia ad hoc. ibid.1.a & ſtimuli. ibid.d & ſeqq. eorum initium & finis Deo offerenda.* 746.2.a *ea ut digna ſint, unienda meritis Chriſti.* 746.2.c *ante ea Deus eſt invocandus.* 814.2.b.c *opera doctrinam confirmant.* 923.1.b *eorum laus Deo tribuenda eſt.* 968.1.b *opera bona faciendi occaſio ubiq; occurrit.* 589.1.b *ea ſunt proles pietatis, & pia voluntatis* 553.1.a.2.d *ea alacriter & ſtrenuè incumbendum.* 674.1.c *ea aſſerenda ſunt ad tribunal Chriſti judicis.* 744.1.d *opera omnia Dei ſunt valdè bona, tum Deo, tum nobis, tum toti univerſo* 821.1.b.c *in ea celebranda ſunt maximè bonitas & potentia.* 2.b *hæc bona ſunt, quia ipſe omnia ſuo tempore & opportunè exhibet.* 831.1.c.2.a *horum ſingulis ſui effigiem Deus inſculpſit.* 876.2.c.d *mirè hæc perſapientiam exornant.* 879.1.d *ea nihil addicium aut diminutum eſt. ibid. quàm ea ſint ſpecioſa, amanda & utilia.* 2.b *ſunt ea veluti ſcintilla divinitatis. ibid. digna ſunt admiratione & conſ-

conſiderationes. ibid.d *ex ijs ad Deum debemus aſcendere.* 880.1.a *in ijs ipſe intimè præſens eſt per eſſentiam, præſentiam, potentiam. ibid.* *quomodo ea in ſæculum manere dicantur, Deoq; obediant* 1.b *eorum diuerſitas, & tamen ordo & connexio. ibid.d.* *nemo eorum conſiderationes ſe poteſt ſatiare.* 881.2.b *magnam illa à nobis gratitudinem depoſcunt.* 881.1.b.c *eorum multa nos latent quæ non videmus.* 915.1.d *ea dignè ab homine nec laudari, nec recenſeri queunt.* 908.2.d

Oracula dæmonum plerumq; obſcura & intricata erant 727.1.a.2.a *oraculum Dei in Ieruſalem defecit in excidio eius per Nabuchodonoſorem.* 760.1.a

Orandum Deum pro mentis conſtantia. 287.2.d *ſed non in ſtatu peccati, ſine præuia contritione.* 420.2.d *quæ interim eius ſit orandum.* 421.1.b.c *orandi modi ſunt quatuor.* 319.1.d

Orans, Deum precibus euincit. 515.1.c *hic addat orationi Eleëmoſynam.* 744.1.a *ſi humiliet ſe, petita impetrabit:* 751.1.c.d

Oratio aufert puſillanimitatem & peccata. 186.2.b *in ea maximè nos debemus humiliare.* 319.1.d *ipſa optimus animæ cibus eſt.* 357.2.a *per eam imperranda conſtantia in vita ſtatu* 401.2.c.d *eius bona.* 416.1.a *eius impedimenta amouenda orare volenti.* 419.2.b.c *ad eam præparatio quadruplex neceſſaria eſt.* 420.2.a.b *ante eam quid ſit cogitandum. ibid.d* *oratio verboſa Deo diſplicet.* 190.1.c *ſed affectuoſa placet.* 1.a oratio dicitur *vocatur oratio quotidiana.* 96.2.d *efficit ſapientem & ſanctum.* 515.1.d *fugat triſtitiam.* 654.1.b *per eam conſulendus eſt Deus in dubijs.* 702.2.a *ipſa operibus noſtris dare initium debet* 716.1.b *excludit ſalutationes.* 863.2.b.c *eſt ſapientia paranda optima ratio.* 814.1.b.c *ei ante omnia opera vacandum. ibid.d.* 2.b *eius fructus.* 815.2.a *oratio in præliorum corporali, tum ſpirituali validiſſima eſt.* 955.2.a.967.1.a *oratio per ibues repræſentatur.* 751.2.c.1011.1.b *eſt virtutum mariſtica. ibid.d* *oratio omnem mentis ad Deum elevationem, collocutionem, vnionem ſignificat.* 1020.2.a *oratio in templo eſt melior quàm domi.* 1027.1.a *orationis humilis ſubtilitas & potentia.* 751.1.d.2.a.b *hæc citò exaudiuntur.* 2.d

Orationes ſanctorum ſunt velut phialæ odoramentorum. 751.2.c *quàm ſint efficaces.* 750.1.d *pauperum & humilium orationes à Deo exaudiuntur.* 2.b.c *& ſeqq.* 751.2.d *nubes penetrant. ibid.* 1.b.d.2.b *orationes ſanctorum ſunt velut flores pulcherrimi.* 819.2.c

Orbis terræ in quot gradus diuidatur. 45.2.b *eum gentibus quomodò diuiſerit Deus.* 386.1.b.c *orbes cæleſtes reguntur ab angelis.* 385.2.c *eorum ordo, ſubordinatio & concordia.* 387.1.a.b.d

Ordinatio Dei, etiam in malo, ſine permiſſiua, ſine poſitiua, in Scriptura vocatur præceptum. 372.1.b

Ordo omnia creata conſeruat. 387.1.d *ordo & connexio rerum omnium mundi & ſæculi decurrentis, vt vna ſit cauſa alterius ſequutura.* 878.1.c

Organa veſtiè in templis adhibentur. 628.2.a

Orientales magnificè celebrabant connubia. 681.2.d *ſolebant quærere prouerbia, ænigmata, ſimilitudines & alias graues ſententias.* 808.1.d

Origines plures habet errores, ſenſum ſymbolicum ſectatur præ literali. 194.2.b *an fuerit idololatra.* 361.1.b.c *tenebat animas in corpora velut carceres compingi.* 855.2.d *an damnatus ſit.* 977.1.d

Originale peccatum electis & reprobis commune eſt. 856.1.d

Orobazus Perſa cùm è tribus filijs quos habebat vnum tantùm regi Dario ad bellum euntí obtuliſſet, omnes ab eo vidit necari. 504.1.b

Os loquitur quod cogitat cor. 467.2.a *eſt ſymbolum Dei Patris.* 400.1.d *eius cuſtodia eſt dicendorum circumſpectio.* 486.2.d *ita eſt duplex. ibid.d* *os gladij quod dicatur.* 497.1.b.613.1.d *os quomodò Deus habere dicatur.* 507.1.c *os Dei propriè eſt mens & intellectus Dei. ibid.* *os ſpeculum, ianua, ſibula cordis eſt.* 586.2.d.& ſeqq. *vires parit & ſapit.* 610.2.a *homo oris eſt loquax.* 611.2.c *os claudendum linguæ nequam.* 617.2.b.c *oris cuſtodia à Deo precibus poſtulanda eſt. ibid.* 2.c *id non ſemper obſeruandum, ſed quandoque reſeruandum. ibid.d* & *quando vtrumque.* 618.1.a.2.b *eius ante fores cuſtodes.* 1.a *os ſtomachi olim dicebatur cor.* 626.2.c

Oſcitans oſcitationem ciet. 313.2.c

Oſculatio manuum ſignum erat adorationis. 623.2.a *Oſſa quaſi ſulcra ſicut corporis noſtri* 575.1.b *à medulla impinguantur ibid.* *ſunt ſymbolum roboris* 613.1.b *& argumentum ſolidorum* 471.1.b.c *ea commeminit lingua detractoris ibid.* *tropologicè ſignificant virtutes. ibid.e* *oſſa Sanctorum in pretio habenda.* 958.2.b *oſſa Prophetarum quomodò pullulent.* 1001.2.b *oſſa Ioſeph poſt mortem prophetarunt.* 1003.2.b

Otiantes parciſſimè comedant. 673.1.d

Otioſi à diabolo tentantur. 1029.1.a.b

Otioſus vitandus. 710.1.a.b.d.801.1.b

Otium omnium malorum origo. 191.1.b *eius damna & opprobria.* 474.1.d *mater eſt fornicationis.* 574.1.d *reddit corpus excrementoſum, & animum mollem.* 671.2.a *eius damna.* 720.1.a.d *quid agendum per otium ne inertia torpeamus.* 684.2.a *otium ſeruis non permittendum* 719.1.a.c *in otio ſapientia eſt comparanda.* 800.2.d *eius otium negotioſum eſt* 801.1.a

ab Ouis olim inchoabatur cœna. 669.1.a

Ouis & lupi antipathia. 324.2.d *etiam poſt mortem timet lupum.* 325.2.b.c *eius errans in viam non redit niſi reducatur à paſtore.* 414.2.a

ὄψον vox vnde derivatur. 883.2.d

P.

Παίχνια olim quondam, & ſpeciatim pruinam ſignificat. 902.1.c

Pachomius Theodoretum ægrum quomodò ſit ſolatus. 288.1.d

Pactum cum Deo initum non facilè mutandum. 287.1.d

Padagogi regum in Perſide erant quatuor. 637.1.c

mαιδεία eſt puerorum eruditio & caſtigatio. 130.2.d 168.2.c

μαλαισὴ eſt menſura quatuor digitorum, & omnium menſurarum minima. 858.2.d

Paleſtina rubrum vinum habet. 1014.1.d

Pallas cur cornici inimica ſit. 226.2.a.b

Palma arbor vnde dicta ſit. 521.1.c *eius dotes.* 2.a.& ſeqq. *ſalem amat & ſaltuginem. ibid.b* *horret ſimum. ibid.c* *ramos & fructus habet digitis in morem effermatos. ibid.* *perpetua fronde viret.* 521.2.d *gaudet rigui, & animo ſitienti lætior eſt.* 522.1.a.c *folia & fructus cacumine geſtat: onere non cedit, & contra pondus reſurgit. ibid.b* *erat victoriæ ſymbolum & vincentium præmium. ibid.* *tranſitu gaudet, & Solis amans eſt ibid.c* *daſylos in humum inclinat. ibid.d*

Palmira vrbs eadem erat quæ Thamar. 521.1.b

Palumbes ſymbolum ſunt fidei conjugalis. 501.1.b *item medicinæ.* 788.1.a

in Palo diſcebant Romani artem iaculandi. 582.1.d

Pammachius Conſ. Romanus monachum Romæ publicè profeſſus eſt. 134.1.b.267.2.a

Pan quis Deus: eius figura & deſcriptio: eſt vniuerſi ſymbolum 893.2.b.911.b.c *vepres, amat Deum & Chriſtum. ibid.d*

Pancratiaſtæ imitentur viri probi. 139.1.a

S. Pancratij Martyris pueri intrepida vox ad tyrannum. 482.2.c

Pandora Chriſtianorum Deipara eſt. 533.2.d

Panis communis cibus hominis eſt. 826.2.c *Hebræis rerum omnium ſignificat.* 675.1.c & *quemlibet cibum* 632.1.a *à paſcendo dicitur. ibid.* *panis aqua decoctus ſalubriſſimus eſt cibus. ibid.2.a* *ſuper panem non eſt cubito innitendum.* 862.2.c *qui in facis diuerſimodè peccat. ibid.c.d* *panem à paupere auferens, aufert ei vitam.* 737.1.c *quinam id facere cenſendi ſint. ibid.d* *panis melle mixtus valet ad ebrietatem ſedandam.* 680.2.c *panis melliteus & ferraceus dabatur in nuptijs ſponſis.* 497.2.a

Panormus vrbs Siciliæ vnde dicta. 525.1.b

πανήγυρις & πανηγύρια quid ſint, & vnde formentur. 442.1.c *πανηγύρια tam in bonam quam malam partem accipi poteſt.* 728.2.c.729.1.c

πανόπτης, id eſt omnia intuens, epitheton eſt Dei. 499.1.d

Papa olim vocabantur Epiſcopi. 918.2.d *quod Papa ſit etymon ibid & 919.1.b & quid ſignificet. ibid.*

Papirius Prætextatus puer ſecreti ſeruantiſſimus fuit. 217.2.a

Par ſuum habet vnaquæque res creata. 881.1.a *paria conjugia probantur.* 564.2.b.565.1.b

Parus cum paribus commeſſatur. 323.1.d.2.c

Parabola Hebræis eſt ſententia grauis & abdita. 69.2.d 808.1.d.812.1.b.2.b *non debet rem apertè oſtendere, ſed ſubobſcurè ſignificare.* 70.1.a *per parabolas ad turbas Chri-*

Chriſtus contriſtabatur. 24.2.a.b.c *in parabolis conſiſtebat quaſi omnes veterum ſapientia.* 808.2.a *differunt à proverbijs.* ibid.2.c

Paradiſus locus erat ſanctitatis & innocentiæ. 518.2.d *metaphoricè ſignificat omnem rem vel hortum amœnum.* 548.2.c *in quem paradiſum Henoch ſit tranſlatus.* 919.1.a.b & ſeqq. *noſt paradiſum terreſtrem.* 2.a.b *amille diluvio perierit.* ibid.d

παρρησία deboneſtare, & admirabilem facere ſignificat 258.1.c

παραβολὴ variam habet ſignificationem. 399.1.b.c

παροινία, quid ſignificet. 351.1.c

Paraſis ſunt amici ollares. 161.1.b

Parcere delinquenti, ſignum eſt magnanimi. 605.1.c

Pardus in quo ſit ſymbolum linguæ maledicæ. 615.1.a *eum naturam deſcribitur.* ibid & ſeqq.

Parelium eſt tantùm imago Solis. 954.2.b

Parentes filijs *virtutes ſuas aſſimare debent.* 94.1.b.2.b *poſſunt ijs præcipere ſub peccato, etiam mortali.* 95.2.a *ſunt quaſi dy terreſtres.* ibid.c *varijs de cauſis honorandi ſunt à filijs.* 93.1.a.96.1.a.& ſeqq.97.2.a.b *in ipſis Deus repræſentatur.* 97.2.a *eos honorantes benedicuntur à Deo & ab ipſis.* 98.1.a.b *eorum preces adverſus liberos plerumq; Deus exaudit.* 2.d *in eorum ſenectâ reluceat Dei generatio.* 99.1.d *eorum contemptus vocatur blaſphemia.* 101.1.b *quærunt ſibi generos prudentes potiùs & ſapientes, quàm opulentos.* 101.2.d *ſunt item parentes animæ proximè, ſaltem mediatè.* 102.2.d *ſunt amandi proximè poſt Deum.* 103.2.c *de filijs impijs, alioquin dona naturalia habentibus, non gloriantur, ſed doleant & erubeſcant.* 373.1.b.c *ut probos & Deum timentes magni faciant.* 2.a *qui in filios indulgentiores ſunt, ruina & diſſolutionis illorum ſunt cauſa.* 475.2.b *ſed ut corrigant & coërceant.* ibid.c *parentum ſuorum meminerint ij qui ad gradum altiorem evehuntur.* 494.1.b.c *alioqui vindicem ſentient Deum.* ibid.c.2.a *parentes ſapientes caſtigant filios pueros.* 636.2.b.c *quis inde ſequatur fructus.* ibid.d.637.1.a.638.1.b.2.a.d *hæc eſſorum maxima debet eſſe cura.* 637.1.b *ob filios caſtigatos in ijs laudabuntur.* 638.1.c *& propterea ab inimicis timebuntur.* 2.a *eorum gloria pendet ex filijs probis.* ibid.b *optant pro filijs & ante filios mori.* 639.1.a *plus amant filios quàm ſeipſos.* ibid.d.640.1.a *eorum erga hos effectus.* 641.1.b.d *benignè eos caſtigant.* ibid.c *turbantur eorum viſcera, dum quid ſiniſtri in ijs vident, vel audiunt.* ibid.d *non corrideant ijs peccantibus.* 641.2.a.b *ſint graves ſimul & lenes.* ibid.c *filios inſtruunt exemplo magis quàm verbo.* 643.2.d *quid eos docere debeant.* 644.1.d *non cogant filium aſſumere ſtatum à quo abhorret.* 783.2.d *ſæpè non habent filios ſibi ſimiles.* 855.1.d *ſunt veluti pictores morum quos ijs imprimunt.* 2.a *eorum probrum tranſit ad filios.* ibid.b *parentes rerum ſuarum prodigi vel deliri bonorum adminiſtrationem primantur.* 715.1.b *parentes impij ſæpè per vitiatum ſemen ſunt impietatis & vitiis in filios tranſfundunt.* 856.2.c.d vide *Pater.*

παροικία ſignificat & vicinitatem & exilium. 40.2.a

Parochia eſt velut mulier bona & fortis. 568.1.c

Pars in Script. vocatur ſors cujuſque. 403.1.b *pars Dei eſt Iſrael.* 396.1.a

Partes hereditatis alicui debitæ privatim, non ſunt in proprios uſus convertendæ. 864.1.d

Dei eſſentia eſt Participabilis ad extra. 916.1.a

Particula boni dominus dicatur. 343.2.b

Parturientis ſymbolum eſt ſtudet ſacratum auditum effundere geſtientis. 437.2.c.d *parturientes varijs pariuntur imaginationes vanas.* 725.1.a

Parva non ſunt negligenda. 153.1.a.c.2.a.b.299.1.b.c *parva multa iterata faciunt quid magnum.* 419.2.b *diſponunt ad magna.* ibid.d *parvi ſunt actus, magnanimi, ingenioſi.* 270.2.d *non ſunt ſpernendi.* 271.1.b

Parvitas nihil demit perfectioni animæ. 271.2.d.273.2.a.c

Parvuli ex Adamo peccatum originale contrahunt. 833.2.a *& in eo naſcuntur.* 834.1.a

Paſchaſius Radbertus venit ſe poſt mortem laudari. 918.1.b

Paſſiones animi moderandæ ſunt 293.1.b *ex domita ſunt bonæ animæ.* 266.1.c *ijs obſiſtendum dum parvæ ſunt.* 418.2.c *eas indicat vultus, naſus, oculi, frons.* 444.1.d *ratione contrariæ ſunt.* 564.2.a *ijs agentur mulieres.* ibid.558.1.a *earum domitores Deo placent, in ejuſq; habitat.* 515.1.c.b *dominantur Deo.* 396.1.a *à paſſionibus non eſt petendum conſilium.* 772.1.a *mirè animum perturbant.* 835.2.a.c.& ſeqq. *eas in ſapientem non cadere docebant Stoici.* ibid.d *ea peccatores magis cruciant quàm pios.* 837.1.b.c

Paſſionis Chriſti dotes ſymbola, fructus. 733.2.a.b *ejus odor quos effectus conferat.* 530.2.a *bene una denotatur.* 827.2.a

Paſſiva terminationis verba Siracidæ uſurpat pro deponentibus quæ ſignificatione activa ſunt. 603.2.b

Paſſer eques Romanus diſſimulavit dolorem ob mortem filij à Cæſare interfecti. 316.1.a

Paſtores ſint pro animabus ſubditorum ſolliciti. 123.1.b *ſubeunt damnationis periculum, dum paſtoratum ſuſcipiſſes ſe obligant ad curandam ſalutem ſubditorum.* 629.1.d.631.1.c.d *quomodò ſibi commiſſos curare & paſcere debeant.* 685.2.a.b.687.1.d.2.a.b *eorum opus.* 685.2.d *ne extollantur nimis, nec nimis ſe dejiciant.* 715.1.b.c vide *Epiſcopi. Prælati, Apoſtolici viri*

Pater ius *habet filium vendendi in neceſſitate.* 97.2.c *non imperet ut leo.* 140.2.d *non offendat vultum hilarem filiabus.* 200.2.d.& ſeqq. *pater mortuus in filio probo poſt ſe videtur adhuc ſuperſtes.* 639.1.b.736.1.d *miſcent gravitatem lenitati.* 642.2.c *pater & filius ſunt tanquam unum corpus & una perſona.* 640.1.a *pater non det filio facultates ante mortem.* 714.1.a.2.d 715.1.b.2.b *ejus nomen in filijs reviviſcit.* 958.2.a *filiam, ſi poſſit, nupſi tradat.* 869.2.c *ei probrum eſt hujus fornicatio.* 870.2.a.b *patris pro filio mori volentis exemplum.* 639.1.a.2.a *ſpeciali modò pater pauperum eſt Deus.* 736.1.b.c *Deus Pater habitat in Filio per circuminceſſionem divinam.* 513.2.d

Patres filios ſuos plus amant quàm ſe. 639.1.d.640.1.a *patres boni etiam malos gignunt filios.* 925.2.a *patres primi quàm frugales eſſent.* 631.2.c.d *non miſi aquam biberunt.* 632.2.a vide *Parentes.*

Patres tam Græci quàm Latini ſæpè venantur apologi. 23.2.d 24.1.a *ſanctis Patribus multi fuêre ſtatura puſilli.* 271.2.d *patres ſpirituales præſtantiores ſunt carnalibus.* 918.2.c *SS. Patres ſacræ Scripturæ impensè illuminarunt.* 811.2.d *ipſi & eorum ſcripta ab omnibus ſemper laudati ſunt.* 817.1.c *patres priſci cum Chriſto reſurgentes, cum eo in cælos aſcenderunt.* 928.1.b.c

Paternitas omnis à Deo deſcendit. 95.2.b.97.2.b

Patiendo Sancti aſſiduè Deum in vita laudant. 915.1.a

Patiens in adverſis arbori comparatur in hiemo emortuæ, ſed in ver redeuntis. 69.1.c.d *patientes à Deo reficiuntur.* 730.2.b *dominantur animo ſuo.* 1031.2.c

Patientiâ optimè tentationes vincuntur. 78.1.b.c *ipſa malorum omnium remedium eſt.* 81.1.b *eſt in perſecutione neceſſaria.* 89.2.b.c *eſt potentia.* 92.1.c *ejus tres gradus.* 484.2.b *per aſphalathum repræſentatur.* 517.1.c *ſignum eſt veræ ſanctitatis.* 605.2.b *ſimiles facit Deo.* 608.1.b *eſt ejus virtutis.* 609.1.a *Sp. ſanctum exhilarat.* 655.1.b *eſt ſpes animæ.* 763.2.c *ferro demeratur.* 827.1.c

primi Patriarchæ fuere agricolæ. 191.2.c *fuêre parentes Iudæorum, tam generatione quàm exemplo virtutis.* 917.2.c *ijs in ſuam familiam competebat jus regnum.* 910.2.b

Pauca bene agenda ſunt. 279.1.a.2.b

Pauciloquentia commendatur. 140.1.d

S. Paula in tentationibus S. Scripturæ verbis ſe ſolabatur. 79.1.a.2.d

S. Paulinus ſe vendidit pro filio viduæ liberando. 737.1.b

Paulus Apoſtolus Iudæos, etſi necdum Chriſtianos, dilexit. 308.2.c.d *ſæpiùs Deum & Chriſtum ex reverentia nominat.* 492.1.a *ſui ani ſophiſtas multis locis perſtringit.* 781.1.b *ſermones ſunt ignei.* 981.2.a

S. Paulus primus eremita diu in eremo vixit. 67.1.c

Pauper eget ope divitis, & hic illius 35.2.a *non eſt deſpiciendus.* 119.1.c *ſed modeſtè & placidè audiendus.* 120.2.d *debita ei perſolvenda.* 121.1.b *Deo offerat pro ſuis facultatibus ſuis.* 207.2.d *ipſe de labore vivens melior eſt nobis fame lurido.* 265.1.d *pauper Deum timens honoratur magis ſi deſciſcat; ſi Deum non timeat, inhonoratur.* 267.1.c *in ſua ſorte ne differat.* 290.1.d.2.a *ſe divitis amico æquans, damnum incurrit.* 314.1.b 315.1.a.2.b 316.1.c.317.1.b.d *nec ei ſe credat, vel in eo ſpem omnem ponat.* 317.2.b.c *quomodò ab eo ſeducatur.* ibid.d. & ſeqq. *à nullo irridatur.* 328.1.a.c.d *cur vocetur humilis.* 2.c *contemnitur cum prudentia.* ibid. *quin & ipſe ab omnibus videtur & contemnitur.* 329.1.a.d *ſit demiſſus & humilis.* 549.2.a *vitæ pauperi ſuccurrendum eſt ſuæ mortuæ, ſuæ donatione.* 624.2.c.625.1.a.c

tius

eius fenus est quasi altare, in quo Eleëmosyna quasi victima pro peccato offertur. 627.2.a.b pauper rectè volens potior est diuite egro. 645.1.a.b 646.2.c sua sanitate diues est. 646.2.d nemini victus parandi causa laborat. 658.1.a.c quod ei datur, datur Deo. 742.1.b eius aduersus diuitem Deus tuetur & vindicat. 749.1.b & eius imprecationes exaudit. ibid 1.c pauper superbus res exosa est. 549. 2.a quis talis sit mystice. ibid.c pauper spiritu totius mundi est dominus. 767.2.a quàm apus sit cœlestium studio. 848.1.d Deo mititur, resp. vtilis est, & animo excelso. 2.a

Pauperum preces exaudit Deus. 115.2.a ijs debent diuites superflua sua. 117.1.c non sunt exasperandi. 118.2.a at ijs benignè & mansuetè respondendum est. 121.d sunt stipe donandi. 209.1.b sunt sapientiores diuitibus. 328. 2.c eorum oppressio clamat in cœlum. 462.2.c ijs dando, Christo datur. 485.1.b.c pauperes iusti honorandi sunt. 162. pauperes, quibus benefacere vis, non sunt curiosè scrutandi. 304.1.c pauperes robusti mendicantes sigillantur. 300.2.b multa crimina committunt 581.1.b sunt cordi Eleëmosynæ. 627.1.b eorum pater est Christus. 736.2.c item Deus speciali modo. 1024.1.b ex eorum substantia non est sacrificium offerendum. 736.2.b.c in ijs venit Christus. 2.c sunt hæredes regni cœlestis. ibid.d repræsentant personam Christi. ibid. eos defraudans velut homicida est. 737.1.c d 2.a maledicunt se expilanti. 738.1.b 234. à potentibus impunè non lædumur. 750.1.b si infirmi, alendi, non potentes. 849.2.b ijs mors iucunda est. 850.1.d.851.1.b.d

Paupertas iniusta melior est iniustis opibus. 266.2.b.c Christiana paupertas semper diues est. 267.1.d hac sæpè pij premuntur. cur. 282.2.c alioquin sæpè peccati pœna est. 283.2.a non semper bona & sancta est. 319.2.b.c multa adferi incommoda. 421.2.d de ea cogitandum tempore abundantiæ. ibid. 422.1.b adimit homini peccandi facultatem, non voluntatem. 455.2.a in ea non est amicus deserendus. 484.2.d paupertas & pietas inuicem cognata sunt. 326.2.d paupertas spiritualis in quo sita sit. 283.2.a paupertatem ferre magna scientia est. 552.2.d ea sæpè causa peccatorum est. 581.1.b.c.d propter eam peccantes, peccant pariter propter amorem opum. ibid.2.b paupertas cum sanitate præstat opibus cum languore. 645. 2.b paupertas spiritum potest vnà cum diuitijs consistere. 660.1.c hæc species martyrij est. 662.1.c.2.d ea potior est opibus omnibus. 846.2.b eam docuit & induxit Christus. 848.1.d paupertas & opulentia simul fuit in B. Virgine. 891.2.d

Pax Hebræis omne bonum significat. 65.1.d.924.1.c.927.2.c 860.1.a pax iniusta improbatur. 150.2.a pax est comes iustitiæ. 2.b pacis symbolum est caduceus Mercurij. ibid.c pacem animi dat sapientia diuina & timor Dei. 65.1.d.2.a pacis bona varia. 548.1.a eius amabilitas. 974.1.b pax Dei quomodò super faciem terræ esse dicatur. 789.1.d pace perenni fruitur sapiens. 1035.1.b

Peccandi materia vbiq; se offert. 589.1.b per quæ quis peccat. per hæc & punitur. 827.2.c

cùm impunè Peccatur, cauendum vellori ab eo & desilia. 422.2.d peccandi licentiam aut facultatem nulli dat Deus 371.2.b peccandi voluntas interna etiam peccatum est. 455.2.a.c

Peccator vnde ad peccandum reddatur animosus. 68.1.d dupliciter de peccato pœnitere debet 148.2.b quantum sibi nocet. 157.1.b ei præterita peccata non sunt exprobranda. 217.2.b imò ad Deum iam conuersus honorandus 218.1.a eius bilis non est excitanda. 221.1.a.b eius opes & gloriam zelare nemo debet. 235.2.a.b eius felicitas citò desinet. ibid.b non placet Deo vsque ad inferos. ibid.g non benè laudat Deum 362.1.a.c.2.a pro meritis à Deo punitur. 371.2.c non erit à pœna immunis. ibid. 378. 1.d.380.1.c.d.2.c ad eius conuersionem quid requiratur. 400.1.a.b iam conuersus non respicias retrò. 401. 2.b sed bona opera continuè agat. 403.1.d ac Deum laudet. 405.2.d eius miseria & demersio in profundum. 404.2.d.405.2.c.406.2.b ad Deum redire nequit, nisi ab eo per gratiam præuenientem & illuminantem reducatur. 414.2.a omnibus est inutilis. 434.1.d est secretò corripiendus. 439.1.a & liberè. 135.2.a.b & durè. 477. 1.d non tamen iratus. 221.2.c d citò pœnitet. 460.2.c si oderit se corripientem, ostendit se obstinatum. 463.1.a c.d odisti, maledictum. 2.b est incapax bonæ disciplinæ. 476.2.b.477.1.a similis est dormienti. 477.1.c item mortuo. 2.a semper panet. 482.1.b.c non tamen tunc Deum. 2.a ardens affectu prauo non quiescit donec aliquod peccatum admittat. 496.2.a.b se fingit à Deo non videri, sed in tenebris esse. 498.1.a peccato addiscit sibi errorem & tenebras. 184.2.b relicto bono incommutabili conuertit se ad commutabile 400.1.b an ei sit benefaciendum. 302.2.c.303.2.a b.304.2.c.305.1.b.2.d 306.1.a ipse sibi nequam est, nec alteri bonus est. 302. 2.c solet esse immisericors. 303.1.c ei egenti danda est Eleëmosyna. 305.1.b.2.a peccator ad vomitum rediens, abominationi est Deo. 311.2.b peccator humilis melior est quàm superbiens iustus. 267.1.d 268.1.a pro sorte obeunda vxor nequam. 562.1.a eius sors est gehenna. ibid.b oculos mentis auertit à Deo, cœlo, gehenna. 581.2.b narrans sua peccata iustis, odio se exponit. 595.1.c.d 2.a.b meretur temerariam sponsionem facere. 630.2.c odit animam suam. 651.1.b.c odit & correptionem & corripientes. 696.1.c & semper se excusat aliorum exemplo. ibid.d inchoatè tantùm reprobus est 706.1.d 2.a serum est peccati. 721.2.b.722.2.a quatenùs bona opera ei prosint. 738.2.c & quatenùs obsint. 1.a.b si à peccatis posterioribus resurgat, priora merita reuiniscunt. 739.1.c

Peccatores etiam in Deo sperantes, non confundantur. 86.1.a eorum secura stultitia. 144.2.b.c si hic non puniantur, punientur in futuro. 180.1.c non apprehendant sapientiam practicam. 360.2.d docere etiam possunt virtutem. 362.1.a dies eorum qui dicantur. 423.1.a.b eorum vexatio qua pios vexant, breuis est & futilis. 465.1.b tunc maximè ploranda sunt cùm in peccato sunt vel moriuntur. 477.2.c.478.1.a.2.a satius est eos mori quàm viuere 478.1.a.c sunt nequissimi. 825.1.d habent hic bona, in futuro mala. 2.b sunt à Deo maledicti, vt pij magis emineant. 710.1.c omnia eorum opera non sunt peccatum. 736.1.a eos semper punit Deus. 823.2.c.d & seqq. eos magis cruciant aruinnæ quàm pios. 837.1.b c.2.a cor terræ affigunt, & terrenis priuantur. 838.1.b eorum breue gaudium. 839.1.a pœna & castigatione emendantur 980.2.a vide Impij.

Peccatum & delictum in Scripe. differunt quoad victimas. 207.2.c 580.2.c peccatum subinde capitur pro hostia pro peccato 100.1.b peccatum mortale eorum infirmi periculum est. 111.1.a eius noxa & virulentia. 147.2.c.148. 2.a.180.1.c.461.1.d.2.d est quasi serpens & basiliscus. 461.1.c item quasi leo. 2.b item gladius. ibid.c est quasi deicidium. 462.1.b eius periculum dæmon tegit specie honesti & boni. 111.1.c est causa tristitiæ. 113.1.c vnum attrahit alium. ibid d. 181.1.b.2.a qui eius sint fomites & illecebræ. 113.2.d igni comparatur. 115.1.a.b occasio eius fugienda. 111.2.a cum est admissum, mox confitendum est. 137.1.a.c de peccato propitiato & condonato nemo potest esse securus, cur. 145.1.b & seqq. 146.2.a peccatum citò pœnitentia delendum. 147.2.d.186.2.b quare fugiendum 2.b.c.326.2.c eius turpitudo 471.2.d est gehennæ pœna. 478.1.b est mysticum adulterium. 502. 2.b ipsum est summum malum. 400.2.d & summa anima eclipsis. 401.2.a eius grauitas & enormitas. 181. 1.c est velut hydra. ibid.d eius plaga septem. ibid. semper citra condignum punitur. 181.1.c.2.a eius delectatio breuis est. 2.a.b non est iterandum. 186.1.d.187. 1.a.460.2.a multos secum pœnas trahit. 332.1.c beatus, qui sibi nullius peccati est conscius. ibid. 333.2.a.b id induxit mortem. 347.1.a id facit fluctus. 361.1.a eius causa non est Deus. 365.1.c.d id oderunt omnes Sancti 366.1.d per ipsum accisus est timor animalium erga hominem, & hominis in illa dominium. 390.2.b quomodò id præcauendum. 419.1.c eius tres vermes 435.2.a id magnos dupliciter quasi peccat. 448.1.c omne peccatum includit apostasiam à Deo. 255.2.a omnis peccati principium est superbia. 256.1.c.d.& seqq. ordinatur per se in finem & scopum proprium superbia. 2.c d non tamen omne peccatum est superbia. 257.2.c peccatum non inuoluit aliquem errorem practicum. 284.1.c inducit menti caliginem. ibid.d.2.b eius actus producit propensionem ad qui peccatum peccato mysticè adjungit. 460.2.b relapsus in ipsum post pœnitentiam quàm noxius. 190.2.c eius diuturna cogitatio maroſam efficit deliberationem. 488.2.b quod peccatum sit penè irremissibile. 365.2.b peccatum omne æquè peccatum est in omni temporis circumstantia. 372.1.a comparatur leoni. 588.2.d insidiatur peccatori, eumq; necat. 589.1.a peccatum quintupliciter acceptum, hominem ad peccandum inclinat. ibid.b.c.& seqq. peccati tota vis est in affectu actiuo & passiuo. 2.b id summa est stultitia. 595.1.c est velut furia. 602.2.b est

sum-

ſumma Dei iniuria. 321.1.d *eius nequitia & enormitas.* 830.2.c.825.1.d *eſt vniuerſi perturbatio.* 539 1.b *peccatum omne mixtam habet ignorantiam.* 608.1.b.c *tria eius pericula.* 1023.2.b *neminem Deus punit ob peccatum conditionatè futurum, ſed abſolutè commiſſum.* 856. 1.b *peccatum originale quanta peperit mala.* 565.2.c *eius tradux.ibid.d cur id vocetur iugum.* 833.1.c.d *idex Adamo trahunt parvuli.* 2.a *eius decem pœna.* 834.1.d

Peccata Dei opem auertunt. 83.1.b.430.1.d *quatenùs ſacrificijs expiarentur.* 187.1.d *pro ijs ſatisfaciendum opere.* 207 2.b *plerag; à ſuperbia oriuntur.* 256.2.c *omnia à Deo remitti valent.* 311.1.a *quare eis ea permittat.* 365. 2.d.366.1.b *ea in die iudicij examinabuntur.* 383.1.c *feruantur in mente Dei vſque ad diem iudicij particularis vel vniverſalis.* 398.2.c *hæc nullam Deo læſionem aut dolorem adferre poſſunt.* 412.1.b *peccata parua vitanda, ut vitentur magna.* 428.2.c *quia hæc negliguntur, diſponunt ad magna.* 419.2.d.& ſeqq. *ea ſæpè alios ad imitationem pertrahunt.* 430.1.c *peccata tua occulta ne alijs demandes.* 436.1.c *peccata condonata ſunt perpetuò vltro meâ pœnitentiâ caſtiganda.* 146 1.b *peccata ſubditorum aſcribenda negligentiæ Superiorum.* 184.2.a.186.1.d *peccata propria cogitans non reſpicias aliena.* 187.2.d *peccata præterita nulli ſunt exprobranda* 217.2.b *Deum ad amarum finem prouocant.* 535.1.d *ab ijs qui cauere volet, B. Virginem colat.* 538.1 c.d *ijs ſeruire graue eſt ſeruitium.* 554 2.c *ea ex Eua peccato prognata ſunt & propagantur.* 565.2 c *quàm ea graviter punire ſolet Deus.* 580.1 c *peccatori omne malum creat* 589.1.a *offerunt ſe ei peccare non cogitanti. ibid.b ſunt velut funes.* 604. 2.d *ſunt cauſa cur homo temerè ſpondeat & calumnijs proſcindatur.* 630.2.c *per confeſſionem ejicienda ſunt.* 672.2.c *eorum remedium ex ipſorum fœditatis conſideratione petendum.* 711.1.b *eorum fuga eſt nobile ſacrificium.* 741.2.a *ſunt morborum cauſa.* 793.2.c

Pecora etiam dormiendo ſomniant. 837 1.b *pecorum omnium genera in mari ſunt.* 907.1.b *etiam ab hero curanda ſunt.* 199.2 b.c

Pecunia origo & etymon. 334.1.d *pecunia veteribus erat Iupiter.* 249.1.a *ei obediunt iura & æquitas.* 215.2.d *pecunia abſcondita nullius eſt vſus* 625 2 a.c *pecunia credita oſtendit hominis fidem.* 676.1.c

Pedes ſymbolum ſunt motuum & greſſuum. 174.2 a

Pegaſi ortum trahunt à Indais. 179 2.d

Pelagiani erant aduerſarij gratiæ. 368.2.d *docebant diuites non poſſe ſaluari.* 660.1.d

Pelecanus ſymbolum eſt ſapientiæ & Chriſti. 124.1.b *item ſtoliditatis.* 221.2.c *qua ſit auis.* 124.1.c *quomodò Chriſtus penetrarit ad omnes inferiores partes terræ.* 345.2.c.d

Pentapolis quomodò dicatur areſacta, quia verſa in ſimillam. 259.2 b

Pomatreuchus vocatur Liber vitæ. 539.1.b

Perambulare notat in Script. principatum vel magiſtratum. 807.2.d

Perdendum vt lucremur. 625.1.b.c

Perditio qua ſcienter & videnter ſit, grauiùs afflixit. 659 1.a

Perdix cicur perdicem venatur. 297.2.d *eius natura: vnde confertur* ▪ *doloſus hoſpes.* 298.1.a.b *item ſuperbus. ibid.b capream amat. ibid c dicitur à perdendo.* 86.2.b *perdices Paphlagoniæ ſunt bicordes.* 86.1.b

Peregrinari conducit ad ſapientiam practicam parandam. 313.1.c

Peregrinatio quanta adferat damna. 633.2.c.634.1.d.635. 1.b.c *ſæpe moribus nocet.* 728.2.b *ſed reddit cautum.* 729.1.b.d *docet frugalitatem.* 2.a *Peregrinatio Lot qua vocetur.* 377.1.a

Peregrini peregrè multa pati coguntur. 633.2 b.d *ſæpè in pericula & mortem incidunt.* 766.2.c.d *peregrini ſumus omnes in hoc mundo.* 635.2.a

S. Peregrinus Martyr ignem ſine læſione ſuperauit. 1022.2.c

Perfectio in quo ſita ſit. 205.2.b.c *qua eius eſſequenda ſit optima ratio* 279 2.c.d *talis eſt mortis memoria.* 342. 2.d *in ea ſemper progrediendum.* 411.1.a.b *& quotidie incipiendum.* 2.b *eius effecta* 449.1.d *perfectio in virtute oſtendit perfecti imperfectionem.* 913.1.c *ſita eſt in continuo Dei amore & laude.* 962.2 b *eſt bona animæ poſſeſſio.* 1032.2.a

Perfecti viri quæ ſint ſigna. 33 1.b *perfectus quomodò quis euadat.* 349.2 c *quomodò perfecti ab imperfectis in motu & geſtu differant.* 445.1.d *perfectus eadem melior eſt imperfecto ex bono opere ſuperbiente.* 874.1 b *perfecti gaudent in calumnijs.* 570 1.b

Perrandri Corinthij ſententia morales. 28.1.b

περίστολος in ædificijs quid ſignificet. 1007.2.a

quid Pericles amico indigna petenti reſponderit. 714.1.b

Periculum amans in eo peribit. 111 1.a.b.c *periculum peccati mortalis amans, peccat mortaliter.* 2.a.b *periculum fugiens, in eo non peribit.* 2.d *quando ad ſubeundum.* 112.1. a *pericula mundi varia ſunt.* 237.2.a.b *in pericula Deus amandus & invocandus.* 322.2.a *improborum conſortia periculum tum animæ, tum corporis, adferunt.* 479.1.c.d *pericula quæ expeſſenda, quæ cauenda.* 698.2.c *in pericula vnit ebrius.* 680 2.a.b

περίεργος περιεργάζομαι varia ſignificant. 108.1.a

Perillus tauri æneus inuentor, in eodem primus periit. 600.1 c

Periurium ſequitur è mendacio. 189.1.c *item è iurandi conſuetudine.* 491.2.a

Perſæ filius vrebantur vti ſeruis. 97.2.b *per maſſationem ferarum bello ſe aſſuefaciebant.* 200.1.a *eorum reges philoſophiam vbicam excolebant.* 3. *eos ad bellum euntes omnes arma geſtare valentes ſequi debebant.* 504.1.b *quatuor habebant pædagogos.* 637.1 c *Perſæ adorauerunt ſolam vt Deum.* 875.2.c.887 1.a

Perſecutiones per grandinem repræſentantur. 898 2.b

Perſei eiuſdem mortuarij cautela. 624.2.a

Perſeuerantia coronat virtutes omnes. 175.1.a *eius obtinendæ modus.* 538.1.c *ea per poderem repræſentatur.* 587.2.d *ad eam ſtimuli.* 593.1.d.& ſeqq. *ea eſt in bonum operibus adhibenda.* 716.1.b. *eſt nervus orationis.* 751.1.a

Perſonarum pluralitas eſt in SS Trinitate. 507.2 c *eam negant Iudæi.* 1040. *earum ſingulis ſua eſſentialis debetur adoratio* 511.1.a b.d *ipſa realiter à ſe invicem diſtinguuntur. ibid.b & ſunt tres reales hypoſtaſes. ibid. vnam & eandem habent eſſentiam.* 533 1.c *in ea perſona qualibet alteri inexiſtit. ibid. d perſona in iudicio non ſunt accipienda.* 185.1.c.866.1.d *perſonarum acceptio ingens malum eſt.* 455.2.d

Pedes mulieris grauis comparantur columnis aureis. 579.1.a

Peſſimum & optimum quid ſit. 666.2.d

Peſtis cur appropinquantibus afficiatur. 313.2.c

Petra ignificata domus æterna eſt. 579.1.d

S. Petrus peccatum negationis Chriſti per pœnitentiam flenuit. 146.1.c 332.2.c *libenter moneri ſuſtinuit.* 264.1.d

B. Petri de Alcantara morientis plauſus. 56.2.c

P. Petrus Canſius Societ. Ieſu multos inimicos diſſidentes concilianit. 157.1.d *Huſſitarum in eum ſtomma. ibid.*

S. Petrus Caleſinus in pœnitentijs erat initio indiſcretior, at poſtea rigorem temperauit. 698 2.d *ſe abdicauit.* 696.1.a

S Petrus Abbas cognomento Igneus per multos ignes tranſiuit illæſus. 1021.2.c

Petrus Martyr Vermilius docuit de Euchariſtia quidquid volebat rex & magiſtratus. 703.1.a

Petri Tolonarij viſio de ſua inuita Eleëmoſyna. 336.1.c *ex amaro per viſionem ſuſtinet eius liberalitas erga pauperes.* 675.1.b.737.1.a b

Petulantia inuitorum quomodò retundenda. 643.1.c

Phædrus libertus Auguſti fabulas conſcripſit. 315.2.a

Phalaris taurus æneus à ſuis inclusus eſt & crematus. 600.2.a

Phariſæorum error de cultu Dei interno, & vita interna nequam. 738.1.b

Pharmaca à Deo ſunt creata. 788.1.b.2.a *nec ea vir ſapiens abhorret.* 1.b

Phaſigris videtur eſſe fluuius Phiſon. 340.2.b

Pherecides animi immortalitatem docuit. 5.

Pheron Ægypti rex oſtenſa fœmina non adultera viſum recuperauit. 574.1.b

S. Philaſtrij zelus & lenitas. 940.1.b

Philippi III. Hiſpaniæ regis de regia dignitate ſententia. 835. 1.c

Philippica orationes Ciceronis in Antonium quidſic dictæ. 17. 2.c

Philippus Mucedo omnia bene geſta ſua videri volebat. 183. 2.a *quo pacto ad modeſtè de ſe ſentiendum excitaretur.* 342.2.c

Philippus IV. rex totæ Hiſpaniæ lupas & lupanaria publicè lege ejecit. 431.2.d

Philiſthæum per tonitrua & fulmina ſub Samuele profligati. 961.1.a b *fuêre perpetui Hebræorum hoſtes.* 1018.1.a *ſunt typus idololatrarum & Turcarum.* 2.b

Philonis Iudæi de Dei ope imperranda fiducia. 1024.1.a

Philomela quamdiu cantet. vide *Luſcinia.*

Philoſophia eſt mortis meditatio. 850.2.a *eius incrementum & deſcri-*

de Cretio. 23. eius definitio. 4. fuit prius apud Hebraos, quàm apud Graecos. 5

Ethicen periti olim propriè Philosophi dicebantur. 3. eorum multi spe immortalitatis violentas sibi manus intulere. 12. virtutis cultores cœlo asserebant. 13. sua dogmata ab Hebrais hausere. 27.12.a ij qui non erant ethici, sophistæ dicebantur. 3. reliqui quàm Ethicen fuerint studiosi. 6. 27.1. d.2.a fuêre vana gloriæ mancipia. 10 usi olim sunt in docendo apologi 23.2.b veram sapientiam nescierunt. 51.1.d 55.2.b eorum de Deo insania. 109.1.c sunt hæreticorum patriarchæ. 2.b eorum multi paupertatem divitijs prætulerunt. 266 2.d philosophi primi per varias provincias peregrinabantur. 729.1.d eorum falsa dogmata euanuere. 816.2.c

Ephues quid propriè sit. 457.2.d 458 1.a

Phinees sacerdos fuit tertius in gloria ab Aarone. 948 2.d triplex eius gloria triplicis virtutis. 949.1.a imitatus est zelum Moysis. ibid.2.a occidit principem tribus Simeon fornicantem & idololatrantem. ibid. etymon nominis illius. 1.c an idem sit cum Elia, & adhuc viuat. ibid.d eius zelus mirè Deo placuit. 2.b quomodò factus sit princeps Sanctorum ibid.c. in eius familia pontificatus fuit stabilis. ibid. non potuit viuere vsque ad tempora Danidis 950 2.a Phinees alius, dux Leuitarum, vixit post captiuitatem Babylonicam. 950.2.a

Phiſeonis regis Ægypti crudelitas. 752.1.d

Phiſon fluuius non est Ganges, sed alius ex confluxu Euphratis & Tigris. 540.2.a.b

Phocion Atheniensis numquam risit. 469.1.d

Phocylides per gnomas sua tradidit dogmata: quando vixerit. 27 2.b eius Ethica. ibid.2.d

Phœnicia vnde nomen habeat. 521.2.a

Phœnix non aliud est quàm sol. 886.1.c

Φοῖνιξ tam palmam quàm phœnicem significat. 521. 1.d

Phœnomena aëris & nubium sæpè speciem, colorem & situm mutant. 895. 1.d

Phrygas vocabant eum qui quodpiam agriculturæ instrumentum sustulisset. 191.1.d

Physiognomia an de internis animi affectibus & sensibus rectè iudicet. 443.2.d eius artis fundamenta. ibid. physiognomia oculorum. 573.1.c.d

πτερὸν & πτερὰ etiam de animi amœnitate dicuntur. 466.2.a

Pictura decus elucet ex imperitia dedecore. 710.1.c ipsa est summa pulchritudo. 745.1.a pictus duplex est, vna in Deum, altera in proximum. 925.2.c

Piger omnibus exosus est. 473.1.c.d quis propriè piger dicatur. 2.a Animam suam dehonestat. 266.1.d

Pigmenta metaphoricè significant vngventa & alia. 789. 1.a.b

Pignus sponsor exigat ab eo pro quo spondet. 619.1.b

Pigritia hominem inutilem & nexum reddit. 473.1.c

Pileus sacerdotis Aaronici describitur. 944.2.c

eius viri Pilosi sint non femina. 566 1.d

Pindari ori apis mel inferens, eius suauiloquentiam præsignificauit. 272.2.b

Pior Abbas quid egerit audiens detrahentes alijs. 617.1.c

Pisandri panicum metens. 482.1.c

Piscari in aqua turbida, quid sit. 300.2.a

Piscis hominis vmbram fugiunt. 390.2.c cuniugij fidem seruant. 501.1.a amant suos fœtus. 639 2.d ij abstinebant Pythagorei: piscium silentium: vnde id oriatur. 863 2.c.d eorum quæ sint species. 907.1.a eorum mira indoles & sagacia. ibid.c

Pistaci Mysenaei ethica præcepta. 28 1.b

Pius V. Pontifex Roma publica lupanaria sustulit, lupasq; intra certum locum redegit. 431.1.d quid de Pontificatus onere censerit: eius elogium. 686.1.a quid circa medicos ægrum visentes statuerit. 791.1.d

Pij ante Christum in limbum descendebant, quomodò dicerentur tunc operum mercedem in die mortis accipere. 193.1.d pij ante Deum & homines exaltantur. 457.2.b sequantur Deum. 503.2.a.b & seqq alijs suam efficiunt probitatem 588.1.c ijs mala non occurrunt, sed impijs. 700.2.c comparantur diebus festis, cur. 705.1.b. non ita armamis & passionibus premuntur ac impij. 837.1 b.c.2.a qualem sapientiam à Deo nancisçantur. 915.2.b vide Fideles, Iusti, Sancti.

Pix est symbolum superbiæ. 313 1.d

Placere nemo potest Deo & mundo. 86.1.d.87.1.b.2.d quilibet placere Deo studeat. 90.1.b

Placidus animus signum est sanitatis. 226.1.b

Plaga dolosa quæ dicatur. 599.1 a.b plagæ sæpè docent sapere. 755.2.b quas plagas Deus in impios immittat. 829.2.c.d 830.1.d plagas Ægypto Moyses induxit, & etiam auertit. 938 2.b

πλανάω idem est quod seduco, decipio. 109.1 b.365.1.a

πλανήτης duo diuersa significat. 729.1.b

Plangendi mortuos quis esset ritus. 478.2.c.d planctus moderatus mortuorum licitus est. 794.1.d. & seqq 795 1.d 797.2.a

Planca ventris stabilis laudantur. 579 1.a

Planus idem est quod deceptor & sycophanta. 365.1.a

Platanus vnde dicta ipsa describitur: eius vmbra gratissima. 526.1.c aquis gaudet: folia eius arcent vespertiliones & noctuas. ibid.d

per Plateas modestè incedam tum. 231.2.d. & seqq.

Plato quid respondent Diogeni videnti ideas quas docebat. 107. 1.d eius dialogi omnes penè morales sunt. 5 errauit docens quandoq; licitum esse mentiri. 188.2.c in eius pueri ore sederunt apes. 272.2.b latis erat humeris. 513.1.d numquam risit. 469 2.a censuit animum in somno diuinare & sapere. 725.1.d refellitur. 2.d quid de cœlo & stellis censuerit. 859 1 c.2.a ei studuerunt priſci Hebræi, etiam multi SS. Patres. 811 1.c eratus iurando castigare noluit. 868 1.b

Platonici censebant cœlos esse animatos, stellas igneas. 386. 2.d

Plebi nemo dare pœnandi arma debet. 185 2.d.186.1.a nec tam offendere 186.1.b

πληγὴ à πλήσσω propriè percussionem & verber significat. 613. 1.a

πλημμέλεια quid sit, & vnde vox formetur. 422.2. c.434. 2.a

πλημμύρα est maris inundatio. 434 1.d

Plinius damnauit medicinam. 786 2.b 787.2 a.b

quare Plorandi sint mortui. 794.1. d 795.1.d

cur Plumbo vasa testacea illinantur. 807.1.a.b

inter Plures non potest vera esse amicitia. 158 1.d 2.a

Plutarchus vitas Græcorum cum Romanorum comparauit. 1002.2.d

Pluuia quando homines lætificet. 839.1.d sequitur post fulgura. 897.1.c

Podagra tenui & simplici victu curatur. 671.2.c

Poderis est tunica talaris, vnde ita dicta. 587.1.d erat vestis doctorum, senatorum, & sacerdotum. ibid. est symbolum perseuerantiæ. 2.d

Pœna peccati peccanti quasi ex insidijs adstat. 589.2.a pœna decem peccati orig. malis. 834.1.d Pœna malorum bonum est. 184.1.b pœna infernalis grauissima. 181 1.c. 2.c

Pœnitens quàm esse gratus Deo debeat. 92. 2.b veri pœnitentes tota vita peccata sua luxere. ibid 146 1.d sint in pœnitentia capta constantes. 150.2.d post acceptam peccati remissionem Deum laudent. 401 2.d pœnitens, si in peccata relabatur, nil prodest pœnitentia præterita ad gratiam & salutem 739.1.c pœnitens publicus maior est quàm benefactens superbus. 874 1.b

Pœnitentia non bene in extremum vitæ differtur. 148.2.a pœnitentia origo, ratio, essentia. ibid. eius duo sunt actus ibid.b eius definitio. ibid.b.c.d eius vires. 92.2.a.b vnde vox formetur. in quo consistat. 149 1.a non est procrastinanda. ibid.460.2.c eam congruam qui agant pauci sunt. 146.1.d est peccatoribus tabula salutis. 399. 1.a ad eam duo requiruntur, primò conuersio ad Deum, & vitæ in melius mutatio. 400.1.a eius effectus 405.2.c omnia peccata soluit & tollit. 448.1.b etiam doloram de peccato continet. 460 2.b nihil prodest si sequatur relapsus. 739.1.b.2.b.c pœnitentiæ vitæ tuæ, sunt necessariæ. 791.1.a.b c ea maximè in mortis opus est. ibid.d non habet in inferno locum. 854.1.b

Pœtæ veteres multas morales gnomas posteris tradidere. 5 Deum doctrinæ suæ inuentorem asserunt. 815.1.b

Politici vt finem suum flebiliant, religionem mutant & fidem. 979.1.c imò eam contemnunt. 1022.1.a cuius vento & fortuna se obuertunt. 149 2.b

Pollicentes multa, nihil dantes, similes sunt cypressis. 456. 1.c

Polonia reges à Ingelfmo magno descendunt. 922.1.c

S. Polycarpi in Christi fide tuenda constantia. 593.2.c

Polygamia Iudæis olim erat licita. 355.1.b.570.2.a

Polypi voracitas: ipse est inuidorum symbolum. 387.1.c

Pompeia Plotina Traiani vxor prudens fuit. 573.1.a

Ponderum æqualitas seruanda. 867,1.a.b

Z z z z

Porci,

omnia est malitia [illegible] *malefi cium.* 872.1.b.2.c
Pontifices multi h [illegible] *dogmata Ecclesiastica tirant* 25.2.a *eorum multi annos vixerunt* 213.2.d *multi paucis mensibus, nec paucis diebus fide præcederunt.* 254.1.a *verum multi præter spem & exspectationem omnium electi.* 276.1.d
Pontifex Rom. quando rosam benedicat, & cur. 524.1.d *potest dispensare in voto solemni castitatis* 527.2.a *eius onus quam sit grave,* 685.2.d *solus Papa dici debet, cùm ante etiam Episcopi Papæ dicerentur.* 919.1.a *est vicarius & successor Christi.* 945.2.c *in festo Paschæ & SS. Petri & Pauli quàm solenniter celebret* 1013.1.d *quo vitæ populum in festo Ascensionis Domini benedicat.* 1016.1.b
Pontifex omnis Iudaicus ex Aaron descendebat. 942.2.c *eius gloria similis erat gloriæ Beatorum.* 943.1.b *eius vestes dicuntur virtutes. ibid.d. ea tropologicè exponuntur.* 2.d *gerebat in Rationali nomina duodecim tribuum, & quare.* 944.1.a.b *laminam auream gerebat in fronte, & in capite et tiarum. ibid.b.c debebat esse sanctus. ibid.c ipse pontificalibus indutus deitatem repræsentabat* 1011.2.d *ipse aliquando sacrificia per se obibat.* 1013.1.c *hi usque ad Samuelem populum iudicarunt.* 947.1.c *circa iudicialia & cærimonialia maximè. ibid.d pontificum tempore Siracusis successit.* 1006.1.a.b *pontificum Iudæorum quorundam series.* 18.2.d
Pontificatus solus Aaronis posteris fuit à Deo additus 941.2.b 946.1.c *est Phinees promissus perpetuus, etsi ad tempus ad alios sit translatus.* 947.2.c
Popularis aura periculosa. 185.2.c
Populi omnes per angelos reguntur. 395.2.a
in totum Populum non est peccandum, & quare. 801.2.d *olim populus cum Clericis in Ecclesia psalmos canebat.* 970.1.a *& sacerdoti succinebat, Amen.* 1015.1.a *populus pontificis benedictionem flexu genibus excipiebat.* 1016.1.b 2.b
Porca in agro dicitur terra inter duos sulcos elata. 801.2.c
Porci triangulari acie hostem impetunt. 349.1.a
Porphyrio suum adulterum sua morte prodit. 501.1.c
Porphyrius fabulas conscripsit. 315.2.a
Portas duas commemiscuit Macrobius, per quas homines vitæ functi descendant vel ascendant. 13 *porta cornea & eburnea somniorum, quàm Homerus fingit, quæ sit.* 726.1.b *porta tribulationum quæ vocantur* 1022.1.b.2 *in portis olim iudicia exercebantur. ibid.b*
Possessor acquirit viro per bonam uxorem. 765.1.a
Possibilia omnia novit Deus per notitiam essentiæ suæ. 43.1.d
Posteri imperum non erunt durabiles. 839.2.b.c.840.1.a
S. Postumius in febri non imminuit terminis. 792.2.b
Potentatum significat regimen imperiosum & violentum. 252.1.d
Potentia inuendo dandoq; ostendenda est. 141.2.b *quomodò ea simul & benitas in Deo locum habeant.* 821.2.b
Potentibus non est resistendum 138.1.a.b *sunt instar fulminis. ibid.b resistendum eis est dum ad peccatum instant.* 139.1.c.d *cum illis non est litigandum.* 214.1.c. *nisi in certo casu.* 216.1.a *hi facilè opprimunt parum.* 215.1.b.315.2.b *non est vi mutuum dandum.* 221.1.c.2.a *potentium amici magna in se onera suscipiunt.* 314.2.c.d *ideo tales cavendi. ibid.d & seqq. eorum iniuriæ ferendæ.* 315.2.b.d *graviter vexantur.* 609.2.c.d *sunt mansueti.* 904.1.a.b *quis verè potens sit.* 1033.2.c
Potestas omnis in Dei manu est. 243.2.d *nemo potestatem sui dat alijs.* 714.1.a.b.715.1.b
Potus aqua salubris est. 632.2.a.b *quare. ibid.d potus maximè congruit circa refectionis finem.* 633.1.a *eo etiam fames levatur. ibid.1.c is in communi sequitur cometis tonum.* 668.2.d *in eo facilè excedunt.* 669.2.c *eius nimietas damna.* 671.1.d
Præceptoribus discipuli semper gratias agant. 1018.2.d
Præceptum unum observans, Deo dante, facilè reliqua observabit. 191.2.b *omnia præcepta Ecclesiastici non obligant sub peccato.* 35.1.a *varia ea sunt & diversi generis.* 2.c *præcepta Dei Sancto videntur vetita, peccatoribus iniqua* 825.1.a *cur præcepta dicantur testamenta, iudicia, testimonia.* 947.1.b. vide *Lex. Mandata.*
Præcipere Dei in Scripturis tantundem est ac ordinare, disponere, dirigere. 372.1.b
Prædestinatio supponit hominem prædestinatum esse, vel futurum in rerum natura. 203.2.b
Prædestinatio Christi, B. Virginis & Sanctorum causa fuit finalis creationis universi. 506.2.d *prædestinationis signum est devotio assidua erga B. Virginem.* 515.1.d *item affectus.* 976.2.d *ipsa duplex est, inchoata & completa: quid utraq; sit.* 706.1.c *prædestinatio completa ad gloriam est in certa complementum* 2.a *prædestinationis origo est in Deo* 707.2.c *eius tres effectus. ibid.d Dei prædestinatio est actus gratiæ & misericordiæ divinæ.* 708.1.b *electorum prædestinatio describitur* 709.1.d
Prædestinatus ad fidem, gratiam & institiam inchoat per illa suam salutem 706.1.c
Prædicando Sancti Deum mirè laudant. 913.1.b
qui Verbum Dei prædicare possunt, id non refugiant. 459.1.a.b.c
Prædicatio Evangelij est velut vox tonitrui. 900.2.a.b
Prædicatores Evangelij sunt hospites terræ. 634.2.c *prædicatores imperfecti meliores sunt iis qui sibi soli sanctè vivunt.* 900.2.d *prædicatores per apes repræsentantur.* 274.1.c *eos alere, quomodò eorum meriti participes fiat.* 302.1.d 2 *Deo & Christo informantur ad loquendum.* 359.1.a *doctrinam proferant tam ante paucos quàm multos.* 466.2.c *non quærant plausum, sed planctum.* 476.1.c vide *Concionatores.*
Prædæ erant mulieres lamentatrices. 478.2.a
Prægnantes graviem habent anhelitum & ructus crebros. 197.2.a *crebra patiuntur fastidia, vertigines, colicas, deliquia, &c.* 715.1.b
Prælatus suis præcipere potest sub peccato mortali, 95.2.a *eius summa laus est, ut prosit cum humilitate.* 105.1.c *Prælatæ sanctimonialium quales esse debeant.* 262.1.b.c *non se pro subditis efferat.* 683.1.c.2.a *se finat se ab alijs regi.* 714.1.c.2.a.715.1.c *simul tamen sit humilis. ibid.1.c sit operum dux.* 2.a *commissi sibi gregis curam gerere debet.* 1008.2.b *sit quasi lucifer, stella, sol.* 1009.2.b *eius primaria virtutes.* 1011.1.b 1012.1.b *Prælati in suscepturæ prælaturæ spondent se subditorum salutem pro viribus curaturos.* 619.1.d.631.1.d *malos Prælatos quarè Deus in Ecclesia permittat.* 704.1.d *Prælati solicitis sint de bona nomine.* 858.2.a *quatuor habere debent actus præ reliquis sacerdotibus.* 945.1.d *non ambiant apes & plurima beneficia.* 948.2.a.b vide *Pastor. Episcopi, Pontifex.*
Præmij cælestis magnitudine se extimulant Sancti ad labores adeundos. 1037.1.d
animus ad tentationes Præparandus ei qui ad meliora convertitur. 75.2.a.b
Præparatio ad orationem quæ requiratur. 420.2.a.b *iuxta præparationis modum se oranti exhibet Deus. ibid.b*
Præpes debito pecuniario se ipsum orem præstat. 628.2.c
Præsentia Dei in omnibus actionibus habenda est. 969.1.a *& fingenda.* 381.1.a *varia eiusdem præxes & modi. ibid.a.b* 522.2.d
Præsides amant veritatem, & oderunt mendacium. 861.2.b
Præsul est qui præest solicitudine. 686.1.b
Præsumere idem est quod prius sumere. 752.2.b
ex Præsumptione de misericordia consequenda non est peccandum. 141.1.a.c.2.c *est peccatum in Spir. sanctum.* 147.1.a *præsumptionis schema.* 413.2.c
Præteritum communissimum multi usurpant pro præsenti & imperfecto. 378.2.a *præterita more Hebræo quamlibet temporis differentiam significant.* 512.1.b *de præteritis frustra quis dolet.* 654.1.b *an qualiter videat Deus.* 821.2.c
neminem ante Præsionem peccati finalis in quo moritur, Deus reprobat. 856.1.d
Praxaspes quia liberè Cambysem monuerat, cum offendit, & in filio multatum est 316.1.a
veteres non Prandebant, sed cænabant. 669.1.a
uponi sunt areola hortorum. 544.1.c
Praxis post doctrina auditionem necessaria est. 6
Precari populo bene munus est sacerdotis. 646.1.d
Preces alienum pro quopiam fusæ non iuvant, si ipsa bona vita sua non cooperetur. 738.2.a.b *preces parentum adversus liberos plerumq; Deus exaudit.* 98.2.d vide *Oratio.*
coram Presbytero anima humilianda est. 120.2.b
Pretium quare vocetur sanguis. 721.1.d *pretium mercium æquale servandum.* 867.2.d
Primitia frugum quare offerrentur. 576.1.b *sunt lubare liberaliq; animo Deo danda.* 745.2.c *primitiæ virtutum Deo sunt offerendæ.* 58.2.d
Primogenitus Dei est populus Israëliticus. 759.1.a.b
Principi sit liberalis. 40.1.a *debet subditis esse melior.* 382.2.d *qualia eius esse debeant verba.* 239.2.a *eius proprium est iudicare.* 240.1.b *hinc vocatur index. ibid.c primus-*

principatus iniuriæ non vlciſcatur. 245.2.c.d *principis bonum regitur à Spiritu ſancto.* 240.2.d *ſuum bonitatem in ſubditos derivat.* 241.1.d *remp. floremtem facit.* 242.1.a *qualis princeps, talis populus.* 241.1.c.2.b.c *refrenet iram & facilè ignoſcat.* 610.1.a *alios non deſpiciat vel contemnat.* 684.2.a *per adipem denotatur.* 965.1.a

Principes digni, fuêre ſemper ſapientes. 128.2.a *cum iis converſari, arma eſt.* 220.1.a *iam ſibi arrogant vitia & pœna.* 236.2.b *eorum amicitia eſt fragilis.* ibid.c *non ſunt irritandi.* ibid.d *cum principibus quomodò agendum ſit.* 236.2.c.319.2.d.320.1.a.d.2.b.c.321.1.b.1.c *multis interrogationibus, blanditijs, & vino ſecreta exploratur.* 325.1.b *qua dum norunt, decanum incarcerarunt aut puniunt.* ibid.d & ſeqq. *principes probi à Deo proſperantur & dirigentur.* 245.1.c *manſueti dim regunt.* 258.2.b *principes non dent aures delatoribus.* 616.2.d *eorum virtus eſt beneficentia.* 675.1.d *quid eos maximè ſequi oporteat.* 684.1.d *quibus in rebus diuinis verſari debeant.* 2.a *videant ne quem nimis euehant.* 714.1.c.2.a *non ſunt expertes infortuniorum & miſeriarum.* 835.1.a.c *odere mendaces & amant veraces.* 861.2.b *ijs maximè neceſſaria eſt manſuetudo.* 435.2.d *eorum ſanctitas belli cauſa eſt.* 939.1.c *quomodo ſe erga ſubditos gerere debeant.* 986.2.a *non fouenant hæreticos, nec ſoueant hæreſim.* 999.2.d vide *Rex.*

Principatus non eſt ambiendus. 182.1.a.b *principatus ſapientiæ eſt ſtabilis.* 241.1.b *principatus omnis à Deo derivatur.* 242.2.b.c *eſt item in manu Dei.* 243.2.d

Principatus angeli præſunt orbibus cæleſtibus. 385.2.a

Principium ſæpè idem eſt quod principatus 272.2.b

Privatis hominibus ſuadetur vita bilaritate. 655.2.a

προαλὲς quàm diverſa ſignificet, epithetum eſt ignei. 642.2.a

Probantur inſti tentationibus. 82.1.d 2.a.b vide *Aduerſa, Tribulatio.*

cum Probis negotiandum. 167.1.a *probi & improbi tres nota.* 239.1.d *probi non verentur improbos.* 416.1.b *ſapſos & ſua crebrò excutiunt.* 463.2.c.d vide *Iuſti, Pij, Sancti.*

Problemata Ben-Sira aſcripta fabuloſa ſunt & erronea. 1039.

Procella eſt vehementior venti impetus in mari, unde dicta. 382.2.d *metaphoricè acrem vindictam ſignificat.* 383.2.a *procellas omnes Deus ſolus permittit.* ibid.c *procella dicta eò quod percellat.* 900.1.d

Proclites in communis erat idem qui medimperator. 682.1.b

Proceritas nihil confert ad animos. 271.1.d

Prodigij quod ſit etymon. 938.2.c

Prodigus non parat ſibi amicos, ſed irriſorem. 453.1.a.b *perperam ſua effundit, etiam qua non erant inſtè parta.* ibid.c

etiam Profana ſapientia addiſcenda eſt. 815.1.b *profanum idem aliquando eſt quod communem.* 976.1.d

Profectus in virtute ſemper inchoandus eſt. 411.2.b *ſtimuli ad eum.* 420.1.c.d *quod ſit eius ſignum.* 557.1.c.d

Profeſſio ſua cuiq; videri debet optima. 567.2.a

ſemper in ſanctitate Proficere debemus. 90.2.d

Proles qua ab hoc patre naſcitur, poteſt & ab alio naſci. 103.1.c. vide *Filius.*

Prologus in Eccleſiaſticum additus à Ieſu iuniore non habet auctoritatem ſacræ Scripturæ. 38.1.a

Prometheus ignem hominibus inferens, moraliter eſt Ieſus Chriſtus. 44.1.b *Promethei fabula moraliſata.* 815.1.b

Promiſſa Dei ſunt innarrabilia. 759.2.d

Promiſſio facta fuit priſcis patriarchis de Meſſia, de protectione Dei, iuſtitia, gloria, & hæc ad filios & nepotes tranſire ut hæreditas. 926.1.c.d 927.1.a

Promittenda pauca, ſed præſtanda. 140.1.b.222.2.b.456.1.c

Proœmium Græcum in Eccleſiaſticum compoſuit S. Athanaſius, id non eſt in Latina Vulgata, nec eſt Ieſu Sirach. 37.1.b.2.a *an ſit pſeudepigraphum.* ibid.c

Prophetandi origo eſt ortus cum Deo. 777.2.c *prophetare etiam docere, pſallere, miracula facere, prophetiam confirmare ſignificat.* 992.1.c.d 1003.2.b

Propheta dicitur efficere id quod prædicit & pronunciat. 994.2.d *eſt certus id eventurum quod prædixit.* 1000.2.d 1001.2.a *Prophetarum verba ad adventum Meſſiæ ordinata ſunt.* 757.1.a *eorum finis Chriſtus eſt.* ibid. *eorum prophetia ſunt perſcrutanda ſapienti.* 811.1.c *ipſi occupant poſteriorem Scripturæ partem: eorum alij priores, alij poſteriores vocantur.* 2.a *fuerunt publici vel myſtici Iſraëlis parentes.* 917.2.c *etiam poſſunt eſſe ſine fide Dei.* 922.2.a *eorum quatuor munia.* 992.1.c.d. *eorum oſſa quomodò pullulent de loco ſuo.* 1001.2.b *eorum tu-*

eum & fama pereunt: Iſraëlitæ in fide Meſſiæ confirmarentur: quomodò ſe redemerint in fide virtutis. ibid.c *per ſua oracula etiamnum vivunt apud Chriſtianos.* ibid.d

Prophetia in Ieruſalem defecit tempore exculij eius per Nabuchodonoſorem. 760.1.a *eam reſuſcitari erat Sirachidis.* ibid.c.d *eius decretum aſſequendi quæ ſe motus.* 777.2.c *propheta ſunt diuina.* 922.1.a.c.d *prophetia Prophetarum Iudeorum, ea ſunt canonica & diuina.* 912.2.a.b *prophetia aliquando dicitur viſio, aliquando auditio.* 960.1.b.d

Propoſitum manè faciendum Deo perfectiùs ſeruiendi. 90.a.b *propoſitum bona vita firmiter tuendum.* 481.1.c.d

Proprietates tres relativa excellentiſſimæ ſunt in tribus S. Trinitatis perſonis. 511.2.d

Proſpera mentem diſſolvunt. 160.1.a.c.976.1.c & *inflant.* 661.1.d

Proſperitas omnis à Deo deſcendit. 244.1.a.2.d 245.1.a *hæc ſæpè cauſa grave malum.* 450.2.b *cauſa Dei & veritatis oblivionem.* 291.1.b.c

Protectio Dei erga Sanctos. 352.2.c.353.1.a

Protocanonici libri S. Scripturæ qui vocentur. 15.1.a

Proverbia Salomonis ſunus liber manipulorum. 15.1.c *ea revolvunt Eccleſiaſtico.* ibid.d *eorum ordo ſæpè non eſt ſervatus.* 27.2.c *proverbia gravia & materna ſapientiam ſpirantia ſunt in conſilium adhibenda.* 178.1.d *proverbia vocantur non ſolum adagia, ſed & qualibet ſententia gravis.* 259.2.d *proverbia ſignificantia malum plerumq; reſidere in auditorem.* 600.1.c.d.& ſeqq *proverbium idem eſt ſæpè quod parabola* 801.1.b.2.b.808.1.d *aliquando hæc diſtinguuntur ab invicem.* ibid.2.c

Providentia Dei omnia creata regit, & occultiſſima penetrat. 349.1.b

omnium Providentiam habet Deus, ac diſparem bonorum & malorum. 708.2.b.c *providentia Dei vel eſt manifeſta, vel eſt & potens & efficax.* 936.1.a

Proximo ſuum inculcandum, tum debitum iuſtitiæ, quàm charitatis. 394.2.d *quomodò in eius dilectione tota lex contineatur.* 395.1.a *proximus quilibet vocatur amicus.* 439.1.b *proximo, quia proximus, iniuria condonanda ſunt.* 605.1.a *eum fideliter iuvans, à Deo & hominibus laudabitur.* 675.2.a.b *cum eo non eſt aggrediendum, vel de eo loquendum contemptim in communi.* 808.2.c *ab eo non eſt vultum avertendum.* 864.1.c *omnes proximi ſumus.* ibid.

Prudens non ſemper in actibus ſuis proſperatur. 704.1.c *laborando cauti mendicitatem.* 849.1.a

Prudentes etiam à ſervo monitori & corripi gaudent. 363.1.c 2.a 264.1.c.d *placent principibus.* 457.2.a vide *Sapiens.*

Prudentia nomine venitur apud Eccleſiaſt. ſapientia. 48.1.b *prudentia efficax quando dicatur.* 71.1.c *prudentia vera ſine ceteris virtutibus eſſe nequit.* 352.1.c *prudentia falſa & ſuperba cernitur in radicio-, falſa verax, humanitate & rebus omnibus.* 442.2.b *prudentia principum reddit reſp. floventes.* 242.1.a *propriè ſumma eſt.* 550.2.c.d 551.2.b.c *hinc in ijs, creſcit, decreſcentibus aliis virtutibus.* 551.2.a *conſiſtit in fugere & timere.* 696.2.d *triplex eſt, ethica, œconomica, politica.* 921.2.d *prudentia hominum pariter reſiſtit cordi prauo & triſtitiæ.* 763.1.b

Prunus eſt quaſi anus brevis. 897.2.b *eſt familia eluceri colore, capite, virtute.* ibid. *item ſalii.* 902.2.c *prunus dicitur à præmendo.* 510.1.a.900.2.c.904.2.b *quod propriè ſit* 902.1.c. *unde generatur.* 2.a *eius commoda.* ibid. 510.1.a *incommoda.* 902.2.b *eandem habet cum ulmo & generationem.* 2.c

Prurigo ſymbolum eſt concupiſcentiæ. 489.2.c

Pſalmodia ſacra commendatur. 842.2.a.b *eius uſus & fructus.* 970.1.a.b.c

Pſalmi Davidis nonniſi duodecimum in Deum & novem in proximum ſpirant. 965.1.b *hodie in Eccleſia paſſim canuntur.* 969.2.d *eorum interpretes quammam bene præſtent.* 923.2.b *pſalmi Salomonis ſpurij ſunt.* 974.1.d

Pſalmus nonageſimus in tentationibus à multis ſolet legi. 83.2.c

Pſalterium eſt compendium totius S. Scripturæ, epitome Bibliorum, & conſummatio totius Theologiæ. 970.1.b.c

ψευδὴς unde derivetur. 352.1.a

ψεῦδος eſt occultus adulator. ibid.

ψωμίζειν proprie matrum eſt pueros cibamentum. 357.1.a

Ptolemæi ipſi Ægyptum & incolas perdiderunt. 752.1.c

Ptolemæus Euergetes quando Ægypto præfuerit, unde ita dictus. 39.2.a

Ptolemæus Lagi quando vitâ functus. 19.1.d.39.1.d *ab eo omnes posteri dicti Ptolemæi.* 39.1.d *Iudæos valdè afflixit* 75.1.a.712.1.c.2.a.754.1.a.756.2.b.1021.2.a

Ptolemæus Philadelphus Biblia Hebraica in Græcum versi curavit. 18.2.a.1.d.49.1.d *eius bibliotheca Alexandrina.* 18.2.a *quas quæstiones proposuerit LXXII. interpretibus.* ibid.b *multa Iudæorum millia libertati restituit.* 39.2.d.75.1.a.754.1.a.1021.2.a LXXII. *inter presbyteros è Iudæa accersit.* 817.1.b.1021.2.a

Pudere nolle de pudendo magna est impudentia. 136.2.c *pudor nos dedecet malè.* 490.2.a

Pudebundus cànus omnia pudenda. 865.2.d

Pudor species timoris est. 132.2.c *non est virtus sed passio.* 2 *quid sit* 133.1.a *est virtus cùm iberè elicitur.* ibid.c *frænum omnis mali est.* 490.2.a *duplex est, unus vanus, alter sanctus.* 133.2.b.c.134.1.a *ex nimio pudore non est peccandum.* 134.2.c.d *pudorem damnum auferit peccanti, pœnitenti restituit.* 137.1.c. *sed hic executiendus est.* ibid.d *callet, index & comes est pudoris.* 572.2.a.576.1.b.2.d 577.1.a *est mundi virginum & mulierum.* 577.1.a *optimè decoret à peccando.* 861.1.d *est etiam pudor non bonus, sed reprehensibilis.* 860.2.b *pudoris multi tredecim species recensentur.* 866.1.a. & *seqq. pudor humanus in studio virtutis superandus.* 1029.1.c

Puerorum institutio quanti sit momenti. 169.1.c.d *eorum lenitates flagello cohibenda.* 488.1.d *vt sensim instillanda dogmata* 357.1.a *primi sunt concupiscentiæ motus, ideo verga castigandi sunt.* 200.1.d.636.2.b.641.2.c *quo indè jejunatur fructus.* 636.2.d 638.1.b 1.a *si non castigentur, fiunt indomiti.* 641.1.a.b.c *non sunt vt omnia permittenda.* 642.1.d 643.1.a. *sunt flectendi dum tenelli sunt.* 643.1.b.d 2.a *quid docendi sint.* 644.1.d *primum musicam docendi, & per eam bonos mores.* 914.1.b *pueri & puellæ Deo per martyrium, vel votum virginitatis, vel Religionem, suam puritatem dedicantes, sunt velut vitides suaviores.* 844.2.a *à puero se exercuit qui aliquid in arte excellere cupit.* 1027.2.a vide *Filius, Parentes.*

Puericia docilis & flexilis est. 169.1.c *eget seria educatione & gravi.* 642.2.a

Pulchra mundi mera vanitas & sordes. 871.1.d *pulchrum appropriatur Deo Filio* 884.1.b *primum pulchrorum est Deus* ibid.c

Pulchritudo allicit animos & effectus. 231.1.a.b.232.2.a *quàm hæc labilis & exanimis sit.* 270.2.a.b *non est in corporis multum ipsiflanda.* 562.2.c.673.2.d *quid ea sit, & quàm periculosa.* 563.1.a.b.d *est radius & splendor formosi animi.* 576.1.c *pulchritudo tam corporis, quàm animæ velut lucerna est in candelabro sancto* 578.1.d *pulchritudinis elogia.* 883.1.c *pulchritudo Dei.* 884.1.a.b vide *Forma.*

Pullus equinus mirabiliter meruit homines. 500.2.c

Pullus vocatur caulículus ille tenuissimus à radice plantarum pullulans. 840.1.b

Puls erat præcorum Romanorum: quid sit. 632.1.b

Super Puniri misericordia est. 247.1.d

Pupilla symbolum est gratiæ. 398.1.a

Pupillorum iura iudices defendant. 122.1.b *illorum clamorem exaudit Deus.* 749.2.c.750.1.a

Purgatorij ignis est verus ignis. 195.1.b *ipsum in Concil. Florentino confessi sunt Græci.* ibid. *animæ in eo degentes sunt de salute suæ certæ.* 294.1.d *ipsum contra hæreticos adstruitur.* 345.2.d.398.2.a *Christus eò post mortem descendens, dedit plenum imbibitum.* 545.2.d

Purgata anima ab vno Deo prouidebit debet. 80.2.b *purgata & pœnitentia in B. Virgine mirè fuit contemplata.* 891.2.d

Pusillanimes parvis rebus offenduntur, & facilè irascuntur. 610.1.a

Pusillanimitas quàm noceat Deum laudare volenti. 186.2.d *myrmecoleonis comparatur.* 187.1.b

Pusillanimitatem deprecatio 338.1.d *quomodò eos confortet Deus.* 399.1.a.b

Pythagoræ quando vixerit, ethices scholasticæ egregius fuit: eius auctoritas. 5 *eius metempsychosis.* 13 *eius ethica dogmata & gnomæ.* 28.1.d.2.a *per Syriam & Ægyptum est peregrinatus.* 40.2.c *album vestem gestavit.* 177.2.a *quinquennale silentium à discipulis suis exegit.* 859.2.d

Pythagorici non edebant pisces ob silentium. 863.2.c

Pythius Lydiæ rex quatuor filios Xerxi ad bellum euntis offerens, ob quantum sibi reservatum illius indignationem incurrit. 504.1.b

Pythonissa non evocavit Samuelem, sed hic vim præmonitricem. 962.2.a & *quæra.* ibid.

Q.

Quæstiones politicæ à Ptol. Philadelpho LXXII. interpretibus sunt in mensa propositæ. 683.2.d & *seqq.*

Quatuor flumij paradisi denotant Christi sapientiam. 540.1.c *item quatuor virtutes cardinales.* 541.2.b

Quemadmodum *sæpè est particula admirantis, & capitur pro* quàm. 973.1.a

in Deo vera Quies est. 512.2.b *qualem quietem apet homo post hanc vitam.* 647.2.d *quies nulla servis est permittenda.* 719.1.b

Quieti sunt disciplinarum capaces. 859.2.a.b

in Quiete animi sua est perfectio virtutis. 186.1.b

R.

Rabanus Maurus commentator Ecclesiasticis moralis magis est quàm literalis. 221.1.d

Rabbini nonnulli felicitatem nostram in Dei visione constituunt. 173.2.a *eorum studium erat Scripturam exponere, integram tueri, seu in varios interpretari.* 811.2.c.812.1.b. *quomodò vivorum bona meritorum mercenarios.* 937.2.c

Racemator quis dicatur. 712.2.b.c

Radbodus Frisiæ rex maluit in gehennam cum multis, quàm in cœlo cum paucis esse. 3.6.2.a

per Radios reflexos in nube sæpè sol videtur, etiam absens. 954.1.d.2.a

Radix sapientiæ quæ sit. 51.1.a.b *à radice pendet arboris bonum.* 66.2.a. *radix in plantis est quod cor in animali.* 517.1.a

Rana inani li symbolum est 337.1.d *rana calamitosa qualis sit, est symbolum indocti auro corrupti.* 458.1.b.c *rana Serapidis non coaxuit.* ibid.c

Ratio potens est, prorsùs ei cedendum. 215.1.d *ea regere debet appetitus, sensus & passiones.* 424.2.a.b *est verborum frænum, & oris frænum.* 618.1.c *dat homini optimum consilium.* 776.1.c.d *ipsa dirigat opera nostra.* 779.1.b *ea cupiditates sunt refrænandæ.* 783.2.b.845.2.c *ratio superior in homine vir est, inferior femina.* 873.2.c *rationes dati & expensi optimè conflare debent.* 863.1.a.b

Rationale pontificis erat in medio ephod 943.2.d *cur dicatur Exod.* 944.1.c *erat vestis sacratissima.* ibid. *cur id dicatur λόγιον.* ibid. *ipsum describitur: eius usus & finis.* 2.a

Reatus culpæ & pœnæ tenetur anima quæ peccavit. 604.2.d

Rebellio semper à Deo graviter punita est. 493.1.a.b

Recidiva morbi, morbo est periculosior. 792.1.c & *recidiva peccati ipso peccato.* 739.2.d.& *seqq.*

Recreatio honesta post sumptum cibum cui usui deservat. 693.1.d

Rectores discant munus subiectum & humilitatem. 103.1.c *rectores qui formati & docti, docti & formati remp.* 713.1.d *rector qualis est, tales & subditi.* 714.1.d *rectoris communis officia.* 682.1.d vide *Moderator.*

Redamare Deum quàm maximè debemus. 355.2.a

Redemptionis generis humani opus est infinitum. 92.2.a

Regimen, etiam pauperum, difficile est. 279.1.c

Regna transferuntur de gente in gentem. 243.1.c *idq; propter iniurias & insolentias.* 247.2.d *regnum omne à Deo provenit.* 242.2.b *quonam pacto in finem vsq; conservetur.* 683.2.d *quasi in regno difficillimum sit.* 684.1.b *quid ipsum conservet.* ibid.c. *cur regnum Roboam discissum & divisum fuerit.* 977.1.d.2.d

Relapsus in peccatum noxius est. 190.2.c

Religio quid sit, unde vox derivetur. 62.2.b.174.2.c. *est caput & princeps omnium virtutum moralium.* 58.2.c.d. 62.2.c *est quasi anima Religionis totius.* 62.2.d *animam sanctè Deo timore replet.* 63.1.c *an animam iustificet.* ibid.d.2.b *vera religio solum apud Christianos invenitur, apud Ethnicos ficta est.* 7 *religio Christianorum est jejunia, & sanctitas vera Dei cognitione.* 62.2.a *religio vera regnum stabilit, falsa id evertit.* 979.1.c *religio semel suscepta temerè non est mutanda.* 568.1.c *Religio cuiusq; natura commodata animum est Dei.* 569.1.a *ad eam à Deo vocatus, statim obediat vocationi* 674.2.a *nec à parentibus & sæcularibus petat consilium.* 774.1.b.d *ipsa est domus sapientiæ.* 1034.1.c

Religiosi status elogium. 63.1.a *est melior conjugali.* 201.2.b

cius

esse Religiosi sunt longæui. 67.1 e. ipsis à Christo promittitur in hac vita centuplum. 281.1.b.282 1.c vocationis suæ arcana penetrare debent. 350.2.a Religiosi totos se donantes rebus cælestibus, velut in cælo agunt. 351.2.c.d sunt duarum urbes 375.1 b eorum emblema ex animis sumptum 449 1.a Religio non est vestis adepta sacratus totus Deo cedens 966 2 a sua cuiq; Religio videri debet optima, sibiq; congruentissima 565.2 a est velut anima Christi. 718.1 d Religiosi habent sumpro iam cibo horum recreationis. 693.1.d maximè sua opera pretium exercent. 695.2.b hi maximum sortiuntur perfectionem, quàm Iudæi olim, etiam Sancti 717.2.c.d eorum pietas quàm sint efficaces 710.1.d.2.a eorum cælibatus & paupertas à Stoicis non reprobantur. 787.1.a terrena omnia à se abdicarunt. ibid b. & seqq. sunt munus domini. 2.a ita medicos adhibeant, ut spem in Deo potiùs quàm in illis reponant. 792.2.c sæpè per diem Deum dilaudant. 820. 2 a ejusdem bonæ famæ cura incumbit. 858 2.a sua opera gratiarum actione & glorificatione Dei concludant 875 1.a similes sunt Henoch. 930.2.a Religiosi pluvia de nocte ad psallendum surgunt. 2.c.1.a Religiosi senes, laxantes disciplinam religiosam, sunt farni enes. 550.1.a

Religiosus Mahometanorum non est vera religio, sed superstitio 62 2.a

Reliquiæ gestarii humani ob Noë sanctitatem Deus in area servavit. 933 1.b.c reliquia Sanctorum quomodò prophetent. 992.1.d

S. Remberti semper de morte meditabatur. 215.2.c

Repono & impono quid sint. 572.2.a

S. Remigius luce cælesti designatus est Episc. Rhemensis. 837.2.d

Remissio peccatorum opus est in se immensum. 91.2.a

Remorsus conscientiæ, animum admisso peccato. 584 2.b

Replere pro plena multaq; offere, sumuntur interdum. 973.2.b replent legi Dei quid sit. 90.1.d

Replationis per cibos quatuor remedia. 672 2.a

Reprobatio completa est iniustitia complementum. 706.2.a reprobatio est actus iustitiæ vindicativæ 708.1.a reprobatio impiorum describitur. 709.2.a ejus signum est bonis mundi affluere 976.2.d vide Prædestinatio.

Reprobatur nemo ante præmissa demerita & peccata. 707.1.d

Reprobi quomodò fiant à Deo maledicti 902.1 a hanc maledictionem incurrunt ob peccata. ibid b & quare. 710.1.b.c in Lege maledictione non nascuntur 856.1 a vide Impij, reprobi ubinde pro improbis capitur. 231 1.b

Repudij libellus Iudæis erat licitus, matrimoniumq; dissolvebat. 566 2 d, 869.2.d

Requies servi, domini est salus & quies. 719.1.b requiem quintuplicem habent mortui. 799 1.d.2 a vide Quies.

Requiesco pro quiescere facio, ubinde accipitur 519.2.a

Respubl. conducit pueros recte educari & castigari. 637.1.a.c eius rectores subinde se recreent. 655.1.a eius bonum regimen pendet à sacerdotio & regno. 950.1.a

Res omnis suam habet coronam. 348.1 c re eadem vincitur Deus ad liberandum pios, & castigandos impios. 814.2.b res contraria contrariis ornant 711.1.b rerum omnium æquilibritas. ib.1.c omnes essentialiter à Deo pendent. 880.1 b.c & ei obediunt & serviunt. 2.b quæq; generatim suum habet par oppositum. ibid.d

In Dei velle nos Resignare debemus. 282.2.c.d qui tentatur resignet se in Dei voluntatem. 81 2.d

Resina quæ sponte ex arbore fluit, melior est illâ quæ per incisionem elicitur. 530.1.a

Resistendum præsis insurgendo. 135.1.a quando resistendum principi iniquo. 139.1 c.d

Respectus Dei dirat & beat. 282.1.b.c quomodò Respondendum principi interroganti. 311 2.c.d non respondendum antequam plenè audita sit quæstio vel interrogatio. 277.2.a 702 1.a quod dum sit, superbiam redolet, lenitatem, imprudentiam & rusticitatem ibid.b 278.1.b respondere commodè omnibus interrogantibus difficile est. 210.2.b

Responsio mollis frangit iram. 610.2.a

Responsoria cur in divinis officijs iterentur. 190.2.a

In Resurrectione omnia corpora mortua vivificabuntur. 545. 2.b eam credebant vetères Sancti. 977.2.b eaper Henoch designatur. 930.2.b resurrectio Sanctorum ad vitam æternam quo tempore Elias denuntiatur. 988 1.b.c

Retego idem est quod detego, aperio. 973.2.a

Reverentia Dei est sanctitas animæ. 90.2.c reverentia sæpè pro pudore accipitur. 595.2.a

Reverori subinde est idem quod pudere. 860.2.c

qualis Rex, tales subditi. 141.1.c.2.b.c rex impudens & iniquum perdit populum suum. 241.2.d at prudens ædificat. 242 1.b.c quomodo rex gloriosus permanere possit. 684. 1 b quod ei maximè necessarium sit, ibid.c quomodo malitiæ populi accommodet. ibid. quomodò in bello exultat invictus. 951.1 b quomodò bonam famam consequatur. 997.2.a rex dicti merentur qui animo suo dominantur. 920. 2.b rex coronatq; quis & quomodo apud Germanos eligatur in festo Epiphaniæ. 681.1.a.b

Reges olerunt fastum & inflantiam. 183 1.c d timens virorum sapientes, præsertim extremum, ne regnum præsat & turbet. ibid.d sibi omnia volunt arrogari. 2.a volunt ab aliis doceri, aut reprehendi. ibid b.c Deum honorent à quo regno acceperunt. 241.1.d 2.b ab eo opem ad benè regendum in oratione petant. 244.1.b in illis maximè locum habet superbia. 247.1.d per humilitatem fiunt longæui. 259 2.d per pietatem flabiliunt imperium. 261.1.d eorum miseria exemplo declaratur. 276.2.b cum ijs non est dimicandum, imperitè & arroganter agendum. 320.1.a b sed jucunde. 2.a non est enim sic ita agendum ut cum paribus. ibid.b c.321 1.a.c reges impij cito à Deo deponuntur. 252 2 b reges Chaldæi sceptrum gestabant rotæ insistentem 287.2 d reges Hispaniæ à subditis in jus vocari possunt. 216.1.b eos decet liberalitas. 675. 1.d animum non carere. 835 1. a. c ne cui nimium judicandi potestatem. 714 1.c.2 a quales habere debeant consiliarios. 2 a eos decet regere, non regi ibid.b imm: Dei in terris simulacra. 884.1.d regant suos juxta Christi legem & Evangelium. 921.1 b suis exemplo præluceant. 923.1 b.2.a eorum salus consistit in eo quod habeant consiliarios sanctos potiùs & sinceros, & audiat Pontifices, concionatores & confessarios. 961.1. c.2.c reges pij religionem restaurare possunt si velint 999 2 b hæresis exsurgunt. ibid d vide Principes reges à Samuele primùm Israël dati. 959 2.a b reges extra ; ornamenta opibus & gloria solemnium. 975 1.c reges multa gerunt priorem fœdæ libidini detemporant. ibid 2.d reges Israël sæculorum judicabant. 947.1.c regum Juda quidam pij, quidam impij fuerunt. 998 1.a 1000 1.c omnes præter tres peccarunt. 999. 2.b reges in Taprobane elegantur senes. 551.1.d

Rhododactylos quis sit finxit, unde dictus. 533 1 a.b

pedes, id est rosa. unde ducatur. 522.2 c

Rhod— ex aqua dentro emersit. 907.2.c

Rhompea tam gladium, quàm telum significat. 952.1.b

B Ricerius à primis S. Francisci socijs studiosè mulieres vitabat 874.1.c

Ricina est fundamentum vinearum. 48. 2.d

ubi Riger, ibi vigor disciplinæ 430.2.d

Risus Sardonius q. d. 159 1.b risus index est animi affectionum & passionum 445 1.a risu modicus & modestus, vel effusus signum sapientis aut insipientis 468 2.d

Ritus populi nemo se immiscent. 186.1 b vitia semper declinanda 222.1.b mulierum malorum est causa. 908.2.c pariè pugnam. 610.1.b

Robertus Bellarminus Card. pusillus erat statura, sed bene animus. 373.2.d

Robertus Stephanus typographus in Vatabl. injuriis fuit. 22. 1.c

Roboam pœnitentiam est contempsit veræ religionis. 978.1.a an fuerit cerebro immutatus. quo anno à Salomone genitus. ibid.c potissima regni parte excidit. 977.2 c eius stultitia. 978.2.a.c fuit morbus corruptissimus, mortuus est lapidatus. ibid.d

quale Robur & virtutem hominum tenditur, à Deo acceperit. 389.1.d & seqq vide Fortitudo.

Romani studiosi fuerunt Ethices & politices. 3 Romani primi fuêre agricolæ. 191.2.c filios suos mittebant ad domos seuum grauium & nobilium. 179,1.a quomodò inclinandi aram discerent. 582. 1.d mensa accumbebant coronati. 686.2 a b colebant deos omnium gentium, non colebant Deum Hebræorum. 731.2.a.b cultum deorum cordi imprimis habebant. 745 2.d deus medicus carnere. 787. 2.b Romana ma rona vinum non habebant. 571. 2 d

S. Romualdus longæuus fuit. 67 1 c

Romulus à deorum cultu romp. ordinare cœpit. 7402 d

Rosa à detergentiam significat & momentum lauris. 68.1 c

Ros symbolum est lenitatis verborum 415.2 b ex ore nascuntur margaritæ. ibid. c.d ros quod habeat etymon. 900.1.c qua eius generatio. 902.2.a eius commoda. ibid. 904 2.c.d

Rosa elogia & encomia. 521.2 c.d symbolum est sapientiæ, martyrij, virginitatis. ibid d item puritatis & charitatis.

vir. 1010.2.d *fuit Gratijs sacra.* 523.1.a *est symbolum humana imbecillitatis, quia citò sit languescit.* ibid.b.c 525. 1.c *item boni mali undiq; circumspici.* 523.1.c *an primitus spinis carnerit* ibid.d 524.2.b *rosa seruchuntina descriptio.* 523.2.b.c *item rosa Chinensis.* ibid.c.d *rosa typus est B. Virginis.* 524.1.c.d 2.a.d *est purpura veris.* 1010.2.b *citò marcescit.* 187.2.c

S. Rosalia elogium: Siciliam peste liberat: eius corporis inuentio: eius nobilitas: aulam deserit, abijt in solitudinem: pia eius exercitia: ab angelis educatur & sepelitur. 525.1.a. & seqq.

Rosarij lectione salutatur B. Virgo, qua rosa celestius est. 524.2.d *id componitur à rosis Salutationis Angelicæ.* 819.2.b

Rubigo mentis symbolum. 307.2.a.308.1.b

Rumores occulti cur dicantur susurri. 152.1.a

Rusticum sermonis audientem offendit. 493.2.d

Rusticum probum sapientior Aristotele est. 441.2.d

P. Rutilius amico indigna parenti quid respondent. 714.1.b

S.

Sabbas Abbas bonum locu cedere iussit, & illi paruit. 560. 2.d. 965.c.2

Sacerdos Eucharistiam ministrare debet occulto peccatori, nisi aliunde eius crimen secretò norit. 596.2.c *est internuntius inter Deum & populum.* 942.1.d *sit orationi deditus.* 1011. 1.c *septem eius virtutes.* 1012.1.b *populo benedicens simul benedicit Deum.* 1015.2.b. 1016.1.a *sacerdos sic esse nihil derogat vi Sacramentorum.* 724.2.a

Sacerdotes honorandi. 207.1.a *eorum dignitas.* 204.1.b.c *sacerdotes mystici qui dicantur.* 127.1.b.c *Deum orent pro agri salute.* 792.2.d *eorum dignitas.* 942.2.a 946. 2.a *cur vocentur sancti.* 943.1.a *sint vita sancti.* ibid. *eorum vita qualis esse debeat.* 943.2.d *quatuor ijs sunt necessaria.* 945.1.d *eorum est ingiter Deum laudare.* 946.1.d *non sentiuntur opes & plura sacerdotia* 948.2.a *panem in Corpus Christi convertentes per Eliam denotantur.* 983.2.c *sint moribus & virtutibus decori* 1012.2.c *sacerdotes veri pauci inueniuntur.* 1006.2.d *sacerdotes Iudaici quo ritu benedicerent populum.* 761.1.d 1015.2.c. 1016.1.b 2.a *eorum ingens praemium.* 948. 1.b.c *erant velut os Dei, qui sacrificiu ederent & biberent.* ibid.c *non habebant portionem in terra Chanaan, & quare.* ibid.d

Sacerdotium regni est praestantius. 204.1.b.c *sacerdotium Aaronis quomodo dicatur æternum.* 942.2.c

quoties Sacramentum aliquod confertur, Deus immediatè recipientis illud infundit gratiam. 395.2.b

cur Sacramenta ab immundo sacerdote confecta & applicata suscipientem & pœnitentem mundent. 724.2.a *sunt animæ pharmaca.* 789.2.a.b.c *vim habent ex opere operato.* 947.1.a

Sacrificandum est pro defunctis. 795.1.c

Sacrificium pacificum quo de causa offerretur. 207.2.a *quod dicatur sacrificium sanctificationis.* 208.1.b.c *erat quasi epulum Dei vel idoli.* 649.1.a 791.2.c. 948.1.c *oblatum ex re magna vel iniustè parta Deo displicet.* 734. 1.d 737.2.d *sacrificium ex rapina pauperum quæq; crimina habet.* 736.1.c.d *sacrificium iniusti minimè placet Deo.* 745. 2.b *sacrificium pacificum quod esset.* 741.1.d *sacrificium Eucharistiæ est realis Dei laus summa.* 914.2.d *sacrificium lugè erant duo agni in holocaustum oblati.* 943.2.d *quare sacrificium dicatur græcè εὐχαριστία.* 946.2.b *sacrificium triplex in Eleemosyna includitur.* 743.1.a

Sacrificia vetera Iudæorum quatenus ab Eucharistico differrent quoad expiationem peccatorum. 187.1.d *ea erant triplicia.* 208.1.b. 741.1.c *■ faciendæ erant propter mandatum Domini, quid ijs intenderetur.* 743.1.d.2.a *habebant vim ex opere operantis, nostra legis ex opere operato.* 735.2.c. 743.1.d. 947.1.a *quare ea offerrentur Deo.* 946.2.d

cur Sacrorum cultus dicatur ornatus. 1015.2.a

unde norit Deus Sæculorum mutationes & revolutiones 878. 2.b *sæcula omnia habuere semper aliquos illustres viros.* 917.2.d. 919.1.d

Sæculum sanctum idem est quod beatum. 403.1.b *ipsum describitur.* ibid.c

Saga quomodo ægros sanent. 787.1.c *femina sanes fiunt saga variis de causis.* 870.1.c

Sal cum igne non convenit. 217.1.c *sterilitatem causat, quia terram exurit.* 824.1.c *quatenus ad vitam hominis necessarium.* 826.1.b *excitandus ad venerem.* ibid. *cur vocatur divinum: est condimentorum condimentorum.* ibid.c *salis etymon & vim: est symbolum sapientiæ. omnia victima adhibebatur.* ibid.d *est cordi vitalis.* 2.a *idem adhibebatur in aqua lustrali.* ibid.b *est symbolum discretionis.* 817.1.d *ei prunina conferatur.* 902.2.c *miram habet naturam vix ulli alteri similem.* ibid.d *fit ex aqua salsa.* 903.1.a *sale quomodo verba condienda sint.* 619.1.a

Salaria dicta est à sale 816.1.b *salacitas mulierum.* 574.1. a.d.2.c.d *qua eius causa.* 575.1.a

Salomon rex an auctor Ecclesiastici. 16.2.d *cur in extremis natus.* 17.2.b.& seqq. *plurima scripsit quæ non sunt edita.* ibid.c *an verum Testamentum syriacè verti iusserit.* 21.1.d *sola Ethica præcepta posteris tradidit.* 6 *idq; per breues gnomas.* 27.1.b *gessit apologiam.* 24.2.a *pro Christo fuit insipiens.* 539.2.d *bonam iuventutem ieunio macerauit.* 715.2.b. 975.2.d *pontificatum reliquit posteris Phineæ.* 949.2.d *regnauit in pace, & latè imperium propagauit.* 972.1.b 2.a. 974.1.a *unde dictus sit.* 972.2.b *ei nomen missu Dei inditum fuit.* ibid.d *fuit sapiens.* 972.2.c *idq; primò à puero.* 973.1.a *quanta si fuerit sapientia à Deo indita* ibid.b. 1027.2.d *secreta naturæ & rerum propè rerum occultas, eas maximè quæ sub terra latent, aperuit.* 973.2.a.b. 974.2.a *ob parabolas factus est celebris.* 973.1.d 2.b.c. 974.1.a *longè latèq; nomen eius diuulgatum.* 973.2.d *parem habuit nemo vicem, ideoq; finis fuit earum.* 974.1.a *an composuerit quosdam psalmos* ibid.d *eius gloria & simul humilitas.* 2.b *fuit Christi typus.* ibid.d *eius opes.* 975.1.a.b *eius libidines & concubitus.* ibid.d & seqq. *quatenus ea in eo fuerint peccata venialia, quatenus mortalia.* 2.a *quomodo semen suum profanarit.* 976.1.d 2.a.b *an filios Molocho immolarit* 2.a *causa fuit vt idololatria in Israelem transferetur.* ibid.b *an sit salvatus.* ibid.c. & seqq. *eius salus est dubia, & cur.* 977.1.c.d *eius ignominia post mortem.* ibid. *eius peccata fuere causa vt regnum Israel dimideretur.* 2.a.b *fuit pumilio in filio Roboamo.* 978.2.a *quo anno eum genuerit.* ibid.c.d *quando fecerit iudicium in causa meretricum.* ibid. *academiam erexit in arce Sionis.* 1034.1.b

Saltationes illecebrosæ sunt. 230.1.b

Salus anima pudore potior est. 132.2.c

ad Salutem requiritur gratia vt domina, & voluntas quasi famula gratæ obsequens. 556.2.b.c

Salutandi amici sunt. 485.2.b.c. 486.1.a *salutantes sunt resalutandi.* 359.1.c *imò primo salutandum.* 2.a.b

Salutationes angelicæ sunt velut rosæ mysticæ. 863.2.b

Salutator antelucanus importunus est. ibid.1.d

Samaritæ cum Deo vero idola colebant 87.1.d.2.a.c *habebant templum in monte Garizim* 2.c *quare essent Israelitis infesti: quare dicantur non esse digni gentis nomine.* 1018.1.b *cur erant erundi ex Iacob: cur filii vocentur.* ibid.c *unde eorum à Iudæis schisma habuerit ortum.* ibid. *sunt typus hæreticorum.* 2.c

Samson à puericia destinatus vindex populi. 62.1.a *an sit salvatus.* 977.1.d

Samuel Iudicum Israel fuit vltimus: fuit à Deo dilectus à puero. 959.1.a *unde nomen* Samuel *deducatur.* ibid.b.c *fuit velut Deus terrenus Israelis, & Christi typus.* ibid.a. *est à Deo impetratus & datus* ibid.d *propheta in eo resuscitatus est.* ibid. *regiam potestatem in Israel instituit.* 2.a *reges Saul & Dauid vnxit & consecrauit.* ibid.c *populum Sancte & integrè rexit.* ibid.d *munus propheticum fideliter obiit, nullum odium veritus.* 960.1.a.b *fuit in verbo suo fidelis.* ibid.b.d *fuit à Deo luce diuina illustratus.* ibid.b *vidit angelum Dei vicarium.* ibid.c *fuit inimicus rebellator hostium, & populi propugnator.* 2.b *nullum à quoquam in iudicando munus accepit.* 961.1.d *etiam post mortem prophetauit.* 2.d *an iam mortuus verè Saul apparuerit.* 962.1.a & seqq *quid Sauli & Israeli præmiserit.* ibid. *præmisit pythonissa incantationem.* 2.a *varia eius elogia: Nazaræus fuit.* ibid.d *quanti apud Deum esset meriti.* 963.1.a

Sanaballat construxit templum in monte Garizim, & quare. 1018.1.c.d

Sanctificare iubendo idem est quod separare à profano, & dicare Deo. 706.2.d & seqq. *& idem quod consecrare.* 746.1.c *sanctificatur Deus propriè in Sanctis.* 755.2.a *ipse sanctificans semper sibi aliquos ex reliqua turba.* 706. 2.a.b.c

Sanctis Pagnini Hebræo Christiani versio in quo reprehensionem meretur. 22.2.d

Sanctis.

Sanctitas eſt flos religionis, quod eius munus, quamq; il munus amplum ſit. 62 2.c *eius duo ſunt partes, oratio & donatio.* ibid.d *eſt ſita in unione cum Deo.* 80 2.a.b *& in pace animi.* 126.1.b *in ea ſemper nos proficere oportet.* 90.2.d *quæ ſit via ad eam.* 279.2.d *eius quanta ſit dignitas & pretium apud Deum.* 374.1.d *ſanctitas doctorum patet in ſancta vita diſcipulorum.* 295.1.a *ſanctitas & ſapientia inter ſe cohærent.* 127.1.d *eam per B. Virginem nos accipere voluit Chriſtus* 306.2.b *ſanctitas apertum totaliter quærit.* 535.1.d *eſt perfectiſſima pars vitæ.* 576 2.d *quibus in rebus ſita ſit.* 578.2.a *animum corroborat.* 579.1.d *cur vocetur ſapientia.* 590.1.d *eſt cauſa lætitiæ* 652 2.c *eſt mera Dei gratia.* 760.2.b *ſolet bonum conſilium ſuggerere* 777.1.a.b *conſiſtit in unione cum Deo per affectum.* 955.1.c *item in puritate animi aliena ab omni labe peccati.* ibid. *ſanctitas inſtituta, & corporis, & rerum inter ſe differunt.* 645.1.c *ea cum ſanitate retineri poteſt* 2.a *ſanctitas vera eſt immutabilis.* 593.1.a *ſanctum offerentis victimam Deo acceptam reddit.* 744.2.c.745.2.b *ſanctum etiam pro ſanctuario accipitur.* 970.2.c.972.2.b *ſanctitas in Deo quid ſit.* 955.1.b *ea inter omnia eius attributa eſt colenda & adoranda.* 970.2.c

Sanctus unus æquivalet, imò pluris valet quàm mille impij. 374.1.a.d.2.a *etiam pro fideli accipitur.* 576.1.a *item pro caſto.* 1.c.d *ſanctus unus totam familiam ſanctificat.* 578 1.d *ſanctus in peccatum prolabens res miſeranda eſt* 580.1.a.b *ſanctum facit virtus, non miracula.* 917.2.b.c *ſancta ſonnare ſignum eſt ſanctum.* 786 1.a

Sancti aliquos Dei motus ſentiunt, quos ſæpè non comprehendunt. 50.2.d *ſunt filij Sapientiæ divinæ.* 54 2.a *in morte jubilant.* 56 1.d *eorum nonnulli habuerunt timorem Dei ab ortu.* 61.1.b.c.2.d *diriguntur à Spiritu ſancto.* 66. 2.a *& quidam à pueritia plurimi.* 61.2.d *eorum ſcientia & prudentia* 66 1.d *quomodò in Dei oculis & cum Deo ambulaſſe dicantur.* 73 2.a *cur temantur.* 75. 2.c.77 1.b.78.1.b *probantur aduerſis.* 77.1.b.78.1.b.2.c. 82.1.d.130.1.a.d.2.c.201.1.b *tentationibus non cedant, ſed obdurentur.* 80.1.d *in die iudicij mediabunt gentes.* 128.2.b *cum metu & tremore ſalutem ſuam operantur.* 146.1.b.2.b *ſemper ſibi ob oculos ponant iram & miſericordiam Dei.* 147.2.a *eum aſſiduè laudant.* 363.1.d.2.a *tam parua, quàm magna curant.* 135.2.c *etiam mites ſunt ut ea pecora.* 199.2.c *quomodò perfecti fiant.* 206.1.b *aſſiduè nouiſſima cogitant.* 212 1.b *eorum memoria æterna eſt & cum honore.* 259.2.d.261.2.d *magis honorati fuêre, quàm reges.* 261.2.d *ſæpè per Eleemoſynas ſuas redimunt ſcelerum patrationem.* 305.2.a.b *aures declinarunt* 320.1.a.b.c *lupos circumarunt.* 325.c.d *Deum quodammodò venantur.* 350 1.d *habent in operibus rectam intentionem.* 353 1.a *à regibus & principibus colunter.* 358.2.c *peccatum ſummè exectantur* 366.1.d *eorum vitas imitari nos oportet.* 403.1.a *ipſi aſſiduè cum Deo & angelis verſantur.* 2.d *dominantur Deo per paſſionum victoriam.* 396.1.a *ſunt mirum Dei opus* 410. 2.a *eorum vita quaſi oratio fuit.* 419. 2.c *turbas fugerunt.* 426.1.d *ſunt in loquendo amabiles & affabiles.* 452.1.b.c *crebrò redeunt ad cor.* 463.2.c *eorum conſtantia & ſtabilitas.* 481.1.b 590.1.a.b *eorum irreverens nominatio interdicitur.* 494 2.c.492.1.a.b *ſunt cauſa finalis univerſi.* 506.2.d *ſunt velut cedri.* 520.1.a.b *& velut palma.* 521.2.b.& ſeqq *ſunt trames ſtuij divini.* 543.2.a *quatenùs gaudere poſſint de ruina impiorum & infidelium.* 553.2.b.d *gaudent de victorum oppreſſione.* ibid.d *per plurimos annos ſine peccato manere poſſunt.* ibid.d *Soli ſunt ſimiles.* 591.2.c 593.1.a.194.1.a 887. 2.c *eorum fides etiam animalibus veneranda eſt.* 629. 2.c *magis vacant externa virtuti, quàm externa auſteritati.* 645.2.a *quomodò ijs non occurrunt mala.* 700. 1.d.2.d *ſimiles ſunt duobus ſoliis.* 705.1.b *eorum preces minimè ſunt efficaces.* 750.1.d.2.a *analogicè cenſentur Chriſto.* 759 1.d *ſunt creaturæ Dei.* 760.2.b *ab ijs petenda ſunt conſilia.* 774.1.b.775 2.b *ſunt in anima ſua & proximorum fabri virtutum.* 804.2.b *in omnibus Deum conſulunt.* 816.1.c *in Scriptura vocantur cæli.* 847.2.b *quia mortem aſſiduè cogitant, ideò eam non timent.* 850.2.a.852 1.b *ſed optant.* 854.1.c *poſt mortem ſæpè apud homines ſunt in gloria, ut ſemper apud Deum.* 859.1.a *ſunt creati ut enarrent mirabilia Dei.* 877.1.a *ex minimis rebus inſpectu mentis ad Deum aſcendunt.* 880.1.a *ſtellæ comparantur.* 893 2.c *eorum patientia.* 894.2.b.c *eorum correptiones per grandinem deſignantur.* 898.2.b *Deum mente & voce in terra deprædicant.* 914 1.a *apere triplicitèr eum laudant.* 915.1.a *ſuis illuſtribus ſæculis alijs prælucent* 917.1.a.b *fugerunt laudem humanam in vita & poſt mortem.* 918.1.a. & 939. *eorum exempla inſpicienda & imitanda ſunt.* 1.d 2.a.b *eorum gloria eſt gloria Dei.* 919.1.a *eorum agones ſunt à Latinis per martyrologia, à Græcis per menologia celebrati.* ibid.2.b *eorum canonizatio quo ritu fiat.* ibid.c.d *eorum feſta celebrat Eccleſia tam ab olim.* 920 1.a *ſunt in ſenio vegeti.* 957.2.a *eorum oſſa quomodò pullulent, per ea fideles magna beneficia impetrant* 958.2.b *eorum forcia deſideria ſunt velut tonitrua.* 961.1.c *ſunt columbi dulcia* 970.2.c *non ſe, ſed in Domino gloriantur.* 984.1.c *in quo ſint fortunati.* 2.b *eorum fama à pluribus virtutibus componitur.* 996.1.b.c *Deum incarnatum ſemper ſibi præſentem fingunt.* 997.1.c *eos Deus ſua luce illuminat.* 1019.1.d *quomodo eum orarent & adorent.* 1020.2.a *dum periculum crepitatur, Deo gratias agunt.* 1021.1.a.b *Sancti ſerventes parvo labore multum meriti accumulant.* 658.1.d *omnia ſua agebant ut angeli.* 716.2.c *Sanctorum alij ſunt eminentes, alij communes.* 705.2.d *Sancti innocentes & obedientes inferunt cum leonibus* 965.2.b.d *Sancti priſci mortui ſunt in pace.* 917.1.d.& ſeqq. *exſpectant reſurrectionem.* 2.b *Sancti plurimi fuêre ſapientes comitatores & ſimul Prophetæ.* 777.2.b.778.1.b *Sancti quidam poſt mortem veritatem occultam detexerunt.* 992. 1.d *cur nonnulli ſtillent oleum.* 1012.1.c vide *Iuſti, Pij.*

Sanguis metonymicè capitur pro concupiſcentia. 234.1.d *mater Sanitatis eſt ſapientia.* 65.1.d *eius tuenda ſervandæq; ratio.* 417.1.d *ipſa eſt in ſanitate Deo accepta ferenda.* 418. 2.c *eius defectus cauſa eſt ſanitatis.* 419.1.b *quomodò ſervus compareret ſanguine.* 721.1.c.d

Sanitas tam corporis quàm animæ præſtat opibus. 645.1.c. 646.2.c *variè illa à variis laditur.* 645.1.d *quando præſtet ſanctitati.* 2.a *quantum ſit bonum.* ibid.b *ſi cum ſanitate immortalitatis conferatur, potius eſt morbus.* ibid. *eius tuenda ratio.* 646.1.b *qua ratione lædant.* ibid. *eius mater eſt cibi & potus moderatio.* 671.1.d.2.b.c *à Deo provenit.* 789 1.b.c *illam tamen homo negligere non debet.* 790 1.b.c

Sapiens ſit oportet, qui honores ambit. 183.1.b.c. *ſapiens ſortunæ ſe accommodat.* 81.1.d *magnis privatam quàm publicam vitam agere.* 128.1.d *ei non convenit cum inſulſo.* 217.1.c *ſapiens, etiam ſi ſervus, dignus eſt qui alios regat.* 163.1.d *etiamſi ſervus, liber eſt* 2.a.b.d.141.1.a.264. 1.b *libenter & facilè admittit monitiones.* 264.1.d *ſit in ſapientia ſua humilis.* 318.b.d *ab ea ciboatur.* 317.1.a *firmatur* 358.1.a *creatur doctor.* 2.d *eum habet ut uxorem.* 359.1.c *adimpletur ſpiritu ſapientiæ.* ibid.d *accipit ab illa ſtolam gloriæ.* 2.a *eſt princeps ſui æquè ac mundi.* ibid.b *eius ſymbolum ſunt grues.* 424.1.a.b *tardè ſua ſecreta eloquitur* 438.1.b *in loquendo gratioſus eſt* 452.1.a *modicè ridet.* 468.2.d *in loquendo modeſtus eſt.* 464.1.b *& operimus.* 467.2.a.b.468.1.a.b *eſt quaſi fons ſapientiæ.* 466.2.b. 467.1.a *& amans ſapientiæ.* 467.1.c *ſapienti conſonat.* ibid.d *eius verba delectant audientem.* 467.2.a.b *ſua curat, non aliena.* 470.1.d *verba ſua antequam proferat, librat ſtatera prudentiæ.* 2.a.c *habet in ſu corde, ſtultus cor in ore.* ibid.d. & ſeqq. *cum eloquentia qualis ſit.* 471.1.d.2.a *prudenter novit tacere tacenda.* 1.c *eſt velut homo interior.* 2.c *Deum, non diabolum habet in ore.* 472.1.b *eſt verecundus & verens.* 469.2.c *domum alienam raro ingreditur* ibid.d *& fores pulſando, exſpectat ante oſtium.* 470.1.a *rerum alienarum incuriam eſt.* ibid.d *ſolidum dat conſilium quia ipſe firmus & inconcuſſus eſt.* 480 2.d.481.1.b 2.b *eſt impavidus.* 481.2.c.482.2.a.b *nihil agit impremeditatò.* 482.1.b *nihil timet niſi Deum.* 482 1.a.b *ſale ſapientiæ ſua facta & dicta reſpergit.* 521.2.b *ſi ſit contemptus, res deploranda eſt.* 580.1.a *ſemper ſancta loquitur.* 590 1.a *Soli conſertur.* 591 2.c.d *nihil aggreditur ſine conſilio.* 696.2.a *nonniſi vera, ſolida, & ſancta verba credit.* 762.2.c.d *& ſe & alios docet.* 780.1.b *ſapiens vocatur in Eccleſiaſtico, ethicus, politicus, œconomicus* 56. 1.a 811.1.b *ſtudent S. Scripturæ.* 2.a *diſcat, indaget, intelligat priſcorum parabolas.* 801.1.b *alios ſapientes audiat.* 2.d *& ubi.* 813.1.a *per varias gentes peregrinetur,* ibid.c *orationi ſapientiam parit.* 814.1.b.2.a *Dei mandata ad praxin redigit.* 816.1.a *laudatur ab omnibus.* 2.b *eius memoria etiam perennis eſt.* ibid.d *eius fama etiam uſque ad infideles ſe extendit.* 817.1.b.2 *omnibus paſſionibus eſt obnoxius, ſed eas rationi regit.* 836.1.a *quomodò*

gaudent. 892.2 d omne verum decus & pretium in se complectitur. 1011 2 b in perenni est pace & gaudio, ac spe beatitudinis. 1035 1 b.c.d

Sapientes unt Dei filij. 44.2 a in dubiis sunt consulendi, 225.2 d.775 2 b jubi deberent regere. 128.2. a eorum opera sunt stabona & perpetua. 129.1.d sunt sapientia hereditas 2.c per à Deo dirigi postulant. 245.1.b sapientes in quo à stultis differant. 359.1 d.780.2.d.781. 2.c.d sapientes habent filios. 644.1 b sunt tractandi ut sapientiam suam aliis afficiant. 775 2.d memoria eorum est perpetua. 782.1 a.783. 1.a qui est honor defe-rendus 786.1 d eo unus honor est fatidus: sunt instar sapientis 781.1.d filios sapiunt & alios sua sapientia profunt. 2.c.d ab omnibus laudantur. 782 1 a cum iis versari vitæ est. 989 2 b docent quæ didicerunt 1033 1.b.2 c d

Sapientes primi homines à vitiis ad virtutes traducere strenue conati, unt. 6 sua dogmata tradebant per symbola & emblemata. 172.1 b eorum dotes propriæ & singulæ. 211 1.d

Sapientia dicitur à sapore, quasi sapida scientia. 171.1 d à Deo homini primùm creato est indita. 1. sed diaboli operâ ab homine effossa est. ibid. cur homini nunc magis necessaria quàm antè. ibid. eius sapiplex encomium: eius origo & antiquitas. 2 eius præstantia. 3.4.173 1.d eius amplitudo & regimen. 4 eius doctores & discipuli. ibid. in Ecclesiastico & Proverbiis accipitur maximè pro practica Ethica Sanctorum. 35.1.b hinc variis ibidem nominibus appellatur. ibid.c.48.1.a.67.2 c.136.1.a 466.2. c nomen elogia eius. 41.1.a

Sapientia Dei duplex est essentialis & personalis. 41 2.c 42.1.a increata personalis est Christus qua Deus qua homo incarnata 505.2 a prodijt ex ore Altissimi ab æterno. 507.1.c.d quo modo sapientia notionalis primogenita sit ante omnem creaturam. 2.d est causa lucis, & ipsa lux. 509.1 a quomodo terram ut nebula operiat. 2 b & seqq. eius dotes & elogia varia. 512.1.b eius officium & legatio in terram ad homines eruditionis. 2 d Deo & externa & familiaris est 513.2 d est conceptus mentis diuinæ. 514 2 d missa radices in Israël. 515.1.a ab æterno ante omnia jacula creata est. 2 a b ipsa est divina & Deus. ibid. c est omnium verissimarum expers ibid. est principium quadruplicis-ter. ibid.d est sacerdos Dei. 516 1 d in Sion firmiter requiescit. 2.a.b cur arboribus præstantissimis se comparet. 519.1.b cur crescat. ibid.c.& seqq. est ipsa veluti flumen. 542 1.c manat à Patre, cui per omnia par est. 543 1.a omnis sapientia à Dei mente sapientia. ibid 2 d 44.1 d 2.a Dei sapientia à nemine potest comprehendi 45 1 a quomodo sit ab æterno sapientia increata, tamen essentialis quàm æternum vel genita. 46.2 a.48 1.c quomodo utrâque dicatur creata. 46 2.b c.d omnes actus sapientiæ in ipsa est substantialis. ibid.b sapientia est Dei possessio. 47 1.b.c sapientia creata quomodo fuerit creata prior ab æne. ibid.c eius creatio ab æterno à Deo fuit prædestinata. ibid d sapientiæ obiecta & declamina quæ sint. 43.1.c ea ab æterno fuere excita & adhuc à mente Dei, ac decreta ut in tempore creaturis communicarentur. 47.1 d ipsa est idea & exemplar & architecta omnium rerum creandarum. ibid. comparatur aquæ-fluminis, mari. 48.2.c eius fons est verbum Dei. ibid 49 2 b & hic habet in Deo certum obiectorum ordinem 49.1.b sapientiæ ingressus sunt mandata æterna. 50 1.c.& seqq. eius radicem nemo hominum aut angelorum planè cognoscit. 51.1 a à solo Deo potest comprehendi. 52.1.a.c. vide Deus, Iesus.

Sapientia creata multiplex est. 42 2 c. & seqq sapientia angelorum & hominum in quo differat à sapientia, qua Deus est. ibid.a sapientia practica quid sit, eiusq; usus. 43.1.a practica sapientia in Deo duplex est, physica & moralis. ibid b sapientia creata est in Spiritu sancto. 2.a c.53 1.c.d sapientia essentialis non est à Deo prodita, nec genita. 52. 2.c à solo Deo noscitur, perspicitur, dinumeratur 53.2.c cum Deus in tempore angelis & hominibus communicavit, quin & cælo, elementis, plantis & reliquis creaturis indidit. 54 1.a.b sapientia sua est in amore & timore Dei. 57. 2.b eius visio & imago cortorea. 58.1.b sapientia initium est timor Domini. 2 a.& seqq 59.1 c fideles & cultores suos assiduè fouet. 61 2.b.d eius fidelitas & fortitudo. 462.1.a est veluti sacerdos Dei. 62.1 a.b sapientia vera est timor Dei. ibid d affert timentibus Deum plenitudinem gratiarum. 64.1.a qui eius sint fructus. 3.4 64. 1.a.d.170.1.b c 175.2.b.d corona sapientiæ est timor Domini. 64.2.d.65.1.a.d ipsa est mater sanitatis. 65.2.d dat suis scientiam & intellectum prudentiæ. 66.1 c.d eos quoq; facit gloriosos. 2. a qui eius thesauri plenissimi sint. 67. 2 b vera sapientia sita in lege Dei eiusq; custodia. 70.2.a.c sapientia, timor Dei, observatio mandatorum, valdè inter se connexa sunt. ibid.d 71 b c quem inter se ordinem habeant. 71.1.a hæc sæpè pro eodem sumuntur. 2.a tria ad sapientiam requiruntur, cor auidum, auris docilis, manus operans. 114.1.c eius effecta & beneficia varia. 123.2.d virtutes gratia & gloria suis clientibus infundat, hinc similis est pelecano. 124 1.a b doctrinam vitalem & vivificam asperat. ibid.d est supremo & prima vita. 125. 2.a via est ad gloriam. 126 2 b suos cultores facit quasi sacerdotes mysticos. 127.1.b item regios. 128.2.c 176.2.c.d et servire, regnare est. 127 1. b ambulat cum suis in tentatione. 129 2.c.d à puerilia vacandum. 169 1.b.c est ornamentum & decus senectutis. ibid c quomodo paretur. 2 a.b eius cultura depulit tetrum vitæ laborem ibid.c carnalibus videtur aspera & impossibilis. 170 2 a quomodo, juxta nomen suum, sit abscondita & laboriosa. 171. 2.d. & seqq 173.1.a diversis in Scriptura nominatur metaphoris. 2 c.d quomodo hebraicè vocetur. 172.1.c.d.& seqq. ad eam parandam est opus magno robore. 2.c 173 1.a pauca nota est. 173 1.b ad eam XLVIII. gradibus ascenditur. ibid. ducit ad visionem & cognitionem Dei. 2 a quænam sint eius comites. ibid d facit hominem meratum, non libertinum. 174.1.a sua disciplina constringit omnia hominis membra, sensus, actiones 2.a totum hominis affectum desiderat. 175 1.c eius adipiscenda & possidendæ modi 175.1.d.177.2 d 178.1.a.b.2.b 179.1.b. 2 d me iis addi circa ab antiquis quàm à nouis doctoribus. 235 1.d docet principes. 240 1.d.1.a.b est prima & maxima felicitas. 245 1 a in sapientia morari quid sit. 349.2.c d.350.1 a.d quam sentissimi habeat per quas eam eius sectatores videat. 350.2.c.& seqq 351.1.a.b quomodo is tabernaculum iuxta domum eius figere dicatur. 351.2. a.b d 352 1.a quæ bona ab eo consequatur. 352 1.b.2.b.c ipsa ad voluntatem se extendit, est q; practica. 1.c variæ eius definitiones ibidd 2.a eius effectus. 2 c apprehendi ut non cognitione, sed usu. 353.2.c eius cultoribus blanditur velut mater & sponsa. 354.2 b.& seqq. eos quoq; cibat 357.1.a cur vocetur lignum vitæ ibid.c eius pastus quàm sit perfecta ibid c.d suos in bono confirmat 358 1 a.c.& exalat. 2.b.c facit eos doctores. ibid.d est veluti uxor eorum. 359.1.c dat illis solam gloriæ. 1.a quin & gaudium & nomen æternum. 360.1 c.d in illis compere officium laudandi, ma dogmata 363.1.b sapienter eruigatur 459.2 b sapientia vera & falsa quæ sit. 466.2.c ornat sapientem tam quasi annulus aureus. 469. 2.b sapientia & castitas S. Gregorium Nazianz. in sui amorem rapuerunt 58.1.a sapientia creata, fuit in B. Virgine perfectissima. 506.1.d eam hæc quoad vixit semper auxit ibid. 545.1.a est altissima, rectissima, & solida. 519.1.d virtutes ingerit, & suavissimè fragrat 2.a æterna est & suos cultores æternat. ibid b eius fructus dulcissimus est. ibid.c eius odor est fama & celebritas. ibid.d omnes animi morbos curat vel levat 520.2 c eius pulchritudo ibid.1.d non abundat verborum copia, eius vitium. 2.a decet hominem memorem mortis. ibid.d suos assectas facit athletas fortes. 521.1.a fugat adulatores. ibid.b est phœnix longævitate ibid.d palma assimilatur. 2.a item rosa. 522.2. c.d item oliva. 525.1.c item platanus. 1.c asphalatho quoq; 526 2.c.527.1. a item cinnamomo & balsamo. 528 1 b.& seqq. est thymiama à Deo & hominibus acceptissimum 529.2.a thuris virtutes ei applicantur. 539.1.c.d idem terebinthi. 2.d eius honor & decor sunt eius propagines. 531.1.a similis est vitis. ibid.c eius fructus sunt nobilissimi. ibid.d atque hi fere quatuor. 532.2.a in ea est omnis veritas, gratia & virtus. 533.1.b.c eius fructus faciunt appetitum. 534 1.b est parvulis aperienda. 2.c eius memoria quomodo sit æterna. 520.2.b.535.1.a.d eius spiritus est ipsius natura. 535. 1.c. quæ eius hæreditas. ibid. quanta eius dulcedo. 1.a. 516 2.a cur vocetur cibus & potus. 536.2.b non faciat ea fruentem. ibid.c.d eius cultor non confundetur in operibus suis. nec peccabit. 538.1.b eius interpretes vitam habebunt æternam. 2.a est similis quatuor fluviis paradisi. 540 1.c cur Nilo. 541.2.a in quo sit similis aqua. 542. 1.b hæc tota derivatur à Sapientia divina & è cælo. 543. 1 d.1026 1.c quæ modis ad homines manet. 543.2.a Ecclesiam semper sapientia & gratia aquis irrigat. 544. 1.c d 1.a quomodo ista per eius angelos diffunderit. 2.d sit etiam ad tam remotissimas gentes extendit. 545. 1.c luci comparatur. ibid. quomodo dormientes & defunctos vivi-

ficet.

ter. 1.a ex in iuuentute addiscenda est. 550.1.d nunc vocatur intellectus, nunc consilium, nunc iudicium. 551.1.a habitat in consilio. 697.2.b est vxor celibum. 707 1.a b quomodo hac vxoris bona partes impleat. ibid.b conciliat suis scriptoribus honorem & opes. 781.2.a in otio comparanda est. 800.2 d eius etiam est negotiosum. 801. 1.a ei in otio vacandum. 2.a b. 802.2. b sed alijnus eam percipiet. 802.1.a artes mechanicas regit. 803 1.a.b quibus modis paranda sit. 801.1 b.2.d. 811 2.a 813.1. a.c. d. 814.1.b 1027.2 b non datur nisi magnis. 815.1 d eius fructus interni. 2.a.c. 816.1.d eius fructus externi. 817. 2.b.d sapientia vera & falsa quoad durationem differunt ibid.b c vino & musto a confertur. 842.1.c.2.a.d.1027. 1.b. 1028.2.a in [illegible] sita est beatitudo. 1019.1.d 2 a est facilis duplici de causa. 1028.1.b.c eius tamen perfectio difficilis est. ibid. inuenitur so cognoscendo. 1031.1.b stem in vita peritura. ibid c in corde eam esse putarunt philosophi. 1031.2.b expellit vitia, & animum moderatur. 1032.1.b verae opes homini adfert. 1035 2.c

Sapientia Dei tanta est, quanta potentia. 916.1.b sapientia mediocris cum firmo sanitate praestat magna sapientia cum infirma. 645.2.a sapientia & stultitia quomodo distinguantur. ibid.2.a

Super saltum & amarus quomodo fiat. 901.2.d

Supersij in remittenda iniuria pertinacia. 604.2.a

Sardon herba videre facit in dolore. 159.1.b

Sangere quid proprie latine sonet. 108.1.a

circa Sanctitatem semper edendum. 784.1.d id summum est. 671.2.b

Satisfactio vt valeat, debet in gratia & charitate fieri. 635. 2.b

S.Saninus Martyr in tormentis exultabat. 57.2.a

Saul multa iurando deliquit. 492.1.d quomodo in Galgalis constitutus rex. 959.2.b quare pythonissam consuluerit. 961.2 d an ei verus Samuel apparuerit post mortem. 962. 1.a.b. & seqq. videtur damnatus. ibid.b

Scabies cur inficit apprehendentes. 313 2.c

Scandalum quid proprie sit, & vnde vox formetur. 185.1.a 660.1.a ipsum iudex cauendum. ibid.b.c

σκάζω est scarifico, vnum incido, item inhibeo, reprimo. 112. 2.a

σκεῦος pro quolibet instrumento, item pro vasis capitur. 943. 1.c.d

Schisma Samaritarum à religuis Iudaeis vnde exortum. 1018. 1 c

Schola est otium litterarium. 800.2 c

Scibilis omne Deus cognoscit, & vno illum nomine circuit. 877. 2.b

Scientia & sapientia vtrè distinguantur. 535. 1.a eius parandae quae sit ratio. 60.1.c. 811.2.a 813.1.a.c.1.d 814 1.b scientia omnes ab Hebraeis fluxere ad Graecos. 6 scientia sine timore Dei vana est & philosophica. 62.2.a est cum ea coniungenda. 136.1.d scientijs multis simul non est studendum. 279.2.b scientia spiritus homini in creatione data qua sit. 392.2.d. & seqq. sic dicitur ob quatuor rationes. 393.1.d haec solis influxu perfectè datur. ibid. vide Doctrina, Ethica, Sapientia.

Scipio Nasica ob canillum sarum ab aedilitate repulsus est. 191. 1.c ob prudentiam dictus est circulum. 1031.2.b

σκηνοπηγία & σκηνοπήγιον quid significent. 863.1.b

Scorpionis natura describitur, eiq; mulier nequam comparatur. 571.1.d. & seqq. est imago diaboli. 212.1.b nascitur è cancro. 2.d scorpij etiam in gehenna impios torquebunt. 830. 1.a his eorum cades & pugna castigantur. 2.b

Scorta vetantur lege veteri etiam Ecclesiastica. 431.1.b.c vide Fornicaria, Meretrix

Scortatio abbreuiat vitam hominis. 432.2.c vide Fornicatio, Libido.

Scortatores effrenes sunt, nec vnquam explentur. 497.1.d.2.a vide Fornicarij.

Scribarum nomine apud Hebraeos dicebantur sapientes & literati. 244.1 d 800.2.d item in aula, Cancellarij. 2.b

Scriptores scribam aeternitati. 546.2 b laborem sibi & aulae. ibid.c scriptores sacri sunt velut Lucifer & Venus. 713.1 a

S.Scriptura sape vtitur apologis. 23.1.d eius verba proprie vt sonant, accipienda sunt. 194.1 c sape rem aestimat ex facto, non ex mente facientis 417.2.c sepè loquitur non ex rei veritate, sed apparentia, & accommodat se communi loquendi modo. 443.1 c Scriptura sacra sunt impenetrabiles & impervia. 411.2.a S.Scriptura docet nos Dei voluntatem, hinc ea in omnibus est dubijs consulenda. 701. 2.d in illa eadem sententia subinde varius habet versiones, expositiones & lectiones. 719.1.c in tres partes dividitur. 811.2 a eius studium fidelibus commendatur. ibid. b eius elogium. ibid d omnium aliorum scriptorum elegantiam & vim antecellit. 841.2.c.d eius profunditas per doctores & interpretes eruitur. 1008.2.b

Scrupulosi ob metum distractionis verba in oratione lecta non proferunt. 190.2 b non passim cuiuis, sed dei qui mutare potest, sua secreta communicat. 438.2.a sunt cogitabundi. 650.1 c

Σκύβαλα sunt ea quae digna sunt canibus proijci. 580 1.a

Sculptores in qua re laborent. 804.1.a b eorum ars quàm late pateat. 1.c

S.Sebastianus è cloaca est à S. Lucina in catacumbis conditus. 795.1 a

Secessus in nubem mysticus quis sit. 940.2.c

Secreta celanda sunt, & cur. 226.1.c.865.2 b quamvis id reperat.2.a [illegible] expiscari nunquam est. 227 1.b secreta amicis non sunt revelanda, ne in inimicitia quidem. 160.2.c 484.1.d ea passim non sunt indicanda. 436.1.b sed amico intimo. 2 a vxori credenda non sunt. 202.1 b nec extraneis, cur. 226.1.c secreta amici revelans infidus & perfidus est 596.1.a ea prodentes quomodo olim castigarentur. ibid.c quae ex hac revelatione damna sequantur. 2.a.598.1.a ea celare est rerum divinarum, humanarum, naturalium. 597.1.a earum nonnulla revelationes etiam aliis peccata involuunt. ibid.b amicitia per hanc revelationem perditur irrecuperabiliter. ibid.d 597.1.b 2.b.c.d id ne amicitia maximum crimen est. 598.1. a

Non Sedendum cum mulieve aliena. 233.2.a b

Seditiones in republica cur nonnulli excitent. 417.1.a seditio popularis imprimis extimiscenda est. 569.1.d

Segetes virides mirè oculos oblectant. 843.2.d sunt tapes campi. 844.1.b

Segnes qui dicantur. 473.2.a

Selenites gemma describitur. 590,2.d

Selymi dicti à Salomone. 972.2.b

Sem Deum elegit pro Iapheth & Cham. 706,2.b cum Seth Adami filio comparatur, 1003 2 d & seqq. fuit pater post generationis post diluvium. ibid quid hebraicè sonet. 1004 1.a d fuit typus resurrectionis. ibid.b quos sacerdotium: ex eo natus est Christus. ibid c non est idem cum Melchisedech. ibid. repraesentat Christum patrem Sanctorum. ibid.d an publicè sapientiam docuerit. 1034. 1.b

quomodo Deus Semei praeceperit maledicere Davidi. 372. 1.b

quomodo Salomon fuerit Semei profugerit. 796.2 d.2.a semina quando dicantur σπέρματα. 784.1.a

Semiramis regina fuit virago illustris. 378 1.a

Senatores antequam in curiam irent, Sacro interfuit. 778. 2.b Senatores Rom. summi cultores erant silentij. 226. 2.b

Senatus à senibus dictus est. 550.2 d.551.1.d.891.1.d

Seneca philosophus Ethicae cultor fuit. 5 quia censuit caedes celandas, taxatur. 10 à Neronis discipulo necatus fuisse est. 316.1.b eius error de iniuria ulciscenda. 606.1.d

Senectus parentum quomodo à filijs toleranda, fouenda, sublevanda sit 99 1.c senectus aspera passionum est. 109.1.a est dura & inflexibilis ibid.c ea obrepit incogitantibus. 218. 2.b eius laus & vituperium. ibid.d eius est sapientia. 220. 2.b.c.549.2.a.b eam timida sit. 475.1.c.d ei fatuitas incongrua est 549.2.b vnde ea in illam cadat. 150.1.d quia multa vidit & audivit, hinc habet experientiam. 728.1.c.d eius morbi vnde proveniant.

Senes delirii tolerandi. 99.2.c an senes sapientes audire consultum est. 178 1.b earum proprium est doctrina, & consilium. 2.a 550.2.c.d item sapientia. 1.d.551.1.a cur sint sapientiores. 551 1.c oderunt garrulos & verbosos. 190. 1.c nullatenus sunt spernendi, cur. 218 1.c cur à iuvenibus irrideantur. 2.a eorum monita & documenta non sunt aspernanda. 219.2.c.220. 1.d ijs gerenda resp. 220.2 a cur. ibid.b c eorum lascivia turpis est 285. 1.a b senex insipiens res incongrua est. 549.2.b d 957. 2.b.551 1.c eius est quaestus vti. 550.2. a senes parent se ad exitum. 2.b parcè bibant vinum. 677.1.c.678.2.a primi in consilio loquantur, sed exacta & sensata. 687. 2.c.d adolescentes ijs honorem habeant. 690.2.d fuere in magno honore apud omnes. 691.1 d ut plurimum horrent mortem, quare. 851.2.b sunt propugnandi contra adolescentum petulantiam. 869.1.a non contendant cum his. ibid. à senibus discendum. ibid.b supercem, non minùs iudicandi quàm adolescentes. ibid.c senes multi

multi priorum honorum gloriam turpitèr maculant. 976. 1.a

Senatores & digniores mensam auspicentur. 665.1.b

Senacheribi superbia à Deo repressa. 143.1.d *frustra Ierusalem obsedit, & clades passus inde recessit.* 991 2.d.994.1.b.d 2.a

Sensa animi à quibusdam declaranda non sunt. 436.1.c

Sensatus idem est quod sanctus in Ecclesiastico. 389 2.d

Sensibilia magis apprehendit hominis mens quàm spiritualia. 1029.2.a.b.

Sensitiva pars in homine est potentior quàm rationalis, cur. ibid.

Sensus, doctrina, scientia, quomodò inuicem distinguantur. 136.1.b

Sensus literalis aliquando complectitur literalem & allegoricum. 758.2.b

Sententia aliqua facilis in tentatione ad mentem revocanda est. 779.1.a *sententia Christi iudicis quàm sit futura, horribilis.* 906 2.a

Sententia Sinacidis aliter & aliter à quibusdam transposita. 250.2.b.303.1.d *eadem sæpè iteranda, & inculcanda aliis & aliis verbis, quod & à SS Patribus usurpatur.* 36. 2.b *sententia Proverbiorum Salomonis sæpè sunt transposita.* 153 1.c

Separatio Beatorum à damnatis fit per chaos interiectum. 581. 1.c

Septentrionales sunt candidiores aliis gentibus ob frigus. 901. 2.d

Septenarius numerus symbolum est multitudinis, plenitudinis, perfectionis & universitatis. 181 1.b.451.2.b.478.2.b. 747.2.b.c 837.1.c

Septuaginta interpretes quando & ubi Biblia in Græcum sermonem transtulerint. 18.2.a b.d.19.1.a.d eorum versio in multis differt à Latina Vulgata. 22.1.b non verterunt Ecclesiasticum. 40 1.b à Prol. Philadelpho vocati, varias ab eo de mensa quæstiones politicas propositas resolverunt 683.2.c.d & seqq. *chez interam vertunt per e* 949.1.c

Sepelire inter amicos, optabile est. 927 2.a

Sepulcri quantus fuerit Gentilibus cura. 209 2.b

Sepultura mortuo concedenda. 209.1.d

Sepultura quatuor fines & fructus. 795.1.a *ea faciendæ secundum ritum patriæ. ibid.b qualis sit apud Christianos. ibid.*

Sequela Dei laudetur: quanta bona inundent. 503.2.a

Sequentes Deum nihil timerent. 956.2.c

Sequester idem est quod red. mptor operis. 630.2.d

Sequi quærere Deum. 503.2.b.504.1.a *id facilè est.* 504.2.a *sequi à tergo potentis Dei quæ sit.* 956.1.b.2.a

Sera arcana & absura quæ sint. 487.2.a

Seraphim dicti ab ardore amoris in Deum. 846.2.b

Seraphion Sidonius se vendidit pro pauperibus. 737.1.b

SS. Sergius & Bacchus à servo fuisse mortis adiudicati. 554. 2.b

Sergius Risus Archiepiscop. Damascenus auctor est versionis Arabicæ Bibliorum. 22.2.a

Seria non statim à mensa tollanda sunt. 695.1.d

Sermo est mentis imago & interpres. 136.1.d *sermo alterius loquentis non est temere interrumpendus.* 273.1.b *sermo durus grandini, benevolus rori comparatur.* 415 2.b.c *sermo prolatus ostendit quale sit cor, & qualiter excultum.* 584.1.b.2.c.d *sermones crebrò vir explorator.* 2.c *sermo cibo comparatur.* 762.2.a b *sermo suavis & prudens mentem mirè afficit & delectat.* 843.1.a b *pacis amicos.* 857.1.c.2.a d *sermones super mensam moderabatur moderperator.* 682.2.c *sermonis dotti in mensa adhibeantur.* 688.1.a.b. vide *Loquela, Verbum*

Serpens symbolum diaboli est. 461.2.a *eius & mulieris analogia.* 560.1.b.c *serpens vini auidus est, & mulierum hostis.* 572.2.c *eius ictibus curantur exitu serpentium.* 710 2.d *serpentes etiam in gehenna impios torquebunt.* 830.1.a *per eos eorum virulentia & invidia optimè punitur* 2.b

Servire Deo regnare est. 127.2.b.d.128.1.b 503.1.b *servire melius est quam regnare, quare.* 128.1.a *servire hominibus vile, infelicitas magna est* 554.1.c

Servitutum Ordo unde habuerit initium. 174.2.d

Servitus Dei nobilis est, & regia. 74.1.c.127 2.b.d.128 1.b.503 1.b *quatuor in rebus est sita.* 128.1.b.c *est semper de nouo inchoanda.* 411.2.b.716.2.c *fidelibus servitus est libera, imò libertas.* 263.2.b

Servitutis quæ fuerit prima origo. 719 2.b

Servius Tullius à servo factus est rex. 264.1.a

S. Servulus ob patientiam in assidua paralysi ab angelis in cœlum ductus est. 288.2.c

Servus non malè tractandi verbis, nec verberibus. 198.2.a *quod prudentibus servis herì præstare debent.* ibid.c *libertatem talis meretur, quin & in filios coöptari.* ibid.e *& apud Gallos eâdem cum herì pyra cremabantur.* 199.1.a *servus accommodans se moribus servi.* ibid.c *plures pro domitio mortem optarunt.* ibid.d *ob sapientiam, fuit liberi & reges.* 263.1.c.2.a.b *servi prudentes olim totis familiis præfecerabantur, quin & in filios adoptabantur.* 263. 2.d *servi multi clari evaserunt.* 264.1.a *servi solent in torturæ decrimine admisso interrogari.* 492.1.b.c *servus est regendus ut asinus.* 717.2.c.719.2.a *quid illi debeatur.* 717.2.c *recte asino comparatur.* 718.1.a *cur servi sint capite diminuti.* ibid.b *sæpè non sunt indocti.* ibid.c *non sunt permittendi otiari.* 719.1.a *onere gravati quærunt requiem, si requiescant, asserunt ad libertatem.* ibid. c.d *quare dicti sint mancipia.* 2.b *opere premendi assidè.* 2.d *quando corporibus sint vinciendi: varia eorum pœna.* ibid. *si duri sint, flagellis sunt frangendi.* 868.1.b *sed cum iudicio & moderatè.* 720 2.a *an verberandi eo tantùm nomine quòd servi sint.* ibid.d *at fideles amandi & curandi à domino.* ibid.e *in quo eorum fidelitas sita sit: hinc tacituras.* ibid.d *sunt tractandi ut conservi.* 721.1.a.c 2.d *comparantur ab hero in sanguine animæ.* 1.c.d *si aquo tractentur duriùs fugam adornant, sibiq; necem conscisunt.* 2.d & seqq *servi exultari regimen superbum & intolerabile est.* 554.1.d *servi eumdem durius ab hero Hispano tractati de ipso vindicta.* 722.1.a *servum fuger detractat operationem.* 775.2.a

Sessio arcta omninò valdè molesta est. 667.2.a

Seth cum Sem filio Noë comparatur. 1003.2.d.& seqq *Seth quod hebraicè sonat* 1004.1.a *fuit typus resurrectionis.* ibid.b *eius sanctitas.* ibid.c *repræsentat Christum patrem Sanctorum.* ibid.d *eius vita & progenies.* 2.a *eius raptus & prophetia.* ibid.

Severiani hæretici docebant mulieres esse opus satanæ. 558.2.d *& à vino abstinendum, quòd à satana id productum esset.* 678.1.b

Severitas vultus detractorem remoratur ne detrahere pergat. 616.2.a.b *severitas patris in filios, eos castos servat.* 201.1.a

Severus Imp. philosophia fuit studiosus. 3. *eius laudes.* 238. 2.c *unde nomen mortis acceperit.* 520.2.d

Deus in Sibilo auræ tenuis quomodò, & cur. 985.2.c

Sicera quid potus Hebræis esset. 679.1.a

Sichem erat caput Samariæ. 1018.1.d

Sicilia insula elogia. 905.2.d *ab Italia avulsa est.* 907.2.c

Signatum deus erat præsis silentij. 151.2.b

in Sigillis cernitur ars sculptoria. 804.1.a

Sigismundus Imp. inimicis suis benefaciebat. 309.2.d *adversarius suis adulatorum.* 329.1.c

Signaculum oris est dicendorum circumspectio. 486.2.c.d

Signum cui quid quod Deus inspiciat. 877.2.c.878.1.b

Silens ab omnibus ob summum silentium honoratur. 472.2.a vide *Tacere.*

Silentio Deus potius honorandus quàm præconio. 410.2.d *silentium præstat garrulitati.* 446.1.b *id stulto pro sapientia est.* 443.2.c *silentium sapientum præstat verbositate fatuorum* 471.1.c *id docet in oratione.* 863.2.b.d *silentium Pythagoreorum.* ibid.c

cur S. Sylvester voluerit dies appellari Feriæ. 703.1.c

S. Sylvestri Maximani commercia, vita institutum, mors. 850. 2.c

R. Simeon Pharisæus magni vir nominis ante Christum 1039

Simeon Prisius hospitibus à via aberrantibus duxit lenes via ducis assignavit. 965 2.d

Simeon Stylites assiduè de novissimis concionabatur. 113.1.d *eius humilitas* 105.1.a *per LXXX. annos in columna fuit.* 288.2.d *quamdiu.* 593.2.c *eius gesta mira.* 2.b

Simile simili gaudet. 323.1.d.2.c.647.1.d.688.1.b *similia similibus nutriuntur, conservantur, augentur.* 323.2.d 324.1.b.c

Similitudo, id est identitas naturæ & qualitatis specificæ, non numerica, est causa amoris. 323.2.d *sed maximè similitudo morum, amorum, virtutum.* 324.1.c *& in congregationibus similitudo actuum.* 2.a

Simon iustus pontifex quando pontificatu functus sit. 18. 2.d & seqq. *eius sanctitas.* 19.1.a *eius mors.* ibid.d

Simonis etymon. 1010 1.a

Simon ab Ecclesiast. laudatus quis fuerit inter pontifices. 1005. 1.2.a

1.2.a non fuit iunior, ſed ſenior, cognomento Iuſtus & Priſcus. 1006.1.c. & ſeqq eius elogium 2.a & d. 1008. 2.b.d.1010.2.a laudatur ab eo iam defuncto. 1006.1.b. quando ſit defunctus. 2.c ſunt typus S. Petri. ibid.d ſarta tecta templi reſtaurauit 1007.1.b partem templi ab eo fundatam & ſuſtulit. ibid.d eiq; duplicem conſignationem addidit. 2.c.d reſtaurauit aquæ ductus urbi. 1008.1.b eius mare æneum templi adauxerit. ibid.d quantam curam geſſerit populi, & in qua re 2.b.c quam caritatem ampliarit. ibid.& ſeqq honorabatur & amabatur à populo ſuo. 1009.b.c reſulſit quaſi ſtella, luna, ſol. ibid.d & ſeqq. comparatur cedro, lilijs, aromatibus. 1010.c.d 1.a item igni fulgenti, & thuris in eo ardenti. 1011.1.a item vaſi aureo. 2.a item olivæ & cupreſſi. ibid.b.c veſtes ſacras ipſe honorabat ſua ſanctitate, & ipſe per eas glorioſus erat. 1012.2.b.c comparatur cedro & palmæ. 1.a quæ cæteris ſacerdotibus præluceba. 1013.1.a.b.c

Simon iunior non eſt ille quem laudat Eccleſiaſt. quando fuerit pontifex. 1006.1.c.2.c

Simonem Magi hypocriſis à Deo per preces S. Petri detecta. 712. 2.d

Simplex veritati tenaciter adhæret. 150.1.d

Simplicitas placet Deo. 73.2.b

Simplicia medicamenta quàm ſint ſalutaria. 781.2.a.b

S. Simplicius Chriſtianus factus, egregius euaſit ſculptor, & demum Martyr. 809.2.d

quomodo ſint omnia Simul à Deo creata. 409.1.a. & ſeqq.

Simulacra plerumq; ſectionem in duas partes caſſantur. 711. 2.c

Sina bibuli in communi aquam calidam. 633.1.c non peregrinantur. 2.c

Singularitas in cœtu & ſocietate fugienda. 624.2.b in monaſteriis eſt odioſa. 324.2.a

Sinus denotatur per cor. 626.2.c

in Sion firmatus eſt Dei cultus per templum. 516.2.b Sion mons duplex fuit, unus in Ieruſalem, alter idem cum monte Hermon. 520.1.c eſt ſymbolum Eccleſiæ. 760. 1.b

Siracb duplex eſt annus & nepos. 18.1.b.c Siracb iunior fuit ex Ægypto captivus 20.1.d librum à patre compoſitum Ieſu iuniori filio ſuo commiſit. 18.1.c Siracb ſenior Eccleſiaſtici auctorem Ieſum genuit 18.1.c

Siracides ſenior optimum Ethicæ ſupernaturalis eſt magiſter. 6.8 Siracidis oratio 467.1.b an fuerit ex LXXII. Interpretibus. 644.1.a ſequitur Septuag. interpretes. 701.2.c humiliter de ſe ſentit ſcripſit poſt omnes ſcriptores hagiographos. 712.2.a.d ſe racematori & ſpicilego comparat ibid.b per varias provincias oberrando multa vidit & audivit, & ſæpè periculum adiit 729.1.a.c prophetas de Chriſto, ſuis temporibus. 754.1.b. 756.2.d gaudet comparationibus. 1002.2.c florebat ſub Ptol. Philadelpho. 1006.1.c 1019.1.b præceſſit multis annis Simonem II. Pontif. 1006.2.b quando librum ſuum ſcripſerit. ibid.c. 1019.1.c librum ſuum bene facturum concludit. 1017. 1.c.d Iſraëli bene precatur. 2.a an crepſerit finem capitis L. 1018.2.d an fuerit nepos Eleazari pontif. 1019.1.b priſcam ethicam de nouo euulgauit. ibid.c ſcripſit ſua ex illuſtratione diuina. 2.c eius hymnus continet gratiarum actionem pro beneficijs accepta 1020.2.b.d à Deo pericula ereptus egit ei gratias. 1021.1.a.2.c quæ hæc pericula fuerint 2.a.b ſæpiùs apud Ptolemæum accuſatus Dei ope accuſantes vicit. ibid.c ſuos ex Ægyptum ducendos monuit ut in paterna lege conſtantes perſiſterent. ibid.d conſendus eſt Martyr. 1022.1.a à quibus hoſtibus & tribulationibus ſit liberatus. ibid.b an flammæ & rogo à Deo ſit ereptus 2.a In iuuen ſapientiæ aperuiſſe videtur. 1033.2.a.d poſt afflictionem in multa felicitate vixit. 1035.1.a quos ex ſapientia collegerit fructus. ibid.b

Siracides iunior non ſcripſit duo ultima capita Eccleſiaſtici. 1006.1.c.d tantùm illum ex Hebræo in Græcum tranſtulit ibid.d vide Ieſus filius Sirach.

Sirenes ſymbolum ſunt inutilium 337.1.a item concupiſcentiarum. 424.2.c

Siſyphi fabula moraliter expoſita. 314.2.c

Sitis magis cruciat quàm fames. 633.1.a

Smaragdi viror: quid ſymbolicè deſignet. 690.1.d

Sobrietas in menſa ſectanda. 688.1.b.669.1.c eius commoda. ibid.d.671.1.d eſt mater ſanitatis, ſanctitatis, ſapientiæ & caſtitatis. 67.2.a.784.2.d.785.1.a

Sobria cœna commoda. 670.2.c.d ſobrius habet ſomnum facilem, & humores corporis bene temperatos, & ſtomachi & inteſtinorum quietem. ibid.2.c.d.671.1.c.d gaudet etiam in conſcientia. 670.1.d

cum Socero quare non ſit inundum conſilium. 771.1.d.2.a

Societas impiorum & pravorum nexia eſt. 479.1.b 2.a.180. 2.a.310.2.b.c.314.1.b.855.1.b magis eſt nexia, quàm ſit ſalutifera bonorum. 479.2.b ſocietas lucrina quæ dicatur. 315.1.a vide Conſortium.

quid in Societate Ieſu maximè mirandum. 318.2.d

Socij & amici oppugnant conantes incipientem. 76.2.d eorum vitia facilè addiſcimus. 313.2.d.314.1.a ſocio non eſt irrogandæ iniuſtitia. 862.1.a ſocij mali cauendi ut inimici. 589.2.b

Socratis Moralis philoſophiæ cultor fuit. 5 ſimplicitatis 9. pro diuinitatis vanitate occubuit 10. curioſos abhorrebat. 107.2.b ſuos ad Ethices ſtudium excitabat ibid. vultu vitia impudicum. arte & virtute naturam vicit. 444. 2.b ſemper eodem erat vultu. 594.1.b fuit frugalitatis eximius. 668.1.d cum ſophiſtis congrediens fugax ſe ſubduxit 781.1.b mulierum illecebras parum fecit. 873. 2.a

Sodalis dicitur quaſi ſimul edens. 768.2.a ſodales ſunt qui eiuſdem ſunt collegij & congregationis. ibid.b ſunt alij ab amicis ibid.

Sodomitæ non ob ſolam luxuriam ſunt exciſi 376.2.d

Sol quantum vias ſpatium qualibet hora conficiat. 366.2.c quomodo & quando defectum patiatur. 406.2.b ex hoc defectu patet eum non eſſe Deum. ibid.c an in fine mundi ſit annihilandus, & alius creandus. 407.1.d cur ei Æthiopes male dicant. 421.1.c eius magnitudo. 499.1.a ei comparatur oculus Dei. ibid.b.c non penetrat profundum abyſſi. ibid.c. ſymbolum B. Virginis eſt. 176.2.b 888.1.a & uxoris bonæ 577.2.b. item diuinitatis & Dei iuſtitiæ. 590.1.d item ſanctis & iuſtis. 591.2.c.d item æternitatis, iuſtitiæ & veritatis. 887.1.a item Chriſti 2.a.b & ſanctorum ibid.c item ardentis charitatis & gratiæ beneficentiæ. 888.1.b eius proprietates iuſtis adaptantur. 591.2.c.d non eſt cauſa cur unus dies & annus ſit altero excellentior. 703.2.c 704.1.a.b 705 1.d inter alia eſt à Deo creatus ut omnia eius opera homini commoda faciat. 875.2.b excitat hominem ad Dei laudandum. ibid.a à nonnullis habitus ut Deus ibid.c ſol vultu dicatur 886.1.d.2.d 887.1.a triplex hebraicè habet nomen 845.2.c 890.1.a tria in ſole admiranda lux, calor, velocitas. 845.2.d eſt imago Dei. 886.1.a.d.2.c diuinitatis theſauros omnibus creaturis communicat. 1.b habet formam ſphæricam. ibid.c eſt unus & ſolus ibid. eius pulchritudo & ſplendor, & deſcriptio. ibid.d quàm altè à terra ſit creatus: eius ſum. 2.a eius curſus velocitas, gyratio, efficacia ibid.b.890.1.d eius calor, pulcritudo, fœcunditas, elogia, & alia proprietates. ibid.c.d eum colucre Perſæ ut Deum. 887.1.a eius ardor ſimilis fornaci. 888.2.b eius fugor. ibid.c à Manichæis naui comparatus. ibid.d multi eum cenſuerunt eſſe ignem. 889.1.b.d.2.c.890.1.a de eo variæ veterum opiniones. 889.1.d.2.a eius magnitudo. 886. 1.d 890.2.a quomodò tempora oſtendat & anni partes. 890.2.c ſol ſtare viſus à Ioſue inſtinctu Dei 952.2. b.c.& ſeqq. & cum eo orbes cæleſtes 953.1.a.b idq; ſub occaſum. ibid.c per quæ horas ſteterit. 2.a Chriſto in cruce morienti retraxit radios ſuos. 953.2.a idem ſæpè ſtare viſus. 954.1.a.b ſed non in ſe, ſed per radios reflexos. ibid.d ſol oriens quid ortu ſuo hominibus præcinat. 885.2.a annuntiat gloriam Dei. ibid. eum Romani ſalutabant. 875.2.c excitat omnes ad Deum laudandum. 876.1.a

Solicitudo auxia deponenda eſt. 650.1.d an adducit citam ſenectam. 654.1.d.2.a ea quæ de diuitijs eſt hominem inquietat. 657.1.d.2.b

Solertius eſt qui ſolus & citus eſt. 654.2.d

Solidus vocatur integrum pretium. 623.2.d

Solitudo parit melancholicam. 796.2.c inventinum eſt peccandi. 224.2.c 232.1.a ſolitudo animæ puritatem innuit. 426.1.d

Sollertia iniqua, & laudabilis quæ ſit. 442.1.c.d

Solonis gnomæ morales 28.1.c quando ia vixerit: quos beatos eſſe cenſeret, & cur Cræſum beatum negarit. 295.1.c.d quid Cræſo reſponderit ſe beatum habere volenti. 315.1.c ſenectute factus eſt audacior. 551.1.b

Solum & terra an differant. 705.2.d

Salymanni dicti à Salomone. 972.2.b

Somniare ſanctis ſignum eſt ſanctitatis. 726.1.a

Somnium parum requiſcit. 836.2.a eius phantaſmata &

& imaginationes. ibid.b
Somnia non eſt fidendum. 722.1.c eorum vanitas. 723.2.b 1.b.c.2.c.725.1.a 2.d.835.2.a & ludera ludibria. 836. 2.d ſimilia ſunt vento & umbræ. 723 1.c.d unde oriantur. 2.a.d. non ſunt res, ſed rei imago & ſimilitudo. ibid.c item ſpectrum. ibid.d non ſunt vera 724.1. b,c ſomnia improborum mendacia ſunt, at ſanctorum ſubinde vera ſunt. 2.d ſomnia ægrorum medici obſervare debent. 725.1.c reſervantur quædam ſomnia quæ verò contingerunt; ibid.d.& ſeqq. quæ ſomnia porta eburnea, quæ cornea 726.1.b ea quæ à Deo vel angelis nuntiantur, non ſunt ſpernenda ibid.1.d quomodò ea à falſis ſigno, cantur. 2.a.b ſomnium S. Auguſtino dijudi ſomnium. 837. 1.a
Somnus à crapula impeditur. 670.1.a.d à ſobrietate concilietur. 2.c.d ſomni uſus & commoda. 671.1.c à pœnis habitus ut Deus. ibid.1.b.712.2.c eius ſcheema, elogium & deſcriptio, ibid. in cuius ſopore mittere credebatur. 723 1.a ſæpè perturbat imaginationem hominis. 835.2.a ſymbolum eſt peccati; & dormitans peccatoris. 477.1.c
Somnus an in calorum motu admitti poſſit. 387.1.c
Σοφία an derivatur à ξόφος, id eſt caligo. 171.2.a
S. Sophia tres filiæ fuêre Martyres. 819.1.d
Sophiſta qui propriè vocarentur. 3. hi ſapientiam ore iactant, in corde non habent. 359.1.d à ſophiſtis & ſapientibus quemodò differant. 780.2.d. & ſeqq. 781 2.c.d adeo ſunt Deo, angelis, hominibus. 781 1.c.d 782.1.a non ſunt verè ſapientes. 781.2.b populo imponunt. ibid.d
Sophiſticen cavet ſtudioſus ſacrarum Literarum. 780.1.d
Σοφίζομαι tria diverſa ſignificat. 264.2.d
Sophocles dictus eſt Apis Attica ob ſermonis vim. 272.2.b eſſe eſſet ſenex, deliravit ſe negante 278.2.a unde ſit dictus Sophocles. 780.2.d
Nonnæ Sorores Martyres unius matris una partu filiæ. 1025. 2.b.c
Sors propoſitionis in qua ſtare iubemur, qua ſit. 401.1.d ſorte ſua contentus, beatus eſt. 402 1.b ſortes duæ, una felicitatis terrenæ, altera æternæ. 399.2.a una ſanctorum, altera impiorum. 401.2.a ſorte ſua contentus quiſq; vivere debet. 718.2.c.d ſortium diſtributio à Deo petenda eſt. 569 1.b
S. Sotheris virgo in martyrio vultum detexit, & carnifici ut eo expoſuit cædendum 135.1.b
Sparta ſitus, quamdiu opes contempſit. 249.1.b
Species non eſt indicandum. 269.2.d.274.1.a
Species cali oculos intuentium oblectat. 894.1.a.b ſpecies muliorum vana, fallax, illecebroſa. 562 1.a. & ſeqq.
Speculator in ſpecula repræſentat timorem Domini. 556.1.c
Speculum eſt ſymbolum amicitiæ. 308 1.c. & ſeqq. ſpecula olim ex ære terſo fiebant. ibid. quæ una, reddunt rerum imagines magnas. ibid.d eorum nitorem habebant dentes nudati & monſtruum muliebre. 2.a.b ſpecula quatuor ventis. 444 1.c
nullus in Deo ſperans & confuſus eſt. 85.2.d.86. 1.a in auro non ſperans, dives beatus eſt. 660,1.c.2.a quis dives in pecunia non ſperet 661.2.d ſperans in Deo benedicitur. 730.1.c. Deus in ſe ſolo vult ſperari. 731.2.b
Spes præmia. 83.1.d.84.2.c.d.85.2.a ſpes eſt beatitudo huius vitæ. 333.2.d ſpes qua differtur, animam affligit. 118. 2.d.834.2.c ſpes ſancta fructus eſt ſapientiæ. 332.1.a ſpes in Deum pellit triſtitiam. 654.1.b ea ab illo non eſt divellenda. 730.2.c in ſpe beatitudinis vivit ſapiens & juſtus. 1033.1.d
Σφίγξ & ejus ſpecies varium patitur ſignificationem. 318. 2.b
Sphinx quale eſſet monſtrum. 286.2.b eius ænigma. ibid.b
Spina roſarum ſymbolum eſt voluptatis dolore permixtæ. 523.1.d an roſa initio ſpinas habuerit. ibid. Spinea Chriſti corona roſis aſſimilatur. 1010.2.c
Spiridion Epiſc. à filia Irene mortua locum depoſiti cuiuſdam didicit. 992.2.a.b
à rebus Spiritualibus abeſſe debet languor. 674.1.c. cur homo eas minus apprehendat quàm ſenſibiles. 1029.2.a.b
Spiritus capitur pro fide, gratia, & aliis rebus Spiritualibus. 393 1.c quæ ſit ſcientia Spiritus. 392.2.d Spiritus cum appetitu concordare debet. 549 1.c
Spiritus ſancti deitas probatur. 52.1.b Spiritus ſanctus duplicuer accipitur. 2.d ab æterno fuit cum Patre & Filio. 53 1.a in eo terminatur omnis affluxus & productio interna Patris & Filij ibid. omnibus influit hic ſanctum timorem incutit. 146.1.a eſt aqua ſapientiæ ſalutaris. 357. 2.c eſt ſpiritus ſapientiæ. 535. 1.b & ſpiritus principalis, rectus & ſanctus, hic ſemper eſt invocandus opera heroica facere volentibus. 715 2.d eius dona ſunt multiformes ſanctitatis. 789.2.c.d novit & pervidet omnia. 879. 1.b eſt bonitas. 884.1.b eſt velut ſol mentibus noſtris. 889.1.b eſt doctor ſapientiæ. 1028.1.c ſpiritus ſapientiæ quis vocetur. 535.1.b.c ſpiritus triſtitiæ quàm ſit maximus. 651.2.b duplex ſpiritus Eliæ quis fuerit. 990.1.c.d 2.c. 991 1.b quis is ſit tropologicè. ibid 1.c ſpiritus lenis Eliæ oblatus divinam longanimitatem denotat. 785.2.d ſpiritus principalis eſt quadruplex. 715.2.c.d qui ſpiritus ſint creati ad torquendos impios. 828.1.b.c
Spondere pro aliquo quando ſit obligatio. 629 1.a quid ſit in eo obſervandum. ibid.b
Sponſa Romana tangebat ignem & aquam 369.2.b ſponſarum erga ſponſos amor. 354.2.b
Sponſor vide Fideiuſſor.
Spurij vel ſunt illiberes, vel matri ſimiles. 502.2.a
Stacte myrrha lachryma eſt: alia ſponte effluit, alia ex inciſione. 528.2.d
Stadium eſt octava pars milliarij. 45.2.b
S. Stanislai Epiſcop. Cracov. corpus aquila à feris defenderunt. 795.1.a Petrum quemdam defunctum in vitam Eccleſiæ ſuæ ad vitam revocarunt. 992.2.a
Stamno curvaſa lutea linuntur. 807.1.a.b
Stare in teſtamento quid ſit. 287.1.c.2.b ſtare verbum militare eſt & militum proprium. 401.1.b
edicti pro ſeditione accipitur. 709.1.a
Statera iuſta vendenti & ementi ſervanda. 867 1.a.b
Stationes caſtrenſes & militares quæ. 311.1.b.c
Statuere aliquem patris ſe eſt eum honorare. 310 1.b
Statuta vitæ ſemel aſſumpta non facilè mutanda. 287 1.d.2.a ſed in eo firmiter perſiſtendum 402.1.a ſtatus naturæ commodus peculiaris Dei donum eſt. 569.1.a ante quam ſtatus vitæ capeſſatur, affectus quiſq; ſuus explorare debet. 783. 2.b.c.d Status perſecutionis, in vel vires exſuperans non eſt ſuſcipiendus. 698.2.b
Stella dicitur à ſtando. 893.1.d eſt hieroglyphicum Dei. 2.b in ſtellis non demonſtrantur omnes futuræ in terra rerum mutationes & eventus. 878 1.a.2.b ſunt ea tamen ſigna quorumdam eventuum. 1.a ſunt velut gemmæ & facies cæli, earum motus, ordo, natura, multitudo, influxus, vis etc. 893.1.d.893.1.d an ſint naturæ ignea 889.1.c.2.c aliorum de iis opiniones. 1.d ſunt acies, exercitus & milites Dei. 893. 1.b.c earum magnitudo diverſa eſt 2.a earum motum ad Deum laudandum invitari debemus. ibid.b cur cælum aſtrorum. 894 1.a regantur & moventur ab angelis. ibid. b Dei nutibus & imperio exactiſſimè obediunt. ibid. 2 non deficiunt nec inflammantur. 2.a
Stella an dici poſſint gentes & milites Dei. 385.2.a.d laudem Dei quomodò canant. 387.1.b
Stellio membranam exuram devorat ex invidia. 337.2.a
Stephani cuiuſdam patientia. 77.1.d
S. Stephanus pro modico labore cæleſtem cornuam accepit. 1035. 2.a
Stephani Battorei Poloniæ regis elogium. 967.2.d
Sterilitas ſæpè oritur à nimio concubitu. 870 1.d
Στοχάζομαι idem eſt quod intentè aſpicio. 238.1.a item aliquem obſervo. ibid.b
Stoica philoſophia Chriſtianis moribus ſimillima eſt. 5.
Stoicorum errores. 10. 11. ſomnia aliquid portendere dicebant. 725 1.d carebant omni affectu. 794 1.d ſapientem volebant eſſe paſſionum expertem. 835.2.d docebant ſidera eſſe ignea, & paſci vaporibus. 889.1.d.2.a.b
Stola pro qualibet veſte & ornatu ſumitur. 943.1.a 944.1.b.c ſtola byſſina Joſephi à Pharaone data quid myſticè deſignet. 176.1.c ſtola veſtis erat promiſſa & decora. 177.1.c ſtola gloriæ ſymbolum eſt nobilitatis, libertatis, excellentiæ & principatus. 359.2.b
Stomachi cruditas unde naſcatur. 297.2.b ſtomachi ardens appetentia. 496.2.b.c
Storax eſt ſuccus arboris dicta ſtyrax. 529.1.d
Strabus auctor eſt Gloſſa ordinaria. 22.2.a
Strophæ cur vocentur parabolæ & obſcuræ dictæ. 810.1.c
Struthio ſymbolum eſt hypocriſis. 72.1.d
Studere aſſiduè ſummum eſt labor. 802.1.c ſtudendum citra ſatietatem. 784.1.b
Studioſi quadruplices ſunt. 467.1.b
Studium doctori neceſſarium eſt. 702 1.c.2.a ſtudium vanum diffundatur. 634.2.d ſtudia faciunt ſenes ſuperbos. 718.1.c
Stultitia ſæpiùs exlatur. 459.1.b

Stul-

Stultum in Eccleſiaſtico vocatur prauum & peruerſum. 36.1.a *Stultus ſacras habetur ſapiens.* 448.2.c *plerumq; loquitur importunè.* 449.1.a 451.2.d.454.2.a. & ſeqq.467.2.d.468.1.a b *eius narratio grauat audientes.* 467.2.a.b & *ſapientiam deſtruit.* 468.1.a *curioſus eſt & impudens.* 469.2.c.470.1.b c *ſuam ſemper effutit.* 470.2.c.d.471.1.a.c.2.a.b *omnibus eſt grauis & intolerabilis.* 479.2.d.480.1.b *à nemine docetur vult.* 480.1.d *eius caput eſt veluti teſta confracta.* 476.2.a *eſt incapax diſciplinæ.* ibid.b *eſt veluti dormiens* 477.1.a.b *huius eſt & pauperies.* 481.2.c 482.1.b.2.b.c *inconſtans & varium eſt.* 590.1.b *huic cum ſymbolum eſt luna.* ibid.d 2.b. & ſeqq.591.1.d 594.1.a *omni ſermoni credit.* 762.1.d 2.c *ab eo etiam diſcendum* 868.2.c *caſtigandus eſt.* ibid.d *eius cogitationes & verba inſtabilia & impertinentia ſunt.* 702.2.b.c *conſilia ſemonia.* 728.1.c *ſtultiſſimi perfectiſſimos ſæpè generant filios.* 644.1.b

Stultorum ſocietas vitanda. 125.2.c *ſtatim offutiunt ſecreta.* 437.1.b.1.c.438.1.a.b.d.1.a *eis non proſunt opes in bonum.* 450.2.c.d *ſunt in loquendo effrenes.* 464.1.a *facilè in eiſdem ſolummodo.* 468.2.d *ſtultè præſcitè ſunt peccatores & prauè.* 36.1.a 360.2.d.361.1.b

Stylus Eccleſiaſtici qualis ſit. 33.2.b

Styracinum unguentum quod ſit. 529.2.a

Suaue & dulce quomodo differant. 235.1.d

Suauiloquentia animos ad ſe trahit, & emincit. 157.1.c.2.a.d

Suauitas interna animi efficit amabilitatem linguæ. 445.1.c

Subſcudes in ædificijs quid ſint. 481.1.a

Subſtantia accipitur pro ſubſtantia & vita. 796.2.d.797.1.d

quàm Subtilis ſit oratio humilis. 751.1.b

Sudes eſt paxillus igne torridus in terra defixus. 772.2.c

Sufficiens gratia eſt inefficax, magnum Dei donum eſt. 708.1.c

Suffragia pro defunctis commendantur. 209.1.a

Suggeſtio dæmonis eſt veluti caput serpentis. 559.2.d *ſuggeſtiones concupiſcentiæ cor diſtrahunt.* 652.2.b

S Suitbertus Epiſc. Wardenſis primus eſt ſolemni ritu Canonizatus. 919.2.b

Sulphur aptiſſimum eſt punitioni impiorum. 195.2.c *vis infinita ſulphuris ſub terra latet.* ibid.d

Sulphureus eſt ignis gehennæ. 195.2.c

Summa tenenda ſunt. 716.2.d.717.1.b

Superbia imbecillitas. 155.2.a *eſt ſtultitia.* 156.1.b *eius mala.* 2.a *eius cauenda nouem ratione.* 239.2.c *eſt radix omnis iniuſtitiæ & contumelia.* 246.2.c *cur cauſa ſit Deo & hominibus.* 247.1.a *in regibus maximè dominatur.* ibid.d *ea in cauſa eſt vt regna euertantur.* 247.2.d.248.2.c *eius origo qua.* 255.1.d *mater eſt impudicitiæ.* 573.1.b & *vermis dominatorum.* 660.2.c *in vmbra potus elucet* 676.2.b *eſt caput vitiorum.* 758.1.c *eſt mera paupertas ſuperbiens.* 550.1.b *eſt initium omnis peccati, quomodò.* 256.1.c.d. & ſeqq. *ea in omni peccato reperitur,* ibid.c *ſuperbia Adami,* ibid.d *Luciferi & ſocietum.* 2.a *ex ea quomodò peccata omnia oriantur.* 257.1.a. & ſeqq *eſt euidens ſignum reprobationis.* 2.c *quæ mala adferat homini.* ibid.d.258.1.a *in homine damnabilior eſt, quàm in angelo.* 258.1.a *non eſt homini naturalis.* 260.1.b *ſed beſtialis eſt.* ibid.c *ſuæ finis eſt ignominia.* 2.b *veluti pix eſt.* 313.1.d *cur ipſa ſe afficiat cum ſuperbo agentibus.* 2.a.b *Salomonem etiam perdidit.* 376.1.d.377.1.d *valdè amicitiam deſtruit.* 484.1.d *ſe prodit per oculos elatos & falſoſos.* 488.2.d *eius filia.* 489.1.b *finem eſt impudens.* 2.d *ſuperbia damnatorum & damnandorum ſæpè in gehenna punitur igne.* 191.1.d

quomodò quis non Superbiat. 684.1.b

Superbi non amantur. 102.1.a.2.a *in corde tantùm arrogantia.* 113.2.c *cur vermi conferantur.* 193.1.b *eorum deſcriptio & arrogantia.* 247.1.a.b *eos Deus exoſos habet.* ibid.c *deſinunt tumeſcere ſi ortum & interitum ſuum conſiderabunt.* 250.2.b.c.254.2.b *eos eorum hæredes.* 255.1.a *ſunt filij diaboli.* 2.c *in eos ſemper Deus animaduertit.* 143.2.a.b.258.1.d *idq; per humiles & mites.* 258.2.b c.d *à Deo humiliantur.* 261.1.a.318.2.b *maximè doloſi ſunt.* 296.2.b 297.2.d *ſocios ſuos perfidè traducunt.* 298.2.b.c *ſuam ſuperbiam efficaces cum ipſis agentibus.* 313.1.d 2.a *ijs non eſt benefaciendum.* 300.2.c.304.2.c.305.2.b d *inuidunt alijs.* 306.2.c *alijs faſtum ſuum afflant.* 313.2.d *per eos reprehenduntur* 361.1.a *non ſunt ſapientes.* 1.b 2.b *ſunt impudentes, audaces, impudentes.* 489.2.d *alios illudunt* 601.1.c *ipſos ſequitur illuſio & improperium.* 2.c *ferro duro & acuto aſſimilantur.* 676.2.c *mihil timent.* 696.2.b.c *eorum oratio nubes non penetrat.* 751.2.a *hos Deus timore & amore ſui concutit* 899.1.d *ſuperbi ſæpè in calamitates ruunt.* 966.2.a

Superflua diuitum ſunt pauperum, debito charitatis. 117.1.c

qualis Superior, tales ſunt ſubditi. 241.1.c.2.b.c *Superior non nimis ſe dimittat cum iactura auctoritatis.* 319.1.a *ſubditis non ſit terrori, ſed amori.* 390.2.d *ſuis ſubditis præeat virtutum exemplis.* 579.2.a.b *ijs ſe æquet.* 683.1.c.2.a *ſuperiores qui fuêre inferiores, ſciunt modeſtè imperare.* 685.1.b *ſunt ab inferioribus conſulendi.* 737.1.d vide *Prælatus.*

Superiora inferioribus ſubijci debent. 228.1.a

Superlatiuus gradus, reliquos in ſe formaliter continet. 558.1.b

Superſtitioſa mendacia habet Plinius. 216.2.a b

Supernacuo non ſunt ſeruanda. 108.1.b.c

Suſanna pudor fuit bonus & ſanctus. 133.2.d

Suſcipio capitur pro adiuuo, protego, dirigo. 99.1.c.d

à Suſpectis non eſt capiendum conſilium. 771.2.d

Suſpiciaſi in multis errant & delirant. 209.2.c

Suſtentare pro exſpectare ſumitur aliquando. 79.2.c

Suſtinentes Dominum in via veritatis & iuſtitiæ, eum vt dominum ſentiunt. 735.1.c d

Suſurratio in magnum congregationem peſſima eſt. 152.1.d

Suſurro eſt qui occultè detrahendo in aliquem odium aut diſſenſionem mouet. 151.2.d *vnde dictus.* ibid. *vnde vox formatur.* 151.1.a *comparatur furi.* 2.b *cum nebulone, & odioſo.* ibid. *idem eſt cum bilingui.* 611.2.a

Syllogiſmi communi quinam dicantur. 780.2.a

συμβολὴ eſt communium à collatis ſymbolis conflatarum. 426.1.b *etiam conflictus bellicus.* 2.d

συμβολοκοπεῖν quid proprie ſonet. 334.1.a

Symbolum quid ſit & vnde dicatur. 233.2.d *ſymboli nomine vocatur commune, & cur.* ibid. 687.1.a.b *per ſymbola tradebant veteres ſua dogmata.* 172.1.b

Symmachum ſæpiùs apud Theodoricum regem accuſarunt, Maurum accuſant. 1011.2.c

Sympathia inter conſulentem & conſultum maximè valet in conſilijs. 776.1.a

S. Symphorianum puer à matre eſt cæli intuitu ad martyrium animatum. 884.2.c

Symposiarches quomodò crearetur in conuiuijs, & ad quid. 681.2.c vide *Modimperator.*

Symposia collatitijs ſymbolis inſtrui ſolita cur damnentur. 427.1.b 2.a *eorum damna.* 428.2.a *in ijs peccatur ſæpè dorrèdone* 440.1.c vide *Conuiuium.*

συμποσίαρχον vocant Græci conuiuium, cur. 680.2.d

poſt S. Synaxim aliquid Deo offerendum, & aliquid à Chriſto vicißim petendum. 744.1.c

συνέσις idem eſt quod induſtria, peritia, intelligentia. 150.1.b 151.1.d

Syntereſis eſt ſtimulus conſcientiæ iugiter admonens. 338.1.b

Syrigaudent ſimilitudinibus. 974.2.a

Syriaca verſio veteris Teſtamenti & nouæ à quibus facta ſit. 21.1.d.2.a *hæc magno in honore habetur apud Orientales.* ibid.2.a *ſed videtur ea recentior.* ibid. *Syriacus textus Eccleſiaſtici an ſit autographus.* 20.2.c *Syriaca lingua eſt ſoror Hebræa & Chaldæa.* 20.2.b *etiam dicta eſt Hieroſolymitana.* 1039

Syrus interpres Eccleſiaſticum ex Hebræo videtur tranſtuliſſe. 1001.1.d *plerique libri Syrorum verſi ſunt in Arabicum.* 40.2.c

T.

TAberna meritoria Romæ quid locus ſit. 579.1.d *Tabernarij non ſunt immunes à peccatis labiorum.* 580.2.a

Tabes corporis oritur deficiente medullâ oſſium. 575.1.b

Tacendo audienda muſica & ſermonis eruditi. 690.2.b

Tacens eſt prudens. 448.1.d

ſapienter & opportunè Tacere quid ſit. 448.2.c *tacendum non eſt, cùm loqui ſurſum eſt.* 135.2.d *aliquoi tacere ſatius, quàm loqui citra fructum.* 446.1.b

Taciturnitas vitioſa quæ ſit. 332.2.d *taciturnitas pudoris eſt comes.* 577.1.c vide *Silentium.*

Taciturnitatis vitioſæ eſt illecebroſus & venenatus. 233.2.b vide *Mulier.*

Talentum Atticum quantæ ſit pretij. 39.2.d

Talentus à Deo acceptis quiſq; vis dilatare. 458.2.d *in alio-*

rum vſum deprompenda ſint. 648.1.d

Tabi ſingebatur modimperator: eorum inſtitu eratú varij. 681. 1.c

Tantalus apud inferos medius inter aquas ſitiens ſymbolum eſt auaorum 287.1.c imago eſt diuitis auari. 649.1. d 2.a

Tardiloquentia commendatur. 140.1.a

Tardus quis dicatur. 473.2.a

Tatianus parens fuit Encratitarum hæretic. 678.1.b

Taurus quis ſit ſuribus leo & animoſus. 155.2.b eſt ſymbolum regis.ibid.c taurorum raptio ſeparata & pugna. ibid. d 2.a eorum effuſa libido. 2.b ſunt effrænes & impetuoſi. ibid.d

Tecta domorum in Paleſtina erant plana. 454.1.b

Teda nuptiales ſponſis in nuptijs præferebantur. 578.1.c

Tela etiam rhombea vocantur. 952 1.a

Temerarij ſæpè in operibus ſuis impingunt. 697.1.d

Temeritas in calore conſiſtit. 696.2.d

Temperans ſemper eſt hilaris. 655.2 a.b

Tempeſtatibus in nonja ſeruanda eſt. 665.1.a

In Templo eſt tacendum. 690 2.b vlcuis manibus id ingredi non debemus. 743.2.d eſt domus ſapientiæ. 1034.1.c ante alios valuas olim Chriſtiani orabant. 1027 1.a cur templum Salomonis vocetur Libanus. 519 1.c erat conſtructum è lignis cedrinis 2.b erat quaſi parua ciuitas 1009. 1.a templum Zorobabel duranit vſque ad excidium vrbis, in eo Chriſtus docuit. 1002 1.c templum montis Garizim fuit æmulum Hieroſolymitani. 1018.1.d quando & à quo id erectum & exciſum. 2.a.87.2.c

Tempus & æuum inter ſe diſtinguuntur. 44 2.b tempus omnes dolores lenit, & paſſiones mitigat. 79.1.d eius quanta habenda ſit ratio. 132.1.b tuæ potium. ibid.c 2.d exit labitur, nec redit. 286 1.b eius diſtributionem faciat qui id recte vult impendere. 289.1.b tempus longiſſimum cum æternitate comparatum eſt inſtar guttæ ad mare. 411.1.b.c eius ſymbolum eſt baſiliſcus. 413.1.a eſt tempus loquendi, & tempus tacendi. 449 1.b.c.595 1.b tempus huius vitæ eſt tempus operandi, futuræ mercedum recipiendi. 1036.2.c c.1037.1.a tempora Meſſiæ Prophetæ vocant noviſſima. 995.1.a

Temporalia modica ad vitam tranſigendam ſufficiunt. 669. 2.a

Tenaces non ſunt fortes, ſed imualidi. 621.2.a

Tenacitas opes deficiunt. 663.2.d

Tenebræ vox vnde deriuetur. 900.1.d ſymbolum ſunt triſtitiæ & anarmæ 655.1.d initio creationis facies terræ obtegebant. 503.2.b.c tenebræ mentis ſunt in omni peccato. 498.1.b

Cur parata Tentorio ad Dei cultum accedentibus. 752.c tentationum vtilitas. 77.1.d 2.a.82.1.d.2.a ad eas animus præparandus eſt, quintuplicitèr. 75 2.b illis paratur gloria cæleſtis. 77.1.c tentatio ad illas ſuperandas. 73 1.a. 78.1.d.2 b d.79.2 d 80 2.c.81.2.d.83.1 b.2 a tres earum fines & cauſa. 82 2 d hominibus ijs probantur vt aurum igne. 82.1.d tentatio probat iuſtos. 584 2.d.585.1 b non ſolum meritum in terra, & præmium in cœlo erat, ſed & mentem illuminat 728 1.a tentationibus affueti alios quoad eos edocere poſſunt ibid b eas auſert Deus cùm libet. 906.1.a vide *Aduerſa, Tribulatio.*

Tentatur quis maximè in ea re in qua aliquando peccauit. 77. 2.b

Tentatus admotas conſilia & conſolationes tum piorum librorum, tum virorum ſpiritualium. 78 2.d non ſit præceps & feſtinus, ſed ſinat paſſiones defernuſcere 79.1.c.2.a Deus ipſum expellet 2.b.d ad Deum confugiat per orationem. 80. 2.b.c tentatus capitur ſubinde pro multis tribulationibus & caſibus inflato. 727.2.d

Tepidi labore ſuo magnoparum in ſanctitate proſiriunt. 658. 1.d

Terebinthus arbor deſcribitur. 530.2.d

S. Thereſia vouit ſe in qualibet re facturam quod foret optimum. 90.1.b.716.2.b

Terra magnitudo. 45.2 b d quis eius ſit ambitus. ibid.d eius motus oſtendit Dei magnificentiam & potentiam. 381.2.c terra theſaurus & horreum eſt omnium creaturarum, & ipſamet omnia reuelauit. 388 2.a quomodo terra à Deo in hyeme & æſtate foueatur & refrigeretur. 510 1.a mater eſt omnium viuentium. 853 1.a.838.1.d terra & ſolum an differant. 705.2.d non omnia ex terra nata in eandem conuertuntur. 837.2.d tremit & concutitur tonitrua. 899. 1.d.2.a.c eius vſque ad centrum profunditas. 1023.1.b eius motus ſit Dei nutu. 899.1.c terra mandenda ſunt corpora defunctorum. 794.2.c

Terrena omnia abdicant à ſe Religioſi 767.1.b.2.a

Tertullianus paræmias & apologi abundat. 24.1.b

Teſta confracta ſymbolum fatui eſt. 476.2.a

Teſtamentum ſæpè ſignificat legem Dei. 287 1.a.d.383.2.c. 394.1 d.866.1.b.941.1 b 947.1 b.c teſtamentum nemo dicitur quodvis pactum, decretum, diſpoſitio.287.1.a.d.340. 2.c teſtamenta inferiorum quod dicatur 340.2.b.c.d. 341.1.b.d teſtamentum legis Moſis quomodo dicatur æternum, cùm non fuerit æternum. 394.2.a teſtamenti veteris & noui felicitas diuerſa erat. 568.1.b

Teſtificari idem eſt aliquando, quod denunciare. 610.1.c

Teſtimonium idem eſt quod lex Dei. 947.1.c

Tetragoni vocantur à philoſophis viri fortes. 171.1.b

Tetricus valuas detractorum quaſi montes ne detrahere pergit. 616 2.a

Textus Græcus Eccleſiaſtici corrigendus ad Latinum, non contrà, vnde ille vna ſit vitioſus 36.2. a textus Latinus Bibliorum cur ſæpè à Græco diſſentiat. 22.1.b

S. Thaddæus ex libros ſacros ex Hebræo in linguam Syriacam vertit. 21.1.d

Thalaſſius anachoreta ſigno crucis ſanauit ſuos collitos dolores & vipera morſus. 65.2. b.793.1.a

Thales Mileſius ſapientum penè antiquiſſimus fuit 5 eius dogmata moralia. 28.1.d aſtra contemplans in foueam lapſus eſt. 103.1.d

Themiſtocles quid reſpondere mirantibus ita ſe mutatum. 642 1.c

Theocratiâ regebatur Iſraelis reſpubl. 395.2.d

Theodolinda regem Longobardorum ad fidem Catholicam pellexit. 577 2.d

Theodoricus Gothorum rex Arrianus factus Boetium amicum ſuum capite plectit iuſſit. 810.2.a.b.1021.2.d eius erga afflictos miſericordia. 123 1.b

Theodoſius Imp. S. Ambroſium honorauit. 207 1.b præcipitanti iudicium de Theſſalonicenſibus. 277.1.b

Theologia magna ex parte eſt moralis. 11 theologia verus. vide *Etheca ſupernaturalis.*

Θεὸς dicitur ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι. 731.2.c

Θεωρία eſt cultus & obſeruantia, maximè horum 710.1.c

Therapeutæ dicebantur primi Chriſtiani & monachi. 750. 1.c

Therica ſit ex carnibus vipera. 325.2.a componitur à plurimis ſimplicibus: eius vires, & inuentor. 710.2.a.c.d. 788.2.c

Thęſaurus abſconditus vocatur ſapientia Euangelica. 171. 2.d vnde vox Theſaurus deriuetur 172 1.a theſauri inuenti ſæpè inuenteribus cęſſerunt in detrimentum. 450. 2.c

S. Thomæ Aquinatis gnoma ethica. 33.1.a per Dei timorem & potentiam omnem ſapientiam acquiſiuit. 601. c poſt mortem ſocio apparens & de gloria cæleſti rogatus, quid reſpondent. 129.1.a aſſiduè de Deo loquebatur. 238.2.d eius elogium. 360.1.a

B. Thomas Morus cur ab Henrico VIII. ſecuri percuſſus, & hoc ipſe ſibi præfagit. 321.2.a ne detrahentes in capite ſermone progrederentur, ſcitè impedebat. 816.2.c in munere iudicario erat integer. 961.2.c

Thomas Wolſæus regis Henrici VIII. adulator miſerè tandem huius gratia excidit. 112.2.a

Thronus ſignificat tuum perſonarum SS. Trinitatis hypoſtaſin, eamq; d gnitatem & excellentiam. 511.1 c.d.& ſeqq. quomodo nubes ſit thronus Dei. 510.2.a.b eſt velut cathedra docentis, & tribunal iudicantis. ibid.b

Thus etiam Libanus vocatur. 529 2.c id Arabia habet laudatiſſimum. ibid.d eſt id duplex, vnum non inciſum, & hoc dicitur maſculum; alterum ſectum. 529.2.d quod dicatur thus incenſum, quod non incenſum 530 1.a.b thus bis in anno colligitur. ibid.a id deſcribitur. ibid.b c eius virtutes, qua ſapientiæ applicantur. ibid c.d thus vox vnde deriuetur. ibid.d omnes gentes thus ſoli Deo dedicant. 2.a cur id victimæ imponeretur. 745.1.d eſt ſymbolum orationis. 529.1 a.b.530.1.d.745.1 d thuris arbor in æſtate ſuauiſſimum odorem ſpirat. 1010.2.a

Thymiama à quibus aromatibus componebatur, quid myſtice repræſentet. 518 2.c.d.529.2 a.996.1.b id quotidie Deo bis offerebatur. 946 2.c

Tiara byſſina inſigne erat ſapientis. 176.1.d

Tiberij Imp. de Caligula futuro Imp. iudicium. 297.1.c

Tigurina verſio Bibliorum quanta ſit fides, qui eius auctores, quid in ea obſeruandum. 22.2 b citatur nomine Tigurinæ. 23.1.a non eſt interpretatio, ſed potius commentatio. 28.2.c

22.2 c.837.1 d.840.1.b
nihil Timere iuxta Deum sequenti, cap. 956.2.c
Timere Deum est quasi sacerdos Deo consecratus, item rex & triumphator. 55.1.c.d hic gaudebit in extremis. 56.1. b.c & in die mortis benedictionem accipiet. 2 d verè practicè nomen Dei 57.1 a pro Deo omnia dura excipiet. 2.a.b sua pietate sanctitatem custodiet & imperabit. 65.2 b si-more Dei omnia peccata à se eliminat 68.1.d quomodò se sanctificet, cùm sit sanctus. 90.2 d quomodo concionem suam examinare debent. 91. 1.c patienter excipit aduersa. 2.a d cum sequitur Dei benedictio. 126.2.c illi à Deo dantur veri amici. 166 2. a.c & ipse est verus amicus ibid. & fidus Iuda. 167.1.a suæ dignitatis. 261 2 a si diligeret, duplici honore honoratur. 267.1.a solus sapientium apprehendit. 353.2.c eum sequitur honor & gloria. 503.1.b est item longanimis. ibid. d mortalium beatissimus est. 551. 1.d.2 b.c est angelus cælestis. 2.d excipit disciplinam eius. 695.1 c facilè cognoscet quod iustum est, & à lege præscriptum 696.1.a Dei legem diligit. 701 1 a ideoq; in aduersis constans erit. ibid a.c est in hac vita beatus. 731.1.d vide *Sapiens.*
Timidi sunt vt plurimum suspicaces. 109.2.c & cauti. 696. 2.d & in perpetuis angoribus. 236.2.a non sunt de bello consulendi. 774.2.b
Timor fuit hominum olim. 336.2.a 796.2.c
Timor filialis includit amorem Dei. 577.1 b timor capitur subinde pro re timenda. 696.2.b timor est causa & comes consilij & prudentiæ. ibid.c
Timor mortis causat vitæ emendationem. 213.2.d timor prior fructuum est 481.2.c d.482.2.b timor gehennæ etiam donum est Dei, eius effectus. 68.2.d
Timor siue amor Dei vna est sapientia, quatuordecim eius elogia. 41.1.a 556.2.a est initium & modus parandi sapientiam. 54.2.a 58.2.a. & seqq. parit gloriam, gloriationem & lætitiam tum in cælo, tum in terra. 55 1.b.c coronat hominem velut sacerdotem & regem. ibid.c debet esse filialis & reuerentialis. 2.a affert veram animi delectationem. 56.1 a vocatur sapientia. 57 1.b.c rapit omnes in sui amorem. 57 2.d ipse est principium, radix & finis sapientiæ. 58.2.a 59 1 b.2.b.63.2.d.66.2 b ample sumitur pro omni Dei cognitione, metu, cultu, obseruantia 60 1.a quomodo parè ut sit necessarius. 2.a fidei & iustitiæ comes est. ibid c videtur fidelibus quodammodò concreatus. 61 1.b cum electis graditur. ibid.d animæ passiones domat. 62 1.c agnoscitur externis per opera virtutum. ibid.c.d est scientia religiosa, & parens religionis. 2.a.d eo crescente crescit & sapientia. 63.2 d 66 1.a suos clientes implet bonis spiritualibus & temporalibus. 64 2.a est corona sapientiæ. ibid d actus hominis sapienter dirigit. 66.1.a.b reddit affectus suos longæuos. 67.1 a c custodit & construit cæteras virtutes. ibid b expellit omne peccatum. 2.d 68.1.d est cum vitiorum. 68 1.a.2.b timor Dei, sapientia, & mandatorum custodia valdè inter se connexa sunt. 70.2.d 71 1.b.c quomo inter se ordinem habeant. 71.1.a hæc sæpè pro eodem sumuntur. 2 a timor est optimum gratiæ custos. 75.1.c optimum item remedium in tentationibus est. 83.2 a.b.84.1.a amanti Deum est omnia. 83.2. c adducit humilitatem & paupertatem spiritus. ibid d eius fructus. 84. 2.c.d 85.1 a timor Dei idem est quod conuersatio Dei. 203.1.d est initium omnis virtutis. 261. 1.d varia eius elogia. 2.b ipse est vera nobilitas. ibid c.d est maior honor quàm sit reflorentes. 262.1.a.263 1.b vrget ad profectum virtutis. 354.1.a.b in eo omne hominis bonum consistit. 502.2.d est fructus sapientiæ. 532 2.a decet senes & hi eo possunt gloriari. 551.2.a quis is sit: hominem mirè beatificat. 555.2 d.557 1.b arrogantiam animæ valdè premit. 556.1.a est auriga animæ. ibid. item velut nauclerus & speculator ibid.b est anima pædagogus, & per Chironem repræsentatur. ibid.c eo crescente crescit amor. 557.1.a quin & causat amorem, & hic illum. ibid.b c suarum ab amaritie colubent. 583.1 d hominem retrahit à peccando. 2.a purgat animam eius. 584.1.b refrænat iram. 607.2.b os autem occludenda sunt aduersus detractores. 616.1 d causa est fortitudinis animi. 731.1.a cor dilatat, extollit, & vires adauget. 864.2.c est amor Dei, vel eum includit. ibid.d idem cor exaltat. ibid. ipse solus hominem saluare potest. 847.1 c virtutes & bona reliqua in se habet, vel à Deo impetrat. ibid. concelebrat hominis omne bonum. 2.a paradiso & cælo conferetur. ibid. est velut regia vestis quæ timentes Deum vestiuntur. ibid.a ti-

mor significat Dei cultum & Religionem. 949.1.c timore mirè animum destruebant. 834.2.c
Tinea est symbolum libidinis. 871.1.c.d.2 a quomodò illa in vestibus nascatur. ibid.
quare Tintinabula aurea malis punicis intermixta à veste pontificis dependerent. 944.1.a
Titus Imp. diem se perdidisse dicebat non præstito beneficio. 344.1 a
Tonitrua prius est fulmine, imò eius causa. 692.1.a.d.2.d 899.2.c 961.1 b typus est impiorum. 838.2.d.839.1.c unde dicatur. 900.1.c concutit mentes hominum & terram. 899.1.d 2.a.900.1 a.b unde oriatur. 899.2 a b eius violentia ibid. quatuor eius causæ. ibid.b. est vox Dei. ibid.d.& seqq. est indicium magnificentiæ & potentiæ Dei. 381.2.c & seqq.
Tormenta sua accidentalia adaugent dæmones, non poenam essentialem 828.2.b.c
Torques capitur quoq; pro boia & collari vinculo. 173.1.d torques aureus est insigne sapientiæ. 176.1.c
Torum affectus tenerorum est. 155.2.d
Tragœdia tristes habent exitus. 413.2.b
Traianus Imp. iuris diuini & humani sciens fuit. 3
Trames aquæ est fossa à fluuio deducta. 541.2.c
Tranquillitas animi in discipulo requiritur, vt doctrinam admittat. 859.2.a
Transmigrationes variæ Pythagoræ 13
Tria Deus non potest facere melora, quàm facta sunt. 51.2.b
Tribulatio est impij probationis. 171.1 a in illa est constantia necessaria. 288.1.c dum ea ingruit, gaudia lætorum in memoriam reuocanda 291 2.d probat iustos. 584.2.d 585.1.b ea excoquuntur velut vasa lutea 585.1.a Christus illos ad velut ipsius sibi despondet. ibid c non fugienda, sed ambienda est. ibid d eam cùm lubet, auferet Deus 906. 1.a tribulationes sunt porta ad mortem & vitam. 1022.1.b vide *Tentatio, Aduersa.*
Tribulus est spina genus: vnde dictum sit. 902.2.d
Tribus Israël à quibus dispersa, & à quibus congregata. 758. 2.a sunt typus omnium gentium fidelium. ibid.c d singulis suam portionem in terra promissa accepere. 937.1.a tribus decem cur à duabus successionem fecerint sub Roboam. 977. 1.d 978.1 d 2.a
Triclinarchus erat idem qui modimperator. 682.1.a
SS. Trinitatis tres quasi thronos & adorationes. 511.1.c ipsa sunt est concordia, quia ipsa concors. 548.2.c est origo omnis contrapositionis rerum. 712. 1. c.d ternarium quendam rebus omnibus velut sui imaginem inseruit. 846.1.a quomodò eam definirent Manichæi. 875.2.c inde repræsentantur. 896 1 c.d seipsam infinitè laudat & glorificat ab omni æternitate in æternum æternitatem. 363.2. b.364.1. a.914.1.d cognita fuit priscis Iudæis. 1025.1.b sed eam negant moderni. 1040 quod eius sit symbolum. 400.1.c
Trinsare vox propria hirundinum. 152.1.a
in quibus Trifandum sit. 654 1.a
Tristis moritur sensim per æruminas. 568.1.a tristes semper funestas habent cogitationes. 584 1.c tristis sæpè pro irato minaci sumitur. 483.2.d tristia & læta, inuicem succedunt. 290.2.c.& seqq 293.1.a
Tristitia de peccato pia & sancta est. 332.1 b.333 2.c à tristitia non debemus abhorrere. 332.2.a qua tristitia mala sit. 333 1.a eius schema. ibid. b tristia sequitur indignatio. 339.1.c tristitia & ira ac sæuitia se inuicem comitantur. 484.1.a tristitia cordis est miseria vniuersalis. 558.1.c est grauior omni corporis cruciatu. ibid.d 2.a.559.1.d item morte. 567.2 d tristes generant cogitationes. 584.1.c non fouenda animo dominari. 649. 2.a cur ea fugienda. ibid.d eius remedium est, malum, quod affligit externare. 650.1.a item bona conscientia. 2.a.b.333.1.d item occupatio magna. 653 2. d item oratio & spes in Deum. 654 1.b alia eius remedia. ibid.c.292.1.d.2.c item prudentia. 763.1.c fugat spiritum lætitiæ, & accersit spiritum acedia & tristitiæ. 652. 2.b facit hominem breuis æui. ibid.d oritur ex mala conscientia. 652.2.d occidit tristantem. 653.1.d.2.a.b ad nihil confert. 2.b quomodo sine ea quis viuat 654.1.a adducit senectam. 2.d Spiritum sanctum contristat. 655. 2.b quæ adferat damna. 796.2.c.d.2.c.d.797 1.a est moderanda. ibid.2.a tristitia præterita causat lætitiam. 1013 2.c.d vide *Dolor.*
Triumphantes Roma gloria brevitatis identidem admonebantur. 275.1.d
Troilus Episcop. visionis cælestis fallus est ex auctore Eliæmosynarius.

ptum. 336.2.d
ψυχλιον eſt catinus parella. ellula. 667.2.a
Tubarum argentearum uſus olim tempore ſacrificij. 1014. 2.a.b
Tubalcaum fabrilia artis fuit inuentor. 805.1.a
Tunica hyacinthina pontificis vocatur podere. 943.2.c *item tunica linea.* ibid.
Turba cur ſit fugienda. 426.1.d.2.a *turba etiam turbationem. commotionem & ſeditionem ſignificat.* 2.b
Turbatio facit homi. ein tumultuari in opere & verbo. 835. 2.b
Turbo ventorum quàm ſit vehemens. 900.2 e.d
à Turca ſubingati ſunt multi principes Chriſtiani quietem eſt contra Chriſtianos adnocarant. 604.2.b *Turca etiam menſa benedicunt.* 694.1.d *confunt amentes & ſanati à Deo turbuſſimos agi.i.d.b.in honorem ſui Mahometi.* 722. 2.b *volunt vti medicis, & quare.* 786.2.b *ſanctos venerantur, & cur.* 226.1.b
Turpinus Archiepiſcop. Rhemenſis fabuloſus eſt auctor. 954. 1.b
Turtures ſunt ſymbolum fidei coniugalis. 501. 1.c
Tympanum è pelle lupina obmutejcere facit aliud è pelle ouina. 325.2.c
Typhon ventus quàm ſit vehemens. 900.2.d
Tyranni ſibi arrogant ius necis in quoſlibet. 236.1.b.237.1.a *tyranni proprium commodum, princeps publicum quarit.* 245.2.d *tyranni omnes citò moriuntur, & cur.* 251.2.d *& ſeqq eorum mortes omnes inhiant.* 253.1.b *ſunt velut lupi, ac hyæna.* 325.1.a.2.d 327.2.b *tyranni multi prater ſpem ad regnum euehuntur.* 276.1.c *& alij regno dejiciuntur* 2.a vide *Princeps, Rex.*
Tyrannis per tantum expromitur. 256.2.d

V.

VAcuus nemo coram Deo apparet. 743.1.d.*& ſeqq.* 744.1.a
Vagari oculis ſignum eſt impudicitia. 573.1.b.c
Vagus eſt velut lucundo. 766.2.b *ſapè in periculo, ſeruitutem & mortem incidit.* ibid.c
Valens Imp. ab Arrianis depranatus eſt. 297.1.a
Valentinianus Imp. à matre ad arrianiſmum pertractus eſt. 637.2.c
Valetudinis curam habeat ager. 790.1.b.c vide *Sanitas.*
Validus manu, eſt liberalis. 621. 2.a.c
Vallem montis Sion vocauit Salomon implenit terra aggeſta. 1007.1.b
Vanus etiam mendacem & fallacem ſignificat. 714.2.b
Vas Hebrais eſt omne inſtrumentum & ornamentum. 886.1.c 943.1.c *vaſa intra cur plumbo, rubrica aliaue materia linuntur* 806.2.d.807.1.a.b
Vae eſt qui prauo in iudicio ſubinbet. 628.2 c.619.1.c
Vaſtitas maris. 906.2.d
S. Vdalricus Epiſcop. Auguſtanus ſecundus eſt ſolemniter ab Eccleſia canonizatus. 919 2.b
Vdonis Præſulis Magdeburgenſis mors & deſcenſus ad inferos. 312.2.a.b
Ve priſcis fuit particula primitiua. 233 1.c
Velocitas ſalutaris qua. 673 1.a *velocitas in ſtudio virtutum neceſſaria eſt.* 674.1 c.d
in Vendendo ſapè intercurrit peccatum. 582.1.b
Venenata poſt fulminis ictum, plagam cur deponant. 897.1.c
Venenum hauſtum ejicere volens ſymbolum eſt eius qui malum de proximo clàm auditum alijs mox enarrat. 437.1.b *venenum venen pellitur.* 710.2.d *venena ſingulis ſingula auersata propria ſunt.* 711.2.b
Venalia peccata cauenda ei qui maiora cauere vult. 428.2.c. 661.1.b *ea amittunt gratiam Dei.* 430.1.d *diſponunt ad magna.* 429.2.d *cur ſint magis vitanda quàm magna.* 430.2.b *ea ſapè iterata illapsum gratia impediunt.* 739. 2.c.d
Venulare quid proprie ſit. 149.2.c.d
Venti campus *adagium dicitur de inconſtante.* 150.1.a
Ventris & uentu comparatio. 762.2.a.b *venter pro corde accipitur ſubinde.* 1032.1.c *diuinum horreum ſunt ventres pauperum.* 626.2.d
Ventus quod habeat etymon 900.1.d *quid ſit.* 2.d.903.1.c *ſymbolum ſeruoy eſt.* 723 2.a.b *ventorum vis.* 900.2.d *qua eorum generatio* 903.2.a.b *eorum materia eſt exhalatio calida & ſicca.* ibid. *ſunt arcanum Dei.* ibid.c *varia eorum ſpecies.* ibid.
Venus ipſius immundicus corpus enerrat. 646.1.b vide *Libido, Fornicatio. Veneri dea qua dea ſint contraria.* 646.1.b
Venus erat inſtar omnium antiquiſſimum in rain. 682 1.b.c
Venus vox unde deriuetur 233.1.c *Venus cur dicta Lubrica & Nepiae.* 285.1.a
Venuſtas artificialis non ſatiat viſum, ſed naturalis. 843.2.c vide *Pulchritudo.*
Verbalia dejumenta in bilis ſubinde accipiuntur pro participijs vel nominibus. 114.2.a
Verberare quatenùs ſeruum licent. 720.2.b
Verbum bilingue & ſimplex quod dicatur. 150.1.d *verbum dulce parat amicos.* 157.1.c.2.a.d *verbum malum auditum in audiente commouetur.* 437.1.a.b.2.c *verbum oſtendit quale ſit cor, & qualiter excultum.* 586.1.b 2.a *verbum oris eſt ſpecimen cordis.* 2.d *verbum impremeditatum non indicat ſtatum cordis.* 586 1.a *verbum ſapè Hebraï ſumunt pro re verbo ſignificata.* 494.1.a.693.1.b.*& pro conſilio.* 779.1.b.d
Verbi, id eſt Filij Dei, quando, ubi, eſſentia. 42 1.c *Verbum Dei, eſt duplex, eſſentiale & notionale* 42 2.d *cur dicatur ſons ſapientia.* ibid *&* 49.1.b.d *verbum Dei eſſentiale & notionale quod* 49.1.a *à verbo Dei petenda conſilia.* 697. 1.b *qualiter Verbum in Chriſto cum humana natura junctum ſit.* 757.1.d *ut factum eſt verum homo, ibid.d eſt quaſi ſermo ignitus.* 806 1.b
Verba ſingulis propè jactis antiquantur & emojcuntur. 34. 2.a.b *verba vehementium ſunt mentis.* 136 1.d. *verba S. Scripturæ quando ſint propriè, quando figuratè intelligenda.* 303.2 a.b *verba Dei atentè audienda & memoranda ſunt.* 385.1.a.b *verba blanda dolorem magis leuiat quàm dona* 416 1.b *aſpera exaſperant.* 2.a.b *verba librandæ ſunt, antequam proferantur.* 470 2.a.b. 471.1.a b.486.2.c.d.*& ſeqq. eorum reuerentia & honeſtas aſſuefcendum.* 439.2.d.494.2.d *verba prava beſtijs comparantur.* 616.2.a *verba obſignanda ſunt effigie Dei.* 618.2 a *& ponderanda.* ibid.c.d. 619.1.a.c *temerè prolata multis affirunt mortem duplicem.* 619.2.d *verba qualibet temere credenda non ſunt.* 762.1.d.2.c *verba ſapientia ubi deprimenda.* 595 1.a *verba dubijs ſcripturis facri non ſunt alia vicina ad libitum ſubſtituenda* 840.1.a
Verboſitas dedecet in omni ſermone, tum maximè in oratione. 190.1.c
Verboſi facilè mentiuntur. 190.1.c *videntur alijs dominari velle loquendo.* 449 2.c
cur in Vere flumina intumeſcant. 540 1.d.541.1.d
Verecundia non eſt virtus, ſed naturalis paſſio. 133.1.a *quando bona, quando mala.* ibid.d *decet maximè puellas & virgines.* ibid. d. *eius elogium.* 2.a *eſt optima dos mulieris.* 198 1.c *verecundia mala quæ ſit.* 455. 2.d 456 1.a *proprium virginum & mulierum monile eſt.* 577.1 *eſt prima dos inuentum* 691 1.b *hac nos valdè commendat, & gratiam ijs conciliat.* 692.1.b.c.2.a.b *comparatur teſtimo.* 1 c *item grandini.* 2.a *eſt timoris ſpecies.* ibid. *eius elogium.* ibid.c 577.1.a
Veritas ſollicanda interpreti, non verborum elegantia. 34. 1.a.b *à prima veritate Dei manat omne Veritas.* 43.1.c *veritas unde petatur eſt* 132.2.b.c *ipſa liberè confitendo eſt.* ibid.c.d.134 2.d.135.1.a *res diuina eſt.* 136 2.a.b *ei non eſt contradicendum.* ibid.b.c *pro ea uſque ad mortem eſt certandum.* 138 2.a.b *eius dignitas & præſtantia.* 189.1.c *veritas quodibet bonum ſine efficacia virtutis, item uſuriam ſignificat.* 361.2.c.399.1.d *veritas ſpeculatiua & practica qua ſit.* 588.1.a.b *ad ſui ſtudioſos reuertitur.* ibid. *&* 2.c *quomodo cola poſſit.* 684 1.a *falſo vel minimè corrumpitur, deſinitq; eſſe veritas.* 724.1.c *eſt firma & ſtabilis.* 781.2.d *veritas rerum eſt Deus & Chriſtus.* 588.1.b
Vermes oculis carent. 193.1.b *progignuntur ex humano cadauere.* 254.1.c.d *vermes veterum in inferno.* 196.1.d. *&* ſeqq.255.1.a
Verſio Eccleſiaſtici Latina immediatè videtur ex Hebræo tranſlata. 210.2.d *Vulgata admodum antiqua eſt.* 819.1.a. vide *Latina.*
Verſpellet quando & quatenus celandi. 141.1.c
Verſus unus Græcus in Eccleſia eſt, ſapè duobus Latinis redditur. 36.2.d
Verſutia etiam vocantur parabola & ænigmata. 801 1.b
Verum quomodo ariſtotelicè dicat. 714 1.b
Verus ſapè ſonat idem qui integer & perfectus. 86.1.c *verum loqui aſſueto creditur, etiamſi mentiatur.* 189.1.d
Veſpaſianus Imp. à Deo præſtitus, tela Iudæorum euaſit. 245.1.c *fuit in inimicum beneficus.* 301.2.c *unde omen imperij accepe-*

accepit. 510.2.c
Vestigium via significat. 463.1.b
Vestu cui usui serviant, & quare inuenta. 632.1.b c.827.1.a *vestes pontificia cur dicantur virtutes, id est roboris & potestatis & opulentiæ.* 943.1.d *quid mystici designent.* 2.a. 945.1.c *quo ordine & ritu ac ministrentur à sacerdote* ibid.1.b *earum dignitas.* 2.c
ob Vestitum non est superbiendum. 273.1.a 2.d *vestitus index est animi.* 444.1.c
Veterani in Religione magis sint humiles. 105.1.b.c
Vexantes impios malè pereunt. 602.1.b
Via Dei est ius, virtus, honestas. 89.2.d *via virtutis & vitij per Y representantur.* 465.1.c *via bonorum quæ dicantur.* 284.1.a *regendus Deus est hac via nobis pandat.* ibid. *via Dei iustus videtur æqua, impijs iniqua.* 825. 1.a b *item illa directa, hæc torta sunt triplicitèr.* ibid.b.c *via sæculi cur suauis, virtutis difficilis nobis videatur.* 1029.2.c *via virtutis est ardua & difficilis.* 1030.1.d *viâ duabus pergere nemo potest.* 87.1.a.2.a *viam ingressuri sese sancto Raphaeli angelo & S. Ioseph commendent.* 224.1.c *bi olim Herculi sacrificabant.* 284.1.b
Viator in quo imitandus ad perfectionem tendenti. 268.1.b *viatorum loci benignè sunt accipiendi.* 866. 2.b
Victima ex rapinâ pauperum quinq; habet crimina. 736. 1.c.d. & seqq. *victima pinguis placent Deo pro misericordia.* 744.2.c *cur victima pro peccato illius non imponeretur.* 745.1.d
Victoria procinctilis Carthaginensis in arrianismo repudiando constantia. 594.1.d
Victus pauperi dandus, multipliciter accipitur. 117.2.d *victus sæpè ponitur pro vita* 848.2.d
Videre Hebræi pro quolibet sensu accipiunt. 960.1.c
Viduam ducere non est illicitum, cur id tamen diffundatur. 20.1.b *cur vidua Romana intra annum lectum non possint nubere.* 478.2.d *viduarum gemitus & clamorem exaudit Deus.* 145.2.c.749.2.c.750.1.a *earum est protector.* 1024.1.b
Vigilia nocturna rubefacit hominem. 656.2.b
Vincticare signum est pusillanimis. 605.1.c
Vindices sunt flagrum tam boni quàm mali. 828.1.b.c *item elementa & varia creaturæ.* 829.1.c.d
Vindicta appetitus hominis innatus est, estq; ei gaudium. 553. 2.a *eam vetat lex Christiana.* ibid. *at Gentiles laudabant.* 606.1.d *ea grave malum est.* 559.2.a *non est à Deo pœtulanda, sed ipsi committenda.* 603.2.a *publica vindicta est sancta.* 604.1.c *eam cupiens peccata Dei vindicabit.* 603.2.c *vindicta de peccatis fedatur Dei furor.* 829.1.d.2.a *vindicta Dei efficax est, & omnia penetrat.* 986.1.d
Vinea non sunt adpetendum protinùs. 676.1.b
Vinum vetus novo præstat. 235.1.c *vino explorantur virtutes.* 521.1.b *vinum apostatare facit multos.* 431.1.b *vini potus flexiones multas ciet, & affert iracundiam.* 671.1.a *vinum est contumeliæ dacus.* 676.1.a *superbiam mentis probat.* ibid.1.d.2.b *igni comparatur.* 2.c *in illo est veritas.* 1.c *id sobriè sumptum sanitatem hominis adfert & commodam vitam, & acuit ingenium.* 2.d. & seqq.679.1.a.680.2.b *conservant vitam hominis.* 677.1.b.c.2.b.c.d *eius vires & effectus.* 1.c 678.2.a.& seqq. *est creatura Dei.* 678.1.b *creatum est ut homines afflictos exhilararet, non ut illo se inebrient.* ibid.c *eius usus cœpit à Noë.* ibid. *eius commoda.* ibid.d *eius damna.* 679.2.c.& seqq. *id bibendum suo tempore.* 1.b *item quantum sufficit.* ibid. *id si forte, aquâ diluendum* ibid.c *quando id bibendum, & quando aqua, ad sanitatem.* ibid.d *nimium sumptum caput & cerebrum crassis, crudis & bilosis vaporibus grauat.* 2.b *vini oxymel.* ibid. *unde dicatur Lyæus.* ibid.c *vis eius maior quàm veneni.* 680.1.a *est hibernis incendium.* ibid.c *eius & cantus sympathia.* 689.1.b.c *id fulmine concretum, potantem exanimat vel demental.* 897.1.b *vini effusio erat sacrificij consummatio.* 1014.1.a *vinum spirituale quod dicatur.* 551.2.b.c.678.1.a *quod vinum sapientiæ.* 1027.1.b
Vipera symbolum est uxoris viro dominantis. 229.2.a *item adulterorum.* 501.1.b *balsami pastu venenum amittit.* 522.2.b *quàm cum mare sue sit concors.* 843.1.c *vipera vipera veneno medetur.* 710.2.d *vipera erant pœna parricidarum.* 830.2.b
Vir ne sinat uxorem dominari. 229.1.b.c.713.2.b *exempla eorum qui sic perierunt.* 2.a *vir & uxor sunt una persona politica.* 97.1.c *vir à mulieris consortio patitur detrimentum.* 871.1.c.d *viri nomen merentur qui animo sunt virili & excelso.* 917.2.a *viri iniquitas quæ fœdo sit melior benefacientè muliere.* 872.1.a.& seqq.2.c *vir & uxor invicem consentire debent.* 547.2.a.b *vir quietus & tranquillus difficulter uxorem loquacem fert.* 562. 2.a *ea partes uxor.* 566.2.c.d *vir bona uxoris dimidium vitæ.* 567.2.d *eâth magis exemplo quàm verbo docent virtutes.* 578.2.a.b *nec ei nimis multa & magna committat.* ibid.d *ei impero se accommodet, sine alio qui caput est.* 845.2.a *diligenter adnertat qualem ducat.* 763. 2.a *vir non Uxoratus, adulteratur & fornicatur sæpè.* 766. 1.b *similis est asino nudo carens.* ibid.d *virorum vagientium erat balsamum, amomum mulierum.* 528.1.c *viri Ezechiæ parabolas Salomonis tantùm mutarunt quoad ordinem* 371 2.b *viri Apostolici soli finiunt omnia agere volunt è zelo.* 280.1.a
Virago quæ dicatur. 568.1.d *est animo virili: tales non minùs quàm viri imitanda.* 617.2.a
Virgæ mulieres quæ dicantur. 612.2.b
Vires sunt senectutis. 550.2.d *viribus parùm aggrediendo junt.* 156.1.a
Virga symbolum est recti iudicij. 283.2.b
Virginum rosa denotatur. 322.2.d & *lilia.* 820.1.d 2.c *assiduâ & æquè communicantes ea donantur.* 538.1.a *virginitas fœcunda B. Virginis.* 531.2.d
Virgo oculos custodiat 230.1.d.231.1.c *virgo sponsa unicè debet sponsum virum* 345.2.a *virgo quanam Gentilis Eleutherium adducta in baptismo sponsorem pro se habuit angelum.* 116.1.c *virgo qualem se intus & foris præbere debeat.* 820.1.a *maximè custodienda est.* 870.1.a *virgo vitium passa, ubi exolueris, ferè enasis meretrix.* ibid.b *virgines sunt rosa mystica.* 524.2.d *virgines ad lupanar ductæ, plerumq; illæsæ inde exiere Deo eas tuante.* 516.1.c
Virgines non superbæ, sed humiles sint. 103.2.c *earum multiplex est decor.* 230.2.b *apes imitentur.* 272.2.b 273.1.c *pro aliis Sanctis Deum sequuntur.* 503.2.a *virgines Lucanæ sine dote educabantur.* 202.2.a
Virgula fumi ascendens ex aromatibus myrrhæ & thuris, symbolum est B. Virginis. 529.1.a.b
Viridia fœno cur summè oculos oblectent. 843.2.b.c.d *viridis color visui maximè contemperatus est.* ibid.d.844.1.a
Viridium agrorum cur ita oculos delectet. 843.2.c.d *animum non illaqueat.* ibid.e *eius variæ sunt in herbis species.* 844. 1.a *undè illa oriatur.* ibid.b.c
Vir à vigor denominatur. 144.1.c *vires spirituales & mysticus quis sit.* ibid.d.2.a.& seqq.
Virtus dicta est à vire, quia virilis. 7.204.2.d.358.1.c.533. 2.b 910.2.d *eius elogia & defectus.* 7.8.204.2.d *ea beantur civitates & homines.* 8 *quæ sit vera virtus.* 11 *virtus est causa lætitiæ.* 113.1.c *facit sapientem.* 361.1.b *ad eam opus est magno robore.* 172.2.c *fingitur à poetis habitare in arduis rupibus.* ibid. *consuetudine fit facilis & iucunda.* 175.2.c.503.1.d *in deo nouissima sua colentes protegit.* 176.1.a *quid sit ex sua virtute Deum diligere.* 205.1.a *virtus in quo differat à fortitudine.* ibid.d *in se constans est.* 482.1.a *ei succumbendum in hac vita, post mortem id non licebit.* 339.2.c.340.1.d 2.a.341.2.a.b 345.1.b.c *virtus illa quæ peccatorum commissorum pœnitet, non est una, sed duæ.* 148.2.c *virtus quo plus gustatur, eò plus appetitur.* 536.2.b.537.1.c *quando & quare fit facilis.* 1028.1.d.& seqq. *iusto semper sit facilior & iucundior.* 593.1.b *omnibus bonis naturæ præponderat.* 645.2.d *est sanitas animæ.* ibid. *item pulchritudo eius.* 578.1.c *in æternum manet.* 238.2.b *sapientia nomine sæpè dicitur.* 842.1.d *laudari meretur.* 918. 1.a.b *in animi vigore & robore consistit: eius varia definitiones.* 920.2.d.& seqq. *est summum bonum huius vitæ.* 921.1.d *eius potentia & constantia.* 1.a *eo malè uti non possumus.* ibid. *Deo nos reddit similes.* ibid. *parit nomen & famam æternam.* 918.1.d.998.2.b *cur eius via aspera videatur.* 1029.2.c.1030.1.d.2.a *ad eius consecutionem tria sunt requisita.* 1030.1.c *ei studere ante tempus quid sit.* 1036.1.b.c.& seqq. *eius & vitij antitheses.* 588.2.d & seqq.
Virtutes veræ apud solos Christianos sunt, apud Ethnicos ficta. 7.9.10.11 *virtutes maxima sunt bona.* 8 *earum materia intendunt habitum timoris & virtutis.* 71.1.d *sunt velut creatura rationales.* 129.1.d *è labore gignuntur.* 191.2.a.b *hominum, & præsertim mulierum, speciosa reddunt.* 578.1.d *fugiunt improbos, defiectunt à probos.* 588.1.c.d *sunt quasi anus.* ibid.d *per ossa repræsentantur.*

seruantur. 613.1.c *earum omnes actus. sunt magni Dei cultus.* 741.2.b *ad eas parandas socordia noxia est.* 848.2.b *ea solida sunt in sensibus.* 844.1.d *sunt velut thymiama* 904.1.c *data proportione inter se componenda sunt ibi d virtutes omnes in Deo sunt, excepta humilitate* 275.2.d *virtutes eorum quæ dicantur.* 385.2.d *virtutes multæ & diuersæ hominem ad orandum allicere possunt.* 421.1.d

Visio an fiat eo tendendo, an recipiendo spiritum visibilem. 231.2.a *sæpè significat rem visam aut visibilem* 884.1.d

Visitare infirmos opus misericordiæ est. 210.1.d *quàm id sit vtile.* 231.1.a

Visitationis dies, idem qui iudicij. 89.2.c.91.1.d

Visitatio tam Dei opem, quàm castigationem significat. 726.1.c.d

Visus pro quolibet sensu accipitur. 559.1.d

Vita accipitur subinde pro lætitia & felicitate. 81.1.c *vita præsentis tempore vtendum est.* 132.1.c *in ea operandum quia post eam non licebit.* 339.2.c 340.2.d.1.a.341.2.a.b 345.1.b *& a mercatum est & tempus merendi.* 346.1.d *eius brevitas.* 2.a 413.1.a *vita terminus cuiq; a Deo definitus est, sed nobis is est incognitus.* 390.1.d.782.1.c *vita inconstantia, amaritudo.* 415.1.a *vita hæc est tempus peccatorum.* 423.2.c *quomodo sine lapsu transigi possit* 779.1.b *vita quopacto sua sit in morte.* 710.2.c. *ei decem vasa sunt necessaria.* 825.2.d *quàm ea reddita sit misera per Adami peccatum.* 834.1.b.c *ipsa per se tremenda est, eamq; promouere omnes iumentum.* 851.2.c.d *eius initium progressus, finis quàm vilis.* 852.2.d *ad eam non est reditus, nec ob eam ad iudices infernales appellatio.* 814.1.a *est continuus fluxus ad mortem.* 1024.2.b *in quo ea consistat.* *ibid.c vita hæc est laboris & meriti, futura mercedis.* 1037.1.a *quomodo vita viri boni sortiri vxorem sit duplex.* 568.1.b.c *vita amara quoad naturam deterior quàm mors est, sed non quoad statum gratiæ.* 647.2.c.d 651.1.b *vita bona est tristitiæ remedium.* 650.2.a.& *seqq.* *vita sancta ornat destructam sanctam doctrinam.* 689.2.d 690.1.b *vita communis in casu fallendo est* 684.2.b *vita bona & mala causa est lætitiæ vel tristitiæ.* 796.2.c.d *vita ebrij potius mors est quàm vita.* 677.2.a *vita impia destruit reliqua pietatis externa opera.* 758.1.a.b.2.b *vita misera vel læta pendet à corde mœrenti vel tranquillo.* 796.2.d *vita spiritualis decem virtutibus inchoatur, conseruatur, promouetur, perficitur.* 817.1.c.d 2.b *vita mendicorum est vita sine vita.* 848.2.c *vitæ Sanctorum legere efficax est ad omnem virtutem.* 804.2.b *vita emendatio non est in senium differenda* 420.1.b *vita in peccato prior est morte damnatorum* 478.1.b *vita cælestis exultatio.* 85.1.a.b *hæc cibum habet & potum.* 345.2.b

S. Vitalius Eleemosynis redimebat scelerum patrationem. 305.2.a

Vitij fœditas. 7 *ipsum pix est ob quinq; analogias.* 313.1.d *ideo per se leue, inconstans, pauidum est.* 481.1.a *vocatur mendax & mendacium.* 588.1.b *eius & virtutis antithesis.* *ibid.2.d.& seqq.* *multa eius remedium ab amuli commitio inuenimus.* 605.1.b *vitia constantiâ assiduâ superantur.* 805.2.c.d *cum viris assiduè est luctandum* 1029.1.d *expellantur ab Ethica naturali.* 9 *impugnant incipientem converti.* 76.1.c *non simul omnia exstirpanda sunt, sed quod insensissimum est.* 279.2.c *ijs obstandum dum oriri incipiunt* 418.1.c vide Peccatum, *vitia communia, sunt leviter tollenda.* 999.1.b

Vitis florens fœminæ redolet. 531.1.c *eius elogium.* *ibid.d*

cur Vituli in Dan & Bethel à rege Ieroboamo collocati 979.1.b

Vitulus marinus coagulum habet quod epilepticis medetur. 537.2.b

nihil timere Vituperandum. 277.1.a.b

S. Vitus puer Martyr tormenta carnificum parum est moratus. 57.2.b

omne Vivens morti damnatum est. 341.1.c

dia Vivere omnes contendimus, 851.2.c.d

Vitio Dei & principium sistat peccata. 980.2.a *vitio insueta primæua vetatur, publica licet.* 245.2.c

Vlysses symbolum est viri prudentis. 424.2.c

Vmbra symbolum est somnij. 723.1.c *eius proprietates.* *ibid. & seqq.* *vmbra platani est gratissima.* 22.1.c

Vnanimitas propria amicitia est. 162.1.a *eius habenda media.* *ibid.b*

Vnctj sunt bis Hazaël, Iehu, Saul, Dauid. 987.1.a

Vngumenta etiam pharmaca significant. 526.1.a.2.a *eadem*

perfecta in potu addebantur. 526.2.a

Vnguentarius capitur pro pharmacopœo. 789.1.a.2.a

Vnguis est aroma colore vngui humani. 529.2.a

Vnienda sunt opera & operationes nostræ meritis Christi. 746.2.c.d.& *seqq.*

Vnio inter plures nequit firma consistere. 158.1.d *inter eminentes res gratissima est.* 845.1.b.2.a *vnio cum Deo est origo prophetandi.* 777.2.c *est quoq; perfectio sapientiæ & virtutis.* 911.1.d

Vni non sunt omnia credenda. 279.1.b *vnum sequatur qui illud assequi vult.* 278.2.c.d.279.1.b.d.288.1.d *vnus Sanctus præstruat reliquos genus sua* 374.2.c

Vniuersi status & decus consistit in elementorum concordia. 548.1.b

Vnum contra vnum quid sit. 711.2.a.c *vnum vni est contrarium* *ibid.a vnum appropriatur Deo Patri.* 884.1.b *vnus vir sanctus quàm sit potens.* 933.1.a

Vocati à Deo ad Religionem parentes suos & sæculares non consulant. 774.1.b.d *si statim obediant.* 674.2.a

Vocatione sua quisque sit contentus. 565.2.a,b *vocationi gratiam congruam dat Deus* 359.2.d *in vocatione constanter perseuerandum.* 401.2.b.d

Volucres superborum sunt symbolum. 361.2.a

etiam Voluntas meliorandi mala est. 388.2.d *voluntas sola peccati sui causa est.* 365.2.d.360.2.b *voluntas impiorum dicitur virga Dei.* 372.1.a *voluntas Dei est efficax.* 382.1.d *voluntas mera peccandi est peccatum, etsi in actum externum non prodeat.* 455.2.a *voluntas consentire debet rationi.* 549.1.c *voluntas gratia objequens ad salutem requiritur.* 556.2.b.c *voluntas cæteras potentias, membra & sensibus imperat.* 558.2.a *sequatur gratiam, vt ancilla Dominam.* 708.2.a *voluntas propria est causa omnis peccati* 559.1.b *& volat vxor nequam.* 571.1.d *quàm ea sit molestia spiritui.* *ibid.b.c* *voluntas sancta est volat vxor proba.* 578.1.b.c *voluntas Dei identidem nobis animo voluenda & reuoluenda.* 806.1.a.b

Voluptatum comes est dolor. 401.1.d *earum tyrannis in suos affectus.* 490.1.d

Vomitus ad quid conducat. 672.1.b.c *is suadetur flatum à cibo summum sumpto.* *ibid.d.1.a.b* *quando & quibus obest, vel prodest.* 2.b.c

Votum est sanctificatio Dei 208.1.c *votum facit constantes in vocatione.* 289.1.c *vota adimplenda sunt.* 222.2.c.d *& quidem cùm.* 420.1.b *vota perfectionis vita sunt quasi compedes voluntariæ.* 176.2.b *votum causa rei turpis habenda Deo displicet, estq; sacra blasphemia.* 734.2.d

Vox per aures ad auditum progreditur. 392.1.a

Vrbes impia etiam potentissimæ Deo permittente sunt euersæ. 259.2.a

quomodo dicatur ventus Vrere. 904.2.a

Vrim & thummim quid sibi velint. 944.1.d

Vrsi facilè occæcantur. 561.2.b.c. *fœtum lambendo efformant.* 640.1.c.644.2.a

Vsus causat amarum saporem. 903.1.a

Vsura tam Iudæis, quàm Gentibus fuit prohibita. 222.1.d *idq; iure naturæ, diuino & humano.* 621.1.a *eius mala definitio & etymon.* *ibid.* *vsura est partus & mortua.* 452.2.c.d

Vsurarius omnibus exosus est. 252.1.a

Vtor subinde pro abutor accipitur. 573.2.a

Vua commendatio. 531.1.d *vua nutrimenti, confortans & exhilarans.* 826.2.d

S. VValpurgis mortua olaum fluit. 1011.1.c

S. VVenceslaus ab auia est ad sanctitatem efformatus. 637.2.c *per angelum in duello victor exstitit.* 967.1.b

cur S. VVilgefortis vocata sit Liberata. 1015.2.b

S. VVillebrordus vide Radbodum Frisiæ regem in tartara catena igneq; relegatum 376.2.b

Vulcanus an sit fabrilis artis inuentor. 804.2.d.& *seqq.* *est idem qui ignis: vnde vox formetur.* 805.1.b *idem dictus est Mulciber.* *ibid.c* *sumitur pro igne.* *ibid.c* *dictus est vnipotens.* *ibid.* *cur claudus fingatur.* *ibid.d*

Vulgata versionis auctor est S. Hieronymus, non tamen vniuersalis. 21.1.a *vulgata Editio Latina pro authentica Scriptura habenda est.* 379.2.c *est præferenda Græcis & Hebræis codicibus.* 919.1.b.931.2.b

Vulnera causantur ebrietate 680.2.b

Vulpes symbolum versuti & dolosi. 141.1.b.361.1.d

Vultur Ægyptius an eadem auis cum pelicano. 124.1.c

Vultus indicantis Christi futuras terribilis. 380.2.d *vultus*

ius est proditor animi. 444.1.b.c d.565.1.c.779 1.c *sæpè à corde dissentit* 331.1.b 2.b *vultus morosus evacuatum quasi mœstitiæ vi detrahere cessat.* 616 2.a *vultus non est avertendus à cognato.* 864.1.b *nec à proximo.* ibid.c vide *Facies.*

Uxoris bonæ quæ sint dotes. 198.1.a *talis non est repudianda.* ibid.b *uxori suæ nemo insidiatur credat.* 202.1.b *uxor quærenda maritis similis.* ibid.d *cur uxor vocetur* mulier *linus.* 228.1.b.c *non debet viro dominari.* 219.1 b.c *viro se in omnibus accommodet.* 547.2.a b *est cum delectu ducenda.* 560.1.a.763 1.a.b *sit misericors in virum & suos domesticos* 764.1.b *item mansueta* ibid. *item sermone blanda.* ibid. *virum summo cœteris antetulerat* 565 1.d *sit casta & fida viro.* 576 2.d.577.1.d *speculo est similis, & in quo* 577 1.d *sit domus custos, & sedulitatem viri sequi.* 765.2.b *eius cum viro suo vitio quàm grata sit* 845 1.b *uxor bona qua dicatur, quæ fortis* 568.2.a.b *talis à Deo procuratur & petenda est* 569.1.a *est signum prædestinationis viri & filiorum.* ibid.b *talem qui habet, acquirit possessionem* 765.1.a.766 1.a *habet adiutricem sibi per omnia efficacem.* 765.1.b *in ea vir fecurè requiescit ut in columna.* ibid.c *pariis filios probos.* 841 1.b *uxor prudens peculiare Dei donum est.* 554 1.b *ea potior & vino vitio est quàm nummata.* 474.2.c *uxor mongera semper cum viro foras prodit.* 566.2.b *ei pareat.* ibid.c *uxor corrigibilis & tolerabilis, vetimenda; at incorrigibilis, ulcus mendum.* 567 1.a *uxor malè morata tribus modis castiganda est.* 558.2.d *est pessimum viro malum* 562.1.a b 842 1.a *pulchra nimis non est quærenda.* 562.2 c d *nec immodicè ea utendum.* 563.1 a *cum uxore aliena non est familiariter conversandum.* 233.1 b 2 a.d.234.1.c vide *Mulier.*

Uxores priscæ erant virorum famulæ. 219.2 c *uxorum Romanarum mœrores dominatus.* 229.1.d *uxores socias esse virorum, non ancillas.* 391.1.b

X.

Xerxis Persarum rex viso vniversi exercitus illacrymatus est. 218.1.c.342.1.a *quomodo accommodatorem in Pythium regem Lydiæ, filios quàm ner ei esse venisset, & quintum sibi revertentem.* 504 1.b

Xylon & lignum est & gossypium. 480.2.c

Z.

Zabulus non est diaboli. 86.2.b

Zamolxis famulus erat Pythagoræ & erat in honore. 723. 2.a

Zeilanum insula optimum fert cinnamomum. 527.2.b

Zelatores honoris divini bonum odorem post se relinquunt. 997 1.d *& dulcem memoriam.* 998.2.b

Zeloſi per Elam repræsentantur. 981.2.d *cum talibus versari est vitio.* 989.2.b

Zelotypa uxor viro sæpè dat philtrum. 870 1.d

Zelotypa malum est femineæ proprium 570.2.a.b *eius origo.* ibid. *grave est eorum malum & morbus.* 228 1.b *quanta adferat mala.* 228.1.b.d.2.c *eius remedia.* ibid.c.d. *& seqq.*

Zelotypi maritii decent uxores adulteravi. 228 2.d

Zelus maritos sibi invicem complectitur 235.1.a *eius invidiæ & iræ quàm zelotypiæ est* 654 1.d *zelus bonorum Dei nascitur ex eius amore.* 999 2.a *zelo opus est ad bonum consequendum* 1029.1.c *zelus Eliæ & SS. Ioannis & Iacobi fuit iustitia, non clementia.* 980.1.c *zelus Phinees.* 909 1.b

Zeno imp ob Eleëmosynas Dei iram à se avertit. 611.1.c

Zeno ab Athenensibus aurea corona donatus est. 177.2.d

Zeuxis morosè pingens æternitati pingere se dicebat. 159.2.b. 674 1.b 716.2 a.770 1.d

Zisca Hussitarum dux cur è corio sui mortui tympanum fieri voluerit 325.2 c

Zodiacum virtutum pingit Deus in mente fidei. 500.1.c

Zona pontificalis eius perfectionem indicabat 941.2.d *hæc erat duplex.* 943.1.a

Zorobabel fuit signaculum in manu dextra Dei 1002 1.b

Zozimus vitam S. Mariæ Ægyptiacæ ore eius exceptam literis prodidit. 455.2.a

ζυγοστάσιον, & ζυγοστάσιος ad ponderum æquitatem spectant. 818.1.d

INDEX
MATERIARVM MORALIVM

QVÆ HOC VOLVMINE

VBERIVS DEDVCVNTVR;

Verbis Euangelij per Dominicas, Festos dies, & ferias nonnullas occurrentis accommodatarum, in gratiam & vsum concionantium.

DOMINICA I. ADVENTVS.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA. Impij & lunæ analogiæ. c.27. v. 12. Solis & iusti analogiæ. ibid. Solis elogium & decus. c.43.v.2. Sol stetit sub Iosue, & quomodò factum. c.46.v.5. Lunæ etymon, & nomina, & elogia. c.43.v.6. huic B. Virgo diuersis rationibus comparatur. ibid.

ET STELLIS. Stellarum elogia. c.43.v.9.

VIRTVTES CÆLORVM MOVEBVNTVR. Angeli regunt stellas & orbes cælorum. c.16.v.26. Iris cælestis describitur eius figura, effectus, symbola. c.43.v.12.13. Grandinis descriptio. v.16. quid denotet mysticè. ibid. Cæli an sint animati, & stellæ igneæ. c.16.v.27. cælorum concentus, v.28.

VERBA AVTEM MEA NON TRANSIBVNT. Lex Christi est æterna, suique sectatores cælo transcribit. c.1.v.5. Testamentum vetus vnde dicatur æternum. c.17.v.10.

Reliqua vide notata Dom. XXIV. post. Pentec. & in Indice vtroq; Rerũ verb. Luna, Sol, Stellæ, Elias, Henoch.

DOMINICA II. ADVENTVS.

TV ES QVI, &c. AN ALIVM EXSPECTAMVS? Iudæi Messiam suum adhuc exspectant. c.36. v.18.

PAVPERES EVANGELIZANTVR. *Vide notata in Festo omnium Sanctorum, & in vtroq; Indice Rerum v.* Pauper, Paupertas.

ARVNDINEM VENTO AGITATAM. His verbis demonstratur S. Ioannis in sanctitate soliditas & constantia, quæ & cuiuis homini in suo statu & vocatione necessaria est. c.11.v.21. & c.27.v.12. hæc autem oratione impetratur. c.11.v.21. alia eius obtinendæ media. c.24.v.30. Constantia omnia ardua peruincit. c.38.v.31. Stimuli ad perseuerantiam. c.27.v.12. Contrà, studium vagum inprimis noxium est. c.29 v.31. *Vide Indicem Rerum verbo* Constantia, Perseuerantia.

HOMINEM MOLLIBVS VESTITVM. In vestitu nõ est sanctis & sapientibus gloriandum. c.11.v.4.

IN DOMIBVS REGVM SVNT. Quomodò agendum cum regibus. c.13.v.12. & seqq. In aulis regum adulatores frequentes sunt. v.29. *Vide notata in Festo Epiphaniæ, & in Indice Rerum v.* Rex, Princeps.

DOMINICA III. ADVENTVS.

TV QVIS ES? Curiositas in quærendo semper vitanda est. c.3.v.22.

TV QVIS ES? Ita se homo interroget, quia ratione corporis est velut bestia, ratione animæ velut angelus. c.51.v.25.

ET TV QVIS ES? *Vide notata Dom. II. in Quadragesi.*

PROPHETA ES TV? Prophetare in varia significatione accipitur. cap.48. v.14. Prophetarum ossa quomodò pullulare dicantur. c.49.v.12. Prophetandi origo est vnio cum Deo. c.37.v.18. *Vide Indicem vtrumque v.* Propheta, Prophetare.

EGO BAPTIZO IN AQVA. Aquæ & sapientiæ analogia. c.24.v.40.

HÆC TRANS IORDANEM FACTA SVNT. Iordanes quare sit sacer fluuius. c.24 v.36.

FERIA IV. QVAT. TEMPOR. ADVENT.

Christus in incarnatione semetipsum exinaniit. c.24.v 12. Habuit per eam mirabilia varia tam extrinseca, quàm intrinseca. c 36.v.10.

DESPONSATAM VIRO, CVI NOMEN ERAT IOSEPH. Ioseph quàm fuerit sanctus. c.36.v.25. Iosephi Patriarchæ cum Henoch comparatio. c.49. v.16.

SPIRITVS SANCTVS SVPERVENIET IN TE. Incarnatio Christi fuit opus Spiritus sancti. c.1.v.9.

FILIVS ALTISSIMI VOCABITVR. Christus erat verus Dei filius. c.1.v.4. & c.24.v.1. *Vide Indicem Rerum verbo* Iesus Christus.

BVTYRVM ET MEL COMEDET. Apis mellis confectrix est symbolum sapientiæ ethicæ & œconomicæ. c.11.v.3. item Christi & B. Virginis. ibid. Mel seruat corpora incorrupta ne putrescant. c.49.v.2.

DOMINICA IV. ADVENTVS.

OMNIS MONS ET COLLIS HVMILIABITVR. Via ad sapientiam & virtutem est ardua. c.51. v.25.

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

QVIA NON ERAT EI LOCVS IN DIVERSORIO. Domus propriæ & cellæ commoda. c.29. v.29.

GLORIA IN ALTISSIMIS DEO. Deum abundè & sufficienter laudare non possumus. c.43.v.31. Quò plus cognoscitur, eò plura cognoscenda exhibet. ibid.

ET VERBVM ERAT APVD DEVM. Sapientia est ab æterno. c.4.v.4.

OMNIA PER IPSVM FACTA SVNT. Omnia Deus creauit simul. c.18.v.1. Antitheta rerum ipsum vniuersum ornant. c.33.v.15. Deus omnia verbo creauit & conseruat. c.42.v.15. eius opera quàm præstantia sint. v.16.& 17.

QVÆ ILLVMINAT OMNEM HOMINEM. Quibus modis Christus animam illuminet. c.1.v.5.

PLENVM GRATIÆ. *Vide Indicem Rerum verbo* Gratia.

IN

PRO CONCIONIBVS.

IN FESTO S. IOANNIS EVANGELISTÆ

HIC AVTEM QVID? Curioſitas omnis vitanda eſt in interrogando. c.3.v.22.

IN FESTO SS. INNOCENTIVM.

APPARVIT IN SOMNIS. Animus in ſomno non ſapit, nec diuinat. c.34.v.6. Somniorum vanitas. c.40.v.7. Somnium eſt ſimile vmbræ & vento. c.34.v.2. Somnia ſunt ſpernenda. v.7. quomodò vera à falſis dignoſcantur. ibid.

IOSEPH. Quàm S. Ioſeph fuerit ſanctus. c.36. v.25.

FVGE IN ÆGYPTVM. Peregrinationis incommoda, maximè S. Ioſephi apud Ægyptios cap.29. v.31. Docet peregrinatio ſapere. cap.34.v.11. c.39.v.5.

DOMINICA INFRA OCTAV. NATIV.

ET HÆC VIDVA ERAT. Viduarum preces audit Deus. c.35.v.8.

GRATIA DEI ERAT IN ILLO. Vis gratiæ & pulchritudinis. c.26.v.16. Quid ſit gratia. v.19.

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

VT CIRCVMCIDERETVR. Circumciſione reparatur peccatum originale, cuius cauſa eſt Adam. In quo is reliquos homines ſuperet. c.49.v.19.

VOCATVM EST NOMEN EIVS IESVS. Ieſus tres illuſtres fuere. Prolegom. *Vide vtrumque Indicem Rerum verbo* Ieſus.

Ieſu nomen quàm ſit dulce. c.24.v.27. Ioſiæ nomen ad hoc proximè alludit. c.49.v.1.

Nomina ſceleratorum non ſunt filijs imponenda, quia & Gentiles ea olim vitarunt. c.41 v.14.

Ioſiæ, qui typus fuit Ieſu, elogium. c.46.v.1. & ſeqq.

IN EPIPHANIA DOMINI.

VIDIMVS STELLAM EIVS IN ORIENTE. Diuinatores & aſtrologi plerumque mentiuntur. c.34 v.4. Horum horoſcopus damnatur. c.42. v.19.

HERODES SCISCITABATVR AB EIS. Conſultamus de iis quæ libera ſunt. c.15.v.14.

VT ET EGO VENIENS ADOREM EVM. Quæ ſit ficta humilitas, & eius ſchema. c.19.v.22.

STELLA ANTECEBAT EOS. Chriſtus eſt & dicitur ſtella. c.50.v.6.

OBTVLERVNT EI THVS. Deo propriè thus adoletur. c.24.v.21. eſtque ſapientiæ ſymbolum. ibid, quid ſit, eiuſque vires. ibid. Oratio velut thus eſt. c.50.v.9. Virtutes ſunt thymiama. c.49. v.1.

MYRRHAM. Per hanc mortificatio denotatur. c.24.v.20. Quid ſit myrrha. ibid.

NE REDIRENT AD HERODEM. Doloſi, qualis erat Herodes, cauendi. c.11.v.31.32.36. Quomodò cum regibus agendum. c.13.v.12. & ſeqq. In aulis regum frequentes adulatores ſunt. c.13. v.29. In aula quomodò verſandum. c.8.v.19.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

CVM FACTVS ESSET IESVS ANNORVM DVODECIM. Sancti illuſtres à pueris à Spiritu ſancto directi fuere. c.1.v.16.

SEDENTEM IN MEDIO DOCTORVM, AVDIENTEM ET INTERROGANTEM. Senes habent doctrinam, & ab iis ea petenda eſt. c.6.v.18. Conſilium item ab eiſdē & ſapientibus petendum. c.8.v.20. Senes valent experientiâ. c.25.v.8. Iuuenes ſenibus patienter auſcultando deferant. c.41.v.17.

AVDIENTEM ET INTERROGANTEM. Non eſt reſpondendum ante interrogationem plenè audiendum. c.11.v.8. Eſt tempus loquendi & tempus tacendi. c.20.v.7.

SVPER PRVDENTIA ET RESPONSIS. Silentium & auditus ſignum eſt prudentiæ. c.19.v.28. & c.20.v.5.& 6.

PATER TVVS ET EGO DOLENTES QVÆREBAMVS TE: Parentes plus amant filios quàm ſeipſos. c.30.v.4.

MATER EIVS CONSERVABAT OMNIA, &c. CONFERENS IN CORDE SVO. Dei iugiter recordandum. c.9.v.23.

IESVS PROFICIEBAT SAPIENTIA. Sapientiæ tam naturalis quàm ſupernaturalis auctor eſt Deus: eius vſus, fructus, doctores, auctores, officia: eius finis eſt beatitudo. Proœmio. Sapientiæ morali vel ethicæ propoſitum eſt vitia caſtigare. ibid. Sapientia perſonalis eſt Filius Dei: at ſapientia creata multiplex eſt. c.1.v.1. Sapientia creata eſt in Spiritu ſancto. v.9. Initium ſapientiæ timor eſt Domini. v.16. Varij ſapientiæ fructus. c.6.v.20. & c.15.v.3.4.5.6. c.39. v.9. & ſeqq. & c.24. v.24. Eius fructus externi. c.39.v.12. Ipſa à paucis inuenitur. c.6.v.23. eſt laborioſa & ponderoſa. ib. Varij ſunt ad eam perueniendi gradus. ibid. Eius varię definitiones. c.14.v.25. blanditur ſuis quaſi mater & ſponſa. c.15.v.2. eſt ſimilis cedro. c.24.v.17. Scientiæ & ſapientiæ quod ſit diſcrimen. c.25.v.13. Sapientia eſt in otio comparanda. c.38.v.25. Abraham & alij priſci patres fuere doctores ſapientiæ. c.51.v.31. Ipſa eſt ſimilis oliuæ & platano. c.24.v.19. item viti. v.23. in ea eſt veritas & virtus. v.25. Mira eius dulcedo. v.29. *Vide Indicem Rerum verbo* Sapientia, Timor, Scientia, Ethica.

PROFICIEBAT. Indies & aſſiduè in ſanctitate debemus proficere. c.2. v.20. Quod ſit ſignum profectus in virtute. c.24.v.29.

ERAT SVBDITVS ILLIS. Obedientiæ & charitati iuſti inprimis ſtudere debent. c.3.v.1. Cur obedientia charitati iungenda. ibid. ipſa eſt ſacrificium myſticum. c.35.v.2.

SVBDITVS. Honor matri deferendus. c.3.v.3. Parentes ſuos honorans expiat peccata. v 1. Quibus in rebus honorandi ſint. v.8.9.14. Pueri à teneris docendi & caſtigandi. c.7 v.25. & 26. c.30.v.1. & 12. Filij magnorum virorum plerumque ſunt degeneres. v.13. *Vide Indicem Rerum verbo* Puer.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

NVPTIÆ FACTÆ SVNT. Vxor non debet viro dominari. c.9.v.2. Vxor bona inſignis eſt poſſeſſio. c.36.v.28. Filiarum elocatio quoto anno ſit facienda. c.7.v.27.

Mulieris fabrica. c.17.v.5. Filias parentes ſedulò cuſtodiant, vt virgines nuptui elocent. c.42. v.9. *Vide Indicem Rerum verbo* Vxor, *& notata Dom. II. poſt Pentecoſt.*

VOCATVS EST AVTEM ET IESVS. Vt Redemptor inter homines agens, à reliquis hominibus ſe ritu & habitu non ſegregauit: ita & cuilibet in cœtu multorum communis vita eſt ſectanda. c.13. v.20. c.32.v.1.

VT GVSTAVIT ARCHITRICLINVS. Idem dicebatur ſympoſiarcha: quæ huius partes & munia in menſa. c.32.v.1. & ſeqq. Menſalia præcepta. c.31.v.12. & ſeqq.

OMNIS HOMO PRIMVM BONVM VINVM PONIT. Vinum mirè conducit vitæ humanæ. c.31. v.32.

v.32. eius commoda. v.35. est id aqua diluendum. v37. eius damna v.38.

ET CVM INEBRIATI FVERINT. In omnium vino prævalente sæpe lingua labimur. c.19.v.15. Ebrietatis damna c.31. v 39. & 40. Convivantes olim floribus coronabantur ad eam auertendam. c.32.v.3.

ET CREDIDERVNT IN EVM DISCIPVLI. Scilicet viso miraculo; alioqui qui cito credit, decipietur. c.19.v.4.

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

DOMINE PVER MEVS IACET. Occasione huius heri erga seruum ita humani, agi poterit de officiis herorum. Heri quomodò se erga seruos gerant. c.4.v 35 eorum mores ex seruis æstimantur. c.7.v.23. Serui regendi vt asini. c.33. v.25. Sapiens etli seruiat liber est. c.10.v.28. Multi serui dominati sunt dominis. ibid. *Vide Indicem Rerum v.* Seruus.

Seruitutis origo. c.33.v.26. Seruitus Dei honesta est, eaque semper inchoanda. c.18.v.6.

EGO VENIAM ET CVRABO EVM. Sanitatem animæ & corporis dat sapientia & timor Domini. c.1. v.22. Ægros visitare pium est. c.7. v.39.

HABENS SVB ME MILITES. Milites & Martyres inter se comparantur quoad constantiam. c.17.v.24.

DICO HVIC, VADE, ET VADIT. Reges ne se sinant ab alio regi. c.33.v.20.

IN TENEBRAS EXTERIORES. *Vide notata Feriis II. post. Domin. I. in Quadragesima.*

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

MOTVS MAGNVS FACTVS EST. Passiones, animi motus sunt, sed illas vir pius non consulat. c.37. v.7. sunt animæ carnifices. c.40.v.4.& 5.

IN MARI. Ventorum vis in mari. c.43.v.18. Ventus quid sit, & eius generatio. v.22. Maris mira varia. v.27. Arenæ maris an sint numerabiles. c.1.v.3.

DOMINE SALVA NOS, PERIMVS. Tribulari suos permittit Deus vt probet. c.27.v.6. succurrit plerumque rebus desperatis. c.51.v.12. suos protegit & propugnat. c.2.v.3.

QVID TIMIDI ESTIS MODICÆ FIDEI? Iustis non occurrunt mala. c.33.v.1. Deum timens nihil timere debet. c.46.v.9.

FACTA EST TRANQVILLITAS MAGNA. Tentationum maria pacat Deus. c.43.v.25.

VENTI ET MARE OBEDIVNT EI. Creatura omnis homini seruit, vt ipse creatori seruiat. c.42. v.26.

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

HOMINI QVI SEMINAVIT. Agricultura est à Deo instituta, & honesta est ars. c.7.v.16.

VNDE HABET ZIZANIA? Improborum consortia vitanda. c.13.v.1.

INIMICVS HOMO HOC FECIT. Vitium se communicantibus affricat. c.13.v.1.

SINE VTRAQVE CRESCERE. Vitia communia leniter tollenda sunt. c.49.v.3.

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

CVM AVTEM CREVERIT MAIVS EST OMNIBVS. Parua vitia tandem fiunt maxima. c.11.v.34.

ET SINE PARABOLIS NON LOQVEBATVR. Sacra Scriptura vtitur apologis & parabolis, nam sic olim Ethica tradebatur. Prolegom. & proinde toties eis vius est Christus. ibid.

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

EXIIT PRIMO MANE. Manè surgendum ad Deum laudandum. c.4.v.13. Oratio matutina quàm sit vtilis: Manè cor Deo est offerendum. c.39.v.6.7.

OPERARIOS. Homini quinque de causis laborandum est. c.7.v.16. In studio virtutis strenuitate opus est. c.31.v.27. Opificium sapientia in Dei cultu consistit. c.38.v.39.

QVID HIC STATIS TOTA DIE OTIOSI? Temporis est maxima ratio habenda. c.4.v.23. Quæ sint remedia accidiæ. c.11.v.27 Pigritia & desidia quàm sit noxia. c.22.v.2. Otij damna & epitheta. ibid. ipsum est vitandum. c.33.v.29.

ITE ET VOS IN VINEAM MEAM. Exercitij corporalis vtilitas. c.31.v.27.

REDDE ILLIS MERCEDEM. Operum merita adstruuntur. c.14.v.17.

AMICI. Amicitia paucorum sit. c.6.v.6. Amicitiæ proprietates & leges v.7.& seqq. Quæ sit amicitia ollaris & ficta. v.10. Amicitia esse debet vnanimis. v.12. Amicitiæ definitio & descriptio, ibid. & v.17. eius commoda. v.14. & seqq.

Amicus per aduersa probatur c.6.v.7. c.12. v.9. probandus est ante amicitiam contractam. cap.6 v.9. *Vide plura in vtroque Indice Rerum, verbo* Amicitia, Amicus, *& Sabbatho post Domin. IV. in Quadragesi.*

NON LICET MIHI QVOD VOLO FACERE? Liberum arbitrium demonstratur. c.15.v.14. id, non excludit gratiam. v.16. eius dignitas est lextuplex. v.18. Voluntas propria est velut mulier mala. c.26.v.10. voluntas sancta est velut vxor bona. v.22. Quòd vnus altero sit melior, prouenit à Deo. c.33 v.7.

AN OCVLVS TVVS NEQVAM EST, QVIA EGO BONVS SVM? Inuidus quis sit: Inuidiæ schema & symbola. c.14.v.8. Inuidiæ nequitia & remedia. ibid. Inuidi describuntur. c.31.v.16. Oculi symbola quinque. c.15.v.20. Gratia Dei similis est pupillæ. c.17.v.18. Oculi & cordis similitudo. c.22.v.24. Oculos custodiat mulier, nec nutu respondeat. c.26.v.12. Oculi sunt plerumque causa peccati. c.27.v.11.

MVLTI SVNT VOCATI, PAVCI VERO ELECTI. Deus est origo prædestinationis. c.33.v.12. Gratia efficax summum Dei donum est. ibid. Cur Deus hos eligat, illos reprobet. v.15.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

EXIIT QVI SEMINAT. Agricultura prima est artium. c.7.v.16. c.38.v.25.& 27.

SEMEN EST VERBVM DEI. Concionandi præcepta optima. c.48.v.1. Prædicatores verbi Dei apibus designantur. c.11. v.3. non quærant plausum. c.22.v.6.

ET A VOLVPTATIBVS VITÆ EVNTES SVFFOCANTVR. Concupiscentia omnis refrænanda est. c.18.v.30. eius expletio quæ causet damna. v.31. Concupiscentia est velut limax. ibid. item prurigo. c.23. v.6. item velut mulier mala. cap.25. v.17. eius ignem qui vincunt, facilè ignem corporeum vincent. c.51.v.5. *Vide Indicem Rerum verbo* Concupiscentia, Cupiditas, Passio, Ratio.

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA.

ECCE ASCENDIMVS HIEROSOLYMAM. Ami-

Amici aduerſis cognoſcuntur. c.12.v.9.

MENDICANS. Mendicorum vita mors potiùs eſt quàm vita. c.40.v.30.

DOMINE VT VIDEAM. Gratia Dei ſimilis eſt pupillæ oculi. c.17.v.18. Peccatum inducit cæcitatem. c.11.v.16.

IPSE VERO MVLTO MAGIS CLAMABAT. Garrulus & loquax eſt quaſi mulier parturiens. c.19. v.11. Multiloquus in multis peccat. c.20.v.8.

Erit hic locus agendi de peccati turpitudine, & peccantium cæcitate, occaſione Bacchanalium inſtantium. Peccator ſimilis eſt dormienti ob quinque analogias. c.22.v.9. & mortuo. v.10. eſt quaſi beſtia. v.18. Intemperantiæ tria damna. c.31.v.24. item ebrietatis. v.39. & 41. Guloſi ducunt noctes inſomnes. v.18.

Peccatum inducit cæcitatem. c.11.v.16 eius pericula. c.51.v.9. eſt fugiendum quaſi coluber. c.21.v.2. eius noxa. v.3.4. eius nequitia. v.4. & c.22. v.12. eius & virtutis antitheſes. c.27. v.11. *Vide Indicem Rerum verbo* Peccatum *&* Peccator.

FERIA IV. CINERVM.

MEMENTO HOMO QVIA CINIS ES. Mortis memoria ſemper habenda. c.14.v.12. & c.38.v.23. Creaturæ omnes & homo nihil ſunt, Deus omne. c.43.v.29. Vitæ breuitas. c.41.v.12. Homines ſunt velut folia. v.19.

CVM IEIVNATIS. Aurea continentiæ præcepta. c.31.v.20. Sobrietas mater eſt ſanitatis & ſanctitatis. c.31.v.22. & v.24. Ieiunium operatur miracula. c.48.v.2. Abſtinentia auertit morbos. c.18.v.20. Frugalitas priſcorum parentum. c.29. v.28. hi aquam bibebant, non vinum: aquæ potus ſalubris eſt. ibid. an ea nutriat. ibid. *De Gula vide notata Domin. in Quinquageſ. & in Indice Rerum verbo*, Gula, Vinum.

FERIA VI. POST CINERES.

EGO AVTEM DICO VOBIS. Doctrina Chriſti veterum philoſophiam caſtigat. Proœm.

ODIO HABEBIS INIMICVM TVVM. Quo ſenſu Eleëmoſyna danda ſit peccatori. c.12. v.4. Inimico non eſt credendum, niſi verè ſit factus amicus. v.10. Animæ inimico & concupiſcentiæ non eſt credendum. ibid.

DILIGITE INIMICOS VESTROS. Id iubet lex Chriſti. c.23.v.38.

NOLITE THESAVRIZARE. Diuitiæ iuſtæ ſunt. c.13.v.30. Qui theſauros coaceruare cupit, pauper eſt; ſuis contentus, dives. ibid. Opes abſconditæ quomodò pereant. c.29.v.13. eæ ſunt in pauperes expendendæ. v.14. inuoluunt multas ruinas. c.31.v.6. faciunt miſeros: earum damna & epitheta. ibid.

TE AVTEM FACIENTE ELEEMOSYNAM. Eleëmoſyna facit fortes. c.29.v.1. amouet omnia mala. v.15. Eleëmoſynæ conditiones c.31.v.11. ipſa eſt victima laudis. c.35.v.45. expiat peccata. c.3.v.33. eius variæ ſpecies. c.4.v.1. eſt facienda citò. v.3. eius pretium. v.11. eſt in vita melior quàm poſt mortem. c.14.v.13. eſt quaſi faeculus & ſignaculum. c.17.v.18. an proſit damnatis. v.19. *Vide Indicem vtrumque verb.* Eleëmoſyna, Dives.

Danda pauperi tum bona verba, tum res. c.18. v.17. Proximo in neceſſitate mutuandum. c.29. v.2. & 11. Stimuli ad mutuandum. v.11. & ſeqq. Inuenta danda ſunt pauperibus. v.4. Beneficentia facit diuinos & quaſi Deos. c.4.v.11. ſit hilaris. c.18 v.15. & 18.

VT SITIS FILII PATRIS VESTRI. Chriſtianus, in quo Chriſto coæquetur. c.36.v.14.

QVI SOLEM SVVM ORIRI FACIT. Solis & iuſti analogiæ. c.27.v.12. Sol iuſtitiæ eſt Chriſtus. ibid.

SVPER BONOS. Beneficium non eſt temerè & ſine ratione dandum. c.12.v.1.

ET MALOS. Indigno quandoquè eſt beneficiendum. c.12.v.1.

ET PLVIT SVPER IVSTOS ET INIVSTOS. Miſericordia Dei quàm magna ſit. c.18.v.12.

ESTOTE PERFECTI. Quomodò opera noſtra omnia excellenter facere poſſimus, & ſtimuli ad hoc ipſum. c.33.v.24. Religioſi perfectionis aſſeclæ, ſunt mundi domini. c.36.v.28. De Religioſo ſtatu aſſumendo cogitantes, non debent parentes aut conſanguineos conſulere. c.37.v.12. Perfectio ſita eſt in continuo Dei amore & laude. c.7.v.32. c.47.v.10. eius officia. c.20. v.7. Religionis etymon quod ſit. c.1.v.17. Quomodò quis perfectus euadat. c.14.v.22. Dei ſeruitus ſemper eſt inchoanda. c.18.v.6. ei ſeruire, regnare eſt. c.4.v.15. eius ſeruitus eſt quadruplex. ibid.

Virtutis definitio: ipſa ſummum huius vitæ bonum eſt. c.44.v.3. eſt facilis. c.51.v.22. ei ſtudendum ante tempus, quo ſenſu. v.38. eius elogia ex Theologis & Philoſophis. Proœm.

PATER TVVS, QVI VIDET IN ABSCONDITO. Deus eſt totus oculus. c.34.v.18. eſt vbique præſens. c.23.v.26. Deus eſt in omnibus, & ipſe eſt omnia. c.43.v.29. Præſentiæ Dei habendæ praxis & modus. c.47.v.10. Dei iugis memoria habenda eſt. c.9.v.13. Oculus Dei intuetur omnia. c.23.v.26. eſt ſole lucidior. ibid.

SABBATHO.

CONFIDITE, EGO SVM, NOLITE TIMERE, Deus dat vocationi gratiam congruam. c.15.v.5.

ET QVOTQVOT TANGEBANT EVM, SALVI FIEBANT. Chriſtus ſummus eſt medicus. Medico porro omni triplex deberur honos. c.38.v.1. Veterum nonnulli cenſuere non eſſe vtendum medicis. ibid. hinc etiam nonnulli medicinam damnarunt. v.3. Medicamenta omnia à Deo profecta ſunt & creata. v.5.6. Aſceteæ priſci à Deo ſanitatem ſperantes, abſtinebant medicis, non poſteriores. v.12. *Vide in Indice Rerum verbo* Medicus, Medicina.

DOMINICA I. IN QVADRAGESIMA.

DVCTVS EST IESVS IN DESERTVM A SPIRITV. Turba hominum & negotia declinanda quietem ſectantibus.

VT TENTARETVR. Tentatio oſtendit qualis ſit iuſtus. c.27.v.6. Oratio dat robur in tentatione, & in quolibet prælio. c.47.v.6. Deo incipiens ſeruire, tentationes exſpectet. c.2.v.1. Cur ſerui Dei tententur. ibid. Qui tentantur, ſunt milites & aſſeclæ Chriſti. ibid. Tentationum remedia. v.2.3.4. & ſeqq. Nouitij in Religione diuerſimodè probantur. c.4.v.18. *Conſule Indicem Rerum verbo.* Tentatio, Tribulatio.

ET CVM IEIVNASSET. Ieiunium patrat miracula. c.48.v.2. *Vide plura notata Feria IV. Cinerum.*

ACCEDENS TENTATOR. Anima tres habet hoſtes. c.25.v.4. Hæc lucta Chriſti cum diabolo, imago

imãgo eſt luctæ, qua cum virtute & ſapientia identidem nobis luctandum eſt. c.51.v.25.

MITTE TE DEORSVM. Dæmonis in homines odium.c.39.v.33. Peccati periculum cauendum. c.3 v.27.

NON TENTABIS DOM. Vt Dominus Satanam ſuo iugulat telo, ſic malum plerumque recidit in auctorem.c.27.v.29 31. Humilitate tentationes optimè ſuperantur. c.2.v.2. Animus excelſus à nullis vincitur' tentationibus. v.3. Fiduciâ in Deum optimè omnia dæmonis tela retunduntur. v.6. Certandum nobis eſt vtiliter, & athletarum more. c.4.v.33.

OSTENDIT ILLI OMNIA REGNA MVNDI, ET GLORIAM EORVM. Mundus plenus eſt laqueis. c.9.v.20. Omnis mundi gloria breuis eſt. c.10. v.12.Rerum humanarum & regnorum circulus. ibid.

HÆC OMNIA TIBI DABO. Speciosa quidem hoc in mundo ſuis dæmon ſpondet, ſed in hora mortis iis inſultabit. c.12.v.19. vt diabolus hîc mentitur; ſic omnis mendax ei ſimilis eſt.cap.20. verſ.6.

SI CADENS ADORAVERIS ME. Pericula fauoris popularis. c.7.v.7. Superbia eſt initium omnis peccati.c.10.v.15. Non eſt hominibus concreata. v.22.

FERIA II.

HOSPES ERAM,ET COLLEGISTIS ME. Hoſpitalitas commendatur. c.11.v.31.

IN SVPPLICIVM ÆTERNVM. Eternitatis definitio & etyma. cap.31.v.10. quàm ſit longa & interminа. c.18.v.8. Ignis inferni an ſit corporeus. cap.7. v.19. Cur damnati crucientur igne: Ignis gehennæ eſt ſulphureus:hic eſt maxima pœnarum quinque de cauſis: An in inferno ſint veri vermes. ibid. Vermis conſcientiæ damnatos maximè torquebit. ibid. Ignis impios conſumens quintuplex eſt. c.21.v.10. Ingehenna non eſt ſolùm ignis, ſed & alia tormenta. c.39.v.36. Infernalium ſupplicíorum grauitas. c.40.v.5.

QVANDIV FECISTIS VNI EX HIS FRATRIBVS MEIS. Quod pauperi datur, Chriſto datur. c.12. v.2. Virtus hominem in hora mortis tuetur & protegit. c.6 v.30.

FERIA III.

EX ORE INFANTIVM PERFECISTI LAVDEM. Humiles vt pueri, ſunt verè ſapientes. c.15. v.7.

FERIA IV.

SICVT FVIT IONAS IN VENTRE CETI. Mira natura cetorum. c.43.v.37.

AVDIRE SAPIENTIAM SALOMONIS. Salomon non eſt auctor Eccleſiaſtici, cur tamen ei aſſcribatur Prolegom. *Vide & Indicem Rerum verbo* Salomon.

SCOPIS MVNDATAM ET ORNATAM. Studendum decoro & munditiei. c.44.v.6.

FIVNT NOVISSIMA PRIORA PRIORIBVS. Relapſus in peccatum eſt grauior lapſu. c.34.v.31. Quàm is noxius ſit. c.7.v.15.

FERIA V.

NON SVM MISSVS NISI AD OVES QV. P. D. ISRAEL. Sapientiæ radices miſit Deus in Iſrael. cap.24.v.12. *Vide Indicem Rerum v.* Iſrael, Iudæi.

FERIA VI.

MVLTITVDO MAGNA LANGVENTIVM. Sanitas quantum ſit bonum & Dei donum. c.30.v.15. quæ eam conſeruent. ibid. eſt auro potior. v.16. Medicis quatenùs ſit vtendum, & quis iis honor tribuendus. *Vide notata Sabbato poſt Cineres, & Indicem Rerum v.* Medicus.

Morbi,miſeriæ,æruumnæ,caſus,infortunia hominibus ab Adami peccato accidunt: atque hoc iugum illis impoſitum iam inde ab initio per Adamum. cap.40.v.1. & quanta id iugum mala complectatur. ibid. Peccati originalis decem pœnæ ibid.

DOMINICA II. IN QVADRAGESIMA.

ASSVMPSIT IESVS PETRVM ET IACOBVM. Vt Dominus paucos transfigurationis ſuæ teſtes adhibuit: ita conſiliarij pauci & cum delectu ſeligendi ſunt.c.6.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Amicus Conſilium, S. Petrus.

RESPLENDVIT FACIES EIVS SICVT SOL. Solis & iuſti analogiæ. cap.27.v.12. Chriſtus eſt ſol iuſtitiæ. ibid. Solis elogium. cap.43. v.2. ſol eſt typus Chriſti. ibid. an ſit igneus v.4.

VESTIMENTA EIVS FACTA SVNT ALBA SICVT NIX. Niuis commoda. c.43.v.14. eius miranda & cauſæ. v.20.

NVBES LVCIDA OBVMBRAVIT EOS. Nubes eſt thronus Dei. c.24.v.7. Nebula tegens terram quæ ſit. v.6.

MOYSI VNVM. Elogium Moyſis. cap.45. v.1. & ſeqq. *Conſule Indicem Rerum verbo* Moyſis.

ET ELIÆ VNVM. Eliæ elogium. c.48.v.1. & ſeqq. fuit ipſe ſimilis igni. v.1. Per eum zeloſi denotantur. ibid. Cur hic raptus ſit curru igneo. v.9. certabit in fine ſæculi cum Antichriſto, & ad Chriſtum conuertet Iudæos. v.10. *Vide Indicem Rerum verb.* Elias.

FERIA II.

QVI MISIT ME, VERAX EST. Anima ſancta quomodò enuntiet vera. c.37.v.18.

FERIA III.

PATREM NOLITE VOCARE VOBIS SVPER TERRAM. An filius idem poſſit ex alijs parentibus naſci. c.7.v.30.

FERIA IV.

DIC VT SEDEANT HI DVO. Ambitioſorum mores deſcribuntur. c.23.v.5.

NESCITIS QVID PETATIS. Honores non ſunt ambiendi: & ambitionis damna & cruces. c.7. v.4. *Vide Indicem Rerum v.* Ambitio.

PRINCIPES GENTIVM DOMINANTVR EORVM. Potens non ſit ſuperbus, nec ſe inferioribus inſulter. cap.7.v.12. Cum potentibus non eſt litigandum. cap.8.v.1.& 2. in aulis quomodò verſandum ſit. cap.8.v.10. Rector qualis eſſe debeat.c.32.v.1.& ſeqq.ſit ſapiens. c.10,v.1.& 2. Tyrannus in quo à rege differat. c.10.v.6. Potentiorum iniuriæ ſunt ferendæ.cap.13.v.4. *Vide Indicem Rerum verbo* Princeps, Rex; *& notata Dominica XXII. poſt Pentecoſt.*

INDIGNATI SVNT DVOBVS FRATRIBVS. Reges oderunt eos qui plus ceteris ſapere videri volunt. c.7.v.5.

FILIVS HOMINIS NON VENIT MINISTRARE, SED MINISTRARI. Humilitas eſt propria virtus. Chriſti. c.10.v.15.

FE-

PRO CONCIONIBVS.

FERIA V.

HOMO QVIDAM ERAT DIVES. Diues facilè lites mouet. c.28.v.12. similis est idolo. c.30. v.20. Diues in auro non sperans beatus est. cap.31.v.8. tripliciter diues saluatur. ibid. Diues in auro non sperans facit quasi miracula. v.9. Prosperitas mentem dissoluit. cap.41.v.18. *Vide notata Domin. II. post Pentecost. & Indicem Rerum verbo.* Aurum, Diues, Diuitiæ, Opes.

Huius diuitis nomen non est proditum. Nomen & fama comparatur bonâ vitâ, non magnificis operibus. c.49.v.2

PVRPVRA ET BYSSO. In vestitu non est gloriandum. c.12.v.4

LAZARVS MENDICVS. Mendicorum vita potiùs mors est quàm vita. c.40.v.30

FACTVM EST VT MORERETVR MENDICVS. Mors & vita quid sit. c.41.v.1. Ipsa suauis est indigentibus, ægris, senibus, anxijs, desperantibus. v.4.

FILI RECORDARE QVIA RECEPISTI BONA IN VITA. In die bonorum habenda memoria malorum. c.11.v.27. In altera vita felicium & infelicium sortes mutabuntur. ibid. Nemo ante mortem beatus dicendus est. v.30

NVNC AVTEM HIC CONSOLATVR, TV CRVCIARIS. Pauperum & diuitum sortes differunt. c.13. v.25.

IN HVNC LOCVM TORMENTORVM. Infernalium suppliciorum grauitas. c.40.v.5. *Vide notata Feria II. post Domin. in Quadragesi.*

LOCABIT ALIIS AGRICOLIS. *Vide notata Dominica Sexagesima.*

MALOS MALE PERDET. Deus nulla peccata non punit. c.5.v.5

SABBATO.

ADOLESCENTIOR. Iuuentus robusta est. c.25. v.6. Adolescentes quomodo se in conuiuio gerant. c.32.v.11.& seqq. Verecundia eos decet. v.14.

VIVENDO LVXVRIOSE. Vitia & lasciuia iuuentutis in senium durant. c.11.v.16. & c.25.v.5 Filij lasciui & venerei sunt dedecus patri. cap.16. v.1.& 4. Iuuentus non est danda vitijs, senectus pœnitentiæ. c.17.v.27. Concupiscentia puero est similis quoad tria. c.30.v.8. *Vide Indicem Rerum verbo.* Libido, Fornicatio, Meretrix, Mulier.

EGO AVTEM HIC FAME PEREO. Ærumnæ impios magis cruciant quàm pios. c.40.v.8

SVRGAM, ET IBO AD PATREM. Conuersio non est de die in diem differenda. c.5.v.9. *Vide Indicem Rerum v.* Pœnitens, Pœnitentia.

PATER PECCAVI IN CÆLVM, ET CORAM TE. Pœnitentiæ origo, ratio & essentia. c.5.v.10

SYMPHONIA. Musica rectè in conuiuijs adhibetur. c.32.v.5.& 8

MORTVVS EST ET REVIXIT. Peccator deplorabilis est. c.26.v.27. *Vide Indicem Rerum verbo* Peccator, Peccatum.

DOMINICA III. IN QVADRAGESIMA.

OMNE REGNVM IN SE DIVISVM DESOLABITVR. Cupiditas est causa discordiæ. c.25.v.1. Antitheta rerum vniuersum hoc ornant. c.33.v.15

Cornel. in Ecclesiast.

Reliqua vide in Feria IV. post Domin.I.in Quadragesi.

FERIA II.

SVB ELISEO PROPHETA. Eius elogium c.48 v.13. *Vide Indicem Rerum v.* Eliseus.

AD MVLIEREM VIDVAM. Viduarum preces exaudit Deus. c.35.v.18

FERIA III.

CORRIPE EVM INTER TE ET IPSVM SOLVM. In ira nemo est corripiendus. c.8.v.13. Quo affectu quis sit corripiendus. ibid. Correptio quas habere debeat conditiones. c.19.v.13. Eam odiens, odit medicinam. c.21.v.7. Timens Deum si corripiatur, statim ad cor redit. c.21.v.7 *Vide Indicem Rerum v.* Correctio, Castigatio.

IPSVM SOLVM. Consilia sint secreta. c.8.v.21 Secretum est custodiendum. v.22

SI DVO EX VOBIS CONSENSERINT. Coniuges sint inter se concordes. c.40.v.23.c.25.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Coniux, concordia, Vxor. *Vide & notata in Festo S. Marci Euangelistæ.*

FERIA IV.

HONORA PATREM TVVM, ET MATREM TVAM Matri honor deferendus est. c.3.v.3. Senes non sunt spernendi, sed eorum mores ferendi. c.8.v.7 Filij probi sunt patri decus, gloria & gaudium. c.25.v.10.c.30.v.3. Filij heroum plerumque sunt degeneres. c.30.v.13. Filij quid sint docendi. ibid. & quidem à teneris. c.7.v.25. & 26 Parentes honorans expiat peccata. cap.3.v.5 quibus rebus sint honorandi. v.8.9.14. eorum contemptus vocatur blasphemia. v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Filius, Parentes, Pater.

ET QVI MALEDIXERIT PATRI. Hinc & parentes subinde maledicunt filijs quorum maledictio sæpè est efficax. c.3.v.11.19. Pater misceat grauitatem lenitati. c.30.v.10

MVNVS QVODCVNQVE EST EX ME. Victima à rapina pauperum offerenda non est. c.34.v.24 & 28. Qui talem offert, nihil lucratur. v.29 Oblationes nostræ vniendæ sunt meritis Christi. c.35.v.11.

HYPOCRITÆ. *Vide notata Domin. XXII. post Pentecost.*

COR EORVM LONGE EST A ME. Interiora hominis è quatuor externis signis dignoscuntur.c.19 v.27.

ADHVC ET VOS SINE INTELLECTV ESTIS. Mens & venter inuicem comparantur. c.36.v.20

QVÆ PROCEDVNT DE ORE, EA COINQVINANT. Multiloquium & garrulitas cauenda. c.7.v.15 Lingua incendio comparatur. c.8.v.4. Linguæ lapsus est facilis. c.14.v.1. Sapiens & stultus quomodo loquelâ dignoscantur. c.21.v.29 Verba sunt mentis speculum. c.27.v.8. Lingua multos occidit. c.28.v.22. Lingua nequam peior est morte. v.25. Lingua flammæ est similis. v.26. Lingua maledica similis leoni & pardo. v.27.

DE CORDE EXEVNT. Cordis affectiones & mala: eiusdem descriptio. c.2.v.15. Cor durum describitur. v.27. Cordis duri & sapientis antitheses. v.31. Cor bonum facit vultum bonum, malum malum. c.13.v.1. Cor symbolum est animæ & prudentiæ. c.51.v.28

FALSA TESTIMONIA. Mendax est diabolo similis. c.20.v.26. & deterior fure. c.5.v.17.&

c.20.v.27. Detractio quantum ſit malum. c.19.v.10. Conuitij & fumi analogiæ. c.22 v.30. Detractionis remedia. c.28.v.28. & ſeq. Mendacium ſemper malum eſt. c.7.v.14

BLASPHEMIÆ. Blaſphemia eſt morte veſtita. c.23.v.15. *Vide vtrumq; Indicem Rerum v.* Lingua, Detractio, Maledicus.

FERIA V.

SINGVLIS MANVS IMPONENS CVRABAT EOS. *Vide notata Sabbatho poſt Cineres.*

DÆMONIA CLAMANTIA, QVIA TV ES FILIVS DEI. Peccatores tamen verè non laudant Deum. c.15.v.8.

ET DETINEBANT EVM NE DISCEDERET AB EIS Sapiens ita loquitur, vt omnes apud eum eſſe geſtiant. c.20.v.13. Sermo ſuauis mirè mentem delectat. c.40.v.21

FERIA VI.

NVMQVID TV MAIOR ES P. N. IACOB? Iacobi Patriarchæ elogium. c.44.v.26

DEDIT IACOB IOSEPH FILIO SVO. Ioſeph Patriarcha & Henoch inter ſe comparantur. c.49. v.16.

NON COVTVNTVR IVDÆI SAMARITANIS. Schiſma Samaritarum à Iudæis vnde & qua occaſione eorum ſit. c.50.v.28

FIET IN EO FONS AQVÆ SALIENTIS IN VITAM ÆTERNAM. Chriſtus eſt fons vitæ. c.1.v.5. Deus noſtra eſt vita. c.4.v.12.& c.13.v.18

SABBATHO.

DEPREHENSAM IN ADVLTERIO. Meretrix ſtercori comparatur. c.9.v.10. Adulterium ſemper à Deo punitur. c.23.v.30. eius culpa eſt quintuplex. v.33. varia eius pœna. v.36 Coniugij fidem varia docent animalia. v.30 Zelotypia ex adulterio nata eſt graue malum in fœmina. c.26.v.8. *Vide Indicem Rerum v.* Adultera, Mulier, Vxor.

SCRIBEBAT IN TERRA. Videtur hic Redemptor accuſantium peccata in terra ſcripſiſſe. Dei oculus intuetur omnes cordis latebras. c.16.v.16 *Vide ſuprà Feria VI. poſt Cineres.*

NEMO TE CONDEMNAVIT? NEMO DOMINE. Non eſt quis ſtatim condemnandus. c.11.v.7

DOMINICA IV. IN QVADRAG.

Vide notata Domin. VI. poſt Pentecoſt.

QVIA HIC EST VERE PROPHETA. Prophetandi origo, eſt vnio cum Deo. c.37.v.18. *Vide Indicem Rerum v.* Propheta, Prophetia.

FERIA II.

CVM FECISSET QVASI FLAGELLVM. In ira nemo eſt caſtigandus. c.8.v.13. Ira eſt quaſi fera, & hominem reddit ferinum. v.19. *Vide notata Dominica IX. poſt Pentecoſt.*

FERIA III.

NOLITE IVDICARE SECVNDVM FACIEM, IVSTVM IVDICIVM IVDICATE. Iudices iniqui iuſtitiam violant. c.20.v.2. iuſtitia enim pingitur vt virgo. v.3. Iudex ſit prudens & ſapiens. c.10 v.1. & 2. *Vide plura in vtroq; Indice Rerum v.* Iudex, Iudicium.

FERIA IV.

QVIS PECCAVIT, &c. VT HIC CÆCVS NASCERETVR? Fabrica ſingulorum hominis membrorum. c.17.v.5. Ratione fabricæ ſuæ ad Deum amandum homo tenetur. v.6

PECCATORES DEVS NON AVDIT. Peccatores verè non laudant Deum. c.15.v.8

SI QVIS DEI CVLTOR EST HVNC EXAVDIT. Sapientes & pij iugiter laudant Deum. c.15.v.10

QVI MENDICABAT. Mendicorum vita mors eſt potiùs quàm vita. c.40.v.30. *Vide Indicem Rerum v.* Pauper, Paupertas.

IN PECCATIS NATVS EST TOTVS. Impij in maledictione naſcuntur. c.41.v.12. Parentes impij quare filios improbos gignant. ibid.

FERIA V.

MISERICORDIA MOTVS. *Vide notata Dominicæ VI. poſt Pentec. & Indicem Rerum v.* Miſericordia.

FERIA VI.

INFIRMITAS HÆC NON EST AD MORTEM. Infirmitatis vtilitas. c.38.v.7

LAZARVS AMICVS NOSTER. Speculum eſt imago amicitiæ. c.12.v.10. Amicitiam quinque vitia abrumpunt. c.22.v.27. Amici quæ ſint officia. v.32. Amicitiæ præſtantia & elogium. c.37.v.2. Amicus vetus nouo eſt melior. c.9. v.14. *Vide vtrumque Indicem Rerum v.* Amicitia Amicus.

QVOD DIXERAT DE MORTE EIVS. Mors vocatur iudicium, quare. c.38.v.23

EGO SVM RESVRRECTIO ET VITA. Deus noſtra eſt vita. c.4.v.12. eſt item animæ anima. c.7.v.31.& c.13.v.18. Ad vitam ſpiritualem decem res ſunt neceſſariæ. c.39.v.31

VOCAVIT SOROREM SVAM SILENTIO. Maria forſan contemplationi intenta ſibi vacabat; quia omnis contemplatiuus mente eſſe vacuus debet. c.38.v.25. Contemplationis remoræ. ibid.

VADIT AD MONVMENTVM VT PLORET IBI. Luctus in morte moderandus eſt. c.38.v.18 *Vide Indicem Rerum v.* Luctus.

TVRBAVIT SEMETIPSVM. Compaſſione leuatur dolor afflicti. c.7.v.38

LACRYMATVS EST IESVS. Mundus eſt locus lacrymarum: Chriſtus hic fleuiſſe legitur, at numquam riſiſſe. c.21.v.23

SOLVITE EVM. Pœnitentia in peccatore, cuius typus eſt hic Lazarus, omnes ſcelerum nexus diſſoluit. c.20.v.4. *Vide notata in Feſto S. Mariæ Magdalenæ, & in Indice Rerum v.* Peccator, Pœnitentia.

SABBATO.

EGO SVM LVX MVNDI. Quibus modis Chriſtus animam illuminet. c.1.v.5. Futura non ſunt realiter æternitati præſentia. v.4. *Vide notata in Feſto Natiuit. & in Indice Rerum v.* Lumen, Sol, Stella.

ET NEMO APPREHENDIT EVM. Verbum dulce amicos multiplicat. c.6.v.5

LOCVTVS EST IN GAZOPHYLACIO. Coram Deo nemo vacuus apparere debet. c.35.v.6

DOMINICA PASSIONIS.

QVIS EX VOBIS ARGVET ME DE PECCATO? Conſcientiæ remorſus eſt velut canis latrans. c.21 v.2. Fuga peccati eſt nobile ſacrificium. c.35.v.3

Plura vide Domin. in Quinquag. de peccato, item in vtroque Indice Rerum v. Peccator, Peccatum.

NVM-

NVMQVID TV MAIOR ES PATRE NOSTRO ABRAHAM ? Abrahami elogium. cap.44.v.20 & ſeqq.

ET PROPHETÆ MORTVI SVNT. Omnibus eſt moriendum. c.14.v.12

SI EGO GLORIFICO MEIPSVM, GLORIA MEA NIHIL EST. Gloria Dei duplex eſt, interna & externa. c.42.v.26

De Paſſione Domini qui habere materiam volet, adeat Indicem Rerum v. 5. Ieſus, Paſſio.

FERIA IV.

OPERA QVÆ EGO FACIO, HÆC TESTIMONIVM PERHIBENT DE ME. Omnis meditatio debet ad praxim & actionem redigi. c.6.v.37

DOMINICA PALMARVM.

SOLVITE ET ADDVCITE MIHI. Beſtiæ & feræ obediunt hominibus. c.17.v.4

*De Palma vide caput XXIV. Eccleſiaſtici v.*18.

FERIA V. IN CÆNA DOMINI.

HYMNO DICTO. Mos agendi gratias poſt ſumptum cibum. c.32.v.17. Ita faciebant olim priſci Chriſtiani. ibid.

IN FESTO PASCHÆ.

RESVRREXIT. Reſurrectionis ſymbolum eſt lilium. c.39.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Reſurrectio.

Patres qui in limbo detinebantur, ſæpè per angelos illuminabantur. c.24.v.45. Chriſtus reſurgens ad infernum damnatorum perſonaliter non deſcendit. ibid. ſed in Purgatorio plenum Iubileum dedit. ibid.

ERIT SEPVLCRVM EIVS GLORIOSVM. Sanctis variis ſunt monumenta magnifica erecta. c.44. v.14.

FERIA II. POST PASCHA.

TV SOLVS PEREGRINVS ES ? Peregrinatio docet ſapere. c.34.v.11. Peregrinandum eſt ad ſcientiam parandam. c.39.v.5. *Vide Indicem Rerum v.* Peregrinatio.

DE IESV NAZARENO QVI FVIT. Chriſti memoria ſuis gratiſſima eſt. c.49.v.2

NOS SPERABAMVS. In Deo ſperans benedicitur. c.34.v.15

NONNE OPORTVIT CHRISTVM PATI, ET ITA INTRARE ? Humiliatio probat & purgat Dei ſervos. c.2.v.5

INTERPRETABATVR ILLIS IN OMNIBVS SCRIPTVRIS. Sacræ Scripturæ ſtudio paratur ſapientia. c.39.v.1. hanc omnes Eccleſiæ Doctores & SS. Patres ſtuduêre. ibid.& v.2. *Vide Indicem Rerum v.* Scriptura.

NONNE COR NOSTRVM ARDENS ERAT ? Deus ſuccurrit tentatis, patienter opem ipſius exſpectantibus. c.2.v.3

FERIA III. POST PASCHA.

EXISTIMABANT SE SPIRITVM VIDERE. Samuel à pythoniſſa euocatus an verè apparuerit. c.46. v.23.

CONTVRBATI ET CONTERRITI. Dei aſpectus eſt metuendus. c.16.v.19

DOMINICA IN ALBIS.

PAX VOBIS. Sapiens & iuſtus in perenni eſt pace. c.51.v.35. *Vide Indicem Rerum v.* Pax, Concordia, Amor.

QVORVM REMISERITIS PECCATA. Confeſſio criminum pendet à confeſſione & laude Dei. c.17.v.25. Confeſſionis encomia. c.4.v.31

Vide notata Domin. XIII. poſt Penteceſt. & in Feſto S. Mariæ Magdalenæ.

DOMINICA II. POST PASCHA.

EGO SVM PASTOR BONVS. *Conſule Indicem Rerum v.* Epiſcopus, Paſtor, Prælatus.

ANIMAM MEAM PONO PRO OVIBVS MEIS. Deus eſt amicus fidelis & fortis. c.6.v.14. Item Chriſtus. v.17. *Vide in Indice Rerum v.* Amicus, Amicitia.

DOMINICA III. POST PASCHA.

MODICVM ET NON VIDEBITIS ME. Deus vnicuique tribulationes iuxtà vires admetitur. c.6. c.22.

MVNDVS GAVDEBIT, VOS VERO CONTRISTABIMINI. Impij hîc proſperantur, pij affliguntur. c.11.v.14.& 28.

TRISTITIA VESTRA VERTETVR IN GAVDIVM. Patiens poſt patientiam iterum florere & fructificare incipit. c.1.v.29. Qui patiens eſt, eſt potens, maximè Deus. c.2.v.23. Conſcientia bona remedium eſt triſtitiæ. c.30 v.22. Triſtitia fugat & contriſtat Spiritum ſanctum. v.23. & 26. hominem enecat. v.25. eius remedia. ibid. Triſtitiæ tria damna. c.38.v.19. Ærumnæ magis cruciant impios, quàm pios. c.40.v.8. *Vide Indicem Rerum v.* Tribulatio, Triſtitia, Patientia.

GAVDIVM VESTRVM NEMO TOLLET A VOBIS. Solidum gaudium tantùm in Deo reperitur. c.15. v.20. & ipſum eſt de ſola virtute. c.30.v.16 Tres fructus lætitiæ. v.23. Delectatio ſpiritualis maior eſt carnali. c.32 v.17. Iuſti gaudent de pœna impiorum. c.35.v.25. *Vide Indicem Rerum v.* Gaudium, Lætitia.

DOMINICA IV. POST PASCHA.

ARGVET MVNDVM DE PECCATO. *De peccato vide notata Domin. in Quinquageſima, & Domin. Paſſionis, & in Indice Rerum v.* Peccator, Peccatum.

DE IVSTITIA. De propitiato peccato non oportet nos eſſe ſine metu. c.5.v.5. Iuſtitiæ comes eſt pax. v.12

DOCEBIT VOS OMNEM VERITATEM. Sapientiæ fructus. c.6.v.20. ea à paucis inuenitur. v.23. eſt laboriola & ponderoſa. ibid.

ADHVC HABEO MVLTA VOBIS DICERE. Secreta amici celanda ſunt. c.27.v.17. *Vide Indicem Rerum v.* Secreta.

SED NON POTESTIS PORTARE MODO. Dei magnalia homo ad fundum penetrare nequit. c.18. v.6.

IN LITANIIS MAIORIBVS.

PETITE, ET DABITVR VOBIS. Præparatio ad orationem quadruplex eſt. c.18.v.13. Optima præparatio eſt bona orandi intentio. ibid. In oratione habenda attentio & ſilentium. c.41.v.26

EO QVOD AMICVS EIVS SIT. Amicus eſt medius inter inimicum & adulatorem. c.37.v.1 *Vide Indicem Rerum v.* Amicus, Amicitia. *& notata Domin. in Septuag. & Feria VI. poſt Domin. III. in Quadrageſ.*

IN DIE ASCENSIONIS.

NON EST VESTRVM NOSSE TEMPORA. Temporum & æui vices nouit Deus. c.42.v.19

INDEX MATERIARVM MORALIVM.

IN FESTO PENTECOSTES.

TANQVAM ADVENIENTIS SPIRITVS VEHEMENTIS. Quid Deus in ſibilo auræ tenuis apparens Eliæ, vellet denotare. c.48.v.7. *Vide de vento notata Domin. IV. poſt Epiphaniam.*

ET APPARVERVNT ILLIS LINGVÆ. Lingua ſancta donum eſt Spiritus ſancti. c.51.v.30. Linguæ igneæ Apoſtolorum ſunt in Elia denotatæ. c.48.v.1.

PACEM RELINQVO VOBIS. Pax eſt comes iuſtitiæ. c.5.v.12. Sanctus in perenni pace & gaudio viuit. c.51.v.35

Quem Spiritum Eliæ duplicem ſibi dari petierit Eliſeus. c.48.v.13. *Vide Indicem Rerum v.* Spiritus ſanctus, Lingua.

Inter dona Spiritus ſancti non poſtremum eſt timor, de quo paſſim ſermo eſt toto libro Eccleſiaſtici, quo nomine virtus & pietas intelligitur.

Timoris Dei elogia quatuor. c.1. ante v.1 Ipſe eſt initium ſapientiæ. v.16. fidelibus concreatus eſt. ibid. dat ſanitatem animæ & corporis. v.22. facit longæuos. v.25. expellit peccata. v.28. eſt vera nobilitas. c.40 v.23. vrget ad profectum virtutis. c.15.v.1 eſt quaſi animæ auriga & nauclerus & ſpeculator. c.25.v.14. cauſat amorem, & amor timorem v.16. Ceteras virtutes timor Dei in ſe complectitur. c.40.v.27. *Vide Indicem Rerum v.* Timens, Timor.

Timens Deum eſt vt ſacerdos, rex, triumphator. c.1.v.10

Donum conſilij item à Spiritu ſancto deſcendit Conſultamus de ijs quæ libera ſunt. c.15.v.14 Conſiliarij quas habere conditiones debeant. c.37 v.7.9.& ſeqq. Homo creatus cum conſilio Dei. c.32.v.23. Conſultor eſt res ſacra. c.37.v.12 Quinam ſint in conſilio vitandi. ibid. Cor eſt oraculum boni conſilij. v.17. Conſilij efficacia. ibid. eius præſtantia. c.40.v.25. *Vide Indicem Rerum v.* Conſiliarius, Conſilium.

De dono Scientiæ vide in Indice Rerum v. Sapientia, Doctrina. Quæ ſcientia Spiritus homini data ſit. c.17.v.6. Spiritus ſapientiæ quis dicatur. c.14 v.27. & c.37.v.9.

FERIA II. POST PENTECOST.

SIC DEVS DILEXIT MVNDVM. Deus eſt verus amicus qui nos ab æterno amauit. c.9.v.14. Chriſtus pro noſtris debitis ſe fideiuſſorem præſtitit. c.29.v.20. *Vide Indicem Rerum v.* Ieſus Chriſtus, Deus, Amor.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

BAPTIZANTES EOS. Baptiſmo tollitur peccatum originale: huius decem pœnæ. c.40.v.1. an Eua peccans ad poſteros id trãſmiſiſſet. c.25.v.33

IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITVS SANCTI. Diuina ſapientia plena eſt notionibus rerum formandis creaturis ſecundùm ſpeciem cuiuſque idoneis. c.1.v.10. In Deo ſunt omnes virtutes excepta humilitate. c.11.v.4. Ipſe ſummopere laudandus eſt. c.15.v.10. eius magnalia homo ad fundum vſque penetrare non poteſt. c.18.v.6. varia eius epitheta. c.34.v.20 eius pulchritudo. c.43.v.1. eſt in omnibus, & ipſe omnia. c.43.v.29. eum abundè & ſufficienter laudare non poſſumus. v.31. quo plus cognoſcitur, eo plura cognoſcenda demonſtrat. ibid. eius omnipotentiæ quinque menſuræ. v.37. eſt eſſentialiter ſanctus. c.46.v.6 SS. Trinitas laudat ſeipſam laude immenſa. c.15 v.10. & c.43.v.34. eius ſymbolum. c.17.v.22 eius tres throni & adorationes. c.24.v.7 eſt fons amoris & concordiæ. c.25.v.1. denotatur per iridem. c.43.v.13. *Vide Indicem Rerum v.* Deus, Trinitas.

Chriſti deitas aſſeritur. c.1.v.4. Filius Dei eſt ſapientia perſonalis. v.3. *Vide in Indice Rerum v.* Ieſus Chriſtus.

EGO VOBISCVM SVM OMNIBVS DIEBVS VSQVE AD CONSVMMATIONEM SÆCVLI. Quomodo dies ſæculi ſint innumerabiles. c.1.v.3. item dies Iſraelis. c.37.v.28

DOMINICA I. POST PENTECOST.

ESTOTE MISERICORDES. *Vide notata Feria VI. poſt Cineres.*

NOLITE IVDICARE. Iudex fortitudinem habeat tum externam, tum internam. c.7.v.6. Ex ſpecie non eſt iudicandum. c.11.v.2. *Vide Indicem Rerum verbo* Iudex.

PERFECTVS AVTEM OMNIS ERIT. *Vide notata Feria VI. poſt Cineres, & in Communi Confeſſorum.*

HYPOCRITA. *Vide notata Domin. XXII. poſt Pentecoſt.*

IN FESTO SS. CORPORIS CHRISTI.

QVI MANDVCAT HVNC PANEM, VIVET IN ÆTERNVM. Euchariſtia facit longæuos, vt & timor Dei. c.1.v.15. Chriſtus quaſi pelecanus ſuo nos ſanguine viuificat. c.4.v.12. eſt vita animæ. c.13.v.18. Euchariſtia eſt panis vitæ. c.15.v.3. dat robur animæ. v.4. in ea edimus & carnem B. Virginis. c.24.v.29

Sacrificium Miſſæ quàm ſit honorificum. c.50 v.18. habet id vim impetrandi ex opere operato. c.34.v.23. eſt ſumma realis Dei laus. c.43.v.34. *Vide Indicem Rerum v.* Euchariſtia, Sacrificium.

DOMINICA II. POST PENTECOST.

IVGA BOVM EMI. Auaritia nihil eſt ſceleſtius. c.10.v.9. eius proprietates, ibid. eſt iniqua. c.14 v.9. eſt mentis inopia. c.27.v.1. eius comes eſt inuidia. c.31.v.15.

Auarus proijcit intima ſua, quomodo. c.10 v.10. ei non permanent bona: tempus ei præterit. c.11.v.20. quàm ſit miſer. c.14.v.3 decem eius ſtultitiæ. ibid. non benefacit alijs, niſi animo maligno. v.7. eſt velut hydropicus. v.9. *Vide notata in Indice Rerum v.* Auaritia, Diues.

VXOREM DVXI. Libido hominem debilitat & eneruat. c.6.v.3. & reddit impudentem. c.19 v.3. eſt tinea. c.42.v.13. Pulchritudo eſt illex libidinis. c.9.v.5. Mulier fucata eſt Venus colorata. v.18. Mulieres opulentæ dominantur viris. c.25.v.30. Mulier eſt natura falax. c.26.v.14. eſt ſimilis igni, magneti, baſilisco. c.42.v.13. eius epitheta & deſcriptio. v.14.

Nemo ſe aut ſua mulieri credere debet. c.7.v. 28. Non debet mulier viro dominari. c.9.v.2. eius tactus periculoſus eſt. v.10. eius malitia ſumma eſt. c.25.v.17.22.26. Mala mulier eſt velut coluber. v.22. eius nequitia eſt incurabilis. v.23. talis mulier obtingit peccatori. v.26 Mulier imperioſa eſt viro contraria. v.30. A muliere ortum eſt peccatum. v.33. Scorpio eſt typus malæ mulieris. c.26.v.10. Mulieres vitandæ

tandæ ſunt. c.36.v.24. & c.42.v.14. Vxor mala ingens eſt malum. c.40.v.20

Zelotypia ingens eſt coniugij malum, quàm ea ſit damnoſa: eius remedia. c.9.v.1

Vxor domi eſt continenda. c.25.v.1. ſit ſoſobria. c.26.v.11. Vxor bona virum diuerſimodè beat. v.1. talis eſt Dei donum. v.3. maritum exhilarat, & pellit dolorem. v.21

Virginum aſpectus cauendus eſt. c.9.v.5

Filiæ ſunt plerumque ſimiæ matris, & filij patris. c.11.v.31. *Vide plura in Indice Rerum v.* Mulier, Femina, Libido, Virgo, Vxor, Concupiſcentia, Zelotypia.

Sapientia eſt vxor viri iuſti & ſapientis. c.15 v.5. Iniquitas viri eſt melior beneficentia mulieris. c.42.v.14

DOMINICA III. POST PENTECOST.

ERANT APPROPINQVANTES AD IESVM PECCATORES. Peccatores non ſunt reijciendi, nec exacerbandi. c.8.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Peccator, Impij.

DOMINICA IV. POST PENTECOST.

LAXATE RETIA. Negotiantibus & agentibus ſuccurrit Deus. c.51.v.25

IN VERBO TVO LAXABO RETE. A Deo ſunt omnia incipienda. c.37.v.19

RELICTIS OMNIBVS SECVTI SVNT EVM. Velocitas in via Domini quàm ſit ſalutaris. c.31. v.27.

DOMINICA V. POST PENTECOST.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI, &c. Gentiles putabant iniurias vindicare honorificum eſſe non ita Chriſtiana lex. c.28 v.3 *Vide notata Feria VI. poſt Cineres.*

OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO. Iræ remedium eſt Dei memoria. c.28.v.8. Ira parit inſaniam. v.14. Bile carentia ſunt longæua. c.30.v.26.

QVI DIXERIT FRATRI SVO, RACA. Detractor tres vno ictu vulnerat. c.28.v.17. *Vide Indicem Rerum v.* Detractor, Lingua.

QVIA FRATER TVVS HABET ALIQVID ADVERSVM TE. Lis eſt multorum malorum cauſa. c.28. v.11. eſt ſcintillæ ſimilis. v.14

DOMINICA VI. POST PENTECOST.

MISEREOR SVPER TVRBAM. Liberalis eſt manu validus. c.29.v.1. Miſericordia aliter in Deo eſt, aliter in nobis: tres eius gradus in Deo. c.35.v.26. *Vide notata Feria IV. poſt Cineres, & in Indice Rerum v.* Eleëmoſyna, Miſericordia.

NEC HABENT QVOD MANDVCENT. Vitæ humanæ decem res ſunt neceſſariæ. c.39.v.31

ACCIPIENS PANES. Panibus non eſt cubito incumbendum. c.41.v.24

GRATIAS AGENS. Aaronicus ſacerdos quomodo benediceret populo. c.36.v.19

MANDVCAVERVNT ET SATVRATI SVNT. Edendum citra ſatietatem. c.37.v.23. *Vide Indicem Rerum v.* Cibus, Panis, Modimperator, Conuiuium.

DOMINICA VII. POST PENTECOST.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. Scandaloſi & hæretici cauendi ſunt. c.8.v.18. item peccatores. c.22.v.14.& 15

Cum impijs agens ſit plerumque culpæ & pœnæ eorum particeps. c.12.v.13. *Vid: Indicem Re-*
Cornel. in Eccleſiaſt.
rum v. Hæreticus, Peccator, Impij.

INTRINSECVS SVNT LVPI RAPACES. Audaces ſunt vitandi. c.8.v.18. Lupi ſunt ſæuitiæ & gulæ ſymbolum. c.13.v.21

DOMINICA VIII. POST PENTECOST.

FILII H. SÆC. PRVDENTIORES SVNT FILIIS LVCIS. Pauperes à diuitibus ſæpè ſeducuntur. c.13. v.9.

FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA. Eleëmoſynarius non timeat inopiam. c.4.v.8. Beneficentia facit diuinos, & quaſi deos. v.11. Befacere melius eſt quàm bona accipere. v.36. Munera non ſunt capienda. c.20.v.31. *Vide notata Feria VI. poſt Cineres, & in Indice Rerum v.* Eleëmoſyna.

MAMN. INIQVITATIS. Quatuor ob cauſas ſunt diuitiæ iniquæ. c.5.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Diuitiæ Opes, Aurum.

DOMINICA IX. POST PENTECOST.

QVIA SI COGNOVISSES ET TV. Nouiſſimorum recordatio trahit hominem à malo, & incitat ad bonum. c.7.v.40. Cognitio Dei quanti referat, eſt omnis boni fons. c.36.v.5

QVÆ AD PACEM TIBI. Felicitas ſæpè eſt cauſa ruinæ. c.47.c.22

EIICERE VENDENTES ET EMENTES. In ira nemo eſt caſtigandus. c.8.v.13

VENDENTES. In emptione & venditione peccatum facilè intercurrit. c.27.v.3. *Vide Indicem Rerum v.* Mercator, Mercatura.

DOMINICA X. POST PENTECOST.

QVI IN SE CONFIDEBANT. Aliora ſe nemo ſectetur aut quærat. c.3.v.22

VT ORARENT. In oratione ſtudendum attentioni & ſilentio. c.41.v.26

NON SVM SICVT CETERI HOMINVM. Nemo poteſt alijs detrahere, & ſe laudare. c.2.v.14 In fortitudine ſua & virtute nemo gloriari debet. c.6.v.3 In cœtu vitanda eſt ſingularitas. c.13. v.20. & c 32.v.1. *Vide Indicem Rerum verbo* Superbia, Superbus.

PVBLICANVS A LONGE STANS. Peccator humilis melior eſt ſuperbiente iuſto. c.10.v.34. Oratio humilium exauditur. c.35.v.21. *Vide Indicem Rerum v.* Oratio, Preces.

QVI SE EXALTAT, HVMILIABITVR. Superbia & hominibus eſt exoſa. c.10.v.7. Homo nihil habet, quo ſe magni faciat. v.9. Superbiæ origo quàm ſit turpis. v.14. eſt velut pix. c.13 v.1. Superborum arrogantiam retundit Deus. c.36.v.7.

QVI SE HVMILIAT, EXALTABITVR. Humilitas magna conuenit magnis. c.3.v.20. item ſumma modeſtia. ibid. Gnomæ de humilitate, eiuſque aſſequendæ praxes. c.21. Veterani ſint humiliores iunioribus. ibid. Habemus varia motiua ad nos humiliandos. c.7.v.19. Humilitatis gradus duodecim, actus nouem, ſigna decem. ibid. ipſa ſola exaltat. c.11.v.1. & c.20. v.11. quæ ſit vera humilitas. c.13.v.9. Talis debetur Deo: eius gradus. ibid. *Vide Indicem Rerum v.* Humilis, Humilitas.

DOMINICA XI. POST PENTECOST.

APERTÆ SVNT AVRES EIVS. Aures ſepiendæ ſunt ſpinis. c.28.v.28

ET SOLVTVM EST VINCVLVM LINGVÆ EIVS. Os cuſtodiendum eſt. c.22.v.33

LOQVEBATVR RECTE. Pauca loquenda ſunt, eaque circumpectè. c.4.v.34. Verba antequàm proferantur, ponderanda ſunt. c.28.v.29. Sermo ſuauis mirè mentem delectat. c.40.v.21. *Vide Indicem Rerum v.* Lingua.

TANTÒ MAGIS PLVS PRÆDICABANT. Non debemus erubeſcere Chriſtum confiteri. c.4.v.24

BENE OMNIA FECIT. Beneficus ab omnibus amatur & benedicitur. c.31.v.29

In operibus Dei celebranda maximè ſunt bonitas & potentia. c.39.v.21. Opera Dei ſunt admiranda. c.42.v.23. Ipſe ijs intimè præſens eſt per eſſentiam, præſentiam, potentiam. ibid. In omnibus ijs notatur oppoſita dualitas. v.25. Laus bonorum operum Deo eſt aſſcribenda. c.47.v.9 *Conſule Indicem Rerum v.* Creator, Creatura, Laus.

DOMINICA XII. POST PENTECOST.

DILIGES DOMINVM, &c. EX TOTO CORDE TVO. Debemus ſtudere Deo placere. c.2.v.19. Amoris Dei ſeptem gradus. c.7.v.32. Actus ſex amoris Dei. ibid. Quid ſit eum ex toto corde diligere. ibid. Quàm eum redamare debeamus. c.15.v.2. *Vide Indicem Rerum v.* Amor, Charitas, Dilectio.

ET PROXIMVM SICVT TEIPSVM. Charitatis quanta ſit latitudo. c.16.v.29. eius quanta ſit vis & energia. c.40.v.20. ipſa ſole deſignatur. c.43.v.3.

INFVNDENS OLEVM. Olea deſcribitur. c.24. v.19. item balſamum. v.20. Cur nonnulli Sancti iam mortui oleum exludent. c.50.v.11

DOMINICA XIII. POST PENTEC.

ITE, OSTENDITE VOS SACERDOTIBVS. In confeſſione deponendus eſt pudor: Confeſſionis encomia. c.4.v.31. Confeſſio Sacramentalis quàm ſit ſecreta. c.27.v.18. *Vide Indicem Rerum v.* Confeſſio, Pœnitentia.

SACERDOTIBVS, Sacerdotum magna dignitas: quis ijs honos debeatur. c.7.v.31. & 33. eorum variæ dotes. c.50.v.11. & 12. benedicentes populum ſimul Deum benedicunt. v.22. *Conſule Indicem Rerum v.* Pontifex, Sacerdos.

MAGNA VOCE MAGNIFICANS DEVM. Deum laudandi varij ſunt gradus. c.43.v.34. Sacerdotes Deum perpetuò laudare debent. c.45.v.19

NONNE DECEM MVNDATI SVNT, ET NOVEM VBI SVNT? Vnus ſanctus apud Deum potior eſt vniuerſis impijs. c.16.v.4. & 5

DOMINICA XIV. POST PENTECOST.

NEMO POTEST DVOBVS DOMINIS SERVIRE. Mundo & Deo ſimul placere nemo poteſt. c.2. v.14. *Vide in Indice Rerum v.* Herus, Seruitus, Seruus.

QVIS VESTRVM COGITANS POTEST ADIICERE CVBITVM? Homo nihil habet vnde ſuperbiat. v.10.v.9.

REPICITE VOLATILIA CÆLI. Aues cantu ſuo excitant hominem ad Dei laudem. c.42.v.16

PATER VESTER CÆL. PASCIT ILLA. Prouidentia Dei ſingula intuetur & curat. c.16.v.16

QVONIAM NEC SALOMON IN OMNI GLORIA SVA. Animæ ſanctæ decor. c.36.v.24. Salomonis elogium & vituperium. c.47.v.14. an ſit ſaluatus. v.22. *Vide Indicem Rerum v.* Salomon.

SI FOENVM AGRI, &c. DEVS SIC VESTIT. Pulchritudinis vanitas. c.11.v.2. Mens formoſa ſæpè eſt in deformi corpore. ibid. Pulchritudinis deſcriptio. c.25.v.28. Viridia oculos valdè oblectant. c.40.v.22. *Conſule Indicem Rerum v.* Pulchritudo.

DE VESTITV QVID SOLLICITI ESTIS? Proſperitas eſt Dei donum, non fortunæ. c.10.v.4 *Vide Indicem Rerum v.* Veſtes; *& notata Domin. II. Aduentus.*

QVÆRITE PRIMVM REGNVM DEI, ET HÆC OMNIA, &c. Diuitiæ ſunt donum Dei. c.11.v.14 Cultus Dei baſis eſt reip. & regnorum. c.49.v.5

DOMINICA XV. POST PENTECOST.

DEFVNCTVS EFFEREBATVR. Sancti ſunt ſæpè ab angelis & beſtijs ſepulti. c.38.v.16. *De morte vide notata Domin. XXIII. poſt Penteceſt. & in Feſto Fidel. Animarum.*

ET HÆC VIDVA ERAT. Viduarum preces exaudit Deus. c.35.v.18

MISERICORDIA MOTVS. Miſericordia aliter eſt in Deo, aliter in nobis: tres eius gradus in Deo. c.35.v.26. *De miſericordia vide notata Domin. VI. poſt Penteceſt. & Indicem Rerum v.* Miſericordia.

DOMINICA XVI. POST PENTECOST.

HYDROPICVS. Auari ſunt velut hydropici. c.14 v.9. *Vide Indicem Rerum v.* Auarus.

CVIVS VESTRVM ASINVS, &c. IN PVTEVM? Quare pecora & iumenta curanda ſint. c.7.v.24

SI LICET SABBATO CVRARE. Pij ſimiles ſunt diebus feſtis. c.35.v.7

DICEBAT AD INVITATOS PARABOLAM. Menſalia præcepta varia traduntur. c.31.v.12. & ſeq. Cubito non eſt pani innitendum. c.41.v.1. & ſeqq.

TVNC INCIPIAS CVM RVBORE. Pudor non bonus quis ſit c.41.v.1. & 20. In quibus erubeſcendum ſit. v.21. & ſeqq. in quibus non ſit erubeſcendum. c.42.v.1. & ſeqq.

RECVMBE IN NOVISSIMO LOCO. Honor ſummus eſt à Deo honorari. c.10.v.14. Nimia humiliatio ſui vetatur. c.13.v.9

OMNIS QVI SE EXALTAT. *Vide notata Domin. X. poſt Penteceſt.*

DOMINICA XVII. POST PENTECOST.

DILIGES DOMINVM DEVM. *Vide notata Domin. XII. poſt Penteceſt.*

Quid ſit Deum ex toto corde diligere. c.7. v.32. Ipſe eſt in omnibus rebus & hominibus æqualiter amandus. c.11.v.14

DICVNT EI, DAVID. Dauidis elogium. c.47. v.2. & ſeqq.

DOMINICA XVIII. POST PENTECOST.

CVM VIDISSET COGITATIONES EORVM. Deus videt minutiſſima quæque. c.2.v.3. Futura non ſunt realiter præſentia æternitati. v.4. *Vide notata Feria VI. poſt Cineres, & Domin. XXII. poſt Penteceſt. in Indice Rerum v.* Cogitatio, Oculus.

VIDENTES AVTEM TVRBÆ TIMVERVNT. *Vide Indicem Rerum verbo* Timor, Timens; *& notata in Feſto Penteceſtes.*

DOMINICA XIX. POST PENTECOST.

AD NEGOTIATIONEM. *Vide Indicem Rerum v.* Emptio, Mercator, Negotiatio.

AT ILLE OBMVTVIT PRÆ PVDORE. Pudor & verecundia eſt paſſio, non virtus. c.4.v.24. Pudor bonus & malus quis ſit. ib. & v.25.26. & ſeq. *Vide Indicem Rerum v.* Pudor *& Domin. XVI. poſt Penteceſt.*

DIXIT REX MINISTRIS: LIGATIS, &c. Damnati an per dæmones crucientur. c.39.v.33

MITTITE IN TENEBRAS EXTERIORES. Deus punit citra condignum. c.7.v.3. *Vide notata Feria II. post Domin. I. in Quadrag. & in Indice Rerum v.* Infernus, Dæmon.

DOMINICA XX. POST PENTECOST.

ERAT QVIDAM REGVLVS. Deo seruire, regnare est. c.4.v.15. *Vide notata Domin. III. post Epiphan. & in Indice Rerum v.* Rex, Princeps.

INCIPIEBAT ENIM MORI. Mors semper adesse & instare cogitanda est. c.7 v.40. Mors quare vocetur defluens. c.51.v.13. *Vide notata in Festo Fidelium Animarum.*

DOMINICA XXI. POST PENTECOST.

IVSSIT EVM DOMINVS VENVMDARI. Serui bene meriti sunt libertate donandi. c.7.v.23. *Vide Indicem Rerum v.* Seruus, Herus.

MISERTVS AVTEM DOMINVS SERVI ILLIVS. Quanta Dei sit in peccatores misericordia. c.2. v.23. & c.4.v.11.

TENENS SVFFOCABAT EVM. Ira est quasi fera, & reddit hominem ferinum. c.8.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Ira, Iracundia.

NONNE ERGO ET TE OPORTVIT? Mansuetudo in corripiente requiritur. c.3.v.19. Iniuriam obliuisci heroicum est. c.10.v.6. Iniuriæ condonandæ stimuli. c.28.v.2. *Vide Indicem Rerum v.* Mansuetudo, Mitis: *& notata in Festo omnium Sanctorum.*

SI NON REMISERITIS VNVSQVISQVE FRATRI SVO. Deus ignoscit ignoscenti proximis. c.28. v.1.

DOMINICA XXII. POST PENTECOST.

VT CAPERENT IESVM IN SERMONE. A repub. exulare debent fraudes, doli, iniuriæ. c.10.v.8 Sophisticè est cauenda. c.37.v.24

SCIMVS QVIA VERAX ES. Sinceritatis descriptio. c.2.v.14. Veritatis dignitas. c.7.v.14.

COGNITA NEQVITIA EORVM. Melancholici semper mala & falsa suspicantur. c.3.v.26. Cor hominis est velut abyssus, quod nemo penetrat, sed solus Deus. c.42.v.18. Deus nouit omnia possibilia. c.1.v.1

QVID ME TENTATIS HYPOCRITÆ? Fraudulenti sunt hypocritæ. c.2.v.14. Hypocritæ Deum verè non amant, nèc colunt. c.1.v.39. Varia symbola hypocritæos. v.37. eam tandem detegit Deus. v.39. *Vide Indicem Rerum v.* Hypocrysis, Hypocryta, Dolus.

† OSTENDITE MIHI NVMISMA CENSVS. Scitè respondere posse interrogantibus (vti hic Christus facit) magna est prudentia. c.8.v.12. *Vide Indicem Rerum v.* Pecunia, Respondere.

CÆSARI. Prout rex est, sic & populus. c.10. v.2. habet regnum à Deo. v.4. Reges à Deo prosperantur. v.5. Tyrannus in quo à rege differat. v.6. Tyranni breuis sunt æui. v.12. Reges non sinant se ab alio regi. c.33.v.20. Sint humiles & mansueti, sic diu imperabunt. c.10.v.6 *Vide Indicem Rerum v.* Princeps, Rex.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOST.

FILIA MEA MODO DEFVNCTA EST. Vitæ brevitas. c.14.v.12. Mors nobis instat proximè c.38.v.23. Quid sit mors & vita. c.41.v.1. non est mors metuenda, sed patienter ferenda. v.5. & 6. eam Sancti optant. v.7. *Vide notata in Festo Animarum.*

MVLIER QVÆ SANGVINIS FLVXVM PATIEBATVR. Hæc, vt ait S. Marcus c.5. multa perpessa fuerat à compluribus medicis. Medicina quippe tortura est. c.38.v.15. *Vide notata Sabbato post Cineres, & in Indice Rerum v.* Medicina, Medicus.

CVM VIDISSET TIBICINES. Carmine & modulis tradita est Ethica à priscis. c.44.v.5. *Vide in Indice Rerum v.* Musica.

EXIIT FAMA HÆC IN VNIVERSAM TERRAM. Boni nominis cura habenda est. c.41.v.15. *Vide Indicem Rerum v.* Fama, Nomen.

DOMINICA XXIV. POST PENTEC.

CVM VIDERIT ABOMIN. DESOLAT. STANTEM IN LOCO SANCTO. Per hanc nonnulli intelligunt statuam Cæsaris in templo adorandam propositam. Ieroboam fuit idololatriæ auctor in Israel & quare. c.47.v.9

SICVT FVLGVR. Fulguris mirabilia: fulgura sunt iudicij diuini. c.43.v.14. Huius causa est tonitru, quod eoneutit terram: eius causa. v.18. quid hoc analogicè & tropologicè significet. ibid. *Vide Indicem Rerum v.* Fulgur, Tonitru.

VIRTVTES CÆLORVM COMMOVEBVNTVR. Iris cœleſtis, super quam iudex Christus sedebit, describitur: eius figura, effectus, symbola. c.43. v.12.13. Grandiuis descriptio. v.16. quid ea denotet mysticè. ibid. Terræ motus sunt signum magnificentiæ Dei. c.16.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Cælum, Firmamentum, Stella: *& notata Dominic. I. Aduent.*

ET NISI BREVIATI FVISSENT DIES ILLI. Dies delictorum qui dicantur. c.18.v.27

VENIENTEM IN NVBIBVS CÆLI. Nubes sunt quasi aues Dei, earum mirabilia. c.43.v.15

Henoch qui præcedet Christi aduentum ad iudicium, quare & in quem paradisum sit translatus: eius raptus & vita: redibit sub mundi finem cum Elia. c.44.v.16. & seqq. comparatur cum Ioseph Patriarcha, c.40.v.16. Paradisus terrestris adhuc superest. ib. *Vide Indicem Rerum v.* Elias, Henoch.

SICVT FVIT IN DIEBVS NOE. Noë elogium. c.44.v.17.

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

A Dei cultu & templorum constructione omnia sunt ordienda. c.35.v.10

ECCE TABERNACVLVM DEI CVM HOMINIBVS. Christus semper habitat in Ecclesia Christiana. c.24.v.16. Coram Deo in templo non debemus apparere vacui. c.35.v.6

Musica rectè in templis adhibetur. c.32.v.5 Psalmodiæ fructus & vitia. c.47.v.11. Decoro & ornatui studendum. c.44.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Templum, Ecclesia, Musica.

FESTINANS DESCENDE. Velocitas salutaris est. c.31.v.27.

IN FESTOS. ANDREÆ APOST.

Vide notata Domin. IV. post Pentecost.

IN FESTO PVRIFICAT. B. VIRG.

OBTVLERVNT PAR TVRTVRVM. Nemo coram Deo vacuus apparere debet. c.35.v.6. Oblationes nostræ vniendæ sunt meritis Christi. v.11

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

RESPONDENS SIMON PETRVS. Simon pontifex, quem Ecclesiasticus celebrat, quis fuerit: eius elogium toto. c.50. *Vide Indicem Rerum v.* Ecclesia, Petrus, Pontifex, Sacerdos.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOST.

REVELASTI EA PARVVLIS. *Vide notata in Festo S. Michaëlis, & Feria IV. post Domin. III. in Quadrages. & Indicem Rerum v.* Puer.

STATVERVNT DVOS. Etsi Ioseph esset sanctus, & cognomento Iustus, tamen Deo rem dirigente, S. Matthiæ postpositus est: nam actus consilio sunt, non euentu, metiendi. c.32.v.23

SORS CECIDIT SVPER MATTHIAM. Quisque debet suâ sorte esse contentus. c.17.v.24. Deus est bonæ fortunæ causa. c.33.v.7. *Vide Indicem Rerum v.* Pontifex, Sacerdos, Apostoli, Fortuna.

IN FESTO ANNVNTIATIONIS B. VIRGINIS.

Vide notata Feria IV. quatuor Tempor. Aduentus: idem enim est Euangelium.

SEDEM DAVID PATRIS. Dauidis regis elogium. c.47.v.2.& seqq. *Vide Indicem Rerum verbo* Dauid.

QVIA VIRVM NON COGNOSCO. B. Virginis virginitas inuiolata. c.15.v.2. *Vide Indicem Rerum v.* B. Maria Virgo, Virginitas.

Rosarium quod Deiparæ legitur, ex rosis Salutationum Angelicarum compositum est. c.39.v.17

IN FESTO S. MARCI EVANGEL.

MISIT ILLOS BINOS. Cum paribus semper agendum. c.13.v.2. quia pares paribus gaudent. v.20. Morum similitudo placet in alio. ibid. Concordiæ & pacis bona. c.25.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Amor, Dilectio, Charitas, Concordia.

IN FESTO INVENTIONIS S. CRVCIS.

ITA EXALTARI OPORTET FILIVM HOMINIS. Crucis Christi symbola. c.34.v.20. *Vide Indicem Rerum v.* Crux.

IN FESTO NATIV. S. IOAN. BAPTIST.

QVIS PVTAS PVER ISTE ERIT? Qui aliqua in re excellere cupiunt, se ei à puero applicent. c.51. v.20. *Vide Indicem Rerum v.* Ioannes Baptista, Puer.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

Occasione B. Mariæ Magdalenæ agi poterit de meretricum audacia & impudicitia, hæc ingens est malum. c.23.v.6. Lupanaria non sunt in Christianis vrbibus permittenda. c.19.v.3. *Vide Indicem Rerum v.* Meretrix, Mulier, Fornicaria, Libido.

LACRYMIS COEPIT RIGARE PEDES EIVS. Pœnitentia est tabula post animæ naufragium. c.17. v.20. ad eam tria requiruntur. c.38.v.10. in morte semper necessaria est. ibid. non est de die in diem differenda. c.5.v.9. omnes criminum nexus dissoluit. c.20.v.4. *De oculis vide notata Domin. in Septuag. & in Indice Rerum v.* Oculus: *item v.* Pœnitentia.

DVO DEBITORES ERANT CVIDAM FOENERATORI. Fœnus & vsura est morsus. c.20.v.16 Spondens pro alio triplici cautela sibi caueat. c.29 v.19. numquam eius obliuiscendum. v.20 ipse est à sponsione indemnis præstandus. v.22 *Vide Indicem Rerum v.* Mutuum, Fœnerator, Vsura.

REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA. Peccatum fugiendum quasi coluber. c.21.v.21. *Vide notata Domin. Passionis, & in Indice Rerum v.* Peccatum, Peccator, Peccator dormienti similis est & mortuo. c.22.v.9.& 10

IN FESTO S. IACOBI.

DICVT SEDEANT. Audax & impudens fuit petitio huius matris. Quàm porrò ingens malum sit impudentia, *vide* c.23.v.6

Vide & notata Feria IV. post Domin. II. in Quadrag. est enim idem Euangelium.

IN FESTO S. IGNATII DE LOYOLA.

Vide Indicem Rerum verbo S. Ignatius.

IN FESTO S. DOMINICI CONFESS.

Vide in Indice Rerum v. S. Dominicus.

IN FESTO TRANSFIGVRAT.

Vide notata Dominica II. in Quadragesima.

IN FESTO ASSVMPT. B. MARIÆ VIRG.

B. Virgo est radix sapientiæ. c.1.v.6. est nobis mater honorificata. c.15.v.2. est opus Dei sapientissimi: eius sanctitas: est & sapientia Christum incarnans: alia eius elogia. c.24.v.1.26.& 42 in omnes se inuocantes gratiam transfundit. v.5 fecit vt in cælis oriretur lumen indeficiens. v.6 est velut nebula. ibid. item nubes. v.7. est tabernaculum Dei. v.12. etymon nominis eius. ibid. est principium operum Dei. v.14. est in plenitudine sanctorum. v.16. est thesaurus omnis sanctitatis. ibid. est rosa in Iericho. v.18 item velut oliua & platanus. v.19. item balsamum & myrrha. v.20. item vitis. v.23. eius fructus. v.24. in ipsa est omnis virtus & veritas. v.25. est dulcissima. v.27. est aquæ ductus fluuij diuini. v.41. insignis eius gratia. c.26 v.19. eius decor, c.36.v.24. & 25. *Vide Indicem Rerum v.* B. Maria Virgo.

TVRBARIS ERGA PLVRIMA. Occupationes minuere debent ij qui orationi vacare volunt. c.18 v.22. Contemplatiui sint mente vacui. c.38 v.25. Contemplationis remoræ. ibid. *Consule Indicem Rerum v.* Negotium, Otium.

MARIA OPTIMAM PARTEM ELEGIT. Contemplationi vacans (cuius typus est hæc Maria) in sapientia moratur. c.14.v.22. Meditatio est causa deuotionis. c.35.v.8. *Vide Indicem Rerum v.* Contemplatio, Meditatio, Oratio.

IN FESTO S. BERNARDI CONF.

Vide Indicem Rerum v. S. Bernardus.

IN FESTO S. BARTHOLOMÆI.

IVDAM ISCHARIOTEM QVI FVIT PRODITOR. Etiam Sancti aliquando grauiter labuntur. c.47 v.13.

IN FESTO DECOLLAT. S. IOAN. BAPT.

PLACVIT OCVLIS EIVS. Saltatrices sunt illecebrosæ. c.9.c.4. Pulchritudo illex est libidinis v.5. *Vide Indicem Rerum v.* Mulier.

IN FESTO S. MATTHÆI APOST.

SEQVERE ME. Deum sequentes fiunt diuini. c.23.v.38. Eum sequi facile est. ibid.

SVRGENS SECVTVS EST EVM. Pœnitentia non est diu differenda. c.21.v.1. Velocitas in opere bono salutaris est. c.31.v.27. *Vide notata in Festo S. Mariæ Magdalenæ.*

NON EST OPVS VALENTIBVS MEDICO. *Vide notata Sabbato post Cineres, & in Indice Rerum v.* Medicus, Medicina.

IN FESTO S. MICHAELIS.

S. Michael Ecclesiæ est, & Synagogæ fuit, præses & tutor. c.17.v.14. *Vide Indicem Rerum v.* Angeli, Michael.

NISI EFFICIAMINI SICVT PARVVLI. Parua potentiora & vegetiora sunt magnis. c.11.v.2 *Vide Indicem Rerum v.* Puer, Filius.

QVI SCANDALIZAVERIT VNVM DE PVSILLIS ISTIS, Scandalum quid sit: aliud est actiuum, aliud passiuum. c.7.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Scandalum.

Scan-

Scandaloſi cauendi ſunt. c.8.v.18

VÆ HOMINI ILLI PER QVEM SCANDALVM VENIT. Cum impio agens, eius pœnæ & culpæ ſit particeps. c.12.v.13

VIDETE NE CONTEMNATIS VNVM EX HIS PVSILLIS. Parua qui contemnit, paulatim decidet in maiora. c.19.v.1. Parua non ſunt contemnenda. c.15.v.3

IN FESTO S. FRANCISCI CONFESS.

Vide Indicem Rerum v. S. Franciſcus.

IN FESTO SS. APOST. SIMON. ET IVDÆ.

SI ME PERSECVTI SVNT, ET VOS PERSEQVENTVR. Chriſtus & Deus ſunt in moribus imitandi. c.13.v.20. *Vide notata in Communi Apoſtolorum.*

IN FESTO OMNIVM SANCTORVM.

BEATI. Tria hominem in hac vita beant. c.14 v.1.

BEATI PAVPERES SPIRITV. Pauperum preces quales & quando Deus exaudiat. c.4.v.6. Pauperes ſunt iuuandi. v.10. *Vide Indicem Rerum v.* Pauper, Paupertas, Humilis.

Paupertas iuſta melior iniuſtè patris opibus. c.10.v.33. Paupertas liberat à peccato. c.20.v.23 Paupertas Euangelica hominem beat. c.40.v.29 *Vide notata Domin. II. Aduent.*

BEATI MITES. Animi placor & quies ſignum eſt ſanctitatis. c.4.v.13. Lenitas ſanctificat. c.45.v 4. Manſuetudo in corripiente requiritur. c 3 v.19. Verbum dulce amicos multiplicat. c.6.v.5. *Vide Indicem Rerum v.* Manſuetudo, Mitis.

BEATI QVI LVGENT, QVONIAM CONSOLABVNTVR. *Vide notata Dominica III. poſt Paſcha, & Indicem Rerum v.* Luctus, Triſtitia, Tribulatio.

BEATI MISERICORDES. *Vide Indicem Rerum v.* Miſericordia.

BEATI MVNDO CORDE. *Vide Indicem Rerum v.* Caſtitas, Virgo.

BEATI QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IVSTITIAM. Virtus exercita magis dulceſcit. c.24.v.29. & eſuriem cauſat. ibid.

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR. Iniuriarum perpeſſio eſt porta cæli. c.28.v.6. Aduerſa amicos probant. c.6.v.7. & c.12.v.9. *Vide notata in Communi Martyrum, & in Indice Rerum v.* Perſecutio, Tribulatio.

Corona & aureola Sanctorum diuerſa eſt. Corona vnde dicatur, & quid denotet. c.1.v.22

Cæleſtis gloriæ dulcedo. c.2.v.9. Firmamentum & ſtellæ deſcribuntur. c.43.v.1. Cæli empyrei deſcriptio. ibid. Cæleſtis gloria eſt præmium & finis ſapientiæ: & ſtimulus ad eamdem. c.51.v.38. *Vide Indicem Rerum v.* Cælum. In quem paradiſum ſit Henoch tranſlatus. c.44 v.16.

Sancti Deum amant & timent. c.1.v.11. ſunt velut palma. c.24.v.18. ſunt ſimiles diebus feſtis. c.33.v.7. mortem optant. c.41.v.7 viuunt in terris vt reliqui ſint vitæ exemplar. c.44 v.1. laudantur quatuor de cauſis. ibid. quando & quare cæpti canonizari. v.2. eorum fortia deſideria ſunt velut tonitru. c.46.v.21 Nonnulli cum leonibus & belluis luſerunt. c.47 v.1. nonnulli ſunt ab angelis vel beſtijs ſepulti. c.38.v.16. cur nonnulli mortui oleum ſtillent. c.50.v.11. Vnus ſanctus apud Deum eſt potior vniuerſis impijs. c.16.v.4. & 5. Oſſa Prophetarum & Sanctorum quomodo pullulent. c. 49.v.12. Sancti in perenni ſunt pace & gaudio c.51.v.35. *Vide Indicem Rerum v.* Sancti, Pij, Iuſti, Fideles.

Sanctitas dat nomen immortale apud Deum & homines. c.44.v.15. *Vide Indicem Rerum v.* Sanctitas.

IN DIE FIDELIVM ANIMARVM.

Mortuis & animabus quæ beneficia præſtari debeant. c.7.v.37. eorum luctus eſt Chriſtianis moderandus: quomodo hi olim lugerentur. c.22 v.12.13. & c.38.v.18. Gentiles ponebant epulas ad ſepulcra ſuorum. c.30.v.18. Quæ iuſta mortuis debeantur. c.38.v.16. quintuplicem requiem habere debent. v.24. *Vide Indicem Rerum v.* Mors, Defunctus.

Sancti ſtatim à morte cælo recipiuntur. c.11. v.28. ſunt in pace mortui. c.44.v.14. *Vide notata in Feſto omnium Sanctorum.*

Mortis memoria ſemper habenda. c.38.v.23 mors vocatur iudicium. ibid. Ante mortem nemo eſt beatus. c.11.v.30. Cupreſſus erat feralis. *Vide Indicem Rerum v.* Cupreſſus, Mors.

Vitæ breuitas. c.14.v.12. Omnibus eſt moriendum. c.40.v.11. *Vide Indicem Rerum v.* Vita.

SS. Patres olim limbo detenti, crebrò per angelos illuminabantur. c.24.v.45

Sepeliendi ſunt vita functi, Sepulturæ fines & fructus quatuor. c.38.v.16. *Vide Indicem Rerum v.* Sepulcrum, Sepelire.

IN FESTO PRÆSENTAT. B. VIRGIN.

Fuit ipſa in templo iuuencula à parentibus præſentata. c.24.v.14. *Vide Indicem Rerum v.* B. Maria Virgo, Pueri, Iuuenes.

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem Rerum verbo S. Franciſcus Xauerius.

IN COMMVNI APOSTOLORVM ET EVANGELISTARVM.

Apoſtoli ſunt viri miſericordiæ. c.44.v.10 per Eliam repræſentatur. c.48.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Apoſtoli, Apoſtolici.

VOS ESTIS SAL TERRÆ. Salis vſus, neceſſitas, & vires. c.39.v.31. & c.43.v.21. *Conſule Indicem Rerum v.* Sal, Mare.

IN COMMVNI MARTYRVM.

Martyres in tormentis Deum laudabant. c.1 v.14. militibus comparantur quoad conſtantiam. c.17.v.24. Memoriæ Martyrum quæ dicantur. c.49.v.1. *Vide Indicem Rerum verbo* Martyr.

Per rubicundas roſas denotantur. Roſæ encomium. c.24.v.11. Chriſtus quoque eſt roſa; roſa quarum rerum ſit ſymbolum. c.50.v.8.& 9 *Vide Indicem Rerum v.* Roſa.

TIMETE EVM QVI POTEST. Timor Dei eſt quaſi auriga animæ & nauclerus & ſpeculator. c.25. v.14. *Vide de Timore Dei plura notata in Feſto Penteceſtes, & in Indice Rerum v.* Timor & Timens.

Pro qualibet etiam virtute libenter occumbendum eſt. c.30.v.15. Qui concupiſcentiæ ignem vincunt, vincent facilè ignem corporeum. c.51.v.5.

IN COMMVNI CONFESSORVM.

Confiteri Chriſtum erubeſcere non debemus.

c.4.v.24. Sacerdotes & Religiosi perpetuò Deum laudare debent. c.45.v.19. obediendo offerunt sacrificium mysticum. c.35.v.2 Religiosi sunt mundi domini. cap.36.v.28 Regnorum salus consistit in eo, vt reges sanctos habeant sacerdotes, confessarios, pontifices. c.47 v.1. Vigor & zelus nouitiorum sunt velut virides lationes. c.40.v.22

FACILIVS EST CAMELVM, &c. Cameli etymon. c.13.v.9.

ALIA QVINQVE SVPERLVCRATVS SVM. Vita nostra velut mercatus est. c.14.v.17. In venditione & emptione intercurrit facilè peccatum. c.27.v.3. *Vide Indicem Rerum v.* Religiosus, Perfectus, Leuitæ. *& notata Feria VI. post Cineres.*

IN COMMVNI DOCTORVM.

PROFERENS DE THESAVRO SVO NOVA. Doctrina foras non prodiens inutilis est. cap.20. v.32.

Doctores sunt similes cedris. c.24.v.17. tria his sunt necessaria. c.33.v.4. sunt velut hyades. v.17. studuerunt omnes S. Scripturæ. c.39. v.1.& 2. alios suâ doctrinâ iuuare debent. c.51.v.31. apibus denotantur. c.11.v.3. sunt clauigeri sapientiæ. c.14.v.24. non quærant plausum. c.22.v.6. *Vide in Indice Rerum v.* Concionator, Doctor, Prædicator.

IN COMMVNI PONTIFICVM.

Sacerdotum variæ dotes. c.50.v.11.& 12. dum populum benedicunt, etiam Deum benedicunt. v.22. Eorum benedictio est efficax. v.23. Superior qualis esse debeat. c.32.v.1. & seqq. Onus animarum quàm sit graue & intolerabile. c.23.v.2. Episcopi populum pascant ad vitam æternam. c.32.v.3. Aaronis elogium, c.45.v.7 & seqq. Vestium sacerdotalium tropologia. v.10.& 14. Eloquium Phinees pontificis. v.28 item Samuelis. c.46.v.16. *Vide Indicem Rerum v.* Pontifex, Sacerdos, Episcopi.

IN COMMVNI VIRGINVM.

Status virginalis & cælibatus potior est coniugio. c.36.v.28. eius typus est lilium. c.39.v.19

Virginum aspectus cauendus est. c.9.v.5 virgines à parentibus suis sunt custodiendæ. c.42. v.9. Ros velut virgo est, eius & pruinæ generatio c.43.v.21. Virgines oculos custodiant, nec nutibus respondeant. c.26.v.12

Vide in Indice Rerum v. Virgo Virginitas, Mulier, vxor.

FINIS.

VA L
1527065

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google